DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

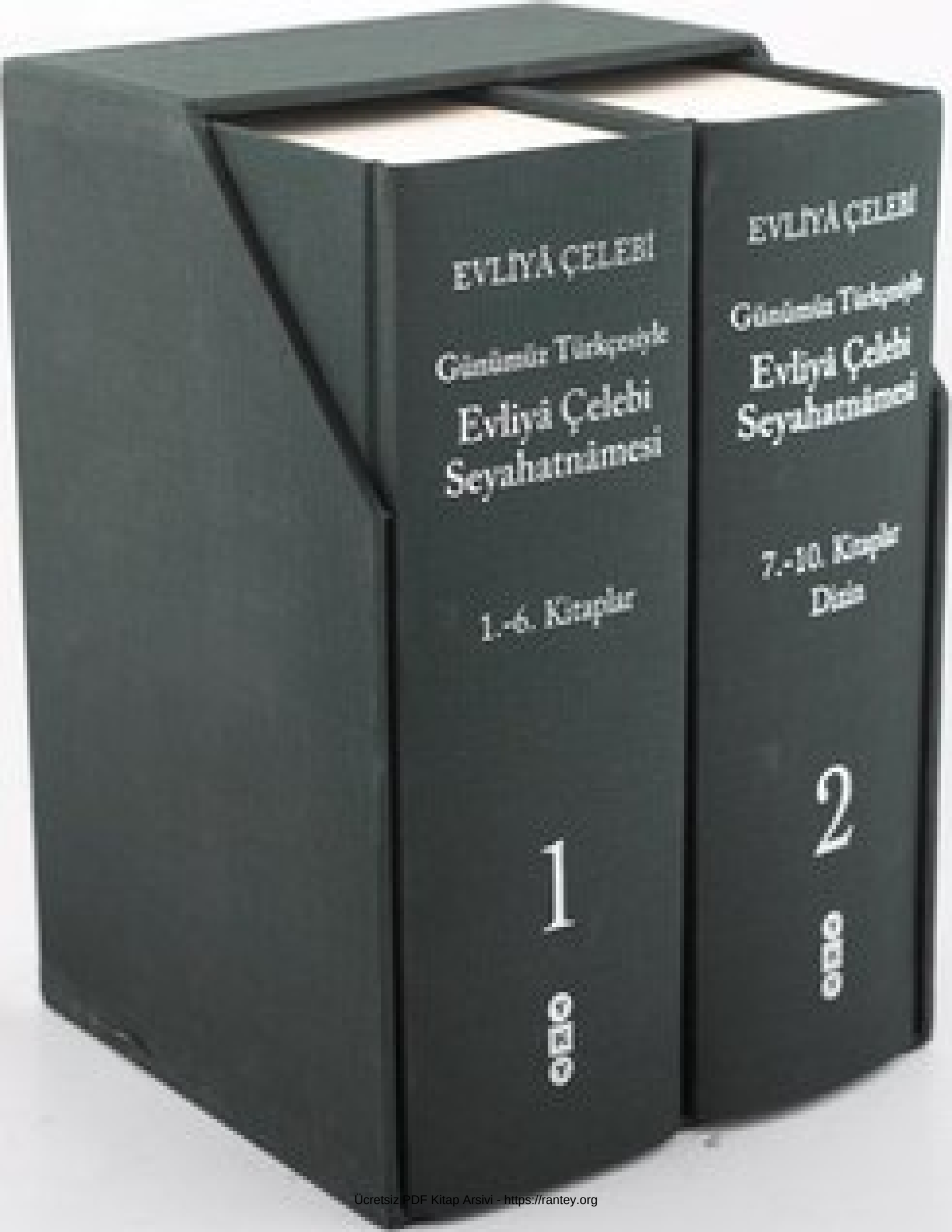

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

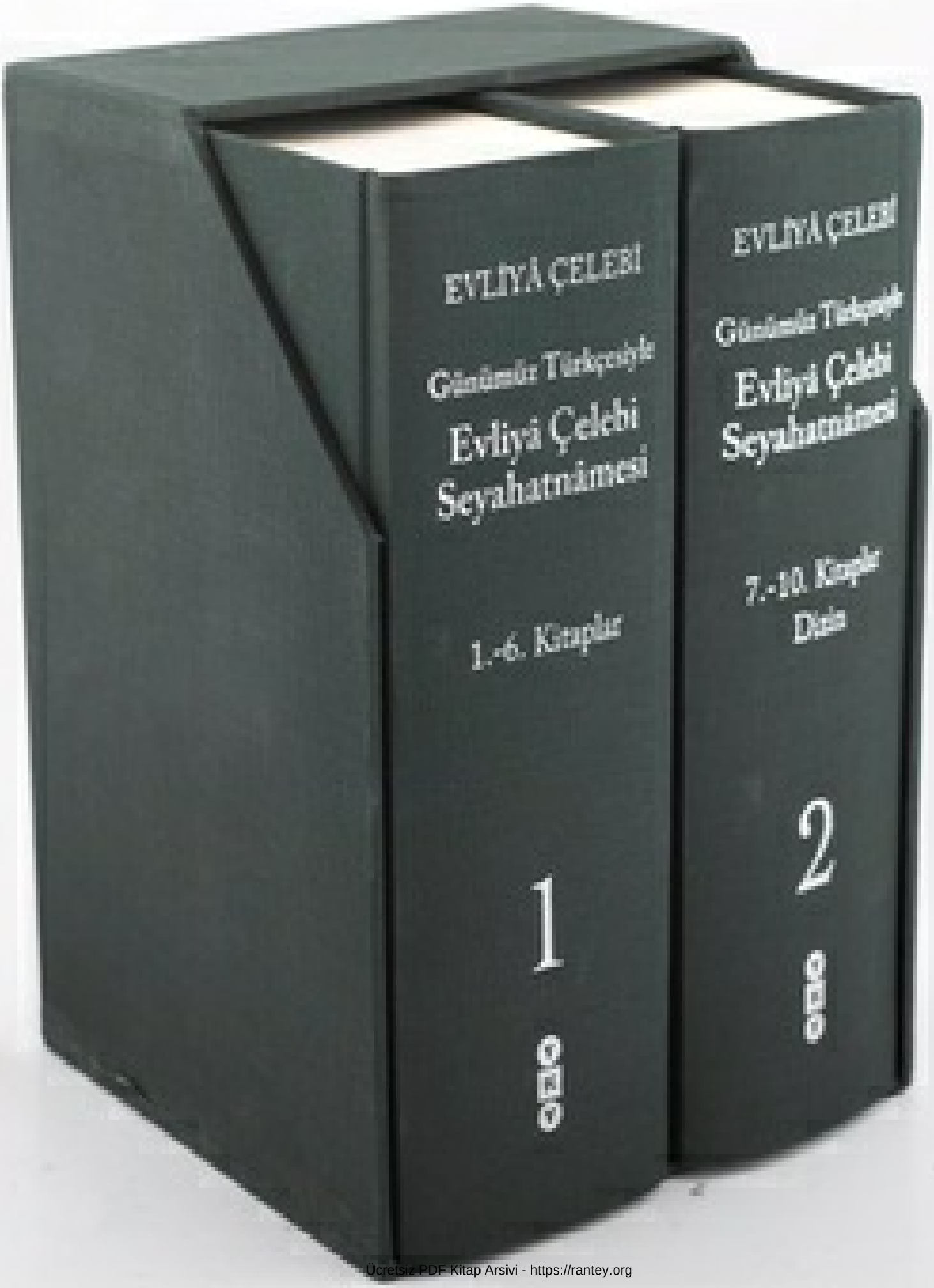

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

I. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
I. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

XVII. yüzyıl Osmanlısında yaşamış ve o zamanki Osmanlı coğrafyasını 50 yılı aşkın bir süre dolaşmış, komşu ülkelere seyahat etmiş, Ukrayna, Romanya, Slovakya, Avusturya, Macaristan, Polonya, İran, Mısır, Habeş ve Sudan'a kadar gitmiş olan Evliyâ Çelebi, gezip gördüklerini, dinledikleri, okuduklarını ve bildiklerini notlar halinde tutup sonra bunları kitaplaştırarak kendinden sonra gelecek insanların yararlanması için bir araya getirmiştir.

Gerek Türk ve gerek dünya tarihi ve coğrafyası açısından benzerine az rastlanan bu önemli ve hacimli eserin geniş okuyucu kitlelerine ulaşması için yayın çalışmaları ne yazık ki çok geç başlamıştır.

Yapı Kredi Yayınları, 1996 yılında *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) tarafından hazırlanan ilk cildini yayımladı. *Seyahatnâme*'nin diğer ciltleri ise İ. Gündağ Kayaoğlu (1946-2003) yönetiminde bir ekip tarafından 1999 yılından itibaren yayımlanmaya başladı. Birinci cildin yayını ile bunu takip eden diğer ciltler arasında sistem açısından ciddî farklar oluştu.

Gökyay tarafından hazırlanan birinci ciltte çeviri yazı kullanılmış, yeni yayında ise dizinin diğer ciltlerinde olduğu gibi basitleştirilmiş bir çeviri yazı tercih edilmiştir. Gökyay neşrinde varak ve satır esasına dayalı bir dizin yapılmışken yeni yayında kitabın baskı sayfasına göre hazırlanmış bir dizin bulunmaktadır. Yeni yayında paragraflandırma, başlıklandırma, noktalama gibi hususlarda değişiklikler yapılarak metnin daha kolay okunması ve akıcı olması sağlanmıştır.

Önceden yayımlanmış bir eserin, bazı değişiklikler yapılarak başkaları tarafından da yayımlanması yaygın bir usûl değildir. Yalnız *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin yayınını yakından takip edenlerle yaptığımız görüşmeler, bu cildi ikinci ciltten itibaren uygulanan ilkelere göre tekrar yayımlama kararımızı kuvvetlendirmiştir. Bu kararın sonucunda ortaya çıkan bu çalışma ikinci bir baskı değil, yeni bir yayındır.

Seyahatname'nin birinci kitabı, **yazarın el yazma nüshası kabul edilen birinci ve ikinci kitabın bir arada ciltli bulunduğu** Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 304 numaralı yazma esas alınarak hazırlandı. Yazma, sırtı koyu fes renginde meşin, miklepli, kapakları şemseli ve açık yeşil renk atlas bir cilt içindedir. 235x345 mm. ebadında âharlı beyaz, kalın iyi cins âbadi bir kağıda yazılmıştır. Hattı rik'a ile nesih arasında karışık bir yazıdır. Her sayfa 36 satırdan ibaret olup birinci cilt 217 varaktır.

Metinde doğrudan onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde, bizim tarafımızdan fazlalığı görülen yerler ise ( ) ile gösterilmiştir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 numaralı yazmada (S) okunamayan, karalanmış, silik ve bozuk yerler için zaman zaman Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Pertev Paşa Bölümü'nde 458 numarada (P) kayıtlı nüsha ile, yine aynı kütüphanede bulunan Hacı Beşir Ağa Bölümü'nde 448 numarada (Q) kayıtlı nüshaya başvurulmuş ve bu nüshalar sayesinde gerekli yerlerde onarımlar yapılmıştır.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve diğer özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviri yazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen /n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelime, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmıştır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve imlânın olduğu gibi yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), zorluklarla karşılaşıldığı zaman diğer yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde geçen âyet ve hadislerin Arapça asılları Arap harfleri ile dizilmiştir. Âyetlerin dipnotta sûre ve âyet numaraları ile anlamları, hadislerin ise sadece anlamları verilmiştir; diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.'nin metin içinde çeviri yazısı verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, geniş bir "İçindekiler" ilave edilmiş olup eserin aslında bulunan fihriste de metnin başında yer verilmiştir.

Eserin sonuna geniş "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile hazırlanan metni karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***"[15a; 15b; 16a; ...]"*** biçiminde verilmiş olmakla birlikte dizin, yaprak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Yıllardan beri bu serinin içinde bize yardımlarını esirgemeyen ilim adamları ile uzun zamandan beri bu çalışmanın içinde bizi teşvik edip destekleyen Enis Batur, Aslıhan Dinç ve M. Sabri Koz'a teşekkür ederiz.

Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn ( ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze ( ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

BİRİNCİ CİLT

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

[1a]

Hâzâ Seyâhatnâme Cild-i Evvel

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Der-Fihris-i Müsevvedât-ı Mevcûdât

Evvelâ sahîfe-i evvelde sebeb-i seyâhatimiz.
İkinci varakda Hazret-i Risâlet'i vâkı‘amda gördüğümdür.
3. varakda Kostantıniyye hakkında hadîs-i şerîfler ve ibtidâ Hazret-i Süleymân binâ etdüğin beyân eder.
4. varakda İslâmbol'un bânî-i sânîsi ve bânî-i sâlisi ve Karadeniz fethin beyân eder.
5. varakda Kostantıniyye bânîlerin ayân eder.
6. Pozanta-i kadîm ya‘nî İslâmbol cirmin beyân eder.
6. Nehr-i Tuna'nın İslâmbol'a cereyânın bildirir.
6. Ve bânî-i Ayasofya-i Kebîr'i beyân eder.
7. varak bânî-i sâmin ve bânî-i tâsi‘ Kostantîn.
8. varak eşkâl-i kal‘a-i Kostantîn ve du‘â-i lisân-ı Yûnân.
9. İbtidâ binâ-yı Kumâme-i Kudüs ve ibtidâ zuhûr-ı haç-perestlik ve cemî‘i lisânda İslâmbol'un ismi.
10. varak dâ’iren-mâdâr İslâmbol cirmin ve Murâd Hân-ı Râbi‘ amâr etdüğin bildirir.
11. varak İslâmbol'un cümle kapuların ve her kapu mâbeyni adımların ve cemî‘i mutalsamâtların bildirir.
13. Deryâya müte‘allik olan tılısmât-ı garîbe ve acîbeleri bildirir.
14. İslâmbol'un enderûn [u] bîrûnunda olan ma‘âdinâtları beyân eder.
15. Hazret-i Risâlet-penâh'ın gazâları ve ibtidâ muhâsara-i şehr-i Kostantıniyye.
16. Ve muhâsara-i sâlis ve muhâsara-i râbi‘ ve muhâsara-i hâmis.
17. Ve muhâsara-i sâdis ve sâbi‘ ve sâmin vekâyi‘at-ı azîmeyi beyân eder.
18. Ve muhâsara-i tâsi‘i ve sebeb-i te’lîf-i kitâbı bildirir.
19. İbtidâ zuhûr-ı Devlet-i Âl-i Osmân ve muhâsara-i âşir be-dest-i Yıldırım Hân.
20. İnhizâm-ı Sultân Uzun Hasan ve tulu‘-ı Ebü'l-feth ve muhâsara-i İslâmbol.
22. İslâmbol muhâsarasındaki kibâr-ı evliyâların esmâların bildirir.
23. Hikâye-i garîbeleri bildirir.
24. Fransa Kıralı'nın Âl-i Osmân'a karâbeti ve Cem Şâh'ın menâkıb-ı serencâmı.
25. Tetimme-i muhâsara-i İslâmbol ve menâkıb-ı Yâvedûd Sultân.
26. Ve târîh-i feth-i İslâmbol ve sitâyiş-i Okmeydânı ve taksîm-i mâl-ı gânâyim-i guzât
27. Evsâf-ı Yeni Sarây ve dâ’iren-mâdâr cirmi ve sitâyiş-i Eski Sarây.
28. Ve âb-ı hayât-ı Sarây-ı Atîk ve cemî‘i hâkimân-i İslâmbol.
29. İslâmbol'un cemî‘i selâtin-i selef câmi‘lerin ve vüzerâ ma‘bedgâhların bildirir.
30. Ayasofya'nın eşkâl-i tarz [u] tarhın ve binâ-yı musanna‘âtı ve tûl‘ [u] arzın
32. Ayasofya makâmların ve Gülâbî Ağa sergüzeştin.
34. Tetimme-i makâmât-ı Ayasofya ve hâssa-i Terlerdirek.
35. Evsâf-ı Küçük Ayasofya ve Zeyrek câmi‘i ve gayrılar.
36. Mi‘mârbaşı ile Ebü'l-feth'in mürâfa‘a-ı şer‘i ve Ebü'l-feth'in cemî‘i gazavâtların beyân eder.
37. Sitâyiş-i câmi‘-i Bâyezîd Hân ve fütûhât-ı kılâ‘ât-ı Velî Hân.
38. Ve tulû‘-ı Selîm Hân-ı Evvel ve gazâları ve câmi‘i ve Süleymân Hân-ı zamân câmi‘i
39. Evsâf-ı Harem-i Beyâz-ı Süleymân Hân ve hatt-ı Hattât Ahmed Karahisârî.
40. Ve sitâyiş-i minârât-ı erba‘a ve merkad-i pür-envâr.
41. Ve masârif-i câmi‘-i Süleymân Hân ve gayrı hayrât [u] fütûhâtların bildirir.
42. Ve câmi‘-i Şehzâde Mehemmed Hân ve gayrılar.
43. Süleymân Hân zamânındaki cemî‘i vüzerâları beyân eder.
44. Süleymân Hân mîrimîrânların ve kapudanların ve ümerâların bildirir.
45. Süleymân Hân'ın defterdârların ve meşahîr-i ulemâları ve kânûnnâme-i Süleymân Hân'ı beyân eder.
45. Kânûnnâme üzre Rûmeli eyâletlerinin cümle sancağ [u] ze‘âmetlerin bildirir.
45. Eyâlet-i Rûmeli ve Eyâlet-i Budin ve Eyâlet-i Özi ve Eyâlet-i Bosna.
45. Ve Eyâlet-i Tımışvar ve Eyâlet-i Cezâyir ve Eyâlet-i Eğre ve Eyâlet-i Kanije.
45. Eyâlet-i Kefe ve Eyâlet-i Mora ve Eyâlet-i Varat ve Eyâlet-i Erdelistân ve Eyâlet-i Eflak ve Eyâlet-i Boğdan.
45. Eyâlet-i Kırım Hânlığı ve Eyâlet-i Rodos ve Eyâlet-i cezîre-i Girid ve Ocaklık sancakları.
46. Fasl-ı sânî Anatolu'da otuz aded eyâletleri beyân eder.
46. Fasl-ı sâlisde cemî‘i eyâletlerin mîrimîrânlarının hâsların beyân eder.
46. Fasl-ı râbi‘de her ne kadar sancak var ise esmâların bildirir. ***[1b]***
49. Fasl-ı râbi‘de her sancakbeğinin birbirleri üzre tasaddurları ve hâsları.
49. Fasl-ı hâmis, her sancak beğlerinin ve defter kethudâlarının hâsları.
51. Fasl-ı sâdis, her eyâlet ve sancak kaç aded kılıçdır ve ne kadar askerdir ve ne kadar tîmâr ve ze‘âmetdir beyân eder.
53. Fasl-ı âşir'de kavânîn-i tertîb-i dîvânî ve Süleymân Hân'ın cümle gazâların beyân eder.

Vecîzî Dîvânî Kitâbının Cümle Gazâları

54. Süleymân Hân'ın vefâtı ve Selîm Hân'ın icmâl-ı cülûsu târîhleri ve vezîr-i a'zamı ve mîrimîrânları ve defterdâr ve ulemâları ve hukemâları.
54. Ve Selîm Hân'ın meşâyihleri ve cemî'i fütûhâtları ve vefâtı ve cülûs-ı Murâd-ı Sâlis ve târîhleri.
54. Murâd Hân-ı Salis'in cemî'i fütûhâtları ve terk-i fânî etdüği.
55. Zikr-i saltanat-ı Mehemmed Hân-ı Sâlis târîhleri ve cümle fütûhâtları.
55. Vefât-ı Mehemmed Hân ve icmâl-i cülûs-ı Ahmed Hân târîhleriyle ve esmâ'-i şehzâdegânları.
55. Ahmed Hân'ın vezîr-i a'zamları ve ulemâları ve cümle gazâları.
56. Asr-ı Ahmed Hân'da Celâlîler tuğyânı
56. Ahmed Hân'ın azm-i civâr-ı Hak etdüği târîhi ve Yeni Câmi'inin evsâfı târîhleri.
57. İcmâl-i cülûs-ı Mustafâ Hân hal' olup icmâl-i cülûs-ı sa'îd-i şehîd Osmân Hân.
57. İcmâl-i sefer-i Hotin ve şehâdet-i Osmân Hân ve def'â cülûs-ı Mustafâ Hân.
59. Abaza Paşa celâlî olup üzerine Mahmûd Paşa serdâr olduğu ve encâm-ı kârı
59. İcmâl-i cülûs-ı Murâd Hân-ı Râbi' târîhleri ve hilye-i şerîfleri.
59. Ve cemî'i vüzerâlarının ahvâl-i serencâmları ve cemî'i fütuhâtları.
60. Şehzâdegân-ı Murâd Hân târîhleriyle ve müddet-i saltanatı ve ömr-i azîzleri.
60. Murâd Hân'ın hayrât [u] hasenâtları ve İslâmbol'da Gül Câmi'i.
60. Murâd Hân'ın ibtidâ-i cülûsundan intihâsına dek cümle vakâyı'âtı bildirir.
62. Abaza Paşa üzre Husrev Paşa seferi ve Abaza'nın cürmü afv olduğu.
63. Abaza Paşa'nın Murâd Hân ile münâza'aları ve Murâd Hân'ın cevâbları.
64. Ba'dehu Abaza Paşa'nın katli ve sene 1056 târîhinde hayâtda bulunması.
64. Abaza seferinden sonra Husrev Paşa'nın Bağdâd üzre seferi ve bî-feth avdeti.
64. Husrev Paşa'yı Kara Murtazâ Paşa Tokat'da şehîd etdüği sene 1041.
64. Sene-i minhüde Hâfız {Ahmed} Paşa tekrâr vezîr-i a'zam olduğu.
64. Mâh-ı Receb'de Hâfız'ı kul katl etdüği ve Receb Paşa sadrıa'zam olduğu.
64. Yerine Çelebi Hasan Paşa kapudan olduğu sene 1032 ve Mûsâ Çelebi katli.
65. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa katli.
65. Defterdâr Mustafâ Paşa'nın ayağından salbı ve Receb Paşa'nın katli ve Tabanıyassı sadâreti.
65. Murâd Hân'ın Edirne seferi ve Revân seferi.
65. Koca Ken'ân Paşa'nın kal'a-i Ahıçka'yı feth etdüği.
65. Sultân Murâd'ın Acem diyârında Nahşıvan'ı ve Tebrîz'i ve niçe vilâyetleri berbâd etdüği.
65. Ba'dehu Kotur kal'ası üzre vilâyet-i Van'a andan Der-i devlete geldüği.
65. Murâd Hân'ın alay-ı azîm ile Âsitâne-i sa'âdete geldiği.
66. Bu hakîrin harem-i hâssa girüp Murâd Hân hidmetinde olduğumuz.
67. Murâd Hân ile niçe gûne münâkaşa ve letâyifât arz-ı ma'rifetlerimizi beyân eder.
69. Murâd Hân'ın evsâf-ı cemîleleri ve ba'zı menâkıbları ve niçe âsârların beyân eder.
70. Mu'tâd-ı Murâd Hân ber-kâ'ide-i şehinşâhân ve zamân-ı sa'âdetlerinde olan vüzerâ-yı kapudanân.
71. Karadeniz'de feth-i tabur-ı Kazak-ı âk ve zamân-ı Murâd Hân'da olan müftîler ve gayrı ulemâlar.
72. Murâd Hân asrında cümle İslâmbol mollâları ve re'is-i atıbbâları beyân eder.
72. Murâd Hânî'de olan cümle yeniçeri ağaların bildirir.
73. Murâd Hân'ın Bağdâd'dan gelüp Malta gazâsına gitmeğe murâd edinmesi sebebi.
73. Âhir-i kâr pâdişâh-ı mağfûrun vedâ'-ı mülk-i fânî etdüği ve mersiyelerin bildirir.
73. İcmâl-i cülûs-ı İbrâhîm Hân.
73. İbrâhîm Hân vüzerâların beyân eder.
74. Cümle şeyhülislâmları ve cümle kadı'askerleri ve İslâmbol mollâların ve hekîmbaşı ve müneccimbaşıları.
74. Ve cümle vezâret ile olan defterdârları ve cümle nişâncıları ve yedikubbe vezîrleri. ***[2a]***
74. İbrâhîm Hân asrındaki eyâlet vüzerâları ve âsî olan vüzerâları ve feth [u] fütûhatları bildirir.
74. İnhizâm-ı Celâlî Varvar Alî Paşa ve inhizâm-ı Tekeli Paşa ve şehâdet-i İbrâhîm Hân.
76. Cülûs-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' ve hilye-i şerîfi ve cümle vüzerâları.
79. Eyâlet vüzerâların ve Kubbe vezîrlerin.
79. Mehemmed Hânîde kapudan vezîrleri ve defterdârları ve nişâncı paşaları.
79. Meşâhîr-i mîrimîrânları ve mîrilivâları ve şehzâdeleri.
79. Şeyhülislâmları ve Rûmeli kadı'askerlerin beyân eder.
80. Anatolu mollâları ve İslâmbol mollâları.
80. Mehemmed Hân imâm-ı hümâmların ve hekîmbaşıların ve müneccimbaşıların ve cümle meşâyihleri beyân eder.
80. Mehemmed Hân'ın amâr etdüği binâları ve devr-i adlinde fütûhâtları bildirir.
80. Fütûhât-ı azîm kal'a-i Kandiye ve feth-i Zarnata ve feth-i Kamaniçse.
84. Gazâ-yı Omaniçse ve feth-i Çehriliçse.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org
85. Evsâf-ı Câmi'-i Vâlide-i Mehemmed Hân ve Câmi'-i eş-Şeyh Ebü'l-vefâ ve gayrılar.

86. İslâmbol içre ibtidâ binâ olunan vüzerâ câmi‘leri.
{88. Cemî‘i mesâcidleri beyân eder.}
88. Ve cemî‘i medreseleri ve dârü'l-kurrâ ve cümle mektebleri.
90. Ve dârü'l-hadîsleri ve cümle tekyeleri.
90. İslâmbol içre cümle me’kel-i imâretleri ve cümle tîmârhâneleri.
91. İslâmbol içre cümle vüzerâ sarâyları ve cümle hânları beyân eder.
92. Cümle kârbânsarâyları ve cümle bekârhâneleri.
92. Cümle çeşmeleri târîhleri ile beyân eder.
93. İslâmbol içre cümle sebîlhâneleri târîhleriyle.
94. Cümle hammâmları târîhleriyle ve tevzî‘âtlarıyla beyân eder.
95. Yekûn hammâmâtları ve selâtîn türbelerin beyân eder.
95. Ebü'l-feth vefâtın ve zamânındaki şu‘arâların.
96. Ebü'l-feth asrında olan meşâyihleri ve ziyâretgâh-ı Bâyezîd Hân-ı Velî.
97. Bâyezîd Hân asrındaki vüzerâları ve nişâncı paşaları.
97. Bâyezîd Hânî'de olan meşâyihleri ve cümle şu‘arâları.
98. Ziyâretgâh-ı Selîm Hân-ı Evvel ve asrındaki vüzerâları.
98. Selîm Hân-ı Evvel defterdârları ve cümle ulemâ-yı kirâmları.
99. Selîm Hân asrındaki şu‘arâları ve Süleymân Hân ve şehzâdeleri ziyâreti.
100. Türbe-i pür-envâr-ı Selîm Hân-ı Sânî ve tahkîk-ı beddu‘â-yı selef-i sultânî.
101. Fasl-ı ziyâretgâh-ı Murâd Hân-ı Sâlis ve şehzâdeleri ve cümle târîhleri.
101. Ziyâretgâh-ı Mehemmed Hân-ı Sâlis cümle târîhleri ve şehzâdegânları.
101. Ziyâretgâh-ı Sultân Ahmed Hân târîhleriyle ve ziyâretgâh-ı şehzâdegân-ı Sultân Ahmed Hân.
102. Ziyâretgâh-ı fâtih-i Bağdâd Murâd Hân târîhleri ve müddet-i devleti ve şehzâdegânları.
102. Zamân-ı Murâd Hânî'de olan şu‘arâları ve ziyâret-i Mustafâ Hân ve İbrâhîm Hân.
103. Ziyâretgâh-ı vâlide sultânlar ve ziyâretgâh-ı cümle vüzerâlar.
104. İslâmbol'un enderûn [u] bîrûnunda medfûn olan kibâr-ı evliyâullâhları beyân eder.
111. Bu hakîr-i pür-taksîr du‘â-yı hayrlarıyla şeref-yâb olduğum büdelâ ve melâmiyyûnları bildirir.
114. İslâmbol hâricindeki dörd mevleviyyet yerdeki şehirleri beyân eder.
114. Evsâf-ı kasaba-i Yedikulle ve kasaba-i Yenikapu ve ziyâretgâhları.
115. Kasaba-i Topcular ve rabta-i Otakcılar ve kasaba-i Nişâncıpaşa ve kasaba-i Çömlekciler.
116. Kasaba-i Zâlpaşa ve şehr-i azîm-i Eyyûb Sultân cümle imâretiyle beyân olunur.
116. Şehr-i Eyyûb'un cümle câmi‘leri ve mesâcid ü medreseleri.
117. Şehr-i Eyyûb'un cümle dârü'l-hadîsleri ve cümle dârü'l-kurrâları ve mektebleri bildirir.
117. Ve cümle tekyeleri ve cümle hânları ve me’kel-i imâretleri ve cümle hammâmları ve sebîlhâneleri ve çeşmeleri.
117. Şehr-i Eyyûb'un cümle dükkânların ve cümle mesîregâhların.
118. Ziyâretgâh-ı Ebâ Eyyûb Ensârî ve ziyâretgâh-ı Ebussu‘ûd Efendi.
119. Ziyâretgâh-ı gayrı ulemâları târîhleriyle mastûrdur.
120. Südlüce kasabasının amâristân ve tekyelerin bildirir.
121. Karapîrî Paşa kasabasının imâretleri ve bâğ-ı İremlerin beyân eder.
121. Hâsköy şehri imâretlerin ve imâret-i cevâmi‘leriyle beyân eder.
122. Tersâhâne bâğçesi ve Kâsımpaşa şehri amâristânın bildirir.
122. Kâsımpaşa câmi‘leri ve mesâcidleri ve medreseleri ve mektebleri ve tekyeleri
123. Ve cümle hammâmları ve sarâyları ve sebîlleri ve çeşmeleri ve mesîregâhları.
124. Kâsımpaşa dükkânların ve esmâ-i mahallâtları ve me’külâtının ve san‘atlarının memdûhâtın bildirir.
125. Şehr-i Kâsımpaşa'da âsûde olan kibâr-ı evliyâları beyân eder.
125. Şehr-i azîm Galata kal‘asın beyân eder. ***[2b]***
126. Galata kal‘ası eşkâli ve dâ’iren-mâdâr cirmin bildirir.
126. Ve cümle câmi‘leri ve mektebleri ve sebîlhâne ve çeşmeleri ve kenîseleri.
127. Hâkimân-ı Galata'yı ve dekâkînleri ve kalafatcılar odaların bildirir.
127. Ahâlî-i Galata'yı ve memdûhâtların bildirir.
127. Şehr-i Tophâne'yi ve cemî‘i amârların bildirir.
128. Evsâf-ı kârhâne-i Topcıyan ve sitâyiş-i rîhte-gân-ı top.
128. Der-vasf-ı top kâlıbı dollâbları ve gayrılar.
128. Kârhâne-i top kâlıbı yerleri ve tuç furunı cahîmi.
129. Esnâf-ı top dökücüyân ve asâkir-i İslâm-ı topcıyân.
129. Evsâf-ı hâkimân-ı şehr-i Tophâne ve esmâ-i aded-i mahallâtları.
129. Şehr-i Tophâne cevâmî‘lerin târîhleriyle beyân eder.
130. Menâkıb-ı Kılıç Alî Paşa ve Fındıklı rabtası câmi‘leri ve Cihângîr Câmi‘i.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

130. Tophâne mesâcidleri ve medreseleri ve dârü'l-hadîs-i dârü'l-kurrâları ve mektebleri.
130. Tophâne tekyelerin ve mesîregâhları ve müneccimler rasadı menâkıbın beyân eder.
131. Tophâne sebîlleri ve çeşmesârları ve cümle hammâmları ve cümle dükkânları bildirir.
131. Ahâlî-i Tophâne ahvâlleri ve ziyâret-i türbe-i Kılıç Alî Paşa ve gayrıları. Ve,
132. Şehr-i Beşiktaş'ı ve Âl-i Osmân bâğçeleri ve câmi‘ ve mesâcidleri ve medreseleri.
132. Ve mektebleri ve dârü'l-kurrâları ve hânları ve hammâmları ve sebîlhâne ve çeşmeleri.
132. Ve cümle dükkânların ve kuyuları ve her gûne memdûhların bildirir.
133. Şehr-i Beşiktaş mesîregâhların ve tekyegâh ve ziyâretgâhların bildirir.
133. Kasaba-i Ortaköy'ü ve kasaba-i Kuruçeşme'yi ve kasaba-i Arnavudköy'ün ve Hünkâr bâğçelerin bildirir.
134. Şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm Rûmeli Hisârı ve cümle ziyâretlerin beyân eder.
136. Fasl-ı kasaba-i irem-i İstinye ve bâğ-ı merâm-ı kasaba-i Yeniköy.
136. Kasaba-i ma‘mûr-ı Tarabya ve kasaba-i ravza-i Büyükdere.
136. Evsâf-ı kasaba-i Sarıyâr ve ma‘âdin-i zeheb-i bisyâr.
137. Evsâf-ı ma‘den-i topçamuru ve Karadeniz Boğazı fânûsu.
137. Karadeniz Boğazı kal‘aları binâsı ve Anatolu Kavak kal‘ası binâsı.
137. Kasaba-i müzeyyen-i Kavak ve kal‘a-i kulle-i Yoroz.
137. Ve ziyâret-i Kırklar ve Anatolu kasrı ve Yûşa‘ Nebî ziyâreti.
137. Evsâf-ı kasaba-i İremezâtü'l-imâd Beğkoz ve Kılıçbalığı dalyanı.
138. Evsâf-ı Tokat bâğçesi ve gayrı bâğçeler ve İncîrli köyü.
138. Evsâf-ı kasaba-i dâr-ı mâst Kanlıca ve sitâyîş-i kal‘a-i Anatolu Hisârı.
139. Kandîlli bâğçesi ve Kulle bâğçesi ve kasaba-i Çengelli ve kasaba-i Istarvroz.
139. Ve kasaba-i Kuzkuncuk ve Hünkâr bâğçesi.
139. Evsâf-ı şehr-i azîm-i Üsküdar ve cümle cevâmi‘leri ve mesâcidleri.
141. Üsküdar medreseleri ve dârü'l-hadîsleri ve dârü'l-kurrâları.
141. Ve mekteb-i sıbyânları ve imârât-ı ta‘âmları.
141. Üsküdar'ın tekye-i dervîşânları ve hammâmâtları ve kârbânsarâyları.
141. Üsküdar'ın hân-ı tüccârânları ve a‘yân-ı kibâr sarâyları ve sebîlhâneleri.
142. Üsküdar'ın çeşmeleri ve dekâkînleri ve aded-i bâğları ve aded-i bûstânları.
142. Üsküdar'ın mesîregâhları ve esmâ-i mahallâtları ve halkının kârları.
142. Me’kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtları ve ziyâretgâh-ı kibâr-ı kümmelînleri.
143. Kasaba-i Kadıköy imâretleri.
143. İslâmbol etrâfında olan Hünkâr bâğçelerin cümle beyân eder.
143. İslâmbol etrâfında olan cümle mesîregâhları ayân eder.
144. Mesîregâh-ı Kâğızhâne bârûdhânesi ve teferrücgâh-ı kasaba-i Kâğızhâne.
144. Ve mesîregâh-ı ibret-nümâ su kemerleri ve teferrücgâh-ı Sultân Osmân havuzları.
146. Merâmgâh-ı hıyâbân-ı İrem Istıranca dağları ve Okmeydânı ve gayrı merâmları.
146. İslâmbol'un cümle ehl-i hıreflerin cemî‘i dükkânların bildirir.
146. Hübût-ı Hazret-i Âdem'den berü cümle peygamberlerin kâr [u] kesblerin beyân eder.
147. Kitâb-ı Fütüvvetnâmeyi, şerî‘at ü tarîkat ve hakîkat ü ma‘rifet üzre beyân eder.
151. İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde olan cümle âsâr-ı binâları ve emânetleri. ***[3a]***
Evsâf-ı umûm-ı Belde-i tayyibe ya‘nî mahmiyye-i Kostantıniyye.
152. Evsâf-ı sûret-i arz-ı mollâ-yı İslâmbol cemî‘i câmi‘ ve imâretler ve cümle mevcûdâtlar beyân olunur.
152. El-hâsıl cemî‘i emânet ve cümle kârhâne-i ibret-nümâ-yı Âl-i Osmân bi'l-cümle beyân olunur.
152. Şehr-i İslâmbol'daki dörd mevleviyyet yerindeki dükkânları bildirir.
152. Ordu-yı hümâyûn için cemî‘i ehl-i hıreflerin kânûnlarınca alayların beyân eder.
152. Evvelâ esnâflar cümle kırk fâsıldır ve cümlesi yüz aded esnâf-ı ehl-i hıreflerdir.
152. İbtidâ esnâf-ı alay çavuşları pîr [ü] pîşvâylarıyla beyân olunur.
153. Fasl-ı sânî çöplük subaşısı ve esnâf-ı huddâmân pîrleriyle mastûrdur.
153. Mahalle münâsib hadîs-i şerîfler ve esnâf-ı acemî oğlanları.
153. Esnâf-ı arayıcıyân-ı zebbâlân ve mezâr-kazan ve lağımcıyân ve sarâhorân ve beldârân ve teberdârân.
154. Esnâf-ı asâkir-i asesbaşı ve şehir subaşısı ve asesân-ı bî-amân ve tâ’ife-i cellâdân-ı bî-îmân.
154. Evsâf-ı hemyân kesici ve kara hırsızları ve hıref-i deyyûsân ve neferât-ı bâzvengân.
154. Ve kavm-i gidiyân-ı müflisân.
154. Esnâf-ı tershâne mukaddimleri ve tâ’ife-i mâder be-hatâ-yı hîzân.
154. Esnâf-ı seyisân-ı Urbân-ı uryân ve esnâf-ı mükâriyân ve neferât-ı pâsbân.
155. Fasl-ı sâlis, ordu monlâsı ve alemdâr-ı sancağ-ı Resûl ve kavm-i sa‘î piyâdeler ve mollâların muhzırları.
155. Esnâf-ı e’imme-i vüzerâ ve sınıf-ı hutebâ ve zümre-i kadıyân ve müte‘addid ulemâ ve sulehâ.
155. Esnâf-ı meşâyih-i izâm ve fırka-i vâ‘iz-i zâhirîn.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

155. Esnâf-ı dersi‘âmm-ı müfessirîn ve zümre-i muhaddisîn ve tâ’ife-i mü’ezzinîn.
155. Esnâf-ı sofiyân ve kavm-i mütevelliyân, bevvâbân-ı şerî‘at ve huddâmân-ı şer‘-i tarîkat.
155. Esnâf-ı mu‘arrifân-ı cevâmi‘hâî ve na‘t-ı şerîf-hân-ı cevâmi‘hâî.
155. Esnâf-ı hâfızân ve zümre-i mektûbcıyân ve dükkân-ı sahhâfân ve zümre-i rindân-ı şâ‘irân.
156. Evsâf-ı meddâhân-ı sultân [u] vüzerâlar hadîs-i şerîf ve pîrleriyle mastûrdur.
156. Erbâb-ı hânendegân ve tâ‘ife-i müneccimân ve esnâf-ı remmâlân ve sınıf-ı nakîbân-ı ehl-i hıref.
156. Esnâf-ı re’îsân-ı ehl-i tarîk ve meşâyihân-ı ehl-i sûk.
156. Zümre-i çavuşân-ı ehl-i sanâyi‘ ve esnâf-ı ferrâşân-ı ehl-i sanâyi‘.
156. Esnâf-ı cenâze peykleri ve mürde-şûyân-ı şehîdân ve erbâb-ı fakîh hâcegân-ı mektebhâ-yı püserân.
156. Der-aded-i mekteb-i sıbyân ve dilenciler şeyhi ve kavm-i dilenciyân ve neferât-ı şeyhü'l-arasât.
157. Der-vasf-ı tâlib-i ilm-i sûhtevât ve evsâf-ı ırk-ı tâhir-i Âl-i Abâ-yı sâdât-ı kirâm.
157. Fasl-ı râbi‘de hekîmbaşı ve dekâkîn-i hukemâ ve kavm-i kehhâlân-ı basar.
157. Esnâf-ı bî-dükkân mu‘allimân-ı tûtiyâciyân ve kân-ı dârü'ş-şifâ-yı dükkân-ı ma‘cûnciyân.
157. Esnâf-ı dükkân-ı cerrâhân ve fırka-i dükkân-ı şerbet-i devâgân.
158. Sınıf-ı dükkân-ı gülâbcıyân [ve] esnâf-ı dükkân-ı edviye yağcıları.
158. Esnâf-ı bîmârhâneciyân ve huddâmân-ı bîmâristân.
158. Fasl-ı hâmisde esnâf-ı çiftçiyânbaşı.
158. Zümre-i bâğbân ve fırka-i aşlamacıyân-ı eşcârât-ı müsmirât ve kavm-i dükkân-ı sebzevât.
158. Fasl-ı sâdisde esnâf-ı habbâzân ya‘nî ekmekciler pîrleri ile.
159. Esnâf-ı ekmekciyân-ı yeniçeriyân ve fırka-i dükkân-ı tuzciyân.
159. Kavm-i çörekciyân ve börekciyân ve zümre-i gevrekciyân ve hıref-i kâhiciyân.
159. Esnâf-ı gurâbiyyeciyân ve sınıf-ı simitciyân ve ehl-i kâr, katâyifciyân.
159. Ehl-i şugl, şehriyyeciyân ve lokmacıyân ve gözlemeciyân ve zümre-i sakkayân-i yeniçeriyân.
159. Esnâf-ı sakkâyân-ı şehr-i İslâmbol ve gayrıları pîr-perverleriyle ma‘dûddur.
160. Esnâf-ı arka sakkâsı ve kârhâne-i değirmen-i esb.
160. İslâmbol kal‘ası içre su değirmenleri.
160. Esnâf-ı dükkân-ı uncıyân ve kavm-i un elekciyân ve esnâf-ı buğday çalkacıyân ve garbulciyân.
160. Esnâf-ı elekciyân ve esnâf-ı nişastacıyân ve kavm-i güllâccıyân ve zümre-i beksumâtcıyân.
160. Esnâf-ı beksumât emîni ve mahmil-i Şerîf-i Resûlullâh.
{161. Ve esnâf-ı cümle şütürbân pîrleri Hazret-i Veys el-Karanîdir.}
161. Esnâfân-ı akkâmân ve esnâf-ı meş‘alciyân ve zümre-i şâtırân-ı Amr-ı Ayyârân.
161. Fasl-ı sâbi‘de esnâf-ı azîm-i keştîbân-ı mellâhân ve tâ’ife-i kalafatcıyân ve üstübü bükücüler.
161. Üstübü alıcılar ve esnâf-ı marankozlar.
162. Esnâf-ı urgancıyân ve zümre-i kendircıyân.
162. Esnâf-ı yelkenciyân ve ziftciyân ve katrâncıyân ve ehl-i hıref-i serenciyân ve tâ’ife-i tulumbacıyân.
162. Esnâf-ı pusulacıyân ve kavm-i kum-sâ‘atciyân. ***[3b]***
162. Ehl-i kâr, hartacıyân ve dalgıcân-ı fecc-i amîk-i gavvasân.
163. Sergüzeşt-i dalgıç Hacı Nâsır ve esnâf-ı san‘at-ı dîv-i günbaşı.
163. Esnâf-ı navluncıyân-ı buğday ve şa‘îr ve esnâf-ı bâzergân-ı ankâ-yı Karadeniz.
163. Esnâf-ı re’îs-i keştîbân [u] mellâhân-ı ankâ-yı Bahr-i siyâh.
164. Fasl-ı sâminde esnâf-ı re’îsân-ı Bahr-i Ummân [u] Bahr-i sefîd.
164. Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrındaki cümle gemileri bildirir.
164. Esnâf-ı marankozân-ı Akdeniz ve pereme ve kayık marankozları.
164. Esnâf-ı Arab mavunacıyân ve kayıkcıyân ve cümle peremeciyân.
164. Esnâf-ı çırnıkcıyân cümle kayıkları ve neferâtlarıyla alay-ı azîmlerin beyân eder.
164. Der-mübâhese-i esnâf-ı kassabân ve mücâdele-i tüccârân.
165. Fasl-ı tâsi‘de tüccârân-ı anka-yı Mısır ve gayrı sevdâgerân-ı sâhil-i Bahr-i sefîd.
165. Esnâf-ı bâzergân-ı pirincciyân ve ehl-i hıref-i adesciyân
165. Ehl-i kâr, hınnâciyân ve hasırcıyân-ı Mısır ve dükkân-ı ketâncıyân ve zümre-i şekerciyân.
165. Esnâf-ı dükkân-ı eşribe-i mümessekân ve ehl-i sûk, tüccâr-ı kahveciyân.
166. Esnâf-ı şâhbender ve ehl-i kıble-i müslimîn ve fasl-ı âşirde esnâf-ı kassâbân-ı kavm-i Cömerd.
166. Esnâf-ı kavm-i salhâne ve kavm-i kassâbân-ı sığırlar.
166. Esnâf-ı kassâbân-ı Yahûdâ ve kavm-i mandıracıyân ve çiftlik-i a‘yân-ı kibâr ve zümre-i eğrekciyân.
166. Esnâf-ı celebân-ı koyun ve ter-oğlanları ve cümle ağılcıyân.
166. Cümle ter-oğlanları ve tokad-ı celebân-ı sığırlar.
166. Cümle beşbin sürücü matı ter-oğlanları.
166. Esnâf-ı çoban-ı râ‘ıyân ve südciyân-ı sığır ve zümre-i südciyân-ı koyun.
167. Esnâf-ı peynircıyân ve ehl-i hıref-i kaymakcıyân.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://farkey.org

167. Kârhâne-i yoğurdcıyân-ı sultânî ve esnâf-ı cümle dekâkîn-i yoğurdcıyân.
167. Kavm-i teleme peynirciyân ve yağmûmcuları ve kârhâne-i şem‘-i asel-i kâfûrî mîrî.
167. Ve tüccârân-ı şem‘-i asel ve kassâbân-ı Atmeydânı.
167. Evsâf-ı ibret-nümâ-yı seğirdim-i Atmeydânı esnâf-ı kanaracıyân-ı kassâb-ı Yedikulle.
167. Esnâf-ı kanaracıyân-ı Bâğçekapusu ve kârhâne-i bârûdhâne-i Atmeydânı.
168. Esnâf-ı mûmcıyân-ı revgan-ı Atmeydânı ve mandıracıyân-ı yeniçeriyân.
168. Kârhâne-i arslancıyân-ı sultânî
168. El-hâdî aşere faslında esnâf.
169. Esnâf-ı celeb-keşân-ı ganem.
169. Ve hıref-i ayucıyân, cümle neferâtları.
169. Ta‘am-ı atîk başcıyân ve tabbâh-ı âşcıyân.
169. Ve rûz-merre boğazlanan koyunları.
169. Esnâf-ı celeb-keşân-ı pasdırmacıyân ve ehl-i kâr tüccârân-ı pasdırmacıyân.
169. Esnâf-ı kirişciyân ve kirişciyân-ı tâciran ve kârhâne-i dutkalcıyân ve hikâye-i garîbe.
169. Esnâf-ı ciğerciyân-ı koyun ve hıref-i çevrenân ve kavm-i işkenbeciyân.
170. Esnâf-ı sirkecibaşı ve hıref-i turşucıyân ve ehl-i kâr kuru sarımsakcıyân dükkân.
170. Esnâf-ı soğancıyân cümle askeriyle isnâ aşere faslında esnâf-ı âşcıyân.
170. Esnâf-ı çâşnigîrân ve âşcıyân-ı vezîrân.
171. Esnâf-ı zerdeciyân ve zümre-i kebâbcıyân ve köfteciyân.
171. Esnâf-ı büryâncıyân ve kavm-i âşbâz-ı yahniciyân ve âşbâz-ı dolmacıyân ve hardalcıyân-ı Arnavudân.
171. Ehl-i kâr pâlûdeciyân ve hıref-i südlü-âşcıyân.
171. Ehl-i sûk salatacıyân ve pîşe-kâr-ı sebzeciyân.
171. Ehl-i şugl sucukcıyân ve kârhâne-i şifâ hoşâbcıyân.
171. Esnâf-ı şerbetciyân-ı beddâvî ve kârhâne-i bülbül ve gayrılar.
171. Ve cüllâbcıyân ve piyâde şerbetciyân ve ısıcak pâlûdeciyân kârhâneleri.
171. Ve ıssı pâlûdeci kavvâfları ve bâdemli köfterci tablakârları.
171. Esnâf-ı ıssı ve bahârlı şerbetcileri ve zümre-i ibrîk sa‘lebcileri.
171. Ve çay ve bâdyân şerbetcileri ve ıssı süd-furüşları.
172. Esnâf-ı muhallebiciyân ve kârhâne-i ağdacıyân.
172. Ehl-i kâr ağdacıyân-ı piyâde-fürûşân ve kârhâne-i değirmen-i üzüm.
172. Esnâf-ı azîm karcıbaşı huddâm-ı şehriyârî ve aded-i karlığ hazâyin-i kudret-i rahmet.
172. Küşâde ve mestûr olan cümle karlıkları beyân eder. ***[4a]***
172. Der-beyân-ı mübâhase-i âşbâzân-ı mâhî ve ilzâm-ı cevâb-ı helvâciyân-ı şâhî.
172. Hikâye-i helvâciyân ber-vech-i ilzâm-ı balıkcıyân.
173. Fasl-ı sâlise aşerde esnâf-ı kâr-ı şîrîn helvâciyân-ı şirin-zebân.
173. Kârhâne-i Enderûn-ı Sultânî.
173. Esnâf-ı helvâciyân-ı bîrûn helvâciyân-ı tablakâr cümle.
173. Esnâf-ı akîdeciyân ve dükkân-ı şekerciyân-ı şehr-i Galata.
173. Fasl-ı râbi‘e aşerde kârhâne-i balık emîni.
173. Esnâf-ı dalyancıyân-ı mâhiyân ve ığrıbciyân-ı sayyâdân-ı semekân.
174. Ehl-i şugl sayyâd-ı karıtyacıyân ve ağcıyân ve saçmacıyân ve düzenciyân.
174. Esnâf-ı sıpkıncıyân ve sayyâd-ı mahî çömlekciyân ve sayyâd-ı sepetciyân.
174. Dükkân-ı balık-fürûşan ve istiridyeciyân ve esnâf-ı âşcıyân-ı mekeros balık pazarı.
174. Esnâf-ı ağ serpiciyân ve esnâf-ı dükkân-ı ağcıyân.
174. Fasl-ı hâmise aşerde cümle ümenâları beyân eder.
175. Evvelâ Unkapanı emîni ve 2. tahmîs emîni ve 3. mîzân-ı harîr emîni.
175. Esnâf-ı ipekciyân, 4. şem‘ahâne emîni, 5. sırmakeşhâne emîni.
175. Kârhâne-i sırma-keşân, esnâf-ı sırma ve kılabdan satıcılar.
175. 6. cı yağ kapanı emâneti ve 7. esnâf-ı tüccâr-ı yağcıyân hıref-i yağcıyân-ı zeyt, 7. ci balık emînidir.
175. 8. ci esnâf-ı esirhâne emîni esnâf-ı bâzergân-ı esirciyân-ı şûm.
175. 9. cu esnâf-ı tuz emîni.
175. 10. beksumât emîni, 11. ci acı hamr emîni aşağıda tahrir olunur, 12. ci bârûdhâne emîni.
176. Âl-i Osmân'ın cemî‘i darbhâne emînleri ve cemî‘i vilâyetlerde darbhânelerin bildirir.
176. Âl-i Osmân'ın Rûmeli darbhânelerin bildirir.
176. Gümüş arayıcı ağası ve 14. fasılda çuka anbârı emîni, 15. cide buğday anbârı emîni.
176. 16. cıda arpa anbârı emîni, 17. kilar-i Sultânî emînin bildirir.
177. Odun anbârı emîni ve otluk anbârı emîni.
177. Pasdırma emîni ve salhâne emîni ve sebzehâne emîni ve terekecibaşı.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

177. Ekmekcibaşı ve matbah emîni ve koyun emîni ve tavuk emîni.
177. Şehremîni ve çardak emîni ve çardak çorbacısı ve çardak nâ'ibi.
177. Muhtesib ağası ve Atbâzârı emîni ve cânbâzlar kethudâsı ve at cânbâzları şeyhi.
177. Cânbâzlar miyâncısı şeyhi ve nüzül emîni ve tersâhâne emîni ve pencikhâne emîni.
178. Karagümrü[k] emîni ve büyük gümrük emîni.
178. el-Faslü's-sâdise aşerde esnâf-ı bakkâlân-ı tâcirân ve esnâf-ı yağcıyân-ı günâ-gûn ve gayrı ehl-i hıref, yamaklar.
179. Ve balcıyân ve bezirciyân ve zeyyâtân ve sâbûncıyân ve miskî sâbûncular.
179. Ve bakkâlân-ı pasdırmacıyân ve leblebiciyân ve gayrıları esnâfân.
179. Fasl-ı sâbi'e aşerde yemiş bâzârbaşısın bildirir ve âyîn-i kerr ü fer ve alay-ı azîmin dâr[â]tların beyân eder.
180. Esnâf-ı bâğçıvânân dâhil-i Hisâr-ı İslâmbol ve karpuzcıyân ve dükkân-ı şükûfeciyân-ı günâ-gûn.
180. Esnâf-ı çiçekci [ve] meyve-fürûşân alay-ı müzeyyeneleriyle âyînleri beyân olunur.
180. el-Faslu's-sâmine aşerde esnâf-ı kılıççıyân, seyf-i Muhammedî ve zırhcıyân-ı esnâf-ı Hazret-i Dâvûd.
181. Esnâf-ı mızrakcıyân ve hırfet-i hançerciyân.
181. Ve ehl-i kâr, kalkancıyân ve ehl-i sûk, kıncıyân-ı sikkîn ve kârhâne-i sağrıcıyân.
181. el-Faslu't-tâsi'e aşerde esnâf-ı âteş-feşân-ı tüfengciyân ve ehl-i hıref, tüfeng-kaynakcıyân ve kundakcıyân ve vezneciyân.
182. Esnâf-ı keseciyân-ı tüfeng ve tabancacıyân-ı tüfeng ve tüfeng açıcıyân alayları.
182. Esnâf-ı fişengciyân-ı tüfeng ve fişenkciyân-ı havâyî ve bârûdciyân ve fitilciyân-ı tüfeng.
183. el-Faslu'l-ışrûnda esnâf-ı demirciyân.
183. Âhengirân-ı na'lkesân ve ehl-i hıref-i mıh-kesân ve ehl-i sanâyi'-i egser-kesân ve ehl-i kâr-i egser-fürûşân.
183. Ehl-i kâr, kepekciyân ve ehl-i kesb, kantârcıyân ve ehl-i vezn, mîzâncıyân.
183. Ehl-i tüccâr, eğeciyân ve ehl-i kâni', keserciyân.
183. Ehl-i kesb, destereciyân ve sevdâgerân-ı burgucıyân ve ehl-i rû-siyâh, kömürciyân ve dağlarda kömür yakıcılar.
183. Ve kömür gemicileri ve esnâf-ı kömür mahzencileri ve atlar ile kömür gezdiricileri kavm-i ucbe-likâlardır.
183. el-Faslu'l-hâdî ve'l-ışrûnda ser-çeşme-i âhengirân-ı çilingirân. ***[4b]***
184. Esnâf-ı at gemiciyânları ve ehl-i tarîkat, ok demrenciyânları ve kilidciyânlar ve özengiciyânlar ve ehl-i ma'rifet, makascıyânlar.
184. Ehl-i iktisâb, na'lça kesiciyânlar ve ehl-i kâr, na'lça mıhlayıcıyânlar.
184. Esnâf-ı yüksükciyân ve ehl-i hıref, iğneciyân.
184. Ehl-i şugl, haddeciyân ve ehl-i tâcir-i âhen-fürûhtân ve hıref-i şâkirân-ı âhen-tel-keşân ve ehl-i kâni' hurdacıyân.
184. Ehl-i sanâyi', na'lbandân-ı hussân cümle demirciler alaylarıyla beyân olunur.
184. el-Faslu's-sânî ve'l-ışrûnda esnâf-ı kadim azîm kazgancıbaşı.
185. Esnâf-ı bakır sızırıcayan ve ehl-i dükkân, câm ve tıhtâb tâscıyânları ve dükkân-ı çarkcıyân-ı sahan ve kazgan.
185. Esnâf-ı tâcirân-ı kazancıyân ve hırfet-i kalaycıyân.
185. el-Faslu's-sâlis ve'l-ışrûnda esnâf-ı azîm zergerân ya'nî kuyumcıyan.
186. Erbâb-ı sınıf-ı bâzergân-ı cevâhirciyân.
186. Ehl-i hıred, incuciyân ve zümre-i zergerân-ı cevâhirciyân.
186. Ehl-i kâr, sâ'atciyân ve sikke-zân-ı sultânî ve tamgacıbaşı-ı müstakîm-i şehriyârî.
186. Esnâf-ı ehl-i kıble, kuyumcıyân ve gayrı esnâfân ve cümle darbhâneciyân-ı sikke-i pâdişâhî.
186. Ehl-i kal ve ehl-i hâl, kalcıyân-ı sîm.
186. Esnâf-ı gümüşhâneciyân ve kavm-i rumatciyân ve esnâf-ı tîzâbciyan.
187. Hikâye-i münâsib-i ibret-nümâ ve esnâf-ı kafesdârân ve dükkân-ı cevher-fürûşân ve kârhâne-i elmâs-bür.
187. Esnâf-ı hakkâkân ve neferât-ı mühürk[en]ân ve sîm-heykelân dükkânları.
187. Esnâf-ı kalemkâr-ı sihr-âsâr ve kârhâne-i sırma-keşân ve pirinc tel-keşân ve zümre-i potacıyân-ı tîn.
187. Esnâf-ı bûraciyân.
188. Esnâf-ı cıvacıyân attârı ve zümre-i boruciyân-ı pirinc teneke ve üstadân-ı divitciyân-ı hattât ve tenekeciyân-ı günâ-gûn.
188. Esnâf-ı bıçak-kıncıyân dükkânları ve cümle kuyumcularla alayların bildirir.
188. el-Faslu'r-râbi' ve'l-ışrûnda esnâf-ı azîm dökmecibaşı.
188. Ehl-i hıref, kalay-dökme dökmecileri ve kurşum berber köseresi dökücüleri.
188. el-Faslu'l-hâmis ve'l-ışrûn yaycıbaşı esnâfın beyân eder.
188. Esnâf-ı okcubaşı pîr-perverleriyle beyân olunur.
189. Esnâf-ı zemberekciyân ve sapancıyan ve ta'lîmhâneciyân ve atıcıyân-ı kemânkeşân.
189. Pehlevânân-ı tîr-endâzân ve zıhgîrciyân ve matrakcıyan.
189. Pehlevânan-ı gürzbâzân ve pehlivânân-ı küşte-gîrân.
189. Esnâf-ı sayyâdân-ı mürgân ve hırfet-i kannâsân-ı avcıyân.
200. Kavm-i yelpâzeciyân ve zümre-i sorgucçıyân ve kuşbâzân ve hikâye-i garîbe vü acîbe.
200. Hıref-i tavukcıyân ve sayyâd-ı serçeciyân [ve] gayrı mürgân cümle neferâtlariyle alayların beyân eder.
201. Esnâf-ı bülbülciyân-ı günâ-gûn, murgânlarıyla.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

201 el-Faslu's-sâdis ve'l-ışrûn esnâf-ı terzileri beyân eder.
201. Dolamacıları ve kapamacıları ve hallâcları ve tâkyecileri ve kavukcuları ve kelle-pûşcuları ve yorkancıları ve zencefcileri.
201. Esnâf-ı gömlekcileri cümle ibret-nümâlarıyla bildirir.
202. Esnâf-ı dülbendciyân ve {yağlıkcıyân} ve örücüyân ve cüllâhân.
202. Esnâf-ı pereciyân-ı çuka ve kumâş ve iplikciyân ve gazzâzân ve ibrîşimciyân.
202. Esnâf-ı düğmeciyân-ı harîr cümle dükkânları ve neferâtlarıyla.
202. el-Faslu's-sâbi‘ ve'l-ışrûn esnâf-ı çadırcıyân-ı üstâdân.
202. Kavm-i tınâbcıyân ve zümre-i kolancıyân. El-faslu's-sâmin ve'l-ışrûn esnâf-ı kürkciyan.
202. Zümre-i semmûr kalpakcıyân kürkcübaşı alayile giderler.
203. Esnâf-ı bâzergân-ı semmûr ve parscıbaşı ve arslancıbaşı ve gayrısıların beyân eder.
203. el-Faslu'l-tâsi‘ ve'l-ışrûn esnâf-ı Âh-ı Evran kavm-i debbâğân.
203. Esnâf-ı güdericiyân ve tirşeciyân ve keçeciyân ve dülbend börkciyân ve yeniçeri keçeciyân.
203. Esnâf-ı mutâfân ve gazzâzân-ı mutâfân.
204. Esnâf-ı tâcirân-ı debbâğân ve zümre-i paracıyân-ı sahtiyân. El-faslu's-selâsînde esnâf-ı azîm serrâcân-ı kadîm.
204. Sınıf-ı kaltakcıyân-ı eğer ve tîrkeşciyân ve gedeleciyân ve zümre-i çapcıyân-ı Arnavud.
204. Kavm-i teğelticiyân ve zümre-i sakkâ meşkciyân. ***[5a]***
204. Esnâf-ı debbeciyân ve sofracıyân ve yularcıyân ve sepet sandûkcıyân.
204. Ehl-i azâb kamçıcıyân ve semerciyân ve gayrı hırefleriyle alay.
204. el-Faslu'l-hâdî ve selâsîn, esnâf-ı pabuccıyân, dikiciyân ve hikâye-i münâsib.
205. Esnâf-ı değşirme gûlâmları kânûn-ı kadîm-i şehriyârîdir.
205. el-Faslu's-sânî ve selâsîn esnâf-ı paşmakcıyân-ı haffâfân.
205. Esnâf-ı dikicibaşı ve attârân-ı dikiciyân ve çizmeciyân ve iç edikciyân ve mestciyân.
205. Zümre-i terlikciyân ve haffâfân ve eskiciyân ve eskiciyân-ı penbe-dûzân hammâm kapularındadır.
205. Esnâf-ı dellâ[lâ]n-ı haffâfân alayları ve pîr-perverlerin bildirir.
205. el-Faslu's-sâlis ve selâsîn, cümle attârları tevabi‘leriyle bildirir.
207. el-Faslu'r-râbi‘ ve selâsîn, cümle berberleri esnâf yamaklarıyla ve pîr [ü] pîşvâlarıyla bildirir.
208. el-Faslu'l-hâmis ve selâsîn, cümle hammâmcıları ve cümle taht-ı hükûmetinde olan esnâf yamakların bildirir.
208. el-Faslu's-sâdis ve selâsîn, esnâf-ı nakkâşân ve mücellidân ve gayrı yamakların bildirir.
209. el-Faslu's-sâbi‘ ve selâsîn, esnâf-ı Bezzâzistân-ı atîk.
210. el-Faslu's-sâmin ve selâsîn, Bezzâzistân-ı cedîd cümle esnâf yamaklarıyla alayları beyân olunur.
211. el-Faslu't-tâsi‘ ve selâsîn esnâf-ı doğramacıyân alayları.
211. el-Fasl[u'l-]erba‘în, esnâf-ı çalıcı mehterân ya‘nî zurnacıyân firavân neferât ehl-i hırefleri vardır.
212. Âyet-i Zebûr be-lisân-ı Nemse ve gayrı hırfet-i zurna-zân.
213. İslâmbol şehrinde cemî‘i sâzendegânların gûnâ-gûn sâzların yapan zümre-i deccâlânı beyân eder.
213. el-Faslu'l-hâdî ve erba‘în, esnâf-ı bâzbâzânları ve cümle bî-hisâb cânbâzân pehlivânânları beyân eder.
213. Cümle beşyüz aded esnâf pehlivânlardır ammâ kırk neferi yazıldı.
214. el-Faslu's-sânî ve erba‘în esnâf-ı neccârân-ı mi‘mârân-ı kavm-i Habîb Neccâr.
214. Bu zümre-i dülgerân gâyet çok ehl-i hırefdir, cümlesinin alayların beyân eder.
215. el-Faslu's-sâlis ve erba‘în, esnâf-ı hânendegân.
215. Esnâf-ı mutrıbân [u] rakkâsân cümlesi şakalar ederek ubûr ederler.
215. el-Faslu'r-râbi‘ ve erba‘în, sâzendegân-ı Fisagoresân.
215. Bu sâzendegânların esnâfları dahi cümle altı aded fasl-ı meseret askeridir.
216. Evvelâ fasl-ı evvel cümle dâ’ire-zânları, anlara müte‘allik sâzende hıreflerin bildirir.
216. İkinci fasılda çögürcüleri ve gayrı sâzendegânları beyân eder.
218. Üçüncüde kabazurnacı sâzendelerin bildirir.
218. Dördüncü fasılda cümle çoban kavalı sâzendelerin bildirir.
218. Beşinci fasılda cümle Eyyûb borusu ve gayrı sâzları eşkâlleriyle beyân eder.
220. Altıncı fasılda cümle câm dübeleği ve gayrı gûne sâzları bildirir.
220. el-Faslu'l-hâmis ve erba‘în, cümle İslâmbol içre esnâf-ı lu‘bedebâzân, sâzendegân [u] mudhikânların bildirir.
220. Bu kavm-i kaşmerân-ı mudhikânlar dahi on iki aded fasl-ı azîmlerdir.
221. el-Faslu's-sâdis ve erba‘în, esnâf-ı hoş-sohbet, nedîmân [u] mukallidân-ı ibret-nümâ.
222. Hikâye-i münâsib-i garîbe ve dîğer hikâye-i acîbe.
223. Ve pâkîze eş‘âr-ı fasîh [ü] belîğler ve gayrı mukallidân nüdemâlar.
224. el-Faslu's-sâbi‘ ve erba‘în, esnâf-ı bozacıyân-ı mezmûmân.
224. Esnâf-ı mel‘ûnân [u] menhûsân ya‘nî meyhâneciyân.
225. Bu kavm-i meyhâneciyân, kavm-i gûnâ-gûn esnâf-ı kesîresin beyân eder.
226. Esnâf-ı âhar, nihâyet-i ehl-i hıref meyhâneci tâ’ife-i Yahûdân.
227. Ahvâl-i ordu-yı Hümâyûnun netîcesi ve ibtidâ alayları ve cümle esnâfâtları.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

227. Ve cümle (---) kerre yüz bin aded haşerât-misâl askerleri.
227. Ve cümle dükkânları ve şeyh [u] meşâyihleri, fütüvvet kitâbı üzre cümle pîrleri tamam oldu.
227. İki yüz yetmiş birinci fasılda İslâmbol'da ne kadar benî âdem vardır anı ayân ü beyân eder.
227. İki yüz yetmiş ikinci fasılda Sultân Murâd Hân asrındaki füsahâ–yı bülegâ şu‘arâları beyân eder.
227. Asr-ı Murâd Hân-ı fâtih-i Bağdâd'da olan re’îsü'l-küttâb efendileri beyân eder.
227. Dîğer zamân-ı Murâd Hân-ı Râbi‘deki hattât-ı kâmilleri beyân eder. ***[5b]***
228. varakda İki yüz yetmiş üçüncü fasılda İslâmbol içre olan hezârfen çemşid-kârları bildir[ir].
228. varakda İslâmbol içre tekellüm olunan cümle elsine-i muhtelifeleri beyân eder.
228. sahî[fede] Ve İslâmbol kal‘asının eşkâl-i resmin beyân eder.
228. Ve hikmet-i Hudâ şakanâme-i aceblu-yı ibret-nümâ eşkâlli benî âdemleri beyân eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Metin

[6a]

Cildü'l-evvel min-seyâhatnâme
Lâ ilâhe illallâh Muhammedü'r-Resûlullâh sâdıku'l-va‘di'l-emîn

[6b]

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm ve bihi'l-avni nesta‘în

Elhamdü lillâhi'l-lezî şerrefe'l-müşerrefîne bi-teşrîfi't-tâ‘ât ve's-seyâhât ve yessere lî arda'l-mukaddeseti'l-bilâdât ve'z-ziyârât ve's-salavâtü alâ men essese bünyâte'l-kılâ‘ı'ş-şerî‘ati ve kelle[le]hâ bi-esâsi'n-nübüvveti ve't-tarîka ve alâ âlihi't-tayyibîne't-tâhirîne hayrı'l-beriyye ve tuhafi tahiyyât zâkiyât ve salâtü salavât nâmiyât, nessâr-ı zât-ı âlî-sıfât, eşref-i kâ’inât ve ekmel-i mevcûdât, pîşvâ-yı mihrâb, sallû kemâ ra’eytümûnî, reh-nümâ-yı bî-irtiyâb, ol Muhammed {efdalu men nataka} bi'd-dâd üzerine olsun kim anın rû-yı âbında ol Hazret-i ulûhiyyet Mâlikü'l-mülk ve Hâliku'l-eflâk edîm-i arzı ibn âdem içün mesken [ü] me’vâ-yı latîf edüp benî âdemi cemî‘i mahlûkât [u] mevcûdâtdan eşref-i mahlûk etdi. Şi‘ir:

Tebâreke men ecre'l-umûre bi-hükmihi
Kemâ şâ’e lâ-zulmen erâde velâ hazmâ.

Ve ba‘de du‘â ve hayr-ı senâ ol zıllullâh-i rû-yı zemîn, nizâm-ı intizâm-ı arazîn olan es-sultân ibn es-sultân es-Sultân Gâzî Murâd Hân-ı Râbi‘ ibn Sultân Ahmed Hân ibn Sultân Mehemmed Hân ibn Sultân Murâd Hân-ı Sâlis ibn Sultân Selîm Hân-ı Sânî ibn Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân-ı Evvel ibn Bâyezîd Hân-ı Sânî ibn Ebü'l-feth Sultân Mehemmed-i Sânî *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în* {üzerlerine olsun}.

Ammâ bu müsevveddâtımıza şürû‘ etdüğimiz mahalde hidmet-i şerîfiyle şerefyâb olduğumuz pâdişâh-ı Cem-cenâb fâtih-i Bağdâd-ı behişt-âbâd Sultân Murâd Hân-ı Gâzî *tâbe serâhu* gark-ı garîk-i rahmet ola, anların zamân-ı saltanatlarında hicret-i nebeviyye'nin sene 1041 târîhinde piyâdece Belde-i Tayyibe ya‘nî Mahmiyye-i Kostantıniyye etrâflarında olan kurâ ve kasabâtları ve niçe bin hadîka ve gül [ü] gülistânlı bâğ-ı İremleri seyr [ü] temâşâ ederek hâtıra seyâhat-ı kübrâ ârzûları hutûr edüp,

"Âyâ peder ü mâder ve üstâd [ü] bürâder kahırlarından nice halâs olup cihân-geşt olurum" deyü her an Cenâb-ı Bârî'den dünyâda sıhhat-i beden, seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân ricâsında idim. Ve dâ’imâ dervîş-i dil-rîşân ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup, ekâlîm-i seb‘anın ve çâr-kûşe rû-yı zemînin evsâfın istimâ‘ etdükde cân [u] gönülden seyâhate tâlib [ü] râğıb olup,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Âyâ âlem[i] temâşâ edüp Arz-ı Mukaddese'ye ve Mısır [u] Şâm'a ve Mekke vü Medîne'ye varup ol Mefhar-i Mevcûdât hazretleri'nin Ravza-i Mutahharası'na yüz sürmek müyesser ola mı?" deyü zâr [ü] giryân ve serserî ve nâlân olurdum.

Hikmet-i Hudâ **sebeb-i seyâhat ve geşt [ü] güzâr-ı vilâyet** Evvelâ mahlas-ı hakîr-i fakîr ve dâ'î-i kesîrü't-taksîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem, Evliyâ-yı bi-riyâ ibn Dervîş Mehemmed Zıllî dâ'imâ ed'iye-i me'sûre-i istihâreye tâlib ü müdâvim ve esniye-i mevfûre-i müşerrefeye râğıb ü mülâzım olup Hikmet-i Rabbânî ve hidâyet-i Yezdânî, sûre-i kerîm-i Furkâniyye ve âyât-i azîme-i Kur'âniyye berekâtiyle dil-i çeşm-i alîl Cenâb-ı Hazret-i Celîl tarafından istimdâd taleb edüp maskıt-ı re'simiz olan İslâmbol'da günc-i mihnethânemizde girde-bâliş-i nâliş üzre hâb-ı murâda yasdanup bin kırk {mâh-ı} Muharreminin leyle-i âşûrası idi kim bu hakîr beyne'n-nevm ve'l-yakazada iken görürüm ki Yemiş iskelesi kurbünde Ahî Çelebi câmi'i nâm câmi' kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmuş bir müstecâbü'd-da've câmi'-i atîkdir, menâmımda hakîr kendümi ol câmi'de gördüm.

Derhâl câmi'in kapusu küşâde olup pür-silâh asker ile câmi'-i münevverin içi nûr-ı münevver-i cema'ât-i kesîreyle mâl-â-mâl olup salât-ı fecrin sünnetin edâ edüp salavât-ı şerîfeye meşgûl oldular. Meğer hakîr minber dibinde sâkin olup bu münevver vech-i hasenli cemâ'ati temâşâ etmede hayran oldum. Hemân cenbimde olan câna nazar edüp;

"Benim Sultânım cenâb-ı şerîfiniz kimdir, ism-i şerîfiniz bize ihsân buyurunuz" dedim. ***[7a]*** Anlar eyitdi:

"Aşere-i Mübeşşere'den kemânkeşlerin pîri Sa'd-ı Vakkâs'ım" dedikde dest-i şerîfin bûs etdim.

"Ya Sultânım, bu sağ cânibde nûra müstağrak olmuş cema'ât-i mahbûb kimlerdir" dedim.

"Anlar cümle ervâh-ı enbiyâdır. Ve gerü safda cümle ervâh-ı evliyâ ve asfıyâdır. Ve bunlar ervâh-ı Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn, Ensâr ve Erbâb-ı Soffa ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ve asdıkâdır.

Ve bu mihrâbın sağındaki Hazret-i Ebûbekir ve Hazret-i Ömer'dir. Ve mihrâbın solunda Hazret-i Osmân ve Hazret-i Alî'dir. Ve mihrâb önündeki külâhlıca âdem Hazret-i {Risâlet'in} dünyâ ve âhiret karındaşı Hazret-i Veys el-Karanî'dir. Ve câmi'in solunda dîvâr dibinde siyâh-çerde âdem senin pîrin Hazret'in mü'ezzini Bilâl-i Habeşî'dir.

Ve bu ayağ üzre cemâ'ati saf saf bozan ve düzen kasîrü'l-kâme âdem Amr-i Ayyâr Zamîrî'dir. İşte bu alem ile gelen asker ki kızıl kanlı esbâba müstağrak olmuşlar Hazret-i Hamza-i bâ-safâ ve cemî'i ervâh-ı şühedâdır" deyü cümle câmi' içindeki cemâ'ati birer birer bu hakîre gösterüp her kankısına nazarım ta'alluk etdi ise dest-ber-sîne edüp nazar aşinâlığı edüp tâze cân buldum.

"Ya sultânım bu cemâ'atin bu câmi'de cem' olmalarının aslı nedir" dedim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Azak câniblerinde cüyûş-ı muvahhidînden Tatar-ı sabâ-reftâr askeri muztaribü'l-hâl olmağile Hazret'in himâyesinde olan bu İslâmbol'a gelüp andan Tatar Hân'a imdâda gideriz. Şimdi Hazret-i Risâlet dahi İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve on iki imâmlar ile ve bizden gayrı Aşere-i Mübeşşere ile gelüp sabâh namâzının sünnetin edâ edüp sana kâmet eyle deyü işâret buyururlar; sen dahi savt-ı a'lâ ile ikâmet-i tekbîr edüp ba'de's-selâm *Âyetü'l-kürsî*'yi tilâvet eyle, Bilâl *Sübhanallâh* desin, sen *Elhamdü lillâh,* Bilâl *Allâhu ekber* desin, sen *âmîn âmîn* de. Ve cümle cema'ât ale'l-umûm tevhîd ederiz. Ba'dehu sen *Ve salli alâ cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn* deyüp kalk, hemân mihrâbda Hazret-i Risâlet otururken dest-i şerîfin bûs edüp,

'Şefâ'at yâ Resûlallâh' deyüp ricâ eyle" deyü Sa'd-ı Vakkâs yanımda oturup cümle ta'lîm eyledi. Anı gördüm, câmi' kapusundan bir nûr-ı mübîn berk urup câmi' içi nûr iken nûrun alâ nûr olunca cümle Sahâbe-i kirâm [ve] ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ ayağ üzre hâzır durdular. Sa'âdetle Hazret-i Risâlet yeşil alemi dibinde, yüzünde nikâbıyla, elinde asâsıyla, belinde kılıcıyla, sağında İmâm Hasan ve solunda İmâm Hüseyin ile zâhir olunca mübârek sağ pâ-yı şerîflerin câmi'-i münevver içre *bism-i İlâh* ile koyup mübârek vech-i şerîfinden bürka'ın küşâde kılup *"Esselamü aleyk yâ ümmetî"* buyurdular. Cümle Huzzâr-ı meclis *"Ve aleykümü's-selâm yâ Resûlallâh ve yâ Seyyide'l-ümem"* deyü selâm aldılar.

Hemân Hazret mihrâba geçüp iki rek'at sünnet-i fecri edâ edüp hakîre bir dehşet ve vücûduma bir lerzân vâkı' oldu. Ammâ Hazret'in cemî'i eşkâline nazar eyledim. *Hilye-i Hâkânî*'de tahrîr olunduğu üzre idi. Ve yüzünde bürka'ı al şâl idi. Ve destâr-ı şerîfi on iki kolanlı beyâz şâş idi. Ve hırka-i şerîfleri saruya mâyil deve yününden idi. Ve gerdeninde asfarü'l-levn sof şâlı var idi. Ve pâ-yı sa'âdetlerinde sarı çizmeleri var idi. Ve ser-i sa'âdetleri destârı üzre bir misvâk sokulmuş idi.

Ba'de's-selâm sağ cânibde hakîre nazar edüp mübârek yed-i yümnâları ile zânû-yı şerifine urup hakîre hitâben kâmet eyle dediler, hemân hakîr Sa'd-ı Vakkâs'ın ta'lîmine göre derhâl makâm-ı segâhda *Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed ve sellim aleyh* deyü kâmet edüp tekbîr etdim. Hazret dahi makâm-ı segâhda savt-ı hazîn ile Fâtiha-i şerîfi tilâvet edüp zamm-ı sûreyi, sûre-i Sâd-ı şerîfden, [1] aşr-ı şerîfin tilâvet edüp cümle cemâ'at sâmi'înden olup Hazret imâmet etdi. Ba'de's-selâm hakîr *Âyetü'l-kürsî*, Bilâl *Sübhânallâh*; hakîr *Elhamdü lillâh* ve Bilâl *Allâhu ekber* deyüp Bilâl-i Habeşî ile müselsel mü'ezzinlik hidmetinde olup ba'de'd-du'â bir tevhîd-i Sultânî olmuşdur kim aşk-ı ilâhî ile ***[7b]*** mest [ü] medhûş olup gûyâ hâbdan bîdâr idim.

Hulâsa-i menâm Sa'd-ı Vakkâs ta'lîmiyle edâ-yı hidmeti tamâm edüp Hazret-i Risâlet mihrâbda savt-ı muhrik ile uzzâl makâmında bir *Yâsîn-i şerîf* ve üç sûre-i *İzâ câ'e* ve sûre-i mu'avvezeteynleri bi't-tamâm tilâvet edüp Bilâl Fâtiha deyüp Hazret mihrâbda ayağ üzre dururken hemân Sa'd-ı Vakkâs hazretleri destimden yapışup huzûr-ı Hazret'e götürüp;

"Âşık-ı sâdıkın ve ümmet-i müştâkın Evliyâ kulun şefâ'atin ricâ eder" deyüp Hazret'e götürüp "Mübârek dest-i şerîflerin bûs eyle" deyince bükâ-âlûd olup mübârek dest-i şerîfine küstâhâne leb urup mehâbetinden,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Şefâ‘at yâ Resûlallâh" diyecek mahalde hemân

"Seyâhat yâ Resûlallâh" demişim. Hemân Hazret tebessüm edüp

"Şefâ‘atî ve seyâhatî ve ziyâretî ve Allâhümme yessir bi's-sıhhati ve's-selâme" deyüp Fâtiha dediler. Cümle Sahâbe-i kirâm Fâtiha tilâvet edüp cümle huzzâr-ı meclisin dest-i şerîflerin bûs ederdim. Ve her birinin hayır du‘âsın alup giderdim. Kiminin dest-i şerîfi müşk gibi, kimi amber ve kimi sünbül ve kimi gül ve kimi reyhân ve kimi zaymurân ve kimi benefsec, kimi karanfîl gibi kokardı. Ammâ bizzât râyiha-i Hazret-i Resûl za‘ferân-ı verd-i handân gibi kokardı. Ve mübârek sağ elin bûs etdüğimde gûyâ pembe-misâl kemiksiz bir dest-i şerîf idi. Ammâ sâ’ir enbiyânın dest-i şerîfleri ayva râyihası kokardı. Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk'ın dest-i şerîfleri kavun gibi şemm olunurdu. Hazret-i Ömer ke-râyihati'l-amber gibi idi. Hazret-i Osmân benefşe gibi râyihası var idi. Hazret-i Alî ke-râyiha-i yâsemen idi. İmâm Hasan karanfîl gibi İmâm Hüseyin verd-i ebyaz gibi kokardı. *Rıdvânullâhi Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

Bu hâl üzre cemî‘i huzzâr-ı meclisin dest-i şerîflerin bûs edüp yine Hazret-i Risâlet bir Fâtiha deyüp cümle Ashâb-ı güzîn savt-ı a‘lâ ile seb‘ü'l-mesânîyi tilâvet edüp hemân Hazret-i Risâlet-penâh mihrâbdan *"Esselamü aleyküm eyâ ihvânûn"* deyüp câmi‘den taşra revâne olunca cümle Sahâbe-i kirâm hakîre gûnâ-gûn hayır du‘â ve iltiyâm etdiler. Ve câmi‘den çıkup gitdiler. Hemân Sa‘d-ı Vakkâs hazretleri belinden sadağın çıkarup hakîrin beline kuşadup tekbîr edüp;

"Yürü sehm [ü] kavs ile gazâ eyle ve Allâh'ın hıfz [u] emânında ol ve müjde olsun sana bu meclisde ne kadar ervâh ile görüşüp dest-i şerîflerin bûs etdinse cümlesini ziyâret etmek müyesser olup seyyâh-ı âlem ve ferîd-i âdem olursun. Ammâ geşt [ü] güzâr etdüğin memâlik-i mahrûseleri ve kılâ‘-ı büldânları ve âsâr-ı acîbe ve garîbeleri ve her diyârın memdûhât, sanâyi‘ât, me’kûlât [ü] meşrûbâtını ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârların tahrîr edüp bir âsâr-ı garîbe eyle. Ve benim silâhımla amel edüp dünyâ ve âhiret oğlum ol. Tarîk-i hakkı elden koma, gıll [u] gışdan berî ol, nân u nemek hakkın gözle, yâr-ı sâdık ol, yaramazlarla yâr olma, eyilerden eylik öğren" deyü va‘z [u] bendler edüp ve alnım bûs edüp Ahî Çelebi câmi‘inden taşra çıkup gitdiler. Hakîr mebhût olup hâb-ı râhatdan bîdâr olup;

"Âyâ bu benim vâkı‘am mıdır, yohsa vâkı‘-ı hâlim midir, yohsa rü’yâ-yı sâliham mıdır" deyü gûnâ-gûn tefekkür ile inşirâh-ı sadr [ve] zevk-i derûna nâ’il oldum. Ba‘dehu ale's-sabâh pâk âbdest alup salât-ı fecri edâ edüp İslâmbol'dan Kâsımpaşa'ya ubûr edüp mu‘abbir İbrâhîm Efendi'ye rü'yâmız ta‘bîr etdirüp;

"Cihân-ârâ ve âlem-geşt seyyâh-ı âlem olup hüsn-i hâtime ile işin itmâm bulup Hazret'in şefâ‘ati ile dâhil-i huld-i berîn olursun" deyü tebşîr edüp el-Fâtiha dedi. Andan Kâsımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Abdullâh Dede'ye varup dest-i şerîflerin bûs edüp vâkı‘amı anlara dahi ta‘bîr etdirdim.

"On iki imâmın destin bûs etmişsin, dünyâda hümâm olursun. Aşere-i Mübeşşere ellerin öpmüşsün, dâhil-i cinân olursun. Çâr-yâr-ı güzînin yed-i mübâreklerin bûs etmişsin, dünyâda cemî‘i pâdişâhların şeref-i sohbetleri ile müşerref olup nedîm-i hâsları olursun. Ol kim Hazret-i

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://rahley.org

Risâlet'in cemâlin görüp dest-i şerîflerin takbîl edüp hayr du‘âsın almışsın, sa‘âdet-i dâreyne vâsıl olursun. Ve Sa‘d-ı Vakkâs'ın nasîhatı üzre ibtidâ bizim İslâmıbolcuğazımızı ***[8a]*** tahrîr etmeğe bezl-i himmet edüp var makdûrun sarf eyle, '*El-mukadder kâ’in*' fehvâsınca sana dahi takdîr olan nasîbin elbette gelir" deyü yedi cild tevârîh-i kütüb-i mu‘teber-i nefîse ihsân edüp "Yürü işin râst gele, el-Fâtiha" deyüp du‘â-yı hayrları ile behre-mend olduk.

Ba‘dehu hakîr-i fakîr anca hâne-i bî-minnetimiz olan savma‘amız küncünde gencîne-i kitâba mâlik olup ba‘zı tevârîhât tetebbu‘ ederek maskat-ı re’simiz olan hasretü'l-mülûk ve liman-ı bahr-i fülûk olan vilâyet-i Makdon'un hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan İslâmbol'un tahrîrâtına şurû‘ eyledik.

[el-Faslu'l-evvel]

Hamd-i bî-hadd ü sipâs ve senâ-yı bî-add ü bî-kıyâs, ol perver[di]gâr-ı âlemîn üzerine olsun kim hitâb-ı kün ile bu arz [u] semevâtı ve mülevven kâ’inâtı ademden vücûda getirdi. Ve dürûd-ı bî-tu‘add ol mahbûb u matlûb-ı Hudâ Muhammedü'l-Mustâfâ üzerine olsun kim feth-i kılâ‘ habîrü'l-fâtihîn ve sâhib-i eshâbü'l-mücâhidîndir ve vâris-i mülk-i dîn-i şer‘-i mübîndir kim fâtih-i Mekke [ve] Bedr-i Huneyn ve kâli‘ü'l-bâb-ı kal‘a-i Fahleteyndir, bu feth [u] fütûhâtlardan sonra Yemen ve Mısır ve Şâm ve Kostantıniyye hakkında ümmetlerini terğîb etmek içün niçe hadîs-i şerîfler buyurmuşlardır.

Zikrü'l-ahâdîs elletî verade fîhâ zikr Kostantıniyye; [2] an Bişri'l-anevî ve fî kitâbı *Câmi‘ü's-sağîr.*

Ve bu rû-yı arzda İslâmbol'dan büyük belde-i ma‘mûre olmaduğuna niçe bin delâ’ilât vardır. Ammâ Ebû Hüreyre *radıyallâhu anh* hazretleri rivâyetiyle bu hadîs-i şerîf-i tavîl delîldir. [3] ..... (1.5 satırlık yer boş).....

Benî İshâk'dan murâd olan Ays'dır kim Rûm tâ’ifesi Ays evlâdlarındandır kim Kostantıniyye'ye mâlik olduklarına işâretdir.

Ve kelâm-ı kübbârdan bu ebyât dahi Belde-i tayyibe hakkındadır. Beyt:

Nahnü'l-lezî bâye‘ûnâ Muhammeden
Ale'l-cihâdi mâ ye‘înâ ebeden

Ve niçe hadîs-i şerîfleri Ashâb-ı güzînden Mu‘âviye hazretleri ve Hâlid ibn Velîd ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ve Abdül‘azîz hazretleri istimâ‘ edüp;

"Âh fâtih-i Kostantıniyye biz olaydık" deyü fâtih-i Rûm olmağa sa‘y-i belîğ edüp niçe kerre ashâb-ı güzîn Kostantıniyye'yi muhâsara etdükleri inşâ’allâhu ale't-tafsîl mümkün olduğu mertebe tahrîr olunur. Ammâ hübût-ı Âdemden sonra ibtidâ bânîsin beyân eder.

el-Faslu's-sânî
Fî beyân-ı ta‘mîr-i şehr-i kadîm ve kal‘a-i azîm

Belde-i tayyibe ve Dârü's-saltânati'l-aliyye ve taht-ı Yûnâniyân-ı Makdonya ya‘nî mahmiyye-i Kostantıniyye ve hasretü'l-mülûk dâr-ı İslâm binâ-yı Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâm* hakkında niçe bin müverrihîn evsâfın ve şehrengîzin tahrîr edüp Kur’ân-ı azîmde fethi târîhin [4] bulmuşlar.

Ve [6] dan murâd Kostantıniyye'dir demişlerdir.

Ve ba‘zı müfessirîn [7] nassından murâd bu kal‘a-i Makdonya'dır demişler.

Hülâsa-i kelâm gulgule-i Rûm ve tantana-i Rûm ve velvele-i Rûm ve debdebe-i Rûm ve gulibeti'r-Rûm bir dâr [u] diyâr kim vech-i arzda nazîri yokdur. Be-kavl-i *Tevârîh-i Yûnâniyân-ı Yanvan* ve gayrı müverrihân binâ-yı Kostantıniyye hakkında cümle müttefekun aleyh olmuşlardır kim be-kavl-i İshâk vilâdet-i Resûl'den 1600 sene mukaddem Hazret-i Süleymân ibn Dâvûd *aleyhimesselâm* Kâf'dan Kâf'a ve ins [ü] cin, hûş [u] tuyûra hükm etdi.

Ammâ Mağrib-zemînde Bahr-i Okyûnûs içre Ferendûz nâm bir cezîre içre Saydûn nâm bir azîmü'ş-şân pâdişâh var idi. Gâyet mağrûr ve müdemmiğ olup Hazret-i Süleymân'a ser-fürû etmeyüp serkeşlik etdi. Andan Hazret-i Süleymân yer götürmez cünd-i firâvân ile ve cemî‘i ecnâs-ı hayevân ile Saydûn Pâdişâh'ın üzerine varup cümle dâr [u] diyârın harâb [ü] yebâb ve ahâlîsin esîr [ü] ***[8b]*** itâb edüp âhir Melik Saydûn'u sayd-ı dâm-ı giriftâr-ı bend-i hicrân edüp serâperde-i Süleymân önünde şemşîr-i âteş-tâb ile katl edüp bî-nâm [u] bî-nişân etdi. Ammâ bu maktûl Saydûn melikin felekde misli lâ-nazîr bir perî-peyker, melek-manzar duhter-i nâ-şüküfte-i münevvere-i ahteri ve matla‘-ı bâhteri var idi. Hazret-i Süleymân ol duhteri mâl-ı ganâyimden alup izdivâclarında indirâc etdiler. Zîrâ ol mahalde Hazret-i Süleymân mücerred-i pâk idi kim Yemen diyârında Sabâ şehri pâdişâhının kızı Belkîs Havvâ Bursa nevâhîlerinde Aydıncık nâm taht-ı azîmde merhûme olup Süleymân Nebî mücerred kalup bu Saydûn Pâdişâhın kızı Aline'yi firâşiyle müşerref edüp Rûm ellerine getürdükde ol kız ığvâ-yı şeytân ile dâ’imâ bükâ-âlûd idi. Hazret-i Süleymân bu duhter-i bed-ahterin ahvâl-i pür-melâlinden su’âl etdükde kız eyitdi:

"Ya Emînallâh dilerim kim benim içün bu mahalde bir sarây-ı âlî binâ edüp anda dâ’imâ bakıyyetü'l-ömrümü ibâdet ile geçirem ve babamın sûretin inşâ kıldırup ana nazarım ta‘alluk etdükçe bükâdan fâriğ olam" deyü gûnâ-gûn ricâlar etdi. Derhâl ricâsı hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup Hazret-i Süleymân cemî‘i ins [ü] cinne ve perîlere emr edüp Diyâr-ı Makdon'da {ya‘nî Erzurûm ve Filibe ve Edirne ve İslâmbol'da ve İzmit'de} âb [u] hevâsı latîf yerleri deverân ederek yedi günde Hazret-i Süleymân'a gelüp haber verdiler.

Andan Hazret-i Süleymân Atina'ya gelüp anda Temâşâlık nâm bir kasr-ı cihân-nümâ etmişdir kim hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhir bir kâh-ı Havernakdır kim ile'l-ân vâcibü's-seyr binâ-yı azîmlerdir kim âdemin aklı çâk olur.

Andan İslâmbol zemînine gelüp hâlâ Hünkâr bâğçesi ki Sarâyburnu nâm mahalle gelüp anda serâperde-i Süleymânîyi kurup meks etdükde bir gece hâb-ı râhat edüp âb [u] hevâsından tarâvet kesb edince ol mahalde bir sarây-ı âlî ve gûnâ-gûn nüzhet-âbâd maksûreler inşâ etdi kim

dillerde dâstân-ı dostân olup inkırâzu'd-devrân ma‘mûr u âbâdân ola deyü İslâmbol zemîni içün hayr du‘â etdi. Meğer ol duhter-i bed-ahter, babası timsâline mahfî putperestelik eder. Hazret-i Süleymân vâkıf-ı esrâr olunca mezkûr kızı {babası gibi} katl etdi.

Ba‘dehu Süleymân Nebî Sarâyburnu'nda ol âsâr-ı azîmeleri hâli üzre bırağup Arz-ı Mukaddese'ye gidüp anda Hazret-i Dâvûd'un binâsına şurû‘ etdüği Mescid-i Aksâ'yı Süleymân Nebî tamâm ederken merhûm olup pederleri cenbinde Kudüs-i Şerîf'in kal‘ası hâricinde bir âsitâne-i azîmde medfûnlardır.

Ba‘dehu {bânî-i sânî}, Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac‘îm, Yûnâniyân'a pâdişâh olup İslâmbol'da babası Hazret-i Süleymân'ın binâsı üzre niçe binâlar dahi zamîme edüp amâr etdi. Ve tahtgâh edinüp dîn-i Süleymân Nebî üzre iki yüz kırk sene hilâfet etdi.

Ve bu Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân be-kavl-i Muhammed ibn İshâk vilâdet-i Fahr-i âleme gelince 1600 sene olmuşdur. Âhir bu dahi dâr-ı bâkîye irtihâl edüp Kudüs-i Şerîf kurbünde Hazret-i Îsâ'nın maskat-ı re’si olan Beytüllahm cenbinde bir kehf-i azîm içre medfûndur.

Andan bânî-i sâlis Yanko ibn Mâdyân melik oldu kim hübût-ı Âdem Safî'den dörd bin altı yüz yılda pâdişâh olup İslâmbol'u binâ etdi. Bunun hilâfeti İskender-i Rûmî mevlûdundan dörd yüz otuz sene mukaddemdir. Ve İskender-i Kübrâ [e]vkâtından Hazret-i Risâlet'in vilâdetine gelince 882 sene oldu. Yanko ibn Mâdyân Amlâk oğullarındandır. Ays ibn İshâk Nebî'ye müntehîdir. Bir rivâyetde Yanko, kısrakdan tevellüd etdüğiyçün Yanko ibn Mâdyân derler. Batâlise-i Yûnâniyân'ın ibtidâsıdır.

Rû-yı zemîni Kâf'dan Kâf'a kabza-i teshîre alan dörd pâdişâh-ı cihângîrdir. İkisi İslâmda, ikisi gayrı edyân-ı bâtıldadır. Biri Hazret-i Süleymân Nebî, biri İskender-i Zülkarneyn'dir, buna dahi Nebî demişlerdir. Ve gayr-ı müslimden rû-yı arza ser-tâ-ser mâlik olanın biri Buhtunnasr-ı Kürdî ve biri dahi Yanko ibn Mâdyân'dır, altı yüz yıl mu‘ammer olup edîm-i arzda imâretler binâ etmeğe mâyil idi. Karındaşı *Tevârîh-i Yûnân* sâhibi Yanvan, Kudüs-i Şerîf'e kayser idi. Kayâsıraların ibtidâsı bu Yanvan'dır. Bu dahi beş yüz yigirmi sene kayser olup gâh Arz-ı Mukaddes'de ve gâh arz-ı Makdon ki Rûmeli'dir, anda pâdişâh-ı zîşân olurdu.

Hikmet-i Hudâ bir gün bu Yanko ibn Mâdyân ayş [u] nûş edüp mest [u] medhûş câme-i hâb-ı nâzda hâb-âlûd ***[9a]*** olup yatırken ale's-sabâh serîri ile kendüyi Sarâyburnu nâm mahalde bulup niçe eyyâm anda sâkin olup cemî‘i vüzerâ ve vükelâları ve cümle ser-i kârda olan huddâmları başına cem‘ olup İslâmbol'un Sarâyburnu nâm mahallin âb [u] hevâsından hazz edüp bir kal‘a bünyâd etmeğe ihtimâm etdi. Zîrâ bu Yanko ibn Mâdyân, cihângîr-i kübrâ azîmü'ş-şân bir pâdişâh idi. Cümle Yûnâniyân buna Süleymân-ı Sânî derler. Bunun zamân-ı hilâfetinde Kürdistân'dan Buhtunnasr dîn-i Yahyâ üzre sâhib-hurûc olup hûn-ı Yahyâ Nebî'yi taleb içün Arz-ı Mukaddes'i ve Haleb [ve] Şâm'ı ve Taberistân ve arz-ı Filistîn ve arz-ı Askalân'ı ve arz-ı Hâsân'ı ve bilâd-ı Mısr'da yetmiş pâre şehir harâb [u] yebâb edüp yedi kerre yüz bin Benî İsrâ’îl'i katl edüp Hazret-i Ermiyâ'yı ve Hazret-i Dânyâl'ı Sıfet şehrinde esîr edüp bilâ-hisâb mâl-ı hazâyin cem‘ edüp Yanko ibn Mâdyân'a isyân etmek kasdında olduğun Yanko istimâ‘ edüp karındaşı Yanıvan'ı Buhtunnasr üzre deryâ-misâl asker ile gönderüp kendünün baş vezîri olan

Üsküdar Kütüphanesi - http://kadeo.org

Kanator vezîri iki kerre yüz bin asker ile talî‘a-i cüyûş edüp azm-i Buhtunnasr deyüp Karaman sahrâsında iki asker-i bî-pâyân birbirleriyle dokuşup hikmet-i İlâh Buhtunnasr bî-nasr olup bedbaht-ı bî-nusret münhedim olup bu kadar mâl [u] menâl-i firâvânı Yanko'ya gelüp ol mâl-ı ganâyim ile Yanko ibn Mâdyân, Hazret-i Süleymân'ın binâsı ve makâmıdır deyü İslâmbol'un sûruna mübâşeret edüp karındaşı Yanıvan Tuna nehrin İslâmbol içinden cereyân etmeğe ta‘ahhüd edüp Yanko vezîri Kanator'a Yedikulle'yi binâ etmeğe mübâşeret etdi. Silivrice Vezîri Silivri kal‘asın, Burgazice Vezîr Burgaz kal‘asın, Bugados Vezîr Bugados kal‘asın, Ereğliye Vezîr Ereğli kal‘asın, iki karındaş iki vezîr idi, Çekmece kal‘aların ve Terkoziçe Vezîr Karadeniz Boğazı kurbünde Terkoz kal‘asın ve Karadeniz nihâyet bulduğu mahalde Yoroz nâm bıtrîk-ı kıssîs Yoroz kal‘ası ki hâlâ Kavak nâm kasabanın ensesinde Yoroz nâmıyla meşhûr kal‘a-i ma‘mûredir, anı binâ etdi.

Ve'l-hâsıl cemî‘i ekâlîm-i seb‘ada yedi yüz vezîri var idi, cümlesine haber olup İslâmbol ki kal‘a-i Makdonya'dır, ana temel bırağup bünyâd etdükleri inşâ’allâh mahallinde tahrîr olunur.

Üçüncü fasıl
Bahr-i siyâh fethi beyânındadır

Ulûm-ı hey’ete mâlik olan müverrihînin kavl-i sahîhleri üzre Karadeniz Tûfân-ı Nûh zulemâtı suyundan kalmış bir bahr-i amîkdir kim umku seksen kulaç fecc-i amîk bir bahr-i siyâhdır kim kable't-Tûfân Akdeniz'e munsab olmayup İslâmbol kurbünde hâlâ Karadeniz Boğazı olan mahalde nihâyet bulmuş idi.

Ol asırda Macaristân'da Salanta sahrâları ve Dobraçin ve Keçkemet ve Gingöş ve Peşte sahrâları ve Sirem ve Semendire vâdîleri serâpâ Karadeniz olup Venedik körfezi sâhilinde Dodoşka vilâyetinde mezkûr Karadeniz Venedik körfezine munsab olduğu yerler hâlâ nümâyândır. Hattâ Silisre eyâletinde Pravadi kal‘ası evc-i semâya ser çekmiş bir kal‘a-i bâlâdır, ol asırda bu kal‘a leb-i deryâda imiş. Hâlâ keştîler bağlamak içün demir halkalar vardır, durur ve zamân-ı kadîmde gemi küpeşteleri ve bodostomaları kayalara dokunmakdan rahnedâr etdükleri yerler ayân u beyândır. Ve Karadeniz'in bir alâmeti dahi cezîre-i Kırım içre Bâğçesarây'a bir merhale karîb Menkûb kal‘ası derler ebr-i nîlgûna ser çekmiş bir kal‘a-i ser-bülenddir, anda dahi keştîler yatacak limanlar ve kayalar üzre keştî bağlamak içün amûd-ı müntehâlar vardır.

Cezîre-i Kırım ve Sahrâ-yı Heyhât ve Deşt-i Kıpçağ ve bi'l-cümle Diyâr-ı Sakâlibe serâpâ Karadeniz imiş kim bir fırkası dahi Bahr-i Harez'e ya‘nî Gîlân ve Demirkapu denizine munsab olurmuş.

Hattâ bu hakîr-i kesirü't-taksîr sene (---) târîhinde İslâm Geray Hân asrında Maskov seferine giderken asker-i Tatar-ı adû-şikâr ile Heyhât sahrâsında Kertmeli ve Biyim ve Eşim nâm yurdlarda tüşün verüp meks etdükde on kerre yüz bin sabâ-sür‘at esb-i tâzîlere su vermek içün eşmeler hafir ederken rimâl-ı türâb içre deniz mahlûkâtının alâmetleri çıkardı. Meselâ yengeç ve kerevit ve midye ve istiridye misilli haşerâtların kabukları zâhir olurdu. Andan anlanır kim Heyhât vâdîsi dahi Karadeniz imiş. Âye[t]: [8] ***[9b]***

Ba‘dehu Mâlikü'l-mülk, Fâ‘il-i muhtâr Allâh rû-yı arzı bir gûne sûrete dahi komak içün

İskender-i Zülkarneyn'i halk etdi. Zîrâ *"İzâ erâdellâhu şey'en heyye'e esbâbehu"* [9] mazmûnu üzre hübût-ı Âdem'den 5075 sene sonra edîm-i arzda İskender-i Kübrâ cihângîr pâdişâh olup cemî'i pâdişâhlar kendüye mutî' [ü] münkâd oldular. Ammâ Yûnâniyân'dan Makdonya ve İzmirne sâhibi Kaydefâ İskender'e ser-fürû etmeyüp hasm-ı kavî olup İskender bu Kaydefâ mülküne bir vech ile zafer bulmayup âhir İskender terk-i tecrîd olup seyâhat ile Kaydefâ'nın diyârına kadem basup Kaydefâ Ana'nın dîvânına dâhil olup tarz [u] tavrın ve re'y [ü] tedbîr [u] cünbüş [ü] harekâtın tecessüs ederken Hikmet-i Hudâ İskender'i Kaydefâ askeri bilüp kayd [u] bend ile Kaydefâ huzûrına getirüp mukaddemâ Kaydefâ İskender'in sûretin nakş etdirmiş idi, ol timsâle İskender'i rûbâr edince bildiler kim İskender'dir. Amân vermeyüp İskender'i Kaydefâ haps edüp niçe zamân İskender habsde kaldı. Âhir Kaydefâ İskender'i hapsden ıtlâk edüp kendü ile ceng etmeyeceğine ve kılıç çekmeyeceğine İskender'e yemîn verüp âzâd etdi. Andan İskender kûh-ı Elbürz dâmeninde pâ-yı tahtı olan Irâk-ı Dâdyân'a gelüp cümle hukemâları ile müşâvere etdiler. Vüzerâ-yı İskender eyitdiler.

"Pâdişâhım Kaydefâ nâm avretin ne haysiyyeti ola, deryâ-misâl asker ile üzerine varup elin, vilâyetin harâb u yebâb, halkın dendân-ı tîğdan geçirüp ciğerlerin kebâb edelim" dediklerinde İskender eyitdi: *"El-kerîmü izâ ahide vefâh,* kaçan Kaydefâ beni hapisden ıtlâk etdükde üzerine asker ve kılıç çekmemek içün ahd [ü] mîsak etdim, buna bir ilâc edin kim Kaydefâ'dan intikâm alam" dedikde hemân Hazret-i Hızır baş kaldırup eydir:

"Yâ İskender, eğer Kaydefâ'dan intikâm alam dersen ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl dahi olmaya, hemân Karadeniz'i şehr-i Makdonya kurbünden kesüp Akdeniz'e munsab eyle. Kaydefâ'nın cemî'i dâr [u] diyârları gark-ı âb olup intikâm alırsın ve ahd [ü] emânına dahi durmuş olursun" dedikde cemî'i hukemâ-yı İskender

"Bârekallâh ilhâm-ı Rabbânî ile re'y [ü] tedbîr-i ahsen bu ola" deyü cümle hukemâ-yı kudemâ-yı nüdemâ-yı mühendisîn Karadeniz ile Akdeniz'in irtifâ'ın alup Bahr-i Siyâh'ı irtifâ' üzre bulup yedi kerre yüz bin kûhken ummâller cem' edüp Karadeniz'in kat'ına mübâşeret edüp Hazret-i Hızır hafr üzre mübâşir idi. Zîrâ Hazret-i Hızır İskender-i Zülkarneyn'in askerî tâ'ifesinden idi. Nübüvvetinde ihtilâf vardır, ammâ nebî diyenler çokdur. İskender ile zulemâta varup âb-ı hayât Hızır'a müyesser olup hâlâ zindedir. Ve Hazret-i Mûsâ ile refîk olduğu Kur'ân-ı azîm ile sâbitdir kim âye[t]: [10] âyeti delîl-i kat'îdir. Hâlâ deryâ hidmetine me'mûrdur kim Karadeniz'i Akdeniz'e mahlût etmeğe sebeb Hızır Nebî olmuşdur kim Cenâb-ı İzzet anları sebeb halk etmişdir.

Netîce-i merâm deryâ-misâl asker-i ummâlân ile Karadeniz'i kat' ederken feth olunması karîb olunca Hızır'ın re'yiyle ehl-i İslâm'a zulm edüp ücretlerin kat' ederlerdi. Keferelere istimâletler verüp ücretlerin pîşîn verirlerdi. Tâ ki bu hâl üzre üç sene tamâm olunca Karadeniz yol bulup cemî'i kefereleri gark edüp ehl-i İslâm'dan ferd-i âferîdeye zarar olmayup Kaydefâ'nın şehirlerinden Makdonya'yı ve Eski İstamboliyye'yi ve şehr-i Liryoz'u ve kal'a-i Yoroz'u ve'l-hâsıl bin yedi yüz pâre şehri gark edüp Kaydefâ ve askerinden bir cân rehâ bulmayup gark-ı âb oldular. Beyt:

Fursatında düşmene veren amân

Kaydefâ gibi olısar bî-gümân.

Ammâ ol asırda Karadeniz ile Akdeniz mâbeyninde niçe bin kurâ ve kasâbâtlar ve şehr-i mu‘azzamlar var idi. İslâmbol'un Sarâyburnu ile Üsküdar mabeyninde şehr-i Makdonya var idi. Yedi yüz germ-âbe ılıcalı bir şehr-i azîm idi. Gark-ı âb olup İskender-i Kübrâ bu takrîb ile Kaydefâ'dan intikâm alup Sarâyburnu'nda Makdonya şehrin ta‘mîr etmeğe mübâşeret etdi. {Ol zamândan beri Macar diyârları ve Sirem ve Semendire sahrâları ve Leh ve Çeh ve Kırım ve Kamerü'l-kum ve Deşt-i Kıpçağ ve Heyhât vâdîleri deryâdan küşâde olup mesken [ü] me’vâ İremezâtü'l-imâd misillü ferah-fezâ yerler olup benî âdem ve gayrı hayvânât içün kân-ı giyâhât [ve] mezâri‘ât yerleri oldu}.

Bânî-i râbi‘: İskender-i Kübrâ'dır kim Makdonya'yı taht edinüp bâğ-ı İrem etmişdi. Ba‘dehu yine emr-i Hudâ ile Akdeniz'in Sebte Boğazı olan mahalli dahi kat‘ edüp Akdeniz'i Bahr-i Okyûnûs'a munsab ***[10a]*** etdi.

Lisân-ı Yûnânda Bahr-i Okyûnûs derler. Lisân-ı Arab'da Bahr-i Muhît derler. Zîrâ bu dünyâ cezîresin ihâta etmişdir. Ve ba‘zılar Bahr-i Ummân derler kim mâverâsına ferd-i âferîdenin aklı ermeyüp ilmullâhda kalmış bir bahr-i muhîtdir. Ammâ

Bahr-i Sefîd ile Bahr-i Siyâh'ın mâbeynin beyân eder: Hikmet-i Hudâ mellâhân-ı ehl-i bihâr ve fellâhân-ı bahreyn-i ehl-i züvvâr kavl-i sahîhleri üzre Azak'dan İslâmbol Boğazı'na gelince Karadeniz ola. İslâmbol'dan Gelibolu Boğazı'na varınca ol mâbeyn Bahr-i Rûm ola. Kilidü'l-Bahreyn ki Ebü'l-feth Sultân Mehemmed binâsı kal‘ateyndir, ol boğazdan aşağısı Akdeniz ola. Ammâ bu hakîr-i kalîlü'l-bizâ‘a Akdeniz ile Karadeniz'in mâbeynin niçe ehl-i dil yârândan tekmîl-i fünûn ve tekmîl-i seyâhat-i ibret-nümûn etmiş, yârân-ı bâ-safâlar ile mu‘tedil hevâda temevvüc-i deryâ olmadan kayıklara süvâr olup İslâmbol'un Yedikulle Burnu'ndan Üsküdar tarafında Kadıköy nâm belîdenin Kalamış nâm burnuna dak rû-yı deryâda seyrân u cereyân ederek, temâşâ ederdik, bi-emrillâh-i Ta‘âlâ Yedikulle Burnu'ndan mezkûr Kalamış nâm burnuna varınca rû-yı deryâda bir hatt-ı ahmer-gûn çekilmişdir kim gûyâ hatt-ı yed-i kudretdir, bu hattın şimâl tarafı İslâmbol'a doğru siyâh deryâdır ki Karadeniz derler. Ve yine bu hattın cenûb tarafına aşağı Kızıl Adalar'a ve gayrı cezâyirlere doğru nîlgûndan beyâz deryâ olmak ile Akdeniz derler. Bi-emri Hudâ bu iki elvân bahreynin mabeyninde bir râdde-i hamrâ çekilmişdir kim aceb sun‘-ı Lem-yezeldir.

Ve bu râdde yine deryâ iken sekiz rûzgâr-ı zorkârın telattumundan müteğayyir olmak ihtimâli yokdur. İllâ lodos rûzgârı Marmara cezîrelerinden berü cûş u hurûş edüp temevvüc ederek geldikde bu hattın levni ve bahreynin mâbeynleri müteğayyir olur. Ve âsûde hevâda niçe keştîbânlara hakîr bu mahalli gösterdikde cümlesi pesend [ü] hezâr ahsend etdiler.

Ve hikmet-i Hallâk-ı âlem bu hattın Karadeniz tarafı sehel şordur. Akdeniz tarafı acıdır. Boğazhisâr'dan taşrası dahi acıdır. Bahr-i Muhît dahi ziyâde acıdır. Ammâ Bahr-i Kulzüm kim Bahr-i Süveys'dir *Allâhümme âfinâ* zehr-i mârdır.

Ammâ Karadeniz'in mâhîleri kadar bir bahrin balığı lezîz değildir. Husûsâ İslâmbol

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tahtey.org

boğazlarında olan lezîz mâhîler gûyâ mâ'ide-i Mûsâ'dır. Ve İslâmbol Boğazı'nda Akdeniz ile Karadeniz birbirine mahlût olduğuyçün ba'zı müverrihîn ol boğaza merece'l-bahreyn derler.

Ve İskender İslâmbol'u ta'mîr ü termîm-i İremezât etdükden sonra ömr[ü] vefâ etmeyüp vilâdet-i bâ-sa'âdet-i Resûl-i Kibriyâ'dan 882 sene mukaddem vefât edüp ba'dehu Fahr-i âlemden yedi yüz yıl mukaddem bir zelzele-i azîm olup İslâmbol-ı Makdon'un serâpâ der [ü] dîvârı ve deyr [ü] diyârı münhedim ve içinde olan müşrikînler cümle mün'adim olup niçe kerre yüz bin cân helâk olup şehr-i Makdon kırk yıl harâb [ü] yebâb hâlî ve türâb kaldı. Ba'dehu,

Bânî-i hâmis: Yanko ibn Mâdyân oğlu Puzantin nâm kıral Ungurus diyârından cüyûş-ı müşrikîn ile İslâmbol'a gelüp babamın binâsı ve tahtıdır deyü şehr-i Makdon'ı müceddeden ta'mîr ü termîm edüp taht edindi. Yüz sene mu'ammer olup İslâmbol'u eyle amâr etdi kim hemân bıtrîk ve ruhbândan altı kerre yüz bin kıssîs var idi. {Anıniçün İslâmbol'un bir ismi dahi Puzanta'dır.} Puzantin dahi Tuna nehri buzu üzre at ile ubûr ederken buz meksûr olup Puzantin'in ömrü buz gibi şikeste olup vücûdu buz gibi eridi. Ol sene yine bir zelzele-i kübrâ olup İslâmbol münhedim olup ancak Hazret-i Süleymân'ın binâ etdüği kasır ve Ayasofya câmi'i yerindeki ma'bedgâh-ı Hazret-i Süleymân kalup yetmiş sene harâb [ü] yebâb kalup yılan ve çıyan ve bûm ve masasa kânı oldu. Ba'dehu,

Bânî-i sâdis: Kayser-i Rûm'dur kim İslâmbol'a nijâd-ı bünyâd uralı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'e gelince 2288 sene olmuşdu. Bu kayser, Hazret-i Ömer hilâfetinde olan Antâkıyye ve Haleb ve Şâm ve Kudüs'e mâlik olan Hırkîl Kayser değildir. Anlar niçe kayserlerdir, cem' olsa anlara kayâsıra derler, yigirmi bir aded kayserlerdir. Ammâ İslâmbol'u termîm eden Kayser-i Rûm'dur kim Kayseriyye ve Niğde ve Konya'yı binâ etmişdir. Yûnâniyân'ın ulu kırallarından idi. İslâmbol'da Fethiyye câmi'i kurbünde bir deyr-i müzeyyen etmişdir. Anda târîhi mastûrdur. Ba'dehu,

Bânî-i sâbi': Binâ-yı şehr-i Makdon hakkında cemî'i müvverrihân-ı mütekaddimîn tahrîrleri üzre İslâmbol sûrunun ve Ayasofya binâsının keyfiyyet-i binâsı bu yüzden tafsîl [ü] beyân ederler kim yedinci ***[10b]*** kerrede ta'mîr [ü] termîm eden Ebü'l-beşer Hazret-i Âdem Safî *aleyhi's-selâm* vech-i arza hübût etdükden sonra beş bin elli iki sene mürûr etdükde Yanko ibn Mâdyân'ın nebîresinden Vezendon nâm bir pâdişâh-ı zîşân zuhûr edüp cihâna ferr ü şevket salup cemî'i memâlik-i Rûm'a ve bilâd-ı Frengistân ve Kızılelma'ya ve diyâr-ı Alman'a ve Karaman ve Yûnâniyan'a ve Bahr-i Rûm içre ve Ummân [u] Okyûnûs'da olan cümle cezâyirâta ve sâhil-i bahreynde olan bi'l-cümle memâlik-i mahrûse kılâ'lara hükmü câri olup bi't-tamâm mülûk-i âfâk fermânına râm oldukdan sonra şehr-i Makdon'a gelüp gördü kim dedesi Yanko'nun binâ etdüği o şehr-i kadîm harâb [ü] yebâb olmuş, hemân sâ'at Makdon'da meks edüp cemî'i hukemâ ve kehene ve âsafları ile meşveret edüp cümle memâlik zabtı içün İslâmbol'u tahtgâh edinmek içün binâsına şürû' etdükde rû-yı arzda fermân-beri olan pâdişâhlara haber gönderüp her diyârın ilm-i hendesede üstâd-ı kâmil mi'mâr ve ummâl ve bennâlarından on kerre yüz bin âdem cem' olup tâli'-i imâreti seretân olsun deyü tenbîh edüp Edirnekapusu cânibinde bir rasad peydâ edüp bir mîl minâre üzre bir nâkûs ihdâs edüp âmâde idi. Sa'd sâ'at oldukda ol çanı çalup cemî'i bennâlar ellerinde olan taş ve kireçleri zemîne bırağup esâs etmeğe muntazır dururlardı. Hikmet-i Hudâ bir leylek bir yılanı şikâr edüp ber-hevâ âşiyânına getirirken ol yılan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

leylek murgunun minkârından rehâ bulup hikmet-i Rabbânî mezkûr rasad çanının üzerine yılan düşünce çan çalınup cemî‘i ummâllar ellerinde olan hacerâtları ve cibs-i Horasânîleri zemîne bırağup tarfetü'l-ayn içre esâs-ı sûr bir zirâ‘-ı melikî zemînden âlî oldu. Cemî‘i müneccimîn ve kehhânîn

"Bire sa‘d sâ‘at olmadı, sabr edin" deyü feryâd etdiler. Mümkün olmayup binâya nahs sâ‘atde mübâşeret etdiler. Bu kal‘a içinden tâ‘ûn ve âteş ve askerî tâ’ifesinden isyân [u] tuğyân eksik olmaz. Ve şekl-i müselles vaz‘-ı esâs olundu, nuhûsetten halâs olmaz, bu diyâr yine harâb [ü] yebâb olur deyü müte’ellim olup feryâd etdiler. Âhir-i kâr cümle kârların takdîre havâle eyleyüp bu beyt ile amel etdiler. Beyt:

Edemez def‘ sakınmağla kazâyı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek.

deyüp bu beyt mazmûnuyla mütesellî olup şimâl ve cenûb tarafının deryâları sâhilinde İslâmbol Hisârı'na bünyâd urup yedi kûh-ı pür-şükûh üzre sûr-ı mezbûr ile ihâta eylemeğe bezl-i himmet etdi.

Ve cemî‘i taht-ı hükûmetinde olan pâdişâhlar deryâ-misâl askerleri ve ırgat bennâları ile gelüp binâya imdâd etdiler. Ve her pâdişâha biner zirâ‘ yeri amâr etmeğe me’mûr eyleyüp her pâdişâh hissesine düşen yeri gûnâ-gûn san‘atlar ile inşâ etdiler. Kal‘a-i İslâmbol ol asırda Sarâyburnu'ndan tâ Silivri kal‘asına, Silivri'den cânib-i şimâle Karadeniz sâhilinden Terkoz kal‘asına varınca tokuz sâ‘at yerdir. Mâbeynehümâda yedi kat germe kal‘a dîvârı binâ etdiler. Her dîvâr mâbeyninde yüzer zirâ‘ arîz handak-ı amîkler inşâ etdiler. Hâlâ Silivri'den Terkoz'a varınca kal‘a dîvârlarının burc [u] bârûları ve hafr [u] handakları zâhir ü bâhirdir. Ol tarafda olan kurâlar kim hâlâ amârdır, meselâ Feteköy ve Sazlıköy ve Arnavudköy ve karye-i Kovukdere ve karye-i İzzeddînli ve karye-i Kiteli ve karye-i Baklalı ve karye-i Türk-eşeli nâm kurâların cümle hân ve câmi‘ ve mesâcid ve imâretleri mezkûr kal‘a dîvârlarının seng-i hârâları ile inşâ olunup câ-be-câ kulleleri ve yedi kat handakları kalmışdır kim Akdeniz'den Karadeniz'de nihâyet bulmuş bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir kal‘a-i üstüvâr imiş.

Ve bu mâbeynde kasaba-i Çatalca nâm mahal hâlâ bir ma‘mûr belde-i âbâdândır. Ol asırda bu dahi İslâmbol kal‘asına muttasıl bir kal‘a-i bender ve derbend-i calender sevâd-ı mu‘azzam idiğinin hâlâ asâr-ı esâsları nümâyândır. Ve mezkûr Terkoz kal‘asından İslâmbol Boğazı'nda Yanko ibn Mâdyân patirgâhı binâ etdüği Yoroz kal‘ası'na andan içeri Tarabya kal‘asına ve Rûmeli Hisârı zemîninde Fıranda kal‘asına ve Ortaköy arzında Ayanta kal‘asına ve Fındıklı kasabasında Fındıkça kal‘asına ve Galata burnunda Kurşumlumahzen yerinde Ayaniko Ayazması kal‘asına, andan Azebkapusu zemîninde Galya kal‘ası, andan Tershâne-i kadîm arzında Petrine kal‘asına, andan Tershâne bâğçesi yurdunda Aline kal‘asına ***[11a]*** andan Galemikra kal‘ası ki hâlâ Südlüce kasabasında Ca‘fer-âbâd tekyesi zemîninde mezkûr kal‘anın esâs-ı binâları zâhirdir.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan kılâ‘lar ki sâhil-i bahrde vâkı‘ olmuşdu, bir kal‘adan bir kal‘aya İslâmbol Boğazı'nın iki tarafında olan kal‘aların birbirine muttasıl serâpâ kal‘a dîvârları ile

Uluslararası Evliya Çelebi Kitabı Arşivi - http://evliyaname.org

ihâta etmiş bir kal‘a-i azîm idi kim cemî‘i cirm-i İslâmbol yedi günde devr olunurdu.

Ve bu Vezendo nâm kıral İslâmbol'u bu tertîb üzre tekmîl edüp hâlâ İslâmbol kal‘ası olan ol a‘sârda iç kal‘a idi. Cümle pâdişâhlar edâ-yı hidmet edüp İslâmbol içre yedi kûh-ı bâlâ üzre birer deyr-i azîm ihyâ etdiler ve yetmiş mürtefi‘ püşte üzre yetmiş aded manastır-ı azîm inşâ etdiler.

{**Der-beyân-ı bânî-i Ayasofya-yı kebîr**}: Ve bu Vezendo Kıral'ın bir duhter-i pâkîze-ahteri Makdona şehirlerinden Sofya şehrinde mütevellid olup babasının İslâmbol'u binâ etdüğin istimâ‘ edüp iki bin milyon mâl-ı hazâyinleri Sirem ve Semendire arabalarına tahmîl edüp İslâmbol'da Ayasofya deyrine mübâşeret etdükde Hazret-i Hızır gelüp

"Mühimmât [u] levâzımâtların benden alın ve şu resm-i musanna‘ üzre vaz‘-ı esâs eylen" deyü Hazret-i Hızır ta‘lîmiyle Ayasofya'nın binâsına şürû‘ etdiler. İbtidâ zemînin ka‘ra varınca hafr-ı azîm edüp bir ay kâmil temeline rusâs-ı hâssı eridüp nehr-i azîm gibi akıdup ibtidâ zemîne kurşum temel bırakdılar. Anın üzerine bin bir amûd-ı müntehâlar üzre tâklar ve toloz kubbeler inşâ etdiler kim altı su sahrîci olup âb-ı rahmet ile mâl-â-mâl ola. Ve İslâmbol'da zelzele-i azîmeler olmağile cümle binâların esâsın boş edüp zelzeleden emîn olmak mülâhazasıyla Ayasofya'nın zîr-i zemînin sahrîc etdiler. Hâlâ Kırkçeşme Suyu ile memlûdur. Ve câ-be-câ yerlerin ta‘mîr içün ve rahnedâr yerlerin gözetmek içün Ayasofya altında kayıklar vardır.

Ve câmi‘in tâ vasatında bakır kapaklı bir çâh-ı mâ vardır. Andan delveler ile su çeküp ba‘zı kimesneler nûş-ı âb edüp def‘-i atşân ederler. Andan cânib-i erba‘asının der [ü] dîvârının imâretine şürû‘ eyleyüp cümle (---) (---) bu sommâkî ve zenbûrî ve ruhâmî ve yerakânî ve beyâz mermer-i mücellâ serâmed amûdlar üzre dörd tabaka tâk-ı Havernaklar üzre bir kubbe-i ser-nigûn rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir kubbe-i ma‘mûr etdiler.

Ve kıble tarafında nîm kubbe içre yine nîm kubbede mihrâb vaz‘ olunmuşdur. Ve kıble kapusu üzre dahi nîm kubbeler ile mebnîdir. İnşâ’allâh câmi‘ler evsâfında ale't-tafsîl tahrîr olunur.

Ve bu İslâmbol'un yedinci bânîsi Vezendo Kıral'ın ammisi Yanvan Kıral ki *Tevârîh-i Yûnân* sâhibidir, ol asırda Erdel Macaristân'ında Yanova nâm şehirde makarr edinüp tahtgâh edinmiş idi. Çünki bürâderzâdesi Vezendon Kıral babasının tahtgâhı olan Makdonya şehrini ta‘mîr [u] termîm edüp her pâdişâh İslâmbol içre birer âsâr-ı hayrât etdüklerin istimâ‘ edince Yanvan Kıral dahi eyle seva[d-ı] mu‘azzamaya su lâzımdır deyü İslâmbol'a su getirmeğe bezl-i himmet edüp var makdûrun sarf eyledi.

Cereyân-ı Nehr-i Tuna be-himmet-i Kıral Yanvan: Yanvan Kıral deryâ-misâl cüyûş-ı küffâr ummâllar ile Nehr-i Tuna'nın mâh-ı temmûz'da tenezzülde olduğu mahal üzerine gelüp İslâmbol ile Tuna'nın ilm-i hendese üzre irtifâ‘ın alup Tuna sâhilinde Feth-i İslâm kal‘ası kurbünde Severin ve Siverin kal‘alarına karîb mahallin arzın âlî bulup ol mahalde Tuna kenârın hafr edüp niçe kerre yüz bin ırgat u bennâlar ile Nehr-i Tuna'nın cereyânı üzre yararak eyle tur‘alar kazarak Ferhâdî külünkler ile kûh-ı bâlâları kırarak derelere kantaralar ihdâs ederek

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

İslâmbol kurbünde Azatlı nâm mahalle Tuna'yı getirdiler. Andan nehr-i Tuna içre azîm seng-i hârâlar ile bir rasîf-i şeddâdî binâ edüp ol mahalle bir demir kapu inşâ etdiler, hâlâ nehr-i Tuna tenezzülde oldukda mezkûr demir kapu zâhir olup hakîr ol semtlerde ehl-i hidmet iken mezkûr demir kapuyu üç def'a görmek vâkı' olmuşdur. Hâlâ ol câ-yı merkûma Tuna Demirkapusu derler. Tuna keştîbânları ol rasîf sedde geldikde havf edüp ba'zı gemilerin yüklerin çıkarup gemiler sebükbâr oldukda bî-bâk [u] bî-pervâ ol Demirkapu mahallinden ubûr ederler. Ve nehr-i Tuna içre bir sedd dahi inşâ edüp ana hâlâ Tahtalu seddi derler. Her sene niçe keştîler bu sedde ***[11b]*** pârelenüp helâk olurlar.

Ba'dehu Yanvan Kıral asrında nehr-i Tuna evvelbahârda cûş [u] hurûşa gelüp bu Demirkapu seddine ve Tahtalu seddine nehr-i Tuna bügenüp tur'alar içre Demirkapu'dan girüp tâ İslâmbol içre Yenibakçe'den Aksarây mahallesinden cereyân edüp İstiridyekapusu ki hâlâ Lankakapusu'dur, ol mahalde nehr-i Tuna Akdeniz'e munsab oldu. Ol mahalde İslâmbol'u ta'mîr eden Vezendo Kıral, Kudüs-i Şerîf ziyâretinden geldikde ammisi Koca Yanvan Vezendo Kıral'ın istikbâline Üsküdar tarafına geçdükde Vezendo Kıral ile mülâkât olup Vezendon eydir:

"Yâ ammim da'vâ-yı merd etdüğin Tuna nehrin nice eyledin" deyü su'âl eder.

Derhâl Yanvan {eydir}:

"Kıralım devletinde Tuna nehrin avret gibi saçından keşân ber-keşân yedüp Makdonya içinden hâlâ cereyân etmededir" deyü mağrûr u mütekebbirâne cevâb edince bi-emrillâhi Ta'âlâ hemân Tuna nehri rücû' edüp cereyân etdüği yolları harâb edüp ibtidâ Varna ile Pravadi kurbünde Duna değirmenleri nâm mahalden depüp bir ayn-ı azîm zâhir olup hâlâ azîm âsiyâbları deverân edüp cümle Dobruca halkı anda gendüm dakîk hâsıl ederler, Duna Değirmenleri deyü meşhûr-ı âfâkdır.

Andan Tuna'nın bir aynı dahi Kırkkilisa şehrine karîb Yene kasabasında ve Bunarhisâr nâm kal'anın kayalarından tulû' etdi. Ve Tuna'nın bir kolu dahi Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece buhayrelerinden tulû' edüp Bahr-i Rûm'a mahlût oldu.

Ve bu takrîr etdüğimiz mahallerden cereyân eden ayn-ı zülâller Tuna nehrinden olduğuna isbâtımız oldur kim Tuna nehrinde hâsıl olan moruna balığı ve mersin balığı ve uştuka ve çıka balığı cümle {Tuna nehrine mahsûs iken} mezkûr uyûnlardan ve Çekmece halîclerinden çıkup sayyâdların dâmına düşdüğü hakîrin birkaç kerre Çekmece buhayresinde manzûru olmuşdur.

Ve Yıldırım Hân Nigebolı'yı ve Feth-i İslâm'ı feth edüp nehr-i Tuna'nın İslâmbol'a cereyân etdüği esnâ-yı kelâmda yâd olup Demirkapu'dan saman ve kömür döküp Duna Değirmenleri'nden ve Bunarhisârdan ve Çekmece göllerinden saman ve kömür çıkduğu *Tuhfe* nâm tevârîhde mastûrdur.

Hattâ duhter-i Sultân Ahmed Hân olan Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ ile İslâmbol ile Çatalca mâbeyninde Azadlı nâm karyede evce ser çekmiş kayaları kûhkenler nakb edüp nehr-i Tuna niçe eyyâm cereyân etdüği yerlerde alâmetleri zâhirdir. Meş'aller çerâğân edüp atlarımız

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ile ol gârlar içre bir sâ‘at cânib-i şimâle gidüp temâşâ etdik, ammâ kebûter kadar yarasa kuşlarının kesretinden ve bed râyihalarından rücû‘ edüp taşraya çıkdık. Eğer selâtîn-i Âl-i Osmân himmet etse sehel bahâne ile yine nehr-i Tuna Yenibâğçe ve Aksarây içinden cereyân etmek mümkün idi, *ve's-selâm*.

Ba‘dehu bu Tuna'dan imdâd olmayınca yine Vezendon Kıral, İslâmbol'a su getirdmek içün su kemerleri cânibinden bir ayn-ı zülâli üstâd-ı mühendislere mâl-ı firâvân bezl edüp Kırkçeşme kemerleri ile İslâmbol'a bir mâü'l-hayât getirüp Kırkçeşme'den gayrı üç bin çeşme-i hayevân cereyân etdirüp İslâmbol'u eyle ma‘mûr [u] âbâdan etdi kim Yanko vezîri Kanator'anın binâ etdüği Yedikulle kal‘asından tâ Sarâyburnu kal‘ası rüknüne gelince şâhrâhın tarafeynine murassa‘ mînâ iskemleler üzre zer-ender-zere müstağrak olmuş kat-ender-kat kemer kuşaklu sipâh kulları selâma durup el bağlarlardı. Ve yüz bin piyâde murassa‘ tâclu kemer-beste kullar dahi önü sıra saf saf olup gürûh gürûh alay ile ubûr ederlerdi. Ve iki kerre yüz bin esb-süvâr asker dahi alay ederlerdi. Tâ bu mertebe kerr ü fer sâhibi zîşân kıral idi.

Anın dahi devri âhir olup yerine oğlu Yağfûr nâm kıral mesned-nişîn olup **bânî-i sâmin** müstakil pâdişâh olup mâl-ı Kârûn sarf edüp vezîri Rüvende nâm zî-akl âsafın re’y [ü] tedbîriyle ve hukemâ-yı mühendisînin ve mi‘mâr-ı pîşînin re’y-i ahseniyle Sarâyburnu nâm mahalle deryâya müte‘allik üç yüz altmış altı tılısmâtlar inşâ etdiler kim her gün bir tılısm amel edüp deryâ ka‘rında olan mâhîler der-kenâr olup cümle sâkinân-ı dâr [u] düyûr gûnâ-gûn mâhîleri sayd edüp kifâflanırlardı. Ve üç yüz altmış altı tılısmâtlar dahi berre müte‘allik inşâ edüp her birin birer püşte üzre inşâ etdiler.

Meselâ Avret ***[12a]*** bâzârındaki Dikilitaş'da Yanko ibn Mâdyân'ın Hindistân'a gitdiği askerinin alay-ı bî-misâlin timsâl edüp ayân u beyân etdi. Ve ol amûdun için cevf edüp minâre-vâr ruhbânlar çıkup İslâmbol'a bir bâğî ve dağî asker gelse çan çalarlardı. Hemân sâ‘at cümle asâkir-i bî-pâyân hâzırbâş olurlardı. Ve niçe bin âsâr-ı acîbe ve garîbe ve mutalsamâtlar binâ etdüği inşâ’allâh mahallinde tahrîr olunur. Hülâsa-i kelâm bu Yağfûr Kıral İslâmbol'u ol mertebe ma‘mûr u âbâdan etdi kim gûyâ ravza-i cinândan bir köşe etdi. Bu dahi âlem-i dalâlet içre mürd olup yerine Tekfur nâm pelîd-i anîd kıral-ı dâl oldu. Tâ beş bin yedi yüz elli seneye gelince niçe kayâsıra ve batâliseler ve niçe bıtrîk ve kıssîs ve efârîkaların tahtgâhı ve karârgâhları olup günden güne şehr-i Makdon'u amâr etdiler. Ve niçe yüz sene hükûmet üzre müstakarr olup gitdiler.

Ba‘dehu târîh-i mezbûrda diyâr-ı İşpanya'da Rim Papa nâmıyla iştihâr bulan memleketin kıral-ı dâll-i bed-fi‘âli hâkim-i Freng-i bed-rengdir. Ve imâret-i vüs‘atda nümûdâr-ı hisâr-ı heft evrengdir. Dâr [u] diyârlarına Merene-i kübrâ derler. Ol diyâr-ı müşrikînden Kostantîn nâm bed-kâm bir pâdişâh hurûc edüp memâlik-i şarkı ve garbı ve şimâli ve cenûbu ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘a şehinşâhların kabza-i teshîre alup şehr-i Makdon kaldı deyü hasretü'l-mülûk olan İslâmbol'u feth [u] teshîr dâ‘iyesiyle ol sûr-ı azîm üzre diyâr-ı Efârîkadan ve bilâd-ı Makdonya'dan on kerre yüz bin cüyûş-ı kefere ve fecere cem‘ edüp berren ve bahren deryâ-misâl asker ile dârü'l-mülk olan Makdonya'ya gelüp Kostantîn karada Silivri cânibinden muhâsara etdi. Deryâdan bin pâre keştî ile Ciniviz kıral-ı dâlli i‘ânetiyle {cânib-i} bahrden muhâsara etdiler. Yedi ayda İslâmbol'u cebren ve kahren alup Silivri'den Terkoz kal‘asına

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

varınca yedi kat germe kal‘a dîvârların ve burc [u] bârûları ve handakların harâb [ü] yebâb edüp hâlâ iç kal‘a olan İslâmbol'a istîlâ edüp tahtgâh edindi. Ve Ciniviz kıralı dahi Galata câniblerinden tâ Karadeniz Boğazı'na varınca sâhil-i bahrde olan kılâ‘ları harâb [ü] yebâb edüp cümle Freng-i bed-reng Galata'yı tahtgâh edindi.

Andan Kostantîn İslâmbol'u gayrı tarz [u] tarh üzre binâ etmeğe mübâşeret edüp **bânî-i tâsi‘** Kostantîn oldu. Cemî‘i mâl-ı ganâyimini sarf edüp şehrini teshîr ve sûr [u] bârûsunu ta‘mîr edüp ol şehr-i dilâvîzi tahtgâh etdüği Hazret-i Îsâ ile Hazret-i Risâlet-penâh mâbeyninde idi. Ve Freng memleketinden tâ Îrân-zemîn ki Acem diyârının serhadlerine dek fermân-fermây olup takviyet-i dîn-i millet-i Mesîhiyân ve niçe bin deyr-i belîd-bünyân nümâyân etdi.

Cümleden biri bir âsâr-ı azîm etdi kim dillerde dâstân-ı dostân bir deyr-i ibret-nümâ idi kim ismine Erzâyil derler idi. İslâmbol'un tâ vasatında iki Karaman mâbeyninde bir kenîse-i nâdirü'l-asr idi kim hemân içinde papas ve kıssîs ve bıtrîkden on iki bin dalâlet-âyîn müşrikîn ile mâl-â-mâl idi. Niçe yüz sene ma‘mûr durup Hazret-i Risâlet-penâh sa‘âdetle rahm-ı mâderden müştak oldukları gece âteş-gede-i Nemrûd, Urfa şehri içre dâ’imâ çerâğân idi, söndü ve tâk-ı Kisrâ ve Kızılelma deyri kubbesi ve Ayasofya kubbesi ve bu Kostantîn binâ etdüği mezkûr Erzâyil kilisası dahi esâsından münhedim olup ba‘de'l-feth Gâzî Mehemmed Hân'ın yümn-i mukdimiyle Belde-i Tayyibe ya‘nî şehr-i Kostantıniyye feth [u] teshîre geldikde mezkûr deyrin esâsı üzre Sultân Mehemmed Hân bir câmi‘ binâ etmişdir kim hâlâ ma‘bedgâh-ı müslimîndir. İnşâ’allâh mahallinde tavsîf olunur.

Ve Kostantîn'in bir deyr-i mu‘azzamı dahi İslâmbol'da Zeyrekbaşı nâm bir püşte-i âlî üzre Hazret-i Yahyâ *aleyhi's-selâm* nâmına üç yüz altmış kubbeli bir manastır bünyâd edüp cânib-i erba‘asına kal‘a dîvârı-misâl bir rabât-ı kavî inşâ edüp içine üç bin ruhbân [u] huddâmân koyup âyîn-i Mesîhiyye ederlerdi.

Ve bu deyre muttasıl bir sahrîc inşâ edüp içine Kırkçeşme uyûnun cereyân etdirüp üzerine bir medâris-i incîlhâne bünyâd etdi. Hâlâ Zeyrekbaşı kurbünde âbâdân Medrese-i Perî Paşa derler ve mezkûr sahrîc-i mahzen-i âb'a Sovuksu derler. Yedi yüz amûd-ı âlîler üzre mebnî buhayre-misâl bir yah-pâre âb-ı rakîki vardır. Mâh-ı Temmûz'da Un- ***[12b]*** -kapanı keştîbânları ve gayrı cânlar andan def‘-i atşân ederler.

Ve Sultânselîm'de ve Sivasî Tekyesi altında ve Edirnekapusu dâhilinde ve Ma‘cûncu mahallesi kurbünde ve Gedikpaşa kurbünde ve Peykhâne kurbünde azîm su sahrîcleri bünyâd edüp âb-ı rahmet ile leb-ber-leb edüp cümle şâhrâhları hâr ü hâşâkdan ve gird ü gubârdan pâk etdirirdi.

Ve Atmeydânı'nı dîvângâh-ı ünâs edinüp anda acâyibât [ü] garâyibât-ı dehrden mutalsamât-ı acîbe ve timsâlât-ı garîbe ebniyeler ihdâs edüp adâletgâh-ı nasârâ-yı kusârâ edinmişti. Ve cemî‘i vüzerâ ve vükelâlarına fermân edüp İslâmbol içre niçe bin imâretler ve âsâr-ı garâyibler ve tasâvîr-i acâyibler binâ etdiler. Kostantîn vâlidesi Hellana Firav nâm kâfire {diyâr-ı Rûm'a karîb pâytaht-ı Nemrûd olan Rûhâ şehrinden kıral kızı idi, ya‘nî Urfa şehrinden idi} Küçük Ayasofya deyrin inşâ edüp Hazret-i Zekeriyyâ nâm-ına târîh-in tahrîr etdi.

Tarihi Kitap Arşivi - tarihikitap.org

Bu sene-i mezbûrda yine Kostantîn kıyâma gelüp Ayasofya deyrinin cânib-i erbaʻasına binbir kubâb-ı azîmeler binâ edüp herbirinde âyîn-i dîn-i millet-i İryâziliye olurdu kim dîn-i Hazret-i Mesîh-i enfâsdır. Evvelâ binâ olunan kubâb-ı âlînin biri hâlâ Arslanhâne ve Nakkâşhâne olan kubbe-i nühtâkdır.

Biri dahi Bâb-ı Hümâyûn dâhilinde hâlâ cebehâne olan kubbe-i köhne bünyâddır kim ilâ yevminâ cebehâne-i Âl-i Osmân ile mâl-â-mâldır kim hisâb [u] kitâbdan hâric ve âric bir dahme-i Efrâsiyâb-misâl bir âlât-ı silâhhânedir. Bu gûne kubâb-ı azîmler ve dâr-ı şifâlar ve dâr-ı ulûmlar ve dâr-ı müsâfirîn ü mücâvirîn ve mihmânhâne ve tîmârhâneler ile Ayasofya etrâfın ârâste ve şehr-i Makdonya'yı pîrâste edüp mezkûr bin bir kubâbların tâ vasatında Tavukbâzârı nâm mahalde evc-i âsumâna ser çekmiş seng-i sumparadan bir serâmed amûd-ı müntehâ inşâ edüp tâ zirve-i aʻlâsına beyâz mermer-i hâm üzre bir tuyûr timsâlin ihdâs etdirüp her sene ol murg-ı bî-rîğ teʼsîr-i vefk ile sayha urup perr [ü] bâlin küşâde edince azamet-i Hudâ ekâlîm-i sebʻada ne kadar murg-ı zeyrek ve tuyûr-ı sığırcık-ı pür-reng var ise cemîʻi dünyâ hadîkalarına müstevlî olup minkârlarına birer zeytûn ve nâhuneynlerine ikişer zeytûn alup her tayr üçer dâne zeytûn hedâyâ ile İslâmbol'a gelüp mezkûr amûdun zeylinde olan kilar kubbesinin zirvesindeki delikden zeytûnları bırağup edâ-yı hidmet edüp giderlerdi. Aceb teʼsîrât-ı mutalsamâtdır. Ve bu zeytûnları cemîʻi ruhbânlar tenâvül edüp def-i cûʻ ederlerdi. Bu gûne niçe bin mutalsamât-ı acîbler olduğu mahallinde tahrîr olunur.

Ve Kostantîn'in ümm-i şümmi İslâmbol kalʻasının taʻmîr [ü] termîmi içün cedd-i nâ-pâkinden intikâl eden mâl-ı mevrûs-ı habîsden bin milyon mâl Kostantîn'e verüp kendi terk-i dünyâ olup Hazret-i Meryem tarîki üzre keşîşe olup lâ-yuʻad ve lâ yuhsâ mâl-ı Kârûn ile deryâdan yüz pâre gemi ile arz-ı Filistîn'de Akka kalʻasına varup ibtidâ anı binâ edüp bir sûr-ı metîn ve bir liman-ı azîm inşâ edüp andan Arz-ı Mukaddes'de Kudüs-i Şerîf içre Kumâme nâm bir deyr-i benâm binâ-yı tâm etdi kim rû-yı arzda bî-misâl ve bî-bedel bir deyr-i pür-dalâl oldu. Hâlâ cemîʻi küffâr-ı dûzah-karârın bilâ teşbîh kıblegâhlarıdır kim her sene niçe bin nasârâ varup Kumâme'de pür gumâm olup ziyâret edüp *hâşâ sümme hâşâ* hac etmiş olalar. Ammâ haç edüp haç-perestlik etdükleri mukarrerdir. Bu deyr-i bî-direk evsâfı *Seyâhatnâme* cild (---) mizde mastûr olmuşdur.

Baʻdehu bu Aline nâm râhibe Arz-ı Mukaddes'e melike olup niçe hayrâtlar binâ edüp âhir devri âhir olup Kudüs-i Şerîf'de Tûr-i Zeytâ dâmeninde Hazret-i Meryem cenbinde medfûndur. Baʻdehu cemîʻi mâl-ı Kârûn'un oğlu Kostantîn ahz [ü] kabz edüp İslâmbol'un sûr [u] bârûsunu müceddeden binâ etmeğe saʻy [ü] himmet bezl-i makdûr etmeğe azîmet edüp şürûʻ etdi.

Dördüncü fasıl
Bânî-i tâsiʻ olan Kostantîn'in İslâmbol sûrun binâ idüp eşkâl-i kalʻayı beyân eder

Be-kavl-i müverrihân-ı âlem ve muhaddisân-ı benî Âdem kavilleri üzre İslâmbol'a ibtidâ esâs uran Hazret-i Süleymân'dır. Andan oğlu Melik Racʻîm'dir. Andan Yanko ibn Mâdyân'dır. Andan İskender-i Zülkarneyn'dir. Andan Yanko ibn Mâdyân oğlu Pozantin Kıraldır. Andan Kayser-i Rûm'dur. Andan Yanko nebîresi Vezendon Kıral'dır. Andan Kıral Yağfûr veled-i Vezendon'dur. Andan merkûm Kostantîn'dir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu mezkûrûn kıralların mâbeynlerinde niçe bin kıral, kırale, melikeler ve kayâsıralar ve tekfurlar ***[13a]*** gelmişdir ammâ bu Kostantîn'den evvel kıral-ı cihângîr olayım diyen İskender-i Yûnâniyân'ın sene 595 târîhinde Kıral-ı dâll Donkolad Yanoş ya‘nî Tâkyânûs Kıral az kaldı kim cihân-ârâ olayazup diyâr-ı Acem'de Şâpûr Şâhı ve cümle askerin dendân-ı tîğdan geçirüp iklîm-i Acem'i harâca kesüp gâyet cebbâr olup Millet-i Mesîhiyye'ye ihânet etmeğe başlayup Haleb ve Şâm ve Irâk ve Mısır'da ne kadar dîn-i Mesîh'den kavm-i nasârâ var ise cümlesin kırup mâl-ı hazâyinleriyle asker cem‘ edüp İskenderiyye'de kendüye isyân eden Açile nâm vezîri üzre varup aslâ amân u zamân vermeyüp İskenderiyye'yi feth etdükde Açile vezîri ve cümle tâbi‘lerin katl edüp İskenderiyye sâhibi oldu.

Âhir-i kâr yigirmi sene Tâkyânûs kıral-ı dâll olup Ashâb-ı Kehf yedi-sekiz kişi bunun zamânında mağâralara firâr etdiler ki haklarında sûre-i Kehf'de âyet-i şerîf ile müsbetdir. [11] nassı vardır.

Böyle zâlim ü cebbâr olup nâ-hak kan dökdüğiyçün bedeninin ve dişlerinin etleri dökülüp mürd olduğu sene bu Kostantîn anın havfından Roma şehrine firâr etmişdi. Andan Tâkyânûs yerine oğlu Ferenyal kıral olup iki yıldan ol dahi mürd olup yerine bu Kostantîn-i Kübrâ kıral olup âyîn-i Îsâ üzre hayâtda olan havâriyyûnların meşveretleriyle Nûşırevân-ı Kisrâ gibi bir âdil kıral olup ibtidâ dîn-i Îsâ üzre nasrânî ya‘nî yardımcı bu olup cümle putları kırmışdır ve cümle heyâkilleri yıkmışdır ve yerlerine âyîn-i Îsâ olacak kenîseler yapmışdır. Ammâ bu Kostantîn evvel Mecûsî idi. Kıral olup gâyet şecî‘ ve bahâdır ve müdebbir ve asker-perver olup Acem diyârın cümle harâca kesüp İslâmbol kal‘asın amâr etmeğe şürû‘ eyledi. Ve ilm-i hendese üzre sûru metânet üzre istihkâm eyledi. Zîrâ cemî‘i ulûm-ı şettâyı Roma şehrinde tahsîl eyledi. Ammâ,

Hikâye: Mecûsî mezhebinden çıkup Mesîh mezhebine girmesinin sebebin *Tevârîh-i Yûnâniyân*'da eyle tahrîr etmişler kim Kostantîn gâyet cimâ‘ edici idi. Roma şehrinde cüzâm zahmetine mübtelâ olup kaş ve kirpik ve saç ve sakal cümle dökülüp burnunun orta direği düşeyazup Şâm cinine döneyazdı. Cemî‘i Frengistân ve Alman vilâyetin ve Sırf u Bulgar ve Arab u Acem hukemâları cümle bir yere gelüp aslâ birisi derdine bir devâ edemeyüp âhir Kostantîn cümlenizi kırarım dedikde bir nâ-hekîm-i mel‘ûn Mecûsî, dîn-i Îsâ'ya hıyâneten eydir:

"Ey kıralım, eğer sıhhat istersen bu senin derdine bundan gayrı ilâc yokdur. Evvelâ bir büyük sarnıc havz eyle ol havzın içini anası memesin henüz emen ma‘sûmların kanıyla ol havzı leb-ber-leb edüp içine girüp bir sâ‘at dur, andan çıkup hammâma gir, kırk gün bu hâl üzre ma‘sûmların kanıyla her gün havzı pür edüp girirsen bu cüzâm zahmetinden halâs olursun" dedikde derhâl {Kostantîn} emr edüp üç bin aded nâ-resîde merdüm-i şîr ma‘sûmları cem‘ edüp cellâdlar havuz kenârında ol ân boğazlamak sadedinde iken üç bin aded ma‘sûmların üç bin aded babaları ve üç bin aded anaları ki herbiri ciğer-pârelerinden ayrılıyor ve on bin aded akrabâ ve ta‘allukâtları ile cümle yigirmi bin ciğeri yanmış benî âdem baş açup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden lisân-ı Yûnânca :

"Ey İnpiretore Kostantîn İpol" ya‘nî "Ey pâdişâhlar pâdişâhı Kostantîn Kıral" ve *"Ey megalo Hırıstos"* ya‘nî "Ey büyük Allâh" ve Latin kavmi olanlar *"Boğ çarna Kostantîn"* ya‘nî "Allâh Kıralı

Kostantîn" ve Urum olanlar, *"Va pedakimo vandirfa bidemu va mavra matyamu va psiçemu va psihulemu"* ya‘nî "Vay oğul vay cânımdan sevgülüm vay iki gözlerim vay (---)" deyü feryâdları evce peyveste olup her biri birer gûne girye ve feza‘ u çeza‘ etdüklerin Kostantîn işidüp *"Anpiretor İpol"* dedikleri ya‘nî "Azîmü'ş-şân pâdişâhlar pâdişâhı" dediklerin kendüye zann edüp ve yigirmi otuz bin benî âdemin feryâd [ü] figânları Kostantîn'e hoş gelmeyüp eydir:

"Ben cüzâm marazından ölürsem bana yeğdir. Nitekim bu kadar Hıristiyanlar'ın ya‘nî ümmet-i Îsâ'nın feryâd [ü] figânların işitmeyem ve bu kadar bin ma‘sûm-ı nâ-resîdelerin kanı benim sıhhatim içün zemîne dökülmeye. Tîz bu kadar ma‘sûmları vâlide ve pederlerine verin, Allâh içün âzâd eyledim, ebeveynleri ba‘de'l-yevm du‘â-yı hayrımda olsun" deyü cümle ma‘sûmları vâlideynlerine teslîm etdüklerinde niçesi teslîm-i rûh edüp şâd-merg olayazup cümle ma‘sûmların âbâ ve ecdâdları ve cümle akrabâ ve ta‘allukâtları baş açup yüzlerin rû-yı zemîne sürüp şâdumânlarından bükâ-âlûd olup,

"İlâhî pâdişâhımızı bu cüzâm zahmetinden halâs eyle" deyü tazarru‘ [ve] nâlişler edüp gitdiklerinde derhâl Kostantîn'e bir nevm galebe ***[13b]*** edüp hâb-ı râhata yatdıkda hemân-dem vâkı‘asına Hazret-i Îsâ girüp eydir:

"Yâ Kostantîn, sen ol ma‘sûmlara merhamet edüp bu cüzâm derdin çekmek bana yeğ gelir deyü kan dökmeği irtikâb etmeyüp ehl-i maraz olmağı irtikâb etdin. İmdi Allâhu Ta‘âlâ dahi sana rahm edüp bu marazdan halâs oldun" deyüp Hazret-i Îsâ Kostantîn'in cümle endâmın dest-i şerîfiyle sığayup eydir:

"Ya Kostantîn sana bu ma‘sûmları katl eyle diyen Mecûsî hukemâları katl eyle" deyüp Hazret-i Îsâ elindeki asâsıyla Kostantîn'e bir asâ urunca derhâl Kostantîn hâbdan bîdâr olup görse kim cümle vücûdunda cemî‘i illetden bir ilel kalmayup ten-dürüst olup dürr-i beyz-âsâ olmuş; hemân parmak götürüp;

"Lâ ilâhe İllallâh Îsâ Rûhullâh" deyüp mezheb-i Mecûsî'den dîn-i Îsâ'ya girmesinin aslı budur. *Târîh-i Yanvan*'da dahi mufassal yazmışdır. Ba‘dehu ma‘sûmları katl eyle ve issi kanlarına gir deyü ta‘lîm eden cümle hukemâları huzûruna kığırdup niçesini katl ederken bir tabîb-i fasîh ü zarîf eydir:

"Pâdişâhım hele beni bir kerre söylet, andan katl eyle" dedikde hemân hekîme destûr-ı şâhî olup eydir:

"Pâdişâhım, cemî‘i diyârın Bokrât ve Sokrât ve Restetâlîs ve Câlinûs ve Eflâtûn mertebesinde olan hukemâları kıralıma niçe yüz bin gûne edviyeler ile mu‘âlece etdük, aslâ ilâc pezîr olmadı. Âhir bildik kim sana derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden du‘â lâzımdır, âhir bunu tedbîr eyledik kim ma‘sûmların kanına giresin, ma‘sûmları cem‘ edüp cellâdlar katl edecek mahalde cümle ma‘sûmların vâlideynlerine pes ü perdeden haber etdük, anlar dahi hâzır olup vâveylâ vü vâveledâ deyü feryâd etdüklerinde kıralım merhamet edüp cümle ma‘sûmları âzâd etdüğinizde du‘âları müstecâb olup anlara rahm etdüğinden Hırıstos dahi sana merhamet edüp şifâ verdi" deyü hekîm-i hâzik kelâm-ı cevâb verdikde Kostantîn ol hekîm-i sâhib-kelâmı afv edüp

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

azâd etdi.

Ba‘dehu Kostantîn günden güne cihân-ârâ pâdişâh-ı Cem-cenâb olup Kostantıniyye kal‘asın eyle ta‘mîre başladı kim beher yevm üç kerre yüz bin ırgat ve yüz bin mi‘mâr işlerdi.

{**Der-beyân-ı sebeb-i binâ-yı Kumâme-i Kudüs-i Şerîf**}: Bu mahalde Kostantîn yine vâkı‘asında Hazret-i Îsâ'yı görüp "Yâ Kostantîn vâliden Hellana may-firavı Kudüs'e gönderüp benim doğduğum Beytüllahm'e bir ma‘bedhâne inşâ etsin ve Kudüs-i Şerîf içre bir kumâme yapsın" dedikde hemân Kostantîn hâb-ı râhatdan bîdâr olup vâlidesi Hellana'yı huzûruna çağırup vâkı‘a-i mâ-vaka‘ı bir bir takrîr edüp;

"Tîz yâ vâlide hâzır ol" deyü ale's-sabâh vâlidesine kırk milyon mâl ve kırk bin asker verüp karadan kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp Kudüs-i Şerîf'e varır. Beri tarafda Kostantîn üç bin pâre gemiyle Kudüs'e bu kadar bin asker ve bu kadar kerre yüz bin gûne mühimmât [ü] levâzımâtlar gönderüp ol dahi Akdeniz içre muvâfık eyyâm ile üç gün üç gece Kudüs-i Şerîf'in Yâfa nâm iskelesine yanaşır. Hellana hâtûn dahi Kudüs'de Hazret-i Îsâ'nın ba‘zı âsârların bulup hayrâtlar yapup Nâbulus şehrinde dahi bir deyr-i azîm inşâ edüp yine Kudüs'e gelür.

{**İbtidâ zuhûr-ı haç-ı salîb**}: Bir gün Magaryos nâmında tâ Hazret-i Îsâ'den berü mu‘ammer olmuş bir pîr-i nâ-tuvân-ı mugân papas bulur. Meğer Yahûd tâ’ifeleri Hazret-i Îsâ'yı bu papas üzre salb etmişlerdi ve salb olunan ağaç haçı bu bıtrîk bilirdi. Âhir Magaryos papas Hellana avrete ol haç ağacın yerini gösterüp Hellana emriyle ol ağacın dibin kazup içinden bir kabr ile salîbler çıkar, ya‘nî haç misilli üç pâre ağaçlar çıkar. Hattâ nasârâ zu‘munca ol ağaçları bir bir ol kabr içindeki meyyit üzre bırakdılar, ol ân ol meyyit hayât-ı câvidân bulup turageldi. Ol gün ki mâh-ı eylûlün on dördüncü günü idi, kavm-i nasârâ ol günü bayram edindiler.

Bu mâcerâ Îsâ Nebî mevlûdundan üç yüz yigirmi sekiz sene sonra idi ki hâlâ Rûm'un haç bayramı olur. Ve haçlarına ta‘zîmleri bundan kalmışdır. Ol meyyit üzre ol haçları bırağup meyyit hayât bulduğu *Tevârîh-i Yûnân*'da merkûmdur.

Ba‘dehu mezkûr Hellana ol haçları altun sandûka içine koyup başı üzre saklardı. Ve Kumâme nâm deyri Hellana karı yapdı. nasârâ zu‘munca Kumâme deyri ol hayât bulan meyyit üzredir derler. Ol meyyit ise hâşâ ve kellâ Hazret-i Îsâ ola. Ba‘dehu âsumâna urûc etdi derler. Ammâ bir fırka-yı nasârâ;

"Yok hayâtda olup yine halkı dîne da‘vet edüp yine merhûm oldu" derler. Ammâ Rûhullâh diyen nasârâlar kavm-i Mesîh'dir, âsumânda İdrîs Nebî ile hayâtdadır derler. Ba‘dehu Hellana avret niçe bin hazîne harc edüp Mescid-i Aksâ'yı ta‘mîr ü tevsi‘ ve Sahratullâh'ı tezyîn ve Beytüllahm'i müceddeden binâ edüp niçe bin hayrâtlar dahi edüp Yahûdîleri kıra kıra İslâmbol'da oğlu Kostantîn'e gelüp altun sandûka içindeki haçları Îsâ'nın yâdigârıdır ve Allâh ismidir deyü hedâyâ verüp Kostantîn haçları yüzüne gözüne sürüp anası Hellana firavı ve Îsâ Nebî haçların alay-ı azîm ile Zeyrekbaşı deyrine götürüp şehr-i Kostantîn'i ziyâdesiyle amâra başladı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ve azîm şevketli kıral oldu. Gerçi niçe kırallar ***[14a]*** gelmişdir, ammâ bu Kostantîn dahi cihângîr olmak iddi‘âsında bir muta‘azzım şân [ve] şöhret [ü] şevket sâhibi kıral-ı dâll olmağile arslan yatağından, şâhin durağından ma‘lûmdur deyü var kuvvetin bâzû-yı tüvânâsına getirüp inkırâzu'd-devrân bir âsâr-ı azîmim kalsın deyü selef pâdişâhlarının binâları üzre İslâmbol sûruna zamîme kârgîr şeddâdî binâlar ihdâs etdüğin ayân ü beyân eder.

Evvelâ İslâmbol'un cânib-i berrinde garb tarafında Yedikulle'den tâ Ebû Ensârî rüknüne varınca iki kat hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sûr-ı kavî dîvârı binâ etdi kim evvelki kat dîvârının irtifâ‘ı yigirmi bir zirâ‘-ı melikî âlîdir ve arzı on zirâ‘dır ve iç kat dîvârın kaddi yetmiş zirâ‘ bâlâdır ve arzı esâsı yigirmi zirâ‘ arîzdir ve sûr hâricinin irtifâ‘ı ka‘r-ı handakdan tâ bedenlere varınca kırk iki zirâ‘ edüp esâsından âb-ı sâfîler tulû‘ edüp iki dîvâr mâbeynin horasânî rıhtım-ı dolma ile metânet verdi.

Ve bu rıhtım olmuş temelin arzı kâmil seksen zirâ‘dır ve sûr-ı hâric ile sûr-ı dâhilin mâbeyni altmış zirâ‘ fâsıla bir bâğ-ı İrem-misâl bir yerdir. Hâlâ Topkapusu'yla Edirnekapusu mâbeynindeki bâğ-ı İrem içre Âl-i Osmân'ın yeniçeri zağarlarının yaylağıdır.

Ve sûr-ı hâricden hâric bir kat alçak hisâr-pîçe dîvâr dahi binâ edüp ka‘r-ı handakdan irtifâ‘ı yigirmi beş z[ir]â‘dır, arzı altı zirâ‘dır. Ve bu iki dîvârın mâbeyni kırk zirâ‘ fâsıla dîvârdır. Bu hisâb üzre İslâmbol kal‘asının kara cânibi üç katdır.

Ve bu dîvârların önündeki bir kat fecc-i amîk handak-ı garîkın arzı yüz zirâ‘dır. Ve bu handak içre Yedikulle'den tâ Silivri Bâbı'na gelince deryâ girirdi. Ve Eyyû[b] Ensârî Kapusu'ndan tâ Eğrikapu'ya gelince yine deryâ girüp kal‘a-i İslâmbol cezîre-misâl olmağa sehel kalmışdı. Hâlâ kara cânibi bu mertebe üç kat metânet üzre mebnî olup üç katda bin iki yüz yigirmi beş burc-ı azîm kulleler vardır. Ve her kulle üzre onar ruhbân dîdebân ta‘yîn edüp şeb [u] rûz nigehbânlık ederlerdi.

Ve kal‘a-i İslâmbol şekl-i müselles vâkı‘ olup cânib-i garbı ber tarafı, şarkı ve cânib-i şimâli bahr vâkı‘ olup müsellesü'ş-şekl samsa olmağile içinden fitne ve isyân [u] tuğyân ve nâr-ı tâ‘ûn-ı hüsrân eksik değildir. Ammâ bu bahreyn tarafları yalın kat sedd-i Ye’cûc-vâr metîn ü müstahkem dîvâr ve burc [u] bârûları hezâr ve hezârân dendân-ı bedenler ile ârâste ve pîrâste olmuş kal‘a-i üstüvârdır.

Ve Kostantîn'in bu kal‘aya bezl-i himmet etmeden murâd [u] merâmı ol idi kim ilm-i nücûmda yegâne-i asr idi. İlim kuvveti ile Hazret-i Risâlet-penâh'ın tulû‘-ı zuhûrundan haberdâr olup cihân-ârâ bir pâdişâh-ı mürselîn gelecekdir deyü havfından bu kal‘aya sa‘d sâ‘atdır deyü seretân burcunda imâretine şurû‘ edüp tâli‘-i imâreti seretân olduğıyçün İslâmbol içre tâ’ife-i cüyûşun fitnesi eksik değildir.

Ve kal‘a-i İslâmbol dâ’iren-mâdâr kâmil on sekiz mîl ihâta eder şekl-i müselles bir kal‘a-i bî misâldir. Bir köşesi cânib-i kıbleye mevzûn Yedikulle'dir, bir köşesi cânib-i şimâle nâzır Sarâyburnu'dur. Bir köşesi cânib-i garb ile yıldız rûzgârı mâbeynine nâzır Ebû Ensârî kapusu köşesidir. Ve Kostantîn Ciniviz kıralından kız alup karâbet takrîbiyle kırala ruhsat verüp

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://manteq.org

İslâmbol Halîc'inin şimâl cânibinde Galata nâm kal‘ayı Ciniviz kıralı dörd oğluna dörd kal‘a birbirine muttasıl hisâr-ı azîmler binâ etdi kim her biri birer hasîn-i üstüvârdır. Lisân-ı Yûnân'da "gala" süde derler. Mukaddemâ Kostantîn'in südhânesi olup cümle sağmal hayvânâtları anda durduğiyçün Galata derler.

{**Her lisânda İslâmbol ismin beyân eder**}

Ve İslâmbol kal‘asının ibtidâ ismi {lisân-ı Latin'de} *Makdonya*'dır.

Andan Yanko binâ etdüğiyçün {lisân-ı Süryânî'de} *Yankoviçe* dediler.

Andan İskender binâ etdüğiyçün {lisân-ı İbrî'de} *Aleksandıra* dediler.

Andan bir zamân {Sırf'da} *Pozanta* dediler.

Bir zamân {lisân-ı Yahûd'da} *Vejendonya* dediler.

Andan {Freng'de} *Yağfurya* dediler.

Tokuzuncu kerrede Kostantîn binâ etdüğiyçün {lisân-ı Yûnân'da *Poznatyam*} ve *Kostantıniyye* dediler. Ve,

Lisân-ı Nemse'de *Kostantîn Opol* derler.

Lisân-ı Maskov'da *Tekurya* derler.

Lisân-ı Afrika'da *Grandurya* derler.

Lisân-ı Macar'da *Vezendovar* derler.

Lisân-ı Leh'de *Kanaturya* derler.

Lisân-ı Çeh'de *Aliyana* derler.

Lisân-ı İsfaç'da *Harkılban* derler.

Lisân-ı Felemenk'de *İstifanya* derler.

Lisân-ı Fransa'da *İğrandona*.

Lisân-ı Portakal'da *Kostıyya.* ***[14b]***

Lisân-ı Arab'da *Kostantıniyye-i Kübrâ*.

Lisân-ı Acem'de *Kayser-zemîn*.

Lisân-ı Hind'de *Taht-ı Rûm.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Lisân-ı Mogolî'de *Cakdurkan.*

Lisân-ı Tatar'da *Sakâlibe.*

Lisân-ı Âl-i Osmâniyân'da *İslâmbol* derler.

Gulgule-i Rûm nâmıyla şöhre-i şehr olmuşdur. *Hafizahullâh*.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile bu İslâmbol, Kostantîn asrında ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân olduğundan mâ‘adâ bir Kızıl yumurta bed-nâmları gününde cemî‘i düyûrlara âyîn-i Mesîhâ etmeğe giren nasârâları cümle ruhbânlar hisâb edüp kırk kerre yüz bin bed-âyîn-i müşrikîn olduğu defteri Kostantîn'e arz eylediler.

Ve bir hâne-i kefere bir milyon hazîneye bey‘ ü şirâ olunurdu. Ve sâhil-i bahreynde kırk bin dalyan-ı mâhî var idi. Ve Yedikulle'den tâ Sarâyburnu'na gelince niçe sayyâd-ı mâhîler ığrıb ve şebeke ve tor ve ağ ve serpme ve kafas ve düzenleri deryâya döküp gûnâ-gûn mâ’ideler ve hayvânât-ı bahrîler sayd edüp kifâflanırlardı.

Ol asırda Sarâyburnu'ndan Yedikulle'ye varınca zeyl-i kal‘a şâhrâh idi. Şimdiki zamânımızdaki gibi kal‘a dîvârın lodos rûzgârı döğüp münhedim etmezdi. Ammâ yine tâ ibtidâ binâsından berü bu İslâmbol kal‘asının iki deryâsı tarafında handakı yokdur, zîrâ leb-i deryâ olmağla handak ve hafre tahammülü yokdur, hemân su zâhir olur. Ve İslâmbol kal‘asının deryâ tarafından havfı olmaduğundan bir kat kal‘a dîvârıdır. Ammâ Akdeniz ve Karadeniz boğazlarında Ebü'l-feth Sultân Mehemmed kilidü'l-bahreyn kal‘alar binâ edüp İslâmbol kal‘ası emn [ü] emânda olup dahi metânet buldu.

Hulâsa-i kelâm vaz‘-ı binâsın hukemâ-yı selef istihrâc etmişlerdir. Ve esâs-ı binâsın mühendisîn-i halef istihkâm etmişlerdir kim misl-i kablehâ ve ba‘dehâ nazîri binâ olunmamışdır. Ve ol kadar vâsi‘ kal‘a-i azîmdir kim Kostantîn binâ etdükde üç yüz altmış altı kapu etdi. Ebü'l-feth-i Meğâzî feth edüp yigirmi yedi bâbın alıkoyup mâ‘adâsın mesdûd eyledi. Hâlâ sedd olan kapu yerleri cânib-i selâsında aşikâredir.

{Netîce-i kelâm Kostantîn'in ömrü bu İslâmbol kal‘ası amârıyla âhir olup murg-ı dili, bâz-ı ecelden kurtulmayup kafes-i tenden tayerân edüp bir hâkim-i âdil ve dîn-i Îsâ'da kâmil olduğundan ehl-i cennetdir, derler. Cümle saltanatı (---) sene olup yerine oğlu Mikra Kostantîn kıral olup ol dahi dîn-i Îsâ üzre şân u şöhret ve şevket verüp Ayasofya anın zamânında binâ olunup hamd-i Hudâ ma‘bedgâh-ı müslimîn olup bâng-i Muhammedî verilir.

Ba‘dehu Mikra Kostantîn dahi mürd olup yerine Şilbiştir nâm bir kibirli kefere kıral olup ol dahi mürd olup anın yerine Niron adlu bir kefere kıral olup Havâriyyûnun birin katl edüp sonra Roma şehrine kıral olup kavm-i nasârâyı kırmağa başladı. Ba‘dehu Kostantîn'in anası Hellana bu Niron Kıral'ı el altında katl etdi}.

{**Beşinci fasıl**}

Kal‘a-i Kostantıniyye'nin dâ’iren-mâdâr cirmi ne mikdâr adımdır anı beyân eder

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kitrey.org

Evvelâ bu hakîr-i pür taksîr, âlem-i fetâlıkda yârân-ı bâ-safâlar ile İslâmbol'u geşt [ü] güzâr etdüğimiz mahalde sene 1044 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Revân seferine revâne oldukda Koca Bayram Paşa Dârü's-saltanati'l-aliyye olan Mahmiyye-i Kostantıniyye'de kâ’immakâm olup merhûm [u] mağfûrun-leh pederimiz ile Bayram Paşa musâhabet ederken esnâ-yı kelâmda İslâmbol'un ibtidâ bânîsi kim ola deyü niçe su’âl ü kıyl ü kâller olundukdan sonra hemân merhûm pederimiz güftâre gelüp eydir:

"Sultânım İslâmbol tokuz kerre amâr ve tokuz kerre harâb olmuşdur. Ammâ dest-i Âl-i Osmân'daki gibi ilâ-hâze'l-ân bir zamânda böyle harâb olmamışdır kim her ne cânibinden olursa dost [u] düşman der [ü] dîvârlarının münhedim olan yerlerinden arabalar ile girüp çıkılır. Ekâlîm-i seb‘a pâdişâhları mâbeyninde hasretü'l-mülûk bir İslâmbol ola ve pâ-yı taht-ı Âl-i Osmân ola, lâyık değildir kim sizin zamân-ı hükûmetinizde bu kal‘a böyle harâb [ü] yebâb ola. Ve bu kadar bin yıldan berü cümle der [ü] dîvârları siyâh-rû kala. Dîn-i mübîn gayretine ve Âl-i Osmân şevketine şunun ta‘mîr [ü] termîmine bezl-i himmet buyurun. Pâdişâh-ı zıll-ı ilâh inşâ’allâh Revân'dan mansûr [u] muzaffer geldükde âşiyânı olan Belde-i Tayyibeyi dürr-i beyz-âsâ gördükde cihân cihân safâlar kesb edüp inşâ’allâh hidmetiniz mukâbelesinde ihsân-ı azîmeye mazhar olup inkırâzu'd-devrân nâm-ı şerîfiniz hayr ile yâd olunur" dedükde cümle huzzâr-ı meclis taraf taraf ma‘kûl deyüp derhâl pederimiz bu niyyete *El-Fâtiha* deyüp *seb‘ü'l-mesânî* kırâ’at olundukda derhâl İslâmbol mollâsı ve Eyyûb ve Galata ve Üsküdar mollâlarının dördün dahi cem‘ edüp ve şehremînin ve dör[d] mi‘mârbaşı ve sekbânbaşı ve'l-hâsıl cemî‘i ser-i kârda olan iş erlerine fermân olunup İslâmbol'un cümle dörd bin yedi yüz mahallesinin imâmlarına tenbîh ü te’kîd olup ta‘mîr ü termîm-i kal‘a-i İslâmbol içün imdâd teklîf olunup deryâ-misâl bennâ ve ummâller ile niçe bin âdem cem‘ olup Sultân Murâd Hân Revân fethine revâne olup feth edüp gelince bir senede Koca Bayram Paşa İslâmbol'u ve Galata kal‘aların ve cemî‘i câmi‘-i selâtînleri ta‘mîr ü termîm edüp İslâmbol henüz bir tim iken beyâz bir dürr-i yetîm olup ahâlî-yi İslâmbol'dan kesâfet gidüp ferahnâk oldular.

{Târîh-i ta‘mîr-i kal‘a-i İslâmbol be-dest-i Kâ’immakâm Bayram Paşa,

Du‘â edüp dedim ey Dânişî târîhini anın
Zemîn turdukca dursun bu binâ-yı âsumân-âsâ.
Sene (---)}.

Ol mahalde sene 1044 mâh-ı (---) günü Revân fethinin müjdesi gelüp cümle ***[15a]*** halkın geceleri leyle-i isrâ, rûz-ı rûşenleri ıyd-i adhâ olup yedi gün yedi gece Hüseyin Ba[y]kara fasılları oldu. Ol mahalde Sarâyburnu'ndan tâ Yedikulle'ye varınca leb-i deryâda kal‘anın esâsı önüne yigirmi zirâ‘ arîz bir sedd binâ edüp kal‘adan taşra bir şâhrâh-ı azîm oldu. Cümle keştîbânlar ol mahalden gemilerin ısparçına alat ipler ile keşân-ber-keşân çeküp Sarâyburnu'ndan içre dâhil olurlardı.

Ve İslâmbol kal‘asının enderûn [u] bîrûnunda kal‘a üzre ve kal‘aya muttasıl ne kadar a‘yân [u] eşrâf hâneleri var ise cümlesin münhedim edüp sâhiblerine mîrîden bahâların verüp tarîk-ı âmmlar ile kal‘a dâ’iren-mâdâr râyegân oldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ol asırda hakîr İslâmbol kal‘asını dâ’iren-mâdâr adımladığımızı beyân eder

Evvelâ, *bism-i İlâh* ile Yedikulle'den taşra handak kenârınca tâ Ebâ Eyyûb-ı Ensârîkapusu'na gelince sekiz bin sekiz yüz on adım ve altı kapudur. Ve Küçük Ayvansarıkapusu'ndan tâ Bâğçekapusu ya‘nî Şehîdkapusu'yla on dörd kapu mâbeyni altı bin beş yüz adımdır.

Ve Yenisarây ki Âsitâne-i Dârü's-sa‘âdet'dir, Arpa anbârı dibinde Kireççibaşıkapusu'ndan Yenisarây dâ’iren-mâdar on altı kapudur, on aded kapusu mekşûfdur, altısı mağlûk kapulardır, hîn-i mahalde küşâde olur hâs kapulardır, âmm kapuları değildir. Bu Yenisarây kal‘ası Ebü'l-feth Gâzî Mehemmed Hân'ındır kim dâ’iren-mâdar cirmi altı bin beş yüz adımdır. Ve Âhûrkapu'dan taşra nev binâ olan tarîk-ı âmm üzre tâ Yedikulle köşesine varınca on bin adımdır ve yedi kapudur.

Ve bu terkîm olunan hisâb üzre nefs-i İslâmbol'un cirmi Yedikulle'den Ayvansarıkapusu'na, andan Sarâyburnu'na ve Yenisarây ile ve Sarâyburnu'ndan yine tâ Yedikulle'ye varınca dâ’iren-mâdar İslâmbol kal‘ası kâmil otuz bin adımdır. Ve bin adımda on kulle vâkı‘ olmuşdur. Bu hisâb üzre cümle dört yüz kulledir. Ammâ kara tarafı üç kat kal‘a dîvârı olmağile anların kulleleri ile cümle burc [u] bârû-yı İslâmbol bin iki yüz yigirmi beş kulle-i azîmlerdir kim kimi çâr-kûşe ve kimi müdevver ve kimi şeşhâne-i mevzûn ibret-nümûn kullelerdir. Ve iki kulle mabeyni (---) bedendir. Bu hisâb üzre dâ’iren-mâdar İslâmbol kal‘asının etrâfında (---) bedendir.

Vezendon Kıral binâ etdükde iç kal‘a olmak iddi‘âsıyla binâ etmişdir, ammâ Bayram Paşa merhûm ta‘mîr [ü] termîm etmeğe mübâşeret etdükde İslâmbol'un ve Eyyûb ve Galata ve Üsküdar'ın a‘yân [u] eşrâf ahâlîsine ve ehl-i hırefine mahalle mahalle İslâmbol Hisârı'nın ta‘mîr ü [termîmin] fermân etdükde mi‘mâr arşını hisâbı üzre fermân edüp vech-i dîvârın taşrasından kullelerin devr ederek hisâb olundukda İslâmbol zirâ‘-ı bennâ ile kâmil seksen yedi bin arşınla ihâta etmişdir.

Ve Kostantîn asrında Kurşumlu Mahzen kurbündeki Tophâne'de beş yüz top âmâde idi. Hâlâ demir kapuları zâhirdir. Ve Sarâyburnu'nda kezâlik beş yüz pâre top mevcûd idi. Ve Kızkullesinden taşra leb-i deryâda cânib-i erbâ‘aya nâzır ejder-i âteş-feşân-misâl yüz pâre balyemez top-ı kûpları vardı kim rû-yı deryâda bu üç kovan toplarından kuş uçmak muhâl idi. Ol ecilden deryâ tarafı havfından İslâmbol emîn idi.

Ve ol asırda Galata'dan Yemiş iskelesine üç kat zencîr çekilüp üzerinde cisr-i azîm binâ olunup âyende ve revende ubûr ederlerdi. Vakt-i hâcetde keştîler ubûr etmeğiçün gemiler üzre olan cisri küşâde edüp gemiler geçdikden sonra yine cisri kurarlardı. Ve deryâ üzre zencîr ile bir cisr dahi Balatkapusu'ndan karşu Tershâne bâğçesine kurulmuş idi. Ve bir cisr dahi Eyyûb'dan karşu Südlüce'ye zencîr üzre kurulmuşdu. Ve Yanko ibn Mâdyân asrında Karadeniz Boğazı'nda Yoroz nâm kal‘a dâmeninde rû-yı deryâ üzre üç kat demir zencîrler çekilüp düşman gemileri geçmezdi. Hâlâ mezkûr cisrlerin zencîr pâreleri İslâmbol'da tershâne mahzenlerinde durur. Hakîr'in manzûru olup her halkası âdem beli kalınlığı vardır, pâymâl-ı rimâl olup yatır.

Ve ol asırda kal‘a-i İslâmbol ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân imiş kim kal‘adan taşra Silivri'ye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve Karadeniz sâhilinde ***[15b]*** Terkoz kal‘asına varınca bin iki yüz pâre bâğ [u] besâtînli ve gül [ü] gülistânlı kurâ ve kasabâtlar birbirlerine muttasıl olmuşdu. Bin hâkim yoroz şehir hâricinde hükm ederdi. Ve bin hâkim kal‘a içre hükm [ü] hükûmât edüp rûz-merre kâr-ı hükûmâtların Kostantîn'e arz ederlerdi. Ve kırk vezîri ve kırk bıtrîkı ve kırk kalayorozu ve kırk pusteniki ve kırk vamoşu ve kırk loğofeti ve kırk bistiyar ihtiyârı ve kırk kuparı var idi kim cümlesi hükûmât sâhibleri olup ellerinde altun ve gümüş mücevherli asâlar ile Atmeydânı'ndaki dîvânhânede Kostantîn huzûrunda el bağlayup dîvân sürüp hidmet ederlerdi.

Bu Kostantîn dahi cümle pâdişâhları kendüye mutî‘ [ü] münkâd edüp Îrân [ve] Tûrân ve Hind(ler)istân pâdişâhları kendüye bâc [u] harâç verüp ekâlîm-i seb‘ayı kabza-i tasarrufa alup cihângîr olmağa sehl kalmışdı. Ammâ müddet-i medîd ömrü İslâmbol'u amâr etmeğile güzer etdi. Ve zamân-ı hayâtında Kızıl yumurta günleri ve Meryem Ana günleri ve İsvet Nikola ve Kâsım ve Hızır-İlyâs ve Avusdos ve haçların suya bırakdıkları günler ve Kara Koncoloz günleri ve bu makûle bed-nâm ıyd-i nasârâ günleri ve her bâzâr günleri İslâmbol kal‘ası dîvârların kırmızı parankona çuka ile mestûr etdirüp bizzât kendüsi alay-ı azîm ile Leka-yı bed-likâ gibi sakalına incü dizüp başına tâc-ı İskender-i Keyâniyânı geyüp İslâmbol'u seyr [ü] temâşâ edüp deverân ederdi.

Ve üç yüz altmış altı kapunun dîdebân ü bevvâbân ve nigâhbânlarına bahşîşler ihsân edüp ubûr ederdi. Ve mezkûr bed-nâm günler olunca kal‘anın cemî‘i burc [u] bârû-yı bedenleri üzre niçe kerre yüz bin haç-peyker sancağ u bayrağ u alemler ile ve filandıra sûretli sanemler ile kal‘ayı zeyn edüp üç yüz altmış altı yerde torompete ve luturyanî borular ve tabl-ı erganûn-i kübrâyîler ve nâkûs-i Yûnânîler taraf taraf çalınup şâdumânîler olup kal‘anın bedenleri elvân harîr alemler ile lâle-zâr olurdu. Ve cemî‘i milel-i nasârâdan ve gayrı edyândan âdemler gelüp İslâmbol'un zîb ü ziynetin seyr [ü] temâşâ edüp giderlerdi.

Bu eşkâl ve bu cirmde ma‘mûr olan kal‘anın yigirmi yedi aded kapularının mâbeynleri ne kadar adımdır anı beyân eder

Evvelâ, Yedikulle köşkü leb-i deryâdır.

Andan handak kenârınca Yedikulle Bâbı'na gelince bin adımdır.

Andan Bâb-ı Silivri iki bin on adımdır.

Andan Bâb-ı Cedîd bin adımdır.

Andan Bâb-ı Top iki bin tokuz yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Edirne bin adımdır.

Andan Bâb-ı Eğri tokuz yüz adımdır.

Ve bu altı aded kapular cümle cânib-i garba, Edirne cânibine nâzırdır.

Andan Ayvansarı Bâbı'na bin adımdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Andan Bâb-ı Balat yedi yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Fânûs tokuz yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Petre altı yüz adımdır.

Andan Yenikapu yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Aya üç yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Cibali dörd yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Unkapanı dörd yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Ayazma dörd yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Odun dörd yüz hatvedir.

Andan Bâb-ı Zindân üç yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Balık Bâzârı dörd yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Yenicâmi‘ üç yüz adımdır. Bu kapu sene (---) târîhinde câmi‘ binâ olundukda müceddeden küşâde olmuş bir bâb-ı cedîddir. İki tarafında taş nerdübânlar ile cemâ‘at-i kesîre câmi‘e urûc ederler. Vâlidekapusu derler, cemâ‘at-i kesîre'ye mahsûs bir bâb-ı hâsdır, âmm değildir.

Andan Bâb-ı Şehîd'e varınca üç yüz adımdır.

Ve Ayvansarıkapusu'ndan bu Şehîd Bâbı'na gelince merkûm on dörd aded bâbları leb-i deryâda vâkı‘ olup cümlesi cânib-i şimâle mekşûfdur.

Ve Sarây-ı Hümâyûn'un cânib-i erba‘asında olan bâb-ı hâsların evveli Kireççibaşı ve Yalıkapusu ve Topkapusu ve dahi Uğrunkapu, sarâyda cürm edenleri katl edüp bu kapudan deryâya ilkâ ederler.

Ve Balıkcılarkapusu ve İç Âhûrkapusu cenûba nâzırdır.

Ve Bâyezîd Hânkapusu cenûba nâzırdır, ammâ dâi’mâ küşâde değildir.

Andan Bâb-ı Hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn cânib-i cenûba münkeşif bir bâb-ı âlîdir.

Andan içeri üç kat bâb-ı sa‘âdetler dahi vardır.

Andan Servikapusu pâdişâhlar tebdîl-i câme olup Ayasofya câmi‘ine yâhûd şehri cüst [ü] cû etmeğe çıkdıkda bu kapudan çıkar, cenûb tarafına meksûf bir bâb-ı kebîrdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Andan Bâb-ı Sultân İbrâhîm Hân, sene (---) târîhinde küşâde olunmuşdur. Soğuk Çeşme dibinde bir bâb-ı azîmdir kim cenûb tarafına nâzırdır.

Andan Bâb-ı Sokullu Mehemmed Paşa alayköşkü dibinde bir küçük kapudur kim cânib-i garba nâzırdır. ***[16a]***

Andan Bâb-ı Süleymân Hân, bir gecede ihdâs edüp Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa bu kapudan nihânîce duhûl ederdi. Cânib-i garba nâzır bir küçük kapudur, hâlâ dâi'mâ mesdûd durur.

Andan Demirkapu bostâncılara ve musâhiblere mahsûs bâb-ı azîmdir kim cânib-i garba nâzırdır. Âhûrkapu'dan bu Demirkapu'ya gelince merkûm sekiz aded hâs kapular cümle İslâmbol şehri içine açılır. Ammâ Sarâyburnu tarafında olan beş aded hâs kapular leb-i deryâda olmağile şimâle nâzır cümle hadîd musanna' bâb-ı âlîlerdir.

Ve bu zikr olunan bâbların mâbeyni ve cümle cirm-i kal'a-i sarây-ı sağîr ü kebîr on altı kapu mâbeyni dâ'iren-mâdâr altı bin beş yüz adım başka bir kal'a-i üstüvârdır.

Ve İç Âhûrkapusu'ndan taşra hâs [u] âm Âhûrkapusu'na gelince iki yüz adımdır.

Andan Bâb-ı Çatladı'ya gelince bin üç yüz adımdır.

Andan Kumkapu'ya gelince bin iki yüz adımdır.

Andan Lankakapusu'na gelince bin dörd yüz adımdır.

Andan Lanka'nın dörd bölük kal'asın ubûr edüp Dâvûdpaşakapusu'na gelince bin altı yüz adımdır.

Andan Samadyakapusu'na gelince sekiz yüz adımdır.

Andan Nârlıkapusu'na gelince bin altı yüz adımdır.

Andan Yedikulle'nin iç yüzünde İç kal'akapusuna gelince kâmil iki bin adımdır.

Ve bu Yedikulle başka bir kal'a-i Kanator Vezîr binâsıdır, kapusu cânib-i şimâle mekşûf iki kat hadîd bâb-ı âlîlerdir.

Bu kapulardan mâ'adâ tâ Âhûrkapu'ya varınca hisâb olunan kapuların yedisi dahi leb-i deryâda olmağile cümlesi cânib-i şarka nâzırdır. Ve bu tarafa lodos rûzgâr-ı zorkârı gâyetü'l-gâye ziyâde isâbet etdüğinden Bayram Paşa merhûmun kal'a hâricinde leb-i deryâda binâ etdüği rasîfler telattum-ı deryâdan harâb olup bu add etdüğimiz adımları sene (---) târîhinde İbrâhîm Hân asrında Âhûrkapu'dan içeri adımlayup Yedikulle'ye varılup hisâb olunmuşdur kim bu hisâb üzre dâ'iren-mâdâr İslâmbol kal'ası yigirmi dokuz bin sekiz yüz on adımdır. Ammâ Bayram Paşa asrında Âhûrkapu'dan taşra adımladığımızda kâmil otuz bin adım idi. *Sahîhü'l-kelâm ve's-*

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

selâm

Ve mi‘mâr arşınıyla kal‘a-i Kostantıniyye seksen yedi bin arşındır. *Hatmü'l-kelâm bi't-tamâm*.

Altıncı Fasıl
Kal‘a-i Kostantîn'in enderûn [u] bîrûnunda olan mutalsamât-ı garîbe ve acîb[e]ler beyânındadır

Evvelâ Yanko ibn Mâdyân asrında ve Vezendon Kıral devrinde Kostantîn devletinde İslâmbol ol kadar âbâdân olup âdem deryâsı oldukda ekâlîm-i seb‘adan üstâd-ı kâmil mi‘mâr [ve] mühendisler ve ilm-i cerr-i eskâlde bennâ-yı kâmiller ve mu‘allim-i âmil keheneler ve ilm-i nücûmda kâmiller ve ilm-i kâfda kâmil sâhib-i ayârlar her diyârdan İslâmbol'a cem‘ olup ma‘rifetlerin ızhâr içün Kostantîn'e intisâb edüp ahâlî-yi Kostantîn ve Pozantin âfât-ı semeviyye ve arzıyye-yi dehr-i denîden masûn, mazûn, mahfûz olmalarıyçün her üstâd-ı kâmil İslâmbol'un yigirmi yedi kûh-ı bâlâsı üzre yigirmi yedi rasad mutalsamât ihdâs etdiler.

Evvelâ üstâd Yağfûr Avretbâzârı nâm mahalde hezâr pâre beyâz mermer-i hâmdan mîl minâre-vâr içi ecvef nerdübânlı bir amûd-ı serâmed inşâ edüp Yanko ibn Mâdyân'ın Hindistân'ı ve Laristân [u] Moltan'ı deryâ-misâl asker ile feth [ü] teshîre gitdüği asâkirin eşkâl-i timsâlleri ile mezkûr amûdun cânib-i erba‘asına serâpâ nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn tasâvîrler etmişdir kim cemî‘i sûretler birer gûne eşkâlde âmâde durup zî-rûh zann olunur.

Ve bu amûdun tâ zirve-i a‘lâsında yekpâre beyâz mermer üzre bir maksûrecik üzre bir perî-çehre hûbân-ı zamâne ve pençe-i âfitâb-ı cihâne timsâlin yine beyâz mermerden inşâ edüp yılda bir kerre bir sayha urup rû-yı arzda ne kadar tuyûr var ise ol sûret üzre deverân ederken niçe kerre yüz bin ecnâs-ı tuyûr zemîne düşüp ahâlî-yi Rûm alup tenâvül ederlerdi.

Ba‘dehu Kostantîn asrında bu mîl minâre üzre ruhbânlar çıkup İslâmbol üzre bir yağı asker gelse ruhbânlar nâkûslara darblar urdukda cümle cünûd-ı cünüb-i müşrikîn âmâde olurlardı.

Ba‘dehu bu mîl minâre Hazret-i Risâlet rahm-ı mâderden müştak olduğu mahalde bir zelzele-i azîm olup zirvesindeki perî sûreti ve cümle nâkûslar ser-nigûn olup mîl minâre zelzele te’sîrinde pâre pâre olduğu hâlâ zâhir ve bâhirdir. ***[16b]*** Ammâ mutalsam olması cihet[iy]le münhedim olmayup ilâ yevminâ-hâz[â] dâ’im ve kâ’im bir temâşâgâh-ı azîmdir kim ta‘bîr olunmaz.

İkinci tılısmât: Kostantîn'in Tavukbâzârı'ndaki hezârpâre amûdudur kim ahmer-gûn seng-i sumparadan binâ olunmuş bir müdevver mîldir kim kaddi yüz zirâ‘-ı melikîdir. Bu dahi Fahr-i âlem'in vücûda geldüği isneyn gecesi zelzelesinden rahnedâr olup üstâd-ı bennâ eski İslâmbol hadîdi ile âdem uyluğu kalınlıkda hadîd kemerler ile mezkûr mutalsam amûdu miyânlarından kırk aded yerden dirâgûş etdirüp hâlâ kâ’im ü sâbit durur.

Ve bu amûd târîh-i Sikender-i Rûmî'den yüz otuz sene mukaddem binâ olunmuşdur kim ve Hicret-i Risâlet'in tokuz yüz yetmiş târîhine gelince şehr-i merkûmun ibtidâsından berü iki bin üç yüz toksan yıl olduğu ma‘lûmdur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ba‘dehu Kostantîn bu amûd-ı âlî üzre bir sığırcık kuşu timsâli tılısm edüp yılda bir kerre ol murg kanat kakup sayha urdukda cemî‘i tuyûr minkâr [u] nâhunları ile üçer dâne zeytûn getirdikleri bâlâda münâsebetiyle tahrîr olunmuşdur.

Üçüncü tılısmât-ı garîbe: Sarrâchânebaşı'nda evce ser çekmiş yek-pâre bir amûd-ı zenbûrî üzre bir beyâz sandûka mermer-i hâm üzre Pozantin Kıral'ın duhter-i bed-ahteri medfûndur kim mûr [u] mârdan masûn olmağiçün mutalsam bir amûd-ı a‘zamdır.

Dördüncü tılısmât: Altımermer nâm mahalde altı aded amûd-ı müntehâ vardır kim her birin hukemâ-yı kudemâdan üstâdlar rasad etmişlerdir kim biri Kavala kal‘ası sâhibi Feylekos hekîm inşâ etmişdir. Ol amûd üzre tuçdan bir kara sinek sûreti icrâ etmişdi. Dâ’imâ ol timsâl-i megesden sadâ-yı zenbûr gibi bir âvâz zâhir olup İslâmbol içre aslâ sinek gezmezdi.

Beşinci mutalsam-ı ibret-nümâ: Yine Altımermer'in birinde Eflâtûn-ı İlâhî bir peşşe sûreti ihdâs edüp İslâmbol içre aslâ sivrisinek ile'l-ân girmek ihtimâli yokdur. Hâlâ ol tılısmın ameli te’sîr etmededir.

Altıncı tılısm: Yine Altımermer'de bir amûd-ı bâlâ üzre Hekîm Bokrât bir leylek murgu tasvîri eylemişdi. Yılda bir kerre bu leylek sayha urdukda İslâmbol içre âşiyân edinen leylekler helâk olurdu. İle'l-ân şehr-i İslâmbol içre murg-ı leylek girüp lâne etmek ihtimâli yokdur, ammâ Ebâ Eyyûb-ı Ensârî şehrinde çokdur.

Yedinci tılısmât: Yine Altımermer'de bir amûdun zirvesinde Sokrât Hekîm tuçdan bir horos icâd etmişdi. Şeb [u] rûz yigirmi dörd sâ‘atde birer kerre kanat kakup sayha urdukda İslâmbol'un cemî‘i horosları bâng ururlardı. İlâ-yevminâ hâzâ İslâmbol horosları sâ’ir diyârın horoslarından mukaddem nısf-ı leylde "kukırıku" deyü feryâd edüp lisân-ı hâl ile vakt-i seherdir, es-salâ deyü gâfilîn ü nâ’imîni âgâh eder.

Sekizinci tılısmât: Yine Altımermer'de bir amûd üzre Süleymân Nebî asrında Fisagores-i Tevhîdî bir tuçdan kurd tasvîri etmişdi. İslâmbol halkının cemî‘i gûsfendleri çobansız sahrâlarda gezüp gûrk-i vahşî ile gûsfend-i yahşı berâber gezerlerdi.

Tokuzuncu tılısm-ı mudhik: Yine Altımermer'de bir amûd üzre tuçdan bir cüvân ve bir mahbûbe-i zamân birbirleri ile sîne-ber-sîne kucuşup dururlardı. Kaçan kim er ve avret hânelerinde birbirleriyle cidâl edüp bürûdet üzre olduklarında ya er kişi, ya zen kişi ol amûdu dirâgûş etdükde elbette ol gece mâbeynlerine mahabbet çivisi girüp bu tılısmı icrâ eden Aristetalis Hekîm'in rûhu şâd ve mahabbet edenlerin gamgîn gönülleri âbâd olurdu. Ve,

Onuncu tılısm-ı acîbe: Yine Altımermer'de bir amûd-ı zenbûrî üzre Hekîm Câlinûs rusâs-ı ebyazdan ya‘nî kalaydan iki sûret ihdâs edüp biri bir pîr-i fânî beli bükülmüş, âb-ı rûyı dökülmüş durur. Anın mukâbelesinde bir fertûte-i zamâne şütür-leb ve abûsü'l-vech bir pîre-zen kaddi dutâ olup durur. Er ile avretin birbiriyle hüsn-i zindegâneleri olmasa ya er kişi ya zen kişi ol amûdu dirâgûş etseler elbette birbirlerinden mufârakat vâkı‘ olur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Acîb ü garîb mutalsamâtlardır kim ile'l-ân ba’zısının hükmü cârîdir. Anıniçün

Altımermer derler. Risâlet-penâh asrında münhedim olup yerde medfûn ***[17a]*** olmuş amûd-ı musanna‘lardır.

On birinci tılısm: Sultân Bâyezîd-i Velî hammâmının zemîninde çâr-kûşe yek-pâre bir sütûn-ı âlî var idi kaddi seksen zirâ‘ idi. Gezbazya nâm bir kehhân-ı köhne-i devr [ü] zamân ol amûdu tâ‘ûn içün mutalsam etmiş idi. Nitekim ol amûd dâ’im idi şehr-i Kostantîn'de tâ‘ûndan nişân yok idi. Âhir münhedim edüp yerinde Bâyezîd-i Velî bir hammâm-ı dil-küşâ binâ edüp ol gün ki mezkûr amûd ser-nigûn oldukda Bâyezîd Hân'ın bir oğlu mat‘ûnen Edirnekapusu hâricinde Dâvûd Paşa Bâğçesi'nde vefât edüp yine Edirnekapusu bîrûnunda bir soffa üzre defn edüp andan sonra İslâmbol içre tâ‘ûn istîlâ eyledi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

On ikinci tılısmât: Eğrikapu kurbünde Tekrur Sarâyı'nda Mahayilaki nâm bir hekîm bir mîl-i seng-i siyâh üzre tuçdan bir ifrît sûreti ihdâs eyleyüp yılda bir kerre ol ifrît na‘ra urup ağzından âteşler zemîne saçılup herkes ol âteşden bir şerer alup hânesinde matbahına koysa ol âdemin kemâl-i sıhhati oldukça ol âteşdândan nâr-ı şererbâr sönmezdi.

On üçüncü mutalsam-ı ibret-nümâ: Zeyrekbaşı nâm mahaldeki Hazret-i Yahyâ nâmıyla binâ olunan deyrin zeylinde bir gâr-ı azîm var idi. Her sene mâh-ı zemherîr şitâsı geceleri oldukda ol gârdan niçe kara koncoloz nâm câdûlar çıkup arabalar üzre {süvâr olup} deverân [u] seyrân ederlerdi. Vakt-i seher karîb oldukda yine cümle koncolozlar mezkûr gâra girüp gâ’ib olurlardı.

On dördüncü tılısmât-ı acîbe: Ayasofya deyrinin cenûbunda dörd aded amûd-ı müntehâ beyâz mermerler üzre bilâ-teşbîh Cebrâ’îl ve İsrâfîl ve Mîkâ’îl ve Azrâ’îl kerrûblarının timsâlleri var idi. Biri cânib-i şarka, biri garba, biri şimâle, biri cenûba müteveccih dururlardı. Yılda bir kerre Cebrâ’îl sûreti kanat kakup sayha ursa şark cânibi ganîmet olur derlerdi. İsrâfîl sûreti kanat ursa garbda kaht [u] galâ olur derlerdi. Mîkâ’îl sayha ursa şimâl cânibinde bir sâhib-hurûc zuhûr eder derlerdi. Azrâ’îl sayha ursa cemî‘i dünyâda tâ‘ûn olur deyü havf ederlerdi. Bu timsâller Hazret-i Fahr-i âlem vücûda gel[dik]de ser-nigûn olup hâlâ mezkûr amûdlar Ayasofya Çukurçeşmeleri kurbünde dörd aded mermer amûdlar râyegân temâşâgâhdır. Andan,

On beşinci tılısmât: Atmeydânı'nda Milyonpar nâm amelî bir sütûn-ı âlîdir kim zirâ‘-ı bennâ ile kaddi yüz elli arşındır. Kostantîn zamân-ı hükûmetinde kabza-i tasarrufunda olan pâdişâhların dest-i hükûmetlerinde olan kılâ‘ların ve şehr-i azîmlerin adedince her pâdişâh-ı hâkimden ol kadar makbûl [u] mu‘teber reng-â-reng ahcâr-ı zî-kıymet taleb edüp geldikde Atmeydânı sahrâsında dağlar gibi yığılup tamâm oldukda hisâb [u] kitâb etdiler üç kerre yüz bin seng-i gûnâ-gûn gelmiş. Andan bildiler kim Kostantîn üç kerre yüz bin kal‘a ve şehre mâlik kıral imiş. Ba‘dehu bir üstâd-ı kâmil bu taşlar inkırâzu'd-devrân mü’ebbed durmak içün Atmeydânı'nda merkûm taşlardan kılâ‘ [u] büldânın nizâmı intizâmıyçün bir mîl minâre tılısm edüp mîlin tâ ortasında bir kalın demir mîl diküp cânib-i erba‘asına mezkûr taşları hendese üzre inşâ edüp mîlin tâ zirve-i a‘lâsında hammâm kubbesi kadar bir mıknatîs taşı koyup ol mîlin ortasına vaz‘ olunan hadîd mîli seng-i mıknatîs cezb edüp cümle seng-i gûnâ-gûnlar dahi birbiri üzre metânet buldu. Ve ol mîlin cemî‘i taşları ekâlîm-i seb‘a şehirlerinin herbirinden gelüp binâ olunduğıyçün milyonpar derler. Hâlâ sâbit dâ’im bir ibret-nümâ hezârân-pâre bir alâmetdir. Ve mi‘mârbaşı mîlin dibinde medfûndur kim Uryarin nâm bir üstâd-ı kâmildir. Ayasofya'yı binâ eden Ağnados mi‘mârın oğludur.

On altıncı tılısmât: Yine Atmeydânı'nda yekpâre ve çâr-kûşe ahmer-gûn seng-i zenbûrî nakş-ı bûkalemûn mîldir kim Yanko ibn Mâdyân zamânında bir üstâd-ı kâmil kehene âlim-i âmil İslâmbol içre inkırâzu'd-devrân havâdisâtdan ne zuhûr edeceğin ve her pâdişâh asrında ne alâ’imât zâhir olacağın ilm-i nücûm kuvvetiyle mezkûr seng-i hârânın çâr-kûşesine rumûz [u] ***[17b]*** künûz ile cemî‘i ecnâs-ı mahlûkâtın tasâvîrlerin resm edüp bir âdem başına çizme geymiş yazılmışdır, ana işâretdir kim bir devlet gele, ayakda olan pespâye âdemlere söz değüp baş ola. Ve mücevvezeli âdemler sûreti var ve bostâncı külâhlı ve yeniçeri keçeli âdemler var, bunlar mutasarrıf olalar işâretin etmiş. Ve baykuşlar sûretin edüp harâb ola, alâmetin göstermiş. Ve

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rentey.org

niçe bin alâ'imât-ı acâyibâtlar dahi vardır kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunmazdır.

Ve Yanko ibn Mâdyân'ı tasvîr edüp serîr-i âlî üzre elinde bir müdevver halka ile timsâl etmiş kim meselâ cihângîr olup dünyâyı feth edüp halka-misâl elime aldım remzin etmiş ve yüzün cânib-i şarka nâzır etmiş. Ve ardında cânib-i garba nâzır, elinde kas'aları ile niçe dilenci sûretinde pâdişâhlar etmiş kim kullarından, vüzerâ ve re'âyâsından rüşvet isteyen hâkimler rumûzun etmiş.

Ve bu mîlin bir cânibinde dahi bu kadd [ü] kâmetde yüz zirâ' seng-i âlîyi ilm-i cerr-i eskâl ile üç yüz nefer âdem ile kâ'im etdüğinin âlât sûretleri ve bocı ırgatları ve felenkleri tasvîrin etmiş. Ve hâlâ evce ser çekmiş on âdem dirâgûş edemez, çâr-kûşe bir amûd-ı müntehâdır kim çâr-kûşesinde birer tuç kürsî üzre sâbitdir kim ilm-i mi'mârîden haberdâr olan gördükde âdem engüşt ber-dehen eder. Hâlâ temâşâgâh-ı ünâs-ı cihândır.

On yedinci tılısmât-ı ibret-nümâ: Yine Atmeydânı'nda Pozantin Kıral'ın zamân-ı dalâletinde Sürende nâm hekîm şehrin yılan ve çıyan ve akreb haşerâtları misilli zehir-nâk hayvânât helâkiyçün tuçdan üç başlı bir ejdehâ timsâli binâ etdi kim Makdonya içinde aslâ zehir-nâk ve mûhiş hayvânâtlar yoğ idi. Hâlâ kaddi on zirâ' burma bir ejder sûretidir. Ve on zirâ' dahi zemînde Sultân Ahmed câmi'i binâ etdükde tîn-i türâb içinde kalmışdır. Hattâ Selîm-i Sânî ve mest-i fânî at üzre ubûr ederken eğer hânesinden bozdağan mücevher topuz ile mezkûr ejder sûretine bir topuz urunca ejderin garb cânibine nâzır kellesinin alt çenesine isâbet edüp ol ân İslâmbol'un garb cânibinde yılan zâhir olup ol asırdan berü yılan İslâmbol içre şâyi' oldu derler. *Allâhümme afvenâ* ejder eğer öbür kellelerine bir zarar olursa İslâmbol'u mâr [u] mûr berbâd eder. Hâsıl-ı kelâm tılısmı hâlâ müte'essir bir temâşâgâhdır.

.....(15 satırlık yer boş).....

Bu merkûm tılısmâtların emsâli cânib-i berre müte'allik üç yüz altmış altı ibret-nümâ tılısmâtları var idi. Hâlâ ameli ***[18a]*** te'sîr edüp râyegân olan tılısmâtlar ki bunlardır, *ve's-selâm*.

Deryâya müte'allik olan tılısmât-ı acâyibâtları beyân eder

Evvelâ, Çatladıkapu'da gün görmez pâdişâhın kendü sarâyı cenbinde yine kendi te'lîfi bir mutalsam çâr-kûşe bir amûd üzre bir dîv sûreti var idi. Kaçan kim İslâmbol'a Akdeniz tarafından düşman gemileri zâhir olsa mezkûr tuç dîv sûretinden bir âteş zuhûr edüp cümle keştîler ihrâk bi'n-nâr olurdu.

İkinci mutalsam: Kadırga Limanı'nda bakırdan bir gemi var idi. Kaçan kim yılda bir kerre zemherîr geceleri olup İslâmbol'un cemî'i sâhire avretleri ol bakır gemi ile sabâha dek rû-yı deryâda şinâverlik edüp Akdeniz'i hıfz [u] hırâset ederlerdi. Hattâ Ebü'l-feth fethinde mezkûr bakır gemi ganîmet olundu derler.

Üçüncü tılısm: Temâşâ. Bu bakır geminin emsâli Tophâne tarafında âmâde imiş. Yine leyle-i zemherî[r]de cümle sehhâr ü kâhinler {bu bakır gemiye} süvâr olup Karadeniz cânibinde sihrile gezüp muhâfaza edermiş. Yezîd ibn Mu'âviye Galata'yı feth edüp bu keştîyi pâre pâre etdi

Ümitsiz Avrupalı Kasım Bey - https://fatiha.org

derler.

Dördüncü tılısmât: Sarâyburnu'nda tuçdan üç başlı bir ejdehâ var idi. Akdeniz'den ve Karadeniz'den ve Üsküdar'dan gelen düşman gemilerine mezkûr ejder âteş-feşânlık edüp cümle zevrakları askeriyle ihrâk edermiş.

Beşinci tılısmât: Yine Sarâyburnu'nda üç yüz amûd-ı müntehâlar üzre üç yüz altmış nev‘a deryâ mahlûkunun eşkâl-i timsâlleri var idi. Meselâ mâh-ı hamsînde hamsîn balığı sûreti sadâ ursa Karadeniz'de aslâ hamsi balığı kalmayup cümle İslâmbol'a gelüp der-kenâr olup cümle ahâlî-i Makdon, hamsîn balığı ile hamsîn yevm kifâflanırlardı.

Altıncı tılısmât: Erba‘înde kırk gün mâhî-i gûnâ-gûn temevvüc-i deryâ olmadan te’sîrât-ı mutalsamât ile cümle mâ’ideler ber-kenâr olup halk-ı Rûm ganîmet olurdu. Ba‘dehu bu tılısmâtlar Hazret-i Risâlet'in tevellüdü gecesi zelzele-i kübrâdan münhedim olup ile'l-ân amûdları Sarâyburnu'nda Selîmiye Köşkü'nden tâ Sinân Paşa Kasrı'na gelince sâhil-i bahrde mezkûr amûdları kaldırım gibi döşemişlerdir. Deryâdan kayıklar ile güzer edenlere âşikâre amûdlardır. Gerçi amûdlar münhedim olup pâymâl-i bahr yatır ammâ mutalsam olan sûretleri de[r]yâya müte‘allik olup yine deryâya düşmek ile hâlâ amelde olup her sene niçe bin elvân mâhîler kenâra çıkup sayd ederler.

Ve İslâmbol kal‘asın yigirmi dörd mîl ihâta etmiş deryâdır. Her mîl başında dahi birer şey’e te’sîr içün tılısmâtlar var idi. Ve bu yigirmi dörd mîl deryâyı bir âdem bir günde devr eder, ammâ ol gün rûz-ı dırâz olup on beş sâ‘at ola. Ve hâlâ İslâmbol'un tulû‘dan gurûba tûl-ı nehârı on beş buçuk sâ‘atdır ve arz-ı beledi (---) ve iklîm-i hâmisin vasatında vâkı‘ olmuşdur. Anıniçün âb [u] hevâsı latîfdir.

.....(12 satırlık yer boş)..... ***[18b]***

Yedinci fasıl

Kostantîn şehrinin dâhilinde ve hâricinde sun‘-ı Hudâ ma‘âdinâtları ayân ü beyân eder

Evvelâ be-emr-i Hudâ İslâmbol içre Sultân Ahmed câmi‘inin imâreti altında bir gâr-ı azîmler var idi. Andan hikmet-i Hâlık ile bârûd-ı siyâh ve güherçile ve kükürd-i asfar çıkup zamân-ı ihtiyâcda andan alup def‘-i ihtiyâc ederlerdi. Hikmet-i Rabbânî ve kazâ-yı âsumânîden ol gâra ra‘d isâbet edüp Kostantîn asrında şehr-i Kostantîn'in niçe yerleri ol bârûdun ihrâk olmasından harâb oldu.

Bir rivâyetde Ebü'l-feth'in feth edeceği günler vâkı‘ oldu derler. Hulâsa-ı kelâm bu gâr-ı bârûd üzre ne kadar kâr-ı kadîm binâ-yı azîmler var ise evc-i âsumâna tayr-ı ebâbîl gibi tayerân edüp İslâmbol'dan binâ pâreleri Üsküdar tarafında Salacak Burnu'na ve Kadıköyüne düşdüğü pâreler hâlâ zâhirdir.Ve bir pâre-i azîm dahi Tophâne tarafında Fındıklı nâm kasabanın şimâlinde Çizmeciler tekyesi önünde Kabataş nâm bir şeddâdî binâ pâresi deryâ içre yatır. İslâmbol'dan tayerân edüp anda düşdüğü muhakkakdır. Böyle bir mağâra-i azîm idi. Hâlâ yine mülûk murâd edinse zuhûra gelir. Ammâ şehir harâb olup hâsılı harcını ihâta etmez derler.

Ma‘âdin-i sânî: İslâmbol'un cânib-i cenûbunda Yedikulle'den nîm merhale Kumburgos nâm

kal‘a kurbünde bir gûne beyâz sâ‘at kumu hâsıl olur. Anıniçün Kumburgazı derler. Eyle beyâz ve rakîkdir kim kuvvet-i basar fark edemez. İslâmbol'un ve Frengistân'ın kum sâ‘atcileri ve zergerleri andan rimâl alup isti‘mâl ederler. Ve,

Ma‘âdin-i sâlis: Edirnekapusu hâricinde Dâvûd Paşa Bâğçe-i hâssı kurbünde yedi yerde ma‘âdin-i hacer vardır kim böyle bir sun‘-ı Girdigâr bir diyârda yokdur. Bu kadar bin yıldan berü ilâ-yevminâ hâzâ beher yevm niçe bin haml-i hımâr u bağl {taş} taşınup deryâda katre ve güneşde zerre mikdâr tenezzül bulmamışdır. Zîrâ be-emr-i Sânî‘ kesb-i hevâdan rûz-merre bitmededir. Ammâ Hızır Ma‘deni derler bir sengîn taşdır. Ayasofya binâsıyçün Hızır göstermegile Hızır Ma‘deni derler. Cümleden latîf ve kat‘ etmesi sehel âsân bir hacer-i makbûldür.

Ma‘âdin-i râbi‘: Ebâ Eyyûb-ı Ensârî kasabası kurbünde tîn-i Ensârî derler bir ma‘cûn-misâl tîn-i mülâyimdir. Andan gûnâ-gûn kûzeler îcâd ederler. Gûyâ cezîre-i İlimni'de tîn-i mahtûm gibi bir râyiha-i tayyibesi vardır. Andan bir kerre âb-ı nâb nûş eden gûyâ âb-ı hayât nûş etmiş olur. Ve,

Ma‘âdin-i hâmis: Kasaba-i Eyyûb Sultân ile kasaba-i Hâsköy mabeyninde olan buhayre içinden gavvâslar bir gûne tîn-i siyâh çıkarırlar, bundan dahi gûnâ-gûn kûzeler ve kâseler ve sifâl ve tabaklar ederler, bir garîb tîn-i garâyibdir. Ve,

Ma‘âdin-i sâdis: Mesîregâh-ı Kâğızhâne nâm ferah-fezâda bârûdhâne çarhların deverân etdiren uyûn-ı Cendereci nâm âb-ı hayât Hind ü Sind ve Arab u Acem seyyâhânı içre meşhûr-ı âfâkdır. Anda bir gûne eğir kökü hâsıl olur kim Azak eğirinden ve Gerede {şehri} ve Kanije kal‘ası halîci eğirinden nâfi‘ bir eğirdir. Tenâvül edeni bin kerre geğirdir, aceb hâssası vardır ammâ nâdirdir. Ekseriyyâ su kaplıbağası mahlûku ol eğiri yiyüp semîn ve semiz olurlar. Galata'dan Freng tâ’ifeleri gelüp mezkûr kaplıbağaları sayd edüp cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye dâ’-i devâ içün tenâvül ederler. Hakkâ ki bin kerre nef‘i müşâhede olunmuşdur kim cemî‘i zamânda ol bağaların me’kûlâtları eğir köküdür. Ve,

Ma‘den-i sâbi‘: Kâğızhâne'nin şimâlinde Sarıyâr nâmında bir gûne tahmîr olunmuş tîn-i mümessek çıkar. Andan dahi kûze ve kâseler inşâ edüp a‘yân [u] eşrâfa hedâyâ götürürler, gâyet makbûldür.

Ma‘âdin-i sâmin: Karadeniz boğazları dâhilinde Sarıyâr kasabasında bir asfarü'l-levn bir kûh-ı bâla vardır. Tâ zirve-i a‘lâsına varınca serâpâ bâğ u bâğçedir. Ol cebel-i âlînin cânib-i şarkîsinde sâhil-i bahre karîb bir gârda zeheb-i hâlis ma‘deni vardır. Ammâ Üngürüs ve Bundukânî ayârından hâlis altunu vardır. Kefere asrından tâ Sultân Ahmed Hân asrına gelince bin yük akçe iltizâm ile emânet bir ma‘âdin-i hâs idi. Defterdâr Ekmekcizâde Ahmed Paşa cevheri rakîk olup fâ’idesi şey-i kalîl oldu deyü sedd etdi. Hâlâ mu‘attaldır. Ammâ yine taraf-ı sultândan fermân olunsa bir a‘lâ ma‘dendir. Belağan mâ-belağ husûlü mümkündür. Ve,

Ma‘den-i tâsi‘: Göksu nâm hisâr mesîregâhındaki dağlarda bir gûne taşlardan kireç hâsıl olur kim kardan ve pembe ve südden beyâz bir ***[19a]*** gûne kireçdir kim rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur.

Ma‘âdin-i âşir: Yine Göksu nâm mesîregâhda ahmer-gûn bir gûne türâb hâsıl olur. Andan dahi gûnâ-gûn bardaklar ve çanaklar ve sifâller îcâd ederler. Ammâ hukemâ kavlince bu hâkin kûzesinden âb-ı sâfî nûş eden renc-i bâsûr-ı demevîden halâs olur, kerrât ile tecrübe olunmuşdur. Ve,

Ma‘âdin-i hâdî aşer: Şehr-i Üsküdar'ın dağlarında bir gûne küfeki kayağan taşı hâsıl olur azîm vezni üzre iri parça parça kopar bir aceb seng-i hârâdır. Ekseriyyâ mezâristânlar içün isti‘mâl ederler. Ve,

Ma‘âdin-i isnâ aşer: Tophâne kasabası ensesinde Galatasarâyı nâmıyla mevsûf u ma‘rûf sarây-ı pâdişâhînin altında Eski İslâmbol nâmıyla muttasıf ma‘den-i hadîd oldur kim cemî‘i dünyâda Eski İslâmbol demiri deyü meşhûr-ı âfâk olmuşdur. Ammâ kân-i mâ-kânından bir ferdin haberi yokdur. Tâ Fezendo nâm kıralın zamânında Hazret-i Hızır Ayasofya mu‘temedi iken anın ilkâsıyla bulunup Ayasofya'nın cemî‘i hadîd mühimmâtı ve levâzımâtı Tavukbâzârı'ndaki Dikilitaş'ın bendleri bi'l-cümle mezkûr hadîd-i Eski İslâmbol'dandır. Tâ ki Sultân Bâyezîd-i Velî asrına dek râyegân olup huddâmları hadîd-i hâlis istihrâc ederlerdi.

Sultân Bâyezîd-i Velî bir dervîş-nihâd pâdişâh-ı Ebü's-Selîm olmağile bu ma‘âdine her bâr gelüp âb [u] hevâsından hazz edüp bir kaç kerre çetr-i mülemmâ‘lar ile ol câ-yı ma‘hûda yatup bir kaç def‘a ol mahall-i latîfde Hazret-i Risâlet'i menâmında görüp Hazret-i Risâlet ta‘lîmiyle anda bir dâr-ı şifâ ve bir tahsîl-i ulûm içün bir medâris inşâ edüp her kim anda bir kerre *bism-i İlâh* dedi ise müfessirîn ü muhaddisînden ulu kimesne olup âhir-i kâr sarây-ı hâs olmağiçün huddâmân-ı ulemâ nân-ı hâssa koyup hâlâ bir âsitâne-i sa‘âdethâne olaldan berü ile'l-ân ma‘âdin-i Eski İslâmbol mu‘attal olmasının sebebi oldur.

Ve bu hakîr âlem-i sabâvetimizde Sultân Osmân-ı şehîd asrında Kurşumlu Mahzen ile Topkapusu mâbeyninde Dımışkîhânede kârhânesi var idi. Ebü'l-feth Mehemmed Hân binâsı idi. Sultân Mehemmed mezkûr ma‘denden hadîd cevherin istihrâc etdirüp bu Dımışkîhâne'de üstâd-ı şemşîr-kârlara şeyhânî ve ma‘arrâvî ve zivzikî tarzı seyf-i müczimler inşâ etdirirdi.

Hattâ Hakîr'in manzûru oldukda Sultân Murâd-ı Râbi‘'in kılıççıbaşısı Sağır Usta Dâvûd üstâdı Üstâd Mustafâ mezkûr Dımışkîhâne'de işlerdi. Kal‘a hâricinde sâhil-i bahrde bir kârhâne-i azîm idi. Ba‘dehu Sultân İbrâhîm cülûsunda Kara Mustafâ Paşa'yı şehîd etdükleri sene Devlet-i Aliyye helc ü melc olmağile Gümrük Emîni Alî Ağa mezkûr Dımışkîhâne'yi mîrîden alup kat-ender-kat Yahûdî hâneler yapup Dımışkîhâne'nin ve ma‘deninin dahi nâm [u] nişânı mün‘adim oldu. Ve,

Ma‘âdin-i sâlis aşer: Kân-ı insân Belde-i Tayyibe ya‘nî kal‘a-i Kostantıniyye'dir kim bunda olan âdem deryâsı ve benî âdemin mahbûb [u] ra‘nâsı bir diyârda yokdur illâ İslâmbol'da çokdur. Hattâ meşhûrdur, vech-i arzda bin âdem ölür ve bin bir âdem doğup bir âdemden tenâsül bulur derler. Eyle bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i kebîrdir kim şehr-i İslâmbol içre bin âdem merhûm olsa yine âdem deryâsından omuz omuzu sökmez böyle bir gulgule-i Rûm'dur {anıniçün İslâmbol'a ma‘den-i kân-ı insân derler}. Eğer cemî‘i âsâr-ı binâları ve imâretlerin birer birer takrîr ü tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur. Ammâ mahalli ve münâsebeti geldükde Âl-i

Osmân devletinde amâristânını beyân ederiz. Ammâ Kostantîn asrındaki âbâdânlığı sâ'ir kayâsıra ve batâliseler zamânında ma'mûr olmamışdır.

Kostantîn İşpanya'da Rim Papa iken yüz sene mu'ammer kıral olup İslâmbol'a istîlâ etdükden sonra zuhûr-ı tantana-i Kostantîn otuz seneye müntehî olup ba'dehu taht [u] raht [u] bahtı vücûd-ı bî-bahtından tehî olup (---) mahalde gûristânına gömdüler.

Yerine İlyanuş nâm bir veled-i pelîdi mesned-nişîn oldu. Bu İlyanuş re'âyâ-perver olmayup ayş [u] nûş ve fısk [u] fücûra zâhib olmağile cümle halk kendüden rû-gerdân olup bunun zamânında niçe mülûklar tama'-ı hâma düşüp İslâmbol üzre asker çeküp kimi müstevlî olup kimi bî-feth avdet edüp üç yüz sene bu hâl üzre İslâmbol içün ceng [ü] cidâl ***[19b]*** ve harb [ü] kıtâl olup âhir İskender vefâtı târîhinden 882 sene sonra Hazret-i Risâlet-penâh vücûda gelüp rû-yı zemîne velvele salup kırk yaşında sâhib-i nübüvvet oldukda ba'de hicreti'n-nebeviyye 17 sene sonra Mekke-i Mükerreme'yi Kureyşler destinden feth edüp zamân-ı sa'âdetlerinde Şâm-ı şerîf dahi feth olundu, be-dest-i Hâlid ibn Velîd ve Esved ibn Mikdâd ve yetmiş bin Sahâbe-i güzîn-i sâhib-cihâd feth-i Şâm'da mevcûdlar idi.

Mâlik-i Dımışk, Hırkîl kaysere Arz-ı Mukaddes'de bir câ-yı menâs kalmayup âhir karârı firâra mübeddel olup deryâ-misâl asker ile İslâmbol üzre varup hâh-nâ-hâh devletleri ber-geşte olmuş Yûnâniyân elinden Hırkîl kayser şehr-i Kostantîn'i alup müstakil kıral-ı dâll olup bu dahi amâr etmeğe mübâşeret etdi.

Ammâ beri Mekke ve Medîne taraflarında Hazret-i Risâlet-penâh günden güne emr-i Hudâ ile mücâhidün fî-sebîlillâh olup bizzât kendüleri yigirmi sekiz gazâ edüp tokuz gazâda kâfirler ile mukâtele olmuşlardır. Meselâ gazâ-yı Bedr ve gazâ-yı Uhud ve gazâ-yı Handak ve gazâ-yı Benû Ferît [Kurayza] ve gazâ-yı Beni'l-Mustalık ve gazâ-yı Hayber ve gazâ-yı Mekke ve gazâ-yı Huneyn ve gazâ-yı Tâif ve on tokuz gazâda Hazret-i bâ-izzet bile gazâ etdiler. Ammâ harb [ü] kıtâl ve ceng [ü] cidâl olmadan düşman itâ'at edüp harâc kabûl etdiler.

Meselâ gazâ-yı Vüddân ve Ebevâh ve Nevât ve el-Asîr ve Benî Selîm ve es-Sevîk ve Gatafân ve Bahrân ve Beni Kaynukâ' ve Hamrü'l-eşedd ve en-Nasîr ve Zâtü'r-Rikâ' ve Bedrü'l-ahîr ve Havkatü'l-cedel ve Benî Lihyân ve Zîkard ve el-Hudeybe ve gazâ-yı Tebûk ve gazâ-yı el-Kazâ sefer olup bâ-sulh gazâlar bunlardır, ammâ sefer-i seriyye oldur kim Mücâhid [ü] Ensârdan biri serdâr-ı zafer-şi'âr olup otuz tokuz kerre ve dahi ziyâde sefer olmuşdur derler. Siğer kitâblarında mastûrdur.

Bu tarz üzre cümle Ashâb-ı güzîn mâl-ı gazâ ile muğtenim olup ümmet-i Resûlullâh yevmen-fe-yevmen mansûr [u] muzaffer oldular. Ve Hazret-i Risâlet-penâh'a kırk yaşında nübüvvet gelüp müddet-i risâletleri 23 sene oldu ve müddet-i ömr-i azîzleri 63 sene olup nübüvvetden sonra Mekke münkirleri ile hüsn-i zindegâne etmek mümkün olmayup emr-i İlâh ile Medîne-i Münevvere'ye hicret edüp on sene Medîne'de mutavattın olup ikinci senede sıyâm farz olup ve kıble Kudüs'den Mekke'ye: [12] âyeti ile {kıble} tahvîl olunup eyyâm-i nübüvvetlerinde otuz bin kerre mu'cizât-ı bâhireleri zâhir olmuşdur. Ve Cibrîl-i Emîn izn-i Hak ile zemîne otuz bin kerre nüzûl edüp Hazret'in şeref-i sohbetleri ile müşerref olmuşdur. Yigirmi

yedi bin kerre bizzât Hazret'e bilâ-vâsıta buluşup üç bin kerre sâ'ir enbiyâya nüzûl etmişdir. *Vallâhu a'lem*.

Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh velvele-âra bir hâtemü'l-enbiyâ oldu kim rub'-ı meskûnda olan papalara ve kırallara ve kayâsıralara ve batâliselere nâmeler ile elçiler gönderüp Dağıstân kavmi İslâm kabûl etdiler.

Ve Acem ve Belh u Buhârâ ve Horasân kavmi ve Maskov'da Heşdek kavmi ve Leh'de Libka kavmi ve İşpanya'da Mübtecel kavmi cümle Hazret-i Risâlet-penâh'ın yarlığ-ı belîğ-i sa'âdetine itâ'at edüp İslâm kabûl etdiler. İlâ-yevminâ hâzâ anlar kâfiristân diyârlarında mü'min ü müvahhid müselmânlardır.

Ammâ Mısır kavmi ile Kostantîn halkı İslâm kabûl etmeyüp Hazret-i Risâlet-penâh Mısır ve İslâmbol fethi içün ümmetlerine terğîben niçe hadîs-i sahî[h]ler buyurmuşlardır kim bâlâda münâsebetle tahrîr olunan hadîs-i sahîhin biri *Müslim* [ve] *Buhârî*'den ve Kitâb-ı *Câmi'ü's-Sağîr'*den yazılmışdır.

Zikrü'l-ahâdîs elletî verade fîhâ zikr Kostantıniyye; [13] Bu hadîs-i sahîh an Bişri'l'anevî ve Hâkim'de dahi mastûrdur. Ve Kostantîn[iyye] hakkında niçe hadîsler dahi vardır. Bu hadîs-i şerifleri cümle Sahâbe-i kirâm Hazret'den istimâ' edince;

"Âh fâtih-i Kostantıniyye ben olaydım" deyü cümle kibâr-ı Ashâb-ı güzîn tama'a düşüp âmâde olurlardı. *El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru,* [14] tâ ki evsâf-ı Kostantîn ile cemî'i Ashâb-ı kibârın gûşları pür oldu. Âhirü'l-emr ***[20a]***

Rıhlet-i Resûl-i Hudâ be-civâr-ı Celle ve Alâ altmış üç yaşında mâh-ı Rebi'ülevvel'in on ikinci gece isneyn gecesi vakı' olup Medîne-i Münevvere'de medfûndur. Andan mesned-nişîn-i hilâfet Hazret-i Ebâbekir, andan Hazret-i Ömer, andan Hazret-i Osmân andan Hazret-i Alî, andan Hazret-i İmâm Hasan hüsn-i rızâları ile hilâfeti ferâğat etdi. Andan İmâm Hüseyin eş-şehîd be-dest-i Yezîd ibn Mu'âviye. Andan hilâfet Âl-i Emeviyyûn'dan halîfe-i rû-yı zemîn Mu'âviye oldu.

{**Sekizinci fasıl**}
İbtidâ gazâ-yı Kostantıniyye be-hilâfet-i Mu'âviye

Hicret-i nebeviyye-i Resûl-i Kibriyâ'nın kırk üçüncü senesinde Hazret-i Mu'âviye emîrü'l-mü'minîn iken rû-yı zemîne velvele-ârâ bir pâdişâh-ı re'y-ârâ olup zamân-ı hükûmetinde Mesleme bin Abdülmelik'i serdâr-ı mu'azzam edüp Şâm-ı cennet-meşâm askerinden yüz bin asker verüp iki yüz pâre kadırga sefâyin ve iki yüz pâre sâ'ir mühimmât [u] levâzımât, me'kûlât, meşrûbât merâkibleri içre mahsûb u ma'dûd cüyûş-ı muvahhidîni mezkûr merâkiblere leb-ber-leb edüp Şâm-ı Tarabulus limanından mütevekkilen alallâh deyüp cümle fellâhân [u] mellâhân keştîbânların re'y [ü] tedbîrleri ile cezîre-i Malta ki ol zamânda Rodos idi, derhâl {cânib-i} berre asker döküp amân vermeyüp feth edüp içine asker koyup fethi müjdesin Mu'âviye'ye bir keştî ile gönderdiler.

Andan cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Sakız'ı ve cezîre-i Midilli'yi ve cezîre-i İlimye'yi ve cezîre-i

Bozca'yı bir günde feth edüp müjde haberleri yine halîfeye gidüp Kostantıniyye fethine müteveccih olup Boğaz'dan içeri dörd yüz pâre keştî ile girüp kal'a-i Kostantîn altında lenger-endâht olup kal'ayı muhâsaraya şürû' edüp deryâdan cümle keştîler Akdeniz ve Karadeniz cânibler[in]den sefâyinler ile gelen zahîreleri ahz edüp asker-i İslâm ganâyimle muğtenim, küffâr-ı mahsûr kaht [u] galâ ile vücûdları mün'adim olup kal'adan küffâr "amân el-amân" deyüp her sene birer kadırga yükü mâl-ı hârac vermek üzre sulh edüp Hırkîl kıral-ı dâllin veled-i nâ-pâkin pâk etmek içün serdâr-ı zafer-şi'âr rehin alup niçe kerre yüz bin guruşluk mâl-ı hazâyin alup mesrûr [u] şâdân Arabistân ellerine avdet edüp sâlimîn ü gânimîn Şâm'a dâhil oldular.

Muhâsara-i sânî: Kal'a-i Kostantıniyye Hicret-i Fahr-i âlem'in elli ikinci senesinde alemdâr-ı Resûlullâh olan Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmeti'l-Bârî* hazretleri ve Hazret-i Abdullâh ibn Abbâs ve Abdullâh bin Zeyd hazretleri ve niçe bin Sahâbe-i kirâm ile elli bin şecî' ü dilîr asker-i İslâm iki yüz pâre zevraka süvâr olup Mesleme hazretleri dahi akîb-i askerden imdâdâ gelüp cümle asker eyyâm-ı muvâfık ile yine Rodos'a varup anda muhâfazada olan asâkir-i İslâm'a zahîre ve imdâd koyup İslâmbol'un Yedikulle tarafında keştîleri limana koyup cânib-i berden kal'ayı muhâsaraya meşgûl olup yine keştîler cânib-i erba'ayı nehb ü gâret ederek harâb [ü] yebâb edüp asker-i İslâm ganîmet ederlerdi. Altı ay bu minvâl üzre subh [u] şâm Şâm-ı cennet-meşâm askeri küffâr-ı bed-girdâr [u] murdâr ile ceng-i kavî eyleyüp hikmet-i Hudâ cümle cüyûş-ı muvahhidîn gülbâng-i Muhammedî'ye rehâ buldurup yürüyüş ederken serdâr-ı zafer-şi'âr olan Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri zemberek sehm-i kazâsına uğrayup şehîd oldu. Ammâ kavl-i sahîh maraz-ı ishâlden merhûm oldu.

Rivâyet-i âhar, çünkim altı ay muhâsarada kal'a feth olmayup şiddet-i şitâlar dahi gelüp Akdeniz'in telattumun cümle mellâhân [u] keştîbânlar bilüp askere haber etdiler. Asker içre bir güft [u] gû olup kal'a fethinden ferâgât edelim, sene-i sâbık üzre ma'a'z-ziyâde hârac alalım deyü asker-i İslâm müşâvere edüp bu re'y [ü] tedbîr üzre Hırkîl kırala elçi gönderüp anlar dahi harâcı kabûl etdiler.

Andan ba'zı Sahâbe-i kirâm bâri gelmiş iken kal'aya girüp Ayasofya'da iki rek'at namâz kılalım deyü kıraldan izin alup ve harâcların alup cengden ferâgat etdiler. Ve Mesleme ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî bin mikdârı pür-silâh âdemleri ile zîr-i kal'aya gelüp kâfirden rehin almadan kal'aya bî-bâk [u] bî-pervâ dâhil olup doğru ***[20b]*** Ayasofya deyrine varup ikişer rek'at salât-ı hâcet kılup;

"İlâhî ma'bedgâh-ı İslâm eyle" deyü hayr du'âlar edüp deyr-i azîmin cânib-i erba'asın seyr [ü] temâşâ ederken papas ve kıssîslerin tahrîkiyle fursat ganîmetdir, bunlar serdâr-ı Muhammedî'dir, hemân amân vermeyüp bunları kıralım deyüp cümle küffâr yek-dil [ü] yek-cihet olup asker-i İslâm'a hâb-ı hargûş verüp ziyâfetler ederek şehr-i Kostantînimizi seyr [ü] temâşâ edün diyerek askeri Âhûrkapu'ya der-kenâr olmuş kadırkalardan ba'îd Edirnekapusu tarafına götürürken cânib-i erba'adan niçe bin küffâr-ı hâksâr ümmet-i Muhammed üzre hücûm etdüklerinde derhâl cümle asker-i Urbân tîğ uryân edüp şehr-i Kostantîn içre bir ceng-i azîm edüp tarfetü'l-ayn içre Tekfur-ı bî-nûrun cünd-i murdârı dendân-ı tîğdan ve rumh-ı sinândan geçdiler. Ammâ asker-i İslâm deryâda katre-misâl azacık asker yine böyle iken üç sâ'at-i nücûmî

bin mikdârı muvahhidîn şehir içre ceng-i Alî ederlerken dam u bâmlardan ve baca ve revzen ve şâhnişînlerden muğ-pîçe ve avretler asker-i İslâmı zebûn edüp âhir ceng-i germâ-germ ile Eğrikapu nâm mahalle gelüp bâbı kal‘ edüp ve bevvâbân [u] nigâhbânların bi'l-cümle katl edüp Ebâ Eyyûb Eğrikapu'dan çıkarken anda taş ile mecrûh olup ol mahalde zahîr zahmetine dahi mübtelâ idi, ol bahâne ile günden güne ishâli müşted olup şehîd olduğun kal‘ada mahsûr olan küffârlar Ebâ Eyyûb'un şehâdetin istimâ‘ edüp;

"Ey garîb müslim abdullâhlar hemân {cümleniz} sağ iken kalkın yohsa sizi Îsâ uğruna cümle kırup ölen serdârınızı bulup âteşe yakarız" deyü haber gönderdiler. Asker-i İslâm dahi "Siz serdârımızın ölüsün âteşe yakarsanız biz sizin esîrlerinizden yüz bin üsârâları ve sene-i sâbıkda halîfemiz yanında rehin olan kıralzâdeniz âteşe göyündürürüz" deyü haber gönderdiler.

Anlara bu haber vâsıl olunca ahd-i emânları üzre mâl-ı hazâyinlerin ve halîfeye ve serdârlara belağan mâ-belağ hedâyâların verüp asker-i İslâm Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerin Eğrikapu kurbünde bir mîşe-zâr içre bir seng-i hârâ üzre mestûr târîhiyle defn etdiler.

Andan cümle guzât-ı müslimîn bî-feth mâl-ı hazâyin ile Yedikulle'den keştîlere süvâr olup muvâfık eyyâm ile Kızıl Adalar'a lenger-endâz olup ol şeb asâkir-i İslâm hâb-ı râhatda yatırken İslâmbol tekrurunun bir oğlu iki yüz pâre gemi ile vakt-i seherde ale'l-gafle şebhûn edüp ceng-i azîm içinde bi-emr-i Hayy-ı Kadîr cümle küffâr-ı hîlekâr münhedim olup yetmiş pâre gemileri ile on bin küffârları giriftâr-ı bend-i hicrân olup bizzât serdâr olan kıral-ı dâllin veled-i pelîd-i nâ-pâki esîr olup sekiz bin küffâr dahi cânın dâr-ı cahîme salup cümle guzât mansûr [u] muzaffer ve şâd [u] handân azm-i Arabistân deyüp bâdbânların küşâde edüp giderken İslâmbol Silivrisin ve kal‘a-i Florunya ve kal‘a-i Kumburgos'ı ve niçe kurâ ve kasabâtları nehb ü gâret ederek Şâm Tarabulusu'na, andan Şâm'a dâhil oldular.

Muhâsara-i sâlis-i kal‘a-i Kostantîn: Hicret'in toksan ikinci senesinde yine Benî Ümeyye halîfelerinden Süleymân bin Abdullâh [Abdülmelik] fermânıyla kız karındaşı oğlu Ömer ibn Abdül‘azîz hazretleri karadan seksen yedi bin asker ile İslâmbol'u muhâsara edüp kara câniblerin ve Galata tarafların yakup yıkup bu kadar mâl-ı ganâyim alup bilâ-feth avdet edüp Boğazhisâr'dan yine karşu Anatolu câniblerine ubûr edüp Sinop kal‘asın muhâsara edüp andan sulh ile mâl-i firâvân alup andan Kastamonu'yu muhâsara edüp *min indillâh* anın dahi fethi müyesser olmayup Şâm'a geldiler.

Muhâsara-i râbi‘-i Mahmiyye-i Kostantıniyye: Yine Âl-i Emeviyyûn'dan mezbûr Süleymân bin Abdullâh yine kızkarındaşı oğlu Ömer ibn Abdül‘azîz hazretlerini serdâr-ı mu‘azzam edüp Hicret'in toksan yedi yılında yüz yigirmi bin askerle karadan seksen bin asker ile üç yüz pâre gemi deryâdan İslâmbol üzre sefer edüp ol sene Bursa nevâhîlerinde Aydıncık nâmında Belkîs Ana şehrinde kışlayup evvelbahârda İslâmbol'u muhâsara edüp tarafeyne azîm kaht [u] galâ olup ***[21a]*** derûn-ı kal‘ada olan küffâr derûnundan çıkan necâsetlerin yedi. Taşrada guzât-ı müslimîn ot otlayup Kâğızhâne çayırın kuru bayır edüp âhir bî-feth avdet edüp Şâm'a geldiler.

Muhâsara-i hâmis-i sûr-ı Kostantıniyye: Ba‘de hicreti'n-nebeviyye bi'z-zâ[t] Ömer ibn Abdül‘azîz hazretleri sene 100 târîhinde halîfe-i Şâm iken yüz bin asker ile berren ve bahren

İslâmbol'a gelüp Karadeniz Boğazı'ndan Galata cânibine ubûr edüp Galata kal‘asın amân vermeyüp feth edüp Galata burnunda Kurşumlu Mahzen nâm câmi‘i binâ etdi. Ve Galata içre Arab câmi‘i nâmıyla ma‘rûf olan câmi‘i binâ etdüğiyçün Arab Câmi‘i derler, kıblesi gâyet dürüstdür.

Ve Galata kal‘asının ensesinde evc-i âsumâna ser çekmiş bir kulle-i serâmed binâ edüp ismini Medînetü'l-kahr kodı. İslâmbol tekuruyla bilâhire ol ahd üzre sulh etdi kim İslâmbol'un Eğrikapusu ve Edirnekapusu ve Sultân Selîm dağından Zeyrekbaşı dağına andan Unkapanı'na, andan tâ Ebâ Eyyûb-ı Ensârîkapusu'na varınca ümmet-i Muhammed girüp sâkin olalar. Ve Aşağı Mustafâ Paşa çârsûsunda Gül Câmi‘i binâ edüp Sirkeci tekyesini mahkeme-i şer‘-i mübîn edüp bir mahalle dahi Yedikulle kurbünde Kocamustafâpaşa yaylasına koyup bu ahd [ü] mîsâk üzre tekur-ı bî-nûr sulhu kabûl edüp beher sene ellişer bin altun harâc vermeğe ta‘ahhüd edüp bu şart üzre akd-i sulh olup ber-vech-i pîşin üç yıllık harâcı alup Ömer ibn Abdül‘azîz bir sene Galata'da meştâ edüp muhâfazada kalan ümmet-i Muhammed'lerin cemî‘i ma‘ûnetlerin görüp Süleymân bin Abdülmelik'i Galata kal‘asında serdâr bırağup Mesleme'yi kendüye başvezîr edüp tekfurdan üç yüz pâre gemi imdâd alup kendü gemileri ile cümle beş yüz pâre gemi ile cânib-i Arabistân'a giderken Boğaz'dan taşra Akdeniz sâhilinde Kazdağı nâm mahallere vardıkda meğer İşpanya küffârından İslâmbol tekuruna üç yüz pâre gemi imdâda giderken bunlara Kazdağı nâm mahalde râst gelüp ceng-i azîm edüp küffâr mağlûp olacak mahalde gerü İslâmbol tekurundan dahi yüz pâre gemi imdâd yetişüp asker-i İslâm iki kat dinc-â-dinc küffârın ortasında kalup bir neberd-i azîm olup semâda cümle kerrûbiyânlar reşk etdiler.

Âhirü'l-emr küffâr yine mağlûp olmak sadedinde iken eyyâm muhâlif olup cümle ehl-i İslâm ve cümle küffâr-ı sâhib-esnâm keştîleri ile karaya düşünce azamet-i Hudâ Arab'ın mahâret-i azîmi karada olmağile ol gece kurâ ve kasabâtları nehb ü gâret edüp üç bin mikdârı at ve katır ve hımâr bulup subh-ı sâdık oldukda gemilerden karaya düşmüş, pâymâl-i rimâl olmuş ac u zâc olup şaşmış, küffâr-ı hâksâr içre aç kurd gibi Arab hayyâlleri girüp yedi sâ‘atde yigirmi üç bin kâfiri pây-beste ve dil-haste edüp esîr etdiler. Ve gark olan gemilerinden ol kadar mâl-ı hazâyinler aldılar kim hisâbın muhtesib-i Bârî bilür.

Ve dendân-ı tîğdan geçen küffâr-ı hâksârın hâlâ küştelerinin üstühânları püşte püşte olup yatırlar. Hâlâ Ömer Kırdığı Yurdu {derler. Meşhûr-ı âfâk bir vâdîdir}.

Ve {anda} kâmil üç gün üç gece ol mahalde ceng-i sultânî olup yine İslâmbol tekurunun ammisi oğlu Mihayil-i la‘în ve yetmiş kapudan boybeğleri ve kâfir segleri ve İşpanya'dan imdâda gelen Firendize nâm kıralzâde üç yüz pâre geminin üç yüz kapudanıyla esîr olup bakıyetü's-seyfi leb-i deryâya varınca kova kıra esîr edüp iki yüz pâre gemileri sağ bulunup iki yüzü pâre pâre ve gark-ı âb olup asker-i İslâm gemilerinden dahi yüz elli pâre gemi pârelenüp ve gark-ı deryâ olup yigirmi gün sâhil-i bahrde asker-i İslâm gemileri ta‘mîr ü termîm edüp kendü keştîleri ile ganîmet olan kâfir gemileri ile cümle yedi yüz pâre gemiye mâlik olup ve yigirmi üç bin esîr peydâ edüp sâ’ir helâk olan gemilerin cümle mühimmât [ü] levâzımâtların sağ gemilere leb-ber-leb edüp sâlimîn ü gânimîn Sayda kal‘asına bu kadar mâl-ı ganâyimle vâsıl olup cümle Şâm askeri ihtiyâcdan berî oldular. Bu gazâ-yı ekber bir târîhde olmamışdır.

Ba‘dehu Ömer ibn Abdül‘azîz Şâm'a geldükde üç yıldan sonra İslâmbol'da serdâr nasb etdüği Süleymân bin Abdülmelik'i Şâm'a getirüp yerine Ebü'l-Âl serdâr olup Galata'da Hırkîl ile hüsn-i ülfet edemeyüp küffâr ile mâbeynlerinde hayli ihtilâl oldu. Ömer ibn Abdül‘azîz'e arz eylediler. *Âhirü'l-emr*. ***[21b]***

Muhâsara-i sâdis-i Kostantıniyye: Hicret-i Habîb-i Hudâ'nın yüz altmış senesinde Mervân ibn el-Hakem yüz elli bin cünûd-ı müslimîn ile ve bin pâre merâkibler ile İslâmbol'u muhâsara edüp altı ayda kuvvet-i bâzû ile Hırkîl oğlu Sundura nâm kıralın destinden bâ-sulh feth edüp mukaddemâ muhâfazada kalan ümmet-i Muhammed'e takviyet içün Cübbealîkapusu'ndan içeri üç mahalle âdem ve bir câmi‘ inşâ ve bir kadı-yı sâhib-i münşâ koyup beher sene küffâr beş yüz bin Tâkyânûsî altun vermeğe ta‘ahhüd edüp Mervân ibn el-Hakem Şâm'a avdet eyledi.

Muhâsara-i sâbi‘-i Kostantıniyye: Mervân'ın sulhundan yetmiş dörd sene ubûr edüp hicret-i nebeviyye'nin iki yüz otuz tokuzunda hulefâ-yı Benî Abbâs'dan Yahyâ bin Alî halîfe iken elli bin âdem ile Malatıyye'yi feth edüp andan İslâmbol'a gelüp kal‘asına aslâ bakmayup cânib-i erba‘asın nehb [ü] gâret edüp yigirmi bin küffârı dendân-ı tîğ-ı bi-dirîğdan geçirüp vilâyet-i Harrân'a geldi.

Muhâsara-i sâmin-i Belde-i Kostantıniyye: Yahyâ ibn Alî muhâsarasından on altı sene mürûr edince Yahyâ merhûm olup Hicret'in iki yüz elli beşinde İslâmbol tekuru Hırkîl mürd olup İlyana nâm oğlu İslâmbol kıralı iken Bağdâd-ı behişt-âbâd'dan Hârûnu'r-Reşîd yüz elli bin asker ile İslâmbol'u muhâsara edüp âhir bilâ-feth avdet müşkildir deyü sulha terğîb edüp İslâmbol içre kıraldan bir sığır derisi yer isteyüp İlya[na] Kıral ricâsın kabûl edüp Hârûnu'r-Reşîd sığır derisini incecik dildirüp mukaddemâ Ömer ibn Abdül‘azîz asrında Kocamustafâpaşa semtinde kalan bir mahalle Sahâbe-i kirâmın cânib-i erba‘asına {mezkûr sığır derisi dilimi cirminde} metânet üzre bir kal‘a-i kavî inşâ edüp içine dahi asker ve me’kûlât [ü] meşrûbâtların koyup beher sene elli bin filori harâc ve on yıllık pîşîn harâc alup bu yüzden akd-i sulh edüp Hârûnu'r-Reşid Bağdâd'[a] müteveccih oldu.

Vakâyi‘ât-ı azîme ve âlâm-ı şedâyid-i gamîmeyi beyân eder: Ol zamân kim Ömer ibn Abdül‘azîz asrında Galata kal‘ası ve İslâmbol'un nısfı bâ-sulh feth olup Sahâbe-i güzînden ve Erbâb-ı Soffa ve Muhâcirîn [ü] Ensârdan ve Tebe‘-i tâbi‘în-i müctehidînden Mesleme hazretleri ile yigirmi bin mikdârı âdem kalup bi-emrillâhi Ta‘âlâ evlâd-ı evlâdları ol kadar tenâsül bulup mu‘ammer oldular kim Kostantîn keferesine galebe eder oldular. Hârûnu'r-Reşîd muhâsarasına gelince bu Ashâb-ı güzînin {İslâmbol içre} devletleri yüz elli beş sene oldu. Âhir Hârûnu'r-Reşîd ba‘de'l-muhâsara Bağdâd'a varup sâkin olunca beri tarafda İslâmbol kıral-ı dâlli cemî‘i bıtrîk ve kıssîs ruhbânların bir yere cem‘ edüp {eydir}:

"Şehrimiz içre kırk elli bin Arab askeri tenâsül bulup günden güne ziyâde olup hadlerinden hâric evza‘ [u] etvâr etmeğe başladılar. Ve anların bunda sâkin olmaları sebebiyle bir kaç kerre muhâsaralar çeküp bu kadar mâl-ı hazâyinden ayrıldığımızdan mâ‘adâ her bâr bir alay ârsız, cebbâr kavmin zulm [ü] te‘addîlerinden bu şehir içre huzûr edemez olduk. Bunlara bir tedârük görmek gereksiz" deyü İlyana Kıral fermân edince ba‘zı mest [ü] medhûş-ı bâde-nûş kefere ve fecereler şarâb-ı bî-hicâb kıvâmıyla,

"Hemân cümle Arab kavmin bir gecede kırup ellerinden halâs olup şehrimiz emîn olur" dediler.

Ba‘zı âkıbet-endîş munsıf keferecikler; "Gerçi biz bunları bunda kırarız ammâ anlar dahi Haleb ve Şâm'da rehin olan kıralzâdelerimiz ve bu kadar yüz bin üsârâlarımız kırarlar" deyü cevâb edince yine ba‘zı melâ‘în,

"Bire Arab kavmi içre tefrika girüp Halîfe Osmân'ı şehîd etdiler. Ve Alî ile Â’işe anaları nehr-i Furâd kenârında Ca‘ber kal‘ası dibinde ceng-i azîm edüp tarafeynden yigirmi bin âdemleri şehîd oldu. Ve yakın zamânda Muhammed'in kızı oğlu İmâm Hüseyin'i Kerbelâ'da Yezîd kırk elli bin âdem ile susuzlukdan ve açlıkdan ba‘zısın kılıç ile kırup şehîd etdiler. Hâlâ anların içine tefrika düşüp bu gûne fetretler vâkı‘ olup anların bugün de başların kaşımağa dermânları yokdur. Hemân fursat ganîmetdir Kostantıniyye'miz içre olan Arab-ı Urbân'ı kırup âsûde-hâl olalım" deyü bir alay müşrikin bu sû’-i tedbîri hüsn-i tedbîr görüp hicretin iki yüz elli altısında niçe kerre yüz bin küffâr-ı hâksâr ale'l-gafle gulû-yı âm edüp herkes halvethânesinde tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl iken İslâmbol ve Galata'da olan ümmet-i Muhammed ***[22a]*** içre bir gırîv [ü] feryâd-ı Allâh Allâh kopup herkes ahâlî-i mahallesiyle bir yere cem‘ olup ceng-i azîm edüp küffârı kırup şehîd olurlardı.

Âhir gulû-yı âmma muhâlefet kuvvet-i hatâdandır, deyü herkes İslâmbol içre akrabâ ve ta‘allukâtları ile fırka fırka ceng ederek pârekende ve perîşân olup bir fırkası Emînönü'ne gelüp Arz-ı Mukaddes türâbına düşüp Üsküdar'a geçmek sadedinde iken bir alay küffâr-ı dûzah-karâr bu ibâdullâhı cümle şehîd edüp hâk-i mezelletde rimâl-i türâb üzre bırakdılar. Hâlâ ol kân-ı şühedâya Şehîdkapusu derler.

Ve niçe bin ibâdullâhı Cübbealîkapusu kurbünde kırup şehîd edüp cesed-i latîfleri hâk-âlûd olup âsûde oldular. Ve bir fırkası dahi Yedikulle kurbünd[e] Kocamustafâpaşa mahallinde Hârûnu'r-Reşîd'in bir sığır postu dilimi cirminde binâ etdüği kal‘a içre ümmet-i Muhammed mahsûr olup üç gün üç gece neberd-i azîm edüp âhir-i kâr bunlar dahi cümle hürr-i şehîd oldular. Ve ibâdullâhın niçe bini İslâmbol içre ba‘zı câ-yı menâs zann etdükleri yere giderken küffâr-ı bed-girdâr bunları buldukları yerde şehîd etdiler.

Hâlâ İslâmbol içre Sarrâchâne kurbünde ve Kesegen Dede kurbünde ve Kahriyye ve Fethiyye râhları üzre ve Şehzâde câmi‘i haremi içre ve Zeyrekbaşı semtinde ve Unkapanı cenbinde ve ekseriyyâ yeniçeriyânın yeni odaları içinde ba‘zı mezârlar vardır kim her köşede parmaklık çevrilmiş merkadler vardır ve ba‘zı köşelerde sedler üzre mezârlar vardır, cümlesi anlar ol asırda şehîd olan Sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâm ve ehl [ü] iyâlleridir kim anlardan bir cân halâs olmamışdır.

Ammâ Galata'da olan ümmet-i Muhammed cümle yigirmi üç bin bahâdır-ı nâmdâr asker idi. Var kuvveti bâzûya getirüp yedi gün yedi gece ceng-i Muhammed-i Arabî edüp yedi kerre küffâr üzre galebeler edüp şebhûnlar edüp âhir serdârları olan Muhammed Zü'l-hayâl bir sâhib-i şecî‘ nâmdâr serdâr iken şehîd olup cümle guzâtın perr ü bâlleri şikest olup bir yerden dahi imdâd gelmemek ile yedi gün dahi cenge tâkat getirüp sekizinci gün küffâr Galata kal‘asının câ-

be-câ münhedim olan yerlerinden yürüyüşler edüp cümle ibâdullâhı şehd-i şehâdet ile şehîd etdiler.

Bu ceng-i azîmde gerçi yigirmi üç bin âdem câm-ı şehâdeti nûş etdiler, ammâ yedi gün yedi gecede yüz binden mütecâviz küffâr-ı dûzah-karâr dendân-ı tîğdan ve rumh-ı sinândan geçdiğinden mâ'adâ Galata cenginde bizzât kıralları olan İlyana nâm mel'ûn kırk vezîriyle ve anası Aliya ile ve yedi yüz tabl [u] nâkûs beğleri ve cehennem segleri ile cümle katl olup şehr-i Kostantîn bî-kıral kalup her tarafdan birer kıral hurûc edüp İslâmbol içre kırallık içün bir fetret [ve] isyân [u] tuğyân olup cümle küffâr birbirlerine eyle kılıç urdular kim yedi günde yüz yetmiş bin küffâr-ı cân-ber cehenneme gitdikleri kendi tevârîhlerinde mastûrdur kim "Ervâh-ı Arab bizi kırdı" derler. Meşhûr [u] mahrûrdur.

Bu ceng esnâsında Kayser Hırkîl'in kızı evlâdlarından Grando Mihal, Frengistân'dan gelmiş idi. Anı kıral etdükleri gün **hikmet-i Hudâ** İmâm Hüseyin evlâdlarından Seyyid Baba Ca'fer Sultân ve Veys el-Karanî hazretlerinin hulefâlarından Şeyh Maksûd hazretleri üç yüz fukarâsıyla ve üç yüz tevâbi'iyle Baba Ca'fer Sultân, Hârûnu'r-Reşîd tarafından elçilik ile İslâmbol'a dâhil olup yeni kıral olan Grando Mihal'e buluşup nâmelerin verüp cevâbnâme kıralın mefhûmu olup Baba Ca'fer Sultân'a ve Şeyh Maksûd Sultân'a hadden efzûn i'zâz [ü] ikrâm edüp bir sarây-ı âlî tathîr etdirüp anda meks ederler. Şeyh Maksûd görse kim İslâmbol içre niçe bin şühedâ yedi günden berü ter ü tâze pâymâl-i rimâl olup yatırlar. Ahvâl-i cidâlin haber-i sıhhatin alup derhâl kırala gelüp bir hayli kelimât edüp kıral Şeyh Maksûd'un maksûd [u] merâmı zamîrinden anlayup,

"Cümle şühedâlarınızı âyîniniz üzre defn edün" deyü izin verüp Şeyh Maksûd maksûd [u] murâdına erüp derhâl kendünün üç yüz fukarâsı ve üç yüz Baba Ca'fer Sultân tevâbi'iyle kazma ve çapalar peydâ edüp İslâmbol içre ne kadar bin şehîdler var ise cümlesin şehîd oldukları mekânlarda defn eder. Ve Kocamustafâpaşa mahallinde üç bin Sahâbeyi defn eder.

Ve niçe bin mevtâları kayıklar ile İslâmbol'un şimâlî cânibinde ***[22b]*** medfen-i kadîm olan Tershâne ardı demek ile ma'rûf cebbâne-i kadîmde kehf-i azîmler ve tâk-ı kadîmler içre Ömer ibn Abdül'azîz hazretleri asrından berü niçe bin sahâbe-i kirâm İslâmbol ve Galata'dan cümle ol mezâristânda medfûnlar idi. Şeyh Maksûd dahi kayıklarla cümle şühedâyı bu garâfe-i kadîmde defn edüp Şeyh Maksûd cümle mevtâyı maksûdlarına vâsıl edüp Şeyh Maksûd bu mezâristânın içinde bir azîm seng-i hârâ üzre celî hat ile mübârek dest-i hatları olmak üzre râyegân u ayân bir manzûm hattır kim böyle tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Bunlar anlardır ki gelüp gitdiler
Gelüben işbu fenâda nitdiler
Geldiler ve gitdiler ve yetdiler
Âkıbet dâr-ı bekâya gitdiler.

Bu gûne meşhûr-ı âfâk bir hatt-ı garîbdir kim Rûm ve Arab ve Acem'den niçe bin seyyâh-ı âlem gelüp bu cebbâne-i kadîmi ziyâret edüp bu hat içün ba'zı ârifân cifrdir derler, ba'zılar rumûz [u] künûzdur deyü ol mahalde olan şeddâdî binâlara Ferhâdî külünkler urup defîne

çıkarmak kaydında olup helâk olanlar dahi anda medfûndur. Ammâ ba‘zı sulehâ-yı ümmetden kimesneler leyle-i cum‘ada pâ-bürehne olup sûre-i Tekâsür tilâvet ederek gelüp ziyâret ederler. Zîrâ bu mahalde Sahâbe-i kirâmdan ve şühedâ-yı izâmdan niçe bin Muhâcirîn [u] Ensârdan kimesneler medfûndur. Ve beyne'l-ulemâ efvâh-ı nâsda şâyi‘dir kim,

"Bu İslâmbol'un şimâl cânibinde Halîc-aşırı olan mezâristânda bir deliğinden bin bir Muhammed isimli kâse-i ser çıka" deyü meşhûr-ı âfâkdır. Zîrâ bu cebbâne üzre niçe bin kerre leyle-i kadirlerde nûr yağduğın niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler müşâhede etmişlerdir kim ol mahalli ziyâret etmeden hâlî olmamak gerekdir.

Netîce-i kelâm, Şeyh Maksûd hazretleri yedi günde İslâmbol içre cemî‘i şühedâyı defn edüp hikmet-i Hudâ Hârûnu'r-Reşîd tarafından elçilik ile gelen Seyyid Baba Ca‘fer Sultân gazûb u dilâzâr er olmağile Kıral Grando Mihal ile hüsn-i ülfet etmeyüp mesmûmen şehîd olup Baba Ca‘fer kırala şetm etdüğiyçün kıral âzürde-dil olmağile Şeyh Maksûd'a fermân edüp Baba Ca‘fer'i kâfirlerin mahpûshânesi olan yere defn etdirdi kim cemî‘i mücrim, mahpûs, kâtil, medyûn küffârlar Baba Ca‘fer'e şetm edeler. İlâ-hâze'l-ân Zindân kullesi içinde Seyyid Baba Ca‘fer Sultân medfûndur. Ammâ hamd-i Hudâ İslâmbol'un fethi müyesser olup yine zindân-ı medyûn olup ziyâretgâh olmuşdur. Ve bend-i zindândan halâs olanlar tasadduk nezerâtlar verüp kâfirlerin beddu‘âlarına karşılık cümle halâs olanlar hayr du‘â ederler bir ziyâretgâhdır.

Ba‘dehu Şeyh Maksûd'un hüsn-i hulkundan ve hulvü'l-kelâmından ve dînleri uğuruna şühedâların defn etdi deyü şeyhden {kral} haz edüp Baba Ca‘fer ile gelen nâmelerin cevâbının me’âl-i muhassılın kendü nâmelerine tahrîr edüp niçe bin Tâkyânûsî eşrefî ile mu‘azzez ü mükerrem Şeyh Maksûd'u Bağdâd'da Hârûnu'r-Reşîd'e irsâl eyledi.

Muhâsara-i tasi‘-i Makdonya-yı Kostantıniyye: Bâlâda tahrîr olunan hâdise-i kübrâ[dan] bir sene ubûr edüp üçüncü senesinde yine Hârûnu'r-Reşîd hûn-ı Ashâb-ı güzîni Rûm kâfirlerinden taleb etmek içün yer götürmez deryâ-misâl asker ile Bağdâd-ı dâd-âbâddan hurûc edüp kat‘-ı menâzîl ederek kal‘a-i Malatıyye'ye gelüp Ca‘fer Gâzî kim Seyyid Battâl'dır, Hârûnu'r-Reşîd anı yüz yetmiş bin cüyûş-ı muvahhidîn ile Kostantıniyye üzre talî‘a-ı asker edüp Battâl Gâzî Rûm'a gitmede. Hârûnu'r-Reşîd dahi akîb-i askere kafâdâr dündâr olup menâzil kat‘ ederek İslâmbol'un boğazın alup gelen gemileri ahz [ü] kabz edüp cümle asker ile karşu İslâmbol tarafına geçüp cânib-i erba‘ayı nehb [ü] gâret ederek İslâmbol'u muhâsara edüp mahsûr olan küffâra zâd [ü] zevâd(a) gelmemek ile cümlesi cû‘undan amân ile taşra çıkınca Hârûn küffâra aslâ amân vermeyüp Seyyid Battâl Gâzî bunlara bir kılıç urmuşdur kim yine küffârın tevârîhleri üzre üç kerre yüz bin küffâr seyf-i âteş-tâbdan geçdi ve yetmiş bin esîr nüfûs-ı müte‘addid cân kayd [ü] bend olup guzât-ı müslimîn ol kadar mâl [u] menâl ile muğtenim olup götürmede âciz olup âhir bin pâre gemiye bu kadar mâl-ı hazâyini mâl-â-mâl edüp Haleb İskenderûnu'na gönderdiler. Ol mahalde Tekur Yağfûr-ı bî-nûr kıral-ı dâll idi, dest-ber-kafâ la‘în esîr olup der-akab emîrü'l-mü’minîn önüne getirüp ol ân halîfe amân vermeyüp kıralı Ayasofya çanlığına berdâr ***[23a]*** etdiler. Ve cümle asâkir-i İslâm mâl-ı ganâyimle diyâr-ı Bağdâd'a gitdiler.

Ba‘dehu şehr-i Kostantîn yedi sene mu‘attal yatup âhir salb olunan Yağfûr kıralın bir küçük veled-i nâ-pâki tâ’ife-i Freng-i pür-reng ile iştirâk-i sevî üzre şehr-i Kostantîn'i zabt edüp ismine

Kanator Kıral derlerdi, kendüsi İslâmbol'a müstevlî oldu. Ciniviz Frengi Galata'nın nısfına mâlik oldu. Ve İşpanya nısfına kıral olup devletleri günden güne nizâm [u] intizâm bulup Ciniviz küffârı Karadeniz sâhilinden tâ cezîre-i Kırım'a ve kal‘a-i Azağ'a varınca bin yedi yüz pâre kal‘aya mâlik olup Galata'yı taht edindi.

Bu Kanator veled-i Yağfûr yetmiş sene mu‘ammer olup İslâmbol'u ol kadar ma‘mûr etdi kim Yûnâniyân bu Kanator'a Kostantîn-i Sânî dediler. Ba‘dehu ömrü defteri dürülüp nâra yandı. Bilâ veled fevt olmak ile kayâsıraların devleti bunda inkırâz bulup cümlesinin devletleri (---) sene olup (---) nefer kayâsıralardır.

Ve Yûnâniyânın Yanvan Tevârîhi'nde cümle kayâsıraların neseb-i bî-nefesleri böyle mastûrdur. Evvelâ Kanator Kıral ve İlya ve Hırkîl veled-i İstifan veled-i Sanayil veled-i Kostantîn veled-i Yorgi veled-i Hırkîl Miğal veled-i İlyanin veled-i Kostantîn veled-i Kiriş Mihal veled-i Tiryandafil veled-i İlyan veled-i İstifan veled-i Mihayil veled-i Kanator Miğal veled-i Pozantin veled-i Amlâk veled-i İlyangur veled-i Filorin veled-i Pozantin veled-i Yanko ibn Mâdyân veled-i Amlâk veled-i İrem veled-i Avz bin Sâm bin Nûh *aleyhi's-selâm*'dır. Rivâyât-i Kurtubî böyle îrâd eyleyüp *Târîh-i Yanvan*'a mutâbık gelmişdir.

Bu hakîr-i pür-taksîrin dükkânlarında zergerlik eder kefere Simyon, *Yanvan Târîhi*'n okudukca istimâ‘ edüp hâtır-nişânımız idi. Zîrâ anlar ile âlem-i sabâvetden beri ülfetimiz sebebiyle ve reşîd ü necîb olmamız cihetiyle fesâhat [ü] belâğat üzre lisân-ı Yûnânı ve lisân-ı Latini anlardım. Ve hakîr Simyon'a *Şâhidî Lügatı*'n okudurdum. O bize Aleksandıra ya‘nî *İskender-i Zülkarneyn Târîhi'*n okudurdu. *İskender Târîhi'*nde dahi Rûm kayâsıralarının ecdâdı Amlâk'a ve Sâm'a ve Hazret-i Nûh'a müntehîdir *ve's-selâm.*

Netîce-i kelâm Kanator Kıral'da kayâsıralar munkarız oldukdan sonra devletleri helc ü melc kendüleri maraz-ı felc ile derd-i belâ ve renc-i anâ çekerek kal‘a-i Kostantîne niçe gûne batâlise ve tekur ve papa ve ladikalar gelüp tâ hicretin sene 699 târîhinde *evvelen Osmân* lafzı târîh olup Âl-i Osmân zuhûr edince (---) sene dest-i küffârda Kostantîn şehri ma‘mûr [u] âbâdan olup Âl-i Osmân dahi İslâmbol'un feth [u] teshîrine ihtimâm-ı bezl-i himmet edüp Sultân Alâeddîn-i Selçûkıyân ta‘lîmiyle ibtidâ İslâmbol'un cânib-i erba‘asın feth [u] fütûh etmeğe ihtimâm etdiler.

Tokuzuncu Fasıl

Evvelâ sebeb-i te’lîf-i müsevvedât-ı kitâb ve bâ‘is-i tasnîf-i müstetâb olan kilk-i cevâhir-gûy bu vech ile inşâ ve imlâ kıldı kim sebeb-i hâdis-i tahrîr-i sulûf [u] sunûf add olunan mecmû‘a-ı dil-küşây bu tarîkile kitâbet eyledi kim müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ki, âyet: [15] nass-ı şerîfi mûcebince:

İbtidâ rû-yı arzda makâm edinen Âdem-i Safî'dir. Andan evlâd-ı evlâdı münteşir olup vech-i arza benî âdem müstevlî oldu. Ammâ esnâf-ı ümem içün cemî‘i elsine-i muhtelife müverrihleri ihtilâfât-ı kesîre etmişlerdir. Ammâ sükkânân-ı kavm-i Rûm ve ecnâs-ı mütenevvi‘a-ı ân merzibûm bi-tedbîri Hayyı'l-Kayyûm fermânıyla aslında kavm-i Rûm, Ays bin İshâk

evlâdlarındandır. Ammâ kavl-i sahîh Yâfes'e müntehî olup Ays'ın ceddidir kim cümle tâ'ife-i Ervâm andan münteşir olup bir şecî' ve pâk-i'tikâd salâbet ü mehâbet sâhibi olmuşlardır, kim diyâr-ı Rûm'a kadem basan ibtidâ Âl-i Selçûkıyân'dır kim sene 476 târîhinde ümerâ-i Dânişmendiyye ile yek-dil yek-cihet olup Malatıyye ve Kayseriyye ve Alâiyye ve Antâkıyye ve Karaman Konya diyârların kayser-i Rûm Yûnâniyânlar elinden alup müstakil pâdişâh oldular. Ammâ ibtidâ tulû'ları Mâveraü'n-nehir'dendir.

Ba'de Hicreti'n-Nebeviyye sene 600 târîhinde Âl-i Selçûkıyân inkırâz-ı nesl bulup Tûrân-zemîn vilâyetinde Mâhân şehri beğlerinden Süleymân Şâh ve Ertuğrul Beğ Rûm diyârına ***[23b]*** Selçûkıyândan Sultân Alâeddîn'e Ertuğrul toğrulup gelüp beğ iken Alâeddîn ümerâlarından olup etrâf [u] eknâfda niçe feth [u] fütûhât edüp Sultân Alâeddîn merhûm olıcak cümle a'yân-ı vilâyetin re'y [ü] tedbîrleri ile Erduğrul müstakil beğ oldu. Sâhib-i hutbe olup sikke sâhibi olmadan Söğüdcük nâm şehirde merhûm olup andan oğlu Osmân, *evvelen Osmân* lafzı târîhinde müstakillen sikke ve hutbe sâhibi müstakil pâdişâh olup ibtidâ hutbeyi Tursun Fakîh nâm imâm-ı hümâm Osmân Beğ nâmına okudu. Ba'dehu Osmâncık Anatolu vilâyeti ıtlâk olunan diyâr-ı Germiyan [ve] Karaman-ı Rûm'a ümmet-i Muhammed velvele-ârâ müstevlî olup şa'şa'a saldılar.

Andan oğlu Orhân Gâzî müstakil beğ oldu. Bunların zamân-ı sa'âdetlerinde yetmiş yedi kibâr-ı evliyâullâh alem-i Resûlullâh tahtında hâzır olup himmetleri ile niçe bin feth [u] fütûhâtlar etdiler. Yine bunların zamân-ı hilâfetinde cedd-i izâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretleri Horasân'dan halîfesi olan Hacı Bektaş-ı Velî'yi üç yüz fukarâsıyla sâhib-i seccâde edüp def ü kudüm ve alem ü çırâğ verüp "Var Orhân Beğ ile Rûm fâtihi ol ya Bektaş" deyü nefes edüp Hacı Bektaş-ı Velî üç yüz er ile Horasân'dan Orhân Gâzî'ye gelüp mülâkât olduğu gibi Bursa üstüne gelüp feth etdiler.

Ve andan Kostantıniyye fethine mübâşeret edüp sene (---) târîhinde Gâzî Süleymân Beğ ibn Orhân Gâzî'yi yetmiş kibâr-ı evliyânın ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin izni ve re'y [ü] tedbîriyle Süleymân Beğ, Kara Mürsel ve Kara Koca ve Kara Foça ve Kara Mürsel ve Kara Yalova ve Kara Biga ve Kara Sığla nâm kırk kara nâm bahâdırân ile yek-dil, yek-cihet olup Kara Ece Ya'kûb Kapudağı nâm yerlerde sâhil-i bahrde niçe keştîler feth edüp ve ba'zı sığır derisinden tulum sallar inşâ edüp cümle kırk kişi sallar ile deryâyı ubûr edüp hâk-i Rûm'a kadem basup *bism-i İlâh* ile gülbâng-i Muhammedî çeküp gemilerden atların çıkarup cânib-i erba'ayı nehb [ü] gâret ederek yevm-i cum'ada İpsala kal'asın feth edüp cum'a salâsın anda edâ etdükleriyçün ibtidâ salâdan galat İpsala derler.

Andan ılgar ile Gelibolu kal'asının demir kapusuna Süleymân Şâh *Bismillâh* deyüp el urup bi-emrillâh Gelibolu kal'asının fethi *Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm*'dir.

Andan ılgar ile Tekirdağı ve İslâmbol kurbünde tâ Silivri kal'asına varınca mezkûr kırk kişi şebhûnlar edüp bu kadar mâl-ı ganâyim [ve] üsârâlar alup ve niçe yolların ahvâline vâkıf olup mansûr [u] muzaffer yedi günden yine kelekler ile karşu Kapudağı nâm mahalle ubûr edüp bu kadar mâl-ı ganâyim ile şehr-i Bursa'ya dâhil olup cümle asker-i İslâmın demâğına lezzet hâsıl olup niçe kerre gemilerle Rûm tarafına geçüp niçe yüz kurâ ve kasabât ve kılâ'lar feth [u] fütûh

edüp her bâr İslâmbol'un cânib-i erba‘asın gâret ü alan tâlân kâfirlerin nâlân [u] giryân ve esîr-i bend-i hicrân edüp anlara mukâbil bir düşman gelmek ihtimâlleri yok idi. Ve şikâr etdükleri dûşîze ve bâkire duhterleri akd-i nikâh ile merbût edüp tenâsül buldular.

Andan sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr halîfe olup müstakillen Rûm diyârına deryâ-misâl asker çeküp mukaddemâ Alâeddîn Sultân'ın ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin nasîhatıyla Kostantıniyye'yi feth etmek içün cânib-i erba‘asın evvel feth etmeğe Gâzî Murâd-ı Evvel cüyûş-ı Muhammedî ile sene (---) târîhinde bizzât Gâzî Hudâvendigâr Gâzî Murâd-ı Evvel'dir, Edirne kal‘asın İdrivne tekuru elinden feth edüp kabza-i teshîre alup cümle Anatolu'da ümmet-i Muhammed Edirne câniblerinde mâl-â-mâl olup İslâmbol'dan taşra küffâr-ı hâk-sâr çıkamaz oldu. Ammâ bi-takdîri Hallâk-ı âlem Gâzî Hudâvendigâr yedi kerre yüz bin küffâr-ı hâksâr ile Rûmeli hâkinde ve Vuçitrin kal‘ası dâmeninde Kosova nâm sahrâda küffâr ile ceng edüp yedi kerre yüz bin küffâr münhedim olup cümlesi dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp Gâzî Hudâvendigâr hamd-i Hudâ ederek lâşe-i küffâr-ı dûzah-karârları seyr [ü] temâşâ ederken lâşeler içinden Vilaşkobla nâm kâfir elinde tîğ-ı Dahhâkdan nişân verir bir bıçağile Gâzî Hudâvendigâr'ı urup şehîd eyleyüp ol mel‘ûnu dahi anda pâre pâre edüp guzât-ı müslimîn bî-hisâb mâl-ı ganâyimle mansûr [u] muzaffer Edirne'ye gelüp Yıldırım Bâyezîd Hân taht-nişîn ***[24a]*** müstakil pâdişâh olup etrâf-ı kâfiristâna Yıldırım Hân yıldırım gibi şakıyup babasının intikâmın almağiçün diyâr-ı deyr-i küffâristâna kılıç urup (---) sene târîhinde,

Muhâsara-i âşir-i medîne-i Kostantıniyye berâ-yı tedbîr-i Yıldırım Hân: Edne'l-arz olan taht-ı sânî Edirne'den Yıldırım Bâyezîd Hân yüz bin deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile İslâmbol'u yedi ay muhâsara edüp âhir küffâr-ı bed-girdâr

"Amân ey Yıldırım Hân murâdınız üzre sulh edelim" deyü derûn-ı dilden tekur-ı la‘în sulha tâlib [ü] râğıb olup beher sene ikişer kerre yüz bin altun harâc vermeği kabûl etdiler. Yıldırım Hân bu sulhu kabûl etmeyüp kadîm-i eyyâmda Ömer ibn Abdül‘azîz fethinde ve Hârûnu'r-Reşîd asrındaki gibi Galata ve İslâmbol kal‘asının nısfında ke'l-evvel ümmet-i Muhammed sâkin olup câmi‘ ve imâretler edeler ve kal‘a hâricinde olan bâğ u bâğçelerin mahsûlâtları öşrü cümle ümmet-i Muhammed'in olmak üzre Yıldırım Hân sulh isteyüp bi'z-zarûrî tekur kıral bu sulhu kabûl edüp İslâmbol içre yigirmi bin âdem koyup Edirnekapusu ve Eğrikapusu ve Ebû Ensârî bâblarından tâ Unkapanı'ndan Zeyrekbaşı ve Karaman'dan yine Edirnekapusuna gelince hudûd kesilüp İslâmbol içre ümmet-i Muhammed leb-ber-leb olup Cibâlikapusu içre yine Gül Câmi‘, âb-ı gülâb ile mülevvesât-ı küffârdan tathîr olunduğıyçün Gül Câmi‘ derler. Ve ana karîb Sirkeci tekyesin yine mahkeme-i şer‘-i mübîn edüp Galata kal‘asına dahi altı bin asker koyup Galata'nın nısfın tâ kulleye varınca ümmet-i Muhammed zabt edüp İslâmbol'un dahi nısfında Ayasofya câniblerinde {kefereler} sâkin olup {ümmet-i Muhammed ile cümle küffâr} i‘tidâl üzre geçinirlerdi.

Yıldırım Bâyezîd Hân bu yüzden İslâmbol'un nısfın feth edüp mansûr [u] muzaffer yine Edirne'ye müteveccih oldu.

Andan sene (---) târîhinde Îrân-zemînden Timu[r]lenk hurûc edüp otuz yedi mülûkü rikâbında piyâde yürüdüp cümlesini fermân-beri etdi. İllâ Yıldırım Hân şecî‘ ve bahâdır pâdişâh

olmağile Timur-ı bî-nûra ser-fürû etmeyüp Timur, Yıldırım Hân üzre gelüp (---) nâm sahrâda iki asâkir-i bî-pâyân saf bağlayup ceng-i âheng mahallinde Yıldırım Hân'a dilgîr olan eşkinci Tatar tâ'ifesinden hemân on iki bin asâkir-i Tatar, Timur cânibine firâr etdiler. Andan niçe bin ulûfesiz derme çatma asker dahi Yıldırım vezîrinin sû'-i tedbîriyle Timur'a tâbi' olup Yıldırım Hân ol an sehel asker ile kalup gayretinden bir nâ-tamâm tay üzre süvâr olup dal-kılıç Timur askeri içine girüp eyle şemşîrbâzlık etdi kim Tatar'ı demet demet püşte püşte ederdi.

Âhir bi-emrillâh, altında iş görmemiş at kalup Yıldırım Hân atından tekerlenüp kıyâma gelmeden Tatar askeri Yıldırım Hân'ın başına üşüp Timur huzûruna getirüp Timur ayağa kalkup ikisi bir seccâde üzre oturup bal ve yoğurd tenâvül edüp esnâ-yı kelâmda Timur, Yıldırım Hân'dan su'âl eder kim;

"Cenâb-ı Bârî yârî kılup fursatı bana verüp seni ele getirüp yine seninle zânû-be-zânû kelimât edüp ta'zîm ederem ammâ ben senin eline girsem nice ederdin" dedikde hemân sâf-dil Yıldırım Hân nutka gelüp "Vallâhi sen benim elime girsen seni bir demir kafes içre koyup tâ ölene dek çıkarmazdım" dedükde Timur eydir:

"Gönlünde âşık gönlündeki" deyüp tîz bir demir kafes getirüp Yıldırım Hân'ı kendi murâdı üzre demir kafes içre koyup azm-i râh edüp giderken beride hilâfet Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân'a müyesser olup derhâl yetmiş bin pür-silâh asker ile Timur'un akîbinden ılgar edüp (---) nâm mahalde Timur'a yetişüp bir sâtûr-ı Muhammedî urdu kim hâlâ dillerde dâstân-ı dostân olup mâl-ı ganâyimleri ile asker-i İslâm muğtenim olup ba'zı guzât-ı müslimîn Yıldırım Hân inhizâmında mâl [u] menâlden ayrıldıkları dâğ-ı derûnlarından Timur askerinin dendân-ı tîğdan geçenlerinin derilerini yüzüp şiddet-i hârda ol sahrâ-yı bi-pâyân içre üzerlerine âdem derisinden sâyebânlar edüp zıllında sâyedâr oldular. Anıniçün ol sahrâya hâlâ Taşak Ovası deyü bir yâvece ismiyle mülakkab bir fezâdır. Ammâ takdîr-i Hudâ ol gece Yıldırım Hân kafes içre gayretinden hummâ-yı muhrikden merhûm olmuş idi.

Çelebi Sultân Mehemmed babasının intikâmın Timur'dan alup kıra kıra tâ Tokat kal'a[sına] ***[24b]*** varınca Timur'u kırup Timur Tokat kal'asına girüp mahsûr olur, Çelebi Sultân Mehemmed mansûr {u muzaffer} avdet edüp pederinin na'ş-ı şerifîn Bursa'ya getirüp câmi'i sâhasındaki kubbe-i azîm içre defn edüp müstakil pâdişâh oldu. Ammâ Îsâ Çelebi ve Mûsâ Çelebi nâmân karındaşları hilâfet sevdâsında olup (---) Çelebi Edirne'de halîfe olup Rûm halkı andan bî'at edüp pederi Yıldırım Hân'ın nâ-tamâm kalan Edirne'de Ulu câmi''i tamâm etdi ve (---) Çelebi dahi Eflak u Boğdan i'ânetiyle azîm asker cem' edüp hilâfet ârzûsunda oldu.

Bu mahalde bunların mâbeyninde ihtilâl çihtilâl vâkı' olduğun İslâmbol tekuru işidüp raks etdi. Derhâl dellâlar nidâ etdirüp;

"Tiz şehr-i Kostantîn içre bir müselmân kalmasın yohsa cümlesin kırarım" deyü {ümmet-i Muhammed'e} bir gün mehil verüp kimi berren ve kimi bahren İslâmbol'dan çıkup Edirne ve Tekirdağı cânıblerine gelirken akîblerince kemîngâhlar içre kefereler âmâde olup hayli ibâdullâhı gâ'ib edüp şehîd etdiler.

Bu hâdisât dahi Âl-i Osmân'ın derûnuna bir dâğ-ı derûn olup âhir Çelebi Mehemmed Hân intikâl edüp hilâfet Murâd-ı Sânî'ye, andan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed-i Sânî'ye intikâl etdi. Ammâ {Mehemmed Hân} âlem-i sabâvetde olmağile cânib-i erba'adan küffâr baş kaldırup mukâvemet etmeğe re'y [ü] tedbîr sâhibi olmamağile yine Ebü'l-feth'in babasını tekrâr halîfe edüp Ebü'l-feth'e Ma'nisa taht-ı hükûmetin verdiler. Anda ilme meşgûl olup fazîlet-i bâhire sâhibi olup niçe tevârîhler tetebbu' edüp şeb [u] rûz Akşemseddîn ve Sivasî Kara Şemseddîn hazretleri sohbetiyle müşerref olup anlardan tahsîl-i ulûm edüp müfessir ü muhaddis şehzâde-i âzâde oldu.

Ammâ hikmet-i Hudâ, Mehemmed Hân Ma'nisa'da iken Mısır'da Sultân Kalavan Mısır pâdişâhı idi. Ammâ sikke ve hutbe Bağdâd'da Âl-i Abbâsiyân nâmına idi.

Hikmet bir gün Mısır'ın cânib-i şimâlinde on merhale karîb Bahr-i sefîd sâhilinde Kudüs-i Şerîf iskelesi olan Akka kal'asına Fransa küffârı ale'l-gafle altı yüz pâre gemi ile Akka'ya ve şehr-i Askalân'a ve şehr-i Filistîn ve şehr-i Taberistân'a istîlâ eyleyüp bu kadar mâl-ı ganâyim alup ve niçe bin ümmet-i Muhammed'i ehl [ü] iyâlleri ile esîr edüp keştîlerine leb-ber-leb eyleyüp yine Fransa diyârında karâr etdüği haberi Ma'nisa'da Sultân Mehemmed'in mesmû'-ı hümâyûnları olup beyne'l-ulemâ bu hâdisâtı söyleşüp Ebü'l-feth gâyet müte'ellim olup ibâdullâh-ı müslimîn içün zâr [u] giryân olup bükâlar eyledi. Hemân Akşemseddîn hazretleri cemî'i huzzâr-ı meclis huzûrunda,

"Ağlama pâdişâhım küffârın bu Akka kal'asından alduğı ganîmet akîdelerinden ve pişmiş helvâlarından İslâmbol'u feth edeceğin günler pişmiş helvâ yersiz. Ammâ ol gün gâzî olup cümle guzât-ı müslimîne adâlet eyleyüp kadı ve gâzî [ve] râzı ol" deyü ser-i sa'âdetinden Akşemseddîn hazretleri örf-i izâfetin çıkarup Ebü'l-feth'in başına koyup İslâmbol fethini tebşîr etdiler. Ve bâlâda tahrîr olunan hadîs-i şerîfleri kırâ'at edüp Kara Şemseddîn-i Sivasî hazretleri "Pâdişâhım senin hakkına kelâm-ı Alî ile bu ebyât vârid olmuşdur" deyü bu ebyâtı kırâ'at etdi. Beyt:

Nahnü'l-lezî bâye'ûnâ Muhammeden
Ale'l-cihâdi mâ ye'înâ ebeden

deyü bu eş'âr-ı belîği tilâvet edince cümle hâzırûn hayr du'â edüp Fâtiha-ı kilidi tilâvet etdiler. Ebü'l-feth ol mahalde ser-i sa'âdetine örf-i Şemseddîni geyüp şems-i tâbân gibi nümâyân olup eydir:

"El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ" [16] deyüp cemî'i umûrun Cenâb-ı Bâri'ye tevfîz eyleyüp yine ilme meşgûl oldu. Hikmet-i Hudâ pederi Murâd Hân merhûm olup tekrâr Sultân Mehemmed Hân sene 855 târîhinde müstakil pâdişâh olup cümle kullar kendüden bî'at edüp etrâf pâdişâhlarına nâmeler gidüp cümle pâdişâhlardan elçiler ile mübârek-bâd nâmeleri ile hedâyâlar geldi. İllâ Kara Koyunlu neslinden Âzerbâycân şâhı Uzun Hasan itâ'at etmeyince Sultân Mehemmed'in ibtidâ gazâsı Uzun Hasan olup Tercân sahrâsında iki deryâ-misâl asker birbirine mukâbele vü mukâtele olunca bir gün bir gece ceng-i sultânî ve neberd-i hâkânî olup Sultân Hasan münhezimen firâr etdüğine târîh:

Butlân keydü'l-hâ'inîn,

lafzı târîh olmuşdur. Sene 878

Târîh-i diğer, be-inhizâm-ı Hasan-ı Tavîl:

[17] ***[25a]*** Sene 878.

{Târîh-i vefât-ı Uzun Hasan,

Behr-i û târîh-i vefâteş heme kes şeh-i dîn server-i âdil güftend, Sene 882}

Der-beyân-ı tulû'-ı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed-i Sânî: Sene 834 târîhinde Ma'nisa'da {Emîr İsfendiyâr kızından} mütevellid olmuşdur. On üç yaşına bâliğ iken sene 847 târîhinde cülûs etdi. İki sene hilâfet edüp askerin fetretinden ve küffârın vefretinden hal' olunup pederleri yine pâdişâh olup kendüler Ma'nisa'ya müteveccih olup beş sene zamân mürûr edüp sene 855 târîhinin mâh-ı Muharreminin on altıncı günü ki yevm-i hamîsdir yine taht-nişîn-i pâdişâh-ı Cem-cenâb olduğu sene sinn-i şerîfleri yigirmi seneye bâliğ imişler. *"Rahmetü Rabbih*" lafzı cülûs-ı sânîlerine târîh olmuşdur, sene 855.

Ol asırda büyük dedemiz Yavuz Er Beğ Ebü'l-feth'in mîrialemliği hizmetinde olup İslâmbol fethinde dedemiz ma'an bulunup Unkapanı'nın iç yüzünde Sağrıcılar câmi'i zemîninde olan binâları dedemiz mâl-ı ganâyim ile kabz edüp ba'de'l-feth bir câmi' ve yüz dekâkîn inşâ etdirüp câmi'ine vakf etmişdir. Bu hakîrin İslâmbol içre mütevellid olduğu hânemizi gazâ mâlında[n] dedemiz binâ edüp sâkin olurlar. Ve binâ etdüği câmi'in ve dekâkîn ü büyûtların berâtları Ebü'l-feth'in tuğra-yı garrâsıyla ve hüccet-i şer'iyyelerin imzâları Emîr Buhârî hazretleri imzâsıyla mümzâ olup hâlâ zürriyetinden olmamız cihetiyle tevliyet-i mezbûr elimizde olup keyfe mâ-yeşâ mutasarrıfız. Ol takrîb ile dâ'imâ evkâfnâmelerimize nazar edüp Ebü'l-feth'in hilâfeti târîhleri ve tulû'-ı zuhûru mazbûtumuzdur.

Ammâ bir gazûb hûnhâr pâdişâh-ı kâm-kâr imiş. Taht-ı sânî Edirne'de cülûs eyledikde li-ümm bürâder-i kihteri olan Şehzâde Hasan'ı ma'nûkan şehîd edüp na'ş-ı pâkin Bursa'ya gönderüp pederleri cenbinde defn etdirdiler. Andan müstakil pâdişâh olup Bosna serhadlerinde ve Yayiçse kal'asın ve niçe kılâ'-ı metînleri feth edüp Akdeniz tarafındaki Boğazhisârlar'da Kilidü'l-bahreynleri ve Karadeniz Boğazı'nda yine iki kal'a-i metîn binâ edüp İslâmbol kal'asına aslâ zahîre gelmeyüp küffâr:

"Amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp harac-güzâr olup sulh kabûl eylediler. Ammâ Yıldırım Hân sulhu üzre cemî'i bâğların mahsûlü Osmânlı öşrü olup küffâr bir tûşe üzüm koparmaya. Ol şart üzre sulh mün'akid olup üç sene mürûr edüp Rûmeli Hisârı bâğlarından küffâr üzüm koparup bâğbânlar ile ceng edüp tarafeynden bir kaç âdem düşüp sulha muğâyir iş olduğun Edirne'de Sultân Mehemmed'e arz olunup anların dahi bu ahid-şikenlik cân-ı azîzlerine minnet olup Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân yer götürmez deryâ-misâl asker ile İslâmbol'u muhâsara etdüğin beyân eder.

Onuncu fasıl

Âl-i Osmâniyân'dan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ın Mahrûsa-i Kostantıniyye'yi on birinci kerrede muhâsara etdüğin ayân u beyân eder

Evvelâ cemî‘i müverrihân-ı Rûm'un tahrîrâtları üzre hicret-i nebeviyye'nin sekiz yüz elli yedinci senesidir kim [18] lafzı ile Mehemmed-i Sânî fethi ile kemâlin bulmuşdur kim inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola. Târîh-i merkûmda Ebü'l-feth Meğâzî Edirne'den deryâ-misâl asker ile kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek İslâmbol'un Edirnekapusu hâricinde cemî‘i cüyûş-ı muvahhidîn hayme ve hargâhları ve bâr [u] büngâhları ile meks etdiler. Anatolu câniblerinden dahi niçe bin asker Gelibolu Boğazı'ndan ubûr edüp asker-i İslâm'a mülâkî olup Yedikulle taraflarında meks eylediler.

Mukeddemâ Uzun Hasan destinden feth olunan Tokad ve Sivas ve Kemâh ve Erzurûm ve Canha ve Bayburd ve Tarabefzûn cânibi askerleri dahi bahr-i İslâmbol'a gelüp berren cümle asker yine Karadeniz Boğazı'ndan ubûr edüp Okmeydânı nâm mahalde küffâra mukâbil ol asker-i bî-pâyân hayme-i çetr-i müllemmâ‘ları ile sahrâ-yı sehmi lâlezâr edüp meks etdiler. Cümle asâkir-i İslâm İslâmbol'un ancak kara cânibin muhâsaraya şurû‘ edüp metrisler ve lağım mühimmâtları ve top-ı kûp siperleri tedârüküne meşgûl olup kal‘anın ancak deryâ tarefeyni kaldı.

Ve asker-i İslâm bir yere cem‘ oldukda yetmiş yedi ***[25b]*** aded mazanna-i kirâme kibâr-ı evliyâullâhdan ulu sultânlar var idi. Cümleden biri Akşemseddîn ve Sivasî Kara Şemseddîn ve Monlâ Gürânî ve Hazret-i Emîr Buhârî ve Monlâ Fenârî ve Cübbe Alî ve Ensârî Dede ve Monlâ Pûlâd ve Aya Dede ve Horosî Dede ve Hatablı Dede ve eş-Şeyh Zindânî (---) (---) (---) (---) (---) (---), bu makûle sultânlardan himmet ricâ edüp Ebü'l-feth ahd etdi kim "İslâmbol devletinin nısfı sizin ve nısfı guzât-ı müslimînin ve rub‘ı hakîrin olup mâl-ı ganâyimle her birinize birer zâviye ve türbe ve imâret ve mekteb ve medrese ve dârü'l-hadîs tetimme-i medârisler binâ edeyim" deyü va‘de-i kerîmeler etdi.

Andan cümle ulemâ ve sulehâ bir yere cem‘ olup ordu-yı İslâm içinde nâdîler nidâ edüp cümle cüyûş-ı muvahhidîn tecdîd-i vuzû’ edüp ikişer rek‘at salât-ı hâcet kılup du‘â-i hayırdan sonra üç nevbet gülbâng-i Muhammedî çeküp kal‘ayı muhâsara etdükleri sâ‘at sünnet-i Resûl üzre Tekur Kostantîn'e nâme ile Mahmûd Paşa'yı gönderdiler. Nâme kırâ’at olunup mefhûmu ma‘lûmları olunca kal‘alarının metânetine ve askerlerinin vefretine mağrûr olup ne harâc ve ne İslâm ve ne kal‘ayı teslîm etmeği kabûl etmeyüp elçiyi redd etdiler.

Beri tarafdan asker-i İslâm -gayyûr gayrete gelüp ceng [ü] cidâle âheng edüp kal‘a üzre hücûm edüp her tarafdan mümkün olduğu mertebe sarıca arı gibi kal‘a dîvârına sarılup *bism-i İlâh* ile metrise girüp subh [u] mesâ cenge sa‘y-i belîğ ve ihtimâm-ı tâm etdiler.

Derûn-ı kal‘ada mahsûr olan küffâr-ı muhîlkâr iki kerre yüz bin fecere-i müşrikîni cem‘ edüp cemî‘i burc [u] bârûlar üzre niçe bin muhîl [u] şeytanatlar ihdâs edüp dâ’iren-mâdâr kal‘a murg-ı semendervâr âteş-i Nemrûd içinde kalup var makdûrların cânib-i berre sarf edüp deryâ tarafından havfleri olmadığı ecilden ecelleri fikirlerine gelmezdi. Zîrâ Sarâyburnu'nda beş yüz pâre top ve Kurşumlu Mahzen tarafında beş yüz pâre top ve Kız Kullesi'nin enderûn [u]

bîrûnunda kirpi gibi iki yüz pâre top-ı kûp ile âmâde olup bu üç yerin toplarından rû-yı deryâda kuş uçmak ihtimâli yokdur deyü cânib-i bahre mukayyed olmadılar.

Ve cemî‘i papas ve kıssîs [ve] bıtrîkler ol cünd-i cünüblerin cenge terğîb edüp her bir kefereye birer lât-ı melât-ı mühmelât va‘desi ederlerdi. Ve ilm-i nücûm ile kal‘anın tâli‘-i kuvvetin bu yüzden buldular kim;

"Âhir zamânda bir Muhammed gele, niçe bin kiliseler yıka. Anın ümmetleri Antâkıyye ve Kudüs'ü ve Mısır'ı ve Kostantıniyye'yi ala ve karadan niçe bin pâre yelkenleri açılmış gemiler ile gele ve başında kadı sarığı ola ve katıra binüp ayağında mâvî çizme ola. Ol Muhammed'se gelüp kiliseler yıkılalı ve Mısır'ı [ve] Antâkıyye ve Kudüs'ü ümmetleri feth edeli sekiz yüz elli sene oldu. Ve karadan gemi yürüyüp bu kal‘a feth olmak muhâldir. Ve bu Muhammed ol Muhammed değildir. Büyük Muhammed'lerinden berü bu Kostantîn on bir kerre muhâsara görüp fethi Arab'a müyesser olmayup bu Türk'e mi müyesser ola" deyü akl-ı kâsırları üzre niçe lâf-ı güzâf urup Kostantîn'e tesellî-i hâtır verüp yine cenge âheng etdiler. Ammâ taşrada asker-i İslâm esâs-ı kal‘anın ka‘rına girüp câ-be-câ kal‘ayı rahnedâr etmeğe başladılar.

Ve yine rûz [u] şeb cânib-i erba‘adan asker-i İslâm'a imdâd ile zahâ’ir gelmede ammâ küffâra bir dâne-i hardal gelmemede, zîrâ mukaddem târîh ile Akdeniz ve Karadeniz boğazlarına kal‘alar binâ olunup mesdûd olmuşdu. Yine böyle iken derûn-ı kal‘ada küffâr makdûrun sarf edüp ceng ederlerdi. Zîrâ derûn-ı kal‘ada mecâzibûndan Yâvedûd Sultân nâm bir büdelâ, kal‘ayı bir kaç günden sonra feth olmasın Cenâb-ı Bârî'den ricâ edüp du‘âsı hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup günden güne kal‘anın fethi müşted olup tâ ki on gün oldu.

Ebü'l-feth cümle meşâyihân-ı sâdıkânı cem‘ edüp;

"Âyâ hâl neye müncer olur. Kal‘a {günden güne} metânet bulup feth sa‘b oldu" deyince hemân Akşemseddîn hazretleri;

"Beğim sen elem çekme; bu kal‘anın fâtihi sen olasın deyü âlem-i şehzâdeliğinde sana tebşîr etmişdik, lâkin bi-emri Hudâ Cenâb-ı İzzet'in bu gazâda müstetir işleri vardır. Derûn-ı kal‘ada Şeyh Maksûd halîfelerinden Yâvedûd ismine mazhar ***[26a]*** düşmüş mecâzibûndan bir cân vardır. Tâ ol merhûm olmayınca bu kal‘a feth olmak ihtimâli yokdur. Ammâ elli günden merhûm olur" deyü kal‘anın fethini sâ‘at ve derîce ve dakîkasıyla vakit ta‘yîn eyleyüp bilâhire keşf-i râz eyleyüp hemân;

"Beğim sen yine ihtimâm-ı tâm eyle, bu esrâr-ı ilâhî bunda kalsın; asker-i İslâma ihsânlar edüp hüsn-i dil göster" dedi. Hemân Ebü'l-feth Timurtaş Paşa'yı iki bin askerle Kâğızhâne cânibindeki hıyâbân içre elli pâre kadırga yapmak fermân edüp ba‘zı kurâları gâret edüp levha ve haşebâtlarının mümkün olanların gemiler binâ etmeğe sarf eyledi.

Ve Koca Mustafâ Paşa'yı cümle azebistân askeriyle Okmeydânı ensesinde Levend Çiftliği nâm mahalde mukaddemâ elli pâre kadırga ve elli pâre at kayıkları koyah-ı hıyâbân içre âmâde idi.

Onuncu günde Kâğızhâne'deki kadırgalar {dahi} hâzır olup (olup) berde ve bahrde keştîler asâkir-i İslâm ile hâzırbâş idi. Ol gün Sultân Mehemmed niçe bin güzîde ve zeber-dest asker ile Okmeydânı'na varup mezkûr gemilerin zîr-i felenklerine dârû döküp ve yağlı kızakları felenkler üzre vocı ırgatlar ile ilm-i cerr-i eskâl ile niçe bin nâmdâr tüvânâ yiğitler keşân ber-keşân çekerek Okmeydânı'nın ol çemenzâr sahrâsına geldükde bi-emri Hudâ bir eyyâm-ı muvâfık rîh-i tayyibe esüp cümle keştîlerin bâdbânların küşâde edüp cümle guzât-ı müslimîn sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup top u tüfeng şâdumânları ederek yüz elli pâre gemiler ile Okmeydânı rû-yı deryâ-misâl oldu. Küffâr İslâmbol'dan bu ziynetler ile bu keştîleri görüp;

"Âyâ bu ne ola" deyü perişân hâl olup derûn-ı kal‘ada beyne'l-küffâr bir güft [ü] gû oldu. Andan cümle guzât-ı müslimîn yüz elli pâre gemileri Tershâne bâğçesi dibinde Şâhkulu nâm iskelede deryâya indirdikleri yerler hâlâ Okmeydânı içre nümâyândır. Ve ol asırda keştîlerin altına nisâr olunan dârûlar ile'l-ân ol câ-yı ma‘hûdda kendü bitüp kendü yiter.

Ba‘dehu cümle guzât-ı müslimîn âlât-ı silâhları ile keştîlere süvâr olup âmâde durdular. Tâ ki Kâğızhâne'de Timurtaş Paşa'nın binâ etdüği elli pâre büyük kadırgalar dahi Eyyûb'dan tarafa zâhir olup rû[z]gâr-ı muvâfık ile bâdbânların küşâde edüp içinde olan mücâhidîn top u tüfenglerin endâht ederek gülbâng-ı Muhammedî ile Tershâne ireminin yanında olan Okmeydânı donanmasına kavuşup bir hây-hûy bir sadâ-yı Allâh Allâh zâhir olunca kal‘ayı muhâsara eden guzât-ı müslimîn dahi kuvvet-i kâhireye gelüp azîm ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl esnâsında cümle donanma-yı hümâyûn'a asker-i İslâm dolup karşu tarafa geçdiklerin kâfir görünce akılları başlarından gidüp acz ızhâr etmeğe başladılar. Ve dahi ol günün hücûmunda kal‘anın taraf taraf rahnedâr yerlerin görüp âye[t]: [20] vasf-ı hâlleri idiğin bilüp tekur-ı dil-gûra serzeniş etmeğe başlayup yigirminci günde kal‘ayı teslîm edelim demeğe âgâze etdiler.

Hulâsa-i kelâm derûn-ı kal‘adaki müşrikîn ve kal‘anın metânetine bel bağlayan mağrûr kâfirîn ü hâsirîn ü hâyibîn dalâlet ve fi‘âl-i bî-me’âllerine nâdimîn, âye[t]: [21] deyü tekur-ı bî-nûr üzre hücûm edüp eyitdiler:

"Bir yanından kaht [u] galâ, bir yanından âsumânî bârân-ı belâ, bir yanından Türk-i vâveylânın gelişi ve yürüyüşü bizi helâk etdi" deyü her biri birer tedârük ile nihânîce kal‘anın rahnedâr olan yerlerinden asâkir-i İslâm tarafına amân deyü firâr etmeğe başladılar. Asker-i İslâm bunları bu hâlde görüp dahi ziyâde takviyet bulup içeriden taşra firâr eden keferelere ri‘âyet etdiler.

Ol gün Karamanoğlu ve Germiyanoğlu ve Tekebayoğlu ve Aydınbay ve Sarhanbayoğulları yetmiş yedi bin asâkir-i pür-silâh ile imdâda gelüp cüyûş-ı müslimîn henüz tâze cân buldular.

Derhâl kadırgalar ile karşu geçen Timurtaş Paşa leb-i deryâya asker-i İslâm döküp ibtidâ Ebâ Eyyûb-ı Ensârîkapusundan Ensârî Sultân sarıldı. Ve Monlâ Pûlâd, Sultân Pûlâd ***[26b]*** kapusundan sarıldı. Ulemâ-yı Sûrândan idi. Hâfız-ı Kelâmullâh bir kerâmet sâhibi kimesne idi.

Monlâ Fenârî hazretleri Fenerkapusu'ndan sarılup küffâr ol tarafda bir gecede bir hisâr-

pîçe bünyâd edüp kal‘ayı metânet üzre etdi kim hâlâ zamânımız mülûkleri ol kal‘ayı bir senede tamâm edemezler. Hâlâ ma‘mûr bir kal‘a-i ma‘mûrdur. Ve Petro nâm bir ruhbân üç yüz keşîş ile nev binâ kal‘adan firâr edüp İslâm ile bi'l-cümle müselmân olup Mehemmed Petro ol mahalden sarıldığıyçün Petrokapusu ya‘nî Taşkapusu derler. Ve bi-emrillâh ol gece yeni binâ olunan kal‘ayı Mehemmed Petro ibtidâ feth edüp kendüye sancak ihsân olundu.

Ve Aya Dede üç yüz fukarâ-yı Nakşıbendî ile Ayakapusu'ndan sarıldı ve şehîd olup kal‘a kapusu dâhilinde mahkeme-i kadîmimiz olan Sirkeci tekyesinde defn olundu.

Ve Cübbe Alî hazretleri Cibâlikapusu'ndan sarıldığı hâtırıyçün Cübbe Alî'den galat Cibâlikapusu derler, Mısır'da Sultân Kalavan'ın şeyhi idi. İslâmbol fethinde bulunmak içün Bursa'ya gelüp Zeyneddîn Hâfî tarîkatında sâhib-i seccâde olup at çulundan bir cübbe geydiğiyçün Cübbe Alî derler. Ba‘dehu Ebü'l-feth İslâmbol fethine müteveccih oldukda ekmekcibaşı olup cemî‘i asâkir-i İslâma ekmek yetişdirirdi. Bir ferd-i âferîde esrârına vâkıf olmayup bir furun nân ile niçe kerre yüz bin ibâdullâh gül-i pembe-misâl hâs ve beyâz ekmek yerlerdi.

Ve bu Cübbe Alî hazretleri Okmeydânı'ndan enen gemilere süvâr olmayup hemân Tershâne bâğçesi önünde üç yüz Zeyneddîn Hâfî fukarâları ile deryâ üzre postların döşeyüp tevhîd-i erreye meşgûl olup def [ü] kudümlerin çalarak ve alem-i hâfîlerin açarak azharun mine'ş-şems deryâ üzerinden piyâde ve post-nişîn ubûr etdüğin kal‘adan küffâr-ı dûzah-karâr görünce ru‘b u bîmden akılları çâk olup Cübbe Alî hazretleri postların deryâdan alup Cibâlikapusu'ndan sarıldılar. Ba‘de'l-feth keşf-i kerâmet etdüğiyçün kendüleri şehîd olup Gül Câmi‘ sâhasında defn olunup cümle fukarâları ol âsitânede münzevî oldular.

Ve Horosî Dede Unkapanı'ndan sarıldı. Unkapanı'na anıniçün Horoskapusu derler. Ve kapunun taşra atebesinin içeri girirken sol tarafında tâ atebe-i âlîsi üzre bir horos tasvîri vardır, anıniçün Horoslukapu dahi derler. Ve Horosî Dede ceddimiz Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin fukarâlarından olup Hacı Bektaş-ı Velî ile Horasân'dan gelüp bir pîr-i fânî olup Ebü'l-feth ile İslâmbol'a gelirken asâkir-i İslâm içre şeb [u] rûz yigirmi dörd sâ‘atde yigirmi dörd kerre bâng-i horos urup;

"*Kum yâ gâfilûn*" deyü guzât-ı müslimîni âgâh etdüğiyçün Horos Dede derlermiş. Merhûm dedemiz {Yavuz Er} gâyet mu‘tekidi olmağile bunların şerefiyyetine Unkapanı'nın iç yüzünde bir câmi‘ inşâ etmişdir kim hâlâ Sağrıcılar {çârsûsu} içinde Yavuz Er câmi‘i ve mahallesi derler. Ba‘dehu Horosî Dede tâ ömrü âhir olunca Horoskapusu dibinde merhûm olup merhûm dedemiz Unkapanıkapusu hâricinde şâhrâh üzre bir soffada defn edüp cenbinde bir âbdesthâne muslukları edüp hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve Ayazmand beği Alîyâr Beğ Karakoyunlu'dan Uzun Hasan ammilerinden idi. Ayazmakapusu'ndan cümle askeriyle sarıldı ve tecdîd-i vuzû’ içün bir ayazma kazdı. Anıniçün Ayazmakapusu derler, leb-i deryâda bir âb-ı nâb uyûndur.

Hatablı Sultân Aksarây'da Oduncuzâde demekle ma‘rûf u {müte‘ârif} mecâzibûn şekilli bir

mürşid-i kâmil kimesne idi. İki bin fukarâsıyla Odunkapusu'ndan sarılup sebeb-i tesmiyesi oldur kim hâlâ Odunkapusu derler.

Ve Şeyh Zindânî Abdürra'ûf Samedânî hazretleri sâdât-ı kirâmdan ulu sultândır. Hârûnu'r-Reşîd asrında elçilik ile gelüp mesmûmen kıralın şehîd etdüği Baba Ca'fer Sultân, Şeyh Zindânî hazretlerinin ecdâdıdır. Zindânkapusu içre medfûn olduğun Şeyh Zindânî bilüp Ebü'l-feth ile Edirne'den gelüp üç bin sâdât-ı kirâm ile amân vermeyüp Zindânkapusu'nu kal' edüp kal'a dâhilinde cedd-i izâmına varup ziyâret etdükde kendi yeşil imâmesin ceddi Baba Ca'fer Sultân'ın ser-i sa'âdeti mahalline koyup ba'de'l-feth yetmiş sene türbedâr olup bir âsitâne bünyâd etdi. Ve ba'de'l-feth Ebü'l-feth ol mahalli yine zindân etdüğiyçün ve Şeyh Zindânî feth etdüğiyçün Zindânkapusu derler.

Ba'dehu Şeyh Zindânî hazretleri yerine yine ırk-ı tâhirden Seyyid Muhammed'i Baba Ca'fer üzre türbedâr nasb edüp kendüler Sultân ***[27a]*** Bâyezîd-i Velî ile {"*Fetahetâ*"} sene 889 târîhinde Kili ve Akkirman kal'aları ki taht-ı Salsâl'dır, anların fethin Şeyh Zindânî hazretleri ve Kara Şems ile tebşîr edüp ba'de'l-feth Bâyezîd-i Velî ile Edirne'ye geldükde Şeyh Zindânî hazretleri dârü'l-fenâdan dâr-ı bekâya irtihâl edüp Bâyezîd-i Velî rûhiyçün cümle zindânda olanları âzâd edüp zindân kullesinin karşusunda tarîk-i âm aşırı bir türbe-i pür-envâr binâ edüp bizzât Bâyezîd-i Velî {cenâze-i şeyhe} hâzır olup ol câ-yı mehbıt-ı pür-envârda defn etdiler. Âsitânesinde Tîğî Beğ güftesiyle târîhi vardır. Hâlâ azîm âsitânedir. Cümle evlâdları ile anda medfûnlardır kim ziyâretgâh-ı Abdürra'ûf Samedânî'dir. Hâlâ İslâmbol'da Baba Ca'fer Zindânî âsitânesin bekleyenler anların zürriyetindendir kim şecerelerinde böyle tahrîr olunmuşdur.

Abdürra'ûf Samedânî ibn Şeyh Cemâlüddîn ibn bint-i Emîr Sultân ibn Şerefüddîn ibn Tâceddîn anlar dahi kız evlâdından râzı bilâ-oğuldur. Anlar bint-i Seyyid Sikkîn kim Akşemseddîn kurbünde Türbeli Göynük'de medfûndur. Anlar İslâmbol zindânında medfûn Baba Ca'fer oğludur. Anlar Muhammed Hanefî evlâdıdır kim bizim ceddimiz Ahmed Yesevî ibn Muhammed Hanefî'ye müntehî olduğunda şecerelerimizde böyle tahrîr olunmağile hasîb ü nesîbleri ile ma'lûmumuzdur.

Kâmkâr Beğ Kütâhiyye'de Germiyanoğullarından idi. Üç bin yiğit ile Şehîdkapusu'ndan sarılup Ayasofya'ya karîb olmağile cem'iyyet-i Nasâra vefret üzre gelüp kapuyu küşâde edüp bir ceng-i azîm olup cümle guzât-ı müslimin anda şehîd olduğıyçün ve Hârûnu'r-Reşîd asrında Ensârdan niçe Sahâbe-i kirâm câm-ı şehd-i şehâdeti ol mahalde nûş etdükleriyçün Şehîdkapusu derler. Ammâ efvâh-ı nâsda Çufudkapusu derler ammâ galatdır. Lâkin cemî'i milel-i Yahûdî ol semtde sâkin oldukları cihetden Çufudkapusu derler ammâ sahîhi Şuhûdkapusu'dur.

Ve hâlâ Hünkâr Sarâyı etrâfında olan kapularda aslâ muhâsara olunmamışdı. Ammâ Yedikullekapusu'na yeni imdâda gelen Karamanoğlu Yedikulle'den sarıldı.

Ve Tekebayoğlu Silivrikapusu'na ta'yîn olundu. Ve Aydınbayoğlu Yenikapu'dan sarıldı.

Ve Sarhanbayoğlu Topkapu'sundan sarılup ol ân Topyolu'nda şehîd olup yerine

Menteşbayoğlu ta‘yîn olundu.

Edirnekapusuna İsfendiyâr oğlu fermân olunup hakkâ ki ceng-i İsfendiyâr etdi derler.

Ve Eğrikapu'dan Hamîdbayoğlu ta‘yîn olunup İslâmbol'un iki cânibi muhâsara olunup hemân ancak Yedikulle'den tâ Sarâyburnu'na varınca Kumkapu cânibleri leb-i deryâ olmağile muhâsara olunmadı. Ammâ Yedikulle tarafından Serdâr Şâ‘ir Ahmed Paşa ihtimâm-ı tâm edüp küffârın top [u] tüfengine bakmayup kal‘anın niçe yerlerin harâb [ü] yebâb etdi.

Silivrikapu serdâr[ı] Cem Şâh Haydar Paşa'sı göz açdırmayup küffâra top u tüfeng atdırmaz oldu.

Adnî Paşa ki Mahmûd Paşa'dır, Yenikapu serdârı idi. Kal‘ayı münhedim edüp üç def‘a yürüyüş edüp fethi müyesser olmadı.

Topkapusu serdârı Nişânî Paşa'dır kim Celâleddîn-i Rûmî zürriyetinden Karamanî Mehemmed Paşa derler. Uzun Hasan cenginde hayli şecâ‘ati zâhir olmuş bir vezîr-i dilîr idi. Topkapusu'ndan küffâra bir top atdırmaz oldu.

Edirnekapusu'ndan Cem Şâh Sa‘dî Paşa'sı cengâver bir server olup Cem Şâh ile Frengistân'da çok sâkin olup niçe bin funûn-ı ceng hâsıl edüp Edirnekapusunda İsfendiyâr oğlu Şecî‘ ile yek-dil yek-cihet olup hadîs-i şerîfler mazmûnunca "fâtih-i Kostantıniyye biz olaydık" deyü iki yerden iki şecî‘ nâmdârlar ikişer yerden gayret kemerlerin kuşanup yedi yerden Edirnekapusu câniblerin münhedim etdükleri alâmetleri zâhirdir.

Ve Hersekoğlu Ahmed Paşa Eğrikapu serdârı idi. Eğrikapu'yu top-ı kûp ile döğe döğe doğruldup küffârın miyânın eğrildüp {mûmiyân etdi}.

Bu minvâl-i meşrûh üzre kal‘a-i Kostantıniyye yigirmi gün muhâsara olup aslâ feth [u] fütûhdan bir eser zuhûr etmeyüp cümle guzât-ı müslimîn ve yetmiş evliyâullâh-ı muvahhidîn ve üç binden mütecâviz mezâhib-i erba‘ada fetvâ sâhibi ulemâ-yı âmilîn ve bu kadar meşâyihân-ı sâlikîn kal‘anın yigirmi günden berü feth olmaduğuna müte’ellim olup cümlesi bir yerden Cenâb-ı Bârî'ye derûn-ı dilden teveccüh-i tâm edüp fethin ricâ etdükleri hâlde hemân bi-emrillâhi Ta‘âlâ İslâmbol üzre bir zulemât çöküp bir ra‘d ü berk olup ol ân ***[27b]*** Atmeydânı tarafında bir âteş zâhir olup evc-i âsumâna peyveste olup evc-i âsumâne şeddâdî binâları perrân ber-hevâ atup kimi berre ve kimi cânib-i bahre düşüp ol gün derûn-ı kal‘adan üç bin kâfir havf [u] haşyetlerinden kal‘adan taşra firâr edüp kimi İslâm ile müşerref olup hidmet-i pâdişâhide oldu, kimi birer diyâra firâr etdi. Ammâ yine küffâr gayret-i Mesîhiyye'yi elden komayup kal‘anın rahnedâr yerlerin termîm edüp ceng ederdi. Ammâ derûn-ı kal‘ada olan küffâr kaht [u] galâdan hâlleri mükedder idi.

Muhâsaranın otuzuncu günü ki oldu Sultân Mehemmed ser-i sa‘âdetine örf-i izâfetin geyüp ayağına âsumânî çizmesin geyüp Düldül-vâr bir katıra süvâr olup ulemâ kıyâfetiyle İslâmbol kal‘ası etrâfların deverân u seyrân edüp asâkir-i İslâma ihsân [ü] in‘âmlar edüp ve istimâletler ile va‘de-i kerîmeler edüp cüyûş-ı müslimîni cenge terğîb edüp gezerdi. Ol tarafdan

ubûr edüp niçe bin asker ile Eyyûb'den Kâğızhâne tarafına varup Beğ nehrin ve Kâğızhâne nehrin ubûr edüp Levend Çiftliği nâm mahalde kırk pâre firkate dahi yapılmış idi, anları alup yine kızaklar ile çekerek Okmeydânı'ndan aşırup deryâ-misâl imdâd-ı asker gösterüp {gemileri Şâhkulu iskelesinde} deryâya kodular ve içine niçe bin pür-silâh kırmızı fes arakiyyeli azebistân kavm-i Arabistân şehbâzlarından asker doldurup yine İslâmbol'a geçmek sadedinde iken

{**On birinci fasıl**}
Bi-emri hikmet-i Hayy [ü] Kadîr hikâyet-i garîb [ü] acîb-i bî-nazîr

Sarâyburnu tarafından on pâre paturuna mükellef ü mükemmel âlât-ı silâhıyla müretteb galyonlar orsa haçlı peykerlerin küşâde kılup Sarâyburnu'nda lenger bırağup tabl [u] erganûnların çalup bir yaylım top u tüfeng şâdumânları ederler kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Hemân beriden iki yüz pâre firkate ve kayıklar içre Okmeydânı'ndan gelen guzât-ı müslimîn gemilere girüp salpa demir, avanta kürek, ribaça gemir edüp bir baş on pâre kalyonlara ve on pâre balkarmata kadırgalara cümle guzât-ı müslimîn zenbûr-ı asel, kovana üşer gibi üşüp kıçdan ve başdan ankebût-vâr resenbâzlık edüp kâfir keştîlerine mâl-â-mâl olurlar. Küffâr ise emn [ü] emâna dâhil olduk, bunlar istikbâlimize geldi zan edüp aslâ dest-dırâzlık etmeyüp âsûde dururlar.

Görseler kim bunların lisânında sadâ-yı Allâh Allâh zâhir olup keştî içre olan küffârları dest-ber-kafâ kayd [u] bend etmeğe başlayup cemî‘i mâl [u] erzâkların gâret etmeğe başlarlar. Hemân küffâr lisânlarınca "ki parlari" der, ya‘nî "nişleyüp ne söylersiz" der. Guzât dahi "parlamazız bütün alırız" derler. Kâfir gördü kim bunlar Türk askeri bir tâ‘ûndur kim gemileri içre girmişler, âlat-ı silâha el kaldırmağa iktidârları yok. Ve limana girdikde şâdumân içün cemî‘i top u tüfenglerin atmış bulundular. Âhir "zanca Türk" deyüp cümle giriftâr oldular.

Derûn-ı kal‘ada olan cümle küffâr-ı bed-girdâr bu hâli görüp imdâda gelenler dahi bu yüzden oldu deyü saç [ve] sakalların yolup Sarâyburnu'nda ve Kurşumlu Mahzen'de ve Kız Kullesi'ndeki toplara âteş edüp semender-vâr âteş-feşânlık etdiler. Ammâ karadan limanın iç yüzüne enmiş gemilere ne fâ’ide. Küffâr ise deryâ boğazlarından gelen gemiler içün mezkûr üç boğazı toplar ile ma‘mûr etmişlerdi.

Küffârın gözleri önünde on pâre galyonu ve on pâre kadırganın sütûnları üzre haçlı bayrakların ser-nigûn edüp İslâm keştîleri küffâr barçaların "Allâh Allâh" ile yedeğe alup top u tüfeng şâdumânları ederek Galata ve İslâmbol halîci üzre ubûr etdirerek Tershâne bâğçesi önünde lenger bırağup bir kaç {kerre} top u tüfeng şâdumânları edüp küffârın zehreleri çâk, guzât-ı müslimînin cümlesi şâd [u] ferahnâk olup tâze cân buldular.

Derhâl serdengeçdiler keştîlerden çıkup Tershâne bâğçesi'nde Ebü'l-feth'e ve Akşemseddîn'e müjde edüp hemân ol sâ‘at Akşemseddîn hazretleri buyururlar kim;

"Beğim cenâb-ı şerîfiniz Ma‘nisa'da şehzâde iken Mısır nevâhîlerinde Akka ve Sayda [ve] Berût kal‘alarına küffâr istîlâ etdüğin cenâbınız istima‘ edüp bu kadar ibâdullâh ve bu kadar

sıbyân [u] ***[28a]*** nisvân esîr-i giryân oldu deyü giryân olduğunuzda 'Elem çekme beğim, İslâmbol'u feth edeceğiz günde gâret olan Akka'dan gelmiş akîde ve pişmiş helvâ yersiz' deyü size tesliyet-i hâtır verüp İslâmbol'un fethin tebşîr etmişdik ve 'Ol günler gazâ ile guzât-ı müslimîne kadı ol ve her şey'e kanâ'at edüp râzı ol' demiş idin. İşte ol pişmiş helvânın semeresi geldi, zuhûr etdi. İnşâ'allâh ellinci günde kal'anın dahi seyecî'ü fethi bi-emrillâh mukarrerdir" deyü da'vâ-yı merd edüp cümle guzât-ı müslimîn gemilerde olan mâl-ı ganâyimi ve üç bin kîse Tâkyânûsî filoriyi ve bin sebüke zeheb-i hâlisi ve iki bin sebüke sîm-i ebyazı ve yigirmi gemide sekiz bin esîri ve yigirmi kapudanları ve bir kıralzâde ve bir Fransa kıralının duhter-i nâ-şüküftesini ve bin aded pençe-i âfitâb mahbûbe-i cihâne ümmet-i Muhammed kızları kim, kimi şerîfe ve kimi gayr-ı şerîfe-i müslime bânû-yı cihânlar kim her biri hûrşîd-i cihân-tâb banû-yı sâhib-hicâb duhterler idi ve niçe bin kerre yüz bin âlât-ı silâhât levâzımât makûlesi eşyâları derûn-ı deftere kayd edüp Ebü'l-feth'e cümle mâl-ı ganâyimi Allâh emâneti verüp yine cenge meşgûl oldular. Ebü'l-feth dahi bu mâl-ı ganâyimi ve Fransa kıralı kızını ve gayr-ı müslime bâkireleri Akşemseddîn'e teslîm edüp kendüler kal'anın feth [u] teshîrine cidd ü cehde sâ'î oldular.

Hikâyet-i netîce: Meğer mukaddemâ İslâmbol Kostantîni, Fransa kıralının kızına nâmzâd imiş. Fransa kıralı dahi kızının baht [u] tâli'ine bir donanma-i azîm edüp altı yüz pâre gemi ile Arabistân yakaların nehb [ü] gâret ederek ol sâl-i nâ-mübârekde Akka ve Sayda ve Berût'u ve Şâm Tarabulus'u ve Gazze ve Remle ve tâ arz-ı Hâsân'a varınca müstevlî olup iki binden mütecâviz Arabistân ü Havrân'ın hûrân-misâl gözlü bâkirelerin esîre edüp ba'dehu bu kadar milyon mâl-ı ganâyim ile ve bu kadar müslime cevârîler ile kıral ahd [ü] mîsâkına gûyâ vefâ edüp Fransa kıralı kızını İslâmbol tekuruna on pâre galyon ve on pâre kadırgayı mâl-ı Kârûn'a müstağrak edüp gönderdikde Akdeniz boğazına gelüp gördüler kim Türk cânibinden kal'alar binâ olunmuş. Hemân mel'ûnlar hîle edüp cümle tebdîl-i câme edüp bir keskin firişka kıyâmet lodos rûzgârında beş pâre boş gemiyi ileri yelkenleyüp boğazdan içeri girirken hemân boğazın iki tarafında olan kal'aların cümle toplarına âteş edüp beş pâre boş gemiler gark-ı âb olup ardı sıra yigirmi pâre pür-silâh gemiler tarfetü'l-ayn içre girirler. Ahâlî-yi kal'a bir dahi top doldurup kerteye alınca iki sâ'atde gemiler yigirmi mîl menzil aldılar. Bu hîle ile İslâmbol'a gelüp tahrîr olunduğu üzre hamd-i Hudâ cümlesi esîr olup ol kıral kızından Sultân Bâyezîd-i Velî tevellüd etmişdir. Bu husûsda niçe müverrihîn gûnâ-gûn tahrîrât etmişlerdir. Ayn-ı Âlî bu kızı Ebü'l-feth'in babası alup Ebü'l-feth ol kızdan müştak oldu der. Ammâ kavl-i sahîh Ebü'l-feth İsfendiyâr oğlunun kızı Alîme Hânım'dan mütevellid olmuşdur. Bu Fransa kıralının kızı Ebü'l-feth'in hâtûnudur kim Sultân Bâyezîd-i Velî'nin vâlidesidir.

Sıhhat-i hikâyeyi beyân eder: Bu hakîrin pederi Sultân Süleymân Hân ile Belgrad ve Rodos ve Budin ve Ustolni-Belgrad fethlerinde bulunup hattâ Seğitvar gazâsında Süleymân Hân merhûm oldukda yine pederimiz ol gazâda bulunup Devlet-i Âl-i Osmân'a hidmeti sebkat etmiş bir pîr-i fânî idi. Dâ'imâ müsin âdemler ile ihtilât edüp mâcerâ-yı mâzîden söyleşirlerdi. Yâr-ı gâr-ı refîkinden yine bir pîr-i zâl güherâb var idi. Ammâ talâkat-ı lisânda fesâhat [u] belâğatına İmri'l-kays ve Ebü'l-me'âlî hempâ olamazdı.

Ol pîr, yeniçeriyân dergâh-ı âlîsinin baş kâtibi idi. İsmine Sukemerli Koca Mustafâ Çelebi derlerdi. Anlar mezkûr Fransa kıralı kızının akrabâlarından olduğu muhakkak idi kim her

bâr anlara Fransa kıralından hedâyâ gelüp âlem-i sabâvetimizde hakîre ba‘zı eşkâl-i garîbe tasâvîrler bağışlardı. Anlar bir pîr-i fânî olmuşlar ***[28b]*** idi. Hattâ bir müşâvere olsa huzûr-ı pâdişâha cümle vüzerâ ve vükelâ vardıkda "kocalar gelsin" deyü ibtidâ Seğitvar altında Süleymân Hân merhûm olup asâkir-i İslâmın haberi yok iken vezîr-i a‘zam olan Sokullu Mehemmed Paşa'nın re’yiyle Süleymân Hân'ın na‘şın taht üzre koyup bol hil‘atın ardından ellerini hareket etdiren Silâhdâr Kuzu Alî Ağa'yı müşâvereye da‘vet ederlerdi. Andan Rikâbdâr Gülâbî Ağa'yı, andan Zeyrekbaşı'nda sâkin Matbah Emîni Abdî Efendi'yi, andan hakîrin pederini, andan mezkû[r] Sukemerli Koca Mustafâ Çelebi'yi getirdüp müşâvere-i tâm ederlerdi. Ve ne cânibe sefer olsa bunlar tahtırevânlar ile gazâya giderlerdi.

Zîrâ bu [Su]kemerli Mustafâ Çelebi {cümlesinden müsin idi. Hattâ} Müftî's-sakaleyn Kemâl Paşazâde hazretlerinin telâmîzlerinden tekmîl-i fünûn etmiş bir zû-fünûn müfessir ü muhaddis ü müverrih bir kimesne idi. Hattâ Kemâl Paşa huddâmı olmaları cihetiyle Sultân Selîm-i Evvel ile Mısır fethinde yigirmi beş yaşına bâliğ bir fetâ yiğit idim deyü Selîm Şâh'ın Sultân Gavrî ile Mercidâbık'da olan ceng-i azîmin ve Sahrâ-yı Kâkûn'da olan neberd-i kebîrin ve ol cengde Gavrî Sultân câm-ı eceli nûş edüp lezzetinin gavrine erüp cengde Gavrî'nin gâ’ib olduğun ve Mısır'da oğlu Sultân Muhammed pâdişâh olup sabîdir deyü kul yine hal‘ edüp yerine Sultân Tûmânbay Mısır'a pâdişâh olup tâ Mısır feth olunca Sultân Tûmânbay Selîm Hân ile yigirmi üç yerde ceng edüp Mısır nice feth olduğun kaçan kim [Su]kemerli Mustafâ Çelebi hikâye etdükde hakîr âlem-i hayretde kalırdım. Gâyet mü’min ü muvahhid ü mu‘temed âdem idi. Mezkûr Fransa kıralı kızının sergüzeşt [ü] serencâmların anların nakl-i sahîhinden istimâ‘ edüp tahrîr etmişizdir.

{**Âl-i Osmân'a Fransa kıralının karâbetin bildirir**}

Anlar hikâye eder kim;

"Bizim pederimiz Fransa kıralı (---) nâm kıralın oğlu idi. Ol zamân kim Fransa kıralı pederimizin hemşîresin İslâmbol tekuruna vermeğe ta‘ahhüd edüp mâl-ı cihâzın tedârük etmek içün altı yüz pâre gemiyle {kal‘a-i} Akka câniblerin nehb ü gâret edüp bu kadar mâl-ı ganâyimle ve bu kadar esîr [ve] esîre ile vilâyetimiz olan taht-ı kadîm Paris'e gelüp şâdumânlar ederler. Ol gelen ganâyim esîrelerden kıral pederime bir seyyide câriye verir. Hakîr ol seyyideden müştak olup üç yaşında iken pederimizi kıral dedemiz hemşîresiyle İslâmbol'a girirken bu kadar mâl-ı firâvân ile Sarâyburnu'nda bizi Osmânlı alup Tershâne bâğçesinde bizi Sultân Mehemmed'e teslîm edüp ba‘de'l-feth pederimiz Sultân Mehemmed huzûrunda Akşemseddîn hazretleri telkîniyle İslâm ile müşerref olup pederimizin hemşîresin cümle guzât-ı müslimîn Sultân Mehemmed'e hibe edüp ana dahi Akşems[eddîn] telkîn-i İslâm etdükde tereddüd edüp İslâm kabûl etmeyince {Sultân Mehemmed Hân} biz anı hüsn-i terbiyeye koruz deyü ibrâm [u] ilhâh-ı tâm [u] ihtimâm etmediler. Ammâ hakîr ol asırda beş yaşında idim. Akşemseddîn, hakîre ta‘lîm-i İslâm edince bilâ-tereddüd hamd-i Hudâ İslâm ile müşerref olup pederimizi dergâh-ı âlî kapucıbaşları zümresine ilhâk edüp hakîr Sarây-ı Hâs'da pederimiz hemşîresi halamızın yanında olurdum" deyü nakl ederdi.

"Ba‘dehu Mehemmed Hân halamız ile hüsn-i ülfet edüp Sultân Bâyezîd-i Velî andan tevellüd etdi. Ve Cem Şâh dahi ve Şehzâde Nûreddîn Şâh dahi cümle halamızdan müştak oldu"

deyü Fransa kıralı kızının ahvâlin böyle takrîr edüp Fransa kıralıyla Âl-i Osmân'ın karâbetin bu yüzden tahkîk edüp hikâye ederdi. Ammâ "Bilâhire İslâm kabûl etmeyüp merhûme oldukda Sultân Mehemmed Hân kendiye binâ etdüği türbe cenbinde bir kubbe-i sağîre içinde defn olundu" {der idi.}

Hakîrin niçe kerre vakt-i seherde manzûru olmuşdur kim eczâhânlar türbesinde eczâ-yı şerîfler kırâ'at etdüklerinde sâ'ir kubâblarda medfûnlara müteveccih olup tilâvet-i Kur'ân ederler. Ammâ bunun İslâm ile rıhlet etdüğine şekk [ü] şübhe olmağile cümle eczâhânlar sandûkasına arkaların ***[29a]*** çevirüp tilâvet-i Kur'ân ederler. Ve niçe kerre hakîr'in manzûru oldu kim Fransa Fireng'i tâ'ifesi nihânîce gelüp türbedârlara bir kaç akçe verüp ziyâret ederler. Zîrâ dâ'imâ kapusu mesdûddur.

Hakîr dahi bu gûne vâkıf oldum ve hakîkatü'l-hâl [Su]kemerli Mustafâ Çelebi'nin nakli üzre Fransa kıralının kızı Ebü'l-feth'in hâtûnu ve Bâyezîd-i Velî'nin vâlide-i müşfikasıdır.

{**Der-beyân-ı menâkıb-ı serencâm-ı Cem Şâh ibn Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Pâdişâh**}

Ve bu şâhid-i âdildir kim kaçan kim Bâyezîd-i Velî hilâfetde iken karındaşı Cem Şâh ile Karaman Sahrâsı'nda iki şehzâde-i âzâde birbirleriyle çirkâb-ı dünyâ içün bir ceng-i azîm edüp âhir Cem Şâh münhedim olup Mısır'da Sultân Kalavan'a firâr edüp andan gemi ile hacca giderken telattum-ı deryâ ile diyâr-ı Yemen ve Aden'e düşüp andan Veys el-Karanî hazretlerin ziyâret edüp andan Yemen huccâcıyla hacc edüp andan yine Mısır'a gelüp andan keştî ile Rodos'da Malta'ya gelüp andan Fransa diyârında büyük vâlidesine gelüp mu'azzez ü mükerrem pâdişâh-ı vakt olup üç yüz müselmân tevâbi'iyle ayş [u] nûşda ve sayd [u] şikârda henüz şehzâde-i âzâde oldu.

Nedîm-i hâslarından Sivrihisârî Cem Şâh Sa'dîsi defterdârı ve enîs-i gam-güsârı idi. Ve Âşık Haydar dahi nedîm-i hâssı idi. Ve on yedi ban oğlu ban karşusunda eller kavşırup hidmetinde idiler. Dâ'imâ cemî'i kâfiristânda tevâbi' [u] levâhıkıyla seyâhat ederdi. Niçe bin penç beyti ve muhammes ü müseddesâtı ve kasâyidi vardır kim dîvânı beyne'ş-şu'arâ memdûh-ı âlemdir. Kıt'a-yı Cem Şâh:

Iztırâbı kogil ey murg-ı revân sabr eyle
Eskiyüp işte harâb olmada bu ten kafesi
Kârbân-ı reh-i iklîm-i adem menzilinin
Tokınur oldu katı sem'ime bâng-i çeresi

Uslûb-ı kasîdede lâ-nazîr şi'r-i belîği vardır.

Âhir Âl-i Osmân'dan karındaşı Sultân Bâyezîd Fransa kıralına elçi gönderüp Cem Şâh'ı taleb etdüklerinde Freng-i bed-reng hîle edüp Cem Şâh'a müşâbih bir sarışın âdemi zehirli ustura ile trâş edüp vechinin reng-i rûyı müteğayyir olup ma'nûkan herîfi katl edüp Cem Şâh Sa'dîsi muhallefâtlarından meşhûr-ı âfâk olan câm-ı Cem kim bâdesin nûş edüp sâkî eline câmı tehî verince yine leb-ber-leb olur bir mutalsam câm idi, anı ve beyâz tûtî ve sadrancbâz maymunu ve niçe bin zî-kıymet gûnâ-gûnu ve niçe bin mücelled kütüb-i mu'tebereleri na'ş-ı

Cem ile Sa‘dî Çelebi ve Haydar Çelebi'ye teslîm edüp Sultân Bâyezîd'e gönderdiler. Cem Sa‘dîsi bir ârif nüktedân, sâhib-i iz‘ân kimesne idi. Beyâz tûtîyi siyâha boyayup pâdişâh sağ olsun kelimâtların ta‘lîm edüp Cem [Sa‘dîsi] huzûr-ı pâdişâhîye na‘ş-ı Cem ile vardıkda cemî‘i muhallefâtların arz edüp der-hazîne etdiler. Ammâ Bâyezîd-i Velî;

"Kanı beyâz tûtî" deyü su’âl etdükde hemân tûtî-i gûyâ, pâdişâh sağ olsun [22] âyetin fesâhat üzre söyleyüp,

"Efendim Cem Şâh merhûm olup beyâz melek sûretinden çıkup siyâh mâtem donları geydim" dedükde Bâyezîd Hân'a bir bükâ ârız olup,

"Ya Sa‘dî, bu karındaşım Cem'i nice katl etdiler" dedikde Cem Sa‘dîsi eydir:

"Vallâhi pâdişâhım gerçi bâde-nûş idi, ammâ bu mutalsam câmdan gayrıdan içmezdi ve kâfirler ile ihtilât etmeyüp bir yere gitmezdi. Dâ’imâ ebyât-ı eş‘âr ile ilme meşgûl idi. Hikmet-i Bârî bir banoğlu berberi var idi, ol zehirli ustura ile Cem Şâh'ı trâş edüp yüzü ve gözü şişüp boğdular ve hakîr ile na‘şı ve muhallefâtların pâdişâhıma getirdim, vâkı‘-ı hâl budur" deyü i‘lâm etdi.

Pâdişâh na‘ş-ı Cem'i Bursa'da Murâd-ı Sânî ki Ebü'l-feth'in pederi, Bâyezîd-i Velî'nin dedesidir, anda defn olunmağı emr edüp na‘ş-ı Cem'i Bursa'ya götürüp Murâd-ı Sânî cenbinde defn etmeğe mezâr kazarken kubbe-i pür-envâr içinden bir sâ‘ika ve bir kıyâmet kopdu kim cümle huddâmlar firâr edüp üç gün ol âsitâneye bir ferd-i âferîde girmek muhâl oldu. Âhirü'l-emr yine Murâd-ı Sânî türbesi kurbünde Sultân Şehinşâh türbesine na‘ş-ı Cem Şâh deyü defn edüp bu vakâyi‘âtı Âsitâne'ye arz etdiler. Târîh-i fevt-i Şehzâde Cem Şâh:

Bahâr-ı devlet-i Cem çün hazânî yâft pîş ez-sayf
Resîd ez-gayb târîheş zi-dünyâ reft Cem vâ hayf.
Sene 800

On bir sene Mekke ve Medîne ve Yemen ve Aden ve Mısır ve Şâm ve Irâk ve Frengistân'ın İşpanya ve Fransa hudûdlarında seyâhat ***[29b]*** edüp karındaşı tîğdan halâs olup câm-ı Cem nûş ederken âhir câm-ı ecelden Cem nûş edüp mest [ü] medhûş-ı hakîkî oldu.

Ammâ Fransa zu‘munca "Zehirli mûs ile gayrı âdem trâş edüp reng-i vechi bozulup katl etdük ve Cem'dir deyü Rûm'a gönderdik ammâ hâlâ kırallarımız Cem neslindendir kim Selîm-i Evvel'de Cem Şâh Fransa kıralı oldu" derler. Hakîkat böyle şeytanatları olmasa Bâyezîd Hân tarafından fermân sâdır olunca Sa‘dî Çelebi'[n]in ve Haydar Çelebi'[n]in huzûrunda niçün şehîd etmeyüp zehirli ustura ile hîle etdiler. Bundan bir hîle olmak fehm olunur kim gayrı kefere katl etmiş olalar. Ve bir âdil-i şâhid dahi oldur kim Bursa'da Gâzî Murâd Hân türbesine na‘ş-ı Cem'dir deyü defn edelim derken ol gâzî pâdişâh bi-emrillâh kabûl etmeyüp âhir gayrı yere defn etdiler. Bu dahi bir alâmetdir.

Hattâ hakîr yetmiş üç târîhinde Uyvar kal‘ası fethinde bulunup yetmiş dördde sulh içün elçi Mehemmed Paşa ile Alaman diyârında Nemse çâsârına varup anın papinta hattıyla

kâfiristânın yedi kırallık yerin üç yılda geşt [ü] güzâr ederken Dış Fransa ta‘bîr etdükleri ki yeni dünyânın cânib-i şarkîsinde bahr-i Okyûnûs kenârında Donkarkız vilâyetine kadem basup yetmiş beş Ramazân-ı şerîfinin sıyâmın anda edâ ederken ba‘zı söz anlar tevârîh-şinâs papaslar ile ülfet ederken esnâ-yı kelâmda Âl-i Osmân devletin söyleşerek Fransa Cem Şâh'ın ahvâlâtların su’âl etdim, anlar eyitdiler:

"Kaçan kim Osmânlı'dan Cem Şâh'ın katline fermân geldükde Osmânlı'nın mahkûmu olmamak içün Osmânlı'ya nisbeten ve Cem Şâh kendü kızları evlâdı olduğu ecilden Cem Şâh'a merhamet edüp Cem'e müşâbih gayrı âdemi zehirleyüp na‘ş-ı Cem'dir deyü İslâmbol'a gönderdiler. Sonra Cem Şâh Tış Fransa vilâyetine müstakil pâdişâh olup sizin Sultân Selîm Mısır'ı feth etdükde beri tarafdan azîm hedâyâlar ile Cem Kıral, Sultân Selîm'e gazân mübârek ola, deyü nâmeler ile hedâyâlar gönderdi. Hâlâ Fransa kıralları Cem Kıral neslindendir. Ve Fransa'nın Âl-i Osmân ile karâbeti Bâyezîd Hân'ın vâlidesi ve Cem Kıral zürriyeti olması cihet iledir" {deyü} bu tahkîkleri etdiler.

"Ve hâlâ Cem Kıral, Paris şehrinin hâricinde bir bâğ-ı İrem-misâl mesîregâhda bir kubbe-i zeberced [ü] mînâ içinde medfûndur ve cemî‘i müselmân tevâbi‘leri ve gayr-ı üsârâları anda defn ederler" deyü nakl etdiler.

Hakkâ ki Fransa'nın Âl-i Osmân'a karâbeti Ebü'l-feth'in hâtûnu takrîbiyledir kim Âl-i Osmân dîvânında cemî‘i elçiler cem‘ oldukda Hind ü Sind ve Habeş ve Yemen ve Irâk ve Özbek ve Dağıstân ve Tatar Hân ve Fes ü Merânkûş pâdişâhlarının elçileri altına oturur, zîrâ anlar İslâm pâdişâhlarıdır, hattâ Fransa elçisi Acem elçisinin üzerine tasaddur edüp alt yanına Acem, dahi alt yanına Nems[e] elçisi oturup Acem elçisi iki kefere mâbeyninde kalırdı.

Fâtih-i Bağdâd Râbi‘ Murâd Hân, bu tertîbe rızâ vermeyüp cümle elçiye mukâbil Fransa {elçisi} meks etdirdi. Bu kerre Maskov elçisi şehinşâh elçisi iddi‘âsında olup Nemse elçisinin alt yanında oturmağı kabûl etmeyüp bi'z-zarûrî Acem elçisinin alt yanında oturdu. Hâlâ Fransa kıralının mu‘azzez ü mükerrem olması Bâyezîd-i Velî'nin vâlidesi takrîbiyledir, *ve's-selâm.*

El-kelâm yecirrü'l-kelâm fehvâsınca söz sözü açup ezîn-cânib yine Kostantîn kal‘asının sadedine gelelim. Çünkim Sultân Mehemmed Hân Gâzî Fransa kıralının kızın mâl-ı ganâyimden alup cümle guzâtın re’yiyle Akşemseddîn hazretlerine emânet koyup kendüler ol mâl-ı ganâyiminden asker-i İslâm'a bezl ederek kal‘anın cânib-i erba‘asın deverân edüp guzât-ı müslimîne takviyet verirdi.

Âhirü'l-emr ellinci gün kim oldu, ol ân kal‘a içinden bir feza‘ u çeza‘ zâhir olup kıyâmet kopdu. Hemân ol ân niçe bin bî-edyân küffâr-ı Hıristiyan zî-kıymet eşyâları ile burc [u] bârûlar üzre beyâz vere bayrakları diküp "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘ayı vere ile teslîm edüp cümle küffâr bir gün mehil alup berren ve bahren her biri birer diyâra ve deyre ve îre gitdiler. Meğer kal‘a içre melâmiyyûndan Yâvedûd Sultân merhûm olunca küffârın başına kıyâmet kopup kal‘ayı emân ile verüp deryâ-misâl asker-i İslâm sadâ-yı Allâh Allâh {ile} şehr-i İslâmbol'un cânib-i selâsından asker-i bî-pâyân yürüyüş edüp mâl-ı ganâyim almağa şürû‘ etdüklerinde Koca Ebü'l-feth örf-i ***[30a]*** izâfetiyle ayağında âsumânî çizmesiyle katıra süvâr olup

elinde seyf-i Muhammedîyi kaldırup,

"Koma gâzîler, hamd-i Hudâ fâtih-i Kostantıniyye oldunuz" deyü pür-silâh yetmiş seksen bin güzîde asker ile Kostantîn sarâyına varup kabz edecek mahalde sarâya niçe bin küffâr cem‘ olup ceng-i azîm ile sarây feth olup ol arbede esnâsında Kostantîn kıral katl olunup lâşesin sâ’ir emânlı îmânsız küffârlar Sulu Manastır'da lahd etdiler. Sarây-ı Kıral'da ol kadar mâl-ı hazâyin bulundu kim hisâbın Hudâ-yı Müte‘âl bilür. Zîrâ bu Kostantîn bâzergân ve ankâ idi. Tokuzuncu kerrede İslâmbol'u binâ ve itmâm eden Kostantîn'dir. Âhir Âl-i Osmân'a verüp tamâm eden yine Tekur Kostantîn'dir.

Andan Ebü'l-feth teberrüken iki rek‘at salât-ı hâcet kılmağa Ayasofya deyrine girmeğe kasd edince içinde ve cânib-i erba‘asında sâkin olan on iki bin ruhbân Ayasofya'ya kapanup dam u bâmlardan ve kulle çanlar[ın]dan asâkir-i İslâm'a zemberek ve neft ü katrân yağdırup alarka etdiler.

Hemân Ebü'l-feth asâkir-i İslâm ile Ayasofya deyrine sarıca arı gibi sarılup üç gün üç gece ceng-i azîm olup elli üçüncü günde Ayasofya-i Kebîr feth olup ibtidâ Sultân Mehemmed Ayasofya içre girüp niçe ruhbânı katl edüp elindeki livâ-yı Resûlullâhı mihrâb mahalline diküp ibtidâ ezân-ı Muhammedî'yi Sultân Mehemmed tilâvet edüp sâ’ir guzât-ı müslimîn ruhbânıyâna kılıç urup derûn-ı Ayasofya hûn-ı müşrikîn ile mâl-â-mâl oldu. Hemân Ebü'l-feth Gâzî dal-tîrkeş olup alâmetim olsun içün bir hadeng-i çâr-cenâh Ayasofya kubbesinin tâ ortasına atdı. Hâlâ alâmet-i tîr-i Mehemmed Hân nümâyândır. Ve bir hünkâr solağı sol eliyle bir kâfîri katl edüp sağ elin kâfirin kanına bulayup Sultân Mehemmed'in huzûrunda bir pertâb edüp elinin kızıl kanın bir beyâz mermere sürüp pençe nakşı edüp alâmet etdi. Hâlâ ol kanlı solak pençesi türbe kapusundan içre girdikde karşu köşede beş âdem kaddi bâlâda bir pençe-i kebîr-i sâhib-dilîr zâhir ü bâhirdir. Andan,

{**Menâkıb-ı Yâvedûd Sultân**}: Sultân Mehemmed Ayasofya'yı seyr [ü] temâşâ edüp deverân ederken Terlerdirek nâm bir mahalde bir nûr-ı ilâhî berk urur görüp üzerine vardılar, gördiler kim bir nûr-ı ilâhî beyâz vücûd-ı şerîf kıbleye müteveccih olup yatır. Gördüler kim sadr-ı münevverinde kırmızı et ile Yâvedûd ismi yazılmış, hemân Akşemseddîn ve Sivasî Kara Şemseddîn ve yetmiş aded kibâr-ı evliyâullâh buyurdular kim,

"İşte pâdişâhım İslâmbol'un elli günde feth olmasına bâ‘is bunlar idi kim hikmetullâh ile İslâmbol'un fethini ellinci günde ricâ edüp ol gün rûh teslîm eden bu mecâzibûndur kim mukaddemâ pâdişâhımı âgâh etmişdik" dediler.

Hemân cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve fuzalâ cesed-i şerîfini gasl etmek murâd edindikleri mahalde Ayasofya'nın Terlerdirek küncinden bir sadâ zâhir olup, "Merhûm u mağsûldur, hemân defn edün" deyü nidâ gelince cümle hâzırûn dembeste ve hayrân oldular. Andan cümle meşâyihân Yâvedûd Sultân'ın na‘ş-ı şerîfin tâbûta koyup Şehîdkapu'sunda defn etmek murâd edinüp bi'z-zarûrî tâbûtu götürenler kendülerin Emînönü iskelesi'nde bulup andan bir kayığa süvâr olup berk-i hâtif gibi kayık kürek çekmeden ve yelken açmadan Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri kurbünde karâr edüp hemân tâbût kayıkdan bi-emrillâh çıkup ol mahalde kazılmış bir

mezârda tâbût durup ardı sıra cümle guzât ve ulemâlar varup istimâ‘ etdiler kim mezkûr kabirden Yâvedûd ismi istima‘ olunurdu. Cümle ulemâ ve sulehâ na‘ş-ı şerîfi ol kabr içre defn edüp gitdiler. Anıniçün ol kabr-i şerîfe hâlâ türbe-i Yâvedûd iskelesi derler *ve's-selâm ve Rahmetullâhi aleyhi ale'd-devâm.*

Hamd-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ol Hâlık-ı kevn [ü] mekâna olsun kim her emrin tedbîrinde birer hükm-i ezelîsi vardır kim selâtîn-i İslâm-ı Âl-i Osmâniyân es-sultân ibn ü's-sultân es-sultân Ebü'l-feth Gâzî Mehemmed Hân *tâbe serâhüm ve ce‘alallâhu el-firdevse mesvâhüm* hazretleri İslâmbol'u feth edince [23] sıfat-ı kâşifesinin hurûfu târîh-i fethine mutâbık olan dârü's-saltanati ***[30b]*** 'l-aliyye Kostantıniyetü'l-mahmiyye *hamâhallâhu an ru‘bu'l-beliyye* Sultân-ı mûmâ-ileyh hazretleri Akşemseddîn hazretlerinin mukaddemâ fethini ve vakt [u] sâ‘ati ve derîcesiyle fethin ta‘yîn etdüği günlerde bi-emrillâh feth oldu kim hicret-i nebeviyyenin sene 857 târîhi mâh-ı Cemâzilâhiresinin yigirminci günü kim yevm-i erba‘ada feth olunduğu mâh-ı Temmûz'un on ikinci günü idi.

Feth [u] fütûhuna niçe şu‘arâ ve ulemâ târîhler bulmuşlardır, ammâ Kur’ân-ı azîm'de bulunan Târîh: [24] ve [26] lafzı târîh vakı‘ olmuşdur.

Târîh-i diğer:

Ehl-i İslâm etdi İslâmbol'u feth.

Târîh-i musanna‘:

Feth olduğu İslâmbol yârâna alâmetdir.
Târîhini yazmışlar, küffâra kıyâmetdir. Sene 857

Merkûm târîhleri sa‘d sâ‘atinde Mehemmed Hân İslâmbol'a kadem basdığıyçün efvâh-ı nâsda İslâmbol içre ol güne yevm-i kudûm derlerdi. Hamd-i Hudâ taht-ı evvel Bursa, taht-ı sânî Edirne, taht-ı sâlis Kostantıniyye olup bu sevâd-ı dil-küşâ ve medîne-i bisât-fezâ imârât-ı fâhire ile yevmen fe-yevmen reşk-i cennet-i ulyâ ve ebniye-i âliye ile şey’en fe-şeyen nâdire-i dünyâ olmuşdur.

Ammâ Ebü'l-feth Gâzî Ayasofya ismiyle müsemmâ kenîseyi temâşâ etdükde gördü kim bu makâm bir binâ-yı azîm ve bünyân-ı metîn-i kadîmdir ki mühendis-i hired [u] hurdedân ve mi‘mâr Ağnados nâm tab‘-ı selîm [u] sâhib-iz‘ân bu binânın metâneti erkânında hayrân ve bu bünyânın tarh-ı esâs ve ref‘-i kubbesin gören vâlih [ü] ser-gerdân olur. Hemân Gâzî Mehemmed Hân bu mâ‘bed-i kadîmi telvîsât [u] müzahrafât-ı hûn-ı keşîşândan ve esnâm [u] evsândan derûn-ı deyri tathîr edüp niçe bin yerde amberdânlar ve micmerdânlar ile ûd [u] amberler yakup câmi‘ içre guzât-ı müslimînin demâğları mu‘attar olup ân-ı sâ‘atde bir müfîd ü muhtasar mihrâb ü minber ve mahfil ü minâre ile ol makâm-ı behişt-irtisâmı ibret-nümâ-yı huld-ı berîn bir câmi‘-i müslimîn edüp ibtidâ yevm-i cum‘ada cemî‘i guzât-ı müslimîn hâzır olup salâlar kırâ’at olunup mü’ezzinân [27] âyetin savt-ı hazîn ile âgâze edince hemân Akşems[eddîn] ve Kara Şemseddîn hazretleri kalkup Sultân Mehemmed'in koltuğuna girüp Akşemseddîn imâmesin

Ebü'l-feth'in ser-i sa‘âdetine geydirip imâmesi üzre bir ablak turna teli sokup ve eline bir uryân kılıç verüp sağ tarafında Akşemseddîn, sol tarafında Kara Şemseddîn ta‘zîm [u] tekrîm ile Mehemmed Hân'ı minbere çıkarup dâvûdî bülend âvâz ile *Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn* deyince cümle guzât-ı müslimîne bir hâlet el verüp bir gırîv ü feryâd-ı şâdumânî etdiler. Kâ‘ide-i uslûb-ı hatîb üzre hutbeyi edâ edüp nüzûl etdükde teberrüken ve teyemmünen Akşemseddîn hazretleri Sultân Mehemmed Hân'dan me’zûn olup imâmet etdi.

Ol cum‘a Ayasofya'nın zîr-i zemînlerinde pinhân olan bıtrîk ve kıssîsden üç bin ruhbân şeref-i İslâm ile müşerref olup üç yüz yaşında bir papasın ismini Baba Mehemmed kodular. Mihrâbın sağındaki muzlim künc Hazret-i Süleymân'ın ibtidâ binâ etdüği ma‘bed-i kadîmdir deyü Baba Mehemmed gösterüp Ebü'l-feth ibtidâ anda iki rek‘at sâlât-ı hâcet kılup inkırâzu'd-devrân ma‘mûr [u] âbâdan ola deyü du‘â edüp ol mahallin zîr-i zemîninden bir hafta kâmil niçe {bin} deve yükü mâl-ı Tâkyânûs-ı okyûnûs çıkarup kıral hazînesine ve Tershâne bâğçesine taşıdılar. Ba‘dehu,

{**Der-sitâyiş-i feth-i Okmeydânı**}: Mehemmed Hân cemî‘i guzât-ı müslimîne cümle mâl-ı ganâyimi tahmîl edüp ve Ayasofya içre mücevher putlardan Vüdd ve Yağûs {ve Ya‘ûk ve Süvvâ‘ ve Nesir misilli putlarla} Tershâne Bâğçesi'ne varup andan putları Okmeydânı'nda nişângâh edüp cümle guzât-ı müslimîn putlara oklar atdılar. Hâlâ kemânkeşânlar mâbeyninde puta oku ta‘bîr etdükleri sehm ol hadengdir kim ilâ-hâze'l-ân puta oku derler. Hattâ ol putun pâreleri Sultân Ahmed Hân asrına gelince durduğu muhakkakdır.

Bir putun ismine Âzmâyiş dediler kim lodos cânibine koyup yıldız rûzgârıyla ana ok atarlardı. Hâlâ ol câ-yı ma‘hûda Tozkoparan Ayağı derler.

Ve bir puta heki dediler. Hâsköy tarafına koyup şimâlden ok atdılar. Hâlâ ol tîre heki derler.

Ve bir puta Peşrev dediler, yıldız cânibine koyup kıbleden ok atarlardı. Hâlâ ol nâveke peşrev derler. Beş dirhemi sekiz yüz gez menzil seğirdir.

Ve bir puta Peleng dediler, cânib-i garba konulup cânib-i şarkdan sûfâr-ı Moğolî atılırdı. Hâlâ cümle tîr-endâzân mâbeyninde ol tîre peleng derler.

Hâsıl-ı kelâm Okmeydânı'nın cânib-i erba‘asına on iki gûne ***[31a]*** putları koyup on iki gûne sehm-i zenbûr ile mezkûr putlara tîr-i bârân edüp cümle yârân-ı gâziyân pîr-i atıcıyân Hazret-i Sa‘d-ı Vakkâs rûhunu şâdân eylediler. İle'l-ân ta‘tîl günleri ahâlî-yi İslâmbol ol âyîn üzre Okmeydânı'na giderler.

Andan Sultân Mehemmed Hân Tershâne Bâğçesi'ne gelüp üç gün üç gece cemî‘i guzât-ı müslimîne it‘âm-ı âm edüp summât-ı Muhammedîler edüp bizzât kendüler etek der-miyân edüp çâşnigîrbaşı-misâl kemerinde peştemâl ile cümle guzâta nân ü nemek yemek gerek dahı ne gerek deyü hûn-ı beyâz bezl edüp ba‘de't-ta‘âm ser-i kârda olan ulemâ-yı fuzalâların dest-i şerîflerine ibrîk ile su döküp tâ bu mertebe kesr-i nefs eyleyüp üç gün üç gece hidmet eyledi.

Der-beyân-ı taksîm-i mâl-ı ganâyim: Üç gün üç gece ziyâfetlerden sonra cemî‘i askerî tâ’ifesinin ağavâtları ve küttâbları ve üç defterdâr-ı pâdişâhî cem‘ olunup mukaddemâ rû-yı deryâda alınan Fransa kıralının yigirmi gemi mâl-â-mâl ve bî-hisâb mâl [u] menâli Tershâne bâğçesinde dağlar gibi küme küme alâhide alâhide yığdılar. Ve İslâm ile müşerref olan Baba Mehemmed'in Ayasofya'da Hazret-i Süleymân'ın gösterdiği kenzin mâlını dağlar gibi püşte püşte öbek öbek yığdılar. Ve İslâmbol içre yedi bin deyr-i manastır ve sarâylardan alınan mâl-ı ganâyimleri Tershâne bâğının dıraht-ı müntehâlarına berâber yığup defter ile ibtidâ asker-i İslâm içre hidmet eden hukemâ ve kehhâl ve cerrâha ve gassâle ve gûr kazanlara ihsân etdiler.

Andan şürefâya, andan ulemâ ve sulehâya, andan e’imme ve hutebâ ve meşâyihîne, andan mollâ ve kadılara, andan serdengeçdi gâzîlere ve andan kırda gemi çeken azebistâna Levend Çiftliği nâm belîdeyi anlara ihsân edüp anıniçün Levend Çiftliği ismiyle müssemmâdır.

Andan yeniçeriyâna, andan sipâha ve andan zâ‘im [ü] zü‘amâya, andan topcuya ve cebeciye ve lağımcıya ve eşkinci tâ’ifesine, andan at kuluna, andan orducıyâna ve'l-hâsıl yüz yetmiş bin âdeme birer arakiyye mâl ve sâ’ir menâlden gayrı altmış üç bin hâne ihsân olunduğu defter olunmuşdur kim bir pâdişâh-ı zevi'l-iktidâr asrında olmamışdır.

Cümle guzât-ı müslimîn dahi ahz [ü] kabz eyledikleri gazâ mâlından alâ mâ farazallâh öşr-i ömrî-i pâdişâha verüp cümle üsârâdan da [penc] yek-i sultânî üç bin sekiz yüz esîr pâdişâhın hissesine düşdü.

Ve yigirmi bin kîse zeheb-i Tâkyânûsî ve Yanko ibn Mâdyânî düşdü. Ve üç bin sarây ve iki bedâsten ve yedi bin dekâkîn dahi düşdü. Ve Ayasofya câmi‘iyle yedi deyr-i azîmi dahi Sultân Mehemmed'e verdiler.

Ve Sultân Mehemmed üzre cümle guzât Yeni sarây içün yevmiyye biner akçe icâre yazdılar. Bir Yahûdî bin bir akçe deyüp katl olundu.

Karaman semtinde üç yüz sarây-ı âlîyi ulemâya, yüz altmış iki sarây yeniçerilere, yetmiş sarây yetmiş vezîre ve yedi sarây yedi kubbe vezîrine, ve'l-hâsıl bu tertîb üzre nefs-i İslâmbol içre olan imâretleri cümle gazâda hâzır olanlara tevzî‘ olunup guzât dahi Fransa kıralının mukaddemâ zikri münâsebetiyle sebkat eden kıralın kızın pâdişâha verüp iskât-ı hak etdiler. Ve pâdişâha ve dîn-i mübîne hayr du‘â etdiler. Hemân Akşemseddîn hazretleri ayağ üzre kalkup eydir:

"Ey guzât-ı müslimîn bilin, âgâh olun kim cümlenizin hakkında ol âhir zamân peygamberi ol server-i kâ’inât ve ol mefhar-i mevcûdât buyururlar, [28] buyurmuşlardır. İmdi inşâ’allâh cümleniz ve cümlemiz mağfûrdur. Ammâ bu gazâ mâlın israf etmeyüp İslâmbol içre hayrât [u] hasenât edüp pâdişâhınıza itâ‘at eyleniz. Osmâncık'dan bu âna gelince pâdişâhlarınıza beğ derdiniz, şimdengerü sultân deyin. Ve etek der-miyân edüp ziyâfetde size hidmet edüp ekmek bezl etdüğiyçün hûn ekmekdir, hûnkârdın" deyü pâdişâhın başına iki çatal ablak sorgucu takup,

"Pâdişâhım henüz Âl-i Osmâniyân'ın âb-ı rûyı oldun, hemân mücâhidün fî-sebîlillâh ol"

deyü gülbâng-i Muhammedî çeküp cümle guzât-ı müslimîn İslâmbol içre müstevlî olup amâristân etmeğe şürû‘ eylediler. {Ve Akşemseddîn ve gayrı kibâr-ı evliyâların izn-i şerîfleri ile sikke-i Âl-i Osmân'da es-sultân ibn ü's-sultân es-sultân Mehemmed Hân ibn Murâd Hân azze nasruhu duribe Kostantıniyye sene 857 târîhi tahrîr olundu}.

Ertesi gün ale's-sabâh Sultân Mehemmed haremden çıkup Akşemseddîn ile Tershâne Bâğı'nda müşerref oldukda Akşemseddîn buyurdular kim;

"Pâdişâhım bu gece pişmiş helvâ yediniz mi?" deyince Ebü'l-feth "Hayır yemedik" dedi. Akşems[eddîn] buyurdular kim;

"Ya biz size şehr-i ***[31b]*** Ma‘nisa'da hâkim iken Akka kal‘asın küffâr aldığına gam yemen İslâmbol'u feth etdiğiniz günler pişmiş helvâ yersiz dediğim işte bu gece Fransa kıralı kızının bekâretin izâle edüp helvâsın yediniz" der.

"Ve ol duhterin ismi Akîde Hânım olsun ve ol duhter-i nâ-şüküftenin bekâretin izâle etdiği[ni]z içün size biz dahi hünkâr dedik" deyü bu gûne latîfe kelimâtlar eder. Ve,

"Fetih günleri ol asırda size adâlet eylen buyurduk idi. Şimdi gerekdir kim şimdi bu size hâsekî olan Akîde Hânım ile cevârîliğe gelen üç bin ümmet-i Muhammed duhter-i nûr-ahterlerin bir ferde vaz‘-ı yed etdirmeyüp Akka ve Gazze ve Remle ve Havrân diyârlarına bu bâkirelerin isim [ve] resimleri ile deftere kayd edüp ol defterleri vilâyetlerin gönderüp cümlesinin peder ü mâderlerini İslâmbol'a getirüp rızâ-yı vâlideynleri ile her birin birer guzât-ı müslimîne akd-i nikâh edüp İslâmbol şehrin amâr edesiz" dedikde Akşemseddîn'in bu re’y [ü] tedbîriyle her diyâra âdemler gidüp ân-ı zamânda cümle bâkirelerin on bin mikdârı peder ü mâder ve akrabâ vü ta‘allukâtları gelüp üç bin bâkire üç bin bahâdırâna izn-i şer‘ile verüp azîm sûrlar edüp İslâmbol amâr oldu.

Andan Anatolu'da ve Rûmeli'nde cemî‘i eyâlet sâhibi vüzerâlara emr-i şerîfler pârekende ve perîşân olup vilâyet vilâyet İslâmbol'a benî âdem sürdüler.

Evvelâ Rûmeli'nden Üsküb halkın Üsküblü mahallesine, Yenişehir halkın Yeni Mahalle'ye, Sofya halkın Ayasofya'ya, Mora Urumların Fenerkapusuna ve Selânik Yahûdîlerinin elli cemâ‘atin Tekur Sarâyı'na ve Şuhûdkapusu cânibine kodular. Anıniçün Çufudkapusu derler. Anatolu cânibinden Aksarâylıyı Aksarây mahallesine, Akka ve Gazze ve Remle'den gelen Arabistân kavmin Tahta'l-kal‘a'ya, Acem'den geleni Mahmûdpaşa kurbünde Hoca Hânı'na, Balat şehrinden gelen Çingâneleri Balat mahallesine, Akılbend'den gelen uluç âdemlerin Akılbend mahallesine, Ârnâbûd kavmin Silivrikapusuna, Sıfet Yahûdîlerin Hâsköy'e, Anatolu Etrâkların Üsküdar'a, Tokat ve Sivas Ermenîlerin Sulu Manastır'a, Ma‘nisalıyı Ma‘cûncu mahallesine, Eğirdir ve İğdirlileri Eğrikapu'ya, Bursalıları Eyyûb Sultân'a, Karamanlıları Büyük Karaman'a, Konyalıları Küçük Karaman'a, Tirelileri Vefâ'ya, Çehârşembe ovası halkı Çârşanbabâzârı'na, Kastamonu kavmin Kazancılar mahallesine, Tarabefsûnlu Lazları Bâyezîd Hân câmi‘i yerine, Gelibolu kavmin Tershâne'ye ve İzmir kavmin Büyük Galata'ya ve Freng kavmin Küçük Galata'ya ve Sinop ve Samsun kavmin Tophâne'ye, ve'l-hâsıl ol asırda dest-i Âl-i Osmân'da ne kadar şehr-i

azîmler var ise cümlesinden ümmet-i Muhammed'i ehl [ü] iyâlleri ile İslâmbol'a getirüp i‘zâz [u] ikrâm edüp ma‘mûr [u] âbâdan etdiler. Anıniçün İslâmı bol ismiyle müsemmâ olup ile'l-ân gulgule-i Rûm, velvele-i Rûm, tantana-i Rûm oldu.

Hikmet-i Hudâ İslâmbol feth olduğu günler mâh-ı temmûz idi. Ol günler kim deryâya niçe bin şühedâların hûnu dökülüp kırmızı oldu. Hâlâ ol feth günleri mâh-ı temmûz olunca deryânın reng-i rûyı müteğayyir olup her yıl kırk gün kâmil Ebû Ensârîkapusu'ndan tâ Şehîdkapusu'na varınca rû-yı deryâ kırmızı kan gibi olur. Acîb ü garîb sırr-ı Hudâ'dır. *İnnallâhe alâ külli şey’in kadîr.*

On ikinci fasıl
Evsâf-ı Âsitâne-i Dârü's-sa‘âde Sarây-ı cedîd Misâl-i kal‘a-i hadîd

Çünkim Ebü'l-feth Gâzî bu kadar mâl-ı ganâyime mâlik olup evvelâ pâdişâhlar[a] lâzım olan bir süknâdır deyü üç bin kîse mâl harc edüp yeni sarây bünyâd etdüğine târîh düşmüşdür. Güfte-i Şâ‘ir Ahmed Paşa:

Bünyâd-ı sarâyı ki budur ahsen-i târîh
Kim ede mübârek tapuna hayy-i tüvânâ {galat}.
Sene 838

Târîh-i diğer:

İbtidâ binâ ekkedallâhu bünyânehâ {beyt} {galat}.
Sene (---)

Ve târîh-i intihâ-i imâret:

Şeyyede şeyyedallâhu erkânehâ {galat}.
Sene 872

Bu târîhler Bâb-ı hümâyûn üzre tahrîr olunmuşdur. Ve dahi atebe-i ulyânın tâkı altında mermer-i hâm üzre müzehheb celî hat ile târîhdir:

Halledallâhu azze sâhibuhu.
Sene 872

tahrîr olunmuşdur. Üstâd-ı Ferhâd-pîşe eyle bir Sarây-ı cedîd inşâ etmişdir kim devr-i Âdem'den beri ilm-i mi'mârîde mühendisân-ı âlem eyle bir sarây-ı ferah-fezâ inşâ etmemişdir. Ve seyyâhân-ı âlem bu atlas-ı gerdûnde nazîrin görmemişdir. Zîrâ leb-i deryâya vâkı' olup iki cânibi deryâ, şimâlî tarafı Karadeniz, cânib-i şarkîsi Akdeniz ve cenûbî tarafı ***[32a]*** Ayasofya câmi'idir kim merece'l-bahreyne vâkı' olmuş {bir şehirdir}.

ibtidâ bânîsi Hazret-i Süleymân ve sâniyen İskender-i Zülkarneyn'dir. Ammâ bu sarây-ı hoş-hevâyı Ebü'l-feth binâ etdükde mülûk-i seleflerin âsâr-ı azîmlerinden sonra yetmiş aded maksûre-i şâhâne ve müte'addid dîvânhâne ve helvâhâne ve matbahhâne ve habbâzhâne ve tîmârhâne ve cebehâne ve hasırhâne ve odun anbârı ve alef anbârı ve ıstabl-ı hâssa-i bîrûn ve ıstabl-ı hâssa-i enderûn ve ıstabl-ı meydân-ı Vefâ âhûr-ı azîmler etdi kim gûyâ her biri ıstabl-ı Anterdir.

Ve kilar-ı hâssa-i bîrûn ve kilar-ı hâssa-i enderûn ve kilar-ı terekeciyân-ı bîrûn bu tahrîr olunan âsâr-ı gûnâ-gûnun cânib-i erba'asına *İremezâtü'l-imâd* misilli bir bâğ-ı İrem inşâ edüp yigirmi bin serv [ü] çınâr ve bîd-i sernigûn ve ar'ar ve sanavber ve şimşâd misilli nahl-i nevresleri tertîb üzre diküp mâbeynlerine niçe kerre yüz bin şecere-i müsmirâtın envâ'ın diküp bir murgzâr-ı lâle ızâr cân fezâ bâğçe oldu kim ilâ hâze'l-ân ravza-i bâğ-ı cinândan nişân verir.

Bu hadîka-i müzeyyenenin tâ vasatında bir püşte-i dil-küşâ ve bir mürtefi' zemîn-i hoş-hevâ üzre kendülere mahsûs kırk aded kâşî-i Çîn ile hâsodalar binâ etdi. Ve Bâb-ı Sa'âdet'in iç yüzünde bir arz odası binâ etdi kim gûyâ kasr-ı Havernakdır.

Ve bir Atmeydânı cirminde bir havlı-yı ferah-fezânın cânib-i şarkında bir hammâm-ı latîf ana muttasıl hazîne-i hâssa ve ana muttasıl kuşhâne ve ana muttasıl kilar odası andan hazîne odası andan hâsodası [andan] {Hünkâr câmi'i} andan doğancılar odası andan küçük oda andan büyük oda andan seferliler andan külhan odası andan büyük oda mescidi andan meşkhâne andan yine hammâma gelince bu meydânın etrâfında mezkûr hâsodalar ile ma'mûr [u] âbâdân edüp cümle odalarda üç bin zer-i zîvere gark olmuş zerdûz tâclı gül pîrehenli Yûsuf-çehre gılmân-ı hâssa ile mâl-â-mâl edüp her biri devâm-ı devlet-i pâdişâhî ed'iyesine müdâvemetde olup hidmet-i şehriyârî ile ber-hordâr [u] behre-mend olmada idiler.

Ammâ bu sarâyda harem bünyâd olmamışdır. Ba‘dehu Süleymân Hân asrında harem binâ olunup bir oda tavâşî ağalar ve bir oda teberdâr[â]n-ı hâssa ve bir adâlet köşkü bir dîvânhâne bünyâd olunup yedi vezîr-i sâhib-tedbîr haftada dörd gün dîvân olmak kânûn-ı pâdişâhî oldu.

Ve bu merkûm sarây-ı âlînin cânib-i erba‘asındaki kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn üç yüz altmış altı burc [u] bârû ile ve on iki bin dendân-ı beden ile itmâm bulup kal‘a-i üstüvâr olmuşdur kim cemî‘i dâr-ı diyârda misli binâ olunmamışdır. Dâ’iren-mâdâr şekl-i murabba‘ı Yeni Sarây'ın cirmi altı bin beş yüz adımdır. Ve cümle on altı sağîr ü kebîr bâb-ı hâssalardır.

Ve bu tahrîr olunan sarây-ı pâdişâhî içre cümle askeri ve huddâmân-ı gılmândan ve teberdârân-ı hâssa ve âşbâzân ve helvâcıyân ve habbâzân [ve] acemî hasırcıyân ve ağayân-ı tavâşî-yı beyâz ve ağayân-ı tavâşî-yı esvedân ve hüddâmân-ı bevvâbân ve mu‘allimân [ve] cellâdân ve hüddâmân-ı ıstabl-ı hâssa ve on iki bin bostâncıyân-ı hâssa ile cümle bu sarây-ı cedîd içinde kırk bin ma‘dûd nüfûs-ı cân hisâb olunmuşdur kim hâlâ tahrîr ü tavsîfinde lisân kâsır bir sarây-ı ravza-i Rıdvân'dır. *Ammerehullâh*.

On üçüncü fasıl
Sarây-ı atîki binâ etdüğin beyân eder

Yine Sultân Mehemmed Hân Gâzî harem-i muhterem olmak içün İslâmbol'un Karadeniz tarafına ve Galata halîcine nâzır bir mürtefi‘ arz-ı hevâdâr üzre Pozantin Kıral binâsı bir deyr-i kadîm var idi kim cânib-i erba‘ası sûr-misâl beden beden bir dîvâr-ı üstüvâr idi. Bu deyrin cânib-i erba‘ası eyle çemenzâr ve hıyâbân-ı koyah etd[i] kim Cenâb-ı İzzet ber-hevâ tayerân eden ve ber-zemîn seyrân eden hûş-ı tuyûrun ve hayvânât-ı gûnâ-gûnun envâ‘ı ol dırahtistân içre mevcûd idi. Ol deyr içre Pozantin ve Kostantîn asrında on iki bin kıssîs râhib ü râhibe sâhib-i riyâzet kefere-i dalâlet-âyîn var idi.

Sebeb-i imâreti ol idi kim Hazret-i Îsâ halîfelerinden Havâriyyûn Şem‘ûn İslâmbol'a gelüp ol câ-yı ferah-fezâda ibâdete meşgûl olup cemî‘i vahşî hayvânâtlar ile hüsn-i ülfet edüp ol mahlûklara su vermek içün zemîni hafr edüp ol kazdığı yerden bir âb-ı hayvân zâhir oldu kim hakkâ âb-ı ***[32b]*** hayvân olup cümle hayvânât andan def‘-i atşân edüp ba‘dehu Şem‘ûn Halîfe ol câ-yı ma‘hûdda bir ma‘bed-i muhtasar bir ibâdethâne edüp mürûr-ı eyyâmdan sonra Pozantin Kıral ol uyûn-ı câriye üzre mezkûr deyr-i kebîri binâ etdi.

Ba‘dehu Ebü'l-feth ol deyri münhedim edüp zemînine Eski Sarây'ı sene *semâne ve hamsîn [ve] semâne mi’e*de [858] şürû‘ edüp sene *isnâ ve sittîn ve semâne mi’e*de [862] itmâm bulup burc [u] bârûsuz ve dendân-ı bedensiz ve etrâf[ı] handaksız bir sûrdur. Ammâ gâyet metânet üzre binâ olunup cümle dîvâr üzre rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Ol asırda dâ’iren-mâdâr cirmi on iki bin arşın idi. Ve şekl-i murabba‘ kârgîr-binâdır. Bir rüknü Sultân Bâyezîd Kazancıları köşesinden tâ Miskî Sâbûnî Bâbı'na müntehî idi.

Andan bir köşesi tâ Dellâk Mustafâ Paşa sarâyında nihâyet bulurdu. Andan bir rüknü Küçükbâzâr seddi ve sarnıcı üzre karâr bulmuş idi. Hâlâ Yeniçeri Ağası sarâyı ve Siyâvuş Paşa sarâyı zemîni mezkûr Sarây-ı Atîk yerinde idi.

Ve andan bir köşesi tâ Tahta'l-kal‘a üstündeki sedden ubûr edüp tâ yine Kazancı tâcirleri köşesine gelince bir sarây-ı azîm inşâ edüp içinde gûnâ-gûn kâ‘alar ve müte‘addid harem hücreleri ve gûnâ-gûn maksûreler ve havz u şâzrevânlar inşâ edüp matbah-ı Keykâvûs ve kilar-ı hâssa ve üç bin teberdârân-ı bî-kâkül huddâmâna müte‘addid hâneler binâ etdi.

Ve bir oda ak ağa ve bir oda kara ağa binâ edüp cümlenin üzerine Dârü's-sa‘âde ağasın hâkim edüp cümle hâsekîler ile Fransa kıralının kızın dahi bu Sarây-ı Atîk'e koyup haftada iki kerre Yeni Sarây'dan Eski Sarây'a gelüp ol gece adâlet ederdi.

{**Sitayiş-i âb-ı hayât-ı Sarây-ı Atîk**}: Ebü'l-feth Mehemmed Hân sâhib-tab‘ bir pâdişâh-ı zîşân olmağla; "Âyâ İslâmbol'un kankı suyu latîfdir" deyü cümle hukemâsın cem‘ edüp su’âl buyurdular.

Anlar dahi Eski Sarây dâhilinde olan uyûn-ı Şem‘ûn'u cümleden hafîf ü mu‘tedil serî‘u'l-hazm bir âb-ı hayât buldular. Ve bundan gayrı uyûnların âb-ı sâfîlerin beşer miskâl olmak üzre pembeler ile berâber vezn edüp mevzûn pembeleri vezn olunmuş âb-ı rakîklere ilkâ edüp mezkûr pembeler beşer miskâl suları cezb edüp ba‘dehu pembeleri âfitâb-ı âteş-tâbda kurudup cümle pembeyi vezn edüp bu ayn-ı Şem‘ûn'da ıslanan pembe cümle pembelerden hafîf gelmek ile kavl-i hukemâ gâyet latîf su olduğundan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed dâ’imâ ol âb-ı nâbdan nûş ederdi. İlâ hâze'l-ân cümle pâdişâhlar andan nûş ederler kim kilarcıbaşı tarafından ve dış sakkâbaşı tarafından üçer âdem beher yevm altı kişi üçer seyishâne yükü yigirmişer vukıyye gelir gümüş güğümlere ol âb-ı nâbdan leb-ber-leb edüp su nâzırı huzûrunda kilarcıbaşının mu‘temedün-aleyh âdemlerinin mührüyle kırmızı balmûmları ile güğümlerin ağızların mühürleyüp pâdişâha her bâr götürürler.

Hâlâ ol çeşme-i hayvân Eski Sarây'ın şarka nâzır kapusu önündedir kim Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân, Sarây-ı Atîk'den taşra cereyân etdirüp bu aynü'l-hayâtı binâ etmişdir. Hâlâ meşhûr-ı âfâk ayn-ı Şem‘ûn nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir mâ’-i Kevserdir.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Süleymân Hân bu Sarây-ı Atîk'i bulup üç mîl ihâta eder bir sarây edüp üç kapu eyledi: Dîvân kapusu şarka nâzır, cenûba nâzır Sultân Bâyezîd kapusu, cânib-i garba nâzır Süleymâniye câmi‘i kapusu. Bu cirmde sarâydan hâricine Süleymân Hân Belgrad ve Malta Rodos'u kal‘aları fethi mâlından Süleymâniye câmi‘in binâ etdi.

Ve medârisât (---) ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve bir esvâk-ı Sultânî ve bir dâr-ı it‘âm ve bir tevhâne ve bir kârbânsarây ve bir dârü'ş-şifâ ve kendilere bir merkad-i pür-envâr ve bir hammâm ve bir esvâk-ı haffâfân ve bir çârsû-yı düğmeciyân ve zergerân binâ etdi.

Ve Makbûl Siyâvuş Paşa'ya bir sarây-ı azîm ve yeniçeri ağaları'na mahsûs bir sarây-ı kadîm ve Lala Mustafâ Paşa içün bir sarây ve Pîr Mehemmed Paşa-yı Karamanî içün bir sarây ve Gegbizye'de câmi‘ sâhibi Mustafâ Paşa'ya bir sarây ve kızı İsmehân Sultân'a bir sarây edüp câmi‘ huddâmlarıyçün bin aded mürtezika hücreleri inşâ edüp Eski Sarây'ın cânib-i erba‘asın tarîk-i âmm ile ârâste edüp ile'l-ân bir hâneye ittisâli yok bir sarây-ı azîmdir.

Bâlâda tahrîr olunan sarây-ı vüzerâlar ***[33a]*** ve imâretler bi'l-cümle Eski Sarây zemînine binâ olunmuşdur. Ammâ Sarây-ı Atîk, Sultân Mehemmed Hân'ın binâsıdır. Andan dergâh-ı âlî yeniçerilerine yüz altmış (---) bölüğe ve cemâ'ate ve sekbânâna yüz altmış aded odalar binâ etdi. Ve kendüye bir câmi' ve cebeciyân tâ'ifesine (---) bölük odalar ve peykhâne ve kalenderhâne ve tershâne ve tophâne ve Kâğızhâne'de bârûdhâne ve niçe bunun emsâli imârât-ı azîmeler ile İslâmbol'un enderûn [u] bîrûnun gazâ mâlıyla binâ etdüği âsârları inşâ'allâh her birin mahalliyle tahrîr ü tavsîf eyleriz.

On dördüncü fasıl
Hîn-i fetihde İslâmbol'a hâkim nasb olunanları beyân eder

Evvelâ şehr-i İslâmbol üç senenin içinde ol kadar ma'mûr [u] âbâdân olup ol kadar âdem deryâsı oldu kim zabtı rabtları müşkil oldu. Zîrâ ekâlîm-i seb'adan çemapur askeri-misâl benî âdem cem' olmuş idi.

İbtidâ Musâhib Vezîr-i a'zam Mehemmed Paşa'ya beş cellâd ve bir oda yeniçeri ile muhzır ağa ve sipâh kethudâ yerleri ve cebeci ve topcu ve azebistân çavuşları ve bir bostâncı odabaşısı ve yeniçeriden bir tüfengci ve bir mataracı verüp ve şehirli tâ'ifesin te'dîb içün falaka deyenek verüp Çehârşenbe gün kol edüp İslâmbol içre deverân ederek Unkapanı'nda binâ olunan ehl-i hıref dîvânhânesine gelüp dîvân etdi. Andan Yemiş iskelesi çardağında cümle ehl-i esnâf ile dîvân edüp meyveye narh verdi. Andan sebzehâne dîvânhânesine gelüp sebzevâta narh verdi. Andan Emînönü'nde sallâhâneye gelüp koyun etine narh verüp sarâyına revâne oldu.

İkinci hâkim: Sekbânbaşıdır. Ana falaka deyenek verilüp cellâd verilmedi.

Üçüncü hâkim: Hâkim-i şer'-i mübîn İslâmbol mollâsıdır. Falaka deyenek ve haps-i medyûn fermân olundu.

Dördüncü hâkim: Eyyûb monlâsı, kezâlik ta'zîr [ü] haps sâhibi hâkimdir.

Beşinci hâkim: Galata mollâsıdır. Taht-ı hükûmetinde olan ahâlî-yi vilâyete hükmü nâfizdir.

Altıncı hâkim: Üsküdar monlâsıdır. Bunun dahi ta'zîr [ü] haps ile hükmü cârîdir.

Yedinci hâkim: Ayak nâ'ibidir. Cânib-i şer'den ehl-i hırefe narh [u] terâzû içün ta'zîr sâhibi hâkimdir.

Sekizinci hâkim: Muhtesib ağasıdır kim cemî'i ehl-i sanâyi'e hükm edüp ta'zîr ve siyâset edüp bey' [ü] şirâsında hilâf edenin gerdenine tahta kulle ve başına şikenbe ve burnundan ve kulağından mıhlamak içün me'mûr bir hâkim-i mağfûrdur.

Tokuzuncu hâkim: Asesbaşı ve dahi

Onuncu hâkim: Subaşıdır. Gerçi bunlarda cellâdlar ve kırbac ve tâziyâneler vardır ammâ

falaka deyenekleri yokdur. Lâkin mazannaları olduğu kimesneleri kayd [u] bend etmeğe ve mahkeme nâ'ibiyle ba'zı hânedânları basmağa me'mûrlardır. Ve her katl etdüklerin izn-i şer'ile salb [u] siyâset ederler. Mısra'-ı münâsib:

Hükm-i Sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan.

demişler.

Ve On birinci hâkim: İslâmbol ağasıdır.

Ve On ikinci hâkim: Bostâncıbaşı'dır. Her şeb deryâ üzre sabâha dek cümle sâhil-i bahrde olan kurâ ve kasabâtları deverân edüp mücrim bulunursa ta'zîr edüp katle mustehık ise katl edüp deryâya ilkâ eder. Tâ bu mertebe hâkim-i mutlakdır.

On üçüncü hâkim: Çorbacıyândır. Her gece sabâha dek on iki yeniçeri çorbacıları beşer altışar yüz tevâbi'iyle kol dolaşup müttehem âdemleri sayd edüp kayd [u] bend ile kapularına gönderüp haklarından gelinir.

Ve On dördüncü hâkim: Erba'în'dir. Bunlar şer'-i Resûl-i mübînin tarafından İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde kırk mahkeme vardır. Anlar hâkim-i erba'îndirler. Bunlar dahi ta'zîr ve hapishâne sâhibleridir.

On beşinci hâkim: Yine şer'-i Resûl tarafından şeyhülislâmdır. Ammâ "el-cevâb Allâhu a'lem olur olmaz" demeden gayrı bir hükme me'mûr değildir. Ammâ hakîkatine nazar olunsa hükm-i Kitâbullâh ile hâkim-i kadîm şeyhülislâmdır.

On altıncı hâkim: Anatolu kadı'askeridir. Ammâ ta'zîr sâhibi değildir. Dörd dîvânda da'vâ dinleyüp cümle Anatolu'da olan (---) kadılara hükm eder, kânûndur.

On yedinci hâkim: Rûmeli kadı'askeridir. Bu dahi ta'zîr sâhibi olmayup dîvânda da'vâ dinleyüp kat'-ı alâka ve fasl-ı husûmet eyleyüp cümle Rûmeli vilâyetlerinde olan (---) kadılara hükmü nâfiz olup berât-ı pâdişâhî tahrîr etmeğe kânûn-ı Ebü'l-feth Mehemmed Hân üzre me'mûrdur.

On sekizinci hâkim: ***[33b]*** Yedikulle dizdârıdır. Kânûn üzre sâhib-i arzdır.

On tokuzuncu hâkim: Mi'mârbaşıdır. İslâmbol içre bir binâ olunsa bundan me'zûn olmayınca münhedim edüp bennâsın ta'zîr eder, kânûndur.

Yigirminci hâkim: Tershâne'de kapudan paşadır. Cümle deryâya şeb [u] rûz hükm eder.

Yigirmi birinci hâkim: Tershâne kethudâsıdır kim şeb [u] rûz Kâsımpaşa şehrinde bir aşkıyâ bulsa cürmüne göre ta'zîr edüp eşedd-i ukûbet edüp katl dahi etmeğe me'mûrdur.

Yigirmi ikinci hâkim: Okmeydânı'nda Yeniçeri Ocağı'ndan ta'lîmhânecibaşı ve

korucular Okmeydânı hudûdunda kol dolaşup bir müttehem harâmzâde tutsalar atçıbaşıya getirüp cürmüne göre hakkından gelüp yâhûd yayların çilesiyle bir dırahta salb edüp tîr-i bârân ederler. Tâ bu mertebe ellerinde Ebü'l-feth Gâzî'den mükerrer ve her pâdişâhdan tecdîd olunmuş hatt-ı şerîfler vardır kim eğer askerîden olup mücrim ise amân vermeyüp bir dırahta berdâr ederler.

Hulâsa-i kelâm İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde tâ Karadeniz Boğazının iki cânibinde olan kasabâtlarda olan cümle otuz üç hâkimdir. Ve otuz beş nâhiye kadısıdır. Ammâ Beğkoz kasabası kazâsı başka kazâdır kim müneccimbaşıların meşrûtasıdır. İnşâ'allâh bu kazâ ve hükûmetler mahallerinde ale'l-infirâd tahrîr olunup bu kazâlardan gayrı dörd mevleviyyetin cümle taht-ı hükûmetinde yüz yetmiş altı nâhiye kazâları ve üç yüz altmış subaşılıkları ve seksen yedi yeniçeri kollukları ve yeniçeri serdârları vardır. Ve kırk yerde serbest evkâf subaşılıkları vardır.

Netîce-i kelâm eyâlet-i İslâmbol'un dörd mevleviyyetinde kadı ve subaşılar cümlesi hatt-ı şerîf ile bin iki yüz hâkimdir kim kânûn-ı Ebü'l-feth'dir. Anlardan gayrı dörd mevleviyyet yerde yüz elli esnâfın dahi zâbit ü hâkimleri vardır ammâ emr-i hâkim ile ve izn-i şer'ile salb [u] siyâset hâkimleri değildir. Ancak tarîkat hâkimleridir. Seyecî'ü bunlar dahi mufassalen tahrîr olunur, *ve's-selâm.*

On beşinci fasıl
Şehr-i Mahmiyye-i Kostantıniyye içre olan selâtîn câmi'lerin beyân eder

Evvelâ evsâf-ı kâr-ı kadîm ve binâ-yı azîm ma'bedhâne-i abd-i Hayy-ı Kadîr ya'nî **Câmi'-i Ayasofya-i Kebîr**. Evvelâ müverrihîn-i selef-i Yûnâniyân'dan *Tevârîh-i Yanıvan* kavli üzre ibtidâ Hazret-i Süleymân dâr-ı dünyâyı deverân [ü] seyrân ederek emrine râm olan bâd-ı sabâ-sür'at serîr-i Süleymânî İslâmbol zemîninde Sarâyburnu'nda karâr edüp anda bir ma'bedhâne inşâ eyledi.

Ba'dehu hübût-ı Âdemden sonra beş bin elli iki senesi ubûr edüp Yanko ibn Mâdyân'ın nebîresinden Vezendon nâm bir kıral-ı hümâm zuhûr edüp İslâmbol'u yedinci kerresinde anlar dahi amâr edüp cihân-ârâ bir pâdişâh-ı zîşân olduğu bâlâda yedinci fasılda musarrahdır. Ol Fezendon'un bir duhter-i pâkîze-ahteri Makdonya şehirlerinden Sofya şehrinde mütevellide olmağile ismine Ayasofya derlerdi. Babasının İslâmbol kal'asının cânib-i erba'asın müceddeden binâ etdüğin istimâ' edince iki bin milyon hazîne ile babası Fezendon'a gelüp Hazret-i Süleymân'ın ibâdethânesin tevsî' etmeğe mübâşeret edüp bezl-i mâl ederken Hazret-i Hızır gelüp;

"Bu câmi'in cemî'i mühimmât [u] levâzımât masârıfın benden alın ve bu resme bir câmi' binâ edin" deyü Ayasofya'nın vaz'-ı esâsın ta'lîm {etdi.} İbtidâ zemîn-i ka'ra varınca hafr edüp tâ Âhûrkapu berâberliği olunca ka'r-ı zemînden sular zâhir olup kâmil bir ay bu temel içre âteş-i Nemrû[d]lar yakup kurşum akıdup gûyâ bir rusâs-ı nîlgûn bahr oldu. Bu kurşum deryâsı temelde yedi yıl durup ba'dehu Ağnados nâm bir ilm-i hendesede âmil-i tâm mi'mâr-ı benâm zâhir olup Hazret-i Hızır temeline vekîlü'l-harc ve nâzır olup kırk bin ummâl ve yedi bin hammâl ve üç bin bennâ cem' olup meşveretleri ile Ayasofya'nın kurşum temeli üzre üç bin amûd-ı müntehâ üzre

tâklar ve toloz kubbeler inşâ etdiler kim altı su sarnıcı olup zelzeleden masûn u mahfûz olmak mülâhazasıyla ibtidâ ***[34a]*** temelin bu yüzden itmâm etdiler.

Ve sahrîcin kırk çeşmenin serdâbiyle serdâbı memlû etdiler. Ve sahrîcin câ-be-câ yerlerin ta‘mîr ü termîm içün kayıklar peydâ etdiler. Hâlâ mezkûr kayıklar durup tâ Â’işe Sultân sarâyına ve Hasan Paşazâdeler ve Kudde Mehemmed Kethudâ ve Arslanhâne ve Sarây Meydânı ve Cebehâne-i Enderûn ve Sovuk Çeşmelere varınca merkûm sarâyların altı serâpâ boş olup âb-ı rakîk ile mâl-â-mâldır. Ve Ayasofya'nın tâ vasatında bir bakır kapaklı kuyu ağzı vardır, andan delveler ile su çekilüp cemâ‘at nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Ba‘dehu üstâd-ı mühendis-i hıred [ü] hurdedân ve mi‘mâr-ı akl-ı selîm [u] iz‘ân Ayasofya'nın cânib-i erba‘ası dîvârlarının imâretine şurû‘ etdiler kim bu binânın mesâhat-ı erkânını temâşâ eden hayrân ve tarh-ı esâsı ve refî‘-i binâsın gören ser-gerdân olur.

Ve bu Ayasofya'nın keyfiyyet-i binâ-yı âlîsi böyle tavsîf olunur kim ekâlîm-i seb‘ada olan kûh-ı bî-sütûn pâre ahcârât-ı zî-kıymetleri gâh zemîn zahrına tahmîl ve gâh ilm-i cerr-i eskâl ile bâr-ı sakîl olanları sa‘y-i belîğ ve kûşiş-i bî-dirîğ ile hacerleri keşân ber-keşân çekerek esâsını refî‘ edüp ruhâm-ı rengîn ve sütûn-ı sengîn ile itmâm buldu.

Ve ekâlîm-i seb‘adan gûnâ-gûn nakş-ı bûkelemûn-ı ibret-nümûn ebrî ruhâmlar keştîlerle taşındı. Ve üstâd-ı Ferhâd-pîşe seng-tırâşların tîşeleri aşındı. Ol kadar ihtimâm-ı bezl-i tâm edüp câmi‘in nısfın yedi yılda tamâm etdiler. Ve ahcârât-ı firâvân Belkîs tahtı olan Ayasuluğ şehrinden ve Aydıncık tahtından gelmişdir. Ve dil-âvîz [u] reng-âmîz ruhâmlar Karaman ve Şâm ve Kıbrıs cezîresinden nakl olunmuşdur.

Ve niçe bin sommâkî ve zenbûrî ve zeytûnî ve ruhâmî ve yerekânî mücellâ sütûn-ı müntehâlar Atina şehri kurbünde Hazret-i Süleymân'ın binâ etdüği Temâşâlık nâm âsâr-ı azîmelerden gelmişdir. Ve ekseriyyâ nukre-i hâm gibi mermer-i hâmlar Marmara cezîresinden gelmişdir.

Ve niçe yüz mi‘mâr [u] mühendis tarz [u] tarhında ser-i kârlığa mübâderet edüp her biri hezâr ahsend edecek hünerler ızhâr edüp ihsân alurlardı. Ammâ cümle mi‘mârlara pîşvâ Ağnados mi‘mâr idi. Ve vaz‘-ı nefîs üzre inşâ ederdi. Tâ ki bu binâ-yı azîm tâk-ı Kisrâ-misâl çârtâk pâyeleri mahalline dek tamâm olup bir gecede mi‘mâr başı olan Ağnados gâ’ib oldu. Ve Hazret-i Hızır dahi görünmedi. Meğer Ağnados mi‘mâr tebdîl-i câme olup Kızılelma diyârına varup anda dahi Rim Papanın izniyle bir deyr-i gama mübâşeret edüp anı dahi nısfına dek yedi yılda tamâm edüp bir gece andan dahi firâr edüp yine İslâmbol'daki Fezendon Kıralı'na gelüp anın kızı Ayasofya bânîsi Ay Sofya kıza gelüp mülâkât oldukda,

"Niçün benim deyrim nâ-tamâm bırağup beni sâ’ir kırallar mâbeyninde bed-nâm etdin" deyü Ağnados mi‘mâra bir hayli itâb u şitâb ederler. Ağnados dahi,

"Vallâhi bu makûle ağır binâ-yı azîm temelinde metânet bulmağiçün kırk yıl sabr edüp andan kubbeye mübâşeret etmek gerek. Ammâ ben yedi yıl gâ’ib olup Kızılelma'da bir deyr-i

azîm inşâ edüp yedi yılda anı nısfında bırağup yine bunu tamâm etmeğe geldim" dedükde hemân Hazret-i Hızır

"İşte ben de geldim" deyü zâhir olup hazîne-i mühimmâtı küşâde edüp yine Ayasofya'ya şürû‘ edüp cümle (---) yüz sommâkî amûdlar üzre tâk-ı nuh-tâklar üzre iki tabaka dahi amûd-ı müntehâlar üzre tâk-ı Havernaklar üzre kubbe-i eflâk misilli bir kâse-i ser-nigûn ve rusâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestûr bir kubbe-i azîm ma‘mûr etdiler kim felek-i atlas-ı bûkelemûnda böyle kubbe-i ibret-nümûn misl-i kablihâ ve ba‘dihâ binâ olunmamışdır.

Ve bu kubbe-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında yüz kantâr İskenderî altundan bir haç alem edüp âfitâb-ı âlem-tâb edîm-i arza şu‘le saldıkda Bursa'da Cebel-i Ruhbân'da ve Âlem dağında ve Istıranca kûhunda olan ruhbânların merdüm-i dîdeleri hîrelenirdi. Ve dâ’imâ ruhbânlar Bursa'da Keşîş dağından tayerân edüp Ayasofya'da meks edüp tâ bu mertebe riyâzet-kâr kıssîsler idi.

Ve'l-hâsıl Ayasofya kâmil kırk senede ***[34b]*** tamâm edüp enderûn [u] bîrûnunda on iki bin ruhbân huddâmânı var idi. Hattâ vilâdet-i Resûl-i Kibriyâ'dan 882 sene (sene) mukaddem İskender-i Kübrâ asrında tâ’ife-i Yûnâniyân kavm-i Kabâbıta-i nâbıta destinden Mısır'a istîlâ edüp bu Ayasofya'ya Mısır'ı vakf etdiler. Tâ bu mertebe ma‘mûr oldu kim millet-i nasârânın bilâ-teşbîh ka‘beleri idi.

Ba‘dehu İskender vefâtından 882 sene sonra Hâtemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in on ikinci İsneyn gecesi rahm-ı mâderden sa‘âdetle müştak olup dünyâya kadem basup âlemi münevver kıldığı mevsim-i nisanın yigirmisi idi, hikmet-i Hudâ ol leyle-i mübârekde cemî‘i Kâfiristân içre bir zelzele-i azîm olup Bağdâd'da tâk-ı Kisrâ ve kubbe-i Kızılelma ve kubbe-i Ayasofya-yı bâlâ münhedim olup cümle âteş-gede-yı nâr-ı Nemrûd-ı merdûd sönüp niçe alâmetler zuhûr etdüğinden bildiler kim Muhammed dünyâya geldi dediler.

Andan yedi sene sonra Enûşirvân ve Hâtem-i Tay merhûm olup Hazret-i Risâlet'i ammileri Ebû Tâlib yanına olup perverde etdiler. Hazret on ikisine bâliğ iken Ebû Tâlib ile Şâm kurbünde Busrâ şehrine ticârete gitdiler. Busrâ şehrinde bir ulu râhib var idi. Ol eydir:

"Yâ Ebû Tâlib bu yanındaki oğlanın alnında nûr, başında sa‘âdet tâcı vardır. Bu âhir zamân peygamberi olup cihânı dutar. Sen bu oğlanı Şâm'a götürme" dedi. Hemân Ebû Tâlib cümle metâ‘ın Busrâ şehrinde fürûht etmeğe mübâşeret etdi.

Ammâ beri İslâmbol tarafından Ayasofya kubbesinin kıble tarafından nısfı münhedim olup niçe kerre binâ etdiler, aslâ mümkün olup ta‘mîr ü termîme bir çâre olmayup münhedim olurdu. Âhir Hazret-i Hızır bir şeyh-i zâl sûretinde cümle ruhbâna görünüp eydir:

"Eğer bu câmi‘in kubbesin meremmât edelim derseniz, şimdi zuhûr eden âhir zamân Muhammed'ine varın ağzı yarından yar alup âb-ı zemzem ile mahlût edüp bunda kirece ağzı yarın halt edüp ba‘dehu kubbeyi ta‘mîr edin. Yohsa gayra [gayrı?] ilâc yokdur" deyü cevâb edüp gâ’ib oldu. Ruhbânlar bildiler kim Hazret-i Hızır'dır, hemân üç yüz bıtrîk ve râhib-i ladiklar kat‘-ı menâzil ederek Şâm'a andan Busrâ'da Bahîrâ Papas'a varup Muhammed'i sordular,

"Ol dahi ammisiyle Mekke'ye gitdi. Hemân fırsat ganîmetdir bir eli nişânesin alın" deyü bu ruhbânlara nasîhatlar etdi. Anlar dahi Mekke'de Ebû Tâlib'e varup murâd [ü] merâmların arz edüp hemân Ebû Tâlib bir filcân içine mürekkeb koyup,

"Yâ Muhammed sağ elin mürekkebe batırup bu ceyrân derisi kâğız üzre bas kim inkırâzu'd-devrân senin ümmetlerin bu ruhbân mesîhâlardan harâc u bâc almayup mu‘âf [u] müsellem olalar" dedikde hemân Hazret yed-i yümnâların mürekkebe batırmak sadedinde iken Ruhbân Erzâ’îl erzellik edüp Hazret'in dest-i şerîfine yapışup mürekkebe ziyâdece basınca hemân Hazret gazab-âlûd olup

"Sen cümle ruhbâna patirgâh ol ve sizi bi'l-cümle ümmetlerim bu elim nakşıyla zabt [u] rabt edüp bununla hükm [ü] hükûmât etsinler" deyü mübârek dest-i şerîfiyle kâğıza basup pençe-i Resûl-i Mübîn yed-i tûlâsın ayân edüp ilâ hâze'l-ân cemî‘i Âl-i Osmân diyârında pençe, buyurdu-yı şerîf dedikleri Hazret-i Risâlet'in dest-i şerîfleri nakşıdır kim cümle diyâr-ı İslâm anın ile zabt [u] rabt [u] akd [ü] hal olunur. İlâ hâze'l-ân ol resm-i dest-i şerîf İslâmbol'da Fenerkapusu'nda sâkin patirgâh nâm hergâh kâfir keşîşin kabza-i tasarrufundadır kim yedi kat cevâhir sandûka içinde mahfûzdur. Ve bu resm-i dest-i şerîf üzre Ebû Tâlib'in yedi satır hatt-ı Hâşimîsi mastûrdur kim ahidnâmedir.

Andan yine cümle ruhbânlar eyitdiler:

"Yâ Muhammed, sen dünyâya geldiğin gece bizim Kostantıniyye'de Ayasofya nâm bir deyrimizin kıblesi tarafı münhed[im] oldu. Bir kaç kerre binâ etdük temel tutmadı. Mübârek ağzın yarından bu cevâhir kumkuma içre birez ilkâ eyle kirece karışdırup ma‘bedhânemizi ta‘mîr edelim ola kim ber-karâr ola" deyü ricâ etdiler. Derhâl ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup Hazret-i Risâlet hokka içre mübârek ağzı yarından ilkâ edüp kâ’im ü dâ’im ***[35a]*** olup,

"Ümmetlerime âharûnda belde-i tayyibe olup ibâdethâne-i müslimîn ola" deyü rumûz [u] künûz ile hayr du‘â edüp hikmet-i Hudâ lafz-ı [29], [30] İslâmbol fethine târîh vâkı‘ olmuşdur.

Andan ruhbânlar bu yar-ı şerîf ile mesrûr [u] şâdân olup kumkuma içre âb-ı Zemzem doldurup ve yetmiş deve yükü Mekke-i Mükerreme hâkinden tahmîl edüp ve yetmiş deve bârı dahi âb-ı Zemzemden tulumlara leb-ber-leb edüp andan ılgar ile İslâmbol'a gelüp ale't-ta‘cîl Ayasofya kubbesinin ta‘mîr [ü] termîmine mübâşeret edüp kirec ile yar-ı şerîfi ve yetmiş deve yükü âb-ı Zemzemi ve Mekke türâbın mahlût edüp binâ etdüklerinde bi-emrillâhi Ta‘âlâ tamâm metânet üzre itmâm etdiler.

Hâlâ yar-ı Resûl ile binâ olunan câ-yı ma‘hûd kubbenin kıble tarafında otuz iki münakkaş terk-i cedîd râyegândır, ma‘lûmu olan cânlar nazar etdükde *Allâhümme salli ala Muhammedin* derler. Zîrâ kubbenin sâ’ir yerinden yar-ı Resûl ile binâ olunan mahal günden ayân [u] münevverdir.

Ba‘de'l-feth, Ebü'l-feth bu kubbe Hazret-i Risâletin ağzı yarıyla kâ’im oldu deyü tâ kubbe-i âlînin ortasına bir zencîr ile teberrüken bir altun top asmışdır kim elli kîle-i Rûmî buğday alır bir

küçük top-ı müzehhebdir. Tâ câmi‘in ortasında bir âdem desti erer âlîdir. Hazret-i Hızır mezkûr topun altında ibâdet eder. Sulehâ-yı ümmetden ba‘zı âdemler Hızır ile ol mahalle buluşmuşlardır. Ve ba‘zı erbâb-ı hâcât kimesneler kırk gün sabâh namâzın kılup dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtı hâsıl olduğu niçe kerre tecrübe olunmuşdur. Ammâ mezkûr top altında kırk gün ibâdet etmeğe tâlib gâyet çok olduğundan bir ân ârâm yokdur. Ve'l-hâsıl ehl-i hâcât beyninde makâm-ı azîmdir.

Ma‘bed-i kadîm Ayasofya-i Kebîr'in eşkâli ve tarz [u] tarhın ve binâ-yı musanna‘âtı ve tûl [u] arzın ayân [u] beyân eder

Evvelâ câmi‘-i Ayasofya, İslâmbol kal‘asının cânib-i şarkîsi nihâyetinde Âhûrkapu tarafı deryâsına bin adım ve şimâlî tarafına Sarâyburnu deryâsına bin adım ba‘îd bir püşte-i âlî üzre eflâke ser çekmiş bir kubbe-i serâmeddir kim bu günde eyle bir kubbe-i azîm binâ olunmamışdır.

Bu kubbe-i zer-kârdan mâ‘adâ kıble cânibinde bir nîm kubbe içinde andan dahi alçak bir küçük nîm kubbe içinde mihrâb ve sağ cânibinde beyâz mermer-i hâm {minber} binâ olunmuşdur. Ve kıble kapusu üzre dahi serâmed nîm kubbe-i azîm ile mebnîdir.

Bu kubâblardan mâ‘adâ Ayasofya'nın cânib-i erba‘asında üç tabaka binâsında üç yüz altmış toloz kemer kubbe-i zîbâlardır. Ammâ ortadaki asâleten kubbe-i azîmdir. Bu kubbenin cânib-i erba‘asında dâ’iren mâdar (---) aded billûr ve necef ve moran câmlarıyla müzeyyendir. Ve bu kubbe câmlarından mâ‘adâ enderûn [u] bîrûnda olan câmlar cümle bin yetmiş aded câmlardır kim andan derûn-ı câmi‘ münevver olur.

Ve mezkûr kubâbların cümlesinin içinde üstâd-ı nakkâş Erjeng Freng Mânî Manastır nâm mutallâ ve müzehheb ve mînâ ve tasâvîr ve eşkâl-i garîbe ve acîbe sihr-âsâr timsâl-i kerrûbiyân ve gayrı âdemiyân sûretleri etmişdir kim hâlâ im‘ân-ı nazar ile nazar eden engüşt ber-dehen edüp cümle eşkâlleri zî-rûh zan ederler.

Bu eşkâllerden mâ‘adâ kubbe-i azîmin dörd pâye-i azîmlerinin tabaka-i âlîsi nihâyetinde dörd köşede birer melek sûreti vardır. Bilâ-teşbîh biri Cebrâ’îl ve biri Mîkâ’îl ve biri İsrâfîl ve biri Azrâ’îl sûretleridir kim hâlâ kanatların küşâde edüp dururlar kim kadd [ü] kâmetleri perr ü bâlleri ile ellişer zirâ‘ timsâl-i acîbelerdir, tâ Hazret-i Risâlet vücûda gelince bu ferişte sûretleri göbeğinde olan ağızlarından kelimât edüp Cebrâ’îl tasvîri cânib-i şarkda olup olacak alâ’imât ü vakâyi‘âtları ayân edermiş. Ve Mîkâ’îl sûreti cânib-i garbdan düşmen zuhûr eder ve kaht [u] galâ olur deyü haber verirmiş. Ve İsrâfîl sûreti cânib-i şimâlde olacak vakâyi‘âtdan haber verirmiş. Ve Azrâ’îl timsâli cemî‘i dünyâda müte‘ad[did] pâdişâhların mevti haberin verirmiş. Hâlâ ol zikr olunan dörd sûret-i mehîb râyegândır. Ammâ Hazret'den berü tılısmâtları bâtıl olmuşdur.

Ve bu kubbe-i kebîri üstâd-ı bennâ çâr-pâye-i metîn ve çâr-tâk-ı Kisrâ üzre binâ etmişdir kim her bir tâkı tâk-ı Havernakdan ***[35b]*** ve tâk-ı Kaydefâ'dan ve tâk-ı Kâfdan ve {tâk-ı} Şeddâd'dan nişân verüp dördü dahi kudret kemeri olan kehkeşân-âsâ semâya ser-çeküp zirve-i evc-i a‘lâya kemend salmışdır. Mezkûr kemerlerin bir pâyeden bir pâyeye vus‘atı hakîr'in orta ayak mestiyle (---) ayak vâsi‘dir.

Ve câmi‘in tûlu, kıble kapularının tarafında üç kat taşra dehlîz vardır. En gerüdeki medrese

dehlîzinin kıble kapusundan tâ mihrâba varınca Ayasofya (Sofya) câmi‘inin tûlu (---) adımdır ve arzı bir yandan bir yanına (---) adımdır.

Ve derûn [u] bîrûn-ı câmi‘de sağîr ü kebîr cümle (---) aded serâmed amûd-ı bâlâlardır kim gûyâ her biri birer pâye-i kürsî-i vâlâlardır. Ve la‘l-gûn sommâkî sütûn-ı mücellâlar var kim zî-kıymet cevâhirden nâdire-i cihân kemyâb makûlesi amûd-ı mu‘azzamlardır kim her birisinin kadd [ü] kâmetleri kırkar zirâ‘-ı mekkîdir. Andan âlî olan ikinci tabakadaki amûdlar dahi bî-misâldir, ammâ kadd [ü] kâmetleri otuzar zirâ‘dır.

Ve bu câmi‘in üç tarafında ikişer tabaka cemâ‘at ibâdât edecek tabakalar vardır kim iki tarafda nerdübânlarından at ile çıkmak mümkündür. Dolamac bir şâhrâhdır kim beyâz mermer-i hâm mefrûşdur. Ve câmi‘ içre tâ kubbeye varınca üç tabaka kanâdîller çerâğân edecek dehlîzler vardır kim derûn-ı câmi‘i ihâta etmişdir.

Ve bu câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda cümle üç yüz altmış bir kapudur, ammâ yüz bir kapusu bâb-ı azîmlerdir kim anlardan cemâ‘at-i kesîre girüp çıkmadadır, ammâ bu mezkûr yüz bir kapunun cümlesi mutalsamdır, kerrât ile add etsen bir kapu dahi zâhir olur, ana dahi nişân edüp ad etsen nişânsız ad edüp görmediğin bir kapu dahi zâhir olur, aceb hikmetdir.

Ve cümle kapuların kaddi yigirmişer zirâ‘-ı âlî bâb-ı kebîrlerdir kim cümlesinin kanatları kâr-ı zergerân ile ârâste olmuş gümüş ile mînâ olmuş pirinc-i musanna‘ ibret-nümûn bâb-ı mu‘allâlardır. Ammâ kıblenin orta kapusu cümleden âlî kaddi elli zirâ‘ bir bâb-ı kebîrdir.

Bu bâb-ı sa‘âdetin levhaları cümle Hazret-i Nûh aleyhi's-selâm'ın bizzât dest-i şerîfiyle inşâ etdüği geminin tahtalarındandır kim kaçan Hazret-i Nûh kırk günde deryâ-yı tûfân üzre şinâverlik edüp kırkıncı gün yevm-i âşûrâda beyt:

Be deryâ der menâfi‘ bî-şumârest
Eger hâhî selâmet der-kenârest [31]

deyüp Musul şehri kurbünde Cebel-i Cûde nâm mahalde keştî-i Nûh ber-kenâr oldu. Âye[t]: [32] mazmûn-ı şerîfi üzre keştî-i Nûh Necî ol Cûdî cebeli üzre karâr bulup ümmet-i Nûh tûfândan halâs bulduklarıyçün Nûh Necî dediler.

Mürûr-ı eyyâm ile keştî-i Nûh levhaları Cebel-i Cûde üzre kalup tâ Vezendon kıral asrında kızı Ay Sofya, Ayasofya'yı binâ ederken Hazret-i Hızır'ın ta‘lîmiyle Nûh Nebî keştîsinin tahtaların getirüp bu câmi‘-i şerîfin cümle bâbların ol levhalardan inşâ etmişlerdir. Hâlâ gemi mismârı olan yerleri zâhirdir.

Ve bu orta kıble kapusu üzre pirinc-i asfar-gûn tâbût-misâl bir sandûka-i tavîl içre Ayasofya'yı binâ eden Ay Sof[ya'nı]n na‘şı iksîr-i a‘zam içre mûmyâ olup medfûndur. Niçe pâdişâh-ı tama‘kârlar ol sandûkaya vaz‘-ı yed etmek murâd etdüklerinde câmi‘ içre bir zelzele ve velvele ve sâ‘ika zâhir olup câmi‘ münhedim olur mülâhazasıyla ferâgat ederler kim bir mutalsam-ı azîm dahi budur.

Anın fevkindeki amûd-ı sağîrlerin tâkı üzre bir mermer kitâbe içre Kudüs-i Şerîf'in kıble-i kadîm olduğu tasvîr olunmuşdur. İçi cevâhir-i gûnâ-gûn ile mâl-â-mâldır. Ammâ bu dahi mutalsamdır kimse vaz‘-ı yed etmeğe cür’et edemezler.

Ve bu mahalde bir sebiz-gûn amûd-ı ibret-nümûn vardır. Ol amûd üzre Meryem Ana timsâli var idi. Elinde bir şeb-çerâğ var idi kim beyza-i fâhte kadar var idi. Her şeb, bu şeb-çerâğın şu‘lesi câmi‘i münevver ederdi. Bu dahi Risâlet-penâh'ın mevlûdu gecesi ser-nigûn olup hâlâ {ol şeb-çerâğ} Kızılelma'dadır. Anıniçün Kızılelma derler kim Ayasofya'dan gitmişdir. Zîrâ İşpanya {küffârı} bir iki kerre İslâmbol'a istîlâ etmişdir. Anıniçün ol beyza İşpanya elinde kalmışdır.

Ve bu câmi‘in iç yüzü rû-yı dîvârında serâpâ beşer altışar zirâ‘ çâr-kûşe mücellâ ebrî hacerâtlar ile kaplı bir câmi‘dir. Her bir taşda bi-emrillâh gûnâ-gûn eşkâl-i garîbeler ve şükûfeler yazılmışdır ve kenârlarında elvân ezhârlar kazılmışdır ***[36a]*** ve her amûdların kürsî-i âlîlerinde ve kemerleri etrâfındaki zıhlar kirişmelerinde ol kadar üstâd-ı mermer-bür san‘at harc etmişdir kim hâlâ cihân üstâdları ana bir tîşe urmağa kâdir [de]ğildir. Ammâ mihrâbı ve minberi beyâz mermerden sâde güzelidir. Ammâ gâyet musanna‘dır.

Evsâf-ı minâre-i erba‘a: Ebü'l-feth Mehemmed Hân Edirne'de halîfe iken İslâmbol'da bir zelze[le]-i azîme olup Ayasofya deyri cânib-i şimâle meyyâl eğrilüp münhedim olur deyü cümle küffâr havfe düşdüler.

Ol asırda Bursa'da Ulu Câmi‘'i ve Edirne'de Eski Câmi‘i Yıldırım Hân içün binâ eden Mi‘mâr Alî Neccâr hayâtda olmağile fi'l-hâl Ebü'l-feth Kostantîn'e dostluğa binâen sûret-i mahabbetden görünüp Ayasofya'nın ta‘mîr [ü] termîmiyçün Koca Mi‘mâr Alî'yi Tekur'a gönderüp kıral gâyet haz edüp Ayasofya'nın cânib-i erba‘asına azîm pâyeler inşâ etdi kim her biri birer sedd-i Kahkahâ ve sedd-i Ye’cûc-misâl sedd-i bî-sütûnlardır. Hâlâ Ayasofya câmi‘inin etrâfında ol pâyeler zâhir ü bâhir olup Ayasofya anlar ile metânet bulmuşdur. Ammâ Ayasofya'nın sağ tarafındaki Sarıkcılar dükkânları mâbeyninde olan pâyenin içini Mi‘mâr Alî iki yüz kademe minâre yolu gibi yol eyledikde kıral-ı dâl,

"Bu nerdübân nedir?" deyü su’âl etdükde Mi‘mâr Alî eydir:

"Vakt-i hâcetde kurşum üzre çıkmak içün etdim" deyü cevâb eder. Ba‘de't-tamâm Mi‘mâr Alî, kıraldan ihsân-ı firâvânlar alup Edirne'de Sultân Mehemmed'e geldikde,

"Pâdişâhım metânet üzre eyle pâyeler binâ etdim ki âhir zamânda Hallâc-ı Mansûr yay çillesi önünde Ayasofya kubbesi top [u] çevgân-misâl galtân olup fenâ bulmaya. Ta‘mîr etmek benden feth etmek senden ola. Ve sana bir minâre yeri inşâ edüp anda du‘â etdim. Hemân fethine bezl-i ihtimâm eyle" deyince cümle huzzâr-ı meclis *Fâtiha-i ümmü'l-kitâb* kırâ’at etdiler.

Üç yıldan bi-emrillâh fethi müyesser olup ol mezkûr minâre pâyesi üzre Ebü'l-feth eflâke ser çekmiş bir şerîfeli tarz-ı kadîm bir tula şeşhâne minâre-i mevzûn inşâ etdirmişdir kim hâlâ kaddi (---) kademe minâre-i serâmeddir. Ba‘dehu sene 981 târîhinde Bâb-ı hümâyûn köşesinde

Sultân Selîm-i Sânî bir kadehli bir beyâz seng-i sengîn ile zıh zıh bir minâre-i mevzûn etmişdir {kim} ibret-nümâdır. Bunda olan mukarnez ve medîne ve zıhlar bir minârede yokdur. Ammâ Ebü'l-feth minâresinden alçakdır. Cümle (---) kademedir.

Andan sene 986 târîhinde fâtih-i Şirvân ve Şamâkı ve Demirkapu-yı Bakü olan Sultân Murâd-ı Sâlis *tâbe serâhu* bu câmi‘-i behişt-âsânın hâ’it-ı şimâlinde ve garbında bir tarh ve bir resm-i nazîf üzre iki aded latîf minâre-i mevzûnlar ihdâs edüp birer şerîfe ile inşâ etdi.

Ve hâlâ bu câmi‘-i pür-nûr dörd minârelidir. Ve her minârelerin alemleri yigirmişer zirâ‘ mutallâ-yı müzehheb alemlerdir kim mânendi âfitâb-ı âlem-tâbdır.

Ve kubbe-i âlî üzre olan alem-i kebîri tahdîd edüp kubbesine göre alemin kaddin elli zirâ‘ tavîl edüp elli bin mümessek zeheb-i hâlis ile mutallâ edüp iki fersah yerden ve yüz mîl deryâdan nümâyân bir alem-i alâmet-i edyândır.

Ve yine Sultân Murâd-ı Sâlis câmi‘ içre Marmara cezîresinden gelmiş iki aded beyâz mermer-i hâmdan hum-ı husrevânîler getirdmişdir kim böyle bir küplere ne Cem ve ne Cemşîd ve ne Dâr[â] mâlik olmamışdır. Her biri birer yek pâre hammâm kubbesi kadar vardır. Allâhu a‘lem ale't-tahmîn her biri biner kîle hınta almak ihtimâli vardır. Câmi‘in dâhilinde, biri yemînde biri yesârda âb-ı hayât ile mâl-â-mâl durup cümle cemâ‘at musluklarından tecdîd-i vuzû’ edüp âb-ı nâbından nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Ve Murâd Hân bu câmi‘in der [ü] dîvârın gerd [ü] gubârdan tathîr edüp cümle {kapu} kanatları ve cümle der [ü] dîvârların mücellâ ve musaykal edüp kanâdîlleri teksîr etdi.

Ve huffâzlar kırâ’at-i Kur’ân etmeğiçün ***[36b]*** dörd mahalle ham mahâfiller binâ etdi. Ve mü’ezzinâna bir (---) sütûn-ı rakîk üzre bir mahfil-i münîf eylemişdir kim ta‘bîr olunmaz.

Ve fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd Hân-ı Rabi‘ çâr mermer sütûn üzre yek pâre bir mermer kürsî inşâ etmişdir kim felekde misli yokdur. Ve her gün birer vâ‘iz pend [ü] nasîhat etmeğiçün sekiz aded şeyh ta‘yîn eyledi. Biri Kadızâde hazretleri, biri Üsküdarî Mahmûd Efendi hazretleri, biri Cerrâhpaşa şeyhi İbrâhîm Efendi ve biri Sivasî {Abdülmecîd} Efendi ve biri Kudsî Efendi ve Tercümân şeyhi Ömer Efendi ve eş-şeyhü'l-kebîr Emîr İştibî hazretleri mesâ’il-i şer‘îyyede müşkil-küşâ âlim ü âmil ve fuzalâ kimesne idi. Hamd-i Hudâ bu zikr olunan meşâyihlerin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du‘â-yı hayrlarıyla behre-mend olduk.

Ve bu tahrîr olunan hayrâtlardan mâ‘adâ Âl-i Osmâniyândan mülûk-i selâtîn-i selefin her biri birer hayrât zamîme edüp Sultân Ahmed Hân pâdişâhlara mahsûs mihrâbın sol tarafında bir maksûre-i secdegâh-ı şehinşâh inşâ edüp esnâf-ı sanâyi‘ [u] bedâyi‘ kârıyla bir câmi‘-i murassa‘ u mülemma‘ olup nazîre-i beyt-i ma‘mûr semâ’-ı sâbi‘ ve envâ‘-ı vakâyı‘ râyi‘ ile müreffa‘ ve müvessa‘ kılınup numûne-i kubbe-i felek-i nuh-pâdır.

Ve hergiz seyr [ü] temâşâsına ukûl-ı fuhûl, havâs u mikyâs ve bî-kıyâs ve mühendisîn-i sâhib kiyâsa istiyâs ü irtibâs gelüp gûnâ-gûn eyvân-ârâyîş nakş-ı bûkalemûn ve âvîze-i maslûbât-ı ser-nigûnlar ile {câmi‘i tezyîn ederlerdi}. Ve ehl-i basîret ü hayret ve sâhib-i akl u kiyâset

olanlar bu câmi‘ mehbıt-ı nûr-ı Hudâ'yı görenler vâlih [ü] hayrân ve mest [u] medhûş ser-gerdân olurlar. İle'l-ân Cennet-i Adn-i berînden nişân verir bir câmi‘-i zîşândır.

Ve Sultân Murâd-ı Râbi‘ bu câmi‘-i dil-küşâdan hazz edüp tâ gerü kıble kapusu dâhilinde bir haşeb maksûrecik inşâ edüp her salât-ı cum‘ayı edâ etmeğe geldikde niçe kafes bülbül-i gûyâ getirüp gûnâ-gûn tuyûr [u] murgânın asvât-ı hazîni âdemin rûhuna gıdâ verüp ol gün câmi‘-i pür-nûr Ravza-i Rıdvân'dan ve bâğ-ı cinândan nişân verirdi.

Ve her şeb on ikişer bin kanâdîl-i gûnâ-gûnlar ile ve fânûs-ı şem‘dânlar üzre şem‘-i asel-i kâfûrîler ile çerâğân olup nûrun alâ nûr olur. Ve kubbe-i âlînin tâ vasatında Hazret-i Risâlet'in mübârek ağzı yarıyla kâ’im olan kubbenin ortasında bir müdevver dâ’ire içre Yâkût-ı Müsta‘sımî hattı-misâl bir hatt-ı kadîm ile âye[t]: [34] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve cânib-i erba‘asında niçe bin hüsn-i hat âsârlar vardır. Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in fermânıyla Hattât Teknecizâde Mustafâ Çelebi lafza-i Celâl ve ism-i Resûl Muhammed *Aleyhi's-selâm* ve ism-i çâr-yâr-ı güzîn *rıdvânullâhi Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în* deyü Karahisârî tarzı hatlar yazmışdır kim makdûr-ı beşer değildir. Zîrâ eliflerinin kaddi onar arşındır. Ana göre sâ’ir hurûflarına bir hüsn vermişdir kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Bu bir câmi‘-i azîmdir kim cemî‘i fukarâlar ka‘besidir. Ve İslâmbol içre andan büyük câmi‘-i kebîr yokdur. Ve anda olan rûhâniyyet meğer Kudüs'de Mescid-i Aksâ yâhûd Şâm-ı Şerîf'de Câmi‘-i Emeviyye veyâhûd Mısır'da Câmi‘-i Ezher ola. Ammâ bu Ayasofya'nın her muzlim künclerinde gencîne-i gınâ sâhibi sulehâ-yı ümmetden niçe yüz kimesneler i‘tikâf niyyetine girüp gündüz sâ’im ve gece kâ’im tâ‘ât [u] ibâdete meşgûl ehl-i sülûk kimesneler ile mâl-â-mâldır. Ve rûz-merre yetmiş yerde ders-i âmlar rızâen lillâh ders takrîr edüp tahsîl-i ulûm kânı bir mekândır. Ve beher yevm cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir.

Huddâmân-ı Ayasofya'yı bildirir: Evvelâ e’imme ve hutabâsı ve meşâyihleri ve devir-hânları ve dersiâmları ve talebeleri ve mü’ezzinânları ve eczâhânları ve mu‘arrif ü müsebbihîn na‘thân ve bevvâbları ve kayyımları ile cümle iki bin kâmil huddâmları vardır. Zîrâ evkâf-ı azîmdir. Beher şehr cümle ehl-i cihet mütevellî bâbına cem‘ olup ulûfe alırlar. Beher sene (---) kîse îrâdı ve (---) kîse masrûfu vardır.

Ayasofya makâmları ve ziyâretlerin beyân eder: Evvelâ câmi‘-i Ayasofya kendüsi beytullâhdır. {makâm-ı Hazret-i Süleymân ve (...) ve Hızır ol (...)}.

{Andan} makâm-ı Hazret-i ***[37a]*** Mesleme: Hazret-i Mu‘âviye hilâfetinde Mesleme hazretleri serdâr olup İslâmbol'da Ayasofya içre dâhil olup Üçbucak nâm mahalde ibâdet etmişdir kim hâlâ makâm-ı Mesleme derler.

Andan makâm-ı Ebâ Eyyûb-ı Ensârî: Hicretin elli ikinci senesinde serdâr olup bâ-sulh Ayasofya içre iki rek‘at namâz kılduğı mahalle makâm-ı Eyyûb Sultân derler. Terlerdireğ'in kıblesindeki mihrâbdır. Hâlâ evkât-ı hamsede anda cemâ‘atden hâlî değildir. Ve sulehâ-yı ümmetden çok kimesneler leyle-i mübârekelerde anda i‘tikâfa girirler.

Andan makâm-ı Ömer ibn Abdül‘azîz: Hicretin toksan yedi yılında serdâr olup sulh ile Ayasofya'nın cânib-i garbında yeşil mihrâb dibinde ibâdet etmişdir. Hâlâ makâm-ı Ömer ibn Abdül‘azîz derler.

Andan makâm-ı Hârûnu'r-Reşîd: Hicretin iki yüz elli sekizinde Hârûnu'r-Reşîd Kostantıniyye içre ikinci gelişinde Yağfûr Kıral'ı Ayasofya çanlığına salb edüp Ayasofya içre kıble cânibinde Meyyitkapusu dâhilinde Süleymân Nebî kıblesinde ibâdet edüp hâlâ makâm-ı Hârûn derler.

Ve makâm-ı Seyyid Battâl Gâzî: Eflâke ser-çekmiş çanlığa çıkup ibâdet etmişdir.

Makâm-ı Baba Ca‘fer Sultân: Hârûnu'r-Reşîd hilâfetinde elçilik ile gelmişdir.

Ve makâm-ı Şeyh Maksûd: Sultân Baba Ca‘fer'in refîki olup ikisi kıral izniyle Ayasofya'nın cânib-i şarkîsinde Türbekapusu dâhilindeki köşede ibâdet etmişler. Hâlâ makâm-ı Baba Ca‘fer ve Baba Maksûd makâmı derler.

Makâm-ı Hazret-i Süleymân: Minberin sağ tarafındaki yeşil mihrâb makâm-ı Süleymândır kim ibtidâ Ayasofya zemîninde ibâdetgâh-ı kadîm olan ol mahaldir. Hâlâ niçe kimesneler anda teheccüd, işrâk, ebvâbîn salâtın anda edâ ederler.

Ve makâm-ı İskender-i Zülkarneyn: Hâlâ minber-i âlî makâm-ı İskender üzre sedd-i İskender-vâr binâ olunmuşdur.

Andan makâm-ı Hazret-i Hızır: Tâ kubbenin ortasındaki altun top altında makâm-ı Hızır'dır. Zîrâ ol kubbe-i münevver Hazret-i Risâlet'in mübârek ağzı yarıyla nizâm [u] intizâm bulmuşdur. Niçe bin e‘izze-i kirâmdan kimesneler Hızır ile bu makâm-ı şerîfde müşerref oldukları kerrât ile müsbet olmuşdur.

Makâm-ı Kırklar: Mü’ezzinler mahfilinin cenûbî tarafına karîb yeşim sommâkî ve yerakânî ve mermer-i gûnâ-gûn ile zemîni kırk aded müdevver taşlar ile döşenmiş bir makâmdır kim niçe kimesneler Kırkları anda bulmuşlardır. Hattâ

{**18. fasıl**}

Sergüzeşt-i Gülâbî Ağa

merhûm ve mağfûrun leh

Sultân Süleymân Hân'ın rikâbdârlığı hizmetinde neşv [ü] nemâ bulmuş yüz elli bir yaşında merhûm olmuş mü’min ü muvahhid sâhib-i sülûk bir pîr-i nâ-tüvân kimesne idi.

Ol Gülâbî Ağa hikâyet eder: Bir gün Sultân Selîm-i Sânî asrında tâ‘ûn-ı azîm olup şehr-i İslâmbol içre eyle tâ‘ûn-ı ekber olur kim İslâmbol'un yigirmi yedi kapusundan taşra beher yevm üç bin âdem cenâzesi çıkdığı Selîm Hân'ın mesmû‘-ı hümâyûnları olup du‘â-yı istiskâ içün üç gün nâdîler nidâ edüp "Leyle-i Kadir'de Ayasofya câmi‘inde ihyâ olup cem‘ olalar ve Ayasofya câmi‘i ne kadar âdem alur add olunsun" deyü fermân-ı şerîf sâdır olunca *el-azametullâh* Ayasofya-i Kebîr içre âdem deryâsı cem‘ olup {omuz} omuzu sökmeyüp benî âdem zânû-be-zânû çıtâ-çıt

oturup eş-Şeyh Beşiktaşî Yahyâ Efendi hazretlerinin va‘z [u] nasîhatına muntazır olmuşlar idi.

Ve mezkûr Yahyâ Efendi Tarabefzûn'da neşv [ü] nemâ bulup Sultân Süleymân Hân'ın süd karındaşı olup Selîm-i Sânî asrında kutbiyyete kadem basup va‘z [u] nasîhatın değil, bir kerre ol münevver vech-i şerîfin müşâhede etmeğe cemî‘i âhâli-i İslâmbol üç gün mukaddem âdem âdemî-zât Ayasofya'da kat-ender-kat olup va‘z [u] nasîhatdan sonra tâ‘ûn du‘âsına hâzır olurlar.

Hikmet-i Hudâ Yahyâ Efendi hazretleri kürsî-i şerîfe urûc edüp mahalle münâsib pend [ü] va‘za âğâze edüp cümle halk cân kulağıyla sâmi‘înden olup istimâ‘ ederlerken beri tarafda mezkûr ihtiyâr Gülâbî Ağa'ya kazâ-yı mübrim gibi tekâzâ-yı hâcet iktizâ edüp batn-ı kebîri Bağdâd kösü gibi gürlemeye başlar;

"Bire hay meded hâlim nice olur" deyü âlem-i hayrete düşüp hicâbından cümle vücûdu fıska fıska şişüp iki üç kerre ayağ üzre kalkup cânib-i erba‘aya nigerân edüp ***[37b]*** görse kim bir âdem deryâsı içre gark olmuş bir tarafa bir kadem atmağa mümkün değil, zîrâ tekâzâ ol mertebede kim bir kadem atsa kazıyye ma‘lûm. Hemân Gülâbî Ağa, Şeyh Yahyâ Efendi'ye teveccüh-i tâm ile nazar edüp derûn-ı dilden bir imdâd taleb edüp yine merkezinde oturduğu yer Kırklar makâmı idiği hâtırına hutûr edüp;

"İlâhî bu Yahyâ Efendi azîzin âb-ı rûyıyçün olsun ve bu Kırklar makâmı sâhibleriyçün olsun beni bu câmi‘ içre bu cemâ‘at-i kesîre beyninde beni halka melâmet etme" deyüp cân [u] dilden istimdâd taleb edince hemân yanında bir sipâh hey’etinde bir muhteşem âdem eydir:

"Bire âdem senin derdin nedir kim yüzün gözün şişüp bu yerde safâ-yı hâtırın yokdur. Senin derdine devâ edeyim ammâ esrâr-ı ilâhî bu mahalde kala" deyü yemîn teklîf eder.

Hemân Gülâbî Ağa yemîn edince ol sipâh havrânî cübbesinin sağ yenin Gülâbî Ağa'nın başına örter. Derhâl Gülâbî Ağa kendüyi, Kâğızhâne nehri kenârında bir çemenzâr yerde görüp "Bire meded" deyü def‘-i takâzâ edüp tecdîd-i vuzû’ etdükde kırk kerre secde-i şükr edüp,

"Âyâ bu benim vâkı‘am mı yohsa vâkı‘-ı hâlim mi? Hamd-i Hudâ Ayasofya içre Hazret-i Hızır'a râst geldim. Bire meded dâmenin elden komayam" deyüp hamd ederken kendüyi bir zulemât basup gözün açup kendüyi yine Ayasofya içinde mezkûr sipâhın yanında bulup şâha vâfir ta‘zîm edüp henüz ol mahalde Beşiktaşî Yahyâ Efendi kürsî üzre kâ’im olup du‘âya âğâze edüp cemî‘i ümmet-i Muhammed derûn-ı dilden "âmîn" deyüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ cümle ibâdullâh Ayasofya'dan taşra hurûc etmeğe kasd edince câmi‘in yüz bir aded kapusun sed edüp ancak büyük kıble kapusunu küşâde koyup Defterdâr Dervîş Çelebi ki eş-Şeyh Baba Nakkâş hazretlerinin ferzend-i ahteridir, anlar Bâb-ı Ayasofya'da durup cümle tevâbi‘iyle Ayasofya câmi‘i derûnundan ve üç kat tabakasından taşra çıkan cemâ‘at-i kesîreyi add edüp elli yedi bin âdem Ayasofya câmi‘inden taşra çıkdığı sicill-i şer‘-i Resûl-i mübîne tahrîr olunup Selîm Hân pâyine arz olundu. Hakkâ ki câmi‘-i azîmdir. Andan Gülâbî Ağa Ayasofya içre kendüye Hızır-misâl yetişen sipâhın dâmenine pek yapışup;

"Sultânım ben senin dâmenini elden komayup şimdengerü kulun kurbânınım, lütf eyle

beni ber-murâd eyle" deyü ricâ eder. Hemân mezkûr sipâh zebâne gelüp eydir:

"Bire var âdem, bizi kendi hâlimize koy. Biz senin dediğin âdem değiliz" deyü niçe gûne elfâz-ı yâve ve niçe kerre şütûm-ı dilâzârlıklar eder, yine Gülâbî Ağa sipâhın eteğin elinden komayınca sipâh Gülâbî Ağa'ya bir pergâr çevirüp bir kaç yerde başın mecrûh edüp semmûr kürkün pâre pâre eder. Cemâ'at-i kebîrenin bir haylisi bunların mâbeynlerin fasl edüp giderler. Ammâ yine Gülâbî Ağa sipâhın yanından bir hatve ba'îd olmayup ricâ ve minnet etmede.

Bunlar ikisi lecc [ü] cidâl ederek Ayasofya'nın hâcethânelerine gelince sipâh bir kazâhâneye girirken Gülâbî Ağa'ya sehel te'hîr eyle deyüp sipâh hâcethâneye girince Gülâbî Ağa kapuyu alup bekler. Ân-ı sâ'atden taşra bir siyâh meşinli, çuka dolamalı, beli bıçaklı ve gümüş zencîrli ve burma sarıklı bir yeniçeri maryolu kıyâfet bir yeniçeri âşcısı çıkar.

Hemân Gülâbî Ağa yine yeniçeri âşcısının girîbânın alup yine ricâ ve temennâya başlar.

"Bire var âdem, sen ma'tûh olmuşsun, ben senin dediğin âdem değilim, var benden şerrin def' eyle" deyüp bilâhire Gülâbî Ağa'ya bir kötek çeker kim fakîr ihtiyârı sâ'ir temâşâcılar yeniçerinin elinden halâs ederler. Andan Ayasofya çârsûsunda yeniçeri bir bozahâneye girince Gülâbî Ağa bile girüp kebâb ve nân-pâre yeyüp boza nûş edüp Gülâbî Ağa'ya aslâ bakmayup bir nân-pâre vermez. Andan yeniçeri def'-i cû' edüp bozahâneden taşra çıkınca yine Gülâbî Ağa peşine düşüp Ayasofya'nın Sovukçeşme ensesinde bir daracık sokaklı bir tenhâ mahalle vardır, hemân ol mahalde Gülâbî Ağa yeniçerinin ayağına düşüp,

"Amân Hazret-i Risâlet aşkına olsun beni ber-murâd eyle" dedükde hemân yeniçeri eydir:

"Ey tâlib, gerçi âşık-ı sâdıksın ammâ dahi feleğin germ [ü] serdin çekmeyüp nâ-puhtesin, seni bir kaç kerre tecrübe içün itâb [ü] şitâb edüp kulûbuna ***[38a]*** dokundum, ammâ yine benden rû-gerdân olmayup i'tikâd-ı tâm ile eteğimden ayrılmadın. Ammâ seni bir pîre götürürüm, içeri girüp selâm verüp sana dediğim köşede kırk gün çille-i merdân çeküp otur, ammâ anda olan kimesnelerin bir fi'line karışmayup sümmün bükmün durup aslâ dünyâ kelâmın etme,

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyü ol tenhâ mahalde bir künc-i muzlimde bir mülevves sidikli kapuya gelüp yeniçeri dakk-ı bâb edince bâb küşâde olup içeriden bir zengî-sıfat şütür-leb bir abûsü'l-vech bir Arab zâhir olup bunlar kapudan içeri girince hemân zengî Arab Gülâbî Ağa'yı bâzûsundan berk yapışup hâne içine nîm elma-misâl atar. Hemân Gülâbî Ağa'nın aklı başına gelüp cümle hâzırûna,

"Es-selâmü aleyküm" etdükde cümle huzzâr-ı meclis,

"Ve aleykümü's-selâm" deyüp mezkûr yeniçeri Gülâbî Ağa'ya yer gösterüp anda bir hâk-i mezellet üzre ber-karâr olup hemân âşcı-sıfat kendüyi tebdîl-i câme edüp sadr-ı âlîde karâr eden pîşvâ-yı tarîk ihtiyârın dest-i şerîfin bûs etdükde Gülâbî Ağa ile mâcerâ-yı sâbıkaların bir

bir tafsîl üzre hikâye eder. Şeyh eydir:

"Telezzüz-i dünyâdan ve cümle mâsivâdan kat‘-ı alâka etdi ise bu âsitâne-i Kırklarda ber-hordâr olup kendüyi Nücebâ Alî'nin postuna koruz. Safâ geldin kişi" deyü Gülâbî Ağa'ya ta‘zîm edüp üç gün üç gece Gülâbî Ağa anda aç susuz bî-tâb [u] bî-mecâl kalup Unkapanı'ndaki hânedânı ve evlâd [u] ensâbları hâtırına gelüp,

"Âyâ bunun sonu neye müncer ola" deyü tevekkül-i Hak olup oturur. Dördüncü gün hemân köşeden Şeyh,

"Emr-i Hak ile me’mûr olduğunuz işleriniz görün" deyü fermân etdükde hemân mezkûr sipâhdan yeniçeri sûretine giren âdem ayağ üzre kalkup bir hücreyi küşâde kılup içeriden otuz sekiz gûne âlât-ı silâh çıkarup otuz sekiz âdemin önüne birer âlât-ı silâh koyup kendi önüne yeniçeri bir leğen içre su koyup yerinde herkes karâr eder. Hemân Gülâbî Ağa,

"Şu sudan sehel su içsem" dedikde,

"Sabr eyle bu gün görelim sana bundan ni‘met müyesser olur mu?" der. Ân-ı sâ‘at mürûr edüp hemân karşu tarafda bir âdem önündeki kılıcı alup bir küçük âdem oğlanı zâhir olunca ol âdem kılıç ile zâhir olan şahsın başın kat‘ eder. Hemân Gülâbî Ağa, "Cânım ol âdemi niçün öldürdü?" deyü su’âl etdükde yeniçeri,

"Refîk, mukayyed olma demedim mi?" deyü cevâb eder. Hemân yine karşu tarafdan iki âdem zâhir olup bunları bir arslan kovarak meydâna getirüp âdemin biri şeyhin ardında pinhân olup halâs olur. Birisini arslan paralayup tenâvül eder. Yine Gülâbî Ağa su’âl eder.

Andan yine bir âdem önünden bir oğlancık zâhir olup ardı sıra kurd ma‘sûmu kovarken seccâde-nişîn âdemin biri önündeki oku yayı alup kurda bir ok urup helâk eder. Ba‘dehu ma‘sûm bir köşede gâ’ib olur. Gülâbî Ağa şükr eder. Hemân karşu tarafdan üç âdem zâhir olup ikisini şeyhin izniyle salb edüp birin dahi salb ederken hemân Gülâbî Ağa'nın karârı kalmayup huzûr-ı şeyhe varup herîfi ricâ edüp afv ederler. Hemân yeniçeri Gülâbî Ağa'nın girîbânından yapışup yerinde oturdup,

"Bire ben sana demedim mi kırk gün sabr eyle" deyü tenbîh eder. Hemân yeniçerinin önündeki taşt içre olan su cûş [u] hurûşa gelüp leğen içinde iki küçücük gemiler zâhir olup gark olma sadedinde iken geminin birin yeniçeri direğinden yapışup yelkenine "Üf" deyüp telattum-ı mevtden halâs olup giderler. Öbür gemi temevvüc-i mâdan gark olma mahallinde iken içinde olan ibâdullâh "Ya Allâh" deyü feryâd [ü] figânları evce peyveste olup hemân yeniçeri şeyhin izniyle geminin direğinden basup gemiyi gark edince içinde olan bu kadar mahlûk-ı Hudâ kimi gark olup kimi halâs olurken yeniçeri kimisin gark eder.

Hemân bir oğlancık ve bir kızcuğaz leğenin kenârına çıkarken ma‘sûmı kenârdan yeniçeri su içre gark edüp kızı leğenden taşra çıkarır. Hemân bu hâli dahi Gülâbî Ağa görünce,

"Ya ol bî-cürm ma‘sûmun kanına girüp niçün gark etdin ve ol gemilerin niçün gark edüp bu

kadar mahlûk-ı müslimînin kanına girdin" deyü feryâd edince hemân sadr-ı âlîden Şeyh,

"Buna bir nân pâresi verelim getirin ***[38b]*** şu Kırklar huzûrunda bir du‘â edelim" deyü Gülâbî Ağa'yı meydân-ı mahabbete getirüp cümle huzzâr-ı meclis huzûrunda Gülâbî Ağa'ya bir ekmek ve bir akçe ve bir altun ve bir salkım üzüm ve bir hurmâ ve bir zeytûn verüp,

"Ecel-i müsemmâsına dek mu‘ammer ve ten-dürüst olup cümle erzâkın hazâyin-i gaybden Cenâb-ı Bârî ihsân edüp melikler beyninde mu‘azzez ü mükerrem olup âfât-ı semeviyye ve araziyyeden masûn [u] mahfûz olup inkırâzu'd-devrân zürriyetine inkırâz gelmeyüp yevmen-fe-yevmen tenâsül-i nesl bulup âhir nefesde hüsn-i hâtime ile livâ-i Resûl-i Hudâ tahtında sâyelene" deyü hayr du‘â edüp cümle huzzâr-ı meclis "Âmîn" deyüp ba‘de'd-du‘â yeniçeri ve zengî Arab bevvâb Gülâbî Ağa'nın girîbânın alup "Yum gözünü" derler. Gülâbî garîb dahi hayâl-i hâb gibi göz yumup açınca kendüyi Galata meyhâneleri içre görüp,

"Bire hay meded devleti aldırdım elden" deyü dâğ-ı derûnundan köşe be-köşe gezüp âhir bir meyhâneye girince görse kim bir alay yeniçeri serhoşları

"Gel pîrim bir dolucığımız iç" deyü meclise da‘vet eder. Fakîr Gülâbî Ağa mukaddemâ Ayasofya çârsûsunda refîki olan sipâhdan tebdîl yeniçeri ile bozahâneye girmişlerdi.

Fakîr Gülâbî bunları dahi ana kıyâs edüp üç gün[den] berü aç âdem meyhâne ta‘âmına girüp def‘-i cû‘ eder. Ammâ yine bu harâbâtî erenlerine hüsn-i zan edüp bunlardan istimdâd taleb eder. Âhir vakt-i gurûb karîb olup Galata'dan bir kayığa süvâr olup Unkapanı cânibine ubûr edüp Gülâbî Ağa'ya bir desti şarâb verüp yükledirler. Bu dahi beni imtihândır deyü i‘tikâd ile bir desti şarâb ile vakt-i gurûbdan sonra bir tenhâ sokakda Gülâbî Ağa'nın başından destârın, eyninden semmûr lepâçesin alup,

"Seni katl ederiz, elbette bu şarâbdan nûş edersin" deyü ibrâm [u] ilhâh ile teklîf-i mâlâ-yutâk edüp hâh-nâ-hâh ol mu‘tekid ihtiyâr bir câm bâde nûş edince "Yâ Allâh" deyü ol ân uryân olup hânesine gelüp artık hânesinden taşra çıkmayup alâyık-ı dünyâdan el çeküp halkdan münzevî bir câzibe sâhibi büyük âdem idi. Ammâ Unkapanı'nın iç yüzünde kuyumcular içinde sâkin olup sarâyında âyende vü revendeye ni‘meti eyle mebzûl idi kim bu kadar ni‘met-i uzmâ ve bu kadar masrûf mâl-ı firâvân nereden hâsıl oluduğuna bir kimsenin aklı ermemiş idi.

Merhûm [u] mağfûrun leh Gülâbî Ağa'nın Ayasofya câmi‘i içinde Kırklar makâmı nâm yerde sergüzeşt [ü] serencâmın bizzât kendilerden istimâ‘ edüp münâsebetiyle bu mahalle kayd olundu. *El-uhdetü ale'r-râvî.* Hadîs: [35]

Andan yine Ayasofya makâmâtların beyân eder

Makâm-ı Havâriyyûn: Yukaru tabakanın cânib-i şarkında. Andan,

Makâm-ı Hazret-i Akşemseddîn: Terlerdirek kurbündedir. Ve,

Ziyâretgâh-ı Terlerdirek: Bu amûd-ı arak-âlûdun hakkında niçe kıyl ü kâl vardır kim sayf [u]

şitâda şeb [u] rûz arakrîz olup durmadadır. Ayasofya câmi‘inin gerüde kıble kapularının cânib-i garbî nihâyetindeki kapunun iç yüzündeki bucakda çâr-kûşe yek-pâre bir beyâz mermer sütûn-ı müntehâdır kim kaddi on bir zirâ‘dır. Aşağısında bir âdem kaddi bakır kaplıdır. Yine böyle iken dâ’imâ terler durur.

Bir rivâyetde temelinde mutalsam defîne var derler. Rivâyet-i uhrâda kal‘ada mahsûr olan Yâvedûd Sultân'ın âh-ı sûz-nâkinin harâretinden ile'l-ân terler derler. Bir rivâyetde Hazret-i Risâlet'in ağzı yarıyla cümle kireç bu sütûn altında acîn olduğuyçün hâlâ anın nemnâki te’sîrinden terler derler. Garîb temâşâdır.

Hâsiyyet-i Terlerdirek: Bir âdem sudâ‘a mübtelâ olup bu amûdun arakından başına dürtse bi-emrillâh şifâ bulur. Hâssa-i dîğer, bir âdem zahîre mübtelâ olup yüreğinden kan gitse Terlerdirek terinden yalasa bi-emrillâh halâs olur. Hâssa-i sâlis, bir âdemi rub‘ ısıtması dutsa Terlerdireğin dibinde kaplı olan bakırın câ-be-câ yerlerinde delikler vardır, andan bir kaç parmak toprak yalasa bi-emrillâh istifrâğ edüp halâs olur. Gâyet mücerrebdir.

Makâm-ı Kıblekapusu: Bu bâb-ı sa‘âdetin kanatları Hazret-i Nûh'un gemisi tahtası olmak ile cümle müsâfirîn-i tüccâr-ı ehl-i bihâr ol kapu dibinde rek‘ateyn salât-ı hâcet kılup ellerin kapu tahtasına sürüp Nûh Necî rûhuna ***[39a]*** bir Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp sefere teveccüh eder. Gâyet mücerrebdir.

Hâssa-i bi’r-i Ayasofya: Bir âdem yürek oynamasına ve hafakân marazına mübtelâ olsa üç cum‘aertesi Ayasofya içindeki kuyunun suyundan ale's-seher aç karnına üç kerre nûş ede be-izn-i Hudâ rehâ bulur.

Hâssa-i Altun top: Bir kimesne nisyâna uğrayup işitdiği hâtırında kalmasa gerekdir kim tâ Ayasofya kubbesinin ortasında maslûb olan altun top altında yedi kerre sabâh namâzın kılup üç kerre: *"Allâhümme yâ kâşife'l-müşkilât ve yâ âlime's-sırrı ve'l-hafiyyât"* deyüp her vakitde yedişer siyâh üzüm tenâvül etse bi-emrillâh zekiyyü't-tab‘ necîb ü reşîd ola kim bir istimâ‘ etdiği elfâz derûnunda *en-nakşı ke'l-hacer* ola. Zîrâ bu kubbe Hazret-i Risâlet'in ağzı yarıyla ta‘mîr olunmuşdur. Altında bir kerre ibâdet edenin dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtı bi-emrillâh hâsıl olur.

Hattâ Hamdî Çelebi ibn Akşemseddîn'e Türbeli Gönlük kasabasında ol kadar ateh galebe eder kim bir âdem kendüye selâm verse kâğıza bir selâm lafzı yazmış, ana nazar edüp *"ve aleykümü's-selâm"* der imiş. Cümle hükemâ ilâc etmede âciz olup tâ bu mertebe kendüye nisyân müstevlî olur.

Âhir Akşemseddîn hazretlerinin ta‘lîmiyle Hamdî Çelebi Ayasofya'ya gelüp yedi kerre mezkûr top altında sabâh namâzın edâ edüp merkûm du‘âyı her sabâhın üç kerre tilâvet edüp yedişer dâne siyâh üzüm yeyüp bi-emrillâh bakletü'l-hamkâ tabî‘atinden halâs olup ol ân *Yûsuf [ü] Züleyhâ* te’lîfine şürû‘ edüp yedi ayda itmâmı müyesser olup andan *Kıyâfetnâme*'yi te’lîf etdi kim hâlâ *Kıyâfetnâme-i Hamdî Çelebi* meşhûr-ı âfâk bir te’lîfdir kim hakkâ hilkat-i benî âdem üzre bir manzûm risâle-i nâdîre-i asrdır. Andan,

Makâm-ı Sovukpençere: Ayasofya'nın kıble tarafında Hünkârkapusu'nun iç yüzünde cânib-i şimâle mekşûf bir revzen-i cân-safâdır kim dâ'imâ anda bâd-ı nesîm esüp âdeme hayât verir. Taşrasındaki bâğ-ı İrem'in hoş elhân bülbül-i gûyâsının nağamâtından âdeme gıdâ-yı rûh hâsıl olur.

Bu câ-yı dil-küşâda ibtidâ-i fethde Hazret-i Akşemseddîn *Tefsîr-i Cerîrî* dersin teberrüken ve teyemmünen telâmîzlerine nakl edüp,

"Bunda tilâvet-i Kur'ân eden ve sâ'ir ulûma meşgûl olan tekmîl-i fünûn edüp musannıf ola" deyü hayr du'â edüp ile'l-ân anda bir kerre *Bismillâhi* diyen mahrûm kalmamışdır. Böyle bir latîf makâmdır.

Hattâ üstâdımız Şeyhü'ş-şüyûh, sâhib-i kurrâ Evliyâ Efendi bu Sovukpençere'de ilm-i Kur'ân'da aşere ve takrîbi telâmizlerine okudup niçe bin âdem bu mahalde sâhib-i kurrâ olmuşdur. Andan,

Makâm-ı Hazret-i Îsâ beşiği: Yukaru tabakanın cânib-i şarkîsinde bir köşede ahmer-gûn bir mermer tekne-misâl bir beşikdir. Nisvân-ı sâhib-isyân tâ'ifelerinin evlâdları müşevveşü'l-hâl olsa ma'sûmların bir ân bu beşikde kosalar i'tikâdları sebebiyle bi-emrillâh makâm-ı Mesîh'de enfâs-ı Rûhullâh bulurlar. Andan,

Mağsel-i Hazret-i Îsâ: Yine Mehd-i Îsâ['ya] karîb bir taş çâr-kûşe teknedir. Îsâ Nebî rahm-ı Meryem'den {(---) sene târîhinde} sâdır olunca Meryem Ana Hazret-i Mesîh'i bu teknede gasl etmişdir. Kostantîn-i kadîm mezkûr beşiği ve mağsel tekneyi Kudüs-i Şerîf'in cenûbî tarafında Beytüllahm'den getirddiği muhakkakdır. Ammâ hakîr Beytüllahm'de mağsel-i Îsâ manzûrumuz olmuşdur. Ammâ bu Ayasofya'daki mağsel-i Îsâ içre nâ-dürüst olan ma'sûmları bu tekne içinde bir kerre gasl etseler dem-i nefesi ve teni dürüst olup gûyâ dem-i Îsâ'ya mazhar olup hayât bulur meşhûr-ı âfâk bir taş teknedir. Andan,

Makâm-ı Yedilerkapusu: Yine yukaru tabakanın cânib-i şarkında bir azîm kapudur. Ammâ kanatları tahta değildir, münakkaş ibret-nümûn beyâz mermer kapu kanatlarıdır kim gûyâ bâb-ı mu'allâdır, vech-i arzda nazîri yokdur. Seyyâhân-ı âlem ve mi'mârân-ı benî âdem içre şöhre-i âfâk olmuş bir bâb-ı ibret-nümâdır. Dâ'imâ Yediler anda ibâdet eder. Andan,

Temâşâgâh-ı hücerât-ı pür-envâr: Yine tabaka-i âlînin cânib-i şarkîsinde beş altı kıt'a rakîk gûnâ-gûn tahta biçilmiş taşlar vardır. Âfitâb-ı âlem-tâb kulle-i felekden tulû' etdükde pertevi bu hücerât-ı gûnâ-gûnlara pertev urdukda her bir hücreden bir gûne güneş ziyâ verüp çeşm-i benî âdem bakmağa tâkat getiremez. ***[39b]***

Hâsıl-ı kelâm fukarâlar ka'besi olan Ayasofya-i Kebîr'in enderûn [u] bîrûnunda niçe bin ziyâretgâh makâm-ı âliyeler var, ammâ hakîrin ma'lûmı olan bu tahrîr olunan makâm-ı latîflerdir kim tahrîr olundu.

Ve Ayasofya'nın cemî'i imârâtlarının üzerleri serâpâ rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Bu kadar bin yıldan berü kurşumu fenâ bulmamışdır. Zîrâ bu Ayasofya kurşumu içre niçe bin kantâr

altun vardır, anıniçün fenâ bulmaz. Netîce-i merâm bu Ayasofya'nın vaz‘-ı esâsında cemî‘i üstâd-ı mühendis-i hurdedân hayrân olup diller evsâfında lâl ve kalemler tahrîr midhatinde(?) beyt:

Ra’eynâ câmi‘e'd-dünyâ cemî‘an
Velâkin mâ-ra’eynâ misle hâzâ

Ba‘dehu Ebü'l-feth Sultân Mehemmed bu Ayasofya'yı ta‘mîr ü termîm edüp ürd-i behişt-âsâ bir beytullâh etdükden sonra Kadırga Limanı kurbünde,

Evsâf-ı Câmi‘-i Küçük Ayasofya: (---) sene târîhinde Kostantîn'in anası Aline binâsıdır. Gûyâ *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* Ayasofya tarzında bir câmi‘ {olduğuyçün Küçük Ayasofya derler}. Kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu (---) ayakdır ve arzı (---) ayakdır ve cümle (---) aded sütûn-ı gûnâ-gûn üzre mebnî kurşum örtülü bir kubbe-i âlîdir ve (---) kapusu ve bir tabaka bir minâresi ve haremi etrâfında hücreleri ile müzeyyen bir ma‘bed-i kadîmdir kim Ebü'l-feth'in hayrâtıdır. Andan,

Evsâf-ı Câmi‘-i Zeyrekbaşı: Kostantîn'in (---) binâsıdır. Hazret-i Yahyâ rûhıyçün binâ olunmuş bir câmi‘-i azîmdir kim zamân-ı nasârâda ismine Manastır-ı Sencovaniyye derlerdi. Ve hâlâ Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfi Malta elinde olmağile Malta'ya Sencovaniyye derler. Malta küffârı Mısır İskenderiyyesi'nden hurûc edüp İspanya keferesi destinde Kudüs-i Şerîf kalmışdı. Ol asırda Malta Urbânı İskenderiyye'den Akka kal‘asına istîlâ edüp andan Kudüs-i Şerîf kurbünde Beyt-i Sabastıyye nâm karye deyrinde Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfi ol deyrde ter ü tâze dururdu. Ser-i sa‘âdetler[i] Şâm-ı cennet-meşâmda Câmi‘-i Emeviyye'nin tâ ortasındaki gâr içre altun sini içre durur.

Ba‘dehu Malta küffârı Sabastıyye'den cesed-i Yahyâ'yı alup Akka'ya getirüp anda cevâhir sandûka içine koyup anı kendülerine ricâl-i gayb deyüp anın nâmıyla her diyârı gâret edüp mansûr olurlar. Anıniçün Malta kâfirine cümle milel-i nasârâ ri‘âyet edüp i‘tibâr ederler. Hâlâ haçlı sancaklarında Yahyâ Nebî'nin Sencovan nâmıyla sûretin yazup sancak taşırlar.

Hazret-i Yahyâ, Hazret-i Îsâ'nın vâlidesi tarafından akrabâ-yı karîbi olması ciheti ile Kostantîn'in vâlidesi bu Zeyrekbaşı'ndaki câmi‘i inşâ edüp Hazret-i Yahyâ rûhuna hibe etdüğiyçün Manastır-ı Sencovaniyye derlerdi. Cânib-i erba‘asına başka kal‘a dîvârı ve bir su sarnıcı ve üç bin bıtrîke hücreler imâret edüp âbâdân etmişdi. Ba‘de'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘ etmişdir.

Sağîr ü kebîr cümle kırk altı kubbedir ve cümle (---) sütûn-ı zî-kıymetlerdir. Kıble kapusu'ndan tâ mihrâba varınca tûlu (---) ayakdır ve arzı (---) ayakdır. Ve bir minâre-i mevzûnu ve (---) kapusu vardır. Ammâ bu câmi‘in kubbeleri ve toloz kemerleri içre mutallâ-yı müzehheb tasâvîr-i gûnâ-gûnlar var kim görenler vâlih [ü] hayran olur. Bir püşte üzre vâkı‘ olmuş cihân-nümâ bir câmi‘-i a‘lâdır.

Ve'l-hâsıl Ebü'l-feth'in zamân-ı saltanatlarında İslâmbol içre kendüleri ve vüzerâları ve sâ’ir merâtib sâhibleri altı bin altı yüz yetmiş deyr-i kebîrlerin mihrâbların tahvîl edüp secdegâh-ı

müslimîn edüp âyîn-i Muhammedî olup hâlâ amâristân câmi‘lerdir.

Andan bizzât kendüler içün tarz-ı Rûm bir câmi‘-i latîf inşâ etmeğe şürû‘ etdükde ibtidâ Karaman çârsûsu içinde Irgat hammâmın kırk günde binâ etdi kim cümle bennâ ve ummâller her gün gasl edüp ba‘dehu hidmet edeler deyü ibtidâ hammâmı binâ etdi. Hâlâ Irgat hammâmı nâmıyla meşhûr bir hammâm-ı latîfdir.

Evsâf-ı câmi‘-i Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî
Rahmetullâhi aleyh

Cemî‘i memâlik-i Âl-i Osmân'da ne kadar ilm-i hendesede kâmil mi‘mâr ve bennâ ve kûhken var ise İslâmbol'a cem‘ olup ***[40a]*** niçe bin kibâr-ı evliyâullâhın du‘âsıyla esâsına mübâşeret olundu, sene 867.

İtmâmına târîh sene 875. İntihâ-yı imâretine bu mısra‘ târîhidir:

Şeyyede şeyyedallâhu erkânehâ

Bu câmi‘-i bülend ve ma‘bedhâne-i bî-mânend şehr-i İslâmbol'un tâ vasatında Karamaneyn mâbeyninde bir mürtefi‘ zemînde vâkı‘ olmuşdur. Zamân-ı kadîmde bu câmi‘-i latif'in zemîninde (---) (---) nâm kıralın bir deyr-i garîbi var idi kim Kayser-zemînde Ayasofya'dan sonra eyle bir musanna‘ binâ olunmamış idi. Zelzeleden münhedim olup kudûm-i yümn-i Sultân Mehemmed Gâzî ile esâs-ı binâsın ka‘r-ı zemîne varınca nâm [ü] nişânın ref‘ eyleyüp câmi‘-i Mehemmed Hân binâ olundu.

Eşkâl-i câmi‘-i Ebü'l-feth: Bu câmi‘in yemîn [ü] yesârından (---) kademe taş nerdübân ile su‘ûd olunur. Ve zemînden tâ sutûh-ı dam [u] bâmına varınca zirâ‘-ı bennâ ile seksen yedi zirâ‘dır. Vech-i arzdan atebe-i suflâsına varınca dörd zirâ‘ kaddi mürtefi‘dir.

Ve çâr-pâye-i âlî üzre evce münkalib olmuş bir kubbe-i âlîdir ve mihrâb tarafında dahi nîm kubbedir. Ve yemîn ü yesârında iki sommâkî amûdlar var kim ve mine'l-iberdir. Mihrâbı ve minberi ve hünkâr mahfili ve mü’ezzinân mahfili beyâz mermerden sâde güzeli kâr-ı kadîmdir. Ve kubbe-i pür-envâr içre iki tabaka kanâdîller ile zeyn edecek tabakaları vardır. Ve mihrâbın sol tarafında Cübbe Alî hazretlerinin külâh-misâl dilim dilim bir sancağı vardır.

Ve kıble kapusundan tâ mihrâba varınca bu câmi‘in tûlu (---) ayakdır ve arzı (---) ayakdır. Ve câmi‘ içre kanâdîllerden gayrı maslûbât âvîzeler yokdur. Ammâ du‘â müstecâb olacak rûhâniyyetli câmi‘dir. Zîrâ binâ olundukda bennâ ve ummâlînden gayrı millet hidmet etmemişlerdir. {Cümle huddâmları müselmânlar idi.} Ve ile'l-ân bâb-ı sa‘âdetinden içre Yahûd [u] Nasrânî girmemişdir. Cemî‘i huddâmları gasl edüp hidmet ederlerdi. Ve gazâ mâlından binâ olduğuyçün rûhâniyyet vardır. Ve hâlâ hâl sâhibi kimesnelerden hâlî değil bir nazargâhdır.

Ve kıble kapusundan taşra çıkarken sağ tarafda çâr-kûşe beyâz mermer üzre müzehheb ve lâciverd ile Hattât Demircikulu'nun celî hat ile tahrîr olunan hadîsdir: [36] Ve çâr-kûşe haremi

dahi tûlen ve arzen (---) ayakdır. Ve yemîn ü yesârında ve bir dahi kıblesi kapusunda (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunur haremin cânib-i erbaʻasında yan soffaları üzre cümle gûnâ-gûn ibret-nümûn amûd-ı nakş-ı bûkalemûnlar var kim âdem hayrân olur. Hattâ hareminin kıble kapusunun iç yüzündeki amûd-ı ebrî içre bi-emrillâh taşın mevcinde bir hırka-i peşmîneli Mevlevî külâhlı ve eli mirvahalı bir dervîş sûreti vardır, gûyâ zî-rûhdur. Temâşâgâh-ı ünâsdır kim Musavvirü'l-Hallâk eyle tahrîr etmiş.

Ve bu haremin tâ vasatında bir âbdesthâne havzı vardır. Cânib-i erbaʻasında sekiz amûd üzre bir mevzûn levhalı kurşum ile mestûr bir kubbe-i serâmeddir. Bu havzın cânib-i erbaʻasında evc-i semâya ser-çeküp minârelere hemtâ serâmed sebiz-gûn servler var kim gûyâ her biri yeşil melekdir.

Ve câmiʻin yemîn [ü] yesârında birer tabakalı seng ile bünyâd olunmuş minâre-i âliyeleri var kim vâcibü's-seyrdir. Her biri (---) kademe bâlâdır. Ve haremin cânib-i erbaʻasında (---) kubbe-i vâlâdır.

Ve haremin zemîni eyle mermer-i reng-â-rengler ile mefrûşdur kim gûyâ ruhâm-ı mînâdır. Ve haremin cânib-i erbaʻasındaki revzenlerin taşra atebeleri üzre olan kitâbeler içre yeşil sommâkî üzre beyâz mermer-i hâm ile Yâkût-ı Mustaʻsımî {tarzı} hattıyla sûre-i Fâtiha kitâbet olunmuşdur kim diyâr-ı İslâm'da bu gûne mermer üzre hatt-ı Yâkût görülmemişdir.

Ve mezkûr havz-ı latîf üzre üstâd-ı kâmil kemâl-i maʻrifetin ayân u beyân etmeğiçün sarı pirincden bir gûne şebeke kafes örmüşdür kim bu dahi makdûr-ı beşer değildir. Ve havz-ı kebîr içre bir mermer musannaʻ kadehden gûnâ-gûn fevvârelerden âb-ı revândan şâz olup şeb [u] rûz âdem gerdeni-misâl pertâb edüp cereyân etmededir. Ve havz-ı müdevverin cânib-i erbaʻasındaki uyûnlardan ***[40b]*** cümle cemâʻat-i kesîreler tecdîd-i vuzûʼ edüp âb-ı hayâtından nûş edüp defʻ-i atşân ederler.

Hâsıl-ı merâm ol bünyâd-ı refîʻü'l-imâdın tekmîline saʻy-i belîğ edüp kubbe-i azîm-i nîlgûnun rifʻat-ı intisâbını Hayyâm-ı Mînâ nâm sebʻ-i sidâd(?) gibi bülend ve hoş binâ-yı dil-pesend etdiler kim vasfında lisân kâsırdır.

Ve bu câmiʻin mihrâb önünde ravza-i Rıdvân'dan nişân verir bir bâğ-ı İrem içre Ebü'l-feth Gâzî'nin ve ehlinin türbe-i pür-envârları vardır. Andan gayrı câmiʻin cânib-i selâsında bir sahrâ-yı azîm-misâl bir haremi vardır kim sekiz yerde kapuları vardır. Bu haremin iki cânibinde (binâ) bâğçeler vardır, andan hâric câmiʻin tarafeyninde Semâniyye medreseleri vardır. Cümle (---) hücrelerdir kim mâl-â-mâl talebelerdir. Anlardan hâric tarîk-i âm aşırı medârislerin iki câniblerinde sûhtevât tetimmeleri vardır. Cümle (---) hücreler içinde tâlib-i ilm ile memlûdur.

Ve bir dârü'z-ziyâfe ve bir dârü'ş-şifâ ve bir mihmân-sarây-ı azîm ve bir hammâm-ı kadîm ve bir mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ile ârâste olmuş bir câmiʻdir kim bir mürtefiʻ yerden bu câmiʻ-i latîfin cânib-i erbaʻasında olan imâretlere imʻân-ı nazar ile nazar etsen sâfî rusâs-ı hâsdan göm gök bir amâristândır kim berk urup durur. Bu âsârlardan gayrı koca Ebü'l-feth niçe bin imâret ile şehr-i İslâmbol'un enderûn [u] bîrûnunda niçe âsâr-ı azîmler edüp İslâmbol'u

ma‘mûr [u] âbâdân etdi.

{**Mi‘mârbaşı ile Ebü'l-feth'in mürâfa‘a-ı şer‘-i Resûl olduğun beyân eder**}

Bir gazûb pâdişâh-ı Cem-cenâb olmağile câmi‘i binâ eden mi‘mârbaşıya itâb edüp,

"Benim câmi‘im niçün Ayasofya kadar âlî etmeyüp benim birer Rûm harâcı değer sütûnlarımı kesüp câmi‘im alçak etdin?" dedikde mi‘mâr eydir:

"Pâdişâhım İslâmbol'da zelzele çok olup metânet üzre inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola deyü iki amûdu üçer zirâ‘ kesüp câmi‘-i Ayasofya'dan sehel alçak etdim" deyü özür buldu.

"Özrü cürmünden eşeddir" deyü Ebü'l-feth amân vermeyüp mi‘mârbaşının iki ellerin bileklerinden kat‘ etdi.

Ertesi gün mi‘mârbaşı ehl [ü] iyâliyle İslâmbol mollâsı olan (---) hazretlerinin huzûruna varup Ebü'l-feth Gâzî'den şikayet edüp,

"Mürâfa‘a-i {şer‘} olunmasın taleb ederim" dedikde derhâl (---) hazretleri kethudâsını Ebü'l-feth'e gönderüp şer‘-i şerîfe da‘vet eder. Hemân Ebü'l-feth,

"Emir şer‘-i Resûl-i mübînindir" deyüp lepâçesin geyüp kemerine bir bozdağan topuz alup bâb-ı şerî‘ata yüz sürerek gelüp ba‘de's-selâm aleyk alınup sadr-ı âlîde karâr etmek murâd edindikde (---) hazretleri,

"Oturma beğim, hasmınla mürâfa‘a-yı şer‘ olup ayak berâber durun" dedikde mi‘mârbaşı da‘vâya âğâze edüp eydir:

"Sultânım, ben bir üstâd-ı kâmil mi‘mâr [u] mühendis-i âmil idim. Bu âdem, ‘Benim câmi‘im niçün alçak edüp iki direğim kesdin’ deyü benim iki ellerim kesüp beni kâr [ü] kesbimden ve kifâf-ı nefsimden alıkoyup ehl [ü] iyâlim beslemeğe iktidârım kalmadı. Emir şer‘-i şerîfin" deyüp summun bükmün durdu.

"Beğim ne dersin, bu âdemin ellerin siz mi kat‘ etdiniz?" deyince hemân Ebü'l-feth,

"Vallâhi sultânım, bu âdem benim birer Mısır harâcı değer amûdlarım kat‘ edüp câmi‘im bî-şöhret olup alçak olduğıyçün ellerin kat‘ etdim. Emir şer‘-i şerîfindir" dedikde hemân (---) hazretleri,

"Beğim şöhret âfetdir. Câmi‘ sahrâda {ve} küşâde olsa ve alçak olsa ibâdete mâni‘ değildir. Senin taşın cevâhir dahi olsa kıymeti yine bir taşdır. Ammâ bu âdem melekden mükerrem, kırk yılda hâsıl olur. Ve nâ-şer‘î kat‘-ı yed edüp tehevvür etmişsiz. Bu âdem kârdan kalup şimden gerü kârı cimâ‘ etmek olsa gerekdir. Evlâd [u] ensâbı kesret üzre olup kifâf-ı nefsleri şer‘ân senin üstüne lâzımdır. Ne dersin beğim?" dedikde hemân Sultân Mehemmed,

"Emir şer‘in" dedükde (---) hazretleri,

"Emr-i şer‘ budur kim mi‘mâr da‘vâ etse şer‘an sizin dahi elleriniz kat‘ olunur. Zîrâ şer‘-i şerîfden me’zûn olmadan nâ-şer‘î iş edenin emr-i şer‘ile hakkından gelinir" dedükde Ebü'l-feth,

"Sultânım Beytü'l-mâl-ı müslimînden kifâyet mikdârı ulûfe edelim" dedikde hemân mollâ,

"Hayır, Beytü'l-mâl'e gadr etmen. Bu iş izn-i şer‘siz olmuşdur, kabâhat sizindir. Siz kendi ***[41a]*** ulûfenizden bu mecrûha beher yevm onar akçe ferâgat edersiz" deyü hükm etdükde Ebü'l-feth,

"Yigirmişer akçe olsun, ammâ kat-ı yed etdiğim bana helâl etsün" dedükde Mi‘mârbaşı tesellî-i hâtır bulup,

"Dünyâda ve âhiretde helâl olsun" deyü yevmiyye yigirmişer akçenin berât hüccetin alup gitdi.

Sultân Mehemmed dahi kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmet hüccetlerin alup da‘vâ ve nizâ‘dan halâs olunca hemân (---) hazretleri,

"Pâdişâhım şer‘-i şerîfe hoş geldin, ol mahalde da‘vâcın var idi, iktizâ-yı şer‘ ol idi kim huzûr-ı şer‘de müdde‘în ile berâber olaydın. Anıniçün sana ta‘zîm etmedik. Şimdi sana ta‘zîm farz mesâbesindedir" deyü seccâde üzre teklîf etdiler.

Hemân gazûb Sultân Mehemmed eydir:

"Eğer efendi bu sultândır deyü bana himâye edüp mi‘mâra gadr edeydin şu topuz ile seni hurd ederdim" deyü eteği altından topuzu sapıyla gösterdi.

Hemân (---) hazretleri eydir:

"Eğer beğim sen dahi benim şer‘ile hükm etdiğime rızâ vermeyüp zerre kadar şerî‘atdan nükûl edeydin şu seccâde altındaki ejdere seni helâk etdirirdim" deyü seccâdeyi küşâde edince bi-emrillâh seccâde altından bir ejdehâ kıjğırup dehânından âteş-feşânlık ederken Monlâ hazretleri ejdere "Epsem ol" deyü hitâb edüp seccâdeyi yine setr edince hemân Sultân Mehemmed (---) hazretlerinin dest-i şerîfin bûs edüp du‘â-yı hayrları ile şeref-yâb olup sarâyına müteveccih oldular. Böyle bir pâdişâh-ı azîmü'ş-şân iken bâb-ı şerî‘ate gelüp itâ‘at etdi.

Andan mi‘mârın baş halîfesi Abdâl Sinân mi‘mârbaşı olup bu câmi‘e niçe zamîme âsâr-ı binâlar etdi.

Ba‘dehu Alî Kuşcu nâm ilm-i nücûmda benâm-ı hümâm gelüp bu Ebü'l-feth'in câmi‘i harem‌inin içinde Boyacılarkapusu cenbinde sıbyân-ı müslimîn içün dârü't-ta‘lîm-i Kur’ân binâ olunan kubbe-i âliye önünde mezkûr Alî Kuşcu âye[t]: [37] nass-ı kâtı‘ı üzre çâr-kûşe bir beyâz mermer içre bir mîkât etmişdir kim rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Bu câmi‘-i dil-küşâyı Ebü'l-feth bu tahrîr olunduğu üzre itmâm edüp cihân-ârâ bir pâdişâh olup zamân-ı hilâfetinde memâlik-i Âl-i Osmân ma‘mûr [u] âbâdân oldu.

Ebü'l-feth Gâzî'nin zamân-ı saltanatlarındaki fütûhâtları beyân eder

İbtidâ Tuna Belgradın muhâsara edüp bî-feth rücû‘ etdi. Ve cezîre-i Mora'da kal‘a-i Gördüs ve dahi kal‘a-i Misistre ve kal‘a-i Kostantıniyye ve kal‘a-i Atina ve kal‘a-i Eğriboz {875} ve Avrethisârı ve Alacahisârı ve Belgrad kurbünde Havâle kal‘ası ve Semendire kal‘ası ve Silifke kal‘ası ve Mut kal‘ası, Varsak Kara{hisârı} kal‘ası, vilâyet-i Germiyan'da Kütâhiyye kal‘ası ve Karaman'da Ermenak kal‘ası ve Kalonhisârı ve Kefe kal‘ası sene 880 ve İbn Germiyan kal‘ası ve Sudak ve Kerç ve Balıklağa ve Menkup kal‘ası. Bu Kefe'den beri mezkûr kal‘alar Kırım cezîresi etrâfındadır.

Ve vilâyet-i Karaboğdan fethi sene 881 ve cezîre-i Ayameki ve cezîre-i Pulya'dan ba‘zı kılâ‘lar sene 880, feth-i vilâyet-i Karaman sene 882 ve kal‘a-i Samsun ve kal‘a-i Sinop ve kal‘a-i Tarabefzûn sene 865 feth oldular.

Ve R[û]meli'nde feth-i kal‘a-i Arnavud İskenderiyyesi sene 883 ve ceng-i Uzun Hasan sene 878 ve kal‘a-i Elbasan sene 871.

Ve'l-hâsıl zamân-ı devletinde yetmiş yedi sancak yerler feth olup {(---) aded hutbesi tilâvet olunur}. Âhir hicretin sene 886 Mâldepe kurbünde merhûm olup na‘ş-ı şerîfin Üsküdar'dan İslâmbol'a geçirüp câmi‘in mihrâbı önündeki kubbe-i cennet-mekân-ı âşiyânda defn etdiler. Müddet-i saltanat 31 sene ve müddet-i ömr-i azîzleri 51 sene.

Andan serîr-i saltanat, Sultân Bâyezîd-i Velî'ye nasîb olup İslâmbol'u ta‘mîr ü termîm ederken hikmet-i Hudâ kazâ-yı âsumânî İslâmbol içre yedi gün altı gece bir zelzele-i azîm olup Galata kal‘asının niçe yerleri münhedim olup ta‘mîr ü termîm olunup Yağkapanı'nın atebe-i ulyâsı üzre Mi‘mâr Murâd çâr-kûşe bir mermer üzre celî hatt ile yazmışdır, ammâ hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmışdır. Târîh

În hisâr-ı refî‘ kez sengîn
Hasmrâ ber-teneş rasîd sal‘a.
Ve zamân-ı şehî ki rü’yet-i û
Ez kamer mihterest der tal‘a
Çün meremmet şüd û be-vakt-i şerîf **[41b]**
Şüd müverreh imâret-i kal‘a.
Sene (---).

Bu zelzeleden münhedim olan yerler fermân-ı şehriyâr ile altmış günde ta‘mîr ü termîm olundu. "Yanko ibn Madyan zamânından berü böyle bir zelzele-i azîm olmamışdır" deyü yazmışlar.

Andan Bâyezîd-i Velî İzmit sancağında Geyve nâm kasabada nehr-i Sakarya üzre on dörd göz bir cisr-i azîm inşâ etdirmişdir kim her bir tâkı tâk-ı kehkeşândan nişân verir bir kantara-i metîndir.

Andan şehr-i Osmâncık'da Kızılırmak üzre on tokuz kemer bir cisr binâ etdi. Ve

Sarhan diyârında nehr-i Gedüz üzre on tokuz tâk-ı nüh-tâk bir cisr inşâ etmişdir kim meşhûr-ı âfâk kavs-ı kuzahdan nişân verir bir köprüdür. Ve andan İslâmbol içre câmi'in binâsına şurû' eyledi.

Evsâf-ı câmi'-i selâtîn-i sâmin [sâlis] Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî

Dâhil-i Kostantıniyye'de Sarây-ı atîk kurbünde esâsına bed' etdüği câmi'-i güzînin ibtidâ târîhi sene selâse ve tis' mi'ede [903] şürû' olundu ve sene ihdâ aşere [ve] tis' mi'ede [912] itmâm olundu. Bu câmi'-i şerîfin evsâfı hemân Sultân-ı mûmâ-ileyhin vâlid-i emcedi fâtih-i Kostantıniyye Sultân Mehemmed Hân Gâzî'nin zikr olunan câmi'i evsâfına yakındır. Ammâ bu câmi'in iki minâre-i mevzûnu birer tabaka olup câmi'e muttasıl değildir. Câmi'e muttasıl yemîn [ü] yesârında müsâfirîn içün iki aded tevhâne binâ olunmuş, minâreler anlara muttasıldır. Ba'dehu mezkûr tevhâneleri câmi'e ilhâk edüp câmi'-i şerîf iki cânibinden dahi vâsi' oldu.

Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca zergerdân ayak ile (---) ayakdır. Ve arzı yemîn ü yesârından (---) ayakdır. Arzı tûlünden dırâz olmuş olur. Zîrâ zikr olunan tevhâneleri ilhâk etmişlerdir.

Eşkâl-i câmi'-i Bâyezîd Hân-ı Sânî ya'nî Bâyezîd-i Velî: Evvelâ çâr-pâye-i âlî üzre eflâke kad çekmiş bir kubbe-i müdevver-i âlîdir. Ve kıble tarafında mihrâb üzre ve kıble kapusu üzre nîm kubbeler dahi kubbe-i kebîre zamîme olmuşdur.

Ve câmi'in yemîn ü yesârında iki unnâbî-gûn sommâkî amûdları var kim misilleri meğer Mısır'da Sultân Kalavan câmi'inde ola. Ve bu amûdlar üzre câmi' içre iki tabaka kanâdîl zeyn edecek devvâreler ile bezenilmiş bir câmi'-i müzeyyendir.

Ve bu câmi'in yemîninde selâtîn-i kirâm-ı Âl-i Osmân salât-ı cum'a edâ [e]decek bir makâm-ı fevkânî etmişler kim lâ-nazîrdir.

Ba'dehu sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân bu mahallin cânib-i selâsına müzehheb ü mutallâ şebeke kafesler inşâ edüp gûyâ kafes-i huld-i berîn oldu. Ammâ mihrâbı ve minberi ve mü'ezzinân mahfili mermer-i hâmdan sâde güzelidir. Ve mihrâb üzre Hattât Şeyh hattıyla (---) tahrîr olunmuşdur.

Ve beş kapusu vardır. Ve taşra hareminin cânib-i erba'asında yan soffaları üzre cümle gûnâ-gûn (---) aded sütûnlar üzre (---) aded kubbe tâs-ı ser-nigûnlardır.

Ve haremin tâ vasatında bir havz-ı azîmi vardır, cümle cemâ'at-i kesîre andan tecdîd-i vuzû' ederler.

Ve bu havuz üzre fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd sekiz mermer sütûn-ı beyâz üzre bir serâmed kubbe-i mevzûn inşâ etmişdir.

Ve bu havzın etrâfında dörd aded serâmed serv-i tûbâları var kim her bir gûne serv-i sehîlerdir.

Ve bu câmi‘-i şerîfin esâsına ibtidâ olundukda mi‘mârbaşı

"Pâdişâhım mihrâbı nice vaz‘-ı esâs edelim" deyü su’âl etdükde Sultân Bâyezîd-i Velî mi‘mâra hitâb edüp,

"Ayağım üzre bas" derler.

Mi‘mâr kadem ber-kadem basup Ka‘be-i şerîfi müşâhede edüp hemân Bâyezîd Hân'ın pâyine mi‘mâr yüz sürüp mihrâbı ibtidâ kılup yine mihrâbda iki rek‘at salât-ı hâceti Bâyezîd-i Velî kılup hayır ile itmâmıyçün hayr du‘â ederler.

Ve ba‘de'l-itmâm ibtidâ cum‘ada niçe yüz bin cemâ‘at-i kesîre içinde Bâyezîd-i Velî buyururlar kim,

"Her kim salât-ı asrın ve salât-ı işânın sünnetin ömründe terk etmemiş ise ol imâmet etsin" buyurduklarında deryâ-misâl cemâ‘at içre salât-ı asr [ve] işânın sünnetin bir tertîb üzre edâ etmiş bir âdem bulunmayup meğer kendüleri sâhib-i tertîb imişler.

"*Elhamdü lillâh* sefer ü hazarda ve müddet-i medîd ömr-i azîzimizde biz cemî‘i sünnetleri terk etmedik" deyü imâmet ederler.

Ve gâyet helâl [ü] zülâl-i mâl ile binâ olunduğundan gâyet ***[42a]*** rûhâniyyetli câmi‘ olup ve İslâmbol'un çârsû-yı bâzârı içre vâkı‘ olduğundan şeb [u] rûz niçe bin cemâ‘at-i kesîrden ârâm yokdur. Kerrâtile vâkı‘ olmuşdur kim bir cemâ‘at salât-ı asrı edâ edüp ba‘de's-selâm bir cemâ‘at dahi kâmete ibtidâ edüp evvelki cemâ‘ate Âyetü'l-kürsî ved[â‘] etmeğe mâni‘ olup gayrı cemâ‘at basar. Tâ bu mertebe izdihâm kesîrdir. Ve şeb [u] rûz havz-ı azîmin muslukları kapanmayup dâ’imâ cereyân etmededir. Zîrâ cemâ‘atden bir ân ârâm yokdur.

Ve bu câmi‘ üzre dâ’imâ nûr berk urur. Ve mihrâbı revzenleri önünde bir ok menzili bir hadîka-i İremezât'dır kim cemî‘i müsmirât-ı gûnâ-gûn ile ârâste bir bâğ-ı İremdir. Mihrâb tarafında sultân-ı mûmâ-ileyh-i cennet-mekânın âşiyân-âsûde olduğu mekân ve merkad-i münevveri *enârallâhu mazca‘ahu* âsâr-ı meşhed-i zâhiri mermer-i hâm-ı sefîddendir ve rusâs-ı hâs ile pûşîdedir.

Ve mâhavl-i merkad-i pür-envârı ravza-i Rıdvân'dan nişân verir bir bâğ-ı cinândır.

Ve bu câmi‘in iç harem[i] hâricinde olan sahrâ-misâl harem-i azîmin cânib-i selâsında dekâkînler inşâ edüp esnâf-ı sanâyi‘ât [u] ehl-i hıref ile ârâste ve bir matbah ve me’kel-i dârü'z-ziyâfe ile pîrâste ve dâr-ı müsâfîrin ile perhâste bir haremdir.

Ve bir mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı fukarâ-yı a‘yânzâdeler içün bir ta‘lîm-i Kur’ânı ve bir dârü'l-kurrâsı vardır.

Ve haremin cânib-i erba‘asında altı kapusu vardır. Bu hareminden hâ{ric} serâpâ gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyen olmuşdur. Ammâ ekseri şecere-i tût-ı gûnâ-gûndur. Bu

eşcârâtların zıll [u] himâyesinde niçe bin âdem sâyedâr olup kifâf-ı nefs içün niçe bin gûne eşyâlar fürûht ederler.

Ve bu haremden taşra bir azîm vâdî vardır, Sultân Bâyezîd meydânı derler. Cânib-i erbaʻası dekâkîn-i gûnâ-gûnlar ile müzeyyendir. Bir tarafında Bâyezîd Hân'ın yetmiş kubbe-i azîm bir medresesi vardır.

Bu câmiʻin nâzırı şeyhülislâmlar olması haysiyyeti ile bu medresenin dersiâmı şeyhülislâmlardır. Haftada bir kerre ders takrîr eder. Talebelerine bahâ-i lahmiyye ve şemʻiyye vazîfe-i muʻayyeneleri mâh be-mâh vâsıldır. Zîrâ gâyet metîn evkâfdır.

Ve cümle iki bin kırk hüddâmı vardır. Cümleden muvakkıtının ulûfesi şart-ı vâkıf üzre ziyâdedir. Zîrâ memâlik-i İslâm'da ne kadar keştîbân [u] mellâhânlar var ise cümlesi Sultân Bâyezîd Hân muvakkıtına muhtâclardır. Zîrâ câmiʻ-i şerîfin kıblesi keşf-i kerâmet ile dürüst olduğundan cümle reʼîslerin kıble-nümâları ve sâʻat kafleleri bu câmiʻ mihrâbında tas[h]îh olup muvakkıte muhtâclardır. Ve cemîʻi Frengistân'da ilm-i nücûma mâlik olan üstâd kefereler mîkâtları ve kıble-nümâların câmiʻ-i Bâyezîd Hân'da tas[h]îh ederler, meşhûr-ı âfâk bir mihrâb-ı sahîhdir.

Bu mihrâbdan mâʻadâ Sultân Bâyezîd-i Velî'nin feth etdüği diyârlarda ve gayrıda cümle (---) altmış hutbe ve mihrâba mâlikdir. Câmiʻ-i Emîr Buhârî *aleyhi rahmeti'l-Bârî* tekyesi ve câmiʻi ve Galatasarâyı ve câmiʻi, Bâyezîd Hân binâsıdır. *Tekabbelallâhu cemîʻa hasenâtihim*.

Zamân-ı saʻâdetlerinde olan feth [u] fütûhâtları beyân eder: Evvelâ feth-i kalʻa-i Moton ve Koron ve Arkadiya ve Kalamata ve Kalavrata ve Holumiç ve Taraboliçe ve Ballıbadra ve Anavarin kalʻaları sene 906 feth oldu. Bu merkûm kalʻalar cümle Mora cezîresinin cenûbî ve garbîsi tarafında vâkıʻ olmuş kalʻalardır. Mahallinde birer birer tavsîf olunur.

Andan feth-i kalʻa-i İnebahtı sene 905 ve feth-i kalʻa-i Kili ve kalʻa-i Akkirman sene 889. Feth-i Tarsûs ve Adana ve Arnavudluk'da kalʻa-i Dırac ve kalʻa-i Avlonya Kanye'si ve Kara Boğdan isyân edüp harâca kesildi. Sene 918.

.....(1 satırlık yer boş).....

Niçe kalʻalar fethinden sonra oğlu Sultân Selîm-i Evvel ile defʻa-i sânîde Çorlu sahrâsında ceng edüp inhizâm sûretinde olup cümle kul kendüden rû-gerdân olup Bâyez{îd} Hân İslâmbol'a gidüp akabince Selîm Hân İslâmbol içre girüp Yenibâğçe nâm mahalde hayme-i bâr [u] büngâhiyle meks edüp cümle kul (Selîm) ***[42b]*** Selîm Hân'dan tecdîd-i bîʻat edüp Selîm Şâh müstakil pâdişâh-ı zîşân olup pederi Bâyezîd Hân'ı Edirne kurbünde Dimetoka kalʻasına fermân edüp Edirne'ye bir merhale karîb kasaba-i Havsa'ya vardıkda bi-emrillâh {Bâyezîd Hân} sene (---) vefât etdi. Sebeb-i intikâlinde kıyl [ü] kâl-i kesîre olup "Âh Cem Şâh" deyü rûh teslîm etdi derler. Baʻzılar mesmûmen merhûm olurken,

"Selîm ömrün az olup gazân çok olsun" deyü rûh-ı pür-fütûhu revân-ı evc-i ılliyyîn olup naʻş-ı şerîfi merkûm câmiʻi hazîresinde medfûndur.

Müddet-i saltanat 33 sene, ömreş (---) sene,

Andan oğlu Selîm Şâh-ı Evvel halîfe-i müstakil olup ibtidâ gazâsı Îrân-zemîn şâhı Şâh İsmâ'îl'i kal'a-i Ahıska altında Çıldır sahrâsında münhedim edüp iki kerre yüz bin Kızılbaş-ı evbâşı dendân-ı tîğdan geçirüp bizzât şâh yedi atlı ile cân halâs edüp Tâclı Hânım nâm hâtûnu üç yüz cevârîsiyle esîre olup Defterdâr Tâczâde Ca'fer Çelebi'ye emânet kondu ve Âsitâne-i sa'âdet'e getirildi.

Bu sefer-i zafer-me'serde kal'a-i Kars ve kal'a-i Ahıçka ve kal'a-i Ardahan ve ma'ahû tevâbi'i ve kal'a-i Hasan ve Erzurûm ve Bayburd ve Canha ve kal'a-i Kemâh ve yine Kara Hamîd ve Diyârbekir ve kırk pâre tevâbi'i kal'aları ve inhizâm-ı sâhib-i Mar'aş ibn Zülkadr Sultân Alâüddevle katl olunup yetmiş aded boybeğleri kelleleri ile Mısır Sultânı Gavrî'ye gönderildi.

Andan Gavrî'ye Mısır üzre sefer olunup feth-i kal'a-i Halebü'ş-Şehbâ yigirmi pâre kal'asıyla sene (---) ve kal'a-i Şâm kırk iki pâre kal'aları ile sene (---) feth olundu.

Ve kal'a-i Şâm-ı Tarabulus yetmiş pâre kal'asının cümle Dürûzî ve Rûzî kal'aları feth oldu.

Ve feth-i Beytü'l-mukaddes ve Gazzetü'l-Hâşim Gazze ve Remle on yedi pâre kal'aları ile feth olup bir sene Şâm-ı cennet-meşâmda meştâ edüp andan sene (---) (---) ayında Kâkûn sahrâsında Sultân Gavrî ile ceng-i azîm edüp Gavrî Hân bu gazâda âhiret gavrına erüp şehîd olup cümle asker-i Çerâkis-i nâkes dendân-ı tîğdan geçüp bakıyyetü's-seyflerin akîbince Selîm Hân Mısır'ı muhâsara edüp kâmil (---) ay ceng-i azîm edüp sene 922 târîhinde Sultân Selîm *şivey şivey* lafzı târîh olup üç yüz pâre şehriyle ve yedi bin pâre kurâsıyla eyâlet-i Mısır'ı feth edüp Hayrebeği Mısır hâkimi ve Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi'yi kadı'asker edüp Mekke ve Medîne zabt [u] rabt olunup Selîm Hân hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn olup kılıcı arşa asdı.

Ba'dehu İslâmbol'a gelüp sene 926 târîhinde ömür kemânın yasdı. Esâsına mübâşeret olunup nâ-tamâm kalan câmi'inin mihrâbı önündeki kubbe-i mahbıt-ı pür-envâr içinde medfûndur. Tarabefzûn'da mütevellid olup anda şehzâde hâkim olmuşdu.

Müddet-i saltanat 9 sene, ömreş (---) sene. Ve cülûsuna târîh *"Feyz-i İlâh"* ve dîğer târîh *"Dayf-ı İlâh"* lafızları vâkı' olmuşdur, sene 926. Tokuz senede bin bir hutbesi tilâvet olunup hâlâ ma'mûr cevâmi'lerdir.

Andan yerine oğlu nâsır [u] mu'în-i ehl-i îmân ve kâsir-i ru'ûs-ı ehl-i nazar-ı tuğyân âşır-ı selâtîn-i Âl-i Osmân es-Sultân ibnü's-Sultân es-Sultân Gâzî Süleymân Hân ibnü's-Sultân Selîm Hân-ı Evvel kişver-keşân-ı Îrân [u] Tûrân *tâbe serâhümâ* müstakil pâdişâh olunca Süleymân Hân vâlid-i mâcidinin esâsında nâ-tamâm kalan câmi'inin itmâmına bezl-i ihtimâm etdi.

Evsâf-ı câmi'-i Sultân Selîm Hân-ı Evvel

Peder-i azîzinin kabr-i pür-envârının kurbünde pederi nâmıyla sene seb' ve ışrîn ve tis' mi'ede [927] şürû' etdi ve sene selâse ve selâsîn ve tis' mi'ede [933] itmâm olundu. Bu câmi' İslâmbol dâhilinde halîc-i bahre hâ'il bir kûh-ı bâlâ üzre bir câmi'-i bâlâ-yı ibret-nümâdır. Ammâ

sâ'ir cevâmi'ler gibi derûn-ı câmi'de aslâ amûd-ı âlîlerden bir âsâr yokdur. Hemân çâr-dîvâr üzre kubbe-i âlîdir kim ilm-i hendeseye mâlik olan üstâdlar gelüp temâşâ edüp,

"Koca Mi'mâr Sinân yed-i tûlâsını ayân etmiş" deyü engüşt ber-dehen edüp hayrân olurlar. Hakkâ ki çâr-dîvâr üzre atlas-ı felekde böyle bir vâcibü's-seyr kubbe-i mînâ binâ olunmamışdır. Cümle mühendisîn nazar edüp {vâlih olurlar}. Ve zirâ'-ı bennâ ile ölçüp, ***[43a]***

"Ayasofya kubbesinin cânib-i müdevverinden birer şibr vüs'at üzre binâ olunmuşdur" deyü ta'rîf ü tavsîf ederler.

Hakkâ ki kubbe-i eflâke mânend bî-mânend kubbe-i nîlgûndur. Lâkin Ayasofya kubbesi bu kadar âlî değildir. Kaddi elli sekiz zirâ' binâ-yı âlîdir, dahi âlî binâ olunmamasının aslı zemîni gâyet mürtefi' kûh-ı bâlâ üzre vâkı' olmuşdur. Ve hareminin sağ tarafında kefere zamânı su sahrîci bir fecc-i amîk sarnıc vardır. Ve yine hareminin şimâlî tarafında "Kırk Nerdübân" nâmıyla ma'rûf elli dörd kademe bir nerdübân ile nüzûl olunur bir uçurum yerdir. Bu iki uçurum ortasındaki püşte üzre bu câmi' vâkı' olmağile zelzeleden masûn [u] mahfûz olmasıyçün âkıbet-endîş Mi'mâr Sinân-ı hurdedân câmi'i alçak edüp çâr-dîvâr üzre inşâ etdi.

Bu câmi' tûlen ve arzen (---) ayakdır. Mü'ezzin mahfili sağ taraf dîvârına muttasıl (---) sütûn-ı mermer üzredir. Ve minberi ve mihrâbı beyâz mermerden sâde-kâr mihrâbdır. Üzerinde (---) (---) (---) olunmuşdur.

Ve câmi'in solunda (---) sütûn üzre bir hünkâr ma'bedhânesi vardır. Bunda dahi İbrâhîm Hân müzehheb kafesler inşâ etmişdir.

Ve kubbe etrâfında leyle-i mübârekelerde kanâdîller çerâğân edecek bir kat tabaka vardır. Ve niçe bin âsâr-ı maslûbât âvîzeler ile müzeyyen bir câmi'dir. Bunlardan gayrı câmi' içre bir alâmet yokdur.

Mihrâb tarafındaki revzenlerin önünde Selîm Hân'ın kubbe-i pür-envârı bir bâğ-ı İrem içinde feryâd-ı andelîb'in asvât-ı hazîni istimâ' olunur bir kubbe-i şeşhânedir.

Ve bu câmi'in üç kapusu vardır ammâ kıble kapusu dâ'imâ küşâdedir.

Ve bu câmi'in yemîn [ü] yesârında câmi'e muttasıl tevhâne-i müsâfirînler vardır. Ve yemîn [ü] yesârında birer şerîfeli iki aded minâreleri dahi sâ'ir minâreler gibi âlî değillerdir. Kadleri (---) kademe nerdübândır.

Ve haremi beyâz mermer-i hâm ile mefrûş üç bâblı ve cânib-i erba'asında yan soffaları üzre cümle (---) sütûn-ı gûnâ-gûn üzre hurde (---) aded kanatlardır. Ve (---) aded revzenlerdir ve (---) aded câmlardır.

Ve haremin tâ ortasında bir âbdest havzı ve fevvâreleri dâ'imâ pertâb edüp cemâ'at-i müslimîn tecdîd-i vuzû' ederler âb-ı hayâtdan nişân verir zülâli vardır. Bu havuz üzre dahi Murâd Hân-ı Râbi' sekiz sütûn üzre bir sivri kubbe-i levha inşâ etmişdir. Ve havuz etrâfında çâr

servi dırahtı vardır.

Ve bu harem hâricinde bir harem-i azîm içre gûnâ-gûn eşcârlar ile müzeyyen bir harem-i kebîrdir. Üç kapusu var, kıblesinde Türbekapusu, garbında Çârsûkapusu, şimâlinde Kırknerdübânkapusu.

Çârsûkapusu dibinde Çukurbostân'a nâzır bir kubbe-i azîm mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve bir imâret-i it‘âmı ve bir dârü'z-ziyafe-i ulemâ ve sûhtevât me’keli ve bir mihmân-sarâyı var. Ammâ hammâm bu dâ’ireden üç yüz adım ba‘îddir, *ve's-selâm*. Gayrı medâris ve tîmârhâne misilli imâretler yokdur. Andan beşinci câmi‘-i selâtîn,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Süleymân
aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân.

Sene 951 târîhinde şürû‘ olunup sene 963 târîhinde itmâm bulmuşdur kim ta‘rîf ü tavsîfden müstağnî bir câmi‘-i ibret-nümâdır. {Târîh:

Kâle abdün âbidün târîhahu
Ma‘bedün lillâhi ve'scüd vakterib
Sene 963}

Ulemâ-yı neşyândan tevârîh yazan ve ol vech ile sikkeyi mermerde kazan fuzalâ-yı müverrihîn tahrîr-i midhatinde acz ü taksîrlerine mu‘teriflerdirler, ammâ bu hakîr Evliyâ cür’et edüp alâ kadri'l-imkân bu câmi‘-i bî-bedelin medhine cür’et edelim.

Evvelâ zemîni mukaddemâ Ebü'l-feth binâ etdiği Sarây-ı Atîk'in nısfın bölüp Süleymân Hân bu câmi‘i deryâya nâzır bir kûh-ı bülend üzre bir câmi‘-i bî-mânend binâ etdi. Cemî‘i memâlik-i Âl-i Osmân'da ne kadar bin üstâd-ı kâmil mi‘mâr u bennâ vü ummâl u seng-trâş ve mermer-bür var ise cem‘ edüp üç sene kâmil üç bin pây-beste forsa pâyzen temelin ka‘r-ı zemîne endirüp kûhkenlerin darb-ı tîşeleri sadâsın ka‘r-ı zemînde hamele-i dünyâ olan sevr istimâ‘ ederdi. Tâ bu mertebe ka‘r-ı zemîne varınca hafr edüp andan esâsına rıhtım binâ ile üç senede vech-i arza esâs binâ çıkup zâhir oldu.

Andan bir sene hâli üzre durup gayrı esâslara ve gûnâ-gûn sengleri trâş etmeğe mübâşeret ***[43b]*** etdiler. Bir seneden sonra Sultân Bâyezîd-i Velî'nin mihrâbı peresesine göre vaz‘-ı mihrâb olunup cânib-i erba‘asında hâ'itlerin kubbe girehlerine varınca üç senede kâmil etdiler. Andan çâr-pâye-i kavî metîn üzre kubbe-i âlîyi binâ etdiler.

Eşkâl-i tarz-ı câmi‘-i Süleymâniyye: Bu câmi‘-i azîmin tâs-ı nîlgûn kubbesinin tâ zirve-i a‘lâsı Ayasofya kubbesinden müdevver ve yedi zirâ‘-ı melikî refî‘ü'l-bünyâd kubbe-i cihân-âbâddır.

Ve bu kubbe-i bî misâlin çâr-pâye-i amelîsinden mâ‘adâ câmi‘in yemîn [ü] yesârında dörd aded sommâkî mermer sütûnlar var kim her biri onar Mısır hazînesi kıymet edüp yine Mısır diyârında (---) şehrinden Nîl ile İskenderiyye'ye andan Karınca Kapudan sal gemilere tahmîl edüp muvâfık eyyâm ile İslâmbol'da Unkapanı'na getirüp andan Vefâ meydânına andan Süleymâniyye

câmi‘inde Karınca Kapudan dörd aded sütûnları Süleymân Hân'a teslîm etdükde Beyt:

Karıncalar budın çekmiş çekirgenin Süleymân'a
Size lâyık nemiz vardır kabûl eylen fakîrâne

dedükde Süleymân Hân haz edüp hidmeti mukâbelesinde Karınca Kapudan'a kadrince Yılanlı cezîresi ve Rodos cezîresi sancağı ihsân olunur. Ammâ Hudâ âlimdir, eyle çâr sommâkî ahmer-gûndur. Cihânın çâr-kûşesinde nazîri yok ellişer zirâ‘ bâlâ amûd-ı ra‘nâlardır.

Ve kubbe-i azîmin mihrâb üzre nîm kubbe ve kıble kapusu üzre yine nîm kubbe ile binâ olunmuşdur. Ammâ mezkûr amûdlar üzre nîm kubbeler yokdur. Sütûnlara bâr-ı sakîl olmasın içün üstâd Mi‘mâr Sinân billûr ve necef ve moran câmlar etmişdir kim cümlesi (---) câm-ı moranlardır.

Ve mihrâb ü minber üzre olan câm-ı gûnâ-gûn Sarhoş İbrâhîm'in kârıdır kim bunun dahi medhinde za‘îf insân âcizdir. Kaçan kim vakt-i zuhurda bu câmlar âfitâb-ı âlem-tâbın şu‘lesi urdukda derûn-ı câmi‘ münevver olup cemî‘i cemâ‘atin merdüm-i dîdeleri hîrelenir. Her kıt‘a-yı câmda niçe kerre yüz bin pâre gûnâ-gûn hurde câmlar ile şükûfeler ve Esmâ’ü'l-hüsnâ hatları ile müzeyyen câmlardır kim seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre memdûh-ı âlemdir kim felekde misli görülmemişdir.

Gerçi mihrâbı ve minberi ve mü’ezzin mahfili beyâz mermer-ı hâmdandır. Ammâ üstâd mermer-bür (---) sütûn-ı rakîk üzre bir mü’ezzin mahfili etmiş kim gûyâ mahâfil-i huld-i berîndir. Ve bir serâmed hâm mermerden bir minberi ve bir tâc-ı surâhîsi var kim misli meğer Sinop câmi‘i minberi ola. Ve mihrâbı gûyâ mihrâb-ı Hazret-i Süleymân'dır kim üzre Karahisârî hattıyla, [38] âyeti zeheb-i lâciverd ile tahrîr olummuşdur.

Ve mihrâbın yemîn [ü] yesârında burma zıh zıh amelî amûdlar var kim sihr-i i‘câzdır. Ve yine anda birer âdem kaddi nühâs-ı hâlis [ve] zeheb-i hâlis ile mutallâ şam‘dânlar üzre yigirmişer kantâr şem‘-i asel-i kâfûrîler var kim her birine on beşer kademe nerdübân-ı haşeb ile urûc olunup her leylelerde çerâğân olup derûn-ı câmi‘ nûr içre nûr olur.

Ve bu câmi‘in sol köşesinde (---) sütûn üzre bir makâm-ı âlî hünkâr mahfilî vardır, başka mihrâbı vardır.

Bu mahfil-i şerîfden gayrı çâr sütûn pâyeler köşelerinde dörd aded aşr-hân maksûrecikleri var. Anlardan gayrı câmi‘in iki cânibinde yan soffaları üzre (---) aded hurde amûd-ı gûnâ-gûn üzre derûn-ı câmi‘de cemâ‘at soffaları vardır.

Ve câmi‘in taşrasında yine bu soffalara mu‘âdil rakîk sütûnlar üzre deryâya nâzır ve sağ tarafı çârsûya nâzır tabakalar vardır. Cemâ‘at vefret üzre oldukda bu soffalarda ibâdet ederler.

Ve câmi‘ içre kubbede ve amûdlar üzre iki kat tabakalar dahi vardır kim anlarda leyle-i mübârekelerde kanâdîller çerâğân ederler. Cümle yigirmi iki bin kanâdîl ve niçe bin maslûbât âvîzeler vardır.

Ve câmi‘in cânib-i erba‘asında cümle (---) pençerelerdir. Her birinden birer gûne bâd-ı nesîm girüp cemâ‘at hayât-ı câvidânî bulup cennete girmiş olurlar.

Ve bu câmi‘de bi-emrillâhi Ta‘âlâ bir râyiha-ı tayyibe var kim âdemin demâğı mu‘attar olur. Ammâ dünyânın şükûfe ve ezheriyyâtı râyihasına müşâbeheti yokdur.

Ve bu câmi‘ içre gerüde kıble kapusu tarafındaki iki pâyelerde bir{er} çeşmesârlar vardır. Cümle cemâ‘at âb-ı nâbından nûş edüp def‘-i atşân ederler. Ve ba‘zı tâklar altında fevkânî hazîne maksûreleri var kim a‘yân-ı vilâyetin ve niçe bin erbâb-ı seferin emânetullâh ***[44a]*** mâlları var kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Der-sitâyiş-i hatt-ı Karahisârî: Bu câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda olan hatt-ı Ahmed Karahisârî bu günde ne yazılmışdır ve ne yazılsa gerekdir, bu vâdîyi Cenâb-ı Bârî ana muvaffak etmiş. Evvelâ kubbe-i kebîrin tâ ortasında âye[t]: [39] âyeti tahrîr olunmuşdur kim hakkâ âyet-i Nûr tahrîr etmede yed-i beyzâsını ayân etmişdir. Ve mihrâb üzre nîm kubbe içre (---) tahrîr olunmuşdur.

Ve kıble kapusu üzre nîm kubbe içre âye[t]: [40] âyeti terkîm olunmuşdur ve çâr pâyeler köşesinde *Allâh, Muhammed* birinde dahi *Ebûbekr* birinde *Ömer* ve *Osmân* ve *Alî* ve *Hasan* ve *Hüseyin* kitâbet olunmuşdur. Ve minberin sağındaki pençere üzre âye[t]: [41] Bunlardan mâ‘adâ fevkânî revzenler üzre cümle Esmâ’ü'l-hüsnâ mektûbdur. Ammâ kalem-i şikâfîdir. Lâkin kubbedeki hatt-ı âlîler hatt-ı güzâfîdir kim her bir elifi ve lâmı ve kâf-ı şikâfı onar arşındır. Zîrâ kubbenin kadd [ü] kâmetine göre tahrîr olunmuşdur kim aşağıdan küşâde tilâvet oluna.

Ve bu câmi‘in beş kapusu vardır. Sağ tarafda imâm kapusu, sol tarafda hünkâr mahfili altında vüzerâ kapusu ve iki yan kapuları var, sol yan kapu üzre: [42] yazılmışdır. Ve sağ yan kapu üzre (---) (---) (---) (---) mastûrdur. Ve kıble kapusu üzre

.....(2 satırlık yer boş).....

Sol cânibdeki kitâbe içre "*Ketebehu Ahmed el-Karahisârî sene (---)*" deyü tahrîr olunmuşdur.

Evsâf-ı harem-i beyâz: Câmi‘-i şerîfin mezkûr bâb-ı sa‘âdetlerine ve harem-i latîfin üç aded der-i mu‘allâsına (---) kademe taş nerdübân ile urûc [u] nüzûl olunur. Ammâ bu harem-i hâs, mermer-i beyâz ile mefrûş bir ak yayladır kim her bir kıt‘a mermeri birer halîçe kıt‘asında mücellâ ve musaykal ve hem-vâr döşenmiş billûr-misâl vâdîdir. Tûlen ve arzen çâr-kûşe vâkı‘ olup yan soffalar ile bile (---) ayakdır. Ammâ derûn-ı câmi‘ bu haremden büyükdür. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca (---) ayakdır. Arzı (---) ayakdır.

Ammâ bu haremin cânib-i erba‘asında kırkar ayak enli yan soffaları üzre cümle reng-â-reng amûd-ı azîmler üzre (---) aded zî-kıymet imâdlardır. Ve her sütûn üzre seng-i gûnâ-gûndan kemerler var kim her biri kavs-ı kuzahdan nişân verir, dahi fevkında dâ’iren-mâdâr (---) aded kubbelerdir.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asına nâzır cümle (---) aded pençerelerdir kim her bir şebeke-i hadîdi bâzû kalınlığı âhen pençerelerdir. Üstâd-ı hadîd-kûp san‘at-ı Dâvûdî icrâ edüp eyle sûhân urmuş kim ile'l-ân cilâsına bir gird-i gubâr te’sîr etmeyüp pûlâd-ı Nahçıvânî gibi mücellâ revzenlerdir. Ve bu pençereler üzre cümle (---) câmlardır.

Ve bu harem-i beyâzın tâ vasatında bir havz-ı ibret-nümûn vardır. Bu dahi vâcibü's-seyr sihr-i i‘câz bir havz-ı murabba‘dır. Ammâ âbdest havzı değildir. Cânib-i erba‘ası mermer kafeslerdir. Cemâ‘at âb-ı hayâtından nûş ederler. Üstü yassı kurşum örtülü alçak kubbedir. Ammâ garâyib bu kim cemî‘i havzın şâzrevânları aşağıdan yukaru pertâb etdüğiyçün şâzrevân derler. Ammâ bunun âb-ı hayâtı kubbesinden aşağı Selsebîl-âsâ cereyân eder. Garâyib temâşâdır kim im‘ân-ı nazar ile temâşâ eden hayrân olur.

Ve bu haremin kıble tarafı soffası pençereleri üzre kâşî-i Çîn lâzüverd üzre (---) (---) (---) mastûr ve haremin sol yan kapusu üzre (---) (---) (---) âyeti merkûmdur. Ve haremin sağ kapusu atebesi üzre âye[t] (---) (---) (---) (---) merkûmdur. Ve haremin kıble kapusu üzre âye[t] (---) (---) (---) (---) tenmîk olunmuşdur.

Ammâ bu haremin kıblesi cümle kapulardan âlî bir musanna‘ bâb-ı sa‘âdetdir kim edîm-i arzda bu der-i sa‘âdete mânend beyâz mermer-i hâm atebeli ve kat-ender-kat kirişme zıhlı ve külüplü ve medeneli bir bâb ***[44b]*** görülmüş değildir. Cümle beyâz mermer-i hâmdır. Üstâd-ı mermer-trâş cümle taşları birbirlerine eyle imtizâc etdirmiş kim her hacerin mâbeynlerin değme âdem fark edemez.

Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre mihrâb-misâl mermerden oyma mukarnas mebrûmlar içre ser-nigûn mermerden lâle-i ibret-nümûnlar ve sanâyi‘ât-ı gûnâ-gûnları yine mermerden zencîr ile musanna‘ âvîzeler var, ilm-i Cemşîd-i çeberşebîr'den haberdâr olan bilür.

Ve bu bâbın iki cânibinde tâ kubbeye müntehî olunca dörder tabaka hücrelerde muvakkıt [ü] sallîhân ve bevvâbân [u] kayyımânlar sâkindir.

Ve bu kapudan içre bir azîm kırmızı müdevver sommâkî la‘l-gûn döşelidir kim bu dahi lâ-nazîr pâre bir mücellâ ve musaykal taşdır. Ammâ cirmi bir summât-ı Muhammedî kadar vardır. Ve bir tarafı sehel rahnedâr olmuşdur.

Ve haremin sağ cânibindeki kapunun iç yüzünde çâr-kûş[esi]nde mevzûn bir sommâkî üzre bir haç yazılmışdır. Üstâd anı hakk edüp yine âsâr-ı haç zâhirdir. Küffâr bu taşa bir milyon mâl verüp vermemişlerdir. Âhir-i kâr bir deryâ şâdumânı mahallinde Galata'da yatan kâfir galyonlarının direği üzerinden bir şâhî top güllesini kasden atup tâ Süleymâniyye câmiinin {sol} harem kapusunun aşağı eşiğin kırup top güllesi gelüp mezkûr haçlı sommâkî üzre karâr etmişdir. Ammâ yerde olmağile bir zarar isâbet etmemişdir. Me’âl-i kelâm oldur kim mel‘ûn Freng-i bed-reng ne adâvetdir ve ne mertebe üstâd topcusu vardır kim Galata'dan murâd edinüp Süleymâniyye atebe-i süflîsin urup meksûr ede. Hâlâ darb âsârı zâhirdir kim temâşâgâh-ı ünâsdır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında olan amûdların aşağı kürsîlerinde tuç bilâzikler vardır. Evkâf tarafından hakkâk müverrih vardır. Cümle vakâyi‘at-ı azîmeleri meselâ ihrâk bi'n-nâr ve cülûs ve zelzele ve gulû-yı velvele misilli şeyler yazılmışdır kim acâyib târîhli sütûn pâyeleridir.

Ve bu câmi‘in dörd aded **evsâf-ı minârâtları** var kim her biri birer makâm-ı bâng-i Muhammedîdir. Sultân Süleymân Hân, selâtîn-i Âl-i Osmân'ın onuncu pâdişâhı olmağile ana alâmeten dörd minâreyi on tabaka inşâ etmişlerdir. Câmi‘e muttasıl iki minâre üçer tabaka evc-i semâya ser-çekmiş (---) yüz kade[me] minâre-i bî-hemtâlardır. Ve haremin gerü köşelerindeki iki minâre anlardan dahi alçacık ikişer tabaka minâre-i mevzûnlardır.

Ammâ sol tarafdaki üç tabakalı minâreye cevâhir minâre derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim; Süleymân Hân bu câmi‘i binâ ederken birez istihkâm bulmak içün bir sene ferâgat edüp gayrı hayrâtlar binâ ederlerdi.

Acem şâhlarından Şâh Tahmâs Süleymân Hân'ın câmi‘den ferâgat etdiğin istimâ‘ edüp tîz bir azîm elçi tedârük edüp bin hemyân mâl ve bir kutu zî-kıymet cevâhir-i gûnâ-gûn ile nâmesinde eyle tahrîr etmiş kim,

"Mesmû‘umuz oldu kim câmi‘i itmâm etmeğe kudretiniz kalmayup ferâgat etmişsiz. Size dostluğa binâen bu kadar mâl-ı hazâyin ve bu kadar cevâhir-i güvâyin(?) gönderdik. Bu cevâhirleri fürûht edüp ve bu mâlı masrûf edüp câmi‘i itmâm eylemeğe sa‘y [u] ihtimâm edüp bizim dahi hayrâtınızda hissemiz ola" deyü bu gûne ta‘n-âmîz nâmeler ile ale'l-acel[e] elçi Süleymân Hân'a geldüği mahalde câmi‘ deryâ-misâl ummâl [u] bennâlar ile binâ olunurken gelüp Süleymân Hân nâmenin mefhûmundan âteş-pâre {olup} bin hemyân mâlı cümle İslâmbol Yahûdîlerine elçi huzûrunda bezl edüp bir habbe kalmadı.

Elçiye hitâb edüp buyurdular kim, beyt:

Râfızî rûz-ı kıyâmet har buved zîr-i Yahûd

"Böyle olıcak size süvâr olacak Yahûd tâ’ifesi efendilerinize mâlınız nasîb ola kim rûz-ı kıyâmetde size süvâr oldukda mahmîz ve tâziyâne urmayalar. Yohsa sizcileyin târikü's-salât kavm câmi‘ hayrâtında alâkaları ne ola".

Ve bir kutu cevâhiri yine elçi huzûrunda Mi‘mâr Sinân'a verüp,

"Bu zî-kıymet deyü gönderdiği taşları benim câmi‘imin taşları yanında bî-kıymetdir. Tîz bunları sâ’ir taşlar içre koyup binâ eyle" dedikde elçi bu hâle vâkıf olup akıl dâ’iresinden çıkup mebhût [u] mütehayyir kalup nâmesine karşılık niçe elfâz-ı mâlâ-ya‘nî ile nâmeler yazılup elçi Revân cânibine revâne olmada.

Beri tarafda üstâd mi‘mâr bu cevâh[ir]leri birer gûne san‘at ile minârenin her şeşhânesine ***[45a]*** zıhlar içre kitâbeler dahi ortasına gûnâ-gûn mutabbak mermer güller içre bu cevâhirleri birer san‘at ile zeyn edüp anıniçün ol minâreye hâlâ "Cevâhir Minâre" derler. Âfitâbın şu‘lesi ba‘zı taşlara pertev urup şu‘le verir. Ammâ ba‘zı taşlar şiddet-i hârdan ve berf [ü] emtârdan

fenâ bulup ziyâsı mahv olmuş. Ammâ câmi‘in kıble kapusu soffa kemeri ortasında bir pîrûze-i nişâbûrî vardır kim bir kâse-i müdevver kadar vardır. Hâlâ şu‘lesinden çeşm-i benî âdem hîrelenir.

Ve bu câmi‘in iki tarafında kırkar aded tecdîd-i vuzû’ edecek muslukları vardır. Ve,

Evsâf-ı hıyâban-ı merkad-i pür-envâr: Mihrâb önünde bir sehm-i tîrkeş menzili bir gül [ü] gülistân [u] hıyâban-ı nısf-ı cihân içre meşhed-i Süleymân Hân *tâbe serâhu* bir kubbe-i âlî içinde medfûndur kim bu kubbenin nazîri bu kubbe-i eflâk altında yokdur. Zîrâ üstâd-ı şîrînkâr bir kubbe-i sağîr üzre bir kat kubbe-i âlî dahi inşâ edüp biri {biri} içinde böyle musanna‘ kubbe bir diyârda vâkı‘ olmamışdır. Bu tarz-ı acîb ü garîb görülmemişdir. Ve bunda olan müşebbek ve mukarnas mermer tasnî‘âtları bir amâristânda yokdur.

Evsâf-ı harem-i bîrûn: Bu câmi‘in cânib-i selâsında bir kat taşra harem dahi var kim iki cânibi birer at menzili sahrâ-yı rimâldir. Ve gûnâ-gûn çınâr-ı müntehâlar ve bîd-i sernigûn ve servi ve ohlamur ve lisân-ı usfûr dırahtları ile müzeyyen bir harem-i azîmdir kim cânib-i selâsı cümle (---) aded pençereli dîvârlardır.

Ve cümle on aded kapuları vardır. Kıble cânibine iki kapusu var. Biri Merâkapusu, biri Eskisarâykapusu, cenûbda Mektebkapusu ve yine cenûba Çârsûkapusu ve cenûba Sağmedresekapusu ve yine cenûba Hekîmbaşıkapusu ve garba İmâretkapusu ve garba Tevhânekapusu ve yine garba Ağakapusu (---) kademe nerdübân ile urûc olunur.

Andan şimâle bin bir mismârlı Kubbekapusu, yigirmi ayak taş nerdübân ile urûc olunur bir kapudur. Kubbesi içre bin bir mismâr mıhlı olduğuyçün sebeb-i tesmiyesi olmuşdur.

Ve cânib-i şarka nâzır Hammâmkapusu, bu dahi (---) kademe nerdübân ile hammâma nüzûl olunur. Ammâ bu tarafda haremin dîvârı olmayup şehr-i İslâmbol'u temâşâ içün bir kenâr sedd-i dîvâr-ı pes çekilmişdir. Cümle cemâ‘at anda meks edüp Hünkâr sarâyı ve Üsküdar'ı ve Boğazhisâr'ı ve Beşiktaş'ı ve Tophâne ve Galata ve Kâsımpaşa ve Okmeydânı serâpâ nümâyândır. Ve halîc-i İslâmbol ve Boğaz içre bâdbânların küşâde edüp niçe bin pereme ve kayık ve gayrı keştîlerin şinâverlik etdikleri birer birer râyegân bir harem-i seyr-i cihân yerdir.

Bu haremin cânib-i erba‘asından Süleymâniyye câmi‘i dâ’iren-mâdâr (---) bin adımdır.

Ve bir küçük harem dahi Süleymâniyye ile Eski Sarây dîvârı mâbeyninde ser-çeşme-i küşte-gîrân Pehlivân Demir meydânı nâmıyla meşhûr bir vâdîdir. Hâlâ ba‘de'l-asr cümle tekye pehlivânları ol câ-yı latîfde güreşirler. Lügat-ı Türkîsinin sahîhi güraşdır.

Ve bu câmi‘in yemîn [ü] yesârında mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmlarıyçün dörd aded medrese-i azîmler var kim hâlâ ulemâ-yı âmilîn ve kâmiller ile mükemmel mâl-â-mâldır.

Ve bir dârü'l-hadîs ve bir dârü'l-kurrâ ve başka medrese-i ilm-i tıb ve bir mekteb-i sıbyân ve bir dârü'ş-şifa ve bir me’kelhâne ve bir dâr-ı it‘âm ve bir tevhâne-i müsâfirin ve bir kârbânsarây-ı âyende vü revendegân ve bir yeniçeri ağası sarâyı ve bir esvâk-ı zergerân

düğmeciyân, haffâfân ve bir hammâm-ı rûşenâ-yı nısf-ı cihân ve tetimme-i sûhteyân ve bin aded beyt-i hüddâmân binâ edüp bu câmi‘ etrâfındaki cümle bin bir kubbe add olunmuşdur.

Galata cânibinden bu Süleymâniyye imâretine nazar eden gûyâ bir gömgök kurşum ile pûşîde bir sevâd-ı mu‘azzam nümâyândır. Ve cümle üç bin hüddâmı var evkâf-ı metîndir. Akdeniz'de cümle cezâyirler Sönbeki ve İstanköy, Sakız ve Rodos ve gayrı cezâyirât cümle Süleymân Hân evkâfıdır kim mütevvellîsi beş yüz âdem ile hükm-i hükûmât eder.

Bu câmi‘den mâ‘adâ Süleymân Hân'ın ekâlîm-i seb‘ada fethi olması sebebiyle cümle (---) hutbesi tilâvet olunur. Ammâ diyâr-ı İslâm'da bu Süleymâniyye câmi‘i'nden metîn ü müstahkem imâret binâ olunmamışdır. Cemî‘i ehl-i mühendisînin müttefikun aleyh oldukları bu kelâm üzredir kim,

"Bu edîm-i arzda Süleymâniyye ***[45b]*** binâsı gibi bir metîn binâ urulmamışdır ve bu kubbe-i müdevver gibi bir kubbe-i mînâ görülmemişdir" derler.

Vaz‘-ı esâsında olan metânet ve köşesinde olan âsâr-ı zarâfet ve her sanâyi‘ât sihr-i i‘câzın kemâl-i nihâyeti bu câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda mevcûddur. Hattâ binâ itmâm buldukda Koca Mi‘mâr Sinân eydir:

"Pâdişâhım sana bir câmi‘ inşâ etdim ki devr-i kıyâmetde Hallâc-ı Mansûr gelüp vech-i arzda olan mekâlîd-i cibâl-i kûh-ı demâvendleri hallâc kemânından pembe-misâl atdıkda bu câmi‘in kubbesi Mansûr'un yayı çillesi önünde çevgân topu gibi galtân ola" deyü câmi‘in bu mertebe metânetin medh eder.

Hakkâ ki bu câmi‘ bir püşte-i âlî üzre mebnî olmağile temelini ibtidâ tâ Tahta'l-kal‘a üstündeki sedden ve Siyâvuş Paşa sarâyı seddinden ve Yeniçeri Ağası seddinden ve Küçükbâzâr sarnıcı seddinden ve Ağa mekteb[in]den ve tevhâne ve imâret ve kurşumhâne ve bîmârhâne tarafları sedlerinden cümle Süleymâniyye câmi‘inin temelleridir kim bu vech ile bir câmi‘-i âlî metânet bulmuşdur.

Hattâ bu hakîrin bir kerre manzûru oldu kim on aded Freng keferelerinin ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîde kâmil ve sâhib-ayârları gelüp bevvâblar ile bu câmi‘-i münevveri gelüp seyr [ü] temâşâ ederken bevvâb kayyımlar bu kâfirlerin ayaklar{ına} başka mest geydirüp temâşâsına şürû‘ eyleyüp her ne cânibine nazar etdilerse engüşt ber-dehen edüp ta‘accübâne birer parmakların ısırup hayrân olurlardı.

Kapuların Hind sadefkârîsi kanatların gördükçe başların salup ikişer parmakların ısırırlardı. Ve kubbe-i ser-nigûn-ı mînâyı gördüklerinde cümle başlarında manlifke şapkaların çıkarup "Marya Marya" deyü vâlih oldular. Ve dâmen-i kubbede olan tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir dörd aded kemerleri gördüler kim beyt:

Kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp
Zirve-i a‘lâya salmışdır kemend

mazmûnunca bir kavs-ı kuzah-vâr kemerlerdir kim gûyâ her biri birer yed-i Kudret kemeridir. {Ve hakîkatü'l-hâl mezkûr kemerlerin târîhi Kudret kemeridir. Sene 944.}

Kâmil bir sâ‘at-i nücûmî dikkat üzre bu kemerleri ve derûn-ı câmi‘i engüşt ber-dehen ederek temâşâ edüp taşra hareme çıkup çâr-minâreyi ve çâr-rüknü ve şeş-bâb-ı mu‘allâları ve harem-i latîfi ve etrâfında âmâde kemerler üzre kubâbları ve cümle sütûnları kat-ender-kat mevzûn kubâblar üzre cümle mutallâ alem-i Muhammedîleri gördüklerinde şa‘şa‘asından gözleri hîrelenüp yine başlarından şapkaların çıkarup ser-bürehne câmi‘-i şerîfin cânib-i erba‘asın temâşâ edüp kemâl-i ta‘accübden cümle onar parmakların ısırdılar kim anların beyninde nihâyet ta‘accüb on parmağın ağzına komakdır.

Hakîr bunların tercümânına eyitdim:

"Bu binâyı nice gördünüz?" dedim.

Hemân biri kâbil-i hitâb imiş, eyitdi:

"Her mahlûkât [u] mevcûdâtın ve binâ-yı imârâtın yâ derûnu yâhûd bîrûnu güzel olup iki güzellik bir yerde olmaz. Ammâ bu câmi‘in derûn [u] bîrûnu eyle şîrînkârlık üzre binâ olunmuşdur. Cemî‘i Frengistân'da dahi böyle bir ibret-nümâ ilm-i hendese üzre kâmil ve mükemmel binâ görmedik" deyüp pesend hezâr ahsend etdiler. Hakîr eyitdim:

"Ya Ayasofya ile bu câmi‘ nicedir?" dedim. Anlar eyitdi:

"Belî bundan büyük tula binâ bir kâr-ı kadîmdir. Ol asrın metânet üzre musanna‘ binâ-yı azîmdir. Ammâ letâfet ü zerâfet [ü] nezâfetde ve şîrînkârlıkda bu andan musanna‘ binâ-yı ibret-nümâdır. Ve mâl-ı masrûfu cihetiyle bu câmi‘e Ayasofya'dan ziyâde mâl gitmişdir" deyü niçe güft [u] gû edüp gitdiler. Hakkâ ki bu câmi‘in on miskâl taşı bir altuna oldu, derler.

Masârıf-ı câmi‘-i Süleymâniyye: Câmi‘ itmâm buldukda binâ emîni ve nâzırı ve mu‘temedî muhâsebeleri üzre sekiz kerre yüz bin ve toksan bin üç yüz seksen üç yük filori olmak üzre muhâsebe-i câmi‘ görülmüşdür.

Ve Süleymân Hân'ın İslâmbol içre bir hayrât-ı azîmi dahi hâlâ cârîdir kim Kırkçeşme kemerleri suyudurlar. Bir kat kemeri Yanko asrında binâ olunup İslâmbol içre kırk aded çeşme idi. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ münhedim olup zamân-ı Süleymân Hân'a gelince ahâlî-yi İslâmbol bir içim suya muhtâc olup cümle şûre çâh-ı mâlardan nûş edüp def‘-i atşân edüp kemâl-i müzâyaka ve kıllet çekilirmiş. Süleymân Hân İslâmbol'un garbîsinde bir menzil ba‘îd yerde âb-ı nâblar bulup ilm-i hendeseyle İslâmbol'a getirmeğe murâd edindikde Mi‘mâr Sinân:

"Pâdişâhım eğer bu hayrât-ı azîm sana müyesser olursa tâ bu mahalden İslâmbol'a on bir sâ‘at menzildir. Kîseleri uç uca ***[46a]*** dizüp bu kadar mâl-ı firâvân sarf ederseniz bu hayrât size nasîb olur. Ve illâ bu hayrâta bir mülûk kâdir değildir. Şâfî haber budur pâdişâhım" deyince hemân Süleymân Hân:

"Ey Mi‘mâr Sinân, hele şu âb-ı nâb İslâmbol'a hendese üzre gitmek mümkün müdür?"

"Belî pâdişâhım mümkündür. Nehr-i azîm gibi cereyân eder. Ey imdi sen kîseleri uç uca eğer dizersen bu su İslâmbol'a varır, dedik. İnşâ’allâh hakîr kîseleri yan yana ve hemyân hemyâna muttasıl iki konak yer dizeyim."

Hemân *bism-i İlâh* ile bir kîse altunı mezkûr uyûnun başına nisâr edüp esâsına şürû‘ edüp yedi yılda üç bin yedi yüz göz kemerlerdir kim ba‘zı yerleri eflâke ser çekmiş ikişer üçer kat kantaralardır. İslâmbol içre girüp Atbâzârı kurbünde Yanko'nun Kırkçeşme kemerleri üzre geçirmek iktizâ edüp şehr-i İslâmbol içre mezkûr âb-ı nâbı taksîm eyleyüp şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ervâhların şâd eyledi.

Ve Çekmece-i Kebîr cisrine mübâşeret edüp itmâmı Selîm-i Sânî'ye müyesser oldu. Ve hayrât-ı Şehzâde câmi‘i, Süleymân Hân'ındır. Ve hayrât-ı câmi‘-i Cihângîr. Ve hayrât-ı câmi‘-i İmâret-i Hâsekiyye. Ve hayrât-ı Tershâne-i cedîd. Ve Halıcılar köşkünde medrese-i Selîm Hân, Süleymân binâsıdır kim pederi rûhuna savâbın hibe eylemişdir. Hayrât-ı câmi‘-i iskele-i Üsküdar, duhter-i bülend-ahterleri Mihribân Sultân içün bir câmi‘ ve iki hân ve bir imâret inşâ etdi. Rûmeli'ndeki hayrâtları bî-hisâbdır.

Ammâ kal‘a-i Avlonya, Selânik'de kulle-i Kelemerye, Eğre serhaddinde kal‘a-i Segedin ve Seğitvar'da kal‘a-i Türbe ve Özi serhaddinde kal‘a-i Bender ve Edirne'de bir mâ’-i zülâl cârî etdi ve Edirne kurbünde Mustafâ Paşa cisri kasabasında bir câmi‘ ve imâret hân binâ etmişdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Anatolu cânibindeki hayrâtların beyân eder

Evvelâ Konya'da Celâleddîn *kuddise sırruh* merkad-i pür-envârı kurbünde iki minârelü bir câmi‘-i âlî ve bir medrese-i gâlî ve bir mescid-i latîf ve semâ‘hâne ve bir imâret-i ma‘mûre ve bir dârü'z-zîyâfe ve dervîş-i dil-rîşânlar içün müte‘addid hücreler ve Şâm-ı Şerîf'de bir câmi‘-i azîm ve bir medrese. Ba‘dehu medîne-i Kefe'de ve şehr-i İznik'de bir kenîseyi câmi‘ etdiler. Ve her feth olan kal‘alarda ve palankalarda olan kenîseleri câmi‘ ve olmayanlarda müceddeden câmi‘ler binâ olunup levâzım-ı İslâmiyye tekmîl ederdi.

Ve kal‘a-i Kudüs-i Şerîf ve kubbe-i Mescid-i Sahratullâh ve uyûn-ı Kudüs-i Şerîf üzre bir kal‘a-i azîm Süleymân Hân'ındır. Ve Sahra-i Şerîf kubbesinin içi taşı ya‘nî ahşâbâtı ve taşı münakkaş ü musanna‘ kâşî ile tezyîn ve envâ‘-ı nukûş ile reşk-i nigârhâne-i Çîn olmuşdur kim gûyâ kasr-ı Firdevs-i Illiyyîndir.

Ve Bağdâd-ı behişt-âbâd'ı feth etdikde Hazret-i Nu‘mân ibn Sâbit kim İmâm-ı A‘zam'dır, kabr-i şerîfleri üzre bir kal‘a ve bir câmi‘ ve imâret ve dârü'z-ziyafe binâ etdiler. Ve eş-Şeyh Abdülkâdir el-Cîlânî hazretleri üzre bir kubbe-i âliye ve bir câmi‘ ve tekye ve imâret ve sâ’ir hayrâtlar tecdîd olunup evkâflar ta‘yîn olundu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Haremeyn-i Muhteremeyn'de olan hayrât [u] hasenâtları beyân eder

Hâlâ surre-i Rûm altmış iki bin altun surre emîni eliyle ahâlî-yi Mekke ve Medîne'ye sâl-be-sâl vâsıldır.

Biri dahi sadaka-i cübbedir. Selîm Hân evkâfından ziyâde ehl-i Haremeyn'e niçe kerre yüz bin hırka ve cübbe ve serâvîl [ü] kamîs gider.

Biri dahi sadaka-i cevâlîdir ya‘nî harâc-ı ehl-i zimmetdir. Devletlerinde ekseri sükkân-ı Harameyn'e ta‘yîn olunmuşdur. *İlâ mâşâallâh* dâ’im sadakadır.

Biri dahi sadaka-i câriyedir kim cebel-i Arafât'da cereyân ederdi. Bu hayrât ibtidâ sâhibi Hârûnu'r-Reşîd (---) Zübeyde Hâtûn'un hayrâtı idi. Arab u Urbân cereyân edecek yerlerin harâb edüp Süleymân Hân iki fersah yerde dörd aded uyûnlar zamîme edüp nehir-misâl cebel-i Arafât'a cereyân etdirüp anda havz-ı azîmler binâ etdi.

Ve hayrât-ı medâris-i erba‘adır. Mekke-i Mükerreme kavâ‘id-i Rûm tertîbi üzre dörd mezhebe medreseler binâ edüp talebelerine kifâyet mikdârı cerâye vazîfelerin ta‘yîn eyledi.

Ve Mekke'de beyt-i Ümmü'l-mü’minîn Hadîce Ana hânesin bir kubbe ile amâr etdi. Ve kubbe-i pür-envâr-ı Hadîce dahi amâr ***[46b]*** ve bu hayrâtlardan mâ‘adâ lâ-yu‘ad velâ yuhsâ hisâbları bî-nihâyedir. Ammâ inşâ’allâh seyâhat etdiğimiz mahallerde münâsebetiyle firâdâ firâdâ tahrîr olunur. Zîrâ hemân bu müsevvedâtımızda murâd [u] maksûd İslâmbol'un evsâfı tahrîridir.

Ve bu bâlâda tahrîr olan hayrât [ü] hasenâtlar cümle Malta Rodos'u ve Budin Kızılelması ve Tuna Belgradı ve Bağdâd-ı behişt-âbâd misilli kal‘aların helâl [ü] zülâl gazâ mâlıyla binâ olmuş hayrâtlardır. Binâ emîni muhâsebesiyle merkûm hayrâtlarla sekiz kerre yüz bin ve toksan altı bin üç yüz seksen üç filori hazîneden çıkmışdır. Ol asrın hisâbınca beş yüz yük ve otuz yedi yük ve seksen iki bin tokuz akçe olur. Bu zamânımız hisâbı üzre iki bin iki yüz kırk bir yük akçe olur.

Ammâ Süleymân Hân asrında bir akçe bir dânk olup dördü bir dirhem gelir hâlisü'l-ayâr râyic fadda idi ve yüz altun yüz on sekiz dirhem gelirdi. Bu dakîka üzre masârıf-ı hayrâtı Hudâ bilür.

Evsâf-ı câmi‘-i şerîf ve binâ-yı musanna‘-ı latîf Şehzâde Sultân Mehemmed câmi‘i

Cemî‘i mühendisînler şekl-i müselles olan İslâmbol'un ortası sâ‘at ve hatve ve zirâ‘ hisâbınca bu Şehzâde câmi‘i zemînidir kim bir düz vâsi‘ sahrâya vâkı‘ olmuşdur, püşte üzre değildir. Altıncı câmi‘-i selâtîndir. Ammâ bu dahi Süleymân Hân'ın binâsıdır kim ciğer-kûşesi olan şehzâde-i cüvân-bahtı Şehzâd Mehemmed'e gâyet mahabbet edüp cümle seferlerde bir ân yanlarından münfek olmazdı.

Âhir diyâr-ı Ma‘nisa'da rehzen-i ecel girîbânın aldıkda [43] emrine imtisâlen dâr-ı bekâya rıhlet edüp na‘ş-ı şerîfini câmi‘i olacak hıyâbân-ı koyah çemenistân içre defn edüp üzerine bu câmi‘-i dil-küşâyı inşâ etdiler kim bu dahi vech-i arzda lâ-nazîr bir câmi‘-i bî-bedeldir.

Eşkâl-i câmi‘-i Şehzâde-i âzâde: Orta kubbe-i âlîsi eflâke kad çekmiş bir kâse-i nîlgûn kubbe-i mînâdır. Ammâ Süleymâniyye kubbesinden sehel küçükdür ve çâr-pâ şeşhâne amelî pâyeler üzre mebnî kubbe-i mevzûndur.

Ve bu kubbenin cânib-i erba‘asında nîm kubbeler dahi vardır. Süleymâniyye ve Ayasofya gibi ikişer nîm kubbe değildir. Dörd nîm kubbe vasatında bir serâmed kubbedir. Mihrâbdan kıble kapusuna varınca tûlen ve arzen hakîrin zergerdân ayak mestiyle (---) ayakdır. Mihrâbı ve minberi gâyet musanna‘ ve müşebbek mermer-i hâm mihrâb [u] minberdir. Ve mihrâb üzre (---) (---) tahrîr olunmuşdur.

Ve sekiz sütûn üzre mü’ezzinân mahfili gâyet musanna‘dır. Ve câmi‘in sol tarafında (---) sütûn üzre hünkâr mahfili ve câmi‘in cânib-i selâsında cemâ‘at mahâfilleri ile ârâste olmuşdur.

Bu câmi‘ içre amûd-ı azîmlerden bir şey yokdur. Ve iki tabaka kanâdîl-i şerîfeleri vardır. Derûn-ı câmi‘de her şeb sekiz bin kanâdîl çerâğân olur.

Ve cümle (---) câm-ı münevvereler ile rûşen-âbâd bir câmi‘-i müzeyyen-âbâddır. Ve cânib-i erba‘asında cümle (---) pençeredir.

Ve üç aded bâb-ı mu‘allâsı yemîn [ü] yesârında ve kıblesindeki bâb-ı kebîri üzre târîhi:

Ma‘bed-i ümmet-i Resûl-i Mübîn. Sene 955.

Tokuz yüz {elli târîhinde esâsına şürû‘ olunup mâh-ı Rebi‘ü'l-evvel'in evellki günü idi. Ba‘dehu tokuz yüz elli beş senesi Receb'inde tamâm olup ihrâcâtına yüz elli yük akçe gitmişdir. Bu dahi Mi‘mâr Sinân kârıdır.}

Ve câmi‘in taşra tarafında dahi yan maksûreleri vardır. Anda rakîk ve mücellâ zî-kıymet gûnâ-gûn sütûnlar vardır. Ve her kapusundan (---) kademe nerdübânlar ile câmi‘e urûc olunur. Ve cümle bâb-ı âliyelerin ve cümle revzenlerin kanatları serâpâ Hind püsüskârîsi gibi sadefkârî kanatlardır. Ve niçe bin musanna‘ât âvîze-i ibret-nümâlarla müzeyyen câmi‘-i pür-env[â]rdır.

Ve mihrâb önünde İrem-i ravza-i Rıdvân'dan nişân verir bir bâğ içre bir kubbe-i âlîde Şehzâde Mehemmed medfûndur. Ve bir kubbede dahi bürâder-i cân-berâberi Şehzâde Cihângîr, Süleymân Hân ile sene (---) Haleb meştâsında merhûm olup cesed-i pâkin bu kubbe içre mestûr etdiler.

Ve bu câmi‘in haremi gâyet musanna‘dır. Cânib-i erba‘asındaki soffalar üzre cümle (---) amûd-ı gûnâ-gûnlardır. Ve elvân hacerâtlar ile pîrâste olmuş tâk-ı Havernaklar üzre cümle (---) aded kubbelerdir ve cânib-i erba‘ası taşra hareme nâzır cümle (---) aded pençerelerdir.

Ve harem vasatında bir havz-ı müdevveri âb-ı zülâl ile leb-ber-leb olup etrâf uyûnlarından tecdîd-i vuzû’ ederler. Ve sekiz sütûn üzre bir serâmed kubbe-i ***[47a]*** bâlâdır kim fâtih-i Bağdâd Murâd Hân-ı Râbi‘ binâ etmişdir.

Ve bu câmi‘in yemîn [ü] yesârında iki minâre-i mevzûnları ikişer şerîfeli serâmed bâng-i Muhammedî makâmıdır kim İslâmbol ve Bursa ve Edirne'de misli bünyâd olunmamış eyle münakkaş ibret-nümûn minârelerdir kim Koca Mi‘mâr bu minârelerde ve câmi‘de yed-i tûlâ-yı mi‘mârîsin ayân etmişdir. Her minâre on sekizer hâne köşe tarh olunmuşdur. Her tarhında serâpâ kat-ender-kat zıhlar içre gûnâ-gûn kitâbe ve mutahhıl türünce ve islimî nakışları ve her tabakada ibret-nümâ kirişme mukarnas ve medeneler ihtirâ‘ etmişdir kim görenin aklı vâlih olur. Zîrâ bu câmi‘ altıncı câmi‘dir. Her bir câmi‘den birer zerâfet ü nezâfet serîka edüp binâ olunmuşdur.

Ve câmi‘in sütûhları kenârında ol kadar musanna‘ mermer zıhlar ve külüpler ve beden beden dîvâreler var kim nazîri bir câmi‘de yokdur.

Ve cümle kubâblarına üstâd-ı rassâs bir gûne nîlgûn rusâs-ı hâs örtmüşdür. Zıh zıh râdde-i cedvâl gibi çekilmiş, kurşum örtüp bu dahi icrâ-yı ma‘rifet etmiş.

Andan bu câmi‘in cânib-i selâsında bir at menzili sahrâ-yı azîm haremi içre gûnâ-gûn şecere-i serâmedler ile müzeyyen bir haremdir. Sol cânibde bir çınâr-ı azîmin sâyesinde eş-şeyh Alî Tablî hazretleri medfûndur. Sahâbe-i güzînin güzîdesindendir kim Hazret-i Ebâ Eyyûb ile gelüp ol ma‘rekede tabl çalarken şehîd olup bu mahalde defn olunmuşdur.

Bu harem-i kebîrin etrâfında imâret ü medresesi ve tâbhâne vü dârü'z-ziyâfesi ve hayrât [ü] hasenât-ı sâ’iresi vardır. Ammâ dârü'ş-şifa-yı hammâmı yokdur. Ammâ bu dahi bir cevâmi‘-i azîmü'ş-şândır ki sâ’ir cevâmi‘-i selâtîn-i izâma giden masrafdan ziyâde buna dahi mâl-ı firâvân harc olunmuşdur. Ve,

Câmi‘-i Sultân Şehzâde Cihângîr

Fındıklı kasabasında Şehzâde Cihângîr rûhıyçün bunu dahi Süleymân Hân binâ etmişdir. Seyecî’ü evsâfı tahrîr olunur. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i vâlide-i şehzâdegân a‘nî Hâsekî Sultân

Avretbâzârı'nda bir câmi‘-i âlîdir kim bî-bedeldir. Ammâ gayrı cevâmi‘ler gibi kebîr değildir. Bir minâreli ve bir tabakalı câmi‘-i rûşendir. Bir imâreti ve dârü'z-ziyâfesi ve bir dârü'l-cünûn tîmârhânesi ve bir medresesi ve bir mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ile ma‘mûr bir câmi‘-i pür-envârdır. Ve pâdişâh Süleymân Hân-ı mağfûrun nezâket [ü] zerâfet-i tab‘-ı şerîflerindendir kim Hâsekî Sultân hayrâtın Avretbâzârı'nda binâ etmişlerdir, *ve's-selâm*. Ve,

Câmi‘-i selâtîn Mihrimâh Sultân duhter-i Süleymân Hân
aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân

Edirnekapusu'nun iç yüzünde bir âlî zemîn üzre bir câmi‘-i âlîdir. Sâ’ir câmi‘-i selâtînlerin kasr-ı İremezâtü'l-imâdıdır. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân duhter-i pâkîze-ahteri nâmına inşâ edüp cemî‘i masârıfı hazîne-i pâdişâhîden sarf olunmuşdur.

Tûlen ve arzen (---) kademedir. Mihrâb [u] minberi ve mahfili gâyet musanna‘dır. Ammâ

hünkâr mahfili yokdur. Ve taşra haremi serâpâ çınâr-ı müntehâlar ile sâyedâr olmuş bir haremdir. Cânib-i erba‘ası medrese hücreleridir.

Bir hammâmı ve bir esvâkı vardır. Ammâ dârü'z-ziyâfesi ve bîmârhânesi yokdur. Ve minâresi bir tabakalı duvâzdeh hâne minâre-i serâmeddir.

Ve'l-hâsıl pâdişâh-ı mağfûr kırk sekiz sene saltanatında cihânda adl [ü] dâd edüp memâlik-i Âl-i Osmân'ı pür-dâd [u] ma‘mûr [u] âbâd edüp gazâ-yı cihâd etmede mücâhidün fî-sebîlillâh bir pâdişâh-ı Cem-cenâb-ı heft-kişverkeş idi. Bi-emrillâh ne cânibe müteveccih olup mansûr [u] muzaffer, sâlimîn ü gânimîn tahtgâhında karâr ederdi. Zîrâ [44] nass-ı kâtı‘ına imtisâlen cemî‘i kâr-âzmûde ihtiyâr ulemâ ve sulehâ ve vüzerâlar ile müşâvere edüp andan bir işe mübâşeret ederdi.

Zamân-ı şerîflerinde makâm-ı sadârete nasb etdikleri vezîr-i a‘zamları beyân eder

Evvelâ Vezîr-i a‘zam Pîr Mehemmed Paşa-yı Karamanî: Hîn-i cülûsunda vezîr-i a‘zam bulunup yine sadâret-i uzmâyı ihsân etdiler.

Vezîr-i a‘zam Makbûl ü Maktûl İbrâhîm Paşa: Harem-i hâsda neşv [ü] nemâ bulup sadâret ile Mısır'a varup Hâ’in Ahmed Paşa'yı salb edüp Mısır kal‘asına yedi kulle binâ edüp Mısır'ı amâr edüp Âsitâne'ye geldi.

Vezîr-i a‘zam Ayas Paşa: Ârnâbûdü'l-asl idi. Harem-i Hümâyûn'da perveriş bulmuş idi. Ba‘dehu yeniçeri ağası ve Rûmeli eyâletine mutasarrıf olup vezîr oldu.

Vezîr-i a‘zam Lütfî Paşa: Bu dahi Arnavud-ı anûd kabîlesinden ***[47b]*** idi. Harem-i Hümâyûn'dan çıkup niçe livâlara mutasarrıf [ve] vezâret ile şeref-yâb oldukda dîvân-ı pâdişâhîde bir fâhişenin fercin oyup siyâset etdüği ecilden Süleymân Hân'ın hemşîresi Lütfî Paşa'nın menkûhası olmağile sultân hâtır-mânde olup vezâretinden azline sebeb oldu. Andan

Vezîr-i a‘zam Süleymân Paşa: Beyâz tavâşî olup Harem'den Şâm, andan Mısır andan donanma ile Hindistân'da bender-i Dîv-âbâdı ve Ahmed-âbâdı ve niçe kılâ‘ları Freng-i Portakal'dan feth edüp Hind râyına hibe edüp bu kadar mâl-ı ganâyimle Yemen'de bender-i Adeni feth edüp Özdemir Beğ ile Habeş'i feth edüp Âsitâne'de vezîr-i a‘zam oldu. Andan

{Vezîr-i a‘zam Rüstem Paşa: Kul cinsinden Hırvadü'l-asl akl-ı Arasto idi.}

Vezîr-i a‘zam Ahmed Paşa: Arnavud kavminden hüsn-i tedbîr ve şecâ‘at [ü] mehâbet ile dilîr bir vezîr-i râ-tedbîr idi. Harem'den ser-bevvâbânlık ile tulû‘ edüp yeniçeri ağası ve Rûmeli vâlîsi vezîr olup Acem şâhı Şâh Tahmâs'ı şebhûn edüp andan Tımışvar'ı feth eyledi. Andan,

Vezîr-i a‘zam Kalın Alî Paşa: Hersek sancağında Pireçe kasabasındandır. Sarây-ı Âmire'den kapucubaşılık ile çıkup yeniçeri ağası ve Mısır oldu ve andan vezîr-i a‘zam oldu ve gâyet mücessem âdem imiş. Andan

Vezîr-i a‘zam Sokullu Koca Mehemmed Paşa-yı Tavîl: Bosna sancağında Sokul ya‘nî Şâhin kasabasındandır. Harem-i hâs'dan kapucubaşı ve niçe sancak ve Rûmeli eyâleti netîce üç pâdişâha kırk sene vezîr-i a‘zam olup bir mahlûl getiren serhadli fedâyî kendüyi Kubbe altında kortela bıçak ile bir kaç yerden zahmdâr edüp şehîd etmişdir. Andan ol gazâ eden gâzî ba‘de'l-gazâ halâs olmuşdur, bâ-vasiyyet-i şehîd Sokullu Vezîr.

Vezâret müyesser olmayan kubbe vüzerâların beyân eder

Gegbizye'de imâret ve câmi‘ binâ eden Vezîr Mustafâ Paşa'dır ki Bosnavîdir.

Vezîr Ferhâd Paşa: Arnavudü'l-asldır.

Vezîr Koca Kâsım Paşa: Süleymân Hân'ın şehzâdeliği hâlinde defterdârı ve sonra lalası olup pîr olmağile dördüncü vezîr olup Selânik'de mütekâ‘id iken bir câmi‘ binâ edüp anda vefât etdi.

Vezîr Hâ’in Ahmed Paşa: Mu‘ânid-i anûd Ârnâbûd kavmindendir. Harem'den çıkup yeniçeri ağası ba‘dehu Belgrad fethinde Rûmeli ba‘dehu Mısır'da âsî olup Mısır'da bâb-ı Züveyle'de salb olundu.

Vezîr Güzelce Kâsım Paşa: Harem'den çıkup vezîr olup Mora cezîresinde Anabolı kal‘asın üç sene muhâsara edüp feth etdi ve sonra İslâmbol muhâzîsinde Kâsımpaşa kasabası ve câmi‘in binâ edüp Kâsımpaşa ismiyle yâd olunur.

Vezîr Hacı Mehemmed Paşa: Budin vezîri iken bir hekîm-i Yahûdî mesmûm şerbet verüp merhûm oldukda "Kırk Mehemmed isimli âdem zehirledim" deyü Yahûdî i‘tirâf etdikde Yahûdî katl olunup Mehemmed Paşa Budin'de medfûndur.

Vezîr-i dilîr Deli Husrev Paşa: Koca Lala Mustafâ Paşa'nın bürâder-i mihteridir. İbtidâ çâşnigîrbaşı ve kapucular kethudâsı ve Rûmeli ve Mısır oldu.

Vezîr Hâdım İbrâhîm Paşa: Hayâ ve âdâbı gâlib sâhib-i vakâr bir ihtiyâr vezîr-i dilîr idi. Silivrikapusu'nun iç yüzündeki câmi‘-i rûşen-binâ anın hayrâtındandır. Andan yine

Vezîr Hâdım Haydar Paşa: Harem-i hâs'da kapu ağası iken taşra çıkup Şehzâde Mustafâ katlinde meyl-i töhmet ile azl olunup Hersek sancağında mütekâ‘id oldu. Erbâb-ı ma‘ârifden suhandân [u] sâhib-i kelâm ve muhibb-i fukarâ-yı hâs [u] âm bir vezîr-i hümâm idi.

Vezîr Pılak Mustafâ Paşa: Bosnavîü'l-asl olup lisân-ı Arnavud üzre "Pılak" koca demekdir. Ol isimile mülakkab bir vezîr-i gazûb [u] dilîr idi. Mısır vezîri olup kapudan olup Ebâ Eyyûb'da medfûndur.

Vezîr Dâmâd Ferhâd Paşa: Şehzâde Mehemmed Hân'a dâmâd olup Eski Sarây'dan bir köşesin bulup Sultân Bâyezîd kurbünde bunlara bir Sarây-ı cedîd binâ olundu. Hattât olmağile mushaf-ı şerîf kitâbet edüp anın ile kifâf-ı nefs edinüp bir mushafı Bâyezîd Hân türbesindedir hâlâ.

Vezîr Mustafâ Paşa: Hâlid ibn Velîd neslindendir. Şemsî Paşa'nın karındaşıdır kim andan mihterdir. Haremde neşv [ü] nemâ bulup çakırcıbaşı olup Rûmeli eyâleti ile Malta üzre serdâr olup bî-feth geldikde ***[48a]*** hacca gidüp anda vefât edüp bu hakîr'in pederi defn etdi.

Mîrimîrân-ı Süleymân Hân'ı beyân eder

Behrâm Paşa: İç oğlanları taş ile urup şehîd edüp cümlesin katl etdiler.

Dâvûd Paşa: Mısır vâlîsi iken merhûm oldu.

Üveys Paşa: Mîrimîrân-ı Şâm iken merhûm oldu.

Dukaginzâde Gâzî Mehemmed Paşa: Vâlî-i Mısr oldu.

Dîğer Üveys Paşa: Yemen serdârı iken Aden şehrinden diyâr-ı ademe gitdi. Be-dest-i aşkiyâ Pehlivân Hasan eliyle şehd-i şehâdet câmın nûş etdi gitdi.

Özdemir Paşa: Mısır sultânı Gavrî'nin akrabâlarından Çerkesü'l-isr şecî‘ [u] dilîr idi kim fâtih-i Habeş'dir.

Yahyâlı Mehemmed Paşa: Belgrad'da câmi‘ ve imârâtı ve niçe hayrâtı vardır.

Gâzî Kâsım Paşa: Süleymân Hân Beç kal‘asın muhâsara edüp şiddet-i şitâdan bî-feth avdet edüp bu Gâzî Kâsım Paşa on iki bin serdengeçdi nâmdâr bahâdır yarar fetâlar ile Alaman diyârların üç ay nehb [ü] gâret edüp kâfire rahne verirken beri tarafda Süleymân Hân Cânkurtaran kal‘asına düşüp cân kurtardı. Ba‘dehu Gâzî Kâsım Paşa üçer âdem ile Venedik diyârından Ösek kal‘asına gelüp cümle askeri Alaman diyârında şehîd olup bu hakîr ol şühedâları Alaman diyârında niçe yerde ziyâret etmişimdir.

Güzelce Rüstem Paşa: Harem-i muhteremden yeniçeri ağalığı ve ba‘dehu Budin olmuşdur. Süleymân Paşa Haremden Ustolni-Belgrad'da Gölbaşı muhâfazasında merhûm olup kal‘a kapusu önünde medfûndur.

Osmân Paşa: Sarây-ı hâsda hâsıl olup Çerkesü'l-asl yarar âdem olmağla Nahçıvân seferinde Şâh ordusuna şebhûn edüp Erzurûm eyâleti ihsân olundu.

Gâzî Hasan Paşa: Yemen ve Habeş'e varup andan Tımışvar'da vâlî oldu.

Solak Ferhâd Paşa: Bağdâd vâlîsi iken anda vefât etdi.

Baltacı Mehemmed Paşa: Bosnavî'dir. Bağdâd'dan ma‘zûl olup Âsitâne'de vefât etdi.

Hurrem Paşa: Bosnavî'dir.

Pîrî Paşa: Âl-i Ramazâniyye'dendir.

Kubâd Paşa: Âl-i Ramazân'dan Pîrî Paşa mezkûrun li-ebin karındaşıdır.

Mûsâ Paşa: Âl-i İsfendiyâr'dandır. Erzurûm vâlîsi iken Gürcü keferesi cenginde şehîd oldu.

Hâdım Alî Paşa: Mısır vâlîsi iken merhûm oldu.

Arslan Paşa: Sâbıku'z-zikr Yahyâlı Mehemmed Paşa'nın oğludur. Budin bârûdhânesi bunun binâsıdır. Tata ve Papa kal‘asına küffâr istîlâ etmesi sebebiyle müttehem olup serâperde-i Süleymânî önünde katl olunup şühedâlar zümresine vâsıl oldu.

Ayas Paşa: Vezîr-i a‘zam Koca Sinân Paşa'nın bürâderidir. Harem'de hâsıl olup ba‘dehu katl olundu.

Behrâm Paşa-yı Kadîm: Vâlî-i Bağdâd iken irtişâ ile şöhret bulmuşdu.

Cenâbî Ahmed Paşa: Harem'de hâsıl olup yigirmi yıl Anatolu'da hâkim olup Engürü'de bir hammâm ve bir mevlevîhâne binâ etmişdir.

Ulama Paşa: vilâyet-i Teke'den Acem'e esîr olup ba‘dehu hân oldu. Andan Rûm'a firâr edüp kendüye Lipova sancağı sadaka olup kırk gün muhâsara çeküp bi'z-zarûrî kal‘ayı küffâra verüp amân ile taşra çıkarken "Kırk gün niçün ceng etdin?" deyü {küffâr} şehîd edüp Lipova'da medfûndur.

Yularkısdı Paşa: Harem'den çıkmışdır.

Şemsî Ahmed Paşa: Kızıl Ahmedlü'den Vezîr-i Hâs Mustafâ Paşa'nın bürâderidir. Üç pâdişâha nedîm-i hâs olmuşdur.

Hacı Ahmed Paşa: Bu dahi Kızıl Ahmedlü'dendir.

Dâmâd Hasan Paşa: Süleymân Hân'a dâmâd olup Acem'e firâr eden Şehzâde Bâyezîd içün Acem'e elçilik ile gidüp Şehzâde Bâyezîd'i evlâdları ile alup Sivas kal‘asında ma‘nûkan şehîd edüp Paşa kal‘ası kurbünde defn etdiler. Ziyâret etmişim.

İskender Paşa: Bostâncıbaşılıkdan Anatolu oldu. Andan,

Çerkes İskender Paşa: Diyârbekir'e on beş sene mutasarrıf olup anda merhûm oldu.

Temerrüd Alî Paşa: Bosnavî'dir.

Kara Mustafâ Paşa: Hâsodadan çıkmışdır.

Hızır Paşa: Hızır-misâl Şâm [u] Bağdâd'ı yemiş ve Harem-i muhteremden çıkmış sâhib-i vakâr ve kâni‘-kâr, bekâr [ü] bîkâr âdem idi.

Kara Murâd Paşa. Andan,

Sofu Alî Paşa: Harem'de hâsıl olup Mısır vâlîsi iken Kâhire derdinden kahrile Kâhire'de merhûm oldu.

Husrev Paşa (---) Muzaffer Paşa (---) Gazanfer Paşa ***[48b]***

Gülâbî Paşa: Dervîş-nihâd âdem olmağile tekâ'üd ihtiyâr edüp dâ'imâ pederimiz ile hem-sohbet idiler. Ayasofya câmi'i evsâfında tahrîr olunan sergüzeşt [ü] serencâm bunlarındır. Evliyâullâh mertebesinde bir halûk ve hulvu'l-kelâm ihtiyâr-ı hümâm kimesne idi.

Ve Mehemmed Hân Paşa: Evlâd-ı Zülkadir'dendir. Şâh İsmâ'îl'e varup andan yine nâdim olup yine Âl-i Osmân'a gelüp Rûmeli'nde ve Anatolu'da sancağ-ı âlîlere hâkim olup elkâbında cenâb yazılup i'zâz ederlerdi.

Süleymân Hân'ın kapudanların beyân eder

Evvelâ Kapudan Sinân Paşa: Harem'den tulû' edüp gâyet cebbâr idi.

Kapudan Hayreddîn Paşa: Vardar Yenicesindendir, cümle ecdâdı; ammâ kendüsi Midilli cezîresi içinde vücûda gelüp velvele-ârâ bir levend bahâdır fetâ kopup Cezâyirâtda niçe livâlara vâlî olup sene 940 kendüye kapudanlık ihsân olunup Akdeniz'de üç bin pâre yelken söndürüp niçe kerre esîr olup ve niçe kerre kılâ'lar feth etdüği mufassalan başka bir tevârîhdir. *Fütûhât-ı Hayreddîn Paşa* derler. Âkıbetü'l-emr Âsitâne'de merhûm olup Beşiktaş'da sâhil-i bahr iken kapudan-ı ber olup liman-ı gûrda ilâ-yevmi'n-nüşûr lenger-endâht olup yatır. Fevtine bu mısra' târîh düşmüşdür. Târîh:

Taldı rahmet denizine kapudan.
Sene 970

Rahmetullâhi aleyh.

Andan Sâlih Paşa: Kazdağlıdır. Bu dahi Cezâyir paşası olup Hayreddîn Paşa gibi Akdeniz'de bir küffârı gezdirmezdi.

Yahyâ Paşa: Kapudan olup Cezâyir paşası oldu.

Turgud Paşa: Cezâyir paşası iken Malta kal'ası muhâsarasında top atarken top pârelenüp şehîd olup Malta'nın fethi müyesser olmayup bî-feth avdet olundu.

Mehemmed Paşa ibn Hayreddîn Paşa: Cezâyir paşası olup velvele-ârâ-yı bahr-i Okyûnûs olup İngiltere cezâyirlerin harâb [ü] yebâb ederdi.

Süleymân Hân'ın asrındaki defterdârları ve nişâncıları beyân eder

Evvelâ Defterdâr İskender Çelebi.

Haydar Çelebi: Gelibolu'dandır.

Lütfî Beğ: Harem'den çıkmışdır.

Ebü'l-fazl Efendi: Monlâ İdrîs Bitlîsîzâde'dir.

Abdî Çelebi: Çivizâde'nin ferzendidir.

Mustafâ Çelebi: Meflûc olup yine dîvâna gelirdi. Zîrâ kaleminde yegâne-i asr idi.

Mehemmed Çelebi: Eğri Abdîzâde derlerdi.

İbrâhîm Çelebi: Başdefterdâr idi.

Hasan Çelebi: Defterdârlıkdan azl olunup çâşnigîrbaşılık verildi.

Murâd Çelebi: Kilidü'l-bahr Hisârı'ndandır.

Cemâlîzâde Mustafâ Çelebi: Ebyât [u] eş‘ârında ve sâ’ir te’lîfâtlarında bunlar "Nişâncı" tahallüs eder. Tosya'da Celâl nâm bir kadının oğludur. Defterdâr idi. Fenn-i tevârîhde *Tabakâtü'l-Memâlik* ve *Kânûnnâme* bunlarındır.

Ramazânzâde Mehemmed Çelebi: Nişâncı idi. Bir muhtasar târîhi vardır.

Süleymân Hân'ın zamân-ı iktirânlarında olan ümerâlar beyânındadır

Evvelâ Küçük Balı Beğ: Vezîr-i a‘zam Yahyâ Paşa oğludur.

Husrev Beğ: Sultân Bâyezîd'in duhter-i pâkîze-ahterindendir. Otuz üç sene Bosna hâkimi olup Sarây şehri içre bir câmi‘ ve hân ve hammâm ve imâret ve medrese ve mekteb-i sıbyân binâ edüp niçe bin fütûhât etmişdir.

Kara Osmân Şâh Beğ: Kara Mustafâ Paşa oğludur. Süleymân Hân'ın hemşîresinden tevellüd etmişdir. Tırhala'da bir acâyib câmi‘i ve bir medrese ve imâretleri vardır.

Alî Beğ ibn Malkoç Beğ: Pojeğa beği iken Hırvadistân'a velvele vermişdir. Nevbahârzâde Celâlzâde telâmîzlerinden olmağile ba‘dehu defterdâr oldu.

Çerkes Kâsım Beğ: Defterdâr iken Kefe eyâlet olmak bunlardan kalup Heyhât sahrâsından Ejderhân seferine gitmişdir.

Hacı Beğ: Haremden çıkup Nâbulus hâkimi olup çölde Urbân âlât-ı silâh ile gezmez oldu.

Kurd Beğ: Sâbıkan vezîr-i sânî Deli Husrev Paşa'nın oğludur.

Canpûlâd Beğ: Kabîle-i Ekrâd'dan nâmdâr beğ idi.

Hüseyin Beğ: Ekrâd cezîresi beği iken bunların elkâbında cenâb yazılır idi.

Süleymân Hân'ın meşâhîr-i ulemâlarının ba‘zıları zikrindedir

Evvelâ Monlâ Hayreddîn Efendi: Mukaddemâ hâceleri idi.

Ve Mevlânâ Seydi Çelebi: Kastamonu'dandır. Beyne'l-ulemâ benâm ve müftî-i enâm olmuşdur.

Mevlânâ Kâdirî Çelebi. Ve,

Mevlânâ Şeyh Mehemmed Efendi: Çivizâde demekle meşhûrdur.

Mevlânâ Şeyh Mehemmed ibn Kutbeddîn: Anatolu kadı‘askeri idi.

Mevlânâ Mehemmed ibn Ahmed ibn Âdil Paşa: İlm-i târîhde mâhir ve Fârisî eş‘ârı vâfîr ***[49a]*** idi.

Mevlânâ Abdülfettâh ibn Ahmed Âdil Paşa: Lezîzü's-sohbe ve hüsnü'l-muhâvere âdem idi. Acem'de Berda‘ nâm şehirden zuhûr etmişdir.

Şeyh Mehemmed Tûnusî: Hâfız-ı Kur’ân olup kırâ‘at-ı aşere sâhibi idi. Meşhûr-ı âfâkdır.

Mevlânâ Zahîrüddîn Erdebîlî: Tebrîz'den Rûm'a gelüp Mısır'da Hâ’in Ahmed Paşa ile salb olundu.

Mevlânâ Mehemmed: Kemâl Paşazâde telâmîzlerinden idi.

Mevlânâ Ya‘kûb: Sene 929 târîhinde Ma‘nisa'da müderris iken vefât eyledi. Ece Halîfe demek ile meşhûr ve fâzıl kimesne idi.

eş-Şeyhülislâm Alâeddîn Cemâlî: Asr-ı Selîm Hân'da dahi şeyhülislâm idi. Âmil ü âlim ve kâmil ü fâzıl bir azîz idi. Elli akçe terakkî ile tekâ‘üd ihtiyâr etdi.

Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi: Selîm Hân'da ibtidâ Mısır fethinde kadı‘asker kaldı. Te’lîfât ü tasnîfâtına hadd [ü] hasr olmadığından gayrı Müfti'üs-sakaleyn olup asrında yegâne-i asr idi ve ilm-i cifr'de ferîdü'd-dehr idi. Ve

Şeyhülislâm Ebussu‘ûd Efendi: Bu azîzin evsâf [u] midhati bir mücelled kitâb olur. Bin mücelled kitâb te’lîfât [u] risâlâtları vardır ve bir tefsîr-i şerîfi vardır kim beyne'l-ulemâ hummûs-ı Nahçıvânî'dir gâyet mu‘teber tefsîr-i nefîsedir.

Mevlânâ Muhyiddîn Arabzâde: Ebussu‘ûd Efendi'nin ta‘zîr etdirdiği Arabzâde'dir kim Mısır'a giderken Bahr-i sefîd'de gark olmuşdur.

Mevlânâ Alî ibn Sâlih: *Hümâyûnnâme* mü’ellifidir. Bursa'da medfûndur.

Fasl: **Kânûnnâme-i âyîn-i kavâ‘id-i tertîb-i Sultân Süleymân'ı ayân u beyân eder** *ve's-selâm*

Evvelâ bâlâda tahrîr olunan akl-ı Arasto ve müdebbir ve Âsaf-re’y vüzerâ-yı rûşen-zamîr ü âkıbet-endîş ve mîrimîrân-ı kişver-keş ve efrâd-ı defterdârân u nişâncıyân ve ulemâ vü sulehâ ve meşâyihân-ı umûr-dîdeler ile Süleymân Hân kırk sekiz sene saltanatında rûz-merre mezkûr ser-i kârda olan vüzer[â]lar ile müşâvere edüp dîn-i mübîn gayretine dâ’imâ tarz [u] tavr-ı Âl-i Osmân'ın cemî‘i esnâf-ı askerîsine nizâm [u] intizâm vere deyü bu yüzden bir kânûnnâme-i hümâyûn etmişdir kim anı beyân eder.

Sûret-i Kavânîn-i Âl-i Osmân âyîn-i Nasîhü'd-devle Süleymân Hân

Gerçi Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Kostantıniyye'yi feth etdi. Ammâ Süleymân Hân amâr edüp kânûn üzre Rûmeli'nde ve Anatolu'da ne kadar vezâret ve ne kadar mîrimîrânlık ve ne kadar mîrilivâlık ve her eyâlet [u] livâlarda ne kadar hâs-ı hümâyûn ve ne kadar hâs-ı vüzerâ ve hâs-ı mîrimîrân ve mîrilivâ hâsları vardır anı beyân eder ve her eyâletde ne kadar serbest ze‘âmet ve her sancakda ne kadar tîmâr ve ze‘âmet vardır ve kânûn-ı Süleymân üzre cebelüleri ile niçe kerre yüz bin asker olur anı beyân eder.

Fasl-ı evvel

Eyâlet-i Rûmeli, sancak 24, kılıç ze‘âmet 1227 ve kılıç tîmâr 12378 ve dahi,

Taht-ı Kızılelma Eyâlet-i Budin, sancak 17, kılıç ze‘âmet 278, kılıç tîmâr 2391,

Eyâlet-i Özi, sancak 6, ze‘âmet 188 tîmâr 1186

Ve eyâlet-i Bosna, sancak 7, ze‘âmet 150 ve tîmâr 1792

Eyâlet-i Tımışvar, sancak 6, ze‘âmet 59 tîmâr 1090

Eyâlet-i Cezâyir, sancak 15, ze‘âmet 73 tîmâr (1)8804

Eyâlet-i Eğre, sancak 9, ze‘âmet 108 tîmâr 4000

Eyâlet-i Kannije, sancak 7, ze‘âmet 77 tîmâr 3007 andan

Eyâlet-i Kefe, sancak 9, ze‘âmet tîmâr yokdur.

Eyâlet-i cezîre-i Mora, sancak 5, ze‘âmet (---) ve tîmâr (---)

Eyâlet-i Varat, sancak 5, ze‘âmet (---) ve tîmâr (---)

Eyâlet-i Erdel kırallık olup senevî üç bin kîse verir.

Eyâlet-i Eflak kefere beğliği olup senevî üç bin kîse verirler.

Eyâlet-i Boğdan kefere beği olup üçer bin kîse verir.

Eyâlet-i Kırım, ze‘âmet tîmâr yokdur. Kânûn üzre hânlıkdır.

Eyâlet-i Rodos, sancak 5, ze‘âmet (---) ve tîmâr (---)

Eyâlet-i Kıbrıs, sancak 7, ze‘âmet (---) tîmâr (---)

Eyâlet-i cezîre-i Girid, sancak 13, ze‘âmet (---) tîmâr (---)

Balâda tahrîr olunan yigirmi aded Rûmeli eyâletlerinde kânûn-ı Süleymân Hân üzre cem‘â yekûn sancak 167, ve cem‘â kılıç ze‘âmet 3309, ve cem‘â kılıç tîmârları 37379, yekûn kılıç ze‘âmet ve tîmâr aded 40685, ve ze‘âmethâ-yı mu‘âf [u] müsellem Mahmûd Paşa cem‘â 30399, ***[49b]***

{**Fasl-ı sânî**}
Anatolu cânibinde olan eyâletleri ve sancakları ve ze‘âmet [u] tîmârları ve mu‘âf [u] müsellemleri beyân eder

Eyâlet-i Anatolu, sancak 14 ve ze‘âmet 294 ve tîmâr 5589

Eyâlet-i Karaman, sancak 7, ze‘âmet 68 tîmâr 2211

Eyâlet-i Sivas, sancak 7, ze‘âmet 108 tîmâr 2699

Eyâlet-i Mar‘ayş, sancak 4, ze‘âmet 29 tîmâr 215

Eyâlet-i Şâm-ı şerîf, sancak 7, ze‘âmet 128 tîmâr 1868

Eyâlet-i Tarabulus-Şâm, sancak 6, ze‘âmet 63 tîmâr 571

Eyâlet-i cedîd Sayda, sancak 4, ze‘âmet 94 tîmâr 985

Eyâlet-i Haleb, sancak 5, ze‘âmet 99 tîmâr 833

Eyâlet-i Adana, sancak 5, ze‘âmet 43 tîmâr 1059

Eyâlet-i Rûhâ, sancak 4, ze‘âmet 37 tîmâr 6026

Eyâlet-i Diyârbekir, sancak 12, ze‘âmet 52 tîmâr 926

Eyâlet-i Erzurûm, sancak 9, ze‘âmet 123 tîmâr 5159

Eyâlet-i Tarabefzûn, sancak 2, ze‘âmet 56 tîmâr 398

Eyâlet-i Gürcistân, sancak, ze‘âmet, tîmâr yokdur.

Eyâlet-i Kars, sancak 6, ze‘âmet 100 tîmâr 1263

Eyâlet-i Çıldır, sancak 13, ze‘âmet 49 tîmâr 689

Eyâlet-i Van, sancak 24, ze‘âmet 46 tîmâr 2695

Eyâlet-i Musul, sancak 3, ze‘âmet 66 tîmâr 1004

Eyâlet-i Şehrezûl, sancak 21, ze‘âmet 85 tîmâr 806

Eyâlet-i Bağdâd, tîmâr, ze‘âmet yokdur senevî iltizâmdır.

Eyâlet-i Basra, bu dahi sâlyâne ile zabt olunur.

Eyâlet-i Lahsa, bu dahi senevî sâlyâne ile iltizâmdır.

Eyâlet-i Yemen Murâd-ı Râbi''den berü imâmlar elinde kaldı.

Eyâlet-i Mekke cemî‘i İslâm diyârının mâlı anda gider.

Eyâlet-i Habeş, sultânlıkdır, sâlyâne ile zabt olunur.

Eyâlet-i Mısır, ze‘âmet, tîmâr yokdur, iltizâm ile mazbûtdur.

Eyâlet-i Dehlîz-i Circe Mısır'ın gılâline maktû‘ eyâletdir.

Eyâlet-i Tarabulus sâlyâne ile zabt olunur.

Eyâlet-i Tûnus, bu dahi senevî iltizâm ile zabt [olunur].

Eyâlet-i Cezâyir, bu dahi iltizâm ile zabt olunur.

Bâlâda tahrîr olunan üç yüz aded vezâret ile zabt olunagelmiş eyâletlerin cümle sancakları

151 ve cem‘â kılıç ze‘âmetleri 1571 ve yekûn tîmârları 41286 ve kânûn üzre cebelüleri ile cümle askeri (---) ve bâlâda sâlyâne ile zabt olan eyâletlerin vüzerâsına ve askerî tâ’ifesine hâsıl olan mâldan hâs-bahâları ve ulûfeleri verilüp mâ-bâkîsi Der-i devlete irsâliyye gidüp Mısır ve Habeş ve Bağdâd hazînesi bağlanır. Tarabulus-ı Şâm ve Sayda eyâletleri dahi böyledir. Lâkin,

Hâs ile zabt olan eyâletleri beyân eder

Evvelâ cümle Memâlik-i Mahrûsa üç bahş olup bir bahşı Hâs-ı Hümâyûndur. Bir bahşı havâss-ı vüzerâ ve mîrimîrân [u] ümerâdır. Ve bir bahşı ze‘âmet ve tîmâr ifrâz olunmuşdur.

Fasl-ı sâlis
Her beğlerbeğinin ne mikdâr hâssı vardır anı beyân eder

Evvelâ havâss-ı mîrimîrân-ı Rûmeli on bir kerre yüz bin akçe olur kâmil.

Ve hâss-ı Anatolu on kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Karaman altı yüz altmış bin yetmiş bir akçedir.

Hâss-ı Şâm on kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Sivas tokuz kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Erzurûm on iki kerre yüz bin on dörd bin altı yüz akçedir kâmil.

Hâss-ı Diyârbekir on iki kerre yüz bin altı yüz altmış akçedir.

Hâss-ı Van on bir kerre yüz bin otuz iki bin iki yüz akçedir.

Hâss-ı Budin sekiz kerre yüz bin ve seksen bin akçedir.

Hâss-ı Cezâyir sekiz yüz seksen beş bin akçedir.

Hâss-ı Haleb sekiz yüz on yedi bin yedi yüz altmış akçedir.

Hâss-ı Mar‘ayş altı yüz yigirmi sekiz bin dörd yüz elli akçedir.

Hâss-ı Bosna altı yüz elli bin akçedir.

Hâss-ı Tımışvar sekiz yüz altı bin yedi yüz toksan akçedir.

Hâss-ı Kars sekiz yüz yigirmi bin yedi yüz yetmiş akçedir.

Hâss-ı Çıldır tokuz kerre yüz bin yigirmi beş bin akçedir.

Hâss-ı Tarabefsûn yedi yüz otuz dörd bin sekiz yüz elli akçedir.

Hâss-ı Rıkka altı yüz seksen bir bin elli altı akçedir. ***[50a]***

Hâss-ı Musul altı yüz seksen iki bin akçedir.

Hâss-ı Şehrizûr on bir kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Tarabulus-ı Şâm yedi yüz seksen altı bin akçedir.

Hâss-ı Özi tokuz bin seksen sekiz bin akçedir.

Hâss-ı Kırım sultânı on iki kerre yüz bin akçe hâssını Kefe iskelesi gümrüğünden alır.

Hâss-ı Kefe paşası altı yüz yetmiş tokuz bin akçe.

Hâss-ı Eğre sekiz yüz bin seksen akçedir.

Hâss-ı Kannije yedi yüz kırk altı bin altmış akçedir.

Hâss-ı Mora altı yüz elli altı bin akçedir.

Hâss-ı Bağdâd on iki kerre yüz bin iki yüz akçedir.

Hâss-ı Basra vezâret olalı on kerre yüz bin akçedir.

Lahâss-ı Lahsa vezâret değildir ammâ hükûmet olmağile sekiz yüz seksen sekiz bin akçedir.

Hâss-ı Mekke-i mükerreme şerîfi Mısır surresinden (---) altun alır.

Hâss-ı Habeş on bir kerre yüz bin seksen akçedir.

Hâss-ı vüzerâ-yı Mısır dörd yüz seksen yedi kîse-i Mısrî küşûfiyyesi vardır.

Hâss-ı Tarabulus (---).

Hâss-ı Tûnus (---).

Hâss-ı Cezâyir (---).

Hâss-ı Kıbrıs (---).

Hâss-ı serdâr-ı Rodos (---).

Hâss-ı vezîr kapudan paşa on iki kerre yüz bin ve yedi yüz akçedir. Bundan tâ Tarabulus paşası hâssına varınca yüzer akçe birbirinden nâkısdır. Ammâ Süleymân Hân asrındaki serdâra küffârdan intikâm almak içün ruhsat verilüp cümle deryâ beğleri ve kapudan paşa dahi anın re'y [ü] tedbîriyle sefer eşerdi ve cümle deryâ paşaları üzre takaddüm ederdi, andan yoluyla gelüp Hayreddîn Paşa gibi kapudan olurdu.

Hâss-ı feth-i cedîd paşa-yı Varat yedi yüz toksan bin akçedir.

Hâss-ı feth-i cedîd cezîre-i Girid serdârı on bir bin tokuz yüz toksan akçedir. Cümleden sonra feth oldu ammâ hatt-ı hümâyûn ile hîn-i tahrîrde böyle hâs ihsân olunmamışdır.

Ve kânûn-ı Süleymân Hân böyledir kim her kankı memleket mukaddem feth olduysa anın vezîri ve paşasının hâssı ziyâde olup sonra feth olunan vilâyet hâkiminin üzerine takkaddüm ede. Ammâ ba'zı müsin vüzerâya ber-vech-i arpalık sancaklar ihsân olunup Adana gibi eyâlet olmuşdur kim Sûhte Mahmûd Paşa'ya sadaka olundukda hâss-ı Adana on bir bin altı yüz bir akçe ile ihsân olundu.

Kânûndur kim Mısır sultânı iki sorguc taşır. Ve Habeş vezîri iki otağa taşır. Bağdâd vezîri kezâlik sorguc taşır. Pâdişâh Anatolu gazâlarında bulunsa ve dîvânda ve ıydeynde Pâdişâh huzûrunda ibtidâ Mısır andan Bağdâd andan Habeş andan Budin andan Anatolu andan Mar'ayş andan kapudan paşa durur. Ammâ Rûm'da olsa ibtidâ vezîr-i a'zam andan Budin vezîri andan Mısır, Habeş ve Bağdâd ve Rûmeli ba'dehu eyâleti kadîm feth olmuşlar birbirleri üzre takaddüm ederlerdi.

Ve kânûn-ı Süleymân Hân budur kim her kankı beğlerbeği ne mikdâr hâssa mutasarrıf ise beş bin akçede bir mükemmel cebelüleri ile sefer eşmek kânûndur.

Fasl-ı Râbi'
Her eyâletde ne kadar sancak var ise anı esmâları ile beyân eder
Evvelâ Eyâlet-i Rûmeli

Yigirmi dörd sancakdır. Evvelâ mâl defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve voynuk ağası ve ze'âmet ile yedi Yörük beğleri vardır.

Sancakları bunlardır kim zikr olunur: Sancağ-ı Sofya paşanın tahtıdır. Livâ-i Köstendil, livâ-i İskenderiyye, livâ-i Tırhala, livâ-i Ohri, livâ-i Avlonya, livâ-i Delvinye, livâ-i Yanya, livâ-i Elbasan, livâ-i Çirmen, livâ-i Selânik, livâ-i Üsküb, livâ-i Dukagin, livâ-i Vidin, livâ-i Alacahisâr, livâ-i Prizrin, livâ-i Vuçitrin, livâ-i Sağ-kol, livâ-i Sol-kol. {Ammâ} livâ-i Silisre ve Nigebolı ve Kırk Kilise ve Bender ve Akkirman ve Özi ve Kılburun sancakları Rûmeli'nden ifrâz olup Karadeniz sâhilindeki kurâ ve kasabâtlar muhâfazasıyçün Silisre eyâlet olup başka vezâret olmuşdur. ***[50b]***

Eyâlet-i Anatolu sancakların beyân eder

Cümle on dörd sancakdır, defter kethudâsı ve defter emîni ve defter muhâsibi ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çeribaşları ve alaybeğisi vardır ve ze'âmet ile dörd müsellem beği vardır ve on bir yaya beği vardır. Şehr-i Kütâhiyye paşa sancağıdır.

Sancakları bunlardır kim zikr olunur: Livâ-i Sarhan, livâ-i Aydın, Kastamonu, Hudâvendigâr, Bolu, Menteşa ve Ankara ve Karahisâr-ı Sâhib, Tekeeli, Kânkırı, Hamîd, Sultânönü, Karesi.

Eyâlet-i Karaman

Yedi sancakdır. Hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır.

[Sancakları bunlardır]: Mahmiyye-i Konya paşa sancağıdır. Livâ-i Kayseriyye ve Niğde ve Beğşehri ve Kırşehri ve Akşehir ve Aksarây.

Eyâlet-i Sivas

Yedi sancakdır. Defter kethudâsı ve defter emîni ve defterdâr-ı tîmâr ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Şehr-i Sivas Rûm paşa sancağıdır.

Sancakları bunlardır: Livâ-i Divriği ve Çorum ve Keskin ve Bozok ve Amasiyye ve Tokat ve Zile, Canik ve Arabgîr ba‘dehu Zile vâlide hâssı olmuşdur.

Eyâlet-i Bosna

Sekiz sancakdır. Hazîne deterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Şehr-i Sarây paşa tahtıdır

Ve sâ’ir livâları bunlardır: Hersek, Kilis, İzvornik ve Pojeğa ve Zaçne ve Kırka ve Rahoviçe ve Banaluka.

Eyâlet-i Kapudan Paşa

On bir sancakdır üç sancağı sâlyâne iledir. Defter kethudâsı ve defter emîni ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve azebistân ağaları ve kethudâları ve yüzbaşı dayıları vardır. Şehr-i Gelibolu Paşa sancağıdır.

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Ağrıboz ve Karlıeli ve İnebahtı ve Rodos ve Midilli ve Kocaeli ve Biga ve Sığla ve İzmit ve İzmir.

Eyâlet-i Mora cezîresi

Defter emîni ve defter kethudâsı yokdur. Rûmeli'nden ifrâz vezâret ile eyâlet olup üç yüz yük akçe mâl-ı pâdişâhî tahsîl eder. Beş sancakdır. Mora'da Gördüs paşa sancağıdır.

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Misistre ve livâ-i Manya ve livâ-i Koron beği bir pâre kadırgaya mâlikdir ve livâ-i Ayamavra beği bir pâre kadırgaya mâlikdir [ve] livâ-i Anapolya beği iki pâre kadırga ile sefer eşerler. Ba‘zı cezîrelerde re‘âyâları vardır, kânûn-ı Süleymân Hân'dır. Ammâ cezîre-i Sakız sancağı ve Nakşe sancağı ve Mehdiyye sancağı bu üç sancak sâlyâne ile zabt olup kapudan paşa hükm eder.

Eyâlet-i Budin ve Eyâlet-i Eğri ve Eyâlet-i Kannije

Cümle (---) sancakdır. Budin'de hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve

tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır kim büyük dîvândır. Kal'a-i Budin paşa sancağıdır. {Ve livâ-i Belgrad kâ'immakâmlıkdır. }

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Semendire ve Peçuy ve Ustolni-Belgrad ve Üstürgon ve Şimatorna ve Segsar ve Sirem ve Mihaç ve Ösek.

Eyâlet-i Eğre

Sonradan eyâlet olmağile {yedi sancakdır ammâ} mâl defterdârı yokdur. Ammâ defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır.

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Segedin ve Sonlok ve Hatvan ve Seçan ve Germat ve Filek. Eğre paşa sancağıdır.

Eyâlet-i Kannije

Bu dahi Budin eyâletinden ifrâz eyâlet olup (---) sancakdır. Mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı yokdur. Ammâ çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Kannije, paşa sancağıdır.

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Seğitvar ve Kopan ve Valpova {ve Şaklofça} ve Nadaj ve Balatin.

Eyâlet-i Uyvar

Yetmiş üçde Sultân Mehemmed-i Râbi' asrında be-dest-i Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa feth edüp eyâlet olmuşdur. Ammâ ma'mûr eyâletdir. Mâl defterdârı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar kethudâsı ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yigirmi oda ile yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve topcubaşısı ve bir vezîr hâkimi vardır. Eyâletinde cümle (---) sancakdır. Uğvar paşa tahtı sancağıdır.

Sancakları bunlardır kim zikr olunur: ***[51a]*** Livâ-i kal'a-i Litre, livâ-i Leve ve livâ-i Novigrad ve livâ-i Hollok ve livâ-i Buyak ve tâbi'-i Tuna Vişigradı.

Eyâlet-i Tımışvar

Altı sancakdır. Hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve mâl-ı pâdişâhî defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve yigirmi iki tuğ sâhibi kal'a ağaları ve dizdârı ve çeribaşıları ve alaybeğisi vardır. Hâlâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' asrında sene 1069 târîhinde be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova kal'ası feth olup Tımışvar paşasına sancak-ı taht oldu.

Gayrı livâları bunlardır kim zikr olunur: Livâ-i Tımışvar ve Lipova ve Çanad ve Göle ve Modova, feth-i cedîd Şebeş ve feth-i cedîd Logoş, livâ-i Façat ve livâ-i Arat ve livâ-i Beşkelek ba'dehu Sokullu Mehemmed Paşa evkâfı olmuşdur, ammâ azîm livâ evkâfdır.

Eyâlet-i Varat

Sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in asrında be-dest-i serdâr-ı mu‘azzam Köse Alî Paşa feth edüp eyâlet olmuşdur. Mâl defterdârı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve defterdâr-ı tîmâr ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve on oda yeniçeri ağası ve dizdârı ve bir hâkim vezîri ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Paşa tahtı kal‘a-i Varat'dır.

Ve eyâletinde sancağı bunlardır: Evvelâ livâ-i Salanta ve livâ-i Dobraçin ve livâ-i Halmaş ve livâ-i Senköy ve livâ-i Papmezö. Ve bu livâlar kâfiristân olmağile hâkimleri yine kendüler mâbeyninde Macar birovları mâl tahsîl edüp ümerâlarına irsâliyyelerin îsâl ederler. Bir tarz-ı acîb sulh olup eyâlet olmuşdur.

Eyâlet-i kâfiristân-ı Erdelistân dâr-ı Macar-ı füccâristân

Bu diyâr dahi sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi‘'in darb-ı şimşîr-i âteş-tâbiyle be-dest-i serdâr-ı mu‘azzam Gâzî sa‘id [u] şehîd efendimiz Seydî Ahmed Paşa feth edüp senevî bin kîse mâl ve bin kîse hedâyâ vermek üzre *merhûm u mağfûrun-leh* efendimiz Melek Ahmed Paşa re’yiyle Apopi Mihal nâm bî-nâm-ı güm-nâm bed-nâmı kıral nasb olunup Âl-i Osmân'a eyâlet-i Erdel erzel iken tâbi‘ olup rezâletden halâs oldular.

Bu Eyâlet-i Erdel dörd sancakdır. Bir kavmi Hayduşak'dır, bir kavmi Erdel'dir, bir kavmi Seykeldir, bir kavmi Saz Macarı'dır. Cemî‘i zamânda {Saz kavmi} Âl-i Osmân'a isyân etmemişlerdir. Bu Erdel diyârına Hak bereket versin dörd kerre seferinde elimize belağan mâ-belağ mâl-ı ganâyim üsârâ girmişdir.

Eyâlet-i Eflak ve eyâlet-i Boğdan

Dahi kâfiristân olup beğleri Âl-i Osmân tarafından azl [u] nasb olup kâfirce hükûmât edüp her sene Âl-i Osmân devletine ikişer bin kîse hizmet edüp Silisre eyâletine tâbi‘lerdir.

Eyâlet-i Özi ya‘nî Silisre

Ne mâl defterdârı ve dîvân çavuşları ve tîmâr defterdârı ve defter emîni misilli bir şey yokdur. Ancak Rûmeli eyâletinden ifraz eyâlet olup vezâret olmuşdur.

Eyâleti on bir sancakdır: Evvelâ livâ-i Nigebolı ve Çirmen [ve] Vize ve Kırkkilise ve Bucak Tatarı ve Bender ve Akkirman ve Özi ve Kılburun ve livâ-i cedîd-i Doğan. Livâ-i Silisre paşa sancağıdır.

Eyâlet-i cezîre-i Kırım

Hânlıkdır. Ammâ yedi sancak add olur. Başka sikke ve hutbe sâhibi pâdişâhdır ammâ azl [u] nasbı Âl-i Osmân elindedir. Hutbesinde ibtidâ Âl-i Osmân yâd olunup ba‘dehu hân ismi yâd olunur.

Eyâletinde boybeğleri sancağı bunlardır kim zikr olunur: Hânların tahtı Bâğçesarây'dır. Taht-ı kalga sultân Akmescid'dir. Taht-ı nûreddîn sultân (---). Şîrîn beğleri Nakşevân elindedir. Mansûr beğleri Mankıt ellerindedir. Karaçı halkı Çikişke ellerindedir. Olanlar ki Hânîler neslinden

Arbat ellerindedir. Sincivit kavmi Çorgana ellerindedir. Badrak Or ağzı ellerinde. Dayir kavmi Gözlev ellerindedir. Bu zikr olunan eller cümle birer sancak yerlerdir, *ve's-selâm.*

Eyâlet-i Kefe

Yine Kırım cezîresinin nısfı Âl-i Osmân hükmünde olup (---) sancakdır ammâ ba'zı sancakların voyvadalar zabt eder. Livâ-i Balıklağa, livâ-i Kerc, livâ-i cezîre-i Taman ve livâ-i tâbi'-i Çerkes Şagake ve livâ-i Balısıra, Urus harâb etmişdir. Ve livâ-i Azak. Kefe paşası Azak'da sâkin olur. Kefe defterdârı vardır, ammâ gayrı dîvân huddâmlarından merâtib sâhibleri yokdur. ***[51b]***

Eyâlet-i Kıbrıs

Yedi sancakdır, dördü hâs ile üçü sâlyâne ile zabt olunur. Hazîne defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşları vardır.

Hâs ile zabt olunan sancaklar: İç-eli, Tarsûs ve Alâiyye ve Sis. Ve,

Sâlyâne ile zabt olunan sancaklar bunlardır: Girniye ve Baf ve Magosa. Ve Lefkoşe paşa sancağıdır. Ve cezîre-i Kıbrıs yedi yüz yetmiş mîl ihâta eder bir cezîre-i azîmdir. Otuz bin İslâm askeri yüz elli bin keferesi var bir vâsi' cezîredir.

Eyâlet-i cezîre-i Girid

Sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm asrında be-dest-i Yûsuf Paşa Hanya feth olup yigirmi altı yıldan sonra sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi' şemşîriyle be-dest-i Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa cebren ve kahren üç sene itmâmında kal'a-i Kandiye'yi feth edüp yedi yüz yetmiş yedi mîl cezîre yetmiş pâre kal'asıyla kabza-i teshîre gelüp hîn-i tahrîrde (---) sancak tahrîr olundu kim,

Sancakların beyân eder: Evvelâ livâ-i Hanya ve livâ-i Retime ve livâ-i Seline ve livâ-i (---) (---) (---). Eyâlet-i azîm olmağla kırk bin kul ve bir yeniçeri ağası ve bir vezîr-i zî-tedbîr ve bir mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve kâtibi ve rûznâmecisi ve alaybeğleri ve çeribaşıları vardır ve hâlâ yedi vezîr ve kırk bin asker muhâfazasına me'mûrdur.

Eyâlet-i Şâm

Hazîne defterdârı ve gayrı cümle dîvân huddâmları mukarrerdir. Alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Ve cümle on sancakdır, yedisi hâs ile zabt olunur, üçü sâlyâne iledir. Sâlyâne ile olan livâlarda tîmâr ve ze'âmet yokdur. Ammâ,

Hâs ile zabt olunan sancaklar bunlardır ki zikr olunur: Kudüs-i Şerîf ve Gazze ve Kerek ve Sıfet ve Nâbulus ve Aclûn ve Leccûn ve Bukâ'. Şâm paşa sancağıdır. Ve,

Sâlyâne ilen zabt olan sancaklar bunlardır: Tedmur ve Sayda ve Beyrût ve Kerek-i Nûh. Bu

sancaklardan mâ‘adâ Şâm eyâletinde tâ Mekke ve Medîne'[ye] varınca yetmiş Urbân ümerâları ve meşâyihleri vardır.

Eyâlet-i Tarabulus-ı Şâm

Beş sancakdır. Hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. Tarabulus-ı Şâm paşa sancağıdır.

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Hamâ ve Hıms ve Selmiyye ve Cebeliyye ve Lâtikıyye ve Hasan-âbâd. Ve dağlar içre kırk aded gayr-ı müslim Dürzî beğleri vardır kim her biri birer mezâhibe hizmet eder dâll kavimlerdir.

Eyâlet-i Halebü'ş-Şehbâ

Ze‘âmet ve tîmârları yedi sancakdır. İki sancağı sâlyâne ile olmağın iltizâm olmuşdur, anlarda tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Hazîne defterdârı ve başka Haleb muhassılı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve kâtibi ve alaybeği ve çeribaşıları vardır kim,

Sancakları bunlardır: Ekrâd-i Kilis, Birecik, Ma‘arra ve Azez ve Belîs ve Antâkıyye ve sâlyâne ile olanlar Mazîk ve Ulu Türkmân. Haleb paşa sancağıdır.

Eyâlet-i Adana

Dîvân huddâmlarından bir kimesne yokdur. Zîrâ Haleb'den ifrâz eyâlet olmuştur. Ve (---) sancakdır.

[Sancakları bunlardır]: Livâ-i Sis ve Tarsûs ve Karataş ve Silifke ve yedi boy Varsak beğleri. Âsî eyâleti çokdur, zîrâ sengistân diyârdır. Ve,

Eyâlet-i Diyârbekir

On tokuz sancakdır ve beş hükûmetdir. Zikr olunan on tokuz livânın on biri Osmânlu sancaklarıdır kim sâ’ir memâlik-i mahrûsalardaki gibi zabt olunur. Sekizi Ekrâd beğleri zabt eder kim Selîm Hân-ı Evvel hîn-i fethde kendülere sancak verilüp yurdluk ve ocaklık ihsân olunup azl [u] nasb kabûl etmezler, eyle kânûndur ve fevt olduklarında vâlî-i vilâyeti arzıyla {sancakları} evlâdlarına verilüp gayrıya verilmez, meğer akrabâları olmaya. Lâkin sâ’ir sancaklar gibi ebvâb-ı mahsûlâtları deftere tahrîr olunup topraklarında tîmâr ve ze‘âmet vardır. Sefer-i ***[52a]*** hümâyûn olsa erbâb-ı tîmârları sâ’irleri gibi alaybeğisi bayrağı altında edâ-yı hidmet ederler. Terk-i hizmet ederse ze‘âmeti ve sancağı oğluna yâhûd akrabâlarına verilir. Ammâ hükûmet tahrîr olunan sancaklar içre kânûnnâme-i Selîm Hân'da tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Hâkimleri mülkiyyet üzre zabt edüp mefrûzu'l-kalem ve maktû‘ü'l-kadem olup ebvâb-ı mahsûlâtları her ne ise hâkimleri mutasarrıflardır.

Osmânlu sancakları bunlardır: Livâ-i Harbut ve Ergani ve Siverek ve Nusaybin ve Hasankeyf ve Mîfârıkîn ve Akçakal‘a ve Hâbûr ve Sincar.

Ve yurdluk ve ocaklık tarîkiyle tasarruf olunan bu sancaklardır kim tahrîr olunur: Sağman ve Kulp ve Mihrani ve Tercil ve Atak ve Pertek ve Çapakçur ve Çermik. Ve mefrûzu'l-kalem ve maktû'u'l-kadem olan sancak hâkimlerine Âsitâne-i Sa'âdet tarafından bir emir sâdır olsa anların elkâblarında cenâb yazılur.

Hükûmetleri bunlardır: Hükûmet-i Cezîre, Hükûmet-i Eğil ve Hükûmet-i Genc ve Hükûmet-i Palu ve Hükûmet-i Hazzo. Bu zikr olunan sancaklar eyâlet-i azîm kadar Kürdistân içre hükûmetlerdir, *ve's-selâm*.

Bu Diyârbekir dîvânının dahi rûznâmecisi ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve kâtibi ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır.

Eyâlet-i Kars

(---) sancakdır. Mâ-tekaddem hîn-i fethde Erzurûm'a tâbi' idi ba'dehu Pasin sancakları ilhâk olup eyâlet olmuşdur. Erbâb-ı dîvân huddâmlarından mâl defterdârı yokdur ammâ alaybeği ve çeribaşısı vardır.

Sancakları bunlardır: Ardahan-ı Küçük ve Hococan ve Zarreşâd ve Keciran [Keçivan] ve Kağızman. Kars paşa sancağıdır.

Eyâlet-i Çıldır ya'nî Ahıçka

Erkân-ı dîvân huddamlarından mâl defterdârı ve gayrı yokdur ammâ alaybeği ve çeribaşı vardır.

Ve on üç sancakdır: Oltı ve Harbus [Hırtos] ve Ardanıç ve Hacrek ve Ardahan-ı Büzürg ve Posthu ve Mahçıl ve Açara Penbek. Bunlardan gayrı dörd sancağı yurdluk ve ocaklık ve mülkiyyet tarîkiyle tasarruf olunur: Pürtekrek ve Livâne ve Nısf-ı Livân ve Şavşad. Ammâ Sultân Mehemmed-i Râbi' asrında be-dest-i Kara Murtazâ Paşa kal'a-i Kütatis

.....(1 satırlık yer boş).....

feth olup sancaklar ilhâk olundu. Ve umûmen Tomris Hân oğulları itâ'at edüp sancak oldu.

Eyâlet-i Gürcistân

Açıkbaş ve Şavşad ve Dâdyân ve Küril ve Migrilistân beğleri cümle keferelerdir ammâ Murâd-ı Râbi''de cümle itâ'at edüp vezâret ile Sefer Paşa hâkim olup kal'a-i Ahıçka'yı taht edinmişdi. İlâ hâze'l-ân her sene hedâyâları gelmededir.

Eyâlet-i Trabızon ve Tarab-efzûn

Ve Tarabefsûn dahi derler, Batum sancakları ki Gümüşhâne ve Canha ve Rize ve Gönye, bu dörd sancak bir yere cem' olup Trabızon eyâlet olmuşdur. Lâkin defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır.

Eyâlet-i Rıkka

Yedi sancakdır. Rıkka ve Rûhâ sancakları cem‘ olunup eyâlet olmuşdur.

Sancakları bunlardır: Cemmâse ve Hâbûr ve Deyr-i Rahbe ve Benî Rabî‘ ve Serûc ve Harrân ve Rıkka, ikisini Urbân harâb etmişdir. Rûhâ ya‘nî Urfa paşa sancağıdır. Erbâb-ı dîvândan huddâmları yokdur

Eyâlet-i Bağdâd-ı behiş-âbâd

On sekiz sancakdır. Hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı vardır ve yedi sancağında sâ’ir memâlik gibi ze‘âmet [ve] tîmâr olup "Arz-ı memleket" deyü zikr olunur. Livâ-i Hille ve Zeng-âbâd ve Cevâzir ve Rûmâhiyye ve Cengûle ve Karatağ.

Bu sancaklardan mâ‘adâ on bir sancağa Arz-ı Irâk derler, ze‘âmet ve tîmâr yokdur, ancak sancak beğleri hâssı vardır, ba‘zı kurâ ve mezâri‘ yerleri ber-vech-i tahmîn verilmişdir kim ***[52b]*** ol sancaklar bunlardır kim zikr olunur: Livâ-i Derteng ve Semâvât ve Bayat ve Derne ve Debâlâ ve Vâsıt ve Kerend ve Demirkapu ve Karâniyye ve Gîlân ve Âl-i Sâh.

Eyâlet-i mezbûreye tâbi‘,

Eyâlet-i İmâdiyye

Tîmâr ve ze‘âmet yokdur, mülkiyyet üzre mutasarrıflardır ammâ sefere gelmek kânûndur.

Eyâlet-i Basra

Mâ-tekaddem mülkiyyet üzre zabt olunurdu. Sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında be-dest-i (---) Paşa feth olup eyâlet olmuşdur. Hâlâ mâl defterdârı ve çavuşlar kethudâsı vardır. Tîmâr ve ze‘âmet olmaduğundan alaybeği ve çeribaşı olmayup cümle arâzîsi vâlîsine iltizâmdır.

Eyâlet-i Lahsa

Mülkiyyet üzre mutasarrıflardır. Tîmâr [ve] ze‘âmet yokdur, lâkin her ayda bir Bağdâd vâlîsine hedâyâları gelmek üzre mutasarrıflardır. Mâ-tekaddem Osmânlı tarafından mîrimîrân giderdi, hâlâ tağallüben zabt etdiler

Eyâlet-i Yemen

Dahi Murâd Hân-ı Râbi‘'de tağallüben imâmlar zabt etdiler.

Eyâlet-i Habeş

Anda dahi tîmâr ve ze‘âmet yokdur ancak üç senede bir Âsitâne-i sa‘âdetden vâlîsi gidüp cümleden mülk zabt eder iltizâm değildir.

Eyâlet-i Mekke

Cidde paşası ile Mekke şerîfi iştirâk-i sevî üzre zabt edüp benderlerden hâsıl olan mahsûlâtları hissedâr olurlar, gayrı kârları yokdur. Bir alay du‘âcılardır.

Eyâlet-i Mısır'da

Dahi tîmâr ve ze‘âmet yokdur, cümle kurâ vü kasabâtları üç nev‘ üzre tahrîr olunmuşdur. Bir sınıfı mîrî kurâlarıdır, bir nev‘i evkâfâtdır, bir nev‘i küşûfiyye kurâlarıdır ve bir sınıfı iltizâm belîdeleridir. Mâl defterdârı ve rûznâmecisi ve yedi mukâta‘acısı ve paşa tarafından mukâbelecisi ve küçük rûznâmecisi ve kırk aded ümerâları ve yedi bölük ağaları vardır.

Ve eyâletinde olan sancakları bunlardır kim mîrilivâlar mutasarrıf olurlar: Evvelâ livâ-i Sa‘îd-i alî Circe ve livâ-i İbrîm ve livâ-i Elvâhât ve livâ-i Menfelût ve Şarkiyye ve Garbiyye ve Menûfiyye ve Mansûriyye ve Kulûbiyye ve Bahîre ve emânet-i Dimyât. Bu makûle kâşifliklere cümle ümerâlar mutasarrıflardır. Ammâ cümleden azîz mansıb-ı ümerâ-i emîr-i haclıkdır kim cümle Arab ve Urbân mâbeyninde Mısır emîr-i haccına sultânu'l-ber derler. Kethudâsı bile sorguc taşır *ve's-selâm*.

Ammâ eyâlet-i Mağrib Tarabulusu, eyâlet-i Tûnus ve eyâlet-i Cezâyir'e seyâhat müyesser olmaduğı ecilden ma‘lûmumuz olmayup tahrîr olunmadı. Ammâ üçü dahi eyâlet-i azîm oldukları muhakkakdır.

Eyâlet-i Musul

Altı sancakdır. Erbâb-ı dîvân huddâmları yokdur. Ammâ alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. **Sancakları bunlardır kim zikr olunur**: Livâ-yı Bâcvânlar ve Tikrît ve Eski Musul ve Horûn [Hârûn].

Eyâlet-i Van Sedd-i Îmân

On üç sancakdır. Defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve tîmâr defterdârı vardır. Ve,

Sancakları bunlardır: Livâ-yı Adilcevâz ve Ercîş ve Muş ve Bârgirî ve Kârkâr ve Kesânî ve Ziriki ve İsba‘îrd ve Ağakis ve Ekrâd ve Benî Kotur ve kal‘a-i Bâyezîd ve Berdû‘ [Berda‘] ve Ahlât. Eyâlet-i mezbûrede tâbi‘ Âl-i Abbâsiyyân'dan Bitlîs hânı ve Hakkâri hâkimi ve Mahmûdî hâkimi ve Penyanişi hâkimi eyâletlerinde tîmâr ve ze‘âmet vardır ve harâcları cümle Van kuluna aklâm bağlanmışlardır. Sâ’ir ebvâb-ı mahsûlâtların kendüler zabt edüp eyâletlerine mülkiyyet üzre mutasarrıflardır. Azl u nasb kabûl etmeyüp fevt olduklarında eyâletleri oğullarına ve akrabâlarına ihsân olunur.

Eyâlet-i Erzurûm

On iki sancakdır. Hazîne defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve kâtibi vardır. Ve,

Sancakları bunlardır: Evvelâ livâ-i Karahisâr-i şarkî ve livâ-i Kiğı ve Pasin ve İspir ve Hınıs ve Malazgird ve Tekmân ve Kuzuçan ve Tortum ve Micingird [ve] Mamruvan. Erzurûm paşa

sancağıdır.

Eyâlet-i Şehrezûl

Yigirmi sancakdır. Cümle erbâb-ı dîvân huddâmları ve alaybeği ve ***[53a]*** çeribaşısı vardır. Ve,

Sancakları bunlardır: Sürücek ve Erbîl ve Keşân ve Şehr-i Bâzâr ve Cengûle ve Cebel-i Cimri ve Hezârmerd ve Dulhuvarân ve Merkâve ve Harîr ve Rûdîn ve Tiltarı ve Sîhuzencîr ve Acûr ve Ebrûmân ve Dâvdân ve Pâk ve Perenli ve Belkâs ve Uşti ve kal'a-i Gâzî ve Şehrezûl paşa sancağıdır.

Ve bu Şehrezûl eyâletinde ba'zı mîr-i aşîretler vardır. Sancakbeği hükmünde olmayup tabl [u] alem sâhibleri değillerdir. Yüzden mütecâviz aşîret beğleridir kim erbâb-ı zü'amâ mertebesi gibi hükûmet edüp sancağı beğleri ile sefer eşerler. Fevt olduklarında mutasarrıf oldukları tîmârı ve mîr-i aşîretliği oğluna verilir, evlâdı yok ise akrabâlarına verilür. Eğer inkırâz bulursa hârice tîmâr ve ze'âmet gibi verilür. *Ve's-selâm.*

{**Fasl**}
Kânûnnâme-i Süleymân Hân üzre her sancakbeğinin kânûnların beyân eder

Evvelâ kankı sancakbeğinin hâssı ziyâde ise ol beğ mâdûnuna takaddüm ve tasaddur eder, meğer vezîr-i a'zamlıkdan ma'zûl olmuş ola. Anın üzerine kimesne tasaddur etmeyüp yine meğer vezîr-i a'zam-ı sâbık tasaddur ede. İbtidâ bir sancakbeği kânûn üzre iki yüz bin akçe ile beğ olur. Sonra gazâlarda uğur-ı hümâyûnda, hizmeti müşâhede olundukda terakkî verilür, istihkakına göre binde yüz akçe ziyâde terakkî verilür, ne kadar hizmet ederse ol kadar ziyâde terakkî ihsân olunup tâ mîrimîrân olur. Velâkin atebe-i ulyâda olan ağalar sancağa çıkdıkda ibtidâdan iki yüz, yüz bin akçe ile verilmez, ziyâde ile verilür. Her birinin kânûnları mütefâvitdir.

Meselâ yeniçeri ağası beş yüz bin akçe ile nişâncı paşa ve mîrialem ve kapucubaşılar ve mîrâhûr-ı kebîr dörd yüz bin akçe ile çıkar. Ve çâşnigîrbaşı ve müteferrikabaşı ve çakırcıbaşı ve küçük emir âhûr ve sipâh oğlanı ve silihdâr ağası ve sağ ulûfeci ve sol gurebâ ağaları cümle üç yüz bin akçe ile sancakbeği olurlar.

Sekbânbaşı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve yaya beğleri ve ze'âmetleri elli binden ziyâde olanlar sancağa çıkdıkda yüz bin akçe ile çıkarlar kânûndur. Ve bir sancak mahlûl olsa müstahık olan beğe terakkî ile ihsân olunur.

Yeniçerilikden ve bölükden tîmâra çıkanlara beyler mahlûlünden ziyâde kalan hâsları tîmâr tarîkiyle mezkûrlara verilür. Lâkin müstahık sancakbeği oldukda düşen mahlûl tîmârdan hâs verilür. Ve sancakbeğleri sefer-i hümâyûnda ne denlü asker ile sancak tasarruf ederse hâssına göre her beş bin akçeda bir mükemmel cebelü verir[ler]. İki yüz bin akçe ile sancak tasarruf eden ednâ pâyelidir (bin) kırk cebelü asker ile sefer eşer. Ve beş yüz bin akçe ile sancak tasarruf eden yüz cebelü verir. Kezâ ve kezâ her beş binde bir eğer paşa ve mîrilivâ ve erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmâr birer cebelü verüp sefer eşerler.

Fasl-ı Hâmis

Her sancakbeğinin ve defter kethudâlarının ve tîmâr defterdârlarının ne denlü hâsları olduğun beyân eder.

Der-eyâlet-i Rûmeli

Hâss-ı mîrilivâ-i Mora 507.760.

Hâss-ı İskender 459.200.

Hâss-ı Avlonya 229.000.

Hâss-ı Silisre 4.489.665.

Nigebolı 400.000.

Ohri 335.299.

Yanya 60.260.

Tırhala 450.885.

Köstendil 442.400.

Elbasan 20l.963.

Çirmen 240.000.

Vize 224.465.

Delvine 57.132.

Selânik 280.832.

Üsküb 240.000.

Kırkkenîse iki yüz bin kâmil.

Dukagin 207.500.

Vidin 230.000.

Alacahisâr 200.399.

Vuçitrin 205.000.

Prizrin 28.146.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Rûmeli 81.426.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmârhâ-yı Rûmeli 2.000.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı Vize 52.000.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı Tekirdağı 600.000.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı Yanbolu 53.470.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı ***[53b]*** Ofçabolu 33.494.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı Koca 4.000.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı Selânik 91.397.

Ze‘âmet-i mîr-i Yörükân-ı Na‘ldöken 3.500.

Ze‘âmet-i kapudan-ı Kavala 40.414.

Ze‘âmet-i mîr-i voynuk 50.052.

Der-eyâlet-i hâss-ı ümerâ-yı Bosna

Evvelâ hâss-ı livâ-i Kilis 42.500.

Hâss-ı Hersek 410.515.

İzvornik 245.793.

Pojeğa 61.623.

Zaçne 170.000.

Kırka 200.000.

Rahoviçe 70.000.

Hâss-ı kethudâ-yı defter-i Bosna 46.000.

Hâss-ı ze‘âmet-i defterdâr Bosna 85.530,

Der-eyâlet-i hâss-ı ümerâ-i Cezâyir

Livâ-i Ağrıboz 440.000.

Karlıeli 30.000.

İnebahtı 300.000.

Rodos 277.004.

Midilli 40.000.

Kocaeli 236.526.

Biga 213.088.

Sığla 300.000.

Misistre hâssı 219.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Cezâyir meblağ 88.390.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Cezâyir meblağ 62.077

Der-eyâlet-i hâss-ı ümerâ-i Budin

Livâ-i hâss-ı Semendire 540.260.

Peçuy 400.000.

Ustolni-Belgrad 36.000.

Üstürgon 210.000.

Segedin 340.000.

Sirem 425.675.

Ösek 330.000 ve,

Şimatorna 240.000.

Kopan 230.000.

Filek 300.000.

Segsar 234.000.

Novigrad 233.940.

Sonlok 400.000.

Mihaç 292.000.

Seğitvar 6.230.

Seçan 240.260.

Hâss-ı defterdâr-ı Budin 105.520.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Budin 103.240.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defterdâr-i tîmâr-ı Budin 8.940.

Der-eyâlet-i Tımışvar

Hâss-ı ümerâ-yı livâ-yı Lipova 210.000.

Çanad 20.792.

Göle 298.945.

Modova 260.080.

Yanova 192.420.

Şebeş 61.945.

Hâss-ı defterdâr-ı Tımışvar 110.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Tımışvar 64.880.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmârhâ-yı Tımışvar 60.000.

Der-eyâlet-i Anatolu

Hâss-ı mîrilivâ-i Sarhan 240.000.

Aydın 613.460.

Karahisâr-ı Afyon 240.299.

Engürü 264.300.

Bursa 618.079.

Bolu 300.122.

Kastamonu 500.000.

Menteşa 400.800.

Teke 328.000.

Hamîd 204.000.

Kânkırı 258.081.

Karesi 300.000.

Sultânönü 250.000.

Ve ze‘âmet-i kethudâ-yı Anatolu 100.912.

Ve ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Anatolu 90.596.

Ve Kütâhiyye eyâletinde ne kadar livâlar var ise cümlesinde birer müsellemân beğ ze‘âmetleri olmak kânûndur. Ammâ piyâdegân-ı Kütâhiyye ve Alâiyye ze‘âmetleri cümle müsellemân piyâdegândan çokdur, yine kânûnları üzre sefer eşerler.

Der-eyâlet-i mîrilivâ-i hâss-ı Karaman

Evvelâ hâss-ı Kayseriyye 250.000.

Niğde 350.000.

Ve Beğşehri 390.000.

Aksarây 350.000.

Akşehir 310.000.

Kırşehir 267.540.

Hâss-ı defterdâr-ı Karaman 65.000.

Hâss-ı kethudâ-yı defter-i Karaman 35.000.

Hâss-ı defterdâr-ı tîmâr 65.000.

Eyâlet-i Kıbrıs

Hâss-ı mîrilivâ-i İç-eli 270.000.

Alâiyye 250.000.

Tarsûs 245.260.

Sis 60.299.

Hazîne-i defterdâr-ı Kıbrıs 120.000.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr 70.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı Kıbrıs 82.000.

Der-eyâlet-i Tarabulus-ı Şâm

Hâss-ı livâ-i Hıms 220.290.

Cebeliyye 234.180.

Selmiyye 29.000.

Hâss-ı Hamâ 294.030.

Hâss-ı defterdâr-ı Tarabulus-ı Şâm 13.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Tarabulus altmış dör[d] bin sekiz yüz akçedir.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr Tarabulus altmış bir bin akçedir.

Der-eyâlet-i Şâm-ı Şerîf

Hâss-ı mîrilivâ-i Kudüs-i Şerîf 252.485.

Hâss-ı Gazze 82.258.

Hâss-ı Sıfed 273.800.

Nâbulus 296.450.

Aclûn 29.000.

Hâss-ı Leccûn 200.000.

Hâss-ı mîrilivâ-i defter-i Şâm 140.235.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Şâm 130.000.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmârhâ-yı Şâm 740.000.

Der-eyâlet-i hâss-ı ümerâ-ı Haleb

Hâss-ı Kilis 522.867.

Hâss-ı Adana 1.095.000.

Hâss-ı Birecik 295.220.

Hâss-ı Ma‘arra 230.000.

Hâss-ı Azez 220.000. ***[54a]***

Belîs 220.000.

Hâss-ı defterdâr-ı hazîne-i Haleb 127.826.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı Haleb 26.930.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Haleb 81.146.

Der-eyâlet-i Zülkadriyye ya‘nî Mar‘ayş

Hâss-ı Malatıyye 500.000.

Hâss-ı Ayntâb 145.130.

Hâss-ı Kars-ı Mar‘aş 205.300.

Samsad 200.000.

Hâss-ı kethudâ-yı defter-i Mar‘ayş 850.073.

Hâss-ı ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Mar‘ayş 20.200.

Der-eyâlet-i Rûm Sivas

Hâss-ı mîrilivâ-i Amasiyye 300.000.

Çorum 300.000.

Bozok 200.275.

Hâss-ı Divriği 250.360.

Canik 207.124.

Arabgîr 310.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Rûm 80.200.

Ve ze‘âmet-i defterdâr {tîmâr}hâ-yı Rûm 62.550.

Der-eyâlet-i hâss-ı emîrân-ı Erzurûm

Karahisâr-ı Şarkî 12.000.

Hâss-ı Kiğı 30.000.

Pasin 29.400.

Hâss-ı İspir 300.000.

Hınıs 580.440.

Malazgird 500.000.

Tekmân 164.929.

Kuzuçan 200.702.

Tortum 297.000.

Micingird 240.000.

Mamruvan 203.000.

Hâss-ı defterdâr-ı hazîne-i Erzurûm 142.900.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Erzurûm 150.000.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Erzurûm 20.200.

Der-eyâlet-i hâss-ı ümerâ-yı Kars

Hâss-ı Ardahan-ı Küçük 2.903.

Hococan 153.500.

Hâss-ı Zarreşad 240.000.

Kağızman 200.0000.

Hâss-ı Keciran 200.000.

Der-eyâlet-i Çıldır ya‘nî Ahıçka

Hâss-ı mîrilivâ-i Oltı 200.017.

Pertek 146.219

Hâss-ı Ardanuç 280.000.

Ardahan-ı Büzürg 300.000.

Şavşad ber-vech-i ocaklık 656.000.

Hâss-ı Livâne ocaklık iki sancakdır 365.000.

Hâss-ı Harbus [Hırtos] 200.500.

Sahrek [Hacrek] 365.000.

Postuh 206.000.

Mahçıl 203.229.

Penbek 400.000.

Der-eyâlet-i Tarabefsûn

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Batum üç yüz bin akçedir.

Ve ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmârhâ-yı Batum kırk bin iki yüz toksan akçedir.

Der-eyâlet-i Diyârbekir

Hâss-ı livâ-i Harbut 219.999.

hâss-ı Ergani 200.515.

Siverek 303.043.

Hâss-ı Atak 447.200.

Nusaybin 200.000.

Tercil 445.200.

Çermik 22.140.

Hasankeyf 203.955.

Eğil ber-vech-i ocaklık 89.675.

Çapakçur 370.000.

Çemişgezek 334.223.

Samsad 269.057.

Hâss-ı Sa‘ird 223.772.

Akçakal‘a 200.000.

Sincar 191.517.

Mîfârıkîn 200.000.

Livâ-yı Pesyan u Pozyan 100.000.

Hâss-ı Kulp ocaklık 66.668.

Hançuk 428.900.

Ve hâss-ı Pertek 380.000.

Hâss-ı Genc 278.340.

Hâss-ı defterdâr-ı hazîne-i Âmid 140.395.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Diyârbekir 100.924.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmârhâ-yı Âmid 80.000.

Eyâlet-i Rıkka

Hâss-ı mîrilivâ-i Cemmâse 255.122.

Deyr-i Rahbe. 280.000.

Kapur [Hâbûr] 100.000.

Benî Rabî‘a 400.000.

Hâss-ı Serûc 200.000.

hâss-ı Ane 282.215.

Der-eyâlet-i Bağdâd

Hâss-ı livâ-i Zeng-âbâd 270.000.

Hille ber-vech-i eyâlet olmuşdur 9.510.000.

Cevâzir 220.000.

Rûm nâhiye 445.000.

Çengûle 200.000.

Karatağ hükûmetdir 804.287.

Derteng 420.000.

Semâvât 255.000.

Derne 406.931.

Debâlâ 260.000.

Vâsıt 220.000.

Kerend 239.260.

Tapur 200.000.

Karâniyye 200.000.

Gîlân 200.000.

Âl-i Sâ‘ 200.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Bağdâd 100.000.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Bağdâd 80.000.

Der-eyâlet-i Van

Hâss-ı mîrilivâ-i Adilcevâz 1.450.346.

Ercîş 300.000.

Muş 410.000.

Bârgirî 200.000.

Kârkâr 200.000.

Keşân 250.000.

İspa‘îrd 200.000.

Ağakis 250.000.

Ekrâd 290.000.

Vâdî-i Benî Kotur 270.000.

Kal‘a-i Bâyezîd 10.044.

Berdû‘ [Berdâ‘] 200.000

Ve Ovacık 385.000.

Ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Van 60.999.

Ze‘âmet-i defterdâr-ı tîmârhâ-yı Van 53.870.

Der-eyâlet-i Musul

Hâss-ı mîrilivâ-i Bâcvânlar [Bâcvânlu] 215.000.

Tikrît 217.284. ***[54b]***

Hâss-ı livâ-i Hârûn 200.000.

Yana 300.000.

Bu mahalde cümle mîrilivâların hâsları ale't-tafsîl tamâm oldu.

Fasl-ı Sâdis

Kânûn-ı Süleymân üzre her beğlerbeğilik kaç kılıçdır ve cümle askeri ne mikdâr olur ve her sancakda ve eyâletde ne denlü tîmâr ve ze‘âmet vardır anları beyân eder

Evvelâ eyâlet-i Rûmeli cümle sancaklarında olan ze‘âmet [ve] tîmârları tokuz bin iki yüz yetmiş dörd kılıçdır. Tokuz yüz on dördü ze‘âmetdir mâ‘adâsı tezkirelü ve tezkiresiz tîmârdır. Erbâb-ı zü‘amâya beş binde bir cebelü ve erbâb-ı tîmâra üç bin akçede bir cebelü vermek kânûndur. Ve on bin akçesi olanlar on binden ze‘âmete varınca mutasarrıf olanlar üç cebelü verir.

Bu minvâl-i meşrûh üzre eyâlet-i Rûmeli'nde olan erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârın kânûn üzre cebelüleri ile yigirmi bin iki yüz nefer asker olur. Mirimîrân ve sancak beğleri ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı cümle beş bin akçede bir cebelü verirler bunların cebelüleri dahi iki bin beş yüz nefer olur.

Bu takdîrce Rûmeli askeri kânûn üzre cebelüleri ile otuz üç bin güzîde müsellah asker olur, sâ’ir huddâmları ile kırk bin asker olur. *Ve's-selâm.*

Fasl-ı Sâbi‘

Rûmeli ve Anatolu eyâletinde her sancağın tîmâr ve ze‘âmetleri ne mikdâr olduğun zikr ü beyân eder

Evvelâ livâ-i paşa-yı Sofya ze‘âmet ve tîmâr 17.821

Der-livâ-i Köstendil ze‘âmet 48, tîmâr 1.017

Tırhala ze‘âmet 36, tîmâr 529 ve

Yanya ze‘âmet 62, tîmâr 345

Üsküb ze‘âmet 57, tîmâr 345

Ohri ze‘âmet 60, tîmâr 342

Avlonya ze‘âmet 28, tîmâr 489

Mora ze‘âmet 100, tîmâr 600 ve

İskenderiyye ze‘âmet 75, tîmâr 422

Nigebolı ze‘âmet 60, tîmâr 344

Çirmen ze‘âmet 20, tîmâr 130

Elbasan ze‘âmet 18, tîmâr 138

Vize ze‘âmet 30, tîmâr 79

Delvine ze‘âmet 24, tîmâr 155

Selânik ze‘âmet 36, tîmâr 262

Kırkkilise ze‘âmet 10, tîmâr 18

Dukagin ze‘âmet 10, tîmâr 52

Vidin ze‘âmet 12, tîmâr 65

Alacahisâr ze‘âmet 27, tîmâr 509

Vuçitrin ze‘âmet 10, tîmâr 317

Prizrin ze‘âmet 17, tîmâr 225

Ofçabolu ze‘âmet-i Yörükân-ı ocak 188.

Ve Tekirdağı ocağı ze‘âmet 324.

Selânik ocağı 168

Kocacık ocağı 400

Na‘ldöken ocağı 314

Müsellemân-i Rûmeli 400.

Müsellemân-ı Kızılca ocak 300.

Müsellemân-ı Çirmen 301.

Ve Çingâne ocağı 198.

Müsellemân-ı Vize ocağı 178.

Cem‘â ocakhâ 1019.

Defter-i pâdişâhîde Yörük ve müsellem kayd olanların otuz neferi bir ocakdır, beş neferi nevbet ile eşkinci, yigirmi beş neferi yamak olup sefer-i hümâyûn vâkı‘ oldukda nevbetleri eşkinci yamaklarından avârız dîvânına mukâbelesinde elli beşer akçe harçlık alup sefer eşerler. Kaçan sefer olmaduğı zamân yamaklardan bir nesne almazlar, be-nevbet sefer eşer, eşkinciler sefer eşdikleri sene âdet-ı ağnâm vermezler.

Bu tâ’ife şöyledir kim seferde sipâhî dahi olursa Yörüklükden halâs olmaz ve müsellemlere vilâyetlerinden birer çiftlik mikdârı yerler verilmişdir. Çiftliklerinden hâsıl olan kendü terekelerinin öşürleri alınmayup kendülere tîmâr mahsûlü kayd olunmuşdur. Nevbetleri geldikde ol tîmârın mahsûlün alup sefere giderler. Ve sefer-i hümâyûnda bu askerin hidmetleri top çeküp ve yollar tathîr edüp ve askere zahîre getirmekdir. Bu makûle hidmetlerde bunlar çalışup sâ’ir erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ve cebeliyân ancak ceng [ü] cidâle ve harb [ü] kıtâle çalışırlar.

Fasl-ı sâmin

Eyâlet-i A[na]tolu içre yedi bin üç yüz on üç kılıçdır. Yüz toksan beşi ze‘âmetdir mâ‘adâsı tezkirelü ve tezkiresiz tîmârdır. Tokuz bin yedi yüz nefer cebelüleri ile cümle on yedi bin mikdâr askerdir. Bu zikr ***[55a]*** olunan tâ’ife her sancağın alaybeğisi bayrağının altında sefer eşerler. Ve zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârların kânûn üzre senevî hâsılları üç yüz yetmiş üç kerre yüz bin ve on bin yedi yüz otuz akçe eder. Ve **her sancağın ze‘âmet [ve] tîmârı ne vechile olduğun beyân eder**:

Livâ-i Kütâhiyye ze‘âmet 29, tîmâr 939

Sarhan ze‘âmet 41, tîmâr 674

Aydın ze‘âmet 19, tîmâr 572

Karahisâr ze‘âmet 15, tîmâr 616

Engürü ze‘âmet 10, tîmâr 257

Bursa ze‘âmet 30, tîmâr 1005

Bolu ze‘âmet 14, tîmâr 551

Kastamonu ze‘âmet 24, tîmâr 587

Menteşa ze‘âmet 52, tîmâr 381

Teke ze‘âmet 7, tîmâr 392

Hamîd ze‘âmet 9, tîmâr 585

Karesi ze‘âmet 7, tîmâr 381

Sultânönü ze‘âmet 7, tîmâr 182

Kânkırı ze‘âmet 7, tîmâr 182

Livâ-i Anatolu'da piyâde ve müsellemân tâ’ifesi vardır, nevbetleri ile cümle sefer eşerler yekûn altı bin tokuz yüz nefer asker olur. Yamakları ile yigirmi altı bin beş yüz nefer olur.

Bu zikr olunan piyâde ve müsellemân tâ’ifesinin beğleri Yörüklerin nevbetleriyle sefere ihrâc edüp top çekmek ve şâhrâh ma‘leml[er]ini tathîr edüp asker-i İslâma zahîre götürmekdir.

Ve Rûmeli'nde olduğu gibi bunların dahi müsellem ocağının çiftlikleri olup hâsıl olan kendü öşürleri resmi alınmayup kendülere tîmâr mahsûlü kayd olunup anın tahtında sefer eşerler idi. Şimdiki hâlde piyâde ve müsellem tâ’ifesi ref‘ olup cümlesi re‘âyâ kayd olunup ve çiftlikleri tîmâr ve ze‘âmet kayd olunup zü‘amâ ve erbâb tîmârları kapudan paşa ile deryâ seferine me’mûrlardır.

Bunlardan mâ‘adâ bin iki yüz seksen nefer cânbâzân ve azebistân tâ’ifesi dahi vardır. On neferde bir neferi sefer nevbeti hidmetin edâ edüp yüz yigirmi sekiz nefer sefer eşerler idi. Anlar dahi resm-i kadîmden mensûh olup ze‘âmet ve tîmâr kayd olunmuşdur *ve's-selâm*.

Her sancakda ne denlü çiftlik mensûh olup ze‘âmet ve tîmâr verildiği tafsîl [u] beyân olunur
Der-livâ-i Bursa

Ze‘âmet 42, tîmâr 44.

Netîce-i merâm eyâlet-i Anatolu'nın cümle (---) sancağında tîmâr ve ze‘âmet-i mensûhâtlar vardır, mükerrer tahrîr olunmasında fâ’ide yokdur, zîrâ bâlâda tahrîr olunan gibidir.

Der-eyâlet-i Kapudan Paşa ya‘nî Cezâyir

Bin altı yüz on sekiz kılıçdır ammâ Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında bostâncıbaşılıkdan çıkmış Kapudan Ca‘fer Paşa bin kırk üç târîhinde kapudan iken deryâ kaleminde cümle tokuz bin tokuz yüz kılıç olup deryâda küffâr gezmez oldu.

Yedi yüz altısı ze‘âmet idi, mâ‘adâsı tîmâr idi, kânûn üzre cebelüleri ile on iki bin altmış

yedi asker olurdu. Tershâne-i azebistân ve gönüllüyân ve kapudan paşa ve altmış pâre kadırga sâhibi deryâ beğleri askerleri dahi on bin asker deryâ seferine me'mûrlar idi. Ammâ erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmârların senevî hâsılları yüz seksen kerre yüz bin akçe olur *ve's-selâm.*

Cezâyir livâlarında sancağ-ı Ağrıboz'da ze'âmet 13, tîmâr 188

İnebahtı ze'âmet 13, tîmâr 287

Midilli ze'âmet 4, tîmâr 83

Kocaeli ze'âmet 25, tîmâr 187

Sığla ze'âmet 32, tîmâr 235

Karlıeli ze'âmet 11, tîmâr 119

Gelibolu ze'âmet 14, tîmâr 132

Rodos ze'âmet 5, tîmâr 785

Biga ze'âmet 6, tîmâr 146

Misistre ze'âmet 15, tîmâr 91

Der-eyâlet-i Karaman

Bin altı yüz yigirmi kılıçdır yüz onu ze'âmetdir mâ'adâsı tezkireli tîmârdır. Ümerâ vü zü'amâ ve erbâb-ı tîmârı kânûn üzre cebelüleri ile dörd bin altı yüz asker olur. Bu asâkirin senevî hâsılları yüz beş kerre yüz bin dahi yüz yetmiş beş akçe eder. Ve ze'âmet [ve] tîmârları ***[55b]*** ne vechile olduğun beyân eder.

Evvelâ Livâ-i Konya ze'âmet 13, tîmâr 512

Kayseriyye ze'âmet 12, tîmâr 200

Niğde ze'âmet 14, tîmâr 255

Beğşehri ze'âmet 12, tîmâr 244

Akşehir ze'âmet 9, tîmâr 22

Kırşehri ze'âmet 4, tîmâr 130

Aksarây ze'âmet 13, tîmâr 228

Der-eyâlet-i Rûm ya'nî Sivas

Üç bin yüz otuz üç kılıçdır, yüz tokuzu ze‘âmetdir, mâ‘adâsı tezkirelü tîmârlardır. Ümerâ vü zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârları kânûn üzre cebelüleri ile tokuz bin asker olur. Bu cümlenin hâsılları senevî yüz otuz bir kerre yüz bin ve seksen yedi bin üç yüz yigirmi yedi akçe olur. Livâ-i Sivas ve livâ-i Amasiyye ve livâ-i Çorum ve livâ-i Bozok ve livâ-i Divriği ve livâ-i Canik ve livâ-i Arabgîr, bu mezkûr livâların tîmâr ve ze‘âmetleri cümle berâber tahrîr olunmuşdur, ziyâde ve noksân yokdur.

Livâ-i Sivas ze‘âmet 48 tîmâr 928.

Cümle livâların tîmâr ze‘âmetleri bu minvâl üzredir.

Der-eyâlet-i Mar‘ayş

İki bin iki yüz altmış tokuz kılıçdır ve yigirmi tokuz ze‘âmetdir mâ‘adâ tezkirelü ve tezkiresiz tîmârlardır. Ümerâ vü zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârının kânûn üzre cebelüleri ile cümle beş bin beş yüz mikdârı asker olur. Bu cüyûşun senevî hâsılları toksan dörd kerre yüz bin ve yigirmi üç bin on yedi akçe olur.

Livâ-i Mar‘ayş ze‘âmet 3, tîmâr 1120

Kars ze‘âmet 2 ve tîmâr 656

Ayntâb ze‘âmet 2, tîmâr 656

Malatıyye ze‘âmet 8 tîmâr 276, ma‘mûr livâdır.

Der-eyâlet-i Haleb

Tokuz yüz otuz üç kılıçdır, yüz dördü ze‘âmetdir yedi yüz toksan tokuzu tezkirelü tîmârdır. Bu asker kânûn üzre cebelüleri ile iki bin beş yüz askerdir.

Livâ-i Haleb'de ze‘âmet 18, tîmâr 1295

Adana ze‘âmet 11, tîmâr 190

Kilis ze‘âmet 17, tîmâr 295

Ma‘arra ze‘âmet 9, tîmâr 890

Azez ze‘âmet 2, tîmâr 190

Belîs ze‘âmet 6, tîmâr 57

Der-eyâlet-i Şâm

Tokuz yüz toksan altı kılıçdır yigirmi sekizi ze‘âmetdir, sekiz yüz altmış sekizi tîmârdır, kânûn üzre cebelüleri ile bin altı yüz askerdir

Livâ-i Kudüs-i Şerîf ze‘âmet 9, tîmâr 16

Aclûn ze‘âmet 4, tîmâr 61

Leccûn ze‘âmet 9, tîmâr 26

Sıfed ze‘âmet 5, tîmâr 123

Gazze ze‘âmet 7, tîmâr 107

Nâbulus ze‘âmet 7, tîmâr 124

Der-eyâlet-i Kıbrıs

Bin altı yüz altmış yedi kılıçdır, kırk ze‘âmetdir, bin altı yüz yigirmi yedisi tezkirelü tîmârlardır. Kânûn-ı kadîm üzre ümerâ ve zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârının cebelüleri ile dörd bin beş yüz asker olur.

Livâ-i Kıbrıs ze‘âmet 9, tîmâr 38

Alâiyye ze‘âmet 9, tîmâr 152

Tarsûs ze‘âmet 13 ve tîmâr 418

Sis ze‘âmet 2, tîmâr 56

İç-eli ze‘âmet 16, tîmâr 620

Der-eyâlet-i Tarabulus-ı Şâm

Kılıç altı yüz on dörddür, cebelüleri ile bin dörd yüz asker olur.

Livâ-i Tarabulus ze‘âmet 12, tîmâr 87

Hıms ze‘âmet 9, tîmâr 169

Cebeliyye ze‘âmet 9, tîmâr 91

Selmiyye ze‘âmet 9, tîmâr 52

Hamâ ze‘âmet 22, tîmâr 171

Der-eyâlet-i Rıkka

Kılıç altı yüz ellidir, cebelüleri ile bin dörd yüz asker olur.

Livâ-i Rıkka ze‘âmet 3, tîmâr 132

Rûhâ ze‘âmet 9, tîmâr 291

Birecik ze‘âmet 15, tîmâr 109

Ane ze‘âmet 6, tîmâr 129

Der eyâlet-i Tarabefzûn

Kılıç dörd yüz elli dörddür, cebelüsü ile bin sekiz yüz elli asker olur.

Livâ-i Trabızon ze‘âmet 43, tîmâr 326

Batum ze‘âmet 5, tîmâr 72 tamâm.

Der-eyâlet-i Diyârbekir

Kılıç yedi yüz otuzdur, cebelüleri ile bin sekiz yüz asker olur. Ammâ Murâd Hân-ı Râbi‘de tokuz bin kılıç idi.

Livâ-i Âmid ze‘âmet 9, tîmâr 169

Harput ze‘âmet 7, tîmâr 163

Ergana ze‘âmet 9, tîmâr 123

Siverek ze‘âmet 4, tîmâr 163

Nusaybin ze‘âmet 4, tîmâr cümle 15 ***[56a]***

Perçik [Tercil] ze‘âmet 4, tîmâr 163

Çermik, ze‘âmet 6, tîmâr 13,

Hasankeyf, ze‘âmet 2, tîmâr 45 andan

Çapakçur, ze‘âmet 5, tîmâr 30

Çemişgezek, ze‘âmet 2, tîmâr 7

Kulp, ze‘âmet 2, tîmâr 24

Sincar, ze‘âmet 6, tîmâr 21

Der-eyâlet-i Erzurûm

Kılıç beş bin iki yüz yetmiş tokuz kılıçdır. Cebelüleri ile sekiz bin asker olur.

Livâ-i Erzurûm, ze‘âmet 56, tîmâr 2215

Tortum, ze‘âmet 5, tîmâr 49

Mamruvan, ze‘âmet 4, tîmâr 92

Kiğı, ze‘âmet 8, tîmâr 229

Hınıs, ze‘âmet 2, tîmâr 425

Malazgird, ze‘âmet 9, tîmâr 282

Tekmân, ze‘âmet 1, tîmâr 253

Karahisâr-ı Şarkî, ze‘âmet 4, tîmâr 940

Eyâlet-i Çıldır

Kılıç altı yüz elli altıdır. Cebelüleri ile cümle sekiz yüz asker eder.

Livâ-i Oltı, ze‘âmet 3, tîmâr 123

Ardahan, ze‘âmet 8, tîmâr 45

Azerbuc |Ardanuç], ze‘âmet 4, tîmâr 49

Hacrek, ze‘âmet 2, tîmâr 12

Hırtos, ze‘âmet 13, tîmâr 35

Post[h]u, ze‘âmet 10, tîmâr 18

Petek [Penbek] , ze‘âmet 8, tîmâr 54

Pasin, ze‘âmet 9, tîmâr 14

Lûri, ze‘âmet 9, tîmâr 10

Ostha, ze‘âmet 8, tîmâr 17

Caklik, ze‘âmet (---), tîmâr 32

Çatla, ze‘âmet 13, tîmâr 14

İspir, ze‘âmet 1, tîmâr 4

Penk, ze‘âmet 4, tîmâr 98

Der-eyâlet-i Van

Kılıç asker ma‘a cebelü bin üç yüz askerdir. Ammâ kerrâtile şâha sağ kol ve sol kol askeriyle karşu komuşlardır.

Livâ-i Van, ze‘âmet 48, tîmâr 45

Şûreger, ze‘âmet 47, tîmâr 33

Çobanlu, ze‘âmet 2, tîmâr 26

Dalegird, ze‘âmet 7, tîmâr 61

Kal‘a-i Bâyezîd, ze‘âmet 4, tîmâr 125 ve

Erceyş, ze‘âmet 14, tîmâr 86

Adilcevâz, ze‘âmet 19, tîmâr 101

Kürladik, ze‘âmet 7, tîmâr 67 *ve's-selâm*.

Bu mahalde Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân*'ın Rûmeli ve Anatolu zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârının mahsûlâtları ve ze‘âmet [ve] tîmârları tahrîri hayr ile itmâm buldu. Ammâ zamân-ı sa‘âdetlerinde Rûmeli ıtlâk olunan eyâlet-i azîmelerde cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ma‘a cebelüleri ile yetmiş dörd bin altı yüz asker idi.

Anatolu ıtlâk olunan cümle (---) eyâletde erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ma‘a cebelüleri ile toksan bir bin altı yüz askerdir. Bi-emrillâh devlet-i Âl-i Osmân'a ol mertebe nizâm [ü] intizâm vermiş idi kim Rûmeli'ne sefer etse Anatolu'dan değme hâl ile asker almak iktizâ etmezdi. Anatolu cânibine sefer etse Rûmeli'nden asker almazdı. Ancak kapukuluyla Irâk'a ve Alman'a gidüp mansûr [u] muzaffer gelirdi.

Zamân-ı hayâtında âmâde olan yerden bine, binden yüz bine varınca Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufunda olan eli berâtlı mevâcib alır askerî tâ’ifesin ale'l-umûm hisâb etmişler, beş kerre yüz bin vazîfe-hâr eşkinci cüyûş-ı muvahhidîn tahrîr olunmuşdur. Kırk bin meydânın ve altın ve üstün bilür yeniçeri ve dörd bölükde yigirmi bin müsellah sipâh huddâmları ile kırk bin add olunmuşdur.

Ammâ hamd-i Hudâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında eyâlet-i Yanova feth olup ze‘âmet (---) ve tîmâr (---) ilhâk olup üç bin asker ziyâde oldu.

Eyâlet-i Varat feth olup (---) sancak yerinde ze‘âmet (---) ve tîmâr (---) olup sekiz bin asker ziyâde oldu.

Eyâlet-i Uyvar feth olup ze‘âmet (---) ve tîmâr (---) olup sekiz bin asker ziyâde oldu.

Eyâlet-i azîm cezîre-i Girid feth olup (---) sancaklık yerde cümle ze‘âmet (---) olup ve tîmâr (---) olup yigirmi bin asker ve yüz bin re‘âyâ ziyâde oldu. Cenâb-ı Bârî dahi ziyâde ede.

Hattâ efendimiz Melek Ahmed Paşa bin altmış târîhinde Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında vezîr-i a‘zam olup fermân-ı şehriyârî sâdır olup ekâlîm-i seb‘ada ***[56b]*** dâne-i hardal ve bir akçe ulûfe yiyen pâdişâh kulları tahrîr olunup cümle beş kerre yüz bin ve altmış altı bin kul hisâb olundu ve birden bine, binden yüz bine varınca cümle vazîfe-hârânların senevî mevâcibleri kırk üç bin yedi yüz kîse-i Rûmî etdi. Ve Mısır kulunun başka hızâne ve alîkı ve terakkîleri ile senevî ulûfeleri tokuz bin kırk kîse olduğu Melek Ahmed Paşa'nın tahrîriyle telhîs olundu. İnkırâzü'd-devrân mü’ebbed ola. *Âmîn*, *Yâ Mu‘în*. Ammâ Süleymân Hân asrında bu mertebe masrûf ve bu kadar deryâ-misâl asker yok idi. Ammâ cümle hâzırbâş asker-i müvahhidîn [ü] mücâhidîn idi. Hâlâ cemî‘i dünyâ {halkı} rûh-ı Süleymân Hânı hayr ile yâd ederler.

Fasl-ı âşir
Kavânîn-i tertîb-i dîvân-ı Süleymân Hân

İhvân-ı zevi'l-ukûle ma‘lûm ola kim Süleymân Hân'dan mukaddem tertîb [u] tezyîn-i dîvân yok idi. Ammâ Süleymân Hân dörd gün dîvân-ı azîm edüp Yedikubbe vezîrleri ve iki kadı‘asker ve yeniçeri ağası ve altı bölük ağaları ve çavuşbaşı ve kapucular kethudâsı gümüş asâ ile dîvânda hidmet etmeği kânûn etdi.

Andan vezîr-i a‘zam cümleden sonra gelüp Kubbealtı'nda meks edüp da‘vâ ve nizâ‘ istimâ‘ olunurdu. Ve kapudan paşa dahi Yedikubbe'den hâric bir mahalde oturup Tershâne-i Âmire'ye müte‘allik da‘vâları dinlerdi. Ve Çehârşenbe gün Dârü's-sa‘âde ağası Haremeynü'l-Muhteremeyn'e müte‘allik da‘vâları fasl ederdi.

Ve cümle erbâb-ı dîvânın libâsların bir gûne tarza komak Süleymân Hân'dan kaldı. Evvelâ Yedikubbe vezîri ve kapudan paşa ve sadrıa‘zam selîmî destâr ile vezâret ile yeniçeri ağası olursa ol dahi selîmî ile orta kapunun sağ tarafında yeniçerilerin dîvân durduğu mahalde meks eder. Çavuşbaşı ve kapucular kethudâsı ve mîrialem ve çakırcıbaşı ve emîr-i âhûr ağa ve çâşnigîrbaşı ve müteferrikabaşısıyla bunlar başlarına mücevvezeler geyüp ve üst-i muvahhidî atlas hil‘at geyüp her biri merkezlerinde karâr ederlerdi. Ve dörd bölük ağaları ve silihdâr ve sipâh ağaları ve cümle dîvân çavuşları ve yetmiş kalem re’îsleri cümle mücevvezeler ile üst hil‘atları geyüp herkes merkezlerinde karâr edüp me’mûr olduğu işlerine mukayyed olurlardı.

Ve mezkûr dörd dîvânda ale's-sabâh yeniçeri çorbası çıkup üç bin tâs buğday çobrasın yeniçeri tâ’ifesi yağmâ etdikde tâs gürüldüsünden tâs-ı felek güm güm sadâ verir. Kaçan yeniçeriler pâdişâha dilgîr olsalar çorba içmeyüp âsûde durdukları pâdişâha arz olunup yeniçerilerin murâdları üzre hareket olunur.

Andan pâdişâh Adâlet Köşkü'ne çıkup ba‘zı da‘vâ-yı azîmleri istimâ‘ ederler. Andan kuşluk mahallinde cemî‘i erbâb-ı dîvâna summât summât ni‘met-i nefîseler ile niçe bin sahan ta‘âm bezl olup cümle zülüflü baltacılar vüzerâlara ve mehterân-ı hayme neferâtları sâ’ir erbâb-ı dîvâna hidmet ederler.

Ba‘de't-ta‘âm yedi vezîr ve kapudan paşa ve yeniçeri ağası ve kadı‘askereyn sa‘âdetlü pâdişâha Akağakapusu'ndan içeri Arz Odası'na girüp her dîvânda ne zuhûr edüp icrâ-yı hak olduysa Pâdişâh'a arz olunup taşra çıkarlar.

Yine Kubbealtı'na gelüp çavuşbaşı sadrıa‘zamdan mührü alup taşra hazîne ve cümle defterhâneyi mühürleyüp mührü yine sadrıa‘zama teslîm edüp du‘â vü senâ ile cümle erbâb-ı dîvân alayları ile hânelerine revâne olurlar.

Ve galebe dîvân oldur kim üç ay başında cemî‘i kula mevâcib çıka yâhûd bir kıraldan elçi gele ol gün rûz-ı mahşerden nişân verir bir dîvân-ı azîm olur kim iki yüz cevâhire müstağrak küheylân atlar ve cemî‘i erbâb-ı dîvân zer-ender-zere müstağrak ve cemî‘i âlât-ı âvânî-i ta‘âm mücevher kâseler ve zerdûs halîçe ve mihaddeler ile pâdişâh-ı Cem-cenâbın cümle âsitânın eyle tezyîn ederler kim elçiler gördükde dem-beste ve hayrân olurlar. Ve rûz-ı ıydeyn dîvânlarında ibtidâ Tatar hânlardan biri andan şeyhülislâm ve sâ’ir ulemâ ve andan sadrıa‘zam ve sâ’ir vüzerâ dest-bûs edüp tabl u nefîr ve sûrnâ ve nakare sadâsından âdeme dehşet hâsıl olup rû-yı deryâda olan niçe bin pâre keştîlerin top u tüfeng şâdumânından Belde-i tayyibe ***[57a]*** içre bir azîm sît ü sadâ olur.

Hülâsa-i kelâm Âl-i Osmân'ın bu kânûn [u] kâ‘ide-i dîvânın ve alay-ı dârât-ı azamet, şöhret şevketin âyîn-i Süleymân Hân üzre tahrîr eylesek bir mücelled dîvân olur. Ancak bu kadar ile iktifâ olundu.

Fasl[-ı Hâdî aşer]
Süleymân Hân'ın zamân-ı saltanatlarında vâkı‘ olan fütûhât-ı cemîle ve gazavât-ı cezîleyi ayân u beyân eder

İbtidâ gazâları Şâm vâlîsi Çerkes-i nâkes Cânberdî Gazâlî hâyinden (...) tâğî ve yağı ve bâğî olmağile Vezîr Ferhâd Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup sene 927 Saferü'l-hayrın yedinci gün Cânberdî Gazâlî münhedim olup ser-i bî-devleti galtân olup Âsitâne-i sa‘âdete geldi.

Feth-i Yemen ve İskender Şakî'nin katli sene 927.

Feth-i Belgrad ve Böğürdelen sene 927.

Feth-i kal‘a-i İslankamin ve Kopnik sene 927.

Feth-i cezîre-i Rodos fî 20 Receb sene 928.

Feth-i kal‘a-i Iskıradin. Ve katl-i Şehsuvârzâde Alî Beğ. Ve feth-i kal‘a-i Helke [Hereke] ve kal‘a-i İliki. Ve feth-i kal‘a-i cezîre-i İncirli ve kal‘a-i Tahtalu. Ve kal‘a-i İstanköy ve kal‘a-i Bodurum ma‘a gayrı kılâ‘hâ sene 928 feth oldular.

Feth-i gazâ-yı Mihaç ve kal‘a-i Varadin ve kal‘a-i İlok ve Kopnik ve Dîmurçe ve kal‘a-i İrik ve Gargofça ve Logan ve Sotin [ve] Vulkovar ve Ardud ve Raça ve Ösek, merkûm kal‘alar ve taht-ı Ungurus Budin ve kal‘a-i Peşte ve kal‘a-i Segedin ve mâbeyninde niçe kal‘alar ve bî-hisâb fütûhâtlar ile kal‘a-i Budin sene 932 târîhinde feth oldu.

İnhizâm-ı Kalender-i nâ-halef sene 933.

Feth-i kal‘a-i Yayiçse sene 934.

Gazâ-yı Kızılelma-yı Alman Beç sene 935.

Feth-i kal‘a-i Budun bâ-ceng-i dîğer sene 936: Kıral Yanoş kıral-ı Budin oldu. Yanoş Kıral Budin içinde muhâsara olunup Yahyâ Paşazâde gelüp tahlîs etdiği sene 937.

Feth-i kal‘a-i İrşek ve Şıklofça ve Kapolin[y]e ve Şil[y]e ve Bobofca ve Berezense ve Balvar ve Vetoş ve Zakan ve Kannije ve Kapornak ve Yeleşke ve Çobaniçse ve Şarvar ve Ni‘met Uğvar ve Kemendvar ve Egirvar ve Egirsek ve Meşter ve Hedvik ve Sünbüthel ve Meştı ve Kösek nâmân kal‘alar cümle sene 939 târîhinde feth oldular.

Feth-i kal‘a-i Koron bâ-diğer sene 940.

Feth-i Irâkeyn ve Gazvin ve Karakan ve feth-i Bağdâd ve Revân ve tahrîb-i Sultâniyye ve kal‘a-i Tebrîz ve Hemedân sene 941.

Feth-i kal‘a-i Van, kal‘a-i Adilcevâz ve kal‘a-i Ercîş ve kal‘a-i Ahlât ve kal‘a-i Bârgirî ve kal‘a-i Amık ve kal‘a-i Hoşâb ve kal‘a-i Vestân ve kal‘a-i Sebâdân ve kal‘a-i Cerem ve kal‘a-i Bîdkâr ve kal‘a-i Rosni ve kal‘a-i Hal ve kal‘a-i Tennûre ve kal‘a-i Van-ı celîlü'ş-şân ile merkûm kal‘alar sene 941 feth oldular.

Sene-i mezbûrda feth-i kal‘a-i Tebrîz ma‘a tevâbi‘hâ sene 941.

Akın be-vilâyet-i Gürcistân feth-i kal‘a-i Fesliye be-vilâyet-i Polpa ve feth-i kal‘a-i Kilis Bosna sene 943.

Feth-i kal‘a-i İvarnya ve kal‘a-i Nadin ve kal‘a-i Sin ve kal‘a-i Pakriçse ve kal‘a-i Karin ve kal‘a-i Oburça ve sefer-i hümâyûn cezîre-i Körfos sene 943.

Feth-i kal‘a-i Pojeğa ve hezîmet-i Sorkuçyan İvan der-kurb-ı kal‘a-i Ösek sene 944.

Andan sefer-i hümâyûn vilâyet-i Boğdan feth-i şehr-i Yaş ve feth-i vilâyet-i Basra ve kal‘a-i Tin, vilâyet-i Bosna. Mezbûr kal‘alar cümle sene 945 târîhinde feth oldular.

İstihlâs-ı kal‘a-i Nova der-livâ-i Hersek ve dahi feth-i vilâyet-i Yemen ve kal‘a-i Aden ve azîmet-i tonanma-yı hümâyûn be-cânib-i Hind ve Bender-i Dîv ve bender-i feth-i kal‘a-i Dimen(?) ve feth-i Habeş. Merkûm kal‘alar cümle 940 târîhinde be-dest-i Tavâşî Süleymân Paşa feth oldu.

Feth-i kal‘a-i Budun, mukeddemâ iki kerre feth olup içine Erdel kralı Yanoş Kıral nasb olunup âhir-i kâr sene 948 feth olup içine Gâzî Süleymân Paşa'yı vezîr nasb edüp Hayreddîn Efendi kadı oldu.

Feth-i kal‘a-i Ustolni-Belgrad ve kal‘a-i Valpova ve feth-i kal‘a-i Üstürgon-ı ibret-meşhûn ve kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Pirespirim ve kal‘a-i ***[57b]*** Polata ve Çavga nâm kal‘alar Ustolni-Belgrad kurbünde olmağ ile mezkûr kal‘alar cümle sene 950 târîhinde feth oldular.

Ve vefât-ı Şehzâde Mehemmed Hân fî 8 şehr-i Şa‘bân sene 950.

Feth-i kal‘a-i Vişigrad kurb-ı Usturgon ve feth-i kal‘a-i Novigrad ve kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Şimatorna ve kal‘a-i Velika der-livâ-i Bosna ve feth-i kal‘a-i Çavka ve kal‘a-i Andrik kurb-ı cezîre-i Girid. Bâlâda tahrîr olunan kal‘alar sene 951 târîhinde feth oldular.

Şâh Tahmâs'ın bürâderi Elkâs Mîrzâ hâkim-i Şirvân iken Der-i devlete rûmâlîde kıldı, sene 954.

{Târîh-i kudûm-ı Elkâs Mîrzâ:

Mutî‘ oldu Süleymân-ı zamâna Mîrzâ Elkâs.
Sene 954.

Târîh-i sefer-i Elkâs Mîrzâ be-cânib-i Isfehân

Şâh-ı şâhân eyledi Tahmâs'a azm.
Sene 956}.

Feth-i kal‘a-i Şirvân ve kal‘a-i Şamâkı ve def‘â feth-i kal‘a-i Van ve kal‘a-i Tebrîz ve Şâh bürâderi Elkâs Mîrzâ vilâyet-i Kum ve Kâşân'ı ve Isfehân-ı nısf-ı cihânı gâret ve alan [u] tâlân edüp mâl-ı ganâyimle Der-i devlete geldi, sene 955.

Feth-i kal‘a-i Peçuy ve Beçkerek ve Arat ve kal‘a-i Çanat ve Tımışvar ve muharebe-i Hâdım Alî Paşa der-sahrâ-yı Segedin. Bu cümle kal‘alar sene 958 feth oldular.

Ammâ Tımışvar elli tokuzda feth oldu. Be-dest-i Vezîr-i sânî Ahmed Paşa.

Feth-i kal‘a-i Sonlok ve muhâsara-i kal‘a-i Eğri rucû‘eş bî-feth sene 959.

Sefer-i Nahçıvân ve vefât-ı Şehzâde Cihângîr be-meştâ-yı Haleb ve âmeden-i Şehzâde Selîm be-meştâ-yı Haleb sene 960.

Feth-i kal‘a-i ülke-i Şehrezûl ve kal‘a-i zâlim ma‘a tevâbi‘hâ sene 962.

Feth-i kal‘a-i Kapoşvar ve kal‘a-i Korotine ve gazâ-yı Devlet Geray Hân vilâyet-i Kırım ve gazâ-yı Malkoç Beğ mîrilivâ-i Kilis sene 961.

Muhârebe-i Şehzâde Selîm Hân karındaşı Bâyezîd Hân ile {sahrâ-yı Konya'da} ceng-i azîm edüp Bâyezîd Hân münhedim olup şâh-ı Acem'e firâr edüp encâm-ı kârı Acem'den kayd [u] bend ile Sivas'a getirilüp anda evlâdları ile ma‘nûkan şehîd edüp Paşa kal‘asının kapusu hâricinde defn olundu sene 966.

Azîmet-i sefer-i hümâyûn Seğitvar fî sene 973 muhâsara olunup ceng-i azîm ederken Erdel cânibinde Serdâr Pertev Paşa kal‘a-i Göle ve Yanova'yı ve kal‘a-i Vilagoş'u feth etdiler sene 974.

Bu fütûhâtdan on gün mukaddem pâdişâh-ı mağfûrun vedâ‘-ı fânî edüp saltanat-ı câvidânîye rıhletleri sene 974 târîhinde vâkı‘ olup yedinci gün mürûrunda Seğitvar kal‘ası dahi darb-ı şemşîr ile vezîr-i Âsaf-tedbîrin hüsn-i tedbîriyle yetmiş gün pâdişâhın şikeste-hâtırlığın ve merhûm olduğun hâsodalıların bile âgâhı olmayup Seğitvar kal‘ası ve Göle kal‘ası ve Komar kal‘asını Süleymân Hân'ın ölüsü aldı derler.

Çün mutlakâ nüfûs-ı benî âdem âhirü'l-emr kabza-i ecele düşüp Kâfdan Kâf'a hükm eden pâdişâh-ı cihângîrlere ve cemî‘i peygamberlere bâkî kalmayup [45] emrine râm olup dâr-ı Illiyyîn'i makâm etdiler. Pes pâdişâh-ı mağfûr dahi âsûdâr-ı gurûrda kırk sekiz yıl pâdişâh-ı devrân olup İslâmbol'u amâr edüp niçe bin hayrât [u] hasenâtlar edüp cemî‘i feth [ü] fütûhât etdüği kılâ‘ ve belîdelerde iki bin altmış hutbesi tilâvet olunup ekâlîm-i seb‘ada fütûhâtları hissesi olup evvel gazâsı Şâm'da Çerkes Cânberdî Gazâlî fethidir, âhir kal‘a-i Seğitvar fethidir kim yedi gün mukaddem mâh-ı Safer'in yigirmi ikinci gün leyle-i pencşenbenin tokuzuncu sâ‘atde [46] fehvâ-yı şerîfi mûcebince vedâ‘-ı tâc-ı taht-ı Süleymânî edüp na‘ş-ı şerîfi yine pinhân edüp Ma‘nisa'dan Selîm-i Sânî gelüp cümle guzât-ı müslimîn bî‘at etdiler. Andan na‘ş-ı Pâdişâh Süleymân Hân'ı Âsitâne'de kendü câmi‘leri mihrâbı önüne defn edüp Selîm Hân müstakil pâdişâh oldu.

{**İcmâl-i devlet-i Selîm Hân-ı Sânî ibn Süleymân Hân**
tâbe serâhümâ}

(---) sene vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri sene 929 târîhinde olup {târîh-i cülûs-ı Selîm-i Sânî:

Şeh Selîm oldu emîrü'l-mü’minîn.
Sene 974

Târîh-i dîğer:

Sultân Selîm-i âdil sâhib-kırân-ı kâmil.
Sene 974

Târîh-i diğer: Güft-i Abdurrahmân Efendi, Çekmece cisrini itmâmına târîh olmuşdur,

Temme emrü'l-cisr.
Sene 975

Dîğer târîh-i musanna‘-ı zîbâ:

Hâkim-i kişver-küşây.
Sene 974

Haysiyyet-i târîh-i ibtidâ-i cülûs:

Adl-i bî-gâyetest u ayn-ı nizâm,
Sene 974

Diğer târîh:

Hâmî-i dîn Sânî Sultân Selîm.
Sene 974}.

Müddet-i saltanatları (---) sene olup sene 974 Rebi‘ü'l-evvelinin tokuzuncu gününde merhûm olup ayş [u] nûşa mâ’il Cem-meşreb Cem-cenâb idi. ***[58a]*** Ammâ {bu} Selîm Hân-ı Sânî bir halûk [u] halîm [u] selîm pâdişâh idi kim: [48] âyeti gûyâ anın hakkında nâzil olmuşdu. Ve cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân [u] şâ‘irân ile dâ’imâ sohbet edüp akl-ı Berhayâ vezîr-i dilî[r]lerin re’y [ü] tedbîriyle cânib-i erba‘asında olan düşmanlardan intikâm alup yine kendü zevkine meşgûl idi.

{Târîh-i livâ-i Selîm Hân-ı Sânî:

Livâ-yı adl-i şehzâde verüp nûr
Karaman ellerini kıldı Aydın.
Sene (---)

Konya sahrâsında Selîm-i Sânî karındaşı Bâyezîd Hân ile cengine târîhdir:

Eyledi Sultân Selîm ile kıtâli Bâyezîd.
Sene 966}.

Vezîr-i a‘zamı Sokullu Mehemmed Paşa ve vezîr-i sânî fâtih-i Tımışvar Ahmed Paşa, Vezîr Piyâle Kapudan Paşa ve Zâl Mahmûd Paşa ve Lala Kara Mustafâ Paşa ve Lala Tütünsüz Hüseyin Paşa'dır. Bu vezîrlerin her biri akl-ı Arasto-tedbîr dilîr vezîr-i bî-nazîrler idi.

Zamân-ı sa‘âdetlerindeki mîrimîrânların beyân eder: Kapudan Alî Paşa ve Sofu Alî Paşa ve Potur Hüseyin Paşa ve Mahmûd Paşa ve Mehemmed Paşa ibn Lala Mustafâ Paşa ve Abdurrahmân Paşa ve Dâvûd Paşa ve Rûs Hasan Paşa ve Murâd Paşa ve Hâdım Ca‘fer Paşa ve Dervîş Alî Paşa ve Arab Ahmed Paşa ve Mustafâ Paşa.

Der-zikr-i defterdârân ve nişâncıyân: Defterdâr Murâd Çelebi ve Dervîş Çelebi Şeyh Baba Nakkâş oğludur ve Lalazâde Mehemmed Çelebi ve Oğlan Memi Çelebi ve Abdülgafûr Çelebi ve Muharrem Çelebi ve Nişâncı Fîrûz Beğ ve Mehemmed Çelebi merhûm Nişânî Celâlzâde Beğ hâherzâdesidir.

Asr-ı hümâyûnlarındaki ulemâlar zikridir: Beşiktaşî Yahyâ Efendi, Mevlânâ Mehemmed ibn Abdülvehhâb ibn Abdülkerîm ve Mevlânâ Muslihiddîn ve Mevlânâ Ca‘fer Efendi, Mevlânâ Atâullâh Efendi, Mevlânâ Mehemmed Çelebi ve Ahmed Çelebi, Ahaveyn Çelebi derlerdi. Mevlânâ Abdülkerîm bin Mehemmed ibn Hazret-i Şeyhülislâm Ebussu‘ûd Efendi

Asr-ı şerîflerindeki hukemâlardır: Mevlânâ Hekîm Sinân, Hekîm Osmân Efendi, Mevlânâ Hekîm Îsâ, Hekîm İshâk, Hekîm Bedreddîn Mehemmed ibn Mehemmed eş-şehîr bi-Kaysûnî ve Tabîb Ahmed Çelebi.

Asırlarında olan meşâyih-i kibârları beyân eder: eş-Şeyh Alâeddîn *kuddise sırruhu* Karaman'da Aksarây nâm vilâyetdendir. İlm-i cifr'de hakâyık-ı bahr-i ma‘ânî idi.

Ve eş-Şeyh Abdülkerîm ve Şeyh Ârif-i billâh Mahmûd Çelebi ve Şeyh Ebûsa‘îd, eş-Şeyh Hekîm Çelebi *kuddise sırruhu.*

eş-Şeyh Ya‘kûb Kirmânî, erbâb-ı tîmârdan iken meşâyih-i Halvetiyye'de Sünbül Sinân Efendi hidmetine yetdi.

Şeyh Sarhoş Balı Efendi, eş-Şeyh Ramazân Efendi, el-mulahhas be-Behiştî.

eş-Şeyh Mehemmed Birgili sene 981 vefât edüp şehr-i Birgi'de medfûndur.

Zamân-ı devletinde olan fütûhâtları beyân eder: Basra'da Ulyânoğlu isyân edüp münhezimen itâ‘at etdi sene 975.

Ve sefer-i Ejderhân sene 976.

Feth-i Irâk-ı Dâdyân ve Deşt-i Kıpçağ sene 976.

Feth-i tekrâr Yemen be-dest-i Sinân Paşa be-vilâyet-i Aden sene (---).

İşpanya'dan ehl-i İslâm Mübtecel kavmin İslâmbol'a taleb etdikleri sene 978.

Feth-i cezîre-i Kıbrıs ma‘a kılâ‘-ı tevâbi‘hâ be-dest-i Lala Kara Mustafâ Paşa sene 978, kal‘a-i Lefkoşe ve kal‘a-i Mağosa ve kal‘a-i Girniye ve kal‘a-i Baf umûmen üç senede cezîre-i Kıbrıs feth olundu.

{Târîh-i feth-i Kıbrıs:

İki fâtih Kıbrıs'ı feth etdiler.
Aldı Kıbrıs atasın Şeh Selîm.
Sene 978}.

Feth-i kal‘a-i Tûnus ve iklîm-i Afrika an yed-i Kılıç Alî Paşa sene 977.

Ve inhizâm-ı kebîr Tonanma-yı Hümâyûn sene 979.

Ta‘mîr-i sath-ı Mekke-i mükerreme sene 979.

Çapkun-ı Tatar Hân be-vilâyet-i Maskov sene 979.

Ayasofya câmi‘ine pâyeler ve iki minâreleri binâ olundu sene 981.

Küffâr Bosna'ya istîlâ edüp Serdâr Sinân Paşa feth etdi sene 982,

Vefât-ı Selîm Hân-ı mağfûr fî 18 Şa‘bânü'l-mu‘azzam sene 982.

İslâmbol'da ve Mekke ve Medîne'de hayrâtı bî-haddir. Ammâ Edirne'deki câmi‘i bu günde yokdur. İnşâ’allâh mahallinde tahrîr olunur. Ammâ İslâmbol içre eyle bir câmi‘-i kebîri yokdur.

Andan yerine Sultân Murâd-ı Sâlis ibn Selîm Hân müstakil pâdişâh oldu.

{**İcmâl-i Saltanat-ı Sultân Murâd-ı Sâlis ibn Sultân Selîm-i Sânî**
tâbe serâhümâ

Cülûsu târîhidir,

Ey Türâbî oldu târîhi anın,
Oldu şâh-ı müslimîn Sultân Murâd.
Sene 982,

diğer târîh:

Murâd Hân ebbedallâhu.
Sene 982.

Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis: Şehzâde Mustafâ, Osmân, Bâyezîd, Selîm, Cihângîr, Abdullâh, Abdurrahmân, Hasan, Ahmed, Ya‘kûb, Alemşâh, Yûsuf, Hüseyin Hân, Korkud, Alî, İshâk, Ömer, Alâeddîn, Dâvûd Hân ve yigirmi dörd duhter-i pâkîze-ahterleri kendülerden sonra müte’ehhile kaldılar.

Cümle yüz yigirmi yedi evlâdı vücûda gelüp kendilerden sonra cümlesin ma‘nûkan şehîd edüp Ayasofya sâhasında Murâd Hân cenbinde cümle medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*}.

Vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri sene 953 Cemâziye'l-ulâ'sının beşinci gününde vâkı‘dır kim {târîh-i mevlûdu, "külli sâbit" lafzıdır sene 953. Târîh-i diğer, "külli beşâret hayru'n-neseb" sene 953} cülûs-ı sa‘âdetleri sene 982 Ramazân-ı şerîfinin sekizinci ***[58b]*** günü yevmü'l-erba‘ada vâkı‘ olmuşdur.

{Târîh-i cülûs-ı Murâd Hân Gâzî,

Pâdişâh-ı âlem oldu gül gibi Sultân Murâd.

Târîh-i kasr-ı Sinân Paşa (---) sene (---),

Kıldı bu kasrı binâ Sultân Murâd.
Sene 990.

Târîh-i Kapudan Sinân Paşa güfte-i Sağır Riyâzî Efendi,

Bâ-i bismillâh ile hâtif dedi târîhini,
Kapudan oldu Sinân Paşa-yı deryâ-dil yine.
Sene (---)}.

Zamân-ı sa‘âdetlerinde olan fütûhatları beyân eder: Lala Kara Mustafâ Paşa'nın Acem'e serdârlığı sene 985.

Muhârebe-i azîm der-sahrâ-yı Çıldır sene 982.

Feth-i kal‘a-i Çıldır ve kal‘a-i Tümek ve kal‘a-i Hırtîz ve kal‘a-i Dâhil ve kal‘a-i Tiflis ve kal‘a-i Şeki ve binâ-i kal‘a-i Ereş ve feth-i kal‘a-i Bâbü'l-ebvâb a‘nî Demirkapu ve feth-i Eyâlet-i Şirvân {târîh-i vilâyet-i Şirvân,

Aldı Sultân Murâd Şirvân'ı. Sene 986},

Özdemirzâde Osmân Paşa'ya verildi. Bu fütûhâtlar cümle sene 986 târîhinde vâkı‘ olmuşdur.

İbtidâ sûr-ı hümâyûn sene 990.

İmâmkulu Hân'ın inhizâmı, sene 991.

Binâ-i kal‘a-i ta‘mîr-i Revân, sene 991.

Feth-i kal‘a-i Gûri ve kal‘a-i Lûri, sene 992.

Şehzâde Mehemmed Hân'ın Ma‘nisa sancağına teveccüh etdikleri sene 991.

Semiz Mehemmed Geray Hân'ın izâle-i vücûdu, sene 992.

Binâ-i kal‘a-i Tebrîz, sene 993.

Feth-i kal‘a-i Gence ve Cığalazâde'nin Bağdâd üzre serdârlığı ve feth-i Despul ve feth-i kal‘a-i Nihâvend, feth-i kal‘a-i Kehredân [Kehrevân]. Cümlesi sene 995 târîhinde feth olmuşdur.

Muhârebe-i azîm Hâdım Ca‘fer Paşa der-kurb-ı Tebrîz sene 997.

Şâh ile sulh olup Şâhzâde rehine geldiği sene 1000.

Feth-i kal‘a-i Bihke ve binâ-yı Yenihisâr-ı küffâr nehr-i Sava sene 1000.

İnhizâm-ı tabur-ı azîm Bosna sene 1000.

Feth-i kal‘a-i Pespirim ve kal‘a-i Polata ve inhizâm-ı asker-i İslâm der-sahrâ-yı Ustolni-Belgrad, kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Senmartin feth olup ibtidâ Yanık kal‘ası muhâsara olduğu. Ve bâlâda kal‘alar fethi sene 1002 târîhinde olmuşlardır.

Ammâ Yanık sene 1003 feth oldu.

{Feth-i kal‘a-i Yanık be-dest-i Sinân Paşa:

Adû-yı dîn sınup feth oldu Yanık.
Sene 1003.

Târîh-i diğer feth-i Yanık:

Kal‘a-i Yanık'a top atdı Sinân Paşa çün,
Dest-gîr oldu ana nusret [u] avn-i Hâlık.
Çâr rüknü yoğ olup fethine düşdü târîh
Nâr-ı kahr ile adû yanup alındı Yanık.
Sene 1003}.

Bu fütûhâtlardan mâ‘adâ niçe yüz gazâları olup Âl-i Osmân'ın âb-ı rûyı olup gitdiler. Bizzât bir yere hareket buyurmadan bu kadar fütûhâta muvaffak olup âhirü'l-emr merhûm [u] mağfûrun-leh Sultân Murâd-ı Sâlis terk-i saltanat-ı sûrî etdüği fî Cemâziyelulâ sene 1003 târîhinde civâr-ı rahmete vâsıl oldular. *Rahmetullâhi aleyh*.

Zikr-i saltanat-ı Sultân Mehemmed Hân ibn Murâd Hân
tâbe serâhümâ.

Vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri Ma‘nisa'da olmuşdur fî sene 976. Hîn-i cülûsda sene 1003 Cemâziyelulâ'sının on altıncı günü yevm-i cum‘a idi.

{Târîh-i Cülûs-ı Mehemmed Hân-ı Sâlis:

Cülûs etdi bu gün Sultân Mehemmed adl ü dâd ile.
Sene 998.

Sûr-ı hümâyûnda hitânının târîhidir:

Mehemmed sünnetine eylen ikrâm
Şerî‘at kesdiği parmak ağırmaz.
Sene 990.

Târîh-i cülûs-ı Mehemmed Hân-ı Sâlis:

Şeh-i şâhân-ı âlem devleti târîhidir mülhem
Cülûs etdi gelüp Sultân Mehemmed adlile hâlâ.
Sene 998.}

Sultân Murâd Hân merhûm olunca Bostâncıbaşı Ferhâd Ağa ılgar ile Ma‘nisa'ya varup cülûs müjdesin edüp eyâlet-i Mısır sadaka olundu.

Zamân-ı sa‘âdetlerinde olan fütûhâtları beyân eder: Tatar Hân Boğdan'a gelüp re‘âyâ itâ‘at etdi sene 1004. Tımışvar kal‘asın Ca‘fer Paşa küffârdan tahlîs etdi sene 1004. Feth-i kal‘a-i Eğre {Târîh:

Âzim-i râh-ı gazâ şüd yâft dil târîh-i û,
Şeh Mehemmed kerd bâ-lütf-i likâ azm-i cihâd.
Sene 1004}

Ve feth-i Tabur-ı makhûr der-sahrâ-yı Hırıştoş kurb-ı Eğre sene 1005.

İstîlâ-yı küffâr kal‘a-i Yanık sene 1006.

Muhâsara-i kal‘a-i Varat be-dest-i Sâtûrcu Hasan Paşa sene 1007.

Defterdâr Etmekcizâde Ahmed Paşa ve katl-i Sâtûrcu Hasan Paşa sene 1008.

Feth-i kal‘a-i Kanije ve muhârebe-i Tabur {Târîh:

Feth olup kal‘a bozuldu tabur.
Sene 1005.

Feth-i [kal‘a-i Hisâr] târîh:

Kaçırdın kâfiri aldın Hisârı Sene 1009}.

Celâlî Karayazıcı ve karındaşı Deli Hasan zuhûru sene 1007. Yemişci Paşa'nın azli ve ba‘dehu katli ve Kızılbaş'ın Tebrîz'e zafer bulduğu ve Kızılbaş Nahçıvân'a istîlâ etdüği ve Revân kal‘asın Kızılbaş aldığı ve Serdâr Cığalazâde'nin vefâtı sene 1002. Gence ve Şirvân'a Kızılbaş'ın istîlâsı sene 1012 (---)

Vefât-ı Sultân Mehemmed Hân: Fî 18 Receb sene 1012 müddet-i saltanat 9, ömreş (---) sene zamân-ı devletinde İslâmbol içre kendülere bir türbe inşâ edüp gayrı hayrâtları Eğre'de ve gayrı diyârda ve Mekke ve Medîne'de bî-haddir. Hattâ Mısır'dan Mekke ve Medîne'ye her sene iki gemi gılâlı gider. Muhammediyye evkâfı derler azîm evkâfdır. Andan serîr-i saltanat Ahmed Hân'a değdi.

İcmâl-i saltanat-ı Sultân Ahmed Hân

Sene 998 târîhinde şehr-i Ma‘nisa'da mütevellid olup esnâ-yı cülûsda ma‘sûm [u] pâk çâr-sâle idi. Cülûs-ı hümâyûnları sene 1012 Recebü'l-müreccebinin on sekizinci günü vakı‘ olmuşdur.

Târîh-i vilâdeti, "Hâkân-ı Rûm" sene 998. Nev‘-i âhar târîh-i vilâdet, "*Hafizahullâh".* Târîh-i cülûs:

Edicek taht-ı sa‘âdetde karâr
Oldu târîh-i cülûs-ı Bahtî Sene 1012.

Diğer târîh: *"Hayru's-selâtîn"* ***[59a]***

{Târîh-i cülûs-ı Ahmed Hân güfte-i Ferîdûn Beğ et-Tevkî'î:

Bu bir âdil şehinşehdir ki tâ haşr,
Tefâhur edinür ahdiyle eyyâm.
Kuşanup tîğ-ı zer geçdikde tahta
Sipâha genc-i bî-had kıldı in'âm
Atâ-bahş oldu ihsânına târîh
Cülûs-ı sâline şemşîr-i İslâm .
Sene 982.}

Bu hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ ibn Dervîş Mehemmed Zıllî rahm-ı mâderden müştak olup rû-yı arza kadem basdığımız bu Sultân Ahmed Hân'ın zamân-ı saltanatında bin yigirmi Muharremü'l-harâm'ın onuncu günü yevm-i âşûrâda vücûda gelüp yigirmi altı târîhinde nâmûs [u] ârı fark edüp Sultân Ahmed Hân'ın Edirne seferin ve Yeni câmi' binâsına mübâşeret olunduğun a'lâ bilürdüm. Hamd-i Hudâ kim böyle bir azîmü'ş-şân pâdişâh-ı Cem-cenâb asrında vücûda gelmişiz.

Der-zikr-i şehzâdegân-ı Pâdişâh Ahmed Hân *dâme izzuhu*: Evvelâ Şehzâde Osmân.

Şehzâde Mehemmed Hân, Sultân Osmân'ın bürâder-i kihteridir. Osmân Hân Hotin Seferine giderken Mehemmed Hân'ı şehîd edüp Hotin'den bî-feth gelüp âkıbet [49] fehvâsınca Osmân Hân'ı dahi kul şehîd etdiler.

Ve Şehzâde Murâd Hân fâtih-i Bağdâd'dır.

Ve Şehzâde Bâyezîd Hân.

Ve dahi Şehzâde Süleymân Hân *tâbe serâhümâ.* Şehzâde Bâyezîd'in vâlidesi gayrı idi.

Ve Bâyezîd Hân Murâd Hân'dan sinnen üç ay sağîr idi.

Murâd Hân, Şirvân seferinde iken Beşîr Ağa ile Kapucular kethudâsı Âsitâne'ye gelüp iki şehzâdeyi ma'nûkan şehîd edüp ol gün Sultân Mustafâ ibn Mehemmed Hân merhûm bulunduğunda rivâyet var.

Ve Şehzâde İbrâhîm Hân sinnen cümleden sağîr idi. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în*.

{Sultân Ahmed Hân ulemâya ve sâdâta ulûfe ikrâm etdiklerine târîhdir: Güfte-i Kâfzâde Fâ'izî Çelebi,

Anıla nâm-ı şerîfi ile târîh ola bu
Pâdişâh eyledi evlâd-ı Resûle ikrâm.
Sene 1026.}

Sultân Ahmed Hân'ın vezîr-i a‘zamları beyânındadır: Vezîr-i a‘zam Yavuz Alî Paşa, Mısır vâlîsi iken sadrıa‘zam oldu.

Vezîr-i a‘zam Mehemmed Paşa, Bosna'da Şâhin oğlu nâmıyla meşhûrdur.

Vezîr Dervîş Paşa.

Ve Gâzî Koca Murâd Paşa Anatolu'da cümle celâlîyi katl etmişdir.

Vezîr Nasûh Paşa.

Vezîr Dâmâd Mehemmed Paşa, iki kerre vezîr-i a‘zam olmuşdur.

Vezîr Halîl Paşa, bu dahi iki def‘a sadrıa‘zam olmuşdur.

Sadrıa‘zam olmayan vüzerâyı beyân eder: Kâ’immakâm Kâsım Paşa. Hâdım Ahmed Paşa el-Hâfız. Ve Sarıkcı Mustafâ Paşa. Ve Sofu Sinân Paşa. el-Vezîr Hızır Paşa. Ve Gürcî Hâdım Mehemmed Paşa, bir kaç def‘a kâ’immakâm olup asr-ı Mustafâ Hân'da vezîr-i a‘zam idi. el-Vezîr Etmekçizâde Ahmed Paşa. Ve Kurd Paşa. Ve Güzelce Mahmûd Paşa. Ve Cığalazâde Sinân Paşa. Vezîr-i sânî Cığalazâde Mahmûd Paşa ibn Sinân Paşa. Ve Sofu Mahmûd Paşa.

Ahmed Hân asrındaki meşâhîr-i ulemâları beyân eder: el-Mevlâ Mustafâ Efendi, cülûs-ı hümâyûnda şeyhülislâm idi. el-Mevlâ Sun‘ullâh Efendi. el-Mevlâ Mehemmed Efendi ibn Hâce Sa‘deddîn, eş-şehîr bi-Çelebi Müftî. el-Mevlâ Şeyhülislâm Es‘ad Efendi. el-Mevlâ Mu‘allimü's-sultân Mustafâ Efendi. el-Mevlâ Kâfzâde. el-Mevlâ Yahyâ Efendi. el-Mevlâ Dâmâd Efendi. el-Mevlâ Kemâl Efendi [eş-şehîr] bi-Taşköprüzâde. el-Mevlâ Kethudâ Mustafâ Efendi. el-Mevlâ Bostânzâde Mehemmed Efendi. el-Mevlâ Ahîzâde Hüseyin Efendi. el-Mevlâ Ganîzâde Mehemmed Efendi.

Ahmed Hân'ın zamân-ı sa‘âdetlerindeki meşâyih-i izâmları bildirir: eş-Şeyh Üsküdarî Mahmûd Efendi *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz* kutbiyyete kadem {basup} Sultân Ahmed, rikâbında piyâde yürümüşdür.

eş-Şeyh Sivasî Abdülmecîd Efendi. eş-Şeyh Ömer Efendi eş-şehîr bi-Tercümân şeyhi. eş-Şeyh Emîr İştibî.

eş-Şeyh İbrâhîm Efendi, eş-şehîr bi-Cerrâhpaşa, Emîr İştibî hazretlerinin halîfesi âşık-meşreb ve küşâde mezheb va‘z [u] nasîhatde te’sîr sâhibi bir ârif-i billâh idi. Cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif dersine hâzır olurlardı.

eş-Şeyh Muslihiddînü'n-Nakşıbendî, Cerrâhpaşa'da vâ‘iz iken hâfız-ı Kur’ân olmağın muktedâ-yı Ahmed Hân oldu.

Sultân Ahmed Hân'ın zamânında olan fütûhatları beyân eder: Vezîr-i a‘zam Yavuz Alî Paşa serdârlığı ve Belgrad'da vefâtı ve Üstürgon'u küffâr mahsûr etdüği ve Erdel kıralı Boçkay İşvan'ın

zuhûru sene 1013.

Feth-i kal‘a-i Üstürgon-ı ibret-nümûn ***[59b]*** ve Erdel kıralı Boçkay ile Serhoş İbrâhîm Paşa ile taht-ı Nemse çâsârı olan kal‘a-i Beç tarafların gâret etdikleri ve yine Boçkay ile Âl-i Osmân askeri kal‘a-i Uyvar etrâfların nehb [ü] tâlân etdikleri sene 1014.

Celâlî Tavîl ile Nasûh Paşa muhârebesi ve Kâ’immakâm Mustafâ Paşa'nın katli ve Sofu Sinân Paşa sadrıa‘zam olduğu ve Ahmed Hân'ın cânib-i Bursa'ya azîmeti ve Sofu Sinân Paşa'nın sadâretden azli sene 1013.

Cığalazâde'nin vefâtı ve Nasûh Paşa'nın Haleb üzre serdâr ta‘yîn olunduğu sene 1014.

Koca Mehemmed Paşa'nın Acem'e serdârlığı. Ba‘dehu Vezîr Murâd Paşa serdâr olduğu. Ba‘dehu Dervîş Paşa'nın vezîr-i a‘zam olduğu. Ba‘dehu Bostâncıbaşı Ferhâd Paşa'nın serdârlığı. Ba‘de'l-fütûh Celâlî Murâd Paşa-yı dilîr vezîr-i a‘zam olduğu. Ba‘dehu Dervîş Paşa-yı kem-endîşin katl olunduğu cümle sene 1015 târîhinde vâkı‘ olmuşdur.

Kuyucu Murâd Paşa'nın Haleb diyârında Cânpûlâdzâde üzre serdârlığı ve Kalenderoğlu nâm celâlî Bursa'yı gâret etdiği ve Murâd Paşa'nın Haleb kal‘asın feth etdiği sene 1016.

Ve Kalenderoğlu'nun inhizâmı ve Murâd Paşa-yı vezîr-i celîl Tavîl-i avîli basdığı ve kemân-ı iktidarın yasduğı sene 1017. {Târîh:

Dedi târîhini ol dem Mevcî
Bin on altıda kırıldı sekbân}.

Erbâb-ı tuğyândan Yûsuf Paşa Üsküdar'da katl olundu sene 1018.

Vezîr-i sâhibü't-tedbîr Acem üzre sefere gidüp Tebrîz'i ve yetmiş pâre şehr-i azîmleri harâb [ü] yebâb etdi sene 1019.

Ba‘dehu Murâd Paşa Diyârbekir kurbünde Çölek nâm mahalde terk-i fanî edüp bâkîde bâkî kaldı sene 1021.

Nasûh Paşa serdâr olduğu ba‘dehu vezîr-i a‘zam olup Acem ile sulh etdiği ve Nasûh Paşa'nın dâmâd-ı pâdişâhî olduğu ve Betlen Gabor Erdel'e kıral olup anın sebebiyle asâkir-i İslâm Erdel'i nehb [ü] gâret edüp iki yüz bin esîr ve bilâ-hisâb mâl-ı ganâyim alınup mansûr [u] muzaffer gelindiği. Ba‘dehu sa‘âdetlü pâdişâh Edirne'ye teveccüh etdikleri. {Târîh-i sefer-i Edirne, güfte-i Ganîzâde:

Cennet-âbâd oldu Sultân Ahmed ile Edrene.
Sene 1021

Târîh-i diğer, güfte-i Mahmûd Efendi,

Edirne tahtına bu yıl ferah geldi ve gam gitdi.
Sene 1021

Cümle sene 1021 târîhinde vâkı‘ olmuşdur.

Karadeniz'de Kazak-ı âk Sinop kal‘asın ihrâk etmeğile Nasûh Paşa müttehem olup katl olundu sene 1023.

Ve Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam olup Revân'dan bî-feth avdet etdiği sene 1024. İskender Paşa Kırı(?) taburun münhezim etdüği fî 1025.

Vezîr-i a‘zam Halîl Paşa serdâr olduğu sene 1026.

Sultân Ahmed Hân'ın bu saltanat-ı sûrîden âzim-i dâr-ı cinân olduğu fî Zilka‘de sene 1026.

Bir hâlûk sebük-rûh [u] sâhib-i kerem ve sâhibü'l-hayrât bir pâdişâh-ı zîşân idi. Şehr-i İslâmbol zamân-ı adlinde ol kadar emn [ü] emân ve ma‘mûr [u] âbâdân oldu kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Hattâ cümleden hayrât-ı azîminin biri Atmeydânı'nda binâ etdiği câmi‘-i cedîddir kim tahrîr olunur. Bâlâda on beşinci fasılda câmi‘ler evsâfı tahrîr olunmağile yine sade[de] rücû‘ edüp,

Evsâf-ı câmi‘-i selâtîn Sultân Ahmed Hân
aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân

Belde-i İslâmbol içre selâtîn câmi‘lerinin (---) sidir. Ayasofya kurbünde Atmeydânı nâm mahalde bir mürtefi‘ yerde kıblesi Çatladıkapu tarafında deryâya nâzır bir câ-yı vâsi‘de bir câmi‘-i cedîddir kim gûyâ bir nâ-münkab bir dürr-i yektâdır.

Merhûm Sultân Ahmed bu câmi‘in zemîninde beş aded sarây-ı vüzerâyı mâlıyla alup cümlesin esâsından münhedim edüp bir sahrâ-misâl câ-yı küşâde olup cemî‘i üstâd-ı mi‘mârân [u] mühendisîn cem‘ olup Üsküdarî Mahmûd Efendi'nin ve üstâd{ımız} Evliyâ Efendi'nin du‘âları ile esâsı hafrına şürû‘ eyleyüp ibtida Sultân Ahmed Hân dâmenine türâb doldurup,

"Yâ Rabbî Ahmed kulunun hizmetidir kabûl-ı dergâh eyle" deyü ırgatlar ile temelden türâb taşımışdır.

Ve Evliyâ Efendi temel imâmı ve Mahmûd Efendi temel şeyhi ve Kara Sünbül Alî Efendi temel kadısı ve Kalender Paşa temel mu‘temedi, Kemânkeş Alî Paşa temel nâzırı oldu. Üçüncü senede kubbeye mübâşeret olundu.

Eşkâl-i câmi‘-i Ahmed Hân: Çâr-pâye-i mermer üzre eflâke ***[60a]*** yetmiş arşın kad çekmiş bir serâmed kubbe-i müdevverdir. Bu kubbenin cânib-i erba‘asında nîm kubbeler ile ârâste olmuş câmi‘-i rûşendir. Ayasofya ve Süleymâniyye gibi içinde amûd-ı azîmler yokdur, hemân kubbe-i azîm dörd aded amelî zıh zıh musanna‘ pâyeler üzre mebnî kubbe-i nakş-ı bûkalemûndur.

Ve bu câmi‘in üç tarafı etrâfında incecik sütûnlar üzre dâ’iren-mâdâr cemâ‘at tabakalarıdır. Andan yukaru tâ kubbe dâmenine varınca üç kat kanâdîller çerâğân edecek demir kafes kenârlı tabakalardır ve (---) sütûn-ı rakîk üzre bir mü’ezzin mahfili ve (---) sütûn-ı gûnâ-gûn üzre bir hünkâr mahfili var, gûyâ bu mahfileyn mahâfil-i cennetdir. Bu mahâfillerin ve yan soffa maksûrelerin altında cümle (---) aded amûd-ı gûnâ-gûn ile pîrâste olmuş bir câmi‘-i dîl-küşâ[dır.]

Ve bir serâmed mermer-i müşebbekden bir minberi var kim gûyâ bir kürsî-i vâlâdır. Üstâd-ı mermer-bür minbere eyle direfş, tilsimân, tîşe urup nakş etmiş kim gûyâ nakş-ı Mânîdir. Ve minber-i makâm-ı Resûl üzre tâcı bir serâmed müzehheb ü mutallâ tâc-ı kiyâniyândır ve zirvesinde altun alemi alem-i mînâdır.

{Târîh-i minber-i câmi‘-i Ahmed Hân:

Kultü temmen temme bi'l-hayrâtı fî târîhihi.
Minberü's-Sultân Ahmed Rabbi ekmil birrehu.
Sene 1026}

Ve mihrâbının vasfında lisân lâldir ve mihrâb üzre (---) (---) tahrîr olunmuşdur. Ve iki cânibinde birer âdem kaddi şem‘dânlar üzre yigirmişer kantâr beyâz şem‘-i kâfûrîler ve çerâğdân buhûrdânlar ile tezyîn olmuş bir câmi‘dir.

Ve mihrâbın sol tarafındaki pençere mâbeyninde çâr-kûşe rengâmîz bir sahra-i şerîf var kim Cenâb-ı Bârî yed-i kudretiyle halk edüp kudretin ızhâr etmiş bir vâcibü's-seyr sahratullâhdır.

Ve cümle (---) pençereler eyle müzeyyendir kim cümle kanatları sadefkârî murakka‘ kapaklardır ve cümle kat-ender-kat reng-â-reng billûr ve necef ve moran (---) câmlardır. Ve gerüdeki iki aded pâyelerde Süleymâniyye'deki gibi çeşmeler vardır, cemâ‘at tecdîd-i vuzû’ edüp nûş ederler.

Ve bu câmi‘in beş kapusu vardır. Sağ tarafdaki köşede hatîb kapusu, sol tarafda hünkâr mahfili altında imâm kapusu ve iki yan kapuları dahi cümle sadefkârî bâb-ı kebîrlerdir. Ve bu dörd aded kapulardan câmi‘e (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunur. Ammâ beşinci bâb-ı kebîr kıble kapusudur kim cümleden serâmed ve musanna‘ ibret-nümûn bâb-ı bûkalemûndur.

Ve bu câmi‘ içre olan maslûbât âvîze-i gûnâ-gûnlar bir câmi‘de yokdur. Ehl-i basîret cevher-für[û]ş olanların hisâbları üzre bu câmi‘in âvîzeleri yüz Mısır hazînesi değer deyü bahâ takdîr etmişlerdir. Zîrâ merhûm Ahmed Hân bir pâdişâh-ı azîmü'ş-şân bir çelebi sâhib-i tab‘ [u] ehl-i iz‘ân olmağile cedd-i izâmlarından berü ne kadar zî-kıymet ibret-nümâ cevâhir makûlesi hedâyâlar var ise câmi‘e âvîzeler eyledi ve cemî‘i divelden niçe hedâyâlar gelüp ve cemî‘i diyârın erbâb-ı ma‘rifeti ihsân ümniyyesiyle birer ibret-nümâ eşyâlar ihtirâ‘ edüp getirdiklerinde câmi‘[i] tezyîn etmişler.

Hattâ cümleden biri hünkâr mahfili üzre Habeş vezîri Ca‘fer Paşa altı aded zümürrüd kandîller hedâyâ gönderüp bir mühr-i Süleymân üzr[e] altısın dahi mücevher altun zencîrler ile âvîze etmişlerdir kim her bir kandîl altışar vukıyye gelir birer kâse-i müdevver kadar vardır ve

her birinde mücevher altun ayaklar ile kâr-ı zer-kâr ile mînâ olmuş kanâdîl-i sebiz-gûndur. Ehl-i hurdedân, her biri birer Rûm harâcı değer deyü tahmîn etmişler. Ve buna mânend niçe zî-kıymet âvîze-i bî-mânendler ile ârâste ve pîrâste olmuş huld-ı berîn maksûrelerinden nişân verir bir tarh [u] tarz-ı acîb ü girân-bahâ bir câmi‘-i garîbdir kim vasfında cemî‘i vassâflar âcizdir.

Ve bu câmi‘in mihrâb tarafında olan müzehheb ve sadefkârî rahleler üzre olan niçe yüz Kelâm-ı izzetler diyâr-ı İslâm'da bir pâdişâh mâlik olmayup bir câmi‘de yokdur kim her biri birer diyârın pâdişâhlarından [ve] vüzerâlarından hedâyâ gelüp bu câmi‘e konmuşdur. Ve tuğra-yı garrâ ile memhûrlu tokuz bin aded teslîm-i mütevellî olmuş mücelled kitâblar var kim her biri birer mülûkda ve şeyhülislâmlarda yokdur.

Ve bu câmi‘in mihrâbı önünde ravza-i cinândan nişân verir bir bâğ-ı İremezâtı var kim içinde hezâr hezârânın destânın dostânlar istimâ‘ etdikde ***[60b]*** mürde diller hayât bulup rûha gıdâ hâsıl olur. Cemî‘i eşcâr-ı müsmirât ve cümle ezhârât, nebâtât, giyâhât anda menbût olduğundan câmi‘ içre cemâ‘at-i kesîrenin demâğları râyiha-i tayyibeden mu‘attar olur. Başka bâğbânı ve huddâmları vardır.

Ve bu câmi‘ tûlen ve arzen (---) ayakdır. Hemân Şehzâde câmi‘i cirminde ve ol tarz üzre tarh olup vaz‘-ı esâs olunmuşdur. Ammâ bunda olan kâr-ı şîrînkârlık bir diyârın cevâmi‘lerinde yokdur. Ve bu câmi‘in kıble kapusu üzre târîhi (---):

{Târîh:

Göricek bu câmi‘i dedim anın târîhini
Eyledin bu dehr içinde Hak bu kim âlî-nişân

Kankı bâb üzre idiği ma‘lûmum değildir.}

Ve harem-i muhteremi dahi şekl-i murabba‘ bir beyâz mermer-i hâm ile mefrûş bir sahrâdır. Cânib-i erba‘asındaki yan soffaları üzre cümle (---) aded amûd-ı gûnâ-gûnlar üzre reng-â-reng hücerâtlar ile müzeyyen (---) aded tâk-ı havernaklardır, dahi fevkinde (---) aded kubbe-i nîlgûnlardır. Ve harem etrâfında cümle tuç kafesli (---) aded revzenlerdir, dahi fevkinde cümle (---) aded câmlardır.

Ve bu haremin tâ vasatında bir kasr-ı âlî-misâl bir havz-ı şâzrevânı var. Fevvârelerinden ayn-ı zülâlleri pertâb edüp cemâ‘at nûş edüp def‘-i harâret ederler. Ammâ bu havzdan âbdest alınmaz, zîrâ cânib-i erba‘ası (---) şebeke kafasdır. Üstü bir kubbe-i serâmeddir.

Ve bu harem tûlen ve arzen (---) ayakdır ve üç aded bâb-ı kebîri vardır. Sol kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve sağ yan kapu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve harem kıble kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ bu haremin kıble kapusu Hudâ-yı Müte‘âl hakkıyçün bir diyârda misli yok altun-misâl bir pirinc kapudur. Kaddi on iki zirâ‘dır. Üstâd-ı zerger kâr-ı iksîrin ayân u beyân içün bir bâb-ı sa‘âdet etmiş kim gûyâ Bâb-ı Mu‘allâdır kim im‘ân-ı nazar ile dikkat edenler vâlih [ü] hayrân olur.

Eşkâli böyle binâ olunmuş kim pirinc ma‘âdin tahtalar üzre hurde nakş-ı bûkalemûn kalemkârî zerger nakışları içre cümle türünce ve kitâbe ve mutahhıllar içre sîm-i hâlis ile güller ortasında savatkârî mînâlar ile ve ba‘zı zî-kıymet taşlar ile tezyîn olmuş ve gümüş halka ve gümüş kufüller ve gümüş bendîşeler ile müzeyyen bir bâb-ı lâ-nazîrdir.

Ba‘zı kimesneler bu kapu Üstürgon'da Kızılelma Kilisesi'nden gelmişdir derler ammâ galatdır. Ol kapu hâtırıyçün Nemse küffârı Üstürgon'u küffâr sene 1013 târîhinde alup mezkûr kapuyu yerinden kal‘ edüp hâlâ Beç kal‘ası içre İstifani deyrine Bâb-ı Meryem etmişdir. Ammâ bu Ahmed Hân câmi‘inin mezkûr harem kapusu merhûm u mağfurun-leh pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî ser-zergerân iken bu bâb-ı sa‘âdeti inşâ edüp bâlâda iki kıt‘a kitâbeler içre tahrîr olunan hatlarda ketebesiyle mastûrdur. *Ve's-selâm.*

Ve bu haremin üç kapusundan dahi taşra harem-i kebîre (---) kademe mermer nerdübân ile nüzûl olunur. Ve bu haremin pençerelerinden taşra üç tarafda yan dehlîzleri vardır. İki tarafında nahîf amûdcuklar üzre sütûhlar vardır. Cemâ‘at-i kesîre oldukda bu yan dehlîzlerinde dahi ibâdet olunup şeb [u] rûz Hindî ve Özbekî fukarâları ile memlû maksûrelerdir. Bu soffaların tahtında haremin iki cânib[i] (---) aded çeşmesârlardır kim cümle cemâ‘at andan âbdest alırlar.

Ve bu câmi‘in **evsâf-ı minârâtı** altı aded ayyûka ser çekmiş minâre-i serâmedlerdir. Bu câmi‘-i Ahmed Hân selâtînlerin on altıncısı olmağın ve on altıncı pâdişâh binâ etdiğiyçün ana alâmeten altı minâresi on altı tabakadır. Mihrâb dîvârının yemîn [ü] yesâr köşesinde iki minâre ve harem kapusunun şimâl-cenûbundaki minâreteyn dahi üçer tabakalı minârelerdir kim dördü on iki tabaka eder ve taçları ve yigirmişer zirâ‘ tavîl alemleri cümle zeheb-i hâlis ile mutallâ minâre-i bâlâlardır kim külâhlarının ve alemlerinin şu‘lesinden merdüm-i dîdeler hîrelenir. Ve haremin gerüdeki ***[61a]*** köşelerindeki iki minâreler dahi alçak ve ikişer tabaka ve taçları rusâs-ı hâs ile mebnî minâreteyndir. Bu hisâb üzre altı minâre on altı şerîfedir. Her leyle-i mübârekelerde on iki bin kanâdîller ile bu minâreler çerâğân oldukda gûyâ her biri birer nûrdan servi gibi pertev-i fer verir.

Bu câmi‘in cümle kubâbları serâpâ rusâs-ı hâs ile mestûrdur ve cümle huddâmı yedi yüz elli huddâmdır. Zîrâ evkâf-ı kavîdir. Galata şehrinin cümle hâs harâcı ve niçe evkâflar dahi Sultân Ahmed Hân'ındır.

Ve bu câmi‘in taşra haremi dahi rimâl-i beyâz ile döşenmiş bir vâdî-i haremdir kim gûnâ-gûn şecere-i müsmirâtlar ile müzeyyendir. Cânib-i erba‘asında sekiz kapusu vardır. Şimâl tarafında medrese kapusu ve ol tarafda türbe-i pür-envâr-ı Sultân Ahmed Hân'dır. Ve Atmeydânı tarafına üç kapudur ve ol tarafı Meydân-ı Hussâna nâzır cümle (---) aded pençerelerdir. Cümle kapular serâpâ kal‘a kapusu-misâl hadîd kapulardır. Ve dahi taşrası Atmeydânı'dır kim bir başından bir başına (---) adım at müşvârıdır. Bu meydânın cenûb tarafı imâret-i it‘âm ve dârü'z-ziyâfe ve bîmârhâne ve sebîlhânelerdir. Ammâ Sultân Ahmed Hân bu câmi‘in taşra haremi ve türbe ve medresesin tamâm etmeden merhûm olup yerine Mustafâ Hân cülûs etdi. Târîh:

Kaldı Ahmed'in {yerinde Sultân Mustafâ.

Sene 1026}

İcmâl-i cülûs-ı Sultân Mustafâ ibn Sultân Mehemmed Hân

Fî 23 Zilka‘de sene 1026. Ahmed Hân'ın şehzâdeleri henüz sağîr olmağile bürâder-i cân-berâberi Sultân Mustafâ pâdişâh oldu. Ammâ sehel aklında hiffet olup beytü'l-mâl-ı müslimîni itlâf etdiği ecilden cümle vükelâ-yı devlet cem‘ olup Mustafâ Hân'ı hal‘ etdiler. Saltanat (---) andan yerine Sultân Osmân'ı halîfe etdiler. (---)

İcmâl-i saltanat-ı Sultân Osmân ibn Ahmed Hân

Eş-şehîd tâbe serâhümâ

Fî gurre-i Rebi‘ü'l-evvel sene 1027. Sultân Ahmed'in ekber evlâdı idi.

{Târîh-i cülûs:

Şeh-i Osmânıyân. Sene 1027.}

Tahta cülûs günü ol gulgulede Yedikulle'de mahpûs Mehemmed Geray firâr edüp Rûmelinde Pravadi nâm kasaba kurbünde kayd [ü] bend edüp yine Yedikulle'de habs etdikler{inde},

{"İlâhî Osmân yakın zamânda sen dahi benim yanıma gelüp haps olasın" dediği müsbetdir. Hikmet-i Hudâ sene 42 sinden Yedikulle'de haps olup şehîd etdiler.

Şehâdet-i Osmân Hân'da bulunan ulemâlardır

Evvelâ Şeyhülislâm Es‘ad Efendi ve Nakîb Gubârî Efendi ve Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi ve Azmîzâde Hâletî Efendi ve Kâfzâde Fâ’izî Efendi, meşâyih-i izâmdan Ömer Efendi, Sivasî Efendi, Cerrâh şeyhi İbrâhîm Efendi, Dervîş Efendi, Kadızâde Efendi}.

Devlet-i Osmân Hân'da Tatar Hân'ın Kızılbaş'a çapkun saldığı sene 1027. Ve asker-i İslâm'ın Acem Revânı'na revâne olduğu ve diyâr-ı Erdebîl'e varduğı sene 1027.

Asker-i İslâm tâ Şirvân sahrâsına varup Acem ile sulh etdikleri sene 1027. Ve Sofu Mehemmed Paşa dâmâdı Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam olduğu sene 1028. Ve Kapudan Alî Paşa'nın vezîr-i a‘zam olduğu sene 1029.

İskender Paşa'nın Boğdan'da Asar Voyvada taburun bozduğu ve İslâmbol Boğazı şiddet-i şitâ bu[zu]ndan müncemid olduğuna {târîh:

Lafze vü ma‘nen ana dedi Neşâtî târîh
Be meded tondu sovukdan bin otuz'da deryâ}

Ve Sultân Osmân bürâder-i kihterin şehîd etdiği nâmı mazlûm Mehemmed Hân idi sene 1029. Vezîr-i a‘zam Alî Paşa vefât edüp Hüseyin Paşa vezîr-i a‘zam oldu sene 1030.

İcmâl-i sefer-i hümâyûn be-cânib-i Hotin

Fî 7 Cemâziyelâhir sene 1030. Kal‘a-i Hotin'i feth edemeyüp sene 1031 târîhinde alay-ı azîm ile Mahmiyye-i Kostantıniyye'ye dâhil olup

"Netîce-i kelâm Hotin gibi sarây-misâl kal‘ayı bana feth etdirmediniz" deyü Osmân Hân dilgîr olup İslâmbol'dan Şâm'a ve Mısır'a gidüp anda karâr etmeğiçün tuğlar Üsküdar'a çıkmışken kul gulû-yı âm edüp Osmân Hân Ağakapusu'na dahil düşdü ve anda kabûl etmediler.

Andan Yeniodalar içinde Orta Câmi‘e dahil düşdü, anda dahi kabûl etmeyüp Binyâz nâm bir pehlivân-ı haylazkâm müşt-i pehlivânî ile Osmân Hân'ı ura ura arabaya koyup Yedikulle'de hayâlarından sıkup şehîd etdiler.

Cebecibaşı nâm bir kâfir mübârek kulağın kesüp Dâvûd Paşa'ya müjde getirdi ve na‘ş-ı şerîfin Atmeydânı'nda Sultân Ahmed türbesinde defn etdiler.

Vilâdet-i Osmân târîh-i {vilâdeti}:

Ede Bârî güzîn-i Âl-i Osmân Sene (---)

Ve saltanat 4 sene, ömreş 18 sene.

Târîh-i şehâdeti:

{Kafâsıyla bu gün} şehîd oldu Osmân.
Sene 1031.

{Târîh-i şehâdet-i Osmân Hân:

Kafâsıyla bu gün şehîd oldu Osmân.
Sene 1031}.
İslâmbol içre bir âsâr komadın azm-i bekâ eyledi.

İcmâl-i cülûs-ı mükerrer Sultân Mustafâ ibn Sultân Mehemmed Hân

Fî Recebü'l-mürecceb 8 yevm sene 1031.

{Cülûs-ı sânîsinin târîhidir,

İki def‘a Rûm'a sultân oldu Sultân Mustafâ.
Sene 1031}.

Hîn-i cülûsda Yeniçeri ocağından Kara Mezâk {ol mahalde orta çavuş iken ol sâ‘at başçavuş oldu. Ve,

Osmân Hân şehâdeti günü katl olanlar: Evvelâ Hoca Ömer Efendi ibtidâ menba‘-ı fesâd budur ve Dârü's-sa‘âde Ağası Süleymân Ağa'yı pâre pâre ve Vezîr Dilâver Paşa'yı pâre pâre, Kâ’immakâm Ahmed Paşa, Defterdâr Bâkî Paşa, Sekbânbaşı Nasûh Ağa, Yeniçeri Ağası Alî Ağa'yı pâre pâre etdiler.

Sultân Mustafâ, Dâvûd Paşa'yı vezîr-i a‘zam etdi. Yevm 24. Mustafâ Hân'ın kız karındaşı zevci idi. Ba‘dehu Murâd Hân katl etdi.

Ve yine vak‘a‘-i Osmân'da ol gece iç ağaları kapu ağasın pâreleyüp sabâhın leşin taşra atdılar ve Atmeydanı'nda leşini tuç ejdere asdılar, ayaklarından. Abaza Mehemmed Paşa Erzurûm'da isyân etdi ve} hatt-ı şerîf yazup ***[61b]*** sadrıa‘zamlık Dâvûd Paşa'da karâr etdi ve ol gün aşkıyâ ve zorbalar niçe bin hânedânları yağmâ etdiler. Bir kaç günden vezâret Mısır'dan ma‘zûl Merre Hüseyin Paşa'ya verildi.

{Merre Hüseyin Paşa anûd-ı Ârnâbûd asl Sâtûrcu Mehemmed Paşa'nın âşcıbaşısı ve sipâh çavuşu ve koyun emîni ve çavuşbaşı ve kapucubaşı ve kapucular kethudâsı ve mîrâhûr-ı kebîr ve vâlî-i Mısır ve Dâvûd Paşa yerine sadrıa‘zam olup def‘a-i sânî sadâretinde zamân-ı (---) hânîde sene (---) de katl olundu ve yerine Lefkeli Mustafâ Paşa vezîr-i a‘zam oldu. Müddet-i vezâret[i] iki ay on sekiz gün, fî Zilka‘de sene 1031. Ba‘dehu gâh Kastamonu ve gâh İzmit verilirdi. Halîm âdem olmağile cür’et sâhibi değil idi. Ol asırda ise aşkıyânın isyân [u] tuğyânın Hudâ bilürdü. Devlet-i Mustafâ Hân'da silihdârlıkdan ibtidâ Mısır ile çıkup Azîz-i Mısır oldu. Mısır'dan ma‘zûl olup Yedikulle habsinde hor [u] zelîl oldu sene 1031. Ve sonra vezîr oldu.}

Hüseyin Paşa bir mollâyı dîvânda ta‘zîr edüp cümle ulemâ Ebü'l-feth câmi‘inde cem‘iyyet edüp cümle ulemâ ve sulehâyı hammâl ve ummâl ve acemî oğlanları kırup şehîd edüp na‘ş-ı ulemâyı Sultân Mehemmed {câmi‘i} haremindeki çâh-ı mâlara ilkâ etdiler.

Günden güne İslâmbol içre isyân [u] tuğyân-ı aşkıyâ şuyû‘ bulup şerî‘at dinlenilmez oldu. Abaza Paşa Erzurûm'da celâlî olup Vezîr Mahmûd Paşa, Abaza üzre serdâr olduğu ve Bağdâd'a Kızılbaş'ın Çopur Bekir nâm şakînin eliyle zafer bulduğu sene 1033.

Ve Kızılbaş Musul'a istîlâ etdiği ve Hâfız Ahmed Paşa Bağdâd'dan bî-feth rucû‘ etdiği ve Tay kabîlesi Kızılbaş ordusun gâret etdiği ve Merre Hüseyin Paşa'nın azli ve Kemânkeş Alî Paşa'nın vezîr-i a‘zam olduğu sene 1032.

Ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da gûnâ-gûn ihtilâller vâkı‘ olup bilâhire yine Sultân Mustafâ'yı hal‘ etdiler. Saltanat sene 1, şehr 4 olup cümle ulemâların meşveretleri ile

İcmâl-i saltanat-ı Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ ibn Sultân Ahmed Hân

Fî 14 Zilka‘de sene 1032. Cülûsuna târîhdir güfte-i Yahyâ Efendi Şeyhülislâm:

Hân Murâdu'l-âdil.

Diğer târîh-i ra‘nâ:

Dediler Sultân Murâd-ı Râbi‘ oldu pâdişâh sene 1032.

Hîn-i hilye-i Sultân Murâd Hân: Kâmetleri bülend-bâlâ ve vücûd-ı şerîfleri cesîm ü şahîm ve vech-i hüsnleri müdevver ve lihye-i şerîfleri siyâha mâ’il ve açık kaşlu ve âlâ gözlü beyâzı çok idi

ve kitifleri vâsi‘ ve mübârek miyânı rakîk ve bâzûları kalın ve mübârek dest-i şerîfleri şîrâne pençe idi.

Devlet-i Âl-i Osmân'da böyle bir zâbit [ü] râbıt ve âdil-i hunhâr, celâlî ve eşkıyâ-küş asker-keş, Rüstem-salâbet, bedî‘-şecâ‘at pâdişâh gelmemişdir.

Akeb-i cülûsda Kemânkeş Alî Paşa'yı sene 1033 amân vermeyüp katl etdi. Zîrâ zorbalar ile yek-dil [ü] yek-cihet idi. {Diyâr-ı Hamîdîdir. Haremden vezâret ile Bağdâd'a ve Diyârbekir'e [vâlî] olup Merre yerine vezîr-i a‘zam olup tama‘ı belâsından katl olundu.}

Çerkes Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam olup Abaza üzre serdâr-ı mu‘azzam oldu sene 1034. {Silihdârlıkdan Şâm oldu ve mühr ile Abaza'yı münhedim edüp Tokat'da merhûm oldu. Vezâreti şehr 7, yevm 10.} Ba‘dehu Hâfız Ahmed Paşa vezîr-i a‘zam olup Bâkî Paşa ve Çerkes Mehemmed Paşa merhûm oldu.

Ve Gürcistân beğlerinden Mavro Beğ, Kızılbaş hânlarından Karçıgay Hân'ı katl edüp cümle Gürcistân'ı itâ‘at etdirdi sene 1034. Hâfız Ahmed Paşa Bağdâd'ı muhâsara edüp bî-feth avdet eyledi sene 1035.

Hâfız Ahmed Paşa'nın azli hâli ve Halîl Paşa'nın def‘a-i sânîde vezâreti ve Abaza üzre serdârlığı ve Dişlen Hüseyin Paşa'nın Acem elinden Kars kal‘ası istihlâsına Erzurûm'a vardıkda Dişlen Hüseyin Paşa'yı Abaza cümle askeriyle şehîd etdiği sene 1036.

Ve Husrev Paşa vezîr-i a‘zam olup Abaza'dan Erzurûm'u ve Acem'den Ahıçka'yı feth eylediği ve Husrev Paşa Abaza Paşa'yı amân ile Murâd Hân'a getirüp ricâ etdüği sene 1038.

Ve Husrev Paşa'nın Bağdâd'a azîmeti ve Şehrezûl haddinde Erkek Ahmed kal‘asın binâ etdüği ve Mihribân kal‘ası fethi ve Zeynel Hân'ın inhizâmı ve Acem diyârının nehb [ü] gâret olunduğu ve Bâğ-ı Cinân kal‘ası etrâflarında yigirmi pâre kal‘alar harâb olduğu andan Şehr-i Hemedân ve kal‘a-i Dergezîn cânibleri alan u tâlân ve ahâlîsi nâlân u giryân ve mâlları yağmâ olup uryân kaldukları cümle sene 1039 târîhinde vakı‘ olup.

Sene 1040 Saferü'l-muzaffer'in yigirmi yedinci gün Bağdâd'ı muhâsara edüp Husrev-i şîr-i şîrân delîrâne metrise girdiler. Kırk gün muhâsara olup âhir bî-feth şiddet-i şitâ havfından cümle cebehâne ile topları keşân-ber-keşân çekerek Hille kal‘asına muhâfazacı asker konulup Musul kal‘asına gelüp binâ olundu ve Husrev Paşa Mardin'de kışladı sene 1040.

Husrev Paşa'nın azli ve Hâfız Ahmed Paşa'nın tekrâr vezâreti ve Husrev Paşa'nın Tokat'da katli. (---) (---) (---) (---) ***[62a]*** Ve Receb Paşa'nın vezâreti ve Defterdâr Mustafâ Paşa'yı Atmeydânı'nda sinirinden çınâra asdılar. Ve Hâfız Ahmed Paşa'yı Murâd Hân huzûrunda hançer-i ser-tîz üşürüp pâre pâre etdiler, {yevmü's-sülesâ fî Receb sene 1041.} Ve Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe'yi katl etdiler. Ve Mûsâ Çelebi'yi musâhib-i şehriyârî iken Atmeydânı'ndaki Receb Paşa sarâyında katl edüp cesedin aşağı Atmeydânı'na atdılar. Ve Receb Paşa'nın katli ve Tabanıyassı Mehemmed Paşa'nın vezîr-i a‘zam olduğu sene 1041.

Ol sene Tabanıyassı Mısır'dan ma‘zûl gelüp kubbe-nişîn idi. Ba‘dehu pâdişâh-ı Cem-cenâb vâkı‘asında dest-i Hazret-i Ömer'den kılıç alup ertesi Şeyhülislâm Hüseyin Efendi'yi katl edüp andan *bism-i İlâh* ile cemî‘i zorbaları ve aşkıyâları ale'l-umûm katl edüp âlemi ıslâh etdi sene 1042.

Sultân Murâd Hân'ın Revân seferi'ne azîmeti ve ba‘de'l-feth Tebrîz ve Hoy [u] Menend vilâyetlerin harâb etdiği sene 1044. Târîh-i feth-i Revân: (---) (---) (---) (---) Kal‘a-i Revân'ı yedi günde kuvvet-i bâzûsıyla feth edüp içine Murtazâ Paşa'yı kırk bin askerle sâhib-i eyâlet edüp kendüler Âsitâne'ye müteveccih olup Tabanıyassı Muhammed Paşa'yı mührile Erzurûm'da alıkoyup kendüler Âsitâne-i sa‘âdet'e dâhil oldukda yedi gün yedi gece şâdumânîler oldu {sene 1045 Receb'inin tokuzuncu günü idi.} Ammâ ol senede ale'l-fevr şâh-ı bed-fi‘âl Revân'a sarılup muhâsara etdi.

Berü tarafda Mehemmed Paşa, Erzurûm şitâsından imdâd etmeğe iktidârı olmayup ve Murtazâ Paşa'yı mahsûra adâveti sebebiyle imdâd etmeyüp hâh-nâ-hâh Sultân Murâd'ın yedi günde feth etdiği Revân'ı, Şâh yedi ayda güc ile alup içeride Murtazâ Paşa zehir nûş edüp asker-i İslâm amân ile kal‘ayı teslîm edüp bî-silâh taşra çıkdıklarında akîblerinden Kızılbaş yetişüp cümlesin dendân-ı tîğdan geçürüp kimi şehîd ve kimi atıyla firâr edüp dağlara düşdü. Bu haber-i mûhiş Sultân Murâd Hân'ın mesmû‘-ı hümâyûnları olup Mehemmed Paşa'yı mühürden ma‘zûl edüp Silisre eyâletin ihsân eyleyüp mührü Kâ’immakâm Bayram Paşa'ya ihsân edüp Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre serdâr-ı mu‘azzam etdi sene 1045.

Ale'l-akîb Murâd Hân-ı Râbi‘ deryâ-misâl asker ile Bağdâd üzre müteveccih oldukda Bayram Paşa vefât edüp Tayyâr Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam olup Bağdâd'ın mühimmât [u] levâzımâtın görüp Sultân Murâd Hân Bağdâd'ı kırk gün muhâsara edüp cebren ve kahren feth etdiğine târîh oldu. Târîh:

Şâh Safî'nin nâlesi,
Der imiş kim vâhey Bağdâd hey.

Târîh-i güfte-i Cevrî,

Asker-i şâhî düşünce fethine târîh olur,
Aldı Bağdâd'ı adûdan ceng ile Sultân Murâd.

Târîh-i âhir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Bağdâd feth olduğu mahalde Tayyâr Mehemmed Paşa şehîd olup Kapudan Kara Mustafâ Paşa vezîr-i a'zam olup Melek Ahmed Paşa silihdâ[r]lıkdan çıkup Diyârbekir eyâletiyle vezâret ihsân olunup Bağdâ[d-ı] behişt-âbâd ta'mîr [ü] termîm ile âbâdân olup Küçük Hasan Paşa Bağdâd vezîri oldukda muhâfaza içün Bağdâd'a kırk bin asker kondu.

Hikmet-i Hudâ karanlık kuyuda bir hayli Kızılbaş kapanup cenge tekrâr âheng etdikleri mahalde iç kal'adan dahi bârûd-ı siyâh tutuşup ol sâ'atde cümle guzât-ı müslimîn Bağdâd içre amân diyen Kızılbaş dahi cümle dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirüp kanlar cereyân edüp Bağdâd bu gûne feth olup Revân'da şehîd olan guzât-ı müslimînin kanları intikâmı bu yüzden alınup Sadrıa'zam Kara Mustafâ Paşa ve efendimiz Melek Ahmed Paşa, Acem haddinde Derne ve Derteng mahallerine varup hudûdlar kesilüp ahidnâme ve sulhnâmeler kesilüp Murâd Hân Diyârbekir'e azîmet edüp geldikde Kîmyâcı Ma'ânoğlu kızın ve Rûmiyye Şeyhi Azîz hazretleri bir günde şehîd edüp Âsitâne-i sa'âdete sene 1048 târîhinde dâhil olup yedi gün yedi gece şâdumânlar oldu.

Andan ***[62b]*** bâde-i nâba tevbe edüp Malta gazâsına niyyet edüp beş yüz pâre kadırga binâ olunmak fermân olunup iki aded kara mavunalar ve bir başdarda-i azîm binâ olunmuşdur. Mellâhân-ı bihâr {Hazret-i} Nûh Necî'den berü görmemişler idi. Vezîr-i a'zam Kara Mustafâ Paşa dahi İslâmbol'a sene-i mezbûrede dâhil oldular.

Ol mahalde Murâd Hân bâdeye tevbe [ü] istiğfâr etdiğin ferâmûş edüp bâde-i nâba başladıkda günden güne mizâc-ı latîfleri tenezzülde olup on yedi gün sâhib-firâş oldu. Âhir [51] emrine imtisâl edüp sene (---) târîhinde dâr-ı bekâya rıhlet etdi. *Rahmetullâhi aleyh*.

Atmeydânı'nda peder-i büzürgvârı {Ahmed Hân} kubbesinde defn etdiler. Beyt:

Âh elinden ey adâletsiz felek feryâd [ü] dâd
Sen murâdın aldın ammâ oldu hep halk nâ-Murâd.

Târîh-i vilâdeti sene (---), târîh-i cülûsu sene (---) ve müddet-i saltanat 17, ömreş (---) sene ve târîh-i vefâtı sene (---). Cümle otuz iki evlâdı oldu.

{Târîh-i şehzadegân-ı Murâd Hân:

Oldu târîh-i vilâdetleri Cevrî bu du'â,
Ya ilâhî ola şehzâdelerin ömr-i tavîl.}

Kendülerden sonra ancak İsmehân Kaya Sultân nâmında bir duhter-i pâkîze-ahteri kalup Melek Ahmed Paşa'nın akd [ü] nikâhında merhûme oldu ve Sultân İbrâhîm ile Sultân Mustafâ'nın Ayasofya'da türbesine defn etdiler.

Ammâ merhûm Sultân Murâd Hân bir zamân aşkıyâ zorbalarından ârâm bulmadı. Bir zamân Bursa'ya Edirne ve Revân ve Karadeniz donanmasına ve Bağdâd seferlerine mukayyed olmağile ârâm bulamayup şehr-i İslâmbol içre bir azîm âsâr edemedi. Ancak kendiler Revân'da iken fermân-ı şehriyârî ile Kâ'immakâm Bayram Paşa İslâmbol kal'asın ta'mîr ü termîm edüp dürr-i beyz-âsâ oldu. Ve Musul kal'ası ve Şehrezûl'da Çiğ Ahmed kal'ası ve Kuşada kal'ası ve Karadeniz Boğazı kal'aları ve İslâmbol'da Gül câmi'.

Evsâf-ı câmi'-i Sultân Murâd Hân-ı Râbi' Gül Câmi'i

Sene (---) târîhinde Ömer ibn Abdül'azîz ve Mesleme, Hârûnu'r-Reşîd ve Yıldırım Bâyezîd Hân ve Ebü'l-feth Mehemmed Hân asrında bir câmi'-i atîk idi. Âkıbet Sultân Murâd-ı Râbi' asrında İslâmbol içre bir zelzele-i azîm olup eyle münhedim olup zîr-i zemînleri bile harâb olup bizzât Gâzî Murâd Hân üzerine gelüp niçe bin ırgat ve bennâ ve mi'mâr-ı kâmiller cem' edüp binâsına şürû' etdiler. Ammâ teng mahalde vâkı' olmağile bir ibâdullâhın hudûduna vaz'-ı yed etmeyüp yedi yılda bir câmi'-i zîbâ oldu kim gûyâ bir nûr-ı mübîn oldu. Ve metânet üzre olsun deyü üstâd-ı mühendis orta kubbenin cânib-i etrâfına hurde hurde kubbeler edüp gûyâ bir gül-misâl kubbe olduğıyçün Gül câmi' derler. Ve itmâm buldukda yüz güğüm gülâb ile derûn-ı câmi'i gasl eylediler. Mihrâbı ve minberi sâde güzelidir.

Ancak bir kapusu kıbleye nâzırdır. Bu kapudan mihrâba varınca bu câmi'in tûlu (---) ayakdır arzı (---) ayakdır. İçinde sommâkî ve gayrı gûne sütûnları yokdur. Ve kıble kapusunun tarafeyninde yan soffaları vardır. Ammâ taşra haremi yokdur ve dahi taşra haremi hayli vâsi'dir.

Ma'bed-i kadîm olmağile ba'zı zamân bu câmi'e istiskâ du'âsına çıkarlar. Müstecâbü'd-da've mahaldir. Ancak bir tabaka bir minâresi vardır. Zîrâ minâre ve câmi'in zemîni serâpâ zîr-i zemînler olduğundan binâ-yı azîm etmeğe havf etdiler. Ve bu câmi' içre dâ'imâ hâl sâhibi kimesneler eksik değildir.

Ve Murâd Hân'ın bu câmi'den gayrı Karadeniz Boğazı'ndaki karşu karşuya iki aded kal'aları müceddeden binâ edüp azîm vezni üzre neferât ve dizdârı cebehâneler ve birer câmi' binâ etdi. Ve Kandîlli bâğçesinde bir kasr-ı âlî ve Istarvroz bâğçesinde bir kasr-ı Havernak ve Üsküdar bâğçesi'nde Revân köşkün binâ etdi. *Rahmetullâhı aleyh rahmeten vâsi'a*. Târîhler kenârda.

{Târîh-i taht-ı sîmîn-i Murâ[d] Hân, kâr-ı peder-i men:

İki târîh edüp esnâ-yı ta'rîfinde ey Cevrî.
Dedi bu matla'ı kerrûbiyân-ı arş-ı Rahmânî
Serîr-i sîm-i kubbe mesned-i vâlâ-yı Sultânî Sene (---).
Mu'allâ kadr ü âlî pâye evreng-i Süleymânî.
Sene (---).

Târîh-i binâ-yı Hâsoda:

Bu sa'âdethânenin Cevrî dedi târîhini
Devlet-âbâd ü makâm-ı pâdişâh-ı Cem-cenâb.

Sene (---).

Târîh-i diğer:

Vasf edüp Cevrî dedi târîhini,
Beyt-i ma‘mûr oldu bu âlî makâm.
Sene (---).

Diğer kasr-ı Sultân Murâd Hân:

Bu nüzhetgâh-ı zîbânın dedi târîhini Cevrî
Zehî kasr-ı hümâyûn u bülend eyvân-ı şâhâne.
Sene (---)}.

Merhûm u mağfûrun-leh **Sultân Murâd Hân'ın ibtidâ-i cülûsundan nihâyet-i saltanatına varınca rûz-merre olan vakâyi‘ât [u] ihtilâlleri ve cümle gelen vüzerâlarının hükûmâtları ve azl [u] nasbların beyân eder** ***[63a]***

Çünkim takdîr-i Hudâ bu imiş kim bî-günâh Osmân Hân'ı cümle asker gulûsıyla şehîd edüp yerine Mustafâ Hân'ı yine pâdişâh etdiler. Ammâ "Mükellef değil aklında hiffet vardır" deyü seng-i mezâr mesâbesine kodular. Ammâ terk-i dünyâ Behlül-i dânâ-reviş bir âkıl ve dânâ ve ednâ sultân idi. Ammâ zamân-ı sa‘âdetlerinde rûz-merre fitne ve fesâd olup cümle asker zorba oldular. Ve niçe hânedânları gâret edüp bir cübbeye mâlik olmayan bin kîseye mâlik olup hâne sâhibleri bir habbeye muhtâc kaldı.

Yeniçeri ocağında Kara Mezâk re’yiyle mührü Dâvûd Paşa'ya verdiler. Yine andan mührü alup Mısır'dan ma‘zûl Merre Hüseyin Paşa'ya verdiler. Cümle asker andan şükrân üzre olmayup mührü Lefkeli Mustafâ Paşa'ya verdiler. Ol dahi bu derde vâlih [ü] hayrân kalup yetmiş sekiz gün ma‘zûl edüp zorbaların zûr-ı bâzûları ile mührü Gürcî Mehemmed Paşa'ya verdiler. Ol dahi hazîne-i pâdişâhîyi bezl etmeğe başlayup tekrâr mührü Merre Hüseyin Paşa'ya verdiler. Ammâ Haccâc-ı zâlim olup dîvân-ı pâdişâhîde kadı‘askereyn huzûrlarında bir monlâyı alt edüp iki yüz asâ urdular. Cümle ulemâ ve sulehâ bu hâli istimâ‘ edüp Sultân Mehemmed câmi‘ine şeyhülislâm ile cem‘ olup mâbeynden müftî,

"Ben vezîr-i a‘zam'a varup te’dîb edeyim" deyü firâr etdi.

Bu cem‘iyyet-i ulemâyı Merre istimâ‘ edüp cümle hudd[â]mânları ve harbende ve Mercân çârsûsunda pabuccu bekârı ve bîkârlarına fermân sâdır olup ba‘de'l-asr ale'l-gafle niçe yüz ulemâ ve sulehâyı katl edüp Ebü'l-feth haremindeki kuyulara lahd-misâl doldurdular.

Erzurûm'da bu ahvâlâtı Abaza Paşa ve Diyârbekir'de muhâfız Hâfız Ahmed Paşa istimâ‘ edüp isyân etmeğe bel bağlayup hûn-ı ulemâyı [ve] sulehâyı ve hûn-ı zıllullâh-ı fi'l-arş olan Osmân Hân'ın kanın almağiçün ibtidâ Erzurûm'un iç kal‘asın {Abaza} alup cümle yeniçerileri katli‘âm etdiği haberi gelüp derhâl Cığalazâde Vezîr Mahmûd Paşa'yı Abaza üzre serdâr ve Kara Mezâğ'ı yeniçeri ağası ta‘yîn olunup Bursa'ya vardıklarında,

"Biz bu kadar asker ile Abaza'ya mukâvemet edemeziz" deyü Bursa'dan İslâmbol'a geldiler.

Bu mahalde Kızılbaş fırsat bulup be-dest-i Çopur Bekirzâde la‘în imdâdıyla Acem bin otuz üç senesinde Bağdâd'a istîlâ eyleyüp Musul'u dahi aldı. Ba‘de sene 1032 Merre ma‘zûl olup Kemânkeş Alî Paşa âsaf-ı mühr oldu.

Tekrâr gulû-yı asker olup Bayram Paşa olan ol asırda yeniçeri ocağında kethudâyeri iken zorbalar ile bir olup Sultân Ahmed'in duhteri Hânzâde Sultân'ı nikâh ile akd-i nikâha çekdi. Bir çorbacı pâresi iken bu kadar evzâ‘-ı zorbalık etdi.

Andan yeniçeri ve sipâh yek-dil [ü] yek-cihet olup Sadrıa‘zam Kemânkeş dahi anlara teba‘iyyet edüp zulm hadden tecâvüz eyledi.

Ammâ cemî‘i re‘âyâ ve berâyâ ve a‘yân [u] eşrâf [ve] fukarâ ve ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve meşâyih [ve] sâdât ve vüzerâ ve vükelâ ve sarây-ı hâssda olan mukarreb-i enderûn [u] bîrûn ol kadar müteyakkız oldular ve zorbalar elinden ehl [ü] iyâl hammâmlara ve çârsû-yı bâzâra çıkamaz oldular. Ve,

"Fülân Ağa'nın hânesin basalım" deyü nihânî değil alâniyeten güft ü gû ederlerdi. Âhir bu hâl devlet-i Âl-i Osmân'a rahne vermeğe başladı, deyü cemî‘i ibâdullâh hayır-hâh-ı devlet müşâvere edüp,

"Cülûs edelim ammâ Sultân Ahmed'den berü üç kerre cülûs in‘âmı olup beytü'l-mâl-ı müslimînde bir habbe yokdur, nice olur" dediler.

Cümlesi "İhsân-ı cülûsdan ferâgat ederiz, hemân devletde nizâm [ü] intizâm olsun" deyü cümle a‘yân-ı ocak yemîn-billâh edüp sene 1032 mâh-ı Zilka‘de'sinin 14. günü Sultân Murâd-ı Râbi‘ ibn Ahmed Hân, pâdişâh-ı zıll-ı Yezdân olup taht-ı hilâfet-gîr cenâb-ı âlîlerine müyesser oldu.

Azamet-i Hudâ hemân ol ân Belde-i Tayyibe ya‘nî kal‘a-i Kostantıniyye içinden zulemât ref‘ olup halk-ı cihân mesrûr [u] handân olup mürde diller tâze cân ***[63b]*** buldu. Ganî ve fakîrin yüzü güldü.

Hemân ertesi gün pâdişâh-ı heft-kişver alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerine varup anda salât-ı cum‘ayı edâ edüp iki yerden gayret kılıcın kuşandı kim bir kılıç Selîm Hân-ı Evvel'in idi, biri Hazret-i Resûl'ün tîğ-ı âteş-tâbı idi. Böyle şemşîr kuşanmak bir pâdişâh-ı sâhib-i câha müyesser olmamışdır.

Yine alay-ı Muhammedî ile Edirnekapusu'ndan içeri girüp alaya muntazır olan ibâdullâha selâm vererek du‘â-yı hayr-ı ibâdullâhı alarak hâsoda içre Hazret-i Resûl'un Hırka-i şerîfine yüz sürüp Hazret-i Yûsuf'un Gavrî hazînesinden alınan destâr-ı şerîfi ser-i sa‘âdetine geyüp iki rek‘at namâz kılup,

"İlâhî beni halk mâbeyninde hor hakîr etme, dîn-i mübîne lâyık hidmetler[e] müyesser eyle" deyü tazarru‘ [u] nâlişler eyledi. Gerçi sinn-i sâlde dahi (---) bâliğ idi, ammâ gâyet reşîd ü necîb ve müdebbir ve âkil ü dânâ idi.

Derhâl huzûruna hâsodabaşı ve hazînedârbaşı ve hazîne kâtibi ve hazîne kethudâsını çağırup,

"Tîz cülûs in‘âmıyçün hazîne" dediler.

Anlar dahi "Pâdişâhım kânûndur, sa‘âdetle hazînenize teşrîf buyurun" dediler.

Meğer bu hakîrin pederi Dervîş Mehemmed Zıllî dahi hâzır olup ma‘an hazîne-i pâdişâhîye girüp hâr [ü] hâşâkdan ve tecemmülât [u] mühmelâtdan gayrı deyyâr bir dînâr mâl add olunur gümüş ve altun âvânından bir şey bulunmayup ancak altı kîse mâl ve bir garâr mercân ve bir sandûk Fağfûrî fincân bulunup ol dem Murâd Hân'ın gözlerinden çekîde çekîde demler cereyân edüp eşk-i hûnâbdan hazîne hüzünden pür olup derhâl hazîne içre iki rek‘at salât-ı hâcet kılup ba‘de'd-du‘â buyururlar kim,

"İnşâ’allâh seyecî’ü bu hazîneyi gâret edenlerin mâlı ile ke'l-evvel leb-ber-leb edüp elli hazîne dahi cem‘ ederim" derler.

Andan var kuvveti bâzûya getirüp on günden cülûs in‘âmiyçün üç bin kırk kîseyi hâzır edüp cümle ocağa haber oldukda cümle ahâlî-i ocak,

"Biz in‘âmı almamağa yemîn etmişiz, bizden pâdişâha helâl olsun" deyü haber gönderdiler.

Tîz ertesi kalebe dîvân fermân olunup ale'l-zor cümle ocaklara terakkîler ve in‘âm-ı cülûs ihsân olunup cümle bay [u] gedâ mesrûr [u] şâdân oldular.

Ol gece Murâd Hân vâkı‘asında Hazret-i Ömer'i görüp,

"Yâ Murâd lâ-tehaf" deyü Murâd Hân'ın beline bir kılıç kuşadup gılâfından kılıcı uryân edüp Murâd Hân'ın destine verir.

Hemân Murâd Hân hâb-ı râhatdan bîdâr olup ertesi ammisi Mustafâ Hân'ı Eski Sarây'a nefy edüp,

"Bizim hayr du‘âmıza meşgûl olsun" buyurdular.

Ve Murâd Hân ba‘zı zamân piyâdece tebdîl-i câme olup ahvâl-i âleme ıttılâ‘ hâsıl etmeğiçün Melek Ahmed Ağa ile ve Vuçu bostâncıbaşı ile reh-revlik edüp köşe-be-köşe ba‘zı eşkıyâyı kelle-pezân paça edüp vücûdların hâke salup rûhların adem diyârına gönderüp başların gönderler üzre dikerdi.

Bu pâdişâhın etdiği hûnhârlığı bir pâdişâh etmemişdir. Kahvehâneleri ve meyhâne ve bozahâneleri ve tütünü dahi yasak edüp niçe yüz bin âdemi ol bahâne ile her gün yüzer, ikişer yüzer âdemi katl ederdi. Ammâ *aleyhi mâ-yestehak* Anatolu tarafında dahi Abaza Paşa yeniçeri nâmında ve zorba sipâhî nâmında olanları ve üzerine gelen askerleri beşer onar

binin bir kümeden mûr-ı za‘îf gibi hulika'l-insân-ı za‘îfi kırardı.

Ve'l-hâsıl cümle zorbalar zûr-ı bâzûları ile veledeş ve gulâmiyyeler isteyüp defterleri mûcebince cümlesine hidmetler verilüp ol defter Murâd Hân'da kalup her bir zorba bir diyârda hidmetde iken bunları beşer onar kıra kıra yedi seneye dek zorbaların zoru kesilmeyüp câ-be-câ nihânîce var idi. Ammâ Murâd Hân bir ferd-i âferîdenin hâsılı hareminden bir dâne-i direm dermedi.

Cümle eşkıyâ havf u haşyetlerinden sûret-i salâhda görünüp kimi sûhte ve kimi ummâl ve kimi cemmâl [u] {hammâl} ve kimi Üsküdarî Mahmûd Efendi mürîdi ve kimi celâ-yı vatan edüp kimi hâb-ı Ashâb-ı Kehf'e varup münzevî oldular.

Ol mahalde sene (---) ***[64a]*** târîhinde Kemânkeş Alî Paşa'nın tahrîkiyle {1033} Şeyhülislâm Yahyâ Efendi azl olunup fetvâ-yı şerîf Es‘ad Efendi'ye ihsân ve yine sene-i mezkûrede Kemânkeş ilkâsıyla sâbıkan Vezîr Halîl Paşa ve Gürcî Mehemmed Paşa'yı mahpûs etdiler. Ba‘dehu bunların Abaza Paşa isyânından haberleri olmaduğuna Murâd Gâzî ıttılâ‘ hâsıl edüp afv olunup habsden iki vezîri dahi ıtlâk etdiler.

Ba‘dehu Kemânkeş "Vezîr-i sâhib-cülûsum" deyü hemvâre evzâ‘lar edüp mûcib-i i‘tizâr-ı hâtır-ı âtır-ı şehriyârî olmağile Harem-i hâssın sırçasarâyında mahpûs kılınup ertesi gün katl olunup sene 1033'de Çerkes Mehemmed Paşa Âsaf-ı Berhayâ-vâr Abaza üzre serdâr-ı dilîr olup Revân cânibine revâne oldu.

Vezîr-i mûmâ-ileyh bir mü’min ü muvahhid ve perhîzkâr ve dîndâr serdâr-ı bâ-vakâr idiği gördüğümüz vüzerâlarda misli yok idi.

Ol sene-i mübârekde Kayseriyye altında Abaza-yı pür-gırre ile ceng-i perhâş ve bî-misâl savaş ve niçe cân u baş oynayup âhir-i kâr Abaza Paşa münhedim olup Erzurûm kal‘asına varup kendüye ve asker-i makhûruna dârü'l-karâr eyledi ve mürdeleri dârü'l-bevârda karâr eyledi.

Ba‘dehu Bâkî Paşa ve Çerkes Mehemmed Paşa merhûm olup Mardin'de defn olunup sene 1034 Diyârbekir'de Hâfız Ahmed Paşa mühr ile sipehsâlâr-ı mu‘azzam olup Husrev Paşa'ya yeniçeri ağalığı mukarreri gitdi.

Ve sene-i mezbûrede Şâh Abbâs nedîmlerinden Karçıgay Hân'ı askeriyle Gürcistân beği Mavro kırup yigirmi bin Kızılbaş başı ve buğu başıyla Diyârbekir'de Serdâr Hâfız Ahmed Paşa'ya getirüp cümle kelle ve kerrenây ve tabl [u] kûs ve direfş-i kâviyâniyle hâk-i pâ-yı Murâd Hân'a gönderilüp Mavro'ya Gürcistân beğliği ile hil‘at-ı fâhire ve çıgalar gitdi.

Sene (---) de Hâfız Ahmed Paşa Diyârbekir'den Bağdâd üzre serdâr olup Bağdâd'ı tokuz ay döğdü. Kal‘a-kûp toplar ile Akkapu ve İmâm-ı A‘zam kapusundan rahneler açılup yürüyüş sadedinde iken Şâh Abes Îrân-zemîn askeriyle İslâm askerinin cânib-i erba‘asında meks edüp önlerinde Bağdâd içre düşman, ardlarında dahi dîninde pişmân kavm-i dâllin mâbeyninde kalup etrâf [u] eknâfdan zehâyir ayağın kesüp asker-i İslâm içre bir kaht-ı azîm müstevlî olup guzât-ı müslimîn şeb [u] rûz âteş-i Nemrûd içinde kalup ceng etmede. Şâh dahi bir gece fursat bulup

şebhûn esnâsında kal‘a içre yigirmi bin Mâzenderânî tülüngi imdâd-ı Alî koyup ale's-sabâh İslâm metrisleri basılup gerüden Şâh dahi hücûm edüp bir ceng-i Muhammedî olmuşdur kim bir târîhde olmamışdır. İslâm askeri ne çâre eylesün iki düşman mâbeyninde kalup ve her cânibi çöl [ü] çölistân-ı bî-amân içre kalup yine şeb [u] rûz hem kal‘ayı döğüp hem Şâh askeriyle ceng ederlerdi.

Hele hamd-i Hudâ Şâh tarafından sulha rağbet edüp asker-i İslâm'ın cân-ı azîzine minnet olup taht-ı Bağdâd'dan Diyârbekir'e selâmetle vâsıl oldukları haberi geldi. Ammâ pâdişâh-ı Cem-cenâbın hâtırına hoş gelmeyüp sene 1036 târîhinde Hâfız Ahmed Paşa'yı ma‘zûl edüp mührü def‘a-yı sânîde Halîl Paşa'ya tevcîh buyurulup ordu-yı İslâm'a gönderildi.

Ve bu senede asker-i İslâm Tokat meştâsında iken Ahıçka kal‘asını Kızılbaş-ı evbâş {aldığı} haberi geldi. Fi'l-hâl serdâr-ı âkıbet-endîş Halîl Paşa, Dişlen Hüseyin Paşa'yı on bin güzîde asker ile ılgar [e]düp Abaza Paşa'ya dahi emr-i pâdişâhîler tahrîr olunup "Gayret senindir, sen dahi Hüseyin Paşa ile Ahıçka'nın istihlâsına revâne olasın" deyü fermânlar vardıkda "Sem‘an ve tâ‘aten" dedi. Ammâ Abaza havf edüp,

"Hay gidi Osmânlı Ahıçka bahânesiyle üzerime geliyor" diyüp Dişlen Hüseyin Paşa'yı ziyâfet tarîkiyle kal‘aya çağırup taşrada kalan askerinin cümle erzâkların gâret ü tâlân etdirüp bî-günâh ve bî-haber niçe bin ümmet-i Muhammed şerbet-i şehâdeti nûş edüp Hüseyin Paşa dahi kal‘ada bu câm-ı ecelden nûş edüp ***[64b]*** mest [u] medhûş olup bakıyyetü's-seyf olanlar uryân [ü] büryân ve nâlân [ü] giryân Tokat'da Halîl Paşa'ya yetişüp feryâd [ü] tazallum etdiler.

Bu ahvâl Âsitâne-i Sâ‘âdet'e arz olunup Abaza Paşa'nın isyân [ü] tuğyânı sarîhaten âşikâre oldu. Ammâ Kayseriyye altında Abaza münhedim oldukda cürmü afv olunup Erzurûm eyâleti kendüye ihsân olunmuş idi.

Lâkin Dişlen Hüseyin Paşa askerin kırduğı haberi gelince hemân ol sâ‘at taraf-ı şehriyârîden cümle vüzerâ [vü] vükelâlara hatt-ı şerîfler yazılup sene (---) târîhinde mühür Tokat kal‘asında Halîl Paşa'ya gidüp Erzurûm'da Abaza Paşa'yı muhâsaraya başladılar. Ammâ kal‘a-kûp topları yok idi. Âlet-i mülâhaza kal‘ayı döğerken bir kaç kerre içeriden Abaza taşra çıkup yeniçeri metrislerin basup hûn-ı Osmân Hân aşkına yeniçerileri kırup niçe binin eşedd-i ukûbet ile katl ederdi.

Bu hâlde iken bir gece tûfân-ı azîm olup cümle haymeler kar ve buz altında kalup niçe bin âdemin eli ve ayakları donup cümle asker gulû-yı âm edüp seferden avdet etdiklerinde Abaza askerin akîblerine düşüp rûz-merrede yeniçeri tâ’ifesin kıra kıra Hınıs ve Mama Hâtûn nâm menâzillerde niçe bin benî âdemin dest [u] pâları donup erre-i Zekeriyyâ ile bürüm eyleyüp bir kuyuya doldurdular.

Hâlâ ol kuyuya çâh-ı dest [u] pâ derler. Mama Hâtûn türbesi kurbündedir. Niçe âdem halâs olup niçe bin eli ayağı kesildiğinden şehîd oldular.

Bu hal-i pür-melâl dahi Der-i devletde Murâd Hân'a mün‘akis olup sene 1038'de mührü

Husrev Paşa'ya verüp Abaza üzre serdâr-ı mu‘azzam oldu. {Husrev Paşa Bosnavî idi. Silihdârlıkdan tulû‘ edüp Bayram Paşa yerine yeniçeri ağası ve Diyârbekir vâlîsi olup Âmid'e giderken mühr ile Abaza üzre serdâr oldu}. Ve Ahıçka'yı istihlâsına me’mûr olup Tokat'dan ılgar ile dahi anca kar var iken Erzurûm içre imdâd ve zahîre girmeden Erzurûm-ı behçet-rüsûm altında meks edüp kal‘ayı muhâsara etdiler.

"Belki Abaza-yı bî-niyâz kal‘ayı Kızılbaş'a vermek ihtimâli ola" deyü kırk bin salt atlu asker ile sene-i mezbûrun Muharrem'inde yedinci gün kal‘ayı kat-ender-kat kuşadup metrislere girildi.

Mâh-ı Safer'de gerüden asker-i İslâm hayme ve hargâh ve bâr [u] büngâhları ve cebehâne ve balyemez topları ile deryâ-misâl asker gelüp tarfetü'l-ayn içre hâzır metrislere girilüp şeb [u] rûz amân vermeyüp lağımlar endâht olunup yedi koldan balyemez toplar ile kal‘a-i Rûm'a rahneler açılup subh u mesâ hücûmlar olup içeriden taşra, taşradan içre yürüyüşler ve şebhûnlar olup husrevâne ceng [ü] cidâller olunup içeriden tâ’ife-i sekbân-ı sek-pây birer ikişer taşra firâr etdiler.

Taşrada serdâr istimâlet ve ihsân [ü] in‘âmlar etdiğin içerideki haşerât sekbânlar işidüp küme küme taşra çıkup,

"El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmâniyân'dan ey Husrev-i şîrân" deyüp her bir remmâsı bir kola dahl düşüp halâs oldular.

{Abaza Paşa dahi} kal‘adan cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân taşra çıkup şemşîr ber-gerdân amân ile Serdâr Husrev-i şîr huzûruna gelüp yüz sürdüklerinde *"El-afv zekâtü'l-feth"* [52] deyüp cümlesinin defter-i cerâyimine kalem-i afv keşîde kılınup hil‘at-ı fâhireler ile şeref-yâb oldular. Mâh-ı mezbûrun tokuzuncu gün[ü] idi. Asâkir-i İslâm kal‘a içre leb-ber-leb olup şiddet-i şitâ gelmeden kal‘ayı ta‘mîr [ü] termîm edüp elli bin asker ile Ken‘ân Paşa'yı serdâr edüp Ahıçka kal‘ası dahi Mavro Hân imdâdıyla feth olup eyâlet-i Çıldır, Sefer Paşa'ya ihsân olundu.

Bu feth [u] fütûhâtların zafer meserretleri sem‘-i hümâyûna vâsıl olup Abaza Paşa'yı Der-i devlete getirmek fermân olunup şiddet-i Rûm ermeden kat‘-ı menâzil ederek Husrev Paşa alay-ı azîm ile Abaza Paşa'yı rikâb-ı hümâyûna getirüp huzûr-ı pâdişâhîde Abaza ser-ber-zemîn edüp ayak üzre durdu.

Ol gün bir dîvân-ı azîm idi kim bin bir ayak bir ayağ üzre idi. Cümle vüzerâ ve vükelâ-yı devlet huzûrunda pâdişâh-ı Cem-haşmet mübârek kelâm-ı dürer-bârları ile Abaza Paşa'ya hitâb edüp buyurdular kim,

"Bire kâfir, bu senin bu kadar seneden berü ibâdullâh-ı müslimîn üzre etdiğin zulm [ü] ta‘addî ve benim niçe bin güzîde kullarımı katl eyleyüp isyân eyledin" buyurduklarında,

Cevâb-ı Abaza Paşa, yerinden pertâb kılup üç kerre zemîn-bûs edüp eydir:

"Pâdişâhım Hazret-i Risâlet-penâh'ın pâk r[û]hıyçün ve ecdâd-ı izâmlarının ***[65a]***

rûhlarıyçün olsun bana bu ayda amân verüp afv ile mu‘âmele edüp dâğ-ı derûnum söylesem" deyü izin taleb etdikde,

"Söyle" deyü destûr-ı şâhî oldukda Abaza eydir:

"Pâdişâhım, karındaşın Sultân Osmân Hân Gâzî *tâbe serâhu* azametiyle dîn-i mübîn uğuruna düşmandan intikâm almağiçün Hotin seferine teveccüh buyurduklarında gördü kim yeniçeri tâ’ifesi azacık ammâ ulûfeleri çok bunları ‘yoklama ederim’ dedikde gulû edüp yoklamağa rızâ vermediler.

Bundan Pâdişâha dilgîr olup Hotin kal‘ası metrisine yüz bin renc [ü] anâ ve nâz [ü] istiğnâ ile metrise girüp küffâr-ı dûzah-karâra sıyâneten dâ’imâ kuru sıkı tüfeng atup pes-i perdeden küffâr ile mu‘âmelât edüp dîn-i mübîne hıyânet etdikleri günden ayân idi. Kal‘adan kâfir bunlara şarâb, bunlar kâfire kebâb gönderüp yiyüp içerlerdi.

Bu hâlde iken Budin vezîri Karakaş Paşa kara kaşından kurşum ile urulup şehîd olup cümle askeri meydânda kalup şehîd olup bir merd imdâdlarına varmadı. Ve Tatar Hân'a ‘Kâfir taburu üzre gelme ve İslâm ordusuna geç gel, tîz gelme’ {deyü haber gönderirlerdi}.

Ba‘zı vüzerâ kulların yeniçeri çaşıtların dutup karındaşın Osmân Hân huzûruna getirüp katl ederlerdi. Bu hâl üzre dîn-i mübîne bu gûne hıyânetleri zâhir olup Hotin gibi bir sarây-misâl bir küçük kulleyi feth etmeyüp metrisden bir gün ale'l-umûm çıkup firâr etdiler.

Beytü'l-mâl-ı müslimînden yedi bin kîse hebâya gidüp niçe kerre yüz bin re‘âyâ ve berâyâ pârekende ve perîşân olup bir habbe değer iş görülmeyüp pâdişâh-ı İslâma beyne'l-akrân bu kadar bed-nâmlık olup sa‘âdetle İslâmbol'a gelüp ol pâdişâh-ı azîmü'ş-şânın üzerine niçe kerre gulû-yı âmm edüp pâdişâh dahi anların etdiklerine kalmayup ocaklarına ayağıla varup dahl düştükde bu kadar itâle-i lisân ve bu kadar şütûm-ı fâhiş ile ağa kapularından Osmân Hân'ı kovup andan yeniçeri odaları içre Orta Câmi‘e varup anda dahi dahl düşdü. Anda Binyâz nâm bir pehlivânı pâdişâh üzerine musallat edüp kendüler mübârek dest-i şerîfleri ile Orta Câmi‘ mihrâbının sol cânibindeki pençereye mübârek kolların geçirüp sarılmış idi.

‘Amân ey ümmet-i Muhammed’ deyü mazlûm Osmân Hân feryâd ederken mezkûr Binyâz nâm kâfir:

‘Eş Osmân Çelebi seninle dilberi çok Yûsuf Şâh kahvesine yâhûd bizim odaya gidelim’ deyü tahkîrâne niçe yâve kelimâtlar etdikde Osmân Hân rızâ vermeyüp Osmân Hân'ın pençerede olan bâzûlarına birer muşt-ı pehlivânî urarak mübârek kolların kırarak Orta Câmi‘den Osmân Hân'ı bir arabaya koyup Yedikulle'ye götürüp bu kadar nâ-meşrû‘ işler ile mel‘ûn Binyâz Pehlivân, Osmân Hân'ın hayâsın burup anda şehîd oldukda cesed-i şerîfin bir pâre köhne bûryâ üzre bî-riyâ yatırken cebecibaşı olan (---) Ağa kâfir, Pâdişâh'ın mübârek sağ kulağın kesüp ve bir yeniçeri hâtemiyçün mübârek engüştün kesüp tîz Dâvûd Paşa'ya kulağın ve parmağın müjde ile götürüp anlara birer kîse altun verdikde cebecibaşı, Dâvûd Paşa'ya eydir:

‘Bire Sultânım, hemân cümle ocaklara altun bezl eyleyüp sultân hazretlerinden olan

Süleymân Beğ efendimiz olan şehzâde-i cüvân-bahtını pâdişâh eyle, inkırâzu'd-devrân devletin mü'ebbed olup Âl-i Dâvûdiyân, deyü cihânda nâmın dâstân ola' dedikde bu kulağın getiren cebecibaşıya sipâhîler ağalığı ihsân edüp oğlu Süleymân Beğ'i pâdişâh etmeğe azîmet edüp cümle yeniçeriye Selânik çukası yerine kırmızı saya çuka vermeğe ahd [ü] emân etdi.

Pâdişâhım, bu ahvâl-i pür-melâl dâstân-ı dostân olup şöhre-i şehr oldukda cümle ehl-i ırz ve bî-garaz hâmû-yı dîn olanlar *'Hayfâ ve dirîg vâ hasretâ ve vâ firkatâ'* deyü âh [u] enîn etdiler.

Ve yine cümle acemî oğlanı ve yeniçeri haşerâtları Sultân Mehemmed câmi'inde niçe bin musannif ve mü'ellif [ve] ulemâları katledüp cesed-i şerîflerin kuyuya doldurup bu kadar fezâhat edüp bu kadar ibâdullâhın hâneleri ve taşra hazîne ve içeri hazîne zorbalar elinde yağmâ olundu.

Âkıbetü'l-emr hakîr bu ahvâlleri istimâ' edüp dâğ-ı derûnumdan ***[65b]*** haste-hâl olup şifâ buldum. Ammâ eyle bir pâdişâh-ı Cem-cenâb Osmân Gâzî'den ayrılup böyle nâ-hak hürr-i şehîd etdiler, hemân pâdişâhım sağ olsun. Bu Abaza lalan dahi nân [u] nemek gayretine düşüp âyâ veliyy-i ni'am efendim Osmân Gâzî'nin intikâmın bu âsî kâfirlerden nice alam derken hikmet-i Rabbânî ammin Mustafâ Hân, Erzurûm eyâletin (---) sene târîhinde ihsân eyledikde gördüm ki, bir kal'a-i Kahkahâ ve şiddet-i şitâsı bî-bahâ her gün Lala Paşa merhûm câmi'inde edâ-yı evkât-ı salât etdikce yeniçeri aşkıyâları önüme gelüp eydirler kim:

'Abaza Lala akrabâ-yı ta'allukâtından yine Lala Paşa kilisesine vardın' deyü ol mübârek câmi'-i şerîfi kenîseye teşbîh ederlerdi.

Ve kol dolaşmağa şehir içre deverân etsem şâhrâh üzre yatan köpeklere hitâben bana işittirerek 'Oş Abaza oş' dediklerin istimâ' edüp ığmâz ederdim.

Bu cümle ile yine müdârâ edüp giderdim. Ve yine cümleye ihsân [ü] in'âmlar ederdim. Ve Pâdişâhım buna göre niçe bin mâlâya'nî ve turrehâtların hazm ederdim. Ve dîvânhâneye şarâb [u] kebâbları ile gelüp,

'Abaza, senin mehterhânen ile bir meclis edelim' deyü mehterhâne ile dîvânhâne-i pâdişâhîde çeng ü çegâne ile ayş [u] işret edüp yine ığmâz edüp me'kûlât [ü] meşrûbâtların verirdim.

Ve şehir içre a'yân [u] eşrâfın ehl [ü] iyâllerin çekmeğe başlayup niçe yüz hâneleri ve bedâsteni nehb ü gârete başladıkların sicill-i şer'a kayd etdirüp elime pâdişâhım hüccet-i şer'iyye aldım" deyü koynundan hücceti Sultân Murâd'a verir.

"Ve bundan sonra pâdişâhım, yeniçerinin bu isyân [u] tuğyânları hadden efzûn olduğu Acem şâhı'na mün'akis olup bir gün Şâh, Ahıçka kal'asın muhâsara sadedinde iken,

'Bire gâzîler, dîn-i mübînin intihâ-yı serhaddi olan Ahıçka kal'asın halâs etmeğe yetişelim' deyü feryâd edegördüm.

Bir yeniçeri meyhânelerden ve Ermenî evlerinden ve bozahâneden çıkarmak mümkün olmayup âhirü'l-emr Kızılbaş-ı evbâş, ecdâd-ı izâmın Sultân Selîm Hân'ın fethi olan hısn-ı hasîn kal'a-i Ahıçka'yı alup mülk etdi.

Ba'dehu bu ahvâl-i pür melâlim müşâmızda olan mîrimîrânlara dahi ma'lûm olup anlar dahi yeniçerilerden dilgîrler imiş, cümle mîrimîrânlar ile pes-i perdeden yeniçeri kırup hûn-ı Osmân Gâzî taleb etmeğ içün yemin-i billâh ve kasem-i tallâh edüp herkesin taht-ı hükûmetinde olan zorbaları ve eşkıyâ yeniçerileri kırmağa ahd [ü] emân etmişdik.

Ol günkü oldu, bu hakîr ahde vefâ edüp ibtidâ Erzurûm'un iç kal'asın feth edüp cümle yeniçerileri kırdım. Sâ'ir vüzerâ ve ümerâlar beni peraya atup yan çaldılar. Benim adım âsî olup iş başa düşüp günden güne hâlim müşted olup işte sergüzeşt [ü] serencâmım budur kim ne etdim ise bu Devlet-i aliyyenin hâyır-hâhı olduğum gayretiyle etdim. Yohsa pâdişâhım bu Abaza kulun yetmiş guruşluk bir abd-i memlûkündür, âsî olup cihângîrlik ile pâdişâh olacak değilim" deyüp ahvâl-i mâcerâsın niçe bin âdem içinde bir bir bî-bâk [u] bî-pervâ takrîr edüp yine zemîn-bûs edüp el bağlayup hâmûş-bâş oldu.

Bu kelimâtlara Pâdişâh-ı cem-azamet gûş-ı hûşile sâmi'înden olup şehâdet-i Osmân Hân yâd oldukda mübârek çeşm-i gazâlinden çekîde çekîde hûn-âlûd nem yemm-i nem gibi cereyân edüp bir âh-ı serd çekdi kim cümle huzzâr-ı meclis mest [ü] medhûş oldular. Ba'de hatmi'l-kelâm.

Cevâb-ı Sultân Murâd Hân: "Ya Kayseriyye altında lalam Çerkes Mehemmed Paşa ile ceng edüp münhedim olduğunda cürmünü afv edüp sana Erzurûm eyâletin ihsân eyledim. Ba'dehu Ahıska imdâdına me'mûr olunan Dişlen Hüseyin Paşa'yı ve bu kadar ibâdullâhı katl edüp mâlların yağmâ ve tâlân edüp Halîl Paşa lalam ile ceng edüp kal'ayı teslîm etmeyüp rikâbıma niçün yüz sürmedin?" buyurduklarında,

Cevâb-ı Abaza Paşa: "Pâdişâhım, üstüme me'mûr olup gelen serdârlarının her biri askerine ***[66a]*** mağlûb olup zabt [u] rabta kâdir değiller idi. Uğradıkları yerleri Karayazıcı ve Kalenderoğlu ve Sa'îd Arab gibi eli vilâyeti harâb [ü] yebâb ve halkı kebâb ederek gelüp beni muhâsara edüp her gün serdâr üzre bir gulû edüp serdârın başına otağın yıkup gûnâ-gûn fesâd işleyüp anlar celâlî ve harâmî, ben anların yanında aslahu'z-zaleme ve halâlî idim. Cânım korkusundan ceng edüp verilmedim. 'Amân ile çıksam bir alay amân bilmez başsız bugsuz çemapur askeri-misâl bunlara râm olmak kuvvet-i hatâdan ve tehlikedir' deyü var kuvveti bâzû-yı tüvânâya getirüp ceng ederdim.

Ammâ bu Husrev Paşa lalan Âsitâne-i sa'âdet'den fermân-ı pâdişâhîyle Tokat'dan kalkup üzerime geldikde çaşıtlarım rûz-merre gelüp cümle menâzillerde adl [ü] adâletin ve zabt [u] rabtın ve aşkıyâya amân vermeyüp katl edüp asker-i Abdülmü'min gibi geldiğin istimâ' edüp bildim ki bu merd-i kâmildir, günden güne mehâbet [ü] salâbeti yâd olundukda derûnuma bir bîm [u] ru'b hâsıl oldu.

Âhir bir gün gördüm ki Erzurûm altına gelüp meks ettükde amân vermeyüp ol ân rûz-ı

rûşende askere amân vermeyüp ol sâ‘at cümle askeri metrislere koyup aç kurd koyuna sarılır gibi sarılup gûyâ ciğerime yapışdılar.

Ol gün toplar ile yedi yerden kal‘aya rahneler verdiler. Ve Erzurûm sahrâsına şeb [u] rûz nazar ederdim, askerî tâ’ifesinden bir merd metrisinden çıkup kurâlara gitmezlerdi, re‘âyâ vü berâyâlar gürûh gürûh olup askere zahîre getirirlerdi. Andan bildim ki zabt [u] rabt sâhibi serdârdır ve sahrâda bir kurâ ihrâk bi'n-nâr olmazdı ve her şeb cümle çadırlarda Feth-i şerîfler tilâvet olunup ezân-ı Muhammedîler okunup evkât-ı hamseyi kol kol cemâ‘at-i kesîreler ile edâ olunurdu. Ammâ evvelki serdârlarda ne tâ‘at ve ne ibâdât olup cümle kurâları âteşe urup re‘âyâyı kebâb edüp iki üç ayda ancak metrise girüp ma‘a'l-kerâhe bir kaç tüfeng atup yine çadırlarında fısk [u] fücûr ederlerdi ve sâz [ü] söz ve Ermenî avretleri ve oğlanları feryâdında çadırlarda durulmazdı.

Ben bunları bu hâlde görüp üçer dörder kerre kal‘adan taşra çıkup şebhûnlar edüp her çıkışda bu kadar yeniçeri kırup bu kadar mâl-ı ganâyimle yine kal‘aya tahassun ederdim ve yeniçeri kelleleri ile kal‘anın burc [u] bârûların zeyn ederdim. İki aydan kış gelüp serdârın başına otağın yıkup avdet ederlerdi. Ammâ bu Husrev lalan hakkâ ki Rüstemâne hareket etdiğinden,

‘Ha işte bu hâkim-i âdildir’ deyü ‘el-amân’ deyüp hâk-i pâyine yüz sürüp hamd-i Hudâ mülâhazamda hatâ etmeyüp bu kadar günden berü deryâ-misâl asker içinde beni pâdişâhıma sâlimîn ü gânimin getirdi. Emir pâdişâhımındır. İşte gayretimden böyle etdim. Şân-ı şerîfine ne lâyık ise eyle. İşte kılıç boynumda, pâdişâhıma Erzurûm'dan kurbâna geldim" deyüp hâk-i pâye yüz sürüp iki dizi üzre yüzü kıbleye müteveccih çöküp kelime-i şehâdete başladı.

Pâdişâh-ı pür-rahim, Abaza Paşa'nın sâdıkâne sözlerinden ve bu mertebe inkıyâdından haz edüp gazab-âlûd iken gazabı teskîn olduğun cümle musâhibîn ü mukarrebîn ve huzzâr-ı meclis olan vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Serdârü'l-mu‘âzzam Husrev Paşa dahi cümlesi hâk-i pâ-yı serîr-i sa‘âdete yüz sürüp,

"Pâdişâhım, Abaza Paşa kulunun cürmünü afv eyle" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup afv olundu. Ve Bosna eyâleti ihsân olunup Abaza gazâsından gelen cümle vüzerâ ve mîrimîrânlara ve sâ’ir ümerâlara ve ocak ihtiyârlarına hil‘at-ı fâhireler geydirilüp Abaza Bosna'ya gitdi.

Ve andan ma‘zûl olup Silisre eyâleti ihsân olunup deryâ-misâl asker ile Kamaniçse câniblerinde Leh diyârından firâvân mâl-ı ganâyim ile Abaza Paşa Kamaniçse'den bî-feth avdet edüp Silisre'ye ***[66b]*** gelüp andan dahi ma‘zûl olup Âsitâne-i Sa‘âdet'de musâhib-i şehriyârî olup cümleden ziyâde takarrüb bulmuş idi.

Bir gün yeniçeri tâ’ifesi Murâd Hân'a dilgîr olup dîvânda çorba içmediler. Hemân Abaza Paşa,

"Pâdişâhım izn-i şerîfinle ben anlara bir kerre görüneyim, ol ân ben anlara çorba tâsların bile yutdurayım" dedikde, izn-i pâdişâhîyle Abaza dîvâna çıkınca yeniçeri mâbeyninde bir güft

[u] gû olup,

"Bire Abaza geliyor" deyü cümle yeniçeriler çorba ile tâsları yutayazdılar. Yeniçeriyânın tâ bu mertebe Abaza gözlerin korkutmuş idi.

Ba‘dehu Revân seferi esnâsında kul mâbeyninde bir güft [u] gû olup,

"Abaza bizi kıra gelmişdir, Anatolu'ya çıkarsak yine Abaza bizi kırar. Pâdişâhımızın hâceti Revân ise Abaza ile gidüp feth etsün" deyü ittifâk etdiler.

Âhir bi'z-zarûrî bir gece hâsoda sırçasarâyında Abaza'yı haps edüp ale's-sabâh Vuçu bostâncıbaşıya bir beyâz çarşafa sarılmış Abaza'yı teslîm edüp Vuçu bostâncıbaşı Abaza Paşa'yı ma‘nûkan katl edüp bostâncıbaşı desti ile dest-i kazâ yek-dil [ü] yek-cihet olup Abaza'nın dilin sahîfe-i rûzgârdan kesüp na‘şını alâ mele’i'n-nâs Sultân Bâyezîd'de mürekkebcileri başında Gâzî Murâd Paşa'nın cenbinde defn etdiler. Anlar dahi etdiğin buldular. *Rahmetullâhi aleyh*. Ammâ,

Ahvâl-i garâyibe: Bu hakîr bin elli altı târîhinde Süleymân Paşa Erzurûm vâlîsiyken Acem diyârından Abaza Paşa gelüp zuhûr edüp Süleymân Paşa cümle ta‘yînâtın ihsân edüp pes-i perdeden Âsitâne'ye arz eyledi.

Beri cânibde Abaza günden güne eski dostları ve tevâbi‘leri ile sayd [ü] şîkâra başlayup cem‘iyyet-i kübrâya mâlik oldu. Ve cümle etdiklerin bir bir takrîr edüp kerr ü fer sâhibi oldu.

Abaza Paşa'nın hikâyeti üzre Revân seferi esnâsında yeniçeri gulû edüp,

"Biz Abaza olduğu yerde gazâya gitmeziz" deyü ayak basdıklarından bi'z-zarûrî Murâd Hân bir gayrı âdemi çarşaf içre sarup Vuçu bostâncıbaşıya katl etdirüp ol gece Abaza Paşa'yı bir Sönbeki firkatesine koyup Gelibolu'da Cezâyir kalyonlarına süvâr olup yedi sene Cezâyir'de korsanlık edüp kalyon sâhibi kapudan olur.

Hikmet-i Hudâ yedi seneden sonra Murâd Hân Âsitâne'de merhûm olduğu gün Abaza Paşa dahi Tementis burnu nâm mahalde bir azîm ceng edüp bi-emrillâh münhedim olup Danimarka küffârında yedi sene esîr olur. Andan Portakal küffârına Abaza Paşa'yı satup Portakal donanmasıyla üç sene Hindistân'a seferler edüp andan yine Portakal ile Çîn'e varup anda gemileri bir kenârda gark olup Abaza, Çîn ü Fağfûr ve Kalmah ve Horasân ve Belh u Buhârâ'dan Isfehân'a seyâhat ederek gelür.

Andan sene (---) târîhinde Erzurûm'da Süleymân Paşa'ya gelüp ahvâl-i mâcerâyı kıssa-i pür-hissesin hikâye etdikde aklımız perîşân olurdu. Ve niçe bin gûne sergüzeşt [ü] serencâmların nakl edüp cümle etdiği işleri isbâtile tahkîk ederdi.

Meğer mukaddemâ Süleymân Paşa'nın Abaza'yı arz eyledüği İbrâhîm Hân'a varınca Vuçu bostâncıbaşıyı çağırup,

"Karındaşım Murâd Hân asrında Abaza'yı nice katl eyledin?" deyince,

"Vallâhi Pâdişâhım bir beyâz çarşaf içre sarılmış bir âdemi verüp Abaza'dır deyü katl edüp bâğçe imâmı gasl edüp cümle vüzerâ ile Murâd Paşa türbesinde defn eyledik anı bilürüm *ve's-selam*" deyü bu kelâma niçe bin nâ-tamâm kelimâtlar olup Erzurûm'a hatt-ı şerîf ile bir kapucubaşı gelüp Abaza Paşa'yı Aşağı Dîvânhâne'nin iç mehterleri kapusu mâbeyninde başına üşüp başın teninden cüdâ edüp kellesin Âsitâne'ye götürüp ol şehirde Süleymân Paşa'yı Vezîr-i a'zam Sâlih Paşa ma'zûl edüp çelebisi Defterdâr Mustafâ Paşa'yı mazlûm-ı maslûbun oğlu Mehemmed Paşa'ya eyâlet-i Erzurûm ihsân olunup Terzi Mustafâ Ağa müsellem gelüp hakîr gümrük nezâreti ile Revân ***[67a]*** hân'ı tarafına kârbân getirmeğe revâne olduk *ve's-selâm.*"

Ve'l-hâsıl Abaza Paşa'nın ahvâl-i pür-melâli bu gûne tahrîr olundu. Ba'dehu,

{**Husrev Paşa'nın serdârlığı**} sene 1038 târîhinde Abaza Paşa fethinden sonra Husrev Paşa Bağdâd üzre asker-i deryâ-misâl ile Bağdâd üzre serdâr-ı mu'azzam olup aslâ Bağdâd tarafına nazar etmeyüp Acem memleketlerin nehb ü gâret etdiği bâlâda mastûrdur.

Ba'dehu asker-i İslâm ile tâ Isfehân ve nısf-ı cihâna dek gâret edelim deyü ahd [ü] emân edüp gitmek sadedinde iken sa'âdetlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinden hatt-ı şerîf gelüp,

"Bizzât şâh-ı bed-fi'âli kayd [ü] bend ile pâye-i serîrime getirsen makbûl-i hümâyûnum değildir. Elbette sana başın gerek ise Bağdâd-ı Dârü'l-hilâfe'yi feth edüp mezhebimiz sâhibi Nu'mân ibn Sâbit olan İmâm-ı A'zam'ı ve Hazret-i eş-Şeyh Abdülkâdir el-Cîlânî hazretlerin Kızılbaş-ı bed-ma'âş kallâş nâ-trâş-baş evbâş elinden ol sultânları halâs edesin" deyü hatları gelüp sene 1040 Saferü'l-muzafferinin yedinci günü Bağdâd metrisine girilüp kırk gün muhâsara olunup Acem diyâ[r]larına asker-i İslâm gâret etmeden ganîmet olup âhir şiddet-i şitâ gelmek ile Bağdâd'dan ferâğat edüp avdet etdiklerinde Hille kal'asına asker konulup andan selâmetle Musul'a dâhil olup kal'a-i Kahkahâ-misâl ta'mîr edüp pâye-i serîre i'lâm olundu.

Ve ol zemistânda Mardin'de meştâ olunup evvelbahârda Revân üzre gitmek sadedinde iken,

"Âsitâne-i sa'âdetime gelesin" deyü hatt-ı şerîf gelüp Husrev Paşa Âsitâne'ye giderken Murtazâ Paşa'ya Diyârbekir tevcîh olunup Husrev Paşa Tokat kal'asına geldikde sâhib-firâş iken Murtazâ Paşa, Husrev Paşa'yı Tokat'da şehîd eyledi. {Fî yevmi'l-hamîs 18 şehr-i Şa'bân sene 1041}.

Murtazâ Paşa Diyârbekir'e varup sene 1041 fî mâh-ı Recebi'l-müreccebinin on sekizinci gün Hâfız Paşa tekrâr vezîr-i a'zam oldu. Mâh-ı mezbûrda kul gulû edüp Bâb-ı hümâyûnun iç yüzünde Hastalarkapusu önünde Hâfız'ı kul atından yıkup kendüsi Hastalar odaları içre firâr edüp kapuyu sedd etdi, andan resenbâzlık ederek Hâsbakçe'ye firâr etdi ve bostâncıbaşının mücevvezesi ve hil'atın geyüp huzûr-ı pâdişâhîye varup i'lâm-ı hâl edüp,

"Bir kaç veled-i zinâ üstüme hücûm edüp biz dahi üstlerine at sürüp cümlesin dağıtdım" deyü huzûr-ı pâdişâhda yalan söyler.

Ertesi gün asker yine gulû edüp Pâdişâh'dan Hâfız'ı alup gözü önünde ibtidâ Husrev

Paşa'nın bir ağası, Husrev'in kanın almak içün Hâfız'ın depesinden bir hançer-i {tîz} urup tîz çenesi altından güzer edüp ol ân Hâfız'ı hezâr-pâre etdiler.

Ve sene 1040 Rece[b'i]nin evâhirinde Receb Paşa-yı müdebbiri vezîr-i a'zam edüp umûr-ı fetvâyı Hüseyin Efendi'ye tevcîh etdiler. Receb Paşa Bosnavî-asl olup bostâncıbaşılıkdan vezâretle çıkup kapudan paşa oldu. Ve Akdeniz'de sene (---) târîhinde üç pâre azîm İngilis kalyonları feth etdi kim ve mine'l-acâyib idi. Ba'dehu Karadeniz'de üç yüz pâre Kazak-ı âk şaykasıyla ceng-i azîm edüp Kazağ'ın cümle şaykalarından feth edüp ser-nigûn haç peykerleri ile Âsitâne'ye dâhil oldu.

Ol sene Halîl Paşa Anatolu'da mühr ile Abaza üzre serdâr iken Receb Paşa kâ'immakâm oldu. Ve yerine {1036} Hasan Paşa kapudan olup nehr-i Özi Karadeniz'e mahlût olduğu boğazda bir kal'a binâ edüp Özi kal'asını tevsî' edüp çâr-kûşe bir kal'a dahi binâ edüp zamîme etdi.

Ve Receb Paşa, Husrev Paşa serdârlığında dahi kâ'immakâm olup Hâfız Ahmed Paşa'nın katline sebeb olup yerine vezîr-i a'zam olup, Mûsâ Çelebi musâhib-i şehriyârî iken hançer üşürdüp zorbalara katl etdirdüp cesed-i Mûsâ'yı Atmeydânı'na atdılar. Cüvân-ı nâ-murâd nedîm-i Murâd Hân iken mürd olduğuna târîhidir.

Mûsâ'ya cemâliyle tecellî kıla Bârî.
Sene 1041. **[67b]**

Ve Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe'yi bir köşede muhtefî iken bulup tîğ-ı cellâd-ı şehriyârî ile vücûddan hâke saldılar.

Sene 1040 mâh-ı Ramazân'ının gurresinde maslûb-lakab Defterdâr Boşnak Mustafâ Paşa efendimiz pinhân olduğu yerde hizmetkârları Receb Paşa'ya haber verüp zorbalar katl edüp na'şını Atmeydânı'ndaki çınâr dırahtına ka'blarından salb etdiler.

Ve Receb Paşa'nın dahi hıyâneti ve zorbalar ile ülfeti olup Mûsâ Çelebi'yi katl etdirdiği zâhir olup dîvâna geldikde {ma'nûkan} katl olundu. Hakîr, pederimle ol gün Dîvân'da hâzır idim. Şehr-i Şevvâl fi yevmi'l-isneyn 27 sene 1041.

Ba'dehu vezâret, Mısır'dan gelen Tabanıyassı Mehemmed Paşa'ya tevcîh olundu. Sultân Osmân'ın Kızlar ağası Mustafâ Ağa'nın çırağı Arnavudü'l-asl idi. Harem-i hâs'dan çıkup Mısır ihsân olunup mühr ile Erzurûm'da Revân muhâfazasına serdâr iken Revân'a imdâd yetişmediğiyçün ve Boğdan ile Eflak mâddesiyçün sene (---) katl olunup Eyyûb Sultân merkadi cenbinde medfûndur.

Yerine Bayram Paşa vezîr-i a'zam oldu. Hâk-i İslâmbol'dan zümre-i yeniçeriyândan neşv [ü] nemâ bulmuşdur. Ammâ Murâd Hân, Tabanıyassı vezâretinde sene (---) de ecdâd-ı izâmları gitdiği minvâl üzre taht-ı sânî Edirne-i edne'l-arz[a] varup ahvâl-i re'âyâya vâkıf olup ve ba'zı zorbaların hakkından gelüp ve Nemse çâsârından tecdîd-i sulhnâmeler gelüp andan Âsitâne-i sa'âdet'e gelüp sene l044 Ramazânü'l-mübârekinde Revân seferine revâne olmağa ihtimâm-ı

tâm edüp Tabanıyassı Mehemmed Paşa'yı mühür ile serdâr edüp mukaddem Revân'a revân olup Bayram Paşa kâ'immakâm olup pâdişâh-ı âlemşâh hazretleri Serdâr Mehemmed Paşa'nın akîbince Üsküdar'a çıkup serâperde-i Süleymânî'de adl-i Ömer'e şurû' etdi.

Ol gün merhûm u mağfûrun-leh pederimiz ihtiyâr-ı umûr-dîde olup Süleymân Hân ile Seğitvar gazâsında bile olmağile fermân-ı şehriyârî sâdır olup Revân Seferi'ne pederimiz bile gitmeğe me'mûr olup cümle mühimmât [ü] levâzımâtların mîrîden müheyyâ edüp hakîr dahi bile hâzır oldum.

Ve yine Süleymân Hânlılardan niçe gazâlarda bulunan niçe ihtiyâr ve lâzımü'l-i'tibâr kimesnelerden Unkapanı'nın iç yüzünde sâkin Ayasofya'da sergüzeşt sâhibi Gülâbî Ağa ve Zeyrekbaşı'nda Pirinccizâde'nin hânesi sâhibi Matbah Emîni Abdî Efendi ve Kuzu Alî Ağa ve Îsâ Ağa ve bu makûle Süleymân Hânlı ihtiyâr çöngelmiş zâl-i zamân ve pîr-i nâ-tüvân âdemleri tahtırevân ile Revân Seferi'ne revâne etdirüp şeb [u] rûz bu müsinn [ü] kâr-âzmûde ihtiyârlar ile meşveret ederek kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil etdiği yerlerde ve menâzillerde celâlî ve cemâlî ve zorba yeniçeriyi kıra kıra Konya'dan Kayseriyye'ye, andan Sivas'a varup ıyd-i adhâyı anda edüp Silihdâr Mustafâ Paşa'yı nedîm-i hâs edüp vezîr-i sânî pâyesi ihsân edüp taşra çıkardılar ve yine şeref-i sohbetleri ile şeb [u] rûz müşerref idiler.

Andan Erzurûm'a varup serdâr-ı mu'azzamın âmâde etdiği toplardan mâ'adâ Tebr[îz] Kapusu'nda kırk pâre balyemez dahi döküp iki bin çift câmûslar ile topları Erzurûm'dan keşân-ber-keşân çekerek Sınur çayırı nâm mahalden Kağızman altından kal'a-i Revân altına dâhil olup sene 1044'de Revân kal'ası altında meks edüp kal'a dibinden cereyân eden deryâ-misâl nehr-i Zengi'yi asker-i İslâm ayaktan ubûr edüp alâ-mele'i'n-nâs ol gün kal'aya amân vermeyüp metrislere yedi koldan girilüp *bism-i İlâh* ile ibtidâ kendüler nehir aşırı Muhânet bayırı nâm mahalden kal'aya bir balyemez topu urup münhedim etdikde cümle asker-i İslâm fâl-ı mübârekdir deyü şâd [u] handân olup yedi gün yedi gece göz açdırmayup hamd-i Hudâ fethi müyesser olup Revân hânı Emîrgûneoğlu amân ile taşra çıkup iki tuğ ile Haleb eyâleti ihsân olunup kal'anın sademât-ı top-ı kûplerden münhedim olan yerlerini ta'mîr ü termîm edüp kal'a içine Murtazâ Paşa'yı kırk bin asker ile muhâfız koyup kırk bin asker ile Koca Ken'ân Paşa Ahıçka kal'asına serdâr olup ol mâh-ı mezbûrda kal'a-i ***[68a]*** Ahıçka dahi feth olup sa'âdetle Pâdişâh-ı Cem-azamet, Revân altından Acem diyârın gâret etmeğe revâne oldular.

Revân'dan on altıncı günde menzil-i şehr-i Tebrîz-i dilâvîze dâhil-i hıyâm olup derhâl Tatar-ı gâret-şi'âr-misâl asker-i İslâm şehr-i Tebrîz içre velvele salup gâret ü tâlân ve halkın esîr [u] nâlân ve ihrâk bi'n-nâr ile cemî'i hânedânların hâk ile yeksân edüp taş taş üzre taşı kalmadı.

Ve cünûd-ı İslâm'dan ednâ hidmetkârlardan ester üştürbân ve gûlam-ı sâyisân ve akkâm u meş'aleciyân ve sakkâ huddâmları dahi dahme-i Efrâsiyâblar bulup niçe medfûn mâl-ı ganâyimler ile muğtenim olup şehr-i Tebrîz'in ol âlî kasr-ı Havernak ve tâk u revâkı ve ma'mûr-ı âfâk olan bâğ-ı İrem-misâl Şâh-bâğı nâmıyla iştihâr bulan bâğ-ı hıyâbânı bizzât Murâd Hân seyr [ü] temâşâ edüp engüşt ber-dehen edüp fermânları üzre tarfetü'l-ayn içre asker-i deryâ-misâl bu bâğa girüp cümle der [ü] dîvârın ve müte'addid şâhâne şâhnişîn ve kâ'ların harâb [ü] yebâb edüp sahîfe-i rûzgârdan zerre mikdârı gubârın dahi komayup tîşe-i Ferhâd ve teber-i Müslimî ile

cemî‘i eşcârât-ı müsmirâtların kat‘ edüp vâdî-i Tîh-misâl bir hâmûn etdiler. Gûyâ ol zemînde hübût-ı Âdem'den berü bir âsâr-ı binâ yok idi.

Andan Pâdişâh-ı âlem Tebrîz'den avdet edüp Âzerbâycân diyârının yemîn [ü] yesârında Hoy ve Menend ve Tesû ve Ordubâr ve Dümdümî ve Dümbülî ve Rûmiyye diyârların nehb ü gâret ederek (---) günde sâlimîn ve gânimîn kal‘a-i Kotur nâm kal‘a Kızılbaş'ın sa‘b kal‘ası olmağile hayli toplar atup itâ‘at etmedi. Zamân-ı şitâya kalmağile ana ığmâz-ı ayn ile nazar edüp ubûr olundu.

Andan Şâh gediğin aşup Muhammedî deresi içre vilâyet-i Mahmûd'u andan beşinci günde sehel kar yağup kal‘a-i Van-ı sedd-i imân andan kal‘a-i Amık ve kal‘a-i Bârgirî ve kal‘a-i Ercîş ve kal‘a-i Adilcevâz ve kal‘a-i Ahlât ve kal‘a-i hân-ı Tahtıvan, bu mezkûr kal‘alar cümle Van deryâsı kenârındadır.

Andan şehr-i azîm kal‘a-i Bitlîs ve kal‘a-i Kefender ve kal‘a-i Hazzo ve kal‘a-i Mîfârıkîn ve kal‘a-i Diyârbekir ve kal‘a-i Malatıyye ve kal‘a-i Sivas ve kal‘a-i Tokat ve kal‘a-i Amasiyye ve kal‘a-i Osmâncık ve şehr-i Tosya ve şehr-i Bolu ve altı günde kal‘a-i İzmit.

Bu bâlâda tahrîr olunan kal‘aların mâbeynlerinde olan kurâ ve kasabâtların menâzillerin Tebrîz'den Üsküdar'a gelince cümle (---) menzilde dâhil olup bin kırk beş Receb'inin tokuzuncu günü taht-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnlarına Sâm-ı Nerîmân-vâr bir alay-ı azîm ile dâhil olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ü tahrîri mümkün değildir.

İstikbâl-i Pâdişâhîye çıkan ümmet-i Muhammed kâ’immakâm olan Bayram Paşa'dan hâtır-mânde idiler. Pâdişâhın mübârek cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede etdiklerinde gûyâ halk-ı cihân tâze cân buldular. Zîrâ Bayram Paşa zulmünden gûyâ halk-ı âlem bî-tâb u tüvân ve mutlakâ nev‘-i beşer bir kâlıb-ı bî-cân idi. Rû-yı Pâdişâh-ı münevveri görünce cümle ibâdullâh taraf taraf kûçe ve kûçe revzenlerden ve dam u bâmlardan,

"Aleyke avnullâh yâ Gâzî Murâd Hân murâdın alup vefk-i murâdın üzre bahtın müsâ‘id oldu, gazân mübârek-bâd, hoşgeldin" deyü vâcibü'r-ri‘âyâ ve du‘â-gûlar hayır du‘â edüp cânları yerine geldi ve yüzleri gözleri güldü. Ve bizzât kendüleri gök demire müstağrak olup demir budluklar ve hadîd uyluklar sarfı ve ser-i sa‘âdetinde sîmurg-ı ankânın üç çatal otağaların ser-bende-i Îrân-zemîn üzre Acemâne zeyn edüp serbendin kec kılup süvârîlerin büklümleyüp Nogay alaçası üzre süvâr olup ol küheyl-i sâfinâtü'l-ciyâdı dahi yedi pâre âlât-ı silâha yancığ ve bahrî hotasa ve serâpâ murassa‘ât-ı cevâhire müstağrak edüp Revân hânı Emîrgûne Yûsuf Hân ve gayrı esîr hânlar cümle askerleri ile pâdişâhın önü sıra kûs ü kerrenâylerin ve sûrnâ ve nefîr-i Efrâsiyâbîlerin çalarak ubûr ederlerdi.

Kendilerse sa‘âdetle kağan arslan şikârın almış gibi iki cânibe nigerân ederek selâm vererek ardı sıra üç bin âlât-ı harbe müstağrak gılmân-ı hâslar ubûr ederlerdi. ***[68b]*** Temâşâ eden ibâdullâh ise hamd-i Hudâ edüp yüzlerin yerlere sürerlerdi. Ve şâhrâhın iki tarafına cemî‘i ehl-i hıref atlas ü dîbâ ve şîb ü zerbâf ve sereng ve hârâ vü dârây ve cânfes ve kaneviz ve katîfe ve gayrı elvân akmişe-i fâhireler ile tarîk-ı âmmın tarafeynine pâyendâzlar edüp

solaklar ve peykler ve gayrı musâhib huddâmları yağmâ ederlerdi.

Koca Solakbaşı rivâyetinden nakl ederiz: "Hemân bizim solak tâ'ifesi yedi bin guruşluk pâyendâz harîr İslâmbol içre tahsîl etmişler, gayrı askerînin tahsîli ne mertebe ola" deyü nakl ederdi.

Ve sa'âdetle sarây-ı hâssına varınca cümle deryâda olan keştîler ve Sarâyburnu'ndan ve Kızkullesi'nden ve Tophâne'de bir top şâdumânları oldu kim gûyâ deryâ tutuşdu.

Ve dellâllar nidâ edüp yedi gün yedi gece İslâmbol müzeyyen olup geceleri Kadir ve rûzları rûz-ı ıyd olup şeb [u] rûz a'yân-ı İslâmbol hayr-ı mukaddem deyü zî-kıymet hedâyâları ile pâdişâhın pâye-i serîr-i a'lâsına yüz sürüp hedâyâların arz ederlerdi.

Eyle kâlây metâ' hedâyâlar geldi kim hazîne mâl-â-mâl olduğundan mâ'adâ Kuşhâneye dahi mâl-ı firâvân doldurdular.

Ertesi yevm-i cum'ada bir alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmetü'l-Bârî* hazretlerine ziyârete gidüp ve Bâğçekapusu'ndan leb-i deryâ ile belde-i Kostantıniyye'nin ta'mîr [ü] termîmini seyr [ü] temâşâ ederek edâ-yı cum'a ve ziyâret edüp Edirnekapusu tarafının kal'a dîvârların dahi im'ân-ı nazar ile nazar edüp zevk [ü] safâsından Bayram Paşa'nın defter-i cerâyiminden hakk-ı afv ile cürmün afv edüp bir semmûr lepâçe-i şâhânî ihsân edüp alay ile Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân câmi'ine gelüp iki rek'at salât-ı hâcet kılup câmi' münevver olmuş gördükde mütevellîye ve yine Bayram Paşa'ya birer semmûr geydirdi.

Ve andan mehbıt-ı pür-envâr türbe-i şerîfe girüp ziyâret edüp bin bin hamd [ü] senâ edüp andan Şehzâde câmi'ine ve türbesine andan Sultân Bâyezîd-ı Velî câmi'i ve türbesine, andan peder-i azîzi merhûm u mağfûr *tâbe serahû* Sultân Ahmed Hân câmi'i ve türbesini ziyâret edüp bu câmi'lerin ta'mîr [ü] termîmin görüp hamd [ü] senâ edüp Âsitâne-i sa'âdeti'ne gelüp karâr etdi.

Ol mâh-ı mezbûrda Erzurûm'da muhâfız olan serdâr-ı mu'azzam Tabanıyassı Mehemmed Paşa'dan feryâdcı gelüp Şâh Revân'ı alduğı ve şiddet-i şitâdan imdâdına yetişemediklerinin arz-ı mahzarları gelince ol ân mührü Bayram Paşa'ya ihsân edüp derhâl Bağdâd üzre gitmeğe azîmet edüp berren ve bahren mühimmâtlar görülmeğe bezl-i ihtimâmlar oldu.

Ve der-akab etrâf-ı âleme ya'nî hükm-i Âl-i Osmân'da şarkda ve garbda olan birden bine binden yüz bine varınca pâdişâh kulu olan evvelbahâr-ı huceste-âsârda sefer-i hümâyûnuma âmâde olsunlar deyü taraf taraf hatt-ı şerîf ve emr-i latîfler ile dergâh-ı mu'allâ kapucubaşıları ve hâsekîler ve musâhib-i şehriyârîler eyâlet-be-eyâlet gönderildi ve asker-i deryâ-misâl sene-i âtiyeye dek cem'iyyet etmeğe başladı.

Sergüzeşt-i Evliyâ

Bu hakîrin Harem-i hâssa girüp Gâzî Murâd Hân'a intisâb etdiğimizi ve huzûr-ı şerîfinde olan ba'zı letâ'ifâta müte'allik kelimâtlarımız beyân olunur

Sene 1045 Ramazân-ı şerîfinin leyle-i kadrinde Ayasofya-i Kebîr'de her sene üç gece ihyâ olunup niçe bin âdem cem‘ olur. Hakîr ol asırda merhûm u mağfûrun-leh üstâdımız Evliyâ Efendi'den hıfzı tekmîl edüp sekiz sâ‘atde kerrâtile hatm-i şerîf edüp Seb‘a kırâ‘atin dahi me’hazları ve *Şâtıbî* kitâbıyla tekmîl edüp Aşere kırâ’atine şürû‘ etmişdik.

Merhûm [u] mağfûrun-leh pederimiz Dervîş Mehemmed Ağa'nın ibrâm [u] ilhâhıyla ol senenin leyle-i kadrinde Ayasofya-i Kebîr'in mü’ezzinân mahâfili makâm-ı Bilâl-i Habeşî'de ba‘de't-terâvîh Hafz kırâ’ati üzre hatm-i şerîfi tilâvete bed’ edüp sûre-i En‘âm'ı itmâm edince Kozbekci Mehemmed Ağa ***[69a]*** ve Silihdâr Melek Ahmed Ağa mahfele çıkup bu hakîri yüz bin cemâ‘at-i kesîre içinde başıma zer-ender-zer bir tâc-ı Yûsufî geydirüp,

"Buyurun sizi sa‘âdetlü Pâdişâh ister" deyü elimden yapışup mahfel-i Pâdişâhî'ye varup Gâzî Murâd Hân'ın cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede edüp huzûruna varınca zemîn-bûs edüp ba‘de's-selâm ve'l-kelâm vâfir tebessüm edüp,

"Kaç sâ‘atde hatm-i şerîf edebilirsin" dediler.

"Pâdişâh'ım sür‘at etsem yedi sâ‘atde ederim, ammâ lahn-i hafî ve lahn-i celî olmasın içün ne ifrât ve ne tefrît olmadan sekiz sâ‘atde inşâ’allâhu Ta‘âlâ hatm-i şerîf ederim" dedükde buyurdular kim,

"İnşâ’allâh merhûm sa‘îd [u] şehîd Mûsâ'mın yerine yed-i beyzâ gibi yed-i tûlâsını ayân edüp musâhibim olur" buyurduklarında iki avuç altun ihsân etdiler kim cümle altı yüz yigirmi üç sikke-i hasene idi.

Hakîr bu mahalde gerçi za‘îf ü nahîf tıfl-ı mürekkeb-eşkâl idim, ammâ sinn-i sâlimiz yigirmi seneye bâliğ gâyet necîb ü reşîd idim ve âdâb-ı meclisi bilüp niçe vüzerâ ve vükelâ ve şeyhülislâmlar huzûrunda aşr-ı şerîf ve na‘t-ı şerîf tilâvet edüp musâhabet ederdim.

Ba‘dehu Murâd Hân Ayasofya câmi‘i'nden kalkup fânûs-ı me’nûslar ve meş‘al-i fürûğânlar çerâğân olup hakîr dahi bir ata süvâr olup Bâb-ı Servi'den Sarây-ı hâssa duhûl edüp kendüler bizzât Hâsoda'ya girüp hakîr'i Hâsodabaşı'ya teslîm edüp kilar-ı hâssada kaftanlı olmak fermân eyleyüp kendiler harem-i hâssa revâne oldular.

Ale's-sabâh bu hakîri Kilarcıbaşı Hâdım Sefîd Alî Ağa'ya teslîm edüp Kilar-ı hâssa önünde ağalara mahsûs odada bir hücre içre bir mekân ta‘yîn eyleyüp Turşucubaşı Ahmed Ağa lalamız ve Güğümbaşı Mehemmed Efendi hat üstâdımız ve ilm-i mûsıkîde Musâhib Dervîş Ömer pederimiz ve Dersiâm Kiçi Mehemmed Efendi, ilm-i nahivde *Kâfiye* dersinde üstâdımız ve yine Evliyâ Efendi ilm-i tecvîdde üstad-ı kadîmimiz olup mübârek-bâd dediler.

Ve Horos İmâm, hâsodada ilm-i hıfzda şerîkimiz ve Tâyezâde Handân ve Ferruhoğlu Assâf Beğ ve Ma‘ânoğlu ve Keçeci Süleymân ve Amber Mustafâ mü’ezzinlikte ayakdaşlarımız olup şeb [u] rûz hammâm-ı hâs cenbinde meşkhâne nâm mahalde sâz u söz ve gûnâ-gûn fasıllar edüp Hüseyin Baykara faslı ederdik.

Bir gün bu hakîri zer-ender-zer akmişe-i fâhireler ile mülebbes edüp bir zerdûz arakiyye-i Yûsufiyyeye bir âriyetî zülf-i amber-efşan {zamm} edüp başıma tâc-ı devlet nişânıdır deyü du'â ve senâ ile geydirdiler.

Ve gâhîce ayakdaşlarımız sıbyânlar ile semmûr kalpak geydirirlerdi. Ammâ her bâr Silâhdâr Melek Ahmed Ağa ile {görüşürdüm. Zîrâ} vâlidemiz tarafından karâbetimiz olması cihetiyle dâ'imâ hakîri yoklayup hâtırım su'âl edüp ihsânlar ederdi. Ve Harem-i hâssa girmemize sebeb anlar ile Rûznâmeci İbrâhîm Efendi ve Hattât Hasan Paşa olmuşdur.

Ol gün mezkûr libâs-ı fâhirelere müstağrak olduğumuzda Cüvân Dilsiz ile Tavşan Dilsiz gelüp gûnâ-gûn şaka ederek bu hakîri alup hâsodada Silihdâ[r] Melek Ağa ve Musâhib Silihdâr-ı sâbık Mustafâ Ağa hücresine iletdiler.

Anlar hakîre hayli tesellî-i hâtır verüp Pâdişâh huzûruna vardıkda âdâb-ı meclisi ve du'â vü senâ etmeği ve niçe kelimâtları ta'lîm edüp hakîri Hâsoda'ya götürüp anda bir sâ'at oturup temâşâ etdik.

Bir kubbe-i azîm içre çâr-kûşede birer taht-ı azîm ve müte'addid şâhnişînlerin cânib-i erba'asında revzenler ile ârâste ve havz u şâzrevânlar ile pirâste ve ferşi ibret-nümâ nakş-ı bûkalemûn ruhâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûş bir kâ'a-i azîmdir kim gûyâ nigârhâne-i Çîndir.

Andan bizzât kendüler Harem-i hâsdan âfitâb-ı âlem-tâb burc-ı sa'âdetden tulû' eder gibi tulû' edüp cümle kırk hâsodalılara ve sâ'ir musâhiblere selâm verüp cümle du'â-i hayr ile aleyk alup bir taht-ı âlîde Efrâsiyâb-vâr karâr etdikde, hakîr pertâb edüp pâye-i serîr-i âlîye rûmâlîde kılup zemîn-bûs edüp hemân bi-emrillâh hâtıra bu ebyât hutûr edüp bî-bâk [u] bî-pervâ bu kıt'ayı zebâne getirdim, beyt:

Âfâkı şehâ ma'deletin nûr pür etsin
Hûrşîd gibi encümen-i dehre cerâğ ol
Geh nâfe gibi eyle diri deşt-i mu'attar
Geh gonca-sıfat gülşene gel ziynet-i bâğ ol
Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz
Her kande isen Padişehim dünyede sağ ol,

deyü ***[69b]*** bu gûne hayr du'âlar etdikde sa'âdetle buyurdular kim,

"Bir şey oku" dediler.

Hakîr eyittim:

"Pâdişâhım yetmiş iki ulûmden Fârisî mi ve Arabî mi ve Rûmî ve İbrânî ve Süryânî ve Yûnânî ve Türkî ve Şarkî ve Varsağı ve kâr u nakş ve savt ü zecel ve amel ü zikr ve tasnîfât ve kavl ve haznegîr veyâhûd ebyât-ı eş'ârdan bahr-i tavîl ve kasâyid ve tercî'-i bend ve terkîb-i bend ve mersiye ve ıydiyye ve mu'aşşer ve müsemmen [ve] müsebba' ve müseddes ve muhammes ve penc-beyt ve gazâliyyât ve kıt'a ve müselles [ve] {dübeyt} ve müfredât ve ma'niyyât-ı

ilâhiyyâtdan ne murâd-ı şerîfiniz olursa be-ser [u] çeşm buyurun okuyayım" dedim.

Ol dem buyurdular kim:

"Bire şu rencîl ne acâyib da‘vâ-yı merd etdi. Acabâ işidir revânî midir yohsa bu takrîr etdiklerin icrâ etmeğe kâdir midir?" buyurduklarında,

"Pâdişâhım eğer afv ile mu‘âmele edüp serbest ü ma‘zûr ederseniz inşâ’allâh Pâdişâhımın huzûrunda meclis-i emânet olmak üzre nedîm-i hâslık edüp pâdişâhımı eğlendiririm" dedükde buyurdular kim,

"Nedîmlik ne demekdir?" dediler.

Cevâb-ı hakîr: "Pâdişâhım bir âdem herkes ile hüsn-i ülfet edüp musâhabet etse ana nedîm derler ve şarâb meclisine dâhil olup musâhabet edenlere dahi nedîm-i nâb derler, bu lügatın iştikâkı münâdimdendir ki lafzen müdâminden maklûbdur ve müdâm lügatda şarâba derler, pes nedâmete ma‘nâsı şarâb içmek demek olur, ya‘nî mest [ü] müdâm derler. Hâsıl-ı kelâm musâhib ma‘nâsına gelir kim nedîm-i şehriyârî derler. Allâh pâdişâhıma ömürler versin" dedim. Hemân Hünkâr:

"Âferîm işidir revânî değil imiş" dedükde,

"Pâdişâhım işidir revânî ve yerin Revân'ı vâkı‘ada görür Revânî bu Revân hân'ı Yûsuf Paşa kulundur" dedim.

Hemân Hünkâr iki ellerin iki zânûlarına urup kahkahâ ile hande eyledi kim ruhları gül-gûn ve la‘l-gûn olup,

"Mîrgûne ne dersin şu şeytân çerâğına" buyurduklarında hemân Revân hânı eyitdi:

"Hey şâhım bu tıflı göresin Kayser-zemîn ve Îrân ve Tûrân ve Sûrân-zemîn halkını mât u mütehayyir kılsa gerekdir. Zîrâ görürsün gözleri sâ‘at rakkâsı kimi ca‘al-ı belh oynar" dedi.

Hakîr eyitdim,

"Belî Rûm halkı sâ’ir memleket kavmin Rûm'a getirüp sâ‘at rakkâsı gibi oynadır" demeden murâdım ba‘zı zamân Revân hânının keyfi germâ-germ oldukda kalkup raks edüp oynardı. Hemân Hünkâr,

"Hay veled ne aceb hâzır cevâb imiş" deyüp hande edüp safâsından,

"Çakır getirin" dediler.

Çakır anların ıstılâhında bâdeye derler idi. Bir câm bâde nûş edüp buyurdular kim,

"Evliyâ şimden gerü mahrem-i râz-ı nihânımızsın, fâş mekün." buyurdular.

Hemân hakîr bu ebyâtı terennüm etdim, beyt:

Şöyle sakla sırr-ı aşkı tende cânın duymasın
Yanılup ağzına alma kim zebânın duymasın

"Ve hadîs [53] buyurmuşlardır kim, pâdişâhım mahrem-i râz ola[n] mahzen-i esrâr olmak gerekdir" dedim.

Ve buyurdular kim,

"Evliyâ demin huzûrumda bu kadar ulûm [u] ma'rifetler kim dedin şimdi ilm-i edvârdan bir şey oku" dediler.

Hakîr eyitdim:

"Hünkârım ilm-i mûsıkîden yekgâh mı dügâh [u] segâh mı ve çârgâh [u] pençgâh mı ve şeş-âğâz ve râst ve ısfehân ve nişâbûrek ve nikrîz ve mâhûr ve rehâvî ve ırâk ve hüseynî ve nevâ ve uşşâk ve sabâ ve muhayyer bâzâr ile âyâ bûselik edüp gerdâniyye ile makâm-ı zengûle ile râst karâr etsem olur mu?" deyü Emîrgûne Hân'ın kadeh-kârı Alî Hân'a hitâb etdiğimde Hünkâr ve gayrı musâhibler hande-künân tebessüm edüp hayrân kaldılar.

Ve yemîn [ü] yesârda olan cümle huzzar-ı meclis zer-ender-zere müstağrak olmuş murassa' ve mücevher kemerlü cüvânlara hünkâr nazar edüp,

"Evliyâ'nın zengûle makâmın kankınız dinler?" dedi.

"Hünkârım anlar uşşâk makâmın dinlerler. Ammâ Yûsuf Hân kulunun mîrzâyârı makâmı ısfehânîdir, büzürg makâmı anda vardır, bir zengûle faslın eylesem rûhuna râhat olup lezzetinde cân-perver olurdu" dediğimde yine Hünkâr,

"Hay şakî göre ne gûne nezâketlerle ne kelimâtlar etdi" deyüp vâlih [ü] hayrân oldu.

"İlâhî Evliyâ mu'ammer ol ammâ biz dahi bu âsitânda dükkan kirâsı çeküp kârhâne sâhibiyüz, sen nice gerdâniyyede karâr edersin" dedükde,

"Hünkârım yekgâh şehnâz etdikce hakîr bûselik makâmın ederiz, zîrâ ibtidâ kirişmemezdir, nefesimiz ancak ol perdelere el verir, dervîşânca afv ile mu'âmele buyurun" dedim.

"Hay veled her güftesinde zerâfet ***[70a]*** ile bir gûne nükte ve rumûzât vardır" deyüp "Evliyâ sana destûr ve seni afv edüp vâcibü'l-ri'âye eyledim ve şimden gerü sana çûn-çerâ ve kapu-baca yokdur, musâhibimsin" deyü bir sammûr kürk ihsân etdikde hakîr eyitdim:

"Hudâ'ya şükür kim ihsân etdi bize şu kürkü" deyüp pâ-yı şerîfin bûs etdükde,

"Bu kürk sana uzundur babana gönder, bizi hayır du'âdan ferâmûş etmesin" deyü bir gayrı kürk hakîre ihsân eyledi ve mübârek dest-i şerîfiyle serime bir semmûr kalpak geydirdiler. Niçe

zamân Tatar-pîçe-misâl kalpak ile gezerdim. Andan buyurdular kim,

"De bir varsağı oku" dediklerinde ilm-i mûsıkîde üstâdımız olan sultân-ı hânendegân Dervîş Ömer, pîşvâ-yı tarîk-i Ömer Rûşenî'de fukarâ-yı Gülşenî idi. Hattâ Süleymân {Hân} asrında bizzât İbrâhîm Gülşenî hazretlerinin şeref-i sohbetleri ile müşerref olmuş bir pîr-i fânî ve asrın hâcegânı idi kim Mısır'da İbrâhîm Gülşenî âsitânesinde on yedi sene hizmet edüp bu kadar kâr u savt zikirleri ol âsitânede okunup bir zâkir Dervîş Ömer'im deyü isbât-ı vücûd etmeyüp hâk-i mezellet içre gâh hâcethâneci ve gâh meydâncı ve gâh mihmândâr ve gâh âşcıbaşı ba'dehu zâkirbaşı olup bir gün yedi sene tamâmında İbrâhîm Gülşenî hazretleri keşf edüp,

"Ey Tokatlı Dervîş Ömer tîz sadef içre bir dürr-i yetîm gibi pinhân oldun, yürü Rûm'da seni Sarı Süleymân ister. Seyyidvar gazâsında bile bulunup Süleymân'ın anda netîce-i merâmında bulunup Rûm'da seccâde-nişîn post sâhibi ol" deyü mübârek seccâde-i şerîflerin verüp "Ol bir Âl-i Osmân pâdişâhıyla zânû-be-zânû olup Ahmedleri elinden ni'met yiyüp İbrâhîm berekâtın bulup Murâdla erüp *Tarîk-i Muhammedî* kitâbın tilâvet edüp anda hatm-i kelâm eyle" deyü bu gûne rumûzlar edüp keşf ederler.

Dervîş Ömer yetmiş nefer fukarâ ile Rûm'a gelüp azîzin nutk-ı dürer-bârları üzre Süleymân Hân ile Seğitvar gazâsında bulunup cenâze-i Süleymân Hân'da hâzır olup ol asırdan tâ efendimiz Sultân Murâd Hân asrına dek musâhib-i şehriyârî ve tarîk-i Gülşenî'nin sâhib-i vakârı bir azîz nedîm-i hâssu'l-hâs ve ilm-i edvârda gavvâs idi.

Anlardan hâsıl etdiğimiz ilm-i mûsıkîden Murâd Hân'ın fermânı üzre destime bir dâ'ire-i müdevveri alup huzûr-ı pâdişâhîde zemîn-bûs etdiğimde Murâd Hân dâ'ireye nazar edüp dest-i şerîflerine alup,

"Ne acâyib musanna' dâ'ire olur, al imdi sana destûr, bu dâ'ireyi sana ihsân etdim, ammâ zinhâr bu dâ'ireden çıkma" buyurduklarında levendâne cüst [ü] çâpüklük edüp seğirderek pâ-yı tahtı bûs edüp andan Dervîş Ömer'e temennâ edüp,

"İnşâ'allâh bu dâ'ire-i Âl-i Osmân'dan mahrûm çıkmam, haddim bilürüm" deyü bu beyti okudum. Beyt:

Kişi haddini bilmek pek revâdır
Eğer dervîş eğer bay [u] gedâdır.

deyü ber-zemîn dü-zânû âdâb üzre meks edüp Feyyâz-ı Mutlakdan isti'ânet taleb edüp ibtidâ segâh makâmında,

"Ya Hazret gülüm Gülşenî pîrimin pîri Ömer Rûşenî hû" deyüp Dâvûdî bülend-âvâz ile bir ser-âğâz eyledim.

Ba'dehu makâm-ı segâh ta'allukâtından makâm-ı mâye ve beste-nigâr misilli şu'abâtlarda deverân ü seyrân ederek dübeyt:

Şehâ çeşm-i çerâğ-ı âlem-i nûr-ı basarsın sen
Nazîrin görmedim bir merdüm-i sâhib-nazarsın sen
Görüp bir nâ-tüvânı kaçma lütf et ey perî peyker
Seni görsem vücûdum mahv olur kimden kaçarsın sen

bu dübeyti makâm-ı beste-nigârda karâr edüp yine Murâd Hân'ın güftesinden Musâhib Mûsâ Çelebi hakkında bestesi üstâdımız Dervîş Ömer bestesinden bu varsağı okudum.

Yola düşüp giden dilber
Mûsa'm eğlendi gelmedi
Yohsa yolda yol mı şaşdı
Mûsa'm eğlendi gelmedi

deyü savt-ı hazîn ile okurken Murâd Hân destemâlın dest-i şerîflerine alup bükâ-künân oldukda,

"Hay veled, ibtidâ taksîminde câna tâze cân kısmet etdi. Ân-ı vâhidde bir varsağı ile merhûm Mûsâ Çelebi'nin rûhun yâd etdi. Tîz doğru söyle ben bu türkî etdiğime peşîmân olup yasak eyledim. Bunu sana Hünkâr huzûrunda kim oku dedi ve kimden öğrendin" deyü ibrâm [ü] ilhâh etdiler. Hakîr eyitdim,

"Hünkârım ömrün mezîd olsun pederimizin Ferruhzâd ve Bihzâd nâm rahmetli köleleri var idi. Armağanî Mehemmed Efendi tahrîr etdiği tâ‘ûnda fevt oldular. Anlardan öğrenmişdim. Gayrı kimesneden istimâ‘ etmeyüp ve bir âdem ***[70b]*** Hünkâr huzûrunda oku dememişdi. Allâh âlim [u] dânâdır" deyüp hâmûş-bâş oldum.

"Hay veled ne kadar ârifdir, ölmüş âdemlere isnâd etdi kim anlardan bir dahi su’âl olmaz. Eğer hayâtda olan filân âdemden öğrendim dese belki hünkârın bir zararı isâbet eder mülâhazasıyla merhûm olmuş kimesnelerin ağzından nakl edüp avk-ı kelâm etdi. İlâhî ber-hordâr-ı ömür olasın" deyü hayr du‘â edüp,

"De bu faslı tamâm eyle" buyurduklarında hemân yine dest-ber dâ’ire olup yine makâm-ı segâh ta‘allukâtında makâm-ı mâyeden murabba‘:

Yârin dehân[ı] sırr-ı nihândan haber verir
Güftâre gelse sihr-i beyândan haber verir
Hışmile baksa vermez amân Rüstem-i zamân
Kirpiği kaşı tîr-i kemândan haber verir

Bu hoş âyende güfte ve besteden sonra semâ‘î:

Alını hüsn-i mükemmel kadd-i dil-cû da güzel
Ol siyeh gözler ile hak bu ki ebrû da güzel
Hatt-ı nev-hîzimile dedi ne dersin rûhuma
Dedim ol rû da güzel hatt-ı semen-bû da güzel

deyüp bir dahi taksîm edüp kânûn-ı hânendegânı edâ edüp ser-ber-zemîn edüp ayağa durdum. Ol an âferîm ve sad tahsîn edüp bir avuç altun ihsân eyledi.

Andan Hünkâr, Emîrgûne Hân'a hitâb edüp eyitdi:

"Yâ mîr",

"Lebbey pâdişâhım" dedi.

"Bu Evliyâ'nın okuduğu murabba‘ı benim nedîmim Mûsâ garîbim içün etmişdim. O Mûsâ benim nedîm-i hâsım ve yâr-ı gâr-ı gam-güsârım idi. Bir kaç sene mukaddem bir gün ol nâ-resîde mazlûmı Receb Paşa lalama gönderdim. Ol dahi zorba eşkıyâlara ığmâz-ı {ayn} edüp katl etdiler ve leşin Atmeydânı'na atdılar. Bu murabba‘ı anın hakkında mersiye olmak üzre etmiş idim. Hele görsen idi ey Mîrgûne Hân böyle zarîf, nüktedân ve necîb ü reşîd tîz-fehm sâhib-i iz‘ân bir hidmetkâr-ı mahbûb-ı cihâna ilâ-hâze'l-ân mâlik olmadım. Bî-günâh eyle mazlûmu zâlimler şehîd etdiler" deyince bu cevâba karşılık Mîr dahi germiyyet-i keyf ile,

"Ey pâdişâhım sen dahi o hürr-i şehîdin kanın hâke salanların ırkını coymadın mı" dedükde Sultân Murâd eyitdi:

"Ey Mîr anıniçün ve bürâder-i azîzim şehîd Osmân Hân Gâzî hûniyçün bu âna dek üç kerre yüz bin ve yedi bin dahi eşkıyâ ve zorbanın kellelerin galtân eyledim" buyurunca Mîr dahi bî-tekellüfâne eyitdi:

"Hey şâhım Perverdigâr seni ıslâh eyleye. Pes munlar belî benî âdem değillerdir. Ohum zemînden mantar kimi çıharlar" dedi. "Anıniçün senin askerinin cânları acıyup yoldaşları kanın anlar dahi Revân kal‘asında menden alup yedi günde Îrân-zemîn askerinin kökün kesdiler" deyü cevâb etdikde bu hoş-âmed kelâmdan pâdişâh haz edüp "Çakır" deyüp bir kâse nûş etdi ve ba‘de'l-asr sohbet tamâmında hakîre,

"Bir aşr-ı Kur’ân-ı azîm tilâvet eyle" deyü hitâb etdikde üstâdımız Evliyâ Efendi'den gördüğümüz üzre leyle-i Kadir'de Ayasofya-i Kebîr'de sûre-i En‘âm âhirinde kalup *bism-i İlâh* ile sûre-i A‘râf'ın ibtidâsından bed’ edüp iki yüz altı aded âyet-i şerîfi savt-ı a‘lâ ile on iki makâm yigirmi dörd şu‘be ve kırk sekiz terkîb üzre itmâm edüp ba‘de'd-du‘â Sultân Osmân'ı ve pederi Sultân Ahmed'i ve Âl-i Osmâniyân'ın selâtîn-i seleflerinin rûh-ı şerîflerin yâd edüp savâb-ı Kur’ân-ı azîmi rûhlarına hibe eyleyüp Fâtihatü'l-kitâb ile hatm-i kelâm edüp dest-i şerîflerinde yek pâre mücevher balık dişinden bir arka kaşağısı var idi, hakîre ihsân etdi.

Andan Mîr'e hitâb edüp eydir:

"Ya Mîr, Acem'de böyle Kur’ân-ı azîm okunur mu?" buyurdular. Ol dahi,

"Hey şâhım anlar cemâ‘atle namâz kılmazlar ve hükm-i Kur’ân'a amel etmezler. Îrân-zemînde Kur’ân okumak kandedir. Hamd-i Hudâ ki pâdişâhımın devletinde şeref-i İslâm ile müşerref olup şeb [u] rûz tâ‘at [u] ibâdât edüp Hüseyin Baykara zevklerin ederiz" dedikde taşra

sarây meydânında Arz odası nerdübânı ki sarây meydânına nâzırdır, anda iç mü'ezzinleri dügâh-ı hüseynîde ezân okumağa başladıklarında hemân Hünkâr:

"Var sen de Evliyâ imdâd eyle" deyince derhâl yek perende-i mu'allak tâvûsî atarak nerdübân başında *Hayye ale's-salâ* hânesin aldım.

Ba'de'l-ezân huzûr-ı pâdişâha varup namâza muntazır iken velî-ni'am üstâdımız Hünkâr imâmı Evliyâ Mehemmed Efendi gelüp hakîri görüp hâsodaya muttasıl Hünkâr câmi'inin taşra-***[71a]*** -sında maksûre içre Hünkâr ile mülâkî olup,

"Pâdişâhım bu benim ciğer-kûşem Evliyâ, Kadir gecesinden berü derse gelmedi. Meğer harem-i hâssa almışsız. Lütf eyle pâdişâhım ana hakîrin nazarı var, hâlâ kırâ'at-i Seb'ayı yedi pâre kitâb ile hıfzen tekmîl etmişdir. Ba-husûs (---) beyt manzûm *Şâtıbiyye* kitâbın hıfzen tamâm edüp Aşere kırâ'atine başladı. Bu içeride seferde ve hazerde hevâ-yı hevese düşer, bende neşv [ü] nemâ bulup tahsîl-i ulûm etdikden sonra yine pâdişâhımın hidmetinde olsun" deyü halâsımız içün bir hayli ricâ etdikde pâdişâhın sem'-i şerîfine bu ricâ sadâ-yı peşşe kadar gelmeyüp,

"Efendi ya bu bizim âsitânemiz tenbelhâne ve meyhâne ve eşkıyâhâne midir? Bunda üç bin kadar gılmân-ı hâssa şeb [u] rûz ilme meşgûllerdir ve halîfeleri ve yedi dersiâmları ve cenâbınız dahi haftada iki kerre bunda ders dersiniz. Her bâr yine ke'l-evvel sizden okusun, ancak size hidmet etmeyüp gâhîce bize dil-nüvâzlık eder bir şûh-ı şengül uşakdır, bir zamân bizim de oğlumuz olsun. Ve pederi Koca Kuyumcubaşı babamızdır, dâ'imâ benimle gelüp buluşdukda gelüp oğlun görsün" buyurduklarında Evliyâ Efendi üstâdımız bildi kim bu ricâ geçmeğe kâbil-i imkân değildir. Âhir,

"Ey Pâdişâhım hânesinden kitâbları ve esvâbların getirsinler" dedikde hemân Hünkâr,

"Tîz hazînedârbaşıyı çağırın ve devât ü kalem getirin" deyüp dest-i şerîfine kilk-i cevâhir-nisârın alup bir hâtt-ı şerîf yazup,

"Sen ki hazînedârbaşısın, Evliyâ'ya bir *Kâfiye* ve bir *Monlâ Câmî* ve bir *Tefsîr-i Kadı* ve bir *Misbâh* ve bir *Dîbâce* ve bir *Müslim* ve *Buhârî* ve bir *Mülteka'l-ebhur* ve bir *Kudûrî* ve bir *Gülistân u Bostân* ve bir *Nisâbü's-sıbyân* ve bir *Lügat-ı Ahterî"* el-hâsıl yigirmi kıt'a mülûk içün tahrîr olunmuş kitâb-ı nefîseleri hazîne kethudâsı fi'l-hâl getirüp ve kendiler tilâvet etdikleri Yâkût-ı Musta'sımî hattıyla bir kelâm-ı izzet ve bir murassa' gümüş devât ve bir Hind sadefkârîsi ûd levhalı pîş-tahta ihsân edüp me'kûlât [ü] meşrûbâtımiçün kilarcıbaşıya bizzât kendüleri tenbîh buyurdular.

Şeb [u] rûz ilme meşgûl olup yine Evliyâ Efendi'den haftada üç kerre tilâvet-i Aşere ederdim ve üç yerden Fârisî ve Arabî ve ilm-i hatta meşgûl idim.

Bu minvâl üzre hizmet-i şehriyârîde ba'zı evkât munkatı' olmazdım. Ve Hünkârımız hakîr ile ol kadar (---) hüsn-i ülfet etmiş idi kim sehel müte'ellim olsalar cümle musâhibân,

"Bire meded Evliyâ'yı getirin" deyüp bir gûne evzâ‘ [u] etvâr ile huzûruna varup hakîri gördükde bi-emrillâh,

"İşte def‘-i gam geldi" deyü tebessüm ederdi.

Ve bi-emrillâh Cenâb-ı Bârî hakîre ol kadar kelâm-ı örfiyye ve talâkat-ı lisân ihsân etmişdi kim bi'l-bedâhe niçe elfâz-ı tumturâk ile kendi ihtirâ‘ımdan gûnâ-gûn latîfe-âmîz şakalar ve bikr-i fikrimden bikr mazmûnlar sâdır olurdu. Ve bir kerre etdiğim şakayı mükerrer etmek ihtimâlim yok idi, meğer kendüler tâlib olalardı. Ve Karahisârî tarzı hatta tâlib olup hâlâ Harem-i hâsda çok alâmetlerim vardır kim her fünûnda yed-i tûlâ sâhibi olup pâdişâhımızın iltifât [u] ihsânından dâ’imâ mesrûr [u] handân idim.

Ve böyle bir dervîş-nihâd lâ’ubâlî pâdişâh-ı halûk idi. Hattâ hakîr'e bir gün,

"Beni sever misin?" dedi. Ben dahi,

"Yok sevmem" dediydim,

"Niçün sevmezsin?" dedi.

Hakîr eyitdim:

"Sevdiğin içün sevdiğinin rûh-ı mücessemisin, anı severim ki bir tâze gonça verd-i handân takınmışdır" dedim,

"Hay kâfir, benim Handân'a âşık olduğumu nezâketle işrâb etdi. Tîz bu mahalle münâsib bir ebyât söyle" deyince der-akab Yâ Fettâh isminden istimdâd taleb edüp bi'l-bedâhe hemân Keşşâfü'l-kerûb Allâh bir çevelân-ı tab‘ verüp hâtıra bu ebyât geldi. Beyt:

Gelsün ol gonça-dehen gül gibi handân olsun
Âh edüp bülbül-i dil aşk ile nâlân olsun

dedim. Derhâl buyurdular kim,

"Handân'ım başındaki gülü Evliyâ'ya ver, bir gülün şem etsin. Ve her bâr Evliyâ ile hem-celîs ve hem-enîs ol. Ammâ derslerinize mukayyed olun, gâhîce sizi dinlerim" dediler.

Niçe bin kerre şeref-i sohbetleri ile müşerref olup eyle bir azîmü'ş-şân pâdişâh-ı Cem-cenâb'ın hayr du‘âların almışız, eğer cümle sohbetlerimizde olan kelimâtları tahrîr eylesek bir müdevven ***[71b]*** kitâb olup tatvîl-i kelâma bâ‘is olur.

Netîce-i merâm bir halûk dervîş-meşreb şecî‘ ü cesîm ve cüst ü çâpük kimesne idi. Ve parmakları kalın ve mevzûn idi. Ve bâzûları kalın idi. Pençesin bir zorâver pehlivân çevirmeğe kâdir değil idi. Ve cemî‘i zamânda siyâbları kırık levendâne kesim esvâb-ı harîr-i dârây ve pûlâdî akmişe geymeğe mâ’il idi. Ve gâyet çâpük-süvâr idi.

El-hâsıl devlet-i Âl-i Osmân'da ve gayrı selâtîn-i İslâmiyyeden bu kadar zorâver ve dilâver ü bahâdır ve zâbit ü râbit ve hûnhâr-ı adû-şikâr pâdişâh-ı sâhib-vakâr gelmemişdir. Ve böyle hûnrîz iken yine sagîr ü kebîr ile hüsn-i ülfet edüp bilâ-vâsıta kelimât ederdi.

Ve fukarâ ve zu‘afânın ahvâllerine vâkıf-ı esrâr olmağiçün şeb-revânî esbâblar ile tebdîl-i câme olup şeb [u] rûz İslâmbol içre çârsû-yı bâzârda ve kûçe ve puçada tûl-ı nehârda piyâde gezüp def‘-i cû‘ içün bir âşbâz dükkânına girüp refîkleri ile ta‘âm yiyüp giderdi. Bu mertebe gedâ-meşreb pâdişâh idi. Ve bunların etdiği zorâverlikleri bir pâdişâh etmemişdir.

Evsâf-ı Murâd Hân

Hattâ Bağdâd-ı behişt-âbâd'a giderken Kayseriyye'den kalkup Develi Karahisâr dağları'nda giderken bir kepş-i vahşîyi görüp üzerine berk-i hâtif gibi at sürüp dest-i şerîflerinde olan nîze-i Kirmânîden nişân verir bir hişt-i İpşîrî ile ol kepşe yetişüp hâh-nâ-hâh kepş-i ma‘hûdu hişt ile urdukda hayyât sûzeni harîrden güzer eder gibi perrân geçüp şâhin-vâr şikârın alup kurbân etdi. Ve cümle vüzerâya ol kurbândan hisse verdi. Cümle asker ol yalçın dağlara at bırağup urûc etdiğin görüp engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân kaldılar. Hakkâ ki pehlivânlıkdır.

Menâkıb-ı gayr

Bir gün efendimiz Melek Ahmed Ağa'yı ve Silihdâr Mûsâ Ağa'yı ikisi birer âdem ejderhâları iken ikisinin kemerlerine birer ellerin sokup mübârek ser-i sa‘âdeti üzre kaldırup Mûsâ Paşa'yı sol elinden bırağup sağ eliyle Melek Ahmed Ağa'yı yedi sekiz kerre gürz gibi devr etdirdi.

Evsâf-ı diğer

Melek Ahmed Paşa ve Deli Hüseyin Paşa ve Hattât Hasan Paşa ve Pehlivân Dişlen Süleymân, bunlar cümle sâhib-i zûr ve lu‘bedebâz müntehâ pehlivânlar idi. Bunlar ile cümle yağlı kisbet geyüp bizzât kendüleri dahi uryânen kisbet geyüp Çemensoffa nâm vâdîde küştegîrlik etdiklerinde hakîr du‘âcıları idim ki du‘â-i küşte-gîrân:

"Allâh Allâh hâce-i azîm seyyid-i kâ’inât ve mefhar-i mevcûdât ber-kemâl-i cemâl Muhammed Mustafârâ salavât. Engürü'de er yatır, Rûm'da Muhammed Buhârî Sarı Saltık tan geyer ve tummân çeker. Pîrimiz Hazret-i Mahmûd Pîr-yâr-ı Velî aşkına dest-ber-dest kafâ-ber-kafâ sîne-ber-sîne. Mahabbet-i Alî, şîr-i Yezdân-ı Velî aşkına Allâh onara" deyü du‘â ederdim.

Bu du‘âmızdan sonra sa‘âdetlü Pâdişâh evren-misâl apul apul meydân-ı mahabbete gelüp, Melek Ahmed Ağa ile yâ Deli Hüseyin Paşa ile hasmâne ba‘de'l-musâfaha kânûn-ı pehlivânân üzre birbirlerine üç kelle pîr-i yârî urup, el dutuşup, öpüşüp görüşüp birbirlerine ejdehâ-vâr sarılırlar idi. Ammâ Hünkâr gazab-alûd olup bir dizin zemîne koyup yerden güleşmeğe sa‘y edince anınla mukâvemet etmek müşkil olup elbette hasmın bir fend ile atup gâlib olurdu.

Pehlivânların fünûnlarından ters kabza ve iç kabza ve tış kabza ve kesme ve kesme-bend ve şîrâzî ve hevâyî ve karakuş ve sâde sarma ve Cezâyir sarması ve kündeden atma ve kabak dikme ve kabak atma ve girdimân dikme ve boğma ve ter[s] kepçe ve şîrâzî bulma ve

göğüs şakısı ve yanbaşı ve sergele ve Tâlût bendi ve Alî bendi, ve'l-hâsıl Hazret-i Risâlet huzûrunda cümle kemer-beste ve miyân-beste olan pehlivânlardan Hazret-i Ma‘dî Kereb ve Hazret-i Ukayl ibn Ebî Tâlib (ve Hazret-i Ma‘dî Kereb) ve Süheyl-i Rûmî ve Sa‘d ve Sa‘îd ve Hazret-i Hâlid ibn Velîd ve Esved ibn Mikdâd ve (---) Haddâd ve Hazret-i Ömer ve Hazret-i Alî ve Hazret-i Hamza ve Hazret-i Mâlik Ejder bu cümle Ashâb-ı güzîn Hazret-i Risâlet huzûrunda küşte-gîrlik ederlerdi.

Ve bizzât Hazret-i Risâlet dahi pehlivân idi. ***[72a]*** Niçe kerre Ebû Leheb ve Ebû Cehil la‘înler ile güleş edüp yenmişdir. Şe‘âir-i İslâm olup mehâbet [ü] salâbet olsun içün pehlivânlara i‘tibâr edüp cümleye Mahmûd Pîr-yâr-ı Velîyi kemer-beste edüp ser-çeşme-i pehlivân etdikde bâlâda tahrîr olunan lu‘bedebâzlıklardan kırk fen ve yetmiş bend ve yüz kırk hevâ oyunlardır kim zorâver [u] dilâver [u] server hünerverler iktizâ mahallinde bu fünûnlardan fenlenüp gazâda düşmandan intikâm alınur. Ammâ pehlivânlar mâbeyninde karakuş oyunu ve boğma ve girt etme memnû‘dur. Zîrâ yağ oyunudur ve hasmı düşman değildir. Eğer düşman ile cengde kucak kucağa olursa karakuş ve boğma ve kelle kesme bile makbûldür.

İşte merhûm Murâd Hân tüvânâ yiğit olmağile mezkûr fünûnların çoğunu bilüp icrâ edüp elbette hasmın bir fen ile zahrın yere getirirdi. Tâ bu mertebe gürbüz er idi.

Latîfe: Bir gün sa‘âdetle harem hammâmından taşra hâsodaya arak-âlûd olup çıkdıkca cümleye selâm verüp,

"Şimdi bir hammâm faslı eyledim" dediler. Cümle,

"Sahhâ ve âfiyâ" dediler.

Hakîr eyitdim :

"Hünkâr'ım pâk olup nûr olmuşsuz. Bu gün artık yağlanup güleş etmen, zîrâ içeri {haremde} salavâtsız güleşüp tamarınız kırılup kuvvetiniz kalmamışdır. Hattât gibi Melek gibi hasmın vardır" dedim.

"Ya kuvvetim kalmamış mıdır, gör imdi" deyüp bu hakîri hemân kemerimden ukâb-vâr kapup doğancılar pefteresi ve sıbyân fırlağı gibi bu za‘îfi ser-i sa‘âdeti üzre fır-a-fır çevirüp deverân etdirirken hakîr eyitdim:

"Bire Hünkâr'ım bu du‘âcın sakın yenme ve koyuverüp düşürme" dediğimde

"Hemân kendüni pek tut" dedi.

"Be-meded hünkâr, hemân Allâh duta yohsa iş işden geçdi" deyü feryâd ede gördüm. Yine hakîri gürz gibi çevirir.

"Bire Hünkâr'ım dönmeden gönlüm bulandı, kusacağım geldi, edebde sikime sıçarsın, bire pâdişâhım başıniçün o da geldi" deyince gülmeden bî-tâb u bî-mecâl olup bu latîfeden safâ

edüp hakîre kırk sekiz altun ihsân eyledi.

Ve niçe kerre Silihdâ[r] Mûsâ Ağa'yı şâhin gibi kemerinden kapup eyle cüssedâr âdemi bâzû-yı tüvânâsı üzre alup Çemensoffa'yı iki üç kerre deverân etdirirdi. Bu mertebe bir gürbüz er pâdişâh-ı gazanfer-fer merd [ü] server idi.

Bu mertebeler kemâl-i kuvvetinden nâşî zor-âverlikdendir. Ba-husûs ni‘met-i Perverdigâr ile ni‘met-i na‘îmiyle perveriş bulmuş ekûl pâdişâh idi. Böyle Rüstemâne etdiği işleri ne Sâm ü Zâl ve ne Nerîmân ne Efrâsiyâb ü Güstehem etmemişdir. Anlar meddâhlar dilinde memdûhdur ammâ bu pâdişâhın niçe kerre şecâ‘atleri manzûrumuz olmuşdur. Ve,

Evsâf-ı diğer: Bir kerre bir cirid peykânı ile tokuz kat incîr kökünden Arnavud kalkanın def‘a-i vâhidde zerk edüp iki karış güzer edüp yalman gösterüp Mısır dîvânına gönderdi. Hâlâ Mısır'ın Gavrî dîvânhânesinde maslûbdur.

Ve hüsn-i hatda ferîdü'd-dehr olduğundan beş zirâ‘ tûlu ve arzı hatâyî kâğız üzre bir levhalı tuğra-yı garrâ tahrîr etmişdir kim selef hattâtları etmeyüp bu dahi levha-i azîm üzre müzehheb ve lâciverdî ile hâlâ Mısır'ın Gavrî dîvânhânesinde durur. Bu hakîr dahi bu tuğra-yı Murâd Hân'ın zîrinde bir levha üzre ism-i çâr-yârı Karahisârî tarzı üzre tuğra-yı garrâ-misâl tahrîr edüp bir *Fâtiha* ricâ eyledik.

Diğer alâmet-i Murâd Hân: Bir kerre yine şecâ‘ati tamarları hareket edüp bir hişt-nîze ile on aded deve derileri ile müddakıl(?) Felemenk ve Nemse çâsârından gelme kalkanları elçinin önünde zerk edüp bilâ tereddüd güzer edüp Nemse çâsârı gönderdiği kalkanları {yine Nemse'ye} hedâyâ gönderdi. Hâlâ Beçkapusu'nun kemeri altında hişti ile maslûbdur kim hakîrin manzûru olmuşdur.

Alâmet-i gayr: Yine bir gün Nemse çâsârının hedâyâ gönderdiği kalkanlardan on aded kalkanı bir hışt ile zerk edüp üç karış güzer edüp Budin'de Mûsâ Paşa'ya gönderüp ol dahi Budin'in Beçkapusu'nun iç yüzünde atebe-i ulyâsı üzre maslûbdur.

Alâmet-i diğer: Bağdâd'a giderken Haleb kal‘asına çıkup şehr-i Haleb'i seyr [ü] temâşâ ederken bir cirid endâht etmişdir kim bir tîr-i tîrkeş menzili vardır kim kal‘anın tâ handak arzı ubûr edüp ve mâbeyninde kal‘a meydânın güzer edüp üzengiciler çârsûsu üzre düşüp hâlâ bir amûd-ı müntehâ üzre târîhiyle alâmeti vardır. Târîh:

Dediler Cevrî gibi tahsîn edüp {târîhini
Bârekallâh ey müsellem dâver u sâhib-hüner.
Sene (---)}. **[72b]**

Alâmet-i nev‘-i âhar: Yine bir gün Murâd Hân-ı Gâzî İslâmbol'da Sarây-ı Atîk'e göç edüp Sarây meydânında silâhşörlük esnâsında Sultân Bâyezîd câmi‘inin sağ tarafındaki minârenin alemi üzre bir tuyûr-ı gurâb-ı garâyîb meks edüp durur. Hemân Murâd Hân bu gurâbı görüp altındaki Nogay alaçası nâm esb-i sabâ-sür‘atine mahmîz edüp berk-i hâtif gibi at sürüp elindeki ciridi Bâyezîd Hân minâresi üzre mezkûr gurâba atup bi-emrillâh gurâba isâbet edüp lâşe-i

gurâb ile cirid minârenin zîrine düşdü. Hâlâ bir tîr menzili yerdir. Eski Sarây'ın tâ vasatında Cirid Meydânı kande Bâyezîd Hân minâresi kande.

Ve bundan mâ'adâ ilm-i hendese üzre hisâb olunsa ol cirid minâre depesindeki gurâba isâbet etmeyüp ubûr etse ol minârenin zirve-i a'lâsından öte tarafda zemîne cirid nüzûl edince bir o kadar menzil dahi gidüp ihtimâldir Tavukbâzârı'nda Dikilitaş'a düşerdi. Hakkâ ki dilberâne bâzû-yı tüvânâ idmânıdır kim mu'cize mertebesidir.

Hâlâ bu cirid vâkı' olduğu mahalde minâre dibinde bir âdem kaddi beyâz mermer üzre müzehheb hatt-ı Teknecizâde ile güfte-i Cevrî Çelebi târîhi vardır.

Sıdk ile Cevrî du'â edüp dedi târîhini
Kuvvet-i bâzû-yı Sultânı kıla Mevlâ füzûn.
{Sene (---).}

Alâmet-i diğer: İslâmbol'da Beğkoz Bâğçesi'nde piyâde cirid atdığının târîhidir.

Dedi târîhini görüp Cevrî
Âferîn ey dilîr-i Sâm-akrân.
Sene (---).

Evsâf-ı âhar: Pehlivân Hacı Süleymân'dan ve Sarı Solak'dan ta'lîm edüp kemânkeşliği kemâline ergürdükde Okmeydânı'nda yıldız rûzgârı ayağından lodos üzre atdığı ok menzili ki Tekye-i tîr-endâz kurbünde bir mermer amûd üzre müzehhebli târîhi var. Alimallâh Okmeydânı'nda selef pehlivânlarının alâmetinden geçgin menzildir. Allâhu a'lem Tozkoparan menzilinden sonra Murâd Hân menzilidir. Kara Lenduhâ ve Bâyezîd Hân ve Hattât Şeyh ve Şücâ' ve Demir Delisi ve Mısırlı Düveydâr menzillerinden yetmiş gez ileri yetmiş menzildir ve sâhib-i şasta yetişmişdir. Zeber-desti bir kerre Tokat Bâğçesi'nde bir hımârın cıdav yerinden bir tîğ-ı âteş-tâb nice çaldıysa hımârın döşünden şemşîr sâf u perrân çıkdı.

{**Fenn-i diğer**}: Ve her bâr dest-i yümnâları ile iki yüz vukıyye seng-i zeytûnî sommâkî pâre amûd gürzü on iki hâne ve kırk bend üzre ol gürzü deverân etdirir idi. Evvelâ sağ eliyle gürz-i mezbûru bend-i yemîn ve bend-i yesâr ve sîlâr(?) ve vefâ ve pâyesâ ve alem ü kalem ve divâl ve kemer ve kitfeyn ve asma ve kesme ve kemer-karâr ve zabtî ve rehâ ve pâydâr ve'l-hâsıl bu bendler üzre gürzbâzlığı ve şemşîrbâzlığı ve zûrbâzlığı ve gurebâlara çâresâzlığı kemâline ergürmüş idi kim her fünûnda yegâne-i asr bir pâdişâh-ı Sâm-akrân idi. Hattâ üstâdımız serhânendegân {Dervîş Ömer} ba'zı asma, kesme, urma ve tutma kelâmları esnâsında latîfe yüzünden Murâd Hân'a,

"Baka kassâbbaşı" der idi. Ya'nî kesret-i hûn-rîzlikden ve hûnhâr olup her gün âdem katl eylediğinden kassâbbaşı dedikde bizzât kendüleri tebessüm ederlerdi.

Mu'arref-i diğer: Ve matrakbâzlıkda ol kadar üstâd-ı kâmil çâpük ü çâlâk âmil idi kim anın mukâbelesine bir pehlivân mukâbil duramazdı. Her üstâdın elbette bir cânibin muhâlif bulup ana bir darb ururdu kim top karşu verenin matrak topundan güzer edüp başına "Matrak-tırak"

deyüp ururdu. Ammâ matrakbâzlıkda yüz altmış benddir, ancak yetmiş bendin bilürdü. Ammâ icrâsına kâdir idi.

Evvelâ fenn-i kesme ve bağla ve tanı ve haddâd ve bağal ve muhâlif ve sürme ve gazel ve kulak ve serre ve zîr ve hevâ ve bağla top ve rehâ top ve fidye ve cângûş ve top kafâ ve hevâkes bu makûle fünûnları icrâ etdikde âdem hayrân kalırdı. Hattâ üstâdı olan Başdarda Cânbâzı Taslak Kapudan bir şâtır-ı tayyâr [u] ayyâr çâpük levend [ü] elvend bir âdem idi. Cevrî Çelebi Şeyhzâdeyi on iki lisân ile *Kasîde-i düvâz-deh lisân*ında lisân-ı Arab'da beyt:

Jeldi Taslak verdi matrak benim aldım saşısın
Biz açıtmazdır sizi Şeyhzâde kimler ajısın

deyü hicv etmişdir. Ol Taslak Kapudan ***[73a]*** bu kadar üstâd-ı kâmil matrakbaz iken Murâd Hân'a mukâbil durup lu'bedebâzlık edemez oldu.

Ve fünûn-ı âhar: Ve ilm-i şi'irde Nef'î ve Cevrî mertebesinde ebyât [u] eş'ârı olduğundan mâ'adâ üç yüz varak bir dîvânı vardır. Ammâ hurûf-ı tâ ve ayn redîfinde nâ-tamâmdır. Vehbî Osmân Çelebi tamâm edem derken ol dahi nâ-tamâm olup tamâm-ı dünyâya intikâl eyledi.

Ve mu'tâd-ı Murâd Hân bir haftayı sayf [u] şitâda sekiz bahş etmişdi. İbtidâ leyle-i cum'ada ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân ve hâfız-ı Kur'ân edüp sabâha dek mübâhese-i ilm olurdu.

Ve leyle-i sebtde ilahî-hânlar ve na'thânlar ve hânende ve sâzendegân sohbeti olurdu.

Ve ahad gecesi meddâhân ve şâ'irân ve Tıflî ve Cevrî ve Nef'î ve Arzî ve Nedîmî ve Nisârî ve Beyânî ve Uzletî misilli şu'arâlar cem' olup cân sohbeti olurdu.

Ve isneyn gecesi cemî'i bâzbâzânlardan veled-i zinânın yetmiş cîlelerinden ibtidâ ser-şabbâzân Kör Hasanoğlu ve dâmâdı Muslî Çelebi ve Mukallid Çufut Hasan ve Akbaba ve Sarı Celeb ve Çakman Celeb ve Simidcizâde ve cengîlerden Pıtıkoğlu ve Parpul kolu ve Osmân kolu ve Nâzlı kolu ve Ahmed kolu ve şehir oğlanları kolları cem' olup tâ sabâha dek Hüseyin Baykara meclisleri olur.

Ve selâse gecesi İslâmbol'un yetmiş tâsdan geçme ve bin çemberden geçmiş cihânı çekmiş çevirmiş atîk köhne kocalar ile sohbet-i hâs edüp her birinden bir hisse hâsıl edüp mahsûl dururdu.

Ve leyle-i erba'ada sulehâ-yı ümmetden mazanna-yı kirâmlar ile ve leyle-i hamîsde dervîşân-ı dil-rîşân ve sergüzeşt sâhibi erbâb-ı ma'ârif ile sohbet edüp ale's-sabâh umûr-ı müslimîni görerek bu gûne zevk [u] safâ ederek cânib-i erba'asında olan düşmanlarından intikâm alup kabza-i tasarrufunda olan memâlik-i Âl-i Osmân üzre kuş kondurmayup cemî'i re'âyâ ve berâyâsı emn [ü] amânda idi.

Eğer cümle ahlâk-ı hamîdesin ve evsâf-ı cemîlesin ve hüsn-i hulk [u] ülfetin ıttılâ' hâsıl etdiğimiz mertebe tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur.

Hamd-i Hudâ peder-i büzürgvârımız Sultân Süleymân'dan Sultân İbrâhîm Hân'a dek on pâdişâhın hidmet-i şerîfinde olup ser-zergerân idi.

Bu hakîr dahi Murâd Hân-ı Gâzî gibi mücâhidün fî sebîlillâh pâdişâh-ı Cem-cenâb'ın sohbeti ile müşerref olup du'â-yı hayrları ile Bağdâd seferinden mukaddem Harem-i hâsdan kırk akçe ile sipâh zümresine çıkup behre-yâb olduk, v*e's-selâm*.

Merhûm u mağfûrun leh **Sultân Murâd Hân-ı Râbi' efendimiz asrında olan vüzerâ kapudan paşaları beyân eder**

Evvelâ Vezîr Kapudan Receb Paşa: Karadeniz'de üç yüz pâre Kazak şaykasıyla ceng edüp mansûr u muzaffer Der-i devlete geldüği sene (---) târîhinde bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Andan {Kapudan Halîl Paşa: (---) el-asl idi. Akdeniz'de Kara Cehennem nâm bir kâfir gemisine râst gelüp üç gün cengden sonra Kalavra kıyılarında feth etmişdir kim devlet-i Âl-i Osmân'da görülmek değil belki eyle bir gemi binâ olunmamışdır. İçinde değirmeni ve hammâmı ve kıçında bâğçesi var idi}.

Kapudan Çelebi Hasan Paşa: İslâmbol kurbünde Çatalca nâm kasabada bir yeniçerinin oğludur. Hünkâr Çâşnigîrbaşısı Mehemmed Ağa'ya hidmet edüp andan Kızlar Ağası Mustafâ Ağa'nın kethudâsı olup Sultân Ahmed ibtidâ Edirne'ye giderken Kızlar Ağası Hasan Çelebi'yi hünkâr kapucubaşısı ve andan imrâhor-ı kebîr ve kapudan paşa etdi. Fî Şevvâl sene 1035. Sâhil-i nehr-i Özi'de iki pâre kal'alar inşâ etdi. Andan sene 1040 târîhinde ma'zûl olup Rûmeli'ne asker sürmeğe gitdükde Yenişehir'de füc'eten merhûm oldu, sene 1041.

Andan Kapudan Vezîr Cânpûlâdzâde Mustafâ Paşa: Dâmâd-ı pâ[di]şâhî olup Murâd Hân'ın hemşîresi Fâtıma Sultân'ı tezvîc etmişdir. Sene 1040'da kapudan olup Akdeniz'de küffâr gemilerinin nâm [ü] nişânın ref' edüp kaht [u] galâdan cemî'i kâfiristân el-amân diyüp tâ Mağrib-zemîninde Sebte Boğazı'na ve Malta ve Çiçilya ve Mankortonya ve Kalavra ve Tementis kıyıların harâb [ü] yebâb edüp Atina nâm şehrimiz limanında bir kal'a-i azîm inşâ etmişdir kim gûyâ Cânpûlâd'ın pûlâd-ı Nahşivânîsidir. Henüz nâ-tâmam iken kapudanlıkdan ma'zûl edüp Rûmeli eyâleti ihsân olunup eyâlet-i mezbûr ile ***[73b]*** Revân seferine me'mûr olup bir asker-i deryâ-misâl cem' etmişdir kim Okmeydânı ve Kâğıdhâne ve Karadeniz Boğazı ve Çatalca'ya varınca asker cihânı dutup Beşiktaş'dan Üsküdar'a yüz pâre at gemisiyle kâmil üç ayda ubûr etdiler. Ba'dehu Revân'a gitdiler.

Andan Kapudan Ca'fer Paşa oldu. Sene 1043. Bostâncıbaşılıkdan bir şedîd kapudan oldu kim cemî'i kâfiristâna velvele verdi. Hattâ bin kırk üç ıyd-i adhâsının evvelki günü Akdeniz'de Kesendire ve Koloz kal'aları mâbeyninde üç pâre İngilis galyonlarına râst gelüp bir gün ceng-i azîm olup İngilis kâfirleri âteş-perest olmağile iki gemiyi âteşe urup ihrâk bi'n-nâr olup, âye[t]: [54] mazmûnı üzre kâfirleri gark olurken cümlesin rû-yı deryâdan filikalar ile cem' etdiler ve bir keştîsi ihrâk olunmadan feth etdiler. İki yüz pâre yatırdma top çekerdi. Huzûr-ı Murâd Hân'a mâl-â-mâl mâl-ı ganâyim ile şâdumân ederek getirdiler.

{Dedim ey Evliyâ serdâra bir beyt
Cihânda oldu târîh bu gazânız.

Sene 1043}

Andan Deli Hüseyin Paşa kapudan olup kapudanlık ile Revân seferine revâne oldu. Ve ba‘dehu Mısır ihsân olunup,

Yerine yeniçeri ocağında neşv [ü] nemâ bulan Âkıl Kara Mustafâ Paşa kapudan oldu. Arnavud asl idi. Ammâ müdebbir ü kâmil [ve] hayr-hâh-ı devlet idi. Kapudanlık ile Bağdâd seferine gidüp,

Yerine Piyâle Kethudâ tershâne ağası iken kâ’immakâm olup iki yüz pâre gemiyle Karadeniz'e donanma-yı hümâyûn ile deverân ederken Azak deryâsı boğazında Çoçka nâm sığlarda iken yüz pâre Kazak-ı âk şaykalarına râst gelüp bir ceng-i azîm edüp yetmiş pâre fırkatesin hatmanları ile feth edüp ol şeb-i zulmetde sığ deryâ içre gayrı Kazak şaykaları taşra Karadeniz'e çıkup firâr etdiler. Akîblerince Piyâle Kethudâ bu la‘înleri kova kova cezîre-i Taman kurbünde nehr-i Kuban Karadeniz'e munsab olduğu mahalde Adahon boğazıyle Yeleşke boğazından içeri ol sazlığ ve bataklık ve hınzîr bataklığı içre girüp pinhân oldular.

Ale's-sabâh ki oldu Piyâle Kethudâ iki yüz pâre firkate ve kadırga ve kalyeta ile boğaz ağzın alup yatdı. Küffâr dahi cümle gemilerin ol bataklıkdan çıkarup arkaları ile karadan bir gayrı buhayreye koyunca boğaz ağzında Piyâle Kethudâ hâ’ib ü hâsir kalınca kara tarafından Özi eyâletine mutasarrıf Koca Ken‘ân Paşa ve Tatar Hân Selâmet Geray Hân küffârın bu re’y [ü] tedbîr ile firârın görünce Piyâle Kethudâ'ya haber edüp derhâl Piyâle Kethudâ,

"Salpa demir avanta kürek" diyerek Taman cezîresin dolaşup fi'l-hâl küffârın rehâ bulacağı boğazı dahi aldılar.

Küffâr ol buhayre içre kara cânibi Tatar ve Ken‘ân Paşa deryâ tarafı donanma ile beğler ve paşalar âhir Adahon boğazında ol sazlık içre gemilerin bir tabur-ı azîm edüp yedi gün yedi gece berren ve bahren ceng-i azîm olmuşdur kim hâlâ Adahon cengi dillerde dâstândır.

Âhirü'l-emr devlet-i Murâd Hân'da iki yüz pâre gemiden biri halâs olmayup on bin küffâr-ı hâksârı pâ-beste ve dil-haste alay-ı azîm ile Âsitâneye getirüp haçlı bayrakların ser-nigûn edüp Sarâyburnu'ndan içeri girüp şâdumânlar ederek kâ’immakâm Mûsâ Paşa'dan hil‘at-ı fâhireler geyüp tershânede lenger-endâht oldular.

Ve bu feth-i zafer-meserret Murâd Hân'a arz olunup Bağdâd muhâsarada iken bu haber-i meserret vardıkda pâdişâh-ı heft-kişver ve cümle guzât-ı müslimîn şâdumânlıklar etdiler. {Târîh-i kapudan şüden-i Musâhib Silihdâr Mustafâ Paşa:

Kapudan oldu hâlâ Mustafâ Paşa mübârek-bâd.
Sene (---)}

Bağdâd avdetinden sonra Siyâvuş Paşa kapudan oldu. Abaza asl idi. Silihdârlıkdan kapudanlık ile çıkup bir şecî‘ vezîr-i dilîr idi. Hergiz rüşvete mâ’il değil idi. Kapudanlığına târîhdir:

Dâd-ı Hak kıldı Siyâvuş'u kapudan vezîr.
Sene (---).

Lâkin Tershâne-i Âmire halkı mâl-ı pâdişâhîyi ekl [ü] bel‘ etmede sâhib-fünûn olup Siyâvuş Paşa mâni‘ olması haysiyyet ile azebistân halkının hüsn-i zindegânîsi olmayup ma‘zûl olunup Murâd Hân'ın zamân-ı asrında kapudanlık Siyâvuş Paşa'da tamâm oldu.

Murâd Hân'ın zamân-ı devletinde olan şeyhülislâmları ve gayrı kibâr-ı ulemâları beyân eder

Evvelâ meşâyih-i İslâm ibn Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ibn Zekeriyyâ Efendi'dir. Bin otuz bir Receb'inde Hocazâde Es‘ad Efendi tekâ‘üd ihtiyâr edüp Yahyâ Efendi mesned-nişîn-i fetvâ oldular. Hîn-i cülûsda bunlar müftî idi.

Ba‘dehu ***[74a]*** bin otuz ikide Yahyâ Efendi köşe-nişîn olup yine Es‘ad Efendi şeyhülislâm oldu ve sene 1034 Ş‘abân'ında intikâl edüp def‘a-i sânîde yine Yahyâ Efendi şeyhülislâm oldu ve ba‘dehu Receb Paşa mekriyle mütekâ‘id oldu.

Andan (---) sene 1041 Hüseyin Efendi müftî oldu. Fetret-i askerde azl u nefy olunup İskender Çelebi bâğçesi'nde ma‘nûkan bostâncıbaşı şehîd edüp leb-i deryâda defn etdiler.

Ba‘dehu sene 1043 târîhinde yine Yahyâ Efendi sâlisen şeyhülislâm-ı mü’ebbed oldu, *sellemehullâh.* Hakîre Çehârşenbebâzârında Tavâşî Mehemmed Ağa câmi‘inin ser-mahfilliğin ve devir-hânlığın ve na‘thânlığın ihsân edüp her cum‘a na‘t-ı şerîf-i Server-i dü-cihânı hidmetinde olup cihân cihân Yahyâ Efendi'nin hayr du‘âları evrâdına müdâvim olup her cum‘a huzûrlarına varmağa mülâzım idik. Eğer evsâf-ı hüsniyyâtın tahrîr eylesek bir müdevven olur.

Kethudâ Mustafâ Efendi yevm-i cülûsda Monlâ Alî yerine sadr-ı Rûm oldu sene 1034.

Ba‘dehu Bostânzâde Efendi sadr-ı Rûm'dan mütekâ‘id iken Hekîmbaşı Mûsâ Efendi yerine Anatolu oldu sene 1031.

Ba‘dehu Bostânzâde Yahyâ Efendi bürâderleri yerine sadr-ı Rûm oldu. Fî selh-i Safer sene 1032.

Ba‘de sümme azl u nâsb el-Mevlâ Azmîzâde Efendi. Fî Zilhicce sene 1032.

Ba‘dehu Sâlih Efendi yevm-i cülûsda Hâce Abdullâh Efendi yerine İslâmbol monlâsı olmuşken ol gece ma‘zûl oldu sene 1032.

Ba‘dehu Çeşmî Mehemmed Efendi İslâmbol oldu ve sümme azl yerine Hasan Efendi oldu.

Sümme azl ve Çeşmî Efendi sâlisen İslâmbol olup yine ma‘zûl olunca yerine Sâlih Efendi İslâmbol oldu sene 1032.

Sadru'l-ulemâ-yı Rûm Hüseyin Efendi hîn-i cülûsda sadr-ı Rûm bulunup ba‘dehu mütekâ‘id oldu ve Bostânzâde Mehemmed Efendi dâmâdı Kemânkeş Alî Paşa devletinde azl olundu sene (-

--).

Ve Abdülganîzâde Mehemmed Efendi def‘a-i sânîde sadr-ı Rûm olup ba‘dehu mütekâ‘id oldu sene 1034.

Ve Şerîf Mehemmed Efendi Anatolu'dan Rûm'a nakl olunup ba‘dehu mütekâ‘id oldu sene 1035.

Ve Kara Çelebizâde Mehemmed Efendi def‘a-i sânîde sadr-ı Rûm olup Gürcî Mehemmed Paşa katlinde azl olundu sene 1035.

Hüseyin Efendi def‘a-i sânîde sadr-ı Rûm olup ba‘dehu mütekâ‘id olmuşdu sene 1037.

Ve Azmîzâde Mustafâ Efendi Anatolu'dan ma‘zûl olup sadr-ı Rûm oldu ve ma‘zûl oldu sene 1038.

Ve Hasan Efendi Anatolu'dan mütekâ‘id iken sadr-ı Rûm olup azl olundu sene 1039.

Ve Bostânzâde Yahyâ Efendi Anatolu'dan ma‘zûl iken sadr-ı Rûm olup mütekâ‘id oldu sene 1039.

Ve Ebû Sa‘îd Efendi Anatolu'dan Rûm'a nakl olunup mütekâ‘id oldu sene 1041.

Ve Hüseyin Efendi def‘a-i sânîde sadr-ı Rûm olup şîr-pençe marazından fevt oldu deyü haberi gelince Çeşmî Efendi yerine sadr-ı Rûm olup Hüseyin Efendi'nin şîr-pençeden fevti hilâf-ı vâkı‘ olup yine Hüseyin Efendi Rûm ve Çeşmî Efendi'ye Anatolu mukarrer oldu sene 1041.

Ve Hüseyin Efendi def‘a-i râbi‘de sadr-ı Rûm olup makâm-ı fetvâya terfî‘ olundu fî sene 1041.

Ve Kara Çelebizâde Mehemmed Efendi def‘a-i sâlisde sadr-ı Rûm olup mat‘ûnen merhûm oldu sene 1042.

Ve Abdullâh Efendi Anatolu'dan Rûm'a nakl olundu. Bostânzâde Yahyâ Efendi Anatolu iken bürâder-i mihterleri yerine sadr-ı Rûm olmuşlar idi. Cülûs-ı hümâyûndan sonra azl olundular sene 1032.

Ve Azmîzâde Efendi İslâmbol'dan ma‘zûl iken sâdr-ı Anatolu olup azl olundu sene 1032.

Ve Şerîf Mehemmed Efendi def‘a-i sânîde Anatolu'dan mütekâ‘id iken tekrâr Rûm'a nakl olundu sene 1034.

Ve Alî Çelebizâde Abdullâh Efendi İslâmbol'dan ***[74b]*** ma‘zûl iken sadr-ı Anatolu oldu, ba‘dehu azl oldu sene 1035.

Ve Hüseyin Efendi İslâmbol'dan ma‘zûl iken sadr-ı Anatolu olup ba‘dehu ma‘zûl oldu sene

1037.

Ve Ebû Sa‘îd Efendi İslâmbol kazâsından nakl olunup ba‘dehu Rûm'a terfî‘ olundu sene 1039.

Ve Ebussu‘ûdzâde Efendi İslâmbol'dan mütekâ‘id iken sadr-ı Anatolu olup azl olundu sene 1041.

Ve Hoca{zâde} Abdullâh Efendi İslâmbol'dan munfasıl iken Anatolu sadrı olmuşlar idi. Hüseyin Efendi hayâtda olmağile hilâf-inhâ olunup yeri yine mukarrer kılındı.

Ve Çeşmî Efendi dahi Anatolu'ya avdet olunup Hocazâde Abdullâh Efendi aralıkda kaldı sene 1041. Ve Çeşmî Mehemmed Efendi Rûm olmuşken on günden sonra Anatolu'ya avdet olunduğu hilâf-ı kânûn idi. Ba‘dehu Hüseyin Efendi müftî oldukda tekrâr halef olundu sene 1041.

Ve Hocazâde Abdullâh Efendi mükerrer Anatolu olup Kara Çelebizâde mahlûlünden Rûm'a nakl olundu sene 1042. Ve Monlâ Ahmed Efendizâde Nûh Efendi atalığı ile âsûde-hâl idi. Biri Rûm ve biri Anatolu idi.

{**Murâd Hân defterdârların bildirir**

Târîh-i defterdâr şüden-i Mehemmed Paşa:

Ehl-i cûd oldu yine defterdâr.
Sene (---)}

{**Fasıl 93**}

Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in devr-i adlinde olan İslâmbol mollâların beyân u ayân eder

Evvelâ Çeşmî Mehemmed Efendi sene [10]42.

Ve Sâlih Efendi fâriğ oldu sene [10]31.

Ve Hidâyetullâh Efendi azl olundu sene [10]33.

Ve Uşşâkîzâde Efendi ba‘dehu azl oldu sene [10]34.

Ve Ebû Sa‘îd Efendi ba‘dehu azl sene [10]35.

Ve Tulumcu Hüsâm Efendi ba‘dehu azl sene [10]35.

Ve Ebussu‘ûdzâde Efendi sonra azl sene [10]36.

Ve Ebû Sa‘îd Efendi def‘a-i sânîde Anatolu'ya nakl olundu sene [10]38.

Ve Nûh Efendi ba‘dehu azl sene [10]39.

Ve Receb Efendi ba‘dehu ma‘zûl sene [10]40.

Ve Mûsâ Efendi azl sene [10]41.

Ve Çivizâde Efendi Galata'ya nakl olundu becâ-yı Hüseyin Efendi sene [10]42.

Ve Mahdûm Hüseyin Efendi Edirne'den İslâmbol olup bî-cürm cezîre-i Kıbrıs'a nefy olunup anda merhûm oldu sene [10]43.

Ve Azîz Efendi mahdûmu Kara Çelebizâde azl olunup bu dahi bî-günâh Kıbrıs'a nefy olundu sene [10]44.

{Târîh-i re’îsü'l-etıbbâ şüden-i Emîr Çelebi:

Hikmetiyle oldu Eflâtûn etıbbâya re’îs.
Sene (---)}

{**Fasıl 94**}

Sultân Murâd Hân'ın asrındaki yeniçeri ağaların beyân eder

Evvelâ Çeşteci Alî Ağa ve Kara Mustafâ Ağa ve Bayram Ağa ve Husrev Ağa ve Mehemmed Kethudâ Ağa ve çavuşbaşılıkdan çıkma Alî Ağa ve Halîl Ağa ve Süleymân Kethudâ Ağa ve Hasan Ağa el-kâtib ve Hasan Halîfe Ağa el-maktûl ve Mustafâ Ağa ve Köse Mehemmed Ağa ve diğer Mehemmed Ağa.

.....(2 satırlık yer boş).....

{**Fasıl 95**}

Sultân Murâd Hân-ı Gâzî Bağdâd-ı behişt-âbâd'ı feth edüp dârü's-saltanatı'l-aliyyeye gelüp Akdeniz'de cezîre-i Malta üzre bizzât kendüleri cezîre-i Mora'da Avarin'e {varup} andan Donanma-yı hümâyûna süvâr olup Malta gazâsına himmet buyurdukların alâ kadri'l-imkân ayân ü beyân olunur

Evvelâ sebeb-i ınân-ı azîmet-i gazâ-yı Malta oldur kim Akdeniz cezâyirlerinde ve sevâhil-i bahrde olan vilâyet-i Cezâyir ve vilâyet-i Tûnus ve Tarabulus ve Mora ve Kıbrıs ve Rodos ve gayrı bilâd-ı müslimîn ahâlîleri ve cümle gâzîleri ve Akdeniz kapudanları cümle Der-i devlete gelüp Malta küffârından ve ana tâbi‘ sâ’ir kâfiristânın millet-i nasârâlarında[n] şikâyet edüp sâ’ir bilâd-ı İslâmın ulemâ ve sulehâlarından arz [u] mahzarlar getirüp,

"Bahr-i Sefîd'in cemî‘i bender [u] iskeleleri ve cezâyirâtları elden gitdi ve Mısır yoluna tüccâr ve huccâc ve züvvâr gitmeden kaldı. Ve memâlik-i mahrûsalar küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârın tecâvüzleri hadden efzûn tecâvüz eylediler.

Bâ-husûs Mora cezîresi içinde cenûb tarafı nihâyetinde bir burunda sa‘b ve çengelistân yerde Manya nâm bir ***[75a]*** vilâyet vardır sene (---) târîhinde ecdâd-ı izâmın Ebü'l-feth Mehemmed Hân feth edüp emn [ü] emânda iken bu ân pâdişâhımızın zamân-ı sa‘âdetinde Manya küffârı âsî olup elli bin küffâr ile Malta'ya tâbi‘ olup yüz pâre yarar firkate ve balkarmatalar ile Akdeniz içre cezîre-i Rodos'u ve İstanköy'ü ve Sakız'ı ve cezîre-i Susam'ı ve İlimni ve Midilli cezîrelerinin kurâ ve kasâbatların nehb ü gâret edüp her sene re‘âyâlarından harâc u bâc alup diyârların târâc ve halkını ac u zâc ve bir habbeye muhtâc eder oldular.

Ve her sene tüccâr ü züvvâr ve huccâcdan ve gayrı sevâhil-i bahrde olan belîde ve kasabâtlardan beher sene kırk elli bin ibâdullâh esîr-i pâ-beste [ve] dil-haste olup mâl [u] menâlleri gâret olur.

Ve azametlü padişâhımıza arz-ı bî-mikdârımız oldur kim Kapudan Cânpûlâdzâde Mustafâ Paşa lalan kâfiristânın Monkortonya ve Kalavra ve Çiçilya ve Korsika ve Sardilya ve Tementis câniblerin nehb ü gâret edelden berü bir donanma-yı hümâyûn'un ol tarafda baş göstermemek ile cümle küffâr ve Malta küffârı baş kaldırmışlardır.

Ve cümle kefere ve fecereler yüz bulup gün-be-gün fitne ve fesâdları efzûn ve şekâvetleri hadden bîrûn olup dâ'imâ leb-i deryâda olan diyârları nehb [ü] gâret edüp ol mübârek câmi'-i şerîfleri telvîs edüp belîdeleri ihrâk bi'n-nâr ederler. Ve her sene bu gûne fitne ve fesâd temelin bırağup gûnâ-gûn şeytanat damın bünyâd etdikleri pâdişâhımın serîr-i sa'âdetine arz olundu. Fermân pâdişâhımındır"

deyü bu gûne arzlar ve gûnâ-gûn feryâdnâmeler kırâ'at olunup mefhûmu ma'lûm olunca bu arzları Kara Mustafâ Paşa telhîs ile Pâdişâha gönderüp ol dahi kırâ'at edüp ol an Kara Mustafâ Paşa ile Kapudan Siyâvuş Paşa ve Tershâne kethudâsı Piyâle Kethudâ ve yetmiş aded deryâ beğlerinden Bekir Paşa ve Hüsâm Paşa ve Abdurrahmân Paşa ve Köse Alî Paşa ve Memi Paşa ve Ca'fer Paşa ve Kâsım Paşa ve Cığaloğlu ve Hüsâmoğlu ve Moralı Maryoloğlu Mustafâ Paşa ve Hasan Beğ ve Manca Çarıkoğlu ve Elvân Kapudan ve Melemenlioğlu ve Mustafâ Korsa kapudanlar ve'l-hâsıl yetmiş aded deryâ beğleri ve Tershâne-i âmîrenin maslahat-güzâr iş-erleri ve ser-i kârda olan umûr-dîde ihtiyârları ba'de'l-meşvere "Tershâne-i âmîrenin her gözünde birer yarar başdarda ve sâ'ir vâsi' yerlerde yigirmi aded seksener marankoz arşını çekdirir mavunalar binâ oluna" deyü fermân-ı şehriyârî olup Rûznâmeci İbrâhîm Efendi yediyle hazîne mührüyle memhûrlu Kapudan (---) Paşa'ya ve Tershâne kethudâsına ve Tershâne emîni Sâlih Efendi'ye iki bin kîse-i Rûmî verüp mühimmât [ü] levâzımâta masrûf etmeğe başlayup cemî'i memâlik-i Âl-i Osmân'a asker sürmeğe Dergâh-ı âlî kapucubaşıları gidüp beri tarafda Tershâne dîvânhânesi kurbünde beş göz tershâne var idi, anları münhedim edüp üç aded göz yapdılar kim her biri birer kârbânsarây-misâldir. Anların içinde bizzât sa'âdetlü pâdişâha mahsûs bir pâre mücevher taht-ı sultânü'l-bahr başdarda ve iki aded yeşil melek mavunalara *bism-i İlâh* ile mübâşeret olundu. Her keştînin kıçları tershâne gözlerinin evce ser-çekmiş tâk-ı Kisrâlarına berâber idi.

Murâd Hân'ın himmetiyle ve Tershâne emîni Sâlih Efendi'nin sa'yiyle iki kıt'a mavuna ve bir kıt'a başdarda binâ olunmuşdur kim Nûh Necî asrından berü yedi ka[t] deryâda bu gûne zevrak u merâkibler inşâ olunmamışdır. Üç ayda üçü dahi itmâm bulup rû-yı deryâya üçü dahi enüp gûyâ deryâ üzre birer kûh-misâl âmâde dururlardı.

Mavunalar yetmiş oturak olup yüz kırk aded cenâheyn-vâr yemîn ü yesârında küreklerinde sekizer forsa ve her birinde biner huddâm ve biner yarar müsellah asker var idi. Ve her birinin kıçında ve başında ellişer aded kırkar vukıyye gelir demir gülleler atar balyemez toplar ***[75b]*** ve yemîn ü yesârında sağîr ü kebîr yüzer aded şayka ve kolumburuna ve saçma ve zarbzan ve şâhî ve muşkat topları var idi.

Ve'l-hâsıl evvelbahâr olunca İslâmbol'da iki yüz pâre baştarda ve kadırga ve kalyeta ve kanca kıçlı forsa kadırgalar bî-kusûr alesta olup lenger-endâht olup her birine üçer kat mühimmât ü levâzımât ve levendât verildi.

Ve bâlâda tahrîr olunan filân ibn fülân yetmiş pâre beğlerin birer ve ikişer yedekleri ile yüz pâre çekdirir alesta ve sugurya ve palpa ve müsellah ve mükemmel deryâ kuşu gemileri ile on iki Cezâyir kadırgası ve on iki Tûnus ve on iki Tarabulus ve altı kadırga Mısır İskenderiyyesi ve Reşîd ve Dimyât'ın ve altı kadırga cezîre-i Kıbrıs'ın ve altı aded cezîre-i Rodos'un ve altı aded cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Sakız ve İlimni ve Midilli'nin ve altı kadırga dahi cezîre-i Mora'nın, bu mezkûrûn kadırgalar cümle bir yerden Âsitâne-i sa‘âdete gelüp tershâne-i âmîrede cümle beş yüz pâre kadırga oldu.

Ve beş yüz pâre kalyonlara sâ’ir mühimmât ü levâzımât ve cebehâne ve sâ’ir mîrimîrân ve erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ve lağımcı ve çerâhor tâ’ifesi konmak içün beş yüz pâre karavana kalyonlardan Kara Hâce kalyonu ve Bodur Ca‘fer ve Memiş Kapudan ve Karamanlı Alî ve Topal Muharrem ve Sarı Solak ve Kartaloğlu ve Katrazoğlu ve Kalafatoğlu ve Solak İbrâhîm Çelebi ve Kara Solak ve Abâcıoğlu ve Ciminni ve Tafralı ve Bâğçeli ve Yüz Arşın ve İskerledoğlu nâm karavana kalyonların her biri dörder anbârlı yüzer pâre top çeker karavanalardır kim yılda bir kerre Mısır'a sefer edüp altı ayda dolar ve altı ayda boşalır kûh-ı bî-sütûn-misâl gemiler idi kim bir pâdişâh asrında ikisi bir yere cem‘ olmamışdır. Her birinin beşer yüz levendâtı ve beşer yüz huddâmı vardır. Ve her birine ikişer bin asker konup âmâde durdular.

Ve bu karavanalardan mâ‘adâ yedi yüz barça ve galyon ve pink ve burtun ve şitiye ve şayka ve kara[mür]sel ve'l-hâsıl bu makûle yedi yüz pâre pür-silâh keştîlere mühimmât ve cebehâne ve sâ’ir levâzımâtları ile leb-ber-leb asker doldurup yedi yüz pâre gemiye cümle taraf-ı pâdişâhîden kirâları verilüp hâzır-bâş oldular.

Ve'l-hâsıl cümle kadırga ve kalyonlar ve şayka ve karamürseller cümle bin yedi yüz pâre yelken olmak üzre liman-ı âmirede hâzırbaş olup,

{**Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vedâ‘-ı mülk-i fanî edüp saltanat-ı câvidânîye rıhlet etdiklerin mersiyeleriyle ayân u beyân eder**}

Sa‘âdetlü pâdişâhın dahi tuğ u serâperdesi Dâvûd Paşa'ya meks-i hıyâm olmak sadedinde iken pâdişâh-ı âlî-nejâd bâ-heme ibtilâ-yı nikrîz ü herem ve {mübtelâ-yı} emrâz-ı müzmine ve sakam ve âlâm [u] şedâyid-i sefer ü sakar ıztırâbından şikeste-hâtır olup girde-bâliş-i nâliş üzre âh-ı enîn ile bî-mecâl ve halâs olması muhâl hâle düşdü. Çün mutlakâ vücûd-ı benî âdem [55] nass-ı kâtı‘ına mazhar düşüp âkıbetü'l-emr kabza-i ecele düşer. Beyt:

Eğer dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî
Eğer hüsneş bekâ bûdî ne mürdî Yûsuf-ı Ken‘ân

mazmûnunca ecelden ne mümkün halâs olmak. Hükemâ-yı kudemâ aklıyla bir mûy-ı rakîki kırk yarup akdan karayı fark etdiler ve eflâke ilm-i hendese ile nerdübânlar bulup riyâzât [u] mücâhede ile âsumâne urûc edüp maksûd [u] merâmlarına yetdiler. Ammâ ecel derdine dermân bulmadılar ve netîce-i ecelden bir câ-yı menâs bulup ol musîbetden kurtulmadılar. Pes

bu pâdişâh-ı merhûm dahi maraz-ı mevte şifâ bulmayup [56] emrine *"ne'am"* deyü emr-i Cenâb-ı Bârîye imtisâlen vedâ'-ı saltanat-ı fânîden pâdişâh-ı dâr-ı bâkî oldu sene (---). Menzili Firdevs-i berîn ola.

Mersiye-i merhûm Gâzî Murâd Hân:

Dâd elinden bî-bekâ gerdiş-i devvâr âh-dâd
Sen murâdın aldın ammâ halkı etdin nâ-Murâd
Böyle bir şîr-i Hudâ'yı hâke saldın âh-kâr
Kime dâd etsen elinden kim ede feryâd [u] dâd

Cemî'i ümmet-i Muhammed'e mâtem düşüp Atmeydânı'nda siyâh donlu ***[76a]*** atların diyâr-ı ademe salup kendüyi pederi Sultân Ahmed Hân cenbinde defn edüp yerine Sultân İbrâhîm {Hân} pâdişâh oldukda Kara Mustafâ Paşa müstakil sadrıa'zam, Kara Hasan Paşa defterdâr-ı mu'azzam ve Abdürrahîm Efendi şeyhülislâm-ı hümâm-ı akdem bulunup Sultân Murâd Hân merhûmun donanması hebâya gitmesin içün yine Akdeniz'e donanma-yı hümâyûn çıkdı. Ammâ gûyâ bî-cân çıkdılar.

Âhir mavunanın biri gark olup Akdeniz'de ol kadar maslahat dahi görülmeyüp rûz-ı Kâsım'dan sonra cümle asâkir-i İslâm Der-i devlete gelüp karâr etdiler.

Ve Murâd Hân'ın bir mavunasın teberrüken Tershâne-i Âmire'de kara dağ gibi kara gemiyi kara katrân ile mâtem donuna müstağrak edüp Şâhkulu İskelesi kurbündeki büyük gözlerin birisine çekdiler.

Hikmet-i Hudâ baht-ı dünyâ Malta küffârının imiş eyle bir re'y [ü] tedbîr sâhibi pâdişâh-ı Cem-cenâb merhûm olup bu kadar masrûf hebâya gidüp Malta ve gayrı küffârlar halâs oldular. Hemân *el-abd yüdebbir vallâh yukaddir*'e [57] havâleden gayrı çare yokdur. Tasdîk-i kelâm.

Ba'dehu efendimiz Kara Mustafâ Paşa hazretlerinin lisân-ı gevher-nisârlarından mesmû'umuz olmuşdur kim "Eğer Cenâb-ı Bârî yârî kılup pâdişâh-ı mağfûr altı ay hayâtda olsa berde ve bahrde cümle küffâr kıralları harâc-güzâr olmaları mukarrer idi. Hattâ İşpanya ve Malta küffârları, Dobra-Venedik Hersek'in mâbeyne vâsıta koyup İşpanya Kızılelma'yı ve Malta küffârı cezîre-i Malta'yı ve altı pâre kadırgasın pâdişâha vermeğe ta'ahhüd etmişler idi. Ammâ takdîr-i ezel bu imiş" deyü bu kelâmı Kara Mustafâ Paşa'dan istimâ' etdik, v*e's-selâm.*

İcmâl-i cülûs-ı Sultân İbrâhîm Hân-ı şehîd ibn Sultân Ahmed Hân
tâbe serâhümâ

Fî şehr (---) sene 1049. Merhûm Sultân Ahmed Hân'ın yedi şehzâdesinden İbrâhîm Hân küçük idi. Mevlûdu Tershâne bâğçesi'nde mütevellid olmuşdur. Hîn-i cülûsunda (---) seneye bâliğ idi. Ammâ âkıl [u] bâliğ değil idi.

Târîh-i cülûs-ı İbrâhîm Hân güfte-i (---):

Yine kadr ü şeref buldu serîr-i mülk-i Osmânî
Erişdi âfitâb ü âsumâna efser ü deyhim
Yazıldı resm-i Osmânî ile teşrîfine târîh
Cülûs-ı pâdişâh-ı dâd-ger Sultân İbrâhîm.
Sene 1049.

Diğer târîh:

Halledallâhu mülke İbrâhîm (---)
.....(2 satırlık yer boş).....

Zamân-ı hilâfetinde olan vüzerâları bildirir: Yevm-i cülûslarında Kara Mustafâ {Paşa} vezîr-i a'zam bulunup ibkâ olundu. Ve halk-ı âlem râhat olup (---) sene sadrıa'zam olup âhir-i kâr hasûd-ı nüdemâ-yı şehriyârî ığvâları ile katl olunacağın bilüp Hâs bâğçeden sarâyına firâr edüp der-akab tebdîl-i câme sarâyından taşrada Mûsâ Paşa sarâyı önünde Bostâncıbaşı Sarhoş İbrâhîm Paşa râst geldüği mahalde bir Uskok bostâncı, başına bir tüfeng kundağı urup şehîd etdiler ve na'şın Parmakkapu'da türbesinde defn etdiler.

Andan mühür Şâm-ı Şerîf'de Cüvân Kapucubaşı sadrıa'zam oldu, [Sene] (---). Andan ma'zûl olup Girid'e serdâr olup andan vefât etdi.

Andan Sâlih Paşa vezîr-i a'zam oldu. Livâ-i Hersek'de kasaba-i Lubin'den Bosnavîü'l-asl idi sene (---) sadrıa'zam olup Tezkireci Ahmed Paşa'nın mekriyle ma'nûkan hürr-i şehîd etdiler.

Andan Ahmed Paşa-yı Hezerpâre sadrıa'zam oldu (---) sene sadâretde olup gulû-yı âm havfından ihtifâ edüp Mevlevî Dervîş Mehemmed Paşa bulup ma'nûkan katl edüp lâşe-i pür-şikemin Atmeydânı'na bırağup na'şını der-akab kul pâre pâre etdiler. Ol gün ol gulûda mülakkab-ı kabîh Oğlan Püzevengi nâm (---) ve Hünkâr musâhibi Hâce Cinci nâm ***[76b]*** (---) Atmeydânı'nd[a] cümle ulemâ ve sulehâların izniyle pâre pâre eyleyüp leşlerin Ahmed Paşa lâşesi yanına bırakdılar.

Sultân İbrâhîm Hân'ın asrında olan şeyhülislâmları bildirir:

.....(2 satırlık yer boş).....

Zamân-ı İbrâhîm Hân'da kadı'askereynleri bildirir:

.....(2 satırlık yer boş).....

Saltanat-ı İbrâhîm Hân'da İslâmbol mollâlar[ı] bildirir:

.....(2 satırlık yer boş).....

Devlet-i İbrâhîm Hân'da hekîmbaşı ve müneccimbaşıları bildirir:

.....(2 satırlık yer boş).....

Asr-ı İbrâhîm Hân'da olan vezâret ile defterdârları bildirir:

.....(2 satırlık yer boş).....

Ahd-i İbrâhîm Hân'da nişâncı paşaları beyân eder:

.....(2 satırlık yer boş).....

Divel-i Hân-ı İbrâhîm'de yedikubbe vezîrlerin bildirir: Târîh:

.....(2 satırlık yer boş).....

Mülûk-i İbrâhîm Hân'da olan eyâlet vüzerâların beyân eder:

Târîh-i Mehemmed Paşa eş-şehîd Boynueğri:

Mîrimîrân-ı Haleb oldu, Mehemmed Paşa.
Sene (---).

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Hükm-i İbrâhîm Hân'da âsî olan vüzerâları ayân [ü] beyân eder: Varvar Alî Paşa, Sivas vâlîsi iken İbrâhîm Hân İpşir Paşa hâtûnu Mavrol kızın taleb etdikde Varvar Paşa "Nâ-şer'îdir vermem" deyince Sivas'dan ma'zûl olup katline fermân vardıkda başına asker cem' edüp "Şer'ile da'vâm vardır" diyerek gelirken Köpürlü Mehemmed Paşa'yı bozup Çerkeş nâm mahalle geldikde İpşir Paşa ale'l-gafle Varvar'ı basup İpşir içün âsî olmuşken İpşir Varvar'ı katl etdi sene (---).

Fermân-ı İbrâhîm Hân ile Yeni Sarây'da binâ olunan kasırların târîhlerin bildirir:

Dedi fermân ile târîh-i binâsın Cevrî
Nüzhet-âbâd-ı cedîd oldu bu kasr-ı âlî.
Sene (---).

Târîh:

Bu müferrah menzilin Cevrî dedi târîhini
Seyr içün oldu binâ bu kasr-ı Sultân-ı cihân.
Sene (---).

Târîh:

Mübârek eylesün Mevlâ bu âlî kasr-ı zîbâyı.
Sene (---).

Târîh:

Keştî mübârek ola yâ Rab {yümnile bu zevrak-ı zîbâ.

Sene (---)}.

Der-zikr-i şehzâdegân-ı İbrâhîm Hân

Du‘â-i hayr ile Cevrî dedi Şehzâdeye târîh
Ola Sultân Mehemmed âfitâb-ı matla‘-ı ikbâl

Târîh-i bî-nazîr: (---) (---) (---) (---)

Nûrdur geldi Mehemmed sulb-i İbrâhîm'den.
Sene (---).

Târîh-i diğer:

Vechini bir ârife sordum dedi târîh içün
Geldi dünyâya vücûdu Hân Mehemmed yümnile.
Sene (---).
.....(1 satırlık yer boş).....***[77a]***
Zamân-ı saltanat-ı İbrâhîm Hân'da olan serdâr-ı mu'azzamlarının feth [u] fütûhâtların beyân eder

{Târîh-i Mîrimîrân Nasûh Paşazâe:

Mübârek eyleye câh-ı vezâreti Mevlâ.
Sene (---).

İnhizâm-ı Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa be-dest-i vezîr Kara Mustafâ Paşa be-sahrâ-yı Üsküdar, sene (---).

Ba'dehu katl-i Nasûh Paşazâde, bâ-eşedd-i ukûbet der-sene-i mezbûr be-dest-i Kara Mustafâ Paşa}.

İbtidâ sene (---) târîhinde Maskov küffârı Karadeniz sâhilinde Azak kal'asına Tatar Hân'ın batîü'l-hareke olması sebebiyle kal'a-i Azağ'a Kazak istîlâ edüp deryâ-misâl asker ile yedi yüz pâre yelken gemilere bu kadar bin asker mâl-â-mâl olup kal'a-i Azağ'ı kâmil (---) ay muhâsara edüp darabât-ı top-ı kûpdan kal'anın der [ü] dîvârında bir alâmet kalmayup cümle küffâr-ı sakar-karâr hâl-i hayâtlarında ka'r-ı zemîne girüp bir ay dahi zîr-i zemînde ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kitâl edüp âhir vakt-i şitâ erüp cümle guzât-ı müslimîn keştîlere mâl-â-mâl olup bî-feth rucû' edüp Âsitâne-i sa'âdete geldiler.

Def'a-i sânîde Serdâr Cüvân Kapucubaşı sene-i âtîde yine deryâ-misâl askeri Azak deryâsında şinâverlik edecek üç yüz pâre firkate asker-i İslâm doldurup ke'l-evvel kânûn üzre donanma-yı hümâyûn ile berren ve bahren bu kadar yüz bin asker kal'a-i Azağ'ı ihâta edüp küffârdan bir sît [ü] sadâ olmayup cümle Kazak-ı âk'ın karârları firâra mübeddel olup kal'anın esâsın hâli üzre bırağup dâr-ı nîrâna gitmişler. Hamd-i Hudâ bilâ-ceng [ü] cidâl kal'a-i Azak dest-i Âl-i Osmân'a bu takrîb ile girdi. Hâlâ darb-ı meseldir kim,

"Hüseyin Paşa Azak'da ceng etdi, Mehemmed Paşa cengsiz feth etdi" derler.

Der-akab Serdâr Mehemmed Paşa Eflak ve Boğdan ve Tatar ve Çerâkise ve Âl-i Osmân askerine "koma kurdum" edüp yedi ayda müceddeden bir kal'a-i Azak oldu kim hâlâ dâr-ı azâb bir kal'a-i hısn-ı metîndir. Binâ-yı İbrâhîm Hân be-dest-i Sultânzâde Mehemmed Paşa.

Hamd-i Hudâ bu hakîr'in dördüncü gazâsı bu Azak kal'ası olup hakîr ol sene

Kırım diyârında kalup cümle asker-i İslâm Tatar Hân gâzîleri ile Azak'da meştâ edüp serdâr-ı mu‘azzam kendü mensûbâtları ile donanma-yı hümâyûna süvâr olup Der-i devlete revâne oldu.

Feth-i sânî
Zamân-ı İbrâhîm Hân be-vilâyet-i Eflak ve Boğdan be-dest-i Tatar Hân ve mu‘âvenet-i asâkir-i Akkirman

Sene (---) târîhinde Eflak beği Matey Voyvada ve Boğdan beği Lipul voyvada yigirmişer sene hükûmet edüp mâl-ı Kârûn'a mâlik olup iki kâfir birbirine hasm-ı kavî olup Boğdan beği Lipul Beğ bir kızını Kazak-ı âk hatmanı İhmilnic'e verüp yigirmi bin tüfeng-endâz kefere imdâdı gelüp Eflak beği Matey Voyvada dahi yüz bin asker ile Berkovişte nâm tahtından kalkup iki küffâr birbirine gelmede.

Bu ahvâl Der-i devlete arz olunup Rûmeli eyâleti ve Özi eyâleti ve Tatar Hân askeri bu küffârların cengini men‘ etmeğiçün me’mûr olup asker-i İslâm cem‘ olunca iki küffâr askeri Eflak ve Boğdan hudûdunda şehr-i Fohşan'da nehr-i Fohşa sâhilinde bir ceng-i azîm edüp Eflak beği Matey gâlib gelüp Boğdan beği Lipul münhedim olup tarafeynden yetmiş bin kâfir dendân-ı tîğdan geçüp Tatar ve Âl-i Osmân askeri bu mahalde Eflak ve Boğdan diyârına akınlar ve şebhûnlar salup yüz binden mütecâviz esîr ve niçe kerre yüz bin devâbbât-ı kesîr ve mâl-ı ganâyim alınup Eflak ve Boğdan diyârın harâb [ü] yebâb ve halkın esîr [ü] kebâb ve hânelerin ihrâk bi'n-nâr ile türâb edüp İslâm Geray Hân, Boğdan beği Lipul'ı giriftâr-ı bend-i hicrân edüp Der-i devlet-masîre gönderüp Yedikulle'de Lipul haps olundu. Ve Eflak beği Matey'den iki bin kîse alınup cürmü afv olunup beğliği kendüye yine ibkâ ve mukarrer kılındı. Hamd-i Hudâ Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile bu gazâ-yı ekberde bulunup mâl-ı ganâyimle muğtenim olup diyâr-ı Kırım'a dâhil olduk, *ve's-selâm.*

Feth-i sâlis
Kal‘a-i Hanya der-cezîre-i Girid, zamân-ı İbrâhîm Hân be-dest-i Silihdâr Yûsuf Paşa-yı serdâr

Sebeb-i feth-i Hanya oldur kim ibtidâ Sultân Ahmed Hân'ın mübârek nefeslerinin te’sîridir kim feth-i Girid evlâdı İbrâhîm Hân'a müyesser oldu. İnşâ’allâh Ahmed Hân'ın Venedik'den Girid cezîresin Yeni Câmi‘e vakf olmağiçün ricâ etdiği tahrîr olunur. Ammâ mezkûr senede İbrâhîm Hân'ın Dârü's-sa‘âde Ağası Sünbül Ağa âzâd ***[77b]*** olup ve Esîrî Mehemmed Efendi ma‘an Sünbül Ağa ile Mısır'a müteveccih olmağiçün İbrâhîm Çelebi nâm {re’îsin} bir azîm karavana kalyonununa üç bin kadar huccâc ü züvvâr ve tüccâr girüp Mısır'a giderken Değirmenlik nâm cezîre önünde altı pâre Malta gemisi bu İbrâhîm Çelebi kalyonun ihâta edüp bî-eyyâm mahalde döğe döğe iki günde kalyon içre ibâdullâh az kalup ol mahalde Kızlar Ağası ve kalyon sâhibi İbrâhîm Çelebi dahi şehîd olup küffâr gemiye zafer bulup yedek ile cezîre-i Girid'de kal‘a-i Hanya limanına varup lenger-endâht olup yatdı. Ahidnâme-i Hayreddîn Paşa'da eyle der kim,

"Âl-i Osmân'dan bir gemiyi düşman alup ellik olan kâfiristânın limanına komayalar."

Bu Hanya küffârı bu sulh [u] ahidnâmeye muhâlefet edüp Malta küffârına ığmâz-ı ayn edüp limanlarına kodular ve cümle Kızlar Ağası'nın atları ve kısrakları ve mâl-ı ganâyimin Hanya kal‘asında bey‘ [ü] şirâ etdiler. Bu ahvâl-i pür-melâl, İbrâhîm Hân'a mün‘akis olup,

"Tîz Malta üzre seferim vardır" deyü yedi yüz pâre gemiyle Silihdâr Yûsuf Paşa serdâr olup Malta niyetine giderken Anavarin kal‘ası'nda sulanup yigirmi pâre batîü'l-hareke mecrûh kadırgaları bırağup içinde olan mühimmât [ü] levâzımâtların sâ’ir kadırgalara askerleri ile leb-ber-leb edüp yine avdet edüp ibtidâ cezîre-i Girid'de Todori kal‘aların birer sâ‘atde feth edüp andan Hanya kal‘asın muhâsara edüp (---) günde hamd-i Hudâ feth olduğu seyecî’ü tahrîr olunur.

Hamd-i Hudâ bu altıncı gazâmızda bulunup İnebahtılı Durak Beğ firkateleri ile cezîre-i Çukalar'ı nehb [ü] gâret etmede bile bulunup Durak Beğ ile İnebahtı vilâyetine gidüp fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa, Âsitâne-i sa‘âdet'e Donanma-yı Hümâyûn ile vardukda Yûsuf Paşa'yı hidmeti mukâbelesinde Cinci Hoca tahrîkiyle ol mazlûmu zâlimler amân vermeyüp nâ-hak şehîd etdiler.

Fütûhât-ı Râbi‘
İnhizâm-ı mağdûr Varvar Alî Paşa be-dest-i Fâ’in İpşir Paşa

Bâlâda tahrîr olunduğu üzre bî-günâh Varvar azli ihtiyâr edüp İpşir'in avretin İbrâhîm Hân'a na-şer‘î vermeyüp Tokat kal‘asında Perî Hân Hâtûn'u emânet koyup netîce-i merâm İslâmbol'a gelirken zâlim İpşir fâ’in ü hâ’in,

"Babam sen benim ehlim içün azli kabûl eyledin, ben dahi senin ile yek-dil [ü] yek-cihet şerî‘at kapusu İslâmbol'a giderim" deyüp Varvar'a hâb-ı hargûş verüp bir gün Çerkeş nâm mahalde ale'l-gafle Varvar'ı basup niçe bin âdemin kırup Varvar'ı şehîd edüp kellesin Der-i devlete gönderüp Sivas eyâleti İpşir'e tevcîh olundu.

İnhizâm-ı Serdâr Tekelü Mustafâ Paşa: Sene (---) târîhinde Hanya feth olunca ana intikâmen Venedik küffârı fâtih-i Hanya olan Yûsuf Paşa Kırka sancağında (---) nâm kal‘adan Hırvadü'l-asl olmağile küffâr Yûsuf Paşa'nın elin vilâyetin nehb ü gâret edüp yetmiş pâre kal‘aya kiliseye ve kal‘a-i Dirnişe müstevlî olup Bosna ve Hersek ve Kırka ve Kilis sancakların berbâd edüp cümle re‘âyâlarımız Uskok olup Venedik'e tâbi‘ oldu.

Âhir sene-i mezbûrda Tekelü Paşa'yı serdâr edüp Venedik körfezi halîci sâhilinde Şibenik nâm bed-nâm-ı menhûs kal‘ayı yüz bin asker ile kırk gün kırk gece muhâsara edüp topcubaşı kal‘a-kûp toplar ile kal‘ayı rahnedâr etdikde Mustafâ Paşa,

"Bak-a topcubaşı bârûd-ı siyâhı isrâf edüp bu kal‘ayı münhedim edersin ammâ feth eylediğim zamân sana kal‘ayı kirpiğinle yapdırırım" der idi.

Âhir-i kâr kal‘ayı derûn-ı dilden döğmeyüp cümle asker âlet-i mülâhaza taht-ı kal‘ada oturup kırkıncı gün semâdan bir matar nâzil olup cümle asâkir-i İslâm pâymâl-i rimâl tîn-i belâya müsteğrak olup bi'z-zarûrî cümle asker metrisden çıkup selâmete avdet edüp kal‘a-i Şibenik kurbünde Danilova nâm bir sahrâ-yı azîme meks edüp ale's-sabâh anı gördük, mezkûr sahrânın cânib-i erba‘asın niçe kerre yüz bin haç bayraklı küffâr, asker-i İslâmı ihâta edüp vakt-i zuhurda bir ceng-i azîm olup yigirmi iki bin ibâd-ı müslimîn şehîd ve on sekiz bin âdem esîr olup niçe bin hayme ve hargâh ile ve bu kadar mâl-ı ganâyim ile küffâr ganîme ***[78a]*** olup hakîr ol menhûs cengde yeniçeri ocağıyla idim, hemân var kuvveti bâzûya getirüp at boynuna düşüp Gılamuc

kal‘ası dağlarına firâr edüp atımı dahi bisâtıyla bırağup bir sık çengelistân içre girüp yedi gece dağlarda pinhân olup nebâtât [ü] giyâhât tenâvül edüp def‘-i cû‘ eylerdim.

Ba‘dehu küffâr bu kadar hayme ve hargâh ile Kilis kal‘ası altına varup Tekelü Mustafâ Paşa'nın otağın kırup ceneral-i la‘în başına serdârın selîmîsin geyüp âdet üzre dîvân-ı Âl-i Osmân etdikde Kilis kal‘asının cümle a‘yân [u] eşrâfı ve serdârı ve dizdârı taşra çıkınca kemîngâhda olan küffâr der-akab kal‘aya müstevlî olup bu takrîb ile Kilis kal‘ası gibi eflâke ser-çekmiş bir kal‘a-i metîni kabza-i tasarrufa alup cümle a‘yân-ı kal‘ayı ehl [ü] iyâlleri ile esîr etdiler. Bu gûne nuhûset Âl-i Osmân devletinde bir târîhde olmamışdır.

Ve dahi Venedik küffârının bu gûne isyânı sebebiyle Akdeniz'de olan cemî‘i cezîreleri {küffâr} harâca kesüp niçe bin huccâc [u] tüccâr gemilerin alır oldu. Ve her sene Akdeniz'e çıkan donanma-yı hümâyûnı münhedim edüp gemileri Venedik'e götürür oldu. Bu hâl üzre ahvâl-i Âl-i Osmân perîşân-hâl oldu.

İcmâl-i saltanat kâr-ı âkıbet, sa‘îd-i şehîd Sultân İbrâhîm Hân ibn Sultân Ahmed Hân
tâbe serâhümâ

Sene (---) târîhinde pâdişâh-ı mağfûr cülûs etdikde Kara Mustafâ Paşa sadrıa‘zam bulunup hayr-hâh-ı devlet bir vezîr-i dilîr idi, anı katl edüp cümle musâhibîn ve cüceler ve bî-zebânlar ve tavâşî Arablar ve hâsekî ve nisvân u sâhib-isyân ve musâhibeler ve gayrı musâhib Cinci Hoca ve Hezârpâre Vezîr-i a‘zam Ahmed Paşa taraf taraf fürce bulup ol pâdişâh-ı sâde-dili niçe bin tatlı dil ile urûkuna girüp gûnâ-gûn hevâ-yı hevese düşürüp vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâlarından celb-i mâl içün rüşvet almağa başlatdılar.

Ve pâdişâhı zenân sohbetine dadandurup Mısır'dan gelen hazîneyi cümle Mülkî Bula'ya ve Şekerpâre Bula'ya ve Telli Hâsekî ve Saçbağlı hâsekîlere birer Mısır hazînesi ihsân ve bir hazîne dahi Cinci Hoca'ya ve niçe hazâyinler dahi bî-ma‘nâ sarâylara ve sûr-ı hümâyûnlara ve semmûr döşeli köşklere itlâf-ı hazîne etdin deyü bir kerre kul gulû edüp hayli fetret oldu.

Bu harekât-ı gulûdan vezîr ve Cinci Hoca ve sâ’ir musâhibler mücâb olmayup cezîre-i Girid'e serdâr Deli Hüseyin Paşa ile asâkir-i İslâm büryân ü giryân, "Bire imdâd, el-amân" deyü feryâd etmede.

Beri tarafda Cinci Hoca Hünkâr'dan bir ân münfek olmayup ind-i pâdişâhda andan mukarreb ferd-i merd yoğidi. Vezîr-i a‘zamdan ve vâlideden takarrübü ziyâde idi. Hınto koçuya binse bile binerdi. Tahtırevâna girse bile girüp ener binerdi. Ve hergiz nasîhat edenlere rîş-hand edüp yüzlerine gülerdi. Ve her sâ‘at ol pâdişâh-ı mazlûmu hoş-âmed kelimâtlar ile mağrûr edüp sû’-i tedbîr ederdi. Zîrâ umûr-ı devletde bir iş görmemiş Za‘frânborlu'sundan Şeyhzâde nâm bir sûhte idi. Âsitâne'ye gelüp hakîr, Hâmid Efendi medresesi'nde *Monlâ Câmî* ve *Kâfiye*'yi Ahfeş Efendi üstâdımızdan i‘râb ederken bu mezkûr Cinci *Kitâb-ı İzzî* okurken hikmet-i {Hudâ} Azîz ismine mazhar düşüp bir günde izzet bulup sa‘âdetlü pâdişâha sürh-bâd ve gencü'l-arş ed‘iyelerin tilâvet edüp İbrâhîm Hân hoş-hâl olup şeyhzâdenin ismi Cinci Hoca nâmıyla iştihâr buldu. Ammâ Hudâ âlimdir şerîkimiz olması cihetiyle ma‘lûmumuzdur ilm-i da‘vetden aslâ bir hurûf bilmezdi. Ancak baht [u] tâli‘i bir zamân müsâ‘ade edüp ol dahi felek-i atlas-ı

bûkalemûndan pây-bâflık edüp sağa ve sola mekikler atdı.

Âhirü'l-emr cezîre-i Girid'den feryâd ile Kara Murâd Ağa gelüp imdâd istediğinde pâdişâh tarafından feryâdcı Murâd Ağa'dan bin kîse ve bu kadar şemâme amber ve yetmiş tahta semmûr kürk ve iki hâsekî câriye taleb etdiler.

Hemân Murâd Ağa cümle yeniçeri odalarına ve sipâh ağalarına haber edüp ***[78b]*** sipâh Atmeydânı'na, yeniçeri Etmeydânı'na cem‘ olup gulû-yı âm ile "Allâh Allâh" diyerek Atmeydânı'na cem‘ olup Sultân İbrâhîm Hân mazlûmu Sırçasarây'da haps edüp yerine oğlu Şehzâde Mehemmed Hân'ı pâdişâh edüp cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ bî‘at edüp Mevlevî Dervîş Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam olup Kara Murâd Ağa yeniçeri ağası oldu ve Ahmed Paşa firâr etdi.

Ve ertesi gün Ahmed Paşa'yı muhtefî bulup Koca Vezîr katl edüp leşini Atmeydânı'na bırağup yanı sıra mülakkab Oğlan Püzevengi (---) Monlâyı pâre pâre edüp leşini Ahmed Paşa yanına bırakdıklarında cümle asker Ahmed Paşa'nın leşine kılıç üşürüp pâre pâre edüp cümle yağın dâ’-ı devâ-ı sızı içün yağmâ etdiler.

Ba‘dehu Cinci Hoca'yı dahi katl edüp cümle musâhibleri kimin katl ve kimin nefy-i ebed eylediler.

Ve musâhibe avretlerden Şekerpâre Bula'yı İbrîm'e nefy etdiler. Ve sâ’ir nisvânları Eski Sarây'a nefy edüp her birin bir vüzerâ ve a‘yâna verdiler.

Ertesi ale's-sabâh {mâh-ı Receb'in 25. gün} alay-ı pâdişâhî ile Sultân Mehemmed Hân'ı Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ziyâretine götürüp anda kılıç kuşadup yine alay ile Edirnekapusu'ndan içeri gelüp ecdâdı Ebü'l-feth'i ziyâret edüp şâhin âşiyânında dünekler gibi hâsodada karâr etdi. Ve ol arada,

"Bire, Sultân İbrâhîm Sırçasarâydan rehâ bulup hapsden kaçup bostâncı ocağına dahl düşüp kulun bir fırkası yine İbrâhîm Hân'ı istermiş" deyü İslâmbol içre azîm vezni üzre velvele ve gulgule olup Atmeydânı'nda âlât-ı silâh ile niçe yüz bin âdem cem‘ olunca Abdürrahîm Efendi'den istiftâ edüp Koca Vezîr ve Kara Murâd Ağa ve Emîr Paşa ve niçe iş erleri {Hünkâr'dan hat alup} Sırçasarâya cem‘ olup Koca Vezîr, Cellâd Kara Alî'yi hezârân deyenek ile ura ura Sırçasarâya koyup Cellâd Kara Alî *Bismillâh* deyüp içeri girince mazlûm İbrâhîm Hân,

"Cânım Usta Alî neye geldin?", {der}

"Hünkârım cenâze namâzı kılmağa geldim" deyüp İbrâhîm Hân'a sarılır.

İbrâhîm Hân dahi gürbüz tüvânâ er, birbiriyle küşte-gîrlik ederken cellâdın bir huddâmı dahi yetişüp İbrâhîm Hân'ın cân evine bir diz bendi urup cân havlinde iken Kara Alî kemendbâzlık edüp şâkirdi hayâkârlık edüp ol an sene 1058 mâh-ı Receb'in 29 nuhûset gününde mazlûm İbrâhîm Hân'ı ma‘nûkan şehîd edüp Kara Alî'ye beş yüz altun verüp "Durma hacca git" derler.

Na‘ş-ı İbrâhîm Hân'ı techîz ü tekfîn edüp {Hâsoda önünde gasl edüp dîvânhâne önünde serviler altında cenâze namâzına er kişi niyetine deyüp cümle vüzerâ ve vükelâ cenâze-i İbrâhîm Hân'a hâzır olup Abdürrahîm müftî idi, imâm olup Mehemmed Hân dahi namâza gelüp salât-ı cenâze edâ olunup na‘ş-ı İbrâhîm Hân'ın tâbûtu önü sıra ters eğerli atlar ve cümle vüzerâ siyâh nikâblar örtünüp mü’ezzinler [58] diyerek tâbût-ı İbrâhîm Hân'ı ammisi Mustafâ merkadine götürdüler} ammisi Sultân Mustafâ türbesinde yanına defn edüp Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Rûm'a müstakil pâdişâh oldu.

Fasl-ı (---)
Der-zikr-i saltanat-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kerîmü'ş-şân ibn Merhûm Sultân İbrâhîm Hân
Halledallâhü hilâfetehu ve ebbede saltanatahu ilâinkırâzı'd-devrân âmîn ve yâ mu‘în ve yâ müste‘ân.

Cülûs-ı hümâyûnuna târîhdir:

Cülûs-ı Hân Mehemmed eyledi âsûde dünyâyı.

Diğer târîh-i âhar,

Oldu Sultân Mehemmed-i Gâzî
Cümle hâkândan a‘del ü ekrem.
Sene 1058.
.....(1.5 satırlık yer boş).....

Yevm-i cülûsu bin elli sekiz Recebü'l-müreccebinin on sekizinci günü yevm-i sebt idi. Vakt-i asırda sa‘âdetle mesned-nişîn-i pâdişâh oldukda sinn-i sâlleri henüz yedi yaşına bâliğ idi. (---)

Hîn-i cülûsda hazînede bir fülûs-ı ahmer kalmayup merhûm Sultân Murâd Hân'ın dîn uğuruna masrûf edeceği yedi aded hazîneden dahi bir habbe kalmamış idi.

İmdi "Kula dahi cülûs in‘âmı lâzımdır" deyü Mehemmed Hân-ı âlîşân peder zamânında hazîneyi itlâf edenlerin girîbânın çevirüp Cinci Hoca mâlından üç bin kîse ve maktûl Hezârpâre Ahmed Paşa vezîrden beş bin kîse ve Şekerpâre'den bin kîse ve'l-hâsıl bunların emsâli niçe yüz yerlerden penc hazâyin-i Mısır tahsîl olunup {sene 1058 Şa‘bân'[ın]ın beşinci günü yevmü's-selâse idi,} üç bin yedi yüz kîse cülûs ***[79a]*** in‘âmı verilüp dahi akîbince yedi bin kîse mevâcib ihsân olunup Bağdâd'a imdâd içün henüz kapuya çıkmış üç bin yeniçeriyi ve Girid'e imdâda yazılan üç bin sipâhîleri nâ-müstahak iken cülûs in‘âmına ve mevâcib-i cedîde kayd eyleyüp anlar içün dahi bin kîse in‘âm aldılar. Ve cümle askerî tâ’ifesi ihtiyâcdan müstağnî olup devletinde bir ganîmet oldu kim ta‘bîr olunmaz. Ve günden güne etrâf-ı memâlikin hıfz [u] hırâsetinde olup itlâf olan hazîneleri bi'l-külliye yerine koyup devlet-i Âl-i Osmân'a nizâm [ü] intizâm verdi.

{Ammâ sene 1058 Şa‘bân'ının on birinci gün yevmü'l-isneyn cümle sarâylara bahşîş-i cülûs ihsân olunup âşcı ve helvâcılara bahşîşleri noksân çıkmak ile cümle neferât gulû edüp kilarcıbaşıyı azl edüp sarây ağası kilarcıbaşı oldu}.

Hilye-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘: Gerçi hîn-i cülûsda (---) yaşında gâyet za‘îf ü nahîf

sabî idi. Ammâ gâyet reşîd ü necîb ve akl-ı Arasto ve halîm [u] selîm idi. Ba‘dehu yigirmiye bâliğ oldukda sayd [ü] şikâra mâ’il olup kesb-i hevâ etmeden tarâvet hâsıl edüp vasatü'l-hâl semîn ü cesîm olup cesedi cüssedâr ve sînesi ber-karâr ve mübârek kitifleri vâsi‘ ve zahrı vâsi‘ ve mübârek miyânlarından aşağısı tavîl idi. Ve kadd [ü] kâmetleri pederi gibi kadd-i bâlâ idi. Ve bâzûları semîn ve yed-i mübârekleri arslan pençesi gibi vâsi‘ idi.

Ve vech-i şerîfi vecîhü'l-manzar idi. Açık kaşlı ve ala gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü idi. Ve şekl [ü] şemâyilde ve güftâr [u] reftârda gûyâ bir sâhib-kırân idi. Hakkâ ki yine şân-ı şerîfleriyçün cemî‘i ilm-i nücûmda ve ilm-i cifrde İbrâhîm Hân oğlu Yûsuf nâm bir pâdişâh olup hüsn-i Yûsuf-misâl olup kırân sâhibi olup şarka ve garba velvele salup cümle kâfiristâna ve re‘âyâ ve berâyâya ve celâlî ve cemâlîlere vâveylâ salup Venedik ve Nemse ve Leh ve Çeh [ve] Rûs ve Maskov diyârların harâb [ü] yebâb edüp Yûsuf-sıfat bir pâdişâh-ı gayyûr ola deyü cümle ceffârlar böyle istihrâc edüp tahrîr etmişler idi.

Hikmet-i Hudâ bu Mehemmed Hân rahm-ı mâderden müştak olmazdan mukaddem İbrâhîm Hân ta‘ahhüd etmişdi kim,

"Eğer bir merd evlâdım vücûda gelirse müjde edenden mâ‘adâ ibtidâ kimi görürsem evlâdıma anın ismin korum" deyü ta‘ahhüd etmişdi.

Hikmet-i Hudâ salât-ı fecre Hünkâr imâmı Yûsuf Efendi vardıkda mevlûd-ı Mehemmed Hân müjdesin kızlar ağası getirince İmâm-ı hümâm Yûsuf Efendi zâhir olunca hemân İbrâhîm Hân

"Vallâhi şehzâdemin ismini Yûsuf kodum. Zîrâ ibtidâ ahdim böyledir kim evvel gördüğüm âdemin ismin koyam. Hamd-i Hudâ böyle muktedâ-yı nâs kibâr-ı ulemâ kimesneyi gördüm" deyüp ism-i şerîfin Yûsuf koyup yine şehzâde-i cüvân-bahtın gûşuna bâng-i Muhammed'i Yûsuf Efendi okudu.

Bu hâl üzre yedi sâ‘at ism-i şerîfi Yûsuf olup ba‘dehu musâhibeler pâdişâhın urûkuna girüp,

"Yûsuf kul ismidir, meymenet yokdur, ismi Mehemmed olsun" deyü ricâ edüp Mehemmed dediler. Ammâ ibtid[â] kulağına ezân-ı Muhammedî tilâvet olundukda Yûsuf ismiyle müsemmâ idi. Hikmet-i Hudâ ceffârların istihrâcları üzre ibtidâ ismi Yûsuf olup ve bi-emrillâh Yûsuf-sıfat bir mahbûb-ı cihân pâdişâh-ı zîşân olup kalîlü'l-lihye ve kesîrü'ş-şevârib fârisü'l-hayl sayd [ü] şikâra ve gazâya mâ’il {ü râğıb} bir pâdişâh idi.

Ahd-i hümâyûnlarında olan vezîr-i a‘zamları zikrindedir

Evvelâ yevm-i cülûsd[a] vezîr-i cedîd **Mevlevî Koca Dervîş Mehemmed Paşa** (---) asl bir halûk âdem idi. Sâbıkan vezâret ile defterdârlıkdan ma‘zûl olup münzevî-i künc-i mevlevîhâne olup yevm-i cülûsda sadrıa‘zam etdiler. Ba‘dehu îrâd [u] masârıf-ı Âl-i Osmân'a nizâm [ü] intizâm verem deyü sa‘y-i belîğ edüp nâ-müstahak kimesnelerin kat‘-ı erzâkıyla mukayyed olup devletde eyle dîndâr hizmetkâr vezîr-i müdebbiri (---) sonra ma‘zûl edüp Malgara'ya nefy-i beled edüp anda ma‘nûkan şehîd edüp azl-i ebed etdiler. Ammâ mansıb-ı

bâkîye nâ’il oldu.

Andan yerine sene (---) târîhinde **Kara Murâd Paşa** vezîr-i a‘zam oldu. Yeniçeri ocağında neşv [ü] nemâ bulup Arnavudü'l-asl idi. Bu dahi selefi Koca Vezîr gibi bir donanma-yı hümâyûn ile cezîre-i Girid'e asker gönderüp küffârın Akdeniz'de zehresi çâk, eli vilâyetleri hâk oldu.

Bu dahi (---) ay kâmil ***[79b]*** sadrıa‘zam olup "Hazîneden çok mâl itlâf etdin" deyü ma‘zûl edüp sene (---) târîhinin mâh-ı (---) (---) günü efendimiz **Melek Ahmed Paşa** sadrıa‘zam oldu. Hâk-i İslâmbol'da Tophâne şehrinde vücûda gelüp üç yaşına bâliğ iken Abaza diyârında (---) nâm aşîretde süd vâlidesinde perveriş bulup on beşine bâliğ iken bu hakîrin vâlidesiyle Sultân Ahmed'e hedâyâ getirüp Melek'i harem-i hâssa alup vâlidemizi pederimize ihsân edüp bu hakîr andan mütevellid olmuşuz. Ammâ Melek Ahmed Paşa'nın pederi Özdemiroğlu Osmân Paşa'nın kapucular kethudâsı olup Gence ve Şirvân ve Şamâkı ve Demirkapu seferlerinde bile yüz kırk yaşında merhûm oldu. Bir zâl-i zamân idi.

Ba‘dehu Melek, Murâd Hân'a silihdâ[r] ve musâhib olup Bağdâd'ın fethi günü eyâlet-i Diyârbekir vezâret ile ihsân olunup Âl-i Osmân'ın cemî‘i âlî mansıbların üçer dörder kerre Mısır ve Budin'den mâ‘adâ mutasarrıf olup âhir ihtiyâr umûr-dîde ve dîndâr vezîr-i dilîr olmağile sadrıa‘zam etdiler.

Cezîre-i Girid'e üç bin sipâh ile defterhâneyi Deli Hüseyin Paşa'ya ve vezâretle bir tuğ dahi Bıyıklı Mustafâ Paşa'ya gönderüp Girid'e imdâd etdi. Ve Akdeniz'e bir donanma-yı hümâyûn çıkarmışdır kim nazîri sebkat etmemişdir. Ol imdâd-ı azîm cezîre-i Girid'e serdâr-ı mu‘azzam Hüseyin Paşa'ya vardıkda Marko Zavil cünûd-ı cünübün Hüseyin Paşa münhedim edüp Seline kal‘ası ve Retime kal‘asın feth edüp Der-i devlete müjdecileri geldi.

Ve (---) sene ayında Hüsâmoğlu Alî Paşa'yı kapudan paşa edüp üç yüz pâre kalyon kadırga ile bir donanma-yı hümâyûn dahi çıkarmışdır kim gûyâ donanma-yı Kılıç Alî Paşa idi. Akdeniz'de küffâr ile bir kerre elleşüp küffâr münhedim olup vakt-i gurûb oldukda küffâr firâr edüp donanma-yı hümâyûn Kara Foçalar limanında lenger-endâz olup cümle asker taşra bâğ u bâğçelerde zevk u safâda iken vakt-i seherde küffâr ale'l-gafle donanmayı basup cümle asker taşrada ve kimi hâb-ı istirâhatde iken küffâr âteşbâzlık ederek cümle gemileri ihrâk bi'n-nâr edüp bâkî asker karaya çıkup kırk pâre kadırga ve on bir aded kalyonları yedeğe alup sâ’ir kalyonlarımız ceng ede ede yigirmi pâre kâfir gemilerin helâk edüp her biri bir cânibe firâr edüp donanmanın inhidâmı haberi geldi.

Ba‘dehu Paşa mührü sa‘âdetlü pâdişâha teslîm etmek murâd edinüp kendüye taraf-ı pâdişâhîden itâb ü şitâb olup yine kemâ-kân sâhib-i mühür olup senevî yedi yüz kîse hâss-ı vüzerâyı Bâb-ı Hümâyûn'a teslîm etmeği kanûn etdi.

Sebeb-i azl-i Melek Ahmed Paşa: Azak kal‘asında kul gulû edüp ağaların ve ba‘zı çorbacıların pâreleyüp mevâcib içün Âsitâne'ye feryâdcılar gönderdiklerinde eyyâm-ı şitâ olup hazîneleri deryâdan gitmek mümkün olmayup üç yüz kîse guruşu altun edüp ulaklar ile karadan

Kırım'a, Kırım'dan Azağ'a göndermek içün mezkûr üç yüz kîseyi İslâmbol esnâfına tevzî‘ edüp bu mâbeynde Defterdâr Emîr Paşa ve Kudde Kethudâ ve Gümrük Emîni Hasan Çelebiyek Beytü'l-mâl-ı müslimînden kalmış Diyârbekir bezi ve kırmızı ve sarı sahtiyân ve attâr şebi şekilli eşyâları dahi sîri'n-nâs ehl-i hırefe tevzî‘ etdiklerinde,

Anı gördük: Bir sabâh Atmeydânı'ndan berü bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup cümle esnâf âlât-ı silâhları ile Bâb-ı Hümâyûn önüne gelüp

"Pâdişâhımıza Defterdâr Emîr'den ve vezîr kethudâsı Kudde Kethudâdan ve gümrük emîninden feryâdımız vardır" deyü dâd-ı feryâd etdiklerinde Pâdişâh'ın bu feryâd mesmû‘-ı hümâyûnları olup üç kerre Melek Paşa'yı pâdişâh huzûruna da‘vet etdikce mührü verüp,

"Umûm içre gitmek kuvvet-i hatâdandır ve tehlikedir" deyü huzûr-ı pâdişâhîye gitmezdi. Âhir dördüncü kerrede Kapucular Kethudâsı İbrâhîm Ağa ile Hâsodabaşı gelüp,

"Yâ pâdişâha gelüp cevâb verin, yâhûd mührü ihsân edün" dedükde hemân Paşa cân baş üstüne diyüp mührü kapucular kethudâsına verüp birer kîse altun ve birer semmûr lepâçeler ihsân olunup kendüye Silisre eyâleti sadaka olunup sene (---) mâh-ı Ramazân ***[80a]*** el-mübârekin (---) günü mühürden ma‘zûl olup İslâmbol hâricinde Topcular nâm sarâyında meks edüp **Siyâvuş Paşa** vezîr-i a‘zam oldu.

Abaza tâ’ifesinden Sultân Murâd Hân'ın çukadârlığından kapudan paşa olup Mısır'dan gayrı cemî‘i menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup sadrıa‘zam oldukda cümleden melik olmak mülâhazasında olup ibtidâ efendisi Sultân Murâd Hân'ın vâlidesi Ümmü'l-mü’minîn Kösem Vâlide'yi Kızlar Ağası Dîv Süleymân Ağa yediyle vâlideyi saçıyla ma‘nûkan boğup şehîd eylediler. Ve Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'u ve Kul Kethudâsı Çelebi Mustafâ Ağa'yı ve Bektaş Ağa'yı ve Sarı Kâtib'i ve niçe iş erlerin cümle katl edüp cümleden melik vezîr-i a‘zam oldum der iken elli dördüncü günü mezkûr Kızlar Ağası Dîv Süleymân Ağa dîv-i akûr gibi Siyâvuş Paşa'nın çehresine bir sille-i Fir‘avnî urup "Ver mührü bire sefîh oğlan" deyü mührü alup **Gürcî Mehemmed Paşa'**ya verdi.

(---) neşv [ü] nemâ bulup Hotin seferinde cebecibaşı olup ba‘dehu mîrimîrân [u] vezâret ile zabt etmedüği menâsıb kalmamışdır. Bu dahi bir azîm donanma çıkarup Girid'e iki bin yeniçeri ve üç bin sipâh yazup imdâd gönderüp (---) sene halk ile hüsn-i ihtilât edüp geçinirken "ma‘tûhdur" deyü ma‘zûl edüp,

Tarhuncu Ahmed Paşa vezîr-i a‘zam oldu. Mûsâ Paşa ve Hezârpâre Ahmed Paşa'{ya dahi kethudâ olup ba‘dehu Diyârbekir'i müsellemi zabt ederken Mısır ihsân olundu}. (---) el-asl idi. Mısır'da kubbe altında adl [ü] adâleti meşhûrdur. Bu dahi Girid'e donanma (---) kula mevâciblerin bi't-tamâm verirken "mühîn-i devletdir" deyü bahâne edüp dîvân-ı pâdişâhîden kaldırup ol sâ‘at katl etdiler.

Yerine kapudan olan **Bıyıklı Dervîş Mehemmed Paşa** sadrıa‘zam oldu. Osmân Hân'ın Kızlar Ağası Mustafâ Ağa kullarından idi. Çerkeziyyü'l-asl bir vezîr-i dilîr, sâhib-i tedbîr idi. Umûr-ı

devlet-i Âl-i Osmân'a ve ahvâl-i re‘âyâ ve berâyâya mukayyed iken hikmet-i Hudâ maraz-ı felce mübtelâ olup altı ay sâhib-firâşlığında mühür yine kendüde durup Melek Ahmed Paşa kubbe altında kâ’immakâmlığın ederdi.

Âhir-i kâr (---) sene vezâretinde maraz-ı felce devâ bulmayup âhirete intikâl, yerine Melek Ahmed Paşa tekrâr mühre mâlik oldu. Ammâ yedi sâ‘atden cümle ulemâ ve sulehâ ile Melek Paşa meşveret edüp mührün İpşir Paşa'ya gitmesin evceh görüp Ahmed Paşa'nın re’y [ü] tedbîriyle mührü Haleb'de **İpşir Mustafâ Paşa'**ya gönderdiler.

Erzurûm'da celâlî olan Abaza Paşa'nın akrabâ ve aşîretinden idi. Revân seferi'nde Sultân Murâd Hân'ın imrâhoru idi. Niçe menâsıb-ı âlîler zabt edüp Varvar Alî Paşa'yı münhezim etdiğinde nâm [ü] kâm sâhibi olup mühr kendüye gitdükde Melek Ahmed Paşa Der-i devletde kâ’immakâmı olup vezîr-i a‘zam mesâbesinde hükm-i hükûmât ederdi. İpşir'e mühür vardıkda kabûl edüp Der-i devlete gelmeyüp Acem câniblerinde bir iş açmak içün Kürdistân'a haber gönderüp,

"Sulha muğâyir bir iş edesiz" deyü başına yüz bin asker cem‘ edüp,

"Kızılbaş'ın tuğyânı vardır" deyü sa‘âdetlü pâdişâha telhîsi gelüp aslâ nazar olunmayup Voynuk Ahmed Paşa'dan mahlûle Âyişe Sultân'ı verüp,

"Elbette Âsitâne-i sa‘âdetime gelesin" deyü nikâh müjdesiyle hatt-ı şerîfler gidüp bi'z-zarûrî *"Tevekkülen alallâh"* deyüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek yedi ayda Âsitâne-i Sâ‘âdete gelüp Üsküdar dârında karâr edüp pâdişâha gitmedi.

Âhir sa‘âdetlü pâdişâh tarafından kızlar ağası ve Şeyhülislâm Ebû Sa‘îd Efendi, Üsküdar'da Salacak İskelesi'ne andan Âyişe Sultân sarâyı'nda İpşir Paşa'ya gelüp bir semmûr kürk ve bir mücevher hançer-i zülfeccâm götürüp,

"Buyurun sizi Âsitâne-i sa‘âdet'de sa‘âdetlü pâdişâh ister" dediklerinde İpşir'e istikbâle çıkan Melek Ahmed Paşa'yı ve Koca Nişâncı Paşa'yı ve Dellâl Mustafâ Paşa'yı ve Defterdâr Moralı Mustafâ Paşa'yı ve ulemâdan niçe kimesneleri nezâketle bölükbaşılarına tenbîh edüp mezbûrları rehin alıkodular.

İpşir Paşa bostâncıbaşı kayığıyla Sarâyburnu'nda sa‘âdetlü pâdişâha ***[80b]*** buluşup yine semmûr lepâçeler ile kâmyâb olup niçe kelimâtdan sonra yine Üsküdar'[a] ubûr edüp {geldikde} yüz kurbân edüp ertesi İslâmbol'a geçmeyüp yine gerüye dönmek sadedinde olduklarında alay içün istikbâle çıkan yeniçeri tâ’ifesi ol gün havflarından cümle İslâmbol'a geçdiler. Kapudan Murâd Paşa dahi başdardayı tershâneye getirüp âsûde oldular.

Netîce-i merâm İpşir'in basîreti bağlanup kendüsi başdardaya süvâr olup seksen bin askeri dahi İslâmbol'a ubûr edüp bir alay-ı azîm ile Eyyûb'dan ve Edirnekapusu'ndan Âyişe Sultân sarâyına girüp andan sa‘âdetlü pâdişâha varup,

"Pâdişâhım Kızılbaş'ın hareketi olduğundan yedi ayda Der-i devlet-masîre gelmemin

sebebi oldur. Gerekdir kim pâdişâhım Melek Ahmed Paşa lalana Van eyâletin ihsân edüp ol câniblerde eyle bir iş görmüş mührden ma‘zûl vezîr-i âlîşân lâzımdır" dedikde pâdişâh-ı zîcâh buyururlar kim,

"Yâ lala, eyle bir ihtiyâr vezîri eyle bî-hâsıl eyâlete atmak revâ değildir" dedükde,

"Hayır pâdişâhım ey eyâletdir. Ben bir kerre Van eyâletine mutasarrıf olmuşum. Yigirmi yedi sancağı vardır. Senevî yüz bin guruş hâsıl olur" dedikde,

"İhsânım olmuşdur, berât emrin gönder" deyüp fermân eder. Der-akab İpşir-i bî-şîr sarâyına gelüp bir kapucubaşısı ve on çavuş ile Van emrin getirüp derhâl Paşa emr-i pâdişâhîyi tilâvet edüp mefhûmu ma‘lûmları olunca emr-i pâdişâhîyi bûs edüp başı üzre koyup *"el-emrü emrüküm"* deyüp ağaya üç kîse guruş ve bir semmûr kürk ve on çavuşa ellişer guruş verüp,

"Buyurun sultânım bu ân Üsküdar'a geçin" deyü ibrâm [ü] ilhâh etdiler.

Paşa-yı sâbit-kadem metânet edüp kapudan taşra çıkmayup beş gün İslâmbol'da mühimmât [ü] levâzımâtın görüp meks eyledi. Beşinci gün İpşir pâdişâha varup,

"Hünkâr'ım Ahmed Paşa lalan emrine itâ‘at etmeyüp Van'a revâne olmayup durur. Elbette pâdişâhım katl eyle" deyü ibrâm [ü] ilhâh eder.

Derhâl pâdişâh bir hâsekî gönderüp,

"Buyurun sizi sa‘âdetlü pâdişâh ister" dedikde Melek Paşa der-akab huzûr-ı pâdişâha varup ba‘de's-selâm ber-pâ durur.

Hemân sa‘âdetle pâdişâh eydir:

"Lala ben sana Van eyâletin ihsân eyledim, niçün gitmezsin?" dedükde,

"Pâdişâhım ihsân eylediğinden sonra niçün gitmem, yüzüm üzre iki evli bir köy ise de giderim" dedi. Pâdişâh eyitdi:

"İpşir lalam bir kerre Van'a hâkim olmuş. Yüz bin guruş hâsıl olur" dedi.

Hemân Melek Paşa:

"Pâdişâhlar huzûrunda ve cemî‘i edyânda kizb harâmdır. İşte lalana rû-be-rû söylerim, yüz elli âdem ile bu İpşir Paşa lalan Van'a vardıkda kal‘a kapuların sedd edüp kal‘aya komayup ‘zâlimsin’ deyü redd etdiler. Zîrâ intihâ-yı serhad bir cezîre yerdir, iki yüz âdemle varmağa tahammülü yokdur. Ve cevz-i ma‘dâdu yedi bin guruşdan mâ‘adâ bir îrâdı yokdur. Ol vilâyete beni hakâret içün gönderüp pâdişâhıma hilâf anlatmışlar" deyince hemân pâdişâh devât kalem getirdüp mübârek hatt-ı şerîfiyle "Üsküdar'dan Mısır'a ve Bağdâd'a ve Erzurûm'a varınca cümle Anatolu vilâyetlerinin menâsıb-ı âlîlerinin azl [u] nasbları elinde olup Van üzre serdâr-ı

mu‘azzamımsın" deyü yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile harc-ı râh beş kîse altun ve yüz katar deve ve yüz katar katır ve bir serâperde-i Süleymânî ihsân edüp iki semmûr hil‘at-ı fâhire ihsân edüp,

"Yürü Allâh âsân getire, tuğra-keş vezîr serdârımsın, ale'l-akîb inşâ’allâh ben dahi lalam ile ol câniblere azîmetim vardır" dedükde İpşir Paşa eleminden zerd-rû olup meyyit-i müteharrik oldu. Melek zemîn-bûs eder şekilli olup pâdişâha hayr du‘âlar edüp sarâyına gelmeden Sarâyburnu'ndan bostâncıbaşı kayığına süvâr olup hâzır olan cümle askeri dahi yüz elli pâre kayıklara süvâr olup Üsküdar'daki Kaya Sultân bâğçesi'ne geçüp karâr etdi.

Kâmil bir hafta âlât-ı mühimmâtlarımız görüp Paşa Van'a revâne olup yüz on yedi günde Van'a alay-ı azîm ile girirken İslâmbol'dan Yıldırım nâm kapucu yıldırım gibi yetişüp İpşir Paşa'nın ***[81a]*** katli haberi getirdi. (---)

İpşir Haleb'den katli gününe gelince (---) şehr sadrıa‘zam oldu. Gâyet sâlih ve dîndâr âdem idi. "Kahve harâmdır" deyü süd ve bahârlı şerbet içüp bir kandan(?) kırk elli bin guruş alurdı, zîrâ cem‘iyyet-i kübrâ sâhibi idi.

Andan def‘a-i sânîde **Kara Murâd Paşa** vezîr-i a‘zam oldu. Kul ile hüsn-i zindegânîsi olmaduğı ecilden sadâretden azl olunup eyâlet-i Şâm ihsân olunup Hamâ'da Arnavud Mehemmed Paşa sarâyında haste-hâl olup anda merhûm olduğunda Arnavud Paşa kendü türbesine Murâd Paşa'yı defn eder. Zîrâ Arnavud Paşa, Murâd Paşa sadâretinde bu türbeyi binâ ederken Arnavud Paşa'nın hedâyâsıyla bir kapucubaşısı Murâd Paşa'ya hedâyâları teslîm edince Murâd Paşa eydir:

"Arnavud Paşa ne kârdadır" deyü ağadan su’âl edince ağa-yı mezbûr eydir:

"Sultânımın hayr du‘âsına meşgûl olup ihtiyâr olmağile hâliyâ kendü içün bir türbe binâ ediyor" dedükde Murâd Paşa eydir:

"İnşâ’allâh ol türbe ana müyesser olmayup ben ol türbeye bir kara domuz gömdürürüm" deyü nutk eder. *"Elsinetü'l-halk aklâmü'l-hakdır."* [59]

Bu Kara Murâd Paşa'nın bu kelâmı Hamâ'da Arnavud Paşa'ya gelince,

"Belki bu türbeye kendüyi gömeler" deyü bir rumûz eder.

Hikmet-i Hudâ yine eyle olup Kara Murâd Paşa'yı mezkûr türbeye Arnavud Paşa defn etdi. Bu kelâmlar tevâtür ile dâstân olup meşhûr-ı âfâkdır.

Andan **Silihdâr Süleymân Paşa** vezîr-i a‘zam oldu. Sultân İbrâhîm'in silihdâ[r]lığından sene 1056 eyâlet-i Erzurûm ile behre-yâb olup mutasarrıf olmaduğı menâsıb-ı âlîler kalmadı. Ba‘dehu sene (---) târîhinde sadrıa‘zam olup azîm donanmalar ile cezîre-i Girid'e ve cânib-i erba‘a serhadlerine imdâdlar gönderüp basîret üzre hareket ederdi. Hâk-i Malatıyye'de hâsıl olup Harem-i hâs'da neşv [ü] nemâ bulmuşdur. Bir halûk ve sâhib-i tab‘ ve âlufte-meşreb vezîr-i dilîr idi. (---) vezâret edüp (---) bahânesiyle ma‘zûl eyleyüp,

Zurnazan Mustafâ Paşa vezîr-i a‘zam oldu. Arnavud asl Harem-i hâsda perveriş bulup (---) (---) lıkdan (---) (---) (---) (---) Melek Ahmed Paşa vezâretinde defterdâr olup tama‘-ı hâmından azl olunup niçe pes-pâye eyâlet ve sancaklara hâkim olup *el-harîsu mahrûm* mazmûnunca bir sâ‘at ya‘nî bir ân çâşnisi helâl lezzetin müşâhede etsin içün mührü verüp lezzeti demâğını mu‘attar etmeden bir sâ‘atde yine mührü alup Sipâhî Mehemmed nâm hâsekî mührü Deli Hüseyin Paşa'ya cezîre-i Girid'e götürüp Menekşe nâm mahalde eyyâm muhâlif olup Girid'e hâsekî geçmek sadedinde iken akîbince Âsitâne'den bir hâsekî dahi gelüp mühr-i şerîfi gerüye avdet etdirüp mührü Özü eyâletine mutasarrıf S**iyâvuş Paşa**'ya gönderdiler.

Sene (---) târîhinde def‘a-i sânîde Siyâvuş Paşa vezîr-i a‘zam oldu. Ol ân Melek Ahmed Paşa'yı Van'dan ma‘zûl edüp,

"Âsitâne-i sa‘âdetde bilece olalım ve bilece ölelim" deyü azîm mekâtibleri ve emr-i şerîfleri gelüp ol şiddet-i şitâda Van'dan Erzurûm'a gücile gelüp kışdan kıyâmetden kapanup karâr etdik.

{Hikmet-i Hudâ} Âsitâne tarafında Siyâvuş Paşa mükedderü'l-hâl hasta olup (---) günden merhûm olup Defterdârzâde Defterdâr Mehemmed Paşa'ya,

"Sen Siyâvuş Paşa'ya En‘âm okudup katl etdin" deyü eyle Cem-cenâb vezîr-i dilîri mazlûmen zâlimler ma‘nûkan şehîd edüp iki vezîrin mevti haberi ile Boynueğri Mehemmed Paşa'nın vezâreti haberi Erzurûm'a geldi.

Sene (---) târîhinde mühür Âsitâne'den (---) gidüp **Boynueğri Mehemmed Paşa**'ya gidüp Haydar Ağazâde, kâ’immakâm oldu. Boynueğri'den Melek Ahmed Paşa'ya Erzurûm'da emirler gelüp Der-i devlete da‘vet olunup Boynueğri Âsitâne-i devlete alay ile girüp Kâ’immakâm Haydar Ağazâde'ye Özi eyâleti ihsân olundu.

Ve Melek Ahmed Paşa İslâmbol'a geldükde sa‘âdetlü pâdişâha buluşup kubbe-nişîn olduğu gün Haydar Ağazâde'nin hakkına hatt-ı şerîf çıkup Silivri kal‘asında Silisre'ye gitmek ***[81b]*** sadedinde iken katl olunup Melek Ahmed Paşa'ya ol sâ‘at Özi eyâletin Boynueğri, müft [ü] meccânen ihsân edüp Hacıoğlu bâzârına vardığımızda Boynueğri'ye tama‘kârlık isnâd edüp (---) sadâretinden sonra sene 1067 târîhinde **Köpürlü Mehemmed Paşa** müstakil sadrıa‘zam oldu.

Ve de[v]let-i Âl-i Osmân'a velvele-ârâ olup Anatolu'da celâlî ve cemâlî nâmıyla dörd kerre yüz bin âdem ve on yedi vezîr ve kırk bir mîrimîrân ve yetmiş mîrilivâ ve üç mollâ ve bir ceffâr Şeyh Sâlim Mağribî'yi katl edüp Âl-i Osmân devletinde îrâd [u] masrûfu berâber edüp üç yıllık tedâhulü ref‘ eyleyüp niçe feth [u] fütûhâtlar eyledi.

Beyne'l-müneccimîn ve'l-ceffâr bu Köpürlü'ye sâhib-hurûcdur derlerdi. Rumûz-ı kelâm *"Alî ka‘b ismuhu Cisrî ve beyne halk ismuhu Küfrî ve min indillâh kutb-ı aktâb velî-i sahîh kâmetî"* Köpürlü Mehemmed Paşa hakkında bulmuşlardır kim lafz-ı *"ka‘b"* ve *"Mehemmed"* toksan ikişerdir, Cisrîden murâd Köpürlü Mehemmed'dir.

Ve'l-hâsıl devlet-i Âl-i Osmân'ı nush edüp (---) sene vezîr-i a‘zam olup sene (---) târîhinde (-

--) merhûm olup na‘şını İslâmbol'a getirüp Tavukbâzârı kurbünde türbe (---) lahd etdiler.

Ammâ Köpürlü Mehemmed Paşa Arnavudü'l-asl dîn-i mübîn içün lecûc ve muhassıl ve hâkim idi. Harem-i hâs'da neşv [ü] nemâ bulup Husrev Paşa Harem'den yeniçeri ağalığı ile çıkdıkda bu Köpürlü Mehemmed Paşa ol asırda içeriden bile tulû‘ edüp hazînedârı olup Bağdâd seferlerinde ve Abaza seferinde ve bu kadar zamân sadâretinde müdebbiri cümle Köpürlü hazînedâr idi.

Andan **Fâzıl Ahmed Paşa** ibn Köpürlü Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam olup babası gibi hûnhâr olmayup âdil ve gâzî ve fâzıl ve mücâhidün fî-sebîlillâh bir müdebbir ve akl-ı Arasto vezîr-i sâhib-vakâr, âlî-tabâr vezîr idi. Sivas eyâletinde Köprü nâm kasabada mütevellid olup evvel tarîk-i mevleviyyetde idi. Bursa'da kendüye ibtidâ eyâlet-i Erzurûm andan Şâm andan Âsitâne'de kâ’immakâm andan vezîr-i a‘zam oldu. Babadan oğula ibtidâ mühür mîrâs değmesi bunlardan kaldı.

Niçe feth [u] fütûhâtdan sonra Kandiye kal‘asın ve Kamaniçe kal‘asın feth edüp (---) sene sadâret-i uzmâda mu‘azzez ü mükerrem olup câm câm bâde-i nâbı nûş ederek sene (---) târîhinde Edirne ile Tekirdağı mâbeyninde Karabüber nâm âdemin çiftliğinde câm-ı eceli nûş edüp na‘şın İslâmbol'da pederi Köpürlü Mehemmed Paşa cenbinde defn edüp,

Yerine Edirne kâ’immakâmı **Kara Mustafâ Paşa** vezîr-i a‘zam oldu. Yine Köpürlü'nün hareminde perverde olup imrâhor-ı kebîr ve Silisre ve kapudan paşa ve kâ’immakâm olup sene (---) târîhinde Edirne'de vezîr-i a‘zam oldu. Şehr-i Marzifon'da bir sipâhîzâdedir. Ammâ gâyet cerî ve sâhib-i re’y ve âkıl u dânâ bir vezîr-i tüvânâdır.

Sultân Mehemmed Hân'ın zamân-ı şerîflerinde olan eyâlet vüzerâların bildirir

Evvelâ ibtidâ yevm-i cülûsunda sipâh ve yeniçeri birbiriyle Atmeydânı'nda ceng-i azîm olup sipâhîleri yeniçeriler münhedim edüp minârelerde kuşluk vaktinde "Mü’ezzinim" deyü ezân okuyan sipâhîleri ve (ve) câmi‘ içre tilâvet-i Kur’ân edenleri cümle katl edüp leşlerin arabalar ile taşıyup Âhûrkapu'dan deryâya dökünce azamet-i Hudâ deryâ temmevüce gelüp ol sâ‘at Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa tonanma ile Sarâyburnu'ndan içeri giremeyüp niçe kadırgalar köşe köşe kenâra düşüp pâre pâre olup bu kadar âdem gark oldu.

Ol gün Mehemmed Hân silihdârlıkdan Murtazâ Paşa'ya ibtidâ vezâret ile Şâm ihsân olundu ve Diyârbekir'den Melek Ahmed Paşa'ya Bağdâd ihsân olundu. Ve Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa'ya Kudüs-i şerîf ve Emîr Paşa'ya Mısır ihsân olunup Haydar Ağazâde'nin Mısır hapsinden ıtlâkı fermân olundu. Ve Nogayoğlu'na Haleb ihsân olundu. Ve Hamâlı Arnavud Mehemmed Paşa'ya Tarabulus in‘âm olundu. Ve Basra Efrâsiyâboğlu Hüseyin Paşa'ya ibkâ olundu. (---) ***[82a]*** Ve,

.....(2 satırlık yer boş).....

Sultân Mehemmed Hân'ın ahd-i şerîfinde olan kubbe vezîrlerin beyân eder:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Devr-i şerîfinde olan vezîr kapudan paşaları beyân eder:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Zamân-ı devletinde olan defterdârları bildirir:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Saltanat-ı aliyyesinde olan vezîr nişâncı paşaları zikr eder:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Asr-ı şerîfinde meşâhîr-i mîrimîrânlar zikrindedir:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Devr-i adlinde olan mîrilivâları bildirir:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları olan şehzâdegânları bildirir: Târîh-i {vilâdet-i} Şehzâde Mustafâ Hân ibn Mehemmed Hân-ı Râbi‘ fâtih-i Kandiye:

Hazret-i Hân Mehemmed-i Râbi‘
Tavvelallâhu ömrehu ebedâ
Şâni-yâ sûret-i mu‘ammâda
Nazm-ı târîh buldu semt-i edâ
Yazdı levh-i burûc üzre felek
Enbetallâhu nebâten hasenâ.
Sene 1071.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Zamân-ı sa‘âdetlerinde olan şeyhülislâmları beyân eder:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Ahd-i şerîflerinde olan Rûmeli kadı‘askerlerin bildirir:

.....(2.5 satırlık yer boş)..... ***[82b]***

Hilâfetlerinde olan Anatolu efendilerin beyân eder:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Hükm-i adlinde İslâmbol mollârın beyân eder:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Eyyâm-ı devletinde olan imâm-ı hümâm-ı sultânîleri bildirir:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Eflâtûn-ı ilâhî ilmine âmil olan hekîmbaşıları bildirir:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Ve ilm-i nücûmda sâhib-i rasad müneccimbaşılar zikrindedir:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Devlet-i Sultân Mehemmed Hân'da meşâyih-i kibârları bildirir:

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Adl [ü] dâdında âbâdân etdikleri imâretleri ayân eder: Evvelâ ümm-i dünyâ Mısır'da Defterdâr İbrâhîm Paşa Kademü'n-nebî nâm teferrücgâh [u] ziyâretgâhda bir câmi‘-i âlî binâ edüp savâbın Sultân Mehemmed Hân'a hibe edüp kıble kapusu üzre ta‘lîk hattıyla Zekî Çelebi güftesiyle târîhleri Sultân Mehemmed ismine tahrîr olunmuşdur. Târîh:

Du‘â edüp dedi itmâmına Zekî târîh
Yerinde câmi‘-i âlî-esâs bî-hemtâ.
Sene 1074.

Târîh-i kasr-ı Çamlıca:

Dedim ey Evliyâ bu kâha târîh
Mübârek ola kasrın pâdişâhım.
Sene (---).

Târîh-i kasr-ı bâğçe-i Karaağaç kurb-ı kasaba-i Südlüce:

Dediler Evliyâ bu câya târîh
Zehî kasr-ı ser-efrâz-ı hümâyûn.
Sene 1083.

Andan Târîh-i kasr-ı Akbınar kurb-ı Edirne:

Görünce Evliyâ târîhini der
Latîf şâhâne eyvân oldu kasrı.
Sene 1082.

Târîh-i kasr-ı Adâlet binâ-yı ba‘de'l-ihrâk:

Evliyâ itmâmına târîh dedi
Kasr-ı dîvân oldu şâhâne latîf.

Sene 1083.

Ve târîh-i binâ-yı kal‘a-i Zaranta

.....(6.5 satırlık yer boş)..... ***[83a]***

Pâdişâh-ı Cem-cenâbın zamân-ı sa‘âdet-iktirânlarında bizzât vücûd-ı şerîfleri ile eyledikleri gazâları ve dahi sipehsâlâr-ı mu‘azzamları ile vâkı‘ olan fütûhât-ı cemîle ve gazavât-ı cezîleleri ala kadri'l-imkân beyân eder

Bi-emrillâh ibtidâ-i cülûsda Atmeydânı içre sipâh eşkıyâsı ser-tâ-ser dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçdiler. Yine ol mâh-ı mezbûrda Anadolu diyârında (---) nâm mahalde Celâlî Kara Haydaroğlu münhedim olup cümle cünd-i cünübiyle katl olunup ser-kaplanları(?) olan vâcibü'l-izâleler ile Kara Haydaroğlu nâm celâlîyi Türkmen ağası Kara Abaza Hasan Ağa kayd [ü] bend ile Der-i devlete getirüp sâhib-i cülûs Mevlevî Koca Vezîr huzûruna Kara Haydaroğlun getirüp birez kelimâtdan sonra gördüler kim kurşum zahmından uyluğu pâre pâre olup ilâc-pezîr değildir. Ol ân amân vermeyüp hammâl beygirine ta‘zîm ile bindirüp asesbaşı ve subaşı tevâbi‘leri ile Haydaroğlu'nu dîvân-ı siyâsete getirüp beygir üstünde iken Parmakkapu'da salb edüp altında çâr-pây çeküp Haydarzâde dârda berdâr-ı ber-hordâr olup üç gün karâr edüp üç günden lâşe-i murdârın deryâya ilkâ edüp mâhîlere şikâr oldu. Yine ol sâl-i mübârekde,

Vilâyet-i Cezâyir'de fütûhât-ı Mahallât be-dest-i Emîr Paşa: Mahalle Urbân-ı kal‘a-i Cezâyir üzre gelirken Cezâyir gâzîleri Urbâna karşu çıkup yigirmi bin Urbân-ı uryânı tu‘me-i şemşîr edüp meserret haberleri geldi. Yine sene-i mezbûrun âhirinde,

İnhizâm-ı Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu be-dest-i vezîr-i dilîr Kara Murâd Paşa: Seksen bin asker ile Gürcî Nebî nâm şakî isyân edüp eli vilâyeti tâ Üsküdar'a gelince gâret edüp zulm ederek Bulkurlu ve Çamlıca nâm mahalde hayme ve hargâhıyla meks edüp yetmiş âdemin katlin ve Haleb'in eyâletin taleb edüp cenge âmâde durdu.

Beri tarafdan asker-i deryâ-misâl fevc fevc ve mevc mevc olup Defterdârzâde Mehemmed Paşa talî‘a-i asker olup zeyl-i Çamlıca'da bir ceng-i azîm olup Murâd Paşa dahi yetmiş yerden cümle mîrimîrânlar tabılların döğerek imdâda yetişüp dörd sâ‘at savaş-ı perhâş olup ol ân hamd-i Hudâ cümle celâlîler münhedim olup dağlara firâr edüp akîblerince asker-i İslâm kovarak, kırarak mansûr [u] muzaffer Der-i devlete geldiler. Ba‘dehu sene 1059 târîhinde,

İnhizâm-ı Dürûzî-i Şâm-ı Dârü's-selâm be-dest-i Kara [Mur]tazâ Paşa-yı nîk-nâm: Mukaddemâ Sıfet hâkimi Tabanıyassılı Yavaşca Mehemmed Ağa ve Na‘lband Alî Ağalar Sıfet hâkimiyken beşer yüz kîse mâllarından bin kîse mâl Dürûzî şeyhleri üzre kalup emr-i pâdişâhiyle Murtazâ Paşa Şâm eyâletiyle mezkûr mâlı tahsîl etmeğe çetr-i mülemma‘ıyla ve yetmiş bayrak askeriyle Dürûzî üzre çıkup Nâkûra nâm boğazda ceng-i azîm olup cümle Dürûzî ve Teymânî ve bî-îmânî münhedim olup ba‘dehu bî-pâk ü bî-pervâ bin kîse yerine Murtazâ Paşa üç bin kîse tahsîl edüp Der-i devlete gönderdi.

Hakîr ol sene Mısır'a Hacc-ı şerîfe azîmet edüp Şâm'a geldiğimizde bu gazâda bulunup sikeşte-beste ol gazâya târîhdir:

Lafzen u ma‘nen dedim ey Evliyâ bir nâm içün
Sene-i elli tokuz târîhidir oldu gazâ.
Sene 1059.

Ba‘dehu cezîre-i Girid'de feth-i kal‘a-i Seline ve dahi feth-i kal‘a-i Retime ve inhizâm-ı Pençpirimoğlu ve feth-i kal‘a-i Apo Koron ve dahi feth-i cibâl-i İsfakiye be-dest-i Serdâr-ı mu‘azzam Deli Hüseyin Paşa sene 1006 [1060]. Andan sene (---) târîhinde,

İnhizâm-ı Dasnik Emirzâ ve ma‘an Celâlî Hanefî Halîfe nâmân celâlîlere Türkmen ağalıkları ihsân olunmaduğundan Vezîr-i a‘zam Melek Ahmed Paşa'ya dilgîr olup Üsküdar'dan hayli asker cem‘ edüp Anatolu'yu nehb [ü] gârete azîmet eyleyüp Hersek Dili'nden deryâyı ubûr edüp râst geldikleri kârbânı gâret edüp Lefke ile Söğüd nâm kasabaların mâbeyninde hayme ve hargâhların kurup meks etmişler. Fi'l-hâl Melek Ahmed Paşa ve Bektaş Ağa ve Yeniçeri ağası Kara Çavuş ve Kul kethudâsı Çelebi Mustafâ Ağa ***[83b]*** askerleri yetişüp vakt-i seherde âlem ağyâr-ı gayrdan bî-haber iken bu ağyârlara Allâh deyüp kılıç uruldukda hakkâ ki âmedâne basılup dilîrâne ceng edüp şebhûn eden vezîr askerinden hayli benâm yiğitleri hâke saldılar.

Âhir anlar dahi halâs olmayup dendân-ı tîğdan geçüp bakıyyetü's-seyfi dağlara firâr etdi. Ammâ serdâr-ı murdârları olan Dasnik Emîrzâ ve Hanefî Halîfe (---) âdemleri ile esîr-i bend-i hicrân olunup Der-i devlet-masîre getirirken Bostâncıbaşı cisri nâm mahalde emr-i pâdişâhî vârid olup cümlesin anda katl edüp kelleleri Bâb-ı Hümâyûn önünde galtân olup bi-emri Hudâ ol gece Hanefî Halîfe kellesinin üzerine nûr yağduğın niçe yüz âdem müşâhede etmişdir. Ve on yedi günden gulû-yı âm Allâh Allâh ile Melek Ahmed Paşa'yı ma‘zûl eyleyüp eyâlet-i Özi ihsân olundu.

Ve sene (---) târîhinde cezîre-i Girid'e feth-i kal‘a-i (---) be-dest-i Kapudan Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve **inhizâm-ı donanma-yı küffâr-ı hâksâr be-dest-i kapudan-ı mezkûr**: Üç pâre küffâr kadırgası ve bir kalyonuyla Âsitâne-i sa‘âdete geldi.

Ve sene (---) târîhinde **çapkun-ı vilâyet-i Kazak-ı âk der-şehr-i İşcerez ve sahrâ-yı İlvov be-dest-i Mehemmed Geray Hân**: Bu sefer-i meserretde Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr yüz elli bin esîr ile bilâ-hisâb mâl-ı ganâyimler almışlardır. Ba‘dehu sene-i mezbûrda,

Çapul-ı vilâyet-i Boğdan be-dest-i Kalga Sultân Mehemmed Geray Hân: Boğdan diyârının taht-ı menhûsu olan Yaş şehri tâ Fohşan'a ve Hotin'e ve Seçova'ya varınca vilâyet-i Boğdan ihrâk bi'n-nâr olup elli bin esîr ve on kerre yüz bin at ve sığır ve lâ yu‘ad ve lâ yuhsâ koyun, keçi ganîmet olunup sâ’ir akmişe-i fâhire ve âvânî makûlesi ganâyimin hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ba‘dehu sene 1061 **inhizâm-ı keştiyân-ı Kazak-ı âk der-kal‘a-i Varna be-dest-i Melek Ahmed Paşa**: Karadeniz sâhilinde Varna kal‘asın ve Balçık kasabasın yetmiş pâre şayka ile Rûs-ı menhûs nehb [ü] gâret etmeğe şehre çıkup Melek Paşa askeri mukaddem yetişüp ale'l-gafle leb-i deryâda olan küffârın gemilerin basup yigirmi adedin feth edüp ma-bâkîsi deryâya açılup firâr etdiklerinde cümle küffâr karada kalup kâfir-i şeytân ile Melek Paşa ceng edüp cümle küffârı

dere ve depelerden cem‘ edüp kimin depeleyüp kiminin gerdenlerine tavk-ı la‘net geçirüp yedi yüzden mütecâviz esîr, binden ziyâdesi şemşîr-i âbdârdan diyâr-ı ademe ve binden mütecâvizi gark olup ka‘r-ı deryâda karâr etdiler. Bu feth-i fütûha târîhdir:

Evliyâ bu fethi gördükde dedi târîhini
Bârekallâh olmamışdır bir dahi böyle gazâ

Nev‘-i diğer târîh:

Lafzen u ma‘nen dedim ey Evliyâ târîhini
Sene-i altmış birin târîhidir böyle gazâ.
Sene 1061

Sene 1064 târîhinde **istihlâs-ı kal‘a-i Gönye sâhil-i Karadeniz munsabb-ı nehr-i Çoruğ be-dest-i Ketencizâde Mehemmed Paşa ve Seydî Paşa**. Ve sene 1065 târîhinde,

İnhizâm-ı Bitlîs hânı Abdâl Hân be-dest-i Melek Ahmed Paşa: Van eyâletinde böyle bir ceng-i azîm olmamışdır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde,

İstihlâs-ı kal‘a-i Özi be-dest-i Melek Ahmed Paşa: Karadeniz ile Nehr-i Özi mahlût olduğu mahalde Kazak serhadlerinden bir metîn kal‘adır. Kazak istîlâ eyleyüp {Melek} Ahmed Paşa eliyle halâs olundu. Bir ceng-i tavîledir, mahallinde tahrîr olunur. Ba‘dehu sene (---) târîhinde,

İstihlâs-ı Bozcaada be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa: Venedik küffârı destinden ceng-i azîm ile feth olundu. Andan sene-i mezbûrda,

İstihlâs-ı cezîre-i (---) be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa: Bu cezîreye dahi Venedik küffârı istîlâ edüp cümle donanma-yı hümâyûn ile imdâd dökülüp cezîre-i (---) feth olundu. Sene (---) târîhinde,

İnhizâm-ı tabur-ı makhûr-ı Rakofçi Kıral be-vilâyet-i Leh be-dest-i Mehemmed Geray Hân ve ma‘an Melek Ahmed Paşa: Erdel kıralı Rakofçi Leh kıralı olmağiçün Boynueğri'den emr-i pâdişâhî alup Boynueğri vezâretden ma‘zûl olup Köpürlü vezîr-i ***[84a]*** a‘zam olup Rakofçi'yi Leh kıralı olmadan men‘ eyleyüp Rakofçi Köpürlü'nün men‘ etmesine bakmayup iki kerre yüz bin küffâr-ı füccâr ile Leh üzre gelirken Leh kıralı Âl-i Osmân'a tazallum edüp,

"Harâc-güzârınız olayım bu Rakofçi'yi üzerimizden def‘ eylen" deyü küçük elçi ile hedâyâları gelüp Tatar Hân Mehemmed Geray Hân'ı ve Özi eyâletiyle ve aşağı dörd bölük sipâhiyle Melek Ahmed Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp Bender nâm kal‘aya Melek Paşa ağır asker ve cebehâne ile sefere varınca zamân ubûr edüp Tatar Hân mukaddem târîh ile Leh diyârında (---) kal‘a sahrâsında Rakofçi taburun Mehemmed Geray Hân komayup on yedi kıralzâde Tatar Hân'a rehne çıkup küffâr yine Erdel vilâyetine ric‘at üzre iken bir yerden cümle Tatar-ı adû-şikâr "Cılu cılu" deyüp ân-ı sâ‘atde taburu münhezim edüp Rakofçi la‘în üç yüz mikdârı küffâr-ı hâksâr ile Seykel dağlarına firâr edüp kırk bin kâfir tîr-i belâdan ve seyf-i anâdan geçüp yetmiş bin küffâr ve on yedi kıralzâde ve Rakofçi vezîri Kemen Yanoş dahi esîr olup cümle

asker-i Tatar Orhay altında Melek Ahmed Paşa ordusuna dâhil olup iki deryâ-misâl asker-i bî-pâyân Akkirman altına sâlimîn ü gânimîn vâsıl oldukları gazâya târîhdir. Târîh:

Hamdü lillâh bu gazâ oldu bin altmış yedide
Bu fütûhâtı müyesser ede Mevlâ Girid'e
Devr-i Âdem'den berü olmuş değildir bu gazâ
Seyf-i Muhammed çekildi şimdi Macar-ı pelîde
Esb-i tâzî seyf-i müczem tîrkeş hep sizdedir.
Sehm kavsından çıkınca güzer eyler hadîde
Evliyâ feth [u] fütûhu göricek târîh dedi
Hamdü lillâh bu fütûhât oldu hâlâ ulvîde.
Sene (---).

Hamd-i Hudâ bu gazâda bu hakîrin destine on yedi esîr ve yigirmi at ve üç semmûr ve bir çift sîm üzengi ve gayrı sîm âvânî elimize girdi. Târîh-i güfte-i Kemen Yanoş-ı esîr:

Bir eksikli Kemen Yanoş-ı Macar
Bir âh edüp dedi kim geldi Tatar.
Sene (---).

Küffâr-ı Macar-ı füccâr bu inhizâmı gördükden sonra Erdel vilâyetine varup kırk milyon hazîne mâl defînelerden çıkarup Seykelistân'dan ve Saz Macarı ve Hayduşak'dan ve Çeh ve Leh'den ve İsfac ve İslovin ve Korol ve Rûs'dan [ve] Nemse ve Dodoşka ve Hırvad ve Orta Macar'dan yüz bin asker cem‘ edüp Tımışvar eyâletinde Lipova ve Çanad ve Göle ve Façad ve Fenlak nâmân kal‘aları gâret eyledüğinin feryâdcıları Der-i de[v]let-masîre gelüp Budin vezîri Ken‘ân Paşa'yı ta‘yîn etdiler.

İnhizâm-ı serdâr-ı Budin vezîri Sofî Ken‘ân Paşa: Seksen bin asker ile serdâr-ı mûmâ-ileyh nehr-i Moriş kenârında Arat ve Lipova nâmân kal‘alar mâbeyninde iki asker birbiriyle mukâbele ve mukâtele olunca bi-emrillâh asker-i İslâm münhezim ve küffâr gâlib olup Ken‘ân Paşa niçe bin küheyl atlı ile Salanta sahrâsı'na cân atup halâs oldu. Elçi Hasan Paşa dahi nehr-i Moriş'e cân atup nehre batup anda yatup kimi kanda yitüp gark olup halâs olmadılar. Netîce-i kelâm bu inhizâmda on bir bin âdem helâk ve gâ’ib oldu.

Ba‘dehu münhezim Ken‘ân Paşa'yı Budin'den ma‘zûl edüp Bosna'dan Seydî Ahmed Paşa'ya tuğra-yı garrâsız Budin serdârlığın ihsân edüp sene (---) târîhinde Seydî Ahmed Paşa Erdel'e serdâr-ı mu‘azzam oldu ve Bosna eyâleti Melek Ahmed Paşa'ya sadaka olundu.

Gâzî Seydî Ahmed Paşa sene-i mezbûrun ol şiddet-i şitâsında on iki bin salt ve sebükbâr asker ile Erdel Demirkapu'sundan içeri girüp Haçek sahrâsında Kolçvar kal‘asına arka vermiş Rafokçı la‘înin yüz bin askerine on iki bin nâmdâr asker ile ceng edüp aç kurd koyuna sarılır gibi Tımışvar vezîri Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa küffârın böğründen girüp ân-ı sâ‘atde cümle küffârı beyâz kar üzre beyâz ***[84b]*** tenli küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp kar suyu gibi eritdiler. Cümlesinin kelleleri ve kapudanları ve hınto arabaları ve cebehâneleri cümle alay-ı azîm ile Der-i

devlete gönderilüp bu Seydî gazâsı aslâ minnete geçmeyüp mukâbelesinde bârekallâh bile demediler. Ammâ fâtih-i Eğre Mehemmed Hân'ın gazâsına mu‘âdil bir gazâdır. Ammâ Seydî askeri on iki binden ziyâde değil idi. Ammâ küffâr-ı dûzah-karâr yüz altmış bine yetmiş idi. Rakofçi la‘în bu arbededen halâs olup Kolojvar kal‘asına firâr edüp karâr etdi ve yine asker cem‘ etmeğe şurû‘ eyledi.

Sene (---) târîhinde Venedik küffârı Bosna eyâletin nehb ü gâret etdiği pâdişâh-ı bâ-vakârın mesmû‘-ı hümâyûnları olup eyâlet-i Bosna ile Melek Ahmed Paşa kal‘a-i Zadra üzre serdâr-ı mu‘azzam oldu. Seksen bin asker ile kal‘a-i Zadra altına varınca küffâra mahsûl kaldırtmayup elin vilâyetin nehb ü gâret edüp bu kadar hasârdan sonra kal‘a-i Ribniçse'ye sarılup amân vermeyüp yedi sâ‘atde feth edüp bu kadar mâl-ı ganâyimle asâkir-i İslâm muğtenim olup kal‘ayı berbâd edüp cümle ehl [ü] iyâlleri esîr-bend olduklarına hakîr'in târîhidir:

Bi-hamdillâh bu ceng içre aceb feth [u] fütûh oldu
Şibenik kâfirinin ekseri makyûd-ı katl oldu
Leb-i deryâda ey ceng eyledin hakkâ dilîrâne
Tüfeng-endâz olanlar sürdüler atını meydâne
Bu cenge Evliyâ târîh ne ola dedi rızâyı
Biri kalkup dedi yaz târîh ile böyle gazâyı.
Sene (---)

Sene (---) târîhinde def‘a-i sânî Serdâr Seydî Ahmed Paşa yine Erdel diyârında Rakofçi küffâr kıral isyân edüp Der-i devlete kânûn-ı Süleymân Hân üzre harâcın göndermeyüp cüyûş-ı menhûs cem‘ edüp iki kerre yüz bin kâfir ile Kolojvar kal‘asının altında meks edüp beri tarafdan Seydî Paşa Budin ve Eğre ve Kanije ve Tımışvar askerlerinin güzîdesiyle kırk bin müsellah ve şecî‘ ü nâmdâr bahâdırân ile evvelbahârda sahrâ-yı Kolojvar'da iki asker birbirine mukâbele olup mukâtele edince bi-emrillâh küffârın iki kerre yüz bin askeri dendân-ı tîğdan geçüp cümle guzât-ı müslimîn mâl-ı ganâyime mustağrak olup Rakofçi la‘în ol arbede içre mecrûhen firâr edüp Varat'a cân atar. Anda dahi karâr edemeyüp,

"Dut beni yâ Îsâ" deyüp kal‘a-i Kalov'a firâr edüp vardıkda Îsâ Nebî dutmayup Hazret-i Azrâ’îl dutup anda mürd olur.

Seydî Paşa hazîneyi peydâ edüp bu kadar mâl [u] menâl ile hazîne-i pâdişâhî ve kapudanları ve niçe bin kelleleri gülle-misâl tabl [ü] nefîrlerin çalarak Âsitâne-i sa‘âdete getirdiler. Yine makbûl-i şehriyârî olmadı.

Ammâ sene (---) târîhinde **feth-i kal‘a-i Yanova ve feth-i kal‘a-i Şebeş ve feth-i kal‘a-i Logoş be-dest-i Serdâr-ı ekrem Sadrıa‘zam Köpürlü Mehemmed Paşa**: yedi varoş dahi feth edüp Arat nâm bir kal‘a-i cedîd edüp kal‘a-i Yanova'yı ta‘mîr [ü] termîm edüp bâğ-ı İrem-misâl bir şehr-i müzeyyen olup Tımışvar vezîrlerine taht edüp dahi Erdel diyârında Şarbatak ve Sekelhit ve Eçetvar nâm kal‘aları fethine azîmet sadedinde iken Âsitâne-i sa‘âdetde pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinden bir kaç kıt‘a mü’ekked hatt-ı şerîfler gelüp,

"Erdel kıralın ve Nemse çâsârın kayd [ü] bend ile huzûruma getirirsen makbûl-i hümâyûnum değildir. Anatolu vilâyetlerinde Kara Hasan Paşa ve Sarı Ken‘ân Paşa ve Tayyâroğlu Ahmed Paşa ve kırk aded mîrimîrân ve sâ’ir bî-imân bî-hisâb mîrilivâlar bana âsî olup deryâ-misâl asker ile taht-ı kadîmim Bursa üstüne gelmededirler. Elbette ve elbette Der-i devlete ale'l-acele gelesin" deyü Köpürlü'ye bu hatt-ı şerîf gelince meyyit-i müteharrik olup eydir:

"Âferîn Kara Hasan Paşa âferîn. Macar kâfirine ey imdâd etdin. Olmaya illâ hayr" deyüp Yanova altından ***[85a]*** *bism-i İlâh* ile niyyetü'l-gazâ-yı ekber bi-kasd-ı mu‘în [u] mühîn kâfir Kara Hasan deyüp kemerine iki yerden gayret kılıcın kuşanup dellâllar nidâ edüp,

"Her kime nân pâresi ve ırzı lâzım ise Der-i devlete gelsin" deyü Yanova'ya Sinân Paşa'yı serdâr ve Seydî Paşa'yı imdâd koyup Köpürlü ılgar ile (---) günde hayme ve hargâhıyla sahrâ-yı Kâğızhâne'de meks edüp nâdîler nidâ ederek yoklama edüp şeb [u] rûz meş‘aller ile ulûfeleri verüp devir tamâm olup Hasan Paşa ve gayrı paşaların yanında olup nâ-mevcûd olan kimesnelerin on üç bin esâme-i sipâhiyânı ve yedi bin yeniçerilerin esâmelerin sahîfe-i defterden hakk edüp imzâ etdi. Ve pâdişâh-ı heft-kişver ile celâlî gazâsına sene (---) târîhinde Üsküdar'a geçüp meks etdi.

Ve Anatolu vilâyetlerine mezâhib-i erba‘adan fetvâ-yı şerîfler gidüp, âye[t]: [60] nass-ı kâtı‘ı üzre celâlî ve cemâlî ve yağı ve bâğî ve dağî zâlimleri katline evâmîr-i şerîfler ile teftîşciler ile vilâyet vilâyet nefîr-i âmlar gidüp Diyârbekir vâlîsi Kara Murtazâ Paşa'ya ve Erzurûm vâlîsi Gürcî Mustafâ Paşa'ya ve Haleb vâlîsi Dutsak Alî Paşa'ya emr-i şerîf ve hatt-ı şerîfler gidüp Abaza Kara Hasan Paşa üstüne me’mûr olup bir kaç gün Üsküdar'da meks edüp ba‘dehu Âsitâne-i sa‘âdete mürâca‘at olundu. Ve sene-i mezbûrun (---) günü,

İnhizâm-ı Serdâr Murtazâ Paşa der-sahrâ-yı Ilgın be-dest-i Celâlî Hasan Paşa: Ba‘dehu Murtazâ Paşa münhezimen kal‘a-i Haleb'e varup Kara Hasan Paşa'nın dahi cânib-i erba‘asın cümle re‘âyâ ve berâyâ çevirüp şiddet-i şitâ dahi gelüp mâbeynlerinde kaht-ı azîm olup âhir Kara Hasan Paşa sekbân ve sarıca haşerâtı derdinden Haleb'de Murtazâ Paşa'ya ve Çerkes Kadrî Paşa'ya ve Vâlî-i Haleb Dutsak Alî Paşa'ya dahl düşüp her bir vezîri birer sarâya i‘zâz [u] ikrâm ile kondurup cürmlerinden afv olunmak içün Der-i devlete arz [u] mahzarlar ile Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa'nın âdemleri ile Abaza Hasan Paşa'nın ve gayrı celâlî paşaların nihânîce yarar âdemleri gitdi. Ammâ bunların Haleb kal‘asına dahl yüzünden girmelerinde bir şeytanatları vardır deyü bir günde cümlesin Haleb içre hânelerinde katl edüp ser-i bî-devletlerin Der-i devlete yollayup sene (---) târîhinde vâsıl olup Köpürlü,

"*Elhamdü lillâh* henüz Yanova kâfirine imdâd eden kâfirleri feth eyledim" deyü hamd [ü] senâ edüp,

Pâdişâh-ı Cem-câhın celâlî katline Bursa'ya teveccühlerin bildirir: Selâmetle Bursa'ya varup rûz-merre yüz iki yüz Hasan Paşa'lı celâlî gelüp serâperde önünde katl olunurdu. Andan pâdişâh-ı âlem-penâh azîmet-i Kilidü'l-bahreyn ya‘nî Boğazhisârlar

Sene (---) târîhinde **binâ-i kal‘ateyn-i Boğazhisâr**: Anatolu kal‘asına Ankebût Ahmed Paşa'yı

mu‘temed ü mübâşir etdiler. Rûmeli tarafına kapudan Köse Alî Paşa'yı ta‘yîn etdiler.

Bu mahalde sene (---) târîhinde Bosna'dan serdâr Melek Ahmed Paşa tarafından yedi bin kelle ve feth-i kal‘a-i Kamin ve kal‘a-i Kaminkrad ve kal‘a-i Ribniçse miftâhları geldi.

Andan sene (---) târîhinde Boğazhisâr'da Kapudan Alî Paşa ma‘zûl olup Kapudan (---) Paşa olup Alî Paşa Varat kal‘ası üzre serdâr oldu. Feth-i kal‘a-i Varat ve kal‘a-i Senköy ve ba‘zı kılâ‘lar be-dest-i Serdâr Alî Paşa feth olmuşdur. İnşâ’allâh mahallinde tahrîr ederiz. Târîh-i Varat:

Varadı aldı adûdan Alî Paşa-yı dilîr.
Sene (---).

Alî Paşa Varat'ı feth edüp ta‘mîr [ü] termîm ederken sene (---) târîhinde **isyân-ı Mihne Beğ be-vilâyet-i Eflak**: On bin mikdârı tüccâr-ı müslimîni şehîd edüp isyânı âşikâre olup Fazlı Paşa'yı ve Cân Arslan Paşa'yı ve niçe mîrimîrân ve ümerâları ta‘yîn eyleyüp Yergöğü nâm kal‘ada ceng-i azîm edüp asker-i İslâm münhezimen Yergöğü kal‘ası altında taburlanup nehr-i Tuna'ya arka verüp şeb [u] rûz ceng etmede. Ber[ü] cânibde yine mâh-ı mezbûrda,

İsyân-ı Boğdan berâ-yı Burunsuz Kostantîn nâm la‘în: Elli bin kâfir ile ***[85b]*** taht-ı Boğdan olan Yaş şehrin zabt edüp yeni zolta kesmeğe başlayup diyâr-ı Boğdan'ı kabza-i tasarrufa aldı.

Bu ahvâl-i pür-melâl Der-i devlet-me‘âba mün‘akis olup Tatar Hân'a ve Özi eyâleti vezîrine ve Bucak Tatarına emr-i pâdişâhîler gidüp Boğdan seferine me’mûr oldular.

Andan Yedikulle'de mahpûs sâbıkan Boğdan beği olan Lipul Voyvadaoğlu Cüvân İstifan nâm veledi Boğdan beği edüp Fazlı Paşalı Kemânkeş Ahmed Ağa'yı iskemle ağası edüp Gazzâzoğlu Silâhşör Ahmed Ağa'yı sancak ağası edüp kat‘-ı menâzil Boğdan tahtı olan Yaş altında cümle asker cem‘ olup mâh-ı (---) (---) günü beyâz kar üzre bir ceng-i azîm olup bi-emri Hudâ küffâr münhezim olup Burunsuz Kostantîn nâm la‘în firâr edüp on bin küffâr beyâz üzre kızıl kanları cereyân ederek cümlesi dendân-ı şemşîrden ve peykân-ı teberden cân verüp Cüvân İstifan'ı kurtede hükûmet sâhibi etdiler.

Andan Yalı Tatarı ve Kalga Sultân ile Kırım Tatarı münhezim olup bakıyyetü's-seyf olan küffârların akîbine düşüp çapul bırakdılar. Boğdan diyârın ihrâk bi'n-nâr ederek firâr eden küffârları kırarak Eflak diyârına düşürürler.

Hikmet-i Hudâ mukeddemâ Yergöğü kal‘asında mahsûr olan Fazlı Paşa ve Cân Arslan Paşa bozulup Tuna nehrine kendülerin gark etmek sadedinde iken küffâr handak içinden {taşra çıkup},

"Bire Boğdan'da Burunsuz Kostanta bozulup koma Tatar askeri geldi" deyü küffâr Yergöğü kal‘asında {mahsûr olan} Âl-i Osmân askerin muhâsara etmeden ferâğat edüp Tirkovişte cânibine firâr edince küffârın akîblerince mahsûr olan asâkir-i İslâm kâfiri kova kıra bu kadar mâl-ı hazâyin ve esîr ü defâyin almışlardır kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr

olunmaz. Hattâ ol gazâda Konakcı Alî Paşa Sâm Nerîmân-vâr bir ceng-i azîm edüp mâl [u] menâl almışdır kim tahrîri mümkün değildir, derler.

Ba‘dehu Tatar askeri dahi gelüp Praşov dağlarına ve İrşova bellerine varınca küffârı becenelerde ve kemîngâhlarda bulup yigirmi binden mütecaviz Eflak esîri ve altmış yedi bin Boğdan esîri alındı deyü tahrîr olunmuşdur.

Hamd-i Hudâ bu üslûb üzre Eflak u Boğdan vilâyeti yigirmi günde feth olup bu hakîrin eline yigirmi esîr bahâsı girüp ganîme aldık. Andan yine Boğdan tahtında Cüvân İstifan Beğ'e gelüp bir kîse ve altı yorga ve bir pâçe kürk ve bir raht peydâ etdik. Ve Gazzâzzâde Ahmed Ağa'dan bir kîse ve bir yorga ve bir mahbûb köle ihsânın alup kırk ikinci günde Edirne'ye dâhil olup hamd-i Hudâ bu gazâlarda ve Varat gazâsında bulunup ba‘dehu Bosna'da efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya varup Hilevne kal‘ası altında vâsıl olup şeref-i sohbetleri ile müşerref olduk.

Bunda dahi niçe gazâlarda bulunduğumuz tahrîr eylesek bu fihrisimiz bir tomar-ı dırâz olur.

Netîce-i merâm Melek Ahmed Paşa'yı Bosna'dan sene 1071 {mâh-ı Rebî‘ül-evvel'in on ikinci bâzârertesi gün} târîhinde {Köpürlü vezîr} ma‘zûl edüp eyâlet-i Rûmeli ihsân olunup Bosna fâtih-i Varat Serdâr Alî Paşa'ya ihsân olunup sene 1072 târîhinde,

Alî Paşa Erdel diyârında Kemen Yanoş üzre serdâr olduğun beyân eder: Rûmeli ile Melek Ahmed Paşa, Anatolu ile Çavuşzâde Mehemmed Paşa (ve) ve'l-hâsıl yigirmi eyâlet sâhibi mîrimîrân ve yetmiş sancak ve yigirmi oda yeniçeri ve cebeci ve topcu ve dör[d] aşağı bölükler ile cümle seksen yedi bin asker sahrâ-yı Tımışvar'da cem‘ olup sene 1072 târîhinde Gâzî Seydî Ahmed Paşa'yı Serdâr Alî Paşa şehîd edüp ordu-yı İslâm cânsız cisme dönüp yine bi'z-zarûrî Erdel Demirkapusu'ndan içeri girilüp Haçek sahrâsında meks edüp yigirminci gün kırk bin Tatar ile Yalı ağası Şâh Polat Ağa gelüp asker-i İslâm tâze cân bulup Tatar askerine çapullar fermânlar olunup Kemen Yanoş askerinden habere gidüp niçe bin kâfir dil getirüp Kemen Yanoş üzre azîmet olunup ***[86a]*** Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa çarkacı olup tuğlar ile talî‘a-i asker olup hulâsa-i kelâm Erdel içre nâm [ü] nişânımız güm olup sekiz ayda Erdel memleketin nehb ü gâret, alan [u] tâlân ve kâfirleri nâlân ederek tâ nehr-i Tise kenârına varup (---) vezîri Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa'yı Tise nehrin ubûr etmek fermân olunup eyâleti askerinin güzîdesiyle nehr-i Tise'yi güzer edüp tâ Kaşa kal‘asına ve Husvar kal‘asına varup Zolomioğlu nâm kâfiri kırallığa taleb etdikde küffârlar,

"Kıralımız Kemen Yanoş Kıraldan hoşnûduz, bir gayrı kıral istemeziz" deyü cevâb edüp Zolomioğlun kıral etmeğe vermeyüp Hüseyin Paşa hazretleri yine Tise nehrin yüz bin renc [ü] anâ ile beri cânibe ubûr edüp Serdâr Alî Paşa Tise kenârından avdet edüp İsmâ‘îl Paşa'yı Seykel vilâyetine serdâr edüp Seykel boğazında ceng-i azîm ile tabur feth olup sahrâ-yı Seykel'de cümle küffâr evli evinde âsûde-hâl dururlarken niçe bin kâfir katl olup on yedi bin esîr ve bu kadar mâl-ı ganâyimle Serdâr İsmâ‘îl Paşa ordu-yı İslâma dâhil olup andan kalkup Udvarhel nâm kal‘a altında Betlen Gabor soyundan Apopi Mihal nâm fecere kıral nasb edüp re‘âyâ- zemînde bâkî kalan üç sene hazîneden iki bin kîse tahsîl edüp Sibin kal‘ası nâm Saz Macarı kal‘ası altına

meks etdiğimiz sene (---) târîhinin (---) günü idi.

Köpürlü Mehemmed Paşa'nın fevti ve oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın vezîr-i a'zam olduğu, Kapucular Kethudâsı (---) Ağa ile haber gelüp Foğraş nâm kal'a altında bir azîm ceng ve bir azîm kar yağup mâh-ı mezbûrun (---) günü kırk bin araba mâl-ı ganâyimle ve yüz bin esîr ile Demirkapu'dan taşra çıkılup cümle asker-i İslâma meştâlar verilüp Melek Ahmed Paşa efendimize Belgrad şehri kışla verilüp zevk [ü] safâda iken Fâtıma Sultân binti Ahmed Hân nikâh olunmuşdu.

Ol ecilden Melek Ahmed Paşa'ya fermân-ı şehriyârî gelüp kat'-ı menâzil ederek Âsitâne-i devlete gelüp ba'de'z-zifâf Melek Ahmed Paşa kubbe altında üç ay olup sene (---) târîhinde merhûm olup Eyyûb Sultân mezâristânında Kiçi Mehemmed Efendi üstâdının ayağı ucuna defn edüp bu garîb Evliyâ bî-kes kaldı. Hudâ kerîmdir. Sene (---) târîhinde,

Feth-i kal'a-i Uyvar be-dest-i Köpürlüzâde Ahmed Paşa: Feth-i kal'a-i Litre ve kal'a-i Leve ve kal'a-i Novigrad ve kal'a-i Seçan ve kal'a-i Germat ve kal'a-i Diregel ve kal'a-i Hollok ve kal'a-i Buyak bu kal'alar feth olup niçe yüz şehirleri ve niçe bin belîdeleri ve niçe bin esîrleri alınup kal'a-i Uyvar'a Budin vezîri Hüseyin Paşa'yı serdâr ta'yîn edüp Kurd Paşa'yı eyâlet sâhibi etdiler. Ammâ bu kal'alar feth olmazdan kırk yedi gün mukaddem gazâ-yı Üstürgon-ı ibret-nümûnda olan ceng-i azîm meğer Eğri'de ve Mihaç gazâlarında ola. İnşâ'allâh mahallinde ale't-tafsîl tahrîr olunur.

Andan sene (---) târîhinde yine deryâ-misâl asker ile feth-i kal'a-i Keckivar ve kal'a-i Kemenvar ve kal'a-i Egirvar ve kal'a-i Egirsek ve kal'a-i Tuzda ve kal'a-i Yeleşke [ve] kal'a-i Vajon ve kırk aded kılâ'lar dahi feth olup cebehâneleri ve mâl-ı ganâyimleri alınup cümlesi ihrâk bi'n-nâr olup münhedim etdiler.

Bu mezkûr kal'alar cümle Zirinoğlu ve Beganoğlu kal'aları idi. Bu mezkûr Keckivar ya'nî Yeni Kal'a feth olunmazdan mukaddem istihlâs-ı kal'a-i Ösek ve kal'a-i Valpova ve kal'a-i Şıklofça ve kal'a-i Peçuy ve kal'a-i Kapoşvar ve kal'a-i Kopan ve kal'a-i Nadaj ve kal'a-i Bobofca ve kal'a-i Berezençse ve kal'a-i Seğitvar ve kal'a-i Kanije bu mezkûr kal'aları serâpâ yedi Hersek la'înleri muhâsara edüp pâdişâh-ı âlî-câhın himmet-i âlîleri ile her biri birer vüzerânın imdâdları ile dest-i küffârdan halâs olup Kannije ***[86b]*** kal'ası altında yedi kıralın küffârı {Kannije'yi muhâsara etdiler.}

Deryâ-misâl asker ile sadrıa'zam geldiğin {küffâr} istima' edüp cümle küffâr Kanije kal'ası altında hayme ve hargâhları ve bâr [u] büngâhları ve cebehâne ve balyemez topların ve bilâ-hisâb mâl-ı firâvânların cümle bırağup Yeni kal'a {nâm dâr-ı menhûslarına} firâr edüp anda karâr edem zan edüp anı dahi sadrıa'zam {(---) gün muhâsara edüp} başlarına dar etdi.

Ba'de'l-feth târumâr olup esâsından münhedim olundu. {Bakıyyetü's-seyf olan küffâr kal'adan nehr-i (---) üzre cisrden ubûr ederken akîblerince asker-i İslâm dahi kovarak cisrden güzer ederken karşu tarafdan küffâr,

"Türk beri tarafa geçmesin" deyü cisri kat‘ edüp cümle küffâr, âye[t]: [61] mazmûnunca gark olup Hırvadistân vilâyeti nehb ü gâret olunup bu kadar mâl-ı ganâyim [ve] esîr-i firâvân alınup otuz altı pâre kılâ‘larını ihrâk bi'n-nâr edüp vilâyetlerin tâlân ve halkın esîr [u] nâlân edüp asker-i İslâmın gurûriyyet urûkları hareket edüp nehr-i Raba cânibine azîmet olundu}. Andan ba‘de'l-feth-i Keckivar,

İnhizâm-ı asker-i İslâm kenâr-ı nehr-i Raba berâ-yı sû’-i tedbîr-i sadrıa‘zam ve İsmâ‘îl Paşa ve Gürcî Mehemmed Paşa: Musîbet-i azîm olup niçe bin ümmet-i Muhammed nehr-i Raba'ya gark-ı âb olup cengde bir âdemin burnu kanamamışken küffârdan ibtidâ bu kadar kelle ve hınto araba mâllar alınup mansûr [u] muzaffer olmuşken yeniçeri ocağı ceng-i perhâşda iken beyâz buyurdu varup "Gerüye avdet edüp metrislerinize giresiz" deyü fermân sâdır olunca cümle yeniçeri fermâna itâ‘at edüp metrislerine ale'l-umûm rucû‘ edince sipâh bu hâli görüp,

"Bire yeniçeri yoldaşlar bire kardaşlar bire nereye gidersiz" deyü anlar yeniçeriyi firâr etdi zann edüp sipâh dahi at boynuna düşüp suya vurdu.

Yeniçeri dahi sipâhın suya urup karşu geçdiğin görünce anlar dahi sipâhî firâr etdi zann edüp cümle yeniçeri dahi fermân-ı sû’-i tedbîr olan metrislerinde karâr etmeyüp top ipleriyle bağlı cisr üzre cümle yeniçeri varınca cisr kırılup cümle yeniçeri biri biri üzre kat-ender-kat bağlanup Raba nehri bügenüp deryâ-misâl olup gelen {asker} gark oldu.

Ve gelen gark olup sahrânın ma‘reke mahallinde kalanlar ceng-i Alî ede ede cümle şehîd olup sadrıa‘zam yine metânet eyleyüp ol gün ol gece sâbit-kadem eyleyüp ertesi gün cümle balyemez toplar ve cebehâneler ile (---) günde kal‘a-i Ustolni-Belgrad altına andan Üstürgon'a ve andan tekrâr kal‘a-i Uyvar'a varup sene (---) târîhinde Nemse çâsârı sulha rağbet edüp sadrıa‘zam cümle asâkir-i İslâm ile Belgrad'da meştâ verilüp küffâr-ı Nemse'den elçiler gelüp Âl-i Osmân tarafından Elçi Kara Mehemmed Paşa Rûmeli pâyesiyle Nemse çâsârına teveccüh etdikde bu hakîri devlet tarafından fermân-ı şerîf ile ta‘yîn edüp kat‘-ı menâzil ederek Nemse çâsârına anda sulh [u] salâh mün‘akid olup hakîr çâsârın papinta hattıyla Alman diyârına andan Donkarkız vilâyetine andan Danimarka vilâyetine andan Felemenk vilâyetinde Amıstırdam'a andan İsfeç vilâyetine andan Çeh vilâyetine andan Leh vilâyetine andan Krakov vilâyetine kâmil üç buçuk senede bu yedi kıral kâfiristânda pâdişâh-ı vakt-misâl Cenâb-ı Allâh'ın mülkünü seyr [ü] temâşâ edüp Rabbü'l-âlemîn böyle müyesser etmiş.

Sene (---) leyle-i Mi‘râcında nehr-i Özi kenârında memleket-i İslâm'dan Doğan Geçidi nâm bir cedîd kal‘a binâ olunmuş. Kulağızlarımız Kazak tâ’ifesi hakîri getirüp hamd-i Hudâ şe‘âyir-i İslâmdan mi‘râc-ı berîn kanâdîllerin anda görüp üç buçuk senede bâng-i Muhammedîyi ibtidâ anda istimâ‘ edüp ol gece kal‘a kapusun açmayup taşra bozahânelerde mihmân olup andan nehr-i Özi'yi ubûr edüp karşu tarafda kal‘a-i Şâhinkirmân andan üç günde vilâyet-i Kırım'a andan Dağıstân'a andan vilâyet-i Maskov'a dâhil oldum ammâ kıralın görmedim.

Hamd-i Hudâ ekâlîm-i seb‘ayı seyâhati[m] bu Maskov diyârında tamâm oldu. Andan Mesköv elçisi ile yetmiş günde kal‘a-i Azak'da Ak Mehemmed Paşa'ya ve Kul Kethudâsı Süleymân Paşa'ya andan Ak Mehemmed Paşa ile Azak'dan ma‘zûlen tekrâr vilâyet-i Kırım'a anda Çoban

Gerayoğlu Tatar Hân'dan ihsânlar alup Ak Mehemmed Paşa ile seksen günde karadan İslâmbol'a andan hakîr Edirne'ye, andan cezîre-i Girid'e, sadrıa‘zama vâsıl olduk.

Feth-i kal‘a-i Kandiye kanı diye be-dest-i Köpürlüzâde Fazıl Ahmed Paşa: Kâmil üç sene ceng-i azîm olup sene (---) târîhinde mâh-ı (---) (---) günü amân ile feth olunup berren ve bahren sulhlar olup asker-i İslâm Edirne'ye dâhil oldular. Ammâ bu kal‘a-i Kandiye üç sene dahi ceng etmeğe kâdir idi. Ammâ bizzât sa‘âdetlü pâdişâh-ı {târîh-i Kandiye} ***[87a]*** Cem-salâbet bizzât kendüleri sa‘âdetle Ağrıboz cezîresine gelüp anda Köse Alî Paşa başdardasıyla cezîre-i Girid'e geçmeleri muhakkak olunca beri Kandiye altında asker-i İslâm havfe düşüp var kuvveti bâzûya getirüp Kandiye bu takrîb ile feth oldu.

Andan sene (---) târîhinde feth-i vilâyet-i Manya ve binâ-i kal‘a-i Zarnata be-dest-i Serdâr Kapudan Köse Alî Paşa, beş sancak askeri me’mûr olup bilâ-ceng ü cidâl feth olduğuna târîh:

Evliyâ bu feth içinde bulunup etdi pesend
Âh edüp Manyalı dedi târîhin vay Zarnata.
Sene 1081

İcmâl-i fütûhât-ı sefer-i hümâyûn kal‘a-i Kamaniçse: Be-vilâyet-i Leh azîmet-i pâdişâh-ı âlîşân bâ-asâkir-i nusret-nişân sene (---) fî (---) (---) Bâ-re’y [ü] tedbîr-i Serdâr Ahmed Paşa ve Sadrıa‘zam Ahmed Paşa ve Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa

.....(1 satırlık yer boş).....

Leh memleketinde değil belki cümle kâfiristânda yed-i kudret kayası üzre böyle bir Kahkahâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i gevher-nigîn yokdur. Asâkir-i deryâ-misâl rûz-ı rûşende alâ mele’i'n-nâs kal‘ayı cümle cüyûş-ı ünâs muhâsara edüp (---) günde cebren ve kahren vere ile feth olunup içinde câmi‘-i selâtîn inşâ olup âyîn-i Muhammedî oldu.

Ve cânib-i erba‘asında İşçere[z] ve kal‘a-i İlvov (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve niçe varoşlar mutî‘ [ü] münkâd olup Leh kıralı harâc-güzâr olup bizzât sa‘âdetlü pâdişâh mansûr u muzaffer taht-ı sânî Edirne cânibine azîmet eyleyüp Hacıoğlubâzârı kasabasında meştâ etdi. Ve vezîr Babadağı'nda kaldı. Târîh-i feth-i Kamaniçe:

Hâtif-i gaybî beşâretle dedi târîhin
Aldı Leh'den Kamaniçe'yi şehinşâh-ı cihân.
Sene 1083.

Andan sene (---) târîhinde,

İcmâl-i sefer-i hümâyûn gazâ-yı Umaniçse, **azîmet-i hümâyûn-ı padişâh-ı zafer-makrûn**: Bizzât kendüleri sa‘âdetle taht-ı Boğdan'da Yaş şehrinde karâr edüp Sadrıa‘zam Fâzıl Ahmed Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp feth-i kal‘a-i azîm Umaniçse ve kal‘a-i (---)

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Andan sene (---) târîhinde,

Feth-i kal‘a-i Çehriliçse be-dest-i vezîr-i a‘zam Mustafâ Paşa: Kal‘a-i

.....(2 satırlık yer boş).....

Tabur-ı makhûra ceng-i azîm olup tarefeynden niçe bin âdem tu‘me-i şemşîr olup meydân asker-i İslâmda kalır şekilli olup Çehriliçse kal‘asın yere berâber olunup sa‘âdetlü pâdişâh Edirne'ye gelüp sadrıa‘zam Babadağı'nda meştâ verdi. Târîh-i feth-i Çehril:

(---) (---) (---) (---)
Oldu bu hısn-ı metîn el-ma‘mûr.
Sene 1089.

Bu bâlâda tahrîr olunan kılâ‘lar feth olup hamd-i Hudâ memâlik-i İslâma zamm olunup cümle kenîseleri ma‘bedhâne-i müslimîn olup içinde âyîn-i Muhammedî olup tevhîd ü tecvîd kırâ’at olup salât-ı hamse edâ olunur. Hamd-i Perverdigâr bu fütûhâtlar, Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in devr-i adlinde olup Hak Ta‘âlâ ömr-i şerîfin tavîl edüp mu‘ammer eyleye ve niçe gazâlar dahi müyesser eyleye. Ve bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîri niçe gazâlarda Cenâb-ı Bârî hâzır eyleye, âmîn ve yâ Mu‘în. Beyt der hakk-ı pâdişâh-ı Haremeyni'l-muhteremeyn:

Hak Ta‘âlâ tâ kıyâmet pâdişâh-ı âlemi
Kendü zât-ı pâkine zıl olmağa ta‘yîn ede.
.....(2.5 satırlık yer boş)..... ***[87b]***

Bu mahalde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî'den beri Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘a gelince icmâl-i saltanatları ve vüzerâ ve vükelâ ve hayrât [ü] hasenâtları ve feth [u] fütûhâtları tamâm oldu. Zîrâ bu mezkûr pâdişâhlar cümle İslâmbol'da medfûn ve neşv [ü] nemâ bulmaları cihetinden İslâmbol evsâfında câmi‘leri evsâfın tahrîr ederken sadedden çıkup ba‘zı kavânînleri ve havâdisâtlar mahalle münâsib tahrîr olunup yine şehr-i İslâmbol içre olan selâtîn câmi‘leri evsâfına rucû‘ edelim.

Evvelâ hâlâ pâdişâh-ı güzîn Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vâlidesi câmi‘in beyân eder.

Evsâf-ı câmi‘-i selatîn-i Vâlide-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘

Mukeddemâ fâtih-i (---) Sultân (---) Hân'ın vâlidesi on Mısır hazînesi mâl sarf edüp tâklar peydâ olacak mahalle dek binâ olunup bânîsi Vâlide Sultân merhûm olup (---) sene harâb ü nâ-tamâm kalup Zulmiyye nâmıyla iştihâr bulmuş bir câmi‘-i nâ-tâmam idi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde vâlide-i Mehemmed Hân deverân-ı büldân ederek İslâmbol'un ihrâkı günlerinde bu câmi‘ esâsı meydân-ı mahabbetde âşikâre olunca "Tîz bu esâsın itmâmına adl ile mübâşeret olunsun" deyü mâlından beş bin kîse ifrâz edüp binâsına şürû‘ edüp nâmına Adliyye dediler. Hâlâ şehr-i İslâmbol kal‘ası içre onuncu câmi-i selâtîn budur.

Şehîdkapusu ile Balıkbâzârıkapusu'nun mâbeyninde Yahûdîler içinde kalmış bir garîb esâs

idi. Bi-emrillâh cümle Yahûdî hâneler ihrâk bi'n-nâr olup cemî‘i Yahûdîleri ol tarafdan nefy edüp ihrâk olan hâne-i harâblarının zemînin Vâlide Sultân kendü mâlıyla alup câmi‘in haremine ve çârsû-yı bâzârlarına ihrâk edüp (---) senede tamâm bir câmi‘-i münevver olup Zulmiyye iken Adliyye oldu. Şimâl tarafı kal‘a dîvârı üzre, cenûb tarafı taşra harem-i kebîr içre bir vâsi‘ sahrânın vasatında kat-ender-kat kubâblar ile mebnî bir kasr-ı cihân-ârâ-misâl şîrînkâr bir câmi‘-i devr-i rûzgârdır.

Kubbesinin kaddi zemîninden tâ zirve-i âlîsine varınca yetmiş zirâ‘-ı melikîdir ve zemînden beş arşın âlîdir. Cânib-i erba‘asındaki bâblardan (---) kademe taş nerdübânlar ile urûc olunur bir câmi‘-i fevkânîdir.

Eşkâl-i câmi‘: Hemân Şehzâde Sultân Mehemmed Hân ve Atmeydânı'ndaki Câmi‘-i Ahmed Hân tarzında orta kubbenin cânib-i erba‘asında nîm kubbeler ve cânib-i selâsında yan maksûreleri ve kubbe-i kebîr çâr-pâye-i kebîr üzre ve yan maksûreleri cümle (---) aded sütûn-ı nahîf üzre ve mü’ezzinân mahfili (---) pâye-i rakîk üzre ve sol tarafda hünkâr mahfili kasr-ı Havernak mânend bir maksûredir kim sihr-i i‘câz mermer-i hâm ma‘rifetleri ile mebnîdir.

Ve (---) aded sütûnun biri fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa bu amûd içün katl olunmuşdur. Gammâzlar altun amûddur deyü gamz edüp ba‘de'l-katl bir sarı amûd olduğun müşâhede edüp peşîmân oldular. Ammâ "Ba‘de harâbi'l-Basra". Ba‘dehu ol kanlı amûdu hünkâr mahfili altına kodular. Ammâ altun anın kıtında şey değildir. Ammâ bu amûdun rub‘-ı meskûnda nazîri yok bir cevâhir-i seng-i yerakânî-misâl zî-kıymet bir cevâhirdir.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘asında cümle (---) aded revzenler ve (---) aded billûr ve necef ve moran câmlar ile münevver bir câmi‘dir.

Ve üç tabaka kanâdîl çerâğân edecek tabakaları vardır. Ve mihrâb ü minberi evsâfdan müberrâ ibret-nümûn-ı bûkalemûn mihrâb ve minberdir.

Ve cümle beş kapudur. İki yan kapular ve bir imâm kapusu ve bir hatîb kapusu ve bir kıble kapusu vardır.

Ve bu câmi‘ içinde olan maslûbât-ı zî-kıymet âvîzeler İslâmbol'da câmi‘lerde değil belki cümle diyâr-ı İslâm cevâmi‘lerinde olmadığı muhakkakdır kim her bir âvîze birer pâdişâh ve birer vezîr hedâyâ göndermişdir. Ve cümle pençerelerin ve bâbların kapakları serâpâ sadefkârîdir.

Ve bu câmi‘de olan Acem ve Mısır halîçeleri nigârhâne-i Çîn'de yokdur.

Ve bunda olan hüsn-i hatt-ı kelâm-ı izzetler bir ma‘bedhânelerde yokdur.

Ve cemî‘i revzenler üzre Teknecizâde Mustafâ Çelebi'nin Karahisârî tarzı kâşî-i Çîn üzre sûre-i Mülkü ve gayrı âyet-i şerîfleri ***[88a]*** ve mine'l-acâyibdir.

İmâmeyn [ü] hatîbeyn, mü’ezzinânları ve şeyhi Vanî Efendi ve İspirî (---) Efendi ve hâfızları ve na‘thân ve ta‘rifhânları bir câmi‘de yokdur. Cümle erbâb-ı ma‘ârifin ve dersiâm şeyhü'l-

kurrânın güzîdesi bu câmi‘de cem‘ olmuşdur.

Ve bu câmi‘in kıble kapusundan mihrâba varınca şekl-i murabba‘ı tûlen ve arzen (---) kademedir. Ve kıble kapusu gâyet musanna‘ bâb-ı mu‘allâdır. Celî hatt-ı müzehheb ile atebe-i ulyâ üzre târîh-i câmi‘ budur.

Câmi‘-i Vâlide Sultân bulup itmâmı
Oldu her köşesi bir şeyh-i güzîne me’vâ
Sâl-i itmâmına târîh murâd etmişdim
Biri kalkup dedi kim ka‘betü ehli't-takvâ.
Sene 1074.

Diğer târîh-i musanna‘,

Dedi bir merd kalkıcak târîh
Accilû bi's-salât kable'l-fevt.
Sene 1074.

{Diğer târîh li-nâmıkıh:

Evliyâ gördüğünde itmâmın
Dedi târîhini binâ-i azîm.
Sene 1074}.

Ve bu kapudan taşra sahrâ-misâl bir mücellâ beyâz mermer-i hâm-ı ruhâm ile mefrûş haremin cânib-i erba‘asında yan soffaları üzre cümle (---) aded gûnâ-gûn amûd-ı ibret-nümûnlar üzre tâk-ı eyvânlar üzre cümle (---) aded kubbe-i ser-nigûn rusâs ile mestûr nîlgûn kubâblardır. Ve cânib-i erba‘ası pençereler üzre câmlardır.

Ve haremin tâ vasatında bir havz u şâzrevândır. Ve haremin iki yan ve bir kıble kapusu ve dahi taşra haremi bir sahrâ-yı azîmin içinde niçe yüz ecnâs-ı eşcâr-ı müsmirât ile müzeyyen bir haremdir.

Ve kıble tarafında bir kubbe-i pür-envârı, Vâlide Sultân ömr-i tavîl ile mu‘ammere ola, kendüleriyçin türbe inşâ etmişlerdir. Ve Sultân Mehemmed Hân mihrâb önündeki bâğçe hâricinde Gömlekli kulle nâm burûç üzre bir kasr-ı âlî-bünyâd etmişdir kim gûyâ kasr-ı İrem'dir.

Ve bu câmi‘in harem-i kebîrinin cenûbunda ve garbında bin mikdârı kârgîr-binâ dekâkînler binâ olunmuşdur kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bu haremin dahi etrâfında dörd kapudur. Ve iki minâre-i âliyesi var kim eflâke ser-çekmiş serpûşu nuhâs-ı mutallâdır kim şa‘şa‘asından merdüm-i insân hîrelenir üçer tabaka musanna‘ minâreteyn-i serâmedeyndir. *Ammerekallâhü Ta‘âlâ ilâ inkırâzı'd-devrân*.

Evsâf-ı câmi‘-i selâtîn-i eş-şeyh Hazret-i Ebü'l-vefâ
Kuddise sırruh.

İslâmbol içre on birinci câmi‘-i selâtîn budur. Ebü'l-feth Sultân Mehemmed binâ etmişdir. Ol kadar büyük câmi‘ değildir ammâ rûhâniyyet var bir müstecâbü'd-da‘ve câmi‘-i azîm ve ma‘bedhâne-i kadîmdir. Bir tabaka bir minâresi ve haremi ve medresesi ve imâreti ve hammâmı vardır. (---) târîhi (---)

.....(1 satırlık yer boş).....

Der-sitâyiş-i câmi‘-i selâtîn-i eş-Şeyh Hazret-i Emîr Buhârî: Binâ-yı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân bir küçük câmi‘dir ammâ nûr-ı mübîn ile memlû bir câmi‘-i pür-envârdır. Zâviyesi ve haremi ve bir tabaka bir minâresi ve imâreti vardır. İslâmbol içre on ikinci câmi‘-i selâtîndir. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i selâtîn-i Fethiyye: Sene (---) târîhinde bir deyr-i azîm iken feth olup (---) Hân Gâzî içün câmi‘ binâ olunmuşdur. Binâ-yı kadîm câmi‘-i azîmdir. Bir minâresi ve harem-i azîmi vardır. Kân-ı fukarâ bir küşâde câmi‘-i rûşendir.

Ve Yedikulle içinde **Ebü'l-feth câmi‘i**: Ma‘bedgâh-ı kadîmdir.

Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ın, **Orta Câmi‘i**: Yeni Odalar içinde bir câmi‘-i âlîdir ammâ kubbe değildir, ihrâk olup Süleymân Kethudâ ta‘mîrine târîhdir:

Ey Nisârî şükr edüp Hakk'a dedim târîhini
Hamdü lillâh Orta Câmi‘ oldu pek a‘lâ binâ.
Sene (---).

.....(2 satırlık yer boş).....

Kal‘a-i İslâmbol içre olan câmi‘-i selâtînler bu tahrîr olunanlardır. Ammâ İslâmbol'un hâricinde dörd mevleviyyet yerde olan câmi‘lerin güzîdesi Eyyûb Sultân câmi‘i, Tophâne'de Cihângîr câmi‘i, Rûmeli Hisârı'nda Ebü'l-feth câmi‘i ve Boğazhisâr Rûmeli Kavağı'nda Murâd Hân-ı Râbi‘ câmi‘i ve Kavak-ı Anatolu Hisârı'nda yine Sultân Murâd-ı Râbi‘ câmi‘i ve Göksu Anatolu Hisârı'nda Ebü'l-feth câmi‘i ve Üsküdar'da iskele başında Süleymân Hân'ın duhter-i bülend ahteri Mihrimâh Sultân câmi‘i ve yine Üsküdar'da Yeni Mahalle'de Sultân (---) Hân Vâlide câmi‘i ve yine Üsküdar'da Sultân Murâd-ı Râbi‘i'in ***[88b]*** vâlidesi Kösem Vâlide Sultân câmi‘i.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘lerden mâ‘adâ İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde olan (---) aded hünkâr bâğçelerinde dahi birer câmi‘-i şerîf vardır. Ol hisâb üzre nefs-i İslâmbol'da ve etrâfında cümle (---) selâtîn câmi‘ler vardır. İnşâ’allâh İslâmbol etrâfındaki kasabaların câmi‘-i selâtînleri dahi mahallinde tahrîr olur.

İki yüz beşinci fasıl
İslâmbol içre ibtidâ binâ olunan vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân câmi‘lerin bildirir

Evvelâ cümle vüzerâ câmi‘lerinden kadîm Bedâsten-i cedîd kurbünde **Mahmûd Paşa câmi‘i**: Ebü'l-feth vüzerâlarındandır. Ammâ selâtîn-misâl bir câmi‘-i kebîrdir. Üç kubbe ve üç kapusu ve bir harem-i azîmi vardır. Kıble kapusu üzre târîhi:

Yesserallâhu lenâ kâ‘imakâmen Mahmûd.
Sene (---).

Andan Unkapanı'nın iç yüzünde Kazancılar içinde **Monlâ Hayreddîn câmi‘i**: Ebü'l-feth asrında binâ olunmuşdur. İslâmbol içre bundan gayrı üç mihrâblı câmi‘ yokdur. Ve üç kubbe ve üç kapudur. Ammâ taşra haremi dardır. Nazargâh-ı müstecâbü'd-da‘ve mahaldir. Bu câmi‘ binâ olunurken Monlâ Hayreddîn mu‘temed-misâl nigerânda iken bir leylek murgu gelüp "Lak lak" deyüp feryâd ederken hemân Monlâ Hayreddîn hazretleri gazab-âlûd olup,

"Bire var hey tuyûr İslâmbol'dan taşra feryâd eyle" deyince bi-emrillâh nutk-ı dürer-bârları vücûd bulup İslâmbol içinden cemî‘i leylek kalkup gayrı kurâ ve kasabâtlara giderler. İlâ hâze'l-ân İslâmbol'da leylek sâkin olmak değil dam u bâm üzre bir ferd [ü] merd görmüş değildir. Bu mezkûr Kazancılar câmi‘i eyle bir nefes sâhibi ulu sultânın binâsıdır.

Ve Edirnekapusu kurbünde **câmi‘-i Kahriyye**: mâ-tekaddem deyr-i musanna‘ imiş.

Andan Silivrikapusu kurbünde **câmi‘-i Koca Mustafâ Paşa**: {Târîhi güfte-i Mevlânâ İdrîs:

Hâzihi buk‘atün mübâreketün
Üssiset hasbehu mebânîhâ
Rüttibet fî zilâli sultânin
Mâ re’â'd-dehru kattu sânîhâ
Bâyezîdin efâza merhameten
Küllü fâzin bihâ ve dânîhâ
Kad benâhâ vezîruhu sıdkan
İsmuhu lafzuhu me‘ânîhâ
Mustafa'l-halki Âsafen rateben
Lem tecid rütbeten tüdânîhâ
Hâtifün sâhe fî müverrihihâ
Rabbi evsıl sevâbe bânîhâ.
Sene 980}

Ebü'l-feth'e ve Bâyezîd-i Velî'ye vezîr olmuşdur. Üç kubbeli müstecâbü'd-da‘ve bir yerdir kim cânib-i erba‘asında Mesleme ve Ebâ Eyyûb ve Hârûnu'r-Reşîd asrında Alina nâm kıral-ı la‘înin elinden niçe bin Sahâbe-i kirâm ve sahâbîzâdeler şehîd oldukda bu câmi‘in haremi etrâfında medfûnlardır kim bu câmi‘de olan rûhâniyyet bir câmi‘de yokdur. Ve hareminde Zencîrli Servi nâm bir serv-i sebiz-gûn-vâr nihâl [u] sâhaları perîşân olup bir sâhibü'l-hayr zencîrler ile bend etdiğinden Zencîrli Servi derler. Vâcibü's-seyrdir. Ve niçe bin erbâb-ı sülûk bu âsitânede hâzırdır. İmâreti ve medrese ve zâviyesi ma‘mûrdur.

Câmi‘-i Fîrûz Ağa: Kurb-ı Atmeydânı cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir kubbeli bir câmi‘dir. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Hâzinü's-sultân-ı Sultân Bâyezîd

Vehve Fîrûzun, re’îsü'l-hâzinîn
Kâle Rıdvânu'l-ulâ târîhahu
Cennetü'l-me’vâ ve dârü'l-hâmidîn.
Sene 896

Çehârşenbebâzârı'nda Murâd Hân-ı Sâlis ağası **Mehemmed Ağa câmi‘i:** Rûşen-binâ bir câmi‘-i zîbâdır. Atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Dedi âsârı târîhin hâtif
Beyt-i Hâdî ve câmi‘-i ümmet. Sene 992.

Uzunçârsû içinde **İbrâhîm Paşa câmi‘i**: Kârgîr kubbe binâ değildir, çâr-kûşe levha kubbedir. Ammâ gâyet musanna‘dır. İbtidâ binâsına târîh:

[62] Sene (---)

Ve itmâmına târîh:

Hayrun celîlün mü’ebbed.
Sene (---).

Târîh-i **câmi‘-i Dragoman:** Kurb-ı Fethiyye.

İzz u câhile k'oldu Yûnus Beğ
Tercemân-ı şeh-i cihân-ârâ
Yapdı bu câmi‘-i şerîfi ol
Kıluben avn [u] lütfu ana Hudâ
Rûh-ı kudsî dedi oldem târîh
Dâr-ı tâ‘ât u menzil-i sulehâ.
Sene (---)

{Mi‘mâr Sinân binâsıdır}.

Târîh-i **câmi‘-i Üçbaş:** Kurb-ı Zencîrlikuyu. Bu câmi‘ sâhibi Selmân-ı Pâk köçeğinden olup üç âdem başın bir akçeye trâş etmeğile helâl [ü] zülâl mâl cem‘ edüp bu câmi‘i binâ etmeğile hâlâ Üçbaş câmi‘i derler. Bir küçük câmi‘dir ammâ anda bir rûhâniyyet vardır. Kapusu üzre târîhi:

Lemmâ re‘â sâhibü'l-yemîni fe-kâle li't-târîhi itmâmehu ahsene hayrın ebedâ. Hamza bin Atâullâh. Sene 929 ***[89a]***

Diğer târîh-i âhar:

Tekabbelallâhu vallâhu cezâhu bi'l-gufrâni ve kad ıhtârehu fî târîhihi hayre latîfin. Sene 929

Târîh-i **câmi‘-i Sun‘ullâh Efendi:** Kurb-ı Kırkçeşme ihrâk olup ta‘mîrinden sonraki târîhidir:

Hacı Bektaş ocağının kethudâsı sa‘yile,
Kim Süleymân-ı zamândır vere ecrin lem-yezel
Hark-ı nâz oldu velî ta‘mîre dedim târîhin
Câmi‘-i ra‘nâ ibâdetgâh-ı nîk u bî-bedel.
Sene 1072

Silivrikapusu kurbünde ma‘bed-i kadîm **Kürkcübaşı câmi‘i:** Bu câmi‘in kıble köşesinde bir mîkât nişânı vardır. Sayf [u] şitâda bir dakîka fevt etmez mîkâtdır.

Balatkapusu'nun iç yüzünde **Balat câmi‘i:** Süleymân Hân'da Ferruh Kethudâ'nındır {ve Mi‘mâr Sinân} binâsıdır. Taşra soffasının kıble dîvârında serâpâ Kudüs-i Şerîf'den Mısır'a ve Mısır'dan tâ Medîne ve Mekke-i Mükerreme'ye varınca cemî‘i menâzillerde olan dere ve depeleri ve mahûf u muhâtara akabe menâzilleri eşkâl [u] hey’etleri ile bir üstâd-ı kâmil nakkâş-ı âmil tasvîr etmişdir kim Erjeng ü Mânî kalemin çekmede âcizdir.

Andan Sultân Selîm kurbünde **Sivasî Efendi Tekyesi câmi‘i** derler. Ammâ (---) binâsıdır. Altı (---) aded amûdlar üzre sahrîcdir ammâ suyu yokdur. Gazzâzlar ibrîşim bükerler.

Karagümrük kurbünde **Akşemseddîn câmi‘i**: Müstecâbü'd-da‘ve mahaldir kim şeb [u] rûz cemâ‘atden hâlî değildir.

Andan Unkapanı'nın iç yüzünde **Azebler câmi‘i:** Ebü'l-feth asrında Elvân Çelebi binâsıdır. Beyne'n-nâs Şeftâlû câmi‘i derler. Zîr[â] binâ olduğu sene mihrâb dîvârı taşrasında bir şeftâlû şeceri hâsıl olup dördü bir vukıyye gelür şeftâlûsü olur bir dıraht-ı azîm idi. Anıniçün Şeftâlû câmi‘i deyü meşhûr-ı âfâk idi. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Süğlün Muslu sultânı sarâyında bir âteş-i azîm olup câmi‘ ihrâk bi'n-nâr olup ol ahâlî-yi mahalle hâlâ şeftâlûsüz kalup et şeftâlûsüyle geçinirler. Andan,

Âşık Paşa câmi‘i: Ziyâretgâh mahaldir.

Andan Müftî hammâmı kurbünde **Altıpoğaça câmi‘i:** Ebü'l-feth'in Etmekcibaşısı Cübbe Alî hazretleri neslinden olup her gün Bâyezîd-i Velî'ye âteş görmemiş gûyâ güneşde pişmiş altışar poğaça getirdiğiyçün Altıpoğaça câmi‘i derler. Andan,

Kara Pîri Paşa câmi‘i: Zeyrekbaşı kurbünde Sovukkapu üzre cihân-nümâ bir câmi‘-i âlîdir. Altı üç yüz amûd üzre âb-ı rakîk ile memlû sahrîcdir kim âb-ı hayâtdan nişân [verir]. Andan,

Atbâzârı câmi‘i: İslâmbol içre her gece kânûn-ı Ebü'l-feth üzre dîdebânlık eden on iki yeniçeri çorbacıları bu câmi‘de salât-ı ışâyı edâ edüp tâ sabâha dek İslâmbol içre muhâfaza edüp mücrimlerin hakkından gelirler. Andan,

Emîr-i âhûr câmi‘i: Yedikulle kurbünde Sulu Manastır'a karîb yine deyrden tahvîl olunmuş bir câmi‘-i azîmdir. Ammâ cemâ‘ati azdır. {Mi‘mâr Sinân binâsıdır}. Andan,

Hâdım İbrâhîm Paşa câmi‘i: Süleymân Hân'ın vezîr-i a‘zamı idi. Mütekâ‘id olup

Silivrikapusu'nun iç yüzünde tahtânî bir câmi‘-i rûhânî etmişdir kim gûyâ bir kasr-ı huld-i berîndir. Haremi içre dıraht-ı müntehâlar ile zeyn olup koyah [u] hıyâbâ[n] bir harem-i mecma‘ü'l-irfândır ve gâyet musanna‘ u müzeyyen câmi‘-i dil-küşâdır. Kubbe kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---), Mi‘mâr Sinân binâsıdır. Andan,

Dâvûd Paşa câmi‘i: Ma‘bed-i kadîmdir. Sultân Bâyezîd-i Velî vüzerâlarındandır. Bir vâsi‘ haremi ve bir tarafında mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn vardır. Târîh (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Cerrâh Mehemmed Paşa câmi‘i: (---) Hân vüzerâlarındandır. Avretbâzârı kurbünde bir musanna‘ câmi‘dir ve kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Eski Husrev Paşa câmi‘i: (---) Hân vüzerâlarındandır. Aksarây kurbünde bir şîrîn câmi‘dir. Kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). *[89b]*

Eski Alî Paşa câmi‘i: (---) Hân vüzerâsıdır. Tavukbâzârı dikilitaşı dibinde bir câmi‘-i azîmdir. Târîhi:

.....(1 satırlık yer boş).....

Akılbend câmi‘i: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘idir. Andan,

Koca Mehemmed Paşa câmi‘i: Süleymân Hân vüzerâsıdır. Atmeydânı'na karîb câmi‘-i kebîrdir. Târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Nişâncı (---) Paşa câmi‘i: (---) Hân'ın tevkî‘-i hümâyûnları hidmetinde idi. Kumkapu kurbünde bir câmi‘-i rûşendir. Târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Câmi‘-i Vezîr Ahmed Paşa: Selîm ve Süleymân Hân vüzerâlarındandır. Topkapusunun iç yüzünde bir püşte üzre selâtîn câmi‘i-misâl bir câmi‘dir. Kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---). {Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır}.

Câmi‘-i Bayram Paşa: Vezîr-i a‘zam-ı Murâd Hân-ı Râbi‘ Ebü'l-feth kurbünde Kepkepciler içinde bir câmi‘-i fevkânîdir. Nerdübânlar ile urûc olunur. Târîhi budur:

Oldu vâlâ câmi‘-i cennet-harîm ü bî-adîl.
Sene (---).

{Mi‘mâr Sinân binâsıdır.}

Andan Kesegendede kurbünde **[Kara]manî Nişâncı Paşa câmi‘i**: (---) Hân'ın nişâncısı idi. Mükellef ü mükemmel selâtîn-misâl bir câmi‘dir. Târîhi türbesi üzre:

Kudsiyân fevtini Sâ‘î dediydi târîhini

Dediler vâsıl-ı Hak oldu Nişânî Paşa.
Sene (---).

Andan **Hâfız (---) Paşa câmi‘i**: (---) Gâzînin vüzerâlarındandır. Ebü'l-feth câmi‘i kurbünde olmağile bu Ahmed Paşa bir gece vâkı‘asında Ebü'l-feth'i görüp Ebü'l-feth bu Hâfız Paşa'ya itâb [ü] hitâb edüp "Niçün benim câmi‘im kurbünde câmi‘ binâ edüp niçün cemâ‘atım aldın" deyü bu Hâfız Paşa'yı katl eder. Paşa hemân hâbdan bîdâr olup bu vâkı‘ayı ta‘bîr etdirüp hayr ola derler. Yetmiş günden merhûm olup mezâra defn ederken lahd kenârından bir taş uçup Paşa-yı mûmâ-ileyhin üzerine düşüp bi-emrillâh kılıç gibi başını keser. Tevâtürle meşhûr-ı âfâkdır. Târîhi budur (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Halîl Paşa câmi‘i: (---) vüzerâsındandır. Sultân Mehemmed imâreti kurbündedir. Ammâ musanna‘ câmi‘-i zîbâdır. Târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Terkîm câmi‘i: (---) binâsıdır. Yeni Odalar kurbündedir.

Andan **Sarıgürz câmi‘i.**

Andan Ebü'l-feth kurbünde Alî Paşa çârsûsu içre **Tavâşî Mesîh Paşa câmi‘i**: Kilar-ı hâssa'dan Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Mısır olup ba‘dehu vezîr-i a‘zam oldu ve sonra tekâ‘üd ihtiyâr edüp mezkûr câmi‘i binâ etdi. Ammâ mükellef câmi‘dir. Târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Balı Paşa câmi‘i: (---) Hân vezîridir. Emîr Buhârî kurbünde fevkânî bir câmi‘dir. Ammâ kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Yapdı bu câmi‘i Hümâ Hâtûn
Bint-i İskenderî vezîr ol mâh
Hak kabûl ede gösterüp {dîdâr
Kıla mahşerde şefkatiyle İlâh
Dedi anın Hüdâyî târîhin
Mescid-i ümmet-i Resûlullâh.
Sene (---).

Mi‘mâr Sinân binâsıdır}. Andan,

Rüstem Paşa câmi‘i: Süleymân Hân vezîridir. Tahte'l-kal‘a'nın kurbünde fevkânî serâpâ kâşî-i Çîn ile mebnî bir câmi‘-i rûşendir. Diller ile ta‘bîr olunmaz. Altında cümle mahzenler ve dekâkînlerdir. Kıble kapusu üzre târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Yavuzer câmi‘i: Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ın (---) (---) idi. Unkapanı'nın iç yüzünde Sağrıcılar içinde bir kubbeli câmi‘dir. Bu hakîr'in ceddî binâsıdır. Târîhi yokdur.

Kara Çelebizâde'nin **Unkapanı câmi‘i**: Mukeddemâ Sultân Süleymân Hân asrında Süleymân

Subaşı binâsıdır. Unkapanı'nın taşrasında leb-i deryâda olmağile {Mi‘mâr Sinân binâsı idi. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâmla} câmi‘i ve minâresi münhedim olup Kara Çelebizâde müceddeden bir kubbe-i âlîli ve altı dekâkîn ü mahâzinli bir câmi‘-i fevkânîdir. Ve minâre-i nahîfe mâlikdir, hâlâ şehr-i İslâmbol'da nazîri yok bir minâre-i serâmeddir.

Kemâl Mi‘mâr câmi‘i: Kurb-ı Sultân Bâyezîd. Târîh:

Mâlı ile eyledi ta‘mîr dedim târîhin
Câmi‘-i zîbâ ibâdetgâh-ı nîk [ü] dil-küşâ.
Sene (---). **[90a]**

Andan Aksarây kurbünde **Osmân Şâh Vâlidesi câmi‘i**: Süleymân Hân'ın Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Monlâ Gürânî kurbünde **Kadı‘asker Abdurrahmân Efendi câmi‘i**: Harpüşte kubbe Mi‘mâr Sinân kârıdır.

Ve Yedikulle'de **Hacı Evhadullâh câmi‘i**: Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Âhûrkapu kurbünde **Kapu ağası Hâdım Mahmûd Ağa câmi‘i**: Süleymân ve Selîm-i Sânî ağasıdır. Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Yenikapu kurbünde **Odabaşı câmi‘i:** Sinân Ağa binâsıdır.

Kocamustafâpaşa kurbünde **Koca Husrev Beğ câmi‘i**: Sinân Ağa binâsıdır.

Sulu Manastır hammâmı **Hâtûn câmi‘i**: Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Üsküblü Çeşmesi dibinde yedi yol ağzı ki İslâmbol içre bu gûne yedi râh cem‘ olmamışdır, anda **Defterdâr Süleymân Çelebi câmi‘i**: Çâr-kûşe harpüşte kurşum kubbeli Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Yenibâğçe kurbünde **Hurrem Hâtûn câmi‘i**: Mi‘mâr Sinân yapmıştır.

Kadıçeşmesi'nde fevkânî **Sinân Ağa câmi‘i**: Yine Mi‘mâr Sinân Ağa binâsıdır.

Yemiş iskelesinde mâl-ı helâl ile binâ olunmuş **Ahî Çelebi câmi‘i**: Mi‘mâr Sinân kârıdır.

.....(27 satırlık yer boş)..... ***[90b]***

[İki yüz altıncı fasıl]

Mahmiyye-i Kostantıniyye içre olan mesâcid-i kadîmleri ayân u beyân eder

Evvelâ Ebü'l-feth'in nefs-i İslâmbol içre kâmil iki yüz yetmiş mihrâb mesâcidleri vardır.

Târîh-i Kırımî mescidi, kurb-ı Eskiodalar. Târîh:

Harîk oldu olup Sâ‘î bu hayra

Süleymân Kethudâ Beğ ol ağa nâm
Edüp ta‘mîrini bu düşdi târîh
Kırımî mescidi pes oldu itmâm.
Sene (---).

Harâccı Muhyiddîn mescidi, Ebü'l-feth kurbündedir.

Ve Harâccı Beğ mescidi. Unkapanı'nın iç yüzünde Süğlün Muslu Sultân sarâyı dibinde bir mevzûn tula minâresinin zirve-i âlîsindeki kapusu üzre beyâz tula ile kırmızı tula üzre üstâd-ı bennâ Kûfî hat ile tuladan bir *"Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûlullâh"* tahrîr etmişdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Ve Sâlih Paşa mescidi, kurb-ı Unkapanı.

Ve Tavâşî Haydar Paşa mescidi, yine mahallesindedir.

Ve Hacı Hasan mescidi, kurb-ı Haydar Paşa, mükellef mesâciddir. {Ve Mi‘mâr Sinân kârıdır}.

Ve Demir Hân mescidi, kurb-ı Sovukkuyu.

Ve Hâmid Efendi mescidi mahalle-i Fîlyokuşu târîhi:

Hâzâ makâm-ı Mahmûd.
Sene 985.

Ve Arabacılar mescidi, kurb-ı Unkapanı.

Ve Payasoğlu mescidi, dâhil-i Unkapanı.

Ve Yârhisâr mescidi, dâhil-i Bâb-ı Cübbe Alî.

Ve mescid-i Revânî, kurb-ı Kırkçeşme.

Sultân Süleymân ve Selîm Hân-ı Sânî asrında Koca Mi‘mâr Sinân bin Abdülmennân Ağa'nın ilm-i hendese ile binâ etdiği mesâcid-i zîbâlardır ki tahrîr olunur

Evvelâ Yenibâğçe'de Rüstem Paşa mescidi.

Ve yine Yenibâğçe'de Sinân Paşa [mescidi].

Ve Topkapusu'nda Müftî Çivizâde mescidi.

Ve Yenibâğçe kurbünde bâlâdaki hayrâtları binâ eden Mi‘mâr Sinân bin Abdülmennân mescidi.

Ve Karagümrük kurbünde Emîr Alî mescidi ve buna karîb Üçbaş mescidi ve Defterdâr Şerîfezâde mescidi.

Lütfîpaşa kurbünde Yenibâğçe başında Sırmakeş mescidi.

Sultân Mehemmed Hân kurbünde Hâcegîzâde mescidi.

Silivrikapusu kurbünde Çavuş mescidi.

Dâvûdpaşa kurbünde Müftî Çivizâde kızı Afîfe Bânû mescidi.

Silivrikapusu kurbünde Takyacı Ahmed Çelebi mescidi.

Ağaçayırında Debbâğ el-Hacı Hamza mescidi.

Ve Kumkapu kurbünde İbrâhîm Paşa hâtûnu Âsiye Hânım mescidi.

Ve Lanka bostânı kurbünde eş-Şeyh Ferhâd mescidi.

Ve Kumkapu hâricinde Kürkcübaşı mescidi.

Ve Kâmhâcılar kârhânesi mescidi.

Ve Kuyumcubaşı kârhânesi mescidi.

Ve Derzîler kârhânesi mescidi.

Ve Ayasofya'da Hersek bodurumu üzre Ağa mescidi.

Ve Fenerkapusu dâhilinde Yayabaşı mescidi.

Ve Selîmiyye kurbünde Abdî Subaşı mescidi.

Ve yine Selîm Hân kurbünde Hüseyin Çelebi mescidi.

Ve Alî Paşa hammâmı kurbünde el-Hacı İlyâs mescidi.

Ve La‘lzâr cenbinde Dâmâd Çelebi mescidi.

Ve Kocamustafâpaşa kurbünde Duhânîzâde mescidi

Çukur Hammâm kurbünde Kadızâde mescidi.

Ve Unkapanı indinde Tüfenghâne kârhânesi mescidi

Edirnekapusu hâricinde Sarây Ağası mescidi.

Ve Topkapusundan taşra İlyâszâde mescidi.

Ve yine Topkapusundan taşra Sarrâfzâde mescidi.

Ve Sulu Manastır'da Rûznâmeci Hamdullâh Hamîdî Çelebi mescidi.

Bu tahrîr olunan mesâcidlerin cümlesi Süleymân Hân câmi‘in binâ eden Koca Mi‘mâr Sinân Ağa binâ etmişdir kim üç bin altmış aded hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve sarây-ı vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr ve kılâ‘hâ-yı Mekke ve Medîne ve Kudüs ve Şâm ve Segedin ve kal‘a-i Bender misilli binâlara mühendis [ü] bânî olmuşdur.

İslâmbol'da Süleymâniyye câmi‘i kurbünde Ağakapusu köşesinde sebîlhânesi cenbinde yek-pâre mermerden bir kubbe-i müdevveri âşiyân etmişdir. Dâr-ı bekâya yüz yetmiş yaşında gitmişdir. Ser-i sa‘âdetleri önünde olan mermer üzre müzehheb hatt-ı celîler cümle Karahisârî Hasan Çelebisi hattıdır kim sihr-i bûkalemûndur.

.....(5 satırlık yer boş).....

Bi'n-nefs İslâmbol'da cümle (---) mesâcidlerdir ammâ mükellef kubbeleri kurşumlu mesâcidler bunlardır kim tahrîr olundu. ***[91a]***

İki yüz yedinci fasıl
Şehr-i İslâmbol'da ne kadar dâr-ı tahsîl-i ulûm medâris-i selâtîn ve vüzerâ ve ulemâ ve a‘yân-ı kibâr ve mîrimîrân medreseleri var ise alâ-kadri't-tâka târîhleri ve pâyeleri ile beyân eder

Evvelâ şehr-i İslâmbol içre medrese nâmıyla binâ olunan ba‘de'l-feth Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî binâsı medrese-i Ayasofya-i Kebîr: Mâ-tekaddem kefere zamânında dahi bıtrîk ve kıssîslerin incîlhâneleri idi. Hâlâ beyne'l-ulemâ (---) (---) pâyesidir.

Andan medrese-i sânî Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî ibtidâen Âl-i Osmân binâsı İslâmbol içre bu medreselerdir. Sultân Mehemmed Hân câmi‘inin taşra harem-i kebîrinin yemîn [ü] yesârında ya‘nî şimâlinde ve cenûbunda sekiz aded medreselerdir kim beyne'l-ulemâ medâris-i Semâniyye derler.

Ulûm-i dîniyyeyi terğîb ü ta‘zîm ve ahâlîsini ikrâm ü tefhîm içün numûne-i Heşt Behişt-i cihân medâris-i Semân binâ etdi ki levâyih-i ulûm-ı nefîse ile her bir medresenin sahnı bir hadîka-i bâğ-ı Rıdvân'dır. Miyân-ı ulemâda pâyesi (---) âlîdir. Ve Harîm-i kebîrin kıble kapusu dibinde sıbyân-ı müslimîn içün bir dârü't-ta‘lîm-i Kur’ân binâ etdi.

Ve bu medârislerin cânib-i şarkîsinde yol aşırı marazî ve fakîr fukarâya ve mesâkîn içün bir dârü'ş-şifâ etdi kim beyt:

Bir aceb dârü'ş-şifâdır kûy-ı yâr
Hasta varan mübtelâsı hoş gelür

mazmûnu üzre anda olan üstâd-ı kâmil ü amâmil-i hâzik fassâd-ı âmil hukemâlar ehl-i

derde dâ'-i devâ edüp elbette ifâkat bulur bir âsitâne-i cân-bahşdır. El-hâsıl ibret-nümâ mûristân ve bîmâristândır.

Ve bu Medâris-i Semâniyye'nin şimâlinde ve cenûbunda sûhtevât tetimmeleri vardır. Cümle üç yüz altmış altı hücrelerdir. Her hücrenin içinde dörder beşer tâlib-i ilm sûhteler vardır. Her hücrenin lahmiyye ve şem'iyyeleri cânib-i vakıfdan mu'ayyineleri vardır.

Ve bu ulemâya bir dârü'z-ziyâfe âsitânesi vardır. Ve bir matbahü't-ta'âmı var kim yetmiş kubbedir, gûyâ matbah-ı Keykâvus'dur, şeb [u] rûz merreteyn bay [u] gedâ-yı fukarâ-yı mesâkîne ni'meti mebzûldür. Ve bu imâret kurbünde bir kârbânsarây var. Ve devâbbât-ı müsâfirîn içün bir ıstabl-ı Anterîsi var, üç bin at ve katır ve deve makûlesi hayvânât alur. Böyle bir hayrât-ı azîm ve medâris-i kadîmelerdir.

Andan medrese-i Sultân Bâyezîd-i Velî: Yine câmi'inin taşra haremi cenûbunda bir medrese-i azîmdir. Dersiâmı şeyhülislâm ve nezâret dahi müftîlere meşrûtdur.

Andan medrese-i Sultân Selîm-i Evvel ki fâtih-i Mısır'dır. Yenibâğçe kurbünde Halıcılar Köşkü nâm mahalde bir binâ-yı azîm medrese-i kadîmdir. Ammâ Süleymân Hân binâ edüp pederi rûhuna hibe eylemişdir. Evkâfı Yenibâğçe sahrâsının nebâtât [u] giyâhâtı ve hadâyıkât [u] besâtînleridir. Bu fezâ-yı dil-küşâ ve sâha-i meserret-efzânın tûlu kâmil bir mîldir. Ve bu çemenzâr-ı hoş-nümânın arzı nısf mîldir. Ve bir çemenzâr-ı hoş-nümâdır kim sebzezâr-ı bisât-efzâdır. Hattâ Selîm Hân-ı Evvel hîn-i cülûsda pederleri Bâyezîd Hân üzre Acem ve Mısır seyâhatinden gelüp hurûc etdikde bu sahrâ içre serâperde-i Selîmîsin kurup meks etdiklerinde a'yân-ı İslâmbol'un ekseri bu sahrâda bî'at etdiklerinden dâ'imâ bu sahrâ-yı çemenzâra gelüp cilvelenirler idi. Ba'dehu Süleymân Hân, Selîm Hân medresesine bu sahrâya vakf eyledi.

Andan medrese-i Sultân Süleymân, şimâlinde ve cenûbunda dörd aded medreselerdir kim midhatinde lisân kâsırdır. Ve bir dârü'l-hadîsi ve bir dârü'l-kurrâsı ve başka ilm-i tıb medresesi ve bir imâreti ve tevhânesi ve bîmârhânesi ve müte'addid hammâmları, dârü'z-ziyâfesi ve âyende vü revendeye mihmânhânesi ve ıstâbl-ı Anterîsi ve mekteb-i sıbyânı ve sâ'ir imâretleri hadden efzûndur.

Ve Şehzâde Mehemmed Hân medresesi, beyne'l-ulemâ (---) pâyesidir. {Cümle Mi'mâr Sinân binâsıdır}.

Ve Sultân Ahmed Hân medresesi, pâyede (---) (---) (---) (---) ***[91b]***

Târîh-i medrese-i Şâh Hûbân kurb-ı Kasr-ı alay:

Yapdı bu medreseyi Şeh Hûbân
Olmaya izz ü şerefden hâlî
Emelî gördü dedi târîhin
Dâr-ı tahsîl u mekân-ı âlî.
Sene (---).

Târîh-i medrese-i Kara Mustafâ Paşa cenb-i Parmakkapu:

Seyr edenler birbirine gösterüp dedi târîhin
Mustafâ Paşa baka yapdı ne zîbâ medrese.
Sene (---).

Medrese-i Mu‘îd Ahmed Efendi, kurb-ı Kadıçeşmesi musanna‘ ve cedîd medrese-i müzeyyendir.

Ve medrese-i Hâmid Efendi, mahalle-i Fîlyokuşu.

Ve medrese-i Hasan Paşa kurb-ı sarây-ı Cânpûlâdzâde, târîhi budur:

Sadr-ı bülend kadr-i Hasan ki zamânda
Oldur kemâl-i lütfile cûyâ-yı ehl-i fasl
Rûhî erince medrese itmâma zevk edüp
Târîh söyledim ana me’vâ-yı ehl-i fazl.
Sene (---).

Diğer târîh-i zîbâ:

Âsaf-ı sâhib-kerem
Dâver-i âlî-himem
Mâlik-i seyf [ü] kalem
Sadr-ı mükerrem Hasan
Söyledi târîhini
Rûhî-i sâhib-kelâm
Oldu bu âlî binâ
Ba‘is-i nâm-ı hasan.
Sene (---).

Hakkâ ki binâ-yı âlîdir. Tahtında serâpâ dekâkînlerdir. Gâyet mussana‘ fevkânî binâ-yı azîmdir.

Andan medrese-i İsmehân Sultân, dâhil-i bâb-ı Edirne.

Ve medrese-i Caf‘er Çelebi.

Ve medrese-i Kadı Mahmûd Efendi.

Ve medrese-i Murâd Paşa.

Ve medrese-i Dâvûd Paşa.

Ve medrese-i Eski Alî Paşa.

Ve medrese-i Mesîh Paşa.

Ve medrese-i Rüstem Paşa {Mi‘mâr Sinân [binâsı]}.

Ve medrese-i Çivizâde kurb-ı Zeyrekbaşı.

Ve medrese-i Kepenekci.

Ve medrese-i Başcı İbrâhîm Beğ.

Ve medrese-i Altı {Mermer}.

Ve medrese-i Nişâncı Mehemmed Beğ {Mi‘mâr Sinân [binâsı]}.

Ve medrese-i Kürkcübaşı.

Ve medrese-i Kara Pîrî Paşa kurb-ı Sovukkuyu.

Ve medrese-i Efdalzâde.

Ve medrese-i Merdümiyye kurb-ı Kızılmusluk.

Ve medrese-i Monlâ Gürânî: ism-i şerîfleri Şemseddîn Ahmed bin İsmâ‘îl Gürânî'dir. Ebü'l-feth'in hâcesi idi. Ebü'l-feth'e dilgîr olup Mısır'da Sultân Kayıtbay'a gidüp belağan mâ-belağ mâl [u] emlâke mâlik olup ba‘dehu Mehemmed Hân ricâsıyla yine Sultân Mehemmed'e gelüp İslâmbol fethinde bulunmuşdur. Hâlâ câmi‘ sâhasında medfûndur.

Ve medrese-i Revânî: Selîm Şâh-ı Evvel'e ve Süleymân Hân'a erişmiş fusahâ [ve] buleğâ kimesnedir. Edirne-i pür-irem ravzasında müştak olup isimleri Şücâ‘'dır. Medresesi Kırkçeşme kurbündedir. Kendüler dahi mescidi sâhasında medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*. {Târîh (---)}.

Ve medrese-i Etmekcizâde Ahmed Paşa, kurb-ı Vefâ, Sultân Ahmed Hân'ın defterdârı idi.

Ve medrese-i Sünnî Kadın.

Ve medrese-i Fâtıma Sultân.

Ve medrese-i Üçbaş {Mi‘mâr Sinân binâsıdır}, Nûreddîn Hızır dâhil-i Bâb-ı Edirne.

Ve medrese-i Ferruh Kethudâ.

Ve medrese-i Manav Kadı.

Ve medrese-i Ak Hüsameddîn kurb-ı hammâm-ı Selîmiyye.

Ve medrese-i Eski İbrâhîm Paşa.

Ve (Şehzâde) Selîmiyye kurbünde Hâsekî Sultân'ın Kahriyye medresesi Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Ve Avretbâzârı'nda Hâsekî medresesi Sinân Ağa binâsıdır kim Süleymân Hân mâlıyla olmuşdur.

Ve dahi Aksarây kurbünde Osmân Şâh Vâlidesi medresesi Sinân Ağa binâsıdır.

Ve Topkapusu dâhilinde medrese-i Makbûl Ahmed Paşa.

Ve medrese-i Sofî Mehemmed Paşa.

Ve medrese-i İskender Paşa.

Ve Îsâkapusu'nda medrese-i İbrâhîm Paşa.

Ve medrese-i Kapuağası Ca‘fer Ağa.

Ve medrese-i Hazînedârbaşı Ahmed Ağa.

Ve medrese-i Ma‘lûl Emîr.

Ve medrese-i Ümm-i veled.

Ve medrese-i Kadı‘asker Pervîz Efendi.

Ve Sultân Mehemmed kurbünde Hâcegîzâde dârü't-tedrîsi.

Ve medrese-i Ağazâde.

Ve medrese-i Defterdâr Abdüsselâm Beğ.

Ve medrese-i Tûtî Kadı.

Ve dahi medrese-i Hekîm Mehemmed Çelebi.

Ve medrese-i Hüseyin Çelebi.

Ve dahi medrese-i Emîr Sinân Çelebi.

Ve medrese-i Şâhkulu.

Ve medrese-i Dragoman Yûsuf.

Ve medrese-i Karcı Süleymân.

Ve medrese-i Hacı Hâtûn.

Ve medrese-i Defterdâr Şerîfezâde.

Ve Küçük Karaman'da medrese-i Kadı Hekîm Çelebi.

Ve medrese-i Baba Çelebi.

Ve medrese-i Kirmastîzâde.

Ve Karagümrük'de medrese-i Sekbân Alî.

Ve medrese-i Bezzâzistân Kethudâsı Sultân Selîm kurbündedir.

Ve medrese-i Kovacılar.

Ve medrese-i İmâmzâde.

El-hâsıl bu bâlâda tahrîr olunan medârislerin elli bir adedi cümle Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sânî asrında Koca Mi'mâr Sinân binâsıdır. *Rahmetullâhi aleyh*.***[92a]*** Ve dahi,

İki yüz sekizinci fasıl
Mahmiyye-i İslâmbol içre ne kadar selâtîn-i selef dârü'l-kurrâları var ise anı bildirir

Evvelâ ne kadar câmi'-i selâtîn ve câmi'-i vüzerâ ve gayrı a'yân-ı kibâr câmi'leri var ise her birinde birer dârü'l-kurrâ mukarrerdir. Ammâ mahsûsen dâr-ı kurrâ olmak içün dârü'l-kurrâ-yı Süleymân Hân cümleden mükellef kubbe-i azîmdir.

Târîh-i dârü'l-kurrâ-yı Husrev Kethudâ {binâ-yı Mi'mâr Sinân} kurb-ı Medrese-i Ekmekcizâde Ahmed Paşa:

Bi-fazlillâh çü Husrev Kethudâ ol sâhibü'l-hâtem
Yapup bu dâr-ı kurrâyı bir ev edindi ukbâda
Emânî n'ola târîhi bunun derken dedi hâtif
Mübârek dâr-ı kurrâdır bu târîh oldu dünyâda.
Sene (---).

Târîh-i medrese-i Mehemmed Paşa kurb-ı Hocapaşa (---)

Ve Küçük Karaman'da Sa'dî Çelebi kurrâsı fevkânîdir.

Ve İmâret câmi'i kurbünde İmâmzâde kurrâsı bir kubbe-i azîmdir.

Ve Bosnalı Mehemmed Paşa kurrâsı ve Müftîzâde kurrâsı.

Bu dârü'l-kurrâlar cümle Mi'mâr Sinân Ağa kârıdır.

.....(10 satırlık yer boş).....
İki yüz tokuzuncu fasıl

Dârü'l-aliyye'de ne kadar bin dârü't-ta'lîm mekteb-i sıbyân-ı ebced-hân var ise anı beyân eder

Cümle selâtîn ve vüzerâ cevâmi'lerinin mekteb-i sıbyân [u] tıflânı vardır. Ammâ Parmakkapu'da Kara Mustafâ Paşa türbesi önünde (---) mektebi evkâf-ı azîmdir. Kapusu üzre târîhi:

Kâlû lâ ilme lenâ illâ mâ allemtenâ.
Sene (---).

Târîh-i mekteb-i Husrev Paşa-yı Atîk kurb-ı Yenibâğçe:

Izz u ikbâl ile Husrev Paşa
Mektebi yapdı ede Hak bâkî
Dedi bir kâmil o dem târîhin
Dâr-ı tahsîl-i kelâm-ı Bâkî.
Sene (---).

Ve mekteb-i Ağakapusu, kurb-ı Süleymâniyye: Bi-emrillâh bu mektebde üç yüz ve dörd yüz sıbyândan hâlî değildir. Bir kerre *Bismillâh* diyen mahrûm kalmamışdır.

Ve mekteb-i Papasoğlu kurb-ı Unkapanı.

Ve mekteb-i Âşık Paşa.

Ve Zeyrekbaşı seddi üzre mekteb-i Alî Cemâlî ulu âsitânedir.

Mekteb-i Mehemmed Paşa kurb-ı mahalle-i Hocapaşa târîhi böyledir:

Dedi bu mısra'ı târîh edüp hoş
Binâ-yı mekteb-i âlî ü dil-keş.
Sene 996.
.....(10 satırlık yer boş)..... ***[92b]***

İki yüz onuncu fasıl

Âsitâne-i sa'âdetde ne kadar dershâne-i dârü'l-hadîs vardır cümle anı ayân eder

Cümle medâris-i selâtînlerde *Müslim, Buhârî* ve *Meşârîk* hadîsleri râvîleri ile tilâvet olunur. Ammâ ilm-i hadîs tilâvet olunmak içün binâ olunan Dârü'l-hadîs-i Hasan Efendi, kurb-ı Kesegendede, târîhi:

Hâtif-i kudsî du'â edüp dedi târîhini
Bânî-yi dârü'l-hadîse ola ihsân-ı cezîl.
Sene (---).

Monlâ İshâk Çelebi dârü'l-hadîse oldukda târîh demişlerdir. Her vezni birer târîh düşmüşdür,

Âlim-i ehl-i tefsîr. Sene 926,
Rûşen fakîh-i âfâk. Sene 926,
Allâh ne müstahıkdır. Sene 926,
Dârü'l-hadîse İshâk. Sene 926.

Musanna'ca târîhdir.

Dârü'l-hadîs-i Dâmâd Mehemmed Efendi kurb-ı câmi'-i Sinân Ağa.

.....(10 satırlık yer boş).....

İki yüz on birinci fasıl

Belde-i İslâmbol'da ne kadar ehl-i tarîk tekyeleri var ise anı beyân eder

Evvelâ cümleden tekye-i kadîm Ebü'l-feth Gâzî tekyesi ki hâlâ Ayakapusu'nun iç yüzünde Sirkeci tekyesi derler. Hazret-i Risâlet'den sonra Ashâb-ı güzîn ba'de'l-hicre sene (---) târîhinde Mesleme ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî İslâmbol'un nısfın feth etdiklerinde dahi tekye idi. Ebü'l-feth ba'de'l-feth tekye edüp üç gece ihyâ etdi.

Andan tekye-i Akşemseddîn kurb-ı Alî Paşa.

Ve tekye-i Emîr Buhârî.

Ve tekye-i Sofîler.

Ve tekye-i Koca Mustafâ {Paşa}: Hârûnu'r-Reşîd {İslâmbol'un nısfın feth etdikde bu tekye mahalli kızlar manastırı idi, tekye ve kal'a binâ olunup ba'de'l-feth yine Ebü'l-feth'de tekye olup ibtidâ şeyhi Hazret-i Şeyh Üveys'dir. Yetmiş bin mürîde irâdet verüp hırka-pûş etmişdir. Şâm'da Bilâl-i Habeşî kurbünde medfûndur. *Kuddise sırruhu*}.

Tekye-i Ümmi Sinân. Ve tekye-i Sivasî.

Ve tekye-i Tavâşî Mehemmed Ağa der-Çehârşenbebâzârı.

Ve tekye-i Kesegendede. Ve tekye-i Dragoman. Ve tekye-i Kapu Ağası {Mustafâ Ağa} kurb-ı Ayasofya-i Kebîr, târîhi:

Ola makbûl-i Hudâ derbânı dedi târîhin
Hamdü lillâh oldu zîbâ tekyesi hâlâ tamâm.
Sene (---)

Ve Ekmel tekyesi kurb-ı (---). Ve Erdebîlî tekyesi kurb-ı Ayasofya. Ve Sünbül Sinân tekyesi. Ve tekye-i Gülşenî-i Hulvî.

Ve tekye-i Gülşenî-i eş-şeyh Ma'sûm der-Aksarây. Ve tekye-i Gülşenî-i Alî Paşa.

.....(10 satırlık yer boş).....***[93a]***

Ve iki yüz on ikinci fasıl

Mahrûse-i Kostantıniyye'de ne kadar matbah-ı it‘âm imâret var ise anı bildirir

Evvelâ ol Râzık-ı Hudâ-yı kerîm ve Hâlik-i Cennet-i na‘îm-i mukîm üzerine sadlek hamd [ü] senâ olsun kim cümle mevcûdâtın ni‘meti anın üzerinedir kim, âye[t]: [63] nassı üzre ol Rabbü'l-âlemîn İslâmbol'un fethin Ebü'l-feth'e ihsân edüp ol dahi Kerîm ve Ganî ismine mazhar düşüp hünkârlık edüp ibtidâ gurebâ ve fukarâ ve zu‘afâya ni‘met-i uzmâyı bezl etmek içün ibtidâ imâret-i sarây-ı cedîd mâh [u] sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl bay u gedâya ve hâs [u] âmma yevmiyye üç kerre ni‘meti mebzûldür.

Andan, imâret-i Sultân Mehemmed Hân Ebü'l-feth imâret-i Sultân Bâyezîd-i Velî: Bunun dahi merreteyn hâs [u] âmma sofra-i bî-imtinânı mebzûldür.

Andan imâret-i Sultân Selîm-i Evvel.

Andan imâret-i Sultân Süleymân Hân.

Andan imâret-i Şehzâde Mehemmed Hân.

Andan imâret-i Sultân Ahmed Hân.

Andan imâret-i Hâsekî Sultân kurb-ı Avretbâzârı.

Andan imâret-i Vefâ Sultân.

Andan imâret-i Eyyûb Sultân.

Andan imâret-i Şehzâde Cihângîr Sultân kurb-ı Tophâne.

Andan imâret-i Mihrimâh Sultân cânib-i Üsküdar.

Andan imâret-i Vâlide-i (---) Hân cânib-i Üsküdar.

Andan imâret-i Kösem Sultân vâlide-i Sultân Murâd Hân ve İbrâhîm Hân ve Osmân Hân'{dır}. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Bunlardan mâ‘adâ niçe yüz tekyelerde matbah-ı Keykâvûslar vardır. Ammâ imâret-i selâtîn-i selef bunlardır kim beher yevm ilâ-hâze'l-ân merreteyn fukarâ ve mesâkîne ve pîr [u] cüvâne ve âyende vü revendeye birer nân-pâresiyle birer tâs şûrbâsı ale'd-devâm mebzûldür. Bu hakîr elli bir senede on sekiz pâdişâhlığ u kırallık yer seyâhat etdim, bu mertebe manzûrumuz olmamışdır.

İnkirâzu'd-devrân ni‘met-i Âl-i Osmân dâ’im ola.

İki yüz on üçüncü fasıl
Şehr-i İslâmbol'da olan bîmâristân [u] mûristânı ayân u beyân eder

Evvelâ tîmârhâne-i Ebü'l-feth Sultân Mehemmed, yetmiş hücre ve seksen ade[d] kubbe iki

yüz huddâmları vardır. Dersiâm, hekîmbaşısı ve cerrâhbaşısı vardır. Âyende ve revendegândan bir âdem haste-hâl olsa tîmârhâneye getirüp ana hidmet ederler. Vaziyyetine münâsib edviyeler verirler. Dîbâ ve şîb ü zerbâf harîr câmehâbleri vardır.

Rûz-merre merreteyn hastalara gûnâ-gûn et‘ıme-i lezîzeler tabh olup ehl-i derde bezl-i ta‘âm ederler. Eyle evkâf-ı kavîdir kim matbahında keklik ve turac ve süğlün murglarının eti bulunmaz ise bülbül ve serçe ve kebûter pişüp hastalara bezl oluna deyü evkâfnâmelerinde eyle tahrîr olunmuşdur. Ve hastalara ve dîvânelere def‘-i cünûn içün mutrıbân hânendegân ta‘yîn olunmuşdur. Ve avretler ve kefereler içün başka bir köşe tîmârhânesi vardır.

Andan bîmâristân-ı Süleymân Hân. Bu dârü'ş-şifâ eyle bir kân-ı devâ-yı hevâdârdır kim bi-emrillâh üç günde hasta şifâ bulur. Ve gâyetü'l-gâye üstâd-ı kâmil fassâd-ı âmil hukemâ ve cerrâhları var. Bu dâr-ı menâsın evsâfında lisân kâsırdır. Ammâ Bâyezîd Hân ve Selîm Hân'ın bîmârhâneleri yokdur.

Andan bîmârhâne-i Sultân Ahmed Hân. Bu dahi cümleden a‘lâ evkâf-ı metîn olduğundan ekseriyyâ fukarâ ve dîvâneleri bu dâr-ı şifâya getirirler. Zîrâ bunun dahi hevâsı hûbdur ve huddâmları mahbûb ü mergûb âdemlerdir kim dâ’imâ hastalara cân u gönülden hidmet ederler. Zîrâ nâzır-ı nuzzârı kızlar ağası olmağile her bâr gelüp hastaların hâllerin su’âl eder.

Timârhâne-i Hâsekî Sultân kurb-ı Avretbâzârı. Bu dahi ta‘rîf ü tavsîfden müberrâ bir dârü'ş-şifâdır. (---)

.....(2 satırlık yer boş)..... ***[93b]***

İki yüz on dördüncü fasıl

İslâmbol içre ne kadar meşâhîr-i sarây ve vüzerâ ve ulemâ ve a‘yân-ı kibâr ve gayrı müte‘addid büyût-ı sığâr var ise ba‘zılarının târîhleri ile ta‘rîf ü tavsîf olunur

{**Sultân Süleymân ve Sultân Selîm-i Sânî asrında Mi‘mâr Sinân Ağa destiyle binâ olunan sarây-ı azîmleri bildirir**: Evvelâ Ebü'l-feth'in binâ etdiği Yeni Sarây bi-emri Hakk-ı kadîr ihrâk bi'n-nâr olup Süleymân Hân müceddeden ta‘mîr ü termîm etdi sene (---).

Bâyezîd Hân'ın binâ etdiği Galata sarâyın Süleymân Hân ihyâ etdi.

Ve Yenikapu sarâyı.

Ve Kadırga Limanı'nda Mehemmed Paşa sarâyı.

Ve Ayasofya'da Mehemmed Paşa sarâyı.

Ve Süleymân Hân vezîri Rüstem Paşa sarâyı.

Ve Sarây-ı Koca Alî Paşa.

Ve Atmeydânı'nda sarây-ı Güzel Ahmed Paşa yerine Ahmed Hân Yeni câmi‘i binâ etdi. İçinde çârsû-yı bâzârı var idi.

Ve sarây-ı Ferhâd Paşa kurb-ı câmi‘-i Bâyezîd Hân.

Sarây-ı Pertev Paşa der-meydân-ı Vefâ.

Sarây-ı Koca Sinân Paşa be-Meydân-ı hussân.

Sarây-ı Sofî Mehemmed Paşa cenb-i mahalle-i Hocapaşa.

Ve sarây-ı Mahmûd Ağa kurb-ı Yenibâğçe.

Ve sarây-ı Şâh Hûbân kurb-ı çeşme-i Kara Kâsım Paşa.

Bu sarâyları cümle Selîmeyn ortasında bir Süleymân Hân asrında Üstâd Sinân inşâ etmişdir}.

Evvelâ cümleden büyük sarây-ı kebîr Atmeydânı'nda İbrâhîm Paşa sarâyı, Süleymân Hân vezîridir. Bu sarâyın nısfı bölünüp pâdişâhlara mahsûs sarây-ı hâs olup gılmân-ı hâssadan iki bin zülf-keşân gulâm-ı pâdişâhî vardır ve sa‘âdethâne-i hümâyûndan sonra bundan büyük sarây-ı âlî yokdur.

Andan sarây-ı Mihrimâh Sultân, yedi yüz müte‘addid hânesi ve kâ‘aları vardır, kurb-ı Sultân Bâyezîd.

Andan büyük Süleymân Hân câmi‘inin şimâlinde sarây-ı Siyâvuş Paşa {binâ-yı Süleymân Hân kâr-ı Mi‘mâr Sinân}, üç yüz kâ‘a-i azîmli ve şâhnişînli müte‘addid hücreleri vardır. Ve yedi hammâmı ve elli esnâf dükkânları vardır, cümle deryâ zîr-i pâda nümâyândır. Ve matbahı ve ıstablı pâdişâh sarâyında yokdur.

Andan sarây-ı Yeniçeri Ağası {binâ-yı Süleymân Hân kâr-ı Mi‘mâr Sinân} Süleymâniyye kurbündedir. Yeniçeri ağalarına mahsûs sarâydır.

Tekeli Mustafâ Paşa kasrına târîhdir:

Kasr-ı dil-cû latîf nüzhetgâh. Sene (---).

Sarây-ı Dellâk Mustafâ Paşa, kurb-ı Süleymâniyye.

Sarây-ı Defterdâr-ı maslûb-ı ka‘beyn Mustafâ Paşa kurb-ı Süleymâniyye.

Sarây-ı Pertev Paşa be-meydân-ı Vefâ.

Sarây-ı Süğlün Muslu Sultân dâhil-i Unkapanı.

Sarây-ı Pirinccizâde Yeniçeri Ağası be-Zeyrekbaşı, târîhidir:

Bârekallâh oldu vâlâ menzil-i nüzhet-fezâ.

Sene (---).

Ve sarây-ı Kurşumlu Sultâ[n] be-Zeyrekbaşı.

Sarây-ı mahsûs Tekeli Mustafâ Paşa kurb-ı Eski Odalar, târîhidir:

Ola bu beyt-i âlî dâ'imâ ma'mûr [u] âbâdân.
Sene 1034.

Sarây-ı Moralı Mustafâ Paşa kurb-ı Meydân-ı Acemiyân.

Andan sarây-ı Kuyucu Murâd Paşa kurb-ı Mürekkebciler.

Târîh-i sarây-ı ağa-yı Silihdâr Mustafâ Ağa kurb-ı Süleymâniyye târîhidir:

Cennetü'l-me'vâya mânend oldu bu âlî makâm.
Sene (---).

Sarây-ı Koca Vezîr Mehemmed Paşa kurb-ı Câmi'-i Şehzâde.

Sarây-ı Koca Ken'ân Paşa kurb-ı Sarây-ı Atîk.

Sarây-ı Mûsâ Paşa kurb-ı Hocapaşa.

Sarây-ı Kara Mustafâ Paşa kurb-ı Aksarây.

[Sarây-ı] Sokullu Mehemmed Paşa kurb-ı Kasr-ı alay.

Sarây-ı Melek Ahmed Paşa, binâ-yı ân Paşa kurb-ı Ayasofya, üç hammâmı ve iki yüz hücreleri vardır.

Sarây-ı Re'îsü'l-küttâb İsmâ'îl Efendi kurb-ı Mahmûdpaşa, târîh:

Mübârek ola sa'âdetle dâ'imâ bu mekân.
Sene (---).

Nev'-i diğer târîh:

Dilârâ câygâh u beyt-i ma'mûr.
Sene (---).

Sarây-ı Hânzâde Sultân ya'nî sarây-ı Bayram Paşa kurb-ı Ayasofya.

Sarây-ı Varvar Alî Paşa kurb-ı câmi'-i Ahmed Hân.

Sarây-ı Emîrgûnezâde Yûsuf Paşa kurb-ı Bâb-ı Âhûr.

Târîh-i sarây-ı Mukâbeleci Hasan Efendi:

Kasr-ı âlî dil-küşâ câ-yı safâ.
Sene (---).

Andan sarây-ı Kapudan Hasan Paşa kurb-ı Ayasofya.

Sarây-ı Âyişe Sultân kurb-ı û.

Sarây-ı Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa.

Târîh-i sarây-ı Cûybâr Kadın:

Bu ayn ile bu sarây oldu Cennetü'l-me’vâ.
Sene (---).

Ve sarây-ı Cüvânkapucubaşı el-vezîr ya‘nî sarây-ı Rüstem Paşa kurb-ı tekye-i Karaca Ahmed Sultân.

Sarây-ı Ankebût Ahmed Paşa kurb-ı û.

Târîh-i sarây-ı hâce-i İbrâhîm Hân eş-şehîr be-Cinci Hoca târîh:

Mu‘allâ devlet-âbâd oldu bu menzil mübârek-bâd,

Diğer târîh:

Yümn-i devletle mübârek ola dâ’im bu mekân.
Sene (---).

Sarây-ı Vezîr Sâlih Paşa kurb-ı Mahmûdpaşa.

Sarây-ı Kapudan Siyâvuş Paşa kurb-ı Kadırga Limanı, târîh:

Safâ-yı ayn ile oldu bu menzil Cennet-i me’vâ.
Sene (---).

Sarây-ı Ak Mehemmed Paşa kurb-ı Cündî meydânı.

Târîh-i hâne-i Balatlı Solak Çelebi:

Bu hâne-i zîbâyı mübârek ede Allâh.
Sene (---).

Târîh-i sarây-ı Hüseyin Ağa kurb-ı Sultân Selîm:

Mübârek ola bu kasr-ı küşâde-i zîbâ.
Sene (---).

Târîh-i hâne-i Yeniçeriyân-ı cemâ'at (---) kurb-ı Orta Câmi':

Dedim ey Uzletî bu resme târîh
Der-i devlet ola dâ'im küşâde.
Sene (---).

Târîh-i sarây-ı İbrâhîm Efendi, Emîn-i Tershâne kurb-ı Meydân-ı Vefâ:

Du'â ile bu kasrın Evliyâ târîhini dedi
Mübârek eylesün Mevlâ bu âlî kasr-ı vâlâyı.
Sene 1064.
.....(1 satırlık yer boş)..... ***[94a]***

Andan İki yüz on beşinci fasıl
Dârü's-saltanati'l-aliyye içre olan hân-ı hâcegânları ayân eder

Evvelâ Hoca hânı kurb-ı Mahmûdpaşa, cemî'i ankâ Acem sevdâgerleri cümle bu hânda sâkin olurlar. Yetmiş hücreli hân-ı metîndir.

Ve Mahmûd Paşa hânı, yüz yigirmi ocakdır.

Ve Kebeciler hânı yüz ocakdır. Bosna ve Belgrad'ın ankâ tüccârları bundadır.

Ve hallâclar içinde Pîrî Paşa hânı seksen hücredir.

Ve Esîr hânı iki yüz hücredir. Murâd Hân-ı Râbi' vezîri Bayram Paşa'nındır. Cümle üsârâ bunda bey' [ü] şirâ olunur. Mîrî pencikhânesi vardır.

Ve Tahtalı hânı yetmiş hücredir kurb-ı Mahmûdpaşa.

Ve Nerdübânlı hân kurb-ı û.

Ve dahi Engüri hânı cümle sofcular anda sâkinlerdir yüz hücredir.

Ve hân-ı Pertev Paşa der-Sûk-ı tavîl iki yüz odadır.

Ve Ferhâd Paşa hânı kurb-ı Bedâsten üç yüz beyttir.

Ve Kilid hânı iki yüz hücredir.

Çârsû-yı tavîl hân-ı Vâlide Kösem Sultân ümm-i Gâzî Murâd Hân ve İbrâhîm Hân. Bu hân mukaddemâ Cerrâh Mehemmed Paşa'nın sarâyı idi. Mürûr-ı eyyâm ile münhedim olup vâlide-i merhume, tahtânî ve fevkânî üç yüz hâne-i şeddâdî inşâ etmişdir kim hâlâ şehr-i İslâmbol içre Mahmûd Paşa ve bu hândan mâ'adâ hân-ı azîm yokdur. Ve bir hânesinde çâr-kûşe bir cihân-

nümâ kullesi var eflâke ser çekmişdir. Develiği ve ıstablı bin aded at ve katır alur. Ortasında câmi‘i var.

Andan Kâğız hânı kurb-ı hân-ı Mahmûd Paşa.

Ve Katırhânı kurb-ı Tahta'l-kal‘a.

Ve Balkapanı hânı azîm hândır kim gûyâ bir kal‘adır. Cümle Mısır tüccârları anda sâkinlerdir.

Ve Kettân hânı, andan Kına hânı, andan Rüstem Paşa hânı, andan Eski Yûsuf Paşa hânı, andan Müftî hânı, andan Çukur hân, andan Sulu hânı, andan Yağkapanı hânı, andan Zindânkapusu hânı, bu hânlar cümle Tahta'l-kal‘a etrâfında azîm kurşumlu kârgîr-binâ hânlardır.

Ve Cüvânkapucubaşı hânı Uzun Çârsû ortasındadır. Ammâ izdihâm hândır.

Hân-ı cedîd-i Kara Mustafâ Paşa vezîr-i a‘zam-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kurb-ı Hocapaşa, gerçi küçükdür ammâ gâyetü'l-gâye binâ-yı metîndir.

Ve hân-ı Köpürlü Mehemmed Paşa vezîr-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kurb-ı Tavukbâzârı. Gerçi hân-ı cedîddir ammâ metânet-i binâda Vâlide hânı'na yanbaşı gelse de olur. Cümle fevkânî ve tahtânî iki yüz yigirmi odadır.

.....(15.5 satırlık yer boş)..... ***[94b]***

İki yüz on altıncı fasıl

Belde-i Tayyibe içre âyende ve revendegâna ne kadar mihmân-hâne-i müsâfirîne kârbânsarây var ise anları zikreder

Evvelâ Tavukbâzârı'nda Elçi hânı: Mâ-tekaddem kefere zamânında dahi hân imiş. Ba‘dehu sene (---) târîhinde tarz-ı İslâm üzre (---) (---) Paşa'nın hayrâtıdır.

Kârbânsarây-ı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân.

Andan kârbânsarây-ı Bâyezîd Hân.

Kârbânsarây-ı Selîm Hân-ı Evvel {binâ-yı Mi‘mâr Sinân}.

Kârbânsarây-ı Süleymân Hân {kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Kârbânsarây-ı Hâsekî Sultân {kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Kârbânsarây-ı Ahmed Hân [ve] kârbânsarây-ı Kapucular kurb-ı Ayasofya, karşu karşuya iki hân-ı azîmlerdir.

Kârbânsarây-ı Koca Mehemmed Paşa kurb-ı Atmeydânı.

Kârbânsarây-ı Kurşumlu Hân.

Ve kârbânsarây-ı Baklalı Hân.

Ve kârbânsarây-ı Vefâ hânı {sâhibuhu Pertev Paşa kâr-ı Mi‘mâr Sinân.}

Kârbânsarây-ı Atbâzârı hânı.

Ve kârbânsarây-ı Sinân Paşa {kâr-ı Mi‘mâr Sinân} cenb-i sarây-ı Melek Ahmed Paşa.

Kârbânsarây-ı Alî Paşa-yı Atîk cenb-i Bitbâzârı.

.....(8 satırlık yer boş).....

Ve,

İki yüz on yedinci fasıl
Dâr-ı Aliyye içre ne kadar hâne-i mücerredân ya‘nî bekâr odaları var ise anları beyân eder

Bunların başka odabaşıları ve hâkim ve zâbitleri vardır. Kefîli ve zamânı var ise odalara korlar.

Evvelâ cümleden mu‘azzam Yolgeçen odaları dörd yüz hücredir ammâ hîn-i mahalde bin aded eli silâhlı yarar nâmdâr yiğit çıkar.

Andan Mercân odaları sekiz aded odalardır. Bunun dahi başka hâkimleri vardır. Bir kerre Süleymân Hân yeniçerilere dilgîr olup gazab-âlûd olup buyururlar kim,

"Vallâhi epsem olun yohsa sizi Mercân çârsûsunda pabuccu bekârlarına kırdırırım" buyurdukları fi'l-hâl bu kelâm pabuccu bekârlarına vâsıl olup der-akeb pür-silâh eli muştalı beli puşkalı kırk bin nâmdâr yarar fetâlar "Allâh Allâh" ile Bâb-ı Hümâyûn'dan içeri girüp bir dahi gülbâng-ı Muhammedî'ye rehâ buldurunca Süleymân Hân'ın mesmû‘-ı şerîfleri olup bu ecnâsın eşbehlerin huzûruna çağırup,

"Nedir şehbâzlarım?" dedükde anlar dahi

"Demin pâdişâhım pâypûşcu bekârların yeniçeri kırmağa taleb etmişsiz, fermân pâdişâhımındır, işte tarfetü'l-ayn içre kırk bin yiğit hâzır-bâşız, eğer sabâha te’hîr buyurursanız seksen bin âdemiz cümle hâzır olup fermân-beriniziz" dediklerinde Süleymân Hân hazzından,

"Dilen benden ne dilersiz" dedükde

"Pâdişâhım metâ‘ımız sûk-ı Sultânî'de bahâsı nâ-ma‘lûm olmağiçün bir pabuc ve mest yüz iki yüz hisâbıyla mezâd olunsun" deyü ricâ edüp ricâları kabûl olur. Hâlâ (---) (---) (---) (---)

Ve Cebehâne odaları kurb-ı Mahmûdpaşa.

Ve Pertev Paşa odaları.

Hilâlci odaları cenb-i Süleymâniyye.

Ve dahi kırk bekârhâne Atbâzârı'ndadır.

Ve dahi kırk bekârhâne Büyük Karaman'da vardır.

Ve Bekârhâne-i Gedikpaşa.

Ve yedi bekârhâne-i azebler kurb-ı Unkapanı.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Nice yüz bekârhâneler vardır ammâ bunların her birinde biner ikişer bin âdem vardır kim sarıca arı erlerdir. ***[95a]*** Ba‘dehu,

[İki] yüz on sekizinci fasıl
Şehr-i Makdonya-yı kadîmde ne kadar selâtîn-i selef ve gayrı vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân [u] eşrâf, hayrât [u] hasenâtlarından mussanna‘ târîhli çeşme-i aynü'l-hayâtlar var ise anı bildirir

Evvelâ kâfir zamânında Kırkçeşme'den mâ‘adâ ayn-ı câriye yok idi. Mâ‘adâ bârân-ı rahmet seyline yollar edüp İslâmbol içre beş yerde küşâde sarnıclar matar-ı rahmet leb-ber-leb olurdu. Andan (---) aded üstü mestûr sahrîclere mîzâblar ile Kırkçeşme suyun vakt-i şitâda getirüp rahmet mahallinde doldurup mâh-ı temmûz'da nûş ederlerdi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Ebü'l-feth bu Makdonya'yı feth etdikde câmi‘ binâ edüp bir ayn-ı hayvân getirdüp çeşme-i Ebü'l-feth aded iki yüz, andan ayn-ı Bâyezîd Hân çeşmesi aded yetmiş, andan ayn-ı Süleymân Hân çeşmesi yedi yüz, ba‘de niçe vüzerâlar niçe bin uyûnlar bulup Süleymân Hân kemerlerine zam edüp ahâlî-yi İslâmbol'u saky etdiler.

Ammâ Süleymân Hân'dan mukaddem şehr-i İslâmbol'da su kıllet üzre idi. Ba‘dehu Süleymân Hân su kemerlerin binâ edüp ahâlî-yi İslâmbol'u atşândan müstağnî etdi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Evvelâ Haydar Paşa hammâmı kurbünde yine Haydar Paşa çeşmesinin ve Edirnekapusuyle Topkapusu taşrası mâbeyninde handak kenârında Beğlerbeği çeşmesinin ve
Bağdâd Kerbelâsı'nda İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin rûhuna binâ olunan İmâmeyn çeşmesinin târîhi böyle vâkı‘ olmuşdur:

Mâ Hasan ile Hüseyn aşkına su.
Sene (---).

İskender Beğ çeşmesi Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye mekşûf kal‘akapusunun taşrasında vâkı‘ çeşme-i cân-bahşın târîhidir:

Safâ-yı tab‘ile Sâ‘î bunun itmâmı târîhin
Dedim bulmuş Sikender ayn ile âb-ı hayvânı.

Sene (---).

Çeşme-i Sultân Murâd-ı Sâlis, bu dahi Eyyûb-ı Ensârîkapusundan taşra leb-i deryâda Fâtıma Sultân yalısının tarîk-i âmma nâzır şâhnişînin altındaki çeşme-i Murâd Hân'ın târîhidir:

Pâdişâha çok du‘âlar eyleyüp
Nûş edenler diyeler azb-i Furât
Oldu âsârı bu târîh-i azîm
Ayn-ı âlî çeşme-i Sultân Murâd.
Sene (---).

Târîh-i Sovuk Çeşme kurb-ı alayköşkü:

De düşünce Hâfızâ târîh olur
Vere ehl-i meşrebe bu mâ hayât.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Kara Mustafâ Paşa cenb-i türbe-i û:

Hamdî-i Dâ‘î görünce dedi bir hoş târîh
Çeşme-i Mustafâ Paşa'dan için âb-ı zülâl.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Hasan Beğ ibn Fâtıma Sultân kurb-ı Okcularbaşı:

Sebîlin yapdılar Hak ana bâb-ı rahmeti açdı
Kılup bu bâbda re’y-i Hasan rûh-ı revânıyçün.
Sene (---).

Çeşme-i Kethudâ-yı Yeniçeriyân Süleymân Ağa kurb-ı Sarrâchânebaşı:

Târîh dedi Nisârî şevkile târîhini
Çeşme-i âb-ı hayât âleme oldu sebîl.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Murâd Hân-ı Sâlis muttasıl-ı- sarây-ı Fâtıma Sultân cenb-i Bâb-ı Ayvansarı:

Düşdü bir mısra‘ bu âb-ı dil-küşâ târîhine
Oldu cârî âb-ı pâk-i çeşme-i Sultân Murâd.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Alî Paşa hibe-i Süleymân Hân kurb-ı Karagümrük, târîh:

Revân ayn-ı Alî kevser bâd.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Kâtib Hüseyin Ağa kurb-ı tekye-i Oğlan Şeyhi der-Aksarây:

Feyz-i Rabbâniyle târîh âb-ı Kevser dediler.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Hacı Mansûr kurb-ı türbe-i Âşık Paşa:

Teşne diller dediler târîhini
Çeşme-i aynü'l-hayât-ı cân-fezâ.
Sene (---).

Çeşme-i Vâlide Sultân Kösem kurb-ı Yenikapu târîh:

Bu cihân içre dilen ey teşneler
Âb-ı Kevser'dir başı bu çeşmenin
Dedim içen âşıka târîhdir
Nûş-ı cân ola bu suyu çeşmenin.
Sene (---).

Çeşme-i İbrâhîm Paşa -ı câmi‘-i Şehzâde târîh:

Hükmî-i Dâ‘î dedi itımâmına târîhini
Oldu İbrâhîm Paşa rûhu içün sâ’il âb
Sene (---).

Diğer târîh:

Hükmiyâ söyler dehân lûlesi târîhini
İçün İbrâhîm rûhuna eylen du‘â.
Sene (---).

Çeşme-i Hasan Paşa kurb-ı sarây-ı Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa târîh-i güfte-i peder-i men:

Nûş edüp Zıllî dedi târîhini
Çeşme-i cân-perveri mâ-i zülâl.
Sene 903.

Sultân Mehemmed Hân ***[95b]*** kurbünde Harâccı Muhyiddîn mescidi önünde (---) (---) çeşmesinin târîhidir :

Nâdirî anın tamâm oldukda târîhin dedi
Çeşme-i dil-cû-yı pâk [ü] bî-bedel aynü'l-hayât.
Sene (---).

Çeşme-i Mahmûd Paşa kurb-ı Bezzâzistân-ı Cedîd târîh:

Bülbülî gördü çu itmâmını dedi târîh
Yapdı Hak yoluna bu çeşmeyi Mahmûd Paşa.
Sene (---).

Çeşme-i Mesîh Paşa kurb-ı çârsû-yı Alî Paşa târîh:

Hâtif-i kudsî dedi târîhini
Mâ-i sâfî çeşme-i âb-ı hayât.
Sene (---).

Çeşme-i (---) kurb-ı Bozdoğan Kemeri târîh:

Hâtif-i gayb du'â ile dedi târîhin
Yâ ilâhî ola bu çeşme hemîşe cârî.
Sene (---).

Çeşme-i Hasan Ağa Hâsodabaşı dâhil-i Unkapanı der-mahalle-i Arabacılar, târîh li-nâmıkıh:

Evliyâ bu âb-ı nâbı nûş edüp târîh dedi
Bir içim su mâ sana kim şâd ola cân-ı Hasan.
Sene (---),
.....(28 satırlık yer boş)..... ***[96a]***

Bundan sonra,

İki yüz on tokuzuncu fasıl
Şehr-i İslâmbol içre şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûh-ı şerîfleriyçün binâ olunan münakkaş ve müzeyyen sebîlleri ve musanna' târîhleri ile tahrîr olunduğun beyân eder

Târîh-i sebîl-i Mûsâ Paşa kurb-ı alayköşkü:

Hak bu kim ayn-ı sevâb oldu bu lillâhi sebîl.
Sene (---).

Ve târîh-i sebîlhâne-i Sultân Bâyezîd-i Velî:

Nûş edüp Azmî dedi târîhini
Selsebîl olmuş reh-i Hakka sebîl.
Sene (---).

Târîh-i sebîl-i Ken'ân Ağa bâb-ı kıble-i Ayasofya-i Kebîr:

Her kim çeker zülâlini târîhini hemân
Der: Şâd bâd cân-ı şehîdân be-Kerbelâ.
Sene (---).

Târîh-i sebîl-i Âyişe Sultân der-Okcularbaşı:

Zehî âb-ı musaffâ sundu atşâna dedi sakkâ
Sebîl-i pâkdir mâ Âyişe Sultân cânıyçün.
Sene (---).

Târîh-i sebîlhâne kurb-ı Çinili Hammâm:

Rûh-ı Resûl-i Ekrem içün eyledim sebîl.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Ser-hazînedârân Mustafâ Ağa kurb-ı Ayasofya-i Kebîr:

Ser-hâzin Ağa-yı âlîşân
Mustafâ nâm o kân-ı sıdk u safâ
Râh-ı Hakka kılup hazîne fedâ
Kıldı bu çeşme-i latîfi binâ
Dedi târîhini Fedâyî anın
Selsebîl oldu bu behişt-me'vâ.
Sene (---).

Târîh-i sebîlhâne-i musanna' kurb-ı Ayasofya-i Kebîr:

Göricek Bülbülî akduğını bu âb-ı pâkin bil
Dedi târîhini Allâh için Kevser sebîl oldu.
Sene (---).

Târîh-i sebîl-i Erdebîlî kurb-ı Ayasofya-i kebîr:

[64] Sene (---).

Târîh-i sebîl-i Kapudan Köse Alî Paşa dâhil-i Bâb-ı Kapan-ı dakîk:

Verince Evliyâ teşnelere su
Dediler târîhini yâ Ganî Hû.
Sene 1082.

Târîh-i sebîl-i Abbâs Ağa-yı Dârü's-sa'âde kurb-ı Lâleli Çeşme:

Evliyâ bu târîhi dedi cemîl
Âb-ı Kevser Hak içün oldu sebîl.
Sene 1081.

Târîh-i çeşme-i (---) kurb-ı Aksarây:

[65] Sene (---).

Târîh-i sebîl-i İbrâhîm Paşa-yı Ebü'l-hayr ya'nî kethudâ-yı sâbık-ı Vezîr Köpürlüzâde kurb-ı

Meydân-ı Vefâ:

Evliyâ bu âb-ı berdin târîhin dedi cemîl
Bu sebîl Hak yoluna ayn-ı sevâb oldu sebîl.
Sene (---).

Târîh-i sebîl-i fâtih-i Yemen Sinân Paşa kurb-ı Sırmakeşhâne:

Görüp itmâmını ol dem dedi târîhini hâtif
Sinân Paşa sebîli eyledi Mevlâ içün cârî.
Sene (---).
.....(17 satırlık yer boş)..... ***[96b]***

İki yüz yigirminci fasıl

Şehr-i Tayyibe'nin âb-ı rûyı olan rûşenâ hammâmlar kim İslâmbol'da ve Eyyûb [ve] Galata ve Üsküdar'da selâtîn-i selef hammâmlarının cümlesin âb [u] hevâsıyla ve musanna‘ târîhleri ile beyân eder

Ammâ zâde-i tab‘ımızdan beyne'l-ihvân bir latîfe olmağiçün cümle hammâmları birer esnâfa tevzî‘ edüp her gûne zümreye münâsib tevzî‘ât-ı hammâmât deyü dörd mevleviyyetde olan hammâmları bildirir. Bu hammâmlar şe‘âyir-i İslâmdan olup cümle ibâdullâh-ı müslimîn bu hammâmlara girüp gasl edüp tâhir olurlar. Zîrâ ehl-i İslâma nass-ı kâtı‘ nâzil olmuşdur. Âye[t]: [66] fermânına me’mûr olup bu hammâm-ı hoş-hevâlarda tâhir olup ibâdet ederler.

Evvelâ şehr-i İslâmbol'da kefere asrında Azebler hammâmı ve Tıhtâb hammâmları var idi. Ammâ ibtidâ İslâmbol içre binâ olunan Ebü'l-feth câmi‘inin ummâl bennâları içün Irgat hammâmı binâ olunmuşdur kim cümle huddâmlar gasl edüp câmi-i şerîfde pâk hidmet edeler.

Andan hammâm-ı sânî Azebler hammâmı kefere tarzından munkalib olup tarz-ı İslâm üzre binâ olunmuşdur.

Andan Vefâ hammâmı andan Eyyûb hammâmı binâ olunmuşdur. Andan Çukur hammâm binâ olunmuşdur. Hâlâ bu hammâmların ta‘mîr [ü] termîmi Sultân Mehemmed Gâzî evkâfı tarafından mütevellîleri her sene meremmât edüp icâreye verilir, evkâf-ı azîmdir.

Evvelâ der-zikr-i tevzî‘ât-ı hammâmât

Hastalara Eyyûb hammâmı.

Meşâyıhlara Ayasofya hammâmı {binâ-yı Hâsekî kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Sofîlere Sofular hammâmı.

Azeblere Azebler hammâmı.

Bostâncılara Bostân hammâmı.

Bâzârcılara Cum‘abâzârı hammâmı.

Mülhidlere Çukur hammâm.

Hîzlere Havuzlu hammâm.

Nakkâşlara Çinili hammâm {binâ-yı Hayreddîn Paşa kâr-ı Sinân}.

Vâsıtalara Hacı Kadın hammâmı.

Koruculara Koca Mehemmed Paşa.

Kıncılara Sarrâchânebaşı hammâmı.

Yeniçerilere Yeni Odalarbaşı hammâmı.

Irgatlara Irgat hammâmı.

Cerrâhlara Cerrâhpaşa hammâmı.

Ermenîlere Samadya hammâmı.

Sarâylılara Aksarây hammâmı.

Kara Arablara Sıçanlı hammâm.

Velîlere Sultân Bâyezîd-i Velî hammâmı.

Delilere Alaca hammâm.

Zâlimlere Zencîrlikapu hammâmı.

Mazlûmlara Sultân Selîm hammâmı.

Hammâllara Sırt hammâmı.

Şâ‘irlere Sultân Süleymân hammâmı.

Dervîşlere Haydar Paşa hammâmı.

Evlâd-ı Arablara Tahta'l-kal‘a hammâmı.

Hâsekîlere Hâsekî hammâmı.

Müneccimlere Yıldız hammâmı.

Bâzergânlara Mahmûd Paşa hammâmı.

Vâlidelere Vâlide hammâmı.

Cündîlere Atmeydânı hammâmı.

Müftîlere Müftî hammâmı.

Zü‘amâya Gedik Paşa hammâmı.

Zırhcılara Dâvûd Paşa.

Hâcelere Hocapaşa.

Sultânlara Sultân hammâmı.

Mollâlara Monlâ Gürânî.

Urumlara Fenerkapusu hammâmı {binâ-yı Kapudan, kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Hânendelere Balat hammâmı.

Eşkıyâlara Hançerli hammâmı.

Sâzendelere Lonca hammâmı.

Gemicilere Kadırga Limanı hammâmı.

İmâmlara Küçük Ayasofya.

Ehl-i dîvâna Bayram Paşa hammâmı.

Hâdımlara Mehemmed Ağa hammâmı.

Vüzerâya Alî Paşa hammâmı.

Cömerdlere Lütfî Paşa hammâmı.

Bâğçevânlara Yenibâğçe hammâmı {binâ-yı Mustafâ Paşa vüzerâ-yı Süleymân Hân, kâr-ı Ser-mi‘mârân Koca Sinân}.

Arnavudlar'a Edirnekapusu {binâ-yı binti Süleymân Hân ya‘nî Mihrimâh Sultân kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Mevlevîlere Yenikapu hammâmı {binâ-yı Merkez Efendi kâr-ı Sinân}.

Taşcılara Silivrikapusu.

Mahpûslara Yedikulle hammâmı.

Gidilere Çardaklı hammâm.

Küttâblara Nişâncı Paşa hammâmı.

Tercümânlara Dragoman hammâmı.

Meflûclara Tıhtâb hammâmı.

Oturaklara Lanka hammâmı.

Lağımcılara Sarıgürz hammâmı.

Hukemâlara Ma‘cuncu hammâmı {binâ-i Müftî, kâr-ı Sinân} .

Kadı‘askerlere Kadı‘asker.

Acemîlere Acem Oğlanı hammâmı.

Kantârcılara Vezneciler.

Şâtırlara Pertev Paşa Hammâmı.

Oyunbâzlara Tasv[î]rli hammâm.

Şâfi‘îlere Darbhâne hammâmı.

Zenpârelere Kafesli hammâm.

Ağalara Küçük Ağa hammâmı.

Arpacılara Arpa Emîni hammâmı.

Sâdâta Abbâs Ağa hammâmı.

Avretlere Avret Bâzârı.

Yahûdîlere Çufudkapusu hammâmı.

Seyislere Âhûrkapu hammâmı.

Ma‘tûhlara Koca Mehemmed Paşa.

Maskaralara Şengül hammâmı.

Kapudanlara Deniz hammâmı.

Ehl-i tevhîde Koca Mustafâ Paşa hammâmı.

Cücelere Küçük Ağa hammâmı.

Mahbûblara Çelebi hammâmı kurb-ı Aksarây.

Kal‘a-i İslâmbol'dan hâric olan hammâmları bildirir

Mevlevîlere Yenikapu hammâmı.

Çadırcılara Otakcılar hammâmı.

Kavara-zenlere Topcular hammâmı.

Atıcılara Kemânkeş hammâmı.

Kocalara Zâl Paşa hammâmı.

Hastalara Eyyûb hammâmı.

Mü’ezzinlere Bülbülderesi hammâmı.

Derbederlere Dere hammâmı kurb-ı Eyyûb.

Mezârcılara Ulu Beğ hammâmı {binâ-yı Nişâncı Paşa kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Kâğıdcılara Kâğızhâne hammâmı.

Çobanlara Südlüce hammâmı.

Kiremitcilere Hâsköy hammâmı ***[97a]***

Pîrlere Pîrî Paşa hammâmı.

Pehlivânlara Kâsımpaşa hammâmı.

Sağırlara Kulaksız hammâmı.

Sarhoşlara Piyâle Paşa hammâmı.

Hukemâlara Emîr Hekîmbaşı hammâmı.

Kapudanlara Tershâne'de Kapudan-ı azebistâna Azebkapusu hammâmı.

Kulampârelere Bokluca hammâm {Galata'da}.

Mübtecel kavmine Mübtecel hammâmı, Galata.

Ulefecilere Karaköy kapusu.

Kullara Kullekapusu hammâmı.

Kezzâblara Yalancı hammâmı kurb-ı Tophâne.

Topculara Tophâne'de Alî Paşa.

Eskicilere Yamalı hammâmı, Tophâne'de.

Çavuşlara Çavuşbaşı hammâmı.

Yahûdlara Çufud hammâmı Tophâne'de.

Beğlere Beğ hammâmı kurb-ı Galatasarây.

Balyozlara Balyoz hammâmı, Galatasarây.

Lazlara Fındıklı hammâmı.

Ma‘sûmlara Beşiktaş hammâmı.

Sâhib-i hayrâtlara Hayreddîn Paşa.

Ehl-i takvâya Yahyâ Efendi hammâmı.

Fâhişelere Ortaköy hammâmı {binâ-yı Husrev Kethudâ, kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Bî-namâzlara Kuruçeşme hammâmı.

Hisârlı'ya Hisâr hammâmı.

Dilencilere İstinye hammâmı.

Re’îslere Yeniköy hammâmı.

Ehl-i işrete Tarabya hammâmı.

Balıkcılara Büyükdere hammâmı.

Âşık [u] ma‘şûka Sarıyâr hammâmı.

Bîçârelere Kavak hammâmı.

Papaslara Yoros kal‘ası hammâmı.

Kozbekçilere Beğkoz hammâmı.

Kuşbâzlara Akbaba Sultân hammâmı.

Kanlılara Kanlıca hammâmı.

Ehl-i teferrüce Anatolu Hisârı hammâmı.

Hırsızlara Çengelköy hammâmı.

Kuzkunlara Kuzkuncuk hammâmı.

Yolculara Eski Vâlide {hammâmı} Üsküdar.

Garîblere Orta Vâlide hammâmı.

Köselere Kösem Vâlide hammâmı.

Avcılara Arslan Ağa hammâmı.

Kassâblara Kassâbbaşı hammâmı.

Hacılara Hacı Paşa hammâmı.

Mezârcılara Türbedâr hammâmı.

Bâğbânlara Kadıköy hammâmı.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Şehr-i İslâmbol'un enderûn [u] bîrûnunda cümle dörd mevleviyyet yerde yüz elli bir hammâmdır. Ammâ hakîr Habeş ve Sûdân ve İsvân ve Mısır diyârlarında seyâhatde iken şehr-i İslâmbol içre on yedi hammâm dahi binâ etmişler, manzûrumuz olmamışdır. Ammâ bâlâda tahrîr olunan hammâmların cümlesine girüp seyr [ü] temâşâ etmek müyesser olmuşdur. Eğer her birinin âb [u] hevâsı ve hoş binâsı ve tarh [u] tarzın tahrîr eylesek mecmû'a-yı Seyâhatnâme'miz bir dîvân-ı tavîl olur.

Ancak cümle hammâmlardan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'in Çukur hammâmı gâyet musanna' ve rûşen-binâ bir hammâm-ı rûşenâdır kim cümle hammâmlardan büyükdür. Cümle yüz on kurnadır. Nısfı bölünüp keçeciler işler. Cemî'i ruhâm-ı gûnâ-gûn ile döşenmiş bir hammâm-ı azîmdir. Ve bir kubbe-i kebîr câmekânı var kim beş bin âdem alur {çifte hammâmdır}.

Bu hammâmdan sehel küçük Mahmûd Paşa hammâmı, andan küçük Tahta'l-kal'a hammâmı, andan Sultân Bâyezîd hammâmı, andan Hocapaşa hammâmı. Bunlar azîm hammâmlardır.

Ammâ cümleden rûşen Haydar Paşa ve Süleymâniyye Vâlide hammâmı ve Darbhâne kurbünde Küçük Havuzlu hammâmlar cümleden rûşen [u] rûşenâdır.

Ve cümleden pâk [ü] pâkîze Ayasofya hammâmı ve Sofîler hammâmı ve Abbâs Ağa hammâmı ve Çehârşenbebâzârı'nda Tavâşî Mehemmed Ağa hammâmı cümle hammâmlardan her şey'i pâk ü pâkîze a'yân [u] eşrâf hammâmlarıdır.

Ammâ zikri sebkat eden hammâmların cümlesinden âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmları pâk ü latîf harem-i hâs-ı hümâyûn-ı muhteremde hammâm-ı pâdişâhân-ı Âl-i Osmâniyân. Sene (---) târîhinde bu hakîr'i Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Kur’ân-ı azîm okudup harem-i hâsa aldukda bu pâdişâha mahsûs hammâma girüp temâşâ etmek müyesser olmuşdur. Devlet-i Âl-i Osmân'da değil on sekiz pâdişâhlık yeri geşt [u] güzâr edüp rub‘-ı meskûnda eyle bir âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı münevver görmedim.

Cümle hammâmlardan musanna‘ olması ol cihet ile olmuş kim üstâd-ı bennâ hammâm içinde bir hammâm dahi inşâ etmişdir. Cânib-i erba‘ası hâs gılmânânın mağselhâneleridir. Tâ ortadaki pâdişâhlara mahsûs hammâm-ı ibret-nümâdır.

Ve ba‘zı köşelerde müte‘addid havz u fıskıyye ve fevvâreler revân olup Selsebîl-i gûnâ-gûnlar cereyân etmede. Ve âb-ı tâhiri içre pençe-i âfitâb gılmânlar mâlik-i bahr gibi şinâverlik etmede. Ve cemî‘i şâzrevânları ve cümle kurnaların lûleleri ve tâsları altun ve gümüşdendir. Ve ba‘zı kurnaya bir lüleden hem ıssı ve sovuk mâ’-i sâfî cereyân eder.

Ve serapâ döşemesi seng-i yerakânî ve mermer-i sommâkî ve zenbûrî ve seng-i ferah ve balgamî ve yemânî ve pîrûze-i Nişâbûrî ile zemînin üstâd-ı kâmil eyle sihr-i i‘câz ***[97b]*** Hind püsüskârisi gibi nakş-ı bûkalemûn bir ruhâm-ı ibret-nümûn etmişler kim âdemin gözi hîrelenir.

Ve çâr-kûşe dîvârların şem etsen ûd u gülâb ve müşk-i amber-i hâm kokar ve her bâr mecmerelerle huddâmlar sünbül(?) amber-i hâm ihrâk edüp âdemin demâğı mu‘attar olur.

Ve kubbelerinde olan billûr ve necef ve moran câmların şu‘lesinden derûn-ı hammâmda gûyâ nûr berk urur. Ve cümle dîvârlarından ve kubbelerinden bir katre arak cereyân etmez. Ve hevâsı ol kadar latîfdir kim âdeme harâret vermez. Ve cümle kurnaları beyâz mermer-i hâmdandır. Ve her halvetde altun ve gümüş ve murassa‘ iskemleler vardır.

Ve kubbe-i nüh-tâklarında gûnâ-gûn murassa‘ kanâdîller ve taşra büyük câmekânında olan şuğl-i mermer-kâr meğer Mısır'da ola, bir kubbe-i azîmdir.

Bu hammâm bir sedd-i âlî üzre olmağile eflâke ser-çekmiş bir binâ-yı âlîdir. Cümle revzenleri cânib-i şarka deryâ aşırı Üsküdar'a ve Kadıköyü'ne nâzırdır.

Ve câmekân kapusunun sağ tarafı mutrıbhânedir, sol tarafı hazîne-i hâs kubbesidir. Ve'l-hâsıl rû-yı arzda eyle bir bî misâl hammâm-ı dil-küşâ yokdur. Meğer Van eyâletinde Bitlîs hâkimi Abdâl Hân hammâmı ola. *Ve's-selâm*.

Bâlâda tahrîr olan hammâmların musanna‘ târîhlerin beyân eder

Târîh-i hammâm-ı kasaba-i Fındıklı:

Görenler ol makâm-ı dil-küşânın dedi târîhin
Leb-i deryâda seyrân eyle hammâmını Monlânın.
Sene (---).

Târîh-i hammâm-ı Vâlide-i Murâd Hân-ı Sâlis kurb-ı Tavukbâzârı:

Görüp itmâmını Sâ'î-i Dâ'î dedi târîhin
Yapıldı Vâlide Sultân hammâmı şerîf oldu.
Sene (---).

Bu târîh fevkinde [67] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Andan Çehârşenbebâzârı'nda Tavâşî Mehemmed Ağa hammâmının târîhidir:

(---) (---) (---) (---) (---)
Rûşenâ menzil-i tâhir hammâm.
Sene (---).
.....(17 satırlık yer boş).....

Yekûn hammâm-ı İslâmbol bâlâda mastûr olan yüz elli bir hammâmların cümlesi ekseriyyâ çifte hammâmlardır. İllâ Küçük Bâzâr'[d]a Mehemmed Paşa hammâmı birdir, vakt-i zuhrdan sonra avretler girir. Bu hisâb üzre İslâmbol içre hammâm-ı hâs [u] âm üç yüz iki hammâm olur. *Ve's-selâm*.

Gerçi böyle bir sevâd-ı mu'azzama bu kadar hammâm azdır ammâ vüzerâ ve a'yân-ı kibâr sarâylarında hammâm-ı mahsûs on dör[d] bin beş yüz otuz altı hammâm vardır. *Ve's-selâm*. ***[98a]***

Evvelâ,

İki yüz yigirmi birinci fasıl
Belde-i Tayyibe ya'nî İslâmıbol'da medfûn selef-i selâtîn-i Âl-i Osmâniyân'dan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Gâzî'den *ilâ-yevminâ hâzâ* **âsûde-hâl olan pâdişâhların merkad-i pür-envârlarının musanna' târîhleri ile ziyâretgâhları ayân u beyân eder**
İsta'antü billâhi ve bihi'l-avn.

Evvelâ ziyâretgâh-ı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî ki fâtih-i İslâmbol'dur. Mestûr olan câmi'-i şerîfinin mihrâbı önünde bir bâğ-ı İremezât içinde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Üsküdar tarafında, Mâldepe nâm mahalde merhûm olup na'ş-ı şerîfin İslâmbol'a getirüp mezkûr mehbıt-ı pür-envârda defn etdiler. *Rahmetullâhi aleyh*.

Târîh-i vefât-ı Ebü'l-feth Gâzî:

Ölmedi Şeh Mehemmed ibn Murâd
Belki bâğ-ı cinâna kıldı seyr
İşi hayr olduğuyçün halka
Oldu târîh ana du'â-yı hayr.
Sene 886.

{İsfendiyâr Beğ kızından vücûda gelüp bir pâdişâh-ı Cem-cenâb Ebü'l-feth olmuşdur}. Müddet-i saltanat 31 sene ve müddet-i ömr 51 sene, vilâdetleri sene 834 ve on üç seneye bâliğ

iken sene 847 cülûs etdi. İki sene saltanat sürüp sabîdir deyü küffârın vefret [ü] kesretinden hal‘ olunup pederleri Murâd Hân pâdişâh olup kendüler Ma‘nisa'ya hâkim oldular. Beş sene mürûrundan yine kul gulû edüp Murâd Hân ihtiyâr oldu deyüp sene 855 Muharreminin on altıncı günü ki yevm-i hamîsdir, def‘a-i sânîde yine taht-nişîn pâdişâh-ı kâmkâr oldu. Sinn-i şerîfleri yigirmi bir seneye bâliğ iken taht-ı sânî Edirne'de cülûs-ı sânî etdiğine târîhdir: *Rahmetü rabbih,* sene (---) vâkı‘ olmuşdur. Bir ehl-i dil, muhibb-i ulemâ ve şu‘arâ bir pâdişâh-ı deryâ-dil idi.

Ebü'l-feth'in zamân-ı sa‘âdetlerindeki şu‘arâları bildirir

Evvelâ şâ‘ir **Ahmed Paşa**: Bursevîdir. Uslûb-i kasîdede pîr-i üstâdân-ı mukaddemîndir. Sene 902 vefâtına Mevlânâ Eflâtûnzâde târîh demişdir:

Kâle Rûhu'l-Kudsi fî târîhihi
İnne fi'l-cennâti me’vâ rûhihi.

Şa‘ir **Türâbî**: Kastamonîdir, fakr u fâkada bir meczûb-ı ilâhî kimesne idi. Ammâ ilhâm-ı Rabbânî ile dürr-i meknûn kelimâtları vardır.

Senâyî Çelebi: Kastamonîdir na‘thân ve mu‘arrif olduğundan Senâyî tahallüs eder. Ve,

Câmî-i Rûmî: Kastamonîdir.

Cemâlî: Karamanîdir.

Monlâ Hamdî: Kastamonîdir, Monlâ Latîfî'nin ceddidir.

Haydar: Sivrihisârlıdır, Cem Şâh'ın defterdârı ve enîs-i gam-güsârıdır.

Harîrî: Bursevîdir.

Hafî: Edirnevîdir.

Halîlî: Diyârbekirîdir, Rûm'a geldikde bir mahbûb-ı cihân-ârâ imiş.

Dâ‘î: Kastamonîdir.

Dâ‘î-i diğer: Bursevîdir.

Resmî: Bursevîdir, Şa‘ir Ahmed Paşa nedîmlerindendir.

Zeyneb Hâtûn: Kastamonîdir, dîvân sâhibi afîfetü'l-hâl bir sâliha hâtûn imiş.

Sa‘dî Paşa,

Cem Şâh Sa‘dîsi: Sivrihisârîdir.

Şehrî Çelebi: Kastamonîdir ve Cenderecizâde ceddidir.

Şehdî ba‘zılar **Şehîdî** yazmışlar.

Sâfî: Bizzât Cezerî Kâsım Paşa'dır.

Sun‘î: Bursevîdir.

Adnî Paşa: Ebü'l-feth'in makbûl Mahmûd Paşasıdır.

Aşkî ve **Ulvî**: Bursevîlerdir.

Gülşenî: Sarhanîdir, Mısır'da medfûndur ammâ İbrâhîm Gülşenî hazretleri değildir.

Kemâl-i Zerd: Bergamalıdır.

Lâlî: Tokatlı iken Acem'de çok seyâhat edüp Acemâne eş‘âr-ı belîği [vardır].

Melîhî: Tokadîdir ve Şâ‘ir Ahmed Paşa nedîmlerindendir, firâvân te’lîfâtları vardır.

Mehdî: Bursevîdir, hâzır-cevâb ve şîrîn-hitâb bir şâ‘ir-i mâhirdir.

Nişânî: Celâleddîn Rûmî zürriyetindendir ki Karamanî Mehemmed Paşa'dır. Uzun Hasan Şâh'a Ebü'l-feth tarafından nâme-i dürer-bârı bunlar inşâ etmişdir. Bedîhe bu ebyât anındır, beyt:

Fazl ehli hayli mu‘teber u kâmrân imiş
Rüşvet yoğ imiş anda zamân ol zamân imiş.

Nizâmî: taht-ı Selçûkıyân olan Konya'dandır. Sulehâ ve fukahâ Veliyyeddîn nâm bir vâ‘izin evlâdıdır.

Nûrî: kuzât tâ’ifesindendir.

Cem Şâh ibn Ebü'l-feth Mehemmed Hân: âşıkâne eş‘âr-ı belîği vardır. Karındaşı Bâyezîd-i Velî ile ceng edüp Cem münhezimen Mısır'a ve Mekke vü Medîne'ye ve Yemen'e ve Aden'e andan Frengistân'da ***[98b]*** diyâr-ı ademe gidüp na‘şı Bursa'ya geldüği bâlâda mastûrdur. Ve,

eş-Şeyh Yazıcızâde Mehemmed Efendi: *Muhammediyye* te’lîfidir. Ve,

Ahmed Bîcân: Yazıcızâde karındaşıdır. *Envârü'l-Âşıkîn* nâm kitâbın sâhibi bir âşık-ı sâdık hâl sâhibi erler ve pîr-perverler imiş.

eş-Şeyh Kâtib Salâhaddîn: Ankaravî'dir. İlm-i nücûmda gûyâ Fisagores-i Tevhîdî idi. *Melheme* ve *Ta‘bîrnâme* misilli te’lîfâtları vardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Ebü'l-feth'in zamân-ı sa‘âdetlerinde olan meşâyihleri beyân eder

Evvelâ **eş-Şeyh kutbü'l-aktâb Hazret-i Akşemseddîn**: İsm-i şerîfleri Mehemmed bin Hamza'dır. Mevlûdları Şâm'da vâkı‘ olmuşdur. Ebâbekir es-Sıddîk neslindendir. Şeyh Şehâbeddîn Suhreverdî ve Hacı Bayram-ı Velî ile hem-meclis olup İslâmbol fethi günün ta‘yîn buyurmuşlardır. Ba‘de'l-feth Anatolu'da Türbeli Gönlük nâm bir kasabada evlâd-ı zevi'l-kirâmları ile medfûndur. Kırk kerre ziyâreti müyesser olmuşdur. Müddet-i ömürleri 66 sene. Zamânında kutbiyyete kadem basup niçe yüz mücelled te’lîfâtları vardır. İlm-i tıbda Lokmân-ı sânîdir. *Rahmetullâh*. Ve,

Şeyh Sa‘dullâh ibn Akşemseddîn: Cümle evlâdlarından ulucadır. Ba‘dehu seccâde-nişin olup mürşid-i kâmil oldu. Sene 897 vefât edüp pederleri cenbinde medfûndur. Ve,

eş-Şeyh Fazlullâh bin Akşemseddîn: İlm-i ledünde gavvâs idi. Niçe bin halkı irşâd edüp pederleri yerinde sâhib-i seccâde idi, âhir sene 906 vefât edüp pederleri cenbinde âsûde olundu. Ve,

Şeyh Nûrullâh bin Akşemseddîn: Bunlar dahi ol ırk-ı tâhirdendir. Bursa'da tahsîl-i ilm [u] ma‘rifet ederken hikmet-i Hudâ kalemtrâş batnına batup vücûdu defterinden esâmesin hak edüp Bursa'da medfûndur.

eş-Şeyh Emrullâh ibn Akşemseddîn: Pederi tarîkine gitmeyüp mütevellî oldu. Ba‘dehu nıkrîs marazına mübtelâ olup merhûm oldu ve pederi cenbinde medfûndur. Hayli mu‘teber te’lîfâtları vardır. Ve,

eş-Şeyh Nasrullâh ibn Akşemseddîn: Tahsîl-i ulûm içün diyâr-ı Acem'e gidüp anda merhûm oldu.

eş-Şeyh Mehemmed Nûrü'l-hüdâ bin Akşemseddîn: Bunlar meczûb-ı ilâhîden imişler. Hattâ azîz Şems hazretleri sâ’ir evlâdlarına "Sakının Nûrü'l-hüdâ celâlinden" derler imiş. Hattâ bu Nûrü'l-hüdâ câmi‘e vardıkda cemâ‘ati görüp "Bu ehl-i cennetdir bu ehl-i cehennemdir" deyü ta‘yîn-i keşf ederlermiş. Âhir azîz Nûrü'l-hüdâ'ya bâzâr ta‘âmı yedirüp mükâşefeden men‘ etdirmiş. Niçe kerâmâtı zâhir ü bâhir olmuş er oğlu erdir. Sultân Murâd Hân kendüye Evlek nâm karyeyi temlîk edüp hâlâ anda medfûndur. Ve,

eş-Şeyh Mehemmed Hamdüddîn ibn Akşemseddîn: Bunlar rahm-ı mâderde iken pederleri vâlide-i Hamdî'nin karnına urup "Bire benim şâ‘ir ü mâhir ve âlim ü fâzıl u kâmil oğlum" deyü vâlideleri rahminde iken yapışup ohşarmış. Hikmet-i Hudâ rahm-ı mâderden sene 853 müştak olup sekiz yaşında dîvân sâhibi olup *Leylâ vü Mecnûn* ve *Mevlûd-i Manzûm* dahi anındır. Ammâ *Yûsuf [ü] Züleyhâ(sı)* te’lîfi makdûr-ı beşer değildir kim Ayasofya-i Kebîr'in kubbesi ortasında altun top altında sırr-ı kalemden te’lîf etmişlerdir kim gûyâ mu‘cize-gûdur. Ammâ aşk-ı ilâhî ile alûde olan kimesnelerin kelimât-ı dürer-bârları ile sâdır olur. Müddet-i ömrü (---) sene iken sene (---) târîhinde vefât edüp yüz yetmiş pâre mücelled te’lîfâtının cümlesi memdûh-ı âlemdir. Ve bunların ciğer-kûşesi,

eş-Şeyh Mehemmed Zeyneddîn ibn Hamîdullâh: Bir dürr-i girân-mâye idi kim ol asırda velvele-ârâ bir fuzalâ-yı âlem-ârâ olup cemî‘i Arab u Acem ulemâları ana cevâb vermede âciz-mânde idiler, gûyâ İmâm-ı A‘zam-ı sânî idi. Hulâsa-i kelâm cemî‘i ulûmda yed-i tûlâ sâhibi idi. Bâ-husûs ilm-i hatda Yâkût-ı Musta‘sımî-vâr hattât idi. Hattâ Ebü'l-feth câmi‘inde olan hatlar bunlarındır derler. Ve,

eş-Şeyh Abdülkâdir bin Sa‘dullâh bin Akşemseddîn: Bunlar Azîz hazretlerinin evlâd-ı evlâdıdır. Halkdan münzevî bir künc-i fenâyı ihtiyâr etmiş bir ihtiyâr ve tâlib-i ilm ve sâhib-i hilm kimesne idi. *Kuddise sırruhu*. ***[99a]*** Ve,

Şeyh Abdürrahîm: Akşemseddîn'in halîfesidir. İlm-i tasavvufda *Vahdetnâme* nâm bir te’lîfi vardır. Gâyet mu‘teber nefîs kitâbdır. Ve,

eş-Şeyh İbrâhîm Tennûrî ibn Sarrâf Hüseyin: Bunlar dahi Akşemseddîn hulefâsıdır. Şehr-i Sivas'da vücûda gelmişdir. Ba‘dehu Akşemseddîn hidmetinde olur. Ve Keskin'de medfûn Şeyh Hamza-i Şâmî ve Karahisâr-ı Sâhib'de medfûn Abdürrahîm-i Mısrî ve şehr-i İskilib'de yatan Muslihiddîn Attâr bu üçü halvete girüp sâhib-i seccâde olurlar. Ammâ bu İbrâhîm Tennûrî hazretleri isti‘dâd-ı küllî sâhibi olmağile halvete girmeden Akşemseddîn hazretlerinden me’zûn olup sadr-ı hilâfete iclâs ederler. Ve,

eş-Şeyh Habîb-i Karamanî: Niğde kurbünde Ortaköy'den tulû‘ edüp Kânkırı kurbünde Karacalar nâm karyede medfûndur.

eş-Şeyh Hacı Hamza: Habîb-i Karamanî halîfesidir. Amasiyye'de Mehemmed Paşa imâretinde medfûndur. Eflâtûnzâde güftesiyle:

İnne fi'l-cennâti me’vâ rûhihi.
Sene (---).

Bu mısra‘ fevtine târîh vâkı‘ olmuşdur.

Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.

Bu mahalde Ebü'l-feth Gâzînin mevti târîhi ve meşâyihleri târîhleri tamâm oldu.

Ziyâretgâh-ı Sultân Bâyezîd-i Velî ibn Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Gâzî

Mevlûdları Trabuzon'da vâkı‘ olup sene (---) târîhinde İslâmbol'da cülûs edüp müddet-i saltanatları 32 sene oldu ve ömr-i azîzleri 57 sene olup sene 918 târîhinde terk-i fânî etdikleri Edirne kurbünde Havsa kasabasında vâkı‘ olmuşdur. Andan na‘ş-ı şerîfin İslâmbol'a getirüp câmi‘inin mihrâbı önündeki ravza-i Rıdvân içre olan kubbe-i pür-envârın içinde medfûndur. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Bir kerre bir hasta ziyâret etse bi-emrillâhi Ta‘âlâ şifâ bulur. Zîrâ Orhân Gâzî gibi ve Sultân Mustafâ Hân gibi hâl sâhibi pâdişâh idi.

Bu Bâyezîd Hân'ın çok menâkıbı var ammâ bu **menâkıb-ı Bâyezîd Hân** garîbdir. Zamân-ı

saltanatlarında intikâlinden yedi sene mukaddem cânlı ve kanlı ve zî-rûh kısmı tenâvül etmemişlerdi. Bir gün tekâzâ-yı nefs edüp tabî‘atı paça istedi. Nefsi ol kadar ibrâm [ü] ilhâh edüp mümkün olup paça yemeyüp nefsi ile cihâd-ı ekber eder. Âhir huzûruna bir sahan sirkeli ve sarımsaklı paça getirdüp nefsine hitâb edüp buyururlar kim,

"Ey nefs murâdın üzre işte paça geldi, eğer hâcetinse çık tenâvül eyle" deyince ol ân mübârek ağzından hemân gelincik-misâl iki gözü kör bir mahlûk çıkup sahanın kenârına çıkup kelb-i akûr gibi paça suyundan nûş edüp def‘-i cû‘dan sonra yine ol mahlûk Bâyezîd-i Velî'nin hırka-i şerîfine pertâb edüp yine dehân-ı şerîfinde içeri girmek kasdında olunca mübârek dest-i şerîfleri ile çarpup zemîne düşdükde pur-putur olup yatırken,

"Şunu urun" deyü fermân etdikde masdıcıbaşı gediğinde olan hâsoda gılmânı yetişüp zîr-i pâyi ile katl edüp ol asrın şeyhülislâmı (---) Efendi,

"İnsân-ı kâmil, bu nefs ile mu‘azzezdir vücûd-ı insânın rüknüdür. Bunu techîz ü tekfîn ile defn etmek gerekdir." deyü kefenleyüp ve cema‘ât-i kesîre ile namâzın kılup hâlâ kubbe-i pür-envârı kurbünde bir küçük kabirde medfûndur. Anıniçün elsine-i nâsda,

"Sultân Bâyezîd iki kerre ölüp iki kerre namâzı kılındı" deyü meşhûr-ı âfâkdır. Ammâ bu nefsini katl etdikden sonra künc-i mihnethâneden taşra çıkmayup halkdan münzevî olup mesâlih-i müslimîn ve umûr-ı devlet-i mü’minîn hâli kalup kul tâ’ifesinin zabt [u] rabtı müşkil olup cânib-i erba‘adan düşmenler serkeşlik edüp Eflak ü Boğdan Mengli Geray Hân ile yek-dil [ü] yek-cihet olup Kili ve Akkirman ve İsmâ‘îl ve İbrâ’il [ve] İshâkca ve Kalas ve Tomarova'yı zabt edüp nehr-i Tuna'nın beri tarafında Silisre ve Uruscuk ve Nigebolı ve Vidin ve Feth-i İslâm taraflarını dahi harâca kesüp nehb [ü] gâret ederdi.

Anatolu tarafında ise Kızılbaş Kemâh'ı ve Koylıhisâr'ı ve Niksâr'ı ve Arpaçukuru olan Sivas'ı ve Tokad'a cümle istîlâ edüp Acem çapkuncusu tâ İzmit şehrinden ***[99b]*** baş alup Tokad'a giderlerdi. Acem tâ bu mertebe Âl-i Osmân üzre musallat olup Âl-i Osmân Acem'e at çulu hedâyâ gönderdiklerinden Bâyezîd-i Velî'ye "Çulcu Baba" derlerdi. Selîm Hân cülûs etdikde,

"Çulcu Baba gidüp Topuzcu Baba geldi" deyü Şâh İsmâ‘îl'e nâme içre,

"Vaktine hâzır ol seninle Çıldır sahrâsı'nda devlet sınaşalım, yâ taht ola yâ baht" deyüp elçi gönderdi.

Netîce-i kelâm Bâyezîd Hân bu mertebe bir pâdişâh-ı velî idiğine şübhe yokdur. Bâyezîd-i Bistâmî dahi nefislerin çıkarup muhallebî ta‘âmın tenâvül edüp yine mübârek ağızlarından içeri girmişdir. Ammâ Bâyezîd Hân-ı Velî katl etdirüp kendüler dahi mu‘ammer olmamışlardır. Bir halûk ve halîm ü selîm, sâhib-i hâl pâdişâh-ı sâhib-i celâl idi.

Zamân-ı sa‘âdetlerinde olan hayrât [u] hasenâtları ve fütûhâtları cümle bâlâda mastûrdur. Üç yüz kırk kal‘a feth edüp dörd yüz hutbesi tilâvet olunur.

Sultân Bâyezîd-i Velî asrında olan vezîr-i a‘zamları beyân eder

Evvelâ cülûs günü katl olunan Mehemmed Paşa ve İshâk Paşa ve Kâsım Paşa ve Dâvûd Paşa ve Mehemmed Paşa bin Hızır Beğ ve Ahmed Paşa-yı Fenârî ve İbrâhîm Paşa bin Alî Paşa-yı Celîl, Osmâncık'dan berü eban an-ced vezîr ibn vezîrdir. Ve Hâdım Alî Paşa ve İskender Paşa ve Ahmed Paşa bin Hersek ve Hâdım Ya‘kûb Paşa ve Dâvûd Paşa-yı sânî ve Koca Mustafâ Paşa, Zencîrliservide olan câmi‘-i kebîr bunlarındır. Ve Yahyâ Paşa, Üsküb şehrinde bir azîm câmi‘i var. Ve Karagöz Paşa ve Hasan Paşa ve Sinân Paşa ve Yûnus Paşa (---) (---) (---).

Bâyezîd Hân nişâncıları zikrindedir

Mevlânâ Muhyiddîn ve Ahmed Çelebi ve Cenderecizâde Ahmed Çelebi ve Leys Çelebi ve Alî Çelebi ibn Zağanos Paşa ve Yegânzâde Hüseyin Çelebi ve Sırâcü'd-devle Kâsım Çelebi ve Pîr Mehemmed Çelebi ve Kâsım Çelebi ve Sinân Çelebi ve Ahmed Çelebi ki Hind'den mürâca‘atla Rûm'a geldi ve Ca‘fer Çelebi ibn Tâc, hattât-ı cihân-ârâdır.

Sultân Bâyezîd-i Velî asrında olan şeyhülislâm ve gayrı ulemâları ayân u beyân eder
ve's-selâm

Evvelâ Şeyhülislâm (---) Efendi. Ve Mevlânâ Mehemmed bin İbrâhîm bin Hasan Niksârî, Şeyh Vefâ câmi‘i hazîresinde medfûndur. Ve Mevlânâ Kâsım Hatîb bin Ya‘kûb, Amasiyyevîdir ve yine anda medfûndur. Ve Mevlânâ Aliyüddînü'l-Yegânî, târîh-i vefâtı:

Haddede ve kayyede mâte merhûmen sa‘îden.
Sene (---)

Ve Mevlânâ Abdurrahmân bin Alî bin Mü’eyyed, Amasiyyelidir, mevtine târîh:

Kul lillezî yenbağî târîhe rıhletihi
Tahallü'l-mü’eyyede merhûmun ve mebrûmun.
Sene 924. (---) (---) (---)

Asr-ı Bâyezîd Hân'da olan meşâyihleri beyân eder

eş-Şeyh Fahreddîn İskilibî, Şeyh Yâvsî derler Alî Kuşcu'nun dâmâdıdır ve Ebussu‘ûd hazretlerinin ecdâdıdır. Ve yine şehr-i İskilib'de medfûndur sene 902. Ve,

eş-Şeyh Seyyid-i Vilâyet, İslâmbol'da mescidi hazîresinde asûde, sene 941. Ve,

eş-Şeyh Mehemmed ibn Arrâf, Medîne-i Münevvere Bakî‘inde medfûndur. Babası Mısır'da ümerâ-i Çerâkise'den ve kendüsi mîr-i muhterem iken terk-i dünyâ olup Seyyid Alî hizmetine yetmiş yaşınd[a] yetmişdir. Medîne'nin şiddet-i hârında yigirmi günde bir su içdüği meşhûr-ı âfâkdır.

eş-Şeyh Seyyid Ahmed el-Buhârî, Şeyh İlâhî hazretleri ile Simav şehrinden Rûm'a gelüp Şeyh Vefâ hazretleri ile hem-sohbet oldular. Emîr Buhârî nâmıyla iştihâr bulup Sultân Mehemmed kurbünde tekyesi ve câmi‘i sâhasında âsûde-hâldir. Ve,

eş-Şeyh Uzun Muslihuddîn, Bursa'da medfûndur. Ve,

eş-Şeyh Âbid Çelebi, İslâmbol'da tekyesinde medfûndur. Ve,

eş-Şeyh Lütfullâh, Üskübîdir ve yine anda medfûndur. Ve,

eş-Şeyh Baba Yûsuf, tarîk-i Bayramîdir, Eyyûb'da medfûndur.

Bâyezîd Hân asrındaki emlahu'ş-şu‘arâları beyân eder

Evvelâ şehzâde-i âzâde **Cem Şâh**-ı pâdişâhzâde ibn Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'dır kim Bâyezîd Hân'ın bürâder-i kihteridir. Sâhib-i dîvân bir âşık-ı şeydâ Cem Şâh'dır. İlm-i Arabî'de mu‘teber te’lîfâtları vardır. Ve,

Şehzâde Korkud Hân ibn Bâyezîd Hân bunlar Şehzâde Selîm'den mihter ve Şehzâde Ahmed'den kihter olan ciğer-kûşe-i Bâyezîd Hân Korkud'dur. ***[100a]*** Babası Bâyezîd Hân'dan korkup Antalya'dan münhezimen gemilere süvâr olup hac niyeti ile Mısır'da Sultân Kayıtbay'a giderken bu ebyât anlarındır. Beyt:

Tâc [u] kabâyı terk edüp uryân olalım bir zamân
Gurbetde seyrân eyleyüp mihmân olayın bir zamân.

Âfitâbî: Bursevîdir.

Emîrî,: İsmi Seyyid Mahmûd'dur, âşıkâne na‘t-ı şerîfleri vardır.

Nasîrî: bilâd-ı Acem'de mütevellid olup Monlâ Câmî ve Monlâ Gürânî mektûbları ile ba‘zı a‘yân-ı Rûm'a gelüp Fârisî eş‘ârlarına nihâyet yokdur. Bu ebyât anlarındır:

Âşıklarını âh o Mesîhâ-dem öldürür
Bu âdem oldur[ur] ki Mesîh âdem öldürür.

Bu ebyâtdan murâd-ı şu‘arâ oldurur kim, âye[t]: [68] dir.

Behiştî: İsmi Sinân'dır. Karışdıran'da Süleymân oğludur. *Hamse* nâmına te’lîfâtı vardır.

Tâcî: Nişânî Ca‘fer Çelebi'nin pederidir.

Sânî: Rûmî'dir, hüsn-i cemâli mahallinde Yûsuf-ı sânî derlerdi, mutarraş oldukda Yusûfluğu gidüp sâdece sânî kaldı.

Çâkerî: Ümerâ-yı Bâyezîd Hân'dandır.

Celîlî: Bursevîdir.

Hasan Mu‘îd: Hâk-i Rûm'dır. Terk-i diyâr edüp seyâhat ile Acem'e vardıkda bir râfizî "Sünnîdir" deyü Hasan Mu‘îd'i şehîd etmişdir. Âlimâne reddü'l-acz ale's-sadr, eş‘âr-ı pesendîdeleri vardır.

Hâkî: Üskübîdir eş‘âr-ı pesendîdesi çendân değildir.

Zekâyî: Şehzâde Alemşâh'ın dîvân kâtibi idi.

Zihnî: Bâyezîd Hânzâde şehzâdesi Mehemmed Hân'ın Kefe'de dîvân kâtibi idi.

Râzî: Üskübîdir. Koca Hasanzâde derler, pâk eş‘âr-ı belîği vardır.

Seyfî: Sinobîdir Sofya şehrinde hayrât [ü] hasenâtı olup anda medfûndur.

Şâmî: Ümerâlardandır. Şâmîdir ammâ şûmî değildir. Ne cânibe me’mûr olsa mansûr [u] muzaffer gelüp kendi gazâlarına kasâyidleri ve musanna‘ târîhleri vardır.

Şâhidî: Edirnevîdir. Cem Şâh defterdârı idi.

Şevkî: Edirne'de bir fertûte-i cihânenin abd-i memlûkü idi. Cümle eş‘ârı dehr-i denî ve pîrezen-i dünyâ içündür.

Safâyî: Sinobîdir Bâyezîd Hân nâmına bir dîvânı vardır.

Likâyî: Hoş âyende eş‘ârı vardır.

Sun‘î: Kastamonîdir ve Necâtî Beğ telâmîzindendir. Firdevsî eş‘ârına nazîre-misâl te’lîfâtı ve pâk-zebân kasâyidleri {var} ve bir na‘t-ı şerîf etmişdir kim aslâ nazîre kabûl etmez.

Tarîkî: Vidinlidir. Cihân-ârâ bir nev-cüvân iken cihândan Vidin'e gitdi, kal‘a cenbinde medfûndur.

Zarîfî: Boluvî'dir. Hayli rûzgâr-ı zorkâr-dîde seyyâh-ı âlem idi.

Ömrî: Abdülkerîmzâde'dir, ebâ an-ced şu‘arâlardır ki lâ-nazîrdir.

Andelîbî: Şâhzâde Mehemmed Hân'ın nedîmlerindendir, bülbül-âsâ nağamâtlar ile kendü eş‘ârların savt-ı hazîn ile dü-beyt ve taksîm ederdi. Üstâd-ı kâmil hânende idi.

Ahdî: Edirnevîdir. Şi‘ir:

Kande varsam sâye-i serv-i bülendim var iken
Kime kul olam senin gibi efendim var iken.

Firdevsî: Bursevîdir, üç yüz altmış cild *Süleymânnâme* anın te’lîfâtındandır kim gûyâ Ebü'l-me‘âlîdir.

Figânî: Karamanîdir. *İskendernâme* manzûmu anındır. Ba‘dehu Figânî salb olunmuşdur. Zîrâ mahlasında hurûf-ı gaynın te’sîridir derler. Selefde iki Figânî dahi gelmişdir biri salb olup biri mülhiddir deyü derisi yüzülmüşdür.

Kâdirî: Edirnevîdir.

Kandî: Sirozîdir.

Kâtibî: Bursevîdir.

Kebîrî: Florinalıdır ammâ filorili değildir. Fîrûzîne tab‘ Florunyalıdır.

Mestî: Edirnevîdir, çeşm-i mest-i gazâlin Süzebolı etdikde âşıkları mest olup Mestî'ye Mestî demişler. Âhir mahlasanın te’sîriyle Mestî mest-i müdâm olup ayş [u] nûşa müte‘allik pâk eş‘ârı vardır.

Münîrî: Amasiyyelidir Fârisî ve Türkî eş‘ârı çokdur. Şehzâde Sultân Ahmed'in vüzerâsındandır. Ammâ kasâyidlerine söz yokdur, her mısra‘ları birer matla‘ olmağa liyâkatli kasâyideleri vardır.

Mihrî: Amasiyyelidir. Gûyâ binti İmri'l-kays-vâr bir hâtûn-ı aşkbâz idi. Bikr-i fikri gibi mümtâz ser-firâz-ı cihâne olup ***[100b]*** nâ-şüküfte bâğ-ı cinâne revâne oldu. Sâhib-i dîvândır ve fıkha, ferâyize müte‘allik hayz ü nifâs bahsinde manzûm risâleleri vardır.

Necâtî Beğ: Ol asırda sultân-ı şu‘arâ ve fusahâ [vü] büleğâ mîr-i bî-nazîr idi. Şehr-i Edirne'de Sâ’ilî nâm şâ‘irin *Kurret-i ayn-ı lî ve lek* mâ-sadakı üzre abd-i memlûkü ve oğulluğu idi. İsmi Îsâ'dır. Tîr-i kemân vasfında bir penc beyti vardır kim hakkâ tîr-i kemânın arşa asmışdır. Yetmiş altı aded mücelled te’lîfâtları ve *D[îv]ân*'ı ve *Hamse*'si vardır. Sene (---) târîhinde merhûm olup Vefâ Sultân kurbünde medfûndur.

Sehî Beğ: Necâtî Beğ dâmâdıdır. Yarân-ı zürefânın güft [ü] gûları üzre Sehî Beğ, Necâtî'nin kızın almadan murâdı Necâtî'nin *Evrâk-ı Perişân*'ın almakdır murâd, deyü hâlâ durûb-ı emsâldir. Hakkâ ki Sehî Beğ eş‘ârı gûyâ Necâtî'ye necât vermişdir. Yâhûd serv-i Sehî yâbis iken eş‘âr-ı Necâtî ile necât bulmuşdur.

Necmî: Canikî'dir. İlm-i nücûmda dahi kâmyâb ve dânende-i rumûz-ı usturlâb ve nâzikâne eş‘ârına âbutâb vermişdir.

Niyâzî: Üç Niyâzî [var] ammâ bu Niyâzî, Necâtî ile hem-asır olup Geliboluludur. Pâk eş‘ârı vardır.

Vaslî: Aydınlı'dır. Gâyet dehhâllık ile meşhûrdur.

Vasfî: Sirozî'dir.

Hâşimî: Acem sâdât-ı kirâmlarındandır. Acemâne pâkîze eş‘âr-ı pâkîzesi vardır.

Hilâlî: Bursevîdir. Şi‘ir:

Asacaksın cihânda ey Mansûr

Sana görmem imâmeti ma‘kûl
İsm-i mef‘ûl adın takındın çün
Câ’iz olmaz imâmet-i mef‘ûl.

Mef‘ûl ve ma‘kûl sözü dahi mef‘ûl sözüdür ki nâ-ma‘kûldür

İki yüz yigirmi üçüncü fasıl
Ziyâretgâh-ı Sultân Selîm Hân-ı Evvel ibn Sultân Bâyezîd Hân
Nevverallâhu mazca‘ahümâ bi-envâri'l-gufrân.

Vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri Tarabefzûn'da sene 875 târîhinde vâkı‘ olmuşdur ve cülûsu sene 918, hîn-i cülûsda kırk üç yaşında, ancak sekiz sene pâdişâh oldu. Ammâ sekiz yüz hutbesi tilâvet olunur. İbtidâ Âl-i Osmân'da "Hâdimü'l-Haremeyn" bunlar olmuşdur. Cifr-i Alî'de evsâfı vardır. [69]

Alî yârin lafz-ı dürer-bârlarıdır kim Cezîretü'l-Arab'dan murâd Mısır'dır kim cezîre ıtlâk olunur. Zîrâ Mısır'ın bir cânibi garb tarafında Arîşde Akdeniz'dir, bir cânibi cânib-i şarkda bahr-i Süveys'dir. Bu iki bahrin mâbeyni iki menzil Acrûd çölüdür. Bu çölü de Hazret-i İbrâhîm zamân-ı Melik Tavtîs kesüp birbirine mahlût edüp Mısır cezîre olmuşdur. Anıniçün kelâm-ı Alî'de Selîm cezîre-i Mısır'a mâlik ola buyurmuşlardır.

Ve sene (---) târîhinde mâlik olmuşlardır. Bâlâda cemî‘i fütûhatları mastûrdur. Âlem-i şehzâdeliğinde Tarabefzûn hâkimiyken Kemâh'ı ve Tercân'ı ve Bayburd'ı ve Canha'yı ve yetmiş pâre kal‘ayı dahi feth edüp ibtidâ cülûsunda feth-i Şâh İsmâ‘îl ile Çıldır gazâsı ve Ahıçka kal‘ası fethidir.

Sekiz sene hilâfetinde sekiz yüz kal‘a feth edüp âhir senesinde Mısır feth olup pederinden hilâfeti Çorlu ovası'n da dest-i kahr ile alup yine Çorlu'da çorlu olup sene (---) târîhinde merhûm olup bu kadar gazâ eyleyüp kılıcın arşa asdı, âhir-i kâr ömrü kemânın yasdı.

Müddet-i saltanat (---) sene ve ömreş (---) sene olup na‘ş-ı pâki(n) İslâmbol'da câmi‘i mihrâbının önünde bir hadîka-i cinân içinde medfûndur.

Târîh-i vefât-ı Selîm Şâh-ı Evvel:

Hest târîh temîz ûrâ
Nevverallâhu kabrehu nûra.
Sene 926.

Diğer târîh:

Ehl-i îmân rûhıyiçün Fâtiha.
Sene 926.
.....(2 satırlık yer boş).....

Ve kubbe-i pür-envârının önünde yine bir kubbe-i âlî içinde Şehzâde Sultân Murâd ve

Sultân Mahmûd ve Sultân Abdullâh ibn Süleymân Hân, bu şehzâdelerin üçü dedeleri Selîm Hân civârında âsûdedirler. Bunlardan mâ‘adâ Selîm Hân-ı Evvel'de ziyâret-i selâtîn yokdur. Ammâ kendülerinin kabr-i şerîfinde olan mehâbet bir pâdişâh türbesinde yokdur. Selîmî destârıyla ***[101a]*** gûyâ bir ejder-i heft-ser-misâl kemîngâhda âmâde yatır. *Rahmetullâhi aleyh.* Bu âsitânesinde hakîr üç sene eczâhân ve câmi‘inde devir-hân ve na‘thân olmuşuzdur.

Sultân Selîm Hân'ın asırlarındaki vüzerâları ayân u beyân eder

Evvelâ **Tavâşî Sinân Paşa**: Mısır cenginde Tûmânbay ve Kertbay nâm bahâdırlar bu Sinân Paşa'yı Selîm Hân zann edüp Mısır'da Âdiliyye cenginde şehîd etdiler. Mısır'da Şeyh Bekkâr kurbünde medfûndur. Ve,

Yûnus Paşa: Mısır'a giderken Gazze kurbünde katl olunup mâlı ile anda bir kal‘a ve câmi‘ binâ olunup anda defn olunduğıyçün hâlâ râh-ı Mısr'da Hân-ı Yûnus derler bir câ-yı menâsdır. Ve,

Hüsâm Paşa: Bu dahi Mısır yolunda katl olundu. Ve,

Ahmed Paşa: Dukaginzâdelerin cedd-i a‘lâsıdır. Çıldır gazâsı avdetinde Amasiyye meştâsında katl olundu.

İskender Paşa: Ma‘zûl olup katl olunmuşdur.

Zeynel Paşa: Kefe eyâletiyle mütekâ‘id olmuşdur.

Mehemmed Paşa: Hocazâde demekle şöhret bulmuşdu.

Pîr Mehemmed Paşa: Karamanîdir, Sıddîk-nesebdir. İlm-i şi‘irde üstâdâne güftârı vardır, Remzî tahallüs eder, mükellef dîvânı vardır.

Mustafâ Paşa: Gegbizye'deki câmi‘i bunlar binâ edüp cümle zî-kıymet ruhâm-ı gûnâ-gûn hacerâtların Mısır'dan üstâdları ile getirdüp câmi‘ binâ etdi. Bunlar Mısır'dan ma‘zûl olup Şâm ihsân olunup Mısır Hâ’in Ahmed Paşa'ya ihsân olunup Ahmed Paşa, Süleymân Hân cülûsunda isyân etmeğile Hâ’in nâmıyla şöhret bulup Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa mührüyle Mısır'a varmazdan mukaddem askerî tâ’ifesi Ahmed Paşa'yı hammâmda uryânen dutup Bâb-ı Züveyle'de salb edüp ba‘dehu İbrâhîm Paşa Mısır'a dâhil olup ma‘mûr [u] âbâdân etdiğine târîh:

Âsaf-ı sultân-ı âdil Mısr'ı âbâd eyledi.
Sene 931.

Ammâ hurûf-ı bâ-mahzûfdur. Ve,

Bıyıklı Mehemmed Paşa: Kemâh kal‘asın feth edüp Şâh İsmâ‘îl'in hânlar hânı Kara Hân nâm nâmdârın başın kesüp ve seksen bin bed-ma‘âşı katl eyleyüp sadrıa‘zam oldu. Ve,

Hemdem Paşa: Acem seferi'ne giderken katl olunup Erzincân'da medfûndur.

Selîm Hân asrında olan defterdârları bildirir

Defterdâr **Abdülvehhâb bin Abdülkerîm**. Ve,

Abdüsselâm Yahûdî iken müselmân olup ilm-i hisâbda lâ-nazîr olmağile defterdâr oldu. Ve,

Kadızâde Mehemmed Beğ Kırım hânı Mengli Geray Hân ricâsıyla nişâncı oldu.

Yûsuf Çelebi bin Alî Yegânî defterdâr idi. Ammâ yegâne-i asr idi.

Sultân Selîm Hân'da olan ulemâ-yı kirâmları beyân eder

Evvelâ Mevlânâ Şemseddîn Ahmed bin Süleymân bin Kemâl Paşa: Bunların evsâfı bir mücelled kitâb olur. Ammâ yüz kırk pâre mücelled kitâb te'lîfâtları ve âlimâne pâkîze tasavvufâne eş'ârları vardır. Ammâ bî-mahlaslıkları kendülere mahlas olmuşdur. Mısır fethinde kadı'asker-i Rûm bulunup mevleviyyet ile Mısır kendülere ihsân olunup Vâlî-i Mısır Hayre Beğ ve Gazâlî Mısır'ın tahrîrine me'mûr olmuşlardır. Ba'de't-tahrîr gördüler kim Mısır'da gökde uçan yerde gezen ve deryâda yüzen cümle vakfullâhdır, Pâdişâha dâne-i hardal â'id ü fâ'ide olmaduğun Selîm Hân'a i'lâm etdiklerinde Selîm Hân buyururlar kim "Bize Hâdimü'l-Haremeyn huddâmı olduğumuz kifâyet eder". Ba'dehu Kemâl Paşazâde Mısır mevleviyyetinden ma'zûl olup Der-i devletde müfti's-sakaleyn olup intikâl edüp Edirnekapusu hâricinde medfûndur. Ve,

Mevlânâ Abdülhalîm bin Alî: Kastamonîdir. Selîm Hân'a imâm olup Şâm'da Muhyiddîn el-Arabî civârında medfûndur. Ve,

Mevlânâ Mehemmed Şâh bin Alî bin Yûsuf: Âl-i Fenârî'dir. Sultân Mehemmed asrında vücûda gelüp Bursa'da Zeynîler civârında medfûndur. Ve,

Mevlânâ Mehemmed bin Alî bin Yûsuf Balı: Bu dahi âl-i Fenârîdendir. Eyyûb-ı Ensârî civârında medfûndur. Ve,

Mevlânâ Muhyiddîn bin Alâeddîn Cemâlî. Ve,

Mevlânâ Şâh Mehemmed bin Mehemmed Hacı Hüseyinzâde Çelebi: Gavvâs-ı bahr-i ma'ânî ve sâhib-i vera' idi. Ve,

Mevlânâ Hüsâmeddîn bin Abdurrahmân. Ve,

Mevlânâ Muslihiddîn bin Halîl *Şakâyık-ı Nu'mâniyye* musannifi Taşköprüzâde merhûmun pederleridir. Ve,

Mevlânâ Kıvâmüddîn Kâsım bin Halîl: Mevlânâ Hüsâmeddîn'in bürâderidir. Ve,

Mevlânâ Abdülvâsi‘ bin Hızır: Sene 945 Mekke'de medfûndur. Ve,

Mevlânâ Abdül‘azîz bin Seyyid Yûsuf: ***[101b]*** Âbid Çelebi derler. Ve,

Mevlânâ Pîr Ahmed: Aydınlıdır. Ve,

Mevlânâ Muhyiddîn ibn Hatîbü'l-Kâsım: Bahr-i ulûm idi. Ve,

Mevlânâ Zeyneddîn bin Mehemmed bin Mehemmed Şâh: Fenârîdir. Şâm'da Kasr-ı Mencik'de medfûndur. Ve,

Mevlânâ Dâvûd bin Kemâl: Kocavîdir. Ve,

Mevlânâ Bedreddîn Mahmûd: Âlim ü fâzıl idi. Ve,

Mevlânâ Üçbaş Nûreddîn Hamza: Edirnekapusu dâhilinde mescidi ve medresesi vardır. Ve,

Mevlânâ Mehemmed bin Mehemmed bin Berda‘î: Edirnekapusu'nda medfûndur. Ve,

Mevlânâ Seydî bin Mahmûd eş-şehîr bi-Mücellidzâde. Ve,

Mevlânâ Mehemmed bin Ya‘kûb: Ecezâde derler, hakîrin ecdâdlarındandır. Ve,

Mevlânâ Mehemmed bin Şeyh Şâdillü: Edirne'de medfûndur. Ve,

Mevlânâ Pîr Ahmed bin Nûreddîn: Leysîzâde derler.

Zamân-ı Selîm Hân mümted olmamağın cümle meşâyıhlar Bâyezîd Hân asrındaki meşâyih-i kibârlar olmağile ulemâlar mâbeyninde tahrîr olunmadı. *Ve's-selâm*.

Selîm Hân'da olan fusahâ-yı büleğâ şu‘arâları bildirir

Evvelâ **Âhî Çelebi**: Rûm'da Nigebolı şehrinde Benli Hasan derler. Cemâl-i kemâlde Yûsuf-ı Sânî imiş. Gül ruhsârında bir hâl-i Hâşimîsi olmağile gören uşşâklar âh-ı ciğer-sûz çekdiklerinden Âhî tahallüs ederdi. Mahlasının te’sîrinden ömr-i nâzenîni âh [u] vâh ile güzer edüp Karaferye'de medfûndur. Bî-hisâb te’lîfâtları var ammâ *Hüsn-i dil-i Âhî* nazîre kabûl etmez bir dîvândır.

Habîbî: Acem'dir.

Hudûrî: Geliboluludur.

Andan **Halîmî Çelebi**: Kastamonî'dir Selîm Hân ile şehzâdeliği âleminde Çıldır ve Mısır fethinde bulunup Mısır'dan avdet edüp Şâm'da medfûndur. Nâzikâne pâkîze eş‘ârı vardır.

Halîmî: Diyâr-ı Acem'den gelüp Şâm'da *Lügat-ı Halîmî* te’lîf edüp anda medfûndur.

Revânî: Edirne'de bir ravza-i İrem'de müştak olup isimleri Şücâ''dır. Kırkçeşme kurbünde mescidi hazîresinde bir revzen dâhilinde şâhrâha nâzır yerde medfûndur. Târîhi:

İşidüp rûh-ı kudsî dedi târîh
Cinândan yana azm etdi Revânî.
Sene (---).

Sücûdî: Rûmeli'nde Kalkandelen'dendir ve Pîrî Paşa huddâmlarındandır.

Sürûrî: Şark âdemîdir ammâ mevlûdu ve belîdesi nâ-ma'lûmdur.

Sa'yî: Piriznelidir.

Sûzî: Bu dahi Piriznelidir. Mücâhidün fî sebîlillâh olup Mihaloğlu Alî Beğ ile hem-ınân şu'arâ-yı bahâdırân ammâ sâhib-i dîvân değildir. Lâkin penc beyt ve müfredâtda lâ-nazîrdir.

Sehî Beğ: Abdullâhoğlu ve Necâtî Beğ dâmâdıdır. Hayli te'lîfâtı vardır. Şi'ir:

Dağlar halka zırıhlar geyirüpdür tenime
Cebe satmak nice olur göstereyim düşmenime.

Sene 951 vefât etdi.

Şemsî: Bursevîdir.

Sabâyî: Edirnevîdir. İlm-i arûzda bahr-i ma'ânîdir. Ve,

Sun'î Beğ: İskender Paşazâde Mustafâ Beğ'dir. Tarabulus-ı Şâm vâlîsi idi. Hoş âyende eş'ârı vardır. Andan,

Tâli'î: Kastamonîdir, Necâtî'ye mânend emlahü'ş-şu'arâdır. Nazmuhu:

Göreli tal'at-ı garrâsını ol sîm-berin
Çarhı batdı güneşin yıldızı düşdü kamerin.

Fakîrî: Rûmelindendir, haylice matbû' eş'ârı ve bedîhegûyluğu vardır, anınla şöhre-i şehr olmuşdur.

Neşrî: Germiyanîdir ammâ Bursa'da neşv [ü] nemâ bulmuşdur. Âl-i Osmân'a bir tevârîh te'lîf edüp gâyetü'l-gâye âb-ı tâb vermişdir ve eş'âr-ı hüsniyyât ile meşhûrdur.

Nihâlî: Bursevîdir. Nazmuhu:

Hammâma girdi nâz ile bir sîm-ten güzel
Şol şöyle diyecek yeri yok cümleten güzel.

Nihânî: Arnavud İskenderiyyesindendir. Nazmuhu:

Lâleler çıkdı kızıl tâciyle şâhîler gibi
Çaldı sûsen tîğını Sünnî sipâhîler gibi
Râfızîdir lâle tâcın bâde ver Yârap deyü
Yâsemenler Hakka yüz tutmuş ilâhîler gibi
Ey Nihânî çâr-yârî sev Muhammed aşkına
Bâyezîdî meşreb ol olma tebâhîler gibi
.....(4 satırlık yer boş).....***[102a]***

Yine,

İki yüz yigirmi dördüncü fasıl
Merhûm u mağfûrun-leh **Sultân Süleymân** *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* **ibn Sultân Selîm Hân** *tâbe serâhümâ ve ce'ale'l-cennete mesvâhümâ* **hazretlerinin ziyâretgâh-ı merkad-i pür-envârı ve mevti târîhlerin beyân eder**

Mevlûd-ı şerîfleri sene 900 târîhinde pederleri gibi Tarabefzûn'da mütevellid olmuşlardır. Selîm Hân'ın bunlardan gayrı evlâdı olmamışdır kim re's-i mi'ede vücûda gelmişdir ya'nî kâmil tokuz yüz evvelinde vücûda gelmişdir. Hadîs: [70] hadîs-i şerîfinin mazmûnuna mazhar düşmüşlerdir. Anıniçün kırk sekiz sene pâdişâh-ı sâhib-hurûc olup ekâlîm-i seb'ada memâlik-i mahrûseler feth edüp hisse-mend olmuşdur ve on sekiz pâdişâhı kendüye mutî' [ü] münkâd edüp harâc-güzâr etmişdir.

İbtidâ gazâsı Tuna Belgradı ve ikinci gazâsı Cezîre-i Malta ya'nî Rodos ve (---) gazâsından sonra âhir gazâsı Seğitvar olup sene 974 Saferü'l-muzafferinin yigirmi ikinci gününün gecesi tokuzuncu sâ'atde [71] fehvâsı mûcebince vedâ'-ı saltanat edüp na'ş-ı şerîfin Sokullu vezîr pinhân edüp cesedin muzahrafât-ı kalbden pâk edüp derûn-ı Süleymân'ı Seğitvar'da Türbe kal'ası nâm bir mürtefi' yerde altun leğen içinde defn edüp anda türbedâr ve kal'a ve tekye inşâ etdiler. Ba'dehu na'ş-ı Süleymân Hân'ı müşk-i amber-i hâm ve milh-i ücâc ile tuzlayup bir a'lâ salamura mûmya-yı Süleymân edüp pinhân etdiler. Kimesnenin fevtinden âgâhı olmayup âhir sâhib-i vezîr-i pür-tedbîrin re'yiyle Seğitvar kal'ası feth olup "Seğitvar'ı Süleymân Hân'ın ölüsü almışdır" deyü meşhûrdur.

Ba'dehu Selîm-i Sânî Seğitvar altına gelüp cümle asâkir bî'at edüp Süleymân Hân'ın (---) günde mevti haberi şâyi' olup na'ş-ı Süleymân Hân'ı sarup sarmalayup İslâmbol'da câmi'i mihrâbının önünde behişt-i ılliyyîn-misâl bâğ [u] bostân [u] gülistân içinde olan kubbe-i âlîsinde medfûndur. Ser-i sa'âdetindeki Süleymânî destârı üzre yedi sekiz otağa mücevher ve gâziyâne turna telleri ile tezyîn olmuş bir kabr-i münevverdir. Müddet-i saltanat 48 sene ve müddet-i ömr (---) sene, mevtine târîhdir:

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Cümle hayrât [u] hasenâtları ve feth [u] fütûhâtları ve vüzerâ ve vükelâ ve ulemâları ve meşâyıhları cümle bâlâda mastûrdur. Ammâ kabr-i şerîfi kurbündeki kubbelerde **ziyâret-i şehzâdegân-ı Süleymân Hân**. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Evvelâ Orta kubbede (---).

.....(2 satırlık yer boş).....

Ammâ Şehzâde Bâyezîd ibn Süleymân Hân merhûm, bürâderi Selîm Hân'a âlem-i şehzâdeliklerinde birbirine menâsıblarıyçün buğz [u] adâvet üzre olup ığvâ-yı bedhâhân ile Bâyezîd, Selîm üzre asker çeküp Konya sahrâsı'nda ceng-i azîm etdiklerine târîh:

Eyledi Sultân Selîm ile kıtâli Bâyezîd.
Sene 966.

Tarafeynden niçe bin âdem şehîd olup âhir Şehzâde Bâyezîd münhedimen beş nefer evlâdı ve bu kadar asker ile Şâh'a firâr edüp dahl düşdükde Süleymân Hân'dan nâmeler ile elçiler gönderilüp Bâyezîd'i Der-i devlete taleb etdiklerinde Şâh dahi Isfehân'dan Şehzâde Bâyezîd'i elçiye teslîm edüp Sivas'a geldükde beş nefer evlâdlarıyla katl olunup Paşahisârıkapusu önündeki mezâristânda medfûnlardır.

Ve şehzâde (---) bî-günâhı bizzât Süleymân Hân kendü eliyle hançer-i bürrân ile şehîd edüp Eyyûb Sultân'ın şarkîsi tarafında harem kapusu dibinde şehirli fukarâları mâbeyninde fakîrânece medfûndur. Hattâ seng-i mezârında târîhleri ve mücevvezesi taşında üstâd-ı mermer-bür hançer alâmetleri nakş etmiş. Hattâ elsine-i nâsda meşhûrdur kim bir gün Süleymân Hân şikâr tarîkiyle Kâğızhâne'ye giderken şehîd Şehzâde (---) Hân'ın kabrine ***[102b]*** uğrayup,

"Hay zâlim pâdişâh olurmuşun, yohsa böyle ölürmüşün" derken hemân şehzâde kabrinden bir siyâh tuman zâhir olup Süleymân Hân'ın atı ürküp {Süleymân Hân} zemîne pâymâl-ı rimâl olup cümle musâhibler atdan ayrılup ol mezâristân içinde bir vâveylâ ve feza‘ kopup Süleymân Hân'ı piyâde bulup bir köşede âh-ı serd çeküp durur. Anı görseler Sarı Rüstem Paşa'nın çehresi ve Çârkâb Alî musâhibin çehreleri simsiyâh olmuş. Bu hâle hayrân kalup ol günden Süleymân Hân'ın sağ ayağı nıkrîs marazına mübtelâ olup Kaysûnîzâde tîmâr ederdi. Rüstem Paşa'nın yetmiş gün yüzü kara olup dîvâna varmayup yüzünün bir kat derisi yüzülüp yine asfaru'l-levn oldu. Meğer ol şehzâde-i mazlûmun katline sebeb Rüstem Paşa ve Çârkâb musâhib olup ol mahalde Süleymân Hân,

"İlâhî Rüstem âhiretde yüzün kara olsun, bizi kana şerîk etdin" deyü "mekr-i Rüstem" derler şehzâdenin şehâdetine târîh vâkı‘ olmuşdur, sene 960.

Ahvâl-i şehâdet-i Şehzâde Sultân Mustafâ

Sene (---) târîhinde Süleymân Hân, Nahşivân seferi'ne azîmet edüp Karaman Ereğlisi nâm mahalle vardıkda Şehzâde Mustafâ Hân kânûn-ı kadîm üzre serâperde-i Süleymânîye girüp pederi Süleymân Hân'ın dest-i şerîfin bûs etdikde ol ân ma‘nûkan şehîd edüp na‘şın meydân-ı siyâsete bırağup taşra ağalarından yedi aded ağasının dahi kellelerin galtân edüp cümle asâkir-i İslâm bî-cân olup şehzâde-i merhûmun na‘şını Bursa'da (---) defn etdiler.

Mevtine târîhidir:

Kad kutile şühedâ.
Sene 960.

Dürüst târîhidir. Bu dahi Rüstem Paşa'nın def‘a-i sânî vezâreti mekrile oldu derler.

Bir şehzâde-i kerîmü'ş-şân ve bir şehzâde-i âlîşân idi kim henüz kırk seneye bâliğ ve kâmil [ü] sâhib-i ayâr şehzâde imiş. *Şâh [u] Gedâ* sâhibi Yahyâ Beğ, merhûma bir mersiye etmişdir kim gûyâ *Hadîkatü's-sü‘adâ*'dır. Âdem kırâ’at etmeğe tâkat getiremez. *El-hükmü lillâh*.

Ziyâretgâh-ı Şehzâde Sultân Mehemmed ibn Süleymân Hân

Bunlar Süleymân Hân'ın, Şehzâde Mustafâ Hân'ından bihter şâhzâdesi idi. Gâyet zekî-tab‘ ve tîz-fehm, âkıl ü dânâ ve müdebbir cüvân idi. Hattâ Süleymân Hân ihtiyâr olup nıkrîs marazına mübtelâ olmağile hâl-i hayâtlarında velî‘ahd etmeleri mukarrer iken *el-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru* [72]. Rehzen-i ecel, Ma‘nisa şehrinde şehzâdenin yolun kesüp peymâne-i ömrün şikest edüp na‘ş-ı rahmet-nefîsin İslâmbol'a getirdüp yine Şehzâde câmi‘i mihrâbı önünde defn edüp her bâr Süleymân Hân mahabbetinden ziyâretine giderken birer kîse mümessek filori tasadduk ederdi.

Târîh-i vefât-ı şehzâde-i merhûm, güfte-i Süleymân Hân-ı Muhibbî:

Merkad-i Sultân Mehemmed bâd Firdevs-i ebed.
Sene 950.

Diğer târîh-i Süleymân Hân:

Şehzâdeler güzîdesi Sultân Mehemmed'im.
Sene 950.

{Diğer târîh (---) (---) }. Ve,

Ziyâret-i Şehzâde Sultân Cihângîr-i merhûm

Dâ’imâ pederi pâdişâh-ı âlem ile enüp binüp sayd [u] şikâr ve gazâ ederlerdi. Nahçıvân seferi'ne müteveccih olduklarında Haleb meştâsında vefât edüp vücûd-ı Cihângîr-i cihân edîm-i arzdan İslâmbol'a getirüp Şehzâde câmi‘inde ka‘r-ı arza defn edüp cihângîr iken zemîn-gîr oldu. Fevtine târîh:

Firdevs ede makâm-ı Cihângîri ol Celîl.
Sene 960.
.....(5 satırlık yer boş)..... ***[103a]***

Diğer,

İki yüz yigirmi beşinci fasıl
Ziyâretgâh-ı Sultân Selîm-i Sânî ibn Süleymân Hân *aleyhi rahmetü'l-Bârî* **hazretlerinin âsâr-ı amârını ve saltanatı ve müddet-i ömrün beyân eder**

Sene (---) târîhinde mevlûdu (---) olup Ma‘nisa hâkimiyken pederi Süleymân Hân Seğitvar'da merhûm olup ılgar ile Seğitvar altına (---) günde asker-i İslâma yetişüp sene (---) târîhinde cülûsuna târîhdir:

Şeh Selîm oldu emîrü'l-mü’minîn.
Sene (---).

Andan İslâmbol'a gelirken Edirne tahtına uğrayup anda bir câmi‘ binâsına mübâşeret edüp İslâmbol'da müstakil pâdişâh olup etrâf-ı memâlik-i mahrûsalara serdâr-ı mu‘azzamlar salup berren ve bahren cezîre-i Kıbrıs'ı kuşadup feth edüp ve niçe kılâ‘lar feth etdüği bâlâda cümle evsâfları ile mastûrdur. Ve müddet-i devletleri serî‘ü'z-zevâl olmağile cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve meşâyihân ve şâ‘irân cümle pederleri zamânında olanlardır, tekrâr tahrîre ihtiyâc yokdur. Ayş [u] nûşa mâ’il Cem-cenâb [u] Cem-meşreb bir halîm, selîm, pâdişâh-ı kerîm idi. Hikmet-i Hudâ pederi Süleymân ve dedesi Selîm ve kendi Selîm idi. Süleymân Hân bu iki Selîm mâbeyninde vâkı‘ olup {Süleymân-ı zamân olmuşdu}.

Âkıbetü'l-emr bu {Selîm Hân} dahi tarîk-i bâkîye azîmet etmeğe bezl-i himmet edüp tuğ [u] alemin Edirne cânibine gönderüp Edirne'de itmâmı müyesser olan câmi‘inin ibtidâ cum‘asına revâne oldukda Çorlu nâm mahalle varup kendülere bir veca‘ ârız olup cemî‘i etıbbâ mu‘âlece edemeyüp sene (---) târîhinde 18 Şa‘bân'ının cum‘a günü merhûm olup Edirne'de binâ etdüği câmi‘in evvel cum‘asın edâ etmeğe giderken meğer âhir cum‘ası Çorlu'da edâ olunup na‘ş-ı şerîfin İslâmbol'da Ayasofya-i Kebîr hareminde türbe-i münevverinde defn etdiler. Müddet-i devleti 9 sene ve ömreş (---) sene, fevtine târîh:

Hâtif-i kudsî dedi târîhini
Türbe-i Sultân Selîm-i pâk-dîn.
Sene (---).

Ve türbe-i pür-envârının atebe-i ulyâsı üzre tarz-ı Karahisârî ile kâşî-i Çîn üzre bu âyet mastûrdur [73] merkûmdur kim gûyâ bu âyet anların şânına nâzil olmuşdur. Ve bir târîhde ibtidâ İslâmbol'da merhûm olan pâdişâh bu Selîm-i Sânî'dir demiş. Ammâ galat nakl eylemiş. Zîrâ merhûm pederimiz Selîm-i Sânî ile Edirne'ye bile gitmeğe me’mûr olup cenâzesinde hâzır oldukların nakl ederlerdi. Ve Süleymân Hân'lı Kuzu Alî Ağa ve Gülâbî Ağalar dahi Çorlu nâm mahalde çorlu olup merhûm olduğun nakl ederlerdi. Ve bir nakilleri dahi budur kim zikr olunur.

Der-beyân-ı tahkîk-i beddu‘â-yı selâtîn: Sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî üzre oğlu Selîm Hân-ı Evvel hurûc edüp Çorlu nâm fezâda Selîm, Bâyezîd Hân ile harb [ü] kıtâl edüp hâh-nâ-hâh galebe-i kul ile pederinden hilâfeti aldıkda Bâyezîd Hân beddu‘â edüp

"Selîmler ömrünüz az olsun ve gazânız çok olsun ve hilâfeti benden Çorlu'da aldınız yine Çorlu'da veresiz" dedikleri müsbetdir kim ser-i kârda olan sika âdemlerden nakl olunur. Hikmet-i Hudâ nutk-ı dürer-bârları vücûd bulup iki Selîm dahi Çorlu'da merhûm olup ikisinin dahi hilâfetleri sekiz ile tokuz senesi mâbeyninde merhûm oldu. *Vallâhu a‘lem* dahi gayrı selâtîn-i Selîm'e dahi te’sîr eder derlerdi. [75]

Ziyâretgâh-ı şehzâdegân-ı merhûm Selîm Hân-ı Sânî: Şehzâde Murâd Hân kim vâlid-i mâcidleri yerine hayru'l-halef olup taht-ı Osmânî'de müstakil pâdişâh olmuşdur. Ammâ pederleri cenbinde medfûn olan şehzâdeler bunlardır kim ziyâret olunur.

Evvelâ Şehzâde Sultân Mustafâ, Murâd Hân'dan kiçidir. Ve Şehzâde Osmân Hân ve Şehzâde Süleymân ve Şehzâde Alî Hân. Ve iki şehzâdenin dahi ism-i şerîfleri ma'lûmumuz değildir. Türbedârlardan su'âl etdim, anların dahi ma'lûmu değildir.

Ve bu türbe içre ol kadar şehzâd ü hâniyeler medfûndur kim add olunmaz. Cümle kemer ve zerrîn tâclı ve otağalı şehzâdelerdir.

.....(1 satırlık yer boş).....***[103b]***

İki yüz yigirmi altıncı fasıl

Ziyâret-i Sultân Murâd-ı Sâlis ibn Selîm Hân *el-mağfûreyn tâbe serâhümâ*'**nın türbe-i pür-envârı ve şehzâdegânı ve saltanat cülûsun ve müddet-i ömrü ve fevti târîhlerin ayân u beyân eder**

Evvelâ mevlûdu (---) olup târîh-i mevlûdu, *küllü sâbit,* lafzıdır.

Ve diğer târîh: *Küllü beşâreti hayru'n-neseb,* târîh olmuşdur, sene 953

Cemâziyelulâ'sının beşinci günündedir ve cülûs-ı sa'âdet-i me'nûsları sene 982 Ramazân-ı şerîfinin sekizinci günü yevmü'l-erba'âda vâkı'dır. Pederleri Selîm Hân, bürâderi Şehzâde Bâyezîd Hân ile Konya sahrâsında ceng ederken bu Murâd Hân on iki seneye bâliğ olup Konya kal'asının burc [u] bârûsu üzre babasıyla ammisinin ceng-i cângâhın temâşâ edermiş. Fetâ yiğit olmağile Selîm Hân karındaşı Bâyezîd'i münhedim edüp mâl-ı ganâyimiyle bu Murâd Hân'ı dedesi Süleymân Hân'a gönderüp niçe zamân ceddi Süleymân Hân'ın cemâlin müşâhede edüp ba'dehu bu Murâd Hân'a Süleymân Hân Ma'nisa sancağın ihsân etdi.

Ba'dehu sene (---) de babası Selîm Hân yerine halîfe-i rû-yı zemîn olup niçe yüz feth [ü] fütuhâtları ve vüzerâ ve ulemâları ve fütûhâtları bi'l-külliye bâlâda mastûrdur. Bizzât kendüleri bir sefere gitmediler. Ammâ cânib-i erba'aya her sene serdâr-ı mu'azzamlar gönderüp feth [u] fütûhâtlar olurdu.

Âhir sene (---) târîhinde terk-i saltanat-ı fânî edüp dâr-ı bâkîde karâr edüp kabr-i şerîfi Ayasofya-i Kebîr hareminde başka bir kubbe-i âlîde evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları ile zer-ender-zere müstağrak olup âsûdedirler.

Müddet-i saltanat (---) sene ve müddet-i ömr (---) sene, işte ibtidâ İslâmbol'dan taşra çıkmayup merhûm olan bunlardır. Ahlâk-ı hamîde ve hayrât-ı cemîle ile meşhûr bir pâdişâh-ı re'y-i ahsen idi. Fevtine târîh:

Şâh-ı cihân oldu bin üçünde fevt.
Sene (---).

Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ve evlâd-ı emcâdları zikr olunur. Gâyetü'l-gâye cemmâ‘-kâr, sâhib-i zevk [u] şevk hünkâr olmağile vücûda gelen zükûr [u] ünâs hadden bî-kıyâsdır derler. Ammâ cümle üç yüz yigirmi altı oldu deyü sikadan istimâ‘ olunmuşdur. Bir gece elli beşik sallanup tâyeler hizmet etdüği muhakkakdır.

Ve Murâd Hân'ın hîn-i vefâtında kânûn-ı hünkârlık üzre on tokuz şehzâdeyi def‘a-i vâhidede şehîd etdiler. Hattâ biri ol mertebe sabî imiş kim kestâne meyvesi tenâvül ederken cellâd katline gelüp ol şehzâde-i mazlûm eydir:

"Katlan kestânemi yiyeyim ba‘dehu boğ" der, cellâd-ı bî-dâd emân [u] imdâd etmeyüp şehîd eder. Birini dahi şehîd etmeğe gelüp vâlidesi kucağından alup bir bucağda boğazından {boğarken} vâlidesi südü burnundan, rûh ağzından çıkup rûh teslîm eder.

Ve duhter-i pâkîze-ahterlerinden İbrâhîm Paşa {Âyişe} Sultân'ı ve Halîl Paşa sultânı Fâtıma Sultân'dan gayrı Murâd Hân'ın vefâtlarından sonra yigirmi altı nefer duhter-i büzürg [ü] kihterleri kalmış idi. Hâlâ Murâd Hân'ın türbesinde sağîr ü kebîr mâl-â-mâl olup müstağrak-ı envâr yaturlar. *Rahmetullâhı aleyhim ecma‘în*.

İki yüz yigirmi yedinci fasıl
Ziyâret-i Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis ibn Sultân Murâd-ı Sâlis *tâbe serâhümâ* **ziyâretlerin ayân u beyân eder**

Sene 976'da vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri şehr-i Ma‘nisa'da vâkı‘ olup fî sene 1003 târîhinde mâh-ı Cemâziyelulâ'nın on altıncı günü yevm-i cum‘ada cülûs edüp müstakil pâdişâh olup cemî‘i feth [u] fütûhâtları ve vüzerâ ve vükelâları ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyıhları bâlâda merkûm olmuşdur. Ammâ târîh-i cülûsı:

Cülûs etdi bu gün Sultân Mehemmed adl [u] dâd ile.

mısra‘ı târîh olmuşdur [sene] 1003. Âhir gazâsı gazâ-yı Eğre'dir kim hübût-ı Âdem'den berü yedi gazânın biri dahi Eğre gazâsıdır kim yedi kerre yüz bin küffâr dendân-ı tîğ-ı Âl-i Osmâniyân'dan güzer etdi. Târîh-i tabur-ı Eğre:

.....(1 satırlık yer boş).....

Ba‘dehu bunlar dahi okun atup kemânın yasdığı sene (---) târîhinde vâkı‘ olup Ayasofya hareminin Dîvânyolu köşesinde serâpâ beyâz beyâz mermer-i hâm ile mebnî bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Sandûkası ***[104a]*** zer-ender-zere müstağrak olup ser-i sa‘âdetinde ablak ve cığa-i şâhîn ve otağa-i turnalar ile zeyn olmuş bir kabr-i şerîfdir. Saltanat 9 sene ve ömreş (---) sene ve târîh-i vefâtı türbe-i pür-envârının şâhrâha nâzır revzenleri üzre Karahisârî tarzı hatt-ı müzehheb ile tahrîr olunan târîhdir. Târîh:

Hürm-i Firdevs idüğine Azmiyâ târîhdir
Okuyun Sultân Mehemmed cânıyiçün Fâtiha.
Sene (---).

Diğer târîh-i zîbâ,

Hükmî görüp binâsı içün târîhin dedi
Firdevs oldu merkadi Sultân Mehemmed'in.
Sene (---)

Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Zikr-i şehzâdegân-ı Sultân Mehemmed-i mağfûr: Evvelâ Şehzâde Sultân Mahmûd Hân eş-şehîd, bir pâdişâhzâde-i gayyûr idi. Münâfıklar Mehemmed Hân'a gamz etdiler kim "Pâdişâhımın vefâtiyçün filân şeyhe vefk etdirüp En‘âm tilâvet etdirir" deyü kızlar ağası bir sahte vefk peydâ edüp pâdişâha verince ol ân Şehzâde Mahmûd'u ve iftirâ etdikleri veffâk şeyhi ve Şehzâde vâlidesin ma‘nûkan şehîd edüp türbe-i pür-envârında medfûndur.

Ve Şehzâde Sultân Selîm Hân, cülûs-ı Mehemmed Hân'dan sonra merhûm olmuşdur.

Ve Şehzâde Sultân Cihângîr, bu dahi pederi hayâtında vedâ‘-ı fânî etdi. {Târîh-i Cihângîr Hân,

Firdevs ede makâm-ı Cihângîr'i ol Celîl.
Sene 960.

Süleymân oğludur}.

Ve Şehzâde Sultân Ahmed Hân, Ma‘nisa'da mütevellid olup kendüye taht-ı Âl-i Osmân müyesser oldukda [on] dörd yaşında idiler.

Ve Şehzâde Mustafâ Hân iki kerre pâdişâh oldu.

Ziyâretgâh-ı *merhûm u mağfûrun-leh* **Sultân Ahmed Hân ibn Mehemmed Hân'ın mehbıt-ı nûr-ı pür-envârı ve terk-i saltanatı ve fevti târîhin bildirir**

Mevlûdları Ma‘nisa'da, cülûsları İslâmbol'da sene (---) Receb'inin on sekizinci günü idi. Eyyâm-ı devleti, celâlî ve cemâlî ceng [ü] cidâli ve Üstürgon kal‘asının harb [ü] kıtâli ile güzer edüp bir ân râhat olmadılar. Niçe feth [u] fütûhlar edüp niçe bin hayrât [u] hasenâtlar etdüği bâlâda tahrîr olunup cümle vüzerâsı ve ulemâsıyla ale't-tafsîl terkîm olunmuşdur.

Âhir bunlar dahi kabza-i ecelden girîbân-ı ömrün halâs edemeyüp sene (---) târîhinde ecel nâhunu girîbânın çâk çâk âhir yerin hâk edüp kendüler binâ etdüği câmi‘i kurbünde Atmeydânı'na nâzır türbe-i huld-ı berîninde defn etdiler.

Müddet-i saltanat (---) sene ve müddet-i ömr (---) sene olup kabr-i şerîfinin atebe-i âlîsi üzre mevtinin târîhi böyle tahrîr olunmuşdur. Türbe-i ulyâsının itmâmına târîhidir:

Türbe-i Sultân Ahmed evc-i illiyyîn ola.
Sene (---).

Bu türbe-i münevver, cümle merâkıdlardan müzeyyen ve mücevher zî-kıymet tâc u

mücevher sorguc ve kemer ve zî-kıymet kanâdîller ile müzeyyendir.

Ziyâretgâh-ı Şehzâdegân-ı Sultân Ahmed Hân *Tâbe serâhümâ Rahmetullâhi aleyhim ecma'în*: Evvelâ bu türbede sene (---) târîhinde şehîd ü sa'îd Sultân Osmân Hân-ı mazlûm ibn Ahmed Hân peder-i büzürgvârlarının (---) tarafında medfûndur.

Sebeb-i şehâdeti cümle bâlâda tahrîr olunmuşdur kim Ahmed Hân'ın esenn evlâdıdır. Pederleri vefâtında bunlar sağîr ve ammileri Mustafâ Hân kebîr olmağile Mustafâ Hân halîfe olup (---) andan kul fetretiyle meczûbdur deyü hal' edüp Osmân Hân'ı pâdişâh edüp Hotin seferine gidüp bî-feth avdet edüp dâr-ı devlete gelüp kula dilgîrliğinden Şâm ve Mısır'a gitmek sadedinde iken edebde hayâsın sıkup Yedikulle'de şehîd edüp sene (---) târîhinde bu türbede defn etdiler.

Ve Şehzâde Bâyezîd Hân (---) Şehzâd Süleymân Hân ibn Ahmed Hân *tâbe serâhümâ*. Bâyezîd Hân, Sultân Murâd'dan yedi ay küçük idi. Âhir-i kâr Sultân Murâd hünkârlık ve hûnhârlık edüp bu iki şehzâdeyi Revân'dan Beşîr Ağa'yı ve kapucular kethudâsını gönderüp bu iki şehzâde-i mazlûmu ma'nûkan şehîd edüp pederleri cenbinde bu türbe içre medfûnlardır.

Ve Şehzâde Sultân Mehemmed ibn Ahmed (Ahmed) Hân, bunlar Sultân Osmân'ın li-eb ve ümm bürâder-i kihteridir. Hotin'e giderken Osmân Hân bu fakîri şehîd edüp ***[104b]*** gitdi. Âkıbet hûn-ı nâ-hakkı *Kemâ tüdînü tüdân* [76] mazmûnı üzre anı dahi şehîd edüp bu Şehzâde Mehemmed Hân ile bir yerde defn etdiler.

Ba'dehu sene (---) târîhinde fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd Hân-ı Râbi' vefât edüp bu türbe-i pür-envârda Revân seferinde iken şehîd etdüği iki karındaşları yanına defn etdiler. Ammâ cümlesinin mâbeyninde bir mehâbet ü salâbet ile ejder-i heft-ser-misâl türâb-alûd olup yatır.

Târîh-i cülûsu sene (---) ve müddet-i devleti (---) sene ve müddet-i ömr-i azîzi (---) sene oldu. Ve cümle şehzâdegân-ı Murâd Hân (---) neferdir. Cümlesi kendülerden evvel vefât edüp bu türbe içre âsûdelerdir. İllâ Kaya Sultân, Melek Ahmed Paşa'nın akd-i nikâhında olup mu'ammere kalmışdır. Sultân Murâd Hân'ın kendülere mahsûs türbeleri olmaduğundan pederleri cenbinde medfûn olduğu ecilden bu mahalle tahrîr olundu. Ammâ cemî'i evsâfı ve vüzerâsı ve a'yân-ı ulemâsı bi'l-cümle bâlâda mastûrdur.

Zamân-ı Murâd Hân'da olan fusahâ-yı bülegâ şu'arâları bildirir

.....(16 satırlık yer boş).....

İki yüz yigirmi tokuzuncu fasıl

Ziyâretgâh-ı Sultân Mustafâ ibn Sultân Mehemmed Hân ahi's-Sultân Ahmed Hân ammi-yi Osmân Hân ve Murâd Hân ve İbrâhîm Hân'dır

Rahmetullâhi aleyhim ecma'în kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-mübîn ilâ yevmiddîn.

Evvelâ bu hakîr-i pür-taksîrin akl-ı kâsırı üzre Mustafâ Hân hakkında şöyle mazbûtumuzdur kim Sultân Murâd Hân-ı Râbi' kaçan kim Revân muhâsarası esnâsında iken kapucular kethudâsı yediyle karındaşı Bâyezîd Hân'ı ve Süleymân Hân'ı ma'nûkan şehîd edüp Sultân Ahmed Hân türbesinde defn etdiler. Ertesi gün Mustafâ Hân'ı dahi hânesinde merhûm olmuş buldular.

Bu husûsda niçe güft u gû vardır. Ammâ anı dahi ol gece şehîd etdiler deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn kıyl [u] kâl vardır. Ammâ bu Mustafâ Hân sâhib-i kerâmet bir pâdişâh idi. Devlet-i cihândan el çeküp yine kendü hâline komazlardı. Fâtih-i Eğre Mehemmed Hân'ın esenn evlâdı idi. Devlet-i dünyâya tama‘ etmedüğinden mu‘ammer olup babası zamânında pâdişâh idi. Ve Ahmed Hân asrında kezâlik. Ve iki kerre kendüler pâdişâh oldular. Ve Osmân Hân'da kezâlik. Ve Murâd Hân'da kezâlik pâdişâh idi.

Bu hisâb üzre altı kerre pâdişâh olup müddet-i ömr-i azîzleri (---) sene olup vefât etdükde cümle pâdişâhların ***[105a]*** merkad-i âsitânları mülûk-i selef-i selâtînler ve şehzâdegânlar ile mâl-â-mâl olup Mustafâ Hân'a dünyâda bir câ-yı râhat bulunmayup on yedi sâ‘at na‘ş-ı şerîfi meydân-ı musallâda kaldı.

Âhir bu hakîrin pederi ilkâsıyla Ayasofya-i Kebîr'in hareminde zamân-ı kadîmde bir yağhâne kubbesi var idi, niçe yüz sene mu‘attal idi, Mustafâ Hân'ı anda kârgîr-binâ içre defn edüp üzerine Hâs bâğçeden türâb getirüp sütür etdiler. Ba‘dehu cânib-i erba‘asına revzenler açup bir türbe-i envâr olup atebe-i âlîsi üzre târîh:

.....(1 satırlık yer boş).....

Ammâ garîbe-i acîbe bu kubbe-i kadîm tâ Ayasofya binâ olunaldan berü (---) kıralın binâsıdır kim Hazret-i Risâlet'den (---) mukaddemdir kim bu kubbeyi türbe etmeğe mübâşeret etdikleri asırda bin (---) sene olmuşdu. Üstâd-ı bennâ kûhkenler bu kubbenin cânib-i cenûbunda Ferhâdî külünkler ile bir pençere yeri açarken iki tula mâbeyninde bir demirden tütün lülesi çıkup cümle halkın manzûru olmuşdur kim ol mahalde yine içinde duhân râyihası munkatı‘ olmamış idi. Bundan ma‘lûm oldu kim rû-yı arzda tütün içmek kadîm imiş. *Ve's-selâm*.

Zikr-i ziyâretgâh-ı Sultân İbrâhîm Hân ibn Ahmed Hân *Tâbe serâhumâ*: Sene 1049 târîhinde cülûs edüp zamân-ı devletinde cihân emn [ü] emân oldu. Kara Mustafâ Paşa vezîr-i a‘zam bulunmağile halk-ı âlem râhat buldu.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Kara Mustafâ Paşa'yı, nedîm-i bed-hâhlar şehîd etdirüp cümle musâhibân [u] musâhibe-i sâhib-isyân taraf taraf fürce bulup nâkısâtü'l-akl nisvânlar ile müşâvere ve sohbet ederek devletine her tarafdan rahneler zuhûr etdi. Beyt:

Avretile kim ki çok sohbet eder
Şâh ise kendüyi bî-hürmet eder.

Âhir-i kâr Hezârpâre Vezîr-i a‘zam Ahmed Paşa ve Cinci Hoca (---) Efendi tahrîkiyle tahrîre gelmez şenâ‘atlar etdirüp ol pâdişâh-ı sâde-dili rüşvete mâ’il edüp kullarından niçe zulm ile hezârân mâllar alınup ekseriyyâ a’yân-ı İslâmbol'a amber-i hâm ve semmûr kürkler fermân olundukda ol mahalde fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa, ba‘de'l-feth Sarâyburnu'na gelüp şâdumân ederken ol ân şehîd etdiler.

Yine ol mâh-ı mezbûrda Girid'den Kara Murâd Ağa kul kethudâlığıyla Der-i devlete feryâda gelince andan dahi bin kîse ve bu kadar amber ve semmûr taleb etdiklerinde ol ân

Atmeydânı ve Etmeydânı deryâ-misâl âdemîzâd ile temevvüc eder.

Vezîr-i a‘zam'ı ve Cinci Hoca'yı ve mülakkab (---) efendiyi ve niçe musâhibleri katl edüp Şehzâde Mehemmed Hân-ı Râbi‘'den bî‘at edüp ertesi gün yine Sultân İbrâhîm Sırçasarây hapsinden halâs olup yine "Kul tâ’ifesi anı pâdişâh isterlermiş" deyü bir gulgule-i azîm olup âhir bu bahâne ile ol mazlûm ve bî-günâh oğuz pâdişâhı hâh-nâ-hâh ol Sultân İbrâhîm Hân'ı sene (---) târîhinde mâh (---) gününde Cellâd Kara Alî eliyle eşedd-i ukûbet ile hâh-nâ-hâh bî-günâh ma‘nûkan şehîd etdiler ve ammisi Mustafâ Hân cenbinde yan yana defn etdiler.

Bir Hâtem-i Tay ve Ca‘fer-i Bermekî haslet sâhib-i kerem pâdişâh idi. Eyle cömerd ehl-i kerem idi kim ednâ bir âdeme ve bir musâhibe hâtûna birer Mısır hazînesin kerrât ile ihsân etmişdir. Ve dâ’imâ fukarâlara in‘âm edüp çerâğ-efrûhte ederdi. Bir hammâmcı garîbi vezâret ile yeniçeri ağası etdi ve Şekerpâre Hâtûn musâhibe ricâsıyla Pirinccizâde nâm yeniçeri ağası etdüğine târîhdir:

Amel-i sükker ile oldu pirincim zerde.
Sene (---).

demişler ba‘dehu zırva etmişler.

Ve Ahmed kolu nâm ser-çeşme-i bâzbâzân-ı pehlivânân olan Ahmed kolu Çingânesinin çağanabâzlığından ve kâr-sâzlığından haz edüp yüz kîse ve yeniçeri ağalığı ihsân etdi. Âhir Çingâne Ahmed {eydir}

"Pâdişâhım biz bir oyuncu tâ’ifesiyiz, ceddimiz Âl-i Fir‘avn'dan berü vezîr ve yeniçeri ağası olmuş yokdur. Ancak dahi uluca mertebe da‘vâsında Fir‘avn dedemiz olmuşdur" deyü yeniçeri ağalığı kabûl etmeyüp âkılâne hareket edüp Hacc-ı şerîfe gitmeğe me’zûn oldu.

Ve Diyârbekirli (---) ***[105b]*** bir saç bağı hedâyâ verüp (---) nâm hâsekî ricâsıyla vezâret ile (---) ihsân olunup beyne'l-akrân Saçbağı Paşa lakabıyla mülakkab bir çerâğ-efrûhte oldu. Ammâ zıllı memdûd olmayup rûzgâr-ı zorkârından sönüp dûd-ı siyâhı rû-yı zerdine urup âhir-i kâr (---)

Ve bir Tikrît Arabı meş‘alcinin savt-ı hazîn ile mevâl ve dü-beyt âgâze etdüğinden safâ edüp mezkûr meş‘alciye kapucular kethudâlığı ve ba‘dehu mîrimîrânlık ihsân etdi.

Tâ bu mertebe sâhib-i kerem olup zamân-ı sa‘âdetinde sâyiller dilenmeden müstağnî olup memâlik-i Âl-i Osmân'da mâl-ı firâvân meydâna çıkup cümle halk-ı âlem, şâd [u] handân idi. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi‘a*. Niçe yüz şu‘arâlar âh-ı enîn ile fevtine mersiyeler ve mevtine târîhler demişlerdir. Târîh: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Hâlâ Ayasofya hareminde Sultân Mustafâ ile bir kubbe içre berâber âsûde olup ziyâretgâh-ı nisvândır. Zîrâ zenâne tâ’ifesine mahabbet edüp ziyâde ihsân edüp niçe bin cevârîleri birer vezîre ve mîrimîrânlara ihsân edüp çerâğa ederdi.

Ve bu kubbe içinde hikmet-i Hudâ yine zenânelerden selâtîneler medfûndur. Evvelâ Bayram Paşa sultânı Hânzâde Sultân binti Ahmed Hân sene (---) târîhinde merhûme oldu.

Ve Ken‘ân Paşa sultânı Burnaz Âtike Sultân binti Ahmed Hân sene (---) gurresinde merhûme oldu.

Ve efendimiz Melek Ahmed Paşa efendimizin ehli İsmehân Kaya Sultân binti Murâd Hân-ı Râbi‘, pederi Murâd Hân gibi yigirmi yedi yaşında vaz‘-ı haml ederken Ebâ Eyyûb-ı Ensârî yalısında ciğeri pâre pâre olup merhûme oldu. Ciğer-kûşesi hayâtda olup yetîme kaldı. Târîh-i mevlûd-ı Fâtıma Hânım binti Melek Ahmed Paşa:

(---) (---) (---) (---) (---) (---)
Du‘â ile dedim ey Evliyâ târîh ola mahfûz.
Sene 1072.

Ammâ Melek Ahmed Paşa, Kaya Sultân'ı aldıkda târîh düşmüşdür:

(---) (---) (---) (---) (---) (---)
Kaya Sultân'ı alan sikkeyi mermerde yazar.
Sene (---).

Ammâ merhûme Kaya Sultân'ın fevtine târîhdir:

Bir eksikli dedim ey Evliyâ fevtine târîhin
Melek seng ile döğünsün kim ayrıldı Kaya'sından.
Sene (---).

Diğer târîh güfte-i Evliyâ:

Mevtine târîh içün dedi Melek bin âh ile
Gülşeni Firdevs-i me’vâ eyleye cânım Kaya.
Sene (---).

Diğer târîh-i zîbâ:

Hâtif-i gayb du‘â ile dedi târîhin
Kaya Sultân rûh-ı pâki ede Firdevs-makâm.
Sene (---).

Târîh-i diğer:

Evliyâ hayr du‘â ile dedi târîhin
Kaya Sultân'ın ola rûhuna menzil Firdevs.
Sene (---).
.....(12 satırlık yer boş).....

Ve Şehzâde câmi‘i harreminde Süğlün Muslı sultânı sene (---) târîhinde vefât edüp türbesinde medfûn[dur].

.....(1 satırlık yer boş).....***[106a]***

İki yüz otuzuncu fasıl

İslâmbol içinde medfûn olan vüzerâların imârât-ı kubâbları ve târîhleri ile ziyâretgâhların ayân u beyân eder

Evvelâ türbe-i vezîr-i Ebü'l-feth Gâzî Makbûl Mahmûd Paşa câmi‘i hareminde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Târîhi budur: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâret-i Koca Mustafâ Paşa kurb-ı bâb-ı Silivri. Bâyezîd Hân vezîridir. Türbesinin târîhi böyle merkûmdur:

Süleymân Hân sâhib-i cisr. (---)

Târîh-i vefât-ı Küçük Mustafâ Paşa vezîr-i Süleymân Hân eş-şehîr sâhib-i cisr:

Bildi merhûm Mustafâ Paşa
Köprüdür fi'l-hakîka bu dünyâ
Geçdi merhûm dediler târîh
Köprüden geçdi Mustafâ Paşa.
Sene (---).

Târîh-i türbe {ve sebîl-i} fâtih-i Yemen Sinân Paşa:

Görüp itmâmını hâtif dedi târîhini ol dem Sinân Paşa.

Târîh-i vefât-ı Pîrî Paşa sülâle-i {Hazret-i Ebûbekir, vüzerâ-i} Selîm Şâh-ı Evvel:

Pîrî Paşa'nın mekânın Adn ede Hayy-ı Vedûd.
Sene 999.

Târîh-i türbe-i Bayram Paşa:

Mehbıt-ı nûr-ı Hudâ ola bu türbe dâ'imâ.
Sene (---).

Târîh-i vefât-ı Bayram Paşa, vezîr-i Murâd Hân-ı Râbi', Bağdâd'a serdâr olup giderken (---) nâm mahalde merhûm olup na'şı İslâmbol'a geldi ve Avretbâzârı'nda bu türbesinde defn olundu. Târîh:

Eyledi Bayram Paşa Adn-i a'lâyı makâm.
Sene (---).

Târîh-i merkad-i Hüseyin Beğ ibn Kapudan Hasan Paşa kurb-ı harem-i câmi'-i Şehzâde:

Debîri lütf-ı Hâdî çün ana kam'-ı atâ yazup
Hüseynin ola ukbâda makâmı Cennet-i me'vâ.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Süleymân Paşa, vezîr-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' eş-şehîr Kul Kethudâsı Süleymân Paşa, kurb-ı Sarrâchâne:

Ey Nisârî dediler târîhini tahsîn edüp
Türbe-i pâk-i Süleymânî zihî vâlâ makâm.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Husrev Paşa-yı Atîk, kurb-ı Yenibâğçe, bu târîh bir musanna' ve murassa' türbe kapusu üzre merkûmdur:

Hak kıyâmetde inâyet eylesün
Mustafâ ana şefâ'at eylesün
İşidenler dediler târîhini
Dâ'im Allâh ana rahmet eylesün.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Köpürlü Mehemmed Paşa, vezîr-i a'zam-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' kurb-ı Dikilitaş:

Dedi tahsîn ile gördükde Nisârî târîh
Türbe-i bî-bedel u câ-yı Mehemmed Paşa.
Sene (---).
.....(16 satırlık yer boş)..... ***[106b]***

İki yüz otuz birinci fasıl

Belde-i Tayyibe'nin enderûn [u] bîrûnunda medfûn olan kibâr-ı evliyâü'l-ârifîn ve asfıyâü'l-vâsilîn, *haccallâhu ale'l-âlemîn, radıyallâhu Ta'âlâ anhüm ecma'în ve kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-mübîn ista'antü billâhi ve bihi'l-avnü'l-mübîn* **hazretlerinin mümkün olduğu mertebe ziyâretlerinin ve müte'addid kümmelîn ve fuzalâü'd-dehrden olan şeyhülislâmları ve ulemâ ve sulehâları ve meşâhîr mollâları ve hâl sâhibi meşâyihleri ziyâret edüp târîhleri ve âsâr-ı binâları ve medfûn oldukları semtleri ile ayân u beyân olunur**

Ve bihi nesta'în.

Evvelâ kal‘a-i Kostantıniyye dahi dest-i küffârda iken Âl-i Emeviyyûn asrında İslâmbol üzre tokuz kerre sefer edüp üç kerre nısfın sulh ile feth edüp İslâmbol içre niçe bin Sahâbe-i güzîn sâkin olup Kocamustafâpaşa hareminde ve Cübbealîkapusu'nun iç yüzünde Gül Câmi‘i ve Sirkeci tekyesi'nde ve Şehîdkapusu hâricinde ve İslâmbol'un içinde niçe bin sahâbeler medfûn olduğu ve Kâsımpaşa'da Tershâne ardında niçe bin sahâbe-i kirâm âsûde olduğu ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ba‘de Hicreti'n-nebeviyye sene (---) târîhinde serdâr-ı mu‘azzam olup İslâmbol'da şehîd olduğu ve Hârûnu'r-Reşîd hilâfetinde Baba Ca‘fer Sultân elçilik ile İslâmbol'a gelüp Zindânkapusu dâhilinde medfûn olduğu bâlâda ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur. Ammâ ba‘de'l-feth,

Ebü'l-feth Gâzîde medfûn olan kibâr-ı evliyâullâhları ve cümle müte‘addid ehl-i kubû[r]ları bildirir

Evvelâ İslâmbol feth olduğu gün merhûm bulunan **Yâvedûd Sultân** Ayasofya içinde na‘ş-ı şerîfi bulunup sînesi üzre yed-i kudret ile kırmızı et pâresinden ism-i Yâvedûd tahrîr olunmuşdu. Eyyûb Sultân'a karîb Yâvedûd iskelesinde defn olunmuşdur. *Kuddise sırruhu*.

Ve ziyâret-i **Aya Dede**: İslâmbol'u feth ederken Ayakapusu'nda şehîd olup yine Ayakapusu dâhilinde mahkeme-i kadîmimiz olan Sirkeci tekyesi'nde niçe fukarâsıyla medfûndur.

Ve **Horosî Dede**: İslâmbol fethinde bulunup Unkapanı'ndan feth edüp anda şehîd olup Unkapanıkapusu hâricinde medfûndur ve bâlâda menâkıbı mürûr etmişdir.

Ve ziyâret-i **Şeyh Şemseddîn Ahmed ibn İsmâ‘îl Monlâ Gürânî**: Ebü'l-feth'in hocası iken dilgîr olup Mısır'da Sultân Kaytbay'a varup anda mâl-ı Kârûn'a müstağrak olup yine Ebü'l-feth ricâsıyla Kaytbay, Şeyhi İslâmbol'a gönderüp fetihde bulunup ba‘de'l-feth câmi‘i sâhasında medfûndur sene (---).

Ve **eş-Şeyh Mevlânâ Mehemmed bin İbrâhîm bin Hasan-ı Niksârî**: Şeyh Vefâ câmi‘i hareminde medfûndur. Ebü'l-feth ulemâsından ulu sultândır.

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Târîh-i vefât-ı **Hazret-i Şeyh Vefâ** der-meydân-ı Vefâ :

Ân şem‘-fürûz-ı harem-i ka‘be-i esrâr
Be-güzâşt ez ân belki gird-geh-i meh
Hâhîki bedânî şi‘r u Şeyh Vefâ-râ
Der(?) Yâ Rab şeyh rahmeten ilâ rabbihi,
Sene (---).

Bu Şeyh Vefâ'dan aşağı Unkapanı râhı üzre eski tekye-i pehlivânân civârında Sultân-ı şu‘arâ **Necâtî Beğ** medfûndur. Zamânında yeğâne-i asr ferîdü'd-dehr idi. Selîs ve hoş-âyende dîvânı ve niçe mücelled te’lîfâtları var. Hattâ Edirnevî Sehî Beğ, Necâtî Beğ'in duhter-i pâkîze-ahterin alup Necâtî Beğ intikâlinden sonra Sehî Beğ *Evrâk-ı Perîşân-ı Necâtî* ile *Sehî* nâmıyla bir dîvân etmişdir. Ammâ Necâtî hizmet-i pâdişâhîde mîrilivâ olmasa dâ’imâ künc-i ferâğda olsa

beher-yevm birer te’lîfâtı olurdu. Lâkin sene 914'de sarsar-ı fenâdan Necâtî necât [u] rehâ bulmayup kendü mısra‘ı üzre,

Ölmeyince gelmedi mesken Vefâ Meydânı'na.

dedüği minvâl üzre âhir cenâzesi Meydân-ı Vefâ'da kılınup mezkûr mahalde defn olundu. Türbe-i münevveri içre bir sebîlhânesi ve bir çâh-ı mâsı var, sebîl-i Necâtîden nûş eden necât bulur. Seng-i mezârında Karahisârî hattıyla dâmâdı Sehî Beğ güftesiyle târîhi budur:

Gitdi Necâtî hây.
Sene (---)

târîh vâkı‘ olmuşdur. ***[107a]***

Ve **eş-Şeyh Hazret-i Velî Efendi**: Ebü'l-feth meşâyihlerinden olup Sarhanî'dir. Silivrikapusu hâricinde handak kenârında reh-güzâr üzre medfûndur. Velî Sultân nâmıyla ziyâretgâh-ı ünâsdır.

eş-Şeyh Ramazân Efendi: Karahisârî'dir, tarîk-i Halvetî'de Muhyiddîn Efendi halîfesidir. İslâmbol'a geldikde Bezâsten Kethudâsı Hâce Husrev bunlara bir tekye ve bir câmi‘ binâ eyleyüp kapusu üzre târîhi:

Seyr edüp anı Sâ‘î-i Dâ‘î
Dedi târîh ka‘betü'l-uşşâk.
Sene (---).

Bu âsitânede niçe bin âdemi irşâd edüp âzim-i dârü's-selâm olup intikâline târîh:

Hâşimî dedi geçdi Şeyh bugün.
Sene 1025.

Yerlerine veled-i necîbi Abdülhalîm Efendi seccâde-nişîn oldu.

Ve **eş-Şeyh Hazret-i Seyyid-i Vilâyet**: Bâyezîd Hân meşâyihidir. İslâmbol içre mescidi hazîresinde medfûndur.

Ve **eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Ahmed el-Buhârî**: Şeyh İlâhî ile Simav şehrinden Bâyezîd Hân asrında İslâmbol'a gelüp Şeyh Vefâ hazreti ile hem-celîs olup erba‘în ve i‘tikâflar edüp âhir Sultân Mehemmed câmi‘i kurbünde Bâyezîd Hân binâ etdüği câmi‘in hazîresinde medfûndur. Hâlâ ulu âsitânedir, cümle Belh [u] Buhârâ halkı tekyesinde sâkinlerdir.

Ve **eş-Şeyh Hazret-i Âbid Çelebi**: Bâyezîd Hân şeyhidir. Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî neslindendir. Kuzât tâ’ifesi idi, terk edüp Hazret-i Şeyh-i İlâhî'den cihâz-ı fakrı kabûl edüp kümmelînden kimesne oldu. Âhir İslâmbol'da bir mescid ve bir tekye binâ edüp anda medfûndur.

eş-Şeyh Mevlânâ Şemseddîn Ahmed bin Süleymân bin Kemâl Paşa: Bâyezîd Hân ve Selîm Hân ulemâsıdır. Selîm Hân ile Mısır fethinde bulunup kadı‘asker kalmışdır. Ba‘dehu İslâmbol'da Müftîü's-sakaleyn ya‘nî ins [ü] cinne fetvâ verüp kutbiyyete kadem basmış idi. Eğer bunların evsâfların tahrîr eylesek bir tomar-ı tavîl olur. Ancak yetmiş aded kütüb-i mu‘teberelerinde[n] mâ‘adâ iki yüz risâle te’lîfâtı ve tasavvufâne ve âlimâne eş‘âr-ı belîği vardır. Ammâ bî-mahlaslıkları kendüye mahlas olmuşdur. Âhir-i kâr hâlisen ve muhlisen merhûm olup Edirnekapusu hâricinde tarîk-i âm üzre bir demir pençereler içre üstü mekşûf bir mahalde âsûdedirler. İns [ü] cinne sâhib-i fetvâ olduklarında her cum‘a ertesi vakt-i seherde niçe yüz masrû‘ âdemler gelüp üç hafta ziyâretine müdâvemet edüp bi-emrillâh sar‘ zahmetinden halâs olur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âm-ı enâmdır. Târîh-i intikâl-i Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi:

İrtahale'l-ulûm bi'l-kemâl.
Sene 941.

Diğer târîh:

Kabr-i Ahmed dâ[’i]m ola pür-nûr.
Sene 941.

{Diğer târîh:

Hâzâ makâm-ı Ahmed.

Diğer târîh:

Hiye âhirü'l-kıyâs.
Sene 941}.

eş-Şeyh Abdüssamed Efendi: Kayseriyye'dendir ve tarîk-i Nakşıbendî'dir ve İslâmbol'da niçe zamân mürşid-i kâmil olup talebelerine tevhîd usûlü ta‘lîm edüp ba‘de'l-vusûl vâsıl-ı na‘îm olup usûl-i kadîm ile dâr-ı bâkîde karâr etdüğine târîh:

Bin zâr girye birle gûş eyleyince târîh
Dedim ki irtihâl-i Abdüssamed Efendi.
Sene (---).

eş-Şeyh Hazret-i Adlî Efendi: Niçe sene seyâhat edüp ba‘dehu zâviyelerinde sâkin olup Kocamustafâpaşa şeyhi Hasan Efendi merhûm olunca yerine bu Adlî Efendi sâhib-i seccâde oldu. Âhir anlar dahi sene (---) âhirete intikâl eyleyüp Kocamustafâpaşa hareminde Zencîrli Servi zeylinde medfûndur. Adlî mahlasıyla hoş-âyende tasavvufâne eş‘ârları ilm-i edvâr üzre beste olunup devr-i tevhîdde ilâhiyyâtları tilâvet olunur.

el-Mevlâ Şeyh Edîbî Efendi: Bursevîdir, mevtine târîhi güfte-i Fâ’izî:

Edîbî'nin makâmın Cennet-i Adn eyleye Allâh.

Sene 1025.

İlm-i şi‘irde fâris-i belâğat idi.

el-Mevlâ Kara Abdurrahmân Efendi: Kefe müftîsi Süleymân Efendi merhûmun mahdûm-ı ercümendidir. Emîr Buhârî türbesi mukâbilinde Kadı‘asker Abdurrahmân Efendi türbesi civârında medfûndur. Ahlâk-ı kerîme ile mevsûf velî-i ni‘am kimesne idi.

Bunlara karîb târîh-i kutb-ı aktâb **eş-Şeyh Memi Cân Efendi**:

Âlemin kutbu Memi Cân bu cihândan gitdi
Bâğ-ı Rıdvân'a yer etsün yine mihmân-ı azîz
İşidüp Hâşimî dâ‘î dedi târîhin anın
Eyleyüp rûh-ı revân verdi Memi cân-ı azîz.
Sene (---).

el-Mevlâ Şeyh Mehemmed Taşköprüzâde: Kemâl Efendi merhûmun mahdûmlarıdır, sene 1018 tâ‘ûndan intikâl edüp Âşık Paşa câmi‘i hareminde ***[107b]*** ceddi cenbinde âsûdedirler. Nevbâve-i bûstân-ı necâyib mahdûm-ı mükerrem çelebi idi.

el-Mevlâ Sa‘dîzâde Efendi: Kesegendede kurbünde türbe-i pür-envârında medfûndur. Bu hakîr on bir sene Karaman'daki dârü'l-kurrâsında *İbn Kesîr* ve *Seb‘a* ve *Şâtıbiyye*'yi tekmîl etmişiz. *Hâzâ min fazlı Rabbî*.

el-Mevlâ Tursunzâde Abdullâh Efendi: Kadıçeşmesi kurbünde Âbid Çelebi mescidi hareminde medfûndur. Cemî‘i ulûmda fünûn-ı şettâya mâlik bî-hisâb risâle ve te’lîfâtları vardır.

el-Mevlâ Feyzullâh ya‘nî Kâfzâde: İsimleri Mustafâ iken Feyzî tahallüs etmeğile isimleri Feyzullâh olmuşdur. Sihr-i mübîn eş‘ârı vardır. Sinn-i şerîfleri 71 seneye bâliğ iken merhûm olup Zencîrlikuyu kurbünde kayınbabaları Ma‘lûlzâde türbesi civârında medfûndur.

el-Mevlâ Mehemmed Efendi: Hasan Kethudâzâde derler Âşık Paşa câmi‘i hareminde mestûrdur. Mezbûr sehâ ve keremde Hâtem-i Tay tabî‘at idi.

el-Mevlâ Muzaffer Efendi: Haleb müftîsi Alî Efendi'nin ferzendidir. Kesegendede kurbünde medfûndur sene 1002.

el-Mevlâ Hazret-i Sun‘ullâh Efendi ibn Ca‘ferü'l-imâdî: Sene (---) târîhinde intikâl edüp Câmi‘-i Ebü'l-feth'de Üsküdarî Mahmûd Efendi azîz hazretleri cenâzesi namâzın kılup Kırkçeşme kurbünde câmi‘i sâhasında reh-güzâr-ı revzen dâhilinde bir kubbe-i alîde medfûndur. Mevtine târîh:

Dedim ey Fâ’izî târîh-i fevtin
İlâhî eyle Sun‘ullâh'a rahmet.
Sene 1021.

{**Ahvâl-i âlem-i sabâvet-i hakîr**}: Bu hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ rahm-ı mâderden müştak olduğumuzda merhûm Sun‘ullâh Efendi hânemizde bulunup gûşumuzda menkûş olmağiçün gülbâng-i Muhammedî savt-ı a‘lâ ile kırâ’at etmişlerdir ve akîka kurbânımız dahi Mevlevî şeyhi İsmâ‘îl Efendi zebh edüp {"İsmâ‘îl kurbânıdır" buyururlar}. Ol gece hânemizde yetmiş aded sâhib-i sülûk ârif-i billâh cânlar mevcûd olup Geysûdâr Kapanî Mehemmed Efendi dahi gelüp hakîri kundağımızla kucağına alup kulağımıza ezân-ı Muhammedî tilâvet etmek murâd edindikde,

"Ya bu oğlanı âgâh edüp kulağına kim ezân okudu" deyü su’âl edince huzzâr-ı meclisden ba‘dehu üstâdımız olan Dersiâm Ahfeş Efendi buyururlar kim,

"Ezânı Sun‘ullâh Efendi okudu" deyince hemân Geysûdâr Mehemmed Efendi eydir:

"Biz dahi abdâlânâne fenâfillâh ezânın okuyalım" deyüp bir savt-ı hazîn ile ezân tilâvet edüp dest-i şerîflerinde olan ma‘hûd teberin yanımıza koyup,

"Bu oğlana ihsân eyledim, bununla çok gazâda bulunup fakr [u] fâkada sâhib-i seccâde ve sâhib-i celâl olsun ve zamân-ı fetâlığında bir şeyden havf etmeyüp kumda oynayup ayağına çöp batmasın" deyü Fâtiha-ı şerîf tilâvet edüp bilâ-selâm giderler.

Ve ibtidâ dehânımıza Kâsımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Dîvâne Abdî Dede hazretleri mübârek dehânından nân-pâre çıkarup,

"Fukarâ lokmasıyla perveriş bulsun" deyü ibtidâ ağzımıza anlar bir nân-pâre korlar. Ve Yenikapu Mevlevîhânesinin şeyhi Hazret-i Doğanî Dede bu hakîr'i der-âğûşuna alup hevâya atup,

"Bu oğlan bu cihânda bizim uçurmamız olsun" deyü buyurmuşlar. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l‘azîz.*

Hikmet-i Hudâ kırk seneye bâliğ olduğumuzda Geysûdâr Mehemmed Efendi'nin ihsân etdüği teberi niçe sene taşıyup elli bir târîhinde Leh seferine gidüp nehb ü gâret mahallinde teberi bir kapu halkasına geçirüp sâ’ir mâl-ı ganâyime tama‘kârlık ederken küffâr-ı hâksâr ale'l-gafle bizi basup uryânen birer yaldak at ile cân halâs edüp bir aylık yolu çapkun alaşalarımız ile yedi günde Kırım'a selâmetle dâhil olduk. Ammâ şeb [u] rûz,

"Ah teber-i Geysûdâr Mehemmed Efendi" der idim. Hikmet-i Hudâ sene-i âtîde yine Leh seferine atlanup Izbaraş vilâyetlerin harâb [ü] yebâb, halkın kebâb, hânelerin türâb ederek sene-i sâbıkda münhedim olup firâr etdüğimiz İşceres nâm şehr-i menhûsa varup yine sene-i sâbıkda gâret etdüğimiz sarâya varup hakîr {kadem} basdım ve kapusunda bir ok sancup sarâyı gârete şurû‘ edüp kânûn-ı Tatar üzre bir ferd vaz‘-ı yed etmeyüp cümle mâl-ı ganâyimi ve yigirmi esîr ve kırk ağırmak at ve bu kadar bakır ve kalay âvânî ve semmûr lepâçeler ile muğtenim olup bir hücrenin kapusuna vardıkda bi-emri Hudâ ***[108a]*** sene-i mâzîde teberi kapu halkasına koyup firâr etdiğimiz dervezede teberi nice kodum ise eylece durur. Hemân Perverdigâra sadlek hamd [ü] senâ edüp teberi merhûm İslâm Geray Hân'a ve sâ’ir ihvâna ve yârâna gösterdim. Cümle

ahibbâ âlem-i hayretde kaldılar.

Ya‘nî bu tatvîl-i kelâmdan murâd [u] merâm oldur kim hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîr böyle mazanna-i kerâme kimesnelerin nazar-gerdesiyiz *sümme elhamdü lillâh* cümlesinin himmetleri hâzır u nâzır ola. *Âmin.*

Ve ibtidâ kulağımıza ezân tilâvet eden mezkûr Sun‘ullâh Efendi dörd kerre şeyhülislâm olmuşdur. Bir merd [ü] ferde müyesser olmamışdır.

el-Mevlâ Dervîş Mehemmed ibn Şeyhülislâm Sun‘ullâh Efendi: Bunlar dahi Kırkçeşme'de pederleri türbesinde âsûdedir. Târîh-i güfte-i Fâ’izî Çelebi:

Etdi Dervîş Mehemmed azm-i cinân.
Sene (---).

Merhûm bir nûr-ı hadîka-i Rıdvân idi ve her fünûnda yed-i tûlâya mâlik idi.

el-Mevlâ Mehemmed Kestelî: İmâmzâde'dir ve Edirnekapusu hâricinde Kestel Sekisi nâm bir çemenzâr soffa-i âlî üzre medfûndur. Âlim ü fâzıl ve şâ‘ir ü mâhir idi.

el-Mevlâ Dâmâd Mehemmed Efendi: Anatolu'da Mudurnu kazâsına tâbi‘ Çini nâm karyedendir. İslâmbol'da Sinân Ağa câmi‘i kurbünde binâ etdikleri dârü'l-hadîs sâhasında medfûndur.

el-Mevlâ Sun‘ullâh-ı Hamîdî: Yalvaç nâm kasabada Şeyh Abdülkerîm'in oğludur. Sun‘î tahallüs etmeğile şöhret bulmuşdur. Kesegendede civârında medfûndur. İlm-i inşâda mâhir eş‘âr-ı dilâvîzi reşk-endâz-ı silki'l-cevâhirdir.

el-Mevlâ Rıdvân Efendi: Üngürüsü'l-asl ve Hırvadü'n-nasl idi. Akşehir'de Fazlullâh Efendi terbiyet-gerdesi idi. Yigirmi yılda deryâ-yı ulûm olup cümle ulemâyı imtihâna da‘vet eder bir zekiyyü't-tab‘ kimesne idi. Kesegendede civârında bir muhteşemâne mermer sandûka ile Rıdvân Efendi ravza-i Rıdvân'da âsûde oldu.

el-Mev[lâ] Şeyh Edhemzâde: Tirevîdir. Edirnekapusu hâricinde Beğlerbeği Çeşmesi kurbünde Çevizli Soffa nâm mahalde medfûndur. Cemî‘i ulûmda mahâreti olduğundan gayrı meşâyih-i izâmlar ile ülfet edüp ilm-i ledünne mâlik bir sâlih ü âbid kimesne idi.

el-Mevlâ Zeynel‘abidîn: Bursevîdir, Kesegendede civârında medfûndur. Ser-halka-i erbâb-ı fühûm ve ten-perver sâhib-i şühûm ve ilm-i fıkıhda lâ-nazîr idi.

el-Mevlâ Ahmedî: Bursevîdir. Hayrî tahallüs eder âbdâr pâkîze eş‘ârı vardır. Sinân Paşa medresesine mutasarrıf iken ecel sinânına uğrayup fevtine târîh güfte-i Fâ’izî:

Ede Ma‘bûd Hayrî'ye rahmet.
Sene 1025.

Hâfız Ahmed Paşa nedîmlerinden idi.

el-Mevlâ Mahmûd Niksârîzâde: Çelebidir. Edirnekapusu hâricinde vâlideleri cenbinde defn olundu. Hadîdü'l-lisân, cerîü'l-cinân bir bahr-i ma'ânî ve bir çelebi-i nûrânî idi ve Niksârî tahallüsü ile hayli latîf eş'ârı vardır.

el-Mevlâ İsmâ'îl: Amasiyyevîdir Kesegendede civârında medfûndur. Fazîlet ve ilmiyye ile meşhûr kimesnedir ve sâhib-i kerem Tay-cenâb idi.

eş-Şeyh Abdülkerîm Emîn: İştibîdir. Üç def'a hac edüp Yemen'de niçe bin meşâyih ile hem-sohbet olup İslâmbol'da vâsıl-ı cinân oldukda Fethiyye Mehemmed Paşa'da vâkı' zâviye sâhasında medfûndur. Târîh-i güfte-i Kisbî:

Geçdi İştibî Emîn.
Sene 1015.

Şehr-i İştib'de câmi' ve hânları ve hammâmı ve dekâkînleri ve zâviye imâreti ve Üsküb'de bedâsteni ve dükkânları vardır.

el-Mevlâ Şemseddîn Ahmed el-Ensârî eş-şehîr Monlâ Ahmed Efendi: Âzerbâycân'da Karabâğ Gence'sindendir. Hazret-i Şeyh Vefâ câmi'i hareminde medfûndur. Niçe kerre ziyâret etmişizdir.

el-Mevlâ Arabzâde Abdurra'ûf: Cemî'i menâsıbı imtihân ile almışdır. Selîmiyye kurbünde Kovacı mescidi hazîresinde âsûdedir.

el-Mevlâ Memikzâde Mehemmed Efendi: Amasiyye-i gâsiyedendir. Kayınatası Nişâncı Paşa câmi'i hazîresinde medfûndur. Fuzalâ-yı asr ve ilm-i şi'irde şâ'ir ü mâhir idi.

el-Mevlâ Seyfullâh: Hamîdîdir. Karaman kurbünde müstakil bir türbe-i münevverde medfûndur.

el-Mevlâ Bostânzâde Efendi ism-i şerîfleri Mustafâ'dır. Şehzâde câmi'i hareminde reh-güzâr üzre pederleri yanında medfûndur, sulehâ-yı ümmet idi.

el-Mevlâ Bıyıklı Süleymân Efendi: Edirnekapusu hâricinde medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*. ***[108b]***

el-Mevlâ Kâtibzâde Zeynel'âbidîn: Pederleri Koca Mahmûd Paşa'nın kâtibi olmağile Kâtibzâde derler. Şeyh Vefâ câmi'inde medfûndur. Cümle kütüb-i mu'teberelerin Vefâ câmi'ine vakf edüp hakîr kitâb-ı *Mülteka*'yı ve kitâb-ı *Kûhistânî*'yi hâfız-ı küttâbdan alup kırâ'at etmişdik.

el-Mevlâ Şemseddîn: Selîm-i halîm Hân hocası olan Atâullâh Efendi'nin mahdûm-ı mükerremidir. Bu dahi Şeyh Vefâ türbesi hazîresinde âsûdedir.

el-Mevlâ Nefeszâde Mustafâ Efendi: Emîr Buhârî tekyesi kurbünde medfûndur.

el-Mevlâ Osmân Beğ ibn Mehemmed Paşa ibn Ahmed Paşa ibn Dukaginzâde: Pederleri Mısır vâlîsi olup Mısır'da câmi‘i vardır. Ammâ kendüler ulemâ sınıfından olup niçe medâris ve menâsıblar zabt edüp âhir Âşık Paşa haremine âşık olup bîçâre Osmân anda yatup seng-i mezârı nişângâh-ı tîr-i du‘â-i ehl-i derûndur. *Kuddise sırruh*.

Ziyâretgâh-ı **eş-Şeyh Beyânî**: Tuna sâhilinde Ruscuk nâm kasabadandır. İlm-i şi‘irde ve ilm-i tasavvufda nazîri yokdur. İslâmbol'da zâviyesi sâhasında mestûrdur.

eş-Şeyh Abdüllatîf: Şeyh Vefâ civârında medfûndur. Mahrem-i esrâr-ı nihân ve bâğbân-ı riyâzü'l-cinân idi.

eş-Şeyh Yuluk Mehemmed: Hamîdî'dir. Alî Paşa-yı tahkîk hareminde müstetirdir.

Sultân Ahmed Hân asrında merhûm olan kibâr-ı ulemâların ziyâretlerin beyân eder *Ve's-selâm*.

el-Mevlâ Nâmî: Sâdât-ı kirâmdandır ve ferzend-i Stanbul'dur. Târîh:

Güm oldukda dehr içre nâm u nişânı
Bir eksikli dedi vefât etdi Nâmî.
Sene (---).

Edirnekapusu hâricinde hâk-âlûddur.

el-Mevlâ el-fâzıl ve el-üstâdü'l-kâmil **Abdülhalîm Efendi**, **ya‘nî Ahîzâde Çelebi**: Bunlar Ebussu‘ûd-ı Sânî'dir, diller ile medh olunmaz. Târîh-i güfte-i Hâşimî:

Cinân ola Ahîzâde Efendi'nin câyı.
Sene 1013.

Târîh-i diğer,

İrtahale'l-ulûm ba‘de'l-halîm.
Sene 1013.

Pâkîze eş‘ârı vardır. Halîmî tahallüs eder.

el-Mevlâ Akçalı Bekir Efendi: Nâzlı, Nâzlı'dandır ammâ nâzilden değildir. Seng-i mezârı üzre mevtine târîhdir:

Şüden Bû Bekr Efendi vâsıl-ı Rab.
Sene 1013.

Edirnekapusu hâricinde Gûr kazanlar ve Türbedârlar tekyesi yanında bir soffa üzre medfûndur.

Bu mahalde olan türbedârânlarda Ebü'l-feth Gâzî'den berü ne kadar bin a‘yân-ı kibâr defn olundu ise sene-be-sene ve rûz-merre sicillâtlara kayd etmededir. Cümle müte‘ayyin ehl-i kubûrlar ism [ü] resimleri ile mastûrdur. Zîrâ ba‘zı zamânda makâbir hudûdları da‘vâsı olup fermân ile sicillâtlarına mürâca‘at olunur. Acâyib tevârîh-i mevtâdır, gûyâ bu hakîrin *Seyâhatnâme*'sidir. Ammâ ol sicillâta nazar olunsa kıyâmetden bir nişândır. Cümle mevtâyı bu gûne tahrîr etmek bir diyârda ve bir pâdişâh memleketine mahsûs değildir kim garîb temâşâdır.

el-Mevlâ Abdülvehhâb Efendi: Küçük Tâceddîn Efendi'nin ferhunde ahteridir. Dâhil-i sûrda Sarıgürz mescidi hazîresinde âsûde gavvâs-ı bahr-i ma‘ânî idi.

el-Mevlâ Rıdvân Efendi eş-şehîr Salıncak Rıdvân: Zâl Paşa huddâmlarından olup *Ravza-i Rıdvân* ile meşhûrdur. Edirnekapusu'nda medfûndur. Nâz u na‘îm ile perverde olup nâzikliğiyle reftâr etdüğiyçün beyne'l-ulemâ Salıncak Rıdvân derlerdi. Ammâ cemî‘i muhâverelerde hâzır-cevâb idi.

el-Mevlâ Müftî Mustafâ Efendi ibn Alî: Sarıgürzzâde kayını demeğile meşhûr idi. Târîh-i vilâdeti:

Hayru'l-benîn.
Sene (---).

Târîh-i mevti:

Çeküp Câmî mey-i mevti demiş âh eyleyüp târîh
Benim fülk-i vücûdum rûzgârı geldi yaprakdan.
Sene (---).

Ve Tırhala kurbünde kasaba-i Fenâr'da tilmîzi olan {Şeyh} Habîb Efendi Müftî Mustafâ Efendi fevtini istimâ‘ edüp bu gûne târîh demişdir:

Küntü ed‘û lehu bi-enne lehu
İndenâ rabbe Cenneti'l-me’vâ
Hâtifün kâle fîhi târîhen
Edhalallâhu rûhahu fîhâ. Sene (---)

Sultân Mehemmed câmi‘inin haremine muttasıl hânelerinin mukâbilinde medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyh.*

el-Mevlâ Şeyh Mehemmed Çelebi ibn Sun‘ullâh Efendi: Kurretü'l-uyûn-ı ulemâdır. Atbâzârı kurbünde Hüsâm Beğzâde mescidi hazîresinde medfûndur. Mahdûm-ı mezkûr, salâh-ı hâl ile meşhûr halîm ü selîm bir zât-ı kerîm çelebi idi. ***[109a]***

el-Mevlâ Mustafâ Efendi: Sultân Ahmed Hân'ın hocası idi. Sultân Selîm türbesi hazîresinde müte‘ârif-i mezâr, fâ’izü'l-envâr ve gavta-zen-i deryâ-yı rahmet-i Perverdigâr olmuşdu. Hulvü'l-lisân, hâlisü'l-cinân, sâfî mevâd, pâk-i‘tikâd kimesne idi. Bu hakîr her sabâh derse giderken

elbette rûhıyçün birer Fâtiha-ı şerîf tilâvet edüp ubûr ederdim.

el-Mevlâ Cünûnî İsmâ‘îl Efendi: Fâzıl u kâmil ü âlim ve şâ‘ir ü mâ‘ir kimesne idi. Cemî‘i keyfile âlûde olduğundan kendüye cünûn galebe edüp üç sene dârü'ş-şifâ zencîri mansıbında makyûd olup şarâb-ı asâ ile aklı başına gelir şekilli oldukda bu şi‘iri demişlerdir:

Başka bir gûne cefâ eylerise her mûsâ
Geçemem çember-i geysû-yı mutarrâsından

pesendîde ebyâtdır. Zî-akl olan idrâk edüp demeğe kâdir değildir. Ba‘dehu ifâkat bulup cemî‘i menâhî ve me‘âsîden tâ’ib ü tâhir olup maraz-ı tâ‘ûndan merhûm olup Kesegendede civârında âsûdedir.

el-Mevlâ İbrâhîm Hüsâmzâde: Germiyanî Hüsâmzâde'dir kim bu hakîrin akrabâlarındandır. Çârşenbebâzârı'nda Mehemmed Ağa câmi‘i kurbünde Şerîfe Hâtûn mescidi sâhasında medfûndur. Mevlânâ-yı merkûm, efrâd-ı ulemâdan ma‘dûd zât-ı şerîfi kâmil vücûd idi. Şerîfî mahlası ile şi‘iri ve kâbil-i kabûl pâkîze eş‘ârı var idi. *Kuddise sırruhu*.

el-Mevlâ Abdullâh Abdülkerîmzâde: Nişâncı Mehemmed Paşa hareminde mestûrdur.

el-Mevlâ Mehemmed Mu‘arrefzâde: Koğacı mescidi hareminde medfûndur.

el-Mevlâ Küçük Mustafâ Efendi: Kurşumlu Türbe'de medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

el-Mevlâ Mehemmed Fehmî Çelebi: Kınalızâde Fehmî Çelebi'dir kim vilâdetine târîh: *Mehemmed fahr,* sene 972 vâkı‘ olmuşdur. İntikâl etdükde hâs [u] âm namâzın Sultân Mehemmed câmi‘inde yevm-i arifede kılup na‘ş-ı Mehemmed Fahrî kayınatası Nişâncı Paşa câmi‘i hazîresinde defn olundu. Fevtine târîhdir:

Bin sûz-i derdile dedi târîh Hâletî
Gitdi adem diyârına Fehmî gibi vücûd.
Sene 1004.

el-Mevlâ Abdülkâdir eş-şehîr **Kadrî Çelebi**: Su‘ûdî Efendi'nin mes‘ûdü'l-vürûdudur. Karaman kurbünde kayınatası Beğzâde Efendi civârındaki Mi‘mâr Sinân mescidi sâhasında medfûndur. Mevtine târîh-i Tabîbî:

Etdi Kadrî Çelebi azm-i bekâ.

Târîh-i diğer,

Gitdi hayfâ bilinmedi Kadri.
Sene (---).

Arabî ve Fârisî eş‘âr, ızhâr-ı iktidâr eylemiş bir fârisü'l-hayâl idi.

{Ve Şehzâde câmi‘i kurbünde Rüstem Paşa türbesi ve Eski Husrev Paşa türbesi ve Topkapu'nun iç yüzünde Ahmed Paşa türbesi bu üç aded türbe-i pür-envârlar Mi‘mâr Sinân'ın kârıdır. Ve dahi Yenibâğçe kurbünde Şâh Hûbân türbesi ve Edirnekapusu hâricinde Ahmed Paşa türbesi dahi Usta Sinân kârıdır}.

el-Mevlâ el-a‘zam Mehemmed bin Mustafâ ya‘nî Bostânzâde Efendi: Şehzâde câmi‘i hareminde şâhrâha nâzır manzarası dâhilinde pederleri Mustafâ Efendi cenbinde medfûndur. Sinn-i şerîfleri altmışa yetmiş idi ve çâr-yârî idi. Zülâl-i amîmü'l-feyz-i Perverî ve deryâ-yı ma‘ânî idi.

el-Mevlâ Mehemmed Remzîzâde: Meşâyih-i izâmdan Mü’eyyedzâde Hacı Efendi duhter-i pâkîze-ahterinden vücûda gelmişdir. *Kâmûs-ı Ahterî* hıfz edüp ilm-i lügatda bahr-i amîk idi. Koğacı mescidi hareminde medfûndur. Fusahâ-yı büleğâ şâ‘ir idi.

el-Mevlâ Yahyâ bin Pîr Alî bin Nasûh eş-şehîr Nev‘î Efendi: Medrese-i Dâhil'e dâhil oldukda Seyfî Çelebi bu târîhi demişdir. Târîh:

Dedi ahbâb cem‘ olup târîh
Geldi Nev‘î Efendi Dâhil'e ha. Sene 991.

Bu dahi ehline târîhdir:

Er gibi çok sevdiğim Nev‘î Efendi er gibi.
Sene 993.

Târîh-i diğer:

Nev‘î Efendi aldın ehliyyetinle sahnı.
Sene (---).

Sultân Murâd-ı Sâlis'in Şehzâde Mustafâ Hân'ına hoca oldukda târîhdir:

Aşkıyâ târîhini edüp hitâb
Hâce-i şehzâde oldu dediler.
Sene (---).

Cemî‘i ulûmda tekmîl-i fünûn edüp yetmişden mütecâviz mücelled kitâbı vardır. {Târîh-i *Şerh-ı Fusûs* min te’lîf-i Nev‘î Efendi:

Tamâm oldukda ol şerhin Fedâyî-i senâ-güster
Dedi târîhini: Şerh-i Füsûs-ı Nev‘î-i kâmil.
Sene (---).}

Âhir dâr-ı âhirete intikâl edüp Şeyh Vefâ hazretleri câmi‘i hazîresinde kutb-ı cihân eş-Şeyh Şa‘bân Efendi cenbinde medfûndur. Târîh-i güfte-i Keşfî Manastırî:

Yerün cennât ola Nev‘î Efendi.

Diğer târîh-i Vahdetî Bağdâdî:

Adem gülzârını cây etdi Nev‘î.
Sene 1007.

Târîh-i ıslâh-ı fakîr:

Cinân gülzârını cây etdi Nev‘î.

el-Mevlâ sultânu'ş-şu‘arâ ve'l-büleğâ **Bâkî Efendi**: Süleymân Hân şu‘arâlarındandır. Mu‘ammer olup Mehemmed-i Sâlis'e erdiler. Hâk-i Stanbul'dan Kargazâdeliğile meşhûrdur, ba‘zı ***[109b]*** zurafâ Gurâbzâde Bâkî dermiş. Mu‘teber dîvânı ve kasâyidi ve muhammesâtı ve müseddesâtı lâ-nazîrdir. Edirnekapusu hâricinde Emîr Buhârî tekyesi kurbünde bir soffa üzre medfûndur. Seng-i mezârında celî hat ile tahrîr olunan târîhi budur, güfte-i Hâdî-i Bağdâdî:

Sultân-ı mülk-i ma‘nî
Bâkî Efendi ya‘nî
Edüp vedâ‘-ı fânî
Dünyâya bin sekizde.
Mevtine lafz u ma‘nen
Târîh dedi Hâdî
Bakî Efendi gitdi
Ukbâya bin sekizde.
Sene 1008.

Diğer târîh-i zîbâ:

Bir seher esdi meğer bâd-ı fenâ
Mevtden Bâkî'ye erdi râyiha
Câhî-i dâ‘î dedi târîhini
Oku rûh-ı Bâkî içün Fâtiha.
Sene 1008.

Ve Bâkî Efendi civârında **Hattât Abdullâh Kırımî** hazretlerinin seng-i mezârında olan kendü hatları ile sihr-i mübîn mertebesi tahrîr olunan târîhdir kim kerâmetdir. Hayâtında târîhlerin iki tokuz rakamı yazarlar. Ahibbâdan ba‘zısı eydir "Yâ Sultânım bu iki tokuz târîh değildir" derler, buyururlar kim "Bir tokuz yeri dahi alıkodum, fevtimizden sonra bir tokuz dahi yazup sene 999 ola" derler. Şâhrâh üzre bir soffada medfûn olup ziyâretgâh-ı temâşâgâh-ı hattâtân bir hatt-ı garîbdir.

eş-Şeyh Hazret-i Sünbül Efendi: Kocamustafâpaşa hareminde medfûndur. Târîh:

Cennete azm eyledi pîr-i azîz.

Sene 936.

{Diğer târîh-i Sünbül Efendi:

Eyledi bostân-ı zühdün sünbül ü me’vâya azm.
Sene 936}.

eş-Şeyh Hazret-i Ya‘kûb Efendi: Bunlar dahi ol harem-i muhteremde âsûdedir. Mahdûmları Sinân Çelebi lisânından târîhdir:

Gitdi kutb-ı rûzgâr.
Sene 979.

eş-Şeyh Ebûsa‘îd ibn Şeyh Sun‘ullâh: Tebrîz kurbünde kend-i Kürkerân'dandır. Süleymân Hân ile Tebrîz'den bile gelüp merhûm oldukda Şeyh Vefâ civârında türbe-i pür-envârının atebesi üzre mastûr olan kıt‘adır:

Çün Şeyh Ebûsa‘îd merhûm
Zîn (...) fenâ bi-âb-ı rû şüde
Ez beski vefâ nümûd bâ-halk
Meydân-ı Vefâ ez ân-ı û şüde

eş-Şeyh Ramazân Efendi: Muhakkık Alî Paşa hareminde medfûndur.

eş-Şeyh Sarhoş Balı Efendi: Tirevîdir, Kurşumlu Türbe'de medfûn olup türbesinin derîçesi üzre bu mısra‘ mastûrdur, târîh-i {Sâ‘î}:

Fenâ câmı ile Balı Efendi mest idi geçdi.
Sene 1040.

el-Mevlâ Kınalızâde Alî Efendi: Nişâncı Paşa câmi‘i hazîresinde medfûndur. Târîh:

Kadı-ı asker-i İslâm-ı güzîn
Ol Alî nâm reîsü'l-fuzalâ
Nakl edicek dediler târîhin
İrtihâl eyledi kutbü'l-ulemâ.
Sene 979.

eş-Şeyh Muslihiddîn eş-şehîr bi-Nûreddînzâde: Filibe kurbünde Nesi (?) nâhiyesinde Anbârlı nâm karyeden zâhir olup Süleymân Hân'ın na‘şını Seğitvar'dan bile götürüp kendüler dahi Kocamustafâpaşa hareminde medfûn olup fevtine târîh:

Vâ-şeyh Sene 981.

el-Mevlâ Mü’ezzinzâde Mahmûd Efendi: Edirnekapusu'ndan taşra bir sed üzre medfûndur.

el-Mevlâ el-A‘zam Sinâneddîn Yûsuf bin Hüsâm bin el-Abbâs: Sonisa kasabasındandır, derlivâ-i Amasiyye. Muhaşşî lakabıyla mülakkabdır. Sarıgürz mescidi hazîresi mütevârî hâk-i amber-âsâda medfûndur. Ulemâ-yı Rûm'un Kemâl Paşazâdesi ve Ebussu‘ud'dan sonra bu Muhaşşî Sinân Efendi fuzalâ-yı dehrdendir. *Kuddise sırruhu*.

el-Mevlâ Mehemmed Çelebi ibn Sinâneddîn: Bunlar dahi pederleri cenbinde medfûnlard[ır].

el-Mevlâ Kâmî Efendi: Edirnevîdir. Sahn-ı Semâniye olduğuna târîhdir:

Mübâre bâd Kâmî sahn-ı izzet.
Sene 966.

Âhir-i kâr âhirete intikâl edüp Edirnekapusu hâricinde bir soffa üzre medfûn olup seng-i mezârında merkûm olan târîhdir:

Dilâ yüz kodu hâke Kâmî nâgâh.
Sene (---).

el-Mevlâ el-fâzıl Şemseddîn Ahmed eş-şehîr bi-**Kadızâde**: Pederlerinin türbesi bâbına *El-hayru fîhi* deyü târîh yazar. Zürefânın biri dahi tas[h]îh edüp *Lâ hayre fîh* yazar. Ve bu Şemseddîn Kadızâde, şeyhülislâm iken merhûm olup Küçük Karaman reh-güzârlarında türbe-i pür-envârlarında medfûnlardır.

el-Mevlâ Mehemmed Nûrullâh eş-şehîr Ahîzâde Efendi: Yemiş iskelesinde câmi‘leri hazîresinde medfûndur. Seng-i mezârında târîhi:

Ahîzâde ukbâya azm eyledi.
Sene 989.

Bu hakîr Evliyâ'nın ibtidâ seyâhate me’zûn olduğumuz bunların câmi‘-i şerîfinde niyyet-i i‘tikâf ile hâb-âlûd iken Hazret-i Risâlet'i ve Çar-yâr-ı bâ-safâyı gördüğümüz bunların helâl mâlıyla binâ etdüği câmi‘-i ***[110a]*** pür-envârıdır.

el-Mevlâ (---) Ahaveynzâdeler eş-şehîr Hoca Çelebi: Fevtine târîh:

Bu iki sadra geldi nakkâd iki bürâder.
Sene 1015.

el-Mevlâ el-fâzıl Fuzayl ibn el-Mevlâ Alî el-Cemâlî: Lafz-ı *fâzıl* vilâdetlerine târîhdir. Murâd Hân-ı Sâlis'de fetvâyı teklîf etdiklerinde kabûl etmeyüp sene (---) târîhinde intikâl edüp Zeyrekbaşı seddi üzre pederlerinin (pederlerinin) kubbesi içre hâk-i pâ-yı pederinde defn ederken pederlerinin pâ-yı sa‘âdeti kefenden taşra nümâyân olup mâbeynden elli tokuz sene mürûr etmişken pâ-yı şerîfi ter ü tâze müşâhede olunmuşdur. *Kuddise sırruhu.*

Ve bu türbe-i pür-envârda bir mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân vardır. Her sabâh birer hatm-i şerîf tilâvet olunur.

el-Mevlâ Hüseyin ibn Muhaşşî Sinân Efendi'nin mahdûm-ı mihteridir. Sarıgürz'de pederlerinin mescidi sâhasında âsûdedir ve salâh-ı hâl ile müsellemdir.

el-Mevlâ es-Seyyid Mehemmed el-Fâzıl ibn Mehemmed en-Nakîb eş-şehîr bi-Ma'lûlzâde, târîh-i güfte-i Peyâmî:

Rahmete vâsıl oldu Nakîb.
Sene 993.

Zencîrlikuyu kurbünde vâlidelerinin dârü'l-kurrâlarının hazîresinde medfûndur. Monlâ-yı azîz, Azîz ismine mazhar olmağile beyne'l-ulemâ ve'ş-şürefâ şerîfü'n-nefes idi.

el-Mevlâ Hüseyin eş-şehîr Sadrî Çelebi: Şehr-i İştibdendir. Mevtine târîh:

Gitdi Sadrî cihân-ı fânîden. 993.

Ne mahalde medfûn idiği ma'lûmum değildir.

el-Mevlâ el-fâzıl İvaz Efendi eş-şehîr bi-Manavkadî: Alâ'iyye livâsında Manavgad nâhiyesindendir. Eğrikapunun iç yüzünde bir latîf câmi'i ve medrese ve dârü'l-hadîs-i rûşeni hareminde medfûndur. Târîh:

Bursa'ya vâlî oldu Manav. Sene 983.

Sultân Murâd-ı Sâlis ile letâyifâtı ve te'lîfâtı çok bir sebük-rûh yârândan zarîf kimesne imiş. Târîh-i intikâli:

Vahîdün kazâ nahbehu.
Sene 994.

el-Mevlâ Mehemmed bin Şeyh Mehemmed bin İlyâs eş-şehîr Çivizâde: İslâmbol hâkidir. Zeyrekbaşı'nda câmi'i hazîresinde başka mezâristânı vardır. Târîh-i mevlûdu güfte-i Hâverî:

İnnehü hayru'l-veled.
Sene (---)

Ve mevtine târîh:

Dedi Sâ'î-i Dâ'î intikâli sâline târîh
Çivizâde Efendi bu cihândan eyledi rıhlet.
Sene 993.

Ve pederleri fevtine târîh:

Mâte zübtetü'l-hükkâm.
Sene 954.

el-Mevlâ Mustafâ Mehemmed: Birgi şehrindendir. Azm-i dârü'n-naʻîm-i câvidânî edüp Edirnekapusu hâricinde Kemâl Paşazâde ile Emîr Buhârî tekyesi mâbeyninde bir soffa-i ravza üzre medfûndur.

el-Mevlâ Mehemmed bin Seydî Ahmed bin Üveys bin Ahmed bin Mahmûdü'l-Bagavî: Cedleri *Tefsîr-i Bagavî* sâhibidir. Kendülere Gürz Seydîzâde derler, hasîbü'n-nesîb çelebidir. Fünûn-ı şettâya mâlik musannıf u mü'ellifdir. Kadıçeşmesi'ne muttasıl pederlerinin mektebi hazîresinde medfûndur.

el-Mevlâ Ahîzâde Hasan Çelebi: Vilâdetine târîh: *Fazlullâh,* sene 976. Ve evlâdı târîhi:

Hüsnü'l-hulk Hasan. Sene (---).

Pederleri câmiʻi sâhasında âsûdedirler.

el-Mevlâ Seyyid Murtazâ: Livâ-i Karaman'da Beğşehrindendir. Edirnekapusu bîrûnunda mestûrdur. Gazûb u lecûc kimesne idi. Âhir künc-i ibâdet ihtiyâr edüp halkdan munkatıʻ idi.

el-Mevlâ Mustafâ: Uzun Hasan Efendi'nin mahdûm-ı ercümendidir. Cinânî Efendi tahallüs eder. Mevtine târîh:

Kıldı rıhlet Cinânî Efendi âh. Sene 999.

Tekmîl-i mevâd etmiş müverrih-i âlem Türkî ve Fârisî tevârîhleri makbûl-i enâmdır.

el-Mevlâ Bitli Alî Efendi: Şeyhülislâm Çivizâde Şeyh Mehemmed Efendi'nin bürâderi Defterdâr Abdî Çelebi'nin mahdûm-ı kihteridir. Çehârşenbebâzârı'nda Tavâşî Mehemmed Ağa câmiʻi kurbünde vâlideleri Şerîfe Kadın mescidi sâhasında medfûndur.

el-Mevlâ el-aʻzam Zekeriyyâ Efendi: Ankaravî'dir ve şeyhülislâm-ı güzîndir. Hayâtî Çelebi mevtine târîh demişdir:

Füc'eten Zekeriyyâ Efendi geçdi hemân.
Sene 1010.

Selîm-i Evvel câmiʻi kurbünde inşâ etdikleri dâ[r]ü'l-hadîs civârında vâkıʻ şifâ[ha]ne(?) içinde medfûndur. Ne gûne gavvâs-ı maʻânî idüği ism-i şerîflerinden maʻlûmdur. Ve bunlar Murâd Hân-ı Râbiʻ'de müftî olan Yahyâ Efendi'nin pederleridir ve yedi aded telâmîzleri dahi şeyhülislâm olmuşdur. ***[110b]***

el-Mevlâ Nâmî Nişâncı Paşa: Boyalı Mehemmed Paşa derler. Târîh-i güfte-i Sâʻî Çelebi:

Dedi ihvân-ı safâ fevtine târîh ne ola

Dediler vâsıl-ı Hak oldu Nişânî Paşa.
Sene 1001.

Kesegendede kurbünde câmi‘ine muttasıl türbesinde medfûndur ve bu târîh türbe atebesi üzre mastûrdur.

el-Mevlâ Abdülkerîm eş-şehîr Deli İmâm: Ma‘nisavîdir. Mevtine târîh:

Vâsıl-ı cennet-i Hak oldu İmâmü's-Sultân.
Sene (---).

Kira nâmında Yahûdî avretin bu katl etdirdi ve katline târîh: *gazâ* lafzıdır, sene 1008. Mezkûr İmâm Okmeydânı'nda tekye önünde medfûndur.

el-Mevlâ Tâcbeğzâde Nişânî mevtine târîh:

Dedi târîh fevtine Vâlî
Âh fevt oldu Tâcbeğzâde. Sene 996.

Mahmûdpaşa'da beddâvî şerbetcisi dükkânının mukâbilinde tarîk-i âmma nâzır bir demir pençere içinde pederi cenbinde medfûndur. Meşhûr-ı âfâk hattât-ı dîvânî olan Tâczâde bunlardır. Ammâ bu Tâcbeğ merhûm olduğu gün şâ‘ir **el-Mevlâ Sûzenî Efendi** merhûm olup Tâc ile Sûzenîzâde musallâda cenâzeleri kılınup Sûzenî Edirnekapusu hâricinde medfûndur. Mevtine târîh, güfte-i Hayâtî:

Sefer kıldı bugün fânî cihândan Sûzenîzâde.
Sene (---).

Meşâyih-i izâm ve sulehâ-yı kirâm **eş-şeyh Süleymân Efendi**: Diyârbekrîdir. Şem‘-i mihrâb-ı mücâhede, gark-ı deryâ-yı müşâhede, mazhar-ı sâhib-i kerem bir kerâmât-ı aliyye sâhibi sâlih merd idi.

eş-Şeyh {**Seyyid**} **Muslihiddîn Efendi**: Meşâyih-i Halvetiyye'de Merkez Muslihiddîn Efendi'nin halîfesi ve dâmâdıdır. Sene (---) târîhinde Yenikapu hâricinde kendüler binâ etdüği zâviyesinin hazîresinde Merkez Efendi türbesi cenbinde kendülere mahsûs türbelerinde medfûndur.

{**Menâkıb-ı Pîr Merkez Efendi**}: Ve pîr-i azîzi Merkez Efendi hayâtda iken fukarâsına buyururlar kim "Şu yerde bir kerre secde ederken zîr-i zemînden bir sadâ geldi kim, 'Ya Şeyh ben şu yerde yedi bin yıl mahpûs bir kırmızı-gûn zülâlden lezîz bir aynü'l-hayâtım senin sebebinle vech-i arza çıkmağa me’mûrum ve beni Cenâb-ı Bârî maraz-ı hummâya mübtelâ olanlara dâ’-i devâ halk etmişdir. Elbette beni bu hapsden halâs eyle' deyü zîr-i zemînden böyle bir sadâ geldi. Gelin ey ahibbâ sizinle şu seccâdemiz mahallinde bir hafr kazalım" deyüp *bism-i İlâh* ile ibtidâ {kendiler} zemîne bir püşt-i pâ urup {ba‘dehu} cümle fukarâ üşüp bir bi’r-i mâ kazarlar kim hâlâ ahmerü'l-levn bir ayn-ı azîmdir. Bu âb-ı hoş-güvârı üç kerre ale's-sabâh tahte'l-kahve

tenâvül etmeden nûş etseler bi-emrillâh hummâ-yı rub‘dan ve hummâ-yı muhrikden halâs olur. Merkez Efendi ayazması nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir câh-ı mâdır.

eş-Şeyh Hazret-i Ekmeleddîn Efendi: Ayas Paşa huddâmlarındandır. Tarîk-i Halvetî'de Süleymân Efendi halîfesidir. Sofular hammâmı tekyesi sâhasında medfûndur. Azîz-i mezbûr esrâr-ı irfân ile meşhûrdur.

eş-Şeyh Selâmî Mustafâ Efendi: İznikîdir. Edirnekapusu hâricinde Emîr Buhârî tekyesi hazîresinde medfûndur.

eş-Şeyh Ahmed Buhârî: Unkapanı kurbünde hânesi cenbinde kendülere Murâd Hân-ı Sâlis binâ etdüği türbe içinde âsûdedir. Mücerred [u] bî-ayâl, fânî meşreb, ehl-i hâl azîz idi. *Kuddise sırruhu*.

eş-Şeyh Ahmed Sâdık: Vilâyet-i Buhârâ'dan Taşkendi hâk-i pâk[in]dendir. Üç kerre İslâmbol'dan ve üç kerre diyâr-ı Belh'den piyâdece hacca gidüp İslâmbol'a geldikde Emîr Buhârî zâviyesinde medfûndur. Mevtine târîh-i Sâ‘î:

Dirîğâ Taşkendî derdile yüz koydu tofrağa
Anın tek kanı bir şeyh-i muhakkık âlim u fâ’ik
Vefâtın kör kaç aytur Sâ‘î-i Dâ‘î anın târîh
Vebâdın keçdi Sünnî Nakşıbendî Ahmed-i Sâdık.
Sene 994.

Özbek kişisi olmağile târîhi dahi Çağatayca denmişdir.

Diğer târîh-i Misâlî Çelebi:

Ahmed-i Sâdık Efendi gitdi dünyâdan meded.
Sene 994.

Bir şeyh-i fâzıl ve mürşid-i kâmil idi. *Kuddise sırruhu'l-azîz*.

eş-Şeyh ser-çeşme-i mecâzibûn **Hazret-i Na‘lıncı Dede**: Hâk-i Bergama'dandır. Zamân-ı hayâtında Unkapanı'nın iç yüzünde Azebler câmi‘i çârsûsunda bir dükkânçede na‘lıncılık edermiş.

{**Menâkıb-ı Na‘lıncı Dede**}: Kendülerden sonra Abdî Çelebi postuna geçüp ömründe tîşe-i Habîb-i Neccâr urmamış iken üstâd na‘lıncı olur. Ammâ bunlar dahi mecâzib-sıfat imişler. Hâsıl-ı kelâm bu dükkân na‘lıncı dükkânından gayrı bir şey olmazdı.

Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde Unkapanı'nda Süğlün Muslı sultânı sarâyından bir ihrâk-ı azîm zâhir olup târîhi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Hakîrin hâne ve dükânları ihrâk olup tâ Eskiodalar'da karâr edüp mezkûr Na‘lıncı Memi Dede dükkânının ***[111a]*** cânib-i erba‘asındaki dükkânlar serâpâ ihrâk bi'n-nâr olup mezkûr Dede dükkânı cümle tahtadan iken

bir levhasına aslâ zarar isâbet etmeyüp içinde olan Na‘lıncı Hüseyin Çelebi:

"Benim dedem dükkânıdır, ben bunda yanarım içinden çıkmam" deyü ol âteş-i Nemrûd içinde kalup na‘lıncı yonkaların dükkândan taşra atarken câ-be-câ esbâbı ve sakalı yanardı. Bi-emrillâh Unkapanı'ndan tâ Vefâ Meydânına varınca âteş-i azabdan bir sahrâ-yı bî-pâyân olup bu dükkân meydân-ı mahabbetde kalup cümle halk temâşâsına gelüp âlem-i hayretde kalırdı. Mezkûr Hüseyin Çelebi gûyâ ihrâk görmemiş gibi ol şiddet-i hârda ve ol kesret-i gubârda dükkânda oturup na‘lın işlerdi. Su’âl edenlere,

"Benim dedemin postu döşendüği dükkândır" deyü cevâb edüp tebessüm ederdi.

Ba‘de'l-ihrâk dükkânlar zî-kıymet olmağile Küpeli nâm bir Yahûdî attâr bu dükkânı mütevellîsinden bir kaç akçe ziyâde kirâsıyla miftâhın alup mezkûr Na‘lıncı Hüseyin Çelebi'yi dükkândan çıkarup Yahûdî girdiğine ahâlî-i mahalle hazz etmediler. Âhir Yahûdî dükkâna girüp kepengleri küşâde edem derken kepengi Yahûdî zabt edemeyüp başı üzre kepeng düşü[p] Yahûdî'nin başı hurd olup mürd oldu.

Merre Hüseyin Paşa ağalarından bir vezîr ağası ve Hacı Subaşı gelüp keşf edüp Yahûdî'nin lâşe-i murdârın ol dükkânçe-i mübârekden kaldırup yine Na‘lıncı Hüseyin Çelebi'ye dükkânı verdiler. *Allâh âlim ü dânâdır*.

Bu Hüseyin Çelebi dahi bir sulb-i büdelâ meşreb halîm ü selîm bir mübârek âdem idi ve Na‘lıncı Memi Dede hazretlerinin türbedârı idi. Bu hakîrin semtinde olmağile cümle ahvâlâtına vâkıfım, mazanna-i kerâme bir halûk kimesne {idi}.

Ammâ eş-Şeyh Na‘lıncı Memi Dede Sultân cezbe-i İlâhiyyeye mazhar ve âteş-i cân-sûz ile hâkister olmağın mezkûr ihrâkın içinde türbe-i pür-envârı kalup kubbe-i pür-nûrunun kurşumu âteş-i Nemrûd'dan erimediğinden mâ‘adâ civârında olan Hacı Kâsım hânesi ve Mehemmed Çelebi hânesi dahi bi-emrillâh halâs olup meydân-ı harâbistânda kalup bizzât Murâd Hân kendüler gelüp temâşâ ve azîzi ziyâret edüp fukarâlarına tasadduklar ihsân eyledi.

Bu Na‘lıncı Dede tekyesi Süğlün Muslı sultânı sarâyına muttasıl Harâccı mescidi mukâbelesinde bir kubbe-i âlîdir. Dede Sultân bizzât anda medfûnlardır kim zamân-ı sohbetlerinde sâkin olup ibâdet etdükleri günc-i mihnethâneleri imiş. Merhûm olduğu gece Sultân Murâd-ı Sâlis'in vâkı‘asına girüp

"Murâd cenâzemi Ebü'l-feth'de kılmağa hâzır olup yine beni hânemde defn edüp üzerime bir kubbe ve bir tekye ve bir çeşme inşâ et kim dünyâda elli bir sene su içmedim" deyü menâm-ı pâdişâha girüp ale's-sabâh Murâd Hân, Sultân Mehemmed câmi‘inde Dede'nin cenâzesine hâzır olup sâ’ir ümmet-i Muhammed gibi nevbet ile Murâd Hân teberrüken na‘ş-ı Dede'yi iki kerre ketfine alup tâ hâne-i Dede'ye getirüp anda defn ederler. Ba‘de'd-defn üzerlerine bir kubbe-i pür-envâr ve bir ayn-ı câriye edüp hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Pederimizin güftesiyle çeşmeye târîh, (---) (---) (---) (---) ve fevtine târîh, Bursevî Cinânî demişdir:

Kerd Na‘leynî Dede azm-i sarây-ı ukbâ

Emr-i Hak râz-ı ser-i sıdk u safâyî zed lebbeyk
Kademeş râ çü be-vâdî-i mukaddes be-nihâd
Geşt târîh-i vefâteş liye [77]
Sene 1001.

Diğer târîh-i Cinânî:

Gitdi Na‘leynî Dede hayf meded ukbâya.
Sene 1001.

Müddet-i ömürlerinde sayf [u] şitâda na‘leyn geyerlerdi. Gerçi mecâzib-sıfat imiş ammâ sözleri sırr-ı esrâr-ı rumûz ve sînesi mahzen-i künûz idi.

eş-Şeyh Şa‘bân-ı Sânî: Bu dahi Kastamonu hâkindendir ve Büyük Şa‘bân Efendi halîfesidir. Şeyh Vefâ câmi‘i hareminde medfûndur. Gayrı evsâfları ma‘lûmumuz olmamağile hadîs: [78] mazmûnu üzre olmasın içün gayrı menâkıbı tahrîr olunmadı.

eş-Şeyh Ya‘kûb el-Helvayî: Pîr Alî Dede halîfesidir, Bozdoğan kemeri altında medfûndur.

eş-Şeyh Fethullâh Şâmî: İdrîs-i Halvetî halîfesidir. Şeyh Vefâ türbesi civârında medfûndur.

eş-Şeyh Ni‘metullâh: Lügat sâhibidir. Belîde-i Sofya-i ***[111b]*** sâfiyedendir ve tarîk-i Nakşıbendî'dir. Edirnekapusu hâricinde Emîr Buhârî tekyesi sâhasında medfûn diyâr-ı Acem'dendir. *Lügat-ı Halîmî*'yi, Selîm-i Evvel ile Mısır fethine gitdükde bir sene Şâm'da meştâ edüp anda te’lîf etmişdir. Âlimâne pâkîze eş‘ârı vardır.

eş-Şeyh Sinân Efendi: Yenikapu hâricinde bir soffa üzre medfûndur. Her bâr masrû‘lar ziyâret ederler.

el-Mevlâ Mehemmed bin Abdülvehhâb ibn Abdülkerîm: Ulemâ-yı ârif-i billâh idi. Edirnekapusu hâricinde Kemâlpaşazâde kurbünde medfûndur.

el-Mevlâ el-fâzıl Mustafâ eş-şehîr Bostân Efendi: Tire şehrinde bir tâcir-zâdedir. Edirnekapusu hâricinde medfûndur. Fazîlet-i bâhire sâhibi ve ahlâk-ı hamîdesi bir vech ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

el-Mevlâ Atâullâh bin Ahmed: Kasaba-i Birgi'dendir. Cenâzesi namâzın Ebussu‘ûd Efendi, Süleymâniyye câmi‘inde edâ edüp Şeyh Vefâ câmi‘i sâhasında âsûdedir. Mevtine târîh: *Hatt-ı Mollâ,* sene 979.

el-Mevlâ Sinâneddîn: Sarhan Akhisârındandır. Edirnekapusu hâricinde Emîr Buhârî tekyesi kurbünde âsûde-hâldir.

el-Mevlâ Muhterem Efendi: Taşkendîdir, Ayasofya'da hânesi kurbünde medfûndur.

el-Mevlâ Niksârîzâde Mehemmed Efendi: Edirnekapusu hâricinde pederi cenbinde medfûndur.

eş-Şeyh Mehemmed Dede: Hâk-i İslâmıbol'dandır. Yedikulle kurbünde zâviyesi sâhasında müstetirdir.

eş-Şeyh Yorgancı Emîr Efendi: Şehr-i Gîlân'dandır. İslâmbol'da Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ile şehîd olan ecdâdların ziyârete gelüp Gül Câmi‘ kurbünde Sirkeci tekyesi'nde ecdâdlarının hâk-i amber-pâkine yüz sürüp kendüler dahi ol şühedâların ve niçe Ashâb-ı güzînin içinde medfûndur.

el-Mevlâ Kara Nişâncı hısımı Şâh Mehemmed Efendi: Yine Nişâncı Paşa câmi‘i hareminde medfûndur.

el-Mevlâ, **el-fâzıl**, **el-âlim**, **el-âmil Kemâleddîn Mehemmed bin Ahmed eş-şehîr bi-Taşköprüzâde**: *Şakâyık-ı Nu‘mâniyye* sâhibi Taşköprüzâde Efendi'nin mahdûm-ı mükerremidir. Sultân Osmân ile Hotin gazâsına bile revâne olup Boğdan'da Yaş şehri'nde yaşı tamâm kuruyup meyyitin araba ile Nehr-i Tuna üzre İshâkca cisrinden sırât-ı müstakîmi ubûr etdirüp Tolça nâm kal‘a zeylinde rahmet deryâsında gasl edüp ol deryâda kadırga ile İslâmbol'a getirüp Cübbealîkapusu'ndan na‘şın geçirüp Âşık Paşa hareminde peder-i büzürgvârları cenbinde gunûde kılındı. Pâk-nejâd [ü] melek-nihâd ve selîmü'l-kalb musannıf ü mü’ellif kimesne idi.

el-Mevlâ Nişânîzâde Seyyid Mehemmed Efendi: Sene 1025 de merhûm olup Emîr Buhârî zâviyesinde medfûndur. Ulûm-ı târîhde ve ba‘zı fünûnda dahi te’lîfâtları vardır. Hattâ *Mir’atü'l-Kâ’inât* nâm tevârîh anındır ve Gınâyî Çelebi tercüme etmişdir.

el-Mevlâ Mehemmed Kudsî: Nişâncızâde Efendi'nin ferzend-i ercümendidir ve Emîr Buhârî hazretlerinin dâmâdına dâmâd olan Abdüllatîf Efendi'nin duhterzâdesidir. Osmân Gâzî ile Leh seferine bile gidüp meşakkat-i râhdan müşevveşü'l-hâl oldukda izn-i şehriyârî ile avdet edüp yolda merhûm olup cedd-i âlîleri Emîr Buhârî hazretleri hazîresinde defn olundu. *Rahmetullâhi aleyh*.

Fevtine târîh, güfte-i Emîr Alî Efendi:

Rûh-ı Kudsî cennete buldu vusûl.
Sene 1029.

(---) (---) (---) târîhidir:

Rûh-ı Kudsî ede arşı me’vâ.
Sene 1041.

el-Hatîb Zâkirî: Kocavîdir. İslâmbol'a gelüp Şeyh Nûreddînzâde Efendi hidmetlerine vâsıl olup hânkâh-ı azîzde niçe yıllar zâkir u şâkir olmağile Zâkirî tahallüs edüp iştihâr bulmuşdu. Ve kavl-i edvâr üzre ilm-i mûsıkîde gûyâ Abdullâh Fâryâbî kendüleri idi. Hakîr Evliyâ

Gülşen-i vahdetde dâ'im açılup cân bülbülü

zikrin anlardan istihrâc etmişdim.

Ba'dehu devlet-i Sultân Mustafâ Hân'da Kazancılar câmi'ine hatîb olup bir gün vakt-i zuhr ezânın, iktizâ hasebiyle minâreye o örf izâfetiyle çıkup ezân-ı mâhûr okurken hemân bir caylak murgı âşiyânından pervâz urup Zâkirî Efendi'nin başından ol imâmesin kapup minârenin tâ zirve-i a'lâsında alem üzre koyup alem üzre bir alem olup halk-ı âlem temâşâ ederlerdi. Kâmil bir hafta durup pâdişâh ma'lûmu olup Zâkirî Efendi huzûr-ı Mustafâ Hân'a varup sergüzeşt-i destârın nakl edüp ol gece mevlûd-ı şerîf ve niçe ilâhiyyât ve zikr-i tesbîh tilâvet ***[112a]*** edüp Mustafâ Hân bunlara bir kîse altun ihsân etdükde,

"Şununla borçları edâ edüp techîz [ü] tekfî[n]inize dahi masrûf eyleniz" buyururlar. Hikmet-i Hudâ gûyâ keşf etdi. Andan Zâkirî Efendi hânesine geldikde bir rîh-ı akîm zâhir olup minârenin zirvesinde destârı zemîne düşer. Ol gece tâc-ı devleti zemînde yatup ertesi gün kendüler füc'eten merhûm olup bedürüstî tâc-ı devleti başından gidüp cemî'i âşıkân cenâzesine hâzır olup Kazancılar câmi'i sâhibi Monlâ Hayreddîn hazretlerinin cenbinde medfûndur. Mazanna-i kerâme hâl-sâhibi bir sebük-rûh kimesne idi. Hâlâ bilâd-ı Rûm'da ehl-i tevhîdler mâbeyninde zâkirân ve şâkirânların âğâze etdikleri savt ve zecel ve zikir ve tasnîfât ve ilâhiyyât cümle Zâkirî Efendi'den münteşir olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh*. Mevtine târîh, güfte-i (---):

.....(1 satırlık yer boş).....

el-Mevlâ, **el-merhûm Mehemmed bin Receb Efendi**: Murâd Hân-ı Râbi' ulemâlarındandır ve hâk-i tayyibe-i İslâmbol'dandır. Hâtûnu mel'ûne, semm-i helâhil yedirüp İmâm Hasan gibi şehîd olup Eğrikapu hâricinde medfûndur.

el-Mevlâ Şeyhzâde: Edirne kurbünde Akçakızanlık nâm belîde-i meşhûredendir. İslâmbol'da merhûm olup Kesegendede civârında medfûndur. Merhûm ka'b-i şâmih ilm [u] irfân ile mümtâz idi.

el-Mevlâ el-ma'rûf Alî bin Abdürra'ûf: Sünbüle-i vücûdu diyâr-ı Zengibâr'dan idi. Sultân Bâyezîd câmi'i hazîresinde Okcular'a nâzır bir revzen dâhilinde medfûndur. Celî hat ile Atâyî Çelebi güftesiyle târîhdir:

Meskeni Mollâ Alî'nin cennet-i a'lâ ola.
Sene 1033.

Monlâ-yı âdil, kazâsında câsım, fazl-ı kazâda seyf-i sârım idi.

eş-Şeyh Hazret-i Kesegen Dede: (---) (---) asrında aşk-ı ilâhî ile âlûde ulu sultândır. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Mekâbirinde ehl-i hâl rivâyetleri üzre Sahâbe-i kirâmdan ve şühedâdan ve gayrı a'yân-ı kibârdan kırk elli bin mazanna-i kerâme kimesneler medfûndur derler. Başka bir cebbâne-i münevverdir. Eğer bu dergâhda medfûn olan kibâr-ı kümmelînin seng-i mezârları târîhleri ile ziyâret etdiklerimiz tahrîr etsek başka bir mücelled kitâb olur.

Ammâ yine bu garâfede,

el-Mevlâ Mehemmed bin Yûsuf eş-şehîr Bahşı Efendi: Vilâyet-i Hamîd belîdelerinden Isbarta şehrindendir. Hakkında (---) zâde hiciv-gûne Etrâk lehcesi ile "Deli Bahşı gadı oluyor" deyü bir muhammes etmişdir. Ammâ kendüler bir sebük-rûh âlüfte ve âşüfte meşreb bir merd [ü] ferd idi. Âhir bin otuz üç hilâlinde gülşen-i hayâtı varağı hâke düşüp Kesegen Dede mekâbirinde medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

el-Mevlâ Bostânzâde Küçük Mehemmed Efendi: Kayınataları Nişâncı Mehemmed Paşa câmi'i hazîresinde âsûdedir. Monlâ-yı müşârün-ileyh ecdâdlarından âlim u fâzıl ve hüsnü'l-ahlâk, tayyibü'l-ağrâk, elsine-i selâsede şi'ir [ü] inşâya kâdir fasîhü'l-lisân ve bedî'ü'l-beyân idi.

el-Mevlâ Mehemmed bin Abdülganî: Cenâzesinin namâzın Sultân Mehemmed'de deryâ-misâl cemâ'atle kılunup Âbid Çelebi mescidi hazîresinde medfûndur ve mîl-i mezârı nişângâh-ı tîr-i du'â-yı ehl-i derûndur. Müddet-i ömrü târîhi, tahlîl tarîki üzre ârifler:

Bî-günâh vâkı'dır. 56 sene

ve târîh-i intikâlleri:

el-Cennetü mesvâhü.
Sene 1036.

el-Mevlâ Abdülkerîm Çelebi: Sahîhü'n-neseb ulemâ ibn ulemâdır. Edirnekapusu hâricinde pederleri cenbinde âsûdedir. Ammâ yegâne-i asr idi. *Kuddise sırruhu*.

el-Mevlâ Kınalızâde Abdurrahmân Çelebi: Tırhala'da vücûda gelüp Kesegendede civârında âsâyiş-i ikâmet etdi. Bir halûk ve halîm ü selîm vücûd-ı mükerrem idi.

el-Mevlâ Mehemmed Sâdık: Ya'nî Sıdkı Çelebi derler. Manav Tâc olan Efendi'nin mahdûmudur. Mâderi tarafından Muhaşşî Şeyhzâde Efendi nesebine nisbeti vardır. Dâhil-i sûrda (---) Muhaşşî Şeyhzâde ecdâdı yanında medfûndur.

el-Mevlâ el-kâmil ve's-sadr el-fâzıl Abdullâh Efendi bin Alî ibn Abdullâh bin İlyâs bin Şeyh Mehemmed bin İlyâs eş-şehîr Alî Çelebizâde'dir: Avâm-ı nâsda Bitlicezâde demekle meşhûrdur. Târîh-i vilâdeti, *Fazl-ı ilâh'dır,* sene (---). Dâhil-i kal'ada Şerîfe Kadın ***[112b]*** mescidi hareminde ol azîz pederleri cenbinde medfûndur. Monlâ-yı merhûm vâsıtatü'l-akl, ulemâ-yı fuhûl, mecma'u'l-bahreyn, cevâhir-i ma'kûl u menkûl usûl [u] fürû'da yegâne-i asr idi. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

el-Mevlâ Kecdehân Abdullâh Efendi: Bilâd-ı Karaman'da Gafiryad nâm kasabasındandır, sene (---) hilâlinde terk-i fânî edüp Koğacı Dede mescidi mukâbilinde dârı civârında medfûndur. Merhûm fukarâya nâfi' bir pîr-i edîb mütevâzı' merd-i mürîd idi.

el-Mevlâ Ahmed Efendi mahdûm-ı Şeyhülislâm Hüseyin Efendi eş-şehîd: Sene (---)

târîhinde bu Ahmed Efendi dağdağa-yı câh-ı celâl edüp irtihâl etdi. Vâlid-i mâcidleri medreseleri civârında i‘dâd etdikleri türbede medfûndur. Târîh:

Dedi târîhini Atâyî anın
Rûhuna rahmet eyleye Allâh.
Sene (---).

el-Mevlâ, **el-fâzıl**, **el-kâmil Mustafâ Efendi ibn Azmîzâde**: Hâletî Çelebi derler. Asrında sultân-ı şu‘arâ idi. Niçe mücelled te’lîfâtları vardır ve *Dîvân-ı Hâletî* gâyet mu‘teberdir ve rubâ‘iyyâtda bî-bedeldir. Hattâ bu Hâletî hâlet-i nez‘de bu kıt‘ayı bi'l-bedâhe demişlerdir. Kıt‘a,

Mahzûn oluruz kaçan kim dil-şâd olsak
Vîrân oluruz kaçan kim âbâd olsak
Şol murg-ı hümâ perver-i aşkız biz kim
Dama düşeriz kafasdan âzâd olsak.

Âhir dârü'l-hadîs-i Süleymâniyye iken hadîsi âhir olup azm-i bakâ-yı huld-i berîn edüp hâneleri kurbünde binâ etdikleri mektebi Mühürdâr(?) Ahmed Çelebi mâl-ı firâvân harc edüp evkâf-ı azîm ile dâr-ı kurrâ etdüği dârü't-ta‘lîmin sâhasında medfûndur. Mevtine târîh:

Kesbî târîhin dedi ol fâzıl-ı nazm-âverin
Adne kıldı azmi geçdi Azmîzâde Hâletî.
Sene 1040.

Monlâ-yı nâmdâr ferîd-i sadef-i rûzgâr, hâme-i tahrîri, Mânî-çehre-i küşâ-yı ma‘ânî idi. Bî-hisâb te’lîfâtından mâ‘adâ rubâ‘iyyâtına göre zamânemiz şu‘arâları {nazîre} diyememişlerdir. El-hak reşk-i revân ve binâ-yı murabba‘-ı tarh-ı zîbinde Nizâmî ve müzekkir-i ma‘nâ-yı hûr maksûrât-ı fi'l-hıyâm vâkı‘ olmuşdur. Tarz [u] tarh-ı Acemâne bir vâdî tarh eylemişdir kim garîb lehce-i mahsûsa elfâzdır.

eş-Şeyh Sultân-ı Melâmiyyûn Hazret-i Kapanî Mehemmed Efendi: Ve dahi Geysûdâr Mehemmed Efendi derlerdi. Zîrâ pâ-bürehne ve ser-bürehne olup geysûları mergûle mergûle ve fetîle fetîle pîç u pîç ham-be-ham kâkül-i perîşân bir dervîş-i zîşân olduğundan Geysûdâr lakabıyla meşhûr-ı âfâk bir kutb-ı istihkâk kimesne idi. Sayf [u] şitâda bir beyâz İmroz kebesinden gayrı *"Lâ-cübbete velâ-sivâllâh"* deyü destinde bir teberi eksik değil idi. Gelibolu etrâfındandır derlerdi. Ammâ Peçuy-ı Sirem mânend-i bâğ-ı İrem taraflarında akrabâları kabaniçeli ve kopçalı çakşırlı âdemler gelüp Unkapanı'nın iç yüzünde Arabacılar meydânı önündeki (---) Paşa mektebinde sâkin olurlardı. Akrabâları dahi atları ve donları ile anda olurlardı. Ve bizzât kendüleri dahi lehceleri Boşnak lisânı üzre fesâhat ü belâğat sâhibi olup tekellüm eder.

Konya'da Erlizâde hazretlerinden inâbet edüp ba‘de cezbe-i ilâhîye mazhar olup mecâzibûn [u] harâbâtî erenlerinden olup geysûdâr olmuşdu. Niçe yıllar vâdî-i televvünde temekkün ve mahv-âsâr ta‘ayyün kılup mânend-i encüm Geysûdâr Mehemmed Efendi demekle

şöhret-şi‘âr olmuşdu. Kırk sene semtimizde sâkin olup hattâ bu fakîr tevellüd etdüğimiz mahalde sağ kulağımıza ezânı Sun‘ullâh Efendi ve sol gûşumuza menkûş içün bu Geysûdâr Mehemmed Efendi ezân okumuşdur. Anıniçün aşinâlığımız ezelî olduğundan rûz-merre cemî‘i ahvâlâtlarına ve niçe yüz keşf [u] kerâmâtlarına vâkıf olmuşuz.

Cümleden biri **Menâkıb-ı Kapanî Mehemmed Efendi**: Bir gün bu hakîr âlem-i sabâvetde Unkapanı'nın iç yüzünde kuyumcu dükkânlarımızda sûre-i (---) [79] âyetin tilâvet ederken Kapanî Efendi gelüp bu âyeti istimâ‘ edüp "Allâh Allâh" dediler. Derhâl berber dükkânında Güleşciler tekyesi şeyhi Pehlivân Alî Halhâlî zâhir olup bizim dükkân önünde Geysûdâr'ı görünce bir na‘raya rehâ buldurup eydir:

"Ey dost, Şâhımız Şâh Alî'dir kurbân olsun Şâh ***[113a]*** Hüseyin'e cânım, başım top eyleyüp geldim belâ meydânına, Kerbelâ Meydânı'dır meydânımız" deyüp Kapanî Mehemmed Efendi'ye temennâ edüp dest-bûs edince hemân Kapanî Efendi eydir:

"İnşâ’allâh Dervîş Alî bu ânda murâd [u] maksûduna erüp şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ savâbına bu yevm-i âşûrâda nâ’il olursun" {deyü} elindeki çoçtura kumkumadan Dervîş Alî'nin eline vurup Dervîş Alî ol câmdan bir kaç nefes çekdi ve bir kerre na‘ra edüp uryân olup berber dükkânına girince Kapanî Efendi hakîre {eyitdi}:

"İşte [80] âyeti mahalli geldi yine tekrâr oku" derken anı gördük Dervîş Alî kaçarak bizim dükkânımız önüne gelince berber dükkânından Hacı Ahadoğlu nâm bir yiğit dal-bıçak gelüp Dervîş Alî'yi memesi üstünden urup şehîd etdi. Hemân Kapanî {Mehemmed Efendi Dervîş Alî'ye eydir:}

"Kerbelâ şehâdetin buldun mu? [81] âyetine mazhar oldun mu?" deyüp gitdi.

Hemân pederimiz merhûm,

"Bire şu Hacı Ahadoğlu'nu dutun" deyüp huddâmlarımız derhâl kâtil-i mezbûrun girîbânın devşirüp Yeniçeri Ağası Şehîd Hasan Halîfe'ye götürüp ba‘de's-sübût Ahadoğlu'nu dahi Ağakapusu'nda esâmesin çalup zindânda katl edüp çardak önünde gece ile deryâya atdılar. Peder, Dervîş Alî'yi Güleşciler tekyesi bâğçesinde defn etdiler. Dervîş Alî'nin okuduğu ebyâtlarına mutâbık cevâbları Kapanî Mehemmed Efendi keşf edince ân-ı sâ‘atde zuhûr etdi. *Alimallâh* böyle vâkı‘ olmuştur.

Menâkıb-ı dîğer: Bir kerre Vezîr-i a‘zam Receb Paşa Kapanî Mehemmed Efendi'ye Unkapanı meyhâneleri içinde elinde çoçtura şarâbıyla râst gelüp,

"Dede bize du‘â eyle" dedükde Kapanî derler kim,

"Sıhhat-i bedenle ye iç, sıç gine ye, gine iç, âhir sıç" derler.

"Â Dede bu du‘â değildir bunu kabûl etmem, dahi bir himmet-i âlî eyle" dedükde,

"Hâlâ vezîr-i a‘zamsın pâdişâh olacak değilsin, ey imdi bu du‘âyı kabûl etmedinse ye iç sıçma" der. Ba‘dehu sadrıa‘zam yedi gün hâli mükedder olup tabî‘ati yübûset üzre olur.

"Bire meded Dede'yi bulun" der.

Derhâl Geysûdâr'ı bulup bir kere dest-i şerîfiyle Receb Paşa'nın vücûduna {el} sürüp ol sâ‘at Recep Paşa renc-i inkıbâzından halâs olur. Ve,

Menâkıb-ı sâlis: Bir gün Sultân Murâd'a varup eydir:

"Murâd Çelebi Unkapanı'nda Süğlün Muslı sultânı hâlan üç günden sonra pek müflise olsa gerek, ana elli kîse imdâd eyle, onunu [evini?] meremmât edüp borcuna versin" deyü ricâ eder. Murâd Hân "N'ola" deyü cevâb eder, bu cevâbı Kapanî niçe a‘yânda dahi söyler.

Hikmet-i Hudâ üçüncü gün Muslı Paşa sultânının sarâyından bir âteş-i azîm zâhir olup hemân sultân pâ-bürehne firâr edüp cân halâs edüp bir ânda mâl-ı firâvândan ayrılup müflise oldu. Bu gûne niçe keşf [ü] kerâmetleri bî-nihâyedir.

Âhir Geysûdâr sene (---) târîhinde geysûların târumâr edüp dâr-ı ukbâda karâr edüp yine sâkin olduğu tekyesi sâhasında tarîk-i şâhrâha nâzır bir revzen dâhilinde medfûn olup ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Mevtine târîh:

.....(1 satırlık yer boş).....

eş-Şeyh Hazret-i Ömer Efendi Şeyh-i Câmi‘-i Dragoman: Üsküb kurbünde Dabra nâm kasabadandır. Tercümân şeyhi Abdülmü’min Efendi'den inâbet edüp ba‘dehu yerine seccâde-nişîn oldu ve hacc-ı şerîfden gelüp sene (---) târîhi Şa‘banında yine âzim-i kıblegâh tahtırevân-ı tâbût ile âlem-i âhirete revâne oldu. Tercümân tekyesi hazîresinde medfûndur. Sebeb-i mevti, kendi katırı depdi derler. *Rahmetullâhi aleyh*.

Azîz-i merkûm hâfız-ı Kelâm-ı kadîm ve hamele-i Furkân-ı azîm, meclis-i hirmen-i va‘zı kân-ı cevâhir ve her mesâ’ili müşkil-küşâlığa kâdir bir deryâ-yı amîk ve bir ummân-ı bahr-i tahkîk idi. *Kuddise sırruhu*.

eş-Şeyh Hüseyin Lâ-mekânî: Budin kal‘ası mukâbilinde Tuna aşırı kal‘a-i Peşte içindendir. Tarîk-i Bayramiyye'den tekmîl-i fünûn edüp âhir terk [ü] tecrîd olup İslâmbol'da Şâh Sultân câmi‘i hareminde uzlet-nişîn olup sabâh-ı ömrü vâsıl-ı revâh olup zâviyesi kurbünde medfûndur. Hamd-i Hudâ bu azîzin şeref-i sohbetleri ile müşerref olmuşuzdur.

Azîz-i merkûm Lâ-mekânî lakabıyla meşhûr ***[113b]*** dervîş-i ehl-i fenâ, hâne-berdûş âl-i abâ bir merd-i kâmil ve ârif-i billâh, âlim u âmil pâk-dâmen kimesne idi.

eş-Şeyh Hüseyin Doğanî Dede: Sofya-i sâfiye şehri kurbünde Bergofça nâm kasabadan be-dîdâr ve sipâh zümresiyle niçe yıllar küffâr-ı hâksâr ile mutasaddî girdâr olmuşdu. Âhir fenânın bakâsın bulmayup bâkî tarafından haberdâr olmağa tarîk-i Mevlevî'de karâr edüp Yenikapu

tekyesinde otuz sene fakr [u] fâka ile çille-i merdân çeküp tahsîl-i ulûm edüp âhir seccâde-nişîn-i halîfe-i Celâleddîn olup nakl-i *Mesnevî* ve ders-i *Ma'nevî* ederken sene (---) de intikâl edüp rûh doğanın uçurup tekyesi sâhasında selefî meşâyihler cenbinde âsûde-hâl olup rûh doğanı zîr-i zemînde âşiyân etdi. *Kuddise sırruhu*. Mevtine târîh: (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu hakîr Evliyâ'nın zamânında hayâtda olup dest-i şerîflerin bûs edüp du'â-yı hayrlarıyla şeref-yâb olduğumuz büdelâ ve melâmiyyûn ve mecâzibûndan olan mazanna-i kerâme hâl sâhibi kimesneleri ayân eder

Evvelâ **Sultân-ı Büdelâ Hasan Dede**: Ebü'l-feth câmi'inin Boyacılarkapusu dâhilinde sâkin idi. Eflâke ser-çekmiş kat-ender-kat tabaka tabaka külbe-i ahzânlar binâ etdirirdi. Ammâ aslâ kâbil-i süknâ değil idi. Ol mertebe âlî idi kim Ebü'l-feth minâresine berâber olup neccârlar dahi fevkinde bir mismâr mıhlamağa cür'et edemezlerdi. Niçe gûne keşf [u] kerâmâtları zâhir olmuşdu. Âhir bir gece bir rîh-ı akîm esüp külbe-i Hasan'ın hüsnün bozup münhedim edüp ale's-sabâh Hasan Dede'yi savma'asında kefenini sarılı bulup Kestelzâde yanında defn etdiler.

Ve mezkûr **Geysûdâr Mehemmed Efendi**: *Kuddise sırruhu.*

Ve **Armağanî Mehemmed Efendi**: Kocavîdir. Her kişiye birer tüffâh hedâyâ verdiğinden Armağanî derlerdi. Murâd Hân-ı Râbi''den izin alup sıla-i rahme giderken Üsküdar tarafında bostâncıbaşı cisrinde tâ'ûn askerinin ervâh-ı tayyibe ve ervâh-ı habîseleri ile buluşup üç gün sohbet edüp İslâmbol'da kim mat'ûnen merhûm olacakdır kim halâs olacakdır deyü cümlesin yazup defterin yine Sultân Murâd'a verir. Üçüncü gün İslâmbol'a bir vâveylâ düşüp Armağanî Mehemmed Efendi defterinde nice tahrîr olunduysa eyle vâkı' olup yedi günde yetmiş bin âdem merhûm olduğu sicille kayd olundu. Ba'dehu Armağanî Mehemmed Efendi keşf-i râz etdüğinden haz etmeyüp yine Kocaeli'ne varup anda merhûm oldu. *Kuddise sırruhu.*

Ve **Kapanî Deli Sefer Dede**: Unkapanı'nda Ekmekci Alî Çelebi'nin âteş-i germâ-germli ekmek furununa girüp hâb-ı râhata vardı. Andan çıkup niçe yüz kimesne ile vedâlaşup Unkapanı'nda kendüyi deryâya atup gâ'ib oldu. Bu ahvâle ahâlî-yi Kapan-ı dakîk vâkıflardır. Yedi yıldan sonra Cezâyir'den Kara Hoca ve Alî Peçenoğlu kalyonları ile Der-i devlete geldiklerinde Deli Sefer Dede anların kalyonları ile bile gelüp yine Unkapanı'mızda sâkin olurdu. Ammâ bî-zebân olmuşdu. Mezbelistânlarda papuç eskilerinden gayrı bir şey tenâvül etmezdi.

Kara Hoca ve Alî Peçenzâde tevâbi'leri nakl ederlerdi: "Yedi sene mukaddem bu Sefer Dede'yi Sedde Boğazı'ndan taşra Bahr-i Muhît üzre bir balığa süvâr olup şinâverlik ederken gemimize alup muvâfık eyyâm ile Cezâyir'e gelirken Sefer Dede süvâr olduğu neheng akîbimizden ayrılmayup biz Cezâyir'e geldikde balık dahi limana girüp kenâra düşüp merhûm olup lâşesin Sefer Dede ricâsıyla defn eyledik" deyü bu kadar ibâdullâh şehâdet etdiler. İşte merhûm Sefer Dede böyle bir âşık-ı serbâz, büdelâ-yı mümtâz idi. Ol sene Unkapanı mahzeninde merhûm olup Unkapanı hâricinde Horosî Dede yanında defn etdiler. *Kuddise sırrahu*.

Ve sârbân-ı râh-ı hakîkat **Yetmiş Guruş Dede**: Budin eyâletinde Şimatorna nâm kal'a ağasıyken fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed ile yedi kıral yedi kerre yüz bin kâfirler ile katl olundukları sâ'at bu Yetmiş Guruş ***[114a]*** Dede ricâlü'l-gayb asker içinde kalup küffâra kılıç urup

ba‘de'l-feth tabur {cengin} keşf-i râz etdüğiyçün yedi sene lâl olup yedi yıldan sonra "Yetmiş guruş" kelâmından mâ‘adâ bir kelâm bilmeyüp "Yetmiş guruş" deyü feryâd edüp gezerdi. Yine kobçalı çakşırı ve çekirdekli kubâdî Boşnak pabucu ve kaba kabaniçe ve serhadlı kısa dolama geyüp "Yetmiş guruş" diyerek reftâr ederdi. Ammâ garâyib andadır kim Unkapanı semtinin çamuru İslâmbol içre meşhûrdur, ol kesret-i tînde ve ol şitâda gezerken pabucunun üzerine değil na‘lçasında bir kırât çamur bulunmazdı, tâ bu mertebe pâk ü pâkîze gezüp evkât-ı hamseyi cemâ‘atle edâ ederdi. Sultân Murâd'a

"Yedi günde Revân'ı feth edersin ammâ yine verirsin" deyü feth-i Revân'ı tebşîr etmişdi. Hakîkat yine yedi günde feth olup yine Kızılbaş istîlâ eyleyüp Murâd Hân Der-i devlete gelirken Yetmiş Guruş yetmişe yetmiş iken âhiret hisâbın görüp Zeyrekbaşı'nda Çivizâde kabristânında Kâ’immakâm Bayram Paşa fermânıyla defn olundu.

Merhûm efendimiz Melek Ahmed Paşa Sultân Murâd ağzından nakl eder. Murâd Hân bir kaç kerre buyurmuşlar kim "Her bâr ordu-yı İslâm içinde Yetmiş Guruş'un sadâsın istimâ‘ ederim, görün ordu içre kankı haymede sâkindir" deyü su’âl edermiş. Ol ise İslâmbol'da "Vardı Murâd yetmiş guruşa aldı, Murâd yetmiş guruşa {verdi}" deyü feryâd edüp serserî gezmede idi. *Kuddise sırrahu*.

Ve Karaman'da **Eskici (---) Dede**: Ulu büdelâ idi. Cümleden biri Cüvânkapucubaşıya Şâm'a bir pirinc mühür hedâyâ gönderüp ol hafta mühür kendüye varup sadrıa‘zam olup Dersa‘âdet'e geldikde Eskici Dede merhûm olup yine Karaman'da sâkin olduğu mahalde defn olunup Mehemmed Paşa üzerine bir türbe-i pür-envâr inşâ etdiler.

Ve **Na‘lıncı Hüseyin Çelebi**: Azebler çârsûsunda zikri sebkat etmişdir

Ve **Keçeli Dede**: Geysûdâr Mehemmed Efendi halîfelerinden Mevlevî külâhı ve bol yenli kebe cübbe ve ayağına na‘lın geyüp elinde münakkaş keçesiyle a‘yân-ı kibârı devrân edüp keçesine altun ve guruş doldurup ol dahi kırkar ve ellişer yetîmleri cem‘ edüp mâl-ı firâvân bezl edüp mezkûr yetîmlere pâk libâslar geydirüp çeng [u] çağâna ve hây-hû ile ma‘sûmları sünnet etdirüp birer üstâda ve hocaya veyâhûd bir vüzerâ ve a‘yâna hidmete verirdi. Bu hüsn-i hâl ile bir dervîş âdem idi. Bağdâd fethi haberi geldiği gün Ramazân-ı şerîfde merhûm olup Necâtî Beğ mezâristânında defn olundu.

Ve **Uşûm Dede**: Sarrâchânebaşı'nda idi. Dâ’imâ sükûn üzre summun bükmün gezüp tarîk-i âmda galtân olan bî-ma‘nâ taşları kaldıru[p] şâhrâhı tathîr etmeğe me’mûr idi, kande medfûn olduğu ma‘lûmum değildir. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ve **Dîvâne Duhân-keş Dede**: Mecâzibûndan bî-zebân sâhib-i kayalık bir dîvâne idi. Burun otunu içmeğe mübtelâ olup ba‘zı sıbyân burun otudur deyü türâbı avucuna koyup burnundan çeküp günde yüz dirhem türâbı içse çok değildi. Bir kaç kerre kerâmeti zâhir olmuşdur.

Ve **Geysûdâr Seyyid Abdullâh Çelebi**: Selânik mevleviyyetinden ma‘zûl iken Geysûdâr Mehemmed Efendi çoçrasından bir nefes bâde nûş edüp cümle erzâkın terk edüp fakr [u]

fâkada kâkül perîşân ser-bürehne ve pâ-bürehne deverân edüp harâbât erenlerinden olmuşdu.

Ve **Geysûdâr Mollâ Mustafâ Çelebi**: Kazancılar câmi‘i müderrisi iken Geysûdâr Mehemmed Efendi'yle ihtilât edüp cemî‘i kitâbların Hayreddîn câmi‘ine vakf eyleyüp bu dahi geysûdâr olup harâbâta yüz dutdu. Ammâ bunlardan gûnâ-gûn hâletler zâhir olurdu kim kürsî nâsıhlarından zâhir olmazdı. Hakîr Tarabefsûn diyârı seyâhatine gitdiğimizde merhûm olup kabr-i şerîfleri ma‘lûmumuz değildir.

Ve Eyyûb'da **Bülbül Dîvânesi**: Yaz ve kış bir kafes ile bülbül gezdirirdi. Mu‘tâd andelîb bahâr eyyâmında feryâd ederken bunun bülbülü hezâr hezârân nağamâtları şiddet-i şitâ vaktinde ederdi. Cümle ahibbânın ta‘accüb etdüği şeydir kim sırr-ı acîb idi. ***[114b]***

Ve Kâsımpaşa'da **Tabak Dîvânesi**: Cemî‘i eyyâmda uryân gezerdi. İslâmbol'un ol şiddet-i şitâsında Okmeydânı'nda kar içinde yatup la‘l-gûn yanakları arakrîz olup iki elleri ketiflerinde şallak mallak devrân [u] seyrân ederdi.

Yine Kâsımpaşa'da **Boynuzlu Dîvâne Ahmed Dede**: Kocamışoğlu nâm bir yeniçeri hânesinde sâkin idi. Rûz-ı tavîlde Kâsımpaşa salâhânesi cisri üzre oturup âyende ve revendeye,

"Şalla Ka‘be'ye gidesin Ahmed çebu, şalla Ka‘be'ye gidesin Mehemmed çebu" deyü söz atardı. Garâbet bunda kim ömründe görmediği âdemi görünce ism [ü] resmiyle fülân çebu deyü âşinâlık arz ederdi ve yigirmi sene mürûr etmiş âdemi gördükde "Fülân kadının oğlu fülân çebu hoş geldin" deyü ayağa kalkup sıçrayup reftâr ederdi. Koynu ve koltuğu mâl-â-mâl koyun ve sığır ve keçi ve kuzu ve karaca ve sığın ve ceyrân boynuzları ile mâl-â-mâl idi.

Garâbet-i sâlis: Ba‘zı zürefâ tefe’ül niyyetiyle varup "Ahmed kanı benim boynuzum" dedikde hikmet-i Hudâ eğer herîf müte’ehhil ise ehl-i beyti evzâ‘ına göre "İşte senin boynuzun" deyü kimine küçük kimine büyük boynuz çıkarırdı.

Garîbe-i râbi‘: Eğer ol âdem mücerred ise "kanı benim boynuzum" dedükde "dahi senin boynuzun bitmedi" der, aceb temâşâ idi.

Garîbe-i hâmis: Ba‘zı kefere ve Yahûdî tebdîl-i kıyâfet edüp Deli Ahmed'e bile getirüp bizi gördükde "Fülân çebu fülân çebu" deyü âşinâlık edüp keferelere aslâ âşinâlık etmezdi. Hakîr ve gayrı yârân "Ahmed Dede bunlara âşinâlık etmedi ki" dediğimizde "Gavur Beşe Çufud Ağa" deyü keşf edüp cümle avret yerin açup gazab-âlûd olurdu.

Garîbe-i sâdis: "Ahmed Dede sana bir boynuz vereyim bana bir dandin eyle" desen hemân kıyâma gelüp sağ elinin parmakların silkdikce de leylek kuşu sadâsı gibi parmakları sadâ verüp eyle raks [u] reftâr eder kim gûyâ Rakkâs Zühre'dir ve herkes kendüye bir boynuz hedâyâ getirirler.

Garâyîb-i sâbi‘: Bir aydan sonra "kanı benim boynuzum" desen hemân elin koyna sokup "işte senindir" deyü verdiğin boynuzu bi-emrillâh çıkarır. Bu dahi garîb sırdır.

Sırr-ı sâmin: Bir âdeme üç kerre biri biri akîbince "Şalla Ka‘be'ye gidesin" dese elbette ol âdem Mekke'ye revâne olurdu. Hâsıl-ı kelâm bir sebük-rûh, hoş-likâ yârândan dîvâne idi. Habeş ve Sûdân ve İsvân diyârları seyâhatine düşeli Dîvâne'den haberimiz yokdur.

Ve Galata'da **Papas Dîvâne**: Bu bir mesîregâh kefere idi kim her gören âdem evzâ‘ [u] etvârından ve reftâr [u] güftârından hazz edüp hayrân kalırdı. Cemî‘i a‘yân-ı kibârın ma‘lûmu bir dîvâne idi. {*Şakanâme*'mizde taklîdi mufassal tahrîr olunmuşdur}.

Ve Rûmeli Hisârı'nda **Durmuş Dede**: Cümle âyende ve revende keştîbânlar gidüp tasadduk birer at verirlerdi. Ba‘zı re’îslere sen fülân tarafa gitme fülâna git, dediği yere giden selâmet varup, fâ’ide edüp gânimîn gelirdi, gitme dediği yere giden rahne görüp bî-fâ’ide ya gelir ya gelmezdi. Böyle bir esrâr-ı hafî sâhibi olup durmuş kalmış durulmuş Durmuş Dede idi.

Atmeydânı'nda **Sümüklü Dede**: Dîvâna giden bir âdeme sümük atsa ol gün dîvânda elbette fâ’ideden hâlî olmazdı. Ve eğer bir âdem üzre tükürse dîvânda mu‘âteb olması mukarrer idi. Böyle bir hidmete me’mûr meczûb-ı ilâhî idi. Hadîs-i Kudsî: [82] Ve **Elekçi Dîvânesi**: Bî-zebân bir dîvâne idi. Bi-emrillâh elekden gayrı bir şey tenâvül etmezdi. Elbette lekçi avretleri bu dîvânenin yanı sıra gezüp murâd edindiği âdeme işâret edüp ol âdem bir elek alıverüp fi'l-hâl eleği pâreleyüp çemberin atup bürüncüğün helvâ gibi ağzın köpürderek yiyüp çeşm-i mestin süzüp safâ ederdi. Garâbet bunda kim bir hırsıza zindânda cellâdlar işkence etseler ibtidâ ol harâmîye bürüncük yutdurup yine ipile ağzından çıkarırken âdemin zehresi ve ma‘îdesi ağzına gelir, harîr bürüncük böyle bir bed şey iken bu dîvâne bürüncüğü nebât-ı hamavî gibi ekl eder, garîb temâşâdır. Yine böyle iken bu dîvânenin bir merd tebevvül [ü] tağayyuz etdüğin görmemişlerdir. *Ve's-selâm.* ***[115a]***

Ve cemî‘i zamânda rahm-ı mâderden müştak olduğu gibi uryân gezüp dünyâ kelâmın etmemişken hâlet-i nez‘den bir gün mukaddem (---) nâm kimesne varup ba‘de's-selâm "Biri inşâ’allâh gasl edüp techîz ü tekfînimiz helâl [ü] zülâl mâlınızdan alup biri (---) kapunun taşrasında defn eyle. Yürek oynamasına mübtelâ olanlar gelüp ziyâret edüp türâbımdan sehel su ile ezüp içeler, bi-emrillâh şifâ bulalar" deyü vasiyyet edüp câ-yı ma‘hûda varup rûh teslîm eder. Ba‘dehu ol âdem gelüp vasiyyeti üzre defn eder. Hâlâ (---) hâricinde cisr üzre ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır kim hafakân derdine mübtelâlar ziyâret edüp bi-emrillâh şifâ bulurlar. Ammâ

Sultân-ı melâmiyyûn ve büdelâ-yı mecâzibûn mahbûbü'l-kulûb-ı benî âdem ve mesîregâh-ı her dem Dîvâne Burnaz Mehemmed Çelebi ve eş-şehîr Sabâh Sabâh Delisi: Pederi, fâtih-i Eğre Mehemmed Hân'dan berü (---) ocağında çavuş kethudâsı olup kânûn-ı kadîm üzre yeniçeri ağaları kola bindikde Deli Çelebi pederi dahi bile kol dolaşup kendülere müte‘allik bir mücrim yoldaşları ele girse haps ederdi. Bir gün bu Deli Çelebi pederine elem-zede olup "sabâh ölürsün" der.

Hikmet-i Hudâ vakt-i seherde pederi merhûm olup ol zamândan berü bu Dîvâne Çelebi'ye "Sabâh sabâh" dediklerinde başını taşdan taşa urdukda Hudâ âlimdir, başı Adana kabağı gibi küt küt öter. Ve bir sâhib-i minkârdır kim gûyâ Minkârîzâde kendiler kaçan bir âdeme gazab etse burnundan "pof" deyüp bir konralı(?) lakoz balgam çıkarup atdıkda fakîr-i herîf-i zarîfin üstü

sandalozlu balgam olur.

Mesîre-i evvel: Bir kerre bir kaç yârân ile dîvân seyrine giderken râh-ı dîvânda bu dîvâneye râst geldik. Başına bir pâre pâre bostâncı külâhı geyüp omuzunda bir tüfeng kundağı ve altında bir ağaca at gibi süvâr olup elinde licâmı ağaç atın sıçradup gelirken yemîn [ü] yesârında olan ehl-i dükkânlara birer gûne evzâ‘ [u] etvâr gûna gûn şakalar ederek gelüp hemân bir yârânımızın yanından geçerken,

"Sakın atım deper" deyü altında deyenek atın aşağı ucunu yârânımızın ayağına eyle urdu kim yârânımız leng olup,

"Bire gidi deli" deyü bir sille urunca hemân dîvâne elin burnuna koyup âhir dîv burnundan bir fasla sümük yârânımızın çehresine urunca hemân yârânımız,

"Vay gözüm çıkdı" deyü feryâda başladı. Biz dahi,

"Hay gidi dîvâne elinde taş var imiş yârânımızın gözü çıkdı" deyü nazar etdik meğer zâlim dîvânenin burnunda bir aydan berü kaskatı olmuş sümük ile urunca yârânımız balgamı gözünün akı karası zan edüp feryâd ederdi.

"Bire aç gözün bürâder gözün sağdır, urduğu balgamdır taş değildir" dediğimiz yârânımın gözün açup,

"*Elhamdü lillâh* deli balgamı imiş" dedi.

Hakîkatü'l-hâl tâ bu mertebe yarım akçe tahtası kadar burnu var idi. Ammâ mütekebbir olup burnu büyük değil idi. Sebük-rûh eylece âlem bir dîvâne idi. Ve'l-hâsıl tuz cemî‘i ta‘âmın muslihi olup her ni‘metde bulunduğu gibi bu Burnaz Deli dahi her cem‘iyyet ve her yerde ve her alayda ve dîvânda ve berde ve bahirde bulunup şeb [u] rûz yatmaz uyumaz İslâmbol'u geşt [ü] güzâr eder bir dîvânedir.

Mesîre-i sânî: Bir kerre bu Dîvânenin vâlidesin tütün içerken dutup haps ederler. Bu Dîvâne, Kara Mustafâ Paşa'ya vâlidesi halâsıyçün dîvâna vardıkda Boynueğri Çavuşbaşı,

"Sabr eyle Paşa'nın işi vardır" der, hemân Dîvâne, Çavuşbaşıya,

"Sen bok yeme Paşa beni bekler" dedükde cümle ehl-i dîvân tebessüm ederler. Hemân Mustafâ Paşa Dîvâne'nin feryâdı ve latîfesin istimâ‘ edüp,

"Nedir Çelebi?" der. Hemân Çavuşbaşı mukaddemce hüsn-i ta‘bîr içün,

"Sultânım, Çelebi'nin vâlidesi borçlu olup haps etmişler ıtlâkın ricâya gelmiş" deyince

"Yalan söyler anam borçlu değildir bok yer, anam tütün içerken dutup zindâna kodular, avretler zindânından çıkarup erler zindânına kosunlar zîrâ babam yokdur" deyü ***[115b]*** bu gûne

ricâ edüp Çavuşbaşı ile bu gûne münâkaşa etdüğinden cümle erbâb-ı dîvân gülmeden dem-beste ve hayrân olup Kara Mustafâ Paşa hazzından Dîvâne'ye bir avuç atıyye ihsân edüp vâlidesin ıtlâk fermân edüp "Vâlidesin bir âdeme versinler" deyüp kethudâsına tenbîh eder. Zîrâ Kara Mustafâ Paşa merhûm dîvânelere gâyet mu‘tekid idi. Ve,

Mesîre-i sâlisi: Cemî‘i zamânda her kârda bulunmak mu‘tâdı {idi}. Ekseriyyâ mevtâ önü sıra mü’ezzinler ile berâber fodullanup haltıyyât âğâzeler ederek meyyit önü sıra giderek kayığa girüp kürek çekerdi.

Hikmet-i garâyib: Bir gün bu Dîvâne, Nesîm nâm bir Yahûdînin lâşesine üç yüz cuhûd ile râst gelüp hemân Koca Dîvâne, Yahûdîlerin içine girüp başındaki bostâncı külâhın bir Yahûdînin başına geydirüp Yahûdî şapkasın kendü başına geyüp çufud leşi önü sıra mü’ezzinlik ederek ubûr ederken Yahûdîler feryâd edüp,

"Bire Çelebi çufuddur, müselmân değildir" dedikçe kimine balgam kimine sümük atarak kimine muşt urarak Yahûdî tâbûtu altından geçmek murâd edindikde cuhûdların akılları başlarından gidüp tâbûtu şâhrâh üzre bırağırlar. Meğer Yahûdîlerin zu‘m-ı bâtıllarınca bir müselmân, Yahûdî meyyiti altından geçse yâhûd üstünden atlasa ol meyyit câzû olup ehl-i cehennem ola. Bu hâl üzre lâşe-i Yahûd meydânda kalup âhir Dîvâneyi ba‘zı müslimler bir kaç guruşa sulh edüp yine ba‘de's-sulh edebde dal-kîr mühmele olup lâşe-i Yahûd üzre sepe sepe işeyüp başında şapka ile firâr etdi. İşte bu gûne bir büdelâ cân idi.

Bu gûne evsâfların tahrîr eylesek bir tomar-ı dırâz olur. Nasreddîn letâyifâtları gibi cümle şakaları mükallidîn ve mudhikîn mâbeyninde meşhûrdur kim a’yân [u] kibâr beyninde fasl olunur. Ammâ tehî dîvâne değildir.

Menâkıb-ı râbi‘: Bir kerre üç gün gece "Kızıl Adalar'da yankın vardır" deyü feryâd etdi. "Dîvâne kelâmıdır" deyü kimse vücûd vermedi. Hikmet-i Hudâ dördüncü sene (---) târîhinde bir ihrâk-ı azîm olup Odunkapusu'ndan tâ Yedikulle kurbüne ve bir tarafı Monlâ Gürânî'ye varup üç gün üç gecede karâr etdi. Ya‘nî bu mertebe tehî dîvâne değildir. Bu dahi ne cânibde medfûn olduğun bilmeziz.

.....(16 satırlık yer boş)..... ***[116a]***

eş-Şeyh Mehemmed eş-şehîr bi-Kadızâde: Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘'in şeyhi idi. Belde-i Sâfiye-i Sofya'dan be-dîdârdır. Dragomanî Şeyh Ömer Efendi yerine şeyh olup Ayasofya'da Sofyalı Kadızâde revnak bulup ulemâ-yı zâhirden idi. Kâhîce ehl-i tevhîd sofiyyûna taşcuğaz atardı. Anlar da ana nisbet tahta kakardı. Sultân Murâd ile Bağdâd seferine giderken Konya'da Hazret-i Mevlânâ ziyâretine varmadığından mâ‘adâ varanları men‘ edüp âhir Murâd Hân ziyâret edüp âyîn-i semâ‘ etdirirken,

"Bire meded şeyhi çağırın gelüp bu nây [u] kudümü dinleyüp semâ‘ [u] safâyı görsün" deyü haber vardıkda gelmeyüp âhir-i kâr,

"Ya gelsün {yohsa ayağın kırarım} yâhûd kendüyi bu âsitânede âşbâz ederim" deyü ibrâm

[ü] ilhâh ile gelirken âsitâne kapusuna geldükde pâdişâhdan hışmile bir âdem dahi seğirdüp giderken şeyhe ber-sîne nice ururşa şeyh tepesi üzre zîr [ü] zeber olup (---) ayağı kırılup Mevlânâ'yı ziyâret müyesser olmayup İslâmbol'a ric‘at edüp (---) sene hilâlinde merhûm olup (---) (---) medfûndur.

Ammâ Mi’e başında zuhûr eden meşâyih-i izâmın güzîdesi idi kim bunda olan fesâhat ü belâğat ve zekâvet [ü] necâbet ve fikr [ü] firâset ve talâkat-ı lisân ol asırda bir kimesneye müyesser olmamış idi. Kaçan kim Bâyezîd Hân'dan Ayasofya meşîhatine nakl olunduklarında yevm-i pencşenbeden Ayasofya'da i‘tikâf niyyetiyle yatır âdem bî-hisâb idi. Âlim ü fâzıl olduğundan mâ‘adâ üstâdâne pâkîze eş‘ârı vardır, İlmî tahallüs eder, âşıkâne güftârı vardır.

el-Mevlâ Niksârîzâde Mustafâ Efendi: Âşıkpaşa hareminde medfûndur. Yüz elli altı aded mücelled kütüb-i mu‘tebere nefîs te’lîfâtları vardır.

el-Mevlâ Ak Hüsâmeddîn: Selîmiyye hammâmı cenbinde kendü medresesinde medfûndur.

el-Mevlâ Kara Hasan Efendi: Karesidendir. Emîr Buhârî tekyesi'nde medfûndur. Ulemâ-yı dehrden idi, ammâ dehrî mezhebinden değil idi.

el-Mevlâ Hurrem Çelebi el-Cemâlî: Aksarâylıdır. Kemâlpaşazâde kurbünde medfûndur. Müverrih-i âlem ve zû-fünûn âlim bir kimesne idi.

el-Mevlâ İbrâhîm bin Ni‘metullâh ibn Rûşenîzâde: Eğrikapu hâricinde medfûndur.

el-Mevlâ Küçük Tâceddîn İbrâhîm Çelebi: Diyâr-ı Hamîddendir, yegâne-i zamân idi. Edirnekapusu hâricinde Emîr Buhârî zâviyesinde âsûde-hâldir. *Kuddise sırruhu*.

el-Mevlâ Sinâneddîn bin Yûsuf el-Hatîb: Süleymâniyye câmi‘inin imâmı ve hatîbi idi. Evkât-ı hamseyi Süleymâniyye'de kılup câmi‘den taşra çıkmaz. Cemâ‘atin hadd [ü] pâyânı yok idi kim Sinân Efendi'nin hitâbetin ve imâmetin ve hoş-elhân ile Kur’ân-ı azîmi tilâvet etdüğin cemâ‘at-i kesîre istimâ‘ etmeğiçün câmi‘de i‘tikâf niyyetine mâl-â-mâl idi. Kabr-i şerîfi Selîm {Hân} câmi‘i kurbünde Koğacı Dede mescidi sâhasında medfûndur.

eş-Şeyh Hazret-i Sultân-ı fukarâ Muslihiddîn ibn Hazret-i Şeyh Vefâ: Âşıkpaşa türbesinde medfûndur. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz rahmetullâhi aleyh*.

Dîde-dûz-ı sahâyif-i âsâr u iber olan erbâb-ı nazara müstetir değildir kim silsile-i aliyye-i meşâyih-i kirâm bi-hasebi'l-meşârib bir kaç şu‘beye mensûb olup zikr-i cehri ihfâ hasebiyle tarîk-i Nakşıbendiyye ve tarîk-i Halvetiyye'ye münkasımdır. Ve Halvetiyye tarîki bir kaç tabakaya münkasımdır.

Ammâ *Et-tarîku ilallâhi bi-adedi enfâsi'l-halâyık* [83] mazmûnu üzre niçe bin tarîk vardır. Ammâ cümleden tarîk-i kadîm, tarîk-i Muhammediyye'dir. Andan tarîk-i Nakşıbend ve Halvetiyye ve Bayramiyye ve Vâhidî ve Zeyniyye ve Mevleviyye ve Rûşenî ve Gülşenî ve Bektaşî ve Ni‘metullâhî ve Nûrbahşî'dir ki şöhre-i şehr olan bunlardan mâ‘adâ yüz kırk tarîkdir.

Cümleye ser-çeşme, tarîk-i Nakşıbend'dir kim Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk'a müntehîdir. Bir fırkası tarîk-ı Vâhidî'dir kim Hazret-i Ömer'e müntehîdir. Ve bir tarîki dahi Zeyniyye'dir, Hazret-i Osmân'a müntehîdir. Ve bir tarîki dahi Halvetî'dir kim tarîk-i Celvetî andan ayrılmışdır kim Hazret-i Alî'ye müntehîdir.

Ammâ şehr-i İslâmbol'da ibtidâ tarîk şeyhi olan Habîb-i Karamanî hazretleridir. Merhûm olup Eyyûb Sultân mukâbelesinde Südlüce nâm kasabada Ca‘fer-âbâd tekyesi kurbünde medfûndur. Zamân-ı hayâtlarında yetmiş bin mürîde mâlik idi.

Ba‘dehu yerine halîfesi Şeyh Üveys hazretleri Kocamustafapaşa tekyesi'nde şeyh oldu. Tekye-i kadîmdir kim kefere asrında kızlar manastırı idi. Sene (---) târîhinde Hârûnu'r-Reşîd İslâmbol'un nısfın sulh ile feth edüp tekye ve kal‘a binâ edüp yine ***[116b]*** ba‘de'l-feth Ebü'l-feth Gâzî tekye edüp ba‘dehu Bâyezîd-i Velî vüzerâlarından Koca Mustafâ Paşa câmi‘ ve imâret inşâ etmeğiyle Mustafâ Paşa derler.

Ba‘dehu şehr-i İslâmbol'da Yahyâ Şirvânî'nin dörd halîfesi iştihâr buldular. Andan tarîk-i Zeynîler iştihâr bulup on iki imâm gibi ve on iki e’imme-i hadîs gibi on iki kümmelîn meşâyıhları vardır. Anlara beyne'l-meşâyih Abâdile derler. Hamd-i Hudâ çoğun ziyâret etmek müyesser olmuşdur.

Ammâ Seyyid Yahyâ Şirvânî halîfesi Seyyid Ömer Rûşenî'dir. Andan Seyyid İbrâhîm me’zûn olup Rûşenî'den Gülşenî olup kendüler Mısır'da medfûnlardır. Ammâ tarîk-i Gülşenî ve Mevlevî ve Halvetî ve Kâdirî ve Celvetî ve Sinânî (---) (---) (---) (---) iştihâr bulmuşlardır. Ve,

Ziyâretgâh-ı Sultân-ı şu‘arâ Revânî: Edirne-i dâr-ı İremde müştak olmuşdur. İsimleri Şücâ‘'dır. Süleymân Hân hareminde neşv [ü] nemâ bulmuşdur. Ba‘dehu Kırkçeşme kurbünde kendü câmi‘i hareminde şâhrâha nâzır bir pençere dâhilinde medfûndur. Mevtine târîh:

İşidüp rûh-ı kudsî dedi târîh
Cinândan yana azm etdi Revânî.
Sene (---).

Pâkîze eş‘âr [u] güftârı ve bir dîvân-ı müdevveni vardır.

.....(23.5 satırlık yer boş).....

Elhamdü lillâhi Ta‘âlâ İslâmbol kal‘ası dâhilinde olan cemî‘i imârât ve hayrât [u] hasenât, ziyârât-ı makâm-ı aliyyeler ve cemî‘i âsâr-ı binâ-yı kadîmelerin sâhibü'l-hayrâtları ism [ü] resimleri ile ve her imâretin dervezeleri üzre musanna‘ târîhleri ile tahrîr olunup,

İslâmbol sûrunun etrâfında olan şehirleri ayân u beyân eder *[117a]*

Evvelâ,

İki yüz otuz beşinci fasıl

Belde-i Kostantıniyye kal‘ası hâricinde üç mevleviyyet yerde tâ Karadeniz Boğazı'na varınca ma‘mûr [u] âbâdân İremezâtü'l-

imâd misilli şehirleri ve imâretleri ve cevâmi‘leri ve sâ’ir hayrât [u] hasenâtlarının ve cemî‘i ziyâretgâhlarının târîhleri ile beyân eder

Evvelâ kasaba-i hâric-i Yedikulle, kefere zamânında nazarete ya‘nî tâ‘ûnlu yoldan gelmiş âdem şehre girmeyüp bu mahalde yedi gün sâkin olup Kostantıniyye'ye dâhil olduğuyçün bu câ-yı ma‘hûda nazarete derlermiş. Ba‘de'l-feth Ebü'l-feth Gâzî cümle tabbâğları ve sallakhâneleri bunda koyup âbâdân ederler.

Leb-i deryâda kasaba-i ma‘mûredir. Bir câmi‘i ve yedi mescidi ve bir hânı ve bir hammâmı ve yedi sebîli ve üç tekyesi vardır. Ve üç yüz aded Âh-i Evran kârhânesi ya‘nî tabbâğ dükkânı vardır ve elli aded dutkalcı kârhânesi vardır ve leb-i deryâda yetmiş aded kirişci kârhânesi vardır. Ammâ müteehhil mahallesi azdır, cümle mücerredân bâzârıdır. Hîn-i ma‘rekede beş bin tüvânâ tabbâğ bekârı şehbâzları çıkar kim her biri birer Ahi Evran'a benzerdir. Ammâ bu kasabanın bed-râyihasından gayrı kimesne bir ân dursa âdem helâk olur. Ammâ anlara ol bed-râyiha müşk [ü] amber gibi kokar. Müşk-bâr âdem yanlarına varsa haz etmezler. Ammâ gâyet mün‘im âdemleri var. Bi-emrillâh Cenâb-ı İzzet mâllarına berekât-ı Halîl vermişdir. Meşhûrdur kim pîr [u] pîş-i kademleri Hazret-i Âh-i Evran halîfelerinin birine su’âl eder:

"Eteğindeki nedir?" meğer halîfenin dâmenindeki kelb necâseti imiş. Hicâbından,

"Eteğimdeki guruşdur" deyü cevâb eder. Hemân Ahi Evran,

"İlâhî mâl [u] erzâkınız berekâtlı olup çok ola" deyü du‘â ederler. İlâ hâze'l-ân tabbâğlarda mün‘im âdemler çokdur. Hacı Alî nâm bir tabbâğın kırk yıllık kelb necâseti vardır, İngilis Frengleri kırk bin guruş verüp vermemişdir deyü meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu kasabanın hâricinde bir çeşme-i cân-fezâ'nın kemeri altında çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre üstâd-ı mermer-bûr bir kaz murgu tasvîri etmişdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Gûyâ zî-rûhdur. Efvâh-ı nâsda Kazlıçeşme nâmıyla meşhûrdur.

İki yüz otuz altıncı fasıl
Kasaba-i Yenikapu imâretlerin bildir[ir]

Yenikapu'nun hârici garbîde bir kasaba-i iremdir. Beş yüz mikdârı bâğ u bâğçeli gül-gülistânlı sarâyları ve hâneleri vardır ve Câmi‘-i Merkez Efendi ve yedi zâviye ve bir hammâm. (---) mevlevîhânesi âsitâne-i azîmdir. Yetmiş aded fukarâ-yı Mevlevî hücreleri ve semâ‘hânesi ve imâreti ve etrâfında çemen-zâr kurâları ve dıraht-ı azîmler ile ârâste ve pîrâste olmuş bir âsitâne. Ve Âsârî nâm bir ressâm-ı mânend-i Bihzâd gelüp bu âsitânenin rû-yı dîvârına kalın hat ile [84] âyetini yazmışdır kim gûyâ mu‘cizedir. Ve yine vech-i dîvâra bir şîr-i gurre tasvîri tahrîr etmiş kim gûyâ sâhil-i Şattu'l-Arab'da sayd [u] şikâra gezer bir eseddir. Her gelen şu‘arâ esede münâsib ebyâtlar yazmışlardır. Diller ile tavsîf olunmaz. Ve dahi niçe bin kıt‘a ebyât [u] eş‘âr tahrîr olunmuş bir âsitâne-i Mevlevî'dir.

Ve bu kasabada yetmiş seksen mikdârı dekâkînleri vardır ve âb-ı hayât suları meşhûr [u] firâvândır.

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Yenikapu:

.....(6.5 satırlık yer boş).....***[117b]***

İki yüz otuz yedinci fasıl
Hâric-i sûr-ı İslâmbol kasaba-i hevâdâr [u] lâlezâr ya‘nî mahalle-i Topcular

Ebü'l-feth asrında Rûmeli cânibine sefer oldukda tâ’ife-i topcıyân bu mahalde haymeleri ile meks etdikleriyçün Topcular derler. Bir mürtefi‘ ferah-fezâ yerde bâğ u bâğçeli bin mikdârı sarây-ı âlîler ve gayrı hânelerdir. Nişâncı Paşa câmi‘i ve yedi aded hânları ve yedi mesâcidleri ve bir tekyesi ve bir müfîd [ü] muhtasar küçük hammâmı Kara Çavuş yeniçeri ağası binâsıdır. Ve yüz aded esvâk-ı muhtasarı vardır, ammâ yine cümle eşyâ mevcûddur. Hevâsının letâfetinden mâ‘adâ âbı dahi Kırkçeşme suyudur kim âb-ı hayâtdan nişân verir. Ammâ cümle sarâylardan Melek Ahmed Paşa sarâyı gûyâ bir hadîka-i kerrûbiyândır. Kadîm-i eyyâmda (---) (---) binâsıdır kim gûyâ bir kal‘adır. Müte‘addid kâ‘alar ve maksûreler ve hücreler ve hammâmlar ile ârâste olmuş bir gül [ü] gülistân bostânlı bâğçedir. Bunda bir havz-ı azîm vardır kim aşren-fe-aşr bir havz-ı latîfdir. Başka subaşısı ve Eyyûb nâ’ibi hükmündedir. Ve Gürcî Paşa sarâyı ve Defterdâr Nişâncı Paşa sarâyı çeşmesi târîhidir:

Nişânî fikr ederken bu binânın sâl-i garrâsın
Dedi mülhem anın târîhin[i] de hayr-ı Sultânî.

Sene (---).

Bu sarâya karîb Beğzâde Çelebi çeşmesinin târîhidir:

Dedi târîh-i binâsın Nâ'ilî
Âb-ı latîf çeşme-i aynü'l-hayât.
Sene (---).

.....(6 satırlık yer boş).....

İki yüz otuz sekizinci fasıl

Evsâf-ı kasaba-i bîrûn-i sûr mahalle-i ma'mûr (---) (---) (---) rabta-i Otakcılar

Bu câ-yı ma'hûda dahi Ebü'l-feth asrında taraf-ı Rûm'a azîmet olundukda serâperde-i Osmâniyânı cümle hayyâmlar bunda kurup sâkin olduklarıyçün Otakcılar derler. Âb [u] hevâsı latîf hadîka ve rıdvânlı iki binden mütecâviz müzeyyen sarâylar ve gayrı hâneler vardır. Başka hâkimi ve Eyyûb Sultân mevleviyyeti hükmündedir. Eğrikapu'nun garbında bin adım ba'îd bir mürtefi' yerde vâkı' olmuş bir müferrih ve dil-küşâ semtdir.

Ve Otak Meydânı nâmıyla bir çemenzâr ve mesîregâh vâdîsi vardır. Cümle yârân-ı bâ-safâ ba'de'l-asr ol câ-yı ma'hûda var[u]p kesb-i tarâvet hâsıl edüp cilvelenirler.

Bu mahalde dörd câmi' ve on yedi mesâcid ve altı tekye {Emîr Buhârî tekyesi cümleden ma'mûrdur} ve üç hân vardır ammâ sarây hammâmları çok olmağile çârsû hammâmı yokdur.

Ve yüz mikdârı envâ'ından dekâkînleri vardır. Ammâ çârsû câmi'i (---) (---) binâsıdır. Cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. (---) Târîhi budur: (---) (---) (---) (---) .

Târîh-i sebîl-i Hüseyin Ağa:

Görüp anı dedi bu abd-i za'îf
Târîh olsun sebîli hûb [u] latîf.
Sene 1008.

Ve dahi bu Otakcılar ile Edirnekapusu mâbeyninde tekye ve câmi'-i Emîr Buhârî ulu âsitânedir. Süleymân Hân'ın Koca Mi'mâr Sinân'ı binâsıdır.

.....(5 satırlık yer boş)..... ***[118a]***

Sâniyen,

İki yüz otuz tokuzuncu fasıl

Kasaba-i hâric Nişâncı Paşa

Hâric-i sûrun cânib-i garbında bir hevâdâr mürtefi' kûh üzre hadîka-i Rıdvânlı üç bin aded ma'mûr u âbâdân ve müzeyyen sarây-ı azîmli mahalle-i kebîrdir. (---) câmi'i vardır. Cümleden Nişâncı Paşa câmi'i Sultân (---) (---) tuğra-yı garrâ hidmetine me'mûr idi. Cemâ'at-i kesîreye mâlik bir müferrih câmi'dir. Bir püşte-i âlî üzre vâkı' olmuş rûşen-binâ bir câmi'-i zîbâdır. (----) târîhi budur:

Nişânî fikr ederken bu binânın sâl-i garrâsın
Dedi mülhem anın târîhini [de] hayr-ı Sultânî.
Sene (---).

Ve elli aded mescidi ve dörd aded tekyesi ve bir hammâm henüz binâ olundu ve yigirmi aded dekâkînleri vardır. Ammâ hânları yokdur. Lâkin Nişâncı Paşa'nın bir müferrih hammâm-ı dil-küşâsı vardır kim lâ-nazîr kabîlesindendir. Eyyûb'a karîbdir. Süleymân Hân asrında olmak ile Mi'mâr Sinân binâsıdır.

.....(10 satırlık yer boş).....

İki yüz kırkıncı fasıl

Kasaba-i kûzeciyân ya'nî mahalle-i Çömlekciler

Kal'a-i İslâmbol'un cânib-i garbında Halîc-i İslâmbol sâhilinde bir alçak düz yerde dörd bin hâneli ve bâğ u bâğçeli ma'mûr u âbâdân ve kat-ender-kat İremezâtü'l-imâd misilli sarây-ı âlîler ve yalı kâ'ları ile ârâste ve şükûfe-zâr besâtînler ile pîrâste olmuş bir şehr-i mu'azzamdır.

Bu câ-yı ma'mûrun dörd aded iskelesi vardır. Biri Yâvedûd iskelesi, biri Defterdâr iskelesi, biri Zâl Paşa iskelesi, biri Hoca Efendi iskelesi. Bu iskelelerin deryâ aşırı karşu tarafı Hâsköy ve Pîrî Paşa kasabalarıdır kim merd ü zen fark olunur mikdârı mâbeynehümâları bahr-i mâlihdir. Ve bu şehrin dahi subaşı ve kadısı vardır. Eyyûb mevleviyyeti nahîyesidir.

Ve cümle (---) mihrâbdır ve (---) hutbedir. Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel Zâl Paşa câmi'i bir bâğ-ı İrem içinde iki tarafı tarîk-i âm bir câmi'-i rûşendir kim memâlik-i Âl-i Osmân'da vüzerâ câmi'lerinde böyle bir münevver câmi' binâ olunmamışdır kim cümle üç yüz altmış altı câm-ı billûr ile meşhûr-ı âfâk bir câmi'-i müzeyyendir. Şimâl tarafından haremine (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunup altı serâpâ talebe hücreleridir. Cânib-i cenûbunda haremine (---) kademe nerdübân ile su'ûd olunur. Zîrâ bu câmi'in bir tarafı mürtefi' bayırlı zemîndir. Eğer bu câmi'in tarz [u] tavrı vaz'-ı binâsın ma-vaka'ı üzre tahrîr eylesek bir mücelled olur. Ancak bu câmi' içre olan ilm-i mi'mârî bir câmi'de yokdur.

Ve kubbe-i mevzûnunun taşrasında olan hayâl-i pesendîde ma'rifetler hadden efzûndur. Zamânemiz mi'mârları eyle bir şîrînkârlık etmeğe kâdir değillerdir. Minberi ve mihrâbı ve mü'ezzin mahfilindeki hurdegîr san'atlar meğer Sinop kal'asındaki minberde ola. Ve hareminin cânib-i selâsında medrese hücreleri ile müzeyyendir. Ve cânib-i erba'asındaki gül [ü] gülistânı içre murg-ı hezârın nevâsâzlığı âdeme hayât verir. Târîhi budur: (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve minâresi gâyet musanna' serâmed minâredir. Koca Mi'mâr Sinân bu câmi' binâsında yed-i tûlâsın ayân u beyân etmişdir. ***[118b]***

Ve Defterdâr Nâzlı Mahmûd Paşa câmi'i, Defterdâr iskelesi kenârında kâr-ı kadîm bir küçük câmi'dir ammâ gâyet cemâ'ati çokdur. Sultân (---) Hân defterdârlarındandır. Kapusu üzre târîhi budur:

Ârifî güft behr-i û târîh
İsm-i mescid makâm-ı Mahmûdest.

Sene (---).

Ve kâr-ı kadîm bir alçak minâresi vardır. Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

(---) (---) (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---). Bunlardan mâ‘adâ yüz yetmiş mesâcidlerdir.

İmâret-i it‘âmı yokdur ve bir hânı ve yedi tekye-i dervîşânı vardır. Ammâ Sultân Mustafâ'nın ibtidâ cülûsunda Yeniçeri ocağı başçavuşu Kara Mezâk nâm kâtil-i Osmân Hân olan âk, Zâlpaşa kurbünde bir hadîka-i bahâristân içre bir mevlevîhâne binâ etmişdi kim nazîri yok idi. Hikmet-i Hudâ bir gece bir zelzele-i azîm olup Mevlevîhâne yere berâber münhedim olup zemîni bahâristân iken hâlâ bostân oldu.

Ve bir hammâm-ı hoş-hevâsı var kim cümle ehl-i belede rûşenâ bir hammâm-ı tâhirdir.

Ve bu şehrin şâhrâhı üzre iki tarafını üç yüz aded her esnâfdan müzeyyen dükkânlardır. Cemî‘i zî-kıymet eşyâlar mevcûddur. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve na‘lband dükkânları gâyet {çokdur} vâsi‘dir.

Ve bir tarîk-i âmın dahi iki cânibi serâpâ iki yüz elli aded kârhâne-i sifâlı ve çanakcı ve bardakcı ve çömlekci dükkânlarıdır. Tîn-i mahtûmdan ve tîn-i Kâğızhâne'den ve tîn-i Sarıyâr'dan maşraba ve kûzeler ve sürâhîler îcâd ederler kim misli meğer Fağfûr Çîninde ve İznik çinisinde ola. Ammâ bunun hâk-i anber-pâkinde olan hâssa bir diyârın türâbında yokdur. Husûsâ bir kûze tâze iken andan âb nûş edenin demâğı mu‘attar olup hayât-ı câvidânı bulup [86] âyeti mazmûnun müşâhede eder.

Bu kârhânelerde eyle üstâd-ı kâmiller var kim tîn-i mahtûm bir kûzeyi hedâyâ içün kırk elli guruşa bey‘ edüp pâdişâha ve vüzerâ ve a‘yâna teberrüken götürürler. Tâ bu mertebe üstâd-ı kâmiller vardır.

Târîh-i çeşme-i Halîl Ağa, mahalle-i Çömlekciler:

Dedi târîhin Fedâyî hakîr
Ayn-ı pâk çeşme-i mâ’ü'l-hayât.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Sokullu Mehemmed Paşa, kurb-ı Zâlpaşa:

Hak kabûl eyleye kim dedi Nihâdî târîh
Kıldı bu çeşmeyi bünyâd Mehemmed Paşa.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Şâh Sultân muttasıl-ı Zâlpaşa:

Teşne-diller dediler târîhini

Çeşme-i mâ’-i hayât-ı cânfezâ.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Defterdâr Nâzlı Mahmûd Paşa kurb-ı câmi‘-i û:

Temeddet(?) bünyâdına târîh
Dedi târîh innehâ hayrun cemîl.
Sene (---).
.....(11 satırlık yer boş).....
Ziyâretgâh-ı kasaba-i Zâlpaşa

el-Mevlâ Muslı Efendi: *Şerh-i Miftâh* 'a hâşiyesi olan Balı Efendi'nin mahdûmudur. Defterdâr câmi‘i hareminde medfûndur, {binâ-i Mi‘mâr Sinân}.

el-Mevlâ Ahmed bi'l-Kâfzâde Efendi: Defterdâr câmi‘i hareminde medfûndur. Sene 965 de Kâfzâde verâ-yı Kâf'a kadem basup kâf kâfı oldu. Kad(?) (---) mahlasıyla sihr-i i‘câz eş‘ârı vardır.

el-Mevlâ Bâkî Efendi Muslısı: Zâlpaşa reh-güzârında medfûndur.

eş-Şeyh Pîr Ahmed: Tarîk-i Eşrefî'dir. Edirne'de Pîr Alî Dede halîfesidir. Defterdâr câmi‘i mukâbelesinde yatır.

eş-Şeyh Mahmûd el-Karamanî: Niğdevîdir. Defterdâr Mahmûd Paşa dârü'l-hadîsinde muhaddis iken merhûm olup anda medfûndur. ***[119a]***

Sâlisen,

İki yüz kırk birinci fasıl
Şehr-i azîm Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerinin câmi‘ ve mesâcid ve medâris, hân u hammâmları ve gayrı imâretleri ve ziyâretgâhlarının târîhleri ile ayân u beyân eder

Evvelâ şehr-i Eyyûb, İslâmbol'un cânib-i garbında deryâdan tokuz mîl ba‘îd karadan iki sâ‘at dûr bir şehr-i iremdir. Ammâ yine mâbeyninde aslâ arz-ı hâliye yokdur. Serâpâ ma‘mûr [u] âbâdân vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân, sultân yalılarıdır kim bu şehir İslâmbol'a muttasıldır. Lâkin başka hükûmetdir. İbtidâ kânûn-ı Ebü'l-feth üzre beş yüz akçe mevleviyyetdir ve yedi yüz pâre kurâya hükmü nâfizdir ve yigirmi altı nevâhî nâ’ibi vardır. Ber-vech-i adâlet senevî on bin guruş hâsıl olur. Başka subaşısı ve mütevellîsi hükûmet {eder}.

Ammâ bu şehrin cânib-i erba‘asında sûr yokdur, hemân bir sevâd-ı mu‘azzam belde-i tayyibedendir. Cânib-i şimâli İslâmbol halîcidir. Karşu tarafı deryâ mukâbebelesinde Südlüce kasabasıdır, bir hadeng-i pehlivân menzili yerdir.

Bu şehir mollâ defteri üzre bâğ u bâğçeli kat-ender-kat ma‘mûr u âbâdân tokuz bin sekiz yüz sarâylar ve gayrı büyûtlardır.

Bu şehrin tûlu Halîc kenârınca Zâlpaşa câmi‘inden tâ Kâğızhâne yolu üzre

Cüvânkapucubaşı sarâyına varınca nihâyet bulup üç bin adımdır. Andan öte kiremit hânelerdir. Ve yine Zâl Paşa'dan tâ İdrîs Köşkü'ne varınca yine üç bin adımdır. Yine Zâl Paşa'dan Bülbül deresine varınca üç bin adımdır. Yine Zâl'dan yokuş yukaru Nişâncı'ya ve Topcular'a varınca üç bin adım ravza-i iremli şehr-i kebîrdir. Bu cirmde olan şehr-i azîmin içinde olan,

Şehr-i Eyyûb Sultân câmi‘lerin beyân [eder]

Evvelâ **Câmi‘-i selâtîn Eyyûb Sultân**. Bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî binâ edüp Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri rûhuna savâbın hibe eyledi. Leb-i deryâya karîb âsitâne-i Ensârî'de bir düz zemînde bir câmi‘-i kebîrdir. (---) kubbedir. Mihrâb tarafında bir nîm kubbe dahi vardır ammâ ol kadar âlî kubbeleri yokdur. Ve câmi‘ içre aslâ amûdlar yokdur, ancak orta kubbe etrâfında metîn kemerler ile mebnîdir.

Minberi ve mihrâbı musanna‘ değildir. Ve sağ tarafda hünkâr mahfili vardır. Ve iki kapusu var, sağ cânibde yan kapu ve kıble kapusu var.

Ve bu câmi‘-i selâtînin bir yanından bir yanına tûlu (---) ayakdır ve kıble kapusundan mihrâba varınca arzı (---) ayakdır. Ve kıble kapusu üzre bir kıt‘a mermer üzre celî hatt ile tahrîr olunan müzehheb târîhi budur:

Dedi târîhin dütâ beyt-i atîk
Hamdü lillâh beyt-i ma‘mûr oldu bu
Dendi Kostantîne târîh [87].
Sene (---). (---)

Ve bu câmi‘in yemîn [ü] yesârında birer şerîfeli iki minâre-i âlîsi var. Ve harem-i muhtereminin cânib-i selâsında medrese hücreleri ile müzeyyen bir haremdir. Ve bu haremin tâ vasatında bir cemâ‘at maksûresi vardır, (---) sütûn mermer-i hâm üzre mebnî bir kasr-ı Havernakdır.

Bu nüzhetgâh ile Ebâ Eyyûb kabri mâbeyninde evc-i âsumâna ser çekmiş iki çınâr-ı müntehâlar var kim her şu‘besi kâkül-i dilberân gibi perîşân olup sâyesinde cemî‘i cemâ‘at-i kesîre ibâdet ederler. Bu haremin dahi iki kapusu var. Ammâ cânib-i garb kapusundan taşra bir harem-i azîm dahi vardır. Şecere-i dud ile memdûd dırahtlar ile ârâste ve yedi aded çınâr-ı azîmler ile pîrâste olmuş bir haremdir. İki tarafında âbdest muslukları vardır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Andan Kâğızhâne râhı üzre **Şâh Sultân câmi‘i**: Bir bâğ u bâğçe içinde mahbûb câmi‘-i rûşendir. Çâr-kûşe harpüşteyi rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile Mi‘mâr Sinân mestûr etmişdir.

.....(1 satırlık yer boş).....

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ bu şehir içre cümle bin seksen mesâcid vardır. Cümleden cemâ‘ati çok Dökmeci{başı} mescidi ve Arpacıbaşı mescidi ve Karcı Süleymân mescidi bu dörd mescid Mi‘mâr Sinân binâsıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) medresedir. Evvelâ medrese-i Eyyûb Sultân ve Medrese-i Sokullu Mehemmed Paşa (---).

.....(2 satırlık yer boş)..... ***[119b]***

Ve cümle (---) aded dârü'l-hadîsdir.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded dârü'l-kurrâ-i Kur'ân. Dârü'l-kurrâ-i Sa'deddîn Hasan eş-şehîr bi-Hocazâde.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded dârü't-ta'lîm-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhândır.

.....(1/2 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded sarây-ı vüzerâ ve a'yândır. Evvelâ Sarây-ı Alî Paşa, kâr-ı Mi'mâr Sinân'dır.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded zâviye.

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded hândır.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve ancak bir imâret-i ta'âmdır kim âyende ve revendeye ni'meti mebzûldür.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded hammâmdır. Bu dahi Ebü'l-feth Gâzî binâsıdır. Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Merd [ü] zenân içün çifte çifte hammâmdır. Haste-hâl olan girse bi-emrillâh şifâ bulur. Andan gayrı altı yüz sarây hammâmı vardır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded sebîlhânelerdir. Târîh-i Sebîlhâne-i Sultân Ahmed der-harem-i Eyyûb Sultân:

Eyledi Sultân Ahmed şükr-i nu'mâ-yı celîl
Bin igirmi ikisinde yapdırıp bir nev-sebîl.
Sene (---).

Târîh-i sebîl-i Kâsım Paşa kurb-ı türbe-i û:

Dedi târîhini Nihâdî içüp
Selsebîl-i behişt-i âb-ı zülâl.
Sene (---).
.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded çeşme-i âb-ı hayâtlardır. İskele başında üç köşeli Resûl Paşa'nın çeşmesi târîhidir:

Bu Nihâdî dedi târîh[i] se tâ
Çeşme-i pes üç taraf kıldı sebîl.
Sene (---).

Çârsûdaki çeşme[nin] târîhidir:

Kim Nihâdî dedi târîhin latîf
Oldu ayn-ı çeşmesâr-ı Selsebîl. [Sene] 975.
Pâk-i sâfî çeşme-i âb-ı hayât.
Sene 975.
Oldu âb-ı Kevser-i âb-ı sebîl.
Sene 975.
.....(11 satırlık yer boş).....***[120a]***

Ve cümle bin seksen beş dükkândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî'i zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur. Ammâ haffâf çârşûsu ve lebbân-ı hâlis çârşûsu ve ma'sûmlara (---) çârşûsu mükellef ü müzeyyen çârsûlardır. Ammâ kaymağı ve yoğurdu gâyet lezîzdir. Ve berber dükkânları dahi gâyet müzeyyendir. Her yevm-i cum'ada bu Ebâ Eyyûb ziyâretine niçe bin âdem gelüp çârsû-yı bâzârda âdem deryâsı olup kaymakcı dükkânlarının şâhnişînlerinde meks edüp leben-i hâlis ve kışta-yı ebyaz ve asel-i mussaffâ tenâvül edüp safâ ederler. (---) (---) (---) (---). Ve,

Mesîregâh-ı Eyyûb Sultân: Evvelâ Kâğıdhâne râhı üzre **Küplüce Ayazma**, Halîc-i bahre nâzır bir mürtefi' püşte üzre dıraht-ı müntehâlar sâyesinde bir mesîregâh-ı câ-yı safâdır kim âb-ı hayâtdan nişân verir bir ayazması vardır. Hummâ-yı rub'a mübtelâ olan kimesne üç hafta ale's-seher nûş etse bi-emrillâh şifâ bulur. Ve,

Mesîregâh-ı Ağa Sekisi: Bu dahi Halîc'e nâzır bir âlî çemenzâr yerdir. Ve,

Mesîregâh-ı Ceres Meydânı: Bu şehrin nihâyetinde Kâğızhâne râhı üzre bir atmeydânı'dır. Her cum'a niçe bin hussân-süvâr cündîler cem' olup silâhşörlük ederler. Aceb temâşâ yeridir. Ve,

Mesîregâh-ı Kalamış: Her bâr niçe yüz yârân-ı bâ-safâ kayıklara süvâr olup bu cezîrelerde kaya balıkları sayd ederler kim bu mâhîler bir diyâra mahsûs değildir. Gerçi bir bed-çehre ve siyâh levn bir turfe balıkdır ammâ gâyet lezîz ve mukavvî semekdir. Bâ-husûs aslâ balık râyihası yokdur. Ne kadar tenâvül olunsa sıkleti ve harâreti yokdur. Ve,

Mesîregâh-ı Deniz hammâmı: Yine kayıklar ile cümle ahibbâ her cum'a günleri bu Eyyûb

şehri önündeki cezîreler mâbeynindeki halîclere girüp cümle âşıkân [u] ma‘şukân-ı müştâkân bilâ vâsıta birbirlerine dirâğûş edüp felekden kâm alup deniz mâlikleri gibi âdem melekleri nîlgûn fûta ile şinâverlik ederler ve her cezîrelerin çemenzârlarında ayş [u] nûş edüp gam-ı dünyâyı ferâmûş edüp sohbet-i hâsü'l-hâs ederler. Bu câ-yı müferrih dahi bir diyâra mahsûs değildir, illâ şehr-i Eyyûb'a mahsûsdur. Ve,

Mesîregâh-ı Cân Kuyusu: Eyyûb'un şimâlinde mezâristân içre bir kaç hâneler vardır, anda bir beyt-i kadîmde bir su kuyusu vardır. Bir âdemin bir şey’i gâ’ib olsa evvel pâk âbdest alup ol çâh-ı mâ kenârında iki rek‘at namâz kılup ve Fâtiha-yı şerîf tilâvet edüp savâbın Hazret-i Yûsuf rûhuna hibe edüp eyide kim,

"Ey sâhib-i bi’r Hazret-i Yûsuf-ı Sıddîk aşkına olsun benim fülân akrabâm yâhûd fülân evlâdım yâhûd zâyi‘ olan eşyâm nice oldu" deyü kuyu ağzından aşağı nidâ edüp dura, derhâl su’âl etdüği kimesneyi yâhûd gâ’ib olan eşyâları ism [ü] resmiyle hayâtda ve memâtda ve kankı diyârda ve kim harâmîlik edüp eşyânı uğurladıkların bir bir takrîr edüp bir ince âvâz zâhir olur.

Bir hikmet-i acîb ü garîb mesîregâh-ı tâli‘ kuyusudur kim ne gûne su’âl etsen ana göre cevâb istimâ‘ olunur. İllâ muğayyebât-ı hamseden su’âl etseler. Meselâ ba‘zı zenâne,

"Karnımdaki erkek midir?" deyü su’âl etse,

"Azacık ye" deyü cevâb zâhir olup gayrı haber çıkmaz. Hakîr bir kaç kerre müşâhede etmişim. Hattâ bir kerre,

"Bizim Osmân dayımız hayâtda mıdır?" dedim,

"Eydincik şehrinde un alır yakında size gelir" deyü haber verdi.

Hakîkat on üç günden Osmân Dayı gelüp, "Mâh-ı Şa‘bân'ın yedinci bâzâr günü neşlerdiniz?" dedim,

"Eydincik'de un alırdım" deyü yemîn eyledi. Hulâsa-i kelâm bir acîb cân kuyusudur. Ve,

Mesîregâh-ı İdrîs Köşkü: Bânîsi Bayramiyye tarîkinden Şeyh İdrîs nâm bir azîz, bir tekye inşâ edüp cemî‘i yârân-ı zarîfân-ı dervîşân anda cem‘ olup safâ ederlerdi. Ba‘dehu cülûs-ı Mustafâ Hân'da mezbûr şeyhe mülhiddir deyü isnâd edüp tekyesi ve evkâfın harâb [ü] yebâb, binâsın türâb edüp zîr [ü] zeber etdiler. Hâlâ bir kaç dıraht-ı müntehâları ve çemenzâr soffaları ve namâz seddi ve çeşme-i zülâli ve havz-ı azîmi kaldı. Hâlâ yine İdrîs Köşkü nâmıyla bir teferrücgâhdır. Ve,

Mesîregâh-ı Kırkserviler: Hevâd[â]r cihân-nümâ bir koyah-ı hıyâbân mesîregâh yerdir. Ve,

Teferrücgâh-ı Ağa karlığı: Bir çemenzâr fezâdır kim gûyâ zemîn-i sebiz-gûn katîfedir.

Mesîregâh-ı Bülbülderesi: Niçe bin andelîbânın nağmesinden âdeme safâ ve sürûr hâsıl

olur. (---) (---) (---) (---) ***[120b]***

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve a‘yân [u] eşrâfı çokdur. Ammâ halkının ekseri ulemâdır. Anlara kurbâncılar derler. Zîrâ bu şehirde kurbânhâne vardır. Ba‘zı kimesne,

"Eyyûb Sultân'a bir kurbân ve yüz kurbân nezrim olsun" deyüp kurbânhânede birer kurbânın edâ etdikde niçe yüz mün‘im âdemler cem‘ olup kurbânhâneden hissesin aldıkdan sonra tama‘kârlık edüp koluna bir yen dahi geyüp,

"Bize de hissemiz verin" deyü dest-dırâzlık edüp üç dörd gûne libâs yen ile hisse aldıklarında İslâmbol zürefâları yanında Eyyûb halkına kurbâncılar derler meşhûrdur. Ve,

Memdûhât-ı şehr-i Eyyûb: Evvelâ hâs ve beyâz ekmeği ve kaymağı ve yoğurdu ve şeftâlûsü ve kayısısı ve lüffân nârı bir diyâra mahsûs değildir. Ve haremdeki dıraht-ı çınârlar üzre âşiyân eden balıkcıl kuşları her sene başlarından ikişer aded tellerin Eyyûb Sultân kubbesi üzre bıragurlar.

..... (1 satırlık yer boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmetül-Bârî* **ve gayrı kibâr-ı evliyâullâhları ve merâkıd-ı ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i izâmları ve vüzerâ ve vükelâları ve gayrı a‘yân-ı kibârın merkad-i pür-envârlarının târîhleri ile firâdâ firâdâ beyân eder**

Evvelâ Ârif-i Samedânî ve (---) (---) (---) Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ibn (---) (---) Sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîsdir ve Ensârdandır. Ve Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Medîne'ye hicret etdükde nâka-i Resûlullâh'ı Cibrîl-i Emîn licâmından çeküp bu Ebâ Eyyûb hânesi önüne çökerüp Hazret-i Risâleti bu Ebâ Eyyûb hânesine müsâfir alup Ebâ Eyyûb gayrı hâneye nakl etdi. Ve hâlâ Hazret-i Risâlet'in kabr-i şerîfi bu Ebâ Eyyûb'un hânesi yeridir kim Hazret-i Ebûbekir, Resûl-i Kibriyâyı anda defn etdi. Bu Ebâ Eyyûb böyle yâr-ı gâr-ı Resûl'dür. Hazret'den (---) hadîs nakl eder.

Âhir Âl-i Emevî'den Mu‘âviye hilâfetinde sene 52 târîhinde ba‘de'l-hicre Ebâ Eyyûb, Mesleme ile iki kerre Kostantıniyye üzre serdâr olup sulh ile Kostantîn kıraldan mâl-ı hazâyinler ile Şâm'a gelüp def‘a-i sânîde yine Ebâ Eyyûb serdârlık ile İslâmbol'u muhâsara edüp Galata'yı feth edüp İslâmbol'u feth etmek sadedinde iken küffâr sulh edüp be-kavl-i sulh Ebâ Eyyûb Ayasofya içre ibâdet edüp avdetde Eğrikapu'da küffâr bunları taşa dutup Ebâ Eyyûb taş ile mecrûhen merhûm oldu.

Bir rivâyetde ishâlden merhûm oldu derler. Ahvâl-i pür-melâli bâlâda musarrahdır. Ammâ sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî, İslâmbol'u feth edüp yetmiş yedi kibâr-ı evliyâullâhlar ile yedi gün kabr-i Ebâ Eyyûb'u tecessüs etdiler. Âhir-i kâr Akşemseddîn hazretleri

"Müjde olsun beğim, alemdâr-ı Resûl olan Ebâ Eyyûb-ı Ensârî bu mahalde medfûndur" deyü bir hıyâbân ormanistân ve çengalistân içre girüp bir seccâde üzre iki rek‘at namâz kılup ba‘de's-selâm bir secde dahi edüp gûyâ hâb-ı râhata varup kaldı. Niçeler,

"Efendi kabr-i Eyyûb'u bulamadığı hicâbından hâba vardı" deyü niçe ta‘n-âmîz güft [u] gûlar etdiler.

Bir sâ‘atden sonra Akşemseddîn hazretleri seccâdeden baş kaldırup mübârek gözleri tâs-ı pür-hûne dönüp beşereleri arak-âlûd olmuş, hemân Ebü'l-feth'e hitâb etdiler kim,

"Beğim, hikmet-i Hudâ seccâdemizi tâ kabr-i Ebâ Eyyûb üzre döşemişiz, hemân şu mahalli kazsınlar" deyince fukarâ-yı Şemseddîn'den üç kişi, bir dahi Ebü'l-feth, bir dahi Akşemseddîn seccâdenin altını hafr edüp üç zirâ‘ amîk oldukda bir yeşil sommâkî çâr-kûşe taş zâhir olup ol taş üzre kûfî hat ile,

Hâzâ kabru Ebâ Eyyûb-ı Ensârî

deyü tahrîr olunmuş, ol ân ol seng-i hârâyı ref‘ edüp (---) seneden berü vücûd-ı Eyyûb za‘ferân ile boyanmış kefen içre ter ü tâze bulunup mübârek yed-i yümnâlarında bir tuç mühre bulunup yine hâli üzre mezkûr seng-i sebiz-gûnu koyup setr ederler.

Cümle asâkir-i İslâm ayne'l-yakîn hâsıl edüp hafr olan türâbını tevhîd [ü] tezkîr ile yine doldurup cümle ibâdullâh-ı müslimîn ziyâret edüp türbe-i pür-envârının esâsına mübâşeret ederler. Hâlâ üzerindeki kubbe-i pür-envâr ve câmi‘ ve medrese ve hân ve hammâm ve imâret-i it‘âm ve çârsû-yı bâzâr cümle Ebü'l-feth Gâzî'nin binâsıdır.

Ammâ Ebü'l-feth'den ***[121a]*** berü ne kadar selâtîn-i selef gelmişler ise teberrüken birer âsâr-ı binâ zamîme ederek cennet-âsâ bir makâm-ı ılliyyîn olmuşdur kim kubbe-i pür-envârı bir ravza-i Rıdvân içinde kalmışdır. Kabr-i şerîfi dehlîzinin revzenleri câmi‘in haremine nâzırdır.

Cümle der [ü] dîvârları kâşî-i Çîn ile müzeyyen bir türbe-i pür-envârdır. Ve ravza-i kabr-i münevveri dâ’iren-mâdâr şebeke-i sîm-i hâlis ile inşâ olunmuşdur. Ser-i sa‘âdeti tarafında alem-i şerîfi ve cânib-i erba‘asında olan sîm ü zer çerâğ ve şem‘dânlar ve kanâdîller ve âdem kaddi mutallâ şem‘dânlar üzre şem‘-i kâfûrîler ve buhûrdân-ı gûnâ-gûnlar ve gülâbdân-ı mücevherler ile mâl-â-mâl bir kabr-i şerîfdir.

Ve bunda olan hüsn-i hat kelâm-ı izzetler meğer âsitâne-i Düldül-süvâr Esedullâh Alî *Kerremallâhu vechehu*'nun kabr-i şerîfinde ola.

Ve kabr-i Eyyûb'da olan tuhef ve yâdigâr musanna‘ât âvîze-i bî-kıymetler meğer Sultân Ahmed câmi‘inde ola. Ve pâ-yı şerîfi cânibinde bir sahrîc-i çâh-ı mâ vardır. Teberrüken cümle ehl-i züvvâr nûş edüp emrâz-ı hafakândan bi-emrillâh halâs olur.

Ve bu âsitâne'nin der [ü] dîvârında olan levha-i müzehhebli hüsn-i hatlar meğer meşhed-i İmâm Rızâ'da ola. Ve bu âsitâne'nin târîhi: (---).

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ziyâretgâh-ı Hazret-i sultânü'l-ulemâ ve'l-fuzelâ Mevlânâ Ebussu‘ûd Efendi *Rahmetullâhi*

aleyhi rahmeten vâsi‘a: İbtidâ tulû‘ları İslâmbol kurbünde Müderrisköyü nâm bir karyede vücûda gelmişdir. Hazret-i Risâlet-penâh'dan berü böyle bir fuzalâ gelmemişdir. Beyne'l-ulemâ Nu‘mân-ı Sânî dediler. Bir tefsîr-i mu‘teberi vardır. Üç bin ulûmdan ve bin yedi yüz tefsîrden ahz edüp bir tefsîr te’lîf etmişdir kim hâlâ beyne'l-ulemâ memdûh [u] meşhûr-ı âfâk olup hummûs-ı hadîd-i Nahçıvânî'dir kim ana mu‘âdil bir tefsîr yokdur.

Süleymân Hân asrında şeyhülislâm idi. Ulemâ-yı zâhirden olmağile ehl-i tevhîde ta‘n ederdi. Âhir İbrâhîm Gülşenî hazretleri huzûr-ı Süleymân Hân'da Hazret-i Ebussu‘ûd'u ilm-i tasavvufda irşâd edüp "Tevhîd devr ehline helâldir" deyü fetvâlar verdi. Ve Ümm-i Sinân hazretlerinin meyyitinden irşâd olup sâhib-i sülûk olup tarîk-i Sinânî üzre merhûm oldu. Hakkâ kim hayâtında yegâne-i asr olup rümh [u] sinân idi. *Kuddise sırruhu.*

Târîh-i itmâm-ı tefsîr-i Ebussu‘ûd güfte-i Mevlânâ Mehemmed Münşî:

Tâc-ı tefsîr-i kelâm-ı mu‘ciz.
Sene 972.

Târîh, (---) Feyzullâh Efendi sene (---) mevtine târîhdir:

Mâte ferdü'z-zamân Mevlânâ.
Sene 982.

Diğer târîh:

Monlâ Ebussu‘ûd'a ola makâm cennet.
Sene 982.

Diğer târîh:

Müftî-i zamân eyledi azm-i ukbâ.
Sene 982.

.....(1 satırlık yer boş).....

Kabr-i şerîfi Ebâ Eyyûb civârında sûk-ı lebbân içre bî-kubbe hadîd revzenler içre mermer amûdlar ile kabr-i münevveri ma‘lûmdur. Cümle ta‘llukâtları ile ol dârü'l-karârda inkırâzu'd-devrân karâr etmişlerdir. Cenbinde zâviyesi ve mekteb-i sıbyânı ve sebîli vardır kim ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

el-Mevlâ Abdülkerîm Mehemmed Çelebi ibn Ebussu‘ûd Efendi: Cedd-i a‘lâsı cenbinde medfûndur.

Kabr-i Bedî‘üzzamân ibn Hüseyin Baykara ibn Timur Hân-ı sâhib-hurûc: Bu Bedî‘üzzamân (---) Hân'ın Şehr-i Tebrîz'de pâ-yı semendine yüz sürüp İslâmbol'a ma‘an geldikde tâ‘ûndan merhûm olup Eyyûb hareminde medfûndur.

.....(8 satırlık yer boş).....***[121b]***

Ve ziyâret-i **eş-Şeyh Hazret-i Ömer Bâkî**: Müftî Ahmed Efendi'nin bürâder-i kihteridir. Eyyûb câmi‘inde vâ‘iz u nâsıh iken bin yigirmide merhûm olup civâr-ı Eyyûb'da medfûndur. Dîde-i cânı ayn-ı Ömer gibi küşâde Acem diyârın seyâhat ederken ömrî tahallüs edüp halâs olmuşdur. Zîrâ bilâd-ı Acem'de ism-i Ömer istimâ‘ olunmamışdır. *Haşâ sümme hâşâ* ism-i Ömer'e adı yaman derler.

el-Mevlâ Hocazâde Abdül‘azîz Efendi: Eyyûb'da pederler[i] cenbinde medfûndur. Bürâderleri Es‘ad Efendi sadr-ı Rûm olmağın târîh demişlerdir:

Bu iki sadra geldi nakkâd iki bürâder.
Sene 1015.

Yevm-i azlde bürâderleri yerine Dâmâd Efendi nasb olunup bu gûne târîh denmişdir:

Azl-i azîzân

Nasb-ı dü nâdân

Târîh-i îşân

Telvîs-i dîvân. Sene 1017.

Diğer târîh:

Besmele bâsı ile târîhin
Yazdılar Hocazâdeler ma‘zûl.
Sene (---).

el-Mevlâ el-fâzıl Ahmed Efendi ibn el-Mevlâ Sa‘deddîn ya‘nî Hocazâde Efendi: Üstâd-ı Arasto-yı ma‘ânî, mu‘allim-i makâm-ı Murâd Hânî olan sa‘d-ı zamânın ferzend-i ercümendidir. Târîh-i fevti:

Ve'msikû kavle Muhammedin ve aleyhi'l-fetvâ.
Sene 1010.

Eyyûb câmi‘inde cenâzesi namâzın Üsküdarî Mahmûd Efendi kılup yine Eyyûb civârında medfen-i mu‘ayyenlerine güzâr ve vâlid-i kuds-âşiyânları cenbine defn kılındı. Ziyâretgâh-ı ehl-i nazardır. Cemî‘i ulûmda deryâ-yı ma‘ârif olduğundan gayrı pâkîze eş‘âr-ı belîği vard[ır].

eş-Şeyh âlimü'l-celîl Alî Beğ ibn Husrev: İznik'de Fâzıl Alî Beğ demekle şöhret bulmuşdur. Osmâncık asrında Adabalı nâm azîzin neslindendir. Sultân Ahmed Hâ[n] cülûsunda Eyyûb Sultân'da Ahmed Hân beline bunlar kılıç kuşatmışlardır. Sene (---) târîhinde menzil-i fânîden dâr-ı bâkîye irtihâl edüp yine Eyyûb Sultân türbesi hareminde medfûndur. Azîz-i mezbûr fezâ'il-i

celîle ile meşhûr bahr-i muhît-i ilm-i Rabbânîye mâlik merd-i Hudâ idi.

eş-Şeyh Eyyûbî Mahmûd Efendi: Küberâ-i Halvetî'den Ya‘kûb Efendi halîfesidir. Yine Eyyûb'da Cezerî Kâsım Paşa câmi‘ine karîb bir mescid-i şerîf ve bir zâviye-i latîf-i rûşenâ inşâ etmişdi. Ol makâm-ı ferah-fezânın hareminde medfûndur.

eş-Şeyhü'ş-şüyûh sâhibü't-tecvîd ve'l-kırâ’e Hazret-i Ahmed Efendi El-Mısrî: Mu‘allimü's-sultân ve sâhib-i dârü'l-kur’ân idi. Rûm'da kırâ’at ile Kur’ân-ı azîmi tilâvet etmek bunlardan kalmışdır. Eyyûb Sultân câmi‘inin imâmı iken bin târîhinde intikâl eyleyüp Sokullu Mehemmed Paşa türbesi sâhasında âsûdedir. Bu hakîr'in üstâdı Evliyâ Efendi'nin üstâdıdır. *Rahmetullâhi aleyhimâ*.

eş-Şeyhülislâm Hâmid Efendi: Eyyûb'da medfûndur. İslâmbol'da Fîlyokuşu'nda câmi‘i ve medresesi var. Hakîr Evliyâ ol medresede hücre-nişîn olup Ahfeş Efendi nâm hümâm Dersiâm'dan yedi sene ba‘zı fünûn tekmîl etdik, mübârek âsitânedir. Merhûm Hâmid Efendi'nin fevtine târîhdir, güfte-i Vankulu Mehemmed Efendi, min telâmîz-i Hâmid Efendi:

Müftî-i dîn-i Ahmed Hâmid Efendi çünkim
Etdi güzer cihândan ukbâya oldu mes‘ûd
Seyrimde gece gördüm bir gülsitânda anı
Anda Habîb-i ekrem Ashâbı cümle mevcûd
Dedim ki bu kadardır oldu makâm-ı Hâmid
Hâtif'den erdi târîh hâzâ makâm-ı Mahmûd.
Sene 985.

el-Mevlâ Hocazâde Mes‘ûd Çelebi: Eyyûb'da vâlidleri binâ etdüği mekteb sâhasında medfûndur.

el-Mevlâ Sarı Muslihiddîn: Amasiyye-i gâsiyedendir ve Eyyûb civârında bir revzen içre medfûndur. Gâyet fârisî-hân olmağile fesâhat ve zerâfet üzre fârisî tekkellüm ederdi.

el-Mevlâ Abdullâh Martoloszâde: Hâk-i pâk-i İslâmbol'dandır. Eyyûb türbesi kurbünde Hâmid Efendi cenbind[e] medfûndur. Hakkâ kim fazîlet-i ilmiyye ile meşhûr idi.

el-Mevlâ Sa‘deddîn Hasan eş-şehîr bi-Hocazâde: Ayasofya câmi‘i içinde tecdîd-i vuzû’ ederken dünyâdan el yudu. Eyyûb'da binâ etdikleri dârü'l-kurrânın hazîresinde mütevârî hâk-i pâk-i atîr-âsâde medfûndur.

Merkad-i Kara Mustafâ Paşa: Fâtih-i cezîre-i Kıbrıs Selîm-i Sânî vezîridir. Eyyûb hareminin sol kapusunun iç yüzünde bir kubbe-i serâmed içinde medfûndur ve gazâ etdüği tîr [u] kemânı başı ucunda maslûbdur.

el-Mevlâ Saçlızâde Abdülevvel Efendi: Eyyûb civârında medfûndur.

el-Mevlâ Pîr Mehemmed Azmî Efendi: Defterdâr Pîr Ahmed Çelebi'nin defter-i âmâli Azmî

Efendi Kıbrıs'ı tahrîf ederken bu beyt târîh olmuşdur:

Nizâm-ı sübha-i ömrü erüp encâma hatm oldu
Anıniçün makta‘-ı itmâmına târîh nazm oldu.

{Diğer târîh:

Rûh-ı pâkine dembedem rahmet.
Sene 1040}

Mevtine târîhdir:

Azmî dâr-ı alâya azm etdi.
Sene (---).

Eyyûb'da medfûndur.

Kabr-i Güzel Siyâvuş Paşa: Süleymân Hân vezîridir. ***[122a]*** Çârsû içre bir kubbe-i âlîde cemî‘i ta‘allukâtları ile medfûndur. Şâh-râha nâzır pençeresi üzre tahrîr olununan târîhdir: (---) (---) (---) (---). Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

el-Mevlâ Babazâde Mehemmed Efendi: Kal‘a-i Larende'dendir. Eyyûb'da hazîre-i mahsûsa içinde medfûndur.

Merkad-i el-Mevlâ Mehemmed bin Abdullâh eş-şehîr Hubbî monlâsı: Eyyûb'da müstakil türbesinde medfûndur.

Kubbe-i el-Mevlâ Mehemmed Bâkır eş-şehîr Dökmecizâde: Irâk-ı Acemîdirler. Hikmet-i Hudâ Şehzâde-i Acem Haydar Mîrzâ merhûm olduğu sâ‘at merkûm Mehemmed Bâkır dahi ol ân merhûm olup iki Acem ferzendi gûyâ ma‘hûd imişler deyü İslâmbol zürefâsı içre niçe güft [ü] gû latîfe oldu. Eyyûb'da âsûdedirler. {Güfte-i Bâkî Efendi:

Şâdumân olsun Acemler gözleri aydın yine
Mîr Haydar nûr-ı çeşm-i Husrev-i Îrân gelür,

deyü ebyâtlar denilmişdir. Ba‘dehu Kızılbaşlar kemiklerin serîka edüp Acem'e götürmüşlerdir}.

Ziyâret-i el-Mevlâ Hâcegîzâde Mustafâ Efendi: Eyyûb'da medfûndur. Fazîlet-i bâhire sâhibi ve salâh-ı hâl ile meşhûr idi.

el-Mevlâ fâzıl el-azîz eş-şeyh Abdülkâdir bin Hacı Mü’eyyed ya‘nî Şeyhülislâm Şeyhî Efendi: Eyyûb türbesi civârında medfûndur.

Kubbe-i el-Mevlâ Feridûn Beğ et-Tevkî‘î: İsmi Ahmed'dir ve Çivizâde perverdesidir. Eyyûb

türbesi civârında müstakil türbesi vardır. Mehemmed Hân-ı Sâlis nişâncısı olmağile Mehemmed Hân cülûsuna târîh-i musanna‘ demişdir. Târîh budur:

Atâ {982} bahş oldu ihsânına târîh
Cülûs-ı sâline şemşîr-i İslâm.
Sene 982.

Ziyâret-i eş-şeyh Baba Mahmûd Efendi: Şehr-i Filibevîdir. Şu‘arâ-yı fâzıl ve âlim bir kimesne idi. Niçe te’lîfâtlarından mâ‘adâ *Tefsîr-i Ebussu‘ûd*'u tahrîr edüp ilm-i inşâda ve ilm-i arûzda ve gayrı fünûnda Monlâ Câmî-i sânî idi. Belki dahi mâ-fevki idi. Eyyûb civârında kabr-i mu‘ayyenesi ziyâretgâh-ı ulemâdır.

Ziyâretgâh-ı Gâzî Palak Mustafâ Paşa: Süleymân Hân vezîr[i] kapudan paşalarındandır kim İslâmbol'dan kırk pâre kadırga ile Sebte Boğazı'ndan mühimmât [u] cebehâne ile çıkup Mısır cezîresin ve Habeş burnun dolaşup Lahsa ve Basra'dan Bağdâd altına yigirmi pâre kadırga ile Süleymân Hân'a vâsıl olup Bağdâd fethinde bulunan Palak Mustafâ Paşa'dır. Hidmeti mukâbelesinde Mısır ihsân olunup ba‘dehu İslâmbol'da kubbe-nişîn iken merhûm olup Eyyûb hareminin Hünkârkapusu hâricinde bir kubbe-i mahsûsası içinde medfûndur. *Kuddise sırruhu*.

Merkad-i Kandî Mustafâ bin Celâl Tevkî‘î: Eyyûb'da bürâderi Sâlih Efendi ile binâ etdüği câmi‘in sâhasında mestûrdur. Fevti târîhidir:

İlâhî rahmet eyle Mustafâ'ya.
Sene (---).

İlm-i tevârîhde bî-hisâb te’lîfâtları vardır.

el-Mevlâ Mehemmed ibn Mehemmed [eş-şehîr] bi-İbnü'n-neccâr: Karaman'dan zuhûr edüp merkad-i pâki Eyyûb'dadır.

Ziyâret-i el-Mevlâ Ca‘fer Efendi: Ebussu‘ûd Efendi'nin ammisi Abdünnebî Efendi'nin mahdûm-ı mükerremidir. Eyyûb'da Cezerî Kâsım Paşa hareminde medfûndur.

Merkad-i el-Mevlâ Mahmûd Emîn Karabâğî: Şirvân'da Karabâğ'dandır. Eyyûb'da Şâh Sultân câmi‘i mukâbilinde medfûndur.

el-Mevlâ Alî bin Abdül‘azîz eş-şehîr Ümm-i veledzâde: Eyyûb'da Ebussu‘ûdzâde Mehemmed Çelebi'nin cenbinde medfûndur, sene 981.

Merkad-i el-mevlâ Es‘ad Efendi ibn Sa‘deddîn-i Sânî: Hazret-i Eyyûb'da vâkı‘ vâlid-i mâcid ve bürâder-i vâlâ-kihterinin cenbinde medfûndur. Yetmiş altı hasîse üzre memdûh-ı âlem te’lîfâtları vardır. Gûyâ Ebussu‘ûd-ı sânî idi. Ve,

Kabr-i Mevlânâ Seyyid Kâsım Gubârî: Belde-i Âmid'den be-dîdâr idi. Eyyûb civârında medfûndur. Monlâ-yı merkûm harîs-efşâ-yı zû-fünûn idi. Ve vecîh-i edîb, hulvü'l-lisân ve lebîb-i

müntesib olduğu kibâr meclisinde herkesi hayr ile yâd ve ihsâna teveccühlerin tebşîr ile niçe mahzûnu şâd kılmağa mu‘tâd etmişlerdi. *Rahmetullâhi aleyh*.

Kabr-i el-mevlâ el-fâzıl Sâlih Efendi: Sultân Murâd-ı Sâlis mu‘allimi Sa‘deddîn Efendi'nin mahdûm-ı râbi‘idir. Sinn-i şerîfleri kırka bâliğ oldukda toksan altı cild kütüb-i mu‘tebere te’lîfâtları var idi. Bu kadar menâsıblara mutasarrıf olup eşgâl-i dünyâ ile âlûde iken aceb kuvvet-i kudsîdir kim gûyâ İmâm-ı A‘zam-ı sânîdir. Vasiyyetleri üzre Ebâ Eyyûb-ı Ensârî kurbünde pederleri cenbinde medfûndur. *Kuddise sırruhu*.

Merkad-i Tabanıyassı Mehemmed Paşa: Vüzerâ-yı Sultân Murâd-ı Râbi‘, Eyyûb Sultân türbesine muttasıl bir köşede medfûndur.

el-Mevlâ Alî bin Mehemmed: Osmân Hân hocası Ömer Efendi'nin bürâder-i kihteridir. Eyyûb civârında âsûdedir. Gâyet sulehâ-yı ümmetdendir. Ekseriyyâ evkât-ı hamsesin Sultân Mehemmed câmi‘inde edâ eder giderdi ve dâ’imâ hamd ederdi.

Ziyâretgâh-ı el-fâzıl es-Seyyid Mehemmed ibn es-Seyyid Mehemmed: Vilâyet-i Hamîd dâhilinde Eğirdir nâm kasabada âsûd[e] olan kutb-ı ***[122b]*** izz u temkîn eş-şeyh Hazret-i Burhâneddîn'in necl-i necîbidir. Ve Mısır'da Nakîbü'l-eşrâf Burhâneddîn hazretleri efendimiz mezkûr sultânın evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarındandır. Merkûm Şerîf Mehemmed Efendi, Ebî Eyyûb'da i‘dâd etdikleri türbe-i ıtr-ı pâkde mütevârî hâk-i pâkdir. Şi‘r [ü] inşâda yegâne-i efrâd, ma‘ârifde müfred-i zamâne idi, pederimiz ile gâyet hüsn-i ülfetleri var idi.

el-Mevlânâ el-fâzıl ve's-sadr el-kâmil Mehemmed bin Hüsâm eş-şehîr Kara Çelebizâde Efendi: Sene 1042 Zilhiccesinde merhûm olup cenâzesi Ebü'l-feth'de kılınup Eyyûb civârında mütevârî hâk-i pâ-yı amber-âsâ kılınmışdır. Yetmiş yerde hayrât [u] hasenâtları vardır. Bu hakîr çok ihsânın görmüşüz. *Rahmetullâhi aleyh*.

el-Mevlâ Bitlice Mustafâ Efendi: Eyyûb'da medfûndur.

Târîh-i fevt-i Hânende Südcizâde:

Kıla mahâfil-i cennetde Südcizâde makâm.
Sene (---).

Târîh-i kabr-i musâhib-i Sultân Murâd-ı Râbi‘ Mûsâ Çelebi:

Mûsâ'ya cemâliyle tecellî kıla Bârî.
Sene (---).

Receb Paşa sipâh zorbalarına katl etdirüp İbrâhîm Paşa sarâyından Mûsâ'nın na‘şını pâre pâre Atmeydânı'na bırakdılar. Murâd Hân cenâzesine hâzır olup Eyyûb'da şâhrâh üzre bir hadîd şebeke içinde medfûndur ve seng-i mezârında bâlâdaki târîh, zeheb [ü] lâjiverd ile mastûrdur.

Kara Monlâ Sünbül Alî Efendi'nin mevtine târîhdir:

Mürd şüd Monlâ Alî der-sâl-i mûş.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Ferhâd Paşa: {Kâr-ı Mi‘mâr Sinân}. Vezîr-i Murâd-ı Sâlis ve Mehemmed-i Râbi‘ kurb-ı iskele-i Eyyûb Sultân türbe-i pür-envârının atebe-i ulyâsı üzre tahrîr olunmuşdur. Târîh:

Teng-mû ilhâm ile İlmî dedi târîhini
Eyledi Ferhâd Paşa Adn-i âlîde makâm.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Musâhibe-i Sultân İbrâhîm Hân Şekerpâre Kadın: Kurb-ı iskele-i Eyyûb. Ammâ kendiler asr-ı Mehemmed Hân-ı Râbi‘'de diyâr-ı İbrîm'e nefy olunup ba‘de'l-ıtlâk Mısır'da merhûme olup türbesi hâli üzre kalup târîhi bu gûnedir: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

el-Mevlâ Gınâyî Efendi: Şu‘arâ-yı Murâd-ı Sâlis, Ebû Sa‘îd hânesi mukâbilinde şâhrâha nâzır medfûndur. Mücelled dîvânı ve *Bahirnâme*'si vardır.

Târîh-i türbe-i Kâsım Paşa der-çârsû-yı Eyyûb Sultân:

Diyelim rûhıyiçün Fâtiha dâ’im el açup
Adn-i a‘lâyı makâm eyleye Kâsım Paşa.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Kâsım Paşazâde:

Dedi târîhi Nihâdî el açup
Fâtiha okuyalım rûhıyiçün.
Sene (---).

Târîh-i türbe-i Selîm ve Murâd Hân vezîri Ca‘fer Paşa der Eyyûb cânib-i Ortayol:

Ederken âlemi seyr [ü] temâşâ
Adem iklîmine erişdi râhı
Bir eksikli Beyânî dedi târîh
Behîşt ola makâmı yâ ilâhî.
Sene 995.

Târîh-i türbe-i azîm Sokullu Koca Mehemmed Paşa: {Mi‘mâr Sinân binâsıdır}. Süleymân'a ve Selîm'e ve Murâd Hân'a kırk sene vezâret edüp âhir dîvânda bir eli kanlı deli serhadli bıçağ ile dîvânda şehîd etdüğine târîhdir:

Hükm-i Hak ile şehîd oldu Mehemmed Paşa.
Sene 987

Vüzerâ türbelerinde bundan mu‘azzam türbe ve imâret ve medrese yokdur.

eş-Şeyh Baba Yûsuf: Tarîk-i Bayramîlerdendir İdrîs Köşkü'nde medfûndur. Ve,

Türbe-i Pertev Paşa: Süleymân Hân vüzerâlarındandır. Süleymân Hân Seğitvar kal‘ası altında merhûm olduğu gün Seğitvar'ı Süleymân Hân'ın ölüsü feth etdüğinden mâ‘adâ bu Pertev Paşa seksen yedi bin asker ile Erdel diyârı kal‘alarından Göle kal‘asın Süleymân Hân merhûm olduğu sâ‘at feth edüp Seğitvar altında Sokullu Mehemmed Paşa'ya müjde gelmişdir. Ba‘dehu Pertev Paşa merhûm olup Eyyûb Sultân civârında medfûn olmuşdur. Koca Mi‘mâr Sinân, üzerine bir kubbe-i münevver etmişdir.

.....(7 satırlık yer boş)..... ***[123a]***

Bundan,

İki yüz kırk ikinci fasıl
Kasaba-i Südlüce'nin câmi‘ ve mesâcid ve medâris ve hân [u] hammâmları ve tekyeleri ve sarây-ı âlîleri ve ziyâretgâhları târîhleriyle bildirir

Evvelâ kasaba-i Südlüce Eyyûb Sultân önündeki Halîc-i mâlihin karşu şimâlinde er avret nümâyân olduğu Halîc kenârında Galata mevleviyyeti nâhiyesinde başka subaşı hâkimli bin iki yüz ma‘mûr [u] âbâdân bâğ-ı İremli sarâylar ve gayrı âsâr-ı binâlar ile müzeyyen bir kasaba-i şîrîndir kim lisân-ı Acem'de "Kend-i şîr" derler, lisân-ı Arab'da "Rabta-i leben" derler, Türkî'de "Südlüce" derler, Rûm'da "Galata" derler, cümlesi süd ma‘nâsınadır. Zîrâ bu kasabanın nebâtâtı ve hevâsının letâfetinden südü hâlis olmağile Südlüce derler.

Bu mahalden Eyyûb Sultân şehrine kayıklar ile ubûr olunur. Mâbeynehümâsı sığlıkdır, azîm keştîler gelemezler. Zamân-ı küffârda bu mahalde zencîr üzre cisr-i azîm var imiş, hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Bu mahalden yine deryâ ile Alîbeğköyü'ne ve Kâğıdhâne köyüne, cânib-i şimâle tokuz mîl mezkûr Halîc ile tarafeynin çemenzâr yerin temâşâ ederek Kâğızhâne'ye varılır. Ammâ kasaba-i Südlüce bu Kâğıdhâne boğazı ağzında vâkı‘ olmuş cümle hâneleri leb-i deryâdan tâ Ca‘fer-âbâd dağına çıkınca biri biri üzre Halîc'e ve Eyyûb'a nâzır bâğlı ve bâğçeli hevâdâr dâr-ı amârlar ve cevâmi‘lerdir.

Cümle (---) mahalle ve (---) câmi‘dir. Cümleden mükellef kurşumlu Çavuş Paşa câmi‘i çâr-kûşe, harpüşte tahta kubbesi ve bir tabaka mevzûn taş minâresi var.

Ve (---) câmi‘i (---) {ve Hekîm Kaysûnîzâde mescidi Süleymân Hân'ın Mi‘mâr Sinân binâsıdır.} Gayrısı mesâcidlerdir.

Ve dörd tekyesi ve bir hammâmı ve bir hânı ve elli mikdârı dükkânı ve iskele başında bir ârâmgâh-ı kân-ı irfân mesîregâh soffası var.

Ve sarây-ı vüzerâlardan Karaağaç yalısı leb-i deryâda dıraht-ı karaağaç ile hıyâbân olmuş bir yalıdır. Mukaddemâ Defterdârzâde İbrâhîm Paşa bâğçesi idi. Sultân Murâd-ı Râbi‘in hâtırına bu bâğçenin âb [u] hevâsı hoş gelüp dâ’imâ bu iremde ayş [u] nûş edüp niçe bin kayık ve

peremeler ile Kâğızhâne teferrücüne giden kimesneleri seyr [ü] temâşâ edüp ihsân [ü] in‘âmlar ederdi. Hâlâ ol bâğ-ı İrem Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in mülki olup pâdişâhlara mahsûs bâğçe oldu. Bostâncı ustası ve huddâm bostâncıları vardır.

Andan Ebussu‘ûd bâğçesi, bu dahi ana muttasıl sanavber dıraht ile zeyn olmuş gül [ü] gülistânlı bâğdır. Ebussu‘ûd Efendi Tefsîr-i şerîf'in bu bâğda te’lîf etmişdir.

Ve buna muttasıl Bâzergânbaşı bâğı, müte‘addid kâ‘alar ile müzeyyen bir yalıdır.

Ve İbrâhîm Hânzâde yalısı, kadîm-i evvelde Sokullu Mehemmed Paşa binâsıdır. Bunda olan meyve-i gûnâ-gûn ve şükûfe-i ibret-nümûn bir bâğda yokdur.

Ve Re’îs Şâmîzâde yalısı, nev binâdır ammâ bâğçesi yokdur.

Ve Kemâl Efendi yalısı müfîd [ü] muhtasardır.

Ve tekyelerinde cümleden kâr-ı kadîm ve âsâr-ı azîm **tekye-i Ca‘fer-âbâd**, Süleymân Hân huddâmlarından Ca‘fer nâm bir sâhib-i tab‘ kimesnenin hayrâtıdır. Şehrin bir mürtefi‘ zemîni üzre vâkı‘ olmuş gûnâ-gûn dıraht-ı âlîler ile müzeyyen ve (müzeyyen) müte‘addid soffalar ile ve kâ‘a ve matbahlar ile Câ‘fer-âbâd'dır.

Süleymân Hân bu tekyenin deryâya nâzır bir köşesinde sâkin olup teferrüc ederken Hindûstân pâdişâhından hedâyâlar gelüp bir nakş-ı bûkalemûn telâtîn derisinden bir ta‘âm sofrası ve yüz Hıtâyî münebbid tabaklar ve yüz aded kâseyi ve niçe âlât-ı ta‘âm zî-kıymet eşyâları bu tekyeye vakf eder. Ba‘dehu bu şeyleri zorbalar asrında hazîneye alup sofra ile bir şeftâlû çekirdeğinden bir dervîşân keşkülü kalmışdır kim garâyibdir. Hindûstân'da hâsıl olmuş şeftâlû çekirdeğinin nısfıdır. Hâlâ iki vukıyye su alır. Kenâreleri altun dîvâre ve sîm halhâllar ile bir ibret-nümâ sun‘-ı Hudâ'dır. Nısfı hâlâ hazînededir. Selîm-i Sânî bu keşkülden bilâ cur‘a bâde nûş etmişdir. Hakkâ ki yek-merdî kâse değil penc-merdî kâseden ziyâde bâde alur.

Ve bu tekyenin mücellâ der [ü] dîvârında olan hüsn-i hatlar ve ibret-nümâ nakş-ı bûkalemûn tasâvîrin evsâfı bir vech ile terkîm olunmaz. Hattâ Nakkâş Ağa Rızâ rû-yı dîvâra siyâh kalem ile bir kaya eşkâli üzre bir kepk-i vahşî tasvîr etmiş, Bihzâd-ı Mânî kalemin çekmede âcizdir. Cümle erbâb-ı ma‘ârifin nazargâhı bir âsitâne-i teferrücgâh-ı mesîregâh köşedir. ***[123b]*** Ve,

Tekye-i Hasan-âbâd: Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında Unkapanı'nın iç yüzünde Pervîz Ağa nâm bir ağanın mün‘im ü mâldâr abd-i memlûkü Hasan nâm köle âdemisi binâ etmeğile zürefâ-yı İslâmbol bu tekyeye Niznâm-âbâd tekyesi derler. "Niznâm" lafzı lisân-ı Rûs'da bilmem demekdir. Ammâ cihân-nümâ bir püşte üzre nev-âbâd Niznâm-âbâd tekyesidir. Sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olmağile her ay başında cümle ehl-i teferrüce salâ edüp hânende ve sâzendeler ile ziyâfetler ederdi.

Ve niçe tekye-misâl bâğçeler vardır. Ammâ cümleden

Tekye-i Abdüsselâm bâğçesi: Hıyâbân-ı İremde âdem gâ'ib olur bir bâğdır. Cümle ehl-i hıref bunda teferrüc ederler.

Ve bâğçe-i Alî Ağa ve bâğçe-i Eski Yûsuf ve bâğçe-i Ganîzâde şimâl cânibi Okmeydânı'na ve garb cânibi Halîc-i Eyyûb'a nâzır fısdık ve servi dırahtları ile müzeyyen bir bâğdır.

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Südlüce: Evvelâ Çavuşbaşı câmi'i sâhasında deryâyâ nâzır hattât-ı Süleymân Hân, Hazret-i **Ahmed el-Karahisârî**: Kubbesi yokdur, ancak çâr-kûşe beyâz mermer sandûka içre medfûn olup seng-i mezârınd[a] olan hatlar bizzât kendiler tahrîr edüp mermere yazmışlar. Ammâ ibret-nümâ kazmışlar kim ol hatlar budur:

.....(1 satırlık yer boş).....

Cemî'i hattât [u] erbâb-ı ma'ârifin nazargâhı ve pesendîdesidir.

Ziyâret-i sultân-ı şu'arâ Habîbî: Ferzend-i ercümend-i Acem'dir. Hakkâ ki pâkîze eş'ârı vardır. Selîm Şâh-ı Evvel'in nüdemâlarındandır. Bu Südlüce'de Ca'fer-âbâd tekyesi'nde medfûndur. "Ca'ferî mezheb olmağile Ca'fer-âbâd tekyesi'nde defn olunmağı vasiyyet etdi" deyü iftirâ etdiler.

.....(2 satırlık yer boş).....

İki yüz kırk üçüncü fasıl

Kara Pîrî Paşa kasabasının imâretleri ve bâğ u bâğçeleri ve hânedân [u] mesîregâhların ayân u beyân eder

Devlet-i Bâyezîd Hân'da ve Selîm Hân-ı Evvel'de Hazret-i Ebûbekir neslinden olan Vezîr Kara Pîrî Paşa bu mahallin âb [u] hevâsın beğenüp bu câ-yı meserretde bir bâğçe binâ edüp bir kasaba olunmasın fermân edüp bir rabta-i ma'mûr olduğundan Pîrî Paşa derler. Bin mikdârı bâğlı ve bâğçeli ma'mûr hânelerdir.

Galata mevleviyyeti nâhîyesi ve başka subaşısı vardır. Ammâ ilâ hâze'l-ân bu kasaba içre bir câmi' ve üç mescidi var.

Ammâ câmi', Aynî Hâtûn binâsıdır (---) pûşîde ve bir tula serâmed, rakîk ü nahîf minâre-i mevzûnu var kim ilm-i hendeseye mâlik olanlar vâlih [ü] hayrân olurlar. Ahmer-gûn bir minâre-i mevzûndur. Bu câmi'i Ser-bevvâbân Arslan Ağa nâm şecî' amâr etdikde atebe-i ulyâsı üzre ta'mîrine târîhdir:

Ser-i bevvâb-ı derî pâdişeh-ı âlem o kim
Şîr-dildir Esedullâh denildi ana nâm
Çün tamâm oldu bu câmi' dedi hâtif târîh
Câmi'-i hâs olup oldu bu câ-yı ubbâd.
Sene 1000.

Ve câmi'-i zîbâ Turşucuzâde Hüseyin Çelebi, Kiremitciler içre vâkı' olmuş Mi'mâr Sinân binâsıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bunlardan mâ‘adâ hân ve imâret ve medrese ve kurrâ yokdur. Cümle Yahûdî ve Rûm ve Ermenî kefereleri müstevlî olmuşdur. Ve hammâmı (---) ve iskele başında iki yüz mikdârı dükkânlardır. Çoğu meyhâne ve bozahânelerdir. Zîrâ latîf limanlı kenâr-ı bahr olmağile cümle gemiler anda kışlaya bağlanup gemicileri meyhâne erbâblarıdır.

Ve iki yüz kârhâne kiremitçiler dükkânları vardır. Zîrâ bu mahallin deryâsı dibinden mâh-ı Temmûz'da Arnavud gavvâsları bir gûne tîn-i siyâh çıkarırlar kim bi-emrillâh bir diyâra mahsûs değildir. Ba‘dehu ol tînı gemilerden çıkarup ma‘cenelere doldurup kırk gün durup kesb-i hevâ etdükden sonra ummâllar tîn-i zülâlin içine girüp püşt-i pâ ile tahmîr edüp andan kiremit ve tula edüp pişirdiklerinde bi-emrillâh siyâh levn iken ahmer-gûn kiremit olup cümle İslâmbol hânedânları bu kiremitden örtüldüğiyçün serâpâ İslâmbol kıpkırmızı nümâyândır. Anıniçün Pîrî Paşa kasabasının kiremidi ve tulası meşhûr ve teferrücgâh bâğçeleri bî-hisâbdır.

Ve (---) Ayazması nâm bir mâ’-i zülâl su kaynağı vardır kim ***[124a]*** Temmûz'da hummâya mübtelâ bir âdem üç kerre bu mâ’-i sâfîden nûş edüp gasl etse istifrâğ edüp halâs olur. Ekseriyyâ Rûm tâ’ifesinin meşâdları bu mahalde olup bu ayazmayı ziyâret ederler.

Ve bu kasaba hâricinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kim fâtih-i Yanova ve Varat ve Uyvar ve cezîre-i Girid'de fâtih-i Kandiye'dir, bunda bir bâğ içre bir âb-ı nâb bulup bir günde bir çeşme-i aynü'l-hayât binâ edüp Selsebîl-âsâ cereyân etdüğine çeşme üzre beyâz mermerde Teknecizâde Mustafâ Çelebi hattıyla müzehheb ve lâciverdli zîbâ târîh-i ra‘nâdır:

Bahtıyâ tahsîn edüp hâtif dedi târîhini
Oldu cârî adlile Sultân Mehemmed çeşmesi.
Sene (---).

.....(1 satırlık yer boş).....

Ziyâretleri ma‘lûmum değildir.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

İki yüz kırk dördüncü fasıl

Kasaba-i Hâsköy'de olan cevâmi‘ ve mesâcid ve tekye ve hân u hammâmları ve esvâk-ı sultânî ve hânedânları ve sâ’ir imâretleri beyân eder

Evvelâ bu belîde Hâsköy nâmıyla ma‘rûfdur ammâ bir şehr-i müzeyyen-misâldir. Zîrâ üç bin ma‘dûd kat-ender-kat ravza-i hadîkalı hâne-i zîbâlardır. Ba‘zı bâğlarında limon ve turunc ve kübbât hâsıl olur. Ammâ âb [u] hevâsı latîf bir câ-yı sürûr zemînde vâkı‘ olmuş deryâya nâzır kat-ender-kat evlerdir. Husûsan Yahûdî Küpeli oğulları ve Mürdehây ve Nisîm ve Kemâl Yahûdî nâmân cuhûdların hânelerinin amârı ve bâğ u bâğçelerinin bahârı ve gûnâ-gûn limonu ve lüffân nârı bir bâğda yokdur. Ve bu rabta Galata mevleviyyeti hükmünde niyâbetdir ve başka subaşısı ve yeniçeri çorbacısı kolluğu var hâkimlerdir.

Ve (---) câmi‘ (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve İskele mescidi ve Sarrâchâne mescidi (---) (---) (---). Bunlardan mâ‘adâ hân ve imâret ve medrese yokdur.

Ancak bir hammâmı ve bir mahalle-i müslimîni var. Mâ‘adâ on bir cemâ‘at ta‘bîr ederler

Yahûd mahallesi var. Ammâ hâlâ İslâmbol'da ihrâk bi'n-nâr olup Şuhûdkapusu'ndan içeri sâkin olan Yahûdîlerin hâne-i telvîsleri berbâd olup ihrâk bi'n-nâr ile tâhir oldukda zemînine Vâlide Sultân câmi‘i bünyâd olup ol mahalle-i Yahûdîler serâpâ dekâkînler olup Yahûdîleri bu Hâsköy'e nefy olaldan beri Hâsköy'de yigirmi cemâ‘at Yahûdî ziyâde olup cümle on bir bin Yahûdî oldu, derler. Gûyâ bu şehr-i Selânik'dir yâhûd Arabistân'da Sıfet şehri gibi tâ’ife-i Yahûd ile mâl-â-mâldır. Yedi kenîseleri ve on iki sınago hahamları vardır. Ve iki mahalle Urumlar ve üç deyr-i telvîsleri var ve bir mahalle Ermenîler var.

Ve cümle altı yüz dekâkînlerdir. Gerçi bezzâzistânı yokdur ammâ cemî‘i zî-kıymet bî-kıymet firâvân bulunur. Ve elli dükkân tabbâğhâne ve yüz meyhâne ve üç bozahâne var. Ammâ Küpeli Yahûdî'nin mümessek elma suyu ve tiryandafila Rûm'un misket şarâbı, harâbâtî erenleri içre meşhûrdur. Zîrâ bâğlarında olan misket üzümü meğer Akdeniz Boğazı'nda Bozcaada'da ola. Ve Yahûdî pîçelerinin terbiye etdikleri şeftâlûları hoş-hordur.

Câ-be-câ mahbûbe Urum keratsaları vardır. Ve cemî‘i Yahûd tâ’ifesinin mezâr-ı meşâdistânı bu Hâsköy dağlarında beyâz çakıl taşı gibi ser-ber-zemîn olup yatırlar. Gayrı yerde olmak ihtimâli yokdur, Üsküdar ve Galata'dan cümle bu mahalle getirirler. Ammâ bir kaç senedir haham la‘înleri izin verüp gayrı yerde dahi izn-i hâkim ile meşâdlık yapdılar.

Ve bu Hâsköy mezârlıkları kurbünde İne Ayazma nâm bir ayn-ı zülâl vardır, mahmûm-ı riba‘a mübtelâ olan âdem yedi kerre nûş edüp gasl etse ısıtmadan halâs olur. Rûm tâ’ifesinin ziyâretgâhlarıdır. Hakîrin âlem-i aşkda olduğu mahalde bir cum‘aertesi gecesi bu mahaldeki Yahûdî mezârlığı içinde,

"Gel tâli‘im gel" deyü nidâ etdüğimde bir dîv gûl-i beyâbân zâhir olup havfımdan "Yâ Hafîz" ismiyle firâr edüp mezkûr İne Ayazma içre ol gece ***[124b]*** pinhân olup bî-hûş olduğum sergüzeşt [u] serencâmım inşâ’allâh mahallinde tahrîr olunur kim bir ferd-i âferîdenin başına gelmemişdir.

..... (2 satırlık yer boş) .....

Ve bu Hâsköy kurbünde yine leb-i deryâda pâdişâhlara mahsûs,

Tershâne bâğçesi: Kadîm-i evvelde kefere asrında dahi kırallara mahsûs bâğ imiş. Ammâ ba‘de'l-feth, Ebü'l-feth ibtidâ bunda hayme-i Muhammedîsi ile meks edüp ve gazâ mâlın guzât-ı müslimîne bunda hisse edüp nazargâh-ı kadîmi olmak ile fermânıyla ma‘mûr edüp niçe kâ‘a ve hammâm ve kasr ve müte‘addid hücre ve soffalar ile aşren ve fe-aşr havz u şâzrevânlar ile ma‘mûr [u] âbâdân edüp sadranc nakşı {dikilmiş} on iki bin serv dırahtı râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olup niçe bin eşcâr-ı gûnâ-gûn müsmirât ve gayrı çınâr ve bîd-i sernigûn ve çimşîr ve sanavber ile bu bâğı müzeyyen edüp gûyâ ravza-i Rıdvân olmuş bir İremezâtdır. Hudâ'ya ma‘lûm bu hıyâbânda serviler var kim evc-i âsumâna ser çekmiş niçe bin servdir âdem vâlih [ü] hayrân olur.

Bu bâğa aslâ güneş te’sîr etmez bir koyah-ı Acemdir. Ve şeb [u] rûz fevvâreleri Selsebîl-âsâ cereyân etmedir. Ve bî-hisâb murgân-ı nevâhânın ve hezâr hezârânın dâstânından âdemin

rûhuna gıdâ verir.

Ve müsmirât-ı elvânından âbdâr şeftâlûsü ve kayısısı memdûhdur. Ve leb-i deryâda İbrâhîm Hân bir kasr-ı İrem binâ etmişdir kim gûyâ kasr-ı Havernakdır.

Ol mahallin deryâsında bir gûne deryâ mahlûku çıkar, başka sayyâdları vardır, istiridye derler, incü sadefi hurdesi-misâl beyâz kabuk içre zî-rûh bir mahlûkdur. Meyhor kimesneler zeyt yağıyla pişirüp yâhûd limon ile çiğce tenâvül edüp bâde nûş ederler, ta‘âm-ı tarabdır. Ammâ bâde içmeden de bir âdem beş on gün ol istiridyeden tenâvül etse her gece ehliyle ve nâ-ehliyle beşer onar kerre cimâ‘ eder. Bu gûne bir mahlûkdur kim Tershâne bâğçesi önünde hâsıl olan gâyet memdûhdur. Bâğçe üstâdına sayyâdları senevî on bin akçe avâ’id verirler.

Bu bâğın bâğçe üstâdı ve üç yüz halîfesi var, hizmet ederler. Böyle bir nazargâh-ı Mehemmed Hân-ı Gâzî'dir. Anda hünkârlara mahsûs kayıkhâneler vardır. Kaçan pâdişâh Yeni Sarây'a ve gayrı yere gitmek murâd edinse kırlankıç kayığının kıçında cevâhir kubbe altında mücevher taht üzre sâde cura zurna ve nakare faslı ederek Halîc'in tarafeyninde olan kat-ender-kat yalıları ve bâğ u bâğçe ve tershâneleri seyr [ü] temâşâ ederek murâd [ü] merâmları olduğu yere giderler.

Ve bu Tershâne bâğçesinde hâs-âhûr vardır. Anda küheylân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlara süvâr olup bâğın cânib-i şimâlinde Okmeydânı'na çıkup ol fezâda cirid ü çevgân oynadırlar. Cânib-i erba‘ası böyle mesîregâh-ı bâğ-ı hıyâbândır. *Ammerekallâhü Ta‘âlâ*. Hamd-i Hudâ hakîr anda fakîrâne çok ibâdet etmişiz.

Ve bunda hizmet eden bostâncılar cümle sâhib-i sülûk sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir ve elbette ber-hordâr olurlar. Zîrâ İslâmbol feth olunca Akşemseddîn hazretleri bu câ-yı dil-küşâda sâkin olup cümle merdân ve erba‘în çıkarırdı ve hidmet edenlere hayr du‘â ederdi. Anıniçün huddâmları ber-hordâr-ı ömr olurlar. Ve bizzât Ebü'l-feth mübârek dest-i şerîfleri ile yedi servi dikmişdir. Cümleden serâmed mevzûn u hemvâr sebiz-gûn serv(er)lerdir. Ve bir serv dahi {Akşemseddîn hazretleri} mübârek dest-i şerîfleri ile diküp hâsıl etmişdir. Bi-emrillâhi Ta‘âlâ âdetullâh bunun üzerine cârîdir kim serv dırahtı sebiz-gûn olur. Ammâ bu serviyi Akşemseddîn dikmek ile ak serv hâsıl olmuşdur. Hâlâ zamânımızda temâşâgâhdır kim Çimşîrlik havzının kurbünde idi.

İki yüz kırk beşinci fasıl
Kâsımpaşa şehrinin cemî‘i imâretleri ve hânedân [ve] bâğ-ı İremleri ve tershâne ve ziyâretgâhların beyân eder

Evvelâ bu Kâsımpaşa tâ zamân-ı kadîmde ma‘mûr manastırlık imiş, kefere mâbeyninde şehr-i Ayalonka nâmıyla meşhûr imiş. Ammâ ba‘de'l-feth mezâristân-ı ümmet-i Muhammed olması fermân olunur. Zîrâ Abdülmü’min Melik hilâfetinde Mesleme ve Eyyûb-ı Ensârî ve Hârûnu'r-Reşîd ve Yıldırım Bâyezîd Hân'da dahi İslâmbol'un nısfı ve Galata'nın nısfı feth oldukda yine Kâsımpaşa'da ***[125a]*** Tershâne ardı cümle mezâristân olup sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlar medfûn olduğu müsbetdir kim hâlâ mezâristânlarında seng-i mezârları kûfî hatt ile tahrîr olunmuş alâmetler vardır kim manzûr-ı hâs [u] âmdır kim {bâlâda ale't-tafsîl mastûr} ol

ecilden Ebü'l-feth imârâtına bezl-i himmet edüp (---) aded göz tershâne ve bir dîvânhâne-i kapudan paşa {ve bir câmi‘} inşâ eder.

Ba‘dehu (---) sene târîhinde Süleymân Hân velvele-ârâ pâdişâh-ı azîmü'ş-şân olup devletinde benî âdem ile şehr-i İslâmbol âdem deryâsı olup omuz omuzu sökmez olup vüzerâlarından {fâtih-i Anabolı} Kâsım Paşa'ya ve fâtih-i Sakız Piyâle Paşa'ya ve fâtih-i Ahıçka Ferhâd Paşa'ya ve fâtih-i Alâüddevle Ayas Paşa kullarına fermânları sâdır olup Kâsımpaşa şehrini ma‘mûr etmeğe bezl-i himmet etdiklerinden niçe bin a‘yân-ı devlet, var makdûrların sarf edüp niçe bin hânedân ve hayrât [ü] hasenâtlar edüp ma‘mûr [u] âbâdân oldu.

Ve Galata mevleviyyeti nâ’ibi taraf-ı şer‘den hâkimdir. Taraf-ı avândan kapudan paşa ve tershâne kethudâsı ve subaşısı hâkimlerdir. Hâlâ on bin seksen beş gaytân hadîkalı kat-ender-kat evlerdir.

Ammâ merhûm Koca Piyâle Paşa kendü re’s-i mâlı on iki bin esîre mâlik olmağile Kâsımpaşa'nın tâ nihâyetinde bir câmi‘ ve medrese ve tekye inşâ edüp bî-cemâ‘at bir câmi‘ olur. Âhir bu câmi‘e cemâ‘at-i kesîre peydâ etmek içün Tershâne-i Atîk boğazından deryâyı kesüp tâ Piyâlepaşa câmi‘i bir sâ‘at yerdir, deryâyı anda götürüp Halîc'in iki tarafı bâğ u bâğçeli kat-ender-kat evler olup câmi‘i etrâfı amâr olup cemâ‘at-i kesîre olur.

Piyâle Paşa vefâtından sonra Halîc tathîr olmayarak bârân-ı rahmet selinin hâr [ü] hâşâkından Halîc türâb ile pür olup pereme ve kayıklar girüp çıkması mu‘attal oldukda herkes hânesin ilerü binâ ederek hâlâ Halîc mu‘attal kalmışdır. Ammâ pederimiz hikâyet eder, "Kâsımpaşa esvâkı içre Dörd Ağızlı nâm çâh-ı mâlara gelince deryâ geldiğin bilürüm" deyü buyururlardı. Hâlâ mülûk murâd edinse yine deryâ cereyân etmesi emr-i seheldir.

Evsâf-ı Tershâne-i Âmire: (---) göz Süleymân Hân binâsıdır. Bârûdhâne {kullesi ve yetmiş kapudan mahzenleri} ve kürekhâne ve yedi aded kurşumlu mahzenler ve dîvânhâne-i cedîd cümle Süleymân Hân'ın hayrâtıdır. Ve San Pavla zindânı ve Cirid meydânı kasrı ve Şâhkulukapusu ve Meyyit İskelesikapusu cümle Süleymân Hân'ındır. Ve Kapudan Paşa'ya on iki bin azebistân askeri ve yüz elli kapudan-ı enderûn ve yüz elli kapudan-ı bîrûn cezîrelerde ve yetmiş alem ve tuğ sâhibi azebistân ağası ve kırk sancak yerde re‘âyâ ve berâyâdan kürek-keşân azebistân gelmek kânûn-ı Süleymânî'dir.

Ve (---) aded tershâne gözlerin eyle ma‘mûr edüp her birinin tâkları tâk-ı kehkeşândan nişân verüp her bir göze birer dîdebân ve San Pavla zindânına üç yüz azebistân nevbetci her şeb ta‘yîn edüp tershâne kapudanlarının otuz beşi tershâne gözlerinde sabâha dek kol dolaşalar ve otuz beş kapudanı askerleriyle şehirde kol dolaşalar. Zîrâ Süleymân Hân asrında Galata Kullesi ve Tershâne zindânlarında otuz bir bin ecnâs-ı mahlûkât kefere-i fecereden esîr var idi {kim dâ’imâ pây-beste ve dil-haste esîrlerdir, dîdebânları ve vardiyanları destinde girîbânları beste ve giryân ve hayrân ü nâlân esîrlerdir.

Ve mahpûshâneleri olan San Pavla zindânı bir tarh üzre binâ olunmuşdur kim bir vech ile andan benî âdem rehâ bulmak mümkün değildir. Ve murg-ı zeyrek dahi bu kafese girse pervâz

urmak muhâldir. Zîrâ ka‘r-ı zemîni bile kat-ender-kat azîm mermerler döşenmişdir kim lağım dahi mümkün değildir}.

Bu tertîb üzre Kâsım Paşa şehri eyle ma‘mûr oldu kim yedi tağın dere ve depesi üzre hâlâ Murâd Hân-ı Râbi‘ tahrîri şehr-i Kâsımpaşa on bir bin altmış hânedir. Ve Süleymân Hân asrında her mahalle câmi‘i ve mesâcidleri ve tershâne gözlerinde ve her dükkânda ve her hâne kapusu önünde birer kandîl çerâğân olurdu.

Bu gûne amâr olmuş şehr-i müzeyyende hâlâ (---) aded mahalle-i müslimîn ve on mahalle-i kefere-i Rûm ve bir mahalle Ermenî var ammâ Yahûdî yokdur, dükkânlarda sâkin olup giderler.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asında gerçi kal‘a yokdur ammâ rabâtdan ziyâde masûn [u] mahfûzdur. Bu şehir iskeleden tâ Piyâlepaşa mahallesine varınca (---) adımdır. Okmeydânı'ndan tâ Galata hudûdunda dörd yol ağzına varınca tokuz bin adım yerdir.

Tûlen ve arzen bu cirmde olan şehr-i azîm içre ibtidâ câmi‘-i atîk **Koca Kâsım Paşa**'{dır}. Bir düz yerde vâkı‘ olup çâr-kûşe bir dîvâr üzre çâr-kûşe harpüşte tahta kubbeli ve tahtânî câmi‘-i atîkdir. İçinde aslâ amûdları yokdur. Ve taşra haremi çınâr ve dud şecerleri ile müzeyyendir. Mâ-tekaddem imâreti var imiş, hâlâ bîmârhânedir. ***[125b]*** Ve bir tabaka minâre-i mevzûnu var. Ancak bir kıble kapusu üzr[e] târîh (---) (---) (---) (---) Mi‘mâr Sinân binâsıdır. Ve harem içre mahkeme-i şer‘-i mübîn vardır. Ve hareminin yemîn [ü] yesârında iki kapusu var. Ve bu câmi‘ şehrin iz[di]hâm yerinde olmağile gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Andan,

Kethudâ câmi‘i: Harpüşte kurşum kubbeli ve bir minâreli câmi‘dir. Ve eski dîvânhânede ibtidâ binâsı,

Ebü'l-feth Mehemmed Hân câmi‘i: Ma‘bed-i muhtasar bir küçük câmi‘dir. Ve yeni dîvânhânede,

Süleymân Hân câmi‘i: Hâlâ bu iki câmi‘ huddâmlarının vazîfe-i mu‘ayyeneleri taraf-ı pâdişâhîden verilir selâtîn câmi‘leridir. Ve,

eş-Şeyh Eyyühüm Efendi câmi‘i: Cemâ‘ati gâyet sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir. Ve,

Yahyâ Kethudâ câmi‘i: Mevlevîhâne kurbündedir ve harpüşte kurşum kubbelidir, bir minâresi vardı. Ve,

Hacı Husrev câmi‘i: Tatavla yolunda bir yokuşda kiremitli ve bir minâreli câmi‘dir. Ve,

Hamdî Efendi câmi‘i: Okmeydânı kurbünde bir minâreli ve kurşumlu câmi‘dir. Bu câmi‘ sâhibi Emîr Efendi dâmâdıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve,

Emîr Sultân câmi‘i: (---) (---) binâsıdır. Bir kûh-ı bâlânın zirvesinde çâr-kûşe harpüşte ve bir minâre-i rusâs ile mestûr bir câmi‘-i ziyâretgâhdır kim ulu âsitânedir. Ve,

Câmi‘-i Kulaksız: (---) (---) binâsıdır, bir minâreli ve kurşum kubbelidir. Ve,

Sinân Paşa câmi‘i: Bu dahi harpüşte kurşumlu kubbedir. Haremine (---) ayak nerdübân ile nüzûl olunur. Bir püşte üzre cihân-nümâ câmi‘-i rûşendir. Ve,

Câmi‘-i Piyâle Paşa: Bir dere ağzında kıble cânibi âlî sed üzre bir câmi‘-i metîndir. Süleymân Hân vüzerâlarından fâtih-i Sakız, Vezîr Kapudan Koca Piyâle Paşa binâsıdır. Cümle on iki kubbe-i âlîdir ve cümle (---) aded kırmızı sommâkî amûd-ı azîmler üzre mebnî kubâblardır. Mihrâbı ve minberi sâde güzelidir.

Cümle (---) revzenleri tuçdur, demir değildir. Eyle rivâyet ederler kim cümle feth etdüği kâfir kilisalarının çanlarını getirüp câmi‘in pençerelerine şebeke etdi, derler. Ve cümle (---) aded necef ve moran câmlar ile müzeyyen olduğundan gâyet rûşen câmi‘dir. Ve iki kıble kapusu var, atebe-i ulyâsı üzre Karahisârî hattıyla [88] (---) (---) (---) âyeti zeheb-i hâlis ile tahrîr olunmuşdur.

Ve taşra dehlîz soffaları üzre (---) aded amûd-ı zenbûrîler üzre (---) aded kubâblardır. Bu soffaların mihrâb dîvârında serâpâ ebyât, eş‘âr, müfredât-ı gûnâ-gûn ve bir azîm resm-i Ömer tahrîr olunmuşdur. Bundan taşra dehlîz-i harem dahi tûlânî (---) amûd-ı sağîr üzre tahta tavan sütûhdur kim cümle bu câmi‘ rusâs-ı hâlis ile pûşîde bir câmi‘-i nûrdur.

Kıble kapusundan mihrâbâ tûlu (---) adımdır ve bir yanından bir yanına (---) adımdır. Ve taşra harem-i kebîrinde altı aded çınâr-ı azîmler var kim her biri eflâke ser-çeküp şâhaları sâyesinde ehl-i teferrüc kesb-i hevâ ederler. Bu haremin dahi dörd kapusu vardır, garb tarafı kapusunun yemîn [ü] yesârında kırk aded medrese hücreleri vardır.

Hikmet-i Hudâ bu câmi‘i, Piyâle Paşa merhûm binâya şürû‘ etdükde câmi‘in şimâlî tarafında yedi husrevânî küp altun bulduğu yer hâlâ zâhir ü bâhirdir kim hâlâ ol küpler İslâmbol'da Uzun Çârsû başındaki sebîlhânesi içinde durur mermer küplerdir. Böyle helâl mâl ile binâ olunmuş câmi‘dir. Ve bir tekye ve kendilere bir medfen ve bir hammâm ve bir çârsû binâ etmişdir. *Rahmetullâhi aleyh*. Gâzî Paşa'dır.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ cümle (---) aded mesâcidlerdir. Evvelâ Piyâle Kethudâ mescidi ve Yahyâ Kethudâ mescidi ve Şehremîni Hüseyin Çelebi mescidi ve Memi Kethudâ mescidi.

..... (1.5 satırlık yer boş) .....

Evsâf-ı medâris-i ulûm: Evvelâ medrese-i Kâsım Paşa câmi‘inin yol aşırısındadır. Ve medrese-i Piyâlepaşa.

..... (1 satırlık yer boş) .....

Ve yetmiş mekteb-i sıbyân ve üç yerde dârü'l-kurrâ. Gerçi halkı erbâb-ı sefer makûlesi derler ammâ kâmil ü fâzıl çelebileri vardır.

Ve yigirmi yerde tekye-i Halvetî ve Celvetî ve Uşşâkî ve Mevlevî ve gayrı tarîk tekyeleri vardır.

Cümlesinden ***[126a]*** Hazret-i Emîr Sultân tekyesi tarîk (---) ulu âsitânedir. Yüzden mütecâviz hücre ve fukarâları vardır. Her leyle (---) (---) cümle fukarâ [89] âyeti emrine imtisâlen tevhîd [ü] tezkîr edüp vücûdların ifnâ ile ihyâ ederler. Kapudan Halîl Paşa mâl-ı gazâ sarf eyleyüp bu âsitâneye bir âb-ı zülâl getirüp fukarâlara imâret inşâ edüp bay [u] gedâya ni‘meti mebzûldür.

Ve Kulaksız tekyesi tarîk-i Halvetî'dir.

Ve Sinân Paşa tekyesi tarîk-i Ümm-i Sinânîdir.

Ve Piyâlepaşa hammâmı kurbünde Mu‘abbir İbrâhîm Efendi tekyesi tarîk-i (---) âsitânesidir, fukarâsı gâyet çokdur.

Ve Hacı Haydar bostânı kurbünde Hazret-i Uşşâkî Efendi tekyesi sulehâ-yı ümmetden fukarâları var.

Ve Mevlevîhâne tekyesi Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında bizzât Abdî Dede hazretleri cümle ahbâblarının himmetleri ile kendüler Ferhâd-vâr ırgatlık edüp binâ etmişlerdir. Bir mürtefi‘ zemînde bir tekye-i Mevlânâ-yı Rûmî'dir.

Ve tekye-i

..... (2 satırlık yer boş) .....

Ve cümle (---) hammâmdır. Evvelâ Kâsım Paşa hammâmı, hammâm-ı atîk hoş-hevâ-yı hûb-binâ hammâmdır kim suyu âb-ı zülâldir.

Ve hammâm-ı (---), Tershâne dîvârı ardında bir küçük kesîf hammâmdır, ammâ gâyet yerinde binâ olunmuşdur.

Ve Hekîmbaşı hammâmı hikmetle binâ olunmuşdur kim misli yokdur. Ammâ ol kadar büyük hammâm değildir. Lâkin suyu lezîzdir.

Ve Kulaksız hammâmı âlât [u] bisâtı ve huddâmları pâk ve dellâkları cüst ü çâlâk olup herkese hidmet ederler. {Ammâ Kulaksız hammâmı olmağile ekseriyyâ huddâmları sağırlardır}.

Ve Piyâlepaşa hammâmı gâyet latîf ve rûşen hammâmdır kim meşhûr-ı âfâk hammâm-ı latîflerin biri dahi bu hammâmdır.

..... (1 satırlık yer boş) .....

Ma‘mûr olan sarâyları beyân eder: Evvelâ Piyâle Paşa sarâyı ve Kara Hoca sarâyı ve Kurd Çelebi sarâyı ve Hüseyin Ağa Alî'si sarâyı ve Sıçan Halîfe sarâyı.

..... (1.5 satırlık yer boş) .....

Sebîlhâneler: Cümle

..... (5 satırlık yer boş) .....

Ve çeşme-i cân-safâlar: Cümle (---) Hacı Ahmed çeşmesi târîhidir:

Kandî-i Dâ'î dedi itmâmının târîhini
Hacı Ahmed çeşmesin cârî ede dâ'im latîf.
Sene (---)
..... (3.5 satırlık yer boş) .....

Ve mesîregâh [u] teferrücgâh tekyeler: Cümle (---) ammâ cümleden atîk **tekye-i Tîr-endâzân**; ibtidâ müfîd [ü] muhtasar Ebü'l-feth binâsıdır zîrâ Ayasofya'dan putları çıkarup bu Okmeydânı'nda hâlâ puta sepedi mahalline koyup haftada iki gün cümle guzât-ı müslimîn putlara oklar atdıklarıyçün hâlâ puta oku derler bir gûne sehm-i kazâdır. Ol asırda kemândârân [u] kemânkeşân sohbet etmeleriyçün bu tekye binâ olundu.

Ba'dehu Bâyezîd Hân-ı Velî yaycı olup kemânkeş olmağile kemânkeş ve sînekeş ve düşmenküş Hattât Şeyh hazretleri tahrîkiyle mezbûr tekyeyi Bâyezîd Hân tevsî' etdi. Ba'dehu mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ tekye münhedim olup Sultân Murâd-ı Râbi' dahi tîr-endâz olmağile bu tekyenin imâretine fermân edüp Musâhib Silihdâr Mustafâ Paşa ta'mîr ü termîm ***[126b]*** etdüğine târîh-i tekye-i tîr-endâzân:

Himmet-âbâd-ı cedîd oldu binâ-yı tekyegâh.
Sene (---).

Andan aşağı **Mesîregâh-ı İne Ayazma**: sergüzeştimiz olan mahaldir. Gerçi imâretinden bir nişân yokdur ammâ azîm dıraht-ı müntehâlar sâyesinde bir ayazmadır. Ba'zı mahbûb [u] dostân nîlgûn fûtaya sarılmış billûr-misâl beyâz dilberân seyr olunur bir teferrücgâh-ı gâhgâh-ı nâgâhdır, hergâh değildir mâh be-mâhdır kim mâhpâreler hırmengâhıdır. Andan,

Mesîregâh-ı Hasan Karlığı: Bir vâsi' dere içre ok atmak içün mastabalar binâ olmuşdur. Herkes yârânıyla ol câ-yı ma'hûdda ahdlerine vefâ edüp âlem ağyârdan bî-haber sohbet ederler. Kardan cereyân eder bir âb-ı berdi vardır. Ve,

Mesîregâh-ı puta yeri: Bir çemenzâr derede beş altı soffalar vardır, her cum'a niçe bin kemânkeşân, kemân-dârân, tîr-endâzân, esnâf-ı Sa'd-ı Vakkâsân cem' olup ser-çeşme-i kemân-dârân "Pîr Vakkâs rûhuna Fâtiha" deyüp kânûn-ı Ebü'l-feth üzre puta sepedine niçe bin tîr-bârân edüp sîne-i putaya hedef ederler. (---) adım menzil yerdir. {Üç yerde âb-ı hayât çeşmeler ve niçe dıraht-ı azîm çınârlar ve gayrı şecerler var}. Andan,

Mesîregâh-ı Dîvdâr çeşmesi: Bu dahi Okmeydânı'nın bir köşesinde âb-ı hayâtdan nişân verir bir çeşmedir. Cânib-i erba'asında dıraht-ı azîm çınârlar sâyesi çemenzârında cümle ahibbâ cân sohbeti ederler. Andan,

Teferrücgâh-ı tekye-i Piyâlepaşa: Bir çukur yerde cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl dîvârlı bir tekyedir, fevkânî ve tahtânî ikişer bin âdem alur soffaları var, cümle ehl-i hıref anda halîfe revâne edüp sâhib-i post ederler. Ve niçe bin sahan et‘ıme-i nefîse hâs u âmma bezl olunup tenâvül olunur azîm matbah-ı Keykâvûsunda üç bin aded bakır âvânî bisâtları vardır. Ve niçe serâmed çınâr-ı müntehâları ve bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var kim ta‘bîr olunmaz. Andan,

Mesîregâh-ı Söğüdcük Ayazması: Bir hevâdâr yerde bîd-i sernigûnlar ile müzeyyen bir ayazmadır. Andan

Teferrücgâh-ı Hacı Ahmed bostânı: Gûnâ-gûn müsmirâtı mevcûddur. Ve,

Mesîregâh-ı Boşnak bâğı: Kayısı ağacı-misâl gül şecereleri vardır. Rûm ve Arab ve Acem'de böyle gülistân görülmüş değildir. Zîrâ sâhibi Boşnak Şeyh Uşşâkî tarîkinde bir hâl sâhibi âdemdir kim bizzât kendüleri bâğbân-ı gülistândır. Andan,

Teferrücgâh-ı Dede bostânı: Mevlevîhâne şeyhi Abdî Dede ahibbâsıdır. Ve,

Mesîregâh-ı Kurd Çelebi bâğı: Bâğ-ı İrem hıyâbânıdır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve niçe mesîregâhlar dahi vardır ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Evsâf-ı dekâkîn-i {**şehr-i**} **Kâsımpaşa**: Cümle (---) mahallede üç bin altmış dükkândır. Gerçi bedâsteni yokdur ammâ cemî‘i zî-kıymet anda mevcûddur. Ammâ cümleden esnâf-ı tabbâğân-ı gümrâh tâ’ifedir. Cümle üç yüz kârhâne-i azîmdir, her birinde yigirmişer otuzar zeber-dest pehlivân fetâları vardır. Sarı sahtiyânı ve kırmızı köselesi ve dutkalı meşhûr.

Bu tâ’ifenin içine bir kanlı ve bir hırsız girse cümlesi baş kaldırup ol mücrimi hâkime vermezler. Ammâ ol mücrim dahi ölünce bunların içinden halâs olamaz. Bir hizmete ta‘yîn edüp san‘at öğredüp kâr etdirüp harâmîlikden ol âdem müstağnî olur. Bunlardan mâ‘adâ gûnâ-gûn cümle ehl-i sanâyi‘âtı çokdur.

Bu şehir içre iki dere cereyân edüp iki tarafları serâpâ dekâkînlerdir.

Ve (---) yerde cisrleri vardır. Üç aded cisri kârgîr birer gözlü cisrlerdir. Evvelâ Kâsımpaşa cisri. Andan Emîr (---) Ağa cisri (---) gözdür ve târîhi budur kim Teknecizâde hattıyla mastûrdur: (---) (---) (---) (---). Andan Tershânekapusu cisri bir gözdür ve memerr-i nâs tarîk-i âm kapusudur.

Bu cisrlerden mâ‘adâ Piyâlepaşa deresine varınca on bir haşeb cisrlerdir. Ve Cum‘abâzârı cisrinden Şeyh deresiyle tâ Hacı Ahmed bostânı'na varınca bu dere üzre on yedi yerde alçacık yaya âdem ubûr edecek iskele cisrleri vardır, cümlesi pranka zencîrler ile bağlıdır.

Esvâk-ı sultânîlerinden evvelâ Cum‘abâzârı ve Kâsımpaşa çârsûsu ve Piyâlepaşa bâzârı ve

Terziler bâzârı ve Kulaksız bâzârı ve Tabbâğlar bâzârı ve İskele bâzârı,

.....(1 satırlık yer boş).....***[127a]***

Esmâ-i mahallât-ı şehr-i azîm Kâsımpaşa: Evvelâ mahalle-i Türbedâr: Cemî'i mevtâyı bunlar defn eder, sulehâ-yı ümmetden âdemlerdir ve mahalle-i kadîmdir kim mezâristân içinde vâkı' olmuşdur.

Ve mahalle-i Kanlıkozlar: Mezâristân içre serâpâ ceviz dırahtlarıdır. Mahalle-i Kâsım Paşa ve mahalle-i Kethudâ ve mahalle-i Ketehorya ve mahalle-i Piyâle Kethudâ ve mahalle-i Cum'abâzârı ve mahalle-i Büyükdere ve mahalle-i Küçükdere ve mahalle-i Uşşâkî ve mahalle-i Tatavla ve mahalle-i Depebaşı ve mahalle-i Badille ve Sarı Kethudâ mahallesi ve Dere mahallesi.

Ve Aydın Çavuş mahallesi: Kara Sünbül Alî Efendi'nin efendisi kîmyâ sâhibi Aydın Çavuş'dur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ve mahalle-i Çelebi Çetinkoz: Diyen(?) cevize hâşiye sâhibidir. Yeni Dîvânhâne'ye hâ'il, püşte başındaki mahalledir. *Ammerekallâh.*

Ve mahalle-i Yeldeğirmeni ve mahalle-i Küçükpiyâlepaşa ve mahalle-i Emîrefendi ve mahalle-i Sinânpaşa ve mahalle-i Kocapiyâlepaşa ve mahalle-i Kulaksız ve mahalle-i Hamdîefendi ve Hacıahmed mahallesi ve Ketehorya mahallesi.

.....(2 satırlık yer boş).....

Bu mahallelerden mâ'adâ ma'lûmum değildir.

Der-vasf-ı ahâlî-i şehr-i Kâsımpaşa: Bu şehr-i azîmin halkı üç fırkadır. Bir sınıfı askerî tâ'ifesidir kim kapudanlar ve azebistân vardiyanlar ve resenbâz keştîbân dayılardır. Cümle Cezâyirli esbâbı geyüp kırmızı fes üzre kafesî destâr ve eyinlerine burnus ve demir-koparan ve kapod ve gûnâ-gûn parankona dolamalar ve bellerinde çatal pala bıçaklar ve ayaklarında tomaklar ve ba'zılar baldırı çıplak serenbâz, cündebâz cünûd-ı gâzîyândır. Bu askerin cümlesi (---) güzîde askerdir. Kânûn-ı Süleymânî üzre senevî mevâcib-i kâmilleri üç bin yetmiş kîse mâldır. Tershâne dîvânında kapudan paşa huzûrunda her üç ayda bir mevâcib alırlar güzîde askerlerdir.

Ve bir fırkası esnâf-ı gûnâ-gûndur ammâ bâğbânı çokdur.

Üçüncü fırkası tüccâr ü neccâr-ı ehl-i bihârdır. Bunlar cümle murâdları üzre esbâb-ı gûnâ-gûn geyerler. Libâs-ı mahsûsaları yokdur.

Ve bir fırkası dahi tâlib-i ilm, dervîşân-ı abâ-pûşân-ı dilrîşândır. Ammâ her biri birer pâdişâh-ı alîşândır. Bâğdan bâğa gidüp tâ'at [u] ibâdât edüp sohbet-i hâs ederler.

Ve zenâneleri gâyet mü'eddebe ve mestûre havâtînlerdir kim her biri gûyâ Râbi'a-i Adeviyye'dir.

Ve bu şehrin mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Zîrâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Arz-ı beledi ve tûl-ı nehârı yine İslâmbol arzıdır, ancak mâbeynehümâda bir mîl bir halîci var.

.....(1 satırlık yer boş).....

Me'kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtların beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz gurâbiyye gevreği ve beyâz simidi ve yağlı çöreği ve âbdâr la'l-gûn durrâkı ve papa şeftâlûsu ve şîrîn kameri kayısısı ve Cem Şâh engûrü ve Şâm üzümü ve Boşnak Dede gülü ve kaymaklı yoğurdu ve semiz koyun eti meşhûrdur zîrâ çemenzâr yerleri çokdur. Ve,

.....(1 satırlık yer boş).....

Ehl-i sanâyi'âtının kâr-ı memdûhlarından: Evvelâ terzileri, Cezâyir biçimi esbâblar kesüp eyle sihr-i i'câz iğne ururlar kim İslâmbol üstâdları ana mânend bir sûzen urmağa âcizlerdir. Ve üsârâlarının mahpûshânelerde işledikleri gûnâ-gûn münakkaş eldivenler ve çorablar meğer Frengistân'da ve Gürcistân'da işlene.

Ve tabbâğânının kârlarından sarı sahtiyânı ve kırmızı köselesi meşhûr-ı âlemdir. Ve Piyâlepaşa sûkunda gûnâ-gûn keçe külâhlar meğer Ma'nisa'da ve Konya'da işlene. Ve Tershâne-i Âmire'de üstâd-ı kâmil keştî binâ edici marankozlar var kim cemî'i kâfiristânda nazîrleri yokdur. Her ne gûne hinarda bir keştî murâd edinsen ana göre binâ edüp gûyâ tasvîr ederler.

.....(1.5 satırlık yer boş)..... ***[127b]***

Şehr-i Kâsımpaşa'nın enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan ziyâretgâh-ı kibâr-ı kümmelîni ve a'yân [u] eşrâfın merâkıd-ı pür-envârların beyân eder

Evvelâ Tershâne ardında niçe bin Ashâb-ı kirâm ve teba'-i tâbi'în ve erbâb-ı Soffa ve evlâd-ı Ashâb-ı güzîn anda medfûndur. Seng-i mezârlarında bu ebyât tahrîr olunmuş:

Bunlar onlardır ki gelüp gitdiler
Gelüben iş bu cihânda n'itdiler

deyü bâlâda mufassal terkîm olunmuşdur. Hulâsa-i kelâm ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Andan,

Kabr-i Meyyitzâde: Pederleri Eğre gazâsına müteveccih olduklarında vâlideleri hâmile imiş. Pederleri eydir:

"İlâhî gazâya azîmet etdim bu ehlim batnındakin sana emânet eyledim" deyüp sefere revâne olunca bi-emrillâh hâtûnu merhûme olup defn ederler.

Bi-emrillâh gûrda vaz'-ı haml edüp ma'sûm vâlide-i merhûmesinin memesine yetişüp emer. Pederi seferden selâmetle gelüp ehlin su'âl eder,

"Merhûme oldu" derler. Hemân mu'tekid gâzî eydir:

"Ben anın karnındakin kârhâne sâhibine emânet verdim, tîz ehlimin kabrin bana gösterin" deyüp derhâl kabrine varup kulak dutar, görse bir ma‘sûm sadâsı istimâ‘ olunup derhâl gûrun kapağın açup görse bir cân-pâresi vâlidesinin sağ memesin emer, aslâ çürümemiş. Pederi hamd [ü] senâ edüp ciğer-kûşesin bağrına basup hânesinde terbiye eder. Ulemâ-yı fâzılînden bir kimesne olup devlet-i Ahmed Hân'da merhûm olup yine vâlidesi cenbinde defn edüp üzerinde bir kubbe-i âlîsi vardır, Meyyitzâde deyü ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Rahmetullâhi aleyh*.

Bu sultânın kurbünde bir soffa-i kârgîr üzre pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî ve vâlidesi ve dedemiz Demirci Kara Ahmed ve dedemiz Yavuzer Beğ ve vâlidemiz ve'l-hâsıl bî-hisâb cümle akrabâ ve ta‘allukât bürâder ve hemşîrelerimiz anda medfûnlardır, rûhlarıyçün *el-Fâtiha*.

Andan Süleymân Hân desterecibaşısı eş-Şeyh Abdullâh kabri ziyâretgâhdır. Ve Meyyitkapusu kurbünde Kırklar Mezârı. Ve Mu‘abbir İbrâhîm Efendi. Ve Gâzî Piyâle Paşa bir kubbe-i pür-envâr içre câmi‘inin mihrâbı önünde medfûndur. Bu kubbe içinde bir câm top içre üstâd mikrâs ile cezîre-i Sakız'ı oyup ol câm top içre nice komuşdur akıl perişân olur, ibret-nümâdır.

Ve kabr-i eş-Şeyh Hazret-i Pîr Alî el-müştehir bi-İdrîs: Rûmeli'nde şehr-i Tırhala'da bir fakîr terzinin evlâdı olmağile İdrîs künyesiyle iştihâr bulmuşdu. Tarîk-i Hacı Bayram-ı Velî'dendir. Ve Hüsâmeddîn Ankaravî hazretlerinden me’zûn olup "Şerî‘atdan taş kopardı" deyü (---) senede ma‘nûkan başın koparup şehîd etdiler. Niçe yüz keşf [ü] kerâmâtları ızhâr olmuşdur. Kabr-i şerîfleri Kâsımpaşa'da Tershâne ardında Okmeydânı râhı üzre bir mürtefi‘ yerde medfûndur. Niçe hayrât [u] hasenâtları var idi. Cümleden biri Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'nin yıldız cânibinde İdrîs Köşkü nâm tekyegâh ve namâzgâh bunların hayrâtı idi. Kendülerden sonra Murâd Hân-ı Râbi‘ tahte's-serâya varınca sarâyı sîrây (?) eylediler. Hâlâ havzı ve çeşmesi ve çemenzâr soffasında namâzgâhı ve servileri bâkîdir, kendiler dahi dâr-ı bâkîdedir.

eş-Şeyh Osmân ya‘nî Emîr Sultân: Avâm-ı nâsda Emîr Efendi derler. Diyâr-ı Sivasdandır ve tarîk-i Bayramî'dir. Kâsımpaşa'da Kulaksız mahallesi kurbünde zâviye-i azîminde medfûndur.

el-Mevlâ Mustafâ Uşşâkîzâde: Kâsımpaşa'da pederleri cenbinde ka‘betü'l-uşşâk olan zâviye-i Uşşâkî'de medfûndur. Hâlâ ulu âsitânedir. Merkûm u merhûm âbid ü zâhid ve meşâyih mertebesinde ulemâ-yı âmilîn silkine münselik çelebi idi.

eş-Şeyh Mevlevî İsmâ‘îl Dede: Ankaravî'dir, Kullekapusu Mevlevîhânesi şeyhi idi. Sene 1041 târîhinde İsmâ‘îl-vâr râh-ı Hakk'a kurbân oldu. Ve tekye sâhasında medfûndur. Ba‘dehu yerine Adalyalı Âdem Dede, sâhib-i seccâde oldu. Ammâ merhûm azîz İsmâ‘îl Efendi yedi sene a‘mâ olup yine tefsîr-i mağz-ı Kur’ân *Mesnevî ü Ma‘nevî* ederdi. Bi-emrillâh gözü açıklardan olup *Mesnevî-i Şerîf*'i şerh etdi kim hâlâ Fârisî-hânlar mâbeyninde hummûs-ı Nahşivânî'dir. Ve on bir cild sâ’ir kütüb-i mu‘tebere te’lîfâtları vardır. Bahr-i ma‘ânî, müteşerri‘ ü müteverri‘ ve dervîş, edîb ve mütevâzı‘ kimesne idi. {Kullekapusu Mevlevihânesi'nde medfûndur. Yerine Âdem Efendi halîfe oldu}.

Ve bunlar ile hem-asr eş-Şeyh Hazret-i Abdî Dede, Kâsımpaşa Mevlevîhânesi bânîsi ve

şeyhi idi. Mecâzibûn-şekl aşk-ı ilâhî ile âlûde kıyl ü kâlden berî bir ehl-i hâl kimesne idi. Böyle iken tasavvufâne *Mesnevî ü Ma'nevî*'ye tahkîkler ederdi kim cümle âşıkân mest olup gûyâ va'z-ı Celâleddîn idi. {Ve esnâ-yı va'zda tekyeye bir âdem gelse ism [ü] resmiyle görmediği ve bilmediği âdeme safâ geldin, fülân efendi deyü keşf ederdi. Ve kendiler semâ'a girdikde dervîşân mest [ü] medhûş olurlardı. Kabr-i şerîfi tekyesi sâhasındadır. Niçe kerâmetlerinden biri Murâd Hân-ı Râbi' Bursa'dan İslâmbol'a gelirken Bozburun mahallinde gark olurken Murâd Hân bu Abdî Dede['yi] kayık başında görüp elinde bâğçe küreğiyle deryâya urup,

"Üskün bi-hakkı'l-Meliki'l-Kuddûs" deyü deryâya urdukca telattum-ı deryâ teskîn olur, mazanna-i kerâme kimesne idi.

Ve kabr-i Sürûrî Çelebi: Gelibolu'da Hoca Şa'bân nâm bir tâcirin oğludur. Her bir ulûmda tekmîl-i fünûn etmiş bir zû-fünûn idi. Yüz elli pâre mücelled te'lîfâtları vardır kim her biri cihân-ârâdır. Bi'z-zarûrî Sürûrî güm-nâm-ı uzlet olup vâsıl-ı cinân oldu. Kabri Kâsımpaşa'da binâ etdüği mescidin sâhasında medfûndur. Târîh:

Gitdi cihândan Sürûrî.

Târîh:

Mîreved behîşt. Sene 965.

Ve Mevlânâ İmâmzâde Mehemmed Efendi: Bağdâdîzâde ile bir ânda merhûm olup cenâzeleri hem-ınân bürâderân-misâl olup Okmeydânı'nda Vâ'iz Sinân Efendi karâfesinde medfûnlardır. Ammâ her biri zamânında yegâne-i asr idi deyü pederimiz hikâyet eyledi}. ***[128a]***

İki yüz kırk altıncı fasıl

Binâ-yı kadîm ve kala-i azîm Galata şehrinin ibtidâ bânîsi ve eşkâli ve içinde olan imâretleri ve cümle evsâfların ayân u beyân eder

Evvelâ kal'a-i Kostantıniyye'yi İskender-i Kübrâ târîhinden sonra (---) Kıral binâ edüp Galata zemîni bir çemenzâr-ı hoş-hevâ ve mahsûldâr fezâ olmağile cemî'i sağmal koyunlarını ve sığırlarını bu Galata zemîninde koyup südlerin dâ'imâ sağup kırala getirirler idi. Bu câ-yı mahsûldârda lezîz süd hâsıl olmağile ismine Galata dediler. Zîrâ lisân-ı Yûnân'da süde "galata" derler. Ba'dehu çobanlara süknâ olmağiçün Kurşumlu Mahzen yerinde kal'a-misâl bir câ-yı menâs inşâ etdiler. Bu hâl üzre tâ (---) asrına varınca geçinüp Galata günden güne amâr oldu. {İslâmbol'un şimâlinde olup mâbeynehümâsında bir mîl enli bir halîcdir. Nihâyeti garb tarafında Kâğızhâne'ye varılır on sekiz mîldir. İslâmbol'dan Galata'ya kayık ve pereme ve mavunalar ile ubûr olunur. Kefere asrında zencîr üzre cisr var imiş}.

Ba'dehu târîh-i İskender'den (---) sene sonra İşpanya ve Ciniviz kıralları Kostantıniyye üzre hurûc edüp İşpanya Kostantın'ı zabt edüp Ciniviz kıralı Galata'ya müstevlî olup dörd oğlu içün dörd aded bölme hisâr-ı azîmi birbirlerine muttasıl binâ etdi. Ve Akdeniz cezîrelerinden dörd kerre yüz bin kefere getürüp Galata'yı ma'mûr etdi.

Ba'dehu Karadeniz'in tarafeyninde tâ Azak kal'asına varınca bin altmış pâre kal'a binâ

etdi. Hattâ cezîre-i Kırım'da kal‘a-i Kefe ve Sudak ve Tateli ve Balıklağa ve İnkirmân ve Menkub ve Sarkirmân ve Kerç ve karşu tarafda Taman ve Azak kal‘aların binâ edüp Karadeniz'in cânib-i erba‘asın zabt [u] rabt edüp Ciniviz kıralı büyük oğlu Arondo'yu Galata kal‘asına kıral nasb edüp babası Sakız cezîresinde karâr edinüp taht edindi.

Ba‘dehu Galata'da Aronda Kıral, Rûm keferesiyle yek-dil [ü] yek-cihet olup rûz-merre Kostantıniyye'ye istîlâ eden İşpanya keferesiyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederek İşpanya şeb [u] rûz cenge tâkat getiremeyüp bir gece Yedikulle tarafından gemilerine süvâr olup İşpanya'ya firâr edüp Rûm keferesi yine Kostantıniyye'ye mâlik olup boybeği şeklinde hükûmet ederlerdi. Ammâ Ciniviz kıralı Aronda, Galata'da müstakil kıral olup bin pâre yelken gemiye mâlik olup dörd karındaş iştirâk-i seviy üzre Galata'yı ol kadar ma‘mûr etdiler kim hâlâ eser-i binâlarından ma‘lûmdur.

Ba‘dehu hicret-i nebeviyyenin sene 43 târîhinde Hazret-i Risâlet-penâh'ın, [90] hadîs-i şerîfine imtisâlen Âl-i Emeviyyûn'dan {ibtidâ Mu‘âviye hilâfetinde hicretin kırk üçüncü senesinde Kostantıniyye'yi muhâsara edüp mâl-ı ganâyimle bî-feth avdet etdiler.

Ba‘dehu hicretin 52 senesinde yine Âl-i Emeviyyûn'dan} Abdülmelik hazretleri hilâfetinde Mesleme ve Hazret-i Eyyûb-ı Ensârî ve Ömer ibn Abdül‘azîz hazretleri birer kabîleye serdâr-ı mu‘azzam olup berren ve bahren iki kerre yüz bin asker-i deryâ-misâl ile Karadeniz Boğazı'ndan Kostantıniyye tarafına ubûr edüp Galata kal‘asına amân vermeyüp feth etdiler. Ve Galata'nın şimâlî tarafında hicretin toksan ikinci senesinde Ömer ibn Abdül‘azîz bir kulle-i azîm binâ edüp ismine Kulle-i Kahr kodu. Ba‘zılar Medînetü'l-Kahr dediler. Ve hâlâ Kurşumlu Mahzen olan mahalli anlar binâ edüp câmi‘ etdiler. Ve Galata içre Arab câmi‘ini binâ etdikleriyçün Arab câmi‘i derler. Zîrâ mihrâbı kıbleye müteveccihdir.

Bu minvâl üzre Galata şehrin ta‘mîr u termîm edüp hudûdnâmeleri tahrîr edüp Kostantın'ı harâca kesüp Ömer ibn Abdül‘azîz hazretleri bu mahalde halîfe olup Süleymân bin Abdülmelik hazretlerin yerine Galata'da kâ’immakâm edüp Mesleme hazretlerin Süleymân'a vezîr edüp Galata'ya seksen bin asker muhâfazacı bırağup yine küffârdan üç yıllık harâc-ı pîş alup Ömer ibn Abdül‘azîz, Şâm-ı Şerîf'e donanma gemileri ile hilâfetine gitdiler.

Hulâsa-i kelâm şehr-i Kostantıniyye ve şehr-i Galata'yı on kerre ümmet-i Muhammed muhâsara etdikleri bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ on birinci muhâsara hicret-i nebeviyye'nin sene (---) târîhinde Akşemseddîn hazretleri Ebü'l-feth Gâzî'ye bu ebyâtı kırâ’at edüp Mehemmed Hân'ı terğîb ederdi. Beyt:

Nahnü'l-lezî bâye‘ûnâ Muhammeden
Ale'l-cihâdi mâ ye‘înâ ebeden

derlerdi. Âhir Mehemmed Hân bezl-i himmet edüp (---) senede İslâmbol'u ve Galata'[yı] feth edüp ma‘mûr etdi. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Bâyezîd Hân asrında Galata kal‘ası zelzeleden münhedim olup ta‘mîr [ü] termîmine târîhdir:

În hisâr-ı refî‘ ger sengeş
Hasm-râ ber-teneş dehed sil‘a
Ve zemân-ı şehî ki rü’yet-i û
Ez kamer mihter est(erest) der tal‘a **[128b]**
Çûn meremmet şüd û be-vakt-i şerîf
Şüd müverreh imâret-i kal‘a.
Sene (---)

Bu târîh Yağkapanıkapusu üzre çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre celî hatt ile mastûrdur.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i Galata

Kal‘a-i Kostantıniyye'nin halîci şimâlinde bir mîlden karîb mesâfe leb-i deryâda akçe tahtası eşkâlinde şeddâdî sengîn bünyâd bir kal‘a-i metîn ve şîrîn-kâr-ı hısn-ı hasîndir. Ve dâ’iren-mâdâr yalın katdır, İslâmbol gibi üç kat değildir. Ammâ derûn-ı kal‘ada üç kat bölme hisâr dîvârı vardır, her biri birer Ciniviz kıralzâdesi hükmünde idi ve başka kapuları vardır.

Ve enderûn [u] bîrûnunda cümle (---) bâb-ı kebîrlerdir.

Evvelâ cânib-i garbda Kâsımpaşa Tershânesi'ne nâzır hisâr-pîçede Meyyitkapusu.

İkinci Azebkapusu cenûba nâzır ve leb-i deryâdadır.

Üçüncü yine leb-i deryâda cenûba nâzır Kürkcükapusu.

Ve dördüncü yine leb-i deryâda mezkûr Yağkapanı [kapusu] cenûb cânibine mekşûfdur.

Ve beşinci yine leb-i deryâda cenûba nâzır Balıkbâzârıkapusu.

Ve altıncı cânib-i cenûba nâzır Karaköykapusu.

Ve yedinci cânib-i şarka {leb-i deryâya} mekşûf Kurşumlu Mahzenkapusu,
Urumlar Ayanikokapusu derler, zîrâ anda Hazret-i Îsâ halîfelerinden havâriyyûn ayazması vardır, ısıtmalı âdem girse şifâ bulur.

Andan yine cânib-i şarka {deryâya} nâzır sekizinci Kireçkapusu.

Ve yine cânib-i şarka {deryâya} mekşûf Domuzkapusu.

Andan cânib-i şimâle tokuzuncu Tophânekapusu karaya nâzırdır.

Andan yine kara cânibinde cânib-i şimâle Küçükkullekapusu onuncu kapudur.

{On birinci kapu yine şimâle nâzır Büyükkullekapusu (---) kademe nerdübân ile çıkılır cümleden metîn demir kapudur}.

Bu kapuların cümlesi kal‘anın dâ’iren-mâdârındadır. Tophâne ve Kulle kapuları karaya nâzırdır, sekiz kapusu leb-i deryâdadır. Ammâ,

Derûn-ı kal‘ada bölme hisâr dîvârlarındaki kapuları bildirir: Evvelâ Küçükkaraköykapusu ve Küçükkullekapusu'nun iç yüzünde Mihalkapusu ve Meydâncıkkapusu ve Kilisekapusu ve İçazebkapusu ve Sâdıkkapusu bu altı aded kapular içhisâr bölmelerinde mahallâtlar içinde vâkı‘ olmuşdur. Üçü şâhrâh-ı azîme vâkı‘ olmuşdur.

Der-beyân-ı dâ’iren-mâdâr kal‘a-i Galata: On bin altmış adımdır. Ammâ sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Revân seferinde iken Kâ’immakâm Bayram Paşa Galata'yı ta‘mîr [ü] termîm etdükde vech-i dîvârı beyâz kirec ile badana etdükde vech-i dîvârdan mi‘mâr arşını ile arşınlayup cümle burc [u] bârûları ile hisâb olunup on sekiz bin mi‘mâr arşını ihâta etmişdir. Cümle iki yüz beş kulle ve on üç bin bedendir. Ve dîvârının kaddi kırk zirâ‘-ı melikîdir.

Ba‘zı kulleleri seksener zirâ‘-ı mekkîdir. Ammâ Ebü'l-feth'in binâ etdüği Kalata Kullesi yüz on sekiz zirâ‘-ı bennâdır kim eflâke ser-çekmişdir, tâ zirve-i a‘lâsı rusâs-ı hâs ile mestûrdur. İslâmbol kal‘ası bir yerden dâ’iren-mâdâr nümâyân değildir, illâ bu Galata Kullesinden şekl-i müsellesi râyegândır. Ve küşâde hevâda Bursa'ya hâ’il cebel-i Ruhbân bi'l-müşâhede nümâyândır, dûrbîn ile Bursa'nın cümle imâretleri râyegândır. {Bu kulle üç fersah yerden nümâyândır ve şekl-i müdevverdir}.

Bu kullenin derûnu on bir tabaka zindândır. Hâlâ Âl-i Osmân'ın gemi âletlerine mahzendir. Cenûba nâzır bir demir kapusuna (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunur. Hakîr bir kaç kerre andan hevâya kâğız uçurup ve bir kerre ana ip bağlayup urûc eden cânbâz temâşâsı takrîbiyle çıkup şehr-i İslâmbol'u temâşâ etdik.

Ve bu Galata Kullesi'nin kara cânibinde Meyyitkapusu'ndan tâ Tophânekapusu'na varınca ka‘r-ı azîm bir handak-ı kebîrdir kim niçe bin kal‘a temâşâ etdik, aslâ misli yokdur, illâ Karadeniz'e nehr-i azîm Turla mahlût olduğu mahalde ibret-nümâ kal‘a-i Akkirman handakı ola.

Ve bu Galata handakı içre dâ’imâ gemiciler keştî gomanaları ve ısparçına ve cânkurtaran palamarlar bükerler. Amîk vâsi‘ handakdır, kenârları serâpâ mezâristân, mûristân, cebbânistândır. {Ammâ leb-i deryâ[d]a handakı yokdur, cümle çârsû-yı bâzâr yerleridir}. Ve bu cirmde olan,

Sevâd-ı mu‘azzam Galata kal‘ası içre olan imâret [ü] câmi‘leri bildirir

Evvelâ câmi‘-i kadîm **Arab câmi‘i**: Hazret-i Ömer ibn Abdül‘azîz binâsıdır. Niçe kerre kenîse ve câmi‘ olmuşdur. İçinde (---) aded amûd-ı gûnâ-gûnları vardır. Kıble kapusundan kıbleye varınca tûlu (---) adımdır ve arzı (---) adımdır. Aceb rûhâniyyetli câmi‘dir. Taşra haremi (---) ve kal‘a kullesi-misâl çâr-kûşe bir minâre-i âlîsi vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan Azebkapusu hâricinde

(---) **Mehemmed Paşa câmi‘i**: (---) Hân vüzerâlarındandır, ammâ selâtîn câmi‘i ***[129a]*** misâl bir câmi‘-i rûşendir. Cümle revzenleri deryâya nâzırdır ve cümle kubâbları ve bir tabaka mevzûn

minâresi metânet üzre metîndir. Ve bu câmi‘ leb-i deryâda ve teng yerde vâkı‘ olmağile minâresi câmi‘in sol tarafında yol aşırı vâkı‘ olmuş bir serâmed taş binâ minâre-i mevzûndur.

Ve bu câmi‘ izdihâm iskele başında olmağile gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir kim şeb [u] rûz cemâ‘atden hâlî değil bir câmi‘-i rûşendir kim {Koca Mi‘mâr binâsıdır}. Andan Yağkapanı taşrasında bu dahi Mehemmed Paşa gibi fevkânî,

Yağkapanı câmi‘i: (---) binâsıdır, çâr-kûşe tahta kurşum kubbeli ve alçacık minâreli (---) kademe nerdübân ile urûc olunur câmi‘dir. Altı serâpâ zeyt yağı dükkânlarıdır. Ve Kurşumlu Mahzen kurbünde,

Kara Mustafâ Paşa câmi‘i: Fâtih-i Bağdâd Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîridir. Zamân-ı evvelde bir kenîse ve ayazma idi. Bir minâreli ve tahtânî ve kurşumlu ve cemâ‘ati çok câmi‘-i cedîddir. Andan içeri ana karîb,

Karaköy câmi‘i: Tahtânî ve müfîd [ü] muhtasar bir câmi‘dir.

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Bunlardan mâ‘adâ (---) mihrâba varınca mesâcidlerdir. Medrese ve dârü'l-hadîs yokdur. Ammâ Arab câmi‘inde ve Mehemmed Paşa câmi‘inde ve Kara Mustafâ Paşa câmi‘inde dârü'l-kurrâlar vardır. Ve cümle yetmiş sekiz mekteb-i sıbyân var ammâ imâret-i it‘âm yokdur.

Ve sebîlhâne cümle yigirmi üç adeddir. Evvelâ Azebkapusu'nun iç yüzünde Mehemmed Paşa hammâmı cenbinde Mehemmed Paşa sebîli. Ve Rûznâmeci İbrâhîm Efendi sebîli. Kürkcükapusu hâricinde Yaycılar ve Karaköykapusu sebîli. Ve Kapudan sebîli. Ve Arab câmi‘i kurbünde (---) sebîli (---) (---) (---).

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) çeşmedir. Bu şehr-i azîme göre çeşmeleri azdır. Evvelâ Azebkapusu taşrasında Mehemmed Paşa çeşmesi, târîhi:

.....(2 satırlık yer boş).....

Ve bu şehir cümle on sekiz mahalle-i müslimîn ve yetmiş mahalle kefere-i Rûm ve üç mahalle Freng-i pür-reng ve bir mahalle-i Yahûdî ve iki mahalle Ermenî vardır. Başhisâr'da aslâ kefere yokdur. Ve ikinci hisârda Arab câmi‘ine gelince aslâ ve kat‘â kefere ve gayrı yokdur ve ahâlî-i mahalle elinde Ebü'l-feth'den berü hatt-ı şerîfleri vardır, kâfiri komazlar ve silâh ile nasârâ görseler ol ân amân [ü] zamân vermeyüp katl ederler. Zîrâ ekseriyyâ İşpanya'dan Sultân Ahmed asrında gelen ciğer-hûn Mübtecel tâ’ifesi müselmânlarıdır kim İşpanya'da küffârdan ciğerleri hûn olmuşdur. Galata'da müsellah kâfir görseler hemân katl ederler. Zîrâ bu iki kal‘adan mâ‘adâ tâ Tophâne'ye varınca iki kal‘a içi mâl-â-mâl yedi kıral Frengi ve cümle nasârâ mâl-â-mâldır. Murâd Hân tahrîri üzre iki kerre yüz bin kâfir ve altmış dörd bin müslim vardır. Hudâ hıfz ede.

Yetmiş kefere kenîsesi vardır. Evvelâ cümleden Fransa'nın Erganûn deyri: Bir sed üzre kapusuna yedi kademe nerdübân ile urûc olunur.

Ve ana karîb Venedik deyri: İhrâk olup yigirmi sene harâb yatup Kandiye sulhunda Köpürlüzâde Ahmed Paşa izniyle amâr olundu. Evce ser-çekmiş çâr-kûşe bir nâkûshânesi var. Bu dûyûrların dâhilinde ve hâricinde suver-i acîbe ve garîbe menkûş tasvîrler var kim gûyâ zî-rûhdur.

.....(2 satırlık yer boş).....

Ve Urumların (---) deyri var.

.....(1 satırlık yer boş).....

Zu‘m-ı bâtıllarınca dâr-ı şifâları var.

.....(1 satırlık yer boş)..... ***[129b]***

Ve Ermenî ve Yârmenîlerin üç kenîseleri var.

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve Yahûdîlerin iki sınagoları var. {Ammâ} Yahûd tâ'ifesi bu keferelerden dâ'imâ havf [u] haşyet üzredirler. Ammâ bu kefere mahallelerinde şeb [u] rûz pâsbânlar [ve] nigehbânlık ederler. Zîrâ bir kaç kerre isyâna bel bağladılar ammâ yine niçesin dendân-ı tîğdan geçirdiler.

Der-beyân-ı hâkimân-ı şehr-i azîm Galata

Evvelâ taraf-ı şer'-i Resûl'den Galata beş yüz akçe pâyesiyle şerîf mevleviyyetdir. Monlâsı Arab câmi'i kurbünde sâkin olup üç yüz pâre kurâya hâkim olup kırk dörd yerde nâhiye nâ'ibleri var kim her nevâhî yüz ellişer akçe pâyesiyle şerîf kazâlardır. Senevî yetmiş kîse hâsıl olur.

Ve bu şehir Sultân{Ahmed} câmi'i evkâfı olmağile kızlar ağası nâzır olup iki yüz kîse hâsıl olur, mütevellîsi hâkimdir.

Üçüncü hâkim, Galata voyvadasıdır.

Dördüncü hâkim-i mâl, Yağkapanı gümrük emînidir kim senevî (---) kîse mâl-ı pâdişâhî verir iltizâmdır.

Beşinci hâkim, kalafatcıbaşıdır.

Altıncı hâkim, muhtesibdir.

Yedinci hâkim, ayak nâ'ibidir.

Sekizinci hâkim, çöplük subaşısıdır.

Tokuzuncu hâkim, hamr emînidir, senevî yetmiş bin guruş mâl-ı mîrî ve yetmiş bin guruş masrûf eder.

Onuncu hâkim, yeniçeri ocağından beş altı yüz nefer tâ'ifesiyle bir çorbacı hâkimdir.

On birinci hâkim, yine yeniçeriyân ocağı mûmcularından bir ihtiyâr mûmcu gediği ile nevbet bekler. Bu meyhâneler üzre me'mûrdur kim fitne ve fesâd olmasın. Zîrâ ümmü'l-habâyis kânıdır.

{On ikinci hâkim, Karaköykapusu'nda İslâmbol ağasıdır kim odun cem' edüp pâdişâha verir, hizmet-i azîmdir}.

Bu bâlâda tahrîr olunan hâkimler cümle leylen ü nehâr tevâbi'leri ile pür-silâh mahalle ve esvâklar içre kol dolaşup mücrim bulurlarsa amân vermeyüp haklarından gelirler. Zîrâ aşkıyâsı ve keferesi gûyâ Malta keferesidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı dekâkîn-i şehr-i Galata: Cümle üç bin seksen dükkândır. Haffâfhânesi ve sükker çârsûsu ve yağbâzârı ve attârları müzeyyen çârsûlardır. {Ve on iki kurşum örtülü kubbe-i âlîli Ebü'l-feth Gâzî bezzâzistânı var, cân otu dahi bulunur. Dörd demir kapusu var, ekserî sâhib-i dükkânları kefere-i Urum ve Freng'dir. Kız dimisi çokdur}.

Ammâ leb-i deryâda ve Ortahisâr'da iki yüz aded kat-ender-kat harâbâtî cânlar içün meykedeler var kim her birinde beşer altışar yüz fâsık ayş [u] ışret edüp hânende ve sâzendegân ile bir hây-hûdur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Bu tâ’ifenin me’kûlâtıyçün Balıkbâzârı çârşûsunda niçe yüz elvân mâhîler var kim ta‘bîr olunmaz. Ve âlü'l-âl meyvenin a‘lâsı ve sâ’ir me’kûlât [ü] meşrûbâtın güzîdesi bunda bulunur. Âdem cânı ve rûh gıdâsı ve kuş südü dahi bu Galata'da bulunur. Ammâ Mübtecel şerbeti sofîler içün lezîz şerbetdir. (---) (---) (---) (---)

Şehir içre olan hânedânları beyân eder: Evvelâ bu Galata zemîni leb-i deryâdan şimâl cânibine Kullekapusuna varınca bir sâ‘at yokuş yukaru kat-ender-kat Ciniviz keferesi binâsı kârgîr-binâlardır. Ve cümle şâhrâhları sadranc tarzı tarh olunmuş tarîk-ı âmların cümlesi bin yüz altmış sokak ad olunmuşdur. Ammâ kal‘adan taşra leb-i deryâda tarîk-i azîm ve kal‘a içre Voyvada yolu ve Arab câmi‘i yolu ve Harbî yolu ve Kullekapusu yolu, bu râhlar izdihâm yollardır. Ve mollâ hânesi ve el-Hacı [hânesi] ve Seyyid Alî Çelebi hânesi ve kârbânsarây-ı Rüstem Paşa, Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Bu şehir içre bâğ [u] bâğce yokdur, aslâ. Ve Kürkcükapusu hâricinde kalafatcılar odaları cümle (---) aded odalardır. Ağaları ve ço[r]bacıları vardır. Tershâne-i âmire'de pâdişâhın kadırgaların kalafat ederler. Cümle iki bin askerdir ve kırk bölükdür.

Ve Karaköykapusu taşrasında İslâmbol ağası ocağı cümle Acemiyân şâdîleri bunda mîrî odun taşımağa me’mûrlardır kim odabaşıları fes üzre bir gûne turfe destâr sarup neftî dolama geyüp ayaklarına siyâh tomak ve kırmızı pây-pûş geyüp kul kayıklarına süvâr olup tâ Karadeniz Boğazı'na varınca odun gemileri cem‘ edüp cümle gemilerden kul akçesi alup kayıklarında bir gûne ayak üzre beyâz gömlekler geyüp kürek çekerler. Bu hâne ve âsitânelerden mâ‘adâ ma‘lûmum değildir. (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i hammâm-ı Galata: (---) hammâmdır ammâ cümleden Azebkapusu'nun iç yüzünde (---) kade[me] taş nerdübân ile urûc olunur Mehemmed Paşa hammâmı, binâsı ve hevâsı ve mâsı gâyet latîfdir.

Andan içeri Bokluca hammâm, gâyet kesîf [ü] atîkdir. ***[130a]***

Ve Mahkeme kurbünde (---) hammâmı.

Ve Karaköykapusu hammâmı (---) binâsıdır ammâ havuzlu bir latîf hoş-hevâ hammâm-ı atîkdir.

Ve Tophânekapusunun iç yüzünde (---) hammâmı ol kadar memdûh hammâm değildir.

Bunlardan mâ‘adâ üç yüz hânedân hammâmları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tarz [u] tavr-ı ahvâlât-ı ahâlî-yi Galata'yı beyân eder: Evvelâ Galata kavmi (---) fırkadır. Evvel fırkası keştîbândır. Sâniyen tüccârândır. Sâlisen ehl-i hıref-i gûnâ-gûndur. Râbi‘an marankozân-ı kalafatcıyândır. Ekseriyyâ halkı Cezâyir esbâbı geyerler. Zîrâ {çoğu azebistândır. Ve ankâ kapudanlar vardır, cümleden Elvân kapudandır}.

Ve Rûm tâ’ifesi meyhâneciyândır. Ermenîleri pasdırmacı ve hâcegândır. Yahûdîleri bâzâr-ı mahabbetde miyâncıyândır. Yahûdî bîçeleri ulefeciyândır. Bunlardan mezmûm hîzân olmazdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Şehr-i Galata'nın me’kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtın beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz Mübtecel françile ekmeği. Ve Şekerciler çârşûsunda katremîz şîşeler içre niçe bin elvân mümessek ve mu‘amber pâdişâha lâyık şekerleri bir diyârda yokdur, meğer Şâm-ı cennet-meşâmda ola. Ve Mübtecellerin münakkaş varaklı bahâr helvâsı ve bahârlı simidi.

Ve ehl-i sanâyi‘âtdan pusula sâ‘atcileri ve câm-ı billûr ve sâ‘at-ı remil für[û]ht kefere attârları (---).

Ve meşrûbâtda bâde-i gûnâ-gûnlarının memdûhu beyne'l-harâbâtî Taş Nerdübân meyhânesinde ve Kefeli'de ve Manyalı'da ve Mihalaki'de ve Kaşkaval'da ve Sünbüllü'de ve Kostanti'de ve Saranda nâm meyhânecilerde la‘l-gûn katresi harâm gûnâ-gûn misket şarâbı ve Ankona ve Sarakuza ve Mudanya ve Erdemid ve Bozcaada şarâb-ı nâbları olur kim ol râh-ı gümrâhdan ubûr etdüğimizde şâhrâh üzre ser-bürehne ve pâ-bürehne niçe yüz humhâne esîri pâymâl-ı rimâl olup yatırlar. Hâl-i perîşânlarından su’âl etdükde bu beyti îrâd eyler. Beyt:

Eyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir
Men kimem sâkî olan kimdir mey-i sahbâ nedir

derler. Ba‘zılar beyt:

İçdim şarâb-ı la‘lini mestâneyim mestâneyim
Oldum esîri kâ’külün dîvâneyim dîvâneyim.

der. Ba‘zılar kıt‘a:

Ayağım adım atmaz bir kadem meyhâneden gayrı

Elim bir nesne dutmaz sâkıyâ peymâneden gayrı

Koy-a gavgâyı ey vâ‘iz kulağım nesne gûş etmez

Sürâhî gulguliyle na‘ra-i mestâneden gayrı.

der. Ba‘zı harâbâtî erenleri eydir. Beyt:

Harîm-i mey-gedeye sen edeple gel zâhid
Bilir misin hele sen hiç bu âsitâne nedir

deyüp serserî yatır. Bu gûne mest [ü] harâb eder bâde-i nâbları var. Hudâ âlimü's-sırr ve'l-hafiyyâtdır, bu hakîre bir katresi müyesser olmamışdır. Ammâ âlüfte ve âşüfteliğimiz takrîbiyle cümle esnâf ile ihtilât edüp ahvâllerine vâkıf-ı esrâr olmuşuz. Ammâ Mübtecel şerbeti nâm Atina balı şerbetin nûş etmişizdir.

İşte Galata şehrinin bu gûne esnâfâtları vardır. Bu keyfiyetlere mübtelâ olup müflis mendebûr olanları Yağkapanıkapusunun iç yüzündeki zindâna koyup ıslâh-ı vücûd eder. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri meşhûrdur. Ve bay u gedâya ni‘metleri mebzûldür. Ve cümle yâr anda âlüfte dervîşân-meşreb halkı vardır. Vakt-i şitâda oda sohbetleri memdûhdur. Ve a‘yân [u] kibâr re’îsleri seferden gelüp filika ve firkateleri ile cümle yârânların alup Boğazhisâr'da bâğ fasıllarına gidüp cân sohbeti etmeleri meşhûrdur.

Ve bu Galata limanı gâyet latîf liman olmağile sekiz rûzgârdan emîn olup vakt-i şitâda bin pâre gemi birer demir üzre lenger verüp bî-bâk [ü] bî-pervâ yatırlar. Bu kal‘anın şimâl cânibinde olan taşra varoş Tophâne'den add olunur. Zîrâ hâkimi başkadır. Ve Galata'da ziyâretgâh olmamağile tahrîr olunmadı.

İki yüz kırk yedinci fasıl
Tophâne şehrinin âsâr-ı binâları ve hayrât [u] hasenâtları ve ibret-nümâları ve topcıyân kârhânesi ve balyemez topları ve esvâk-ı sultânîsin bildirir

Evvelâ şehr-i Tophâne zamân-ı nasârâda bir ormanistân içinde İskender-i Rûmî'nin bir manastırı var idi. Hâlâ Cihângîr câmi‘i olan ol deyr-i cihân-nümânın zemînine binâ olunmuşdur. Kefereler anı yılda bir kerre "Aya Aleksandıra" deyü ziyâret ederlerdi.

Ve İskender-i Zülkarneyn kaçan kim Sedd-i Ye’cûc'ü binâ edüp bir kaç gûl-i beyâbânı ve ***[130b]*** bir kaç aded mehîb dîv-i sefîdleri ve Çerâkize vilâyetinde olan kûh-ı Elburz'de sâhir oburları ve Abaza diyârında olan Sadşe dağlarındaki sehere avretleri cümle mezkûr diyârlardan Kostantıniyye ki, Makdonya şehridir, anda getirüp bu Tophâne'de bir hafr-ı azîm içinde dest [u] pâlarına hurmâ lîfi habl-i kavî ile kayd [ü] bend edüp habs etmişdi. Bi-emrillâh tılısmât habl kuvvetiyle hareket etmeğe kâdir değiller idi. Yılda bir kerre Cihângîr zemîninde olan Aleksandıra deyrinin ziyâretine gelenler bu Tophâne'deki gûlleri ve dîvleri ve sehereleri ve sâhirleri temâşâ ederlerdi.

Kaçan kim vakt-i şitânın erba‘în ve zemherîri olunca İskender izniyle mezkûr sehereler mutalsam ile binâ olmuş bakır gemilere süvâr olup bâdbânsız rû-yı deryâda berk-i hâtif gibi kıjgırarak Akdeniz'de ve Karadeniz'de gezüp Makedona ya‘nî Kostantîn şehrin hıfz [u] hırâset edüp kırk günden sonra yine Tophâne'ye gelüp gemileri limanda bağlayup sehere ve sâhirler haps olurdu. Dîvlere ve gûllere İskender dağları dertdirüp ve Karadeniz Boğazın açdırırdı. Dîv [u] gûller ol mahalde gark-ı âb olup seherelerin cümlesi mürd olup bakır keştîleri

Tophâne limanında kalup tâ Yezîd ibn Mu‘âviye İslâmbol'u feth etdükde bakır gemilerin pârelerinden guzât-ı müslimîn bulup yağmâ etmişlerdi, tevâtürle muhakkakdır.

İşte Tophâne şehrinin ibtidâ imâreti İskender binâsıdır. Ba‘dehu Ebü'l-feth evvel hıyâbân içre bir müfîd [ü] muhtasar tophâne inşâ etdi. Andan Bâyezîd-i Velî dahi tevsî‘ edüp odalar binâ etdi.

Evsâf-ı âsitâne-i Topcıyân: Sene (---) târîhinde Koca Süleymân Hân kırk sekiz sene pâdişâh olup ekâlîm-i seb‘a düşmanlarından intikâm alup cümle pâdişâhları ve kıralları "Sem‘an ve tâ‘aten" deyüp amân dilediler.

Evvelâ Alman kıralı amân demeyüp dâ’imâ adâvet ederdi. Süleymân Hân'ın kırk sekiz sene hayâtı(?) gazâ ile geçüp dörd sene Arab'da ve dörd sene Acem'de ve dörd sene Venedik kâfirinde ceng edüp otuz altı sene kâmil Nemse çâsârıyla ceng edüp âhir anların diyârlarında Süleymân Hân maraz-ı zahîrden merhûm oldu. Nemse böyle kuvvetli ve cengâver, muhîl şeytanat sâhibi kalın kâfirlerdir.

Bunlar top u tüfenge mâlik olmak ile Süleymân Hân dahi topcıyân tâ’ifesine rağbet {edüp} cemî‘i Memâlik-i mahrûsalarından ve kâfiristândan ihsân [ü] in‘âmlar ile topcular ayardup ecdâdı Mehemmed Hân ve Bâyezîd Hân binâ etdüği tophâneyi münhedim edüp mücedded bir tophâne etmişdir. Anı görmeyen kâr-ı dîv ve kuvvet-i insân ve akl-ı benî âdem ne idüğin bilmez. {Hâlâ a‘dâ-yı dîn olan küffâr-ı hâksârların kabza-i tasarruflarında olan kılâ‘-ı azîmeleri feth [u] istihlâs içün âlet-i mühimme olan topların envâ‘ı işlenecek kârhâne-i kadîmdir}.

Der-sitâyiş-i kârhâne-i top: Leb-i deryâdan yüz adım ba‘îd bir kûh-ı bülendin dâmeninde cânib-i erba‘a dîvârları kal‘a-misâl bir rabâtdır. Muhâsara olunsa dahi cenge tahammülü var bir metîn dîvârdır. Anın tâ vasatında yine çâr-kûşe bir dîvâr-ı âlî vardır. Kaddi kırk zirâ‘ âlîdir, üzeri harpüşte padavra tahtası örtülüdür.

Bu kubbe üzre azîm bacalar vardır kim âteş [u] duhânı ol bacalardan taşra çıkar. Ve bu padavra dam üzre âdemler gezecek yollar vardır ve dam üzre nerdübân nerdübândır.

Ve bu damın tâ zirvesinde ve cânib-i erba‘asında niçe yüz bal fıçıları ile sular hâzırdır, ihtimâldir kim tuç eridirken âteşinden bir şerâre dama isâbet ederse dam üzre gezen âdemler sular ile ol âteşi teskîn ederler.

{**Evsâf-ı top kâlıbı dollâbları**}: Ve bu kârhâne içre niçe yerde dollâblar vardır, anlarda top kâlıbları binâ edüp âmâde ederler. Ve kâlıbın içine gülle yerine kırkar ellişer vukıyye gülle kalınlığı olmağiçün demir mîllere kırkar ellişer bin yumurta ile mahlût ma‘cûn olmuş çamuru demir mîle ipler ile sarup top kâlıbları içine koyup aşığıların yine demir sikkeler ile mu‘allakda zabt ederler. Zîrâ bu top kâlıbı içinde tuç dökülüp top oldukda top içinden yumurta ile mahlût mîli çıkarup kâmil top olur.

Evsâf-ı furun-ı tuç: Bu furun mezkûr kârhâne içre iki yerde binâ olunmuş kubbe furunlardır kim cânib-i erba‘ası (---) cezîresinde hâsıl olur âteş taşıdır. ***[131a]*** Gayrı taş ol âteş-i Nemrûd'a

tahammül etmek ihtimâli yokdur. O cezîreye mahsûs hacer-i sebiz-gûndur. Bu ocağın altı boşdur ve üzeri kubbedir. Bu kubbelerin içine kırkar ellişer bin kantâr bakırı ve mâye içün kadîm-i eyyâmda binâ olunmuş pârelenen top kırıkların yerleşdirüp kubbelerden taşra alarkada niçe bin kantâr kalay hâzır ederler. Kâtibleri dahi ne kadar bakır ve ne kadar kalay hâzır olduğu deftere kayd olur. Zîrâ bakırına göre top kâlıbları hâzır ederler.

Der-sitâyiş-i top kâlıbı yerleri: Mezkûr tuç kubbelerinin önünde derk-i gayyâdan nişân verir çukurlar içre ağızları yukaruya top kâlıbların koyup eğer balyemez top ise her ocağa onar top kâlıbı koyup yigirmi top eder. Eğer kolumburuna top ise yigirmişer kâlıb, eğer şâhîler ise yüzer kâlıb, eğer içine âdem sığar şayka toplar ise beşer [yüzer] kâlıb koyup cümlesinin ağızların Kâğızhâne balçığıyla sıvayup meselâ bostânları ray etmeğiçün su yolları ederler, hemân eylece yollar edüp yolları tuç eriyecek kubbenin yolu ağzında nihâyet bulup bu gûne tedârükle hâzır-bâş ederler.

Ve tuç kubbelerinin cânib-i erba‘asında dağlar gibi çam katrân odunları âmâdedir. Bir sene mukaddem bu çam odunların niçe yüz üstâd kesüp iki ucun mekik gibi sivri birer kulaç ince odun edüp kurudurlar. Ba‘dehu top dökecekleri günde cümle halîfe ve üstâdlar ve dökücübaşı ve topcubaşı ve vardiyanbaşı ve muvakkıt eline kum sâ‘atin alup ve kârhâne imâmı ve mü’ezzinânı ve du‘âcıları cümle cem‘ olup du‘â ve senâ ile sadâ-yı "Allâh Allâh" ile iki furuna dahi âteş edince muvakkıt sâ‘at dutup mezkûr mekik çam odunların ale'l-ittisâl tuç kubbesinin iki taraf deliklerinden bırakmadadırlar.

Kâmil bir gün bir gece germâ-germ âteş olduğundan sonra cümle dökücüyân ve âteş-endâhtân çelebi libâsların çıkarup pabucları ve bir gûne nikâblı maskara külâhlar geyüp hemân gözleri görünür gûyâ her biri birer hayâl-i zıll-ı Karagözleri olup eyinlerinde yine keçeden bol maskara hil‘atları geyüp hidmet ederler. Zîrâ yigirmi dörd sâ‘atden sonra âteş-i Nemrûd'un ve tuç deryâsı âteşinden gayrı gûne esbâblı âdem yanına varsa bizzât benî âdem kebâb olur, değil kim çelebi esbâbları tahammül ede. Üstâdlar ana keçe esbâb geymek yolun bulmuşlar. {Nâr-ı cahîmden bir şerer görmek isteyen bu Tophâne âteşin görsün kim, Âye[t]: (---) (---) (---)}

Ba‘dehu yigirmi dörd sâ‘atden sonra sadrıa‘zama ve şeyhülislâma ve kadı‘askereyne ve niçe müstecâbü'd-da‘ve meşâyiha ve sâ’ir vüzerâlara haber olup vüzerâlar ile kârhâne içine kırk âdemden gayrı ve dökücüyân üstâdlarından dahi kırk âdem girüp gayrı huddâmları cümle taşra kovarlar. Zîrâ tuç deryâsı akdıkda bed-nazar sevmez kim hadîs: [91] hadîsi vardır.

Andan cümle vüzerâ ve meşâyihâna *"Lâ havle velâ kuvvet"* evrâdına müdâvemet etmeği üstâdlar emr edüp bir hayli ba‘îd soffalar üzre oturup esmâya meşgûl olurlar. Hemân cümle üstâd cem‘ olup ağaç kürekler ile niçe yüz kantâr çubuk kalayları tuç deryâsına atmağa başlayup hemân dökücübaşı sadrıa‘zama ve sâ’ir vüzerâ ve ulemâya ve meşâyihe eydir kim:

"Sultânım dîn-i mübîn aşkına zekât [u] sadakanızdan altun ve guruş tuç deryâsına bırağın" dedikde sadrıa‘zam bir kaç kîse altun ve pâdişâh tarafından hazînedârbaşı bir kaç kîse altun ve sâ’ir vüzerâlar birer ikişer kîse altunu dökücübaşıya teslîm edüp alâ-mele’i'n-nâs tuç deryâsına *"Bismillâh"* ile atup ol ân uzun ince çam gemi serenlerin tuç deryâsına sokup kalay ve altun

guruşları karışdırdıkça çam direkleri mahv olup yine gayrı direkler ile niçe sâ‘at karışdırup (---) sâ‘atde tuç deryâsının yüzü kaymaklanmağa başladıkda üstâdlar bilirler kim tuç deryâsı kâmil kal oldu. Ol ân dahi ziyâde âteş atmağa başlayup üstâdlar tenbîh edüp ol kârhâne içre bir katre su komazlar. Zîrâ tuç deryâsı akarken bir katre su râyihası duysa yolları pâre pâre olup *Allâhümme âfinâ* cümle huzzâr-ı meclis helâk olur.

Ba‘dehu kâlıb ocakları ***[131b]*** kenârında iki tarafda kırkar ellişer koyun kurbânları âmâde olup cümle hâzırûn vüzerâ ve vükelâ ayağ üzre kalkup kârhâne du‘âcısı âmâde olup muvakkıt sâ‘atiyle ocakbaşına gelüp tuç deryâsı ağzın açmağa nîm sâ‘at kaldıkda haber edüp du‘âcı du‘âya âğâze edüp cümle {hâzırlar} hulûs-ı kalb ile *âmîn* deyüp herkes teveccüh-i tâm ile bükâ ederler. Zîrâ gâyet mahûf u muhâtara helâk yeridir kim niçe üstâd ve vüzerâ helâk olmuşdur.

Hemân kim ibtidâ âteşden tuç deryâsın halâs mahalline gelince cümle (---) (---) sâ‘at olduğu sâ‘at muvakkıt haber edüp dökücübaşı ve gayrı üstâdlar keçe esbâbları ile tuç deryâsı ağzın demir çapalar ile "Allâh Allâh" deyüp açdıklarında tuç deryâsı âteş gibi akmağa başlayınca yüz adım yerde olan âdemlerin yüzlerine ve esbâblarına gûyâ alev yapışır. Ba‘zı temâşâcılar ve vüzerâlar üzerlerine beyâz çarşaf alup sadâ-yı gülbâng-i Muhammedîye rehâ buldurunca iki taraf niçe yüz kurbânları zibh etdükçe tuç deryâsı âteş gibi yokuş aşağı akup en nihâyetindeki top kâlıbına akup balyemez top ise nısf sâ‘atde dolup fi'l-hâl keçe ile sarılmış bir gûne mülemma‘ yağlı çamur vardır, tuç ırmağı yolun anınla sed edüp andan yukaruda bir gayrı top yolun açup ana dolmağa başlar.

Bu hâlde iken yine du‘â vü senâ mukarrerdir. Tâ cümle toplar tolup tamâm oldukda du‘â dahi hayr ile itmâmın bulup ol gün yetmiş aded kimesne hil‘at-ı pâdişâhî ile behre-yâb olup terakkîler ihsân olunup ba‘dehu topcubaşı sadrıa‘zama ziyâfet edüp cümlesi keçe külâh esbâbların çıkarup dökülen toplar zemîn içre kâmil bir haftada sovuyup andan mîllerin içinden çıkarup cümle ehl-i hıref-i zergerân eğe ile topları mücellâ ederler. Ba‘dehu üstâd-ı neccârân topları vâlide-i müşfikaları gibi kundaklayup gûnâ-gûn terbiye ile cenge âmâde ederler.

Ve bu kârhâne içre top arabası binâ edenlerin başka kârhânesi vardır. Ve Karadeniz Boğazı'nda Sarıyâr kasabası dağlarından gelme top kâlıbı çamurların ağaç kılıçlar ile tahmîr edenlerin başka kârhânesi vardır. Ve top kâlıbları binâ olunan kâlıb kârhânesi başkadır. Ve top falyası delinen kârhâne başkadır. Bir ulu âsitânedir kim diller ile ta‘bîr ü tavsîfi mümkün değildir. Zîrâ mısra‘:

Şenîden key büved mânend-i dîde [92]

Ve bu kârhâne-i ibret-nümânın cenûba nâzır bir kapusu üzre dökücübaşının âsitânesi ve müte‘addid hücreleri vardır.

Esnâf-ı dökücüyân: Cümle (---) bölükdür odabaşıları ve çorbacıları vardır ve cümlesi (---) neferdir. Senevî mevâcibleri (---) kîse olur, hâs ve makbûl askerdir.

Evsâf-ı âsitâne-i asâkir-i İslâm, tâ’ife-i topcıyân

Bu dahi Ebü'l-feth ve Bâyezîd ve Süleymân Hân binâsıdır. Dökmeciyân âsitânesine yan yana muttasıl leb-i deryâya karîb kal'a-misâl bir âsitânedir. Bir kapusu leb-i deryâda kıbleye nâzır, bir kapusu şimâle nâzırdır, ammâ deryâya nâzır kapusu gûnâ-gûn maslûbât-ı ibret-nümûnlar ile müzeyyen bir bâb-ı âlîdir. Ve kapunun bir cânibinde bir esed, bir âhûyu şikâr etmiş ve bir tarafında zencîr ile makyûd bir esed tasvîri var kim ibret-nümâdır. Ba'zı ressâmlar temâşâ edüp Şâhkulu resmidir der.

Bu âsitâne içre kat-ender-kat (---) aded bölük odalardır. Ve cümle (---) aded çorbacılardır. Ve cümle altlı ve üstlü ma'dûd odabaşı ve eskiler ve âşcıları yeniçeri gibi meşin ferrâce geyüp gümüş zencîrli bıçak taşırlar. Ve cümle (---) bin asker-i bahâdırânlardır.

Hakîrin temâşâ etdüği igirmi iki gazâda bunlardan zehredâr asker görmedim. Zîrâ küffâr dâ'imâ topu bunların atduğı topa atup bunları kırkar ellişer bir yerden top {yoluyla civâr-ı Rahmete gidüp top sadâsından halâs olurlar}.

Ve bir hasım dahi kendi toplarıdır. Böyle iken yine her topun ardında fakîr topcular karınca gibi kaynarlar. Bi-emrillâh bunlara bir du'â te'sîr etmişdir. Âsitânelerinin kapusu üzre olan kasra İbrâhîm Hân gelüp meks etmişdir. Ol zamândan berü pâdişâhlara mahsûs kasr olmuşdur. ***[132a]***

Ve bu âsitânelerin leb-i deryâsında Hâfız Ahmed Paşa sene (---) târîhinde Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre serdâr-ı mu'azzam oldukda bin yedi yüz pâre top-ı gûnâ-gûnlar var idi kim her biri birer iklîm harâcı değer toplardı kim altun gibi şa'şa'a ururdu. Ve altmış pâre toplar var idi kim her birinde eskiciler işleyüp ba'zısı içinde garîb {hâne-berdûş, beze-miskîn} gurebâlar sâkin olurdu. Hâlâ ol topların gülleleri dağlar gibi yığılup durur ve ol toplardan ancak altı pâre top-ı azîm kalmışdır. Ammâ anlardan mâ'adâ niçe zî-kıymet üstâd-ı kâmil topları vardır. Münakkaş Alî Paşa topu {gâyet ibret-nümâ müsaykal u mücellâ ve müzehheb toplardır}.

Ve Süleymân Hân topları ve Ebü'l-feth topları ve Bâyezîd Hân topları ve üç ağızlı top ve şeşhâne top ve burma top ve Fransa topları ve kırk karış küpeli topu ve Alî Balı ve Ese Balı ve Hamza Balı ve Çuldutmaz ve Kundak dutmaz ve Dîv Balı ve Seki Balı ve Kara Balı ve Ajder Balı ve Kırkmîl Balı ve Şakî Balı ve Palamarkıran ve Deli top nâmân ibret-nümâ toplar var kim her biri birer kal'a değer toplardır kim rûz-ı ıydeynde ve sürûr [u] şâdumân günlerinde ve pâdişâh ubûr etdükde {rû-yı deryâya sekdirme gülleler atılup her biri karakuş gibi seker. Her bir top bu minvâl üzre kırkar ellişer kerre atıldıkda} ejder-i heft-ser-misâl gıjgırdıklarında âdemin zehresi çâk olup {zemîn [u] âsumân dir dir ditreyüp cemî'i düşmen ru'b u haşyet çekerler.

Ve bu toplar cümle çınâr-ı müntehâlar ve serv-i serâmedler ve şecer-i ohlamur ve bîd-i sernigûnlar sâyesinde ale't-tertîb dizilmiş bir mesîregâh yerdir kim her ıyd-ı şerîfin ikinci günü niçe bin âdem cem' olurlar}. Her biri deryâya nâzır olup âsûde yatırlar. Âl-i Osmân pâdişâhının bir hazîne-i azîmi dahi bu top-ı kûplerdir kim bir pâdişâh mâlik değildir.

Topcubaşı defteri üzre Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarruflarında olan yedi bin altmış kılâ'-ı azîmlerde ve palanka ve mendirek ve kavâye ve kullelerde cümle on yedi bin kırk beş topdur ve

bin pâre top donanma-yı hümâyûndadır, deyü Topcubaşı Alî Balı karındaşımızdan mesmû‘umuz olmuşdur. *Ve's-selâm*.

Evsâf-ı hâkim-i şehr-i Tophâne: Evvelâ hâkim-i Galata mollâsının nâ’ibi ve ayak nâ’ibi hükm eder ve askerî hâkimi topcubaşıdır. Ve leb-i deryâda bostâncıbaşıdır ve subaşısı ve muhtesibi (---) (---) (---) (---) hâkimler.

Ve bu şehir cümle yüz yetmiş mahalle-i müslimîn ve yigirmi mahalle Urum ve yedi mahalle Ermenî ve iki cemâ‘at Yahûdîler vardır. Kıbtî ve Freng yokdur.

Bu mahalleler cümle (---) bin bâğ u bâğçeli sarây-ı âlîler ve kat-ender-kat gayrı hâne-i ma‘mûrlardır. Evvelâ Terekeci yalısı ve Vâlidekarındaşı yalısı ve Hüseyin Ağa yalısı ve Rahîkîzâde yalısı ve Sadreddînzâde yalısı ve Güğümbaşı yalısı ve Melek Ahmed Paşa efendimiz yalısı ve Deniz Uğrusu yalısı ve Ebûsa‘îd yalısı, bu yalılar pâdişâhâne yalılardır. Ve bunlardan gayrı niçe bin ma‘lûmumuz olduğu sarây-ı azîmler vardır ammâ tahrîrinde âlem yokdur.

Mahalleleri ismin beyân eder:

.....(2 satır boşluk).....
Bu kadar ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i azîm içre olan câmi‘leri beyân eder

Evvelâ cümleden **Kılıç Alî Paşa câmi‘i**: Gûyâ câmi‘-i selâtîndir. Leb-i deryâda bir düz vâsi‘ zemînde tahtânî bir câmi‘-i şîrîndir kim İslâmbol'da nazîri yokdur. Hemân *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* Ayasofya-i kebîr tarzında binâ olunmuşdur. Ammâ iki yan kapu ve bir kıble kapusu vardır. Kapu üzre târîhi {budur:

Hâtif-i kudsî görüp Ulvî dedi târîhini
Ehl-i îmâna ibâdetgâh olsun bu makâm.
Sene 988}.

Ve türbesi kapusu üzre târîh budur:

Mîr-i bahr a‘nî Kılıç Paşa kapudan-ı zamân
Yapdı bu câmi‘i çün ola derim ber-hordâr
Ehl-i diller dediler göriceğiz târîhin
Es-selâm oldu alâ câmi‘ike Beytü'l-harâm.
Sene (---).

Ve bu câmi‘ kapusundan tâ mihrâba varınca tûlu (---) ayakdır, bir yan kapudan bir yan kapuya arzı (---) ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘de (---) aded rakîk amûdlar üzre yan soffaları var. Ve kubbe-i kebîri dörd pâye üzre binâ olunmuşdur.

Mihrâbı ve minberi gâyet musanna‘dır. Ve cümle (---) pençerelerdir. Ve cümle (---) aded billûr câmlardır. Ve iki kat kanâdîl tabakaları vardır. Ve enderûn [u] bîrûnundaki pençereler üzre kâşî-i Çîn içre sûre-i Mülk (---) tahrîr olunmuşdur kim cümle Karahisârî Hasan Çelebi'si hattıdır.

Ve câmi‘ içre gâyet musanna‘ âvîzeler maslûbdur.

Ve mihrâb önünde bâğçesinde murg-ı gûyânın figânı cemâ‘ate hayât verir. Ve câmi‘in sol tarafında sâhibü'l-hayrât {Kılıç} Alî Paşa, bir kubbe ***[132b]*** içre kılıcın arşa asup yayın yasup hâk-i bâkîye kadem basup yatır. *Rahmetullâhi aleyh.*

{**Menâkıb-ı Alî Paşa**}: Zürefâ mâbeyninde meşhûrdur kim Kılıç Alî Paşa uluç âdemîsi olmağile lisânı Freng lehcesi imiş, bu câmi‘i itmâm buldukda cemî‘i vüzerâ [ve] vükelâ ibtidâ cum‘asında câmi‘e cem‘ olup na‘thân ifrât üzre {teğannî ile} na‘t-ı şerîf tilâvet ederken hemân Alî Paşa ayağ üzre kalkup na‘thâna hitâben,

"Nedir bu gu gu gu ve hinku ku bu meyhâne mi, yâ cânım bozahâne mi?" deyü feryâd eder. Yanındaki vüzerâlar,

"Sultânım bizim Hazret-i Peygamberi medh eder" dedükde,

"Ya bizim Muhammed Efendi bu gu gu gu medh eder kâyil mi?" der.

"Kâyildir sultânım" derler.

"Ya bu kaç akçe ulûfe yazdım, baka defter" der.

"Sultânım on akçe" derler.

"Ya bu minberde bizim hünkârcı Murâd Sultân medh eder kaç akçe yapar?"

"Kırk akçe yapar" derler.

"Yâ hünkârcı mı büyük yoksa bizim Hazret-i Muhammed Efendici büyük?" der.

"Sultânım Hazret-i Muhammed büyükdür" derler.

"Tîz Muhammed Efendi gu gu gucı hünkâr gu gu gucı berâber kırk açan olsun ve bizim Portakal Bunduki altun ulûfe alsın" dedikleri latîfeler ile ile'l-ân zürefâlar mâbeyninde dâstândır. Böyle bir mu‘tekid uluç âdemi imiş her cum‘a câmi‘in taşra yan soffasında oturup {cümle} fukarâya bir kîse tasadduk edermiş.

Bu yan soffalar dahi (---) aded amûd üzre (---) aded kubbelerdir. Dahi taşra hareminde çınâr-ı müntehâlar ve âbdest muslukları var. Ve taşra hareminin dörd kapusu var ve bir tabakalı nâzük minâresi var. {Bunda dahi Süleymân Hân'ın Koca Mi‘mâr Sinân Ağası bâzû-yı kârın ayân etmişdir}.

Andan **Küçük Çavuş câmi‘i**: Bir püşte üzre câmi‘dir.

Andan Tophâne kârhânesi ensesinde yine bir bayır başında **Ebü'l-fazl câmi‘i**: Cihân-nümâ bir minâreli câmi‘dir.

Ve Fındıklı'da **Mehemmed Ağa câmi‘i**: Leb-i deryâda tahtânî câmi‘dir.

Ve ana karîb yine leb-i deryâda Ese Çelebi furunu cenbinde fevkânî altında şâhrâh ve dükkânlar ile müzeyyen **Muhyiddîn câmi‘i**: Cemâ‘ati vefret üzredir.

Andan yine leb-i deryâda Fındıklı kasabasında {**Monlâ Çelebi**} **câmi‘i**: Kubbe-i âlîli ve bir vâsi‘ haremli ve bir minâreli câmi‘dir.

Andan öte Ayaspaşa Mahallesinde (---) **Efendi câmi‘i**: Kiremit örtülüdür ammâ latîf câmi‘-i nev binâdır. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i selâtîn Sultân Cihângîr: İskender-i Zülkarneyn'in Aleksandıra nâm deyrinin yerinde Sultân Süleymân Hân binâ edüp savâbın rûh-ı Cihângîr'e bağışlayup cihân savâbın etmişdir. Bu câmi‘ evc-i âsumâna ser-çekmiş bir kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında cihân-nüma bir câmi‘-i Cihângîrdir kim cihân-ârâdır.

Leb-i deryâdaki Mehemmed Ağa câmi‘i dibindeki ol dik sokakdan baş yukaru tâ Cihângîr câmi‘i'ne varınca (---) yüz kademe taş nerdübân ile çıkılır bir daracık tarîkdir kim âdem güc ile bir sâ‘atde urûc eder. Ba‘zı kapu önlerinde teneffüs edecek ârâmgâh vardır. Niçe şehbâz bahis ile ârâm etmeden çıkamamışdır. Tâ bu mertebe bir dik yokuşdur.

Menâkıb: Bir kerre bir garîb yiğit Salı bâzârında bey‘ [ü] şirâ ederken azgaşub bu garîb yiğit dal-kılıç olup bir kaç âdemi katl edüp niçe âdemleri atı ayağı altında pâymâl edüp firâr ederek ol garîb ol nerdübânlı sokağa girir. Ardı sıra niçe yüz âdem silâhları ile sokağın ağzın alup ol garîbin gerü dönmesine muntazır olup dururlar. Zîrâ bilirler kim ol teng ü bâlâ nerdübânlı sokakdan atlı değil, Hudâ âlimdir kim darlığından kuş uçmaz. Hemân garîb Allâh'a sığınup atına ökçe edüp bi-emrillâh baş yukaru atı çıkarup halâs olur. Aşağıda bu kadar halk hâ’ib [ü] hâsir kalırlar.

İşte bu mertebe bir kûh-ı bâlâ üzre çâr-kûşe dîvâr üzerine çâr-kûşe [ve] harpüşte kurşum örtülü kubbedir. Zîrâ ol kûh-ı bâlâ üzre ağır binâ olmak muhâldir.

Bir minâresi ve tekyesi ve imâreti ve haremi vardır kim çınâr-ı müntehâlarla müzeyyendir. Ba‘de'l-asr cümle cemâ‘at-i ahibbâ ve yârân-ı safâ anda cem‘ olup cemî‘i deryâda şinâverlik eden keştîleri temâşâ ederler bir cihân-nümâ câmi‘dir kim Koca Mi‘mâr şuğlıdır.

.....(2 satırlık yer boş)..... ***[133a]***

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ şehr-i Tophâne'de ve Fındıklı kasabasında (---) mihrâba varınca mesâcidlerdir, eğer mesâcidleri dahi tahrîr eylesek bin kürrâs seyâhatnâme olur. Ammâ cümleden Süheyl Beğ mescidi mükellefdir ve Mi‘mâr {Sinân binâsıdır}.

Cümle (---) medreselerdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) dâ[rü]'l-hadîsdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) dârü'l-kur’ândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) mekteb-i dârü's-sıbyân-ı ebcedhândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekyegâh-ı dervîşân-ı dil-rîşân-ı zîşândır. Evvelâ Kullekapusu hâricinde bir kûh-ı bâlânın tâ zirvesinde âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ-yı Celâleddîn-i Rûmî Mevlâhâne-i İskender Paşa, yüz aded dervîşân hücresiyle cihân-nümâ bir ulu âsitâne-i kadîmdir. Andan Cihângîr tekyesi, tarîk-ı (---) fukarâsı vâfirdir.Ve tekye-i Abdülkâdir el-Cîlânî, ma‘mûr tekyedir. Ve tekye-i mahalle-i Tomtom ve tekye-i Karabaş ve tekye-i Çavuşbaşı ve tekye-i Îsâ Çelebi ve tekye-i Ebûsa‘îd (---)

.....(1 satırlık yer boş).....

Mesîregâh-ı hâs [u] âm yerleri beyân eder

Evvelâ Çizmeciler tekyesi (---) binâsıdır. Leb-i deryâda bir azîm teferrücgâhdır. Deryâya nâzır bin âdem alır soffası var, matbahında bin sahanı ve üstâd âşbâzı var ve her üstâd birer gûne pâypûş ve çizme ve üç pabuc bir yerde ve iki çizme bir yerde ve gûnâ-gûn başmaklar ile zeyn olmuş bir matbah-ı Kevkâvus'dur kim cümle ehl-i sanâyi‘ üstâdân anda gelüp şâkird başka çıkarırlar.

Ve mesîregâh-ı Ayas Paşa havzı.

Andan mesîregâh-ı Samsonhâne, Âl-i Osmân'ın yeniçeri ocağında olan arslan-misâl samson kelbleri bunda yaylanırlar.

Mesîregâh-ı Müneccimkuyusu, bu Samsonhâne kurbündedir. Âl-i Osmân'dan (---) (---) asrında Alî Kuşcu nâm bir sâhib-nücûm-ı hümâm ilm-i zîcde rasad çıkarmak içün bir kuyu kazmışdır kim umku yüz beş kulaçdır. Ba‘dehu ulemâ meşveret edüp,

"Bu rasad kankı diyârda binâ olunursa ol şehre yağı müstevlî olması mukarrerdir" deyü pâdişâha i‘lâm edüp Alî Kuşcu'yı rasaddan ferâgat etdirirler. Hâlâ ol kuyuyu Sultân Murâd-ı Râbi‘ doldurmak içün Müftî Yahyâ Efendi'ye bî-nukat,

"Şu rasadı yıkalım mı?" deyü su’âl buyurup tezkire yazmışlar.

Müftî Yahyâ Efendi görse kim bî-nukat bir lugaz:

"Bire gelin ihvân, pâdişâhımız bir lugaz göndermiş cevâbına muntazırlardır" deyü cemî‘i zû-fünûn müşkil-küşâ âdemler cem‘ olup feth etmede âciz ü fürûmânde kalırlar. Âhir bevvâb-ı biçâre kapudan çağırup eydir:

"Sultânım şu terkîbe her biriniz 'Seversıda, şevrisda, sivrazdi' deyüp durursuz. İzn-i şerîfiniz ile şu pâdişâhımın hattını yüzüme sürüp görsem" dedükde Müftî Yahyâ Efendi,

"Bire ebter! biz feth edemedik de sen mi feth etsen gerek" dedikde Mu‘îd Ahmed Efendi ve Balızâde Efendi eydirler. Beyt:

Her mîşe gümân meber ki hâlîst
Şâyed ki peleng nihüfte bâşed

deyüp hatt-ı pâdişâhı bevvâbın eline verdiklerinde hemân ân bevvâb-ı nüktedân,

"Şu rasadı yıkalım mı?" demiş "Lugaz mıdır bilmem {nedir}?" deyince hemân Yahyâ Efendi,

"Bire Allâh râzı ola bevvâb. Biz ‘Yıkalım mı’ lafzın bî-nukat olmağile 'Yakalım mı, bakalım mı, takalım mı, sakalım mı' deyüp dur[ur]uz. Bire meded Hâsekî Ağa'yı çağırınız haber götürsün" deyüp dest-ber-kalem alup,

"Pâdişâhım, ol müneccim-i bî-tâli‘ Alî Kuş'un cân kuşu uçmağile uçmakda belki karâr etmeyüp bu dünyâda karârgâhı olan rasad nâmında çâh-ı gayyâsın yıkup mâl-â-mâl-ı rimâl [u] türâb eyleyesiz" deyüp fetvâ gönderüp ol sâ‘at pâdişâh Kapudan Receb Paşa'ya fermân edüp Kapudan Paşa forsalar ile ol kuyuyu türâb ile pür etdi. Hâlâ yine cânib-i erba‘ası çemenzâr, mesîregâh yerlerdir.

Ba‘dehu Müftî Yahyâ ***[133b]*** müşkil-küşâ olan bevvâb-ı nâ-murâdı Murâd Hân hattıyla ber-murâd edüp Kütâhiyye mevleviyyeti pes-pâye olmak ile ibtidâ ana sadaka ihsân olunmuşdur.

Ve bu Müneccimkuyusu yakınında teferrücgâh-ı Pelîdcik ayazması, bir çemenzâr yerlerdir ve bir âb-ı hayât suyu vardır.

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle iki yüz aded sebîlhâne hayrâtıdır. Evvelâ Kılıç Alî Paşa haremi köşesindeki sebîlhâne târîhi: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve mukâbelesinde yol aşırı Sultân Murâd-ı Râbi‘ kapudanı Silihdâr Mustafâ Paşa sebîli târîhidir:

İki târîh eyleyüp tertîb ile
Kıldı her bir mısra‘ı Cevrî hisâb
Dil-küşâ ayn-ı hayât-ı cân-fezâ. Sene (---).
Menba‘-ı Kevser sebîl-i âb-ı nâb. Sene (---).

Târîh:

.....(3 satırlık yer boş).....

Ve cümle (---) aded çeşme-i âb-ı zülâllerdir. Fındıklı'da Silihdâr ve Musâhib-i Murâd Hân-ı Râbi‘ çeşmesinin târîhidir:

Oldu sâfî çeşme-i pâkîze-i âb-ı hayât.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Siyâvuş Paşa:

Çeşme-i pâk-i musaffâ bî-bedel âb-ı hayât.
Sene (---).

İskele başında toplar mâbeyninde Siyâvuş Paşa kapusunun târîhidir:

Çâh-ı zemzem menba‘-ı âb-ı hayât-ı dil-küşâ.
Sene (---).

Kullekapusu Mevlevîhânesinin harreminde Gümrük Emîni Hasan Çelebi'nin çeşmesi târîhidir:

Ey Nisârî teşneler bu çeşmeye târîh içün
Dediler ayn-ı Hasan, rûh-ı Hüseyn'i kıldı şâd.
Sene (---).

Bu dahi Küçük Kullekapusu taşrasında handak kenârında Gümrük Emîni Hasan Çelebi çeşmesinin târîhidir:

Dedi târîhini bu çeşme-i hayrın Cevrî
Hak kabûl ede zehî ayn-ı latîf âb-ı sevâb.
Sene (---).

Târîh-i çeşme-i Es‘ad Efendi, kurb-ı Çizmeciler tekyesi kenâr-ı bahr:

Ülhimtü fî târîhihi,
Mâün li-Es‘ada hayrehu.
Sene 1022.

Diğer târîh-i çeşme-i û:

İzâ temme hâze'l-binâ kâlû
Târîhü hâzâ hayru's-sa‘dî.
Sene (---).

Yine Çizmeciler tekyesi önünde Sârıku'l-bahr Hüseyin Efendi hânesi dîvârındaki çeşmenin târîhidir:

Tamâm oldu binâsı çünki târîh
Dedi hâtif misâl-i mâ-i cennet.
Sene 1066.

Târîh-i çeşme-i Sultân Ahmed, der Tophâne:

Gûyiyâ âb-ı hayât bunda kıldılar sebîl.

Sene (---).

Topcularkapusu önünde çâr-kûşe çeşmesârdır.

.....(3 satırlık yer boş).....

Niçe yüz çeşme-i cân-perverler vardır ammâ bunlar cümleden meşhûr câdîdir. (---) (---) (---) (---)

Şehr-i Tophâne'de cümle altı hammâmdır, cümleden Alî Paşa hammâmı pâk ve mâ'-i sâfî ve huddâmları nerm [ü] râm bir hammâm-ı hâs [u] âmdır. Andan Çufud sokağı'nda (---) hammâmı, ol kadar rûşen-binâ değildir. Andan Kullekapusu hâricindeki mahallede (---) hammâmı ve Galatasarây kurbünde (---) hammâmı ve Tophâne kârhânesinin kurbünde Küçük Çavuşbaşı hammâmı.

Ve Fındıklı'da Monlâ hammâmı'nın kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Görenler ol makâm-ı dil-küşânın dedi târîhin
Leb-i deryâda seyrân eyle hammâmını Monlâ'nın.
Sene (---).

.....(1/2 satırlık yer boş).....

Bu hammâmlardan mâ'adâ yedi yüz hânedân hammâmları vardır kim ba'zısına ahâlî-yi mahalle ehl [ü] iyâlleri ile girirler.

Der-beyân-ı dekâkîn-i esnâf-ı ehl-i hıref: Şehr-i Tophâne'de ve kasaba-i Fındıklı'da cümle sekiz yüz dükkândır. Gerçi bezzâsteni yokdur ammâ yine her zî-kıymet eşyâ mevcûddur. Zîrâ ***[134a]*** bender şehirdir. Gûnâ-gûn meyve fürûht eden bâzârcı dükkânları ile meşhûrdur. Zîrâ bu dükkânlar cümle dıraht-ı azîmler sâyesinde binâ olmuşdur.

Ehl-i hırefinin memdûh kârlarından nâzik kirde kebâbı ve kirdesi ve lezîz hoşâbı ve levendât içün darı bozası. Ve hâs u beyâz pembe-misâl sünger gibi göz göz pişmiş Tophâne somunu, Sabanca somunundan ve Amasiyye Lâdiki ekmeğinden lezîzdir kim bu kârhâne sâhibi Îsâ Çelebi'ye bir dervîş du'â edüp bir vefk vermiş, ol zamândan berü Îsâ Çelebi'nin vefk-ı murâdı üzre felek müsâ'ade edüp ekmeği cihân-ârâdır kim Acem şâhlarına bu Tophâne somunundan götürüp Rûm'dan Isfehân'a üç ayda varup aslâ müteğayyir olmamışdır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Der-vasf-ı ahâlî-yi şehr-i Tophâne: Ekseriyyâ halkı tüccâr ve manav ve keştîbân ve topcuyândır. Ve Karadeniz sâhilinde şehr-i Sınab'dan ve Amasra ve Ereğli ve Bartın ve Bafra ve Samsun ve Uca [Ünye] şehri halkları cem' olmuşlardır.

Ve Gürcî ve Abaza kavmi gâyet çokdur. Hâlâ beher sene bu Tophâne Abazaları evlâdları bir yaşında ve ikisine bâliğ iken şehir oğlanı olmasın kul olup satılup devlet-mend olsun içün her sene evlâdların süd analara verüp niçe beşik kundak, oğlan uşak, gemiler ile Abaza diyârına

gönderüp on, on beş yaşında İslâmbol'a getirüp pâdişâh musâhiblerine pîşkeş yâhûd fürûht edüp çerâğ ederler. İşte bizim merhûm Melek Ahmed Paşa ve Siyâvuş Paşa böyle Tophâne Abazası idi. Bunun emsâli niçe bin evlâdları Tophâne'den Abaza'ya gidüp gelmededir. Ve a‘yân-ı kibârları azdır.

Ve şehr-i azîm olduğuna göre çeşmeleri {dahi} azdır. Ammâ her hânede birer çâh-ı mâları vardır. Ve şehrine göre çârsû-yı bâzârları dahi azdır.

Ve ekser evleri C[ih]ângîr ve Ayaspaşa ve Ağa hammâmı ve Çavuşbaşı mahallelerinin cümlesi deryâya nâzır kat-ender-kat biri biri üzre mukassî evlerdir. Anlardan mâ‘adâ hâneleri bâğlı ve bâğçeli sarâylardır.

Ve cemî‘i sokakları İslâmbol ve Eyyûb ve Kâsımpaşa ve Galata gibi serâpâ kaldırım döşelidir. Ve şâhrâhları vâsi‘dir.

Ve mesâcidleri birbirine karîbdir. Zîrâ halkı gâyet musallî, sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir.

A‘yân [u] eşrâfı elbise-i fâhireler geyüp sâ’ir vasatü'l-hâl tüccâr ehl-i hırefleri kudretine göre siyâb-ı kasîrler geyerler. Ve zenâneleri çuka ferrâce ve başlarına ve dülbend izâr ve yüzlerine kıl nikâb ile selâmiyye dîbâ takya geyüp gâyet mü’eddebâne hareket ederler. Ve bu şehrin mahbûbu ve mahbûbesi vardır.

Ve bu şehrin arz-ı beledi ve tûl-ı nehârı hemân İslâmbol gibidir. Zîrâ bir mahallesidir.

Tophâne şehrinde medfûn kibâr-ı evliyâları ve ulemâ ve meşâyih-ı vüzerâların merâkıd-ı pür envârların beyân eder

Evvelâ ziyâret-i (---), Îsâ Çelebi furunu kurbünde bir kubbe-i azîmde medfûndur.

Ve kabr-i Mevlânâ Nakîb Yahyâ Efendi, Arab Ahmed Efendi türbesinde medfûndur.

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Ve ziyâret-i Kapudan ve Kılıç ve Uluc Alî Paşa {Mi‘mâr Sinân binâsıdır} câmi‘i'nin sol tarafında bir kubbe-i âlî içinde sâhibü's-seyf gibi Kılıç Alî kılıcın arşa asup okun atup yayın yasup yatır.

Fındıklı'da şâhrâh üzre kabr-i Kalenderî Mehemmed Efendi'nin fevti târîhidir:

Bir âfitâb kadr kerem kânı serveri
Saldı zemîne gûrına çarh-ı sitemgeri
Târîhini Halîlî dedi lütf-ı Hak ile
Câvîd-i cennet ola nasîbi Kalenderî.
Sene (---).

Kullekapusu Mevlevîhânesi'nin mezâristânı içre Miskâlî Solakzâde'nin Nakkâş Bihzâd'ı

fevtine târîhdir:

Kalem-gîr-i ecel bozdı yazık bu nakş-ı Bihzâd'ı.
Sene (---).

Yine bu Kullekapusu Mevlevîhânesi'nde Şeyh Âdem Efendi hacca gidüp Mısır'da merhûm olup yerine Arzî Mehemmed Efendi meşîhatine ve fevtine târîhdir:

Buyurdu ey Nisârî böyle tahrîr eyle târîhin
Değildir devr-i Âdem geçdi o devr-i Mehemmed'dir.
Sene (---).

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[134b]***

İki yüz kırk sekizinci fasıl
Beşiktaş şehrinin imâretleri ve hayrât [u] hasenâtları ve hânedânları ve acâyibâtları ve âsâr-ı binâ-yı ibret-nümâların beyân eder

Zamân-ı kadîmde bu şehir kefere destinde iken ismine *kuna petro* derlerdi. Ya‘nî "taş beşik" demekdir. Sebebi oldur kim bu şehir zemîni çengelistân-ı hıyâbân iken Yaşka nâmında bir ruhbân râhib bunda bir kenîse-i azîm binâ edüp Kudüs-i Şerîf'de Hazret-i Îsâ'nın rahm-ı mâderden müştak olduğu Beytüllahm nâm mahallinden Hazret-i Îsâ'nın ibtidâ sabâvetde gasl olunduğu taş tekneyi mezkûr ruhbân Kudüs'den getirüp bu Beşiktaş'daki deyrine koduğundan lisân-ı Urum'da Beşiktaş ismiyle bu şehir şöhret bulup ma‘mûr [u] âbâdân olup ba‘dehu ruhbân mürd oldukda mezkûr taş beşiği Hırkîloğlu İlya nâm kıral ol beşiği Ayasofya deyrinin sağ tarafındaki tabakaya koyup hâlâ ziyâretgâhdır.

Hâlâ anıniçün lisân-ı müslimde bu şehre Beşiktaş derler. İlâ-maşâ’allâh ma‘mûr olmadadır. Zîrâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Leb-i deryâda vâsi‘ fezâlarda ve alçacık bayırlar üzre kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve havlıları vâsi‘ altı bin hânedânlar ve yalılar ve gayrı buyûtlardır.

Ve cümle (---) mahalle-i müslimîn ve mahalle-i Ermenî ve bir mahalle Rûm ve bir mahalle Yahûdî vardır. Ma‘mûr [u] âbâdân hânedân yalılarından ibtidâ Kapudan Ca‘fer Paşa ve Kapudan Kâsım Paşa yalılarında ikişer yüz hücreler ve üçer hammâm ve birer câmi‘li sarây-ı azîmlerdir.

Ve Baba Süleymân Ağa yalısı ve Minkârîzâde yalısı ve Alî Efendi yalısı ve Azmîzâde ve Defterdâr Emîn Paşa yalısı (---) (---) ve Freng Mustafâ Efendi ve Hâfız Ahmed Paşa yalısı Kaya Sultân'ındır. Ve Osmân Usta yalısı ve Milikî Kadın ve Çelebi ve Mütevvellî Mustafâ Efendi yalısı. Ve niçe yalılar dahi vardır ammâ bu yalılarda pâdişâhlar gelüp ziyâfet tenâvül etmişlerdir. Ammâ,

Âl-i Osmân bâğçelerin beyân edelim

Evvelâ **Dolmabâğçe**: Mâ-tekaddem bir küçük servili bâğ idi, sene (---) târîhinde Sultân Osmân Gâzî fermân edüp cemî‘i Âl-i Osmân donanması ve cümle tüccâr keştîlerinin sandalları ve filika ve firkateleri ve İslâmbol'un yigirmi bin pereme ve kayık ve mavunaları ale'l-umûm gemilerin taşlar ile doldurup Dolmabâğçe önündeki deryâya döküp bir liman-misâl bir boğaz

iken kâmil dörd yüz arşın deryâyı doldurup ismine Dolmabâğçe dediler. Bir meydân-ı azîm olup Osmân Hân cirit oynar idi. Ba‘dehu ol fezâyı bâğçe etdiler. Selîm Hân-ı Evvel'in bir kasrı ve bir havzı vardır. Gayrı âsâr-ı binâ yokdur. Ammâ bunda dahi serâmed sun‘-ı Hudâ serv-i azîmler var kim ta‘bîr olunmaz. Başka bâğçe üstâdı ve iki yüz nefer şehbâz bostâncıları vardır.

Leb-i deryâsı amîk olup lodos rûzgârı telattumu harâb etmesin içün mîşe dırahtların deryâya kakup beşik beşik edüp leb-ber-leb taş ile memlû edüp istihkâm bulmağın Beşiktaş derler. Ammâ bu binâ olmazdan bin yıl mukaddem bu şehrin ismi Beşiktaş idi. Andan,

Beşiktaş bâğçesi: Sene (---) Bâyezîd Hân asrında (---) Paşa yalısı idi. Ba‘dehu pâdişâhlara intikâl edüp behişt-âbâd bir bâğ-ı İremezâtü'l-imâd oldu. Leb-i deryâda kat-ender-kat müte‘addid kâ‘alar ve şâhnişînler ile ârâste bir sarâydır, ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. (---) Hân bunda tevellüd etdüğiyçün dâ’imâ bunda teferrüc ederdi. Ammâ Murâd Hân-ı Râbi‘, Nef‘î Efendi'nin hicviyyâtından *Sihâm-ı Kazâ*'yı okurken kazâ-yı âsumânî Murâd Hân'a yıldırım isâbet edüp elindeki *Sihâm*'ı deryâya atup mebhût oldu. Gayrı bu bâğçeye kadem basmayup ba‘dehu Bayram Paşa'ya Nef‘î Efendi'yi ma‘nûkan katl etdirdi. Ve,

Bâğçe-i Cüvânkapucubaşı: Bir bâğ-ı hıyâbândır. Ve,

Bâğçe-i Kazancıoğlu: Bu yalı dahi pâdişâhlara intikâl edüp Murâd Hân Kaya Sultân'a hibe eyledi. Vâcibü's-seyr bir yalıdır. Bunda bir fevkânî şâzrevân vardır kim cemî‘i dünyâda eyle musanna‘ fevvâreler yokdur. ***[135a]***

Bu yalılardan mâ‘adâ derûn-ı şehirde Kiremitcizâde hânesi ve Küçük Çavuş hânesi

.....(1 satırlık yer boş).....

Acâyib hânedânlardır ve sâhibleri a‘yân-ı kibârdır.

Ve bu şehrin ahâlîsi gâyet ehl-i zevkdir. Ve sulehâdan ehl-i hâl [ve] sâhib-i vera‘ kimesneleri vardır. Çoğu [93] deyüp bâğbânlık ederler. Ve gûnâ-gûn ehl-i sünnet esbâbı geyerler. Ekseriyyâ halkı Anatolu tarafındadır. Ammâ nebtîz şehir oğlanları vardır.

Ve mahbûb [u] mahbûbe-i Beşiktaş taş yüreklilerdir, kimseye merhamet yüzünden nazar etmeyüp kec-nigâh ederler, garîbü'd-diyâra dil-nüvâzlık etmezler. Ammâ halkının ni‘metleri birbirlerine mebzûldür. Anınla meşhûr bir kavmdir.

Bu kavmin hâkimleri şerî‘at tarafından Galata mollâsının nâ’ibi ve muhtesib nâ’ibi ve muhtesibi ve subaşısı hükm eder. Ve leb-i deryâsın bostâncıbaşı ve bâğçe-i Beşiktaş ustası hükm eder. Gâyet mazbût şehirdir. Gerçi Galata gibi bu şehrin kal‘ası yokdur ammâ gâyet emn [ü] emân şehirdir. (---) (---) (---)

Beşiktaş şehrinde olan câmi‘leri beyân eder

Evvelâ iskele başında yüz adım ba‘îd kırda bir düz fezâ çerâgâh-ı mahsûldâr zemîn-i hevâdârda Koca Sinân Paşa câmi‘i, (---) Hân vüzerâ (---) aded kubbe-i âlîli câmi‘-i rûşendir. Cümle

imâret dîvârı kırmızı ve beyâz taş ile mebnî {olmuş} ibâdetgâh-ı müslimîndir. Tûlen ve arzen (---) ayakdır.

Kıble kapusu üzre târîhi (---), (---) üzre altı aded kubbeler ile müzeyyendir. (---) (---) ve taşra yan soffalarında (---) amûd-ı âlîler üzre altı aded kubbeler ile müzeyyendir. Ve soffa haremi etrâfı demir pençerelerdir. Ve dahi taşra haremi çınâr-ı müntehâlar ile müzeyyendir. Haremin bir köşesinde mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn vardır.

Mâ-tekaddem imâreti işlermiş, yine ba‘zı mütevellî istikâmet edüp ni‘meti mebzûl olur. Ve bir nâzik minâresi var. Ve kıblesi önünde demir pençereler içinde a‘yân-ı şehirden ba‘zı kimesneler medfûndur. Ve minâresi gâyet mevzûndur.

Ve bu câmi‘in mihrâbı önü tâ iskeleye varınca bir vâsi‘ sahrâdır. Leb-i deryâdan bir buçuk mîl karşu tarafı şehr-i Üsküdar'dır.

Ve Dolmabâğçe kurbünde Ahmed Dürrânî câmi‘i, (---) (---) binâsıdır. (---) (---)

Ve nev binâ Dârü's-sa‘âde Ağası Abbâs Ağa câmi‘i çâr-kûşe bir câmi‘-i hevâdârdır. Kapusu üzre târîhi:

..... (1 satırlık yer boş) .....

(---) câmi‘i (---). Bu câmi‘lerden mâ‘adâ (---) mihrâba varınca cümle mesâcidlerdir

Ve medrese-i Hayreddîn Paşa ve kırk aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve bir dârü'l-kurrâsı vardır. Ammâ dârü'l-hadîsi ve (---) yokdur.

Ve iskele başında âyende ve revende müsâfirîn meks etmeğiçün bir kârbânsarây vardır. Zîrâ Âl-i Osmân'ın Anatolu cânibinde bir seferi vâkı‘ olsa cümle Rûmeli askeri bu Beşiktaş'dan karşu tarafa niçe bin gemilerle Üsküdar'a ubûr ederler bir bender iskeledir.

Ve üç hammâmı var. Dere cisri başında (---) hammâmı ve Câmi‘-i Kebîr kurbünde (---) hammâmı ve Yahyâ Efendi kurbünde (---) hammâmı, bu hammâmlardan mâ‘adâ yüz toksan sarây hammâmları vardır.

Ve cümle (---) sebîlhânedir ve cümle (---) çeşme-i âb-ı zülâllerdir. Târîh-i çeşme-i Yahyâ Efendi:

(---) târîhi bu inşâlar olsun
Kanup içenlere sıhhâlar olsun.
Sene 945.

Ve cümle yetmiş mikdârı dükkânları vardır. Şehrine göre dükkânları ve çeşmeleri azdır. Ammâ her hânede ve besâtînlerinde niçe bin âb-ı zülâl çâh-ı mâlar vardır. Hattâ mâh-ı Temmûz'da Galata şehrinin suyu kıllet üzre olmağile niçe bin kayıklar ile bu Beşiktaş

kuyularından Galata'ya su taşıyup Galata halkı def‘-i atşân ederler. Tâ bu mertebe âb-ı zülâl Beşiktaş suları vardır.

Me’kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtından besâtinlerinde olan sürâhî dolma kabağı ve lahanası ve ekşi dudu ve yalılarında gûnâ-gûn mâhîleri {meşhûrdur}. ***[135b]*** Ve,

Mesîregâh-ı Beşiktaş: Evvelâ cemî‘i yalıları mesîregâhlardır ammâ hâs [u] âmma mahsûs olan (---) bostânı (---) bostânı (---) bostânı (---) bostânı (---) bostânı öz öz ravza-i Rıdvân misilli yüz altmış aded besâtînler ile meşhûr olmuş şehirdir kim her biri gül [ü] gülistân ve sünbül ü reyhân ile hadîka-i cinân bâğlardır. Andan,

Mesîregâh-ı Yahyâ Efendi: Bir kûhsâr-ı vâsi‘ çemenzâr dere içre aslâ güneş te’sîr etmez çınâr-ı azîmler ve şecere-i bîd-i sernigûnlar ve sakız dırahtları ve servi ve cevz-i Rûmî şecerleri ile müzeyyen bir vâdîdir. Sâhib-i hayrâtlar her uyûn-ı câriyeler dibinde birer çemenzâr soffalar inşâ edüp sarıasma ve karatavuk ve ishâk kuşu ve ispinoz ve filorunya ve başdankara ve bülbül-i bed-nâm ve bülbül-i nîknâmın hezârân feryâd [u] nâlişleri ehl-i teferrücün cânına cânlar bağışlayup cümle yârân-ı bâ-safâ taraf taraf sohbet ederler bir teferrücgâh-ı kadîmdir.

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve tekyegâh-ı dervîşan-ı Beşiktaş: Evvelâ tekye-i Mevl[ev]îhâne-i (---) Paşa, leb-i deryâda semâ‘hânesi deryâya nâzır fevkânî bir mevlevîhânedir kim İslâmbol'da ve gayrı diyârda misli yokdur. Semâ‘hânesi bir musanna‘ tavan kubbe-i la‘l-gûndur kim şimdiki üstâdları ana nazîre kubbe inşâ edemezler, gâyet refî‘ ü pesendîde kubbe-i âlîdir. Ve fukarâ hücreleri cânib-i garbında ma‘mûrdur. Ve meydân-ı semâ‘hâne serâpâ ceviz levhasıdır.

Ve bu meydânın cânib-i selâsı billûr ve necef ve moran câmlardır. Ve şeyhi Mübârek Hasan Dede'dir. Zamânımızda yüz on yaşında müstecâbü'd-da‘ve bir kimesne idi. Mukâbele günleri kürsîde *Mesnevî-yi şerîf* kırâ’at ederken ba‘zı zamân kendülere bir vecd hâsıl olup,

"Bu gece dersimizi Hazret-i Mevlâna'dan böylece tilâvet edüp hâzır ihvân-ı safâya kırâ’at ederiz" deyü takrîr ederlerdi. *Kuddise sırruhu*.

Ba‘dehu dâmâdı Neyzen Dervîş Yûsuf Celâlî şeyh olup takrîr-i *Mesnevî*'de bir kaç kerre mest olup kendüleri kürsîden aşağı fukarâ üstüne atup çarh-ı semâ‘ etdükde kaşı ve gözleri ve yüzü bile görünmezdi. Eyle bir semâ‘-ı safâ ederdi kim ihvân âlem-i hayretde kalırdı. Böyle bir serbâz-ı aşk-ı ilâhî ile âlûde olmuş âteş-pâre sâhib-i celâl kimesne olduğundan Şeyh Yûsuf Celâlî derlerdi. Bu kerre cemâli mahalli oldukda cümle uşşâk başına cem‘ olup nây-ı Mevlâ[nâ] çaldıkda cümle uşşâk semâ‘ ederlerdi. Ve ba‘zı {mahalde} çeng çaldıkda cümle uşşâk mest [ü] medhûş olurdu. Riyâzât [u] mücâhede sâhibi bir pâdişâh-meşreb idi. *Rahmetullâh.*

Andan **tekye-i Hazret-i Yahyâ Efendi**:

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Beşiktaş'da âsûde olan kibâr-ı evliyâullâhların kabr-i şerîflerin beyân eder

Evvelâ Dolmabâğçe kurbünde eş-Şeyh Hazret-i Ahmed Dürrânî, ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Yahyâ Efendi {mevtine târîhdir: *Leyle-i ıyd-i adhâ* sene 978}. Deryâya havâle bir kûh-ı bülendin zirvesinde bir kubbe-i âlî içinde medfûndur kim çâr-kûşe dîvârının cânib-i erba‘asında niçe yüz bin uşşâkân-ı hattâtın gûnâ-gûn hatt-ı ebyât-ı eş‘ârları tahrîr olunmuş bir âsitânedir. Bizzât kendüleri Tarabefzûn'da mütevellid olup Süleymân Hân Gâzî ile süd karındaş olmuşlardır. Zîrâ Süleymân Hân ve pederi Selîm Hân-ı Evvel Tarabefsûn'da tevellüd etmişlerdir. Ba‘dehu Yahyâ Efendi, Süleymân Hân hilâfetinde cebren İslâmbol'a gelüp terk-i dünyâ edüp yine medfûn oldukları püşte üzre her leyle-i cum‘a Hızır Nebî ile mülâkât olup ilm-i ledünni anlardan tilâvet edüp terk-i dünyâ olmuşdu. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ve civârlarında Kapudan Halîl Paşa {bir kubbe-i âlî içre medfûndur. Âsâr-ı hayrâtından kal‘a-i Sakız'da ve İslâmbol Yeniköyünde leb-i deryâda birer câmi‘i var. Ve elli bin guruş harc edüp Kâsımpaşa'da Kulaksız mahallesi kurbünde Emîr Efendi câmi‘ine su getirüp aceb hayrât-ı azîm etmişdir}. Ve Tatar hânlarından (---) (---) Hân Kara Mustafâ Paşa re’yiyle şehîd etdiler.

.....(1 satırlık yer boş).....***[136a]***

Ve Beşiktaş câmi‘i önünde leb-i deryâda bir kubbe-i münevver içinde Ziyâret-i Kapudan Gâzî Hayreddîn Paşa, Süleymân Hân kapudanlarındandır kim Cezâyir, Tûnus, Tarabulus fetihlerinde bulunmuşdur ve niçe cezîreleri Akdeniz'de feth etmişdir. Mevtine târîh:

Taldı rahmet denizine kapudan.
Sene 970.

Diğer târîh:

Mâte re’îsü'l-bahr.

Süleymân Hân'ın Mi‘mâr Sinân'ı binâsıdır. Aceb kubbe-i musanna‘ etmişdir.

Ve türbe-i Yahyâ Efendi, azîz merhûm Tarabefsûnî olup Süleymân Hân ile âlem-i sabâvetde emildeş ya‘nî süd karındaş olmağile türbe-i pür-envârın Beşiktaş kurbünde Mi‘mâr Sinân binâ etmişdir.

.....(2 satırlık yer boş).....

İki yüz kırk tokuzuncu fasıl
Kasaba-i Ortaköy imâretlerin beyân eder

Kadîm-i a‘sârda cümle kefereler sâkin imiş, ba‘dehu Süleymân {Hân} asrında Defterdâr (---) Paşa leb-i deryâda bir câmi‘ binâ etmeğile sâ’ir a‘yân-ı kibârlar dahi yalılar edüp ma‘mûr olmuşdur. Sâhil-i bahrde bir derenin iki cânibinde iki bin üç yüz kat-ender-kat yalılı ve bâğlı ve bâğçeli sarâylar ve büyûtlardır.

Leb-i deryâdaki yalılardan ibtidâ Baltacı Mahmûd Ağa yalısı ve Şekerci Yahûdî yalısı ve

İshâk Yahûdî yalısı ve (---) zâde yalısı ve Mi‘mâr Mustafâsı yalısı ve Sâfiye Sultân yalısı ve Ekmekcizâde Ahmed Paşa yalısı ve Cığaloğlu Mahmûd Beğ yalısı ve Kara Hasanoğlu yalısı ve Çelebi Kethudâ yalısı ve Nakkâş Paşa yalısı, bu yalılardan mâ‘adâ derûn-ı şehirde cümle kefere ve Yahûdîler ile mâl-â-mâldır.

Ve cümle iki yüz mikdârı dükkândır. Çoğu meyhânelerdir. Hân ve imâret ve medrese ve bezzâzistân yokdur ammâ bâğı ve bostânları çokdur.

Hâkimi Galata mollâsı nâ’ibi ve subaşısı ve yeniçeri yasakcısı vardır. Ve bostâncıbaşı dahi hükm eder ta‘zîri serbestdir. Ancak Defterdâr Paşa câmi‘i ve Baltacı Mahmûd Ağa mescidi var, gayrı yokdur.

Ve bir hammâmı var {binâ-yı Husrev Kethudâ, kâr-ı Mi‘mâr Sinân} gâyet hevâsı hûbdur ve dellâkları mahbûbdur.

Sebîlhâneleri yokdur ammâ leb-i deryâda Tekeli Mustafâ Paşa'nın bir aynü'l-hayât çeşmesi târîhi budur:

Cân-fezâ çeşme-i sevâb oldu.
Sene (---).

Bu rabtada ziyâretgâh ve gayrı amâristân yokdur.

İki yüz ellinci fasıl
Kasaba-i Kuruçeşme imâretlerin beyân eder

Leb-i deryâsı a‘yân [u] eşrâf yalılarıdır. Andan içeri bir vâsi‘ dere içre bir mahalle-i müslimîn ve bir câmi‘ ve bir hammâm var. Gayrı on bir cemâ‘at Yahûdî hâneleri ve üç mahalle Urum keferesi evleri vardır. Ve Yahûdîlerin üç sınago deyrleri ve Rûmların iki kenîseleri vardır.

Ve cümle iki yüz dükkânlardır. Bezzâzistânı ve hân-ı imâreti ve gayrı âsârları yokdur. Ancak bâğı ve bâğçesi çokdur. Bu dahi Galata niyâbeti ve yeniçeri yasakcısı ve subaşısı vardır.

Bu rabtanın şarkîsi bahrin karşu tarafı kasaba-i Kuzkuncuk'dur. Bunda dahi ziyâretgâh ve mesîregâh ve ârâmgâh yokdur.

İki yüz elli birinci fasıl
Kasaba-i Arnavudköy imâretlerin bildirir

Leb-i deryâda bin mikdârı ma‘mûr bâğ u bâğçeli ma‘mûr hânelerdir kim cümle sükkânları Rûm ve Yahûdîler'dir, câmi‘ ve mesâcid ve medâris ve mekteb ve imâret yokdur. Ancak bir küçük hammâmı vardır ve cümle (---) aded dükkânlardır. Teng mahalle vâkı‘ olmağile bâğ u bâğçesi azdır. Ammâ Rûm mahbûbları mümtâzdır.

Ve ekmeği ve peksumâtı beyâzdır ve Yahûdîleri ehl-i zevk ve ehl-i sâzdır. Husûsan Benli Yahûdî sâz [u] tanbûr çalmada cümleden mümtâzdır.

Ve Rû[m] keferelerinin ekseri kavm-i Lazdır. Ve cemâ'at-i müslimîni gâyet azdır.

Ve Akındıburnu'ndan içeri bir körfez limanlı yer olmağile vakt-i şitâda niçe yüz keştîler kışlaya yatırlar. Bunların dahi hâkimi Galata nâ'ibi ve subaşı ve yasakcı ve bostâncıbaşıdır.

Ve bu kasabayı geçüp {Akındıburnu nâm bir kayalı yerdir, niçe gemiler ol mahalde helâk olur bir girdâb-ı azîmdir. Cümle keştîbânlar ol mahall-i muhâtaradan gemilerin ve kayıkların kettân ipleri ile çeküp gücile ubûr eder bir câ-yı helâkdır. Bu mahalli Murâd Hân'ın rûznâmecisi İbrâhîm Efendi ta'mîr edüp bir çeşmesâr cârî etdi.

Bu mahalli ubûr edüp Hasan Halîfe bâğı hâlâ pâdişâh bâğçesidir kim Murâd Hân-ı Râbi'de kul gulû edüp Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe'yi pâreleyüp bâğçesi mîrî oldu.

Anı ubûr edüp Bebek bâğçesi pâdişâhlarındır. Selîm Hân-ı Evvel'in ancak bir kasrı vardır, ol kadar amâr değil, bâğdır. Ammâ azîm servler vardır.

Anı ubûr edüp Deli Hüseyin Paşa bâğı, hünkârındır. Sâfî sanavber dırahtıyla müzeyyendir.

Andan Kayalar nâm mahalde kırk elli hâne. Ve Sıdkı Efendi câmi'i fevkânîdir. Altında bir ayn-ı zülâli kayadan cereyân eder. Andan akındı kenârıyla Rûmeli Hisârı'dır. *Ve's-selâm*}.***[136b]***

İki yüz elli ikinci fasıl
Şehr-i azîm ve kal'a-i kadîm Rûmeli Hisârı'nın eşkâl-i tarzın ve imâretleri ve hayrât [u] hasenâtların bi'l-cümle ayân u beyân eder

Evvelâ zamân-ı küfrde bir püşte üzre bir deyr-i atîk var idi. İçinde bir râhib var idi. Ammâ nihânî dîn-i Muhammed ulularından idi. Üç yüz mikdârı mezheb-i nihânî dervîş-i dil-rîşe mâlik idi. Edirne şehrinde Ebü'l-feth'in tekrâr tahta cülûs etdüğin istimâ' edüp ale'l-fevr bir varak ile Sultân Mehemmed'e,

"İslâmbol'u feth edecek sensin" deyü tebşîr edüp "bu mahalde bir kal'a ve Akdeniz Boğazı'nda iki kal'a inşâ edüp Kostantıniyye'ye iki tarafdan zahâyir makûlesi varmayup kaht [u] galâ olmak mukarrerdir, cenâbınız dahi azametle Edirne'den deryâ-misâl asker ile bu bizim cânibimize teşrîf buyurasız" deyü Rûmeli Hisârı yerinde sâkin olan ruhbân şekilli mü'min-i nihânînin mektûbu Ebü'l-feth'e varınca Mehemmed Hân'a inşirâh-ı sadr [u] zevk-i derûn müyesser olup iki yerden gayret kuşağın kuşanup Kostantîn izniyle sayd [u] şikâra gelerek Karadeniz sâhilinde Terkoz kal'asına gelüp halîcinde ve çengelistânında sayd [u] şikâr edüp Terkoz kal'ası kapudanından hedâyâlar alup ve kapudana Mehemmed Hân hedâyâlar verüp aslâ sulha muhâlif ü muğâyir bir iş etmeyüp Kostantîn'e niçe şikârlar gönderüp sûret-i dostlukda görünüp bu hisâr mahallinde bir şikârhâne sarây çiftliği binâ etmeğe istîzân edüp hisâr yerindeki râhib sûreti müslime buluşup, görüşüp, öpüşüp niçe hüsn-i tedbîr meşveretleri ederler. Tâ ki kıral-ı bed-fi'âl-i dâldan elçiler gelüp,

"Bir sığır derisi kadar çiftlik ederse makbûlümdür, ricâların kabûl ederim ve illâ bu sığır derisi cirminden ziyâdeye iznim yokdur, sulha muğâyir iş olur" deyü bu haber ile elçi gelince

Mehemmed Hân elçi huzûrunda sevr postu cirminde bir kulle esâsına mübâşeret eder. Elçi kırala bu hâli i‘lâm etmede.

Derhâl Mehemmed Hân Edirne'den niçe bin ırgad bennâ ve kûhken üstâdlar getirüp ve Edirne'nin Karadeniz kenârında Burgaz iskelesi'nden bir gecede kırk elli pâre top [râhib-i] nihânînin re’yiyle pinhânîce getirüp leb-i deryâda yerli yerine koyup hâr [ü] hâşâklar ile setr ederler.

Ba‘dehu deryâ-misâl asker ile hâlâ kal‘a yerinde binâya şürû‘ edüp binâ etdüklerini çalılar ile setr ederler. Ba‘dehu Sultân Mehemmed akl-ı Arasto râhib-i nihânînin re’y [ü] tedbîriyle Kostantîn'in elçi ile gönderdiği sığır postın gergiye gerüp ince bıçağ ile dâ’iren-mâdâr dilim dilim edüp ol cirmde yalçın kayalar üzre hisârı inşâ ederler. Yine râhib-i nihânî eydir:

"Pâdişâhım ism-i şerîfin Mehemmed'dir. Kitâbımızda Hazret-i Muhammed'in Muhammed'i kadı sarıklı ola sekiz yüz (---) târîhinde devlet-i Kostantîn anın eline gire. İmdi bu kal‘anın resmi senin Mehemmed isminle binâ olunmak gerek. Biz bu işe kırk bir yıldır me’mûrum ve ilm-i mi‘mârîde üstâd-ı kâmilim ammâ bir ferde keşf-i râz etmemişim" deyüp ruhbân-ı nihânî etek der-miyân edüp cümle bennâları başına cem‘ edüp bu Rûmeli Hisârı'nı kûfî hat üzre Mehemmed ismi resminde binâ etmişdir kim Anatolu Hisârı bâğları dağından râyegân hatt-ı kûfî üzre ism-i Muhammed'dir.

Tâ kûh-ı bâlâda olan yedi tabaka kulle-i azîm mîm makâmındadır. Dizdârkapusu, hisâr-pîçesi hâ yerindedir. Ve aşağı leb-i de[r]yâda yine büyük şeşhâne kulle yine mîm olsa gerekdir. Durmuş Dede tekyesi tarafındaki çâr-kûşe hisâr-pîçe dâl harfi yerine kâ’imdir. Bu minvâl üzre Rûmeli Hisârı ism-i Muhammed resmindedir. Ve ebced hisâbı üzre ism-i Muhammed toksan ikidir. Ol hisâb üzre dâ’iren-mâdâr toksan iki dirsek ve burûcdur. Ve Hân lafzı altı yüz elli birdir. Ol hisâb üzre dâ’iren-mâdâr altı yüz elli bir dendân-ı bedendir.

Bu san‘at ile bu kal‘a ***[137a]*** altı ayda tamâm olunca cümle hâr [ü] hâşâke âteş urup kal‘a-i cedîd ve dürr-i beyz-âsâ nümâyân olup cümle asker derûn-ı kal‘aya girüp top u tüfeng ve cebehânesi ve sâ’ir mühimmât [ü] levâzımâtın yerlü yerinde edüp mezbûr ruhbân nihânî mi‘mâr-ı müslim tebdîl-i câme edüp Muhammed sünnetine ikrâm eyleyüp mü’min [ü] muvahhid şeklinde olup Rûmeli Hisârı dizdârlığın ricâ edüp ihsân olundu.

Bu hâli kıral-ı dâl istimâ‘ edüp "Sulha muğâyir bir kal‘a binâ etdiler" deyü bir elçi gönderdi.

Sultân Mehemmed Hân dahi dilim dilim olmuş sığır derisin tekur kırala gönderüp,

"İşte izniniz ile yine bu sığır derisi cirminde binâ etdik, eğer dahi ziyâde binâ etdikse izninize muhâlefet etmiş oluruz, ziyâdesin münhedim edelim" deyü halîmâne ve hekîmâne cevâblar arz eyleyüp küffâr neylesün bir iş oldu, sulhu tecdîd etmek murâd edinüp Mehemmed Hân rızâ vermeyüp Akdeniz Boğazı'nda dahi iki cânibe kal‘a-i azîmler inşâ edüp Kostantîn'in iki boğazların kesüp boğazlarından ta‘âm geçmez olup kaht [u] galâ olunca İslâmbol'u bu takrîb ile feth etmişlerdir.

İşte Rûmeli Hisârı bu eşkâlde bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn yalçın kayalar üzre garb cânibi evce peyveste olmuş kayalardır. Ve dâ’iren-mâdâr aslâ handakı yokdur, zîrâ cümle yalçın mâvî kayalar üzredir. Ve cirmi etrâfı altı bin adımdır ve dîvârının kaddi kırk zirâ‘dır ve üç kullesi seksener zirâ‘-ı melikîdir. {Herbiri kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp tâ zirve-i a‘lâları alemi yerinde gûnâ-gûn dîdebân kadehleri vardır. Ve herbiri onar tabaka hücrelerdir. Kaçan kim taraf-ı pâdişâhîden bir âdem mağzûb olsa bunda Mîm kullesine haps ederler kim kat-ender-kat müzehheb ve latîf kâ‘alar vardır.

Evsâf-ı kutb-ı âfâk ziyâretgâh-ı Durmuş Dede: Tavsîfi gerüde sahîfe kenârındadır}.

Ve cümle üç kapusu var; biri Dağkapusu şimâle nâzırdır, biri aşağı şehre nâzırdır, biri hisâr-pîçe kapusudur, biri demir pençereli Sel kapusudur, dâ’imâ mesdûddur. Cümle yüz beş pâre topları var ammâ leb-i deryâda Boğaz'a nâzır âdem girir şayka ve balyemez topları var.

Bu mahalde şeb [u] rûz kal‘a dizdârı ve üç yüz neferâtı âmâde dururlar. Ve kal‘a içinde yüz seksen hânedir kim cümle kırlankıç âşiyânı gibi kayalara muttasıl bâğçesiz neferât hâneleridir. Ve bir minâreli Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i ve iki mesâcid ve iki buğday anbârı var, gayrı çârşû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ taşra varoş şehri leb-i deryâda bir zıyk yerde daracık bâğsız ve bâğçesiz kayalar üzre kat-ender-kat bin altmış aded hâneleri ve teferrücgâh yalıları vardır. O câmi‘i ve on bir mesâcidi ve yedi mekteb-i sıbyânı ve bir hammâmı ve iki yüz dükkânı ve bir tekye-i Durmuş Dedesi var.

Bunda yedi {hâne} mu‘âf Rûm keferesinden gayrı hâneler yokdur. Ve Yahûdî aslâ yokdur. Ve meyhâne ve bozahâne dahi aslâ yokdur, zîrâ halkı gâyet müslimlerdir.

A‘yân [u] eşrâfı yalı sâhibleridir, anlar dahi vakt-i şitâda İslâmbol'da sâkin olurlar. Ve halkı balıkcı ve kal‘a neferâtı ve kayıkcı ve sâ’ir ehl-i hırefdir.

Ve dağlar üzre bî-nazîr kiraz bâğları vardır kim Hisâr kirazı Rûm ve Arab ve Acem'de meşhûr-ı âfâkdır kim diyâr-ı Acem'de gülnâr-ı Rûm derler, iki kiraz-ı âbdâr bir dökme riyal guruş ile vezn olunmuşdur. Ve âbdâr hora üzümü {olur}.

Ve bu şehrin önünden cereyân eden bahre Şeytân akındısı derler, gâyet şiddet üzre akar tarfetü'l-ayn içre bir gemi Kandîlli bâğçe burnuna sürer. Bu akındı kenârında olan yalılar da Dizdâr yalısı ve Hacı Îsâ yalısı ve Kara Hasan yalısı ve Narkçı Hasan Efendi yalısı ve Koska furunlu Mehemmed Ağa yalısı ve (---) Efendi yalısı ve Topkapulu Mahmûd Ağa yalısı ve

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve Hezârpâre Ahmed Paşa yalısında yalılar tamâm oldu.

Ziyâretgâh-ı Hisâr-ı Rûmeli: eş-Şeyh İsmâ‘îl Çelebi, Atmeydânı'nda Çukur Çeşme başında sene (---) târîhinde on halîfesiyle katl olundular. Bunlar tevellüd etdiklerinde pederleri ismine Kurbân İsmâ‘îl buyurmuşlar. Yetmiş seneden sonra hakîkat Atmeydânı'nda kurbân olmuşlardır.

Kanları düşdüğü yere cümle ahbâbları bir zâviye binâ etdiler hâlâ Dikilitaş dibinde Parmaklı Mescid nazargâhdır. Bu Şeyh İsmâ‘îl'i sevmiyenler (---) demişler, *la‘netullâhi aleyhim ecma‘în.*

{**Menâkıb-ı kerâmet-i Şeyh İsmâ‘îl**: Kaçan kim bu azîz hazretlerinin halîfeleriyle cesed-i mübâreklerin deryâya Âhûrkapu'dan bırakdıklarında meğer pâdişâh Hisâr'da Kandîlli bâğçede imiş. Anı görseler rû-yı deryâda azîz on halîfesiyle Kandîlli Bâğçe önünde Hünkâr huzûrunda başları ellerinde semâ‘ edüp deryâ cûş [u] hurûşa gelir.

Hikmet bu kim bir âdem na‘şı deryâda üç gün durup sonra zâhir olur. Bunlar gark olmadan İslâmbol'dan o şiddet-i akındıyı kesüp Kandîlli bâğçesine varalar, aceb hikmetdir. (---) Hân ve gayrı cân bu hâli görüp gırîv [u] feryâd edüp,

"Pâdişâhım bunları nâ-hak katl etdiğine arzuhâle geldiler" deyince Hünkâr giryeler eyler. Kâmil bir sâ‘at semâ‘dan sonra yine akındıya karşu semâ‘ ederek kayalar dibinde Durmuş Dede tekyesi önüne varup anda defn etdiklerinde kâmil on gece üzerlerine nûr yağdığın müşâhede etmiş cânlar ile müşerref olmuşuz. *Rahmetullâh.*} ***[137b]***

{**Ziyâretgâh-ı kutb-ı âfâk Hazret-i Durmuş Dede**: Der-şehr-i Hisâr, Rûmeli Hisârı'nın cânib-i kıblesi dîvârı dibinde bir ulu âsitânede medfûndur. Fukarâ-yı Bektaşiyândan türbedârları ve çerâğ ve tabl [u] kudümleri ârâste bir nazargâhdır. Azîz'in maskat-ı re’sleri Karadeniz'e nehr-i Turla mahlût olduğu mahalde kal‘a-i Akkirman'da mütevellid olup bulûğiyyete erdikde keştîbânlar mezkûr Dede'yi İslâmbol'a getürüp bu hisârda bırağup anda neşv [ü] nemâ bulmuşdur. Giderek keşf [ü] kerâmât sâhibi olup ba‘zı gemiye süvâr olanlar[a] "Bu sefer zarar çekersin, bu sefer assı edüp doyum gelirsin" deyü niçe gûne keşf [ü] kerâmetler izhâr edüp yigirmi sene mu‘takad-i âlem olup sene (---) târîhinde devlet-i Ahmed Hân'da dâr-ı bâkîye irtihâl edüp mezkûr tekye-i Hisâr'da defn olunup hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Rahmetullâh*}*.*

İki yüz elli üçüncü fasıl
Kasaba-i İstinye imâretlerin ayân u beyân eder

Evvelâ kefere zamânı sâfî deyristân imiş. Hâlâ Servi Burnu'nda kilisaların âsâr-ı esâsları zâhirdir. Ammâ cümleden İstinye nâm bir râhibin kenîsesi ziyâretgâhları idi. Ciniviz keferesi Galata'ya istîlâ etdikde İstine nâm râhib deyrini bırağup cezîre-i Girid'e varup anda bir deyr binâ edüp anda sâkin oldu. Hâlâ ana dahi İstiye kal‘ası derler. Anıniçün bu İstinye'ye Rûm lisânınca "İstiniye" derler. Bin pâre gemi alır bir liman-ı azîmin cânib-i garbında bin hâneli Rûm keferesiyle müslim hâneleri mahlût kasabadır. Üç câmi‘i,

.....(1 satırlık yer boş).....

ve yedi mesâcidi ve bir hammâmı ve yigirmi aded dükkânları vardır ammâ hân ve medâris ve imâret yokdur. Lâkin bâğı ve bâğçesi çokdur. Ekseriyyâ fukarâları bâğbân ve limanında sayd-ı mâhî edüp kifâflanırlar. Ammâ körfez içre olmağile hevâsı ol kadar memdûh değildir.

A‘yândan Müftî Yahyâ Efendi yalısı ve Yeniçeri efendisi Koyunzâde yalısı ve Hâdım Alî Ağa

yalısı ve Beğ yalısı bunlar meşhûr yalılardır. Ve nev binâ Kelemser Boşnak {İsmâ'îl} Efendi yalısı cümleden mükellef sarây-ı âlî olmadadır. Ve ziyâretleri ma'lûmum değildir, ammâ İstinye limanı burnunda bir kasr-ı âlî teferrücgâh kasr-ı zîbâsı var, âyende ve revendeye mihmânhânedir.

Ve bu limanda beher şitâda iki yüz, üç yüz pâre gemi kışlaya bağlanır sekiz rûzgârdan emîn bir limandır.

İki yüz elli dördüncü fasıl
Yeniköy nâm kasabanın hayrât [u] imâretlerin beyân u ayân eder

Sultân Süleymân fermânıyla ma'mûr olmağile Yeniköy derler. Ammâ leb-i deryâda üç bin hâne âbâdânlı ve bâğ u bâğçeli müzeyyen şehr-i cedîddir. Galata nâ'ibi hükmünde ve subaşısı ve yeniçeri serdârı ve çavuşu ve yasakcıları vardır. Zîrâ halkı cümle Trabuzanlı lecûc kavimdir ve halkı gâyet ankâ bâzergânlardır. Ve birer Mısır hazînesine mâlik kalyon ve şayka ve karamürsel sâhibi kefere re'îsleri var, anıniçün kal'a-misâl ma'mûr sarâylardır.

Cümle üç mahalle-i müslim ve yedi mahalle kefere-i fecere vardır. Yahûdî'den aslâ nişân yokdur, sâkin olsa katl ederler. Zîrâ Laz tâ'ifesiyle Urum keferesi Yahûdî aslâ sevmezler.

Ve bu şehir içre üç câmi' var. Leb-i deryâda Kapudan Halîl Paşa câmi'i gâyet şîrîndir ve (---) câmi'i (---). Bunlardan mâ'adâ mesâcidler.

Ve Hacı Ömer hânesi önünde yeniçeri ocağı avcıları Istıranca dağlarında sayd [ü] şikâr etdikleri sığınların ve karacaların ve tablalıların lahmını bu Yeniköy'e getirüp pâdişâh içün pasdırma yapup mezkûr Hacı Ömer hânesi önündeki çemenzâr fezâda perverde ederler. Zîrâ bu rabtanın âb [u] hevâsı latîfdir.

Ve bunda bir hammâm ve bir hân ve bekâr odaları ve iki yüz esvâk-ı muhtasarı vardır, ammâ yüz mikdârı hemân leb-i deryâda peksumâtcı kârhâneleri vardır. Zîrâ Karadeniz'e ve Akdeniz'e giden cümle gemilerin kapudanları peksumâtı Galata'dan ve bu Yeniköy'den alırlar. Anıniçün peksumâtcı kârhânesi çokdur.

Ve tağları ve bayırlarında cümle tokuz bin mestûr bâğlardır. Bâde-i nâbı harâbâtîler beyninde memdûhdur ammâ inde'l-Hak mezmûmdur.

Bunda medrese ve bezâsten ve kal'a yokdur ammâ tüfeng-endâz askerîsi çokdur. Zîrâ bir kere sene (---) târîhinde rûz-ı ıydde Kazak-ı âk Karadeniz Boğazı'ndan üç yüz pâre şayka ile gelüp bu belîdeden bin âdem esîr ve beş Mısır hazînesi mâl-ı defâyin ve bu kadar kâlâ-yı zî-kıymet olup bî-bâk u bî-pervâ selâmetle dârü'l-bevârlarına gitdiler. Ol asırdan berü bu şehirde yeniçeri ocağından bir oda kolluk eder ve her gece bostâncıbaşı kayığıyla gelüp hıfz [u] hırâset eder. Ve ol zamândan berü kânûn-ı Murâd Hân-ı Râbi'dir, Karadeniz Boğazı hâricinde Terkoz nâm kal'ada ve Uskumru çayırında cümle yeniçeri oturakları ve koruculları çadırların kurup altı ay muhâfaza beklerler. ***[138a]***

İki yüz elli beşinci fasıl
Kasaba-i Tarabya imâretlerin beyân eder

Mâ-tekaddem leb-i deryâda bir balık dalyanı var imiş. Andan gayrı âsâr-ı binâ yok imiş. Selîm Şâh-ı Sânî, leb-i deryâyı teferrüc ederken bu sayyâd-ı mâhî mahalline uğrayup gûnâ-gûn mâhîler sayd etdirüp ol mahalde niçe serv dırahtları vardır, ol servlerin sâyesinde tâze şikâr olunmuş mâhîleri pişirdüp ayş [u] tarab edüp zevk [u] safâ eder.

Ba'dehu vezîr-i a'zamı Sokullu Mehemmed Paşa'ya fermân edüp.

"Bu mahalde bana bir çemenzâr soffa ve bir kasaba amâr edüp ismi Tarabya olsun" buyururlar. Andan bu kasaba ol asırda binâ olup ma'mûr olmuşdur.

Ba'dehu Murâd Hân asrında Yeniköy'ü Rûs keferesi urdukda bu Tarabya kavmi bahâdırlar olmağile Kazak ile ceng edüp kâfire bir dâne-i hardal vermediklerinden küffâr-ı dûzah-karâr bu şehri âteş-i dûzaha urup berbâd edüp ba'dehu bu mertebe henüz amâr olmadadır.

Cümle sekiz yüz kadar hânelerdir. Bir mahalle-i müslim ve bir câmi' var ve yedi mahalle cümle kefere evleridir. Ammâ mezkûr dalyan-ı mâhî mahalli ve ol servi çemenzârı mahalli hâlâ Gümrük Emîni Alî Ağa'nın yalısıdır, bundan azîm sarây-ı âlî yokdur.

Hammâmı ve gayrı imâretleri yokdur. Ve kırk elli aded esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ bâğ u bâğçesi çokdur.

Ve yine bunun şimâlinde,

İki yüz elli altıncı fasıl
Kasaba-i Büyükdere imâretin beyân eder

Bu dahi Selîm Şâh-ı Evvel'in ve Selîm Şâh-ı Sânî'nin ayş [u] işretgâhı ve avgâhı ve teferrücgâhı olmağile bir kûhsâr dere içre hıyâban-ı azîm koyağ-ı ormanistândır kim anda bir hırmen cirminde zemîne güneş te'sîr etmez bir cilvegâhdır.

Ve bu derede olan sun'-ı Hudâ-yı Bîçûn çınâr ve kavak ve servi ve bîd-i sernigûn ve sâ'ir eşcâr-ı azîmler var kim her biri evc-i semâya peyveste olmuş dıraht-ı müntehâlardır, gûnâ-gûn çemenzâr soffalar ve musallâ soffaları ve uyûn-ı câriyeler ile halk olunmuş teferrücgâh-ı Selîmî'dir. Bu mesîregâhın sebebiyle kurbünde kasaba-i Büyükdere amâr olmuşdur.

Cümle bin mikdârı hâne-i müfîd [ü] muhtasarlardır. Bir mahalle-i müslimîn ve yedi mahalle balıkcı ve gemici ve bâğbân kefere evleridir. iskele başında Koca Defterdâr Mehemmed Paşa câmi'i var. Ve bir hammâmı ve bir kaç esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ bâğı ve bâğçesi hadden efzûndur.

Ve buna karîb,

İki yüz elli yedinci fasıl
Kasaba-i Sarıyâr imâretin beyân eder

Tâ İskender-i Zülkarneyn asrında ma‘mûr bir şehr-i azîm idi. Zîrâ İskender bu mahalde deryâ-yı Karadeniz'i kesüp Akdeniz'e mahlût ederken bu mahalde altun ma‘deni bulup deryâyı gayrı mahalden kesüp bu ma‘den mahallinde bir şehir binâ edüp ismini şehr-i Fondura kodu, gâyet ma‘mûr şehir idi.

Ba‘dehu Ciniviz kıralı harâb edüp ba‘dehu bu hâl üzre amâr olmuşdur. Leb-i deryâda bin mikdârı bâğ u bâğçeli ma‘mûr hânelerdir. İki mahalle-i müslim ve yedi mahalle kefere ile ma‘mûrdur. Ammâ Yahûdî bunda dahi yokdur.

Bir câmi‘i (---) binâsıdır. Ve (---) mescidi ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Halkının çoğu Anatolu halkı olmağile cümle bâğbândır. Ve Rûm kefereleri cümle balıkcılar ve meyhâneciler ve gemicilerdir.

Ve bir vâsi‘ dere içre Çelebi Solak nâm bir sâhib-i tab‘ın bir gül [ü] gülistân gül bâğı var kim Sultân Murâd-ı Râbi‘'in manzûru olup buyurdular kim,

"Ben Hâdimü'l-Haremeyn olsam gerek böyle bir ravza-i cinâne mâlik değilim" dedükde sâhib-i gaytân,

"Pâdişâhıma hibe olsun" demişler. Pâdişâh kabûl etmeyüp Solağa vâfir ihsânlar edüp "Bâğın amâr olsun" buyurmuşlardır, tâ bu mertebe bir İremezâtü'l-imâd'dır.

Bundan gayrı cümle yedi bin bâğdır. Cümle dağları bâğlar zeyn edüp la‘l-gûn kiraz-ı âbdârı meşhûrdur. Hisâr kirazı nâmıyla şöhre-i şehr olan gülnâr bu Sarıyâr'ındır kim her birinden yüzer katre âb çekîdelenir, medhinde lisân kâsırdır. Her sene İslâmbol halkı bu şehirde üç ay sohbet ederler.

Evsâf-ı ma‘âdin-i zeheb: ***[138b]*** Âl-i Osmân devletinde tâ Sultân [(---)] asrına dek bu ma‘den işleyüp zeheb-i hâlis altun hâsıl olurdu. Ba‘dehu Defterdâr (---) Paşa ayâr dutup harcı hâsılına kifâyet etmeyüp mu‘attal etdiler. {Ve,

Evsâf-ı ma‘âdin-i tîn-i top kâlıbı: Bu türâbdan gayrı top kâlıbına tîn olmak ihtimâli yokdur. Asfarü'l-levn sakız misâli türâb-ı hâlisdir. Ka‘r-ı zemînden çıkarup Tophâneye götürüp tahmîr ederler}.

İki yüz elli sekizinci fasıl
Kal‘a-i Boğazhisârı'nın binâsın bildirir

Yanko ibn Mâdyân asrında bu boğazın ağzında iki cânibdeki kûh-ı bâlâlar üzre birer sedd-i kahkahâ misilli kal‘alar var imiş. Mürûr-ı eyyâm ile bu Rûmeli tarafındaki cebel üzre olan Yoroz kal‘ası harâb olup kalmağıla Murâd Hân asrında bu boğazdan içeri küffâr-ı âk Kazak girüp Yeniköy ve Tarabya kasabası ve Büyükdere'yi ve Sarıyâr kasabaların nehb [ü] gâret etdüği Murâd Hân-ı Râbi‘'e mün‘akis olup tîz cümle a‘yân-ı dîvân ile meşveret edüp ve vezîri Kapudan Receb Paşa'nın ve Kuzu Alî Ağa'nın re’y [ü] tedbîrleri ile bu boğazın ağzında iki tarafa birer Kilidü'l-Bahr-i Siyâh kal‘aları inşâ olunması fermân-ı şehriyârî sâdır olup sene (---) şehrinde mübâşeret

edüp bir senede iki kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘ateyn tamâmeyn oldular.

Ba‘dehu Kazak bundan içeri girmeğe kâdir olmayup ahâlî-yi kasabâtlar hıfz [u] emânda oldular. Bu kal‘alar Karadeniz'in bir dar boğazı ağzında vâkı‘ olmuşdur. Mâbeynehümâları nısf mîldir. İki cânibin halkı birbirleri ile savt-ı Dâvûdî ile kelimât edüp istimâ‘ ederler. Ammâ bu boğazdan Karadeniz aşağı doğru Akdeniz'e eyle cereyân eder kim ubûr eden gemilere ok erişmez, berk-i hâtif gibi ubûr ederler.

Eşkâl-i kal‘a-i Kilidü'l-Bahr-i Siyâh-ı Rûmeli: Leb-i deryâda şekl-i murabba‘ bir binâ-yı metîndir. Kıbleye nâzır bir demir kapusu var. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. İçinde altmış aded neferât hâneleri ve Sultân Murâd Hân'ın bir câmi‘i ve iki buğday anbârı ve cebehânesi ve yüz aded sağîr ü kebîr topları ve dizdârı ve üç yüz neferâtları vardır.

Hâkim-i şer‘i bunun dahi Galata nâ’ibi ve dizdârı hâkimdir. Ve bostâncıbaşı dahi hükûmet eder.

Kal‘adan hâric neferât hâneleri vardır. Ammâ hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr ve gayrı imâret yokdur. Ammâ dağlarında bâğları çokdur.

Ve bu boğaz ağzından taşra bi-emrillâh Karadeniz vâsi‘dir kim bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur.

{**Der-sitâyiş-i fânûs-ı emîn**: Kal‘adan taşra bir kulle-i serâmed üzre fânûs-ı azîmdir. Her şeb çerâğân olup Bahr-i Siyâh'daki gemiler ana nazar edüp boğazdan içeri girüp tasadduk ederler}.

Bu boğaz ağzından Karadeniz'in tûlu şimâl tarafından nihâyeti tâ Azak kal‘asına varınca bin yedi yüz mîldir. {Ve İskender Karadeniz'i Akdeniz'e cereyân etdirüp kesdiği boğaz budur kim hâlâ kayalarda yerleri zâhir ü bâhirdir}.

Hamd-i Hudâ bu hakîre Karadeniz'in tarafeyninde olan belîdeleri ve şehr-i mu‘azzamları tahrîr etmeğe iktidârımız vardır kim üç kerre Karadeniz'in cânib-i erba‘asın tâ Abaza vilâyetlerine varınca teferrüc etmişizdir. *Sümme elhamdü lillâh*.

Ezîn-cânib Eyyûb ve Südlüce ve Hâsköy ve Kâsımpaşa ve Tophâne ve Beşiktaş'dan tâ bu mahalle gelince Rûmeli tarafıdır kim İslâmbol tarafıdır ve merkûm yigirmi iki pâre şehir ve kasabalar ki tahrîr olunup cümle İslâmbol'un birer mahallesidir. Ammâ Yedikulle'den tâ bu Karadeniz Boğazı'na gelince kâmil iki konak yerdir. Ammâ her kasabanın mâbeynlerinde arz-ı hâliye yokdur. Serâpâ birbirlerine müşâ bâğ u bâğçeleri vardır kim bu arada Rûmeli kasabâtları tamâm oldu.

Andan kayığa süvâr olup bu Boğazhisârı'ndan karşu Anatolu hâk-i pâki olan Arz-ı Mukaddes zemînine kadem basup tahrîre cür’et etdik.

İki yüz elli tokuzuncu fasıl
Anatolu Kilidü'l-bahr kal‘asın beyân eder

Bunu dahi sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ binâ etmişdir. Leb-i deryâda bir düz vâsi‘ zemînde şekl-i murabba‘ bir binâ-yı metîn kal‘a-i üstüvârdır. Dîvârının kaddi yigirmi zirâ‘dır.

Ve kıbleye nâzır bir demir kapusu vardır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. İçinde seksen mikdârı neferât hücreleri vardır, dizdârı ve üç yüz neferâtları vardır. Ve dahi Sultân Murâd Hân'ın bir câmi‘i ve iki buğday anbârı ve yüz aded topları vardır. Cümle karşu Rûmeli kal‘asına ve Karadeniz Boğazı'na nâzır toplardır. Herbiri onar mîl alur balyemez topları kirpi gibi zeyn olmuşdur. (---)

Ve bu kal‘anın cenûb tarafında (---) adım ba‘îd **kasaba-i Kavak** leb-i deryâda bir liman-ı azîmin sâhilinde sekiz yüz hâneli bâğ-ı İremli serâpâ müslim hâneleridir. Câmi‘i ve yedi mescidi ve bir hammâmı ve iki yüz mikdârı ***[139a]*** dükkânları ve bekârhân[e]leri ve mekteb-i sıbyânı ve bir çeşmesârı ve âb-ı hayât suları var bir kasabacıkdır. Halkı cümle keştîbân ve bâğbân ve neccârdır. Ve cümlesi Anatolu hâkidir. Hâkimleri Üsküdar mollâsının nâ’ibi ve kal‘a dizdârı hükûmet eder ve şeb [u] rûz bostâncıbaşı kayıkları ile gezüp hükûmeti serbestdir.

Ve limanında şitâ ve sayfda iki yüz, üç yüz pâre gemi eksik değildir. Zîrâ eyyâm-ı muvâfık olmasın gözedüp eyyâm oldukda her bir keştî bir cânibe revâne olurlar. Dağlarının kestânesi ve ahlât emrûdu meşhûrdur. Ve bu şehrin şimâlî cânibindeki Yoroz dağında,

Evsâf-ı kal‘a-i Yoroz: Alina Kıral binâsıdır. Ammâ Yoroz nâm bir ruhbânın manastırı var idi, anıniçün Yoroz kal‘ası derler. Bir şeddâdî köhne siyâh reng kal‘a-i atîkdir. Ammâ hâlâ içinde iki yüz mikdârı müselmân hâneleri ve bir Yıldırım Hân câmi‘-i müfîdi vardır. Zîrâ Yıldırım Hân bir kerre Boğdan [u] Eflak isyân etdükde bu mahalden karşuya ubûr etdikde memerr-i İslâm olsun içün bu kal‘a-i metîni feth edüp kalmış idi.

Ba‘dehu Ebü'l-feth ta‘mîr edüp içine asker kodu. Gerçi hâlâ dizdârı ve neferâtları yokdur, ammâ evc-i âsumâna ser-çekmiş bir kûh-ı bâlâ üzre şekl-i murabba‘ bir kal‘adır.

Dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır. Ve cânib-i erba‘ası kestâne ormanıdır. Halkı cümle odun-keşândır. Ve mücessem sığırları olup lezîz leben-i hâlisleri ve yoğurdları olur.

Kal‘anın cânib-i şarkîsinde bir koruluk orman içinde **ziyâret-i Şehîdler ve ziyâret-i Kırklar.**

Bu kal‘a halkı Karadeniz'de Kazak şaykaları nümâyân olsa âteş yakup etrâf kurâlara haber olur. Ol işe me‘mûrlardır. Ammâ gece ile aslâ âteş yakmazlar. Zîrâ Karadeniz'de şinâverlik eden keştîler leyle-i muzlimde boğaz ağzı zan edüp karaya düşerler. Ana binâ’en gece ile âteş yakmazlar.

{**Der-sitayiş-i fânûs**}: Ancak her gece âteşi karşu Rûmeli Boğazı tarafında evc-i âsumâna ser-çekmiş bir kulle-i bâlânın zirvesinde bir fânûs-ı azîm içre yûnus balığı yağı yakup cümle Karadeniz keştîleri ana nazar edüp şeb-i siyâhda boğazdan içeri girüp selâmete dâhil olup kurbân ederler.

Ve bu Yoroz kal‘asından aşağı Kavak kasabası beş bin adımdır.

Andan cânib-i cenûba leb-i deryâ ile Servi Burnu'na gelince sekiz bin adımdır kim ol burun üzre Süleymân Hân'ın bir seddi vardır, servler ile müzeyyen bir çemenzâr-ı cihân-nümâ zemîndir. Andan cümle ehl-i teferrüc **cebel-i Yûşa''da ziyâret-i Yûşa' Nebî**'ye urûc ederler kim iki sâ'atde ancak çıkılır bir kûh-ı bülendin zirvesinde kabr-i Yûşa' Nebî ve tekye ve fukarâları vardır.

Ol cibâl-i âlînin tâ zirve-i a'lâsında bir çâh-ı mâsı var üç kulaçda suyu çıkup gûyâ âb-ı zülâldir.

Ba'dehu mezkûr Servi Burnu'nda üç bin adım cânib-i kıbleye leb-i deryâ ile bâğlar kenârından gidüp,

İki yüz altmışıncı fasıl
Kasaba-i İrem Beğkoz imâretlerin bildirir

Bir liman-ı azîmin sâhilinde sekiz yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ma'mûr u müzeyyen kasabadır. (---) câmi'i (---) binâsıdır ve (---) mescidi ve hammâmı ve mekteb-i sıbyânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Çârsû-yı bâzârı içre dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyendir.

Cümle halkı bâğbân ve hatab-keşân ve sayyâd-ı mâhîdirler. Gerçi Üsküdar mevleviyyeti hükmündedir, ammâ Âl-i Osmân pâdişâhlarının müneccimbaşılarına meşrûta yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır ve Sultâniyye bâğçesi üstâdı ve bostâncıbaşı hâkimdir. Âb [u] hevâsı latîf bir şehr-i şîrîndir ve iskelesi önünde deryâ içre,

Evsâf-ı dalyan-ı Kılıçbalığı: Deryâda beş altı gemi direklerin birbirlerine bağlayup deryâya dikmişlerdir. Tâ zirve-i a'lâsında bir âdem nigehbânlık edüp direk depesindeki kadehinde durur. Karadeniz telattumundan rehâ bulan kılıçbalığı bu limana girüp şinâverlik ederken gemi direği depesindeki âdem elindeki taşı kılıçbalıklarının ardındaki taraf-ı deryâya atup *a'cebenî tulumbuhâ* kavli üzre taş deryâya tum deyüp düşünce fakîr balıklar limana doğru selâmetdir deyü firâr ederken deryâ etrâfın ihâta etmiş ağların ağzından içeri girince ***[139b]*** dîdebân herîf direk başından "Ala" deyü feryâd edüp cümle sayyâdlar balık şebekesinin ağzın sedd edüp ba'dehu içeride kalan kılıçbalıklarına kayıklar ile varup harbe ve tokmaklar ile urup sayd ederler. Ammâ kılıç[balığı], taşıdığı silâhına değmez bir tenbel balıkdır bir kulaç mikdârı tavîl burnunda tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir kılıcı ağ deliğine girüp aslâ harekete kâdir olamaz. Lâkin eti sarımsaklı ve sirkeli terator ile tabh olunsa gâyet ni'met-i nefîsedir. Bu dalyan, balık emîni üzerine yetmiş yük akçe iltizâmdır. Ve bu Beğkoz iskelesinden içeri bin adım ba'îd,

Evsâf-ı Tokat bâğçesi: Ebü'l-feth Mehemmed Hân bu mahalde sayd [u] şikârda iken Makbûl Mahmûd Paşa Tokat kal'asın feth etdüği {haberi} bu mahalde gelüp sürûrundan,

"Tîz şu mahalde bir hadîka binâ olunup ismine Tokat bâğçesi desinler ve sayd [u] şikâr olan vahşî hayvânları hıfz içün etrâflarına bir tokat çiti-misâl çitler çekilsin" deyü fermân edüp bir kasr-ı tahtânî ve bir havz-ı azîm ve bir şâzrevân-ı ibret-nümâ inşâ etmişler kim hâlâ âdem gerdeni-misâl hevâya pertâb edüp tâ kubbe-i âlîdeki altun tâsa urur bir kasr-ı azîmdir.

Bâğçe üstâdı ve yüz aded bostâncı neferâtları vardır. Bir ormanistân içre bir kûhî vâdîdir.

Bir hammâmı ve müte‘addid kâ‘ları vardır. Pâdişâhlar sürgün avı edüp cümle hayvânâtı bunda tokada tıkup temâşâ ederler. Ekseriyyâ Sultân Murâd-ı Râbi‘ efendimiz bu câ-yı latîfden haz edüp ayş [u] nûş ederdi. Bunda bir çemenzâr yerde cirid-endâht etdikleri nişânı taşındaki târîhdir:

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve bundan içeri bir sâ‘at ba‘îd,

Teferrücgâh-ı Akbaba Sultân: Bir belîde-i ma‘mûredir. İnşâ’allâh mesîregâhlarda tahrîr olundukda Âl-i Bahâdır mesîresi ve Dereseki mesîresi ve Âlemdağı mesîresi ve Koyunkorusu mesîresi ve Yûşa‘ Nebî mesîresi mahallerinde tahrîr olunur kim hasretü'l-mülûk teferrücgâh-ı âlî-câylardır. Ve bu Beğkoz'un cânib-i cenûbunda leb-i deryâda,

Bâğçe-i Sultâniyye: Bâyezîd-i Velî Hân binâsı bir cinân-ı bâğ-ı gülistândır. Bunda dahi serv-i serâmedler var kim kehkeşân-âsâ semâya ser çekmişdir. Ve sene (---) târîhinde Allâhu a‘lem Murâd-ı Sâlis asrında Özdemiroğlu Osmân Paşa, Gence ve Şirvân-ı Şamâkı yâhûd Tebrîz-i Dilâvîz'i harâb [ü] yebâb etdükde anda bir kasr-ı ibret-nümânın kubbesi ve pençere ve revzenleri ve câm u bâmları ve pençere kapakların bi'l-cümle huzûr-ı pâdîşâha gönderüp anlar dahi bu ibret-nümâ kâr-ı üstâd zâyi‘ olmasın içün bu Sultâniyye bâğçesi'nde leb-i deryâ üzr[e] bir kasr-ı İrem etmişlerdir kim ilâ yevminâ hâzâ cemî‘i üstâd-ı nakkâşân-ı Mânî ve Erjeng, Bihzâd, Velîcân-misâl nakkâş-ı cân gelüp seyr [ü] temâşâ edüp engüşt ber-dehen ederler kim bu kadar seneden berü leb-i deryâ hevâsından cemî‘i nukûş-ı garîbe ve acîbelerine fenâ gelmemişdir. Ve cemî‘i rû-yı arzda ve beyne's-semâ’i ve'l-arzda mevcûd olan mahlûkât-ı zî-rûh bu kasırda mevcûddur kim kerrûbiyân kalemin çekmede âcizdir. Ekseriyyâ sayd [u] şikârı acâyib sihr-i mübîn tasvîr eylemişdir kim meşhûr-ı âfâkdır. Bunun dahi bâğçe üstâdı ve yetmiş aded neferâtları vardır. Ve bu bâğın cenûbunda muttasıl,

Belîde-i İncirli: Leb-i deryâda üç yüz hâneli ve bâğçe evlerdir. Bir câmi‘i ve bir mescidi var, hammâmı Hezârpâre Ahmed Paşa sarâyındadır. Ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur. Ve buna muttasıl,

Evsâf-ı Çubuklu Bâğçe: Bâyezîd-i Velî, Selîm-i Evvel'i şehzâde iken Tarabefsûn'dan getirüp esnâ-yı kelâmda Bâyezîd-i Velî kahr edüp Selîm'i bu mahall-i gazabda sekiz çubuk urup "Sekiz seneye hilâfete işâretdir. Oğlan elem çekme zikr eyle, zikr târîhinden sonra te’dîbimle meydân-ı hilâfet senindir, al bu yediğin kuru çubuğu yere dik, sekiz sene meyvesin yiyesin" deyü niçe rumûzlar edüp şehzâde Selîm-i Evvel asâ-yı yâbis kızılcığı yere diküp,

"Yâ Rabbî bu kuru ağaca meyve ver ve meyvesin meşhûr-ı âfâk eyle" deyü du‘â edüp Bâyezîd-i Velî ve Kara Şemşeddîn hazretleri âmîn deyüp ol sâ‘at kuru kızılcık çubuğu yeşerüp berk [u] bâr verir. Her dâne-i ***[140a]*** kızılcığı beşer dirhem gelir kerâmet-i Bâyezîd mi, Kara Şemseddîn mi, Şehzâde Selîm mi böyle bir kuru çubuk meyve verdiğiyçün hâlâ Çubuklu Bâğçe derler. *İlâ mâşâallâh*, bunda olan kızılcık bir diyârda yokdur. Her biri beşer dirhem gelir la‘l-gûn Medîne hurmâsı kadardır.

Ba‘dehu Selîm Hân sekiz deyenek acısına karşılık sekiz sene pâdişâh olup Bâyezîd-i Velî'nin

nutk-ı dürer-bârlarıyla "Zikrullâh eyle, ez-zikr târîhinden sonra te'dîbimle hilâfet senindir" dedikleri vücûd bulup lafzü'z-zikr tokuz yüz yigirmi ikide Mısır'ı feth edüp Hâdimü'l-Haremeyn olup bu Çubuklu Bâğçe'yi ma'mûr [u] âbâdân etdi. Ve Edirne'ye giderken Çorlu'da çorlu olup ölüp bekâ dârına gitdi. *Rahmetullâhi aleyh*.

Bu Çubuklu Bâğçe'den yine cenûba leb-i deryâ ile ma'mûr bâğları ubûr edüp bin adımda,

İki yüz altmış birinci fasıl
Kanlıca kasabasının imâretlerin bildirir

Sebeb-i tesmiye

.....(1 satırlık yer boş).....

Karîbü'l-ahd ma'mûr olmuşdur. Leb-i deryâda bâğlı ve bâğçeli bin iki yüz hâne-i zîbâlar ve ferah-fezâ yalılardır. İbrâhîm Çelebi yalısı ve Emîr Paşa yalısı ve Süleymân Efendi yalısı, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Tâ nihâyetinde Lonkazâde'nin yalısı cümleden müzeyyen yalıdır.

Bu şehirde aslâ kefere yokdur. Cümle yedi mahalle müslimdir ve yedi mihrâbdır. Evvelâ iskele başında İskender Paşa câmi'i'nin kapusu üzre târîhidir:

Kâle Rıdvâ[nu']l-ulâ târîhehu
Kulnâ Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm Sene (---)

(---) Hân vüzerâlarındandır. Çâr-kûşe dîvâr üzre yine çâr-kûşe tavan kubbe ve kurşumlu ve bir minâreli câmi'dir. Hareminde dıraht-ı mevzûnları var kim Mi'mâr Sinân Ağa binâsıdır. Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve iki mu'allimhâne-i sıbyânı var. Gayrı medrese ve dârü'l-hadîs ve hân ve dârü'l-kurrâ ve imâret-i it'âm yokdur.

Ancak bir hammâmı var, ol dahi gâyet küçükdür. Ammâ hammâm içre bir kurnası üzre üstâd-ı mermer-bür arz-ı kemâl eyleyüp bir beyâz mermerde bir fîl tasvîri etmişdir kim her gören üstâd-ı kâmil engüşt ber-dehen eder. Bir acîb ü garîb fîl sûretidir kim gûyâ zî-rûhdur.

Ve bu kasabanın memdûhâtından leben-i hâlis yoğurdu gâyet lezîzdir. Ve bu şehrin yine cenûbunda müşâ,

İki yüz altmış ikinci fasıl
Anatolu Hisârı ve binâların bildir[ir]

Bu dahi leb-i deryâda nehr-i Göksu deryâya mahlût olduğu mahalde bir pest kayalar üzre sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân binâsıdır kim târîhi:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Şeddâdî binâ-yı alî kal'a-i metîndir. Ammâ küçükdür, cirmi bin adımdır. Garba nâzır bir

kapusu ve içinde dizdârhânesi ve neferât evleri var. İki yüz tîmâr ehli neferdir. Kurâları cümle Kocaeli sancağındadırlar. Ve cebehânesi ve leb-i deryâda karşu Rûmeli Hisâr'ına ve Akındıburnu'na nâzır toplardır.

Kal‘a önünde Mehemmed Hân'ın bir câmi‘i var gayrı âsâr yokdur. Ve taşra varoşu cümle bin seksen hânedir. Ammâ azîm sarâyları ve yalıları vardır. Evvelâ Defterdâr Halıcızâde sarâyı ve Defterdâr Mustafâ Paşa sarâyı ve Hoca Çelebi sarâyı ve Kaftancı Alî Çelebi ve Emîr Paşa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve Bahâyî Efendi yalısı kâşî-i Çîn ile müzeyyen olmuş kasr-ı âlîli yalılardır. Ammâ ba‘de'l-asr şems-i âteş-tâb te’sîr eder yalılardır. Ammâ memerr-i nâs olmamağile ehl-i ırz yalılarıdır. Bu kasabada aslâ kefere ve Yahûdî yokdur, cümle müslimlerdir.

Kal‘a câmi‘inden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve yedi dârü'l-ta‘lîm-i sıbyân [u] tıflân-ı ebcedhânı vardır. Ve bir küçük hammâmı var ve yigirmi aded dükkânları var. Halkı cümle ehl-i zevk ve garîb dost âdemlerdir. Dağlarında bâğları bî-hadd ü bî-nihâyedir. Ve,

Mesîregâh-ı Göksu: Bir âb-ı hayât nehirdir. Âlem dağlarından berü cereyân edüp iki cânibi dıraht-ı müntehâlarla zeyn olmuş bâğlardır.

Ve Halıcızâde bâğçeleridir [ve] âsiyâb-ı dakîklerdir.

Ve bu nehir üzre bir haşeb cisri var, cümle uşşâkân kayıklar ile bu nehirden ***[140b]*** teferrücgâh kurâları çemenzârına varup her şecere-i tayyibenin sâyesinde taraf taraf uşşâkân zevk [u] safâ ederler bir vâcibü's-seyr Göksu'dur.

Ve bu mahalde bir gûne kırmızı toprak hâsıl olup andan üstâd-ı kûze-kârlar gûnâ-gûn sifâl ve kûzeler binâ ederler.

Ve bu Hisâr dahi Üsküdar mollâsı hükmünde ve subaşısı vardır. Her gece bostâncıbaşı dahi muhâfaza eder. Ve bu Hisâr Göksuyu'nun cenûbî karşusunda,

Bâğçe-i hâs Kandîlli: Sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis binâsıdır. Ammâ Murâd Hân-ı Râbi‘ âb [u] hevâsından haz edüp dâ’imâ bunda işret ederdi. Akındıburnu'nda bir kaya üzre müte‘addid kasırlar ile müzeyyen bir bâğ-ı cinândır. Ensesi kayalı dağlar olmağile bâğları dardır. Bâğçe üstâdı ve yüz neferâtı vardır.

Andan yine cenûba **Papas Korusu** nâm bir mahalli Mehemmed Hân-ı Râbi‘, Vanî Efendi'ye ihsân eylemiş aceb nezâket eylemiş, isâbet-kâr pâdişâh-ı zevi'l-iktidârdır.

Ve bu Papas Korusu'yla müşâ olan **Kulle bâğçesi**dir kim bâğçe-i Selîm Hân-ı Evvel'dir. Selîm Hân Şehzâde Süleymân'a gazab edüp katl olunmak içün bostâncıbaşıya teslîm edüp {bostâncıbaşı dahi "Sem‘ân ve tâ‘aten" diyüp Şehzâde Süleymân} yerine bir gayrı oğlan katl eder. Ba‘dehu hayr-hâh-ı devlet bostâncıbaşı Şehzâde Süleymân'ı tebdîl-i câme bu Kulle bâğçesi'ne koyup üç sene mürûrunda Selîm-i Evvel Mısır'dan gelüp âhiret râyihalarından

haberdâr olunca,

"Âh bostâncıbaşı mazlûm Süleymân içün azîm hatâ etdik işte bilâ-veled fevt olursak bu devlet-i Âl-i Osmân kime nakl eder" deyince bostâncıbaşı zemîn-bûs edüp Kulle bâğçesinden Süleymân'ı getirüp Selîm Hân'ın pâye-i serîrine yüz sürüp Selîm, Süleymân'ı bağrına basup âhir hilâfet Süleymân'a değince bostâncıbaşıya Mısır'ı ihsân edüp neşv [ü] nemâ bulup çapaladığı Kulle bâğçesi'nde Süleymân Hân evc-i ayyûka ser-çekmiş bir kal‘a kullesi-misâl tokuz kat bir kulle-i kasr-ı âlî etmişdir kim cihân-nümâdır. Her katında fıskıyye ve havz-ı fevvâre ve müte‘addid hücreler ile mebnî bir kasr-ı âlî olmağile Kulle bâğçesi derler.

Ve Süleymân Hân bizzât mübârek eliyle dikdiği bir servi var kim anı gören, sun‘-ı Hudâ ne idüğin fehm eder. Böyle bir serv-i sebiz-gûndur kim bir nihâli hâric değildir. *Sübhâne'l-Hallâk*. Ve bu bâğçenin gûnâ-gûn mevye-i âbdârlarından incîri gâyet memdûh-ı âlemdir.

İki yüz altmış üçüncü fasıl
Evsâf-ı kasaba-i Çengelliköyü

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim kaçan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân, İslâmbol'u feth etdikde bu şehirde Yanko ibn Madyan Kıral zamânından çengallar kalmış bulunduğundan Çengâlköyü derler. Üsküdar mevleviyyeti hükmünde (---) tarafından subaşılıkdır. Gayrı hâkimleri cümle Üsküdar'dadırlar.

Şehri leb-i deryâda ensesi dağlı ve bâğ u bâğçeli hıyâbân-ı Acem-misâl bâğ-ı İremlerdir kim ta‘rîf ü tavsîfden ârîdir. Cümle (---) mahalledir ammâ ahâlîsinin çoğu Rûm kefereleridir. Müslimleri azdır ammâ gâyet mükellef ü mükemmel sarâyları ve pâdişâh [ve] vüzerâ sarâyları vardır. Cümleden Ma‘ânoğlu bâğçesi ve Beğlerbeği bâğçesi.

Bunun civârında **Istavroz bâğçesi** pâdişâhlara mahsûs bir sarây-ı bâğ-ı Merâm ürd-i heşt-behişt çâr-bâğ-ı Acem'dir kim vasfında lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir. Bunda olan nüzhet-âbâd kasr-ı tâk-ı revâk-ı tumturâklar bir bâğçe-i hâsda yokdur. Ammâ Allâhu a‘lem bu bâğın tâli‘-i imâreti Merrîh burcunda binâ olunmuş ola. Zîrâ elbetde Sultân Murâd efendimiz bu bâğçeye göç etdikde niçe âdemleri katl ederdi.

Hattâ Anatolu'da isyân edüp Bergama kal‘asında kapanan İlyâs Paşa'yı Küçük Ahmed Paşa huzûr-ı şehriyârîye getirdikde bu bâğçede elli paşa katl olundu ve niçe bunun emsâli kimesneler bu bâğçede katl olunurlardı. Hattâ şehrinin halkı mâbeynlerinde şeb [u] rûz gavgâ ve cidâl eksik değildir. Hakkâ ki ceng al ve Çengâlköyü'dür, ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn rabta-i mahbûbdur. Cümle tahtânî ve fevkânî kârgîr-binâlı üç bin altmış aded evlerdir ve (---) câmi‘i var. Evvelâ çârsû içre,

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Andan mezkûr Istavroz bâğçesin geçüp ***[141a]***

İki yüz altmış dördüncü fasıl
Evsâf-ı kasaba-i Istavriz

Bu mahallerde deryâ mahlûklarında ıstavriz balığı çok olduğundan lisân-ı Rûm'da ıstavrizden galat Istavroz derler. Bir rivâyetde Yıldırım Hân, şehr-i Kostantîn fethine geldikde bu rabtadan İslâmbol'a geçerken bunda bir kenîse-i azîmde ceng olunurken biz bunu isterüz dediklerinden galat-ı meşhûr evlâ olup Istavroz derler.

Bu dahi Üsküdar mollâsı hükmünde olup (---) tarafından subaşılıkdır. Cümle (---) aded mahalle ve cümle (---) aded bâğ-ı İremli kârgîr-binâ evlerdir kim cümle kiremitlidir. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) câmi‘i

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Kuzkuncuk: Vech-i tesmiyesi Ebü'l-feth asrında Kuzkun Baba sâkin olduğuyçün ismine Kuzkuncuk derler.

Bu dahi Üsküdar mevleviyyetinde (---) tarafından subaşılıkdır. Cümle (---) aded hânedânlardır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Nakkâş Paşa bâğçesin geçüp ve Öküz limanın ve Kaya Sultân sarâyı bâğın geçüp (---).

İki yüz altmış beşinci fasıl
Şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm bender-i âbâdân Üsküdar'ın câmi‘ ü medâris ve hân ü hammâmları ve gayrı âsâr-ı binâların ayân u beyân eder

Evvelâ sebeb-i binâ-yı şehr-i Üsküdar oldur kim şehr-i İslâmbol'u, Âl-i Emeviyyûn'dan ve gayrı pâdişâhlardan berren ve bahren yedi def‘a muhâsara edüp ba‘zı mahalde İslâmbol'un nısfın ve Galata'yı tamâmen feth edüp ve ba‘zı zamân harâca kesüp bu minvâl üzre bî-feth sulh [u] salâh ile avdet ederlerdi. Ammâ hicret-i nebeviyye'nin iki yüz kırk beş senesinde Hırkîl Kıral Kostantıniyye'de mürd olup oğlu Alina, kıral-ı dâll iken ol sene Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd yüz elli bin asker ile Üsküdar'dan geçüp İslâmbol'u muhâsara kılup âhir bilâ-feth avdet etmek nâmûsdur deyü bir sığır derisi cirminde Silivrikapusunun iç yüzünde Koca Mustafâ Paşa câmi‘i yerinde bir kal‘a ve bir mahalle-i müslimîn içre bin âdem muhâfazacı koyup beher sene küffârdan ellişer bin altun harâc almak üzre üç yıllık harâcı pîşin alup Bağdâd'a vardıklarında Alina Kıral isyân edüp İslâmbol içre olan ümmet-i Muhammedi katl-i âm ederken bi-emrillâh ol cengde Alina Kıral'ı ümmet-i Muhammed katl edüp niçe bin küffârı dahi katl edüp anlar dahi cümle şehîd olurlar.

Bu mahalde Seydî Battâl Gâzî üç bin bahâdırânıyla Üsküdar'da pusu edüp küffârdan ganîmet alup küffâr üzre musallat olmada idi. Battâl Gâzî İslâmbol içre bu kadar ibâdullâhın şehîd olduğun istimâ‘ edüp dâğ-ı derûnundan Üsküdar tarafında Kuzkunca ve Çengelise şehirlerinde ve Pendik ve Kartal ve Darıca şehirlerin gâret [u] alan [u] tâlân edüp üç bin papası dendân-ı tîğdan geçirüp bu kadar mâl-ı ganâyimle maskat-ı re’si olan Malatıyye kal‘asına, andan Bağdâd'a Hârûnu'r-Reşîd'e varup İslâmbol içre şehîd olanların ahvâllerin bir bir Hârûn'a takrîr edince hemân ol ân Hârûnu'r-Reşîd iki kerre yüz bin asker ile bir sene mürûrunda tekrâr İslâmbol'u muhâsara edüp üç gün üç gece ceng-i azîm edüp Seydî Battâl ve gayrı guzât on

sekiz bin küffârı şemşîr-i âteş-tâbdan geçirüp yigirmi bin esîr nüfûsu kayd [u] bend edüp Tekur Yağfûr nâm kıralı dest-ber-kafâ Hârûnu'r-Reşîd huzûruna getirüp ol ân Yağfûr'a amân vermeyüp boğazından Ayasofya çanlığına salb edüp İslâmbol'u yağmâ ve alan [u] tâlân edüp hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür, mâl-ı ganâyim alup yine Koca Mustafâ Paşa mahallinde mukeddemâ binâ olunan kal‘aya on bin ibâd-ı müslimîn koyup Hârûnu'r-Reşîd Bağdâd'a müteveccih olup Seyyid Battâl Gâzî ki ism-i şerîfleri Ca‘fer ibn Hüseyin Gâzî'dir, anlar Üsküdar'da leb-i deryâda Kızkullesine havâle bir püşte üzre hayme ve hargâhların kurup anda muhâfaza edüp yedi sene bâğ u bâğçe yetişdirüp sâkin olurlardı. İlâ yevminâ hâzâ ol bâğlara Battâl bâğları ve Âl-i Bahâdır ***[141b]*** bâğları ve Şücâ‘ bâğları ve Gâzîköyü bâğları derler, galat-ı meşhûr olup Kadıköy bâğı derler. Bu takrîb ile yedi senede ibtidâ Üsküdar'ı ve Kadıköyün Battâl Gâzî amâr etmişdir.

Ba‘dehu Battâl Gâzî Şâm gazâlarına gidüp {Kıral-ı bed-fi‘âl Kanator-ı dâl olan} küffâr Kadıköyü'ne bir kal‘a-i metîn binâ etdi. Hâlâ bu hakîrin bâğları içinde burc [u] bârûları esâsları nümâyândır. Andan sonra Üsküdar'ın kara tarafına tâ Çamlıca dağlarına varınca bir hafr-ı azîm etdi ve hafrın toprağın iç yüzüne sedd edüp kapu yerleri etdi.

Ve Çamlıca dağı üzre bir karavul kullesi ve Toygar depesinde ve Yassıdepe'de ve Piyâlepaşa depesinde el-hâsıl on iki yerde kulle-i azîm karavul hâneler binâ edüp Üsküdar'ın cânib-i erba‘asına kırk bin kefere nigehbân koyup Üsküdar'ı ma‘mûr edüp Seydî Battâl havfından Üsküdar hâkimi deryâ içre bir kulle-i azîm binâ edüp kızını ve zî-kıymet eşyâlarını ol kulleye koyup ismine keretsân-ı Yûnân'da (---) dediler. Türkçe Kızkullesi demekdir.

Ba‘dehu Seydî Battâl Şâm'ı feth edüp Üsküdar'ın bu minvâl üzre imâretin işidüp başına gâziyândan yedi yüz âdem cem‘ edüp ale'l-gafle Üsküdar'ı basup Kızkullesi'ne kayık ile geçüp Kanator Kıral'ın kızın ve cümle cevâhirlerin alup niçe bin küffârı kırup Üsküdar'ı feth eder. Üsküdar bâğçesi yerinde ibâdet edüp,

"İlâhî bu diyârı Muhammed *aleyhi's-selâm'*ın ümmetlerine müyesser eyleyüp ma‘mûr [u] âbâdân eyle" deyüp Üsküdar'ı yakup yıkmadan mâl-ı ganâyimin alup yine şehr-i Medâyin'e revâne oldular.

Ba‘dehu anların du‘âsı berekâtıyla Kanator Kıral şehr-i Üsküdar'ı ol kadar amâr eder kim bâğ-ı behişt olur. Ba‘del-feth-i Ebü'l-feth dahi ma‘mûr olur. Ammâ zamân-ı Süleymân Hân'da dahi ziyâde amâr olup ilâ yevminâ hâzâ Battâl Gâzî du‘âsı berekâtıyla ma‘mûr olmadadır.

Ammâ zamânımızda Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ tahrîri üzre şehr-i azîm Eskidâr yedi dağın dere ve depesi üzre tokuz bin kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve yalılı ve sarây-ı âlîler ve gayrı büyûtlar ile ârâste ve gûnâ-gûn imâretlerle pîrâste olmuş şehr-i Eskidâr'dır. Üsküdar galat-ı meşhûrdur.

Eskidâr'dan murâd Üsküdar bâğçesi yerinde Hârûnu'r-Reşîd'in serâperdesi yerinde Seydî Battâl Gâzî'nin yedi sene sâkin olup bâğlar ve beytü'l-hüzünler binâ etdüği dârlardır. Anıniçün Eskidâr derler. Üsküdar galatdır.

{Bu Üsküdar Arz-ı Mukaddes hâki olup cümle Anatolu ve Arab u Acem ve Hind ü Sind diyârlarının memerr-i nâsı olmağile gâyet bender şehr-i mu‘azzamdır. İslâmbol'dan altı mîldir. Ammâ Karadeniz akındısı şiddet üzre cereyân etmeğile cümle kayıklar Beşiktaş nâm mahalle varup andan Üsküdar'a salırlar, eyle tokuz mîldir. Ve Sarâyburnu'ndan Eyyûb on mîldir ve deryâsında akındısı yokdur. Ammâ Üsküdar'a geçmek gâyet müşkildir. Husûsâ lodos hevâda gâyet ihtirâz lâzımdır.

Ammâ} hâlâ bu şehr-i Üsküdar yetmiş mahalle-i müslimîn ve on bir mahalle-i kefere-i Rûm ve Ermenî ve bir mahalle-i Yahûdî vardır. Ammâ Freng keferesi yokdur. {Ve cânib [u] etrâfında kal‘ası dahi yokdur}.

Ve cümle bu şehir ahâlîsinin taraf-ı şer‘-i şerîfden hâkimi beş yüz akçe pâyesiyle mollâdır kim yüz âdemiyle hükûmet eder. Cümle eyâleti (---) kurâdır ve (---) beş nâ’ibi hükûmet eder ve senevî ber-vech-i adâlet kırk bin guruş hâsıl olur.

Ve yeniçeri ocağından bir oda yeniçeri çârsû içre kolluk bekler. Ve sipâh kethudâyeri ve cebeci ve topcu ocağı ihtiyârları vardır.

Ve a‘yân [u] eşrâfı ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i kibârı hadden efzûndur. Ammâ şeyhülislâmı ki fetvâ sâhibi İslâmbol'dadır. Ve nakîbü'l-eşrâf kâ’immakâmı vardır. Ve subaşı ve altı yüz mütevellîsi vardır kim azîm evkâflar ile müzeyyen şehirdir.

Evvelâ hânedân-ı azîmlerin eşbehi Salacak'da Âyişe Sultân sarâyı ve Vâlide-i Âtîk Sultân sarâyı ve Kaya Sultân sarâyı ve Hânzâde Sultân sarâyı ve (---) sarâyı ve Doğancılar kurbünde Hacı Paşa sarâyı ve Ak Mehemmed Paşa sarâyı ve Nasıf Paşazâde sarâyı ve Cinci Hoca sarâyı ve Arslan Ağa sarâyı ve,

.....(1 satırlık yer boş).....

ve niçe bin sarây-ı azîmler var ammâ kitâbeti âdemi ta‘cîz eder.

Bu imâretlerden mâ‘adâ cümle (---) aded câmi‘-i selâtîn ve gayrı câmi‘lerdir. İbtidâ iskele başında,

Câmi‘-i selâtîn câmi‘-i Mihrimâh Sultân binti Süleymân Hân: (---) Paşa'nın ehlidir. Bu câmi‘i Süleymân Hân {sene 954 târîhinde} binâ edüp savâbın Sultân-ı merhûmenin rûhuna hibe etmişdir. {*Rahimehallâh*}

Eşkal-i câmi‘, leb-i deryâda haremine iki tarafdan (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir haremdir, vasatında bir âbdest havzı ve çınârlar ile müzeyyendir. Ve câmi‘in taşrasında yan soffaları üzre (---) ***[142a]*** aded amûd-ı müntehâlar üzre (---) kubbe-i âlîlerdir. Ve bir kıble kapusu üzre târîhi:

.....(1 satırlık yer boş).....

ve bu kapudan mihrâba varınca tûlu (---) ayakdır ve arzı (---) ayakdır ve câmi‘ içre (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve iki minâresi birer tabakadır. Andan,

Câmi‘-i selâtîn Orta Vâlide Sultân câmi‘i: Atbâzârı kurbünde hayrât-ı azîmdir kim ta‘bîr olunmaz. Sene 985 târîhinde Sâlis Murâd Hân'ın vâlidesi binâ etmişdir. Eşkâl-i câmi‘, bir bayır üzre bir câmi‘-i azîmdir kim gûyâ nûrdur. Kıble kapusundan mihrâba tûlen ve arzen (---) eder. Cânib-i selâsı yanlarında cemâ‘at tabakaları ve kanâdîl tabakaları vardır. Bunda dahi gûnâ-gûn billûr câmlar ve revzenler var (---) kıble kapusu üzre târîhi: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve taşra yan soffasında (---) amûd üzre (---) aded kubbedir. Ammâ bu kubbelerden câmi‘in kubbe-i kebîri âlîdir. Ve taşra haremi içre çınâr ve ohlamur dırahtları zeyn olmuşdur.

Bu câmi‘in dahi yemîn [ü] yesârında birer şerîfeli iki minâre-i mevzûnları var, bunun dahi cemî‘i binâları serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. {Ve Mi‘mâr Sinân binâsıdır kim ammâ gâyet metânet üzre mebnîdir}.

Evsâf-ı câmi‘-i selâtîn Kösem Vâlide Sultân: Sultân Ahmed Hân'ın hâtûnu ve Osmân Hân'ın ve Murâd Hân'ın ve İbrâhîm Hân'ın vâlideleridir. Sultân Ahmed'den berü yedi kerre pâdişâh olup Sultân Mehemmed-i Râbi‘ asrında kul gulû edüp Siyâvuş Paşa re’yiyle Dîv Süleymân nâm kızlar ağası Vâlide'yi saçıyla ma‘nûkan boğup sene (---) târîhinde şehîd etdi. Bu câmi‘i hayâtlarında anlar binâ etmişdi.

Bir bayır üzre hevâdâr zemînde bir kubbe-i azîmli ve taşra soffalı ve haremli ve (---) minâreli câmi‘-i rûşendir. Bir kıble kapusu üzre târîhi:

Tamâm olunca dedi himmetiyle târîhin hâtif
Bu câmi‘de olan tâ‘at ola makbûl-i Subhânî.
Sene (---).

Ve Hünkâr bâğçesi kurbünde Tazıcılar kârhânesi'nde Sultân Ahmed câmi‘i, bir minâreli tarz-ı kadîm câmi‘dir

Ve Hünkâr bâğçesi kenârında Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ câmi‘i, bir alçak minâreli câmi‘-i hâsdır. Her cemâ‘at-i âmm varamaz. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve Fener bâğçesinde Sultân Selîm-i Evvel câmi‘i, câmi‘-i hâsdır, âmm içün değildir, ammâ latîf câmi‘dir.

Ve Istavroz bâğçesinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ câmi‘i, rûşen-binâ câmi‘-i hâsdır.

Ve Çamlıca bâğçesinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ câmi‘i, binâ-yı metîn câmi‘-i hâsdır (---).

Ve şehir içre Üsküdarî Mahmûd Efendi câmi‘i, (---) Paşa'nın binâsıdır.

Ve câmi‘-i Arslan Ağa.

Ve câmi‘-i Şemsî Paşa, leb-i deryâda bir küçük câmi‘dir ammâ gâyet şîrîn câmi‘dir kim gûyâ bir kasr-ı şîrîndir, Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

.....(7 satırlık yer boş).....

Evsâf-ı cümle mesâcid: (---) adeddir, cümleden Hacı Paşa mescidi.

.....(2.5 satırlık yer boş).....***[142b]***

Cümle medreseleri ayân eder: Evvelâ iskele başında medrese-i Mihrimâh Sultân ve medrese-i Orta Vâlide Sultân ve medrese-i Yeni Vâlide ve medrese-i Şemsî Paşa bu medârisler Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır. Ve Kelîme Hâtûn medresesi.

.....(1 satırlık yer boş).....

Ve cümle dârü'l-hadîsleri beyân eder:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle dârü'l-kurrâları bildirir: Vâlide kurrâsı ve İsmehân Sultân kurrâsı ve Şemsî Paşa kurrâsı ve türbesi, Hacı Paşa kurrâsı ve türbesi, bunlar dahi Mi‘mâr Sinân kârlarıdır.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle dârü't-ta‘lîm-i sıbyânı bildirir:

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Ve cümle imâret-i it‘âmı beyân eder: Evvelâ cümleden, iskele başında Mihrimâh Sultân imâreti mâh ve sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl âyende ve revendeye, mihmân-sarâyda sâkin olanlara beher-yevm merreteyn birer bakır sini ile herkese birer tâs buğday çobrası ve birer nân ve her şeb birer şem‘a ve her at başına bir yem sadakası vardır. Üç günden ziyâde mihmân olana vermezler. Şeb [u] rûz şart-ı vâkıf böyle ta‘yîn etmişdir.

İkinci imâret-i it‘âm Orta Vâlide'dir. Bu dahi ol tertîb üzre cum‘a geceleri pilâvı, zerdesi dahi mebzûl-ı bay [u] gedâ ve pîr [u] cüvândır. Ve cevâmi‘ huddâmları sekiz yüz âdem ta‘yîn-i vazîfe alırlar, evkâf-ı azîmdir.

Üçüncü imâret, Vâlide-i Cedîd'dir. Ol dahi sâlifü'z-zikr hayrâtları gibi ve dahi ziyâde bay [u] gedâya ni‘meti mebzûldür.

Ve beş bâğçe-i selâtînde dâ’imü'd-dehr her ni‘metleri bî-imtinân mebzûl-ı zu‘afâ ve mesâkîn ve müsâfirîndir.

Ve matbah-ı Şeyh Mahmûd Efendi ve matbah-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bunların dahi gelen fukarâlara ni‘metleri bezl olunur kim cümle imâret-i it‘âm-ı Üsküdar on bir yerdedir. Eğer her birin fürâdâ fürâdâ mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek Seyâhatnâme'miz bir ziyâfetnâme olur.

Evsâf-ı tekye-i dervîş-i dil-rişân-ı zîşân: Cümle kırk yedi tekyedir. Ammâ cümleden tekye-i Hazret-i Mahmûd Efendi, tarîk-i Halvetî'de eyle bir âsitâne-i azîm yokdur kim şeb [u] rûz üç yüz fukarâsı zikrullâh ile meşgûllerdir. Her birinin birer köşede savma‘aları vardır. Ba‘de salâti'l-cum‘a eyle tevhîd-i sultânî olur kim istimâ‘ eden âşıklar sermest olurlar.

Ve tekye-i Abdülkâdirü'l-Cîlanî, bu dahi eyle bir âsitânedir.

Ve tekye-i Divitcizâde, bu dahi Halvetî tekyesidir.

Ve tekye-i Karaca Ahmed Sultân, mezâristân içredir.

.....(5 satırlık yer boş).....

Ve tekye-i Hacı Bektaş-ı Velî, Kaya Sultân yalısı dibinde Öküz limanı'nda bir küçük âsitâne-i dervîşândır.

Ve Tekye-i Miskînler, tarîk-i âm üzre şehir hâricinde bir tekyedir. Cümle miskînler anda sâkin olup nezerâtlar ile geçinirler. Şehir içre bir miskîn haber alsalar amân vermeyüp alup tekyelerine götürürler. İsterse a‘yân [u] ***[143a]*** eşrâf [u] kibâr olsun anı miskînler ellerinde olan hatt-ı şerîfleri ile alup miskînhâneye götürürler. Zîrâ dıyâr-ı Rûm'da cüzâm marazı sârîdir deyü şehir içre miskîn turmak memnû‘ olduğundan her şehir hâricinde başka miskînhâneler vardır. Kimse ile ihtilât etmeyüp başka sâkin olurlar. Ammâ Arabistân'ın Mısrında gâyet cüzâm âdem çokdur. Kubâ marazıdır deyü eli ve ayağı dökülmüş âdemler ile bir yerde yiyüp içüp yatup kalkarlar. Hikmet-i Hudâ evlâd-ı evlâdları dahi olursa elbette kaşları ve kirpikleri olmaz.

Evsâf-ı hammâmât-ı Üsküdar: Cümle (---) hammâmdır.

Ammâ cümleden İskele çârşûsunda Sultân hammâmı.

Ve çârsû içre (---) hammâmı, gâyet müferrih ve hoş-hevâ ve hoş-binâ bir hammâm-ı rûşenâdır. Ve mahbûb-ı ra‘nâ pâk dellâkları ve fûta-i nîlgûnları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve Atbâzârı kurbünde Orta Vâlide hammâmı, dil-güşâ hammâm-ı mübârekdir. Cümle halvetleri pâkdir.

Ve Kösem Vâlide Sultân hammâmı, cümleden sonra binâ olunmağile her hammâmın tarzından üstâd mi‘mâr birer tarz serîka edüp bir tarh-ı ibret-nümâ üzre nev-binâ bir hammâm-ı ra‘nâ-yı hoş-mâ’ hoş-binâ hammâmdır ki Üsküdar'da ve İslâmbol'da nazîri yokdur

Ve Cinci Hoca sarâyı kurbünde (---) hammâmı (---) âb-ı hayât sulu hammâm-ı latîfdir.

.....(4.5 satırlık yer boş).....

Bu hammâmlardan mâ‘adâ bu şehir içre sekiz yüz sarây hammâmları vardır. Ba‘zısına ahâlî-yi mahalle ehl [ü] iyâlleri ile girüp safâ ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kârbânsarây-ı Eskidâr: Cümle on bir mihmânhâne-i hâs [u] âmdır.

Cümleden iskele başı'ndaki câmi‘in iki tarafında leb-i deryâda yüzer ocaklı yüzer tavla at alır kârbânsarâylardır kim gûyâ birer kal‘adır. Serâpâ kurşum ile mestûrdur kim âyende ve

revendeye hâne-i bî-minnetdir, Mihrimâh Sultân hayrâtıdır.

Ve kârbânsarây-ı Orta Vâlide, bu dahi câmi‘i ve imâret-i it‘âmı kurbünde yüzer ocaklı biner at alır mihmânhânedir ve başka develiği var.

Ve mihmânsarây-ı Kösem Vâlide, a‘yân-ı kibâr sâkin olmağiçün ma‘mûr sarây-ı âlîdir. Hâlâ içinde Kethudâ Arslan Ağa sâkin idi. Ma‘lûmumuz olanlar bu hânedânlardır.

{Ve sarây-ı Koca Mehemmed Paşa, Süleymân Hân vezîridir, kâr-ı Koca Mi‘mâr. Ve sarây-ı Doğancılar. Ve sarây-ı Hacı Paşa. Ve yalı-yı Piyâle Paşa kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Evsâf-ı hân-ı tüccârân-ı berr ü bihârân, **seyyâhân-ı cihân-bân**: Cümle yüz beş hândır. Ammâ kurşumlu hânlar değil. Her biri kırkar ve ellişer ocaklı hânlardır. Ba‘zısına üç ayda bir ulûfe içün sipâh tâ’ifesi gelüp sâkin olurlar. Ammâ cümlesinin bâblarında zencîrler çekilmişdir kim her birinin hâncıları ve bevvâbları vardır. Evvelâ Nasıf Paşa hânı, Atbâzârı hânı,

.....(3.5 satırlık yer boş).....

Evsâf-ı sitâyiş-i sebîlhâne: Cümle altmış altı sebîl-i atşândır.

.....(3.5 satırlık yer boş)..... ***[143b]***

Der-sitâyiş-i çeşme-i aynü'l-hayât-ı Üsküdar: Cümle (---) çeşme-i uyûn-ı câriyelerdir. Ammâ cümleden mükellef, hayrât-ı azîm Cum‘abâzârı içinde Yeniçeri kolluğu cenbinde Kara Mustafâ Paşa çeşmesinin târîhidir:

Mahallinde yapıldı çeşme-i âb-ı hayât-efzâ.
Sene (---).
.....(5.5 satırlık yer boş).....

Aded-i evsâf-ı dekâkîn-i esvâk-ı sultânî: Cümle iki bin altmış dükkândır, lâkin bezâsteni yokdur. Ammâ yine cümle zî-kıymet mevcûddur. Zîrâ cemî‘i ehl-i hıref gûnâ-gûn mevcûddur. Tertîb üzre bir esnâfa münhasır çârşûsu yokdur, hemân cümle ehl-i sanâyi‘ mahlûtdur. Hattâ tabbâğhânesi bile iki yerdedir. Ammâ Sipâh {bâzârı bir sûkdur iki cânibi kapuludur}.

Ve aded-i bâğ-ı engûr dörd bindir. Ve aded-i bostân-ı gülistân üç yüzdür ve aded (---) (---). Bunların her birinde niçe bin elvân şükûfe ve ezhârât hâsıl olur kim râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur.

Evsâf-ı mesîregâh-ı Üsküdar: Evvelâ her cânibi mesîregâh [u] teferrücgâhdır. Ammâ cümleden pâdişâhlara mahsûs olan bâğçe-i cennet-âsâlar birer tarîk ile seyr olunsa her biri birer temâşâgâh-ı nısf-ı cihândır.

Andan mesîregâh-ı Büyük Çamlıca, eflâke ser çekmiş bir cebel-i bâlânın tâ zirve-i a‘lâsında bir tekye-i bülend idi. Hâlâ pâdişâhımız kendilere mahsûs bâğ-ı cihân nâmıyla bir bâğçe-i âlî etdi kim bu hakîrin andaki kasr-ı bülende târîhidir:

Dedim ey Evliyâ bu kâha târîh
Mübârek ola kasrın pâdişâhım.
Sene (---). (---)

Andan aşağı mesîregâh-ı Küçük Çamlıca, çemenzâr [u] mesîregâh [u] şikârgâh çınâr-ı müntehâlı bir vâdîdir.

Ve teferrücgâh-ı Kalamış Burnu, Kadıköy bâğları ile Fener bâğçesi mâbeyninde bir körfez içre beyâz kumsal bir bahrdir. Cümle dilberân [u] âşıkân-ı sâdıkân anda deniz mâlikleri gibi âdem mâlikleri ve melekleri şinâverlik edüp âşık [u] ma'şûk birbirlerin bilâ vâsıta kuc-kucağ olup dirâgûş ederler bir teferrücgâh yerdir.

Ve teferrücgâh-ı Kadıköy bâğları ve Haydar Paşa bâğı ve Âl-i Bahadır bâğları ve Sücâh bâğları.

Ve Kaya Sultân bâğçesinde mesîregâh-ı Piyâle Paşa havzı, deryâya nâzır bir püşte üzre bir kasr-ı tahtânî ve bir havz-ı azîmi var kim içinde kayığı ve mefret mâhîleri vardır.

Ve seyrângâh-ı Doğancılar meydânı, selâtînler Üsküdar'a göç etdikleri mahalde cümle doğanbâz bunda göçerler bir azîm kârhâne (---).

Ve mesîregâh-ı Kızkullesi, deryâ içre karadan bir ok menzili ba'îd çâr-kûşe bir musanna' kulle-i bâlâdır, kaddi kâmil seksen zirâ'dır, cirmi iki yüz adımdır. (---) tarafına nâzır bir demir kapusu vardır. İçinde yedi kat hücreleri ve âb-ı hayât suyu matar-ı rahmetden cem' olur sahrîcdir. Dizdârı Çelebi Cüce ve yüz neferâtı ve leb-i deryâda ejder-i heft-ser gibi kırk pâre balyemez topları ve mazgal delikleri ve mükemmel cebehânesi vardır.

Ve teferrücgâh-ı Bahr-i Salacak, bunda dahi cümle dilberân mâh-ı Temmûz'da deryâya çimerler.

Ve seyrângâh-ı Şemsî Paşa, bunda dahi cümle âşıkân ba'de'l-asr gelüp âyende ve revende kayıkları temâşâ edüp kesb-i hevâ ederler.

Ve mesîregâh-ı Sarıkadı, ulu ziyâretgâhdır.

Ve mesîregâh-ı Kayışbınarı, dırahtistân içre bir âb-ı hayât-ı zülâldır.

Ve teferrücgâh-ı avgâh-ı Âlemdağı, acâyib av âlemi olur.

.....(2 satırlık yer boş).....***[144a]***

Ve **esmâ'-i mahallâtları beyân eder**:

.....(4.5 satırlık yer boş).....

Ve **halkının kâr [u] kesbleri ve libâsları ve lisânların beyân eder**: Ahâlî-i Üsküdar (---)

fırkadır. Bir fırkası askerî tâ'ifesinin a'yân [u] eşrâflarıdır kim gûnâ-gûn akmişe-i fâhire geyerler.

Ve bir fırkası bâğbândır. Ve bir fırkası ulemâ ve sulehâdır. Ve bir fırkası fakr [u] fâka kanâ'at etmiş Geysûdâr Mahmûd Efendi fukarâlarıdır kim hadden bîrûndur.

Ve bir fırkası keştîbân ve kayıkcıyândır. Ve bir zümresi esnâf-ı tüccârân [u] ehl-i sanâyi'âtdır. Bu kavmin libâsları iktidârlarına göre kapama ve çuka dolama ve ferrâce geyerler.

Bu halkın ekseri Anatolu diyârı halkı olmağile lehce-i mahsûsaları Etrâk lisânıdır ammâ şehrinde hâsıl olan çelebileri fesâhat [u] belâğat üzre tekellüm edüp ulemâsı ve şu'arâsı ve nebtîz şehrîleri vardır. Ve bu şehirde tarîk-i Celvetî iştihâr bulmağıla âyîn [u] ezkâr mahallinde ilm-i edvâr üzre gûnâ-gûn ilâhiyyâtlar ve zikr ü zecel ü tasnîfât okur.

Ehl-i hevâsı çokdur. Zîrâ âb [u] hevâsı da gâyet latîfdir. Arz-ı beledi ve tûl-ı nehârı hemân İslâmbol arzıdır. Anıniçün mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Ba'zı şu'arâlar mahbûb-ı Üsküdar'ı şehrengîz etmişlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Me'kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtın beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz pidesi ve kirdesi ve tennûr kebâbı ve beyâz ve ter kaymağı ve hora üzümü ve karanfîlli üzüm şerbeti (---) (---) (---) meşhûr-ı âfâkdır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ-i izâm ve meşâyih-i kirâmların kabr-i münevverelerinin ziyâretgâhların beyân eder

Evvelâ cümleden mukaddem merkad-i **Hazret-i Şücâ' Baba**, Battâl Gâzî refîklerindendir. Bâğ çapalarken yılan zehirleyüp merhûm olup yine Şücâ' bâğları içinde medfûndur.

Andan **Âsumânî Dede** kabri, tarîk-i Yesevî'den bir mecâzib kimesne imiş dâ'imâ âsumâna bakup kelimât edüp gûnâ-gûn hâletler zâhir olur bir kimesne imiş. {Anıniçün Âsumânî derler}. Selîm Hân Acem'e teveccüh etdükde,

"Yürü Selîm, İsmâ'îl'i imâmlar yoluna çıldır çıldır demeden kurbân edüp her şey'in gavrına var" buyururlar. Hakîkat Selîm Hân, Şâh İsmâ'îl'i Çıldır sahrâsında bozup askerin dendân-ı tîğdan geçirüp Sultân Gavrî üzre gidüp anın dahi gavrına erüp Mısır'ı feth eder. Âsumânî Dede'nin nutk-ı dürerbârları vücûd bulup kendüleri Karaca Ahmed Sultân tekyesi cenbinde kabr-i ma'lûmunda medfûndur. Ve,

Ziyâret-i kutbü'l-aktâb-ı âfâk eş-şeyh ale'l-ıtlâk Hazret-i Mahmûd Efendi: Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır kim, tekyesinde medfûndur. Mevtine târîhdir, güfte-i Nev'îzâde:

Züyyinet Cennetü Adnin ve kusûr
Bi-riyâzın ve cinânin mevrûd
Se'ele'l-hâtıru an-sâhibihâ
Hâtifün kâle li-şeyhin Mahmûd.
Sene 1038.

Diğer târîh, güfte-i Veysî. Ammâ hikmet-i Hudâ sultân-ı şu‘arâ Veysî Efendi Mahmûd Efendi'nin mu‘tekidi olmağile bu târîh dahi anların azîz merhûm olduğu sene evvelinde merhûm olduklarına târîhdir:

Veysî ki olmuş idi lugazda bî-bedel
Ta‘yîn-i sâl-i fevtine târîhdir gazel.
Sene 1037.

Ve Mahmûd Efendi tekyesi cenbinde bir kubbe-i âlîde Vezîr Halîl Paşa, sâhibü'l-hayrât olmağile anda medfûndur.

Ammâ merhûm Mahmûd Efendi hezârân-necm-i geysûdâr fâ’izü'l-envâr olan Hüdâyî mahlas Seyyid Mahmûd Efendi, Anatolu'da Sivrihisâr belîdesinde sivrilüp meydâna gelüp zümre-i ulemâda müderrisîn ve nâ’ib kazâ-yı nâgehânî semtine sâlik oldu. Bir gece âlem-i rü’yâda {nîrân-ı cahîmi seyrân edüp havfından bîdâr olup cümle mâ-melekin bezl eyleyüp Bursa'da Üftâde Efendi'den inâbet edüp tekmîl-i tarîk edüp seccâde-i hilâfete me’mûr olup Üsküdar'da bir dâr alup berhordâr oldu.

Hulâsa-i kelâm yedi pâdişâh dest-i şerîflerin bûs etmişlerdir ve Sultân Ahmed Hân rikâbında piyâde gitmişlerdir. Ve yüz yetmiş bin mürîde irâdet vermişdir. Ol asrın kutbu idi ve vâsıl-ı gencîne-i esrâr-ı hakîkat ve ser-çeşme-i ser-çeşmân-ı meşreb-i ma‘rifet, şem‘-i mihrâb-ı mücâhede, çeşm u çerâğ-ı erbâb-ı müşâhede idi. Evsâfı hadden bîrûn ve hayrât [u] hasenâtı binden efzûndur. Ve yüz mücelled tasavvufâne te’lîfât, ebyât [u] eş‘âr [u] ilâhiyyâtları vardır. Hüdâyî tahallüs ederler.

Hamd-i Hudâ bu hakîr şeref-i sohbetleriyle müşerref olup bû-reşîdî hırkası dâmeniyle setr etmişlerdir ve evlâd-ı ma‘nevîmiz olsun demişlerdir ve bî-had va‘z [u] nasîhatlarında bulunup takbîl-i yed-i mübârekleri ile ber-murâd olduğumuza iftihâr ederiz. *Ve's-selâm*.} ***[144b]***

Üsküdar'da **Mevlânâ Mehemmed Emîn Bedreddînzâde**: Maskat-ı re’si Şirvân-zemînde kal‘a-i Şamâhî'dir. Üsküdar'da Karaca Ahmed Sultân tekyesi civârında âsûde olup seng-i mezârında târîhi budur, güfte-i Şehâbî Efendi:

Menzilün fî (...) Cenâb-ı Allâh
Sene 1036.

Ferîd-i asr, bahr-i ma‘ârif, mahzen-i ma‘ânî bir kimesne-i Şirvânî idi.

Ve kabr-i **Konrapalı Hayreddîn Efendi**, halîm ü selîm idi.

.....(2.5 satırlık yer boş).....

Niçe bin ziyâretler var ammâ ma‘lûmumuz bunlar[dır].

İki yüz altmış altıncı fasıl
Kadıköy imâretin beyân eder

Evvelâ hicret-i nebeviyyenin sene (---) târîhinde İslâmbol tekurı Kanator Kıral Seydî Battâl Gâzî'nin havfından bu cezîreye kal‘a binâ edüp deyr-i azîmlerle ve bî-had âdemle amâr etdi.

Ba‘de'l-feth Mehemmed Hân feth edüp kal‘asın münhedim edüp şehrini Dârü's-sa‘âde ağalarına hâs ihsân eyledi. Hâlâ cümle sekiz yüz hânedir. Bir mahalle-i müslim ve yedi mahalle-i Rûm keferesi ve altı yüz bâğdır. Leb-i deryâda yel değirmenleri vardır. Ve Terzi Mustafâ Ağa yalısı cümleden ma‘mûrdur.

Ve çârsû içre bir minâreli kıble kapusuna (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunur şekl-i murabba‘ kiremitli bir câmi‘-i müfîd [ü] muhtasardır. (---) Hân'ın Dârü's-sa‘âde ağası Osmân Ağa binâsıdır, kıble kapusu üzre târîhi:

Nâm-ı pâki bânî-i hayrâta âsârı tamâm
Dediler târîhini bil câmi‘-i Osmândır.
Sene (---).

Bundan gayrı câmi‘ yokdur. Bir hammâmı ve yüz dükkânı var gayrı imâret yokdur. Ammâ limanında balığı çokdur.

Hamd-i Hudâ İslâmbol'un Anatolu tarafında olan Kavak boğazından berü bu mahalle gelince tokuz pâre kasabât şehirlerin ve bâğ u bâğçelerin alâ kadri'l-imkân müfîd ü muhtasar tahrîr edüp itmâmı müyesser oldu.

İki yüz altmış yedinci fasıl
Hâk-i Kostantıniyye'nin cânib-i erba‘asında pâdişâhlara mahsûs ne kadar bâğ-ı İremezât misilli hâs bâğçeler varsa anların esmâların beyân eder

Evvelâ Sarâyburnu'nda Hazret-i Süleymân'ın nazarı ta‘alluk etdüği ma‘bed-i kadîmi Hâs bâğçe, rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur kim sekiz bin bâğbânı vardır. Cümle kânûn-ı Süleymânî'dir kim başka bir askerdir.

Andan Halîc'in karşu tarafında Tershâne bâğçesi {binâ-yı Yanko ba‘d[ehu] Ebü'l-feth}.

Ve Karaağaç bâğçesi {binâ-yı Mehemmed Hân-ı Râbi‘}.

Ve Kâğızhâne'de Mîrgûne bâğçesi {binâ-yı Murâd Hân-ı Râbi‘, fâtih-i Bağdâd}.

Ve Halkalı Bâğçe {binâ-yı Süleymân, kâr-ı ân}.

Ve Siyâvuş Paşa bâğçesi {kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Ve Feteköy bâğçesi {binâ-yı Bâyezîd Hân}.

Ve Dâvûd Paşa bâğçesi.

Ve Silivri bâğçesi {binâ-yı Ebü'l-feth}.

Ve Harâmîderesi bâğçesi.

Ve İskender Çelebi bâğçesi {binâ-yı Süleymân, kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Ve (---) (---) (---).

Ve Dolmabâğçe {binâ-yı Osmân-ı Sânî}.

Ve Beşiktaş bâğçesi {binâ-yı Hayreddîn Paşa, kâr-ı Sinân}.

Ve Hasan Halîfe bâğçesi.

Ve Bebek bâğçesi {binâ-yı Selîm-i Evvel}.

Ve Ferîdûn bâğçesi.

Ve Büyükdere korusu.

Ve Anatolu cânibinde Tokat bâğçesi.

Ve Sultâniyye bâğçesi.

Ve Çubuklu Bâğçe.

Ve Kandîlli Bâğçe {binâ-yı Süleymân, kâr-ı Sinân}.

Ve Kulle bâğçesi.

Ve Istavroz bâğçesi.

Andan Üsküdar bâğçesi {binâ-yı Mi‘mâr Sinân Süleymân Hân}.

Ve Çamlıca bâğçesi {Mehemmed Hân-ı Râbi‘}.

Ve Fener bâğçesi {binâ-yı Mi‘mâr Sinân}.

Ve Haydar Paşa bâğçesi {binâ-yı Süleymân Hân, kâr-ı Mi‘mâr Sinân}.

Cümle kırk aded bâğçe-i hâslardır ammâ ma‘lûmumuz olan bu tahrîr olunan efvâh-ı nâsda meşhûr-ı âfâk bu bâğlardır kim cümlesinde yüzer ikişer üçer yüz bâğbânları ve hünkâr âhûrları olup her birinde birer tavla küheylân atlar vardır kim şeb [u] rûz hâzır [u] müheyyâdırlar.

.....(4.5 satırlık yer boş).....***[145a]***

İki yüz altmış sekizinci fasıl

İslâmbol'un cânib-i erba‘asında hâs u âmm içün bî-tekellüf olan mesîregâh-ı ferah-fezâların beyân eder

Evvelâ şehr-i İslâmbol içre temâşâgâh-ı At meydânı ve Et meydânı ve Ağa çayırı meydânı ve Yenibâğçe meydânı ve Bârûdhâne meydânı ve Vefâ meydânı ve Bâyezîd-i Velî meydânı ve Süleymâniyye meydânı ve Ebü'l-feth meydânı ve Atbâzârı meydânı ve Arabacılar meydânı ve Selîmiyye meydânı ve Kadırga Limanı meydânı ve Şehzâde meydânı ve Yedikulle meydânı ve Vâlide câmi‘i meydânı ve Ayasofya meydânı ve Lanka bâğı ve Bucak bâğı ve Lalezâr bâğı. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve Emînönü meydânı {ve Karagümrük meydânı} ve Çardakönü meydânı ve Odunkapusu meydânı {ve Ayazmakapusu meydânı ve Büyük Ayazma iskelesi meydânı} ve Unkapanı meydânı ve Cübbealîkapusu meydânı ve Fenerkapusu meydânı ve Balatkapusu meydânı ve Ebû Ensârîkapusu meydânı {ve Kumkapusu meydânı ve Lankakapusu meydânı ve Lanka Denizi hammâmı ve Samadya meydânı ve Dâvûd Paşakapusu Meydânı}.

Ve İslâmbol hâricinde Silivrikapusu'ndan taşra Süleymân sahrâsı, bir çemenzâr yerde âb-ı hayât aynı ve bir kasr-ı âlîsi var.

Ve mesîregâh-ı Yenikapu tekye-i Mevlevîhânesi. Ve Topkapusu hisâr-pîçesinde temâşâgâh-ı Zağar yaylası, Âl-i Osmân'ın cümle sayd [u] şikâr zağarları anda yaylanır. Yeniçeri ocağından Zağarcıbaşı hâkimdir.

Ve Bayram Paşa bâğı ve Kâsım Ağa bâğı ve Topcular meydânı ve Otakcılar meydânı ve Yâvedûd iskelesi meydânı ve Defterdâr iskelesi meydânı ve Eyyûb haremi ve İdrîs Köşkü meydânı ve Kâğızhâne yolunda Cirid meydânı.

Ve **mesîregâh-ı Alibeğköy** bir çemenzâr vâsi‘ dere içre kırk evli ve bir câmi‘li ve yetmiş seksen dıraht-ı çınâr-ı azîmli gün görmez bir teferrücgâhdır.

Ve **mesîregâh-ı Lâlezâr** Kâğızhâne lâlesi nâmıyla meşhûr olan lâle-i gûnâ-gûn bunda hâsıl olur kim vaktinde bu sahrâya lâle-i rengâreng zeyn olup görenin aklı perîşân olur bir vâdî-i lâlezârdır.

.....(1 satırlık yer boş).....

Andan **mesîregâh-ı Kasr-ı Emîr-âhûr**, nehr-i Kâğızhâne kenârında bir çemenzâr yerde haşeb binâ bir kasr-ı zîbâdır. Âl-i Osmân pâdişâhlarının hussânları bu çerâgâhda çayırladuğu mahalde emîr-i ıstabl bu kasırda sâkin olup pâdişâha bu kasırda ziyâfet edüp iki cevâhir zînli küheylân sâfinâtü'l-ci âd misilli atlar hedâyâ çeküp sâ’ir musâhiblere ve vezîr-i a‘zama dahi yelkendiz atlar çeker. Pâdişâhdan ol dahi bir semmûr geyüp behre-mend olup on gulâmın harem-i hâssa ricâ edüp çerâğ eder.

Rub‘-ı meskûnda nazîri yok çınâr-ı azîmler sâyesinde bir teferrücgâhdır kim {Selâtin-i Âl-i Osmân'ın es-sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân ve cilfidân ve tureyfî ve ma‘nek ve musâfaha ve mahmûdî ve seylâvî (---) esb-i sabâ-sür‘atlerinin çerâgâhı bir çemenzâr-ı ferah-fezâ zemîn-i sebiz-gûndur kim anda hâsıl olan alef ve tirfil ve yonca ve ayrık ve karafirik ve sarıfirik makûlesi çemen bir diyârda olmaz. Meğer Erzurûm'da Pasin sahrâlarında ve Muş hâmûnunda ve Soğanlı

vâdîlerinde ve Bingöl ovalarında ve Van'da ve Salmas ve Tercân tîhlerinde ve deşt-i Kıpçak'da ola. Tâ bu mertebe Kâğızhâne çayırı meşhûr-ı cihân çayırdır. Bir esb-i lâgar-ı şâh [u] gedâ on gün ol çerâgâhda alef yese fîl-i mahmûdî gibi semîn ü cesîm olur}. Andan,

Mesîregâh-ı Tekye-i hâss [u] âmm Kâğızhâne-i cihân-ârâ: Arab u Acem'de Hind ve Yemen ve Habeş seyyâhânları içre meşhûr-ı âfâk bir teferrücgâhdır. Rûm şu'arâları âb [u] hevâsına şehrengîz etmişlerdir. Karadeniz Boğazı'na karîb Levend Çiftliği nâm derelerden gelüp cereyân eder bir âb-ı hoş-güvârdır kim cümle câme-şûyân anda varup destâr ve kamîs [ü] serâvîllerin gasl edüp aslâ sâbûn sürmezler. İki kerre gasl edüp beyâz gülberk-i ter-misâl olur gâyet lezîz sudur. Ba'zı Hind tüccârları metâ'ın bu Kâğızhâne'ye getirüp birer kerre suya batırdıkları kifâyet eder.

Bu nehrin iki cânibi niçe bin çınâr ve kavak ve bîd-i sernigûnlar ile müzeyyen bir çemenzâr vâdîdir kim giyâhâtında tirfil ve yonca ve ayrık ve levşe(?) makûlesi ve Kâğızhâne çiçeği ve lâlesiyle zeyn olmuş bir çemenzâr-ı koyah ve sâyedâr dırahtları ile müzeyyen bir teferrücgâhdır.

Ve bu nehir içre eğir otu hâsıl olur kim Azak'da ve Kanije gölünde olmaz gâyet nâfi' eğir kökü olur.

Ve ta'tîl günleri niçe bin kayık ve peremeye süvâr olmuş niçe bin pîr [ü] cüvân âşıkân-ı sâdıkân bu câ-yı meserrete gelüp her biri birer gûne cilvelenirler. Ba'zı cânlar mahbûbları ile mezkûr nehre girüp şinâverlik edüp birbirlerin ***[145b]*** bî-bâk dirâgûş ederler bir nehr-i mahabbetdir. Ammâ iki cânibinde olan dırahtların kökleri su içinde balık ağı şebekesi gibi olup ba'zı cânların ayağına ol kökler geçüp "Hay deniz mâliki beni tutdu" deyüp havfından gark olur. Gâyet ihtirâz lâzımdır. Anda ise mâlik olmak ihtimâli yokdur. Yine böyle iken niçe bin dilberân mukaşşer bâdâm gül-pembe-misâl vücûd-ı nâzenînlerin nîlgûn ibrîşim fûtalara sarup mâhîler gibi gavvâslık edüp âşıklarına dil-nüvâzlık ederler. Ve herkes cavk cavk olup köşe köşe sâz u söz ile Hüseyin Baykara sohbeti ederler. Ve bu câ-yı sürûrda bir oda acemî oğlanıyla bir acemî çorbacısı hükûmet edüp bârûdhâne üzre hidmet eder.

Der-sitâyiş-i Bârûdhâne: Sene (---) târîhinde bu aynü'l-hayât kenârında Bâyezîd-i Velî inşâ etmişdir. Ba'dehu Süleymân Hân kârgîr-binâ edüp üzerini kurşum örtmüşdür. Ammâ kârgîr kubbe değildir. Cebehâne ocağından bârûdcıbaşısı ve kethudâsı ve çavuşları ve iki yüz neferâtları vardır.

Bu kârhâne içre yüz aded tuç havânlardır kim her biri onar kantâr gelir tuç havânlardır. Ve gûnâ-gûn çarhları vardır kim görmeğe muhtâcdır, takrîr ile fehm olunmaz. Nehir üzre çarhları ve dollâbları vardır. Nehrin bendlerin açup dollâblar deverân etdikce içeride çarhlar dönüp kırkar ellişer vukıyye demir desteler darb edüp havân içre bârûdu döğüp cümle huddâmlar ağaçlar ile havân içini karışdırmadadırlar. *Allâhümme âfinâ*, demir el havâna dokunursa âteş çıkup cümle huddâmları tayr-ı ebâbîl gibi hevâya perrân giderler, bir muhâtara yerdir, temâşâsında dahi hüsn yokdur.

Ve bu çarhlar ve deste-zenlerin tarabından ra'd-vâr bir sadâ hâsıl olur kim âdemin mağzı

lerzân olur. Ammâ ibret-nümâ temâşâgâh-ı serdengeçdidir. Hemân ârif olan gen yakadan temâşâ edüp Kâğızhâne tekyesinde cân sohbeti ede.

Zîrâ bu tekyede niçe bin uşşâkân sâkin olacak soffalar ve dehlîzler ve yetmiş ocak matbah-ı Keykâvûs ve kilar ve yigirmi aded dükkân ve bir furun ve bir kahvehâne ve bir câmi‘ ve bir çâh-ı âb-ı hayât vardır. Ve iki yüz hücre acemî oğlanları hücreleri vardır. Anların mahzenlerinde tekyenin binden mütecâviz sahan ve tencere ve kepçe ve kazgan ve bakır âvânî vardır, murâd edinen yârân beş on gece mihmân olup safâ eder.

{**Der-sitâyiş-i teferrüc-i zergerân**:} Ve bu Kâğızhâne çemenzârında kırk senede bir esnâf-ı zergerân bu fezâya cem‘ olup kânûn-ı kuyumcu Süleymân Hân üzre yigirmi gün yigirmi gece sohbet edüp cemî‘i diyâr-ı Âl-i Osmân kuyumcularından bu teferrüce imdâd edüp üç yüz kîse masrûf olup on iki bin halîfe mezâhib-i gûnâ-gûn sâhib-i post olup revâne olurlar.

Ve bu cem‘iyyet-i kübrâya bizzât Âl-i Osmân pâdişâhı serâperde-i Süleymânîsin kurup geldükde on iki kîse kuyumcubaşıya hedâyâ vermek kânûn-ı Süleymân Hân'dır. Zîrâ Süleymân Hân âlem-i şehzâdeliğinde Tarabefzûn şehrinde Rûm Kostanta'ya şâkir[d] olup zerger olmuş idi. Ba‘dehu anıniçün hilâfetinde Sakkâ çeşmesi kurbünde kuyumcular kârhânesin binâ etmişdir.

Ve kuyumcular halîfelerinden ibtidâ on iki halîfe-i müsta‘id-i pâdişâh-ı azîmü'ş-şânın, sonra şeyhülislâmın, sonra sâ’ir vüzerâ-yı izâmın dest-i şerîflerin bûs edüp ba‘dehu ser-zergerân kuyumcubaşının ve şeyhinin ve nakîbinin ba‘dehu sâ’ir pîrlerin dest-i şerîflerin öpmek kânûn-ı Süleymân Hân'dır.

Ba‘dehu kuyumcubaşı pâdişâha cevâhir ve murassa‘âtlı pîş-tahta ve devât ve raht ve kılıç ve gaddâre misilli hedâyâlar verirler. Ve'l-hâsıl bu Kâğızhâne vâdîsinde beş altı bin hayme ve hargâh kurulup yigirmi gün âdem deryâsı olup geceleri çerâğân-ı kadir rûzları rûz-ı rûşen olup rûz-ı ıyd-i adhâ olur.

Ve yigirmi senede bir esnâf-ı sarrâcân dahi bunda teferrüc edüp bu dahi teferrüc-i ibret-nümâ olur. Ammâ her sene mâh-ı Şa‘bân'ın gurresinden âhirine dek İslâmbol kavmi Ramazân'a istikbâl ***[146a]*** takrîbiyle bu Kâğızhâne fezâsına haymeler kurup kâmil bir ay şeb-bük nâmıyla zevk u safâ ederler. İşte bu Kâğızhâne böyle bir câ-yı sürûrdur. Ve bu teferrücgâhdan şimâle bin adım,

{**Mesîregâh-ı**} **belîde-i Kâğızhâne**: İki yüz bâğ-ı İremli hâne-i müselmândır. (---) dâyesi (---) Hâtûn'un bir câmi‘i var, kıble kapusu üzre târîhi:

.....(1 satırlık yer boş).....

Bir latîf hammâmı ve yigirmi aded dükkânı var. Ammâ kefere zamânı bunda kâğız işleyecek bir azîm kârgîr kubbeler ile mebnî kâğızhânesi var, su dollâbları yeri var kim Dâye Hâtûn câmi‘i altından suyu ubûr edermiş. Ammâ hâlâ bu kâğızhâne harâbdır. Lâkin sehel bahâne ile amâr olup bârûdhâne olmak mümkindir.

Ve bu mahalde nehr-i zülâlin tarafeyninde tâ haşeb cisre varınca çınâr-ı müntehâlar var kim Hudâ âlimdir, her biri eflâke ser çeküp herbirinin şu'beleri üzre niçe yüz bin balıkcıl kuşları âşiyân edüp başlarındaki cığaların düneklerine bırağup Emîrgûneoğlu bâğçesi üstâdı alur. Ve bu belîdenin garbî cânibinde,

Tekye-i âteş-perest-i Hindûyân: Bir çemenzâr soffalı ve bir kaç bîd-i sernigûn dırahtlı küçük tekyedir. İslâmbol'da ve etrâfında bir Hindû mürd olsa bunda getirüp âteşe yakarlar. Hakîr üç kerre vâkıf oldum. Ammâ Kâğızhâne cisri başında olan,

Tekye-i Kalenderhâne-i Hindiyân: Cümle müselmânândır. {Sultân} İbrâhîm Hân, İbrâhîm-i Edhem gibi sâhib-i tâc olduğuna nazar etmeyüp bu Hindî tekyesinde fukarâlar ile ta'âm tenâvül etmişdir. Ve yine bu Kâğızhâne köyünde,

Mesîregâh-ı Bâğçe-i Emîrgûne: Sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Râbi' Revân'ı feth edüp Revân hânı olan Mîrgûne Yûsuf Hân'ı İslâmbol'a getirüp bu câ-yı çemenzârda bu bâğçeyi inşâ edüp Mîrgûne Hân'a ihsân eyledi. İbrâhîm Hân cülûsunda Kara Mustafâ Paşa-yı âkıbet-endîş Mîrgûne Hân'ın Acem'e firâr etmesin ihtimâl edüp Mîrgûne Hân'ı katl edüp bu bâğçe pâdişâhlara mahsûs oldu. Ammâ cümle binâsı tarz-ı Acem üzre tarh olunup cânib-i erba'a dîvârı billûr câmlı hammâmı var kim taşrasında gülistân içre andelîblerin âşiyânında pîçelerine gıdâ verdiği nümâyândır. Bu bâğın taşrasında niçe bin dırahtlar sâyesinde cümle uşşâkân cilvelenüp kesb-i tarâvet ederler. Ve,

Mesîregâh-ı Cendereci köyü: Sâhib-i inşâ Cenderecizâde, bu belîdede hâsıl olmağile Cendereci köyü derler. İki yüz hâneli ve bir câmi'li ve bir hammâmlı ve niçe yüz çınâr-ı azîmli sâyedâr bir çemenzâr, âb [u] hevâsı latîf teferrücgâh yerdir. Andan,

Teferrücgâh-ı Çaybaşı: Bu şehir ve Kâğızhâne köyü nehirleri cereyân ederek Eyyûb ile Südlüce kasabası mâbeyninde İslâmbol halîcine munsab olur âb-ı zülâldir. Ammâ bu merkûm Çaybaşı Kâğızhâne nehrinin başıdır. Gâyet lezîz âb-ı rakîkdir. {Ammâ lodos hevâda Mîrâhûr Köşkü dibinde deryâ karışup sehel şorca nehir olur, Alî Beğ nehri kezâlik böylecedir}.

Bu mahalde niçe çemenzâr soffalar vardır, mahfîce sohbet murâd edinen ehl-i ırz tâ'ifesi atlar ve arabalar ile {gelüp} bundaki dırahtlar sâyesinde ayş [u] nûş ederler. Ve,

Mesîregâh-ı Su Kemerleri: Sene (---) târîhinde Süleymân Hân on bin kîse harc edüp bu mahalden İslâmbol'a bin bir göz cisrler ile âb-ı nâbdan nişân verir su getirmişdir kim hakkâ bu binâlar kâr-ı dîv-i Süleymân'dır kim makdûr-ı beşer değildir. Ba'zı kemerler bir dağdan bir dağ mâbeyninde vâkı' olup üçer kat eflâke ser çekmiş kehkeşân-âsâ kemerlerdir kim vâcibü's-seyrdir. Buna karîb,

Teferrücgâh-ı Sultân Osmân havzı: Aşren fe'aşr bir havz-ı azîmdir. Anda cümle dağ u râğ u bâğ ve dere ve depelerden âb-ı hayâtlar cem' olup bu havzdan kemerlere tevzî' olur.

Ve bu havuzlara ve kemerlere nigâhbân üç pâre ma'mûr kurâlar vardır kim seyl-i rahmet dağlardan hâr [ü] hâşâk getirüp havza idhâl etdikde ol kurâ halkı tathîr edüp kavs-ı kuzah-misâl

kemerleri {dahi} tathîr ederler. Bu kemerin cânib-i erba‘asında ma‘mûr [u] âbâdân korular vardır. Cümle uşşâkân anda zevk [u] safâ ederler. Bir acâyib ü garâyib hıyâbânlardır kim medhinde lisân kâsırdır.

{**Evsâf-ı Tetimme-i Su Kemerleri**: Evvelâ Uzun Kemerler ve Mu‘allak Kemerler ve Güzelce Kemerler ve Müderrisköy kemerleri ve Kovuk Kemerler, bunlar İslâmbol'un cânib-i garbîsinde bir konak tavîl menzildir.

Evvelâ Uzun Kemerler'in kaddi yigirmi zirâ‘dır, tûlu bin iki yüz yigirmi zirâ‘dır.

Kovuk Kemerler'in kaddi yetmiş zirâ‘-ı melikidir.

Ve Güzelce Kemerler bir kaç serâmed kemerlerdir kim adedi ma‘lûmum değildir.

Ve Mu‘allak Kemerler üç tabakadır kim biri biri üzre üç kat tâk-ı kisrâlardır. Evvel tabakası kehrîz-misâldir kim içinde atlı âdem mızrağıyla girse mümkündür kaddi kâmil altmış beş zirâ‘-ı âlîdir, temeli kâmil on sekiz zirâ‘dır.

Ve Müderrisköy kemerleri dahi altmış zirâ‘dır. Ammâ ne kadar kemerlerdir ma‘lûmum değildir. Bu kemerlerin temelleri Galata kullesi kadar derindir.

Bu kemerlerin ihrâcâtına dörd yüz kerre yüz bin ve iki yüz bin altmış üç bin sikke-i hasene ve her sikkesi altmış akçe hisâbı üzre akçe-i hâlis harc olmuşdur}. ***[146b]*** Ve,

Mesîregâh-ı Istıranca dağları: Bir ucu Alman dağlarında nihâyet bulur çengelistândır. Bunda yeniçeri ocağından bir oda yeniçeri avcıları vardır, âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Cümle huddâmları her hidmete cân ve baş ile hizmet ederler ulu âsitânedir. Bunlar pâdişâh içün sığın ve karaca ve tablalı avlayup pasdırma ederler. Ve Karadeniz Boğazın hıfz [u] hırâset ederler.

Ve İslâmbol'dan firâr eden kul ve karavaşları kayd [u] bend edüp sâhibi çıkarsa müjdesin alup verirler. Eğer firâr eden kulda mâl [u] erzâk var ise mâlın alup anı dahi âdem pasdırması edüp yere gömüp dil çıkarmazlar. Ve eğer mahbûb u mahbûbe ise dağlarda pinhân edüp niçe zamân her işe kullanırlar. Ammâ bu dağlara herkes gidemeyüp bir hayli hayyâl atlılar gidüp teferrüc ederler. Ve bu mahalde,

Mesîregâh-ı mandıra-i Selîm Hân: Selîm-i Evvel Mısır'ı feth etdükde Mısır'dan fîl kadar beledî sarı ve kırmızı ve dargıl ve gûnâ-gûn alaca sığırlar getirüp bu dağda komuşdur. Hâlâ Yeni Sarây'da odun çeken araba sığırları anlardandır. Niçe bin sığır olmuşdur, bunlara huddâm acemîler odalarından bir oda, iki yüz oğlan odabaşıları ile hidmet ederler. Ve her sığır sürüsünün beşer onar samsonları vardır kim her biri birer arslana benzer köpeklerdir. Ve her sığırın birer ismi vardır. Her biri kırkar ellişer vukıyye süd verir.

Bu âsitânede dahi müsâfirîne gâyet ri‘âyet ederler, ammâ gâfil gitmemek gerek. Zîrâ bunlar acemî aşkıyâlarıdır ve kaçkın köle sayd edüp Karadeniz sâhilinde Urus gelirse şikâr alırlar,

şehbâz ü fetâ yiğitlerdir. Andan,

Saydgâh-ı Terkoz gölü: Şâhin balaban ile gölden kaz ve ördek sayd olunur.

Ve mesîregâh-ı karye-i Kiteli ve teferrücgâh-ı karye-i Baklalı ve mesîregâh-ı karye-i Türk eşe.

Ve'l-hâsıl bu İslâmbol'un cânib-i garbîsinde yetmiş pâre ma‘mûr [u] âbâdân ormanlı ve avgâhlı ve bâğlı ve bâğçeli kurâlar var kim her biri birer kasaba-misâl câmi‘li ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı belîdelerin her biri birer atlı yatağı mesîregâhlardır. Ammâ

Mesîregâh-ı Çekmece gölleri: İslâmbol'da bî-kayd olan yârânlar kayıklar ile bu Çekmece göllerine gelüp pisi balığı şikâr edüp ter ü tâze iken tereyağıyla pişirüp tenâvül ederler. Rub‘-ı meskûnda bu balığın nazîri yokdur kim aslâ balık râyihası yokdur. Bir yassı ve müdevver ve beyâz küçük balıkdır. Ancak birer vukıyye gelir mâ’ide-i Rabbi'l-İzzetdir. Ammâ az olur.

Ve bu Çekmece göllerinde morina balığı dahi beş on yılda ya bir dâne ya iki dâne çıkar. Ammâ bu morina balığı nehr-i Tuna'ya mahsûsdur. Bunda çıkmasının aslı oldur kim kaçan Yanko ibn Madyan, Hazret-i Süleymân'dan sonra İslâmbol'u binâ etdükde karındaşı Yanvan Kıral Tuna suyun İslâmbol'a getirmeğe ta‘ahhüd edüp ahdine vefâ edüp Tuna Demirkapusundan ve Tahtalı nâm mahalden Tuna'yı kırk yılda İslâmbol kurbünde Azatlı köyü'ne dek getirüp Yanko'ya Yanvan,

"İşte bürâder Tuna'yı avret gibi saçından sürüyüp getirdim" dedikde bi-emrillâh Tuna cûş [u] hurûşa gelüp avdet edüp Kırkkilisa şehri kurbünde Bunarhisâr ve Yenehisâr ve bu Çekmece göllerinde zâhir olur. Anıniçün ba‘zı zamân bu morina balığı küçük iken gelüp Çekmece gölünde tarâvet kesb edüp kâhîce zâhir olur. Ve,

Mesîregâh-ı Okmeydânı: {Bu Okmeydânı'nda istiskâ du‘âsıyçün bir kârgîr soffa üzre bir mermer minber vardır, Sultân Murâd-ı Râbi‘ binâsıdır. Ve bir tîr-endâz tekyesi vardır, cümle ehl-i hıref anda teferrüc eder. Bâlâda târîhiyle evsâfı mastûrdur. Bu meydânın ve bu tekye-i kemândârânın zâbiti yeniçeri ocağından ta‘lîmhânecibaşıdır. Bir oda yeniçeriler ile hıfz [u] hırâset edüp bir âdem bu sahrâda koyun otlatsa ve fısk etse hakkından gelir. Bir hâkimi dahi atcıbaşıdır. Nişân yerinden ok serîka edeni yay kirişiyle salb etmeleriyçün Ebü'l-feth'den ve Bâyezîd Hân'dan hatt-ı şerîfleri vardır.

Bu tekyede selef pehlivânlarının niçe bin darbları ve yayları ve pesendîde hünerleri Hazîne odasında maslûbdur.

Ve bu arsada niçe bin sütûn-ı müntehâ nişânlar vardır. Cümleden Kara Sücâh ve Şücâ‘ ve Mısır dîvdârı ve Kara Lenduhâ ve Kara Timur menzilleri a‘lâdır. Ve yıldız rûzgârıyla Tozkoparan amûdunda beyt:

Sâhibü'l-menzili fi'l-meydân
Ellezî men ismuhu Tozkoparan.

tahrîr olmuş. Ve Hattât Şeyh ve Bakraçlı, bunlar menzileyne meğer Sultân Murâd-ı Râbi‘ ermişdir, müntehâ menzillerdir kim makdûr-ı beşer değildir kim cümle (---) gezdir.

Ve pâdişâhlar bu meydânda çetr-i mullamma‘ların kurup cümle pehlivânların âsârların seyr [ü] temâşâ ederler kim ibret-nümâ makdûr-ı beşer olmayan temâşâ-yı garîbeler vardır.Ve selef pehlivânlarının okun atup yayın yasanların cümlesi bu tekye önünde medfûnlardır kim mısra‘:

Yatırlar yerde pest olmuş ne tîğ u ne kemer peydâ.

mazmûnunca netîce-i kâr, âhir-i kârları ka‘r-ı zemînde dükkânçe-i lahd içre lisân-ı hâlile Fâtiha cer ederler. Cümle pîrân-ı kemândârânlar rûhıyiçün Fâtiha}.

Bir kaç kerre vasf olunmuşdur. Ve bu mahalde yetmiş aded teferrücgâhlar Karadeniz Boğazı'na varınca medh olunmuşdur. Ammâ Anatolu cânibinde,

Mesîregâh-ı Akbaba Sultân: Beyâz kiraz mevsiminde ve kestâne mevsiminde Beğkoz iskelesinden niçe bin araba ihvân-ı bâ-safâ ehl [ü] iyâlleri ve zahâyirleri ile Akbaba köyüne gidüp iki üç ay kestâne faslın ederler. Kayık ile İslâmbol'dan bir günlük mesâfedir. Mezkûr Akbaba köyü yüz hâneli ve bir cevâhir mihrâblı câmi‘ ve yigirmi aded dükkânlı ve bir hammâmı, havzlı ma‘mûr kurâdır. Akbaba tekyesi, âbâdân tekyedir. Ba‘zı yârân anda meks eder. Ba‘zı cânlar haymeleri ile meks edüp sohbet eder.

Ziyâret-i Akbaba Sultân, tarîk-i (---) dendir.

Mesîregâh-ı Âl-i Bahâdır, mesîregâh-ı Dereseki ve teferrücgâh-ı Âlemtağı, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[147a]***

Netîce-i merâm bu bâlâda tahrîr olunan teferrücgâh merâmları ve bâğçe-i selâtînleri ve a‘yân [u] eşrâf ve vüz[er]â yalıların âb [u] hevâları ve tarz [u] tarh binâları ve ibret-nümâ kâ‘alarıyla cümle evsâfların manzûrumuz olduğu üzre tahrîr eylesek bir tomar-ı dırâz olur. Ammâ hamd-i Hudâ bu abd-i za‘îfin akl-ı kâsırı üzre alâ kadri'l-imkân Belde-i Tayyibe'nin ibret-nümâ âsârları ve bânîleri ve fâtihleri ve cümle meşhûr imâretleri ve sâ’ir hayrât [u] hasenâtları ve kânûn-ı Âl-i Osmâniyânı ve vüzerâ ve vükelâ ve ulemâları ve arz-ı beledi ve âb [u] hevâsı ve cümle meşhûr ziyâretleri tahrîr olunup ancak mahmiyye-i imâret-i Kostantıniyye içre şehre ziynet veren cemî‘i dekâkîn ve ehl-i hıref, sâhib-i sanâyi‘ât kalmış idi.

İnşâ’allâhu Ta‘âlâ ma‘lûmumuz olduğu mertebe cemî‘i ehl-i hıref, kânûn-ı Süleymân Hân üzre pîr-perverleri ile ve pîrleri kankı diyârda medfûn olduğuyla ve cümle esnâf ne kadar dükkândır ve ne kadar yüz bin kavm askerdir anı beyân eder.

İki yüz altmış sekizinci fasıl-ı azîm

Bu dünyâda nazîri olmayan İslâmbol içre [94] hadîs-i şerîfi mazmûnu üzre ne kadar tüccâr ve neccâr-ı berr [u] bihâr ve ne mikdâr erbâb-ı ma‘ârif-i sâhib-i kâr ve ne kadar bî-kâr-ı ehl-i mekkâr ve ne kadar bin dekâkîn ve ne kadar yüz bin ehl-i şugl-ı gûnâ-gûn vardır anların hübût-ı {**Âdem'den berü pîrlerin ve Fütüvvetnâme-i Muhammedî üzre Ashâb-ı güzînden pîş-kadem perverlerin ve ahd [ü] bî‘at-nâmelerin beyân eder**}

Evvelâ Cenâb-ı İzzet, eşref-i mahlûk olan benî âdemi halk edüp civârına lâyık edüp Cennet-i me’vâsına kodu. Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî'nin [i]râdet-i ezelîsi bu imiş kim edîm-i arzı hâtemü'l-enbiyâsı olun Resûlü's-sakaleyn ve Nebiyyü'l-haremeyn ol mefhar-i mevcûdât ve ol Muhammedü'z-zâd hazretlerin rû-yı zemîne getirüp ümmetiyle dünyâyı müzeyyen etmeğiçün civârından dâne-i gendüm bahânesiyle Hazret-i Âdem-i Safîyi zemîne getirüp ecel-i müsammâsı nihâyetine dek Âdem-i Safîye kût-i lâ-yemût içün dihkânî kârın ya‘nî ekincilik etmeği ve buğday ekmeği yemeği Cibrîl-i Emîn vâsıtasıyla Âdem Nebî'ye ekincilik ta‘lîm etdi. İbtidâ rû-yı arzda Hazret-i Âdem ekincilik etdi. Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî sâ’ir enbiyâya dahi birer kâr fermân eyledi, anı bildir[ir].

Evsâf-ı sanâyi‘-i meşâhîr-i enbiyâ-i izâm: Evvelâ tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Âdem ekinci.

Ve Hazret-i Şîs gazzâz ve cüllâh idi.

Ve Hazret-i İdrîs {terzi ve} yazıcı idi.

Ve Hazret-i Nûh neccâr idi.

Ve Hazret-i Hûd tüccâr idi.

Ve Hazret-i Sâlih şütürbân idi.

Ve Hazret-i İbrâhîm Haleb'de südcü idi, ba‘dehu emr-i Hak ile Ka‘be'yi yapmağa me’mûr olup bennâ oldu.

Ve Hazret-i İsmâ‘îl, kannâs ya‘nî avcı idi.

Ve Hazret-i İshâk a‘mâ olmazdan evvel çoban idi.

Ve Hazret-i Ya‘kûb, ehl-i vera‘ idi.

Ve Hazret-i Yûsuf zindânda subh [u] mesâyı bilmek içün sâ‘atci ba‘dehu melik idi.

Ve Hazret-i Eyyûb sâbır idi.

Ve Hazret-i Şu‘ayb amyâ âbid idi.

Ve Hazret-i Mûsâ râ‘î idi.

Ve Hazret-i Hârûn vezîr idi.

Ve Hazret-i Zülküfl habbâz ya‘nî ekmekci idi.

Ve Hazret-i Cercîs şeyh idi.

Ve Hazret-i Lût müverrih-i âlem idi.

Ve Hazret-i Kaffâh bâğbân idi.

Ve Hazret-i Üzeyr hammâr idi.

Ve Hazret-i Şemûyil yetmiş enbiyâya musâhib idi.

Ve Hazret-i İşmû'îl tercümân idi.

Ve Hazret-i İlyâs nessâc ya'nî cüllâh idi.

Ve Hazret-i Dâvûd zerrâh ya'nî ceng âleti içün cebe yapardı.

Ve Hazret-i Süleymân hurmâ yaprağından zenbîl-bâf ve halîfe-i emîn idi.

Ve Hazret-i Zekeriyyâ zâhid idi.

Ve Hazret-i Yahyâ meşâyih idi.

Ve Hazret-i Ermiyâ cerrâh idi.

Ve Hazret-i Dânyâl remmâl idi.

Ve Hazret-i Lokmân hekîm idi.

Ve Hazret-i Yûnus sayyâd-ı mâhî idi.

Ve Hazret-i Îsâ seyyâh-ı âlem mücerred idi.

{Ve altı yüz yıldan sonra} Hazret-i Hâtemü'l-Enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ {gelüp Hadîce-i Kübrâ'nın mâlıyla Şâm kurbünde Busrâ şehrine ve gayrı belîdelere varup ticâret ederlerdi. Ve} mücâhidün fî-sebîlillâh idi kim âye[t]: [95] emrine teba'iyyeten gazâ ederdi. Bizzât kendüleri yigirmi sekiz gazâ etmişlerdir.

Bu bâlâdâ tahrîr olunan peygamberlerin her biri fermân-ı Rabbi'l-İzzet ile birer ma'rifetleri var idi kim cümlesine Hazret-i Cibrîl-i Emîn ta'lîm edüp cümle benî âdeme anlardan ma'rifet şâyi' olup her bir enbiyâ bir ma'rifete pîr olmuşdu. Ve her peygamber mu'cize ile niçe yüz san'at ızhâr etmişlerdir.

Ammâ Hazret-i Resûl-i Kibriyâ Muhammedü'l-Mustafâ'nın zamân-ı sa'âdetlerinde cihâna velvele verüp Ashâb-ı kirâmdan ve Muhâcirîn [u] Ensârdan ve erbâb-ı soffadan cümle altı kerre yüz bin Sahâbe-i kirâma mâlik olup cemî'i milele bîm u ru'b düşüp asker-i deryâ-misâl ile taraf taraf fütûhâtlardan sonra ümmet-i Muhammed revnak ***[147b]*** bulup gûnâ-gûn âyîn ve kânûnlar icrâ edüp cemî'i ehl-i sanâyi'e birer pîr [ü] pîş-kadem etmeği sa'âdetle icrâ etdiler.

Hâzâ Fütüvvetnâme-i Hazret-i Resûl bi-emri Hudâ-yı Rabbi'l-İzzet bâ-vâsıta-i Hazret-i Cibrîl-i Emîn ve meşveret-i Çâr-yâr-ı güzîn
Rıdvânullâhi aleyhim ecma'în.

İhvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm ola kim Hazret-i Risâlet-penâh elli bir yaşında iken Mi‘râc-ı berîni Mekke'de Ümmühânî hânesinde {Cenâb-ı Hak tarafından da‘vet} olup sa‘âdetle Kudüs-i şerîfe kadem basdıkları dem Hazret-i İzzetden Cibrîl-i Emîn Refref nâm bir cennet burağı getirüp Hazret-i Risâlet ile Hazret-i Cibrîl el dutuşup karındaş olup Cibrîl-i Emîn eydir:

"Yâ Resûlallâh Rabbin sana selâm etdi, Burak'a binüp ve bu cennet harîri şeddi kemerine kuşanup hicâbımdan mestûr olup benim arş [u] kürsüm ve levh [u] kalemim ve (---) kat cennetim ve on sekiz bin âlemim seyr eyleyüp cemâlim müşâhede etsün" deyü Cenâb-ı İzzetden selâm getirüp Hazret'in mübârek kemerine bir şed kuşatdı kim peştemâl-misâl bir cennet harîri idi. Anıniçün cemî‘i ehl-i sanâyi‘ bellerine birer şed peştemâl kuşanırlar. Anıniçün mestûr olup her şebde mükemmel olur.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh cümle siğerde tahrîr olunduğu üzre leyle-i Mi‘râc-ı Nebî'de on sekiz bin âlemi temâşâ edüp [96] mertebesine varup Cenâb-ı Bârî'nin cemâlin müşâhede edüp binbir kelimât etdi. *Kâbe kavseyn* oldur kim bir yayın iki başı mâbeyni kadar ola. Ve esahh-ı kavl *kâbe kavseyn* iki kaş mâbeyni kadar. Hazret-i Risâlet, Cenâb-ı Bârî'ye karîb olup ba‘zılar yetmiş bin kelimât etdi derler. Yine ol gece hânesine gelüp câme-hâbın ıssı buldular.

Bu mu‘cize-i Resûl-i Ekrem dâstân-ı dostân oldukdan sonra Hazret-i Risâlet Mekke münkirleri ile hüsn-i zindegânî edemeyüp âhir ol *Rahmeten li'l-âlemîn* terk-i vatan-ı aslî edüp muhâcirînler ile ma‘an emr-i Rabbi'l-İzzet ile Medîne'ye hicret edüp on sene Medîne'de mutavattın olduklarında ikinci senede sıyâm farz ve kıble Kudüs'den Mekke'ye tahvîl olunup ol sene ehl-i tarîk olmağiçün Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk, Hazret-i Risâlet'den cihâz-ı fakrı kabûl eyleyüp bî‘at etdükde tarîk-i Nakşıbend ser-çeşmesi oldu. Andan Hazret-i Ömer şed bağlayup bî‘at edüp ser-çeşme-i (---) sipâh-ı azebân oldu. Andan Hazret-i Osmân bî‘at edüp tarîk-i Vâhidî pîşvâsı oldu. Andan Hazret-i Alî bî‘at edüp ser-çeşme-i imâmân-ı tarîk-i Halvetî oldu.

Ve bu çâr-yâra bî‘at verirken dest ber-dest olup âye[t]: [97] âyetin tilâvet {edüp} Çâr-yâr-ı güzîn dest-bûs edüp dörd vezîr makâmında sâhib-i seccâde ve sâhib-i şed oldular.

Bî‘at oldur kim, ahd [ü] peymândır ve tarîkdir ve şeddir ve şedd-i imâmedir ve kemerindeki setr peştemâlidir ve tarîk-deş îmân kardaşlığıdır. Her kim sâhib-i ahd ve sâhib-i şed değildir, ol sâhib-i tarîk değildir. Eğer sorsalar:

"Ahd kimden kaldı?"

Cevâb oldur kim üç mürselden kaldı. Evvel Âdem Peygamber'den kaldı kim emr-i Hak ile buğday dânesinden tenâvül etmemeğe ahd etdi. Ahdi sıdı civâr-ı Rahmetden dûr oldu.

İkinci ahd Hazret-i İbrâhîm'indir. Emr-i Hak ile Ka‘be'yi yapmağa ahd edüp ahde vefâ etdüğiyçün Halîlullâh oldu.

Üçüncü ahd Hazret-i Muhammed'indir kim ibtidâ çâr-yâr-ı güzîne ahd [ü] mîsâk verdi.

Ammâ şedd-i mükemmel ondur.

Şedd-i evvel kaçan Âdem Safî cennetden çıkduğu mahalde cümle melâ'ikelerden ve Hak'dan hicâb edüp avret yerine incîr yaprağın koyup kendüyi setr edüp şedd etdi.

İkinci şed, İbrâhîm Nebî, Ka'be'yi binâ ederken şed kuşandı.

Üçüncü şed Hazret-i Nûh Necî, gemi binâ ederken kuşandı.

Dördüncü şed Leyle-i Mi'râc'da Hazret-i Risâlet kuşandı.

Beşinci şed Ebûbekir es-Sıddîk, altıncı şed Hazret-i Ömer, yedinci şed Hazret-i Osmân, sekizinci şed Hazret-i Alî, tokuzuncu şed Hazret-i Hamza, onuncu şed Hâlid ibn Velîd kuşandı.

Ve Hazret-i Risâlet'den bunlar me'zûn olup sâhib-i seccâde ve pîr-perver oldular.

Hazret-i Alî dahi Hazret-i Risâlet'in huzûrunda izn-i şerîfleriyle Selmân-ı Fârisî'ye ve Amr-ı Ümeyye-i Zamîrî'ye ve mü'ezzinler pîri Bilâl-i Habeşî'ye {ve niçe kimesnelere dahi} kuşadup Hazret-i Alî'den cihâz-ı fakrı kabûl etdiler. ***[148a]***

Ve Selmân-ı Fâris hazretleri Hazret-i Resûl huzûrunda (---) yedi kimesne kuşadup anlar dahi sâhib-i pîşvâ oldular.

Ve eğer sorsalar:

"Şeddin ma'nâsı nedir?" diyeler kim,

"Şeytân-ı nefs ile dâ'imâ mücâhede edüp şeytânın vesvesesine muhâlefet edüp fesâd etmemekdir." Ve sorsalar:

"Tarîk karındaşı demek ve ibtidâ karındaş dutmak kimden kaldı?" Cevâb:

"Hazret-i Âdem, Hazret-i Cibrîl ile ibtidâ karındaş oldu. İkinci İbrâhîm Nebî ile Cibrîl'den kaldı. Üçüncü Hazret-i Muhammed Gadîr Hum gününde Hazret-i Alî ile karındaş oldu. Dördüncü, gâr gününde Hazret-i Resûl Ebûbekir es-Sıddîk ile kardaş oldu." Ve sorsalar kim:

"Sâhib-i tarîkler mâbeyninde cem'iyyet günleri helvâ ve cefne ve tike ve şed nedir?" deseler. Cevâb:

"Cebrâ'îl aleyhi's-selâm Hazret-i Âdem'e cennetde musâhabet eden melâ'ike-i mukarrebînlerden hedâyâ getirdi. Evvel ol helvâ ve cefne ve tike ve şed idi. Ammâ Cibrîl-i Emîn'in hedâyâsı yufka levaşe ekmeği ve buğday idi. Ve cennetden Hazret-i Âdem'e musâhabet etmesiyçün tûtî ve kumru kuşları getirdi. Ve Hazret-i Havvâ'ya kırlangıç ve güvercin ve tavuk kuşları getirdi ana sened derler. Ve kırlangıç kuşları Havvâ'nın yanından tayerân edüp âlemi geşt [ü] güzâr ederek Hindistân'da cezîre-i Serendîl'de Hazret-i Âdem'i bulup Âdem'in sakalı telinden bir kaç kıl alup Cidde'de Havvâ'ya getirdi. Havva'nın geysûları telinden Serendîl'de Âdem'e götürüp Havvâ ve Âdem birbirleriyle buluşmağa kırlankıç vâsıta olup Havvâ ve Âdem şehr-i

Zilhicce'nin onuncu gününde Cebel-i Arafât'da görüşüp öpüşüp mücâma‘at etdikleriyçün Cebel-i Arafa derler. Anıniçün hâlâ kırlankıç Âdem ile hem-civârdır."

Bu su’âllere cevâb-ı şâfî veren kimesneler kemer-beste ve miyân-beste ve sâhib-i tarîk olur. Ve eğer sorsalar:

"Dörd kapu selâmı nedir?" Cevâb oldur kim:

"Şerî‘at ve tarîkat ve hakîkat ve ma‘rifetdir".

"Ahkâmları nedir?" deseler,

"Şerî‘at zâhiren ve bâtınen şer‘-i Resûl-i mübîne tâbi‘ olmakdır. Tarîkat mezheb [u] dîn [u] îmânın bilüp müslim olmakdır. Hakîkat cemî‘i mâsivallâhdan müberrâ olmakdır. Ma‘rifet, ma‘rifetullâhdır kim hadîs: [98] mazmûnu üzre kendü nefsinde eksikliğin bilmek, Allâh'ı bilmekdir. *Vallâhu a‘lem bi's-savâb.*

Bu sû’alleri bilen sâhib-i ayâr ve sâhib-i seccâde olmağa liyâkata hâsıl edüp ana miyân-beste pîr derler, cümle ehl-i tarîka ve ehl-i san‘ata ser-çeşme olur. Ammâ fi‘li kavline ve kavli fi‘line muvâfık olup her menâhîden müberrâ olup ma‘sûm [u] pâk gerekdir kim muktedâ-yı nâs ola. Herşeyden arı olmazsa nikâbeti ve meşîhatı ve imâmeti câ’iz değildir.

İmâm Ca‘fer-i Sâdık hırkayı beyân etdi. Evvelâ,

"Hırka-i fakr nedir?" diyenlere cevâb,

"Hırkanın îmânı ve kıblesi ve gasli ve arılığı ve bağlaması ve kilidi ve içerisi ve taşrası ve yakası ve kemâli nedir diyenler bu on su’âle cevâb, ol hırkanın îmânı settârlıkdır ve kıblesi pîrdir ve gasli terk-i mâsivâdır ve namâzı arılıkdır ve farzı terk-i ârzûdur ve cânı irâdetdir ve kilidi tekbîrdir ve kemâli herşeyde toğrulukdur ve yenleri dervîşlik hâsıl etmekdir ve taşrası müşâhededir ve içerüsi nûrdur ve yakası râzdır." Ve sorsalar:

"İbtidâ hırka kimden kaldı?" Cevâb:

"Hazret-i Âdem'e Cenâb-ı Bârî nefh-ı rûh etdikden sonra Cibrîl-i Emîn ile tâc ve hulle gönderüp civârına da‘vet edüp huzûr-ı Hakka hırka ile mestûr vardı. Ve yedi yüz yıl, bir rivâyetde âhiret günüyle yedi gün, ürd-i behiştde sâkin olup zemîne nüzûl ederken incîr yaprağı üzre şed bağlayup ba‘dehu Şîs Nebî bez dokuyup hırka edüp geymek Âdem Nebî'den kaldı. Anıniçün cümle evliyâ ve enbiyâ lokma ve hırkaya muhtâcdır. Ammâ Arabistân ve Berberistân ve Fûncistân'da lâ-yu‘ad benî âdem hırkaya muhtâc olmayup ancak lokmaya muhtâcdır, zîrâ ac u zâcdır. İmâm Ca‘fer buyurur, hırkanın eteği şerî‘atdır, tarîkatı hakîkatdır, yakasında yâ Sabûr ve yâ Şekûr ve yâ Kerîm ve yâ Rahîm yazılmışdır ve dahi eteğinde yâ Vâhid ve yâ Ahad ve yâ Ferd ve yâ Samed yazılmışdır ve bedeninde yâ Vâsi‘ ve yâ Halîm ve yâ Karîb ve yâ Mücîbü's-sâ’ilîn yazılmışdır. Ve hırkanın ma‘nâsı ârifler nişânıdır kim mahzen-i esrâr-ı Hudâ'dır."

Ve eğer sorsalar:

"Hırka ne yer?" Cevâb:

"Sûzen-i ciğer-sûz yer ya‘nî derûnu dâ’imâ âh [u] enîn yanıklığı yer" deseler

"Ne örtünür?"

"Tevekkül-i Hak örtünür" demek gerekdir. Ve sorsalar:

"Hırkanın erkeği ve dişisi nedir?" Cevâb:

"Erkeği tahâretdir ve dişisi pîr huzûruna pâk varmakdır."

Ve hırkanın ***[148b]*** alâmeti sâhib-i sülûk olan ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at kimesnelerin geydüği hırkalar, [99] hadîs[i] üzre yenlerin kısa eylemekdir kim elimi alâyık-ı dünyâdan çekdim, demekdir.

Ve eteğin kısa eylemek, ayağım dünyâdan ve harâmdan çekdim demek alâmetidir.

Ve pâre pâre yamalı hırka peşmîne geymek dilrîşlik ve ihtişâmdan geçdim demek alâmetidir.

Ve niçe yüz bin nigendelü Edhemî hırkası geyüp nemed-pûş olmak îmân ve İslâm ve i‘tikâd ve mezhebde habl-i metîne yapışdım demekdir.

Ve hırka aslında Resûl-i Mübîn'den kalmışdır. Leyle-i Mi‘râc'da Hazret-i Risâlet bir ak incüden bir hücre görüp su’âl etdükde Cibrîl-i Emîn cevâb veremedikde derhâl Cenâb-ı İzzet'den hitâb gelüp,

"Yâ Cibrîl ol kasrı açup içinde olan hulleyi Habîbime geyirüp başına tâc-ı Nübüvveti geyir" diye nidâ gelince Cibrîl, fermân-ı Rabbi'l-İzzet ile Resûl-i Kibriyâ'ya tâcı ve hulleyi geydirüp huzûr-ı Rabbi'l-Bârî'ye varup bilâ-vâsıta yetmiş bin kelimât etdi. Ba‘de'l-mi‘râc Resûl hânesine gelüp ol hulle ve imâmeyi cemî‘i Sahâbe-i kirâm huzûrlarında Hazret-i Alî'ye geydirdi. Andan Ebâ Bekir'e ve Ömer'e ve Osmân'a teberrüken geydirüp yine mübârek vücûdlarına geydi. Bir gün yine ol hırkayı Alî'ye ve İmâm Hasan'a ve İmâm Hüseyin'e ve Fâtımatü'z-Zehrâ'ya geydirdikde Hazret buyurdular kim [100] dediler.

Derhâl taraf-ı Hak'dan Cibrîl-i Emîn nâzil olup âye[t]: [101] âyetin getirdi. Ba‘dehu Hazret eyitdi:

"Yâ Alî, sen benden nice cihâz-ı fakrı kabûl edüp bî‘at etdinse benim huzûrumda sana tâbi‘ olanlara bî‘at verüp sâhib-i şed edüp sâhib-i seccâde eyle" deyü destûr verdi. Derhâl Hazret-i Alî on yedi rek‘at namâz-ı hâcet kılup Hazret huzûrunda on yedi kimesnenin belin kuşadup pîşvâ-yı tarîk etdi.

Evvel Selmân-ı Fâris ve Enes ibn Mâlik, bunlar Hazret-i Resûl'ün iç oğlanları idi. Hazret-i Yûsuf'dan sonra huddâm-ı enderûn bunlardan kaldı kim gılmân-ı hâssalara pîr-perverler ve Selmân hakkında Hazret-i Resûl buyururlar, hadîs: [102] buyurmuşlardır. Ve Selmân üç yüz otuz yaşında merhûm olup kabri Medâyin'dedir.

Ve ikinci Amr-ı Ümeyye-i Zamîrî'nin belin bağladı. Hazret-i Resûl'ün peyki idi. Şâtırların pîridir. Hıms'da medfûndur.

Üçüncüsü Bilâl-i Habeşî'nin belin bağladı, mü'ezzinlerin pîridir. Şâm'da Koyunkapusu'nun iç yüzünde medfûndur. İnşâ'allâhü Ta'âlâ bu Hazret-i Alî'nin, Hazret-i Resûl huzûrunda kemer-beste etdüği pîr-perverlerin on yedi adedi dahi aşağıda cümle esnâflar tahrîr olunduğu mahalde tahrîr olunur.

Ve bunlardan mâ'adâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın huzûrunda Selmân-ı Fâris hazretler[i] (---) aded Sahâbe-i kirâma şed kuşadup sâhib-i seccâde etdüği pîr-perverler dahi inşâ'allâh aşağıda cümle ehl-i sanâyi'âtlar mâbeyninde mahalliyle tahrîr olunur. Fütüvvet-i kübrâ-yı Resûl-i kibriyâdır.

Hazret-i Resûl huzûrunda şed kuşanup pîr olanlardan mâ'adâ Yemen'de Hazret-i Resûl'ün izniyle Hazret-i Veys el-Karanî devecilere pîr olmuşdur. Ammâ Hazret anı, ol Hazret'i görememişdir. Andan mâ'adâ pîrler sâhib-i seccâde ve tuğ ve tabl u alem ve def ü kudüm sâhibi oldular. Ve Hazret-i Risâlet'in ve çâr-yâr-ı güzînin dest-i şerîflerin bûs edüp Hazret'e hidmet edüp erkân-ı hedâyâların verüp du'â-i hayr [u] senâ aldılar ve dahi Hazret buyurdular kim,

"Yâ Ashâbî, sizler dahi taht-ı hükûmetinizde olan huddâmlarınıza bî'at aldığınıza göre her huddâmınızın isti'dâdına göre bin bir gün hizmet etdirüp kâbil-i hitâb olup sâhib-i ayâr olanları lokma ve hırka tahsîli içün cihâz-ı fakrı verüp irşâd edüp sâhib-i post edesiz. İlâ-mâşâ'allâh inkırâzü'd-devrân ümmetim ola" deyü hayır du'â edüp gülbâng-i Muhammedî çekildi. Hâlâ cemî'i ehl-i tarîk mâbeyninde gülbâng-i Muhammedî anlardan kaldı. Ammâ bu ehl-i tarîkatın ve ehl-i şerî'atın kânûn [u] kâ'ideleri ve su'âlleri vardır, ol su'âllerin cevâbına kâdir olmayan yolun erkânın pâk etmeyüp kâr [u] kesb etse kârı harâmdır. Merd-i meydân olan pîr-perver gerekdir. Hudâyî-perver olan enâyîdir.

El-hâsıl cemî'i esnâfın ve ehl-i şerî'at, ehl-i tarîkat, ehl-i ma'rifetin, ehl-i hakîkatın yolu, erkânları Hazret-i Risâlet'e müntehî olur. Andan Cibrîl-i Emîn'e andan Cenâb-ı Kibriyâ'ya vâsıl olur.

Ammâ erkân-ı Resûlullâh budur ki ***[149a]*** bir kimesne tarîkinde sâhib-i ayâr oldukda cemî'i pîrler bir yere gelüp cüz'î ve küllî ne ise lokma-yı rızâ yenilüp irşâd olacak ferzend-i şâkirdi meydân-ı mahabbetde huzzâr-ı meclis huzûrunda yolun, erkânın su'âl edeler. Su'âle cevâb verdi ise ve kendü ihtirâ'ından bir musanna' şey binâ etdiyse yâhûd evrâd [u] ezkârında ve yâhûd ilm-i hıfzda İbn Kesîr ve Seb'a ve Aşere ve Takrîb kırâ'atlerin tekmîl edüp cârî hâfız olduysa ve'l-hâsıl her ne tarîk ve ma'rifet [u] sanâyi'de fünûn-ı şettâ sâhibi olup tekmîl-i mâdde etdi ise ana cümle ihtiyârlar sâhib-i post olmağa revâ göreler. Ve illâ nâ-kâmil ise cümle pîrler hak söyleyüp

erenlerin bin bir gününe dahi hidmet-i tâm edüp tek-i pû ile pûte-i kalda puhte olup hâlis ayârlık ile ehl-i hâl olup nâ-puhte iken sûhte olup revâne ola. Ammâ,

Ol ferzendi ne tarîk ile meydân-ı mahabbete getirirler anı ayân [u] beyân eder: Evvelâ ol tarîkin nakîb-i pîşvâ-yı tarîki olan ol ferzendin sağ elini nakîb sol eline alup hâzır uşşâkânın huzûrundan ubûr etdirerek seccâde-nişîn olan pîr-i azîz önüne varup nakîb eyide:

"Es-selâmü aleyküm ehl-i şerî'at, es-selâmü aleyk yâ ehl-i tarîkat ve ehl-i ma'rifet ve ehl-i hakîkat" deyüp dörd kapu selâmların verüp ol ferzend,

"Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" deyüp sağ elin şeddin başı altında göbeği yerinde kemeri bendi üzre edüp ba'dehu sağ eliyle pîrin seccâdesi üstüne el arkasın koya ve,

"Es-selâmü aleyk yâ ârif-i billâh" deye.

Ba'dehu gerü gerü tâ kapuya varup iki ellerin göğsüne koyup dörd kapu selâmın yine vere. Cümle huzzâr-ı meclis pîr [ü] cüvân,

"Ve aleykümü's-selâm yâ tâlib-i ma'rifetillâh ve aleykümü's-selâm yâ ârif-i billâh kâmil-i ayâr" dediklerinde ol ferzendin sağ tarafında nakîb ve sol tarafında çavuş ve yâhûd bevvâb iki elinden ferzendi yine meydâna çeküp cümle ma'rifeti arz olunup ma'rifeti makbûle geçdikden sonra ale'l-ittifâk cümle huzzâr-ı meclis "Bu ferzende post müstahakdır" dediklerinde,

"Allâh mübârek eyleye, revâdır revâdır, seccâde-i hilâfet istihâldir" deyü feryâd edüp ale'l-umûm Fâtiha tilâvet edüp yine cümle pîr-i pîrân

"Azametullâh râ tekbîr Allâhu ekber, Allâhu ekber" deyüp çâr-yâr aşkına çâr tekbîr edüp

"Es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallâh, es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn ve selâmün ale'l-mürselîn" deyüp andan çâr-yâr-ı bâ-safâyı ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ'yı ve on iki İmâmları yâd edüp yüz yetmiş tarîkin pîşvâların hâtırda olduğu üzre nakîb ervâhların yâd edüp ba'dehu ol şâkirdi üstâdının eline teslîm edeler.

Üstâdı dahi ma'nâ oğlu olan şâkirdini tekbîr ü tehlîl ile yine meydâna getirüp üstâdının belindeki şeddi ferzendinin beline bağlayup elindeki asâyı şâkirdi eline verüp rû-be-rû sağ el, sağ ele alup iki baş parmaklar taşra kalup bî'at ü ahd âyetin ale'l-ittifâk huzzâr-ı meclisler tilâvet edeler ki ol âyet: [103] ilâ âhirihi, tilâvet olunup andan Fâtiha tilâvet olunup el yüze süreler. Ba'dehu ferzendin üstâdı şâkirdine huzzâr-ı meclisler mâbeyninde,

Nasîhatnâme-i Pîr: "Ey oğul evvelâ harâma bakma ve yalan söyleme ve harâm yeme ve geyme ve içme ve nân u nemeke ihânet etme ve hukûkun kesb etdüğin pîrlere hakâret nazarıyla nazar etme ve ulular önünde gitme ve sâbır ol ve hamûl ol ve komadığın yere el uzatma ve emânete hıyânet etme ve *fakru fahrî* ile kanâ'at eyle" deyüp bu gûne niçe pend ü nasîhatlar edüp ferzendinin gûşuna menkûş olmağiçün şâkirdinin sağ kulağın berk çeküp ensesine bir sille-i pehlivânî urup, "Ey oğul gâfil me-bâş gözün aç gün ahşamlıdır" deyüp Fâtiha deyüp cümle pîr-i

pîrân [u] cüvân Fâtiha tilâvet oluna.

Fasl-ı sânî oldur kim üstâd-ı tarîk ferzendinin beline bağladuğı şedden gayrı bir şed dahi harîr ve kutnî ve sof ne gûne peştemâl olursa üstâd ferzendinin sağ cânibinden koltuğu altına yâhûd seyfî veyâhûd hamâyil bağı veyâhûd kavsî tarzı kuşada.

Bu tarzların herbirinin ehli yanında birer ma‘nâsı vardır, tâ ki ol ferzendi görenler pîr-perver olmuş ve üstâd-ı kâmil ü mükemmel ve sâhib-i ayâr olduğu ma‘lûm olup ol ferzend bu şedlerle kemer-beste ve miyân-beste oldukdan sonra cümle huzzâr-ı meclis bir ağızdan, ***[149b]***

"Yürü Allâh destgîrin ola, revânın ve postun mübârek olup kâr [u] kesbin helâl [ü] zülâl ola" deyü hayır du‘â etdiklerinde hemân ol ferzend(in), *bism-i İlâh* ile ibtidâ müsâfir sâ’ir tarîk pîrlerinin, andan kendü tarîki pîri ve şeyhi ve nakîbi ve du‘âcı ve kethudâlarının ve cümle sâ’ir pîr-i pîrânların dest-i şerîflerin bûs edüp kıçın kıçın mü’eddebâne yine kapu dibine varup vedâ‘ Fâtihası tilâvet olunup mezkûr ferzend tâvûsî reftâr ve huluv-güftâr ederek hırâmânî hırâmânî matbah-ı Keykâvûs'a gidüp cümle pîrlere rızâ lokması getirirler.

İşte uslûb-ı bî‘at bu hakîrin selef üstâdlarından gördüğü böyledir ve Fütüvvetnâme-i Resûlullâh dahi böyledir. Böylece irşâd olan cân, cihânda selâmet bulup vâsıl-ı rahmet olup âkıbeti hayr olup sa‘âdet-i dâreynde yüzü ak olup alem-i Resûlullâh zeylinde haşr olur. *Allâhümme yessîr bi'l-hayr*.

Ammâ bilmek gerekdir kim sâhib-i tarîkler mâbeyninde bir halîfe ve bir ihtiyâr kazâ ve kader birle andan bir zelle sâdır olsa gerekdir kim anı cümle ihtiyârların re’yiyle anı peymenhâneye götürüp boynuna sekel asup haps ederler. Eşedd-i haps üç gündür ziyâde olsa iyâl sâhibidir, kâr [u] kesbinden kalır. Ammâ şerî‘at ve tarîkat ve hakîkat ve ma‘rifetden hâric söz söylemeyeler. Eğer şeyh ve nakîb mâlâya‘nî söylerse yolundan düşerler. Sâhib-i tarîk ol mücrimin zellesin âdilliğile sorup zulm etmeyeler ve belki iftirâ ola, eğer zellesi müsbet olduysa cemî‘i ihtiyârlar huzûrunda cürmüne göre seksen üç asâ uralar, ammâ asâyı sâhib-i seccâde kulağından yukaru kaldırup urmaya. Gadr-ı hayf olup şeyh adâvet edüp yoldan çıkmış olur. Ammâ sorsalar:

"Boynuna urdukları sekel nedir, ve kankı peygamberden kalmışdır?" deseler. Cevâb oldur kim:

Mûsâ Peygamber dâ’imâ mübârek tenini halkdan hıfz edüp göstermezdi, zîrâ tecellî-i cemâl etmiş idi. Ol ecilden kavm-i Mûsâ derlerdi kim "Mûsâ'nın gevdesi ayblı ve cüzâmdır" derlerdi.

Hikmet-i Hudâ bir gün Hazret-i Mûsâ Nîl-i mübâreke gasl etmeğe uryân girdikde mübârek hırka-i şerîfin bir taş üzre kor. Bi-emri Hudâ taş yerinden kopup taş Mısır içre revâne oldu. Mûsâ Nebî dahi eline asâsın alup taşın ardı sıra seğirdüp bu hâli kavm-i Mûsâ görüp,

"Estağfirullâh Mûsâ hakkında sû’-i zanlar ederdik, hakkâ kim yed-i beyzâsı ve cesedi dürr-i yektâsın ayân eyledi. Hamd-i Rabbi'l-İzze vücûd-ı şerîfin müşâhede etdik" deyü ol ân bin münkir

îmâna gelüp,

"Lâ ilâhe illallâh Mûsâ Kelîmullâh"

dediler. Andan Mûsâ Nebî gâyet gazab-âlûd olup ol taşa yetişüp asâ ile on iki yerden urup on iki delik oldu. Bi-emrillâh ol taş zebâne gelüp eydir:

"Yâ Mûsâ, ben Allâh emriyle yürüdüm, senin vücûdunun pâklığına tanıklık eyledim" dedi. Hazret-i Mûsâ, taşdan bu kelimâtları istimâʻ edüp taşdan özür dileyüp eyitdi:

"Yâ hacer ben seni on iki kerre urup deldim, hele beni afv eyle dervîşe dervîşân" deyü temennâ edüp özürler diledi. Hâlâ dervîşân mâbeyninde "Dervîşe dervîşân" demek Hazret-i Mûsâ'dan kaldı. Ve yine taş lisâna gelüp,

"Yâ Mûsâ, özrün kabûl ederim. Beni bir deliğimden bir ip ile boğazına sekel eyle, tâ ki bir gün ola sana lâzım olam" dedikde Mûsâ Nebî ol taşı alup boynuna asdı. Hâlâ dervîşân mâbeyninde boğazlarında asılan balgamî taşlara sekel derler. Anıniçün hâlâ şerîʻatdan taş koparanların boğazına sekel taşı asarlar yâhûd taʻzîr ederler, ol sekel taşın maʻnâ-yı dervîşânı budur.

Baʻdehu ol taş Hazret-i Mûsâ ile bile olmağın Tîh sahrâsı'nda kırk yıl gezüp ol taş gerden-i Mûsâ'da iken yine zebâne gelüp,

"Yâ Mûsâ, beni yere koyup on iki kerre ur tâ ki acâyib sunʻ-ı Hudâ müşâhede edesin" {dedi}.

Hazret-i Mûsâ, ol taşa on iki asâ urup her delikden birer ırmak cereyân edüp bir ırmakdan asker-i merd, birinden zenân, birinden at ve birinden deve ve birinden sığır ve birinden koyun ve birinden keçi, her uyûndan birer mahlûk âb-ı hayâtlar nûş edüp defʻ-i atşân ederler. Ve asker-i Mûsâ'ya âsumândan helvâ ve tere ve kezengû helvâsı ve selvâ nâm pişmiş kuşlar nüzûl edüp tenâvül ederlerdi. Ve yine ol sekel taş Hazret-i Mûsâ gerdenine alup giderlerdi. İşte hikâyet-i sekel budur.

Pes imdi bîʻatı ve sekeli ve şedd-i fütüvveti bildin. Ammâ pîr-perver olmadan murâd, dîn-i İslâmı ve îmân ***[150a]*** [u] iʻtikâdı ve tevbe ve Hakkı bilmekdir. Eğer sorsalar:

"Tevbenin başı nedir?" eyit kim,

"İhlâsdır yaʻnî kendüyi Allâh ile cânına arı etmekdir kim cemîʻi menâhî [vü] muharremâtdan müberrâ olup herkese eylik eyleyüp hüsn-i hulkdur." Ve eğer,

"Arılık nedir?" deseler eyit kim,

"Tâʻat [u] ibâdât, zühd [ü] takvâ ve toğrulukdur."

Hasan-ı Basrî'den mervîdir.

"Kimin mürîdisin?" deseler,

"Yol mürîdiyim" de. Ve,

"Yol kimindir? deseler,

"Tarîk-i Muhammedî'dir." Eğer deseler,

"Tarîkatın bünyâdı kaç nesnedir?"

Cevâb altıdır, evvel tevbedir, 2- şeyhe boyun vermekdir, 3- arı olmakdır, 4- bâtının arı etmekdir, 5- kanâ‘at eylemekdir, 6- kimse ile ihtilât etmemekdir. Eğer sorsalar:

"Tarîkatın ilimleri kaçdır?"

Cevâb altıdır, evvel ma‘rifet bilmekdir ki [104]dır ve [2-] cömerdlikdir ve [3-] bahîlliği terkdir ve [4-] sıdkdır ve [5-] tefekkürdür ve [6-] tevekküldür. Ve eğer sorsalar:

"Tarîkatın erkânı kaçdır?"

Cevâb altıdır, evveli ilmdir, 2- hilmdir, 3- sabırdır, 4- rızâdır, 5- hüsn-ı hulkdur, 6- ihlâsdır. Ve eğer sorsalar:

"Tarîkat kaçdır?"

Cevâb altıdır, evveli hayrdır, 2- zikirdir, 3- terkdir, 4- terk-i mâsivâdır, 5- korkudur, 6- şevkdır.

Eğer bir kimesneye pîr deyü ad kosalar bu bâlâda tahrîr olunan su’âllere cevâb vermese ana pîr demek dürüst değildir ve andan bî‘at câ’iz değildir. Zîrâ kavli fi‘line muvâfık olmayup sâhib-i riyâ olur. Hak Celle ve Alâ'nın la‘neti anın üstüne olur. *El-iyâzü billâh.* Pîr oldur kim her muharremât [u] memnû‘âtden müberrâ ve ma‘sûm [u] pâk ola. Anın îmânı dürüstdür. Ve eğer sorsalar:

"Îmân kaçdır?"

Cevâb yedidir. Ve,

"Kimin îmânıdır?" deseler cevâb oldur kim,

Evvel îmân-ı mahfûz melâ’ikeler îmânıdır, sânî îmân-ı ma‘mûr peygamberlerindir, sâlis îmân-ı muhakkiklerdir, râbi‘ mü’minler îmânıdır, hâmis (hâmisi) münâfıklar îmânıdır, sâdis müslim(e)ler îmânıdır, sâbi‘ îmân-ı mevkûfdur kim kâfirlerindir. Hidâyet-i Azze ve Celle müyesser olursa âhir nefesde îmân ile gider.

Cevâb-ı âhar: "Îmân bir münevver ağaç gibidir, kökü Kur'ândır, derisi hayâdır, teni şükürdür, budakları takvâdır, yaprakları tevbedir, yemişi inâyetullâhdır. Ma'nâ-yı îmân yakınlıkdır, îmânın aslı kelime-i tevhîddir, îmânın cemî'isi yoldan dikeni götürmekdir ya'nî şeb [u] rûz ayağa sarılan vesvese-i şeytân ile mücâhede eylemekdir. Ve'l-hâsıl dervîşlik, fakr makâmıdır. Cümleden elzem-i levâzımından fakrın gasli lâzımdır. Gasl oldur kim cemî'i endîşe-i hâmdan geçmekdir." Deseler,

"Fakr makâmı kaçdır?"

Cevâb sekizdir, yeküm sâbit-kadem olmakdır, düvüm sabr eylemekdir, sevüm makâm-ı şükürdür, çârum makâm-ı râzı olmakdır, pencüm âbid olmakdır, şeşüm sâhib-kadem olmakdır, heftüm zâhid olmakdır, heştüm ârif-i billâh olmakdır. Zîrâ Âdem Nebî tâ'ib idi, İdrîs Nebî âbid idi, Nûh Nebî şâkir idi, Mûsâ Nebî râzı idi, Eyyûb Nebî sâbır idi, Îsâ Nebî hâmûş idi, Muhammedü'l-Mustafâ ârif-i billâh idi.

İmâm Ca'fer-i Sâdık eydir: Fakrın aslı hüsn-ı hulkdur, mahabbetdir, kilidi râstlıkdır, dürüstlükdür, yemişi kişi kendi vücûdun bilmekdir, hazînesi Allâh'ı bilmekdir, gevheri meskenetdir. Bunları bilen Hazret-i Alî kavlince [105] ya'nî *kendüyi bilen Tanrısın bilir* demekdir. Bilgil kim yüz yetmiş tarîk içre kendüyi bilüp Rabbisin bilür cânlar vardır kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür, ammâ kimi ümenâ ve kimi evtâd ve kimi nücebâ ve kimi nükebâ ve kimi büdelâ ve kimi melâmiyyûn ve kimi rücebâ ve kimi (---) (---) (---) (---) (---) ve kimi mülebbes avân sıfatında ve kimi meşâyih-sıfatda ve kimi fâsık sıfatında mest [ü] medhûş gezer gûnâ-gûn esnâf kulları vardır. Ve hadîs-i kudsîde: [106] buyurulmuşdur.

Der-beyân-ı ahvâl-i eşkâl-i dervîşân: Ba'zı fukarâlar tarîk-i Selmânî'dir kim dâ'imâ yanlarında bileği ve ustura taşırlar, ma'nâsı nefsi öldürdüm demekdir. Ve ustura ile kendüyi çâr-darb eder, ol tarîk halkı çâr-terkdir. Çâr-darb-ı evvel, başdadır meselâ sakaldır ve bıyıkdır ve kaşdır ve kirpikdir.

Sakal tıraş etmenin ma'nâsı dünyâ ziynetin terk eyledim demekdir.

Kaş yülütmenin ma'nâsı Tanrı ile kulları arasında hicâb yokdur demekdir.

Ve bıyık yülümek varlığımdan geçüp kubh manzara kabûl etdim demekdir.

Kirpik yülütmek cümle harâmdan el çekdim demekdir.

Ve vücûdunda olan dâğlar{ın ma'nâsı} huccâc-ı müslimîn kaçan Mekke'de ihrâma girdikde kendiden ber vâcib-i müstehabbât terk etmiş olsa ana cinâye içün bir kurbân farz olmuşdur kim cürmü afv ola. Tarîk-i dervîşânda dahi ***[150b]*** eyledir kim bir dervîş tarîkinde cürm etse Allâh ile cânına kendü bildiği cürmüne mu'terif olup dünyâ cezâsıyçün Rabbisi havfından vücûdun âteşlere yakup dâğlar yakar.

Bu ma'nâya dervîşânın vücûdundaki dâğlar Allâh'dan korkma ma'nâsıdır kim Hudâ'dan afv umup tâ'ib ü tâhir olur. Ve başındaki yüz bir dâğ yakmak yüz bir tarîkin hükmüne rızâ verdim ve

cümle menâhîden müberrâyım demekdir.

Ve bînîsi üzre teslîm dâğı yakmak alâmeti oldur kim cemî‘i emr-i Hakk'ı tutup ve menâhiyyâtdan kaçup ma‘sûm-ı pâk olup emr-i Hakk'a teslîmim demekdir. Ammâ bu teslîm dâğını yakan terk-i tecrîd olup derûnunda mahabbet-i Hudâ'dan gayrı bir ârzû olmamak gerek.

Kulaklarında olan menkûşeler, isyân tarafından kaçup Hak cevâba engüşt ber-dehen etmekdir.

Boğazındaki halhâllar şerî‘at-ı mübîne boyun bağladım demekdir.

Kollarına bilezik komak, harâmdan el çeküp bâkireyim demekdir.

Pâ-bürehne ve ser-bürehne gezmek âşık-ı Hudâ'yım, anı ararım demekdir.

Ammâ tâc geymenin kırk su’âli vardır, değme âşık-ı cân cevâb veremez. Ammâ netîce-i kelâm ibtidâ tâc geymek Âdem Safî'den kaldı ve yüz yigirmi dörd bin mürsel ve gayrı mürsel suhuf nâzil olmuş peygamberlere tâc-ı nübüvvet müyesser olmuşdur. Ammâ âhir zamân peygamberi Muhammedü'l-Mustafâ'ya leyle-i Mi‘râc'da bizzât Cenâb-ı Bârî'nin yed-i kudretiyle tâc-ı enbiyâ müyesser olup cümle enbiyâya ser-tâc-ı asfıyâ oldu. Ol tâcı, Ehl-i beyt-i Mustafâ-yı Âl-i abâ dahi geymişdir. Andan gayra müyesser olmamışdır. İlâ hâze'l-ân bu rû-yı arzda geyilen tâc-ı gûnâ-gûnlar ol tâcın bir misâlidir kim her kavm birer gûne tâc-ı kabâ geyerler.

Dervîşâne teberdâr olmak, müslimim demekdir.

Zerdeste taşımak, pîr asâdârıyım demekdir.

Kemer kuşanmak, kemer-besteyim demekdir.

Sapan taşımak, şeytânı kovarım demekdir.

Keşkül taşımak, bahr-i ummânım demekdir.

Cilbend taşımak, ummân-ı kerâmeyim demekdir.

Mecmû‘a taşımak, bahr-i ma‘ârifim demekdir.

Zîl [u] bem taşımak, musallîyim ve sâhib-i vaktim demekdir.

Pâlheng taşımak, bağrıma taş basup nefsile mücâhede etmede taş yürekliyim demekdir.

Tennûre geymek, avret yerim örtüp sâhib-i hayâyım demekdir.

Post taşımak, Hak yoluna kurbânım ve tarîkimde sâhib-i seccâdeyim demekdir.

İhrâm taşımak, her yerde mahrem-i râzım ve meclis benden emânetdir ve hac edüp

ihrâma girdim demekdir.

Saç koyverüp geysûdâr olmak, sünnet-i Resûlullâh'a ittibâ‘ etdim demekdir.

Başında tel taşımak, şeytân ile mücâhede edüp {şeytâna} gâlib oldum demekdir.

.....(1 satırlık yer boş).....

El-hâsıl hâsü'l-hâs dervîş-i dilrîşin zâhiren ve bâtınen bin bir alâmetleri vardır ve bin bir gûne su’âlleri vardır. *Kemâ hüve hakkuhu* bu su’âllere cevâba kâdir olan cân ilm-i tasavvufa ve ilm-i ledünne kâdir olup *hüve hüve* makâmında olan cevâb verüp fuzalâü'd-dehrden bahr-i ummân olmuşdur kim cevâb verir. Yohsa hakîr Evliyâ-yı pür-riyâ-yı sâhib-i bûriyâ-yı pür-taksîr cevâba kâdir olmayup ilâ hâze'l-ân bir mürşid-i kâmil aramadadır kim tâlib-i Hakdır. Ammâ her dervîş-i dilrîş, ehl-i tasavvuf olup fâzılü'd-dehr olmayup yine sâhib-i sülûk dervîş-i muvahhid ümmîdir.

Anlardan bu su’âllere cevâb oldur kim bu cemî‘i cihâz-ı fakr-ı dervîşân ve eşkâl-i abdâlân ve tarîk-i muvahhidân âyînleri ibtidâ dedemiz Hazret-i Âdem Safî'den kaldı ve sâniyen Hazret-i Îsâ'dan kaldı kim âye[t]: [107] âyeti fehvâsınca ibtidâ seyyâh-ı âlem rû-yı arzda diyâr-ı Hind-i Serendîl içre Hazret-i Âdem idi kim efendisi Cenâb-ı İzzetden ayrılup feza‘ [u] çezâ‘ ederek serserî seyâhat edüp ma‘şûka ve enîs [ü] mûnis [u] gam-güsârı olan Hazret-i Havvâ'yı arardı.

Sâlisen seyyâh-ı âlem Hazret-i Risâlet-penâh'dır kim cihân-bân olup cümle gazâları ve tüccâr olması ve cemî‘i sergüzeşt [ü] serencâmları cümle kütüb-i Siğerlerde mastûrdur kim bâlâda tahrîr olan cihâz-ı fakrlar ve ol vaslalar cümle Âdem Safî ve Îsâ Nebî ve Hazret-i Risâlet'den kalmışdır deyü cevâb vere. *Ve's-selâm.*

Ammâ bu bâlâdâ tahrîr olunan cihâz-ı fukarânın herbiri birer enbiyâ ve evliyâ ve atalardan kalmışdır. inşâ’allâhü Ta‘âlâ herbiri ehl-i hıref tahrîr olanda terkîm olunur.

Geldik imdi bâlâda tastîr olunduğu üzre çâr-darb başda ve kaşda ve bıyıkda ve rîşde ve kirpikde idi kim tavsîf olundu. Dörd darb dahi fakr yolundadır demişler.

Evvelâ Hak yoluna cânın terk eylemekdir.

(Üçüncü) [ikinci] cihânı terk ***[151a]*** eylemekdir.

Üçüncü mâlın terk eylemekdir ya‘nî alâyık-ı dünyâdan el çekmekdir.

Dördüncü râhatın terk eylemekdir.

Fasıl
Netîce cemî‘i tarîkin ebcedin beyân

Ya‘nî cemî‘i ulûmun aslı hurûf-ı teheccîdir kim bunda Cenâb-ı Bârî, hikmet-i sun‘-ı ezelîsin ızhâr etmişdir kim hakîkate nazar olunsa akl-ı benî âdem perîşân olur. Meselâ, Hazret-i Hallâk-ı

Bîçûn, cümle peygamberlere dörd kitâb nâzil edüp (---) suhuf dahi nâzil etmişdir. Ammâ Tevrât ve Zebûr ve İncîl ve Furkân ve gayrı suhuflar cümle yigirmi tokuz hurûf üzre nâzil olmuşdur.

Hikmet bu kim Cenâb-ı İzzet bu edîm-i arzda yetmiş iki millet deyü elsine-i muhtelife-i nâsda meşhûr-ı âfâkdır, ammâ Hudâ âlimdir, bin yetmiş iki kavm ile bu rû-yı arzı zeyn eylemişdir. Ve bunların başka başka lehce-i mahsûsaları vardır. Ve bu kavmin cümle yüz kırk yedi lisân üzre kelimâtlarını fesâhat u belâğat üzre elli bir sene seyâhatimizde tahrîre getirüp zabt etmişiz.

Hikmet bu kim yine cümle lisânlarının kelimâtları yigirmi tokuz hurûf ile kelimât ederler. Niçe kerre yüz bin akl-ı Arasto bu cihâna gelüp bir hurûf dahi nazîre diyememişlerdir, aceb hikmet-i Hudâ'dır. Ammâ lisân-ı Fârisî'de çâ, pâ, jâ, gâ misilli hurûfları vardır. Ammâ aslı yine hurûf-ı teheccîdir. Ammâ lisân-ı Çerkes-i nâkesde ba‘zı kelimâtlarında saksığan kuşu sadâsı gibi kaleme gelmez boğazdan beyne'l-fükemeyhden kelâmlar var kim aslâ tahrîri mümkün değildir. *El-ma‘nâ fî batni'ş-şâ‘ir* [108] mazmûnu üzre yine Çerkes kavmi anlar.

Ammâ anlardan gayrı cümle lisân yigirmi tokuz hurûf ile kelimâtlar ederler. Zîrâ cemî‘i ulûmun aslı hurûf-ı teheccî ve ebced [ü] hevvezdir kim hurûf-ı ebced, ilm-i ledün sâhibi kelâm-ı Alîdir ya‘nî bu ilm-ı ebced elzem-i levâzımındandır.

Ve cemî‘i tarîkin ebcedi ondur.

Evvel kendüyi pîr eylemekdir.

2- her yerde ma‘rifet tohumu ekmekdir.

3- zevk âbıyla beslemekdir.

4- riyâzet hırmen[in]de döğmekdir

Beşinci edeb teni ile yürümekdir.

6- hidmet işiyle işlemekdir.

7- şevk yeliyle savurmakdır.

8- mahabbet ölçeğiyle ölçmekdir.

9- takvâ değirmeninde öğütmekdir.

10- sabır furununda pişirüp helâl lokma yemekdir.

Ya‘nî bu su’âllerden murâd, tarîk-i Hakk'ı bilüp mürşid-i kâmile ermekdir. Zîrâ silsile-i fütüvvet birbirinden bî‘at ile tâ Hazret-i Resûl'e andan Hazret-i Cibrîl'e andan Cenâb-ı Allâh'a varup Hakk'ın cemâlin müşâhede edersin. Beyt:

Cânını terk etmeyen cânâna olmaz âşinâ
Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ.

fehvâsınca her kârda ve her tarîkda kulağız lâzımdır kim yol bula. Nitekim *Miftâhü'l-İkbâl* nâm kitâbda Câbir ibn Abdullâh el-Ensârî, Hazret-i Alî'den bu ebyâtı nakl eder. [109]

Bu ebyâtları Resûl-i Kibriyâ Hazret-i Alî'den istimâ‘ edüp,

"Sadakte yâ Alî, yâ Alî" buyurdular.

Ve Hazret-i Alî'ye du‘â edüp ser-i sa‘âdetine bir siyâh tâc geydirdi. Ve iki cânibinde iki taylasânı var idi. Ol tâca zi's-sehâb derlerdi. Leyle-i Mi‘râc'da Hazret-i Risâlet, Cenâb-ı İzzet'in yed-i kudretiyle geymiş idi. Hâlâ ümmet-i Muhammedin geydikleri tâc anın nişânesidir. Ammâ tâc geyüp muktedâ-yı nâs olan imâma lâzımdır kim bu dörd mes’eleyi bile İmâm-ı A‘zam'dan menkûldur. Kim ki bu dörd mes’eleyi bilmese pîr olmaz ve imâmeti dürüst değildir. Eğer sorsalar:

"İmâmın kimdir?" Cevâb oldur kim,

"Tenim imâmı mihrâbdır ve cânım imâmı Kur’ân-ı azîmü'ş-şândır ve gönlüm imâmı Hazret-i Muhammed'dir, fehmim imâmı Cibrîl-i Emîn'dir, aklım imâmı Mîkâ’îl'dir." Eğer sorsalar:

"Kıble kaçdır?" Cevâb:

"Beşdir. Tenim kıblesi mihrâbdır, aklım kıblesi Ka‘be'dir, cânım kıblesi Beytü'l-ma‘mûr'dur, fehmim kıblesi kürsîdir, gönlüm kıblesi arş-ı a‘zamdır" diye. Eğer sorsalar:

"Dervîş lafzı beş harfdir ma‘nâsı ve rumûzu nedir?" Cevâb oldur kim,

"Dervîşin dâlı derd ehli, ve cism-i za‘îf ve havf-ı Hudâ'dan nahîf ve rûyı sarı etmekdir. Râ, riyâdan müberrâ olmakdır. Vâv, akrabâ ve dostândan vedâ‘ edüp Hak kelâmından gayra i‘timâd etmemekdir. Yâ, cümle halka yaman sanmamakdır. Şîn, aşk-ı Hakk ile dâ’imâ şâdumân olmakdır." *Ve's-selâm.* Eğer sorsalar:

"Sofî lafzı üç harfdir. Her harfin su’âli ve rumûzu nedir?" deseler cevâb oldur kim,

"Sofînin üç harfinin her harfine üçer te’vîl vardır. Evvelâ sâd, sıdk u safâ ve ***[151b]*** sabr-ı mücerreddir. Vâv, vüddür ya‘nî hubbullâh ile Vedûd ismine mazhar olmakdır ve vâv-ı veciddir ve vâv-ı vefâdır ya‘nî ahdine ve bî‘atine ve ikrârına durup vefâ etmekdir. Fâ'nın bir ma‘nâsı fakr biri fakıd biri fenâdır. Fakıd oldur kim kendü vücûdun yok bilüp fenâfillâh ola." Ebyât-ı lafz-ı sofî:

Sofinin iş bu tokuz remzin Rahîmî dâ’imâ
Böyle nakl edüp beyân etmiş sülûk-ı rehnümâ
Yâ-yı nisbîye arûzîlerde yokdur i‘tibâr
Hîç bir hâliyle ol mahsûb olunmaz dâ’imâ.

Der-ta‘rif-i ebyât, tâc-ı ümmet-i Muhammed ve sürh tâc ve seyyid-i tâc-ı fukarâ ez ân Seyyid Ni‘metullâh-ı Velî *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz:*

Tâc ber-ser mînihi behr-i vefâ
Hoş kadem der-nih ü ez sıdk u safâ
Ma‘nî-yi tâc er bidânî ey cüvân
Hemçü murgî ber-şevî ber-âsumân
Tâc-dârî her dü âlem Mustafâst
Ba‘d ezân şâhım Alî-i Murtazâst
Tâc mîgûyî se harfest ez-kelâm
Tâ elif bes cîm tâcest tamâm
Tâ be-terk-i zâhir ü bâtın bi-gû
Ba‘d ezân ender taleb Hakrâ bicû
Ez-elif Allâh mîgû ber-zebân
Tâ resî ender makâm-ı câvidân
Cîm cehdî mînümâ der râh-ı tû
Tâ nemânî âciz ender çâh-ı tû
Tâc eğer vârî berîn ma‘nî püser
Rev ki merdî der-reh-i fakr ey püser
Ver nedânî ma‘niyeş ber-ser nihî
Çün kedûyî bâş ez-ma‘nî tehî
Seyyid-i İzzet beyân-ı tâc-ı şâh
Kerd în takrîr ez izz-i İlâh

Bu bâlâda tahrîr olan cümle ehl-i tarîk ve ehl-i sanâyi‘in Fütüvvetnâme-i Muhammedî üzre niçe bin su’âlleri ve cevâbları vardır ammâ bu mahalde bu kadar ile iktifâ edüp inşâ’allâh seyecî’ü ehl-i hırefin fütüvvetleri ve kânûn [u] kâ‘ideleri üzre ale't-tertîb alayları ve pîr-perverleri ile tahrîr ü tavsîf olunur.

İki yüz altmış tokuzuncu fasl-ı acâyib
Sene 1048, Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘'in fermân-ı şerîfiyle Belde-i Tayyibe ya‘nî İslâmbol'un dörd mevleviyyet şehr-i azîmini tahrîr edüp âsâr-ı binâdan add olunan yekûn imâretlerin ve mîrî emânetleri ve hayrât [u] hasenâtları ve cümle alâmetlerin beyân eder

Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve mûceb-i tastîr-i hitâb oldur kim fâtih-i Bağdâd-ı behişt-âbâd olan Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ ibn Sultân Ahmed Hân *rahmetullâhi aleyhimâ* hazretleri cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif ve müverrih-i âlemler ile dâ’imâ hoş-sohbet etmeden mahzûzlar idi. Bir gün huzûrunda azîm vezni üzre cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân-ı pîr [ü] cüvân cem‘ olup sohbet-i hâs ederken esnâ-yı kelâmda ba‘zı memâlik-i mahrûsa-i kadîmelerin evsâfları yâd olunur. Hemân Murâd Hân Gâzî buyururlar kim,

"Gerçi niçe yüz bin tevârîhâtlarda çok şey tahrîr etmişlerdir. Acabâ bu kubbe-i nîlgûn-ı bî-sütûnun altında benim on yedinci tahtım olan Kostantıniyye ya‘nî İslâmıbol gibi bir ma‘mûr [u] âbâdân ve bir sevâd-ı mu‘azzam kân-ı şâdumân evsâfın müverrihler yazmışlar mı ve seyyâhlar görmüşler mi?" deyicek huzzâr-ı meclisden Şeyhülislâm-ı şer‘-i mübîn olan Müftî Yahyâ Efendi ibn Zekeriyyâ Efendi eydir:

"Pâdişâhım bu Kostantıniyye hakkında Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet, Kur'ân-ı azîminde ve Furkân-ı mecîdinde âye[t]: [110] buyurmuşlardır kim ol Rûm diyârına Allâhu azîmü'ş-şânın nazarı ta'alluk etdüğinden ibtidâ bânîsi Hazret-i Süleymân'dır, sânî bânîsi Hazret-i İskender-i Zülkarneyn'dir. İskender vefâtından vilâdet-i Resûl-i Kibriyâ'ya gelince 882 sene, andan cedd-i izâmın Ebü'l-feth Mehemmed Hân'a gelince târîh-i [111] sekiz yüz elli yedi'de ceddin Mehemmed Hân ta'mîr [ü] termîmidir.

Ve dördüncü ta'mîr [ü] termîm sene (---) târîhinde sa'âdetle Revân fethine revâne olduğunuzda fermân-ı hümâyûnunuz ile kâ'immakâm lalanız Bayram Paşa Galata ve İslâmbol'u müceddeden termîm edüp böyle bir dürr-i beyza-âsâ kal'a-i gevher-nigîn oldu.

Ve bu Kostantıniyye hakkında Mefhar-i âlem ümmetlerini terğîb içün, [112] deyü hadîs-i şerîf buyurdular.

Ve müverrihân-ı Rûm ve seyyâhân-ı Hind ve Arab ve Acem ve Rûm mâ-beynlerinde bu İslâmbol içün Gulgule-i Rûm ve Tantana-i Rûm ve Gulibetü'r-Rûm ve Debdebe-i Rûm [ve] Velvele-i Rûm ve Cığcığa-i Rûm ve Makdonya-yı Rûm ve Kevkebe-i Rûm ve Belde-i Tayyibe-i [113] deyü cihân-bîn ve geşt [ü] güzâran mâ-beynlerinde meşhûr-ı âfâk ve memdûh-ı âle'l-ıtlâk bir şehr-i azîmdir kim bunun hakkında niçe bir şu'arâlar şehrengîzler etmişlerdir.

Der-sitâyiş-i İslâmbol ***[152a]***

Sanasın bâğ-ı cennetdir Edirne, Bursa, İslâmbol
Güzellerle müzeyyendir Edirne, Bursa, İslâmbol
Brusa kaplıcasında Edirne Tunca nehrinde
Stanbul Kumkapusu'nda deniz mâlikleri oynar

deyü Müftî Yahyâ Efendi İslâmbol'u {Murâd Hân'a} bu evsâflar ile temdîh edince hemân üstâdımız Evliyâ Efendi eydir. Beyt:

Ra'eynâ beldete'd-dünyâ cemi'â
Velâkin mâ ra'eynâ misle hâzâ

deyü ebyâtı terennüm etdiler." Yine gayrı musâhibler buyurdular kim,

"Pâdişâhım niçe bin tevârîh-i Arabiyye ve Acemiyyeler tetebbu' etdik ve yetmişer seksener sene seyâhat edüp gazâlarda kal'alar ve şehr-i azîmler gördük, bu İslâmbol'a mânend sevâd-ı mu'azzam görmedik. Ve yüz yigirmi ve yüz elli sene mu'ammer olup seyâhatde ifnâ-yı vücûd etmiş seyyâh-ı âlem cânlar ile konuşduk, anlar dahi vech-i arzda İslâmbol gibi ma'mûr [u] âbâdân ve dâr-ı adâlet ve emn [ü] emân ve âb [u] hevâsı memdûh-ı halk-ı cihân böyle bir bender-i azîm görmedik dediler. Hakkâ ki pâdişâhım yine böyle bir şehr-i azîm yokdur" deyü cümle huzzâr-ı meclis İslâmbol'u ta'rîf ü tavsîf etdiklerinde Sultân Murâd Hân eyitdi:

"Ey Huzzâr-ı meclis, ihvân-ı safâ ve ey Şeyhülislâm-ı şerî'at-ı Muhammedü'l-Mustafâ Yahyâ Efendi, inşâ'allâhü Ta'âlâ sa'âdetle azîmet-i hümâyûnum Bağdâd-ı behişt-âbâd'ı Kızılbaş-ı bed-ma'âş elinden kabza-i teshîre alup Nu'mân ibn Sâbit hazretleri ki Hazret-i İmâm-ı A'zâm ve

hümâmü'l-akdem mezhebimiz sâhibi Ebû Hanîfe'dir, anların kabr-i münevverlerin dalâlet-âyîn, havâric [u] mülhidîn elinden halâs etmeğe atf-ı inân buyurmuşuz. İnşâ'allâh ol gazâ-yı hasbeten-lillâha imdâd içün ordu-yı hümâyûnum içün sevâd-ı mu'azzâmım olan İslâmbol'un sağîr ü kebîr cümle esnâfları ordu-yı hümâyûnuma çıksınlar ve ne kadar asker olur ve ne kadar bin dükkândır ve ne kadar esnâfdır, cümlesi kânûn-ı kadîmlerinden ma'a ziyâde arz-ı kâlây ederek ve herkes arz-ı ma'rifet ederek ve gûnâ-gûn şakalar ederek pîrleri ve şeyhleri ve nakîbleri ve ağaları ve kethudâları ve yiğitbaşıları ve çavuşları ile atlı ve piyâde gürûh gürûh her esnâf alay-ı azîm ile sekizer kat mehterhânelerin çalarak Alayköşküm dibinden ubûr etsinler kim ne kadar bin askerdir ve ne kadar müzeyyen ü mülebbes esnâfdır, seyr [ü] temâşâ edem. Düstûr-ı hümâyûnum böyle sâdır olmuşdur. Ve eyle bir alay-ı azîm etsinler kim Âl-i Osmân pâdişâhlarının birisi zamânında olmamış ola.

Ve İslâmbol içre ne mikdâr câmi'-i selâtîn ve câmi'-i vüzerâ ve mesâcid ve medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve mu'allimhâne-i sıbyân ve zâviye ve hân ve hammâm [ve] vekâle ve kârbânsarây ve sarây-ı vüzerâ ve sarây-ı a'yân-ı kibâr ve çeşme-i âb ve sebîlhâne ve musluk-ı âb ve çâh-ı mâ ve hammâm ve mahalle-i müslimîn ve mahalle-i kefere ve mahalle-i Yahûdî ve kenîse ve etmek furunu ve börek furunu ve simit furunu ve beksümât furunu ve değirmen-ı esb ve âsiyâb-ı mâ ve kapan ve emânet, ve'l-hâsıl şehr-i İslâmbol'um içre dörd mevleviyyet yerde ne kadar hânedânlar ve yalılar ve dalyanlar ve cümle imâret makûlesi âsâr-ı binâları var ise tahrîr olunup cümle ahâlî-i mahalle ve ser-çeşme-i ehl-i hırefler ve cemî'i e'imme ve hutebâ ve mahalle kethudâları meşveretleriyle bir bir yazılup Südde-i sa'âdetime arz edesiz. Ammâ bî-garaz âdemlerimle bir dahi teftîş edüp tahrîr etdüğimizde hilâf bulunursa tahrîr edenleri dörder pâre ederim" deyü yemîn etdi ve buyurdular kim,

"Bozahâneci esnâfın cümle ehl-i hırefden sonra ubûr etsinler ve meyhâneci la'înleri ordu-yı İslâmımda olmaya ammâ bozacılara imdâd akçe verüp alayda yamak olalar. Ammâ hîn-i alayda bu tâ'ife sekizer kat mehterhâne çalmayalar, dü dâ'ire ve sâz [u] söz ile ubûr edeler. Ve ne mikdâr bozahâne ve meyhâne vardır ve ne mikdâr mey-fürûş melâ'înler vardır ma'lûm-ı hümâyûnum ola" deyü Vezîr-i a'zam Bayram Paşa'ya ve İslâmbol mollâsı ve Eyyûb ve Galata ve Üsküdar mollâlarının destlerine hatt-ı şerîfler verüp,

"Tîz hatt-ı şerîfimde tahrîr olunandan ma'a-ziyâde dörd mevleviyyetlerde olan cemî'i dekâkînleri ve cümle ehl-i hırefleri ve cümle imâret olan binâları hâkimleri ile ve şart-ı vâkıfları ile cemî'i hayrât [u] hasenâtları tahrîr edesiz" deyü tenbîh [ü] te'kîd edüp anlar dahi zemîn-bûs edüp herkes taht-ı hükûmetlerinde olan imârât [u] hayrât u hasenâtları ve gayrı âsârları ve cümle dekâkîn-i ehl-i hırefleri sa'âdetlü pâdişâ[h]-ı âlem-tebâhın murâd [u] maksûdlarından bin kat ziyâde tahrîr etdiler kim sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Sânî asrında İslâmbol mollâsı Zekeriyyâ Efendi tahrîr etdüğinden yüz bin kat ziyâde tahrîr olundu. Zîrâ ol asırdan Murâd Hân-ı Râbi''e gelince Şehr-i İslâmbol eyle ma'mûr oldu kim bir arz-ı hâliye kalmamış idi. ***[152b]***

Bu minvâl üzre İslâmbol'u Yedikulle ve Eyyûb ve Kâğızhâne ve Südlüce ve Pîrî Paşa ve Hâsköy ve Kâsımpaşa ve Galata ve Tophâne ve Beşiktaş ve Hisâr ve tâ Boğazhisârları ve Beğkoz ve Kanlıca ve Anatolu Hisârı ve Çengelköy ve Kuzkuncuk ve Üsküdar ve Gâzîköyü'ne

varınca cümle amâristânı ve bâğ [u] bostânı [ve] dekâkîn [u] bezzâzistânı ve cümle asâkir-i ehl-i hıref a‘yânı kâmil üç ayda tahrîr edüp bir müdevven dîvân edüp *Evsâf-ı Kostantıniyye* nâm koyup pâye-i serîr-i a‘lâya arz olunup şeb [ü] rûz huzûr-ı pâdişâhîde Miskâlî Müverrih Solakzâde kırâ’at etdükçe Sultân Murâd Hân safâ-yı sürûrundan *"İlâhî ammerekallâhü ilâ inkırâzı'd-devrân"* buyururlar idi.

Hikmet-i Hudâ ol asırda efendimiz Melek Ahmed Paşa Murâd Hân Gâzî'nin silihdârlığı hidmetiyle şeref-yâb olmuşdu. Ba‘de'l-feth-i Bağdâd, Diyârbekir vâlîliğiyle behre-mend oldukda *Evsâf-ı Kostantıniyye* nâm tahrîrât Melek Ahmed Paşa'da kalup anlardan hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ ol *Evsâf-ı İslâmbol Arzı'*n alup sûreti bu mahalle makyûd [u] murakkam olundu kim ol sûret budur.

Evsâf-ı sûret-i arz-ı mollâ-yı İslâmbol (---) (---) (---) Efendi

Atebe-i aliyye-i adâlet-unvânları savbına arz-ı mekîne-i dâ‘î-i kemîne oldur ki pâdişâh-ı âlem-penâhım hazretlerinin hatt-ı şerîf-i sa‘âdet-makrûnları üzre Belde-i Tayyibe ya‘nî Mahrûse-i Kostantıniyye'yi bu minvâl üzre tahrîr olunup pâye-i serîre arz olundu. Fermân azametlü ve şevketlü pâdişâh-ı zevi'l-iktidâr hazretlerinindir.

Evsâf-ı Belde-i Tayyibe ya‘nî Kostantıniyye
Hafizahullâh mine'l-adüvvi'l-tedmîr

Evvelâ dörd mevleviyyet {hükûmetde altı yüz yetmiş kazâ mahkeme-i şer‘-i Resûl-i Mübîn vardır}.

Andan câmi‘-i selâtîn-i Âl-i Osmân..... 74

Ve câmi‘-i vüzerâ-yı izâm..... 1985

Mahalle mescidi yekûn..... 6990

Ve gayrı câmi‘-i a‘yân-ı kibâr yekûn..... 6665

Ve imâret-i it‘âm cümle..... 19

Ve bîmâristân cümle..... 9

Ve mu‘allimhâne-i sıbyân-ı ebcedhân cümle 1993

Ve dârü'l-kurrâ-i Kur’ân-ı azîm..... 55

Ve dârü'l-hadîs..... 135

Ve hânkâh..... 557

Ve zâvîye-i dervîşân cümle..... 2000

Ve tevhâne-i müsâfirîn..... 91

Ve kârbânsarây..... 979

Ve hân-ı hâcegân..... 255

Ve hân-ı mücerredân yekûn..... 672

Ve mahalle-i müslimîn cümle..... 9973

Ve mahalle-i kefere-i Rûm..... 354

Ve mahalle-i Yahûdân..... 257

Ve mahalle-i Freng yekûn..... 17

Ve mahalle-i Ermenî cümle..... 27

Ve sarây-ı vüzerâ ve a'yân-ı ulemâ..... 28900

Ve hammâm-ı sarây-ı vüzerâ-yı mahsûs 14536

Ve çeşme-i sarây-ı vüzerâ ve ulemâ..... 4000

Ve çeşme-i hâs [u] âm..... 9995

Ve dahi hammâm-ı hâs [u] âm derûn-ı kal'a 91

Ve hammâm-ı hâric-i kal'a..... 65

Ve musluk-ı âb cümle..... 7989

Sebîlhâne..... 200

Ve ayazma-i hulv ü şûre..... 100

Ve çâh-ı mâ cümle..... 600000

Ve sahrîc-i mâ yekûn..... 55

Ve mahzen-i hân..... 3000

Ve bezâsten-i İslâmbol ve Galata..... 3

Kapan-ı dakîk ve gayrı..... 37

Ve kantâr-ı mîrî..... 35

Emânet-i tahmîs..... 2

Ve emânet-i mîzân-ı harîr..... 1

Ve emânet-i şem‘ahâne..... 1

Ve emânet-i sırmakeşhâne..... 1

Emânet-i gümrük..... 1

Emânet-i pencik çardağı..... 1

Ve emânet-i karagümrük..... 1

Ve emânet-i yağkapanı..... 1

Ve emânet-i balık..... 1

Ve emânet-i tuz..... bir

Ve emânet-i beksumât..... bir

Ve emânet-i hamr-ı menhî..... 1

Ve emânet-i bârûdhâne..... 1

Ve kârhâne-i bârûd..... 4

Emânet-i esîrhâne..... 1

Ve darbhâne-i Sultânî..... 1

{Ve emânet-i darbhâne..... 1}

Ve çuka anbârı..... 1

Ve buğday anbârı..... 1

Ve arpa anbârı ve emîni..... 2

Ve tuz anbârı..... 1

Ve kilar-ı Sultânî..... 1

Ve Bâyezîd Hân anbârı..... 1

Ve Süleymân Hân anbârı..... 1

Ve odun anbârı..... 1

Ve emânet-i odun..... (---)

Ve dîvânhâne-i kapan-ı dakîk..... 1

Ve otluk anbâr-ı hâs {ve emîni}..... 1

Ve otluk anbâr-ı hâs-ı Vefâ..... 1

Ve ıstabl-ı hâs..... 1

Ve ıstabl-ı bâb-ı âhûr..... 1

Ve ıstabl-ı meydân-ı Vefâ..... (---)

Ve zindân-ı üsârâ-yı Sultânî..... 4

Ve zindân-ı kâtil ü medyûn..... 4

Ve mîrî balık dalyanı..... 20

Ve mîrî karlık..... 3

Ve ekmek furunu cümle..... 600

Ve değirmen-ı esb..... 400

Ve su değirmeni kurb-ı Kırkçeşme..... 2

Ve eski yeniçeri odaları, ve yeni yeniçeri hâneleri ve sekbân-ı yeniçeri odaları

..... cümlesi yüz altmış iki odadır.

Ve acemî oğlanı hâneleri..... (---)

Ve cebehâne..... (---)

Ve kalafathâne..... birdir.

Ve marankozhâne ..... birdir.

Ve tershâne..... (---) gözdür.

Ve kumbarahâne..... birdir.

Ve mevlevîhâne..... dörddür.

Ve mîrî yoğurdhâne..... birdir.

{Ve matbah emîni..... (---)

Ve pasdırma emîni..... (---)

Ve emânet-i salhâne..... 1 (bir)

Ve emânet-i şehr..... 1 (bir)

Ve çardak emîni..... bir

Ve hazîne-i cebehâne..... (---)

Ve emânet-i tershâne..... 1

Ve emânet-i atbâzârı..... (---)

Ve nüzül emîni..... (---)

Ve sebzehâne emîni..... bir

Ve koyun emîni..... bir} ***[153a]***

Ve kâğızhâne-i battâl..... bir

Ve arslanhâne-i mîrî..... bir

Ve şişehâne..... 4

Ve boyahâne-i mîrî..... yetmiş

Ve gümüşhâne..... on

Ve tüfenghâne..... bir

Ve sebzehâne..... bir

Ve çardakhâne..... bir

Ve salhâne-i mîrî..... 3

Ve Yedikulle'de pasdırmahâne..... bir

Ve kurşumhâne..... bir

Ve kalenderhâne..... bir

Ve mutrıbhâne-i hâssa..... bir

Ve sâzende-i mehterhâne..... 2

Ve köshâne..... bir

Ve mehterhâne-i hayme..... bir

Ve peykhâne..... bir

Ve nakkâşhâne..... bir

Ve doğramahâne..... bir

Ve sakkâhâne..... bir

Ve suyolcuhâne..... bir

Ve topcıyânhâne..... bir

Ve dökmeciyân kârhâne ..... bir

Ve terzihâne..... bir

Ve terzi dolamahâne..... bir

Ve top arabası kârhâne..... bir

Ve koçı arabası kârhâne..... bir

Ve fişekhâne..... bir

Ve yeniçeri ta‘lîmhânesi ..... bir

Ve yeniçeri samsonhânesi..... bir

Ve yeniçeri zağarhânesi..... bir

Ve bostâncı samsonhânesi..... bir

Ve yeniçeri tazıhânesi..... bir

Ve bostâncılar tazıhânesi..... bir

Ve doğancılar kârhânesi..... bir

(---)..... (---)

Ve kârhâne-i kuyumcubaşı..... bir

Ve kârhâne-i damgacıbaşı..... bir

Ve kârhâne-i kazancıbaşı..... bir

Ve kârhâne-i dökmecibaşı..... bir

Ve kârhâne-i kebîr sarrâcbaşı..... bir

Ve kârhâne-i câmcıbaşı..... bir

Ve kârhâne-i mi'mârbaşı..... bir

Ve kârhâne-i doğramacıbaşı..... bir

Ve kârhâne-i hasırcıbaşı..... bir

Ve kârhâne-i meremmetcibaşı..... bir

Ve kârhâne-i kireccibaşı..... bir

Ve bâzergânbaşı..... 6

Akdeniz ve Karadeniz ve ehl-i kıblebaşı..... bir

Ve kârhâne-i sirkecibaşı..... bir

Ve turşucubaşı..... bir

Ve türbe-i selâtîn-i selef..... (---)

Ve kubâb-ı vüzerâ ve ulemâ-yı selef..... (---)

Bu bâlâda tahrîr olunan kârhâneler ve cümle emânetler mîrîdir. Anıniçün bir yerde tahrîr

olunmuşdur. Ammâ Sultân Murâd Hân tahrîrinde her kârhâne ve âsitâneler ne cânibde ve şâhrâh üzre vâkı‘ olup selef pâdişâhlarından kimin binâsıdır ve kimin ihdâsıdır, cümle kânûn [u] kâ‘ideleri ile tahrîr olunmuşdur. Ammâ hakîr kesret-i kitâbetden kaçup bu gûne müfîd [ü] muhtasar tahrîr etdik. Zîrâ bu kârhâne imâretler cümle ahâlî-i İslâmbol'a ma‘lûmdur. Ammâ inşâ’allâh bu müsevvedâtımız tas[h]îha geçdikde her kârhâne ve hayrâtları mahalliyle tahrîr ederiz.

Bundan sonra şehr-i azîm İslâmbol'da ne kadar dekâkîn ve ne kadar esnâf-ı ehl-i hıref vardır anları ale'l-umûm beyân eder.

İki yüz yetmişinci fasıl

Acâyib ü garâyibden Mahmiyye-i Kostantıniyye'nin dörd mevleviyyetinde ne kadar bin dekâkîn-i gûnâ-gûn ve ne kadar yüz bin asker-i esnâf-ı ibret-nümûn var ise anları kânûn [u] kâ‘ideleri ve pîr-perverleri ile yollu yollarınca fermân-ı şehriyârî üzre {ordu-yı hümâyûn-ı kübrâ içün cümle elli yedi fasıldır ve cümle yüz aded esnâf-ı ibret-nümâ alaylarıdır kim} esnâf esnâf alayları {ile} ve pîr [ü] pîşvâları medfûn olduğu diyârlar ile ayân u beyân eder

Evvelâ fermân-ı pâdişâhî üzre İslâmbol'un dörd mevleviyyetinde olan cümle ehl-i hıref 57 fasıl olup cümlesi bin yüz sınıf ehl-i hıref olup alay-ı Muhammedîye âmâde oldular. İbtidâ bu zikr olunacak tâ’ifenin cem‘iyyetine me’mûr olan cemî‘i sefere me’mûr vüzerâ ve vükelâların çavuşlarıdır. *Bism-i İlâh* ile evvelâ,

Esnâf-ı çavuşân alayı: Pîrleri Hazret-i Mâlik Eşter'dir. Efvâh-ı nâsda şöhre-i şehr olan oldur kim Sîn vilâyetinde bir ejderhâ katl etmeğiyle Mâlik Ejder derler. Ammâ *Fütüvvetnâme'*de yazdığı üzre mübârek gözünün biri gazâda mecrûh olup yırtlaz olmağile Mâlik Eşter derler. Hazret-i Alî, Resûl-i Kibriyâ önünde beline şed kuşadup on birinci pîr olup cümle beğlere ve gâzîlere serdâr olurdu. Ve gâyet şecî‘ ü bahâdır kimesne olmağile hîn-i arbedede başına teller ve atına ziller takup eline çevgânın alup Sâm-ı akrân meydân-ı ma‘rekede alay düzüp saf bozduğıyçün alay çavuşlarına pîr olmuşdur. Kabr-i şerîfi Kûfe'dedir.

Ammâ bu hakîr sene 1076 târîhinde Kırım diyârında Mehemmed Geray Hân hizmetinde bulunup cümle Kırım hânlarının kabri Eski Yurd nâm mahalde olmağile Mehemmed Geray Hân kendülere bir dâr-ı âhiret binâ etmeğe mübâşeret edüp esâsın hafrın kazarken bir çâr-kûşe bir beyâz mermer zâhir olup üzerinde Çağatay hat ile böyle tahrîr olunmuş:

"Ey su’âl etgen şolkay merkadnı eyesin, Sâlsâl kavurnı sokkan Mâlik Eşter uludur. Şol (---) sahâbesi kişilerindendir. Cılgası üç yüz ki cıldır" deyü taş üzre hatt-ı kadîm ile ***[153b]*** yazup düzetmiş, cümle ulemâ-yı Kırım hisâb etdiler "Merhûm öleli yedi yüz yetmiş yıl olmuş" dediler ve Salsâl'in hadenginden şehîd oldu derler. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ba‘dehu Mehemmed Geray Hân kendüye türbe binâ etmeden ferâgat edüp üzerlerine bir kubbe-i âlî ve atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile müzehheb târîhler terkîm etdirüp bir zâviye ve türbedârlara vazîfe ta‘yîn etdiler. Hakîrin manzûru olduğu kabr-i Mâlik Eşter Bâğçesarâyı'ndadır. *Ve's-selâm*.

Ba‘dehu cümle alay çavuşları küheylân atlara altışar pâre yancığla ve bahrî hotaslarla ve gûnâ-gûn zîller ile ve kemer-i raht u gaddâre ile atların zeyn edüp kendüler dahi gûnâ-gûn

akmişe-i fâhirelere müstağrak olup ellerinde çevgân, dillerinde savt-ı Dâvûdî ile "Yâ Sübhân" esmâsı sadâsına rehâ buldurup bellerinde tîğ-ı gam gam ve serlerinde sîmurg-ı ankânın yedi yerde otağaların zeyn kılup şâhrâh üzre sadâ-yı [Ma'dî] Kereb Gâzî ve Mâlik Eşter'i icrâ ederek cümle askeri alaya terğîb eder.

Fasl-ı sânî. Tâhir subaşı ya'nî çöplük subaşısı: Pîri Sahâbe-i kirâmdan (---) hazretleridir kim Mekke ve Medîne'nin pâk olmasın Resûl-i Ekrem bunlara şipâriş buyurmuşlardı. Kabri Medîne'de Bakî' civârında medfûndur. Hazret-i Alî huzûrunda Selmân-ı Fâris, belin bağladı ve subaşı hâkimlerinin silsilesi anlara müntehîdir.

{**Esnâf-ı huddâmân-ı gılmân**} **ve huddâmân-ı gılmân subaşı ve gayrı gılmân-ı hâssa**: Subaşı ardı sıra zer-ender-zere müstağrak olup herbiri birer pençe-i âfitâb gılmân mehtâblardır kim sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlar üzre ubûr ederler. Bu gılmân huddâmânın pîrleri zamân-ı kadîmde Hazret-i Yûsuf idi. Ammâ Hazret-i Risâlet asrında bu tâ'ifenin pîr-perverleri Hazret-i Enes ibn Mâlik ve Hazret-i Selmân-ı Pâris'dir.

Hazret-i Enes ibn Mâlik, Hazret'den (---) hadîs-i şerîf rivâyet eder. Kabri (---) dir. Resûl'ün haremine hidmet ederdi. Selmân-ı Fâris Hazret'den (---) hadîs rivâyet eder pîr idi. Taşrada hidmet ederdi. Hazret-i Risâlet, Selmân-ı Pâk hakkında hadîs: [115] buyurmuşlardır. Üç yüz otuz yaşında merhûm olup kabr[i] Kûfe'dedir. Hazret-i İmâm-ı A'zam bunlara yetişüp Hazret-i Risâletin tecdîd-i vuzû' etdiklerin ve ibâdet etdiklerinin şurût [u] kuyûdıyla Selmân'dan haber aldı derler.

Esnâf-ı acemî oğlanları: Hicret-i nebeviyyenin sene 17'sinde Mekke feth olup Ebû Süfyân bin Sahr bin Harb ve Halîm bin Cerâm ve Bedîl bin Vertâ ve İkrime bin Ebû Cehil ve Abdullâh bin Sa'd bin Ebî Sarh ve Hazret-i Ebûbekir'in pederi Ebî Kuhâfe mekfûfü'l-basar iken bu cümlesi gelüp Hazret-i Risâlet huzûrunda İslâm ile müşerref olup cümlesi ta'allukâtlarına İslâm teklîf edüp akrabâları İslâm kabûl etmediklerinden Hazret-i İkrime ve Ebî Kuhâfe akrabâlarının mâl [u] emvâl [u] erzâkları gâret olunup evlâdları esîr olmaların ricâ etdiler. Resûl-i Hudâ dahi Sahâbe-i kirâma izin verüp nehb [ü] gâret olunup evlâd [u] iyâllerin {esîr edüp} yine kendülere ihsân olunup ma'a ziyâdesin Ashâb-ı kirâma terbiye olunmaları içün cümle üsârâ-yı gaşîmi tevzî' {etdiler}. Bu gaşîm acemî olanlar ibtidâ andan kaldı.

Yine ol sene Hazret-i Risâlet-penâh Hâlid ibn Velîd hazretlerin Şâm'a serdâr edüp ibtidâ gazâ-yı Rûm oldur. Şâm'da cümle Rûm keferesin dendân-ı tîğdan geçirüp kırk bin esîr ile Medîne'ye geldikde Hazret-i Resûl, Hâlid'e Seyfullâhi'l-meslûl buyurdular ve cümle üsârâ-yı sıbyânları Ashâb-ı güzîne hibe eylediler. Acemî olanların bir aslı dahi budur. Pîrleri guzât-ı müslimîn olmuş olur.

Ammâ sene (---) târîhinde Orhân Gâzî asrında olan gazâlardan niçe yüz oğlanları Orhân Beğ, Hazret-i Hacı Bektaş-ı Velî'ye hibe eyleyüp Hacı Bektaş dahi terbiye edüp yine Orhân Gâzî sefere giderken yeniçeridir, ya'nî yeni askerdir deyü Orhân'a hedâyâ verdi. Bir sığın, bir gayrı libâs ile acemî oğlanımızdır deyü Orhân'a pîşkeş verdi. Bu takdîrce yeniçerinin ve acemî oğlanlarının pîrleri Hacı Bektaş-ı Velî'dir. Horasân erenlerindendir. Kabr-i münevveri Kırşehrinde

medfûndur.

Bu acemî oğlanları tâhir subaşı alayında bin mikdârı ucbe-likâ mutarraş, kec-külâh ve pür-silâh olup ellerinde süpürgeler ve kürekler ile tarîk-i âmları pâk ederek ubûr ederler. Anların ardı sıra,

Esnâf-ı arayıcıyân: Bu tâ'ife çöplük subaşısına mensûbdur. Kârları nefs-i ***[154a]*** İslâmbol içre cemî'i hânedânlarda ve şâhrâhlarda ne kadar mezbele ve hâr [ü] hâşâk var ise zenbîller ile taşıyup deryâ kenârında tekneler içre yaykayup içinde akçe ve mankır ve mismâr ve gayrı gûne eşyâ bulup kifâflanırlar. Ammâ ba'zı mahalde istifan ve sorguc ve cevâhir kuşak ve zî-kıymet hâtem taşlarından düşmüş cevâhir makûlesi zî-kıymet şeyler bulurlar kim ta'bîr olunmaz.

Bu tâ'ifenin tâhir subaşıya senevî altmış bin akçe avâ'id verüp İslâmbol içre arayıcılık ederler. Pîrleri Verrâd-i Berberîdir. Zünnûn-ı Mısrî ile Hazret huzûruna gelüp İslâm ile müşerref [olup] huzûr-ı Alî'de Selmân-ı Pâris beline şed bağlayup cemî'i ırgatlara ve zebbâllere pîr oldu. Kabri Abbâs'da bir bâğ içindedir.

Ammâ bu arayıcı esnâfı cümle nefer 500, ayaklarına ve kasıklarına varınca battâl siyâh çizmeler geyüp üzerlerinde kırmızı ve siyâh meşin kaftanlar ile ve başlarında Teke ve Hamîd külâhları ve omuzlarında uzun sırıklar ucunda çapa demir kazmalar ve arkalarında müdevver ağaç tekneler ve ellerinde kazmalar ve ba'zılarının ellerinde süpürge ve kürekler ve omuzlarında zenbîl ü garârlar ve hâr [ü] hâşâk sepetleri ile bir hây-hû ederek alay ile ubûr ederler. Anların ardı sıra,

Esnâf-ı gûr kazan: Hübût-ı Âdem'den sonra pîrleri Kâbil'dir. Zîrâ Kâbil karındaşı Hâbil'i bir kız tezvîci husûsıyçün rakîb olup katl eyledi ve na'ş-ı Hâbil'i neyleyeceğin bilmedi. Âhir gördü kim bir zâğ-ı siyeh-rû gelüp Kâbil huzûrunda bir cevz-i Hindî yere minkârıyla eşüp gömdü. Kâbil bu gurâbın minkârıyla cevizi yere gömdüğün görüp hemân zemîni kazup Hâbil'in na'şın zemîne gömdü. Hâlâ kabr-i Hâbil cebel-i Arafât'da Âdem Matbahı zemîninde medfûndur. Zîrâ ibtidâ Âdem Serendîl'e enüp andan cebel-i Arafât'da Havvâ ile buluşup Şîs ve Hâbil ve Kâbil ve Ram'ân ve Alcıga ve Şelvâz ve Asîde ve niçe evlâd-ı Âdem, cebel-i Arafât'da müştakk olmuşlardır.

Ba'dehu Kâbil-i kâtil-i nâ-kâbil, Âdem Safî'ye âsî olup mâlını Hâbil evlâdları nehb [ü] gâret edüp kendisi Şâm'a firâr edüp kabri Kırklar dağında bir gârdadır ve Hâbil'i urduğu taş dahi anda bir gârda ahmer-gûn bir kanlı taşdır. Rû-yı zemînde ibtidâ nâ-hak kan döken Kâbil'dir. Cümle kanlılara ve rakîblere ve gûr kazanlara pîr ol pîrsiz olmuşdur. Ve ibtidâ rû-yı zemînde ceng [ü] cidâl Hâbil ve Kâbil evlâdlarından kalmışdır.

Netîce-i kelâm gûr kazanlar cümle 2008 neferdir. Ordu alayı içre pür-silâh olup ellerinde kazma ve kürek ve dillerinde *"Sübhânallâh"* diyerek bu kadar sulehâ-yı ümmetden kimesneler mü'eddebâne ubûr ederler. Bu tâ'ifenin kârları hîn-i gazâda cemî'i şühedâları defn etmeğiçün sefere me'mûrlardır. Anların ardı sıra,

Esnâf-ı azîm lağımcıyân: Nefer 5000, pîrleri Nakkâb-ı Yemenî'dir, Selmân-ı Pâk belin

bağlayup pîr etdi. Kabri Yemen huccâcının ihrâma girdikleri Yelemlem nâm mahalde medfûndur. Bunlar cümle pür-silâh olup azîm bal fıçıların gûnâ-gûn berk-i ahdar-gûn ile zeyn edüp sırıklarla fıçıları omuzlarında götürüp ellerinde kazma ve kürekler ve meydân süpürgeleri ve gerdeller ile "Aşa aşa" diyerek câ-be-câ yolları süpürüp gerdellere ve fıçılara doldurup ubûr ederler.

Bu esnâfın gazâlarda kârları, bir kal‘a feth oldukda ve ordu içre beyt-i helâ kazarlar ve kal‘anın esâsına varmağa zîr-i zemînden lağım edüp bârûd-ı siyâh ile kal‘a dîvârın hevâya perrân atup feth ederler.

Bu tâ’ife İslâmbol'da ekseriyyâ Kayseriyye Ermenîleridir. Sehel mezmûmca bed-râyihalı kavimdir. Ammâ gâyet lâzımlı Serkiz ve Vartan ve Derder ve Asvadır ve Mohan isimli bokçulardır. Bunlardan sonra,

Esnâf-ı salahorân: Neferât 9000, azîm askerdir. Pîrleri [Ma‘dî] Kereb Gâzî'dir kim Hazret-i Alî kemer-bestesidir. Kabri Şâm huccâcı râhı üzre Medîne-i Münevvere'ye dörd menzil karîb kal‘a-i Fahleteyn'de şehîd olup anda medfûndur.

Bu salahor esnâfı sefer yollarında çengelistân [u] ormanistânı kırup batak yerlere doldurup asker-i İslâma ve balyemez toplar ubûr etmeğe yolları tathîr ederler. Ellerinde kazma ve kürekleri ve demir küsküleri ve baltaları ve Ferhâdî külünkler ile ubûr ederler elzem-i levâzımından askerdir. Anların ardları sıra,

Esnâf-ı beldârân-ı teberdârân lağımcıbaşı: Nefer 1000, pîrleri Kâsım bin Nusayr'dır. Hazret-i Alî huzûrunda Selmân-ı Fâris belin bağlamışdır. Cümle kûhkenlerin silsilesi ana çıkar. Cümle vilâyetlerde ne kadar taş kesen var ise pür-silâh olup ellerinde ***[154b]*** bunların dahi Ferhâdî kazmaları ve küsküleri ve varyaları ve kamaları ve kürekleri ve küfeleri ve bellerinde teberleri ile bu uslûp üzre bir hây-hû ile ubûr ederler.

Bu hirfetin gazâda kârları bir kûh-ı bâlâ şâhrâh üzre vâkı‘ olup andan ubûr etmek asîr olsa bu kavm bir gün mukaddem gidüp ol kûh-ı bülendi bir günde reh-i râst ederler ve bir kûh-ı demâvend üzre bir kal‘a vâkı‘ olup feth olmasında usret çekilse bir günde ol kal‘anın esâsına girüp münhedim ederler.

Bu esnâflar dahi askerî tâ’ifesinden olmağile cümleden ileri tâhir subaşı zeber-destindedir. Bu bâlâda tahrîr olunan tokuz aded esnâf yekûn esnâf-ı ma‘dûd (---) mikdârı asker piyâde olup mükellef ü mükemmel pür-silâh olup İslâmbol'dan yolları nihâyet-i merâma varınca tathîr etmeğe mübâşeret ederek bu uslûp üzre cümle ağaları ve yüzbaşıları ve iş erleri atlı ve lağımcıbaşı ve tâhir subaşı yanyana ve ardları sıra cümle iç oğlanları ve dahi akîblerince sekiz kat mehterhâne çalarak şakalar ederek Alayköşkü dibinden huzûr-ı pâdişâhîden ubûr ederler.

Bu tokuz neferin ibtidâ ubûr etmesi elzem-i levâzımından olup yollar tathîr etdiklerinden sonra asâkir-i İslâm ve hâs [u] âm ve ordu-yı bâzâr ubûr ederler. *Ve's-selâm.*

Bu tâ’ife-i ibret-nümânın ardı sıra,

Esnâf-ı asker-i asesbaşı: Kadîm-i evvelden yok idi. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ihdâsıdır. Yeniçeri bölük odalarından bir oda asker ile sefer eşer bir çobracıdır.

Neferât-ı yeniçeriyân 500, pîrleri yine Hacı Bektaş'dır. Cümle yeniçerileri eli hezârân asâlı muhteşem üsküflü neferlerdir. Şâhrâhın tarafeyninde izdihâm eden temâşâcıları açup tarîk-i âmları vâsi‘ etmeğe ve askerî tâ’ifelerin şer‘ile katl etmeğe me’mûrdur. Andan,

Esnâf-ı şehir subaşısı: {Bu tâ’ife Hazret-i Risâlet asrında olmamağile pîrleri yokdur. Lâkin Mısır hulefâlarında Sultân Mehemmed Ekrâd asrında Hazret-i İmâm Şâfi‘î'nin savma‘asına harâmî girüp cümle mezâhib-i erba‘a içün te’lîf etdüği kitâblarını serîka edüp ayân u beyân olmadı. Âhir muhibb-i Şâfi‘î'den bir ferâset sâhibi kimesne Sultân Mehemmed Ekrâd'a eydir:

"Eğer fermânınız olursa bi-emrillâh ben bulayım" deyü fermân alur.

Meğer ol asırda bir âlim, fâzıl kimesne var idi, hâmisî mezheb olmak üzre Ca‘ferî mezhebin âşikârîye meşgûl idi. Mezheb-i râbi‘e muhâlif mesâ’il-i nâ-şer‘îler etmişdi. Anın fetvâsıyla bir kaç mes’ele bulurlar kim İmâm Şâfi‘î'ye iftirâ etmiş. Derhâl ol bî-mezheb-i nâ-âmilin hânesin basup cümle Şâfi‘î kitâbları anda bulunup hâmisliyi katl edüp Şâfi‘î izniyle subaşı nasb olundu. Hâlâ subaşıların zu‘mları üzre pîrleri İmâm Şâfi‘î'dir. İbtidâ subaşı Yasavul Alî'dir. Kabri yine Şafî‘î civârında medfûndur}. Kendü neferâtları 200, elleri sopalı bî-rahm âdemlerdir. Andan,

Esnâf-ı asesân-ı bî-amân: Nefer 202, bunlar dutma ve kapma ve urma ve kovma ve asma ve basma ve kayd [u] bend âdemleridir, biri birinden eşed mel‘ûn kavimdirler. {Bu haşerâtların zu‘m-ı bâtıllarınca pîrleri Amr-ı Ayyâr'dır ammâ *hâşâ ve kellâ*}. Andan,

Esnâf-ı cellâdân-ı bî-îmân: Pîrleri Eyyûb-ı Basrî'dir. Hazret huzûrunda Selmân-ı Pâk belin bağladı. Şer‘-i Resûl-i Mübîn üzre ve nass-ı kâtı‘ fermân-ı Rabbü'l-İzzet üzre huzûr-ı Resûl'de ibtidâ bunlar bir kâtili seyf-i Alî ile katl etdüğiyçün cellâdların pîridir. Ve dâ’imâ şer‘ile katle müstahak olanı pâk gasl edüp meydân-ı siyâsete getirüp gûnâ-gûn tesellîler ile tecdîd-i îmân getirdüp ve şehâdet kelimesin getirdüp yüzünü kıbleye müteveccih edüp bir kerre sağ eliyle katl olunacak kimesnenin başın sığayup herîf mebhût oldukda besmele ile kılıcı iki eline alup mücrimin kellesin teninden cüdâ ederdi. Ve rûhıyıçün Fâtiha-ı şerîf tilâvet edüp cümle huzzâr-ı meclise maktûlün yanında nasîhat edüp bu âdemden ibret alun deyü va‘z [u] nasîhat ederdi.

Yüz yetmiş yaşında merhûm olup bizzât Mu‘âviye hazretleri meyyitin götürüp Şâm-ı Şerîf'de Paşa sarâyı'nın kapusu civârında defn edüp üzerine bir kubbe inşâ edüp Cellâd eş-Şeyh (---) dahi anda medfûndur. Ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın bir ferzend-i ahteri anda medfûndur. Ve hâlâ cümle katle müstahak olan âdemleri anın türbesi önünde katl ederler, ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ve bu esnâf-ı cellâdân emr-i sultâna me’mûr âdemlerdir kim anların hakkında mısra‘:

Hükm-i Sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan.

Bu kavmin üstâd-ı kâmili Murâd Hân'ın cellâdı Kara Alî, bâzûların sığayup tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir tîğ-ı âteş-tâbın kemerine bend kılup sâ'ir işkence ve karabend ve nakşbend ve kemenbend ve zünnârbend edecek ucu aşıklı yağlı kemendleri kemerine asup ve sâ'ir âlât-ı işkencelerden kelpedân ve burgu ve mismâr ve buhûr-ı fitîl ve semîn sünger ve tilsimân ve yakakârt ve deri yüzecek sıntırâş ve pûlâd tâs ve niçe elvân zehirli göz mîlleri ve malafa ve çimşîr işkence ve ne'ûzü billâh el ayak kırmağa balta ve malafaların cümle kemerine bend kılup sâ'ir halîfeleri dahi yetmiş yedişer pâre âlât-ı cellâdları kemerlerine zeyn kılup sâ'ir huddâmların omuzlarında altunlu münakkaş serâmed servi haşebinden râyiha-yı tayyibeli kazıklar ile ve bellerinde seyâhat urganları ve ellerinde yalın seyf-i müczemleriyle merdâne cünbüş ederek ubûr ederler. Ammâ ne'ûzü billâh herbirinin çehresinde nûr kalmayup zehir damlar. ***[155a]*** Andan,

Esnâf-ı hemyân kesici: Nefer 300, bunlar dahi "Varyemez mâlı ister ayyârlarız. Pîrimiz Amr-ı Ayyâr'dır" derler ammâ *hâşâ sümme hâşâ.* Ve,

Esnâf-ı kara hırsız: Nefer 200, bunlar dahi "Ayyâr-ı cihânız. Pîrimiz Amr-ı Ayyâroğlu Uşûm'dur" [derler]. Mu'âviye hilâfetinde Gürcistân'a elçilik ile gidüp Irâk-ı Dâdyân'da mesmûmen merhûm olup anda medfûndur. Andan,

Esnâf-ı deyyûsân: Nefer 212, hâşâ pîrleri ola.

Esnâf-ı pâzveng-i eblehân-ı sâzengân: Nefer 300, *hâşâ mine's-sâmi'în* pîrleri ola.

Esnâf-ı gidiyân-ı müflisân: Nefer 500. Bu pâzeng ve deyyûsân ve gidiyân bî-hisâbdır ammâ herkes evli evinde olmağile nâ-ma'lûmdur. Ammâ bu tahrîr olunan hemyân kesiciler ve hırsızlar ve uğursuzlar ve nûrsuzlar cümle defter ile asesbaşı ve subaşıya vergi verüp İslâmbol'un izdihâm çârsû-yı bâzârlarında ve cem'iyyet-i kübrâ yerlerinde taşradan gelmiş garîbü'd-diyârların sürmelerinden gözlerin çalup fakîr herîfler sürme ile kalırlar.

Esnâf-ı Kâsımpaşa mukaddemleri: Nefer 155, hâlâ pîrsizlerdir. Tershâne kethudâları eli altında bî-dîn bir alay kavmdirler. Tershâne-i Amîre'de cümle keştîler donanması mahallinde bu zâlimler hemyânları içre yüzer yüz ellişer guruş koyup gözü bağlı *el-garîb ke'l-â'mâ*ları bozahâne ve meyhâne ve bekârhâne ve mesîregâhlara götürüp mest edüp bu kadar mîrî mâl yedin deyü küreğe korlar. Altı ay sefer edüp eline bin akçe verüp kürekden ıtlâk ederler. Eğer hazzın köşesiyse evvelbahârda yine gelüp iki bin akçe al derler. Ammâ ne aceb ayyâr-ı cihân kavmdirler kim anlar dahi kürek erbâbın bilüp işsiz güçsüz âdeme böyle edüp küreğe korlar ve acâyib kâr ederler.

Esnâf-ı hîzân-ı dilberân: Nefer 500, bunlar bir alay hâne-berdûş hîzân-ı ulefeciyân-ı mepşûtânlardır kim kadr [u] kıymetlerin bilmeyüp Bâbulluk'da ve Kalatyonoz'da ve Finde'de ve Kumkapu'da ve San Pavlo'da ve Meydâncık'da ve Kiliseardı'nda ve Tatavla'da ve gûnâ-gûn meskeş yerlerinde sürü sürü gezüp boğazı tokluğuna sayd olunurken subaşı damına sayd olunup âhir defterli olur.

Ne‘ûzü billâh bunun emsâlî niçe esnâf-ı mühmelât vardır ammâ tahrîr ü tavsîfinde çendân âlem yokdur. Bunları subaşı bilir, gayrılar {bilmez. Ve bu} tahrîr olunan esnâf-ı cühmel ü mühmel ve mezmûmlar subaşı ile alayda gûnâ-gûn şaka ederek ubûr ederler. Ammâ ne zümreden oldukları ma‘lûm değildir, hemân bir gürûh-ı enbûhdur. Andan,

Esnâf-ı seyisân-ı Urbân-ı uryân: Bilâ-hisâb kavmdır. Pîrleri Kanber-i Alî'dir, Selmân-ı Pâris belin bağladı, cümle sâyislerin silsilesi ana müntehîdir. Haccâc-ı Zâlim Yûsuf anı şehîd edüp Bağdâ[d] (---) medfûndur. Bu seyislerin içinde hûb-âvâz ile hicâz makâmında teğannî edüp el urarak ubûr ederler. Ammâ vüzerâ seyisbaşıları atlar üzre miyânlarında tâze Arab cüvânları ile ubûr ederler. Anların ardı sıra,

Esnâf-ı mükârî ya‘nî kirâcılar: Tüccârları ve gayrı ehl-i seferi şehirden şehire kirâları ile götürürler. Neferât 3000, cümle seyishânelerin semerlerin gûnâ-gûn şükûfeler ile ve dîbâ ve şîb ve zerbâf pûşîdeler ile zeyn edüp niçe yüz zîl ve çan ardala ile atların zeyn edüp ubûr ederler. Bunların dahi pîrleri Kanber-i Alî'dir. Hîn-i seferde lâzımlı askerdir.

Esnâf-ı pâsbân-ı nigehbân-ı İslâmbol: Neferât on iki bindir, kırk bindir derler ammâ fart-ı kelâmdır, üç yüz neferi Bedâsten-i atîk ve Bedâsten-i cedîd pâsbânlarıdır kim gedikli ulûfeli âdemlerdir. Mâ‘adâsı her şeb sabâha dek İslâmbol içre keşik bekler.

Bu esnâf subaşıya tâbi‘ olmağile ordu alayında rûz-ı rûşende ellerinde gûnâ-gûn musanna‘ fânûsları yakup şem‘-i asel kâfûr-ı ihşidîler ve şem‘-i rîhleri yakup ellerinde ucu demirli sopalar ile bellerinde kılıçlar ve teber-kemânlar ile ve palâs palâs esbâblar geyüp başlarında mahûf ucbe-likâ kurd derilerinden tâclar ve sivri gûnâ-gûn külâhlar geyüp birbirlerine sopa urarak gûyâ hırsız kaçarmış şeklinde "Bire koma, kaşdı ha vardı ha, bire koma, gitdi gidi, vardı gidi, işte gidi" deyü ba‘zı temâşâcıları gösterirler ve seyirciler mâbeynine ol ucbe-likâ ile girüp halkı korkudurlar ve hem halkı iki tarafa açarlar ve gûnâ-gûn şaka ederler. Bunların pîri Dîvâne Hurûm'dur, Selmân, Alî huzûrunda belin bağladı. Bahr-i Ummân'ın Lahsa tarafında medfûndur.

Bu bâlâdaki ecnâs-ı mahlûkâtlar cümle (---) asker. Bunlarda aslâ dükkân ve tezgâh yokdur, ancak ordu-yı İslâm yerin tâhir edüp emn [ü] emân içün ileri giderler. Zîrâ bir diyârda ve bir orduda ibtidâ hâkim ***[155b]*** ve hekîm olmasa ol orduya girmek ayn-ı hatâdır. Hâkim cihânın cânıdır. Hadîs, [116] bu hadîs-i sahîh mazmûnunca bir diyârda hâkim olmasa halk-ı âlem birbirin yerler, anıniçün mukaddem askerî tâ’ifesi gidüp pâsbânlar ordu-yı İslâmın cânib-i erba‘asında dîdebânlık etmeğe me’mûrlardır.

Bu bâlâda tahrîr olunan cümle 14 esnâf mevc mevc ve fevc ü fevc gûnâ-gûn şakalar ile ubûr edüp asesbaşı ve subaşı ve lağımcıbaşı at başı berâber gidüp ardları sıra sekiz kat mehterhâne ve cümle sâzendeler fasıllar ederek alayköşkü dibinden arz-ı mahâret ederek ubûr ederler. *Ve's-selâm*. Andan,

el-Faslu's-sâlis

Ordu monlâsı: Kânûn üzre beş yüz akçe mevleviyyetdir, neferât üç yüzdür. İbtidâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı sa‘âdetlerinde kadı olan Abdullâh et-Tahrî'dir. Hazret-i Alî huzûrunda

Selmân Pâris belin bağlayup icâzet verdi. Hazret-i Resûl'ün emîni idi. Gazâ mâlının öşrün zabt edüp kadılık ederdi. Ve Hazret-i Alî'nin şâkirdi idi. Şerî‘at kadılarının silsilesi ana çıkar. Sonra sene (---) târîhinde İmâm-ı A‘zam zuhûr edüp sâhib-i mezheb olup hâlâ kadılar ana isnâd edüp pîrimizdir derler, hâşâ. (---) asrında İmâm-ı A‘zam'a kazâ teklîf edüp kabûl etmediğiyçün hapisde merhûm olup kazâ-yı âsumânı kabûl etmedi. *Rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Esnâf-ı alemdâr-ı Resûl sancakdârân: Yüz (---) esnâfın birer sancakları vardır. Ammâ cümleden Ordu mollâsı sancağı mükellefdir kim sancağ-ı şer‘-i Resûl-i Mübîn'dir. Sancakdârların pîri Hazret-i Büreyde-i Eslemî'dir. Resûl'ün ibtidâ sancakdârı bunlardır. Evvel İslâm sancağın bunlar götürdü, hâlâ sancakdârların silsilesi anda nihâyet bulur. Alî huzûrunda Selmân belin bağladı. Kabri Mervî'dedir. Hicret'in altmış yılında şehîd oldu. Ve Hazret zamânında ma‘zûl olup yerine Ebâ Eyyûb-ı Ensârî, sancakdâr-ı Resûl olup Âl-i Emeviyyûn'dan (---) asrında İslâmbol muhâsarasında ishâlden şehîd olup yine Eyyûb'da medfûndur. Ve ordu mollâları hizmetinde,

Esnâf-ı sa‘îler: Neferât 400, bunlar cemî‘i guzât-ı müslimînin mekâtiblerini vatanlarına vâsıl etmeğe me’mûrlardır. Pîrleri Amr bin Ümeyye-i Zamîrî'dir kim Alî huzûrunda Selmân-ı Fâris belin bağlayup şâtırlar ve sa‘îlerin pîridir. Kabri kal‘a-i Hıms'dadır. Hazret-i Resûl'ün peyki idi. Bu sa‘îlerin ellerinde birer harbe ve başlarında birer âfitâbe üzre cığcığa teller ve bellerinde kantûralar ve tennûreler ve zîl [u] bem ve sapan-ı Dâvûdîler ve ummân-ı kerâme ve cilbend-i mahabbetler ile piyâde ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı muhzırân-ı mollâ: Nefer 200, pîrleri (---) dir. Kabri Abbâs'dadır. Ellerinde birer asâları ile piyâde kadı‘asker önü sıra ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı e’imme-i vüzerâ ve mîrimîrân ve sâ’ir a‘yân: Cümle üç yüz nefer, pîrleri İmâm-ı A‘zam'dır kim Bağdâd-ı behişt-âbâd cenbinde medfûndur. Ammâ imâm-ı evvel Hazret-i Resûl'dir kim cemî‘i enbiyâ ervâhına dahi imâm olmuşdur. Andan,

Esnâf-ı hutebâ: Aded-i neferât 400, pîrleri Hazret-i Osmân Zi'n-nûreyn'dir. Hazret-i Resûl kemerin bağlayup huzûr-ı Resûlullâh'da kâhîce hitâbet ederdi. Ammâ hatîb-i kadîm Hazret-i Peyember aleyhi's-selâmdır. Kabr-i Osmân, Medîne-i Münevvere Bakî‘'inde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Andan,

Esnâf-ı kadı ve mollâlar: Cümle neferât 500, pîrleri bâlâda mestûrdur. Bunlar irtifâ‘-ı kadr içün ma‘zûlen sefer eşerler. Mahlûl bir mansıb-ı âlî olsa erbâbına sadaka olunur. Andan,

Esnâf-ı meşâyih-i izâm: Aded 300, bunlar bilâ-garaz velâ-ıvaz mücâhidün fî-sebîlillâh olup gazâ ederler. Pîrleri Hasan-ı Basrî'dir. Selmân-ı Pâris şed bağlayup cemî‘i meşâyıhlara pîr oldu. Anların tarîkine silsile-i Kutî derler. Çâr-yâr-ı güzînden sonra tarîk şeyhi bunlara müntehîdir. Yüz yetmiş yaşında merhûm olup kabri Buhârâ'da (---) mahalde medfûndur. Andan sonra,

Esnâf-ı vâ‘iz-i zâhir: Nefer 400, bunlar dahi kadı‘asker alayında muhteşemâne ubûr ederler. Pîrleri Kümel bin Riyâzî, Selmân irşâd edüp belin bağladı. Ba‘zı meşâyıhların silsileleri ana çıkar. Anlara Kümeylî derler. Anı Haccâc şehîd eyleyüp kabri Kûfe'de âsûdedir.

Esnâf-ı nâsıh-ı müfessîrin: Nefer 600, bunlar dahi kadı‘asker ile hasbeten-lillâh sefere giderler. Pîrleri Hazret-i Abdullâh ibn Abbâs'dır. Hazret asrında müfessir idi. Kabr[i] Mekke'de Ebtah nâm mahalde Mansûr-ı Devânikî cenbinde medfûndur.

Esnâf-ı muhaddisîn: Nefer 60, bunlar dahi kadı‘asker ile sefer eşerler. Pîrleri Ebû Hüreyre'dir. Kabri Mısır'da Cîze şehrinde medfûndur. ***[156a]*** Yılda bir kerre mâh-ı Temmûz'da niçe yüz bin âdem cem‘ olup âsitânesinde mevlûdu'n-nebî olur, ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır kim Ebû Hirre olduğıyçün niçe yüz bin kedi vardır. Andan,

Esnâf-ı mü’ezzinân: Neferât 700, cümle sefere me’mûr vüzerâ ve emîr-i ümerâların mü’ezzinleri kadı‘asker ordusu ile alaya binerler. Pîrleri Hazret-i Bilâl-i Habeşî'dir, Hazret huzûrunda Hazret-i Alî belin bağlayup cümle mü’ezzinlere pîr olup bizzât Hazret'in mü’ezzini idi. Hakkında Hazret *"Yâ Bilâl ganni'l-uzâl"* buyurmuşlardır. Cümle mü’ezzinlerin silsilesi ana müntehîdir. Kabri Şâm'da Koyunkapusu'nun iç yüzünde etrâfı parmaklıklı bir kubbe-i sağîr içinde âsûdedirler. Üçüncü pîr bunlardır. Bu hakîrin dahi pîridir. *Rahmetullâhi aleyh*. Ve,

Esnâf-ı sofiyyûn: Neferât 3000, bunlar dahi kadı‘asker alemi dibinde tevhîd edüp râh-ı Hak içün cihâd ederler. Pîrleri Ebû Derdâ’-i Âmirî'dir. Hazret-i Alî belin bağladı, on altıncı pîrdir. Ashâb-ı Soffaya izn-i Resûl ile ser-halka idi. Ehl-i riyâzetin silsileleri anda nihâyet bulur ve Resûl-i Hudâ anın hakkında buyurdu. [117]

Ya‘nî "Ol kimesne kim melâikeler ile musâfaha ede Ebû Derdâ‘ ola" buyurmuşlardır. Kabri Necef'dedir. Andan,

Esnâf-ı mütevelliyân: Nefer 700, bu mütevellîlerin cümlesi kadı‘asker nezâretinde olmaları sebebiyle alaya çıkarlar. Pîrleri Süfyân-ı Sevrî'dir. Kabri Mekke Mu‘allâsı kurbündedir. Mekke içre hânesin, Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ vâlidesi tîmârhâne ve dârü'ş-şifâ inşâ edüp bir âb-ı hayât kuyusu vardır. Dârü'ş-şifâ binâ olunmazdan mukaddem hastalar bu hâneye gelüp Süfyânü's-Sevrî kuyusundan su içüp sıhhat bulurlardı. Andan,

Esnâf-ı bevvâbân-ı şerî‘at ve gayrı bevvâbân: Neferât sekiz yüz, bunlar dahi kadı‘asker ile kimi sefer eşer, kimi alaya çıkar, pîrleri Ebî Şeybe'dir, Selmân-ı Pâris belin bağlayup Hazret-i Resûl, Mekke-i Mükerreme'nin miftâhların ana teslîm edüp hâlâ yine zürriyeti inkırâz bulmayup Mekke'nin miftâhları Şeybe oğulllarındadır. Cümle bevvâbların pîri Şeybe'dir. Kabri Mekke Mu‘allâsında Ebî Tâlib cenbinde medfûndur. Andan,

Evsâf-ı mukayyidîn, **huddâm-ı mahkeme-i şer‘-i Resûl-i Mübîn**: Neferât 2000, pîrleri Hazret-i Alî karındaşı Akîl'dir. Kûfe hâdisesinde şehîd olup kabri Bağdâd'dadır. Andan,

Evsâf-ı mu‘arrifân-ı cevâmi‘hâ: Neferât 2000, pîrleri Şeyh Mansûr ibn Mu‘âz hazretidir. Kabri bahr-i Necef'dedir. Bu tâ’ife hoş-âvâz ile pâdişâha du‘â ederek kadı‘asker alayı içre ubûr ederler. Andan,

Evsâf-ı na‘thân-ı Resûlullâh: Neferât 4000, pîrleri *Kasîde-i Bürîde* sâhibi eş-Şeyh

Muhammed Bûsırî'dir. Kabri Mısır'da Şeyh Ukbe-i Cüheynî cenbinde medfûndur. Andan,

Esnâf-ı hâfızân-ı Kur'ân-ı azîm: Neferât 6000, şehr-i İslâmbol içre bu altı bin hâfızdan gayrı nisvândan üç bin hâfıza vardır. Pîrleri Müslim bin Akîl'dir, Selmân belin bağladı. Hazret-i Risâlet asrında on bin hâfız-ı Kur'ân var idi. Hattâ Hazret-i Ömer'in duhter-i pâkîze-ahteri Sitti Hafza hâfıza idi. Câmi'ü'l-kur'ân Hazret-i Osmân ile Kur'ân-ı azîmi cem' edüp hıfz-ı kırâ'ati bu Hafza Hâtûn'dan kalmağıla Hafz kırâ'atı derler. {Hâfıza hâtûnlara bu Sitti Hafza pîr olmuşdur}. Bu hâfız tâ'ifeleri ale'l-umûm küheylân atlar üzre Feth-i şerîf tilâvet ederek alayköşkü dibinden ubûr ederler.

Esnâf-ı yazıcıyân: Dükkân 400, neferât 500, bu tâ'ife ordu-yı bâzâ[r]da ve sadrıa'zam kapusunda arzuhâl ve mekâtibler tahrîr ederler, elzem-i levâzımından kavmdir. Pîrleri Kâsım bin Abdullâh-ı Kûfî'dir. Selmân-ı Pâris belin bağlamışdır. Kabri Cidde kurbünde Hidde'de Hazret-i Havvâ yanında medfûndur.

Esnâf-ı sahhâfân: Dükkân elli, neferât 300, bunlar ulemâ ziyyinde ve ulemâ huddâmları olmağile kadı'asker alayında tahtırevânlar üzre dükkânlarında niçe bin kitâbları zeyn edüp alay ile ubûr ederler. Pîrleri Abdullâh-ı Yetîmî'dir. Selmân belin bağlayup kabri Şâm kurbünde Busrâ şehrinde Hâtem-i Tay cenbinde medfûndur.

Esnâf-ı şâ'irân: Neferât 800, kadı'asker alayında kasâyidler kırâ'at ederek alay ile ubûr ederler. Pîrleri Hassân-ı Sâbit'dir kim Hazret'in şâ'iridir kim Seb'a-i Mu'allaka sâhibidir. Selmân belin bağladı. Kabri (---) medfûndur, ammâ ziyâret etmedim. ***[156b]***

Evsâf-ı meddâhân-ı sultân ve vüzerâ ve a'yân: Neferât 80, bu tâ'ife tahtırevânlar üzre ellerinde çevgânları, bellerinde mecmû'alar ile fesâhat [u] belâğat üzre kıssahânlık ederek ubûr ederler. Pîrleri Suheyb-i Rûmî'dir kim Hazret-i Risâlet'in meddâhıdır. Bunlar zamân-ı cehâletde *Anternâme* okurlardı. Hazret bunlara "Ammim Hazret-i Hamza-i bâ-safânın gazavâtın okusan ümmetimi cenge terğîb ederdin" buyurduklarında ibtidâ *Hamzanâme*'yi bunlar te'lîf etdiler. Ba'dehu Ebü'l-me'âlî {hicret-i nebeviyye'nin} sene 261 târîhinde âb-ı tâb verüp altmış cild etdi. Hâlâ mezkûr altmış cildi meddâhân-ı Rûm fihris edüp üç yüz altmış altı cild *Hamzanâme* olmuşdur. Ammâ Suheyb-i Rûmî , Hazret huzûrunda Mekke ve Uhud ve Bedr-i Huneyn gazâların kırâ'at etdikce Hazret ferah kesb edüp Suheyb'e ihsânlar edüp hakkında hadîs buyurdu: [118] Ya'nî "Kıyâmet gününde evvel Havz-ı Kevserden Suheybü'r-Rûmî içer", demişlerdir. Yüz on yaşında vefât edüp kabri Sivas şehrinin cânib-i şarkîsinde bir yalçın kaya üzre bir âsitâne-i azîmi içinde medfûndur. Hazret huzûrunda kemerin Hazret-i Alî bağlamışdır. Meddâhların ve ahilerin silsilesi ana müntehîdir.

Evsâf-ı hânendegân: Neferât 300, pîrleri Hamza bin Yetîmî'dir. Hazret huzûrunda hoş-hânlık ederdi. Cemî'i hânendelerin silsilesi ana müntehîdir. Kabri Tâ'if'dedir. Bunlar hoş-âvâz ile sefere müte'allik ilâhîler okurlar. Ba'zıları,

Allâhümme yâ Hâdî
Âsân eyle yolumuz

ilâhîlerin kırâ'at edüp alayköşkü dibinden ubûr ederler.

Evsâf-ı müneccimân: Neferât 70, pîrleri Hazret-i İmâm Alî'dir kim âye[t]: [119] âyeti tefsîrin bilüp evkât-ı hamseyi bilmek içün bu ulûmu râyegân eyledi. Kabr-i şerîfi Kûfe'dedir kim ibâdet ederken Mülcem-i la'în şehîd etdi.

Ve bu müneccimân sınıfı tahtırevânlar üzre usturlâbların ve kıble-nümâ ve mîkâtların ve takvîm ü zîc kitâbların zeyn edüp müneccimbaşı örf-i izâfetiyle ve saçaklı abâyîsi ile kadı'asker ile muhteşemâne at başı berâber ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı remmâlân: Dükkân 15, neferât 300, bunlar dahi ulemâ ziyyinde olmağile kadı'asker alayıyla tahtırevânlar üzre tahta-i tâli'i ve kur'a ve remil tahtaların meydân-ı mahabbete koyup "Tâli'-i sa'd-i meymûn ve tâli'-i menhûs ve maksad [u] merâmlarınız görelim" deyü remmâlâne kelimât ederek ubûr ederler. Pîrleri yine Hazret-i Alî'dir kim reml-i Alî meşhûrdur, ulûm-ı kadîmdir. Zamân-ı kadîmde bu tarîkin pîrleri Hazret-i Dânyâl'dır. Hazret-i Cibrîl-i Emîn'den tahsîl-i ilm edüp reml ile mu'cizesin beyân ederdi. Andan,

Esnâf-ı nakîbân-ı ehl-i hıref: Neferât 300, pîrleri Hazret-i Câbir-i Ensârî'dir. Kabri Mısır İskenderiyyesi şarkîsinde Remle bâğları nâm mahalde tarîk-i âm üzre bir kubbe-i âlîde medfûndur, bir câmi'i ve zâviyesi vardır. Hazret huzûrunda kemerin Hazret-i Alî bağlayup cemî'i tarîk nakîblerinin silsilesi ana müntehîdir. Andan,

Esnâf-ı re'îsân-ı ehl-i tarîk: Neferât 900, bî-hisâb kavmdir, ammâ kadı'askerile alaya çıkan şeyh [ü] şâb bunlardır. Pîrleri Ebû Ubeyd Cüzrecî. Hazret huzûrunda Hazret-i Alî belin bağladuğı on yedinci pîrdir. Kabri Medyen'dedir. Mısır'dan Ka'be yolu üzre Şu'aybü'n-ni'am tarîki üzre bir küçük kubbede medfûndur. Bunlar cemî'i ehl-i hırefin ve ehl-i tarîkin re'îsleri pîridir. Zîrâ Hazret-i Resûl, bu Ebû Ubeyd Cüzrecî'yi Ensârîlere re'îs etmişdi. Sahâbe-i kirâmın kümmelînindendir. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.* Andan,

Esnâf-ı meşâyihân-ı ehl-i hıref: Neferât 105, pîrleri Hazret-i Selmân'dır. Hazret-i Alî kemerin bağladı. Kabri Bağdâd'dadır.

Esnâf-ı çavuşân-ı ehl-i sanâyi': Neferât 415, pîrleri Ömer bin Haddâm'dır. Selmân-ı Pâris belin bağladı. Kabri Yemen'de Veys el-Karanî cenbinde medfûndur. Cümle ehl-i hıref çavuşlarının pîrleridir. Ammâ vüzerâ ve mîrimîrân çavuşlarının ve silâhşör ve cündîlerin pîri Mâlik Ejder'dir. Kabri Kırım'da denilmişdir.

Esnâf-ı ferrâşân-ı ehl-i sanâyi' ve ehl-i tarîk: Neferât 2000, bunlar dahi bî-hisâb kavmdir, ammâ sefere me'mûr olup ordu monlâsıyla alay eden bunlardır. Pîrleri Nusayr-ı Hindî'dir. Selmân Fâris belin bağladı. Kabri Basra'dadır. *Kuddise sırruhu*. ***[157a]*** Bu tâ'ife ellerinde cârûbları ve firâşhâneleri ve Sönbeki cezîresi süngeri ve boğazlarında ridâları ile âdâb üzre ubûr ederler.

Esnâf-ı cenâze peykleri ve mürde-şûyân ya'nî şehîdân gassâlleri: Neferât 4000, pîrleri Amr-ı Ayyâr'dır, kemerin Hazret-i Alî bağlayup kabri Hıms'dadır. Bu esnâfın ordu-yı İslâmda kârları

şehîd [u] şühedâ ve garîb [u] gurebâları gasl edüp defn ederler.

Ve bunlardan mâ‘adâ sefere me’mûr vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân [u] kibârın imâmları ve mü’ezzinleri ki bâlâda tahrîr olunmuşdur, cümle pür-silâh olup gûnâ-gûn libâs-ı fâhireler ile esb-i tâzî üzre süvâr olup sefere müte‘allik kasîdeler ve

Allâhümme yâ Hâdî
Âsân eyle yolumuz

ilâhiyyâtların bülend-âvâz-ı Dâvûdî ile tilâvet ederek ubûr ederler. Zîrâ İslâmbol'da ne kadar selâtîn câmi‘leri ve câmi‘-i vüzerâlar var ise anların e’imme ve hutebâları ve mü’ezzinleri huzûrda kalup bu bâlâda tahrîr olunan sefere me’mûr ordu imâmlarına ve mü’ezzinlerine ve mu‘arriflerine ve na‘thânlarına ve huffâz-ı Kur’ân'lara ve cenâze peyklerine birer aylık ulûfelerin verüp imdâd ederler. Anlar dahi sefere giderler. Ammâ Hünkâr mü’ezzinleri iki pay ve sadrıa‘zam mü’ezzinleri birer pay alup sefere giderler. Anlardan gayrısı cümle tahsîl olan mâlları iştirâk-i sevî üzre hisse-mend olup gazâ ederler. Bu esnâflardan mâ‘adâ bî-garaz hasbeten-lillâh gazâya giden fukarâların hisâbın Allâhu Rabbü'l-âlemîn bilür.

{**Esnâf-ı hâcegân-ı mekteb-i püserân**: (---) (---) (---) (---)} Andan,

Esnâf-ı mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı ebcedhân: Hisâbın Hudâ bilür, ammâ hâce-i mu‘allimhâne 1993, ve dârü't-ta‘lîm-i mekteb kezâlik 1993. Bu mu‘allimânın pîrleri hâce-i kâ’inât ve mefhar-i mevcûdât Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'dır, pîri Cibrîl-i Emîn'dir, andan Rabbü'l-âlemîn'e müntehîdir. Zîrâ Hazret-i Risâlet, İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin'in dedesi ve üstâdları idi. Ve mekteb-i sıbyânın pîrleri İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin'dir.

Bu zikr olunan mu‘allimhânelerin niçe kerre yüz bin ecinne askeri gibi sağîr ü kebîr tıflân-ı ebcedhânları bilâ-hisâb kâğızdan külâhlar geyüp ellerinde deblekler çalup herbir mekteb-i sıbyânları birer gûne libâs ile gûnâ-gûn şakalar edüp kimisi *"İllâ yansuru's-sultân"* diyerek kimisi,

İlâhî izz-i zâtın hürmetiyçün
Dahi bin bir sıfâtın hürmetiyçün

deyüp gayrı tıfl-ı nâ-resîdeler âmîn deyüp üstâdları du‘â ederek mevc mevc ve fevc fevc çemapur askeri gibi gürûh gürûh enbûh gibi ubûr ederler. Niçe kerre yüz bin ferzendân dahi başlarında şeb-külâhları üzre gûnâ-gûn cığalar ve gûnâ-gûn ziller ile kendüleri zeyn edüp ellerinde def ü kudüm ve Eyyûp deblekleri ile *"İllâ yansuru's-sultân"* deyüp ellerin dak ederek asvâtları evce peyveste olup du‘â hırmeni içre ubûr ederler. Bu tâ’ife-i ecinneyi görmeyen dünyâda bir şey görmüş değildir. Andan,

Esnâf-ı şeyhü'ş-şüyûh-ı sâ’ilân ya‘nî şeyh-i dilenciyân: Nefer bir.

Tâ’ife-i fukarâ-i dilenciyân: Nefer 7000, âye[t]: [120] nass-ı kâtı‘ına mazhar olmuş bir alay-ı azîm cerrâr [ü] kerrâr garîblerdir. Herbiri birer hırka-i peşmîneler ve ellerinde gûnâ-gûn alemleri, başlarında bûryâdân ve lîf-i hurmâdan destârları ile Yâ Fettâh esmâsıyla cümle a‘mâları

birbirinin omuzlarına yapışup kimi leng ve kimi a‘rec ve kimi ık‘ansis ve kimi meflûc ve kimi masrû‘ ve kimi bî-dest ve kimi bî-pâ ve kimi uryân ü büryân ve kimi hımâr-süvâr bir hengâme du‘â ile niçe bin bayrakların mâbeynine cerrârlar şeyhini ortaya alup şeyhleri du‘â etdükce yedi bin fukarâ bir sadâdan Allâh Allâh ile âmîn dediklerinde sadâları evce peyveste olur. Bu tertîb üzre anların dilenciler şeyhi alay içinde alayköşkü dibinden ubûr mahallinde durup pâdişâha hayır du‘â edüp ihsân [ü] in‘âmlar alup ubûr ederler. Pîrleri eş-Şeyh Hâfî'dir, Selmân belin bağlamışdır. Gazâdan gelen guzât-ı müslimînden âye[t]: [121] nassı üzre "Şey’ullâh" deyüp sadaka alırdı. Kabri Medîne-i Münevvere'de Kıbleteyn kurbünde medfûndur. Andan,

Esnâf-ı şeyhü'l-arasât: Nefer 155, bunların her biri hammâm kubbesi kadar gûnâ-gûn sarıklar sarup destârların götürmeğe gerdânları tahammül edüp herbirinin destârın beşer onar âdem dayanup götürürler, kimi har-süvâr ve kimi piyâde-reftârdır, kimi çemendere süvâr olup sarığın başka bir ata yükledüp herbiri birer gûne destârıyla ***[157b]*** el açup du‘â ederek ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı tâlib-i ilm-i sûhtevât: Neferât 12.000, bunlar dahi bî-hisâb yanmış ve kanmış kavmdır. Ammâ on iki bini kemerbaşıları ve huddâmlarından martılar ve dızmanlar ve berebaşıları ile gûnâ-gûn keçe külâh üzre elvân elvân şükûfe [ve] ezhârâtları ser-i sa‘âdetlerine zeyn kılup ellerinde *Kudûrî* ve *Mülteka'l-ebhurları* ve *Keşşâf* ve *Kadıhân* kitâbları ve bellerinde şemşîr-i hûnfeşânları ve sapanları ve gedelec yayları ve sehm-ı kazâları ve ba‘zısı ebyât [u] eş‘âr-ı pâkîze-güftâr kırâ’at ederek her biri piyâde kemerbaşıları esb-i tâzîler üzre âmâde olup gûyâ dersin müzâkere edüp ubûr ederek alayköşkü dibinde âye[t]: [122] nassını tefsîr etdiklerinde Murâd Hân haz edüp sûhtevât tâ’ifesine üç kîse altun ihsânları olup hayır senâ ile ubûr etdiler. Anların pîri ser-çeşme-i Erbâb-ı Soffa Ebû Derdâ’-i Âmirî'dir, Selmân belin bağladı, bâlâda mastûrdur.

Evsâf-ı ırk-ı tâhir âl-i abâ, **sâdât-ı kirâm**, **evlâd-ı Resûlullâh**: Aded on yedi bin, el-azametullâh bu tâ’ifenin alay-ı azîmi destâr-ı evlâd-ı Resûlullâh ile nümâyân oldukda cümle teferrüc ehli *"Allâhümme salli ala Muhammed"* derler. Gûyâ bir nûr-ı ilâhî berk urup cümlesi esbâb-ı ihtişâmları ile esb-süvâr çifte çifte ubûr ederler. Pîrleri İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve vâlideleri Fâtımatü'z-Zehrâ ve cedleri Hâtemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ'dır. Kabr-i İmâm Hasan (---) medfûndur. Ehli, sem verüp mesmûmen şehîd oldu, sene (---) ba‘de hicret-i nebeviyye'de. Kabr-i İmâm Hüseyin, Yezîd cenginde Kûfe'de şehîd olup cesed-i şerîfi Bağdâd'a (---) konak karîb İmâm Hüseyin'de bir âsitâne-i azîmde medfûndur ve ser-i sa‘âdetin Yezîd Şâm'dan Mısır'a gönderüp hâlâ Mısr-ı Kâhire içre Hân-ı Halîl kurbünde meşhed-i İmâm Hüseyin'de bir kubbe-i âlî içinde ser-i sa‘âdetleri medfûndur. Bir câmi‘i var, cânib-i erba‘asındaki mermer amûdlar Ka‘be-i Şerîf hareminde binâ olmağile Ka‘be-i Şerîf'in siyâh örtüsün ol amûdlara kuşadup anda dikerler, ba‘dehu Ka‘be'ye götürürler. İmâm Hüseyin azîm âsitânedir. Cemî‘i ehl-i Mısır şeb [u] rûz ziyâret ederler.

Netîce-i merâm cümle şürefâ ubûr edüp ardı sıra nakîbü'l-eşrâf yeşil imâmesiyle ve esb-i tâzîsi saçaklı abâyîsiyle, zîrâ bu dahi beş yüz akçe mollâdır. Ve sağ cânibinde ordu kadı‘askeri, yeniçeri çukadârıyla ve muhzırları ve sâ’ir huddâmları ile ve bunların sağında müneccimbaşı örf-i izâfetiyle beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle muhzırbaşısı keçesiyle ve yeniçeri çukadârıyla üç

mollâ ubûr edüp ardları sıra mülebbes iç gulâm mahbûbları ardları sıra sekizer kat mehterhâne davullarına meçikler çalup dârâtları ile alayköşkü dibinden ubûr ederler.

Ammâ bu kadı‘asker alayında olan 38 esnâf aded gürûh-ı enbûh-ı gûnâ-gûn esnâfâtın yekûnu (---) askerdir. *Ve's-selâm.*

İbtidâ alay-ı ordu-yı asâkir-i avân, ba‘dehu asâkir-i şer‘-i Resûl-i Mübîn, ba‘dehu esnâf-ı hukemâ-yı kehhâlân ve cerrâhânı beyân eder. Zîrâ bir diyârda esnâf-ı kehhâl ve cerrâh olmasa ol şehire varup mütemekkin olmak câ’iz değildir.

el-Faslu'r-râbi‘
Esnâf-ı elzem-i levâzım hekîmbaşı

Birdir ve beş yüz akçe mevleviyyet ile hâkimdir. Örf-i izâfeti ve saçaklı abâyîsi ve muhzırları ve keçeli hünkâr kapucusu ve yeniçeri çukadârı ve yüz aded iç huddâmları vardır. Ve Tekirdağı şehri bu hekîmbaşılara ber-vech-i arpalık ihsân olunmuşdur. Hukemâların pîrleri Hazret-i Zünnûn-ı Mısrî'dir. Mısır meliki Mukavkıs, Hazret-i Risâlet'e gâyet mahabbet edüp her bâr Hazret'e elçi gönderüp,

"Yâ Muhammed Rûm keferesi Mısır diyârına istîlâ edüp kabza-i tasarrufa alup vilâyetim elden gitdi, lütf edüp azîm asker ile Mısır'ımı feth edüp zîr-i destinde bir boybeği-misâl kemterin olam" deyü Zünnûn-ı Mısrî'yi bir çatal kılıç ile ve bir katır ve dörd aded Kıbtî câriyesi hedâyâlar ile Zünnûn-ı Kıbtîyi Hazret'e gönderdi. Hazret kılıcı Zülfikâr deyü Alî'ye ve katıra Düldül deyü yine Alî'ye verdi. Câriyenin birin Hazret-i Ebâ Bekir'e, birin Zübeyr hazretlerine, birin Şâ‘ir Hassân'a verüp Abdurrahmân bin Hassân ol duhter-i pâkîze-ahterden oldu. Bu duhterin hemşîresi Mâriye ***[158a]*** câriyeyi Hazret-i Resûl kendiler alıkoyup Hazret-i İbrâhîm ibn Resûlullâh ol Mâriye câriyeden vücûda geldi.

Zünnûn, Hazret'in bu sâhib-i keremliğin ve mübârek cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede edince îmân ile müşerref olup Hazret kemâl-i ma‘rifetin su’âl edüp "Kâtibim ve şâ’irim ve âlim-i hâzık ve tâbîb ü fassâdım" deyince Hazret-i Resûl, Hazret-i Alî'ye emr edüp Hazret huzûrunda Alî, Zünnûn'un kemerin bağlayup dest-bûs-i Resûl ile şeref-yâb olup cümle hukemâlara pîr [ü] pîşvâ olup Amr ibn el-Âs ile sıla-i rahm içün Mısır gazâsına gelüp şehr-i Fustât ki eski Mısır'dır, anda ceng mahallinde hadeng ile mecrûh olup şehîd oldu. Kabri yine Mısır'da İmâm Şâfi‘î tarafında Şeyh Ukbe-i Cüheynî cenbinde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Cemî‘i etıbbâların silsileleri ana müntehî olur.

Esnâf-ı dekâkîn-i hukemâ: 700, neferât 1000, niçe yüz bin dükkânları yokdur. Ammâ hîn-i alayda bunlar tahtırevânlar üzre dükkânların âlât-ı hukemâ ve eşribe hokkaları ve gûnâ-gûn hab şîşeleri ve çifteler ile zeyn edüp {ba‘zı emrâzlı âdemlerin nabızların dutup devâ ederek} ubûr ederler. Bu esnâf hakkında Hazret-i Resûl hadîs buyurmuşlardır: [123] bu mazmûnca bir şehr-i azîmde yâhûd bir ordu-yı azîmde hâkim ve hekîm-i hâzık ve fassâd-ı âmil ve cerrâh-ı kâmil olmasa ol şehirde ve orduda olmak câ’iz değildir. İmdi ol ecilden ibtidâ hukemâ ve kehhâl esnâfları tahrîr olundu.

Ammâ bu ilm ilm-i kadîmdir. Zamân-ı kadîmde pîrleri Hazret-i Lokmân idi ve Fisagores-i Tevhîdî ve Eflâtûn-ı İlâhî ve Bokrât ve Sokrât ve Restetâlîs ve Câlinûs ve Mernûs [Feylekûs?] nâm hukemâ-yı kudemâlar gelüp akl ile bir kılı kırk yarup ilm ile göğe nerdübân etmişlerdi. Âhir ecel derdine dermân edemeyüp âhirete tahtırevân ile revâne oldular.

Esnâf-ı kehhâlân: Dükkân 40, neferât 80, zamân-ı kadîmde pîrleri Hazret-i Mûsâ asrında bir Yahûdî hâtûnu idi. Hazret-i Mûsâ'nın gözü ağrıyup Cenâb-ı Bârî "Yâ Mûsâ ol hâtûna var kim gözüne ilâc etsin" buyurduklarında Hazret-i Mûsâ varup ol hâtûn Mûsâ'nın ayağı altından gubârı alup mübârek gözlerine eküp Hazret-i Mûsâ şifâ buldu. Bu hâl üzre ol hâtûn iki yüz sene kehhâllık etdi. Ammâ Hazret-i Risâlet asrında kehhâlânların pîri (---), Hazret-i Selmân belin bağladı. Kabri Ispahân-ı nısf-ı cihândadır. Hâlâ kabr-i şerîfinden bir veca‘-ı ayneyne mübtelâ âdem gubâr olup aynına vesme edinse şifâ bulur, hâlâ şu‘arâlar mâbeyninde kehl-i Sıfâhân meşhûrdur. Bu tâ’ife tahtırevânlar üzre dükkânların gûnâ-gûn libâs-ı fâhireler ile zeyn edüp kehl kutuları ve gûnâ-gûn mîller ve niçe gûne kehhâle müte‘allik bisâtlar ile dükkânların zeyn edüp ba‘zı alîl âdemlere ilâc ederek ubûr ederler.

{**Esnâf-ı bî-dükkân-ı tûtyâcıyân**: Neferât 100, pîrleri yine (---), bunlar kutular içre koruk tûtyâsı ve çiçek tûtyâsı ve peygamber sürmesi[n] gezdirüp kârlarıyla alay ederler}.

Esnâf-ı ma‘âcinciyân: Dükkân 200, neferât 500, kadîm-i evvelde pîrleri Hazret-i Fisagores-i Tevhîdî idi. {Ammâ} Hazret-i Risâlet asrında pîr-i hakîkîleri Hazret-i Ubeyd-i Attâr'dır, Selmân-ı Pâris belin bağladı. Hazret-i Hamza ile şehîd olup Cebel-i Uhud zeylinde medfûndur. Bu ma‘cûncu tâ’ifesi tahtırevânlar üzre dükkânların ma‘âcin humları ve hokkaları ve gümüş hokkaları ve gümüş meblağlarla dükkânların zeyn edüp halîfeleri tuç havânlar içre besbâse ve kebâbe ve darçın ve dâr-ı fülfül ve kakule ve havlân ve havlıncân ve ûdü'l-kahr ve zencebîl makûlesi edviyeleri döğüp ba‘zı pençe-i âfitâb-ı dilberânları gümüş hokkalar içre nûşdârû-yı devâ-yı misk ve dilber-lebi ma‘cûnların gümüş meblağlarla tarafeynde duran temâşâcılara ma‘cûn bezl ederler. Ammâ her bir dilber bir nezâketle ma‘cûnu lebine sürüp yâhûd gerdeni altından geçirüp şîvekârlıklar ederek dilber-lebi ma‘cûnun ihsân ederler.

Esnâf-ı cerrâhân: Dekâkîn 400, neferât (ve neferât) 700, pîrleri Ebû Ubeyd-i Kassâb'dır, Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabri Lahsa'da medfûndur. Bu tâ’ife pür-silâh olup tahtırevânlar üzre dükkânların diş çıkaracak kelpedân ve mengâne ve küsküler ve destere ve erre ve minşâr ve malafa ve kelpedânlar ve eğeler ve dahi niçe bin elvân âlet-i cerrâhân ile kârhânelerin zeyn edüp ba‘zı âdemlerin kolların ve başların ve ayakların tîmâr eder şeklinde ubûr ederler.

Esnâf-ı meşrûbât-ı devâ: Dükkân 500, neferât 600, pîrleri Tîb Alî bin Süfyân-ı Sevrî'dir. Kabri Yemen Adeni'ndedir. ***[158b]*** Bu tâ’ifenin ekseriyyâ dükkânları Sultân Bâyezîd'de ve Hocapaşa kurbünde Meydâncık mahallesi'nde ve Galata'da vâkı‘ olmuşdur. Bu esnâfın kârları lisân-ı servi ve hindibâ ve koknâr ve na‘nâ ve zâter misilli edviyelerin arakın çıkarup ve gayrı giyâhâtdan araklar çıkarup gûnâ-gûn şişelerle dükkânların zeyn edüp ubûr eder. Guzâta gazâda bu mâ’-i edviyeler gâyet lâzım olmağile bu tâ’ife dahi kâlâ-yı metâ‘ın arz edüp pür-silâh ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı âb-ı gülâbcıyân: Dükkân 41, nefer 70, bunlar Bedâsten-i atîk önünde husrevânî küp kadar bakır kazganlar içre Edirneli hâtûnlar gülâb satarlar. Gayrıları dükkânlarda buhûr suyu ve mâ'-i kâdî ve mâ'-i gülâb ve mâ'-i amber ve mâ'-i aselbend ve mâ'-i mâverd ve mâ'-i yâsemen misilli ıtrıyyât makûlesi mâ'-i tayyibeler fürûht ederler. Pîrleri Itriddîn-i Hindî'dir. Kabri yine Hindistân'da Rey şehrinde medfûndur. Hazret-i Resûl, râyiha-i tayyibeden haz edüp bunlar dâ'imâ Hazret['e] gülâb hedâyâ getirirlerdi. Kemerin Hazret-i Alî bend edüp pîr oldu. Bu tâ'ife pür-silâh alayda ubûr ederken dükkânlarından iki tarafda olan temâşâcılar üzre gülâb ve mâ'-i buhûr nisâr ederek ubûr ederler. Cümle şâhrâh mu'attâr olur.

Esnâf-ı ehl-i hıref-i dehhân-ı edviye: Dükkân 80, neferât 115, pîrleri Abdüssamed Zeyyât Basravî'dir, Selmân kemerine şed bağlayup kabri Bağdâd diyârında Kurna kal'ası mezâristânında ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Kabri türâbından dâ'imâ bir yağlı türâb çıkar. Cüzâm ve ger olan bir âdem hammâmda kîse sürünüp ol yağlı türâbdan sürünse bi-emrillâh halâs olur. Bu esnâfın kârları bâdemden ve servi kozağından ve cevizden ve fındık ve fısdıkdan ve gayrı gûnâ-gûn eşyâlardan edhânlar çıkarup katremîz şîşeleri içre koyup tahtırevânlar üzre dükkânların zeyn edüp halka yâsemen yağı ve sünbül ve gül ve reyhân ve kallemisk yağları bezl ederek ubûr ederler.

Bu bâlâdâ tahrîr olunan (---) 11 aded esnâfın yekûnu (---) askerdir, cümlesi pür-silâh olup alayköşkü dibinden gûnâ-gûn şakalarla arz-ı kâlâ ederek ubûr edüp beş yüz akçe mollâ hekîmbaşı örf-i izâfetiyle ve huddâmları pâk surâhîleriyle ubûr eder. Ardı sıra kehhâlbaşı ve cerrâhbaşı at başı berâber esbâb-ı ihtişâmları ile ubûr ederler. Anların ardı sıra hekîmbaşının eli asâlı halîfeleri ile,

Esnâf-ı tîmârhâneciyân: Pîrleri Dîvâne Hurûm'dur, Selmân-ı Pâk nazar-gerdesidir, Hazret-i Hamza yâr-ı gârlarıdır. Kabri (---) medfûndur. İslâmbol içre beş aded tîmârhânenin ne kadar dîvâneleri var ise iki yüz aded bîmârhâneciler iki üç yüz yeri göğü bilmez dîvâne zir-zop bel-hop dîvâneleri altun ve gümüş yaldızlı demir zencîrler ile hekîmbaşı halîfeleri ellerinde şîşeler içre mecnûnlara devâ olacak eşribeler verüp ba'zısın ser-tîmârhâneci gülâbîler al aşağı edüp deyenek çalup sille-i pehlivânîler urarak her bir dîvâne ejder-misâl zencîr kırarak herbiri birer evzâ' [u] etvâr ile kimi uryân ve kimi giryân ve kimi nâlân ve kimi handân olup halt-ı kelâm ederek seyirciler üzre hücûm edüp halkı gürûh gürûh kaçırarak kimi na'ra urarak âdem ejderhâsı-misâl ubûr ederler. Eğer bunların evsâfların ol alay gününde tahrîr etsek bir mücelled olur. Andan,

Esnâf-ı huddâm-ı bîmâristân [u] mûristân: Beş tımârhânede huddâm 700, bunların pîri Ashâb-ı güzînden (---), Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabri ma'lûmum değildir. Bu tâ'ife niçe tahtırevânlar üzre haste-hâllere tîmâr ve ta'âm ve devâ vererek ubûr ederler. Bunlara cümle evkâf tarafından harc-ı râh verüp mahâfe ve tahtırevânlar götürüp râh-ı gazâda hasta olanlara hidmet eder bir alay pâk ü pâkîze sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir. Bu hastaların mâbeyninde hekîmbaşı ve cerrâhbaşı halîfeleri pür-silâh olup alayköşkü dibinden ubûr edüp sekizer kat mehterhâne çalarak ubûr ederler. (---) (---) (---) (---)

el-Faslu'l-hâmis

Esnâf-ı çiftçibaşı

Dükkânları yokdur ammâ dörd mevleviyyet yerde yigirmi altı bin tarla tahrîr olunup elli yedi bin çiftçi add olunmuşdur. Pîrleri zamân-ı kadîmde emr-i Hak ile Hazret-i Âdem idi ammâ Hazret-i Risâlet-penâh asrında pîrleri Hazret-i Reyyâs bin Ömerü'l-Harrât'dır. Hazret-i Alî kemerin bağladı. Kabri Havrân sahrâsı'ndadır. ***[159a]*** Ağaları bostâncıbaşı tarafından terekecibaşıdır. Bu tâ'ife-i dihkânî ya'nî ekinci, ayaklarında çarıklar ve eyinlerinde abâ ve kabâ dolamalar ve gûnâ-gûn hırka-i peşmîneler ve başlarında tâc-ı gûnâ-gûnlar üzre teller ile zeyn edüp niçe bin gûnâ-gûn sığırları ve câmûsların boynuzların altun varak ile mutallâ edüp her sevrin miyânında kemer kuşaklar ve sereng ve atlas çullar ve niçe bin kınalı sakar câmûslara boyunduruk geçirüp çifte çifte sabana ve pulluğa koşup ellerinde nodul ve öğendire ve digren ve şuzevle ve kerepe ve raga misilli âletler ile câmûsları saban sürer gibi sürüp "Ekmek benden bereket senden, ver Allâhım ver" deyü feryâd ederek boğazlarında tobra tobra atmaca ya'nî tohum buğdayın halk üzre serperek "Benim elim değil Âdem ata elidir, Yâ Rabbî berekât-ı Halîl ver" diyerek gürûh gürûh ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı bâğbân: Dörd mevleviyyet yerde cümle bâğ u bâğçe ve besâtîn aded 43950, hadîka-i ravza-i cinân, bâğ [u] bostândır kim gûyâ her biri İremezâtü'l-imâddır. Her bir bâğda birer âdemden kırk üç bin {tokuz yüz} elli âdem eder. Ammâ ba'zı bâğda beşer onar âdem vardır. Bunların dükkân [ve] dezgâhları olmayup cümlesi terekecibaşı ma'rifetiyle kırk bin asker-i pür-silâh ellerinde gûnâ-gûn kazmalar ve çapalar ve yabalar ve beller ve başlarında teller ve çapa taraklar ve tırmıklar ve küsküler ve aşlama destereleri ve keserler ve gûnâ-gûn bâğbânân âletleri ve niçe bin kınalı bostân dollâbları sığırların tezyîn edüp "Oha diha babam" diyüp "Allâh Allâh rahmet ver yâ Mevlâ, bereket ver yâ Mevlâ, kuvvet ver yâ Mevlâ" deyü feryâd [ü] figân edüp her bir bâğbânın ellerinde ve başlarında ucbe-likâ tâcları üzre gûnâ-gûn şükûfe ve ezhârlar ile donanup tarafeynde duran temâşâcılara şükûfe bezl ederler kim bir azîm ecnâs-ı mahlûk askerdir.

Ve bunların pîrleri Ebû Zeyd-i Hindî ki ana Baba Reten derler. Resûlullâh'ın bâğbânıdır. Selmân-ı Fâris belin bağladı. Cümle bâğçevânların silsilesi ana çıkar. Kabri Hindistân'dadır. Elli birinci pîr-i pîşvâdır. Andan,

Esnâf-ı aşlamacıyân-ı eşcâr-ı müsmirât: Neferât 500, bunlar bir alay sulehâ-yı ümmetden mübârek âdemlerdir kim her şecerin güzîdesinden birer nev-nihâlleri bî-semer dırahtlara aşlayup âbdâr meyve verir. Hattâ bir üzüm asmasında yigirmi elvân üzüm nihâli aşlayup yigirmi gûne engûr verir. Ve dud ağacında dahi eyle aşlamalar edüp yedi sekiz elvân dud-ı lezîz hâsıl olur. Pîrleri yine Baba Reten hazretleridir. Bunlar dahi gûnâ-gûn libâslar ile tabla tabla meyveleri başlarında götürüp halka bezl ederek ellerinde aşlama fidânları ve bıçkıları ve keserleri ve gayrı âletleri ile ubûr edüp du'â ederler.

Esnâf-ı sebzevâtcı: Dükkân 500, neferât 500, seyishâneler üzre dükkânların ma'denivâz ve kerefis ve hıyâr ve patlıcan ve turp ve şargam, kabak ve keşür ile tez[y]în edüp halk üzre tâze hıyâr ve kızılağac ve tere ve pırasa ve şargam nisâr ederek ubûr ederler. Bunların pîri yine Baba Reten'dir.

Bu bâlâda tahrîr olunan gürûh {4 esnâf} asker cümle (---) âdemdir. Bunlar ol kadar avânsı şakalar edüp feryâd ederler kim sadâları evce peyveste olur.

Ve bu tâ'ife-i çiftçi ve bâğbânlar ni'met hâsıl edici kavmdir. Elzem-i levâzımından olmağile askerî tâ'ifesi ve ulemâ ve hukemâ esnâflarından sonra bu çiftci tâ'ifesi takdîm olundu. Zîrâ esnâf-ı kadîmdir. Dîn direği, nân pâresi ve cân pâresi bunların kârıdır.

Bunlar bir hây-hû ile ubûr edüp terekecibaşı beş yüz sarı ve sivri külâhlı hünkâr bostâncıları ile anlar piyâde ve tüfeng-endâz, terekecibaşı esb-süvâr, yanı sıra çiftcibaşı at başı berâber olup ardları sıra sekizer kat mehterhâne çalarak ubûr ederler.

el-Faslu's-sâdis
Esnâf-ı habbâzân ya'nî ekmekciyân

Dîn direği ibtidâ pîrleri Hazret-i Âdem'dir kim âye[t]: [124] deyü "Buğday ağacından yeme" deyü Cenâb-ı İzzet, Âdem'e emr edüp insân nisyândan mürekkeb olmağile emr-i Hakk'ı sıyup rû-yı arza hübût edüp yine emr-i Hak ile buğdayı Cibrîl-i Emîn getirüp bir dikdikde buğday kaynadup Âdem Nebî ***[159b]*** tenâvül edüp def'-i cû' etdüği ibtidâ buğday çorbasıdır. İlâ hâze'l-ân bir kimesne hânesine bir âdem da'vet etse "Aş-ı Baba çorbası yiyelim" der. Aş-ı muhallebî ve sükkerî pâlûde yiyelim demez.

Ba'dehu Cibrîl-i Emîn ta'lîmiyle Âdem Nebî buğdayı un edüp hamîr edüp ekmek edüp dahi ıssı iken tenâvül edüp def'-i cî'ân etdi. Anıniçün tâze ıssı ekmek tâze cân verir. Anıniçün ekmekcilerin pîri Hazret-i Âdem'dir. Ammâ Hazret-i Risâlet-penâh iştihârında ekmekcilerin pîri Ömer bin İmrân-ı Berberî'dir, Selmân-ı Pâk, Hazret-i Alî huzûrunda beline şed bağlayup icâzet verdi. Hâlâ ekmekcilerin pîridir. Seksen yedi yaşında nakl edüp kabri Medîne-i Münevvere Bakî'inde medfûndur kim beş kerre ziyâreti müyesser oldu. Ve ehl-i hırefler mâbeyninde Selmân-ı Pâk'in kemer-beste etdüği üçüncü pîrdir.

Ve bu ekmekci hirfetinin çok esnâf yamağı vardır ve bî-hisâb askerdir. Ammâ bu esnâf-ı habbâzânın dükkânları cümle 999, neferât 10.000, bunlar arabalar üzre ekmekci dükkânları yapup kimi hamurkârlık eder, kimi ekmek pişirüp seyircilere hurdaca nân üleşdirirler.

Ve tahtırevânlar ve arabalar ve kızaklar üzre hammâm kubbesi kadar üstü çörek otlu ve sûsâmlı hâs beyâz ekmekler ederler kim her biri ellişer kantâr gelir ekmeklerdir. Ve kızaklar üzre olan ekmekleri yetmiş seksener çift câmûs çeker. Niçe böyle azîm ekmek yaparlar lâkin bunlar furunda pişmek mümkün değildir. Yeri handak gibi yarup üstlerine kül örtüp dahi cânib-i erba'asına âteş edüp te'enniyle pişirirler, görmeğe muhtâcdır.

Ve dahi dükkânlarında niçe gûne beyâz Ramazân pideleri ve somunlar ve lavaşa yufka ekmekler edüp mezkûr büyük ekmeklerin bir kaçın Alayköşkü dibinde pâdişâh huzûrunda yağmâ etdirirler. Zîrâ İslâmbol monlâsı hânesine varınca mesâfe-i ba'îde olmağile götürmesi müşkildir. Bir kaç büyük ekmekleri dahi İslâmbol mollâsı hânesinde yağmâ etdirirler. Zîrâ cümle alay anda nihâyet bulup târumâr olup her esnâf ağaları ve şeyhlerin yine alay ile hânesine getirüp herkes hânelerine gider. Andan,

{**Esnâf-ı ekmekciyân-ı yeniçeriyân**: Kârhâne birdir, neferât cümle üç yüz, cümlesi acemî oğlanlarıdır, yeniçeri ocağına ta‘yîn verir gayrıya vermezler, meğer fukarâya vereler. Siyâh fotuladır, ammâ gâyet lezîzdir. Bu kârhâne, eski odalar ile acemî oğlanları odaları mâbeyninde bir kârhâne-i azîmdir.

Bir çorbacı ve bir fotula kâtibi ve yedi aded meremmâtcı ve yedi aded mu‘temedleri ve bir ekmekcibaşısı ve bir kethudâsı ve bölükbaşıları vardır. Bunlar dahi arabalar üzre dükkânlarında ekmek yaparak ve un eleyerek azîm ekmekleri sırık hammâllarına tahta-pûşlar üzre götürdüp iki tarafda olan seyrâncılara ekmekler bezl ederek cümle sivri külâhlı acemî oğlanları ile pür-silâh saf saf olup ekmekcibaşı ve fodula kâtibi ve çorbacısı rikâb rikâba muhteşemâne ubûr ederler, sivri külâhlı aceb askerdir}.

Esnâf-ı tuzcuyân: Pîrleri Hazret-i İbrâhîm Halîlullâh'dır. Kaçan kim Halîlullâh Ka‘be'yi binâ edüp ma‘cene içre bir hayli türâb kalup İbrâhîm Halîl, hizmeti mukâbelesinde Hak'dan rahmet istedi. Cenâb-ı Bârî eyitdi:

"Yâ İbrâhîm, rahmet istersen oğlunu hocaya ver ve uryân geydir ve açları do[y]layup ziyâfet eyle sana rahmet vereyim" dedi. İbrâhîm eyitdi:

"Yâ Rabbî nice aç doylayayım?" Hak Celle ve Alâ eyitdi:

"Yâ İbrâhîm çamur karışdırdığın ma‘cene içre kalan toprağı bir kısım şarka ve bir kısım garba ve bir kısım şimâle ve bir kısım cenûba atup ziyâfetimdir yiyin ey mahlûk-ı Hudâ de" deyü Cenâb-ı İzzet hitâb edüp İbrâhîm ile çâr kısmı çâr kûşeye atınca Rabbü'l-İzzet rîha emr edüp cümle türâbı rû-yı zemîne dağıtdı ve bi-emr-i Hudâ her gubâr düşdüğü yerde tuz olup ilâ hâze'l-ân cemî‘i mahlûk-ı Hudâ, İbrâhîm Halîl tuzundan tenâvül ederler aceb hikmetdir.

Ammâ Hazret asrında tuz satan Hazret-i Ebû Mellâh-ı Yemenî idi, Selmân kemerin bağlayup cümle tuzculara pîr oldu. Kabri yine Yemen'de San‘ân şehrinde. Bu esnâf ekmekciye yamakdır. Zîrâ ekmek tuzsuz olmaz. Bunlar dahi pür-silâh olup tahtırevânlar üzre tuz dükkânlarında tuz tartarak tuz ekmek hakkıyçün diyerek ubûr ederler ve piyâde askerleri tarafeynde olan seyircilere tuz üleşdirerek ve şâdumânlar ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı çörekciyân: Dükkân 200, neferât 2000, pîrleri (---) Cidde'de medfûndur, Selmân belin bağladı.

Esnâf-ı börekciyân: Neferât 4000, dükkân 200, pîrleri (---), kabri Kûfe'dedir, Selmân perverdesidir.

Esnâf-ı gevrekciyân: Dükkân 55, neferât 200, pîrleri Mukbil-i Zerrîn-kemerdir Selmân belin bağlayup kabri nâ-ma‘lûmdur. Sıffîn cenginde şehîd oldu, derler.

Esnâf-ı kâh[î]ciyân: Dükkân 100, neferât 500, pîrleri Şu‘ayb-ı Havrânî'dir, Selmân belin bağladı. Kabri Habeş Zeyla‘ı'ndadır.

Esnâf-ı gurâbiyyeciyân: Dükkân 50, neferât 100, pîrleri Helvâyî Ömer'dir. Kabri Basra'dadır.

Esnâf-ı simitciyân: Dükkân 70, neferât 300, pîrleri Reyyân-ı Hindî'dir, Selmân belin bağlayup İmâm Hasan'a ve Hüseyin'e simit halka hedâyâ getirüp ol şehzâdelerin ***[160a]*** hidmetinde olurdu. Kabri Mısır diyârında Kınâ şehrinde Abdürrahîm Kınâvî cenbinde medfûndur. *Kuddise sırruhü'l-azîz.*

Esnâf-ı katâyifciyân: Dükkân 50, neferât 100, pîrleri Reşîd ibn Helvâyî Ömer'dir. Kabri Kudüs'dedir, Selmân-ı Pâk belin bağladı.

Esnâf-ı şehriyyeciyân: Kârhâne 10, neferât 100, pîrleri Alî İskenderânî, Selmân belin bağladı. Kabri nâ-ma'lûmdur.

Esnâf-ı lokmacıyân: Dükkân 20, neferât 50, pîrleri Hazret-i Ukkâşe'dir. Hazret-i Risâlet'in mühr-i nübbüvvetin bûs edüp Selmân belin bağladı, râvî-yi hadîsdir. Kabri Mar'aş'dadır, ammâ (---) dahi ziyâret etdik.

Esnâf-ı gözlemeciyân: Dükkân 60, neferât 105, pîrleri Ebü'n-nidâ'dır, Şâm-ı Şerîf cenûbunda bir merhâle yerde kal'a-i Sa'sa['a]'da medfûndur.

Bu bâlâda tahrîr olunan 12 aded esnâf cümle (---) asker olup pür-silâh cebe ve cevşene müstağrak olup şeyh ve nakîb ve kethudâları muhteşemâne atlar üzre süvâr olup neferâtları arabalar üzre furunlar yapup gûnâ-gûn eşyâlarla dükkânların zeyn edüp çörekciler niçe yüz çörekleri tablalar ve kızaklar üzre koyup ikişer çift câmûs çeker, bâdemli ve yumurtalı çöreklerdir ve dükkânların zîb ü zîver ile zeyn edüp niçe yüz çörekleri ve halkaları sırık hammâllarına yükledüp ve halka çörek bezl ederek ubûr ederler. Börekçiler dahi gûnâ-gûn Şâm böreklerin ve tabla ve sini böreklerin başlarında ve araba üzre olan dükkânlarında halka börek bezl ederek ubûr ederler. Ve kâhîci ve gevrekci ve gurâbiyyeci esnâfları kezâlik dükkânlarında metâ'ların bezl ederek ubûr ederler.

Ve simitciler dahi arabalar üzre furunların ve dükkânların zeyn edüp araba tekerleği kadar simitleri sırıklara geçirüp hammâllarla götürürler ve hurda simitleri dükkânlarına zeyn edüp ehl-i teferrüce simit, halka bezl ederek ubûr ederler. Ve katâyifciler dahi seyishâneler üzre dükkânlar yapup gûnâ-gûn ve reng-â-reng katâyif rişteleriyle dükkânçelerin tezyîn edüp halka katâyif bezl ederek ubûr ederler. Ve lokmacılar dahi seyishâneler üzre dükkânlar binâ edüp gûnâ-gûn fağfûrî ve mertebânî tabaklarla zeyn edüp halka ballı lokma bezl ederek ubûr ederler. Ve gözlemeciler dahi eyledir. Ammâ bu lokmacı ve gözlemeci dükkânlarında birer Yahûdî dîdebân mukarrerdir. Zîrâ Yahûdîler şîr-i revgan yağı yerler, müselmânlar say yağı yerler, gözleme ve lokmaya say yağı komasınlar deyü birer Yahûdî dîdebân bekler, dîdebân olmasa Yahûdîler ol dükkânlardan lokma ve gözleme yemezler, aceb muta'assıb mel'ûnlardır. Ve şehriyyeci ler dahi seyishâneler üzre dükkânların şamata varakları ve gûnâ-gûn teller ile zeyn edüp "Şehriyye nefâyis cânım" deyü şehriyye satarak ubûr ederler, azîm vezni üzre cem'iyyet-i kübrâ asker-i bî-pâyândır. Andan,

Esnâf-ı sakkâyân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî: Cümle yüz altmış iki aded yeniçeri odalarının yedi yüz sakkâları vardır. Herbiri abraş gül-endâm-misâl küheylân atlarının üzerlerine telâtîn meşkleri ve telâtîn kovaları yükledüp atlarının yeleleri ve kuyrukları ve şikemleri Hasanî Hüseynî Kerbelâ kâtili ve Tuna geçidi kınalı atların sînelerinde ve kusgun ve paldımlarında gûnâ-gûn zîl ü bem çınkıraklar ve her atların başlarında beyâz ablak sorguclar ile tezyîn edüp sakkâlar siyâh çizme ve siyâh meşin dolamalarla ve serlerinde turna cığaları ile atların gûnâ-gûn çiçekler ile zeyn edüp piyâdeleri tarafeynde olan ibâdullâhlara mataralar ve sumaklar ile mâ'-i tâhir bezl edüp "Sakkâ sebîlillâh, şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ervâhlarıyçün sebîl" deyü feryâd ederler. Zîrâ bu tâ'ife dahi ekmekciye yamakdır. Zîrâ ekmek susuz, ev tuzsuz olmaz. Bu sakkâların pîri Selmân-ı Kûfî'dir. Selmân-ı Pâris belin bağladı. Kabri Rey şehrindedir, yüz otuz yaşında âhirete nakl eyledi, cümle sakkâların silsilesi ana çıkar. Ammâ bu tâ'ifenin zâbitleri yeniçeri ocağında bölükbaşılardan bir çorbacı sakkâbaşıdır kim gedik sâhibidir, yoluyla gelüp kethudâyeri ve muhzır ağa olur. Andan,

Esnâf-ı sakkâyân-ı şehr: Bunlar şehir sakkâsıdır, askerî değildir. Şehr-i İslâmbol içre 9999 çeşmelerden a'yân [u] eşrâfa su taşıyup kâr ederler. Bunların dahi pîrleri yine Selmân-ı Kûfî'dir. ***[160b]*** Bunların hâkimi hünkâr sakkâbaşısıdır, kârhâneleri Ayasofya'dadır. Ve bu at sakkâları cümle 1400 sakkâdır. Bunlar dahi atların gûnâ-gûn sebiz-gûn berkler ve gûnâ-gûn şükûfeler ile zeyn edüp mâ'-i sâfî bezl ederek ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı arka sakkâsı: Neferât 8000 kavmdır, bunların pîrleri Ebü'l-Kevser Şâdü'l-kürdî'dir, Selmân-ı Pâris belin bağlayup şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ içün su bezl ederken İmâm Hüseyin huzûrunda Yezîdîler Şâdü'l-kürdî'yi şehîd edüp kabri meydân-ı Kerbelâ'dadır. Bu tâ'ifenin dahi ağaları hünkâr sakkâbaşısıdır.

Bu esnâf cümle piyâde olup arkalarında telâtin kırbalar ve libâsları serâpâ siyâh meşin dolamalar ve başlarında cığa teller ve gûnâ-gûn şükûfeler ve ellerinde tıhtâb ve câm ve billûr ve necef tâslar ve kâseler içre âb-ı nâbı mâl-â-mâl edüp içinde billûr ve akîk ve yeşim ve balgamî taşlar şa'şa'a verir. Bu gûne altun yaldızlı mutallâ tâslar ile cümle guzât-ı müslimîne,

"Sakkâ, sebîl, sebîl içene rahmet, sebîl" diyerek âb-ı hayât bezl ederler. Nûş eden cânlara "Cân u gönülden sahhan ve âfiyen" derler. Ba'zılar,

"Mâ, Hasan ile Hüseyin aşkına su" derler. Ba'zılar bu ebyâtı terennüm eder, beyt:

İçen dil-teşneye târîh olupdur
Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhan

derler.

Ba'zılara [126] der.

Ba'zılar [127] der.

Ba'zısı [128] deyüp âb-ı nâb bezl edüp gazâlarda guzâtlar def'-i atşân ederler.

Ve ba‘zılar şâhrâhları rûşen ederken şaka maslahatıyçün temâşâcıların üzerlerine âb-ı rahmeti bârân-ı mağfiret gibi nisâr ederler. Ba‘zı sakkâlar kamışdan su patlankıcı ile halk üzre nihânîce su serpüp şakalar ederek ubûr ederler. Ardları sıra yeniçeri ocağı sakkâbaşısı ve hünkâr sakkâbaşısı at başı berâber tevâbi‘leri ile pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı değirmenciyân: Kârhâne-i değirmen-ı esb: {Bunların Hazret zamânında pîrleri yok idi. Cümle el değirmeni peydâ etmişlerd[i]. Ba‘dehu su değirmeni peydâ olup sene (---) târîhinde Mısır'da Hâkim Bi-emrillâh at değirmeni îcâd edüp dünyâya münteşir oldu. Pîrleri Hâkim olmuş olur}. Aded 985, neferât 9800, bu tâ’ife ekmekcilere yamakdır, pür-silâh olup niçe bin değirmen beygirlerin Tuna geçidi kınalayup arabalar üzre değirmenler tasnîf edüp araba tekerlekleri döndükçe değirmen çarhları tekerleğe dokunup dönerek un öğüdür. Niçe yüz değirmen dönerek ubûr ederken ba‘zı halkın üstlerine un serperek şakalar edüp "Allâh yüz aklığı vere" deyü ubûr ederler. Andan,

[Esnâf-ı] değirmen-i mâ: Aded dörddür, bu âsiyâb-ı mâlar İslâmbol içinde Kırkçeşme ayağı kış günlerinde çok cereyân e[t]dükde Kırkçeşme'den aşağı Necâtî sokağının sağ ve sol taraflarında hâneler içinde dörd aded musanna‘ değirmenlerdir. Vakt-i şitâda su tuğyân ile geldikde sâhib-i hâne levâzımâtıyçün deverân eder, yohsa avâm-ı nâs içün değildir, aceb temâşâgâhdır kim şâhrâh üzre su cereyân edecek arkları tâhir ü bâhirdir. İslâmbol'da bundan gayrı su değirmenleri yokdur. Ve bunları İslâmbol halkı dahi bilmezler, ammâ bu hakîrin semti olmağile deverân ederken bin kerre manzûrumuz olmuşdur.

Esnâf-ı uncuyân: Dükkân 400, neferât 600, ekseriyyâ dükkânları Unkapanı'nın iç yüzünde vâkı‘ olup uncu kefereleri bir gûne manlifke şapka geyerler kim gûyâ hayâl-i zıl Karagöz'ü şapkasıdır. Ammâ müstakîm keferelerdir. Bunlar dahi arabalar üzre hâs beyâz un satarak ve halk üzre un serperek pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı un elekciyân: Kârhâneleri değirmenler ve furunlardır, neferât cümle 3000, bunlar ekseriyyâ Mısır fellâhıdır. Pür-silâh olup yüzleri ve gözleri ve esvâbları cümle beyâz un olup arabalar üzre ellerinde un elekleri, dillerinde "İllâ yansuru's-sultân yâ sultân" diyerek ubûr ederler. {Pîrleri Ramazân ibn Şâzilî'dir, Enes belin bağlayup kabri Vâdi'l-kurâ şehrindedir}.

Esnâf-ı buğday çalkayıcıyân: Bunların dahi dükkânları etmek furunları ve değirmenlerdir. Neferât 3000 kavmdir, bunlar dahi Mısır fellâhlarıdır. Bu tâ’ife kemâl-i ma‘rifetlerin şol mertebeye ergürmüşlerdir kim buğday ve arpa ve mercimek ve bakla ve pirinc bir yerde mahlût olsa bunlar bir kalbur içre cümlesin birbirinden ayırırlar. Ba‘zı üstâd-ı kâmilleri kalbur içre buğday ve türâbı ayırup çalkaya çalkaya buğdaydan "Lâ ilâhe illallâh" yazar ve "Yâ Şâfî" ve "Yâ Kâfî" yazar, aceb müntehâ ma‘rifet-i sihr-i i‘câzdır. Pîrleri Alî Sâmir'dir, Selmân belin bağladı. Bunların seferde kârları ıstabl-ı ***[161a]*** sultânîde ve gayrıda at yemleri çalkayup pâk ederler. Bunlar dahi pür-silâh olup kalburlar ile buğday ve arpa çalkayarak ubûr ederler.

Esnâf-ı galburcıyan: Dükkân 200, neferât 300, bunlar at derilerinden kalbur yaparlar. Bunlar dahi ekmekcilere yamakdır. Arabalar üzre dükkânlarında kalbur binâ ederek ubûr ederler. Pîrleri Sa‘deddîn ibn Nâsır'dır, kemerin Selmân bend etdi, kabri Kara Âmid'de

medfûndur. Elzem-i levâzımından hirfetdir.

Esnâf-ı elekciyân: Dükkân 239, neferât 500, pîrleri eş-Şeyh Fidyân-ı Acemî'dir. Kabri Şîrâz'dadır. Bunlar at kılından ve harîrden elekler yapup kâr ederler. Bunlar dahi ordu-yı İslâm'da lâzımlı esnâfdır. Ekmekciler alayında ubûr ederler ve "Uçuz veririm" deyü feryâd ederler.

Esnâf-ı nişasdacıyân: Kârhâne 300, neferât 700, bunların pîri ma'lûmum değildir. Bu tâ'ife arabalar üzre nişasda satarak ve yaparak ubûr ederler.

Esnâf-ı güllâccıyan: Pîrleri Helvâyî Ömer'dir, Selmân belin bağladı. Kabri (---) medfûndur. Bunlar seyishâneler üzre güllâc yaparak ve satarak pür-silâh ubûr ederler. Kârhâneleri 40, neferât 80.

Esnâf-ı beksumâtcıyan: {**Evsâf-ı peksumât emîni** seferlerde azîm ağalıkdır}. Furun 105, neferât 1000, kârhâneleri Galata'da ve Kuruçeşme'de ve Yeniköy'dedir. Bunlar dahi pür-silâh olup arabalar üzre furunlarında hâs [u] beyâz peksumât pişirüp dükkânların berk [ü] bârlar ile zeyn edüp harar harar beksumâtları halka mebzûl ederek ubûr ederler ve vâsi' tahta soffalar üzre birer ikişer kantâr gelir, beksumâtları sırık hammâllarına götürdüp alay ederler.

Bu esnâfların yine pîri Hazret-i Âdem'dir. Ba'dehu Hazret zamânında pîrleri Ya'kûb-ı Fahfarî'dir, Enes ibn Mâlik belin bağladı, anın yedinci miyân-bestesidir.

Cümlenin pîri vardır illâ at değirmeninin pîri yokdur, zîrâ hayvânlara azâb-ı elîm olduğundan ekmeğinde gınâ yokdur. El değirmeni çekmek sünnet-i Resûl'dür. İle'l-ân Mekke ve Medîne'de el değirmeniyle kifâflanır niçe bin ibâdullâh vardır.

Ba'dehu su değirmenin Frengistân'da sâ'atciler te'lîf etmişlerdir. Ammâ sene (---) târîhinde Süleymân Hân Budin kal'asın feth edüp içinde bir at değirmeni bulunup ana taklîd ile her diyârda îcâd etdiler.

Bu bâlâda tahrîr olunan esnâflar ubûr etdikden sonra etmekcibaşının metâ'larının sonu ubûr etmeğe başlar, niçe bin tabla hâs u beyâz etmek ve beyâz halka her biri birer değirmen taşı ve değirmen çarhı kadar onar sırık hammâlı götürür. Uzun çam sırıklarına dizilmiş halkalar ve çam tahta soffa tahtırevânlar üzre üstü bâdemli ve haşhâş ve anisonlu ve çörek otlu ve za'ferânlı Ramazân pideleri ki her birin altışar sırık hammâlları götürür ve dahi uzun tahtalar üzre dikili taş-misâl üstü gûnâ-gûn bahârlarla zeyn olmuş za'ferânlı ve çörek otlu ve sûsâmlı ve yumurtalı çörekler kim her birin onar çift sırık hammâlına tahmîl edüp ubûr ederler. Ve azîm soffalar üzre hammâm kubbesi kadar pişmiş somunlar kim beş yüzden mütecâvizdir.

Andan arabalar üzre yüz elli mikdârı furunlar içre hâs ekmek pişirerek ubûr ederler. Ve arabalar üzre hamîr yoğururak ve pişiriciler kolların sığayup furundan etmek çıkararak "Ala vere" diyerek ve gayrı tâ'ifeleri omuzlarında furun kürekleri ve söngeleri ve gelberileri ve furundan âteş çekecekleri cümle dîbâ ve şîb ü zerbâf ile bu zikr olunan âletlerin saplarını sarup gûnâ-gûn şakalar ederek bir hây-hû ile ubûr ederler. Andan,

Evsâf-ı mahmil-i şerîf hevdec-i Resûlullâh: Hazret'in bârhânesidir kim, surre emînlerinde durur. Siyâh Ka‘be örtüsü üzre zer-ender-zerdûz işleme çâr-kûşe ve sivri çâr-kûşe kubbe üzre sürâhî altun yaldızlı top alemli ve çâr-kûşesinde yine mutallâ toplu mahmildir, anı götüren şütürü kınalayup zer-ender-zere gark edüp şütürün serinde teller ve gümüş zencîrli licâmı ve zerdûz sağrı poşu ve gûnâ-gûn zîl [ü] bemler ile deveyi zeyn edüp mahmil-i şerîf içinde bir ma‘sûm Feth-i Şerîf tilâvet edüp hoş-elhân segâh makâmı üzre kırâ’at eder. Ve mahmil-i şerîfin cânib-i erba‘asında çâr-yâr-ı güzînin ve sâ’ir Ashâb-ı kirâmın seyf-i müczemleri ile zeyn edüp ubûr ederler.

Lâkin ***[161b]*** mahmil-i şerîf cemelinin licâmı akkâm ve meş‘alcilerin elinde olmak ile ol zümrenin evsâfın ve evzâ‘ [u] etvârın bildirir.

{**Esnâf-ı şütürbân [u] sârbân-ı revân**: Bunların pîri Yemen'de Veys el-Karanî'dir kim Yemen'de Karan şehrinde medfûndur. Bu kavim Hazret-i Risâlet'in hevdec-i şerîfi hidmetinde olduklarında cümle (---) bin aded pür-silâh sârbânlar develerin zer-ender-zere müstağrak edüp kös ve tabl ve makrafa ve kebirgelerin çalarak alayköşkü dibinden alay-ı azîm ile ubûr ederler}.

Esnâf-ı akkâmân: Neferât 1005, pîrleri Şâdî el-Hindî'dir ammâ maskat-ı re’si Şâm'dır. Hindistân'da çok seyâhat etmeğile Hindî tahallüs eder. Kabri Kudüs'de Kerek kal‘asında el-Muktedir Billâh cenbinde medfûndur. Enes ibn Mâlik belin bağladı. Sahâbe-i kirâmdandır. Akkâmlar kuyûtların bilmeyüp Amr-ı Ayyâr pîrimizdir, derler, ol ise Hazret-i Resûl'ün peyki idi.

Bu esnâf-ı akkâmân kendüleri gûnâ-gûn libâs-ı fâhireler ile mülebbes edüp ve sefere me’mûr olan vüzerâların tahtırevânların zeyn edüp bin yedi yüz tahtırevân, nakş-ı nigârhâne-i Çîn-misâl bezenüp ve katırların dahi akmişe-i fâhireler ile tezyîn edüp cümle akkâmân pür-silâh olup mahmil-i şerîf yanında alayında *"Allâ[h] yansuru's-sultân"* deyü def [u] kudüm [ve] makrafalara darblar urup el çarparak maval ırlayarak bir hây-hû ile alayköşkü dibinden ubûr ederler kim sadâları evce peyveste olur. Andan,

Esnâf-ı meş‘alciyân: Neferât 3000, pîrleri Abdullâh ibn Şemmâs-ı Adenî'dir. Kabri yine Yemen Adeni'nde Urus Hasan Paşa câmi‘i mihrâbı önünde medfûndur. Bu meş‘aleciyân tabankeş olmaları hasebiyle ve kantûra taşıdıkları haysiyet ile Amr-ı Ayyâr pîrimizdir derler.

Bu tâ’ife dahi pür-silâh olup sefere me’mûr cemî‘i vüzerâ ve a‘yânın meş‘alcileri cem‘ olup ellerinde def u kudüm [ve] makrafalara turralar urup ale'l-umûm *"Allâh yansuru's-sultân"* deyüp feryâd etdiklerinde zemîn u âsumân dir dir ditrer. Ve meş‘aleleri içre gûnâ-gûn şükûfelerden sünbül ve erguvân ve lâle ve reyhân doldurup meş‘al sapların atlaslarla sarup mahmil-i şerîfin ardı sıra sadâ-yı Allâh Allâh ile bu kadar bin âdem ubûr etdikde el-azametullâh kimin cânı var kim vâlih [ü] hayrân olmayup ağlamaya, bu tarîk ile meş‘aleciyân kümesi dahi ubûr ederler. Andan ekmekcibaşı önü sıra,

Esnâf-ı köçek-i Amr-ı Ayyârân, **reh-revân-ı şâtırân**: Pîrleri Amr Ümeyye-i Zamîrî'dir. Hazret huzûrunda Hazret-i Alî kemerin bağlayup cümle şâtırların silsilesi ana müntehîdir. Kabri Hıms

şehrindedir. Bu tâ'ife-i şâtırân cümle bin altmış neferâtdır. Sultân Murâd Hân'ın kırk aded şâtırlarından mâ'adâ cümle vüzerâ ve mîrimîrân ve sâ'ir ümerâ ve ser-bevvâbân, mîrialemlerin cümle şâtırları zer-ender-zere müstağrak olup altun tâslar üzre cığcığalar zeyn edüp ellerinde teber-i Müslimîler ile çifte çifte tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi hırâmânî reftâr ederler.

Ordu-yı İslâm alayında bunlardan muhteşem alay yokdur. Gûyâ bir nûr deryâsı cereyân eder, hakkâ ki içlerinde yine nûr-ı ilâhî'den nişân verir dilberânları var kim görenin aklı perîşân olur. Zîrâ gâyet müzeyyendirler. Her biri dîbâ ve şîb ü zerbâfa ve murassa' kemer kuşaklarla ve başlarında gûnâ-gûn âfitâbeler üzre ablak tellerle kendülerin tezyîn edüp ve bellerinde incü saçaklı kantûralar üzre zîl [ü] bem ve debdevî ve dehdehî ve gûnâ-gûn horasânî şâtırân zîlleri ve ellerinde mücevher şeş-pençe hıştlar ve gûnâ-gûn teberler ile mü'eddebâne ubûr ederlerken, cümle temâşâcılar mebhût olurlar.

Bunlardan sonra ekmekcibaşı destâr-ı mahsûsasıyla ve tuzcubaşı kezâlik ekmekcibaşıyla yan yana ve cümle tevâbi'leri ve iç gulâmları âlât-ı silâh ve zer-ender-zerli akmişe-i fâhire ile {ve tarafeyninde sırma keçeli ve kırmızı dolamalı ve başları telli mataracıbaşı elinde cevâhir matara ve tüfengcilerin ellerinde mücevher sadefkârî kundaklı tüfengler ile ekmekcibaşı rikâbında yürürler. Gûyâ ekmekcibaşı bir mîrimîrândır. Dîn direği kârında olmağile cümleden mükellef olup ve cümle esnâfa takaddüm olundu ve esnâf-ı azîmdir ki tahrîr olundu}, ubûr ederler.

Ardı sıra yeniçeriyân sakkâbaşısı çobracı kuka süpürge tâcıyla ve hünkâr sakkâbaşısı tâc-ı revâcile iç gılmânları cebe ve cevşene gark olup ubûr ederler.

Ve ardları sıra peksumâtcıbaşı ve tuz emîni ve peksumât emîni rikâb rikâba olup bunlar dahi iç gulâmları ile ubûr ederler.

Ardları sıra ekmekciler kethudâsı ve şeyhleri ve nakîbleri ve çavuşları ve yiğitbaşıları cümle esbâb-ı ihtişâmları ile ubûr ederler. Bunların dahi iç gulâmlarının ellerinde on yedişer boğum Basra kargısı cıda mızraklar ile ubûr eder.

Bunların ardı sıra Âl-i Osmân'ın on ikişer kat mehterhâne-i azîmi ve yigirmi çift beyâz şütürler üzre seksen aded kös-i hâkâniyânlara darblar urup ubûr etdüklerinde gulgule ve velvelesinden istimâ' eden benî âdemin beynisi mağzı ağzından çıkup görmeyen âdem dem-beste olur. Esnâf-ı habbâzân tâ bu mertebe muhteşemâne dârât [u] azemetle alay etmeğe ruhsat verilmişdir.

Bu bâlâdâ ekmekcibaşıya yamak tahrîr olunan cümle (---) 29 aded esnâfdır. Yekûn dükkânları (---) ve cümle ***[162a]*** ehl-i sanâyi'i (---) aded askerdir. *Ve's-selâm.*

Ammâ bu tâ'ifeler cümle ordu-yı İslâm'da elzeminden askerdir.

Bu ekmekci esnâfının alayından sonra esnâf-ı sarrâcân ubûr etmek murâd etdiler. Cümle keştîbân-ı tüccârân-ı berr ü bihâr gulû edüp mâbeynlerinde fetret vâkı' olmalı olunca bu ahvâl Sultân Murâd Hân'a mün'akis olup cümle ulemâ-yı kibâr ile ve cümle meşâyihân esnâf ile

meşveret edüp cümle keştîbân ekmekcilerden sonra alay etmeleri ma‘kûl görüldü. Zîrâ ekmekcilere buğdayı keştîbân getirüp ekmekciler anlara muhtâcdır ve pîrleri Hazret-i Nûh-ı kadîmdir. Elbette anlar alay etsin deyü keştîbânların yedlerine hatt-ı şerîf-i sa‘âdet-makrûn verilüp sâ’ir esnâflara dahi kânûn hatları verildi.

el-Faslu's-sâbi‘
Esnâf-ı azîm keştîbân-ı Bahr-i Siyâh ya‘nî Karadeniz

Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Karadeniz'de keştî cümle 9000, bâ-husûs Ucalı Hacı Alî şaykası iki anbârlı ve iki dikmeli ve Gümrük Emîni Alî Ağa'nın Kuru Zevrak nâm şaykası ve Fırtıloğlu şaykası ve Cido Alî şaykası ve Kosdıça Mustafâ şaykası ve Abâcıoğlu şaykası ve Kalafatoğlu şaykası ve Katrânoğlu karamürseli ve Âşcı karamürseli ve Çiço karamürseli ve niçe bin şayka ve zarbina ve karamürsel ve çekeleve ve meneksile gemiler Karadeniz'de şinâverlik ederdi.

Bunların neferâtları cümle 2000 pâk müsellah ve fitoz bahâdır ve şecî‘ askerdir. Pîrleri Hazret-i Nûh'dur. Ammâ Hazret-i Resûl asrında Mekke deryâsı kim Süveys deryâsıdır, andan bir re’îs Hazret huzûruna gelüp İslâm ile müşerref olan Ebü'l-mahz-ı Ummânî'dir, Enes ibn Mâlik belin bağladı ve cümle keştîbân ve re’îslere ser-çeşme olup âhir kabri bahr-i Ummân'da gark olup ka‘r-ı deryâda makâm etdi.

Bu tâ’ife-i keştîbân var kuvveti bâzûya getirüp cümle piyâde{leri} pâk libâslar ile müzeyyen olup kızaklar üzre şayka ve karamürseller inşâ edüp içinde pür-silâh asker ile âmâde olup her gemiyi biner âdem gemi palamarları ile keşân-ber-keşân çeküp yetmiş seksen pâre Karadeniz'e çıkan Kazak keferesi şaykaların yedeğe alup alayköşkü dibine vardıkda şaykalar ve karamürseller ile Kazak şaykaları ceng-i azîm eder şekilli olup kâfir gemilerin feth edüp haçlı peykerlerin ser-nigûn edüp içinde olan Marile keferelerini demir zencîrlere urup yine kefereler mahzûn savt ile dankiyo tulum sâzların ve boruları ve erg[an]ûnça düdüklerin çalarak müselmân gemileri kefere gemilerin yedeğe alarak ve gemiler içre olan levendât kırkar ellişer dirhem dalyan tüfenglerin atarak ve gemilerini niçe bin kişi kızaklar üzre,

"Eyya moli ya mola" diyerek ve "Dâ’im Allâh, dâ’im Allâh" esmâsıyla gemileri çekerek ve gûnâ-gûn bayrak ve filandıra ve altun alemlerle gemilerin zeyn ederek gemilerden toplar atarak ubûr ederler.

Esnâf-ı tâ’ife-i kalafatcıyân: Dükkân 300, neferât 1000, pîrleri Sa‘d ibn Ubeyd'dir. Selmân belin bağladı. Keştîbânların kârı bunlar ile itmâm bulduğuyçün gemicilere yamakdır.

Bunlar dahi pür-silâh olup kızaklar üzre ba‘zı gemileri "Tırtaka tırtak tır tır tak" diyerek kalafat ederek ellerinde tokmakları ve eceneleri ve malaları ve malahtarları ve zift ü katrân ile müllemma‘ olmuş esbâbları ve başlarında kenevirden destârlar ve demir çengâl harbeler ucunda Kâğızhâne dağlarının süpürge fundasıyla ba‘zı gemileri kalafat karinası edüp funda ile yakarak ve gemileri yağlayarak ve câ-be-câ malalar ile seyrâncıları,

"Sakın yoldan yoldaş" deyü yağlayup funda âteşiyle yakup yol açarak "Allâh yol vere,

eyyâm {bol} vere" deyüp gavgâ ve feryâd ederek ve top u tüfenglerin atarak saf saf ubûr ederler. Andan,

Evsâf-ı kalafat üstübüsü bükücüler: Dükkân 100, neferât 500, pîrleri nâ-ma'lûmdur, Allâhu a'lem, yine Sa'd ibn Ubeyd'dir. Bunlar dahi arabalar üzre dükkânlarında kettân üstübüsün katrân ile bükerek ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı üstübü alıcıyân: Bunların dükkânları yokdur. Ancak İslâmbol içre zahırlarına birer çuval alup mahalle mahalle "Üstübü alayım" deyü feryâd edüp ba'zı câriyelerden tenhâca bulursa üstübüsün çıkarup alır. Neferât 200, bunlar dahi üstübü bükücüler ile dükkânlarında katrânlı destiler üzre üstübü bükerek "Nûh elidir, Nûh eli" diyerek feryâd [ü] figân edüp tüfenglerin atarak ubûr ederler. Hakîkat bunların dahi pîri Sa'd'dır. Andan,

Esnâf-ı marankozân: Bunların dahi dükkânları yokdur. ***[162b]*** Ancak Galata'da ve Tophâne'de ve Kâsımpaşa'da lonca yerlerinde mevcûd bir alay üstâdân [u] mi'mârân-ı keştîdir. Gayrı neccârân bunların kârın edemezler. Başka bir ilm-i azîmdir. Neferât 3000 kavmdır, eğer müslim ve eğer Rûm u Freng gâyet üstâdlardır.

Pîrleri Hazret-i Nûh'dur kim emr-i Hak ile Tûfân 'dan halâs içün ibtidâ rû-yı arzda Hazret-i Nûh Cibrîl-i Emîn ta'lîmiyle kaz göğsü kemiğine göre bir gemi inşâ edüp direğine "Yâ Hafîz" ve küreklerine "Yâ Serî'ü'z-zafer" ve anbârına "Yâ Vâsi'" ve başa "Yâ Kavî" ve tahtalarına "Yâ Metîn" ve kıçına "Yâ Dâ'im" ve dümenine "Yâ Muksıtü'l-müstakîm" yazdı ve gemi içine girenlere, [129] âyetin tilâvet etmek fermân olunup ibtidâ Nûh Nebî gemiyi binâ edüp âye[t]: [130] âyeti üzre ümmetine ve evlâdlarına nidâ edüp cümle yetmiş yedi aded âdem ve yedi yüz aded ecnâs-ı mahlûkât-ı hayvân gemiye girüp Tûfân-ı Nûh'da kırk gün gezüp yevm-i âşûrâda âye[t]: [131] nassı üzre şehr-i Musul kurbünde cebel-i Cûdî üzre gemileri kenâr bulup herkesde olan me'kûlât [ü] meşrûbâtların bir kazanda pişirüp âşûrâ dediler. Zîrâ yevm-i âşûrda tûfândan halâs oldular. İllâ Ken'ân nâm evlâdı kâfir olup gemiye girmeyüp gark-ı âb olup Mısır diyârında Elvâhda ber-kenâr olup anda bir gârda yatır, Kıbtîlerin ziyâretgâhlarıdır. Bunun hakkında âyet, (---) (---) (---) (---).

Ve hâlâ bu dünyâda olan benî âdem Tûfâ[n-ı] Nûh'dan gemiyle halâs olan yetmiş âdemden tenâsül bulmuşdur ve bu kadar hayvânât-ı gûnâ-gûn yedi yüz aded hayvânâtdan tenâsül buldu ve Hazret-i Nûh'a anıniçün Âdem-i Sânî dediler. İşte ibtidâ edîm-i arzda gemi binâ eden Hazret-i Nûh olup cümle marankozların ve keştîbânların silsilesi Hazret-i Nûh'a müntehîdir kim bu marankoz tâ'ifeleri Hazret-i Nûh halîfeleridir.

Hazret asrında Cidde iskelesi'nde ibtidâ gemi yapan eş-Şeyh Âmir-i Nevâtî'dir. Gemi inşâ edüp Yemen-i Aden'e sefer edüp her bâr Hazret'e hedâyâ getirüp hayr du'âsı berekâtıyla gemisi tâ Âl-i Emeviyyûn'da Abdülmelik hilâfetine dek ol gemi ve Şeyh Âmir-i Nevâtî mu'ammer olup kabri Cidde'dedir.

Bu marankoz neferâtları dahi pür-silâh olup ellerinde keser ve destere ve hinar ve çırpılar ile ubûr edüp kızaklar üzre yeni gemiler yaparak "Pîrimiz yâ Nûh yâ Nûh Nebî Necî"

diyerek gûnâ-gûn şakalar ederek ubûr ederler. Andan

Esnâf-ı urgancıyân: Bunların dükkânları Galata handakı ve Tershâne ardı ve Okmeydânı'dır. Ammâ neferât 500, bu tâ'ifelerin pîri Şeyh Abdullâh-ı Hablî'dir. Yemen Mûhasında medfûndur. Bunlar Galata handakında cânkurtaran ve gomana ve palamar ve hurmâ lîfi ve kendirden ısparçına ve mürsel ve halat nâm katrânlı halatları vocıvocılar kızakları ile bükerler. Bunların hîn-i gazâda kârları top palamarları bükmekdir. Bunlar dahi pür-silâh olup kızaklar üzre "Eyya moli ya moli" diyerek urga[n] ve halat bükerek ubûr edüp giderler.

Esnâf-ı kendirciyân: Dükkânları mahzenlerdir, aded-i mahâzin 100, neferât 300, bu tâ'ife kendir ipi ve kendir kettânı fürûht edüp keştîbânlara yamakdır. Bunlar arabalar üzre kendir ipleri ve sicimleri fürûht ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı yelkenciyân: Dükkân 90, neferât 300, bu tâ'ife bezzâz-misâldir ammâ gemilere gûnâ-gûn mayısıra ve çember ve alborata ve trinketa ve çekeleve biçimi yelkenler biçüp gemileri donadırlar. Pîrleri bez dokumada Hazret-i Şîs'dir ammâ Hazret asrında pîrleri ma'lûmum değildir. Bunlar dahi arabalar üzre küçük gemilere yelken yapar şeklinde pür-silâh olup bez arşınlıyarak ubûr ederler.

Esnâf-ı ziftciyân u katrâncıyân: Dükkân 70, neferât 110, bunlar dahi pür-silâh dükkânlar üzre zift ve iricna ve çam sakızı ve katrân satarak ubûr ederken niçe piyâde âdemleri katrânlı tulumlar ile seyrâncılar içine girüp halkı birbirlerine katup "yol verin" deyü feryâd edüp şakalar ederek niçe âdemlerin esbâb-ı ihtişâmları ve yüzleri ve gözleri katrân olup bu gûne mudhiklik ederek mevc mevc ubûr ederler, ammâ gâyet mashara kavmdir.

Esnâf-ı serenciyân: Dükkân 200, neferât 300, bunların dükkânları Kâsımpaşa ve Galata ve Tophâne'dedir. Gemiye müte'allik seren ve direk ve kürek ve eğegî ve tahta ve bodostoma ve piraçolya ve kayın ve kovuş ve mezriye şekilli keresteler bey' ***[163a]*** ederler. Bunlar dahi pür-silâh olup kızaklar üzre alat, direk, kürek çekerek bir hây-hû ile ubûr ederler ammâ serencibaşı at üzre kethudâsıyla muhteşemâne güzer ederler.

Esnâf-ı tulumbacıyân: Dükkân yedi, neferât seksen, bunların dahi pîri ma'lûmum değildir. Ve bunlar arabalar üzre dükkânlarında çam direklerin azîm burgular ile delüp tulumba ederler. Başka bir musanna'-ı garâyibdir. Telattum-ı deryâda bir geminin armozları açılup rahnedâr olsa su girüp gark-ı âb olmak mertebesine vardıkda der-akab bu tulumbaları geminin bir kaç yerine koyup cümle suyu san'at ile taşra çeküp atarlar, görmeğe muhtâc bir san'atdır. Bu kâr ile bunlar dahi tay ederler.

Esnâf-ı pusulacıyân ya'nî kıble-nümâcıyân: Dükkân 18, neferât 45, pîrleri Hazret-i Ûryâ'dır. Ammâ Hazret asrında pîrleri Muvakkıt İbrâhîm Mağribî'dir, ilm-i felekde nazîri yok idi, Hazret'in muvakkıtı idi. Hazret huzûrunda Enes ibn Mâlik belin bağladı. Kabri Yenbû'ü'l-Ber'de Ulu Câmi' hareminde kıble-nümâsıyla kıbleye müteveccih olup hâk-âlûd yatır ziyâretgâhdır. Bu tâ'ife-i pusulacıyân, pusulaların Sultân Bâyezîd câmi'i mihrâbında tecrübe ederler. Zîrâ Bâyezîd-i

Velî kerâmetle ol câmi‘in mihrâbına esâs bırağılmışdır. Bu tâ’ifeler dahi pür-silâh olup arabalar üzre dükkânlarında seng-i mıknatîs ile kıble-nümâ mîllerin sıvararak ubûr ederler.

Esnâf-ı kum sâ‘atciyân: Dükkân 15, neferât 20, bu tâ’ife gemicilere deryâda lâzım olmağile alaylarında yamak olup tahtırevânlar üzre gûnâ-gûn kum sâ‘atleri bağlayup kumların elekler ile eleyerek ubûr ederler. Pîrleri mukaddemâ Hazret-i Yûsuf gârda iken evkât-ı salâtı bilmek içün inşâ etdi. Ammâ Hazret asrında pîrleri Talha bin Abderî'dir. Hazret'in sâ‘atcisi idi. Bunlar mü’eddebâne güzer ederler.

Esnâf-ı hartacıyân: Nefer 15 ve dekâkîn sekiz, bu tâ’ife cemî‘i ulûm-ı garîbe ve acîbeye mâliklerdir ve bir kaç lisâna mâliklerdir, cümleden lisân-ı Latin-i Eflâtîn'e mâliklerdir kim selef hukemâlarına ilm-i hey’et üzre te’lîfâtlarında *Kitâb-ı Atlas* ve *Minor* ve *Coğrâfiyye* ve *Papamonta* misilli kitâbları okuyup cemî‘i rû-yı zemînde olan Karadeniz'i ve Akdeniz'i ve Bahr-i Muhît'i ve Bahr-i Okyûnûs'u ve Bahr-i Ummân'ı ve Bahr-i Süveys'i ve Bahr-i Harez'i ya‘nî Gîlân Denizi ve Bahr-i Ummân'ı ve Bahr-i Hürmüz'ü ve Halîc-i Bundukân'ı ve Bahr-i Van'ı ve'l-hâsıl cümle ebhurları ve halîcleri ve tur‘aları ve bu deryâlara mahlût olan nehr-i azîmleri ve rû-yı arzda olan dağ ve taşları cümle tasvîre getirüp hey’etle yazup gemicilere fürûht ederler kim cemî‘i keştîbânların bu ilm-i harta cânlarıdır. Zîrâ sekiz rûzgâr ve yetmiş kerte üzre ne diyâra gideceğin ve ne cezîreye uğrayup ol limana karîb sığ mıdır ve dökündülü taşlık mı ve kumsal mı ve amîk mi ve a‘lâ yatak liman mıdır? Cümle bu hartalarda mastûr olup re’îsler bu hartılar ile amel edüp Bahr-i Ummân'da mellâhlık ederler, ilm-i azîmdir.

Bu kavmin pîrleri İkrime bin Ebû Cehil'dir. Hicret-i Nebevviye'nin sene 17 Mekke feth olup Ebû Süfyân ve bu İkrime İslâm ile müşerref olup Selmân-ı Pâk belin kuşadup ehl-i hey’ete pîr oldu. Ve bu ilmi babası Ebû Cehil'den ve Ebû Leheb'den görüp kesret-i seyâhat ile bu ilimde yegâne-i asr olmuşdu. Ve bu ilm-i hartada Ebû Leheb, Ebû Cehil-i la‘în ferîd-i dehrden Dehrî mezheb mel‘ûnlar idi. İkisinde hidâyet olmayup Ebû Leheb, âye[t]: [132] âyeti üzre dağdan odun getirirken odun bağladuğı ip boğazına geçüp mürd oldu. Ve Ebû Cehil Bedr-i Huneyn gazâsında mürd oldu.

Netîce-i merâm bu hartacı kavmi arabalar üzre dükkânların harta kâğızları ile dünyâ tasvîri tahrîr olmuş ve niçe kılâ‘ ve şehirler sûretleriyle dükkânların zeyn edüp kendüler dahi vaka‘ [u] vakârlarıyla ubûr ederler.

Esnâf-ı dalgıcân-ı gavvâsân: Dükkânları yokdur, ancak Galata'da ve Kâsımpaşa'da lonca yerleri vardır, anda bulunur. Neferât üç yüz, bunlar ekseriyyâ Mağrib Urbânı ve Reşîd ve İskenderiyye Urbânıdır. Ammâ Rodos cezîresi mukâbelesinde cezîre-i Sönbeki, Süleymân Hân fethi olup yine Süleymân Hân câmi‘i evkâfı re‘âyâsıdır, dörd bin aded Rûm harâcıdır. Bunlarda ola[n] gavvâs, Bahr-i Hürmüz'de inci çıkaran gavvâslar hemtâ olamazlar.

Bunlar ağızlarına zeyt yağı ***[163b]*** alup yetmiş kulaç ka‘r-ı deryâya dalup ağzındaki zeyti taşraya bıragınca tarfetü'l-ayn içre dühn-i zeyt rû-yı deryâya müstevlî olup her bir zeyt yağı katresi birer hûrşîd-i dırahşân olur, zîrâ ol zeytlere şems-i cihânın tâbı urup her katre-i zeyt kevâkib-i Süreyyâ gibi ka‘r-ı deryâyı münevver edüp bir sûzen ve bir derâhim olsa bulup

gavvâslar ka‘r-ı deryâya bir püşt-i pâ urup tarfetü'l-ayn içre taşra çıkar. Yetmiş kulaç yere talup bir ân dura ve yetmiş kulaç dahi çıka, mu‘cize-misâl bir ma‘rifetdir kim makdûr-ı beşer değildir.

Bunlar deryâdan sünger çıkarırlar ve gark olan gemilerin metâ‘ların çıkarırlar. Bunların pîri, gavvâs-ı ma‘ânî eş-Şeyh Hâlid-i Ummânî dâ’imâ Hürmüz deryâsında incü çıkarup ehl-i beyt-i Resûl'e hedâyâ getirirdi. Enes ibn Mâlik şed bağlayup gavvâslara pîr [ü] pîşvâ oldu. Kabri Habeş'de Musova cezîresindedir, yedi kerre ziyâreti müyesser olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ammâ bu talgıç tâ’ifeleri sâ’ir esnâflar gibi pür-silâh ve mülebbes değillerdir. Ancak bellerinde birer peştemâl ve ba‘zılarının belinde yağlı hayâl balık kursağı ve uryân gavvâslarının bellerinde fûtaları bile yok ve kulaklarında deniz mâliki saçları ile uryânen alay ederler.

Ve ba‘zılarının ellerinde iki tarafı tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir tîğ-ı gam gam şekilli miczem bıçakları var, kaçan bir gemi batsa ol geminin iplerin ve demirleri ve palamarların kesmeğe ol bıçakları taşırlar ve ba‘zı zamân ka‘r-ı deryâda balığa ve nehenge râst gelüp ol bıçağ ile cidâl edüp ihtimâldir halâs ola.

Sergüzeşt: Hacı Nâsır nâmında bir gavvâs dostumuz var idi, ol hikâye eder:

"Bir kerre bu Habeş Harkova'sı önünde Mostarlı Mustafâ Paşa fermânıyla incü çıkarmak içün elimde bıçağımla daldım, anı gördüm, deryâ içre ejdehâ-misâl bir kıraç nehengi gelüp bana aslâ amân vermeyüp yutdu. Bir buz pâresi içre bir muzlim karanlık yere girdim. Ammâ aslâ bir havf [u] haşyete düşmeyüp bunalmadım ve deryâ gibi değil dâ’imâ nefes alup vermedim. Ammâ vücûdum gitdikce şiddet-i şitâdan erimede."

Hakîkatü'l-hâl deryâ mahlûklarının cemî‘isinin tabî‘atları burûdet üzredir ammâ tenâvül olunsa ne bârid ve ne yâbisdir, i‘tidâl üzre bir mahlûkdur.

Bu kerre Hacı Nâsır eydir: "Bildim ki beni balık yudup giderek vücûdum mahv olup ana gıdâ olurum. İbtidâ dübürüm kaynakları ve kaba uyluklarımın derileri soyulup erimeğe başladı. Ammâ derûnumdan Feyyâz-ı Mutlak'a teveccüh edüp halâsım ricâ etdim. Ammâ yine balık karnında aslâ hareket etmeyüp bir vâsi‘ sıyrıncak yerde iki ellerimle yoklayup dururken anı gördüm, olduğum balık karnı ra‘d gibi gürleyüp cân havliyle elimdeki bıçağın sabıyla ucunu berk dutdum, bir zamândan gördüm ki berk-i hâtif gibi gitdiğim hayâllendim, bir zamândan sonra gördüm ki kâhî baş aşağı kâhî baş yukaruya takla ata ata bî-tâb kaldım. Ba‘dehu yine ke'l-evvel balığın karnında asûde-hâl oldum. Ammâ cânım sıkılmağa başlayup gördüm ki benim karnında olduğum balığın ciğerleri ve bagırsakları talab talab ede ede hareketden kaldı. Bilmem ne kadar sâ‘at durduğumu, anı gördüm benim karnında olduğum balık erimeğe başladı. 'Yâ Rabbî bu ne hâldir' diyerek elimle uyluklarıma yapışdım, benim dahi etlerim kopmağa başlayınca aklım başıma gelüp bire meded kuvvet-i kuvâ bedende iken hemân balığın ağzına sürünerek varup bî-bâk taşra çıkdım, ammâ bir muzlim yer dahi var. ‘Yâ Rabbî bu ne ola’ deyü sürüne sürüne bir mahalle vardım.

Bir sarây-ı azîm dîvânhânesi gibi bir vâsi‘ meydân ba‘zı yerinde ciğer ba‘zı yerinde

bağırsaklar talab talab eder. Benim ağzından çıkdığım balık aslâ hareket etmeyüp ölmüş. Ammâ ‘Ey Pâdişâh-ı Perverdigâr, âyâ bu nedir?’ deyü hayli tevakkuf etdim ammâ misk râyihası beni helâk eyledi, der hemân cân havliyle ayak üzre gezerim, ammâ bir sıyrıncak yer buldum ki bu da balıkdır ammâ ‘âyâ ne hâldir?’ dedim. Hemân sevdâ başıma gelüp anı akl etdim kim,

‘Bu balık durdukça oturduğum mahal karnıdır’ deyüp elimle yoklayup bildim ki incecik deridir. Ağzından taşra çıkmak mümkün değil. Hemân Allâh'a sığınup elimdeki bıçağile balığın aşağı tarafına bir bıçak nice urdumsa karnı yarılup bir deryâ içre çıka-düşüp elimdeki bıçağile rû-yı deryâya çıkup şinâverlik ederek ***[164a]*** bir kenâra çıkup bî-tâb [u] bî-mecâl rimâl üzre yatırken anı gördüm, ol balık kendüyi deryâdan taşra hevâya pertâb ederek ve deryâyı cûş [u] hurûşa getirüp burnunun iki deliklerinden minâre-misâl deryâyı şâzrevân edüp pur putur olup gûyâ başdarda kadırga gibi deryâ üzre şinâverlik ederek Harkova tarafına doğru gidüp Mostarlı Mustafâ Paşa önünde bi-emrillâh ol balık karaya düşer."

Bu Hacı Nâsır dahi bir gemiye binüp rübbânlar buna abâ kebe verüp sarup sarmalayup ertesi gün Harkova'da Mustafâ Paşa'ya gelüp sergüzeşt [u] serencâmın, hakîr'e nakl etdüği gibi anlara nakl edince cümle halkı hayret alup Hacı Nâsır'ın yüzülen derilerine ilâc ederler. Meğer Paşa'nın gözü önünde talduğı mahalden halâs olduğu mahalle gelince bir gün iki gece olup halâs olur.

Hemân Paşa cümle askeriyle balığın yanına varup cümle asker üşüp bu balığı bir takrîb ile karaya çekerler, pâre pâre edüp görseler Hacı Nâsır'ın nakli üzre Hacı Nâsır'ı yudan balığı, bu balığ-ı kebîr yutmuş, karnında Hacı Nâsır balığı olup Hacı Nâsır balık ağzından çıkup bu büyük nehengin karnına çıkar, anı bıçak ile yarup halâs olduğu isbât olunup sicille tahrîr olunur. Hâlâ sene (---) Mostarlı asrında mastûrdur. Ve Harkova'da şahâdet eder âdemlerle görüşüp Hacı Nâsır'ın takrîrine mutâbık geldi.

Hulâsa-i kelâm deryâda böyle nehengler ve böyle gavvâslar olup niçe bin benî âdemi balık yudup halâs olmamışdır. Ammâ Hazret-i Yûnus ile bu Hacı Nâsır halâs olduğu meşhûr-ı âfâkdır. Bu Hacı Nâsır'ın pîri Hazret-i Yûnus olmuş olur.

Ammâ bu dalgıç kavmi alayda uryân u büryân meydân-ı Arasât kavmi gibi uryânen "Yâ Gavvâs, yâ Feyyâz" diyerek ubûr ederler.

Esnâf-ı gün-başı: Ağaları birdir ve dükkânları yokdur. Galata'da kalafathâne yerinde bulunurlar, neferât cümle 500. Bunların kârı bir kalyon ve bir şayka ve karamürsel gark olsa bunlar ol mağrûk gemilerin iki yanına iki gemi koyup gark olan gemiyi deryâ içre dalgıçlar gomana ve cânkurtaran halatlar ile dollâblar ile çekerek bir san‘at ile deryâdan tağ gibi gemiyi say yağından kıl çeker gibi çıkarırlar, san‘at-ı acîb ü garîbdir. Pîrleri Sun‘ullâh Kurtubî'dir. Hazret huzûrunda Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabri Endelüs'dedir. Bunlar keştîbânlar alayında pür-silâh olup ellerinde çam ağacı gönderleri ve kızaklar üzre vocı ırgatları devr etdirerek "Meded Allâh âsân eyle" diyerek ubûr ederler.

Esnâf-ı navluncıyân-ı buğday ve şa‘îr: Dükkân 400, neferât 1005, bu kavm, gemicileri

berbâd etmişlerdir. Getirdikleri buğdayların ellerinden ucuz alup der-anbâr edüp kaht [u] galâ ederek kırât ile bey‘ ederler. Şûm mezmûm mühtekir kavmdır. Ekseriyyâ Unkapanı'nda ve Mısır iskelesi'nde sâkin olur Medân Şârı Türkleridir.

Bunların hakkında Mekke delîlleri "Yâ Karamanî yâ kara îmânî" derler, bî-rahm ribâhor âdemlerdir. Bunların kâr [u] kesbleri gemicilerle olmağın anların yamağı olup seyishâneler üzre dükkânlar edüp harar harar buğday ve arpa ölçerek ve halk üzre arpa ve buğday saçarak,

"Bereket senden yâ Mevlâ, ganîmet senden yâ Allâh" diyerek cümle piyâdeleri gâyet mülebbes pür-silâh olup ubûr ederler. Zîrâ bunlarda ankâ navluncular vardır.

{**Esnâf-ı bâzergân-ı ankâ Karadeniz**: Dekâkîn [u] mahâzinleri aded iki bin, neferât yedi bindir. Pîrleri Hazret-i Risâlet'dir kim Resûl-i Ekrem tüccâr ve mücâhidün fî-sebîlillâh idi. Hadîce-i Kübrâ mâlıyla Şâm kurbünde Busrâ şehrinde kâr [u] kesb edüp fâ’idelerin Hadîce ile pay ederlerdi. Bu tâ’ife dahi tahtırevânlar üzre dükkânlarında metâ‘ların zeyn edüp arz-ı kâlâ ederek alay-ı azîm ile fevc fevc pür-silâh ubûr ederler}.

Ve bunların alayından sonra cümle ankâ gemi re’îsleri küheylân atlar üzre Cezâyir kapudanları kıyafetiyle pür-silâh olup önleri sıra cümle dilberân gemi muçoları ve yeftileri(?) ve Kurnaz ve Poyraz ve Haylaz ve Yırtlaz nâm niçe bin zeber-dest mellâhân [u] keştîbân dayılar ile,

"Eyya mola ya mola" diyerek yine kızaklar üzre gemilerin çekerek top u tüfengler atarak feryâd [ü] figânları göğe çıkarak ve gemilerin filandıralarla ve bayraklarla ve kapudan fenerleriyle cümle kapudanlar at başı berâber alay çavuşları yerine ba‘zı dayılar silisre düdükleri çalarak saf saf alay gösterüp ubûr ederler. Ardları sıra sekizer kat mehterhâneler çalınup güzer ederler.

Bu bâlâda tahrîr olunan keştîbânlara yamak olan cümle esnâf 18, dükkânları (---) ve neferâtları cümle (---) asker-i deryâ-misâldir. *Ve's-selâm ale'd-devâm.*

Bu alaydan sonra fermân-ı şehriyârî ile kassâblar alayı ubûr edeceklerin Akdeniz kapudanları işidüp ***[164b]*** cümlesi Murâd Hân huzûruna varup,

"Pâdişâhım istimâ‘ etdik, bizim üzerimize kanlı kassâblar takaddüm edecekmiş. Pâdişâhım yâ bizim cümlemizi kırarsın ve illâ biz cümle kassâbları kırarız. Zamân-ı devletinde bed-nâmlık olur. Bizim akrânlarımız Karadeniz kapudanları Nûh Necî köçekleridir, deyü fermânınızla ileri gideler de biz dahi anlardanız. Ve Mekke, Medîne kapusu Mısr'ına hidmet edüp İslâmbol'u Mısır ni‘metiyle ganîmet edüp yetmiş bin huccâc-ı müslimîn götürür getiririz. Bizim hizmetimiz nedir kim kassâblar üzerimize takaddüm ederler" deyince hemân sa‘âdetlü pâdişâh kassâblar ile Akdeniz kapudanlarının mâbeynlerin ıslâh içün buyurdular kim,

"Hakkâ kim İslâmbol'u ganîmet etdiklerinden mâ‘adâ pîrleri Nûh Nebî'dir. Ve bir alay mücâhidün fî-sebîlillâh gâzîlerdir kim rû-yı deryâda küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr ile ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl etmede fener sâhibleri kapudanlarımdır. Bunlar alay-ı azîm ile ubûr edüp andan kassâbân ubûr etsinler" deyü hatt-ı şerîf verüp kapudanlar beyne'l-akrân tâze cân

buldular.

Yâ bu esnâfâtların mâbeynlerinde bu da‘vâ ve nizâ‘ın aslı oldur kim eğer pâdişâh askeri alay olsa ibtidâ bu beyt mısra‘ı üzre beyt:

Budur kânûn-ı şâhinşâh-ı eslâf
Yürürler kulları ardınca şehler.

Hakîkat ibtidâ askerin müfîd [ü] muhtasarı ubûr edüp giderek mankala ağalar ve mîrimîrânlar ve vüzerâlar ve şürefâlar ve ba‘dehu pâdişâhlar ubûr eder. Ammâ bu alay-ı orduda ibtidâ elzem-i levâzımından makbûl olan askerî ve ulemâ-yı monlâ-orduyî(?) ve hukemâ ve kehhâl ve habbâzîn ve mahfil-i Resûlullâh ve habbâzlara mensûb esnâf-ı keştîbân bu tertîb üzre ubûr edüp en nihâyetinde esnâf-ı muzahrafât ubûr etdiğiyçün her esnâf biri birinden mukaddem alay göstermeleriyçün gavgâ edüp pâdişâha arz edüp pâdişâh hatt-ı şerîfle mâbeynlerin ıslâh eder. Zîrâ âlât-ı silâha müstağrak kavm içre fesâd olmasın içün keştîbân-ı Bahr-i sefîd takaddüm etdi.

el-Faslu's-sâmîn
Esnâf-ı re’îsân-ı Bahr-i Ummân, Bahr-i Sefîd

Pâdişâh-ı Cem-cenâbın, bu kapudanlar rağbet ü iltifâtların göricek cümle esnâfa rağmen, bâ-husûs nizâ‘ları olan kassâb tâ’ifesine ve akrânları olan Karadeniz re’îslerine tafaddulen mâl-ı Kârûn bezl edüp bir alay-ı azîm etmişlerdir kim tahrîr mümkindir.

Evvelâ Akdeniz kapudanlarından Bursalı Balı Kapudan ve Bodur Gürcî Ca‘fer Kapudan ve Karamanlı Alî Kapudan ve Sarı Velî ve Sarı Solak ve Topal Muharrem ve Çavuşoğlu ve Kartaloğlu ve Kalafatoğlu ve Katrânoğlu ve Kara Hoca ve Firkateci ve Cennetî ve Tuğralı ve Yanaki ve Dimitraki ve Lemberaki nâm Urum kapudanları ile cümle on yedi karavana kalyonlardır kim her biri dörder beşer kat anbârlı ve ikişer kat yatırdma toplu ve beşer kat palavra kıçlı ve kıçında bâğçeli ve hammâmlı ve el değirmenli karavanalardır kim her biri beşer ayda dolar ve beşer ayda boşalır, dağ gibi kalyonlar ve gayrı barça ve pink galyonlar ve şitiye ve potaçlar Sarâyburnu'nda üçer yaylım top şâdumânları edüp cümle askerlerin karaya döküp niçe yüz kalyoncukları kızaklar üzre koyup palamarlar ile her birini biner ikişer bin âdem keşân-ber-keşân çekerek,

"Ey mola, ya mola" sadâsı evc-i âsumâne peyveste olarak ve her bir galyoncuklarda mahbûb pençe-i âfitâblar zer-ender-zere müstağrak muçolar gemilerde dayılara hidmet edüp her dayıların ellerinde câmlar ile ayş [u] işret edüp her gemide gûnâ-gûn sâz [u] söz fasılları ve cümle gemilerin direkleri ve küreklerin cevâhire gark edüp dîbâ ve şîb [u] zerbâf bâdbânlar edüp ve ibrîşim çarmıhlar ve direk başlarında ikişer üçer mahbûblar "Ala vere" diyüp silisre çalarak cemî‘i keştîbân dayılar âlât-ı silâha müstağrak olup sekiz bin pür-silâh dalyan Cezâyir tüfengli Berberîçe kırmızı fesli dayılar ve kışlakcı ve yelkenci ve dülekci ve çördekçi ve ablici ve kazlıcı ve istinkacı ve gomanacı ve komanyacı nâm niçe bin müdebbir dayılar hükm [ü] hükûmât ederek "tiramola, orsa ve poca ve duna foga" diyerek niçe bin ıstılâh-ı keştîbân ile Allâh deyüp ubûr ederek alayköşkü dibine vardıkları mahalde gûyâ beş on pâre kâfir gemisine râst gelüp

birbirlerine sarmaşup Freng gemileri *"ki parlar"* deyüp müselmânlar "Paralamazız bütün alırız" ***[165a]*** deyüp huzûr-ı padîşâhîde top u tüfeng atarak bir ceng-i azîm ederler kim gûyâ ceng-i deryâdır.

Dûd-ı siyâh hevâya münkalib oldukdan sonra cümle guzât-ı müslimîn kâfir gemilerine dökülüp ganîmetler alup mahbûb Freng oğlanların şikâr alup gerdânlarından bûs ederek ve sakallı keferelerin kayd [u] bend ederek cümle küffârın haçlı bayrakların baş aşağı edüp gülbâng-i Muhammedî çekerek kâfir gemilerin yedeğe alup bir tarafda Âl-i Osmân tabılları bir tarafda esîrlerin tabl [u] erganûn luturyanî boruları çalınarak yine gemileri niçe bin levendât keşân-ber-keşân sadâ-yı "ya moli" ile çeküp ardları sıra cümle kapudanlar üç bin aded idi ve bin kalyon ve altı yüz barça ve iki bin şayka ve karamürsel ve gayrı keştîler idi ve neferâtları cümle yigirmi bin idi. Bu cem'iyyet-i keştîbân bir pâdişâh-ı Cem-cenâb asrında olmamışdır.

Bunların dahi pîrleri Hazret-i Nûh'dur, sonra Risâlet asrında Ebü'l-mahz-ı Ummânî'dir. Ve tahrîr olunan üç bin aded kapudanlar çifte çifte rikâb rikâbe at başı berâber olup herbirinin önlerinde pençe-i âfitâb gemi muçoları piyâde şâtırlar yerine gidüp ellerinde kırkar ellişer dirhem Nova ve Gabele ve Taşlıca ve Cezâyir'in dalyan tüfengleri ve gemi harbeleri ve zemberekleri ile saf saf olup cümle kapudanlar ubûr edüp her kapudana önlerinde gemilerinin zerdûz münakkaş ibret-nümâ gûnâ-gûn sancaklar ve bayraklar ve filandıralar taşırlar. Ve her kapudanların önünde altunlu fânûsları gider. Ve cümle kapudanlar semmûr hil'at-ı fâhireler ve akmişe-i gûnâ-gûnlar ile mülebbes olup geçerler.

Cümle kapudanların nihâyetinde tuğ ve tabl [u] alem sâhibi Karamanlı Alî Beğ alayı geldikde benî âdemin gözü dîbâ ve şîb ü zerbâf ve cevâhirli alât-ı silâh şa'şa'asından gözler hîrelenir. Ve bunun alayında olan mehâbet ü salâbet ve bunda olan pâk-müsellah fetâlar ve niçe mahbûb cüvânlar zer ü zîvere müstağrak olup ubûr eder. Ba'dehu kendüsi şâtırları ve mataracıları ve tüfengcileri ile reftâr edüp Alî Kapudan kendüsi mücevvezesiyle ve semmûr kabaniçesiyle ubûr eder.

Zîrâ bu Karamanlı Alî Paşa cümle Akdeniz kapudanlarına serdâr olup hazîne-i pâdişâhîden kendüye bir fânûs-ı cinân ve iki tuğ ve tabl [u] alem ihsân olunup Rodos pâyesiyle her sene yedi yüz pâre kalyonlara Mısır huccâcı ve tüccârın koyup mâh-ı Receb'de kiraz meltemi mevsiminde rûz-ı cum'ada Beşiktaş'dan kalkup turna katârı cümle gemiler dizilüp Sarâyburnu'nda her gemi kırkar ve ellişer pâre top atup şâdumânlar edüp gülbâng-i Muhammedî çekerek Hudâ âsân edüp Mısır'a gidüp altı aydan yine İslâmbol'a şeker ve kettân ve kına ve pirinc ve mercimek ve gûnâ-gûn me'kûlât [ü] meşrûbât makûlesi getirüp İslâmbol'u ganîmet ederlerdi. Ve serdâr Karamanlı Alî Beğ dahi pâdişâha niçe yüz Habeşî tavâşîler ve Mısır kîseleri hedâyâlar getirirdi. Böyle bir serdâr-ı muhteşem olmağile yine ordu alayında andan ve ekmekcibaşıdan mu'azzam u muhteşemâne alay yok idi.

Ve bu Kapudan Karamanlı Alî Beğ'in ardı sıra müsellah ve mahbûb hâs gılmânlarının ellerinde sırıkları ve avuçlarında zerdûz bayraklar ile çifte çifte arz-ı kâlâ edüp ubûr ederler.

{**Esnâf-ı marankozân-ı Akdeniz**: Bunun pîri yine Hazret-i Nûh'dur ammâ Hazret asrında

pîrleri Âmir-i Nevâtî'dir ve kabri Cidde'dedir. Bu kavmin dükkânlar[ı] Galata'da lonca yeridir, alay ile güzer ederler.

Esnâf-ı pereme ve kayık marankozları: Neferât 700, pîrleri yine Şeyh Âmir-i Nevâtî'dir, alay ile güzer ederler.

Esnâf-ı mavunacıyân: Neferât 800, kızaklar üzre mavunaların müzeyyen edüp çekerek ubûr ederler.

Esnâf-ı kayıkcıyân: Kayıkları cümle 2000, neferât 7000, bunlar dahi kayıkların kızaklar üzre zeyn edüp ubûr [ederler].

Esnâf-ı peremeciyân: Neferât cümle 8000, peremeleri cümle 4613, peremelerin şükûfeler ile kızaklar üzre zeyn edüp güzer ederler.

Esnâf-ı çırnıkcıyân: Neferât 200, cümle çırnık 80.

Eğer bu bâlâdaki esnâfların alayların birer birer tahrîr eylesek bir mücelled olur. Ancak kayıkları ve peremelerin bir hây-hû ile çeküp ubûr ederler}.

Ardları sıra sekizer kat mehterhâne ve kös-i Âl-i Osmâniyân çalınarak ubûr ederler. {Bu bâlâda tahrîr olunan Akdeniz kapudanlarına yamak olan yedi aded esnâfların yekûn dükkânları (---) ve neferâtları cümle (---)} bir acâyib alay-ı bahâdırân-ı muhteşemândır.

{**Der-beyân-ı mübâhase-i esnâf-ı kass[â]bân ve muhâsama-i esnâf-ı tüccârân**}

Bu Akdeniz kapudanlarının alaylarından sonra fermân-ı şehriyârî üzre kassâbân alayı geçmek sadedinde iken cümle Mısır'ın ankâ bâzergânları ve pirinccileri ve kettâncıları ve Mısır hasırcıları ve kahvecileri ve şekercileri bir yere cem‘ olup kassâblar ile niçe gûne zebân-dırâzlıklar olup kıyl [ü] kâller olup bilâhire huzûr-ı pâdişâhîye varup Mısır bâzergânları eyitdi:

"Pâdişâhım bizim kalyonlarımız pirinc ve mercimek ve kahve ve kettânlarımız getirmeğe me’mûr olup anlar bizsiz biz anlarsız olmayup ikimiz mâbeyninde bu kanlı kassâb-ı nassâblar n'işler. Bunların kan dökdüğü şehirden tâ‘ûn çıkmaya gelmişdir. Ol havfdan kanarahâneler sâ’ir diyârlarda şehirlerin hâricinde olur bir alay kanlı kirli menhûslardır. Ammâ biz dâ’imâ İslâmbol'u cemî‘i hubûbât ile ganîme ederiz" dediler. Hemân kassâbların etdüği kanlar gözlerini bürüyüp eyitdiler:

"Pâdişâhım bizim pîrimiz Kassâb Cömerd ola ve kârımız Cenâb-ı Bârî'nin rahmetine mazhar olmuş koyun ola. Cenâb-ı Bârî kullarına kuvâ-yı beden içün helâl etmiş bir ni‘met ola ve cümle ni‘metlerden mukaddem et, ekmek deyü yâd olunur bir ni‘metdir. Bir fukarâ sehel et pâresiyle beş altı güne ni‘met hâsıl eder. Böyle bir kâr-ı ***[165b]*** helâl ile iktisâb edinüp cömerdlik ile meşhûr olup şehr-i İslâmbol'u ganîmet ederiz.

Bunlar kim bir alay ankâ ve mu‘âmeleci ve ribâhor kavimlerdir kim bunların hakkında

Cenâb-ı İzzet buyurmuşdur. Âye[t]: [133] dediler. Böyle bir tâ'ife-i mezmûm iken Mısır'dan metâ'ları gelüp kaht [u] galâ olsun içün der-mahzen edüp zarar-ı âm olduklarından gayrı bir alay muhtekir kavmdirler.

Ve devlet-i Âl-i Osmân bunların Mısır pirincine muhtâc değildir. Evvelâ Filibe pirinci ve Beğbâzârı pirinci

.....(3/4 satırlık boşluk) .....

bu gûne şâhdâne ve dânedâr pirincler var iken bunların Mısır pirincine ne ihtiyâc.

Ve Mısır kettânı deyü medh etdiklerine dahi Rûm halkı muhtâc değildir. Bâ-husûs Rûm'da Manastır kettânı ve Florunya ve Serfice ve Tırhala ve Dırama kettânı ve Anatolu'da niçe bin yerde kettân-ı gûnâ-gûnlardan mâ'adâ Tarabefzûn kettânı ve bezi ve gömleği bir kamışa korlar, yigirmi dirhem gelir bir beddâvî gömleği olur, sizin kettânınıza ne ihtiyâcdır. Ve sizin kettânınız sebebiyle ekseriyyâ İslâmbol'da niçe kerre ihrâk-ı azîm olmuşdur.

Ve mercimek dediğiniz cümle Rûm'da ve Anatolu'da mercimek olur kim ta'bîr ü tavsîf olunmaz.

Ve eğer Mısır şekeri derseniz hakkında Cenâb-ı İzzet âye[t]: [134] âyetiyle medh etmiş Rûm aselleri ve Atina ve Eflak [u] Boğdan aselleri olur kim her birinde yetmiş hâssa vardır. Ve eğer pâdişâhım murâd edinirse Alâiyye ve Adalya ve Silifke ve Tarsûs ve Adana ve Payas ve Antâkıyye ve Haleb ve Şâm ve Sayda ve Berût ve Şâm-ı Tarabulus'da bu zikr olunan eyâlet [u] livâlarda ol kadar kerre yüz bin kantâr şeker olur kim cihânı ganîmet eder, sizin şekerinize ne ihtiyâc.

Ve eğer kahve derseniz bir bid'at şeydir ve kâtı'u'n-nevm ve mâni'-i züriyyet-i benî âdemdir. Kahvehâneleri vesvesehânedir. Ve kahve kavururken yakdıkları cihetden *Bezzâziyye* ve *Tatarhâniyye* kitâblarında *"Küllü alk [muhrak?] harâm bi'l-icmâl"* [135] demişlerdir. Hakkâ ki yanık ekmek dahi harâmdır. Bahârlı şerbet ve leben-i hâlis ve çay ve bâdyân ve sa'leb ve pâlûde-i sahan kahvenizden nâfi'dir.

Ve hınnâ derseniz tâ'ife-i nisvâna ve şeyh-i şiyâbların ak sakallarına sünnet ise levadân kökün havânda döğüp su ile hamîr edüp saça ve sakala dürtülse gâyet la'l-gûn kırmızı olup rîş [u] geysûda olan kehleyi helâk edüp gird [ü] gubârdan pâk eder. Bu kerre sizin hınnânıza dahi ihtiyâc yokdur" deyüp kassâblar Mısır bâzergânlarının metâ'larına böyle mu'âraza edince hemân Mısır tüccârları eyitdi:

"Bizim pirincimiz hâsdır ve beyâzdır ve pişkindir, husûsâ Menzile ve Dimyât ve Fereskûr ve Birimbâl nevâhîlerinin pirincleri tereyağıyla pişse misk [u] amber gibi râyiha verir ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın mu'cizesiyle halk olmuşdur. Hazret'den mukaddem gülâb ve pirinc ve mevz ve abdullâvî yok idi.

Ve mercimeğimiz hakkında Cenâb-ı İzzet [136] buyurmuşdur. Cennet toprağında ve Nîl

suyunda hâsıl olup Rûm mercimeğinden lezîz ve pişkindir.

Ve hınnâmıza mu‘âdil hınnâ bir diyâra olmak ihtimâli yokdur sünnet-i Resûl'dür ana dahi söz olmaz.

Ammâ hakkâ kim şeker ve kettâna Rûm'un ihtiyâcları yokdur. Frengistân şekeri dahi hâsdır. Ammâ siz ki kassâb tâ’ifesisiz sizin beytü'l-mâl-ı müslimîne ne fâ’ide ve âyideniz vardır bilelim" deyince kassâblar gaşy olup Mısır tüccârları eydir:

"Pâdişâhım bizim beytü'l-mâl-ı müslimîne Mısır kalyonlarıyla gelen metâ‘larımızdan pâdişâhıma on bir bin kîse gümrük hâsıl olur. Adâlet ederseniz alay-ı Muhammedî bizimdir, bizden sonra kassâblarındır" deyince huzûr-ı pâdişâhîde olan Müftî Yahyâ Efendi ve Mu‘îd Ahmed Efendi: [137] hadîsin tilâvet edince pâdişâh, Mısır tüccârlarının destine hatt-ı şerîf verüp,

"Alay-ı evvel tüccârân-ı Mısır ve alay-ı sânî kassâb cömerdân-ı merd-i meydân olalar" deyü fermânlar ihsân edüp Mısır tüccârânları haz edüp sürûrlarından ayakları yer basmaz olup keştîbân-ı Akdeniz'den sonra alay etdiler.

el-Faslu't-tâsi‘
Esnâf-ı tüccârân-ı ankâ-yı Mısır ve gayrı sevdâgerân-ı sâhil-i Bahr-i Sefîd

Evvelâ cümle Akdeniz kenârında olan tüccârlarla İslâmbol'a metâ‘ götürüp sevdâgerlik ederlerdi. Mahzenleri aded altı bin ve neferât yekûn on bir bindir. Murâd Hân asrında bâzergân-ı kebîr ankâ Balkapanı'nda, Hacı Kâsım, Hotin gazâsı yılında yedi mahzenin kıflına kurşum akıtmış idi, elli bin kîseye mâlikdir derler idi.

Andan bâzergân-ı dâhiye Hacı Envâr ***[166a]*** ve el-Hacı Ferhâd ve el-Hacı Hasırcı Selîm ve Hacı Ni‘metullâh on pâre kalyona ve yedi hâna mâlikdir.

Ve el-Hacı Îsâ ve el-Hacı Şeytân Selîm ve Navluncu Hacı Mustafâ ve Hacı Kaya ve Hacı Karakaş ve Gümrük Emîni Alî Ağa ve Hacı İvaz ve Almanoğlu ve Hacı İsmâ‘îl niçe bin bunun emsâli kırkar ellişer bin {kîseye mâlik} ankâ bâzergânlar vardır kim her birinin Hind [ü] Yemen'de ve Arab u Acem'de ve dib Frengistân'da ortakları vardır.

Bunlar ale'l-umûm semmûr lepâçelere müstağrak olup kırkar ellişer huddâmları pür-silâh olup piyâde güzer ederler. Ve ba‘zı huddâmları tahtırevân üzre dükkânlarını la‘l [u] yâkût, cevâhir murassa‘âtlar ile zeyn edüp her dükkânçede olan pençe-i âfitâb gulâmlar dîbâ ve zîbâlara bezenüp ellerinde cevâhir gülâbdânlar ile şâhrâhların tarafeyninde olan temâşâ-yı cemâl eden uşşâkânların üzerlerine arz-ı cemâl edüp gülâb nisâr ederler ve mücevher mecmere ve buhûrdânlar içre ûd [u] amber yakarak ubûr edüp cümle şâhrâh üzre olan temâşâcıların demâğları mu‘attar olur. Andan sonra cümle bâzergânlar rikâb rikâbe vüzerâ tarzı mülebbes olup esbâb-ı mahsûsalarıyla gürûh gürûh ubûr ederler. {Pîrleri evâyil-i a‘sârda Hazret-i Hûd idi. Ammâ sonra pîrleri bizzât Hazret-i Resûl-i Kibriyâ'dır kim Hazret-i Hadîce-i Kübrâ mâlıyla Şâm kurbünde Busrâ şehrine gidüp ticâret ederdi ve fâ’idelerin Hadîce Ana ile

hisse ederlerdi kim hadîs, [138] buyurmuşdur}. Andan,

Esnâf-ı bâzergân-ı pirincciyân: Dükkân 40, neferât 300, ammâ mahbûb çâkerleri bî-hisâbdır, pîrleri Safvân-ı Hindî'dir kim her bâr Hazret'e Hindûstân'dan Resûl'ün kendü mu‘cizeleri pirincden dâne-i ruz getirirdi ve pirinc bey‘ ederdi. Selmân-ı Pâk belin bağlayup kabri yine Hindistân'dadır ammâ ziyâret etmedim. Bu tâ’ife arabalar üzre dükkânlarında pirinc ölçerek "Yâ Ganî" ismiyle halk üzre kâhîce pirinc nisâr edüp pirinc ihsân ederek pür-silâh ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı adesciyân: Dükkân 70, neferât 200, bunların pîri Hâtem-i Addâsî'dir, Selmân kemer-bestesidir. Kabri Urfa kurbünde kal‘a-i Harrân'ın handakı kenârında medfûndur. Bunlar dahi arabalar üzre dükkânlarında ba‘zı fukarâlara mercimek bezl ederek ubûr ederler, müzeyyen askerdirler. Andan,

Esnâf-ı hınnâcıyân: Dükkân 15, neferât 55, bunların pîri İmâm Attâr-ı Bilbeysî'dir. Enes ibn Mâlik telâmîzidir. Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânların gûnâ-gûn hınnâlar ile müzeyyen edüp kâğıdlar içre ba‘zı âdemlere hınnâ bezl ederek pür-silâh ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı hasırcıyân-ı Mısır: Dükkân 20, neferât 45, bu tâ’ifenin ibtidâ pîrleri Hazret-i Süleymân'dır ammâ Hazret asrında pîrleri (---) (---), Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabri Yemen Kumfutası'ndadır. Bunlar arabalar üzre dükkânların gûnâ-gûn münakkaş Mısır hasırı ile zeyn edüp yine silâhlarıyla ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı kettâncıyân: Dükkân 105, neferât 208, pîrleri ibtidâ Hûşeng Şâh'dır, pembeyi zemîne eküp sidik ile sıvarup bi-emr-i Hudâ kettân oldu, ilâ yevminâ sidik gibi râyihası var. Sonra pîrleri Hadîce-i Kübrâ Ana'dır, bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın ba‘de'n-nübüvve menkûhası olup Hazret dirâgûş edüp kemerin kuşadup kettân ekenlere ve eğirüp iplik edenlere Hadîce-i Kübrâ pîre oldu. Vâdî-i Fâtıma'da hâlâ Hadîce kettânlığı derler, kendi biter ve kendi yiter, terbiyesinde usret olmağile Mekke halkı Mısır bezine muhtâclardır. Bunlar dahi dükkânlarında Nehâriyye ve İbyâr ve Feyyûm kettânların zeyn edüp ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı şekerciyân: Dükkân 70, neferât 100, pîrleri Hüseyin bin Nusayr'dır, şekercilerin ve helvâcıların silsilesi ana çıkar. Kabri Basra'dadır, anıniçün Basra hulviyyâtı meşhûrdur. Selmân-ı Pâk, Hazret-i Alî huzûrunda kemerlerin bağladı. Dükkanların gûnâ-gûn mümessek şekerler ile zeyn edüp halka nebât bezl ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı eşribe-i mümessek: Dükkân 55, neferât 100, pîrleri Helvâî Ömer'dir. Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânların gûnâ-gûn fağfûrî ve kâr-ı çini hokka ve kavanozlar içre reybâs ve amber-i bâris ve gül-limon ve avşıla ve hummâs ve sandal ve temir-hindî ve dud şarâbı ve (---) (---) (---) (---) misilli elvân elvân mümessek ü mu‘amberîn eşribeler ile dükkânların zeyn edüp piyâdeleri halka şeker şerbetleri bezl ederek ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı tüccâr-ı kahveciyân: Dükkân 200, neferât 300, bunlar ankâ bâzergânlardır, pîrleri Şeyh Şâzilî'dir. Hazret'in izniyle Veys el-Karanî kemerin bağlayup pîr oldu. Yemen'de Veys el-

Karanî huddâmı idi ve yine Yemen'de medfûndur. Veys el-Karanî, Hazret'i görmeyüp Hazret'in izn-i şerîfiyle Veys yetmiş kişinin belin bağlayup ***[166b]*** pîr etdi. İnşâ'allâh cümlesi mahalliyle tahrîr olunur. Bu kahveciyân, cümle pür-silâh olup tahtırevânlar üzre ferde ferde kahveleri kîleler ile ölçerek "Ala bin guruş vere yüz guruş" deyü gûyâ kahve fürûht ederek ubûr ederler. Bu esnâflar ale'l-umûm ubûr edüp ardları sıra,

Esnâf-ı Şâhbender: Nefer bir, dükkânı yokdur. Balkapanı hânı'nda olur bir nefer ağadır. {Pîri ser-çeşme-i ankâ Amr ibn el-Âs'dır. Kabri Mısır'ın cânib-i cenûbunda İmâm Şâfi'î kurbünde medfûndur}. Cemî'i vüzerâ ve ulemâ ve sulehâ ve mollâların poli[ç]se kâğızları hidmetinde olup cümle diyârın tüccârları bunun kabza-i tasarrufundadır. Gâyet mün'im ve mu'temed âdemdir. Bundan sonra,

Esnâf-ı bâzergânbaşı: Bir neferdir, pîrleri Ebülhûr-ı Yemenî'dir kim Veys el-Karanî belin bağladı. Mekke'de mâl içün mesmûmen merhûm olup kabri Mekke içre Ebtah'dadır. Andan,

Esnâf-ı ehl-i kıble: Bir âdemdir, dükkânı Bezzâzistân-ı Atîk'dedir, pîri (---) (---), Selmân belin bağlayup, kabri nâ-ma'lûmdur. Hadîka'da Kerbelâ'da medfûndur, demiş, Allâhu a'lem. Bu dahi şâhbender ve bâzergânbaşı gibi azîmü'ş-şân kerr ü fer sâhibi ağadır.

Her biri üçer yüz pür-silâh ve müsellah ve müretteb güzîde asker ile ve ba'zı ankâ, eşbeh bâzergânlar ile at başı berâber rikâb rikâbe olup ubûr ederler. Ardları sıra akmişe-i fâhire ile mülebbes çâker mahbûb gılmânlar ile ubûr edüp dahi akîblerince sekizer kat mehterhâneler ile ubûr ederler. Bu dahi güzîde alaydır. {Bu Mısır bâzergânbaşısına yamak olan 12 esnâfdır, dükkân (---) cümle asker}.

el-Faslu'l-âşir
Esnâf-ı kassâbân-ı cömerdân-ı merd-i meydân

İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde 999 dükkândır ve cümle neferâtları 1700, pîrleri Hazret-i Kassâb Cömerd'dir, Hazret-i Resûl huzûrunda Hazret-i Alî belin bağlayup kassâblara pîr eyledi. Kabri Bağdâd-ı behişt-âbâd'dadır.

Bu tâ'ife cümle ekseriyyâ yeniçerilerdir. Cümle pür-silâh olup arabalar ve tahtırevânlar üzre niçe yüz dükkânları akmişe-i fâhire ve gûnâ-gûn şükûfeler ile zeyn edüp kırkar ellişer vukıyye gelir Karaman ve Türkmân koyunların ve Mihalıç ve Bursa'da Osmâncık koyunlarından ve Karadeniz'de Kili koyunlarından semîn ü acîb koyunları kelle paçaları ile yüzüp vücûdunda beyâz yağ üzre la'l-gûn mutabbak güller ile ve sarı za'ferânlar ile koyunların vücûdların münakkaş edüp ve boynuzların varak-ı sîm ve varak-ı zeheb-i hâlis ile mutallâ edüp ve niçe yüz koyunları şerha şerha edüp Kassâb Cömerd köçekleri ellerinde sâtûrları ile nîme nîme ve çeyrek çeyrek edüp sarı pirinc kefeli terâzûlarda vezn edüp,

"Ala on vukıyye akçe, al cânım eyisin ver cânım, ala bir eyi kebâblık, ala bir a'lâ kıymalık" diyerek bellerinde sâtûrları ve pala kılıçları ve kassâb bıçaklarıyla kendülerin zeyn edüp cümle piyâde ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı salhâneciyân: Kârhâne 200, neferât 1000, bunların pîrleri Hazret-i İbrâhîm Halîlullâh'dır. Kaçan İbrâhîm Nebî'ye "İsmâ'îl'i kurbân eyle" deyü fermân-ı Rabbü'l-İzzet olup İsmâ'îl'i kurbân ederken İsmâ'îl'e bedel Cenâb-ı İzzet, Cibrîl-i Emîn ile cennetden bir kepş gönderüp İbrâhîm Nebî kepşi kurbân edüp hâlâ koyun boğazlayıcıların pîri Hazret-i İbrâhîm'dir.

Ba'dehu Hazret-i Risâlet'e kurbân fermân olunup ıyd-ı adhâda kurbân etdi. Bunda rivâyet muhtelifdir. Kassâb Cömerd boğazlanmış koyun satmada pîrdir. Ammâ boğazlamada pîr, Hazret-i Halîm bin Cezzâr-ı Tâ'ifî'dir. Enes ibn Mâlik belin bağlayup kendüyi ehli olan mel'ûne uyurken boğazlayup kabri Yemen Adeni'ndedir.

Bunlar dahi pür-silâh olup araba üzre dükkânların tefne yapraklarıyla ve gûnâ-gûn bahâ[r]lar ile zeyn edüp ve semîn koyunlar ile zeyn edüp koyunları yüzerek ubûr edüp piyâde askerleri ellerinde ve bellerinde iri gümüşlü ve zencîrli kassâb bıçakları ve bellerinde kemend ipleri ve niçesinin eyinlerinde yüzülen koyun postları ile gürûh gürûh alay gösterirler.

Esnâf-ı kassâbân-ı sığır: Dükkân 100, neferât 200, bu tâ'ifenin pîri Süfyân-ı Sevrî'dir. Hazret-i Alî belin bağladı, Mekke'de medfûndur. Bu esnâf dahi pür-silâh olup arabalar üzre dükkânların semiz sığır etleriyle bezeyüp alay gösterirler.

Esnâf-ı kassâbân-ı Yahûdân: Dükkân 55, neferât 200, bu mel'ûnlar müselmânın boğazladuğı lahmı yemeyüp başka pîrsiz mel'ûnlardır. Ammâ sâ'ir kassâblara rağmen kendülerini eyle tezyîn eyleyüp agreb ü garâyibden şakalar ederek arabalar üzre dükkânların zer ü zîver ile tezyîn edüp alay ile ubûr ederler. ***[167a]***

Esnâf-ı mandıracıyân: İslâmbol'un cânib-i erba'asında ve Levend çiftliği karyelerinde cümle iki bin mandıradır. Herbirinde yetmiş ve seksen sürü koyun vardır ve her mandırada kırkar ve ellişer ipden ve kazıkdan halâs olmuş şehbâz mandıra-oğlanları vardır. Bunlar dahi pür-silâh ubûr ederler.

E(v)snâf-ı çiftlikân-ı a'yân-ı devlet: İslâmbol'un cânib [ü] etrâfında kâmil bin altmış çiftlik vardır. Herbirinde cebr-i noksân onar âdemden cümle (---) bin çiftlik huddâmlarıdır. Bunlar dahi pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı eğrekciyân: İslâmbol'un etrâfında cümle sekiz yüz eğrek vardır. Dağlar ve ormanlar içre sığır ve sıpa ve koyun ve keçi yatağı eğreklerdir. Her birinde onar eğrekci ve ter-oğlanları vardır. Cümle neferâtları (---) şehbâz [ü] şehnâz yiğitlerdir. Pür-silâh ubûr ederler.

Evsâf-ı saya-i celebân-ı koyun: İslâmbol etrâfında yedi yüz sayadır. Bunlar dahi koyun emînine hidmet eder, celeblerin koyunlarına sayalardır kim hîn-i acilde bu orman sayaları içre koyunları İslâmbol'a getirüp bir günde ganîmet ederler. Bu sayalarda cümle beş bin sayacı ter-oğlanları vardır. Bunlar dahi hâzırbaş ubûr ederler.

Esnâf-ı ağılcıyân: Etrâf-ı İslâmbol'da iki bin ağıldır. Dağlar içre altı ay ma'mûr olur külbe-i ahzânlı çalı ve çırpıdan ağıllardır. İçinde sağmal koyun ve kuzu vardır. Hızır-İlyâs'da kuzuya

narh verildikde bunlarda olan zevk u safâ bir yerde olmaz. Tâze peynirler ve gölemez ve kaymak ve yoğurd ve kesmik ve süd ve ağız ve teleme peyniri ve hoşmerim ve tereyağı ve ayran ve pışav ve may ve kertme bu gûne çoban ni‘metleri olur kim pâdişâh mâlik değildir. Bu iki bin ağılda cümle dörd bin ter-oğlanı vardır. Bunlar dahi âmâde ubûr ederler.

Evsâf-ı tokad-celebân-ı sığır: İslâmbol'un su kemerleri taraflarından tâ Terkoz ve Karataşlar'a varınca ve Istıranca dağları'na varınca bin sığır tokatları vardır. İslâmbol'un rûz-ı Kâsım'da pasdırma zamânı geldikde bu tokatlar niçe kerre yüz bin sığır ile mâl-â-mâl olup beslerler. Cümlesinde beş bin sürücü ma[tı] ter-oğlan vardır. Bunlar dahi pür-silâh ubûr ederler.

Bu bâlâdâ tahrîr oluna[n] altı aded kim mandıracıyân ve çiftlikciyân ve sayacıyân ve ağılcıyân ve tokatcıyân ve sürüciyân bî-amân âdemler dağlarda yatup kalmak ile İslâmbol'dan mâlıyla cevâhiriyle firâr etmiş köle ve câriyeleri katl edüp mâlın rızkın almışlardır kim hadd [ü] hisâbın Hudâ bilür. Ba‘zısın Eflâğ u Boğdan'a andan Azağ'a ve Kazağ'a götürüp bir bayrak Kazak-ı âk ederler, gâyet mel‘ûn kefereler vardır. Müslimleri dahi anlara tâbi‘dir.

Ve bunların pîri cümle Ma‘dî Kereb Gâzî'dir kim cümle gazâdan alınan koyun ve kuzu ve sığır ve câmûs ganîmetleri cümle Ma‘dî Kereb'in idi. Ol ecilden ibtidâ çif[t]lik ve mandıra ve eğrek ve saya ve ağıl ve tokat yapup içine ter-oğlanları komak cümle Ma‘dî Kereb Gâzî'den kalmışdır. Hazret-i Resûl izniyle yetmiş nefer kimesnenin kemerin Hazret-i Hamza-i bâ-safâ ammi-i Muhammedü'l-Mustafâ bağlamışdır. Evvelkisi bu Ma‘dî Kereb'dir. Kabri (---) medfûndur, gâyet mün‘im Sahâbe-i kirâm idi ve şecî‘ ve bahâdır idi.

Ammâ bu koyun kuzu ve sığır ve sıpa ter-oğlanlarının pîrleri Nasr-ı Şücâ‘-ı Basravî'dir, Enes ibn Mâlik kemer-bestesidir. Kabri Vâdi'l-kurâ'dadır kim huccâc ziyâret ederler, tarîk-i âm üzre bir kubbecikde medfûndur. Bunlar dahi müsellah ubûr eder[ler].

Esnâf-ı çoban [u] râ‘ıyân: Neferât 9004, mukeddemâ pîrleri Hazret-i Mûsâ idi. Ammâ Hazret-i Risâlet asrında pîrleri Avn ibn Şâden er-Râ‘î'dir, Selmân-ı Pâk belin bağladı. Çobanların silsilesi ana müntehîdir, kabri Yemen'de (---) medfûndur. Alay-ı azîm ile ubûr ederler.

Esnâf-ı südciyân-ı sevr: Kârhâne 200, neferât 1000, pîrleri Süfyân-ı Sevrî'dir, Selmân belin bağlayup Mekke'de Mu‘allâ'da medfûndur. Sürü sürü sığırlarının südün sağup "leben-i câmûs" diyerek ubûr ederler. Ammâ bunlarda gâyet latîf ü semîn alaca sığırlar vardır.

Esnâf-ı südciyân-ı ganem: Kârhâne 300, neferât 800, bunların pîri Hazret-i Şu‘ayb'dır. Ammâ Hazret asrında Abdü Verrâd-ı Lebbânî'dir, Hazret-i Hamza belin bağladı, pehlivân idi. Hamza ile şehîd olup Cebel-i Uhud zeylinde medfûndur. Bunlar keçileri ve koyunların serâser çullar ile zeyn edüp süd sağarak [139] deyü ubûr ederler. ***[167b]***

Esnâf-ı cibn-i hâlûmiyân ya‘nî peynirciyân: Kârhâne 400, neferât 500, bunların pîri Hazret-i İbrâhîm, Haleb'de sâkin iken bir beyâz ineği var idi. Ana Sevrü'ş-Şehb derlerdi, anı sağup südün yoğurd ve kaymak ve tereyağı ve kaşkaval peyniri ve teleme peyniri ve kesme peyniri yapup müsâfirlerine yedirüp ikrâm ederdi. Ol beyâz inek sebebiyle Haleb'e Halebü'ş-Şehbâ derler,

haleb sağıma, şehb beyâza derler ya‘nî sağılmış beyâz inek şehri demekdir. Hâlâ Hazret-i İbrâhîm'in ol beyâz ineğin südün sağup cemî‘i fukarâya bezl etdüği süd mecuru Haleb'in iç kal‘asındaki câmi‘ içinde makâm-ı İbrâhîm olan minberin altında durur bir taş mecur teknedir. Bu tekne içinden cemî‘i halka süd üleşdirüp cümle halk südden müstağnî olup yine mecur ke'l-evvel leb-ber-leb dururdu. Cenâb-ı İzzet tâ bu mertebe berekât-ı Halîl vermiş idi.

Hattâ Gavrî Sultân asrında Kertbay, hâkim-i Haleb iken bu süd mecurundan bi-emrillâh süd taşup câmi‘den taşra çıkup iç kal‘adan aşağı handaka cereyân edüp tâ Selîm Hân, Haleb kal‘asın feth etmeyince süd cereyân edüp dinmemişdir. Ammâ Hazret asrında bu peynircilerin pîri Zeyd-i Kayserî'dir, Enes ibn Mâlik belin bağladı. Kabri Muveylah'dadır. Bu hıref dahi silâhlarıyla hâzır-bâş güzer ederler.

Esnâf-ı kaymakcıyân: Dükkân 40, neferât 100, pîrleri İbrâhîm Nebî ve Zeyd-i Kayserî'dir. Bunlar dahi niçe yüz tabla kaymakların üzerlerine nebât-ı hamavî nisâr edüp *"Yâ kışta leben"* deyüp feryâd edüp ba‘zı tahtırevân üzre dükkânlarda kaymakları iplere serüp halka kaymak bezl ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı tereyağcıyân: Dükkânları olmayup ekseriyyâ Yahûd tâ’ifeleri tablalar ile kehribâ-misâl tereyağları fürûht ederler. Neferât seksen, bunlar bî-silâh tablalar ile ubûr ederler.

Esnâf-ı kârhâne-i yoğurdcubaşı: Aded bir, neferât 100, bu kârhâne Sultân Ahmed câmi‘i altında Çatladıkapu râhına karîbdir. Pâdişâha mahsûs kârhânedir. Ammâ,

Esnâf-ı cümle yoğurdcıyân: Kârhâne 500, neferât 1600, bu tâ’ife Eyyûb'da yüz aded kârhâne-i münakkaşlardır kim ıydeynin üçüncü günlerinde niçe bin âdem cem‘ olup yoğurd ve kaymak tenâvül ederler. Bu lezîz yoğurd meğer Bingöl yaylasında ola, gâyet lezîzdir. Ba‘zı cânlar Eyyûb Sultân'ın kerâmetiyle lezîz olmuşdur, derler. Zîrâ anın şehrinde hâsıl olur.

Ve İslâmbol içre Zeyrekbaşı câmi‘i kurbünde Hacı Hasan yoğurdu, acâyibdir, sâhib-i vefkdir derler. Ve Cübbealîkapusu'nun iç yüzünde yedi kârhâne südcü odalarındaki yoğurdlar dahi meşhûrdur. Ve Silivrikapusu'nun iç yüzünde ve Yaylacık mahallesinde ve Ma‘cûncu mahallesinde ve Lanka mahallesi ve Karaman mahallesinde hâsıl olan yoğurdlar dahi şöhret bulmuşdur. Ammâ Südlüce ve Kâsımpaşa ve Ortaköy'de İmâm yoğurdu ve Kanlıca yoğurdu ve Üsküdar kaymağı ve yoğurdu meşhûr-ı âfâklardır.

Bunların dahi pîrleri Hazret-i İbrâhîm ve Zeyd-i Kayserî'dir. Bunlar dahi niçe bin fağfûrî ve mertebânî ve kâse-i Çîn içre hâlis yoğurdları başlarında tablalar içre götürüp alay ile ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı teleme peynirciyân: Neferât 300, bunların dükkânları yokdur. Ekseriyyâ cümle Arnavu[d] tâ’ifesidir. Sırıklar üzre ikişer üçer yüz beyâz bez tobralar içre teleme peynirlerin doldurup sırıklara bağlayup omuzlarında gezdirüp "Teleme peynir" deyü feryâd edüp gezerler. Ammâ Hudâ âlimdir bir ter ü tâze peynirdir kim bal ile mahlût olsa, ısıcak ekmek ile tenâvül olunsa âdem şehîd olmalı olunca yemek mümkündür.

Bunlar dahi bu gûne ubûr ederler. Bu tâ'ifeler dahi kassâblara yamakdır. Zîrâ anların dahi kârları koyun ile itmâm bulur. Anıniçün kaymakcılar ve peynirciler ve yoğurdcular, kassâblar alayı içre alay ederler.

Esnâf-ı şem'-i revgan, **mûmcuyân**: Kârhâne 555, neferât 5501, bunlar kassâbların iç yağlarına muhtâc olmağile kassâblara yamakdır. Pîrleri Hazret-i (---)'dir. Enes ibn Mâlik kemer-bestesidir, kabri Kerbelâ'da.

Ammâ kârhâne-i şem'-i asel-i sultânî birdir. Odunkapusu'nun iç yüzünde Kundakcılar içre azîm kârhânedir, ağası ve emîni ve yüz aded neferâtları var. Cümle selâtîn câmi'lerine ve sultânlara ve Sarây-ı Atîk'e ve Sarây-ı Cedîd'e ve sarây-ı vüzerâ ve a'yân-ı kibâra şem'-i asel-i kâfûr-i ahsedî bu mîrî kârhânede hâsıl olur. Ammâ sâ'ir mûm yağı kârhânelerinin ehl-i hırefleri arabalar üzre dükkânların niçe bin deste münakkaş mûmlar ile zeyn edüp ve niçe münakkaş fânûslarda mûmlar yakup ve niçe sırıklar üzre yağ mûmları donadup ve alayları içinde ***[168a]*** direk kadar münakkaş ve mutallâ bal mûmları yakup arabalar üzre niçe bin gûne yel mûmları ve fişek mûmları ve Ebû Alî mûmları yakarlar kim ba'zı âdem kendüyi başsız görür ve ba'zısı elsiz ayaksız görür ve ba'zı mûmların şu'lesinden niçe bin âdemler sarı ve kırmızı ve yeşil ve alaca yüzlü âdemler görünüp cümle temâşâcılara havf u haşyet hâsıl olup ba'zı fişek mûmları yandıkca mûm içinde olan fişekler âmedâne top gibi çatlayup halka bir vehm târî olur. Zindânkapusu'ndan taşra,

Esnâf-ı tâcirân-ı şem'-i asel: Dükkân 55, neferât yüz, bunlar cümle müslimlerdir, tahtırevânlar üzre dükkânların zer [ü] zîver ile tezyîn edüp ve gûnâ-gûn oyma kâğızlar ile münakkaş şem'-i aselleri zeyn edüp ve cümle bunlar dahi pür-silâh olup ziynet-i kerr ü fer ile mûmcubaşı ve şem'hâne nâzırı ve emîni, küheylân atlar üzre rikâb rikâbe ubûr ederler. Ammâ bu mîrî şem'hâne emîni ve nâzırı cümle mûmculara hâkimdir. Ne kadar balmûmu dökülse bu emînin mührüyle memhûrlanup fürûht olur. İçine yağ ve çam sakızı koyamazlar, hîle ederlerse tecrîm edüp haklarından gelir mazbût esnâfdır.

Esnâf-ı kassâbân-ı Etmeydânı: Dükkân yigirmi, neferât seksen, bunlar mîrî Urum kassâblardır ve her birinin tomrukları gedikdir, mahlûl olsa tomruğu yeniçeri ağası izniyle gayrıya ihsân olunur.

Bu hirfet rûz-merre Âl-i Osmân'ın yeniçeri ocağına (---) bin vukıyye ve (---) aded koyun eti verirler. Eğer bir vukıyye et İslâmbol'da bir guruşa olsa bunlar bir vukıyye eti üç akçeye verüp her odadan mâh-be-mâh bahâsın alup zararın defterdâr paşa'dan alırlar. Böyle kânûn-ı Süleymânî'dir.

Evsâf-ı seğirdim-i Etmeydânı: Bu kassâblardan et alan odaların cemâ'at odalarından (---) aded odalar, seğirdim odaları ta'bîr olunur. Bir temâşâ-yı azîm kânûn-ı yeniçeriyândır.

Vakt-i seherde Yedikulle kanaralarından yetmiş seksen seyishâne yükü semiz koyunları cümle yeniçeri odalarının âşcıları muhteşemâne siyâh meşin ferrâceleri münakkaş zincefleriyle ve başlarında zerdûz üsküf keçeleriyle ayaklarında siyâh çizmeleriyle ve karakullukçu

huddâmları ile (b)ellerinde dörder beşer âşcı bıçakları ve bellerinde sırmalı peştemâlleri üzre beşer altışar vukıyye gümüş zencîrler, gümüş zîlüb[em]ler ile çağış çağış ederek alay-ı azîm ile Yedikulle'den mezkûr meydân etlerin Etmeydânı'na getirüp büyük kapu dibinde cümle seyishâneleri dizüp cümle âşcı ustalar tertîb üzre yollu yollarınca dizilüp dururken cümle seğirdim odalarının âşcıları Etmeydânı'nın ta‘lîmhâne tarafında pâ-bürehne ve ser-bürehne olup birer göğüslük ile âmâde dururlar.

Hemân ki Yedikulle'den gelen etlerin baş koyunun baş usta, âşcılar koyunun paçalarından yapışup bir çavuş olacak âşcıbaşı pâdişâha ve ocağın devâmına ve cümle pîr [ü] pîşvâlara du‘â edüp fâtiha deyü feryâd edince hemân ta‘lîmhâne dibinde pâ-bürehne uryân seğirdim âşcıları cümle bir uğurdan ol çemenzâr sahrâ içre ceyrân gibi pertâb edüp seğirdirler kim gûyâ her biri berk-i hâtifdir. En ileri çâpük olan gelüp baş koyuna el urup alır, isterse yeni silâh kuşanmış acemî usta olsun, baş koyunu ol alır kânûn budur. Ardı sıra gelen ikinci ve üçüncü koyunu alup götürürler. Ba‘dehu cümlesi esbâbların geyüp aldıkları koyunları dükkânlara götürüp tartarlar, eğer eksik gelirse dahi et alır, ta‘[y]îninden artık gelirse keserler, yaz u kış fâ‘ideleri budur.

Bu seğirdim âşcılarının yolları eskiyüp çavuş olup ba‘dehu başçavuş, andan kethudâ beğ ve yeniçeri ağası olur bir yoldur. Bunlar dahi cümle âşcılar, kassâblar ile yine bâlâda tahrîr olunduğu üzre seyishânelerle koyunları zeyn edüp ke'l-evvel alay-ı azîmlerinde niçe yerde şâ‘irler çöğür çalarak pür-silâh ubûr ederler, ammâ bu alay aceb, mehîb alaydır.

Esnâf-ı kanaracıyân-ı Yedikulle: Kârhâne yetmiş, neferât iki yüz, bunlar dahi pür-silâh ellerinde sâtûrları, bellerinde koyun yüzecek tilsimânları ve kemendleri ve iri gümüşlü bıçakları ile arabalar üzre dükkânların yüzülmüş semiz koyunların vücûdların za‘ferânlar ile kınalayup ve koyunların boynuzların varaklayup pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı kanaracıyân-ı Bâğçekapusu: Pâdişâha mahsûs mîrî kanaradır. Kârhâne birdir, neferât 200, bunlar dahi seyishâneler üzre yüzülmüş niçe yüz koyunların zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı bârûdhâne-i Etmeydânı: Yeniçerilere mahsûs bir kârhânedir. Neferât 50, arabalar üzre dükkânların gûnâ-gûn bârûd-ı siyâh u beyâz ile zeyn edüp ubûr ederler. Ve bî-sadâ bârût bunlarda bulunur, âdem kemiği külünden olur. ***[168b]*** Dükkânlarında bârûd döğerek pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı mûmciyân-ı Etmeydânı: Kârhâne bir, neferât yetmiş beş, bu kârhâne yeniçeri ocağına mahsûsdur. Cemî‘i zamânda yeniçerilere üç mûm bir akçeye verirler, zararın defterdâr paşa'dan alırlar, kânûn-ı Süleymânî budur.

Esnâf-ı mandıracıyân-ı yeniçeriyân: Istıranca dağı'nda avcılar odasından bir oda nefer odabaşıları ile neferâtlarıyla ol mandırada mîrî câmûsları ve koyunları bekler avcılardır kim cümle 1000 aded şehbâz yeniçeriler olduğu bâlâdâ İslâmbol mesîregâhları evsâfında tahrîr olmuşdur.

Bu tâ’ife cümle yeşil mandıracı şep-külâhları geyüp niçe yüz çift Selîm Hân'ın Mısır'dan getirdiği alaca sığırların neslinden gûnâ-gûn sığırları ve niçe câmûs kadar çardaklı çatal-misâl boynuzlu sığınları kendülere râm edüp anları dahi dîbâ ve şîb ü zerbâf çullar ile ve cümle sığırların boynuzların altun varaklar ile müzeyyen edüp her öküzü ve sığınları gümüş zencîr ve altun yaldızlı zencîrler ile keşân-ber-keşân çekerek ubûr ederler.

Ve niçe yüz arslan-misâl mel‘ûn samson köpekleri çatal zencîrler ile ikişer âdem keşân-ber-keşân çeküp her biri Kastamonu'nun cılav katırı kadar var kelb-i mu‘allemlerdir. Ve her biri atlas çullar ile müzeyyendir.

Ve bu beylik mandıracılar ve avcılar azametullâh eyle pür-silâh olurlar kim gûyâ bu tâ’ife ayaklı cebehânedir. Her birinde gûnâ-gûn pençe harbe ve çatal harbe ve gelberi harbe ve sıpkın harbe ve çengâl harbe ve şiş harbe-i gûnâ-gûnlar ve kılıç ve mızrak ve hışt ve tîr [u] kemân ve zemberek-i bî-amân ve teber ve sapan ve navurta ve balta ve meçik ve sopa ve şiş {pinyal} ve topuz ve salma ve tabancalı ve çarhlı tüfengler bellerinde ve kırkar ve yüzer dirhem tüfeng ellerinde atarak ubûr etdiklerinde gûyâ bu asker murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup feryâd [u] figânları evce çıkarak "Allâh'ı seven hû" diyerek gırîv ü feryâdları İslâmbo[l] için velveleye verirler.

Ve bâlâda tahrîr olunan salhâneciler ve kanaracılar ve mandıracılar ve çif[t]likciler ve eğrekciler ve sayacılar ve ağılcılar ve tokatcılar ve sürücüler cümlesi çobanlar gibi libâslar geyüp kimisi koyun ve kimi keçi ve kimi sığır ve kimi beşer altışar boynuzlu at kadar Mısır'ın Circe koyunları ve câmûs sığırları ve inekleri ve boğaları ve danaları çatal yularlar ile keşâ-keş ikişer ve dörder âdem çekerek ubûr ederler. Ammâ,

Esnâf-ı çoban-ı bahâdırânın cümlesi gûnâ-gûn alât-ı silâha müstağrak olup ellerinde dalyan tüfengler atarak ve çobanlar boruların çalarak ve türküler haykırarak ve sapan-ı Dâvûdîleri şırak şırak atarak makâm-ı ırâk haykırarak ubûr ederler. Ve ba‘zılarının ellerinde kavalların çalarak gülerek oynayarak ellerinde acîb ü garîb harbalar ve şeştüperler ve salma ve salıklar ve ucu demirli toyakalar ile niçe bini ubûr eder.

Ve niçelerinin ellerinde ikişer üçer zencîrli eşek kadar samsonlar kim her biri subû‘-ı Cezâyir'e benzer kiminin adı Palo kiminin adı Maçko ve Alabaş ve Salbaş ve Toraman ve Karaman [ve] Komaran ve Sarhan ve Avn ve Zerke ve Cânyırtan ve Vardıha ve Geldiha [ve] Karabaş ve Alapars [ve] Borabas nâm bî-hisâb mel‘ûn-ı gûnâ-gûn mehîb samsonları dîbâ ve şîb ü zerbâf çullar ile bu kelb-i sarîhler ubûr edüp her birinin boğazında gümüş tokalı haltalar ve gümüş çınkıraklar ve boğazlarında birer karış demir harbeler kirpi gibi dizilmişdir. Ba‘zı samsonları demir zırh geydirüp ubûr eder.

Bu samsonlar koyuna giren kurda değil ejderhâya hamle edüp yanar âteşe girir. Çobanlar mâbeyninde soy gözedüp bir kancık kelbin bir samsona çekmek içün elli koyun baş verir ve bir samson içün beş yüz koyun verüp asîl kelb-i Ashâb-ı Kehfler var kim gökde ukkâba, zemînde evrene, deryâda nehenge baş vurup dalup alup salar, böyle zî-kıymet kelb-i mu‘allemler vardır.

Hattâ Engürü'de tiftik keçisi köpekleri var kim beşer altışar yüz guruşa alındığın biliriz. Çobanların bu kelbler bürâderleridir kim hem-sifâl olup bir yalakdan darı malakı yiyüp aslâ ikrâh etmezler. Ammâ ne fermân etse o kelb ol ân iş bitirir, âdemi atından endirir, isterse pür-silâh şecî‘ [u] bahâdır yiğit olsun.

Ve bu çobanların niçe bininin ellerinde çatal zencîr yularlı beşer altışar onar boynuzlu acîb ü garîb gûnâ-gûn kınalı kösem koçlar ve mahbûb ganemleri dîbâ ve şîb ü zerbâf çullara gark edüp bellerinde mücevher kuşaklar ve mücevher hançerler ***[169a]*** ve boynuzlarında altun varaklar ve iki boynuz mâbeynin incü ve cevâhirli püsküller ile zeyn edüp her koyunun boynunda altun ve gümüş kabaralar ile altun ve gümüş silsileler ile bu kepşleri keşân-ber-keşân çoban dilberleri çekerek ubûr ederler.

Esnâf-ı kârhâne-i arslancıyân: Kârhâne bir, neferât yüz aded, fermân-ı şehriyârî ile bunlar dahi avcıların ve çobanların alayları içinde olan samsonlar ile ubûr etmek fermân olunup {arslancıbaşı kethudâsı kürkcübaşı alayıyla gitmek fermân-ı şehriyârî oldu}.

Bunların pîri Esedullâhi'l-Gâlib Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib'dir. Cümle esedler gelüp hâk-i pâyine yüz sürüp cemî‘i yırtıcı vahşî hayvânlar kendülere mûnis olup zebân-ı hâl ile kelimât ederler. Kabr-i Alî, Bağdâd'a beş konak karîb (---) medfûndur.

Bu arslancıyân cümle pür-silâh olup ellerinde ceyrân etinden afyonlu ve dârûlu ma‘cûnlar ile her biri ellerinde Bağdâd kargısı asâlar ile her arslanın boğazında dörd zencîr kim her biri pranka kalınlığı altun ve gümüş mutallâ demir zencîrlerdir. On aded arslan ve beş aded bebr ve on iki aded kaplan ve niçe kurd ve sırtlan ve niçe tilki ve çakalları dahi birer âdem keşân-ber-keşân çeküp ubûr ederler. Kaçan kim bir arslan gazaba gelüp halka hücûm etse derhâl arslancı elindeki ceyrân etiyle mülemma‘ dârûyu burnuna dutunca hemân şem etdüği dem, dem-beste olup mest olup bu gûne zabt ederler, yohsa aslâ zabtı mümkün değildir. Bu uslûb üzre bunlar dahi ubûr ederler.

Esnâf-ı vasılcıyân ya‘nî ayıcıyân: Bunlar pîrsizân-ı Fir‘avniyân'dır, cümlesi Sultân Balat Şâh mahallesinde sâkinlerdir. Bu t[â]’ife avcıbaşılara mensûb olmağile, bile alay gösterdiler. Neferât yetmiş aded Karyağdı ve Avra ve Duracak ve Binbereket ve Yazıoğlu ve Sürioğlu ve Hayvânoğlu nâm Çingâneler ayıların çatal zencîrler ile keşân-ber-keşân çekerek ellerinde sopaları ve dâ’ireleriyle ubûr ederken kâhîce ayılarına,

Kalk-a beri yâ Vasıl
Ye necisden bir fasıl
Seni dağda dutdular
Âdem deyü oynatdılar,
Kur yayını dîvâna
Bahçada dolap döner
Sen de döne görsünler

deyü bu elfâz-ı mühmelâtlar ile alayköşkü dibinde her bir vasılcıyân birer gûne şakalar

ederek ubûr ederler.

Bunlardan sonra kassâbbaşının netîce küme askeri cebe ve cevşen ve zırh zireh külâhlara müstağrak olmuş asker-i Kassâb Cömerd mevc mevc ü fevc yürüyüp kassâbbaşı ve meydân çorbacısı ve salhâne emîni ve avcılar çorbacısı ve şem‘ahâne emîni ve koyun emîni ve cümle esnâf şeyhleri ve kethudâlar ve nakîbleri at başı berâber yan yana giderek iç gulâmları dahi akîblerince pür-silâh olup her biri mâh-ı tâbân gibi seyrân ederek ubûr ederler. Dahi ardları sıra sekizer kat mehterhâne ile ubûr ederler.

Bu esnâfların alayları pâdişâha hoş gelüp beş kîse guruş ihsân olundu. Ve bu kassâbbaşıya yamak olan otuz bir aded esnâfın cümle dükkânları (---)dır ve yekûn neferâtları (---) (---) (---) kavm-i müsellahdır.

Bu esnâf-ı kassâbın ardı sıra başcıbaşı alayı fermân olundu. Zîrâ cümle başcıyân kassâblara muhtâclardır. Başcılar kassâblardan baş paça almasa kâr edemezler, anıniçün başcılar alayı fermân olundu.

el-Faslu'l-hâdî aşer
Esnâf-ı ta‘âm-ı atîk, başcıyân-ı âşcıyân

Dükkân cümle 90, neferât 500, pîrleri kadîm-i eyyâmda Keykâvûs idi. Ammâ Hazret-i Resûl asrında İmâm Hüseyin'in akîkası kurbânının kelle ve paçasını eş-Şeyh Seyfeddîn-i Herâtî sirke ve sarımsak ile tabh edüp huzûr-ı Resûlullâh'a getirüp tenâvül olundukda Hazret-i Resûl, Seyfeddîn-i Herâtî'ye hayr du‘â edüp Enes ibn Mâlik belin bağlayup başcılara pîr oldu.

Ve Hazret-i Resûl kâhîce sudâ‘a mübtelâ olup Cebel-i Ebî Kubeys üzre çıkup bu Şeyh Seyfeddîn-i Herâtî'den koyun başı getirdüp Cebel-i Ebî Kubeys'de kelle-i ganem tenâvül ederlerdi. Hâlâ anıniçün sünnet-i Resûl'dür, deyü niçe bin huccâc Cebel-i Ebî Kubeys üzre koyun kellesi yeyüp bi-emrillâh sudâ‘ marazı bir dahi görmezler. Hâlâ Cebel-i Ebî Kubeys üzre kelle kemikleri ile pür olmuşdur.

Bu başcı hirfeti dahi pür-silâh olup ***[169b]*** seyishâneler ve tahtırevânlar üzre dükkânların kâseler ve fağfûrî mertebânî tabaklar ile ve pâk altun ile mutallâ leğen ibrîkler ile dükkânların zeyn edüp kimi baş ütülüyerek kimi paça pâk ederek kimi dükkânında paça satup ba‘zı seyirciler dükkânlara girüp baş paça yiyüp iki tarafında olan temâşâcıları temâşâ ederek ubûr eder ve piyâdelerinin omuzlarında demir şişler üzre pâk olmuş za‘ferânlı sığır kelleleri ve koyun ve kuzu kelleleri ve pâk beyâz olmuş sığır ve koyun ve kuzu paçaları şişler üzre ve gûnâ-gûn bahârlar ile her başcı başların zeyn edüp dükkânları içre,

"Ala cânım yağlıca ile sirkeli ve sarımsaklıca ile" deyüp arz-ı kâlâ ederek ve gûnâ-gûn şakalar ile pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı celeb-keşân-ı ganem: Azîm ankâ bâzergânlardır. Eflak'da ve Boğdan'da Kavala ve Selânik ve Tırhala ve Mora'da ve Anatolu'da ve Türkmân'da ortakları olup niçe kerre yüz bin sürü koyuna mâliklerdir. Cümle iki bin celeb-keşân-ı ganemdir.

Gümrük Emîni Alî Ağa efendimiz, koyun emîni iken İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde ıyd-ı adhâda altmış kerre yüz bin koyun kurbân olduğu tahrîr olunup Murâd Hân-ı Râbi‘'e arz olundu. Ve şehr-i İslâmbol'a yevmiyye yigirmi yedi bin koyun girüp şehirli içün zebh olunur. Ve pâdişâh-ı Cem-cenâb içün ve cemî‘i vüzerâ ve sultânlara pâdişâh tarafından koyun eti ta‘yîn verilmesiyçün beher yevm beşer yüz koyun zebh olup ta‘yîn verilir. Ve yine pâdişâh tarafından beher yevm yeniçeri ve bostâncı ve acemî oğlanı ocaklarına beher yevm yetmiş seyishâne yükü koyun, cümlesi beher yevm sekiz yüz koyun mezkûr üç ocağa ta‘yîn verilir.

El-azametullâh bu ne hikmetdir kim hemân "Nefs-i İslâmbol'da bir günde otuz sekiz bin koyun zebh olunur" deyü Murâd Hân'a arz olundu. Ya cümle gayrı diyârlarda boğazlanan koyunların hisâbın yine halk eden Hallâk-ı âlem bilür. Ammâ hikmet-i Perverdigâr budur kim bir koyun yılda bir kerre doğurur, yine bu kadar kırarlar, yine dağı taşı koyun sürüsü dutmuşdur.

Garâbet bu kim bir kelb ve hınzîr yılda iki kerre yavrulayup sekizer onar enikleri ve göblezleri ve fino ve fitirnevcikleri ve balacıkları olur, hınzîrın dahi sekiz ve on aded alaca ve karaca ve sarıca çoçkaları, bocukları ve hırcaları olur, kelb ve hınzîr cihânı dutmak gerek idi. Ammâ bi-emrillâh koyun seher-hîz olduğundan rîh-i rahmete nâ’il olup Hak celle ve alâ dölüne ve döşüne berekât verir. Ammâ hınzîr bütün gece burnuyla yeri nadaz nadaz yarup yerden kök çıkarup yer, sabâh vakti hınzîr gibi hor hor hâblar ve kelb dahi tûl-ı nehârda van van uluyup vakt-i seherde burnun kuyruğu altına sokup muşıl muşıl uyur. Ol ecilden göblezleri ve hınzîr bocukları mu‘ammer olmaz, aceb hikmetullâhdır. Netîce-i merâm bu celeb-keşân askeri dahi cümle küheylân atlar üzre pür-silâh ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı celeb-keşân-ı basdırmacıyân-ı sığır: Neferât altı yüz âdemdir. Bunlar dahi ankâ bâzergânlardır. Ammâ ekseri Eflak ve Boğdan keferesidir. Mukaddemâ bâlâda eğrekleri ve sayaları mevsûfdur. Bunlar mâh-ı Kâsım'da İslâmbol halkı ganîmeti içün üç kerre yüz bin sığır götürüp pasdırma edüp kurbân ederler.

Yedikullekapusunun taşrasında handak kenârında iki hisâr-pîçe mâbeynine cümle sığırları doldurup fürûht edüp pasdırma emîni bâcın alur ve başka basdırma nâ’ibi da‘vâ dinler, kırk gün azîm bâzâr-ı sevr durur.

Nefs-i İslâmbol içre üç kerre yüz bin sığır kurbân olduğu Gümrük Emîni Alî Ağa'nın ve Pasdırma Nâ’ibi Hüseyin Efendi'nin arzıyla Murâd Hân'a arz olundu. Ganem-keşân, sığır-keşân pîrleri nâ-ma‘lûmdur, sonradan ihdâs kavimlerdir.

Bu cümle kurbânların kelle ve paçaların başcıyân alup kâr ederler. Bu sığır celeb-keşânları dahi cümle pür-silâh olup dükkân dezgâhsız esb-i sabâ-sür‘atlere süvâr olup pür-silâh ubûr ederler, aceb pâk askerdir.

{**Esnâf-ı tâcirân-ı pasdırmacıyân**: Dükkân 100, neferât 400, bunların dükkânları Odunkapusu'ndan taşra ve Galata'da ve Tophâne'de ve her yerde kuru Kili pasdırması satarlar. Tahtırevânlar üzre dükkânların kimyonlu pasdırmalarıyla zeyn edüp "pasdırma al bas durma" deyü ubûr ederler}.

Esnâf-ı vettârân ya‘nî kirişciyân: Kârhâne 80, neferât 500, bunlar kassâblara mensûpdur ammâ kassâbbaşı ma‘rifetiyle başcılara yamakdır. Bunların kârhâneleri Yedikulle'de ve Eyyûb'da ve Tophâne'de ve Üsküdar'dadır. Bed râyihalı ***[170a]*** san‘atdır.

Pîrleri Ömer bin Nasîrü'l-Vettârî'dir. Selmân-ı Pâk'in Hazret-i Alî huzûrunda kemer-beste etdüği kırk sekizinci pîrdir. Kabri Mâhân vilâyetindedir. Kirişcilerin silsilesi ana çıkar. Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânlarında niçe bin gûne kirişleri zeyn edüp ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı kirişciyân-ı tâcirân: Dükkân 55, neferât yüz, bunlar kiriş yapmayup ancak kiriş satarlar. Dükkânları Uzunçârsû içindedir. Pîrleri yine Ömer ibn Nasîrü'l-Vettârî'dir. Bu ehl-i hıref cümle âlât-ı silâhlarıyla ubûr ederler.

Esnâf-ı dutkalcıyân: Kârhâne 70, neferât 300, pîrleri Muhammed Ekber ibn Hazret-i Ebûbekir es-Sıddîk'dır. Başcıların pîri olmak ile dutkal dahi yapardı. Hazret huzûrunda Hazret-i Alî kemerin bağladı. Kabr-i şerîfi Mısır'da Gavrî Su Kemerleri kurbünde Hazret-i Zeynel‘âbidîn kurbünde bir göm üzre bir kubbe-i âlî içinde medfûndur.

{**Hikâyet-i garîbe**}: Hazret-i Osmân bunlara Emîrü'l-mü’minînzâde'dir deyü ri‘âyeten Mısır hilâfetin ihsân edüp meğer Hazret-i Osmân'ın kâtibi Mervânü'l-hımâr gayrı kimesneye Mısır'ı ricâ etmişdi. Emir ber-aks olunca Mervânü'l-hımâr, ehl-i Mısır'a, Hazret-i Osmân ağzından bir mektûb-ı mahabbet-üslûb yazup bir yerinde *"Fakbülû'l-emîr"* lafzını bî-nukat yazup Hazret-i Osmân'a mühürledüp *"Fakbülû'l-emîr"* lafzına nokta koyup *"Faktülû'l-emîr"* ya‘nî "Beğinizi katl edin" deyü emr olmuş olur.

Bir kaç günden kâsıdlar bu mektûbu Mısır a‘yanlarına verecek gün hikmet-i Hudâ Mısır'dan Muhammed Ekber av tarîkiyle çıkup bu Mekke neccâbına râst gelüp cümle mektûbların elinden alup hikmet-i Hudâ gözü ibtidâ bu sahte Hazret-i Osmân'ın mektûbuna nazar edince görse *"Faktülû'l-emîr"* yazılmış,

"Bire meded benim cürmüm nedir kim Hazret-i Osmân benim hakkıma katl fermân eylemiş?" deyü tîz bir gayrı neccâb ile bu mektûbları Mekke ve Medîne'de pederi Hazret-i Ebûbekir'in çerâğlarına gönderüp anlar dahi Medîne'de mektûbu Hazret-i Osmân'a gösterirler. Hazret-i Osmân dahi,

"Mühür benimdir ammâ hat benim değildir, benim iznim yokdur" dedi.

"Ey imdi yâ Emîre'l-mü’minîn kabâhat senin kâtibin Mervânü'l-hımâr'ındır, bize anı ver katl ederiz" dediler.

Hazret-i Osmân, Hımârı vermeyüp kırk gün Medîne içre ceng-i azîm olup âhir Hazret-i Osmân'ı Ramazân-ı şerîfde câmi‘ içre [141] âyetin tilâvet ederken şehîd edüp kanı Kelâm-i İzzet üzre dökülmüşdür. Hâlâ ol Mushaf-ı Şerîf Hıms'ın iç kal‘ası câmi‘indedir. Hazret-i Osmân'ın şehâdeti, Muhammed Ekber yüzünden olmuşdur.

Ba‘dehu Mısır eşirrâları dahi Muhammed Ekber'i diri iken bir yaş deve derisi içre sarup

şiddet-i hârda deri içre dura dura kuruyup püşt-i pâ ile ura ura bu gûne şehîd etdiler. *Rahmetullâhi aleyhimâ*.

Ol Muhammed Ekber'dir kim yaycıların ve dutkalcıların pîridir. Bu dutkalcılar başcılardan koyun paçası aldıklarıyçün başcılara yamakdırlar. Bunlar arabalar üzre dükkânların gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ile tezyîn edüp dutkal kaynadarak ubûr ederler, kirişciler gibi dutkalcıların tâcirleri yokdur. Tâcirleri hirfet-i attar'dır. Andan,

Esnâf-ı ciğerciyân-ı koyun: Dükkân (---), neferât 300, pîrleri (---) 'dir. Kabri Habeş'de cezîre-i Dehlek'de Muhammed ibn Şeyh Şâzilî cenbinde medfûndur. Bu ciğerciler dahi kassâbbaşı re'yiyle başcıbaşıya yamakdır. Zîrâ başcılar ordu-yı İslâm fukarâları ta'âmı makbûl ta'âmdır. Anıniçün bir kaç esnâf zam olunup başka tabl [u] alem sâhibi oldu.

Bu ciğerciler cümle Ohri ve Görice ve Horpuşta Arnavudlarıdır. Niçe bin tâze ciğeri kırkar ellişer dânesin, yüreği, böbreği ve şirdeni ve mumbârıyla sırıklara dizüp "Ey koyun ciğeri" deyü feryâd ederler. Ba'zı şehir oğlanları bu Arnavudlara "Ulla ba geldi mi Arab karısı" deyü ulaşırlar. (---)

Esnâf-ı çevrenân-ı Ârnâbûdân: Dükkân (---), neferât 400, bunlar her bozahânede birer köşede tennûrları vardır. Dâ'imâ bozahâne erbâblarına ciğer ve kara talak ve böbrek ve pençeviş ve yürek ve şirden ve ciğer köftesi kebâbı pişirir kirli ve paslı nâ-pâk kavmdir. Ammâ garîb ü gurebâ ta'âmıdır. Bunlar dahi seyishâneler üzre pençeviş ve karatavuk ya'nî talak kebâbı pişirüp ubûr ederler. Gâyet mashara, mudhik Arnavudlardır. Bunlara şehir oğlanları "a a' â, a a' â" deyü ulaşırlar. Anlar dahi "a a' â Çelepi pişmiş kalkmış şişmiş sülice(?) bağırsak yer misin?" derler, turfe kavmdir.

Esnâf-ı işkembeciyân, **ta'âm-ı mahmûrân**: Dükkân 300, neferât 800, pîrleri Nusayr-ı Hindî'dir kim {Selmân belin bağladı} Mekke-i Mükerreme'de (---) mahalde dükkânına bizzât Hazret-i Risâlet-penâh girüp herîse yiyüp hadîs, [142] buyurmuşlardır. Hâlâ ol dükkânda her sene niçe bin huccâc teberrüken herîse yerler ve işkembe ***[170b]*** dahi işlenir pâk dükkândır.

Ammâ bu İslâmbol işkembecileri cümle Urum kefereleridir. Cümle tekâlif-i örfiyyeden berîlerdir kim yeniçerilerin Zağarcılar ocağı'na ve Samsonhâne ocağı'na beher yevm altışar hımâr yükü pâk olmuş işkembe ta'[y]în verüp anlar dahi zağarlara ve samsonlara nafaka verirler. Bunların dükkânlarında vakt-i seher olunca niçe yüz fukarâ ve mahmûr-ı evgâr yârânlar cem' olup def'-i humâr içün zerâfet ü kabâhat çorbası ya'nî işkembe aşı yerler. Hakkâ ki ale's-seher def'-i humâr içün paça ve işkembe eydir, derler.

Bu işkembeciyân dahi cümle tebdîl-i libâs edüp arabalar üzre dükkânların fağfûrî çini tabaklar ve pâk peşkirler ve leğen ü ibrîkler ile müzeyyen edüp ellerinde işkembe kancasıyla kazganlar içinden pişmiş işkembeleri ve kırkbayırı ve şirdenleri ve döş başları ve yatak yerleri ve bodanalardan çengâller ile çıkarup bıçaklar ile doğrayup kâseler içre koyup ve üzerlerine ma'denivâz ve biber ve darçın ve karanfîl misilli bahârlar saçup,

"Vere bizim Mahmûr Beşe'ye, vere Asan Beşe'ye, ala iki ahça Ahmet Beşe'den" deyü lehce-i mahsûsaları ile kelimât ederek dükkânları üzre ve ba‘zıları işkembe hımârları üzre Urumca hoş-âvâz ile gûnâ-gûn murabba‘ları beşer onar Urumlar okuyarak ubûr eder.

Bunlardan sonra meşhûr-ı âfâk olan işkembeci eşekleri dahi kerrenây-ı Acem gibi segâh makâmında işkembecilere nazîre anırarak ubûr ederler. Bunlar dahi acîb ü garîb maskara Urumlar[dır].

Esnâf-ı sirkecibaşı: Mîrî kârhâne Unkapanı'nın iç yüzünde Azebler mahallesi'nde pâdişâha mahsûs kârhâne-i azîmdir. Niçe yüz Bartın ve İngilis fıçıları var kim her birinin içine onar, on beşer âdem sığar fıçılardır ve Mora'nın ardıç ağacı fıçıları ve Alman fıçıları var kim ta‘bîr olunmaz. Ve Enez'in ve Mağrib'in ve Atina'nın husrevânî küplerinde otuzar kırkar yıllık sirkeleri vardır. Ve âdem sığar katremîz sırça şîşeler içre gül sirkesi ve amber sirkesi ve hurmâ sirkesi ve koknâr sirkesi ve misket sirkesi ve tüffâh sirkesi ve niçe yüz elvân müsmirâtdan pâdişâh içün kırkar ellişer yıllık sirke şîşeler ile müzeyyen olmuş Ebü'l-feth'den berü sirkehâne kârhânesidir. Ketehorya bâğlarında sirkecibaşıya mahsûs bin dölüm misket üzümü bâğları var.

Bu kârhâneden gayrı cümle dörd mevleviyyet yerde toksan yerde kârhâneler vardır. Kâsımpaşa'da, Tophâne'de ve Üsküdar sirkeleri meşhûrdur. Neferâtları cümle 150 ehl-i hırefdir. Pîrleri Hazret-i (---), Enes ibn Mâlik belin bağlamışdır. Kabri (---) medfûndur. Sirke hakkında [143] âyeti vardır. Bir evde sirke olmasa anda berekât olmaz. Aceb hikmetdir kim sirkenin, evvel şırası harâm, ortası sirke olur helâl, âhiri şarâb olur yine harâm, hemân şarâba bir avuç tuz bırakdın, sirke olup yine helâl olur, aceb sun‘-i Hudâ'dır.

Bunlar dahi başcıya yamakdır, zîrâ baş ve paça ve pıhtı ve işkembe sirke ve sarımsaksız olmaz. Kadîm-i eyyâmda pîrleri Cemşîd idi. Şarâbı, şeytân ta‘lîmiyle peydâ ederken sirke etmenin yolun bulmuşdu. Hâlâ Cemşîd Ayasuluk'da yatır.

Bu esnâf arabalar üzre dükkânların gûnâ-gûn fıçılarla ve katremîz şîşelerle zeyn edüp piyâdelerinin arkalarında varullar ile sirke taşıyup "Ey sirke" deyü halk üzre sirke nisâr ederek bir hây-hû ile,

"Ey sirke, keskin İngilis sirkesi lâzım olur, berekâtlı sirke" diyerek ubûr ederler. Ammâ aceb garâyibdir.

Bu sirkecilerde yetmiş seksen yıllık mayalanmış sirke fıçıları vardır. İçine üzümden ve gayrıdan bir şey komak ihtimâli yokdur. Hemân fıçıdan kırk elli medre sirke alup ol sâ‘at fıçıya ol kadar ısıcak su koyup üç günden eyle sirke olur kim âdemin ciğerin doğrar. Böyle mayalı fıçılar vardır kim sirkeciler mâbeyninde ol fıçıları yüzer guruşa verirler, ilâ mâşâallâh su satarlar. Sirkeci ve şerbetciler dahi eyledir. Cenâb-ı İzzetin ihsânı olan suyu katre katre satarlar.

Esnâf-ı turşucuyân, **ta‘âm-ı fâsıkân**: Dükkân yetmiş, neferât 160(0), bu hirfet dahi başcıya ve sirkeciye yamakdır. Zîrâ bunlar dahi mahmûrlara lâzımlı ta‘âmdır kim *"El-mü‘min hulviyyün ve'l-fâsık turşiyyün"* demişlerdir. Mü’min olan hulviyyât sever kim *"Hubbü'l-hulv mine'l-îmân"*

demişler. Ammâ yine bunlar lâzımlı esnâfdır. Ma‘îdeyi ekşi turşu küşâde edüp ta‘âma iştihâ verir.

Bunlar arabalar üzre dükkânların müzeyyen edüp gûnâ-gûn fağfûrî ve gayrı küpler içre gûnâ-gûn turşular ve dükkânlarında iri fağfûrî tabaklar içre na‘nâ ve ma‘denüs ve kerefis ve gül ve kebere ve hıyâr ve patlıcan ve lahana ve havuc ve şargam ve pırasa ve sarımsak ve gûnâ-gûn turşular ile dükkânların zeyn edüp alay-ı azîm ile ubûr ederken ***[171a]*** halka turşu bezl ederler. Bunların ardları sıra,

Esnâf-ı kuru sarımsakcıyân: Dükkân 80, neferât 102, bunların dükkânları Odunkapusu hâricinde ve Galata'da ve Tophâne'de çokdur. Bunlar dahi başcılara ve işkembecilere yamakdır, zîrâ baş ve paça ve işkembe sarımsaksız olmazdır. Bu sarımsak gerçi bed-râyihalı ni‘metdir, ammâ nâfi‘dir.

Hukemâ kavlince çölistânda gezenlere sam yeli def‘iyçün gâyet lâzımdır. Ve Kur’ân-ı azîmde [144] buyurmuşdur. Ammâ bir tevârîhde gördüm ibtidâ İblîs cennetden (---) diyâra kadem basdıkda [sol] ayağı basduğı türâbdan hâsıl oldu ve soğan, sağ ayağı basduğı yerde hâsıl oldu, demiş. Ammâ hakkâ ki ikisi de latîf ta‘âmdır. Anıniçün Bingöl'de ve Sincar'da Hâlitî ve Çekvânî ve Yezîdî ve Şeytânî Kürdleri vardır, dâ’imâ koyunlarında soğan ve sarımsak taşırlar. Eğer gözleri önünde soğanı yumruk ile urup pârelesen ol ân anlar ol âdemi katl ederler. Soğana ve sarımsağa tâ bu mertebe ri‘âyet edüp mahabbet ederler.

Bu sarımsakcıların pîrleri ma‘lûmum değildir. Bu sınıf dahi seyishâneler üzre dükkânların dizi dizi sarımsaklar ile müzeyyen edüp piyâdeleri "Ey sarımsak, câna sarılsak" diyerek pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı soğancıyân: Dükkân 70, neferât 300, bunların dahi pîri nâ-ma‘lûmdur. Bu hirfet dahi omuzlarında niçe bin dizi dizi soğanları taşıyup

"Her ta‘âma lezzet veren tuz soğandır soğan" deyü feryâd ederek pür-silâh ubûr ederler. Ammâ Odunkapusu ve Unkapanı taşrasında niçe yüz yerde dağlar gibi soğan yığınları var kim âdem hayrân kalır. Hakkâ kim her ta‘âma girüp lezzet verir bir mukavvî ta‘âmdır.

Bunlardan sonra başcıbaşı ve sirkecibaşı askeri bir hây-hû ile pür-silâh ubûr edüp başcıbaşı ve sirkecibaşı rikâb rikâbe gidüp ardları sıra küheylân atlar üzre iç gulâmları geçüp andan sekiz kat mehterhâne çalarak alayköşkü dibinden pâdişâha du‘â edüp giderler.

{Bu kassâbbaşıya yamak 14 esnâf ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir}.

el-Faslu's-sânî aşer
Esnâf-ı elzem-i levâzımından âşcıyân
rahmet-i Rahmân

Dükkân cümle 555, neferât 2000, ibtidâ pîrleri baba çorbası pişirmede Hazret-i Âdem'dir, sâniyen Hazret-i İbrâhîm Halîlullâh'dır, sâlisen bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'dır kim Mekke-i

Mükerreme, Hicretin (---) senesinde feth olup sürûr günü Hazret mübârek destiyle herîse ve çorba pişirüp cümle guzât-ı müslimîne hidmet edüp summât-ı Muhammedî çekdi.

Ba'dehu âşbâzların pîri Hazret-i Resûl'ün izn-i şerîfiyle Çümçemeddîn'dir. Hazret-i Hamza-yı bâ-safâ kemerin kuşadup cümle âşbâzlara pîr oldu. Kabri Mar'aş hâricinde Hazret-i {Ukkâşe ile bir yerde medfûnlardır. Bunlar Hazret-i Ömer hilâfetinde Esved ibn Mikdâd ile Mar'aş kal'ası altında Hırkîl Kıral ile ceng edüp Ukkâşe ve Çümçüm Sultân şehîd olup Esve[d] ibn Mikdâd Mar'aş'da defn etmişdir. Ziyâretgâh-ı hâs u âmdır ve ziyâretgâh-ı âşbâzândır, teferrücleri dahi anda ederler, mesîregâh yerdir}.

Bu esnâf sâ'ir ehl-i hıref üzre takaddüm oldu kim cümle mahlûk-ı Hudâ'ya ta'âm lâzımdır. Zîrâ evliyâ ve enbiyâ hırka ve lokmaya muhtâc olduğundan Cenâb-ı Bârî, Kur'ân-ı azîminde niçe yerde buyurur âye[t]: [145] âye[t]: [146] ilâ âhirih, âye[t]: [147] buyurmuşdur ve niçe âyetler vardır.

Eyle olunca bu esnâf ordu-yı İslâmda elzem-i levâzımından olmağile bu âşbâzlara mensûb cümle ehl-i hırefleriyle beyân olunur. Cenâb-ı Bârî, bir şehri ve bir orduyu ekmeksiz ve susuz ve ta'âmsız etmesin. Zîrâ atalar "Cân boğazdan girir" demişler, Türkmânîce kelâmdır.

Bu esnâf-ı makbûl, cümlesi pâk libâslar ile ve pâk müsellah ve müretteb saf saf ubûr edüp arabalar ve tahtırevânlar üzre orta peşkinli beşer altışar tancere ta'âmlı ocaklar binâ edüp her dükkânları zer [u] zîvere gark edüp pâk dilberân huddâmlar el kavuşup her dükkânda zî-kıymet kâseler ve fağfûrî tabaklar ve mertebânî-i Gavrîler ve mutallâ leğen ve ibrîk ve harîr peşkîrler ve koknusu ve gücügen cenâhından yelpâzeler ile huddâmlar âmâde durup âşbâzlar ellerinde kepçeler ile ta'âm kotararak giderken ba'zı ehl-i cû' ol izdihâmda dükkâna girince âşcılar çavuşu feryâd edüp eydir:

"Yaşlı müşterî geldi, ekmeğ ile kotara, beş akçe herse pilâv yağlıca ve nevâlelice ve çevrilişce [çevrişlice] eyle" deyü usûl ü âheng ile teğannî eder. Her dükkânın birer gûne tarz [u] tavırları üzre cümle şeyhleri ve nakîbleri ve çavuşlarıyla ubûr ederler. Ammâ âşcıbaşı en gerüde kalır.

Esnâf-ı çâşnigirân-ı vüzerâ ve âşbâzân: Her âşbâz dükkânında elbette bir çâşnigîr vardır. Her müşterînin huzûruna ta'âm getirdikde *bism-i İlâh* ile evvel çâşnigîr bir iki lokma tenâvül edüp "buyurunuz" deyü teklîf ederler, kânûn-ı âşbâzân-ı İslâmbol'dur, gayrı diyâra mahsûs değildir, illâ İslâmbol'a mahsûsdur. Pîrleri eş-Şeyh Muhammed Summâtî'dır, Hazret-i Resûl'ün çâşnigîrbaşısı idi. ***[171b]*** Hazret huzûrunda Hazret-i Hamza belin bağladı. Kabri Kilis şehrinin kıblesi tarafında bir kubbe-i münevver içinde medfûndur, türbedârı vardır, hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Bunlar dahi cümle 3000 askerdir. Küheylânlar üzre ellerinde kargı sırıkları ve piyâdeleri beli peştemalli ve omuzu tüfengli asker-i pür-silâhdır, alay ile ubûr ederler.

{**Esnâf-ı zerdeciyân**: Dükkân 15, neferât otuz, pîrleri kâtib-i vahy Hazret-i Mu'âviye'dir.

İbtidâ zerdeyi bunlar Hazret-i Hamza şehîd olduğu gün mâtem ta‘âmı olmağiçün kırmızı kan misâli za‘ferân ile boyayup huzûr-ı Risâlet'e getirüp ol kadar medh olunmayup belki kadh olundu. Anıniçün diyâr-ı Acem'de Mu‘âviye'yi sevmeyüp ta‘âmın dahi yemezler. Zîrâ Mu‘âviye, pes-i perdeden Ehl-i beyte garazı vardır, derler. Ammâ garâbet bu kim Arnavudluk'da dahi Mu‘âviye'yi sevmeyüp mâvî esbâb geymeyüp zerde aşı yemezler ve yeyeni dahi sevmezler, garîb temâşâdır. Netîce hirfet-i zerdeciler dahi alay ile ubûr ederler}.

Esnâf-ı kebâbcı ve köfteciyân: Dükkân 400 ve neferât 1500, bunların pîri ibtidâ Hazret-i İsmâ‘îl'dir kendülere bedel-i zibih olan kurbânı halâs şükrânıyçün ibtidâ anlar kebâb etdiler.

Ba‘dehu pîrleri Abdurrahmân ibn Afv'dır kim Aşere-i Mübeşşere'dendirler. Hazret bunlara cenneti tebşîr etdiklerinden Aşere-i Mübeşşere derler, kemerin bizzâ[t] Hazret-i Alî bend etdi. Kaçan Hazret teferrüclere Ashâbıyla gitdiklerinde Abdurrahmân ibn Afv kebâb ederlerdi. Kabri (---) medfûndur.

Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânların zeyn edüp kebâb pişirüp bey‘ ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı biryânciyân: Dükkân 155, neferât 200, dükkânlarında biryân bey‘ ederek silâhlarıyla ubûr ederler.

Esnâf-ı yahniciyân: Dükkân 100, neferât 255, dükkânlarında yahni bey‘ ederek ubûr ederler. Bu iki esnâfın pîrleri (---) (---), Enes ibn Mâlik nazar-gerdesidir. Kabri (---) medfûndur.

Esnâf-ı dolmacıyân: Dükkân 50, neferât 155, pîrleri Şehâb-ı Rûmî'dir, Selmân perverdesidir. Kabri Kayseriyye'de İmri'l-kays kurbünde medfûndur. Bunlar dükkânlarında kabak dolması ve yaprak dolması ve mumbâr dolması ve soğan ve patlıcan ve lahana dolmaları fürûht ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı hardalcıyân: Dükkânları yokdur, hemân çömlekler ile piyâde gezüp "Ey hardal" deyü feryâd eder, üç yüz aded hardalcı Arnavudlardır. Husûsan leyle-i Ramazân'da bu esnâfın kable'l-mağrib feryâdlarından âdem bîzâr olur. Pîrleri Eflâtûn'dur derler, zîrâ Eflâtûn rîha mübtelâ imiş. Bu hardal gâyet ta‘âmı hazm etdirüp rîhı def‘ etmede mücerrebdir.

Esnâf-ı pâlûdeciyân: Dükkân 10, neferât 55, pîrleri (---), Selmân belin bağladı. Kabri (---) medfûndur. Bunlar dahi dükkânların zeyn edüp sükkerî pâlûde-i ter satarak silâhlarıyla ubûr ederken "Râhatü'l-hulkûm, kuvvet-i basarı ziyâde eder, müferrih ü mukavvî pâlûde" diyerek ubûr ederler.

Esnâf-ı südlü âşcıyân: Dükkân 15, neferât 30, pîrleri ibtidâ Şu‘ayb Nebî'dir. Süd ile dârûyu pişirüp tenâvül ederdi. Sonra Hazret asrında Süfyân-ı Sevrî ineğinin südüyle pirinci tabh edüp Hazret'e getirüp bu def‘a-i sânîde Enes ibn Mâlik belin bağlayup pîr oldu. Bunlar dahi südlü aş satarak ubûr eder pâk âdemlerdir.

Esnâf-ı salatacıyân: Dükkân 200, neferât 300, bunlar serâpâ Gölikesreli ve Horpuştalı ve

Liçistalı Urumlardır. Pîrleri ma‘lûmum değildir. Dükkânların tabaklarla zeyn edüp "Yağlı ve sirkeli ve sarımsaklı salata" deyü feryâd ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı ıspanakcıyân [ve] sebzeciyân: Dükkân 400(0), neferât 500, pîrleri Baba Reten-i Bâğbân idüği bâlâda mastûrdur. Bunların büyük kârhâneleri Yemiş iskelesi dibinde sebzehâne-i mîrîdir, bir kârhânedir. Sebzehâne ağası, bostâncıbaşı tarafından terekecibaşıdır. Ekmekcilere ve sebzevâtcılara dahi hâkimdir {ve ru‘ûs-ı hümâyûn ile muhteşem başka kâtibi vardır}. Ammâ bu alayda kendüsi ekmekcibaşıyla gidüp sebzeciyân esnâfıyla kethudâsı gider. Bu sebzeciyân tahtırevânlar üzre dükkânların salata ve ma‘denivâz ve kerefis ve kabak, lahana ve hıyâr ve patlıcan ile tezyîn edüp halk üzre hıyâr ve şalgam atarak ubûr ederler.

Esnâf-ı sucukcuyân: Dükkân on, neferât otuz, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar dükkânların nâzik bahâr ve et sucukları ile müzeyyen edüp "A‘lâ bahârlı sucâyığım" diyerek pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı hoşâbcıyân: Dükkân 500, neferât 700, bunlar tahtırevânlar üzre münakkaş dükkânlarda azîm kalaylı badyalar ve tıhtâb ve pirinc tâslar ve fağfûrî ve mertebânî kâse-i Çînler ile dükkânların müzeyyen edüp gûnâ-gûn müsmirât-ı yâbis hoşâblarından kayısı ve zerdâlû ve âlû-yı Buhârâ ve encâs-ı Mardin ve emrûd-ı Âzerbâycân ve dud-ı Arabgîr ve engûr-i İzmir ve vişne-i Tekirdağı ve tüffâh-ı Kocaeli ve gügüm-i Tımışvar ve şeftâlû-yı İslâmbol ve kızılcığ-ı Çubuklu Bâğçe, bunun emsâli gûnâ-gûn memdûh müsmirâtdan mümessek ü mu‘amber hoşâblar edüp,

"Râhat-ı cândır, bedene kandır, benî âdemi kandırır, cânım hoşâb" diyerek alayköşkü dibine vardıkda ser-i hoşâbcıyân {Bülbül nâm üstâd} hıtâyî ve münebbit kâseler ile pençe-i âfitâb beli zerdûz peştemâlli ***[172a]*** dilberânlar ile sa‘âdetlü pâdişâha hoşâblar gönderüp bir kîse ihsân alup halka hoşâb bezl ederek ubûr etdiler.

Bunların pîri Hazret-i Osmân'dır. Hazret-i Risâlet'in iki kerîmelerini aldukda ol ziyâfetlerde gûnâ-gûn hoşâblar îcâd etdi. Anıniçün Acem diyârında hoşâb memdûh değildir. Zîrâ Hazret-i Osmân te’lîfidir. *Ve's-selâm.*

Eğer bu tahrîr olunacak cümle esnâfı bu gûne âb-ı tâb ile evsâfların tahrîr etsek başka bir fütüvvetnâme olup seyâhatimize mâni‘ olup kesret-i kitâbet olur. Şimden gerü ihtisâr üzre tahrîr etmek evlâ ve ma‘kûldür.

Esnâf-ı şerbetciyân: Dükkân 300, neferât 500, pîrleri,

.....(1 satırlık yer boş).....

medfûndur. Bunlar dahi arabalar üzre dükkânların zeyn eyleyüp niçe bin kâseler ve kulplu İznik çinileri ve fağ[f]ûr çini kâseler ile kârhânelerin zeyn edüp gûnâ-gûn reybâs ve amber-i bâris ve gül-limon ve hummâs ve nîlûfer ve zûfâ ve temir-hindî ve vişnâb ve gûnâ-gûn engûrden eşribeleri küplerinde ve badyalarında kepçeler ile halka karşu savu[ra]rak ubûr ederler.

Bu şerbetcilere ser-çeşme, Mahmûd Paşa'da, Defterdâr-ı Selîm Hân Tâczâde türbesi mukâbelesinde Beddâvî şerbetcisi meşhûr-ı âfâkdır kim Rûm ve Arab u Acem'de eyle üstâd-ı kâmil şerbetci yokdur. Sâhib-i vefk olmağile dükkânında müşterîden omuz omuzu sökmeyüp cemî'i vüzerâ ve a'yân-ı kibâra niçe bin sîm-i hâlis meşrebeler ile şerbet taşınır. Ve gevrekçisi dahi meşhûr-ı âfâkdır.

Ve tiryâkî şerbeti ve fışfış şerbeti ve imâm şerbeti ve darçınlı hacı şerbeti ve Üsküdar iskelesi başında karanfîlli Göle(?) şerbeti bunlar meşhûr-ı âfâkdır. Ammâ Tahtakal'a'da Bülbül Ermenî şerbeti âdemi bülbül edüp hayât verir. Ammâ Unkapanı'nda Arnavud Kâsım şerbeti, Kâsım gününde âdemi kızdırup çarmıh ipde oynadır, lezîzdir, ammâ başdan aklı zâ'il edüp ayakda temel komaz. İslâmbol'da bir âdem eğri yürüyüp sendirese "Kâsım günü şerbeti içmişe benzer" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Bu şerbetciler dahi,

"Câna safâ, rûha gıdâ verir şerbetim cânım" deyü halka şerbet bezl ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı cüllâbcıyân ve şerbetciyân-ı piyâde: Bunların dükkânları yokdur. Hemân çârsû-yı bâzârlarda kalaylı bakraçlar ile "Cüllâbım ve şerbetim lezîz" deyü gezerler. Neferât 300, bunlar dahi eylece ubûr edüp halka cüllâb [u] şerbet bezl ederler.

Esnâf-ı ısıcak pâlûdeciyân: Kârhâne yedi, neferât üç yüz, pîrleri (---) ve Selmân-ı Pâk kemer-bestesidir. Kabri Süveys'dedir. Bunların kârhâneleri Tahta'l-kal'a kurbündedir. Kış günleri azîm kazanlar ile pâlûde pişirirler.

Esnâf-ı ısıcak pâlûdeciyân-ı kavvâfân: Cümle neferât sekiz yüz bunların aslâ dükkânları yokdur, hemân bâlâda tahrîr olunan ıssı pâlûde kârhânelerinden niçe bin bakrac pâlûde alup bakraclar altında kutular ile zarâfet edüp âteşler gezdirüp bir elinde dahi ortası delik tablalar üzre fağfûrî ve çini Kütâhiyye filcânların zeyn edüp çârsû-yı bâzâr içre,

"Bahârlı pâlûdem, kaynar kaynar pâlûdem var cânım" diyerek ubûr eder. Her kimesne pâlûde murâd edinüp iki fincân bir akçeye alup üzerine zencebîl ve darçın eküp ve gülâbdân ile ta‘zîmen gülâb saçup bu gûne kâr ederler. Ammâ önlerinde peştemâlleri ile mülebbesce bu tertîb üzre ubûr ederler.

Esnâf-ı ıssı ve bahârlı şerbetciyân: Bunların dahi dükkânları yokdur, herkes hânesinde şerbet pişirüp esvâk-ı sultânîde ıssı pâlûdeci gibi bakraçları âteş üzre edüp filcânların zeyn edüp "Şerbet nefâyis" deyü kış günleri bahârlı şerbet fürûht ederek ubûr eder. Neferât cümle üç yüz.

Esnâf-ı sa‘lebciyân: Neferât iki yüz, bunların dahi dükkânları yokdur. Kış günleri hussetü's-sa‘leb derler ya‘nî tilki taşağı demek olur, Bursa'da Cebel-i Ruhbân'da ve Bingöl'de ve Eğri dağında ve Göksun yaylasında ve Ercis dağında ve Sübhân dağında ve Cûdî dağında ve Bosna'da Köprez yaylasında ve Hersek'de Çemrene yaylasında ve Samakov'da Rila yaylasında ve Filibe'de Despot yaylalarında olur. Hemân tilki hayâsı gibi bir sarımsak dişine benzer bir otdur, anı kurudup havânda un gibi edüp sükkerle pâlûde gibi pişirüp bakır ibrîklerin altında âteşler ile musanna‘ yapılmış ibrîkler ile bahârlı ve gülâblı "Râhat-ı cân sıhhatü'l-ebdân sa‘lebim nefâyis" deyüp feryâd ederek ubûr ederler. Ammâ hakkâ ki zâlim gâyet mukavvîdir. Yüz yaşında âdemin âlet-i cimâ‘ına tavakân verüp âdemi cüst ü çâpük ve serme[s]t edüp kuvvet-i nazarı dahi ziyâde eder. Yetmiş hâssasın Hekîm Dâvûd, *Tezkiresi*'nde tahrîr etmiş.

{**Esnâf-ı bâdemli köfterciyân**: Dükkân kırk, neferât 200, pîrleri (---) Selmân telâmîzlerindendir kim anın kemer-bestesidir. Merkad-i şerîfi (---) dedir. Bu köfterciler birer karış ipliklere cevizi ve bâdemi dizüp ve pâlûdeyi gâyet koyu edüp cevizi ve bâdemli ipleri pâlûdeye batırup yüzer dirhem gelir bâdemli Ayntâb köfteri gibi lezîz köfter olup dükkânların tahtırevânlar üzre gûnâ-gûn köfterler ile zeyn edüp pür-silâh ubûr ederler. Ammâ Ayntâb'ın ve Ma‘nisa'nın köfterlerinden Eğriboz ve İslâmbol köfteri gâyet terdir ve memdûh-ı cihândır}.

Esnâf-ı südciyân-ı sûhteyân: Neferât üç yüz, bunların dahi dükkânları ***[172b]*** yokdur. Hemân şeker şerbetcileri gibi bakracları âteş üzre gezdirüp ale's-sabâh "Kuvâ-yı beden verir şekerli südüm, cânım südüm" deyü şâhrâhlar üzre leben-i hâlis fürûht ederler.

Esnâf-ı mahlebciyân: Bunların dahi dükkânları yokdur. Hemân bunlar dahi ıssı şerbetciler gibi ibrîkler ile reh-i râstlarda "Mahleb nefâyis" deyü feryâd edüp ubûr ederler. Mahleb dahi yaylalarda hâsıl olur bir otdur. Havânlarda döğüp şeker ile yâhûd asel-i hâlis ile tabh edüp ubûr ederler. Bu dahi mukavvî ve safrâ ve balgamı ve sevdâyı mahv eder, hoş-hor nefâyis şerbetdir.

Bu bâlâdâ tahrîr olunan ıssı pâlûdeci ve ıssı şerbetci ve ıssı südcü ve ıssı sa‘lebci ve ıssı mahlebcilerin pîrleri Hazret-i Mukbil-i Zerrîn-kemerdir. Hazret-i Hamza kemerin bağlamışdır ve

Hamza'nın sarrâc-ı yâr-ı gârıdır. Kaçan kim Hazret-i Hamza gazâya gitmese bu Mukbil-i Zerrîn-kemer Ashâb-ı güzîn mâbeyninde kış günleri ıssı şerbet ve ıssı pâlûde ve sa‘leb ve süd ve mahleb fürûht edüp kâr ederdi. Âhir-i kârı Uhud gazâsında tamâm olup Hazret-i Hamza ile bir arada pâre pâre olup Hazret-i Hamza cenbinde medfûndur ki Medîne'nin hâricinde şimâl tarafındadır.

Esnâf-ı ağdacıyân: Sâhib-i kârhâne yalnız yüz{dür}, neferât yedi yüz{dür}, bunların pîri Hazret-i (---), Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabri (---) dedir. Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânlarında kazan kazan ağda kaynadup müdevver tahta kepçeler ile karışdırarak "İnebü'd-dibs ciğer tâzeler, câna safâ verir ağdam nefâyisdir" deyü ubûr ederler. Ekseri Etrâk tâ’ifesidir.

Esnâf-ı ağda tüccârı: Bunların kârhâneleri yokdur, bu kârhâne sâhiblerinden alup arkalarında varullar ile sokak sokak ağda taşıyup "Ağda" deyü feryâd ederek ubûr ederler.

Neferât 313, ammâ acâyib kâr ederler. Zîrâ bunlar dâ’imâ ağda satup ağda yemeğile dağdaki vahşî hayvânları datlı dillerince râm ederler. Meselâ mahalle içlerinde tenhâca sokaklarda zengûle makâmından,

Ağdalı süzelim,
Ay gibi yüzelim,
Nâzlı güzelim,
Tatlıca tatlı,
Ağda yeyelim,
Bâğa gidelim,
Safâ edelim,
Ammâ ne ağda,
Sevdiğim bâğda,
Üzümü bağda.

deyüp bu gûne manzûm terennümâtlar ederek ba‘zı havâtînlerin ırkına girüp ağ yırtup ağındaki metâ‘ın ağdaya değişüp bu gûne kâr eder Türk veled-i zinâları ağdacılar vardır.

Esnâf-ı değirmenciyân-ı üzüm: Kârhâne on beş, neferât üç yüz, kârhâneleri Yemiş İskelesi'nde Ahî Çelebi câmi‘i sokağındadır. Ammâ ankâ bâzergânlardır. İzmir'de ve Kuşadası'nda ve Nâzlı'da ve Karabâğlarda niçe yüz ortakları vardır. Cümle hoşâbcı ve pâlûdeci ve ağdacı ve helvâcılar bunlara muhtâc olduğıyçün bu âşcılar gürûhunda tahrîr olundu. Zîrâ bu zümre me’kûlât [ü] meşrûbât fürûht edicilerdendir. Ammâ bu üzüm değirmencilerinin pîrleri Helvâî Ömer'dir, Enes ibn Mâlik tilmîzidir. Kabri (---)dedir.

Bunlar arabalar üzre üzüm değirmenleri edüp azîm taş tekerlekleri âdemler çevirerek güzer ederler ve cümle helvâcılara ve ağdacılara ma‘cûn olmuş üzüm taşıyan seyishâne atlarının arkalarında olan ağaç tahta teknelerin gûnâ-gûn şükûfeler ile tezyîn edüp kendiler dahi âlât-ı silâh ile bezenüp, *Sübhâne hâliku'l-ineb* [148] âyetin tilâvet ederek alayköşkü dibinden geçerler.

Esnâf-ı azîm karcıbaşı: Kârhâne birdir, sebzehâneye muttasıldır, hünkârın karcıbaşısı yaz ve kış anda mevcûddur, neferât üç yüz ve kayıkcıyân-ı karcıyân neferât üç yüz, bu kayıkcılar dâ'imâ Katırlı dağları'na ve Mudanya'ya varup Keşîş dağından gelen karları ve buzları ve âb-ı zülâlleri gemilere koyup Der-i devlete getirüp matbah-ı pâdişâhî'ye ve helvâhâneye ve harîme ve sadrıa'zam'a ve'l-hâsıl yüz elli a'yân [u] eşrâfa ta'yîn-i kar verilür azîm masârıfdır.

Ve bu hidmete me'mûr kar-buz kesicisi Bursa Yörükleri ve taşıyıcı Mudanya katırcıları vardır.

Ve bu karcıbaşı hükmünde İslâmbol etrâfında karlığ-ı hazâyin-i rahmet tokuzdur. Ammâ neferâtları yokdur, hîn-i şitâda rahmet-i berf yağdıkda bizzât sadrıa'zam ve yeniçeri ağası ve bostâncıbaşı ve kapudan paşa, bunlar cümle iki kerre yüz bin eli kürekli ve kızaklı asker olup Okmeydânı'nda Atıcılar tekyesi dibinde Hünkâr karlığın ve Hasan karlığın ve Şücâ' karlığın ve Lenduhâ karlığın cemapur askeri üşüp karları hammâm kubbesi gibi top edüp yuvarlıyarak karlıklar içine itiverirler. Cümle leb-ber-leb berf-i rahmet oldukdan sonra yine Okmeydânı'nda Dîvdâr deresin ve Kepez deresin ve Ganîzâde deresin ve Eyne Ayazma ***[173a]*** deresin ve Tozkoparan deresin ve Çoban deresin ve Kanlı deresin cümle bu dereleri rahmet karıyla asker-i deryâ-misâl doldurup depme ile cümle püşt-i pâ urup yerleşdirirler kim gûyâ yekpâre yahkend olur.

Ba'dehu Okmeydânı tekyesinde kapudan paşa, sadrıa'zam'a ve sâ'ir vüzerâ ve izâma ziyâfet-i azîm edüp karcıbaşı etek der-miyân edüp cümle tevâbi'leriyle hidmet eder. Zîrâ bu karlıklar anın direğidir. Lâkin Kâsımpaşa'da olmağile kapudan paşa ziyâfet eder. Ve Okmeydânı, atıcılar hükmünde olmağile yeniçeri ocağından bir oda ta'lîmhânecibaşı ve atıcıbaşı ve sâ'ir kemânkeş [u] kemândârân pehlivânânlar dahi gelüp hidmet ederler.

Andan ertesi gün yine cümle asker ve kapudan paşanın on iki bin pâyzenleri ve bostâncıları ve yeniçeriler cümle mîrî kazma ve çapa ve kürekler ile deryâ-misâl cemapur askeri cümle Eyyûb Sultân'a gidüp İdrîs Köşkü sahrâlarında olan karları (---) karlığına leb-ber-leb ederler. Yedi yerde dahi üstü küşâde hafr karlıklar vardır. Evvelâ Sultân karlığı ve Ebü'l-feth karlığı ve İdrîs Şeyh karlığı ve Korucu karlığı nâm karlıkları doldururlar. Andan gayrı korudanı Vardamınc deresin ve Boz Vasıl deresin ve Südcü deresin ve Nasıfpaşa deresin bu cümle dereleri dahi leb-ber-leb doldurup bu günde niçe yüz kazgan ta'âm pişüp askere ve sadrıa'zam'a nefîs ta'âmlar ile yeniçeri ağası ziyâfet edüp yine karcıbaşı dâmen der-miyân hidmet eder. Eyyûb yoğur[d]cubaşısı ve Eyyûb subaşısı ve çobanlar kethudâsı dahi hidmet ederler. Ba'dehu vakt-i Temmûz'da bu karistânı karcıbaşı korudup pâdişâha ve vâlide sultâna ve sadrıa'zama, ta'yîn olunan yerlere bezl eder.

Ammâ bu ordu alayında karcıbaşı cümle tevâbi'iyle pür-silâh olup kimi uryânen başında kardan monlâ sarıkları ve mücevvezeler ve buzdan harbeler ve niçe bin kardan topları birbirlerine ururken tarafeynde duran temâşâcılara dahi kar topları urarak şakalar ederler.

Ve niçe yüz kızaklar ve arabalar üzre hammâm kubbesi kadar karları keşâ-keş ederler. Ve yetmiş seksen katâr katırları gûnâ-gûn bayraklar ile tezyîn edüp her birinde birer yük billûr gibi

Keşîş dağı buzların keçe çullara koyup katâr katâr ubûr ederler.

Ba‘zı uryân karcıların ellerinde kar buz küsküleri ve külünkleri ve kulaklarının yanların delüp turna telleri ile geçerler. Ba‘zıları böğürlerin delüp kalın çapa sırıkların sokup bu tertîb üzre karcıbaşı ubûr eder. Cümle hoşâbcı ve şerbetciler karsız olmamak ile karcıbaşı dahi bu remmâ içre alay-ı azîm göstermek fermân-ı Gâzî Murâd Hân oldu. Küşâde ve mestûr karlık cümle yetmiş adeddir *ve's-selâm.*

Bu bâlâdâ tahrîr olunan cümle âşcıbaşı yamağı olup gürûh gürûh herkes remmâsıyla kâlâ-yı metâ‘ın arz ederek ubûr edüp ba‘dehu ser-çeşme-i tabbâhân âşcıbaşı ve terekecibaşı ve karcıbaşı, üçü atbaşı berâber rikâb rikâbe iç ağalarıyla pür-silâh müzeyyen ü müllebbes ubûr edüp ardları sıra sekizer kat mehterhâne ile ubûr etdiler.

Andan {Bu âşcıbaşıya yamak olan cümle yigirmi yedi aded esnâfdır ve cümle neferât (---) asker olur} helvâcıbaşı ile helvâcıyân ve balık emîniyle balık pişiriciyân (...).

Der-beyân-ı mübâhese-i âşbâzân-ı mâhî ve ilzâm-ı helvâcıyân-ı şâhî

Helvâcıbaşı ile cümle helvâcıyân ve balık emîniyle balık pişiriciler cümle bir yere cem‘ olup, "Siz mukaddem gidersiz, biz mukaddem gideriz" deyü azîm {fetret} olup fermân-ı pâdişâhîyle,

"Benim helvâcılarım mukaddem gitsinler ve azîm şâdumânlar etsinler" deyü fermân olundukda helvâcı ve balıkcılar mâbeyninde niçe gûne güft [u] gû oldu. Balıkcılar eydir:

"Biz dahi âşcılarız kim mâ’ide-i rahmet pişiririz. Bizim kârımız fukarâ lokmasıdır. Balık tenâvül eden gıll [u] gışden berî olur. Ve pîrimiz Hazret-i Yûnus'dur. Biz mukaddem gideriz. Sizin tatlı helvânızı çok yiyen helvâ delisi olup sevdâ-zede olur ve salyarı dâ’imâ ağzından akup çok yiyenin evlâdları peltek ve pepeği olur" dediklerinde hemân helvâcıyân, tatlı ve ballı ve şeker güftâr ile eydirler:

"Bak-a ey bî-akl ve bî-idrâk, kifâflarından gayrı cân ürküdücü sayyâd-ı mâhî alan âhı onmadık gümrâhı tâ’ifeleri nice diyebilirsiz kim balık tenâvül edenler zekî tab‘ olup gıll [u] gışden berî olur dersiniz."

{**Hikâ[ye-i] helvâcıyân be-vech-i ilzâm-ı balıkcıyân**}

Kaçan kim {Ebü'l-feth'dedir} sene 847 târîhinde *Muhammediyye* kitâbı mü’ellifi Yazıcızâde Mehemmed Efendi kitâbın itmâm edüp nüshasın Belh [u] Buhârâ erenlerine gönderüp tilâvet etdiklerinde pesend edüp eydirler:

"Bu kitâbın mü’ellifi deryâ kenârında olmamak var, zîrâ leb-i deryâ hevâ [vü] heves yeridir. Böyle te’lîf müşküldür" dediklerinde ***[173b]*** Yazıcızâde mürîdleri eydir:

"Sultânım, leb-i deryâda bir mağârada kapanup bu kitâbı te’lîf edüp dâ’imâ âb-ı rahmet olan deryâdan tecdîd-i vuzû’ ederlerdi ve deryâ temevvüc etdikce anlar dahi deryâ gibi cûş [u] hurûşa gelüp kitâbında niçe bin tahrîrâtlar ederdi" dediklerinde Horasân erenleri eyitdi:

"Ey imdi leb-i deryâda olursa ömrü içinde balık yememişdir kim böyle kitâb te'lîf etmişdir, zîrâ çok balık yiyen âdemin aklı hafîf olur ve kırk gün bir âdem balık beynisi tenâvül etse elbette bî-akl olur, zîrâ balıkda idrâk-i akl halk olunmayup aklı gözündedir ve dâ'imâ yılan gibi gözü açıkdır, kirpiği ve gözlerinin kapağı yokdur" deyince Buhârâ erenlerinden bu balık evsâfların Yazıcızâde halîfeleri istimâ' etdükde:

"Belî sultânım, hakkâ kim bizim Yazıcıoğlu efendimiz sâhil-i bahrde olur ammâ pederi ve kendisi ve ecdâdları ömr-i azîzleri içre ol azîz balık yemeyüp bu *Kitâb-ı Muhammediyye*'yi te'lîf etmişdir" dediler.

"Ey imdi eyle olunca sizin kârınız olan balık bî-akl olunca siz dahi tenâvül etmeğile hayvân-misâl bir heyûlâsız. Ve sayd etdiğiniz mâhîler ekseriyyâ Bekrî cânlara ta'âmdır. Kâr [u] kesbleriniz dâ'imâ fâsıklar ve kefereler iledir. Bizim helvâmız dersen tatlu ballu şekerlerden ve Cenâb-ı Bârî'nin *"Ene hâliku'l-ineb"* buyurduğu üzümden ve [149] deyü medh etdüği asel-i hâlisden hâsıl edüp mü'min ü muvahhidler ni'meti olur. Ve bizim helvâmız hakkında ol efsah-ı büleğâ ve ol Muhammedü'l-Mustafâ buyururlar kim [150] ve bir dahi [151] demişlerdir. Eyle olsa pâdişâhım kankımızın alayı mukaddem gitmek ma'kûldür" deyince cümle huzzâr-ı meclisin meşveretiyle helvâcıbaşıya hatt-ı yarlığ-ı belîğ verildi.

el-Faslu's-sâlis aşer
Esnâf-ı kâr-ı şîrîn helvâcıyân-ı şîrîn-zebân

Kârhâne-i hâs, pâdişâh sarâyındadır. Helvâcıbaşı-yı enderûn, nefer bir, neferât-ı helvâcıyân-ı hâssa-i enderûn cümle iki, bunlar cümle pâdişâha hidmet eder beyâz külâhlı mutarraş iç oğlanları gibidir.

Helvâ yemede pîrleri Hazret-i Resûl-i Ekrem'dir kim dâ'imâ hâtır-ı şerîfi helvâya mâ'il ve tab'-ı latîfi hemîşe tatluya râğıb u nâ'il idi. Anıniçün bu hadîs anların kelâm-ı dürer-bârlarıdır kim [152] demişlerdir. Beyt:

Sükker nedir kim anın sözüne diyem benzer
Ki sükkeri sözünün lütfu bir nefesde ezer.

Böyle hulvü'l-kelâm Resûl-i Kibriyâ helvâ yemede pîr olmuşdur. Ammâ helvâ pişirmede pîr [ü] pîşvâ[mız] Helvâî Ömer'dir. (---) belin bağladı. Kabri (---) medfûndur. Garâibe ve gûnâ-gûn ihtirâ' helvâlar te'lîf etmede pîr-i pîş-kadem Hüseyin bin Nusayr'dır kim Selmân-ı Pâris belin bağladı. Kabri (---).

Esnâf-ı helvâcıyân-ı bîrûn: Dükkân 170 ve neferât 400, bunlar dükkânların tahtırevânlar üzre akmişe-i fâhireler ile zeyn edüp ve gûnâ-gûn helvâ-yı pişmâniyeler ve sâbûnî ve tahîne ve helvâ-yı ebyaz ve mâhîce ve kırma bâdem ve samsa ve helvâ-yı kettân ve helvâ-yı gâzîler ve arşın helvâsın şehir oğlancıkları gördükde akılları gidüp ağızlarından salyarları akar ve ter ü tâze beyâz halkaçini mahbûb dostlar görünce bir gayrı vâkı'a görürler. Hâsıl-ı kelâm dükkânların zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı hamavîler ve yetmiş elvân helvâlar ile dükkânların zeyn edüp seyrâncılar üzre helvâ nisâr edüp şakalar ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı helvâcıyân-ı tablakârân: Bunların dükkânları yokdur, neferât 500, bunlar gûnâ-gûn tahîneleri ve reşîdiyye cân gülü ve âsıdiyye ve sûsâmiyye ve cevziyye ve fısdıkıyye helvâların başları üzre tablalarda zeyn edüp "Tatlı ye tatlı söyle, cânım helvâ nefâyis" deyü feryâd ederek ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı akîdeciyân: Kârhâne 70, neferât 200, bunların pîri (---), Hazret-i Enes kemer-bestesidir. Kabri Basra cebbânesindedir. Bunların memdûhu Ayasofya çârsûsunda Akîdeci Fenâyî ve Unkapanı'nda Mevlevî Ahmed Çelebi ve Kâsımpaşa'da Dede Beğ ve Üsküdar'da Safî Çelebi, bunların akîdeleri beş sene dursa şekerlenüp fenâ bulmaz, gûyâ akîk-i Yemenî gibi ter ü tâze durur. Bunlar tahtırevânlar üzre dükkânların zer [ü] zîver ile müzeyyen edüp badyalar içre halka akîde bezl ederken müşk-i amber-i hâm râyihasından temâşâcıların demâğı mu‘attar olur.

Esnâf-ı şekerciyân-ı Galata: Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânlar niçe bin gûne bâdem şeker ve fısdık şeker ve zencebîl şeker ve fındık ve leblebi ve râzyâne ve kişmikiş ve nârenc kabuğu ***[174a]*** ve ûd-ı mülebbes ve kahve dâne mülebbesi ve bâdem mülebbesi ve Şâm fısdığı mülebbesi ve sanavber fısdığı mülebbesi, bunun emsâli niçe bin elvân mülebbes sükker ni‘metlerin hâs u beyâz ve billûr ve necef [ve] moran câm katremîz şîşeler içre koyup dükkânlarında raflar üzre zeyn edüp ve niçe elvân atlas ve kemhâ ve hârâ ve dârâyîler ile dükkânların zeyn edüp âdâb üzre ubûr ederler.

Bunlara tâ’ife-i ispeçerân derler, Sakız Urumu ve Freng kefereleridir. Ammâ gâyet üstâdlardır. Ve ilm-i tıbda dahi mahâretleri vardır. Cümle neferâtları beş yüzdür ve kârhâneleri altmışa yetmişdir, zîrâ Kâsımpaşa'da ve Eyyûb'da ve İslâmbol'da ve Hocapaşa semtinde, Yahûdî mahallesinde çok dükkânları vardır, a‘lâ kâr ederler.

Bunların alayında şekerden selviler ve şekerden elma ve emrûd ve zerdâlû ve kiraz ve şeftâlû ağaçlarında yine meyveleri dahi cümle sükkerdendir. Görenler anı kudret meyvesi dırahtı sanır ibret-nümâ temâşâgâhdır.

Bunlardan sonra Hünkâr helvâcıbaşısı ve şehir şekercibaşısı askeri beyâz sivri külâhlar ile pür-silâh mü’eddebâne alay-ı azîm ile sekiz kat mehterhâne çalarak kerr ü fer, dârât [u] azametle muhteşemâne tevâbi‘ [u] levâhıklarıyla ubûr ederler.

{Bu esnâf-ı helvâcıyân (---) beş aded ehl-i hırefin dükkânları cümle (---) ve neferâtları cümle (---)}.

el-Faslu'r-râbi‘ aşer

Esnâf-ı balık emîni

Kârhâne bir, neferât 300. Bu pâdişâhın balık emînidir kim senevî yetmiş yük akçe iltizâmdır. Kârhânesi Unkapanı'nın taşrasında Eski Balıkbâzârı'nda sâhil-i bahrde bir kârhâne-i azîmdir. Cümle balık emînleri anda olurlar, kat-ender-kat mesîregâh hücrelerdir. Başka kethudâsı ve ru‘ûs-ı hümâyûn ile kâtibi ve çavuşları ve yetmiş aded kolcuları var kim, kimisi balıkcılara, kimi istir[id]yecilere ve karityacılara ve ığrıbcılara ve niçe gûne sayyâdlara me’mûrlardır.

Pîrleri, Hazret-i Yûnus aleyhis's-selâmdır. Ammâ Hazret zamânında sayyâd-ı mâhî Nasrullâh-ı Semmâd'dır, Selmân-ı Pâris belin bağlayup kırkıncı pîrdir. Cümle balıkcıların pîri bu Nasrullâh-ı Semmâd'dır.

Bi-emrillâhi Ta‘âlâ çölde ve çölistânda ve berr ü beyâbânda şebekesin ya‘nî ağın kum üzre atsa gûnâ-gûn mâhîler ile ağı mâl-â-mâl olurdu. Hattâ bu hakîr Şâm-ı Şerîf'den Hacc-ı şerîfe giderken Bi’r-i Zümürrüd nâm mahalle vardığımızda cümle huccâc-ı müslimîn peştemâl peştemâl kum içinden ufacık ve iri balıklar getirüp pişirüp tenâvül etdik. Meğer Hazret-i Risâlet bu mahalle gazâdan gelüp meks eyledikde Nasrullâh-ı Semmâd'a emr edüp kumdan ağ ile balık sayd eder, böyle bir pîrdir ve mu‘cize-i Resûlullâh'dır kim hâlâ ol mahal zâhir ü bâhirdir ve Nasrullâh-ı Semmâd'ın türbe-i şerîfi (---) dir.

Balık emîninin zîr-i himâyesinde olan esnâfların beyân eder

Evvelâ **esnâf-ı dalyancıyân**: Dalyan aded 300, neferât 700, baş dalyan Beğkoz iskelesindedir. Kılıçbalığı avlanır azîm dalyandır kim anda üç yerde kurulur, limanın cânib-i bahrine ağlar gerüp bir âdem üç kat gemi direği üzre bir külbede oturup kılıçbalığı gözedir. Hemân bir balık nümâyân olunca dîdebân herîf direk başından bir taş atup balık [ı]ğrıb havfından dâma düşünce "ala" deyüp hâzır sayyâdlar deryâdan taraf ağları çeküp balık [ı]ğrıb ağlar içre kalup ba‘dehu kayıklarla varup balığı sopa ve toyakalar ile katl edüp İslâmbol'a götürürler.

Dördüncü dalyan, Karataşlar'da kalkan balığı dalyanıdır.

Beşinci, Terkoz'da kürek balığı dalyanıdır.

Mâ‘adâsı İslâmbol Boğazı'nın iki tarafında dörder servi direkleri üzre dalyanlardır. Bunlar mevsiminde uskumru balığı ve palamide ve alakerde ve fıçıda ve kefal ve paçoz ve yılarya ve ista[v]rid ve istaride ve kolyoz ve atrina ve hapsi ve tekir ve çuçurya ve iskorbid ve gelincik ve kaya ve çiroz ve gümüş ve horosya ve tirkis ve lüfer balıkları gibi niçe yüz bin isiml[er]i ma‘lûmumuz olan balıkları sayd edüp öşrün balık emînine verüp kâr ederler.

Esnâf-ı ığrıbcıyân-ı sayyâdân: Neferât 3000, dükkânları yokdur. Balık mevsiminde ne rûzgâr ile balık çıkarsa ol tarafda ığrıb çekerler, garîb temâşâdır. Bi-emrillâh ığrıba ol kadar balık girir kim leb-ber-leb olup ba‘zı zamân ığrıb ağırlığından der-kenâr olmayup dalgıçlar deryâya dalup bıçaklar ile ığrıbları pâreleyüp hafîf oldukda taşra çıkarırlar. Bir ığrıbın iki kolu vardır, her tarafında yüzer âdem bellerinde sapanlar ile ığrıbları âheste âheste çekerler. Bunlar dahi ığrıbların yerde çekerek alay ile ubûr ederler ammâ ucbe-likâ kavmdir. ***[174b]***

Esnâf-ı karityacıyân: Sarâybu[r]nu'ndan Eyyûb Sultân'a varınca Halîç'in iki tarafında yalı evlerinde manzûrumuz olduğu mahalde yüz elli karitya ağı var idi, tâ Ebü'l-feth asrında Petrekapusun Sultân Mehemmed'e açan Urumlardan on adedi mu‘âf [u] müsellem olup hânelerinde olan on aded karityacılar balık emînine öşür vermeyüp mu‘âflar idi. Hâlâ yine eyledir, mâ‘adâsı öşür verirler.

Karitya oldur kim bir gemi sereni yalı hânesinden taşra uzayup ucunda çâr-kûşe sırıklarda ağlar gerilüp deryâdan bu fünûn ile balık sayd ederler, hayli ma‘rifetdir.

Ve bu hânelerde olan Urumlar cümle yalılarda olmağile bostâncıbaşı hükmündedir. Deryâya bir kazık kakılsa bostâncıbaşı izni olmayınca kakılmaz ve her kazık başına bostâncıbaşıya bir altun verirler, kânûndur.

Ve bu müsellemler pâdişâha ayı balığı mu‘âlece içün sayd etmeğe me’mûrlardır kim Kızıl Adalar'da yatağın bilirler. Gayrı âdem dutsa hakkından gelirler.

Esnâf-ı ağcıyân: Neferât 1000, kayıklarıyla deryâya ağ döküp gûnâ-gûn balık dutarlar.

Esnâf-ı saçmacıyân: Neferât 300, şeb [u] rûz sâhil-i bahrde gezüp kenâra karîb bir remmâ mâhîler görse elindeki saçma ağları serpüp bir hırmen kadar yerde olan balıkları cümle giriftâr eder, aceb ma‘rifetdir.

Esnâf-ı düzenciyân: Çırnık 600, neferât 1000, bunlar yek-pâre ağaç çırnıklar ile liman liman olta sicimlerden deryâya bırağup şeb [u] rûz kaya balığı ve izmarid ve istavrid balıkları gâyet lezîzdir, anları sayd ederler.

Esnâf-ı sıpkıncıyân: Bunlar dâ’imâ balık geçitlerin bilüp anda kayıklar ile ellerinde harbe ve sıpkınlar ile levrek ve palamid ve alakerde ve fıçıda ve kolyoz nâm iri balıklar ururlar.

Esnâf-ı sayyâd-ı çömlekçi: Bunlar limanlarda ve Kâğızhâne sazlıklarında ipler ile bağlı çömlekler bırağup içine kaya balıkları girüp vatan dutarken dutulup kebâb olur. Bu tâ’ife cümle üç yüz neferdir.

Esnâf-ı sepetciyân-ı sayyâd-ı mahî: Neferât 200, bunlar Boğaz içre kayıklar ile gezüp ne cânibde akındı yok ise ol cânibde sepetlere ekmek döküp cümle balıklar içine girüp taşra çıkamazlar, bir gûne sazdan örülmüş sepetlerdir. Bu sepetler içre deniz mahlûklarından yengeç ve kereviz ve teke ve sülüne ve ıhtapot ve lakoz ve pağurya ve ıstakoz ve teke ve yılan balığı misilli deryâ haşerâtları girir. Ammâ ıstakoz cümlesinden mukavvî fâsık ta‘âmıdır.

Bunlar dahi sepetleriyle sayd etdikleri mehîb ıstakozları ve gayrı mahlûklar ile vâveylâ ve feza‘ [u] çeza‘ ederek cümle ubûr ederler. Andan,

Esnâf-ı balıkcıyân-ı satıcıyân: Dükkân cümle 2000, neferât 3000, bunlar balık avlayıcı değillerdir, satıcı kavvâflardır. Dükkânları Balat'ta ve Fenerkapusu'nda ve Ayakapusu'nda ve Cübbe Alî'de ve Unkapanı'nda ve Yenikapu balık bâzârında ve Kumkapu'da ve Samadya'da ve Nârlıkapu'da ve Pîripaşa'da ve Hâsköy'de ve Kâsımpaşa'da ve niçe yüzü Galata'da ve Tophâne'de ve Beşiktaş'da ve tâ Boğaz'a varınca deryânın iki tarafında ve Üsküdar'da ve'l-hâsıl meyhâne olan yerlerde elbette balık bâzârları mukarrerdir, zîrâ ta‘âm-ı tarabdır. Bir Bekrî bürâder, bir balık başıyla bir gün meze ve nukl eder.

Ammâ bu balık satıcılar dükkânların tahtırevânlar üzre bâlâda tahrîr olunan mâhîlerin

envâ‘ından niçe bin mâ’ideleri tablalar ile zeyn edüp ve arslan-misâl eyi balıkları boğazından zencîrler ile bağlı bağırup çağırup feryâd eder. Ve deniz atları ve porsuklar ve kunduzlar ve yûnus balıkları sayd ederler kim her biri pereme kadar. Ve bir iki gün mukaddem Üsküdar kayığı kadar balıkları yatağın bilüp Adalar arasında dutup arabalar üzre tahmîl edüp yetmiş seksener çift câmûslar arabaları çekerek ubûr edüp bu tâ’ifenin çoğu Kayseriyye ve Niğde ve Manya Urumları'dır, bir hây-hûyla ubûr ederler kim âdem hayrân kalır. Ve müslim karityacılar dahi deryâ mahlûklarından acîbe vü garîbe haşerâtlar ile ubûr ederler. Ve niçe bini ellerinde harba ve sıpkınlar ve musanna‘ ağlar ve serpmeler ile ubûr ederler.

Esnâf-ı istiridyeciyân: Dükkân 300, neferât 800, bunlar kayıklar ile deryâya demir taraklar bırağup istiridye ve midye ve deniz kestânesi ve sülüne ve tarak ve buncu (---) (---) (---) (---) şekilli nukl-ı tarab nefâyisleri meyhor bürâderler içün çıkarup fürûht ederler.

Ammâ lakoz istiridye gâyet mukavvîdir. ***[175a]*** Ba‘zılar âteşde demir ıskara üzre pişirüp yerler. Ammâ çiğ yenirse gûyâ bir lakoz sarı balgam yutmuş gibi olur. Ammâ gâyet mukavvîdir, küçük çük bürâdere hayli kuvvet verüp ehliyle güleş etmeğe kişiye kuvvet verir. Hâsıl-ı kelâm fâsık cânlara mezedir.

Ve hâlis su zeytûn yağıyla midye pilâvı dahi lezîz ta‘âmdır. Ammâ mâhîlerde uskumru ve pisi ve nîlûfer ve tekir [ve] kızıl kalkan balığına aşk olsun kim anı tamâm yiyen âdemden âdem çıkar eski balıkdır. Ammâ kalaklı ve kulaklı kalkan ve kefal balığına dahi aşk olsun kim anın hakkında *"Ekeltü's-semekete hattâ re’sihâ"* [153] derler. Hakîkat cümle mâhîlerin başları ve âdem balığının kertiği başı lezîzdir.

Ezîn-cânib niçe yüz sayyâd-ı mâhîler vardır, ammâ bu kadar Murâd Hân'a arz-ı kâlâ edüp balık emîni re’yiyle cümle balık âşcıları dahi kendülere yamak oldular.

Esnâf-ı âşcıyân-ı balıkbâzârı: Dükkân 500, neferât 900, cümle Rûm kefereleridir. Gûnâ-gûn balıkları pâk kalaylı tavalar içre balıkların tabî‘atına göre kimisin tereyağıyla, kimisin say yağıyla kimin şîr-i revgan yağıyla ve kimin Mısır ve Tekirdağı beziryağıyla pâk pişirüp dükkânlarında pâk peşkinlerinde leğenleri ve pâk ibrîkler ve pâk makremeler ile mâhpâre ve mâh-cebîn(?) gulâmlar hidmet eder. Nâzük kefal balığı çorbası ve midye pilâvı ve istiridye ve taraklar pişirüp kâr ederler.

Ve Rûm kefereleri ekseriyyâ İsvet Nikola ve Sarı Saltık ve Meryem Ana ve Kâsım ve Ayanta ve Hızır-İlyâs ve Şem‘ûn ve Bucuk ve Karakoncoloz nâm bed-nâmların günlerinde perhîz oldukları zamân bu balıkbâzârı âşbâzları yağsız ta‘âmlardan bakla ve nohudap ve mercimek ve hilete ve opsimata ve ipsomisko ya‘nî ekmek tirîdi, ankuryasa ya‘nî hıyâr bûrânîsi(?) ve kormidya ya‘nî soğan dolması bu gûne yağsız Urum ta‘âmları pişirüp fürûht edüp kâr ederek tahtırevânlar üzre dükkânlarında Urumca anhalik(?) murabba‘lar ile ubûr ederler garâyib mashara kavmdirler.

Murâd Hân bu esnâfların hey’etlerinden ve evzâ‘ [u] etvârlarından haz edüp kahkahâ ile gülmüşdür. Zîrâ bir âlüfte vü âşüfte pâdişâh-ı azîmü'ş-şân idi. Bunlardan sonra balık emînine

mensûb,

Esnâf-ı ağcıyân: Dükkân 70, neferât 300, bunların pîri Hazret-i (---). Kabri (---) medfûndur. Bunlar gûnâ-gûn torlar urup tahtırevânlar üzre dükkânlarına gerüp çengâl ve volta ve düzen ipleriyle kendülere düzen ederek "Avlayalım, avladalım" diyerek ubûr ederler. Ammâ bunların hakkında elsine-i nâsda "Ağ yapan onmasın, avlayan bitmesin, balık yiyen doymasın" demişler. Hakkâ yiyen doymasın kelâmı mü'essir olmuş, zîrâ bir adem ne kadar kızıl kalkan balığı yese doymaz. Zîrâ bir rûh-ı mücessemdir.

Bunlardan sonra balık emîni cümle askeriyle pür-silâh olup iç gulâmları ardı sıra sekizer kat mehterhâne ile güzer ederler. Çünkim bu balık emîni böyle kerr ü ferr [ü] dârât ile ve şem'ahâne emîni dahi mukaddemâ alay-ı azîmiyle ve salhâne emîni kassâblarıyla ve sebzehâne emîni ve koyun emîni kassâbları ile her biri birer takrîb ile ubûr etdiklerin sâ'ir ümenâlar istimâ' edüp Musâhib Silihdâr Mustafâ Paşa eliyle sa'âdetlü pâdişâha ruk'a verüp,

"Pâdişâhım bizim cürmümüz nedir kim senin zamân-ı sa'âdetinde böyle şe'âyir-i İslâm alay-ı Muhammedî'den kalavuz. Fermân-ı şehriyârî olursa biz dahi huzûr-ı izzetinden alâ kadri't-tâka alay ile ubûr edelim" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı' olup hatt-ı şerîf tertîbnâme verilüp ol minvâl üzre alay ümenâları beyân eder.

{Bu balık emînine mensûb (---) 14 aded esnâfdır. Cümle (---) dükkândır (---) ve cümle (---) neferâtdır}.

el-Faslu'l-hâmis aşer
Esnâf-ı ümenâ-yı Sultânî

Evvelâ Unkapanı emîni: Bâlâda habbâzân alayında tahrîr olunmuşdur, büyük emânetdir. Ru'ûs-ı hümâyûn ile hâkimdir ve kâtibi ve kantârcısı ve du'âcısı ve kethudâ ve çavuşları ve zelehor hammâlbaşıları ve yedi bölükbaşıları cümle rû'us-ı hümâyûn ile hidmetkârlardı.

Ammâ zelehor hammâlları gedikdir ve gâyet zeber-dest tüvânâ âdemlerdir, biri fevt olsa taşra Cânbezdi nâm hammâllardan bir tüvânâsın bu merhûm zelehor gediğine korlar. Bu tâ'ife birer toklu veyâhûd birer kuzucuk ve kırkar badya boza içüp bin okka kâmil yüke girir. Zîrâ Eydincik ve Bandırma ***[175b]*** ve Erdek ve Mihalıç nâm şehir iskelelerinden seklem ta'bîr etdikleri yedişer sekizer kantâr-ı Osmânî gelir çuvalları onar âdem kaldırup bir âdemin arkasına koyup ol dahi kantâra koduğu zamân kantârın mîlleri vızır vızır öter ve yine kantârdan arkasına koyup murâd edindikleri yere götürürler ammâ iki tarafından birer zelehor hammâlları dahi ellerine yapışup imdâd ederler. Makdûr-ı beşer değil, akıl ihâta etmez kâr-ı mühlikdir. {Arkalarında çuvallar ile cümle ubûr ederler, aceb dîv kavmdir.}

İkinci, **emîn-i tahmîs**: İkidir, biri tahmîs-i kadîm Tahta'l-kal'a içindedir. Neferât 300, İslâmbol içre cümle kahve bunda döğülüp öşrü alınur mîrîdir ve Yeniçeri ocağı'ndan bir âşcı dâ'imâ bekler kim gavgâ olmaya, gedikdir.

Ve bu kârhânede yüz yerde gedikli dibekler vardır, bunlarda kahve döğülürken

havân gürüldüsünden gûyâ ra‘d gürler âdeme dehşet gelir. Bir vukıyye kahve üç akçeye ve iki akçe emîne verilir *ve's-selâm.*

Ve bu tahmîsde furun üçdür, kahve kavurulan dibeklerin ve furunların başka sâhibleri vardır. Bunlar dükkânlarında kahve döğerek ubûr ederler.

Ve bir tahmîs dahi Sultân {Mehemmed} Hân-ı Râbi‘'in vâlidesi câmi‘i kurbünde yapılup mahsûlâtı câmi‘ mürtezikalarına â’ide olmuşdur. Elli dibek ve bir furundur, mütevellî tarafından zabt olunur. Bunlar dahi hemçünân ubûr ederler.

Üçüncü, **evsâf-ı emîn-i mîzân-ı harîr**: Ağa bir, neferât yetmiş, kârhânesi Mahmûdpaşa kurbünde Hoca hânı nâm hânda sâkin olur. Emîni ve kâtibi ve kethudâları ve çavuşları cümle emr-i pâdişâhîyle hükûmet edüp senevî (---) kîse mâl-ı pâdişâhî verir emîn-i sâlimdir. Arab u Acem [ve] Bursa'dan harîr cümle bu emîne gelüp kantâra urup öşrün alup bunun taht-ı hükûmetinde olan cümle,

Esnâf-ı ipekciyân: Dükkân 600, neferât 2000, gerçi harîr harâmdır ammâ pîrleri ibtidâ Hazret-i Eyyûb'dur kim etin yiyen kurdcuğazlar ipek yaparlardı. Ba‘dehu Hazret asrında pîrleri Safvân-ı Yemenî'dir, Enes ibn Mâlik belin bağladı. Kabri yine Yemen'de (---) dedir. Bu cümle ipekciler tahtırevânlar üzre dükkânların gûnâ-gûn ipek ve ibrîşimler ile zeyn edüp ibrîşim satarak ubûr ederler.

Dördüncü, **evsâf-ı emîn-i şem‘ahâne**: Odunkapusu'nun iç yüzünde olup mûmcular zümresi evsâfında tahrîr olundu.

Beşinci, **evsâf-ı emîn-i sırmakeşhâne**: Ağa bir, kethudâ ve kâtib ve çavuşları cümle ru’ûs-ı hümâyûn ile hidmet ederler. Kârhâneleri Parmakkapu kurbünde Tevekkül çeşmesi dibinde azîm âsitânedir.

Esnâf-ı sırmakeşân: Kârhâne yüz(?), neferât 400, kimi kalcı ve kimi çekiçci ve kimi çekici ve kimi haddeci ve kimi makkâbcı ve kimi dollâbcı ve kimi furuncu ve kimi tavlayıcı ve yüz aded üstâd-ı çarhcı ve kimi sîmci, bir alay cem‘iyyet-i kübrâ kavmdir.

{Pîrleri Hâlid bin Nasr bin Abdullâh'dır kim babası Nasr mûmcuların pîridir. Sırmakeşânlığı Hâlid peydâ edüp Selmân belin bağladı. Mekke'de medfûndur}.

Bu tâ’ife tahtırevânlar üzre dükkânların külçe külçe sırmaları ve kılabdanları dükkânlarının yüzüne sırmadan balık ağları gibi urup ve kılabdanları deste deste âvîzeler edüp gûyâ her bir dükkân nigârhâne-i Çîn gibi müzeyyen ubûr ederler. Bu esnâf sırmakeşândır ammâ,

Esnâf-ı sırma ve kılabdan satıcı: Dükkân 80, neferât yüz elli, bunların pîri (---)dir. Enes ibn Mâlik belin bağladı. Kabri Rey'dedir. Bunlar dahi dükkânların sırmakeşânlar gibi zeyn edüp ubûr eder.

Altıncı, **evsâf-ı emânet-i yağkapanı**: Ağa bir, neferât üç yüz, kârhâneleri birdir. Galata'da

yağkapanı anın mekânıdır, kendisi ve kâtibi ve kethudâsı ve çavuşları cümle ru’ûs-ı hümâyûn ile zabt ederler. Cemî‘i diyârdan say yağı ve zeytûn yağı ve'l-hâsıl cümle dühniyyâtdan öşr alup senevî yetmiş yük akçe iltizâm bir azîm emânetdir. Dîdebânları ve simsârları ve kolcuları ve reftcileri cümle Amr-ı Ayyâr'dır.

Taht-ı hükûmetinde olan esnâfları beyân eder

Esnâf-ı tüccârân-ı yağcıyân: Neferât 1000, bunlar ankâ bâzergânlardır. Pîrleri (---) (---) (---) (---). Bunlar arabalar üzre dükkânların taştlar içre tereyağı ve sarı [say] yağı ile zeyn edüp pür-silâh ubûr ederken ba‘zı seyrâncı dilberânların gördükde "Çelebi seni yağlarım gerice dur, üstüne yağım bulaşmasın" deyü ubûr ederler. Bunlardan sonra,

Esnâf-ı yağcıyân-ı zeyt: Dükkân 600, neferât 1285, pîrleri (---) (---) (---) (---). Bunlar dahi pür-silâh olup dükkânların tahtırevânlar üzre katremîz şîşeler içre zeyt yağların pür edüp ubûr ederler. ***[176a]*** Ardları sıra yağ emîni pençe-i âfitâb gulâmlarıyla küheylân atlar üzre ubûr ederler.

Yedinci, **esnâf-ı balık emîni**: tahrîr olundu. Bunlar dahi garîb ü acîb turfe asker idi.

Sekizinci, **esnâf-ı emânet-i esîrhâne**: Ağaları bir, neferâtları 400, ağası ve kethudâsı ve şeyhi ve çavuşları ve esîr dellâlları cümle ru’ûs-ı hümâyûn ile zabt ederler. Senevî yüz kîse iltizâmdır. Esîrhâneleri Tavukbâzârı'nda kal‘a-misâl üç yüz hücreli tahtânî ve fevkânî odalar ve bir hân-ı azîmdir. Demir kilidli kapusu dibinde emîn sâkin olup bey‘ [ü] şirâ olan gulâm [u] cevârîlerden öşr alır.

Esîrcilerin ibtidâ pîri Benî İsrâ’îl'den Ham Nisim nâm bir bâzergân idi kim Hazret-i Yûsuf'u kuyudan kova ile çıkardı kim âye[t]: [154] âyeti delîl-i kat‘îdir. Andan Mısır'a götürüp Azîz-i Mısır'a satdı. İbtidâ esîr satmak Ham Nisim Yahûdî'den kaldı.

Ba‘dehu Hazret asrında hicretin sene (---) târîhinde Bedr-i Huneyn Ramazân-ı şerîfde feth olup re’îs-i müşrikîn olan Ebû Cehil-i la‘în yetmiş nefer fâcirînler ile katl olunup emvâl [ü] evlâdları nehb [ü] gâret olunup iyâl [ü] evlâdları cümle esîr olup Sahâbe-i kirâmdan Bedîl bin Vertâ esîr satdı. Bir rivâyetde Hazret-i Resûl'ün ammisi Abbâs (---) gazâsında esîr düşdükde Bedîl bin Vertâ ammi Abbâs'ı satup kendi mâlıyla kendüyi satın alup îmânile müşerref oldu, derler. Hâlâ esîrcilerin silsilesi Bedîl bin Vertâ'ya çıkar. Mücâhidün fî-sebîlillâh olmağile Hazret-i Hamza kemerine şed bağlayup yine Hazret-i Hamza ile Uhud gazâsında şehîd olup Hamza şehîdliğinde medfûndur.

Esnâf-ı bâzergân-ı esîrciyân: Cümle neferât 2000, dükkânları esîrhâne hücreleridir. Bu tâ’ife Gürcistân ve Mikrilistân ve Dâdyân ve Abazistân ve Çerkezistân [ve] Kırım'dan gazâ mâlıyla gelmiş ve ganîmet olmuş üsârâları cümle gılmân u cevârîleri zeyn edüp piyâdece sürü sürü el ele verüp gûnâ-gûn pençe-i âfitâb mahbûb u mahbûbeleri alay alay alayköşkü dibinden ubûr etdirirken ol gün sa‘âdetlü pâdişâh yüz aded pençe-i âfitâb Gürcî ve Abaza ve Çerkez gulâmların sarây-ı hâssa alup çerâğ efrûhte edüp sâhiblerine belağan mâ-belağ ihsânlar etdi.

Bunlardan sonra esîrhâne emîni dahi önüne niçe yüz muğ-pîçe pençe-i âfitâbe kızları zer ü zîvere müstağrak edüp herbiri birer libâs-ı fâhireler ile ubûr etdirdi. Anlardan sonra niçe bin pâk ü pâkîze süğlün gözlü ve münevver yüzlü mahbûb-ı devrân esîr gulâmları şâtırlar yerine önüne alup saf saf ubûr edüp ardı sıra kendünün hâs iç gulâmları bu emînin ardı önü oğlanlar ile çatılup ubûr ederler. Andan,

Tokuzuncu, **evsâf-ı tuz emîni**: Ekmekciyân takrîbiyle tahrîr olundu. Azîm makbûl askerdir. {Emîninin kârhânesi Zindânkapusu'yla Balıkbâzârıkapusu'nun arasında Çiniciler başında evc-i semâya ser-çekmiş çâr-kûşe bir kulle-i azîmdir, emîn anda sâkindir. Nâ'ibleri ve kethudâları fermânıyla hâkimlerdir}.

Onuncu, **evsâf-ı peksumât emîni**: Dahi cümle esnâfıyla ekmekcibaşı neferâtıyla alayında tahrîr olundu, makbûl emânetdir. Seferlerde bundan azîz emânet yokdur. Bir dahi nüzül emîni makbûldür. Ve,

On birinci, **esnâf-ı hamr emîni**: Aşağıda tahrîr olunur. Zîrâ hamr menhî, cünüb cünûdu aşağıda terkîm olunur kim mezmûm, medhûr u makdûh kavmdir. Ve,

On ikinci, **evsâf-ı emîn-i bârûdhâne-i siyâh**: Kârhâneleri İslâmbol'da beş yerdedir.

Evvelâ biri Unkapanı'nda Tüfenghâne'de on havândır.

İkinci Atmeydânı'nda yeniçerilere mahsûs bârûdhânedir.

Üçüncüsü Ayasofya'da cebehâne içinde cebecilere mahsûsdur.

Dördüncüsü Ma'cûncu çârsûsu kurbünde bârûd emîni kârhânesidir kim otuz havândır, çarhlar ile atlar döndürür, azîm kârhânedir.

Beşinci Kâğıdhâne'dedir kim kurşum örtülü binâ-yı azîm, vâcibü's-seyr bir kârhâne-i ibret-nümâdır. İslâmbol mesîregâhları evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Ve bu beş kârhânede hâsıl olan bârûd-ı siyâhlardan mâ'adâ Tophâne'de ve Selânik ve Belgrad ve Mısır'da hâsıl olan bârûd-ı siyâhlar, Mısır'dan hazîne olup Der-i devlete geldikde Silivrikapusu'ndan Yenikapu'ya varınca kal'a dîvârında ne kadar üstü örtülü çâr-kûşe kubbe-i azîmler var ise anlara der-mahzen edüp leb-ber-leb niçe kerre yüz bin şedde bârûd-ı siyâhlar ile memlûdur. Her birinde beşer onar müstahfızân-ı cebeciyân vardır. Ne kâdirler kim ol mahalle karîb bir kimesne duhân içe. Zîrâ ol tarafların şâhrâhları bile cümle bârûd döğülmüşdür. Kaçan Selânik ve Mısır'dan bârûdları der-mahzen etdiklerinden sonra tarîk-ı âm üzre niçe bin at yükü ve arabalar ile deryâ kenârından kum getirüp yola dökerler. Tâ bu mertebe ihtirâz ederler. Zîrâ Mustafâ Hân cülûsunda bir kulleye ra'd isâbet edüp kullenin der [ü] dîvârların evc-i âsumânâ perrân edüp ba'zı pâreleri dörd sâ'at yerde Çekmecelere düşdü. ***[176b]*** Ve bir vaslası Üsküdar'a düşdüğü müsbetdir kim karîbü'l-ahd vâkı' olmuşdur. Anıniçün âteşden ihtirâz edüp cümle bârûdu bir yere komayup kulle kulle korlar.

Bu bârûdcıyân esnâfları dahi arabalar üzre havânlarda gûnâ-gûn bârûdları döğerek ubûr ederler. Ardları sıra bârûdhâne emîni çorbacılarıyla ve çavuşları ve çarhcılarıyla ve neferâtlarının omuzlarında onar vukıyye havânlar elleriyle saf saf ubûr ederler. Bu esnâflar dahi Âl-i Osmân'da makbûldür.

On üçüncü, **evsâf-ı emîn-i Darbhâne-i Âl-i Osmân**: İslâmbol içre birdir kim Sultân Bâyezîd kurbünde darbhâne-i azîmdir. {Kefere asrında kîmyâ sâhibi bir papasın dârü'l-bevârı idi. Ba'dehu mâl-ı kîmyâ ile bir deyr-i azîm inşâ etdi. Sultân Mehemmed Hân deyri ve hâneyi münhedim edüp darbhâne edüp hâlâ eser-i deyri ma'lûmdur ve hâlâ} cânib-i erba'ası kal'a-misâldir. Emîni ba'zı zamân kubbe-nişîn vezîrler olur. Zîrâ ol mahalde cülûs olup sikke tasîh olduğu mahal yevmiyye on kantâr gümüş işlenüp ve bir kantâr altun işlenüp memsûk olup altununa şerîfî derler kim hattında,

"Sultânü'l-berreyn ve Hâkânü'l-bahreyn es-Sultân ibn ü's-sultân es-Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân azze nasruhu duribe Kostantıniyye sene 1058" ve çil akçesi sikkesinde,

"Sultân Mehemmed Hân bin İbrâhîm Hân azze nasruhu duribe Kostantıniyye sene 1058" yazar. Cülûs mahalli olmasa emîni küçük defterdârlar olup yevmiyye birer kantâr gümüş ve onar kantâr mankır kesilir.

Bu kârhânede kethudâ ve simsâr ve kâtibler ve sikkezânbaşılar cümle ru'ûs berâtıyla huddâmlardır. Bu kârhâne içre cümle bin nefer âdemdir. Cümleye ser-çeşme nâzırdır, bir nefer âdemdir. Ve ser-çeşme sâhib-i ayârdır, bir nefer âdemdir. Neferât-ı sikkeciyân kefereler 300, ammâ gâyet müstakîmlerdir.

Esnâf-ı kalcıyân: Nefer 100, bunlar cümle Yahûdîlerdir.

Esnâf-ı kehleciyân: Nefer 100, bunlar çekilmiş teli hurda hurda kesdikleriyçün kehleciler derler. Bu esnâfın kimi dolabcı ve kimi telci ve kimi haddeci ve kimi cilâcı ve kimi sayacı ve kimi sikkeci ve kimi sübûkeci ve kimi vezneci ve kimi arayıcı ve kimi yassılayıcı ve kimi sarrâf ve kimi dîdebân ve kimi perdâhtcı ve'l-hâsıl imâm ve mü'ezzinlerine varınca bevvâblarıyla yetmiş esnâf kavmdir. Ammâ birinden bir zelle sâdır olup bir kalb şey etse emîn elinde mutlak hatt-ı şerîfi vardır, ol ân amân vermeyüp ellerin kesüp darbhâne kapusu önüne bırağırlar. Ve sikke urucuları gelişde ve gidişde uryân edüp ararlar. Ve herkese vezzânlar terâzû ile tartup verir ve tartup sayup hisâbile alır. Aceb mazbût kârhâne-i azîmdir.

Bunu görmeyen cihânda bir şey görmemişdir. Zîrâ bu sikkehâne, Âl-i Osmânın âb-ı rûyıdır. Ve devlet-i Âl-i Osmân'da ibtidâ sikke Osmân Beğ nâmına Bursa'da kesildi, sâniyen Bergama'da, sâlisen Kütâhiyye'de ve İzmir ve Ma'nisa ve Tire ve Amasiyye ve Anid ya'nî Kastamonu ve Tarabefsûn ve Mar'aş, ba'dehu Erzurûm ve Sivas ve Canha ya'nî Gümüşhâne ve Karaman ve Tokat [ve] Van ve Nahşivân ve Revân ve Şirvân ve Şamâkı ve Gence ve Ardahan ve Âzerbâycân ya'nî Tebrîz ve Âmid ya'nî Diyârbekir ve Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Yemen ve Habeş ve Mısır ve Dımışk ya'nî Şâm ve Haleb ve Tûnus ve Tarabulus ve Mağrib ü Cezâyir'dir.

Anatolu câniblerinde taht olup ve gümüş ma‘âdini olup sikke kesilen şehir benderlerdir kim zikr olundu.

Âl-i Osmân'ın Rûmeli'nde olan darbhâne olan beyân eder

Evvelâ sene (---) târîhinde Orhân Gâzî oğlu Süleymân Paşa, Rûmeli'nde İpsala'yı cum‘a gün feth edüp ibtidâ salâ verildiğiyçün ibtidâ salâdan galat İpsala derler. Bu mahalde gümüşhâne yokdur. Ammâ ibtidâ bir câ-yı menâs olmağile teberrüken anda Orhân Gâzî nâmına bunda sikke kesilmi[ş]dir, hakîr'e görmek müyesser olmuşdur kim *"Duribe İpsala"* yazar sene (---).

Ba‘dehu Süleymâ[n] Paşa Tekirdağı ve İslâmbol'u ve Terkoz'lara varınca şebhûnlar edüp mâl-ı ganâyimler ile muğtenim olup âhir Süleymân Beşe Bolayır nâm mahalde bir kaza doğan salup ardı sıra at sürerken kazâ ve kader tekerlenüp gerdeni münkesir olup merhûm oldukda Bolayır kasabasında câmi‘inde (---) ile medfûndur.

İkinci sikke Gelibolu.

Ve üçüncü Edirne'dir kim Gâzî Hudâvendigâr ki Sultân Murâd-ı Evvel'dir, Edirne'yi feth edüp Murâd Hân nâmına sikke kesildi.

Dördüncü sikke Üsküb'dür. {Ve yine dördüncü ve kurbünde gümüşhâne Kıratova'dır hâlis gümüşü olur}.

Beşinci sikke Priştine kurbünde Novaborda'dır, azîm gümüşhânedir. Ve Murâd Hân-ı Evvel bu gazâda Kosova'da leşler içinde Viloş Koblaki nâm bir mel‘ûn çıkup elindeki bıçağ ile Murâd Hân'ı şehîd edüp na‘şı Bursa'da Eski Kaplıca'da medfûndur.

Altıncı sikke Selânik'dir.

Ve yedinci Selânik kurbünde Sidirkapsi'dir, azîm gümüşhânedir {ve yine} yedinci Bosna'dır.

Sekizinci yine Bosna'da Sirebreniçse'dir.

Tokuzuncu Nova'dır.

Onuncu Elbasan.

On birinci Mizistire'dir. ***[177a]***

On ikinci Sofya.

On üçüncü Vidin.

On dördüncü Belgrad.

On beşinci Budin.

On altıncı Kefe.

Niçe yerlerde dahi darbhâneler vardır ammâ sikkesin görüp ma‘lûmumuz olan bu vilâyetlerdir kim cümlesi altmış darbhâne kaldı. Mâ-tekaddem dahi ziyâde idi. Sikke kalp olmasın içün niçe yerde olan darbhâneleri ref‘ etdiler. Hakîr ekseriyyâ mezkûr vilâyetlerin derâhimlerini görüp ve niçesine teberrüken nâ’il olduk. Ammâ hâlâ zamânımızda İslâmbol darbhânesi'nden hâlis ayâr işler darbhâne yokdur, meğer Bağdâd ola.

Ezîn-cânib bu İslâmbol darbhânesi'nin bâlâda tahrîr olunan esnâfları araba ve tahtırevânlar üzre dükkânların delikli altun ve çil akçe ile zeyn edüp her fırkası birer gûne arz-ı kâlâ ederek sikke urucular akçe keserek alay ile ubûr ederler. Ardları sıra,

Esnâf-ı gümüş arayıcıyân: Ağa bir, neferât üç yüz, bunların kârhânesi darbhâne ve kârhâne-i kuyumcubaşı ve tamgacıbaşı kârhânesidir. Yeniçeri ocağından on aded elleri hezârân deyenekli yoldaşlar ile İslâmbol içre kol dolaşup herkesin kîsesine nazar edüp eğer kalb akçesi var ise,

"Bu kalb akçeyi kimden aldın?" deyü dutup hâkime götürüp haklarından gelirler ve kallâbı bulup iki ellerin kesüp ıslâh-ı âlem içün salb ederler. Bunlar dahi üç yüz nefer ile pâk müsellah olup seyircilerin içlerine girüp;

"Lütf eyle kardaş kesene bakalım" deyü alayköşkü dibinde pâdişâh huzûrunda dahi halkın kîselerine nazar ederek ubûr ederler.

Andan darbhâne emîni ve darbhâne sikkezânbaşısı ve gümüş arayıcı ağasıyla üç ağa at başı berâber ubûr ederler.

On dördüncü, **evsâf-ı emîn-i çuka anbârı**: (---) emîn bir, neferât yüz elli ve yeniçeri ocağından tâ’ife (---) bir oda nefer ile çuka nâzırıdır. Âl-i Osmân'ın seksen bin yeniçerisine Selânik'den gelen mâvî çukayı bu anbâra koyup yılda bir kerre leyle-i Kadir'de bu anbâr açılup kul kethudâsı ve sâ’ir ocak ağaları ve anbâr emîni ve anbâr çorbacısı hâzır olup yüz altmış iki odanın cümle odabaşıları neferâtlarıyla gelüp bölük bölük ve cemâ‘at cemâ‘at gelüp kânûn-ı pâdişâhî üzre ale'l-umûm onar arşın çukaların ve birer asdar sarıkların ve birer asdâr gömleklerin alup üç gün üç gecede tamâm olup pâdişâha hayr du‘â ederler.

Bu anbâr yine zikri sebkat eden darbhâne içinde çâr-kûşe bir kulle-i azîmdir. Bu çuka emîni ve çuka nâzırı çorbacı ve cümle tevâbi‘leri ve kâtibleriyle omuzlarında birer top çuka ile alayköşkü dibinden niçe yüz âdem ubûr ederler.

On beşinci, **evsâf-ı emîn-i dâne-i gendüm ya‘nî buğday**: Emîn bir, neferât üç yüz, nâzırı ve kâtibleri vardır. Anbârı Bâğçekapusu'nun taşrasında leb-i deryâda anbâr-ı azîmdir. {Bu buğday anbârı dahi Galata'da Ömer ibn Abdül‘azîz'in binâ etdüği minâreli kurşumlu mahzendir. Murâd Hân Gâzî câmi‘ etmek murâd edinüp müyesser olmadı}. Kesendire ve Koloz ve Beşdepe ve

Dobruca nâm vilâyetlerden deve dişi buğdaylar gelüp bu anbârda der-mahzen olup rûz-merre ta‘yînâtlara defter mûcebince bezl ederler. Bunlar dahi arabalar üzre çuvallarından halk üzre buğday nisâr ederek ubûr ederler. Buğday emîni ve kâtibi ile at başı berâber güzer ederler.

On altıncı, **arpa anbârı emîni**: Ağaları birdir, neferâtları ve keyyâlleri ve hammâlları cümle altı yüz âdemdir. Anbârı Emînönü'nde leb-i deryâda başka bir küçük kal‘acıkdır. Cânib-i erba‘asında bedenleri ve leb-i deryâda şimâle nâzır bir demir kapusu vardır. Senede üç yüz gemi arpa gelüp bu anbâra dâhil olup ta‘[y]înât verilür azîm dâhiye-i kübrâ masârıfdır. Emîni ve nâzırı ve on iki aded kâtiblerinin başka dîvânların yeri vardır. Cemî‘i re’îsânlar ile muhâsebe görürler. Bunlar dahi cümle pür-silâh olup arabalar üzre halka arpa nisâr ederek alay ile ubûr ederler, seferde lâzımlı emîndir.

On yedinci, **evsâf-ı kilar emîni**: Ağaları birdir, neferâtları bindir, kilar-ı hâssa Bâğçekapusu'nun hâricinde bir kilar-ı azîmdir kim içinde hulviyyât ü zülbiyyât ve katr-ı nebât bulunur, kilar-ı hâssadır. Bunlar dahi ağalarıyla pür-silâh olup ubûr ederler. Unkapanı'nın taşrasında Tekirdağı iskelesinde Sultân Bâyezîd'in buğday anbârı ve Cübbealîkapusu'nun hâricinde kal‘a dîvârına muttasıl Süleymân Hân'ın buğday anbârı dahi bu kilar emîni ***[177b]*** nezâretindedir, ammâ mütevellîler hükmündedir.

On sekinci, **odun anbârı emîni**: Ağaları ikidir, bir ma‘nâda üçdür ammâ dâ’imâ emîn ve bir oda acemî çorbacısı hidmet edüp İslâmbol ağası dahi her bâr sa‘y eder. Zîrâ pâdişâhın matbah-ı âmiresinin odunları bundan masrûf olunur. Bu anbâr Bâb-ı Hümâyûn'un iç yüzünde kal‘a dîvârı dâhilinde anbâr-ı azîmdir kim beş yüz gemi odun alır anbâr-ı azîmdir.

Bu anbâr acemîleri dahi külâhların kec kılup omuzlarında birer mîşe odunları ile güzer edüp odun emîni ve odun çorbacısı ve İslâmbol ağası üçü at başı berâber ubûr ederler.

Bir odun anbârı dahi Unkapanı'nın taşrasında Tüfenghâne'ye muttasıl bir meydândır. Bunda yeniçeri odunları yığılup oda oda küçük çavuş tevzî‘ ederler. *Ve's-selâm.*

On tokuzuncu, **otluk anbârı emîni**: Ağaları birdir, neferâtları iki yüzdür. Bu anbâr yetmiş yerdedir, her hünkâr bâğçesinde dağlar gibi yığılmış otluk vardır. Ammâ Vefâ meydânı'nda otluk anbârı ve Âhûrkapusu'nun iç yüzünde otluk anbârı azîm dağlar gibi yığılmış otluklardır. Emîr-i âhûr nâzırıdır. Kaçan kim Çatalca'dan on bin araba otluklar gelüp anbârlar doldukdan sonra otluk yığınları üzre kemendlerle çıkup bayraklar diküp emîr-i âhûr pâdişâha ziyâfet edüp bir mücevher {eğerli sâfinât misilli} at hedâyâ çeküp on aded gulâmların pâdişâh harem-i hâssa alup çırâğ etmek kânûndur. Bu anbârda kâtibler ve çeribaşılar ve âhûr kethudâsı ve hidmet edenler ve Çatalca'da çayır bekleyen bir oda çorbacı dahi ziyâfetden sonra yetmiş aded hil‘atlar geyilüp bu hil‘atlar ile yine alay-ı esnâfda {otluk emîninin} cümle tevâbi‘leri arabalar üzre otlukları {yığup} ve alaca sığırların tezyîn edüp otluk emîni ve otluk çorbacısı at başı berâber ubûr ederler.

Yigirminci, **pasdırma emîni**: Ağaları birdir, kâtibleri ve kadısı vardır, bâlâda kassâbbaşı alayında ubûr edüp tahrîr olunmuşdur.

Yigirmi birinci, **esnâf-ı salhâne emîni**: Kassâblar ile ubûr etmişdir.

Yigirmi ikinci, **esnâf-ı sebzehâne emîni ve Terekecibaşı**: Ekmekcibaşı alayında ubûr etdüği tahrîr olunmuşdur.

Yigirmi üçüncü, **koyun emîni esnâfı**: Kassâbbaşı alayıyla ubûr etdüği tahrîr olunmuşdur.

Yigirmi dördüncü, **matbah emîni**: Birdir, neferâtları iki yüzdür. Bu emînin mekânı matbah-ı âmire'nin yanında bir soffa üzre sâkin olur. Pâdişâhın cümle matbahının masârıfı bunun eliyle olur, azîm emânetdir kim bu kârhâneye akl-ı Arasto dahi akıl ergirmemişdir. Bunlar dahi pür-silâh vakâr üzre kilarciyânlar ellerinde kantâr sırıklar ve bellerinde kırk kalem peştemâller ile küheylân atlar üzre ubûr ederler, şecî‘ esnâf-ı dilîrân-ı dilberândır. Ammâ kilar sıçanlarıdır kim {dâ’imâ kilardan incîr ve üzüm ve gayrı şey uğurlarlar.}

{**Yigirmi (---) ci**, **tavuk emîni**: Ağa bir, neferât 200, bu matbah emîni (emîni) tarafından pâdişâh içün Tekirdağı ve Malkara ve Hayrabolu ve'l-hâsıl yetmiş kadılık yerde tavuğa bağlı kurâlar vardır, anlardan beher sene on iki kerre yüz bin tavuk cem‘ olup matbah-ı âmire'ye gelir azîm hidmetdir}. Ve

Yigirmi beşinci, **esnâf-ı şehremîni**: Ağalık değildir kitâbetdir ammâ mahsûldâr emânetdir. Gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen cümle bu şehremîni masârıfıyla olur. Muhâsebesi senevî bin kîse, kâhîce iki üç bin kîse ile görülür. İslâmbol kal‘ası ve hünkâr bâğçeleri ve'l-hâsıl mîrî ne kadar meremmât ve cedîd binâlar var ise bu şehremîni eliyle olur. Bu dahi kendü neferâtları üç yüzdür, anlar ile alayda ubûr ederler.

Yigirmi altıncı, **esnâf-ı çardak emîni**: Ağaları birdir, neferâtları elli adeddir. Bunlar dahi müzeyyen ubûr ederler.

Esnâf-ı çardak çorbacısı: Bir oda yeniçeriyândır kim anlara kayıkcılar odası derler, eski odalarda sâkin olurlar. {Yeniçeri ağası kaçan kayık ile bir teferrücgâha gitse bu oda halkı cümle ak kenârlı gömlekler ile ve kırmızı saya terpûşlar ile ağayı kanca başlı kayık ile götürürler, azîm kayıkdır. Kıçı yeşil çuka ile mestûrdur, kayıkhâneleri Unkapanı iskelesi kurbünde[dir]. Bunlara anıniçün kayıkcılar derler}. Bin nefer yoldaşlardır.

Esnâf-ı çârtâk nâ’ibi: Nefer bir, tevâbi‘hâ seksen aded bâzâr gammâzlarıdır.

Esnâf-ı muhtesib ağa: Hâkim-i kadîmdir, ağa bir, neferâtları üç yüzdür, anlara kul oğlanı derler, gûyâ cellâdlardır. Bu muhtesibin pîri Behlül Dânâ'dır, mukaddemâ olmamışdır. Hilâfeti terk edüp muhtesiblik kabûl edüp bir gün kol dolaşup görse kim her kim bey‘ [ü] şirâsında hîlekârdır, dükkânında iki ellerin böğrüne koyup ağzın poyraza açup müflis [ü] mendebûr oturur. Ayn-ı bâtınla gördü kim her kim hakkına râzı olup bey‘ [ü] şirâsında dürüstdür, dükkânında mâlının hisâbın bilmeyüp müşterîden akçe almağa dermânı olmaz. Hemân bu ahvâle vâkıf olup atından enüp yine vîrânistâna yüz dutup eydir:

"Ey Bâr[î] Hudâ ben bir hâli mansıb zann edüp muhtesib oldum, meğer muhtesib ***[178a]***

ağası sen imişsin" Beyt:

Hamdü lillâh ki bâb-ı devletde
Eylediler seni muhâsebeci
Gâfil olma sakın ki rûz-ı cezâ
Hazret-i Hak olur muhâsebeci.

mazmûnu üzre muhtesib-i hakîkî, Cenâb-ı İzzetdir. Ammâ dünyâda muhtesib lâzımdır.

Çârtâk emîni ve çardak çorbacısı ve çardak nâ'ibi ve muhtesib ağası cümle tevâbi'leriyle pür-silâh olup muhtesib ağası önünde altun yaldızlı ve gümüş zencîrli terâzûlar ile esnâfların metâ'larını vezn ederek kiminin metâ'ı eksik gelüp kötek çalarak ve niçe yüz eksik satmış şeklinde âdemlerin boğazlarına deve ardalaları ve zîlleri ve dehdevîleri boğazlarına asarlar ve niçe yüz âdemlerin boğazına tahta gülle ve başlarında necâsetli işkembeler üzre kartal ve karga telleri ve tilki kuyrukları abâyâsın(?) zeyn edüp yüzlerine bal sürüp,

"Eksik satanın hâli budur de" deyü feryâd ederler. Ve araba ve tahtırevânlar üzre çardak şekilli kasırlar yaparlar kim her biri biner guruşa olmaz gâyet müzeyyen kasırlardır kim gûyâ her biri birer kasr-ı İremdir, içinde mahbûb pençe-i âfitâb gulâmlar birbirlerine şerbet ve kahve verüp gûnâ-gûn şîve ile şakalar ederek ubûr ederler.

Ardı sıra emîn ve çorbacı ve nâ'ib ve muhtesib esbâb-ı mu'ayyeneleri ile pür-silâh cebe ve cevşene gark olup enselerinde kafâdâr çifte köçekler ile gûyâ bu ağalar İslâmbol içre kola binüp alayköşkü dibine vardıkda bir kaç âdemi "Eksik satar mısın?" deyü seksen deyeneği çırpup ellerinde terâzûlar ile ubûr ederler. *Ve's-selâm.*

Yigirmi yedinci, **esnâf-ı atbâzârı emîni**: Ağa bir, neferât üç yüz, İslâmbol içre {ve Üsküdar'da} beher yevm ne kadar at ve katır ve de[ve] ve hımâr bey' olunsa anlardan öşür alır kanûndur ve senevî kırk kîse iltizâmdır.

Bu emînin zîr-i destinde olan esnâfları bildirir

Evvelâ **esnâf-ı cânbâzân-ı esb**: Neferât üç yüz, kârhâne yüz, pîrleri Kamber-i Alî'dir, yine Alî Velî belin bağladı. Bunlar ankâ at cânbâzlarıdır. Her birinin ıstabllarında kırkar ve ellişer küheylân atları vardır. Ekseriyyâ bu tâ'ife Çingânelerdir ammâ her diyârdan âdemler de vardır.

Esnâf-ı dellâlân-ı esb: Neferât üç yüz, her kande bir at olsa bunlar satarlar.

Esnâf-ı miyâncıyân-ı esb: Dükkânları yokdur, hemân çârsûda bey' [ü] şirâ edenler mâbeyninde miyâncılık edüp kâr ederler. Pîrleri Necîbüddîn ibn Kamber-i Alî'dir, yine Alî kemer-bestesidir. {Kabri, şehîdân-ı deşt-i Kerbelâlar ile bir yerdedir}.

Bunlar dahi ey kâr ederler. Bu tâ'ife cümle pür-silâh olup ve küheylân atlara süvâr olup ve binden mütecâviz küheylân atları yelkendiz çullar ile keşân-ber-keşân edüp çatal zencîrler ile ubûr ederlerken at bâzâr eder şeklinde bir gavgâ vü feryâdlar ile ubûr edüp atbâzârı emîni ve

kâtibleriyle ve yasakcı yeniçerileriyle ve atbâzârı nâ'ibiyle ubûr ederler. Ve,

Yigirmi sekizinci, **esnâf-ı nüzül emîni**: Ağa bir, neferât yedi yüz, bu emîn, seferlerde gâyet makbûl emânetdir, cemî'i vilâyetlerden asâkir-i İslâm içün gelen zahâyirleri buna teslîm edüp otağı önünde dağlar gibi yığılır.

Bunlar dahi pür-silâh olup ellerinde deyenekler ile ba'zı re'âyâların arabaların gûnâ-gûn berkler ile zeyn edüp ubûr ederler. Ve,

Yigirmi tokuzuncu, **evsâf-ı tershâne emîni**: Ağa bir, neferât üç yüz, büyük mansıb-ı âlîdir. Âl-i Osmân'ın akıl ermiyen aklâmlarının biri dahi budur. Donanma-yı hümâyûna masrûf olan yigirmi bin kîsenin muhâsebesi bundan matlûbdur. Cümle donanmayı bu inşâ eder, cümle tevâbi'leri ve hurde hurde kadırgacıkları kızaklar üzre tezyîn edüp şâdumânlar ederek ubûr ederler kim gâyet müzeyyen alaydır. Ve,

Otuzuncu emânet, **pencikhânedir**: Ağa bir, neferât 200, pîrleri Abdullâh et-Tahrî'dir. Selmân belin bağlayup Hazret'in emîni {ve Hazret-i Alî'nin şâkirdi idi}.

Bu kârhâne Emînönü'nde büyük gümrük mukâbelesinde azîm çardakdır, senevî (---) kîse mîr[î] mâl verir iltizâmdır. Leh ve Çeh ve Nemse ve Maskov ve Rûs ve Gürcî ve Abaza ve Çerkes'den gelen esîrlerin, bu kârhânede emîn cümle gulâmların ve kızların eşkâllerin yazup esîr başına birer altun alup eline pencik kâğızı verüp andan sâhibi üsârâların fürûht eder, elinde pencik eşkâlli ve memhûrlu kâğızı olmasa satamaz ve esîrin mîrîye girift ederler. Zîrâ pencik emîninin iki yüz neferâtları böyle kâr bulmağa me'mûrlardır.

Bunlar dahi alay ile güzer ederken esîr eşkâli yazar şeklinde ubûr edüp pencikhânelerin arabalar üzre eyle müzeyyen ederler kim gûyâ bir kasr-ı Havernakdır. ***[178b]***

Otuz birinci, **evsâf-ı emîn-i Karagümrük**: Ağa{sı} bir, neferât üç yüz{dür} senede altı yüz kîse emânet-i azîmdir. Kara cânibinden ne kadar Rûmeli metâ'ları gelirse bunlar gümrük alır. Bu gümrükhâne Edirnekapusuna karîb Karagümrük nâmıyla ma'rûf olan yerdedir.

Bu emîn cümle tevâbi'iyle müsellah olup Edirne arabaları ve Sirem arabaların müzeyyen edüp bâzergânların metâ'larından gümrük alır şeklinde gavgâ ve nizâ' [ü] cidâl ederek geçüp giderler.

Otuz ikinci, **emânet-i azîm büyük gümrük**: Ağa-yı azîmü'ş-şân bir, neferâtlar beş yüz, pîrleri Hazret-i Risâlet asrında {Sahâbe-i kirâmdan Abdullâh et-Tahrî'dir, Selmân-ı Pâris belin bağladı. Gâyet mu'temed olmağile Hazret-i Risâlet'in emîni idi. Guzât-ı müslimînden onda bir ve tüccârdan onda bir öşr alup kâhîce izn-i Resûl ile kadı olurdu. Zîrâ ilm-i ledünnü Hazret-i Alî'den görmüşdü. Kabri (---) (---) (---). Andan} adl-i Ömer izniyle guzât-ı müslimîn irtibât bulmasıyçün guzât-ı müslimînin mâl-ı ganâyiminden öşr-i sultânî almağı kânûn etdiler. Ba'dehu cemî'i tüccârın zekâtıyçün mâllarının gümrüklerin almağı şer'î sûrete kodular. Ammâ ilâ-yevminâ zulm-ı gümrük hâlâ hadden tecâvüz eyledi.

Bu gümrükhâne, İslâmbol'da leb-i deryâda gümrük emîni olan meşhûr yerde leb-i deryâda kat-ender-kat yalılardır. Ve bir kârgîr-binâ mahzen-i azîmi vardır, Hind ü Yemen tüccârları beş on sene anda mâlların koyup gider, gâyet emîn yerdir. Hakkâ kim emn [ü] emân yerdir.

Bu emînin kırk aded müslim ve Yahûdî kâtibleri ve kantârcıları ve simsârcıları ve sarrâfları ve arayıcıları ve mukaddemleri ve kolcuları {ve masdarcıları} ve dîdebânları ve yeniçeri yasakcıları ve kul kayıkcıları ve şişler ile yük arayıcıları {var}.

Ve zelehor hammâlları cümle iki yüzdür, kırkar ve ellişer kantâr gelir kına ve kettân çuvalların ilm-i cerr-i eskâl ile kaldırdıklarında âdemin aklı gider, zîrâ kâr-ı insân değildir deyü Ehrimen dedikleri emîn zelehor hammâlları ve Unkapanı zelehorları meşhûrdur.

Bu Emînönü sırık hammâlları yigirmişer sırık ile yüklere girüp kırk kadar Dâbbetü'l-arz'a benzer herîfler ayaklarında battâl çizmeler ile zemîne püşt-i pâ urduklarında zemîn dir dir ditrer ve bu hammâllar usûl ile ayak urup "Yâ Hay" esmâsıyla bir âheng edüp elli kantâr yükü bir mahadde kaldırır gibi kaldırırlar. Pîrleri Peygâm-ı Alî'dir ve Selmânî'dir. Bunlar bu hâl üzre yükler götürüp alay ederler.

Ba‘dehu Yahûdî simsârlar ve arayıcılar "Kaçkın gümrük var mı?" deyü temâşâcılar mâbeynine girüp yük ararlar, ba‘zı dilber oğlanlara sarılup,

"Sende kaçkın gümrük esbâbı vardır, yüküne şiş salalım" derler, fakîr gulâm,

"Bende yük yokdur" deyü yemîn etdikde,

"Sus yemîn etme, ya bu ardındaki boğça nedir kim bu kadar kuyruk yağı saklamışsın" deyü latîfe ile ubûr ederler.

Ve dîdebânlar dahi esbâb gözederek ve kâtibler atlar üzre kitâbet ederek ve yeniçeri yasakcıları sarrâfbaşıları himâye ederek ubûr ederler. Ve kantârcılar arabalar üzre yükleri kantâra urup,

"Ala kırk kantâr, beş lodora yaza, elli kantâr kettân Halîl Çelebi'nin" deyü tüccârların metâ‘ların vezn ederek ubûr eder.

Ve kul kayıkcıları dahi kızaklar üzre kanca başlı kayığın çekerek ubûr eder.

Ve gümrük reftcileri dahi elli kişi ellerinde asâlarıyla güzer ederler.

Bunların alayından sonra emîn ağanın alayı mevc mevc ve fevc ü fevc gelüp şâhrâhın iki tarafında olan âdemlerin bay [u] gedâsına cevâhir gülâbdânlar ile pençe-i âfitâb gılmânlar gülâb nisâr edüp ardı sıra niçe mahbûblar dahi tarafeyne buhûr [u] ûd-ı mülebbes ve amber-ı hâm yakarak ubûr ederler.

Ardı sıra sırık hammâlları üzre gümrükhâne misâli bir kâh-ı Âzerbâycân içre havz u

şâzrevânlar tasnîf edüp fevvâreleri pertâb edüp cereyân etmede., Niçe çârkâb yasdıklar ve incü dikme mak‘adlar ve Isfehân-ı nısf-ı cihân halîçeleri üzre hûr [u] gılmânlar kasr içre oturan erbâb-ı devletlere sükkerî ve mu‘amberîn kahve-i Yemenîler ve çay ve bâdyân ve sa‘leb ve mahleb bezl edüp bu kasr içre Gümrük Emîni Koca Alî Ağa ile latîfe ve şakalar ederler tâ ki alayköşkü'ne karîb vardıklarında çârkâb ve zer-ender-zer zerdûz cibinliklerin içinden kırk elli aded üstâd-ı kâmillerden hânende ve sâzendeler fasla başlayup alayköşkü dibinde tevakkuf edüp huzûr-ı pâdişâhîde on çift âhû-yı Hoten gözlü rakkâs mehpâreler raksa âgâz etdüklerinde eflâk dahi çarh-ı semâ‘a başlayup huzûr-ı pâdişâhîde eyle bir fasl ederler kim Zühre engüşt ber-dehen edüp Hüseyin Baykara fasılları ederek ***[179a]*** ubûr edüp gümrük emîni ve tershâne emîni kasrdan taşra çıkup zemîn-bûs etdiklerinde Murâd Hân buyururlar kim,

"Gidilerin bu vakitde pâdişâhâne zevk etdiklerine reşk etdim. Ceddim Süleymân Hân, âh kırk gün yeniçeri ağası olsam demiş. Benim devletimin bu gümrük emîninin kerr ü fer [u] dârât [u] azamet, kâlâ-yı metâ‘ı ve tarz [u] tavrın görse âh üç gün gümrük emîni olsam der idi. Tîz hil‘at-ı fâhire" deyüp Gümrük Emîni Alî Ağa'ya bir semmûr kaplı hil‘at-ı fâhire ihsân edüp dârât ile ubûr edüp bu arada (---) aded ümenâ ve mültezimînler cümle alayları tamâm oldu.

{Bu gümrük emîni (...) olan cümle ümenâların askerleri 83 esnâfdır (---) neferâtlardır, *ve's-selâm*}.

el-Faslu's-sâdis aşer
Esnâf-ı bakkâlân-ı tâcirân

Dükkân cümle 1590, neferât yekûn 4980, pîrleri Azî ibn en-Nebbâş'dır, Selmân-ı Pâris belin bağladı. Bakkâlların silsilesi ana müntehîdir. Kabri Kudüs-i mübârek'de Ebü'l-cerrâh kurbündedir. Yüz yigirmi yaşında nakl etmişdir. Ashâb-ı güzînin güzîdesidir. *Kuddise sırruhu*.

Bu esnâf dahi me’kûlât [ü] meşrûbât fürûht etmeğile sâ’ir esnâf üzre takaddüm olundu. Bunlar arabalar üzre çadırlar kurup pâk libâslar ile zeyn edüp zenbîl zenbîl fındık ve fısdık [ve] üzüm ve incîr ve gûnâ-gûn alaca(?) mûmlar ile çadırların zeyn edüp halk üzre üzüm ve fındık ve leblebi nisâr ederler. Ve bunlar gâyetü'l-gâye âlât-ı harbe müstağrak olurlar.

Ba‘zısı soğandan ve pestilden ve hurmâdan hil‘atlar geyüp ellerinde cevizden tesbîh ve başında keçi boynuzundan çelengler şeklinde takup "Okka bir akçeye üzüm ve okkası iki akçeye Nâzlı incîrim" diyerek ubûr [ederler].

Esnâf-ı yağcıyân-ı gûnâgûn: [Dükkân] 185, neferât 300, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) bâlâda yağkapanı emîninin alayında gümrük alınan yağ bâzergânları tahrîr olunmuşdu. Ammâ bunlar yağ tâcirleridir kim sâhib-i dükkânlardır. Bunlar dükkânların elvân elvân ezhârât [ü] şükûfeler ile zeyn edüp niçe husrevânî küpler içre ve kalaylı taştlar içre Mayak ve Perezen ve Kerş ve Taman ve Kefe ve Kili ve Akkirman yağların katremîz şîşeler içre arabaların zeyn edüp ubûr ederken ba‘zı mudhik âdemleri uryân olup cümle vücûduna yağ sürüp ellerinde üfürülmüş rûzgâr ile memlû tulumlar ile seyrâncıların üzerine vardıkca temâşâcılar gerüye kaçup şâhrâhı küşâde ederler. Ba‘zısı yağlı tulumlar ile halkı yağlayarak gûnâ-gûn şakalar ederek yağ tulumların kızaklar üzre çekerek pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı şırlugancıyân: Kârhâne 235, neferât 550, pîrleri Ashâb-ı güzînden {Ebü'l}-me’men idi, Haccâc Yûsuf-ı Zâlim bu Ebü'l-me’men'e adâvet edüp kemâl-i ma‘rifetinden su’âl edüp,

"Bir rıtl simsimden ne kadar dühn-i hâlis çıkar?" dedi,

Ebü'l-me’men "Nısf rıtl yağ çıkar" dedi. Netîce-i kelâm,

"Bir simsim dânesinden ne kadar rıtl yağ çıkar?" dedi.

Ol dahi "Bir dâneyi iki tırnak mâbeyninde ezsen iki tırnağı yağlayacak kadar yağ hâsıl olur" deyü cümle su’âllerine cevâb verdi.

"Bârekallâh kemâl-i ma‘rifetinde müdekkık üstâd-ı kâmil imişsin. Gel imdi zât [u] sıfât-ı Rabbü'l-alemîn'i nice bilirsin" dedi.

Hemân Ebü'l-me’men *İhlâs-ı şerîf*'i ve *Âmentü billâhi ve melâ’iketih* ilâ âhirihi tilâvet edüp "Nebiyyü'l-ümmî olan Resûl-i Hudâ'nın ümmetiyiz" deyü kat‘î cevâb verdi.

Haccâc yine ba‘zı müşkil mesâ’il-i şer‘îden müşkil su’âller etdi kim ol asırda eyle su’âllere Cerîr-i Taberî cevâb vermeğe kâdir olamazdı. Haccâc eyitdi:

"Dünyâ kârıyçün bir sûsâm dânesinden ne kadar yağ çıkduğun bilüp bu mesâ’il-i şer‘iyyeleri niçün bilmezsin" deyince Ebü'l-me’men eyitdi:

"Ben ulemâ-yı mütebahhirînden fâzıl ve şeyhülislâm ve kadı değilim. Resûl-i Ekrem'den gördüğüm gibi ümmî bir ehl-i İslâmım" dedükde özrün kabûl etmeyüp âhir şehîd edüp ol gün [İbn] Zübeyr hazretlerine dahi,

"Sen, Ka‘be'ye Hatîm'i nicesine ilhâk edüp vaz‘-ı esâs etdin" deyü bahâne edüp Zübeyr'i maslûben şehîd edüp Mekke-i Mükerreme'de Mu‘allâ cebbânesi'nde Hazret-i Zübeyr ve yağcıların pîri Ebü'l-me’men bir yerde medfûnlardır *Rahmetullâhi aleyhimâ.*

Netîce bu yağcılar dahi arabalar üzre yağ değirmenlerin deverân etdirerek yine arabalar üzre çadırlarında badya badya tahîneler fürûht ederler.

Ba‘zı neferâtları yağlı ve kirli ve paslı hırka-i peşmîneler geyüp tulumlar ile "Ey şırlugan yağı" deyüp halka dokunarak ubûr ederler.

Ammâ bu esnâfın pîrleri Benî İsrâ’îl zamânında Hâsib-i Mâv idi, kâr-ı kadîmdir. Anıniçün hâlâ İsra’îlî ***[179b]*** Yahûd tâ’ifesi şırlugan yağından ve tereyağından gayrı bir yağ yemek ihtimâlleri yokdur, katl edersen dahi say yağı yemezler. Ve hâlis yağ yemeleriyçün her şırlugan kârhânelerinde birer dîdebân Yahûdî elbette mukarrerdir. Ammâ hakkâ kim ter ü latîf semndir, bedene takviyet verüp vücûdu pembe-misâl eder. Anıniçün Yahûdî pîçelerin vücûdları kulak şahmesi gibi yumuşak olur derler. Netîce bu yağcılar dahi alay ile güzer edüp gûnâ-gûn şakalar

ederler.

Esnâf-ı tüccârân-ı balcıyân: Mahzenleri 300, neferâtları 1000, pîrleri (---) (---) (---). Bunlar dahi ankâ bâzergânlardır. Eflak u Boğdan ve Erdel ve Tımışvar, Vidin, Sirem ve Semendire ve Budin, Atina ve Mora ve Girid vilâyetlerinin balları meşhûrdur kim cemî'i dünyâya bal bu diyârlardan gider.

Bu bâzergânlar ol diyârlardan bal cem' edüp Eflak ve Boğdan'dan dahi ziyâde niçe bin fıçı balı Balkapanı'na getirüp Emînönü'nde ve Balkapanı'nda fıçıların kesretinden yollardan geçilmez olur. Ammâ Atina balı gerçi bir neftî elvân baldır. Ammâ müşk ü amber-i hâm râyihası âdemin demâğın mu'attar eder. Ve bir filcân balı kırk filcân su götürüp yine lezîz pâlûdesi olur. Ammâ Girid ve Boğdan balları hâs u beyâz ve lezîz balları olur kim gûyâ beyâz dülbenddir.

Bu bâzergânlar arabalar üzre dükkânların çadır ve sâyebânlar ile müzeyyen edüp kutu kutu beyâz gömeç balların ve niçe yüz at arabalarına bal fıçıların zeyn edüp cümlesi pür-silâh olup balcıbaşı ile ubûr ederler.

Ehl-i hıref-i bezirciyân: Kârhâne 355, neferât 931, bunların pîri mukeddemâ Cemşîd idi. Ammâ Hazret-i Resûl asrında (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bunlar dahi arabalar üzre cendireli değirmenler içre kenevir tohumundan beziryağı çıkarır şeklinde ubûr ederken bezircilerin üstleri başları yağlı ve pis ü pesnîd kavimlerdir kim esbâbları yağdan mücellâ olmuşdur. Bunlar dahi temâşâcıları ve tâze oğlanları yağlayarak ubûr ederler.

Bu tâ'ife ekseriyyâ Niğde ve Kayseriyye halkıdır. Ammâ kârhâne sâhibleri mün'im âdemlerdir, pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı tâ'ife-i zeyyâtân: Dükkân 80, neferât 200, pîrleri bâlâda yağkapanı emîni alayında zeyt yağı bâzergânları mahallinde tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu yağcılar sâhib-i dükkân olmağile bakkâlbaşıya yamakdır. Bunlar dahi dükkânlarında katremîz şîşeler içre gûnâ-gûn zeyt yağları ile pür eyleyüp pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı sâbûncıyân: Dükkân 200, neferât 500, pîrleri mukeddemâ Cemşîd'dir. Bin sene mu'ammer olmağile üç yüz altmış altı san'at icâd etmişdir, bu sâbûnu zeyt yağından te'lîf edüp pek etmede niçe zamân tek-i pû edüp âciz kaldı. Âhir âciz olup kahrında ağlarken bir katre göz yaşından sâbûn kazanı içre damladuğı yer donup taş gibi oldu. Andan bildi kim göz yaşı nemnâkdır, sâbûna tuzlu su idhâl edüp taş gibi oldu. Hakkâ ki mu'ciz mertebesi terkîbdir. Ammâ sâbûn kazganlarda kaynarken içine zî-rûh kısmından ne düşerse bi-emrillâh mahv olup sâbûn olur.

Bu sâbûncular Haleb eyâletinde İdlib ve Rîha ve Yekfelûn ve İmroz ve İzmir ve Kuşadası şehirlerinden sâbûn getirüp İslâmbol'u ganîmet ederler. Ammâ cümleden latîf Şâm-ı Tarabulusu ve Kudüs-i Şerîf ve Nâbulus sâbûnları misk râyihalı beyâz sâbûndur. Silisre ve Nigebolı [ve] Vidin câniblerinde dahi zîbâ sâbûnlar yaparlar ammâ anlar koyunun iç yağındandır, râyihası beddir. Lâkin Mağrib-i Tarabulus sâbûnu koyu bulamaç gibi rakı

sâbûnudur, küpler ile İslâmbol'a bâzergânlar getirüp bir latîf hoş-bûsu var, esbâbı gâyet(?) beyâz eder sâbûndur.

Bu sâbûncular dahi arabalar üzre dükkânların reng-â-reng sâbûnlar ile zeyn edüp niçesi ellerinde dizi dizi ve başlarında tablalar ile "Ey rakı sâbûnu" deyü pür-silâh "sâbûn alın pâk olun" diyerek ubûr ederler.

{**Esnâf-ı miskî sâbûncu**: Dükkân 40, nefer 100 bunların pîri (---) (---) (---). Bunlar seyishâneler üzre cümle dükkânların gûnâ-gûn hoş-bû sâbûnlar ile zeyn edüp ubûr ederler}.

Esnâf-ı bakkâl-ı pasdırmacıyân: Dükkân 500, neferât 800, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bu tâ'ife cümle müselmânlardır. Ekseriyyâ Manavgatlı kavmi bunlardır kim sûr-ı hümâyûnda altun tâs içinde necâset yiyüp tâs kendünün olduğundan sonra, "Devletli pâdişâh, Manavgatlı kuluna nehnü kalmadı" ya'nî necis kalmadı deyü feryâd etmişlerdir. Ol asırdan berü bu tâ'ifeye şehir gulâmları ***[180a]*** "Nehnü kalmadı" deyü ulaşup mezmûm u medhûr kavm olmuşdur.

Bâlâda pasdırma emîni alayında tahrîr olunan pasdırma sığırı getiren bâzergânlar idi ammâ bunlar Kili şehri ve İsmâ'îl şehrinden gemiler ile gelen niçe yüz bin bez çuvallar ile pasdırma tâcirleridir. Ekseriyyâ dükkânları Odunkapusu'nun hâricinde ve Kâsımpaşa'da ve Galata'da ve Tophâne'de ve Üsküdar'dadır.

Bu hirfetin ba'zıları üzerlerine kaplan postu yerine kuru ve yaş sığır ve câmûs ve dana ve düğe ve boğa ve inek derilerin boynuzları ve paçaları ve kuyruklarıyla arkalarına alup geçerler ve kimi koyun pasdırmasından paça ve kelleleri ile yarım koyunları başlarına külâh yerine geyüp ve kaz yelekleri takınup ve sığır pasdı[r]masından gûyâ muvahhidî ferrâceler ve pasdırma hırkalar ve ellerinde yine pasdırmadan topuzlar ve bayrakları dahi pasdırmadan, ve'l-hâsıl çakşırları ve çizmeleri cümle pasdırmadan ve ba'zıları atlarının yancıkları ve eğerleri ve rahtları ve hotazları cümle pasdırmadan edüp "Manavgatlı guluna nehnü gerek nehnü" diyerek ubûr ederler. Acîb ü garîb mashara alaydır.

Esnâf-ı leblebiciyân: Dükkân 100, neferât 400, pîrleri (---) (---) (---). Bunlar dahi bakkâlbaşıya yamakdır. Tahtırevânlar üzre dükkânlarında leblebi yaparak ve el değirmeninde leblebi unu ederek ubûr ederler.

Ba'zıları leblebi ile çirişi mülemma' edüp gûnâ-gûn biçimli kaftanlar ve külâhlar ve topuzlar edüp ubûr ederler. Ammâ bu esnâf ordu-yı İslâm'da ishâl marazına mübtelâ olanlara nâfi'dir.

El-hâsıl attârân san'atında dünyâda ne kadar me'kûlât [ü] meşrûbât bulunursa bakkâlânda dahi Şâm fısdığı ve sanavber fısdığı ve bâdem ve fındık ve unnâb ve kızılcık [ve] vişne kurusu ve hurmâ ve ceviz ve levz ve'l-hâsıl cümle eşyâ bulunup her birin birer esnâf tahrîr etmeyüp ale'l-umûm tahrîr edüp arz olunmuşdur.

Ba'dehu bakkâlbaşı cümle güzîde askerleriyle pür-silâh olup mün'im bakkâllar küheylân

atlar üzre beşer onar bal ve yağ ile perveriş olmuş lahm u şahm sâhibleri pençe-i âfitâb gulâmları kafâdâr olup pür-silâh ubûr edüp ardları sıra sekizer kat mehterhâne çalarak ubûr ederler güzîde askerdir.

{Bu bakkâlbaşı yamakları cümle 10 esnâfdır ve cümle (---) aded dükkândır ve cümle (---) neferdir.}

el-Faslu's-sâbi‘ aşer
Esnâf-ı yemişciyân-ı bâzârbaşı

Dükkân 1007, neferât 3000, bunların pîri dahi bakâlların pîri Azî ibn en-Nebbâş'dır. Lâkin bu tâ’ife yaş meyve satarlar, gayrı şey satmazlar. Bu ehl-i san‘at cümle pür-silâh olup arabalar üzre dükkânların elma ve turunc ve nâr ve şeftâlû ve gûnâ-gûn âlûlar ile kârhânelerin zeyn ederler kim ta‘bîr olunmaz. Ve turunc ve elma ve kayısı ve zerdâlû ve nâr ağaçları yapup her birin kızaklar üzre ellişer âdem çekerek azîm meyve dırahtların köküyle yerden çıkarup böyle tezyîn ederler. Ve yine kızaklar üzre azîm münakkaş köşklerde havz u şâzrevânlar revân olup kasrların cânib-i erba‘asın limon ve turunc ve kübbât ve kestâne ve nârları iplere dizüp köşkleri müzeyyen edüp içlerinde bâzârcılar oğlanlarıyla bâzâr edüp halk üzre limon ve turunc ve kestâne nisâr ederek ubûr ederler.

Ba‘zıları pestilden hil‘atlar geyüp kuru kestâneleri iplere dizüp kendülere kestâneden hil‘atlar geyüp kimi kestâne yiyüp ellerinde nârdan ve limon ve turuncdan ve elmadan tesbîhler ile ubûr ederken âye[t], [155] âyetin okurlar ba‘zısının ellerinde kuru üzümden tesbîhler ile güzer ederken [156] âyetin tilâvet edüp muhteşem sâlûsâne ubûr ederler. Ve kızaklar üzre gemiler yapup her birin biner âdem çekerek giderken bu gemiler cümle meyve ile leb-ber-leb olup çarmıhları ve direkleri ve seren kürekleri ve kıçı ve başları cümle meyve-i dânedâr ile müzeyyen edüp her birinin içine niçe manav bâzârcıları meyve almağa girir şeklinde girüp her biri birer sele ve sepet meyvelere yapışup biri dahi tağallüben "Ben alırım" deyü gemiler içre bir hây-hûy, gavgâ ve feryâd ve ana ve ata ve avretlerine çerb-i şîrînler basup meyve alırken birbirlerinin başların yarup kanları akarak alayköşkü dibinden böyle ubûr eder.

Hakîkatü'l-hâl bir meyve gemisi gelse deryâda iken cümle bâzârcılar üşüp birbirlerin eyle mecrûh ederek meyve alırlar, şerî‘ata varsalar da‘vâları dinlenilmek memnû‘dur. Tâ bu mertebe lecûc kavmdir. ***[180b]*** Bu gûne şaka ile alayköşkü'nden ubûr etdiklerinde pâdişâh-ı Cem-cenâb haz edüp iki ellerin dizlerine urup kahkahâ ile tebessüm etmişlerdir. Andan,

Esnâf-ı bâğçevân: Dâhil-i hisâr-ı İslâmbol, bâğçe 1000, neferât 2000. Bu nefs-i İslâmbol kal‘ası içre müte‘addid niçe bin bâğçeler var ammâ bini pâdişâh ma‘lûmu olmuş her biri ravza-i Rıdvân'dan nişân verir İremezâtlardır.

Cümleden biri Lâlezâr bâğçesi ve Kadıçeşmesi kurbünde Altıpoğaça bâğı ve Unkapanı kurbünde Lonkazâde bâğı ve Cübbealîkapusu dâhilinde Kahveli bâğı ve ana karîb Bostân hammâmı bâğı ve Âşık Paşa bâğı ve Haydar Paşa bâğı ve Kiremitci Solak bâğı ve Çivizâde bâğı ve sekiz selâtîn câmi‘lerin mihrâbları önündeki bâğ-ı İremler ve Nârlıkapu'da Bucak bâğı ve Tokatcı Solak bâğı ve Lanka bâğları ve Azîz Efendi bâğı ve Çukurbostânlar bâğı ve Yenibâğçe

bâğları ve Topkapusu kurbünde Kaya Sultân bâğı ve ana muttasıl Çelebi Kethudâ bâğı ve Kürkcübaşı bâğı ve Dâvûd Paşa bâğı ve niçe yüz memdûh bâğlar vardır. Ammâ bu bâğçeler gâyet ma‘mûr tîmârlı olduğundan dânesi yüz dirhem gelir la‘l-gûn yanaklı dilberân şeftâlûsü lezzetinde papa ve sultânî ve cânî ve baba ve derrâkî ve çelebi cüce şeftâlûleri olur kim *âyetün min âyâtillâh*dır.

Ammâ Eğrikapu dâhilinde Kiremitci Mustafâ Ağa bâğının şeftâlûsü pâdişâhların eline girmişdir. Âbdâr ve hoş-hor la‘l-gûn ve ter şeftâlûsü olur.

Ve Kızılmusluk kurbünde Elçi Kara Mustafâ Paşa bâğçesinin yüz ellişer dirhem Malatıyye ve Göksulu emrûdları Acem diyârında Tesû ve Ordubâr emrûdları eyle değildir.

Ve Halıcılar köşkü bâğı'nda kumru kayısıları olur kim dânesi ellişer dirhem çeker âbdâr kayısılardır kim Şâm'da Hamevî kayısı eyle değildir.

Ve Avretbâzârı kurbünde bir hâtûnun bâğçesinde lüffân nârları olur kim her biri bi-emrillâh birer buçuk vukıyye gelüp pâdişâha hedâyâ içün dânesin ikişer altundan bir mankır eksiğe vermek ihtimâli yokdur. Ammâ her dânesi birer dirhem gelir gûyâ la‘l-i Bedahşândır. Bir hasta bir dânesin tenâvül etse ol ân hayât-ı câvidân bulur.

Ve Süğlün bâğında lop incîrleri olur kim dördü bir vukıyye gelir gûyâ bir tulum cüllâbdır.

.....(2 satırlık yer boş).....

Eğer bu bâğların meyve-i memdûhâtların tahrîr eylesek bir kitâb-ı felâhatnâme olur. Ancak bu bâğbânlar bâzâ[r]cılar ile bey‘ [ü] şirâ etmeğin bunlar dahi iki bin âdem müsellah olup meyvelerinin mevsiminde niçe bin tabla sun‘-ı Hudâ müsmirâtları başlarında götürüp sun‘-ı Hudâyı halka arz ederek ubûr ederler.

Evsâf-ı manavân ya‘nî karpuzcuyân: Bunlar dahi cümle üç yüz dükkândır. Mâ‘adâsı iskelelerde dağlar gibi kavun ve karpuz yığup fürûht ederler, temâşâ manavlardır. Neferât cümle 2000 ammâ bunların kârları ancak altı aydır. Bir seneden bir seneye kavun ve karpuz durur ammâ râyegân değildir. Bu tâ’ifeler dahi arabalar üzre dükkânlarında yığın yığın kavun ve karpuz bey‘ ederek terâzûlar ile "Üç okka bir akçeye" feryâd ederek ubûr ederler.

{**Esnâf-ı şükûfeciyân**: Bağ aded 300, neferât 800, pîrleri Baba Reten denilmişdi. Bunlar (---) dir}.

Esnâf-ı çiçekciyân-ı meyveciyân: Dükkân 80 ve neferât üç yüz, pîrleri Halîl Armağanî'dir. Enes ibn Mâlik kemer bestesidir. Bunlar dâ’imâ Hazret-i Resûl'e ve Ehl-i beyte sepetler ile meyve ve şükûfe donadup armağan getirirlerdi. Kabri Tâ’if'dedir.

Bu çiçekciyânın dükkânları Tahta'l-kal‘a'da ve Aksarây'da ve Sultân Mehemmed'de ve Ayasofya'da Cebehânekapusu önündedir. Cümle vüzerâ ve ulemâ ve a‘yâna pîşkeşlik içün tabla tabla meyve ve bahâr-ı gûnâ-gûnları bunlar donadup sayf ü şitâda âlü'l-âl meyve ve bahâr

bunlarda bulunup niçe yüz tabla ile meyveleri başlarında götürüp güzer ederler.

Andan yine bâzârbaşının alay-ı azîmi yürüyüp pâk müsellah askerler içre kızak-ı azîm üzre muhtesib çardağın ve Yemiş iskelesi'nde sebzehâne çardağın meyve-i ibret-nümâlar ile ve niçe yüz zerdûz yasdıklar ile donadup her şâhnişînlerinde mahbûb gulâmlar hidmet edüp ubûr ederler. Bu sebzehâne anların dahi kârhânesidir. Anıniçün tavanları ve direklerin atlas ve dîbâ ve zîbâ ile müzeyyen ederler.

Ba'dehu bâzârbaşı ve muhtesib ağa kethudâsı (---) (---) (---) at başları berâber ubûr ederken muhtesib ağa ***[181a]*** kethudâsı bir kaç âdemi huzûruna kul oğlanları getirüp "Eksik meyve satmışsın" deyü alayköşkü dibinde falaka deyenek deyüp kimine deyenek kimine tahta gülle kiminin yüzüne bal sürüp bir köşe başına kulağından mıhlayup kiminin yüzüne işkembe necâseti sürüp başına boklu işkembeyi külâh yerine geçirüp ters eşeğe bindirüp "Eksik satanın hâli budur de(yi)" diyerek ubûr edüp bâzârbaşı ardı sıra cebe ve cevşene müstağrak olmuş çâkerleriyle güzer edüp ardı sıra sekizer kat mehterhâne-i mükemmel ile gûnâ-gûn tablın döğüp alemin ref' ederek ubûr eder.

{Bu bâzârbaşı esnâfları cümle beş esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) neferâtdır (---). Ve bu arada cümle me'kûlât [ü] meşrûbât fürûht edici alayları tamâm oldu}.

el-Faslu's-sâmin aşer
Min esnâf-ı kılıççıyân-ı seyf-i Muhammedî

Pîrleri demir işlemede Hazret-i Dâvûd'dur ammâ Hazret-i Risâlet asrında pîr [ü] pîşvâ olan Hazret-i Esîr Hindî-i Seyyâf'dır. Selmân-ı Pâris belin bağladı, kılıççıların silsilesi ana çıkar, yüz yigirmi yaşında âhirete intikâl edüp kabri Cezîre-i Uşşâk'dadır, otuz dördüncü pîrdir.

Dükkân-ı seyyâfân 205, ve cümle neferât 1007 dîn-i mübîn kılıç ile âşikâre olduğu ecilden cümle ehl-i hırefe takaddüm olundu. Cümle ehl-i sefer ve ehl-i hazar bu esnâfa muhtâcdır kim her müslimin hânesinde elbette birer şemşîr-i âteş-tâb lâzımdır.

Bunların kârhânesi Ebü'l-feth ve Bâyezîd Hân asrında Kurşumlu Mahzen kurbünde Kireçkapusu önünde leb-i deryâda bir azîm kârhâne idi. Galatasarây zemîninde çıkan Eski İslâmbol demiri ma'denin bu kârhânede kılıç yaparlardı. Hâlâ Eski İslâmbol deyü sâhib-i süyûflar mâbeyninde şöhret bulan ol kârhâne işleridir. Sonra mürûr-ı eyyâm ile harâbe olup Gümrük Emîni Alî Ağa zemînin mîrîden iştirâ edüp kârhâne iken bekâr bî-kârhâne yapdı. Ammâ zamânımızda kârhâneleri Mahmûd Paşa hammâmı mukâbelesinde kârhâne-i azîmdir. Ser-çeşmeleri Dâvûd-ı Asamî'dir kim Sağır Dâvûd demeğile meşhûr-ı âfâkdır.

Sultân Murâd Hân-ı Râbi' ol kadar şemşîrbâz iken bu Sağır Dâvû[d] kılıcından gayrı Ispahân kârhânesi kılıcı bile dest-i kuvvetine dayanmazdı. Ol ecilden hatt-ı şerîf ile kılıççıbaşı olmuşdu.

Neferâtları tahtırevânlar üzre ve seyishâneler üzre dükkânların Sahâbe-i güzîn ve çâr-yâr-ı mu'în kılıçları ve şeyhânî ve ma'arrâvî ve seyf-i zülyezenî ve seyf-i zülfeccâmî ve hoşkadem ve sunkur ve esed ve zivzik ve demir delisi işleri ve selâme işi ve kârhâne işi ve Mısırlı Alî Berkûk

işi ve Şâmlı Müstakîm işi ve Hindî Halkân işi ve Alaman ve Selânik ve Eski Cezâyir ve Felâra ve Islatına işleri gibi niçe meşhûr-ı âfâk bildiğimiz kılıçlar ile dükkânların zeyn edüp ba‘zı üstâdlar kılıçları mücellâ ederek ba‘zısı zağlıyarak güzer ederler.

Ba‘zı şemşîrbâz fetâlar uryânen kollarına ve böğürlerine palalı ve domnalı ve dotalı enli kılıçları ve kaddâre ve meç ve pinyal ve şişleri karınlarına birer san‘at ile sokup kanları akarak pür-silâh olup geçerler. Ba‘zıları şemşîrbâzlık ederek saf saf ubûr ederler.

Esnâf-ı kâr-ı kadîm zırhcıbaşı: Dükkân ancak 4, neferât 40. İslâmbol içre binden mütecâviz üstâd-ı kâmil zırhcılar vardır ammâ Âl-i Osmân'ın zırhları çok olmağile anların cümlesi askerî tâ’ifesi olup cebehâneye hidmet ederler. Anıniçün şehir içre bu esnâf dükkânları azdır.

Pîrleri Hazret-i Dâvûd'dur. İbtidâ Hazret-i Dâvûd, Melik Câlût ile ceng etmeğe âlât-ı ceng içün ibtidâ Hazret-i Dâvûd zırh düzdü. Hâlâ ol zırhlardan Assâf ve Midlic olan çöl pâdişâhlarında der-hazîne olmuş zırhlardır kim irs ile anlara intikâl etmişdir. Ammâ Âl-i Osmân'dan ihtirâz edüp gâyet hıfz ederler. Zîrâ anların "Çöl pâdişâhlığı" nâmı ol zırhlar iledir.

{Lâkin demir togulkayı Hazret-i Dâvû[d] asrında halîfe olup Hazret-i Dâvûd'a şâkird olan Melik Tâlût, Câlût üzre sefere azîmet etdükde Melik Tâlût kendi ihtirâ‘ından başa geyecek demir togulka amel edüp Hazret-i Dâvûd'a arz etdi. Anıniçün togulka-yı Tâlûtî derler. Ba‘dehu Hazret-i Dâvûd, Melik Câlût üzre gidüp Dâvûd Nebî sapan taşıyla Câlûd'u katl eyleyüp yerine pâdişâh olduğuna âyet: [157] âyeti nâzil olmuşdur}.

Ammâ Hazret-i Risâlet-penâh asrında Ashâb-ı güzîn iştihâr bulup âlât-ı silâha müstağrak olup Hazret-i Resûl'e Sahâbe-i kirâmdan Ebû Müslim Haddâdî bir zırh peydâ edüp hedâyâ getirdi. Ol zırhı Hazret mübârek tenine geyüp Uhud gazâsı'na gidüp bir dişi şehîd olup ol zırhı mübârek teninden çıkarup Sa‘dân-ı Hindî'ye hibe eyleyüp ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh'ın huzûrunda zırhı hedâyâ getiren Ebû Müslim Haddâd'ın belin Selmân-ı Pâk bağlayup zırhcılara pîr oldu. Demircilerin ve zırhcıların silsilesi ana müntehîdir. Seksen sene mu‘ammer olup kabri Yemen'de bender-i (---) (---).

Bu ehl-i hıref seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn kerevke ve Kabarti ve Dağıstânî ve Kumukî zırhlar ile ***[181b]*** dükkânçelerin zeyn edüp kendiler dahi zırh [u] zireh-külâh ve cebe ve cevşen togulka ve kolçağ ve serpenâh ve kaz göğsü ve butluğ ve kübe ve görümlü nâm gazâ geyimlerine müstağrak olup Sâm u Nerîmân ve Zâl [u] Güstehem-vâr şecî‘âne ubûr ederler.

Esnâf-ı mızrakcıyân: Dükkân 105, neferât 400, demirlerin yapan yine Hazret-i Dâvûd'dur ammâ mızrak ile asker peydâ eden ibtidâ Hûşeng Şâh'dır kim cemî‘i cüyûş içre bundan hâzır-bâş silâh olmazdır kim dâ’imâ elde hâzır-bâşdır, "Dur kılıcım kınından çıkarayım" demeğe muhtâc değildir. Ammâ bu cıda ve sinân Arab'a mahsûsdur, anlar acâyib kullanır. Tatar tâ’ifesi tüfeği ve mızrağı gördükde aklı gidüp "Âyâ bu silâhları nice kullanırlar" deyü hayrân olurlar.

Ammâ Hazret çerisinde ibtidâ cıda taşıyan Sa‘deddîn Hindî'dir. Hazret huzûrunda Hazret-i Hamza belin bağlayup yâr-ı gâr-ı Hamza-i bâ-safâ oldu ve Uhud gazâsında bile öldü. Kabri

Hamza yanında oldu.

Bu esnâf dahi seyishâneler üzre dükkânların tezyîn edüp arabalar üzre niçe gûne sün[g]üler ve hıştlar ve cıdalar ve çentmeler ve kargılar ve mızraklar ve sünceler ve harbeler ve sinânlar ve gürgenzenleri ve hezârân sivenleri ile dükkânların zeyn edüp âlât-ı silâh ile ubûr ederler gâyet lâzımlı esnâfdır.

Esnâf-ı hançerciyân [ve] bıçakçıyân: Dükkân 305, neferât 800, bunların dahi pîri Hazret-i Dâvûd Nebî'dir, ammâ Hazret asrında Ebü'l-feth Abdullâh en-Nasrî'dir, Hazret huzûrunda Selmân beline şed bağlayup bıçakcılara ve gayrı silâh düzenlere pîr oldu. Merkad-i pür-envârı Meşhed'dedir.

Bu ehl-i sanâyi‘ dahi tahtırevânlar üzr[e] dükkânçelerin gûnâ-gûn bıçak ve hançerler ile tezyîn edüp bıçak ve hançer yaparak ve piyâdeleri pür-silâh olarak alay-ı mükemmel ile güzer ederler.

Esnâf-ı kalkancıyân: Dükkân 10, neferât 30, bunların pîri Hazret-i Dâvûd'dur. Anların dest-i mübârekleri ile amel etdüği kalkan hâlâ Kudüs-i Şerîf'de Sahratullâh kubbesinin sol tarafında kubbe içre dîvârda maslûbdur. Pûlâd-ı Nahçıvânîden düzülmüş bir mücellâ kalkan-ı azîmdir. Efvâh-ı nâsda ana âyîne-i İskender derler ammâ galatdır, şuğl-ı Dâvûd Nebî olduğuna şübhe yokdur kim be-kavl-i Muhammed bin İshâk, Dâvûd Nebî zamânından vilâdet-i Resûlullâh'a gelince bin altı yüz sene olmuşdu. Vilâdetden zamânımızda Murâd Hân-ı Râbi‘e gelince bin toksan iki sene olmuşdu.

Yekûn-ı kelâm Dâvûd Nebî'den tâ Murâd Hân'a gelince iki bin altı yüz toksan sene olmuş olur kim bu Hazret-i Dâvûd'un pûlâd kalkanın cilâsına gird-i gubârdan bir zerre jeng isâbet etmeyüp nûr gibi berk urur. Andan ma‘lûmdur mu‘cize-i Dâvûd Nebî kârı, kalkan-ı pûlâddır. Ol zamânlarda siper pûlâddan imiş. Hâlâ yine Mısır'da Berkûk Sultân ve Kayıtbay Sultân ve Gavrî Sultân hazînelerinde pûlâd kalkanlar vardır, hâlâ Mısır kulları alaylarda isti‘mâl ederler.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet asrında Hasan Kattâl Gâzî pembe ipliğ ile hezârân çubuğ ile bir gûne kalkan îcâd edüp Hazret'e hedâyâ getirüp Hazret kabûl etdükde,

"Yâ Alî, Hasan Kattâl Gâzî'nin beline şed bağlayup pîr eyle" deyü buyurdular. Hazret-i Alî şed bağlayup Hasan Kattâl siper düzenlere pîr olup tâ Hazret-i Alî hilâfetine dek Medîne-i Münevvere'de Sahâbe-i güzîne kalkan işleyüp kâr ederdi. Hazret-i Alî, Kûfe şehrinde Mülcem-i la‘în elinde şehîd oldukdan sonra devlet-i Ashâb helc ü melc olup Hasan Kattâl, Âl-i Emeviyyûn'da Haleb'e hicret edüp anda siper düzerdi. Hâlâ anıniçün Haleb kalkanı Rûm, Arab u Acem'de meşhûrdur. Ba‘dehu siper düzenlerin pîri Hasan Kattâl hazretleri yüz yedi yaşında rıhlet edüp kabri Haleb'de, Şâm kapusu hâricinde handak kenârında bir kubbecikde medfûndur.

Netîce-i merâm İslâmbol kalkancıları tahtırevânlar üzre dükkânlarında niçe bin musanna‘ ve zî-kıymet kalkan-ı gûnâ-gûnları zeyn edüp kendüler dahi pür-silâh güzer ederler.

Esnâf-ı kıncıyân-ı sikkîn ya‘nî bıçak kıncısı: Dükkân 300, neferât 600, pîrleri Hazret-i

Dâvûd halîfesi Kâdir'dir. Ba‘dehu Hazret zamânında Ya‘kûb Bânyânî'dir. Hamza belin bağladı. Ashâb-ı güzînin bıçaklarına ve kılıçlarına gılâf yapardı. Kabri Ma‘ân şehrindedir. Kendüyi bir avret taş ile urup şehîd etmişdir. Avreti dahi Hazret-i Alî katl edüp Ya‘kûb Bânyânî'nin yanına defn etmişlerdir. Cümle Ma‘ân kavmine zâhir ü bâhirdir kim yılda bir kerre ol kâtile avredin kabrinden kan çıkar. Ba‘zı Şâm huccâcları dahi görmüşlerdir kim meşhûr-ı âfâkdır.

Bu kıncıyân tâ’ifesi dahi seyishâneler üzre dükkânların da niçe gûne bıçaklar ve kınlar ile tezyîn edüp ***[182a]*** geçerler.

Esnâf-ı sağrıcıyân: Dükkân 50, neferât 105, pîrleri Âh-i Evran dedesi eş-Şeyh Sirâceddîn Lahsevî'dir. Selmân-ı Pâk irşâd edüp kemer-beste etmişdir. Kabri Gazze yanında Askalân şehri harâbesinde âsûdedir.

Bu sağrıcılarla tabbâğların azîm mücâdeleleri olup âhir sağrıcılar kılıççılara yamak olup seyishâneler üzre dükkânların elvân elvân sağrılar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Bunların kârhâneleri cümle Unkapanı'nın iç yüzünde başka bir çârsûdur, anda kâr ederler. Bundan sonra kılıççıbaşının güzîde askeri saf saf pür-silâh olup kılıççıbaşı ve zırhcıbaşı at başı berâber olup ardları sıra sekizer kat mehterhâne çalarak ubûr ederler.

{Kılıççıbaşıya yamak sekiz esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) neferâtdır}.

el-Faslu't-tâsi‘ aşer
Esnâf-ı âteş-feşân tüfengciyân

Unkapanı hâricinde kârhâneleri birdir, Odunkapusu'nun iç yüzünde ve Dîvânyolu'nda ve niçe yerlerde dahi vardır ammâ kârhâne-i azîmleri Unkapanı'ndadır. Cümle dükkân 400(0), neferât 1000, bunların kârı âhengerlik olmağile pîrleri Hazret-i Dâvûd'dur. Hazret asrında tüfeng olmamağile Sahâbeden pîrleri yokdur.

Bu tüfeng Âl-i Emeviyyûn asrında Abdülmü’min bin pâre gemiyle İşpanya elinden Mağrib-zemînde Kurtuba kal‘asın feth ederken tüfeng sadâsı istimâ‘ olunup niçe guzât-ı müslimîn andan şehîd oldular. Ol zamânda nasârâda te’lîf olmuşdur. Ammâ silâh-ı mühlikdir.

Ammâ *Tuhfe* nâm târîhde yazmış kim tüfengi ibtidâ yine Hazret-i Dâvûd demirden îcâd edüp iki tarafı delikli olup ağzı ile üfleyüp içinde toprak dâne ile muzır vahşî kuşlara atup sayd ederdi, ba‘dehu Cemşîd bârûdu te’lîf edüp bârûd ile atdı, deyü *Târîh-i Tuhfe*'de hakkâ ki tuhfe yazmış, gûyâ sikkeyi mermerde kazmış. Ba‘dehu tüfengciyânlar demirden düzmüş.

Bunlar başka alay-ı esnâf olmağa liyâkatleri yok idi. Lâkin Âl-i Osmân askerinin yeniçerileri tüfeng-endâz olmağile anların ricâsıyla tüfengcibaşı başka esnâf sâhibi olup başka mehterhâne ile ubûr etmek fermân olundu.

Bu tüfengciyân askeri tahtırevânlar üzre dükkânların da kimi tüfengi çarh-ı dollâbla deler, kimi zer-nişân ve mutahhil ve kitâbeler eder, kimi masdarlar [ve] kimi zâğlar ve kimi yağlar ve

kimi nişângâhlar.

Ve sâ'ir piyâde şehbâz u bahâdır olan üstâdları Alî Balı ve Kara Velî ve Kara Mahmûd ve Uzun Muslu ve Kara Sinân ve Nigebolılı Şaşı Mustafâ ve Usta Receb-i Kırımî ve Uzun Halîl nâm üstâd-ı kâmillerin ellerinde kırkar ellişer dirhem cevherdâr ve na'lpâre ve sermâye tüfengler kuşanup atarak ve taraf taraf âteş-i Nemrûdları saçarak murg-ı semender-vâr gibi âteş içinde kalarak ubûr ederler.

Evsâf-ı âhengerân-ı kaynakcıyân: Kârhâne 40, neferât 500, bunların dahi pîri Hazret-i Dâvûd'dur, zîrâ demir ve kömür ve örs ve çekiç dutan ehl-i sanâyi' cümle Hazret-i Dâvûd'dan yakarlar çerâğı. Bu kaynakcıyan tüfengleri ibtidâ kaynadup taslak edüp ba'dehu perdâhtcılara verüp anlar uslûba korlar.

Bunların kârhâneleri yine tüfenghânede şâhrâhın sol tarafında hisâr dîvârı dibinde başka mescidli ve ta'lîm-i tüfenghâneli bir kârhânedir. Bunlar dahi dükkânları arabalar üzre edüp sebiz-gûn bayraklar ile donadup âteşlerde tüfeng kaynadarak ve piyâdeleri tüfeng atarak ubûr ederler.

Esnâf-ı kundakcıyân: Dükkân 200, neferât 500, pîrleri keser dutmada Habîb Neccâr'dır. Ammâ Hazret zamânında pîrleri yokdur. Bunların ekserî kârhâneleri Odunkapusu'nun iç yüzünde ve Dîvânyolu'nda ve Kâsımpaşa'da ve Galata ve Tophâne ve Üsküdar'dadır.

Seyishâneler üzre dükkânlarında kundak işleyerek ve sadefkârî kundaklar ile dükkânların zeyn edüp zî-kıymet tüfengler ile pâk alay gösterüp ubûr ederler güzîde üstâdlardır.

Esnâf-ı vezneciyân: Dükkân 300, neferât 500, pîrleri yine Habîb Neccâr'dır, zîrâ keser dutarlar. Âlât-ı tüfeng olmağile Hazret asrında pîrleri yokdur.

Bunlar tahtırevânlar üzre dükkânların ohlamur ağacı veznesi ve sığır boynuzu vezneleri ile kârhânelerin tezyîn edüp pâk ü pâkîze cüvânları ile reftâr ile ubûr ederler. ***[182b]***

Esnâf-ı keseciyân-ı silâh-ı tüfeng: Dükkân 100, neferât 505, pîrleri Ebü'n-nasr Hâtem el-Bağdâdî'dir. Selmân-ı Pâk, Hazret-i Alî huzûrunda kemerin bağladı. Bunlar dahi sarrâcdır ammâ tüfeng silâhları yapdıklarıyçün sarrâclardan fermân ile ayrılup tüfengcilere yamak oldu.

Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların sırma mebrûm katîfe ve çuka ve kîse-i gûnâ-gûnlar ile tezyîn edüp piyâdeleri yan yana alay gösterirler.

Esnâf-ı tabancacıyân: Dükkân 105, neferât 200, bunların dahi pîri Hazret-i Dâvûd'dur, zîrâ çekiç dutar. Hazret zamânında tüfeng olmamağile pîrleri Dâvûd Nebî'dir.

Bunlar gûnâ-gûn demir tüfeng tabancaları ederler kim bir kerre çakdıkca bârûda çarh çakmağı taşı isâbet edüp ân-ı vâhidde tüfeng âteş alup hasımdan intikâm alınur.

Bu kârın ser-çeşmesi Odunkapusu'nun iç yüzünde Tabancacı Mehemmed Çelebi'dir. Bunlar

dahi seyishâneler üzre niçe gûne musanna‘ tabancaları zeyn edüp piyâdeleri silâhlar ile geçerler.

Esnâf-ı tüfeng açıcıyân: Dükkân 55, neferât 105, pîrleri Hazret asrında yokdur. Bu ehl-i şuğl, paslı tüfengleri seyishâneler üzre mücellâ ederek alaylarıyla tertîb üzre ubûr ederler.

Esnâf-ı fişekçiyân-ı tüfeng: Dükkân 40, neferât 100, pîrleri Cemşîd-i bî-âr'dır, zîrâ bârûdı Cemşîd te’lîf eyledi. Bunlar gûnâ-gûn tüfenglerin kâlıblarına göre niçe bin deste kurşum fındıklar üzre bârûd-ı siyâh ile tüfenglere seyishâneler üzre fişeng bağlayarak ubûr ederler. Bunlar seferde lâzımlı esnâfdır.

Esnâf-ı fişekçiyân-ı havâyî: Dükkân 18, neferât 50, bunların dahi pîri Cemşîd'dir. Bunlar çok tâ’ifedir ammâ ekseri cebehâne ocağında askerîdir. Zîrâ bunlar sûrlarda ve şâdumânlarda ve şehzâdeler mevlûdunda niçe bin gûne fişeng-ı âsumânîler ile arz-ı mahâret ederler kim makdûr-ı beşer değildir.

Kârhâneleri Süleymâniyye tîmârhânesi'nin taşra hareminde hazîneleri ve âletleri vardır, gayrı dükkânları Eyyûb'da ve Galata'da ve Tophâne'de ve Beşiktaş'da vardır. Teferrüc günleri sıbyânlar ve tâze cüvânlar alup hevâyî fişeklik ile deli fişeklik ederler. Ammâ bu kâra şöhret verüp pîr olan Ebû Alî Sînâ'dır kim cümle âteşbâzlara pîr olmağa isti‘dâd hâsıl etmişdir kim garîb ü acîb san‘at îcâd etmişdir.

Evvelâ bu âteşbâzân-ı fişengciyân kal‘a fetihleri donanmasında, şeb-i muzlimde deryâya niçe yüz kayıklar ile niçe kerre yüz bin elvân fişekleri evc-i semâya âteş ile atarlar kim her biri eflâk-i bî-bâke urûc edüp ba‘zıları ser-nigûn nüzûl ederken her birinden niçe bin kanâdîl-i necm-i geysûdâr hâsıl olup zemîni rûşen eder.

Ve bir gûne hevâyî fişekleri var kim üçer kamışlı üçer kerre hevâya çıkar. Evvelki hammâl fişek üç vukıyye bârûd-ı siyâh ile memlûdur, ana âteş edince evc-i âsumâna çıkup necm-i sağîre gibi nümâyân olurken ana muttasıl bir fişek dahi âteş alup evvelki zemîne düşüp ikinci fişek iki vukıyye bârûd ile hafîf olup ol dahi hevâda âteş alup eflâke çıkar. Bu dahi tamâm olacak mahalde buna muttasıl üçüncü fişek dahi âteş alup öbürü yere düşer. Bu üçüncü fişek eyle çıkar kim tâ verâ-yı ebre girüp içinde demir teller ile demir kinedli badaluçka fişekler içinde keskin İngilis bârûdıyla memlû ol fişek âteş alınca gûyâ bulutlar pâre pâre olup bir sît [ü] sadâ evc-i âsumânda kopar kim ra‘d-ı âsumânî bu fişeng sadâsının yanında bir pişşe cenâhı sadâsıdır. İhtimâldir kim istimâ‘ eden kerrûbiyânlar *"Allâhümme ıhfaznâ min âfâti'l-ins"* diyeler tâ bu mertebe gürleyüp zemîn [u] âsumân bu âsumânî fişeng lerzesinden dir dir ditrer. Böyle üç tabaka biri birinden âlî evce çıkar fişekler yaparlar.

Ammâ bu hakîr âlem-i fetâlığımızda yârân-ı bâ-safâlar ile ihtilâtımız mahallinde Gümrük Emîni Alî Ağa efendimize bu fişengin biri birinden yedi kat hevâya çıkar fişek peydâ edüp çam sırığının için boş edüp ucuna büyük hammâl fişeğe on yedi okka bârûd koyup yedi fişegin tepesine bir azîm tirşe külâh edüp çam sırığının aşağı ucuna ok gibi kartal yelekleri edüp Kaya Sultân mevlûdu gecesi şâdumânında kayık ile deryâda âteş edüp biri birinden âlî her biri

semâya urûc edüp yedinci fişegin şu‘lesi ***[183a]*** gâ’ib olup en nihâyetdeki badaluçkadan bir sadâ istimâ‘ olundu kim işiden âdemlerin zehresi çâk olayazdı. Ve her fişek aşağı nüzûl ederken neft yağlı ve ala çehirli ve dâne-i haşhâşlardan eyle âteşler nisâr olup zemîne nüzûl etdi kim gûyâ kevâkib-i necm-i geysûdâr-ı seb‘a-i seyyâreler zemîne şehâb-ı semâ gibi döküldü. Bu hâli hakîr görüp etdüğime peşîmân olup tâ’ib ve tâhir oldum. Hadîs: [158] mazmûnu üzre inşâ’allâh etmemiş gibi oluruz. Ammâ garîb ü acîb san‘at idi.

Ve İslâmbol fişekbâzları bir gûne fişek dahi peydâ etmişlerdir. Bir fişek semâya urûc edüp tamâm olunca andan kırk elli aded fişekler gökyüzünde cânib-i erba‘aya târumâr olup birbirlerin kovarak kimi hevâya çıkar, kimi ener ve yine çıkar ve gâh sağına ve gâh soluna ber-hevâ gezerler. Bu dahi garîb ü acîb ma‘rifet idi.

Ve bir gûne semâyî dahi ber-hevâ giderken andan kırk elli aded fişek-i gûnâ-gûnlar zemîne hışm-ı şehâb gibi süzülüp râst geldüği yeri yaku yıkup temâşâcıları pârekende ve perîşân edüp bir hây-hû olur.

Ve'l-hâsıl ol sûr geceleri sabâha dek pâdişâh-ı Cem-cenâb huzûrunda niçe yüz bin fişek ve tarakı ve badaluçka ve âsumânîler ve hevâyî ve semâyî ve evcî ve perîşânî ve bahrî ve tâvûsî ve horosî ve kepşî ve surhâbî ve cunûnî ve kestâne ve şâzrevânî ve ra‘dî ve kelebekî ve semekî deryâya yedi kerre ve sekiz kerre gavvâs-vâr dalup bir gayrı yerden çıkup deryâyı kaynadup temevvüc-i deryâ etdirerek yine dalup Bahr-i Siyâh ka‘rında şinâverlik edüp âteşlerin saçdıkca gûyâ deryânın dibi dutuşup ka‘r-ı deryâda bir sûzen olsa nümâyândır, bu deryâ içre olan âteşlere niçe kerre yüz bin mâhîler üşerler, zîrâ balıklar deryâda âteşe gâyetü'l-gâye cem‘ olurlar, bu hâl üzre bu mâhî fişekler deryâ içre âteşlerin saçup yine rû-yı deryâya çıkup yine dalar. Bu dahi garîb temâşâdır.

Ve kâğızdan niçe yüz aded kal‘alar yapup birbirleriyle birer sâ‘at ceng-i azîm edüp âteş-feşânlıklar ederler. Ve yine fişekden eşkâl-i papaslar ve Freng ve Yahûdîler ve Kızılbaş sûretleri birbirleriyle ceng-i azîm ederler. Ve yine fişekden eşkâl-i at ve katır ve deve ve sığır ve fîl [ve] câmûs ve hımâr ve kelb [ve] hınzîr sûretleri peydâ edüp bunlara âteş etdikce bu sûretlerin içinde pinhân olan üstâdlar halk üzre yürüyüp âteş havfından temâşâcılara bir hây-hû kopar kim ta‘bîr olunmaz. Ve hayâtda olan hımârlara ve kelb-i akûr ve ayulara ve kurdlara ve hınzîrlere fişekleri bağlayup âteş etdiklerinde fakîr hayvânlar cânları acısından niçe bin temâşâcıların içine düşüp cümle halk birbirine girüp hâlleri ve esbâbları harâb olup azîm temâşâ olup mudhikâne acîbeler görülür.

Ve gûnâ-gûn badaluçka ve havân ve tulumba ve nerdübân ve şems-i cihân ve kafesler ve mühr-i Süleymânlar ve çatal âsumânîler ve ra‘dîler ve evrenler ve ejdehâlar ve havân ve kumbaralar ve husrevânî küpler ve mârîler ve kelebekler ve'l-hâsıl bin yüz elli pâre âlât-ı âteşbâzlıklar san‘atı Freng-i pür-renge mahsûs iken bu Âl-i Osmân'ın fişengbâzları bâlâda zikr olunan eşkâllere âteş edüp her birinde birer san‘at-ı ibret-nümâ müşâhede olunur kim zî-akl olan gaş[y] u hayrân olup sihr-i i‘câz mertebesinde san‘atların icrâ eyleyüp arz-ı mahâret eyleyüp fişekler ile şeb-i muzlimi leyle-i Kadir edüp rûz-ı rûşen-misâl ederler ve geceleri Kadir, rûzları rûz-ı ıyd-ı adhâ olup pâdişâh huzûrunda bu gûne arz-ı mahâret ederek

alayköşkü dibinden ubûr ederler. *Ve's-selâm.*

Esnâf-ı bârûdcıyân: Dükkân kırk, neferâtları 100, mukeddemâ bâlâda kârhâneleri emîn [ü] ağavâtlarıyla tahrîr olunmuş idi. Ammâ bunlar bârûd tâcirleridir. Dükkânları Sultân Bâyezîd'de ve Kâsımpaşa'da ve Eyyûb ve Galata ve Tophâne'de dükkânları vardır. Ammâ gâyet hıfz edüp seyishâneler üzre dükkânların bârûd-ı siyâhlar ile zeyn edüp geçerler.

Esnâf-ı fitilciyân-ı tüfeng-endâzân: Dükkân 30, neferât 50, pîrleri Hazret-i (---), ibtidâ ipi anlar büküp sonra fitil gibi ucun yakdılar. Bunlar dahi seyishâneler üzre yedi katdan pembe fitilleri bükerek {ubûr etdiler}. ***[183b]***

Bu alaylardan sonra kundakcıbaşı ve tüfengcibaşı cümle ihtiyârları ve şeyhleri ve nakîb ve kethudâ vü çavuşları ile küheylân atlara süvâr olup piyâdegânları cebe ve cevşene gark olup sekizer kat mehterhâne ile güzer ederler.

{Bu tüfengcibaşıya yamak 9 esnâfdır, dükkân (---) ve cümle (---) askerdir.}

el-Faslu'l-ışrûn
Esnâf-ı haddâdân-ı âteş-feşân-ı âhengerân

İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde cümle 1000 dükkândır ve yekûn neferât cümle 3005 askerdir. Bunların pîr-i hakîkîsi bizzât Hazret-i Dâvûd aleyhi's-selâmdır kim Kudüs-i Şerîf'de Bâb-ı Dâvûd hâricinde bir mahalle içre câmi-i selâtîni ve imâreti ve medresesi ve türbedârları vardır, hâlâ azîm âsitânedir ve bizzât yanında evlâdı Hazret-i Süleymân medfûndur. Zîrâ Mescid-i Aksâ'yı binâ ederken asâsına dayanup merhûm oldukda vezîri Âsaf-ı Berhayâ pederi yanında defn etdüği cemî‘i Kabâbıta ve İsrâ’îlî tevârîhlerinde mastûr [u] mutâbıkdır.

Ammâ bu haddâdların Hazret-i Resûl zamânında pîrleri Ebû Zeyd-i Müslim-i Haddâdî'dir. Hazret-i Alî huzûrunda Selmân-ı Pâk belin bağladı. Cümle demircilerin silsilesi ana müntehîdir. Kabri Yemen San‘ânı'ndadır. Selmân-ı Pâk'in şed bağladığı yigirmi ikinci pîr [ü] pîşvâdır.

Bu esnâf sefer-i hümâyûnda balyemez toplara ve cemî‘i mühimmât [ü] levâzımâtlara elzem-i levâzımından olmağile ve kâr-ı Dâvûdî olmağile sâ’ir esnâfa takaddüm olunup yamaklarıyla evsâfları tahrîr olunur.

Bunlar azîm arabalar üzre kârhânelerin tefne ve erguvân ve gayrı şükûfeler ile tezyîn edüp ve kızaklar üzre yine ba‘zı dükkânlarında sekizer onar kişi azîm çekiçler ile sindânlar üzre usûl ile demirler döğerek güzer ederler. Ve kimisi omuzlarında niçe demir çubukları ve niçesinin omuzlarında çekiçleri ile giderken yol üzre bir örs koyup hemân ol mahalde örs üzre demir pâresin döğüp bir yerde dahi böyle döğerek "Dâvûdîyiz Dâvûdî" deyüp feryâd ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı âhengerân-ı na‘l-kesân: Dükkân 200, neferât 500, bunlar dahi Dâvûdî ve Ebû Zeyd-i Müslimî'dir ammâ na‘l kesmeği Hazret-i Hızır ta‘lîm etmişdir.

Bunlar dahi kızaklar üzre dükkânlarında na‘l kesüp omuzlarında yelteme ve sayalma ve pendele çekiçler ile arz-ı kâlâ ederek gûnâ-gûn şakalarla ubûr ederler. Ehl-i sefere bunlardan a‘lâ ve lâzımlı esnâf olmazdır.

Ehl-i hıref mıhcıyân: Dükkân 100, neferât 200, bunlar dahi Dâvûdî ve Ebû Zeyd-i Müslimî'dir. Dükkânların arabalar üzre yapup na‘l mıhları kesüp pür-silâh güzer ederler.

Ehl-i sanâyi, **mismârân ya‘nî egserciyân**: Dükkân 1006, neferât 3000, bunlar dahi Dâvûdî'dir. Bu tâ’ife İslâmbol'da gâyet firâvândır. Zîrâ ihrâk çok olmağile bunlar Lofça ve Zağra ve Miyâne ve Geyve ve gevele ve orta sayış ve yüleme padara egserisi ve tavan egserisi misilli egserileri arabalar üzre dükkânlarında zeyn edüp "Mervân başına mıh satarım" deyüp dükkânlarında egser keserek ubûr ederler. Bunlar ekseriyyâ Divriği Ermenîleridir ammâ Ferhâd kavm[i]dir.

Esnâf-ı ehl-i kâr, **kebkebciyân**: Ebû Zeyd-i Müslimî'dir. Dükkân 106, neferât 200, bunların dükkânları cümle Sultân Mehemmed'in Çukur hammâmı cenbinde bir sıra çârsûdur, gayrı hıref yokdur. Seyishâneler üzre kebkeb keserek ubûr ederler. Kebkeb oldur kim pabuc ve çizme altına kalaylı bir gûne hurda egserdir.

Esnâf-ı ehl-i kesb, **kantârcıyân**: Dükkân 80, neferât 200, pîrleri yine Dâvûd Nebî ve Ebû Zeyd-i Müslimî'dir. Ammâ bunlar gûnâ-gûn kantâr te’lîf etmişlerdir kim ibret-nümâdır. Dükkânların tahtırevânlar üzre zeyn edüp ve gûnâ-gûn kantârları zencîrlerinden birbirine bend edüp dükkânlarında âvîze misâli zeyn edüp arz-ı metâ‘ ederek giderler.

Ehl-i şuğl, **mîzâncıyân**: Dükkân 100, neferât 100, ibtidâ pîrleri Hazret-i İbrâhîm pederi Âzer'dir, Nemrûd'un sanemkârı veznedârı idi. Ammâ Hazret zamânında pîrleri Ebü'l-Kâsım Vezânî idi. Enes ibn Mâlik belin bağladı. Kabri Erzurûm'da Abdurrahmân Gâzî cenbinde medfûndur.

Bunların dükkânları Mahmûdpaşa'dadır. Alay dükkânların arabalar üzre gûnâ-gûn vezne ve sarı pirincden kefeli terâzûları zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i tüccâr, **eğeciyân**: Dükkân 55, neferât 105, pîrleri Ubeyd Tâhir'dir. Pehlivân fetâ olmağile Hamza-i bâ-safâ kemer-bestesidir. Kabri Mekke'dedir. ***[184a]***

Bu ehl-i hırefin dükkânları cümle Uzunçârsû'da vâkı‘ olmuşdur. Seyishâneler üzre kârhânelerin dörpü eğesi ve na‘lband eğesi ve Miyâne eğesi ve bıçak eğesi ve arkalı eğeler kim kuyumculara lâzımdır, gûnâ-gûn eğeler ile dükkânların tezyîn edüp eğe yaparak,

"Eğrileri düzeldiriz, yoğunları eğeleriz" deyü feryâd ederek pür-silâh bunlar dahi ubûr ederler.

Ehl-i kâni‘, **esnâf-ı keserciyân**: Dükkân 200, neferât 500, bunlar dahi Dâvûdî'dir ammâ Hazret asrında pîrleri Ebü'l-müslim-i Gaffârî'dir. Hazret-i Enes belin bağladı. Kabri nehr-i Murâd sâhilinde Ca‘ber kal‘ası dibinde Hazret-i Alî ile Hazret-i Âyişe-i Sıddîka'nın Sıffîn cenginde

şehîd olup anda medfûndur. Bu azîz Sahâbe-i kirâma balta ve nacak ve külünk ve keser ve kazma yapmağı îcâd etdi. Bu keserciyânlar dahi dükkânların keser ve balta, bıçak ve gayrı uracak silâh âletleriyle dükkânların zeyn edüp geçerler.

Ehl-i kesb, **destereciyân**: Dükkân 80, neferât 200, pîrleri ibtidâ Benî İsrâ'îl'den Semâ'îl'dir kim Haleb'de Hazret-i Zekeriyyâ'yı iki biçmek içün ibtidâ erre-i Zekeriyyâ'yı bu Semâ'îl îcâd etdi. Ba'dehu Yahyâ Nebî bunu katl edüp pederinin intikâmın aldı. Ammâ Hazret zamânında bu desterecilerin pîri Abdülgaffâr Minşârî'dir. Selmân-ı Pâris beline şed bağlayup pîr oldu. Kabri Niğde şehri cebbânesinde medfûndur, ammâ ziyâreti müyesser olmadı.

Bunlar gûnâ-gûn destere ve bıçkılar ve minşârlar ve erreler ve keskiler ile dükkânların müzeyyen edüp bir hây-hû ile pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı sevdâger-i burgucıyân: Dükkân 100, neferât 200, bunlar dahi Dâvûdî'dir ammâ Hazret huzûrunda pîr olan Ebü'r-rîf-i Nakkâbî'dir. Emr-i Resûl ile Suheyb-i Rûmî kemerine şed bağladı. Kabri Şâm kurbünde Ba'labekke kal'asındadır ziyâretgâh-ı ünâsdır. Bir atı sancı dutsa anın kabri üzre atı gezdirüp anın boğazına bir burgu asa kosalar bi-emrillâh at selâmet bulur. Hayyâlan-ı Şâm mâbeyninde mücerrebdir.

Bu tâ'ife dahi gûnâ-gûn makkâblar ve divseler ve girseler ve burguların envâ'ıyla dükkânlarına zîb ü ziynet verüp ubûr ederler.

Ehl-i mihnet, **kömürcüyân**: Dükkân 400, neferât 800, bu tâ'ife dörd esnâfdır. Dağda kömür yakıcı bî-hisâb kavm-i rû-siyâhdır ammâ akçeleri akdır. Ve kömür gemicileri bunlar dahi davk-ı la'net-i dünyâda ve âhiretde siyeh-rû Rûm kefereleridir.

Bir sınıfı kömür mahzencileridir, müslim ve Ermenî'lerdir. Ve bir fırkası dahi kömür gezdiriciyândır kim bunlar Midilli beygirleri ve inekden doğmuş Kıbrıs cezîresi katırlarıyla çuval çuval kömürleri atlarına tahmîl edüp cümlesi siyâh çerde palâs palâs esbâbları kömü[r] tartarak ve satarak ubûr ederler.

Ammâ ibtidâdan pîrleri âteş yakmada Hazret-i Âdem'dir. Kömür yakmada Nemrûd-ı la'îndir kim âteş-i Nemrûd meşhûrdur kim Hazret-i İbrâhîm'i âteşe atdıkda Cenâb-ı Bârî İbrâhîm'e nâr[ı] gülzâr eylediğine nass-ı kâtı' vardır. Âye[t]: [159] âyeti nâzil olmuşdur. Ammâ Hazret asrında ahgerciyânlara pîr olan Hârût-ı Hayberî'dir. Hazret huzûrunda İslâm ile müşerref olup Selmân-ı Pâk belin bağlayup Hayber'den ve Uhud dağlarından Medîne'ye kömür getirüp kifâf-ı nefs ederdi. Kabri Vâdi'l-kurâ kurbündedir. Yine Hayberîler, "Müselmân oldun" deyü şehîd etdiler. *Kuddise sırruhu*.

Bunlardan sonra demircibaşının netîce askerleri saf saf ve fevc fevc pür-silâh olup demircibaşı küheylân atlar üzre şeyhleri ve nakîbleri ve desterecibaşı bir pîr-i fânî idi, Sultân Selîm ile Mısır fethinde bile idi, cümle pâdişâhlar kendüyi huzûrlarına getirdüp hayır du'âsın alırlardı ve vüzerâlar Unkapanı'nda dükkânına varup dest-bûs ederlerdi, bu pîr dahi ordu-yı İslâm alayına tahtırevân ile çıkup sağ tarafında demircibaşı ile sekizer kat mehterhâne çalarak

ubûr ederler.

Bu demircibaşıya yamak on altı aded esnâf yamak olup cümle dükkânları (---) ve cümle neferâtları (---) ammâ bu esnâfların cümlesi orduda gâyet lâzımdır.

el-Faslu'l-hâdî ve'l-ışrûn
Esnâf-ı ser-çeşme-i âhengerân-ı çilingirân

Dükkân 500, neferât 1000, pîrleri yine Dâvûd Nebî'dir ammâ Hazret asrında pîr [ü] pîşvâları Şeyh İzzeddîn-i Semâhî'dir. ***[184b]*** Selmân-ı Pâris belin bağladı. Demir hurdavâtları yapanların silsileleri ana müntehîdir. Kabri Acem diyârında Şîrâz'dadır. Bunlar seyishâneler üzre rezeler ve bendîşeler ve halkalar ve demire müte‘allik yaldızlı ve kalaylı eşyâlar ile dükkânların donadup alay ile güzeşt ederler.

Ehl-i işgâl, **gemciyân**: Dükkân 100, neferât 400, gerçi Dâvûdî'lerdir ammâ pîr-i hakîkîleri Hazret-i Hızır'dır. Anın ta‘lîmiyle ibtidâ gem yapan Seyyid Himâyüddîn'dir. Hazret-i Hamza belin bağlayup guzât-ı müslimîne gem yapardı. Merkad-i pür-envârı Bağdâd kurbünde Hille'dedir. Hâlâ anıniçün Hille gemi meşhûrdur ve Huveyze gemi dahi nâzik ü musanna‘dır. Bunlar niçe bin kalaylı ve zernişânlı ve müzehheb ü mutallâ gemleri dükkânlarına zeyn edüp ubûr ederler. Pâdişâh emîr-i âhûruna hidmet eder gemcilerin cümlesi yüz aded neferdir kim gâyet üstâdlardır.

Esnâf-ı ehl-i tarîkat, **temrenciyâ[n]**: Dükkân 100, neferât 115, pîrleri Ca‘fer-i Hâşimî'dir. Hazret-i Alî akrabâsıdır, yine Alî kemer-bestesidir. Lâkin çeber olmağile elinden bir kâr halâs olmayup mücâhidîne hadeng peykânları düzerdi kim pûlâd-ı Nahşivânîden güzer ederdi. Kabri Acem Erdebîli'nde Şeyh Safî kurbünde başka bir kubbede medfûndur, Hazret-i Alî akrabâsıdır deyü Şeyh Safî'den ziyâde ziyâret ederler.

Bunlar dahi pür-silâh olup niçe gûne temrenler ve paşaklar peykânları alançalar ve pojekalar ve elbiseler ve çengal temren ve küştânî misilli çâr-kûşe ve tomarlı ve palalı ve sünceli mutallâ temrenler ile dükkânların zeyn edüp ba‘zı üstâdları demren yaparak ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i şerî‘at, **kaffâlân ya‘nî kilidciyân**: Dükkân 100, neferât 200, pîrleri Zeyd-i Hindî'dir. Selmân-ı Pâk nazar-gerdesidir. Kabri yine Hindistân'da Bender-i Dîv-âbâd'dadır. Bunlar seyishâneler üzre dükkânların kıfl-ı kavîler ile bezeyüp güzer ederler.

Esnâf-ı ehl-i hakîkat, **üzengiciyân**: Dükkân 100, neferât 200, bunlar dahi Dâvûdî ve Ebû Zeyd-i Müslimî'dir ammâ ibtidâ Hazret'e rikâb-ı cedîd yapan Şücâ‘eddîn Mehribânî'dir. Enes ibn Mâlik telâmîzinden olup rikâbdârâna pîr olmuşdur. Kabri nâ-ma‘lûmdur.

Bu kavm seyishâneler üzre külbe-i ahzânların rikâb-ı gûnâ-gûn sîm talâ ve müzehheb ü mutallâlar ile dükkânların zeyn edüp kendüler de pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i ma‘rifet mikrâscıyân: Dükkân 30, neferât 100, pîrleri Yâver-i Özbekî'dir. Selmân-ı Pâris belin bağladı. Meşhed-i pâki şehr-i Tesû'da Türk-i Türkân Ahmed Yesevî cenbinde

medfûndur. Bunlar gûnâ-gûn mikrâs-ı lâları dükkânlarında lâle gibi zeyn edüp tay ederler.

Ehl-i iktisâb, **na‘lçacıyân**: Dükkân 400, neferât 1000, pîrleri Âhenger-i Horasânî'dir. Selmân nazar-gerdesidir. Kabri Heyrât'dadır (---) (---). Bunlar pîrimiz (---) (---) ammâ galatdır. Bu tâ’ife kubâdî ve mahmûzî ve dirsekli ve cihânşâhî ve mervânî na‘lçalar ile dükkânların zeyn edüp kimisi âteşde na‘lça kesüp yelteme urarak pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i halâl, **na‘lçacıyân-ı mıhlıcıyân**: Dükkân 400, neferât 700, pîrleri (---) (---) (---). Bunlar seyishâneler üzre dükkânların mücellâ na‘lçalar ile tezyîn edüp pâypûşları na‘lçalıyarak pâk ü pâkîze libâslar ile pür-silâh ubûr ederler. Bunlar na‘lça kesiciler gibi kibirli kavm değillerdir.

Esnâf-ı ehl-i sâbırân, **ya‘nî çilingirân-ı yüksükçiyân**: Dükkân 40, nefer 100, pîrleri Verten-i Hindî'dir. Enes ibn Mâlik telâmîzlerindendir. Kabri Mısır'dadır. Terzilerin parmaklarına demir yüksük yapmak Verten-i Hindî'den kalmışdır. Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların yüksükler ile donadup pâk ü müsellah ubûr ederler, sulehâ kavmdirler.

Ehl-i hıref, **iğneciyân**: Dükkân 55, neferât 200, pîrleri Ebü'l-Kâsım el-Attâr'dır. Selmân-ı Pâk'in yigirmi dördüncü kemer-bestesidir kim iğnecilerin netîce-i pîşvâları ana müntehîdir. Kabri (---) (---) (---). Bunlar seyishâneler üzre gûnâ-gûn ibre ve sûzenler ve sündeler zeyn edüp niçesi cemî‘i esbâbları ve destârların iğneler ile zeyn edüp "İğine iğine iğne gerek sökükleri dikmek gerek" diyerek feryâd edüp geçerler.

Ehl-i şuğl, **haddeciyân**: Dükkân 15, neferât 40, bu fünûnda Zerkûb-ı Konevî, altun dökücü ve sırmakeş ***[185a]*** olduğundan Zerkûb derler, "Haddeyi ol îcâd edüp pîr oldu" deyü yazmış ammâ aklı azmış ve hilâf yazmış, pîr oldur kim Hazret huzûrunda dörd miyân-bestenin şeddin kuşanmış ola, Zerkûb-ı Konevî ise Âl-i Selçûkıyân asrında zuhûr edüp Muhyiddîn el-Arabî'nin öğey evlâdıdır. Ammâ bu âhen haddecilerin pîri Hazret huzûrunda Zünnûn-ı Mısrî ile gelüp İslâm ile müşerref olan Sa‘deddîn-i Mısrî'dir. Selmân belin bağladı. Kabri Arz-ı Hâsân'da ya‘nî Bilbeys şehrindedir.

Hadde ol şeydir kim pûlâd-ı Nahçıvânî'den yâhûd pûlâd-ı Hindî'den mutavvelce Dımışkî'dir. Niçe yüz delikleri vardır, andan kuyumcular ve sırmakeşler sırma ve tel çeküp rakîk ederler san‘at-ı musanna‘dır.

Ehl-i tâcir, **âhen-fürûht**: Dükkân 300, neferât 605, pîrleri (---) Selmân-ı Pâk perverdesidir. Kabri Habeş'dedir. Bu demir satıcıların dükkânları Tahta'l-kal‘a'da ve Karaman'da bî-hisâbdır. Rûmeli'nde Samakov'da ve Eğridir'de ve Pirlepe'de demir ma‘denlerinde şerîkleri olup ankâ bâzergânlardır. Bunlar dükkânların arabalar üzre çubuk demirler ile çâr-kûşe Alman çelikleriyle yükledüp kendüleri dahi müsellah u mükemmel ubûr ederler.

Esnâf-ı şâkirân, **âhen tel-keşân**: Dükkân kırk, neferât iki yüz, pîrleri (---) Selmân'dan yakar çerâğı. Kabri Medîne Bakî‘inde Hazret-i Abbâs cenbindedir. Bu hırefin dükkânları Yeni Bezzâzistân'dadır. Bunlar seyishâneler üzre çarhlar ile demir teller ve sarı pirinc teller çeküp

ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i kâni‘, **hurdavât-ı âhen-fürûht**: Dükkân 700, neferât 800, pîrleri Avn bin İmrân'dır, Selmân-ı Pâk'in elli ikinci kemer-bestesidir. Egser ve gayrı âhen hurdaları satanlara pîr olmuşdur. Kabri Hille'de, Alî minâresi kurbündedir. Bunlar bir alay Mağribî fukarâlardır ammâ yine alayda tablalar ile başlarında demir hurdaları fürûht ederek ubûr ederler.

Ehl-i sanâyi‘, **köşe-nişînân ya‘nî na‘lbandân-ı hussân**: Dükkân 105, neferât 1000, pîrleri Hazret-i Hızır'dır kim Hazret-i Alî'nin Düldül'ün na‘llamışdır. Ammâ Hazret ile Hızır ve Veys el-Karanî görüşmemişdir. Ammâ Hazret huzûrunda na‘lbandlara pîr olan Ebü'l-Kâsım es-Semmâkü'l-Baytârî'dir. Selmân-ı Pâk'in beline şed bağladuğı yigirmi beşinci pîrdir kim na‘lbandların netîcesi anda nihâyet bulur. Kırk dörd yaşında nakl edüp kabri Hürmüz'dedir, *radıyallâhu anh,* kim cümle ehl-i sefere lâzımlı esnâfın pîr-i pîşkademidir. Hattâ bu esnâf "Biz çilingirândan mukaddem gidüp başka tablhâne sâhibi oluruz" deyü hayli da‘vâ-yı merd etdiler.

Âhir-i kâr bunlara yamak olur neferât, esnâfât olmamağile çilingirân ile bir azîm alaylarında arabalar üzre dükkânlarında gûnâ-gûn çevirme Şâm na‘lı ve Bosna ve Vişigrad ve Hersek ve Koniçe ve İslâmbol'un okka na‘lları ve sâ’ir bisât ve sıntırac ve keski ve gözündekisi nişterleri ve kelpedân ve tahra ve perçîn çekici ve iş çekiçleri ve işkence malafa ve baskı ve kemendler ile dükkânların zeyn edüp na‘l döğerek pür-silâh ubûr ederler. Ba‘dehu çilingirbaşı ve na‘lbandbaşı güzîde askerleriyle pür-silâh sekizer kat mehterhânelerin çalarak ubûr ederler.

Bu çilingirbaşının cümle esnâf yamakları on beş adeddir ve yekûn dükkânları (---) adeddir ve cümle neferâtları (---) adeddir kim bâlâda ale'l-infirâd cümle esnâfıyla dekâkînleriyle tahrîr olunmuşdur.

el-Faslu's-sânî ve'l-ışrûn
Esnâf-ı kazancıbaşı

Kârhâne birdir. Unkapanı'yla Ayazmakapusu'nun iç yüzünde bir kârhâne-i azîmdir kim ta‘bîr olunmaz. Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân binâsıdır. Sâ’ir dükkânları cümle dörd mevleviyyet yerde 900, neferât 4000, pîrleri Ebû Habîb Muhyiddîn-i Buhârî'dir Selmân-ı Pâk'in yigirmi üçüncü şed bağladuğı pîrdir. Kabri (---)

Ammâ ibtidâ Hazret-i Dâvûd tancere ve kazganı demirden düzmüşler idi. Sonra bakır ma‘âdinleri zâhir olup Ebû Habîb Muhyiddîn nuhâs-ı hâlisden tancereler inşâ edüp pîr oldu. Hâlâ yine Kırım Tatarı ve Moğol ve Boğol ve Kalmah ve Kumuk kavimleri içinde cemî‘i tancereleri cümle Çoyunçu demirinden kazganlardır kim ma‘deni Kırım cezîresinde hâsıl olup Kefe kurbünde Çoyunçî Mehemmed Efendi'nin kârıdır kim {azîm kârhânedir kim ana mahsûsdur}. ***[185b]***

Ammâ Âdem Safî'den Hazret-i Dâvûd'a gelince tancereleri çömlekden idi. Ekseriyyâ eti kebâb ederlerdi. Zîrâ evâyil-i a‘sârda hukemâ-yı kudemâ ta‘âmı yetmiş seksen gûne etmemişlerdi.

Bu kazancı tâ’ifeleri kızaklar ve arabalar üzre gûnâ-gûn kazanlar ve tancereler ve tavalar ile dükkânları zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı bakır sızırıcıyân: Kârhâne 4, neferât 65, bu kârhâneler Unkapanı'nın iç yüzünde Süğlün kullesinde ve Eğrikullede ve Otluk kullesinde ve Burgucular kullesindedir. Her körüklerin onar âdem çeker câmûs derisinden mehânlardır. Hurdevât bakırları eyle kal ederler kim âteşinin yanına varmağa âdem tâkat getiremez. Bunlar dahi külçe külçe bakırları arabalara koyup körüklerin çeküp gûyâ bakır eridirler gibi ubûr ederler turfe ucbe-likâ kavmdir.

Ehl-i dekâkîn, **câm ve tıhtâb tâscıyân**: Dükkân 45, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar tahtırevânlar üzre câm tâs ve tıhtâb tâs yaparak güzer ederler.

Esnâf-ı sâhib-i dekâkîn çarkcıyân: Dükkân 40, neferât 105, bunlar seyishâneler üzre dükkânlarında bakır âvânların çarha çeküp mücellâ ederek geçerler.

Esnâf-ı tâcirân-ı kazancıyân: Dükkân 300, neferât 500, bunların pîri Sa‘d ibn Ubeydî-i Hüzzercî'dir, Selmân-ı Pâk'ın şed bağladuğı otuzuncu pîrdir kim cümle ehl-i hıreflerin tâcirleri silsilesi bu Ubeyd'e çıkar. Kabri Yemen şehirlerinde Zebîd'de yatır.

Bunlar dahi dükkânların kalaylı pâk bakır âvânlarıyla zeyn edüp ubûr ederler. Ammâ bunlar cümle Laz tâ’ifesidir, "Tavalar, tençereler pakur avadanlıklarına hurtavâtlar alırum" deyü Laz kavmi lehcesiyle feryâd [u] figân ederek geçerler.

Esnâf-ı kalaycıyân: Dükkân 106, neferât 500, pîrleri Hazret-i Sârî'dir kim Hazret-i Alî belin bağladı. Hazret-i Ömer hilâfetinde Acem diyârında Nihâvend seferi'ne serdâr olup vardukda Acem gâlib gelüp Sârî münhedim olmak sadedinde iken Medîne'de de Hazret-i Ömer cum‘a günü hutbe tilâvet ederek kalb gözüyle gördü kim Sârî münhedim oluyor. Hemân minberde hutbe esnâsında *"Yâ Sâriye ile'l-cebel"* deyü Hazret-i Ömer bir na‘ra etdükde cümle cemâ‘at hayrân kalup, "Ömer'e ateh galebe edüp beş aylık yolda Nihâvend'de olan Sârî'yi hâtırına getirüp hutbede galat etdi" dediler. Kimi esrâr-ı hafîsine haml edüp târîh kodular.

Hazret-i Ömer'in bu na‘rasın Nihâvend'de olan guzât-ı muvahhidîn cümle istimâ‘ edüp hemân Sârî hazretleri alem-i Resûlullâhı *ile'l-cebel* dedüği gibi dağa alem çeküp cebele arka verüp mansûr [u] muzaffer Medîne'ye gelüp târîhleri mutâbık gelüp Hazret-i Ömer'e ziyâdesiyle mahabbet etdiler.

Me’âl-i kelâm bu kalaycıların pîri Şeyh Sârî hazretleridir kim kâhîce gazâlara serdâr olurdu. Kabr-i münevveri, Mısır'ın iç kal‘asında Tavâşî Süleymân Paşa câmi‘i hareminde okuyla ve yayları ile tokuz kademe nerdübân ile enilir bir gârda medfûndur.

Bunlardan sonra kazancıbaşının güzîde askerlerinin omuzlarında niçe bin yelteme ve sayalma ve yassılama ve danlama bâm isimli çekiçler ile ubûr ederken yollarda bir tomruğu meydân-ı mahabbete koyup on dör[d] ve on altı kişi usûl-ı âheng ile ol tomruğa çekiçler çalup arz-ı mahâret ederek ubûr edüp gûnâ-gûn kazancı şakaları ederler. Ammâ bu esnâfın ihtiyârlarının kaba sakallılarının bakır râyihasından cengârî ve kibritî ve yeşil ve mâvî sakalları

vardır. Bunlardan sonra kazancıbaşı ve çarkcıbaşı at başı berâber olup ardları sıra Kastamonu ve Bakır Küresi ve Taşköprülü Türk dilbercikleri iç oğlanları pâyesiyle ubûr ederler. Zîrâ bu kazancılar cümle Kastamonuludur. Ardları sıra sekizer kat mehterhâne ile ubûr ederler.

Bu kazancıbaşı yamağı cümle (---) altı esnâfdır ve dahi cümle (---) dükkândır. Ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu's-sâlis ve'l-ışrûn
Esnâf-ı azîm zergerân ya‘nî kuyumcıbaşı

Kârhâne-i ma‘mûr birdir, dükkân cümle 3000, neferât yekûn 5000, bunlar dahi örs ve çekiç ve âteş kullandıklarıyçün ***[186a]*** Hazret-i Dâvûd'dan dem ururlar. Ammâ Hazret-i Risâlet huzûrunda pîr olan Nasr bin Abdullâh'dır kim Selmân-ı Pâk beline şed bağladuğı yigirmi altıncı pîrdir, merkad-i pür-envârı Yemen Adeni'nde diyâr-ı ademe gidüp dünyâdan mün‘adim olup Aden'de medfûndur.

Bu kuyumcular esnâfına iştihâr veren Sultân Selîm-i Evvel ve Sultân Süleymân Hân'dır. Zîrâ bu iki pâdişâh-ı cüvân-bahtlar Tarabefzûn şehri tahtgâhında rahm-ı mâderden müştak olup ikisi de kuyumculuk kârın tahsîl etmişdi. Hattâ Unkapanı'nın iç yüzünde kuyumcu Rûm Kostanta nâm bir kefere Süleymân Hân'ın üstâdı idi.

Bir kerre bu Kostanta Süleymân şehzâdeye elem-zede olup "Bin deyenek uram" deyü yemîn eder. Âhir Süleymân Hân vâlidesi Kostanta'ya bin altun verüp cürmün afv etmeği ricâ eder, ricâsı makbûle geçmeyüp bin altunu Süleymân Hân'a haddeden tel çekdirüp beş yüz çubuk tel etdirüp beş yüz çubuk tel ile şehzâde Süleymân'ın pâyine iki kerre darb edüp bin deyenek olmuş olup Şehzâde Süleymân âzâde olduğu meşhûr-ı âfâkdır. Hattâ hakîr ol pîr Kuyumcu Kostantın'ı bir kaç kerre görmek olmuş idi. Pâdişâhlara girüp nakl edüp cemî‘i tekâlifden berî bir deyrî ve diri koca kefere idi.

Ba‘dehu Süleymân Hân pâdişâh oldukda kuyumcubaşılara iltifâten Sakkâ çeşmesin binâ edüp önünde bir hevâdâr yerde bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘, hammâmlı ve müte‘addid kâ‘a ve hücreli bir tavîl dîvânhâne-misâl ortası yollu iki tarafı kuyumcu dezgâhlarında halîfeler işleyecek hücreler ile ârâste bir kârhâne edüp on bin sahan ve beş yüz kazgan ve tancere ve sâ’ir bakır âvânları vakf edüp hayrât-ı azîm etdi.

Ve yigirmi yılda bir teferrücleri oldukda sâyebân-ı pâdişâhî verilüp on kîse-i Osmânî hazîneden verüp tabl-ı Âl-i Osmân ve kûs-i hâkâniyân verilüp on gün on gece teferrüc etmelerin kânûn-ı Süleymânî etdi. Hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr, kuyumcubaşızâde olmağile üç kerre teferrüclerini görüp Sultân Murâd Hân teferrücünde ibtidâ dest-bûs edüp revâne olan bu hakîr idi.

Bu teferrücleri Kâğızhâne fezâsında esnâf-ı zergerân cem‘ olup kânûn-ı Kuyumcu Süleymân {Hân} üzre on gün on gece infidâdile yigirmi gün olur cem‘iyyet-i kübrâ ile cemî‘i diyâr-ı Âl-i Osmân'da olan kuyumculara bir sene mukaddem zergerân çavuşları gidüp emr-i pâdişâhîler ile Kâğızhâne teferrüclerine da‘vet edüp her diyârın kuyumcuları gelmek muhâl olup içlerinden

necîb ü reşîd halîfeleri sâhib-i post olmağa beşer onar bin guruşlar ile çavuşları ve halîfelerin Âsitâne'ye gönderirler.

Ve bu cem‘iyyet-i kübrâya bizzât Âl-i Osmân pâdişâhları serâperde-i Süleymânî'sin gönderüp kendileri sa‘âdetle serâperdesinde şeyhülislâm ile ve sâ’ir vüzerâ-yı izâmlar ile gelüp karârdâde oldukda cümle tabllara darblar urulup ibtidâ on iki halîfe-i müste‘id, pâdişâh-ı Cem-cenâbın dest-i şerîfin bûs edüp sonra şeyhülislâmın ba‘dehu sâ’ir vüzerâ-yı izâmın dest-i şerîflerin bûs edüp ba‘dehu ser-zergerân kuyumcubaşının ve şeyhin ve nakîbin, ba‘dehu sâ’ir pîrlerin dest-i şerîflerin öpüp revâne olmak kânûn-ı Süleymân Hân'dır.

Ba‘dehu kuyumcubaşı pâdişâha bir murassa‘ ve mücevher pîş-tâhta ve devât ve bir zî-kıymet mücevher raht ve bir kılıc ve bir gaddâre hedâyâ verüp kuyumcubaşı zemîn-bûs edüp pâdişâh seyr-i şikâra revâne olup ba‘dehu on iki bin halîfeler kuyumcubaşıdan dest-bûs edüp me’zûn olurlar. Yedi gün yedi gecede cevâhir ve murassa‘ât kemer kuşaklı uşaklar ve cümle dilberânlar zer-ender-zere müstağrak olup cevâhir bıçaklar ve hançerler dakınup zerdûz harîr şed peştemâller ile tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi reftâr edüp pîrlerin dest-bûslarıyla revâne olurlar. Ve bu Kâğızhâne fezâsında beş altı bin hayme ve hargâhlar kurulup yigirmi gün yigirmi gece âdem deryâsı olup geceleri Kadr ve rûzları rûz-ı ıyd olur. Hulâsa-i kelâm bu teferrüce bir esnâf mâlik olmamışdır.

Ba‘dehu yine ordu-yı hümâyûn alayında dahi bir alay-ı azîm müzeyyen ederler kim zer ü zîverlerinden çeşm-i benî âdem hîrelenir. Seyishâneler ve araba ve tahtırevânlar üzre bıçaklar ve hançerler ve mücevher kemerler ve mücevher buhûrdân ve gülâbdân ve raht ve kılıc ve gaddâre ve topuzlar ve niçe bin tahrîri mümkün olmayan zî-kıymet ***[186b]*** eşyâlar ile dükkânların zeyn edüp cümlesi eğer Rûm ve Yahûdî ve Ermenî ve müslimler al ve kırmızı ve yeşil serbend ve mukaddemler sarınup pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı bâzergân-ı cevâhirciyân: Neferât 600, bunların dükkanları yokdur, hânlarda sâkinlerdir kim mâllarının hisâbların ve cevâhirlerinin adedlerin Hudâ bilür. Elmâs-ı Hindistân ve la‘l-i Bedahşân ve pîrûze-i Nişâbûr ve aynü's-semek-i Sûdân ve zümürrüd-i İsvân ve yâkût-ı (---) ve seylân ve mercân-ı (---) misilli cevâhirler cümle bunlarda mevcûddur.

Bu ehl-i hıref tahtırevânlar üzre cevâhirlerin kâğıdlar üzre zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı lü’lüciyân ya‘nî incüciyân: Dükkân 40, neferât 100, pîrleri (---) (---). Bunlar seyishâneler üzre gûnâ-gûn dânedâr Hürmüz incüleri ve dürr-i yetîmleri ipliklere dizüp külçe külçe edüp dükkânlarını balık ağı gibi incüler ile zeyn edüp ubûr ederler. Bunlar cümle Eski Bezzâzistânkapusu'nda olur Yahûdîlerdir.

Esnâf-ı zergerân-ı cevâhirciyân: Dükkân 100, neferât 155, pîrleri Hüseyin ibn Nasr bin Abdullâh'dır kim kuyumcular pîrinin evlâd-ı mihteridir. Selmân-ı Pâk kemer-bestesidir kim kabri Isfehân'dadır. Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların mücevher eşyâlar ile zeyn edüp ve yine cevâhir âvânî eşyâlar işleyerek cümlesi pür-silâh ubûr ederler.

Cümleden üstâd cevher-fürûş Küpeli Yahûdî ve Semmûrkaş Urum ve Galata'da dörd yol ağzında Benli Urum. Ve oyunbâz olan cevâhir kulu ta‘bîr etdikleri Laskaraki Urum, ilm-i cevâhircilikde ve rakkâs-ı pehlivân pîşekârlıkda yegâne-i asr bir Urumdur. Ve Ermenî Bedros. Ve Unkapanı'nda bizim peder merhûmun şâkirdi Laz Alî, Sultân Murâd Hân'ın cevâhir tahtında tasnî‘âtlar eyleyüp bir cevâhir taht-ı murassa‘ etmişdir kim on sekiz pâdişâh elçileri geldükde bu taht üzre Gâzî Murâd Hân iclâs edüp azamet [u] dârâtın bu taht ile ızhâr eder, böyle bir taht-ı ibret-nümûndur.

Bu esnâfların dükkânlarında olan la‘l [u] yâkût ve zeberced ve elmâs, pîrûze şa‘şa‘asından âdemin merdüm-i dîdeleri hîrelenüp âdem hayrân olur. Ve muğ-pîçeleri dahi zer-ender-zere ve cevâhire gark olup gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ile mülebbes olup ubûr ederler.

Esnâf-ı sâ‘atciyân: Dükkân 45, neferât 1000, bunlar çok kavmdir ammâ niçe yüzü hânelerinde işlerler. Pîrleri Hazret-i Yûsuf'dur. Mısır'ın Cîze şehrinde zindânda mahpûs iken kumdan sâ‘at yapduğı bâlâda gemiciler esnâfında tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu sâ‘at-ı musanna‘ı peydâ etmek yine Hazret-i Yûsuf'dan kalmışdır kim gece ve gündüz karanlık zindânda ma‘lûm olup ibâdet etmeğiçün {ağacdan sâ‘at} te’lîf etmişdi. Hakkâ ki bu sâ‘at yapmak makdûr-ı beşer değildir, kerâmetdir.

Ve bu ma‘rifeti bilmeğe yetmiş ma‘rifet bilmek gerekdir kim aylı ve günlü ve mîkâtlı ve münebbihli sâ‘at yapup on iki ilm-i kitâb dahi bilmek gerekdir kim üstâd-ı kâmil ola.

Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların Alman ve İşpanya ve Fransa ve Canpetro ve Kaşper ve Bülbül ve Yûsuf Çelebi sâ‘atleriyle zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı sikkezânbaşı: Ancak bir âdemdir, neferât 100, pîri Hazret-i Osmân'dır kim Hazret-i Risâlet sikkesine *"Lâ İlâhe İllallâh Muhammedün Resûlullâh"* yazmışdır. Hakkâ ki hadîd üzre kazmışdır. Hazret-i Risâlet kemerin bağlayup hattâtlara ve sikkezânlara pîr olup hilâfetde iken kendüyi şehr-i Ramazân'da Kur’ân tilâvet ederken şehîd edüp kabri Medîne-i Münevvere Bakî‘inde medfûndur.

Ve kaçan kim bu sikkezânbaşı hîn-i cülûsda ve gayrı eyyâmda pûlâd-ı Nahçıvânî üzre bir hadîd sikke kazsa kapuculardan ihtiyâr kulle sofîlerinden üç aded sâlih ü müselmân âdemler nâzır olup anların huzûrunda sikke kazır, yohsa gayrı zamânda kazırsa ellerin keserler. Ve kazduğı sikkeleri mühürleyüp hîn-i mahalde Darbhâne sikkezânına defter ile verirler. Kânûn-ı Selîm Hân'dır kim Selîm Hân hem kuyumcu ve sikkezân ve zernişâncı [zerefşâncı?] idi.

Bu sikkezânbaşı dahi tevâbi‘iyle ve kulle sofîleriyle ubûr ederler. Dükkânları yokdur, ancak tamgacıbaşı kârhânesinde başka hücreleri vardır. Andan,

Esnâf-ı tamgacıbaşı: Kârhâne-i azîm birdir, kuyumcubaşı kârhânesine muttasıl bâğlı ve bâğçeli ve hammâmlı ve maksûreli bir kârhânedir. Tamgacıbaşı bir âdemdir ammâ neferâtları 70 âdemdir. İslâmbol içre işleyen gümüş âvânına tuğra-yı garrâlı sikke urur, akçe sikkesi gibi ***[187a]*** değildir, tuğra içre *"Murâd Hân muzaffer dâ’imâ"* lafzları mahrûrdur.

Bu tamgacıbaşı cemî‘i kuyumcuların işlerine nâzır olup kârların tamgalamağa getirdiklerinde tamgacıbaşı Memiç demir kalem ile her gümüş âvânından bir vasla çâşni kesüp âteşe bırağup yine âteşden çifte ile çâşniyi çıkarup eğer hâs beyâz kurs-ı gümüş âteşden çıkarsa tamga-i şâhî urup, her tamgadan altı akçe alup üç akçesin tamga nâzırı kulle sofîleri alup rûz-merre bu üç kulle sofîleri tamgacıbaşı üzre havâlelerdir kim alçak gümüşe tamga ururlarsa tamgacıbaşı ve üç kulle sofîsinin boyunların urup yerlerine bir müstakîm âdem nasb ederler. Eğer âteşden kuyumcu işleri gök-gûn çıkarsa isterse ol işi pâdişâhın olsun tamgacıbaşı ol işleri çekiç ile hurd edüp sâhibine verir. Eğer içi boş dökme makûlesi bir kâr olursa içine alçak lehem doldurup hâlis gümüş hisâbına sâhibine muhâsebe veren kuyumcunun bu gûne dökme işlerinin bir kaçın kırup içinde ziyâde lehem bârı var ise gayrıların dahi kırup sâhibine verüp tamga vurmaz. Eğer hâlis gümüş ise de içinde hîle vardır deyü kırar. Kânûn-ı Selîm Hân-ı Evvel'dir, zîrâ Selîm Hân sikkezân ve tamgacı idi ve bu tamgahâne kârhânesi anların hayrâtıdır. Bu tamgacıbaşı dahi dükkânsız alay edüp geçerler.

Esnâf-ı ehl-i kıble-i kuyumcıyân: Bir âdemdir, bedâsten önünde sâkindir. Ammâ darbhâne ehl-i kıblesi mukaddemâ başka tahrîr olmuşdur. Bu ehl-i kıbleler bir cevâhire bahâ takdîr edüp bir altun ve gümüş âvânî eşyâlara bahâ takdîr edüp taraf-ı şâhîden birer şâhî vazîfe-i mu‘ayyeneleri vardır. Bunlar dahi tevâbi‘leriyle ubûr ederken ba‘zı zî-kıymet eşyâlara bahâ takdîr ederek dükkânlarıyla ubûr ederler.

Esnâf-ı darbhâneciyân ve emîn-i nâzırân ve sâhib-i ayyârân ve sikkezân: Cümlesi darbhâne emîni takrîbiyle bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Esnâf-ı kalcıyân-ı kuyumcıyân: Dükkân 40, neferât 200, bunlar cümlesi Yahûd tâ’ifesidir, tahtırevânlar üzre dükkânlarında gümüş kal ederek ubûr ederler. Pîrler (---) (---) (---).

Esnâf-ı gümüşhâneciyân: Kârhâne 40, neferât 105, pîrleri Kârûn ve Cemşîd-i pür-fünûn (---). Bunlar hâr [ü] hâşâkden ve alçak gümüşlerden ve bakır ve kalay [ve] kurşumdan gümüş tahsîl edüp kal ederler.

Esnâf-ı rumatcıyân: Neferât 400, pîrleri Nusayr-ı Hindî'dir kim ferrâşların pîridir. Kuyumcular elkâbında bu tâ’ifeye rumatcılar derler. Yılda bir kerre bunlar kuyumcu dükkânlarının ve sâ‘atcilerin dükkânlarında olan hâr [u] hâşâk türâbları süpürüp pâk edüp gümüşhânecilere satup anlar dahi leb-i deryâda rumatları tekneler içre çalkayup hâr [u] hâşâkı deryâya gidüp altun ve gümüş pâreleri tekne içre kalup ba‘dehu kal edüp bu gûne kâr eder Yahûdîlerdir. Bunlar dahi alayda arkalarında çuvallar ile "Rumat alalum" deyü feryâd ederek geçerler.

Esnâf-ı tîz-âbcıyân-ı sîm ü zer-i hâlis: Kârhâne 22, neferât 100, pîrleri Nusayr-ı Hindî'dir, Enes ibn Mâlik perverdesidir. Sâhib-i kîmyâ idi. Kabri Yemen şehrinden şehr-i Mihcem'dedir.

Bu tâ’ifeler dahi cümle Yahûdîlerdir. Kârları oldur kim bir gümüşde altun olsa yâhûd bakırda ve kurşumda gümüş yâhûd altun olsa ekseriyyâ kâr-ı kadîmlerde kalan altun mutallâ olup altunun rende ile kazırken gümüş dahi böyle kazılur, bu gûne gümüşleri altundan, altunları

gümüşden ayırmak için iri şîşeler içre gümüşü pâre pâre koyup ibtidâ nerm âteş ile şîşeyi âteş üzre koyup içine tîz-âbı te'ennî ile dökerek kaynayup altunu dâne-i haşhâş-misâl şîşe dibinde kalup gümüşü sâfî su olur. Ba'dehu altunun alup ana su altunu derler, balmûmu gibi iki parmak mâbeyninde ezilir bir gûne za'ferân sarısı altundur.

Ba'dehu su olan gümüşe bir gûne tîz-âb dahi koyup yine şîşede kaynadup ol dahi haşhâş dânesi gibi şîşenin dibinde hâlis gümüş kalır kim artık kal etmeğe ihtiyâc kalmayup su gümüşü derler, bu dahi elde ezilir, sırmadan hâlis gümüşdür. Bu ***[187b]*** tîz-âbı Hazret-i Süleymân peydâ edüp uyuz olan dîvlere dürtüp gerlikden halâs olurlarmış.

Böyle bir tîz-âbdır kim râyihasından Yahûdîler yeşil ve kırmızı ve kibritî sakalları olup tırnakları siyâh olur. Hind diyârında tîz-âb ile dişlerin boyayup yeşil ve kırmızı ve sarı ve kırmızı dişleri olup otuz iki gûne dişli âdem çokdur.

Hikâye{**-i münâsib**}: Hikmet-i Hudâ bir gün İslâmbol'da Yahûdî mahallesinde ihrâk-ı azîm vakı' olup bostâncıbaşı ve yeniçeri ağası yankını söndürmeğe varup bir kaç bostâncı ve yeniçeriler bu tîz-âbcı kârhânesinin birine girüp görseler kim raflar üzre yüz, iki yüz şîşeler içre elvân elvân şarâblar, "bire meded" deyü herbiri birer şî[şe]den nûş edüp on üç nefer kimesnenin ol mahalde ciğerleri ve bağırsakları tarfetü'l-ayn içre taşra çıkup merhûm olup vücûdları âteşe yanup kaldı. Tîz-âb (---) (---) hâsıl olur. Böyle mel'ûn şeydir kim kîmyâcılara dahi lâzımdır. Ve bu Yahûdîler dahi kîmyâya çalışırlar, ba'zısı vâsıl olmuşdur.

Bunlar dahi tahtırevânlar üzre kibrît-i ahmer suyu ve kibrît dühnü çıkarup tîz-âb kaynadarak ubûr ederler.

Esnâf-ı gümüş arayıcı: Bâlâda darbhâne emîni alayında tahrîr olunmuşdur.

Esnâf-ı kafesdârân: Dükkân 100, neferât 300, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bunların dükkânları Sultân Bâyezîd câmi'i kurbündedir. Pirinc tel kafesler içinde gûnâ-gûn yapılmış bıçak ve hançer ve kuşak ve gayrı gümüş âvânî eşyâları fürûht edüp kâr ederler. Bunlar seyishâneler üzre dükkânların kafesler içre mezkûr eşyâlar ile tezyîn edüp piyâdeleri müsellah ubûr ederler.

Esnâf-ı cevher-fürûşân: Dükkân 70, neferât 102, bâlâdâ tahrîr olunan bâzergân-ı cevâhirândır. Anların dükkânları yokdur ammâ bunlar bezzâsten etrâfında sâhib-i dükkânlardır kim başka cevâhircibaşıları vardır kim devlet tarafına bir cevâhir lâzım olsa bunlar bulup kâr ederler. Bunlar dahi dükkânlarında cevâhirleri elvân kâğızlar üzre koyup pür-silâh olup cavk cavk ubûr ederler. Pîrleri (---) (---) (---) (---).

Esnâf-ı elmâs-bür ya'nî hakkâk-i elmâs: Kârhâne yedi, neferât kırk beş adeddir. Bunların ma'rifeti bir esnâfa benzemezdir. Kara taşdan elmâs-ı hâmları pâre pâre çıkarup her parçasın kurşumlu direfşler içine koyup âdem çevirir dollâblar üzre koyup yine kurşumdan çarhlarda elmâs bürâdeleri eğüp hâm elmâslar çarhlar üzre deverân ede ede berrâk olur. Ba'dehu yine bir cânibin kurşuma koyup ol tarafı dahi pâk olur. Murâdı üzre çâr-kûşe mi ve bâdemî mi ve

şeşhâne ederse edüp pâk eder görmeğe muhtâc bir çarh-ı dollâblı kârhânedir. Zîrâ elmâs ol kadar sengîn ve berkdir kim kurşum ne kadar nerm ise Cenâb-ı Bârî ana hasm halk edüp elmâsı kurşum hakk eder, aceb hikmetdir. Ve elmâsdan zî-kıymet cevher yokdur. Zîrâ (---) diyârda ma‘deni azdır. Âteşe girdikce berrâk olur. Altun dahi âteşde pâk olur. Anıniçün bu iki ma‘den "Yâ Azîz" ismine mazhar olup azîz [u] makbûl olmuşlardır. Ammâ sâ’ir cevâhirler âteşden cümle fenâ bulurlar.

Bu elmâs hakkâkları tahtırevânlar üzre çarh dollâblarıyla elmâs pâk ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı hakkâkân: Dükkân 30, neferât 105, bunların pîri Hakkâk Abdullâh-ı Yemenî'dir. Hazret-i Veys el-Karanî'nin kemer-bestesidir. Hazret-i Resûl'e hedâyâsıyla gelüp Veys el-Karanî'den kemer-besteliği makbûl-i Resûl olup Risâlet-penâh du‘âsıyla hakkâklara pîr olup yine Yemen şehirlerinden şehr-i Tiğâr'da medfûndur.

Bunlar seyishâneler üzre dükkânlarında akîk ve seylân ve yemenî ve pîrûze ve yeşim taşların hak ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı mühür-kenân: Dükkâ[n] 5, neferât 80, pîrleri yine Hazret-i Osmân'dır, kabri Medîne Bakî‘indededir. Bunların ser-çeşme üstâdları zamân-ı Murâd Hân'da Mahmûd Çelebi ve Rızâ Çelebi ve Ferîd Çelebi'dir kim bir mührü yüzer guruşdan beş yüz guruşa varınca vüzerâ mühürleri kazarlardı.

Esnâf-ı mühür-kenân-ı sîm ü heykelân ya‘nî gümüş mühür ve tılısmât kazıcı: Başka esnâfdır, akîk-i Yemenî kazıyamazlar. ***[188a]*** Bunların mâbeynlerinde üstâdlar var kim ta‘lîk ve neshî ve rık‘a ve reyhânî mühürler ve tılısmlar yazarlar kim gûyâ âyetün min âyâtillâhdır.

Dükkânları 15, neferât 40, pîrleri Hazret-i Ukkâşe, Hazret-i Risâlet'in zahrındaki mühr-i nübüvveti görüp ma‘sûmlara ve masrû‘lara *E‘ûzü bi-kelimâtillâhi't-tâmmât* hırzını ilâ âhirihi yazmağa ve sarı nuhâs üzre kazmağa başladı. Ve Hazret'in izn-i şerîfiyle İsm-i a‘zam du‘âsın yazardı ve pûlâd üzre kazardı. İsm-i a‘zam budur:

"Bismillâh, Yâ azîme'l-hadar, yâ serî‘a'z-zafer, yâ ma‘rûfe'l-eser" ilâ âhirihi tahrîr ederdi. Bizzât kemerin Hazret-i Resûl-i Ekrem bağlayup Resûl'ün zahrındaki mühr-i nübüvveti öpmüşdür. Kabri Mar‘aş'da bir mesîregâh yerde medfûndur.

Ve bu sîm mühür-kenler dahi seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn mühürler ve heykeller ve vefkler ve hırz-ı yemânîler ve ta‘vîz-i mutalsamlar ile kârhânelerin zeyn edüp alay ile ubûr ederler.

Esnâf-ı kalemkârân-ı kuyumcıyân: Dükkân 300, neferât 400, pîrleri Tâhir-i Acemî'dir kim ba‘de'l-feth Mekke'nin Bâb-ı mu‘allâsının gümüş kuflunu ve kapu levhası üzre sarı pirinc kitâbe içre "*Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh*" lafzını ve niçe eşkâl-i şükûfeleri tahrîr edüp kalemkârlık etdi ve Hazret-i Resûl'den me’zûn olup Hazret-i Alî kemer-bestesidir. Kabri Şîrâz'dadır.

Bu kalemkârân tâ'ifesi böyle üstâd-ı kâmillerdir kim kuyumcuların ve cevâhircilerin işlerine hüsn verüp kalem ve savat ve mînâ-yı gûnâ-[gû]n ve nakş-ı bûkalemûnlar edüp hüsn verirler kim gûyâ sihr-i i'câzdır.

Bunların müntehâ üstâdları Unkapanı'nda Simitcioğlu Urum Mihayil idi kim Âl-i Osmân pâdişâhının ma'lûmu olduğundan sonra mînâlı sâ'at zarfların ve kılıç ve hançerlerde olan ma'rifetlerin teberrüken Hind pâdişâhına ve Acem şâhına ve gayrı diyârın erbâb-ı ma'âriflerine götürüp anlardan bu Mihayil'e hedâyâlar gelirdi.

Andan sonra üstâd-ı kâmil yine Unkapanı'nda Ermenî Haçatur idi. Andan Bezzâzistân önünde Aydın Ermenî. Ve Kalemkâr Tambûrî Arnavud Osmân Çelebi {idi}. Ba'dehu Mısır'da sikkezânbaşı olup sene 1009 târîhinde Abdurrahmân Paşa, Vâlî-i Mısır iken merhûm olup evlâdlarına hemân kırk bin sikke-i hasene altun kaldı. Bu kalemkârların kârına bir merd-i hünerkâr kâdir değiller idi.

Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların kâr-ı musanna'âtlarıyla zeyn edüp kalemkârlık ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı sırmakeşân: Kârhâne birdir, neferâtları [(---)]. Bu esnâflar mâ-tekaddem kuyumcubaşılara yamak ola gelmişler idi, lâkin ümenâlar başka alay etmeleri fermân olunup sırmakeşhâne emîni alayında ubûr etdikleri bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Esnâf-ı tel-i âhen-keşân: Dükkân 80, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---). Kabri (---). Bunlar Yeni Bezzâzistân dibinde ve gayrı esvâkda işlerler. Kuyumcı tâ'ifesi bunlarsız olmaduğundan demir telciler yamak olup seyishâneler üzre çarhlar ile sarı pirincden rakîk sırma gibi teller ve rakîk tanbûre telleri çekerek dükkânlarıyla ubûr ederler.

Esnâf-ı potacıyân: Dükkân 10, nefer yigirmi, pîrleri Abdülgaffâr el-Medenî'dir kim çanak ve çömlek yapıcıların pîridir. Yüz altmış iki yaşında intikâl edüp kabri Medîne-i Münevvere Bakî'indedir.

Bu potacılar bir gûne türâba niçe gûne filcân hurdaları ve rimâl-i türâblar mahlût edüp havânlar içre sahk edüp ma'cûn gibi tahmîr edüp sağîr ü kebîr dervîşân külâhları gibi toprak potalar yapup kuyumcular âteş içre bunlarda altun ve gümüş kal ederler. Gayrı gûne potalar âteşe tahammül etmez. Ve bu kâr bu potacılara mahsûsdur kim terkîblerin gayrı enâyiye keşf etmeyüp bu kâr kendülere munhasır olmuşdur. Sâ'ir diyârlara dahi çoğu İslâmbol'dan gider.

Esnâf-ı boracıyân: Dükkân 3, nefer 10, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar kuyumculara bora yaparlar kim lehem bâr ile bir işi birbirine yapışdırmak içün kuyumcular lehem üzre borayı eküp bi-emrillâh âteşde iki gümüş birbirine muttasıl olup yekpâre olur.

Bora oldur kim Acem'de ve Canha'da ya'nî Erzurûm Gümüşhânesi'nde bir gûne kireç gibi beyâz ma'dendir, anı Mısır şekeri kellesi gibi kelle kelle kâlıblarda dökdürüp İslâmbol'a getirüp miskâlin birer şâhîye verirler, bir aceb ma'âdindir. Ammâ Budin ve Alman ve İsfac kâfiristânında hasîr külünden bora etdiklerin gördüm. ***[188b]***

Ammâ Mısır kuyumcuları borayı Buhayre vilâyetinde Kârûn'un ka‘r-ı zemîne geçdiği yerde cümle gencînesi natrûn olmuşdur anı şîşeciler sırça üzre erid(?) edüp derhâl sırçayı su eder ve âteşe kuvvet verir. Bu natrûnu Frengistân'a götürüp anda kîmyâgîrler natrûnu tîz-âb suyında kaynadup içinden Kârûn altunu hâsıl olur. Ammâ Danimarka kâfiristânı seyâhatinde ba‘zı ilm-i kâf üstâdlarıyla meşveret edüp Mısır natrûnu ahvâlin söyleşüp "Belî tîz-âb suyunda natrûnun altunu çıkar ammâ harcı hâsılı berâber gelmez, değil kim fâ’ide ola" dediler. Ammâ Mısır kuyumcuları bu natrûnu bora yerine isti‘mâl edüp a‘lâ kâr verir.

Bu İslâmbol boracıları dahi seyishâneler üzre dükkânlarında kelle kelle bora ma‘âdinlerin âvîzeler edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı civacıyân: Dükkân beş, nefer 10, pîrleri nâ-ma‘lûmdur. Ancak bir ma‘den-i sun‘-i Hudâ'dır. Leh vilâyetinde Daniska iskelesi'nden gelir. Ammâ bu hakîr sene 1071 târîhinde merhûm Seydî Ahmed Paşa ile Erdel Macaristânın harâc-güzâr edüp Rakofçi la‘îni katl etdüğimiz sene bu hakîr çete ve potura kovarak Nagbanya Ejder kal‘ası altında kemîngâhda yatırken bir kirechâne gördük, esîrlerimizden Macar lisânı üzre su’âl etdik. Meğer ol mahalde bir gûne beyâz göz göz olmuş değirmen taşı dağlar gibi yığılmış, anlara âteş edüp anlardan civa akup hafirlere dolup civayı köpek derisi tulumlarına korlar, gayrı yerde durmak ihtimâli yokdur, böyle bir ma‘dendir.

Kuyumcular bu civayı potalar içre âteşde pişirüp içine sahk olmuş varak altunları koyup mahv olup beyâz kurus gibi hal olur. Ba‘dehu ol kurus olan civalı altunu âteş üzre gümüş kılıçlara ve hançer ve bıçaklara sürüp altun yaldızlı olur. Civa böyle bir ma‘âdindir.

Bu civacıları fermân ile kuyumcubaşı, attârlardan ayırup kendülere yamak edüp anlar dahi seyishâneler üzre güzer ederler.

Esnâf-ı borucuyân-ı sarı pirinc: Dükkân bir ve nefer bir âdeme mahsûsdur, gayrı kimesne etmeğe kâdir değildir. Kâ‘idesin oğluna bile göstermez. Unkapanı'nda işler bir muta‘assıb Urum'dur, Kirbazı derler bir üstâd-ı kâmildir. Pîrleri Efrâsiyâb'dır kim kerrenây-ı Acem'i ol icâd etmişdi. Hazret asrında kerrenây-ı sûr yok idi, ancak yetmiş kol pehlivânlarında ceng mahallerinde kös ve kudüm çalınup gülbâng-ı Muhammedî çekilirdi.

Bu borucu Kirbazı dahi kuyumcular alayında seyishâne dükkânında niçe yüz pirinc boruları zeyn edüp kendi boruya âheng verüp çalarak ubûr ederdi. Bu kâr-ı dilfigâr ancak buna mahsûsdur.

Esnâf-ı devâtcıyân-ı gûnâ-gûn: Dükkân 19, neferât 40, pîrleri Hazret-i Cibrîl-i Emîn'dir kim ibtidâ benî âdeme Cennet-i me’vâdan devât ve kalemi Hazret-i İdrîs'e getirüp yazıcılara ve derzilere pîr olup Cibrîl-i Emîn dahi devât yapanlara pîrdir. Ammâ Hazret asrında Ebû Hâfî nâm bir kuyumcu bir sarı pirinc devât peydâ edüp Hazret'e hedâyâ verüp Enes ibn Mâlik belin bağlayup devâtcılara pîr olup kabri Yemen'de şehr-i Demûl'dedir. Ba‘dehu ol devâtı Hazret-i Resûl vahiy kâtibi olan Mu‘âviye hazretlerine hibe eyledi.

Bu devâtcıların dükkânları cümle Sultân Bâyezîd'de kâğızcılar içindedir. Ser-çeşmeleri cümleye Kuloğlu Mustafâ Çelebi'dir kim üç kollu ve kapaklı ve sandûka misilli gümüş ve pirinc devâtlar yapar kim yüzer guruş kâr hakkı alır.

Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların devâtlar ile zeyn edüp alay gösterirler.

Esnâf-ı tenekeciyân: Dükkân 300, neferât 305, pîrleri nâ-ma'lûmdur. Bunlar Leh ve Çeh ve İngilis diyârından gelme demir kalaylı teneke ve pirinc teneke satarlar. Dükkânların tenekeler ile zeyn edüp güzer ederler.

Esnâf-ı bıçak kıncıyân: Dükkân 105, neferât 200, pîrleri (---). Bâlâda kılıç kıncıları kılıççılara yamak olduğu tahrîr olundu, ammâ bunlar bıçak kıncılarıdır. Kuyumcubaşıya yamakdır. Seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn bıçaklar ve kınlar ile tezyîn edüp ubûr ederler.

Bu arada kuyumcubaşı yamağı olan (---) aded esnâflar tamâm olup, andan kuyumcubaşı alayının güzîdesi gürûh gürûh pür-silâh olup kuyumcubaşının nakîbi ve sâhib-i tarîki ve şeyhleri ve kethudâları ve yiğitbaşıları ve çavuşları ve tarîkatçıları ve ***[189a]*** miyân-beste ve kemer-beste edecek pîr [ü] pîşvâ ihtiyârları fırka fırka muhteşemâne ubûr ederek ardı sıra ehl-i kıble ağa ve sikkezân ağa ve tamgacıbaşı ağa yan yana ve rikâb rikâbe vakârlar ile onar yigirmişer çifte dilberân köçekleriyle geçüp ardı sıra kuyumcubaşı önü sıra niçe bin pür-silâh dilberânlar ile kendüsi murassa' eğerli ve cevâhir zer ü zîverli rahtlı esb-i sabâ-reftâra süvâr olup yemîn ü yesârında pîş-kademleri ile at başı berâber ubûr edüp kâmil sekiz kat mehterhâne ve tabl [u] köslerine turralar urulup hengâme-i azîm ile ubûr ederler.

Bu alayda cümle (---) askerdir ve cümlesinin (---) dükkândır ve cümle otuz aded esnâf-ı güzîdedir. Cümlesi ordu-yı İslâmda lâzımdır.

el-Faslu'r-râbi' ve'l-ışrûn
Esnâf-ı dökmecibaşı

Kârhâne birdir, Süleymâniyye câmi'i tahtındaki çârsû içre bir kârhâne-i azîmdir. Cümle selâtîn câmi'lerinin tuç pençere kâlıbları ve gayrı ibret-nümâ kâlıbları bu kârhânededir. Süleymân Hân, câmi'i binâ ederken bu kârhâne elzem-i levâzımından olmağile Süleymân Hân ibtidâ bu kârhâneyi binâ etdi. Dâ'imâ dökmecibaşı bunda sâkindir. Sâ'ir dükkânları dörd mevleviyyet yerde bin dükkândır. Neferâtları cümle bin üç yüzdür. Zîrâ sahan dökmecileri dahi bunlara yamakdır.

Pîrleri ibtidâ Kârûn'dur kim kîmyâya meşgûl iken tuç eylemek yolun buldu. Ba'dehu Hazret asrında pîrleri Talha bin Abderî'dir, Medîne-i Münevvere'de îmân ile müşerref olup Aşere-i Mübeşşere'den oldu. Tuç sahanlar ve tuç tâslar ederdi. Kabri Şâm'da Bilâl-i Habeşî kurbünde medfûndur. Bu dökmeciler, tahtırevânlar üzre dükkânlarında kâr ederek tay ederler.

Esnâf-ı kalay düğmeciyân: Dükkân 150, neferât 200, pîrleri Ebü'l-mevâhib-i Ensârî'dir. Selmân belin bağladı. Kabri Yemen Cüblesi'ndedir. Bunlar seyishâneler üzre dükkânların kalay düğmeler ve kalay kopçalar yaparak hareket ederler.

Esnâf-ı kurşum berber kösrecileri: Dükkân 10, neferât 25, pîrleri ma‘lûmum olmayup bir siğer ü fütüvvetde ve fütüvvetnâme-i kebîrde görmeyüp seyâhat etdüğimiz yerlede ziyâret dahi etmedik. Ammâ meşhûr ma‘rifet değildir. *Allâhu a‘lem,* sonradan îcâd bir ma‘rifetdir. Ammâ hakkâ ki ibret-nümâ bir kârdır. Kurşum ile sunparayı bir yerde imtizâc etdirüp müdevver kösre yapup berberler usturalarını anınla müczem ederler.

Ve bunlar kara lökü âteşde nerm edüp içine yine sumpara koyup çarhlı kösre yapup kılıççılar ve bıçakçılar isti‘mâl ederken âteşler zâhir olur. Çarhlı kösredir. Bunlar dahi seyishâneler üzre kösreler peydâ ederek fot ederler ammâ lâzımlı esnâfdır.

Bunlardan sonra dökmecibaşı alay-ı azîmile sekizer kat mehterhânesin çalarak ubûr ederler. Bu yamak olan cümle üç aded esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir ammâ güzîde askerdir.

el-Faslu'l-hâmis ve'l-ışrûn
Esnâf-ı yaycıbaşı

Dükkân 200, neferât 500, pîrleri Muhammed Ekber ibn Hazret-i Ebûbekir'dir kim Hazret-i Resûl huzûrunda Hazret-i Alî beline şed kuşadup yaycılara pîr ve dutkalcılara dahi pîr olmuşdu. Amr ibn el-Âs'dan sonra Mısır sultânı olup Hazret-i Osmân bunun sebebiyle şehîd olduğu bâlâda musarrahdır. Hâlâ kabri Mısır'da Zeynel‘âbidîn yanındadır.

Bunların dükkânının çoğu Sultân Bâyezîd'de ve Murâd Paşa türbesinde ve Edirnekapusu'nda ve Galata'da [ve] Üsküdar'dadır. Bunlar tahtırevânlar üzre dükkânlarında pervâne yayların ve Sultân Bâyezîd bizzât yaycı idi, anın yayların ve Hurrem Usta yayların ve Kemâl Ata yaylar ve Şücâh ve Tozkoparan ve Deli Ferhâd yayları ile kârhânelerin zeyn edüp yay yaparak ubûr ederler.

Esnâf-ı okcubaşı: Dükkân 200, neferât 300, pîrleri Ebû Muhammed ibn İmrânü'l-Kavvâs'dır kim Hazret'in okun ve yayın taşıyup yanı sıra kavvâslık edüp her bâr seferden fâriğ olunca ok yapardı. Kabri Eğin şehrindedir, Selmân-ı Pâk'in kırk altıncı kemer-bestesidir.

Bu okcuyân pâk askerdir. ***[189b]*** Seyishâneler üzre külbelerin gûnâ-gûn oklardan heki ve puta ve âzmâyiş ve pişer ve peleng ve hadeng ve nâvek ve sehm ve zîzân ve gez ve pışar isimli kamış ve elvân çamlardan deste deste oklar ile dükkânların zeyn edüp ok yapup bir gözlerin yumup oka bakarak ve ok çevirerek bunlar cümle pür-silâh ubûr ederler.

{**Esnâf-ı zenberekçiyân**: Kârhâne birdir, Atmeydânı'nda yeniçeri ta‘lîmhânesinin bir tarafı zemberek ta‘lîmhânesidir. Ve yeniçeri ocağından bir oda neferiyle cemâ‘atden zemberekçiler odasıdır. Ammâ taşrada zemberekçiler dükkânı ondur, neferâtları seksendir. Pîrleri (---), Hazret-i Hamza kemer-bestesidir. Kabri Bilbeys'dedir.

Bu zemberekçiler dükkânsızca kol kalınlığı yayları kurup hışt gibi okları ve ba‘zısı taş gülleleri atarak pür-silâh ubûr ederler. *Ve's-selâm*.

Esnâf-ı sapancıyân: Dükkân 3, neferât beş, pîrleri ibtidâ Hazret-i Dâvûd'dur kim Melik Tâlût'u sapan ile katl eyledüğine delîl-i nass-ı kâtı‘: [160] âyeti nâzildir.

Bu sapanbâz şehbâzların sonra pîrleri Baba Amr'dır. Sapan ile cümle Hayberîlerin zehreleri çâk, kelleleri hâk dolmuşdu. Bu sapanbâzlar dahi sapanlarının taylasânların ra‘d-vâr şakıldarak şırak şırak diyerek cümle ubûr ederler}.

Esnâf-ı ta‘lîmhâneciyân: Dükkân 45, neferât 50, pîrleri Sa‘deddîn ibn Kereb Gâzî, Enes ibn Mâlik kemer-bestesidir. Bedr-i Huneyn cenginde şehîd olup Bedir şühedâları cebbânesinde medfûndur.

Bu ta‘lîmhâneciler tahtırevânlar üzre ta‘lîmhâneler inşâ edüp ba‘zı kemândârân ok atarken ta‘lîmhâneci,

Ok elinden bir, olasın kemâl pîr
Ok elinden iki, sana lâzım yayın peki
Ok elinden üç, görmesin bazûların güç
Ok elinden dörd, düşmenin bağrına derd
Ok elinden beş, olasın pîrlere eş

Netîce on iki oka varınca,

On iki İmâm-ı hümâm aşkına okların oldu tamâm

deyüp on iki okda bir akçe alup tablaya urulan zîzânları alup bir san‘at ile kemândâra red edüp ta‘lîmhânesinin çanları çınkırdayarak böyle alay gösterüp giderler.

Fasl-ı atıcıyân-ı kemânkeşân [u] kemândârân: Neferât 3000, pîrleri Hazret-i Sa‘d bin Ebî Vakkâs'dır kim Aşere-i Mübeşşere'dendir, Cenneti Hazret-i Resûl on kişiye tebşîr etdüği Ashâb-ı güzîndendir ve râvî-yi hadîsdir. Kabr-i şerîfi Şâm ile Kudüs-i Şerîf mâbeyninde Ken‘ân elinde Cübb-i Yûsuf ile Cisr-i Hazret-i Ya‘kûb mâbeyninde bir mürtefi‘ bayır üzre bir âsitâne-i azîm içre kubbe-i âlîde âsûdedir. Niçe kerre yüz bin gûnâ-gûn oklar vardır, her gelen tîrkeş ve sadak ve cab ve gedelecin tekbîrleyüp ol âsitâneden bir ok tîrkeşine koyup kendi sadağından üç ok âsitâneye kor. Tekyesinde fukarâları ve câmi‘i vardır, mihmânhâne-i fukarâdır. Ammâ bu hakîr Medîne-i Münevvere kurbünde ve Mısır İskenderiyyesi kal‘asının Bâb-ı ahdarının iç yüzünde Pîr-i Tîr-endazân Sa‘d ibn Ebî Vakkâs deyü târîhiyle bir ziyâret etdim, garîb temâşâdır. Kande medfûn olduğunun sıhhati haberin alamadım. *Allâhu a‘lem.* Netîce bu tîrkeşân kavmi cümle sığır boyunduruğu gibi yayları ve kemân küreleri ve müntehâları ve aylanları ve şeddân misilli yayları ve demir yayları ve çille zencîr yayları çekerek ellerinde Kerkeri kemânları Mısır lu‘bedebâzlıklarıyla fır-â-fır çevirerek ubûr edüp cümlesi Rüstemâne âlât-ı silâhlar ile müstağrak olup kimi piyâde ikişer ikişer, kimi atlar üzre süvâr olup Mısır tarzı silâhkârlık ederek ubûr ederler. Gerçi oyundur ammâ sünnet-i Resûlullâh'dır. Hakkında: [161] âyeti nâzil olup niçe hadîsler dahi vardır.

Esnâf-ı pehlivânân-ı tîr-endâzân-ı hadeng-güzârân: Bunların dükkânları yokdur. Ancak kârhâneleri ta‘lîmhâneler ve Atmeydânı'nda yeniçeri ta‘lîmhânesi ve Okmeydânı'nda Atıcılar tekyesidir. Ammâ cümle sekiz yüz pehlivân-ı darbkârdır.

Bunların pîri dahi Sa‘d ibn Ebî Vakkâs'dır. Bunların alayda kârları çilesine bir sinek konsa çilesi deprer yaylar ile saban demirlerine ve pûlâd-ı Nahşivânîlere ve tomruklar ve kalkanlara ve su ile dolu şîşeler ve asılı yanmış kandîllere ve âyînelere ok ile darb urup delerek ubûr ederler. Bir fırkası dahi hilâl ile ve kaz yeleğiyle ve yazı kalemleri ve şükûfe karanfîller ile çimşîr ve ceviz tahtalarına darb urup güzer ederler. Bir zümresi dahi yeleksiz okları katı yay ile hevâya atup yine hevâdan önüne enüp elile oku dutup bu gûne itmâm bulmuş pehlivânlar vardır.

Ammâ bu zümrenin üstâd-ı kâmili Ebezâde'dir kim Sultân Murâd huzûrunda bir yay çilesine dörd ok gezleyüp iki ok önünde darb urur, bir ok sağ omuzundaki darbe, bir ok sol omuzundaki darbe urup bir çileden dörd ok ile bir çekişde bir şastdan dörd darb urup bir kîse altun alduğı müsbetdir kim sihr-i helâl ma‘rifet-i acîbdir.

Andan bu kârda sâhib-i fünûn Eski Sarây imâmı ve Sultân Selîmli Sarı Solak, Murâd Hân'ın üstâdıdır.

Ve Zeyrekbaşı'nda Sovukkuyu câmi‘i imâmı Bodur Alî Efendi.

Ve bu hakîr Evliyâ-yı pür-riyâ fakîr alâ kadri't-tâka ba‘zı mertebe âsârlarımız vardır kim ba‘zı tekyelerde maslûbdur.

Ve Pehlivân Hacı Süleymân, sâhib-i menzildir, nişângâhının târîhi: ***[190a]***

Pehlivân Hacı Süleymân merd-i Hak
Kabza ilminde odur sâhib-hüner,

deyü ibtidâsı bu mısra‘lardır.

Bunlar bu gûne icrâ-yı ma‘rifet ederek alayköşkü dibinden ubûr ederler.

Esnâf-ı zıhgîrciyân: Dükkân 50, neferât 105, pîrleri Ebû Tâhir Şaggâl ibn Sa‘d-ı Vakkâs'dır, Selmân-ı Pâk belin bağlayup fütüvvetnâme-i kübrâda "Bağdâd Hillesi'nde arslan paralamışdır, kabri nâ-ma‘lûmdur" deyü yazmış. *Rahmetullâh.*

Bunlar seyishâneler üzre dükkânların şîr-mâhî ve balık dişi ve sığın boynuzu ve kuknus burnu ve gergerdân boynuzu ve ablak koç boynuzlarından zıhgîrler ile dükkânçelerin zeyn edüp pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı pehlivânân-ı matrakcıyân: Dükkân 10, neferât 30, ammâ dükkân sâhibi olmayan niçe bin matrakcı pehlivânlar vardır. Pîrleri Hazret-i Amr-i Ümeyye-i Zamîrî'dir kim şâtırların ve matrakcıların pîri odur. Hazret-i Alî kemer-bestesidir. Kabri Hıms şehrindedir.

Bunlar ordu alayında bâzûların sığayup piyâde matrakbâzlık edüp pehlivânâne şecâ‘at ü mehâbet göstererek ubûr ederler. Cüst [ü] çâlâk âdemlerdir.

Ser-çeşmeleri başdarda-i pâdişâhîde resenbâzlık eden Taslak Kapudan'dır kim da‘vâ-yı merd ile Acem'den dörd matrakbâz-ı kâmil gelüp dördü yek hamleden hücûm edüp dördü bide matrak yetişdirüp firâr etmişlerdir.

Ba‘dehu Murâd Hân bu fenne mâ’il olup matrakbâz olmuşdur. Hattâ bu Taslak Kapudan hakkında Cevrî Çelebi Şeyhzâde hicvinde Arab ağzından bu beyti terennüm etmişdir:

Jeldi Taslak verdi matrak benim aldım saşısın
Bir açıtmazdır sizi Şeyhzâde kimler ajısın.

Ba‘zı yârânlar "Şeyhzâde sikim ajısın" okurlar. Taslak Kapudan bir çâpük pehlivân idi.

Andan Sultân Bâyezîd meydânı'nda kârhâne sâhibi Matrakbâz Cin Ahmed, buna bir pehlivân mukârin olamazdı.

Ve Baba Arab, bu dahi şecî‘ ü dilîr, yetmiş yedi bendi itmâm etmiş matrakbâz idi. Eğer her bildiğimiz bu gûne tahrîr etsek seyâhatimize mâni‘ olup ihtisârı evlâdır.

Esnâf-ı pehlivânân-ı gürzbâzân: Dekâkîn 12, neferât 70, niçe yüz zorâver gürzbâz pehlivânlar vardır ammâ kârhâne sâhibi yetmiş neferdir. Sâ’ir pehlivânlar dahi bu kârhânelerde cem‘ olup orta çekme ve kesme ve asma ve dikme ve salma ve salık ve çârtop ve şeştop gürzlerden ikişer kantâr gürzlere varınca itmân ederler.

Pîrleri Hazret-i Hamza yâr-ı gârı Hurûm Gâzî'dir, kemerine şeddi yine Hazret-i Hamza bağladı. Bunlar dahi piyâde yetmiş altı aded gürzleri ve salmaları başları üzre fırâfır devrân etdirerek Rüstemâne ubûr ederler.

Esnâf-ı pehlivânân-ı küşte-gîrân: Tekyeleri iki yerdedir, biri Küçükbâzâr kurbünde Unkapanı râhı üzre Servi furunu mukâbelesinde Pehlivân Şücâ‘ tekyesi Ebü'l-feth Gâzî'nindir. Biri dahi Zeyrek Yokuşu ayağında Pehlivân Demir tekyesi'dir. Hâlâ bu tekye ma‘mûrdur. İçinde tekye-nişîni Baba Hasan, hüsn-i hâl ile ma‘rûf bir pîr-i fânîdir.

Bu tekye içre üç yüz Pehlivân Zûpînler var kim onar çift câmûs kötenin zabt eder erlerdir. Yüz, yüz elli çift pehlivânlar cümle kisbetlerin geyüp sarı şîr-i revgan yağıyla yağlayup çifte çifte âdem ejdehâsı gibi apul apul yürüyüp birbirlerine kağan arslan gibi sarılup bu kadar temâşâcılar içre birbirine evren-misâl kec-nazar edüp alt üste ve üst alta pehlivânlık ederek cümle (---) bend lu‘bedebâzlıkdan kesme ve şîrâzî ve kesebend ve terskepce ve pîşkabza ve yanbaşı ve sergelle ve âsumâniş ve cezâyir sarması ve boğma ve karakuş nâm oyunları icrâ ederek alayköşkü dibinden ubûr edüp pâdişâhdan ihsânlar ile şeref-yâb olup ubûr ederler.

Bunların pîri Hazret-i Mahmûd Pîr-Yâr-ı Velî'dir Hazret-i Hamza kemer-bestesidir. Kabri (---) (---) (---) dir.

Esnâf-ı sayyâdân-ı murgân: Dükkânları yokdur, neferât 500 avcıdır. Bunlar okculara kuş yeleklerinden gücügen yeleği ve kartal yeleği ve toy ve kuğu yelekleri getirdiklerinden yamak olup alaylarında pür-silâh ubûr ederler. Bunlar tüfeng-endâz avcılardır, pîrleri nâ-ma‘lûmdur.

Evsâf-ı kannâsân-ı avcıyân: Bunların dahi dükkânları yokdur. Dağ ve bâğ u râg ve ırağ u yakında kuşu kuş ile sayd edüp yeleklerin ***[190b]*** bunlar dahi okculara getirdikleriyçün alaylarında yamaklardır.

Pîrleri ibtidâ Hazret-i İsmâ‘îl'dir kim def‘-i cû‘ içün Rabbü'l-İzze kendüye avı mübâh edüp ibtidâ kuşu kuş ile sayd eden Hazret-i İsmâ‘îl'dir. Ba‘dehu Hazret asrında İmâm Hüseyin atmaca ve doğan avladup kırmızı çakşırlı kut güvercin beslediği fütüvvetlerde mahrûrdur. Anıniçün sayyâdlar İmâm Hüseyin'den yakarlar çerâğı. Kabr-i şerîfi Bağdâd kurbünde re’s-i şerîfi Yezîd-i bî-mezîd Mısır'a gönderüp Mısır'da Meşhed-i Hüseyin'de medfûn olduğu müsbetdir.

Bu tâ’ife-i sayyâdân küheylân atlar üzre ellerinde Edil doğanları ve dal doğanları ve sunkur ve toykun ve karçığa ve şâhîn ve zağanos ve balaban ve çakır ve taştülek ve devlingec ve karakuş [ve] atmaca ve karagöz nâm bâzlar(lar)iyle tablbâzlarına turralar urarak terkilerinde sayd [ü] şikâr etdikleri kaz ve turna ve turac ve süğlün ve keklik ve çil ve ördek ve sürhâb ve balıkcıl ve toy ve karabatak şekilli avlar ile alayköşkü dibinden ubûr ederler.

Esnâf-ı mervahacılar ya‘nî yelpâzeciyân: Dükkân 000, neferât 105, pîrleri Ya‘kûb-ı Tâ’ifî'dir. Hazret'e kuş yügünden mervaha getirüp Enes ibn Mâlik beline şed bağlayup irşâd etdi. Kabri Musul'dadır. Bunlar dükkânların seyishâne üzre edüp gücügen yeleğinden ve gurâb yügünden ve ukkâb yeleğinden ve gûnâ-gûn çelenglerden yelpâzeler yapup ubûr ederler.

Evsâf-ı otağa-i sorguccuyân: Dükkân 40, neferât 80, pîrleri ibtidâ Sâm'dır, sonra nâ-ma‘lûmdur bir fütüvvetde görmedik. Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların sorguc şâhîler ve cığa ve turna telleri ve balıkcıl telleri ve hümâ telleri ve yeniçeri çorbacısı sorgucları ve kuka süpürgeleri ile ve ibret-nümâ tâvus telleri ve Habeş tavuğu yelekleriyle dükkânların cevâhir sorguclar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı kuşbâzân: Dükkân 50, neferât 600, bunların pîri yokdur. Bunların hakkında atalar "Kuşbâzı kumarbâzı, anları katl eden gâzî" demişler. Bir alay şûm [u] mezmûm kavmdir. Ammâ İslâmbol çelebilerinin mîrâsyedileri anası altından elli guruşa yumurtasın alup kendi güvercini altına koyup yavru çıkarup remmâsıyla âsumâne urûc edüp hevâdan zemîne nüzûl etdikde takla ata ata zemîne düşüp ba‘zısı helâk olur.

Bu gûne taklabâz, pal ve şeber ve cevizi ve Şâmî ve Mısrî ve Bağdâdî ve münakkat ve alara ve martolos ve demkeş ve saya ve talazlı ve peleng ve çıbar ve şeber ve kızıl ala ve darkıl ala ve kara ala ve tekir ala ve çakır ala ve habâr ala ve sâde kut ve tâclı kut ve çakşırlı kut, bu kadar elvân kebûter hümâmları besleyüp kâr ederler.

Ve ba‘zı güvercinlerin yelekleri okculara lâzım olmağile bu kuşbâz tâ’ifesi dahi anların

alayında ellerinde ve başlarında münîs olmuş kebûterler ile ve kulağı menkûşlu ve ayağı halhâllı mercân gözlü tuyûr rabisler ile ubûr eder.

Ammâ bu bâlâda zikr olunan kebûterin cümlesinden makbûl taklabâz ve Bağdâdî dir kim bir âsitâna dahi varup âvâre olup lâne eylemez, âhir on sene mürûr ederse Bağdâdî Bağdâd'da ise de gelüp âşiyân-ı kadîmin bulur. Hakkâ yârânlarımızın bir kaçı kuşbâz idi, bir kaçın Bursa'ya götürüp Cum‘a namâzın kılup kafesden âzâd etdüğimiz gibi Bursa üzre bir pervâz urup evc-i âsumâne urûc edüp gâ’ib oldu. Ol ân İslâmbol'da lânesine varmış.

Hikâye: Bursalı Sa‘dîzâde meşhûr-ı âfâk mîrâsyedi kuşbâz olup on bin guruş sarf edüp bin çift kebûter cem‘ eder kim pâdişâha bu cem‘iyyet mün‘akis olur. Her bâr bu Sa‘dîzâde güvercinlerine karınsa zamânında misk içinde gecelemiş nâr dânesi vermeği mu‘tâd etmiş.

Hikmet-i Hudâ bir gün bu remmâyı âşiyânlarından uçurup evc-i âsumânda pervâz u çevlân ederken hikmet-i Hudâ kazâ-yı âsumânî bir ra‘d ü berk ve zulemât olur kim Bursa içinde âdem âdemi görmeden kalup cümle halk feza‘ u çeza‘a başlar. Âhir-i kâr bir gün bir gece bu zulemât Bursa üzre ber-karâr olup Sa‘dîzâde'nin güvercinleri gelmeyüp aklı başından gidüp âhir dâğ-ı ***[191a]*** derûnundan başın alup Arab u Acem seyâhati olup cihânı geşt [ü] güzâr ederek diyâr-ı Mağrib-zemînde Cezâyir vilâyetine varup erbâb-ı ma‘ârif ve zürefâsıyla ihtilât ederek bir gün bir âsitâneye varup görse kim yedi seneden berü kendinin gâ’ib olan ta‘aşşuk etdüği güvercinler kim Rûm'a mahsûs olan murg-ı zeyreklerdir. Esnâ-yı kelâmda sâhib-i hâneye nezâketle bu kuşları sorup hâne sâhibi eydir:

"Bu remmâyı bize Allâh verdi kim yedi yıldır bir kerre bir zulemât hark u berk ve sâ’ika kopup dünyâyı zulemât bürüyüp bu güvercinler cân havliyle bunda düşüp kaldılar" deyince Sa‘dîzâde eydir:

"Bu remmâ cümle benimdir kim yedi yıldır seyâhat edüp mâlım arardım. Hamd-i Hudâ buldum" deyince sâhib-i hâne,

"Neden ma‘lûm isbât eyle" dedükde,

Sa‘dîzâde "N'ola?" deyüp tîz sûk-ı sultânîye gelüp bir miskâl misk-i Hoten alup bir yük nârı dâneleyüp misk ile bir gece nâr yatup ale's-sabâh ki olur Sa‘d[î]zâde sâhib-i hâneye,

"Buyurun güvercinler benim olduğun size isbât edeyim" deyü sâhib-i hâne ile niçe yârânlar güvercinler âşiyânesi önünde durup Sa‘d[î]zâde yuva kapusun açup âdet-i kadîmesi üzre güvercinlere,

"Dü çip çip" deyü na‘ra edüp peştemâl içinden mümessek nâr dânesin bu kebûterlere nisâr edince azametullâh bu güvercinler mâbeyninde bir kuğurdu ve bir vığırdı peydâ olup nâr dânesine cân atup tenâvül etdiklerinde bir kerre yerlerinden kopup evc-i âsumâna su‘ûd edüp ber-hevâ gâ’ib oldular.

Hâne sâhibi şimdi güvercinler gelir ümîdinde olup muntazır iken Sa‘dî Çelebi eydir:

"Hamd-i Hudâ mâlımı isbât etdim mi?" dedükde cümle Cezâyir halkı hayrân kalup Sa‘dî Çelebi, Cezâyir'den yetmiş günde gemiler ile Rûm'dan Bursa'ya gelüp görse cümle kuşları âşiyânlarında yavru çıkarup yine bi-aynihi(?) yatmışlar.

Sa‘dîzâde ehl [ü] iyâllerine su’âl edüp Cezâyir'den pervâz urdukları gün ibtidâ âşiyânına dâhil olan Bağdâdîler, andan pal ve şeberler gelür. Sa‘d[î]zâde hisâbıyla Cezâyir'den sekiz sâ‘atde Bursa'ya dâhil oldukları muhakkakdır. Hakkâ ki Bağdâdî hakîkatli kuşdur.

Ve cemî‘i kuşlardan Cenâb-ı Bârî güvercini zeyrek halk etmişdir. Ammâ beslemesi şûm u mezmûmdur. Meğer kırmızı tepeli ve ayağı çakşırlı kut güvercini ola, anı evlerde beslemek sünnetdir. İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin içün Hazret-i Alî beyâz ve bensiz çatal ibikli ak horos ile kırmızı çatal tepeli ve çakşırlı hümâm beslemişlerdir, deyü yazmışlardır. Ammâ gayrısın beslemek memnû‘dur, zîrâ evlâdları olan başdan kıçdan çıkar, gâyet ihtirâz lâzımdır.

Esnâf-ı tavukcuyân: Dükkân 105, neferât 400, pîrleri Kârûn'dur kim ibtidâ tavuğu re’s-i mâl deyü besleyüp kendisi yere geçdikde tavukları sahrâda bulunup mâl-ı Kârûn'dan tavuk ve Mısır'da natrûn kalmışdır. Ve Mısır'da tavuğu fışkı içinde yavru çıkarmağı Kârûn peydâ eylemişdir. Bu dünyâda anı görmeyen bir şey görmemişdir. Üçüncü cild kitâbımızda Mısır evsâfında mufassal tahrîr olunmuşdur, ana nazar oluna.

Bu tavukcular kuş besleyüp ba‘zı Mısır tavuğu ve kaz ve ördek yelekleri okculara ve yelpâzecilere lâzım olduğunda bu okcubaşı alayına ta‘yîn olunup seyishâneler üzre kafes kafes dicâclar ve gûnâ-gûn her diyârın horoslarından ba‘zı boynuzlu ve çatal ibikli ve ikişer ımlık horoslar ve semiz beslenmiş ımlık tavukları ile horosları "kukırıku kurıku" diyerek ubûr ederler.

Esnâf-ı sayyâd-ı serçeciyân ve gayrı murgân: Bunların dükkânı yokdur, hemân bâğ u bâğçeler kenârında dâm [ü] duzahlar ile ve dutkal gibi ökseleri çalılara sürüp serçe ve iskete ve filorunya ve başdankara ve ispinoz ve saka kuşu ve işlibe ve ferye ve kuyruk atan ve kara bülbül ve bokluca bülbül ve bülbül-i gûyâ-yı hezâr ve mankır kuşu ve pozbakal ve ishâk kuşu ve sarı asma ve kara tavuk ve kârvân kuşu ve üğeyik ve hakkuran ve Yûsuf Mısır'da satıldı ve beyâz kumru, bu makûle murgân-ı hoş-nevâları sayd edüp kafesler içre mahbûs edüp giderken saka kuşları kafesleri altındaki kâseler içinden yüksük kadar kovacıklar ile minkârıyla ve nâhunuyla su çeküp kovadan nûş eder. Mankır kuşu kezâlik kafesinin içinden mankır taşır bir turfe kuşdur. Ve sâ’ir kuşların herbiri birer ***[191b]*** gûne nevâhânlık edüp feryâd ederek sayyâdları dahi gûnâ-gûn şakalar ederek ubûr ederler. Bunlar dahi garâyib esnâfdır.

Esnâf-ı bülbülcüyân: Neferât 500, bunların dükkânları yokdur, ekseriyyâ hânedânlarda zât-ı şerîf mollâ ve vüzerâzâde sâhib-i tab‘ çelebiler ve berber dükkânlarında üstâd-ı kâmiller perveriş edüp hezârın hezârân nâlesinden rûhlarına gıdâ hâsıl olur.

Bunların niçe yüzü ellerinde incü ve akîk-i yemenî ile örülmüş bülbül kafesleri var kim ba‘zı kafes bin guruşa olmaz, mülûka hedâyâ içün yapılmış kafeslerdir.

Bu kafesler içre aşkıyâ ve bî-hicâb kesret-i nâsdân bî-pervâ bülbüller feryâd [ü] figânlar ederek birbirine hasmâne nâle ve nâlişler ederek niçe yüz kafes bülbül ve niçe yüz kafes kara tavuk tûtî-i gûyâ kimi ihlâs kimi salavât getirerek kafeslerle tûtîler dahi ubûr ederler.

Bu esnâflar ubûr etdikden sonra kemânkeşbaşı ve Okmeydânı'nda puta yerinde atıcıbaşı cümle atıcılar ile yayları ellerinde çekerek kurarak yasarak saf saf ubûr ederler. Ardı sıra yaycıbaşı ve okcubaşı ve yeniçeri ocağından ta‘lîmhânecibaşı ile üç ağa at başı berâber rikâb rikâbe ubûr edüp ardları sıra sekizer kat mehterhâne ile pür-silâh ubûr ederler.

Bu yaycıbaşı ve okcubaşıya on tokuz aded esnâf yamak olup cümle (---) aded dükkândır ve cümle (---) aded asker-i esnâfât-ı gûnâ-gûndur. Bunlar dahi tahrîr olunduğu gibi alayköşkü dibinden âmâde ubûr etmişlerdir.

el-Faslu's-sadis ve'l-ışrûn
Esnâf-ı hayyâtân ya'nî terziyân

Kârhâneleri ikidir, Arslanhâne'ye muttasıl kârhânelerin Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî binâ etdi (---) başı kârhânesidir. Alayköşkü mukâbelesindeki kârhâne Sultân Süleymân Hân Gâzî binâ etdi. Bu ikisi dahi kârhâne-i azîmdir kim (---) başı kârhânesidir, her birinde beşer yüz neferât vardır. Ammâ taşra İslâmbol'un dörd mevleviyyetinde cümle terzi dükkânları üç bindir neferâtları beş bindir. Bu cümlenin pîrleri ibtidâ Hazret-i İdrîs Nebî'dir. Hâlâ Cennet-i me'vâda ehl-i cennet olacaklara hulle biçmededir. Hazret-i Îsâ dahi cennetdedir. Ölmeden cennete giren bu iki peygamberdir.

Hazret-i İdrîs Arz-ı Hâsân'dan İsvân diyârına gidüp anda halkı dîne da'vet edüp âhir âsumâne İsvân şehrinde urûc etdüği mağârâsı üzre olan kayada kadem-i şerîflerinin çukurundan bu hakîr âb-ı rahmet nûş etmek müyesser olmuşdur. Ammâ Hazret-i Îsâ Kudüs-i Şerîf kurbünde Nâbulus şehrinde habs etdikleri mağârâdan âsumâne urûc etdükleri gârda hatm-i şerîf etmişiz.

Ezîn-cânib terzilerin pîri İdrîs Nebî'dir. Lâkin Hazret-i Risâlet asrında pîr [ü] pîş-kademleri Dâvûd-ı Tâhirî'dir kim Selmân-ı Fâris'in on birinci kemer kuşatduğı pîrdir. Cümle derzilerin silsilesi ana müntehîdir. Kabri (---) (---)'dedir.

Ammâ bu iki hünkâr derzibaşılarından gayrı taşra derzibaşısı cümle ehl-i hırefin pür-silâh edüp seyishâne tahtırevânlar üzre cümle dükkânların hil'at-ı fâhireler ile tezyîn edüp sırıklar üzre Mısır ve Dimyât ve Tire alacalarından gûnâ-gûn biçilmiş dikişi nâ-mâ'lûm ve alacaları birbirine muvâfık kâr-ı kadîm hil'atları ve dikişsiz dokunmuş alacaları yenlerinden sırıklar üzre gerüp arz-ı kâlâ ederek cümle derzi dilberânları silâhlar ile kendülerin tezyîn edüp tay ederler. Seferlerde lâzımlı esnâf olup pîr-i kadîmlerine ri'âyeten gayrı ehl-i hırefe takaddüm olundu. Zîrâ pâdişâhlar dahi bunlara muhtâcdır.

Esnâf-ı hayyâtân-ı dolamacıyân: Bunların büyük kârhâneleri (---)'dır, ağaları dahi andadır. Sarây-ı hâs'da olan büyük oda ve küçük oda gılmânları cümle çuka dolama geyerler. Bu esnâfın kârlarıdır kim âsitâne-i kadîmdir, Bedâsten kurbünde.

Cümle dolamacılar seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn çuka dolama ve ferrâceler ile zeyn edüp kendileri pür-silâh olurlar.

Bu bâlâda tahrîr oluna[n] hil'atcı derzibaşı ve dolamacı derzibaşılar ve altı yüz neferâtları cümle pâdişâh kullarıdır ve nâzırları hünkâr hazînedârbaşısıdır. Şöyle ma'lûm ola.

Esnâf-ı kapamacıyân: Dükkân 300, neferât 500, bunlar dahi pîri Dâvûd-ı Tâhirî'dir. ***[192a]*** Bu esnâf dahi seyishâneler üzre dükkânların Lekefûrî ve Bruçî ve İmâm Rızâ bezi ve Musul ve Diyârbekir bezleri ve Ahmed-âbâd ve Hıtâyî bezlerinden kapama hil'atlar ile dükkânların

bezeyüp pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı hallâcân-ı pembe: Dükkân 104, neferât 300, pîrleri Mansûr-ı Zâhidü'l-Kattân'dır kim Hazret huzûrunda Selmân-ı Pâk beline şed bağlayup on ikinci pîr etdüği bu Zâhid Mansûr-ı Kattân'dır kim cümle hallâcların silsilesi ana çıkar. Kabri Bağdâd'dadır.

Bu hallâclar araba ve kızaklar üzre dükkânlarında ûsûl-i âheng ile kemânlarının vertârlarına tokmak urup,

"Tır tıka tır tık tır tır tık tıka" deyü düyek usûlünde tokmak urarak pembe atarak gülüp oynayarak üzre otururak ubûr ederler. Bir sınıfı dahi serâpâ elvân elvân pembelerden muvahhidî ferrâce ve hil‘atlar ve çakşırlar ve pembe destâr-ı gûnâ-gûnlar ve pembe topuz ve teberler ve tüfengler ile ubûr ederler.

Ve tahtırevânlar üzre rengâmîz pembelerden siyâh gözlü âdemler ve hayvânâtlar ve arslan ve kaplanlar ve ejdehâ ve evrenler edüp gözleri nârenc ve turuncdan edüp her arslanı ve kaplanı demir zencîrler ile kayd [u] bend edüp zencîrin bir ucu yine pembeden eli deyenekli arslancı elinde olup tahtırevânlar üzre ubûr ederken alayköşkü dibinde hünkâr huzûrunda ba‘zı pembe hil‘at giyen âdemlere âteş verüp seyrâncılar üzre varup cümle halk bir hây-hûya varup bu şakalar ile ubûr ederler. Ba‘zı hallâc ârifleri.

"Sakın pamukdan arslan geliyor" der. Ba‘zılar,

"Korkma pamukdan arslandır, kaba kaftan kâlıbıdır, hâkim değildir" deyü darb-ı mesel edüp giderler.

Esnâf-ı takyacıyân-ı zenân: Dükkân 55, neferât 300, pîrleri Abdullâh-ı Vâsıtî'dir, on üçüncü pîrdir, Selmân-ı Pâris kemer-bestesidir, takyacıların silsilesi ana çıkar. Kabri yine Bağdâd Vâsıtı'ndadır. Bunlar seyishâneler üzre dükkânların dîbâ ve şîb ü zerbâflar ile ve nigârpâre takyalar ile ve dîbâ ve katîfe zerdûz işleme terpûşlar ile kârhânelerin zeyn edüp ve cümle takyacı cüvânları müzeyyen olup pür-silâh-ı gûnâ-gûn ile ubûr ederler.

Esnâf-ı kavukcuyân: Dükkân 105, neferât 400, pîrleri Abdullâh bin Sa‘d'dır kim Hazret'in tâcına hizmet ederdi. Kabri Mekke Mu‘allâsındadır, Enes ibn Mâlik nazar-gerdesidir. Bunlar dahi dükkânların katîfe ve çuka ve kavukları ile tezyîn edüp cümle kavukcular ve pençe-i âfitâb kavukcu cüvânları akmişe-i fâhire ile pür-silâh ubûr ederken ba‘zı İslâmbol zürefâları kavukcu cüvânlarına "Çelebi temen alır mısın" deyü ulaşırlar. Bir kerre aceb hatâ olayazdı. Bu temen latîfesinden kavukcu cüvânları aslâ haz eylemeyüp efvâh-ı nâsda şâyi‘ kelâmdır.

Esnâf-ı kelle-pûşcıyân: Dükkân 105, neferât 305, pîrleri (---) (---) (---) (---). Kabri (---)'dedir. Bunlar ekseriyyâ Midilli Urumlarıdır. Seyishâneler üzre kelle-pûşların zeyn edüp kendüler dahi tebdîl-i câme ile pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı yorkancıyân: Dükkân 105, neferât 400, pîrleri Kâmil-i Hindî'dir, Enes ibn Mâlik belin bağladı. Hazret-i Osmân'da olan Hazret'in kerîmeleri Rukıyye ve Ümmü Külsûm ve Hazret-i Alî'de

olan bint-i Resûl Fâtımatü'z-Zehrâ'nın cihâzlarına hidmet etmiş Kâmil-i Hindî'dir kim yorkancıların pîridir. Kabri Yemen diyârında şehr-i Cüble'de yatır. Bu şehir hali(?) Mekke'ye karîbdir.

Bu yorkancılar dahi tahtırevânlar üzre dükkânların atlas ve dîbâ ve sereng ve hârâ yorkanlar ile zeyn edüp cümlesi müsellah ubûr ederler.

{**Esnâf-ı zincef ütücisi**: Dükkân 30, neferât 40, pîrleri nâ-ma'lûmdur. Bunlar dükkânlarında mantar şeklinde mermer üzre atlas zincef ve ütülü ulemâ hil'atları ederek ubûr ederler}.

Esnâf-ı ehl-i kanâ'at, **gömlekciyân**: Dükkân 300, neferât 400, pîrleri, ibtidâ Hazret-i Şîs'dir, pembe ipliği eğirüp bez dokuyup gömlek yapdı. Anın dahi pîri Cibrîl-i Emîn'dir. Ammâ Hazret asrında pîrleri Hazret-i Huzeyme'dir kim Hazret'in kayınbabasıdır kim kızı Sitti Zeyneb'i Hazret-i Resûl'e verdi. Huzeyme'nin kabri Mekke Mu'allâsındadır. Bu Huzeyme, Hadîce-i Kübrâ'dan ve Sitti Âyişe'den iplik alup gömlekler edüp bey' edüp kifâf-ı nefs ederdi.

Bu gömlekciler dahi seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn ak kenârlı İslâmbol ***[192b]*** ve Dırama ve Serfice ve Kalamata ve Tırabuzan gömlekleriyle dükkânların tezyîn edüp ve dikişsiz dokunmuş hayâl bezden gömlekleri sırıklara serüp cümle arz-ı kâlâ ederek geçerler.

{**Esnâf-ı dülbendciyân**: Dükkân 100, neferât 500, bunlar dahi âmâde ubûr ederler. Pîrleri bizzât Hazret-i Resûl-i Ekrem'dir kim Mekke'den Busrâ şehrine sarık götürüp bey' edüp kendüler beyâz destâr-ı Muhammedî sardılar, sonra geysûdâr olup Hazret-i Alî ile siyâh imâme sardılar.

Esnâf-ı yağlıkcıyân: Dükkân 60, neferât 100, ibtidâ yağlık mahrama işleyen Hazret-i Süleymân hâtûnu Belkîs Ana'dır. Sonra Hazret asrında mahrama dokuyup satan (---)dır. Selmân kemer-bestesidir. (---) (---) (---)

Bunlar dükkânların gûnâ-gûn münakkaş Kaya Sultân ve sarây yağlıklarıyla müzeyyen edüp arz-ı kâlâ ederek ubûr ederler}.

Esnâf-ı örücüyân: Dükkân 10, neferât 35, pîrleri Atâullâh Habeşî'dir, Enes belin bağlayup kabri Habeş Zeyla''ındadır. Hazret-i Osmân ile Habeş'e gidüp anda merhûm olup bizzât Hazret-i Osmân cesedin gasl edüp cenâzesine imâmet edüp Hazret-i Osmân defn etdi. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Bu örücülerin dükkânları Mercân câmi'i dibinde Sırt hammâmı önündedir. Kârları bir Kişmîrî şâl ve dülbend ve atlas ve hârâ ve ihrâm makûlesi eşyâları sıçan delse veyâhûd bir gûne âfet etse bunlar ol rahnedâr olan yerleri örüp gâ'ib ederler, aslâ ma'lûm olmaz, musanna' kârdır. Bunlar dahi seyishâneler üzre örücülük ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i kâmil, **cüllâhân**: Dükkân 300, neferât 1000, ibtidâ pîrleri Hazret-i Şîs'dir. Lâkin Hazret asrında pîr [ü] pîşvâları (---) Selmân-ı Pâk'in kemer-bestesidir. Kabri (---) (---) (---). Bunlar tahtırevânlar üzre dezgâhlarında bez dokuyarak ubûr ederler.

Esnâf-ı paracıyân-ı çuka ve kumâş: Dükkân 45, neferât 180, pîrleri Ebü'l-hüdâ ibn Yâsîn'dir. Enes ibn Mâlik'e mâlik olup anın telâmîzinden oldu. Ebü'l-hüdâ'nın kabri Bağdâd Cevâzir'indedir. Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn akmişe ve çuka pâreleriyle zeyn edüp geçerler. Bunlar dahi cümle Midillici Urumlardır ammâ mün‘imlerdir.

Esnâf-ı ehl-i kemâl, **iplikciyân**: Dükkân 255, neferât 500, bunların pîri (---) Enes ibn Mâlik perverdesidir. Kabri Fûncistân'da Sennâre şehrindedir. Dükkânların elvân elvân iplikler ile donadup geçerler

Esnâf-ı ehl-i îcâd gazzâzân: Dükkân 300, neferât 800, pîrleri İmâm Gazâlî'dir derler ammâ galatdır. Hazret-i Risâlet huzûrunda pîrleri Abdullâh bin Ca‘fer-i Tayyâr'dır, Selmân'ın yigirmi tokuzuncu halîfesidir. Cümle gazzâz ve mutâfların pîridir.

Bu gazzâzânların seyishâne ve tahtırevânlar üzre dükkânların cevâhir murassa‘ât ve akmişe-i fâhire ve som girih ve teybend kuşaklar ile ve gûnâ-gûn sırma mebrûm işler ve âvîzeler ile kârhânelerin eyle tezyîn ederler kim gûyâ Bursa'da Gelincik çârşûsu zeyn olmuşdur.

Ve pâk ü pâkîze gazzâz cüvânları ve kendüleri ile müzeyyen ederler kim gûyâ her biri gılmân-ı hakîkîdir. Zîrâ İslâmbol içre dilberân medh olunsa ibtidâ kavukcu, sâniyen takyacı, sâlisen gazzâz dilberânları medh olunup şehrengîz olmuşdur. Bunlar dahi şîve ve reftâr ederek ubûr [ederler].

Esnâf-ı ibrîşimciyân-ı Yahûdân: Dükkân 100, nefer 200, pîrleri (---) (---) bunların Bezâsten cenbinde başka çârsûsu ve miyâ[n]cıları ve çavuşları vardır. Seyishâne üzre gûnâ-gûn Lahîcân ibrîşimiyle dükkânların zeyn edüp tebdîl-i câme güzer ederler.

Esnâf-ı düğmeciyân-ı harîr: Dükkân 50, neferât 600, niçe bini dahi hânesinde işlerler, dükkânların Tırabızan kârı harîr düğmeler ile zeyn edüp ve işliyerek ubûr ederler.

Bunlardan sonra ser-çeşme-i derziyân, hil‘atcı derzibaşı ve dolamacı derzibaşı nakîb ve çavuşları ve şeyhleri ve du‘âcılarıyla sekizer kat mehterhâneleriyle ubûr ederler.

Bu terzibaşılara yamak olan esnâf cümle on tokuzdur ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu's-sâbi‘ ve'l-ışrûn
Esnâf-ı haymeci ya‘nî çadırcıyân

İbtidâ çadırı Cemşîd peydâ etmişdir. Ba‘dehu Hazret asrında pîrleri Nâsır bin Abdullâh el-Mekkî el-Hayyâm'dır. Selmân-ı Pâk belin bağlayup çadırcıların silsileleri ana çıkar. Merkad-i pür-envârı (---) (---) (---) Hazret'e ihrâmdan hayme yapmışdır.

Bu haymeciler tahtırevânlar ve arabalar üzre münakkaş ibret-nümûn haymeler kurup içinde çadırcı dilberânları işleyerek birbirlerine şaka ederek geçerler.

Bir fırkası dahi nakş-ı bûkalemûn kitâbeleri üzerlerine geyüp tengetir çadırlar ve sâyebân-ı

nâmûsiyye ve Sahâbeler kurup çadır üstünde bir küçük çadır dahi ***[193a]*** peydâ edüp cümle askerî silâhile müsellah olup ubûr ederler.

Esnâf-ı tanâbcıyân: Dükkân 40, neferât 000, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların elvân elvân pembe iplikler ile mebrûm tanâblar ile müzeyyen edüp geçüp giderler.

Esnâf-ı kolancıyân-ı hayme: Dükkân 55, neferât 105, pîrleri yine gazzâzlar pîri Abdullâh bin Ca‘fer-i Tayyâr'dır. Bunlar seyishâneler üzre dükkânların çadır kolanlarının envâ‘ıyla zeyn edüp geçerler.

Bunlardan sonra yine çadırcıbaşının güzîde askeri ve şeyhleri ve nakîbleri ve çavuşları ve kethudâları ve ağaları at başı berâber teberrüken hünkâr çadır mehterbaşı da bile alaya binüp sekizer kat mehterhâne ile geçerler.

Bu çadırcıbaşıya (---) üç aded esnâf yamakdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu's-sâmin ve'l-ışrûn
Esnâf-ı kürkcüyân

Dükkân cümle 500, neferât cümle 1000, bunlar dahi iğne ile kâr etdiklerinden pîr-i kadîmleri İdrîs Nebî'dir. Ammâ ibtidâ kürk geymeği sayd [ü] şikâr içün Hûşeng Şâh her hayvânın postun geyüp dağlarda ol hayvân sıfatında gezüp hayvânları ol takrîb ile şikâr ederdi. Gayrılar dahi görerek post geyüp safâ etmeğe başladılar. Tâ ki Hazret-i Risâlet asrında kürkcülerin pîri Amr ibn Âmirî'dir. Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabr-i münevveri (---) (---) (---) (---)'dir kim on dördüncü pîrdir.

Bu kürkcü esnâfıyla tabakların bir acâyib ma‘rekeleri olup âhir pâdişâh ve a‘yân [u] eşrâf kürk geymeğe muhtâc olduğundan bu esnâf mukaddem gidüp başka mehterhâne ile ubûr etmek fermân olunup bunlar tahtırevânlar ve seyishâneler üzre dükkânların niçe yüz bin guruşluk semmûr ve şak ve zerdevâ ve sansâr ve zincâb ve semmûr paçası ve semmûr kafâsı ve kâkûm ve ördek boğazı ve kuğu boğazı ve sakkâ kuşu boğazı ve tilki boğazı ve nâfesi ve çılkavası ve beyâz Maskov tilkisi ve zakan ve kebûtî ve kuzu bağanası ve düşüt bağana kürkleriyle dükkânların zeyn ederek ubûr ederler.

Ba‘dehu Mahmûdpaşa çârşûsunda Urum kürkcüleri başka bir alay-ı azîm olup niçe yüz kürkleri ters geyüp başlarında ayu postlarından ucbe külâhlar ve çakşırları cümle postdan ve niçe yüzü serâpâ kaplan ve bebr ve arslan ve kurd postlu ve başlarında semmûr kalpak tâclar ve ellerinde kosdaniçse ve harbeler ile atlarının cümle bisâtları hayvânât derilerine müstağrak olup geçerler.

Bir fırkası dahi yine hayvânât derilerine sarılmış yaban âdemleri yapmışlar kim *Allâhümme âfinâ* gören âdemlerin zehreleri çâk olur. Her bir yaban âdemleri beşer ve altışar pranka zencîrler ile bağlayup her birin beşer altışar âdem keşân-ber-keşân çekerken yaban âdemleri

seyirci olan âdemlerin üstüne hücûm etdikce ol ucbe-likâlar havfından halk içre bir hây-hû kopar kim ta‘bîr olunmaz. Ve niçe yüz gûnâ-gûn dîv ve perîler sûretleri edüp ayakları hevâda başı ser-nigûn ammâ yine zemînde iki ayağıyla yürüyüp halk üzre hücûm ederler. Ve niçe eşkâl-i acîbe cinler ederler kim bu alayı görmeyen âdem gördükde aklı perîşân olur.

Ve niçe yüz arslan ve kaplan ve bebr ve ayu postlarına âdemler girüp dörd ayak üzre giderken halka kıya kıya nigerân eyleyüp zencîrler ile ubûr ederken ba‘zı âdemler üzre hamle edüp zencîr-keşler ellerindeki hezârânlar ile urup zabt ederler.

Bir esnâfı dahi ayu ve hınzîr ve kurd ve sığın ve karaca derilerine âdemler girüp zencîrsiz apul apul giderken gerüden bir alay alaca zağarlar ve tazılar ve samsonlar ile bu kadar avcılar ellerinde harbe ve navurta silâhlar ile domuzlar ve ayı ve kurdlar içine girüp birbirlerine hamle edüp bir av faslı ederek hünkâr önünden ubûr ederler.

Esnâf-ı semmûr kalpakcıyân: Dükkân 80, neferât 105, pîrleri nâ-ma‘lûm olup tâc-ı Âl-i Cingiziyân'dır. Bunlar dahi dükkânların semmûr kalpaklar ile zeyn edüp niçe dâne semmûrların içlerin pembe ile doldurup bir köşede ipler ile çeküp hareket etdirüp bu tarz ile geçüp giderler. ***[193b]***

Esnâf-ı bâzergân-ı semmûr: Neferât 1000, bunlar cümle Rûmeli'nde Serfice ve Filorunya ve Liçista ve Gölikesri şehirlerinde sâkin bir alay bî-dîn ve bî-pîr Urumlardır. Her sene Maskov diyârından semmûr ve zincâb ve gayrı kürk getürür ankâ bâzergânlardır. Cümle semmûrlarını tersin geyüp seyishâne ve atların dahi serâpâ semmûr ve balık dişi ta‘bîr etdikleri sülük dişleriyle seyishâneleri ve tahtırevânların zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı avcıyân-ı murgân {**ve gayrı hayvânât**}: Neferât 200, bunlar kürkcü avcılarıdır, ellerinde hatt-ı şerîf ile mu‘âf müsellemlerdir kim çakırcıbaşı ve doğancıbaşı ve şâhincibaşı ve atmacacıbaşı ve bostâncı ve yeniçeri ocağı tazıcıbaşıları ve Istıranca'da avcı odaları yeniçerisi dahi bu kürkcülerin avcılarına müdâhale edemezler. İslâmbol'un cânib-i erba‘asında Çekmece gölleri'nde ve Terkoz göllerinde kuğu ve saka kuşu ve yeşilbaş ördek ve alaca ördek urup boğazların kürkcübaşıya kanatların okcubaşıya verirler. Bunlar dahi şikâ[r]larıyla geçerler.

Esnâf-ı parsçıbaşı: Ağa bir, kârhânesi Arslanhâne'dedir. Neferâtları 55, bunlar dahi kürkcübaşı pars ve şak postu sâhibi olmağile pâdişâhın cümle parsların altun ve gümüş zencîrler ile keşân-ber-keşân serâser çullar ile ellerinde hezârân asâlar ile "Alamadı parsım, göremedi parsım" deyüp geçerler.

Esnâf-ı kethudâ-yı arslancıyân: Pîrleri Hazret-i Esedullâhü'l-Gâlib Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib'dir kim cümle yırtıcı hayvânlar Aliyyü Velî'nin hâk-i pâyine yüzler sürerler idi. Fermân-ı şehriyârîyle arslancıbaşı aslan, kaplanlarıyla kassâbbaşının mandıra çobanları samsonları alayında gitmek fermân olunup kürkcübaşı arslan ve kaplan ve bebr postların debâğat etdüğiyçün arslancıbaşı kethudâsı kürkcübaşı alayında alay etmek fermân-ı Cem-cenâb olup elli aded arslancı yezîdi arslan ve kaplan ve pelengleri ve ayu ve kurd ve andık ve sırtlanları zencîrler ile keşân-ber-keşân çeküp her biri ej[de]hâ-misâl âdemlere hamle ederek geçerler.

Bundan sonra cümle kürkcülerin Urum ve müselmân dilberleri serâpâ şıpırtma mirzâyî kalpaklar geyüp hemisi pür-silâh olup avcıbaşı ve parscıbaşı ve arslancıbaşı kethudâsı ve kürkcübaşı esbâb-ı ihtişâmiyle mülebbes rikâb rikâbe licâm licâme berâber gidüp ardı sıra dilberânları ve sekizer kat mehterhâne ile şâdumânlar ederek ubûr ederler.

Ammâ bu kürkcü esnâfı eğer sefer ve hazarda Osmânlıya gâyet lâzımlı esnâfdır. {Bunlara yamak esnâf cümle altıdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) asker-i pür-silâhdır.}

el-Faslu't-tâsi‘ ve'l-ışrûn
Evsâf-ı âhiyân ya‘nî debbâğân

İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde on iki mahalde tabbâğ kârhâneleri vardır kim her birinde Âhi Evranî evren-misâl şâhbâzlar vardır kim âdem ejdehâlarıdır. Bunların içine kanlı ve harâmî girse aslâ hâkime vermezler. Ammâ ol kanlı anların elinden halâs dahi olamaz, ana köpek necisi kirdimân etmeğe ta‘yîn edüp elbette tâ’ib ü tâhir olup bir kâr sâhibi olur. Cümle tabbâğ kârhâneleri 700'dür. Neferât cümle 3000 kâmil. Pîrleri Hazret huzûrunda Zeyd-i Hindî'dir, Selmân-ı Pâk'in kemer-bestelerinden onuncu pîr [ü] pîşvâdır. Ca‘fer-i Sâdık'ın *Fütüvvetnâme-i Kebîr*'inde mastûrdur. Kabri (---) (---)'dir.

Ammâ ehl-i Rûm mâbeyninde tabbâğlara Ahiler derler, ya‘nî Kayseriyye'den zâhir olan Ahi Evran ile şöhret bulmuşlardır. Ol ise Âl-i Selçûkıyân asrında bir ulu sultân imiş firâvân menâkıbı vardır. Cümleden biri Kayseriyye'de sâkin iken pâdişâha gamz edüp Ahi Baba öşür vermez derler. Âdemler ve hâcibler ta‘yîn edüp Ahi Baba'yı dükkânında bulup kayd [u] bend ederken hemân dükkânının içinden bir evren zâhir olup hâciblerin bir kaçın pâre pâre ederken Ahi Baba zâlimler elinden halâs olup evren ile berâber Selçûkıyân önüne gelüp pâdişâhın aklı gidüp,

"Korkma beğim bu evren benim dünyâ ve âhiret amelim ve karındaşımdır" deyü ölen hâciblerin defn etmesin ricâ edüp ricâsı cân [u] baş üzre kabûl olup hâcibleri defn eder, anıniçün Ahi Evran derler.

Ba‘dehu Kayseriyye'den hicret edüp hâlâ Anatolu'da bizim Kaya Sultân hâssı Denizli şehrinin bâğları ***[194a]*** arasında bir âsitâne-i azîmde medfûndur. Anıniçün Rûm tabbâğları pîrimiz Ahi Evran'dır derler, ammâ sahîhi Hazret huzûrunda pîr olan Zeyd-i Hindî'dir.

Ammâ bu tabbâğlar bahâdır ve zorba kavim olmağile cümle (---) aded esnâf bunlara bakarlar. Her kankı zamânda olsa elbette ser-çeşmelerine Ahi Baba derler. Merhûm Melek Ahmed Paşa efendimizin sene 1006 târîhinde vezâretden azline bunlar sebeb olmuşdur. Hakkâ ki zorba esnâf-ı bî-insafdırlar. Bunların cümlesi bir yere cem‘ olsa pâdişâhları hal‘ edüp cülûsa kâdirlerdir.

Bunlar bu ordu alayına cem‘ olup niçe bin zeber-dest pâ-bürehne ve ser-bürehne tabbâğ teknesinde kirdimândan çıkmış eli ayağı löklerden kırmızı kırmızı ve kiminin sahtiyân mazısından kolları ve tırnakları ve parmakları siyâh siyâh olmuş sîne-çâk kârları şer‘ile pâk Kelâm-ı İzzet cildleri olacak niçe bin reng-â-reng sahtiyân hırkalar ve ferrâceler ve muvahhidîler ve şepkülâhlar ve meşinden hil‘at-ı fâhire ve meşin destârlar ve sahtiyândan gürzler ve topuzlar ile

"Aşa aşa" deyü feryâd ederek ubûr ederler.

Bir fırkaları dahi tahtırevân ve arabalar üzre dükkânların hevâyî ve âsumânî ve gül şeftâlû ve kırmızı ve sarı ve neftî reng sahtiyânlar ile zeyn edüp geçerler.

Bir fırkası dahi arabalar üzre tekneler içre keçi derilerin kirdimân edüp püşt-i pâ urarak "Yâ Hay" ismiyle ubûr ederler.

Bir zümresi "Pâk ederiz, pâklarız, pâk ederiz" deyü geçüp giderler.

Ve bu tâ'ifenin bir iftihârları dahi oldur kim bir yeşil sarık üzre bir eski deriden bayrakları vardır, tâ Dahhâk-i Mârî'yi katl eden Kâve-i âhenger'in önündeki sahtiyân şeddir kim "Anı bayrak edüp Dahhâk üzre gulû edüp Dahhâk'ı katl etdi, ol meşin bayrak budur" deyü iftihâr edinirler. Ammâ gâyet hıfz edüp alay-ı azîm ile güzeşt ederler.

Esnâf-ı sağrıcıyân: Unkapanı'nda dükkânları 12, neferât 100 aded kavmdir. Kadîm-i eyyâmdan tabbâğâna yamak olagelmişlerdir. Bu ordu alayında kılıççıbaşıya yamak olup anların alayında zikri sebkat etmişdir. Bunlar dahi üstâdlardır.

Esnâf-ı güdericiyân: Kârhâne 80, neferât 300, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) bunların kârhâneleri Hocapaşa semtinde cümle Yahûdîlerdir. Seyishâne üzre güderi yaparak sebkat ederler.

Esnâf-ı tirşeciyân: Kârhâne 26, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) seyishâneler üzre dükkânların ve kendi libâsların gûnâ-gûn, rengâreng tirşeler ile zeyn edüp cümle ubûr ederler.

Esnâf-ı keçeciyân: Kârhâne 400, neferât 1005, pîrleri Ebû Sa'îd et-Tarî'dir, Selmân-ı Pâk'in şed bağladuğı on beşinci pîrdir. Merkad-i pür-envârı Kerbelâ'dadır. İmâm Hüseyin ile şehîd olmuşdur. Çok Yezîdî'yi katl etdüğiyçün Acem diyârında "Meşhed-i Ebû Sa'îd et-Tarî gûriyçün" deyü yemîn ederler. Ziyâretgâh-ı Mu'tezilî ve Şî'î'dir. Bu keçeciler tahtırevânlar üzre keçe deperek ve yapağı hallâclıyarak gûnâ-gûn keçe külâh keçe esbâblar ile ubûr ederler.

Esnâf-ı dülbend börkcüyân: Atbâzârı'nda dükkân 40, neferât 100, bunların dahi pîri Ebû Sa'îd'dir. Bunlar dahi arabalar üzre gûnâ-gûn kırmızı keçeden dülbend börkleri ve keçeden yekpâre Ma'nisa yağmurlukları yapup arz-ı metâ' ederek tayy ederler.

Esnâf-ı keçeciyân-ı yeniçeri: Dükkân 10, neferât 60, pîrleri yine Ebû Sa'îd'dir. Dükkânları Yeniodalar'da Orta Câmi' cenbindedir. Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların yeniçeri keçeleri ve üsküfleriyle zeyn edüp yeniçeriler gibi pür-silâh giderler.

Esnâf-ı ehl-i kâmil mutâfân: Dükkân 300, neferât 1000, pîrleri gazzâzlar pîri Hazret-i Ca'fer-i Tayyâr'dır kim Selmân kemer-beste[sidir]. Bunlar dahi cümle dükkânların gûnâ-gûn at çulları ve tobra ve kolan ve püştüvân ve gayrı musanna' eşyâları sırıklar üzre tezyîn edüp sırıklarda dollâblar çevirüp yapağı gazl ederek ubûr ederler.

Bunlar tabbâğdan yapağı almağa muhtâc olduklarından mutâflar [tabbâğlar]a yamak olunmuşdur. Seferlerd[e] makbûl fırkadır.

Esnâf-ı tâcirân-ı mutâf: Dükkân 50, neferât 80, pîrleri Sa‘d ibn Ubeyd-i Hüzzercî'dir. Selmân belin bağladı. Kabri Şehrezûl'dadır. Bunlar mutâf gibi tenhâ yerlerde kârhânelerde işlemezler, çârsû içre dükkânlarında mutâf âlâtı satup giderler. ***[194b]***

Esnâf-ı tâcirân-ı debbâğân: Dükkân 50, neferât 100, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) bunlar tabbâğ gibi değildir. Çârsûlar içre gûnâ-gûn işlenilmiş sahtiyânları seğsâneler üzre zeyn edüp geçerler.

Esnâf-ı paracıyân-ı tâcirân: Dükkân 10, neferât 15, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) bunlar Mercân çârşûsunda gön ve meşin ve sahtiyân parçacıkları fürûht eder fukarâlardır. Bunlar dahi alayda giderler.

Bu bâlâda tabbâğlara yamak olan cümle esnâf başlarına gönden ve meşinden rengâreng külâhlar ve esbâblar geyüp geçerek ardları sıra ser-çeşme-i tabbâğân Âhî Baba cümle güzîde askeriyle müsellah sekizer kat mehterhâne ile ubûr ederler.

Bu hirfete yamak cümle dükkân (---) ve cümle esnâf on bir ve yekûn asker (---)dir.

el-Faslu's-selâsîn
Esnâf-ı mu‘azzez, sarrâcân-ı makbûlân

Dükkân cümle 1084, neferât cümle 5000, pîrleri Ebü'n-nasr Hâtem-i Bağdâdî'dir. Selmân-ı Pâk'in otuz ikinci şed bağladuğı pîr [ü] pîşvâlardandır. Kabri Bağdâd Cevâziri'ndedir, cümle sarrâcların silsilesi ana çıkar ulu sultândır. Bu tâ’ife-i sarrâcân ordu-yı İslâmda gâyet lâzım olmağile sâ’ir ehl-i hıref üzre takaddüm olundu.

Bunlar, arabalar üzre ve tahtırevânlar ve seyishâneler üzre telâtîn sırmalı cüzdânlar ve işlenmiş sîm rahtlar ve mutallâ mataralar ve mebrûm katîfe eğerler ve gûnâ-gûn zî-kıymet sarrâc kârlarıyla dükkânların zeyn edüp işleyerek cümle sarrâc cüvânlarıyla pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı kaltakcıyân: Dükkân 100, neferât 300, pîrleri (---) (---) (---) bunlar dükkânların deve hâmıyla sarılmış Şâmvârî kaltaklar ile zeyn edüp geçerler.

{**Esnâf-ı tirkeşciyân**: Dükkân 30, neferât 60, pîrleri kadîm-i evvelde Âl-i Cingiziyân'dan Tohtamış Bay'dır. Ba‘dehu Hazret-i Hamza taşıdı, bizzât ammi-i Resûl olmağile kemerin Resûl-i Ekrem kuşadup sadak taşıyanlara pîr oldu. Kabri Medîne-i Münevvere'nin şimâlinde Cebel-i Uhud tahtında medfûndur. Bu tirkeşciler dahi arz-ı ma‘rifet ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı gede[le]cciyân: Dükkân 7, nefer 12, pîrleri (---), Hamza-i bâ-safa kemer-bestesidir. Kabri şehr-i Ayntâb'dadır. Bunlar dahi gedelec yaparak geçerler.

Esnâf-ı cabcıyân-ı Arnavud: Dükkân 10, neferât 30. Bu dahi gedelec gibi bir turfe silâhdır,

ammâ yine ok ve yay tarafıdır. Edirnekapusunda Arnavudlar işler. Bunlar dahi müsellah Arnavud eşkâlleriyle ubûr ederler}.

Esnâf-ı tegelticiyân: Dükkân 49, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---), bunlar seyishâne üzre dükkânların sırmalı katîfe tegeltiler ve çirgi ve eğrimler ile müzeyyen edüp tayy-ı menâzil ederler.

Ehl-i ihtirâ'-i meşkciyân-ı sarrâc: Dükkân 50, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---), dükkânların arabalar üzre gûnâ-gûn su meşkleri ve kırbaları ve musluklar ile tezyîn edüp alay ile ubûr ederler.

Esnâf-ı debbeciyân: Dükkân 40, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---), bunlar dahi dükkânların niçe gûne debbe ve boduç ve yağbâr ve deve hâmından yağdânlar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı sıfracıyân: Dükkân 50, neferât 300, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---), bunlar gûnâ-gûn telâtînden summât ve sıfra ve mûm sofraları ve niçe eşyâlar yapup seyishâneler üzre güzer ederler.

Esnâf-ı yularciyân: Dükkân 40, neferât 100, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---), bunlar başka bir fırkadır, zîrâ sarrâclar zümresinde herkes bir kâr ile güzer eder. Bunlar tavla yularlarıyla ubûr ederler.

Esnâf-ı sepet sandıkcıyân-ı sarrâcân: Dükkân 305, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---), bunlar dahi dükkânların gûnâ-gûn ayaklı sandûklar ve sepet sandûklar ile münakkaş edüp kendüleri pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı kamçıcıyân: Dükkân 12, neferât 25, pîrleri nâ-ma'lûmdur, gûnâ-gûn sünbüle, örme, çatal, sakkâ kamçıları ve Tatar şıdaklarıyla dükkânların zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı palândûzân ya'nî semerciyân: Dükkân 500, neferât 1005, pîrleri Yûsuf Perendî'dir. Ebâ Zer-i Gıffârî hazretleri, Hazret-i Alî huzûrunda kemerin bağlayup semercilere pîr oldu. Kabri Deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin ile şehîd olup anda medfûndur.

Bunlar gûnâ-gûn semerleri arabalar üzre tahmîl edüp ve niçe hurde semerleri eşek sıpası ve koduğu üzre ve cinceve köçeği üzre ve keçiler üzre gönlü ve meşinli palânlar ve semerler edüp arz-ı metâ' ederler. Ammâ ordu-yı İslâm'da semerciler ve na'lbandlar ve âşbâzlar ve berberler ve bozacılar kadar makbûl ehl-i hıref yokdur, azîm kâr edüp cümlesi pür-silâh geçüp giderler.

Bâlâda tahrîr olunan cümle sarrâcbaşı yamakları alayı tamâm olup sarrâcbaşının netîce güzîde askerlerinden şeyh [u] meşâyıhları ve kethudâları ve nakîbleri ve pîş kademleri ve çavuşları ve dellâlları ve kârhâne bekcileri cümle iki yüzdür. ***[195a]*** Zîrâ kârhâneleri kal'a-misâl dörd kapulu ve ortası fevkânî câmi'li ve havz u şâzrevânlı âsitâne-i azîmdir. Arab ve Acem'de böyle mecmû'a-i zîbâ sarrâchâne-i ra'nâ olmazdır. Sene 859 târîhinde (---) Karaman'da Sultân

Mehemmed Hân Ebü'l-feth binâsı ve evkâfıdır. Bu âsitâne pâsbânlarından sonra sarrâcbaşı küheylân at üzre esbâb-ı ihtişâmiyle telâtîn sırma işleme sancağ u bayrakları ve cebe ve cevşene gark olmuş mahbûb sarrâcân huddâmlar ile ubûr ederler. Cümle esnâfı (---) ve cümle dükkânları (---) ve cümle asker (---)'dir.

el-Faslu'l-hâdî ve selâsîn
Esnâf-ı pây-pûşciyân ya'nî pabuccuyân-ı dikiciyân

Kârhâneleri cümle 3400, neferât yekûn 4000. Mercân çârşûsunda yedi bekârhâne vardır. Cümle sekiz bin pabuccu bekârı pür-silâh anda mevcûddur. Başka odabaşıları ve hâkimleri vardır. Anlar[a] hâkim hükm edememek içün ellerinde Süleymân Hân'dan hatt-ı şerîfleri vardır. Mücrimlerin bir gece kendüleri katl edüp kârhâneleri ortasında Kümsek Dede medfûndur, âlem ağyârdan bî-haber iken mücrimlerin anda defn ederler. Gerçi aşkıyâlardır ammâ bir hâkime mağlûb olmazlar.

Hikâye-i münâsib: Hattâ bir kerre yeniçeri kavmi dîvânda çorba içmeyüp tâsları ayaklarıyla pâymâl edüp Süleymân Hân gazab-âlûd olup,

"Edepleriyle olsunlar, yohsa vallâhi cümlesini pabuccu bekârlarına kırdırırım" deyü yemîn edince derhâl dikici bekârları bu hâli istimâ' edüp dörd mevleviyyet yerden kırk bin eli muştalı ve arkaları puştalı ve belleri şed peştemâlli ve pür-silâhlı tâ'ife-i zeber-dest bâhâdırân pabuccu bekârları Bâb-ı Hümâyûn önünde sadâ-yı Allâh Allâh'ı evc-i âsumâna peyveste eder.

Bu sadâ-yı vâveylâ sa'âdetlü pâdişâh-ı Cem-cenâbın sem'-i hümâyûnları olunca,

"Nedir bu sît [u] sadâ?" deyü su'âl eder.

Derhâl bu tâ'ifenin sevegeli ve kemerbaşıları ve sergelle başıları ve odabaşıları pâdişâh huzûruna varup eydirler:

"Pâdişâhım biz kırk elli bin pür-silâh bî-felâh-ı fellâh kullarınızız. Kelâm-ı dürer-bârınızdan sâdır olup 'Bir[e] koma sizi bekârlara kırdırırım' buyurmuşsuz, biz dahi cân [u] baş ile edâ-yı hidmet etmeğe geldik, fermân pâdişâhımındır" deyü zemîn-bûs ederler. Süleymân Hân safâsından Süleymân-ı zamân olup,

"Kanı levendâtlarınız huzûruma gelsin" deyince azamet-i Hudâ deryâ-misâl sîne-çâk, pür-silâh bî-bâk, eli muştalı asker-i pâk sadâ-yı Allâh Allâh ile huzûr-ı pâdişâhîye gelince cemî'i yeniçeriler mûr [u] meges gibi herkes bir köşede siğidüp ta'vîze başlarlar. Pâdişâh eydir:

"Dilen benden ne dilersiz" der, anlar eydir:

"Pâdişâhım dörd ricâmız vardır, ibtidâ ricâmız oldur kim ecdâd-ı izâmın zamânlarında ocağımıza değşirmeden gelme yarar gulâmlar verüp okudup yazdırup kemâl-i ma'rifet sâhibi edüp bizden kapuya çıkup yeniçeri ağası huzûrunda bir sille ile revâne olup yeniçeri olurdu. Ba'dehu 'Bunların ocağında neşv [ü] nemâ bulan oğlanlar aşkıyâ olur' deyü ocağımıza değşirme

oğlanı verilmez oldu. Anı ricâ ederiz ki yine ocağımıza değşirme oğlanı verilüp bizden yeniçeri olalar.

Ve ikinci ricâmız oldur kim bir pabucu bir günde gücile çıkarup ancak on akçe eder, beş akçesi masrafına, beş akçesi emek bahâ kalır. Bizim kârlarımız Bedâsten'de bin akçe hisâbiyle satıla.

Üçüncü ricâmız, hâkim tarafından bizi kimse yollarda arzımız pâymâl [u] ber-rimâl etmeye. Biz mücrimlerimizin şer'ile tarîkat erkânımızla haklarından gelelim.

Dördüncü ricâmız, kânûn-ı kadîm üzre değşirme ağası alayıyla bizim alayımız da gidüp bizler dahi başka mehterhâne ile ordu-yı Hümâyûn alayı edelim" deyü cümle ricâ etdikleri ricâları Süleymân Hân yanında hayyiz-i kabûlde vâkı' olup ellerine hatt-ı şerîf verilüp,

"Varın herkes yine kâr [u] kesbinizde olun, gene lâzım oldukda hâzır-bâş olun" deyü me'zûn olup cümlesi bekârhânelerine gidüp beri tarafda çorba içmeyen yeniçeriler çorba tâsların bile içüp süpüreyazdılar.

İslâmbol içre pabuccu bekârı ***[195b]*** perkâr [u] cengkâr yiğitlerdir. Cümlesi pâ-bürehne ve ser-bürehne pür-silâh olup tahtırevânlar üzre dükkânların niçe gûne kütâne ve zergerdân ve miyâne ve merdâne ve zenâne ve lorta ve rûzgâr ölüsü ve sarây ve kurd ağzı ve tilleli ve kubâdî ve serhadli ve paşmaklar ile dükkânların zeyn edüp ve pabuc içinde bir pabuc ve çizme içinde bir çizme dahi ve dörd pabuc taban tabana bir yerde ve beş paşmak bir yerde ve âdem kaddi içine iki âdem sığar çizmeleri ve gayrı eşyâları dükkânlarında arz-ı kâlâ ederek pür-silâh ellerinde tuç ve câm ve tıhtâb ve çimşîr muştalar ile ubûr ederken,

"Dikiciler, sikiciler, çekiciler, çekişciler bekârlarız" deyü feryâd ederek ubûr ederler. Gûyâ ecinne askerleridir. *Allâhümme âfinâ.* Herbiri birer âdem ejdehâsı, yetmiş tâsdan geçme semm-i helâhillerdir. {Pîrleri Reşâd ibn Muhammed Ekber-i Yemenî'dir. Yüz yigirmi sene mu'ammer olup kabri cezâyir-i Ummân'dadır}.

Evsâf-ı tâ'ife-i değşirme-i gulâmân: Yedi senede bir yeniçeri ocağından yayabaşı cemâ'atlerinden bir çorbacı Rûmeli diyârına beş altı yüz neferâtlarıyla çıkup her kurâ ve kasabâtlarda mahbûb ve yarar ve tüvânâ Bulkar ve Arnavud ve Sırf ve Urum muğ-pîçeleri ve araya yedi sekiz bin değşirme oğlanı, kânûn-ı Orhân Gâzî ve ta'lîm-i Hacı Bektaş-ı Velî ile bu kadar bin gulâmları cem' edüp Üsküb şehrinde cümlesine kırmızı abâdan omuzu yırtmaçlı muvahhidî abâ ve başına kırmızı keçeden hayâl-i zıl Karagöz'ü şep-külâhı gibi külâhlar ile İslâmbol'a gelüp cümlesin birer ocağa defter ile tevzî' edüp her ocakda ve hânedânlarda ilm-i kemâl [u] ma'rifet tahsîl edüp ba'dehu Türk üstüne yarımşar akçe ve yarım çuka yıllık ile acemî oğlanları yazup güzîdesin tophâne ve cebehâne ve bostâncı ocağına verirler, zîrâ ağır pâdişâh hidmetleridir.

Ba'dehu bu ordu alayında değşirme çorbacısı bunları cem' edüp eşkâl-i şeb-külâhlarıyla pabuccu bekârları alayında ubûr ederler. Andan bekârbaşı ve değşirme ağası rikâb rikâbe olup

sekizer kat mehterhâne ile geçerler. Bu tâ'ife iki esnâfdır ve 3400 dükkândır ve cümle değşirme gulâmlarıyla bekârân 4007 askerdir.

el-Faslu's-sânî ve selâsîn
Esnâf-ı paşmakcıyân-ı haffâfân

Dükkân 1000, neferât 1004, bunlar dörd mevleviyyet yerde dikilmiş pabuc ve çizme ve paşmak ve postal ve yemenî ve fillar-ı Çerkezî ve elvân elvân pabuclar ve tomaklar ve içedikler ve terlikler fürûht eder pâk ü pâkîze kavvâflardır. Bunlar seyishâneler üzre dükkânların zeyn edüp dellâlları tablalar içre kütâne ve zergerdân ve zenâne ve lorta pabuclar ile tablaları zeyn edüp,

"Pabucum rûzgâr ölüsü, üç yüz kırk ve beş yüz elli ve bin beş yüz" deyü nidâ ederek kavvâflara ma'lûm bir hisâbdır kim müşterî bu ilimden haberdâr değildir, ammâ hilâf etmeyüp aldığı pabuc mestlere hisâbları üzre rakam edüp satdıkda,

"Şîvesi budur, mü'min karındaş. Alimallâh şehidallâh" deyü vardığı Ka'be'ye yemîn edüp her pabuc başına beş akçeye razı değil bir alay bıyığı trâş, başı misvâklı ve gözleri sürmeli tâ'ife-i Kadızâdelidir. Bâzâr edüp akçesin alırken hisâbında müşterîye kan ağladup müşterî gitdikden sonra,

"Gidiyi ey yakdım" deyü tefâhur kesb eder bî-insâf kavmdir. Ammâ ne çâre cümle kavm bunlara muhtâclardır. Ve bu,

Kavvâfbaşıya yamak olan ehl-i hırefleri beyân eder

Evvelâ esnâf-ı paşmakcıbaşı: Dükkân yetmiş, neferât yüz yetmiş, pîrleri Muhammed ibn Ekber-i Yemenî'dir. Selmân-ı Pâk'in otuz birinci şed bağladuğı pîrlerdendir. Paşmakcılar ve pabuccular ve çizmecilerin silsilesi Muhammed ibn Ekber-i Yemenî'ye müntehîdir. Kabr-i münevveri yine Yemen'de Aden şehrinde dâr-ı ademde âsûde-hâldir.

Bunlar kâr-ı kadîm olup İmâm-ı A'zam ve Hümâmü'l-akdem paşmağı yapmak ile pabuccu bekârlarıyla alayda gitmeği revâ görmeyüp başka alay ile kavvâfâna yamak oldular. Pabuccu bekârlarının dahi pîrleri bunların pîridir. Ammâ haffâfânın müstakillen pîrleri yokdur. Sonradan iştihâr bulmuş bir tâ'ifedir. Lâkin teferrüclerinde bir kimesneyi sâhib-i seccâde eyleseler yine du'âlarını pîrimiz Muhammed Ekber-i Yemenî deyü yâd ederler. Andan paşmakcılardan sonra,

Esnâf-ı attârân-ı dikiciyân: Dükkân 80, neferât 100, pîrleri Ebü's-selâm ibn ***[196a]*** Muhammed Ekber-i Yemenî'dir. Bunların dükkânları Bezzâzistân-ı Atîk kurbünde Acıçeşme cenbinde başka bir çârsûdur kim pabuc ve paşmak ve çizme kâlıbları ve çiriş ve iğne ve sıntırâş ve bıçkı ve pabuccu dezgâhı kütükleri ve miyâne ve şâne ve nevregân ve tilsimân ve muşta ve sünsâr ve mest cenderesi bu gûne eşyâlar ile seyishâneler üzre ubûr eder musallî cemâ'atdir.

Esnâf-ı çizmeciyân: Dükkân 100, neferât 500, pîrleri yine Muhammed Ekber-i Yemenî'dir.

Bunlar dükkânların sarı ve kırmızı ve âsumânî ulemâ çizmeleriyle zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı iç edikciyân ya‘nî tomakcıyân: Dükkân 80, neferât 200, pîrleri (---), Ebâ Zer-i Gıffârî beline şed bağladı. Kabri Kayseriyye'dedir. Bunlar dahi dükkânların gûnâ-gûn ediklerle zeyn edüp geçerler.

Esnâf-ı mestciyân: Dükkân 100, neferât 500, pîrleri Ebû Hüreyre'dir. Kemerin Hazret-i Alî bend edüp mestcilere pîr oldu. Zîrâ ceyrân derisi üzre mesh etmeği Resûl-i Kibriyâ sünnet edüp ibtidâ bu Ebû Hüreyre keçi derisinden mest yapup pîr oldu. Kabri Mısır Cîzesi'nde hurmâlık içinde bir câmi‘ cenbinde âsûdedir.

Hazret-i Risâlet bunlara Ebû Hüreyre künye kodular. Zîrâ her Sahâbeye birer hüsn-i lakab korlardı. Bunlar kuttaya {ya‘nî kediye} mahabbet etdiklerinden Ebû Hüreyre lakab komuşlardır. Yılda bir kerre rûz-ı Nevrûz'da bir gün bir gece Mevlûd-ı Nebî olup yüz bin âdem cem‘ olup bey‘ [ü] şirâ olup âsitânesinde niçe bin mır mırnâv der kediler vardır. Râvî-i hadîs ulu sultândır. Cild-i sânîmizde evsâf-ı ziyâretgâhda mevlûdu ve yerden âdem kemikleri zâhir olduğu mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ezîn-cânib mestciyânlar dahi seyishâneler üzre dükkânçelerin tezyîn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı terlikciyân: Dükkân 200, neferât 400, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Dükkânların elvân elvân meşin ve sahtiyân terlikler ile zeyn edüp "Ey terlik mesti" diyerek pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı kavvâfân-ı eskiciyân: Dükkân 104 neferât 600, pîrleri Ammâr bin Yâsir'dir, Selmân-ı Pâris'in otuz üçüncü belin bağladığı pîrlerdendir. Kabri Urfa'dadır. Bunlar dahi dükkânların eskiden meremmât pabuclar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı pîne-dûzân-ı bâb-ı hammâm: Mekân 105, neferât yine 105, yine pîrleri Ammâr bin Yâsir'dir. İslâmbol içre cümle yüz elli hammâmdır, elbette her hammâmın kapusu dibinde bir pîne-dûz ya‘nî eskici fakîri kifâf-ı nefs içün kâr eder. Anlardan gayrı yerlerde cümle eskiciyân dükkân ve gayrı köşede bin aded fukarâlardır. Bunlar cümlesi alayda başlarında voltan iğneleriyle eski pabuc dikerek ubûr ederler. Ammâ seferde lâzımlı esnâfdır.

Esnâf-ı dellâlân-ı kavvâfât: Neferât 500, bunların dükkânları yokdur. Hemân İslâmbol'da cümle tokuz yerde ârâsta ya‘nî kavvâfhâne çârsûsu vardır, anlarda dellâllık edüp kâr ederler. Pîrleri (---) (---), Ebâ Zer-i Gıffârî belin bağladı, kabri Bağdâd Kurna'sı cebbânesindedir.

Bu bâlâda tahrîr olunan cümle esnâf teferrüclerinde bir gulâmları revâne oldukda ibtidâ Muhammed Ekber-i Yemenî deyü du‘â edüp sonra kendü pîr [ü] pîş-i kademlerin yâd ederler. Ba‘dehu paşmakcıbaşının güzîde askeri pür-silâh ubûr edüp ardı sıra vaka‘ u vakâr ile kavvâfbaşı ve paşmakcıbaşı at başı berâber âriyetî iç gulâmlarıyla pür-silâh olup dahi ardları sıra tablhâne-i Âl-i Osmân ile ceng-i harbîler çalarak ubûr ederler.

Bu kavvâfbaşıya yamak cümle on esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

Dükkân 3005, neferât [(---)], pîrleri Hüsâm ibn Abdullâh-i Basravî'dir. Kabr-i münevveri Acem Şehribân'ında âsûdedir.

Bu attârân zümresine niçe bin eşyâ mevcûddur ve niçe esnâf yamakları vardır, alâ kadri'l-imkân anları beyân eder. Evvelâ,

Attârân-ı Mısır: Zindânkapusu hâricinde cümlesi pür-silâh olup seyishâne ve arabalar üzre zenbîller içre eğir ve zencebîl ve besbâse ve kebâbe ve kâkûle ve darçın ve dâr-ı fülfül ve râvend ve sünbül-i Hıtâyî ve aselbend ve ûdü'l-kahr misilli ***[196b]*** eşyâlar kim cümle üç bin yetmiş aded edviyelerdir kim hukemâ-yı mutekaddimîn *Tezkire-i Dâvûd*'da cümlesi tabî'atları ve hâssalarıyla ferâdâ ferâdâ tahrîr olunmuşdur.

Bu cümle edviyeleri bu fahhâmîn kavmi dükkânlarında râyegân ve kutular içre pinhân edüp alay ile ubûr ederler.

Esnâf-ı ûd u amberciyân: Dükkân 45, neferât 100, pîrleri (---), Selmân belin bağladı, kabri (---) (---). Bunlar dükkânların ûd [u] amber ile tezyîn edüp geçerler.

Esnâf-ı buhûrcıyân: Dükkân 25, neferât 30, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar dükkânların aselbend ve günlük ve sünbül-i Hıtâyî ve buhûr-ı nebî ile zeyn edüp mecmerler ile buhûr yakarak geçerler.

Ehl-i sanâyi' fincânciyân: Dükkân altı, neferât 15, pîrleri (---) (---) (---) (---). Bunlar dükkânların kâse-i fağfûrî ve mertebânî ve münebbid çârgül filcânlar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i kanâ'at, **filcân kinedcisi**: Dükkân 10, neferât 20, pîrleri (---) (---) (---) (---). Bunlar seyishâneler üzre dükkânlarında kırılmış kâse filcânları kinedleyüp kanâ'at ederek geçüp giderler.

Esnâf-ı attâr-ı çömlekciyân: Dükkân 300, neferât 500, pîrleri Abdülgaffâr-ı Medenî'dir, Selmân-ı Pâk belin bağladuğı kırk tokuzuncu pîrdir. Çanakcı ve bardakcı ve çömlekcilerin pîridir. Yüz altmış iki yaşında âhirete nakl edüp kabri Medîne-i Münevvere Bakî'indedir, ziyâreti müyesser olmuşdur, *radıyallâhu anh*.

Bu çömlekciler dükkânların gûnâ-gûn kûze ve kâse ve tabaklar ile müzeyyen edüp kendüler dahi silâh ile ubûr ederler.

Bu esnâfın bâlâda iki yüz kırkıncı fasılda Eyyûb çömlekcileri evsâfında mastûrdur, ammâ yine bu mahalde çömlekciler esnâfı alay ile ubûr ederler, zîrâ gayrı yerde dahi çömlekciyân vardır, anı bildirir.

Esnâf-ı kârhâne-i çömlekciyân: Dükkân 300, neferât 400, bunların pîrleri dahi Abdülgaffâr-ı Medenî'dir. Tahtırevânlar üzre balçık sahk edüp çarhlar ile çanak ve çömlek yaparak ubûr

ederler.

Esnâf-ı kibrîtciyân: Dükkân 40, neferât 55, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların kibrît-i ahmer fitîlleriyle zeyn edüp "Lâzım olur kibrît" diyerek geçerler.

Esnâf-ı dehhân-ı kibrîtciyân: İksîr-i a‘zam gibi kibrît yağı çıkarmak ancak bir âdeme mahsûsdur. İbtidâ dühn-i kibrîti Kârûn çıkardı derler. Zîrâ Hazret-i Mûsâ ta‘lîmiyle ibtidâ Kârûn kîmyâya çalışırken kibrît yağı çıkarmanın yolun bulup yine anınla ol ma‘rifet ka‘r-ı zemîne geçüp hâlâ bir âdeme mahsûsdur kim gûyâ ka‘r-ı zemînden çıkarup meydâna getirdi.

Esnâf-ı attâr-ı yağcıyân-ı bâdem: Dükkân 3, neferât 8, pîri Hekîm-i Zünnûn-ı Mısrî'dir, Alî beline şed bağlayup kabri Mısır'da denilmişdi. Bunlar gûnâ-gûn dühnler çıkarup alay ile ubûr ederler.

Esnâf-ı şîşeciyân: Kârhâne 4, neferât 105, ibtidâ pîrleri Cemşîd'dir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Ebû Alî Sînâ, hekîm-i kudemâ olmağile dahi ziyâde tasannu‘lar eyleyüp iştihâr verdi. Ammâ İslâmbol'da iptidâ peydâ olan Cibâlikapusu'nun iç yüzünde, sonra Ayvansarıkapusu önünde, sonra Çömlekciler içinde; dahi cedîd kârhâne Hâsköy'dedir, gayrı yerde yokdur. Bunlar tahtırevân-ı azîm üzre bir şîşehâne içinde şîşe yaparak geçüp giderler. Ammâ nâr-ı cahîmden bir şerer görmek isteyen cân, şîşehâneleri görüp andan ibret alsın kim nâr-ı dûzah yanında bu nâr bir şererbâr değildir.

Esnâf-ı tâcirân-ı şîşeciyân: Dükkân 200, neferât 300, pîrleri yine Bû Alî Sînâ'dır. Bu dükkânların çoğu Galata'da ve gayrı yerlerdedir. Dükkânların gûnâ-gûn billûr ve necef ve moranlar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı çerçiden hâcetciyân ya‘nî ayakda gezen attâr: Dükkânları yokdur, cümle üç yüz neferdir. Bunların pîri (---) (---) Ebâ Zer-i Gıffârî belin bağladı. Kabri Kudüs-i Şerîf Kerek'indedir. Bunların ellerinde sepetler içinde cemî‘i edviyeler mevcûd olup sepetlerinin yüzünde ma‘sûmlar oyuncakları asup "Çerçiden ne hâcet" deyü feryâd ederek alayda güzer ederler.

Esnâf-ı eyvâycı ya‘nî çiniciyân: Dükkân 100, neferât 300, pîrleri ***[197a]*** Hazret-i Abdülgaffâr-ı Medenî'dir kim Selmân belin bağlamışdır ve çömlekcilere pîr olmuşdur, bu eyvâycı çinicileri dahi çanak ve kâse ve bardak satmağıla bunlara dahi pîr olmuşdur.

Bu çinicilere eyvâycı demeden garaz oldur kim şöhret içün cümle çini kâse ve kûze ve zî-kıymet mutallâ metâ‘ların arz-ı kâlâ içün dükkânlarının yüzüne tabaka tabaka zeyn edüp yâ zelzeleden yâ bir kedi veyâ bir fâreden yâhûd izdihâmda şehir gulâmları bir taş atup cümle metâ‘ları güldürredek zemîne düşünce pâre pâre olup sâhibi "Ey vây" deyü feryâd eylediğinde esnâf-ı eyvâycıyân derler. Ecel-i mu‘allak gibi mâlları dahi mu‘allakdır. Zindânkapusu'nun hâricinde bir çârsû-yı müzeyyendir kim ta‘bîr olunmaz.

Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânların kâse-i İznik ve tabak ve kûze ve Kütâhiyye filcânları ve meşrebeler ile dükkânçelerin zeyn edüp azîm alay-ı müzeyyen ile pür-silâh ubûr

ederler.

Ehl-i tâcir tekneciyân: Dükkân 100, neferât 102, pîrleri Behlül Kassâ''dır, Selmânî'dir. Kabri Cebeliyye'dedir. Bu hıref, dükkânların kızaklar üzre tekne ve çıbır ve kas‘a ve galyeler(?) ile tezyîn edüp cümle pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i keyf, **afyoncuyân**: Dükkân ve neferât 104, pîrleri ibtidâ peydâ eden Fisagores-ı Tevhîdî'dir. Hazret asrında afyonu taşıması sünnetdir deyü ibtidâ tenâvül eden Amr bin Ümeyye-i Zamîrî'dir. Hakkâ kim afyon tenâvül eden zamîr-şinâs, nüktedân, zarîf olur.

Bu tâ’ife-i afyoncuyânlar seyishâneler üz[r]e dükkânlarında afyon satarak kimi dilin taşra çıkarup maslûb-ı min indillâh şeklinde hâb-ı gaflete varup kimi kaşınup kimi hây-hû'dan ürküp niçe zarîf tiryâkîlere afyon satarken "Karahisârî değildir" deyü gavgâ ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı ehl-i şevk, **benglikciyân**: Dükkân 16, neferât 60, pîrleri ibtidâ te’lîf eden Cemşîd'dir, gayrısı nâ-ma‘lûmdur. Bunlar dükkânlarında benglik yiyerek gülerek şakalar ederek "Bengîleriz karnımız ac" diyerek geçerler.

Esnâf-ı ispençerân ya‘nî devâ otcuyân: Dükkân 70, neferât 105, pîrleri Hazret-i Lokmân'dır kim rû-yı arzda Cenâb-ı İzzet ne kadar nebâtât halk etdi ise cümlesi lisânlarıyla "Ben falân derde devâyım" deyü Hazret-i Lokmân'a söylerler idi. Ba‘dehu Hazret asrında bu otcu attârların pîri Hidâyetullâh ibn Zünnûn-ı Mısrî'dir. Fahr-i âlem'in izniyle kemerin babası Zünnûn bağlayup devâ otcularına pîr oldular. Kabri Hicâz dağlarındadır. Ahşâbât değşirirken yılan sokup şehre mu‘âleceye erince merhûm oldu.

Bu devâ otcuları gâyet çokdur. İslâmbol içre haftanın sekiz gününde on dörd bâzâr durur. Meselâ Cum‘abâzârı ve Salıbâzârı ve Çehârşenbebâzârı ve Sebtbâzârı günlerinde bu otcular bâzâr kurup labada kökü ve güneyik kökü ve lisân-ı sevr kökü ve hayyı'l-gârikûn kökü ve miyan kökü ve zâter kökü ve niçe bin isimli devâ otların cem‘ edüp ispençer attârlarına mezkûr otları satup kâr ederler.

Bunlar dahi dükkânsız beş yüz neferdir. Bunlar dahi arkalarındaki zenbiller içre gûnâ-gûn edviye otlarıyla ubûr edüp andan ispençer attârları seyishâneler üzre niçe bin devâ otların zeyn edüp silâhlarıyla geçerler, seferlerde lâzımlı esnâfdır.

Esnâf-ı attârân-ı kahveciyân: Dükkân ve mahzen 300, neferât 500, bunlar ulu bâzergânlardır. Her birinin Mısır'da ve Yemen ve Kumfuta ve San‘ân ve Aden'de biner kîse mâlları vardır. Arabalar üzre niçe yüz ferde kahveleri tahmîl edüp kantârlara urarak,

"Ala bin guruş, ala iki bin guruş" diyerek ubûr ederler. Bunların pîri nâ-ma‘lûmdur. Zîrâ kahve karîbü'l-ahd peydâ olup İslâmbol'da (---) Hân asrında zuhûr etdi. Ammâ kahveyi yemek Şeyh Şâzilî'den kaldı, ol dahi (---) asrında idi. *Ve's-selâm.*

Esnâf-ı attârân-ı Yahûdân: Dükkân 200, neferât 400, pîrleri yine Hüsâm bin Abdullâh-i Basravî'dir. Bunların cümle dükkânları Tahta'l-kal‘a'da ve Mahmûdpaşa çârşûsunda ve hânı'nda

ankâ Yahûdîler'dir. Gûnâ-gûn İngilis boyalarından sülüğen ve zencifne ve lök ve isfîdâc ve lâzüverd misilli boyalar ve demir teller ve sarı pirinc tenekeler ve'l-hâsıl edîm-i arzda Hallâk-ı âlem ne kadar ma‘âdin halk edüp benî âdemin kârıyla ne kadar eşyâ-yı ***[197b]*** musanna‘-ı zî-kıymet var ise bu attârlarda bî-kıymet bulunur, gâyet ankâ bâzergânlardır. (---) (---) (---)

Esnâf–ı

.....(3 satırlık yer boş).....

Bâlâda tahrîr olunan cümle attârbaşı yamakları ubûr etdiklerinden sonra attârbaşının güzîde askeri cümle pür-silâh güzer edüp attârbaşı gûyâ bir muhteşem voyvada pâyesinde semmûr kürke müstağrak olup önü sıra bir mücevher zînli küheylân at yedek gidüp kendinin kafâdârları cümle müsellah ve mükemmel dilberânları dahi akîblerince sekiz kat mehterhâne döğerek ubûr ederler. Ammâ bunlar Âl-i Osmân ordusunda lâzımlı askerdir. Bu attârbaşıya tâbi‘ cümle yigirmi beş esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu'r-râbi‘ ve selâsîn
Esnâf-ı müzeyyinân ya‘nî ehl-i hıref, berberân

Hübût-ı Âdem *aleyhi's-selâm'*dan tâ Hazret-i İbrâhîm'e gelince cemî‘i benî âdem geysûdâr idi. Aslâ berber nedir bilmezler idi. Ba‘dehu Cenâb-ı İzzet, Hazret-i İbrâhîm'e Ka‘be'yi bünyâd etmeğe fermân edüp edâ-yı hac etdikden sonra Mîne bâzârında geysûlerin yülütmeği emr edüp Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i İsmâ‘îl'i ve Hazret-i İshâk'ı tırâş edüp sünnet-i İbrâhîm oldu.

Andan ba‘zı ümmet geysûdâr olup kimi başların yülüdür idi. Hele ibtidâ yülüyüp berberlere pîr olan İbrâhîm Nebî'dir. Hattâ Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet geldikde geysûdâr idi. Zîrâ cemî‘i Hâşimî ve Kureyşî mergûle geysûdârlar idi. Hâlâ yine Hâşimî ve Kureyşî'de saçlı Urbân çokdur. Hattâ Kureyş kabîlesinden Cebel-i Elheme nâm kübbâr-ı Arab'dan bir kimesne bir a‘râbînin gözün çıkarup şer‘ile Hazret-i Ömer, Cebel-i Elheme'nin gözün çıkarmağa fermân edüp ol gece Cebel-i Elheme firâr edüp Antâkıyye kıralı Hırkîl'e varup Şâm nevâhîlerinde Cebel-i Elheme sâkin olduğuyçün ol mahalle Cebeliyye derler. Andan dahi firâr edüp İşpanya hâkinde Avlonya dağları'nda sâkin olup Freng lisânıyla Arab lisânından hâsıl olma Arnavud lisânın peydâ etdiler. Hâlâ ol kavme Kuryeleş derler. Cümlesi âbâ ve ecdâdlarından gördükleri gibi cümle saçlı Ârnâbûdlardır. Anıniçün Arnavudlar'ın aslı Arab'dır kim ibtidâları Cebel-i Elheme'dir. Elbasan kurbünde medfûndur, ammâ mürted oldu derler. Ve hâlâ yine Mekke câniblerinde Kureyşîlerin çoğu saçlıdır.

Ve bu dünyâ halkının cümlesi saçlıdır, illâ ümmet-i Muhammed mutarraşlardır, ammâ niçe sâhib-i tarîkleri cümle geysûdârlardır.

Ve Mısır cezîresinde Berberistân ve Fûncistân ve Bilâd-ı İsvân ve Sûdân ve Afnu ve Burnu ve Kırmanıkî ve Bağaniskî ve Donkalavî ve Sünnâr ve Nârnârintî ve Habeşî ve Zeyla‘î ve Bânyânî bu kavimlerin ekseri müslim ve gayrı müslim olanları cümle kıvırcık saçlı âdemlerdir.

Hakîrin bu arz-ı ma‘mûre-i dünyâda saçlı âdemlerden gayrı çok kavm görmedik. Siğer

kütüblerinde yazdığı üzre Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Medîne'ye hicret edüp Mekke-i Mükerreme hicretin sene 17 feth etdükde Ebû Süfyân bin Dacn bin Harb ve Halîm bin Cerâm ve Bedîl bin Vertâ ve İkrime bin Ebû Cehil ve Hazret-i Ebûbekir'in pederi Ebû Kuhâfe cümle bunlar gelüp îmân ile müşerref olup Hazret-i Risâlet-penâh sürûr [u] şâdumânından râhatü'l-ebdân içün ol gün Selmân-ı Pâk'e emr edüp Selmân-ı Pâk, Hazret-i Risâlet-penâh'ın mübârek ser-i sa'âdetin pâk mûs ile müzeyyinlik edüp trâş etdi.

Selmân-ı Pâk cümle berberlere pâk pîr [ü] pîşvâ oldu. İbtidâ kemerin bizzât Hazret-i Alî bağlayup kabri Bağdâd'a (---) sâ'at ba'îd cânib-i (---) nehr-i (---) (---) (---) bir âsitâne-i kübrâdır. Yılda bir kerre cümle berberler ve niçe bin ehl-i teferrüc gidüp cem'iyyet-i kübrâ olur. Ulu sultândır kim Hazret-i Resûl'ün taşra hidmetkârı ve pîr ü âlim idi. Resûl-i Hudâ anın hakkında, hadîs: [162] buyurmuşdur. Ya'nî bizden ve ehl-i beytimizdendir, evvelîn ve âhirin ilmine erdi ve dürüstî ***[198a]*** cennet anı üzler, deyü Aşere-i Mübeşşere'den gayrı Selmân-ı Pâk'e ve Hazret-i Ukkâşe'ye cenneti tebşîr etmişdir.

İzn-i Resûl ile evvel Hazret-i Alî, Selmân-ı Fâris'in belin bağlayup (---) tarîkin pîrlerine Selmân-ı Pâk pîş-kâdem olup ser-çeşme-i pîr-i pîrân olmuşdur ve üç yüz otuz yaşına varup mu'ammer olup cemî'i müctehidîn Selmân'dan Hazret-i Risâlet-penâh'ın tecdîd-i vuzû'un ve ta'dîl-i erkân-ı salât-ı hamseyi [ve] şurût [u] kuyûdu, sünen-i müstehibbât [u] vâcibât [u] ferâyiziyle edâ etdiklerinin sıhhat-ı haberlerin bu Selmân-ı Pâk'den almışlardır.

Ve Hazret-i Selmân-ı Pâris, Hazret'den sonra Medâyin-i Bağdâd-ı behişt-âbâd'da sâkin olup hayli mu'ammer olmağile İmâm-ı A'zam hazretleri dahi Bağdâd'da hâsıl olmağile Selmân'dan niçe bin fünûn görüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olmağile ulûm-ı evvelîn ü âhirîne vâsıl olup sünnet-i Resûlullâh üzre sâhib-i mezheb oldu. Ammâ İmâm-ı A'zam ki Nu'mân ibn Sâbit'dir (---) atadan nesebi Enûşirvân'a müntehî olur. Lâkin mezhebi Selmân'dan almadı, Hammâde hazretlerinden aldı, anlar Alkame'den aldı, anlar İbrâhîm-i Nahfî'den, anlar Abdullâh bin Abbâs'dan, anlar Hazret-i Resûl-i Ekrem'den, anlar Hazret-i İbrâhîm'den, anlar Hazret-i Şîs'den, anlar Hazret-i Âdem'den, anlar Hazret-i Cibrîl-i Emîn'den, anlar Hazret-i İsrâfîl'den, anlar Hazret-i Mîkâ'îl'den, anlar bizzât Hazret-i Rabbü'l-âlemînden *celle celâluhu ve amme nevâluhu* hazretlerinin bî-nihâye keremlerinden ahz eylemişler.

Mü'min [u] muvahhid olup İmâm-ı A'zam mezhebinden olan kimesne, mezhebi İmâm-ı A'zam kimden ahz eylemişdir bir mü'min bilmese şehâdeti câ'iz olmaz, demişler. Ve İmâm-ı A'zam'ın Selmân ile ve gayrı Ashâb ile müşerref olduğun böyle yazmışlar. Me'âl-i kelâm oldur kim berberlerin pîri evvel Hazret-i İbrâhîm, ikinci Selmân-ı Pâk'dir.

Bu berber tâ'ifesi tahtırevânlar üzre dükkânların gûnâ-gûn câmlar ile ve sarı pirincden leğen ve ibrîkler ile ve niçe bin gûne Alman usturaları ile dükkânçelerin tezyîn edüp bellerinde pâk ibrîşim ve zerdûz şed peştemâller ile pençe-i âfitâb berber cüvânları kendülerin zeyn edüp geçerler.

Esnâf-ı berberân-ı sünnetciyân: Dükkân 300, neferât 400, pîrleri Ebü'l-havâkîn Muhammed bin Talha bin Abdullâh'dır. Selmân-ı Pâk belin bağlayup cümle İslâm ile müşerref

olanları sünnet ederdi. Ammâ bizzât Habîb-i Ekrem *sallallâhu aleyhi ve sellem* vâlidesi Emîne Hâtûn'dan bi-emrillâh sünnet ile tevellüd edüp ayneyn-i şerîfleri mükehhal müştak olmuşlardır.

Ammâ sünnet edicilerin pîri Ebü'l-havâkîn Muhammed'in hâtûnu Râbi‘a binti Abdullâh ibn Mes‘ûd'{dur}, duhter-i pâkîze-ahterlerin masdarı ortasındaki kırmızı dilçik nâm lahm-ı zâ’idi kesüp sünnet ederdi. Hazret-i İbrâhîm hâtûnu olan (---) Ana Hâcer Ana'ya gazab edüp ol lahmı kesüp sünnet edüp ol asırdan berü bintânları sünnet etmek Arabistân'a mahsûsdur. Hâlâ Mısır'da Hazarî derler bir gûne kavm vardır, kız sünnetleri gecesinde azîm şâdumânlar ederler. Nisvân tâ’ifesine bu sünnetin fâ’idesi oldur kim vaz‘-ı haml etdikde âsân vech ile doğururmuş.

Ezîn-cânib bu sünnetciyân dahi seyishâneler üzre dükkânların gûnâ-gûn sünnet usturalarıyla zeyn edüp ba‘zı gulâmları dükkânlarında def u kudüm ile sünnet eder şeklinde ubûr ederler. (---) (---) (---) (---)

Esnâf-ı berberân-ı piyâdegân: Dükkânları yokdur, neferât 2000, pîrleri yine Selmân-ı Pâk'dir, pâkîze geçerler.

Evsâf-ı çarkcıyân-ı ustura: Dükkân 40, neferât 100, pîrleri Ebü'l-feth Abdullâh en-Nasrî'dir kim bıçakçıların pîri idi. Bunlar tahtırevânlar üzre araba tekerleği gibi çarhlarda ustura bileyerek mükemmel ubûr ederler.

Esnâf-ı ustura kuyrukcuyânı: Dükkân 12, neferât 40, pîrleri yine Ebü'l-feth Abdullâh en-Nasrî'dir. Seyishâneler üzre dükkânlarında ustura sapları ve ustura kuyrukları yaparak pür-silâh tayy-ı merâhîl ederler.

Esnâf-ı sarıkcıyân: Dükkân 17, neferât 40, pîrleri Cibrîl'dir kim cennetden tâc-ı enbiyâyı Hazret'e ol getirdi. {Ba‘dehu imâme-i Resûlü}. Bunların dükkânları Ayasofya câmi‘i önünde Kaya Sultân sarâyı'na muttasıl dükkânlardır. Çoğu bî-zebân destârîlerdir. Ehl-i dîvâna mücevveze ve selîmî ve kallâvî ve perîşânî ve kubâdî ve kâtîbi ve a‘zamî sarıklar sararlar. Ammâ (---) Karaman'da olan sarıkcılar cümle İmâm-ı A‘zam tâcı örf-i destâr-ı Nu‘mânî sararlar, her bâr kâr edelim deyü âdem ararlar, müşterî ***[198b]*** bulmayup mevtâ tâbûtlarına destâr sararlar.

Bu fırka seyishâneler üzre mezkûr sarıkları zeyn edüp ubûr ederler. Bunlardan sonra berberbaşı cümle dilberânlarıyla müsellah ubûr edüp sekizer kat mehterhâne çalarak tayy-ı menâzil ederler. Bu berberbaşıya yamak cümle yedi esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu'l-hâmis ve selâsîn
Esnâf-ı hammâmcıyân-ı tâhirân

İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde yüz elli bir hammâm olduğu bâlâda imâretler evsâfında tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu esnâf alayında yüz elli bir hammâmcılar cümle pür-silâh ubûr ederler, ankâ ve muta‘azzım sâlih kimesnelerdir. Pîrleri Muhsin ibn Osmân'dır. Hazret-i Alî huzûrunda Selmân-ı Pâk kemerin bağladığı sekizinci pîrdir. Kabri (---)'dir.

Bu hammâmcılar cümlesi küheylân atlara süvâr olup huddâmları arabalar üzre keçeden hammâmlar edüp münevver câmlar ile müzeyyen edüp,

"Gele Vefâ hammâmına cânım, gire Hacı Kadın hammâmına hânım, göre Çinili hammâmı cânım" deyü {mısra'}:

Nîlgûn fûtaya sarmış bedeni uryânın

dilberân-ı uryân dellâklar böyle nidâ ederek hammâmlarıyla bile ubûr ederler.

Esnâf-ı dellâkân: Neferât cümle 2000, pîrleri Ubeyd-i Mısrî'dir, Selmân-ı Pâk belin bağladuğı yedinci pîrdir. Kabri yine Mısır'da Karâfe-i Kübrâ'dadır. Bu dellâklar cümle uryân olup ibrîşim peştemâller ile dilberânları kâküllerin perîşân edüp ellerinde fütûnî kîse ve bellerinde seng-i mûs ve mümessek sâbûn ile birbirlerine kîse ve sâbûn sürerek güzer ederler.

Esnâf-ı nâtırân: Neferât 1000, pîrleri Mansûr bin Kâsım'dır, Selmân-ı Pâk belin bağladığı tokuzuncu pîrdir. Kabri Ba'albek kurbünde Cebel-i Lübnân'dadır. Bu nâtırlar dahi bellerinde peştemâller üzre kılıçların kuşanup ayakları çıplak, baldır duruda olup çimşîr ü âbnûs ve sadefkârî na'lınlar ile pür-silâh güzer ederek reftâr etdiklerinde cümle halk hande edüp hayrân olurlar. Bu hâlile geçerler.

Esnâf-ı câme-şûyân ya'nî çamaşırcıyân: Dükkân 300, neferât 500, pîrleri (---) (---), kabri (---) (---)'dir. Bunlar arabalar üzre dükkânlarında esbâb yaykayup pâk esbâblar serüp ubûr ederler.

{**Esnâf-ı lekeciyân**: Dükkân 10, nefrât 20, pîrleri (---) (---)'dir. Bunların dükkânları Bâyezîd meydânındadır. Bir esbâba leke vâkı' olsa ana bir ilâc edüp lekeyi gayb ederler. Zîbâ san'attır kim aslâ zî-kıymet esbâbın reng [ü] rûyı müteğayyir olmaz}.

Esnâf-ı nûreciyân ya'nî hırızmacılar: Neferât elli, bunlar ba'zı hammâm kapularında hırızma satarlar, dükkânsız bir alay fukarâlardır. Bunlar dahi arkalarında torbalar ile nûre satup "Nûre ile pâk edüben nûr ederiz" deyü feryâd ederek ubûr ederler.

Bu hammâmcılar yamakları cümle pür-silâh ile ubûr edüp şeyhleri ve nakîbleri ve çavuşları ve hammâmcıbaşısı cümle küheylân atlar üzre ardları sıra sekizer kat mehterhâneler ile müsellah ubûr ederler. Yollarda her kankı dağ u bâğ ve çayır yerlerde keçeden hammâmlar yapup içine kömürler yakup guzât-ı müslimîn gasl ederler.

Bu hammâmcılar yamağı cümle altı esnâfdır ve dükkânları cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu's-sâdis ve selâsîn
Esnâf-ı nakkâşân-ı cihân

Kârhâne-i nakkâşbaşı birdir, Arslanhâne'nin üst tabakaları kat-ender-kat kârgîr-binâ hücrelerdir kim cemî'i nakkâşân-ı üstâdân bu kârhânede sâkinlerdir, gayrı yerlerde dükkân yüz

adeddir, ammâ hânelerinde sâkin sarây-ı âlîler nakkâşı cümle bin neferdir. Pîrleri Şeddâd'ın Bağ-ı İremin nakş eden Şemr-i Ahîm'dir, Kıbtî tevârîhlerinden bu Şemr içün peygamberdir deyü yazmış. Ammâ Hazret-i Süleymân vezîri Âsaf-ı Berhıyây dahi peygamber ve nakkâş idi kim taht-ı Süleymân'ı ve kasr-ı Belkîs'ı Berhıyây nakş etmişdi kim lisân-ı Kabâbıta'da darb-ı mesel olmuşdur kim pesendîde bir nakşa nakş-ı Berhıyâ gibi erba'a ve işrîn kırât olmuş derler. Ammâ Acem ve Rûm şu'arâları medhinde nakş-ı Erjeng medh olunur.

Bu esnâfın pîrleri Hazret asrında Ka'be-i şerîfi Hatîmiyle ta'mîr olundukda beyt-i ma'âd-ı şerîfi nakş eden Fazl ibn Hazret-i Abbâs'dır {kim ibn ammi'n-nebîdir, meyt-i Resûl üzre su dökmüşdür}. Hazret-i Ebâ Zer-i Gıffârî belin bağlayup nakkâşlara pîr oldu. Kabri Şâm-ı cennet-meşâmda Câmi'-i Ümeyye'nin mihrâbı dîvârında minber dibinde Nebîlerkapusu'nun iç yüzünde on iki bin şehîd peygamberler yanında medfûndur.

Âl-i Emeviyyûn'dan Halîfe Abdülmü'min bu nakkâşlar pîri Fazl bin Abbâs'ı gâyet severdi. Hikmet-i Hudâ Abdülmü'min Câmi'-i Ümeyye'yi amâr ***[199a]*** edüp eflâke ser-çekmiş kubbe-i nüh-tâkı pîr-i nakkâş nakş-ı bûkalemûn ederken kubbeden gözüne kireç gubârı düşüp ol mahalde tâ kubbe-i mînânın zirve-i âlîsinden na'şı düşüp helâk olup nakşı bir zamân bâkî kalup Abdülmü'min bu pîre mahabbetinden Nebîlerkapusu dâhilinde defn etdi. *Rahmetullâhi aleyh*.

Bu nakkâşlar dahi tahtırevânlar üzre yaylar ve iskemle ve ferâşhâne nakş edüp Şâhkulu ve Velîcân ve Ağa Rızâ ve Mürver İlik ve Bihzâd ve Mânî ve Freng Sinor ve Cânşâh nâmân üstâdların sihr-i i'câz nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn işlerin dükkânlarının cânib-i erba'asına koyup cümle erbâb-ı ma'ârif temâşâ ederek bu nakkâşlar dahi bu yüzden alaylar ile geçüp giderler.

Esnâf-ı zer-kûbyân ya'nî altun döğücüler: Dükkân 55, nefer 70, pîr-i atîkleri Hazret-i Dâvûd'dur, kıbel-i Hak'dan nâzil olan Zebûr âyetleriyçün altunu döğüp her sahîfeyi müzehheb ser-levhalı ederdi. Zîrâ Zebûr âyeti Hazret-i Dâvûd'a nâzil oldu kim âye[t]: [163] âyeti delîldir.

Hazret-i Dâvûd'dan nübüvvet-i Resûlullâh'a gelince bin altı yüz kırk sene olup Mekke-i Mükerreme'yi feth etdükden sonra ta'mîr ü termîmi mahallinde nakkâşların pîri Ka'be nakş ederken Ebü'l-hazen bin Nasr bin Abdullâh, Hazret'e döğülmüş zer-i hâlis getirüp Mekke-i Mükkereme'i anınla mutallâ ve müzehheb etdiler.

Ba'dehu Risâlet-penâh'ın izn-i şerîfiyle Selmân-ı Pâk, Ebü'l-hazen'in belin bağlayup zer-kûplara ya'nî altun döğücülere pîr oldu. Kabri (---) (---)'dir. Bu ehl-i hıref dahi tahtırevânlar üzre câmlı dükkânları içre altun döğerek ubûr ederler.

Esnâf-ı müzehheb-keşân: Dükkân 40, neferât 105, pîrleri Hazret-i Osmân'dır kim Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet geldikde Hazret-i Cibrîl-i Emîn ile ibtidâ Kur'ân-ı azîmden [165] âyeti, yarlığ-ı belîğ-i Rabbü'l-İzze gelüp ba'dehu Hazret-i Osmân İslâm ile müşerref oldukda bu âyet-i şerîfi ibtidâ-i Kur'ân-ı azîm edüp ser-levha ve müzehheb edüp hâlâ müzehhebcilerin silsilesi Hazret-i Osmân-ı Zi'n-Nûreyn'e çıkar. Kabri Medîne-i Münevvere Bakî'inde denilmişdir.

Bu müzehhebciler dahi dükkânlarında Kelâm-ı İzzetleri ve kitâbları tezhîb ederek ubûr

ederler.

Esnâf-ı mücellidân: Dükkân 100, neferât 300, pîrleri Abdullâh-ı Yetîmî olup bu sahhâfân alayı bâlâda ordu monlâsı alayında mufassaldır.

Esnâf-ı sahhâfân: Dükkân 60, neferât 200, zîrâ ayak sahhâfı çokdur. Pîrleri Ebâ Zer-ı Gıffârî'dir, Selmân-ı Pâk belin bağladı. Kabri Bakî''dedir, yüz yetmiş yaşında nakl etdi. {On beşinci pîr-i mâldâr olduğundan Hazret-i Resûl-i Hudâ anlara Ebâ Zer deyü lakab komuşlardır. Hazret'den kırk hadîs rivâyet eder}.

Bunlar dahi dükkânların niçe bin kitâb-ı gûnâ-gûn ile zeyn edüp ayak sahhâfları *"Mültekâ* ve *Dürer [u] Gurer*'im eydir ammâ *Keşşâf*'ımı keşf edüp *Tarîkat-ı Muhammedî*'den ayrılman, ey kitâbdır" deyü torba tobra kitâblarla ubûr ederler.

Esnâf-ı kâğızcıyân: Dükkân 200, neferât 205, pîrleri Hazret-i Abbâs amm-i Resûl'dür. Kabri Bakî''dedir ve Alî {kemerin bağladı}. Bunlar dahi seyishâneler üzre dükkânların İslâmbol tabağı ve Bosna ve Sebde ve Bundukânî kâğızlarıyla zeyn edüp cümlesi beyâz kâğızdan ferrâce ve muvahhidîler ve hırka ve azîm destâr ile ve yine kâğızdan gûnâ-gûn külâhlar ile kendülerin zeyn edüp dükkânlarında kâğızlar mühreleyüp cümlesi pür-silâh beyâz esbâblı asker olup ubûr ederler.

Esnâf-ı mukavvâ kubur divitciyân: Dükkân 55, neferât 105, pîrleri Mu‘âz ibn Cebel'dir ve Selmân kemer-bestesidir. Kabri {Ebtah'dadır}.

Bunlar dükkânların gûnâ-gûn kubur ve müzehheb ü münakkaş devâtlar ile müzeyyen edüp kendüler dahi pür-silâh tayy-ı mekân ederler.

Esnâf-ı remmâlân ve **esnâf-ı mektûbcuyân**: Pîr perv[er]leri ve askerleriyle bâlâdâ ordu monlâsı alayında yazılmışdır.

Esnâf-ı mürekkebciyân: Dükkân 40, neferât 65, pîrleri Zeyd bin Hâris'dir, Enes kemerin bağladı. Kabri Mekke Ebtahı'ndadır. Bunların dükkânları Sultân Bâyezîd'dedir, ammâ niçe yüz kimesneler hânelerinde işlerler. Husûsan Sultân Selîm kurbünde İkiçeşme önünde Mürekkebci Karı'nın mürekkebi gâyet meşhûrdur. Ve Kızılmusluk'daki yedi iklîmde meşhûrdur, hattâ anın hakkında kâtibler ve şâ‘irler bu beyti terennüm etmişler:

Mürekkeb çokdur İslâmbol'da ammâ
Kızılmusluk'daki gâyetde a‘lâ

deyü medh etmişlerdir.

Esnâf-ı nakkâşân-ı musavvirân: Dükkân 4, neferât 40, pîrleri yokdur, zîrâ sûret yazmak şerî‘atımızda memnû‘dur, lâkin Hazret-i Risâlet-penâh Hayber kal‘asın feth edüp andan bir esed sûretli sancak ***[199b]*** ganîmet alup mehâbet [u] salâbet içün ol esed sûretli sancağı Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ki alemdâr-ı Resûlullâh'dır anların evlâd-ı mihteri Seydî Emetullâh taşıyup pederi Eyyûb

Sultân, Hazret huzûrunda kemerine şed bağlayup bayrakdârlara pîr oldu. Kabri İmâm Hüseyin'e bayrakdâr olup Kerbelâ şühedâları içinde âsûde-hâldir.

Hazret ol sancakdan gayrı sûrete ve tasvîr [u] put yazmağa ruhsat vermemişlerdir. Ammâ Rûm nakkâşları zâde-i tab'larından yine dîn-i İslâmın şân [u] şöhret şevketleriyçün Hazret-i Hamza-i bâ-safânın Zûpîn ile atlar üzre ceng [ü] cidâl sûretlerin âlât-ı silâha müstağrak olup Zûpîn'i kayd [ü] bend edüp Hamza gâlib olup sûretin yazarlar kim gûyâ zî-rûhdur.

Ve Hamza-i bâ-safânın yüz yetmiş sandaliyye sâhibi Hazret-i Sa'd u Sa'îd'i ve Hâlid ibn Velîd'i ve Ubeydetü'l-Cerrâh'ı ve Şeyh Sârî'yi ve Ma'dî-Kereb'i ve Dîvâne Hurûm'u ve Lenduhâ ibn Sa'dân'ı ve Sâhib-kırân Bedî'üzzamân Veliyyü'l-akrân'ı ve Kâsım-ı la'leyn-i Kubâ'yı ve teber-i müslimîsi elinde Hazret-i Peyk-i Resûl Baba Amr Ümeyye-i Zamîrî ve niçe yüz sâhib-kırânları zırh [u] zireh-külâh ve cebe ve cevşene müstağrak olup hüssân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlara yedi pâre âlât-ı silâhlarıyla her bir pehlivânların sûretlerin mehâbet [u] salâbetleriyle yazarlar kim gören ümmî âdemler hamd-i Hudâ ümmet-i Muhammed'den böyle sâhib-kırânlar var imiş deyü kendüleri cenge mahabbet edüp mücâhidün fî-sebîlillâh olmağa bâ'is olur.

Ve selef pehlivânlardan *Şâhnâme*'de yazduğı üzre Sâm ü Nerîmân'ı ve Zâl ü Köstehem'i ve Rüstem [ü] Efrâsiyâb'ı ve Şagât'ı ve Pîjen-i Menûçehr'i ve Ferîdûn'u ve Demirci Kâve ve Dahhâk'ı bu pehlivânları dahi eyle tasvîr edüp yazarlar kim her biri gûyâ birbirlerine hamle etmededirler.

Ve bu zikr olunan pehlivânların sûretlerin musavvirân dükkânlarının cânib-i etrâfına zeyn edüp ubûr ederler. Bu musavvirlerin ser-çeşmesi Miskâlî Solakzâde. Ve Tiryâkî Osmân Çelebi, kal'alar sûreti cengiyle tasvîr etmede Bihzâd-ı Sânî idi. Ve Parmakkapu'da Tâsbâz Pehlivân Alî, pâdişâhların ve serdâr u vüzerâların Revân ve Bağdâd cenglerin yazmada Velî Cân-ı Evvel idi ve gayrı fünûnda dahi Cemşîd-i asr idi.

Esnâf-ı fâlcıyân-ı musavver: Dükkân ve nefer birdir. Mahmûd Paşa çârşûsunda bir dükkânda sâkin Hoca Mehemmed Çelebi derlerdi, sulehâ-yı ümmetden müsin kimesne idi. Hattâ Süleymân Hân sohbetiyle müşerref olmuş bir zinde ihtiyâr idi.

Bâlâda tahrîr olunan cümle pehlivânların ve selef pâdişâhlarının ve niçe mürsel peygamberlerin ve bî-hisâb kal'aların ceng [ü] cidâllerin ve deryâda keştîlerin agreb ü garâyibden harb [ü] kıtâllerin evâyil-i eyyâm üstâdlarının sihr-i i'câz ve pesendîde ketebeli kalemleriyle iri İslâmbol tabakı kâğız cermleri üzre yazılmış tasvîrleri cild cild rû-yı dükkânına dizüp âyende ve revende gelüp tâli' dutup bir akçe verüp bu tasvîrlerden fâl açup, ceng [ü] cidâl mi gelir yâhûd Yûsuf ü Züleyhâ mı gelir ya Leylâ vü Mecnûn ve Ferhâd ü Şîrîn ve Varka [ü] Gülşâh mı veyâ selef sâhib-kırânlarının birbiriyle muhâsemeti ve ayş [u] işretleri gelüp ana göre;

Bu fâl issine geldi işte Ferhâd,
Çalışmakla olursun sen de dilşâd

deyü her tasvîrlere münâsib indiyyât-ı ebyât [u] eş'ârlar okurdu kim istimâ' edenin

gülmeden aklı giderdi. Ol pîr anınla kâr ederdi. Kâhîce bu sûretlerle pâdişâha giderdi.

Bu dahi bir tahtırevân üzre sûretlerin halka gösterüp alayda giderdi. Hâlâ İslâmbol mukallidleri içre bu tasvîr fâlcısının indiyyât gazelleri gûnâ-gûn evzâ‘ [u] etvârlarıyla taklîd ederler kim niçe bin gûne mudhik kelâmlardır.

Esnâf-ı oymacıyân: Dükkân 9, neferât 20, pîrleri Abdurrahmân ibn Şâ‘ir Hassân'dır. Hazret-i Resûl'ün Kâsım evlâdıyla rıdâ‘an emildeş süd karındaşıdır. Kabri Kudüs kurbünde şehr-i Taberistân'dadır.

Bu oymacılar, dervîşân-ı zîşândan Hezârfen Çelebi ma‘rifetli üstâd-ı kâmillerdir kim mikrâs-ı lây ile sihr-i i‘câz oymalar oyarlar kim gûyâ sihr-i helâldir. Bunların yâdigârlarını teberrüken kitâblar içinde hıfz ederler.

Bunlar seyishâneler üzre dükkânlarında elvân varaklar üzre oymaların yapup ve kâğızlar üzre yapışdırup oymalar oyarak ubûr ederler.

Esnâf-ı nakılcıyân-ı sûr-ı hümâyûn: Dükkân 4, neferât 55, pîrleri Müyesser-i Ezherî'dir, Hadîce Ana huddâmıdır. Enes ibn Mâlik belin bağladı. {Kabri Kûfe'dedir. Hazret asrındaki sûrlarda bahârdan serviler yapardı. Bu esnâfın} dükkânları Koska Furunu yanında ve Aksarây'da ve Tahta'l-kal‘a'da ve Odunkapusu'nun iç yüzünde Şem‘ahâne mukâbelesinde nıkılcıbaşı dükkânıdır.

Bunlar bu alayda şehremîni mâlıyla ***[200a]*** Süleymâniyye minâresi kaddi balmûmunun rengâreng kâfûrîlerinden ve şamata varağı tellerinden evce ser-çekmiş servi-misâl münevver ve mutallâ nakıllar eyleyüp her birin yüzer ikişer yüzer tershâne karavana pâyzenleri çeküp vardiyanlar sağa ve sola çekin deyü silisre düdüklerin çalarak ubûr ederler ve niçe yüz hurde nakıllar ile alay gösterüp ubûr ederler.

{**Esnâf-ı alıcı ve balıcı**: Neferât 100, bunlar ancak yevm-i Ramazân'da ıydeynlerde ma‘sûmlara iskât(?) içün yeşil balmûmundan tûtîler ve beyâz mûmdan kumrular edüp çubucuklar ucunda "Alıcığım balıcığım" diyerek güzer ederler}.

Esnâf-ı basmacıyân-ı yasdık: Dükkân 15, neferât 55, pîrleri yine nakkâşların pîri Fazl ibn Hazret-i Abbâs'dır {kim Hazret-i Resûl merhûm oldukda Alî gasl edüp bu Fazl cesed-i Nebî üzre su sab ederdi}. Dükkânları Sırt hammâmı kurbündedir. Kârları neftli ve katrânlı gûnâ-gûn boyalar ile münakkaş yasdıklar ve sofralar ve perdeler ve şatranc bezleri basup dükkânlarında bu kâr ile ubûr ederler. Ammâ latîf musanna‘ kârdır kim ne kadar yaykasan nakşı müteğayyir olmaz bir kârdır.

Esnâf-ı basmacıyân-ı çit: Dükkân 25, neferât 100, pîrleri yine Fazl bin Hazret-i Abbâs'dır. Bunlar ekseriyyâ bekârhâne odalarında Tokad ve Sivas Ermenîleri ve Acem ve Hindî basmacılarıdır kim sihr-i i‘câz yorkan yüzleri ve çarşaflar ve perdeler basarlar kim hayâl-pesenddir. Bu kârların arz edüp dükkânlarn kârlarıyla zeyn edüp pür-silâh ubûr ederler.

Esnâf-ı nakkâşân-ı zerdûzân: Dükkân 20, neferât 25, ammâ niçesi hânelerinde işlerler, pîrleri Ebî Sürh'dür ve Selmânî'dir. Kabri Medâyin'dedir. Bunların kârı vüzerâ ve vükelâ ve a'yân-ı kibâra zerdûz çerkâb yasdıklar ve mak'ad ve perdeler ve dikdik ve abâyîler ve şakabendler ve eğerler ve tegeltiler ve atlas üzre cebinlikler işlerler kim görenin aklı gider, sırmanın şa'şa'asından âdemin gözü hîrelenir. Bu dahi pâk san'atdır. Bunlar cümle metâ'ların tahtırevânlar üzre dükkânların da zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı nakkâşân-ı yağlıkcıyân: Dükkân yigirmi, neferât 25, pîrleri Sirâceddîn'dir, Selmân belin bağladı. Kabri Şâm kurbünde Busrâ'dadır. Bunlar gûnâ-gûn bezler üzre siyâh kalemler ile makreme ve çarşaflar ve yasdıklar ve peşkîrler üzre nakş edüp hâtûnlardan bizim vâlide dahi ana göre nakş edüp kâr eder. Bunlar dahi dükkânlarında siyâh kalemler ile bezleri nakş ederek pür-silâh olup ubûr ederler.

Bu esnâflardan sonra nakkâşbaşı cümle güzîde askeriyle ve şeyh ve nakîbleriyle ve du'âcılarıyla sekizer kat mehterhâneyle ubûr ederler. Bu nakkâşbaşıya yamak cümle on yedi esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve yekûn (---) askerdir.

el-Faslu's-sâbi' ve selâsîn

Esnâf-ı Bezzâzistân-ı atîk

İslâmbol'un iz[di]hâm ve güzîde yerinde Âl-i Osmân'ın hazîne-i azîmi bir bezzâzistândır kim gûyâ kal'a-i Kahkahâ'dır. Cemî'i erbâb-ı seferlerin ve vüzerâ ve a'yânın mâlları bundadır kim zîr-i zemîninde niçe yüz demir kapulu mahzenler vardır. Sene 857 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân binâsıdır kim gûyâ şeddâdî binâdır. Cânib-i erba'ası taşrasında keçeciler ve sahhâf ve takyacılar ve boğasıcılar ve kılabdan u sırmacılar ve kuyumcular ve incücüler ihâta etmişdir.

Ve çâr-kûşesinde kal'a kapuları gibi metîn ve kavî demir kapuları vardır, şimâle nâzır Sahhâflarkapusu, garba mekşûf Takyacılarkapusu, cenûba meftûh Gazzâzlarkapusu. Ve şarka küşâde Kuyumcularkapusu üzre kanatların açmış bir mehîb kuş sûreti vardır. Bu kuş sûretin bu kapu üzre tasvîr etmeden rumûz oldur kim kâr [u] kesb dedükleri ber-hevâ tayerân eder bir vahşî kuşdur. Eğer kuşı bir nezâketle sayd edebilirsen bu bezâstende kâr edebilirsin demek işâretidir. Ammâ hakkâ ki acâyib rumûz vasiyyetdir.

Ve bu bezâsten içre cümle (---) pâye-i kâ[r]girler üzre (---) aded rusâs-ı nîlgûn ile mestûr kubbe-i azîmdir kim cânib-i erba'asında demir kapaklı pençereler vardır ve dâ'iren-mâdâr kubbe etrâflarında âdemler gezüp demir kapaklar kapayacak tabakalar vardır.

Ve bezâsten içre şâhrâh dörd sokağın yemîn [ü] yesârı cümle altı yüz dükkândır ve kat-ender-kat cümle iki bin dollâbdır. Her dollâb sâhibi ferâğat edüp fürûht etmek dilese beşer bin guruşa tûtyâ gibi satılır. Sabâhdan kuşluk vaktine dek işler bir kârhâne-i azîmdir, cihânın cümle zî-kıymet eşyâları bu bezâstende bî-kıymet bulunur bâzârdır. Ve bunda biner ve ikişer bin kîseye mâlik bâzergânlar vardır.

Esnâf-ı pâsbân-ı Bezâsten-i atîk: Neferât 70, bunların nâzırları pâdişâh hazînedârbaşısıdır.

Kefîlli ve bâyinli müselmân âdemlerdir kim her gece bezâsten içinde kanâdîlleri çerâğân edüp pür-silâh yatırlar. Pîrleri Gafîr-i Hindî'dir. ***[200b]*** Selmân Kemer-bestesidir. Kabri Mısır'dadır.

Bunlar eyle mu‘temed âdemlerdir kim bedâstende olan dollâblar açık kalup niçe Mısır hazînesi ve cevâhirât ve murassa‘âtın hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür, meydânda yatup aslâ vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değillerdir. Bunlar ellerinde fânûsları ve nobutlar ile,

"Aşa vura duta hay" diyerek ubûr ederler. Ammâ bunlar İslâmbol içre olan kırk bin pâsbânlara karışmazlar, zîrâ bunlar emr-i pâdişâhiyle gedik sâhibi pâsbân [u] nigehbânlar ve dîdebânlardır. Taraf-ı pâdişâhîden şehremînininden ulûfe alup yerleri mahlûl oldukda bedâsten hammâllarının müstehaklarına tevcîh olunur kavmdirler.

Esnâf-ı hammâlân-ı bezzâzistân: Neferât 300, bunların pîri Peygâm-ı Alî'dir ve Selmânî'dir. Kabri Tebrîz'dedir. Bunlar bedesten hâricinde hidmet ederler, bedestenin dörd zencîrli kapusundan içeri giremezler, ancak taşradaki esnâflara hidmet edüp her gece cümle esnâfların sandûk sandûk metâ‘ların taşıyup bedâstenin taşra mahzenlerine İslâmbol'un ihrâk havfından hıfz edüp taşra dükkânlar boş kalır. Zîrâ her dükkân sâhibleri ba‘îd yerlerde olur.

Bu hammâllar dahi arkalarında yassılama semerleri ve ellerinde hablleri ve bellerinde kılıçlarıyla ubûr ederler. *Ve's-selâm*.

Esnâf-ı dellâlân-ı Bezzâzistân-ı enderûn: Neferât 40, pîrleri Ebü'n-nidâ (---) (---) (---). Bunlar cümle eli berâtlı gedik sâhibi muhteşem ve mu‘temed âdemlerdir kim bedâsten içinde hidmet ederler, taşra çıkamazlar. Cümlesi alayda cevâhir raht ve kılıç ve gaddâre ve kürk ve gayrı zî-kıymet eşyâlar ile omuzlarında ubûr ederler.

Esnâf-ı dellâlân-ı Bezzâzistân-ı bîrûn: Cümle 300 eli berâtlı değildir ammâ mu‘temed kefîlleri vardır. Bunlar dahi omuzlarında metâ‘larıyla "Bin guruşa cevâhir kuşağım ve iki bin guruşa istifanım" deyüp ubûr ederler.

Ehl-i sanâyi‘, **çukacıyân**: Dükkân 100, neferât 107, pîrleri Ebü'l-Hüdâ-yı Halebî'dir ve Selmânî'dir. Kabri Mekke'dedir. Bunlar arabalar üzre niçe bin pasdav saya ve londirine ve vezentin [florentin?] ve karkaşona ve nime ve paris ve marliye ve ankona ve londura ve iskerled ve yetmiş çile çukaları endâzeleyüp "Ala bin iki bin guruş" deyüp geçerler.

Ehl-i hıref, **atlascıyân**: Dükkân 105, neferât 300, pîrleri Mansûr-ı Endelûsî'dir ve Selmânî'dir. Kabri {nâ-ma‘lûm}. Bu kavm ekserî Yahûdîlerdir, gûnâ-gûn akmişe-i fâhireleri dükkânlarında tahtırevânlar üzre ölçerek kat‘-ı menâzil ederler.

Esnâf-ı dîbâcıyân: Dükkân 16, neferât 25, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bu hıref tahtırevânlar üzre dükkânların zer-ender-zer şîb ü zerbâf ve serengler ile zeyn edüp müsellah ubûr ederler.

Ehl-i kâr, **katîfeciyân**: Dükkân 70, neferât 200, pîrleri (---) (---) (---) (---). Bu tâ’ife tahtırevânlar üzre katîfe dokuyarak san‘atları ve metâ‘ların arz ederek muhteşemâne ubûr

ederler.

Esnâf-ı yasdıkcıyan-ı sereng ve katîfe: Dükkân 100, neferât 400, pîrleri (---) (---) (---). Mardin kârı ve Bursa kârı sırmalı katîfe ve sereng yasdıklar ile dükkânlarında dokuyarak cümle müsellah geçerler.

Esnâf-ı dârâyîciyân: Dükkân 200, neferât 500, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bu fırka dahi dükkânçelerin dârâyî ve pûlâdî ve şâmîler ile zeyn edüp harîr dokuyarak menâzil kat‘ ederler.

Esnâf-ı hil‘atcıyân-ı harîr: Dükkân 5, neferât 105, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bu zümre kuşaklık ta‘bîr etdikleri yedi bâbet hil‘at-ı pâdişâhîleri dokuyarak hil‘atları zeyn edüp geçerler.

Esnâf-ı muhattemciyân: Dükkân 17, neferât 40, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bu pîşekârlar kırmızı ve gûnâ-gûn mukaddem kuşakları bâft edüp dükkânların muhattemler ile zeyn edüp ubûr ederler.

Ehl-i kâr, **alacacıyân-ı Tire ve Şâm**: Dükkân 70, neferât 100, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar seyishâneler üzre dükkânların Tire ve Ma‘nisa ve Şâm ve Hind alacaların dokuyarak arz-ı mahâret edüp geçerler.

Ehl-i kesb, **peştemâlciyân**: Dükkân, kârhâne birdir, ammâ neferât 400, pîrleri (---) (---) (---) (---) kârhâneleri Kırkçeşme kurbünde başka kârhâne-i azîmdir. Dükkânların kırk kalem peştemâlleriyle zeyn edüp geçüp giderler. ***[201a]***

Ehl-i şuğl, **kâmhâcıyân**: Dükkân 17, neferât 30, pîrleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i tüccâr, **dimiciyân**: Dükkân 58, neferât 100, pîrleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i kâni‘, **bezciyân**: Dükkân 500, neferât 600, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar gûnâ-gûn Serfice ve Tarabefzûn ve İslâmbol bezleri ve yelken bezleri ve asdâr bezleri dokuyarak ubûr ederler.

Ehl-i kâsib, **bezzâzân-ı boğasıcıyân**: Kârhâne 40, neferât 100, pîrleri (---) (---) (---). Bunlar lekefûrî ve bruçî ve hıtâyî ve şâmî ve zâğî ve mollâyî el-hâsıl gûnâ-gûn elvân bezleri bâft ederek geçerler.

Ehl-i sevdâger, **tâcirân-ı bezzâzân**: Dükkân 700, neferât 1000, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---). Bu kimseler cümle bez dokuyucuların tâcirleridir, cemî‘i rengâreng zî-kıymet Ahmed-âbâd ve Mahmûdî elvân bezleri ile geçerler.

Bâlâda tahrîr olunan metâ‘ dokuyanlarının dahi birer kat tâcir esnâfları vardır kim cümle yetmiş esnâfdır bile alay ederler.

Ehl-i eşgâl, **halîçe[ci]yân**: Dükkân 40, neferât 111, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Arabalar üzre dükkânlarında Selânik ve Sıfet ve Uşşâk ve Kula ve Mısır ve Isfehân halîçeleriyle zeyn edüp ubûr ederler.

Ehl-i tarîkat, **abâcıyân**: Dükkân 300, neferât 700, pîrleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i şerî'at, **kebeciyân**: Dükkân 100, neferât 700, pîş kademleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i hakîkat, **ihrâmcıyân-ı sûf**: Dükkân 80, neferât 100, mürşidleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i ma'rifet, **sofcıyân**: [Dük]kân 90, neferât 400, pîşvâları

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i iktisâb, **sipâhbâzârı**: Dükkân 500, neferât 800, ser-çeşmeleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i hîlekâr, **bitbâzârı**: Dükkân 400, neferât 700, şeyh-i kadîmleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i hevâ-yı avretbâzârı: Dükkânları biledir, neferât 200, reh-nümâları

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i ayyâr, **dellâlân-ı bâzâr**: Dükkânsız, neferât 300, üstâd-ı kadîmleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Ehl-i ayyâr, **miyâncıyân bâzârı**: Dükkân [(---)] neferât 200, ser-nefer-i kadîmleri

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Bunlar alayından sonra Bedâsten-i atîk şeyhleri ve nakîbleri ve du'âcıları cümlesi bedâsten kethudâsıyla cümle rikâb rikâbe at başı berâber enselerinde çifte köçekler ile pür-silâh olup sekizer kat mehterhâne ile mükemmel ubûr ederler. Bu bedâsten kethudâsına yamak olan cümle otuz esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve yekûnu (---) asker-i bî-pâyândır.

el-Faslu's-sâmin ve selâsîn
Esnâf-ı cemâ'at-i Bezâsten-ı cedîd

Bu dahi Sultân Mehemmed Hân'ın binâsıdır. Eski Bezzâzisten'e yüz adım karîbdir. Bunun dahi eşkâl-i binâsı hemân Eski ***[201b]*** Bezâsten gibidir. Ancak şimâl cânibine Zebâtcılarkapusu'na altı kademe taş nerdübân ile çıkılır. Garba Hakkâklarkapusu, cenûba Çadırcılarkapusu, şarka Telcilerkapusu nerdübânsız düz kapulardır.

Bunun dahi zîr-i zemînleri kavîdir ve serâpâ kurşumlu kubbelerdir. İçinde cümle altı yüz dollâbdır. Ve cümle bin aded neferâtlardır. Ammâ bunda Bedâsten-i atîk gibi zî-kıymet cevâhir makûlesi eşyâlar satılmaz, Cümle harîre ve elbise-i fâhireye müte‘allik metâ‘lar bey‘ olunur. Bu ehl-i bedâstenin pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Esnâf-ı hâcegiyân-ı Bedâsten-i cedîd: Cümle 1000 mâl-ı Kârûn'a mâlik tüccârân-ı kâ‘idînler vardır kim mallârının hisâbı lâ-yu‘ad velâ yuhsâdır. Ammâ gâyet sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir kim [166] deyüp kâr edüp cümle metâ‘ların tahtırevânlar üzre dükkânların arûsek gibi bezeyüp mü’eddeb ü muhteşemâne ubûr ederler.

Sınıf-ı dellâlân-ı Bedesten-i cedîd 70, pîrleri Ebü'n-nidâ denilmişdi. Bu dellâllar Eski Bedâsten dellâllarına kendüleri ol kadar müsellah u müzeyyen ve zî-kıymet âriyetî esbâblar ile alay ederler kim cümle temâşâcılar âlem-i hayretde kalırlar.

Pâsbân-ı Bedâsten-i cedîd 80, pîrleri Gafîr-i Hindî denilmişdi. Bu pâsbânlar ellerinde balta ve harbe ve bellerinde şemşîr-i âteş-tâb ile rûz-ı rûşende niçe musanna‘ fânûslar yakup "Aşa dura vura" deyü feryâd ile ubûr ederler.

Hammâlân-ı Bedâsten-i cedîd 300, pîrleri Peygâm-ı Alî'dir deyü bâlâda gümrük emîni zelehor hammâlları ta‘rîfinde tahrîr olunmuşdu. Bunlar cümle arkalıçlarıyla bedâsten sandûkların(?) götürerek bir hây-hû ile ubûr ederler.

Esnâf-ı dellâlân-ı Bedâsten-i bîrûn: Pîrleri Ebü'n-nidâ'dır denilmişdi. Bunlar ketiflerinde niçe bin guruşluk zî-kıymet esbâblar ile "Çârkâb tîrkeşim bin guruşa, tepsile(?) bezim bir guruşa" deyüp feryâd ederek tayy-ı merâhil ederler.

Ehl-i hâl, **âyineciyân**: Dükkân 90, neferât 105, pîrleri Hüsâmeddîn Necefî'dir kim İmâm Hüseyin belin bağladı ve İmâm Hüseyin ile Kerbelâ'da şehîd olup kabri andadır. Bu tâ’ife dükkânların niçe bin âyine-i moran ile zeyn edüp geçerler.

Ehl-i helâl, **sabbâğân**, **ya‘nî boyacıyan**: Dükkân 500, neferât 800, pîrleri Âmir ibn Abdullâh es-Sabbâğ'dır, Selmân-ı Pâk belin bağladuğı pîrlerin kırk yedincisidir, boyacıların silsilesi ana çıkar. Yüz otuz dört yaşında nakl edüp kabri Yemen'dedir. Bunlar arabalar üzr[e] dükkânlarında elvân bezler boyayup iplere bezler serüp ubûr ederler.

Ehl-i sâbır, **hayırkâr ya‘nî boyacı tokmakcısı**: Dükkân 100, neferât 700, bunlara hayırkâr derler. Ba‘zı zarîfler nezâketle bir âdeme söğmek murâd etse "hayır başına" der ya‘nî boyacı tokmağı başına demekdir. Bu esnâflar dahi arabalar üzre dükkânlarında bez tokmaklayarak ubûr etdükde gûyâ ra‘d gürler gibi gürleyüp omuzlarında tokmaklar ile geçerler.

Ehl-i hirfet

.....(2 satırlık yer boş).....

Ehl-i meşgûl

.....(2 satırlık yer boş).....

Esnâf-ı ehl-i tâcir, **tâ'ife-i Bezzâzistân-ı Galata**: Sene (---) târîhinde (---) (---) binâsıdır. Bu dahi kal'a-misâl dörd demir kapulu ve (---) aded kurşum kubbeli ve iki yüz dollâblı ve yüz aded pâsbânlı ve elli aded dellâllı bir metîn bezâstendir. Neferât cümle 200, dollâb 100, ammâ bunda İslâmbol bedâstenleri gibi cevâhir ve murassa'ât ve zî-kıymet tefârûkât bey' [ü] şirâ olmaz, metâ'ları çuka ve kumâş ve Sakız kâmhâsı ve Sakız dimisi ve kız dimisi ve Cezâyir ihrâmları fürûht olunur.

Bu bedâstenin cümle âdemleri müsellah olup Bedâsten-i cedîd neferâtlarıyla arz-ı metâ' ederek tebdîl-i câme ubûr ederler. Zîrâ çoğu cezîreler Urumlarıdır.

Esnâf-ı zebâtcıyân: Dükkân 70, neferât 100, pîrleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar dükkânların zebât ve kullemisk ve niçe yüz elvân hoş-bû dühniyyâtlar ile dükkânların hokkalar ile zeyn edüp geçerler. ***[202a]***

Ba'dehu Yeni Bedâsten şeyhleri ve nakîbleri ve kethudâsı dahi sâhib-i ru'ûs olmağile sekizer kat mehterhâne ile geçerler. Bu Yeni Bedâsten kethudâsına yamak olan cümle 13 esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu't-tâsi' ve selâsîn

Esnâf-ı doğramacıyân: Kârhâneleri Vefâ kurbünde Ekmekcioğlu türbesi yanında Süleymân Hân binâ etmişdir bir kârhâne-i azîmdir. Doğramacıbaşı ya'nî sadefkârîcibaşı anda sâkin olur. Kârhâne neferâtları cümle 100 neferdir. Ammâ İslâmbo[l] içre,

Esnâf-ı sadefkârcıyân: Dükkân 100, neferât 500, pîrleri Şu'ayb-ı Hindî'dir ve Selmân-ı Pâk belin bağladı, kabri Hind'de cezîre-i Serendîl'de. Bunlar dükkânların Hind püsüskârîsi pîş-tahta ve sandûkalar ile zeyn edüp ubûr ederler.

Esnâf-ı kâr-ı helâl, **harrâtîn ya'nî çıkrıkcıyân**: Dükkân 500, neferât 1005, pîrleri Ebû Ubeyd Harrât'dır. Selmân-ı Pâk belin bağladuğı kırk üçüncü pîrdir kim çıkrıkcıların silsilesi ana müntehîdir. Kabri (---). Ammâ bu kâra şöhret veren Hazret-i İbrâhîm Edhem'dir kim sihr-i i'câz çıkrık işi işlerdi.

Bu esnâf dahi tahtırevânlar üzre dükkânların gûnâ-gûn çıkrıkcı kârlarıyla tezyîn edüp kendüler dahi kemânelerin çekerek işleyerek ubûr ederler.

Ehl-i şâkirân, **hilâlciyân**: Dükkân 55, neferât 700, şeyh-i kadîmleri İmâm Hasan *radıyallâhu anh*'dır. Hazret'e hilâl hedâyâ getirdiği mastûrdur kim hilâl-i gûnâ-gûn yapmada sihr-i helâl

ederdi. Kabri Medîne-i Münevvere Bakî''indedir. *Rahmetullâhi aleyh*. {Kemerin bizzât Resûl-i Kibriyâ bağlayup (---) kerîmesi evlâdı olmağile bağrına basmışdır}.

Ehl-i köşe, **kaşıkcıyân**: Dükkân 300, neferât 1000, Hazret'in zamân-ı sa'âdetlerinde miğlafa yok idi. Hams-ı mübârek deyü sağ elleriyle tenâvül ederlerdi. Takiyy-i Acemî, Hazret'e bir kaşık yapup Selmân-ı Pâk belin beğladı ve Selmân'ın bürâderi idi.

Ehl-i dükkân, **kutucıyân**: Dükkân 100, neferât 1000, pîrleri Hurrem-i Hindî'dir. Yemen'de sâkin olmağile Veys el-Karanî kemerin bağladı. Kabri Habeş Sevâkin'indedir. Bunlar tahtırevânlar üzre dükkânların kutularla zeyn edüp ubûr ederler.

Ehl-i îcâd, **varulcuyân**: Dükkân 80, neferât 105, pîrleri nâ-ma'lûmdur. Varulcu esnâfın bir fütüvvetde görmedik. Bunlar tahtırevânlar üzre ardıc ve servi ve çam tahtalarından varul ve gerdeller yaparak tebdîl-i câme ile geçerler.

Ehl-i kâmil, **na'lıncıyân**: Dükkân 13, neferât 106, pîrleri Sun'ullâh ibn Ebü'l-Kâsım Abdülvâhid en-Neccâr'dır. Babası Abdülvâhid dülgerlerin pîri idi. Oğlu Sun'ullâh, Hazret'e na'lın yapardı. Kabri Kûfe'dedir. Na'lıncılar dahi na'lınlar{ıyla ubûr ederler}.

Ehl-i ihtirâ', **zer-desteciyân**: Dükkân 8, neferât 25, pîrleri Kâsım'dır kim neccârların pîrine bununiçün Ebü'l-Kâsım {Abdülvâhid derler. Dülgerler pîrinin evlâd-ı kühterîdir. Bu zer-desteciler} dükkânlarında zer-deste ve çelik ve matrak ve nobut ve meçik ve asâ ve arka kaşağısı ve çevgân yaparak geçerler.

Andan doğramacıbaşı güzîde askeriyle pür-silâh olup sekizer kat mehterhânelerin çalarak ubûr ederler. Bu doğramacıbaşıya yamak olan cümle tokuz esnâfdır ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) askerdir.

el-Faslu erba'în
Esnâf-ı çalıcı mehterân ya'nî zurnacıbaşı

Bu tâ'ife ile mi'mârbaşının pâdişâh huzûrunda azîm mücâdele ve mübâheseleri geçüp mi'mârbaşı eydir:

"Pâdişâhım biz Habîb Neccâr köçeğiyiz. Anlar Cemşîd-i la'în hirfeti bir alay Deccâl kavmidir. Biz pâdişâhıma sarâylar binâ ederiz ve selâtîn câmi'ler ve merkad-i pür-envârlar ve âsâr-ı acîbe binâlar edüp kal'alar fethinde ta'mîr [ü] termîm edüp ordu-yı İslâmda biz mukaddem lâzım olduğumuz içün evvel alay ederiz" dedükde cevâb-ı mu'âraza mehterbaşı eydir:

"Bizim hidmetimiz pâdişâhıma her bâr lâzımız kim bir cânibe müteveccih olsa mehâbet [u] salâbet, şân, şöhret [ü] şevket içün dosta düşmana karşu tabl, kudüm, nefîrin döğerek gider. Bâ-husûs ceng mahallinde guzât-ı müslimîni cenge terğîb edüp yüz yigirmi koldan ceng tablına ve kös-i hâkânîlere turralar urulup asker-i İslâmı cenge kılındırmağa sebeb oluruz. Bâ-husûs pâdişâhım bir şeye elem-zede oldukda def'-i gam içün huzûrunda on iki makâm yigirmi dörd şu'be ve yigirmi dörd usûl ve kırk sekiz terkîb ilm-i mûsikârdan fasl edüp pâdişâhım mesrûr olur.

Hukemâ-yı kudemâ kavlince sâz [ü] söz ve hânende ve mahbûb rakkâs âdemin rûhuna safâ verir. ***[202b]*** Bu gûne rûha gıdâ verici esnâflar hod bize mensûbdur. Sen ki mi‘mârbaşısın, senin cümle esnâfın Ermenî ve Urum kefereleri ve egserci Çingâneler ve löküncü ve suyolcu Arnavudlar ve lağımcı ve necisli Ermenîlerdir kim cümle esnâfın mezmûm u menhûs kâfirlerdir. Pâdişâhım biz bu esnâfı üzerimize tasaddur etdirmeziz. Cümle mehterhâne ocağı halkı kırılmağı irtikâb ederiz. Irz-ı pâdişâhî yok mıdır kim bir alay haşerât alayımıza tekaddüm edeler. Bâ-husûs her yerde alem-i Resûlullâh olursa ol alayda tabl-ı Âl-i Osmânî gerekdir" deyü ser-i mehterân ve serkâr-ı sâzendekâr bu gûne da‘vâ-yı merd edince çalıcı mehterler mukaddem alay etmek içün fermân-ı şehriyârî oldu.

Esnâf-ı çalıcı mehterân: Kârhâne birdir, neferât üç yüzdür. {Pîrleri Cemşîd'dir. Hazret asrında zurna çalınmayup pîr-i hakîkîleri yokdur. Ammâ Âl-i Emeviyyûn'da iştihâr buldular.} Kârhâneleri Hünkâr sarâyının bâğçe kapularında Demirkapu kurbünde bir kârhâne-i azîmdir. Ortasında bir ser-bülend çâr-kûşe kulle-i azîmi vardır. Her gece ba‘de'l-ışâ üç fasıl ve bir cengî harbî çalup pâdişâha du‘â ederler.

Ve her vakt-i seher sabâha üç sâ‘at kalup dîvâna cümle erbâb-ı dîvânı ve ehl-i salâtı âgâh etmek içün üç kerre fasl-ı latîfler ederler kim bîdâr olanlara hayât verir. Sayf [ü] şitâ'da kânûn-ı Osmânî budur. Gâyet mültefit ü mu‘azzez esnâfdır ve ulûfeleri ağırdır. Her ehl-i dîvân ve cümle a‘yân bir mansıb-ı âlîye nâ’il olsa bu mehterân tehniyeleriyçün hâne-i ehl-i manâsıblara varup üç nevbet fasl ederler. {Eğer sâhib-i hâne hânesinde gâ’ib ise ehl-i beytine bir fasl çalup giderler}.

Kârhâne-i mehterân-ı Yedikulle: Neferât kırk, bunlarda ba‘de'l-ışâ ve ale's-sabâh üç fasl ederler, kânûn-ı Ebü'l-feth'dir. Ve İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde Eyyûb'da ve Kâsımpaşa'da ve Galata'da ve Tophâne'de ve Beşiktaş'da ve Rûmeli Hisârı'nda ve Yeniköy'de ve Rûmeli Yenihisârı'nda ve Kavak Yenihisârı'nda ve Beğkoz'da ve Anatolu Hisârı'nda ve Üsküdar'da ve Kızkullesi'nde, bu zikr olunan on üç yerde her vakt-i ışâ ve her vakt-i seher mehterhâneler çalınup subaşılar ve kadılar ve dizdârlar dîvân durmaları kânûn-ı Ebü'l-feth'dir. Zîrâ ol asrda ol taraflar serhad idi. Hakîkatına nazar olunsa henüz dahi serhaddir. Ve dörd mevleviyyet yere mehterân-ı bîrûn cümle neferât 1000.

Bunlar pâdişâh kârhânelerinde ulûfeleri yokdur, ancak sûrlarda fasl edüp kâr ederler. Çoğu Lidros köyünde ve Terkoz'da ve Balat'da sâkinlerdir, cümlesi mehterbaşıya mensûbdur. Bir sûra gitseler mehterbaşıya bir hedâyâ verüp me’zûn olurlar.

Esnâf-ı mehterân-ı kösciyân: Kârhâne birdir. Odunkapusu'nun iç yüzünde Bıçkıcılar içinde bir azîm kârhânedir kim yüz elli çift deve kösleri ve Osmân Hân'ın Hotin seferine götürdüğü fîl kösleri var kim her biri hammâm kubbesi kadardır. Leyle-i ıydeynde ve rûz-ı ıydeynde ve sûr-ı hümâyûnlarda ve on sekiz pâdişâh ve kralın elçileri cem‘ olanda bu kösleri çalup ra‘d-vâr sadâları evce peyveste olur.

Bu kârhânede cümle (---) neferâtdır, pîrleri Hâkân-ı Çîn'dir. Anıniçün kös-i hâkâniyân derler. Ammâ Hazret-i Risâlet-penâh gazâlarında kös ü nakare çalup pîr evvelâ Baba

Sevindik-i Hindî'dir Hamza-i bâ-safâ kemer-bestesidir. Kabri Musul'da Çercîs {Nebî cenbindedir} dır.

Esnâf-ı kâr zurnacıyân: Dükkân 7, neferât 40, ibtidâ mü'ellifi Cemşîd'dir, meşâdı Ayasuluk'dadır. İslâm ile gitdiğinde ihtilâf vardır. Ammâ gün başına birer şey te'lîf etdikde tabl çalardı.

Esnâf-ı davulcuyân: Dükkân 5, neferât 15, Âl-i Osmân'da ibtidâ davul çalan Orhân Gâzî'dir kim hâlâ Bursa'da kabri üzre maslûb kırmızı örtülü bir tabl-ı kebîrdir. Sene (---) târîhinde Eğre fâtihi asrında kudretden çalındığı müsbet [ü] zâhirdir.

Esnâf-ı dâ'ireciyân: Dükkân 10, neferât 50, ibtidâ dâ'ire Hazret-i Süleymân ile Belkîs'ın zifâfı gecesi çalınmışdır. Ba'dehu hicretin (---) senesinde Fâtımatü'z-Zehrâ on sekizine bâliğa iken Hazret-i Alî menkûhası olup leyle-i zifâfda Baba Ömer ve Hazret'in hoş-hânı Hamza bin Yetîm dâ'ire çalup sûr etdiler. Anıniçün dâ'irezenlerin pîri Amr-ı Ayyâr'dır. Zîrâ Hazret-i Resûl buyurmuşdur: [167] demişlerdir. Anıniçün dâ'ire-i Arabistân helâldir, hattâ tevhîdlerde bile çalarlar, ammâ celâcilsiz olup içinde halkaları ola gerekse sadefkârî olsun. Sûrlarda ve hitânlarda ve zekât verecek mahallerde çala. Arabistân'da def ü kudüm çalınmak şer'îdir. ***[203a]***

Kâr-ı rebâbcıyân: Dükkân 3, nefer 9, ibtidâ rebâb Abdullâh Fâryâbî'den kalup Süleymân Nebî huzûrunda çalınmışdır, sâz-ı kadîmdir kim üç târ ile cemî'i ilm-i mûsıkî icrâ olunur. Hazret'den evvel sâz harâm değil idi. Sâz-ı kadîm erganûn-ı ibret-nümâ Dâvûd Nebî, Zebûr âyetleriyle çalardı derler. Frengistân'a mahsûs bir sâzdır.

{**Der ta'rîf-i sâz-ı erganûn**:} Bu erganûn 300 aded rûzgâr düdüğü sâzlardır. Her deyrde birer mü'ezzin mahâfilleri üzre mezkûr sâzlar zeyn olup iki aded körükleri câmûs derilerindendir, her körüğü onar ruhbân çeküp bir körük enüp bir körük kalkup rûzgârları birer san'at ile bu zeyn olan sâzların çarhlarına dokunup çalar. Ve ağızla çalınacak sâzlara yine körüklerin rîhları isâbet edüp çaldıkda her sâzın yine deliklerine güderiden parmak gibi şeyler deliklere basup usûl ile sadâ verir. Ammâ bu cümle üç yüz sâzların muharriki körüklerin rûzgârları ve zenbereke ve çarhlardır.

Bu sâzlar savt-ı hazîn ile rehâvî makâmında sadâ verdikce ruhbânlar peyrev olup Zebûr âyetleri okurlar. Ve mûğ-pîçeciklerin niçesin tavâşî ederler kim bulûğiyete erdikde nefesi bozulmaya. Anlar dahi beşer beşer körüklerin üzerlerine çıkup körüklerin üst kapaklarıyla çıkup enerken mü'essir hoş-âvâz ile erganûna muvâfık müselsel Zebûr âyetlerin rehâvî makâmında okuduklarında âdem mebhût ve gaş ve mest [u] hayrân olur.

Alman diyârında okunan Zebûr âyetlerin tercüme etmişlerdir. Zîrâ Zebûr, lisân-ı İsrâ'îlî üzredir. Âye[t]: [168]dir kim Zebûr Hazret-i Dâvûd'a nâzil olmuşdur. Ammâ Nemse kavmi diyâr-ı Alman'da millet-i Mesîhiyyedendirler. Zebûr'u erganûn çalmalarıyçün tercüme edüp erganûnla okurlar. Âyet-i Zebûr lisân-ı Nemse:

Fin son derbars an daş cuder gebbet ale'r-rheyligesten unt seligsten yugunt firav Marya hilf

avef den kapuçiner berko pasu [169]

Ammâ hikmet bu kim çok elfâzları Fârisî'dir. Bu âyeti rehâvî makâmında okuduklarında âdem hayrân olur. Bu erganûnu Hazret-i Dâvûd, Ruhâ'da ya‘nî Urfa'da peydâ etdüğiyçün Ruhâ şehri ve ruhâvî makâmı derler. Görmeğe muhtâc bir erganûndur kim; mısra‘:

Şenîden key büved mânend-i dîde [170]

demişler. Hakkâ ki şeker yemişler.

Esnâf-ı kâr, **neyzen-i kadîm**: Dükkân 4, nefer 13, Hazret-i Mûsâ çoban iken ibtidâ kaval çaldı derler. Bunlar kamışdan battâl düheng ve nây ve girift ve mansûrşâh ve bolâheng ve dahi battâl ve Dâvûd ve serheng ve süpürge, hâsıl-ı kelâm on iki gûne ney vardır.

Bu sâza ulemâ-yı Rûm sehel rızâ vermişlerdir. Zîrâ meclis-i Sultânü'l-ulemâda ve huzûr-ı Hazret-i Mevlânâ'da çalınup ile'l-ân Mevlevîhânelerde çalınur. Ammâ Hazret-i Risâlet yigirmi beşe bâliğ iken Hadîce-i Kübrâ mâlıyla Hazret-i Hadîce'nin Müyesser nâmında bir gulâmıyla Busrâ şehrine, andan Şâm şehrine ticârete gidüp azîm hayr etdiler, ammâ Hazret Şâm'a girmeyüp Cebel-i Kaysûn'da hımârıyla hâlâ Kademü'n-Nebî olan kubbe yerinde kâ’im olup andan Mekke'ye rucû‘ edüp Hadîce-i Kübrâ'ya istikâmetle muhâsebe verüp ol sene Hadîce Ana kırk yaşında mahlûle iken Hazret'e mahabbet edüp Hazret'in menkûhası olup leyle-i zifâfda def ü kudüm ve rebâb ve nây sâzları çalındığı *Siğer-i Cerîr*'de mastûrdur. Anıniçün semâ‘hânelerde ney çalınur başka bir mü’essir sadâsı var, âdemin cânına safâ verir.

Esnâf-ı kâr, **mûsikâr**: Dükkân 6, nefer 15, Hazret-i Süleymân asrında Fisagores-i Tevhîdî halîfesi Mûsâ mûsikâr ya‘nî miskâli te’lîf edüp sâz-ı kadîmdir. Bunun dahi envâ‘ından battâl ve girift miskâller olur.

Hüner-i kâr, **cengciyân**: Dükkân 2, nefer 10, Süleymân Nebî zamânında def‘-i sevdâ içün Fisagores-i Hekîm te’lîfidir. Ammâ turfa hey’et sâzdır, gûyâ fîl hortumu gibi kırk târlı sâzdır, sadâsı âdeme hayât verir.

Ehl-i hevâ-yı kudüm ve kös ve tablbâz ve deblekciyân: Dükkân ve nefer bir âdemdir. Müşkil ma‘rifetdir kim nakarenin yüzlerine deve hâmı çeküp zîl ü bemin bulmakdır. Ehl-i hevâ âdem kârıdır, ancak bir âdeme mahsûsdur. ***[203b]***

Kâr-ı tanbûrcıyân (---)

Kâr-ı santûrcuyân (---)

Kâr-ı kânûncuyân (---)

Kâr-ı avvâdân (---)

Kâr-ı çârtâyıyân (---)

Kâr-ı ravzacıyân (---)

Kâr-ı şeştâriyân (---)

Kâr-ı şeşhâneciyân (---)

Kâr-ı kopuzcuyân (---)

Kâr-ı çöğürcüyân (---)

Kâr-ı çeşdeciyân (---)

Kâr-ı karadüzenciyân (---)

Kâr-ı yonkârcıyân (---)

Kâr-ı yeltemeciyân (---)

Kâr-ı muğniciyân (---)

Kâr-ı tel tanbûracıyân (---)

Kâr-ı bârbûtcıyân (---)

Kâr-ı ıklıkcıyân (---)

Kâr-ı kemânçeciyân (---)

Kâr-ı sundarcıyân (---)

Kâr-ı şarkcıyân (---)

(---)

Kâr-ı kaba zurnacıyân (---)

Kâr-ı cura zurna (---)

Kâr-ı âsafî zurna (---)

Kâr-ı arabî zurna (---)

Kâr-ı acemî sûrnâ (---)

Kâr-ı şehâbî sûrnâ (---)

Kâr-ı balaban (---)

Kâr-ı nefîr (---)

Kâr-ı nağarakı (---)

Kâr-ı (---)

Kâr-ı kaval-ı çoban (---)

Kâr-ı kaba düdük (---)

Kâr-ı dilli düdük (---)

Kâr-ı arabî düdük (---)

Kâr-ı çığırtma düdük (---)

Kâr-ı Macar düdüğü (---)

Kâr-ı mehter düdüğü (---)

Kâr-ı mizmer düdüğü (---)

Kâr-ı dankiyo düdüğü (---)

Kâr-ı tulum düdüğü (---)

Kâr-ı Eyyûb borusu (---)

Kâr-ı dervîşân borusu (---)

Kâr-ı şîşe boru (---)

Kâr-ı torompete boru (---)

Kâr-ı Efrâsiyâb borusu (---)

Kâr-ı pirincden mehter borusu (---)

Kâr-ı luturyan borusu (---)

Kâr-ı İngilis borusu (---)

Kâr-ı erganûn borusu (---)

Kâr-ı demirden ağır tanbûrası (---)

Kâr-ı câm dünbeleği (---)

Kâr-ı Eyyûb debleği (---)

Kâr-ı Yemen debleği (---)

Kâr-ı makrefe debleği (---)

Kâr-ı tabl-bâzcıyân (---)

Kâr-ı çağanacıyân (---)

Kâr-ı filcân-ı sâzcıyân (---)

Kâr-ı çârpâreciyân-ı rakkâsân (---)

Kâr-ı kamış mizmerciyân (---)

Kâr-ı şâne zümmârcıyân (---)

Kâr-ı dinkefciyân: Dükkân bir, nefer 3, küçük dâ'ire gibidir.

.....(1.5 satırlık yer boş).....

Bu bâlâda tahrîr olunan cümle (---) esnâfın her biri seyishâne üzre ve kimi piyâde dükkânlarında zikr olunan sâzları yapup ubûr ederken Hünkâr mehterbaşısı dahi bu cümle üstâdların sâzlarına peyrev olup sekiz kat mehterhâne ile cümle üstâdlar yapdıkları sâzlara ferdaş verüp bir hây-hû ile ubûr ederler kim gûyâ Deccâl zuhûr etdi. Mehterbaşıya yamak olan cümle 77 esnâf ve cümle (---) dükkân ve cümle (---) cüyûş-ı sâzkârdır. ***[204a]***

el-Faslu'l-hâdî ve erba'în
Esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân

Evvelâ kâr-ı pesendîde-i âlem **pehlivânân-ı resenbâzân ya'nî cânbâzân**: İslâmbol'da hâzır bulunan pehlivân nefer 13 pehlivânlardır kim her biri ipden nerdübân ile eflâke kemend atup urûc ederek kerrûbiyân ve Hazret-i Îsâ ile kelimât etmeğe yakın olmuşlardır. Evvelâ Üsküdarlı Mehemmed Çelebi ve Mağribli Hacı Nâsır ve İskenderiyyeli Hacı Alî ve Harputlu Şaşı Hüsâm ve Bursalı Kubâdî ve Arabgîrli Kara Şücâh ve Kamberoğlu ve Kız Pehlivân, bunlar pâdişâh huzûrunda terâzûlü ve terâzûsüz kubâdî pabuc ile ve kimi ellerinde birer desti ile arkalarında birer hımâr ile ve kimi ellerinde dal kılıç ile ve'l-hâsıl iki yüz altmış pâre âlet-i bâzbâzân ile arz-ı ma'rifet edüp Galata kullesinin tâ zirve-i a'lâsındaki top-ı feleke kadem basmış Arab u Acem ve Hind ü Yemen pehlivânlarıdır.

Cümleye ser-çeşme, sûr-ı hümâyûnda Atmeydânı'nda resenbâzlık eden Üsküdarlı Mehemmed Çelebi hatt-ı şerîf ile ser-çeşme-i pehlivânân idi. Anın defteriyle bu cezîre-i dünyâda geşt [ü] güzâr eden pehlivânlar cümle iki yüz neferdir, huddâmlarıyla iki bin âdemdir.

Pîrleri Dâvûd-ı Hablî ibn İmri'l-kays'dır. Dâvûd, kal'a-i Hayber'e resenbâzlık ile {çıkup

kal‘anın fethine sebeb olup Selmân-ı Fâris belin bağlayup resenbâzlara pîr oldu. Kabri Hemedân'dadır. Babası İmri'l-kays Benî Kureyş kabîlesinin fusahâ-yı büleğâsından şu‘arâ-yı Arab'ın ferîd-i dehri idi. *Li-İmri'l-kaysi'l-belîğ hâze'l-ebyât:* [171]

Bu ebyât kable'l-vukû‘-ı Kur’ân-ı azîm denilmişdir. Ba‘dehu [172] âyeti nâzil olmuşdur. Âhir Hırkîl Krala gidüp Kayseriyye'de gûrunda yatır.}

Esnâf-ı âteşbâzân: Neferât 70, pîrleri Ebû Ömer-i Vâsıtî'dir. Selmân-ı Pâk belin bağladığı beşinci pîrdir. Cümle âteşbâz pehlivânların pîridir. Yüz elli sene mu‘ammer olup kabri Kum'dadır.

Bu âteşbâzların müntehâ ma‘rifetlerin gördüğümüz seksen iki senesinde Fûncistân diyârında Rumeyletü'l-Himâl şehrinde gördüğümüz bâlâda ikinci Mısır seyâhati cildinde acâyib tahrîr olunmuşdur kim eyle bir âteşbâzlık bu günde etmemişdir. Meğer bu kâra iştihâr veren Ebû Alî Sînâ etmiş ola. Sihr-i mübîn mertebesi ma‘rifetdir. Ol cilde nazar oluna.

Pehlivân-ı şebbâz ya‘nî hayâl-i zılcıyân

Pehlivân-ı hayâl-i zıll-ı tasvîrciyân

Pehlivân-ı kuklabâz

Pehlivân-ı baş kuklabâz

Pehlivân-ı zûrbâz

Pehlivân-ı tâsbâz

Pehlivân-ı kûzebâz

Pehlivân-ı çanakbâz

Pehlivân-ı sinibâz

Pehlivân-ı kâsebâz

Pehlivân-ı perendebâz

Pehlivân-ı şîşebâz

Pehlivân-ı kadehbâz

Pehlivân-ı hokkabâz

Pehlivân-ı beyzabâz

Pehlivân-ı kayışbâz

Pehlivân-ı kâğızbâz

Pehlivân-ı güllebâz

Pehlivân-ı yuvarlakbâz

Pehlivân-ı kumârbâz

Pehlivân-ı âyînebâz

Pehlivân-ı çarhbâz

Pehlivân-ı şemşîrbâz

Pehlivân-ı pâcîlebâz

Pehlivân-ı şâzrevânbâz

Pehlivân-ı sürmebâz

Pehlivân-ı çemberbâz

(---)

(---)

(---)

Pehlivân-ı meymûnbâz

Pehlivân-ı ayubâz

Pehlivân-ı hımârbâz

Pehlivân-ı köpekbâz

Pehlivân-ı yılanbâz

Pehlivân-ı (---)

Bu esnâf-ı ibretkârların her biri pâdişâh huzûrunda mahâretlerin icrâ ederek ubûr ederler kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Bunlar dahi def ü kudüm ve bir hây-hû-yı şûm ile ubûr ederler kim İslâmbol içi velvelelerinden zelzele-nâk olur. Ammâ bunlarda mehterhâne yokdur. Cümle kırk esnâfdır. Kârhâneleri Katırhânı'dır ve cümle bî-silâh (---) âdemdir. ***[204b]***

el-Faslu's-sânî ve erba‘în

Esnâf-ı neccârân-ı mi‘mârân

Kârhâneleri Vefâ kurbünde doğramacıbaşı kârhânesinde olurlar, ammâ büyük ağalık olmağile dâ’imâ dîvânı cümle ihtiyârlar ile hânesinde eder. Kâmil yetmiş halîfesi vardır kim her biri İslâmbol gibi bir kal‘a ve Ayasofya ve Süleymâniyye gibi bir câmi‘ yapmağa kâdirlerdir. Ve yetmiş kethudâ ve yetmiş çavuş bütün gün anlar ile İslâmbol içre gezüp hudûdundan taşra tarîk-i âm üzre yâ bir garîb ü fakîr hânesine havâle hâne yapanların hakkından gelüp hânelerin yıkmağa me’mûrlardır ve yapan üstâdın hakkından gelirler. Ve üç yüz yetmiş aded esnâf yamakları vardır.

Pîrleri kadîm-i eyyâmda Habîb Neccâr idi. Antâkıyye'de medfûndur ve Antâkıyye kal‘asın (---) asrında Habîb Neccâr yapdı, derler. Ammâ Hazret-i Resûl asrında pîrleri Ebü'l-Kâsım Abdülv[â]hid en-Neccâr'dır. Hazret-i Selmân, Hazret huzûrunda kemerin bağladuğı kırk ikinci pîrdir, ba‘de'l-feth Mekke-i Mükerreme ve Hatîm-i Harem-i Şerîfi bunlar müceddeden binâ edüp Beyt-i Şerîfe iki bâb-ı sa‘âdet yapdılar. Ba‘dehu Yûsuf-ı Haccâc cânib-i garbdaki kapuyu sedd etdiler. Hâlâ cânib-i şarka bir bâb-ı mu‘allâ kaldı. Pîr-i neccârân Ebü'l-Kâsım'ın kabri İsvân kal‘asının şarkında Hazret-i Lokmân gârında yatır.

Esnâf-ı Neccârân, cümle 4000

Esnâf-ı bennâyân, neferât 3000

Esnâf-ı keresteciyân, dükkân 999, neferât 1005

Esnâf-ı bıçkıcıyân, dükkân 300, neferât 1000

Esnâf-ı sıvacıyân, neferât 1000

Esnâf-ı câmcıyân, dükkân 71, neferâ[t] 105

Esnâf-ı alçıcıyân, dükkân 25, neferât 500

Esnâf-ı horasâncıyân, dükkân 85, nefer 400

Esnâf-ı kirecciyân, ocak 55, nefer 500

Esnâf-ı yağlı kirecciyân, dükkân 90, nefer 600

Esnâf-ı mermer kirecciyân, dükkân 40, nefer 100

Esnâf-ı taş kireci, dükkân 7, nefer 50, pîrleri Kâsım bin Nasr'dır.

Esnâf-ı mermer-bürân, dükkân 121, nefer 300

Esnâf-ı lökünciyân, dükkân 10, nefer 100

Esnâf-ı su yolcıyân, kârhâne bir, nefer 300

Esnâf-ı kiremitciyân, dükkân 35, nefer 500

Esnâf-ı kerpiççiyân, dükkânları yok, nefer 1000

Esnâf-ı tahta kurşumcıyân, dükkân bir, nefer 50

Esnâf-ı kurşum örtücü, neferât 300

Esnâf-ı kaldırımcıyân, neferât 800

Esnâf-ı kayağancıyân, dükkân 20, nefer 151

Esnâf-ı taş-kesen, neferât 1000, kârhâne Dâvûdpaşa'da 10

Esnâf-ı taş-keşân, nefer 1000, hımâr 1005

Esnâf-ı badanacıyân, neferât 400

Esnâf-ı Eyyûb oyuncakcısı, dükkân 100, nefer 105

Esnâf-ı araba yapıcıyân, dükkân 18, nefer 40

Esnâf-ı pîş-tahtacıyân, dükkân 55, nefer 80

Esnâf-ı iskemleciyân, dükkân 40

Esnâf-ı ferâşcıyân, dükkân 10, nefer 12

Esnâf-ı tâbûtcıyân, dükkân 20, nefer 50

Esnâf-ı gergefciyân, dükkân 6, nefer 20

Esnâf-ı çûlhâ dezgâhcısı, dükkân 6, nefer 20

Esnâf-ı tahtırevâncıyân, dükkân bir, nefer 10

Esnâf-ı Üsküdar'da mahfeciyân, dükkân bir, nefer 20

Esnâf-ı burma işkenceciyân, bir âdemdir

Esnâf-ı yağ değirmeni cenderecisi, nefer 3

Esnâf-ı at değirmeni çarkcısı, nefer yedi

Esnâf-ı su dollâbları çarkcısı, nefer bu dahi ancak üç âdemdir.

Esnâf-ı furun binâ edici, nefer ancak 10

Esnâf-ı kuyu kazıcıları, nefer 100

Esnâf-ı toloz mahzencileri, nefer 40

Esnâf-ı su yolları kazıcılar ilm-i hendesedir vasf olunmaz.

Esnâf-ı ırgadân, neferât 10.000

Esnâf-ı mühmel lağımcı Ermenîler, neferât 300

Bu bâlâda tahrîr olunan esnâfların cümle kârların dükkânlarda ve piyâde işleyüp her biri metâ'ların birer takrîb ile gösterüp cümle âlâtları ellerinde ve bellerinde olup,

Neccârlar keser ile arabalar üzre evler yaparak bir hây-hû ile "Bire tahta getir ve egser getir" diyerek geçerler.

Bennâlar dîvâr yaparak "Taş getir ve çamur getir, tekne götür" diyerek geçerler.

Keresteciler araba üzre direk mertek ***[205a]*** yığup geçerler.

Bıçkıcıyân arabalar üzre tahta biçerek geçerler.

Sıvacıyân dükkânların sıvayup nakş ederek geçerler.

Câmcıyân tahtırevânlar üzre ibret-nümâ elvân câmlar ederek geçerler.

Alçıcılar arabalar üzre alçı değirmenlerin çevirüp alçı yaparak güzer ederler.

Horasâncılar kezâlik değirmenlerin çevirüp horasân yaparak tay ederler.

Dağda kirec yakıcılar arabalar üzre kirec yakup yüzleri gözleri beyâz kirec ile geçüp şaka ederler.

Yağlı kirecciler seyishâneler üzre yağlı kirec yükledüp cümle esbâbları kirec ile reftenlerler.

Mermer kirecci kezâlik geçerler.

Yanmamış taş kirecciler dahi atlara kirec yükledüp tay ederler. Ve,

Mermer-bürler gûnâ-gûn târîhleri mermerlere kazıyup mermerden kabir destârları ve seng-i mezârları yaparak ubûr ederler.

Lökünçü Arnavudlar taş kirec ile beziryağıyla pembeyi bir yere halt edüp arabalar üzre tokmaklar ile lökün döğüp Arnavudca türkî yırlayarak geçerler.

Su yolcular su künglerin kenevir iplerile lökünleri sararlar. Ammâ İslâmbol'da nâzlı esnâfdır. Kârhâneleri Ayasofya'da Sarıkcılar içinde kârhâne-i kadîmdir kim Ebü'l-feth binâsıdır. Pîrleri Cedallâh Ebû Türâb'dır, Remle'de şehîd olup anda medfûndur.

Kiremitciler arabalar üzre kiremit yükledüp ve kiremit yaparak yüzleri ve gözleri çamurlu Ermenîler'dir eyle geçüp giderler.

Tahta kurşumcuların kârhânesi Süleymâniyye tîmârhânesi altındadır, arabalar üzre tahta kurşumlar döküp ve tahta kurşumdan kendülerine, atlarına esbâb bisâtlar edüp geçerler.

Kurşum örtücüler azîm kubbeleri arabalar üzre yükledüp kurşum örterek geçerler.

Kaldırımcı Arnavudların ellerinde kazmaları ve demir küsküleri ile yollarda kaldırım meremmât eder şeklinde, murabba‘:

Eve tulate matuzine sultâne râhime,
Ebûrefâkete hanifese sultâne yane

deyü bu murabba‘ı Elbasan Arnavudu lisânı üzre yırlayup geçerler.

Kayağancılar dahi arabalar üzre kayağan yükledüp ubûr ederler.

Taş kesenler arabalar üzre azîm taşlar kesüp geçerler.

Taş çekici eşekciler beş altı yüz eşekci Ermenîler "Çüş bire, andıra halası çüş" deyüp

Ermenîce türkîler yırlayup geçerler.

Badanacı Ermenîler dahi arkalarında destiler ile mermer kirecinden cüllâb olmuş beyâz badana ile ellerinde uzun sırıklar ucunda domuz fırçalarıyla "Kararmış evleri ve dîvârları ağardarak seksen ahçanı alup ağardıram, yatmiş ahça disan olmaz" deyü Ermenî lehcesiyle kelimât ederek geçerler.

Eyyûb oyuncakcıları dahi arabalar üzre dükkânların kamış borularla ve tırıllarla ve fırlaklarla ve hurde deff ü dümbelek ve kemânce ve sıçan ve kuşlar ve'l-hâsıl bunlarda olan şeytanat ve mashariyyât ma‘sûmlar avudacak mezâmirât ve oyuncaklar bir diyâra mahsûs değildir kim bin gûne oyunayacaklar vardır, ibret içün Hind ü Yemen'e götürürler. Elbette her sene birer muhîl [u] şeytanatlı şeyler peydâ ederler, bu gûne mâhiyyetlerin arz ederek geçerler.

Bu esnâfın alayında ak sakallı, gözü sürmeli çelebiler ve mutarraş otuz yaşında kelle-pûşlu ve ayağı na‘lınlı ba‘zısı selâmiyye avret takyalı ve avret nezgebli müşekkel âdemlerin ellerine tâyeleri ve vâlideleri ve pederleri yapışup bu alayda giderken avret takyalı herîf çelebi

"A dadı ben bu oyuncağı isterim" yâhûd "istemem" deyüp ağlıyarak kimi ellerinde tırılları ve dümbeleklerin çalarak ubûr eder, garîb temâşâlı esnâf-ı mukallidînlerdir. Ammâ mukallidin îmânı sahîhdir deyü fetâvâlarda yazmışlar.

Ve Atbâzârı'nda Edirne arabası ve koçu arabaları yaparak niçe musanna‘ küçük arabaları, keçilere ve eşeklere ve iri samson kelplere çekdirüp ve mutallâ ve musanna‘ yetmiş seksen çift koçu arabaları altışar ve sekiz[er] ve onar kınalı küheylân donanmış atlara koşup arabaların çekdirerek ubûr ederler, temâşâdır.

Ve **pîş-tahtacılar** servi ve ceviz ve çimşîr ve unnâb ve çınâr tahtalarından pîş-tahtaların arabalar üzre zeyn edüp geçerler.

İskemleciler mutallâ ve münakkaş ve müşebbek iskemleler ile kızaklar üzre dükkânların tezyîn edüp geçerler.

Ferâşcılar kezâlik ubûr ederler.

Andan **tâbûtcular** bu sürûr [u] şâdumân mâbeyninde ibret içün sağîr ü kebîr servi tâbûtlar geçüp tâbûtcuların yanları sıra,

Cenâze peykleri ve **cenâze şâhidleri** "Babam ey âdem idi, Hak rahmet eyleye diyene Hak rahmet eyleye" deyüp beş yüz elli kazmalı ve kürekli,

Gûr kazanlar "Nerede kazalım" deyü ubûr etdiklerinde niçe âdem bu esnâfdan ibret alır. ***[205b]***

Gergefciler avret gergeflerinin münakkaş zî-kıymetlerin dükkânları üzre zeyn edüp geçerler.

Avretlerin çûlhâ dezgâhların **dezgâhcılar** zeyn edüp geçerler.

Huccâc tahtırevâncıları Atbâzârı'ndan musanna‘ ve müşebbek tahtırevânları yaparak ve niçesin katırlara yükledüp müzeyyen ubûr ederler.

Mahâfeciler kezâlik yüz çift musanna‘ ve müzeyyen mahâfeleri çifte çifte katırlara tahmîl edüp "Hacca ve gazâya gidelim" deyü geçerler.

Kuyumculara ve mücellidlere **ağaç cendere yapıcılar** dahi gûnâ-gûn çimşîr ve santa ve palasanta ve kızılcık ağacından cenderelerin seyishâneleri üzre zeyn edüp mesrûr güzer ederler.

Yağ değirmeni ve **at değirmeni** ve **su dollâbı çarhcıları** cümle arabalar üzre çarhların yapup araba tekerlekleri deverân etdikce mezkûr çarhlara tekerleklerin perleri isâbet edüp yağ değirmeni tahîne çıkarır, at değirmenleri un öğüdür, su dollâbları küplerden su çıkarup araba ve kızaklar üzre olan havz u şâzrevânlara birer san‘at ile sular dökülüp şâzrevânlar revâne olur aceb san‘at-ı musanna‘dır. Alayköşkünden pâdişâh bu çarhları görüp "Ey tasnîfdir" deyü pesend edüp bu üç esnâfa bir kîse guruş ihsân etmişdir.

Furun yapıcılar arabalar üzre furunlar yaparak geçerler. Zîrâ ordu-yı İslâm'da her konakda furun lâzımdır.

Kuyu kazıcılar ellerinde kazmaları ve kürekleri ile "Şurada kuyu kazalım, yok şunda kazalım, toprağı sarıdır su çıkmaz, yok çıkar" deyüp müşâvere edüp kuyular kazar şeklinde ubûr ederler.

Toloz mahzen yapıcılar dahi "Mağazayı şunda yapalım, yok şunda yapalım" deyü kazma ve kürekler ile geçerler.

Su yolların dağlarda kazıyup bir yerden bir şehre su gideceğin ilm-i hendese ile dağları yetmiş seksen kulaç kazup anda âb-ı hayât su var idiğin bilüp ka‘r-ı zemînde dörd beş konak yerler kazup yüzer adımda bir kuyu ağzı menfez açup kuyu ağzına yelken bezlerinden bâdgîrler yapup andan su yollarına rûzgâr girüp ka‘r-ı zemînde üstâdlar rûzgârda işleyüp suları bir yere cem‘ edüp murâd edindikleri yere lağımlarla ve terâzûlarla suları götürürler, acâyib ma‘rifetdir. Bunlar dahi

"Şunda su vardır, kehrîz edüp kuyu kazup, baca edüp su getirelim" deyü müşâvere ederler. Bunlar cümle Arnavud tâ’ifeleridir, hakkâ ki makdûr-ı beşer değil san‘atdır.

Kavm-i ammâlîn ya‘nî **fukarâ-yı ırgadân** ellerinde kazma ve omuzlarında kürekleri ve küfe ve zenbîller ile "İşleyelim çalışalım, hakkımıza barışalım, sonra işe karışalım" deyü silâhları kürek ve kazma ile ubûr eder bir alay ecnâs-ı mahlûkât fukarâlardır.

Lağımcı Ermenîler dahi ırgatlar gibi dükkânları yokdur, ancak köşeden köşeye durup ve karârgâh-ı kadîmleri Parmakkapu'da ırgat bâzârıdır, andan lağımcılar alayda

"Şurada bir kâriz vardır, açup ayırdlasah, çoh kâriz bâdâmı çıhardı, harnımız acdur bâdâm yisah" deyü Ermenî elfâzıyla kelimât ederek ayaklarında şapşal siyâh çizmeler ile ve hırka-i mülevvesleriyle omuzlarında Ferhâdî hazmalar ve lopatayî palalı Bartın kürekleriyle ve necâset gerdelleri içinde tohumlanmış çekirdeği içinde öter sarı hıyârlar ve turp ve şalgamları tekne ve gerdellerinden çıkarup yiyerek ubûr ederler. Gerçi mezmûm ü mülevves kavmdir, ammâ Mısır ile İslâmbol'da lâzımlı kavmdir. Bu mülevves kavmin hizmetiyle İslâmbol pâk olur. *Ve's-selâm*.

Bu bâlâda tahrîr olunan esnâf-ı gûnâ-gûnların cümlesi alayköşkü dibinden tahrîre gelmez şakalarla ubûr edüp ardları sıra mi‘mâr halîfeleri ve şeyhleri ve çavuşları ve du‘âcıları cümle küheylân atlar üzre pür-silâh geçüp ardı sıra mi‘mâr ağa esbâb-ı ihtişâmiyle cümle iç gulâmlarıyla müsellah olup sekizer kat mehterhâne döğerek ubûr ederler. Mi‘mârbaşıya yamak olan cümle 44 esnâf ve cümle (---) dükkândır ve cümle (---) asker-i bî-pâyândır.

el-Faslu's-sâlis ve erba‘în
Esnâf-ı hânendegân [u] mutrıbân [u] rakkâsân

İslâmbol'un dörd mevleviyyet yerinde ne kadar hânende ve sâzende ve mutrıbân, rakkâsân, pîşekâr dâ’irezân ve mukallidân-ı mudhik ve kaşmerân var ise ve ne kadar veled-i zinâ zengâr ü nebtîz rind-i cihân feleğe kemend atmış şehir oğlanları var ise anları beyân eder:

{Pîr-i hânendegân Hamza bin Yetîmî'dir. Selmân belin bağladuğı yigirmi birinci pîrdir. Hazret huzûrunda Bilâl ile na‘t-ı şerîf tilâvet ederdi. Kabri Tâ’if'dedir denmişdi}.

Evvelâ musâhib-i şehriyârî Sultân-ı Hânendegân **Tokatlı Dervîş Ömer Gülşenî** yedi pâdişâh ile hem-celîs olup yüz kırk yaşında intikâl etmişdir. Süleymân Hân asrında Seyidvar gazâsında bu hakîrin pederiyle hem-hayme idiler. ***[206a]*** Mısır'da İbrâhîm Gülşenî hazretlerinin şeref-i sohbetleriyle behre-yâb olup Rûm'da Selîm-i Sânî'de Tarîk-i Gülşenî'ye sâhib-i seccâde olup Murâd Hân-ı Râbi‘'de bu hakîr Harem-i hâs'da iken ilm-i mûsıkîde kavl [ü] edvâr üzre üstâd-ı kâmilimiz ve peder-i ma‘nevîmiz ve {kitâb-ı} *Ma‘nevî*de dahi üstâdımız idi. Kaçan bunlar mûm sofrası kadar yedi yerde câm celâcilli sadefkârî dâ’ireyi ele alup ibtidâ,

"Yâ Hazret-i gülüm Gülşenî pîrimin pîri Ömer Rûşenî dost" deyüp dâ’ireye velvele verüp yek-zemzemede tarz-ı Horasân üzre savt-ı bülend ile dübeyt taksîm bi-emrillâh bunlara verilmişdi. Cümle makâmlarda mahâreti firâvân idi. Ammâ Sultân Murâd Hân'ın tab‘-ı şerîfleri makâm-ı segâha mâ’il olmağile segâhda ol kadar kâr ve nakş ve savt ve zikr ve zecel ve tasnîfât ve kavller ve şarkıyyât varsağıyyât besteleri okurdu kim âdem hayât-ı câvidân bulur. Makâm-ı mâyede bu besteyi devr-i revân usûlünde anlarındır. Murabba‘:

Yârin dehânı sırr-ı nihândan haber verir
Güftâre gelse sihr-i beyândan haber verir
Hışmiyle baksa vermez amân Rüstem-i zamân
Kirpiği, kaşı tîr-i kemândan haber verir.

Bu üstâdımıza Murâd Hân-ı Gâzî peder derlerdi. *Rahmetullâhi aleyhimâ.*

Andan {**Hânende Kâsımpaşalı Koca Osmân Çelebi** atlas-ı felekde mânend-i melek imâm bir pîr [ü] üstâd-ı kâmil idi. Ve,

Hânende Kapucu, sağır, asam bir âdem olmağile bir kerre fasla başlasa tâ sabâh olunca fasl ederdi, dur desen işitmezdi ve Dâvûdî bülend âvâzı var idi. Ve,

Urfalı Baba Nevâî ırâk'da ferîd idi}.

Hânende Andelîb Çelebi hakkâ kim tîz-ender-tîz nefes ile andelîb idi.

Hânende Hâfız Kıral Dâvûdî bülend âvâzlı üstâd-ı kâmil idi.

Hânende Südcüzâde hançereli ve sûznâk nefes sâhibi, âlüfte üstâd idi. Andan Südcüzâde'nin fevti târîhi:

Kıla mahâfil-i cennetde Südcüzâde makâm.
Sene (---).

Hânende Südcüzâde Alî şakrak ve âlüfte hânende-i kâmil idi.

Hânende Kuburîzâde yegâne-i asr idi.

Hânende Kâmhâcızâde fenn-i *Mevlûd*'de lâ-nazîr idi.

Hânende Feryeli Hasan Çelebi tasnîfâtda üstâd-ı kül idi.

Hânende Zeynîzâde Diyârbekirli, tarz-ı Horasân'da pür-mehâret idi.

Hânende Yahyâ Çelebi Diyârbekrî'dir, ilm-i zecelde sihr-i helâl idi.

Hânende Cevşenî Âmidî'dir, Halvetîce nefesli üstâd idi.

Selânikî Ahmed Çelebi Dâvûd perdesinde bî-bâk kavl-i uşşâk okurdu. Ve,

Hâfız Portakal Kâsımpaşalı, külliyât sâhibi üstâd-ı küldür. Ve,

Sadrıa'zam Hâfız Ahmed Paşa Murâd Hân asrında Gulâm Şâdî idi.

Hânende Kara Oğlan Âmidî, Yahyâ telâmîzlerinden bî-bedel ve usûl-bend, sihr-i helâ[l] üstâd idi. Bitlîs hânı Abdâl Hân'dan hakîr ile Acem'e, Acem'den Erzurûm'da elli altıda Defterdârzâde Mehemmed Paşa yanında üç sene Hüseyin Baykara fasılları etdik.

Nev-zuhûr hânendeleri beyân eder: Zâkir **Orfana Osmân Çelebi** ve Fethiyyeli zâkir **Merdek Mahmûd Çelebi** ve **Hânende Galatalı Mahmûd Efendizâde Osmân Çelebi**.

Ve zâkir **Sadâyî Çelebi** fenn-i zikrde hakkâ ki Gülşenî tarîkinin zâkiri ve şâkiri idi.

Ve zâkir **A‘mâ Kadrî Çelebi** ferîdü'd-dehr bir sâhib-i te’lîf üstâd idi.

{Ve hânende **Küçük İmâm Çelebi** hüsn-i savta mâlik idi.

Ve baba-yı âlem **Büyük İmâm Çelebi**, hânende denilmezdi ammâ ilm-i mûsıkîde bî misâl idi}.

Ve **Taşcızâde Receb Çelebi** kâr u nakşda gûyâ Fâryâbî idi.

Ve **Receb Sifâlî** pür-fünûn, sâhib-i beste idi.

Ve **Nasıf Paşazâde Ömer Beğ** asrın Nâsır'ı idi.

Ve **Hânende Na‘lçacızâde Mehemmed Çelebi** ilm-i na‘tda ihtirâ‘ât sâhibi idi.

Ve **Habîb Dedezâde** Abdülahad Efendi'nin zâkir-i şâkiri ve şâkirdi idi.

Ve **Eyyûblu Abdullâh Çelebi** na‘t okumada bî-bâk idi.

Ve **İmâmzâde Hâfız Post** henüz velvele-ârâ(r), üstâd-ı kâmil yegâne-i asr bir halûk ve hulvü'l-kelâm ve hoş-sohbet çelebidir. Bu hakîrin pederi nazar-gerdesidir.

Hânende Na‘nâ Ahmed Çelebi ma‘lûmât-ı firâvân sâhibidir.

Ve **Vehbî Celeb Osmân Çelebi** sûznâk nefesli üstâd-ı kâmil ve sâhib-i bestedir kim üstâdımız Dervîş Ömer telâmîzlerindendir. Harem-i hâs'da ayakdaşımız idi.

Küçük Alî Çelebi hem hânende ve mü’ezzin, mudhik ve hoş-sohbet, felekzede harâbâtî çelebidir.

Ve **Hâfız Buhûrîzâde** sâhib-i beste üstâd-ı kâmil zât-ı şerîfdir.

İhvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm ola kim eğer İslâmbol içre meşhûr-ı âfâk üstâd-ı kâmil zâkirleri ve hânendeleri cümle bildiklerimizi tahrîr eylesem Hudâ âlimdir, başka bir fütüvvetnâme-i edvâr olur. Ancak bu tahrîr olunan üstâd-ı kâmil hânendeler pâdişâhların şeref-i sohbetleriyle müşerref olup her biri muhteşem kârhâne sâhibleri nedîm-i vüzerâ ve a‘yân-ı {kibârlardır cümle 35}.

el-Faslu'r-râbi‘ ve erba‘în
{**Sitâyişnâme-i Mutrıbân**}

Esnâf-ı sâzendegân, **tarîk-ı Fisagores-i Tevhîdî**: İbtidâ cemî‘i sâzların sadâsı âlem-i ervâhda olan *der der ten* sadâsından te’lîf olmuşdur kim cesed-i Âdem'e rûh girmek istemeyüp ***[206b]*** karâr etdi. Âhir hâtif-i Rabbânî tarafından *der der ten* sadâsı gelince rûh mest [u] medhûş olup safâ-yı hazzından cesed-i Âdem'e girüp karâr etdi. Ol sadânın te’sîrinden hukemâlar rûha gıdâ, câna safâ olmağiçün gûnâ-gûn sâzlar te’lîf etdiler.

İbtidâ te’lîf olan dâ’ire ve kamışdan kavaldır. Hekîm Fisagores te’lîf edüp Belkîs'ın zifâfı gecesi çalındı. Andan Mûsâ mûsikârı miskâli te’lîf etdi. Andan rebâbı Abdullâh Fâryâbî te’lîf edüp Hazret asrında dâ’ire ve rebâb çalınup sonra âlet-i ayş u tarab olmağile hicret-i nebeviyyenin sene 4 Medîne-i Münevvere'de İmâm Hasan vücûda geldiği sâ‘at Cibrîl-i Emîn mübârek-bâd'a nâzil olup hamr hakkında bu âyet-i şerîfi kıbel-i Hak'dan getirdi. Âye[t] (---) (---) (---) (---) (---). Andan şarâb harâm olup âlet-i tarabı olan sâz dahi men‘ oldu. Hakkında (---) (---) (---).

Ammâ mülûk içün sûrnâ ve boru ve tabl ve deff [ü] kudüm ve nây ve rebâb çalmağa sehel ruhsat vermişlerdir kim sâz [u] söz sevdâyı mahv edüp def‘-i gam eder. Teferrüc ve mahbûb-ı cemâl, hukemâ kavlince kalbin âyînesin jeng-i gamdan mücellâ edüp âdemi tâze cüvân eder. Beyt:

Gönül eğlencesi sâz u safâdır
Safâ sür kim bu dünyâ bî-vefâdır
Kişi zevkile olısar ferahnâk
Hemân zevk ile cânım olma gamnâk

demişler, hakkâ ki sevdâ-zede âdem içün ey demişler ve şeker yemişler. Bu takrîb ile sâzendelerin ibtidâsı.

{**Fasl-ı evvel**}

Sâzendegân-ı dâ’irezân: Neferât 500 {pîrleri Baba Amr bin Ümeyye-i Zamîrî ve Hazret'in hoşhânı Hamza bin Yetîm, Fâtımatü'z-Zehrâ sûrunda celâcilsiz def çalup pîr [ü] ihtiyâr oldu}. Cümle sâzendeler bu dâ’irezânlar olmasa rakkâsı bozulmuş sâ‘at gibi fasılları helc [u] melc olur. Fasıllarına nizâm [ü] intizâm veren usûl-bend dâ’irezânlardır.

Cemî‘i ulûmda usûl lâzımdır kim ilm-i usûl, ilm-i edvârda başka bir risâledir. Evvelâ Usûlbend Ahmed Garîbânî ve Parpuloğlu ve Diyârbekirli Karaoğlan ve Baba Âhû ve Baba Acem ve Kapucuoğlu ve Nâzlı Baba sihr-âsâr dâ’irezendir ve Mülâzımzâde ve Urum Angeli ve Ermenî Aydın ve Ermenî Haçatur ve Yahûdî Pıtıkoğlu ve Çingâne Donsuz, bunlardan gayrı niçe bin dâ’irezen, usûl-bend üstâd-ı kâmiller vardır ammâ huzûr-ı şehriyârîde bunların her biri *vâhidün ke'elf*dir.

Sâzendegân-ı kemânçeciyân: Neferât 80, mü’ellifi Fâryâbî'dir, Nahşivân'da yatır. Bunların ser-çeşmesi Kemânî Mustafâ Ağa ve Kemânî Âşûr Ağa ve Kemânî Mahmûd Çelebi ve Kemânî Kurşumcuzâde. Ve Kemânî Matrak Alîsi üstâd-ı kâmildir. Ve Kemânî Ahmed Çelebi, Kemânî Mustafâ Ağa'nın şâkirdidir. Mısra‘:

Kâbil-i şâkird olan üstâd olur üstâddan

mazmûnunca bu Ahmed Çelebi eyle kemânîdir kim istimâ‘ eden âdem hayrân kalur. Ve Kemânî Hüseyin Çelebi ve Kemânî diğer Limoyî Ahmed Çelebi.

Sâzendegân-ı neyzenân: Mü’ellifi Mûsâ Nebî'dir çoban iken kaval çaldı derler. Kabri Kudüs-i Şerîf kurbündedir. Bu neyzenlere serfirâz Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi oldu, Mevlevî Dervîş Yûsuf'dur, istimâ‘ edene bir rikkat-ı kalb hâsıl olur kim bi'z-zarûrî âdem bükâ eder.

Ve Berber Ömer Çelebi ve Sarrâc Ahmed Çelebi ve Kefeli Dervîş Mehemmed.

Ve Dervîş Süleymân, Kâsımpaşa Mevlevîhânesi neyzenbaşıdır.

Ve Torlak Dede ve Sipâh Ahmed Beğ ve Yenter Hasan Paşa ve Dervîş Kâsım.

Ve Küçük Dervîş Ahmed, Kullekapusu Mevlevîhânesi'ndedir.

Bunlardan gayrı cümle yüz altmış neyzenlerdir.

Sâzendegân-ı mûsikârân: Neferât 51, ibtidâ Fisagores halîfesi Mûsâ mûsikârı te’lîf etmişdir. Bunlara serheng olan müverrih-i âlem ve alîm ve fâzıl ve nakkâş Miskâlî Solakzâde'dir kim yeniçeri cemâ‘atindendir.

Ve Pıtıkoğlu ve Köle Yûsuf, Solakzâde'nin memlûküdür.

Ve Abdullâh Efendi, Re’îs kâtiblerindendir.

Ve Yahûdî Yako ve Çırnık Ahmed Çelebi.

Sâzendegân-ı çengciyân: Nefer 12, müşkil sâz olmağile ehli azdır, cümleden Çengî Celeb Mustafâ Ağa bu kârda hakkâ ki yed-i tûlâsın ayân etmişdir. Ve Çengî Baba Şâhin ve Çengî Baba Alî ve Çengî Saçlı Ramazân.

Sâzendegân-ı kudümzen: Neferât 500, ibtidâ mü’ellifi Hûşeng Şâh'dır. Nakarezen Alî Çelebi ve Sâdık Çelebi ve Üsküdarlı Sâlih Çelebi. Ve Melek Ahmed Paşa efendimizin Zengo nakarezânı bu fende usûl-bend ferîdü'd-dehr idi.

Sâzendegân-ı tanbûr[a]cıyân: Neferât 300, mü’ellifi (---) üstâd-ı kâmillerinden Tanbûrî Muzur Ahmed ve Süleymâniyye mü’ezzini Şehlâ Hasan ve şâkirdi Sıçan Halîfe Hızırî ve Yûsuf Çelebi ve Kâsım Ağazâde, Küçük [(---)] mü’ezzini ***[207a]*** ve Kara Yûsuf ve Şâmlı Hasan Çelebi ve Gedâ Muslu Çelebi ve Urum Angeli ve Ermenî Avınç ve Yahûdî Karakaş. Niçe yüz üstâd-ı kâmiller vardır, ammâ mızrâblarında letâfet [ü] nezâket olup ihtilât etdüğimiz külliyât sâhibi bunlardır.

Sâzendegân-ı kânûncuyân: Neferât 55, mü’ellifi, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---), meşhûr üstâdları Kânûncu Alî Şâh ve Revânlı Mîrzâ ve Revânlı Haydar Beğ ve Sûrmây Alî Yâr. Ve Cığalazâde Mustafâ Beğ, hakkâ ki kânûn üzre tabl [u] alem sâhibi idi. Ve Kara Sührâb ve Celeb Çâker Beğ ve Yeşilli Cân Memi ve Adalyalı Dervîş ve bunların her biri pâdişâh huzûrunda kânûn üzre fasl eden âsitâlardır.

Sâzendegân-ı avvâd: Neferât 6, mü’ellifi, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) memdûh üstâdları

Acem Avvâd Mehemmed Ağa, kaçan ûduna ferdaş verüp mûsıkî şu‘abât [u] terkîbâtlarında seyrân [u] deverân etse gûyâ ûdundan bir râyiha-i ûd su‘ûd edüp istimâ‘ eden eğer Ahmed eğer Mahmûd safâlarından bir fasıl dahi etdirmeğe ma‘hûd olurlardı. Ve Avvâd Kara Şâtır, Murâd Hân'ın peyki idi. Ve Kâsımpaşalı Balı Çelebi. Ve Avvâd Koçu Beğzâde, hakkâ ki yegâne-i zamâne idi. Bunlar dahi ma‘lûmumuz olan üstâd-ı kâmillerdir.

Sâzendegân-ı çârtâyıyân: Nefer 15, mü’ellifi diyâr-ı Acem'de Kemâl Ahî'dir. Şeyh Safî'nin ta‘lîmiyle peydâ olmuşdur. Ammâ Rûm'da bu sâza şöhret {veren} Nahşivânlı Acem Murâd Ağa'dır. Murâd Hân, Emîrgûne Hân ile Revân'dan çıkarup İslâmbol'da Beşiktaş'da sâkin olup sâzende-i bî-adîl üstâd idi. Ve Lapazâde Mustafâ Çelebi, min telâmîz-i Murâd Ağa. Ve Murâd Ağazâde Şâh Ramazân Çelebi ve Kullekapulu Kara Sâdık ve Beşiktaşlı Küçük Solakzâde ve Celeb Rıdvân Halîfe, ma‘lûmumuz olan bu üstâdlardır kim her biri külliyât sâhibleridir.

Sâzendegân-ı ravzacıyân: Nefer bî-hisâb, mü’ellifi Arabgîrli Şükrullâh Beğ'dir, karîbü'l-ahd te’lîf olmuşdur. Bu dahi tel sâzı ve beş târlı ve çârtâ gibi perdelidir. Ammâ levendâne sâzdır. Üstâd-ı kâmili Yeğen Alî Ağa ve Toykun Ömer Ağa. Ve Celeb Alî Cüce tilmîz-i Hânende Dervîş Ömer'dir. Bunlar dahi fenlerinde mâhir kimesnelerdir.

Sâzendegân-ı şeştârıyân: Neferât nâ-ma‘lûm, Acem'de Alî Hân-ı Tebrîzî te’lîf etmişdir. Çârtâ gibi perdeli bir sâzdır. Ammâ altı teli olmağile şeştâr dediler, bir muhrik sadâlı sâzdır. Ehl-i kâmilinden Acem Seyfî Ağa ve Mîrialem Musâhib Mîr Mehemmed Ağa ve Rızâ Çelebi ve Hurrem Çavuş ve Zeynîzâde Hüsnî bunlardır.

Sâzendegân-ı şeşhâneciyân: Neferât 70, mü’ellifi Rızâeddîn-i Şîrvânî'dir. Bu dahi tel sâzıdır ve ûd gibi burku yerleri eğridir ve kolu ûddan uzuncadır ve gevdesinde balık kursağı çekilmişdir ammâ perdeleri yokdur. Altı kıllı olduğundan şeşhâne derler. Müşkil sâzdır, ammâ cümle makâmât icrâ olur.

Bu fende yed-i tûlâ sâhibi Defterdârzâde Mehemmed Paşa vekîlharcı Ahmed Ağa'dır kim Murâd Hân sâzına müştâk idi. Ve Gürcî Hasan Ağa ve Celeb Seydî Ağa ve Hızır Ağa, bunlar dahi pâdişâh ma‘lûmu pîrlerdir.

Sâzendegân-ı kopuzcuyân: Neferât 30, mü’ellifi Hersekoğlu Ahmed Paşa'dır. Ebü'l-feth vüzerâlarındandır. Bu sâz Bosna ve Budin ve Kanlıca ve Eğre ve Tımışvar serhadlerine mahsûsdur, Anatolu'da aslâ görmedik. Bir erkek levendâne {sâzdır}. Hemân şeşhânenin yavrusudur. Ammâ aykır gibi kişner bir sâzdır ammâ üç târlıdır.

Bu sâzın üstâdı Çelengli Şehbâz Ağa ve Sührâb Ağa ve Yamalı Receb Ağa ve Boşnak Memi Ağa, bunlar meşhûrdur.

{Bu bâlâda tahrîr olunan on dörd aded neferât-ı sâzendeler kim kopuzcu ve şeşhâneci ve şeştârî ve ravzacı ve çârtâyî ve avvâd ve kânûnî ve tambûrî ve kudümzen ve çengî ve miskâlî ve nây-zenân ve kemânî ve usûl-bend dâ’irezân cümle bu üstâd-ı kâmiller bir remmâ-yı cavk-ı azîm olup cümlesi sâzlarını bir şedde edüp bu zikr olunan cümle on dörd esnâf sâzendegânın yekûnu

(---) sâzendeler olup bunlar da altı fırka olup hânende ve dâ'irezenlerin bir fırkası, neyzen ve kemânîler ve miskâllerle bir âheng olup asl-ı makâm olan baba râst dan alay köşkü dibinde huzûr-ı pâdişâhîde bir fasl ederler kim ta'bîr olunmaz.

İkinci fırkası, çengî ve tanbûrî ve kudümzen ve bir fırka hânendelerile makâm-ı ısfehân ederler.

Üçüncü fırka, kânûnî ve avvâd makâm-ı nişâbûrek ederler.

Dördüncü remmâsı, çârtâyî ve ravzacıyân makâm-ı nikrîz faslı ederler.

Beşinci zümre, şeştârî ve şeşhâneciler makâm-ı pencgâh faslı ederler.

Altıncı sınıfı, kopuzcu ve hânende ve dâ'irezenin bır fırkasıyla peyrev olup râst ta'allukâtında fasl-ı mâhûr ederek huzûr-ı pâdişâhîden bu tertîb üzre ubûr ederler.} {Peşrev isimleri yazıla}.

{**Fasl-ı sânî**}

Sâzendegân-ı çöğürciyân: Neferât 3000, mü'ellifi Ya'kûb-ı Germiyanî, yine Kütâhiyye'de Zeregen bâğları'nda yatır. Germiyan pâdişâhlarından idi. Aşk ile âlûde bir pâdişâh olmağile îcâd etmişdir. Levendâne beş kıllı ve tahta göğüslü ve yigirmi altı perdeli gevdesi büyük bir sâzdır. Ekser yeniçeri ocağına mahsûs sâzdır.

Mahâret sâhiblerinden evvelâ Demiroğlu ve Cülâ Hasan ve Koroğlu ve Gedâ Muslu ve Kara Fazlı ve Celeb Kâtibî ve Sarı Mukallid Celeb ve Kuloğlu ve Kayıkcı Mustafâ ve Ramazân ve Kayıkcılar Mustafâsı ***[207b]*** ve Gedik Süleymân ve Toy İbrâhîm ve Celeb Gedâyî ve Hâkî ve Türâbî, bunlar pâdişâh huzûrundaki sâzendelerdir.

Sâzendegân-ı çeşdeciyân: Neferât 300, mü'ellifi Selânikli Benekli Şâh'dır. Bu dahi çöğür gibi beş kirişli sâzdır. Ammâ karnı küçük ve müdevver ve kolu kısa ve perdeleri gâyet sıkdır, ammâ şakrak sâzdır. Ekseriyyâ İslâmbol'da Balat Çingâneleri kayış ile boğazlarına asup Eyyûb'da ve Kâğızhâne ve gayrı teferrüc ehillerine çeşde çalarlar. Müntehâ üstâdları Deli Hüsâm, Kemâl Çingâne, Zorlu Receb. Bildiğimiz bu üstâdlardır.

Sâzendegân-ı karadüzenciyân: Neferât 50, mü'ellifi Şehzâde Bâyezîd'in Kuduz Ferhâdı. Süleymân Hân havfından Şehzâde Bâyezîd ile Acem'e firâr edüp diyâr-ı gurbetdir deyü tanbûra şekilli karadüzeni Isfehân'da Ferhâd peydâ edüp üç kirişli, sürâhî gevdeli ve perdeli garîb sâzdır. Ekseriyyâ pabuccu bekârlarına mahsûsdur.

Sâzendegân-ı yonkarcıyân: Neferât 500, mü'ellifi Şems Çelebi'dir kim *Yûsuf [ü] Züleyhâ* sâhibi Hamdî Çelebi oğludur, dedesi Akşemseddîn hazretleri tarîkine gitmeyüp aşk ile âlûde olmağile yonkar sâzın peydâ edüp âşıkâne eş'ârları vardır kim Şems-i Cihân tahallüs eder.

Bu yonkarı ekseriyyâ paşalı avânı çalarlar. Ammâ alay-ı pâdişâhîde çalanlar Doğancı

Seyfî ve Dâvûd Paşa Süleymân'ı ve Hükmîzâde Alî'si ve Sûhte Receb ve Tilki Alî Beğ ve Solak Nasûh Beğ ve Selîm Ağa ve Ca‘fer Çavuş, bunun emsâli niçe yüz üstâdlar fasl edüp çalarlar.

Sâzendegân-ı yeltemeciyân: Neferât 100, bu dahi Şems Çelebi te’lîfidir. Hemân tanbûra cüssesinde bir turfe sâzdır, lâkin boyu kısa ve iki bâmı vardır, kirişleri mâbeyninde bir tel kirişi âheng eder garîb sâz-ı sûznâkdır. Çalıcıları Yaycı Kurd ve Selânikli Alî ve Çento İbrâhîm ve Hüseyin Subaşı ma‘lûmumuz bunlardır.

Sâzendegân-ı muğniciyân: Neferât 55, Ma‘nisa'da peydâ olmuşdur ammâ Nihânî Çelebi *Sâznâme*'sinde yazmamış. Kânûn şeklinde yigirmi dörd şu‘be üzre yigirmi dör[d] kirişlidir. Tire ve Ma‘nisa ve Aydın ve Sarhan ve Kara Biga ve Sığla ve Menteşa semtlerinde bu sâz çokdur, levendâne bir sâzdır, sâzendelerinde Bekir Ağa ma‘lûmumuzdur.

Sâzendegân-ı tanbûracıyân: Neferât 500, Mar‘aş elinde peydâ oldu demişler, avân sâzıdır kim ma‘lûmdur. Peyrevleri Şâkird Alî ve Terlikci Nebî ve Dişlen Süleymân ve Martı Velî nâm üstâdlar ve niçeler {dahi} cem‘ olup fasl ederler.

Sâzendegân-ı tel tanbûr[a]cıyân: Nefer 400, Kütâhiyye'de İftedli oğlu te’lîf etmiş. Ammâ zenpâre sâzıdır ve tanbûra gibidir ammâ hurda ve târları üç teldir ve perdelidir, lâkin zâlim gâyet sûznâk sâzdır. Mahalleler arasında çalınsa vâlide ve hemşîre ve hala ve deyzemiz pençerelere cem‘ olup bakmaları mukarrerdir. Ammâ bu ordu alayında çalanlar Yenge Kırığı Nasıf ve Şehlâ Yûsuf ve Kuyumcu Alî ve Türk Ese. Dörd yüz âdem sâz ile ubûr eder.

Sâzendegân-ı bârbûtcıyân: Neferât 15, Menteşe Muğla'sında peydâ olmuş ammâ mü’ellifi nâ-ma‘lûmdur. Hemân kopuz gibi bir sâzdır, ammâ kolu doğru ve kiriş tellerinin iki tarafında ikişer demir teller vardır, gayrı tellerden aşağı dörd burkusu vardır. Pîr ve üstâdları hayli kimse idi, ancak serdârları Sirkeci Hüseyin idi. Fasl edüp geçerler.

Sâzende-i ıklıkcıyân: Neferât 100, Mısır'da Mansûr Reşîdî te’lîfidir. Bu sâz Arabistân'da ve Türkistân'da çokdur ammâ Rûmeli'nde aslâ yokdur, Murâd Hân alayı içün cem‘ olup fasl etmişlerdir. {Bu} ıklık hemân kemânçe gibi bir küçücük üç kıllı sâzdır. Ammâ gâyet tîz perdesi vardır, değme hânende anınla peyrev olup fasl edemez.

Sâzende-i sünderciyân: Nefer 12, Kürdistân Sûrân'ında peydâ olmuşdur, ammâ mü’ellifi nâ-ma‘lûmdur. Çöğür gibi bir sâzdır, ammâ çöğürün göğsü içinde gerilmiş on demir teli vardır, anlar dahi sadâ urur muhrik sâz-ı zîbâdır. Ekrâd mutrıblarına mahsûsdur. Deli Duman ve Deli Tûfân ve Deli Gönül ve Şeker Balı nâmân mutrıbânlar İslâmbol'da bulunup bu Kürdistân mutrıbları başlarında tilki pöçükleri ve ellerinde zîlleri ve sünder sâzların çalarak geçerler.

Sâzendegân-ı şarkıcıyan: Neferât 200, bu sâz çârtâya benzer tel sâzıdır, Türkmenler çalarak ubûr ederler.

{Netîce-i kâr-ı sâzendegân-ı çöğürcüyân bu çöğürcülere yamak cümle on iki fırka sâzendegândır ve cümle (---) askerdir. Bu on iki esnâf dahi altı fırka olup altı makâm üzre fasl ederler.

Evvelâ, baş şarkıcı ve sâz-ı sünderci elde parmak zilcileriye ırâk faslı edüp geçerler.

İkinci fırkası, ıklıkcı ve bârbûtcuyân dügâh fasl edüp geçerler.

Üçüncü fırkası, tel tanbûracısı ve sâde tanbûracılar makâm-ı sabâ faslı ederler.

Dördüncü fırkası, muğnici ve yeltemeci makâm-ı hüseynî fasl ederler.

Beşinci zümresi, yonkarcı ve kara düzenci nevâ faslı ederler.

Altıncı sınıfı, çeşdeciyân [ve] çöğürcüyân makâm-ı acem faslı ederler.

Ammâ bu esnâf-ı çöğürcüyân gibi âşıkâne fasl eder zümre-i sâzendegân yokdur, zîrâ yiğitler sâzıdır.

Bunlar dahi alayköşkü dibinde güzer etdiklerinde Kayıkcı Mustafâ'ya ve Demiroğlu ve Koroğlu ve Kuloğlu ve Kâtibî'ye birer hil‘at-ı pâdişâhîler ihsân olunup geçüp gitdiler. ***[208a]***

{**Fasl-ı sâlis**}

Sâzende-i kaba zurnacıyân: Neferât 100, mü’ellifleri Cemşîd'dir, Âl-i Osmân ve Tatar Hân alaylarında çalınır.

Sâzende-i cura zurnacıyân: Neferât 200, Cemşîd te’lîfidir, Âl-i Osmân'da ve gayrı divelde dahi çalınur.

Sâzende-i âsafî zurnacıyân: Neferât 80, Basra hâkimi Tayyâr Mehemmed Paşa ağası Âsaf Ağa te’lîf etdi.

Sâzende-i arabî zurnacıyân: Neferât 55, Şâm'da Alî Nâd te’lîfidir. Şâm'da ve Mısır'da mahmil-i şerîfle çalınır.

Sâzende-i acemî zurnacıyân: Neferât 90, Osmânlı zurnası şeklindedir ammâ kolu kalın ve sadâsı dahi kalındır.

Sâzende-i şehâbî zurnacıyân: Neferât 40, Mağrib-zemînde Şeyh Şehâb te’lîf edüp Fas vilâyetinde çalınır.

Sâzende-i balabancıyân: Neferât 100, Şîrâz'da te’lîf olup Osmânlıda çokdur, zurna gibi kulaklı değildir.

Sâzende-i nefîrciyân: Neferât 15, Isfehân'da Hudâdâd peydâsıdır, bu dahi kamış sipsi ile çalınır.

Sâzende-i nağarakıcıyân: Neferât 100, bu Arabistân'da Hâris-i Yemenî te’lîfidir, yine Arabistân kahvelerinde çalınır.

Sâzende-i kerrenâycıyân: Pirinc ve gümüş borulardır, hımâr sadâsı gibidir. Murâd Hân, Revân hânı'yla Revân'dan getirdi.

Bu bâlâda tahrîr olunan on aded nefes ile dehânî sâzları cümle yek-dil, yek-cihet olup umûmen sâzende-i nağarazâncıyân neferât 500. Beş yüz nağarazenleriyle makâm-ı uzzâl ve şehnâz la bir fasl-ı azîm ve bir velvele ve gulgule ve debdebe ve hengâme-i elîm ederler kim Zühre raks edüp tâs-ı eflâk çın çın ötüp geçerler.

{Netîce-i zurnacıyân alayı: Bunlar dahi on bir esnâf-ı sâzendegândır ve cümle (---) askerdir. Cümlesi sâzların bir perdede düşüp makâm-ı bûselikde ve gayrı makâmda küll-i külliyât ve şeddü'l-asr ve şükûfezâr ve Solakzâde sakîli peşrevlerin çalup bir hây-hû ve bir fasl-ı garîb ederler kim garîbü'd-diyârların dâr-ı diyârların hâtıra getirirler. Pâdişâh dahi alay köşkünden fasılların istimâ‘ edüp bir kîse guruş ihsân alup mesrûr [u] handân olup beyne'l-akrân revâne oldular}.

{**Fasl-ı râbi‘**}

Sâzendegân-ı kaval-ı çoban: Neferât 100, mü’ellifi Mûsâ Nebî'dir derler, mürv[er] ağacından 9 delikli sâzdır.

Sâzendegân-ı kaba düdük: Neferât 80, Musul'da Ca‘fer Şâh te’lîf etmişdir, çimşîr ağacındandır.

Sâzendegân-ı yelli düdük: Neferât 62, Rûm'da çobanlar te’lîfidir, kamışdan yanyana iki düdükdür.

Sâzendegân-ı arabî düdük: Neferât 55, Nâbulus'da te’lîf olmuşdur, Kudüs'de Kumâme'de râhibler çalar.

Sâzendegân-ı çağırtma düdük: Neferât 65, Üsküb şehrinde peydâ olmuşdur, kaz ve turna kemiğindendir.

Sâzendegân-ı macar düdük: Neferât 15, Erdel'de bir ruhbân te’lîfidir, içinde şamata varak telleri vardır.

Sâzendegân-ı mehter düdüğü: Neferât 35, Nâsır-ı Tûsî te’lîfidir. Cümle mehterân bununla ta‘lîm ederler.

Sâzendegân-ı mizmer düdüğü: Neferât 65, Ruhâ'da Îsâ deyrinde te’lîfdir, pâre pâre kamışdandır.

Sâzendegân-ı dankiyo düdüğü: Neferât 75, Tırabuzan Lazları peydâ etmişdir, bu tokuz delikli kamışdır.

Sâzendegân-ı tulum düdüğü: Neferât (---), Urus'da te’lîf olup yine Urus ve çobanlar çalar.

Sâzendegân-ı Fıranda: İngilis'de peydâ olup Kudüs'de kefere Kumâmesi deyrinde ruhbânlar çalar, boynuzdur.

Bu bâlâdâ tahrîr olunan ağız düdüğü sâzendeleri dahi cümle birbirlerine peyrev olup makâm-ı segâhda bir düdük faslı ederler kim böyle faslı ne Cem ü Cemşîd ve İskender-i Dârâ ve Hüseyin Baykara etmemişdir, eyle geçerler.

{Netîce-i alay-ı sâzende-i düdükciyân: Bunlar dahi on bir esnâf-ı sâzendedir ve cümle (---) askerdir. Bu cümlesi sâzların bir âheng edüp makâm-ı segâhda ve gayrıda Emîr-i Hac peşrevi ve Hasan Cân peşrevi, gül'izâr peşrevi (---) (---) ve Tatar Hân semâ'îsi fasılların edüp huzûr-ı şehriyârîden bir velvele ve zemzeme-i azîm ile geçerler}.

{**Fasl-ı hâmis**}

Sâzende-i Eyyûb borusu: Neferât 300, Sinân Şâh te'lîf etmişdir, kamışdan içi dilçikli borucukdur.

Sâzende-i dervîşân borusu: Neferât 500, Menûçehr-i Îrânî sayd [u] şikâr içün yapup çalardı, boynuzdandır.

Sâzende-i şîşe borusu: Neferât 40, Venedik'de peydâ olmuşdur, çevgân gibi eğri şîşe borudur.

Sâzende-i torompete borusu: Neferât 77, Alman'da Prak kal'asında peydâ olup alaylarında çalarlar.

Sâzende-i Efrâsiyâb borusu: Neferât 100, Acem'de Îrân-zemînde Efrâsiyâb te'lîfidir, Kırım hânları da çalarlar.

Sâzendegân-ı pirincden mehter borusu: Neferât 40, Konya'da Arslan Şâh Selçûkî peydâ etdi, Âl-i Osmân'da çalınır.

Sâzende-i luturyan borusu: Nefer 10, Felemenk Luturyanı'nda pirincden peydâ olup gemilerde nasârâlar çalar.

Sâzende-i İngilis borusu: Nefer 40, bu dahi pirincden eğri bir borudur ammâ içinde ince pirincden dilleri var.

Sâzende-i erganûn borusu: Nefer 15, Alman câmûslarının boynuzların ince edüp içine tel diller koyup çalarlar.

Sâzende-i ağız tanbûrası: Nefer 200, Leh vilâyeti Daniska'sında peydâdır, demirdendir, orta dili vardır. Urus {ve Leh uşakları çalarak oynayarak ubûr ederler}. ***[208b]***

Bu bâlâdâ tahrîr olunan on aded sâzendegân, nefîr [u] sûrcıyân cümlesi bir perde olup, boruda peşrev olmaz ammâ her bir fırkası birbirlerine peyrev olup {makâm-ı rehâvî sûznâk} faslı

ile ubûr etdiklerinde âdeme dehşet hâsıl olup vücûd-ı insâna bir lerzân hâsıl olup dem-beste ve hayrân olur gûyiyâ sûr-ı İsrâfîl işitmişlerdir. Ammâ cümle borulardan torompete ve erganûn ve luturyan ve İngilis borularının vakt-i seherde savt-ı hazînleri âdemi mest [ü] medhûş bî-hûş eder. Bu üstâd-ı kâmiller dahi bu yüzden arz-ı ma‘rifetle güzer ederler.

{**Fasl-ı sâdis**}

Sâzende-i câm deblekciyân: Neferât 30, pîrleri Âsım Tâ’ifî'dir, Hazret'i deblek ile sahûra kaldırırdı.

Sâzende-i çömlek deblekci: Neferât 500, Mısır'da te’lîf olmuşdur. Mahmil-i şerîf alayında dahi çalınır.

Sâzende-i Yemen deblekciyânı: Neferât 12, biri deblek biri dâ’ire gibi küçük dinkefdir, bir yerde akkâmlar çalar.

Sâzende-i makrafa deblekcisi: Neferât 13, Mekke şürefâları çalar, surre emîniyle Rûm'a gelüp alayda geçdiler.

Sâzende-i tablbâzcıyân: Nefer 100, ibtidâ Avcı İsmâ‘îl Nebî çalmışdır, kuş davulu demekdir, helâl sâzdır.

Sâzendegân-ı çağanabâzân: Neferât 200, Acem'de Şîr-i Hudâ nâm bir pehlivân te’lîfidir, ammâ Rûm'da şöhret buldu.

Sâzende-i filcân: Neferât 100, sûr-ı Hümâyûn Şâh'da Muğân-ı Hindî te’lîfidir, ammâ ibret-nümâ sâz olmuşdur.

Sâzende-i kamış mizmârcıyânı: Nefer 100, Şeyh Şüşterî hayâl-i zıl içün te’lîf etdi, kamışdan dilim dilim yarılmış sâzdır.

Sâzende-i tarak mizmârcıyânı: Nefer 100, şehir gulâmları peydâ etmişlerdir ammâ cemî‘i peşrevlerde fasl olunur sâzdır.

Sâzende-i safîrciyân: Nefer 100, kuklabâzlar çalar, iki kemik pâresi arasında deri ile ağızda çalınup kelimât olunur.

{**Sâzende-i safîr-i bülbül**: Neferât 300, pîr-i mü’ellifi Ebû Alî Sînâ'dır. Bu üç yüz âdem bülbül gibi feryâd-ı gûnâ-gûn ederek ubûr ederler kim gûyâ hıyâbân-ı Acem'de giderler}.

Bu bâlâda tahrîr olunan on aded sâzende-i deblekciyân [ve] tablbâzân [ve] cağanabâzânlar cümle (---) aded neferât bir yere cem‘ olup sâz [u] sözleriyle bir hengâme ve fasl-ı azîm ederek ubûr ederler kim gûyâ kavm-i cemapur gelüp geçmededir. Ammâ bu ibret-nümâ sâzendegân-ı deblekciyânın Yemen debleğinden ve akkâm ve meş‘alciyânın makrafa debleklerinden ve kâse ve filcân sâzlarından Murâd Hân haz edüp huzûrunda vâfir fasl etdirüp

akkâm ve meş‘alcibaşıya ihsân etdi.

{Bu sâzendebaşıya yamak cümle yetmiş bir esnâfdır ve cümle (---) neferâtdır, lâkin bu sâzendelerin dükkânları yokdur}.

Hamd-i Hudâ bu mahalde sâz yapan üstâdlar ve sâzende ve hânendelerin ta‘rîf ü tavsîfleri tamâm oldu.

Eğer bu abd-i hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ'dan su’âl olunursa bu kadar sâzları ve mü’elliflerini neden bilirsiz denirse Arab u Acem'de ve İsfeç ve Nemse ve Leh u Çeh [ve] Donkarkız ve Danimarka ve Daniska kırallıkların geşt [ü] güzâr etdiğimizde zikr olunan cümle (---) aded sâzlar ve niçe bin o kadar ziyâde gûnâ-gûn sâzlar görmüşüzdür kim inşâ’allâhu Te‘alâ seyâhat etdiğimiz kurâ ve kasabât ve şehr-i mu‘azzamları evsâflarının kitâbetine mübâşeret etdiğimizde cümle sâzlarıyla ve sâzlarının eşkâl [u] sûretleriyle tahrîr olunur.

Ammâ bu bâlâda tahrîr etdiğimiz sâzların ummâlleri ve sâzendeleri ve sâzları İslâmbol'a ve gayrı diyâra mahsûs olan sâzlardır kim anlar dahi şekl [ü] şemâyili ve kadd [ü] kâmet-i târlarıyla sûretleri tasvîrleriyle mahallinde yazılır. Zîrâ bir zamân deryâ-yı aşka gavvâs olduğumuz mahalde âlüfte ve âşüfteliğimiz hasebiyle cümle hânende ve sâzende ve mutrıbân ve kaşmerân ve meddâhânlar ile ihtilâ[t] etdiğimiz cihet ile cümle sâzlar ma‘lûmumuzdur. Zîrâ bu ednâ-yı garîb bir zamân hasırcı olup tel ehli geçinüp sâ’ir erbâb-ı ma‘ârifden gerü kalmamış idik. Beyt:

Kendüyi görmeğe yokdur hâcet
Bilmeğe ârifile nâdânı
Cöngünü görmeğile zâhir olur
Herkesin mertebe-i irfânı

mazmûnunca bu hakîrin dahi hayli yâddaşı var idi. Ve bâlâda tahrîr olunan sâzları ve sâzendegânları ve mü’elliflerini Sultân-ı şu‘arâ Nihânî Çelebi *Sâznâme-i Dilnüvâznâme* nâmında risâlesine nazar olunup sâ’ile cevâb-ı şâfî andadır. Göreler kim bu dünyâda ne kadar bin sâz var imiş.

el-Faslu'l-hâmis ve erba‘în
Esnâf-ı lu‘bedebâzân [u] sâzendegân [u] mudhikân

Evvelâ şehr-i İslâmbol'da selâtîn-i Âl-i Osmân'ın bir sûr-ı hümâyûnu yâ bir feth-i fütûh-ı şâdimânîlerinde ve destûr-ı şâhî ***[209a]*** günlerinde ve gayrı a‘yân [u] eşrâfın sûr-ı hitânlarında iki üç yüz âdem hânendegân ve sâzendegân ve mutrıbân ve rakkâsân [ve] pîşekârân [ve] dâ’irezân [ve] mudhik u mukallidân-ı kaşmerân ve nebtîz rind-i cihân yetmiş tâsdan geçmiş semm-i helâhil-misâl şehir oğlanları bir yere cem‘ olup mezkûr sûrlarda bir gün bir gece iki gün beş gün oynayup her gecesine sâhib-i hâneden bir kîse guruş alırlar ve sûrda mevcûd bulunan yârân-ı bâ-safâdan her oyun esnâsında dâ’ire ile pârsâ edüp sabâha dek ba‘zı sûrda bin guruş tahsîl eder oyunkâr üstâd-ı kâmiller vardır. Anlar iki üç yüz kimse olmağile anlara kol ta‘bîr ederler, temâşâgâh kavmdir. Eğer bunları dahi manzûrumuz olduğu mertebe vasf etsek

sitâyişnâme-i mutrıbân nâmında bir dîvân olur. Bu esnâf-ı bâzbâzân-ı pehlivânân on iki koldur.

Evvel, **ser-çeşme-i pehlivânân Parpul kolu**: 300 âdemdir ammâ ekseriyyâ bunların hânende ve sâzende ve rakkâs dilberleri Balatşâh mahallesi veled-i zinâ Çingâneleridir. Ebü'l-kelâm bir alay rind-i cihân lu'bedebâzlardır.

İkinci, **Ahmed kolu**: 300 neferdir, bunlar dahi Balat'da olurlar. Kaşmer veled-i zinâları ve pençe-i âfitâb rakkâslarından Mazlûm Şâh ve Küpeli Ayvaz Şâh ve Saçlı Ramazân Şâh ve Küçük Şâhîn Şâh ve Memiş Şâh ve karındaşı Bayram Şâh, cümle şehbâz gulâm-ı şehnâz idi. Pîşkârları Dişlen Hasan ve Boynukısa Hacı ve Çağanabâzı kol sâhibi Pehlivân Ahmed'dir kim fenninde yegâne-i asr idi. Andan,

Üçüncü, **şehir oğlanı Kapucuoğlu Osmân kolu**: 400 neferdir. Bunlarda aslâ Çingâne yok bir alay rind-i cihân Köçek-i Amr-ı Ayyâr, tâ'ife-i mekkâr [u] nâ-bekâr şehir oğlanları idi. Her biri yegâne-i asr, hânende ve sâzende ve mukallidlerdir kim cihân nüdemâları bunların yanında lâl-i bî-zebân olur.

Dördüncü, **Servi kolu**: Neferât 300, bunlarda Çingâne ve Rûm ve Ermenî ve Yahûdî harâmzâdeleri vardır kim her biri yetmiş ağ yırtmış rind-i cihânlardır.

Beşinci, **Baba Nâzlı kolu**: Nefer 200, Çingâne ve şehir oğlanları şakîleridir. Baba Nâzlı keştîbân oyununda şeytân-ı cihândır. Oğlu Arnavud Kâsım taklîdinde mukallid-i sâhib-i kelâm mashara idi. Rakkâslarından Çâker Şâh ve Şeker Şâh ve Süğlün Şâh nâm gulâmlardır kim pâdişâh ma'lûmlarıdır. Zîrâ her biri dîbâ ve şîb ü zerbâf etekliklerin kuşanup meydân-ı mahabbetde çârpâreleriyle tarz-ı Acemâne raks [u] çevelân etdikde gören üftâdeler vâlih [ü] hayrân olup her köşeden sadâ-yı hû ile hâne-i sûr pür-nûr olur.

Altıncı, **Zümürrüd kolu**: 300 nebtîz, Yedikulle ve Nârlıkapu ve Sulu Manastır veled-i zinâ Urumları ve Ermenîleri ve şehir gulâmları cem' olup bir kol olmuşlardır. Ammâ rakkâslarından Sakız mahbûbu, kırma saçlı çeşm-i gazâli mükehhal Dimitraki ve Lefteraki ve Yanaki ve Mihaylaki nâm Urum muğpîçeleridir kim şehr-i İslâmbol içre velvele-âra olup niçe âdemin mâl [u] menâlin yiyüp bir bûryâ üzre komuşlardır. Bunlar Urumlara müte'allik simitci ve harâccı ve yuvacı ve gümüş arayıcı taklîdlerinde ve Urum murabba'âtları okumada mâhirlerdir.

Yedinci, **Çelebi kolu**: Neferât 200, bunların ser-çeşmesi bir dilbere âşık olup pederinden intikâl eden yüz bin guruş mâlı bu çengîliğe sarf edüp ol kadar murassa'ât cevâhir bisâtlar ve her fende üstâd-ı kâmil hânende ve sâzende ve mukallidler peydâ edüp on iki aded nûr-ı mahz, hûrşîd-i dırahşâna müşâbih pençe-i âfitâb rakkâslar peydâ etdi kim her birinin bir işvesi bir ân cân-ı safâya değerdi.

Evvelâ Cân Memi Şâh ve Zâlim Şâh ve Hurrem Şâh ve Fitne Şâh ve Yûsuf Şâh ve Mîrzâ Şâh bir Çerkes gulâmı idi, hakkâ kim melikden eşref idi. Bunlar İslâmbol içre iştihâr verüp Murâd Hân huzûrunda fasl edüp meşhûr-ı âfâk oldular.

Sekinci, **Akîde kolu**: Neferât 200, serkârları Pehlivân Eyyûb'dur kim şâ'ir ve kâtib ve ârif ve

zarîf hânende ve seyyâh idi. İslâmbol halkının bu kâra iltifâtların görüp üç bin iryal pâymâl-i rimâl edüp bir kol peydâ etdi kim *vâhidün ke‘elf* oldu. Hüsn-i ülfeti olup ni‘meti mebzûl olduğundan cümle erbâb-ı ma‘ârif ***[209b]*** başına çevzinüp bir cem‘iyyet-i kübrâ edüp bir ayda Sultân İbrâhîm Hân ma‘lûmu oldu. Zîrâ cümle fasîhü'l-lisân, erbâb-ı ma‘ârif-i hezârfen, üstâd-ı kâmil hânende ve sâzende ve mudhik ve mutrıbları ve şakîleri vardır. Husûsan Süğlün Şâh'ı ve Mahmûd Şâh'ı ve Edirneli Ahmed'i ve Çerkes Şâh'ı ve Nâzlı Yûsuf'u, kaçan bu mehpâre cüvânlar dîbâ ve şîb ü zerbâf ve zerdûz ve çârkâb eteklikler ile meydân-ı mahabbetde tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi çevelân [u] reftâr etdiklerinde âdem dem-beste olup ol dem meftûn olur. Zîrâ her birinin mergûle mergûle fetîle fetîle çim-ender-çim ve ham-ender-ham müşk-bâr, amber-bû geysûların perîşân etdikde kâkül-i perîşânları gibi gören âşıkların dahi akılları târumâr olur. Ve bir bâğçe ve bâğçevân Gürcî taklîdi te’lîf etdiler kim acâyibdir.

Tokuzuncu, **Cevâhir kolu**: Neferât iki yüz, bunlar Galata'da sâkin cevâhirci, kuyumcu Urum, Ermenîler olduğundan cevâhir kolu derlerdi. Bunlar dahi Urum ve Ermenî veled-i zinâlarıdır kim cihân-ârâlardır. Her biri fenninde yegâne-i asr pehlivânlardır.

Evvelâ ser-çeşmeleri Pehlivân Laskari derler bir tâze veled-i cevâhirkâr dilberdir, çağanabâzlıkda ve pîşekârlıkda ve'l-hâsıl her lu‘bedebâzlıkda âb [ü] tâb veren bu cevâhircidir ve hûb-âvâz üstâd-ı kâmil hânende ve mukalliddir, ve karındaşı Üsküli Ermenî taklîdde sihirdir, Vasıloğlu Çingâne taklîdinde bî-bedeldir. Ve'l-hâsıl kırk yedi pâre taklîd îcâd edüp kâr-ı lu‘bedebâzlığa bir gayrı âb [ü] tâb verüp cemî‘i bisâtların mücevher edüp Cevâhir kolu demekle şân u şöhret bulmuşlardır. Her taklîdlerinde âdem gülmeden ensi ender. Ve mümtâz [ü] müstesnâ tersâ-pîçe ve muğ-pîçe rakkâs cüvânları var kim gûyâ her biri birer Muğân melikleridir. Cümleden Arslan Şâh bir mahbûb-ı bî-amândır kim gûyâ Yezîdî arslandır, saydına tâlib olan mahbûb dostlara kağan arslan gibi bir nigâh etse ol âşıkı şîrâne şikâr ederdi. Ve Yavru Habîb dahi levendâne kesim kadd [ü] kâmeti yerinde ve meralî ve gazâlî mükehhal nerkis gözlerin süzüp âşıka bir Süzebolı nazar etse kirpiği okuyla niçe mübtelâları urup mecrûh etmeden niçe dil-nüvâzlıklar edüp uşşâkı sayd ederdi.

Bu gûne gönül uğrusu on iki aded rakkâs cüvânları vardı kim Rûmzâd-ı muğzâd iken her biri bir Rûm harâcı değer Rûm cüvânları idi. Murabba‘:

Muğzâde aşk rehinde serim eyledim fedâ
Kâ’il değil esîr edüp ister dil almağa,

mazmûnunca her bir rakkâsları dil ü cân ile âşıkın dilin alup bî-zebân eder, tâ bu mertebe mahbûbları vardır.

Onuncu, **Patakoğlu kolu**: 300 cümle Yahûdîlerdir ammâ bî-dîn masharalardır, cümlesi hakkâ ki sâ’ir kollara rağmen üstâdlardır. Bâ-husûs sâzendeleri meşhûrdur. Rakkâsları dahi kem değildir lâkin ânları yokdur.

On birinci, **Haşota kolu**: Nefer 105, bunlar dahi cümle Yahûdîlerdir ammâ bu kolda mümtâz rakkâslarından Semmûrkaş ve Duşeniko ve Sinyor Yako ve İsrâ’îl. Niçe cânı esîr etmiş bir

Yahûdî-pîçe idi, bir heccâv âşıkı küstâhâne böyle demişdir. Müfred:

Bir Yahûdî-pîçe'ye dîn aşkına zerk eyledim
Âferîmler eyleyüp şeytân tahsîn eyledi,

demiş ammâ nehnü yemiş.

On ikinci, **Semmûrkaş kolu**: 200 neferdir ve cümlesi Yahûdîlerdir. Bu Yahûdî kollarının iştihârları oldur kim cemî'i hokkabâz ve sürâhîbâz ve kûzebâz ve kadehbâz ve âteşbâz ve şebbâz ve perendebâz ve mührebâz ve sinibâz ve taklabâz [ve] güllebâz ve'l-hâsıl cümle ma'rifet-i bâzbâzân bunların kollarında mevcûd olup tâ sabâha dek bî-minnet fasl ederler ve bir gecede yüz guruşa kanâ'at ederler.

Ve bunlar Çingâne kollarına gâyet hasm olduklarından bir kol Çingâneden ve bir kol Yahûdîden dutup hasmâne bir fasıl Yahûdîler ve bir fasıl Çinganeler ede, garîb ü acîb temâşâlar olur. Ammâ bu Yahûdîlerin Çinganelere galebe taklîdleri var kim görüp istimâ' eden temâşâcıların aklı gülmeden zâ'il olur. Evvelâ Çinganeler ayı oynatmağile meşhûrdur, Yahûdîler oynadırken gûnâ-gûn şakalar edüp Çinganelere söz atarlar. Ve bir Çingane {avretin} bir Yahûdîyle dutup Yahûdî'ye ve Çingane karısına işkence edüp söylediklerinde {temâşâdır}. Ve Çingâne karısın necisli ***[210a]*** işkembe ile ters eşeğe bindirüp Yahûdî dahi bir eşek üzre siyâset ile geçirüp bir hây-hû ile taklîd etdüklerinde âdem gülmeden mebhût olur. Ve niçe bunun emsâli Çingânelere rağmen taklîdleri vardır.

Hâsıl-ı kelâm bâlâda zikr olunan on iki çengi kolları, var kuvvetlerin bâzûya getirüp birbirlerinin kollarına tağallüben gûnâ-gûn arz-ı mahâretler ederek cümle dilberleri zer-ender-zerdûza gark olup gûnâ-gûn rakslar ve şakalar ile her bir kol birer san'at icrâ ederek Hüseyin Baykara fasılları edüp alay köşkü dibinden cümle ubûr ederler. Âl-i Osmân devletinde değil hübût-ı Âdem'den berü bu bâlâda tahrîr olunan hânende ve sâzendelere ve bu çengilere bir mülûk mâlik olmamışdır, illâ zamân-ı Sultân Murâd Hân-ı Râbi'de olmuşdur kim her bir esnâfı birer bilâdın yegâne-i asrlarıdır.

el-Faslu's-sâdis ve erba'în
Esnâf-ı hoş-sohbet, nedîmân-ı mukallidân

Neferât 500, bu zümre fırka-i kadîmdir kim Kâbil, Hâbil'i şehîd etdükde benî âdem iki fırka olup bir fırkası kâtil Kâbilî, bir zümresi mazlûm Hâbilî, bunların mâbeyninde kan vâkı' olmağile bunlar birbirlerinin hisset ü denâetlerin ve tarz [u] tavrların ve evzâ' [ü] etvârların taklîd ederlerdi.

Andan Hazret-i Mûsâ asrında Heccâm nâm bir mukallid, Fir'avn meclisinde Hazret-i Mûsâ'yı taklîd edüp cümle Fir'avnîler şâd olup Hazret-i Mûsâ gazab-âlûd olurdu. Âhir bir gün Hazret-i Mûsâ, Cenâb-ı Bârî ile bin bir kelimât ederken,

"Yâ Rabbî Fir'avn meclisinde Heccâm beni taklîd etdüğinden pek müte'ellim oldum, anı kahr eyle" dedi. Hak Celle ve Alâ eydir:

"Habîb-i Kelîmim Fir‘avn'a taklîd etmez, sana taklîd edüp kılınır. Cümle evzâ‘ [ü] etvârı makbûlümdür, sana taklîd edüp ö[y]kündüğiyçün mukallid-i sahîhdir, ana cennetim nasîb etmişim" buyururlar, niçe kütüblerde musarrahdır.

İmdi, mukallidîn kadîm olduğundan ulemâ-yı kudemâ-yı muteahhirîn fetâvâ kütüblerinde "Mukallidin îmânı sahîhdir" demişler. Ammâ {mukallidden murâd, bir âdem ümmî olup tâ‘at [u] ibâdât edüp ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘ate taklîd ede, anın îmânı sahihdir demişler sahha} bu kelâma mağrûr olup kefere ve fecere ve sâ’ir dalâlet-âyîn zümresine taklîd etmeyüp kefere ziyyinde gezmemek gerekdir kim anın haklarında *Men teşebbehe kavmen fehüve minhüm* [173] demişlerdir.

Ba‘dehu bu fenn-i taklîd ve fenn-i hicv, füsahâ [ve] büleğâ-yı Benî Kureyş kabîlesi içine düşüp İmri'l-kays heccâv idi, bî-dîn gitti. Muhammed Bûsırî dahi heccâv idi ve anadan doğma a‘mâ idi. Ebû Leheb ve Ebû Cehil ve niçe yüz kibâr-ı Kureyş sohbet edüp Hazret-i Risâlet'i meclislerine da‘vet edüp Bûsırî'ye tenbîh etdiler kim,

"Muhammed Yetîmî gelince bir hicve âğâze eyle kim Muhammed müte’ellim ola" dediler. Bûsırî dahi hicv-i Nebî etmeğe âmâde oldu. Hazret dahi da‘vete icâbet deyü elbette ne cem‘iyyet olsa teşrîf buyururlardı. Hemân sa‘âdetle dâhil-i meclis olunca "Es-selâmu aleynâ" deyüp bir köşede karâr edüp esnâ-yı kelâmda,

"Yâ Bûsırî bir şeycüğez terennüm eyleye" dediler. Hemân Bûsırî *E‘ûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm* deyüp kasîde-i (---) (---) bed’ edüp Hazret-i Risâlet-penâh'ı (---) beyt ile bir medh etdi kim hâlâ bir mısra‘ına nazîre denmeyüp her lügatı *Kâmûs-ı Ahterî* ve *Şem‘î Lügatı*na muhtâc bir kasîde-i bî-nazîrdir. Bu kasîde sohbetinde olan münkirîn ü müşrikînler Bûsırî'ye ta‘n-âmîz sözler söyleyüp,

"Ya biz sana ne dedik, sen ne işledin" dediler. Bûsırî eyitdi:

"Vallâhi siz Muhammed'i hicv eyle dediniz, ammâ kıbel-i Hak'dan derûnuma ilhâm-ı Rabbânîyle bir vecd hâsıl olup medh-i Nebî etdim *Ve salli ala cemî‘i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn"* deyüp iki ellerin yüzüne sürünce hemân bi-emrillâh Bûsırî'nin iki gözleri açılup Hazret-i Risâlet'in huzûruna varup *"Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûlullâh"* deyüp İslâmile müşerref oldukda Selmân-ı Pâk belin bağlayup şu‘arâların kasâyid-perdâzlarına pîr olup ol sohbetde münkirînden yetmiş üç kişi İslâm ile müşerref oldular. Ba‘dehu Muhammed Bûsırî yetmiş yaşına intikâl edüp {Mısır'da} İmâm eş-Şâfi‘î kurbünde bir harâbede medfûndur.

Ve Hazret'in yine zamânında mukallid Şevr idi ve Hazret'e karâbeti var idi. Gerçi cehâletde idi, ammâ yine Hazret tarafdârı olup Benî Kureyş'i ol kadar hicv ü taklîd ederdi kim Hazret istimâ‘ edüp mübârek dendânları nümâyân olunca tebessüm ederlerdi. Kavm-i ***[210b]*** Kureyş münkirleri dahi kendi taklîdlerin istimâ‘ edüp,

"Taklîd-i tahkîkdir yâ Muhammed, bizde bu evzâ‘-ı nâhemvâr vardır" deyü evzâ‘larından

ferâgat edüp ıslâh-ı nefs edüp nemm ü zemm ü gışş havfından çoğu İslâm'a gelüp Ashâb-ı Resûl'den olurlardı.

Âhir-i kâr, mukallid Şevr dahi İslâm ile müşerref olup Hazret-i Risâlet-penâh'ın nedîm [u] musâhibi ve yâr-ı gâr-ı hem-seferleri idi. Zî-akl ve müdebbir ü mubassır kimesne olmağile Hazret-i Peygamber, Şevr'i müşâvereye dâhil etdüğinden Şevrü'l-Habîb derler, Ashâb-ı güzînin güzîdesi idi. Ammâ semt-i taklîdden ferâgat etmeyüp münkirîni ve sahâbeden bed-evzâ'ları fasl [u] kadh [u] zem ederdi. Ba'zılar eydirdi:

"Yâ Şevrü'l-Habîb, yeter şimdengerü ayıbdır, kadh-ı taklîdi ferâgat eyle, Sahâbe-i kirâmdan oldun ve akrabâ-yı Hazret-i Resûl'sün" derlerdi.

Şevrü'l-Habîb eydirdi: "Bire âdemler, Cenâb-ı Allâh sizin mel'ûnlarınızı bile hicv edüp âyet nâzil olmuşdur kim âye[t]: [174] buyurmuşdur. Eyi âdemlerinizi medh edüp âyet nâzil etmişdir âye[t]: (---) (---) (---) (---) buyurmuşdur. Ben kim benî âdem olam, sizin bed-ef'âllerinizi görüp nice hicv [ü] taklîd etmeyem" deyü cevâb ederdi. Şevrü'l-Habîb'in taklîdi havfından çok âdem ahlâk-ı hamîdile muttasıf olurdu.

Nedîm ü mukallidlerin pîri Şevrü'l-Habîb olmuş olur, merkad-i pür-envârı Haleb Kilis'inde, şehrin şimâl tarafında bir kurşum menzili ba'îd bir kayalı püşte üzre bir tekye-i âlî var, cümle Kilis şehri andan nümâyân bir mecma'ü'l-irfân bir kubbe-i pür-nûr vardır, Hazret-i Şevrü'l-Habîb anda yatır. Ammâ efvâh-ı nâsda Şurahbîl Sultân derler, ammâ galatdır. Hakîr âsitânesinin atebesi ve seng-i mezârı târîhleriyle mazbûtumuz olduğu cild-i sânîde mastûrdur. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ezîn-cânib,

Âsitâne-i İslâmbol'da meşhûr-ı âfâk olan nüdemâ-yı mukallidînin pesendîde mudhikân âlüfte-gânlarından Murâd Hân Gâzî gibi rind-i cihân bir pâdişâh-ı Cem-cenâbın huzûrunda taklîd edüp habt [u] halt-ı kelâm etmeden âb-ı rûyıyla suhan-perdâzlık eden pehlivân mukallidleri beyân eder

Evvelâ cümleye ser-çeşme Sultân Ahmed Hân meclisiyle şeref-yâb olup hatt-ı şerîf ile nüdemâlara ve kıssahânâna ve mukallidîn ü cân-bahşa ser-çeşme olan hayâl-i zılcı **Kör Hasanzâde Mehemmed Çelebi**, dedeleri dahi Yıldırım Hân asrında Kör Hasan nâmıyla yâd olur bir rind-i cihân, musâhib-i Yıldırım Hân imiş.

{**Hikâye-i münâsib**}: Bir kerre Yıldırım Hân, cümle ulemâya gazab edüp cümlesin bir dama doldurup âteşe yakmak ister, üç gün üç gece niçe bin âdem ricâ eder, ricâları kabûl olmayup ulemâ yakmağa dağlar gibi odun yığılmada. Âhir mezkûr Kör Hasan tebdîl-i câme bir gorona kıyâfetli ve bir mitrepolid kıyâfetli bir papas olup Yıldırım Hân huzûruna varup göründükde Yıldırım Hân gülmeden bî-tâb olup,

"Nedir bu kıyâfet kâfir" der. Kör Hasan eydir:

"Zâhir pâdişâhım kâfiristâna gitsem gerek, bu kıyâfetle gitmeği ma'kûl görüp tebdîl-i kıyâfet etdim" {der}.

"Ya kande gidersin" der.

"Pâdişâhım İslâmbol tekuruna giderim" der.

"Ya n'işlersin mel‘ûn" der.

"Pâdişâhım, işitdim ki sekiz yüz mü’ellif ü musannif ve dörd mezheb şeyhülislâmların ve Bursa monlâsını ve yetmiş fetvâya kâdir ulemâları cümle âteşe yakarmışsın, el-cevâb 'Allâhu a‘lem olur olmaz' demeğe kâdir bir ulemâ kalmadıkdan sonra elbette millet-i Mesîhiyye papaslarının bâtıl şerî‘atlarına muhtâc olmamız mukarrerdir. Elbette kırk elli papas taleb etmeğe bir kulunuz gönderirsiz, bâri hakîri bu kıyâfetle tekur-ı bî-nûra göndürin. Bursa şehrin keşîşler ile doldurup Keşîş dağımızda yine ke'l-evvel karâr etsinler" dedükde Kör Hasan'ın bu gûne ilzâmından {Yıldırım Hân} mülzem olup

"Yâ Hasan, ecdâd-ı izâmım rûhıyçün cümlesin bu günkü gün âteş-i semendere yakardım, ammâ senin hâtırınçün cümlesin afv etdim" dedikde Kör Hasan parmak götürüp huzûr-ı Yıldırım'da tecdîd-i îmân getirüp,

"Pâdişâhım varayım cümle kadıları da müselmân edeyim. Bir dahi zulm etmeyüp ferâgat edeler, zulm ederlerse kellelerin taş dibekde gedeler" deyü Yıldırım Hân'dan afv-ı ulemâ içün yarlığ-ı belîğ alup mahbûshâneye gelüp sicn kapusun kal‘ edüp,

"Müjde ey ulemâ, pâdişâhım bencileyin âsî ve âciz ve ***[211a]*** mezmûm mukallid kulunun ricâsıyla sizleri afv eyledi" deyü haber verince cümle ulemâ sicn içinde kırk kerre secde-i şükr edüp,

"Ey nedîm Hasan, Cenâb-ı İzzet seni sa‘âdet-i dâreynde mesrûr [u] şâdân eyleye. Zîrâ sen dünyâda mahzûn kalbleri dil-şâd, vîrân gönülleri âbâd etmedesin. Rabbü'l-ibâd ilâ inkırâzı'd-devrân sana inkırâz-ı nesl etmeye. Cümle zürriyyetin gelecek pâdişâhlara nedîm-i hâss-ı mu‘azzez olalar ve ni‘metleri dâ’im olup mesrûr [u] handân olalar" deyü cümle hayr du‘â edüp mahbûshâneden çıkup Yıldırım huzûrunda ser-ber-zemîn edüp giderler.

Anıniçün bu mukallidîn ser-çeşmesi Hasanzâde-i şebbâz hâlâ cemî‘i ulemâ ve sulehâ mâbeyninde makbûl [ü] mergûb idi. Ve haftada iki gece Murâd Hân huzûrunda mukallidlik edüp evvel özür dileyüp bu beyti terennüm ederdi. Beyt:

Ger hod {heme aybhâ bedîn bende derest}
Her aybki sultân be-pesended hünerest

deyüp şakaya âğâza eder pür-ma‘rifet bir çelebi idi. Fârisî-hân ve Arabî-hân ve mûsıkî-şinâs idi kim ilm-i edvârın Fâryâbî'si idi. Ve şebbâz ve kitâbet-i ta‘lîkde hattât ve sâhib-i beste ve niçe sergüzeşt sâhibi ve levend-i hûnhâr ve fişekbâz ve'l-hâsıl Cemşîd-misâl hezârfen bir zât-ı mükerrem ve Hâtem-i Tay ve Ca‘fer-i Bermekî haslet idi.

Şeyh Şâzilî'den sonra hayâl-i zılla şöhret veren oldur. Hayâl-i zıl perdesi içinde bir küçük

perde dahi kurup gâyet hurde tasvîrler ile hayâl-i zıl oynatmak anın te'lîfi idi. Ve gâyet zen-dost olmağile hayâl-i zılda cüvân-nigâr taklîdi ve hoppa taklîdi ve dilsizler taklîdi ve dilenci Arab ve Arnavud taklîdi ve Bekrî Mustafâ ile dilenci kör Arab taklîdi, mîrasyedi çelebi ve devrânî çelebiler ve üç aşkıyâ çelebiler ve cüvân-nigâr ve cüvân ile nigâr hammâma girüp Gâzî Boşnak hammâmda cüvân-nigârı basup Karagöz'ü kîrinden uryân bağlayup hammâmdan çıkarmasın ve Hacı İvad babası Şerbetcizâde taklîdin, ve'l-hâsıl hayâl-i zılde üç yüz pâre taklîdleri vardır kim bir mukallid ana nazîre bir taklîd etmek mümkün değildir. Bir kere dinleyen mahabbet edüp elbette irşâd olması mukarrer idi. Zîrâ cemî'i taklîdi tahkîk-i hakîkî olmak üzre netîce-i kelâmları cümle tasavvuf idi, yine böyle iken âdem gülmeden bayılırdı.

Karagöz ve Hacivad ki Bursalı Hacı İvaz'dır. Âl-i Selçûkıyân zamânında Yorukça Halîl ismiyle müsemmâ peyk-i Resûlullâh idi kim yetmiş yedi sene Mekke'den Bursa'ya gidüp gelirdi. Efelioğulları nâmıyla ecdâdları şöhret bulmuşdu. Zağar köpekleriyle meşhûrlardır kim hâlâ elsine-i nâsda Efelioğlu zağarı gibi neylersin deyü darb-ı mesel olmuşdur. *El-kelâm yecürru'l-kelâm* mazmûnunca

{**Hikâye-i münâsib**}: Bu Efelioğlu Mekke'den Bursa'ya gelirken beyne'l-Haremeyn aşkıyâ-yı Urbân Efelioğlu Yorukça Halîl Hacivad'ı şehîd edüp Bedr-i Huneyn'de defn edüp Efelioğlu kelbi bu kâtil Urbânların yanında kalup bu Urbânlar Şâm'a gelüp çârsû-yı bâzârda gezerken hemân kelb bir kerre bu Urbânları kelb-i sarîh gibi talamağa başlayup bir dahi gayrı âdemlerin ayağına yüzün sürüp yuvarlanup lisân-ı hâl ile tazallum edüp yine Arabları hır hır talar ve üzerlerine hamle edüp salar, cümle halk görseler kim Efelioğlu zağarıdır,

"Bire cânım kanı Efelioğlu, bunda bir hâl vardır, dutun şu Arabları" deyüp hâkime götürüp hânda hücrelerin basup Efelioğlu'nun âfitâbesi ve sapanı ve teberi ve kantûrası ve zîlleri ve kanlı esbâbları ve Bursa'ya götüreceği cümle mektûbları çıkup cümle Arabları, Sinâniyye çârsûsunda sıra ile salb ederler. Kelb-i garîb-i hakîkî, maslûb Arabların altına varup bu kerre bir âh-ı serd çeküp cân fedâ edüp rûhu Ashâb-ı kelbe revâne olur. Hacivad böyle bir sa'î ve nedîm ve yârândan peyk-i Resûl idi.

Karagöz İslâmbol tekuru Keştantı sa'îsi idi. Edirne kurbünde Kırkkilise'den bir mîr-i kelâm [ü] ayyâr-ı cihân Kıbtî âdemi idi. Sofyüzlü Karagöz Balı Çelebi derlerdi. Tekur Keştantı bu Karagöz'ü yılda bir kerre Alâeddîn-i Selçûk'a gönderdikde Hacivad ile Karagöz'ün birbirleriyle mübâhase ve mücâdelelerini ol zamânın pehlivânları hayâl-i zılla koyup taklîd ile oynadırlar idi.

Ammâ mezkûr Kör Hasanoğlu, Hacivad'ı, Karagöz'ü ahşamdan tûl-ı leyl ***[211b]*** tâ sabâha dak on beş sâ'at iki tasvîri oynadup gûnâ-gûn muhaşşâ taklîdler edüp bir etdiği şakayı ol gece bir dahi etmek ihtimâli yok idi. Tâ bu mertebe Ebü'l-me'âlî mertebesinde ebü'l-kelâm idi.

Ve bu Hasanzâde hayâ[l-i] zılle müte'allik ebyât [u] eş'ârlar okurdu kim gûyâ ilm-i ledün sâhibi idi. Eş'âr-ı belîğ, güfte-i Muzaffer Çelebi:

Ol hokka-dehen turra-i tarrâr ile oynar
Tiryâk-i lebin satmağiçün mâr ile oynar

Çün dâğ-ı gamın pullarını sîneye dizdi
Bu nerd-i mahabbetde gönül zâr ile oynar
Benzetmeğiçün âlemi bir zıll-ı hayâle
Sâyende güneş gölgede dîvâr ile oynar
Eğlenmeğe dîvâne gönül şimdi muzaffer
Zencîr-i seri zülf-i siyâhkâr ile oynar.

Şi‘r-i dîğer:

Gel ey ehl-i nazar zann eyleme bu haymeyi hâli
Derûnu pür-acâyibdir tecessüs eyle ahvâli
Görünürden görünmez derler âlemde çü pes çokdur
Zuhûr eyler temâşâ ile bir kez niçe ahvâli

El-hâsıl bu gûne mahalle münâsib ebyât [u] eş‘ârları vardır kim gûyâ sultânü'ş-şu‘arâdır. Ammâ teneffüs içün haymesinden taşra çıkup çâr fincân kahve nûş edüp keyfi geldikden sonra etek der-miyân edüp ayak taklîdine başladıkda müstemi‘ yârânların gülmeden geğrekleri düşüp ensleri enderdi. Ve her kelâmının netîcesin tasarruf ederdi. Anı dinleyen cihândan ibret alırdı. Kırk yedi yıl bu hakîr niçe bin pehlivân gördüm ammâ böyle bir nüktedân ü zarîf herîf mukallid görmedim. Andan,

Mukallid Akbaba: Dergâh-ı âlî yeniçerilerinin zağarcılar odasından bir mîr-i kelâm, hâzır-cevâb, nükte-şinâs pehlivân idi. Bağdâd'a giderken Murâd Hân'ın huzûrunda nüdemâlık etmişdir. Ve,

Mukallid Kahvecizâde: Şehir oğlanı idi. Cevrî Çelebi'nin on iki lisân üzre Şeyhzâde hicvin okumada ferîd-i asr idi. Andan,

Mukallid Çöğürcü Sarı Celeb: Hakkâ ki çöğürde külliyât sâhibi olup ilm-i taklîd-i letâyifde Nasreddîn Hoca kendi idi. Ve buna mahsûs Boğuk Kapudan ve Mustafâ Korsa taklîdi ve Rûmeli Hisârı dizdârı taklîdi ve Tiryâkî Ağazâde, tütün içerken Sultân Murâd Hân basdığı taklîdi hummûs-ı Nahşivânî-misâl taklîdleridir kim âdem gülmeden gaş olur. Ve,

Mukallid Çakman Celeb: On yedi lisân üzre kıssahân taklîdi etmede cümleye dâv idi. Ve,

Mukallid Çıkrıkcızâde Süleymân Çelebi: Kaşmer-i rind-i cihân idi. Bir dervîş, bir bakkâldan sehel bal isteyüp bakkâl vermeyüp dervîş bakkâlın balına bir efsûn edüp bakkâldan bir câriye bal alup câriye ve efendisi ve kadınısı baldan yeyüp edepde yellenüp âbdest boza boza kadıya varup kadı ve muhzırbaşı ve nâ’ib dahi baldan yeyüp anlar dahi cart cart def‘-ı rîh ederek muhzır ile bakkâlı ihzâr-ı şer‘ edüp bakkâl,

"Hayır bir latîf bal verdim" deyüp baldan bir parmak yiyince bakkâl kadının yüzüne karşu edebde part par[t] kavarazânlık edüp on bir kişi mahkeme içre zartazenlik eylediklerin bu Çıkrıkcızâde Süleymân taklîd etdikde âdemin gülmeden hayâtı gidüp memât kıyıları nümâyân olurdu. Sâ’ir taklîdleri dahi ana göre idi. Ve,

Mukallid Cilve Çavuş: Vezîr Kara Murâd Paşa'nın alay çavuşu {idi} ve dânesi ellişer dirhem otuz üç dâneli tesbîhi ve bir büyük çakısı ve bir musanna‘ çevgânlı hânedân sâhibi baba-yı âlem idi. Her taklîdde mahâreti var idi. Ve,

Mukallid Simitcioğlu: A‘yândan bir muhteşem mukallid idi. Bir fasıl eyleseniz demeğe âdem hicâb ederdi, ammâ kendi karîhasından etek der-miyân edüp bir taklîd etdikde âdem hayrân kalırdı ve aslâ kendi gülmek ihtimâli yok idi. Ve,

Mukallid Şebek Çelebi: *Allâhümme âfinâ* şebek desen şebek, bir mashara köpek idi kim âdem gülmeden göbeğinden çatlardı ve gayrı takâlîdlerde dahi serî‘ü'l-kelâm idi. Ve,

Mukallid Şengül (---) Çelebi: Tarîk-i Mevlevî'de ve kâhî Gülşenîde bir şakrak ve sebük-rûh mukallid idi. Hacivad Çorbacının acemî oğlanlarıyla gece İslâmbol içre kol dolaşdığın taklîd edüp her neferi lehce-i mahsûsalarıyla çorbacıya hitâb edüp çorbacı da anlara itâb edüp ellerindeki feneri bir yoldaşı götürmeden âciz olup ol yoldaş feneri çorbacının atı reşmesine hotas gibi asup gider, at dahi fânûs şu‘lesinden ürküp at çorbacıyı yere vurup cümle neferleri firâr edüp, ***[212a]***

"Bire gelin yoldaşlar, bu karanlıkda at altında kaldım, tîz gelüp beni halâs edün, dörd kişiye bir mankır, dörd kişiye bir mankır ihsân edeyim, varın paylaşup Revân seferine silâh düzüp hâzır olun" dedükde kimse yanına gelmeyüp,

"Varun evime haber edin, ehl [ü] iyâlim beni kurtarsınlar ha" deyüp feryâd [ü] figânile bu Hacivad Çorbacı'yı bu Şengül Çelebi taklîd etdikde âdem gülmeden burnu kanardı. Bir mudhik cân idi ammâ gâyet müselmân idi. Ancak o fende bulunmuş, beyt:

Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkda tecellî
Her kulu birer hâlile kılmış mütesellî.

Ve **Mukallid Sûrnâ Ahmed Çelebi**: Mezkûr Şengül Çelebi'nin bürâderidir. Ammâ bu dahi ferîd-i asr mukalliddir, her taklîdde pür-mahâretdir. Kendi tiryâkî olmağile kaçan tiryâkî taklîdi etse âdem {dem-}beste olup hayrân olur. Tiryâkî tütün doğrarken, elin bıçağile kesüp bir san‘at ile parmağından ol kadar kan akıdırdı kim âhir akıl dâ’iresinden çıkup bî-hûş sehel yatup kalkdıkda yine parmağından kan alâ-mele’i'n-nâs cereyân etmededir. Andan "Şimdi bir vâkı‘amda gördüm, senin bu kanın dinmek ihtimâli yokdur illâ bir dilber oğlan kanına yapışup alnına süre deyü şimdi vâkı‘amda gördüdüm" deyü bir tâze cüvâne parmağından akan kanıyla Sûrnâ'nın alnına bir elif çekerdi, derhâl kanı dinerdi. Bu esrâra bir pehlivân-ı sîmyâyî akıl erişdiremediler. Sûrnâ böyle bir mukallid pehlivân idi, hakkâ kim pehlivânlıkdır. Ve,

Mukallid Sâlih Çelebi: Mukallid Şengül Çelebi'nin zâdesidir. Babasından ve ammisinden ziyâde hânende ve mukallid mahbûb-ı hâs ve beyâz ablak ve sublak çelebidir. Ve,

Mukallid Kara Mehemmed: Karadeniz Boğazı'nda Büyükdere'de sâkin başka bir gûne hâl sâhibi pehlivândır. Benî âdem taklîd etmeğe me’mûr değildir, illâ Cenâb-ı İzzet edîm-i arzda ne kadar mahlûk [u] haşerât halk etdiyse kediyle köpeğin, kediyle sıçanın, gelincik ile sıçanın birbirleriyle evzâ‘ [u] etvârların ve kec-nigâhların ve sît [ü] sadâların kaçan taklîd etse *Sübhâne'l-*

Hallâk ve bir mahalle köpeği bir mahalle köpeğiyle ceng etse ve horos horos ile at at ile deve erba‘înde kükreyüp deve ile el-hâsıl her mahlûk hasm-ı kavîsiyle nice mu‘âmele ve nice ceng ederler ve nice kişnerler ve horos ve kaz ve turna ve gurâb ve ördek ve karatavuk ve sarıasma ve serçe ve bülbül ve gayrı gûne tâ’irlerin savt-ı hazînleriyle sadâ verdikde kerrâtile yanına bülbül ve karatavuk gelüp hasmâne ötüşmüşlerdir. Bir garîb ü acîb musallî âdemdir.

Ve **Mukallid**

.....(15 satırlık yer boş).....***[212b]***

el-Faslu's-sâbî‘ ve erba‘în

Esnâf-ı bozacıyân-ı mezmûmân

Dükkân cümle 300, neferât 1005, ibtidâ bozayı te’lîf eden Salsâl Tatar idi. Ba‘dehu Mâlik Eşter, Salsâl'ı Akkirman kal‘asında hadeng ile katl edüp Mâlik Eşter dahi Salsâl zahmından cezîre-i Kırım'a gelüp Eskiyurd nâm mahalde merhûm olup kabri Yenisalacak'dadır.

Ammâ bozacılar, pîrimiz Sarı Saltık Sultândır, derler *hâşâ.* Anlar sâdât-ı kirâmdan bir ulu sultân idi. Bu hakîr'in ecdâdı Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin halîfesidir kim ism-i şerîfleri Muhammed-i Buhârî'dir kim hasîb ü nesîb ırk-ı tâhirdendir. Lâkin pîr-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî hazretleri, Hacı Bektaş-ı Velî-i Horasânî hazretlerin irşâd edüp Rûm'a, Selçûkıyân'a gönderdikde, hikmet-i Hudâ, Rûm'a Osmâncık asrında gelüp Orhân Gâzî'yle gazâ edüp yeniçeri askerin tertîb eyledi. Ba‘dehu ceddimiz pîrân-ı Türkistân Hoca Ahmed Yesevî ibn Muhammed Hanefî, Hacı Bektaş-ı Velî'ye imdâd içün Muhammed-i Buhârî'ye, yedi yüz âdem Horasân erenlerinden verüp,

"Var imdi Saltık Muhammed'im Bektaş'ım, seni Rûm'a gönderüp Leh diyârında dalâlet-âyîn olan Sarı Saltık'ın sûretine girüp ol mel‘ûnu ve Dobruca'da bir ejder böceği bu tahta kılıç ile katl edüp Makdonya ve Dobruca ve yedi kırallık yerde nâm [ü] nişân sâhibi ol" deyü Muhammed Saltık-ı Buhârî'yi Hacı Bektaş'a gönderüp ol dahi Saltık Muhammed-i Buhârî'yi Rûm'a gönderüp Dobruca kâfiristânında yetmiş nefer âşıklarıyla seyâhat edüp Keliğra mağâralarında ejderi katl edüp kırk bin kâfir ve Dobruca kıralı Pravadi kal‘asında îmâna geldiler.

Andan Saltık Muhammed-i Buhârî, tebdîl-i câme olup Leh memleketinde Sarı Saltık nâmında papası katl eyleyüp papasın savma‘asında Sarı Saltık nâmıyla karâr edüp pes-i perdeden Leh memleketinde sâkin olan Lipka kavmi Tatarın cümle İslâm ile müşerref edüp andan Saltık-ı Buhârî, Leh diyârından hurûc edüp tâ Daniska iskelesi, kim Bahr-i Muhît kenârında bir bender-i şehr-i azîmdir, elli bir târîhinde manzûrumuz olduğu İnşâ’allâh tahrîr olunur, ol şehri feth edüp Lipka Tatarı'ndan yüz elli bin ümmet-i Muhammed'i anda iskân etdi.

Andan yine iki kerre yüz bin Lipka kavmiyle hurûc edüp sancağ-ı Yesevî ve Bektaşî'yle tâ Maskov diyârında (---) şehrine varınca kılıç vurup diyâr-ı Maskov'da altı kerre yüz bin Heşdek Tatarların İslâm ile müşerref etdi. Hâlâ Maskov'da Heşdek kavmi Leh'de Lipka müselmânlarından çok kavm yokdur. Saltık Muhammed-i Buhârî, bu gûne bir mücâhidün fî-sebîlillâh sultân idi. Bozacılara pîr olmak neden düşer. Efsâne-i bozacıyân-ı çobandır.

Lâkin bu bozacılar ordu-yı İslâm'da gâyet lâzımlı kavmdir, ammâ şarâb gibi katresi harâm değildir, ancak sekri harâmdır demişler kim *"Küllü müskirin harâmun bi'l-icmâli*" kelâm-ı fetâvâsına dâhildir. Ammâ guzât-ı müslimîne kuvâ-yı beden ve bir germiyyet verüp def‘-i cû‘ eder. Ve çok içeni aslâ köpek dalamaz, zîrâ çok boza içmeden istiskâ ve nıkrîs marazına mübtelâ olup ol âdem koltuk deyeneğine düşdüğünden, dâ’imâ elinde deyenek olmağile kelb talamaduğının sebebi oldur.

Ekseriyyâ boza erbâbı Tatar ve Çingânelerdir. Ammâ bi'z-zarûrî ordu-yı İslâm'da lâzım olduğundan İslâmbol içre ne kadar mükeyyif meşrûbâtcılar var ise bu bozacıbaşıya yamak olup sınıf sınıf ubûr ederler. Ammâ ekşi bozacılar, arabalar üzre çadırların kurup ve gûnâ-gûn berg [u] bârlar ve bahârlar ile dükkânların zeyn edüp boza sıkup ve çömçe çömçe halka boza bezl ederek niçe yüz boza bekrîleri "biruy hay" deyü na‘ra urarak ubûr ederler.

Esnâf-ı tatlı bozacıyân: Pîrsizleri yine Salsâl'dır. Dükkân kırk, neferât 105, bunlar Tekirdağı'nın darısından bir gûne beyâz süd gibi boza yaparlar kim gûyâ bir kâse cüllâb-ı hoş-güvârdır. Niçe kerre tecrübe içün makremelere komuşlardır, aslâ bir katre akmaz böyle koyu bozadır. Ekser ulemâ ve meşâyih nûş ederler. Hâmile hâtûnlar içse batnında evlâdları ten-dürüst olup vaz‘-ı hamlden sonra nûş etse südü çok olur.

Bu bozanın memdûhu Ayasofya çârşû- ***[213a]*** sunda ve Atmeydânı başında ve Akılbend çârsûsunda ve Kadırga Limanı'nda ve Okcular başında ve Aksarây'da ve Unkapanı'nın iç yüzünde Azebler hammâmı önünde Usta Ahmed bozası ve Küçükbâzâr'da Koca Mehemmed Paşa hammâmı önünde. Bu mezkûr tatlı bozacılar meşhûr-ı âfâklardır kim beyâz üstü kaymaklı bozalardır kim nûş eden hayât bulur.

On çömçe nûş etsen aslâ sekir vermez ve batn veca‘ etmez. Zîrâ içine Kuşadası bekmezi ve üzerine darçın ve karanfîl ve zencebîl ve hindistâncevizi nisâr edüp dükkânlarının yüzünde birer âdem sığar kutular içre durup ulemâ ve sulehâ ve meşâyihînden yevmiyye niçe bin bakır âvânî maşrabalar ve bakraclar gelüp kâr eder.

Hakîr bu kadar âlüfte ve âşüfteler ile meyhâne ve bozahâne ve kahvehâne yasdandık, Hak Sübhânehû ve Ta‘âlâ âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâtdır kim bu kutu bozasıyla ve Mısır'ın pirinc subyasıyla ve Kırım'da maksıma derler bir gûne yine kutu bozasına benzer bir bozadır, bu üçünden gayrı içmek müyesser olmamışdır kim rahm-ı mâderden müştak olalı me’kûlât [ü] meşrûbâtın mükeyyifâtlarından ömrüm içinde ne tütün, ne kahve, ne çay ve ne bâdyân ve ne kışır ve ne sa‘leb ve ne mahleb ve ne pivo ve ne med ve ne şarâb ve ne şarâb-ı nâb ve ne vişnâb ne nâr şarâbı ve ne hurmâ şarâbı ve ne dud şarâbı ve ne karpuz şarâbı ve ne koknâr şarâbı ve ne avşıla şarâbı ve ne ipsime şarâbı ve ne ıslama şarâbı ve ne mavuza şarâbı ve ne bedevine şarâbı (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve ne müselles şarâbı ve ne misket şarâbı ve ne fışfış şarâbı ne nârdenk şarâbı ve ne bozon şarâbı ve ne hümül şarâbı ve ne rakı ve ne gülefsen ve ne horilka ve ne firna ve ne sudina ve ne poloniyye ve ne hardaliyye ve ne ramazâniyye ve ne imâmiyye ve ne boza ve ne talkan ve ne kurut ve ne yazma ve ne kımız ve ne balısıca ve ne tostagansa ve ne elma suyu ve ne bal suyu ve ne mübtecel suyu ve ne arpa suyu ve ne darçın suyu ve ne kibrît suyu ve ne göydürme suyu (---) (---) ve ne afyon ne berş, ne nûşdâr, ne

cevâriş, ne mukîm, ne Bayrampaşa habbı, ne şarâbiyye, ne benglik, ne kara pehlivân, ne habb-ı uşşâkî ve ne habb-ı rahîkî ve ne habb-ı safâyî ve ne habb-ı cedvâr ve ne habb-ı şifâ ve ne habb-ı şâhî, ne habb-ı ferah ne ma'cûn-ı kâkvîh ve ne ma'cûn-ı cihân-bahş ve ne ma'cûn-ı dil-şâd ve ne ma'cûn-ı kaysûn ve ne ma'cûn-ı miş ve ne ma'cûn-ı felâsife ve ne ma'cûn-ı pîrecân ve ne ma'cûn-ı dil-küşâ (---) (---) (---) (---) ancak dilber-lebi ma'cûnuna mübtelâ olup sîm-i hâlis hokka dehânından devâ-yı inşirâh-ı sadr içün gâhî be-gâhî kimesnenin haber [u] âgâhı yok iken bu hakîr dilber ma'cûnun isti'mâl ederiz. Pederimiz merhûm dahi bu keyf ile âlûde idi.

Ancak hakîr bir fâsik-i mahrûm ve bir bî-mezâk turfe şallâk abdâl-meşreb bir cânız ve cümle ahibbâ ve asdıkâ cânlara cânımız fedâ edüp bâlâda zikr olunan meşrûbât mükeyyifâtlarından ve me'kûlât mükeyyiflerinden berâ-yı hâtır-ı yârân-ı bâ-safâ hâne-i bî-minnetimizde hâzır etmişizdir. Anıniçün ism [ü] resimlerin ve isti'mâl edenlerin keyfiyyet-i ahvâllerine vâkıf olup esmâ-yı mükeyyifâtdan anıniçün haberdârız. Yohsa riyâ olmaya, *vallâhi'l-azîm* birinden haberdâr değilim. Ancak kutu bozası ve pirinc subyası ve Kırım maksımasın leyle-i ramazânlarda kuvâ-yı beden içün nûş eden e'imme ve hutebâ ve meşâyihâne teba'iyyeten nûş etmişizdir, aslâ sekri yok bir bulamaçlardır *ve's-selâm.*

Ammâ bu İslâmbol bozasının ayakdan alır hümüllü ve salatalı Süleymâniyye'de Yâsemen bozası ve Arnavud Kâsım bozası ve Ayasofya'da Taşaklı bozası ve Unkapanı'nda Sinân bozası ve Momo bozası ve'l-hâsıl ayakdan alır bozalar var kim Unkapanı'nın zelehor hammâlları bahis ile bozaları içüp arka hammâlıyken evine sırık hammâlları yükledüp götürürler, tâ bu mertebe keskin bozalar vardır. Ve Unkapanı'nda hammâl u cemmâller çok olmağile on üç bozahâne vardır, her birinde kırkar ve ellişer huddâmları, her birinde beşer altışar yüz boza bekrîsi cânlar vardır kim sabâhdan tâ gurûba dek bozahânede oturup caba boza içer hammâllar vardır.

Sinân bozahânesinin kapusu üstünde zencîr ile asılmış bir bal fıçısı vardır, Zelehor Durası nâm bir Bartın Türk'ü hammâl bahis ile bir günde mehterhâne ile bir fıçı bozayı sabâhdan ahşamadak nûş edüp ***[213b]*** boza fıçısın kapu üzre asmışlardı, âyende ve revende temâşâ edüp içine üç âdem sığar fıçı idi.

Esnâf-ı subyacıyan: Dükkân iki nefer on âdemdir. Bunlar Mısır'dan gelüp bir dükkân Ayasofya hammâmı mukâbelesinde, biri Karaman-ı Kebîr'de idi. Bunlar subyaların cerre ve küplerde hıfz edüp bey' ederlerdi. Pirinci değirmenden çeküp pâk [ü] rakîk eleyüp, andan hamîr edüp furunda pişirüp, ba'dehu cüllâb edüp eleklerden süzüp içine mî'âd şekeriyle bir gece yatup ale's-sabâh kâse kâse satarken üzerine darçın ekerlerdi, aslâ südden fark olunmaz beyâz cüllâb idi. Bir günlüğü sehl-i dilberân olup cümle ulemâ ve sulehâlar mübtelâ olup hayli kâr ederlerdi. Bunlar dahi tahtırevânlar üzre dükkânlarında subya bey' ederek geçdiler.

Esnâf-ı bal-sucuyân: Dükkân 50 neferât 100. İbtidâ mü'ellifi hekîm Eflâtûn'dur kim Atina'da peydâ etmişdir. Evvel pâk balı şerbet edüp içine hümül kökü koyup âteşde germâ-germ kaynadup eleklerden süzüp bir iki günlük olunca bir kâsesi âdeme Şirvânî yayla türkîsin ırladır. Ağır keyfi vardır, derler ammâ mukavvî olduğu sahîhdir. Bunlar dahi tahtırevânlar üzre bal suyu satarak ubûr ederler.

Esnâf-ı arakcıyân: Dükkân 100, neferât 300. İbtidâ mü'ellifi (---) cemî'i nebâtâtdan gülâb gibi arak çıkup Leh diyârında bin gûne arak olur ammâ gülefsen ve horilka rakısı cümleden kattâldir. Bunun dahi sekri harâmdır, yohsa katresi harâm değildir.

Esnâf-ı müsellesciyân: Dükkân 10, neferât 50. Mü'ellifi İmâm Züfer'dir derler. Ammâ müselles oldur kim üzüm şırasın bir kazana koyup germâ-germ âteşde kaynarken bir çubuğu kazan içindeki şıraya berâber kesüp çubuğa üç aded kertik kertüp kaynaya kaynaya ol şıra ol çubuğun iki kertiği zâhir olup üçüncü kertik nümâyân olduğıyçün ana müselles derler. Zîrâ üçün ikisi mahv olup biri kaldıkda helâl [ü] zülâl müselles-i şer'î olur. Öyle ise müselles dedikleri bekmezdir. Ammâ İslâmbol müsellesi oldur kim, yedi yıllık ve bir yıllık keskin şarâbı âteşde müselles gibi kaynadup nûş ederler. Bir filcân içen [175] mertebesine varır. Müsellesciler dahi eylece alayda dükkânların şîşe ve kadehlerle zeyn edüp ubûr ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Esnâf-ı mel'ûnân [u] menhûsân [u] mezmûmân ya'nî meyhâneciyân: Cümle kârhâne-i mekkârhâneleri, dörd mevleviyyet yerde bin altmış kârhâne-i fıskhânedir. Cümle dalâlet-âyîn kefere ve fecere ve behbûtî altı bin kâfirdir. Hicret-i nebeviyyenin dör[d]üncü senesinde nass-ı kâtı' ile katresi harâm olduğu âyet-i şerîf: [176] buyurmuşdur. Lâkin Âl-i Osmân'ın esbâb-ı ihtişâmı çok olmağile masârîf dahi ziyâde olup emr-i Hudâ üzre bu şarâbı men' etmeyüp senevî (---) kîse hâsıl olur başka emânet-i kübrâdır, kim bâlâda tahrîr olunan otuz üçüncü emînin biri dahi budur. Galata'da Domuzkapusunda sâkin olur, emîn-i bî-dîn hâneleri vardır. Üç yüz tevâbi'e mâlik büyük emânetdir.

İslâmbol'un cânib-i erba'asında meyhâneler çokdur, ammâ vefret üzre olanlar Samadyakapusu'nda ve Kumkapu'da ve Yeni Balıkbâzârı'nda ve Unkapanı'nda ve Cibâlikapusu'nda ve Ayakapusu'nda ve Fenerkapusu'nda ve Balatkapusu'nda ve karşıda Hâsköy'de ve Galata demek meyhâne demekdir kim *Allâhümme âfinâ* gûyâ Malta ve Alakorna kâfiristânıdır, andan tâ Karadeniz Boğazı'na varınca elbette her rabtada meyhâne mukarrerdir, ammâ Ortaköy ve Kuruçeşme ve Arnavudköyü ve Yeniköy ve Tarabya ve Büyükdere ve Anatolu tarafında Kuzguncuk'da ve Çengelköyü'nde ve Üsküdar'da ve Kadıköy'de cümle bu zikr olunan şehirlerde tabaka tabaka beşer altışar kat meyhânelerdir.

Ammâ Galata meykedeleri gümrâhdır kim lafz-ı gümrâh bunların hakkındadır. Zîrâ şeytân *aleyhi'l-la'ne*nin ta'lîmiyle ibtidâ hamrı Cemşîd peydâ etdi, ba'dehu hukemâlar bu asl şarâba ba'zı edviyeler zam eyleyüp gûnâ-gûn mükeyyifâtlar peydâ etdiler. Ammâ bu meyhâneciyân mezmûm-ı halk-ı cihân bir alay mel'ûnlardır kim Galata meyhâneleri içre bu kadar hânende ve sâzende ve mutrıbân ve kaşmerân meyhânelerine cem' olup şeb [u] rûz zevk [u] safâ ile sürûr ederler. Ammâ bu ordu ***[214a]*** alayında hamr metâ'ların meydâna çıkaramayup ancak cümlesi tebdîl-i câme pür-silâh ubûr ederler.

Meyhâneci cüvânlarının üftâdeleri ve şarâb-ı bî-hicâbın esîr-i derd-i serleri mahmûr [u] evgâr evgâr dal-bıçak ve dal-nacak haykırarak gûnâ-gûn efsâne-i bî-âheng türkî ve murabba'ât varsağılar yırlayup sendireyüp düşüp kalkarak ubûr ederler.

Esnâf-ı meyhâne-i koltuk: Dükkân 300, nefer 800

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Esnâf-ı meyhâneciyân-ı piyâde: Dükkânları yokdur, nefer 800

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Meyhâne-i şarâb-ı nâb-ı bî-hicâb: Dükkân bir, nefer 15

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Meykedehâne-i vişnâb şarâbı: Dükkân 60, nefer 500

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Hamrhâne-i rummân ya'nî şarâb-ı nâr: Dükkân 6, nefer 25

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Şarabhâne-i hurmâ şarâbı: Dükkân bir, nefer 6

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Sâğarhâne-i tut şarâbı: Dükkân 2, nefer 12

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Piyâlehâne-i şarâb-ı karpuz: Dükkân 2, nefer 15

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Sâkîhâne-i koknâr şarâbı: Dükkân bir, nefer 21

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Ayakhâne-i şarâb-ı avşıla: Dükkân bir, nefer 15

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Câmhâne-i şarâb-ı ipsime: Dükkân 15, nefer 55

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Çakırhâne-i şarâb-ı ıslama: Dükkân 50, nefer 300

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Fıskhâne-i mavuza şarâbı: Dükkân 100, nefer 500

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Kıltıhâne-i bedevine şarâbı: Dükkân 30, nefer 100

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Kân-ı fâsikân, **misket şarâbı**: Dükkân 70, nefer 400

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Kân-ı zürefâ, **fışfış şarâbı**: Dükkân 60, nefer 155

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Mekân-ı Bekriyân, **nârdenk şarâbı**: Dükkân 80, nefer 100

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Müdminhâne-i bozon şarâbı: Dükkân 50, nefer 100

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Sohbethâne-i hümül şarâbı: Dükkân nâ-ma‘lûm

..... (1/2 satırlık yer boş).....

İşrethâne-i rakı şarâbı: Dükkân 300, nefer 1000

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Tarabhâne-i gülefser arakı: Dükkân 3, nefer 10

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Nûşhâne-i horilka arakı: Dükkân bir, nefer 15

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Keyfhâne-i firna arakı: Dükkân bir, nefer 3

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Ârâmhâne-i sudina arakı: Dükkân 2, nefer 5

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Eğlencehâne-i poloniyye arakı: Dükkân 3, nefer 13

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Nedîmhâne-i hardaliyye arakı: Dükkân 5, nefer 13

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Tüvânhâne-i imâmiyye arakı: Dükkân 80, nefer 100

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Şîrhâne-i balısıca arakı: Dükkân 6, nefer 18

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Mezehâne-i zater-i Halîl arakı: Dükkân bir, nefer 3

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Peymânehâne-i ohlamur arakı: Dükkân 2, nefer 5

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Bî-kaydhâne-i anison arakı: Dükkân 10, nefer 30

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Ankâhâne-i darçın arakı: Dükkân bir, nefer 6

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Nekbethâne-i saman arakı: Dükkân 5, nefer 15

..... (1/2 satırlık yer boş)..... ***[214b]***

Ayşhâne -i mün‘im karanfîl arakı: Dükkân bir, nefer 9

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Nuklhâne-i sûşnâr arakı: Dükkân bir, nefer 10

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Meyhorhâne-i elma suyu: Dükkân 50, nefer 400

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Tembelhâne-i bal suyu: Dükkân 22, nefer 100

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Müskirhâne-i mübtecel suyu: Dükkân 7, nefer 15

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Fesâdhâne-i arpa suyu: Dükkân 3, nefer 10

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Devâhâne-i darçın suyu: Dükkân bir, nefer 5

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Hekîmhâne-i kibrît suyu: Dükkân ve nefer 1

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Bâdehâne-i Yahûdiyân: Dükkân 100, nefer 500

..... (1/2 satırlık yer boş).....

Bu bâlâda tahrîr olunan kırk beş aded meşrûbât [ü] münkibâtdan gayrı İslâmbol içre üç yüz gûne mükeyyifâtlar vardır. Erbâb-ı müdâmîlerinin mâbeynlerinde her bir bâdehânenin birer gûne esmâları vardır, erbâblarına nihân değildir, ammâ bizlere genc-i nihân gibi pinhândır.

Bu meşrûbâtların her biri İslâmbol'un birer köşesinde mahfîdir, erbâbları varup her birinde def‘-i gam edüp cân sohbeti ederler, ammâ mâlların berbâd ederler ve meyhâneciler ey kâr ederler. Ammâ cümle bâde-fürûşânın pâdişâha ve sadrıa‘zama ve yeniçeri ağasına ve asesbaşı ve subaşıya ve ağa kapu kahyalarına ve Galata mollâsına ve Galata voyvadasına ve hamr emînine ve Galata çorbacısına ve'l-hâsıl otuz hâkime bilâ-kazâ sandıklarından mâlların çıkarup cerîme verirler. Azîm mâl hâsıl olacak bir dollâbhâne-i şeytândır kim değme zî-aklın ferâseti ermez.

Bunların şarâbdan mâ‘adâsı müskirât makûlesidir, sonradan hukemâlar îcâdı mükeyyifâtlardır. Ammâ şarâb-ı bî-hicâbın gerçi nass-ı kâtı‘la katresi harâmdır, ammâ hukemâ kavlince mel‘ûna rûh-ı sânî demişler. Nûş eden cânların cânına cân verüp bî-cân iken şîrâne ve cünbüş-i merdâne etmeğe başlayup bî-hicâb olur. Beyt:

Yâra yalvarmağa bir kimse hicâb etse hemân
Bir kadeh mey kişinin cümle hicâbın götürür.

Hakkâ ki nûş edenler arslan südü demişler. Hukemâ-yı kudemâ demişler kim aceb ederiz kim bir âdem elma yiyüp ale's-sabâh bir kâse şarâb içse anın öldüğüne ta‘accüb ederiz demişler, ammâ lağv etmişler. Bâde bâde şarâb-ı aşk-ı ilâhîdir kim kutb-ı rabbânî ve ârif-i samedânî Üsküdarî Mahmûd Efendi *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz Aşknâme'*sinde buyururlar kim beyt:

Açıldı çün bezm-i elest devr eyledi peymânesi
Andan içenler oldu mest ayılmadı mestânesi
Ol bâdeden kim nûş eder deryâ gibi ol cûş eder
İçdiği dem serhoş eder esrik olur dîvânesi

Aç gözünü hak yola bak oku Hüdâyî'den sebak
Kâmil olurmuş ehl-i Hak doğmazdan evvel anası

buyurmuşlardır. Ey imdi bu keyfiyyet-i mecâzî ile âlûde olan cânlar ifnâ-yı vücûd edüp fakr [u] fâkadan kurtulmayup müflis [u] mendebûr olup beyne'l-halk mezmûm-ı âlem olup mezemmet-i iflâsdan halâs olmayup pâdişâh-ı vakt ise de âkıbeti hayr olmaz. Eş‘âr-ı netîce-i merâm:

Gel imdi Evliyâ bunlardan el çek
Yeter etdin bulara karnın ölçek
Eğer keyfiyyet ise sende maksûd
Taleb-kâr ol bulasın aşk-ı ma‘bûd
Mükeyyef ol yiyüp esrâr-ı aşkı
Gönülden sür, gider ağyâr-ı aşkı
Bulan keyfiyyet-i aşkı hemîşe
Urur Ferhâd-veş dağlara tîşe
Bilün lezzet alan aşkı Hudâ'dan
Yumar göz, el çeker bu mâsivâdan
Ne denlü keyfin olsa hep mecâzî
Ölüm seyr etdirir sana Hicâz'ı
Dilersin kim kabûl ede seni Hak
Mü’eddep ol mü’eddep ol mü’eddep.

Âhir-i kelâm oldur kim Devlet-i Âl-i Osmân'da ve gayrı divelde bu şarâbhâneler mukarrerdir, lâkin bu meyhâneciyân şarâb, nukl, meze, kebâblarından ve dükkân-ı dûzahkârlarından bir şey etmeyüp cümle altı bin meyhâneciyân mahbûb muğ-pîçeleriyle cümle tebdîl-i câme ile pür-silâh olup saf saf, gûnâ-gûn şakalarla rehâvî ve nikrîz ***[215a]*** makâmlarıyla savt-ı hazîn musanna‘ Urum türkîleri ve dankiyo ve tulum sâzları ve misire düdükleri ve lortani ve erganûn ve luturyanî ve İngilis boruları çalarak bozahânecilerin alayından sonra ubûr ederler.

Ardları sıra bozacıbaşı yeşil takyalı ve kırmızı fesli ve manlifke takyalı, bağır yelekli, bâzûları sığalı, eli boza kürekli ve beli Arnavud işbata kılıçlı, şehbâz neferâtları ubûr edüp halk üzre boza darısı saçarak bir hây-hû ile ve gûnâ-gûn Arnavud şakaları ve murabba‘larıyla ubûr edüp giderler.

Ardları sıra bozacıbaşı esbâb-ı ihtişâmiyle müsellah küheylân at üzre ve sağ yanında hamr emîni esbâb-ı muhteşemânesiyle küheyl at üzre ensesinde yüz aded pür-silâh pençe-i âfitâb kafâdâr iç gulâmlarıyla mehterhânesiz ubûr ederler, ammâ mehterhâneden ziyâde bir hây-hû ile geçer kim âdemin kulakları asam olur. Meselâ cemî‘i meyhânelerde ne kadar sâzendeler ve mutrıbân, kaşmerân, mudhikân, cüvân-mergân var ise bozacıbaşı ve hamr emîni akîblerince niçe bin def ü kudüm ve nefîr ve balaban ve tanbûrî ve santûrî ile ahşama karîb alayköşkü dibinden arz-ı mahâret ederek ubûr etdiler. (---) (---) (---) (---) Âhir, nihâyet,

Esnâf-ı meyhâneciyân-ı Yahûdân: Dükkân 100, neferât-ı bî-dîn 600, pîrsizleri yine Cemşîd'dir. Ammâ bu mel'ûnlar sâ'ir Urum meyhânecilerine rağmen cümlesi tebdîl-i câme edüp ne kadar Yahûdî-pîçe mahbûb cüvânlar ve ne kadar pençe-i mehpâre İsrâ'îl-pîçe rakkâslar ve gayrı meşhûr dilberler var ise cümlesini zer-ender-zere müstağrak edüp Acemâne ve levendâne esbâblar ve aşkıyâ tarzı husrevânîler ve cübbe ve mağlûteler(?) ve kontuş-ı serhaddî esbâblar geyüp başlarında serbend ve semmûr kalpak ve gûnâ-gûn destâr-ı şedd ü şâşlar sarınup sâ'ir sakallı Yahûdîleri dahi cümle âriyetî zî-kıymet mücevher esbâblar ile başka başlarına altı yüz meyhâneci Yahûdî alay edüp ellerinde billûr ve necef, moran ve mücevher fağfûrî kadehler ile halka ellerinde olan destiler ile şarâb-ı nâb yerine şeker şerbeti bezl ederek ubûr ederler.

Ammâ bunların alayı Yahûdî olmaları sebebiyle tahkîren en gerüde kalır. Zîrâ pâdişâh alayının çerileri ileri gidüp güzîdesi ahîr alayda gider. Beyt:

Bu gün içre budur âyîn-i şâhî
Yürürler kulları ardınca şehler.

demişler, hakkâ ki yine öyledir. Ammâ bu ordu alayının güzîdesi ve elzem-i levâzımı ileride gider.

Meselâ ibtidâ alay çavuşları asker cem' etmek içün ileri gider. Ba'dehu hâkim tâhir subaşı alayı ubûr edecek yolları pâk eder.

Ba'dehu lağımcı ve salahorân ve asesbaşı ve subaşı ubûr eder.

Üçüncü fasıl, elzem-i levâzımından bâb-ı şerî'at ordu monlâsı ubûr etdi.

Dördüncü fasılda, cümle hukemâ ve cerrâhân güzer etdiler kim ordu-yı İslâmda elzem-i levâzımındandır, cümle yamak esnâflarıyla ubûr etdiler.

Beşinci fasılda, çiftçibaşı neferâtlarıyla ubûr etdiler kim bay [u] gedâ, cümle çiftçiye muhtâclardır.

Altıncı fasılda, dîn direği ekmekciyân esnâfıyla ubûr etdiler kim cemî'i zî-rûh ana muhtâclardır. Bu gûne elzem-i levâzımından olan güzîde askerler ordu alayında mukaddem geçerler.

Ammâ bu meyhâneciyân-ı Yahûdân mühimm [ü] müsta'cel lâzımlı haşerât olmamağile ne kadar aded olduğu ma'lûm-ı pâdişâhî olmağiçün 47 fasıl ve (---) aded deryâ-misâl esnâflar ubûr etdükden sonra bu meyhâneci-i Yahûdân geçmesi fermân-ı şehriyârî oldu. Ammâ vakt-i gurûba karîb alayköşkü dibinden geçmeğe kalup bî-vakt olduğıyçün üzerlerinde bî-nihâye zî-kıymet âriyetî esbâbları hıfz içün ve zehresiz cuhûdlar olmağile herkes taş atup tahta kakup vaz'-ı yed etmemeleriyçün üzerlerine üç oda acemî çorbacılarını pür-silâh akîblerince ve ba'zısı mâbeynlerinde acemîler silâhıyla Yahûdîlerle ubûr ederlerdi.

Ve bu Yahûdî meyhânecilerinin başka alay etmelerinin aslı oldur kim, cemî‘i zamânda bunlar kimseden yeyüp içmezler ve ihtilât etmezler, eğer ülfet ederlerse ca‘lî âşinâlık ederler. Her şeyleri ümmet-i Muhammed'e husûsan Muhammed isimli bir müslime ***[215b]*** katl etme ihânetleri mukarrerdir. {Beyt:

Hemîşe bâd adâvet miyân-ı Gebr u Yahûd,
Her ân taraf ki şeved küşte sûd-ı İslâm'est}.

Şarâb dedikleri mel‘ûnu bile kimseden alup içmezler. Gayrı meyhânecileri olmasının aslı oldur. Zîrâ azîm kâr ederler. Cümle şarâbın gûnâ-gûnu ve yigirmi otuz yıllık la‘l-gûn ve sarı yâkût ve kehribâr-misilli şarâb-ı Ankona ve şarâb-ı Paris ve şarâb-ı Gingöş-i Budin ve şarâb-ı Alman ve şarâb-ı Sarakuza ve şarâb-ı Mora Arhuza ve şarâb-ı İngilis ve şarâb-ı Sakız ve şarâb-ı Kıbrıs ve şarâb-ı Bozcaada'nın misketi ve şarâb-ı Ayazmend ve şarâb-ı İslâmbol'un ketehoryası bu gûne mey-i nâb-ı la‘l-gûn-ı gûnâ-gûnlar bu Yahûdîlerde zî-kıymet bulunur.

Bunların şarâbına (---) derler, sâ’ir meyhâne şarâblarına (---) derler. Böyle muta‘assıb mel‘ûnlar olduğıyçün başka bir mükellef alay edüp ubûr etdiler kim, cümle ordu alayı bunlarda tamâm oldu.

{Bozacıbaşıya yamak olan meyhâneciyân cümle elli esnâfdır ve cümle (---) aded kârhâne-i rüsvâhânedir ve cümle (---) cünûd-ı cünüb-i mel‘ûnân-ı cehennem sakkâlarıdır kim, İslâmbol'un cümle esnâfları kırk yedi fasıl olup cümlesi bu meyhânecilerde tamâm oldu}.

Ahvâl-i netîce-i itmâm: Alay-ı ordu-yı hümâyûn ibtidâsı tûl-ı nehârın on beş buçuk sâ‘at altı derîce ve üç dakîka olduğu mahalde vakt-i şâfi‘îde alayın ibtidâsı alay çavuşlarıyla alayköşkü dibinden yürümeğe başlayup cümle yekûn esnâfât bin yüz {adeddir} ve cümle (---) {dükkan} ehl-i sanâyi‘dir.

Ve bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre dörd mollânın ve Bayram Paşa vezîrin ikdâm [ü] ihtimâm-ı tâmiyle cem‘ etdikleri cümle cümle neferât-ı esnâfât (---) (---) kerre yüz bin asker-i pür-silâh-ı deryâ-misâldir.

Bu cümlesi vakt-i seherden deryâ gibi temevvüc edüp cereyân ederek bir günde ubûr edüp her esnâf Yenibâğçe kurbünde Husrev Paşa türbesinde İslâmbol kadısı (---) Efendi hânesi önüne elbette varmaları kânûndur kim, zîrâ cümle ehl-i hırefin narh [u] terâzûlarına nâzır [u] nuzzâr olan İslâmbol mollâsıdır ve cemi‘yyetlerine me’mûr olup anın hükm-i tassarruflarındadır.

Her esnâf monlâ kapusuna varup alayda arz-ı kâlâ etdikleri metâ‘ların cümle mollâya hedâyâ verüp ba‘zı eşyâların ol mahalde yağmâ etdirüp ba‘dehu gelen esnâf ubûr edüp her esnâf alaylarıyla şeyhlerini ve nakîb ve kethudâ ve du‘âcıları ve çavuşları ve ağalarını alaylarıyla şâdumânlıklar ederek hânelerine her esnâf ağaların koyup pâdişâha hayr du‘âlar edüp herkes hânelerine revâne olurlar.

Bu alay içün İslâmbol içre üç gün üç gece kâr olmayup bir alay tertîbi gulgulesi, velvelesi oldu kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olmak mümkün değildir. Ancak bu abd-i hakîr,

Evliyâ-yı pür-taksîr küstâhâne alâ kadri'l-imkân bu mertebe tahrîre kâdir olduk.

Ve bir pâdişâh-ı Âl-i Osmân'da ve gayrı hâkân-ı şâh-ı şâhânda ve Fağfûr u Çîn, Mâhânda ve Horasân u Hindistân'da böyle bir alay-ı deryâ-misâl ne olmuşdur ve ne olacakdır, ancak Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in fermân-ı şerîfiyle zâde-i tab‘ı emriyle böyle bir alay-ı ordu-yı hümâyûn olmuşdur.

İşte belde-i tayyibe-i Kostantıniyye, ya‘nî mahmiyye-i taht-ı sâlis İslâmbol böyle âdem deryâsı ve böyle sevâd-ı mu‘azzam, ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i Makdonya-yı *Gulibeti'r-Rûm*'dur. *Hafizekellâhu Ta‘âlâ min âfâti's-semeviyyet ve'l-araziyye ve ammerahullâhü Ta‘âlâ ilâ inkira[z]ı'd-devrân âmîn, yâ mu‘în. Bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*

Hamdü lillâh ki İslâmbol içre olan cümle esnâfı elli yedi fasıl üzre tarh olup cümle fasıl fasıl mehterhâneleriyle ubûr etdikleri fasılları tamâm olup yine sadede gelelim *ve bihi nesta‘în.*

İki yüz yetmiş birinci fasıl
İslâmbol'da ne kadar benî âdem vardır anı beyân eder

Evvelâ cümle askerî tâ’ifesi bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan cümle sâdât-ı kirâm 3036, ulemâ-yı izâm 3000, meşâyihân 2000, imâm-ı hümâm 3006, hutabâ 3005

..... (4.5 satırlık yer boş).....***[216a]***

İki yüz yetmiş ikinci fasıl
Sultân Murâd asrında olan efsah [u] büleğâ şu‘arâları ve nükteşinâsân, münşî, mustalih re’îs-i küttâbları ve hattâtları beyân eder

Evvelâ sultân-ı şu‘arâ **Nef‘î Çelebi**, Arab [u] Acem'de nazîri yok sultân-ı şu‘arâ idi. Eğer zikr olunacak şu‘arâların elfâz-ı dürer-bârları olan ebyât [u] eş‘ârların yazsak, başka bir dîvân olur. Andan,

Sağır Riyâzî Çelebi, kasîde-perdâz üstâd-ı kâmil idi.

Vahdetî Efendi, penç-beytde bî-bedeldir.

Azmîzâde Hâletî Çelebi, rubâ‘iyyâtda lâ-nazîr kabîlindendir.

Kevkebî, ba‘zı şu‘arâ Kepkebî demişler, müstezâtda akrânı yokdur.

Şâmî Arabî, kasîdelerine nazîre edememişlerdir, Üsküdar'a geçerken gark olup âhir şâmî oldu. Ve,

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi. Ve,

Atâyî Çelebi, musannif ü mü’ellif, *Zeyl-i Şakâyık* sâhibi müverrih-i âlem çelebidir. Ve,

Bahâyî Mehemmed Efendi, bin altmışda şeyhülislâm oldu, penç-beyt eş‘ârda lâ-nazîrdir. Ve,

Hubbî Çelebi, ilm-i tevârîhde dahi asrın Firdevsî'sidir. Ve,

Ganîzâde Nâdirî Çelebi, hakkâ ki asrında nâdirü'l-asrdır. Ve,

Kâfzâde Fâyizî Efendi, pederinden kûh-ı Kâf kadar feyz olup Kâf'dan Kâf'a dâstândır kim ilm-i kâf'a mâlik bir zât-ı şerîf idi, penç-beytde dahi yed-i tûlâ sâhibi idi. Ve,

Alî Rızâyî Efendi, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin hâherzâdesi bir zât-ı pâk, hoş-hısâl çelebidir, âlimâne nâzik eş‘ârı vardır.

Şerîf Sabrî Efendi fenn-i lugazde akl-ı Arasto'dur.

Okcuzâde Şâhî, pâkîze eş‘ârından mâ‘adâ ilm-i inşâda münşîlerin şâhı idi, mekâtibleri ok gibi menzile varırdı.

Hasan Keferî Bahâyî, fenn-i hicivde mâhir olduğundan gayrı ilm-i nücûmda (---) idi.

Meşrebî, muhammes ve müseddesde sâhib-i irtibât ve pâk-meşreb çelebidir.

Mantıkî Efendi, *Sâkînâme'*sinde gûyâ *Mantıku't-tayr'*dır kim nutk-ı dürer-bârıyla Mantıkî olduğun ayân etmişdir.

Tıflî Çelebi, Murâd Hân huzûrunda *Şâhnâme* okudukda şâhları dil-şâd ederdi, bir latîf dîvânı vardı[r]. Kadd ü kâmet sâhibi olmağile Leylek Tıflî derlerdi. Ve,

Nâ’ilî Çelebi, Fârisî ve Arabî'de te’lîfâtlarından mâ‘adâ pâk dîvânı vardır.

Sırrî Efendi, Nâ’ilî Efendi'nin pederidir, sonra sâhib-i dîvân oldu.

Tarzî Çelebi, *Zellenâme*'siyle Tıflî ağzından bir *Vasiyyetnâme*'si vardır kim ve mine'l-iberdir ve hoş-güftâr dîvânı vardır.

.....(15 satırlık yer boş).....***[216b]***

İki yüz yetmiş üçüncü fasıl

İslâmbol içre olan hezârfen Cemşîd-kâr, çeber-kâr, pür-kâr akl-ı Arasto üstâdları beyân eder

Evvelâ iblîs-i la‘îne ders verüp pireyi kafese koyup kehle fakîri arabaya koşan **Fennî Çelebi**, hezârfenliğinden mâ‘adâ pâkîze eş‘âr-ı dürer-bârları vardır. Ve,

Hezârfen Ahmed Çelebi: İbtidâ Okmeydânı minberi üzre yıldız rûzgârı şiddetinde kartal kanatlarıyla sekiz tokuz kerre eflâkde pervâz ederek ta‘lîm edüp ba‘dehu Sultân Murâd Hâ[n], Sarâyburnu'nda Sinânpaşa köşkünden temâşâ ederken Galata kullesinin tâ zirve-i a‘lâsından Ahmed Çelebi lodos rûzgârıyla uçup Üsküdar'da Doğancılar meydânına düşdüğü müsbettir. Ba‘dehu Murâd Hân bir kîse altun ihsân edüp Hezârfen Ahmed Çelebi'yi Cezâyir'e nefy-i ebed edüp anda merhûm oldu. Ahmed Çelebi hakkında Murâd Hân, bu âdemden pek havf edecekdir kim her ne murâd edinse elinden gelir, deyü nefy etdi.

Lâğarî Hasan Çelebi: Murâd Hân'ın Kaya Sultân nâm bir duhter-i pâkîze-ahteri vücûda geldikde şâdumânî-i akîka olduğu gece bu Lâğarî Hasan elli vukiyye bârûd-ı ma‘cûndan yedi kollu bir fişeng îcâd edüp Sarâyburnu'nda Hünkâr huzûrunda deryâ üzre fişeğe Lâğarî binüp şâkirdleri fişeğe âteş edüp Lâğarî,

"Pâdişâhım seni Hudâ'ya ısmarladım Îsâ Nebî ile kelimâta gideriz." deyü evc-i âsumâna urûc ederken temcîd [u] temhîdler ederek dahi yanında olan fişenglere âteş edüp rû-yı deryâyı çerâgân eyleyüp bâm-ı felekde fişek-i kebîrin bârûdu kalmayup zemîne nüzûl ederken ellerinde olan kartal cenâhların açup Sinânpaşa kasrı önünde deryâya düşüp şinâverlik ederek uryânen pâdişâh huzûrunda zemîn-bûs edüp,

"{Pâdişâhım, Îsâ Nebî pâdîşâhıma selâm eyledi" deyü şaka edüp} bir kîse altun ve yetmiş akçe ile zümre-i sipâhdan olup Kırım'da Selâmet Geray Hân'a gidüp anda merhûm oldu, rahmetli yâr-ı gâr-ı sâdıkımız idi *rahmetullâhi aleyh.*

Şâdî Çelebi: Da‘vâ-yı merd ile Murâd Hân huzûrunda ehrimen bostâncı uskokları dest ber-kafâ ellerin ve ayakların bağlayup bir meşinli harar içine koyup hararın dahi ağzın bağlayup Sarâyburnu'nda deryâya ilkâ etdiler. Çok vakit geçmeden rû-yı deryâya çıkup burnu kanamış, Hünkâr önüne gelüp zemîn-bûs etdikde bir kîse altun ihsân olunup çavuş zümresine ilhâk olundu.

Nâsır Habîb-i Mağribî: Murâd Hân, Tershâne bâğçesinde Okmeydânı'na teferrüce çıkup bu Nâsır Habîb bir yağ değirmeni taşın getirdüp beş yüz karavana pâyzen gücile hünkâr huzûruna kodular, hemân Nâsır Habîb taşın yanına varup altı elif, üç mîm ve üç sîn ve bir kuş çelengi resmi edüp Nâsır Habîb Okmeydânı'nın bir tarafına gidince hemân ardı sıra fakîr taş hareket edüp araba tekerleği gibi tekerlenerek, Nâsır ne cânibe müteveccih olursa fakîr taş zağar gibi gezerdi. Nâsır seğird[ir]se ol dahi eyle yuvarlanırdı kim, göz ermezdi. Hattâ Cüvân Dilsiz taşın önün alam sandı, altında kalup hurd olayazdı. Ol taş niçe zamân Okmeydânı'nda kaldı ve Nâsır Habîb bir kîse ihsân aldı.

.....(7.5 satırlık yer boş).....***[217a]***

Der-beyân-ı hikmet-i Hudâ-yı Rabb [u] Kadîr

Sene 1032 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ ki, fâtih-i Bağdâd-ı behişt-âbâd'dır, anın asrında şehr-i İslâmbol'un Unkapanı'nın iç yüzünde Azebler mahallesinde bi-emri Hudâ mâder-i rahmden bir ma‘sûm vücûda gelüp gözleri la‘lgûn, ya‘nî âlü'l-âl kırmızı mercân-misâl, ammâ âteş gibi şu‘le verirdi. Ve burnunun orta direği yok idi. Ammâ bi-emri Hayy-ı Kadîr, peder [u] mâderi bu ma‘sûmu şîr-i mâder, hurmâ ve kand-i nebât-ı hamavî ile perveriş ederek şeb [u] rûz cemâl-i bâ-kemâl sâhibi olmada terakkî bulup sûre-i *Ve't-tîn* âyeti üzre [177] nassı üzre eyle bir rûh-ı musavver oldu kim her gören vâlih [ü] mecnûnu ve meftûnu olurdu. Hikmet-i bâliğa emri üzre ol ma‘sûm-ı pâk bâliğ olup merdâne cünbüş ü hareket etmede iken hikmet-i Hudâ ol ma‘sûm çiçek nâm bir maraza mübtelâ olup *Allâhümme âfinâ* yedi gün yedi gecede çeşm-i ebrû, müjgân ve kemân kaşlardan ve burun ve kulak ve dehândan el-hâsıl [178] ile medh olunan evsâfdan fakîr gulâmda aslâ vücûd-ı insâna benzer bir uzvu kalmayup gûyâ fakîr gulâm-ı pâk, bir nâ-pâk yağ tulumuna dönüp savt-ı hazîni âheng-i zenbûr-ı asele dönüp peder ve mâderi fakîr gulâmın savt-ı

hazînin anlamadan kaldılar.

Âhir-i kâr, fakîr gulâmın beden-i batlimusu günden güne tulum gibi olmadan sönüp tulum cildi buruşup vücûdunun derisi takır takır ötmeğe başladı. Tamâm kırk gün olunca fakîr gulâm bu derd-i serencâmı çeküp kırkıncı günün gecesi oldu. Bi-emri Hudâ, ol ma‘sûmun tulum gibi derisi tâ depesinden ve burnu ucundan ve sadrından ve göbeğinden tâ zekeri ucundan ve hayâsı aşağısından tâ mak‘adının bed-râyihalı yerinden gerü arkasından ve iki küreği arasından ve enseden yine depesine gelince cümle vücûdu derisi gûyâ mikrâs-ı lâ ile kesilmiş gibi kesilüp ve iki kolları derileri tırnaklarıyla bile çıkup ve iki uylukları derileri dahi tâ ayakları tırnaklarına varınca bile çıkup bu tulum deri içinden fakîr gulâmın vücûd-ı nâzenîni kıp kırmızı akîk-i yemenî-vâr çıkup eyle mücellâ ve musaykal idi kim gûyâ âteş gibi şu‘le verirdi.

Gerçi ol ma‘sûm, bu varta-i serencâm-ı düşvârdan halâs olup yevm-be-yevm tendürüst olup lahm u şahm sâhibisi oldu. Ammâ ol gulâmın vücûdunda aslâ ser-i mûdan eser kalmayup vücûdu pâlûde gibi dir dir ditreyüp kelle-i bî-devleti muşa‘şa‘ bir kabak gibi şu‘ledâr idi. Ve vech-i cebîninde ne kaş ve ne kirpik ve ne şevârib-i şecî‘ manzarası ve'l-hâsıl cemî‘i endâmında ser-i mûdan bir eser kalmayup hemân bir kırmızı vücûd-ı benî âdem idi. Ammâ lisânı ebedü'l-âbâd anlanılmaz idi. Hemân bir sinek gibi vızırlar ve kedi gibi mır mır mav deyüp sızlardı. Ammâ ekseriyyâ lisânından anlanan lehce-i mahsûsası kabru kurbı kabru kurba hafru hafru der idi. Ammâ yine evvelki gibi burnunun orta direği olmamak ile hım hım olmuş benî âdem gibi fakîr gulâm genzinden söylerdi.

Ammâ hikmet-i Hudâ, günden güne mu‘ammer oldukça bir gûne kıp kırmızı bir dilber oldu kim yüzünün nûru berk ururdu. Bir gûne kırmızı gözlü, kedi sözlü ve ahmer yüzlü mahbûb olup herkes ile ülfet etmeden haz edüp bir kaşmer ve mudhik ve bir güler çehreli yârândan oğlan oldu. Ammâ kelimâtı anlanılmaz, lâkin yine her âdem ile hüsn-ı ülfet edüp halûk olmağile zamîr-şinâs olup her ne kadar kelâm-ı fasîh [u] belîğ ve ne kadar rumûz u künûz ve ne kadar işâret eyleseler cümle rumûz-ı fesâhatleri ve nükte-âmîz kelimâtları söyleseler işâretden anlardı. Ve yigirmisine bâliğ oldukda ba‘zı zamân gâ’ib bir şey su’âl etseler bir kerre başın aşağı endirüp bir kerre

"Kabru kabru hafru" deyüp bir zamândan sonra "â â â â" deyüp avret sadâsı gibi gülerdi. Andan sonra her ne su’âl etdilerse elbette bir hâl ile halkın su’âllerin lehce-i lisân-ı hâlile anlatmağa cidd ü cehd etmeği kendüye ilzâm edüp elbette anladırdı. Ammâ ba‘zı âdem gönlünden bir şey dutardı ve muğayyebât-ı hamseden bir nesne su’âl etseler mukayyed olmazdı. Ancak

"Fülân âdem nice oldu ve fülân kal‘a feth oldu mu ve fülân kes sağ mıdır" deyü niçe bin bunun emsâli şeyler sorsalar

"Kabru kabru hafru" deyüp "â â â â" deyü gülüp cevâb verirdi. Hattâ bu gulâmın ahvâlin Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ istimâ‘ edüp ol âlüfte ve âşüfte pâdişâh-ı Cem-cenâb, bu ma‘sûmu ***[217b]*** huzûruna getirdüp eşkâl-i aceblusuna nazar edüp Murâd Hân güle güle bî-tâb kalup pâdişâh eydir:

"Ben Abaza âsîyi dutar mıyım ve Revân'ı alır mıyım ve Bağdâd'ı alır mıyım?" deyü yedi şey su’âl eder, yine "Kabru kabru hafru" deyü önüne bakup lisân-ı hâlile cümlesin feth edersin, deyü anladır. Ve bu gulâmın pederi Koca Hacı Envâr, oğlunun çiçek çıkardığı tulum deriyi Murâd Hân'a gösterüp temâşâ edüp *"Sübhâne'l-Hallâk"* deyüp âlem-i hayrette kalup ol ma‘sûma ve pederine gümrükten beher yevm kırkar akçe vazîfe ta‘yîn edüp ve niçe ihsân [ü] in‘âmlar edüp yine tulum derisin alup ser ber-zemîn-bûs edüp semtine gitmede.

Beri tarafda musâhib-i şehriyârî olan Kâsımpaşalı Hekîmbaşı Emîr Çelebi ve üstâdımız İmâm-ı şehriyârî Evliyâ Efendi ve Üsküdarî Mahmûd Efendi ve Süleymân Hân silihdârı Koca Kuzu Alî Ağalardan ve gayrı huzzâr-ı meclisden, bu gulâmın bu elvânda olmasının sebebin sorarlar. Netîce-i kelâm her biri birer gûne cevâb-ı nâ-savâb verirler. Âhıru'l-kelâm Üsküdarî Mahmûd Efendi ile Hekîmbaşı eydirler:

"Vallâhi hünkârım bu gulâm rahm-ı mâdere yâ leyle-i Kadir'de, yâ leyle-i ıydda besmelesiz ekilirken ecinne bile cimâ‘a karışup nutfeteyn bir yere gelüp ana nutfesi bile olmamağile elbette bu eşkâlile rahm-ı mâderden müştak olur, yâhûd âkıbeti yâ miskîn ve cüzâm ve burnunun orta direği düşüp âhir bir maraz ile bu çehre-i acebluya girüp böyle olur, yâhûd öldükden sonra bile kabirde elbette çiçek çıkarup ol ân tulum gibi olur" deyü huzûr-ı pâdişâhîde böyle cevâb-ı pür-savâb verdiler. Hattâ ma‘sûmun pederi Hacı Envâr'dan, bu ma‘sûmun sinn-i sâli ve niçe ahvâlin, taraf-ı pâdişâhîden su’âl olundukda,

"Vallâhi âlem-i fetâlığımızda âlem-i nâb tavakanıyla sermest ile leyle-i ıyd-i adhâda ehlimle lu‘bedebâzlık ederken bismillâhı demek hâtırıma gelmeyüp vücûduma bir lerzân olup yanımda tulum gibi bir yumuşak şey durup leş gibi kokardı. Biz dahi dibelik sermest olup bî-tâb u bî-mecâl kalup sabâhısı şikeste-hâtır olup salât-ı ıydı edâ edemeyüp işte anı bilirim ki, ol gece ehlim hâmile kalup kâmil on iki ayda bu ma‘sûm vücûda gelüp âteş gözlü ve kırmızı yüzlü ve burnunun orta direği olmayup bulûğiyyetden sonra işte böyle serencâma uğrayup bu çehreye mâlik oldu" deyü cevâb verüp Murâd Hân'a haber böyle vardıkta, Üsküdarî Mahmûd Efendi ve Hekîmbaşı kelimâtlarına, gulâmın pederi kelâmı mutâbık geldi. İmdi bundan anlanan oldur kim, bir âdem ehliyle oynaşırken sarhoş olmaya ve bismillâhsız tarlaya tohum ekmeye, gâyet hazer lâzımdır.

Ba‘dehu mezbûr gulâm, Unkapanı semtinde Azebler mahallesinde bir attâr dükkânı açup kâr [u] kesb ederdi. Ammâ İslâmbol halkı bundan bir metâ‘ almasına bahâne edüp bî-bahâ bu hey’et-i mecmû‘a-i ahmerluyu seyr [ü] temâşâ ederlerdi. Ve ol kadar bâzâr ederdi kim akçe almadan ve halkın izdihâmından bî-zâr olup kimi fâl dutardı, kimi nazar edüp giderdi.

Böyle bir hayli mâldâr olup Pirinccibaşı nâm bir âdemin duhter-i pâkîze-ahter-i nâ-şüküftesin alup kırmızı balığıyla duhter-i nâ-mekkâbı nakb edüp ol merdden hikmet-i Hudâ yine kendü gibi bir yılda bir gulâm-ı la‘l-gûn ve kırmızı gözlü ma‘sûm vücûda gelüp bunun dahi burnunun orta direği yok idi, ammâ bi-emri Hudâ bu ma‘sûm mu‘ammer olmayup merhûm oldu. Ve âhir babası dahi Revân yılı merhûm olup Kâsımpaşa'da bizim mezâristânlarımızın yanında defn etdiler *rahmetullâhi aleyh.*

Bu hikmet-i Hudâ'ya, bu kadar ta‘rîf ü tavsîf ile müsevvede etmemizin aslı oldur kim, mahallemizde vücûda gelüp cümle ahvâllerine ıttılâ‘ hâsıl etdiğimizden küstâhâne bu gûne tesvîd olundu *ve's-selâm.*

Dizin

- A -
abâ: 271
Abâcıoğlu kalyonu: 125
Abâcıoğlu şaykası: 268
abâcıyân: 334
Abâdile: 191
abâyîler: 332
Abaza: 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 123, 132, 133, 135, 139, 140, 214, 220, 228, 293, 297
Abazistân: 293
Abbâs Ağa: 157
Abbâs Ağa câmi'i: 222
Abbâs Ağa hammâmı: 159, 160
Abbâs (Hazret-i Resûl'ün ammisi): 293, 330
Abbâs kurbü: 254, 257
Abbâsiyân: 232
Abdâl Hân (Bitlîs Hânı): 138, 160, 342
Abdâl Sinân, Mi'mârbaşı: 66
âbdest havzı: 69, 71
âbdest muslukları: 217
âbdesthâne havzı: 64
Abdî Çelebi, Defterdâr: 78, 182
Abdî Çelebi, Şeyh: 183
Abdî Dede, Dîvâne (Kâsımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi): 177, 206, 207, 209
Abdî Efendi (Matbah Emîni): 45, 113
Abdî Subaşı mescidi (Selîmiyye kurbünde): 148
Abdullâh Abdülkerîmzâde, Şeyh: 179
Abdullâh bin Abbâs: 328
Abdullâh bin Ca'fer-i Tayyâr, Pir: 320
Abdullâh bin Sa'd, Pir: 254, 319
Abdullâh bin Zeyd (Sahabe): 33
Abdullâh Çelebi, Eyyûblu (Hânende): 342
Abdullâh Çelebi, Geysûdâr Seyyid: 188
Abdullâh Dede (Kâsımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi): 13
Abdullâh Efendi bin Alî: 185
Abdullâh Efendi, Hocazâde (Sadr-ı Anadolu): 123, 124
Abdullâh Efendi, Kecdehân (Şeyh): 185
Abdullâh Efendi (Mûsıkâr): 343
Abdullâh Efendi, Tursunzâde: 176
Abdullâh el-Ensârî: 249
Abdullâh en-Nasrî, Pir: 302, 329
Abdullâh et-Tahrî: 257, 297
Abdullâh Fâryâbî: 184, 336, 343
Abdullâh ibn Abbâs (sahabe): 33, 258
Abdullâh ibn Şemmâs-ı Adenî: 267
Abdullâh Kırımî, Hattât: 180
Abdullâh Martoloszâde, Şeyh: 199
Abdullâh (Murâd-ı Hân-ı Sâlis'in oğlu): 97
Abdullâh, Şeyh (Süleymân Hân destereci-başısı): 209
Abdullâh, Şehzade: 165
Abdullâh-ı Hablî, Şeyh: 269
Abdullâh-ı Vâsıtî, Pir: 319
Abdullâh-ı Yemenî, Hakkak (Pir): 259, 312, 330
Abdurrahmân bin Hassân (Şa'ir): 261, 331
Abdurrahmân Çelebi, Kınalızâde (Şeyh): 185
Abdurrahmân Efendi: 95

Abdurrahmân Efendi, Kadı'asker: 147, 176
Abdurrahmân Efendi, Kara (Şeyh): 176
Abdurrahmân (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Abdurrahmân ibn Afv (Aşere-i mübeşşereden): 285
Abdurrahmân Paşa (Kapudan): 125
Abdurrahmân Paşa (Mısır vâlisi): 313
Abdurrahmân Paşa (Mîrimîrân): 96
Abdurrahmân Paşa (Yeniçeri Ağası): 142
Abdurra'ûf, Arabzâde: 178
Abdü Verrâd-ı Lebbânî, Pir: 277
Abdülahad Efendi: 342
Abdül'azîz bin Seyyid Yûsuf, Mevlânâ: 166
Abdül'azîz Efendi, Hocazâde (Şeyh): 198
Abdül'azîz hazretleri: 13
Abdülevvel Efendi, Saçlızâde (Şeyh): 199
Abdülfettâh, Mevlânâ: 79
Abdülgaffâr-ı Medenî, Pir: 313, 326, 327
Abdülgaffâr-ı Minşârî (Desterecilerin pîri): 306
Abdülgafûr Çelebi (Defterdâr): 96
Abdülhalîm bin Alî, Mevlânâ: 166
Abdülhalîm Efendi, Ahîzâde Çelebi: 175, 178
Abdülkâdir bin Hacı Mü'eyyed (Şeyhülislâm Şeyhî Efendi): 199
Abdülkâdir bin Sa'dullâh bin Akşemseddîn, Şeyh: 162
Abdülkâdir el-Cîlânî: 74, 112, 218, 234
Abdülkâdir, Şeyh: 179
Abdülkerim bin Mehemmed, Mevlânâ: 96
Abdülkerîm Çelebi, Şeyh: 185
Abdülkerîm Emîn-i İştibî, Şeyh: 178
Abdülkerîm eş-şehîr Deli İmâm: 182
Abdülkerîm Mehemmed Çelebi: 198
Abdülkerîm, Şeyh: 96, 177
Abdülkerîm (Ulemâ): 96
Abdülkerîmzâde: 164
Abdüllatîf Efendi: 184
Abdüllatîf, Şeyh: 178
Abdülmecîd Efendi, Sivasî (Şeyh): 58, 99, 102
Abdülmelik hilâfeti: 210, 269
Abdülmü'min askeri: 110
Abdülmü'min (Âl-i Emeviyyûn'dan halîfe): 204, 303, 330
Abdülmü'min Efendi (Tercümân Şeyhi): 187
Abdülvâhid en-Neccâr, Pir: 335
Abdülvâsi' bin Hızır, Mevlânâ: 166
Abdülvehhâb bin Abdülkerîm (Defterdâr): 166
Abdülvehhâb Efendi, Şeyh: 178
Abdülvehhâb (Ulemâ): 96
Abdünnebî Efendi (Ebûssuûd Efendi'nin ammisi): 200
Abdürrahîm Efendi (Şeyhülislâm): 126, 130
Abdürrahîm Kınâvî cenbi: 265
Abdürrahîm, Müftî: 130
Abdürrahîm, Şeyh: 162
Abdürrahîm-i Mısrî: 162
Abdürrahmân bin Alî bin Mü'eyyed (Şeyhülislâm): 163
Abdürrahmân Gâzî cenbi (Erzurûm'da): 306
Abdürra'ûf Samedânî: 43
Abdüssamed Efendi, Şeyh: 176
Abdüssamed Zeyyât Basravî: 262
Abdüsselâm bâğçesi: 202
Abdüsselâm Beğ, Defterdâr: 150, 166

Abdüsselâm Beğ medresesi: 150
âb-ı hayât: 16, 69, 71, 156, 157, 192, 258, 341
âb-ı hayvân: 52, 156
Âbid Çelebi mescidi haremi: 176
ablak koç boynuzları: 316
ablak sorguclar: 265
ablak teller: 268
ablici (gemici): 273
Acem: 20, 21, 30, 32, 36, 51, 78, 79, 95, 97, 99, 102, 103, 104, 106, 111, 112, 113, 133, 149, 154, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 198, 199, 201, 202, 207, 214, 225, 231, 232, 236, 238, 239, 250, 275, 284, 285, 286, 292, 301, 303, 307, 309, 313, 316, 317, 322, 324, 326, 342, 344, 345, 346, 347, 359
Acem basmacılar: 332
Acem çapkuncusu: 163
Acem elçisi: 47, 48
Acem halîçeleri: 144
Acem hukemâları: 21
Acem lisânı: 24
Acem Oğlanı hammâmı: 159
Acem pehlivânları: 338
Acem sâdât-ı kirâmları: 165
Acem şâhı: 72, 76, 110, 220, 312
Acem şu'arâları: 330
Acem ulemâları: 162
Acemâne esbâblar: 357
Acemâne pâkîzesi eş'ar: 165
Acemâne raks [u] çevelân: 348
acemî: 159, 254, 295, 358
acemî aşkıyâlar: 240
acemî çorbacılar: 238, 295, 358
acemî hasırcıyân: 52
acemî oğlanları: 103, 109, 238, 252, 254, 264, 281, 325, 352
acemî surna (musiki esnâfından): 337
acemî usta: 279
acemî zurnacıyân: 346
acemîler odaları: 240
Acemiyân kurbü: 153
Acemiyân şâdîleri: 213
Acemiyyeler: 250
Acıçeşme cenbi: 325
Aclûn: 84, 88, 92
Acrûd çölü: 165
Acûr (Şehrizol'da): 86
Açara Penbek: 85
Açıkbaş: 85
Açile vezîr: 21
Adabalı nâm azîz: 199
Adahon Boğazı: 122, 123
Adahon cengi: 123
Adalar: 290
Adâlet kasrı: 136
adâlet köşkü: 52, 93
Adalya: 274
Adalyalı: 209
Adalyalı Dervîş (Kânûncı): 344
Adana: 68, 80, 81, 84, 88, 92, 274
âdem balığı: 291
Âdem, Hz.: 13, 14, 15, 17, 241, 243, 247, 248, 255, 263, 264, 266, 269, 284, 306, 328, 349
âdem kemiği külü: 279

Âdem Safî: 13, 14, 15, 349
Aden: 46, 47, 76, 77, 94, 96, 161, 262, 267, 276, 309, 325, 327
adesciyân esnâfı: 275
âdet-i ağnâm: 90
Âdil Paşa: 79
Adilcevâz: 86, 89, 94, 113
Adlî Efendi, Şeyh: 176
Adlî mahlası: 176
Adliyye (câmi‘-i münevver): 143
Adnî Paşa (Şa‘ir) (Mahmûd Paşa): 44, 161
Afîfe Bânû mescidi: 148
âfitâbe: 268, 351
Afnu kavmi: 328
Afrika: 24, 96
afyon: 327, 354
afyoncıyân esnâfı: 327
afyoncıyânlar: 327
afyonlu ma‘cûnlar: 280
agreb ü garâyib: 331
Ağa hammâmı: 220
ağa kapu kahyaları: 356
ağa kapuları: 109
Ağa karlığı: 197
Ağa mektebi: 73
Ağa mescidi: 148
Ağa Rızâ, Nakkâş: 202, 330
Ağa Sekisi mesîregâhı: 196
ağaç cendere yapıcılar: 341
ağaç kılıçlar: 216
ağaç tekneler: 254
Ağaçayırı: 148
Ağaçayırı meydânı: 237
Ağakapusu (Süleymâniyye câmi‘i kurbünde): 72, 102, 149, 151, 186
Ağaki livâsı: 86
Ağakis: 89
Ağazâde medresesi: 150
ağcıyân esnâfı: 290, 291
ağda tüccârı esnâfı: 287
ağdacı: 286, 287
ağdacıyân esnâfı: 286
ağıl: 277
ağılcılar: 277, 279
ağılcıyân esnâfı: 255, 277
ağırmak at: 177
ağız düdüğü: 346
ağız (süd ürünü): 277
ağız tanbûrası: 347
Ağnados mi‘mâr (Ayasofya'yı binâ eden mimar): 29, 49, 54, 55
Ağrıboz: 82, 87, 91, 142
Ahaveynzâdeler eş-şehîr Hoca Çelebi: 181
ahcârât-ı firâvân: 55
Ahdî (Şa‘ir): 164
âhen hurdalar: 308
âhen tel-keşân esnâfı: 308
âhen-fürûht: 308
âhen-fürûşân tüccârı: 308
âhengerân-ı çilingirân esnâfı: 307
âhengerân-ı kaynakcıyân esnâfı: 303

âhengerân-ı na'l-kesân esnâfı: 306
âhengerlik: 303
Ahfeş Efendi, Ders-i âm: 130, 177, 199
Ahıçka: 68, 85, 89, 104, 108, 110, 113, 165, 204
Ahıska: 68, 110
Ahî Baba (Âh-i Evran): 322, 323
Ahî Çelebi câmi'i (Yemiş İskelesi kurbünde): 11, 13, 148, 287
Âh-i Evran: 192, 322, 323
ahidnâme: 56, 104, 129
ahîler: 259
âhîyân ya'ni debbâğân esnâfı: 322
Ahîzâde Efendi: 181
Ahlât: 86
ahlât emrûdu: 228
Ahlât kal'ası: 94, 113
Ahmed Âdil Paşa: 79
Ahmed Ağa (Defterdârzâde Mehemmed Paşa vekilharcı): 344
Ahmed Ağa, Gazzâzoğlu Silâhşör: 140
Ahmed Ağa, Hazînedârbaşı: 150
Ahmed Ağa, Kemânkeş: 140
Ahmed Ağa, Melek (Silahdâr): 107, 114, 115, 119
Ahmed Ağa, Turşucubaşı (Evliya Çelebi'nin lalası): 115
Ahmed asrı: 212
Ahmed Beğ, Sipâh (Neyzen): 343
Ahmed Bîcân (Şa'ir): 161
Ahmed bi'l-Kâfzâde Efendi, Şeyh: 194
Ahmed bin Nûreddîn Leysîzâde: 167
Ahmed Buhârî, Şeyh: 183
Ahmed Çelebi: 186
Ahmed Çelebi, Ahaveyn: 96
Ahmed Çelebi, Cenderecizâde (Nişâncı): 163
Ahmed Çelebi, Çırnık (Mûsıkâr): 343
Ahmed Çelebi, Hezârfen: 359
Ahmed Çelebi, Kemanî: 343
Ahmed Çelebi, Limoyî (Kemanî): 343
Ahmed Çelebi, Mevlevî (Akideci esnâfından): 289
Ahmed Çelebi, Na'nâ (Hânende): 342
Ahmed Çelebi, Nişâncı (Bâyezîd-i Velî asrında): 163
Ahmed Çelebi, Pîr (Defterdâr): 199
Ahmed Çelebi, Sarrâc (Neyzen): 343
Ahmed Çelebi, Selânikî (Hânende): 342
Ahmed Çelebi, Sûrnâ (Mukallîd): 352, 353
Ahmed Çelebi, Tabîb Hakîm: 96
Ahmed Dede, Boynuzlu Dîvâne: 189
Ahmed Dürrânî câmi'i (Dolmabâğçe kurbünde): 222
Ahmed Dürrânî, Şeyh: 222
Ahmed Efendi ibn el-Mevlâ Sa'deddîn (Hocazâde Efendi): 198
Ahmed Efendi, Kemâl Paşazâde: 68, 79, 176
Ahmed Efendi, Monlâ: 178
Ahmed Efendi (mu'allimü's-sultân): 199
Ahmed Efendi, Mu'îd: 150, 218, 275
Ahmed Efendi, Müftü: 198
Ahmed Efendi, Şeyh: 185
Ahmed el-Buhârî, Seyyid (Şeyh): 164, 175
Ahmed eş-şehîr bi-Taşköprüzâde: 184
Ahmed Garîbânî, Usûlbend (Dâ'irezen): 343
Ahmed Hân: 11, 19, 29, 30, 49, 58, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 114, 118, 122, 126, 128, 132, 141, 149, 150, 152, 153, 165, 171, 172, 173, 178, 196, 198, 209, 219, 226, 233, 236, 250, 278, 350

Ahmed Hân câmi‘i: 100, 101, 143, 154
Ahmed Hân cülûsu: 199
Ahmed Hân hocası: 179
Ahmed Hân kârbânsarâyı: 155
Ahmed Hân selâtînleri: 101
Ahmed Hân, Şehzâde: 171
Ahmed Hân türbesi: 172
Ahmed ibn Âdil Paşa: 79
Ahmed Karahisârî: 70, 71, 202
Ahmed kolu: 121, 173, 348
Ahmed, Küçük Dervîş (Neyzen): 343
Ahmed, Mevlânâ Pîr: 166
Ahmed Paşa: 96, 127, 133, 147
Ahmed Paşa, Ankebût: 140, 154
Ahmed Paşa, Arab (Mîrimîrân): 96, 220
Ahmed Paşa, Cenâbî (Mîrimîrân): 78
Ahmed Paşa, Ekmekcizâde: 30, 98, 99, 150, 151, 223
Ahmed Paşa, Fâzıl (Sadr-ı a‘zam): 135, 141, 143
Ahmed Paşa, Hacı (Mîrimîrân): 78
Ahmed Paşa, Hâdım (Kaîmmakâm): 99
Ahmed Paşa, Hâfız (Sadrıa‘zam): 103, 104, 106, 107, 108, 112, 177, 216, 221, 342
Ahmed Paşa, Hâ’in: 76, 77, 79, 166
Ahmed Paşa, Hersekoğlu (Ebü'l-feth vüzerâlarından): 44, 163, 344
Ahmed Paşa, Hezârpâre: 131, 133, 172, 225, 229
Ahmed Paşa ibn Dukaginzâde: 178
Ahmed Paşa, Kaîmmakâm: 103
Ahmed Paşa, Köpürlüzâde: 83, 84, 141, 142, 212
Ahmed Paşa, Küçük: 231
Ahmed Paşa, Makbûl: 150
Ahmed Paşa, Melek: 83, 93, 104, 105, 119, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 153, 155, 172, 173, 188, 192, 217, 220, 251, 256, 322, 343
Ahmed Paşa, Serdâr: 44, 142
Ahmed Paşa, Seydî: 83, 138, 139, 141, 313
Ahmed Paşa (Şa‘ir): 51, 161
Ahmed Paşa, Tarhuncu (Vezîria‘zam): 133
Ahmed Paşa, Tayyâroğlu: 139
Ahmed Paşa, Tezkireci: 127
Ahmed Paşa türbesi: 179
Ahmed Paşa (Vezîr): 76, 95, 130, 147, 166
Ahmed Paşa, Voynuk: 133
Ahmed Paşa-yı Fenârî (Vezîr-i a‘zam): 163
Ahmed Paşa-yı Hezerpâre (Sadrıa‘zam): 127
Ahmed, Pîr (Şeyh): 194
Ahmed Sâdık, Şeyh: 183
Ahmed, Şehzâde: 97, 164
Ahmed Yesevî ibn Muhammed Hanefî: 38, 43, 307, 353
Ahmed Yesevî, Türk-i Türkân Hoca: 38, 43, 236, 353
Ahmed-âbâd (bez cinsi): 76, 319, 333
Ahmedî, el-Mevlâ: 177
Ahmet Beşe: 283
ahtapot (ıhtapot, deniz mahlûku): 290
âhû: 216, 298
âhûr kethudâsı: 295
Âhûrkapu: 2, 33
Ajder Balı (Top cinsi): 216
ak ağa: 52
Ak Hüsameddîn medresesi: 150
Ak Hüsâmeddîn, Şeyh: 191

Akağakapusu: 94
Akbaba köyü: 241
Akbaba (Mukallid): 121, 352
Akbaba Sultân: 241
Akbaba Sultân hammâmı: 159
Akbaba Sultân mesîregâhı: 241
Akbaba Sultân teferrücgâhı: 229
Akbaba tekyesi: 241
Akbınar kasrı: 136
akça: 251, 254
Akçakal'a (Diyârbekir'de): 85, 89
Akçakızanlık: 185
akçe sikkesi: 311
akçe tahtası: 190, 210
Akdeniz: 15, 16, 17, 18, 19, 22, 29, 33, 34, 40, 51, 73, 78, 112, 122, 124, 125, 126, 129, 132, 165, 214, 223, 226, 227, 228, 253, 270, 274, 275
Akdeniz boğazı: 24, 41, 45, 203, 224, 225
Akdeniz cezîreleri: 210
Akdeniz esnâfı: 273
Akdeniz kapudanları: 124, 272, 273, 274
Akhisâr: 184
Akılbend câmi'i: 147
Akılbend çârsûsu: 354
Akılbend mahallesi: 51
Akın kal'ası: 94
Akındıburnu: 223, 224, 230, 231
akîde: 289
Akîde Hânım (Fâtih'in karısı, Fransa Kıralının kızı): 50
Akîde kolu: 348
akîdeciyân esnâfı: 289
akîk: 265, 312
akîk-i Yemenî: 289, 312, 318
Akîl (Hazret-i Alî'nin karındaşı): 258
Akka: 21, 40, 45, 46, 50, 51, 63
akkâm: 267, 347
akkâm u meş'aleciyân: 113
akkâmân esnâfı: 267
Akkapu: 107
Akkirman: 82, 83, 128, 138, 163
Akkirman kal'ası: 43, 68, 211, 225, 353
Akkirman yağı: 298
akmişe (kumaşlar): 273, 320
akmişe-i fâhire: 114, 115, 235, 254, 267, 268, 276, 282, 289, 310, 319, 320, 333
Aksarây: 19, 43, 51, 82, 88, 91, 146, 147, 152, 153, 156, 157, 159, 191, 301, 332, 354
Aksarây hammâmı: 158
Aksarây (Karaman'da): 96
Akşehir: 82, 88, 91, 177
Akşemseddîn: 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 62, 63, 152, 161, 162, 197, 204, 210, 345
Akşemseddîn câmi'i (Karagümrük kurbünde): 146
Alabaş (çoban köpeği ismi): 280
Alaca hammâm: 158
Alacahisâr: 66, 82, 87, 90
Alâeddîn Cemâlî (Şeyhülislâm): 79, 166
Alâeddîn (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Alâeddîn (Selçûklu Sultanı): 38
Alâeddîn, Şeyh: 96
Alâeddîn ümerâları: 38
Alâeddîn-i Selçûk: 37, 351

Alâiyye: 38, 84, 88, 92, 181, 274
alakerde (balık cinsi): 290
Alakorna: 355
Alaman diyârı: 47, 77
Alaman (kılıcı): 302
alançalar (temren cinsi): 307
Alapars (çoban köpeği ismi): 280
alara (güvercin cinsi): 317
alat (halat): 16, 270
âlât-ı işkenceler: 256
Alâüddevle: 68, 204
alay çavuşları: 254, 352, 358
alaybeği: 82, 83, 84, 85, 86, 90
alay-ı Muhammedî: 106
alay-ı ordu-yı asâkir-i avân: 261
alay-ı pâdişâhî: 345
alayköşkü: 26, 156, 157, 251, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 273, 280, 284, 285, 287, 293, 295, 296, 298, 300, 305, 316, 317, 318, 319, 341, 344, 345, 346, 349, 357, 358
alcı balcı esnâfı: 332
Alcıga (Hazret-i Âdem'in çocuğu): 255
âlçacıyân-ı Tire ve Şâm esnâfı: 333
alçı değirmenleri: 340
alçıcılar: 340
alçıcıyân esnâfı: 339
alef: 238
alef anbârı: 51
alef (ot cinsi): 238
Aleksandıra deyri: 214, 217
Aleksandıra (İstanbul'un ismi, İbri'de): 24
Aleksandıra yani İskender-i Zülkarneyn Târîhi: 37
alem: 100, 205, 244, 268, 273
alem (gürz oyunu): 121
alemdâr-ı Resûl: 197
alemdâr-ı Resûl-i sancakdârân esnâfı: 257
alem-i Muhammedî: 73
alem-i Resûlullâh: 309, 336
Alemşâh, Şehzâde: 97, 164
alesta (gemici terimi): 125
alıcı ve balıcı esnâfı: 332
Alî Ağa bâğçesi: 202
Alî Ağa, Çeşteci (Yeniçeri ağası): 103, 124
Alî Ağa (Gümrük Emîni): 31, 227, 268, 275, 281, 298, 301, 304
Alî Ağa, Hâdım Sefîd (Kilarcıbaşı): 115, 226
Alî Ağa, Kuzu (Silahdar): 45, 113, 170, 227, 361
Alî Ağa, Na'lband (Safat Hakimi): 137
Alî Ağa, Yeğen (Ravzacıyân): 344
Alî Balı (Top cinsi): 216
Alî Balı, Topcubaşı: 216
Alî Balı (Tüfeng ustası): 303
Alî Beğ ibn Husrev: 199
Alî Beğ ibn Malkoç Beğ: 79
Alî Beğ, Mihaloğlu: 167
Alî Beğ, Şehsuvârzâde: 94
Alî Beğ, Tilki (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
Alî bendi (güreş oyunu): 119
Alî Berkûk: 301
Alî bin Abdül'azîz eş-şehîr: 200
Alî bin Abdürra'ûf, Şeyh: 185

Alî bin Mehemmed: 200
Alî bin Yûsuf Balı: 166
Alî Cemâlî mektebi: 151
Alî Cüce, Celeb (Ravzacıyân): 344
Alî Çelebi, Ekmekci: 188
Alî Çelebi, Kaftancı: 230
Alî Çelebi, Küçük (Hânende): 342
Alî Çelebi, Nakrezen: 343
Alî Çelebi, Nişâncı (Bâyezîd-i Velî asrında): 163
Alî Çelebi, Seyyid: 164, 213
Alî Çelebizâde Abdullâh Efendi: 124
Alî Dede: 184, 194
Alî Efendi, Bitli: 182
Alî Efendi, Bodur (Soğukkuyu Cami'i imâmı): 315
Alî Efendi, Emîr: 184
Alî Efendi (Haleb Müftîsi): 176
Alî Efendi, Kara Sünbül (temel kadısı): 100, 208
Alî Efendi, Kınalızâde (Şeyh): 180
Alî Efendi yalısı: 221
Alî el-müştehir bi-İdrîs: 209
Alî (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Alî (Halife): 35
Alî Hân: 116, 170
Alî Hân-ı Tebrîzî (Şeştâryân): 344
Alî, Hz.: 11, 32, 71, 119, 186, 191, 198, 242, 243, 244, 247, 249, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 267, 276, 277, 280, 282, 285, 297, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 314, 316, 318, 319, 321, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 332, 336
Alî ibn Abdullâh bin İlyâs: 185
Alî ibn Ebî Tâlib: 280
Alî ibn Sâlih, Mevlânâ: 79
Alî İskenderânî, Pir: 265
Alî, İskenderiyyeli Hacı (Pehlivân): 338
Alî kapudan: 273
Alî Kuşcu: 66, 163, 218, 219
Alî, Kuyumcu (Tel tanbûrcıyân): 345
Alî, Mi'mâr: 58
Alî minâresi kurbü (Hille şehrinde): 308
Alî Nâd: 346
Alî Neccâr (Edirne'deki Eski Caminin mimarı): 58
Âl-i Osmân: 45, 93, 103, 106, 119, 122, 131, 135, 160, 211, 231, 252, 274, 294, 309, 357
Alî Paşa: 141, 217
Alî Paşa çârşûsu: 147, 157
Alî Paşa çeşmesi: 156
Alî Paşa, Dervîş (Mîrimîrân): 96
Alî Paşa, Dutsak (Haleb Valisi): 139, 140
Alî Paşa, Hâdım (Vezîr-i a'zam): 77, 95, 163
Alî Paşa hammâmı (Tophane'de): 148, 158, 159, 219
Alî Paşa, Hüsâmoğlu (Kapudan): 125, 132
Alî Paşa, Kalın (Vezîr-i a'zam): 76
Alî Paşa, Kapudan: 96, 140
Alî Paşa, Karamanlı (Kapudan): 125, 272, 273
Alî Paşa, Kemânkeş: 100, 103, 106, 107, 123
Alî Paşa, Konakcı: 140
Alî Paşa, Köse: 83, 125, 140, 141, 142, 157
Alî Paşa kurbü: 152
Alî Paşa, Muhakkık: 180
Alî Paşa, Münakkaş: 216
Alî Paşa sarâyı: 195
Alî Paşa, Sofu (Mîrimîrân): 78, 96

Alî Paşa, Temerrüd (Mîrimîrân): 78
Alî Paşa, Varvar (Sivas vâlisi): 127, 129, 133, 154
Alî Paşa, Vezîr-i a'zam (Kapudan): 102
Alî Paşa, Yavuz (Vezîr-i a'zam): 99
Alî Paşa-yı Atîk kârbânsarâyı: 155
Alî Paşa-yı tahkîk haremi: 178
Alî Peçenoğlu kalyonu: 188
Alî Rızâyî Efendi (Şa'ir): 359
Alî Sâmir, Pir: 266
Alî, Selânikli (yeltemeciyân sâzı ustalarından): 345
Âl-i Selçûkıyân: 38
Alî, Südcüzâde (Hânende): 342
Alî Şâh (Kânûncı): 344
Alî, Şîr-i Yezdân: 119
Alî Tablî, eş-Şeyh: 76
Alî Yegânî: 166
Alibeğköy: 201
Alibeğköy mesiregâhı: 238
Alîme Hânım (İsfendiyâr oğlunun kızı): 45
Alina Kıral: 145, 228, 232
Aline kal'ası: 18
Aline (Kostantîn'in anası): 63
Aline (râhibe): 21
Aline (Saydûn Pâdişâhın kızı): 14
Aliya (İlyana Kıral'ın anası): 36
Aliyana (İstanbul'un ismi, Çeh lisânında): 24
Alîyâr Beğ (Ayazmand beği): 43
Aliyüddînü'l-Yegânî (Şeyhülislâm): 163
Aliyye Hâtun (Fâtih'in annesi, İsfendiyar Oğlunun kızı): 45
Alkame (sahabe): 328
Alman: 17, 21, 93, 94, 142, 313, 337, 346
Alman câmûsları: 346
Alman çelikleri: 308
Alman dağları: 240
Alman fıçıları: 283
Alman kıralı: 214
Alman sâ'ati: 310
Alman şarâbı: 358
Alman usturaları: 329
Almanoğlu (Bâzergân): 275
Altımermer: 28
Altımermer medresesi: 150
Altıpoğaça bâğı: 300
Altıpoğaça câmi'i (Müftîhammâmı kurbü): 146
altun: 63, 73, 74, 75, 81, 101, 115, 117, 120, 130, 132, 134, 160, 185, 188, 202, 206, 215, 216, 217, 227, 281, 290, 293, 294, 297, 309, 311, 312, 313, 360
altun alem: 100, 268
altun amûd: 143
altun âvânî: 107, 311
altun ayaklar: 101
altun döğücüler esnâfı: 308, 330
altun fânûslar: 273
altun guruşlar: 215
altun harâc: 38, 232
altun ihsânlar: 261
altun kabara: 280
altun leğen: 168
altun ma'deni: 227

altun mutallâ demir zencîrler: 280
altun mücevherli asâlar: 26
altun sandûka: 23
altun silsileler: 280
altun sini: 63
altun tâs: 267, 299
altun top: 56, 59, 62, 162
altun varak: 263, 279, 280
altun yaldız: 265, 267, 313
altun yaldızlı zencîrler: 262, 279
altun zencîrler: 321
âlûlar: 300
Amasiyye: 82, 88, 91, 113, 162, 163, 165, 166, 178, 181, 220, 294
Amasiyye-i gâsiye: 178, 199
Amasra: 220
amber: 173
Amber Mustafâ (Müe'zzin): 115
amber sirkesi: 283
amber suyu: 262
amberciyân esnâfı: 326
amberdân: 49
amber-i bâris (içecek): 276, 285
amber-i hâm: 160, 172, 297
Amık kal'ası: 94
Amıstırdam: 142
Amlâk (kayser): 37
Amlâk oğulları: 14
Ammâr bin Yâsir: 325, 326
Amr bin Ümeyye-i Zamîrî, Pir: 243, 244, 257, 327, 343
Amr ibn Âmirî, Pir: 321
Amr ibn el-Âs: 261, 276, 314
Amr-ı Ayyâr: 12, 256, 260, 267, 292, 336, 348
Amr-ı Ayyâroğlu Uşûm, Pir: 256
amrud (ayrıca bkz. emrûd): 301
Anabolı: 77, 204
Anapol livâsı: 82
Anatolu: 34, 38, 41, 51, 54, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 88, 90, 91, 93, 99, 107, 111, 112, 123, 124, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 162, 163, 177, 221, 222, 227, 228, 231, 232, 235, 236, 237, 241, 274, 281, 294, 322, 344, 355
Anatolu Etrâkları: 51
Anatolu gazâları: 81
Anatolu Hisârı: 145, 159, 224, 230, 251, 336
Anatolu kadı'askeri: 54, 79
Anatolu sadrı: 124
Anavarin kal'ası: 68, 129
anbâr çorbacısı: 295
anbâr emîni: 295
anbâr-ı azîm: 295
anbâr-ı hâs: 252
Anbârlı karyesi: 181
andelîb (bülbül): 69, 197, 342
Andelîb Çelebi (Hânende): 342
Andelîbî (Şa'ir): 164
andık (sırtlanın bir türü): 321
Andrik kal'ası: 95
Ane (Rıkka'da): 89
Anid (Kastamonî): 294
anison: 267, 356
anison arakı (şarâb): 356

Ankâhâne (meyhane): 356
Ankara: 82
Ankaravî: 161, 182, 209
ankona (kumaş cinsi): 333
Ankona şarâbı: 213, 358
ankurya: 291
Antâkıyye: 17, 38, 41, 84, 274, 328, 339
Antalya: 164
Anternâme (kitap): 259
Apo Koron kal'ası: 137
Apopi Mihal: 83, 141
Arab: 21, 30, 34, 35, 36, 41, 74, 86, 158, 207, 214, 225, 238, 250, 257, 275, 282, 292, 302, 303, 316, 317, 324, 338, 347, 351, 359
Arab askeri: 35
Arab câmi'i: 34, 210, 211, 212, 213
Arab lisânı: 16, 24, 201, 328
Arab pehlivânları: 338
Arab ulemâları: 162
araba: 18, 24, 28, 102, 109, 135, 138, 141, 142, 148, 157, 184, 186, 216, 237, 239, 240, 241, 253, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 275, 276, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 308, 310, 319, 320, 322, 323, 326, 327, 329, 333, 334, 339, 340, 341, 353, 359, 360
araba yapıcıyân esnâfı: 339
Arabacılar mahallesi: 157
Arabacılar mescidi: 148
Arabacılar meydânı: 186, 237
Arabgîr: 82, 88, 91
Arabgîr dudu: 285
Arab-ı Urbân: 35
Arabî: 115, 118, 164, 359
arabî düdük: 338, 346
arabî zurna (musiki esnâfından): 337
arabî zurnacıyân: 346
Arabî-hân: 351
Arabistân: 33, 34, 44, 45, 51, 203, 234, 243, 329, 336, 345, 346
Arabiyye: 250
Arabzâde: 79, 178
Arafât: 74, 243, 255
arak: 355
arakcıyân esnâfı: 355
arakiyye: 45, 50
arakiyye-i Yûsufiyye: 115
ar'ar (ağaç cinsi): 51
Arasât kavmi: 271
Arasto: 76, 79, 96, 131, 135, 198, 224, 248, 295, 359
Arat kal'ası: 95, 138, 139
Arat livâsı: 83
arayıcı esnâfı: 254
arayıcı (kehleciyân ustalarından): 294
arayıcılar: 297
arayıcıyân esnâfı: 254
Arbat elleri: 83
Ardahan: 92, 294
Ardahan kal'ası: 68
Ardahan-ı Büzürg: 85, 89
Ardahan-ı Küçük: 85, 89
Ardanuç: 89
ardıç: 335
ardıç ağacı fıçıları: 283
Ardınç (Çıldır'da): 85

Ardud: 94
Arhuza şarâbı: 358
ârif-i samedânî: 357
Aristetalis Hekîm: 28
Arîş: 165
âriyetî esbâblar: 334, 358
arka hammâlı: 354
arka kaşağısı: 335
arka sakkâsı esnâfı: 265
Arkadiya kal'ası: 68
arkalı eğeler: 306
arkalıçlar: 334
Arnâbûd: 103, 282
Arnavud: 76, 77, 122, 134, 158, 278, 282, 285, 323, 325, 328, 336, 340, 341, 357
Arnavud esnâfı: 323
Arnavud gavvâsları: 203
Arnavud İskenderiyyesi: 66, 167
Arnavud kalkanı: 120
Arnavud Kâsım bozası: 354
Arnavud Kâsım (Mukallid): 348
Arnavud Kâsım şerbeti: 286
Arnavud lisânı: 328
Arnavud Osman Çelebi, Tambûrî (kalemkârân-ı kuyumcıyân): 313
Arnavud Paşa: 134
Arnavud şakkaları: 357
Arnavud taklîdi (hayâl-i zılde): 351
Arnavudca türkî: 340
Arnavud-ı anûd kabîlesi: 76
Arnavudköy: 18, 223, 355
Arnavudluk: 68, 284
Arnavudü'l-asl: 77, 112, 132, 135
Arondo Kıral (Ceneviz Kıralı): 210
arpa: 266, 272, 295
arpa anbârı: 25
arpa anbârı emîni: 252, 295
Arpa Emîni hammâmı: 159
arpa suyu (şarâb): 354, 356
Arpacıbaşı mescidi: 195
Arpacılar: 159
Arpaçukuru: 163
arpalık: 81, 261
arslan: 32, 240, 280, 290, 316, 319, 321
Arslan Ağa câmi'i: 233
Arslan Ağa hammâmı: 159
Arslan Ağa, Kethûdâ: 234
Arslan Ağa sarâyı: 233
Arslan Ağa (ser-bevvâbân): 202
Arslan Paşa (Mîrimîrân): 78
arslan postları: 321
arslan südü: 357
Arslan Şâh: 346, 349
arslancı: 280, 319
arslancıbaşı: 321
arslancıbaşı kethudâsı: 280, 321
arslancıyân esnâfı: 280, 321
arslancıyân kârhânesi esnâfı: 280
arslanhâne: 20, 54, 252, 318, 321, 330
arşın: 71, 211, 221, 295

arşın (helva cinsi): 289
arûsek: 334
arûz: 167, 200
arz odası: 51, 94, 118
Arz-ı Hâsân: 15, 45, 308, 318
Arz-ı Mukaddes: 11, 14, 15, 21, 31, 35, 228, 232
Arzî (Şa'ir): 121
arzuhâl: 225, 259
asâ: 257, 335
Âsaf: 106, 305
âsafî zurna (musiki esnâfından): 337
âsafî zurnacıyân: 346
Âsârî (Ressâm, Hattat): 192
asdar: 295
asdar bezleri: 333
asel: 274
aselbend: 262, 326
asel-i hâlis: 286, 288
asel-i kâfûr: 70, 278
asesân-ı bî-amân esnâfı: 256
asesbaşı: 53, 136, 255, 256, 257, 356, 358
asfarü'l-levn: 30, 227
Ashâb: 328, 350
Ashâb-ı güzîn: 152, 208, 254, 286, 298, 302, 315, 350
Ashâb-ı Kehf: 21, 107, 280
Ashâb-ı kirâm: 208, 242
Ashâb-ı Soffa: 258
Asîde (Hazret-i Âdem'in çocuğu): 255
Asîr (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Âsitâne: 47, 116, 118, 134
âsiyâb: 19
Askalân: 15, 40, 303
asker: 33, 44, 52, 90, 104, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 122, 126, 128, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 332
asker-i asesbaşı esnâfı: 255
asker-i islâm / asâkir-i islâm: 33, 34, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 97, 99, 102, 103, 104, 107, 108, 112, 113, 126, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 168, 169, 197, 255, 296, 331, 336
askerî tâ'ifesi: 50, 93, 263, 302, 359
asma (gürz): 121, 316
Assâf Beğ, Ferruhoğlu: 115
Assâf (zırh): 302
âsumânî çizme: 44
âsumânî deri: 322
âsumânîler (havayi fişek): 305
âsumâniş (güreş oyunu): 316
âsyâb-ı mâ: 251
âşbâz: 52, 218, 284, 323
âşbâz dükkânı: 119
âşbâzân esnâfı: 284
âşbâzân-ı mâhî: 288
âşbâzların pîri: 284
âşcı: 131, 216, 279, 284, 287, 292
âşcı bıçakları: 279
âşcı karamürseli: 268
âşcıbaşı: 103, 116, 279, 288
âşcıyân esnâfı: 281, 284
âşcıyân-ı balıkbâzârı esnâfı: 291
Aşere kırâ'ati: 114, 118, 245
Aşere-i Mübeşşere: 12, 13, 285, 314, 315, 328

aşkıyâ: 54, 103, 104, 110, 212, 240, 318, 324, 357
aşkıyâ çelebiler taklîdi (hayâl-i zılde): 351
Aşkî (Şa'ir): 161
Aşknâme (Üsküdarî Mahmûd Efendi'nin eseri): 357
aşlama: 263
aşlama destereler (çiftçi aleti): 263
aşlama fidânları: 263
aşlamacıyân-ı eşcâr-ı müsmirât esnâfı: 263
aşr-hân: 70
âşûrâ (yemek): 269
âşüfte: 354
Aşvadır: 255
at: 129, 137, 138, 149, 154, 204, 238, 239, 246, 254, 265, 296, 305, 321, 331, 353
at arabaları: 299
At Bâzârı meydânı: 237
at cânbâzları: 296
at çulları: 163, 323
at değirmeni: 266, 267, 341
at değirmeni çarhcıları: 341
at değirmeni çarkcısı esnâfı: 339
at gemisi: 122
at kayıkları: 42
at kılı: 266
at kulu: 50
at menzili: 76
at sakkâları: 265
at yemleri: 266
at yükü: 293
Atak (Diyârbekir'de): 85, 89
Atâullâh bin Ahmed, Şeyh: 184
Atâullâh Efendi, Mevlânâ: 96
Atâullâh Efendi (Selîm Hân Hocası): 178
Atâullâh Habeşî, Pir: 320
Atâyî Çelebi (Şa'ir): 185, 186, 359
Atbâzârı: 74, 155, 179, 233, 234, 322, 340, 341
Atbâzârı câmi'i: 146
Atbâzârı emâneti: 252
Atbâzârı emîni esnâfı: 296
Atbâzârı hânı: 155, 235
Atbâzârı nâ'ibi: 296
atcıbaşı: 54, 240
âteşbâz: 132, 304, 305, 338, 349
âteşbâz pehlivânların pîri: 338
âteşbâzân esnâfı: 338
âteşbâzân-ı fişengciyân: 304
âteş-gede: 55
âteş-i Nemrûd: 54, 183, 215, 279, 303, 306
âteş-perest: 122, 239
atıcıbaşı: 287, 318
Atıcılar: 159, 287, 318
Atıcılar tekyesi: 287, 315
Atina: 14, 55, 122, 283, 354
Atina aselleri: 274
Atina balı: 213, 299
Atina kal'ası: 66
atlas: 267, 289, 301, 319, 320, 332
atlas çullar: 263, 279
atlas hil'at: 93

Atlas (kitap): 270
atlas ü dîbâ: 114
atlas zincef: 319
atlascıyân esnâfı: 333
atlas-ı bûkalemûn: 130
atlı asker: 108
atmaca (kuş cinsi): 216, 316
atmacacıbaşı: 321
Atmeydânı: 20, 26, 28, 29, 44, 51, 100, 102, 104, 105, 112, 117, 126, 127, 130, 132, 135, 136, 143, 145, 147, 153, 155, 171, 173, 189, 196, 200, 225, 237, 278, 279, 293, 315, 338, 354
Atmeydânı hammâmı: 158
atrina (balık cinsi): 290
attâr: 132, 212, 213, 313, 327
attâr esnâfı: 326, 327
attârân san‘atı: 300
attârân zümresi: 326
attârân-ı dikiciyân esnâfı: 325
attârân-ı kahveciyân esnâfı: 327
attârân-ı Mısır: 326
attârân-ı Yahûdân esnâfı: 327
attârbaşı: 327, 328
Attâr-ı Bilbeysî, Pir: 275
attâr-ı çömlekciyân esnâfı: 326
attâr-ı yağcıyân-ı bâdem esnâfı: 326
avân sâzı: 345
avârız dîvânı: 90
Avarin (Mora'da): 124
avcı odaları: 321
avcıbaşı: 280, 321
avcılar: 159, 279, 280, 316, 321
avcılar çorbacısı: 280
avcılar odası: 279
avcıyân esnâfı: 316
avcıyân-ı murgân esnâfı: 321
avgâh: 227
âvîze: 64, 69, 70, 71, 75, 100, 101, 144, 292, 306, 320
Avlonya: 68, 74, 82, 87, 90, 328
Avn bin İmrân, Pir: 308
Avn (çoban köpeği ismi): 280
Avn ibn Şâden er-Râ‘î, Pir: 277
Avra (çingene): 280
Avretbâzârı: 19, 27, 76, 146, 150, 152, 153, 159, 174, 301, 334
Avrethisârı: 66
avşıla (içecek): 276
avşıla şarâbı: 355
Avusdos (günü): 26
Avvâd (sâzendegândan): 344
Avvâdân (musiki esnâfından): 337
Avz bin Sâm: 37
Ay Sofya (Vezendon kıralın kızı): 57
Aya Aleksandıra: 214
Aya, Bâb-ı: 26
Aya Dede: 41, 42, 175
ayak nâ’ibi: 53, 212, 216
ayak taklîdi: 352
Ayakapusu: 42, 152, 175, 290, 355
Ayakhâne (meyhane): 355
Ayalonka şehri (Kâsımpaşa): 204

Ayamavra livâsı: 82
Ayameki cezîresi: 66
a‘yân [u] eşrâf: 106, 110, 129, 208, 214, 220, 223, 225, 235, 241, 287, 321
a‘yân-ı kibâr: 149, 153, 223, 332
Ayaniko Ayazması kal‘ası: 18
Ayanikokapusu: 211
Ayanta günleri: 291
Ayanta kal‘ası: 18
Ayas Paşa: 76, 78, 204
Ayas Paşa havzı mesîregâhı: 218
Ayas Paşa huddâmları: 182
Ayasofya: 17, 18, 20, 24, 28, 29, 30, 31, 33, 39, 43, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 73, 75, 97, 100, 105, 113, 148, 152, 153, 154, 155, 172, 175, 184, 190, 197, 207, 265, 293, 301, 339, 340, 354
Ayasofya câmi‘i: 17, 26, 50, 51, 57, 58, 60, 62, 78, 96, 115, 199, 329
Ayasofya çanlığı: 37, 59, 232
Ayasofya çârsûsu: 60, 62, 289, 354
Ayasofya deyri: 18, 20, 28, 33, 48, 58, 221
Ayasofya hammâmı: 158, 160, 354
Ayasofya haremi: 171, 173
Ayasofya kubbesi: 20, 48, 55, 56, 58, 62, 69, 70
Ayasofya kurşumu: 63
Ayasofya makâmâtları: 59, 62
Ayasofya meşîhatı: 191
Ayasofya meydânı: 237
Ayasofya-i Kebîr: 48, 54, 56, 114, 118, 149, 152, 157, 162, 169, 170, 172, 217
Ayaspaşa hammâmı: 220
Ayaspaşa Mahallesi: 217
Ayasuluk: 55, 283, 336
ayazma: 203, 211, 212
Ayazma, Bâb-ı: 26
Ayazma İskelesi meydânı: 237
ayazma-i hulv ü şûre: 252
Ayazmakapusu: 43, 237, 308
Ayazmend: 43
Ayazmend şarâbı: 358
Aydın: 82, 88, 91, 345
Aydın Çavuş (kimyâ sahibi): 208
Aydın Çavuş mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Aydın Ermenî (kalemkârân-ı kuyumcıyân): 313
Aydınbayoğlu: 42, 44
Aydıncık (Bursa'da) (ayrıca bkz. Eydincik): 14, 34
Aydıncık tahtı: 55
Aydınlı: 165, 166
ayı / ayu: 280, 305, 321
ayı balığı: 290
ayı oynatmak: 349
ayıcıyân esnâfı: 280
âyîne: 315
âyînebâz (hayâl-i zılcıyân): 339
âyineciyân esnâfı: 334
âyîne-i İskender: 302
âyîn-i Îsâ: 21
âyîn-i Mesîhâ: 24
Âyişe-i Sıddîka, Hz.: 306
aylan (yay cinsi): 315
aylı sâ‘at: 310
ayn-ı Âlî: 45
ayn-ı câriye: 155

Aynî Hâtûn binâsı: 202
Ayntâb: 88, 92, 323
Ayntâb köftesi: 286
aynü's-semek-i Sûdân: 310
ayran: 277
ayrık (ot cinsi): 238
Ays bin İshâk evlâdları: 38
Ays evlâdları: 13
Ays ibn İshâk Nebî: 14
ayş [u] işretgâh: 227
ayubâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Ayvansarı Bâbı: 26, 156
Ayvansarıkapusu: 25, 26, 326
Azadlı (Çatalca'da): 19
Azak: 12, 16, 84, 122, 128, 132, 142, 238, 277
Azak eğiri: 30
Azak kal'ası: 37, 128, 132, 142, 210, 228
Azatlı (İstanbul'da): 19
Azatlı köyü: 240
azebistân: 44, 50, 91, 123, 159, 205, 208, 213
azebistân ağaları: 82
azebistân askeri: 42, 205
azebistân çavuşları: 53
azebistân nevbetci: 205
Azebkapusu: 18, 211, 212, 213
Azebkapusu hammâmı: 159
azebler: 155, 158
Azebler câmi'i (Şeftalü câmi'i, Unkapanı'nın iç yüzünde): 146, 183
Azebler Çârsûsu: 188
Azebler hammâmı: 158, 354
Azebler mahallesi: 283, 360, 361
Âzerbâycân armudu: 285
Azerbuc: 92
Azez (Haleb'de): 88
Azez livâsı: 92
Azî ibn en-Nebbâş, Pir: 298, 300
Azîz Efendi bâğı: 300
Azîz Efendi (İslâmbol Monlası): 124
Azîz hazretleri (Rûmiyyye Şeyhi): 104
âzmâyiş (ok cinsi): 314
Azmâyiş (Put): 49
Azmî Efendi: 199
Azmî (Şa'ir): 157, 171
Azmîzâde Hâletî Çelebi (Şa'ir): 186, 359
Azmîzâde Hâletî Efendi (Şeyhülislâm): 102, 123, 124
Azmîzâde yalısı: 221
Azrâ'îl: 28, 57, 139

- B -

Ba'albek kurbü (Cebel-i Lübnan'da): 329
Baba Acem (Dâ'irezen): 343
Baba Âhû (Dâ'irezen): 343
Baba Alî, çengî: 343
Baba Amr, Pir: 315
Baba Arab: 316
Baba Ca'fer: 36, 37, 43, 59, 175
Baba Ca'fer Zindânî: 43
Baba Çelebi medresesi: 151
baba çorbası: 284

Baba Hasan (Tekye-nişîn): 316
Baba Mahmûd Efendi: 200
Baba Maksûd makâmı: 59
Baba Mehemmed (Papas): 49, 50
Baba Nakkâş: 60
Baba Nâzlı kolu: 348
Baba Reten (Ebû Seyd Hindî): 263, 301
Baba Reten-i Bâğbân, Pir: 285
Baba Sevindik-i Hindî, Pir: 336
Baba Süleymân Ağa yalısı: 221
Baba Şâhin cengî: 343
baba şeftâlûsi: 300
Baba Yûsuf, Şeyh: 164, 201
Babadağı: 143
Bâb-ı ahdar: 315
Bâb-ı Âhûr kurbü: 154
Bâb-ı Cedîd: 26
Bâb-ı Dâvûd (Kudüs'de): 305
Bâb-ı Hümâyûn: 20, 26, 51, 58, 112, 132, 137, 155, 295, 324
Bâb-ı Sa‘âdet: 51
Bâb-ı Servi: 115
Bâb-ı Züveyle: 77, 166
Bâbulluk: 256
Bâbü'l-ebvâb kal‘ası: 97
bâc: 125, 281
Bâcvânlar [Bâcvânlu] livâsı: 86, 90
badaluçka (havayi fişek): 304, 305
badana: 211, 340
badanacı Ermenîler: 340
badanacıyân esnâfı: 339
bâdbân (yelken): 72
bâde: 204
bâde-fürûşân: 356
Bâdehâne (meyhane): 356
bâdem: 262, 286, 300
bâdem mülebbesi: 289
bâdem şeker: 289
bâdem yağcısı attârı esnâfı: 326
bâdemî: 267, 312
bâdemli çörekler: 265
bademli köfterciyân esnâfı: 286
bâdgîrler: 341
Badille mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Badrak: 83
badya: 285, 289, 291
bâdyân: 274, 298, 354
Baf: 84
Baf kal‘ası: 96
Bafra: 220
bâğ: 30, 39, 40, 50, 132, 173, 192, 193, 195, 202, 203, 204, 205, 207, 213, 217, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 239, 245, 259, 263, 283, 287, 300, 301, 318, 322, 344
bâğ u bâğce: 30, 39, 132, 192, 193, 195, 202, 203, 204, 205, 213, 217, 220, 221, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 237, 263, 318
bâğ u besâtinli: 26
bâğ u bostân: 168, 223, 251, 263
bağal (matrakbâzlık): 121
Bağaniskî kavmi: 328
bâğbân: 40, 101, 159, 178, 207, 208, 221, 226, 227, 228, 229, 235, 237, 241, 263, 301

bâğçe: 14, 18, 25, 28, 30, 39, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 65, 105, 111, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 132, 134, 144, 145, 186, 192, 193, 195, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 213, 217, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 263, 273, 285, 295, 296, 300, 301, 309, 311, 318, 336, 348, 360
bâğçe imâmı: 111
bâğçe küreği: 209
bâğçe üstâdı: 221, 229
bâğçe-i hâs: 237
bâğçe-i selâtîn: 241
Bâğçekapu: 25, 114, 279, 295
Bâğçekapusu esnâfı: 279
Bâğçeli (kalyonu): 125
Bâğçesarây: 15, 83, 254
bâğçevân: 158, 263, 300, 348
Bağdâd: 35, 37, 39, 48, 55, 58, 60, 67, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 85, 89, 94, 97, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 114, 120, 122, 123, 131, 132, 134, 135, 156, 172, 174, 180, 188, 191, 200, 211, 232, 237, 251, 257, 258, 259, 261, 262, 280, 294, 307, 316, 317, 319, 320, 323, 326, 328, 331, 352, 361
Bağdâd fethi: 188, 200
Bağdâd hazînesi: 80
Bağdâd kargısı asâlar: 280
Bağdâd kösü: 60
Bağdâd Kurna'sı: 326
Bağdâd seferi: 105, 122, 135, 191
Bağdâd vâlîsi: 77, 85
Bağdâd vezîri: 81, 104
Bağdâd-ı behişt-âbâd: 35, 74, 75, 85, 104, 119, 124, 216, 250, 251, 257, 276, 360
Bağdâdî (güvercin cinsi): 317
Bağdâdîzâde: 209
bâğ-ı behişt: 232
bâğ-ı cennetdir: 250
bâğ-ı cihân: 59, 67, 104, 161, 165, 231, 235
Bâğ-ı Cinân kal‘ası: 104
bâğ-ı engûr: 235
bâğ-ı hıyâbân: 113, 221
bâğ-ı İrem: 11, 16, 23, 47, 51, 63, 65, 67, 69, 113, 139, 186, 193, 201, 202, 204, 207, 228, 231, 237, 239, 300, 330, 348
bâğ-ı İremezât: 101, 161, 221, 237
bâğ-ı Rıdvân: 176
bağırsak: 271, 282, 312
bağla (matrakbâzlık): 121
bağla top (matrakbâzlık): 121
bahâr: 203, 301
bahâr helvâsı: 213
bahârlar (bahârat): 281, 283, 332, 353
bahârlı pâlûde: 286
bahârlı simid: 213
bahârlı şerbet: 274, 286
bahârlı şerbetciyân esnâfı: 286
Bahâyî Efendi: 230, 359
Bahîrâ Papas: 56
Bahîre: 86
Bahirnâme (Gınâyî Efendi'nin kitabı): 201
Bahrân (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Bahr-i Harez: 15
bahrî (havayi fişek): 305
bahrî hotaslar: 254
Bahr-i Kulzüm: 17
Bahr-i Muhît: 16, 17, 270, 353
Bahr-i Okyûnûs: 14, 16, 47, 78, 270
Bahr-i Rûm: 16, 17, 19

Bahr-i Salacak: 235
Bahr-i Sefîd: 16, 39, 79, 124, 272, 275
Bahr-i Siyâh: 15, 16, 228, 268, 305
Bahr-i Süveys: 17
Bahr-i Ummân: 16, 257, 268, 270, 272
Bahr-i Van: 270
Bahşı Efendi: 185
bahşîş-i cülûs: 131
bakâlların pîri: 300
bakır: 177, 215, 308, 309, 311
bakır âvânî: 207, 238, 309, 354
bakır gemi: 29, 214
bakır ibrîkler: 286
bakır kazganlar: 262
bakır keştîler: 214
Bakır Küresi: 309
bakır ma'âdinleri: 308
bakır sızırıcıyân esnâfı: 308
Bâkî Efendi (Şa'ir): 180, 199
Bâkî Efendi (Şeyh): 194
Bâkî Paşa (Defterdâr): 103, 107
Bakî'i mezarlığı (Medine'de): 254, 311, 313, 326, 330
bâkire: 38, 50, 51, 247
bakkâl: 352
bakkâlân-ı tâcirân esnâfı: 298
bakkâlbaşı: 299, 300
bakkâl-ı pasdırmacıyân esnâfı: 299
bakkâlların silsilesi: 298
bakla: 266, 291
Baklalı Hân kârbânsarâyı: 155
Baklalı (karyesi): 18
Baklalı köyü mesîregâhı: 240
bakrac: 286, 354
Bakraçlı menzili (ok nişan yeri): 241
bal: 278, 288, 299, 300, 301, 352
bal fıçıları: 214, 255, 299, 354
bal mûmları: 278
bal suyu (şarâb): 354, 355, 356
bal tüccârı esnâfı: 299
balaban: 240, 346, 357
balaban (kuş cinsi): 316
balaban (musiki esnâfından): 337
Ba'labekke kal'ası' (Şâm kurbünde): 306
Balat: 26, 51, 290, 336, 348
Balat câmi'i: 146
Balat Çingâneleri: 345
Balat hammâmı: 158
Balatin livâsı: 83
Balatkapusu: 25, 146, 237, 355
Balatşâh mahallesi: 348
balcıbaşı: 299
balcıyân esnâfı: 299
Balçık kasabası: 137
balgam: 190, 286
balgamî (mermer cinsi): 160
balgamî taşlar: 246, 265
Balı Beğ, Küçük (Ümerâ): 79
Balı Çelebi: 351

Balı Çelebi, Kâsımpaşalı: 344
Balı Efendi, Sarhoş (Şeyh): 96, 180, 194
Balı Kapudan, Bursalı: 272
balık: 17, 19, 29, 118, 188, 196, 226, 228, 229, 231, 237, 238, 240, 252, 271, 288, 289, 290, 291, 292, 305, 310, 316, 321, 344, 361
balık ağı: 238, 292, 310
balık âşcıları: 291
balık beyni: 288
balık dalyanı: 226, 252
balık dişi: 316, 321
balık emâneti: 252
balık emîni: 229, 288, 289, 290, 291, 292
balık geçitleri: 290
balık kursağı: 271, 344
balık mevsimi: 290
balık pişiriciler: 288
balık satıcı esnâfı: 290
balık satıcılar: 290
balık şebekesi: 229
Balıkbâzârı: 213, 289, 290, 291, 355
Balıkbâzârı âşbâzları: 291
Balıkbâzârı çârşûsu: 213
balıkbâzârı esnâfı: 26, 290, 291
Balıkbâzârıkapusu: 143, 211, 293
balıkcı: 159, 225, 227, 288, 289
balıkcıl kuşu: 197, 239, 317
Balıkcılarkapusu: 26
balıkcıyân-ı satıcıyân esnâfı: 290
Balıklağa (Kırım'da): 66, 84, 210
balısıca (şarâb): 354, 356
Balısıra livâsı: 84
Balızâde Efendi: 218
Balî Paşa câmi'i (Emîr Buhârî kurbünde): 147
Balkapanı: 275, 299
Balkapanı hânı: 276
balkarmata: 125
balkarmata kadırgalar: 44
ballı lokma: 265
Ballıbadra kal'ası: 68
balmûmu: 52, 278, 311, 332
balsûcıyân esnâfı: 354
balta: 255, 256, 279, 306, 334
Balvar kal'ası: 94
balyemez top: 25, 108, 113, 125, 141, 142, 214, 215, 225, 228, 235, 255, 305
Balyoz hammâmı: 159
balyozlar: 159
Banaluka livâsı: 82
Bandırma: 291
bâng-i Muhammedî makâmı: 72
Bânyânî kavmi: 328
bâr [u] büngâhlar: 108, 141
bârbûtcıyân (musiki esnâfından): 337, 345
bârbûtcıyân sâzı: 345
barça (gemi cinsi): 45, 126, 273
bardak: 327
bardakcı: 326
bardakcı dükkânları: 194
Bârgirî: 86, 89, 94, 113
bârhâne: 267

Bartın: 220
Bartın fıçıları: 283
Bartın küreği: 341
Bartın Türk'ü: 354
bârûd: 238, 279, 293, 303, 304, 359
bârûd emâneti: 252
bârûd emîni kârhânesi: 293
bârûd tâcirleri: 305
bârûdcıbaşı: 238
bârûdcıyân esnâfı: 293, 305
bârûdhâne: 53, 78, 238, 239, 279, 293
bârûdhâne çarhları: 30
bârûdhâne emâneti: 252
bârûdhâne emîni: 293
Bârûdhâne kullesi: 205
Bârûdhâne meydânı: 237
bârûdhâne-i siyah emîni: 293
bârûd-ı ma'cûn: 359
bârûd-ı siyâh: 30, 255, 279, 293, 304, 305
baskı (nalcı aleti): 308
basmacılar: 332
basmacıyân-ı cît esnâfı: 332
basmacıyân-ı yasdık esnâfı: 332
Basra: 80, 81, 85, 94, 96, 135, 200, 260, 265, 276, 294
Basra cebbânesi: 289
Basra hâkimi: 346
Basra kargısı: 268
başcı: 281, 282, 283
başcıbaşı: 281, 282, 284
başcıların pîri: 282
başcıyân-ı âşcıyân esnâfı: 281
başdankara (kuş cinsi): 222, 318
başdarda: 105, 121, 125, 133, 142, 271, 316
Başhisâr: 212
başmaklar: 218
bataklık: 122
batâlise: 14, 20, 31, 32, 37
Battâl bâğları: 232
Battâl Gâzî, Seyyid (Ca'fer b. Hüseyin Gazi): 36, 37, 59, 232, 236
battâl (ney cinsi): 337
Batum: 89, 92
Bayat livâsı: 85
Bayburd: 41, 68, 165
Bâyezîd câmi'i: 51, 120, 153, 185, 270, 312
Bâyezîd hammâmı: 159
Bâyezîd Hân: 26, 28, 46, 47, 67, 68, 95, 96, 149, 153, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 191, 202, 210, 214, 216, 221, 237, 240, 301
Bâyezîd Hân anbârı: 252
Bâyezîd Hân çeşmesi: 156
Bâyezîd Hân kârbânsarâyı: 155
Bâyezîd Hân menzili: 121
Bâyezîd Hân meşâyihı: 175
Bâyezîd Hân minâresi: 120, 121
Bâyezîd Hân, Şehzâde: 78, 97, 98, 168, 170, 171, 345
Bâyezîd Hân şeyhi: 175
Bâyezîd Hân topları: 216
Bâyezîd Hân türbesi: 77
Bâyezîd Hân ümerâsı: 164

Bâyezîd Hân, Yıldırım: 19, 38, 39, 40, 58, 105, 204, 228, 231, 350, 351
Bâyezîd Hân-ı Sânî: 11, 67
Bâyezîd kal'ası: 86, 90, 93
Bâyezîd kapusu: 53
Bâyezîd Kazancıları köşesi: 52
Bâyezîd meydânı: 67, 316
Bâyezîd, Sultân: 66, 68, 79, 111, 147, 262, 295, 314
Bâyezîd-i Bistâmî: 163
Bâyezîd-i Velî: 28, 31, 43, 45, 46, 47, 48, 66, 67, 68, 69, 145, 146, 161, 162, 163, 170, 191, 207, 214, 229, 230, 270
Bâyezîd-i Velî câmi'i: 66, 114
Bâyezîd-i Velî Hammâmı: 28, 158
Bâyezîd-i Velî imâreti: 152
Bâyezîd-i Velî medresesi: 149
Bâyezîd-i Velî meydânı: 237
Bâyezîd-i Velî sebîli: 157
Bâyezîd-i Velî vüzerâları: 146
bayrak: 268, 272, 273, 288, 295, 300, 303, 322, 324
bayrakdârlar: 331
Bayram Ağa (Yeniçeri ağası): 124
Bayram Paşa: 24, 25, 27, 104, 106, 108, 114, 173, 221, 250
Bayram Paşa bâğı: 237
Bayram Paşa câmi'i (Kebkebciler içinde): 147
Bayram Paşa hammâmı: 158
Bayram Paşa, Kâ'immakâm: 104, 105, 113, 188, 211
Bayram Paşa, Koca: 24, 25
Bayram Paşa (Murâd Hân'ı Râbi' vezîri): 154
Bayram Paşa sarâyı: 154
Bayram Paşa türbesi: 174
Bayram Paşa (Vezîr-i a'zam): 112, 174, 251, 358
Bayram Şâh (Rakkâs): 348
Bayram-ı Velî, Hacı: 162, 209
Bayramî tarîkatı: 164, 187, 191, 196, 201, 209
Bayrampaşa habbı: 354
bâzârbaşı esnâfları: 301
bâzârcı: 158, 300, 301
bâzârcı dükkânları: 220
bâzârcılar oğlanları: 300
bâzâr-ı sevr: 281
bâzbâzân: 121, 338
bâzbâzân-ı cânbâzân-ı pehlivânân: 338
bâzbâzân-ı pehlivânân esnâfı: 348
bâzergân: 48, 158, 226, 253, 274, 275, 276, 281, 287, 292, 297, 298, 299, 308, 312, 321, 327, 332
bâzergânbaşı: 202, 253, 276
bâzergânbaşı bâğı: 202
bâzergânbaşı esnâfı: 276
bâzergân-ı anka Karadeniz esnâfı: 272
bâzergân-ı cevâhirân: 312
bâzergân-ı cevâhirciyân esnâfı: 310
bâzergân-ı esîrciyân esnâfı: 293
bâzergân-ı pirincciyân esnâfı: 275
bâzergân-ı semmûr esnâfı: 321
Bebek bâğçesi: 224, 237
bebr postları: 321
bebr (vahşi hayvan): 280, 321
Beç: 94
Beç kal'ası: 77, 99
Beçkapusu: 120
Beçkerek kal'ası: 95

Bedahşân: 310
bedâsten: 110, 178, 207, 226, 311, 324, 333, 334, 335
Bedâsten dellâlları: 334
bedâsten kethudâsı: 334
Bedâsten kurbü: 319
bedâsten sandûkları: 334
Bedâsten şeyhleri: 335
Bedâsten-i atîk: 257, 262, 334
Bedâsten-i bîrûn esnâfı: 334
Bedâsten-i cedîd: 257, 334, 335
Bedâsten-i Galata: 335
beddâvî gömleği: 274
beddâvî şerbetcisi: 182, 286
Bedehşân la'li: 310
bedevine şarâbı: 354, 356
Bedîl bin Vertâ (sahâbe-i kirâmdan): 254, 293, 328
Bedir şühedâları cebbânesi: 315
Bedî'üzzamân: 198, 331
Bedr (Hz. Muhammed'in Gazası): 31
Bedreddîn Mahmûd, Mevlânâ: 167
Bedreddîn Mehemmed ibn Mehemmed eş-şehîr bi-Kaysûnî: 96
Bedr-i Huneyn: 13, 259, 270, 293, 315, 351
Bedrü'l-ahîr (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Beganoğlu kal'ası: 141
Beğ hammâmı: 159
Beğ nehri: 44
Beğ yalısı: 226
Beğbâzârı pirinci: 274
Beğkoz: 54, 229, 251, 336
Beğkoz bâğçesi: 121
Beğkoz hammâmı: 159
Beğkoz iskelesi: 229, 241, 290
Beğlerbeği bâğçesi: 231
Beğlerbeği çeşmesi: 156, 177
Beğşehri: 82, 88, 91, 182
Beğzâde Çelebi çeşmesi: 193
Beğzâde Efendi: 179
Behiştî: 96, 164
Behlül Dânâ: 106, 296
Behlül Kassâ', Pir: 327
Behrâm Paşa (Mîrimîrân): 77, 78
bekâr odaları: 155, 226
bekârbaşı: 325
bekârhâne: 155, 228, 256, 324, 332
Bekir Ağa: 345
Bekir Efendi, Akçalı: 178
Bekir Paşa (Kapudan): 125
bekmez: 355
Bekrî bürâder: 290
Bekrî Mustafâ taklîdi (hayâl-i zılde): 351
beksumât Bkz. peksumât
Bektaş Ağa: 132, 137
Bektaş-ı Velî, Hacı: 38, 43, 146, 234, 254, 255, 325, 353
Bektaşî: 353
Bektaşî tarîkatı: 191
Bektaşiyân: 225, 240
beldârân-ı teberdârân lağımcıbaşı esnâfı: 255
Belde-i Tayyibe (İslâmbol): 11, 13, 14, 20, 25, 31, 56, 94, 106, 155, 160, 174, 241, 250, 251, 358

Belgrad: 45, 53, 66, 77, 82, 94, 99, 141, 142, 154, 293, 294
Belh: 111, 183
Belh [u] Buhârâ: 32, 175, 288
Belîs (Haleb'de): 84, 88, 92
Belkâs (Şehrizol'da): 86
Belkîs Ana (Hazret-i Süleymân Hâtûnı): 320
Belkîs Ana şehri (Bursa'da): 34
Belkîs Havvâ: 14
Belkîs kasrı: 330
Belkîs tahtı: 55
Belkîs'ın zifâfı gecesi: 336, 343
beller (çiftçi aleti): 263
Bender: 82, 83
Bender kal'ası: 74, 138, 149
bender [u] iskeleleri: 124
bender-i Dîv: 76, 94
bend-i yemîn (gürz oyunu): 121
bend-i yesâr (gürz oyunu): 121
bendîşe (menteşe): 307
Benekli Şâh, Selânikli: 344
benglik (keyf verici madde): 327, 354
benglikciyân esnâfı: 327
Benî Abbâs: 35
Benî İshâk: 13
Benî İsrâ'îl: 292, 299, 306
Beni Kaynukâ (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Benî Kotur: 86, 89
Benî Kureyş kabilesi: 338, 349, 350
Benî Lihyân (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Benî Rabî'a (Rıkka'da): 85, 89
Benî Selîm (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Benî Ümeyye: 33
Beni'l-Mustalık (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Benli Hasan (Şa'ir) (Ahî Çelebî): 167
Benli Urum: 310
Benli Yahûdî: 223
bennâ: 64, 72, 105, 340
bennâ kûhkenler: 172
bennâyân esnâfı: 339
Benû Ferît (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
berât: 333
berât hücceti: 65
berâyâ: 106, 109, 110, 122, 131, 133
berber: 314, 323, 328
berber cüvânları: 329
berber dükkânları: 186, 196, 318
berber köserecileri esnâfı: 314
berberân esnâfı: 328
berberân-ı piyâdegân esnâfı: 329
berberân-ı sünnetciyân esnâfı: 329
berberbaşı: 329
Berberî: 264
Berberîçe kırmızı fes: 273
Berberistân: 244, 328
berberlerin pîri: 329
Berda' şehri (Acem'de): 79
Berda'î: 167
Berdû' [Berda']: 86, 90

berebaşılar: 260
berekât-ı Halîl: 278
Berezençse kal'ası: 94, 141
Bergama: 161, 183, 231, 294
Bergofça kasabası: 187
Berhayâ, Vezîr-i Âsaf: 305
Berkovişte nâm tahtı: 128
Berkûk Sultân: 302
Berût: 45, 274
Berût kal'ası: 45
besâtînler: 222
besbâse (bahârat): 262, 326
beste-nigâr makâmı: 117
Beşdepe: 295
Beşiktaş: 72, 78, 122, 220, 221, 222, 223, 228, 232, 251, 273, 290, 304, 336, 344
Beşiktaş bâğçesi: 221, 237
Beşiktaş câmi'i: 223
Beşiktaş hammâmı: 159
Beşiktaş kuyuları: 222
Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi: 343
Beşiktaş suları: 222
Beşîr Ağa: 98, 172
Beşkelek livâsı: 83
Betlen Gabor (Erdel kıralı): 99, 141
bevvâb: 59, 71, 73, 258, 267, 294
bevvâbân esnâfı: 258
beyâbân: 289
Beyânî: 201
Beyânî (Şa'ir): 121
Beyânî (Şeyh): 178
beyâz buyurdu: 142
beyâz ekmeği: 197
beyâz kurus: 313
beyâz mermer: 63, 64, 160
beyâz mûm: 332
beyâz pide: 236
beyâz simid: 208
beyâz tavâşî: 76
beyâz tula: 148
Beyrût: 84
Beyt-i Sabastıyye karyesi: 63
Beyt-i Şerîf: 339
beytü'l-hüzünler: 232
Beytüllahm: 14, 22, 63, 220
Beytü'l-mâl: 65
beytü'l-mâl-ı müslimîn: 102, 106, 132, 275
Beytü'l-ma'mûr: 249
Beytü'l-mukaddes: 68
beyzabâz (hayâl-i zılcıyân): 338
bez: 320, 333, 334
bez çuvallar: 299
bez dokuma: 269
bez dokuyucular: 243, 319, 333
bezâsten: 219, 235, 252, 312, 320, 332, 333, 334, 335
bezâsten hammâlları: 333
bezâsten kethudâsı: 175
bezâsten-i atîk esnâfı: 332
bezâsten-i bîrûn: 333

bezâsten-i cedîd esnâfı: 334
bezâsten-i enderûn: 333
bezciyân: 333
bezirciyân esnâfı: 299
beziryağı: 291, 299, 340
bezzâzân: 333
bezzâzân-ı boğasıcıyân: 333
bezzâzistân: 194, 196, 203, 223, 251, 313, 332, 334
Bezzâzistân Kethudâsı medresesi: 151
Bezzâzistân-ı atîk: 276, 325, 332
Bezzâzistân-ı bîrûn esnâfı: 333
Bezzâzistân-ı cedîd kurbü: 157
Bezzâzistân-ı enderûn esnâfı: 333
Bezzâzistân-ı Galata esnâfı: 335
Bezzâzistânkapusu: 310
Bezzâziyye (kitap): 274
bıçak: 208, 283, 290, 302, 303, 310, 312, 313, 314
bıçak eğesi: 306
bıçak kıncı: 314
bıçak kıncısı esnâfı: 303, 314
bıçakcılar: 302, 314
bıçakçıların pîri: 329
bıçakçıyân esnâfı: 302
bıçkı: 263, 306
bıçkı (pabuccu aleti): 325
bıçkıcılar: 336, 340
bıçkıcıyân esnâfı: 339
bıtrîk: 17, 20, 26, 35, 49, 55, 149
bıtrîke hücreler: 64
bıyık: 247, 248, 325
bıyık yülümek: 247
biber: 283
Bîdkâr kal'ası: 94
Biga: 82, 87, 91
Bihke kal'ası: 97
Bihzâd (Evliya Çelebi'nin babasının kölesi): 117
Bihzâd, Nakkâş: 220, 229
Bihzâd-ı Mânî (Nakkâş): 192, 202, 220, 330
Bihzâd-ı Sânî: 331
Bî-kaydhâne (meyhane): 356
Bilâd-ı İsvân kavmi: 328
Bilâl-i Habeşî: 11, 12, 114, 152, 243, 244, 258, 314, 341
Bilbeys şehri: 308, 315
bileği taşı: 247
bilezik: 247
billûr: 70, 100, 144, 160, 193, 213, 222, 265, 288, 289, 327, 357
billûr câm: 233, 239
billûr taslar: 265
bîmârhâne: 73, 76, 102, 149, 153, 205, 262
bîmâristân: 149, 152, 252
bîmâristân-ı moristân esnâfı: 263
Binbereket (çingene): 280
Bingöl: 238, 283, 286
Bingöl yaylası: 278
Binyâz Pehlivân: 102, 109
Birecik: 84, 88, 92
Birgi şehri: 96, 181, 184
Bi'r-i Zümürrüd: 289

Birimbâl pirinci: 274
biryân (kebap): 285
biryâncıyân esnâfı: 285
bisât (nalcı aleti): 308, 321
bistiyar (Romanya'da bir memurluk unvanı): 26
Bişri'l'anevî: 32
Bitbâzârı: 155, 334
Bitlicezâde: 185
Bitlîs hâkimi: 160
Bitlîs hânı: 86, 138, 342
Bitlîs kal'ası: 113
Biyim yurdu (Heyhât Sahrası'nda): 15
Bobofca kal'ası: 94, 141
bocuk (hınzır yavrusu): 281
Boçkay İşvan (Erdel Kıralı): 99
bodana (işkembe cinsi): 283

bodostoma: 15, 270
boduç (ağaç testi): 323
Bodur Alî Efendi (Soukkuyu Cami'i imâmı): 315
Bodur Ca'fer kalyonu: 125
Bodur Gürcî Ca'fer (Kapudan): 272
Bodurum kal'ası: 94
boğa: 279, 299
boğasıcılar: 332, 333
Boğazhisâr: 17, 34, 40, 72, 140, 145, 214, 227, 228, 251
Boğazhisârlar (Kilidü'l-bahreyn): 140
Boğdan: 39, 68, 80, 83, 94, 98, 102, 112, 128, 137, 140, 143, 163, 184, 228, 277, 281, 299
Boğdan aselleri: 274
Boğdan balı: 299
Boğdan beği: 128, 140
boğma (güreş oyunu): 119, 120, 316
Boğol kavmi: 308
Boğuk Kapudan taklîdi: 352
bokluca bülbül: 318
Bokluca hammâm: 159, 213
Bokrât (Hakim): 22, 28, 262
bolâheng (ney cinsi): 337
Bolayır: 294
Bolu: 82, 88, 91, 113
Boluvî: 164
bora (güherçile) ma'âdinleri: 313
Borabas (çoban köpeği ismi): 280
boracıyân esnâfı: 313
boru: 26, 268, 273, 280, 313, 338, 340, 343, 346, 347, 357
borucıyân-ı sarı pirinc esnâfı: 313
borucu: 313
Bosna: 40, 76, 79, 81, 82, 87, 94, 95, 96, 97, 99, 111, 129, 138, 139, 140, 151, 154, 286, 294, 308, 344
Bosnavî: 77, 78, 108
Bosnavîü'l-asl: 77, 112, 127
bostân: 148, 158, 180, 184, 193, 194, 206, 207, 215, 222, 223, 235, 263, 300
Bostân hammâmı: 158
Bostân hammâmı bâğı: 300
bostâncı: 26, 29, 53, 127, 130, 158, 190, 202, 204, 221, 229, 253, 263, 281, 287, 311, 321, 325, 360
bostâncı külâhı: 29, 190
bostâncı neferâtları: 229
bostâncı ocağı: 130, 325
bostâncı odabaşısı: 53
bostâncı samsonhânesi: 253
bostâncı uskokları: 360
bostâncı ustası: 202
bostâncıbaşı: 53, 78, 91, 98, 99, 107, 111, 112, 122, 123, 127, 133, 134, 137, 187, 216, 221, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 263, 285, 287, 290, 311
Bostâncıbaşı cisri: 137
bostâncıbaşı kayığı: 133, 134, 226
bostâncılar tazıhânesi: 253
bostâncıyân-ı hâssa: 52
Bostânzâde Efendi (Şeyh): 178, 179
Boşnak: 112, 207, 344
Boşnak Dede gülü: 208
Boşnak lisânı: 186
Boşnak pabucu: 188
Boşnakbâğı Mesîregâhı: 207
boya: 327, 332
boyacı: 334

boyacı tokmağı: 334
boyacıların silsilesi: 334
Boyacılarkapusu: 66, 187
boyahâne-i mîrî: 252
boybeği: 34, 68, 83, 210, 261
Boynukısa Hacı: 348
boynuz: 279
boynuzlu at: 279
Boz Vasıl deresi: 287
boza: 60, 220, 291, 353, 354
boza bekrîsi: 353, 354
boza darısı: 357
boza fıçısı: 354
bozacıbaşı: 353, 357, 358
bozacılar: 251, 323, 353
bozacıyân esnâfı: 353
bozahâne: 60, 62, 107, 110, 142, 203, 217, 225, 251, 256, 282, 354
bozahâneci alayı: 357
bozahâneci esnâfı: 251
Bozburun mahalli: 209
Bozca (ceziresi): 32
Bozcaada: 138, 203
Bozcaada şarâbı: 213, 358
bozdağan (bozdoğan) topuz: 29, 65
Bozdoğan Kemeri: 157, 184
Bozok: 82, 88, 91
bozon şarâbı: 354, 356
böbrek: 282
Böğürdelen: 94
bölük ağaları: 86
bölük odalar: 53
bölükbaşılar: 133, 264, 265, 291
börek furunu: 251
börekciyân esnâfı: 264
börekçiler: 265
Bruçî (bez cinsi): 319, 333
Bû Alî Sînâ: 327
Bucak bâğı: 237, 300
Bucak Tatarı: 83, 140
Budin: 45, 77, 79, 81, 82, 83, 87, 94, 120, 132, 138, 139, 188, 294, 299, 313, 344
Budin bârûdhânesi: 78
Budin kal'ası: 94, 187, 267
Budin Kızılelması: 75
Budin vezîri: 77, 81, 109, 138, 141
Budun kal'ası: 94
Bugados Vezîr: 15
buğday: 56, 243, 264, 266, 268, 272
buğday anbârı: 225, 228, 252, 295
buğday çalkacıyan esnâfı: 266
buğday çorbası: 264
buğday ekmeği: 241
buğday emîni: 295
buğday ve şa'îr esnâfı: 272
Buhârâ: 32, 111, 175, 183, 258, 285, 288
Buhârî hadîsleri: 151
Buhârî (kitap): 118
buhayre: 122, 123
Buhayre vilâyeti: 313

Buhtunnasr: 15
buhûr suyu: 262
buhûr [u] ûd-ı mülebbes: 297
buhûrcıyân esnâfı: 326
buhûrdân: 100, 198, 275
buhûr-ı fitîl (işkence aleti): 256
buhûr-ı nebî: 326
Bukâ‘, Şâm: 84
Bulgar hükemâları: 21
Bulkar mûğbeçeleri: 325
Bulkurlu: 137
Bunarhisâr: 19, 240
buncu (deniz mahluku): 291
Bundukân: 270
Bundukânî (kağıd cinsi): 331
Bundukânî (Venedik parası): 30
Burak: 242
Burgaz iskelesi: 224
Burgaz kal‘ası: 15
Burgazice Vezîr: 15
burgu: 270, 306
burgu asa: 306
burgu (işkence aleti): 256
burgucıyân esnâfı: 306
Burgucular kullesi: 308
Burhâneddîn hazretleri: 200
Burhâneddîn (Şeyh, nakîbü'l-eşrâf): 200
burma işkenceciyân esnâfı: 339
burma top: 216
Burnaz Âtike Sultân: 173
Burnu kavmi: 328
burnus (giyecek): 208
Bursa: 14, 34, 38, 39, 40, 43, 47, 49, 55, 58, 75, 79, 88, 91, 99, 105, 106, 135, 139, 140, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 181, 209, 211, 236, 250, 276, 286, 294, 317, 320, 333, 336, 338, 351
Bursa monlâsı: 351
Bursa Yörükleri: 287
Bursalılar: 51, 272
Bursevî: 161, 164, 165, 167, 176, 177, 183
burtun (gemi cinsi): 126
Burun otu: 188
Burunsuz Kostantîn: 140
Burusa kaplıcası: 250
bûryâ: 260, 348
bûselik makâmı: 116, 346
Bûsırî: 350
Busrâ şehri (Eski Şam): 55, 56, 242, 259, 272, 275, 319, 332, 337
butluğ (zırh): 302
Buyak kal‘ası: 141
Buyak livâsı: 83
buyurdu: 142
buyurdu-yı şerîf: 56
buz kesici: 287
buz küsküleri: 288
bühlûl-i dânâ: 106
bülbül: 59, 63, 119, 152, 164, 184, 188, 195, 222, 285, 286, 310, 318, 347, 353
Bülbül Dîvânesi: 188
Bülbül Ermenî şerbeti: 286
Bülbül sâ‘ati: 310

Bülbül üstâd (hoşâbcıyân): 285
bülbülcüyân esnâfı: 318
Bülbülderesi: 159, 197
Bülbülî: 157
Büreyde-i Eslemî (Sancakdarların Piri): 257
Büyük Çekmece: 19
Büyük İmâm Çelebi: 342
Büyükdere: 227, 353, 355
Büyükdere hammâmı: 159
Büyükdere korusu: 237
Büyükdere mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Büyükkullekapusu: 211
büzürg makâmı: 116

- C -

cab (sadak): 315
cabcıyân-ı Arnavud esnâfı: 323
Ca'ber kal'ası (Fırat nehri kenarında): 35, 306
Câbir ibn Abdullâh el-Ensârî: 249, 259
Ca'fer Çavuş (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
Ca'fer Çelebi ibn Tâc (Nişâncı): 163
Caf'er Çelebi medresesi: 150
Ca'fer Çelebi, Nişânî: 164
Ca'fer Çelebi, Tâczâde (Defterdâr): 68
Ca'fer Efendi, Mevlânâ: 96
Ca'fer Efendi (Şeyh): 200
Ca'fer, İmâm: 244, 247
Ca'fer Paşa (Habeş vezîri): 101
Ca'fer Paşa, Hâdım: 96, 97, 98
Ca'fer Paşa (Kapudan): 91, 122, 125, 221
Ca'fer Paşa (Murâd Hân vezîri): 201
Ca'fer (sâhib-i tab' kimesne): 202
Ca'fer Şâh: 346
Ca'fer-âbâd dağı: 201
Ca'fer-âbâd tekyesi: 18, 191, 202
Ca'fer-i Bermekî: 173, 351
Ca'fer-i Hâşimî, Pir: 307
Ca'ferî mezheb: 202, 256
Ca'fer-i Sâdık: 243, 247, 322
Ca'fer-i Tayyâr: 320, 323
Ca'ferü'l-imâdî: 176
Câhî-i Dâ'î: 180
Cakdurkan (İstanbul'un ismi, Mogolî lisânında): 24
Caklik: 92
Câlinûs (Hakim): 22, 28, 262
câm: 233, 239, 309, 329, 340
câm celâcilli sadefkârî dâ'ire: 342
câm dübelekciyân: 347
câm dünbeleği (musiki esnâfından): 338
câm katremîz şîşeler: 289
câm tâs: 309
câm ve tıhtâb tâscıyân esnâfı: 309
câmcıbaşı kârhânesi: 253
câmcıyân esnâfı: 339, 340
câme-şûyân ya'nî çamaşırcıyân esnâfı: 329
câmhâne (meyhane): 355

câm-ı billûr: 213
câm-ı moran: 70
Câmî (Şair): 179
Câmi‘-i Kebîr kurbü (Beşiktaş'ta): 222
Câmî-i Rûmî (Şa‘ir): 161
câmi‘-i selâtîn: 25, 76, 100, 142, 143, 144, 145, 151, 195, 251, 252, 305
Câmi‘ü's-Sağîr (kitap): 32
câmlı dükkânlar: 330
câmûs: 113, 263, 264, 265, 277, 279, 291, 299, 305, 346
câmûs derisi: 308
câmûs köteni: 316
câmûs sığırlar: 279
câmûslar: 263
Cân Arslan Paşa: 140
Cân Kuyusu mesîregâhı: 196
Cân Memi Şâh (Rakkâs): 348
cân otu: 212
cânbâz: 296
cânbâz temâşâsı: 211
cânbâzân: 91, 338
cânbâzân-ı esb esnâfı: 296
Cânberdî Gazâlî, Çerkes: 94, 95
Cânbezdi hammâllar: 291
cânfes: 114
cângûş (matrakbâzlık): 121
Canha: 41, 68, 165
Canha (Gümüşhane): 294, 313
Canha (Trabzon'da): 85
cânî şeftâlusi: 300
Canik: 82, 88, 91, 165
cânkurtaran: 269
cânkurtaran halatlar: 272
Cânkurtaran kal‘ası: 77
cânkurtaran palamarlar: 211
Canpetro sâ‘ati: 310
Cânpûlâd Beğ, ümerâ: 79
Cânpûlâdzâde: 99, 122, 125, 150, 154, 156
Cânşâh (nakkâş ustası): 330
Cânyırtan (çoban köpeği ismi): 280
câriye / cevârîler: 45, 46, 130, 173, 261, 269, 277, 292, 293, 352
cârûblar: 260
cebbâne: 36, 326
cebe: 296, 305, 324, 331
cebe ve cevşen: 265, 268, 280, 302
cebeci: 50, 53, 141, 233, 293
cebecibaşı: 83, 102, 109, 132
cebehâne: 20, 51, 104, 105, 108, 125, 126, 138, 141, 142, 200, 224, 228, 230, 235, 252, 279, 293, 302, 325
Cebehâne ocağı: 238, 304
Cebehâne odaları: 155
Cebehâne-i Enderûn: 54
Cebehânekapusu: 301
Cebel-i Cimri (Şehrizol'da): 86
Cebel-i Cûda (Musul'da): 57
Cebel-i Elheme: 328
Cebel-i Kaysûn: 337
Cebel-i Ruhbân: 55
Cebeliyye: 84, 88, 92, 327, 328
cebelü: 79, 80, 81, 87, 90, 91, 92, 93

cebinlikler: 332
Cebrâ'îl (ayrıca bkz. Cibrîl): 28, 57, 243
Cedallâh Ebû Türâb: 340
cedvâr habbı (keyf verici madde): 354
ceffâr (Cifir yapan kimse): 131, 135
cehennem sakkâları: 358
Celâl, Kadı: 78
Celâleddîn: 74, 187, 209
Celâleddîn-i Rûmî, Mevlânâ: 44, 161, 175, 218, 222, 337
celâlî: 98, 99, 103, 110, 113, 131, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 162, 171, 222
Celâlî Karayazıcı: 98
celeb: 277
Celeb Alî Cüce (Ravzacıyân): 344
Celeb Çâker Beğ (Kânûncı): 344
Celeb Gedâyî (Çöğürciyân): 344
Celeb Kâtibi (Çöğürciyân): 344
Celeb Mustafâ Ağa (Cengciyân sâzendesi): 343
Celeb Rıdvân Halîfe (Çârtâcıyân): 344
Celeb Seydî Ağa (Şeşhâneciyân): 344
celeb-keşân-ı basdırmacıyân-ı sığır esnâfı: 281
celeb-keşân-ı ganem esnâfı: 281
celî hat: 64, 144, 185, 195, 210, 253
Celîlî (Şa'ir): 164
cellâd: 22, 52, 53, 112, 130, 170, 173, 189, 256, 296
cellâdân esnâfı: 256
Celvetî tarîkatı: 191, 235
Celvetî tekyesi: 206
Cem: 58
Cem Şâh engûrü: 208
Cem Şâh Sa'dîsi (Şa'ir): 44, 46, 47, 161
Cem Şâh (Şa'ir, Şehzâde): 44, 46, 47, 68, 161, 164
Cem ü Cemşîd: 346
cemâlî: 131, 135, 139
Cemâlî (Şa'ir): 161
Cemâlüddîn, Şeyh: 43
cemapur asker: 287
cemapur kavmi: 347
Cemmâse (Rıkka'da): 85, 89
Cemşîd: 58, 71, 283, 299, 303, 304, 311, 320, 326, 327, 331, 335, 336, 345, 351, 355, 357, 359
cenâze peykleri: 260, 341
cenâze şâhidleri: 341
cendere yapıcılar: 341
Cendereci köyü mesiregâhı: 239
Cendereci nâm âb-ı hayât: 30
Cenderecizâde: 161, 163, 239
cendireli değirmenler: 299
Cenevîz kıralı: 210
cengârî sakal: 309
cengciyân esnâfı: 337
cengciyân sâzendesi: 343
cengî: 121
cengî harbî: 326, 336
Cengûle livâsı: 85
Cengûle (Şehrizol'da): 86
cennet: 24, 66, 67, 70, 100, 162, 167, 180, 182, 184, 185, 197, 198, 200, 219, 220, 235, 242, 243, 250, 276, 283, 285, 315, 328, 329, 342, 349
cennet-i ulya: 49
cennet-i Adn: 59, 176, 236

cennet burağı: 242
cennet-harîm: 147
Cennet-i na‘îm: 152
cennet toprağı: 275
Cennet-i me’vâ: 145, 153, 154, 174, 179, 241, 313, 318
Cennetî kapudan: 273
Cercîs, Hz.: 241
Cerem kal‘ası: 94
Ceres Meydânı mesîregâhı: 196
Cerîr-i Taberî: 298
cerrâh: 50, 102, 153, 158, 242, 261, 358
Cerrâh Mehemmed Paşa câmi‘i (Avret Bâzârı kurbü): 146
cerrâhân esnâfı: 261, 262
cerrâhbaşı: 152, 262, 263
Cerrâhpaşa: 99
Cerrâhpaşa hammâmı: 158
Cerrâhpaşa şeyhi: 58
cerrârlar şeyhi: 260
cerre: 354
cerr-i eskâl ilmi: 297
cevâhir: 57, 65, 72, 94, 101, 114, 144, 232, 239, 273, 277, 310, 311, 312, 314, 320, 333
cevâhir bıçaklar: 310
cevâhir bisâtlar: 348
cevâhir hançerler: 310
Cevâhir kolu: 348
cevâhir kubbe: 204
cevâhir kuşak: 254, 310, 333
cevâhir matara: 268
cevâhir minâre: 72
cevâhir murassa‘âtlar: 275
cevâhir raht: 333
cevâhir sandûka: 56, 63
cevâhir sorguclar: 317
cevâhirci: 310, 312, 348
cevâhirciyân bâzârgânı esnâfı: 310
cevâhirciyân esnâfı: 310
cevâhirli püsküller: 280
cevâriş (keyf verici madde): 354
Cevâzir (Bağdâd'da): 85, 89, 320
cevherdâr tüfeng: 303
cevher-fürûş: 310, 312
ceviz: 255, 262, 286, 298, 300
ceviz levhası: 222
ceviz tahtası: 315, 340
cevizi (güvercin cinsi): 317
Cevrî: 104, 105, 120, 121, 127, 219, 316, 352
cevşen: 296, 305, 324, 331
Cevşenî (Hânende): 342
cevz-i Hindî: 255
cevz-i Rûmî şecerler: 222
cevziyye (helva cinsi): 289
ceyrân: 279, 280
ceyrân derisi: 56, 325
Cezâyir: 80, 81, 86, 87, 91, 124, 136, 188, 208, 223, 273, 280, 294, 317, 335, 359
Cezâyir esbâbı: 208, 213
Cezâyir gâzîleri: 136
Cezâyir kadırgası: 125
Cezâyir kal‘ası: 136

Cezâyir kalyonları: 111
Cezâyir kapudanları: 272
Cezâyir paşası: 78
Cezâyir sarması (güreş oyunu): 119, 316
Cezâyir tüfengli: 273
Cezerî Kâsım Paşa: 161, 200
Cezîretü'l-Arab: 165
cıda: 302
cıda mızraklar: 268
cığa: 260
cığa teller: 265, 317
cığa-i şâhin: 171
Cığalazâde: 97, 98, 99, 106, 344
Cığaloğlu (Kapudan): 125
Cığcığa-i Rûm (İslâmbol): 250
cığcığa teller: 257
cığcığalar: 267
cılav katırı: 279
Cılga: 253
Cibâlikapusu: 26, 39, 42, 43, 326, 355
cibinlikler: 298
cibn-i hâlûmiyân ya'nî peynirciyân esnâfı: 277
Cibrîl, Hz. (ayrıca bkz. Cebrâ'îl): 32, 197, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 259, 260, 264, 269, 276, 313, 319, 328, 330, 343
Cidde: 86, 243, 259, 264, 269, 273
Cido Alî şaykası: 268
cifr ilmi: 79, 96
Cifr-i Alî: 165
ciğer: 282
ciğer köftesi kebâbı: 282
ciğerciler: 282
ciğerciyân-ı koyun esnâfı: 282
cihân-bahş ma'cûnı: 354
Cihângîr câmi'i: 74, 76, 145, 214, 217, 218
Cihângîr hammâmı: 220
Cihângîr, Şehzâde: 75, 76, 95, 97, 152, 169, 171
cilâcı (kehleciyân ustalarından): 294
cilbend taşımak: 248
cilbend-i mahabbetler: 257
Cilve Çavuş (Mukallid): 352
Ciminni (kalyonu): 125
Cin Ahmed, Matrakbâz: 316
Cinânî Efendi (el-Mevlâ Mustafa'nın mahlası): 182
Cinânî (Şa'ir): 183, 184
cinceve köçeği: 323
Cinci Hoca: 127, 129, 130, 131, 154, 172, 173, 233, 234
Cingiziyân: 323
Ciniviz: 37, 213, 226
Ciniviz kıralı: 20, 23, 210, 211, 227
Circe: 86, 279
cirid: 120, 121, 204, 221
Cirid meydânı: 121, 205, 238
civacıyân esnâfı: 313
civalı altun: 313
Cîze şehri (Mısır'da): 258, 310
Coğrâfiyye (kitap): 270
Cûde cebeli: 57
Cûdî dağı (Bingöl'de): 269, 286
cuhûd: 190, 203, 358

cullâb: 340
Cum‘abâzârı: 207, 235, 327
Cum‘abâzârı hammâmı: 158
Cum‘abâzârı mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
cunûnî (havayi fişek): 305
cura zurna (musiki esnâfından): 337
cura zurnacıyân: 345
Cûybâr Kadın sarâyı: 154
cübbe: 74, 357
Cübbe Alî: 41, 42, 43, 64, 146, 290
Cübbealîkapusu: 35, 148, 174, 184, 237, 278, 295, 300
Cübb-i Yûsuf: 315
Cüble şehri: 319
cüce: 129, 159
Cülâ Hasan (Çöğürciyân): 344
cüllâb: 286, 354
cüllâbcıyân esnâfı: 286
cüllâh (dokumacı): 241, 242
cüllâhân esnâfı: 320
cülûs: 71, 103, 106, 107, 124, 131, 135, 136, 161, 163, 165, 239
Cündî meydânı kurbü: 154
cündî (süvâri): 158, 259
Cüvân Kapucubaşı: 127, 128
Cüvânkapucıbaşı hânı: 155
Cüvânkapucubaşı sarâyı (Rüstem Paşa sarâyı): 154, 195
Cüvân-nigâr taklîdi (hayâl-i zılde): 351
cüzâm: 21, 22, 234, 262

- Ç -

çadır: 110, 226, 298, 299
çadır kolanları: 320
çadırcı dilberânlar: 320
çadırcıbaşı: 159, 320
Çadırcılarkapusu (Bezâztan-ı Cedîd kapısı): 334
çadırcıyân esnâfı: 320
çağanabâz: 173, 347, 348
çağanacıyân (musiki esnâfından): 338
Çağatay hat: 253
Çağatayca: 183
çağırtma düdük: 346
Çahârşamba ovası halkı: 51
çakallar: 280
Çâker Şâh (Rakkâs): 348
Çâkerî (Şa‘ir): 164
çakır ala (güvercin cinsi): 317
çakır (içki): 116, 118
çakır (kuş cinsi): 316
çakırcıbaşı: 77, 86, 93, 321
çakırhâne (meyhane): 356
Çakman Celeb (Mukallid): 121, 352
çakşırlar: 319, 321
çakşırlı âdemler: 186
çakşırlı kut (güvercin cinsi): 317
çalıcı mehterân esnâfı: 335, 336
çam: 215, 315
çam ağacı gönderler: 272

çam direkleri: 215, 270
çam odunları: 215
çam sakızı: 269, 278
çam sırıkları: 267
çam tahtaları: 267, 335
çamaşırcıyân esnâfı: 329
Çamlıca: 137
Çamlıca bâğçesi: 233, 237
Çamlıca dağları: 232
Çamlıca kasrı: 136
Çamlıca mesîregâhı: 235
çan: 206, 315
çan ardala: 257
Çanad: 83, 88, 138
çanak: 313, 326, 327
çanakbâz (hayâl-i zılcıyân): 338
çanakcı: 326
çanakcı dükkânları: 194
Çanat kal'ası: 95
çanlık: 37, 59, 232
çapa (çiftçi aleti): 36, 263, 287
çapa sırıkları: 288
çapa taraklar (çiftçi aleti): 263
Çapakçur: 85, 89, 92
çapkun: 102
çapkuncu: 163
çapul: 137, 141
çardak çorbacısı: 296
çardak çorbacısı esnâfı: 296
çardak emîni esnâfı: 296
çardak nâ'ibi: 296
çardakhâne: 252
Çardaklı hammâm: 158
Çardakönü meydânı: 237
çârgâh [u] pençgâh makâmı: 116
çârgül filcânlar: 326
çarh: 238, 293, 308, 312, 313, 326, 329, 336, 341
çarh çakmağı taşı: 304
çarh dollâbları: 312
çarhbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
çarhcı: 292, 293
çarh-ı dollâblı kârhâne: 312
çarh-ı semâ'a: 298
çarhlı kösre: 314
çarhlı tüfengler: 279
çarıkçıyân esnâfı: 309
çârkâb: 348
Çârkâb Alî (Musâhib): 168
çârkâb yasdıklar: 298
çarkacı: 141
çarkcıbaşı: 309
çarkcıyân-ı ustûra esnâfı: 329
çarkcıyân esnâfı: 309
çarmıh: 286, 300
çârpâreciyân-ı rakkâsân (musiki esnâfından): 338
Çârsûkapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 69, 72
çarşaf: 215, 332
Çârşanbabâzârı: 51, 179

çârtâ (sâz): 344, 345
çârtâk emîni: 296
çârtâk nâ'ibi esnâfı: 296
çârtâk pâyeleri mahalli: 55
çârtâyıyân (musiki esnâfından): 337, 344
çârtâyî: 344
çârtop (gürz): 316
Çâr-yâr-ı güzîn: 13, 258
çâr-yâr-ı mu'în kılıçlar: 301
çaşıt: 110
çâşni: 311
çâşnigîr: 284
çâşnigirân-ı vüzerâ esnâfı: 284
çâşnigîrbaşı: 49, 77, 78, 86, 93, 122
çatal âsumânîler (havayi fişek): 305
çatal harbe: 279
çatal kamçı: 323
çatal pala bıçaklar: 208
çatal zencîr: 279, 280
Çatalca: 18, 19, 122, 295
Çatla livâsı: 92
Çatladıkapu: 27, 29, 100, 278
Çavga kal'ası: 95
Çavuş mescidi (Silivrikapusu kurbünde): 148
Çavuş Paşa câmi'i: 201
çavuşân alayı esnâfı: 253
çavuşân-ı ehl-i sanâyî' esnâfı: 259
çavuşbaşı: 93, 94, 103, 124, 190
Çavuşbaşı câmi'i: 202
Çavuşbaşı hammâmı: 159
Çavuşbaşı mahalleleri: 220
Çavuşbaşı tekyesi: 218
çavuşlar emîni: 82, 83, 84, 85, 86
çavuşlar kâtibi: 84, 86
çavuşlar kethudâsı: 82, 83, 84, 85, 86
Çavuşoğlu kapudan: 273
çay: 274, 298, 354
Çaybaşı: 239
Çeh: 16, 131, 138, 142, 297, 314, 347
Çeh lisânı: 24
Çehârşenbebâzârı: 145, 152, 160, 182, 327
Çehriliçse kal'ası: 143
çekdirir (gemi cinsi): 125
çekeleve (gemi cinsi): 268, 269
çekici (sırma-keşân esnâfından): 292
çekiciler: 324
çekiç: 305, 308, 309, 311
çekiçci (sırma-keşân esnâfından): 292
çekirdekli kubâdî: 188
çekirge: 70
çekişciler: 324
Çekmece: 95
Çekmece buhayresi: 19
Çekmece gölleri: 19, 240, 321
Çekmece halîcleri: 19
Çekmece kal'aları: 15
Çekmece-i Kebîr cisri: 74
Çekmeceler (Küçük, Büyük): 293

Çekvânî Kürdleri: 283
Çelebi Cüce (Dizdâr): 235
Çelebi Çetinkoz mahallesi: 208
Çelebi hammâmı: 159
Çelebi Hasan Paşa (Vezîr, Kapudan): 122
Çelebi Kethudâ bâğı: 300
Çelebi Kethudâ yalısı: 223
Çelebi kolu: 348
Çelebi Solak: 227
Çelebi yalısı: 221
çeleng: 298, 317
çelik: 308, 335
çemapur askeri: 53, 260
çember (yelken cinsi): 269
çemberbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Çemensoffa: 119, 120
çemenzâr: 208
Çemişgezek: 89, 92
Çemrene yaylası (Hersek'de): 286
çengâl: 283, 291
çengâl harbe: 279
çengâl temren: 307
Çengalköy: 231
Çengelise: 232
çengelistân: 125, 220, 224, 240, 255
Çengelköy: 231, 251, 355
Çengelköy hammâmı: 159
çengî: 344, 349
Çengûle (Bağdâd'da): 89
çentmeler (savaş aleti): 302
Çento İbrâhîm (yeltemeciyân sâzı ustalarından): 345
çerâhor: 125
Çerâkise: 128, 164, 214
Çercîs Nebî cenbi (Musul'da): 336
çerçiden hâcetciyân ya'nî ayakda gezen attâr esnâfı: 327
çeribaşı: 82, 83, 84, 85, 86, 295
çerkab: 332
Çerkes: 78, 79, 103, 107, 110, 139, 248, 293, 297
Çerkes Cânberdî Gazâlî: 95
Çerkes gulâmı: 348
Çerkes lisânı: 248
Çerkes Şagake livâsı: 84
Çerkes Şâh (Hânende): 348
Çerkesü'l-asl: 77
Çerkeş nâm mahal: 127, 129
Çerkezistân: 293
Çerkeziyyü'l-asl: 133
Çermik (Diyârbekir'de): 85, 89, 92
çeşdeciyân (musiki esnâfından): 337, 344, 345
çeşme: 100, 101, 155, 156, 157, 209, 212, 219, 220, 222, 224, 228, 235, 251, 252
çete: 313
çevgân: 73, 204, 253, 259, 335, 352
Çevizli Soffa mahalli: 177
çevrenân-ı Arnâbûdân esnâfı: 282
çıbar (güvercin cinsi): 317
çıbır (küçük tahta fıçı): 327
çığırtma düdük (musiki esnâfından): 338
çıka balığı: 19

çıkrık işi: 335
çıkrıkcı: 335
çıkrıkcıyân esnâfı: 335
Çıldır: 68, 80, 81, 85, 89, 92, 97, 108, 163, 165, 166, 167, 236
çılkava (kürk): 321
çınâr: 51, 72, 76, 197, 204, 207, 216, 217, 218, 222, 227, 235, 340
çınkıraklar: 265
çırnık: 290
çırnıkcıyân esnâfı: 274
çırpı (marangoz aleti): 269
çiçek marazı: 360
çiçek tûtyâsı: 262
çiçekciyân esnâfı: 301
çiçekciyân-ı meyveciyân esnâfı: 301
Çiçilya (Sicilya adası): 122, 125
Çiço karamürseli: 268
çiftçibaşı esnâfı: 263, 358
çiftebâzân: 347
çiftlikciyân: 277, 279
Çiğ Ahmed kal'ası: 105
Çikişke (Kırım'da): 83
çil (kuş cinsi): 316
çilingirân: 307, 308
çilingirân esnâfı: 307
çilingirân-ı yüksükçiyân esnâfı: 307
çilingirbaşı: 308
çille zencîr yayları: 315
çimşîr: 204, 315, 341, 346
çimşîr (işkence aleti): 256
çimşîr muştalar: 324
çimşîr tahtası: 340
Çîn: 111, 198, 358
Çingâne: 51, 173, 280, 296, 336, 345, 348, 349, 353
Çingâne Ahmed: 173
Çingâne Donsuz (Dâ'irezen): 343
Çingâne kolları: 349
Çingâne ocağı: 90
çini: 194, 285
çini hokka: 276
Çini karyesi: 177
çini kâse: 327
çini kûze: 327
çini tabak: 283
çiniciler: 327
Çiniciler kurbü: 293
çiniciyân esnâfı: 327
Çinili hammâm: 157, 158, 329
çiriş: 300, 325
Çirmen: 82, 83, 87, 90
çiroz (balık cinsi): 290
Çivizâde: 78, 79, 124, 148, 181, 182, 188, 200
Çivizâde bâğı: 300
Çivizâde medresesi: 150
çizme: 44, 218, 254, 279, 297, 306, 324, 325
Çizmeciler tekyesi (Fındıklı'da): 30, 218, 219
çizmeciyân esnâfı: 325
çoban: 159, 241, 277, 279, 280, 346
Çoban deresi: 287

çoban esnâfı: 277, 280
Çoban Gerayoğlu: 142
Çobaniçse kal'ası: 94
çobanlar kethudâsı: 287
Çobanlu: 93
çobracı: 255, 268
çoçka (hınzır yavrusu): 281
Çoçka nâm sığlar: 122
çoçra: 188
çoçtura kumkuma: 186
çoçtura şarâbı: 187
Çopur Bekir (Şakî): 103
Çopur Bekirzâde: 106
çorab: 208
çorba: 93, 111, 203, 238, 264, 280, 283, 284, 291, 295, 296, 317, 324, 325, 352, 357
çorbacı: 53, 106, 132, 146, 203, 212, 213, 216, 238, 264, 265, 293, 295, 296, 317, 325, 352, 358
Çorlu: 68, 165, 169, 170, 230
Çoruh nehri: 138
Çorum: 82, 88, 91
Çoyunçu demiri: 308
çöğür (bir çeşit saz, tambur): 279, 344, 345, 352
çöğürciyân (musiki esnâfından): 337, 344, 345
Çöğürcü Sarı Celeb (Mukallid): 352
çöl: 289
çöl pâdişâhları: 302
Çölek (Diyarbıkır'da): 99
çölistân: 283, 289
çömçe: 353, 354
çömlek: 285, 290, 308, 313, 326
çömlek dübelekci: 347
çömlekci: 194, 326, 327
çömlekci esnâfı: 290
Çömlekciler kurbü: 326
Çömlekciler mahallesi: 193, 194
çömlekciyân attârı esnâfı: 326
çömlekciyân esnâfı: 326
çöngelmiş: 113
çöplük subaşısı: 212, 254
çördekçi (gemici): 273
çörek: 208
çörek otlu: 264, 267
çörekciler: 265
çörekciyân esnâfı: 264
Çubuklu Bâğçe: 229, 230, 237, 285
çuçurya (balık cinsi): 290
Çufud: 190
Çufud hammâmı: 159
Çufud sokağı: 219
Çufudkapusu: 43, 51
Çufudkapusu hammâmı: 159
Çufut Hasan (Mukallid): 121
çuka: 109, 295, 296, 319, 320, 325, 333, 335
çuka anbârı: 252, 295
çuka dolama: 60, 235, 319
çuka emîni: 295
çuka ferrâce: 220
çuka nâzırı: 295
çukacıyân: 333

çukacıyân esnâfı: 333
çukadâr: 132
Çukalar (cezîresi): 129
Çukur hammâm: 148, 158, 159, 306
Çukur hân: 154
Çukurbostân: 69
Çukurbostânlar bâğı: 300
Çukurçeşme: 28, 225
Çuldutmaz (Top cinsi): 216
çûlhâ dezgâhcısı esnâfı: 339
çûlhâ dezgâhları: 341
çuval: 292, 295, 299
Çümcem Sultân: 284
Çümcemeddîn (Aşçıların Piri): 284

- D -

Dâbbetü'l-arz: 297
Dabra kasabası: 187
Dacn bin Harb: 328
Dâdyân: 85, 293
Dağıstân: 32, 47, 142
Dağıstânî (zırh): 302
Dağkapusu: 225
Dahhâk: 229, 271, 322, 331
Dahhâk-ı Mârî: 322
Dâhil kal'ası: 97
Dâhil medresesi: 179
Dâ'î (Şâ'ir): 156, 174
Dâ'î-i diğer (Şâ'ir): 161
dâ'ire (musiki aleti): 117, 251, 343, 348
dâ'ireciyân esnâfı: 336
dâ'irezen / dâ'irezân: 336, 341, 343, 344, 347
dal doğanlar (kuş cinsi): 316
dalak: 282
Dalegird: 93
dalgıcân-ı gavvâsân esnâfı: 270
dalgıç kavmi: 271
dalgıçlar: 272, 290
dalyan: 229, 251, 290
dalyan tüfengler: 268, 280
dalyancıyân esnâfı: 290
Dâmâd Çelebi mescidi: 148
Dâmâd Efendi (Şeyhülislâm): 198
dâmâd-ı pâdişâhî: 122
damgacıbaşı kârhânesi: 253
dana: 279, 299
Danilova sahrâsı: 129
Danimarka: 111, 142, 313, 347
Daniska: 347
Daniska iskelesi: 313, 353
Dânişmendiyye: 38
dânk: 75
dankiyo: 357
dankiyo düdüğü: 338, 346
danlama bâm çekici: 309

Dânyâl, Hz.: 15, 242, 259
dârâ: 289
dârâcıyân esnâfı: 333
darbhâne: 293, 294, 295, 311
darbhâne emâneti: 252
darbhâne emîni: 295, 311, 312
Darbhâne hammâmı: 159
Darbhâne kurbü: 159
darbhâne sikkezânbaşısı: 295
darbhâne sikkezânı: 311
darbhâneciyân esnâfı: 311
darbhâne-i Sultânî: 252
darb-ı mesel: 286, 319, 330, 351
darçın: 262, 283, 286, 326, 354
darçın arakı (şarâb): 356
darçın suyu (şarâb): 354, 356
darçınlı hacı şerbeti: 286
darı: 353, 357
darı bozası: 220
dâr-ı fülfül: 262
dâr-ı it‘âm: 53, 73
dâr-ı kurrâ: 151
darı malakı: 280
dâr-ı müsâfirîn: 20
dâr-ı şifâ: 20, 31, 153, 212
Darıca: 232
darkıl ala (güvercin cinsi): 317
dârû: 280, 285
dârûlu ma‘cûnlar: 280
dârü'l-aliyye: 151
dârü'l-bevâr: 107, 226, 293
dârü'l-cünûn: 76
dârü'l-hadîs: 41, 53, 73, 149, 151, 177, 181, 182, 186, 194, 195, 212, 218, 222, 230, 234, 251, 252
dârü'l-hilâfe: 112
dârü'l-kur’ân: 199, 218
dârü'l-kurrâ: 53, 67, 73, 149, 151, 181, 195, 199, 206, 212, 222, 230, 234, 251, 252
Dârü's-sa‘âde: 51, 157
Dârü's-sa‘âde ağası: 52, 93, 222, 236, 237
dârü'ş-şifâ: 53, 65, 73, 76, 149, 152, 153, 179, 258
dârü't-ta‘lîm: 66, 151, 186, 195, 230, 260
dârü't-ta‘lîm-i Kur’ân: 149
dârü't-ta‘lîm-i sıbyân: 234
dârü'z-ziyâfe: 65, 67, 69, 74, 76, 102, 149
Dasnik Emirzâ, celâlî: 137
Dâvdân (Şehrizol'da): 86
Dâvûd, Bâb-ı: 305
Dâvûd bin Kemâl, Mevlânâ: 167
Dâvûd, Hz.: 14, 242, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 315, 330, 336, 337
Dâvûd (ney cinsi): 337
Dâvûd Paşa: 77, 102, 106, 109, 126
Dâvûd Paşa bâğçesi: 28, 30, 237
Dâvûd Paşa bâğı: 300
Dâvûd Paşa câmi‘i: 146
Dâvûd Paşa hammâmı: 158
Dâvûd Paşa medresesi: 150
Dâvûd Paşa, Mîrimîrân: 96
Dâvûd Paşa, Sadr-ı a‘zam: 103
Dâvûd Paşa Süleymân'ı (yonkarcıyân sâzı ustası): 345

Dâvûd Paşa (Vezîr-i a'zam): 103, 163
Dâvûd Paşakapusu Meydânı: 237
Dâvûd perdesi: 342
Dâvûd san'atı: 71
Dâvûd, Şehzade: 97
Dâvûd-ı Asamî: 301
Dâvûd-ı Hablî ibn İmri'l-Kays, Pir: 338
Dâvûd-ı Tâhirî, Pir: 318, 319
Dâvûdî: 260, 306, 307
Dâvûdpaşa: 148, 339
Dâvûdpaşakapusu: 27
davulcıyân esnâfı: 336
Dâye Hâtûn câmi'i: 239
dayılar: 273
De'b: 165
Debâlâ livâsı: 85
debbâğân esnâfı: 322
Debbâğ el-Hacı Hamza mescidi: 148
debbâğân esnâfı: 323
debbâğân tüccârı esnâfı: 323
debbe: 323
debbeciyân esnâfı: 323
Debdebe-i Rûm (İslâmbol): 250
debdevî: 268
deblekler: 260
Deccâl: 335, 338
Dede Beğ (Akideci esnâfından): 289
Dede Bostânı Teferrücgâhı: 207
def (musiki aleti): 244, 267, 336, 337, 339, 343, 357
defîneler: 138
defter: 10, 24, 37, 50, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 107, 114, 162, 187, 195, 199, 215, 216, 217, 256, 295, 311, 325, 338
defter emîni: 82, 83, 84, 85, 86
defter kethudâsı: 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90
defter muhâsibi: 82
Defterdâr: 30, 46, 50, 60, 68, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 98, 103, 104, 111, 112, 124, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 148, 150, 153, 161, 164, 166, 182, 193, 194, 199, 201, 221, 223, 227, 230, 237, 279, 286, 293, 342, 344
Defterdâr câmi'i: 194
Defterdâr Emîn Paşa yalısı: 221
Defterdâr Emîr: 132
Defterdâr Halıcızâde sarâyı: 230
Defterdâr iskelesi: 193, 194, 237
Defterdâr Mahmûd Paşa dârü'l-hadîsi: 194
Defterdâr Mehemmed Paşa câmi'i: 227
Defterdâr Mustafâ Paşa sarâyı: 230
Defterdâr Nâzlı Mahmûd Paşa câmi'i: 194
Defterdâr Nâzlı Mahmûd Paşa çeşmesi: 194
Defterdâr Nişâncı Paşa sarâyı: 193
Defterdâr Paşa câmi'i: 223
Defterdâr Süleymân Çelebi câmi'i: 148
Defterdâr Şerîfezâde medresesi: 150
Defterdâr Şerîfezâde mescidi: 148
Defterdârzâde: 134, 201, 342, 344
defterhâne: 94, 132
değirmen: 19, 122, 237, 249, 251, 252, 266, 267, 273, 287, 298, 299, 300, 313, 339, 340, 341, 354, 360
değirmen (at): 266, 267, 339, 341
değirmen beygirleri: 266
değirmen çarhı: 266, 267
değirmen taşı: 267, 313

değirmenci esnâfı: 266
değirmenciyân-ı üzüm esnâfı: 287
değirmen-ı esb: 251, 252, 266
Değirmenlik cezîresi: 128
değşirme: 324, 325
değşirme ağası: 324, 325
değşirme çorbacısı: 325
değşirme gulâmları: 325
değşirme oğlanı: 324, 325
değşirme-i gıllâmân esnâfı: 324
dehânî sâzlar: 346
dehdehî: 268
dehdevîleri: 296
dehhâllık: 165
dehhân-ı edviye esnâfı: 262
dehhân-ı kibritciyân esnâfı: 326
Dehlek (Habeş'de): 282
dehlîz-i Circe: 80
dehlîzler: 101
Dehrî mezheb: 191, 270
dekâkîn-i çarkcıyân esnâfı: 309
dekâkîn-i hukemâ esnâfı: 261
Deli Çelebi: 189
Deli Duman (Mutrıbân): 345
Deli Ferhâd yayları: 314
Deli Gönül (Mutrıbân): 345
Deli Hasan (Celalî Kara Yazıcı'nın karındaşı): 98
Deli Hüsâm (Çeşdeci): 345
Deli top (top cinsi): 216
Deli Tûfân (Mutrıbân): 345
deliler: 158
dellâk: 223, 329
dellâkân esnâfı: 329
dellâl: 39, 114, 133, 139, 292, 296, 324, 325, 326, 333, 334, 335
dellâlân-ı bâzâr: 334
dellâlân-ı Bedâsten: 333, 334
dellâlân-ı Bedâsten-i bîrûn esnâfı: 333, 334
dellâlân-ı Bezzâzistân-ı enderûn esnâfı: 333
dellâlân-ı esb esnâfı: 296
dellâlân-ı kavvâfât esnâfı: 326
Delvine: 82, 87, 90
demir: 172, 206, 238, 301, 302, 303, 305, 308, 314, 347
demir budluklar: 114
demir çapalar: 215
demir çengâl harbeler: 268
demir çubuklar: 305
demir delisi işler (kılıç): 301
Demir Delisi menzili: 121
demir desteler: 238
demir gülleler: 125
Demir Hân mescidi: 148
demir hurdaları: 308
demir hurdavâtlar: 307
demir kapaklar: 332
demir kapaklı pençereler: 332
demir kapu: 19, 211, 332, 335
demir kapulu mahzenler: 332
demir kösküler: 255, 340

demir ma‘deni: 301, 308
demir mîl: 214
demir sikkeler: 214
demir sopalar: 257
demir şişler: 281
demir taraklar: 291
demir telciler: 313
demir teller: 304, 308, 327
demir togulkay: 302
demir tüfeng: 304
demir yaylar: 315
demir yüksük: 307
demir zencîrler: 262, 280, 319
demir zırh: 280
Demirci Kara Ahmed (Evliya'nın dedesi): 209
demircibaşı: 307
Demircikulu, Hattât: 64
demirciler: 302
demircilerin silsilesi: 305
demirden ağır tanbûrî (musiki esnâfından): 338
Demirkapu: 19, 26, 58, 85, 141, 336
Demirkapu denizi: 15
Demirkapu kal‘ası: 97
Demirkapu seddi: 19
Demirkapu seferleri: 132
demir-koparan (giyecek): 208
Demiroğlu (Çöğürciyân): 344, 345
demkeş (güvercin cinsi): 317
Demûl (Yemen'de): 313
Deniz hammâmı: 159
Deniz hammâmı mesîregâhı: 196
deniz kestânesi: 291
Deniz Uğrusu yalısı: 217
Denizli şehri: 322
Depebaşı mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
derder (Ermeni papazı): 255
Dere cisri: 222
Dere hammâmı: 159
Dere mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Dereseki mesîregâhı: 241
Dereseki mesîresi: 229
dergâh-ı âlî: 352
dergâh-ı âlî kapucıbaşları: 46, 125
dergâh-ı âlî yeniçerileri: 53
dergâh-ı mu‘allâ: 114
Dergezîn kal‘ası: 104
deri (âdem): 39, 164, 168, 271
deri (at): 266
deri (ceyran): 56, 325
deri (deve): 120, 282
deri (hayvan): 321
deri (keçi): 322, 325
deri (köpek): 313
deri (kurd): 257
deri (sığır): 35, 38, 202, 224, 225, 232, 299, 308, 336
deri yüzecek sıntırâş (işkence aleti): 256
Derne (Bağdâd'da): 89
Derne livâsı: 85

Derne mahalleri: 104
derrâkî şeftâlusi: 300
dershâne: 151
ders-i âm: 59, 67, 115, 118, 144, 149, 152, 177, 199
Derteng (Bağdâd'da): 89
Derteng livâsı: 85
Derteng mahalleri: 104
dervîş: 222
Dervîş Alî: 186
Dervîş Çelebi: 60, 96
Dervîş Efendi (Şeyh): 102
Dervîş Kâsım (Neyzen): 343
Dervîş Mehemmed ibn Sun'ullâh Efendi: 177
Dervîş Ömer: 115, 116, 117, 121, 341, 342, 344
Dervîş Paşa (Vezîr-i a'zam): 99
Dervîş Süleymân (Kâsımpaşa Mevlevîhânesi neyzenbaşı): 343
Dervîş Yûsuf (Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhi): 343
dervîşân borusu: 338, 346
dervîşân külâhları: 313
deryâ beğleri: 81, 91, 125
derzi Bkz. terzi
Despot yaylası (Filibe'de): 286
Despul kal'ası: 97
destâr: 213, 260, 319
destâr-ı Muhammedî: 319
destâr-ı şerîf: 106
destere (marangoz aleti): 262, 269, 306
destereci: 263, 306
desterecibaşı: 209, 307
Deşeniko (Rakkâs): 349
Deşt-i Kıpçağ: 15, 16
devâ otcıyân esnâfı: 327
devâ otcular: 327
devâ otcuyân esnâfı: 327
devâ otları: 327
devâbbât: 128, 149
devâhâne (meyhane): 356
devât: 118, 134, 239, 310, 313, 314, 331
devât ü kalem: 118
devâtcılar: 313, 314
devâtcıyân esnâfı: 313
deve: 12, 49, 56, 120, 134, 149, 246, 282, 295, 296, 305, 323, 336, 337, 353
deve ardalaları: 296
deve derileri: 120, 282
deve dişi buğdaylar: 295
deve hâmı: 323, 337
deve makûlesi: 149
deveciler: 244
Develi Karahisâr dağları: 119
devir-hân: 59, 123, 166
Devlet Geray Hân: 95
devlingec (kuş cinsi): 316
devrânî çelebiler taklîdi (hayâl-i zılde): 351
Deyr-i Rahbe (Rıkka'da): 85
deyyûsân esnâfı: 256
Dımışk (Mâliki): 31
Dımışk (Şâm): 294
Dımışkî: 308

Dımışkîhâne: 31
Dırac kal‘ası: 68
dıraht: 50, 52, 54, 67, 69, 72, 112, 146, 192, 195, 196, 197, 201, 202, 204, 207, 208, 220, 221, 222, 224, 226, 227, 229, 230, 233, 235, 238, 239, 263, 289, 300, 239202
Dırama gömlekleri: 319
Dırama kettânı ketânı: 274
dîbâ: 114, 152, 220, 257, 267, 268, 273, 275, 279, 280, 301, 319, 348
Dîbâce (kitap): 118
dîbâcıyân esnâfı: 333
dibek: 292, 351
dicâc (tavuk): 318
dîdebân (kehleciyân ustalarından): 294
dîdebânlar: 292, 297, 333
digren (çiftçi aleti): 263
dihân-ı edviye esnâfı: 262
dihkânî: 241, 263
dikdik (eyer örtüsü): 332
dikici bekârları: 324
dikiciler: 324
dikiciyân esnâfı: 325
Dikilitaş: 19, 31, 121, 174, 225
dikme (gürz): 316
Dilâver Paşa (Vezîr): 103
dilber: 109, 117, 262, 280, 297, 321, 348, 349, 353, 354, 357, 360
dilber ma‘cûnu: 354
dilber oğlanlar: 297, 353
dilberân: 121, 207, 235, 238, 262, 267, 272, 284, 285, 292, 300, 310, 314, 318, 320, 321, 328, 329
dilberân huddâmlar: 284
dilberân köçekleri: 314
dilberân şeftâlûsü: 300
dilbercik: 309
dilber-lebi ma‘cûnu: 262, 354
dilenci: 29, 159, 260, 351
Dilenci Arab taklîdi (hayâl-i zılde): 351
dilenci esnâfı: 260
Dilenci Kör Arab taklîdi (hayâl-i zılde): 351
dilenciler şeyhi: 260
dilenciyân esnâfı: 260
dilenciyân esnâfı: 260
dilküşâ ma‘cûnı: 354
dilli düdük: 337
dilsizler taklîdi (hayâl-i zılde): 351
dilşâd ma‘cûnı: 354
Dimen(?) kal‘ası: 94
Dimetoka kal‘ası: 68
dimi (bir çeşit pamuklu kumaş): 333
dimiciyân tüccârı: 333
Dimitraki kapudan: 273
Dimitraki (Rakkâs): 348
Dîmurçe kal‘ası: 94
Dimyât: 86, 125
Dimyât alacaları: 318
Dimyât pirinci: 274
dinkef (dübelek): 347
dinkefciyân: 338
Diregel kal‘ası: 141
dirhem: 230
dirsekli na‘lçalar: 307

dîv: 214
Dîv Balı (top cinsi): 216
dîv [u] gûller: 214
divâl (gürz oyunu): 121
dîvân çavuşları: 83, 93
dîvân huddâmları: 84, 85, 86
dîvân kapusu: 53
dîvân kâtibi: 164
Dîvâne Dühânkeş Dede: 188
Dîvâne Hurûm, Pir: 257, 262, 331
dîvânhâne: 26, 51, 52, 53, 110, 111, 120, 125, 130, 204, 205, 208, 252, 271, 309
Dîvânyolu (Odunkapusu'nun iç yüzünde): 171, 303, 304
Dîvdâr Çeşmesi Mesîregâhı: 207
Dîvdâr deresi: 287
divitciyân esnâfı: 331
Divitcizâde tekyesi: 234
Dîvler ve gûller: 214
Divriği: 82, 88, 91
Divriği Ermenîleri: 306
Diyârbekir: 68, 78, 80, 81, 84, 89, 92, 99, 103, 104, 106, 107, 108, 112, 113, 132, 133, 135, 173, 294, 343
Diyârbekir bezi: 132, 319
Diyârbekir dîvânı: 85
Diyârbekir vâliliği: 108, 139, 251
Diyârbekirli Karaoğlan (Dâ'irezen): 343
Diyârbekrî: 161, 182, 342
dizdâr: 54, 83, 105, 129, 224, 225, 228, 235, 336, 352
Dizdâr yalısı: 225
dizdârhâne: 230
Dizdârkapusu: 224
Dobraçin (Macaristan'da): 15, 83
Dobra-Venedik: 126
Dobruca: 19, 295, 353
Dodoşka vilâyeti (Venedik Körfezinde): 15, 138
doğan: 316
Doğan Geçidi kal'ası: 142
Doğan livâsı: 83
doğanbâz: 235
Doğancı Seyfî (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
doğancıbaşı: 321
doğancılar kârhânesi: 253
Doğancılar kurbü: 233
Doğancılar meydânı (Üsküdar'da): 235, 359
doğancılar odası: 51
doğancılar pefteresi: 120
Doğancılar sarâyı: 235
Doğanî Dede (Yenikapu Mevlevîhânesi Şeyhi): 177
doğramacıbaşı: 335
doğramacıbaşı kârhânesi: 253, 339
doğramacıyân esnâfı: 335
doğramahâne: 253
dokuma: 269
dolabcı (kehleciyân ustalarından): 294
dolama: 60, 235, 319
dolamacı: 319, 320
dolamacıyân esnâfı: 318
dollâb: 214, 238, 239, 263, 272, 292, 303, 312, 323, 332, 333, 334, 335, 340, 341, 357
dollâbcı (sırma-keşân esnâfından: 292
dollâbhâne-i şeytân: 357

Dolmabâğçe: 221, 222, 237
dolmacıyân esnâfı: 285
domnalı (kılıc): 302
domuz: 134, 321, 340
domuz fırçaları: 340
Domuzkapusu: 211, 355
donanma: 42, 45, 76, 105, 111, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 132, 133, 134, 137, 138, 210, 216, 221, 256, 297, 304
donanma-yı hümâyûn: 42, 94, 96, 122, 124, 125, 128, 129, 132, 138, 216, 297
Donkalavî kavmi: 328
Donkarkız: 47, 142, 347
Donkolad Yanoş (Tâkyânûs Kıral): 21
dökme işleri (gümüş): 311
dökmecibaşı: 314
dökmecibaşı esnâfı: 314
dökmecibaşı kârhânesi: 253
Dökmecibaşı mescidi: 195
dökmeciler: 314
dökmeciyân âsitânesi: 216
dökmeciyân kârhânesi: 253
dökücübaşı: 215, 216
dökücüyân esnâfı: 216
dökücüyân üstâdları: 215
döş başlar (işkembe cinsi): 283
Dragoman: 187
Dragoman câmi‘i: 146
Dragoman hammâmı: 158
Dragoman tekyesi: 152
Dragoman Yûsuf medresesi: 150
du‘âcı: 215, 291, 320, 332, 334, 341, 358
dud: 222, 263, 285
dud ağacı: 263
dud şarâbı: 276, 354
Duhânîzâde mescidi (Kocamustafâpaşa kurbünde): 148
dûheng (ney cinsi): 337
Dukagin: 82, 87, 90
Dukaginzâde: 77, 166
Dulhuvarân (Şehrizol'da): 86
Duna değirmenleri: 19
duna foga (gemici terimi): 273
Duracak (çingene): 280
Durak Beğ, İnebahtılı: 129
dûrbîn: 211
Durmuş Dede: 189, 225
Durmuş Dede tekyesi: 224, 225
durrâk: 208
durûb-ı emsâl: 165
dutkal: 207, 282, 318
dutkalcı: 282, 314
dutkalcı kârhânesi: 192
dutkalcıların pîri: 282
dutkalcıyan esnâfı: 282
dübelek: 347
dübelekciyân: 337, 347
dübeyt: 115, 342
düdük: 346
düdük faslı: 346
düdükciyân: 346
dügâh faslı: 345

dügâh makâmı: 116
dügâh-ı hüseynî makâmı: 118
düğe: 299
düğmeciyân: 53
düğmeciyân esnâfı: 314
düğmeciyân, haffâfân: 73
düğmeciyân-ı harîr esnâfı: 320
dühhâniyât: 292
dühn-i hâlis: 298
dühniyyâtlar: 335
dülbend: 299, 320
dülbend börkcüyân esnâfı: 322
dülbend börkleri: 322
dülbend izâr: 220
dülbendciyân esnâfı: 319
Düldül (Hazret-i Alî'nin atı): 198, 261, 308
dülekci (gemici): 273
Dülgerler pîri: 335
dümbelek: 340
Dümbülî (Azerbeycân'da): 113
Dümdümî (Azerbeycân'da): 113
dünbelek: 338
Dürer [u] Gurer (kitap): 330
dürr-i yetîm (inci): 310
Dürûzî: 68, 137
Dürzî beğler: 84
düşüt bağana (kürk): 321
Düveydâr menzili: 121
düzen ipleri: 291
düzenciyân esnâfı: 290

- E -

Ebâ Ensârîkapusu: 23, 39, 51, 237
Ebâ Eyyûb-ı Ensârî: 13, 23, 28, 30, 33, 34, 42, 48, 59, 76, 77, 106, 114, 130, 145, 152, 156, 173, 174, 184, 194, 195, 196, 197, 198, 209, 257
Ebâ Zer-i Gıffârî, Pir: 323, 325, 326, 327, 330
ebâbîl: 238
ebced hisâbı: 224
ebced [ü] hevvez: 249
ebcedhân: 69, 151, 195, 218
Ebevâh (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Ebezâde (okcu ustası): 315
ebhurlar: 270
Ebî Kubeys dağı: 281
Ebî Kuhâfe (Hazret-i Ebûbekir'in babası): 254, 328
Ebî Sürh, Pir: 332
Ebî Şeybe, Pir: 258
Ebî Tâlib: 321
Ebî Tâlib cenbi (Mekke'de): 258
Ebrûmân (Şehrizol'da): 86
Ebtah nâm mahal (Mekke'de): 258, 276, 331
Ebû Alî mumları: 278
Ebû Alî Sînâ: 304, 326, 338, 347
Ebû Cehil: 120, 270, 293, 349
Ebû Derdâ'-i Âmirî, Pir: 258, 261
Ebû Habîb Muhyiddîn-i Buhârî, Pir: 308

Ebû Hâfî (kuyumcu): 313
Ebû Hanîfe (İmâm-ı A'zâm): 251
Ebû Hirre: 258
Ebû Hüreyre, Pir: 13, 258, 325
Ebû Leheb: 120, 270, 349
Ebû Mellâh-ı Yemenî: 264
Ebû Muhammed ibn İmrânü'l-Kavvâs, Pir: 314
Ebû Müslim Haddâdî (sahâbe-i kirâmdan): 302
Ebû Ömer-i Vâsıtî, Pir: 338
Ebû Sa'îd Efendi (Şeyhülislâm, İslâmbol Monlası): 123, 124, 133, 201
Ebû Sa'îd et-Tarî, Pir: 322
Ebû Seyd Hindî: 263
Ebû Süfyân: 254, 270, 328
Ebû Tâhir Şaggâl, Pir: 316
Ebû Tâlib: 55, 56
Ebû Ubeyd Cüzrecî, Pir: 259
Ebû Ubeyd Harrât, Pir: 335
Ebû Ubeyd-i Kassâb: 262
Ebû Zeyd-i Hindî (Baba Mürten): 263
Ebû Zeyd-i Müslimî: 305, 306, 307
Ebûbekir es-Sıddîk: 161, 191, 242, 243, 282
Ebûbekir, Hz.: 11, 12, 32, 70, 197, 202, 244, 254, 261, 282, 314, 328
Ebûsa'îd (Şeyh): 96, 180
Ebûsa'îd tekyesi: 218
Ebûsa'îd yalısı: 217
Ebussu'ûd Efendi (Şeyhülislâm): 79, 96, 163, 181, 184, 198, 200, 202
Ebussu'ûd-ı Sânî: 178
Ebussu'ûdzâde Efendi (İslâmbol Monlası): 124
Ebü'l-Âl (İstanbul'u kuşatan serdar): 34
Ebü'l-cerrâh kurbü (Kudüs'de): 298
Ebü'l-fazl câmi'i: 217
Ebü'l-fazl Efendi (Defterdâr): 78
Ebü'l-feth bezzâzistânı: 212
Ebü'l-feth binâsı: 149, 195, 197, 207, 308, 332, 340
Ebü'l-feth câmi'i: 64, 103, 114, 144, 145, 147, 158, 162, 176, 187, 205, 225
Ebü'l-feth çeşmesi: 156
Ebü'l-feth haremi: 106
Ebü'l-feth imârâtı: 204
Ebü'l-feth kârbânsarâyı: 155
Ebü'l-feth karlığı: 287
Ebü'l-feth kurbü: 147
Ebü'l-feth Mehemmed Hân, (ayrıca bkz. Mehemmed Hân): 11, 16, 17, 24, 25, 29, 30, 31, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 63, 64, 65, 66, 69, 79, 105, 125, 130, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 156, 159, 160, 161, 162, 164, 174, 175, 178, 183, 191, 192, 193, 195, 197, 200, 204, 207, 210, 211, 212, 214, 216, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 237, 240, 250, 255, 283, 288, 290, 301, 316, 318, 336
Ebü'l-feth meşâyıhları: 175
Ebü'l-feth meydânı: 237
Ebü'l-feth tekyesi: 152
Ebü'l-feth tîmâr-hânesi: 152
Ebü'l-feth topları: 216
Ebü'l-feth ulemâsı: 175
Ebü'l-feth vüzerâları: 145, 344
Ebü'l-feth'in hâcesi: 150
Ebü'l-feth'in hâtûnu: 45, 46, 47
Ebü'l-feth'in hayrâtı: 63
Ebü'l-feth'in hocası: 175
Ebü'l-feth'in pederi: 47
Ebü'l-havâkîn Muhammed: 329

Ebü'l-hazen bin Nasr bin Abdullâh (nakkâşların pîri): 330
Ebü'l-hûr-ı Yemenî, Pir: 276
Ebü'l-hüdâ ibn Yâsîn, Pir: 320
Ebü'l-hüdâ-yı Halebî, Pir: 333
Ebü'l-Kâsım: 339
Ebü'l-Kâsım Abdülvâhid: 335
Ebü'l-Kâsım Abdülvâhid en-Neccâr, Pir: 339
Ebü'l-Kâsım el-Attâr, Pir: 307
Ebü'l-Kâsım es-Semmâkü'l-Baytârî, Pir: 308
Ebü'l-Kâsım Vezânî, Pir: 306
Ebü'l-kevser Şâdü'l-kürdî, Pir: 265
Ebü'l-mahz-ı Ummânî, Pir: 268, 273
Ebü'l-me'âlî: 259, 351
Ebü'l-me'men: 298
Ebü'l-mevâhib-i Ensârî: 314
Ebü'l-müslim-i Gaffârî: 306
Ebü'l-vefâ câmi'i: 144
Ebü'n-nasr Hâtem el-Bağdâdî: 304, 323
Ebü'n-nidâ, Pir: 265, 333, 334
Ebü'r-rîf-i Nakkâbî (burgucıyân esnâfı Piri): 306
Ebü's-selâm ibn Muhammed Ekber-i Yemenî: 325
Ece Halîfe: 79
eceneler: 268
Ecezâde: 167
eczâhân: 59, 166
Eçetvar kal'ası: 139
Edhemzâde, el-mevlâ Şeyh: 177
Edîbî Efendi (Şeyh): 176
edik (bir çeşit ayakkabı): 325
edikciyân: 325
Edil doğanları (kuş cinsi): 316
Edincik Bkz. Eydincik
Edirne: 14, 26, 38, 39, 40, 41, 43, 49, 58, 68, 74, 75, 97, 99, 105, 112, 122, 124, 135, 136, 140, 142, 143, 150, 161, 162, 164, 165, 167, 169, 185, 191, 194, 224, 230, 250, 294, 351
Edirne arabaları: 297, 340
Edirne, Bâb-ı: 26
Edirne kâ'immakâmı: 135
Edirne kal'ası: 38
Edirne seferi: 98
Edirne tahtı: 100, 169
Edirnekapu: 17, 20, 23, 28, 30, 33, 34, 39, 41, 44, 76, 106, 114, 130, 133, 145, 148, 156, 166, 167, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 191, 193, 297, 314, 323
Edirneli Ahmed (hânende): 348
Edirneli hâtûnlar: 262
Edirnevî: 161, 164, 165, 167, 175, 181
edvâr ilmi: 116, 117, 343
edviye: 262, 326, 327
edviye otlar: 327
Efârîka: 20
Efdalzâde medresesi: 150
Efelioğlu Yorukça Halîl (Hacivad'ı şehîd eden): 351
Efelioğlu zağarı: 351
Efelioğulları: 351
Eflak: 39, 80, 83, 112, 128, 129, 140, 163, 228, 274, 277, 281, 299
Eflâtûn: 22, 28, 124, 285, 354
Eflâtûn-ı İlâhî: 136, 262
Eflâtûnzâde güftesi: 162
Eflâtûnzâde, Mevlânâ: 161

Efrâsiyâb: 20, 113, 135, 331
Efrâsiyâb borusu: 338, 346
Efrâsiyâb (Pehlivân): 120
Efrâsiyâb, Pir: 313
Egirsek: 94
Egirvar kal'ası: 94, 141
egser: 306, 336, 340
egserciyân esnâfı: 306
eğe: 216
eğeciyân esnâfı: 306
eğegî: 270
eğeler (cerrah aleti): 262
Eğil: 85, 89
Eğin şehri: 314
eğir: 30, 326
eğir kökü: 30, 238
Eğirdir: 51, 200
eğlencehâne (meyhane): 356
Eğre: 80, 81, 82, 98, 138, 139, 171, 344
Eğre fâtihi: 188, 189, 336
Eğre gazâsı: 171, 208
Eğre kal'ası: 98
Eğre serhaddi: 74
eğrek: 277, 281
eğrekci: 277, 279
eğrekciyân esnâfı: 277
Eğri: 82, 141
Eğri Abdîzâde: 78
Eğri, Bâb-ı: 26
Eğri dağı (Bingöl'de): 286
Eğri kal'ası: 95
Eğriboz kal'ası: 66
Eğriboz köftesi: 286
Eğridir: 308
Eğrikapu: 23, 28, 33, 34, 39, 44, 51, 181, 185, 191, 193, 197, 300
Eğrikulle: 308
eğrimler: 323
ehl-i beyt: 284
ehl-i dîvân: 158
ehl-i hıref: 25, 53, 114, 132, 202, 207, 213, 216, 220, 225, 235, 240, 241, 248, 250, 251, 253, 259, 264, 278, 282, 283, 284, 289, 299, 301, 302, 306, 307, 309, 310, 318, 323, 325, 328, 330, 333, 335, 358
ehl-i tarîk esnâfı: 260
ehrimen (zelehor hammâları emini): 297, 360
e'imme: 50, 59, 354
e'imme ve hutebâ: 111, 260
e'îmme-i vüzerâ: 257
ejdehâlar (havayi fişek): 305
Ejder kal'ası: 313
ejderhâ: 280, 319, 322
ejderhâ-misâl: 271
Ejderhân seferi: 79, 96
ekâlîm-i seb'a: 26, 27
ekinci: 241
ekincilik: 241
ekmek: 43, 50, 61, 188, 197, 213, 220, 223, 241, 243, 249, 252, 263, 264, 265, 267, 268, 274, 278, 284, 290, 291
ekmek furunu: 188, 251, 252
ekmek tirîdi: 291
ekmekci: 188, 264, 265, 266, 268, 285, 293, 358

ekmekci dükkânları: 264
ekmekci esnâfı: 268
ekmekcibaşı: 43, 264, 267, 268, 273, 285, 293, 295
ekmekciler kethudâsı: 268
ekmekcilerin pîri: 264
Ekmekcioğlu türbesi: 335
ekmekciyân esnâfı: 264
ekmekciyân-ı yeniçeriyân esnâfı: 264
Ekmel tekyesi: 152
Ekmeleddîn Efendi (Şeyh): 182
Ekrâd: 79, 84, 86, 89, 345
el değirmeni: 266, 267, 273, 300
Elbasan: 82, 87, 90, 294, 328
Elbasan Arnavudu lisânı: 340
Elbasan kal'ası: 66
elbise-i fâhire: 220, 334
Elburz: 16, 214
elçi: 32, 33, 36, 40, 41, 43, 46, 47, 48, 59, 72, 78, 94, 120, 138, 142, 155, 163, 168, 175, 224, 225, 256, 261, 300, 310, 336
Elçi hânı (Tavukbâzârı'nda): 155
Elçi Kara Mustafâ Paşa bâğçesi (Kızılmusluk kurbünde): 300
eldiven: 208
elekci avretleri: 189
elekciyân esnâfı: 266
Elekçi Dîvânesi: 189
Elem-gulibeti'r-rûm (İslâmbol): 250
Elkâs Mîrzâ (hakim-i Şirvân): 95
elma: 289, 300
elma suyu: 203
elma suyu (şarâb): 354, 356
elmâs: 312
elmâs hakkâkları: 312
elmâs, pîrûze: 310
elmâs-bür ya'nî hakkâk-i elmâs esnâfı: 312
elmâs-ı hâmlar: 312
elmâs-ı Hindistân: 310
Elvâhât livâsı: 86
Elvân Çelebi binâsı: 146
Elvân kapudan: 125, 213
emânet-i esîrhâne esnâfı: 292
Emetullâh, Seydî: 331
Emeviyye câmi'i: 63
Emeviyye (camii, Şâm'da): 59
Emîne Hâtûn (Peygamberimizin Annesi): 329
Emînönü: 35, 53, 295, 297, 299
Emînönü iskelesi: 48
Emînönü meydânı: 237
Emînönü sırık hammâlları: 297
Emîr Alî mescidi (Karagümrük kurbünde): 148
Emîr Buhârî: 40, 41, 147, 164, 184, 191
Emîr Buhârî câmi'i: 68, 144, 193
Emîr Buhârî tekyesi: 152, 178, 180, 182, 184, 191
Emîr Buhârî türbesi: 176
Emîr Buhârî zâviyesi: 183, 184
Emîr Çelebi: 124, 361
Emîr Efendi: 205
Emîr Efendi câmi'i: 223
Emîr Hekîmbaşı hammâmı: 159
Emîr İsfendiyâr kızı (Fâtih'in annesi): 40

Emîr İştibî (Şeyh): 58, 99
Emîr Paşa: 130, 136
Emîr Paşa (Defterdâr): 132
Emîr Paşa (Mısır vezîri): 135
Emîr Paşa yalısı: 230
Emîr Sinân Çelebi medresesi: 150

Emîr Sultân: 43
Emîr Sultân câmi‘i: 205
Emîr Sultân tekyesi: 206
Emîr-âhûr mesiregâhı: 238
Emîrefendi mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Emîrgûne bâğçesi mesîregâhı: 239
Emîrgûnezâde Yûsuf Paşa sarâyı: 154
emîr-i âhûr: 87, 93, 295
Emîr-i âhûr câmi‘i (Yedikulle kurbünde): 146
Emîr-i âhûr nâzırı: 295
Emîr-i Hac peşrevi: 346
Emîrî, Şa‘ir (Seyyid Mahmûd): 164
Emîrü'l-mü’mîninzâde: 282
emr-i pâdişâhî: 137, 138, 140, 310
emr-i şerîf: 139
emrûd: 228, 285, 289
Emrullâh ibn Akşemseddîn (Şeyh): 162
Endelüs: 272
Enes (helva cinsi), Hz.: 289
Enes ibn Mâlik: 244, 254, 266, 267, 268, 270, 271, 275, 276, 277, 278, 281, 283, 285, 287, 292, 301, 306, 307, 311, 313, 315, 317, 319, 320, 331, 332
Enez: 283
engûr: 285
Engüri hânı: 154
Engürü: 78, 88, 91, 119, 154, 280
enik: 281
Ensâr: 11, 32, 35, 36, 43, 197, 242
Ensârî Dede: 41
Ensârî Sultân: 42
Ensârîler: 259
Enûşirvân: 55, 328
Envârü'l-‘Âşıkîn (kitap): 161
erbâb-ı dîvân: 85, 86, 93, 94, 190, 336
erbâb-ı Soffa: 11, 35, 208, 242
erbâb-ı tîmâr: 84, 87, 90, 91, 92, 93, 96, 125
erbâb-ı tuğyân: 99
erbâb-ı zü‘amâ: 86, 87, 90, 91, 93, 125
Erba‘în: 53
Erbîl (Şehrizol'da): 86
Erceyş: 93
Ercis dağı (Bingöl'de): 286
Ercîş: 86, 89
Ercîş kal‘ası: 94, 113
Erdebîl: 102, 307
Erdebîlî sebîli: 157
Erdebîlî tekyesi: 152
Erdek: 291
Erdel: 80, 83, 95, 99, 139, 141, 201, 299, 346
Erdel Demirkapusu: 138, 141
Erdel kıralı: 94, 99, 138, 139, 141
Erdel Macaristânı: 18, 313
Erdelistân: 83
Erdemid şarâbı: 213
Ereğli kal‘ası: 15
Ereğliye Vezîr: 15
Ereğli: 220
Ereş kal‘ası: 97
Ergana: 92

Ergani: 85, 89
erganûn: 212, 336, 337, 357
erganûn borusu: 338, 346, 347
erganûnça düdükler: 268
erguvân: 267, 305
Erjeng Freng Mânî: 56
Erkek Ahmed kal'ası: 104
Erlizâde hazretleri: 186
Ermenak kal'ası: 66
Ermenî: 51, 52, 110, 158, 203, 205, 212, 213, 217, 221, 233, 252, 255, 286, 306, 310, 313, 332, 336, 340, 341, 343, 348
Ermenî Aydın (Dâ'irezen): 343
Ermenî Bedros: 310
Ermenî Haçatur (Dâ'irezen): 343
Ermenî lehcesi: 340
Ermenî mahallesi: 205, 252
Ermenî oğlanlar: 110
Ermenîce türkîler: 340
Ermiyâ, Hz.: 15, 242
erre (cerrah aleti): 262
erreler (kesici alet): 306
Ertuğrul Beğ (Mâhân şehri beğlerinden): 38
Ertuğrul (Selçûklu Sultanı): 38
Ervâm tâifesi: 38
Erzâyil (kilisesi): 20
Erzincân: 166
Erzurûm: 14, 41, 68, 77, 80, 81, 85, 86, 89, 92, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 133, 134, 135, 238, 294, 306, 342
Erzurûm Gümüşhânesi: 313
Erzurûm vâlîsi: 111, 139
Es'ad Efendi: 99, 219
Es'ad Efendi, Hâcezâde: 123
Es'ad Efendi ibn Sa'deddîn-i Sânî (Şeyh): 200
Es'ad Efendi (Sadr-ı Rûm): 198
Es'ad Efendi (Şeyhülislâm): 102, 107, 123
esbâb: 119, 183, 208, 213, 215, 216, 221, 257, 261, 262, 268, 270, 275, 279, 284, 296, 297, 299, 305, 306, 308, 321, 322, 323, 324, 329, 331, 334, 340, 341, 351, 355, 357, 358
Ese Balı (Top cinsi): 216
Ese Çelebi furunu cenbi: 217
esed (kılıç): 216, 280, 301
esed sûretli sancak: 331
esed tasvîri: 216
Esedullâh Alî: 198
Esedullâhi'l-Gâlib, Pir: 280, 321
esîr: 14, 15, 33, 34, 37, 38, 40, 45, 46, 50, 68, 78, 99, 111, 113, 114, 125, 128, 129, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 154, 177, 205, 213, 226, 232, 254, 273, 292, 293, 297, 301, 313, 349, 355
esîr bahâsı: 140
esîr dellâlları: 292
esîr gulâmlar: 293
Esîr hânı: 154
esîrbaşı: 297
esîrciler: 292, 293
esîrciyân bâzârgânı esnâfı: 293
esîrciyân esnâfı: 293
esîrhâne: 252, 292, 293
esîrhâne emâneti esnâfı: 292
esîrhâne emîni: 293
esîrhâne hücreleri: 293
Eski Alî Paşa câmi'i (Tavuk Bâzârı Dikilitaşı dibinde): 147

Eski Alî Paşa medresesi: 150
Eski Balıkbâzârı: 289
Eski Câmi‘ (Edirne'de): 58
Eski Cezâyir (kılıcı): 302
Eski Husrev Paşa câmi‘i (Aksarây kurbünde): 146
Eski Husrev Paşa türbesi: 179
Eski İbrâhîm Paşa medresesi: 150
Eski İslâmbol demiri: 31
Eski Kaplıca (Bursa'da): 294
Eski Odalar kurbü: 153
Eski Sarây: 52, 53, 72, 77, 107, 121, 130, 315
Eski Vâlide hammâmı: 159
Eski Yurd nâm mahal: 253
Eski Yûsuf bâğçesi: 202
Eski Yûsuf Paşa hânı: 154
Eskici Dede (Şeyh): 188
eskiciler: 159
eskiciyân dükkânı: 326
eskiciyân esnâfı: 325
Eskidâr: 232, 234
Eskiodalar: 183
Eskisarâykapusu (Süleymaniye Cami‘inin kapısı): 72
Eskiyurd (Kırım'da): 353
Esmâ’ü'l-hüsnâ: 70, 71
esnâf yamakları: 339
esnâf-ı âb-ı gülâbcıyân: 262
esnâf-ı acemî oğlanları: 254
esnâf-ı adesciyân: 275
esnâf-ı afyoncıyân: 327
esnâf-ı ağcıyân: 290, 291
esnâf-ı ağda tüccârı: 287
esnâf-ı ağdacıyân: 286
esnâf-ı ağılcıyân: 277
esnâf-ı ağımcıyân: 255
esnâf-ı âhen tel-keşân: 308
esnâf-ı âhengerân-ı çilingirân: 307
esnâf-ı âhengerân-ı na‘l-kesân: 306
esnâf-ı akîdeciyân: 289
esnâf-ı akkâmân: 267
esnâf-ı alçıcıyân: 339
esnâf-ı alemdâr-ı Resûl sancakdârân: 257
esnâf-ı alıcı ve balıcı: 332
esnâf-ı araba yapıcıyân: 339
esnâf-ı arakcıyân: 355
esnâf-ı arayıcıyân: 254
esnâf-ı arka sakkâsı: 265
esnâf-ı arslancıyân: 280
esnâf-ı asesân-ı bî-amân: 256
esnâf-ı asker-i asesbaşı: 255
esnâf-ı âşcıyân: 284
esnâf-ı âşcıyân-ı balıkbâzârı: 291
esnâf-ı aşlamacıyân-ı eşcâr-ı müsmirât: 263
esnâf-ı at değirmeni çarkcısı: 339
esnâf-ı atbâzârı emîni: 296
esnâf-ı âteşbâzân: 338
esnâf-ı âteş-feşân tüfengciyân: 303
esnâf-ı attârân-ı dikiciyân: 325
esnâf-ı attârân-ı kahveciyân: 327

esnâf-ı attârân-ı Yahûdân: 327
esnâf-ı attâr-ı çömlekciyân: 326
esnâf-ı attâr-ı yağcıyân-ı badem: 326
esnâf-ı avcıyân-ı murgân: 321
esnâf-ı badanacıyân: 339
esnâf-ı bâdemli köfterciyân: 286
esnâf-ı bâğbân: 263
esnâf-ı bâğçevân: 300
esnâf-ı bakır sızırıcıyân: 308
esnâf-ı bakkâlân-ı tâcirân: 298
esnâf-ı bakkâl-ı pasdırmacıyân: 299
esnâf-ı balık emîni: 289, 292
esnâf-ı balıkcıyân-ı satıcıyân: 290
esnâf-ı bal-sucuyân: 354
esnâf-ı bârûdcıyân: 305
esnâf-ı bârûdhâne-i Etmeydânı: 279
esnâf-ı basmacıyân-ı çit: 332
esnâf-ı basmacıyân-ı yasdık: 332
esnâf-ı başcıyân-ı âşcıyân: 281
esnâf-ı bâzbâzân [u] cânbâzân [u] pehlivânân: 338
esnâf-ı bâzergânbaşı: 276
esnâf-ı bâzergân-ı ankâ Karadeniz: 272
esnâf-ı bâzergân-ı cevâhirciyân: 310
esnâf-ı bâzergân-ı esîrciyân: 293
esnâf-ı bâzergân-ı pirincciyân: 275
esnâf-ı bâzergân-ı semmûr: 321
esnâf-ı beksumâtcıyan: 266
esnâf-ı beldârân-ı teberdârân lağımcıbaşı: 255
esnâf-ı benglikciyân: 327
esnâf-ı bennâyân: 339
esnâf-ı berberân-ı piyâdegân: 329
esnâf-ı berberân-ı sünnetciyân: 329
esnâf-ı bevvâbân: 258
esnâf-ı Bezâsten-ı cedîd: 334
esnâf-ı Bezzâzistân-ı atîk: 332
esnâf-ı Bezzâzistân-ı Galata: 335
esnâf-ı bıçak kıncıyân: 314
esnâf-ı bıçkıcıyân: 339
esnâf-ı biryânciyân: 285
esnâf-ı boracıyân: 313
esnâf-ı borucıyân-ı sarı pirinc: 313
esnâf-ı bozacıyân-ı mezmûmân: 353
esnâf-ı börekciyân: 264
esnâf-ı buğday çalkayıcıyan: 266
esnâf-ı buhûrcıyân: 326
esnâf-ı burma işkenceciyân: 339
esnâf-ı bülbülcüyân: 318
esnâf-ı cabcıyân-ı Arnavud: 323
esnâf-ı câmcıyân: 339
esnâf-ı câme-şûyân ya‘nî çamaşırcıyân: 329
esnâf-ı cânbâzân-ı esb: 296
esnâf-ı celeb-keşân-ı basdırmacıyân-ı sığır: 281
esnâf-ı celeb-keşân-ı ganem: 281
esnâf-ı cellâdân: 256
esnâf-ı cenâze peykleri ve mürde-şûyân ya‘nî şehîdân gassâlleri: 260
esnâf-ı cerrâhân: 262
esnâf-ı cevher-fürûşân: 312
esnâf-ı cibn-i hâlûmiyân ya‘nî peynirciyân: 277

esnâf-ı ciğerciyân-ı koyun: 282
esnâf-ı civacıyân: 313
esnâf-ı cüllâbcıyân: 286
esnâf-ı cüllâhân: 320
esnâf-ı çalıcı mehterân: 336
esnâf-ı çardak çorbacısı: 296
esnâf-ı çardak emîni: 296
esnâf-ı çartâk nâ'ibi: 296
esnâf-ı çâşnigirân-ı vüzerâ ve âşbâzân: 284
esnâf-ı çavuşân alayı: 253
esnâf-ı çavuşân-ı ehl-i sanâyi': 259
esnâf-ı çerçiden hâcetciyân ya'nî ayakda gezen attâr: 327
esnâf-ı çevrenân-ı Arnâbûdân: 282
esnâf-ı çırnıkcıyân: 274
esnâf-ı çiçekciyân-ı meyveciyân: 301
esnâf-ı çiftçibaşı: 263
esnâf-ı çilingirân-ı yüksükçiyân: 307
esnâf-ı çizmeciyân: 325
esnâf-ı çoban: 277, 280
esnâf-ı çömlekciyân: 326
esnâf-ı çörekciyân: 264
esnâf-ı çûlhâ dezgâhcısı: 339
esnâf-ı dâ'ireciyân: 336
esnâf-ı dalgıcân-ı gavvâsân: 270
esnâf-ı dalyancıyân: 290
esnâf-ı dârâyîciyân: 333
esnâf-ı darbhâneciyân: 311
esnâf-ı davulcıyân: 336
esnâf-ı debbeciyân: 323
esnâf-ı değirmenciyân: 266
esnâf-ı değirmenciyân-ı üzüm: 287
esnâf-ı dehhân-ı edviye: 262
esnâf-ı dehhân-ı kibritciyân: 326
esnâf-ı dekâkîn çarkcıyân: 309
esnâf-ı dekâkîn-i hukemâ: 261
esnâf-ı dellâkân: 329
esnâf-ı dellâlân-ı Bedâsten-i bîrûn: 334
esnâf-ı dellâlân-ı Bezzâzistân-ı bîrûn: 333
esnâf-ı dellâlân-ı Bezzâzistân-ı enderûn: 333
esnâf-ı dellâlân-ı esb: 296
esnâf-ı dellâlân-ı kavvâfât: 326
esnâf-ı devâtcıyân: 313
esnâf-ı deyyûsân: 256
esnâf-ı dîbâcıyân: 333
esnâf-ı doğramacıyân: 335
esnâf-ı dolmacıyân: 285
esnâf-ı dökmecibaşı: 314
esnâf-ı dökücüyân: 216
esnâf-ı dutkalcıyan: 282
esnâf-ı düğmeciyân-ı harîr: 320
esnâf-ı dülbend börkcüyân: 322
esnâf-ı dülbendciyân: 319
esnâf-ı düzenciyân: 290
esnâf-ı eğeciyân: 306
esnâf-ı eğrekciyân: 277
esnâf-ı e'imme-i vüzerâ ve Mîrimîrân ve sâ'ir a'yân: 257
esnâf-ı ekmekciyân-ı yeniçeriyân: 264
esnâf-ı elekciyân: 266

esnâf-ı elmas-bür ya‘nî hakkâk-i elmas: 312
esnâf-ı emânet-i esîrhâne: 292
esnâf-ı eşribe-i mümessek: 276
esnâf-ı eyvâycı ya‘nî çiniciyân: 327
esnâf-ı Eyyûb oyuncakcısı: 339
esnâf-ı fâlcıyân-ı musavver: 331
esnâf-ı ferâşcıyân: 339
esnâf-ı ferrâşân-ı ehl-i sanâyi‘ ve ehl-i tarîk: 260
esnâf-ı filcân kinedcisi: 326
esnâf-ı fişekçiyân-ı havâyî: 304
esnâf-ı fişekçiyân-ı tüfeng: 304
esnâf-ı fitilciyân-ı tüfeng-endâzân: 305
esnâf-ı furun binâ edici: 340
esnâf-ı galburcıyan: 266
esnâf-ı gazzâzân: 320
esnâf-ı gedelecciyân: 323
esnâf-ı gemciyân: 307
esnâf-ı gergefciyân: 339
esnâf-ı gevrekciyân: 264
esnâf-ı gidiyân-ı müflisân: 256
esnâf-ı gömlekciyân: 319
esnâf-ı gözlemeciyân: 265
esnâf-ı gûr kazan: 255
esnâf-ı gurâbiyyeciyân: 265
esnâf-ı güdericiyân: 322
esnâf-ı güllâccıyan: 266
esnâf-ı gümüş arayıcı: 294, 312
esnâf-ı gümüşhâneciyân: 311
esnâf-ı günbaşı: 271
esnâf-ı habbâzân ya‘nî ekmekciyân: 264
esnâf-ı hâcegân-ı attârân: 326
esnâf-ı hâcegân-ı mekteb-i püserân: 260
esnâf-ı hâcegiyân-ı Bedâsten-i cedîd: 334
esnâf-ı haddâdân-ı âteş-feşân-ı âhengerân: 305
esnâf-ı hâfızân-ı Kur’ân-ı azîm: 258
esnâf-ı hakkâkân: 312
esnâf-ı hallâcân-ı pembe: 319
esnâf-ı hammâlân-ı bezzâzistân: 333
esnâf-ı hammâmcıyân-ı tâhirân: 329
esnâf-ı hançerciyân [ve] bıçakçıyân: 302
esnâf-ı hânendegân, mutrıbân, rakkâsân: 341
esnâf-ı hardalcıyân: 285
esnâf-ı harrâtîn ya‘nî çıkrıkcıyân: 335
esnâf-ı hartacıyân: 270
esnâf-ı hasırcıyân-ı Mısır: 275
esnâf-ı haymeci ya‘nî çadırcıyân: 320
esnâf-ı hayyâtân ya‘nî terziyân: 318
esnâf-ı hayyâtân-ı dolamacıyân: 318
esnâf-ı hekîmbaşı: 261
esnâf-ı helvâcıyân-ı bîrûn: 289
esnâf-ı helvâcıyân-ı tablakârân: 289
esnâf-ı helvâcıyân-ı-şîrîn-zebân: 288
esnâf-ı hemyân kesici: 256
esnâf-ı hınnâcıyân: 275
esnâf-ı hil‘atcıyân-ı harîr: 333
esnâf-ı hîzân-ı dilberân: 256
esnâf-ı horasâncıyân: 339
esnâf-ı hoşâbcıyân: 285

esnâf-ı huddâmân-ı gılmân: 254
esnâf-ı huddâm-ı bîmâristân [u] mûristân: 263
esnâf-ı hukemâ-yı kehhâlân ve cerrâhân: 261
esnâf-ı hurdavât-ı ahen-fürûht: 308
esnâf-ı hutebâ: 258
esnâf-ı ığrıbcıyân-ı sayyâdân: 290
esnâf-ı ırgadân: 340
esnâf-ı ısıcak pâlûdeciyân: 286
esnâf-ı ısıcak pâlûdeciyân-ı kavvâfân: 286
esnâf-ı ıspanakcı: 285
esnâf-ı ıssı ve bahârlı şerbetciyân: 286
esnâf-ı ibrîşimciyân-ı Yahûdân: 320
esnâf-ı iç edikciyân ya'nî tomakcıyân: 325
esnâf-ı ipekciyân: 292
esnâf-ı iplikciyân: 320
esnâf-ı iskemleciyân: 339
esnâf-ı ispençerân ya'nî devâ otcuyân: 327
esnâf-ı istiridyeciyân: 291
esnâf-ı işkembeciyân: 282
esnâf-ı kadı ve mollâlar: 258
esnâf-ı kafesdârân: 312
esnâf-ı kaffâlân ya'nî kilidciyân: 307
esnâf-ı kâğızcıyân: 330
esnâf-ı kâhîciyân: 264
esnâf-ı kalafatcıyân: 268
esnâf-ı kalay düğmeciyân: 314
esnâf-ı kalaycıyân: 309
esnâf-ı kalcıyân: 294
esnâf-ı kalcıyân-ı kuyumcıyân: 311
esnâf-ı kaldırımcıyân: 339
esnâf-ı kalemkârân-ı kuyumcıyân: 312
esnâf-ı kalkancıyân: 302
esnâf-ı kaltakcıyân: 323
esnâf-ı kamçıcıyân: 323
esnâf-ı kanaracıyân-ı Bâğçekapusu: 279
esnâf-ı kanaracıyân-ı Yedikulle: 279
esnâf-ı kannâsân-ı avcıyân: 316
esnâf-ı kantârcıyân: 306
esnâf-ı kapamacıyân: 319
esnâf-ı kara hırsız: 256
esnâf-ı karcıbaşı: 287
esnâf-ı karityacıyân: 290
esnâf-ı Kâsımpaşa mukaddemleri: 256
esnâf-ı kassâbân: 274, 276
esnâf-ı kassâbân-ı Etmeydânı: 278
esnâf-ı kassâbân-ı sığır: 277
esnâf-ı kassâbân-ı Yahûdân: 277
esnâf-ı katâyifciyân: 265
esnâf-ı kavukcuyân: 319
esnâf-ı kavvâfân-ı eskiciyân: 325
esnâf-ı kayağancıyân: 339
esnâf-ı kayıkcıyân: 274
esnâf-ı kaymakcıyân: 278
esnâf-ı kazancıbaşı: 308
esnâf-ı kebâbcı: 285
esnâf-ı kebkebciyân: 306
esnâf-ı keçeciyân: 322
esnâf-ı keçeciyân-ı yeniçeri: 322

esnâf-ı kehhâlân: 262
esnâf-ı kehleciyân: 294
esnâf-ı kelle-pûşciyân: 319
esnâf-ı kendirciyân: 269
esnâf-ı keresteciyân: 339
esnâf-ı kerpiççiyân: 339
esnâf-ı keseciyân-ı silâh-ı tüfeng: 304
esnâf-ı kethudâ-yı arslancıyân: 321
esnâf-ı kettâncıyân: 275
esnâf-ı kılıççıyân-ı seyf-i Muhammedî: 301
esnâf-ı kıncıyân-ı sikkîn ya‘nî bıçak kıncısı: 303
esnâf-ı kibrîtciyân: 326
esnâf-ı kirecciyân, ocak: 339
esnâf-ı kiremitciyân: 339
esnâf-ı kirişciyân-ı tâcirân: 282
esnâf-ı kolancıyân-ı hâyme: 320
esnâf-ı koyun emîni: 295
esnâf-ı köçek-i Amr-ı Ayyârân: 267
esnâf-ı köfteciyân: 285
esnâf-ı kum sâ‘atcıyân: 270
esnâf-ı kundakcıyân: 303
esnâf-ı kurşum berber kösrecileri: 314
esnâf-ı kurşum örtücü: 339
esnâf-ı kuru sarımsakcıyân: 283
esnâf-ı kuşbâzân: 317
esnâf-ı kuyu kazıcıları: 340
esnâf-ı kuyumcıyân: 311
esnâf-ı kürkciyân: 321
esnâf-ı lağımcı Ermenîler: 340
esnâf-ı leblebiciyân: 300
esnâf-ı lekeciyân: 329
esnâf-ı lokmacıyân: 265
esnâf-ı lökünciyân: 339
esnâf-ı lu‘bedebâzân [u] sâzendegân [u] mudhikân: 347
esnâf-ı lü’lüciyân ya‘nî incüciyân: 310
esnâf-ı ma‘âcinciyân: 262
esnâf-ı mahlebciyân: 286
esnâf-ı mandıracıyân: 277
esnâf-ı mandıracıyân-ı yeniçeriyân: 279
esnâf-ı marankozân: 269
esnâf-ı marankozân-ı Akdeniz: 273
esnâf-ı mavunacıyân: 273
esnâf-ı mehterân-ı kösciyân: 336
esnâf-ı mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı ebcedhân: 260
esnâf-ı mektûbcuyân: 331
esnâf-ı mermer kirecciyân: 339
esnâf-ı mermer-bürân: 339
esnâf-ı mervahacılar ya‘nî yelpâzeciyân: 317
esnâf-ı mestciyân: 325
esnâf-ı meş‘alciyân: 267
esnâf-ı meşâyihân-ı ehl-i hıref: 259
esnâf-ı meşâyih-ı izâm: 258
esnâf-ı meşkciyân-ı sarrâc: 323
esnâf-ı meşrûbât-ı devâ: 262
esnâf-ı meyhâneciyân: 355
esnâf-ı meyhâneciyân-ı Yahûdân: 357
esnâf-ı mızrakcıyân: 302
esnâf-ı mikrâscıyân: 307

esnâf-ı miskî sâbûncu: 299
esnâf-ı miyâncıyân-ı esb: 296
esnâf-ı muhaddîsîn: 258
esnâf-ı muhattemciyân: 333
esnâf-ı muhtesib ağa: 296
esnâf-ı muhzırân-ı mollâ: 257
esnâf-ı mukavvâ kubûr divitciyân: 331
esnâf-ı mûmciyân-ı Etmeydânı: 279
esnâf-ı mûmcuyân: 278
esnâf-ı mûsıkâr: 337
esnâf-ı mutâfân: 323
esnâf-ı mücellidân: 330
esnâf-ı müe'zzinân: 258
esnâf-ı mühür-künân-ı sîm ü heykelân ya'nî gümüş mühür ve tılısmât kazıcı: 312
esnâf-ı mükârî ya'nî kirâcılar: 257
esnâf-ı mürekkebciyân: 331
esnâf-ı müsellesciyân: 355
esnâf-ı mütevelliyân: 258
esnâf-ı müzehheb-keşân: 330
esnâf-ı müzeyyinân ya'nî berberân: 328
esnâf-ı nakılcıyân-ı sûr-ı hümâyûn: 332
esnâf-ı nakîbân-ı ehl-i hıref: 259
esnâf-ı nakkâşân-ı cihân: 330
esnâf-ı nakkâşân-ı musavvirân: 331
esnâf-ı nakkâşân-ı yağlıkcıyân: 332
esnâf-ı nakkâşân-ı zer-dûzân: 332
esnâf-ı na'lbandân-ı hussân: 308
esnâf-ı na'lçacıyân-ı mıhlıcıyân: 307
esnâf-ı nâsıh-ı müfessîrin: 258
esnâf-ı nâtırân: 329
esnâf-ı navluncıyân-ı buğday ve şa'îr: 272
esnâf-ı neccârân: 339
esnâf-ı neccârân-ı mi'mârân: 339
esnâf-ı nedîmân-ı mukallidân: 349
esnâf-ı neyzen-i kadîm: 337
esnâf-ı nişasdacıyân: 266
esnâf-ı nüzül emîni: 296
esnâf-ı okcubaşı: 314
esnâf-ı otağa-i sorguccuyân: 317
esnâf-ı oymacıyân: 331
esnâf-ı örücüyân: 320
esnâf-ı palândûzân ya'nî semerciyân: 323
esnâf-ı pâlûdeciyân: 285
esnâf-ı paracıyân-ı çuka ve kumâş: 320
esnâf-ı paracıyân-ı tâcirân: 323
esnâf-ı parsçıbaşı: 321
esnâf-ı pâsbân-ı Bezâsten-i atîk: 332
esnâf-ı pâsbân-ı nigehbân-ı İslâmbol: 257
esnâf-ı paşmakcıbaşı: 325
esnâf-ı paşmakcıyân-ı haffâfân: 325
esnâf-ı pây-pûşciyân ya'nî pabuccıyân-ı dikiciyân: 324
esnâf-ı pâzveng-i eblehân-ı sâzengân: 256
esnâf-ı pehlivânân-ı gürzbâzân: 316
esnâf-ı pehlivânân-ı küşte-gîrân: 316
esnâf-ı pehlivânân-ı matrakcıyân: 316
esnâf-ı pehlivânân-ı tîr-endâzân-ı hadeng-güzârân: 315
esnâf-ı pereme ve kayık marankozları: 273
esnâf-ı peremeciyân: 274

esnâf-ı pîne-dûzân-ı bâb-ı hammâm: 326
esnâf-ı pîş-tahtacıyân: 339
esnâf-ı potacıyân: 313
esnâf-ı pusulacıyân ya‘nî kıble-nümâcıyân: 270
esnâf-ı re’îsân-ı Bahr-i Ummân: 272
esnâf-ı re’îsân-ı ehl-i tarîk: 259
esnâf-ı remmâlân: 259, 331
esnâf-ı rumatcıyân: 311
esnâf-ı sâ‘atcıyân: 310
esnâf-ı sâbûncıyân: 299
esnâf-ı saçmacıyân: 290
esnâf-ı sadefkârcıyân: 335
esnâf-ı sağrıcıyân: 303, 322
esnâf-ı sahhâfân: 259, 330
esnâf-ı sa‘îler: 257
esnâf-ı sakkâyân-ı şehr: 265
esnâf-ı sakkâyân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî: 265
esnâf-ı salahorân: 255
esnâf-ı salatacıyân: 285
esnâf-ı sa‘lebciyân: 286
esnâf-ı salhâneciyân: 276
esnâf-ı sapancıyân: 315
esnâf-ı sarıkcıyân: 329
esnâf-ı sarrâcân-ı makbûlân: 323
esnâf-ı saya-i celebân-ı koyun: 277
esnâf-ı sayyâdân-ı murgân: 316
esnâf-ı sayyâd-ı çömlekçi: 290
esnâf-ı sayyâd-ı serçeciyân: 318
esnâf-ı sâzendegân: 343
esnâf-ı sebzeci: 285
esnâf-ı sebzehâne emîni: 295
esnâf-ı sebzevâtcı: 263
esnâf-ı seğirdim Etmeydânı: 279
esnâf-ı semmûr kalpakcıyân: 321
esnâf-ı sepet sandıkcıyân-ı sarrâcân: 323
esnâf-ı sepetciyân-ı sayyâd-ı mahî: 290
esnâf-ı serenciyân: 270
esnâf-ı sevdâger-i burgucıyân: 306
esnâf-ı seyisân-ı urbân-ı uryân: 257
esnâf-ı sıfracıyân: 323
esnâf-ı sıpkıncıyân: 290
esnâf-ı sırma ve kılabdan satıcı: 292
esnâf-ı sırma-keşân: 292, 313
esnâf-ı sıvacıyân: 339
esnâf-ı sikkezânbaşı: 310
esnâf-ı simitciyân: 265
esnâf-ı sirkecibaşı: 283
esnâf-ı sofiyyûn: 258
esnâf-ı soğancıyân: 284
esnâf-ı su dollâbları çarkcısı: 340
esnâf-ı su yolcıyân: 339
esnâf-ı su yolları kazıcılar: 340
esnâf-ı subyâcıyan: 354
esnâf-ı sucukcuyân: 285
esnâf-ı südciyân-ı ganem: 277
esnâf-ı südciyân-ı sevr: 277
esnâf-ı südciyân-ı sûhteyân: 286
esnâf-ı südlü âşcıyân: 285

esnâf-ı şâhbender: 276
esnâf-ı şâ'irân: 259
esnâf-ı şehir subaşısı: 255
esnâf-ı şehremîni: 296
esnâf-ı şehriyyeciyân: 265
esnâf-ı şekerciyân: 276
esnâf-ı şekerciyân-ı Galata: 289
esnâf-ı şem'-i revgan: 278
esnâf-ı şerbetciyân: 285
esnâf-ı şerbetciyân-ı piyâde: 286
esnâf-ı şeyhü'l-arasât: 260
esnâf-ı şeyhü'ş-şüyûh-ı sâ'ilân ya'nî şeyh-i dilenciyân: 260
esnâf-ı şırlugancıyân: 298
esnâf-ı şîşeciyân: 326
esnâf-ı şükûfeciyân: 301
esnâf-ı şütürbân [u] sârbân-ı revân: 267
esnâf-ı tabancacıyân: 304
esnâf-ı tâbûtcıyân: 339
esnâf-ı tâcirân-ı debbâğân: 323
esnâf-ı tâcirân-ı kazancıyân: 309
esnâf-ı tâcirân-ı mutâf: 323
esnâf-ı tâcirân-ı pasdırmacıyân: 281
esnâf-ı tâcirân-ı şem'-i asel: 278
esnâf-ı tâcirân-ı şîşeciyân: 327
esnâf-ı tahta kurşumciyân: 339
esnâf-ı tahtırevâncıyân: 339
esnâf-ı takyacıyân-ı zenân: 319
esnâf-ı tâlib-i ilm-i sûhtevât: 260
esnâf-ı ta'lîmhâneciyân: 315
esnâf-ı tamgacıbaşı: 311
esnâf-ı tanâbcıyân: 320
esnâf-ı taş kireci: 339
esnâf-ı taş-keşân: 339
esnâf-ı tatlı bozacıyân: 353
esnâf-ı tavukcuyân: 318
esnâf-ı tegelticiyân: 323
esnâf-ı teleme peynirciyân: 278
esnâf-ı tel-i âhen-keşân: 313
esnâf-ı temrenciyân: 307
esnâf-ı tenekeciyân: 314
esnâf-ı tereyağcıyân: 278
esnâf-ı terlikciyân: 325
esnâf-ı tîmârhâneciyân: 262
esnâf-ı tirkeşciyân: 323
esnâf-ı tirşeciyân: 322
esnâf-ı tîz-âbcıyân-ı sîm ü zer-i hâlis: 311
esnâf-ı tokad-celebân-ı sığır: 277
esnâf-ı toloz mahzencileri: 340
esnâf-ı tulumbacıyân: 270
esnâf-ı turşucuyân: 283
esnâf-ı tûtyâcıyân: 262
esnâf-ı tuzcuyân: 264
esnâf-ı tüccârân-ı ankâ-yı Mısır: 275
esnâf-ı tüccârân-ı balcıyân: 299
esnâf-ı tüccarân-ı yağcıyân: 292
esnâf-ı tüccâr-ı kahveciyân: 276
esnâf-ı tüfeng açıcıyân: 304
esnâf-ı ûd u amberciyân: 326

esnâf-ı un elekciyân: 266
esnâf-ı uncuyân: 266
esnâf-ı urgancıyân: 269
esnâf-ı ustura kuyrukcuyânı: 329
esnâf-ı ümenâ-yı Sultânî: 291
esnâf-ı Üsküdar: 339
esnâf-ı üstübü alıcıyân: 269
esnâf-ı üzengiciyân: 307
esnâf-ı vâ'iz-i zâhir: 258
esnâf-ı vasılcıyân ya'nî ayıcıyân: 280
esnâf-ı vettârân: 282
esnâf-ı vezneciyân: 304
esnâf-ı yağ değirmeni cenderecisi: 339
esnâf-ı yağcıyân-ı zeyt: 292
esnâf-ı yağlı kirecciyân: 339
esnâf-ı yağlıkcıyân: 320
esnâf-ı yahniciyân: 285
esnâf-ı yasdıkcıyan-ı sereng ve katîfe: 333
esnâf-ı yaycıbaşı: 314
esnâf-ı yazıcıyân: 258
esnâf-ı yelkenciyân: 269
esnâf-ı yemişciyân-ı bâzârbaşı: 300
esnâf-ı yoğurdcıyân: 278
esnâf-ı yoğurdcubaşı: 278
esnâf-ı yorkancıyân: 319
esnâf-ı yularciyân: 323
esnâf-ı zebâtcıyân: 335
esnâf-ı zenberekçiyân: 315
esnâf-ı zerdeciyân: 284
esnâf-ı zergerân: 238, 309
esnâf-ı zergerân ya'nî kuyumcıbaşı: 309
esnâf-ı zergerân-ı cevâhirciyân: 310
esnâf-ı zer-kûbyân ya'nî altun döğücüler: 330
esnâf-ı zeyyâtân: 299
esnâf-ı zırhcıbaşı: 302
esnâf-ı ziftciyân u katrâncıyân: 269
esnâf-ı zıhgîrciyân: 316
esnâf-ı zincef ütücisi: 319
esnâf-ı zurnacıbaşı: 335
esnâf-ı zurnacıyân: 336
ester üştürbân: 113
esvâk-ı haffâfân: 53
esvâk-ı muhtasar: 227, 229
esvâk-ı Sultânî: 53, 208, 214, 235
esvâk-ı zergerân: 73
Esved ibni Mikdâd (sahabe): 31, 119, 284
eşcâr: 67, 69, 101, 113, 144, 204, 227, 263
eşek: 280, 283, 301, 323, 340, 349
eşek sıpası: 323
Eşim (yurdu, Heyhât Sahrasında): 15
eşkıyâ: 103, 105, 107, 110, 117, 118, 136, 158
eşkinci: 50, 90, 93
eşkinci Tatar tâ'ifesi: 39
eşkinci yamakları: 90
Eşrefî tarîki: 194
eşribe-i mümessek esnâfı: 276
et: 279, 308
et sucukları: 285

etibbâ: 124
Etmekcibaşı: 146
Etmeydânı: 130, 279
Etmeydânı esnâfı: 278, 279
Etrâk lehcesi: 185
Etrâk lisânı: 235
Etrâk tâ'ifesi: 287
evcî (havayi fişek): 305
evkâf: 54, 59, 68, 71, 73, 74, 83, 86, 98, 102, 149, 151, 152, 153, 158, 186, 197, 212, 233, 234, 263, 270, 324
evkâfnâmeler: 40, 152
Evlek karyesi: 162
Evliyâ: 12, 122, 136, 137, 138, 142, 144, 157, 173, 235, 357, 361
Evliyâ Çelebi (ayrıca bkz. Hakîr): 11, 13, 69, 98, 116, 117, 118, 119, 139, 141, 143, 154, 172, 176, 181, 184, 187, 199, 248, 251, 309, 316, 347, 358
Evliyâ Efendi (Evliya Çelebi'nin hocası): 63, 100, 114, 115, 118, 199, 250
Evliyâ Mehemmed Efendi (Hünkâr imâmı): 118
Evliyâullâh mertebesi: 78
Evrâk-ı Perişân: 165
Evrak-ı Perîşân-ı Necâtî: 175
evrenler (havayi fişek): 305
Evsâf-ı Kostantıniyye (kitap): 251
Eydincik (ayrıca bkz. Aydıncık): 196, 291
Eyne Ayazma deresi: 287
eyvâycı çinicileri: 327
eyvâycı ya'nî çiniciyân esnâfı: 327
Eyyûb: 25, 42, 44, 133, 158, 159, 164, 188, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 220, 228, 232, 239, 241, 247, 251, 257, 278, 282, 289, 292, 304, 305, 336, 345
Eyyûb borusu: 338, 346
Eyyûb câmi'i: 198, 199
Eyyûb çömlekcileri: 326
Eyyûb deblekleri: 260
Eyyûb debleği (musiki esnâfından): 338
Eyyûb halkı: 197
Eyyûb hammâmı: 158, 159
Eyyûb haremi: 199, 200, 238
Eyyûb mevleviyyeti: 193
Eyyûb mollâsı: 25, 53, 251
Eyyûb nâ'ibi: 193
Eyyûb oyuncakcıları: 340
Eyyûb oyuncakcısı esnâfı: 339
Eyyûb subaşısı: 287
Eyyûb Sultân: 30, 51, 59, 112, 168, 175, 191, 196, 197, 199, 201, 278, 287, 290
Eyyûb Sultân câmi'i: 145, 195, 199
Eyyûb Sultân imâreti: 152
Eyyûb Sultân iskelesi: 201
Eyyûb Sultân kabri: 198
Eyyûb Sultân kubbesi: 197
Eyyûb Sultân medresesi: 195
Eyyûb Sultân mesîregâhı: 196
Eyyûb Sultân mevleviyyeti: 193
Eyyûb Sultân mezâristânı: 141
Eyyûb Sultân türbesi: 199, 200
Eyyûb yoğurdcubaşısı: 287
Eyyûb-ı Basrî, Pir: 256
Eyyûb-ı Ensârî (ayrıca bkz. Ebâ Eyyûb-ı Ensârî): 166, 200, 204, 210, 331
Eyyûb-ı Ensârîkapusu: 23, 25, 156
Eyyühüm Efendi câmi'i: 205
Ezher cami'i (Mısır'da): 59

- F -

Façat kal‘ası: 138
Façat livâsı: 83
fağfûr: 107, 111, 194, 265, 276, 278, 281, 283, 284, 285, 286, 326, 357, 358
fağfûr çînî: 194, 285
fağfûrî çînî tabak: 283
fağfûrî fincân: 107
fağfûrî kâse: 326
fağfûrî mertebânî tabaklar: 281
fağfûrî tabaklar: 283, 284
Fahfarî, Ya‘kûb-ı: 266
fahhâmîn kavmi: 326
fâhişe: 76, 159
Fahleteyn kal‘ası: 255
Fahreddîn İskilibî (Şeyh): 163
Fâ’izî Çelebi: 176, 177
Fâizî Çelebi, Kâfzâde (Şeyhülislâm): 99
Fakîrî (Şa‘ir): 167
fâl açmak: 331
fâl ıssı: 331
falaka deyenek: 53, 301
fâlcıyân-ı musavver esnâfı: 331
fânûs: 26, 59, 115, 228, 257, 273, 278, 333, 334, 352
Fânûs, Bâb-ı: 26
fânûs şu‘lesi: 352
fânûs-ı cinân: 273
Fânûs-ı Emîn: 228
fâre: 327
Fârisî: 115, 118, 199, 248, 337, 359
Fârisî eş‘âr: 79, 164, 165
Fârisî tevârîhler: 182
Fârisî-hân: 209, 351
Fâryâbî: 342, 343, 351
Fas vilâyeti: 346
Fâtıma Hânım (Melek Ahmed Paşa'nın kızı): 173
Fâtıma Sultân: 141, 170
Fâtıma Sultân medresesi: 150
Fâtıma Sultân (Murâd Hân'ın hemşîresi): 122
Fâtıma Sultân sarâyı: 156
Fâtıma Sultân yalısı: 156
Fâtıma Sultânzâde: 19
Fâtımatü'z-Zehrâ, Hz.: 244, 261, 319, 336, 343
Fâyizî Efendi, Kâfzâde (Şa‘ir): 359
Fâzıl Alî Beğ, Şeyh: 199
Fazl ibn Hazret-i Abbâs, Pir: 330, 332
Fazlı Paşa: 140
Fazlullâh bin Akşemseddîn (Şeyh): 162
Fazlullâh Efendi: 177
Fedâyî: 157, 194
Fehmî Çelebi, Kınalızâde: 179
felâhatnâme: 301
Felâra (kılıc): 302
felâsife ma‘cûnı: 354
Felemenk: 120
Felemenk lisânı: 24

Felemenk Luturyanı: 346
Felemenk vilâyeti: 142
fellâhân [u] mellâhân keştîbânlar: 32
Fenâr kasabası: 179
Fenârî: 167
Fenâyî, Akîdeci: 289
fener: 352
Fener bâğçesi: 233, 235, 237
fener sâhibleri: 272
Fenerkapusu: 42, 51, 56, 148, 237, 290, 355
Fenerkapusu hammâmı: 158
Fenlak kal'ası: 138
Fennî Çelebi, Hezârfen: 359
fenn-i kesme (matrakbâzlık): 121
Fenn-i tevârîh: 78
ferah habbı (keyf verici madde): 354
Ferendûz cezîresi: 14
Ferenyal kıral (Takyanus Kıral'ın oğlu): 21
Fereskûr pirinci: 274
Ferhâd: 51, 345
Ferhâd Ağa, Bostâncıbaşı: 98
Ferhâd kavmi: 306
Ferhâd Paşa, Bostâncıbaşı: 99
Ferhâd Paşa, Dâmâd (Vezîr): 77
Ferhâd Paşa (fâtih-i Ahıçka): 204
Ferhâd Paşa hânı: 154
Ferhâd Paşa sarâyı (Bâyezîd Hân câmi'i kurbünde): 153
Ferhâd Paşa, Solak (Mîrimîrân): 77
Ferhâd Paşa, Şeyh: 201
Ferhâd Paşa, Vezîr: 77, 94
Ferhâd ü Şîrîn: 331
Ferhâdî kazma: 255, 341
Ferhâdî külünkler: 19, 172, 255
Ferhâd-pîşe: 55
Ferhâd-veş: 357
Ferîd Çelebi (Mühür kesen usta): 312
Ferîdûn: 331
Ferîdûn bâğçesi: 237
Feridûn Beğ et-Tevkî'î: 98, 200
ferîdü'd-dehr: 79, 120, 270, 338, 342, 343
fermân: 17, 20, 25, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 42, 44, 47, 53, 59, 60, 61, 66, 68, 93, 105, 106, 107, 108, 110, 113, 115, 117, 125, 127, 133, 135, 141, 142, 155, 158, 163, 172, 178, 188, 190, 202, 204, 207, 219, 221, 226, 227, 229, 241, 242, 244, 250, 251, 253, 256, 269, 271, 272, 274, 275, 276, 280, 281, 282, 288, 291, 293, 303, 304, 313, 321, 324, 328, 336, 358
fermân-ı hümâyûn: 250
fermân-ı pâdişâhî: 110, 253, 288
fermân-ı şehriyârî: 66, 105, 113, 125, 141, 272, 274, 280, 291, 321, 336, 358
fermân-ı şerîf: 142
ferrâce: 216, 220, 235, 279, 300, 319, 322, 331
ferrâşân esnâfı: 260
ferrâşân-ı ehl-i sanâyi' ve ehl-i tarîk esnâfı: 260
ferrâşcıyân esnâfı: 339
ferrâşların pîri: 311
Ferruh Kethudâ: 146
Ferruh Kethudâ medresesi: 150
Ferruhzâd (Evliya Çelebi'nin babasının kölesi): 117
feryâdcı: 114, 130, 132, 138
feryâdnâmeler: 125
ferye kuşu: 318

fes: 44, 47, 208, 213, 273
fesâdhâne (meyhane): 356
fesâhat [u] belâgat: 259
Fesliye kal'ası: 94
Feteköy: 18, 237
Feth-i İslâm kal'ası: 18
Fethiyye: 35, 146, 178, 342
Fethiyye câmi'i: 17, 144
Fethullâh Şâmî (Şeyh): 184
fetvâ: 44, 107, 112, 123, 139, 175, 176, 181, 198, 219, 233, 256, 351
fevvâreler: 69
Feylekos hekîm: 28
Feyyûm ketanı: 276
Feyzî (mahlas): 176
Feyzullâh Efendi: 198
Feyzullâh ya'nî Kâfzâde: 176
Fezendon Kıral: 31, 54, 55
fıçı: 214, 255, 283, 299, 354
fıçıda (balık cinsi): 290
fındık: 262, 289, 298, 300
Fındıkça kal'ası: 18
Fındıklı: 18, 30, 76, 217, 218, 219, 220
Fındıklı hammâmı: 159, 160
Fıranda kal'ası: 18
Fıranda (sâzendegân): 346
fırlaklar: 340
Fırtıloğlu şaykası: 268
fısdık: 202, 262, 289, 298, 300
fısdık şeker: 289
fısdıkıyye (helva cinsi): 289
fıskhâne (meyhane): 355, 356
fıskıyye: 231
fışfış şarâbı: 354, 356
fışfış şerbeti: 286
Fidyân-ı Acemî, Pir: 266
fidye (matrakbâzlık): 121
Figânî (Şa'ir): 164
fîl: 240, 305
fîl hortumu: 337
fîl kösleri: 336
fîl sûreti: 230
fîl tasvîri: 230
filandıra: 26, 268, 272, 273
filcân: 286, 299
filcân hurdaları: 313
filcân kindicisi esnâfı: 326
filcân (musiki aleti): 347
filcân-ı sâzcıyân (musiki esnâfından): 338
Filek: 82, 87
fîl-i mahmûdî: 238
Filibe: 14, 286
Filibe pirinci: 274
Filibevî: 200
filika: 122, 214, 221
Filistîn: 15, 21, 40
fillar-ı Çerkezî (pabuc cinsi): 325
filori: 35, 37, 45, 73, 75, 165, 169
Filorin: 37

filorunya (kuş cinsi): 222, 318, 321
Fîlyokuşu mahallesi: 148, 150, 199
fincân: 107, 286, 352, 355
fincânciyân esnâfı: 326
Finde: 256
fino: 281
firâşhâne: 260, 330
firâşcılar: 341
firâşcıyân esnâfı: 339
Fir'avn meclisi: 349
Fir'avniyân: 280
Firdevs: 126, 169, 171, 173
Firdevsî (Şa'ir): 164, 359
Firendize nâm kıralzâde (İspanyol): 34
firkate (gemi cinsi): 44, 111, 122, 125, 128, 129, 214, 221, 273
firna (şarâb): 354, 356
Fîrûz Ağa câmi'i (At Meydânı'nda): 145
Fîrûz Beğ, Nişâncı: 96
Fisagores halîfesi: 343
Fisagores-i Hekîm: 337
Fisagores-i Tevhîdî: 28, 161, 261, 262, 327, 337, 343
fişek / fişeng: 278, 304, 305, 359
fişek mûmları: 278
fişekbâz: 305, 351
fişekçiyân: 304
fişekçiyân-ı havâyî esnâfı: 304
fişekçiyân-ı tüfeng esnâfı: 304
fişekhâne: 253
fişek-i kebîr: 359
fişeklik: 304
fişengbâzlar (havayi fişek): 305
fişengciyân: 304
fişeng-ı âsumânîler: 304
fitil: 256, 305, 326
fitîlciyân-ı tüfeng-endâzân esnâfı: 305
fitirnevcik: 281
Fitne Şâh (Rakkâs): 348
Florinalı: 165
Florunya (kal'ası): 33
Florunya ketânı: 274
fodula kâtibi: 264
Foğraş kal'ası: 141
Fohşa nehri: 128
Fohşan: 128, 137
Fondura şehri (Sarıyer): 227
forsa: 69, 125, 219
forsa kadırgalar: 125
fotula kâtibi: 264
françile ekmeği: 213
Fransa: 40, 46, 47, 212
Fransa elçisi: 47, 48
Fransa kıralı: 45, 46, 47, 48, 50, 52
Fransa lisânı: 24
Fransa sâ'ati: 310
Fransa topları: 216
Freng: 20, 30, 37, 46, 51, 71, 73, 76, 212, 217, 221, 233, 269, 289, 305
Freng gemileri: 273
Freng (havayi fişek): 305

Freng lehcesi: 217
Freng lisânı: 24, 328
Freng mahallesi: 252
Freng oğlanları: 273
Freng Sinor (nakkâş ustası): 330
Frengistân: 17, 21, 30, 36, 44, 47, 68, 73, 161, 208, 267, 275, 313, 336
fukahâ: 161
Fûncistân: 244, 320, 328, 338
Furâd (nehri): 35
Furkân: 248
furun: 43, 188, 215, 217, 220, 225, 238, 249, 251, 252, 264, 265, 266, 267, 292, 316, 332, 340, 341, 354
furun binâ edici esnâfı: 340
furun kürekleri: 267
furun yapıcılar: 341
furuncu (sırma-keşân esnâfından: 292
furun-ı tuç: 215
Fustât şehri: 261
Fusûs (Nev'î Efendi'nin eseri): 180
fûta: 196, 271, 329
Fuzayl ibn el-Mevlâ Alî el-Cemâlî: 181
fülfül: 262, 326
fülûs-ı ahmer: 131
fünûn-ı şettâ: 176, 182
fütûnî kîse: 329
Fütüvvet: 244, 314, 316, 317, 335
Fütüvvetnâme: 242, 253, 285, 314
fütüvvetnâme-i edvâr: 342
Fütüvvetnâme-i Kebîr (Ca'fer-i Sâdık'ın eseri): 322
fütüvvetnâme-i kübrâ: 316
Fütüvvetnâme-i Muhammedî: 241, 250
Fütüvvetnâme-i Resûlullâh: 246

- G -

Gabele: 273
gaddâre: 239, 254, 310, 333
Gadîr Hum günü: 243
Gafîr-i Hindî, Pir: 333, 334
Gafiryad kasabası: 185
Galata: 14, 20, 23, 25, 29, 30, 34, 35, 36, 37, 39, 45, 51, 62, 71, 72, 73, 102, 124, 158, 159, 189, 197, 201, 203, 204, 205, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 220, 221, 222, 226, 232, 250, 251, 252, 262, 266, 269, 270, 271, 273, 281, 283, 290, 292, 295, 299, 304, 305, 310, 314, 327, 335, 336, 348, 355
Galata burnu: 18, 34
Galata cengi: 36
Galata çorbacısı: 357
Galata esnâfı: 289, 335
Galata halîci: 52
Galata handakı: 211, 269
Galata kal'ası: 23, 25, 34, 35, 36, 39, 66, 210
Galata Kullesi: 205, 211, 240, 338, 359
Galata limanı: 214
Galata mevleviyyeti: 201, 202, 203, 205
Galata meyhâneleri: 62, 355
Galata (Mollâsı): 25
Galata mollâsı: 53, 216, 221, 223, 251, 356
Galata nâ'ibi: 224, 226, 228
Galata niyâbeti: 223

Galata sarâyı: 153
Galata şekercileri esnâfı: 289
Galata voyvadası: 212, 356
Galatasarây: 31, 68, 159, 219, 301
galburcıyan esnâfı: 266
Galemikra kal'ası: 18
Galya kal'ası: 18
Galyon Bkz. Kalyon: 18
Gammâzlar: 143
ganâyim: 14, 15, 20, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 76, 83, 95, 99, 110, 111, 113, 122, 128, 129, 137, 139, 141, 142, 170, 177, 210, 232, 294, 297
ganem: 277, 280, 281
ganîmet: 28, 29, 30, 33, 34, 35, 40, 56, 112, 129, 131, 137, 140, 232, 272, 273, 274, 277, 281, 293, 299, 331
ganîmet akîdeleri: 40
gânimîn: 33, 34, 76, 111, 113, 138, 189
Ganîzâde: 99
Ganîzâde bâğçesi: 202
Ganîzâde deresi: 287
garâfe (mezarlık): 36, 185
Gargofça kal'ası: 94
garîbler: 159
Gatafân (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Gavrî dîvânhânesi: 120
Gavrî Hân (Mısır Sultanı): 46, 68, 236, 278
Gavrî hazînesi: 106
Gavrî (Mısır sultânı): 77
Gavrî Su Kemerleri (Mısır'da): 282
gavvâs: 30, 117, 162, 166, 178, 182, 203, 238, 270, 271, 305, 347
Gazâlî, İmâm: 320
Gazâlî (Mısır vâlisi): 166
gazâliyyât: 115
Gazanfer Paşa (Mîrimîrân): 78
gazel (matrakbâzlık): 121
Gâzî Boşnak: 351
Gâzî kal'ası (Şehrizol'da): 86
Gâzîköyü: 251
Gâzîköyü bâğları: 232
gazzâz: 146, 241, 320
gazzâz dilberânları: 320
gazzâzân esnâfı: 320
gazzâzlar pîri: 323
Gazzâzlarkapusu: 332
Gazze: 45, 50, 51, 68, 84, 88, 92, 166, 303
Gazzetü'l-Hâşim: 68
Gedâ Muslu Çelebi (Tanbûrcıyân): 343
Gedâ Muslu (Çöğürciyân): 344
gedelec (yay sadağı): 260, 315, 323
gedelecciyân esnâfı: 323
gedik: 291, 292
Gedik Paşa hammâmı: 158
gedik sâhibi: 265, 333
Gedik Süleymân (Çöğürciyân): 344
gedikli dibekler: 292
gedikli ulûfeli âdemler: 257
Gedikpaşa: 20
Gedikpaşa bekârhânesi: 155
Gedüz Nehri: 66
Gegbizye: 53, 77, 166

gelberi: 267
gelberi harbe: 279
Geldiha (köpek adı): 280
Gelibolu: 51, 78, 82, 91, 111, 165, 167, 186, 209, 294
Gelibolu boğazı: 16, 41
Gelibolu kal'ası: 38
gelincik: 163, 353
gelincik (balık cinsi): 290
Gelincik çârşûsı: 320
gemciler: 307
gemciyân esnâfı: 307
gemi: 15, 19, 21, 22, 25, 29, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 57, 61, 62, 70, 98, 111, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 132, 137, 164, 188, 203, 210, 211, 213, 214, 215, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 243, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 287, 290, 295, 299, 300, 303, 307, 317, 346
gemi âletleri: 211
gemi direği: 229, 290
gemi harbeleri: 273
gemi muçoları: 272, 273
gemi re'îsleri: 272
gemi sereni: 215, 290
gemici: 158, 203, 211, 227, 268, 270, 272, 306, 310
Genc (Diyârbekir'de): 89
Genc Hükûmeti: 85
Gence: 98, 132, 178, 229, 294
Gence kal'ası: 97
gendüm ya'ni buğday emîni: 295
ger (uyuz): 262
Geray Hân: 97
Gerayoğlu: 142
gerdâniyye makâmı: 116
gerdel (kova): 255, 335, 341
Gerede şehri: 30
gergef: 341
Gergefciler: 341
gergefciyân esnâfı: 339
gergerdân boynuzu: 316
gergeri kemânları: 315
gerlik: 311
Germat kal'ası: 141
Germat livâsı: 82
Germiyan: 38, 66
Germiyan pâdişâhları: 344
Germiyanî: 167
Germiyanî Hüsâmzâde: 179
Germiyanoğlu: 42, 43
germiyyet: 117
gevele egserisi: 306
gevrekci esnâfı: 265
gevrekciyân esnâfı: 264
gevrekçi: 286
Geyve egserisi: 306
Geyve kasabası: 66
gez (ok cinsi): 315
Gezbazya: 28
Gılamuc kal'ası: 129
gılmân: 160, 273, 276, 293, 297, 298, 319
gılmân-ı hâssa: 52, 114, 118, 153, 244, 254
Gınâyî Çelebi: 184

Gınâyî Efendi: 201
gidiler: 158
gidiyân: 256
gidiyân-ı müflisân esnâfı: 256
Gîlân (Bağdâd'da): 15, 89, 184
Gîlân Denizi (Hazer Denizi): 270
Gîlân livâsı: 85
Gingöş (Macaristan'da): 15
Gingöş-i Budin şarâbı: 358
girdimân dikme (güreş oyunu): 119
Girid: 80, 81, 84, 93, 95, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 142, 173, 203, 226, 299
girift (ney cinsi): 337
Girniye kal'ası: 84, 96
girt etme (güreş oyunu): 120
gomana: 269, 272, 273
göblez (köpek yavrusu): 281
göğüs şakısı (güreş oyunu): 119
göğüslük: 279
Göksu: 145, 230
Göksu (Hisarı mesiregâhı): 31
Göksu mesîregâhı: 230
Göksu nehri: 230
Göksulu emrûdı: 301
Göksun yaylası (Bingöl'de): 286
Gölbaşı muhâfazası: 77
Göle: 88
Göle kal'ası: 95, 138, 201
Göle livâsı: 83
Göle(?) şerbeti: 286
gölemez: 277
Gölikesreli Urumlar: 285
Gölikesri şehri: 321
gömeç balları: 299
gömlek: 213, 295, 319
gömlekciler: 319
gömlekciyân esnâfı: 319
Gömlekli kulle nâm burûç: 144
gön: 323
gönderler: 272
gönüllüyân: 91
Gönye kal'ası: 138
Gönye (Trabzon'da): 85
Gördüs kal'ası: 66
Görice: 282
görümlü (zırh): 302
Göynük: 43
gözlemeci dükkânları: 265
gözlemeciler esnâfı: 265
Grando Mihal (Harkîl'in kızı evlâdlarından): 36
Grandurya (İstanbul'un ismi, İfrik lisânında): 24
Gubârî Efendi, Nakîb (Şeyhülislâm): 102
gulâm: 107, 113, 153, 238, 261, 268, 275, 280, 284, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 324, 325, 326, 327, 329, 337, 341, 342, 347, 348, 357, 360, 361
Gulâm Şâdî: 342
Gulgule-i Rûm (İslâmbol): 24, 31, 51, 250
gûl-i beyâbân: 214
Gulibetü'r-Rûm (İslâmbol): 14, 250
gûller: 214

gûr kazan esnâfı: 255
gûr kazanlar: 50, 178, 255, 341
gurâb (karga): 317, 353
gurâbiyye gevreği: 208
gurâbiyyeci esnâfı: 265
Gurâbzâde: 180
Gûri kal'ası: 97
guruş: 33, 110, 114, 132, 133, 134, 188, 190, 192, 194, 195, 212, 215, 223, 225, 233, 256, 276, 279, 280, 283, 296, 310, 312, 314, 317, 318, 321, 327, 332, 333, 334, 341, 346, 348, 349
guzât-ı müslimîn: 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 95, 104, 107, 123, 128, 139, 204, 207, 214, 254, 257, 260, 265, 273, 284, 297, 303, 307, 330, 335, 353
gücügen yeleği (oklar için): 316, 317
güderi: 322
güdericiyân esnâfı: 322
gügüm: 285
güğercin yelekleri: 317
güherçile: 30
gül: 11, 12, 26, 52, 72, 97, 119, 193, 194, 202, 207, 222, 227, 262, 283, 322
gül bâğı: 227
Gül câmi': 34, 39, 43, 105, 174, 184
gül sirkesi: 283
gül şecereleri: 207
gül şeftâlû deri: 322
gül turşusu: 283
gül yağı: 262
gülâb: 39, 105, 160, 262, 275, 286, 297, 355
gülâbcıyân esnâfı: 262
gülâbdân: 198, 275, 286, 297, 310
Gülâbî Ağa: 45, 59, 60, 61, 62, 113, 170
Gülâbî Paşa (Mîrimîrân): 78
gülbâng: 33, 38, 41, 42, 50, 155, 176, 215, 245, 273, 313
gülbâng-ı Muhammedî: 38, 41, 42, 50, 155, 176, 215, 245, 273, 313
gülefsen (şarâb): 354, 355
gülefser arakı (şarâb): 356
güleş: 120
Güleşciler tekyesi: 186
gülistân: 11, 26, 72, 168, 192, 193, 194, 202, 207, 222, 227, 229, 235, 239
Gülistân u Bostân (kitap): 118
gül'izâr peşrevi: 346
güllâc: 266
güllâccıyan esnâfı: 266
gülle: 71, 125, 139, 214, 216, 296, 301, 315
güllebâz (hayâl-i zılcıyân): 339, 349
gül-limon (içecek): 276, 285
gülnâr-ı Rûm: 225
Gülşenî (Şa'ir): 161
Gülşenî tarîkatı: 117, 191, 341, 342
Gülşenî-i Alî Paşa tekyesi: 152
Gülşenî-i eş-şeyh Ma'sûm der-Aksarây tekyesi: 152
Gülşenî-i Hulvî tekyesi: 152
gümrük: 31, 81, 112, 132, 212, 219, 227, 252, 268, 275, 281, 297, 298, 301, 304, 334, 361
gümrük emâneti: 252, 297
gümrük emîni: 31, 132, 212, 219, 227, 275, 281, 297, 298, 301, 304, 334
gümrük esbâbı: 297
gümrük nezâreti: 112
gümrük reftcileri: 297
gümrükhâne: 297
gümüş: 26, 52, 57, 60, 93, 101, 107, 118, 160, 216, 262, 267, 276, 279, 280, 290, 293, 294, 295, 296, 311, 312, 313, 314, 321, 346,

gümüş arayıcı esnâfı: 294, 312, 348
gümüş asâ: 93
gümüş (balık cinsi): 290
gümüş bendîşeler: 101
gümüş borular: 346
gümüş çınkıraklar: 280
gümüş devât: 118, 314
gümüş güğümler: 52
gümüş halka: 101
gümüş hokkalar: 262
gümüş kabara: 280
gümüş kılıçlar: 313
gümüş kufüller: 101
gümüş ma'âdini: 294
gümüş meblağlar: 262
gümüş mutallâ demir zencîrler: 280
gümüş mücevherli asâlar: 26
gümüş mühür ve tılısmât kazıcı esnâfı: 312
gümüş silsileler: 280
gümüş tokalı haltalar: 280
gümüş yaldızlı demir zencîrler: 262
gümüş zencîr: 279, 296, 321
gümüş zencîrli bıçak: 216
gümüş zencîrli licâmı: 267
gümüşhâne: 252, 294, 311
Gümüşhâne: 85, 252
Gümüşhâne (Canha): 294
gümüşhâneciyân esnâfı: 311
gümüşlü bıçaklar: 279
günbaşı esnâfı: 271
güneyik kökü (deva otu cinsi): 327
günlü sâ'at: 310
günlük: 326
Gürcî: 77, 99, 106, 107, 123, 132, 137, 139, 142, 193, 220, 272, 293, 297, 344, 348
Gürcî Ca'fer, Bodur (Kapudan): 272
Gürcî Nebî (şaki): 137
Gürcî Paşa sarâyı: 193
Gürcistân: 80, 85, 94, 103, 107, 208, 256, 293
gürgenzenler (savaş aleti): 302
gürz: 120, 121, 316, 322
Gürz Seydîzâde: 182
gürzbâz: 121
gürzbâzân pehlivânı esnâfı: 316
Güstehem (Pehlivân): 120, 302, 331
güvercin: 243, 317
güvercinler âşiyânesi: 317
Güzel Ahmed Paşa sarâyı: 153
Güzelce Kemerler: 240

- H -

hab şîşeleri: 261
habâr ala (güvercin cinsi): 317
habbâz: 272
habbâz ya'nî ekmekci: 241
habbâzân: 52, 264

habbâzân alayı: 291
habbâzân esnâfı: 268
habbâzân ya'nî ekmekciyân esnâfı: 264
habbâzhâne: 51
Habeş: 47, 76, 77, 80, 81, 86, 94, 159, 189, 200, 271, 282, 294, 308, 320, 335
Habeş hazînesi: 80
Habeş seyyâhânlar: 238
Habeş tavuğu yelekleri: 317
Habeş vezîri: 81, 101
Habeş Zeyla'ı: 264, 320
Habeşî kavmi: 328
Habeşî tavâşîler: 273
Habîb Dedezâde (Hânende): 342
Habîb Efendi (Şeyh): 179
Habîb Neccâr, Pir: 303, 335, 339
Habîb-i Karamanî (Şeyh): 162, 191
Habîbî (Sultânü'ş-şu'arâ): 167, 202
Hâbil (Hazret-i Âdem'in çocuğu): 255, 349
Hâbûr (Rıkka'da): 85
Haccâc: 106, 257, 258, 298
Hacc-ı şerîf: 137, 173, 289
hâcegân: 213
hâcegân-ı attârân esnâfı: 326
hâcegân-ı mekteb-i püserân esnâfı: 260
hâcegiyân-ı Bedâsten-i cedîd esnâfı: 334
Hâcegîzâde dârü't-tedrîsi: 150
Hâcegîzâde mescidi (Sultân Mehemmed Hân kurbünde): 148
Hâcer Ana: 329
hâcethâne: 60, 116
Hacı Ahadoğlu (yiğit): 186
Hacı Ahmed bostânı: 207
Hacı Ahmed çeşmesi: 207
Hacı Alî (Tabbâğ): 192
Hacı Beğ (ümerâdan): 79
Hacı Envâr (bâzergân): 275, 361
Hacı Evhadullâh câmi'i (Yedikulle'de): 148
Hacı Ferhâd (bâzergân): 275
Hacı Hamza (Şeyh): 162
Hacı Hasan mescidi: 148
Hacı Hasan yoğurdu: 278
Hacı Hâtûn medresesi: 150
Hacı Haydar bostânı: 206
Hacı Husrev câmi'i: 205
Hacı İlyâs mescidi: 148
Hacı Îsâ (bâzergân): 225, 275
Hacı İvaz (bâzergân): 275
Hacı İvaz (Hacivad): 351
Hacı Kadın hammâmı: 158, 329
Hacı Karakaş (bâzergân): 275
Hacı Kâsım: 275
Hacı Kâsım hânesi: 183
Hacı Kaya (bâzergân): 275
Hacı Mansûr çeşmesi: 156
Hacı Nâsır (Gavvâs): 271
Hacı Ömer hânesi: 226
Hacı Paşa hammâmı: 159
Hacı Paşa kurrâsı: 234
Hacı Paşa mescidi: 233

Hacı Paşa sarâyı (Doğancılar kurbünde): 233, 235
Hacı Paşa türbesi: 234
Hacı Subaşı: 183
Hacı Süleymân, Pehlivân: 121, 316
Hacı Şeytân Selîm (bâzergân): 275
Hacıahmed mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Hacıoğlubâzârı kasabası: 135, 143
Hacivad (Bursalı Hacı İvaz): 351, 352
Hacrek (Çıldır'da): 85, 92
haç: 71
haç bayrak: 129
haç bayramı: 23
haç peyker: 112
Haçatur, Ermenî (kalemkârân-ı kuyumcıyân): 313
Haçek sahrâsı: 138, 141
haçlı bayrakları: 45, 123, 273
haçlı peykerler: 26, 268
haçlı sancakları: 63
haçlı sommâkî: 71
haddâd (matrakbâzlık): 121, 305
Haddâd (sahabe): 119
haddâdân-ı âteş-feşân-ı âhengerân esnâfı: 305
hadde: 308, 309
haddeci: 292, 294, 308
haddeciyân esnâfı: 308
hadeng (ok cinsi): 314, 353
hadeng peykânlar: 307
Hâdım İbrâhîm Paşa câmi‘i (Silivrikapusu'nun iç yüzünde): 146
Hâdım Mahmûd Ağa câmi‘i (Ahûrkapu kurbünde): 148
hâdımlar: 158
Hadîce kettânlığı: 276
Hadîce-i Kübrâ, Hz. (Hadîce Ana): 74, 242, 272, 275, 319, 332, 337
hadîd: 27, 29, 31, 51, 71, 102, 114, 138, 198, 200, 310, 311
hadîd cevheri: 31
hadîd uyluklar: 114
Hâdî-i Bağdâdî: 180
hadîka: 11, 276
hadîka-i cinân: 222
hadîka-i kerrûbiyân: 192
Hadîkatü's-sü‘adâ: 169
Hâdimü'l-Haremeyn: 165, 166, 227, 230
hadîs: 32, 151, 186, 215, 244, 275, 315
hadîs ilmi: 151
hadîs-i kudsî: 189, 247
hadîs-i sahîh: 32, 257
hadîs-i şerîf: 13, 32, 40, 44, 168, 210, 241, 250, 254
haffâf (ayakkabıcı): 196, 212, 325
haffâfân esnâfı: 325
Hâfız Buhûrîzâde (Hânende): 342
Hâfız Kıral (Hânende): 342
Hâfız Paşa: 147
Hâfız Portakal, Kâsımpaşalı (Hânende): 342
hâfızân-ı Kur’ân-ı azîm esnâfı: 258
Hafî (Şa‘ir): 161
Hâfî (Şeyh) (Pir): 260
haham: 203
Hâkân-ı Çîn: 336
Hâkân-ı Rûm: 98

Hâkânü'l-bahreyn: 293
Hâkî (Çöğürciyân): 344
Hâkî (Şa'ir): 164
hâkim: 32, 53, 83, 84, 85, 155, 212, 228, 257, 261, 324, 358
Hâkim Bi-emrillâh: 266
Hakîr (ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 24, 25, 31, 37, 40, 41, 45, 46, 47, 57, 63, 69, 73, 74, 75, 77, 98, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 128, 129, 130, 132, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 147, 152, 159, 160, 166, 167, 172, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 194, 196, 199, 200, 204, 211, 213, 216, 228, 232, 235, 236, 239, 246, 248, 251, 253, 254, 258, 266, 271, 289, 294, 304, 309, 313, 315, 316, 318, 328, 341, 342, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 358
hakîrin bâğları: 232
hakîrin pederi: 45, 172, 341, 342
hakîrin vâlidesi: 132
hakkâk: 71, 312
hakkâkân esnâfı: 312
hakkâk-i elmas esnâfı: 312
Hakkâklarkapusu (Bezâztan-ı Cedîd kapısı): 334
Hakkâri hâkimi: 86
Hal kal'ası: 94
halat: 269, 272
Haleb: 15, 17, 21, 35, 75, 80, 81, 84, 88, 92, 95, 99, 113, 120, 127, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 241, 274, 277, 278, 294, 299, 303, 306, 350
Haleb hazînesi: 88
Haleb İskenderûnu: 37
Haleb kalkanı: 303
Haleb meştâsı: 169
Haleb muhassılı: 84
Haleb müftîsi: 176
Halebü'ş-Şehbâ: 68, 84, 278
Hâletî Çelebi, Azmîzâde (Şa'ir): 102, 179, 186, 359
Hâletî dîvânı (kitap): 186
halhâl: 247, 317
Halıcılar köşkü: 74
Halıcılar köşkü bâğı: 301
Halıcılar köşkü mahalli (Yenibâğçe kurbünde): 149
Halıcızâde bâğçeleri: 230
Halîc: 36, 69, 195, 196, 201, 204, 205, 210, 224, 237, 239, 270, 290
Halîc-i Bundukân: 270
Halîc-i Eyyûb: 202
Halîc-i İslâmbol: 72, 193
halîçe: 71, 298, 334
halîçeciyân: 334
Hâlid bin Nasr bin Abdullâh, Pir: 292
Hâlid ibn Velîd (sahabe): 13, 31, 77, 119, 243, 254, 331
Hâlid-i Ummânî, Eş-şeyh (gavvâs-ı ma'anî): 270
Halîl Ağa çeşmesi: 194
Halîl Ağa (Yeniçeri ağası): 124
Halîl Armağânî, Pir: 301
Halîl Paşa, Kapudan: 223, 226
Halîl Paşa (Vezîr-i a'zam): 99, 100, 103, 107, 108, 110, 112, 122, 147, 170, 206, 236
Halîlî (Şa'ir): 161, 220
Halîlullâh: 243
Halîm bin Cerâm (sahabe): 254, 328
Halîm bin Cezzâr-ı Tâ'ifî, Pir: 276
Halîmî Çelebi (Şa'ir): 167
Hâlitî kürdleri: 283
halka çörek: 265
Halkalı Bâğçe: 237
hallâc: 73, 154, 319, 322

hallâc ârifleri: 319
hallâc kemânı: 73
hallâcân-ı pembe esnâfı: 319
Hallâc-ı Mansûr: 58, 73
Halmaş livâsı: 83
Halvetî tarîkatı: 175, 182, 191, 206, 234, 242, 342
Halvetî tekyesi: 206, 234
Ham Nisim (Yahûdî bâzergân): 292
Hamâ: 84, 88, 92, 134, 135
hamâmcıyân esnâfı: 329
hamâyil bağı: 245
Hamdî Çelebi ibn Akşemseddîn: 62, 345
Hamdî Efendi câmi'i: 205
Hamdîefendi mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Hamdî-i Dâ'î: 156
Hamdullâh Hamîdî Çelebi, Rûznâmeci: 148
Hamevî kayısı: 301
Hamîd: 91
Hâmid Efendi medresesi: 130, 150
Hâmid Efendi mescidi: 148
Hâmid Efendi (Şeyhülislâm): 199
Hâmîd külâhları: 254
Hâmîd vilâyeti: 82, 88, 185, 191, 200
Hamîdbayoğlu: 44
hamîr: 354
hâmisî mezheb: 256
hammâ: 234
Hammâde hazretleri: 328
hammâl: 54, 103, 107, 136, 158, 264, 265, 266, 267, 291, 292, 295, 297, 304, 333, 334, 354
hammâlân-ı Bedâsten-i cedîd: 334
hammâlân-ı bezzâzistân esnâfı: 333
hammâm: 22, 28, 29, 51, 52, 53, 58, 64, 65, 69, 72, 73, 76, 78, 79, 106, 115, 120, 122, 144, 146, 148, 149, 150, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 166, 167, 173, 178, 182, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 203, 204, 206, 212, 213, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 237, 239, 240, 241, 251, 252, 260, 262, 264, 267, 273, 287, 288, 300, 301, 306, 309, 311, 320, 326, 329, 330, 332, 336, 351, 354
hammâm kubbesi: 287, 288
hammâmcıbaşı: 330
hammâmcılar: 329, 330
hammâmcıyân-ı tâhirân esnâfı: 329
hammâm-ı sarây-ı vüzerâ: 252
Hammâmkapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72
hammâr: 242
hamr: 343, 355
hamr emîni: 212, 293, 357
hamr metâ'ları: 355
hamrhâne-i rummân (meyhane): 355
hamr-ı menhî emâneti: 252
Hamrü'l-eşedd (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Hamse (kitap, Yazarı Behiştî): 164, 165
hamurkârlık: 264
Hamza: 306
Hamza Balı (Top cinsi): 216
Hamza bin Yetîmî, Pir: 259, 336, 341, 343
Hamza, Hz.: 12, 119, 243, 259, 262, 277, 284, 286, 293, 302, 303, 307, 315, 316, 323, 331
Hamza şehîdliği: 293
Hamza-i Şâmî (Şeyh): 162
Hamzanâme (kitap): 259
hân: 149, 154, 155, 192, 194, 201, 203, 223, 226, 228, 231, 235, 251

hançer: 104, 112, 133, 158, 168, 280, 302, 310, 312, 313, 342
hançerciyân esnâfı: 302
Hançerli Hammâmı: 158
Hançuk (Diyârbekir'de): 89
handak: 18, 20, 23, 24, 25, 26, 32, 52, 120, 140, 156, 175, 211, 219, 225, 264, 269, 275, 278, 281, 303
Handak (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
hânedân: 103, 213, 251, 325
Hanefî Halîfe: 137
hânende: 116, 121, 158, 164, 200, 202, 213, 259, 298, 336, 341, 342, 344, 345, 347, 348, 349, 353, 355
hânendegân: 116, 117, 152, 259, 341, 347
Hân-ı Halîl kurbü (Kahire'de): 261
hân-ı metîn: 154
hân-ı mücerredân: 252
hân-ı tüccârân: 235
hânkâh: 252
Hanya: 128, 129, 172
Hanya limanı: 129
Hanya livâsı: 84
Hânzâde Sultân binti Ahmed Hân: 173
Hânzâde Sultân sarâyı: 154, 233
Hânzâde Sultân (Sultân Ahmed'in duhteri): 106
hapsi (balık cinsi): 290
hâr [ü] hâşâk: 107, 311
hârâ: 289, 320
hârâ vü dârâ: 114
harâbâtî erenleri: 203
harâc: 35, 68, 74, 86, 102, 125, 129, 139, 163, 232, 348
harâc u bâc: 56
Harâccı Beğ mescidi (Unkapanı'nın iç yüzünde): 148
Harâccı mescidi mukâbelesi: 183
Harâccı Muhyiddîn mescidi: 148, 156
harâc-güzâr: 126, 138, 142
Harameyn: 74
harâmî: 110, 255, 322
Harâmîderesi bâğçesi: 237
harâmîlik: 207
harbe: 229, 280, 290, 302, 321, 334
Harbî yolu: 213
Harbus (Çıldır'da): 85, 89
Harbut: 85, 89
harc-ı râh: 263
harçlık: 90
hardal: 41, 93, 166, 226, 285
hardalcı: 285
hardalcıyân esnâfı: 285
hardaliyye: 354, 356
hardaliyye arakı (şarâb): 354, 356
harem: 52, 69, 71, 76, 77, 78, 120, 144
harem hammâmı: 120
harem kapusu: 101, 168
Haremeyn: 74
Haremeyn-i Muhteremeyn: 74, 93
Haremeyni'ş-şerîfeyn: 68
harem-i azîm: 144, 145
harem-i beyâz: 71
Harem-i hâs: 76, 77, 107, 112, 114, 115, 118, 122, 132, 134, 135, 160, 238, 295, 342
Harem-i hümâyûn: 76
Harem-i muhterem: 77, 78

Harem-i Şerîfi: 339
Harez Denizi (Hazer Denizi): 270
hargâh: 108, 129, 137, 139, 141, 239, 310
Harîm-i kebîr: 149
harîr: 242, 245, 292, 333, 334
harîr düğmeler: 320
harîr peşkîrler: 284
Harîr (Şehrizol'da): 86
Harîrî (Şa'ir): 161
Hâris-i Yemenî: 346
Harkılban (İstanbul'un ismi, İsfaç lisânında): 24
Harkova: 271
Harkova (Habeş'de): 271
Harput: 92, 338
Harrân kal'ası: 275
Harrân (Rıkka'da): 85
Harrân vilayeti: 35
harrâtîn ya'nî çıkrıkcıyân esnâfı: 335

harta ilmi: 270
harta kâğızları: 270
hartacıyân esnâfı: 270
hartalar: 270
Hârûn, Hz.: 241
Hârûnu'r-Reşîd: 35, 36, 37, 39, 43, 59, 74, 90, 105, 145, 152, 175, 191, 204, 232
Hârût-ı Hayberî (ahgerciyânlar pîri): 307
hâs: 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90
Hâs bâğçe: 112, 127, 172, 237
hâs-âhûr: 204
Hasan Ağa çeşmesi: 157
Hasan Ağa el-kâtib (Yeniçeri ağası): 124
Hasan Ağa, Gürcî (Şeşhâneciyân): 344
Hasan Ağa, Kara Abaza (Türkmen ağası): 136
Hasan Beğ ibn Fâtıma Sultân çeşmesi: 156
Hasan Beğ (Kapudan): 125
Hasan Cân peşrevi: 346
Hasan Çelebi, Ahîzâde: 181, 182
Hasan Çelebi (Defterdâr): 78
Hasan Çelebi, Feryeli (Hânende): 342
Hasan Çelebi (Gümrük Emîni): 132, 219
Hasan Çelebi (Kızlar Ağası): 122
Hasan Çelebi, Lâğarî: 359
Hasan Çelebi, Şâmlı (Tanbûrcıyân): 343
Hasan Dede, Şeyh: 187, 222
Hasan, Dişlen: 348
Hasan Efendi dârülhadîsi: 151
Hasan Efendi, Kara (Şeyh): 191
Hasan Efendi (Koca Mustafa Paşa Şeyhi): 176
Hasan Efendi, Mukâbeleci: 154
Hasan Efendi, Narkçı: 225
Hasan Efendi (Sadr-ı rûm): 123
Hasan Halîfe Ağa (Yeniçeri ağası): 104, 112, 124, 186, 224
Hasan Halîfe bâğçesi: 237
Hasan Halîfe bâğı: 224
Hasan, İmâm, Hz.: 12, 32, 71, 156, 185, 219, 244, 260, 261, 265, 266, 317, 335, 343
Hasan kal'ası: 68
Hasan karlığı: 287
Hasan karlığı mesîregâhı: 207
Hasan Kattâl Gâzî: 303
Hasan Keferî Bahâyî (Şa'ir): 359
Hasan Kethudâzâde: 176
Hasan Mu'îd (Şa'ir): 164
Hasan nâm köle: 202
Hasan Paşa (Celâlî): 139
Hasan Paşa çeşmesi: 156
Hasan Paşa, Dâmâd (Mîrimîrân): 78
Hasan Paşa, Elçi: 138
Hasan Paşa, Gâzî (Mîrimîrân): 77
Hasan Paşa, Hattât: 115, 119
Hasan Paşa, Kapudan: 112, 154, 174
Hasan Paşa, Kara (Defterdâr): 126, 139
Hasan Paşa, Küçük (Bağdâd vezîri): 104
Hasan Paşa medresesi: 150
Hasan Paşa, Rûs (Mîrimîrân): 96
Hasan Paşa, Sâtûrcu: 98
Hasan Paşa, Urus: 267
Hasan Paşa (Vezîr-i a'zam): 163

Hasan Paşa, Yenter (Neyzen): 343
Hasan Paşazâdeler: 54
Hasan, Şehzade: 40, 97
Hasan-âbâd livâsı: 84
Hasan-âbâd tekyesi: 202
Hasan-ı Basrî, Pir: 246, 258
Hasan-ı Niksârî: 175
Hasanî: 265
Hasankeyf: 85, 89, 92
hâsekî: 52, 114, 129, 130, 133, 134, 158, 173
Hâsekî Ağa: 219
Hâsekî hammâmı: 158
Hâsekî medresesi: 150
Hâsekî Sultân: 152
Hâsekî Sultân câmi‘i: 76
Hâsekî Sultân hayrâtı: 76
Hâsekî Sultân kârbânsarâyı: 155
Hâsekî Sultân (Selîmiyye kurbünde): 150
Hâsekî Sultân tîmârhânesi: 153
Hâsekiyye imâreti: 74
hâs-ı hümâyûn: 79, 80
hasır: 313
hasırcı: 52, 274, 347
Hasırcı Selîm (bâzergân): 275
hasırcıbaşı kârhânesi: 253
hasırcıyân-ı Mısır esnâfı: 275
hasırhâne: 51
Hâsib-i Mâv, Pir: 299
Hâsköy: 30, 49, 51, 193, 203, 204, 228, 251, 290, 326, 355
Hâsköy hammâmı: 159
Hâsköy mezârlıkları: 203
hâsoda: 51, 52, 78, 95, 105, 106, 111, 115, 118, 120, 130, 163
hâsodabaşı: 106, 115, 132, 157
Hassân-ı Sâbit, Pir: 259
hâss-ı vüzerâ: 132
Hastalarkapusu: 112
haşhâş: 267, 304, 311
Hâşimî: 175, 178, 328
Hâşimî Dâ‘î: 176
Hâşimî (Şa‘ir): 165
Haşota kolu: 349
hatab-keşân: 229
Hatablı Dede: 41
Hatablı Sultân: 43
hatâyî kâğız: 120
hâtem taşlar: 254
Hâtem-i Addâsî, Pir: 275
Hâtem-i Tay: 55, 173, 176, 351
Hâtem-i Tay cenbi (Basra'da): 259
Hatîb bin Ya‘kûb Amasiyyevî (Şeyhülislâm): 163
hatîb kapusu: 100, 144
Hatîb Zâkirî (Şeyh): 184
Hatîbü'l-Kâsım: 166
hâtif: 97, 145, 151, 158, 203, 219
Hâtif-i gaybî: 143, 157, 173
Hâtif-i kudsî: 151, 157, 169
hâtif-i Rabbânî: 343
hatman (Romanya'da bir memurluk unvanı): 122

hatt: 17, 36, 54, 56, 59, 65, 66, 70, 71, 81, 101, 103, 108, 111, 112, 114, 117, 118, 121, 133, 134, 135, 139, 144, 149, 162, 171, 180, 184, 210, 212, 217, 218, 222, 224, 234, 240, 251, 253, 268, 272, 275, 288, 291, 294, 301, 321, 324, 338, 350
hattât: 59, 64, 67, 77, 115, 119, 120, 121, 162, 163, 180, 182, 202, 207, 222, 241, 310, 351, 359
Hattât Şeyh hazretleri: 207
Hattât Şeyh menzili (ok nişan yeri): 121, 241
hattât-ı dîvânî: 182
hatt-ı Hâşimîsi: 56
hatt-ı hümâyûn: 81
hatt-ı Karahisârî: 70
hatt-ı kûfî: 224
hatt-ı şerîf: 54, 103, 108, 111, 112, 114, 118, 133, 135, 139, 212, 234, 240, 251, 268, 272, 275, 291, 294, 301, 321, 324, 338, 350
hatt-ı Yâkût: 65
hatt-ı yarlığ-ı belîğ: 288
Hâtûn câmi'i (Üsküblü Çeşmesi dibinde): 148
Hatvan: 82, 95
Havâle kal'ası: 66
havân: 238, 274, 292, 293, 313
havân (havayi fişek): 305
Havâriyyûn: 21, 24, 52, 62
havâriyyûn ayazması: 211
havâyî fişekçiyân esnâfı: 304
Hâverî: 181
Havernak: 14, 18, 51, 55, 57, 75, 101, 105, 113, 143, 195, 204, 297
Havkatü'l-cedel (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
havlân: 262
havlıncân: 262
Havrân: 45, 50, 263
havrânî cübbesi: 60
Havsa: 68, 162
havuc turşusu: 283
Havuzlu hammâm: 158
Havvâ, Hazret-i: 243, 248, 255, 259
havz (havuz): 65, 69, 71, 209, 221, 229, 239, 241, 297, 300, 324
havz-ı fevvâre: 231
hayâl bez: 319
hayâl-i zıl: 215, 266, 338, 347, 350, 351, 352
hayâl-i zılcıyân: 338, 339
Hayâtî Çelebi (Şa'ir): 182
Hayber: 307
Hayber (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Hayber kal'ası: 331, 338
Hayberîler: 307, 315
Haydar Çelebi (Defterdâr): 47, 78
Haydar Mîrzâ: 199
Haydar Paşa: 44
Haydar Paşa bâğçesi: 237
Haydar Paşa bâğı: 235, 300
Haydar Paşa çeşmesi: 156
Haydar Paşa, Hâdım (Vezîr): 77
Haydar Paşa hammâmı: 156, 158, 159
Haydar Paşa kurbü: 148
Haydar Paşa, Tavâşî: 148
Haydar (Şa'ir): 161
Haydarzâde: 136
Hayduşak: 83, 138
hayırkâr (boyacı tokmakcısı): 334
hayme: 41, 68, 94, 108, 129, 137, 139, 141, 188, 192, 204, 232, 239, 241, 253, 310, 320, 352
haymeci ya'nî çadırcıyân esnâfı: 320

Hayrabolu: 296
hayrât: 18, 21, 22, 23, 50, 58, 63, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 95, 97, 98, 100, 143, 148, 149, 155, 159, 163, 164, 168, 170, 171, 192, 200, 202, 205, 209, 214, 219, 220, 222, 223, 224, 226, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 250, 251, 253, 309, 311
Hayre Beğ (Mısır vâlisi): 166
Hayrebeği: 68
Hayreddîn câmi'i: 188
Hayreddîn Efendi, Kadı: 94
Hayreddîn Efendi, Monlâ: 79, 145, 185
Hayreddîn Paşa (Kapudan): 8, 78, 129, 158, 159, 223, 237
Hayreddîn Paşa medresesi: 222
Hayrî (Şeyh Ahmedî'nin mahlası): 177
Hayvânoğlu (çingene): 280
hayyâl atlılar: 240
Hayyâlan-ı Şâm: 306
hayyâmlar: 193
hayyâtân ya'ni terziyân esnâfı: 318
hayyâtân-ı dolamacıyân esnâfı: 318
hayyı'l-gârikûn (deva otu cinsi): 327
Hazarî: 329
hazâyin: 33, 130, 131
hazîne: 23, 24, 49, 51, 54, 55, 70, 75, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 94, 100, 106, 107, 109, 114, 118, 125, 130, 131, 132, 138, 139, 141, 143, 157, 160, 173, 202, 216, 226, 240, 247, 252, 273, 293, 302, 304, 309, 332, 333
hazîne defterdârı: 82, 83, 84, 85, 86
hazîne katibi: 106
hazîne kethudâsı: 106, 118
hazîne mührü: 125
hazîne odası: 51, 240
hazînedâr: 135, 157
hazînedârbaşı: 106, 118, 150, 196, 215, 319, 332
hazîne-i cebehâne: 252
hazîne-i defterdâr: 88
hazîne-i hâs kubbesi: 160
hazîne-i hâssa: 51
hazîne-i pâdişâhî: 76, 107, 139, 273
Hazret-i Abbâs cenbi (Medine'de): 308
Hazzo: 85, 113
Heccâm (Mukallid, Hazret-i Mûsâ asrı): 349
heccâv âşıkı: 349
hedâyâ: 114, 134, 138, 144, 202, 224
heki (ok cinsi): 314
heki (put): 49
hekîm: 22, 28, 29, 77, 96, 150, 201, 225, 242, 257, 261, 286, 326, 337, 343, 354
Hekîm Çelebi (Şeyh): 96
Hekîm Dâvûd, Tezkiresi: 286
Hekîm Fisagores: 343
Hekîm Mehemmed Çelebi medresesi: 150
hekîmbaşı: 72, 123, 127, 136, 152, 159, 206, 261, 262, 263, 361
hekîmbaşı esnâfı: 261
hekîmbaşı halîfeleri: 262
Hekîmbaşı hammâmı: 206
Hekîmbaşıkapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72
Hekîmhâne (meyhane): 356
hekîm-i hâzık: 261
Helke [Hereke] kal'ası: 94
Hellana Firav (Kostantîn'in annesi): 20, 22, 23, 24
helvâ: 40, 45, 50, 189, 213, 243, 246, 288, 289
helvâ delisi: 288
helvâcı: 52, 131, 276, 287, 288, 289

helvâcıbaşı: 288, 289
helvacıyân esnâfı: 288, 289
helvâcıyân-ı bîrûn esnâfı: 289
helvâcıyân-ı tablakârân esnâfı: 289
helvâcıyân-ı-şîrîn-zebân esnâfı: 288
helvâhâne: 51, 287
Helvâî Ömer, Pir: 265, 266, 276, 287, 289
helvâ-yı ebyaz (helva cinsi): 289
helvâ-yı gâzîler (helva cinsi): 289
helvâ-yı kettân (helva cinsi): 289
Hemdem Paşa: 166
Hemedân: 94, 104, 338
hemyân: 256
hemyân kesici esnâfı: 256
hendese: 74
hendese ilmi: 69, 73, 74, 121, 148, 341
herîse: 282, 284
Hersek: 76, 77, 82, 87, 94, 126, 127, 129, 137, 141, 148, 286, 308
Hersekoğlu: 44, 344
Heşdek kavmi: 32, 353
Heşdek Tatarları: 353
Heşt Behişt-i cihân: 149
hevâ (matrakbâzlık): 121
hevâkes (matrakbâzlık): 121
hevâyî deri: 322
hevâyî fişekler: 304, 305
hevâyî (güreş oyunu): 119
hevdec-i Resûl-ullah: 267
Heyhât sahrâsı: 15, 79
Heyhât vâdîsi: 16
heykel: 312
heykelân esnâfı: 312
Heyrât: 307
hezârân sivenler (savaş aleti): 302
Hezârfen Ahmed Çelebi: 359
Hezârfen Çelebi: 332
Hezârmerd (Şehrizol'da): 86
hezârpâre amûd: 27
hıfz ilmi: 115, 245
hımâr: 30, 34, 121, 260, 282, 283, 296, 305, 337, 338, 339, 346
hımârbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Hıms: 84, 88, 92, 244, 257, 260, 267, 282, 316
Hınıs: 86, 89, 92
hınnâ: 274, 275
hınnâcıyân esnâfı: 275
hınta: 58
Hınto: 130
hınto araba: 138, 142
hınzîr: 281, 305
hınzîr bataklığı: 122
hınzîr bocukları: 281
hınzîr derileri: 321
hınzîr sûretleri: 305
hırca (hınzır yavrusu): 281
Hırıstos: 22, 98
hırızma: 329
hırızmacılar esnâfı: 329
hırka: 64, 74, 243, 244, 246, 299, 331

Hırka-i şerîf: 106
Hırkîl: 17, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 232, 284, 328
Hırkîloğlu İlya: 221
hırsız: 159, 207, 256
Hırtîz kal'ası: 97
Hırtos: 92
Hırvad: 138
Hırvadistân: 79, 142
Hırvadü'l-asl: 76, 129, 177
hışt (savaş aleti): 120, 268, 279, 302
Hıtâyî bezleri: 319
hıtâyî kaseler: 285
hıtâyî münebbid tabaklar: 202
hıyâbân: 204
hıyâr: 263, 285, 341
hıyâr burnusu: 291
hıyâr turşusu: 283
Hızır Ağa (Şeşhâneciyân): 344
Hızır Beğ (Vezîr-i a'zam): 163
Hızır, Hz.: 16, 18, 30, 31, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 306, 307, 308
Hızır Ma'deni: 30
Hızır Nebî: 223
Hızır Paşa (Kaîmmakâm): 99
Hızır Paşa (Mîrimîrân): 78
Hızırî (Tanbûrcıyân): 343
Hızır-İlyâs: 26, 277, 291
Hicâz: 327, 357
hicâz makâmı: 257
hicv: 121, 316, 349, 350, 352
hicviyyât: 221
Hidâyetullâh Efendi (İslâmbol Monlası): 124
Hidâyetullâh ibn Zünnûn-ı Mısrî, Pir: 327
Hidde (Cidde kurbünde): 259
hilâl: 315
hilâlciyân esnâfı: 335
Hilâlî (Şa'ir): 165
hil'at: 45, 93, 107, 108, 111, 112, 123, 134, 215, 216, 273, 295, 298, 300, 318, 319, 322, 333, 345
hil'atcı: 319, 320, 333
hil'atcıyân-ı harîr esnâfı: 333
hil'at-ı fâhire: 107, 108, 111, 123, 298, 318, 322
hil'at-ı pâdişâhî: 216, 333, 345
hilete (yiyecek): 291
Hilevne kal'ası: 140
Hille at gemi: 307
Hille (Bağdâd'da): 85, 89, 104, 112, 307, 308
Hilye: 103, 131
Hilye-i Hâkânî: 12
Himâyüddîn, Seyyid: 307
hinar (gemi marangozu çetveli): 208, 269
Hind: 76, 94, 163, 232, 238, 275, 311, 335, 340
Hind alacaları: 333
Hind lisânı: 24
Hind pâdişâhı: 312
Hind pehlivânları: 338
Hind püsûskârîsi: 75, 160, 335
Hind sadefkârîsi: 73, 118
Hind tüccârları: 238, 297
Hind ü Sind: 30, 47

Hindî: 101
Hindî basmacılar: 332
Hindî Halkân işi (kılıç): 302
Hind-i Serendîl: 248
Hindî (Şâdîü'l-Hindî'nin mahlası): 267
Hindî tekyesi: 239
hindibâ: 262
Hindî-i Seyyâf: 301
Hindistân: 19, 26, 27, 76, 111, 202, 243, 262, 263, 267, 275, 307, 310, 358
hindistâncevizi: 354
Hindiyân tekyesi: 239
Hindûyân tekyesi: 239
hirfet-i attar: 282
Hisâr hammâmı: 159
Hisâr kirazı: 225, 227
Hisâr tekyesi: 226
hisâr-pîçe: 23, 42, 211, 224, 225, 237, 281
hitân (sünnet): 98, 336, 347
hîzân: 213
hîzân-ı dilberân esnâfı: 256
hîzler: 158
Hoca Çelebi: 181
Hoca Çelebi sarâyı: 230
Hoca Efendi iskelesi: 193
Hoca hânı (Mahmudpaşa'da): 51, 154, 292
Hoca Şa'bân (Tâcir): 209
hocagân-ı attarân esnâfı: 326
Hocapaşa hammâmı: 158, 159
Hocapaşa mahallesi: 151, 153, 155, 262, 289, 322
Hococan: 85, 89
hokka: 56, 261, 262, 276, 335, 354
hokkabâz: 338, 349
Hollok kal'ası: 141
Hollok livâsı: 83
Holumiç kal'ası: 68
hoppa taklîdi (hayâl-i zılde): 351
hora üzümü: 225, 236
horasân: 340, 342, 358
Horasân: 32, 38, 43, 111
Horasân erenleri: 254, 288, 353
horasancıyân esnâfı: 339
horasânî rıhtım: 23
horasânî şâtırân zîller: 268
horilka arakı (şarâb): 356
horilka (şarâb): 354, 355
horos: 28, 43, 115, 318, 353
Horos İmâm: 115
Horosî Dede: 41, 43, 175, 188, 305
horosî (havayi fişek): 305
Horoskapusu: 43
Horoslukapu: 43
horosya (balık cinsi): 290
Horpuşta: 282
Horpuştalı Urumlar: 285
Horûn [Hârûn] livâsı: 86
hoşâb: 220, 285
Hoşâb kal'ası: 94
hoşâbcı: 285, 287, 288

hoşâbcıyân esnâfı: 285
hoşkadem (kılıç): 301
hoşmerim (süd ürünü): 277
hotas: 352
hotazları: 300
Hoten: 298, 317
Hoten gözlü: 298
Hotin: 109, 137, 172
Hotin gazâsı: 184, 275
Hotin kal'ası: 102, 109
Hotin seferi: 98, 109, 132, 171, 336
Hoy (Azerbeycân'da): 104, 113
Hubbî Çelebi (Şa'ir): 359
Hubbî monlâsı: 199
hubûbât: 274
huccâc: 124, 125, 129
huccâc ü züvvâr: 128
huccâc-ı müslimîn: 272, 289
Hûd, Hz.: 241, 275
Hudâdâd: 346
Hudâvendigâr: 38, 82
huddâmân-ı bevvâbân: 52
huddâmân-ı gılmân esnâfı: 254
huddâmân-ı ıstabl-ı hâssa: 52
huddâm-ı bîmâristân u mûristân esnâfı: 263
Hudeybe (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Hudûrî: 167
hukemâ: 16, 17, 19, 21, 22, 24, 28, 31, 50, 52, 96, 149, 153, 159, 261, 262, 263, 270, 272, 283, 308, 326, 336, 343, 355, 357, 358
hukemâ esnâfı: 261
hukemâ-yı kehhâlân esnâfı: 261
hummâ: 182, 203
hummâs (içecek): 276, 285
hummâ-yı muhrik: 39
hummûs: 198
hummûs-ı Nahşivânî: 209, 352
Huneyn (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
hurdavât-ı ahen-fürûht esnâfı: 308
hurde câmlar: 70
hurde deff: 340
hurde nakıllar: 332
hurde semerler: 323
hurmâ: 61, 214, 230, 242, 260, 269, 283, 298, 300, 325, 354, 355, 360
hurmâ: 260
hurmâ lîfi: 214
hurmâ sirkesi: 283
hurmâ şarâbı: 354, 355
Hurrem Çavuş (Şeştâryân): 344
Hurrem Çelebi el-Cemâlî: 191
Hurrem Hâtûn câmi'i (Yenibâğçe kurbünde): 148
Hurrem Paşa (Mîrimîrân): 77
Hurrem Şâh (Rakkâs): 348
Hurrem Usta yayları: 314
Hurrem-i Hindî esnâfı: 335
hurûf-ı ebced: 249
hurûf-ı tehecci: 248, 249
Hurûm Gâzî: 316
Husrev Ağa (Yeniçeri ağası): 124
Husrev Beğ: 79

Husrev, Hâce (bedesten kethûdâsı): 175
Husrev Kethudâ: 151, 223
Husrev lala: 111
Husrev Paşa: 78, 104, 107, 108, 110, 111, 112, 135, 151, 174, 179
Husrev Paşa, Deli (Vezîr): 77, 79
Husrev Paşa türbesi (Yenibâğçe kurbünde): 358
Husrev Paşa-yı Atîk mektebi: 151
husrevânî küp: 206, 262, 298, 305
husrevânîler: 357
Husrev-i Îrân: 199
Husrev-i şîr: 108
Husrev-i Şîrân: 108
Hussân meydânı: 102
hussetü's-sa'leb: 286
Husvar kal'ası: 141
Hûşeng Şâh, Pir: 275, 302, 321, 343
hutabâ: 59, 359
hutbe sâhibi: 38, 83
hutebâ: 50, 354
hutebâ esnâfı: 258
Huveyze at gemi: 307
Huzeyme (Hazret'in kayınbabası): 319
hüccet-i şer'iyye: 40, 110
Hüdâyî: 147, 236, 357
Hükmî (Şa'ir): 171
Hükmîzâde Alî'si (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
Hükûmet-i Cezîre: 85
hümâ telleri: 317
hümâm (çakşırlı): 318
hümâm (kırmızı çatal tepeli): 318
Hümâyûnnâme (Mevlânâ Alî b. Sâlih'in eseri): 79
hümül kökü: 354
hümül şarâbı: 354, 356
Hüner-i kâr (Cengciyân): 337
hünkâr âhûrları: 237
hünkâr bâğçeleri: 14, 145, 233, 295, 296
hünkâr bostâncıları: 263
Hünkâr câmi'i: 51, 118
hünkâr çadırı: 320
hünkâr helvâcıbaşısı: 289
hünkâr imâmı: 118, 131
hünkâr karlığı: 287
hünkâr ma'bedhânesi: 69
hünkâr mahfili: 64, 70, 71, 75, 76, 100, 101, 143
hünkâr sakkâbaşısı: 265, 266, 268
Hünkâr Sarâyı: 43, 72, 336
Hünkârkapusu: 63, 200
Hürmüz: 270, 308
Hürmüz Denizi: 270
Hürmüz incüleri: 310
Hüsâm Beğzâde mescidi: 179
Hüsâm bin Abdullâh-i Basravî: 326, 327
Hüsâm Efendi, Tulumcu (İslâmbol Monlası): 124
Hüsâm, Harputlu Şaşı (Pehlivân): 338
Hüsâm Paşa (Kapudan): 125
Hüsâm Paşa (Vezîr): 166
Hüsâmeddîn Ankaravî: 209
Hüsâmeddîn bin Abdurrahmân, Mevlânâ: 166

Hüsâmeddîn Necefî, Pir: 334
Hüseyin Ağa Alî'si sarâyı: 206
Hüseyin Ağa, Kâtib: 156
Hüseyin Ağa sarâyı: 154
Hüseyin Ağa sebîli: 193
Hüseyin Ağa yalısı: 217
Hüseyin Baykara: 25, 118, 121, 198, 238, 346
Hüseyin Baykara fasılları: 115, 298, 342, 349
Hüseyin Beğ (Ümerâ): 79, 174
Hüseyin bin Nusayr, Pir: 276, 289
Hüseyin Çelebi: 183
Hüseyin Çelebi (Kemanî): 343
Hüseyin Çelebi medresesi: 150
Hüseyin Çelebi mescidi (Selîm Hân kurbünde): 148
Hüseyin Çelebi, Na'lıncı: 183, 188
Hüseyin Çelebi, Şehremîni: 206
Hüseyin Çelebi, Turşucuzâde: 203
Hüseyin Çelebi, Yegânzâde (Nişâncı): 163
Hüseyin Doğanî Dede (Şeyh): 187
Hüseyin Efendi: 112, 123, 124
Hüseyin Efendi, Ahîzâde (Şeyhülislâm): 99
Hüseyin Efendi hânesi: 219
Hüseyin Efendi, Mahdûm (İslâmbol Monlası): 124
Hüseyin Efendi (Müftî): 124
Hüseyin Efendi (Pasdırma Nâ'ibi): 281
Hüseyin Efendi (Sadr-ı Anadolu): 123, 124
Hüseyin Efendi (Şeyhülislâm): 104, 185
Hüseyin eş-şehîr Sadrî Çelebi: 181
Hüseyin Hân (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Hüseyin ibn Muhaşşî Sinân Efendi: 181
Hüseyin ibn Nasr bin Abdullâh, Pir: 310
Hüseyin, İmâm: 12, 35, 36, 71, 156, 186, 219, 244, 260, 261, 265, 266, 281, 316, 318, 322, 323, 331, 334
Hüseyin Lâ-mekânî (Şeyh): 187
Hüseyin Paşa: 103, 108, 128, 141
Hüseyin Paşa, Cânpûlâdzâde: 154, 156
Hüseyin Paşa, Deli: 119, 122, 130, 132, 134, 137, 224
Hüseyin Paşa, Dişlen: 103, 108, 110
Hüseyin Paşa, Efrâsiyâboğlu: 135
Hüseyin Paşa, Lala Tütünsüz: 96
Hüseyin Paşa, Merre (Sadr-ı a'zam): 103, 106, 183
Hüseyin Paşa, Nasûh Paşazâde: 128
Hüseyin Paşa, Potur (Mîrimîrân): 96
Hüseyin Paşa (Serdâr-ı mu'azzam): 132
Hüseyin Paşa (Tamışvar Vezîri): 138
Hüseyin Paşa (Vezîr-i a'zam): 102
Hüseyin Subaşı (yeltemeciyân sâzı ustalarından): 345
Hüseynî: 265
hüseynî makâmı: 116, 345
hüsn-i hatt: 144, 198, 202

- I -

ığrıb (büyük balıkçı ağı): 24, 290
ığrıbcı: 289, 290
ığrıbcıyân-ı sayyâdân esnâfı: 290
ıhlamur bkz. ohlamur
ıklık (kemânçe gibi bir küçük üç kıllı sâz): 345

ıklıkcı: 345
ıklıkcıyân (musiki esnâfından): 337, 345
Ilgın sahrâsı: 139
Irâk: 21, 47, 85, 93
ırâk makâmı: 280
Irâkeyn: 94
Irâk-ı Acem: 199
Irâk-ı Dâdyân: 16, 96, 256
ırgadân esnâfı: 340, 341
ırgat: 105, 158, 341
ırgat bâzârı: 341
ırgat bennâları: 18
Irgat hammâmı: 64, 158
Isbarta şehri: 185
Isfehân: 95, 111, 112, 116, 168, 220, 298, 310, 344, 345, 346
Isfehân haliçeleri: 334
ısfehân makâmı: 116
ısıcak pâlûdeciyân esnâfı: 286
ısıcak pâlûdeciyân-ı kavvâfân esnâfı: 286
ısıtma: 204
Iskıradin kal'ası: 94
ıslama şarâbı: 354, 356
Islatına (kılıc): 302
Ispahân: 262
Ispahân kârhânesi: 301
ıspanakcı esnâfı: 285
ısparçına: 25, 211, 269
ıssı mahlebciler: 286
ıssı pâlûdeci: 286
ıssı sa'lebci: 286
ıssı südcü: 286
ıssı şerbetci: 286
ıssı ve bahârlı şerbetciyân esnâfı: 286
ıstabl: 153, 296
ıstabl-ı Anterî: 51, 149
ıstabl-ı bâb-ı âhûr: 252
ıstabl-ı hâs: 252
ıstabl-ı hâssa-i birûn: 51
ıstabl-ı hâssa-i enderûn: 51
ıstabl-ı sultânî: 266
ıstakoz (deniz mahlûku): 290
Istavriz kasabası: 231
Istarvroz bâğçesi: 105, 231, 233
Istavroz kasabası: 231
Istıranca: 321
Istıranca dağları: 226, 277, 279
Istıranca dağları mesîregâhı: 240
Istıranca kûhu: 55
ıtrıyyât makûlesi: 262
Itriddîn-i Hindî, Pir: 262
ıyd-ı adhâ: 113
ıydiyye: 115
Izbaraş vilâyeti: 177

İblîs: 283

İbn Germiyan kal‘ası: 66
İbn Kesîr: 176, 245
İbn Zübeyr Bkz. Zübeyr hazretleri
İbrâhîm Ağa (Kapucular kethûdâsı): 132
İbrâhîm Beğ, Başcı: 150
İbrâhîm bin Hasan-ı Niksârî: 175
İbrâhîm bin Ni‘metullâh ibn Rûşenîzâde: 191
İbrâhîm Çelebi (Başdefterdâr): 78
İbrâhîm Çelebi kalyonu: 128
İbrâhîm Çelebi, Re’îs: 128
İbrâhîm Çelebi, Solak (kalyonu): 125
İbrâhîm Çelebi, Tâceddîn: 191
İbrâhîm Çelebi yalısı: 230
İbrâhîm Edhem: 239, 335
İbrâhîm Efendi (Cerrâhpaşa şeyhi): 58, 102
İbrâhîm Efendi (Mu‘abbir): 13, 209
İbrâhîm Efendi, Rûznâmeci: 115, 125, 212, 224
İbrâhîm Efendi sarâyı: 154
İbrâhîm Efendi (Şeyh): 99
İbrâhîm Efendi tekyesi: 206
İbrâhîm Gülşenî: 116, 161, 198, 341
İbrâhîm Halîlullâh: 264, 276, 284
İbrâhîm Hân: 26, 27, 69, 111, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 154, 172, 204, 216, 233, 239, 293, 348
İbrâhîm Hân imâreti: 152
İbrâhîm Hân sarâyı: 154
İbrâhîm Hân, Şehzâde: 99, 126
İbrâhîm Hânzâde yalısı: 202
İbrâhîm Hüsâmzâde: 179
İbrâhîm, Hz.: 165, 241, 243, 264, 276, 277, 278, 306, 307, 328, 329
İbrâhîm ibn Resûlullâh: 261
İbrâhîm Magribî, Muvakkıt: 270
İbrâhîm Paşa: 148, 170
İbrâhîm Paşa bâğçesi: 201
İbrâhîm Paşa bin Alî Paşa (Vezîr-i a‘zam): 163
İbrâhîm Paşa câmi‘i: 145
İbrâhîm Paşa çeşmesi: 156
İbrâhîm Paşa (Defterdâr): 136
İbrâhîm Paşa, Defterdârzâde: 201
İbrâhîm Paşa, Hâdım: 77, 146
İbrâhîm Paşa, Makbûl iken Maktûl: 26, 76, 166
İbrâhîm Paşa medresesi: 150
İbrâhîm Paşa sarâyı: 153, 200
İbrâhîm Paşa, Sarhoş (Bostâncıbaşı): 99, 127
İbrâhîm Paşa-yı Ebü'l-hayr: 157
İbrâhîm, Sarhoş (Cam ustası): 70
İbrâhîm, Seyyid: 191
İbrâhîm, Sultân: 31, 67, 84, 105, 134, 173
İbrâhîm Tennûrî ibn Sarrâf Hüseyin Şeyh: 162
İbrâhîm-i Nahfî: 328
İbrâ’il kurbü: 163
İbrânî: 115
ibre: 308
İbrî lisânı: 24
ibrîk: 50, 281, 283, 284, 286, 291, 329
İbrîm: 86, 130, 201
ibrîşim: 146, 238, 273, 292, 320, 329
ibrîşim çarmıhlar: 273
ibrîşim peştimâller: 329

ibrîşimciyân-ı Yahûdân esnâfı: 320
İbyâr ketanı: 276
iç ağaları: 103, 288
iç edikciyân ya‘nî tomakcıyân esnâfı: 325
iç gılmânlar: 268
iç gulâm mahbûbları: 261
iç gulâmlar: 268, 280, 284, 291, 293, 341, 357
iç huddâmlar: 261
iç kabza (güreş oyunu): 119
iç mehterleri kapusu: 111
iç mü’ezzinleri: 118
iç oğlanları: 77, 244, 255, 288, 309
iç yağ: 278
İçazebkapusu (Galata'da): 211
içedikciyân: 325
içedikler (pabuc cinsi): 325
İç-eli: 84, 88, 92
îd-ı adhâ: 276
îd-i nasârâ günleri: 26
İdlib (Haleb'de): 299
İdrîs Bitlîsîzâde: 78
İdrîs, Hz.: 241, 313, 318
İdrîs Köşkü: 195, 201
İdrîs Köşkü mesîregâhı: 196, 197
İdrîs Köşkü meydânı: 238
İdrîs Köşkü sahrâları: 287
İdrîs Köşkü tekyegâhı: 209
İdrîs, Mevlânâ: 145
İdrîs Nebî: 23, 247, 318, 321
İdrîs, Şeyh: 196
İdrîs Şeyh karlığı: 287
İdrîs-i Halvetî halîfesi: 184
İdrivne tekuru: 38
İftedli oğlu: 345
İğdirliler: 51
iğne: 208, 308, 321, 325, 326
iğneciyân esnâfı: 307
İğrandona: 24
İhmilnic: 128
ihrâk-ı azîm: 190, 274, 311
ihrâm: 247, 248, 255, 320, 335
ihrâm taşımak: 248
ihrâmcıyân: 334
İkiçeşme (Sultân Selîm kurbünde): 331
İkrime bin Ebû Cehil (sahabe): 254, 270, 328
İksîr-i a‘zam: 326
İlâhî hazretleri (Şeyh): 164
ilahî-hânlar: 121
ilâhiyyâtlar: 260
İliki kal‘ası: 94
İlimni: 30, 125
İlimye cezîresi: 32
ilm-i Arabî: 164
ilm-i arûz: 167
ilm-i Cemşîd: 71
ilm-i cerr-i eskâl: 297
ilm-i cevâhircilik: 310
ilm-i cifr: 79

ilm-i edvâr: 116, 117, 343
ilm-i hadîs: 151
ilm-i harta: 270
ilm-i hatt: 118, 162
ilm-i hendese: 69, 73, 74, 121, 148, 341
ilm-i hıfz: 115, 245
ilm-i inşâ: 177, 359
ilm-i kâf: 313, 359
ilm-i kitâb: 310
ilm-i ledün: 162, 297
ilm-i lügat: 179
ilm-i mi'mârî: 73, 224
İlmî (Muhammed Kadızâde'nin mahlası): 191
ilm-i mûsıkî: 115, 116, 117, 336, 342
ilm-i nahiv: 115
ilm-i na't: 342
ilm-i nücûm: 136, 161, 359
ilm-i Rabbânî: 199
ilm-i şi'ir: 121, 166
ilm-i taklîd-i letâyif: 352
ilm-i tasavvuf: 162
ilm-i tevârîh: 359
ilm-i tıb: 149, 162
ilm-i usûl: 343
ilm-i zecel: 342
ilm-i zîc: 218
İlok kal'ası: 94
iltizâm: 80, 84, 86, 229, 289, 292
İlvov sahrası: 137
İlya: 37
İlyana Kıral: 35, 36
İlyangur (Amlâk veledi): 37
İlyanin: 37
İlyanuş: 31
İlyâs bin Şeyh Mehemmed: 185
İlyâs eş-şehîr Alî Çelebizâde: 185
İlyâs eş-şehîr Çivizâde: 181
İlyâs, Hz.: 242
İlyâs Paşa: 231
İlyâszâde mescidi: 148
İmâdiyye: 85
İmâm Çelebi, Küçük (Hânende): 342
imâm kapusu: 100, 144
imâm şerbeti: 286
imâm yoğurdu: 278
imâme: 319
İmâmeyn çeşmesi: 156
İmâm-ı A'zam (Nu'mân ibn Sâbit): 74, 107, 112, 162, 200, 249, 251, 254, 257, 325, 328, 329
imâmiyye arakı (şarâb): 356
imâmiyye (şarâb): 354
İmâmkulu Hân: 97
İmâmzâde Hâfız Post (Hânende): 342
İmâmzâde kurrâsı: 151
İmâmzâde medresesi: 151
imâret: 39, 65, 69, 74, 76, 77, 79, 102, 144, 145, 149, 151, 192, 203, 204, 205, 218, 223, 226, 227, 229, 233, 236, 253, 305, 329
imâret-i it'âm: 69, 197, 212, 230, 234, 252
imâret-i sarây-ı cedîd: 152
imâret-i ta'âm: 195

İmâretkapusu (Süleymaniye Cami‘inin kapısı): 72
imrâhor-ı kebîr: 122, 135
İmri'l-kays (heccâv): 45, 165, 349
İmri'l-kays kurbü (Kayseri'de): 285
İncîl: 248
incîlhâne: 20
incîlhâne: 20, 149
incîr: 120, 231, 243, 296, 298, 301
incîr yaprağı: 243
İncirli Beldesi: 229
İncirli livâsı: 94
incü: 26, 204, 244, 268, 270, 271, 280, 298, 310, 318, 332
incü dikme mak‘adlar: 298
incü saçaklı kantûralar: 268
incü sadefi: 204
incüciyân esnâfı: 310
indiyyât gazelleri: 331
İne Ayazma: 203, 204, 207
İnebahtı: 68, 82, 87, 91, 129
inek: 277, 278, 279, 299, 306
inek derileri: 299
İngilis: 112, 122, 192, 283, 304, 314, 327, 338, 346, 347, 357, 358
İngilis bârûdı: 304
İngilîs borusu: 338, 346, 347, 357
İngilis Frengleri: 192
İngilis kalyonları: 112
İngilis sirkesi: 283
İngilis şarâbı: 358
İngiliz boyaları: 327
İngiliz fıçıları: 283
İngiltere: 78
İnkirmân kal‘ası (Kırım'da): 210
inşâ: 200
inşâ ilmi: 177, 359
ip: 25, 142, 189, 211, 214, 224, 246, 269, 270, 271, 276, 277, 278, 286, 290, 291, 300, 305, 321, 334, 338, 340
ipek: 292
ipekciler: 292
ipekciyân esnâfı: 292
iplik: 276, 286, 303, 310, 319, 320
iplikciyân esnâfı: 320
İpsala: 38, 294
ipsimata (yiyecek): 291
ipsime şarâbı: 354, 355
ipsomisko ya‘nî ekmek tirîdi: 291
İpşir Paşa, Fâ’in: 129
İran: 26, 104, 107, 116, 168
İran Şâhı: 97
Îrân [u] Tûrân: 68
Îrân-zemîn: 20, 39, 68, 107, 114, 118
İremezât: 204, 300
İremezâtü'l-imâd: 16, 76, 192, 193, 227, 263
İrem-i ravza-i Rıdvân: 75
iricna: 269
İrik kal‘ası: 94
irsâliyye: 80, 83
İrşek kal‘ası: 94
İrşova belleri: 140
Îsâ Ağa: 113

Îsâ beşiği makâmı: 63
Îsâ Çelebi (kârhâne sahibi): 220
Îsâ Çelebi tekyesi: 218
Îsâ deyri: 346
Îsâ dîni: 21, 24
Îsâ, Mevlânâ Hekîm: 96
Îsâ Nebî: 14, 20, 22, 23, 52, 63, 139, 211, 220, 242, 247, 248, 318, 338, 359, 360
Îsâ (Yıldırım Han'ın oğlu): 39
Îsâkapusu: 150
İsba'îrd livâsı: 86
İsfac: 138, 313
İsfaç lisânı: 24
İsfakiye kal'ası: 137
İsfeç: 142, 347
İsfendiyâr oğlu: 44, 45
isfîdâc (İngiliz boyalarından): 327
İshâk (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
İshâk, Hakîm: 96
İshâk, Hz.: 241, 328
İshâk, kavl-i: 14
ishâk kuşu: 222, 318
İshâk Nebî: 14
İshâk Paşa, Vezîr-i a'zam (Bâyezîd-i Velî asrında): 163
İshâk Yahûdî yalısı: 223
İshâkca cisri: 184
İshâkca kurbü: 163
ishâl: 33, 197, 257, 300
iskele: 11, 22, 25, 40, 42, 44, 48, 53, 74, 81, 124, 126, 133, 145, 148, 175, 181, 193, 194, 196, 201, 203, 205, 207, 208, 211, 219, 221, 222, 224, 227, 229, 233, 234, 237, 241, 269, 272, 285, 286, 287, 290, 291, 295, 296, 301, 313, 353
İskele bâzârı: 208
iskele cisrleri: 207
İskele çârşûsu: 234
İskele mescidi: 203
iskemle: 160, 330, 341
iskemle ağası: 140
İskemleciler: 341
iskemleciyân esnâfı: 339
İskender: 16, 17, 24, 31, 59, 87, 214, 228
İskender Beğ çeşmesi: 156
İskender binâsı: 214
İskender Çelebi bâğçesi: 123, 237
İskender Çelebi (Defterdâr): 78
İskender dağları: 214
İskender Paşa: 100, 102, 163, 166, 218
İskender Paşa câmi'i: 230
İskender Paşa, Çerkes (Mîrimîrân): 78
İskender Paşa medresesi: 150
İskender Paşa Mevlâhânesi: 218
İskender Şakî: 94
İskender Târîhi: 37, 210
İskender vefâtı: 55, 250
İskenderî altun: 55
İskender-i Darâ: 346
İskender-i Keyâniyânı: 26
İskender-i Kübrâ: 14, 15, 16, 55, 209
İskender-i Rûmî: 14, 214
İskender-i Yûnâniyân: 21
İskender-i Zülkarneyn: 15, 16, 21, 37, 51, 59, 214, 217, 227, 250

İskenderiyye: 21, 63, 70, 82, 90, 125, 259, 315, 338
İskenderiyye (Arnavud): 66, 167
İskenderiyye Urbânı: 270
İskendernâme (Figânî'nin eseri): 164
iskerled (kumaş cinsi): 333
İskerledoğlu (kalyonu): 125
iskete: 318
İskilib: 162, 163
iskorbid (balık cinsi): 290
İslâm askeri: 84, 107, 108
İslâm Geray Hân: 15, 128, 177
İslâm metrisleri: 108
İslâm pâdişâhları: 47
İslâmbol: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 105, 106, 109, 112, 114, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 262, 264, 265, 266, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 308, 311, 313, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361
İslâmbol ağası: 53, 212, 213, 295
İslâmbol bedâstenleri: 335
İslâmbol bezi: 333
İslâmbol boğazı: 16, 17, 18, 37, 102, 290
İslâmbol boracıları: 313
İslâmbol bozası: 354
İslâmbol çelebileri: 317
İslâmbol darbhânesi: 294
İslâmbol demiri: 31
İslâmbol esnâfı: 132, 257
İslâmbol fethi: 40, 43, 45, 56, 150, 162
İslâmbol fişekbâzları: 305
İslâmbol gömlekleri: 319
İslâmbol Halîci: 23, 45, 195
İslâmbol hânedânları: 203
İslâmbol Hisârı: 18, 25
İslâmbol horosları: 28
İslâmbol işkembecileri: 282
İslâmbol kadısı: 358
İslâmbol kalkancıları: 303
İslâmbol köftesi: 286
İslâmbol mesîregâhları: 279, 293
İslâmbol mollâsı: 25, 53, 65, 123, 124, 127, 136, 251, 264, 358
İslâmbol muhâsarası: 257
İslâmbol mukallidleri: 331
İslâmbol müsellesi (şarâb): 355
İslâmbol na'lı: 308
İslâmbol sûru: 17, 21
İslâmbol şarâbı: 358
İslâmbol şeftalüsü: 285
İslâmbol tabağı (kağıd cinsi): 330, 331
İslâmbol tekuru: 33, 34, 35, 39, 45, 46, 236, 350, 351
İslâmbol Yahûdîleri: 72
İslâmbol zindânı: 43
İslâmbol zürefâları: 197, 319
İslankamin: 94

İslovin: 138
İsmâ‘îl (Budin vezîri): 141
İsmâ‘îl Çelebi (Şeyh): 225
İsmâ‘îl Dede, Mevlevî (Şeyh): 209
İsmâ‘îl Efendi, Cünûnî (Şeyh): 179
İsmâ‘îl Efendi, Kelemser Boşnak: 226
İsmâ‘îl Efendi (Mevlevî Şeyhi): 176
İsmâ‘îl Efendi, Re’îsü'l-küttâb: 153
İsmâ‘îl, el-mevlâ: 178
İsmâ‘îl Gürânî: 150
İsmâ‘îl, Hacı (Bâzergân): 275
İsmâ‘îl, Hz.: 241, 276, 285, 316, 328
İsmâ‘îl kurbü: 163
İsmâ‘îl Monlâ Gürânî (Ebü'l-feth'in hocası): 175
İsmâ‘îl Nebî, Avcı: 347
İsmâ‘îl Paşa (Seykel vilâyeti serdârı): 141, 142
İsmâ‘îl şehri: 299
İsmehân Kaya Sultân: 105, 173
İsmehân Sultân: 53, 150, 234
İsm-i a‘zam du‘âsı: 312
isneyn gecesi: 27, 32
İspa‘îrd: 89
ispeçerân tâ’ifesi: 289
ispençer attârları: 327
ispençerân ya‘nî devâ otcuyân esnâfı: 327
ispinoz (kuş cinsi): 222, 318
İspir: 86, 89, 92
İsrâfîl, Hz.: 28, 57, 328, 347
İsrâfîl sûreti: 28, 57
İsrâ’îl: 15
İsrâ’îl (Rakkâs): 349, 357
İsra’îlî: 299
İsrâ’îlî lisânı: 337
İsrâ’îlî tevârîhler: 305
İstambuliye: 16
İstanköy: 32, 73, 125
İstanköy kal‘ası: 94
istavrid (balık cinsi): 290
istavriz balığı: 231
İstifan: 37
İstifan Beğ, Cüvân (Boğdan Beği): 140
İstifan (Lepol voyvodaoğlu): 140
istifan (taç): 254
İstifani deyri: 101
İstifanya (İstanbul'un ismi, Felemenk lisânında): 24
İstine (râhib): 226
istinkacı (gemici): 273
İstinye hammâmı: 159
İstinye limanı: 226
İstinye (râhib): 226
istiridye: 204, 289, 291
istiridyeciyân esnâfı: 291
İstiridyekapusu: 19
istiskâ du‘âsı: 105, 240
istiskâ marazı: 353
İstiye kal‘ası: 226
İsvân: 159, 189, 318, 328, 339
İsvân zümürrüdü: 310

İsvet Nikola: 26, 291
isyân: 15, 17, 21, 23, 36, 68, 83, 96, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 129, 137, 139, 140, 166, 212, 228, 231, 232, 247
isyân [u] tugyân: 17, 103, 108, 110
işbata kılıç: 357
İşceres şehri: 137, 177
işkembe: 282, 283, 296, 301, 349
işkembe hımârları: 283
işkembe kancası: 283
işkembeci eşekleri: 283
işkembeciler: 282, 283
işkembeciyân esnâfı: 282
işkence aleti: 256
işkence (nalcı aleti): 308
işkenceciyân esnâfı: 339
işlibe kuşu: 318
İşmû'îl, Hz.: 242
İşpanya: 20, 31, 32, 34, 37, 47, 57, 63, 96, 126, 210, 212, 303, 310, 328
işrethâne (meyhane): 356
İştib: 178, 181
İvarnya kal'ası: 94
İvaz Efendi eş-şehîr bi-Manavkadî: 181
izmarid: 290
İzmir: 51, 82, 287, 294, 299
İzmir üzümü: 285
İzmirne: 15
İzmit: 14, 66, 82, 103, 113, 163
İznik: 74, 199
İznik çînîleri: 285
İznik çînîsi: 194
İznik kâsesi: 327
İznikî: 182
İzvornik: 82, 87
İzzeddîn-i Semâhî (Şeyh) (sahabe): 307
İzzeddînli (karyesi): 18

- K -

kabâ dolamalar: 263
kaba düdük (musiki esnâfından): 337, 346
kaba zurnacıyân (musiki esnâfından): 337, 345
Kabâbıta lisânı: 330
Kabâbıta: 55, 305
kabak: 263, 285
kabak atma (güreş oyunu): 119
kabak dikme (güreş oyunu): 119
kabak dolması: 285
kabaniçeli: 186
kabara: 280
kabarti (zırh): 302
Kabataş: 30
Ka'be: 67, 241, 243, 249, 261, 264, 298, 325, 328, 330
Kâbe kavseyn: 242
Ka'be örtüsü: 267
Ka'be yolu: 259
ka'betü'l-uşşâk: 209
Kâbil, Pir: 255, 349
kaddâre (kılıc): 302

kadehbâz (hayâl-i zılcıyân): 338, 349
Kademü'n-Nebî teferrücgâhı: 136, 337
Kadı Hekîm Çelebi medresesi: 150
Kadı Mahmûd Efendi medresesi: 150
kadı ve mollâlar esnâfı: 258
kadı'asker: 54, 68, 79, 93, 94, 106, 127, 136, 147, 150, 159, 166, 175, 176, 180, 215, 257, 258, 259, 261
kadı'asker alayı: 258, 259
kadı'asker alemi: 258
Kadı'asker hammâmı: 159
kadı'asker ordusu: 258
Kadıçeşmesi: 148, 150, 176, 182, 300
Kadıhân kitâbları: 260
Kadıköy: 16, 30, 160, 232, 236, 355
Kadıköy bâğı: 232, 235
Kadıköy bâğları teferrücgâhı: 235
Kadıköy hammâmı: 159
kadırga: 32, 33, 42, 45, 82, 91, 104, 122, 125, 126, 129, 132, 135, 137, 184, 200, 213, 271, 297
Kadırga Limânı: 29, 63, 153, 154, 158, 237, 354
Kadızâde: 58, 325
Kadızâde Efendi (Şeyh): 102
Kadızâde mescidi: 148
Kadir gecesi: 310
Kâdir (Hazret-i Davud halîfesi): 303
Kadir, leyle-i: 295, 305
Kâdirî Çelebi, Mevlânâ: 79
Kâdirî (Şa'ir): 165
Kâdirî tarîkatı: 191
Kadrî Çelebi: 179
Kadrî Çelebi, A'mâ (Zakir): 342
Kadrî Paşa, Çerkes: 139, 140
kâf ilmi: 313, 359
kafes: 24, 39, 46, 59, 65, 67, 69, 71, 100, 101, 159, 188, 205, 208, 305, 312, 317, 318, 359
kafesdârân esnâfı: 312
kafesler (havayi fişek): 305
Kafesli hammâm: 159
Kaffâh, Hz.: 241
kaffâlân ya'nî kilidciyân esnâfı: 307
Kâfiye dersi: 115
Kâfiye (kitap): 118, 130
kaftan: 115, 230, 254, 300, 319
kâfûr: 59, 70, 100, 198, 257, 278, 332
Kâfzâde: 99, 176, 194, 359
Kâğıdcılar: 159
kâğıdcıyân esnâfı: 330
Kâğıdhâne: 122, 196, 201, 293
Kağıdhane lâlesi: 238
kâğız: 56, 62, 120, 154, 211, 239, 252, 260, 270, 275, 276, 278, 297, 305, 310, 312, 331, 332
Kâğız hânı: 154
kâğızbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
kâğızcı: 314, 330
kâğızcıyân esnâfı: 330
Kâğızhâne: 30, 34, 42, 44, 53, 60, 139, 159, 168, 194, 195, 196, 201, 202, 210, 215, 237, 238, 239, 251, 268, 290, 309, 310, 345
Kâğızhâne balçığı: 215
Kâğızhâne cisri: 239
Kâğızhâne çayırı: 34, 238
Kâğızhâne çemenzârı: 238
Kâğızhâne çiçeği: 238
Kâğızhâne dağları: 268

Kâğızhâne fezâsı: 239, 309, 310
Kâğızhâne hammâmı: 159
Kâğızhâne köyü: 201, 239
Kâğızhâne lâlesi: 238
Kâğızhâne nehri: 44, 60, 238, 239
Kâğızhâne sazlıkları: 290
Kâğızhâne teferrücleri: 310
Kâğızhâne tekyesi: 238
Kâğızhâne vâdîsi: 239
Kağızman: 85, 89, 113
kâhîci esnâfı: 265
kâhîciyân esnâfı: 264
kâhin: 29
Kâhire: 78, 261
Kahkahâ kal'ası: 332
Kahriyye: 35
Kahriyye câmi'i (Edirnekapusu'nda): 145
Kahriyye medresesi (Hâsekî Sultân'ın): 150
kahve: 109, 134, 274, 276, 289, 292, 296, 298, 300, 327, 346, 352, 354
kahveciler: 274, 276, 327
kahveciyân attârânı esnâfı: 327
kahveciyân esnâfı: 276, 327
Kahvecizâde (Mukallid): 352
kahvehâne: 107, 238, 274, 354
Kahveli bâğı: 300
kâ'immakâm: 24, 25, 82, 99, 103, 104, 105, 112, 113, 122, 123, 133, 134, 135, 188, 210, 211, 233, 250
kakule: 262, 326
kâkûm (kürk): 321
Kâkûn Sahrâsı: 46, 68
kâkvîh ma'cûnı: 354
kalafat: 213, 268
kalafat üstübüsi büküciler: 269
kalafatcıbaşı: 212
kalafatcılar odaları: 213
kalafatcıyân: 213
kalafatcıyân esnâfı: 268
kalafathâne: 252, 271
Kalafatoğlu kalyonu: 125
Kalafatoğlu, Kapudan: 273
Kalafatoğlu şaykası: 268
kal'a-kûp toplar: 107, 108, 129
Kalamata gömlekleri: 319
Kalamata kal'ası: 68
Kalamış Burnu teferrücgâhı: 16, 235
Kalamış mesîregâhı: 196
Kalas kurbü: 163
Kalata Kullesi: 211
Kalatyonoz: 256
Kalavan (Mısır Padişâhı): 39, 42, 46
Kalavra: 122, 125
Kalavrata kal'ası: 68
kalay: 177, 215, 306, 309, 311, 314
kalay düğmeciyân esnâfı: 314
kalay düğmeler: 314
kalay kopçalar: 314
kalaycıların pîri: 309
kalaycıyân esnâfı: 309
kalaylı badyalar: 285

kalaylı bakraçlar: 286
kalaylı eşyâlar: 307
kalaylı gemler: 307
kalaylı taştlar: 298
kalaylı tavalar: 291
kalayorozu: 26
kalb akçe: 294
kalcı: 292
kalcıyân esnâfı: 294
kalcıyân-ı kuyumcıyân esnâfı: 311
kaldırım: 220, 340
kaldırımcı Arnavudlar: 340
kaldırımcıyân esnâfı: 339
kalem: 63, 71, 78, 91, 93, 108, 118, 134, 140, 146, 150, 162, 202, 220, 229, 231, 242, 248, 296, 311, 312, 313, 315, 331, 332, 333, 358
kalem (gürz oyunu): 121
kalem re'îsleri: 93
kalemkâr: 101, 312, 313
kalemkârân tâ'ifesi: 312
kalemkârân-ı kuyumcıyân esnâfı: 312
kalemkârî zerger nakışları: 101
kalemtrâş: 162
Kalender: 94
Kalender Paşa (Temel mu'temedi): 100
kalenderhâne: 53, 253
Kalenderhâne-i Hindiyân tekyesi: 239
Kalenderî: 220
Kalenderoğlu (celâlî): 99, 110
Kalga: 137
Kalga Sultân: 140
kâlıb kârhânesi: 216
kâlıb ocakları: 215
kalkan: 120, 302, 303, 315
kalkan balığı: 290, 291
kalkancıyân esnâfı: 302
Kalkandelen: 167
kalkan-ı pûlâd: 302
kallâb: 294
kallâvî sarıklar: 329
kallemisk yağlar: 262
Kalmah: 111, 308
Kalonhisârı: 66
Kalov kal'ası: 139
kalpak: 321
kalpakcıyân esnâfı: 321
kaltakcıyân esnâfı: 323
kalyeta: 122, 125
kalyon / galyon: 44, 45, 71, 111, 112, 122, 125, 126, 128, 132, 137, 188, 226, 271, 273, 274, 275
kamalar: 255
Kamaniçe kal'ası: 135, 143
Kamaniçse: 111, 142
Kamber-i Alî: 296
Kamberoğlu, Pehlivân: 338
kamçı: 323
kamçıcıyân esnâfı: 323
Kâmhâcılar kârhânesi mescidi: 148
kâmhâcıyân: 333
Kâmhâcızâde (Hânende): 342

kamış: 315, 337, 343, 346, 347
kamış borular: 340
kamış mizmârcıyân: 338, 347
kamış sipsi: 346
Kâmî Efendi (Şeyh): 181
Kâmil-i Hindî, Pir: 319
Kamin kal'ası: 140
Kaminkrad kal'ası: 140
Kâmkâr Beğ: 43
Kâmûs-ı Ahterî (kitap): 179, 350
kâmyâb: 165
kanâdîl: 64, 69, 70, 75, 100, 101, 102, 142, 144, 160, 171, 198, 304, 315, 333
kanara: 279
kanaracılar: 279
kanaracıyân-ı Bâğçekapusu esnâfı: 279
kanaracıyân-ı Yedikulle esnâfı: 279
kanarahâne: 274
Kanator Kıral: 37, 232, 236
Kanator Miğal: 37
Kanator veled-i Yağfûr: 37
Kanator (Yanko vezîri): 15, 19, 27, 37, 267
Kanaturya (İstanbul'un ismi, Leh lisânında): 24
Kanber-i Alî, Pir: 257
Kandî Mustafâ bin Celâl: 200
kand-i nebât-ı hamavî: 360
Kandî (Şa'ir): 165
Kandîlli bâğçe: 105, 225, 231, 237
Kandiye: 84, 135, 136, 142, 203, 212
kaneviz: 114
Kânkırı: 82, 88, 91, 162
Kanlı deresi: 287
Kanlıca: 251, 344
Kanlıca hammâmı: 159
Kanlıca kasabası: 230
Kanlıca yoğurdu: 278
Kanlıkozlar mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Kanlılar: 159
kannâs ya'nî avcı: 241
kannâsân-ı avcıyân esnâfı: 316
Kannije: 80, 81, 82, 83, 94, 139, 141
Kannije Gölü: 238
Kannije kal'ası: 30, 98, 141
kantâr: 215, 238, 264, 293, 297, 306
kantârcı: 159, 291, 297
kantârcıyân esnâfı: 306
kantâr-ı Osmânî: 291
kantûra (koşucuların ve başka sporcuların süslü giyim): 257, 268, 351
kânûn: 92, 94, 106
kânûn (musiki aleti): 345
kânûncıyân (musiki esnâfından): 337, 344
kânûn-ı âşbâzân-ı İslâmbol: 284
kânûn-ı kadîm: 92
kânûnnâme: 79, 84
Kânûnnâme (Cemâlîzâde Mustafa Çelebi'nin eseri): 78
kapama (elbise cinsi): 235
kapama hil'atlar: 319
kapamacıyân esnâfı: 319
Kapan-ı dakîk: 157, 252

kaplan: 280, 319, 321
kaplan postu: 299, 321
kaplıbağa: 30
kaplıca: 250
kapod (giyecek): 208
Kapolinye kal‘ası: 94
Kapornak kal‘ası: 94
Kapoşvar kal‘ası: 95, 141
Kapuağası Ca‘fer Ağa medresesi: 150
Kapuağası Mustafâ Ağa tekyesi: 152
kapucu: 77, 93, 98, 103, 132, 134, 141, 155, 172, 173, 261, 311, 342
Kapucu, Sağır (Hânende): 342
kapucubaşı: 46, 76, 86, 103, 111, 114, 122, 125, 127, 128, 133, 134
Kapucular kârbânsarâyı (Ayasofya kurbü): 155
kapucular kethudâsı: 77, 93, 98, 103, 132, 141, 172, 173
Kapucuoğlu, Dâ’irezen: 343
Kapucuoğlu Osmân kolu: 348
Kapudağı: 38
kapudan: 26, 34, 45, 54, 61, 70, 71, 77, 78, 81, 82, 87, 91, 93, 94, 96, 97, 102, 104, 105, 111, 112, 121, 122, 123, 124, 125, 132, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 154, 157, 158, 159, 174, 200, 204, 205, 206, 208, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 233, 272, 273, 274, 287, 316, 352
kapudan fenerleri: 272
kapudan mahzenleri: 205
kapudan paşa: 54, 81, 82, 91, 93, 94, 112, 125, 132, 135, 204, 205, 208, 219, 287
Kapudan Paşa eyâleti (Cezâyir): 82, 91
Kapudan sebîli: 212
kapukulu: 93
Kapur [Hâbûr] (Rıkka'da): 89
kara ala (güvercin cinsi): 317
Kara Alî (Murâd Hân'ın cellâdı): 130, 173, 256
Kara Âmid: 266
Kara Arablar: 158
Kara Balı (Top cinsi): 216
Kara Biga (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38, 345
Kara Boğdan: 68
Kara Cehennem (gemi): 122
Kara Çavuş (Yeniçeri Ağası): 132, 137, 192
Kara Çelebizâde (İslâmbol Monlası): 123, 124, 147, 200
kara düzenciyân: 345
Kara Ece Ya‘kûb (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38
Kara Fazlı (Çöğürciyân): 344
Kara Foça (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38
Kara Foçalar limanı: 132
kara gümrük emâneti: 252
Karagümrük emîni: 297
Kara Hamîd kal‘ası: 68
Kara Hân (Şâh İsmâ‘îl'in Hânlar hânı): 166
Kara Hasan yalısı: 225
Kara Hasanoğlu yalısı: 223
Kara Haydaroğlu, Celâlî: 136
Kara hırsız esnâfı: 256
Kara Hoca kalyonu: 125, 188
Kara Hoca kapudan: 273
Kara Hoca sarâyı: 206
Kara Kâsım Paşa çeşmesi: 153
Kara Koca (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38
Kara Koncoloz câdûlar: 28
Kara Koncoloz günleri: 26

Kara Koyunlu nesli: 40
Kara Lenduha menzili (ok nişan yeri): 121, 240
kara lök: 314
Kara Mahmûd (Tüfeng ustası): 303
Kara Mehemmed (Mukallid): 353
Kara Mustafâ Paşa câmi'i: 211, 212
Kara Mustafâ Paşa çeşmesi: 156, 235
Kara Mustafâ Paşa medresesi: 150
Kara Mustafâ Paşa sarâyı: 153
Kara Mustafâ Paşa türbesi: 151
Kara Mürsel (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38
Kara Nişâncı: 184
Kara Oğlan Âmidî (Hânende): 342
kara pehlivân (keyf verici madde): 354
Kara Pîri Paşa câmi'i (Zeyrekbaşı kurbünde): 146
Kara Pîrî Paşa medresesi: 150
Kara Sâdık, Kullekapulu (Çârtâcıyân): 344
Kara Sığla (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38
Kara Sinân (Tüfeng ustası): 303
Kara Solak kalyonu: 125
Kara Sücâh menzili (ok nişan yeri): 240
Kara Sührâb (Kânûncı): 344
Kara Şâtır, avvâd: 344
Kara Şems: 43
kara tavuk: 318
Kara Timur menzili (ok nişan yeri): 240
Kara Velî (Tüfeng ustası): 303
Kara Yalova (Süleyman Beğ'in bahadırı): 38
Kara Yûsuf (Tanbûrcıyân): 343
Karaağaç: 136, 201
Karaağaç bâğçesi: 237
Karaağaç yalısı: 201
Karabâğ: 178, 200, 287
Karabaş: 280
Karabaş tekyesi: 218
karabatak (kuş cinsi): 317
karabend (işkence aleti): 256
Karaboğdan: 66
Karabüber çiftliği: 135
karaca: 226, 240, 321
Karaca Ahmed Sultân kurbü: 154
Karaca Ahmed Sultân tekyesi: 234, 236
Karacalar karyesi (Kânkırı kurbünde): 162
Karaçı halkı: 83
Karadeniz: 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 37, 40, 41, 51, 52, 54, 82, 100, 105, 112, 122, 128, 137, 138, 192, 210, 211, 213, 214, 216, 220, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 238, 240, 241, 253, 268, 270, 272, 276, 353, 355
Karadeniz boğazı: 15, 20, 24, 25, 30, 34, 40, 41, 105, 122, 192, 210, 213, 214, 216, 226, 228, 238, 240, 241, 353, 355
Karadeniz donanması: 105
Karadeniz esnâfı: 272
Karadeniz kapudanları: 272
Karadeniz keştîleri: 228
Karadeniz re'îsleri: 272
Karadeniz talattumu: 229
karadüzenciyân (musiki esnâfından): 337, 345
Karâfe-i Kübrâ: 329
Karaferye kurbü: 167
karafirik (ot cinsi): 238
Karagöz: 215, 266, 325, 351

karagöz (kuş cinsi): 316
Karagöz Paşa, Vezîr-i a'zam (Bâyezîd-i Velî asrında): 163
Karagümrük: 146, 148, 151, 156, 237, 297
Karahisâr: 91
Karahisâr-ı Afyon: 88
Karahisâr-ı Sâhib: 82, 162
Karahisâr-ı Şarkî: 86, 89, 92
Karahisârî: 70, 149, 169, 175, 217
Karahisârî Hasan Çelebi: 149, 217
Karahisârî hattı: 59, 70, 118, 120, 144, 171, 175, 206
Karakan: 94
Karakaş Paşa (Budin Vezîri): 109
Karakoncoloz günleri: 291
Karakoyunlu: 43
Karaköy câmi'i: 212
Karaköy kapusu hammâmı: 159
Karaköykapusu: 211, 212, 213
karakullukçu huddâmları: 279
karakuş (güreş oyunu): 119, 120, 316
karakuş (kuş cinsi): 316
Karaman: 15, 17, 38, 39, 46, 50, 51, 55, 66, 80, 81, 82, 88, 91, 96, 176, 178, 179, 182, 185, 188, 200, 294, 308, 324, 329
Karaman bekârhânesi: 155
Karaman çârsûsu: 64
Karaman (çoban köpeği ismi): 280
Karaman Ereğlisi: 168
Karaman koyunları: 276
Karaman mâbeyni: 20
Karaman mahallesi: 278
Karamaneyn mâbeyni: 64
Karaman-ı Kebîr kurbü (Ayasofya'da): 354
Karaman-ı Rûm: 38
Karamanî: 44, 161, 164, 166, 272
Karamanoğlu: 42, 43
karamürsel (gemi cinsi): 126, 226, 268, 272, 273
Karan şehri (Yemen'de): 267
karanfîl: 283, 315, 354
karanfîl arakı (şarâb): 356
karanfilli Göle(?) şerbeti: 286
karanfilli üzüm şerbeti: 236
Karâniyye (Bağdâd'da): 85, 89
Karatağ (Bağdâd'da): 85, 89
Karataş: 84, 277, 290
karatavuk kebâbı: 282
karatavuk (kuş cinsi): 222, 353
karavana kalyonlar: 125, 128, 273
karavana pâyzenleri: 332
karavanalar (gemi cinsi): 126, 273
karavaşlar: 240
karavul hâneler: 232
karavul kullesi: 232
Karayazıcı: 98, 110
kârbân: 112, 137
kârbânsarây: 53, 73, 125, 149, 155, 213, 222, 234, 251, 252
Karcı Süleymân medresesi: 150
Karcı Süleymân mescidi: 195
karcıbaşı esnâfı: 287, 288
karcılar: 288
Karçıgay Hân (Kızılbaş Hânlarından): 103

Karçıgay Hân (Şâh Abbas nedîmlerinden): 107
karçığa (kuş cinsi): 316
Karesi: 82, 88, 91, 191
karga telleri: 296
Kargazâde: 180
kargı: 280, 302
kargı sırıklar: 284
kârhâne: 31, 116, 148, 192, 194, 203, 207, 209, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 226, 233, 235, 238, 239, 252, 253, 262, 264, 265, 266, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 330, 332, 333, 335, 336, 339, 340, 342, 355, 358
kâr-ı Acemî sûrnâ: 337
kâr-ı Arabî düdük: 338
kâr-ı Arabî zurna: 337
kâr-ı âsafî zurna: 337
kâr-ı avvâdân: 337
kâr-ı balaban: 337
kâr-ı bârbûtcıyân: 337
kâr-ı câm dünbeleği: 338
kâr-ı cura zurna: 337
kâr-ı çağanacıyân: 338
kâr-ı çârpâreciyân-ı rakkâsân: 338
kâr-ı çârtâyıyân: 337
kâr-ı çeşdeciyân: 337
kâr-ı çığırtma düdük: 338
kâr-ı çöğürciyân: 337
kâr-ı dankiyo düdüğü: 338
kâr-ı demirden ağır tanbûrî: 338
kâr-ı dervîşân borusu: 338
kâr-ı dilli düdük: 337
kâr-ı dinkefciyân: 338
kâr-ı Efrâsiyâb borusu: 338
kâr-ı erganûn borusu: 338
kâr-ı Eyyûb borusu: 338
kâr-ı Eyyûb debleği: 338
kâr-ı filcân-ı sâzcıyân: 338
kâr-ı ıklıkcıyân: 337
kâr-ı İngilis borusu: 338
kâr-ı kaba düdük: 337
kâr-ı kaba zurnacıyân: 337
kâr-ı kamış mizmerciyân: 338
kâr-ı kânûncıyân: 337
kâr-ı karadüzenciyân: 337
kâr-ı kaval-ı çoban: 337
kâr-ı kemânçeciyân: 337
kâr-ı kopuzcıyân: 337
kâr-ı luturyan borusu: 338
kâr-ı Macar düdüğü: 338
kâr-ı makrefe debleği: 338
kâr-ı mehter düdüğü: 338
kâr-ı mizmer düdüğü: 338
kâr-ı muğniciyân: 337
kâr-ı nağarakı: 337
kâr-ı nefîr: 337
kâr-ı pirincden mehter borusu: 338
kâr-ı ravzacıyân: 337
kâr-ı rebâbcıyân: 336
kâr-ı santûrcıyân: 337
kâr-ı sâzendegân-ı çöğürciyân: 345

kâr-ı sundarcıyân: 337
kâr-ı şâne zümmârcıyân: 338
kâr-ı şarkcıyân: 337
kâr-ı şehâbî sûrnâ: 337
kâr-ı şeşhâneciyân: 337
kâr-ı şeştâriyân: 337
kâr-ı şîşe boru: 338
kâr-ı tablbâzcıyân: 338
kâr-ı tanbûrcıyân: 337
kâr-ı tel tanbûracıyân: 337
kâr-ı torompete boru: 338
kâr-ı tulum düdüğü: 338
kâr-ı yeltemeciyân: 337
kâr-ı Yemen debleği: 338
kâr-ı yonkarcıyân: 337
Karınca Kapudan: 70
Karışdıran: 164
Karin kal‘ası: 94
karina: 268
karistân: 287
karitya ağı: 290
karityacılar: 289, 290, 291
karityacıyân esnâfı: 290
Kârkâr livâsı: 86
Kârkâr (Van'da): 89
karkaşona (kumaş cinsi): 333
Karlıeli livâsı: 82, 87, 91
karlık: 287, 288
karpuz: 301
karpuz şarâbı: 354, 355
karpuzciyân esnâfı: 301
karpuzcuyân: 301
karpuzcuyân: 301
Kars: 80, 81, 85, 89, 92
Kars kal‘ası: 68, 103
Kars-ı Mar‘aş: 88
kartal: 232, 359
kartal telleri: 296
kartal yeleği (oklar için): 304, 316
Kartaloğlu (kalyonu): 125
Kartaloğlu kapudan: 273
Kârûn: 19, 21, 45, 128, 175, 272, 311, 313, 314, 318, 326, 334
kârvân kuşu: 318
Karyağdı (çingene): 280
kas‘a (tekne aleti): 327
kasâyid: 46, 115, 164, 165, 180, 259, 350
kâse: 30, 36, 55, 72, 75, 94, 101, 118, 202, 265, 278, 281, 283, 284, 285, 318, 326, 327, 347, 353, 354, 357
kâse filcânları: 326
kâse sâzları: 347
kâsebâz (hayâl-i zılcıyân): 338
kâse-i Çîn: 278, 285
Kâsım Ağa bâğı: 237
Kâsım Ağazâde (Tanbûrcıyân): 343
Kâsım Beğ, Çerkes: 79
Kâsım bin Abdullâh-ı Kûfî, Pir: 259
Kâsım bin Nasr, Pir: 339
Kâsım bin Nusayr, Pir: 255
Kâsım Çelebi, Sırâcüddevle (Nişâncı): 163

Kâsım Gubârî: 200
Kâsım günleri: 26, 291
Kâsım günü şerbeti: 286
Kâsım (Hazret-i Resûl'ün oğlu): 331
Kâsım Paşa câmi'i: 199, 205
Kâsım Paşa, Cezerî: 161, 200
Kâsım Paşa (fâtih-i Anabolu): 204
Kâsım Paşa, Gâzî (Mîrimîrân): 77
Kâsım Paşa, Güzelce: 77
Kâsım Paşa hammâmı: 206
Kâsım Paşa (Kaîmmakâm): 99
Kâsım Paşa (Kapudan): 125, 221

Kâsım Paşa, Koca (Vezîr): 77
Kâsım Paşa mahallesi: 208
Kâsım Paşa medresesi: 206
Kâsım Paşa sebîlhânesi: 196
Kâsım Paşa türbesi: 201
Kâsım Paşa, Vezîr-i a'zam: 163
Kâsımpaşa: 13, 54, 72, 77, 159, 174, 177, 189, 204, 205, 207, 208, 209, 211, 220, 223, 228, 251, 256, 269, 270, 278, 283, 287, 289, 290, 299, 304, 305, 336, 342, 343, 344, 361
Kâsımpaşa çârsûsu: 208
Kâsımpaşa esvâkı: 205
Kâsımpaşa hammâmı: 159
Kâsımpaşa mevlevîhânesi: 13, 177, 209, 343
Kâsımpaşa mukaddemleri esnâfı: 256
Kâsımpaşa salâhânesi: 189
Kâsımpaşa tershânesi: 211
kasîde: 46, 121, 161, 258, 260, 350, 359
Kasîde-i Bürîde (Eş-şeyh Muhammed Busırî'nin eseri): 258
kasîde-i düvâz: 121
kasîde-perdâz: 359
kasr-ı alay: 149, 153
kasr-ı âlî: 144, 154
kasr-ı Firdevs: 74
kasr-ı Havernak: 51, 105, 113, 204, 297
kasr-ı hümâyûn: 105
kasr-ı İrem: 204, 229
Kasr-ı Mencik (Şâm'da): 167
kassâb: 159, 262, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 291, 295
kassâb bıçakları: 276
kassâbân esnâfı: 274, 276
kassâbân-ı At Meydânı esnâfı: 278
kassâbân-ı sığır esnâfı: 277
kassâbân-ı Yahûdân esnâfı: 277
kassâbbaşı: 121, 159, 280, 282, 284, 295, 321
Kassâbbaşı hammâmı: 159
Kassâb Cömerd, Pir: 274, 276, 280
Kastamonu: 34, 51, 79, 82, 88, 91, 103, 161, 164, 166, 167, 184, 279, 294, 309
kaş: 247, 248
kaş yülütme: 247
Kaşa kal'ası: 141
Kâşân: 95
kaşıkcıyân esnâfı: 335
kâşî-i Çîn: 51, 71, 144, 169, 230
Kaşkaval: 213
Kaşkaval peyniri: 277
kaşmer (soytarı): 348
kaşmerân: 341, 347, 352, 355, 357
Kaşper sâ'ati: 310
katâyif rişteleri: 265
katâyifciyân esnâfı: 265
katır: 34, 41, 44, 48, 134, 149, 154, 187, 261, 267, 279, 287, 288, 296, 305, 306, 341
Katırcıoğlu: 137
Katırhânı (Tahtakal'a'da): 154, 339
Katırlı dağları: 287
kâtib: 284, 291, 292, 294, 295, 296, 297
Kâtibî (Çöğürciyân): 345
kâtîbi sarıklar: 329
Kâtibî (Şa'ir): 165
katîfe: 114, 197, 304, 319, 323, 333

katîfe çuka: 304
katîfe eğerler: 323
katîfeciyân esnâfı: 333
kâtil: 36, 186, 194, 252, 255, 349, 351
katl-i âm: 232
katrân: 48, 126, 215, 268, 269, 270, 332
katrâncıyân esnâfı: 269
katrânlı boyalar: 332
katrânlı halatlar: 269
katrânlı tulumlar: 269
Katrânoğlu kapudan: 273
Katrânoğlu karamürseli: 268
Katrazoğlu kalyonu: 125
katremîz sırça şîşeler: 283
katremîz şîşeler: 213, 262, 283, 292, 298, 299
katr-ı nebât: 289, 295
kavak: 227
Kavak boğazı: 237
Kavak hammâmı: 159
Kavak kasabası: 15, 228
Kavak Yenihisârı: 336
Kavak-ı Anatolu Hisârı: 145
kaval: 280, 337, 343, 346
Kavala: 87, 281
Kavala kal'ası: 28
kaval-ı çoban (musiki esnâfından): 337, 346
Kavânîn-i Âl-i Osmân: 79
kavanoz: 276
kavarazânlık: 352
kavarazenler: 159
kavâye (bir çeşit istihkâm): 216
Kâve-i âhenger (Dahhâk-i Mârî'yi katl eden): 322
kavuk: 319
kavukcu: 319, 320
kavukcuyân esnâfı: 319
kavun: 301
kavvâf: 286, 290, 325, 326
kavvâfân-ı eskiciyân esnâfı: 325
kavvâfât esnâfı: 326
kavvâfbaşı: 325, 326
kavvâfhâne çârsûsu: 326
kavvâslık (okculuk): 314
kaya balıkları: 196, 290
Kaya Sultân bâğçesi: 134, 235
Kaya Sultân bâğı (Topkapusu kurbünde): 300
Kaya Sultân (Melek Ahmed Paşa'nın karısı): 172, 173, 221, 234, 304, 322, 359
Kaya Sultân sarâyı (Ayasofya câmi'i önünde): 231, 233, 329
Kaya Sultân yağlıkları: 320
kayağan: 340
kayağan taşı: 31
kayağancılar: 340
kayağancıyân esnâfı: 339
Kayalar nâm mahal: 224
kayâsıra: 20, 21, 31, 32, 37
Kaydefâ: 16, 57
kayık: 16, 18, 30, 36, 42, 44, 48, 54, 62, 72, 133, 134, 190, 196, 201, 202, 204, 205, 209, 210, 213, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 230, 232, 235, 238, 240, 241, 273, 274, 290, 291, 296, 297, 304
kayık marangozları esnâfı: 273

kayıkcı: 225, 235, 274, 287, 296, 297, 344, 345
Kayıkcı Mustafâ (Çöğürciyân): 344, 345
kayıkcılar odası: 296
kayıkcıyân esnâfı: 274
kayıkcıyân-ı kârcıyân: 287
kayıkhâne: 204, 296
kayın: 270
kayısı: 197, 204, 207, 208, 285, 300, 301
kayışbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Kayışbınarı mesîregâhı: 235
Kayıtbay (Mısır Sultanı): 150, 164, 175, 302
kaymak: 196, 197, 208, 236, 277, 278, 354
kaymakcı: 196, 278
kaymakcı dükkânları: 196
kaymakcılar: 278
kaymakcıyân esnâfı: 278
kaymaklı bozalar: 354
kaymaklı yoğurd: 208
kaynakcıyân esnâfı: 303
kayser: 17, 31
Kayser-i Rûm: 17, 21
Kayseriyye: 17, 38, 82, 88, 91, 107, 108, 110, 113, 119, 176, 255, 285, 299, 322, 325
Kayseriyye Urumları: 291
Kayser-zemîn (İstanbul'un ismi, Acem lisânında): 24, 64, 116
kaysûn ma‘cûnı: 354
Kaysûnîzâde, Tabib: 168
kayyım: 59, 71, 73
kaz: 240, 353
kaz göğsü kemiği: 269
kaz göğsü (zırh): 302
kaz kemiği: 346
kaz (kuş cinsi): 316
kaz yelekleri: 299, 315, 318
Kazâ (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
kazâhâne: 60
Kazak: 112, 128, 138, 142, 226, 227, 268, 277
Kazak şaykaları: 122, 228, 268
Kazak-ı âk: 100, 128, 137, 226, 277
Kazak-ı âk hatmanı: 128
Kazak-ı âk şaykaları: 112, 122
kazan: 286, 308, 309
Kazan (Kimyacı Mu‘ân oğlu): 104
kazancı: 308, 309
kazancı tâcirleri: 52
kazancıbaşı: 253, 308, 309
Kazancılar câmi‘i: 145, 184, 185, 188
Kazancılar mahallesi: 51
Kazancılar (Unkapanı'nın iç yüzünde): 145
Kazancıoğlu bâğçesi: 221
kazancıyân esnâfı: 309
kazancıyân tüccârları esnâfı: 309
Kazdağı nâm mahaller: 34
Kazdağlı: 78
kazgan: 238, 262, 283, 287, 299, 308, 309
kazlıcı (gemici): 273
Kazlıçeşme: 192
kazma: 36, 254, 255, 263, 287, 306, 340, 341
kebâb: 285, 308

kebâbcı esnâfı: 285
kebâbe: 262, 326
kebe: 271
Kebeciler hânı: 154
kebeciyân: 334
kebekciyân esnâfı: 306
kebere turşusu: 283
kebirge (altı kazan biçiminde olan büyük davul): 267
Kebîrî (Şa'ir): 165
kebkeb: 306
kebkebciyân esnâfı: 306
kebûter: 152, 317
kebûtî (kürk): 321
Keciran [Keçivan]: 85, 89
kec-külâh: 254
keçe: 29, 208, 215, 216, 260, 261, 268, 279, 288, 322, 325, 329, 330
keçe çullar: 288
keçe esbâb: 215, 322
keçe külâh: 208, 216, 260, 322
keçeci: 159, 322, 332
keçeciyân esnâfı: 322
keçeciyân-ı yeniçeri esnâfı: 322
Keçeli Dede: 188
keçeli hünkâr kapucusu: 261
keçi: 137, 189, 246, 277, 279, 280, 298, 322, 323, 325, 340
keçi boynuzu: 298
keçi derisi: 325
Keçkemet (Macaristan'da): 15
Keçkivar kal'ası: 141, 142
kedi: 258, 325, 327, 353, 360
kefal: 290
kefal balığı çorbası: 291
Kefe: 74, 79, 80, 83, 164, 166, 294, 308
Kefe defterdârı: 84
Kefe iskelesi gümrüğü: 81
Kefe kal'ası (Kırım'da): 66, 210
Kefe Müftîsi: 176
Kefe paşası: 81, 84
Kefe yağı: 298
kefeciyân: 338
Kefeli: 213, 343
kefeli terâzûlar: 306
Kefender kal'ası: 113
kehhâl: 50, 261, 262, 272
kehhâlân esnâfı: 261, 262
kehhâlbaşı: 262
kehl kutuları: 262
kehle: 274
kehleciler: 294
kehleciyân esnâfı: 294
Kehredân kal'ası: 97
kehribâ misâl tereyağlar: 278
kehrîz: 240, 341
keklik (kuş cinsi): 152, 316
kelb: 280, 281, 305
kelb necâseti: 192
kelb-i akûr: 305
kelebekî (havayi fişek): 305

kelebekler (havayi fişek): 305
Kelemerye, kullesi (Selânik'de): 74
Keliğra mağâraları: 353
Kelîme Hâtûn medresesi: 233
kelle kesme (güreş oyunu): 120
kelle paça: 276
kelle-pûş: 319, 340
kelle-pûşciyân esnâfı: 319
kelpedân (cerrah aleti): 262
kelpedân (işkence aleti): 256
kelpedân (nalcı aleti): 308
Kemâh: 41, 68, 163, 165, 166
Kemâl Ahî (Çârtâyıyân): 344
Kemâl Ata yayları: 314
Kemâl Çingâne (çeşdeci): 345
Kemâl Efendi (Şeyhülislâm): 99
Kemâl Efendi yalısı: 202
Kemâl Mi'mâr câmi'i (kurb-ı Sultân Bâyezîd): 147
Kemâl Paşazâde: 46, 68, 79, 166, 176, 181, 182
Kemâl (Yahudi): 203
Kemâleddîn Mehemmed bin Ahmed eş-şehîr bi-Taşköprüzâde (Şeyh): 184
Kemâl-i Zerd (Şa'ir): 161
Kemâlpaşazâde kurbü: 184, 191
kemân: 319
kemân küreleri: 315
kemânce: 340
kemânçeciyân: 337, 343
kemânî: 343, 344
kemânkeş: 11, 49, 100, 103, 106, 107, 121, 123, 140, 159, 207, 287, 315, 318
Kemânkeş hammâmı: 159
kemânkeşânlar mâbeyni: 49
kemânkeşbaşı: 318
Kemen Yanoş: 138, 141
kemenbend (işkence aleti): 256
kemend: 57, 73, 256, 276, 279, 295, 308, 338, 341
kemend ipleri: 276
kemendbâz: 130
kemendler (nalcı aleti): 308
Kemendvar kal'ası: 94
Kemenvar kal'ası: 141
kemer: 65
kemer (gürz oyunu): 121
kemer kuşaklar: 268, 310
kemer kuşanmak: 248
kemerbaşılar: 260, 261, 324
kemer-karâr zabtı (gürz oyunu): 121
kemhâ: 289
kemyâb makûlesi: 57
Ken'ân: 108, 113, 122, 123, 126, 138, 139, 153, 157, 173, 269, 315
Ken'ân Ağa sebîli: 157
Ken'ân eli: 315
Ken'ân (Nuh'un oğlu): 269
Ken'ân Paşa, Koca (Ahıçka kal'ası serdârı): 113, 122, 123, 153
Ken'ân Paşa, Sarı: 139
Ken'ân Paşa, Sofî (Budin vezîri): 138
kendirciyân esnâfı: 269
kendüm: 241
kenevir: 268, 299, 340

kenîse (ayrıca bkz. kilise): 20, 21, 49, 74, 109, 143, 203, 211, 212, 220, 223, 226, 231, 251
kepçe: 119, 238, 284, 285, 286
Kepenekci medresesi: 150
Kepez deresi: 287
Kepkebî (Şa'ir) (Kevkebî): 359
Kepkepciler (Ebü'l-feth kurbünde): 147
kepş (koyun): 119, 276, 280
kepşî (havayi fişek): 305
Kerbelâ: 11, 35, 74, 156, 157, 186, 245, 265, 266, 276, 278, 296, 322, 323, 331, 334
Kerc livâsı: 84
Kerç kal'ası (Kırım'da): 66, 210
kerefis: 263, 285
kerefis turşusu: 283
Kerek: 84, 267, 327
Kerend (Bağdâd'da): 89
Kerend livâsı: 85
kerepe (çiftçi aleti): 263
kereste: 270
keresteci: 339, 340
keresteciyân esnâfı: 339
keretsân: 232
kereviz (deniz mahlûku): 290
kerevke (zırh): 302
Kerkeri: 315
kerpiççiyân esnâfı: 339
kerrenây: 107, 313
kerrenâycıyân: 346
kerrenây-ı Acem'i: 313
Kerş yağı: 298
Kertbay (bahâdır): 166
Kertbay (Hâkim-i Haleb): 278
kertme (süd ürünü): 277
Kertmeli (Heyhât Sahrasında): 15
Kesânî livâsı: 86
Kesbî: 186
kesebend (güreş oyunu): 316
keseciyân-ı silâh-ı tüfeng esnâfı: 304
Kesegen Dede (Şeyh): 35, 185
Kesegendede: 147, 151, 152, 176, 177, 178, 179, 182, 185
Kesendire: 122, 295
keser (marangoz aleti): 263, 269, 306
keserciyân esnâfı: 306
keski (nalcı aleti): 306, 308
Keskin: 82, 162
kesme (gürz oyunu): 121, 316
kesme peyniri: 277
kesme-bend (güreş oyunu): 119
kesmik (süd ürünü): 277
kestâne: 170, 228, 241, 291, 300, 305
kestâne mevsimi: 241
kestâne ormanı: 228
Kestel Sekisi: 177
Kestelzâde: 187
Keşân (Şehrizol'da): 86
Keşân (Van'da): 89
Keşfî Manastırî: 180
keşîş: 42, 49, 56, 351
Keşîş dağı: 55, 287, 288, 351

keşkül: 202
keşkül taşımak: 248
Keşşâf (kitapları): 260
Keştantı (İslâmbol tekvuru): 351
keştî: 15, 19, 20, 25, 29, 32, 33, 34, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 55, 57, 72, 94, 114, 122, 125, 126, 127, 128, 137, 201, 208, 211, 214, 218, 221, 223, 228, 256, 268, 269, 273, 331
keştîbân: 17, 19, 20, 25, 32, 33, 68, 189, 208, 213, 220, 224, 225, 228, 235, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 348
keştîbân dayılar: 208, 273
keştîbân ekmekciler: 268
keştîbân esnâfı: 272
ketâncıyân esnâfı: 275
Ketehorya bâğları: 283
Ketehorya mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
ketehorya şarâbı: 358
kethudâ: 53, 54, 65, 77, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 98, 99, 103, 106, 118, 122, 123, 124, 125, 132, 133, 137, 141, 142, 144, 146, 148, 150, 151, 156, 157, 159, 172, 173, 174, 175, 176, 189, 190, 205, 206, 208, 223, 233, 234, 238, 246, 251, 256, 264, 265, 268, 270, 279, 280, 285, 287, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 301, 305, 314, 320, 321, 324, 334, 335, 339, 358
Kethudâ câmi'i: 205
Kethudâ mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
kethudâyeri: 106, 265
kethudâ-yı arslancıyân esnâfı: 321
kettân: 273, 274, 275, 297
Kettân hânı: 154
kettân ipleri: 224
kettân üstübüsü: 269
kettâncıyân esnâfı: 274, 275
kevâkib-i necm-i: 304
Kevkâvus: 218
Kevkebe-i Rûm (İslâmbol): 250
Kevkebî (Şa'ir): 359
Kevser: 219, 259
Keyfhâne (meyhane): 356
Keykâvus: 52, 149, 152, 207, 238, 246, 281
keyyâl (kile ile ölçen): 295
kezengû helvâsı: 246
Kezzâb: 159
Kıble kapusu: 62, 64, 100, 101, 144, 145, 149
kıble-nümâ: 68, 259, 270
kıble-nümâcıyân esnâfı: 270
Kıbleteyn kurbü (Medine'de): 260
Kıbrıs: 55, 80, 81, 84, 88, 92, 96, 124, 125, 169, 199
Kıbrıs katırları: 306
Kıbrıs şarâbı: 358
Kıbtî: 217, 261, 269, 351
Kıbtî tevârîhleri: 330
kılabdan: 292, 332
kılabdan satıcı esnâfı: 292
Kılburun: 82, 83
kılıç: 80, 90, 91, 92, 93, 106, 130, 216, 217, 256, 257, 279, 301, 302, 303, 310, 312, 329, 333
Kılıç Alî Paşa: 96, 217, 220
Kılıç Alî Paşa donanması: 132
Kılıç Alî Paşa haremi: 219
kılıç kıncıları: 314
kılıç kuşadup: 107, 130
kılıç ze'âmet: 80
kılıçbalığı: 229, 290
kılıçbalığı dalyanı: 229
kılıççıbaşı: 301, 303, 322

kılıççılar: 301, 303, 314
kılıççıyân-ı seyf-i Muhammedî esnâfı: 301
kıltıhâne (meyhane): 356
kımız: 354
kın: 303, 314
kına: 273, 279, 280, 297
Kına hânı: 154
Kınâ şehri (Mısır'da): 265
kınalı atlar: 265
kınalı bostân dollâbları: 263
kıncılar: 158, 303, 346
kıncıyân-ı sikkîn ya'nî bıçak kıncısı esnâfı: 303
Kıpçak: 15, 16, 96, 238
kıral hazînesi: 49
kıralzâde: 138
Kıratova: 294
kırba: 265, 323
kırbac: 53
Kırım: 15, 37, 66, 80, 83, 95, 128, 132, 142, 177, 210, 253, 259, 308, 353, 354, 360
Kırım hânı: 166, 253
Kırım maksıması (şarâb): 354
Kırım Tatarı: 140, 308
Kırım (vadisi): 16
Kırım-ı Sultânî: 81
Kırımî mescidi: 148
Kırk Kilise: 82
Kırk Nerdübân: 69
Kırka: 82, 87, 129
kırkbayır (işkembe cinsi): 283
Kırkçeşme: 19, 146, 148, 150, 155, 167, 176, 177, 191, 252, 266, 333
Kırkçeşme kemerleri: 19, 73, 74
Kırkçeşme suyu: 18, 20, 155, 192
Kırkkenîse: 87
Kırkkilise: 19, 83, 90, 240, 351
Kırklar: 59, 61
Kırklar dağı (Şâm'da): 255
Kırklar makâmı: 59, 60, 62
Kırklar mezârı: 209
Kırklar ziyâreti: 228
Kırkmîl Balı (Top cinsi): 216
Kırknerdübânkapusu: 69
Kırkserviler mesîregâhı: 197
kırlangıç: 204, 225, 243
kırlangıç kayığı: 204
kırlangıç kuşları: 243
kırma bâdem (helva cinsi): 289
Kırmanıkî kavmi: 328
Kırşehir: 82, 88, 91, 254
kısrak: 14, 129, 129
kıssahân: 259, 350, 352
kıssîs: 15, 17, 20, 33, 35, 41, 49, 52, 55, 149
kışlakcı (gemici): 273
Kıvâmüddîn Kâsım bin Halîl, Mevlânâ: 166
kıyâfet: 44, 60, 189, 272, 350, 351
Kıyafetnâme-i Hamdî Çelebi (kitap): 62
Kız dimisi: 212, 335
Kız Kullesi: 41, 44
Kız Pehlivân: 338

kız sünnetleri gecesi: 329
kızak: 42, 44, 264, 265, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 287, 288, 297, 298, 300, 301, 305, 306, 308, 319, 327, 341
Kızıl Adalar: 17, 33, 190, 290
Kızıl Ahmedlü: 78
kızıl ala (güvercin cinsi): 317
kızıl kalkan balığı: 291
Kızıl yumurta günleri: 24, 26
kızılağac: 263
Kızılbaş: 68, 98, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 133, 163, 188, 199, 251, 305
Kızılca ocak: 90
kızılcık: 230, 285, 300, 341
kızılcık ağacı: 341
Kızılelma: 17, 20, 55, 57, 75, 79, 94, 101, 126
Kızılelma Kilisesi: 101
Kızılırmak: 66
Kızılmusluk: 150, 300, 331
Kızılmusluk mürekkebi: 331
Kızkullesi: 25, 114, 232, 235, 336
kızlar ağası: 112, 122, 128, 129, 131, 132, 133, 153, 171, 212, 233
kızlar manastırı: 152, 191
kibrît: 312
kibrît suyu (şarâb): 354, 356
kibrît yağı: 326
kibritciyân esnâfı: 326
kibrît-i ahmer fitîlleri: 326
kibrît-i ahmer suyu: 312
kibritî sakal: 309, 311
Kiğı: 86, 89, 92
kilabdân satıcı esnâfı: 292
kilar: 238
kilar emîni: 295
kilar odası: 51
kilarcıbaşı: 52, 115, 118, 131
kilarciyânlar: 295
kilar-ı hâssa: 52, 115, 147
kilar-ı hâssa-i bîrûn: 51
kilar-ı hâssa-i enderûn: 51
kilar-ı Sultânî: 252
kilar-ı terekeciyân-ı birûn: 51
kîle-i Rûmî: 56
Kili: 163, 299
Kili kal‘ası: 43, 68
Kili koyunları: 276
Kili pasdırması: 281
Kili yağı: 298
Kilid hânı: 154
kilidciyân esnâfı: 307
Kilidü'l-Bahr Hisârı: 78, 228
Kilidü'l-Bahreyn: 16, 24, 40, 140
Kilidü'l-Bahr-i Siyâh: 227, 228
Kilis: 82, 84, 87, 88, 92, 94, 95, 129, 284, 350
kilise (ayrıca bkz. kenise): 41, 109, 206, 226
Kiliseardı: 256
Kilisekapusu (Galata'da): 211
kîmyâ: 293, 314
kîmyâcılar: 312
kîmyâgîrler: 313
kimyonlu: 281

Kira nâmında Yahûdî: 182
kirâcılar esnâfı: 257
kiraz: 225, 227, 241, 273, 289
kiraz mevsimi: 241, 273
Kirbazı (Rûm borucu ustası): 313
kirde: 236
kirde kebâbı: 220
kirec: 17, 31, 56, 62, 211, 253, 313, 330, 339, 340
kirec yakıcılar: 340
kireccibaşı kârhânesi: 253
kirecciler: 55, 56, 339, 340
kirecciyân-ı ocak esnâfı: 339
kirechâne: 313
Kireççibaşıkapusu: 25, 26
Kireçkapusu: 211, 301
kiremit: 195, 203, 205, 217, 231, 237, 340
kiremitci: 159, 203, 300, 339, 340
Kiremitci Solak bâğı: 300
kiremitciyân esnâfı: 339
Kiremitcizâde hânesi: 221
kiriş: 282
Kiriş Mihal: 37
kirişci kârhâne: 192
kirişciler: 282
kirişcilerin silsilesi: 282
kirişciyân esnâfı: 282
kirişciyân-ı tâcirân esnâfı: 282
Kirmânî: 96, 119
Kirmastîzâde medresesi: 151
kirpik: 247, 248
Kirpik yülütmek: 247
kisbet: 316
Kisbî (Şa'ir): 178
kîse altun: 315
kîse-i Osmânî: 309
kîse-i Rûmî: 93, 125
Kisrâ: 20
kişmikiş: 289
Kişmîrî şâl: 320
kitâb: 13, 20, 28, 31, 32, 37, 79, 101, 114, 116, 118, 119, 122, 130, 161, 162, 166, 178, 180, 185, 188, 224, 248, 249, 250, 255, 256, 259, 260, 270, 274, 288, 301, 310, 318, 330, 332, 342
kitâbe: 57, 64, 71, 72, 75, 101, 303, 312, 320
kitâbet-i ta'lîk: 351
Kitâb-ı İzzî: 130
Kiteli (karyesi): 18
Kiteli köyü mesîregâhı: 240
kitfeyn (gürz oyunu): 121
kobçalı çakşır: 188
Koca Alî Paşa sarâyı: 153
Koca Dîvâne: 190
Koca Hasanzâde: 164
Koca Husrev Beğ câmi'i (Kocamustafapaşa kurbünde): 148
Koca Mehemmed Paşa hammâmı: 158, 354
Koca Mehemmed Paşa kârbânsarâyı (At Meydânı'nda): 155
Koca Mehemmed Paşa sarâyı: 153, 235
Koca Mustafâ Paşa câmi'i (Silivrikapusu kurbünde): 42, 145, 174, 191, 232
Koca Mustafâ Paşa hammâmı: 159
Koca Mustafâ Paşa mahalli: 232

Koca Mustafâ Paşa tekyesi: 152
Koca Nişâncı Paşa: 133
Koca Sinân Paşa câmi‘i: 221
Koca Sinân Paşa sarâyı: 153
Kocacık ocağı: 90
Kocaeli: 82, 87, 91, 187, 230
Kocaeli elması: 285
Kocamışoğlu (Yeniçeri): 189
Kocamustafâpaşa: 35, 36, 148, 174, 176, 180, 181, 191
Kocamustafâpaşa şeyhi: 176
Kocamustafâpaşa yaylası (Yedikule'de): 34
Kocapiyâlepaşa mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Kocavî: 167, 187
Koçu Beğzâde, avvâd: 344
Koğacı Dede mescidi: 185, 191
Koğacı mescidi: 179
koknâr: 262
koknâr sirkesi: 283
koknâr şarâbı: 354, 355
kolan: 323
kolancıyân-ı hâyme esnâfı: 320
kolcular: 289, 292, 297
kolçağ (zırh): 302
Kolçvar kal‘ası: 138
kolluk: 233
Kolojvar kal‘ası: 139
Koloz kal‘ası: 122, 295
koltuk meyhânesi esnâfı: 355
kolumburuna top: 125, 215
kolyoz (balık cinsi): 290
komanyacı: 273
Komar kal‘ası: 95
Komaran (çoban köpeği ismi): 280
koncoloz (umacı, öcü): 28
Koniçe na‘lı: 308
Konrapalı: 236
Konya: 17, 38, 51, 74, 82, 91, 95, 96, 113, 161, 168, 170, 186, 191, 208, 346
Kopan: 83, 87, 141
kopça: 186
Kopnik kal‘ası: 94
kopuz: 345
kopuzcuyân (musiki esnâfından): 337, 344
Korkud Hân, Şehzâde: 97, 164
kormidya (soğan dolması): 291
Korol: 138
Koron kal‘ası: 68, 82, 94
Korotine kal‘ası: 95
korsanlık: 111
Korsika: 125
kortela bıçak: 77
Korucu karlığı: 287
korucular: 54, 158, 226
koruk tûtyâsı: 262
koruluk: 228
kosdaniçse: 321
Kosdıça Mustafâ şaykası: 268
Koska Furunu: 225, 332
Kosova: 38, 294

Kostanta (Rûm Kuyumcu): 239, 309
Kostantıniyye: 11, 13, 14, 20, 22, 24, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 41, 44, 48, 49, 50, 54, 56, 59, 66, 67, 79, 102, 106, 114, 148, 152, 174, 192, 197, 209, 210, 214, 224, 232, 237, 241, 250, 251, 253, 293, 358
Kostantıniyye-i Kübra (İstanbul'un ismi, Arab lisânında): 24
Kostantîn: 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 41, 45, 48, 52, 58, 63, 210, 213, 224, 225, 231, 309
Kostantîn İpol: 22
Kostantîn kal'ası: 27, 33, 48
Kostantîn Kıral: 20, 21, 22, 28, 29, 35, 41, 48, 197
Kostantîn Opol (İstanbul'un ismi, Nemse lisânında): 24
Kostantîn sarâyı: 48
Kostantîne (kalası): 37
Kostantîn-i kadîm: 63
Kostantîn-i Kübrâ: 21
Kostantîn'in vâlidesi: 63
Kostıyya (İstanbul'un ismi, Portakal lisânında): 24
Kotur kal'ası: 113
kova: 292
Kovacı mescidi (Selîmiyye kurbünde): 178
Kovacılar medresesi: 151
Kovuk Kemerler: 240
Kovukdere (karyesi): 18
kovuş: 270
Koylıhisâr: 163
koyun: 137, 210, 215, 240, 246, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 299
koyun emîni: 103, 252, 277, 280, 281, 291, 295
koyun eti: 53, 208, 281
koyun kellesi: 281
koyun paçası: 279, 282
koyun pasdırması: 299
Koyunkapusu (Şâm'da): 244, 258
Koyunkorusu mesîresi: 229
Koyunzâde yalısı: 226
Kozbekçiler: 159
köçek: 146, 267, 272, 276, 296, 314, 323, 334, 335, 348
köçek-i Amr-ı Ayyârân esnâfı: 267
köfte: 286
köfteci esnâfı: 285
köfteciyân esnâfı: 285, 286
köle: 117, 140, 202, 240, 277, 343
Köle Yûsuf (mûsıkâr): 343
kömür: 19, 303, 306, 307, 330
kömür gemicileri: 306
kömür gezdiriciyân: 306
kömür mahzencileri: 306
kömür yakıcı: 306
kömürcüyân esnâfı: 306
köpek: 110, 240, 279, 280, 313, 322, 351, 352, 353
köpek derisi: 313
köpekbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Köprez Yaylası (Bosna'da): 286
Köprü nâm kasaba (Sivas'da): 135
Köpürlüzâde: 83, 84, 141, 157, 212
Kör Hasan: 350, 351
Kör Hasanoğlu (ser-şabbâzân): 121
Körfos cezîresi: 94
körük: 308, 336, 337
kös: 60, 267, 268, 274, 313, 314, 335, 336, 337
kösciyân esnâfı: 336

Kösek kal'ası: 94
kösele: 159, 207, 208
kösem koçlar: 280
Kösem Sultân hânı: 154
Kösem Vâlide hammâmı: 159
Kösem Vâlide Mihmânsarâyı: 234
Kösem Vâlide Sultân: 132, 152
Kösem Vâlide Sultân câmi'i: 145, 233
Kösem Vâlide Sultân çeşmesi: 156
Kösem Vâlide Sultân hammâmı: 234
köshâne: 253
kös-i hâkânî: 268, 335, 336
kösre: 314
Köstendil: 82, 87, 90
Krakov vilâyeti: 142
kubâ marazı: 234
Kubâd Paşa (Mîrimîrân): 77
Kubâdî, Bursalı Pehlivân: 338
kubâdî na'lçalar: 307
kubâdî pabuc: 324, 338
kubâdî sarıklar: 329
Kuban nehri: 122
kubbe kapusu: 146
kubbe vezîri: 50, 77, 135
Kubbealtı: 93, 94, 133, 141
kubbe-i eflâk: 55, 69
kubbe-i mînâ: 69
kubbe-i nüh-tâklar: 160
kubbe-i şeşhâne: 69
Kubbekapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72
kubbe-nişîn: 104, 135, 200
kubur: 331
kubur divitciyân esnâfı: 331
Kuburîzâde (Hânende): 342
Kudde Kethudâ: 54, 132
Kudsî Efendi: 58
kudüm: 225, 244, 267, 313, 335, 336, 337, 339, 343, 357
kudümzen: 343, 344
Kudûrî (kitap): 118, 260
Kuduz Ferhâd: 345
Kudüs (-i Şerîf): 14, 15, 17, 19, 21, 22, 32, 39, 41, 57, 59, 63, 74, 84, 88, 92, 135, 146, 149, 220, 242, 265, 267, 298, 299, 302, 305, 315, 318, 327, 331, 343, 346
Kûfe: 253, 254, 258, 259, 261, 264, 303, 332, 335
kûfî: 148, 197, 204, 224, 259, 265
kuğu boğazı (kürk): 321
kuğu yeleği (oklar için): 316
Kûhistânî (kitap): 178
kûhken: 16, 19, 64, 69, 172, 224, 255
kuka süpürge: 268, 317
kuklabâz (hayâl-i zılcıyân): 338, 347
kuknus burnu: 316
kul akçesi: 213
kul fetreti: 171
kul kayıkcıları: 297
kul kayıkları: 213
kul kethudâsı: 132, 137, 142, 173, 295
kul oğlanı: 296
Kula haliçeleri: 334

kulaç: 15, 215, 218, 229, 270, 341
kulağından mıhlamak: 53
kulağız: 142, 249
kulak (matrakbâzlık): 121
Kulaksız bâzârı: 208
Kulaksız câmi‘i: 205
Kulaksız hammâmı: 159, 206
Kulaksız mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208, 209, 223
Kulaksız tekyesi: 206
kulampâreler: 159
kulle bâğçesi: 231, 237
kulle çanları: 48
kulle sofîleri: 311
kulle sofîsi: 311
Kulle-i Kahr: 210
Kullekapu: 159, 209, 211, 213, 219, 220, 343, 344
Kullekapusu hammâmı: 159
Kullekapusu mevlevihânesi: 209, 219, 220, 343
kullemisk: 335
Kuloğlu (Çöğürciyân): 344, 345
Kulp livâsı (Diyârbekir'de): 85, 89, 92
Kulûbiyye: 86
Kum kurbü: 95, 293, 338
kum sâ‘atcıları: 30
kum sâ‘atcıyân esnâfı: 270
kum sâ‘ati: 215
Kumâme: 21, 22, 23, 346
kumarbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
kumâş: 320, 335
kumâş esnâfı: 320
kumbarahâne: 252
kumbaralar (havayi fişek): 305
Kumburgos: 30, 33
Kumfuta (Kunfuda, Yemen'de): 275, 327, 328
Kumkapu: 27, 44, 147, 148, 237, 250, 256, 290, 355
kumru: 332
kumru kayısılar: 301
kumru kuşları: 243, 318
Kumuk: 308
Kumukî (zırh): 302
kuna petro (taş beşik): 220
kundak: 220, 304
Kundak dutmaz (Top cinsi): 216
kundakcıbaşı: 305
Kundakcılar (Odunkapusu'nun iç yüzünde): 278
kundakcıyân esnâfı: 303
kunduz: 290
kurbân: 215, 247, 276, 281, 285
Kurbân İsmâ‘îl: 225
kurbâncılar: 197
kurbânhâne: 197
kurd: 280, 305, 321
kurd ağzı (pabuc cinsi): 324
Kurd Beğ (Ümerâ): 79
Kurd Çelebi bâğı mesîregâhı: 207
Kurd Çelebi sarâyı: 206
kurd derileri: 257, 321
Kurd Paşa (Vezîr): 99, 141

Kureyş: 31, 328, 349, 350
kurna: 159, 160, 230, 262, 326
Kurna kal'ası (Bağdâd'da): 262
Koroğlu (Çöğürciyân): 344, 345
kurs-ı gümüş: 311
kurşum: 18, 54, 58, 63, 64, 71, 73, 76, 109, 136, 148, 205, 211, 212, 218, 234, 238, 275, 293, 304, 311, 312, 314, 335, 339, 340, 350
kurşum berber köserecileri esnâfı: 314
kurşum fındıklar: 304
kurşum örtücü esnâfı: 339, 340
kurşum zahmı: 136
Kurşumcuzâde (Kemanî): 343
kurşumhâne: 73, 253
Kurşumlu Hân kârbânsarâyı: 155
kurşumlu hânlar: 155, 235
Kurşumlu mahzen: 18, 25, 31, 34, 41, 44, 205, 210, 211, 295, 301
Kurşumlu Sultân sarâyı: 153
Kurşumlu Türbe: 179, 180
Kurtubî: 37
kuru sarımsakcıyân esnâfı: 283
kuru üzüm: 300
Kuru Zevrak şaykası: 268
Kuruçeşme: 223, 266, 355
Kuruçeşme hammâmı: 159
kurus: 313
kurut (içecek): 354
Kuryeleş kavmi: 328
kûs ü kerrenâyler: 114
kûs-i hâkâniyân: 309
kuş: 25, 41, 122, 213, 218, 246, 316, 317, 318, 332, 340, 347, 360
kuş çelengi: 360
kuş davulu: 347
kuş sûreti: 332
kuş südü: 213
kuş yelekleri (oklar için): 316
Kuşada kal'ası: 105
Kuşadası: 287, 299
Kuşadası bekmezi: 354
kuşak: 254, 310, 333
kuşbâz: 159, 317
kuşbâzân esnâfı: 317
kuşhâne: 51, 114
kûşte-gîrân pehlivânı esnâfı: 316
kut güvercin: 316
Kutbeddîn: 79
Kutî tarîkatı: 258
kutnî: 245
kutta (kedi): 325
kutu: 326, 335
kutu bozası (şarâb): 354
kutucıyân: 335
kuyruk atan (kuş cinsi): 318
kuyu: 54, 62, 104, 106, 108, 109, 196, 218, 219, 222, 258, 292, 340, 341
kuyu kazıcıları esnâfı: 340
kuyumcu: 62, 186, 238, 239, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 332, 341, 345, 348
kuyumcu dezgâhları: 309
kuyumcu dükkânları: 186, 311
kuyumcubaşı: 118, 148, 239, 253, 294, 309, 310, 311, 313, 314
kuyumcubaşı kârhânesi: 148, 253

kuyumcubaşının nakîbi: 314
kuyumcular alayı: 313
kuyumcular esnâfı: 309
kuyumcular halîfeleri: 239
kuyumcular kârhânesi: 239
Kuyumcularkapusu: 332
kuzât tâ'ifesi: 161
kûze: 194, 326, 327
kûzebâz (hayâl-i zılcıyân): 338, 349
kûzeciyân: 193
Kuzgunca: 232
Kuzkun Baba: 231
Kuzkuncuk: 223, 231, 251, 355
Kuzkuncuk hammâmı: 159
kuzu: 189, 277, 281, 291, 321
kuzu bağanası (kürk): 321
kuzu kelle: 281
Kuzuçan livâsı: 86, 89
kübbât (turunç): 203, 300
kübe (zırh): 302
Küberâ-i Halvetî: 199
Küçük Ağa hammâmı: 159
Küçük Ayasofya: 20, 63
Küçük Ayasofya hammâmı: 158
Küçük Ayvansarıkapusu: 25
Küçük Çamlıca mesîregâhı: 235
Küçük Çavuş câmi'i: 217
Küçük Çavuş hânesi: 221
Küçük Çavuşbaşı hammâmı: 219
Küçük Çekmece buhayresi: 19
Küçük Galata: 51
Küçük Havuzlu hammâm: 160
Küçük Karaman: 51, 150, 151, 181
Küçük Kullekapusu: 219
Küçük Solakzâde (Çârtâcıyân): 344
Küçükbâzâr: 52, 73, 160, 316, 354
Küçükdere mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Küçükkaraköykapusu (Galata'da): 211
Küçükkullekapusu (Galata'da): 211
Küçükpiyâlepaşa mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
küfe: 255, 341
küheylân (at): 94, 138, 204, 237, 238, 254, 258, 265, 272, 278, 281, 284, 292, 296, 300, 305, 307, 316, 324, 327, 329, 330, 340, 341, 357
kükürd-i asfar: 30
külâh: 11, 29, 64, 101, 188, 190, 208, 215, 216, 254, 257, 260, 263, 264, 280, 288, 289, 295, 299, 300, 301, 304, 313, 321, 322, 323, 325, 331
külbe-i ahzânlar: 307
külhan odası: 52
külünk: 288, 306
Kümel bin Riyazî, Pir: 258
Kümeylî: 258
Kümsek Dede: 324
kündeden atma (güreş oyunu): 119
küp: 285, 299, 354
Küpeli: 310
Küpeli Ayvaz Şâh (Rakkâs): 348
küpeli topu: 216
Küpeli (Yahûdî attâr): 183, 203

Küplüce Ayazma: 196
Kürd: 15, 85, 133, 283, 345
kürek: 254, 255, 273, 287, 341
kürek balığı dalyanı: 290
kürek erbâbı: 256
kürekhâne: 205
Küril: 85
kürk: 60, 116, 130, 133, 140, 172, 321, 327, 333
kürkcü esnâfı: 321, 322
kürkcübaşı: 146, 148, 150, 280, 300, 321
kürkcübaşı alayı: 321
Kürkcübaşı bâğı: 300
Kürkcübaşı câmi'i (Silivrikapusu kurbünde): 146
Kürkcübaşı medresesi: 150
Kürkcübaşı mescidi: 148
Kürkcükapusu: 211, 212, 213
Kürkerân kendi: 180
Kürladik: 93
küskü: 255, 262, 263
küştânî (temren cinsi): 307
küşte-gîrân esnâfı: 316
küşûfiyye: 81, 86
Kütâhiyye: 43, 82, 88, 90, 294, 345
Kütâhiyye filcânları: 286, 327
Kütâhiyye kal'ası: 66
Kütâhiyye mevleviyyeti: 219
kütâne (pabuc cinsi): 324, 325
Kütatis: 85
küttâb: 50, 158, 178, 359
kütüb: 13, 47, 175, 178, 191, 200, 209, 248, 328, 349

- L -
labada kökü (deva otu cinsi): 327
Lâdik: 220
lağım: 41, 108, 205, 255, 341
lağım mühimmâtları: 41
lağımcı: 50, 125, 159, 255, 336, 340, 341, 358
lağımcı Ermenîler esnâfı: 340, 341
lağımcı esnâfı: 255
lağımcıbaşı esnâfı: 255, 257
lahana: 222, 285
lahana dolması: 285
lahana turşusu: 283
lahd: 106
Lahîcân ibrîşimi: 320
lahmiyye: 67
Lahsa: 80, 81, 85, 200, 257, 262, 294, 303
lakoz (deniz mahlûku): 290, 291
la'l: 310
la'l [u] yâkût: 275
lala: 77, 133, 134
lâle: 51, 71, 167, 238, 267, 307
Lâleli çeşme kurbü: 157
Lâlezâr bâğçesi: 300
Lâlezâr bâğı: 237
Lâlezâr mesiregâhı: 238
la'l-gûn (şarâb): 358
la'li: 310

la'l-i Bedahşân: 310
Lâlî (Şa'ir): 161
La'lzâr: 148
Lanka: 27
Lanka bâğı: 237, 300
Lanka bostânı: 148
Lanka Denizi hammâmı: 237
Lanka hammâmı: 159
Lanka mahallesi: 278
Lankakapusu: 19, 27, 237
Larende kal'ası: 199
Laristân: 27
Laskarakî Urum (cevâhir kulu): 310
Latîfe: 120
Latîfî, Monlâ: 161
Lâtikıyye livâsı: 84
Latin: 22, 24, 37, 270
Latin lisânı: 24, 37, 270
lavaşa yufka ekmekler: 264
Laz: 51, 159, 223, 226, 309, 310, 346
Laz Alî (kuyumcu): 310
lâzüverd (İngiliz boyalarından): 327
lebbân-ı hâlis çârşûsu: 196
leben-i hâlis: 228, 230, 274
leblebi: 289, 298, 300
leblebiciyân esnâfı: 300
Leccûn: 84, 88, 92
lecûc kavim: 226, 300
ledün ilmi: 162, 297
Lefke: 137
Lefkoşa: 84, 96
Lefteraki (Rakkâs): 348
leğen: 61, 168, 281, 283, 284, 291, 329
leğen ibrîkler: 281
Leh: 16, 24, 32, 111, 131, 138, 142, 143, 177, 184, 297, 313, 314, 347, 353, 355
Leh kıralı: 138, 142
Leh lisânı: 24
Leh seferi: 177, 184
Leh uşakları: 347
lehem: 311, 313
lekeciyân esnâfı: 329
lekefûrî (bez cinsi): 319, 333
Lemberaki kapudan: 273
Lenduhâ: 121, 240, 287, 331
Lenduhâ ibn Sa'dân: 331
Lenduhâ karlığı: 287
lepâçe: 65
letâyifât: 181
levadân kökü: 274
Leve kal'ası: 141
Leve livâsı: 83
levend: 78, 121, 351
Levend Çiftliği: 42, 44, 50, 238, 277
levendâne: 117, 119, 344, 345, 349, 357
levendâne esbâblar: 357
levendâne sâz: 344, 345
levendât: 125, 126, 220, 268, 273, 324
levrek: 290

levşe (?, yonca çeşidi): 238
levz (badem): 300
Leylâ vü Mecnûn: 162, 331
leylek: 17, 28, 145, 189, 359
Leylek Tıflî (Tıflî Çelebi, Şa'ir): 359
Leys Çelebi (Nişâncı): 163
Leysîzâde: 167
libâs: 93, 115, 188, 197, 208, 215, 235, 254, 260, 262, 263, 265, 267, 268, 279, 283, 284, 293, 298, 307, 322
Libka kavmi (Leh'de): 32
Liçista: 285, 321
Lidros köyü: 336
Likâyî (Şa'ir): 164
liman: 13, 15, 21, 29, 32, 33, 44, 45, 63, 78, 122, 126, 129, 132, 153, 154, 158, 188, 203, 214, 223, 226, 228, 229, 231, 234, 237, 270, 290, 354
limon: 203, 204, 285, 300
Lipka kavmi: 353
Lipka müselmânları: 353
Lipka Tatarı: 353
Lipova: 78, 83, 88, 138
Lipul Beğ (Boğdan Beği): 128, 140
Liryoz: 16
Litre kal'ası: 141
Litre livâsı: 83
Livâne (Çıldır'da): 85, 89
lodora: 297
lodos: 17, 24, 27, 45, 49, 121, 221, 232, 239, 359
Lofça egserisi: 306
Logan kal'ası: 94
Logoş kal'ası: 139
Logoş livâsı: 83
loğofet (Romanya'da bir memurluk unvanı): 26
lokma: 265
lokmacı dükkânları: 265
lokmacılar esnâfı: 265
lokmacıyân esnâfı: 265
Lokmân, Hz.: 162, 242, 261, 327, 339
Lokmân-ı sânî: 162
Lonca hammâmı: 158
lonca yeri: 269, 270, 273
londirine (kumaş cinsi): 333
Longazâde'nin yalısı: 230
Lonkazâde bâğı: 300
lopatayî palalı: 341
lorta (pabuc cinsi): 324, 325
lortani: 357
lök (İngiliz boyalarından): 327
lökün (künklerin birleşim yerlerine sürülen harç): 340
lökünciyân esnâfı: 339
lökünçü: 336, 340
lu'bedebâz: 119, 120, 121, 315, 316, 347, 348, 361
lu'bedebâzân esnâfı: 347
Lubin (Hersek'de): 127
lugaz: 218, 359
lûle: 160
Lûri, kal'ası: 92, 97
Lût, Hz.: 241
Luturyan borusu: 26, 273, 338, 346, 347, 357
Lübnân: 329

lüfer: 290
lüffân nârı: 197, 203, 301
lügat ilmi: 179
Lügat-ı Ahterî (kitap): 118
Lügat-ı Halîmî (Yazarı Halîmî, Şa'ir): 167, 184
Lügat-ı Türkî: 72
lü'lüciyân ya'ni incüciyân esnâfı: 310
Lütfî Beğ (Defterdâr): 78
Lütfî Paşa hammâmı: 158
Lütfî Paşa (Vezîr-i a'zam): 76
Lütfîpaşa kurbü Yenibâğçe: 148
Lütfullâh, Üskübî (Şeyh): 164

- M -

ma'âcin humları: 262
ma'âcinciyân esnâfı: 262
ma'âd-ı şerîf: 330
ma'âdin: 30, 31, 101, 227, 294, 308, 313, 327
Ma'âdin-i zeheb: 227
Ma'ân kavmi: 303
Ma'ân şehri: 303
Ma'ânoğlu: 115
Ma'ânoğlu bâğçesi: 231
Ma'ânoğlu, Kîmyâcı: 104
Ma'arra (Haleb'de): 84, 88, 92
ma'arrâvî (kılıç): 31, 301
ma'bedgâh: 17, 20, 24, 33, 144
ma'bedhâne: 22, 54, 56, 64, 69, 143, 144
Macar: 16, 24, 83, 138, 139, 141, 313, 338
Macar birovları: 83
Macar düdüğü (musiki âleti): 338, 346
Macar lisânı: 24
Macaristân: 15, 18, 313
ma'cûn: 214, 262, 280, 287, 313, 354, 359
Ma'cûncu çârsûsu: 293
Ma'cûncu hammâmı: 159
Ma'cûncu mahallesi: 20, 51, 278
ma'cûncu tâ'ifesi: 262
Maçko (çoban köpeği ismi): 280
ma'den: 30, 31, 227, 301, 308, 312, 313
ma'den-i hadîd: 31
ma'denivâz: 263, 283, 285
ma'denüs turşusu: 283
Ma'dî Kereb (sahabe): 119, 277, 331
Magaryos papas: 22, 23
Magosa: 84
mağâra: 21, 30, 288, 318, 353
Mağosa kal'ası: 96
Mağrib: 122, 283, 294, 317, 338
Mağrib Tarabulusu: 86, 299
Mağrib Urbânı: 270
Mağribî fukaralar: 308
Mağrib-zemîn: 14, 303, 346
mağselhâneler: 160
mağsel-i Îsâ: 63
Mahâfeciler: 341

mahâfiller: 58
Mâhân: 38, 282, 358
Mahayilaki (Hakim): 28
Mahçıl: 83, 89
mahfeciyân esnâfı: 339
mahfil-i şerîf: 70
mâhî: 226
mâhî fişekler: 305
mâhîce (helva cinsi): 289
mahkeme: 34, 39, 42, 53, 146, 175, 205, 213, 221, 252, 258, 352
mahleb: 286, 298, 354
mahlebciyân esnâfı: 286
mahmil-i şerîf: 267, 346, 347
Mahmûd Ağa, Baltacı: 223
Mahmûd Ağa, Baltacı: 223
Mahmûd Ağa, Hâdım: 148
Mahmûd Ağa sarâyı (Yenibâğçe'de): 153
Mahmûd Ağa, Topkapulu: 225
Mahmûd Beğ, Cığaloğlu: 223
Mahmûd Çelebi (Kemanî): 343
Mahmûd Çelebi, Merdek (Fethiyyeli zâkir): 342
Mahmûd Çelebi (Mühür kesen usta): 312
Mahmûd Efendi: 100
Mahmûd Efendi, Eyyûbî (Şeyh): 199
Mahmûd Efendi, Geysûdâr: 235
Mahmûd Efendi, Mü'ezzinzâde: 181
Mahmûd Efendi, Seyyid: 236
Mahmûd Efendi, Şeyh: 234
Mahmûd Efendi (Şeyh): 236
Mahmûd Efendi tekyesi: 234, 236
Mahmûd Efendi (Temel şeyhi): 100
Mahmûd Efendi, Üsküdarî: 58, 99, 100, 107, 176, 199, 233, 357, 361
Mahmûd el-Karamanî (Şeyh): 194
Mahmûd Emîn Karabâğî (Şeyh): 200
Mahmûd, Hz.: 119
Mahmûd Niksârîzâde Çelebi: 177
Mahmûd Paşa: 81, 161, 286
Mahmûd Paşa (Adnî Paşa): 44
Mahmûd Paşa câmi'i: 145
Mahmûd Paşa, Cığalazâde (Vezîr): 99, 106
Mahmûd Paşa çârşûsu: 331
Mahmûd Paşa çeşmesi: 157
Mahmûd Paşa dârü'l-hadîsi: 194
Mahmûd Paşa, Güzelce (Vezîr): 99
Mahmûd Paşa hammâmı: 158, 159, 301
Mahmûd Paşa hânı: 154, 327
Mahmûd Paşa (İstanbul Tekuruna nâme götüren elçi): 41
Mahmûd Paşa, Koca: 178
Mahmûd Paşa, Makbûl: 174, 229
Mahmûd Paşa, Mîrimîrân: 96
Mahmûd Paşa, Müsellem: 80
Mahmûd Paşa, Sofu (Vezîr): 99
Mahmûd Paşa (Vezîr): 103
Mahmûd Paşa, Zâl: 96
Mahmûd Pîr-Yâr-ı Velî: 316
Mahmûd Şâh (Hânende): 348
Mahmûd, Şehzade: 165, 171
Mahmûd vilâyeti: 113

mahmûdî: 238
mahmûdî (bez cinsi): 333
Mahmûdî hâkimi: 86
Mahmûdpaşa: 51, 153, 154, 155, 182, 292, 306, 321, 327
Mahmûdpaşa çârsûsu: 321, 327
Mahmûdü'l-Bagavî: 182
mahmûzî na'lçalar: 307
mahpûs: 36, 102, 107, 140, 158, 182, 310, 318
mahpûshâne: 36, 205, 208, 351
mahrama: 320
mahtemciyân esnâfı: 333
mâhûr makâmı: 116, 344
mahzen: 20, 25, 31, 34, 41, 44, 116, 147, 184, 188, 205, 210, 211, 236, 238, 244, 252, 269, 275, 295, 297, 299, 301, 306, 327, 332, 333, 340, 341
mâ'ide-i Mûsâ: 17
Makdon: 13, 14, 15, 17, 18, 20, 29
Makdonya: 14, 15, 16, 18, 19, 20, 24, 29, 37, 54, 155, 156, 214, 250, 353, 358
Makdonya-yı Gulibeti'r-Rûm: 358
Makdonya-yı kadîm: 155
Makdonya-yı Kostantıniyye: 37
Makdonya-yı Rûm (İslâmbol): 250
Makedona ya'nî Kostantîn: 214
makkâb (matkap): 306
makkâbcı (sırma-keşân esnâfından): 292
makrafa: 267
makrafa debleği (musiki esnâfından): 338
makrafa dübelekcisi: 338, 347
makreme: 291, 332, 353
maksıma (boza): 354
Maksûd, Şeyh: 36, 37, 42, 59
Maksûd, Şeyh: 37, 59
mâl defterdârı: 82, 83, 84, 85, 86
mala: 268
malafa (cerrah aleti): 262
malafa (işkence aleti): 256
malafa (nalcı aleti): 308
malahtarlar (gemi kalafatçılarının âletlerinden biri): 268
Malatıyye: 35, 37, 38, 88, 92, 113, 134, 232, 300
Malazgird: 86, 89, 92
Mâldepe: 66, 161
Malgara: 131
mâl-ı firâvân: 74, 114, 141, 173
mâl-ı ganâyim: 37, 38, 39, 40, 41, 45, 48, 49, 50, 51, 95, 99, 110, 111, 128, 129, 137, 139, 141, 142, 232, 297
mâl-ı hazâyin: 34, 37, 48, 140, 197
mâl-ı Kârûn: 272, 318, 334
mâl-ı pâdişâhî defterdârı: 83
mâl-i firâvân: 34
mâl-i Kârûn: 45
Mâlik Eşter, Pir: 120, 253, 254, 259, 353
Malkara: 296
Malkoç Beğ: 95
Malta: 32, 46, 53, 63, 75, 77, 78, 104, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 168, 212, 355
Malta gazâsı: 104, 124
Malta gemisi: 128
Malta urbânı: 63
Ma'lûl Emîr medresesi: 150
Ma'lûlzâde: 176, 181
Mama Hâtûn türbesi: 108

Mamruvan livâsı: 86, 89, 92
manastır: 18, 20, 50, 56, 63, 152, 191, 204, 214, 228
Manastır kettânı: 274
Manastır şehri: 48, 51, 56, 146, 148, 180, 274, 348
manav: 220, 300
Manav Kadı medresesi: 150
Manav Tâc: 185
manavân esnâfı: 301
Manavgat nâhiyesi: 181
Manavgatlı: 299, 300
Manca Çarıkoğlu (Kapudan): 125
mandıra: 277, 279, 321
mandıra oğlanları: 277
mandıracı: 277, 279
mandıracıyân-ı yeniçeriyân esnâfı: 279
Mânî (Erjeng Freng): 56
Mânî, Nakkâş: 229, 330
Ma'nisa: 39, 40, 45, 50, 51, 75, 79, 95, 97, 98, 161, 169, 170, 171, 182, 208, 286, 294, 322, 333, 345
mankır: 254, 294, 301, 352
mankır kuşu: 318
Mankıt elleri: 83
Mankortonya kıyıları: 122
manlifke şapka: 266
manlifke şapkaları: 73
manlifke takya: 357
Mansûr: 73, 165
Mansûr beğleri: 83
Mansûr bin Kâsım, Pir: 329
Mansûr ibn Mu'âz, Pir: 258
Mansûr Reşîdî: 345
Mansûr-ı Devânikî cenbi (Mekke'de): 258
Mansûr-ı Endelûsî, Pir: 333
Mansûr-ı Zâhidü'l-Kattân, Pir: 319
Mansûriyye: 86
mansûrşâh (ney cinsi): 337
mantar: 319
Mantıkî Efendi (Şa'ir): 359
Mantıku't-tayr: 359
Manya: 82, 125, 142
Manya Urumları: 291
Manyalı: 213
marankoz: 125, 208, 213, 252, 269, 273
marankoz arşını: 125
marankozân esnâfı: 269
marankozân-ı Akdeniz esnâfı: 273
marankozhâne: 252
Mar'aş: 68, 80, 81, 88, 91, 92, 265, 284, 294, 312, 345
Mar'aş ibn Zülkadr: 68
Mardin: 104, 107, 112, 285
Marile kefereleri: 268
mârîler (havayi fişek): 305
Mâriye câriye: 261
Marko Zavil: 132
marliye (kumaş cinsi): 333
Marmara cezîresi: 17, 55, 58
martı: 260
Martı Velî (Tanbûracıyân): 345
martolos (güvercin cinsi): 317

Marya: 73
Maryoloğlu, Kapudan (Moralı): 125
maryol: 60
Marzifon: 135
masdarcılar: 297
masdıcıbaşı gediği: 163
maskara: 159, 215, 283
maskara külâhlar: 215
Maskov: 15, 24, 32, 48, 96, 128, 131, 142, 297, 321, 353
Maskov elçisi: 142
Maskov elçisi: 48
Maskov lisânı: 24
Maskov seferi: 15
Maskov tilkisi (kürk): 321
mastaba (bir çeşit çorba): 207
maşraba: 194, 354
matara: 53, 265, 268, 273, 323
mataracı: 53, 273
mataracıbaşı: 268
matbah: 28, 45, 52, 67, 113, 149, 152, 153, 202, 207, 218, 234, 238, 246, 252, 255, 287, 295, 296
matbah emîni: 113, 252, 295, 296
matbahhâne: 51
matbah-ı âmire: 295, 296
matbah-ı Keykâvus: 149, 152, 207, 238, 246
matbah-ı pâdişâh: 287
matbahü't-ta'âm: 149
mâtem ta'âmı: 284
Matey Voyvada (Eflak Beği): 128
Matrak Alîsi (Kemanî): 343
matrak topu: 121
matrakbâz: 121, 316
matrakcı pehlivânlar: 316
matrakcı (Savaş âletleriyle idman ve oyun maksadıyla gösteri yapan kimse): 316
matrakcıyân esnâfı: 273, 316
Ma'tûhlar: 159
Mâveraü'n-nehir: 38
mâverd suyu: 262
mâvî çuka: 295
mâvî esbâb: 284
mâvî sakal: 309
Mavro Beğ (Gürcistan beyi): 103, 107, 108
Mavrol: 127
mavuna: 105, 125, 126, 210, 221, 273
mavunacıyân esnâfı: 273
mavuza şarâbı: 354, 356
may (süd ürünü): 277
Mayak yağı: 298
mâye makâmı: 117
mâyede makâmı: 342
mayısıra (yelken cinsi): 269
Mâzenderânî tülüngi: 107
Mazîk livâsı: 84
Mazlûm Şâh (Rakkâs): 348
mecâzibûn: 41, 42, 43, 48, 183, 186, 187, 188, 189, 209
mecmere: 160, 275, 326
mecmû'a: 259
mecmû'a taşımak: 248
Mecûsî: 21, 22

meç (kılıc): 302
meçik (savaş aleti): 279, 335
Medân Şârı Türkleri: 272
Medâyin: 232, 244, 328, 332
meddâh: 120, 121, 259, 347
meddâhân esnâfı: 259
Medîne hurmâsı: 230
Medîne (-i Münevvere): 11, 31, 32, 47, 68, 74, 84, 97, 98, 146, 149, 161, 164, 197, 242, 254, 255, 258, 260, 264, 267, 272, 282, 286, 303, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 323, 326, 328, 330, 335, 343
Medînetü'l-kahr: 34, 210
medrese / medâris: 20, 31, 41, 53, 57, 65, 67, 69, 73, 74, 76, 79, 102, 130, 144, 145, 149, 150, 151, 167, 177, 178, 179, 181, 186, 191, 194, 195, 197, 199, 201, 203, 205, 206, 212, 218, 222, 223, 226, 230, 231, 233, 251, 305
Medyen kurbü: 259
Meflûclar: 158
Meğâzî: 24, 41
Mehd-i Îsâ: 63
Mehdî (Şa'ir): 161
Mehdiyye sancağı: 82
Mehemmed Ağa (Avvâd): 344
Mehemmed Ağa câmi'i: 145, 179, 217, 218
Mehemmed Ağa hammâmı: 158, 160
Mehemmed Ağa (Hünkâr Çaşnigîrbaşısı): 122
Mehemmed Ağa, Koska furunlu: 225
Mehemmed Ağa, Kozbekci: 114
Mehemmed Ağa, Köse (Yeniçeri ağası): 124
Mehemmed Ağa (Şeştâryân): 344
Mehemmed Ağa, Tavâşî: 123, 152, 160
Mehemmed Ağa, Yavaşca (Safat Hakimi): 137
Mehemmed Ağa (Yeniçeri ağası): 124
Mehemmed Azmî Efendi, Pîr (Şeyh): 199
Mehemmed Bâkır eş-şehîr Dökmecizâde: 199
Mehemmed Beğ, Kadızâde (Nişâncı): 166
Mehemmed Beğ, Nişâncı: 150, 179, 185
Mehemmed bin Abdullâh: 199
Mehemmed bin Abdülganî (Şeyh): 185
Mehemmed bin Abdülvehhâb ibn Abdülkerîm (Şeyh): 184
Mehemmed bin Alî, Mevlânâ: 166
Mehemmed bin Berda'î: 167
Mehemmed bin Hüsâm: 200
Mehemmed bin İbrâhîm bin Hasan Niksârî (Şeyhülislâm): 163
Mehemmed bin Mustafâ: 179
Mehemmed bin Receb Efendi (Şeyh): 185
Mehemmed bin Seydî Ahmed: 182
Mehemmed bin Şeyh Mehemmed: 181
Mehemmed bin Şeyh Şâdillü, Mevlânâ: 167
Mehemmed bin Ya'kûb Ecezâde, Mevlânâ: 167
Mehemmed bin Yûsuf: 185
Mehemmed Birgili (Şeyh): 96
Mehemmed Çelebi (Defterdâr): 78
Mehemmed Çelebi, Dîvâne Burnaz: 189
Mehemmed Çelebi, Ebussu'ûdzâde: 200
Mehemmed Çelebi hânesi: 183
Mehemmed Çelebi, Hoca (Falcı): 331
Mehemmed Çelebi ibn Sinâneddîn (Şeyh): 181
Mehemmed Çelebi ibn Sun'ullâh Efendi: 179
Mehemmed Çelebi, Kör Hasanzâde: 350, 352
Mehemmed Çelebi, Lalazâde (Defterdâr): 96
Mehemmed Çelebi, Mevlânâ: 96

Mehemmed Çelebi, Na'lçacızâde (Hânende): 342
Mehemmed Çelebi (Nişâncı): 78, 96, 163
Mehemmed Çelebi (Tabâncacı): 304
Mehemmed Çelebi, Üsküdarlı: 338
Mehemmed Dede (Şeyh): 184
Mehemmed Efendi: 99, 128, 176, 220
Mehemmed Efendi, Abdülganîzâde (Sadr-ı Rûm): 123
Mehemmed Efendi, Armağanî (Şeyh): 117, 187
Mehemmed Efendi, Babazâde (Şeyh): 199
Mehemmed Efendi, Bahâyî (Şa'ir): 359
Mehemmed Efendi, Bostânzâde (Şeyhülislâm): 99, 185
Mehemmed Efendi, Çeşmî (İslâmbol Monlası): 123, 124
Mehemmed Efendi, Çivizâde (İslâmbol Monlası, Şeyhülislâm): 124, 181, 182
Mehemmed Efendi, Çoyunçlu: 308
Mehemmed Efendi, Dâmâd: 151, 177
Mehemmed Efendi, Ganîzâde (Şeyhülislâm): 99
Mehemmed Efendi, Geysûdâr Kapanî: 176, 177, 186, 187, 188
Mehemmed Efendi, Güğümbaşı: 115, 217
Mehemmed Efendi, İmâmzâde (Şeyh): 209
Mehemmed Efendi, Kalenderî: 220
Mehemmed Efendi, Kapanî (Giysüdâr Muhammed Efendi): 186, 187, 188
Mehemmed Efendi, Kiçi (Ders-i âm): 115, 141
Mehemmed Efendi, Memikzâde: 178
Mehemmed Efendi, Mevlânâ Şeyh: 79
Mehemmed Efendi, Niksârîzâde (Şeyh): 184
Mehemmed Efendi, Nişânîzâde Seyyid (Şeyh): 184
Mehemmed Efendi, Şerîf: 123, 124, 200
Mehemmed Efendi, Yazıcızâde (Muhammedîyye kitabı yazarı): 161, 288
Mehemmed (Eğre fâtihi): 188
Mehemmed Ekrâd: 255
Mehemmed el-Fâzıl ibn Mehemmed en-Nakîb eş-şehîr bi-Ma'lûlzâde: 181
Mehemmed Emîn Bedreddînzâde: 236
Mehemmed eş-şehîr bi-Kadızâde (Şeyh): 190
Mehemmed eş-şehîr bi-Kaysûnî: 96
Mehemmed Fehmî Çelebi (Şeyh): 179
Mehemmed Gâzî evkâfı: 158
Mehemmed Gâzî, Sultân: 64
Mehemmed Geray Hân (Tatar Hânı): 102, 137, 138, 253
Mehemmed Hacı Hüseyinzâde Çelebi: 166
Mehemmed Hamdüddîn ibn Akşemseddîn: 162
Mehemmed Hamîdî, Yuluk (Şeyh): 178
Mehemmed Hân: 11, 20, 31, 39, 40, 42, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 58, 64, 65, 66, 67, 98, 102, 103, 130, 131, 135, 136, 144, 148, 150, 152, 156, 164, 166, 171, 172, 200, 204, 214, 224, 225, 230, 236, 250, 290, 293, 306, 324, 334
Mehemmed Hân câmi'i: 103, 106, 109, 149, 175, 179, 183, 200
Mehemmed Hân, Çelebi: 39
Mehemmed Hân, Şehzâde: 75, 77, 95, 97, 98, 130, 143, 149, 164, 169, 172
Mehemmed Hân-ı Râbi': 83, 84, 85, 93, 130, 131, 136, 143, 155, 173, 174, 201, 202, 203, 231, 233, 237, 258
Mehemmed Hân-ı Râbi' câmi'i: 143, 233, 292
Mehemmed Hân-ı Sâlis: 98, 138, 171, 180, 189
Mehemmed Hân-ı Sânî: 41
Mehemmed (hâsekî, sipâhî): 134
Mehemmed ibn Ahmed ibn Âdil Paşa: 79
Mehemmed ibn Arrâf (Şeyh): 164
Mehemmed ibn es-seyyid Mehemmed: 200
Mehemmed ibn Kutbeddîn, Mevlânâ Şeyh: 79
Mehemmed ibn Mehemmed [eş-şehîr] bi-İbnü'n-neccâr (Şeyh): 200
Mehemmed, Kefeli Dervîş (Neyzen): 343
Mehemmed Kestelî, İmâmzâde: 177

Mehemmed Kethudâ Ağa (Yeniçeri ağası): 124
Mehemmed Kethudâ, Kudde: 54
Mehemmed Kudsî (Şeyh): 184
Mehemmed, Mevlânâ: 79, 96, 166, 175
Mehemmed Mu'arrefzâde (Şeyh): 179
Mehemmed, Mukallîd: 353
Mehemmed Münşî, Mevlânâ: 198
Mehemmed Nûrullâh eş-şehîr Ahîzâde Efendi: 181
Mehemmed Nurü'l-hudâ bin Akşemseddîn (Şeyh): 162
Mehemmed Nûrü'l-hüdâ: 162
Mehemmed Paşa: 127, 128, 174, 188
Mehemmed Paşa, Ak: 142, 154, 233
Mehemmed Paşa, Arnavud: 134
Mehemmed Paşa, Baltacı (Mîrimîrân): 77
Mehemmed Paşa, Bıyıklı Dervîş (Sadr-ı a'zam): 133, 166
Mehemmed Paşa bin Hızır Beğ (Vezîr-i a'zam): 163
Mehemmed Paşa, Bosnalı: 151
Mehemmed Paşa, Boyalı: 182
Mehemmed Paşa, Boynueğri: 127, 134, 135, 138, 190
Mehemmed Paşa câmi'i: 211, 212
Mehemmed Paşa, Cerrâh: 146, 154
Mehemmed Paşa, Çavuşzâde (Kapudan): 137, 141
Mehemmed Paşa, Çerkes (Sultân Murâd'ın lâlası): 103, 107, 110
Mehemmed Paşa çeşmesi: 212
Mehemmed Paşa, Dâmâd (Vezîr-i a'zam): 99
Mehemmed Paşa, Defterdâr: 124, 134
Mehemmed Paşa, Defterdârzâde: 137, 342, 344
Mehemmed Paşa, Dervîş (Vezîr-i a'zam, Mevlevî): 130
Mehemmed Paşa, Dukaginzâde Gâzî (Mîrimîrân): 77
Mehemmed Paşa (Elçi): 47
Mehemmed Paşa (Erzurûm vâlisi): 111
Mehemmed Paşa, Fethiyye: 178
Mehemmed Paşa, Gürcî: 99, 106, 107, 123, 132, 142
Mehemmed Paşa, Hamâlı Arnavud: 135
Mehemmed Paşa hammâmı: 160, 212, 213
Mehemmed Paşa, Haydar Ağazâde (Kaîmmakâm): 134, 135
Mehemmed Paşa Hocazâde (Vezîr): 166
Mehemmed Paşa imâreti (Amasiyye'de): 162
Mehemmed Paşa (Kapudan): 78
Mehemmed Paşa, Kara (Elçi): 142
Mehemmed Paşa, Karamanî: 44, 161
Mehemmed Paşa, Ketencizâde: 138
Mehemmed Paşa, Koca: 99, 147, 153, 155, 158, 159, 235, 354
Mehemmed Paşa, Köpürlü: 83, 127, 135, 138, 139, 140, 141, 155, 174
Mehemmed Paşa medresesi: 151
Mehemmed Paşa, Mevlevî Koca Dervîş (Vezîr-i a'zam): 127, 131, 136
Mehemmed Paşa (Mîrimîrân): 96
Mehemmed Paşa, Musâhib (Vezîr-i a'zam): 53
Mehemmed Paşa sarâyı (Ayasofya'da): 153
Mehemmed Paşa, Sâtûrcu: 103
Mehemmed Paşa sebîli: 212
Mehemmed Paşa, Serdar: 128
Mehemmed Paşa, Sofu: 102
Mehemmed Paşa, Sokullu: 26, 45, 76, 83, 96, 153, 168, 194, 195, 199, 201, 202, 226
Mehemmed Paşa, Sultânzâde: 128
Mehemmed Paşa, Şâhin oğlu (Vezîr-i a'zam): 99
Mehemmed Paşa, Tabanıyassı: 104, 112, 114, 137, 200
Mehemmed Paşa, Tayyâr (Basra hâkimi): 104, 346

Mehemmed Paşa (Vezîr): 77, 100, 102, 103, 163, 166
Mehemmed Paşa, Yahyâlı (Mîrimîrân): 77, 78
Mehemmed Paşa, Zileli Çavuşzâde: 135
Mehemmed Paşa-yı Karamanî (Vezîr-i a'zam): 53, 76
Mehemmed Petro: 42
Mehemmed Remzîzâde (Şeyh): 179
Mehemmed Sâdık (Şeyh): 185
Mehemmed, Semiz: 97
Mehemmed, Sultân: 44
Mehemmed Şâh bin Alî bin Yûsuf: 166
Mehemmed, Şehzâde: 75
Mehemmed Taşköprüzâde (Şeyh): 176
Mehemmed Tûnusî, Şeyh: 79
Mehemmed Zeyneddîn ibn Hamîdullâh: 162
Mehemmed Zıllî, Dervîş (Evliya Çelebi'nin babası) (ayrıca bkz. Pederimiz): 11, 98, 101, 114, 156, 209
mehter: 111, 336, 338, 346
mehter borusu: 346
mehter düdüğü (musiki esnâfından): 338, 346
mehterân: 93, 335, 336, 346
mehterân-ı bîrûn: 336
mehterân-ı kösciyân esnâfı: 336
mehterbaşı: 320, 335, 336, 338
mehterhâne: 110, 251, 253, 255, 257, 261, 263, 268, 272, 274, 276, 280, 284, 288, 289, 291, 300, 301, 303, 305, 307, 308, 309, 314, 318, 320, 321, 323, 324, 325, 328, 329, 330, 332, 334, 335, 336, 338, 339, 341, 354, 357, 358
mehterhâne-i hayme: 253
mekân-ı Bekriyân (meyhane): 356
me'kelhâne: 73
mekik: 215
mekkâr [u] nâ-bekâr: 348
mekkârhâne: 355
Mekke delîlleri: 272
Mekke deryâsı: 268
Mekke Ebtahı: 331
Mekke (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Mekke (-i Mükerreme): 11, 13, 31, 32, 47, 56, 68, 74, 80, 81, 84, 86, 96, 97, 98, 146, 149, 161, 166, 189, 197, 242, 247, 254, 258, 259, 267, 268, 270, 272, 276, 277, 282, 284, 292, 298, 306, 312, 319, 328, 330, 331, 333, 337, 339, 347, 351
Mekke Mu'allâsı: 258, 319
Mekke münkirleri: 32, 242
Mekke neccâbı: 282
Mekke şerîfi: 86
Mekke şürefâları: 347
mekteb: 41, 53, 65, 67, 69, 73, 76, 79, 149, 151, 181, 182, 186, 198, 199, 206, 212, 218, 222, 223, 225, 228, 229, 260
mekteb-i sıbyân: 53, 67, 69, 73, 79, 149, 151, 198, 206, 212, 218, 225, 228, 229, 260
mekteb-i sıbyân u tıflân-ı ebcedhân esnâfı: 260
mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: 65, 76, 181, 222, 260
Mektebkapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72
mektûb: 71, 164, 224, 282, 351
mektûbcıyân esnâfı: 331
me'kûlât [ü] meşrûbât: 35, 110, 118, 208, 222, 236, 273, 298
melâmiyyûn: 48, 186, 187, 189, 247
Melemenlioğlu (Kapudan): 125
Melheme kitabı (Kâtib Selâhiddîn, Eş-şeyh): 161
Melîhî (Şa'ir): 161
Melik Câlût: 302
Melik Rac'îm (Süleymân oğlu): 14
Melik Tâlût: 302, 315
mellâh: 270
mellâhân: 16, 32, 33, 68, 105, 272

mellâhân [u] keştîbân dayılar: 272
Mellâhân-ı bihâr: 105
memâlik-i mahrûsalar: 13, 17, 80, 84, 124, 168, 169, 214, 250
memhûr: 101, 125
memhûrlu kâğız: 297
Memi Ağa, Boşnak (Kopûzcıyân): 344
Memi Dede, Na'lıncı: 183
Memi Kethudâ mescidi: 206
Memi Paşa (Kapudan): 125
Memicân Efendi (Şeyh): 176
Memiç demir kalem: 311

Memiş Kapudan (kalyonu): 125
Memiş Şâh (Rakkâs): 348
mendirek: 216
meneksile (gemi cinsi): 268
Menekşe nâm mahal: 134
Menend (Azerbeycân'da): 113
Menfelût livâsı: 86
mengâne (cerrah aleti): 262
Mengli Geray (Kırım hânı): 163, 166
Menkub kal'ası (Kırım'da): 15, 66, 210
Menteşa: 82, 88, 91, 345
Menteşbayoğlu: 44
Menteşe Muğla'sı: 345
Menûçehr: 331, 346
Menûfiyye: 86
Menzile pirinci: 274
Merâkapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72
meralî: 349
meremmâtcı: 264
Merânkûş pâdişâhları: 47
merâtib sâhibleri: 84
mercân: 107, 310
Mercân câmi'i: 320
Mercân çârsûsu: 106, 155, 323, 324
Mercân odaları (bekâr odası): 155
Mercidâbık: 46
mercimek: 266, 273, 274, 275, 291
merdâne (pabuc cinsi): 324
Merdümiyye medresesi: 150
merece'l-bahreyn: 17, 51
meremmât pabûçlar: 326
meremmetcı: 264
meremmetcıbaşı kârhânesi: 253
Merkâve (Şehrizol'da): 86
Merkez Efendi ayazması: 182
Merkez Efendi câmi'i: 192
Merkez Muslihiddîn Efendi: 182
mermer: 18, 21, 27, 28, 48, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 100, 101, 121, 143, 144, 149, 150, 160, 171, 173, 177, 192, 195, 198, 202, 203, 205, 206, 210, 230, 240, 253, 261, 303, 319, 339, 340
mermer amûd: 121, 261
mermer kirecci: 340
mermer kirecciyân esnâfı: 339
mermer küpler: 206
mermer musanna' kadeh: 65
mermer sandûka: 177, 202
mermer sütûn: 58, 62, 70
mermer tasnî'âtlar: 72
mermer zıhlar: 75
mermer-bür: 57, 58, 69, 70, 100, 168, 192, 230, 339, 340
mermer-bürân esnâfı: 339
mermer-i hâm: 55, 56, 57, 58, 64, 70, 101, 143, 144, 171
mermer-i sommâkî (mermer cinsi): 160
Mernûs (hukemâ): 262
Merrîh burcu: 231
mersin balığı: 19
mersiye: 115, 117, 126, 169, 173
mertebânî: 265, 278, 281, 284, 285, 326
mertebânî filcânlar: 326

mertebânî tabaklar: 265
mertebânî-i Gavrîler: 284
mervahacılar ya'nî yelpâzeciyân esnâfı: 317
Mervân ibn el-Hakem: 34, 35
mervânî na'lçalar: 307
Mervânü'l-hımâr: 282
Mervî: 257
Meryem: 21, 26, 57, 63, 101, 291
Meryem Ana günleri: 26, 291
Meryem Ana timsâlî: 57
Meryem, Bâb-ı: 101
mescid (mesâcid): 14, 18, 23, 52, 59, 74, 147, 148, 149, 150, 156, 164, 167, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 201, 202, 203, 205, 206, 209, 212, 218, 220, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 251, 252, 303, 305
Mescid-i Aksâ: 14, 23, 59, 305
Mesîh: 20, 21, 23, 24, 63, 147, 164
Mesîh Paşa çeşmesi: 157
Mesîh Paşa medresesi: 150
Mesîh Paşa, Tavâşî: 147, 182
Mesîhiyân: 20
Mesîhiyye: 20, 21, 44, 337, 351
mesîre: 190, 229
mesîregâh: 30, 31, 47, 189, 193, 196, 197, 201, 202, 204, 207, 216, 218, 219, 222, 223, 227, 229, 230, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 256, 279, 284, 289, 293, 312
Mesleme: 33, 34, 35, 59, 105, 145, 152, 197, 204, 210
Mesleme bin Abdülmelik: 32
Mesnevî: 187, 222
Mesnevî ü Ma'nevî (kitap): 209
Mesnevî-i Şerîf: 209, 222
mest: 73
mest cenderesi (pabuccu aleti): 325
mestciyân esnâfı: 325
Mestî (Şa'ir): 165
Mes'ûd Çelebi, Hâcezâde: 199
meşâd: 203, 336
meşâdistân: 203
meş'alci: 113, 173, 267, 347
meş'alcibaşı: 347
meş'alciyân esnâfı: 267
meş'ale: 267
meş'aleci: 113, 267
Meşârîk hadîsleri: 151
meşâyih: 41, 44, 48, 50, 58, 59, 79, 84, 96, 99, 102, 106, 108, 121, 123, 136, 158, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 171, 174, 175, 177, 178, 179, 182, 187, 191, 197, 209, 215, 220, 233, 236, 242, 247, 250, 258, 259, 268, 324, 354, 359
meşâyihân esnâf: 268
meşâyihân-ı ehl-i hıref esnâfı: 259
meşâyih-i Halvetiyye: 96, 182
meşâyih-i izâm: 102, 191, 258
meşâyih-i İslâm: 123
meşâyih-i kibâr: 96, 167, 233
meşâyih-i kirâm: 191
Meşhed: 302
Meşhed-i Hüseyin (Mısır'da): 316
meşin: 60, 216, 254, 265, 279, 322, 323, 325, 360
meşin bayrak: 322
meşin destârlar: 322
meşin dolamalar: 265
meşin terlikler: 325
meşinli harar: 360

meşinli palânlar: 323
meşkciyân-ı sarrâc esnâfı: 323
meşkhâne: 52, 115
meşrebeler: 286, 327
Meşrebî (Şa'ir): 359
meşrûbât: 13, 32, 35, 110, 118, 208, 213, 222, 236, 262, 269, 273, 287, 298, 300, 301, 353, 354, 356
meşrûbât-ı devâ esnâfı: 262
Meşter kal'ası: 94
metris: 41, 104, 108, 109, 110, 112, 113, 129, 142
Mevcî: 99
Mevlânâ-yı Rûmî tekyesi: 206
Mevlevî: 64, 127, 130, 131, 136, 158, 159, 176, 187, 188, 191, 192, 206, 209, 289, 343, 352
Mevlevî hücreleri: 192
Mevlevî külâhı: 188
Mevlevî tekyesi: 206
mevlevîhâne: 13, 78, 131, 177, 192, 194, 205, 206, 207, 209, 219, 220, 222, 237, 252, 337, 343
mevleviyyet: 53, 54, 135, 145, 158, 159, 166, 188, 192, 193, 195, 201, 202, 203, 205, 212, 219, 229, 231, 250, 251, 252, 253, 257, 261, 263, 276, 281, 283, 305, 308, 314, 318, 322, 324, 325, 329, 336, 341, 355
Mevlûd (kitap): 162
Mevlûd-ı Nebî: 258, 325
meydân çorbacısı: 280
meydâncı: 116
Meydâncık mahallesi: 262
Meydâncıkkapusu (Galata'da): 211
meyhâne: 62, 107, 110, 118, 187, 203, 212, 213, 217, 223, 225, 227, 251, 256, 290, 354, 355, 356, 357, 358
meyhâne şarâbları: 358
meyhâneci: 213, 227, 251, 355, 356, 357, 358
meyhâneciyân esnâfı: 355
meyhâneciyân-ı piyâde: 355
meyhâneciyân-ı Yahûdân esnâfı: 357, 358
meyhor bürâderler: 291
meyhorhâne (meyhane): 356
meykedehâne (meyhane): 355
meymunbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
meyve: 53, 170, 202, 213, 220, 230, 263, 289, 300, 301
meyve dırahtları: 300
meyve gemisi: 300
meyveciyân esnâfı: 301
Meyyit İskelesikapusu: 205
Meyyitkapusu: 59, 209, 211
Meyyitzâde: 208, 209
Mezâk Ağa, Kara (Yeniçeri Ağası): 103, 106, 194
mezârcılar: 159
mezâristân: 31, 36, 141, 168, 181, 188, 196, 204, 208, 211, 220, 234, 262, 361
mezarlık: 203, 204
meze: 290, 291, 357
mezehâne (meyhane): 356
mıhcıyân esnâfı: 306
mıknatîs: 270
mikrâs-ı lâlar: 307
Mısır: 11, 13, 15, 21, 32, 39, 41, 42, 45, 46, 47, 55, 59, 63, 65, 67, 68, 70, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 93, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 112, 116, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 154, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 171, 173, 175, 178, 184, 191, 200, 201, 220, 226, 230, 231, 234, 236, 240, 246, 255, 258, 259, 261, 265, 266, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 282, 291, 292, 293, 294, 301, 302, 307, 309, 310, 313, 314, 315, 316, 318, 325, 326, 327, 328, 329, 333, 334, 338, 341, 345, 346, 347, 350, 354
Mısır alacaları: 318
Mısır attârânı esnâfı: 326
Mısır a'yanları: 282

Mısır Azîzi: 103, 292
Mısır bâzergânları: 274
Mısır bezi: 276
Mısır cengi: 166
Mısır cezîresi: 328
Mısır Cîzesi: 325
Mısır dîvânı: 120
Mısır düveydârı menzili (ok nişan yeri): 240
Mısır emîr-i haccı: 86
Mısır esnâfı: 275
Mısır eşirrâları: 282
Mısır evsâfı: 318
Mısır fellâhları: 266
Mısır fethi: 46, 79, 166, 167, 175, 184, 307
Mısır gazâsı: 261
Mısır hâkimi: 68
Mısır halîçeleri: 144, 334
Mısır harâcı: 65
Mısır hasırı: 275
Mısır hazînesi: 70, 80, 100, 130, 131, 143, 173, 226, 333
Mısır hilâfeti: 282
Mısır huccâcı: 273
Mısır hulefâları: 255
Mısır iç kal'ası: 309
Mısır iskelesi: 272
Mısır İskenderiyyesi: 63, 125, 259, 315
Mısır kal'ası: 76
Mısır kalyonları: 275
Mısır kettânı: 274
Mısır kîseleri: 273
Mısır kulları: 93, 302
Mısır kuyumcular: 313
Mısır lu'bedebâzlıkları: 315
Mısır meliki: 261
Mısır mevleviyyeti: 166
Mısır natrûnu: 313
Mısır ni'meti: 272
Mısır pâdişâhı: 39
Mısır pirinci: 274
Mısır seyâhati: 149, 338
Mısır sultânı: 68, 77, 81, 314
Mısır surresi: 81
Mısır şekeri: 274, 313
Mısır tahrîri: 166
Mısır tavuğu: 318
Mısır tüccârları: 154, 274, 275
Mısır vâlisi: 77, 78, 103, 178, 313
Mısır vezîri: 77
Mısır yağı: 291
Mısır yolu: 124
Mısırlı Alî Berkûk işi (kılıç): 301
Mısırlı Düveydâr menzili: 121
Mısrî (güvercin cinsi): 317
Mısrî küşûfiyyesi: 81
mızrâb: 344
mızrak: 240, 268, 279, 302
mızrakcıyân esnâfı: 302
mî'âd şekeri: 354

Micingird: 86, 89
micmerdânlar: 49
miczem bıçakları: 271
Midilli: 32, 78, 82, 87, 91, 125, 306, 319, 320
Midilli beygirleri: 306
Midilli Urumları: 319, 320
Midlic (zırh): 302
midye: 291
midye pilâvı: 291
Mîfârıkîn: 85, 89, 113
Miftâhü'l-İkbâl (Cabir b. Abdullah el-Ensarî'nin eseri): 249
Migrilistân beğleri: 85
Mihaç: 82, 87, 94, 141
Mihalaki: 213
Mihalıç: 276, 291
Mihalkapusu (Galata'da): 211
Mihayil: 37
Mihayil (İstanbul Tekuru'nun amcası oğlu): 34
Mihayil, Simitcioğlu Urum (kalemkârân-ı kuyumcıyân): 312
Mihaylaki (Rakkâs): 348
Mihcem (Yemen'de): 311
mihmândâr: 116
mihmânhâne: 20, 149, 155, 226, 234, 315
mihmânsarây: 65, 69, 234
Mihne Beğ: 140
Mihrani: 85
Mihrî (Şa'ir): 165
Mihribân kal'ası: 104
Mihribân Sultân: 74
Mihrimâh Sultân câmi'i: 76, 145, 233
Mihrimâh Sultân imâreti: 152, 234
Mihrimâh Sultân kârbânsarâyı: 234
Mihrimâh Sultân medresesi: 233
Mihrimâh Sultân sarâyı: 153
Mîkâ'îl: 28, 57, 249, 328
mîkâtlar: 259
mîkâtlı sâ'at: 310
Mikra Kostantîn kıral: 24
mikrâscıyân esnâfı: 307
mikrâs-ı lây: 332
Mikrilistân: 293
mîl minâre: 29
Milikî Kadın yalısı: 221
Milyonpar (sütunu): 28, 29
Mîm kullesi: 225
mi'mâr: 17, 19, 22, 25, 27, 29, 49, 54, 55, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 100, 105, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 158, 159, 179, 180, 193, 194, 195, 199, 201, 203, 205, 211, 213, 217, 218, 220, 223, 224, 230, 233, 234, 235, 237, 269, 339, 341
mi'mâr arşını: 211
mi'mâr halîfeleri: 341
Mi'mâr Mustafâsı yalısı: 223
Mi'mâr Sinân Ağa câmi'i: 148, 151, 177
Mi'mâr Sinân (bin Abdülmennân Ağa): 69, 70, 72, 73, 74, 75, 148, 149, 151, 153, 158, 194
Mi'mâr Sinân binâsı: 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 158, 159, 180, 193, 194, 195, 199, 201, 203, 211, 213, 217, 218, 220, 223, 230, 233, 234, 235, 237
Mi'mâr Sinân mescidi: 179
mi'mârân esnâfı: 339
mi'mârbaşı: 25, 29, 54, 65, 66, 67, 253, 335, 336, 341
mi'mârbaşı kârhânesi: 253

mi‘mârî: 29, 51, 73, 75, 193, 224
mi‘mârî ilmi: 73, 224
mînâlı sâ‘at zarfları: 312
minâre: 17, 19, 27, 29, 49, 58, 63, 64, 67, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 96, 101, 102, 105, 120, 121, 135, 144, 147, 148, 184, 185, 187, 194, 195, 201, 202, 205, 211, 212, 217, 218, 221, 222, 225, 230, 233, 237, 271, 295, 308, 332
minber: 69, 70, 100
Mîne bâzârı: 328
Minkârîzâde: 190
Minkârîzâde yalısı: 221
Minor (kitap): 270
minşâr (cerrah aleti): 262, 306
mi‘râc: 142, 242, 243, 244, 247, 249
Mi‘râc-ı berîn: 242
Mi‘râc-ı Nebî: 242
mîrâhûr: 86, 103, 239
mîrâhûr-ı kebîr: 86, 103
mîrâs: 135
mîrâsyedi: 317
mîrasyedi çelebi taklîdi (hayâl-i zılde): 351
Mir’atü'l-Kâ’inât (Kitap): 184
Mîrgûne bâğçesi: 237
Mîrgûne Hân: 117, 239
mîrî karlık: 252
Mîrî pencikhânesi: 154
mîrialem: 40, 86, 93, 267, 344
mîrimîrân: 77, 79, 80, 81, 85, 86, 90, 96, 110, 111, 125, 127, 128, 132, 135, 137, 139, 140, 141, 149, 173, 257, 259, 267, 268, 272
mîrlivâ: 79, 86, 87, 88, 89, 90, 95, 135, 139, 175
Mîrzâ Elkas: 95
Mîrzâ Şâh (Rakkâs): 348
mîrzâyârı makâmı: 116
Misâlî Çelebi (Şa‘ir): 183
Misbâh (kitap): 118
misire düdükleri: 357
Misistre: 66, 82, 87, 91
misk: 262, 271, 274, 299, 317
misk [u] amber: 274
miskâl: 52, 73, 313, 317, 337, 343, 344
miskâli (sâz-ı kadîm): 337
Miskâlî Solakzâde: 220
misket sirkesi: 283
misket şarâbı: 203, 213, 354, 356, 358
misket üzümü: 203, 283
misk-i Hoten: 317
miskî sâbûncu esnâfı: 299
Miskî Sâbûnî bâbı: 52
miskînhâne: 234
Miskînler tekyesi: 234
mismâr (işkence aleti): 254, 256
mismârân ya‘ni egserciyân esnâfı: 306
misvâk: 325
miş ma‘cûnı: 354
mîşe: 221
mîşe odunları: 295
mitrepolid kıyâfeti: 350
miyan kökü (deva otu cinsi): 327
miyâncı: 213, 296, 320
miyâncıyân bâzârı: 334
miyâncıyân-ı esb esnâfı: 296

miyâne: 306, 324, 325
mîzâb: 155
mîzâncıyân esnâfı: 306
mîzân-ı harîr emâneti: 252
mîzân-ı harîr emînî: 292
Mizistire: 294
mizmârcıyân: 338, 347
mizmer: 338, 346
mizmer düdüğü: 338, 346
Modova: 83, 88
Mogolî lisânı: 24
Moğol: 308
Mohan isimli bokçular (lağımcılar): 255
mollâlar esnâfı: 258
mollâyî (bez cinsi): 333
Moltan: 27
Momo bozası: 354
Monkortonya: 125
Monlâ Alî: 123
Monlâ Câmî: 130
Monlâ Câmî (kitap): 118
Monlâ Câmî mektebleri: 164
Monlâ Câmî-i sânî: 200
Monlâ Çelebi câmi'i: 217
Monlâ Fenârî: 41, 42
Monlâ Gürânî: 41, 147, 190
Monlâ Gürânî hammâmı: 158
Monlâ Gürânî medresesi: 150
Monlâ Gürânî mektûbları: 164
Monlâ Hamdî (Şa'ir): 161
Monlâ hammâmı: 219
Monlâ Hayreddîn câmi'i: 145
Monlâ İshâk Çelebi dârü'l-hadîsi: 151
monlâ sarıkları: 287
monlâ kapusu: 358
Mora: 51, 66, 68, 77, 80, 81, 82, 87, 90, 124, 125, 133, 153, 281, 283, 299, 358
Mora Arhuza şarâbı: 358
Mora Urumları: 51
moran: 56, 70, 100, 144, 160, 206, 222, 289, 327, 357
moran câm katremîz şîşeler: 289
moran câmlar: 56, 70, 144, 160, 206, 222
morina balığı: 19, 240
Moriş nehri: 138
moron: 334
Moton kal'ası: 68
mu'âf: 80, 290
mu'âf [u] müsellem: 80, 290
Mu'allâ cebbânesi: 298
Mu'allâ kurbü (Mekke'de): 277
Mu'allak Kemerler: 240
mu'allimhâne: 260
mu'allimhâne-i sıbyân: 230, 251, 252
Mu'ân, Kimyacı: 104
Mu'âviye: 13, 29, 32, 59, 197, 210, 214, 256, 284, 314
Mu'âz ibn Cebel, Pir: 331
muço: 273
Mudanya: 287
Mudanya katırcıları: 287

Mudanya şarâbı: 213
mudhikân: 347, 357
mudhikân esnâfı: 347
Mudurnu: 177
Muğân-ı Hindî, Pir: 347
Muğla: 345
muğniciyân (musiki esnâfından): 337, 345
muğpîçe: 325, 337, 348
Muhâcirîn: 11, 242
Muhâcirîn [ü] Ensâr: 35, 36, 242
muhaddîsîn esnâfı: 258
muhâlif (matrakbâzlık): 121
muhallebi: 163, 264
Muhammed bin İshâk: 302
Muhammed Buhârî: 119
Muhammed Bûsırî: 258, 349, 350
Muhammed Ekber-i Yemenî: 282, 314, 325, 326
Muhammed Hanefî: 43
Muhammed ibn İshâk: 14
Muhammed ibn Şeyh Şâzilî: 282
Muhammed Saltık-ı Buhârî: 353
Muhammed, Seyyid: 43
Muhammed, Sultân (Gavri'nin oğlu): 46
Muhammed Summâtî, Pir: 284
Muhammed Yetîmî: 350
Muhammed Zü'l-hayâl: 36
Muhammed-i Arabî: 36
Muhammedî deresi: 113
Muhammediyye evkâfı: 98
Muhammediyye kitabı: 161, 288
muhammes: 46, 115, 180, 359
Muhânet bayırı: 113
Muharrem Çelebi (Defterdâr): 96
Muhaşşî Şeyhzâde Efendi: 185
muhattemciyân esnâfı: 333
muhattemler: 333
muhayyer bâzâr makâmı: 116
Muhibbî (Süleymân Hân): 169
Muhsin ibn Osmân, Pir: 329
Muhterem Efendi (Şeyh): 184
muhtesib: 212, 216, 221, 296, 301
muhtesib ağa: 53, 296, 301
Muhyiddîn Arabzâde, Mevlânâ: 79
Muhyiddîn bin Alâeddîn Cemâlî, Mevlânâ: 166
Muhyiddîn câmi‘i: 217
Muhyiddîn Efendi: 175
Muhyiddîn el-Arabî: 166, 308
Muhyiddîn ibn Hatîbü'l-Kâsım, Mevlânâ: 166
muhzır: 261
muhzır ağa: 53, 265
muhzırân-ı mollâ esnâfı: 257
muhzırbaşı: 261, 352
mukaddem (giyecek): 297, 310
mukallid: 121, 331, 340, 341, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353
mukarnas mebrûmlar: 71
mukarnas mermer tasnî‘âtlar: 72
mukâta‘acı: 86
Mukavkıs (Mısır Meliki): 261

mukavvâ kubur divitciyân esnâfı: 331
Mukbil-i Zerrîn: 264, 286
mukîm (keyf verici madde): 354
Muktedir Billâh cenbi (Kudüs'de): 267
mûm: 278, 298, 332
mûm sofraları: 323, 342
mûm yağı kârhâneleri: 278
mumbâr dolması: 285
mûmciyân-ı At meydânı esnâfı: 279
mûmcu: 212, 278, 279, 292
mûmcu gediği: 212
mûmcubaşı: 278
mûmya: 57, 168
murabba‘: 117, 340, 342, 355, 357
Murâd Ağa (Çârtâcıyân): 344
Murâd Ağa (Feryâdcı): 130
Murâd Ağa, Kara (Yeniçeri Ağası): 130, 173
Murâd Ağa, Nahşivânlı Acem (Çârtâcıyân): 344
Murâd Çelebi (Defterdâr): 78, 96, 187
Murâd Hân: 11, 40, 47, 58, 97, 98, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 152, 154, 161, 170, 172, 173, 183, 187, 188, 198, 200, 201, 212, 219, 221, 226, 227, 228, 233, 250, 251, 253, 256, 261, 267, 268, 272, 275, 281, 291, 294, 295, 298, 302, 309, 310, 312, 315, 316, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 359, 360, 361
Murâd Hân, Gâzî Hudâvendigâr (Sultân Murâd-ı Evvel): 38, 105, 288, 294
Murâd Hân rûznâmecisi: 224
Murâd Hân, Şehzâde: 98, 165, 170
Murâd Hân-ı Râbi‘: 11, 24, 31, 48, 58, 59, 69, 75, 80, 85, 91, 92, 103, 104, 105, 106, 122, 124, 126, 145, 147, 154, 160, 172, 173, 174, 182, 185, 187, 190, 200, 202, 205, 206, 207, 209, 211, 218, 219, 221, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 237, 239, 240, 241, 250, 251, 268, 281, 301, 302, 342, 349, 358, 360, 361
Murâd Hân-ı Râbi‘ câmi‘i (Rûmili Kavağı'nda): 145
Murâd Hân-ı Sâlis: 11, 58, 97, 145, 147, 156, 170, 171, 180, 181, 183, 200, 201, 229, 231, 233
Murâd Hân-ı Sânî: 39, 47
Murâd, Mi‘mâr: 66
Murâd Nehri: 306
Murâd Paşa, Gâzî Koca (Vezîr-i a‘zam): 99, 111
Murâd Paşa (Kapudan): 133
Murâd Paşa, Kara (Vezîr): 78, 132, 134, 137, 352
Murâd Paşa, Kuyucu: 99, 153
Murâd Paşa medresesi: 150
Murâd Paşa, Mîrimîrân: 96
Murâd Paşa türbesi: 111, 314
Murâd, Sultân: 25, 67, 104, 106, 110, 117, 156, 162, 171, 187, 188, 217, 231, 315, 342, 359
Murâd-ı Râbi‘ câmi‘i (Kavak-ı Anadolı Hisârı'nda): 145
Murtazâ Paşa: 85, 104, 112, 113, 135, 137, 139
Murtazâ, Seyyid: 182
Mûsâ Ağa, Silahdar: 119, 120
Mûsâ Çelebi (Musâhib-i şehriyârî): 104, 112, 117, 200
Mûsâ Çelebi (Yıldırım Han'ın oğlu): 39
Mûsâ Efendi, Hekîmbâşı: 123
Mûsâ Efendi (İslâmbol Monlası): 124
Mûsâ (Fisagores-i Tevhîdî halîfesi): 337
Mûsâ Nebî: 16, 241, 246, 247, 262, 277, 326, 337, 343, 346, 349
Mûsâ Paşa: 120
Mûsâ Paşa, Kaîmmakâm: 123
Mûsâ Paşa, Kethûdâ: 133
Mûsâ Paşa, Mîrimîrân: 77
Mûsâ Paşa sarâyı: 127, 153
Mûsâ Paşa sebîli: 157
musâhib: 26, 114, 116, 129, 130, 132, 172, 173, 250

musâhib-i şehriyârî: 104, 111, 112, 114, 117, 341
Mushaf-ı Şerîf (Hazret-i Osmân'ın şehid olurken okuduğu): 282
mûsikâr: 336, 337, 343
mûsikâr esnâfı: 337
mûsikâr ya'nî miskâli (sâz-ı kadîm): 337, 343
mûsıkî: 115, 116, 117, 184, 336, 342, 344, 351
mûsıkî şu'abât [u] terkîbâtları: 344
mûsıkî-şinâs: 351
musikâr ilmi: 336
mûsikârân: 343
Muslı Efendi (Şeyh): 194
Muslı (Bâkî Efendi Muslısı): 194
Muslî Çelebi: 121
Muslihiddîn Attâr: 162
Muslihiddîn bin Halîl, Mevlânâ: 96, 166
Muslihiddîn Efendi (Şeyh): 182
Muslihiddîn eş-Şehîr bi-Nûreddînzâde: 181
Muslihiddîn ibn Hazret-i Şeyh Vefâ: 191
Muslihiddînü'n-Nakşıbendî (Şeyh): 99
musluk: 43, 58, 67, 72, 195, 217, 251, 252, 323
Musova cezîresi: 271
Mustafâ Ağa, Çelebi (Kul Kethûdâsı): 132, 137
Mustafâ Ağa, Kara (Yeniçeri ağası): 124
Mustafâ Ağa (Kemânî): 343
Mustafâ Ağa (Kızlar Ağası): 112, 122, 133
Mustafâ Ağa, Kiremitci: 300
Mustafâ Ağa, Musâhib Silahdâr-ı Sâbık: 115
Mustafâ Ağa sebîli (ser-hazînedârân): 157
Mustafâ Ağa, Silihdâr: 153
Mustafâ Ağa, Terzi: 111, 237
Mustafâ Ağa (Yeniçeri ağası): 124
Mustafa Beğ, Cığalazâde (Kânûncı): 344
Mustafâ Beğ, İskender Paşazâde: 167
Mustafâ Çelebi, Cemâlîzâde (Defterdâr): 78
Mustafâ Çelebi, Geysûdâr Mollâ (Kazancılar câmi'i müderrisi): 188
Mustafâ Çelebi, Kuloğlu: 314
Mustafâ Çelebi, Lapazâde: 344
Mustafâ Çelebi, Sukemerli Koca: 45
Mustafâ Çelebi, Teknecizâde (Hattât): 59, 121, 144, 203, 207
Mustafâ Efendi, Azmîzâde (Sadr-ı rûm): 123, 124
Mustafâ Efendi, Bitlice (Şeyh): 200
Mustafâ Efendi, Freng: 221
Mustafâ Efendi, Hâcegîzâde (Şeyh): 199
Mustafâ Efendi ibn Azmîzâde (Şeyh): 186
Mustafâ Efendi, Kethuda: 123
Mustafâ Efendi, Küçük (Şeyh): 179
Mustafâ Efendi (mu'allimü's-sultân): 99
Mustafâ Efendi, Müftî: 179
Mustafâ Efendi, Mütevvellî: 221
Mustafâ Efendi, Nefeszâde: 178
Mustafâ Efendi, Niksârîzâde (Şeyh): 191
Mustafâ Efendi, Selâmî (Şeyh): 182
Mustafâ Efendi (Sultân Ahmed Hân'ın Hocası): 179
Mustafâ Efendi (Şeyhülislâm): 99
Mustafâ eş-şehîr Bostân Efendi (Şeyh): 184
Mustafâ Hân: 99, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 130, 162, 171, 172, 173, 184, 185, 194, 197, 293
Mustafâ Hân, Şehzâde: 77, 97, 98, 136, 168, 169, 171, 180
Mustafâ Korsa (Kapudan): 125

Mustafâ Korsa taklîdi: 352
Mustafâ Mehemmed: 181
Mustafâ, Navloncu Hacı (bâzergân): 275
Mustafâ, Niğebolulı Şaşı (Tüfeng ustası): 303
Mustafâ Paşa: 129
Mustafâ Paşa, Bıyıklı: 132
Mustafâ Paşa binâsı (vüzerâ-yı Süleymân Hân): 158
Mustafâ Paşa, Boşnak (Defterdâr): 112
Mustafâ Paşa, Cânpûlâdzâde (Vezîr, Kapudan): 122, 125
Mustafâ Paşa cisri: 74
Mustafâ Paşa çârsûsu: 34
Mustafâ Paşa çeşmesi: 223
Mustafâ Paşa (Defterdâr Moralı): 104, 111, 133
Mustafâ Paşa, Dellâk: 52, 153
Mustafâ Paşa, Dellâl: 133
Mustafâ Paşa (Gegbizye'de câmi‘ sâhibi): 53
Mustafâ Paşa, Gürcî (Erzurûm valisi): 139
Mustafâ Paşa, İpşir: 127, 129, 133, 134
Mustafâ Paşa, Kaîmmakâm: 99
Mustafâ Paşa (Kapudan): 125
Mustafâ Paşa, Kara (Vezîr-i a‘zam): 31, 78, 79, 104, 105, 125, 126, 127, 128, 129, 135, 172, 190, 199, 223, 239
Mustafâ Paşa, Koca (Vezîr-i a‘zam): 42, 145, 152, 159, 163, 174, 191, 232
Mustafâ Paşa, Küçük: 174
Mustafâ Paşa, Lala Kara: 53, 77, 96, 97, 109
Mustafâ Paşa, Lefkeli (Vezîr-i a‘zam): 103, 106
Mustafâ Paşa, Mîrimîrân: 96
Mustafâ Paşa, Moralı: 153
Mustafa Paşa, Mostarlı: 271
Mustafâ Paşa, Musâhib Silihdâr: 113, 123, 291
Mustafâ Paşa, Pılak (Vezîr): 77, 200
Mustafâ Paşa sarâyı: 153, 230
Mustafâ Paşa, Sarıkcı (Kaîmmakâm): 99
Mustafâ Paşa, Silihdâr: 207, 219
Mustafa Paşa, Tekeli: 129, 153
Mustafâ Paşa (Vezîr-i a‘zam): 77, 78, 143, 166
Mustafâ Paşa, Zurnazen (Vezîr-i a‘zam): 134
Mustafâ (Sultan Murâd-ı Râbi‘in Kılıççibaşısı): 31
Mustafâ, Şehzâde: 168, 170
Mustafâ (Şeyh): 182
Mustafâ Uşakkîzâde (Şeyh): 209
Musul: 57, 80, 81, 86, 90, 103, 104, 105, 106, 112, 269, 317, 319, 336, 346
Musul bezleri: 319
Musul kal‘ası: 104, 105
Muş: 86, 89, 238
muşkat topları: 125
muşta (pabuccu aleti): 324, 325
Mut kal‘ası: 66
mutabbak güller: 276
mutâf: 320, 323
mutâf tüccârı esnâfı: 323
mutâfân esnâfı: 323
mutahhıl (mimarî süsleme): 101
Mu‘tezilî mezhebi: 322
mutrıb: 348
mutrıbân: 152, 341, 343, 345, 347, 348, 355, 357
mutrıbân esnâfı: 341
mutrıbân, rakkâsân: 341
mutrıbhâne: 160, 253

mutrıbhâne-i hâssa: 253
muvahhidî abâ: 325
muvahhidîler: 322, 331
muvakkıt: 68, 215, 270
muvakkıt sâ'ati: 215
Muzaffer Çelebi (Şa'ir): 352
Muzaffer Efendi, el-mevlâ: 176
Muzaffer Paşa (Mîrimîrân): 78
Muzur Ahmed: 343
Mübtecel hammâmı: 159
Mübtecel kavmi (İspanya'da): 32, 159
Mübtecel suyu (şarâb): 354, 356
Mübtecel şerbeti: 213
Mübtecel tâ'ifesi: 212
Mücâhid [ü] Ensâr: 32
mücelled dîvân: 201
mücelled kitâblar: 101
mücellid: 341
mücellidân esnâfı: 330
Mücellidzâde: 167
mücevher: 26, 29, 49, 94, 101, 116, 118, 125, 133, 168, 171, 198, 204, 268, 275, 280, 295, 310, 327, 348, 357
mücevher altun zencîrler: 101
mücevher esbâblar: 357
mücevher eşyâlar: 310
mücevher fağfûrî kadehler: 357
mücevher hançer: 133, 280
mücevher kâseler: 94
mücevher kemerler: 310
mücevher kemerlü cüvânlar: 116
mücevher kuşaklar: 280
mücevher putlar: 49
mücevher şeş-pençe hıştlar: 268
mücevher taht: 204
mücevherli asâlar: 26
mücevveze: 29, 93, 112, 168, 273, 287, 329
mücevveze sarıklar: 329
Müderris karyesi: 198
Müderrisköy: 198, 240
Müdminhâne (meyhane): 356
müdre: 283
Mü'eyyedzâde Hacı Efendi: 179
mü'ezzin: 11, 12, 49, 58, 59, 64, 67, 69, 70, 75, 100, 114, 115, 118, 130, 135, 143, 144, 159, 190, 194, 215, 243, 244, 258, 260, 294, 336, 342, 343
mü'ezzin mahfili: 59, 64, 69, 70, 75, 100, 114, 143, 336
mü'ezzinlerin pîri: 243, 244
müfredât: 115, 167
müftî: 106, 149, 158
Müftî Çivizâde mescidi: 148
Müftî hammâmı: 146, 158
Müftî hânı: 154
müfti's-sakaleyn: 46, 79, 166, 175
Müftîzâde kurrâsı: 151
mühendis: 16, 19, 24, 27, 49, 51, 54, 55, 58, 63, 65, 69, 73, 75, 100, 105, 149
mühimmât: 18, 22, 31, 32, 34, 41, 54, 55, 104, 113, 114, 125, 126, 129, 133, 134, 200, 224, 305
mühimmât ü levâzımât: 34, 125, 129, 133, 305
mühr (mühür): 52, 94, 103, 104, 107, 108, 112, 113, 114, 127, 132, 133, 134, 135, 188, 282, 311, 312
mührebâz: 349
mühr-i nübüvvet: 312

mühr-i Süleymân: 101
mühr-i Süleymânlar (havayi fişek): 305
mühr-i şerîf: 134
mühürdâr: 186
mühür-kenân esnâfı: 312
mühür-kenân-ı sîm ü heykelân ya'nî gümüş mühür ve tılısmât kazıcı esnâfı: 312
mükârî ya'nî kirâcılar esnâfı: 257
mükeyyifâtlar: 355, 356, 357
Mülâzımzâde, Dâ'irezen: 343
Mülcem-i la'în: 259, 303
mülebbes: 247
mülhid: 158, 164
Mülkî Bula: 130
Mültekâ (kitap): 178, 330
Mültekaü'l-ebhur (kitap): 118, 260
mültezim: 298
münakkat (güvercin cinsi): 317
münebbid filcânlar: 326
münebbid kâseler: 285
münebbihli sâ'at: 310
müneccim: 158
müneccimân sınıfı: 259
müneccimbaşı: 54, 127, 136, 229, 259, 261
Müneccimkuyusu: 218, 219
Münîrî (Şa'ir): 165
münşîler: 359
Mürdehây (Yahudi): 203
Mürekkebci Karı: 331
Mürekkebciler kurbü: 153
mürekkebciyân esnâfı: 331
mürsel: 269
Mürver İlik (nakkâş ustası): 330
müseddes: 46, 115, 180, 359
müsellebciyân esnâfı: 355
müsellem: 80, 82, 90, 91, 133, 321
müselles: 115
müselles şarâbı: 354
müsellesciyân esnâfı: 355
müsemmen: 115
müsevvedâtımız (Evliya'nın Seyahatnamesi): 11, 37, 74, 253, 361
müskirhâne (meyhane): 356
Müslim bin Akîl (Hazret-i Alî'nin karındaşı): 258
Müslim hadîsleri: 151
Müslim (kitap): 118
Müslim [ve] Buhârî: 32
müsmirât-ı yâbis hoşâbları: 285
müstezât: 359
müşk [ü] amber: 192
müşk-i amber-i hâm: 160, 168, 289, 299
müteferrikabaşı: 86, 93
mütevelliyân esnâfı: 258
müverrih: 37, 71
müverrihân-ı Rûm: 250
müverrihîn-i selef-i Yûnâniyân: 54
Müyesser gulâm (Hazret-i Hadîce'nin): 337
Müyesser-i Ezherî: 332
müzehheb: 64, 100, 101, 120, 121, 307, 330
müzehheb devâtlar: 331

müzehheb gemler: 307
müzehheb hatt-ı celîler: 149
müzehheb ser-levha: 330
müzehheb-keşân esnâfı: 330
müzeyyinân ya'ni ehl-i hiref berberân esnâfı: 328
müzeyyinân ya'nî berberân esnâfı: 328

- N -

Nâbulus (Kudüs'de): 22, 79, 84, 88, 92, 318, 346
Nâbulus sabunu: 299
nacak: 306
Nadaj kal'ası: 141
Nadaj livâsı: 83
Nadin kal'ası: 94
Nâdirî Çelebi, Ganîzâde (Şa'ir): 359
Nâdirî, Şa'ir: 157
Nagbanya: 313
nağarakıcıyân (sâzende): 346
nağarakı: 337
Nahçıvân: 77, 95, 98, 169, 198
nahiv ilmi: 115
Nahşivân: 168, 294, 343, 344
nâ'ib: 228, 293, 296, 352
Nâ'ilî Çelebi (Şa'ir): 359
Nâ'ilî (Şair): 193
nakare: 94, 204, 336, 337
nakılcıbaşı dükkânı: 332
nakılcıyân-ı sûr-ı hümâyûn esnâfı: 332
nakîb: 102, 181, 220, 239, 245, 246, 251, 259, 265, 268, 280, 284, 305, 307, 310, 314, 320, 324, 330, 332, 334, 335, 358
nakîbân-ı ehl-i hıref esnâfı: 259
nakîbü'l-eşrâf: 200, 233, 261
Nakkâb-ı Yemenî, Pir: 255
nakkâş: 56, 60, 96, 146, 158, 202, 220, 223, 229, 231, 330, 331, 332, 343
Nakkâş Paşa bâğçesi: 231
Nakkâş Paşa yalısı: 223
nakkâşân-ı cihân esnâfı: 330
nakkâşân-ı musavvirân esnâfı: 331
nakkâşân-ı yağlıkcıyân esnâfı: 332
nakkâşân-ı zer-dûzân esnâfı: 332
nakkâşbaşı: 330, 332
nakkâşhâne: 20, 253
nakrakî (musiki esnâfından): 337
nakş: 330, 342
nakşbend (işkence aleti): 256
Nakşe sancağı: 82
Nakşevân: 83
nakş-ı bûkalemûn: 64, 160, 312, 330
Nakşıbendî: 42, 176, 183, 184, 191, 242
Nâkûra boğazı: 137
nâkûshâne: 212
na'l mıhları: 306
na'lband: 308, 323
na'lband dükkânları: 194
na'lband eğesi: 306
na'lbandân-ı hussân esnâfı: 308
na'lbandbaşı: 308

na‘lça: 307
na‘lça kesiciler: 307
na‘lçacıyân esnâfı: 307
na‘lçacıyân-ı mıhlıcıyân esnâfı: 307
Na‘ldöken: 87, 90
Na‘leynî Dede: 183, 184
Na‘lıncı Dede: 183
na‘lıncı dükkânı: 183
na‘lıncıyân esnâfı: 335
na‘l-kesân esnâfı: 306
na‘lpâre tüfeng: 303
Nâmî Nişâncı Paşa: 182
Nâmî (Şeyh): 178
na‘nâ (bitki): 262
na‘nâ turşusu: 283
nâr: 197, 203, 300, 301, 317
nâr ağaçları: 300
nâr şarâbı: 354
nârdenk şarâbı: 354, 356
nârenc: 289, 319
narh: 53, 277
narh [u] terâzû: 358
Nârlıkapu: 27, 290, 300, 348
Nârnârintî kavmi: 328
nasârâ: 21, 23, 24, 26, 55, 63, 124, 212, 214, 303, 346
Nasıf Paşa hânı: 235
Nasıf Paşazâde (Hânende): 342
Nasıf Paşazâde sarâyı: 233
Nasıfpaşa deresi: 287
nâsıh-ı müfessîrin esnâfı: 258
Nâsır bin Abdullâh el-Mekkî el-Hayyâm, Pir: 320
Nâsır Habîb-i Mağribî (Hezârfen): 360
Nâsır, Mağribli Hacı (Pehlivân): 338
Nâsır-ı Tûsî: 346
Nasîhatnâme-i Pîr: 245
Nasîr (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Nasîrî (Şa‘ir): 164
Nasr bin Abdullâh, Pir: 309
Nasr mûmcuların pîri: 292
Nasrânî: 64
Nasreddîn Hoca: 352
Nasreddîn letâyifâtları: 190
Nasr-ı Şücâ‘-ı Basravî, Pir: 277
Nasrullâh ibn Akşemseddîn (Şeyh): 162
Nasrullâh-ı Semmâd, Pir: 289
Nasûh Ağa, Sekbânbaşı: 103
Nasûh Beğ, Solak (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
Nasûh eş-şehîr Nev‘î Efendi: 179, 180
Nasûh Paşa, Vezîr-i a‘zam (dâmâd-i Pâdişâhî): 99, 100
Nasûh Paşazâde, Mîrimîrân: 128
na‘t ilmi: 342
na‘thân: 59, 121, 123, 144, 161, 166, 217, 258, 260
na‘t-ı şerîf: 115, 123, 164, 217, 341
nâtırân esnâfı: 329
natrûn (güherçile): 313, 318
nâvek (ok cinsi): 314
navluncıyân-ı buğday ve şa‘îr esnâfı: 272
navluncu: 272

navurta (savaş aleti): 279, 321
nây (musiki aleti): 337, 343, 344
nây [u] kudüm: 191
nây-ı Acem: 283
nazarete (karantina): 192
Nâzlı: 178, 287
Nâzlı Baba, Dâ'irezen: 343
Nâzlı Mahmûd Paşa câmi'i: 194
Nâzlı Mahmûd Paşa çeşmesi: 194
Nâzlı Yûsuf (Hânende): 348
nebât: 101, 129, 136, 149, 189, 201, 276, 278, 289, 295, 327, 355, 360
nebât-ı hamavî: 278
Nebîlerkapusu (Şâm'da): 330
Nebiyyü'l-haremeyn: 241
nebtîz (bitirim, cingöz, anasının gözü şehir çocuğu için mecaz): 235, 347, 348
necâset gerdelleri: 341
Necâtî Beğ (Şa'ir): 164, 165, 167, 175, 188
Necâtî sokağı: 266
neccâr: 58, 183, 187, 208, 216, 228, 241, 269, 303, 304, 335, 339, 340
neccârân esnâfı: 339
neccârân-ı mi'mârân esnâfı: 339
necef: 56, 70, 100, 144, 160, 206, 222, 258, 265, 289, 327, 357
necef camlar: 206
Necef mahalli: 258, 334
necef tâslar: 265
Necîbüddîn ibn Kamber-i Alî, Pir: 296
necm-i sağîre: 304
Necmî (Şa'ir): 165
nedîmân-ı mukallidân esnâfı: 349
nedîmhâne (meyhane): 356
nedim-i hâs: 113, 115, 117, 351
nedîm-i nâb: 115
Nedîmî (Şa'ir): 121
nedîm-i şehriyârî: 116
Nef'î (Şa'ir): 121, 221, 359
nefîr (Boynuzdan yapılma boru): 335, 337, 346, 357
nefîr [u] sûrciyân: 347
nefîrciyân: 346
nefîr-i âmlar: 139
nefîr-i Efrâsiyâbîler: 114
neft: 48
neftî dolama: 213
neftli boyalar: 332
Nehâriyye ketanı: 276
nehb ü gâret: 99, 112
nekbethâne (meyhane): 356
Nemrûd: 20, 41, 54, 55, 107, 183, 215, 279, 303, 306
Nemse: 120, 131, 138, 214, 297, 347
Nemse çâsârı: 47, 99, 101, 112, 120, 139, 142, 214, 337
Nemse elçisi: 48, 142
Nemse lisânı: 24, 337
nerdübân (havayi fişek): 305
Nerdübânlı hân: 154
Nerîmân (Pehlivân): 120, 302
Nesi (?) nâhiyesi (Filibe kurbünde): 181
Nesîm Yahûdî: 190
nessâc ya'nî cüllâh: 242
Neşâtî (Şa'ir): 102

Neşrî (Şa'ir): 167
nevâ faslı: 345
nevâ makâmı: 116
Nevât (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Nevbahârzâde Celâlzâde: 79
Nev'î Efendi: 179, 180
Nev'îzâde (Şa'ir): 236
nevregân (pabuccu aleti): 325
Nevrûz: 325
ney: 337
neyzen: 343, 344
Neyzen Dervîş (Şeyh): 222
neyzenbaşı: 343
neyzen-i kadîm esnâfı: 337
nıkrîs marazı: 162, 168, 169, 353
Nısf-ı Livân (Çıldır'da): 85
nigârhâne: 74
nigârhâne-i Çîn: 292
Nigebolı: 19, 82, 83, 87, 90, 163, 167
Nigebolı sabunu: 299
Nigebolılı (Tüfeng ustası): 303
nigehbân: 232
Niğde: 17, 82, 88, 91, 162, 299, 306
Niğde Urumları: 291
Niğdevî: 194
Nihâdî: 194, 196, 201
Nihâlî (Şa'ir): 167
Nihânî Çelebi (Sultânü'ş-şu'arâ): 345, 347
Nihânî (Şa'ir): 167, 224
Nihâvend kal'ası: 97
Nihâvend seferi: 309
nikrîz makâmı: 116, 344, 357
Niksâr: 163
Niksârî (Mahmûd Niksarîzâde Çelebi'nin mahlası): 177
Nîl: 70, 246, 275
nîlûfer: 285, 291
nîlûfer balığı: 291
nîlûfer (içecek): 285
nime (kumaş cinsi): 333
Ni'met Uğvar kal'ası: 94
Ni'metullâh, Hacı (bâzergân): 275
Ni'metullâh (Şeyh): 184
Ni'metullâh-ı Velî: 249
Ni'metullâhî tarîkatı: 191
Niron Kıral: 24
Nisâbü's-sıbyân (kitap): 118
Nisârî (Şa'ir): 121, 144, 156, 174, 219, 220
Nisîm (Yahudi): 203
Nişâbûr pîrûzesi: 310
nişâbûrek makâmı: 116, 344
nişâncı: 78, 79, 147, 163, 200
Nişâncı kurbü: 195
Nişâncı Mehemmed Beğ medresesi: 150
Nişâncı Mehemmed Paşa câmi'i: 185
Nişâncı Mehemmed Paşa haremi: 179
nişâncı paşa: 86, 127, 135, 159, 193
Nişâncı Paşa câmi'i: 147, 178, 179, 180, 184, 192, 193
Nişâncı Paşa hammâmı: 158

Nişâncı Paşa kasabası: 193
Nişâncı Paşa sarâyı: 193
nişâncıyân: 96
Nişâncızâde Efendi (Şeyh): 184
nişângâh: 49, 178, 185, 303, 316
Nişânî Celâlzâde Beğ: 96
Nişânî Paşa: 147, 182
Nişânî Paşa (Karamanî Mehmed Paşa): 44, 161
Nişânî (Şair): 161, 193
nişasdacıyân esnâfı: 266
Niyâzî (Şa'ir): 165
Nizâmî (Şa'ir): 161
Niznâm-âbâd tekyesi: 202
nobut: 333, 335
nodul (çiftçi aleti): 263
Nogay alaçası: 114, 120
Nogayoğlu (Haleb vezîri): 135
nohudap (nohut çorbası): 291
Nova: 94, 273, 294
Novabor: 294
Novigrad: 83, 87, 95, 141
Nûh Efendi, Monlâ Ahmed Efendizâde (İslâmbol Monlası): 124
Nûh keştîsi levhaları: 57
Nûh Nebî: 37, 57, 62, 105, 125, 241, 243, 247, 268, 269, 272, 273
Nûh tûfânı: 57
nuklhâne (meyhane): 356
Nu'mân ibn Sâbit: 74, 112, 251
Nu'mân-ı Sânî: 198
Nu'mânî sarıklar: 329
Nûrbahşî tarîkatı: 191
nûre: 330
nûreciyân ya'ni hırızmacılar esnâfı: 329
Nûreddîn Hamza, Mevlânâ Üçbaş: 167
Nûreddîn Hızır: 150
nûreddîn sultân: 83
Nûreddîn Şâh, Şehzâde: 46
Nûreddînzâde Efendi (Şeyh): 184
Nûrî (Şa'ir): 161
Nûrullâh bin Akşemseddîn (Şeyh): 162
Nusaybin: 85, 89, 92
Nusayr-ı Hindî, Pir: 260, 282, 311
nûşdâr: 354
nûşhâne (meyhane): 356
Nûşırevân-ı Kisrâ: 21
Nücebâ Alî: 61
nücûm ilmi: 136, 161, 359
nüdemâ: 350, 352
nühâs (bakır): 70, 308
nükebâ: 247
nükteşinâsân: 359
nüzül emîni: 252, 293
nüzül emîni esnâfı: 296

- O -

Oburça kal'ası: 94
oburlar (cadı, hortlak): 214

ocak ağaları: 295
ocaklık: 84, 85, 89
odabaşı: 53, 155, 157, 213, 216, 240, 279, 295, 324
Odabaşı câmi‘i (Yenikapu kurbünde): 148
odun: 215, 228, 240
odun anbârı: 51, 252, 295
odun çorbacısı: 295
odun emâneti: 252
odun emîni: 295
odun gemileri: 213
Oduncuzâde: 43
Odunkapusu: 26, 43, 190, 237, 278, 281, 283, 284, 292, 299, 303, 304, 332, 336
Ofçabolu: 87, 90
Oğlan Memi Çelebi (Defterdâr): 96
oğlan odabaşıları: 240
Oğlan Püzevengi: 130
Oğlan Şeyhi tekyesi kurbü: 156
oğlanlar: 293, 299
oğuz (bön, saf): 173
ohlamur: 216
ohlamur ağacı veznesi: 304
ohlamur arakı (şarâb): 356
Ohri: 82, 87, 90, 282
ok: 240, 314, 315, 323
okcubaşı: 314, 318, 321
okcubaşı esnâfı: 314
okcular: 185, 314, 316, 317, 318, 354
Okcularbaşı kurbü: 156, 157
Okcuzâde Şâhî (Şa‘ir): 359
okka: 291, 298, 301, 304, 308
Okmeydânı: 41, 42, 43, 44, 49, 54, 72, 121, 122, 182, 189, 202, 204, 205, 207, 209, 240, 269, 287, 315, 318, 359, 360
Okmeydânı donanması: 42
Okmeydânı mesîregâhı: 240
Okmeydânı tekyesi: 287
Okyûnûs: 14, 16, 17, 47, 49, 78, 270
Oltı (Çıldır'da): 85, 89, 92
On iki imâm: 12, 13, 315
Or ağzı: 83
ordu alayı: 255, 257, 273, 287, 316, 322, 325, 355, 358
ordu kadı‘askeri: 261
Ordu mollâsı sancağı: 257
Ordu monlâsı: 257, 260, 331, 358
Ordubâr emrûdı: 301
Ordubâr (Azerbaycân): 113, 301
orducıyân: 50
ordu-yı azîm: 261
ordu-yı bâzâr: 255, 258
ordu-yı hümâyûn: 251, 253, 310, 324, 358
ordu-yı İslâm: 41, 108, 141, 188, 257, 260, 266, 267, 268, 282, 284, 300, 307, 314, 323, 335, 341, 353, 358
Orhân Beğ: 38, 254
Orhân Gâzî: 38, 162, 254, 294, 325, 336, 353
Orhay mahalli: 138
orman: 197, 214, 228, 229, 277
ormanistân: 197, 214, 227, 229, 240, 255, 277
orsa (gemici terimi): 273
orsa haçlı peykerler: 44
Orta Câmi‘:102, 109, 144, 154, 322
orta çekme (gürz): 316

Orta Macar: 138
Orta Vâlide hammâmı: 159, 234
Orta Vâlide imâreti: 234
Orta Vâlide kârbânsarâyı: 234
Orta Vâlide Sultân câmi‘i: 233
Orta Vâlide Sultân medresesi: 233
Ortahisâr: 213
Ortaköy: 18, 159, 162, 223, 278, 355
Ortaköy hammâmı: 159
Ortaköy kurbü (Niğde'de): 162
Ortayol canibi: 201
Osmân Ağa (Dârü's-sa‘âde ağası): 237
Osmân Beğ: 38, 294
Osmân Beğ ibn Mehemmed Paşa ibn Ahmed Paşa ibn Dukaginzâde: 178
Osmân Çelebi, Galatalı Mahmûd Efendizâde (Hânende): 342
Osmân Çelebi (Hânende): 342
Osmân Çelebi, Kâsımpaşalı Koca (Hânende): 342
Osmân Çelebi (sûznâk nefesli üstâd-ı kâmil): 342
Osmân Çelebi, Tiryâkî: 331
Osmân Çelebi, Zâkir Orfana: 342
Osmân dayı (Evliya'nın dayısı): 196
Osmân Efendi, Hakîm: 96
Osmân (Ertuğrul'un oğlu): 38
Osmân (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Osmân Gâzî: 109, 110, 184, 221
Osmân (Halife): 35, 37, 71, 191
Osmân Hân: 102, 103, 106, 108, 109, 110, 117, 133, 152, 171, 172, 194, 221, 233, 336
Osmân Hân, Şehzâde: 98, 170
Osmân, Hz.: 11, 12, 32, 242, 243, 244, 258, 282, 285, 310, 312, 314, 319, 320, 330
Osmân kolu ve Nâzlı kolu (cengîle): 121
Osmân Paşa (Mîrimîrân): 77
Osmân Paşa, Özdemiroğlu: 97, 132, 229
Osmân, Sultân: 31, 98, 102, 112, 118, 171, 172, 184, 239
Osmân Şâh Beğ, Kara (Ümerâ): 79
Osmân Şâh Vâlidesi câmi‘i (Aksarây kurbü): 147
Osmân Şâh Vâlidesi medresesi: 150
Osmân Usta yalısı: 221
Osmân, vak‘a‘-i: 103
Osmân ya‘nî Emîr Sultân (Şeyh): 209
Osmâncık: 38, 50, 66, 113, 163, 199, 276, 353
Osmâncık kal‘ası: 113
Osmâncık koyunları: 276
Osmân-ı Sânî binâsı: 237
Osmâniyân: 193
Osmânlı: 40, 46, 47, 84, 85, 108, 322, 346
Osmânlı öşrü: 40
Osmânlı sancakları: 84, 85
Osmânlı zurnası: 346
Ostha: 92
otağ: 81, 110, 111, 114, 129, 168, 170, 171, 254, 297, 317
otağa-i sorguccuyân esnâfı: 317
otağa-i turnalar: 171
Otak Meydânı: 193
Otakcılar: 159, 193, 237
Otakcılar hammâmı: 159
Otakcılar meydânı: 237
otcu attârları: 327
otcular: 327

otlar: 327
otluk: 252, 295
otluk anbârı: 252, 295
otluk çorbacısı: 295
otluk emîni: 295
otluk kullesi: 308
otluk yığınları: 295
oturaklar: 159
Ovacık: 90
oyma: 71, 278, 332
oymacılar: 331, 332
oymacıyân esnâfı: 331
oyunayacaklar: 340
oyunbâz: 159, 310
oyuncak: 327, 340
oyuncakcı: 339, 340
oyuncu tâ'ifesi: 173
- Ö -
öğendire (çiftçi aleti): 263
ökseler: 318
öküz: 279
Öküz limanı: 231, 234
Ömer adl-i: 297
Ömer Ağa, Toykun (Ravzacıyân): 344
Ömer Bâkî (Şeyh): 198
Ömer bin Haddâm, Pir: 259
Ömer bin İmrân: 264
Ömer bin Nasîrü'l-Vettârî, Pir: 282
Ömer Çelebi, Berber (Neyzen): 343
Ömer Efendi (Dıragmânî Şeyhi): 190
Ömer Efendi, Hoca: 103
Ömer Efendi (Osmân Hân Hocası): 200
Ömer Efendi (Şeyh): 99, 102, 187
Ömer Efendi (Tercümân şeyhi): 58
Ömer (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Ömer (ibn Abdül'azîz, Halife): 11, 12, 17, 32, 34, 35, 36, 38, 59, 71, 104, 105, 107, 119, 191, 206, 210, 211, 242, 243, 244, 258, 284, 295, 309, 328, 336
Ömer ibn Nasîrü'l-Vettârî: 282
Ömer Rûşenî: 116, 117, 191, 342
Ömrî (Şa'ir): 164
ördek: 240, 316, 321, 353
ördek boğazı (kürk): 321
ördek yelekleri: 318
örf-i izâfet: 44, 261
örme kamçı: 323
örs: 303, 305, 309
örücülerin dükkânları: 320
örücüyân esnâfı: 320
Ösek kal'ası: 77, 87, 94, 141
öşr (öşür): 39, 40, 50, 90, 91, 257, 290, 292, 296, 297, 322
Özbek: 47, 101, 183
Özdemir Beğ: 76
Özdemir Paşa: 77
özengiciyân esnâfı: 307
Özi: 74, 79, 81, 82, 83, 112, 122, 128, 134, 135, 137, 138, 140, 142
Özi nehri: 112, 122, 138, 142

- P -

pabuc: 155, 188, 215, 218, 306, 324, 325, 326, 338
pabuccıyân-ı dikiciyân esnâfı: 324
pabuccu: 106, 155, 324, 325, 345
pabuccu bekârları: 106, 155, 324, 325, 345
pâcîlebâz (hayâl-i zılcıyân): 339
paça: 281, 283, 299
paçoz (balık cinsi): 290
padara egserisi: 306
padavra tahtası: 214
pağurya (deniz mahlûku): 290
Pâk (Şehrizol'da): 86
pal (güvercin cinsi): 317
pala kılıçlar: 276
palalı (kılıc): 302
palalı (temren cinsi): 307
palamar (bağlama ipi): 211, 268, 269, 271, 273
Palamarkıran (Top cinsi): 216
palamid: 290
palândûzân ya'nî semerciyân esnâfı: 323
palanka: 74, 216
palasanta ağacı: 341
palavra kıçlı: 273
paldım: 265
pâlheng: 248
Palo (çoban köpeği ismi): 280
palpa (gemi cinsi): 125
Palu hükûmeti: 85
pâlûde: 264, 274, 285, 286, 287, 299, 360
pâlûdeci: 285, 286, 287
pâlûdeciyân esnâfı: 285, 286
pâlûdeciyân-ı kavvâfân esnâfı: 286
pamuk: 319
papa: 32, 37
Papa kal'ası: 78, 95
papa şeftâlûsu: 208, 300
Papamonta (kitap): 270
papas: 20, 23, 33, 41, 47, 49, 56, 159, 189, 231, 232, 293, 305, 350, 351, 353
Papas Dîvâne: 189
Papas Korusu: 231
Papasoğlu mektebi: 151
papinta hattı: 47, 142
paracıyân tüccârı esnâfı: 323
paracıyân-ı çuka ve kumâş esnâfı: 320
paracıyân-ı tâcirân esnâfı: 323
parankona çuka: 26
parankona dolamalar: 208
Paris şehri: 46, 47
paris (kumaş cinsi): 333
Paris şarâbı: 358
parmak zilcileri: 345
Parmakkapu: 127, 136, 150, 151, 292, 331, 341
Parmaklı Mescid: 225
Parpul kolu: 121, 348
Parpuloğlu (Dâ'irezen): 343
pars: 321
pârsâ: 348

parsçıbaşı esnâfı: 321
pâsbân: 257, 324, 333, 334, 335
pâsbân [u] nigehbânlar: 333
pâsbân-ı Bedâsten-i cedîd: 334
pâsbân-ı Bezâsten-i atîk esnâfı: 332
pâsbân-ı nigehbân-ı İslâmbol esnâfı: 257
pasdırma: 226, 240, 252, 277, 281, 295, 299, 300
pasdırma emîni: 252, 281, 295, 299
pasdırma hırkalar: 300
pasdırma nâ'ibi: 281
pasdırma sığırı: 299
pasdırma tâcirleri: 299
pasdırma zamânı: 277
pasdırmacı: 213, 281, 299
pasdırmacı bakkâlı esnâfı: 299
pasdırmacıyân esnâfı: 299
pasdırmacıyân-ı sığır esnâfı: 281
pasdırmadan topuzlar: 300
pasdırmahâne: 253
Pasin: 85, 86, 89, 92, 238
Paşa kal'ası: 78, 95
paşa sancağı: 82, 83, 84, 85, 86
Paşa sarâyı (Şâm'da): 256
paşa tahtı: 82, 83
Paşahisârıkapusu: 168
paşaklar (temren cinsi): 307
paşalı avânı: 345
paşmak (pabuc cinsi): 324, 325
paşmakcıbaşı esnâfı: 325, 326
paşmakcıyân-ı haffâfân esnâfı: 325
Patakoğlu kolu: 349
patirgâh: 18, 56
patlıcan: 263, 285
patlıcan dolması: 285
patlıcan turşusu: 283
paturuna: 44
Payas şehri: 274
Payasoğlu mescidi: 148
pâydâr (gürz oyunu): 121
pâyendâz harîr: 114
pâyesâ (gürz oyunu): 121
pâypûş: 213, 218
pâypûşciyân ya'nî pabuccıyân-ı dikiciyân esnâfı: 324
pâypûşcu bekârları: 155
pâyzen (forsa, deniz esiri): 69, 287, 332, 360
pâzeng: 256
pâzveng-i eblehân-ı sâzengân esnâfı: 256
Peçuy: 82, 87, 95, 141, 186
Pederimiz (ayrıca bkz. Dervîş Mehemmed Zıllî): 24, 25, 45, 46, 78, 101, 112, 113, 114, 115, 117, 132, 169, 183, 186, 200, 205, 209, 354
pehlivân: 119, 120, 121, 159, 173, 241, 263, 277, 287, 315, 316, 331, 338, 351, 352, 353
Pehlivân Ahmed (Rakkâs): 348
Pehlivân Demir meydânı: 72
Pehlivân Demir tekyesi: 316
Pehlivân Eyyûb (Hânende ve seyyâh): 348
Pehlivân Hasan (Eşkiya): 77
Pehlivân Laskari (Hânende ve mukallid): 348
pehlivân mukallidler: 350

Pehlivân Şücâ‘ tekyesi: 316
Pehlivân Zûpîn: 316, 331
pehlivânân-ı gürzbâzân esnâfı: 316
pehlivânân-ı küşte-gîrân esnâfı: 316
pehlivânân-ı matrakcıyân esnâfı: 316
pehlivânân-ı tîr-endâzân-ı hadeng-güzârân esnâfı: 315
peksumât / beksumât: 223, 226, 266, 293
peksumât emâneti: 252
peksumât emîni: 266, 268, 293
peksumât furunu: 251
peksumâtcı: 226
peksumâtcı kârhâneleri: 226
peksumâtcıbaşı: 268
peksumâtcıyan esnâfı: 266
peleng (ok cinsi): 314
pelenk (güvercin cinsi): 317
pelenk (kaplan): 321
Pelenk (Put): 49
Pelîdcik ayazması teferrücgâhı: 219
peltek ve pepeği: 288
pembe destâr: 319
pembe hil‘at: 319
pembe iplik: 303, 319, 320
pembe (pamuk): 275, 319, 321, 340
pembe topuz: 319
Penbek [Penk]: 89
penc beyt: 115, 167, 359
pencgâh makâmı: 344
pencik çardağı emâneti: 252
pencik emîni: 297
pencik eşkâlli: 297
pencik kâğızı: 297
pencikhâne: 154, 297
pençe harbe: 279
pençe-i âfitâblar: 273
pençeviş: 282
Pençpirimoğlu: 137
pendele çekiçler: 306
Pendik: 232
Penk livâsı: 92
Penyanişi hâkimi: 86
Perçik [Tercil]: 92
perçîn (nalcı aleti): 308
perdâhtcı (kehleciyân ustalarından): 294, 303
pereme (kayık cinsi): 72, 202, 205, 210, 221, 238, 273, 274, 290
pereme marangozları esnâfı: 273
pereme ve kayık marankozları esnâfı: 273
peremeciyân esnâfı: 274
perendebâz (hayâl-i zılcıyân): 338, 349
Perenli (Şehrizol'da): 86
Perezen yağı: 298
perhîz: 291
Perî Hân: 129
Perî Paşa (medresesi): 20
perîşânî (havayi fişek): 305
perîşânî sarıklar: 329
perdeli sâz: 344
Pertek (Diyârbekir'de): 85, 89

Pertev Paşa: 95, 155
Pertev Paşa Hammâmı: 159
Pertev Paşa hânı: 154
Pertev Paşa odaları: 155
Pertev Paşa sarâyı (Vefa Meydânı'nda): 153
Pertev Paşa (Süleymân Hân vüzerâları): 201
pervâne yaylar: 314
Pervîz Ağa: 202
Pervîz Efendi, Kadı'asker: 150
Pervîz Efendi medresesi: 150
Pespirim kal'ası: 97
pestil: 298, 300
Pesyan livâsı (Diyârbekir'de): 89
peşkin (sofra tahtası): 291
peşkir (yemek havlusu): 283, 332
peşrev: 347
Peşrev (Put): 49
Peşte kal'ası: 94
Peşte sahrâsı (Macaristan'da): 15
peştemâl: 50, 242, 245, 271, 279, 284, 285, 286, 289, 296, 310, 317, 324, 329, 333
peştemâlciyân esnâfı: 333
Petek [Penk]: 92
Petre: 26
Petrekapusu: 290
Petrine kal'ası: 18
Petro ruhbân: 42
Petrokapusu: 42
Peyâmî (Şa'ir): 181
Peygâm-ı Alî, Pir: 297, 333, 334
peyk: 114
peykânlar (temren cinsi): 307
peykhâne: 20, 53, 253
peymânehâne (meyhane): 356
peymenhâne: 246
peynir: 277, 278
peynirciler: 277, 278
peynirciyân esnâfı: 277, 278
pıhtı: 283
pırasa: 263
pırasa turşusu: 283
pışar (ok cinsi): 315
pışav (süd ürünü): 277
Pıtıkoğlu (Dâ'irezen): 343
Pıtıkoğlu (Mûsıkâr): 121
pide: 236
Pîjen-i Menûçehr: 331
pilâv: 234, 284, 291
pîne-dûz ya'nî eskici fakîri: 326
pîne-dûzân-ı bâb-ı hammâm esnâfı: 326
pink (gemi cinsi): 126, 273
pinyal (kılıc): 302
piraçolya: 270
pîrecân ma'cûnı: 354
Pireçe kasabası (Hersek'de): 76
Pirespirim kal'ası: 95
Pîrî Paşa hammâmı: 159
Pîrî Paşa hânı: 154
Pîrî Paşa huddâmları: 167

Pîrî Paşa, Kara: 146, 150, 202
Pîrî Paşa (Mîrimîrân): 77, 174
pirinc borular: 313, 346
pirinc devât: 313, 314
pirinc esnâfı: 313
pirinc kapu: 101
pirinc kefeli terâzûlar: 276
pirinc kitâbe: 312
pirinc ma'âdin tahtalar: 101
pirinc (maden): 65, 266, 273, 274, 275, 285, 306, 313, 314, 329, 346, 354
pirinc mühür: 188
pirinc subyâsı (şarâb): 354
pirinc tâs: 285
pirinc tel: 308
pirinc tel kafes: 312
pirinc teneke: 327
pirincci bâzârgânı esnâfı: 275
pirincciler: 274
pirincciyân esnâfı: 275
Pirinccibaşı: 361
Pirinccizâde (Yeniçeri ağası): 113, 153, 173
pirincden mehter borusu (musiki esnâfından): 338, 346
pirinc-i asfar-gûn: 57
pirinç: 101, 274, 275, 276, 285, 306, 308, 312, 313, 314, 327, 329, 338, 346, 354
Pîrîpaşa: 251, 290
Pîrîpaşa kasabası: 193, 202, 203
Pirizneli: 167
Pirlepe: 308
pîrûze: 312
pîrûze-i Nişâbûrî (mermer cinsi): 72, 160, 310
pisi balığı: 240, 291
pîşekâr: 333, 341, 347, 348
pişer (ok cinsi): 314
pişiriciler: 267
pîşkabza (güreş oyunu): 316
pîşkâr: 348
pişmâniye: 289
pîş-tahta: 118, 239, 310, 335, 339, 340
pîş-tahtacıyân esnâfı: 339
pivo: 354
piyâdegân esnâfı: 329
Piyâle Kapudan Paşa: 96
Piyâle Kethudâ mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Piyâle Kethudâ mescidi: 206
Piyâle Kethudâ (Tershâne Kethüdâsı): 122, 125
Piyâle Paşa, Gâzî: 209
Piyâle Paşa, Koca (Vezîr Kapudan): 204, 205, 206
piyâlehâne (meyhane): 355
Piyâlepaşa bâzârı: 208
Piyâlepaşa câmi'i: 205, 206
Piyâlepaşa depesi: 232
Piyâlepaşa deresi: 207
Piyâlepaşa hammâmı: 159, 206
Piyâlepaşa havzı mesiregâhı: 235
Piyâlepaşa mahallesi: 205
Piyâlepaşa sarâyı: 206, 235
Piyâlepaşa sûku: 208
Piyâlepaşa teferrücgâh-ı tekyesi: 207

poca (gemici terimi): 273
Pojeğa: 79, 82, 87, 94
pojekalar (temren cinsi): 307
Polata kal‘ası: 95, 97
poli[ç]se kâğızları: 276
poloniyye (şarâb): 354, 356
Polpa vilâyeti: 94
porsuk: 290
Portakal: 111
Portakal Bunduki: 217
Portakal donanması: 111
Portakal (Freng-i): 76
Portakal lisânı: 24
post: 35, 43, 61, 116, 183, 207, 224, 239, 244, 245, 248, 276, 299, 310, 321, 342
postal: 325
Posthu (Çıldır'da): 85
Posto: 92
Postuh: 89
pota: 313
potacılar: 313
potacıyân esnâfı: 313
potaç (küçük savaş gemisi): 273
potura (yağmacılık): 313
Pozantin Kıral: 21, 27, 29, 37, 52
pozbakal kuşu: 318
Poznatyam (İstanbul'un ismi, Yûnânca): 24
Pozyan: 89
Prak kal‘ası (Çeh'de): 346
pranka zencîrler: 207, 321
Praşov dağları: 140
Pravadi: 15, 19, 102, 353
Prizrin: 82, 87, 90
pûlâd (çelik): 312
pûlâd kalkan: 302
Pûlâd, Monlâ: 41, 42
pûlâd tâs (işkence aleti): 256
pûlâd-ı Hindî: 308
pûlâd-ı Nahçıvânî: 71, 302, 308, 311, 315
pûlâdî: 333
pûlâdî akmişe: 119
pulluk: 263
Pulya: 66
pustenik (kilise yetkilisi): 26
pusula sâ‘atcılar: 213
pusulacıyân esnâfı: 270
pusulacıyân ya‘nî kıble-nümâcıyân esnâfı: 270
puşta: 324
put: 49, 207, 331
puta (ok cinsi): 314
puta oku: 49, 207
puta sepedi mahalli (Okmeydânı'nda): 207, 318
putperest: 14
Puzanta: 17
Puzantin kıral: 17
Pürtekrek (Çıldır'da): 85
püzeveng: 127

- R -

Raba nehri: 142
Râbi‘a binti Abdullâh ibn Mes‘ûd (Ebü'l-Havâkîn-i Muhammed'in hâtûnı): 329
Râbi‘a-i Adeviyye: 208
Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân: 14
Rac‘îm (Melik): 21
Raça kal‘ası: 94
ra‘dî (havayi fişek): 305
râfizî: 164
raga (çiftçi aleti): 263
Rahbe deyri (Rıkka'da): 89
râhib: 52, 55, 220, 224, 226, 346
râhibe: 21, 52
rahîkî habbı (keyf verici madde): 354
Rahîkîzâde yalısı: 217
Rahoviçe: 82, 87
raht: 140, 239, 310
rakı: 354
rakı şarâbı: 356
rakkâs: 116, 189, 298, 310, 336, 338, 341, 343, 347, 348, 349, 357
rakkâs dilberleri: 348
rakkâs mehpâreler: 298
rakkâsân esnâfı: 341
rakkâs-ı pehlivân: 310
Rakofçi Kıral (Erdel Kıralı): 138, 139, 313
raks: 349
Ram‘ân (Hazret-i Âdem'in çocuğu): 255
Ramazân Çelebi, çârtâcıyân: 344
Ramazân (Çöğürciyân): 344
Ramazân Efendi (Şeyh): 96, 175, 180
Ramazân ibn Şâzilî, Pir: 266
Ramazân pideleri: 264, 267
Ramazân Şâh, Saçlı (Rakkâs): 343, 348
ramazâniyye (şarâb): 354
rasad: 218
râst makâmı: 116
râvend (İlâç olarak kullanılan bir bitki kökü): 326
ravzacıyân (musiki esnâfından): 337, 344
Ravza-i Mutahhara: 11
Ravza-i Rıdvân: 59, 65, 67, 162, 178, 204, 222, 300
Râzî (Şa‘ir) (Koca Hasanzâde): 164
râzyâne (durak otu, rezene): 289
rebâb (musiki aleti): 336, 337, 343
rebâbcıyân: 336
Receb Ağa, Yamalı (Kopûzcıyân): 344
Receb Çelebi, Taşcızâde: 342
Receb Efendi (İslâmbol Monlası): 124
Receb Paşa: 104, 112, 123, 200
Receb Paşa, Lala: 117
Receb Paşa (Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîri, Kapudan): 112, 122, 187, 219, 227
Receb Sifâlî: 342
Receb-i Kırımî (Tüfeng ustası): 303
Refref cennet burağı: 242
rehâ (gürz oyunu): 121
rehâ top (matrakbâzlık): 121
rehâvî makâmı: 116, 337, 347, 357
Re’îs Şâmîzâde yalısı: 202

re’îsân-ı Bahr-i Ummân esnâfı: 272
re’îsân-ı ehl-i tarîk esnâfı: 259
re’îs-i küttâblar: 153, 359
re’îsü'l-etibbâ: 124
remil tahtaları: 259
Remle: 45, 50, 51, 68, 340
Remle bâğları (Mısır İskenderiyesi'nde): 259
reml-i Alî: 259
remmâl (falcı): 242
remmâlân esnâfı: 259, 331
Remzî (Pîr Muhammed Paşa'nın mahlası): 166
rende: 311
resenbâz: 208, 338

resm-i kadîm: 91
Resmî (Şa'ir): 161
ressâm: 216
Restetâlîs: 22, 262
Resûl Baba: 331
Resûl Paşa çeşmesi: 196
Reşâd ibn Muhammed Ekber-i Yemenî, Pir: 324
Reşîd: 125
Reşîd ibn Helvâyî Ömer, Pir: 265
Reşîd Urbânı: 270
reşîdiyye cân gülü (helva cinsi): 289
reşme (Süslü at başlığı): 352
Retime kal'ası: 84, 132, 137
Revân: 24, 25, 72, 94, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 107, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 122, 133, 172, 188, 211, 239, 250, 294, 331, 344, 346, 352, 361
Revân hânı: 113, 114, 116, 239, 346
Revân kal'ası: 97, 98, 104, 113, 118
Revân köşkü: 105
Revân seferi: 24, 104, 111, 112, 113, 122, 133, 172, 211, 352
Revânî: 116, 148, 150, 167, 191, 192
Revânî medresesi: 150
Revânî mescidi: 148
Revânî (Sultânü'ş-şu'arâ): 191
Revânî (Şa'ir): 167
Revânlı Haydar Beğ: 344
Revânlı Mîrzâ: 344
revgan yağı: 265
Rey şehri: 262, 265, 292
reybâs (içecek): 276, 285
reyhân: 222, 267
reyhân yağı: 262
reyhânî mühür: 312
Reyyân-ı Hindî, Pir: 265
Reyyâs bin Ömerü'l-Harrât, Pir: 263
rezeler: 307
rıbâhor: 274
Rıdvân Efendi: 177, 178
rık'a mühür: 312
Rıkka: 81, 85, 89, 92
rıtl (ölçek): 298
Rızâ Çelebi (Mühür kesen usta): 312
Rızâ Çelebi (Şeştâryân): 344
Rızâ, İmâm: 198, 319
Rızâ, Nakkâş Ağa: 202
Rızâeddîn-i Şîrvânî: 344
Ribniçse kal'ası: 139, 140
Rîha (Haleb'de): 299
rikâb-ı hümâyûn: 108
Rila yaylası (Samakov): 286
Rim Papa: 20, 31, 55
riyâl guruş: 225
Rize: 85
Rodos: 32, 33, 45, 46, 53, 70, 73, 75, 80, 81, 82, 87, 91, 94, 124, 125, 168, 270, 273
Roma: 21, 24
Rosni kal'ası: 94
rubâ'iyyât: 186, 359
Rûdîn (Şehrizol'da): 86
Rûhâ (Urfa): 20, 80, 85, 92, 337, 346

ruhâm: 55, 166
ruhâmî (mermer): 18, 55
ruhâvî makâmı: 337
ruhbân: 17, 20, 24, 27, 35, 55, 56, 221, 224, 336, 337, 346
Ruhbân Dağı (Bursa'da): 286
Ruhbân Erzâ'îl: 56
Rûhu'l-Kudsi: 161
Rukıyye (Hazret'in kerîmesi): 319
Rûm aselleri: 274
Rûm (ayrıca bkz. Urum): 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 30, 31, 36, 37, 38, 39, 47, 51, 64, 65, 74, 78, 79, 81, 82, 88, 89, 91, 98, 101, 102, 103, 108, 116, 117, 119, 123, 124, 130, 161, 163, 164, 166, 167, 181, 185, 193, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 207, 210, 212, 213, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 231, 232, 234, 236, 238, 239, 250, 252, 254, 259, 261, 269, 270, 274, 275, 286, 291, 303, 306, 309, 310, 317, 322, 330, 331, 337, 341, 344, 346, 347, 348, 349, 353
Rûm (Bağdâd'da): 89
Rûm cüvânları: 349
Rûm fâtihi: 38
Rûm harâcı: 65, 101, 270, 349
Rûm kadı'askeri: 166
Rûm kayâsıraları: 37, 38
Rûm lisânı: 226, 231
Rûm mahallesi: 252
Rûm mahbûbları: 223
Rûm merimceği: 275
Rûm (müverrihânı): 37, 41
Rûm nakkâşları: 331
Rûm (Sivas): 91
Rûm şu'arâları: 238, 330
Rûm tabbâğları: 322
Rûmâhiyye livâsı: 85
rumatcı (gümüş tozu): 311
rumatcıyân esnâfı: 311
Rûmeli: 15, 18, 38, 40, 51, 54, 66, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 90, 91, 93, 102, 122, 128, 136, 140, 141, 142, 145, 167, 189, 192, 209, 222, 224, 225, 227, 228, 230, 294, 297, 308, 321, 325, 336, 345, 352
Rûmeli askeri: 90, 222
Rûmeli Boğazı: 228
Rûmeli Hisârı: 18, 40, 145, 189, 224, 225, 230, 336, 352
Rûmeli kadı'askeri: 54, 136
Rûmeli kal'ası: 228
Rûmeli kasabâtları: 228
Rûmeli Kavağı: 145
Rûmeli metâ'ları: 297
Rûmeli pâyesi: 142
Rûmeli vâlîsi: 76
Rumeyletü'l-Himâl şehri: 338
rumh (mızrak, süngü): 33
Rûmî: 14, 27, 44, 56, 93, 115, 119, 125, 161, 164, 175, 206, 214, 218, 222, 259, 285, 306
Rûmiyye (Azerbeycân'da): 104, 113
rumûz-ı usturlâb: 165
Rûmiyye Şeyhi: 104
rumûz-ı usturlâb: 165
Rûmzâd: 349
Rûs lisânı: 202
Rûs / Urus: 84, 131, 138, 226, 240, 267, 297, 346
rusâs-ı hâs: 65
Ruscuk kasabası: 178
Rûs-ı menhûs: 137
Rûşenî tarîkatı: 191
ru'ûs berâtı: 294

ru’ûs-ı hümâyûn: 285, 289, 291, 292
rûzgâr düdüğü: 336
Rûzî: 68
Rûznâmeci: 84, 85, 86, 115, 125, 148, 212, 224
rübbân (gemici): 271
Rüstem: 342
Rüstem Paşa câmi‘i (Tahtakal‘a'nın kurbünde): 147
Rüstem Paşa türbesi: 179
Rüstem Paşa, Güzelce (Mîrimîrân): 77
Rüstem Paşa hânı: 154
Rüstem Paşa kârbânsarâyı: 213
Rüstem Paşa medresesi: 150
Rüstem Paşa mescidi: 148
Rüstem Paşa sarâyı (Cüvân Kapucubaşı sarâyı): 153, 154
Rüstem Paşa, Sarı: 168, 169
Rüstem Paşa (Vezîr-i a‘zam): 76
Rüstem [ü] Efrâsiyâb: 331
Rüstemâne: 120, 315
Rüstem-i zamân: 117
Rüstem-salâbet: 103
rüsvâhâne (meyhane): 358
rüşvet: 130, 172
Rüvende (Yağfûr Kıral'ın vezîri): 19

- S -

sa‘âdethâne-i hümâyûn: 153
sâ‘at: 68, 310
sâ‘at kumu: 30
sâ‘atcı: 241, 267, 311
sâ‘atcıyân esnâfı: 270, 310
sâ‘atcıyân esnâfı: 310
sâ‘at-ı musanna‘ı: 310
sâ‘at-ı remil: 213
sabâ makâmı: 116, 345
Sabâ şehri: 14
Sabâh Sabâh Delisi: 189
saban: 263
saban demirleri: 315
Sabanca somunu: 220
Sabastıyye karyesi: 63
Sabâyî (Şa‘ir): 167
sabbâğân ya‘ni boyacıyan: 334
saberân ya‘ni çilingirân-ı yüksükciyân esnâfı: 307
Sabrî Efendi, Şerîf (Şa‘ir): 359
sâbûn: 299, 329
sâbûncu esnâfı: 299
sâbûnî (helva cinsi): 289
saç bağı: 173
saçaklı abâyî: 259, 261
Saçbağı Paşa: 173
Saçbağlı hâsekîler: 130
saçma ağları: 290
saçma topları: 125
saçmacıyân esnâfı: 290
Sa‘d, Hz.: 331
Sa‘d ibn Ebî Vakkâs (pîr Tîr-endazân): 315

Sa‘d ibn Ubeyd: 268, 269, 309, 323
Sa‘d, Pir: 269
Sa‘d (sahabe): 119
sadak: 315, 323
sadaka: 74
sadaka-i câriye: 74
sadaka-i cübbe: 74
Sa‘dân: 331
Sa‘dân-ı Hindî: 302
Sadâyî Çelebi, zâkir: 342
sâde kut (güvercin cinsi): 317
sâde sarma (güreş oyunu): 119
sâde tanbûracı: 345
Sa‘deddîn Efendi (Sultân Murâd-ı Salis mu‘allimi): 200
Sa‘deddîn, eş-şehîr bi-Çelebi Müftî: 99
Sa‘deddîn Hasan eş-şehîr bi-Hocazâde (Şeyh): 195, 199
Sa‘deddîn Hindî: 302
Sa‘deddîn ibn Kereb Gâzî: 315
Sa‘deddîn ibn Nâsır, Pir: 266
Sa‘deddîn-i Mısrî: 308
sadef: 100
sadefkârcıyân esnâfı: 335
sadefkârî: 101, 144, 336
sadefkârî bâb-ı kebîrler: 100
sadefkârî dâ’ire: 342
sadefkârî kanatlar: 75
sadefkârî kundaklar: 304
sadefkârî kundaklı tüfengler: 268
sadefkârî na‘lınlar: 329
sadefkârîcibaşı: 335
Sa‘d-ı Vakkâs: 11, 12, 13, 49, 207, 316
Sâdık Çelebi (Kudumzen): 343
Sâdıkkapusu (Galata'da): 211
Sa‘dî Çelebi: 47, 151
Sa‘dî Paşa (Şa‘ir): 161
Sa‘dîzâde, Bursalı (mîrâsyedi kuşbâz): 317
Sa‘dîzâde Efendi: 176
sadranc nakşı: 204
sadranc tarzı: 213
Sadreddînzâde yalısı: 217
sadr-ı Anatolu: 124
sadr-ı rûm: 123, 124
sadrıa‘zam: 93, 94, 99, 103, 104, 106, 126, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 141, 142, 143, 166, 187, 188, 215, 216, 258, 260, 287, 342, 356
Sadru'l-ulemâ-yı Rûm: 123
Sadşe dağları: 214
Sa‘dullâh ibn Akşemseddîn (Şeyh): 162
safâyî habbı (keyf verici madde): 354
Safâyî (Şa‘ir): 164
Sâfî Çelebi (Akideci esnâfından): 289
Sâfî (Şa‘ir) (Cezerî Kâsım Paşa): 161
Safî, Şeyh: 307, 344
safîrciyân (sâzende): 347
safîr-i bülbül (sâzende): 347
Sâfiye Sultân yalısı: 223
Safvân-ı Hindî, Pir: 275
Safvân-ı Yemenî, Pir: 292
sağ ulûfeci: 87

sâğarhâne (meyhane): 355
Sağır Dâvûd: 301
Sağır Riyâzî Çelebi (Şa'ir): 359
Sağır Riyâzî Efendi: 97
Sağır Usta Dâvûd (Sultan Murâd-ı Râbi'in Kılıççibaşısı): 31
Sağman: 85
Sağmedresekapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72
sağrı poşu: 267
Sağrıcılar: 147, 303
Sağrıcılar Câmi' (Unkapanı'nda): 40
Sağrıcılar çârsûsu: 43
sağrıcıyân esnâfı: 303, 322
Sahâbe: 11, 12, 31, 32, 33, 35, 36, 43, 76, 145, 174, 185, 197, 204, 242, 244, 253, 254, 259, 267, 277, 293, 297, 301, 302, 303, 306, 320, 325, 350
Sahâbe-i güzîn: 76, 174, 301, 303
Sahâbe-i kirâm: 32, 33, 35, 36, 145, 174, 197, 204, 244, 254, 259, 267, 293, 297, 302, 306
Sahâbîzâdeler: 145
sahan: 218, 238, 309
sahan dökmecileri: 314
sahhâf: 259, 330, 332
sahhâfân esnâfı: 259, 330
Sahhâflarkapusu: 332
sâhib-i ayyârân: 311
sâhib-i beste: 351
sâhib-i post: 239
sâhib-i seccâde: 248
sâhir: 214
sahlebciyân esnâfı: 286
Sahn-ı Semâniye: 181
Sahr bin Harb: 254
Sahra-i Şerîf kubbesi: 74
Sahratullâh: 23, 302
Sahratullâh (mescidi): 74
Sahrek [Hacrek]: 89
sahrîc: 18, 20, 40, 146, 155, 198, 235, 252
sahtiyân: 132, 207, 208, 322, 323
sahtiyân terlikler: 325
Sâ'î: 147, 148, 156
Sâ'î Çelebi: 182
Sâ'î (Şa'ir): 180
Sa'îd Arab: 110
Sa'îd (sahabe): 119, 331
Sâ'î-i Dâ'î: 160, 175, 181, 183
sâ'ika: 57
sa'îl (postacı) esnâfı: 257
Sâ'ilî (Şâ'ir): 165
Sa'ird: 89
saka kuşları: 318, 321
sakal tıraş etme adeti: 247
Sakâlibe (İstanbul'un ismi, Tatar lisânında): 15, 24
Sakarya Nehri: 66
sakız: 222, 227, 269, 278, 335
Sakız adası: 32, 73, 82, 125, 204, 206, 209, 210, 223, 289, 335, 348, 358
sakız dırahtları: 222
sakız dimisi: 335
Sakız kal'ası: 223
Sakız kâmhâsı: 335
Sakız şarâbı: 358

Sakız Urumu: 289
Sâkîhâne (meyhane): 355
Sâkînâme (Mantîkî Efendi'nin eseri): 359
sakkâ: 113, 157, 239, 265, 266, 309, 321, 323, 358
sakkâ çeşmesi: 239, 309
sakkâ huddâmları: 113
sakkâ kamçı: 323
sakkâ kuşu boğazı (kürk): 321
sakkâbaşı: 52, 265, 266, 268
sakkâhâne: 253
sakkâyân-ı şehir esnâfı: 265
sakkâyân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî esnâfı: 265
saksığan kuşu: 248
sal gemiler: 70
Salacak: 30, 133, 233, 235
Salacak İskelesi: 133
Salâhaddîn, Kâtib (Şeyh): 161
salâhâne: 189
salahor esnâfı: 255, 358
salamura: 168
Salanta livâsı: 83
Salanta sahrâsı (Macaristan'da): 15, 138
salata: 285
salatacıyân esnâfı: 285
Salbaş (çoban köpeği ismi): 280
sa'leb: 274, 286, 298, 354
sa'lebciyân esnâfı: 286
salhâne: 252, 253, 276, 279, 280, 291, 295
salhâne emîni: 280, 291, 295
salhâneciyân esnâfı: 276
Salı bâzârı (İstanbul'un günlük pazarlarından): 218, 327
salık (gürz): 280, 316
Salıncak Rıdvân: 178, 179
Sâlih Çelebi, Mukallîd: 353
Sâlih Çelebi, Üsküdarlı (Kudumzen): 343
Sâlih Efendi (İslâmbol Monlası): 123, 124
Sâlih Efendi (Şeyh): 200
Sâlih Efendi (Tershâne emîni): 125
Sâlih, Hz.: 241
Sâlih Paşa (Kapudan): 78
Sâlih Paşa mescidi: 148
Sâlih Paşa sarâyı: 154
Sâlih Paşa (Vezîr-i a'zam): 111, 127
Sâlim Mağribî (Şeyh): 135
sallâhâne: 53, 192
salma (gürz): 279, 280, 316
Salmas: 238
Salsâl: 43, 253, 353
Salsâl Tatar (bozayı te'lîf iden): 353
Saltık Muhammed-i Buhârî: 353
sâlyâne: 80, 82, 84
salyar (salya): 288
Sâm (kayser): 37
Sâm (Pehlivân): 120, 302
Sâm, Pir: 317
Sâm ü Nerîmân: 113, 331
sam yeli: 283
Samadya: 158, 237, 290

Samadyakapusu: 27, 355
Samakov: 286, 308
Sâm-ı akrân: 121, 253
saman arakı (şarâb): 356
samsâ (helva cinsi): 289
Samsad (Diyârbekir'de): 88, 89
samson: 218, 240, 279, 280, 282, 283, 321, 340
samsonhâne: 218, 253, 282
Samsonhâne mesîregâhı: 218
Samsun: 51, 66, 220
San Pavla zindânı: 205
San Pavlo: 256
San‘ân: 305
San‘ân şehri (Yemen'de): 264, 327
sanavber: 51, 204, 224
sanavber fısdığı: 289, 300
sancak: 64, 273, 324
sancak ağası: 140
sancakbeği: 85, 86, 87, 90
sancakdârlar: 257
sancak-ı Şer‘-i Resûl-i Mübîn: 257
sancak-ı Yesevî: 353
sandal: 221
sandal (içecek): 276
sandolozlu balgam: 190
sandûk: 107, 323, 333, 334
sandûka: 23, 27, 46, 56, 57, 63, 171, 177, 202, 314, 323, 335
Sânî (Şa‘ir): 164
sansâr (kürk): 321
santa ağacı: 341
santûrcıyân (musiki esnâfından): 337
santûrî: 357
sapan: 248, 257, 260, 279, 280, 290, 315, 351
sapan taşı: 302
sapanbâz: 315
sapancıyân esnâfı: 315
sapan-ı Dâvûdîler: 257, 280
sar‘ zahmeti: 176
Sarakuza şarâbı: 213, 358
Saranda nâm meyhâneci: 213
sarây: 14, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 43, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 62, 66, 69, 72, 73, 76, 77, 79, 82, 100, 102, 104, 106, 107, 109, 114, 115, 118, 120, 121, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 140, 146, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 177, 183, 187, 192, 193, 195, 200, 201, 204, 206, 209, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 240, 251, 252, 256, 271, 278, 288, 293, 315, 319, 320, 324, 329, 330, 335, 336
sarây ağası: 131
Sarây Ağası mescidi: 148
sarây çiftliği: 224
sarây hammâmları: 193, 195, 222, 234
Sarây Meydânı: 54, 118, 120
sarây (pabuc cinsi): 324
Sarây şehri: 79
Sarây (şehri): 82
sarây yağlıkları: 320
Sarâyburnu: 14, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 41, 44, 46, 54, 56, 114, 123, 133, 134, 135, 172, 232, 237, 273, 290, 359, 360
sarây-ı âlî: 50, 52, 153, 201, 226, 330
Sarây-ı Amîre: 76
Sarây-ı Atîk: 52, 53, 66, 69, 120, 153, 278
sarây-ı a‘yân-ı kibâr: 251

Sarây-ı Cedîd: 51, 52, 278
Sarây-ı Hâs: 46, 77, 115, 153, 293, 319
Sarây-ı Hümâyûn: 26
sarây-ı vüzerâ: 53, 100, 149, 195, 201, 251, 252, 278
Sarâylılar: 158
sârbânlar: 267
Sardilya: 125
Sarhan: 66, 82, 88, 90, 184, 280, 345
Sarhan Akhisârı: 184
Sarhan (çoban köpeği ismi): 280
Sarhanbayoğlu: 42, 44
Sarhanî: 161, 175
sarhoş: 62, 70, 96, 99, 127, 159, 180, 357, 361
Sarhoş İbrâhîm (Cam ustası): 70
sarı asma kuşu: 318
Sarı Celeb (Mukallid): 121
Sarı Kâtib: 132
Sarı Kethudâ mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Sarı Mukallid Celeb (Çöğürciyân): 344
Sarı Muslihiddîn: 199
sarı nuhâs: 312
sarı pirinc: 65, 306, 313, 329
sarı pirinc esnâfı: 313
sarı pirinc kefeli terâzûlar: 276
sarı pirinc kitâbe: 312
sarı pirinc teller: 308
sarı pirinc tenekeler: 327
Sarı Saltık: 119, 291, 353
sarı [say] yağı: 292
Sarı Solak: 121
Sarı Solak kalyonu: 125
Sarı Solak kapudan: 273
Sarı Solak (okcu ustası): 315
Sarı Süleymân: 116
Sarı Velî kapudan: 273
sarı yâkût (şarâb): 358
sarıasma (kuş cinsi): 222, 353
sarıca: 41, 48, 139, 155, 281
sarıca arı erler: 155
sarıca haşerâtı: 139
sarıfirik (ot cinsi): 238
Sarıgürz: 147, 159, 178, 179, 181
Sarıgürz câmi‘i: 147
Sarıgürz hammâmı: 159
Sarıgürz mescidi: 178, 181
sarık: 41, 60, 224, 260, 287, 295, 319, 322, 329
Sarıkadı mesîregâhı: 235
sarıkcı: 58, 99, 329, 340
Sarıkcılar kurbü: 340
sarıkcıyân esnâfı: 329
sarımsak: 163, 229, 281, 283, 284, 285, 286
sarımsak turşusu: 283
sarımsakcıyân esnâfı: 283
Sarıyâr: 30, 194, 216, 227
Sarıyâr hammâmı: 159
Sârî (Kılıccıların Piri): 309
Sârî, Şeyh: 331
Sarkirmân kal‘ası (Kırım'da): 210

sarnıc: 22, 52, 54, 64, 69, 73, 155
sarrâc: 239, 268, 286, 304, 323, 324, 343
sarrâcân esnâfı: 323
sarrâcân-ı makbûlân esnâfı: 323
sarrâcbaşı: 253, 324
sarrâcbaşı kârhânesi: 253
Sarrâchâne: 35, 156, 174, 203, 324
Sarrâchâne mescidi: 203
Sarrâchânebaşı: 27, 156, 158, 188
Sarrâchânebaşı hammâmı: 158
sarrâf: 162, 294, 297
sarrâfbaşı: 297
Sarrâfzâde: 148
Sa'sa'a: 265
sâtûr: 276, 279
Sava Nehri: 97
savat: 312
savma'a: 255, 353
savt: 342
savt ü zecel: 115
say yağı: 265, 272, 291, 292, 299
saya: 109, 277, 281, 296, 317, 333
saya (güvercin cinsi): 317
saya (kumaş cinsi): 333
sayacı: 277, 279, 294
saya-i celebân-ı koyun esnâfı: 277
sayalma çekici: 306, 309
Sayda: 34, 45, 80, 84, 274
Saydgâh: 240
Saydûn Pâdişâh: 14
sâyebân: 39, 299
sâyebân-ı nâmûsiye: 320
sâyebân-ı pâdişâhî: 309
sayış egserisi: 306
Sa'yî (Şa'ir): 167
sâyislerin silsilesi: 257
sayyâd: 19, 24, 204, 226, 229, 242, 288, 289, 290, 291, 316, 318
sayyâdân-ı murgân esnâfı: 316
sayyâd-ı çömlekçi esnâfı: 290
sayyâd-ı mâhî: 229, 242, 288, 291
sayyâd-ı serçeciyân ve gayrı murgân esnâfı: 318
sâz: 110, 115, 223, 238, 251, 268, 273, 336, 337, 338, 343, 344, 345, 346, 347, 357
sâz (beş târlı): 344
saz (bitki): 83, 138, 141, 290
sâz (kırk târlı): 337
Saz Macarı: 83, 138, 141
sâzcıyân: 338
sâzende: 158, 202, 253, 256, 257, 298, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 355, 357
sâzendegân: 121, 213, 256, 343, 344, 345, 346, 347
sâzendegân esnâfı: 343, 347
sâzendegân-ı arabî düdük: 346
sâzendegân-ı avvâd: 344
sâzendegân-ı bârbûtcıyân: 345
sâzendegân-ı çağânabâzân: 347
sâzendegân-ı çağırtma düdük: 346
sâzendegân-ı çârtâyıyân: 344
sâzendegân-ı çengciyân: 343
sâzendegân-ı çeşdeciyân: 344

sâzendegân-ı çöğürciyân: 344, 345
sâzendegân-ı dâ'irezân: 343
sâzendegân-ı dankiyo düdüğü: 346
sâzendegân-ı kaba düdük: 346
sâzendegân-ı kânûncuyân: 344
sâzendegân-ı karadüzenciyân: 345
sâzendegân-ı kaval-ı çoban: 346
sâzendegân-ı kemânçeciyân: 343
sâzendegân-ı Fıranda: 346
sâzendegân-ı kopuzcuyân: 344
sâzendegân-ı kudumzen: 343
sâzendegân-ı macar düdük: 346
sâzendegân-ı mehter düdüğü: 346
sâzendegân-ı mizmer düdüğü: 346
sâzendegân-ı muğniciyân: 345
sâzendegân-ı mûsikârân: 343
sâzendegân-ı neyzenân: 343
sâzendegân-ı pirincden mehter borusu: 346
sâzendegân-ı ravzacıyân: 344
sâzendegân-ı şarkıcıyan: 345
sâzendegân-ı şeşhâneciyân: 344
sâzendegân-ı şeştârıyân: 344
sâzendegân-ı tanbûracıyân: 343, 345
sâzendegân-ı tel tanbûrcıyân: 345
sâzendegân-ı tulum düdüğü: 346
sâzendegân-ı yelli düdük: 346
sâzendegân-ı yeltemeciyân: 345
sâzendegân-ı yonkarcıyân: 345
sâzende-i acemî zurnacıyân: 346
sâzende-i ağız tanbûrası: 347
sâzende-i arabî zurnacıyân: 346
sâzende-i âsafî zurnacıyân: 346
sâzende-i balabancıyân: 346
sâzende-i câm dübelekciyân: 347
sâzende-i cura zurnacıyân: 345
sâzende-i çömlek dübelekci: 347
sâzende-i dervîşân borusu: 346
sâzende-i Efrâsiyâb borusu: 346
sâzende-i Erganûn borusu: 346
sâzende-i Eyyûb borusu: 346
sâzende-i filcân: 347
sâzende-i ıklıkcıyân: 345
sâzende-i İngilis borusu: 346
sâzende-i kaba zurnacıyân: 345
sâzende-i kamış mizmârcıyânı: 347
sâzende-i kerrenâycıyân: 346
sâzende-i luturyan borusu: 346
sâzende-i makrafa dübelekcisi: 347
sâzende-i nağarakıncıyân: 346
sâzende-i nefîrciyân: 346
sâzende-i safîrciyân: 347
sâzende-i safîr-i bülbül: 347
sâzende-i sünderciyân: 345
sâzende-i şehâbî zurnacıyân: 346
sâzende-i şîşe borusu: 346
sâzende-i tablbâzcıyân: 347
sâzende-i tarak mizmârcıyân: 347
sâzende-i torompete borusu: 346

sâzende-i Yemen dübelekciyânı: 347
sâzendekâr: 336
sâz-ı kadîm: 336, 337
sâz-ı sünderci: 345
sâzkâr: 338
sazlık: 122, 123, 290
Sazlıköy: 18
Sâznâme-i Dilnüvâznâme risâlesi (Nihânî Çelebî'nin eseri): 345, 347
Seb'a: 176
Seb'a kırâ'ati: 114, 118, 245
Sebâdân kal'ası: 94
Seb'a-i Mu'allaka: 259
seb'a-i seyyâreler: 304
Sebde [Sebte]: 331
sebeb-i seyâhat: 11
sebeb-i tahrîr-i kitâb: 250
sebîl: 156, 157, 158, 174, 175, 192, 193, 196, 198, 212, 219, 235, 265
sebîlhâne: 102, 149, 157, 175, 196, 206, 212, 219, 222, 223, 235, 251, 252
Sebt bâzârı (İstanbul'un günlük pazarlarından): 327
Sebte Boğazı: 16, 122, 200
sebzeci esnâfı: 285
sebzehâne: 53, 252, 285, 287, 291, 295, 301
sebzehâne dîvânhânesi: 53
sebzehâne emîni: 252, 291, 295
sebzevât: 53
sebzevâtcı: 263, 285
seccâde: 197, 242, 246
Seçan kal'ası: 87, 141
Seçova: 137
Sedde Boğazı: 188
sedd-i Kahkahâ: 227
sedd-i Ye'cûc: 214
sefâyin: 32, 33
sefer: 75, 81, 85, 86, 87, 90, 91, 93, 96, 99, 111, 125, 126, 138, 170, 255, 257, 260, 267, 293, 296, 302, 304, 306, 308, 323, 326, 332
Sefer Dede, Deli: 188
sefer eşmek: 82, 88, 90, 91, 258
sefer nevbeti: 91
Sefer Paşa: 85, 108
sefer yolları: 255
sefer-i hümâyûn: 87, 90, 94, 95, 102, 114, 143, 305
seferliler (odası): 52
segâh makâmı: 12, 116, 117, 267, 283, 342, 346
Segedin: 74, 82, 87, 94, 95, 149
segel taşı: 246
Segsar: 82, 87
seğirdim âşcıları: 279
seğirdim At Meydânı esnâfı: 279
seğirdim odaları: 279
Seğitvar: 45, 74, 83, 87, 95, 113, 117, 141, 168, 169, 181, 201
seğsâne (yük taşıyan at): 323
sehere avretleri: 214
Sehî Beğ (Şa'ir): 165, 167, 175
sehm (ok): 315
sehm-ı kazâlar: 260
sekbân: 53, 99, 108, 139, 151, 252
Sekbân Alî medresesi: 151
sekbânbaşı: 25, 53, 87, 103
sekdirme gülleler: 216

sekel (dervîşân mâbeyninde boğazlarında asılan balgamî taşlar): 246
Sekelhit kal‘ası: 139
Seki Balı (Top cinsi): 216
sekî sabuncu: 299
seklem (çuval): 291
Sel kapusu: 225
selâhorân esnâfı: 255
selâme işi (kılıç): 301
Selâmet Geray Hân: 360
selâmiyye avret takyalı: 340
selâmiyye dîbâ: 220
Selânik: 51, 74, 77, 82, 87, 90, 109, 188, 203, 281, 293, 294, 295, 302, 334
Selânik çukası: 109
Selânik halîçeleri: 334
Selânik (kılıcı): 302
Selânik ocağı: 90
Selânik Yahûdîleri: 51
Selânikli: 342, 344, 345
Selçûk: 351
Selçûkıyân: 37, 38, 161, 308, 322, 351, 353
Selçûkî: 346
Selîm Ağa (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
Selîm Hân: 46, 60, 68, 69, 79, 96, 110, 147, 148, 153, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 175, 230, 231, 236, 278, 279, 286, 311
Selîm Hân câmi‘i: 191
Selîm Hân evkâfı: 74
Selîm Hân Mandırası mesîregâhı: 240
Selîm Hân medresesi: 74, 149
Selîm Hân, Şehzâde: 95, 171, 230
Selîm Hân-ı Evvel: 11, 46, 47, 68, 69, 84, 106, 149, 150, 152, 155, 165, 166, 170, 174, 182, 184, 202, 221, 223, 224, 227, 229, 230, 231, 233, 237, 240, 309, 311
Selîm Hân-ı Sânî: 11, 29, 58, 60, 74, 95, 96, 97, 148, 151, 153, 168, 169, 170, 199, 202, 226, 227, 251, 341
Selîm, Sultân: 47, 68, 96, 168, 169, 307, 331
Selîm Şâh: 46, 68, 169
Selîm, Şehzâde: 97, 164
Selîm türbesi: 201
selîmî: 129
selîmî destâr: 93, 166
selîmî sarıklar: 329
Selîmiye Köşkü: 30
Selîmiyye hammâmı: 191
Selîmiyye kurbü: 148, 150, 178
Selîmiyye meydânı: 237
Seline kal‘ası: 132, 137
Seline livâsı: 84
Selmân: 257, 276, 277, 282, 285, 286, 292, 297, 302, 307, 308, 314, 320, 323, 326, 327, 328, 331, 332, 335, 339, 341
Selmân-ı Fâris (Pâris): 243, 244, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 275, 289, 297, 298, 301, 306, 307, 318, 319, 325, 328, 338
Selmân-ı Kûfî, Pir: 265
Selmân-ı Pâk: 146, 254, 255, 256, 262, 263, 264, 265, 270, 272, 275, 276, 277, 282, 286, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 314, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 334, 335, 338, 350
Selmânî: 247, 297, 332, 333
Selmiyye livâsı (Tarabulus-ı Şâm'da): 84, 88, 92
Selsebîl (Kevser): 71, 157, 160, 196, 203, 204
selvâ nâm pişmiş kuşlar: 246
semâ‘: 191, 209, 222, 225
semâ‘ [u] sefâ: 191
semâ‘hâne: 74, 192, 222, 337
Semâ’îl: 306

Semân, medâris-i: 149
Semâniye: 65, 149, 181
Semâvât (Bağdâd'da): 89
Semâvât livâsı: 85
semâyî (havayi fişek): 305
semek: 196
semekî (havayi fişek): 305
Semendire: 15, 16, 66, 82, 87
Semendire (arabası): 18
Semendire balı: 299
semer: 257, 323
semerciler: 323
semerciyân esnâfı: 307, 323
semîn sünger (işkence aleti): 256
semmûr: 60, 62, 114, 115, 116, 130, 132, 133, 134, 138, 172, 173, 177, 238, 273, 275, 298, 321, 327, 357
semmûr bâzirgânı esnâfı: 321
semmûr esnâfı: 321
semmûr hil'at-ı fâhire: 134, 273
semmûr kabaniçesi: 273
semmûr kafâsı (kürk): 321
semmûr kalpak: 115, 116, 321, 357
semmûr kalpakcıyân esnâfı: 321
semmûr kürk: 60, 116, 130, 133, 172, 321, 327
semmûr lepâçe: 62, 132, 133, 177, 275
semmûr paçası (kürk): 321
Semmûrkaş kolu: 349
Semmûrkaş (Rakkâs): 310, 349
Senâyî Çelebi (Şa'ir): 161
Sencovaniyye manastırı: 63
seng-i ferah (mermer cinsi): 160
Senköy: 83, 140
Senmartin kal'ası: 97
Sennâre şehri (Füncistân'da): 320
sepet: 207, 254, 290, 300, 301, 323, 327
sepet sandıkcıyân-ı sarrâcân esnâfı: 323
sepet sandûklar: 323
sepetciyân-ı sayd-ı mahî esnâfı: 290
sepetciyân-ı sayyâd-ı mahî esnâfı: 290
serâvîl [ü] kamîs: 74
serbend: 310, 357
serçe: 152, 318, 353
serçeciyân esnâfı: 318
Serdâr Cüvân Kapucubaşı: 128
serdengeçdi: 45, 50, 77, 238
Serem balı: 299
seren: 270, 300
serencibaşı: 270
serenciyân esnâfı: 270
Serendîl cezîresi: 335
Serendîl (Hindistan'da): 243, 255
sereng: 114, 263, 319, 333
sereng ve katîfe esnâfı: 333
sereng yasdıklar: 333
seretân burcu: 23
Serfice: 321
Serfice bezi: 333
Serfice gömlekleri: 319
Serfice ketânı: 274

sergele (güreş oyunu): 119
sergellebaşı: 324
sergüzeşt: 46, 59, 62, 78, 110, 111, 113, 114, 121, 185, 204, 207, 248, 271, 351
sergüzeşt-i Evliyâ: 114
serhadli (pabuc cinsi): 324
serheng (ney cinsi): 337
serîka: 240, 255
sergelle (güreş oyunu): 316
Serkiz: 255
sermâye tüfeng: 303
serpenâh (zırh): 302
serpme: 291
serpûş: 144
serre (matrakbâzlık): 121
Serûc (Rıkka'da): 85, 89
serv (servi): 51, 67, 69, 72, 102, 115, 130, 145, 164, 165, 176, 202, 204, 209, 216, 221, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 256, 262, 290, 316, 332, 335, 340, 341, 348
Servi, Bâb-ı: 115
Servi Burnu: 226, 228, 229
Servi Furunu mukâbelesi: 316
Servi kolu: 348
servi kozağı: 262
serv-i serâmed: 229
servi tâbûtlar: 341
servi tahtası: 340
Servikapusu: 26
servili bâğ: 221
Sevâkin: 335
sevdâger-i burgucıyân esnâfı: 306
Severin (kal'ası): 18
Sevîk (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
sevr kökü (deva otu cinsi): 327
Sevrü'ş-Şehb (Hazret-i İbrâhîm'in ineğinin adı): 277
seyâhat: 11, 12, 16, 46, 47, 74, 86, 111, 142, 149, 152, 159, 161, 164, 176, 181, 188, 189, 198, 248, 250, 256, 267, 270, 313, 314, 316, 317, 338, 347, 353
seyâhat urganları: 256
seyâhat-ı kübrâ: 11
seyâhatimiz (Evliya'nın): 248, 285, 316
Seyâhatnâme: 21, 159, 178, 218, 234
Seydî bin Mahmûd eş-şehîr bi-Mücellidzâde, Mevlânâ: 167
Seydi Çelebi, Mevlânâ: 79
Seyfeddîn-i Herâtî (Şeyh): 281
Seyfî Ağa (Şeştâryân): 344
Seyfî Çelebi: 179
Seyfî (Şa'ir): 164
seyf-i zülfeccâmî (kılıç cinsi): 301
seyf-i zülyezenî (kılıç cinsi): 301
Seyfullâh Hamîdî: 178
Seyidvar gazâsı: 341
seyis: 159
seyisbaşılar: 257
seyishâne: 52, 257, 263, 265, 266, 272, 279, 281, 282, 284, 287, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 329, 330, 332, 333, 338, 340, 341
seyishâne atları: 287
seyishâne dükkânı: 313
seyishâne yükü: 52, 279, 281
Seykel: 83, 138, 141
Seykelistân: 138

seylân: 310, 312
seylâvî: 238
seyrâncı: 264, 268, 269, 289, 292, 298, 319
seyyâfân: 301
seyyâh: 11, 13, 30, 36, 51, 63, 70, 164, 235, 238, 242, 248, 250, 304, 348
Seyyid-i Vilâyet (Şeyh): 175
Seyyidvar Gazâsı: 116
sıbyân fırlağı: 120
sıçan: 296, 320, 340
Sıçan Halîfe sarâyı: 206
Sıçan Halîfe (Tanbûrcıyân): 343
Sıçanlı hammâm: 158
Sıdkı Çelebi (Şeyh): 185
Sıdkı Efendi câmi'i: 224
Sıfâhân: 262
Sıfet: 84, 88, 92, 137
Sıfet haliçeleri: 334
Sıfet şehri (Arabistan'da): 203
Sıfet Yahûdîleri: 51
Sıffîn cengi: 264, 306
sıfracıyân esnâfı: 323
sığın (geyiğin büyük cinsi): 226, 240, 254, 279, 316, 321
sığır: 137, 210, 228, 240, 246, 263, 277, 279, 281, 295, 299, 305
sığır boynuzu vezneleri: 304
sığır boyunduruğu: 315
sığır bülbül (musiki aleti): 347
sığır celeb-keşânları: 281
sığır derisi: 225, 232
sığır derisinden tulum sallar: 38
sığır etleri: 277
sığır kelleleri: 281
sığır pasdırması: 300
sığır postu: 224
sığır sürüsü: 240
sığır tokatları: 277
sığırcık: 21, 27
sığır-keşân: 281
Sığla: 82, 87, 91, 345
Sınab: 220
sınago hahamları: 203
sınagolar: 212, 223
sıntırac (nalcı aleti): 308
sıntırâş (işkence aleti): 256
sıntırâş (pabuccu aleti): 325
Sınur çayırı: 113
sıpa: 277
sıpkın harbe: 279
sıpkın (zıpkın): 290, 291
sıpkıncıyân esnâfı: 290
Sırçasarây: 107, 111, 130, 173
Sırf: 325
Sırf hükemâları: 21
sırık: 254, 255, 264, 265, 266, 267, 273, 278, 282, 284, 288, 290, 295, 297, 304, 318, 319, 323, 340, 354
sırık hammâlları: 264, 265, 266, 267, 297, 354
sırma: 268, 279, 292, 304, 308, 311, 313, 320, 323, 324, 332, 333
sırma gibi teller: 313
sırma keçe: 268
sırma mebrûm: 304

sırma satıcı esnâfı: 292
sırma ve kılabdan satıcı esnâfı: 292
sırmacılar: 332
sırmakeş: 148, 308
Sırmakeş mescidi: 148
sırmakeşân esnâfı: 292, 313
sırmakeşhâne: 158, 252, 292, 313
sırmakeşhâne emîni: 292, 313
Sırmakeşhâne kurbü: 158
sırmalı katîfe: 333
sırmalı peştemâlları: 279
Sırrî Efendi (Şa'ir): 359
Sırt hammâmı: 158, 320, 332
sırtlan: 280, 321
sıvacıyân esnâfı: 339, 340
Sibin kal'ası: 141
sicim: 269, 290
sicn kapusu: 351
Sidirkapsi (Selânik kurbünde): 294
siğer: 314
Siğer kitâbları: 32, 328
Siğer-i Cerir (Kitap): 337
Siğerler (kitab): 248
Sihâm-ı Kazâ (Nefî' Efendi'nin hicivâtı): 221
Sîhuzencîr (Şehrizol'da): 86
Sikender: 156
Sikender-i Rûmî: 27
sikke: 38, 39, 50, 66, 69, 83, 115, 173, 214, 240, 293, 294, 303, 310, 311, 313
sikke kalp olması: 294
sikke kazır: 311
sikke tasîh: 293
sikke urucular: 294
sikkeci (kehleciyân ustalarından): 294
sikkeciyân: 294
sikkehâne: 294
sikke-i hasene: 240, 313
sikkezân: 311, 314
sikkezân ağa: 314
sikkezân esnâfı: 311
sikkezânbaşı: 294, 295, 310, 311, 313
Sikkîn, Seyyid: 43
silâhhâne: 20
silâhşör: 120, 259
sîlâr (gürz oyunu): 121
Silifke: 84, 274
Silifke kal'ası: 66
silihdâr: 87, 93, 132, 134, 153, 207, 219
Silihdârlı: 108
silihdârlık: 103, 123, 135
Silisre: 15, 82, 83, 87, 104, 111, 132, 135, 163, 273
silisre düdükleri: 272, 332
Silisre paşa livâsı: 83
Silisre sabunu: 299
Silivri: 18, 20, 26, 33, 174
Silivri bâbı: 23, 26
Silivri bâğçesi: 237
Silivri kal'ası: 15, 18, 38, 135
Silivrice Vezîr: 15

Silivrikapu: 44, 51, 77, 145, 146, 148, 158, 175, 232, 237, 278, 293
Silivrikapusu hammâmı: 158
sîm: 198, 286, 307
sîm âvânî: 138
sîm halhâllar: 202
sîm mühür-kenler: 312
sîm rahtlar: 323
sîm ü heykelân esnâfı: 312
sîm üzengi: 138
Simav şehri: 164, 175
sîmci (sırma-keşân esnâfından: 292
sîm-i hâlis: 101, 354
Simidcizâde: 121
simit: 208, 213, 251, 265
simit furunu: 251
simitci: 348
simitciler esnâfı: 265
Simitcioğlu (Mukallid): 312, 352
simitciyân esnâfı: 265
simsâr: 292, 294, 297
simsârcılar: 297
simsim (Susam): 298
sîmurg: 114, 254
simyâ: 353
Simyon (Evliya'nın talebesi): 37
Sin kal'ası: 94
Sîn vilâyeti: 253
Sinân bozahânesi: 354
Sinân bozası: 354
Sinân Çelebi, Nişâncı: 163, 180
Sinân Efendi, Muhaşşî: 181
Sinân Efendi (Şeyh): 184
Sinân Efendi, Vâ'iz: 209
Sinân, Mevlânâ Hekîm: 96
Sinân Paşa: 139
Sinân Paşa câmi'i: 206
Sinân Paşa, Cığalazâde (Vezîr): 99
Sinân Paşa (fâtih-i Yemen): 158
Sinân Paşa (Kapudan): 78, 96, 97
Sinân Paşa kârbânsarâyı: 155
Sinân Paşa Kasrı: 30
Sinân Paşa, Koca (Vezîr-i a'zam): 78
Sinân Paşa Medresesi: 177
Sinân Paşa mescidi: 148
Sinân Paşa, Serdâr: 96
Sinân Paşa, Sofu (Sadr-ı a'zam): 99
Sinân Paşa, Tavâşî: 166
Sinân Paşa tekyesi: 206
Sinân Paşa, Vezîr-i a'zam (Bâyezîd-i Velî asrında): 163
Sinân Paşa (Yemen Fâtihi): 174
Sinân Şâh: 346
Sinân (Şa'ir): 164
Sinâneddîn bin Yûsuf el-Hatîb (Süleymâniyye câmi'inin imâmı ve hatîbi): 191
Sinâneddîn (Şeyh): 184
Sinâneddîn Yûsuf bin Hüsâm bin el-Abbâs: 181
Sinânî tarîkatı: 191
Sinâniyye çârsûsu: 351
sinânlar (savaş aleti): 302

Sinânpaşa Kasrı: 359
Sinânpaşa köşkü (Sarâyburnu'nda): 359
Sinânpaşa mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
Sincar (Diyârbekir'de): 85, 89, 92, 283
Sincivit: 83
Sind diyârları: 232
sindân (örs): 305
sini: 63
sini börekleri: 265
sinibâz (hayâl-i zılcıyân): 338, 349
Sinobî: 164
Sinop: 34, 51, 66, 70, 100, 194
Sinop câmi'i minberi: 70
Sinop kal'ası: 34, 66, 100, 194
Sinyor Yako (Rakkâs): 349
sipâh: 50, 122, 132, 133, 135, 142, 187, 235
sipâh ağaları: 93, 130
sipâh çavuşu: 103
sipâh eşkıyâsı: 136
sipâh huddâmları: 93
sipâh kethudâyeri: 53, 233
sipâh oğlanı: 87
sipâh zorbaları: 200
Sipâhbâzârı: 235, 334
sipâhî: 90, 107, 109, 131, 134, 135, 139, 142, 167, 242
sipâhîzâde: 135
sipehsâlâr: 107, 136
Sirâceddîn Lahsevî, eş-Şeyh (Âh-i Evran Dedesi): 303
Sirâceddîn, Pir: 332
Sirebreniçse (Bosna'da): 294
Sirem: 82, 87
Sirem arabaları: 18, 297
Sirem vadisi (Macaristan'da): 15, 16
sirke: 163, 229, 281, 283, 285
sirke fıçıları: 283
sirke şîşeler: 283
Sirkeci: 34, 39, 42, 152, 174, 175, 184, 283, 345
Sirkeci Hüseyin (Sâzende): 345
Sirkeci tekyesi: 34, 39, 42, 152, 174, 175, 184
sirkecibaşı: 253, 283, 284
sirkehâne kârhânesi: 283
Sirozî: 165
Sis: 84, 88, 92
Sitâyişnâme: 343
Sitti Âyişe: 319
Sitti Hafza: 258
Sitti Zeyneb: 319
Sivas: 41, 51, 78, 80, 81, 82, 88, 91, 95, 113, 127, 129, 135, 162, 163, 168, 209, 259, 294, 332
Sivas Ermenîleri: 51, 332
Sivas kal'ası: 78, 113
Sivasî Efendi Tekyesi câmi'i (Sultân Selîm kurbünde): 146
Sivasî Tekyesi: 20, 152
Siverek: 85, 89, 92
Siverin kal'a: 18
Sivrihisâr: 46, 161, 236
Siyâvuş Paşa bâğçesi: 237
Siyâvuş Paşa, Kapudan: 123, 154
Siyâvuş Paşa kapusu: 219

Siyâvuş Paşa, Makbûl: 53
Siyâvuş Paşa sarâyı: 52, 73, 153
Siyâvuş Paşa (Süleymân Hân vezîri): 123, 125, 132, 134, 138, 141, 199, 219, 220, 233
sof: 245
sofcular: 154
soffalar: 204
Sofî Mehemmed Paşa medresesi: 150
Sofî Mehemmed Paşa sarâyı (Hâce Paşa mahallesinde): 153
Sofîler: 158
Sofîler hammâmı: 160
Sofîler tekyesi: 152
sofiyyûn esnâfı: 258
sofralar: 332
Sofular hammâmı: 158, 182
Sofya: 51, 54, 82, 90, 164, 184, 187, 190, 294
Sofyalı Kadızâde: 190
soğan: 283, 284, 285, 291, 298
soğan dolması: 285, 291
soğancıyân esnâfı: 284
Soğanlı vâdîleri: 238
Soğuk Çeşme: 26
Sohbethâne (meyhane): 356
Sokrât: 22, 28, 262
Sokul kasabası: 76
Solak Çelebi: 154
solak tâ'ifesi: 114
solakbaşı: 114
Solakzâde: 251, 331, 343, 346
som girih kuşaklar: 320
sommâkî: 18, 55, 57, 59, 64, 67, 70, 71, 105, 121, 160, 197, 206
sommâkî amûdlar: 64, 67, 206
sommâkî çâr-kûşe taş: 197
sommâkî la'l-gûn: 71
sommâkî sütûn-ı mücellâlar: 57
somun: 220, 264, 267
Sonisa kasabası: 181
Sonlok: 82, 87, 95
sopa (savaş aleti): 279
sorguc: 50, 81, 86, 171, 254, 265, 317
sorguccuyân esnâfı: 317
Sorkuçyan İvan: 94
Sotin kal'ası: 94
Sovukçeşme: 54, 61, 156
Sovukkapu (Zeyrekbaşı kurbünde): 146
Sovukkuyu câmi'i imâmı: 315
Sovukkuyu kurbü: 148, 150
Sovukpençere makâmı: 63
Sovuksu (sahrıncı): 20
Söğüd: 137
Söğüdcük Ayazması mesîregâhı: 207
Söğüdcük şehri: 38
Sönbeki: 73, 260, 270
Sönbeki fırkatesi: 111
sönge (fırın süpürgesi): 267
Stanbul: 178, 180, 250
su altunu: 311
su değirmeni: 252, 266, 267
su dollâbı çarhcıları: 341

su dollâbları: 239
su dollâbları çarkcısı esnâfı: 340
su gümüşü: 311
su kaplıbağası: 30
su kemerleri: 19, 277
Su Kemerleri mesîregâhı: 239, 240
su küngleri: 340
su meşkleri: 323
su sarnıcı: 18, 20, 54, 64, 69
su yolcıyân esnâfı: 339
su yolcular: 340
su yolları: 215, 341
su yolları kazıcılar esnâfı: 340
subaşı: 53, 54, 136, 147, 148, 183, 193, 195, 201, 202, 203, 205, 212, 216, 221, 223, 224, 226, 230, 231, 233, 254, 255, 256, 257, 287, 336, 345, 356, 358
subya (Mısır'da pirinçten yapılan bir içki): 354
subyacıyan esnâfı: 354
sucuk: 285
sucukcuyân esnâfı: 285
sudâ‘ marazı: 281
Sudak kal‘ası (Kırım'da): 66, 210
Sûdân: 159, 189, 310, 328
sudina arakı (şarâb): 354, 356
sûfcıyân: 334
sugurya (gemi cinsi): 125
suhan-perdâzlık: 350
Suheyb-i Rûmî, Pir: 259, 306
Sûhte Receb (yonkarcıyân sâzı ustası): 345
sûhtevât: 69
sûhtevât ilmi esnâfı: 260
sûhtevât tâ’ifesi: 261
sûhteyân: 73
sûk-ı Sultânî: 155, 317
sûk-ı tavîl: 154
sulehâ: 36, 41, 48, 50, 56, 59, 76, 79, 96, 103, 106, 108, 111, 121, 124, 127, 130, 133, 146, 161, 171, 174, 178, 182, 197, 200, 204, 205, 206, 208, 220, 221, 233, 235, 250, 255, 263, 276, 307, 331, 334, 351, 354
sulhnâme: 104, 112
Sultân Ahmed Hân bîmârhânesi: 153
Sultân Ahmed Hân câmi‘i: 29, 30, 100, 114, 198, 212, 233, 278
Sultân Ahmed Hân imâreti: 152
Sultân Ahmed Hân meclisi: 350
Sultân Ahmed Hân medresesi: 149
Sultan Ahmed sebîlhânesi: 196
Sultân Balat Şâh mahallesi: 280
Sultân Bâyezîd kurbü: 77, 153, 293, 305, 314, 331
Sultân Cihângîr câmi‘i: 217
Sultân hammâmı: 158, 234
Sultân Kalavan câmi‘i (Mısır'da): 67
Sultân karlığı: 287
Sultân Mehemmed imâreti: 147
Sultân Mehemmed kurbü: 150, 164, 301
Sultân Pûlâd kapusu: 42
Sultân sarâyı: 148
Sultân Selîm dağı: 34
Sultân Selîm hammâmı: 158
Sultân Selîm kurbü: 146, 151, 154
Sultân Selîm türbesi: 179
Sultân Süleymân câmi‘i: 69

Sultân Süleymân hammâmı: 158
Sultân Süleymân medresesi: 149
sultânî şeftâlûsi: 300
Sultâniyye: 94
Sultâniyye bâğçesi: 229, 237
Sultânönü: 82, 88, 91
sultânu'l-ber (Mısır emîr-i hacı): 86
Sultânü'l-berreyn: 293
Sultânü'l-ulemâ: 337
Sulu hân: 154
Sulu Manastır: 48, 51, 146, 148, 348
sumak: 265
summât: 323
summât-ı Muhammedî: 49, 71, 284
sumpara: 314
Sun'î: 177
Sun'î Beğ (Şa'ir): 167
Sun'î (Şa'ir): 161, 164
sunkur (kılıç): 301
sunkur (kuş cinsi): 316
Sun'ullâh Efendi câmi'i (Kırkçeşme'de): 146
Sun'ullâh Efendi (Şeyhülislâm): 99, 176, 177, 179, 186
Sun'ullâh ibn Ebü'l-Kâsım, Pir: 335
Sun'ullâh Kurtubî, Pir: 272
Sun'ullâh (Şeyh): 180
Sun'ullâh-ı Hamîdî: 177
sûr (düğün): 304, 332, 336, 348
sûr geceleri: 305
Sûrân-zemîn: 116
surhâbî (havayi fişek): 305
sûr-ı hümâyûn: 97, 98, 130, 299, 332, 336, 347
sûr-ı İsrâfîl: 347
Sûrmây Alî Yâr (Kânûncı): 344
sûrnâ (musiki aleti): 94, 114, 343
surre emîni: 74, 267
surre-i Rûm: 74
Susam cezîresi: 125
sûsâm dânesi: 298
sûsâmiyye (helva cinsi): 289
sûsâmlı: 267
sûsâmlı hâs beyâz ekmekler: 264
sûşnâr arakı (şarâb): 356
suyolcu: 336
suyolcuhâne: 253
Sûzenî Efendi (Şa'ir): 182
Sûzenîzâde: 182
sûzenler: 308
Sûzî (Şa'ir): 167
sûznâk makâmı: 347
sûznâk nefes: 342
Sübhân dağı (Bingöl'de): 286
sübûkeci (kehleciyân ustalarından): 294
Sücâh bâğları teferrücgâhı: 235
Sücûdî (Şa'ir): 167
süd: 60, 132, 134, 201, 210, 220, 223, 240, 277, 278, 285, 286, 331, 353
süd ana: 220
süd karındaş: 223
süd vâlidesi: 132

südciyân: 277, 286
südciyân-ı ganem esnâfı: 277
südciyân-ı sevr esnâfı: 277
südciyân-ı sûhteyân esnâfı: 286
südciyân-ı şürekâr esnâfı: 277
Südcizâde: 200
südcü: 241, 278, 286, 287
Südcü deresi: 287
Südcüzâde: 200, 342
südhâne: 23
südlü âşcıyân esnâfı: 285
Südlüce: 18, 25, 136, 191, 195, 201, 202, 228, 239, 251, 278
Südlüce hammâmı: 159
Süfyân-ı Sevrî, Pir: 258, 262, 277, 285
Süfyânü's-Sevrî kuyusu: 258
Süğlün bâğı: 301
Süğlün kullesi: 308
süğlün (kuş cinsi): 316
süğlün murgları: 152
Süğlün Muslu: 146, 148, 153, 174, 183, 187
Süğlün Şâh (Hânende): 348
Süheyl Beğ mescidi: 218
Sührâb Ağa (Kopûzcıyân): 344
sükker: 285, 286, 289
sükker çârsûsu: 212
sükkerî: 298
sükkerî pâlûde: 264
Süleymân Ağa çeşmesi: 156
Süleymân Ağa (Dârüssa'âde Ağası): 103
Süleymân Ağa, Dîv (Kızlar Ağası): 132, 233, 239
Süleymân Beğ: 19, 38, 109
Süleymân Beğ ibn Orhân Gâzî: 38
Süleymân Beşe: 294
Süleymân bin Abdullâh (Benî Emeviyye Halifesi): 34, 210
Süleymân bin Kemâl Paşa: 166
Süleymân Çelebi câmi'i: 148
Süleymân Çelebi, Çıkrıkcızâde (Mukallid): 352
Süleymân, Dişlen (tanbûracıyân): 119, 345
Süleymân Efendi, Bıyıklı: 178
Süleymân Efendi halîfesi: 182
Süleymân Efendi (Kefe Müftîsi): 176
Süleymân Efendi (Şeyh): 182
Süleymân Efendi yalısı: 230
Süleymân Hân: 11, 26, 45, 52, 53, 59, 60, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 90, 93, 94, 95, 113, 116, 117, 139, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 158, 165, 168, 169, 170, 174, 180, 181, 191, 193, 198, 200, 201, 202, 204, 205, 208, 214, 216, 217, 218, 223, 226, 228, 231, 232, 233, 238, 239, 241, 252, 267, 270, 279, 295, 298, 309, 310, 314, 318, 324, 331, 335, 341, 345, 361
Süleymân Hân Bîmâristânı: 152
Süleymân Hân binâsı: 153, 205, 237
Süleymân Hân câmi'i: 149, 153, 205, 270, 314
Süleymân Hân cülûsu: 166
Süleymân Hân çeşmesi: 156
Süleymân Hân dârülkurrâsı: 151
Süleymân Hân desterecibaşısı: 209
Süleymân Hân evkâfı: 73
Süleymân Hân kapudanları: 223
Süleymân Hân kârbânsarâyı: 155
Süleymân Hân kemerleri: 156

Süleymân Hân (Mîrimîrân): 77
Süleymân Hân su kemerleri: 156
Süleymân Hân, Şehzade: 98, 170, 172, 231, 309
Süleymân Hân şu'arâları: 180
Süleymân Hân topları: 216
Süleymân Hân vâlidesi: 309
Süleymân Hân vezîri: 147, 153, 199, 200, 201, 206, 235
Süleymân, Hazret-i: 14, 15, 17, 21, 49, 50, 51, 54, 55, 59, 70, 237, 240, 242, 250, 275, 311, 330, 336, 337
Süleymân ibn Dâvûd, Hz.: 14, 305
Süleymân, Keçeci: 115
Süleymân Kethudâ Ağa (Yeniçeri ağası): 124, 144, 148
Süleymân Nebî: 14, 28, 59, 336, 337
Süleymân Paşa (Erzurûm vâlisi): 77, 111
Süleymân Paşa, Gazî (Vezîr): 94
Süleymân Paşa, Kul Kethûdâsı: 142, 174
Süleymân Paşa, Orhan Gazî oğlu: 294
Süleymân Paşa, Silihdâr (Vezîr-i a'zam): 134
Süleymân Paşa, Tavâşî: 94, 309
Süleymân Paşa, Tavâşî: 94, 309
Süleymân Paşa (Vezîr): 76, 174
Süleymân sahrâsı: 237
Süleymân Subaşı binâsı: 147
Süleymân, Sultân: 79, 93, 122, 148, 153, 167
Süleymân Şâh (Mâhân şehri beğlerinden): 38
Süleymân, Şehzâde: 309
Süleymân-ı Sânî: 15
Süleymânî: 105
Süleymânî destâr: 168
Süleymâniyye: 70, 71, 72, 73, 75, 100, 149, 151, 153, 155, 159, 184, 186, 191, 237, 304, 314, 332, 339, 340, 343, 354
Süleymâniyye câmi'i: 53, 70, 71, 72, 73, 75, 149, 184, 191, 314
Süleymâniyye meydânı: 237
Süleymâniyye minâresi: 332
Süleymâniyye mü'ezzini: 343
Süleymâniyye tîmârhânesi: 304, 340
Süleymâniyye Vâlide hammâmı: 159
Süleymânnâme (Firdevsi'nin eseri): 164
sülice bağırsak: 282
sülüğen (İngiliz boyalarından): 327
sülük dişleri: 321
sülüne (deniz mahlûku): 290, 291
Sümüklü Dede: 189
sünbül: 12, 160, 180, 222, 262, 267
Sünbül Ağa (Dârü's-sa'âde Ağası): 128
Sünbül Alî Efendi (Şeyh): 201
Sünbül Efendi (Şeyh): 180
Sünbül Sinân Efendi: 96
Sünbül Sinân tekyesi: 152
sünbül yağı: 262
sünbüle kamçı: 323
sünbül-i Hıtâyî: 326
Sünbüllü: 213
Sünbüthel kal'ası: 94
sünce (savaş aleti): 302
sünceli (temren cinsi): 307
sünde (bir çeşit iğne): 308
sünder (bir çeşit telli Kürt çalgısı) sâzları: 345
sünderciyân (musiki esnâfından): 337, 345
sünger: 270

süngüler (savaş aleti): 302
Sünnâr kavmi: 328
sünnet: 188, 274, 329
sünnet usturaları: 329
sünnetciyân esnâfı: 329
Sünnî: 164, 183
Sünnî Kadın medresesi: 150
sünsâr (pabuccu aleti): 325
süpürge: 254, 255, 268, 317
süpürge fundası: 268
süpürge (ney cinsi): 337
sürâhî: 194, 213, 222, 267, 345
sürâhî dolma kabağı: 222
sürâhîbâz: 349
Sürende Hekîm: 29
sürgün avı: 229
sürhâb (kuş cinsi): 317
Sürioğlu (çingene): 280
sürme (göz): 325, 340
sürme (matrakbâzlık): 121
sürmebâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Sürûrî Çelebi: 209
Sürûrî (Şa'ir): 167
Sürücek (Şehrizol'da): 86
sürüciyân: 277
sürücü matı ter-oğlan: 277
sürücüler: 279
Süryanî: 24, 115
Süveys: 165, 268, 270, 286

- Ş -

Şa'bân Efendi: 180
Şa'bân Efendi, Büyük: 184
Şâden er-Râ'î: 277
Şâdî Çelebi (Hezârfen): 360
Şâdî el-Hindî: 267
Şâdillü, Şeyh: 167
Şâfi'î, İmâm: 159, 255, 256, 261, 276, 350
Şâfi'î kitâbları: 256
Şagake livâsı: 84
Şagât: 331
Şâh Abbas: 107
Şâh Hûbân medresesi: 149
Şâh Hûbân sarâyı (Kara Kâsım Paşa Çeşmesi kurbü): 153
Şâh Hûbân türbesi (Yenibâğçe kurbünde): 179
Şâh İsmâ'îl: 68, 78, 163, 165, 166, 236
Şâh Mehemmed Efendi (Şeyh): 184
Şâh Polat Ağa (Yalı Ağası): 141
Şâh Safî: 104
Şâh Sultân câmi'i: 187, 195, 200
Şâh Sultân çeşmesi: 194
Şâh [u] Gedâ (kitap): 169
şahâbî zurnacıyân: 346
Şâh-bâğı (bâğ-ı hıyâbân): 113
şâhbender esnâfı: 276
şâhî: 215

şâhî top: 71, 125
Şâhidî Lügatı: 37
Şâhidî (Şa'ir): 164
şâhin: 23, 76, 120, 130, 171, 240, 316, 343, 348
Şâhin kasabası: 76
Şâhin Şâh, Küçük (Rakkâs): 348
şâhincibaşı: 321
Şâhinkirmân kal'ası: 142
Şâhkulu iskelesi: 42, 44
Şâhkulu medresesi: 150
Şâhkulu (nakkâş ustası): 330
Şâhkulu resmi: 216
Şâhkulukapusu: 205
Şâhnâme (kitap): 331, 359
şâhnişîn: 33, 113, 115, 153, 156, 196, 221, 301
şâ'ir (ayrıca bkz. şu'arâ): 44, 51, 96, 121, 158, 161, 162, 165, 169, 177, 178, 179, 182, 259, 261, 279, 331, 348
şâ'irân esnâfı: 259
şak postu: 321
şakabend: 332
Şakanâme (kitap): 189
Şakâyık-ı Nu'mâniyye: 166, 184
şakî: 116, 348
Şakî Balı (Top cinsi): 216
Şâkird Alî (Tanbûracıyân): 345
Şaklofça livâsı: 83
şalgam: 285, 341
Şâm: 11, 13, 15, 17, 21, 31, 33, 34, 35, 47, 55, 63, 68, 76, 77, 78, 81, 84, 88, 92, 95, 102, 103, 127, 134, 135, 137, 149, 152, 161, 166, 167, 171, 184, 188, 197, 232, 242, 254, 255, 258, 259, 261, 267, 272, 274, 275, 294, 301, 306, 314, 315, 332, 333, 337, 346, 351
Şâm askeri: 34
Şâm börekleri: 265
Şâm esnâfı: 333
Şâm fısdığı: 289, 300
Şâm gazâları: 232
Şâm huccâcları: 303
Şâm kal'ası: 68
Şâm kapusu: 303
Şâm na'lı: 308
Şâm nevâhîleri: 328
Şâm üzümü: 208
Şâm vâlîsi: 94
Şamâhî kal'ası: 236
Şamâkı: 58, 132, 229, 294
Şamâkı kal'ası: 95
şamata varak telleri: 265, 332, 346
Şâm-ı cennet-meşâm: 32, 213, 330
Şâm-ı Dârü's-selâm: 137
Şâm-ı Şerîf: 31, 59, 74, 80, 88, 210, 256, 265, 289
Şâm-ı Tarabulus: 32, 33, 45, 68, 274
Şâmi Arabî: 359
Şâmî (bez cinsi): 333
Şâmî (güvercin cinsi): 317
Şâmî (Şa'ir): 164
şâmîler: 333
Şâmlı Müstakîm işi (kılıç): 301
Şâmvârî kaltaklar: 323
şâne (pabuccu aleti): 325
şâne zümmârcıyân (musiki esnâfından): 338
Şâpûr Şâhı: 21

şarâb: 35, 62, 109, 110, 115, 116, 179, 187, 203, 213, 276, 283, 312, 343, 353, 354, 355, 356, 357, 358
şarâbhâne: 357
Şarabhâne (meyhane): 355, 357
şarâb-ı nâb: 213, 354
şarâb-ı nâr: 355
şarâbiyye (keyf verici madde): 354
Şarbatak kal'ası: 139
şargam: 263
şargam turşusu: 283
şarkıcıyân (musiki esnâfından): 337, 345
Şarkî: 115
Şarvar kal'ası: 94
Şâtıbiyye kitâbı: 114, 118, 176
şâtır: 159, 257, 267, 273, 316
şâtırların pîri: 244
şatranc bezleri: 332
Şattu'l-Arab: 192
Şavşad (Çıldır'da): 85, 89
şayka: 112, 122, 125, 126, 137, 215, 225, 226, 228, 268, 272, 273
şayka toplar: 125, 215, 225
Şâzilî, Şeyh: 276, 327, 351
şâzrevân: 52, 71, 101, 115, 144, 160, 204, 221, 229, 271, 297, 300, 305, 324, 339, 341
şazrevânbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
şâzrevânî (havayi fişek): 305
şebbâz: 349, 351
Şebek Çelebi (Mukallid): 352
şeber (güvercin cinsi): 317
Şebeş: 83, 88, 139
şecere: 43, 51, 67, 76, 102, 146, 195, 205, 207, 216, 222, 230, 263
şecere-i müsmirâtlar: 102
şecere-i tût: 67
Şeci' (İsfendiyâr oğlu): 44
Şeddâd: 330
Şeddâdî binâ: 230
şeddü'l-asr: 346
şeftâlû: 146, 197, 202, 203, 204, 208, 285, 289, 300, 322
şeftâlû ağaçları: 289
Şeftâlü câmi'i (Azebler câmi'i): 146
Şehâb, Şeyh: 346
Şehâbeddîn Suhreverdî (Şeyh): 162
Şehâb-ı Rûmî, Pir: 285
Şehâbî Efendi (Şa'ir): 236
şehabî surna (musiki esnâfından): 337
şehabî zurnacıyân: 346
Şehbâz Ağa, Çelengli (Kopûzcıyân): 344
Şehdî ba'zılar Şehîdî yazmışlar (Şa'ir): 161
Şehîd Hasan Halîfe (Yeniçeri Ağası): 186
şehîdân gassâlleri esnâfı: 260
Şehîdkapu: 35, 48
Şehîdkapusu: 25, 26, 35, 43, 48, 51, 143, 174
Şehîdler ziyâreti: 228
Şehinşâh, Sultân: 47
şehir gulâmları: 327, 347, 348
şehir oğlanları: 121, 221, 282, 289, 341, 348, 352
şehir sakkâsı: 265
şehir subaşısı esnâfı: 255
şehir şekercibaşısı: 289
Şehlâ Hasan (Tanbûrcıyân, Süleymâniyye mü'ezzini): 343

Şehlâ Yûsuf (Tel tanbûrcıyân): 345
şehnâz: 116
şehremînî: 25, 206, 296, 332, 333
şehrengîz: 14, 236, 238, 250, 320
Şehrezûl: 80, 86, 95, 104, 105, 323
Şehr-i Bâzâr (Şehrizol'da): 86
Şehrî Çelebi (Şa'ir): 161
Şehr-i Tayyibe: 158
Şehribân: 326
şehriyeciyân esnâfı: 265
Şehrizûr: 81
şehzâde: 35, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 68, 74, 75, 76, 77, 78, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 105, 109, 114, 126, 127, 130, 131, 136, 143, 149, 152, 153, 156, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 178, 179, 180, 199, 229, 230, 231, 237, 239, 265, 304, 309, 345
Şehzâde câmi'i: 35, 74, 75, 101, 114, 153, 156, 169, 174, 178, 179
Şehzâde Cihângîr câmi'i: 76
Şehzâde Cihângîr Sultân imâreti: 152
Şehzâde meydânı: 237
şehzâdegân: 98, 105, 127, 136, 168, 170, 171, 172
şeker: 213, 273, 274, 275, 276, 286, 288, 289, 313, 337, 343, 345, 348, 354, 357
Şeker Balı (Mutrıbân): 345
Şeker Şâh (Rakkâs): 348
şeker şerbeti: 357
şekerci: 213, 223, 274, 276, 289
Şekerci Yahûdî yalısı: 223
şekercibaşı: 289
Şekerciler çârşûsu: 213
şekerciyân esnâfı: 276
şekerciyân-ı Galata esnâfı: 289
Şekerpâre: 130, 131, 173, 201
Şekerpâre Bula: 130
Şekerpâre Hâtûn: 173
Şekerpâre Kadın (Musâhibe-i Sultân İbrâhîm Hân): 201
Şeki kal'ası: 97
Şelvâz (Hazret-i Âdem'in çocuğu): 255
şem'adân: 70, 198
şem'ahâne: 252, 280, 291, 292, 332
şem'ahâne emînî: 278, 280, 291, 292
şem'ahâne nâzırı: 278
şemâme amber: 130
şem'-i asel: 257, 278
şem'-i kâfûrîler: 100, 198
Şem'î Lügatı (kitap): 350
şem'-i revgan esnâfı: 278
şem'-i rîhler: 257
şem'-i rûgan-ı mumcuyân esnâfı: 278
Şemr-ı Ahîm (Peygamber): 330
Şems Çelebi: 345
Şems hazretleri: 162
Şemseddîn Ahmed bin İsmâ'îl Gürânî (Ebü'l-feth'in hâcesi): 150
Şemseddîn Ahmed bin Süleymân ibn Kemâl Paşa (Şeyh): 175
Şemseddîn Ahmed el-Ensarî: 178
Şemseddîn Ahmed, Mevlânâ: 166
Şemseddîn Ahmed (Şeyhülislâm): 181
Şemseddîn-i Sivasî, Kara (Fâtih'in Hocası): 39, 40, 41, 48, 49, 230
Şemsî Ahmed Paşa (Mîrimîrân): 78
Şems-i Cihân: 345
şems-i cihân (havayi fişek): 305
Şemsî Paşa: 77

Şemsî Paşa câmi‘i: 233
Şemsî Paşa kurrâsı: 234
Şemsî Paşa medresesi: 233
Şemsî Paşa seyrângâhı: 235
Şemsî Paşa türbesi: 234
Şemsî (Şa‘ir): 167
şemşîr: 14, 84, 95, 98, 106, 108, 121, 136, 137, 140, 143, 200, 232, 260, 301, 334
şemşîrbâz: 39, 121, 301, 302, 339
Şem‘ûn günleri: 291
Şem‘ûn Halîfe: 52
Şem‘ûn (Hazret-i İsâ halîfelerinden): 52
Şemûyil, Hz.: 242
Şengül Çelebi (Mukallid): 352, 353
Şengül hammâmı: 159
şepkülâh: 279, 322
şerbet: 77, 108, 134, 213, 236, 274, 276, 286, 296, 354, 357
şerbetci: 182, 283, 286, 288
şerbetciyân esnâfı: 285
şerbetciyân-ı piyâde esnâfı: 286
Şerbetcizâde taklîdi: 351
Şerefüddîn: 43
Şerîfe Hâtûn mescidi: 179
Şerîfe Kadın mescidi: 182, 185
Şerîfezâde medresesi: 150
Şerîfezâde mescidi: 148
şerîfî altun: 293
şeş-âğâz makâmı: 116
şeşhâne: 25, 58, 69, 72, 75, 216, 224, 312, 344
şeşhâne top: 216
şeşhâneciyân (musiki esnâfından): 337, 344
şeştâr (sâz): 344
şeştariyân (musiki esnâfından): 337, 344
şeştop (gürz): 316
şeştüperler: 280
Şevkî (Şa‘ir): 164
Şevr (Mukallid): 350
Şevrü'l-Habîb (Mukallid): 350
Şeybe (bevvâbların pîri): 258
Şeybe oğullları: 258
Şeyh Baba Nakkâş: 96
Şeyh Bekkâr kurbü (Mısır'da): 166
Şeyh deresi: 207
Şeyh Ferhâd mescidi: 148
Şeyh Vefâ câmi‘i: 163, 175, 178, 180, 184
Şeyh Vefâ civârı: 178, 180
Şeyh Vefâ hazretleri: 164
Şeyh Vefâ türbesi: 178, 184
şeyhânî (kılıç): 31, 301
Şeyhî Efendi (Abdülkadir b. Hacı): 199
şeyhü'l-arasât esnâfı: 260
şeyhülislâm: 54, 67, 73, 79, 94, 96, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 111, 115, 123, 126, 127, 133, 136, 149, 163, 174, 177, 181, 182, 185, 198, 199, 215, 233, 239, 250, 251, 298, 310, 351, 359
şeyhü'l-kurrâ: 144
şeyhü'ş-şüyûh-ı sâ’ilân ya‘nî şeyh-i dilenciyân esnâfı: 260
şeyhzâde: 130
Şeyhzâde hicvi (Cevrî Çelebi'nin eseri): 352
Şeyhzâde (Şeyh): 185
Şeytân akındısı: 225

şeytân ta‘lîmi: 283
Şeytânî kürdleri: 283
şıdak (kamçı): 323
Şıklofça kal‘ası: 94, 141
şıpırtma mirzâyî kalpâklar: 321
şıra: 283, 355
şırlugan kârhâneleri: 299
şırlugan (susam) yağı: 298, 299
şırlugancıyân esnâfı: 298
şîb: 152, 257, 267, 268, 273, 279, 280, 319, 333, 348
şîb ü zerbâf: 114
Şibenik: 129, 139
şibr (karış): 69
Şî‘î mezhebi: 322
şi‘ir ilmi: 121, 166
şikârhâne: 224
Şilbiştir (kefere kıral): 24
Şilye kal‘ası: 94

Şimatorna: 82, 87, 95, 188
şimşâd (ağaç cinsi): 51
Şi'r [u] inşâ: 200
Şiran mektebi hâcegânı esnâfı: 260
Şîrâz: 266, 307, 312, 346
şîrâzî bulma (güreş oyunu): 119
şîrâzî (güreş oyunu): 119, 316
şirden (işkembe cinsi): 282, 283
Şîrhâne (meyhane): 356
Şîr-i Hudâ (Pehlivân): 347
şîr-i revgan yağı: 291, 316
Şîrîn beğleri: 83
Şirvân: 58, 95, 97, 98, 102, 132, 200, 229, 236, 294
Şirvânî yayla türkîsi: 354
Şîs, Hz.: 241, 243, 255, 269, 319, 320, 328
şiş: 279, 281, 297, 302
şiş harbe: 279
şiş u pinyâl (savaş aleti): 279
şîşe: 213, 261, 262, 263, 283, 289, 292, 298, 299, 311, 312, 315, 326, 338, 346, 355
şîşe boru (musiki esnâfından): 338, 346
şîşebâz (hayâl-i zılcıyân): 338
şîşeciler: 313, 326, 327
şîşeciyân esnâfı: 326, 327
şişeciyân tâcirânı esnâfı: 327
şişehâne: 252, 326, 327
şitiye (gemi cinsi): 126, 273
şu'arâ (ayrıca bkz. şâ'ir): 49, 121, 161, 164, 165, 167, 172, 173, 175, 180, 186, 192, 200, 201, 202, 235, 236, 238, 250, 262, 330, 338, 347, 350, 359
Şu'ayb, Hz.: 241, 277
Şu'ayb Nebî: 285
Şu'ayb-ı Havranî, Pir: 264
Şu'ayb-ı Hindî: 335
Şu'aybü'n-ni'am tarîkı: 259
Şuhûdkapusu: 43, 51, 203
Şûreger: 93
şuzevle (çiftçi aleti): 263
Şücâ': 150, 191
Şücâ' Baba (Şeyh): 236
Şücâ' bâğları: 232, 236
Şücâ' karlığı: 287
Şücâ' menzili (ok nişan yeri): 121, 240
Şücâ' (Revânî, Şa'ir): 167
Şücâ'eddîn Mehribânî, Pir: 307
Şücâh, Arabgîrli Kara (Pehlivân): 338
Şücâh yayları: 314
Şükrullâh Beğ, Arabgîrli (Ravzacıyân): 344
şükûfe: 57, 70, 202, 235, 257, 260, 263, 265, 267, 274, 276, 287, 298, 301, 305, 312, 315
şükûfeciyân esnâfı: 301
şükûfezâr: 193, 346
şürefâ: 50, 272
Şüşterî, Şeyh: 347
şütür (deve): 267, 268
şütürbân (deveci): 241
şütürbân [u] sârbân-ı revân esnâfı: 267

- T -

tabak: 281, 327
Tabak Dîvânesi: 189
Tabakâtü'l-Memâlik (Cemâlîzâde Mustafa Çelebi'nin eseri): 78
tabanca: 279, 304
tabancacıyân esnâfı: 304
tabankeş: 267
tabbâğ: 192, 203, 207, 208, 235, 303, 322, 323
tabbâğ kârhâneleri: 322
tabbâğhâne: 203, 235
Tabbâğlar bâzârı: 208
tabbâhân: 288
Taberî (kitap): 298
Taberistân (Kudüs'de): 15, 40, 331
tâbhâne: 76
tabılbâzcıyân: 347
Tabîbî (Şeyh): 179
Ta'bîrnâme kitabı (Kâtib Selâhiddîn, Eş-şeyh): 161
tabl (musiki aleti): 137, 225, 244, 267, 273, 310, 314, 335, 336, 343
tabl [u] alem: 86, 273, 282, 344
tabl [u] erganûn: 273
tabl [u] kûs: 107
tabl [u] nâkûs beğleri: 36
tabl u nefîr: 94
tabla: 325
tablalı avlayup: 240
tablbâz: 316, 337, 347
tablbâzcıyân (musiki esnâfından): 338, 347
tablhâne: 308, 326
tâbûtcıyân esnâfı: 339
tâbûtcular: 341
tâc: 239, 243, 249, 321
tâc geyme: 247
Tâcbeğ: 182
Tâcbeğzâde Nişânî: 182
Tâceddîn: 43, 191
Tâceddîn Efendi, Küçük: 178
tâc-ı devlet nişânı: 115
tâc-ı kiyâniyân: 100
tâc-ı revâcile: 268
tâc-ı surâhî: 70
tâc-ı Yûsufî: 114
Tâcî (Şa'ir): 164
tâcir: 184, 282, 309, 333, 335
tâcir esnâfları: 333
tâcirân-ı bezzâzân: 333
tâcirân-ı debbâğân esnâfı: 323
tâcirân-ı kazancıyân esnâfı: 309
tâcirân-ı mutâf esnâfı: 323
tâcirân-ı pasdırmacıyân esnâfı: 281
tâcirân-ı şem'-i asel esnâfı: 278
tâcirân-ı şîşeciyân esnâfı: 327
Tâclı Hânım (Şâh İsmâ'îl'in hanımı): 68
tâclı kut (güvercin cinsi): 317
Tâczâde: 68, 182, 286
Tafralı (kalyonu): 125
tahîn: 341
tahîne (helva cinsi): 289, 298
tâhir subaşı: 254, 255, 358

Tâhir-i Acemî, Pir: 312
Tahmâs (İran Şâhlarından): 72, 76, 95
tahmîs: 292
tahmîs emâneti: 252
tahmîs emîni: 292
tahmîs-i kadîm: 292
tahra (nalcı aleti): 308
tahta gülle: 301
tahta kurşumciyân esnâfı: 339
Tahta kurşumcular: 340
Tahtakal'a: 51, 52, 73, 147, 154, 155, 158, 159, 286, 292, 301, 308, 327, 332
Tahtalı hânı: 154
Tahtalı nâm mahal: 240
Tahtalu kal'ası: 94
Tahtalu seddi: 19
taht-ı Osmânî: 170
Taht-ı Rûm (İstanbul'un ismi, Hind lisânında): 24
tahtırevân: 45, 113, 130, 187, 259, 261, 262, 263, 264, 267, 270, 272, 275, 276, 278, 281, 282, 284, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 294, 296, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 339, 340, 341, 354, 355
tahtırevâncıyân esnâfı: 339
Tahtıvan: 113
Tâif (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Tâ'if: 259, 301, 341
tâk u revâk: 113
tâk-ı eyvânlar: 144
tâk-ı Havernaklar: 55
tâk-ı Kisrâ: 55, 73, 125, 240
Takiyy-i Acemî, Pir: 335
taklabâz (güvercin cinsi): 317, 349
tâklar ve toloz kubbeler: 54
taklîd-i letâyif ilmi: 352
Takrîb kırâ'âti: 245
takya: 220, 319
takyacı: 319, 320, 332
Takyacı Ahmed Çelebi mescidi (Silivrikapusu kurbünde): 148
Takyacılarkapusu: 332
takyacıyân-ı zenân esnâfı: 319
Tâkyânûs: 21, 35, 37, 49, 50
Tâkyânûs-ı okyûnûs: 49
Tâkyânûsî eşrefî: 45
Tâkyânûsî filori: 45
talak kebâbı: 282
talazlı (güvercin cinsi): 317
talgıç tâ'ifeleri: 271
Talha bin Abderî, Pir (Hazret'in sâ'atcısı): 270, 314
Talha bin Abdullâh (sahabe): 329
tâlib-i ilm-i sûhtevât esnâfı: 260
Tâli'î (Şa'ir): 167
ta'lîk hatt: 136
ta'lîk mühür: 312
ta'lîmhâne: 253, 279, 315
ta'lîmhânecibaşı: 54, 240, 287, 318
ta'lîmhâneciyân esnâfı: 315
talkan (içecek): 354
Taman: 84, 122, 210, 298
tambûrî: 313, 344
tamga nâzırı: 311

tamgacıbaşı: 294, 311, 314
tanâb (çadır ipi): 320
tanâbcıyân esnâfı: 320
tanbûr: 223
tanbûra: 345, 347
tanbûracı: 337, 343, 345
tanbûre telleri: 313
tanbûrî: 344, 357
tancere: 238, 284, 308, 309
tanı (matrakbâzlık): 121
Tantana-i Rûm (İslâmbol): 51, 250
Tapur (Bağdâd'da): 89
Tarabefsûn (Tarabefzûn, Trabzon, Tırabızan): 41, 51, 60, 66, 68, 80, 81, 85, 89, 92, 162, 165, 167, 188, 222, 223, 226, 229, 239, 274, 294, 309, 319, 320, 333, 346
Tarabefzûn bezi: 274, 333
Tarabefzûn hâkimi: 165
Tarabefzûn kal'ası: 66
Tarabefzûn kettânı: 274
Tarabhâne (meyhane): 356
Taraboliçe kal'ası: 68
Tarabulus: 32, 33, 45, 68, 80, 81, 86, 88, 92, 124, 125, 135, 167, 223, 274, 294, 299
Tarabulus-ı Şâm: 80, 81, 84, 88, 92
Tarabya: 226, 227, 355
Tarabya hammâmı: 159
Tarabya kal'ası: 18
târâc (yağma): 125
tarak (deniz mahluku): 291
tarak (havayi fişek): 305
tarak mizmârcıyân: 347
Târîh-i İskender: 210
Târîh-i Yanvan: 22
tarîkatçılar: 314
Tarîkî (Şa'ir): 164
Tarsûs: 68, 84, 88, 92, 274
Tarzî Çelebi (Şa'ir): 359
tasavvuf ilmi: 162
tâsbâz (hayâl-i zılcıyân): 338
Tâsbâz Pehlivân: 331
Taslak Kapudan (Başdarda cânbâzı): 121, 316
Tasvîrli hammâm: 159
taş çekici eşekciler: 340
taş gülleler: 315
taş kirecciler: 340
taş kireci esnâfı: 339
taş nerdübân: 211
Taş Nerdübân meyhânesi: 213
taş tekne: 220
Taşak Ovası: 39
Taşaklı bozası: 354
Taşcılar: 158
Taşkapusu (Petrokapusu): 42
Taşkendi (Taşkend): 183, 184
taş-kesen esnâfı: 255, 339, 340
Taşköprü: 309
Taşköprüzâde Efendi (Şakâyîk-ı Nu'mâniyye sahibi): 99, 166, 184
Taşlıca: 273
taşra ağaları: 168
taşra haremi: 102, 144

taştülek (kuş cinsi): 316
Tat kal'ası: 78
Tata kal'ası: 95, 97
Tatar: 12, 39, 113, 116, 123, 128, 137, 138, 141, 177, 353
Tatar askeri: 15, 39, 141
Tatar Hân: 12, 47, 94, 96, 98, 102, 109, 122, 128, 138, 140, 142, 223, 302, 345
Tatar Hân semâ'îsi: 346
Tatar lisânı: 24
Tatar şıdakları (kamçıları): 323
Tatarhâniyye (kitap): 274
Tatavla: 256
Tatavla mahallesi (Kâsımpaşa'da): 205, 208
Tateli kal'ası (Kırım'da): 210
tatlı bozacılar: 353, 354
tatlı bozacıyân esnâfı: 353
tâ'ûn: 17, 23, 28, 44, 60, 117, 176, 179, 187, 192, 198, 274
tava: 291, 308, 309
tavan egserisi: 306
tavâşî: 52, 337
tavâşî Arablar: 129
tavâşî-yi beyâz: 52
tavâşî-yi esvedân: 52
tavla yularları: 323
tavlayıcı (sırma-keşân esnâfından): 292
tavuk: 243, 296, 317, 318
tavuk emîni: 296
tavuk kuşları: 243
Tavukbâzârı: 20, 27, 31, 121, 135, 147, 155, 160, 292
Tavukbâzârı dikilitaşı: 147
tavukcuyân esnâfı: 318
tâvûs: 267, 310, 317, 348
tâvûs telleri: 317
tâvûs-ı bâğ-ı irem: 310
tâvûsî: 118, 246
tâvûsî (havayi fişek): 305
Tay kabîlesi: 103
Tâyezâde Handân: 115
tazıcıbaşı: 321
Tazıcılar kârhânesi: 233
tazıhâne: 253
tazılar: 321
tâziyâneler: 53
teber: 113, 140, 177, 186, 255, 257, 267, 268, 279, 319, 331, 351
teberdâr: 52, 248, 255
teberdârân lağımcıbaşı esnâfı: 255
teber-i müslimîler: 267
Tebrîz: 79, 94, 95, 97, 98, 99, 104, 113, 180, 198, 229, 294, 333
Tebûk (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
Tedmur: 84
teferrücgâh: 136, 197, 202, 203, 207, 218, 219, 222, 225, 226, 227, 229, 230, 235, 238, 239, 240, 241, 296
tefne: 305
tefne yaprakları: 276
tefsîr: 198
Tefsîr-i Bagavî: 182
Tefsîr-i Cerîrî dersi: 63
Tefsîr-i Kadı (kitap): 118
Tefsîr-i şerîf (Ebûssuûd Efendi'nin eseri): 202
tegelti: 323, 332

tegelticiyân esnâfı: 323
tekâlif-i örfiyye: 282
Teke: 78, 82, 88, 91
teke (deniz mahlûku): 290
Teke külâhları: 254
Tekebayoğlu: 42, 44
tekfur (tekur): 20, 21, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 45, 46, 48, 51, 58, 225, 232, 236, 350, 351
tekir ala (güvercin cinsi): 317
tekir balığı: 291
tekir (balık cinsi): 290
Tekirdağ iskelesi: 295
Tekirdağ vişnesi: 285
Tekirdağı: 38, 39, 87, 90, 135, 261, 285, 291, 294, 295, 296, 353
Tekirdağı darısı: 353
Tekirdağı yağı: 291
Tekmân: 86, 89, 92
tekne: 322, 327
tekneciyân tâciri esnâfı: 327
Tekrur Sarâyı (Eğrikapu kurbünde): 28
Tekurya (İstanbul'un ismi, Moskov lisânında): 24
tekye: 18, 20, 30, 34, 39, 42, 68, 72, 74, 121, 146, 152, 154, 156, 164, 168, 174, 175, 178, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 218, 219, 222, 224, 225, 226, 229, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 287, 315, 316, 350
tekyegâh: 218, 222
tel âhen-keşân esnâfı: 313
tel sâzı: 344
tel tanbûracıyân (musiki esnâfından): 337, 345
telâtîn (öküz derisi): 202, 265, 323, 324
telâtîn sırma: 323, 324
telci (kehleciyân ustalarından): 294
Telcilerkapusu (Bezâztan-ı Cedîd kapısı): 334
teleme peynirciyân esnâfı: 278
teleme peyniri: 277, 278
tel-i âhen-keşân esnâfı: 313
Telli Hâsekî: 130
Tembelhâne (meyhane): 356
Tementis: 122, 125
temir-hindî (içecek): 276, 285
temren: 307
temrenciyân esnâfı: 307
tencere Bkz. tancere
teneke: 314
tenekeciyân esnâfı: 314
tengetir çadırlar: 320
tennûr (fırın, tandır): 282
tennûr kebâbı: 236
tennûre geymek: 248, 257
Tennûre kal'ası: 94
terator: 229
terâzû: 53, 276, 294, 296, 301, 306, 338, 341, 358
Tercân: 40, 165, 238
tercî'-i bend: 115
Tercil: 85, 89
tercümân: 73, 158, 242
Tercümân şeyhi: 58, 187
Tercümân tekyesi: 187
tere: 246, 263
tereke: 90

Terekeci yalısı: 217
terekecibaşı: 263, 285, 288, 295
tereyağcıyân esnâfı: 278
tereyağı: 240, 274, 277, 278, 291, 292, 299
terkîb-i bend: 115
Terkîm câmi'i: 147
Terkoz: 15, 18, 20, 26, 224, 226, 240, 277, 290, 294, 321, 336
Terkoz dalyanı: 290
Terkoz gölleri: 321
Terkoz gölü saydgâhı: 240
Terkoz kal'ası: 15, 18, 20, 26, 224, 226
Terkoziçe Vezîr: 15
Terlerdirek: 48, 59, 62
terlik: 325
Terlikci Nebî (Tanbûracıyân): 345
terlikciyân esnâfı: 325
ter-oğlanları: 277
terpûşlar: 296, 319
ters kabza (güreş oyunu): 119
tershâne: 18, 25, 36, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 74, 91, 93, 122, 123, 125, 126, 133, 154, 159, 174, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 213, 237, 252, 256, 269, 297, 298, 332, 360
Tershâne bâğçesi: 18, 25, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 126, 204, 237, 360
Tershâne bâğı: 50
tershâne dîvânhânesi: 125
tershâne dîvânı: 208
tershâne emâneti: 252
tershâne emîni: 125, 297, 298
tershâne gözleri: 125, 205
tershâne hammâmı: 206
tershâne kapudanları: 205
tershâne kethüdâsı: 54, 125, 205, 256
Tershâne zindânları: 205
Tershâne-i Âmire: 93, 123, 125, 126, 205, 208, 213, 256
Tershâne-i Atîk boğazı: 205
Tershâne-i cedîd: 74
Tershânekapusu: 207
terskepce (güreş oyunu): 316
terzi / derzi: 111, 208, 209, 237, 241, 253, 307, 313, 318, 320
terzi dolamahâne: 253
terzi dükkânları: 318
terzi esnâfı: 318
terzibaşı: 318, 319, 320
terzihâne: 253
Terziler bâzârı: 208
Terziler kârhânesi mescidi: 148
terziyân esnâfı: 318
Tes şehri: 307
tesbîh: 185, 298, 300, 352
Tesû emrûdı: 301
Tesû (Azerbeycân'da): 113
tevârîh ilmi: 359
Tevârîh-i Yanıvan: 54
Tevârîh-i Yûnân: 15, 18, 23
Tevârîh-i Yûnâniyân: 14, 21
Tevekkül çeşmesi (Parmakkapu kurbünde): 292
tevhâne: 53, 67, 73, 149
tevhâne-i müsâfirîn: 69, 73, 252
Tevhânekapusu (Süleymaniye Cami'inin kapısı): 72

Tevrât: 248
teybend kuşaklar: 320
tezhîb: 330
Tezkire-i Dâvûd (kitap): 326
tezkireli tîmâr: 90, 91, 92
tezkiresiz tîmâr: 90, 91
tıb ilmi: 149, 162
tıflân-ı ebcedhân: 230, 260
Tıflî Çelebi (Şa'ir): 359
Tıflî (Şa'ir): 121
tıhtâb (billur, kristal): 324
Tıhtâb hammâmı (felçlilere münasip görülen hamam): 158
tıhtâb tâs: 285
tıhtâb tâscıyân esnâfı: 309
tılısmât: 19, 27, 28, 29, 30, 57, 214, 312
tılısmât kazıcı esnâfı: 312
tımârhâne: 262, 263
Tımışvar: 76, 77, 80, 81, 83, 88, 95, 96, 98, 138, 139, 141, 285, 299, 344
Tırabuzan bkz. Tarabefsûn
Tırhala: 79, 82, 87, 90, 179, 185, 209, 274, 281
tırmıklar (çiftçi aleti): 263
tış kabza (güreş oyunu): 119
Tîb Alî bin Süfyân-ı Sevrî, Pir: 262
Tiflis kal'ası: 97
tiftik keçisi köpekleri: 280
Tiğâr şehri: 312
tîğ-ı cellâd-ı şehriyârî: 112
Tîh sahrâsı: 246
Tikrît: 90
Tikrît Arabı: 173
Tikrît livâsı: 86
tilki: 280, 286, 296, 321, 345
tilki boğazı (kürk): 321
tilki hayâsı: 286
tilki kuyrukları: 296
tilki pöçükleri: 345
tilleli (pabuc cinsi): 324
tilsimân (işkence aleti): 256
tilsimân (pabuccu aleti): 325
tilsimânlar (koyun yüzme aleti): 279
tîmâr: 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 125, 168, 230, 262, 263, 300
tîmâr defterdârı: 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90
tîmârhâne: 20, 51, 69, 76, 152, 153, 258, 262, 263, 304, 340
tîmârhâneciyân esnâfı: 262
Timur: 39, 198
Timurlenk: 39
Timurtaş Paşa: 42
Tin kal'ası: 94
tîn-i Ensârî: 30
tîn-i siyâh: 30
tîr [u] kemân (savaş aleti): 279
tiramola (gemici terimi): 273
Tire: 51, 184, 294, 333, 345
Tire alacaları: 318, 333
Tire esnâfı: 333
tîr-endâz tekyesi: 240
Tîr-endâzân: 207, 315
Tirevî: 177, 180

tirfil (ot cinsi): 238
tirkeş: 72, 120, 138, 315, 323, 334
tirkeşciler: 323
tirkeşciyân esnâfı: 323
tirkis (balık cinsi): 290
Tirkovişte: 140
tirşe: 304, 322
tirşeciyân esnâfı: 322, 323
tiryâkî: 286, 327, 331, 352
Tiryâkî Ağazâde: 352
tiryâkî şerbeti: 286
tiryâkî taklîdi: 352
Tiryandafil: 37, 203
Tise nehri: 141
tîz-âb: 311, 312, 313
tîz-âbcı kârhânesi: 311
tîz-âbcıyân-ı sîm ü zer-i hâlis esnâfı: 311
tobra: 263, 278, 323, 330
Todori kal'aları: 129
togulka (zırh): 302
togulkay-ı Tâlûtî: 302
Tohtamış Bay (Âl-i Cingiziyân'dan): 323
Tokad-ı celebân-ı sığır esnâfı: 277
Tokadî: 161
Tokat: 39, 41, 82, 103, 104, 108, 110, 112, 113, 116, 129, 163, 229, 277, 294
Tokat bâğçesi: 121, 229, 237
Tokat Ermenîleri: 51, 332
Tokatcı Solak bâğı: 300
tokatcılar: 277, 279
Tokatlı: 116, 161, 341
toklu (koyun): 291
tokmak: 229, 334, 340
Tolça kal'ası: 184
toloz mahzen yapıcılar: 341
toloz mahzencileri esnâfı: 340
tomak (pabuc cinsi): 208, 213, 325
tomakcıyân esnâfı: 325
tomarlı (temren cinsi): 307
Tomarova kurbü: 163
Tomris Hân oğulları: 85
tomruk: 278, 315
Tomtom mahallesi tekyesi: 218
top: 25, 26, 41, 42, 44, 45, 56, 58, 59, 62, 71, 73, 78, 90, 91, 94, 97, 104, 107, 108, 110, 113, 114, 121, 122, 125, 128, 129, 141, 142, 162, 186, 209, 214, 215, 216, 219, 224, 225, 227, 228, 230, 235, 253, 255, 267, 268, 269, 272, 273, 278, 287, 295, 305, 338
top alem: 267
top arabası: 216, 253
Top, Bâb-ı: 26
top falyası: 216
top ipleri: 142
top kafâ (matrakbâzlık): 121
top kalıbı: 214, 215, 216, 227
top kalıbı dollâbları: 214
top kârhânesi: 214
top palamarlar: 269
Topal Muharrem kalyonu: 125
Topal Muharrem, Kapudan: 273
topcu: 50, 53, 71, 132, 141, 159, 192, 195, 214, 216, 220, 233, 237
topcu ocağı: 233

topcubaşı: 83, 129, 215, 216
Topcular hammâmı: 159
Topcular kurbü: 159, 192, 195, 214, 216
Topcular meydânı: 237
Topcular sarâyı: 132
Topcularkapusu: 219
topcuyân kârhânesi: 214
topcuyânhâne: 253
Tophâne: 25, 29, 30, 31, 51, 53, 72, 114, 132, 145, 152, 159, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 227, 228, 251, 269, 270, 281, 282, 283, 290, 293, 299, 304, 305, 325, 336
Tophâne Abazaları: 220
Tophâne limanı: 214
Tophâne somunu: 220
tophâne (top döküm yeri): 53, 214, 215, 325
Tophânekapusu: 211, 213
Topkapu: 23, 26, 31, 44, 147, 148, 150, 156, 179, 225, 237, 300
Topkapusu hisâr-pîçesi: 237
Topkapusu serdârı: 44
Topkapusu taşrası: 156
Toplar mâbeyni: 219
topuz (savaş aleti): 29, 65, 66, 163, 279, 300, 310, 319, 322
Topuzcu Baba: 163
Topyolu: 44
Toraman (çoban köpeği ismi): 280
torba: 330
Torlak Dede: 343
torompete borusu: 26, 338, 346, 347
Tortum: 86, 89, 92
tostagansa (içecek): 354
Tosya: 78, 113
Toy İbrâhîm (Çöğürciyân): 344
toy (kuş cinsi): 317
toy yeleği (oklar için): 316
toyaka (sopa): 280, 290
Toygar Depesi: 232
toygun (kuş cinsi): 316
Tozkoparan: 49, 121, 240, 241, 287, 314
Trabzon Bkz. Tarabefsûn
trinketa (yelken cinsi): 269
trompete boru (musiki esnâfından): 338
tuç: 28, 29, 71, 101, 103, 197, 206, 214, 215, 216, 238, 262, 314, 324
tuç ejder: 103
tuç havân: 238, 262
tuç kubbeleri: 215
tuç pençere kâlıbları: 314
tuç sahanlar: 314
tuç tâslar: 314
tûfân: 15, 57, 108, 269, 345
Tûfân-ı Nûh: 15, 269
tuffâh sirkesi: 283
tuğ: 83, 102, 113, 126, 132, 141, 169, 205, 244, 273
tuğ sâhibi: 83, 205
tuğ u serâperde: 126
tuğra: 40, 101, 120, 138, 193, 273, 311
tuğra-keş: 134
tuğra-yı garrâ: 120, 138
tuğyân: 133
Tuhfe nâm târîh: 19, 303

tulum: 38, 56, 268, 269, 298, 299, 301, 313, 338, 346, 357, 360, 361
tulum düdüğü (musiki esnâfından): 338, 346
tulum sâzlar: 268, 357
tulumba: 270
tulumba (havayi fişek): 305
tulumbacıyân esnâfı: 270
Tûmânbay: 46, 166
Tuna: 15, 17, 18, 19, 66, 75, 83, 140, 163, 168, 178, 184, 187, 240, 265, 266
Tuna Belgradı: 66, 75, 168
Tuna Demirkapusu: 19, 240
Tuna geçdi: 265, 266
Tuna keştîbânları: 19
Tuna Vişigradı livâsı: 83
Tunca nehri: 250
Tûnus: 79, 80, 81, 86, 96, 124, 125, 223, 294
turac (kuş cinsi): 152, 316
Tûrân: 116
Tûrân (padişâhları): 26
Tûrân-zemîn vilâyeti: 38
Turgud Paşa (Kapudan): 78
Tûr-i Zeytâ: 21
Turla nehri: 211, 225
turna: 49, 168, 171, 265, 273, 288, 316, 317, 346, 353
turna cığalar: 265
turna katârı: 273
turna kemiği: 346
turna telleri: 168, 288, 317
turp: 263, 341
Tursun Fakîh: 38
turşu: 283
turşucıyân esnâfı: 283
turşucubaşı: 253
turşucuyân esnâfı: 283
turunc: 203, 300, 319
tut şarâbı: 355
tûtî: 47, 243, 318, 332
Tûtî Kadı medresesi: 150
tûtyâ: 332
tûtyâcıyân esnâfı: 262
tuz: 168, 190, 252, 264, 268, 283, 284, 293, 299
tuz anbârı: 252
tuz dükkânları: 264
tuz emâneti: 252
tuz emîni: 268, 293
tuzcıyân esnâfı: 264
tuzcu: 264
tuzcubaşı: 268
tuzcuyân esnâfı: 264
Tuzda kal'ası: 141
tuzsuz: 264, 265
tüccâr: 62, 124, 125, 128, 129, 140, 154, 208, 213, 220, 221, 235, 238, 241, 248, 257, 268, 272, 273, 274, 275, 276, 287, 292, 297, 299, 306, 333, 334
tüccâr gemileri: 129
tüccâr keştîleri: 221
tüccârân-ı ankâ-yı Mısır esnâfı: 275
tüccârân-ı balcıyân esnâfı: 299
tüccârân-ı Mısır: 275
tüccârân-ı yağcıyân esnâfı: 292

tüccâr-ı kahveciyân esnâfı: 276
tüfeng: 42, 44, 45, 94, 109, 110, 127, 190, 214, 224, 268, 269, 272, 273, 279, 280, 284, 302, 303, 304, 319
tüfeng açıcıyân esnâfı: 304
tüfeng esnâfı: 304
tüfeng kundağı: 127, 190
tüfengci: 53, 268, 273, 303, 304
tüfengcibaşı: 303, 305
tüfengciyân askeri: 303
tüfengciyân esnâfı: 303
tüfeng-endâz: 128, 139, 226, 263, 303, 305, 316
Tüfenghâne: 148, 252, 293, 295, 303
Tüfenghâne kârhânesi mescidi: 148
tüffâh: 285
Tümek kal'ası: 97
Türâbî (Çöğürciyân): 344
Türâbî (Şa'ir): 161
türbe: 41, 43, 46, 47, 48, 65, 74, 77, 98, 102, 105, 108, 111, 114, 127, 130, 134, 135, 144, 147, 151, 156, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 191, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 217, 220, 223, 234, 253, 256, 286, 289, 314, 335, 358
Türbe kal'ası (Seğitvar'da): 74, 168
türbedâr: 43, 46, 159, 168, 170, 178, 183, 208, 225, 254, 284, 305
Türbedâr hammâmı: 159
Türbedâr mahallesi: 208
Türbedârlar tekyesi: 178
Türbekapusu: 59, 69
Türbeli Gönlük kasabası: 43, 62, 162
Türk: 38, 41, 42, 43, 44, 45, 141, 240, 272, 287, 307, 309, 325, 345, 353, 354
Türk dilbercikleri: 309
Türkçe: 232
Türk-eşe köyü mesîregâhı: 240
Türk-eşe (Tel tanbûrcıyân): 345
Türk-eşeli (karyesi): 18
Türkî: 72, 115, 117, 165, 182, 201, 340, 355
Türkî eş'âr: 165
Türkî tevârîhler: 182
türkîler: 340, 354, 357
Türkistân: 345, 353
Türkmân: 84, 276, 281
Türkmânîce: 284
Türkmen: 136, 137, 345
türküler: 280
türünce (mimarî bir süsleme): 101
tütün: 107, 172, 190, 352, 354
tütün lülesi: 172
tüvânhâne (meyhane): 356

- U -

Ubeyd Tâhir, Pir: 306
Ubeydetü'l-Cerrâh: 331
Ubeyd-i Attâr, Pir: 262
Ubeyd-i Mısrî, Pir: 329
Uca (Ünye) şehri: 220
Ucalı Hacı Alî şaykası: 268
ûd (musiki aleti): 344
ûd [u] amber: 275, 326
ûd u amberciyân esnâfı: 326

ûd-ı mülebbes: 289
ûdü'l-kahr (bahârat): 262, 326
Udvarhel kal'ası: 141
Uğrunkapu: 26
Uğvar: 83
Uhud: 32, 259, 262, 277, 286, 293, 302, 307, 323
Ukayl ibn Ebî Tâlib (sahabe): 119
Ukbe-i Cüheynî, Şeyh: 258, 261
ukkâb (kartal) yeleği: 317
Ukkâşe, Pir: 265, 284, 312, 328
ulak: 132
Ulama Paşa (Mîrimîrân): 78
ulefeci: 159, 213, 256
ulemâ: 31, 41, 42, 44, 48, 49, 50, 69, 73, 76, 79, 94, 96, 99, 103, 106, 108, 109, 111, 121, 123, 124, 127, 130, 131, 133, 149, 153, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 184, 185, 191, 197, 198, 200, 209, 215, 218, 220, 233, 235, 236, 241, 250, 252, 253, 259, 263, 268, 272, 276, 298, 301, 319, 325, 337, 349, 350, 351, 353, 354, 359
ulemâ huddâmları: 259
ulemâ-yı âmilîn: 73
ulemâ-yı izâm: 359
ulemâ-yı Kırım: 253
ulemâ-yı kirâm: 166
ulemâ-yı neşyân: 69
ulemâ-yı Rûm: 181, 337
ulemâ-yı Sûrân: 42
Ulu Beğ hammâmı: 159
Ulu Câmi': 58
Ulu Câmi' (Yenbû'ü'l-Ber kurbünde): 270
Ulu câmi''i (Edirne'de): 39
Uluc Alî Paşa: 220
uluç âdemi: 51, 217
ulûfe: 39, 59, 65, 68, 80, 87, 93, 99, 109, 139, 213, 217, 235, 257, 260, 333, 336
Ulvî (Şa'ir): 161
Ulyânoğlu isyânı: 96
Umaniçse kal'ası: 143
ummâl: 69, 107
Ummân: 17, 257, 268, 270, 324
un elekciyân esnâfı: 266
uncuyân esnâfı: 266
Ungurus: 17, 30, 94, 177
Unkapanı: 26, 34, 35, 39, 40, 43, 53, 61, 62, 70, 113, 145, 146, 147, 148, 151, 153, 155, 157, 175, 183, 186, 187, 188, 202, 237, 266, 272, 283, 284, 286, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 300, 303, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 316, 322, 354, 355, 360, 361
Unkapanı câmi'i (Çelebizâde'nin): 147
Unkapanı emîni: 291
Unkapanı keştîbânları: 20
Unkapanı meydânı: 237
Unkapanı meyhâneleri: 187
Unkapanı zelehorları: 297
Unkapanıkapusu: 43, 175
unnâb: 300
unnâb tahtası: 340
Urbân: 74, 84, 86, 136, 351
Urfa: 20, 85, 275, 326, 337
Urfalı Baba Nevâî (Hânende): 342
urgan: 269
urgancıyân esnâfı: 269
Urum Angeli (Tanbûrcıyân): 343
Urum (ayrıca bkz. Rûm): 22, 51, 158, 203, 211, 212, 217, 220, 223, 226, 273, 278, 282, 283, 285, 289, 290, 291, 310, 312, 313, 319, 320, 321, 325, 335, 336, 343, 348, 357

Urum dilberleri: 321
Urum kapudanları: 273
Urum kassâblar: 278
Urum keratsaları: 203
Urum kürkcüleri: 321
Urum lisânı: 220
Urum meyhânecileri: 357
Urum muğpîçeleri: 325, 348
Urum murabba'atları: 348
Urum ta'âmları: 291
Urum türkîleri: 357
Urumca: 283, 291
Urus Bkz. Rus
Uruscuk: 163
Uryâ, Hz.: 270
Uryarin (Ayasofya'yı binâ eden mimarın oğludur): 29
usfûr dırahtları: 72
uskok: 127, 129, 360
Uskok bostâncı: 127
uskumru: 226, 290, 291
Uskumru Çayırı: 226
Usta Ahmed bozası: 354
Ustolni-Belgrad: 45, 77, 82, 87, 95, 97, 142
ustura: 46, 47, 247, 314, 329
ustura kuyrukcıyân esnâfı: 329
usturlâb: 165, 259
usûl ilmi: 343
usûl-bend: 342, 343, 344
Uşakkî zaviyesi: 209
Uşşâk: 238, 301
Uşşâk haliçeleri: 334
uşşâk makâmı: 116
Uşşâkî Efendi tekyesi: 206
uşşâkî habbı (keyf verici madde): 354
Uşşâkî tarîkı: 207
Uşşâkî tekyesi: 206
Uşşâkîzâde Efendi (İslâmbol Monlası): 124
Uşti (Şehrizol'da): 86
uştuka (balığı): 19
Uşûm Dede: 188
Uyvar: 47, 83, 93, 99, 141, 142, 203
Uzletî kurbü: 154
Uzletî (Şa'ir): 121
Uzun Halîl (Tüfeng ustası): 303
Uzun Hasan (Azerbaycan Şâhı): 40, 41
Uzun Hasan cengi: 44, 66
Uzun Hasan Efendi: 182
Uzun Hasan, Karakoyunlu: 43
Uzun Hasan Şâh: 161
Uzun Kemerler: 240
Uzun Muslıhiddîn (Şeyh): 164
Uzun Muslu (Tüfeng ustası): 303
Uzunçârsû: 145, 155, 206, 282, 306
uzzâl makâmı: 12, 346

- Ü -

üç ağızlı top: 216
üç kollu devât: 314
üç mihrâblı câmi‘: 145
Üçbaş câmi‘i (Zencîrlikuyu): 146
Üçbaş medresesi: 150
Üçbaş mescidi: 148
Üçbucak (İstanbul'da): 59
Üftâde Efendi: 236
üğeyik: 318
ümenâ-yı Sultânî esnâfı: 291
Ümeyye câmi‘i: 330
Ümeyye-i Zamîrî: 267, 316, 331
Ümm-i Sinân hazretleri: 198
Ümmi Sinân tekyesi: 152
Ümm-i veled medresesi: 150
Ümmü Külsûm (Hazret'in kerîmesi): 319
Ümmühânî (Peygamberimizin halası): 242
Ünye Bkz. Uca
Üsküb: 51, 82, 87, 90, 148, 163, 164, 178, 187, 294, 325, 346
Üsküblü Çeşmesi: 148
Üsküblü mahallesi: 51
Üsküdar: 16, 19, 25, 29, 30, 31, 35, 51, 53, 58, 66, 72, 74, 99, 100, 102, 105, 107, 113, 122, 128, 133, 134, 137, 139, 145, 152, 158, 159, 160, 161, 176, 187, 199, 203, 222, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 251, 278, 282, 283, 286, 289, 290, 293, 296, 299, 304, 314, 336, 338, 339, 343, 355, 357, 359, 361
Üsküdar bâğçesi: 105, 232, 237
Üsküdar esnâfı: 339
Üsküdar hâkimi: 232
Üsküdar hammâmı: 159
Üsküdar iskelesi başı: 286
Üsküdar kayığı: 290
Üsküdar kaymağı: 278
Üsküdar mesîregâhları: 235
Üsküdar mevleviyyeti: 229, 231
Üsküdar mollâsı: 25, 53, 228, 230, 231, 251
Üsküdar sirkeleri: 283
üsküf: 322
Üsküli Ermenî (Mukallid): 348
üstübü alıcıyân esnâfı: 269
üstühânlar: 34
Üstürgon: 82, 87, 95, 99, 101, 141, 142, 171
Üveys bin Ahmed bin Mahmûdü'l-Bagavî: 182
Üveys Paşa (Mîrimîrân): 77
Üveys, Şeyh: 77, 152, 182, 191
üzengi: 120, 138, 307
üzengiciler çârsûsu: 120
üzengiciyân esnâfı: 307
Üzeyr, Hz.: 242
üzüm: 40, 61, 62, 203, 208, 225, 236, 263, 283, 287, 288, 296, 298, 300, 355
üzüm asması: 263
üzüm değirmencileri: 287
üzüm değirmenleri: 287
üzüm şerbeti: 236
üzüm şırası: 355

- V -

Vâdî-i Fâtıma: 275

Vâdi'l-kurâ: 266, 277, 307
Vahdetî Bağdâdî: 180
Vahdetî Efendi (Şa'ir): 359
Vâhidî tarîkatı: 191, 242
vahiy kâtibi: 314
vahşî hayvânlar: 280
vâ'iz esnâfı: 258
vâ'iz-i zâhir esnâfı: 258
Vajon kal'ası: 141
Vakkâs, Pîr: 207
Vâlide câmi'i meydânı: 237
Vâlide câmi'i (Üsküdar'da): 145
Vâlide hammâmı: 158
Vâlide Hân imâreti: 152
Vâlide hânı: 155
Vâlide hâssı: 82
Vâlide Kösem Sultân hânı: 154
Vâlide kurrâsı: 234
Vâlide Sultân: 143, 144, 287
Vâlide Sultân câmi'i: 143, 144, 203
Vâlide Sultân hammâmı: 160
Vâlide-i Âtîk Sultân sarâyı: 233
Vâlide-i Cedîd imâreti: 234
Vâlidekapusu: 26
Vâlidekarındaşı yalısı: 217
Valpova: 83, 95, 141
vamoş (başgümrükçü): 26
Van: 80, 81, 86, 89, 90, 93, 94, 95, 113, 133, 134, 138, 160, 238, 270, 294
Van kal'ası: 94, 95, 113
Vanî Efendi, Şeyh: 144, 231
Vankulu Mehemmed Efendi: 199
Varadin kal'ası: 94
varak altunlar: 313
varak-ı sîm: 276
varak-ı zeheb-i hâlis: 276
Varat: 80, 81, 83, 93, 98, 139, 140, 141, 203
Vardamınc deresi: 287
Vardar Yenicesi: 78
Vardıha (çoban köpeği ismi): 280
vardiyan: 205, 208, 332
vardiyanbaşı: 215
Varka [ü] Gülşâh: 331
Varna: 19, 137
Varna kal'ası: 137
varoş: 139, 142, 214, 225, 230
varsağı: 115, 116, 117, 342, 355
Varsak beğleri: 84
Varsak Karahisârı kal'ası: 66
Vartan: 255
varul: 283, 287, 335
varulcıyân: 335
varulcu esnâfı: 335
varya (balyoz): 255
Vasfî (Şa'ir): 165
vasılcıyan ya'ni ayıcıyân esnâfı: 280
Vasıloğlu: 348
Vâsıt (Bağdâd'da): 85, 89
Vasiyyetnâme (Tarzî Çelebi'nin eseri): 359

Vaslî (Şa'ir): 165
Vefâ: 51, 150, 252, 335, 339
vefâ (gürz oyunu): 121
Vefâ hammâmı: 158, 329
Vefâ hânı kârbânsarâyı: 155
Vefâ Meydânı: 70, 153, 154, 157, 175, 183, 237, 252, 295
Vefâ Sultân imâreti: 152
Vefâ Sultân kurbü: 165
Vefâ, Şeyh: 175
veffâk: 171
Vehbî Celeb (Hânende): 342
Vehbî Osmân Çelebi: 121
Vejendonya: 24
vekîlharc: 344
Velî Cân-ı Evvel: 331
Velî Efendi (Ebü'l-feth meşâyıhlarından): 175
Velîcân, Nakkaş: 229, 330
Velika kal'ası: 95
Veliyyeddîn (vâ'iz): 161
Velvele-i Rûm (İslâmbol): 51, 250
Venedik: 15, 77, 128, 129, 131, 138, 139, 212, 214, 346
Verrâd-i Berberî, Pir: 254
Verten-i Hindî, Pir: 307
Vestân kal'ası: 94
Vetoş kal'ası: 94
vettârân esnâfı: 282
Veys el-Karanî: 11, 36, 46, 244, 259, 267, 276, 308, 312, 335
Veysî (Şa'ir): 236
Vezendon Kıral: 17, 18, 19, 21, 25, 27, 54, 57
Vezendovar (İstanbul'un ismi, Macar lisânında): 24
vezentin (kumaş cinsi): 333
vezne terâzûleri: 306
vezneci (kehleciyân ustalarından): 294
Vezneciler hammâmı: 159
vezneciyân esnâfı: 304
vezzânlar: 294
Vidin: 82, 87, 90, 163, 164, 294, 299
Vilagoş: 95
Vilaşkobla (Murâd Han'ı şehid eden): 38
Viloş Koblaki (Murâd Han'ı şehid eden): 294
Vişigrad: 83, 95, 308
vişnâb: 285, 354, 355
vişnâb şarâbı: 355
vişne: 285, 300
Vize: 83, 87, 90
vocı ırgatlar: 272
vocıvocılar: 269
volta: 291
voltan iğneleri: 326
voynuk: 82, 87, 133
voyvada: 84, 102, 128, 140, 212, 213, 327, 357
Vucu bostâncıbaşı: 107, 111
Vuçitrin: 38, 82, 87, 90
Vucu bostâncıbaşı: 107, 111
vukıyye: 52, 101, 121, 125, 146, 202, 214, 238, 240, 276, 279, 292, 293, 301, 304
Vüddân (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
vükelâ: 15, 20, 45, 102, 106, 108, 111, 115, 130, 143, 145, 155, 168, 169, 171, 195, 197, 215, 217, 241, 253, 260, 332

- Y -

yaba (çiftçi aleti): 263
Yâfa İskelesi (Kudüs'de): 22
yağ: 27, 42, 94, 119, 120, 130, 139, 204, 208, 211, 214, 216, 218, 228, 256, 262, 265, 268, 269, 270, 271, 272, 276, 278, 281, 284, 285, 291, 292, 297, 298, 299, 300, 303, 304, 316, 320, 326, 339, 340, 341, 360
yağ bâzergânları: 298
yağ değirmeni cenderesi esnâfı: 339
yağ değirmeni çarhcıları: 341
yağ değirmeni taşı: 360
yağ değirmenleri: 298
yağ emîni: 292
yağ fasılları: 214
yağ mumları: 278
yağ tâcirleri: 298
yağ tulûmları: 298
yağbâr: 323
yağbâzârı: 212
yağcılar: 292, 298, 299, 326
yağcıyân esnâfı: 292
yağcıyân tüccarân esnâfı: 292
yağcıyân-ı badem esnâfı: 326
yağcıyân-ı gûnâgûn esnâfı: 298
yağcıyân-ı zeyt esnâfı: 292
yağdânlar: 299, 323
Yağfûr Kıral: 19, 21, 24, 27, 37, 59, 232
Yağfurya (İstanbul'un ismi, Frenk lisânında): 24
yağhâne: 172
Yağkapanı: 66, 155, 211, 212, 252, 292, 298, 299
Yağkapanı câmi'i: 211
yağkapanı emâneti: 252, 292
yağkapanı emîni: 298
Yağkapanı hânı: 154
Yağkapanıkapusu: 210, 214
yağlı çörek: 208
yağlı kirecciler: 340
yağlı kirecciyân esnâfı: 339
yağlı tulumlar: 298
yağlık: 320
yağlıkcıyân esnâfı: 320, 332
yağmâ: 93, 103, 104, 109, 110, 114, 130, 214, 232, 264, 358
yağmurluklar: 322
yahni: 285
yahniciyân esnâfı: 285
Yahûd lisânı: 24
Yahûd mahallesi: 203
Yahûd tâ'ifesi: 22, 23, 64, 72, 203, 212, 278, 299, 311
Yahûdân: 159, 277, 320, 327, 357, 358
Yahûdân attârânı esnâfı: 327
Yahûdân kassâbları esnâfı: 277
Yahûdân mahallesi: 252
Yahûdî: 23, 31, 43, 50, 51, 72, 77, 143, 159, 166, 182, 183, 189, 190, 203, 204, 205, 212, 213, 217, 221, 223, 225, 226, 227, 230, 233, 251, 262, 265, 289, 292, 294, 297, 299, 305, 310, 311, 312, 322, 327, 333, 343, 348, 349, 356, 357, 358
Yahûdî harâmzâdeler: 348
Yahûdî Karakaş (Tanbûrcıyân): 343
Yahûdî kâtibleri: 297
Yahûdî kolları: 349

Yahûdî mahallesi: 289, 311
Yahûdî meyhânecileri: 358
Yahûdî mezarlığı: 204
Yahûdî Pıtıkoğlu, Dâ'irezen: 343
Yahûdî pîçeleri: 213, 299, 349, 357
Yahûdî simsârlar: 297
Yahûdî şapkası: 190
Yahûdî tâbûtu: 190
Yahûdî Yako: 343
Yahyâ Beğ: 169
Yahyâ bin Alî: 35
Yahyâ bin Pîr Alî bin Nasûh eş-şehîr Nev'î Efendi: 179
Yahyâ Çelebi (Hânende): 342
Yahyâ dînî: 15
Yahyâ Efendi: 60, 123, 218, 223, 251
Yahyâ Efendi, Beşiktaşî: 60, 96
Yahyâ Efendi, Bostânzâde (Sadr-ı rûm): 123, 124
Yahyâ Efendi çeşmesi: 222
Yahyâ Efendi hammâmı: 159
Yahyâ Efendi kurbü: 222
Yahyâ Efendi mesîregâhı: 222
Yahyâ Efendi, Mevlânâ Nakîb: 220
Yahyâ Efendi, Müftî: 182, 218, 219, 226, 250, 275
Yahyâ Efendi, Şeyh: 60, 222
Yahyâ Efendi, Şeyhülislâm: 99, 103, 107, 111, 123
Yahyâ Efendi, Şeyhülislâm (Şa'ir): 359
Yahyâ Efendi tekyesi: 222
Yahyâ Efendi, Zekeriyyâzâde (Şeyhülislâm): 102
Yahyâ, Hz.: 20, 28, 63, 242
Yahyâ ibn Alî muhâsarası: 35
Yahyâ Kethudâ câmi'i: 205
Yahyâ Kethudâ mescidi: 206
Yahyâ Nebî: 15, 63, 306
Yahyâ Paşa (Kapudan): 78
Yahyâ Paşa (Vezîr-i a'zam): 79, 163
Yahyâ Paşazâde: 94
Yahyâ Şirvânî: 191
Yahyâ telâmîzleri: 342
yakakârt (işkence aleti): 256
Yako, Yahûdî: 343
Ya'kûb Bânyâ: 303
Ya'kûb Ecezâde: 167
Ya'kûb Efendi halîfesi: 199
Ya'kûb Efendi (Şeyh): 180
Ya'kûb el-Helvayî: 184
Ya'kûb (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Ya'kûb, Hz.: 241, 315
Ya'kûb, Mevlânâ: 79
Ya'kûb Paşa, Hâdım (Vezîr-i a'zam): 163
Ya'kûb (Şeyh): 96
Ya'kûb-ı Fahfarî: 266
Ya'kûb-ı Germiyanî: 344
Ya'kûb-ı Tâ'ifî: 317
yâkût: 275, 310, 358
Yâkût-ı Musta'sımî: 64, 65, 118, 162
yalak: 280
Yalancı hammâmı (Tophâne'de): 159
yaldak at: 177

yalı: 140, 141, 156, 173, 193, 195, 201, 202, 204, 217, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 230, 232, 234, 235, 237, 241, 251, 290, 297
yalı ağası: 141
yalı hânesi: 290
Yalı Tatarı: 140
Yalıkapusu: 26
Yalvaç kasabası: 177
Yamalı hammâmı: 159
Yana (Musul'da): 90
Yanaki kapudan: 273
Yanaki (Rakkâs): 348
yanbaşı (güreş oyunu): 119, 316
Yanbolu: 87
Yanık kal'ası: 97, 98
Yanko: 15, 17, 19, 21, 24, 74, 237, 240
Yanko ibn Mâdyân: 14, 15, 17, 18, 19, 21, 25, 27, 29, 37, 50, 54, 227, 231, 240
Yankoviçe (İstanbul'un ismi, Süryanice): 24
Yanmamış taş kirecciler: 340
Yanoş (Budin Kıralı): 94
Yanova: 18, 83, 88, 93, 95, 139, 140, 203
Yanvan: 14, 15, 18, 19, 22, 240
Yanvan Târîhi: 37
Yanya: 82, 87, 90
yapağı: 322, 323
yaprak dolması: 285
Yârhisâr mescidi: 148
Yârmenîler: 212
yasakcı: 223, 224, 226, 296, 297
yasakcı yeniçerileri: 296
yasdık: 171, 298, 301, 332, 333
yasdıkcıyan: 333
yasdıkcıyan-ı sereng ve katîfe esnâfı: 333
yâsemen: 12, 167, 262, 354
Yâsemen bozası: 354
yâsemen suyu: 262
yâsemen yağı: 262
Yassı Depe: 232
yassılama çekici: 309
yassılama semerleri: 333
yassılayıcı (kehleciyân ustalarından): 294
Yaş şehri (Boğdan'da): 94, 137, 140, 143, 184
Yaşka (ruhbân râhib): 220
yatak yerleri (işkembe cinsi): 283
yatırdma top: 122
Yâvedûd iskelesi (Eyüp'de): 48, 175, 193, 237
Yâvedûd Sultân: 41, 48, 62, 175
Yâver-i Özbekî, Pir: 307
Yavuz Alî Paşa (Vezîr-i a'zam): 99
Yavuz Er Beğ (Evliya'nın büyük dedesi, Fâtih'in bayraktarı): 40, 43, 209
Yavuz Er câmi'i ve mahallesi (Unkapanı'nda Sağırcılar çârşûnda): 43, 147
yay: 54, 58, 61, 73, 217, 220, 240, 241, 242, 260, 280, 309, 314, 315, 318, 323, 330
yay kirişi: 240
yaya: 82, 87, 207
yaya beğleri: 82, 87
yayabaşı: 148, 324
yaycı: 207, 212, 282, 314, 345
Yaycı Kurd (yeltemeciyân sâzı ustalarından): 345
yaycıbaşı esnâfı: 314, 318
Yaycılar kapusu sebîli: 212

yaycıların pîri: 282
yaycıyân esnâfı: 339
Yayiçse kal‘ası: 40, 94
yayla: 34, 71, 237, 278, 286
Yaylacık mahallesi (Silivrikapusu'nda): 278
yaylak: 23
yazı kalemleri: 315
yazıcı: 241, 313
yazıcıyân esnâfı: 258
Yazıcızâde halîfeleri: 288
Yazıcızâde karındaşı: 161
Yazıoğlu (çingene): 280
yazma (içecek): 354
Ye’cûc: 23, 58, 214
yed-i tûlâ sâhibi: 359
yedi yol ağzı: 148
yedikubbe vezîrleri: 93
Yedikulle: 15, 16, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 33, 34, 35, 41, 43, 44, 54, 102, 103, 109, 128, 140, 144, 146, 148, 158, 171, 184, 190, 192, 210, 228, 237, 251, 253, 279, 282, 336, 348
Yedikulle Bâbı: 26
Yedikulle Burnu: 16
Yedikulle dizdârı: 54
Yedikulle esnâfı: 279
Yedikulle habsi: 103
Yedikulle hammâmı: 158
Yedikulle kal‘ası: 19
Yedikulle kanaraları: 279
Yedikulle köşkü: 26
Yedikulle mehterânı kârhânesi: 336
Yedikulle meydânı: 237
Yedikullekapusu: 43, 63, 281
Yekfelûn (Haleb'de): 299
yekgâh makâmı: 116
yel değirmeni: 237
yel mumları: 278
Yeldeğirmeni mahallesi (Kâsımpaşa'da): 208
yeleksiz oklar: 315
Yelemlem (Yemen'de): 255
Yeleşke boğazı: 122
Yeleşke kal‘ası: 94, 141
yelken: 41, 45, 48, 61, 78, 126, 128, 210, 269, 333, 341
yelken bezleri: 333, 341
yelkenci (gemici): 269, 273
yelkenciyân esnâfı: 269
yelkendiz atlar: 238
yelkendiz çullar: 296
yelli düdük (musiki esnâfından): 337, 346
yelpâze: 284, 317, 318
yelpâzeciyân esnâfı: 317
yelteme (bir müzik âleti): 306, 307, 309, 345
yelteme çekici: 306, 309
yeltemeciyân (musiki esnâfından): 337, 345
yemânî (mermer cinsi): 160, 312
Yemen: 13, 14, 46, 47, 76, 77, 80, 85, 94, 96, 158, 161, 174, 178, 238, 244, 255, 259, 262, 264, 267, 269, 275, 276, 277, 289, 292, 294, 297, 298, 302, 305, 309, 311, 312, 313, 314, 319, 324, 325, 326, 327, 334, 335, 338, 340, 346, 347
Yemen Adeni: 262, 267, 276, 309
Yemen Cüblesi: 314
Yemen debleği (musiki esnâfından): 338, 347

Yemen huccâcı: 46, 255
Yemen pehlivânları: 338
Yemen tüccârları: 297
yemenî: 312, 318, 325, 360
yemenî (pabuc cinsi): 325
Yemiş İskelesi: 11, 25, 53, 148, 181, 285, 287, 301
Yemişci Paşa: 98
yemişciyân-ı bâzârbaşı esnâfı: 300
Yenbû'ü'l-Ber kurbü: 270
Yene kasabası (Kırkkilise kasabasında): 19
Yenehisâr: 240
yengeç (deniz mahlûku): 290
Yeni Balıkbâzârı: 355
Yeni Bedâsten kethudâsı: 335
Yeni câmi'i: 98, 128, 153
Yeni kal'a: 141
Yeni mahalle: 51, 145
Yeni Odalar: 144, 147
Yeni Odalarbaşı hammâmı: 158
Yeni Sarây: 50, 51, 52, 127, 153, 204, 240
Yeni Vâlide medresesi: 233
Yenibâğçe: 19, 68, 148, 149
Yenibâğçe bâğları: 300
Yenibâğçe hammâmı: 158
Yenibâğçe kurbü: 148, 149, 151, 153, 174, 179, 358
Yenibâğçe meydânı: 237
Yeni Bezzâzistân: 308, 313
Yenicâmi': 26
yeniçeri: 23, 29, 35, 45, 50, 52, 53, 54, 60, 61, 62, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 87, 93, 94, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 122, 124, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 139, 141, 142, 146, 153, 154, 155, 156, 158, 173, 186, 189, 192, 194, 203, 212, 216, 218, 223, 224, 226, 233, 235, 237, 240, 252, 253, 254, 255, 261, 264, 265, 266, 268, 276, 278, 279, 281, 282, 287, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 303, 311, 315, 317, 318, 321, 322, 324, 343, 344, 352, 353, 356
yeniçeri ağası: 53, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 93, 94, 103, 104, 106, 107, 108, 112, 124, 130, 132, 135, 137, 142, 153, 173, 186, 189, 224, 278, 279, 287, 296, 298, 311, 324, 356
yeniçeri ağası sarâyı: 52, 73, 153
yeniçeri âşcısı: 60
yeniçeri aşkıyâları: 109
yeniçeri avcıları: 240
yeniçeri bölük odaları: 255
yeniçeri çaşıtları: 109
yeniçeri çorbacısı: 203, 317
yeniçeri çorbası: 93
yeniçeri çukadârı: 261
yeniçeri Etmeydânı: 130
yeniçeri hâtemi: 109
yeniçeri keçeleri: 322
yeniçeri keçeli âdemler: 29
yeniçeri kolluğu cenbi: 235
yeniçeri kollukları: 54
yeniçeri maryolu: 60
yeniçeri metrisleri: 108
yeniçeri ocağı: 54, 103, 106, 122, 129, 132, 142, 212, 218, 226, 233, 237, 240, 264, 265, 279, 287, 292, 294, 295, 315, 318, 321, 324, 344
yeniçeri ocağı başçavuşu: 194
yeniçeri ocağı mûmcuları: 212
yeniçeri ocağı sakkâbaşısı: 266
yeniçeri odaları: 109, 130, 252, 265, 279
yeniçeri oturakları: 226

yeniçeri serdârı: 54, 226
yeniçeri serhoşları: 62
yeniçeri ta'lîmhânesi: 253, 315
yeniçeri tazıhânesi: 253
yeniçeri yasakcıları: 223, 297
yeniçeri zağarhânesi: 253
yeniçeri zağarları: 23
Yenihisâr: 97, 336
Yenikapu: 26, 44, 148, 156, 182, 184, 192, 237, 293
Yenikapu Balıkbâzârı: 290
Yenikapu hammâmı: 158, 159
Yenikapu mevlevîhânesi: 177
Yenikapu sarâyı: 153
Yenikapu serdârı: 44
Yenikapu tekyesi: 187
Yeniköy: 159, 223, 226, 227, 266, 336, 355
Yeniköy hammâmı: 159
Yeniodalar: 102, 322
Yenisalacak: 353
Yenisarây kal'ası: 25
Yenişehir: 51, 122
yerakânî (mermer): 18, 55, 59, 160
Yergöğü kal'ası: 140
Yesevî sancağı: 353
Yesevî tarîkatı: 236
yeşilbaş ördek: 321
Yeşilli Cân Memi (Kânûncı): 344
yeşim: 265
yeşim sommâkî: 59
yeşim taşlar: 312
Yetmiş Guruş Dede: 188
Yezîd: 261
Yezîd ibn Mu'âviye: 29, 32, 214
Yezîdî: 265, 322
Yezîdî arslan: 349
Yezîd-i bî-mezîd: 316
Yezîdî kürdleri: 283
yılan: 236, 288, 327
yılan balığı (deniz mahlûku): 290
yılanbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
Yılanlı cezîresi: 70
yılarya (balık cinsi): 290
Yıldırım nâm kapucu: 134
Yıldız hammâmı: 158
yıldız rûzgârı: 121, 240, 359
yiğitbaşı: 251, 268, 314
yoğurd: 39, 196, 197, 208, 228, 230, 277, 278
yoğurdcıyân esnâfı: 278
yoğurdhâne: 252
yoklama: 109, 139
yoldaş: 352
Yolgeçen odaları (bekâr odası): 155
yonca (ot cinsi): 238
yonkarcıyân (musiki esnâfından): 337, 345
Yorgancı Emîr Efendi (Şeyh): 184
Yorgi (Kostantîn veledi): 37
yorkan: 319, 332
yorkancıların pîri: 319

yorkancıyân esnâfı: 319
Yoros kal‘ası hammâmı: 159
Yoroz dağı: 228
Yoroz kal‘ası: 15, 16, 18, 25, 227, 228
Yoroz nâm bıtrîk-ı kıssîs: 15
Yoroz ruhbânın manastırı: 228
Yoroz şehri: 26
Yorukça Halîl, Efelioğlu (Hacivad'ı şehîd eden): 351
yörük beğleri: 82
yufka levaşe ekmeği: 243
yularciyân esnâfı: 323
Yularkısdı Paşa: 78
yumurta: 24, 26, 214, 215, 265, 267, 317
yumurtalı çörekler: 265, 267
Yûnân: 15, 16, 18, 23, 24, 26, 37, 115, 210, 232
Yûnân lisânı: 16, 22, 23, 24, 37, 210
Yûnânca: 22
Yûnâniyân: 14, 15, 17, 21, 31, 37, 38, 54, 55
yûnus balığı yağı: 228
yûnus balıkları: 290
Yûnus Beğ: 146
Yûnus hânı: 166
Yûnus, Hz.: 242, 271, 288, 289
Yûnus Paşa (Vezîr-i a‘zam): 163, 166
yurdluk: 84, 85
Yûsuf (Avcı Mehmed'in asıl ismi): 131
Yûsuf Balı: 166
Yûsuf Celâlî şeyh: 222
Yûsuf Çelebi bin Alî Yegânî: 166
Yûsuf Çelebi sâ‘ati: 310
Yûsuf Çelebi (Tanbûrcıyân): 343
Yûsuf Efendi (Hünkâr imâmı): 131
Yûsuf (Evlâd-ı Murâd-ı Hân-ı Sâlis): 97
Yûsuf Hân, Emîrgûne (Revân Hânı): 113, 114, 116, 117, 239, 344
Yûsuf, Hz.: 106, 196, 241, 244, 254, 270, 292, 310, 318
Yûsuf (İbrâhîm Hân oğlu): 131
Yûsuf misâl: 131
Yûsuf Paşa: 84, 99, 143
Yûsuf Paşa (fâtih-i Hanya): 172
Yûsuf Paşa, Silihdâr: 128, 129
Yûsuf Perendî, Pir: 323
Yûsuf, Seyyid: 166
Yûsuf Şâh kahvesi: 109
Yûsuf Şâh (Rakkâs): 348
Yûsuf [ü] Züleyhâ: 62, 162, 331, 345
Yûsuf-ı Haccâc: 339
Yûsuf-ı Ken‘ân: 126
Yûsuf-ı Zâlim, Haccâc: 106, 257, 298
Yûsuf-sıfat: 131
Yûşa‘ cebeli: 229
Yûşa‘ Nebî: 229
yuvacı: 348
yuvarlakbâz (hayâl-i zılcıyân): 339
yük arayıcıları: 297
yüksük: 307, 318
yüksükciyân esnâfı: 307
yüleme padara egserisi: 306
Yörük: 82, 87, 90, 91, 287

Yüz Arşın (kalyonu): 125
yüzbaşı dayıları: 82
yüzbaşılar: 255

- Z -

Zaçne: 82, 87
Zadra kal‘ası: 139
za‘ferân: 12, 197, 267, 276, 279, 281, 284, 311
Za‘frânborlu: 130
zağanos (kuş cinsi): 163, 316
Zağanos Paşa, (Nişâncı): 163
zağar: 23, 237, 283, 321, 351, 360
Zağar yaylası: 237
zağarcıbaşı: 237
zağarcılar ocağı: 282
zağarcılar odası: 352
zağarhâne: 253
zâğî (bez cinsi): 333
Zağra egserisi: 306
zahîre: 33, 90, 91, 108, 110
Zahirüddîn Erdebîlî, Mevlânâ: 79
zâ‘im [ü] zü‘amâ: 50
Zakan kal‘ası: 94
zakan (kürk): 321
zâkirbaşı: 116
Zâkirî Efendi (Şeyh): 184, 185
Zâkirî (Şa‘ir): 184
Zâl Paşa câmi‘i: 193
Zâl Paşa hammâmı: 159
Zâl Paşa huddâmları: 178
Zâl Paşa İskelesi: 193
Zâl (Pehlivân): 120
Zâl [u] Güstehem (Pehlivân): 302, 331
Zâlim Şâh (Rakkâs): 348
Zâlpaşa câmi‘i: 195
Zâlpaşa kasabası: 194
Zaranta kal‘ası: 136
zarbina (gemi cinsi): 268
zarbzan topları: 125
Zarîfî (Şa‘ir): 164
Zarnata kal‘ası: 142
Zarreşâd: 85, 89
zâter (bitki): 262
zâter kökü (deva otu cinsi): 327
zater-i Halîl arakı (şarâb): 356
Zâtü'l-Rikâ‘ (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
zâviye: 41, 144, 145, 176, 178, 182, 183, 184, 187, 191, 192, 195, 198, 199, 209, 225, 251, 252, 254, 259
ze‘âmet: 79, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93
zebân-dırâzlıklar: 274
Zebâtcılarkapusu (Bezâztan-ı Cedîd kapısı): 334
zebâtcıyân esnâfı: 335
zeberced: 47, 310
Zebûr: 248, 330, 336, 337
zecel ilmi: 342
zeheb: 70
zeheb-i hâlis: 30, 101, 206, 227
zeheb-i lâciverd: 70

zeheb-i Tâkyânûsî: 50
zehirli göz mîlleri (işkence aleti): 256
zehresiz cuhûdlar: 358
Zekâyî (Şa'ir): 164
Zekeriyyâ: 108
Zekeriyyâ Efendi (İslâmbol Mollâsı): 182, 250, 251
Zekeriyyâ Efendi (Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin babası): 123
Zekeriyyâ, Hz.: 20, 242, 306
Zekî Çelebi güftesi: 136
Zekî (Şair): 136
zelehor: 291, 292, 297, 334, 354
Zelehor Durası: 354
zelehor gediği: 291
zelehor hammâlbaşıları: 291
zelehor hammâlları: 291, 292, 297, 334, 354
Zellenâme (Tarzî Çelebi'nin eseri): 359
zelzele: 17, 18, 27, 30, 54, 55, 57, 64, 65, 66, 69, 71, 105, 194, 210, 327
zelzele-i azîme (İstanbul'da): 58
zelzele-i kübrâ: 17, 30
zemberek: 48, 273
zemberek (savaş aleti): 279
zemberek ta'lîmhânesi: 315
zemberekçiler dükkânı: 315
zemberekçiler odası: 315
zemzem: 55, 56, 219, 346
zenâne (pabuc cinsi): 324, 325
zenberek: 337
zenberekçiyân esnâfı: 315
zenbîl: 242, 254, 326, 327, 341
zenbûr: 27, 28, 29, 44, 49, 55, 206, 360
zenbûrî (mermer): 18, 160
zenbûrî (sütunlar): 55
zencebîl: 262, 286, 289, 326, 354
zencef: 279
zencifne (İngiliz boyalarından): 327
zencîr: 279, 280
Zencîrli Servi: 145, 163, 176
Zencîrlikapu hammâmı: 158
Zencîrlikuyu: 146, 176, 181
Zeng-âbâd (Bağdâd'da): 85, 89
zengî Arab: 62
Zengibâr: 185
Zengo: 343
zengûle faslı: 116
zengûle makâmı: 116, 287
zenpâre sâzı: 345
zenpâreler: 159
zer: 198
zerbâf: 267, 268, 273, 280, 319, 333, 348
zerbâf bâdbânlar: 273
zerbâf çullar: 279, 280
zerbâf harîr câme hâbler: 152
zerbâf pûşîdeler: 257
zerdâlû: 285, 289, 300
zerde: 173, 234, 284, 285
zerdeciler: 284, 285
zerdeciyân esnâfı: 284
zer-desteciyân: 335

zerdevâ (kürk): 321
zerdûz: 52, 115, 267, 273, 279, 285, 298, 301, 310, 319, 329, 332, 348
zerdûz halîçe: 94
zerdûz harîr: 310
zerdûz işleme: 267, 319
zerdûz tâc: 52
zerdûz üsküf keçeleri: 279
zerdûz yasdıklar: 301
Zeregen bâğları (Kütahya): 344
zer-ender-zer: 19, 94, 114, 115, 116, 170, 171, 254, 267, 268, 273, 298, 310, 333, 349, 357
zerger: 30, 37, 101, 239
zergerân: 53, 57, 73, 101, 216, 238, 309, 310
zergerân ya'nî kuyumcıbaşı esnâfı: 238, 309
zergerân-ı cevâhirciyân esnâfı: 310
zergerdân (pabuc cinsi): 67, 75, 324, 325
zer-i hâlis: 330
Zerke (çoban köpeği ismi): 280
Zerkûb-ı Konevî: 308
zer-kûbyân ya'nî altun döğücüler esnâfı: 330
zernişâncı: 311
zernişânlı gemler: 307
zerrâh: 242
zevrak u merâkibler: 125
Zeyd bin Hâris, Pir: 331
Zeyd-i Hindî, Pir: 307, 322
Zeyd-i Kayserî, Pir: 278
Zeyla'î kavmi: 328
Zeyl-i Şakâyık (Atâyî Çelebi'nin eseri): 359
Zeyneb Hâtûn (Şa'ir): 161
Zeyneddîn bin Mehemmed bin Mehemmed: 167
Zeynel Hân: 104
Zeynel Paşa (Vezîr): 166
Zeynel'abidîn, el-mevlâ Şeyh: 177
Zeynelâbidîn, Hz.: 282
Zeynelâbidîn, Kâtibzâde: 178
Zeynelâbidîn kurbü (Mısır'da): 314
Zeynîler civarı (Bursa'da): 166
Zeynîler tarîkatı: 191
Zeyniyye tarîkatı: 191
Zeynîzâde Diyârbekirli (Hânende): 342
Zeynîzâde Hüsnî (Şeştâryân): 344
Zeynüddîn Hâfî fukarâları: 43
Zeynüddîn Hâfî tarîkatı: 43
Zeyrek Yokuşu ayağı: 316
Zeyrekbaşı: 20, 23, 28, 34, 35, 39, 45, 63, 113, 146, 150, 151, 153, 181, 188, 278, 315
Zeyrekbaşı câmi'i: 63, 278
zeyt yağı: 204, 270, 292, 299
zeyt yağı bâzergânları: 299
zeyt yağı dükkânları: 211
zeyt yağı esnâfı: 292
Zeytâ: 21
zeytûn: 21, 27, 61, 291, 292
zeytûn yağı: 291, 292
zeytûnî sommâkî: 121
zeytûnî (sütunlar): 55
zeyyâtân esnâfı: 299
zıhgîrciyân esnâfı: 316
zıhgîrler: 316

zırh: 280, 302, 331
zırhcıbaşı: 302, 303
zırhcıbaşı esnâfı: 302
zırhcılar: 158, 302
zırhgirciyân esnâfı: 316
zîc ilmi: 218
zîc kitâbları: 259
zift: 268, 269
ziftciyân esnâfı: 269
ziftciyân u katrâncıyân esnâfı: 269
Zihnî (Şa'ir): 164
Zîkard (Hz. Muhammed'in Gazası): 32
zîl: 254, 296, 337, 345, 351
zîl ü bem: 248, 257, 265, 267, 268, 279, 337
Zile: 82
zincâb: 321
zincâb (kürk): 321
zincef ütücisi esnâfı: 319
Zindân, Bâb-ı: 26
zindân kullesi: 43
Zindânî Abdürra'ûf Samedânî: 43
Zindânî, eş-Şeyh: 41
Zindânkapusu: 43, 175, 278, 293, 326, 327
Zindânkapusu hânı: 155
zîr (matrakbâzlık): 121
zirâ': 64, 65, 70, 75, 240
zirâ' binâ: 69
zirâ'-ı âlî: 214, 240
zirâ'-ı bennâ: 64, 69, 211
zirâ'-ı mekkî: 211
zirâ'-ı melikî: 70, 211
Ziriki livâsı: 86
Zirinoğlu kal'ası: 141
zir-zop bel-hop dîvâneleri: 262
zivzik (kılıç): 31, 301
ziyâfet: 33, 50, 108, 202, 216, 221, 238, 264, 285, 287, 295
ziyâfetnâme: 234
ziyâretgâh: 36, 43, 62, 63, 136, 146, 160, 162, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 183, 185, 187, 189, 191, 192, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 208, 209, 214, 221, 222, 223, 225, 226, 235, 236, 256, 258, 262, 269, 270, 284, 306, 320, 322, 325, 350
zîzân (ok cinsi): 315
Zolomioğlu: 141
zolta: 140
zorba: 103, 104, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 117, 118
zorba sipâhî: 107
Zorlu Receb (Çeşdeciyân): 345
zûfâ (içecek): 285
Zulmiyye câmi'i: 143
zûrbâz (hayâl-i zılcıyân): 121, 338
zurna: 204, 336, 337, 346
zurnacıbaşı esnâfı: 335
zurnacıyân: 336, 337, 345, 346
zü'amâ: 50, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 125, 158
Zübeyde Hâtûn: 74
Zübeyr hazretleri (İbn Zübeyr): 261, 298
Zübeyr, Hz.: 298
Züfer, İmâm: 355
zülbiyyât: 289, 295

Zülfikâr (Hazret-i Alî'nin kılıcı): 261
Zülkadir: 78
Zülkadriyye (Mar'ayş): 88
Zülkarneyn: 15, 16, 21, 37, 51, 59, 214, 217, 227, 250
Zülküfl, Hz.: 241
zülüflü baltacılar: 93
Zümrüd kolu: 348
zümürrüd: 101, 289, 310, 348
Zümürrüd kolu: 348
zümürrüd-i İsvân: 310
zünnârbend (işkence aleti): 256
Zünnûn-ı Mısrî: 254, 261, 308, 326, 327
Zûpîn, Pehlivân: 316, 331
Züveyle, Bâb-ı: 77, 166
züvvâr: 124

[1] *Kur'ân,* Sad 30; "Dâvud'a Süleyman'ı bahşettik; o ne güzel bir kuldu! Doğrusu o dâima Allah'a yönelirdi."
[2] Hadîs: Ahmed ibn Hanbel, 4, 335; "Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Kostantıniyye (İstanbul) mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir."
[3] Hadîs: Müslim, Fiten, 78 (Hadîsteki "hel" soru edatı ile "kâlû"dan sonraki bölüm yoktur) "Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Bir tarafı karada, iki tarafı denize bakan bir şehir işittiniz mi? Dediler ki: Evet ey Allah'ın Resûlü. Buyurdular ki: İshak oğullarından yetmiş kişi gelip geçmedikçe kıyamet kopmayacaktır."
[4] *Kur'ân,* Sebe 15; "İşte hoş bir şehir." Ebcede göre: 857
[5] *Kur'ân,* Sebe 15; "İşte hoş bir şehir." Ebcede göre: 857
[6] *Kur'ân,* Rum 1-3; "Elif, Lâm, Mîm, Rûmlar en yakın bir yerde yenildiler."
[7] *Kur'ân,* Fecr 8; "Ki o, şehirler arasında bir benzeri yaratılmayandır."
[8] *Kur'ân,* Bakara 20; "Doğrusu Allah her şeye kadirdir."
[9] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.
[10] *Kur'ân,* Kehf 78; "O şöyle söyledi:"işte bu, seninle benim ayrılmamı gerektiriyor; dayanamadığın işlerin yorumunu sana anlatacağım."
[11] *Kur'ân,* Kehf 22; "Onlar ashâb-ı kehf beş kişidir, altıncıları da köpekleridir, derler. Bu iki söz gayba taş atmaktır. Diğerleri ise yedi kişidir. sekizincileri köpekleridir derler."Nüshada bu âyet takdim tehir ile yazılmıştır. Doğrusu:
() şeklindedir.
[12] *Kur'ân,* Bakara 144; "Artık yüzünü Mescid-i Harâm semtine çevir."
[13] Hadîs: Ahmed ibn Hanbel, 4, 335; "Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Kostantıniyye (İstanbul) mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir."
[14] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."
[15] *Kur'ân,* Saffat 164; "Bizim herbirimizin bilinen bir makamı vardır."
[16] Her iş, vakt ü zamanı gelince olur.
[17] *Kur'ân,* Fetih 3; "Böylece sana kimsenin güç yetiremeyeceği şekilde yardım eder."
[18] *Kur'ân,* Bakara 196; "İşte bu tam on gün eder."
[19] *Kur'ân,* Bakara 196; "İşte bu tam on gün eder."
[20] *Kur'ân,* Bakara, 19; "Ölüm korkusu ile parmaklarını kulaklarına tıkayan kimseye benzer."
[21] *Kur'ân,* A'raf 119; "İşte orada yenildiler, küçük düştüler."
[22] *Kur'ân,* Bakara 156; "Biz Allah'ınız ve elbette ona döneceğiz."
[23] *Kur'ân,* Sebe 15; "İşte hoş bir şehir."Ebcede göre: 857
[24] *Kur'ân,* Sebe 15; "İşte hoş bir şehir."Ebcede göre: 857
[25] *Kur'ân,* Sebe 15; "İşte hoş bir şehir."Ebcede göre: 857
[26] *Kur'ân,* Tevbe 102; "Başka bir kısmı da ..." Ebcede göre: 857
[27] *Kur'ân,* Ahzab 56; "Şüphesiz Allah ve melekleri...."
[28] Hadîs: Ahmed ibn Hanbel, 4, 335; "Kostantıniyye mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir."
[29] *Kur'ân,* Tevbe 102; "Başka bir kısmı da ..." Ebcede göre: 857
[30] *Kur'ân,* Sebe 15; "İşte hoş bir şehir."Ebcede göre: 857
[31] Denizde sayısız faydalar vardır. Ancak sen selamet istiyorsan kenarında dur.
[32] *Kur'ân,* Hud 44; "Cudi dağına oturdu."
[33] *Kur'ân,* Hud 44; "Cudi dağına oturdu."
[34] Kur'ân, Nur 35; "Allah yerin ve göklerin nurudur."
[35] "Yalancı, her duyduğunu konuşan kimsedir."
[36] Hadîs: Ahmed ibn Hanbel, 4, 335; "Kostantıniyye mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir."
[37] *Kur'ân,* Furkan 45; "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?."
[38] *Kur'ân,* Âl-i 'İmrân 37; "Zekeriya onun yanına, mâbede her girdiğinde [yanında bir rızık bulurdu]."
[39] *Kur'ân,* Nur 35; "Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru içinde lamba bulunan, penceresiz oyuğa benzer. Lamba cam içerisindedir."
[40] *Kur'ân,* Enam 79; "Ben yüzümü tamâmen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim."
[41] *Kur'ân,* Cin 18; "Mescidler, Allâh'a mahsustur. Allâh ile beraber bir başkasına dua etmeyin."
[42] *Kur'ân,* Ra'd 24; "Sabretmenize karşılık size selam olsun; burası dünyanın ne güzel bir sonucudur!"
[43] *Kur'ân,* Fecr 28; "Dön Rabbine."

[44] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 ".. İş hakkında onlara danış..."
[45] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Dön [Rabbine]."
[46] *Kur'ân,* Âl-i 'İmrân 185, Enbiyâ 35, Ankebût 57; "Her canlı ölümü tadacaktır."
[47] *Kur'ân,* Âl-i 'İmrân 185, Enbiyâ 35, Ankebût 57; "Her canlı ölümü tadacaktır."
[48] *Kur'ân,* Şuarâ 89; "Ancak Allâh'a sağlam ve temiz kalb getiren (fayda görür)."
[49] Hadîs: "Eden bulur."
[50] Hadîs: "Eden bulur."
[51] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Dön Rabbine."
[52] Af, fethin zekâtıdır.
[53] Hadîs: "Kim çenesini tutarsa belalardan emîn olur."
[54] *Kur'ân,* Kehf 71 "... (Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin?"
[55] *Kur'ân,* Rahman, 26; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."
[56] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Dön Rabbine."
[57] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."
[58] *Kur'ân,* En'âm, 163; "Tek olan Allah'ın ortağı yoktur."
[59] "Halkın dili, hakkın kalemidir."
[60] *Kur'ân,* En'âm 45; "Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun ki, zulmeden milletin kökü böylece kesildi."
[61] *Kur'ân,* Kehf 71 "... (Musa): Halkını boğmak için mi onu deldin? "
[62] Kur'ân, Âl-i İmrân 97" "Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."
[63] *Kur'ân,* Hûd, 6;"Yeryüzünde hiç bir canlı hariç olmamak üzere rızıkları Allah'ın üstünedir."
[64] *Kur'ân,* Kevser 1; "Ey Muhammed! Doğrusu sana pek çok nimet vermişizdir."
[65] *Kur'ân,* İnsan 21; "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir."
[66] *Kur'ân,* Mâide 6: "Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın."
[67] *Kur'ân,* Mâide 6: "Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın."
[68] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 59, "Allah yanında İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir."
[69] "Ali (r.a) şöyle buyurmuştur: Mutlaka Âli Osman'ın bir Selim'i Rum, Acem sonra da Ceziretü'l-Arab'a sahip olacaktır."
[70] Hadîs: "Allâh, her yüzyılın başında bu ümmete dînlerini yenileyici birini gönderir."
[71] *Kur'ân,* Fecr 28; "O, senden, sen de O'ndan hoşnud olarak Rabbine dön."
[72] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."
[73] *Kur'ân,* Şuarâ 89; "Ancak Allâh'a sağlam ve temiz kalb getiren (fayda görür)."
[74] *Kur'ân,* Şuarâ 89; "Ancak Allâh'a sağlam ve temiz kalb getiren (fayda görür)."
[75] *Kur'ân,* Neml 65: "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."
[76] Eden bulur.
[77] *Kur'ân,* Tâhâ 12; "... pabuçlarını çıkar ..."
[78] Hadîs, "Yalancı her duyduğunu konuşan kimsedir."
[79] *Kur'ân,* Mâide 45; "Orada onlara cana can kısas yazdık."
[80] *Kur'ân*, Mâide, 45; "... yazdık ...".
[81] *Kur'ân,* Mâide 45; "Orada onlara cana can kısas yazdık."
[82] Hadîs: "Evliyâlarım kubbem altındadır, onları benden başkası bilemez."
[83] "Yaratılan canlar sayısınca Allâh'a giden yol vardır."
[84] *Kur'ân,* Nahl 60; "O, öyle üstün, öyle hikmet sâhibidir."
[85] *Kur'ân,* Nahl 60; "O, öyle üstün, öyle hikmet sâhibidir."
[86] *Kur'ân,* Enbiyâ 30 "... her şeyi sudan [yarattık]..."
[87] *Kur'ân,* Tevbe 102; "Başka bir kısmı da ..." Ebcede göre: 857
[88] *Kur'ân,* A'râf 46; "Selâm size."
[89] *Kur'ân,* Bakara 203; "Allah'ı anın ..."
[90] Hadîs: Ahmed ibn Hanbel, 4, 335; "Kostantıniyye (İstanbul) mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir."
[91] Hadîs: "Göz değmesi hakdır."
[92] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?
[93] Hadîs: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."
[94] Hadîs: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."
[95] *Kur'ân,* Hacc 78; "Allah yolunda gereği gibi cihad edin."
[96] *Kur'ân,* Necm 9; "Araları iki yay aralığı kadar belki daha da yakın."

[97] *Kur'ân,* Fetih 10; "Ey Muhammed! Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir."
[98] Hadîs: "Kim kendini bilirse, Allah'ı da bilir."
[99] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır."
[100] Hadîs, "Bu benim ehl-i beytim ve âl-i abâmdır."
[101] *Kur'ân,* Ahzâb 33; "[Ey Peygamberin ev halkı!] Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister."
[102] Hadîs: "Selman ehl-i beytimizdendir. Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini idrak etmiştir. Şüphesiz cennet her gün ve gece beş kerre ona koşmaktadır."
[103] *Kur'ân,* Fetih 10; "Ey Muhammed! şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar."
[104] Hadîs: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."
[105] Hadîs: "Kim kendini bilirse, Rabbını da bilir."
[106] Hadîs: "Evliyâlarım kubbem altındadır, onları benden başkası bilemez".
[107] *Kur'ân,* Âli imrân, 59; "Allah'ın katında İsa'nın durumu -kendisini topraktan yaratıp sonra "ol" demesiyle olmuş olan- Âdem'in durumu gibidir."
[108] Mânâ, şaîrin karnında (gönlünde) dır.
[109] "Ben Mustafa'nın kardeşiyim. Şüphesiz ki ben oğlum ile ceddim arasındayım. Resûlullâh ise tekdir. Zevcem, ona vefâkârlık etti. Onu tasdik etti. İnsanlar sapıklık karanlığında ve inkâr çıkmazında iken ben de onu tasdik ettim. Hamd ve şükür eşi ve benzeri olmayanadır."
[110] *Kur'ân,* Rum 1-3; "Elif, Lâm, Mîm, Rûmlar en yakın bir yerde yenildiler."
[111] *Kur'ân,* Tevbe 102; "Başka bir kısmı da ..."
[112] Hadîs: Ahmed ibn Hanbel, 4, 335; "Kostantıniyye mutlaka feth olunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onun askeri ne güzel askerdir."
[113] *Kur'ân,* Rum 1-3; "Elif, Lâm, Mîm, Rûmlar yenildiler."
[114] *Kur'ân,* Rum 1-3; "Elif, Lâm, Mîm, Rûmlar yenildiler."
[115] Hadîs: "Selman ehl-i beytimizdendir. Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini idrak etmiştir. Şüphesiz cennet her gün ve gece beş kerre ona koşmaktadır. "
[116] Hadîs: "Sultan olmasaydı insanlar birbirini yerdi."
[117] "İbn Abbas (r.a) Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu söylemiştir: Kıyâmet gününde meleklerle ilk önce musafaha edecek olan Ebû ed-Derdâ'dır."
[118] *Firdevsü'l-Ahbâr*'dan "Peygamber efendimizin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Kıyâmet günü havzımdan önce Suheyb-i Rûmî içecektir."
[119] *Kur'ân,* Yasin 39; "Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar ta'yîn etmişizdir."
[120] *Kur'ân,* Tevbe 60; "Zekatlar yalnız züğürtlere ve yoksullara..."
[121] *Kur'ân,* Duhâ 10; "Ve sakın bir şey isteyeni azarlama."
[122] *Kur'ân,* Hacc 78; "Allah uğrunda gereği gibi cihad edin"
[123] Hadîs: "İlimlerin birincisi bedenler ilmidir, ikincisi de dinler ilmidir."
[124] *Kur'ân,* Bakara 35; "Şu ağaca (yaklaşmayınız yoksa) zalimlerden olursunuz."
[125] *Kur'ân,* Bakara 35; "Şu ağaca (yaklaşmayınız yoksa) zalimlerden olursunuz."
[126] *Kur'ân,* İnsan 21; "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir."
[127] *Kur'ân,* Kevser 1; "Ey Muhammed! Doğrusu sana pek çok nimet vermişizdir."
[128] *Kur'ân,* Enbiyâ 30 "... her şeyi sudan [yarattık]..."
[129] *Kur'ân,* Hud 41; "(Gemiye) Allah'ın adıyla (binin) ki onun yürümesi de, demir atması da Allah'ın iradesiyledir Allah bağışlayıcı ve merhamet edendir."
[130] *Kur'ân,* Hud 42; "Gemi, dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken, Nuh, bir kenarda ayrı kalmış oğluna "Ey oğulcuğum bizimle beraber gemiye bin."
[131] *Kur'ân,* Hud 44; "Gemi de Cudi Dağı üzerinde durdu. 'Haksızlık yapan millet Allah'ın rahmetinden uzak olsun' denildi."
[132] *Kur'ân,* Leheb 4; "(O da) odun taşıyan (karısı da alevli ateşe atılacaklar)."
[133] *Kur'ân,* Bakara 275; "Allah alım satımı helal ve faizi haram kılmıştır."
[134] *Kur'ân,* Muhammed 15; "Süzülmüş bal (ırmakları)"
[135] "Bütün yanmış şeyler haramdır."
[136] *Kur'ân,* Bakara 61; "... ve mercimek ...."
[137] Hadîs: "İnsanların hayırlısı insanlara faydası olandır."
[138] Hadîs: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."
[139] *Kur'ân,* Nahl 66; "İçenlerin boğazlarından kolaylıkla geçen dupduru bir süt"
[140] *Kur'ân,* Nahl 66; "İçenlerin boğazlarından kolaylıkla geçen dupduru bir süt"

[141] *Kur'ân,* Bakara 137; "[Allah] sana yeter."
[142] Hadîs: "Yemeklerin hayırlısı herîsedir."
[143] *Kur'ân,* Tevbe 5; "Nereye giderlerse gitsinler"
[144] *Kur'ân,* Bakara 61; "... sarımsağından ..."
[145] *Kur'ân,* İnsan 8; "Yemeğe olan sevgilerine rağmen (yoksulu, yetimi, esiri) doyururlar..
[146] *Kur'ân,* İnsan 9; "Biz size Allâh'ın yüzü (suyu) için yediriyoruz."
[147] *Kur'ân,* Bakara 60; "Yiyiniz, içiniz"
[148] *Kur'an* Abese 28: "... üzüm bağları, sebzeler ..."
[149] *Kur'ân,* Muhammed 15; "Süzülmüş bal (ırmakları)"
[150] Hadîs: "Tatlı sevmek imandandır."
[151] Hadîs: "Mü'min tatlıcıdır."
[152] Hadîs: "Mü'min tatlıcıdır."
[153] Balığı başıyla birlikte yedim.
[154] Yûsuf 19; "Saka kovasını kuyuya sarkıttı."
[155] *Kur'ân,* Abese 31-32; "Meyveler ve yaban otları bitirdik hep bunlar sizin ve (davarlarınızın) geçinmesi içindir."
[156] *Kur'ân,* Abese 28; "Üzüm ve yoncalar, zeytin."
[157] *Kur'ân,* Bakara 251; "Davud da Calud'u öldürdü. Allah Davud'a padişahlık, [hikmet ve peygamberlik] verdi."
[158] Hadîs: "Günahtan tövbe eden kişi günahı olmayan kişi gibidir."
[159] *Kur'ân,* Enbiya, 69; "Biz de "Ateş! İbrahim'e karşı soğuk ol selâmet ol" dedik."
[160] *Kur'ân,* Bakara 251; "Davud da Calud'u öldürdü. Allah Davud'a padişahlık, hikmet ve peygamberlik verdi."
[161] *Kur'ân,* Enfal 17; "Attığın zaman onu sen atmadın Allah attı."
[162] "Selman ehl-i beytimizdendir. Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini idrak etmiştir. Şüphesiz cennet her gün ve gece beş kerre ona koşmaktadır."
[163] *Kur'ân,* Nisa 163; *Kur'ân,* İsra 55; "Davud'a da Zebur'u verdik."
[164] *Kur'ân,* Nisa 163; *Kur'ân,* İsra 55; "Davud'a da Zebur'u verdik."
[165] *Kur'ân,* Alak 1; "Rabbinin adıyla oku."
[166] Hadîs: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."
[167] "Defle de olsa nikahı ilan ediniz."
[168] *Kur'ân,* Nisa 163; *Kur'ân,* İsra 55; "Davud'a da Zebur'u verdik."
[169] Zebur "Güzel, fevkalede dua için ki ona herkesin en kutsal ve takdis edilmiş olanı bakire Bayan Maria, Kapuziner dağına yardım et, Pasau"
[170] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?
[171] "Kişi yazın kışın gelmesini ister, kış gelince de yazı ister. Bir halden razı olmaz. İnsanın canı çıksın, o ne nankördür."
[172] *Kur'ân,* Abese 17; "İnsanın canı cıksın, o ne nankördür."
[173] Kişi hangi kavme benzerse, ondan olur.
[174] *Kur'ân,* Kalem 11-12; "Ayıb araştıran ve koğuculukla söz gezdiren insanları hayırdan alıkoyan."
[175] *Kur'ân,* Nisâ 43; "... sarhoşken namaza yaklaşmayınız..."
[176] *Kur'ân,* Mâide 90; "İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının."
[177] *Kur'ân,* Tîn 4; "Biz insanı en güzel biçimde yarattık."
[178] *Kur'ân,* Tîn 4; "Biz insanı en güzel biçimde yarattık."

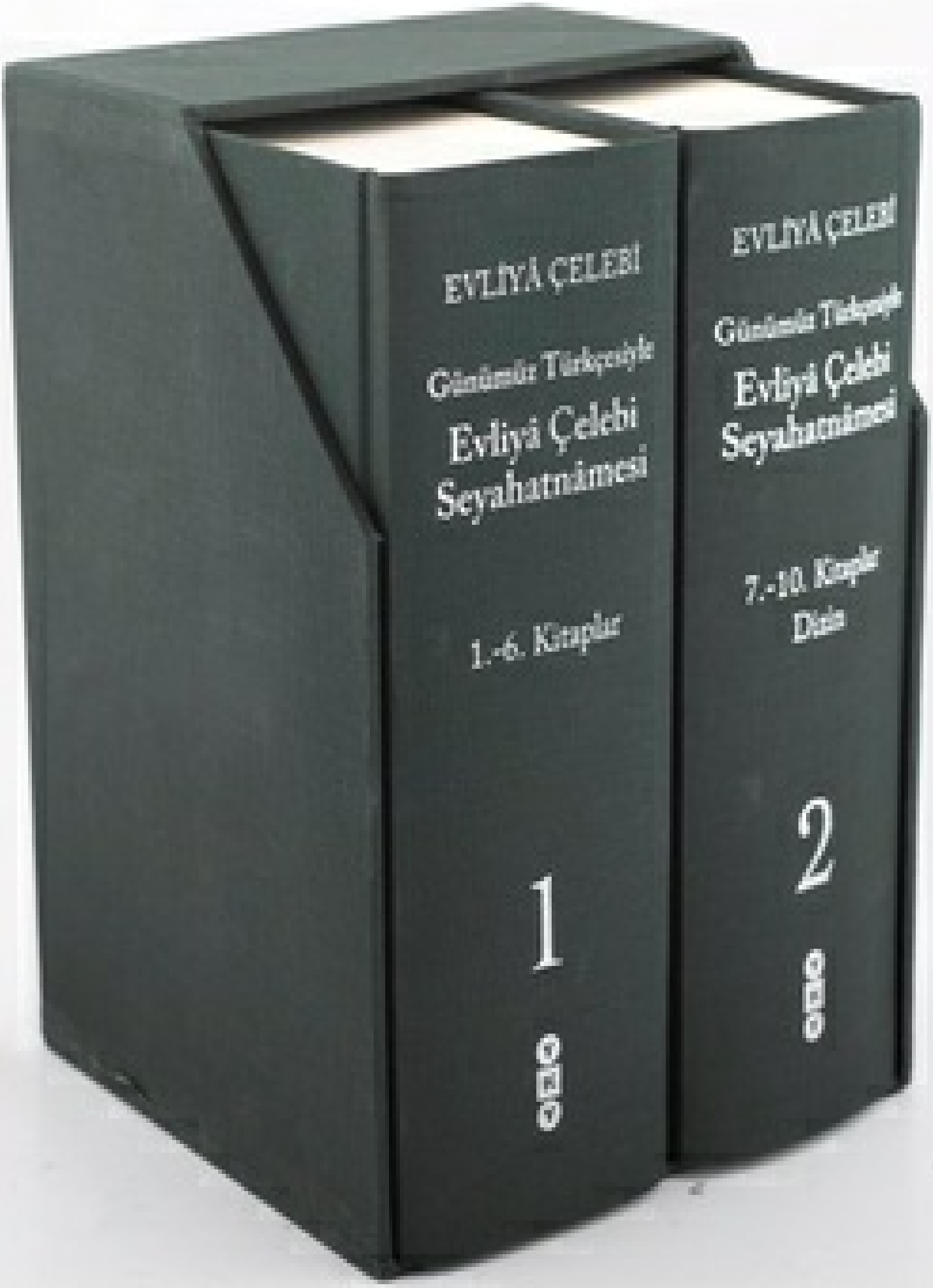
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

II. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
II. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Türk tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* günümüze kadar eksiksiz ve tam bir metin olarak yeni Türkçe harflere aktarılmamıştır. Bugüne kadar bu konuda müteaddit girişimler yapılmış olmakla birlikte bunların hiç biri sonuca ulaşamamıştır.

*Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'*ni neşretmek eski kültür ile uğraşan her bilim adamı gibi merhum Orhan Şaik Gökyay hocanın da ömür boyu hayallerini süslemiş ve ama bu işe ancak ömrünün son yıllarında başlayabilmişti. Ne yazık ki hoca, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 304 numaralı nüshanın I. cildi üzerinde yaptığı çalışmasını istediği gibi bitiremeden hayata veda etti. Bizler onun anısına hürmeten sözkonusu çalışmayı yine onun ilkelerine sadık kalarak tam transkripsiyon ile neşrettik.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdad Köşkü 304 numaralı yazma, 23.5x34.5 ebadında olup, koyu fes renginde meşin ciltli, şemseli, mıklepli ve üzeri açık yeşil renkte atlasla kaplıdır. Nüsha beyaz, kalın âbadî kağıda yazılmıştır. Her sayfa 36 satırdan ibarettir. Ancak bazı sayfalarda sayfa kenar ve altlarında çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır. Bir ve ikinci ciltler bir arada ciltlenmiş olup 374 varaktır. 1-217 varak arasını ihtiva eden "I. Kitap" Yapı Kredi Yayınları'ndan 1996 yılı içinde yayınlammıştır. Elinizdeki "II. Kitap" ise 218-374 varakları arasında bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin tamamının neşredilmesi lüzumuna olan inancımızdan dolayı daha önce neşrettiğimiz I. cild ile yetinmedik ve diğer ciltlerin de yayın hazırlığına başladık. Tam transkripsiyon olarak neşrettiğimiz I. cild hakkında yapılan bilimsel tenkidleri de dikkate alarak bundan sonraki ciltleri daha kolay okunabilir bir imlâ ile neşretmeyi hedeflediğimiz gibi; birinci cildi, önüne merhum Orhan Şaik Gökyay'ın daha önce neşredemediği *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* ile ilgili notları da koyarak tekrar basit transkripsiyon ve *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*nin diğer nüshaları ile karşılaştırarak yeni bir indeksle neşredeceğimizi burada ilgilenenlere bildirmek isteriz.

Tamamı on cilt olan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*nin yarıyı aşkın bölümü ile ilgili bitmiş olan hazırlıklarımızın son rötuşlarını da tamamlayarak belli bir plan dahilinde ve mümkün olan en kısa zamanda okuyucuların önüne çıkarmak için çalışmalarımız devam etmektedir.

Şüphesiz bu ölçüde büyük bir iş ancak bir ekip çalışmasıyla meydana gelmektedir. Bu vesileyle, eseri hazırlayan Doç. Dr. Zekeriya KURŞUN, Seyit Ali KAHRAMAN ve Yücel DAĞLI'ya, indeksin hazırlanmasında emeği geçen Ruşen DENİZ'e ve her zaman yardımlarına baş vurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Gerek Orhan Şaik GÖKYAY Hoca'nın hazırladığı I. kitabın, gerekse bu kitabın dizgisini gerçekleştiren ve hayatının baharında beklenmedik bir şekilde bu dünyadan göçen İsrafil DAĞLI'ya teşekkür ise ödeyemeyeceğimiz bir borç olarak kalmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, redaksiyonu olağanüstü bir titizlikle yapan Prof. Dr. İskender PALA ile Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ'e de ayrıca teşekkür ederim.

Giriş

Türk tarihinin Osmanlı dönemi, zengin yazılı kaynaklara sahip olmakla birlikte, dünya tarihinde daima önemli birer kaynak ola gelmiş seyahatnâme türü kitaplar açısından zengin değildir. Bundan dolayı XVII. asrın yegâne Türk seyyahı sayılan Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi, diğer kaynaklar arasında ayrı bir özellik ve kıymet taşımaktadır. Ancak ne döneminde, ne de daha sonra yazılan eserler Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ni hakkıyla değerlendirememişlerdir.

XIX. yüzyıla kadar hiçbir bibliyografik esere girmemiş olan Seyahatnâme, ne yazık ki bu tarihten sonra da lâyık olduğu ilgiyi görmemiştir. Şüphesiz bunun pek çok sebebi vardır. Ancak en önemlisi Seyahatnâme'nin sansür edilerek hatta özetlenerek dikkatsizce basılmış olmasıdır. Sözkonusu matbu Seyahatnâme, aslını yansıtmadığı gibi Evliya Çelebi ve eseri hakkında da pek çok yanlış yargıların doğmasına yol almıştır.

Evliya Çelebî'nin on ciltten oluşan Seyahatnâmesi'nin, Pertev Paşa Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınarak Necip Âsım'ın gözetiminde, İkdam Gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey'in himmeti ile 1896 yılında neşrine başlanmıştır. İlk beş cildi 1899 yılı sonuna kadar tamamlanan eserin altıncı cildi 1901 yılında yedi ve sekizinci ciltleri 1928 yılında, dokuz (1935 yılında) ve onuncu (1944 yılında) ciltler ise Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır. Bu neşrin ilk cildinin yayınından 100 yıl sonra 1996 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından birinci cildin tam metni yeniden yayınlanmıştır.

Özellikle ilk altı cilt, Osmanlı devletinde sıkı sansürün uygulandığı bir zamana tesadüf ettiğinden, eserden pek çok parçaların çıkarıldığı, metne müdahale edildiği ve eserin orijinalliğinden hayli şey kaybettiği bilinmektedir. Birçok dile tercüme edilmiş ve pek çok akademik çalışmaya da kaynaklık etmiş olan Seyahatnâme'nin bu matbu nüshası Türkiye'de olduğu kadar bütün dünyada da kullanılmıştır.

Bundan dolayı Türk ve dünya tarihi için artık tartışmasız bir kaynak kabul edilen Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin eksiksiz bir metin neşrinin yapılmasını kaçınılmaz kılmış ve elinizdeki çalışma bu zaruretin bir sonucu olarak doğmuştur.

Seyahatnâme'nin II. cildi en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 304 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilimsel çevrelerce kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, filolojik özellikler, fonetik yapı ve dönemin diğer dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de spesifik bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz şekilde yoran

transkripsiyon işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Orijinal metinde aynı kelimeler zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. asır dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiç bir tasarrufta bunulmamış aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir. Bu farklı imlâ şekilleri bazan aynı sahifede ve hatta aynı satırda bile bulunmaktadır. Meselâ: Varak 229a, satır 23'te "pınar" kelimesi (vav ile) "bunar" şeklinde iken aynı sahifenin 25. satırında (yâ ile) "bınar"; varak 226b, satır 30'da "değirmân" (mim'den sonra elif mevcut) bir satır sonra elif kaldırılarak "değirmen" şeklinde yazılabilimektedir. Arapça ve Farsça asıllı kelimelerde de durum bundan farklı değildir. Aynı şekilde, 283a/18'de "çile" (yâ ile) kelimesi 24. satırda "çille" (yâ'sız ve çift lâm ile) şeklindedir. Bu şekilde yüzlerce örneğin sıralanması mümkündür. Bu imlâlar aynen korunmuştur.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, orijinal imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve şahıs isimlerinde de Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır. Ancak, istisna olarak "Arz-ı rûm" kelimesi "Erzurum" olarak yazılmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), diğer yazma nüshalar da kontrol edilerek metnin içine yerleştirilmiş {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde tamir yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilavesi yapılmış ve bu da [ ] şeklinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça orijinalleri dizilerek, dipnotta sûre ve âyet numaraları ile meâlleri konulmuş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde transkripsiyonu verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına orijinalinde bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "İndeks" ilave edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için orijinal varak numaraları metin içinde ***" [218a; 218b; 219a; ...]"*** şeklinde verilmiş olmakla birlikte, indeks varak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Bütün dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin ileride yapılacak yeni neşirlerde rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
ʿ	Gerekli hallerde Ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʾ	Gerekli hallerde hemze (i) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

Hâzâ Seyâhatnâme Cild-i Sânî

[218a]

Hâzâ Seyâhatnâme Fihris-i Cild-i Sânî

1. varakda sahîfe-i evvelde sebeb-i seyâhatimiz, İslâmbol'dan Mudanya'ya gitdiğimiz.
2. varakda andan sevâd-ı a‘zîm Bursa evsâfı.
3. varakda Bursa kal‘asının dâiren-mâdâr cirmin bildirir.
3. varak ibtidâ Âl-i Osmânın tulû‘ [u] zuhûrun bildirir.
3. Bursa imâretlerin ve câmi‘-i Orhân Beğ ve hâkimleri ve Aşağı kal‘a eşkâlin bildirir.
4. Bursa'nın cemî‘-î câmi‘-i selâtînlerin beyân eder.
5. Vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr câmi‘leri [ve] mesâcidleri bildirir.
6. Cümle medreseleri ve dârü'l-hadîsleri ve dârü'l-kurraları ve mektebleri beyân eder.
6. Cümle tekyegâhları ve cümle me’kel-i imâretleri ve cümle hân-ı hâcegânları bildirir.
7. Bursa'nın cümle tâbhânelerin ve bekârhânelerin ve çeşmelerin bildirir.
7. Ve su değirmânların ve sebîlhânelerin ve hammâmları ve kaplıcaları ve dükkânların bildirir.
9. Iğrandı cisrin ve bâğ u bâğçelerin ve bostân ve cemî‘î mesîregâhların bildirir.
10. Keşişdağı ve iklîm-i cibâllerin bildirir ve gayri mesîregâhların beyân eder.
11. Âb-ı zülâli ve havâssın ve ulemâları ve şu‘arâları ve halkının lisânları ve âb [u] hevâsı.
12. Esmâ-i mahallâtların ve memdûhât-ı me’kûlâtın ve müsmirât [u] fâkihâtın ve memdûhât-ı sanâyi‘âtın bildirir.
12. Ziyâretgâh-ı selâtînleri, târih-i cülûslarıyla ve cümle fütûhâtları ve cümle vüzerâlarıyla bildirir.
13. Osmân Gâzî'deki ulemâları ve şu‘arâları ve ziyâret-i Osmân Gâzî ve cülûs-ı Orhân Gâzî.
13. Ve fütûhâtların ve ziyâretin ve vüzerâların ve şu‘arâların ve cümle ziyâretleri ve bizzât Hacı Bektâş-ı Velî neseblerin bildirir.
14. İcmâl-i cülûs-ı Gâzî Hudâvendigâr ve fütûhâtları ve ziyâretgâhın bildirir.
15. Gâzî Hudâvendigâr vüzerâların ve şu‘arâların ve ulemâların ve cülûs-ı Yıldırım Hân'ı bildirir.
15. Ziyâret-i Yıldırım Hân'ı ve saltanatın ve vüzerâları ve şu‘arâları ve kibâr-ı evliyâları bildirir.
16. İcmâl-i cülûs-ı Çelebi Mehemmed Hân-ı Evvel ve fütûhâtların ve ziyâret [ve] müddet-i saltanatın.
16. Çelebi Mehemmed Hân şu‘arâların ve ulemâ ve meşâyihlerin ve cülûs-ı Sultân Murâd-ı Sânî ve fütûhâtların bildirir.
16. Murâd-ı Sânî'nin iki kerre cülûsu târîhleri, vefâtın ve vüzerâları ve şu‘arâları ve ulemâların bildirir.
17. Bursa'da medfûn şehzâdeler türbelerin târîhleriyle beyân eder.
18. Bursa'da medfûn olan kibâr-ı evliyâlar ziyâretin bildirir.
18. Emîr Sultân menâkıbları,
19. Ve vefâtı ve Ebû İshak menâkıbı.
21. Bursa içre hânedân sâhiblerin ve Mudanya ve Bozburun girdâbı.
21. Kasaba-i Armudlu ve kasaba-i Ayasdifenaz ve İskender Çelebi bâğı.
21. Ziyâret-i Şehîd Müftî Hüseyin Efendi ve İslâmbol ve pendnâme-i pederimiz.
22. İslâmbol'dan İzmit şehri yolları ve kal‘a-i Darıca ve Dil İskelesi ve içme suyu hâssası.
23. Evsâf-ı kal‘a-i İzmit cümle imâretleriyle beyân olunur.
24. Baş iskele ve Topyeri ve kasaba-i (---).ve kasaba-i (---).
24. Ve kasaba-i (---).ve kasaba-i (---).ve sebeb-i hilkat-i Dil iskelesi.
24. Kasaba-i Kara Yalava bâğları ve sebeb-i binâ-yı Yalava ılıcaları.
25. Kasaba-i Samanlı ve cezîre-i Heybeli ve cezîre-i Tavşanlı ve cezîre-i Purğazlı.
25. Cezîre-i Kınalı ve cezîre-i Kızılada ve İslâmbol'a dâhil olduğumuz.
25. Sene 1050 târîhinde Karadeniz ile Tarabefzûn'a gitdiğimiz ser-encâmları ve cümle kılâ‘ları beyân eder.
25. Kasaba-i İrva ve kasaba-i Şile ve kasaba-i Kefken ve cezîre-i Kerpe.
25. Kasaba-i Kandırı ve kasaba-i Akçaşar ve Ereğli kal‘ası ve Çoban kullesi.
26. Bartın kal‘ası ve Amasra kal‘ası ve İnebolu kal‘ası ve Sinop kal‘ası.
27. Ve Sinop câmi‘i minberi ve gayrı câmi‘ler ve kasaba-i Bafra iskelesi ve kal‘a-i Samsun.
28. Kal‘a-i Ünye ve kasaba-i Faça ve kal‘a-i Vona ve kal‘a-i Giresin.
28. Kal‘a-i Pürpülüm ve kal‘a-i Göreli ve kal‘a-i Kiliye ve kal‘a-i Yorozburnu.
29. Kal‘a-i Akçaâbâd ve Polatabâzârı ve şehr-i azîm ve belde-i kadîm kal‘a-i Tırabuzun.
29. Eyâlet-i Tırabuzun sancakları ve Abaza ve Gürcîstân vilâyeti isimleri.
30. Trabzan hâkimleri ve halkının esmâ ü lakabları ve imâretlerinin esmâları ve kölelerinin nâmları.
30. Tarabefzûn şehrinin şu‘arâları ve kibâr [u] a‘yânı ve ulemâ ü sulehâsı.
30. Eşkâl-i kal‘ası ve cümle ebrâcları ve cümle kal‘a kapuların bildirir.
31. Aşağı kal‘ası ve cümle sarâyları ve cevâmi‘-i selâtîn [ve] mesâcidleri.
31. Medrese ve dârü'l-kurrâ ve mekteb-i sıbyânları ve tekye-i dervişânları.

32. Hammâmları ve hânları ve bekârhâneleri ve çeşmesârları ve çârsû-yı bâzârı.
32. Dârü'z-ziyâfe imâretleri ve halkının reng-i rûyları ve kâr [u] kesblerin bildirir.
33. Me'kûlât ü meşrûbâtının memdûhâtların ve balıklarının havâssın ve lisân-ı Çiço'yu bildirir.
34. Mesiregâh-ı Tarabefzûn ve esmâ-i mahallât ve hikâye-i acîbe. ***[218b]***
34. Sitâyiş-i nehr-i Hoşoğlan ve ziyâretgâh-ı selâtin ve gayrılar.
34. Gürcîstân ve Mikrilistân memleketine seyâhate gitdiğimiz kılâ'ları beyân eder.
34. Kasaba-i Şâne ve kal'a-i Sürmene ve nâhiye-i Mâhnoz ve kasaba-i Kaliprahavoli.
35. Kal'a-i Rize ve kasaba-i Hopan ve kal'a-i Gönye ve nehr-i azîm Çoruğ.
35. Vilâyet-i Mikrilistân ve sancağ-ı Batum ve kal'a-i (---).
36. Azak kal'ası gazâsına gitdiğimiz ve meneksile gemileri eşkâlin beyân eder.
36. Evsâf-ı Faşa çayı ve vilâyet-i azîm Abaza ve ibtidâ-yı tulû'ların bildirir.
36. Cemî'î lisân sâhibi olan kavmleri ve cümle kavmin isimlerin ve kavm-i Arab'ın tulû'un.
37. Abaza vilâyeti aşireti beğlerinin isimlerin ve iskelelerin beyân eder.
39. Lisân-ı garîb ü acîb-i Abaza ve lisân-ı ıstılâh-ı Sadşe Abaza.
39. Kal'a-i Anapa ve aşiret-i kavm-i Şağake.
40. Sene (---) târîhinde Azak gazâsına gitdiğimiz menâzilleri ve muhâsara-i Azak'ı bildirir.
44. Azak'dan bî-feth vilâyet-i Kırım'a gitdiğimiz menâzilleri ve enhârları bildirir.
44. Vilâyet-i Kırım'dan yine kal'a-i Azak seferine Tatar Hân ile varup kal'ayı feth etdiğimiz bildirir.
45. Bahâdır Girây Hân'ın azli ve İslâm Girây Hân'ın cülûsu ve Leh seferlerin beyân eder.
46. Bu abd-i hakîrin Karadeniz'de gark olduğu sergüzeştin beyân eder.
47. Keliğra kayaları ve kal'ası ve Sarı Saltık tekyesin bildirir.
47. Menâkıb-ı Sarı Saltık Sultân ve ejderi katl edüp kralın îmâna geldüğü.
49. Keliğra kal'asından yine gemiyle İslâmbol'a gitdiğimiz konakları bildirir.
49. Manzara-i tûl [u] arz-ı Karadeniz'in cirmin bildirir.
50. Malta gazâsına gitdiğimiz beyân eder.
50. Malta seferi fetvâsının sûretin beyân eder.
51. Malta gazâsına me'mûr olan eyâletleri ve limân menâzillerin beyân eder.
51. Cezîre-i Girid ve cezîre-i Çukalar ve kal'a-i Koron ve kal'a-i Moton ve kal'a-i Avarin ve gayrı cezîreler.
52. Evsâf-ı muhâsara-i cezîre-i Girit ya'ni ibtidâ-yı şüru'-ı feth-i kal'a-i Hanya.
54. Hanya fethi târîhleri ve ba'de'l-feth İslâmbol menâzilleri ve Fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa'nın sebeb-i katli.
55. Hikâye-i garîb ü acîbe-i peder-i azîzimiz *rahmetullah*.
56. Der-beyân-ı hikmet-i Hudâ-yı esrâr-ı hafiyye ve menâkıb-ı şehzâdegân-ı Sultân Ahmed Hân.
57. Sene 1056 târîhinde Tekeli Paşa'nın Şenile gazâsına serdârlığı ve inhizâmın beyân eder.
57. Venedik küffârının Kilis kal'asın ve niçe kal'alara istîlâsın bildirir.
57. Erzurûm vilâyetine gitdiğimiz menâzil ve kılâ'ları beyân eder.
58. Kasaba-i Gekbiziye ve kal'a-i Heleke ve kal'a-i İzmit ve buhayre-i Sapanca.
59. Kasaba-i Handak ve kasaba-i Düzce ve kasaba-i Üskûbî ve şehr-i ma'mûr Bolı.
59. Bolı ılıcası ve Çağa gölü ve kasaba-i Gerede ve Türk lisânı.
60. Kasaba-i Çerkeş ve ziyâret-i Habîb-i Karamânî ve şehr-i Tosya imâretleri ve ziyâretleri.
61. Kal'a-i Osmâncık ve ziyâretgâh-ı Koyun Baba ve kal'a-i dârü'l'izze-i metîn Amasiyye.
64. Dârü'l-ikbâl kal'a-i Nîkhisâr ve ılıcası.
65. Vilâyet-i Erzurûm ve kal'a-i Koylıhısâr ve Zağapa deresi ve tılsımâtı ve gayrı menâzilleri.
66. Ziyâretgâh-ı Çağırkanlı Sultân ve Tercân sahrâsı ve gayrı konakları beyân eder.
67. Evsâf-ı kal'a-i kadîm, behcet-i rüsûm ya'nî hisâr-ı metîn-i Erzurûm.
67. Eyâlet-i Erzurûm'un sancakları ve hâkimleri ve nehr-i Furât'ın tulû'[u] gurûbu.
68. Eşkâl-i kal'a-i Erzurûm ve cemî'î imâretleri ve cevâmi' ü medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve mekteb-i sıbyânları.
69. Gayrı hayrât [u] hasenâtları ve şehr-engîzi ve varoşları ve halkının lisânların beyân eder.
70. Evsâf-ı Eğerlidağ ve menâkıb-ı Bel'am ibn Bâ'ûr ve ibret-nümâ-yı azîm ejderhânın karataş olması.
71. Erzurûm'dan Kürdistân'da Şuşik kal'ası seferine gitdiğimiz bildirir.
71. Gümüşlü künbet ve Hasankal'ası ve cümle imaretleri ve ılıcasın beyan eder.
72. Çoban köprüsü ve Hınıs kal'ası sancakları.
73. Ziyâeddîn kal'ası ve germâbı ve Avnik kal'ası ve niçe gûne kal'alar ve Şuşik kal'ası fethi ve kal'a-i Mekü.
74. Erzurûm'dan Acem vilâyetine gitdiğimiz konakları ve şehr-i kılâ'-ı azîmleri beyân eder.
74. Üç dörd konakdan sonra diyâr-ı Acem'de ibtidâ kal'a-i Karış.

75. İbret-nümâ-yı azîm Üçkilise ve ziyâretgâh-ı Muhammed Şâm-ı Gazan ve nehr-i azîm Zengî çayı.
76. Germâb-ı Sidirgi ve evsâf-ı şehr-i azîm Karabâğlar ve evsâf-ı kal'a-i Nahşivân-ı nakş-ı cihân.
77. Lisân-ı Dehkınî ve lisân-ı Direy ve lisân-ı Pârisî ve lisân-ı Pehlevî ve lisân-ı Gâzî.
77. Kal'a-i Alıncak Van ve kal'a-i Sarây ve kal'a-i Suşmâr ve her lisân ve kal'a esmâları. ***[219a]***
77. Âl-i Osmân devletinde olan vilâyet eyâletlerinin esmâların beyân eder.
77. Şehr-i Nahşivân'dan vilâyet-i Tebrîz-i dilâviz'e gitdiğimiz bildirir.
78. Nehr-i Aras ve şehr-i Küçük Karabâğ ve şehr-i Tesuy ve şehr-i İrem Merend.
79. Evsâf-ı şehr-i azîm [ü] kadîm Tebrîz-i dilâvîz dâr-ı Pervîz.
79. Bânî-i Tebrîz ve dervezeleri ve bânîlerinin târîhlerin beyân eder.
80. İmâristân-ı Tebrîz'i ve cümle cevâmi' ve mesâcid [ü] hayrâtları bildirir.
82. Yüz yigirmi gûne şehr-engîzi ve halkının ıstılâhı ve ta'rîf-i tâc-ı Acem'i beyân eder.
83. Mesîregâh-ı Tebrîz'i ve niçe bin aded hıyâbân [u] teferrücgâhları ve cemî'î nevâhîlerin beyân eder.
84. Sitâyiş-i külliyât-ı şehr-i Tebrîz ve münâsib hadîs-i şerîfler.
84. Hüsniyyât-ı şehr-i Tebrîz ve kubhiyyât-ı ahâlî-i İrân-zemîn.
86. Ziyâretgâh-ı şehr-i Tebrîz ve evsâf-ı kal'a-i Merâm-Kumla.
87. Şehr-i azîm Merâğa ve niçe kendler ve niçe nevâhîler ve şehr-i Ûcân-ı Kadîm.
87. Niçe kend-i âbâdânlar ve kal'a-i kehrân-ı Azerbaycân.
88. Şehr-i azîm Erdebîl ve buhayre-i Erdebîl ve zikr-i sebeb-i seng-i siyâh bârân-ı rahmet.
88. Hikmet-i sırr-ı garîbeler ve esrâr-ı hafiyyeler ve evsâf-ı me'âdin, cevâhir-i seng-i Seylân.
89. Hikmet-i Hudâ Erdebîl'de kedi mu'ammer olmayıp fare çok olduğu ve ziyâretgâh-ı şâhları bildirir.
89. Tebrîz'den vilâyet-i Revân'a revân olduğumuz konakları ve kal'a-i Hôy-ı dilcûyı beyân eder.
91. Ziyâret-i Şems-i Tebrîzî ve şehr-i Behistân ve kal'a-i Çûres ve şehr-i Ordubâr-ı merâm.
91. Şehr-i Şorakil ve niçe kend-i azîmler ve evsâf-ı eşkâl-i kal'a-i Revân-ı Azerbaycân.
92. Sultân Murâd'ın Revân fethi ve gayrı kılâ'ların fethin bildirir.
93. Kal'a-i Revân'dan Şirvân ve Şamaki vilâyetlerine ve Tiflis u Tomanis kal'alarına gitdiğimiz bildirir.
93. Kal'a-i Gencîne-i Gence ve niçe kend-i âbâdlar ve asâkir-i Âl-i Osmân şühedâlarının ziyâretlerin bildirir.
94. Evsâf-ı kal'a-i Aras ve sitâyiş-i kal'a-i Şeki ve nâhiye-i Mahmûd-âbâd ve ahvâl-i kabâ'il-i İttil lisânı.
94. Evsâf-ı kabâ'il-i kavm-i Kaytak bir acîbe-likâ oldukların beyân eder.
95. Kavm-i Kaytak ve kavm-i Moğol ve kavm-i Boğol lisânların beyân eder.
95. Evsâf-ı şehr-i Niyâzâbâd-ı ma'mûr [u] bünyâd ve sitâyiş-i kûh-ı Elburz ve vilâyet-i Şirvân ve Şemahı.
96. Elkas Mirza'nın Acem diyârın harâb etdüğü ve Şirvân ziyâretlerin bildirir.
97. Kasaba-ı Rükâl-i azîm ve evsâf-ı kal'a-i Bakü.
98. Gürcîstân vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder.
98. Ma'âdin-i neft yağı der-şehr-i Bâkü ve Bahr-i Haraz'da pîl-gûş mâhî.
98. Bahr-i Haraz'ın dâiren-mâdâr cirmi ve gûnâ-gûn mâhîlerin beyân eder.
99. Şehr-i azîm, ülke-i Şaburan ve vilâyet-i kal'a-i Bâbü'l-evbâb.
101. Ziyâretgâh-ı kal'a-i Demirkapu, Vilâyet-i Dağıstân ve kal'a-i Serîrü'l-lân.
102. Dağıstân ülkelerin ve Gürcîstân vilâyetlerin ve Kaht kal'asın bildirir.
102. Vilâyet-i Gürcî Şavşadistânı'nda kal'a-i Tiflis'i ve kal'a-i Zekim'i bildirir.
103. Germâb-ı kal'a-i Tiflis ve kal'a-i Kevâsaht ve kal'a-i Lûri ve kal'a-i Sûrân ve kal'a-i Azgur ve lisân-ı Gürcî-i Şavşad.
103. Der-beyân-ı hasîb [ü] nesîb nesl-i mülûk-i Gürcîstân.
104. Der-beyân-ı vilâyet-i Çıldırân, ya'nî kal'a-i Ahıçka-i dâr-ı emân.
105. Der-vasf-ı germâb-ı vilâyet-i Ahıçka ve tâbi' olan Gürcî kal'aların bildirir.
105. Kal'a-i Hırtîz ve kal'a-i Ahılkelek ve kal'a-i Perkân ve kal'a-i Kebirvâle ve kal'a-i Hacrek ve kal'a-i Şatan.
105. Kal'a-i Kızlar ve kal'a-i Kütâtis ve kal'a-i Altun ve kal'a-i Orduba.
105. Kal'a-i Al ve kal'a-i Posthu ve kal'a-i Şavşad ve kal'a-i Harbe.
105. Kal'a-i Ardanıç ve kal'a-i Avahçı ve kal'a-i Çağışmân ve kal'a-i Kinnâv ve kal'a-i Kara Ardahân ve kal'a-i Vâle.
105. Kal'a-i Gömük ve kal'a-i Aharis ve kal'a-i Pernâk ve kal'a-i Nazarbâz ve kal'a-i Kenzedumâl ve kal'a-i Kızan.
106. Kal'a-i Göle ve kal'a-i Penk ve kal'a-i Oltı ve kal'a-i Mamrevân ve kal'a-i Erzurûm.
106. Erzurûm'dan yine Acem diyârında kal'a-i Revân'a revân olduğumuz bildirir.
106. Hasankal'ası ve kal'a-i Mijingird ve kal'a-i Bardûz ve kal'a-i Keçivân.
107. Kal'a-i Kars ve cümle imâretleri ve cümle cevâmileri ve hayrâtların bildirir.
108. Kal'a-i Kağızmân ve cümle ma'âdinleri, kal'a-i Meğazbird ve kal'a-i Ani.
108. Kal'a-i Zarşed ve Üçkilise mutalsımâtları ve garîbe ve acîbeleri bildirir.

109. Tekrâr kal‘a-i Revân ve Erzurûm'a avdet etdiğimiz kendleri beyân eder.
109. Kal‘a-i kadîm makâm-ı Şoralar ve kal‘a-i Zeynhân ve kal‘a-i Erzurûm.
110. Erzurûm'dan şehr-i Bayburd'a ve Canha ve İspir ve Tortum'a ve gayrı kal‘alara gitdiğimizi bildirir.
110. Dumlu Sultân ziyâretinde hadîsler ile nehr-i Furât'ın tulû‘u.
110. Akçakal‘a ve kal‘a-i Canha, ya‘nî Gümüşhâne ve kal‘a-i Bayburd.
111. Evsâf-ı nehr-i Çoruğ ve kal‘a-i Tortum. ***[219b]***
112. Kal‘a-i Necah ve kal‘a-i İmrahor ve Akçakal‘a ve kal‘a-i Pengred ve kal‘a-i Vaşerd ve Akçakal‘a-i sağîr.
112. Kal‘a-i İspir ve kal‘a-i Pertekrek ve nâhiye Dodanlı ve kal‘a-i Tekhıs ve evsâf-ı sancağ-ı Tortum'u beyân eder.
112. İstihlâs-ı kal‘a-i Gönye, gazâ-yı Seydî Ahmed Paşa.
115. Gönye kal‘asından Mikrilistân vilâyetin şebhûn etdiğimiz kılâ‘ları beyân eder.
115. Sahrâ-yı Boğdo ve kal‘a-i Ahar ve yetmiş aded nâhiyeler gâret olduğu.
116. Yigirmi pâre kal‘alar gâret olduğu ve lisân-ı kadîm-i Mikril-i kavm-i zelîl.
117. Ahvâl-i vüzerâ ve mîr-i mirânlar ve hikâye-i udhıke-i garîbeler.
118. İbtidâ-i tulû‘-ı Gâzî Seydî Ahmed Paşa ve mutasarrıf olduğu livâlar.
119. Ahlâk-ı hamîde-i Ketağaç Paşa ve bahâdırlıkları ve menâkıb-ı şecâ‘at-ı Deli Dilâver Paşa ve hikâye-i udhıkeleri.
120. Sitâyiş-i velîni‘am Defterdârzâde Mehemmed Paşa ve hüsn-i hulk u nîk-hasletleri beyân olunur.
122. Erzurûm'dan ma‘zûl olup ol şiddet-i şitâda der-i devlete gitdiğimizi bildirir.
122. Evsâf-ı kal‘a-i Kemâh, ibret-nümâ-yı azîm.
123. Kemâh kal‘ası kazâları ve hikmet-i Hudâ-yı ibret-nümâlar.
124. Kal‘a-i dârü'n-nasr Erzincân, bânîleri ve cümle imâretlerin bildirir.
Varvarlı Alî Paşa'nın celâlî olması ve Köprülü Mehemmed Paşa'yı münhezîm etdüğü.
125. Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile Varvar Alî Paşa'ya gitdiğimizi beyân eder.
126. Evsâf-ı Şebin Karahisâr ve cümle imâretleri ve eşkâl-i Arslan kûhu.
Ve mine'l-acâ‘ib hikmet-i sun‘-ı Hudâ ve ma‘den-i Şeb-i Süleymânî.
127. Nehr-i Kerkük ve evsâf-ı kal‘a-i Hacı Murâd ve cümle imâretleri.
128. Kal‘a-i dârü'l-ikbâl Nîkhisâr ve kasaba-i Sonisa ve kal‘a-i Lâdik.
128. Şehr-i Lâdik'in cümle imâretleri ve cümle masnû‘ât u mesîregâhların beyân eder.
129. Şehr-i Lâdik'in ılıcası ve buhayre-i âb-ı zülâli ve ziyâretleri ve şehr-i kadîm Merzifon imâretleri.
131. Merzifon şehrinin ziyâretleri ve Koca kal‘ası ve Köprülü şehri.
132. Kal‘a-i Erdoğan ve kasaba-i Zeytûn ve kasaba-i Kargu.
132. Direklibel'de çekdiğimiz şiddet-i şitâyı ve âlâm-ı şedâ’idi beyân eder.
133. Evsâf-ı me‘adin-i şehr-i Gümüş ve meşakkat [u] derd-i belâ [vü] mihen.
133. Evsâf-ı kal‘a-i Çorum ve cümle âsâr-ı binâları.
134. Ve Çorum'dan Tokat üzre gitdiğimiz yolları bildirir.
134. Nehr-i Kızılırmak'da çekdiğimiz âlâm-i şedâ’idi ve gark-ı âb olanlar.
135. Mâ-vaka‘a âlâm-ı berzah-ı elîm ve sebeb-i gark-ı âb-ı ibâdullah.
135. Menâkıb-ı Şeyh Bardaklı Baba, *kuddise sırruhu'l-azîz.*
136. Ziyâretgâh-ı eş-Şeyh İbrâhîm Tennûrî ve kasaba-i Kurdlar Sarâyı.
136. Vilâyet-i Keskiniçi ve ziyâretgâh-ı evliyâları.
136. Evsâf-ı Kal‘acık ve imâretleri ve ziyâretlerin beyân eder.
137. Harâmî Kara Haydar'a râst geldiğimiz ser-güzeşti.
139. Ziyâret-i Hüseyin Gâzî ve evsâf-ı dâr-ı selâsil ya‘nî kal‘a-i Engürü.
139. Sebeb-i tesmîye-i Engürü ve eşkâl-i kal‘ası ve cümle imâretleri.
141. Menâkıb-ı Hacı Bayrâm-ı Velî ve keyfiyyet-i sûf mevci.
141. Ve mine'r-rü’yâyi's-sâliha hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr.
142. Engûrü'de âsûde olan ziyâretgâhları beyân eder.
143. Evsâf-ı kasaba-i Istanoz ve temâşâgâh-ı resenbâzân [u] pehlivânân.
144. Varvar Alî Paşa'dan muhabbetnâmeler geldüğü ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa'dan mektûblar gitdiği.
145. Varvar Alî Paşa ile Köprülü Mehemmed Paşa'nın ve Kör Hüseyin Paşa'nın ve Kara Sefer Paşa'nın ceng etdikleri temâşâsın bildirir.
145. Kasaba-i Gergerân'da Varvar Alî Paşa'ya râst geldiğimiz bildirir.
147. Varvar Alî Paşa'nın encâm-ı kâr-ı inhizâmı ve sebeb-i katl [ü] şehâdeti be-dest-i İpşir Mustafâ Paşa.
150. Şehr-i Beğbâzârı ve kasaba-i Âyaş.
150. Şehr-i Beğbâzârı'ndan İslâmbol'a azîmet etdiğimiz konakları beyân eder.
151. Kal‘a-i Türbeli Gönlük ve ziyâretgâh-ı Akşemseddîn Sultân.

152. Kal‘a-i Taraklı ve kal‘a-i Geyve-i kadîm ve agaç denizi ve kal‘a-i Çoban.
153. Kasaba-i Sapanca ve kal‘a-i İzmit ve kasaba-i Gekbiziyye ve şehr-i azîm Üsküdar.
153. Ve şehr-i azîm, Belde-i Tayyibe ya‘nî İslâmbol-ı mahmiyye.
153. Der-beyân-ı gulgule-i Rûm, hal‘-i İbrâhîm Hân ve cülûs-ı Mehemmed Hân ve ceng-i azîm-i Atmeydânı.
156. Sûret-i fetvâ-yı katl-i eşkıyâlar ve hikmet-i Hudâ hikâyeleri ve Mevlevî Vezîr ile Defterdârzâde münâkaşaları.
157. Murtazâ Paşa ile Şâm'a gitdiğimiz bildirir ve Harâmî Kara Haydarzâde'nin salb olduğu.

[220b]

Metin

Dibâce-i Seyâhatnâme-i Seyyâh-ı âlem Evliyâ-yı bî-riyâ
teberrüken ibtidâ Bahr-i Tavîl Beyânî Efendi *rahmetullahi aleyh*
der-sitâyiş-i zât [u] sıfât-ı Rabbi'l-âlemîn

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM ve bihî nesta'în

Evvelâ hamd edelim, Hâlık-ı eflâke ve mâ-fîhe ki ızhâr u ayân eyledi: Bu cümle acâ'ib u garâ'ib ve yir ü gök ve melek-i cennet ve rıdvân ve dahi hûr ile gılmân ve gül ü sünbül ü reyhân ve mül ü bülbül ü destân ve dahi çeşme-i hayvân ve dürr ü lü'lü ü mercân ve meh-i mihr-i dırahşân. Mesnevî

Hamd kılmak Hâlika vâcib dürür

Ni'metine ins ü cin tâlib dürür

Hem salât ile selâm ol Ahmed'e

Mazhar-ı "Levlâk"-ı sırr-ı "emced"e

Sahbına evlâdına olsun selâm

Anlar-ile oldu bu dîn bi't-temâm

Anların rûyâbın'olsun yâ İlâh,

Evliyâ kulunu eyle (---)

Hamd [u] sipâs ol Sâni'-ı zerre ve şemme ve mülevven kâyinâta kim bu abd-i hakîri diyâr-ı ademden vücûda getürüp tâ'ât [u] ibâdât etmeğe me'mûr etdi kim âyet [1] emriyle evkât-ı hamseye me'mûr eyledi ve şerâ'it-i İslâm'dan salât [u] sıyâmı ve zekâtı (---) (---) (---) haccı kullarına farz eyleyüp emr-i Hakk'a imtisâlen her kulları edâ-yı farz edüp ibâdet ederler. Bu abd-i kemter dahi edâ-yı hacc eylemek arzûsıyla seyâhate tâlib ü râğıb olup "Âyâ, peder ü mâder ve birâder kahrından niçe halâs olup cihânı geşt [ü] güzâr edüp seyyâh-ı âlem olabilirim?" deyü bin kırk senesinin mâh-ı Muharrem'inin gurresinde piyâdece şehr-i İslâmbol içre serserî gezüp bâlâda cild-i evvelimizde İslâmbol evsâfin tahrîr etdiğimiz üzre şehr-i bî-misâl mahmiye-i Kostantıniyye'yi bi't-temâm ve'l-kemâl seyr [u] temâşâ edüp alâ kadri'l-imkân cemî'î âsâr-ı binâları ve ibret-nümâ kârları ve'l-hâsıl cemî'î imâretleri tavsîf edüp kırk yedi fasl üzre cemî'î esnâfâtların pîr [ü] perverleri ve kânûn [u] kâideleriyle Sultân Murâd Hân Gâzî'nin Bağdâd gazâsına azîmetinin ordu alayın dahi tahrîr edüp Belde-i Tayyibe içre seyâhat u ziyâret ve temâşâ etmeğe arzumuz def' olup şeb [u] rûz, ışk [u] şevkimiz arz-ı mukaddese ve Bağdâd-ı behişt-âbâd [ve] Mekke ve Medîne ve Mısr u Şâm câniblerine azîmete bel bağlayup cild-i evvelimiz ibtidâsında tahrîr olunduğu üzre bir leyle-i mübârekede günc-i mihnethânemde hâb-âlûd iken bizzât Hazret-i Risâlet-penâhı rü'yâ-yı sâlihimde görüp dest-i

şerîflerin bûs edüp "Şefâ‘at yâ Resûlallah" diyecek mahalde "Seyâhat yâ Resûlallah" demişiz. Mübârek, nikâbların küşâde kılup arz-ı cemâl edüp tebessüm-künân olup buyurdular kim *"Şefâ‘atî ve seyâhatî ve ziyâretî, Allahümme yessir bi's-sıhhati ve's-selâme"* [2] deyü Fâtiha dediler. Cümle huzzâr-ı meclis ashâb-ı güzîn Fâtiha-i şerîfi tilâvet edüp cümle kibâr-ı ashâbın dest-i şerîflerin bûs edüp hâbdan bîdâr olduğumuz bâlâda mufassaldır. Hikmet-i Hudâ [3] ertesi ale's-sabâh Gedikpaşa semtinde bir yâr-ı gâr-ı kadîmimiz Okçuzâde Ahmed Çelebi hânesine varup ânî gördüm, bir tedârik-i azîm ile Bursa şehrinin teferrücü ve ziyâretlerine âmâde olmuşlar. Ol yâr-ı vefâdâr-ı gamgüsâr eyitdi "Ey birâder-i cân-berâberim Evliyâ-yı mâ. Gel senin ile *"Evvelu'r-refîk, sümme't-tarîk"* [4] fehvâsınca refîk olup beş-on gün içinde taht-ı kadîm-i evvel, sevâd-ı mu‘azzam olan Bursa şehrin seyr [u] temâşâ edüp kalbün âyînesi jeng-i gamdan mücellâ olup mahzûn gönlümüz şâd ve gam-gîn gönlümüz âbâd olup niçe bin ibret-nümâ âsârlâr ve niçe yüz erbâb-ı ma‘ârif cânlar ve mülûk-ı selef-i selâtîn-i âl-i Osmâniyân ve gayrı merâkıd-ı pür-envârları ziyâret edüp husûsan Hazret-i Emîr Sultân'ın âsitânesine yüz sürüp kalbimiz münevver olup cihân cihân cân sohbetleri edelim" dedikde hemân derûnuma bir âteş düşüp ol yâr-ı vefâdârın teklîfiyle tabî‘ata diyâr-ı Bursa'ya gitme arzûları gelüp gûyâ kıbel-i Hak'dan bir *[221a]* ilhâm-ı Rabbânî olup Bismillah deyüp cümle huzzâr-ı meclis, ehibbâ ve dûstânlar, "Mübarek olup sâlimîn ü gânimîn avdet müyesser ola", deyüp hayr du‘â ile bir Fâtiha-i Seb‘u'l-mesânî tilâvet olunup hakîr dahi hemân ol mahalde peder ü mâder ü birâder [ü] hâher haberleri yok iken yigirmi nefer yârân-ı bâ-safâ ile Eminönü'ne gelüp bir Mudanya kayığına süvâr olduk.

Bin elli târîhinde maskat-ı re’simiz olan mahmiye-i Kostantıniyye'den ibtidâ seyâhate çıkup Bursa'ya revâne olduğumuz menâzilleri ve kurâ ve kasabâtları ve ibret-nümâ âsârları ve sevâd-ı muazzam şehr-i kadîmleri im‘an-ı nazar ile temâşâ etmeğe bezl-i himmet edüp nass-ı kâtı‘la âmil olup [5] emrine imtisâlen edîm-i arzı deverân [u] seyerân edüp [6] nassı üzre şeb [ü] rûz cezîre-i dünyâda çâr-kûşe-i ekâlîm-i seb‘a(y)ı, seb‘a-i seyyâre-vâr seyr ettiğimiz cibâl u hâmûn ve berr u bahrde çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idi ve ömr-i nâzenîn *"es-Seferu kıt‘atun mine's-sakar velev kâne fersahen"* [7] mazmûnunca ömr-i girân-mâye niçe geçdi, anı beyân eder.

Evvelâ Bismillah ile Emînönü'nden bir keştîye süvâr olup telattum-ı deryâ ile ibtidâ Galata burnunda Kurşumlu Mahzen nâm, önünde girdâb-ı halîc-i Kostantiniyye olan fecc-i amîkı sa‘b vechile ubûr etdik. Âyet [8] âyetine mazhar olup ibtidâ şedâ’id-i bahri çeküp Fındıklı kasabası önünde sehl-ârâm edüp *"Evvelu'r-refîk, sümme't-tarîk"* [9] fehvâsınca bir kaç üstâd-ı kâmil keştîbân yolcular gemimize gelüp refîk oldular. Bin elli Muharrem'inin evvel cum’ası idi, vakt-i çâştda şems-i âteş-tâb kulle-i feleğe iki cıdâ kaddi oldukda "Hamd-i Hudâ eyyâm-ı muvâfikdır" deyü cümle keştîbânlar bir yire cem‘ olup isa seren edüp salpa demir atdılar. Keşân-ber-keşân âhen-i keştî çeküp cümle levendât hâzır-bâş olup du‘â vü senâ ile yelken yırtup "Hudâ âsân ede!" deyü Fâtiha tilâvet olunup sıyırma pupa-rû[z]gâr ile tarfetü'l-ayn içre Sarâyburnu akındısı girdâbın âsân vech ile ubûr edüp bâdbân-ı murâdı Bursa'da Murâdiyye cânibine mün‘atıf ve [i]râdet-i cüz’îyi ol tarafa münsarıf edüp keştî içre herkes cavk cavk ve şavk şavk sohbet etmede, ba‘zı yârânlarımızdan hânendeler

Allâhümme yâ Hâdî

Âsân eyle yolumuz

Sehhil ubûre'l-vâdî

Tiz geçir tut elimiz

ilâhîlerin terennüm [ü] âğâze ederken meğer refîkimizden biri Sultan İbrâhîm Hân'ın Karcıbaşısı Sefer Ağa'nın tanbûrcusu ve santurcusu ve neyzen ve kemânçecisi var imiş ve Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa'nın Ulak Kara Recep Ağa*sının bir çöğürcüsü ve iki hânendesi var imiş, cümlesiyle bir yire gelüp "Gelin sizinle bu girdâb-ı gamda teşvîş-i endîşe-i gamı def‘ etmek içün bir segâh faslı eyleyelim" deyü hakîr muharrik olup segâh u mâye ve gerdâniyye makâmı evlerinde deverân ederek gerdâniyyede karâr edüp iki peşrevden sonra Dervîş Ömer bestelerinden üç murabba‘ bir semâ‘î faslı edüp bir cân sohbeti olmuşdur kim deryâ-yı rahmet halk olalı rûy-ı deryâda eyle bir fasl-ı Hüseyn-i Ba[y]kara olmamışdır. Gemicilerden Kışlakcı Dayı ve Çördüm Dayı ve Cıvık Velî nâm dayılar çögürleriyle gelüp anlar dahi âşıkâne ve sâdıkâne bir fasl etdiler kim çögür erbâbı olanların ağızlarından salyarları akdı.

Bu zevk [u] şevk üzre **cezîre-i Heybeli** önüne vardık. İslâmbol'a on sekiz mildir ve dâiren-mâdâr tokuz mil ihâta eder. Ma’mûr [u] âbâdân ve bir manastırı var. Yılda bir kerre, niçe bin kayık kefereler İslâmbol'dan gelüp bu manastırı seyr ederler. Zirâ kefere zemânında Ayasofya'dan riyâzatla uçan Angiliya ruhbânın bu deyrde maşadı vardır. Bu cezîre halkı sâfî zengîn re’îs-i Rûm kefereleridir. Âb-ı hayât suyu ve bâğları vardır. Hâkimleri, bostâncıbaşı ve bir yeniçeri yasakçısıdır. Andan kalkup yine eyyâm-ı muvâfık ile berk-ı hâtif gibi şakıyup gûyâ keştî başından âteşler çıkup ihsân-ı Hudâ ile kâmil beşinci sâ‘atde sâhil-i bahre varup lenger-endaht olduk. Beyt:

Be-deryâ der-menâfi‘ bî-şümârest

Eger hâhî selâmet der-kenârest [10]

Evsâf-ı şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm belde-i Darıhal ya‘nî Mudına

Kostantin Tekürün kızı *[221b]* Mudına binâsıdır. Mudına'dan galat-ı meşhûr Mudanya derler. Hamd-i Hudâ selâmetle bu şehre dâhil olup ibtidâ diyâr-ı gurbetde cum‘a namâzı kılmak bu şehirde müyesser olup hâk-i pâkine rû-mâlîde edüp yüz bin tazarru [u] nâliş ile Cenâb-ı İzzet'e hamd [u] senâ edüp şehr[i] temâşâya mübâşeret etdik. Leb-i deryâda bir bender iskele-i Bursa'dır. Âyende vü revende keştîler içün emîn-i emân bir limân-ı kudretdir. Zîrâ bu Mudanya, İslâmbol halîcinin cânib-i kıblesinde bir köşe-bucağa vâkı‘ olmağıla yedi rûzgâr-ı zûrkârdan emîn [u] mahfûzdur. Ammâ yıldız rîhından sehl mahfûz değildir. Ammâ a‘lâ demir tutar yatak limândır. İskele başında gümrükhânesi vardır. Âyende vü revende keştîleri ve kara tarafından gelen tüccârlardan öşr-i sultânî alur, on yük akçe iltizâm emânetdir. Şehri, kenar-ı bahrde bir vâsi‘-fezâda vâkı‘ olup kal‘ası bir alçak kayalı yerde şeddâdî taş binâ bir rıbât-ı kavîdir. Sene 721 târîhinde Orhân Gâzî şehzâdeliği asrında pederi Osmân Gâzî'nin izniyle ve Sultân Hacı Bektâş-ı Velî'nin du‘âsıyla ibtidâ Orhân Bey bu kal‘ayı feth edüp bir dahi küffâra cây-i menâs ol[ma]ması içün câ-be-câ kal‘âyı münhedim etdi. Ammâ sehl şey ile ta‘mîri ve termîmi mümkindür. Ve bu şehr, Anadolu eyâletinde Gâzî Hudâvendigâr sancağı ki,

taht-ı evvel Bursa'dır, anın voyvadalığıdır ve yüz elli akçe kazâdır. Kadıya senevî iki bin guruş hâsıl olur. Ba‘zı zamân Bursa müvellâsına paşmaklık-bahâ ihsân olunur, latîf kazâdır. Şehri cümle (---) hânesi serâpâ kiremit örtülüdür. Üç câmi‘i var (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yedi mihrâb mesâcidleri ve üç hânı ve bir hammâmı ve iki mekteb-i sıbyânı ve iki yüz aded esvâk-ı muhtasarı var. Ammâ medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsleri yokdur. Zirâ ekseriyyâ cümle halkı Urum'lardır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden Urum kerrâtsaları çokdur. Ve bâğı ve bâğçeleri hadden efzûndur. Memdûhâtından inciri ve üzümü ve şîre-i engûr ve sirkesi meşhûr-ı âfâk olup dünyâya sirkesi müstevlî olduğundan büldân esmâları içre bu şehre Dârıhal derler.

Bu şehri temâşâ edüp cümlemiz atlara süvâr olup cânib-i kıbleye, bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek dört sâ‘atde aslâ arz-ı hâliye görmeyüp ma‘mûr [u] âbâdân Sahrâ-yı Filedâr **n**âm deşt içre cânib-i erba‘ayı temâşâ ederek,

Nehr-i Nilüfer:, Bir uyûn-ı cârîdir kim mevsim-i bahârda aslâ geçid vermez bir âb-ı hayâtdır kim cânib-i kıblede Cebel-i Ruhbân'dır ve Keteli dağlarından ve Kestel dağlarından gelüp cem‘ olarak bu Filedâr sahrâsı içre cereyân edüp niçe bin mezâri‘ât [u] arz-ı mahsûldâr türâbları ve niçe nahlistân [u] gülistân yerleri saky edüp şâhrâh üzre vâkı‘ olmuş (---) gözlü bir metin cisr vardır kim her tâkleri kavs-i kuzahdan nişân verir kantara-i muazzamdır. Sene (---) târîhinde (---) Hânın duhter-i pâkîze-ahteri Nilüfer Sultân binâ etmeğin nehrin ve cisrin nâmına Nilüfer Cisri derler. Ol nehir bu sırât altından güzer edüp garb cânibinde (---) (---) mahalde Akdeniz'e munsab olur zülâl-ı nâbdır.

Andan iki sâ‘at dahi cânib-i kıbleye bâğ u bâğçe ve hadîka ve ravzalar içre gidüp Bursa'ya dâhil olduk.

Evsâf-ı menzil-i Dârü'l-harîr, sevâd-ı azîm nazargâh-ı Hayy [u] Kadîr, taht-ı kadîm-i evvel-kal‘a-i Bursa, pây-ı taht-ı düvel

Bu felek-i atlas sâyesinde mebsût olan vech-i arzda hubût-ı Âdem'den berü ibtidâ tevârîh-i Hazret-i İdrîs Nebî-i Kâtib'den kalmışdır. Ba‘dehû tevârîh-i millet-i Kıbâbıta'dır kim ile'l-ân rûz-merre cemî‘î vekâyi‘âtları ferâden ferâden yazmadadırlar. Eyle *Tevârih-i Yunâniyân*dan Yanko b. Madyan karındaşı *Yanovan Tevârîhi*'dir. Benî İsrâ’ilî tevârîhinden *Tevârîh-i Heccâm* nâm tevârîhleri var, ammâ mu‘temed tevârîh değildir.

Andan *Tevârîh-i Hind*, andan *Tevârîh-i Hâkân-ı Çin*, andan *Tevârîh-i Acem*, andan *Tevârîh-i Arab*, andan *Tevârîh-i Efrenc*, andan *Tevârîh-i Latin*, andan *Tevârîh-i Rûm*dır. Bu tevârîhlerin cümlesin tetebbu‘ etmiş müverrih âlimler ile ihtılât edüp Bursa'nın bânîsinden aslâ bir müverrih tahrîr edüp ayân u beyân etmemişler. Ammâ *[222a]* *Tevârîh-i Süleymânnâme*'de ve *Târîh-i Evveliyyât-ı Tuhfe*'de tahrîr eder kim bir kerre Hazret-i Süleymân kerr u ferr u dârât ile taht-ı Süleymânîsi üzre ber-hevâ tayarân ederken Bursa hâyilinde sâbite olan ebel-i Ruhbân'ın zirve-i a‘lâsı üzre meks edüp cânib-i erba‘aya nigerân edüp esnâ-yı kelâmda Hazret-i Süleymân vezîri Âsaf-ı Berhayâ'ya der kim, "Ne olaydı şu ferah-fezâ yerde bir şehr-i azîm olaydı" buyurduklarında hemân ecinne ve dîv [ü] perîlerden ba‘zı musâhib-i mukarrebînler eyitdiler: "Yâ Emînallah! Bir kerre Tûfân-ı Nûh'dan evvel bu mahalle bir Süleymân ile leşker-keş olup geldiğimizde bu kûh-ı bülendin dâmeninde bir kal‘a-i

azîm ve bir şehr-i kadîm var idi. Ol kal‘ayı cânn kavmi yapdı derler. Almada âciz olup bî-feth rücû‘ edüp gitdik. İşte Tûfân'da gark olup nâm [u] nişânı güm olmuş" dedikde tiz Hazret-i Emîn cümle ins ü cinne, vuhûş u tuyûra emr edüp derhâl taş u toprağın tathîr ederken kal‘anın burc [u] bârûları nümâyân olur, ammâ tathîrinde usret çekerler. Hemân Emîn-i Mübîn rîha emr edince bir kerre Lodos rûzgârı Âd kavmine esdiği gibi bir rîh-ı akîm esüp cümle taşı ve toprağı hevâya perrân edüp tarfetü'l-ayn içre kal‘anın der-i dîvârları ve burc [u] bârûları zâhir olur. Bir dîv-i sefîd eydür "Yâ Emînallah! Bu kal‘anın altındaki kayalarda bir mutalsam kenz vardır. Anı bulsanız dünyâ halkına inkırâzu'd-devrân kifâyet ederdi" der. Bir div dahi mu‘âraza edüp "Bulunmaz" der. Biri dahi "Eğer ol dahme bulunursa ol defîne ile Emînullah bu şehri imâr ede" der. Kimi bulunursa, kimi bulunmazsa derler. Derhâl dîvlere emr edüp ol dahmeyi bulup şehri ta‘mir [u] termîm edüp ismini *Bulursa* korlar. *Bursa*, Bulursa'dan galatdır. Ba‘dehû Süleymân-ı Emîn Bursa'nın cânib-i garbında bir merhale karîb Edincik nâm bir şehr-i azîm binâ edüp Belkîs'a taht edüp hâlâ kasr-ı âlîleri ve tâk-i kisrâları Edincik şehrinde zâhir ve bâhirdir. Ekseriyyâ Ayasofya amûdları bu Edincik şehrinden gitmişdir.

Bahâr eyyâmı Hazret-i Süleymân Bursa'ya gelüp Cebel-i Ruhbân'da Belkîs kız ile yayla faslı ederlerdi. Emîn Nebî'nin du‘âsı berekâtiyle Bursa tûfândan sonra imâristân-ı Emînullah'dır. Ammâ kal‘anın bânîsi ma‘lûm değildir. Lâkin bu kal‘a bir köhne bünyâddır. Devr-i felekden berü ber-karâr bir dârü'l-karâr, kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir kim cümle der-i dîvârları eflâke ser çekmişdir ve esâsı bir yalçın sebz-gûn kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânî bir kal‘a-i metîndir. Tûlânîsi şarkdan garba vâkı‘ olmuşdur. Şimâl ve yıldız cânibi evc-i semâya ser çekmiş kayalar üzre vâkı‘ olmuş kal‘adır. Ol tarafi uçurum olmağıla üç tarafında aslâ handak yokdur. Ammâ Bunarbaşı tarafında ve Değirmânlar mahallesi tarafında ve Kebîr mahallesi tarafında fecc-i amîk handakları vardır. Mürûr-ı eyyâm ile handakı imâr olmayup Celâlî Karayazıcı ve Sa‘îd-i Arab ve Kalenderoğulları nâmân celâlîler, Bursa'yı muhâsara edüp handakların rimâl [ü] türâb ile memlû olmuşdur. Ammâ bu kal‘anın cânib-i erba‘ası esâsında taşlar var kim her biri hammâm kubbesi kadar seng-i azîmlerdir. Andan ma‘lûmdur kim benî Âdem binâsı değildir. Ba‘dehû Kaydefâ destine girüp ba‘zı burc [u] bârûlarını ta‘mîr [u] termîm edüp lisân-ı Yunan üzre târîhleri vardır. Ve bu kal‘a, Keşiş dağının dâmenine vâkı‘ olmağıla lodos rüzgârı ve şarkî rûzgârından emîndir. Cümle evleri, şimâl ve yıldız rûzgârı cânibine nâzırdır kim Filedâr sahrâsı cümle bâğ u bâğçesi ve besâtînleri ile nakş-ı bukalemûn-vâr nümâyândır. Kal‘anın dâiren-mâdâr cirmi, on bir bin adımdır ve altı bin bedendir ve altmış yedi kulle ve cümle beş kapudur. Evvelâ cânib-i cenûba Bunarbaşı Kapusu ve yine cenûba Zindân Kapusu ve Kaplıca Kapusu garba mekşûfdur ve Balıkbâzârı Kapusu. Ez-în-cânib bu kal‘a, cemî‘î düvelde Rûm keferesi elinde kalmışdı. Yedi kerre Konya'dan Âl-i Selçûkiyân ikişer kerre yüz bin leşker-i bî-pâyân ile gelüp yedişer sekizer ay muhâsara edüp vakt-i şitâ geldikde bî-feth rücû‘ edüp giderlerdi. Tâ ki Devlet-i Âl-i Osmân'ın ibtidâ-i zuhûrunda evvelâ *Osmân [222b]* lafzı senesi târîhinde [661] Osmân Gâzî ibtidâ-i cülûsunda üç kerre muhâsara edüp üçüncüde Osmân Gâzî nıkris zahmetine mübtelâ olup âhir üçüncüde dahi feth edemeyüp yine Konya'ya müteveccih olup izn-i şerîfiyle Şehzâde Orhân Çelebi ile Şeyh Hacı Bektâş-ı Velî'yi seksen bin asker-i İslâm ile Bursa'ya gönderüp muhâsara etdiklerinde amân vermeyüp kal‘a-i Bursa'nın Kapluca cânibinde bir kulle-i azîm ve Bunarbaşı'nda dahi bir kulle-i kebîr binâsına mübâşeret edüp yedi ayda bu kulleler temâm olup Bursa'yı kemâ(n)-kân muhâsarâya şürû‘ edüp Kapluca tarafından Orhân Beğ, Bunarbaşı tarafındaki kulleden Orhân Beğ'in birâderzâdesi Timur Beğ ve Balabancık Beğ dağ tarafındaki havâle yerinden muhâsara edüp cânib-i erba‘adan imdâda gelen küffârları cümle dendân-ı

tîğdan geçirüp derûn-ı kal‘ada mütehassın olan keferelere kaht [u] galâ müstevlî olup âhir-i küffâr bir sene muhâsaradan sonra vere ile bâ-sulh kal‘ayı Orhân Gâzî'ye sene 722 târîhinde teslîm etdiler. Osmân Gâzî'ye müjde ile Orhân seğirdüp vardıkda, Bursa feth olduğu sâ‘at Osmân Gâzî rûh teslîm edüp oğlu Orhân Gâzî müstakil padişâh olup Hâcı Bektâş-ı Velî ile Bursa'ya gelüp ibtidâ taht-ı Âl-i Osmân olup ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân oldu kim gûyâ bir bâğ-ı İrem idi.

Osman Gâzî'nin mevtine târîh *"Feth-i Bursa"* [761], Diğer târîh-i musanna‘:

Meğâribde meşârıkda pür zeynîdir

Ki târîhi "Ümmü'l-fütûhîndir." Sene [626]. [11]

Ammâ *Bursa* lafzı noksandır. Ba‘dehû ılgar ile Osmân Gâzî'nin na‘şın Bursa'ya getirüp iç kal‘a'da defn etdiler, ziyâretgâh-ı azîmdir. *Merhûm ve mağfûrun leh* Osmân Gâzî, kable'l-cülûs babası Ertuğrul Gâzî beğliğinde yetmiş pâre şehr feth etmişdir. İbtidâ fethi Kocaili be-dest-i Akçakoca ve feth-i Yalak-âbâd kal‘ası İznik şehrine karîbdir. Ve Osmân Gâzî sâdât-ı kirâmdan Hazret-i eş-Şeyh Edebalı azizin duhter-i pâkîze-ahterin alup Orhân Gâzî ol kızdan müştakk olduğu muhakkakdır. Anınçün Âl-i Osmân, vâlideleri tarafından sâdât-ı kirâmlardandır. Ve eş-Şeyh Hazret-i Tursun Fakîh, Şeyh Edebalı'nın akrabâlarından olup Osmân Gâzî'nin ibtidâ-i cülûsu hutbesin mezkûr Tursun Fakîh tilâvet etdi. Ez-în-cânib Bursa feth-i cedîd olmağıla Kayseriyye ve Konya ve Niğde ve Aydın ve Saruhân ve Lârende ve Dârende ve Mar‘aş diyârlarından ol kadar ümmet-i Muhammed gelüp cem‘ oldu kim âdem deryâsı oldu. Ve Orhân Gâzî derya-misâl cüyûş-ı müslimîn ile cânib-i erba‘ada olan düşmanlara, şahin âşiyânından süzülür gibi süzülüp düşmanlardan intikâm alup mâl-ı ganâyim ile cemî‘î guzât-ı müslimîn muğtenim olup Bursa'yı dahi ma‘mûr u âbâdân edüp Belh [u] Buhârâ ve Horâsân diyârlarında[n] niçe yüz erenler gelüp tavattun etdiler. İlâ hâze'l-ân Bursa ma‘mûr [u] âbâdân olmadadır. Ammâ ibtidâ manzûrumuz olduğu mahalde.

Evsâf-ı imârât-ı Bursa

İç kal‘ada cümle iki bin hâne-i zîbâlardır ve kat-ender-kat sarây-ı âlîlerdir, ammâ bâğı ve bâğçeleri yokdur, teng büyûtlardır ve yedi mahalle ve yedi mihrâbdır ve bir hammâmdır. Çarsû-yı bâzârı yigirmi aded dükkânlardır. Câmi‘-i Sultân Orhân bundadır, tûlen ve arzen yüz on ayak câmi‘dir ve bir tabakalı bir minâresi vardır. Orhân Gâzî bunda medfûn olup Orhân Davulu dedikleri kırmızı kılıflı tabl-ı kebîr bu câmi‘in bir tâkinde asılıdır. Devlet-i Âl-i Osmân'da ibtidâ bu tabl çalınmışdır. Ve selef-i pâdişâhlarına mahsus sarây-ı müfîd [u] muhtasar bu kal‘adadır. Tâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'e gelince pâdişâhların sarâyı bu idi. Gâhîce Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân-ı Evvel Edirne'yi sene (---) târîhinde feth edüp Edirne Sarâyı'nda sâkin idi. Ebü'l-feth sene (---) târîhinde İslâmbol'u feth edüp taht-ı sâlis olup Bursa'ya ve Edirne Sarâyı'na rağbet kalmayup Bursa Sarâyı hâlâ mu‘attaldır, ammâ ser-âbdarları, bennâları ve bostâncıları vardır. Ve bu İç kal‘anın cümle şâh-râhları hacer-i kebîrler ile pâk u pâkîze kaldırımlar düşelidir. Ve cümle hâneleri tarz-ı kadîm, ba‘zısı kâfirden kalmış hânelerin taş ve tula dîvârlarında üstâd-ı bennâ birer san‘at ile târihler tahrîr etmişler kim, gûyâ birer kıt‘a hüsn-i hatlardır. Ol hâneler ne kadar zamândır binâ olduğu târîhlerinden ma‘lûmdır ve cümle *[223a]* hâneleri kârgîr binâ-yı zibâ ve serâpâ la‘l-gûn kiremit ile sütûhları mestûrdır ve cemî‘î hânelerin birer gûne serv-misâl musanna‘ ocakları var kim, biri

birinden mevzûn şeş-hâne ve müdevver dûd-keşleri vardır. Ve câ-be-câ kal‘a içre servi ve ceviz dırahtları ve rez {üzüm} şecerleri vardır. Ve âb [u] hevâsı latîf mürtefi‘ zemîn olmağıla kal‘a halkı ten-dürüstdür.

Evsâf-ı hâkimân-ı bender-i Bursa

Evvelâ Fâtih Sultân Mehemmed'den berü Anadolu eyâletinin taht-ı hükûmetinde Hüdâvendigâr nâmıyla bir sancâk paşası hakimdir. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 618.079 akçedir. Sancağında ze‘âmet 420 ve timar 1005 ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır. Hîn-ı gazâda kânûn üzre cebelüleri ile alaybeğlerinin sancağı altında (---) pâk, müsellah ve mükemmel asker-i güzîde olur. Paşası dahi beş yüz askerle sefer eşer. Ve beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Bursa'dan ma‘zûl olup Edirne ve İslâmbol mollası olur menâsıb-ı âlîdir, senevî kırk bin guruş hâsıl olur. (---) Nâhiyesi var kim nâhiyeleri bunlardır: İbtidâ şehr içre yedi mahkeme nâibi vardır. Andan nâhiye-i Kine ve nâhiye-i Filedâr ve nâhiye-i Abelyond ve nâhiye-i Kestel ve nâhiye-i Çukurca

..... (1 satır boş) .....

Âsitâne tarafından yeniçeri çukadârı ve bâzâra gideni ve dergâh-ı bevvâbândan bir keçeli kapucu muhzırbaşısı ru’ûs-i hümâyûn ile hükm eder ve bir oda yeniçeri-i Bursa ağası ve cebeci çorbacısı ve yigirmi yeniçeri deyeneği kolluğu ve sipâh kethüdâyeri ve Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve mîzân-ı harîr emîni ve gümrük emîni ve şehr voyvadası ve çöplük subaşısı ve muhtesib ağası ve ayak nâibi. Bunlar cümle salb [u] siyâset sahibleri hâkimlerdir, zîrâ sevâd-ı mu‘azzam şehr-i kebîrdir.

Evsâf-ı Aşağı Kal‘a ve şehr-i azîm

Sene (---) târîhinde Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında Celâlî Karayazıcı ve Kalenderoğlu ve Deli Hasan ve Cennetoğlu nâm celâlîlerin Bursa üzre hücûmların a‘yân-ı Bursa istimâ‘ edüp fermân-ı şehriyâriyle şehrin cânib-i selâsesine burc [u] bârûlu ve kûşe-bendli ve dirsekli ve her tarafı mazgallı yalın kat bir kal‘a-i azîm binâ etmişlerdir, ammâ ol kadar metânet üzre binâ olunmamışdır. Bu dahi Keşiş Dağı ismiyle müsemmâ cibâlin zeylinde şarkdan garba tûlânî bir belde-i mu‘azzamdır. Tûlu kâmil bir fersahdır ve arzı nısf fersahdır ve dâiren-mâdâr iç kal‘a'nın üç tarafin ihâta edüp cümle etrâfi on beş bin adımdır. Der-i dîvârları ol kadar âlî değildir ve Tatarlar Kapusu cânibinde handakı vardır, gayrı câniblerinde handakı yokdur ve handak ihtiyacı yokdur. Zîrâ sulu yir olmağıla düşman gelüp sıfr bulup meteris kazacak alçak yerinden su çıkar. Anınçün handakı yokdur. Ve câ-be-câ kulleler üzre topları ve mazgalları çokdur, ammâ iç kal‘ada cebehâne ve tophâne firâvândır. Her ıydeynde ve donanmalarda azîm şâdmânlar olur. Dizdârı vardır, ammâ iç-el olmağıla bevvâblarından gayrı neferâtları yokdur, ammâ şehrin altı binden ziyâde pâsbânları çokdur. Ve bu aşağı kal‘a'nın dâiren-mâdâr cümle (---) kal‘a kapularıdır. Ba‘zısı demir kanatlı kapulardır, ba‘zıları belvan tahta kapulardır: ammâ her kapunun üzerindeki kullelerde baca ve fürûş mazgal yerleri etmişler kim kaçan düşman kapu önüne gelse bâlâdan düşman üzre taş ve kumbara bırağacak delikler vardır. Evvelâ cânib-i şarka Tatarlar Kapusu ve Filedâr Kapusu şimâle mekşûfdur ve Hasan Paşa Kapusu (---) nâzırdır ve

..... (1 satır boş) .....

Bu cirmde olan kal‘a-i azîmin içinde cümle ma‘mûr [u] âbâdân ve kat-ender-kat tarz-ı kadîm yigirmi üç bin hâne a‘yân-ı kibâr ve gayrı büyût-i ricâl [ü] sığâr vardır. Cümleden mükellef sarây-ı azîm ve âlî yukaru iç kal‘ada pâdişâhlara mahsûs sarây-ı kebîrdir kim üç hammâmı ve altı yüz müte‘addid hücresi vardır. Ammâ teng mahalde olmağıla bâğçesi yokdur. Ve Paşa Sarâyı ve Molla Sarâyı

..... (1 satır boş) ..... ***[223b]***

Eğer bu hânedânların cümlesin tarz-ı tarhıla ilmimiz lâhık olduğu mertebe tahrîr etsek başka bir sa‘âdetnâme olur. Ammâ bu şehr cümle yüz yetmiş altı mahalle-i müslimîndir ve yedi mahalle Ermeni'dir ve tokuz mahalle Rûm keferesidir ve altı cemâ‘at Yahûdîlerdir ve bir mahalle Kıptîlerdir ve bir mahalle miskînler başka semtdir, Murâdiyye râhı üzredir. Bu aşağı şehr bir düz yerde vâkı‘ olup kal‘a-i bâlâ dâmenine vâkı‘ olan hâneler ve imâretler ve Ulu Câmi‘ semtleri mürtefi‘ yere vâkı‘ olmağıla bir sâ‘at ba‘îd şimâl tarafında Filedâr sahrâsından bu şehre nazar olunsa dâmen-i Cebel-i Ruhbân'da rasâs-ı nîl-gûn ile zeyn olmuş şems-i âteş-tâbın şu‘lesi bu şehre pertev urdukda hân ve hammâm ve mesâcid ve câmi‘-i selâtînlerin ve gayrı hayrat [u] hasenâtların ve yine kurşum örtülü sûk-ı sultânîlerin kat-ender-kat zeyn olduğun âdem görünce hayrân kalır. Zirâ bu şehr, Filedâr sahrâsından acâ’ib mehâbet üzre nümâyândır kim temâşâ etdiğimiz belde-i azîmlerin birine müşâbeheti yokdur ve üzerinde nûr şa‘şa‘a verir bir rûhâniyyetli şehr-i kadîmdir. Zirâ bunda olan kibâr-ı evliyâullah, müfessirîn ve muhaddisîn ve musannifîn gayrı diyâ[r]larda yokdur, illâ meğer Bağdâd-ı behişt-âbâd ola. Ve bu şehrin cânib-i cenûbunda cebel-i Ruhbân[da] kân-ı ma‘den-i âb-ı hayvân vâkı‘ olmağıla ol cebel-i âlîden bin altmış aded ism [u] resmiyle ma‘lûm âb-ı hayât, uyûn-ı câriyeler cereyân ederek bâlâda tahrîr olunan sarây-ı âlîlere kehrîz ve kana (?) ve kanavâtlar ile hâneden hâneye cereyân edüp cemî‘î imâretleri saky edüp uyûn-ı enhârları câri ve revân bir şehrdir. Vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûre ve hadâyık [u] bostânı meşhûre nümûne-i behişt-i câvidânîdir. Ve eşcâr-ı müsmirrâtı ve gayrı müsmirresi ve ezhâr-ı bî-pâyânı, bâ-husus dıraht-ı şükûfe-i erguvânı firâvân olur kim senede bir kerre Emîr Sultân hazretlerinin "Erguvan Cem‘iyyeti" faslı olup cemî‘î diyârdan deryâ-misâl âdem cem‘ olup bir cem‘iyyet-i kübrâ olur kim meşhûr-ı âfâkdır, ta‘rîf ve tavsîfi mümkün değildir. Ancak ol cem‘iyyet-i azîm, rûhâniyyet-i Emîr Sultan ile olur. Böyle bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr, buk‘aları hûb ve halkı mahbûb u merğûb mezra‘aları vâfir ve berekâtları mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve mâ-i nâbları revân olmuş, hâneden hâneye suları cereyân etmiş şehr-i müzeyyendir kim Anadolu arzında bilâd-ı seb‘anın biri dahi bu Bursa şehridir.

Evsâf-ı câmi‘hâ-yı selâtîn ve gayr-ı selâtîn

Cümle bin kırk mihrâbdır, ammâ üç yüz elli yedisi câmi‘-i selâtîn ve gayrı vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr cevâmi‘leridir.

Evvelâ cümleden **Ulu Câmi‘-i Kebîr**dir. Sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân binâ etmişdir. Gûyâ bir kal‘a-i sedd-i Kahkahâ'dır. Bursa şehrinin hevâdâr mürtefi‘ yerine vâkı‘ olmuş bir câmi‘-i azîmdir. Câmi‘ içre cümle (---) aded çâr-kûşe pâye sütûnlardır kim her pâyenin aşağısı âdem kaddî mutallâ ve müzehheb ve münakkaşdır. Dahi fevkinde her pâyenin cânib-i erba‘ası(nda) *Yâ Hannân* ve *Yâ Mennân* ve *Yâ Deyyân* ve *Yâ Sübhân* ve esmâü'l-hüsnâ ve gûnâ-gûn hatlar ile münakkaşdır. Bu

hatların hurûfları ve elifleri üçer zirâ‘ hatlardır kim tarz-ı Musta‘sımî'dir. Ve bu sütûnlar üzre cümle on tokuz kubbe-i tâk-ı kisrâlardır kim cümle imâreti rasâs-ı hâlis ile mestûrdur. Her kubbenin alemleri, şems-i afitâb gibi ziyâ verir. Yigirminci kubbe yeri câmi‘in ortasına vâkı‘ olup kasden üstâd-ı kâmil mekşûf binâ edüp mâhî şebekesi-misâl, kubbe yerine sarı pirinç telden ağ örülmüşdür kim hûş [u] tuyûr giremeyüp andan câmi‘ içre âfitâbın ziyâsı girüp rûşen eder ve bu küşâde kubbe altında kavl-i mezheb-i Hânefî üzre aşren-fe-aşr bir havz-ı müdevveri var, içinde gûnâ-gûn mâ’ide mâhîler şinâverlik ederler ve cümle cemâ‘at-ı kesîr ol havzdan tecdîd-i vuzu‘ edüp ibâdet-i Yezdân ederler. Ve mine'l-acâib mihrâbı vardır kim diller ta‘bîr ü tavsîfinde kâsırdır. Ve bir ceviz haşebi levhasından siyâh minberi üzre üstâd-ı neccâr, var makdûrun sarf edüp ızhâr-ı ma‘rifet edüp bir nakş-ı Mânî ve Erjeng-i nakş-ı bukalemoni minber etmişdir kim bunda olan {Bursa} Fahrî oyması *[224a]* misâl-i şükûfe ve turunca ve islimî ve çâr-gül ve mutabbak gül ve katmer gülleri ve gûnâ-gûn mutahhil ve kitâbeleri cihân ressâmları cem‘ olsa böyle hurdekârlık etmeğe kâdir değillerdir. Gûyâ kuyumcu kalemkârî nakşı bir minber-i ra‘nâdır kim görmeğe muhtâc bir kürsî-i vâlâdır, misli meğer Karadenizin sâhilinde Sinop Câmi‘i'ndeki münakkaş minber ola. Ve bir münakkaş-ı ibret-nümâ mü’ezzinân mahfili var kim gûya mehâfil-i cennetdir. Ve cânib-i erba‘ası revzenler ile câm-ı billûr ve necef ve moranlar ile müzeyyen olmuş bir câmi‘-i rûşen-âbâddır. Evkâfi kavî olmağıla bunda olan halıçalar bir câmi‘de yokdur. Ve her şeb yedi bin kanâdiller ile çerâğân olur câmi‘-i münevverdir ve şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir. Zirâ yetmiş yerde cemî‘î ulûm-ı kesîre dersi‘âmları vardır kim iki bin talebe derse meşgullerdir. Ve bu câmi‘in bir yan kapudan bir yan kapusuna varınca tûlu üç yüz elli ayakdır ve kıble kapusundan mihrâba varınca yüz seksen ayakdır. Üç kapusu var, sol cânibde Hünkâr mahfili kapusu, mahfil-i sultânî tahtânîdir ve Kıble kapusu ve sağ tarafda Mahkeme kapusu ve Kıble kapusu tarafında taşra soffası vardır, ammâ gayrı câmi‘ler gibi harem-i kebîri yokdur. Bir küçük haremdir. Ortasında Şeyhülislâm Azîz Efendi bir âbdesthâne havzı ve muslukları binâ etmiş. Ve bu câmi‘in yemîn [u] yesârında iki kalın tula minâre-i âlîleri var kim eflâke ser çekmişdir. Mahkeme tarafındaki minârenin kadehinde üstâd-ı mi‘mâr bir şâzirvan kadehi îcâd edüp âb-ı zülâlin tâ Keşîş Dağı'ndan uçurup hakkâ ki kemâl-i ma‘rifet ızhar etmişdir. Ammâ şimdiki hâlde mürûr-ı eyyâm ile su yolları bozulup fiskıyye mu‘attal olmuşdur, ammâ kaçan kim bârân-ı rahmet bu şehr üzre nâzil oldukda bu minârenin şerîfesinde cem‘ olan matar-ı rahmet bu mezkûr şâzirvân kadehine cem‘ olup cemî‘î hûş [u] tuyûr-ı vahşîler ol bârân-ı rahmetden nûş edüp def‘-i atşân ederler. Hulâsa-i kelâm bu şehr içre böyle rûhâniyyetli câmi‘ yokdur. Bursa şehrinin gûyâ Ayasofyası'dır. Ve şehrin güzîde yerinde olmağıla cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir kim arâzî-i ma‘mûrede bu câmi‘in nazîri yokdur. İbn-i âdem bu câmi‘in vaz‘-ı esâsı ta‘rîf ve tavsîfinde âciz ü kâsırdır. Bu câmi‘, cümle câmi‘lerden kebîr olmağıla ibtidâ bu ibâdethâne tahrîr olundu. Ammâ ibtidâ Bursa fethinde binâ olunan yukaru ve iç kal‘ada

Evsâf-ı Câmi‘-i Sultân Orhân Gâzî

..... *(1.5 satır boş)* .....

Câmi‘ ma‘bed-i kadîmdir.

Der-sitâyiş-i Câmi‘-i Gâzî Hüdâvendigâr : Ya‘nî Şehîd Murâd Hân-ı Evvel Câmi‘i Bursa şehrinin cânib-i garbında nısf sâ‘at ba‘îd başka kasabadadır kim Eski Kaplıca derler ma‘mûr mahalle-i iremde vâkı‘ olmuş ibret-nümâ bir câmi‘-i zîbâdır. Bir câmi‘ tarzında değil bir şekl-i âhar musanna‘

bir câmi'dir. Mi‘mârı Frenk âdemîsi olmağıla Frenk pesend bir câmi'dir kim aşağısı ibâdethâne, fevkânîsi dâiren-mâdâr medrese hücreleridir. Herkes savma‘asından imâma iktidâ edüp ibâdet ederler. Görmeğe muhtaç bir vâcibü's-seyr câmi‘-i pür-envâr ve câmi‘-i pür-esrâr rûhâniyyetli bir ma‘bed-i kadîmdir. Kıbleden mihrâba tûlu (---) ayakdır, arzı yetmiş ayakdır. Ve (---) müntehâlar ile mebnîdir ve câmi‘ içre Murâd Hân'ın bir doğanı tayerân edüp bir tâk üzre meks eder. Murâd Hân bu doğanı peftere ile ol kadar okuya da‘vet edüp bek gösterüp gelmek ihtimâli olmayup Gâzî Murâd Hân gazâb-âlûd olup "Kaskatı kal" deyince bi-emrillah ol doğan kuşu ol tâk üzre cılkısı ve kündesi ve üzüniyle hâlâ taş olup kalmışdır kim alâ melei'n-nâs zâhir ü bâhirdir. Bu câmi‘in bir kapusu ve bir tabakalı minâresi vardır, lâkin haremi yokdur. ***[224b]***

Evsâf-ı Câmi‘-i Yıldırım Bâyezîd Hân: Sene (---) târîhinde binâ olunmuş, Bursa şehrinin cânib-i şarkîsinde şehrin ravza-i cinânları içre gül-i gülistân ve sünbül-i reyhânistân içre bir küçük câmi‘dir ve cemâ‘atdan garîb kalmış bir câmi‘-i rûşen-âbâddır. Tûlen yüz elli ayak, arzan yüz kademe tarz-ı kadîm sâdece câmi‘dir. Bir kapusu ve bir şerîfeli bir musanna‘ minâre-i mevzûnu var. Bu câmi‘-i garîb Timur-ı bî-nûr hâdisesinde nâ-temâm kalup Rûmeli'nde Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân mâl gönderüp itmâm etdi. Evkâfı kalîl olmağıla garîb kalmışdır.

Der-sitâyiş-i Câmi‘-i Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Bâyezîd Hân: Bu câmi‘ **Yeşil İmâret** nâmiyle meşhûr bir câmi‘-i pür-nûrdur. Bursa'nın cânib-i şarkîsinde Gökdere aşırı bir mürtefi‘ püşte üzre bir câmi‘-i musanna‘dır kim cemî‘î der-i dîvârları ser-â-pâ beyâz mermer-i hamdır ve iki kubbelidir. Tûlen yüz sekiz ayak ve arzan seksen ayakdır. İçinde aslâ sütûnlar yokdur. Mihrâb ve minberin ta‘rîf ve tavsîf edersek acz lâzım gelir. Zîrâ ol mihrâbda olan hayâl-pesend nakş-ı Hıtâyîleri kerrûbiyân-ı eflâk bir direfş-i pâk urmağa kâdir değildir. Ve ancak bir kıble kapusu var kim bu kapunun yemîn [u] yesârında, tâ tâk-i âlîsine çıkınca kat-ender-kat girih girih zîh zîh girişme ve islimî ve rûmîler ve zülf-i niğâr-ı pür-kâr nakşları olunmuşdur kim Behzâd ve Licân-i Hitâyî kâğıd üzre mû kalemle tahrîr etmeğe kâdir [de]gillerdir. Ammâ bu üstâd-ı mermer-bür bu kapuya kâmil üç yıl mermer-i hâm üzre direfş pîşe urup yed-i tûlâsın ayân edüp sâhib-i binâ Mehemmed Hân'dan üç senede kırk bin altun alup "Yeşil İmâret kapusu kırk bin altuna olmuşdur" deyü dâsitân-ı dûstândır. Hakkâ kim seyyâhân-ı berr [u] bihâr mâbeyninde memdûh-ı âlem bir bâb-ı mu‘allâ-yı müsellemdir. Bu câmi‘-i behişt-âsâda ibret-nümâ zîbâ san‘atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar etmişlerdir kim ehl-i vasf anın midhatinde âciz ü kâsırdır. Netîce-i kelâm, bu câmi‘ bir tarz-ı acîb ve bir tavr-ı garîb üzre tarh olunmuşdur kim hüsn cihetinde ve letâfeti yüzünde vech-i arzda böyle bir kâr-ı insân binâ olunmamışdır. Hülâsa-i kelâm, hüsn [u] letâfeti ve kâr [u] zerâfeti hadd-i vasfdan hâric ve beyândan âricdir. Yeşil Câmi‘ nâmıyla müsemmâ olmasının aslı, cümle kıbâbları ve bir tabaka minâresi tâcı cümle yeşil Kâşî çîn(i) ile mestûr olup zümrüd-i üstüvân gibi âfitâb şu‘lesinden şa‘şa‘a urur, anınçün Yeşil İmâret derler. Taşra harreminde çınar-ı müntehâlar ile müzeyyen bir câmi‘dir. Manzûrumuz olduğu üzre şehr-i Bursa içre böyle münakkaş câmi‘ yokdur. Seyyâhların takrîrleri üzre, "Gayrı diyârlarda dahi böyle dâr-ı Hudâ görmedik" derler. *Vesselâm.*

Evsâf-ı Câmi‘-i Murâdiyye ibn Çelebi Mehemmed Hân: Bursa'nın cânib-i garbında şehirden taşra başka bir kasabadır kim hân ve câmi‘ ve imâret ve mesâcid ve tekye ve medârisleriyle ma‘mûr ve müzeyyen bâğ u bâğçeli rabta-i âbâdândır. Bir ma‘mûr ve şîrîn ve rûşen-âbâd ibâdetgâh-ı kadîmdir kim bânîsi Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân pederi Koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî'dir kim iki kerre Rûm'a pâdişâh olmuşdur. Edirne'de merhûm olup na‘ş-ı şerîfin Bursa'ya getirüp bu câmi‘in sâhasında

medfûndur, ammâ câmi‘-i pür-envârı eyle rûhâniyyetli câmi‘-i dilküşâdır kim âdem oğlanı şeb [u] rûz i‘tikâf niyyeti ile yatup kalkup taşra çıkacağı gelmez. Tâ bu mertebe câmi‘-i münevverdir ve iki kubbe ve kıble kapusundan mihrâba tûlu yüz elli ayakdır ve arzı altmış ayakdır. Mihrâbı ve minberi ve mü’ezzinân mahfili sade güzeli tarz-ı kadîmdir ve bir kıble kapusu var. Ve bu câmi‘in târîhi *"Zîde ammere men ammerehu"* [12] sene 850 [13], bir tabaka bir minâre-i âlîsi vardır. Taşra harem-i kebîrinde azîm çınar-ı müntehâlar var kim her biri eflâke ser çeküp sâyesinde cemî‘î cemâ‘at kesb-i safâ ederler. Bursa'nın bir teferrücgâh yerinde vâkı‘ olmuş bir câmi‘-i selâtîndir kim niçe şehzâdeler bunda medfûnlardır.

Evsâf-ı Câmi‘-i Emîr Sultân: Sene (---) târîhinde (---) binâsıdır. Cihân-nümâ bir sed üzre bir minâreli bir küçük câmi‘dir. ***[225a]*** Ve

..... (2 satır boş) .....

Bu câmi‘lerden gayrı câmi‘-i selâtîn ma‘lûmumuz değildir kim cümle (---) aded câmi‘-i mülûk-i selefdir. Bunlardan mâ‘adâ şehrin şarkîsi tarafında

Câmi‘-i Hazret-i Monla Arab Cabbârî: Temdîh [u] tavsîfi lâzım değildir. Hemân Ulu Câmi‘ tarz-ı tarhında binâ olunmuş bir küçük câmi‘dir. Ammâ bir mürtefi‘ yire vâkı‘ olmağıla gâyet mesîregâh, hoş-hevâ câmi‘-i teferrücgâhdır. Bu câmi‘ Monla Arab Cabbârî nâmıyla mevsûf olup hakkâ ki âdemi, hoş hevâsı cebren ve kahren getirüp cümle erbâb-ı ma‘ârif anda cân sohbeti edüp Hakka ibâdet ederler. Ve

Üftâde Efendi Câmi‘i: İç kal‘adadır.

..... (15 satır boş) .....

Câmi‘-i Azîm Musallâ: Sedbaşında bir çemen-zâr sahrâdır. Cânib-i erba‘ası kâr-gîr dîvârlardır.

Evsâf-ı mesâcid-i Bursa

Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ cümle (---) aded mescidlerdir kim câmi‘ olmağa müsta‘id ma‘bedhânelerdir. Evvelâ,

Mescid-i Zeynîler: Abdüllatîf Makdisî binâsıdır. (---) Mü’ellifi Monla Husrev'in bu âsitânde savma‘ası vardır. Hakîr ol makâm-ı şerîfde teberrüken bir günde bir hatm-i şerîfi tamâm etmeyince taşra kadem basmadım. Ulu âsitânedir kim ol kitâb-ı mu‘teber ol günc-i vahdetde te’lîf olmuşdur.

..... (5 satır boş) .....

Cebel-i Ruhbân'ın nısfında Kadı Yaylası'ndan Bursa'yı seyr edüp iki yüz kurşumlu câmi‘ ve yedi yüz minâre zâhir idi. ***[225b]***

Evsâf-ı medâris-i tahsîl-i ulûm-ı Bursa

Evvelâ Medrese-i {Manastır'da} Orhâniyye'dir ve Medrese-i Hudâvendigâriyye ve Medrese-i Yıldırım Hâniyye ve Medrese-i Çelebi Mehemmed Hâniyye ve Medrese-i Koca Murâdiyye ve Medrese-i Emîr Sultâniyye ve Medrese-i İsâ Beğ ve Medrese-i Kâsım Paşa {kurb-ı Emîr Sultân} ve Medrese-i Cüneyd Beğ ve Medrese-i Hançeriyye ve Medrese-i Kadrî Efendi ve Medrese-i Molla Yegân ve Medrese-i Monla Fenârî ve Medrese-i Zeynüddîn-i Hâfî ve Medrese-i Sultânî ve Medrese-i Bâyezîd Paşa ve Medrese-i Hamza Beğ ve Medrese-i Edebiyye ve Medrese-i Gazzâziyye ve Medrese-i Veliyyüddînzâde Ahmed Paşa.

..... (5 satır boş) .....

Cümle (---) aded medârisi bânîsiyle ve pâyesi ve mahallesiyle tavsîf ve tahrîr eylesek bir tomar olur.

Evsâf-ı dârü't-tahsîl dârü'l-hadîs

Cümle

..... *(3 satır boş)* .....

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-ı Kur'ân-ı Azîm ve Furkân-ı Mecîd

Cümle

..... *(3 satır boş)* .....

Evsâf-ı dâru't-ta'lîm mekteb-i sıbyân ve tıflân-ı ebced-hân

Cümle

..... *(3 satır boş)* .....

Evsâf-ı tekyegâh-ı ehl-i tarîk

Cümle 300 cümleden mükellef, âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ-yı Celâleddîn-i Rûmî'dir. Bunarbaşı râhı üzre yetmiş seksen aded fukarâ hücreleriyle ve semâ' [u] safâ meydâniyle arasta ve bâğ u bâğçesiyle pîrâste bir tekye-i gülistân [u] bostândır. Andan

Emîr Sultân Tekyesi: Bir püşte üzre ser-â-pâ kurşum ile mestûr bir tekye-i Emîr Sultândır. Ve

Tekye-i Zeynîler: Tarîk-i Nu'mân b. Sâbit'de azîm âsitânedir kim dâr-ı tahsîl-i ulûm bir âsitânedir. Ve

Tekye-i Üftâdî Efendi: İç kal'a'da tarîk-i Halvetî bir âsitânedir. Ve

Tekye-i Abdâl Murâd Sultân: Bursa'ya havâle çemenzâr ve hıyâbân-ı kûyâh, bir teferrücgâh [u] mesîregâh, âsitâne-i Âl-i Abâ, ya'nî tekye-i Bektâşiyândır. Pâ-bürehne ve ser-bürehne, zeber-dest, tüvânâ, aşk-ı İlâhî ile ciğeri büryân, sînesi sûzân olmuş cânlar vardır kim teferrüce varan cânlara dil

u cân ile rû-mâlîde edüp hizmet ederler. Bu tekyeyi Orhân Gâzî binâ etmişdir. Binden mütecâviz sahan ve tencere ve kazgân-ı bakır âvânî vakfi vardır. Cümle *[226a]* ehl-i ziyâret anda sohbet edüp ibâdet ederler.

Tekye-i eş-Şeyh Geyikli Baba: (---) Deveciler semtinde fukarâ-yı Bektâşiyân ile memlû bir tekye-i dervîşân-ı zîşândır. Ammâ evkâfları olmamağile pârsâ-yı Muhammedî ile kanâ‘at eder cânlar. Bu âsitâne Orhân Gâzî binâsıdır.

Tekye-i Abdâl Mûsâ Sultân: Âsitâne-i Bektaşiyândır, Orhân Gâzî binâsıdır.

Tekye-i Akbıyık Sultân: Âsitâne-i Bektâşiyândır.

Tekye-i Ebû İshâk Kâzrûnî (?): Vücûd-ı şerîfleri Erzurûm'da Tebrîz kapusunun iç yüzünde bir kulle içinde medfûndur kim ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Ve **Tekye-i Gülşenî**, ma‘mûr âsitânedir. Ve **Tekye-i Halvetî**, on yedi âsitânedir. Ve **Tekye-i Kâdirî**, tokuz âsitânedir. Ve **Tekye-i Nakşibendî**, üç yerde tarikat hânedir. Ve **Tekye-i Kümeylî**, bir ahd-hânedir. Ve **Tekye-i Kalenderhâne**, bir âsitânedir. Ve **Tekye-i Sa‘dî**, birdir. Ve **Tekye-i Rufa‘î,** bir âsitânedir. Ve **Tekye-i Bedevî**, birdir, ammâ fukarâsı cümle Arab tâ’ifesidir. Tekye-i Küşte-gîrân ya‘nî **Güleşciler Tekyesi**

..... (10 satır boş) .....

Evsâf-ı tekye-i imâret-i it‘âm

Cümle (---) aded imâretdir. Evvelâ imâret-i Sultân Orhân Gâzî ve imâret-i Gâzî Hudâvendigâr ve imâret-i Yıldırım Bâyezîd Hân ve imâret-i Çelebi Sultân Mehemmed ya‘nî Yeşil İmâret ve def‘a imâret-i Yıldırım Hân ve imâret-i Hazret-i Emîr Sultân ve imâret-i Koca Murâd Hân ve

..... *(2 satır boş)* .....

Bu imâretlerden mâ‘adâ cümle yigirmi bir imâret-i fukarâlardır kim âyende vü revendeye ve bây [u] gedâya mâh u sâl *bi'l-guduvvi ve'l-âsâl* sofra-i bî-imtinânı mebzûldur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı hân-ı hâcegân-ı azîm

Cümle 108 hân-ı kârbân-sarâydır. Evvelâ kal‘a-misâl **Pirinç Hânı**, demir kapulu, develikli ve ıstabl-ı anterli iki yüz hücreli hân-ı mu‘azzamdır.

Andan **Hân-ı Acem**, bu dahi kal‘a-misâl bir hân-ı azîmdir. Bunun dahi develiği ve ıstablı ve kat-ender-kat iki yüz hücre-i müte‘addidleri, bunun dahi havllısında fevkânî bir mescidi ve tahtında bir havz-ı azîmi var. Cümle Nakşivân ve Şirvân ve Lahicân ve Isfahân-ı nısf-ı cihândan gelen Acem sevdâgeri cümle bunda meks ederler. Mîzân-ı harîr emîni bunda sâkin olup iki yüz tevâbi‘iyle cümle âyende vü revende harîr tüccârlarından gümrük alır. Senevî 300 kîse iltizâmlı emânet-i

kübrâdır.

Ve **Kurşumlu Hân** ve **Yoğurd Hânı** ve **Kütâhiyye Hânı** ve **Yağ Kapanı Hânı**, azîm hândır. Bir âdem bahis ile bir fıçı boza içüp hânın kapusu üzre asılı durur. Bir âdem dahi bir çömçe boza içüp ol büyük fıçının yanına asup bir tabak kâğıd üzre sülüs hattıla *"Bu fıçıyla bozayı içen sığırdır. Bu çömçeyi içen âdemdir"* deyü tahrîr etmiş, hâlâ temâşâgâhdır. Ve (---) *[226b]* niçe hân-ı zîbâlar dahi vardır ammâ kal'a-misâl olup serâpâ kurşum örtülü hânlar bunlardır, ki tahrîr olundu.

Evsâf-ı tâbhâne-i kârbânsarây

Cümlesi ondur. Bunlara ehl-i sefer ve âyende vü revende konup göçer bâd-ı hevâ hâne-i bî-minnetlerdir. Taraf-ı vakfa bir habbe vermeyüp konup göçer mihmân-sarâylardır. {Kârbân-sarây-ı Alî Paşa, kâr-ı Mi'mâr Sinân}.

Evsâf-ı hân-ı mücerredân

Cümle yetmiş aded bekârhânelerdir. Bunlarda cümle ehl-i hiref-i garîbü'd-diyâr bekâr-ı nâ-bekâr-ı bî-kârlar mevcûddur. Amma cümle birbirlerine mütekeffillerdir. Kapuları zincir ile kayd olunup bevvâbları ve odabaşıları vardır.

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı aded-i çeşme-i uyûn-ı cârîler

Cümle iki bin altmış çeşme-i cân-fezâlardır. Gerçi bu şehr-i azîm çeşmeye muhtâc değildir ammâ âyende vü revende ve garîbü'd-diyâr sâhib-i atşân içün erbâb-ı hayrât iki bin altmış çeşmesâr binâ etmişler kim her biri âb-ı hayâtdan nişân verir. Ve Şeyhülislâm Menfî Azîz Efendi, iki yüz aded çeşme-i aynü'l-hayâtlar edüp her çeşme-i cân-bahşın üzerine "Sâhibü'l-hayrât fakîr Azîz" deyü birer Fâtiha ricâ etmiş ve iki yüz çeşmesi hemân Bezzâzistân önünde ve Kavukçular içinde ve Gelincik Çârsûsunda ve Ulu Câmi' semtlerinde ve her kûşe ve pûşe başında ikişer yerden âdem gerdânı kalınlığı ayn-ı zülâller cereyân edüp birbirinden tulû' edüp bir çeşmeye dahi varup cemî'î çeşmesârları böyle binâ olunmuşdur.

Ve bu çeşmelerden mâ'adâ bu şehr içre cümle yigirmi üç bin hânedânda birer uyûn-ı câriye mukarrerdir kim her biri birer âsiyâb-ı mâ yürüdür sulardır kim evden eve gidüp niçe bin havz ve fiskiyye ve şâzirvânı ve ev hammâmları ve bâğ [u] bostânları saky eder. Zirâ bu Bursa şehri Cebel-i Ruhbân'ın dâmenine düşmeğile cümle evleri biri birinden âlîce vâkı' olmağıla hâneden hâneye su cereyân etmek mümkündür ve cümle suların menba'ı on yedi uyûndur.

Cümleden âb-ı hayât-ı Bunarbaşı'dır kim Cebel-i Ruhbân'ın dâmeninde niçe yerde kayalardan pâk sâfî ve beyâz ve rakîk âb-ı nâb çıkup şehr-i Bursa'ya müstevlî olur. Ve Sünderlibaşı ve Çatalkaynakbaşı ve Kepizbaşı ve Naşideresibaşı ve Sobranbaşı ve Ardıçlıbaşı ve Harsudbaşı ve Billur Kaynağı ve Samanlı Kaynak, Yıldırım Hân Keşiş Dağı'nda bir ayn vardır, cereyân edüp gâyib olur, andan saman döküp bu mahalden saman zâhir olduğiçün Samanlı Kaynak derler. Andan Şeker Kaynağı ve Selâm Kayası Kaynağı ve Kral Kaynağı ve Murâd Dede Kaynağı, ve'l-hâsıl on yedi aded

kaynağ-ı azîmler vardır kim mâh-ı Temmûz'da bunların birine benî Âdem elin sokup üç taş çıkarmağa kâdir değildir, tâ bu mertebe mâ-i bâridlerdir. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile su yolları bozulup zâlim suyolcuları giceyle su yollarına at fışkısı döküp rahnedâr olan yerleri fışkı ile kapanup su cereyân eder. Ammâ elbette suların lezzeti ve levni müteğayyir olur. Ammâ rûz-ı rûşende fışkı dökmek ihtimâlleri yokdur kim hâkim haklarından gelir. Ammâ sâhib-i tab‘ olan kimesneler mezkûr on yedi kaynaklardan ve niçe yüz pâk çeşmelerden su getirüp nûş edüp safâ ederler. El-hâsıl Bursa demek, sudan ibâret bir kelâmdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı âsiyâb-ı mâ

Cümle yüz yetmiş su değirmânıdır. Bunarbaşı'ndan aşağı Balıkbâzârına doğru biri birinden aşağı serâpâ değirmenlerdir ve Balabancıkdan aşağı niçe değirmenler vardır ve Iğrandı deresinde ve Miskînler cânibinde ve tabahâne tarafında ve iç kal‘a altında ve Hasan Paşa kapusu tarafında kat-ender-kat değirmenlerdir.

Evsâf-ı selsebîl-i âb-ı hayât

Cümle altı yüzdür. Bu şehr sebîlhâneye ihtiyaç değildir, ammâ Devlet-i Âl-i Osmân'ın kemâlinden selef pâdişâhları ve ayân [u] kibârlar sebîlhâneler binâ edüp mâh-ı Temmûz-ı nevrûz-ı fîrûzda *[227a]* cemî‘î ehl-i atşâna Cebel-i Ruhbânın billûr-misâl buzundan yah pâreli âb-ı hayât bezl edüp nûş eden cânlara sebilhâneciler [14] âyetin okurlar. Mükellef ve müzeyyen sebîlhâne-i ma‘mûrlar vardır.

Fasl-ı sitâyiş-i hammâmât-ı şehr-i Bursa

Cümle (---) aded hammâm-ı kadîmlerdir. Ammâ cümleden âb [u] hevası ve binâsı ve huddâmları ve esbâbları pâk **Çelebi Sultân Mehemmed hammâmı** ta‘rîf ve tavsîfden müberrâ bir hammâm-ı rûşenâdır. Ve **İnebeği Çârsûsu hammâmı**, Yıldırım Hân'ın evkâfıdır. Ve **Tahte'l-kal‘a hammâmı** ve **Kayağan Çârsûsu hammâmı** ve **Bostâncı hammâmı** ve **Kal‘a hammâmı** ve **Bıçakcı hammâmı** ve **Murâdiyye hammâmı** ve **Yıldırım hammâmı** ve

..... (2 satır boş) .....

Bu hammâmlar cümle çifte hammâmlardır kim hâs [u] âm içindir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı hammâmât-ı sarây

Cümle üç bindir. Bu şehrin suyu firâvân olmağıla ev hammâmları gâyet çokdur. Bir kaçın sahib-i hâneler kâr içün hâs u âm hammâmları edüp taşradan bâb-ı cedîd açmışlar.

Evsâf-ı germ-âb-ı kudret-i İlâhî ya‘nî ılıca suyu

Anadolu'da ılıca derler, Arabistân'da (---) derler, Acem'de germ-âb derler, Rûm'da kaynarca derler, Bursa'da kaplıca derler, Moğolî'de kerense derler, Rûmeli'nde bânâ derler. Nice diyârlarda vardır. Bi-emrillahi Te‘âlâ bir mâ-i zülâl kükürd ma‘denine uğrasa bi-kavli hukemâ ol su âteşde kaynar gibi

kaynayup ne‘ûzübillah âdemi pişirüp helâk eder. Ammâ bu germ-âblara, serm-âblar halt edüp i‘tidâl üzre olur. Ba‘dehû benî Âdem ne kadar gasl edüp nûş etse ol kadar nâfi‘dir. Hukemâ-yı kudemâ yetmiş hâssasın yazmışlar. Ammâ çok nûş edenin dişlerin dökmüşler, demişler ve sahîh yazmışlar. Ekseriyyâ kükürdlü ve civalı hap isti‘mâl edenlerin dişleri dökülmüşdür. Ammâ bu Bursa'da niçe yüz ılıca kaynakları vardır, kefere zamânında küffâr bu germ-âbların hâssalarından gâfil olup üzerlerine bir âsâr binâ etmemişler.

Ammâ **Eski Kaplıca:** Gâzî Hudâvendigâr'ın binâsıdır kim bir kubbe-i azîmin ortasında kavl-i İmâm-ı Züfer bir havz-ı kebîri var kim aşren fe-aşrendir. Cânib-i erba‘asında Hanefî kurnaları vardır ve iki aded halvetleri var. Âdem girdikde hayât-ı câvidân bulup vücûd-ı benî Âdem kulak şahmesi gibi yumuşak olup âdemin teninden dest-i insân sabunda kayar gibi kayar. Ammâ suyu gâyet suhûniyyet üzre halk olunmuşdur, lâkin mâ-i bârid halt ederler, gâyet nâfi‘ germ-âbdır. Nûş edenin hafakanın ve zahîr marazın ve yürek oynamasın def‘ eder. Ammâ bu ılıcaya girmenin ibtidâ hâssa-i şartın bilüp giren şifâ bulup, bilmeyüp girene zâtü'l-cenb marazına mübtelâ olup bir gün füc’eten Allah müsâfiri deyüp mûristâna ve vâdî-i hâmûşâna korlar. Şart-ı nâfi‘ oldur kim ibtidâ havz kenarına varup pâk âbdest alup ba‘de'l-vuzû‘ bir hayli başın ıssı suyla yıkayup ba‘dehû vücûduna döküp vücûdun haberdâr edüp andan ayakların havz içine sokup cümle vücûduyla havza girüp safâ ede, ammâ çok durmayup taşra câmekâne çıkup uryân durmaya. Zîrâ havzda eprimiş vücûd taşra sovukda emraz-ı muhtelifeler hâsıl eder. Hemân aceleyle örtünüp sehl-ârâm edüp nâfi‘ olan terler taşrada çıkup peştemâl ve havlı silecekleri arak-âlûd olup anları çıkara. Ba‘dehû esbâbın giyüp hayât-ı câvidân bulur. Böylece etmeyen cân cânından bîzâr olup halka dil-âzâr olur. Gâyet ihtırâz lâzımdır. Ne kadar nâfi‘ ise pes o kadar muzırdır. Ve Bursa kaplıcalarının nâfi‘i bu Hudâvendigâr ılıcasıdır. Ve taşra câmekânı tarz-ı kadîm olmağıla sovuk değildir.

Evsâf-ı kaplıca-i Çekirge Sultan: Bu dahi bir kibâr-ı evliyâullahın nazargâhıdır. Binâsı müfîd [ü] muhtasardır. Amma suyu cereb marazına ve cüzzâm zahmetine girüp ve âbından */227b/* kırk gün nûş eden miskîn kırk yıllık cüzzâmdan bi-emrillah halâs olup rîş [u] mûyları kemâkân yerine gelüp nefesi Dâvûdî bülend nefes olup nefs sahibi dahi olup evlâda karışa. Zira cüzzâm ve miskînin kaşı ve kirpiği dökülüp nefesi ve nefsi bozulur. Ne‘ûzübillah emrâz-ı sârîdir kim arslandan kaçar gibi firâr etmek gerek demişler. Anınçün cümle diyâr-ı Rûm'da mahalle-i miskîn, şehirlerden taşra başka semtdir.

Der-sitâyiş-i kaplıca-i Kükürdlü : Bu dahi bir müfîd [u] muhtasar binâlı ılıcadır, ammâ gâyet ıssıdır ve gâyetü'l-gâye kükürdlüdür. Ammâ nef‘i ol mertebedir kim bir âdem Banaz ve Honaz kasabası halkı gibi giciyik yâhud kızıl uyuz olsa bu kükürdlü germ-âbında başka dellâklar vardır, uyuz ahvâlin katî a‘lâ bilüp uyuzlukdan haberdâr olmuşlardır. Anlar cereb olan âdemlere pâk kîseler sürüp kükürdlü halvetine girüp nîm sâ‘at tahammül edene aşk olsun. Taşra çıkup bir eski gömlek giyüp bir gün bir gicede tâ ki acâyibât görüp sun‘-ı Hudâ'yı müşâhede ede. Cümle vücûdunun derisi kara kara soğan zarı gibi soyulup, vücûdu dürr-i yekdâye dönüp sîm-ten sîmîn beden olup Kükürdlü kaplıcası bu mertebe nâfi‘dir. Suyun her bâr içse dahi nâfi‘dir.

Hâsıl-ı kelâm, bu Eski Kaplıca kasabasında üç yüz mikdârı bâğ u bâğçeli hânelerdir. Her birinde birer gûne kaynar ılıcalar vardır, kimi merdâne içün ve kimi zenâne içün, kimi sıbyân içün, kimi civân içün, kimi pîr [u] pîre-zen içün, her birinde birer gûne hâssa-i azîm olduğun ahâlî-i Bursa bilüp

ehl [u] iyâlleriyle bu Eski Kaplıca kasabasına gelüp beşer onar gün âşinâlarının hânelerinde sâkin olup ehl [u] iyâlleriyle gûnâ-gûn ılıcalara girüp cân sohbeti ederler. Erbâbına ma‘lûmdur kim bu kadar kaplıcalar vardır kim Cenâb-ı Bârî her birinde birer hâssa halk etmişdir, ammâ şehre karîb

Evsâf-ı Yeni Kaplıca: Bir kapalı yerde vâkı‘ olmuş, bu dahi Eski Kaplıca gibi cümle imâreti kurşum örtülü binâ-yı azîmdir. Mâ-tekaddem binâ-yı muhtasar imiş. Süleymân Hân gelüp niçe kerre görüp nikrîs marazından şifâ bulup sadrıa‘zamı olan Sarı Rüstem Paşa'ya "Şunda bir binâ-yı azîm ile bir hammâm binâ eyle" deyü fermân etdikde sene (---) târîhinde bu Yeni Kaplıca'yı Rüstem Paşa binâ etmişdir. Semerkand, Belh, Buhârâ ve Lûristan ve Moltan seyyâhları, böyle musanna‘ binâ-yı metin ve azîm hammâm görmedik, derler. Câmekânı bir vâsi‘ sahrâ üzre kubbe-i azîmlerdir kim gûya kubbe-i eflâkdir. Bin âdem alır câmekân bir mekân-ı kebîrdir. Beyt:

Gurûr etme libâs-ı fahr ile ömre cihândır bu

Kabâ-yı cismini kor bunda herkes câme-kândır bu

deyü rûy-ı dîvârda ta‘lîk hatt-ı celî ile tahrîr olunmuşdur, hakkâ ki mahallinde kayd olunmuş. Bu câmekânın ortasında mermer-i hâmdan bir havzı ve havz içre bir şâzirvânı fevvâre-vâr revân olmada bir berrâk mâ-i zülâldır. Yüzden mütecâviz na‘lin-süvâr natır-kârları vardır. Ve niçe mahbûb yatırkârları ve dellâk-i pâkları ve bî-bâkları ve âşıkân-ı sîne-çâkları vardır. Ve içeri havz-ı azîm üzre bir kubbe-i azîmi var kim ba‘zı ilm-i hendese sâhibleri yüz zirâ‘ binâ-i müdevver kubbe-i pür-nûrdur der ve cümle altı yüz aded câm-ı billûr ve necef ve moran ile müzeyyen bir kubbe-i nîl-gûn üzre ser-â-pâ rasâs-ı nîl-gûn mestûrdur. Ve havzı dâiren-mâdâr aşren fe-aşr ada-i kebîr bir havz-ı azîmdir ki gûya bir buhayredir. Cânib-i etrâfından altışar kademe mermer nerdübânlar ile inilir. Bu havzın cânib-i erba‘asında mermer-i hâmdan ejder ve arslan kelleleri tasvîrleri ağızlarından âb-ı germâ havz içre cereyân etmededir. Ve "sovukluk" ta‘bîr etdikleri mahalde bir şâzirvânı var kim âb-ı refî‘i kubbeye çıkar. Ve bu havzın cânib-i etrâfında sekiz aded tâk-i azîmler üzre kubbe-i âlî mebnîdir ve her tâk altında birer Hanefî kurnaları vardır ve (---) anlarda gasl eden mağsûller havz içre şinâverlik eden gassâlları seyr [u] temâşâ ederler bir temâşâgâhdır. Ve bu hammâm-ı rûşenânın cümle ferşi ruhâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûşdur kim gûyâ mînâ-yı kâr-ı zer-gerdir. ***[228a]*** Ve iki halveti var, sağ tarafındaki halvetde bir küçük havz var, suyu gâyet suhûnet üzredir. Lâkin kurbunda âb-ı sermâ vardır. Germ-âb ile sermâyı halt edüp ikisinden mu‘tedil âb peydâ olur. Gerçi bu germ-âbın nef‘i meşhûr değildir, ammâ bir müferrih ve dil-küşâ ve binâ-yı rûşenâ hammâm-ı ibret-nümâdır. Bu ılıcalarda herkes dilberânıyla sîne-ber-sîne koç-kocâğ olup bir bucağa gitmek tâze çağlıkdır ve ayb yağılık değildir. Âşık ma‘şûka sürûr [u] şâdmânî sağlıkdır. Husûsan köhne bahârda, cümle âşıkân sâf sâf ve cavk cavk olup şeb-i yeldâlarda bu kaplıcaları gûnâ-gûn şem‘-i kâfûrîler ile çerâğân edüp herkes yârânlarıyla havz içre girüp kimi perr-i tâvûsî ve kimi kebûter taklası atup kimi gavvâs-vâr dalup bir dilberin huzuruna çıkup selâm verir. Kimi bir biri üzre çıkup el ele olup aşağı zeber-dest âdemler deverân edüp üstünde çelebiler gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar edüp ba‘dehû mâ-i zülâle perende atarlar. Kimisi futasını habâb gibi kıbâb edüp şinâverlik eder. Kimi elleriyle şâdırvânlar eder, kimi dehânı ve dendânından fevvâreler ederler. Ba‘zısı bir sâ‘at su üzre aslâ dest [u] pâsı hareket etmeyüp yatarlar. Ba‘zı zaman cümle âşıkân-ı sâdıkan yek dil, yek cihet olup el ele verüp keştî-bânların “ [Hey] yâ Mevlâ" sadâları gibi bir hây-hûy ile el ele deverân etdikçe havz-ı azîm içre olan mâ-i tâhir girdâb-ı bahr-i Ummân gibi deverân edüp seyl-i deryâ gibi akdıkça önüne bir cân

durmağa iktidârları olmayup cümle âşıkân kendi halleriyle durup su ile deverân ederler kim göz irmez bir seyrân-ı azimdir kim niçe bunun emsâli lu‘bedebâzlıklar vardır. Bursalıya mahsûs fünûn-ı garîbeler vardır; Ammâ bu kaplıcalara çok giren Bursa civânlarına şaka yüzünden "çekme su kaçırırsın" deyü latîfe ederler, ammâ Bursalılar hazz etmediklerinin bir aslı vardır kim *"El-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ’ir"* [15] olmak var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kaplıca-ı Kaynarca : Bu dahi nâfi‘ ılıcadır. Ve niçe ılıcalar vardır. Ammâ *"El-garîb ke'l-a‘mâ"* [16] mefhûmunca ibtidâ seyâhatimiz olup garîbü'd-diyâr olmağıla isimleri ma‘lûmumuz değildir ve niçesine girüp görmedik. *Vesselâm.*

Evsâf-ı sûk-ı sultânî-i Bursa

Cümle 9.000 dükkândır. Evvelâ kal‘a-misâl dörd demir kapulu ve demir zincîr ile kayd [u] bend olmuş kal‘a kapuları gibi bir bezzâzistân-ı azîmi var. Cümle (---) aded pâye-i kavî üzre (---) aded kubbe-i mînâlardır ve cümle 300 dollâbdır. Her birinde birer hazâ’in-ı Mısr'a mâlik hâcegîler vardır. Bunda ol kadar zîkıymet mücevher âvânî tuhaf yâdigârlar var kim bir diyârda yokdur. Ve bu bedâstenin cânib-i erba‘asında **Kuyumcular çârsûsu** başka bir ulu râhın tarafeynine vâkı‘ olmuş serâpâ kârgîr binâlardır.

Ve **Gazzâzlar çârsûsu** ve **Kavukçılar çârsûsu** ve **Takyeciler çârsûsu** ve **İpekçiler çârsûsu** ve **Bezzâzlar çârsûsu** ve **Terziler esvâkı** ve **Hallaclar esvâkı** ve **Hamhâlet çârsûsu**, bâ-husû[s] cümleden mükellef ve müzeyyen arûsek-misâl **Gelincik çârsûsu** başka bir şâh-râhın tarafeyninde ûd u amber ve zebât ve kalle-misk ve gülâb ve gayrı ıtriyyât bey‘ olunur bir esvâk-ı müzeyyendir kim içinden ubûr eden âyende vü revendegânın demâğları mu‘attar olup âdem safâsından bir kadem taşra gitmeğe murâd edinemez, tâ bu mertebe müzeyyen esvâklardır ve gâyet ankâ bâzargânlar ve mütedeyyin sulehâ-yı ümmetden çelebi âdemlerdir.

Ve bu cümle zikr olunan on aded esnâfın dekâkînleri bedâstenin cânib-i erba‘asın ihâta edüp cümlesi kârgîr binâ ve tertîb üzre mebnî cümle kurşum örtülü toloz kemerlerdir ve câ-be-câ yerlerinde demir pencereleri vardır. Ve her kûşe başında elbette birer çeşme mukarrerdir kim ikişer lüleli âb-ı hayâtlardır. Rûz-ı temmûzda bu esvâklara huddâmlar çeşmelerden âb-ı hayât nisâr edüp cümle sûklar serdâb-ı hâne-i Bağdâd'a müşâbih olur. Bursa'nın cümle a‘yân-ı kibârı şiddet-i hârda bu kapalı çârsû-yı hüsnlerde oturup hüsn-ı cemâl bâzârı ederler ve bu mezkûr esvâklardan mâ‘adâ niçe yüz yirde tertîb üzre binâ olunmuş bâzâr-ı muhabbetler vardır. ***[228b]*** Seyyâhân-ı büldânların rivâyetleriyle bu çarsû-yı bâzârların binâsına mu‘âdil bir binâ-yı şîrîn bir diyârda yokdur, illâ Haleb'de ve Edirne'de Alî Paşa çârsûsu vardır, deyü medh ederler. Hakkâ kim Bursa'nın çârsûları İslâmbol'da bile yokdur. **Sarrâchânesi** dahi bir şâhrâh üzre vâkı‘ olmuş bir müzeyyen çârsûdur.

Ve **Uzun çârsûsu** gâyet ma‘mûr ve müzeyyen ve izdihâm-esvâkdır kim âdem deryâsı cereyân eder. Cümle esnâf-ı gûnâ-gûn anda mevcûddur.

Ve Pirinçhânı kurbunda **Kebabcılar çârsûsu** gâyet mükellefdir. Erbâb-ı safâya ma‘lûm ola kim Bursa esnâflarının me’kûlât [ü] meşrûbât satıcılarında aslâ ve kat‘â kefere yokdur, cümle müslimlerdir.

Ve **Bakkallar çârsûsu**: Gâyet pâk ve nazîf ve müzeyyen dükkânlardır. Ve hoşâbcıları dükkânları gûnâ-gûn zî-kıymet kâse ve bakraçlar ile ve kalaylı münakkaş bâdiyeler ile zeyn edüp yedi sekiz elvân hoşâb-ı hayevân bey‘ edüp bahâr eyyâmlarında şerbet ve hoşâblar üzre la‘l-gûn gül varakları nisâr edüp hoşâb alanların kâselerine gülâb nisâr ederler, bu dahi bir diyâra mahsûs değildir.

Kayağan bâzârında **Yemiş bâzârcıları çârsûsu** dahi dükkânları gûnâ-gûn meyve dallarıyla zeyn olmuşdur. Ve harîr çarhcıları dahi başka bir sûkdur.

Cümle yetmiş beş kahve-i mecma‘u'l-irfân-ı kân-ı zurefâsı var kim her biri biner âdem alır. Cümle mutrıbân ve hânendegân ve rakkâsan-ı mahbûbân anlardadır kim yevmiyye üç kerre Hüseyn-i Ba[y]kara fasılları ederler ve her kahvede gazelhân ve meddâhânlar var kim gazelhânları gûyâ Şâ‘ir Hassan'dır, meddâhları gûyâ Ebü'l-Me’âl'dir. Serçeşme-i meddâhân Kurbânî Alîsi Hamza nâmında yeğâne-i asr idi. Ve meddâh Şerîf Çelebî Şâhnâme-i Firdevs[i]-i Tûsî'de gûyâ Firdevsî kendi idi kim firdevs melekleri gibi pençe-i âfitâb kıssasına oturup hayrân kalırlardı, teshîr sâhibi çelebi idi. Ve Kıssa-hân Hor-çene Mahmûd ve Kara Fîrûz ve Tireli Alî Beğ, Ebü'l-Müslim-i Teberdâr okumada gûyâ sâhib-i Sinir Veysî'dir.

Cümle kahvehâneleri hezâr-fen üstâd-ı kâmiller mâl-â-mâl-i kahhâvîlerdir. Cümleden Ulu Câmi‘ dibinde **Emîr kahvesi** münakkaş ve müzeyyen ve kân-ı a‘yân ve mahbûb-ı cihân rakkâsları var kim her biri bî-bedel mümtaz [u] müstesnâlardır. Bu kahve Ulu Câmi‘ kurbunda olmağıla bâng-ı Muhammedî *"Hayya ale's-salâ"* dedikde kahvede bir cân kalmayup câmi‘e giderler. Gâyet musallî Bursa halkıdır.

Ve **Şerefyâr kahvesi** ve **Serdâr kahvesi**, ve **Cin Mü‘ezzin kahvesi** ve'l-hâsıl cümle kahveler birer mekteb-i irfândır.

İslâmbol kahvehâneleri, Murâd Hân-ı Râbi‘de kadâga-i (?) şâhî ile men‘ olaldan berü Bursa kahveleri iştihâr bulup tiryâkîlerinin yüzleri gülmüşdür. Ve meşhûr-ı âfâk olan doksan yedi yerde bozahâneleri var kim bir diyâra mahsûs değildir. Pâk kâşîli ve münakkaş tavanlı ve kârgîr soffalı biner âdem alır bozahâne ve buzhâneler vardır kim temmûzda zîr-i zemînler içre bozaların buzlar üstüne koyup bozaları göğreyüp bozarup sovuk olur, cüllâb-misâl pâk bozası olur. Cümle a‘yân-ı kibârı bozahâneye girmek ayb değildir. Zirâ kahvehâneler gibi bunlarda dahi hânende ve sâzendeler vardır. Ve mahbûb boza sâkîleri var kim her biri birer pençe-i âfitâb meh-pânlardır. Bellerinde Bursa'nın kırk kalem münakkaş peştemâlları ve pâk libâslarıyla reftâr eder, elindeki ayağına âşıklar ayak bağlayup bozaya büzilüp bozadır derd-i seri olur. Ve niçe yüz yerde bu gûne cilvegâh yerleri vardır, ammâ biz ihtisâr etdik. Ve iki yerde tahte'l-kal‘ası vardır.

Ve Bursa şehrinin cemî‘î tarîk-ı âmları çakmak taşıyla döşenmiş pâk şâhrâhlardır kim bu dahi bu gûne kaldırımla meşhûrdur ammâ *el‘ıyâzen billah* kaldırımı çakmak taşı olmağıla at ayağı tayansa elbette zir [ü] zeber olur, gâyet mücellâ taşlardır. Bu kadar yüz yıldan berü bir taşına rahne isâbet etmemişdir.

{Evsâf-ı cisr}

Ve bir çârsûsu dahi Gökdere üzre **Iğrandı Cisri** üzre yemîn ve yesârda iki yüz cüllâh dükkânlarıdır. Her dükkânın içerisindeki hücrelerinin pencereleri, cereyân eden Gökdereye nâzırdır. *[229a]* Ve bu cisr dükkânlarının üzerleri cümle toloz kemerler ile mebnî olup kurşum ile mestûrdur. Bu cisrin iki başında kal‘a bâbları gibi demir kapular üzre mazgal delikleri vardır. Bâbları sedd oldukda bir yerden zafer mümkün değildir ve bu cisrin bir tarafı boşdur. Hân gibi müsâfirhâne olup atlar bağlanır. Rûm ve Arab ve Acem'de bir göz meşhûr-ı âfâk, eflâke ser çekmiş cisr-i azîmin biri dahi budur.

Sebeb-i binâ-yı Cisr-i Irğandı: Lisân-ı Türkî'de ırğandı, ırğalandı, salındı ma‘nâsınadır. Sene 722 târîhinde Orhân Gâzî Bursa'yı feth edüp bir mücâhid-i fî-sebîlillah, âşık-ı cân vakt-i Şâfi‘î'de hammâma giderken bu cisr mahallinde bir sadâ zâhir olup "Çıkayım mı, varayım mı" deyü feryâd eder. Ol gâzî dahi dal kılıç olup "Çık hey anasını fülân etdiğim" deyüp sadâ gelen mahalle bir satur urunca hemândem ol mahalden güldürredek kenz-i azîm cereyân edüp zemîn ırğalanup sarsılır. Bu gâzî, âlem-i hayretde kalup şaşar. Görse kim derenin için Kaydefâ sikkesiyle mümessek altunlar yığılup derhâl Orhân Hân'a gelüp ser-güzeşt-i kenzi bir bir takrîr eder. Orhân Gâzî eydür "Yâ ne haber etdin. Allah sana müyesser etmiş. Var Bursa içre hayrât [u] hasenâtlar eyle" deyü destûr-ı şâhî ile gelüp cümle mâlı hânesine taşıyup öşrün beytü'l-mâl-ı müslimîne verüp bu cisr-i azîmi binâ edüp anın çün Irğandı Cisri derler, ibret-nümâ cisrdir.

Şehr-i Bursa'nın enderûn [u] bîrûnunda sağîr ve kebîr cümle kırk sekiz cisr var. Ve bu şehr-i Bursa'nın niçe yüz esvâklarında dekâkînler üzre üzüm asmaları hâsıl olup salkım salkım gûnâ-gûn engürler ile âvîzeler olup hıyâban-ı sâyedâr üzüm asmaları ile zeyn olmuş bâzârlardır. Ve ba‘zı meydâncıklarda çınar-ı müntehâ ve bîd-i ser-nigûn ile müzeyyen sûkları vardır. Zirâ bu şehir bâğ-ı İrem-misâl bir ravza-i Rıdvânlı şehrdir kim kırk yedi bin bâğ [u] bâğçe ve bostân [u] gülistândır, deyü tahrîr olunmışdur. Aşağı şehrin her hânesinde birer hadîka-i "İreme zâtü'l-imâd" misillü bâğçeler mukarrer olduğundan mâ‘adâ her birinde havz ve şâzirvân mukarrerdir.

Der-sitâyiş-i mesîregâh [u] teferrücgâh-ı Bursa

Evvelâ cümlesi üç yüz altmış altı seyrangâh [u] ârâmgâhdır. "Gün başına birer mesîregâhımız vardır", deyü ahâlî-i Bursa iftihâr edinirler, muhakkakdır dahi ziyâde olmak ihtimâli vardır. Zirâ her bâğ [u] bâğçesinde âdem gâib olur gülistân [u] bostânlardır.

Ammâ cümleden mukaddem **mesîregâh-ı** nazargâh-ı Hudâ **Bunarbaşı:** Yalçın kayalardan âb-ı hayâtlar cereyân edüp matbahlarında kebâblar pişüp tenâvül olundukda âb-ı hayâtından nûş edüp ân-ı vâhidde yine âdem acığır. Böyle bir serî‘u'l-hazm âb-ı hayvândır. Bu mahalde bir câmi‘i var. Arab ve Acem'de Bınarbaşı nâmıyla meşhûr bir mesîregâh-ı cây-ı sürûr [u] mekân-ı ferah-fezâdır.

Andan **mesîregâh-ı Mevlevîhâne:** (---) Binâsıdır. Haftada iki kerre mukâbele-i Mevlânâ olup cümle ehibbâ vü dûstân cem‘ olup ders-i Mevlânâ'ya hâzır olup semâ‘-ı safâdan sonra çemenzâr sahrâsında cavk cavk dilârâ ve üftâdeler zevk u safâ ederler.

Ve **mesîregâh-ı Abdâl Murâd Sultân:** Cebel-i Ruhbân'ın dâmeninde bir püşte-i âlî üzre bir vâdîdir kim cümle şehr-i Bursa ferâde ferâde her âsâr-ı binâsı nümâyândır. Ve bir çemenzâr-ı ferah-fezâ zemîni vardır kim sun‘-ı Perverdigâr ile arzı gûyâ yeşil dühâvî katîfe ile döşenmişdir. Ve bu

âsitânede eflâke ser çekmiş çınar-ı müntehâlar ve kara ağaçlar ve bîd-i ser-nigûn ve ar‘ar u şimşâd ve servî dırahtları var kim sâye-i zıll [u] himâyesinde on bin âdem meks etse kifâyet eder. Ba‘zı dırahtda yaban asmasından ve habl-i kavîden salıncaklar vardır. Yârân u dilberân-ı zarîfânlar binüp salınup birbirlerine salıncak kolanı çekerler ve birkaç yerinde mecma‘-ı zurefâ mastaba soffaları ve namâzgâh soffaları vardır ve matbah-ı it‘âmlarından mâ-i cârîler ile kebâb dollâbları vardır. Germâ-nerm âteşde kebâbı su çevirüp bir kebâb olur, âdem çevirmeğe ihtiyâc değildir. Âb [u] hevâsı ve medd-i basarı yerinde hoş hevâ bir mesîregâhdır. ***[229b]***

Mesîregâh-ı Fısdıklı: Sanavber dırahtlarıyla ârâste ve gülistân ile pîrâste olmuş bir nihânîce kûşedir. Ammâ gâyetü'l-gâye latîf hevâsı vardır.

Ve **Teferrücgâh-ı Karanfilli:** Kaplıca râhı üzre bir ârâmgâh-ı hûbândır.

Ferahgâh-ı Kaplıkaya: Bir kûhsâr-ı çengelistân ve dırahtistân ve çemenistân-ı Hüdâyî yerdir. Eser-i binâdan bir âsâr yokdur, ammâ câna safâ, rûha gıdâ verir âb-ı câriyeleri ve gûn-a-gûn mürgân-ı andelîb-i hoş-elhân ile memlû bir cây-ı sürûrdur.

Ve **safâgâh-ı Çamlıca:** Bu dahi dıraht-ı bî-pâyânın sâyesine âfitâb-ı âlemtâbın tâb-ı tevâli te’sîr etmez bir hıyâbân-ı Acem-misâl kûyâh-ı kadîmdir.

Ve **ârâmgâh-ı Kasr-ı Abdülmü’min:** Bu dahi medhden müberrâ bir teferrücgâhdır.

Ve **ziyâretgâh-ı Ayn-ı Asâ:** Şehrin cânib-i şarkîsi hâricinde nîm sâ‘at ba‘îd zeyl-i Cebel-i Râhib'de kestanelik ormanı içre bir aynü'l-hayat kaynayup cereyân eder. Hazret-i Emîr bu ferah-fezâya varup tecdîd-i vuzû‘ edindikde mübârek dest-i şerîflerindeki asâyile zemîne dürtüp bir âb-ı hayât zâhir olur kim âb-ı hayâtdan nişân verir bir âb-ı hoş-güvârdır. Anınçün asâ suyu nâmıyla şöhret bulmuşdur. Ve Emîr Sultânın ma‘bedhâne soffası var bir çemenzâr yerdir. Gâyet iri kestânesi olur. Cümle aş[ı]lama şecerlerdir kim dânesi kırkar dirhem kestânesi olur.

Ve **mesîregâh-ı Sobran:** Eser-i binâsız bir âlî makâmdır kim cümle kestâne dırahtlarıyla müzeyyen olmuşdur.

Cilvegâh-ı Alî-yi Mest: Âyende vü revende içün bir tekyedir kim gâyet ma‘mûrdur.

Sürûrgâh-ı Kadı Yaylası: Cebel-i Ruhbânın nısfından aşağı beş sâ‘atde urûc olunur. Cihânnümâ bir püşte üzre kestâneli bir çemenzâr-ı hevâdâr yerdir.

Ve **temâşâgâh-ı Okmeydânı:**

..... (4 satır boş) .....

Evsâf-ı mesîregâh-ı Cebel-i Ruhbân, ya‘nî Keşiş Dağı

Bu nâm ile müsemmâ olmasının sebebi oldur kim Ayasofya'dan bıtrîk ve râhibler riyâzat ile tayerân edüp bu cebelde meks edüp sâkin olurlardı. Anınçün Keşiş Dağı derler. Bursa şehrinin cânib-i

kıblesinde şehre hâ'il, eflâke ser çekmiş bir kûh-ı bâlâdır.

Evsâf-ı cibâlleri beyân eder

Evvelâ Hâlık-ı eflâk, Rabbu'l-'ızze yüz kırk sekiz cibâl-i azîm halk edüp rûy-ı zemîne kilid urmuşdur kim vech-i arza zelzele vâkı' oldukda bu dağlar mismâr gibi zemîni zabt eder. Bu kûh-ı azîmlerin hakkında Hallâk-ı âlem Kur'ân-ı Azîm'inde buyurur. Âyet [17] buyurmuşlardır. Tefsîr-i şerîfinde "mekâlîd", kilid ile tefsîr olunmuşdur. Ya'nî "Habîbim, biz dağları yer yüzüne kilid gibi kilidleyüp halk etmişiz", diğer âyet-i şerîf [18] âyetleri bu ma'nâyı îhâm eder. Ve seyyâhân-ı hukemâ-yı kudemâ eyle vâkıf-ı esrâr olup yazmışlar kim "İklîm-i evvelde 19 cebel-i azîmdir, iklîm-i sânide 27 cebeldir, iklîm-i sâlisde 31 cebeldir, iklim-i râbi'de 24 kûhdur, iklîm-i hâmisde 29 cebeldir, iklîm-i sâdisde 36 dağdır, iklîm sâbi'de 32 cibâl-i azîmlerdir" deyü cümle coğrâfiyye, *Atlas Minor*'da, *Paya Monat*'da (?) ve cümle hey'et kitâblarında bu cebel-i azîmler böyle tahrîr olunmuşdur. Ammâ cümle cebellerin başı Cebel-i "Kâf"dır kim Cenâb-ı Bârî, hakkında âyet [19] âyeti nâzil olmuşdur kim cebel-i Kâf dünyayı ihâta etmişdir.

Ammâ Moskov tarafında buz deryâsı tokuz ay şitâdan müncemid olup Kalmuk küffârları ol buz deryâsı üzre yetmiş günlük buzu beş gün beş gice geçüp **Kûh-ı Kâf** dibinde bilâ teşbîh ka'belerine varırlar, anların lisânı üzre Kûh-ı Kâf'a Kalmuk kavmi "Yıldırak Tav" derler. İnşâallahu Te'alâ ol semtin seyâhati müyesser oldukda tahrîr olunur. Kırk elli senede bir kerre Kalmuklar yetmiş seksen *[230a]* bini bir yere cem' olup Kûh-ı Kâf ziyâretin edüp yine buz deryâsının donu çözülmeden girü vatanlarına avdet ederler. Kûh-ı Kâfi İskender'den sonra Kalmuk tâ'ifesinden gayri görmüş benî Âdem yokdur, {illâ Kalmuklar görür}.

Ammâ İskender'in emr-i Hakk ile binâ etdiği **Sedd-i Ye'cûc**, Moskov diyârına karîb bir bucakdır. Ana her bâr Kalmuk kavmi varmaları sahîhdir kim Kalmuk kavminde asla kizb ü iftirâ olmaz, ve kûh-ı Kâf'a vardıkları sahîhdir.

Cebel-i Kâf'dan sonra **kûh-ı Elburz**'dur kim Heyhât Sahrâsı'nın kıblesinde bir kûh-ı azîmdir.

Andan **kûh-ı Alman**, Nemse diyârındadır.

Andan **cebel-i Kumar**, Mısır cezîresinde hatt-ı istivâdan cenûb tarafına yigirmi fersah içeridir kim Mısır'a gelen Nil-i mübârekin başıdır. İnşâallah cümle cibâller manzûrumuz oldukça tahrîr olunur.

Ammâ bu **Cebel-i Râhib** ibtidâ gördüğümüz kûh-ı bülenddir.

Kırk elli yârân-ı bâ-safâ olup şehir a'yânından Mü'ezzin Cin Çavuş ve Nâ'ib Alî Efendi ve Şefî'i Efendi ve niçe cânlar ile seyishâneler ve müte'addid çerke ve haymeler ile Bursa'dan çıkup kıble cânibine Bınarbaşı'na, andan yokuş yukaru beş sâ'at gidüp

Menzil-i Gâzî yaylası: Orhân Gâzî Bursa'yı bir yıl muhâsara etdikde bu yaylada guzât-ı müslimîn muhâfaza edüp sâkin olduklarıçün Gâzî yaylası derler. Çemenzâr ve kestâne dırahtlarıyla şâdmân bir ferah-fezâdır. Bursa şehri serâpâ nümâyândır. Bir küçük halîci vardır, içinde gûnâ-gûn alabalıkları

vardır. Andan yine baş yukaru beş sâ‘atde

Menzil-i Sobran: Bu dahi bir öz içre kestâne ormanlı yayla-yı azîmdir, bunun göllerinde dolu alabalıklar vardır. Ol gün şebekeler ile ol kadar mâhîler sayd edüp tereyağlar ile tabh edüp tenâvül etdik. Gûyâ her bir mâhîsi Mâ’ide-i Mûsâ'dır. Osmân Gâzî'nin kırk bin koyununun dölünden hâsıl olan niçe yüz bin koyun bunda yaylalanır. Yürük tâyifesi çobanları vardır. Bir kaç erkeç koyunlar hedâyâ getirüp kebâb fasılları edüp bir gice dahi anda mihmân olduk.

Ba‘dehû ale's-sabah yine dâbbelere süvâr olup yine kıble cânibine baş yukaru lâle ve sünbül ve reyhân ve gül [ü] gülistânlı ve tutyâ ezhârlı ve gûnâ-gûn şükûfeler ile zeyn olmuş dağlar içre güzer etdikçe zerrîn ve reyhânın râyiha-i tayyibesinden dimâğlarımız mu‘attar olup âb-ı hayâtlar nûş ederek üç sâ‘atde,

Menzil-i Bakacak: Bunda dahi dırahtistân içre meks edüp üç gün üç gice sohbet-i hâs edüp keklik avı ve mâhî avları ve tereyağları ve kuzu kebâbları zevkleri eyledik. Bu Bakacak nâm mahalle anınçün bakacak derler kim leyle-i Ramazânın hilâli nümâyân olur mu ve olmaz mı deyü hilâl-i Ramazâna bakdıklarıyçün "bakacak" derler. Eğer hilâli görürlerse ol Bakacak mahallinde âteşler yakup aşağı şehre işâret ederler. Anda dahi kal‘adan toplar atılur sabahı sâ’im olurlar. Bakacak mahalli fîl hortumu-misâl şehre hâyil bir yalçın kayadır. Âdem aşağı bakmağa cür’et edemeyüp, aklı perîşân olur. Bu mahalden Bursa'nın Filedâr sahrâsında olan kurâ ve kasabât u mezâri‘ ve bâğ u besâtîn nehr-i Nilüfer ile saky olmuş sahrâ, nakş-ı bukalemun olmuş sahîfe-i evrâk gibi nümâyândır. Ol kadar âlî kûh-ı bülenddir kim şehr-i Bursa altına girüp Ulu Câmi‘ ve iç kal‘a ve Bedâsten semtleri aslâ görünmez. Ammâ ba‘îd yerleri bir bir temâşâ olunur bir mekân-ı âlîdir. Bu mahalde eflâke ser çekmiş yalçın kayalar vardır kim kimi ejderhâ gibi kimi fil-sıfat, kimi keştî, kimi ukâb gibi gûnâ-gûn eşkâl-i garîbe ve acîbeli muhavvif ve mehîb kayalar vardır. Andan yine atlara süvâr olup kıble cânibine yokuş yukaru yine sünbülistân ve tûtyâ-yı reyhânistân içre ubûr ederken bu mahallerde dıraht-ı müntehâlar yokdur. Ancak çemenzâr [u] şükûfezâr yerlerdir. Beşinci sâ‘atde,

Menzil-i Süleymân Hân Bınarı: Bir vâsi‘ öz içinde ferah-fezâ, cây-ı sefâ, ışretgâh yerdir kim âdemin aklı gider. Bir kayadan bir âb-ı hayât çıkup âdem içinden üç taş çıkarmağa kâdir değildir. Tâ bu mertebe buz pâresi gibi sovukdur. Bu mahalde hammâm kubbesi gibi *[230b]* bir taş vardır. Ol taşa bir âdem dokunsa ırğalanır, Lenduhâ atdı derler. Bu mahalde dahi sağîr ve kebîr halîcler vardır. Alabalıkları olur kim birer vakiyye ve ikişer vakıyye gelir. Nakş-ı bukalemun mâhîleri olur kim mânend-i Mâide-i Yûnus'dur ve bunda olan büged yerlerde ve halîclerde vakt-i şitâda âb-ı hayâtlar müncemid olup Âsitâne tarafından iki üç yüz neferâtıyla karcıbaşı gelüp bu halîclerden buz keserler, her pâresi gûya billûr ve necef ü morandır. Elmas-pâre gibi şa‘şa‘ası çeşm-i insânı hıyrelendirir. Mâh-ı temmûzda karcıbaşı izniyle ahâlî-i Bursa, niçe bin ester yükü şehre yah pâreleri keçeler içre koyup taşıyup ahâlî-i Bursa andan def‘-i atşân ederler. Bundan mâ‘adâ beher yevm niçe yüz yük mîrî katar ile keçe torbalar ile kar ve buz taşıyup Mudanya İskelesin'de kar gemilerine tahmîl edüp Âsitâne-i Sa‘adet'de sa‘adetlü pâdişâhın matbahına ve helvahânesine ve harem-i hâssına ve gayrı hâssına ve sadrıa‘zama ve yedi vezîre ve şeyhülislâma ve kadı‘askerine ve'l-hâsıl kânûn-ı şehriyârî üzre ta‘ayyün olunan yerlere kar buzu bezl ederler. İlâ mâşâ-Allah her sene Keşiş dağından niçe kerre yüz bin yük kar ve buz gider, bir hazîne-i selh u yah-pâre-i rahmetdir.

{Der-vasf-ı âb-ı zülâl}: Ve Cenâb-ı Bârî yed-i kudretiyle bu cebeli halk idelden berü kar vardır. Bi-emrillahi Te‘âlâ âb-ı zülâl dedikleri mahluk, niçe bin yıllık kar içinde bunda bulunur. Mülûk-i âlem murâd edinse bu kadar bin âdem Ferhâdî külünkleri ve tîşeleriyle atîk karları kesüp bulurlar, ammâ gâyet belâ-yı azîm ile bulunur. Bi-emrillahi Te‘âlâ esbâb güvesi ta‘bîr etdikleri gibi kurddur kim kar içinde karı yiye yiye girdiği yollardan bulunur.

Sıfat-ı zi’b-i âb-ı zülâl : Dut yaprağı tırtılı gibi kırk ayaklı ve zahrında kırk siyâh hûrde-haş nuhâs-misâl benli ve iki la’l-gûn mînâ gözlü bir hayvândır, ammâ bi-emrillahi Te‘âlâ yine cümle vücûdu buzdur ve ağzı vardır ammâ dehânı yokdur. Hemân ağzı sülük ağzı gibi ma‘lûmdur. Ve arkası yine sülük gibi mevc mevc ve zîh zîhdir. Bi-emri Hudâ içi pâlûde cüllâbı ile memlûdur. Cüssesi Lanka bostânının tohumluk hıyarı kadar olur, dahi büyük ve dahi küçük olup kar-ı atîk içinde tavattun edüp tenâsül eder bir gûne mahlûkdur, [20]. Ammâ hakîrin Sultân İbrâhîm'e getirdikleri âb-ı zülâli gördüğümüz küçük hıyar kadar var idi. Bi-emrillah elmas gibi berrâkdır, ammâ buz olmağıla tiz erir.

Hâssa-i âb-ı zülâl : Bir âdem cimâ‘dan ve bir hâtûn evlâddan kalsa âb-ı zülâl yiseler bi-emrillah evlâd hâsıl edeler ve cimâ‘a kuvvet verir, gâyet mukavvîdir ve kuvvet-i basarı ziyâde eder. Hulâsa-i kelâm, cemî‘î emrâz-ı muhtelifeyi def‘ edüp ol âdem rahm-i mâderden müştak olmuş gibi olur, ammâ bu zülâl bulunmada kimyâb-misâldir, meğer mülûk pâdişâhları murâd edüp bulalar, ammâ cebel-i kûh-ı Elburzda kelb kadar olur, derler. Ve râyegân dört ayakları olup yine kar içinde tavattun edüp taşra çıkup ân-ı vakt teneffüs edüp yine kar içre gider derler *"el-uhdetü ale'r-râvî"* hakîr, görmedim.

Ve yine Keşiş Dağı'nda Süleymân Hân Bınarı'ndan yine yokuş yukarı karsız ve ağaçsız çemenzâr yerlerdir, ammâ şükûfeleri yokdur, çıplak dağlardır. Kâmil beş sâ‘atde kulle-i cihân Keşîş Dağı'nın tâ zirve-i a‘lâsıdır kim eflâke ser çekmişdir. Aşağıda bulutlar şehr üzre geçdiği görünür, tâ bu mertebe âlîdir. Aşağı Bursa'dan iki günde bu kulleye çıkılır, ammâ müşkildir. Gâyet cebel-i âlî olduğundan kar ve dıraht ve sâ’ir eşcâr durmak ihtimâli yokdur. Çıplak kayalı zirve-i a‘lâdır kim kıble cânibinde Kütâhiyye dağı görünür. Cânib-i şarkda Söğüt dağları görünür, canib-i garbda deryâ aşrı Rûmeli tarafında Gelibolu dağları görünür. Bulutsuz küşâde hevâ oldukda şems-i âteş-tâbın ziyası İslâmbol kal‘ası üzre pertev fer urdukda Yedi kulleleri ve Sultan Ahmed Câmi‘inin ***[231a]*** altı aded minâreleri ve Ayasofya Câmi‘i râygân nümâyândır. Tâ bu mertebe kûh-ı bâlâdır kim âdem bir kaya daldasına pinhân olmasa rûzgâr âdemi doğancı pefteresi gibi hevâya atar, gâyet şedîd rîh-ı akîmi olur. Bu cebelin tâ zirve-i a‘lâsında bir mezâr-ı tavîl vardır. Cânib-i erba‘asına iri taşlar ile hudûd etmişler, andan ma‘lûmdur ki mezârdır. Lenduhâ oğlu Sağdâ'nın mezârıdır derler. Hazret-i Hamza havfinden bu cebelde sâkin olup bunda yatır deyü efvâh-ı nâsda şâyi‘dir. Ve bu kabr kurbunda bir zîr-i zemîn mağara vardır, yokuş aşağı hayli gider, muzlim bir gâr-ı azîmdir. İçinde yetmiş seksen hûrde gârlar dahi vardır. Kefere zamânında İslâmbol'da Ayasofya kubbesi üstünden ruhbânlar uçup bu gârlarda sâkin olurlarmış. Ba‘zı kayalarda lisân-ı Latîn üzre iki bin yıllık târîhli hatt-ı Yunanîler vardır. Ve teferrüce çıkan erbâb-ı ma‘âriflerin hüsn-i hatları vardır. Bir temâşâgâh-ı cebel-i müntehâdır.

Bu seyr [u] safâları edüp yine atlara süvar olup yokuş aşağı 12 sâ‘atde

Menzil-i Kadıyaylası: Haymeler ile yine meks edüp bir gün zevk u safâ eyledik. Andan yine yokuş aşağı karcılar yoluyla kâmil 10 sâ‘atde şehr-i Bursa'ya dâhil olduk.

Evsâf-ı a‘yân [u] kibâr, e’imme ve hutebâ ve meşâyih-ı ızâm

..... (2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı şu‘arâ-yı Bursa

..... (3 satır boş) .....

Evsâf-ı kâr [u] kesb-i lisân u libâs-ı ahâlî-i Bursa

Niçe bin semmûr kürklü muhteşem ankâ bâzargânları ve ulemâları vardır. Bir fırkası zümre-i avândır, at u raht u taht u hânedân sahibleridir kim ehl-i hizmetlerdir. Bir fırkası tüccâr-ı berr [u] bihâr, ankâ-sâhib-i kâr kimesnelerdir. Bir fırkası çârsû-yı bâzârda ehl-i sanâyi‘dir, alâ kadri'l-istitâ‘a gûnâ-gûn libâs-ı fâhire giyerler. Lisânları Anadolu hâki olmağla lehçe-i mahsûsaları Etrâk lehcesine karîb elfâzları vardır. Meselâ "Ahmed Çelebi" yerine "Ehmet Çebü" "Mehemmed Çelebi" yerine "Memet Çebü", "İsmâ‘îl" yerine "İsmîl Çebü", "Ca‘fer" yerine "Câfâr Çebü" derler. Niçe nâ-ma‘lûm elfâzları vardır, ammâ nebtîz (?) şehr oğlanları vardır kim ümmü'l-kelâm, rind-i cihân, ârif, nüktedân çelebîleri vardır. Ve cümle halkı garîb-dost, ehl-i zevk ve ehl-i teferrüc, hoş-sohbet âdemlerdir. Ekseriyyâ kâr [u] kesbleri harîr peydâ etmekdir ve katîfe ve sereng ve Bursa çatma yasdıkları dokumakdır.

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı âb [u] hevâ-yı latîf-i Bursa

İklîm-i râbi‘dendir. Arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî (---) dır. Âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûları humret üzredir. Ammâ lodos rüzgârı tarafın Cebel-i Ruhbân sedd etmekle ol rüzgârda hevâsı sakîldir. Ammâ mahbûb ve mahbûbesi gâyet çokdur kim mümtâz [u] dilârâ civânların şu‘arâlar medh edüp şehr-engîzler etmişlerdir. Nisvânı gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn ve giysû-yı müşk-bârları girih girih ve mergûle mergûle etdiklerine şâ‘irân-ı Bursa "giysû-yı mergûle" derler, bir diyâr zenânesine mahsûs değildir, illâ Bursa'ya mahsûsdır. Ve ricâl makûlesi ol kadar müsinn ü mu‘ammer olurlar kim ***[231b]*** kuvveti gitmiş ve hey’eti bitmiş musâhebet [u] belâgattan bi'l-külliye kalmış âdemler olur. Hâl sâhibi niçe bin kibâr vardır ki bâlâda zikri sebkat etmişdir. Netîce-i merâm, bu şehrin letâfet [u] nezâfeti ve sabâhat u melâhati gibi olmazdır. Halkı nâzik-endâm, simîn-beden, matlûbu'l-kulûbdürler. Söze gelseler âkıbet-endîşâne ve dervîşâne bedî’u'l-beyân ve fasîhu'l-lisân tekellüm ederler kim nutk-ı dürer-bârları âdeme te’sîr edüp inşirâh-ı sadr [u] zevk-ı derûn hâsıl olur. Zîrâ her biri birer pîr-i pîşvâlardan me’zûn olup feyz almış kimselerdir.

Evsâf-ı mahallât-ı esmâ-i Bursa

..... (3.5 satır boş) .....

Evsâf-ı memdûh-ı me’kûlât-ı Bursa

Evvelâ hâs ve beyâz somunu İslâmbol'un Tophâne somunu lezzetinde ve beyâz çakıl ekmeği bir diyâra mahsûs değildir, beyâz katmer gül gibidir ve katmerişi, gâhisi ve gözlemesi ve beyâz tennûr-gerdesi dahi bu şehre mahsûsdur. Ve kirde kebâbı gâyet terdir. Zirâ koyunları Keşîş Dağı'nda otlayup şedd-i rahl çeküp arık olmadın boğazlanup gâyet semiz etleri olduğundan kirde kebâbları meşhûrdur. Ve tahînesi ve beyâz mümessek helvası (---) (---) (---) (---) (---)

Meşrûbâtından Bınarbaşı'nın âb-ı hayâtı ve on yedi aded uyûn-ı câriyelerinin âb-ı hayvânları ve hoşâb-ı gûnâ-gûnları ve elvân elvân eşribeleri ve mutantan ve mücevher kahve-i Yemenleri ve ilik-misâl süzme bozaları ve Handân Beğ şerbeti ve Tirelioğlu şerbeti ve Karanfilli şerbeti ve Sücâhoğlu şerbeti.

Evsâf-ı mahsulât-ı müsmirât-ı fâkihât

Evvelâ kırk gûne emrûdu "Sicill-i şer‘-i şerîf"de mestûrdur. Ve âbdâr engür-i gûnâ-gûnu ve kaysısı ve âbdâr kirazı ve kestânesi rub‘-ı meskûnda olmak ihtimâli yokdur kim her bir dânesi kırkar dirhem gelir. Kirde kebâbıyla kestâneyi yarup şişde kebâb ile pişüp kebâb yağıyla mülemma‘ olup nevr olur, âdem yemeden doymayup şehîd olur demek mertebesi lezîz kestânesi vardır. Ve yedi gûne dudu meşhûr-ı âfâkdır ve dud bâğları vardır kim Filedâr sahrâsını zeyn etmişdir. Zîrâ Bursa'nın mahsûl-i azîmi ipekdir. Bu diyârda olan ipek, Acem diyârının Lahîcan'ında ve Şirvân'ında olımazdır.

..... *(1 satır boş)* .....

Evsâf-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât-ı Bursa

Evvelâ gûnâ-gûn katîfe-i la’l-gûn işlenir kim Frengistân'ın Ceneviz'inde işlenmez ve elvân sereng ve Bursa alacası ve neftî ve mâvî bezleri ve kırk kalem peştemâlları ve harîr-i Bursa kîseleri ve fitil ebrişimi cângîr olmuşdur. Ve çatma münakkaş katîfe yasdıkı

..... (9 satır boş) ..... ***[232a]***

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı pâdişâhân-ı şehin-şâhân-ı Âl-i Osmâniyân-ı selâtîn-i mülûk-ı selef
Rahmetullahi Te‘âlâ anhüm ecma‘în

Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve bâ‘is-i tasnîf-i müstetâb olan fehva-yı tarâyı (?) bu yüzden imlâ kıldı ve sebeb-i hâdis-i tahrîr-i sülûf-ı sunûf add olunan mazmûn-ı dilküşâyı bu tarîkle inşâ eyledi kim müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ki, ferâden ferâde, âyet [21] mûcebince rûy-ı arzda ibtidâ makâm edinen benî Âdemde Ebu'l-beşer Hazret-i Âdem Safî aleyhi's-selâmdır. Evlâd-ı evlâdları edîm-i arza müstevlî olup cihânı müzeyyen etdiler. Lâkin esnâf-ı ümem içün ihtilâfât-ı kesîre olmuşdur, amma ecnâs-ı mütenavvi‘ayı *"ân-ı merzibûm, bi-takdîri hayyi'l-Kayyûm"* fermânıyla aslda kavm-i Rûm Ays b. İshak Nebî evlâdındandır, ammâ kavl-i sahîh Yâfes'e müntehîlerdir. Bir kavm-i şecî‘ ve pâk-i‘tikâd salâbet ve mehâbet sâhibleridir ki ibtidâ diyâr-ı Rûm'a kadem basan sene 476 târîhinde Âl-i Selçûkıyân'dır.

İbtidâ Selçûkıyân, ümerâ-yı Dânişmendiyye ile yek-dil [ü] yek-cihet olup Malatiyye ve Kayseriyye ve Alâiyye ve Antâkıyye ve Konya diyârlarına müstevlî olup Konya'da müstakil pâdişâh

olup tahtgâh edindiler. Mülûk-ı Dânişmendiyye diyâr-ı Sivas ve Erzurûm'u tahtgâh edinüp Niksâr şehrinde Melik Gâzî hazretleri kalup anda medfûndur. Bunların ibtidâ-ı tulû‘ları Mâverü'n-nehr'dendir. Ba‘dehû Âl-i Selçûkıyân'dan Sultân Alâeddîn, nâmdâr ve yarar pâdişâh olup Mâhân vilâyetinden Âl-i Osmân'ın ceddi Ertuğrul doğrulup Sultân Alâeddîn yanına geldi. Zîrâ karâbetleri var idi. Ertuğrul, boy beyi olup Konya'dan Bursa ve İznik ve İznikmit tarafların nehb ü gârât edüp tevâbi‘ [u] levâhıkıyla bây olup nâm [u] kâm sâhibi oldu.

Hikmet-i Hudâ, sene 600 târîhinde Selçûkıyân inkırâz-ı nesl bulup cümle ahâlî-i Rûm re’y [u] tedbîriyle Ertuğrul Beğ'i beğ edüp tûğ u alem verdiler, ammâ sikke ve hutbe sâhibi değil idi. Niçe eyyâm beğ olup İznik kurbunda Söğüdcük nâm kasabada merhûm olup anda medfûndur. Andan yerine oğlu Osmân Beğ Hân Gâzî ibn Ertuğrul, cümle kibâr-ı evliyâullah'ın izn-i şerîfleriyle müstakil pâdişâh olup sikke ve hutbe sâhibi oldu. Târîh-i cülûsu, evvelâ "Osmân" lafzıdır, sene 699. [22]

Bunların zamân-ı sa‘âdetlerinde ibtidâ cum‘a hutbesin Tursun Fakıh okuyup sâdât-ı kirâmdan eş-Şeyh Edebalı hazretlerinin kızın alup Orhân Beğ andan müştak olup Âl-i Osmân vâlideleri tarafından sâdât-ı kirâmdan olduklarının sebebi oldur. Tâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'e gelince Âl-i Osmân'a, Osmân Beğ ve Orhân Beğ ve Murâd Beğ ve Yıldır[ım] Beğ derlerdi. Ebü'l-feth, Kostantıniyye'yi feth edüp Akşemseddîn hazretleri sultân deyüp sikkelerine eyle tahrîr etdiler.

Selîm-i Evvel'e, Kemâl Paşazâde *"Hâdîmü'l-Harameyn"* dedi. Süleymân Hân'a, Ebussu‘ûd Efendi *"Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn"* dediler. Zîrâ Malta [ve] Rodos feth edüp *"sâhib-i bahr"* oldu. Bağdâd'ı feth edüp *"Sultânü'l-berreyn"* dediler. *Allahümme âfinâ* ya Bağdâd ya Rodos elden gitse *"es-Sultânü'l-berreyn ve'l-bahreyn"* demek sahîh olmaz. Anınçün Âl-i Osmân Bağdâd ve Rodos üzre gâyet muhâfaza ederler.

İcmâl-i tevârîh-ı fütûhât-ı Osmân Hân Gâzî

Evvelâ kal‘a-i Bilecik ve kal‘a-i İnegöl ve Karahisâr ve İnönü ve kal‘a-i İznik ve Köprühisâr ve Ilıbâd hisârı ve kal‘a-i Kestel ve kal‘a-i Kite ve kal‘a-i Biga ve'l-hâsıl iki yüz kal‘a ve iki yüz hutbe sâhibidir.

Devlet-i Osmâncık'daki vüzerâları beyân eder

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[232b]***

Zamân-ı Osmâncık'daki ulemâları bildirir

..... (3.5 satır boş) .....

Devlet-i Osmâncık'daki şu‘arâları bildirir

..... (3.5 satır boş) .....

Ziyâret-i Osmân Hân Gâzî

Sultân Alâeddîn'den sonra yigirmi bir sene beğ olup yigirmi altıncı yılda vefât etdi. *Nevverallahu madca'ahâ bi-envâri'l-gufrân*. Müddet-i ömrleri altmış tokuz sene oldu. Bursa'yı Orhân Gâzî şehzâde iken feth etdiği sâ'at Osmân Gâzî merhûm olduğuna târîh *"Feth-i Bursa"* [761] lafzı târîh olmuşdur. Diğer târîh

Meğâribde meşârıkda pür zeynîdir

Ki târih-i "Ümmü'l-fütûhîn"dir [626] sene (---)

ammâ Bursa lafzı noksandır.

..... (3/2 satır boş) .....

İcmâl-i cülûs-ı Orhân Hân Gâzî b. Osmân Hân Gâzî

Hicret-i Nebeviyye'nin yedi yüz beşinde cülûs etdi.

Fütûhât-ı Orhân Gâzî: Evvelâ, feth-i kal'a-i Akyazı ve kal'a-i Konrapa ve Rûmelinde Yanbolu ve feth-i Gelibolu. Târîhi

Bismirrahmânirrahîmdir. Sene 740. [23]

Kal'a-i Mudurnu ve kal'a-i Kocaili ve kal'a-i İznikmit ve kal'a-i Yalakâbâd ve kal'a-i Bursa ve kal'a-i İznik ve kal'a-i Taraklı ve kal'a-i Bolu ve kal'a-i Göynük ve kal'a-i Karesi ve kal'a-i Balıkesrî ve kal'a-i Bergama-yı hısn-ı hasîn ve kal'a-i Ezremid ve kal'a-i Çemennik ve Aşlona hisârı ve Tekirdağı hisârı ve kal'a-i Bolayır, be-dest-i Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî, yine Bolayır'da yatar, r*ahmetullahi aleyh.* Bu kal'alar feth olup ibtidâ Hacı Bektâş-ı Velî ta'lîmiyle yeniçeri askeri nasb olundu.

Ziyâretgâh-ı Orhân Gâzî: Yedi yüz yetmiş bir târîhinde vefât etdi. Babası Osmân Gâzî'yle ikisi iç kal'a câmisinde bir türbe-i pür-envârda medfûnlardır. Kırk bir sene pâdişâh olup âhir-i kâr âhiret pâdişâhı oldu. Müddet-i ömr, altmış dört sene oldu. Sahibü'l-hayrât ve muhibb-i fukarâ mücâhid-i fî-sebîlillah bir pâdişâh-ı halîm idi.

İcmâl-i vüzerâ-i merhûm Orhân Gâzî

..... *(4.5 satır boş)* .....

Orhân Gâzî asrındaki sultân-ı şu'arâları bildirir

..... *(3.5 satır boş)* .....

Devlet-i Orhân'da olan kibâr-ı evliyâullahı ve ulemâ ve sulehâları bildirir

Evvelâ **Dâvûd-ı Kayserî** hazretleri: Karamânîdir. Lâkin Kayseriyye'de tahsîl-i ulûm edüp sâkin olduğıyçün "Kayserî" derler. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin *Füsûs*'un şerh etmişdir. İlm-i tasavvufda gûyâ Teftezânî'dir. Orhân Gâzî'nin İznik'de binâ etdüğü medreseye ibtidâ bunlar müderris

olup ser-çeşme-i müderrisîn bunlardır.

Ve **el-Mevlâ Alâeddîn:** Esved Hoca demekle ma‘rûfdur. İlm-i usûlde *[233a] Muğni'l-Lebîb* (?) nâm kitâbı te’lîf [ü] şerh etmişdir. Hakkâ ki şerh-i metîn etmişdir. Ve *Kitâb-ı Vikâye*'ye dahi bir latîf şerhi vardır.

Ve **el-Mevlâ Cendereli Kara Halîl:** Devlet-i Âl-i Osmân'da ibtidâ Orhân Gâzî bunları kadı‘asker-i Anadolu edüp cümle kadı‘askerâna pîşvâ oldular.

Ve **el-Mevlâ Hasan-ı Kayserî:** İlm-i fıkıhda fakîh-i âfâkdır ve *Arûz-ı Endülüsî*'ye bir müfîd [ü] ma‘kûl şerh etmişdir. Muhyiddîn şâkirdlerindendir. Tekmîl-i fünûn içün Şam'a varup anda tahsîl-i kemâl-i kelâm etdi. (---) (---) (---) (---) (---)

Zamân-ı Orhân Gâzî'de evsâf-ı neseb-nâme-i Sultân Hacı Bektâş-ı Velî
kuddise sırruhû

Huzur-ı ıhvân-ı safâya şöyle ma‘lûm ola kim Hünkâr hazretleri âlem-i sabâvetde her giz sıbyân ile karışup lu‘b u lehve meşgûl olmadı ve zât-ı şerîfinde hâller zâhir olup niçe dürlü kerâmetler gösterüp lafz-ı dürer-bârlarından envâ‘-ı kelâm-ı hikmet istimâ‘ olunurdu. Cidden dünyâya meyl ve hevâ ve hevese ve nefse mütâbe‘at göstermedi. Hemân gice ve gündüz hâli ibâdet ü tâ‘at ve zühd ü takvâ idi. Hatta Horâsân'da babası Allah emrine varıcak Hacı Bektâş'a sultânlığı arz eylediler, kabûl etmedi. Kırk sene kâmil çille-i merdân çeküp gündüz sâ’im gice kâ’im olup ibâdet ve riyâzete ve zühd ü takvâya meşgûl idiler. Bi-hidâyetillahi Te‘âlâ şöyle yetişmişlerdi ki gice rûhları âlem-i ecsâmdan âlem-i ervâha ubûr kıldıkda kesâyirü'n-nâs nefsleri dünyâ sıfatından görünürdü ve âlem-i kurbda âşinâ olana âşinâlık gösterirdi ve bâtın-ı esrâr-ı nübüvvet ve kemâl-ı ma‘rifetillah ve ilm-i ledün ve velâyet kendülerinden zâhir olurdu. Bir mertebeye vâsıl oldulardı kim "Bâtın-ı esrâr-ı Alî bendedir", derlerdi. Âhir bir gün Horâsân erenleri Hacı Bektâş'dan nişân istediler. Bir cem‘iyyet-i kübrâda cümlesine kerâmet nişânların gösterdi. Âhir "Kânûn-ı meşâyihân üzre sana bir mürşid-i kâmil lâzımdır kim tarîk-ı Hakka gitmene pîşvâ ola" dediler. "Nola bize bir pîr ola kim ehl-i irşâd alâyimin göstere", dedi. Huzûrunda bir kimesne kerâmet alâyimin göstermeğe kâdir olamayup âhir kendüleri cümle Horâsân erenleri huzûrunda mükemmellik mertebesin remz edüp cümle kibâr-ı Horâsân âlem-i hayretde kaldılar, amma min kıbeli'l-Hak ilhâm-ı Rabbânî ile Hacı Bektâş-ı Velî, "Bu hakîr-i pür taksîrin ceddi kutbu'l-aktâb, sultânü'l-ârifin, ser-çeşme-i neved u hezâr pîrân-ı Türkistân Hoca Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Hânefî hazretleri *rahmetullahi aleyh*'den cihâz-ı fakrı anlardan kabûl edüp anların irşâdına tâbi‘ olduk ve anlardan me’zûn olup irşâd olduk" deyü işâret buyururlardı. Ve cihâz-ı fakr-ı dervîşân kim evvel kubbe elif tâc ve hırka ve seccâde ve çerâğ ve sofra ve alemdir. Cibrîl-i Emîn *aleyhisselâm* cennetden Hazret-i Muhammed *aleyhi's-selâm*'a Allah emriyle getirmişdi. Hazret dahi erkâniyle İmâm Alî'ye teslîm etmişdi. Ol dahi oğlu İmâm Hüseyn'e vermişdi. Anlardan İmâm Zeyne'l-‘âbidîn'e değmişdi. Anlardan İbrâhîm-i Mükerrem hazretlerine değmişdi. İbrâhîm-i Mükerrem, Mervân-ı la‘înin hapsinde iken Horâsân'dan Ebü'l-Müslim-i {Mervî} hazretleri hafiyyeten hurûc edüp ol kubbe elîf tâcı ve hırka ve çerağ ve sofra ve alem ve seccâdeyi İbrâhîm-i Mükerrem hapsde iken erkânı ile Ebu Müslîm-i Mervî'ye tapşırdı. O da İmâm Muhammed Bâkır'a tapşırdı. O da oğlu İmâm Ca‘fer'e tapşırdı. O da İmâm Mûsâ Kâzım'a tapşırdı. O da oğlu Sultân-ı Horâsân Alî b. Mûsa Rızâ'ya tapşırdı. O da Sultânu'l-‘ârifîn ser-çeşme-i neved hezâr

ceddimiz pîrân-ı Türkistân Hoca Ahmed-i Yesevî b. Muhammed Hânefî'ye tapşırdı. Hoca Ahmed-i Yesevî *rahmetullahi aleyh* doksan bin halîfesi var idi. Her biri beşer onar kerre ol kubbe elif tâcı ve hırka ve alem ve seccâde vaslaların istediklerinde birine vermeyüp "Bu vaslaların sahibi var, bizde emânetdir. Sâhibi zuhûr etdükde ana teslîm ederiz" deyü halîfelerine böyle buyururlardı. Ta ki Sultân Hacı Bektaş-ı Velî zuhûr edüp Hoca Ahmed-i Yesevî'den irşâd olup ol tâc ve hırka ve alem ve seccâde vaslaların "Babandan mîrâs cihâz-ı fakrındır" deyü Hacı Bektâş'a *[233b]* tapşırdı. Zirâ bu vasla tâc u hırka vü seccâdeye lâyık olmağa nişânı Hacı Bektâş gösterdi ve her kim ki o kisvetlere ve ol cihâzlara nişân gösterdi, kutbu'l-kübera ki kutbu'l-aktâb mertebesidir ve bu mertebenin bâtını nübüvvet-i Muhammed Mustafa ve velâyet-i Aliyyi Murtazâ'dır. Hassa, bu mertebe irs yüzünden neseb-i Resûl'den gayre müyesser olmaz.

Nesebnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî : İsm-i şerîfleri Seyyid Muhammed eş-şehîr bi-Hacı Bektaşi'l-Horâsânî *Kuddise sırruhu.* Bi'n-nefs Seyyid İbrâhîm-i Mükerrem oğludur. İbrâhîm-i Mükerrem, Mervân'ın habsinde merhûm oldu. İbrâhîm-i Mükerrem Alî Musa Rızâ oğludur. O da İmâm-ı hümâm Kâzım oğludur. O da İmâm Ca‘fer-i Sâdık oğludur. O da İmâm Muhammed Bâkır oğludur. O da İmâm Zeyne'l-‘âbidîn oğludur. O da İmâmü's-sultân Hüseyn oğludur. İmâm Hüseyn'in babası Aliyyü'l-Murtazâ *kerremallahu vechehûdur*. İmâm Hüseyn'in anası Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dır ki Hazret-i Muhammed *aleyhi's-selâmın* duhter-i pâkize-ahteridir. Ve şeyh Ahmed-i Yesevî menâkıbında böyle buyurmuşlar. Beyt

Nesl-i Şâh-ı Murtazâ ceddeş Nebiyyi Hâşimî

Der tevârîh încâ-nist Hâcı Bektâş-ı Velî

Bu takdîrce sâdât-ı Horâsân'ın, Hünkâr hakkında sahîhü'n-neseb olduğuna şübheleri yokdur. Şüphe eden âsim olur, *el-ıyâzen billah*. Ammâ *Tevârih-i Ayn-ı Âlî*'de böyle tahrîr eylemiş, lâkin karîne yakındır. Ammâ künye-i ecdâdlarıyla tahrîr eylemiş. Evvelâ Seyyid Muhammed Hacı Bektâş b. Seyyid Mûsâ Nişâbûrî b. Seyyid İshak es-Sâkin-i Râye b. Seyyid İbrâhîm-i Mükerremü'l-Askerî b. Seyyid Mûsâ eş-şehîr bi-Ebî Sebha b. Seyyid İbrâhîm el-Murtazâ el-Asgar b. el-İmâm Mûsâ Kâzım *rahmetullahi aleyhim ecma‘în.* Fe lâcerem İbrâhîm el-Mücâb Muharrem Sultân-ı Horâsân İmâm-ı Alî b. Mûsâ Rızâ'nın li-ebin ve ümmin birâder-i kihteridir. Zirâ ki imâm-ı velâyet-me’âb İbrâhîm-i Mücâb ve Abbâs ve Kâsım ve Hamza nâm büzürgvârân-ı me‘âlî {cenâb-ı} cümle bir anadan olmağla İmâm Mûsâ'nın otuz yedi evlâdı miyânında memdûh ve mümtâz olmuşlardı. Ya‘nî ki sıfât-ı *"Necmetü'n-nübüvve"* diye şöhret bulmuşlardı. Pes Hacı Bektâş-ı Velî'nin peder-i azîzi Seyyid Mûsâ-yı Mükerrem, "Nişâbûrî" lakabıyla şöhret bulmuşdur. İmâm Mûsâ Rızâ vefâtından sonra Horâsân vilâyetinden göçüp şehr-i Nişâbûr'da sâkin oldular. Anda Şeyh Ahmed nâm bir azîzin Hateme nâm bir duhterin alup Hacı Bektâş-ı Velî ol kerîmeden tevellüd etdi ve beyne's-sıbyân salâh [u] diyânetle ser-efrâz olup Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî'nin halîfelerinden Şeyh Lokmân ki Horâsân erenlerindendir. Vâlid-i büzürgvârı Hacı Bektâş'ı Şeyh Lokmân'a tilâmîzliğe verüp Hacı Bektâş anlardan ulûm-ı zâhire ve bâtınayı tahsîl eyledi. Azîz hazretleri Horâsân'da ulu sultân idi. Hatta İmâm Ca‘fer asrında olmağıla İmâm-ı Ca‘fer mübârek kendü hırka-i şerîfin Bâyezîd-i Bistâmî eliyle mezbûr Şeyh Lokmân hazretlerine giydirdi ve "Bu hırka sâhibi geldikde emânetdir, anlara teslîm eyle" deyü emâneten gönderüp teberrüken Şeyh Lokmân giyüp yine hıfz etdiler. Anlar dahi cemî‘î Horâsân erenleri huzûrunda hırkayı Hacı Bektaş-ı Velî'ye teslîm edüp tevhîd [u] tezkîr ile

hırkayı Bektâş-ı Velî giymişlerdir kim hâlâ fukarâ-yı Bektâşiyânın giydikleri on iki imâm işâretli on iki terkli tâc-ı beyâz ve cübbe yenli abâ-yı beyâz hırka idi. Ammâ irşâdı Hoca Yesevî'den görüp Rûm erenlerinden olmağla izin taleb edüp yedi yüz fukarâ ile Seyyid Muhammed-i Buhârî-i Saltık ile Hacı Bektâş'ı Rûm'da Osmâncığa gönderüp Mevlânâ-yı Rûmî ve Hacı Bektâş-ı Velî ve Şems-i Tebrîzî ve Muhyiddîn-i Arabî ve Karaca Ahmed Sultân ve gayrı yetmiş kibâr-ı evliyâullahların bin yirde haşr olup sohbet-i hâs edüp Orhân Gâzî asrında Hacı Bektaş-ı Velî iştihâr bulup yeniden çeri ya‘nî yeni-çeri peyda edüp Rûm diyârların Orhân ile ma‘an feth edüp yedi yüz fukarâlarının cümlesin feth olunan şehrlerde sâhib-i seccâde edüp Muhammed Buhârî Sarı Saltık Bây'ı Kâfiristân'a gönderüp Dobruca ve Eflâk ve Boğdan ve Leh ve Moskov'da çok gazâlar edüp "Saltık" nâmıyla iştihâr verdi. Anınçün hâlâ Rûm'da yedi yüz âsitâne-i Bektaşiyân vardır. *[234a]* Ba‘dehû Hacı Bektâş-ı Velî sene (---) târîhinde yine Orhân hilâfetinde merhûm olup Orhân, cenâze-i Sultân'a hâzır olup Kırşehri'nde defn etdiler. *Rahmetullahi aleyh.*

Nice bin keşf [u] kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuşdur. Merkad-i pür-envârların Tatar beğlerinin bir mu‘tekıde duhter-i pâkîze-gevheri Hânım nâm cânım bünyâd eylemişdir. Mürûr-ı eyyâm ile sehl harâba yüz dutup Süleymân Hân asrında Kayseriyye mirlivâlarından Şeytân Murâd nâmıyla mülakkab bir beğ âsitâne-i Hacı Bektâş'ı ma‘mûr [u] âbâdân edüp rasâs-ı nîl-gûn ile pûşîde kılmışdır. Kabri ve şehri müzeyyen etmişdir. Ba‘dehû cümle ahbab-ı tekye ihyâ eden hakkında "Şeytân Murâd değil Sultân Murâd imiş", demeğe başladılar kim kibâr-ı evliyâullaha mu‘tekıd imiş, *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în* dediler. İnşâallah âsitâne-i Hacı Bektâş dahi mahallinde terkîm olunur.

Ve **eş-Şeyh Seyyid Ahmed Kebîr-i Rufâ‘î:** Orhân meşâyihlerinden ulu sultândır. Amasiyye Lâdik'i şehri içre Ulu Câmi‘de medfûndur. Târîhi sene isnâ ve hamsîn [ve] seb‘a mi’e'dir [752].

eş-Şeyh Hasan er-Rufâ‘î: Orhân Gâzî bunların mu‘tekıdi idi. Tokad'da Sünbüllü Baba'ya karîb bir âsitânede medfûndur. Lâdik şehrinde medfûn Şeyh Ahmed Kebîr-i Rufâ‘înin ammîzâdesidir.

eş-Şeyh Geyikli Baba: Fukarâ-yı Bektâşiyân'dandır.

eş-Şeyh Karaca Ahmed Sultân: Acem şâhzâdelerindendir. Terk-i dünyâ olup seyâhat ile Orhân'a gelüp Hacı Bektâş-ı Velî ile müşerref olmuşlardır. Büleyde-i Akhisar'da medfûn ulu âsitânesi vardır. Kırşehir'de dahi makâmları vardır, ziyâretgâh-ı inâsdır.

eş-Şeyh Ahî Evrân-ı Kayserî: Selçûkıyândan berü mu‘ammer olup Orhân sohbetiyle müşerref olmuşdur. Monla Hünkâr ve Şems-i Tebrîzî ve Sadreddîn-i Konevî ve Hacı Bektâş-ı Velî ile dahi hem-celîs olmuş tabbâğlık eder ulu sultândır. Denizli şehrinde medfûndur.

Ve **eş-Şeyh Abdâl Mûsâ:** Sultân Orhânîdir.

eş-Şeyh Abdâl Murâd: Sultân Orhânîdir. Ziyâretgâhları mahallinde tavsîf olunur.

..... *(2.5 satır boş)* .....

İcmâl-i cülûs-ı Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân-ı Evvel ibn Orhân Gâzî

Sene târîhinde cülûs etdi, vilâdeş sene 727.

İcmâl-i feth-i fütûhât-ı Gâzî Murâd Hân-ı Evvel

Evvelâ feth-i Edirne sene 761 ve feth-i kal‘a-i Siroz sene 786 ve ceng-i azîm-i Varna sene 846, feth-i Batnos ve feth-i Misis ve feth-i Burgos ve feth-i Dimetoka ve feth-i Keşân-ili ve feth-i İpsala mükerrer ve feth-i Edirne Zağrası ve feth-i Gümülcine ve feth-i kal‘a-i gevher-nigîn-i Kütâhiyye ve feth-i Hamîdili ve feth-i Akşehir ve feth-i Seydîşehr ve feth-i Yalvaçhisâr ve feth-i Burkoz ve feth-i Polya ya‘nî Tanrı-yıkdığı ve feth-i İskete ve feth-i Marilye ve feth-i Havâle ve feth-i Dusin ve feth-i Zihne ve feth-i diğer Siroz ve feth-i Ferkariyye ve feth-i Köprü ve feth-i Perilpe ve feth-i Manastır ve feth-i Filoronya, bu kılâ‘lar feth olup cümle guzât-ı müslimîn mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular. Ve yeniçeriler altun yaldızlı üsküf giydiler idi. {Bilecik şehrinde bir câmi‘ ve Bursa Yenişehri'nde bir câmi‘ ve bir zâviye ve anda Postun-pos Baba'ya bir âsitâne inşâ etdi.}

Vefât-ı Gâzî Hüdâvendigâr der-Gazâ-yı Kosova

Yedi yüz doksan birde Kosova cenginde üç kerre yüz bin kâfiri dendân-ı tîğdan geçirüp gazâ-yı ekber etmişken küffâr-ı hâk-sâr leşlerin temâşâ ederken Miloş Koblaki nâm kâfir leşler içinden kalkup Murâd Hân'ı ol mahalde bıçağıyla urup şehîd etdi. Karnın yarup kalbin Piriştine hâricinde nehr-i Gülâb kenarında bir kubbe-i âlîde defn etdiler. Hâlâ ziyâretgâh-ı inâsdır. Melek Ahmed Paşa efendimiz Bosna'dan gelirken ta‘mîr [u] termîm edüp dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i pür-nûr olup içine türbedâr ve eczâ-hânlar ta‘yîn eyledi. Ve na‘ş-ı Murâd Hân'ı {Bursa'ya getürdüler}.

Ziyâretgâh-ı Gâzî Hüdâvendigâr

Der-şehr-i Bursa'nın cânib-i garbîsinde Eski Kaplıca cenbinde bir kubbe-i azîm ve bir âsitâne-i kadîmdir. Kabr-i şerîfi üzre saban oku ve zevlesi katîfe ile kaplı asılı durur ve şehîd olduğu kanlı hil‘atı ve sâ’ir âlât-ı bisâtları cümle mahfuzdur. Ammâ âsitâne-i sa‘âdetine âdem girdikde dehşet hâsıl olur. Müddet-i saltanatı 30 sene ve müddet-i ömr-i şerîfleri 70 sene. ***[234b]***

Devlet-i Hudâvendigâr'da olan vüzerâları beyân eder

..... (2.5 satır boş) .....

Saltanat-ı Hudâvendigâr'da olan şu‘arâları beyân eder

..... (3.5 satır boş) .....

Zamân-ı Hudâvendigâr'da olan ulemâ ve sulehâları bildirir

..... (10 satır boş) .....

İcmâl-i cülûs-ı Yıldırım Bâyezîd Hân ibn Murâd-ı Gâzî Hudâvendigâr

Sene (---) târîhinde Bursa'da cülûs etdi. Yıldırım gibi cânib-i erba‘asındaki kâfiristânları nehb u

gârât [u] feth u fütûh edüp babasının kanın alup gazâlar etdi.

Fütûhât-ı Yıldırım Bâyezîd Hân

Evvelâ Rûmeli'nde Üsküp kurbunda feth-i kal‘a-i Kıratova ve Üsküp ve Vidin ve Vodine ve Hıroz ve Yanbolu ve Silistre ve Uruscuk ve Yergögi ve Nigebolu ve Anadolu'da Alaşehr ve Beğşehri ve Seydîşehri ve diger Konya ve Aydın ve Saruhan ve Ayasuluk ve Milâs ve Balat ve Teke ve Menteşe ve diğer Osmâncık ve Kastamonu ve Amasiyye ve Aksarây ve Niğde ve Kayseriyye ve Sivas ve Erzincân ve Malatiyye, bu zikr olunan kılâ‘ları ve niçe yüz büleydeleri feth edüp bir senede yedi kerre Anadolu'dan Eflâk ve Boğdân'a geçüp feth etdiğiyçün Emîr Sultân Yıldırım lafzıyla mülakkab edüp "Yıldırım Hân" dediler. Ol sene İslâmbol'u derya-misâl askerle muhasara edüp zor-ı bâzû ile kadı nasb edüp icrâ-yı şer‘-i mübîn olurdu. Unkapanı'ndan tâ Gül Câmi‘e varınca yedi yüz hâne-i müslimîn ile ma‘mûr olup Aya Kapusu'nun iç yüzünde Sirkeci Tekyesi mahkeme ve Gül Câmi‘ ibâdethâneleri idi.

Ba‘dehû hicret-i Nebevî'nin sekiz yüz beşinci senesinde sû’-i tedbîr ve bed-hâh huddâmân re’yiyle Timur Hân, Hind [u] Acem diyârlarından hurûc edüp Yıldırım Hân ile cenge âheng etdükde Yıldırım Hân gördü kim cümle askeri kendüden yüz çevirüp Timur yanına firâr etdiler. Kapu kullarıyla kendüsü yalnız kalup meydân-ı ma‘rekede serbâzlık ve kâr-cengârlık edüp niçe yüz Tatar askerine kılıç yetişdürüp dilâverlik, servlik ve emîrlik ve bahâdırlık ederdi. Lâkin kendüleri iş görmemiş, yara bere yimemiş ve ark atlamamış nâ-tamâm tay ata süvâr olup bir dahi Tatar içre at sürünce atdan tekerlenüp at firâr edüp Tatar içinde piyâde kalup kâmil bir sâ‘at piyâdece Tatar ile ceng edüp tîrkeşinde hadengi kalmayup destinden kılıcı düşünce Tatar, Yıldırım Hân'ın başına üşüp dest ber-kafa kayd-bend ile Timur-ı bî-nûr huzuruna getürüp Timur ayağ üzre kalkup ta‘zîm edüp yanına oturdup "Safâ geldin, felek hâlidir, böyle olur, gam yeme" deyü niçe musâhabet ***[235a]*** edüp esnâ-yı kelâmda Timur eyitdi "Ey birâder Yıldırım Hân! Senin destinde biz senin gibi *ne‘ûzü billah* münhedim olup beni senin yanına bu hâl ile getirseler, beni neylerdin" deyince hemân Yıldırım Hân gazabından "Seni demir kafes içine koyup Bursa şehrine götürürdüm" deyince hemân Timur âteş-pâre olup bir demir kafes içinde Yıldırım Hân'ı haps edüp diyâr-ı Acem'e götürmeğe azimet etdi. Üçüncü gün Yıldırım Hân dâğ-ı derûnundan hummâ-yı muhrıkaya mübtelâ olup demir kafes içre merhûm oldu. Akîbince Çelebi Sultân Mehemmed, kırk bin benâm ve güzîde asker ile cünd-i Timur'a yetişüp eyle bir satûr-ı Muhammedî urup cümle Tatar dendân-ı tîğdan geçüp
Timur, Amasiyye câniblerine firâr edüp bakıyyetü's-süyûf olan esîr Tatarlara mürdelerin derilerin yüzdürüp derilerin sâyebân edüp Çelebî Mehemmed Hân, Tatar derilerinin sâyesinde oturup pederinin intikâmın aldı. Hâlâ ol sahrâya "Taşak ovası" derler. Zîrâ Tatar derileri kîrleri ve horde ve türtelleriyle yüzülüp sâyebân olduğundan "Taşak sahrâsı" derler. Ba‘dehû pederinin na‘şını Tatarlar elinden alup, ılgar ile Bursa'ya getirüp babası câmi‘i sahasında defn edüp bir kubbe-i âlî binâ etmişdir, ziyâretgâhdır.

Ziyâretgâh-ı Yıldırım Bâyezîd Hân
aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân

Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘, merkad-i pür-envârına varup ziyâret etdükde "Ne böyle pâdişâhâne yatarsın. Âl-i Osmân'ın ırzın pâymâl eyleyüp Tatar elinde kesr-i ırz etdin" deyü sandûkasına bir püşt-

i pâ urunca "Bre meded, ayağım" deyü Murâd-ı Râbi‘ fez‘ u çera‘ edüp ol günden nikrîs marazına mübtelâ olup âhir sebeb-i mevti ol oldu.

Müddet-i Saltanat-ı Yıldırım Hân

Sene 14 ve müddet-i ömr sene 67. Yetmiş sancak yeri Türk eşkıyâsından ve kefere a‘dâsından feth edüp altı yüz hutbesi tilavet olunur bir pâdişâh-ı Sâm-akrân idi. Ammâ

"İzâ câe'l-kazâ amye'l-basar". [24]

Beyt:

İdemez def‘ sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

İcmâl-i vüzerâ-yı Yıldırım Hân

..... (3.5 satır boş) .....

Zamân-ı Yıldırım Hân'daki şu‘arâları beyân eder

..... (3.5 satır boş) .....

Devlet-i Yıldırım Hân'daki ulemâ ve sulehâ ve kibâr-ı evliyâları bildirir

el-Mevlâ eş-Şeyh Şehâbeddîn-i Sîvasî: Yıldırım Hân ulemâsıdır. Nice yüz cild kütüb-i mu‘teberelerinden gayrı bir tefsîr-i şerîf te’lîf etmişdir kim gûyâ *Tefsîr-i Cerîrî*'dir. Kendileri Ayasuluk'da medfûnlardır.

Ve **Mevlânâ Kutbeddîn-i İznikî:** Timur ile çok mücâdele edüp ilzâm etmişdir. İznik'de medfûndur.

Ve **eş-Şeyh Hacı Bayrâm-ı Velî:** Nehr-i Kara-Çubuk kenarında Sol nâm bir karyede vücûda gelmişdir. Ser-çeşme-i Bayrâmî'dir. Yıldırım Hân'da Engürü kal‘ası içinde âsitâne-i azîminde medfûndur. Ve Şeyh Hâmid hazretlerinden me’zûndur.

el-Mevlâ Simavnazâde Şeyh Bedreddîn b. Mahmûd b. İsrâ’îl b. Abdül‘azîz: Yıldırım'da deryâ-yı ulûm idi.

Ve **Mevlânâ Fahreddîni'l-Acemî:** Seyyid Şerîf'den tahsîl-i ulûm etmişdir. Edirne'de medfûndur.

Ve **eş-Şeyh Abdürrahîm b. Emîr Azîz-i Merzifonî:** Mahlasları Rûmî'dir. Yine Merzifon'da medfundur.

Ve **Şeyh Hazret-i Pîr İlyâs-ı Amasiyyevî;** yine Amasiyye'de medfundur. ***[235b]***

İcmâl-i cülûs-ı Çelebi Sultân Mehemmed Hân ibn Yıldırım Bâyezîd Hân

Sene (---) târîhinde cülûsları Bursa'da vâki‘ oldu. Ammâ hemân ol sene Devlet-i Âl-i Osmân muhtell [u] müşevveş olup her tarafdan küffâr-ı dûzah-karâr İslâm üzre hücûm edüp devletinde birâderleri Süleymân Çelebi ve İsâ Çelebi ve Mûsâ Çelebiler Rûmeli'nde devletine rahne verüp feth [ü] fütûhâta mâni‘ oldu. Süleymân Çelebi iki sene ve yedi ay ve yigirmi gün pâdişâh olup Mûsâ Çelebi dahi Edirne'de pâdişâh olup İsâ Çelebi dahi Selânik câniblerinde bir alay eşirrâyı başına cem‘ edüp o dahi pâdişâhlık da‘vâsında idi. Âhir Koca Çelebi Mehemmed Hân üç birâderin bir senede civâr-ı rahmete gönderüp kendüsü müstakil pâdişâh olup cânib-i erba‘ada baş kaldıran küffârlara hücûm etdi.

İcmâl-i Fütûhât-ı Çelebi Sultân Mehemmed Hân

Evvelâ Rûmeli'nde feth-i kal‘a-i Peravadi ve Ofçabolu ve Köprülü ve tekrâr Eflağı ve Boğdan'ı harâca kesüp Urusçuk karşusunda Eflâk hudûdunda Tuna kenarında kal‘a-i Çöl ya‘nî Yergögü kal‘asın binâ edüp asker kodu. Anadolu'da kal‘a-i Mudurnu ve tekrâr feth-i Kastamonu, niçe feth [u] fütûhâtlar edüp iki yüz altmış hutbesi tilâvet olunur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı Çelebi Sultân Mehemmed

Hicretin sekiz yüz yigirmi dördüncü [sene]sinde vefât etdi. Müddet-i saltanat, sene 7 ve on bir ay ve on iki gün ve müddet-i ömr sene [8]38. Kabr-i şerîfi {Yeşil İmâret nâm} câmi‘-i pür-envârının önünde bir kubbe-i münakkaş içinde medfûndur. *Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi‘a.* İbtidâ bunlar Mekke ve Medîne fukârasına surre göndermişlerdir.

Zamân-ı devletindeki binâ-yı azîmleri beyân eder

Edirne'deki Eski Câmi‘in esâsı Mûsâ Çelebi nâm karındaşı bırağup itmâmı Çelebi Mehemmed Hân'a müyesser oldu. Ve Filibe kurbunda Konis nâm beldede Meyyitoğlu nâm Gâzî Mehemmed Beğ'in merkadine bir kubbe-i âlî ve bir câmi‘ ve imâret-i it‘âm inşâ eyledi.

..... (1.5 satır boş) .....

Devlet-i Çelebi Mehemmed Hân'daki şu‘arâları bildirir

..... (3.5 satır boş) .....

Zamân-ı Mehemmed Hân-ı Evvel'deki ulemâ ve sulehâ ve meşâyihleri bildirir

Evvelâ **Kara Şemseddîn-i Simâvî,** kesret-i seyâhetle ve ulûm-ı garîbeler ile meşhûr iken Bursa'dan Rûmeli Zağrası'na menfî olup anda medfûndur, *kuddise sırruhû.*

Ve **eş-Şeyh Abdüllatîf Makdisî b. Abdurrahmân b. Alî b. Gânim-i Ensârî**dir. Kümmelînden büyük kimesnedir.

Andan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[236a]*

İcmâl-i cülûs-ı Sultân Murâd-ı Sânî ibn Çelebî Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî

Sene 824 târîhinde cülûs etdi.

{Vilâdeteş sene 806}

Zamân-ı devletinde feth olan kal‘aları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i İzmir, kal‘a-i Güvercinlik ve vilâyet-i Cânik, tekrâr Selânik ve kal‘a-i Yanya ve kal‘a-i Yenişehr, kal‘a-i Tırhala, kal‘a-i Semendire, kal‘a-i Novoborda. Ve Destipot oğlunu harâca kesdi. Kul gulgule-i âm edüp ihtiyâr oldu deyü hal‘ edüp oğlu Sultân Mehemmed-i Sânî on üç seneye bâliğ iken sene 847 târîhinde Ebü'l-feth tahta geçüp iki sene taht-nişîn pâdişâh olup "Bir tâze oğlandır, hılâfet hakkından gelemeyüp her tarafdan düşman baş kaldırdı" deyü kul guluv edüp yine Koca Murâd-ı Sânî'yi taht-nişîn pâdişâh edüp Ebü'l-feth'i Mağnîsa'ya gönderdiler. Sene (---) yine Murâd Hân pâdişâh olup yine kul guluv edüp "Pâdişâhımız koca oldu, bize bir tüvânâ pâdişâh-ı zî-şân gerekdir" deyü sene 855 târîhinde yine Ebü'l-feth Sultân Mehemmed mâh-ı Muharremin on altıncı günü ki yevm-i hamîsdir, müstakil pâdişâh-ı kâm-kâr oldu. Sinn-i şerîfleri yigirmi bir seneye bâliğ idiler ki Edirne'de taht-nişîn olduğuna târîhdir: *Rahmeti Rabbih,* sene 855. (---) (---) (---) (---)

Vefât [u] ziyâretgâh-ı Koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî
nevverallahu madca‘ahâ bi-envâri'l-gufrân.

Hicretin (---) sekiz yüz ellisinde [beşinde] Edirne'de vefât edüp na‘ş-ı şerîfin Bursa'ya getirüp Câmi‘i kurbunda türbe-i pür-envârında defn etdiler. Ammâ Bursa'da medfûn olan selâtînlerin cümlesinden müte‘azzımâne yatır. Pâk kubbe-i mînâsı ve sandûkası ve sandûkası üzre zer-dûz ve münakkaş setri vardır. Saltanat-ı Murâd Hân sene 28 ve müddet-i ömr sene 49, {vefâteş sene 855}.

{Hayrât-ı Murâd-ı Sânî

Edirne'de Üç Şerîfeli câmi‘ ve bir câmi‘ dahi ahsen-i mesâcîd deyü şöhret bulmuşdur ve Edirne'de iki medrese ve bir dârü'l-hadîs ve bir bezâsten ve (---) göz Ergene cisrin ve anda bir câmi‘ ve imâretin cümle gazâ mâlıyla inşâ etmişlerdir ve ibtidâ sâdât-ı kirâma bunlar ulûfe ta‘yîn etmişlerdir}.

Devlet-i Koca Murâd-ı Sânî'deki vüzerâları beyân eder

..... (2.5 satır boş) .....

Asr-ı Murâd Hân'daki emlahu'ş-şu‘arâları beyân eder

..... (2.5 satır boş) .....

Zâman-ı Murâd Hân-ı Sânî'deki ulemâ ve sulehâ ve meşâyıhları bildirir

Evvela **eş-Şeyh Zekeriyyâ-yı Halvetî:** Pîr İlyâs halîfesidir. Amasiyye'de Pîr İlyâs âsitânesine karîb Sarrâclar mescidi kurbunda medfûndur.

Ve **Şeyh Abdurrahmân b. Hüsâmeddîn:** Gümüşlüzâde nâmıyla şöhre-i şehr olmuşlardır. Pîr İlyâs'ın duhterzâdesidir. Koca Murâd Hân'ın üç oğlundan ikisi elin öperler. Şehzâde Mehemmed ayağın öpünce şeyh boğazından ridâsın şehzâde Mehemmed'in boynuna sarup "Kostantıniyye kal‘asın ta‘mîr [u] termîm edüp cevâmi‘ ve dârü'l-‘ulûmlar inşâ eyle" deyü Fâtiha tilâvet ederler. Yigirmi bir yıldan sonra Ebü'l-feth Mehemmed Hân İslâmbol'u feth etmek müyesser olur. Amasiyye'de Pîr İlyâs kabrine karîb Ya‘kûb Paşa zâviyesinde âsûdedir.

Ve **Mevlânâ Mehemmed Şâh ibn Molla Yegân**

..... (10 satır boş) ..... *[236b]*

Ziyâretgâh-ı şehzâdegân-ı Âl-i Osmân

Evvelâ **Şehzâde Alâeddîn Paşa ibn Osmân Gazî.** Vefâteş sene 804. İç kal‘a'da babasıyla Orhân Gâzî yanında yatır.

Ve **Şehzâde Şehinşâh ibn Bâyezîd-i Velî,** Bursa'da hâkim idi. Ve **Şehzâde Mehemmed Hân b. Şehzâde Şehinşâh,** babasıyla Bursa'da idi.

Ve **Şehzâde Mahmûd ibn Bâyezîd-i Velî,** bu Şehzâde Mahmûd oğulları **Şehzâde Mûsâ, Şehzâde Emîr, Şehzâde Orhân** ve biri dahi **Şehzâde Alemşâh** ve oğlu **Şehzâde Osmân**'dır.

Bu sekiz aded şehzâde-i civân-bahtları Sultân Selîm-i Evvel birâder-i cân-berâberi Şehzâde Ahmed Hân üzre Bursa Yenişehri üzre sefere gideceği mahalde devlet-i dünyâ içün sekiz şehzâdeyi şehîd edüp dünyâ kaydından âzâde edüp cümlesin Orhan Gâzî yanında defn edüp Ahmed Hân üzre sefere gitdi.

Şehâdet-i Şehzâde Ahmed Hân ibn Bâyezîd-i Velî

Bursa Yenişehri'nde Selîm Hân ile ceng-i azîm ederken atdan tekerlenüp kayd-bend ile Selîm-i Evvel huzûruna getürüp serâperde-i Selîm içre amân vermeyüp ma‘nûkan şehîd edüp na‘şını Bursa'da Orhân Gâzî cenbinde defn etdi.

{Târîh-i inhizâm-ı Şehzâde Ahmed

Sıdı Sultân Ahmed'i Sultan Selîm-i kâmrân
sene, 927}

Bu Ahmed Hân cenginde Şehzâde Murâd ibn Şehzâde Ahmed'dir, bu Murâd, babası Şehzâde Ahmed'in katlini görünce, "Niçe yüz benim; dîger nîst" diyen nâmdâr şehbâzlar ile Acem diyârında Erdebîl'e firâr edüp Şâh İsmâ‘îl yanında üçüncü senede merhûm olup kabri Erdebîl şehri içre Şeyh Safî hazretleri yanında medfûndur. Ve yine Şehzâde Ahmed Hân'ın iki oğlunun mihteri Şehzâde

Alâeddîn gürbüz er idi. Ve bihteri Şehzâde Alî Hân, bu iki şehzâdeler içün cümle ulemâ Selîm Hân'a ricâ edüp ma‘sûmlardır deyü afv olunup İslâmbol'da az müddet içinde tâ‘ûndan merhûm olup bunların dahi na‘şın Bursa'ya götürüp Orhân ile Osmân Gâzî kabrinde defn olundular.

Şehâdet-i Şehzâde Korkud ibn Bâyezîd-i Velî

Selîm-i Evvel birâderi ki, ceng-i azîm edüp münhezimen firâr edüp Teke vilâyetinde Piyâle lalasıyla bir gârda pinhân olmuş bulunup sene 909 târîhinde katl olunup cesed-i pâkin Bursa'da Murâd-ı Sânî cenbinde bir kubbe-i âlî içinde âsûde kılındı, ammâ tüvânâ şehzâde imiş.

Ve **Şehzâde Hasan ibn Murâd Hân-ı Sânî**, Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'in li-üm birâder-i kîhteri idi. Hîn-i cülûsda Ebü'l-feth Şehzâde Hasan'ı ma‘nûkan şehîd edüp babası Murâd Hân meytiyle Şehzâde Hasan'ı Bursa'ya gönderüp Murâd Hân türbesinde medfûndur.

Târîh-i vefât-ı Cem Şâh ibn Ebü'l-feth Mehemmed Hân

Sultân Bâyezîd-i Velî ile ceng-i azîm edüp âhir-i kâr münhedim olup on bir sene Mekke ve Medîne ve Yemen ve Aden'de seyâhat edüp andan Mısır'a gelüp andan İslâmbol'a gelmek sadediyle Rodos'da Malta ceneraline uğrayup anlar bir gemiye koyup "Seni İslâmbol'a götürsünler" deyü hîle edüp Cem Şâh'ı doğru Fransa'ya götürüp anasının anası Fransa kralının avreti idi. Cem Şâh'ı ana teslim edüp cümle tevabi‘iyle Cem Şah'a bir sarây-ı âlî ihsân edüp başka bir hükûmet yer verüp sayd [u] şikârda pâdişâhâne zevk [u] safâlar edüp şeb [u] rûz huzûrunda on sekiz ban oğlu ban el kavşırup çâker bendesi gibi hizmetinde olurlardı. Âhir bu ahvâl Cem Şâh karındaşı Sultân Bâyezîd'e mün‘akis olup bir nâme ile Fransa kralından Cem Şâh'ın kayd-bend ile der-i devlete gelmesin ricâ etdiler. Fransa kralı dahi Cem Şâh'ı zehirli ustura ile tırâş etdirüp Yemen ve Aden seyyâhı iken Cem Şâh diyâr-ı ademe gidüp Bâyezîd Hân izniyle na‘şın Bursa'da Koca Murâd-ı Sânî cenbinde başka bir kubbe içinde âsûdedir. Muhallefâtından Cem Şâh Sa‘dîsi "câm-ı cem" dedikleri câmdır kim bâdesin nûş edüp yine câm kendiden leb-ber-leb olurdu. Ve bir satranç bâz meymûn ve bir beyâz tûtî Cem Sa‘dîsi'ni siyâha boyayup [25] âyetin ve "Pâdişâh sağ olsun" lafzın Sa‘dî öğredüp Bâyezîd Hân muhallefâtı gördükde "Câm ol câm ammâ Cem'i yok" Ol câmı hazîneye korlar. "Kanı beyâz tûtî" deyü sü’âl ederler. Hemân tûtî-i gûyâ zebâna gelüp "Pâdişâh sağ olsun, efendim gitdiğine siyâh mâtem donu giydim" der. Ammâ Fransalar zu‘mınca *[237a]* "Zehirli ustura ile Cem Şâh'a müşâbih bir asfaru'l-levn bir âdemi tırâş edüp reng-i rû-yı pecmürde ve kendi dahi mürde olup "Na‘ş-ı Cem'dir" deyü Bâyezîd Hân'a gönderdik. Anlar da Cem'dir deyü Bursa'da cedleri yanına gömerken cem şekilli herîfi yer kabûl etmeyüp gayrı yire defn etmişler. Yohsa bize gelüp sığınan kızımız evlâdı olan Cem'i vermeyüp ba‘dehû taşra Fransa vilâyetine Cem'i kral eyledik. Hâlâ krallarımız Cem Şâh neslindendir. Anınçün Cem tarafından ve vâlide tarafından Fransa'nın Âl-i Osmân'a karâbeti vardır" derler. Ammâ hâsıl-ı kelâm ve'l-meâl bu hakîr yetmiş dört târîhinde Alman diyârında Beç ve Pırak ve Loncat nâm şehr-i azîmleri seyâhat ederken niçe âlûfte ricâl bıtrîkler ile ülfet edüp Cem Şâh ahvâlin söylediğimizde Cem Şah'ın vâlidesin Ebü'l-feth İslâmbol'u feth ederken Sarâyburnu'nda niçe alup Bâyezîd ve Cem Şâh ol kızdan olup Cem Şah'ın Mısır'a ve Mekke ve Medîne ve Yemen ve Aden'de ve İşpaniye ve Fransa'da seyâhat edüp dış Fransa kralı olduğun bir bir tevârihlerinde tilâvet etdiler. Târîh-i fevt-i Cem Şâh ibn Ebü'l-feth.

Bahâr-ı devlet Cem çûn / Harâbî yâft bîş ez-sayf

Resîd ez-gayb târîheş / Zi-dünyâ reft Cem vâ hayf, [26]

sene (---) [900]

Kıt‘a-i Cem Şâh

Iztırâbı ko gönül, (ey) murg-ı revân sabr eyle

Eskiyüp işte harâb olmadadır ten kafesi

Kârbân-ı reh-i iklîm-i adem menzilinin

Tokunur oldu katı sem‘ime bâng-ı çeresi

Sâhib-i dîvân bir şehzâde-i âzâde idi. *Rahmetullahi aleyh*.

Diğer târîh-i vefât-ı Cem Şâh:

Didiler eyleyüp du‘â-yı sürûş

Câm-ı Cem'den eylesün Cem nûş

Diğer târîh-i Cem Şâh:

Ayn-ı nizâm-ı âlemest. Sene (---)

Ziyâret-i şehîdân-ı birâderân
merhûm u mağfûrân

Çelebi Süleymân Bey ve **Şehzâde Mûsâ Çelebi** ve **Şehzâde İsâ Çelebi** ibn Yıldırım Bâyezîd Hân'dırlar. Bunların üçü de pederleri Yıldırım Bâyezîd Hân, Timur hâdisesinde merhûm olıcak üçü de Rûmeli'nde birer ikişer sene tavâ‘if-i mülûk şeklinde halîfe olup üç birâderi dahi Çelebî Sultân Mehemmed Hân birer takrîb ile katl edüp na‘şların (---) (---) âsitânesinde defn eyleyüp müstakil pâdişâh oldu.

Ve **Şehzâde Kâsım Hân** ve **Şehzâde Alî Şâh** ve **Şehzâde Cihân Şâh** ve **Şehzâde Velî Hân** ve **Şehzâde Boğa Hân**, bunların cümlesi Koca Murâd-ı Sânî âsitânesinde kubbeler içre medfûndur kim niçe yüz aded şehzâdegân bintân [u] nisvân [u] vâlide-i sultânlar medfûndur. Cümlesi zer-ender-zere müstağrak sandûkalar içre âsûde olmuş türbedârlarıyla âbâdân ve müzeyyen merâkıd-ı pür-envârlardır.

Ve **Çelebi Sultan Mustafa** ibn Süleymân Hân sene (---) târîhinde Süleymân Hân Acem seferine giderken Karaman Ereğlisi'ne vardıkda, Şehzâde Mustafâ kânûn-ı şehzâdegân üzre pederi Süleymân Hân'ın pây-ı semendine yüz sürüp rikâb-ı pâdişâhîde otağa varınca hasûd [u] müfsidînlerin hilâf-ı

inhâlarıyla Çelebî Mustafâ[yı] ma‘nûkan şehîd edüp otak önüne na‘şın bırağup cümle halk Süleymân Hân'dan nefret edüp Şehzâde-i mazlûmun mevtine târîh *"Mekr-i Rüstem"*dir, sene (---) [960]. Ba‘dehû na‘ş-ı Mustafâ Çelebi'yi Bursa'ya getirüp bu Murâd Hân türbelerinde âsûde kıldılar. Ammâ Mustafâ b. Süleymân Hân, Eyyûb Sultân'ın kabr-i şerîfi cenbinde harem kapusunun cânib-i şarkîsinde sa‘îd-i şehîd deyü târîhiyle seng-i mezârında mestûr bir Şehzâde Mustafâ var. Bunu dahi hançerle urup şehîd etmişdir. Süleymân Hân'ın iki Şehzâde Mustafâ'sı olmak ihtimâli ola. Bunun bâlâda Eyyûb Sultân şehri ziyâretinde evsâfı mufassaldır. *Rahmetullah.*

..... (2 satır boş) .....

Bu bâlâda tahrîr olunan Osmâncık'dan berü altı aded pâdişâhlar, cümle evlâd [u] ensâblarıyla Bursa'da medfûnlardır kim taht-ı evveldir ve bu altı aded pâdişâhların başlarında birer gûne destârları vardır kim asla diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Görmeğe muhtâc zîh zîh ve yiv yiv [ve] burma burma bir gûne destâr-ı diyâr-ı Mâhân'dır kim görmeğe muhtâcdır. *[237b]* Bu destârları sarmağa niçe kimesneler ta‘lîm edüp etmeğe kâdir olamayup destârî vasîfesine mutasarrıf olamadılar. Tâ Âl-i Selçukiyyan'dan berü silsile ile birer âdeme münhasır bir kâr-ı ibret-nümâdır. Aslâ bir kimseye göstermezler, biri fevt oldukda oğlu destârî olur, du‘âya mazhar olmuş kimesnelerdir. Bu destâr Ebü'l-feth pederinde kalup Ebü'l-feth örf-i izâfet sarardı. Tâ fâtîh-i {Mısır} Selîm'e gelince, Fâtih Selîm, Mısır'ı feth etdiği gibi Selîmî destâr sardı. Hâlâ tâc-ı Âl-i Osmân, Selîmî destâr-ı Muhammedî'dir. [Ta] Inkırâzu'd-devrân, mü’ebbed olup bozulmaya. Hakkâ ki latîf devlet-i Osmâniyân destârıdır.

Bu mahalde Bursa'da medfûn pâdişâhlar Koca Murâd-ı Sânî'de tamâm oldu. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Murâd-ı Sânî oğlu Ebü'l-feth Mehemmed Hân İslâmbol'u sene 857 târîhinde feth edüp İslâmbol'da medfûn olduğu cild-i evvelde pâdişâhlar ziyâretinde mufassal mestûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı evliyâu'l-ârifîn ve asfiyâu'l-vâsılîn huccallahu ale'l-âlemîn *radıyallahu anhüm ecmâ‘în, kaddesenallahu sırrahu'l-mübîn:*

Evvelâ şehr-i Bursa'ya Âl-i Selçûkiyân ve Âl-i Osmâniyân'dan ibtidâ Osmâncık üç kerre muhâsara edüp yerine Orhân Gâzî'yi serdâr-ı mu‘azzam edüp Orhân Gâzî elinden Bursa şehri feth olaldan berü enderûn [u] bîrûnunda medfûn guzât-ı müslimînden cümle şühedâları ve feth [u] fütûhunda bulunan kibâr-ı evliyâullahları ve niçe bin ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i sâdât-ı kirâmları ve musannifîn ve mü’ellifleri ve selef-i vüzerâları ve sâ’ir a‘yân-ı kibârın ziyâretlerin ayân u beyân eder.

Evvelâ **Geyikli Baba Sultân:** Fukarâ-yı Yesevî'den olup Azerbaycân şehirlerinden Hoy-ı hüsn-hûydandır. Kûh-ı azîmlerde vahşî sığınlara süvâr olup Orhân Gâzî ile sefer eşüp at tavlası gibi bir tavla sığınları var idi, barhanasın bile vahşî gazâllara yükledirdi. Bursa'da iç kal‘a içre Hünkâr Sarâyı kurbunda bir dıraht-ı müntehâ dikmişdir. Hâlâ evce peyveste olmuş bir şecer-i azîmdir. Kabr-i şerîfi Bursa şehri içre (---) mahallesinde bir tekye-i azîmdir kim Orhân Gâzî binâsıdır. *Kuddise sırruhu.*

Andan müctehid-i evliyâ münferid-i asfiyâ **eş-Şeyh Hazret-i Abdâl Mûsâ:** Bu dahi Hoca Ahmed-i Yesevî fukarâsı idi. Horâsân'dan Hacı Bektaş ile Rûm'a geldi. Niçe yüz keşf [u] kerâmetleri zâhir olmuşdu. Cümleden biri Geyikli Baba'ya kor olmuş âteşi pembe içine sarup hedâyâ-yı rumûz gönderir. Geyikli Baba dahi anlara süd gönderir. Rûmûz oldur kim "Sen âteşle pembeyi imtizâc etdirdinse ben dahi leben-i hâlis hâsıl olan vahşî gazâlları teshîr edüp at gibi binüp ve südün yiyüp kullanırım" rumûzun etdi. Hakkâ ki ol asrın ikisi de gerçek erleridir. Bursa içre (---) mahallesinde bir tekye-i ma‘mûrda âsûdedir. Bunlar dahi Bursa fethinde bulunmuşlardır. *Kuddise sırruhu*.

Andan ziyâret-i hazîne-i ilm [u] hikmet, yegâne-i hilm u ısmet; şeref-i ubbâd, bi-nefsihi zühhâd **eş-Şeyh Hazret-i Abdâl Murâd:** Horâsân erenlerinden olup Bursa fethinde bulunmuşlardır. Mecâzibûndan muzınna-yı kerâme kimesne idi. Bursa'nın cenûbu tarafında şehre hâ’il bir tekye-i hıyâbân içinde medfûndur. Ahâlî-i Bursa'nın teferrücgâhıdır ve seyyâhân-ı berr u bihârın dahi mesîregâh-ı geh-gâh'ıdır ve türbe-i pür-envârı içre bir kılıcı var kim üç zirâ‘ gelir. Sultân Ahmed bir zirâ‘ mikdârın kesüp teberrüken hazîneye götürmüşdür.

Ziyâret-i âfitâb-ı nihânî ve kamer-i zindegânî **el-Mevlâ Şemseddîn Muhammed b. Muhammed b. Hamza b. Muhammed Fenârî:** Yıldırım Hân ulemâlarının eşbehlerindendir. Yetmiş ulûmda te’lîfâtları vardır. Lâkin bi-emrillah sonra a‘mâ olmuşlardır. A‘mâ olması sebebin eyle yazmışlar kim bir gün bu molla üstâdı Kara Alâeddîn hazretlerinin kabr-i şerîfin açup üstadının vücûd-ı şerîfin ter ü tâze görür. Ol mahalde kabr-i münevver içinden bir sadâ istimâ‘ eder kim *"Hel sadakte, amallâhu nazarek"* [27] lafz-ı dürer-bârın istimâ‘ edince bi-emrillah bir rîh-ı âsıf zâhir olup cümle kabrin gubârı Molla'nın gözüne girüp Molla'ya bi-emrillah umy lâhık olur. Meğer Molla-yı merkûm *"Enne'l-arza lâ ye’külü luhûme'l-ulemâ"* [28] kelâmına münkir imiş. Niçe sene a‘mâ kalup bir gün Orhân vezîri Ivaz Paşa mezkûr Molla'ya *[238a]* hâtır-mânde olup eder "Ayâ ol günü görem mi ki ol a‘mâ Şemseddîn Muhammed'in meyyit namâzın kılam" der. Derhâl Ivaz Paşa'nın bu kelâmın a‘mâ Molla'ya yetişdirirler. Mevlânâ dahi buyururlar kim "Cenâb-ı İzzet Kahhâr [u] kayyûm u kâdirdir kim bir anda Ivaz Paşa'yı nâ-bînâ ide, bu hakîri sâhib-i bînâ edüp anın namâzın bu hakîr âciz kıla" der. Hikmet-i Hudâ az müddet geçmeden bir gün Yıldırım Hân, Ivaz Paşa'ya bir husûs içün gazab edüp Ivaz Paşa'nın iki gözlerine mil çeküp Ivaz Paşa a‘mâ olur. Hikmet-i Hudâ ol Leyle-i Kadr'de Mevlânâ Şems kadre irüp çeşm-i nergisleri bi-emrillah rûşen olup Ivaz Paşa'nın cenâzesine imâm olmuşdur. Aceb keşf [u] kerâmet-i ulemâdır. Sene 833 merhûm olup Bursa'da kendü medreseleri cenbinde âsûdedirler. İlm-i zâhir [u] bâtında kâmil ve mükemmel idi. *Rahmetullahi aleyh*.

Ziyâret-i bahr-i vefâ ve kân-ı şifâ, rükn-i muhterem, kutb-ı muhteşem, zâhid-i zamâne, âbid-i yegane **eş-Şeyh Hazret-i Şemseddîn Muhammed b. Alî ya‘nî Hazret-i Seyyid Emîr Sultân:** Hüseynî nesebdir. Buhârâ'da müştak olup edâ-yı farz içün Mekke-i Mükerreme'ye, andan Medîne-i Münevvere'ye gelüp ceddi Hazret-i Resûl'ü ziyâret ederken Medîne şürefâları "Nedir bu sende sikke-i {Âl-i} Muhammedî" deyü ta‘n [u] taarruz edüp şürefâ surresin vermezler. Hemân Hazret-i Emîr eydür "Gelin ceddimiz huzûruna varup murâfa‘a-i şer‘ olalım. Kankımız ırk-ı tâhirden ise anlar hükm buyursunlar" deyü cümle şürefâ-yı Mekkiyi Hazret-i Resûl muvâcehesine götürüp hemân Seyyid Emîr "Es-selâmu aleyke yâ Ceddî" der. Hemân Ravza-i Mutahhara içinden {"Ve aleykümü's-selâm} yâ veledî, Muhammed b. Alî" deyü sadâ-yı Resûl-i Kibriyâ gelüp *"Yâ veledî, Rûh ile'r-Rûm, ma‘a'l-kandîl"* [29] buyururlar. Hemân o mahalde cümle şürefâ-yı Mekke hâk-i pây-i Emîr'e düşüp

niçe yüz şürefâlar dahi bile Emîr Sultân ile Rûm'a azîmet ederler. Görseler kim havâda mu‘allak bir kandîl bile menzil-be-menzil gidüp leyle-i muzlimde üzerlerine nûr gibi şu‘le verüp tâ ki şehr-i Bursa'ya dâhil olduğu gibi ol kandîl sönüp gâ’ib oldu. Emîr Sultân cümle fukarâlarına eyitti: "Ey ihvân-ı bâ-safâlar, bizim ömrümüz, kandîl bu şehrde sönüp makâmımız bu şehr olması işâretidir" buyururlar. Hemân a‘yân-ı Bursa Emîr Sultân'ın hâk-i pâyine yüz sürüp dörd kerre yüz bin âdem mürîdi oldular. Zîrâ ol nûr-ı kandîl ile azîzin Bursa'ya dâhil olduklarını her menzîlde cümle âşıkân görüp Bursa halkı dahi üç gün üç gice o kandîli temâşâ edüp ulu sultân olduğun müşâhede etdiklerinden cümle kibâr-ı Bursa Hazret-i Emîr'den cihâz-ı fakrı kabûl edüp fukara-yı (---) (---) oldular. Bizzât Yıldırım Bâyezîd Hân rikâblarında piyâde yürüyüp bey‘at-kerdeleri olduklarından mâ‘adâ Yıldırım Bâyezîd Hân Nilüfer Hânım nâm-ı cânım olan kerîme-i afîfesin Emîr Sultân'a tezvîc edüp azîm sürûr [u] şâdmânlar oldu. Diyâr-ı Rûm'da bir velvele-ârâ-yı azîz oldu kim cihânda yegâne-i asr oldu. Hattâ Yıldırım Hân Ulu Câmi‘i binâ edüp evvel cum‘a namâzı edâ olundukdan sonra Yıldırım Hân, Emîr Sultân'a eydür "İyi câmi‘ olmadı mı sultânım", der. Emîr Sultân eydür: "Katı müzeyyen câmi‘ olmuş ammâ ortasında beş on küp katresi harâm hamr gerekdir kim gelüp giden cemâ‘atler şarâb-ı mel‘ûndan şürb edüp gideler, hemân ol eksikdir" deyince Yıldırım Bâyezîd Hân eydür: "Yâ Sultânım! Bu ibâdethânedir. Hiç ne mümkündür kim böyle câmi‘de şarâb ola" deyü cevâb eydür. Hemân Emîr Sultân eydür: "Bak a Yıldırım, bu câmi‘i sen binâ edüp içine şarâb komağı irtikâb etmeği ma‘kûl görmedin, sen ki Cenâb-ı Bârî'nin yed-i kudretiyle bir katre menîden halk etdüğü tılısım-ı ism-i a‘zam ve arş [u] kürs-i kerrûbiyyândan efdal ü eşref beytullah olasın. Husûsan benî Âdem hakkında Allah *"Kalbü'l-mü’mini arşullah"* [30] diye. Sen ol arşullah içre Allah'dan havf etmeden niçe gice ve gündüz şarâb-ı habîs korsun" deyince hemân Yıldırım Hân irşâd olup şarâba tevbe eder.

Menâkıb-ı Emîr Sultân: Timur Acem diyârından hurûc *[238b]* {idüp} Bursa üzre gelirken Hazret-i Emîr'e derler kim: "Sultânım, Bursa üzre bâğî geliyor. Ahvâl-i fukarâ neye müncer olur" derler. Emîrde eydür: "Tahta'l-kal‘a sâhibi işini bilir. Eskici Koca'ya ve Hazret-i Hızır'a ısmarlamışdır. Anlar ser-i kârda me’mûrlardır. Anlar bilür" derler. Âhir-i kâr Yıldırım Bâyezîd Hân münhezim olup âhirete intikâl etdikden sonra Emîr Sultân bir tezkire tahrîr edüp "Var şu varakı Timur ordusunda bir Koca Eskici vardır, ana teslîm eyle. Bu menzilden hareket buyursunlar" deyü bu tezkîreyi bir fukarâsına verüp der-akab dervîş tezkireyi Eskici Koca'ya teslîm edince "Azîz hazretleri eyle mi buyurdular. Nola bu mekândan kalkalım" deyü iğnesin başına sokup gayrı âletlerin tobrasına koyup kalkınca azametullah Timur ordusunda bir kurulmuş hayme ve hargâh kalmayup cümle asker-i Timur ol mahalden nakl edüp gürûh gürûh giderler. Meğer ol eskici kutbu'l-aktâb imiş. Niçe bunun gibi menâkıbları var. Bir mücelled kitâb *Menâkıb-ı Emîr Sultân*dır.

Târîh-i vefât-ı Emîr Sultân oldu :

"İntikâl-ı emîr" sene 833.

Bursa şehrinin hâricinde cânib-i şarkında bir mürtefi‘ hevâdâr yirde bir kubbe-i azîm içre medfûndur. Bâb-ı mu‘allâsının kanatları serâpâ gümüş pullar ve gümüş halkalar ve gümüş musanna‘ kuffeller (?) ile müzeyyendir. Ve atebe-i süflâsı dahi bi'l-cümle gümüş eşikdir. Bu kapudan aşağı altı kade[me] taş nerdübân ile âsitâne-i sa‘âdetine nüzûl olunur ve cümle der-i dîvârının enderûn [u] bîrûnu serâpâ ibret-nümûn nakş-ı bukalemûn Kâşî çînidir. Ve pencerelerinin dörd adedi cânib-i garba Bursa

sahrâsına nâzır tuc revzenlerdir. Dörd penceresi dahi kıble cânibinde câmi‘ haremine nâzırdır. Ve bu âsitâne içre olan maslûbât mücevher eşyâlar meğer Ravza-i Mutahhara'da ola. Ve bunda olan zî-kıymet ibrişim hâlîceler bir âsitânede yokdur ve kabr-i şerîfin cânib-i erba‘asında niçe yüz altun ve gümüş çerağlar ve mücevher kanâdîller ve kırkar ve ellişer vukıyye gelir zeheb-i hâlis mutallâ şem‘dânlar ve çerâğdânlar ve buhûrdânlar ve gül-âbdânlar ile müzeyyen âsitâne-i münevverdir. (---) Ve sandûka-i şerîfinin cânib [u] etrâfında Yâkût-ı Musta‘sımî ve Şeyh ve Bekrî ve Abdullah-i Kırımî ve Hâlidî ve Demirci Kulu ve Zehebî ve Şeyh ve İbnu'ş-Şeyh Dede Mehemmed ve Karahisârî ve Karahisârî Hasan Çelebisi hattıyla mezkûr hattâtların kelâm-ı izzetleri var kim her biri birer dahme-i Efrâsiyâb değer kelâm-ı izzetlerle müzeyyen olmuşdur. Ve sandûka-i şerîfi zerdûz harîr ile mestûrdur. Ve ser-i sa‘âdetleri mahallinde yeşil imâme-i Hüseynî ile bir mehâbet [u] salâbet üzre âsûdedirler kim âdem bu âsitâneye girdikde berk-i hazân gibi dir dir ditrer. Ba‘zı kimesneler âdâbından içeri girmeyüp ser-i sa‘âdetleri tarafındaki pencereden Fâtiha tilâvet edüp gider. Kabrinin kıble tarafı bir şîrîn câmi‘-i münevverdir. Hareminin cânib-i erba‘ası fukarâ hücreleridir. Ve bir imâret-i it‘âmı var, şeb u rûz ni‘meti âmme-i nâsa mebzûldur. Niçe bin keşf [u] kerâmetleri zâhir olmuş mutasarrıfînden ulu sultândır.

Menâkıb : Kaçan kim Sultân Selîm-i Evvel Bursa Yenişehri'nde karındaşı Sultân Ahmed'i şehîd edüp Bursa'da cümle ecdâdların ziyâret edüp andan Emîr Sultân'ın âsitâne-i sa‘âdetine gelüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp ziyâret ederken hemân Hazret-i Emîr merkadinden, "Ya Selîm, [31]" âyeti sadâsı gelüp cümle huzzâr [u] züvvâr istimâ‘ edüp "Müjde pâdişâhım, sanâ Mısır fethi tebşîr olundu" deyü Selîm Şâh'ı âgâh etdiler ve Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi bu niyyete *"el-Fâtiha"* dediler. Fâtiha-i şerîfi dahi Hazret-i Emîr'in kabri içinde tilâvet olunduğun işidüp Mısr'a gitdiler ve feth etdiler. Hazret-i Emîr bu mertebe ulu sultândır.

Ve müftî-i esrâr-ı ilâhî, mücâhid-i envâr-ı nâ-mütenâhî, **eş-Şeyh Abdurrahmân b. Alî, ibn Ahmed el-Bistâmî:** İlm-i tefsîr ve hadîs ve fıkıhda fakîh-i bî-misâl idi. İlm-i şi‘rde dahi füsahâ-yı bulegâdan bî-bedeldir. Kendüler Bursa'da sâkin olduklarına bu ebyât-ı belîga anlarındır. Müfred

Fakîr [u] garîb ete'r-Rûm zâyiren

De‘a Abdurrahmân el-mukîm bi-Bursa [32]

Yine Bursa şehri içre medfûndur.

Ve **eş-Şeyh Abdüllatîf Makdisî ibn** *[239a]* **Abdurrahmân ibn Alî ibn Gânim el-Ensârî'dir:** Bunlar Konya'ya varup Sadreddîn-i Konevî hazretlerin ziyâret ederken türbe-i pür-envârdan bir el zâhir olup bu şeyhi dâmeninden çeküp sandûka yanında oturdup "Ikra‘ Yâsîn-i şerîf" sadâsı istimâ‘ olunca hemân azîz-i merkûm savt-ı a‘lâ ile azîz Yâsîn-i şerîfi tilâvet eder. Keşf u kerâmet sâhibi azîzdir. Andan Bursa'ya gelüp sene 856 târîhinde Zeynîler Zâviyesin binâ edüp anda medfûndur. Çelebi Mehemmed Hân asrında bundan ulu sultân ma‘lûm değil idi.

Andan zâhid-i zamân(e), âbîd-i yegân(e) **Mevlânâ Muhammed Şâh ibn Molla Yegân:** Murâd-ı Sânî ulemâsından olup Zeynîler'de medfûndur.

Ve **Mevlânâ Yûsuf Bâlî ibn Yegân:** Telvîh kitâbına mu‘teber hâşiyesi vardır. Şehr-i Bursa'da medfûndur. Niçe ulûm-ı garîbe ve acîbeye mâlik idi.

Ve **Mevlânâ Seyyid Ahmed b. Abdullah-ı Kırîmî:** Bunların dahi Telvîh'e muğlak şerhi vardır. Murâd Hân-ı Sânî'nin Merzifon'daki medresesine müderris olup ba‘dehû Bursa'da medfûndur.

Ve **Mevlânâ İlyâs b. İbrâhîm:** Şehr-i Sinobîdir. Bunlar gâyetü'l-gâye serî‘u'l-kalem olduklarından bir günde muhtasar *Kitâb-ı Kudûrî'*yi yazmışlardır kim makdûr-ı beşer değildir. Ve *Fıkh-ı Ekber'*e mu‘teber şerhi vardır. Bursa'da Zeynîler cenbinde âsûde.

Ve **eş-Şeyh Akbıyık Sultân:** Fukarâ-yı Bayrâmiyândandır. Zamân-ı Murâd Hân-ı Sânî'de pîşvâ-yı tarîk olup niçe bin fukarâ mürîdi var idi. Âhir aşk-ı İlâhî ile merhûm olup Bursa içre (---) (---) mahallesinde tekyesi içinde medfûndur.

Eş-Şeyh Uzun Muslıhiddîn: Bakar Göresi'ndendir. Bursa'da Şeyh Tâceddîn hazretlerinin merkad-i pür-envârlarında bir hasır burya üzre kırk gün Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp kırkıncı gün kabr-i şerîf üzre bi-emrillahi Te‘âlâ rûh teslîm edüp gasl ederler. Tâceddîn hazretlerinin yanında defn ederken bir dest-i mübârek kabr-i Tâceddîn'den zâhir olup dest-i şerîfiyle Şeyh Muslıhiddîn'e yer eyledügün cümle huzzâr-ı meclis gördükleri tevâtüre irmişdir.

Ve **Mevlânâ Muhammed Şâh b. Alî b. Yûsuf:** Âl-i Fenârî'dendirler. Ebü'l-feth asrında vücûda gelüp Zeynîler civârında medfûnlardır.

Andan kutb-ı âlem-i rûhânî, ma‘den-i hikmet-i Rabbânî, **Hazret-i Monla Fenârî:** *Aleyhi rahmetü'l-bârî.* Murâd-ı Sânî'nin ve Ebü'l-feth'in zamânında hâce-i âlem ü âlim idi. Cemî‘î ulûmda te‘lîfâtı vardır. Mevtine târîhdir: *Cennetü'l-Firdevs,* sene 834. (---) (---) (---)

Andan meczûb-ı vahdet, meslûb-ı izzet **eş-Şeyh Hazret-i Abdâl Mehemmed:** Şâh-râh üzre güzel âsitânesi var. Âyende vü revendeye ârâmgâh [u] ibâdetgâh, tekye-i safâ-gâhdır.

Ve **eş-Şeyh Sultân Ramazân Baba:** (---) (---) (---) cânibinde bir çemenzâr ve hevâdâr yirde medfûndur. Pâ-bürehne ve ser-bürehne ârif-i billah fukarâ-yı Bektâşiyânları vardır.

Ve **eş-Şeyh Hazret-i Cenûbî Efendi:** Mevlevîhâne şeyhi olmağıla tekye sâhasında medfûn azîzdir.

Ziyâret-i kutb-ı âlem-i rûhânî ve ma‘den-i hikmet-i Rabbânî, **eş-Şeyh Hazret-i İshâk-ı Kâzvinî:** İsm-i şerîfleri İbrâhîm'dir, künyeleri Ebû İshâk'dır. Vâlidesi Şehriyâr Hâtûn idi. Ermen krallarının kızı idi. İslâm ile müşerref olup Akçakoyunlu pâdişâhlarının birine menkûha olup Hicret-i Nebevî'nin üç yüz elli iki Ramazân'ında düşenbe gicesi vücûda gelüp (---) (---) (---) zamânında iştihâr bulup kutbu'l-aktâb mertebesinde iken merhûm olup Erzurûm'da Tebriz Kapusu'nun iç yüzünde bir kulle içinde medfûndur. Revân kal‘asında mütehassın olup bizzarurî Van'ı kızılbaşa veren Şehîd Murtazâ Paşa, Ebû İshâk ile bir kubbede yatır. Bu hakîr ol âsitâneyi ziyâret etdiğimizde bir ak sakallı pîrezen bir avret türbedârı var idi.

Sebeb-i Menâkıb : Sene (---) târîhinde Abaza Paşa celâlî olup Erzurûm'da kapandıkda

sekbân haşerâtları Kânköy nâm bir karyeye varup niçe avânlık edüp köy içre niçe fesâdâtlar ederler. Bir hânda bir mahbûbe Yar-meni kızı haber alup anı tasarruf etmeğe kasd edüp Ermeninin hânesin basarlar. Hemân Ermeni kızı ol mahalde yüzün göğe dutup *[239b]* "Ey Ebû İshâk Sultân, beni bu zâlimlerin elinden kurtar. Allah ile ahdim olsun, tapduğun Muhammed dînine girüp senin türbene hizmet ideyim" deyü derûn-ı dilden Cenâb-ı Bârî'ye teveccüh-i tâm edince, bi-emrillahi Te‘âlâ ol duhter ak sakallu pîr olup durur. Eşkıyâ sekbânlar içeri girüp kızı tecessüs ederler. Mümkün olup bulamayup hâ’ib u hâsir giderler. Andan ol sakallı kız âsitâne-i Ebû İshâk'a gelüp cümle huzzâr-ı meclis huzûrunda İslâm ile müşerref olup türbedâr olmuşdu. Hakîr üç kerre manzûrımız olup hayr du‘â-yı pîrezen ile behre-mend olmuşduk. Bu Bursa içre olan Ebû İshâk Kâzvinî'nin makâmıdır kim Yıldırım Bâyezîd Hân binâ etmişdir. Deveciler mezâristânının mukâbelesinde bir tekye-i dervîşândır.

Ve ziyâret-i **Sığır Pazarı evliyası** ve (---) (---) (---) (---) (---).

Ve ana karîb ziyâret-i **Dâvûd Baba:** Fukarâ-yı Yesevî'dir. Âyende vü revende dervîşân-ı zî-şânlara mihmân-câydır.

Ziyâret-i sâhib-i yakîn-i bi-gümân, halvet-nişîn-i bî-nişân, **Hazret-i Çekirge Sultân:** Eski Kaplıca'da Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân türbesi önünde başka bir âsitâne-i fukarâdır. (---) (---) (---) (---).

Ziyâret-i Şâdî Sultân: Emîr Sultân kurbunda âsûdedir.

Ve **Abdullah Efendi**: Musannif ve mü‘ellif ve bahr-i me‘ânî kimesnedir.

Ve **eş-Şeyh Emîr Âlî Efendi:** Tarîk-i Halvetî'den niçe kerâmâtları bâhir olmuş ârîf-i billahdır.

Ve ziyâret-i sultân-ı dünya vü dîn, sîmurg-ı Kâf-ı yakîn, **Sultân Karaca Mecîdüddîn** (---) (---) (---) .

Ve ziyâret-i **Karanfilli Dede:** Bursa'nın cânib-i garbîsinde Hasan Paşa Kapusundan taşra Karanfilli tekyesinde yatır.

Ve ziyâret-i **Sünbüllü Dede:** Tatarlar Kapusundadır.

Ziyâret-i **eş-Şeyh Alî Mest:** Tatarlar Kapusundan içeri tekyesinde âsûdedir.

Ve ziyâret-i berkeşîde dergâh ve nâyibanullah **Hazret-i Şeyh Fazlullah:** Kibâr-ı evliyâullahdan ulu sultândır.

Ve **Molla Arab Cabbârî Hazretleri:** Dağ dibinde câmi‘i sâhasında medfûndur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı sâkin-i külbe-i subhânî ve ârif-i samedânî **eş-Şeyh Hazret-i Zeynüddîn Hâfî** (---) asrında

..... (1 satır boş) .....

El-Mevlâ Aşcızâde: Deryâ-yı ulûmdur.

Ve **Hüsâmeddîn Çelebî**: Zâhir ü bâtını tekmîl etmiş zât-ı mükerrem imiş.

Ve **Hâlis Dede.**

Ve **eş-Şeyh Seyyid Alî-i Belhî:** Tarîk-i Nakşıbendî'de ulu sultândır.

Ve **Yoğurdlu Baba**: Horâsân erenlerindendir.

Ve **Hayâlî Efendi:** *Hayâlî* kitâbının mü'ellifidir.

Ve Hayâlî civârında **eş-Şeyh Alîyyüddîn Efendi.**

Ve ziyâret-i kutb-ı gavvas-ı deryâ-yı dîn, bâtın-ı bahr-i yakın **eş-Şeyh Hazret-i Tâcüddîn:** (---) (---).

Ve gavs-ı azâm mertebesinde **Hazret-i Zeynüddin**:

Bunlar dahi te'lifât sahibi deryâ-yı ulûm kimesnedir.

Ziyaret-i ma'den-i hikmet-i Rabbânî ve âfitâb-ı nihânî **eş-Şeyh Hazret-i Karamânî:** (---) (---) (---) (---) (---).

Ve **eş-Şeyh Hazret-i Abdüllatîf Efendi** ve **eş-Şeyh Hacı Halife :** Tarîk-i Bayrâmiyye'de ulu sultândır. Ve **eş-Şeyh Abdül'azîz Efendi.**

Ve ziyâret-i **eş-Şeyh Hazret-i Safiyyüddîn.** (---) (---) (---) (---)

Ve **Mu'allimzâde Muhammed ibn eş-Şeyh Muslihiddîn-i Rûmî:** Mütebahhirînden gavvâs-ı me'ânî Çelebî imiş. Te'lîfâtları mu'teberdir {mevtine târîh-i güfte-i Hayâlî

Makarr olsun âna firdevs-i a'lâ [33] *sene 980}.*

Ve âmil-i âlim ü âlî **eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Alî:** Mekkevî'dir.

Ve **Mevlânâ Hasan Çelebi:** Müfessir ve muhaddis kibâr-ı ulemâdandır.

Ziyâret-i imâm-ı sahib-i sadır ve hümâm-ı âlî-i kadir **el-Mevlâ Hazret-i Molla Husrev b. Hızır:** *Dürer ü Gurer* sâhibi sultân-ı ulemâdır. Bunlar dahi Zeyneddîn Hâfî yanında medfûndur. Anda bir küçük savma'ası vardır. Gâyet muzlim günc-i ibâdethânedir. *Dürer [ü] Gurer*'i anda te'lîf etmişdir. Bu hakîr teberrüken ol savma'a-i kâr-ı ma'ârifde bir hatm-i şerîfi tamâm etmeyince taşra çıkmayup sevâbın Molla Husrev rûhuna hîbe etdik.

Ve **eş-Şeyh Abdüllatîf Makdisî:** Yıldırım Hân imâmı idi.

Ve **Hızır Şâh Efendi**: Müfessir ve muhaddis ve mü'ellifdir.

Ve **Sarımsakcızâde Süleymân Efendi:** Eski Kaplıca kurbunda başka bir merkad-i pür-envârı vardır. Âl-i Osmân diyârında ve gayrı diyâr-ı İslâmlarda tilâvet olunan *Mevlûd-i Şerîf* kitâbın bu Süleymân Efendi *[240a]* te'lîf etmişdir ve Yıldırım Hân Câmi'i kurbunda kabr-i kadîdler bir gâr-ı azîm içre niçe yüz yıldan berü meyyitler kadîd olup ter ü tâze zâhir ü bâhir yatırlar, medfûn değillerdir.

el-Mevlâ Seydî: Alî ahfâdındandır. Bursa cebbânesinde medfûndur.

el-Mevlâ Bağdâdîzâde Hasan Çelebi b. Yûsuf el-Bağdâdî: Kebûter rûhu ten kafesinden pervâz edüp Bursa'da Zeynîler'de meks edüp anda âşiyân etdi. Ol makâm hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

el-Mevlâ Hüsâmeddîn Hüseyn b. Muhammed b. Hüsâmeddîn eş-şehîr **Kara Çelebizâde:** Emîr Sultân Câmi'i önünde medfûndur.

Ziyâret-i rükn-i muhterem ve kutb-ı muhteşem, zâhid-i zemâne, âbid-i yegâne **eş-Şeyh Mehemmed Üftâde Efendi:** Üsküdarî Mahmûd Efendi'nin pîşvâsıdır. Bunlar tarîk-i Celvetî'dir. Lâkin Mahmûd Efendi tarîk-i Celvetî ser-çeşmesidir ve Üftâde Efendi Bursavîdir. Yine Bursa'da iç kal'a içre câmi'lerinde medfûndur kim bir tekye-i mu'azzamdır. Mevtine târîh:

Düşdi ıskât-ı bâ ile târîh

Geçdi Üftâde Bursa'nın kutbı [34] Sene 988.

Kerâmât-i celîle ve makâmât-ı aliyye sâhibi idi.

el-Mevlâ Kemâleddîn eş-şehîr Bakara Dede: Amâsiyye kurbunda kasaba-i Sonisa'dandır. Evvel altmış sene kâr-ı tabbağlıkda ifnâ-yı vücûd edüp kendüyi girdmân edüp tekmîl-i fünûn etmişdi. Amma ulûm-ı secde-i ferâmûş etmişdi. Hidâyet-i Hak irüp Amasiyye müftîsi Hatîb Kâsımzâde'den kara heceden başlayıp bir senede Kelâm-ı İzzeti itmâm edüp yedi senede dahi niçe tekmîl-i fünûn edüp Bursa Murâdiyye Medresesi ihsân olundu. Niçe sene mu'ammer olup niçe menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup niçe mücelled kütüb-i mu'tebereler te'lîfâtları vardır. Hatta *"Dede Cöngi"* nâm kitâb anların te'lîfidir. Âlem-i fânîden Bursa'da vedâ' edüp Emîr Sultân civârında medfûndur. Mevtine târîh:

Gülşen-i cennât ana me'vâ ola. Sene [975].

Ve **el-Mevlâ Şeyhülislâm Azîz Efendi:** Devlet-i (---) (---) Hân'da müftî idi. Azl olunup Bursa'ya nefy olunup Deveciler mezâristânı kurbunda tarîk-i âm üzre medfûndur.

Ve **el-Mevlâ Alî ibn Sâlih:** Vâsi' Alîsi nâmıyla şöhret bulmuşdu. *Hümâyûnnâme* mü'ellifidir. Ammâ niçe te'lîfleri var kim herbiri birer kenz-i hâkândır.

Ve **eş-Şeyh Nûrullah b. Hazret-i Akşemseddîn:** Pederlerinden rû-gerdân olup Bursa'ya tahsîl-i ma'rifete gidüp hücresinde kalem-tırâş ile kalem yonarken kalem-tırâş batnına batup nevm-i râhata yatup dâr-ı cinâne revâne oldu. Kabri, Zeynîler cenbindedir.

Ve **Mevlânâ Abdülganî b. Emîr Şâh:** Maskat-ı re'si şehr-i Bolu'dur. İslâmbol kadısı olduğuna târîhdir:

Valî-i seccâde-i şer'-i mübîn sene [793].

Vefâtına târîhdir:

Fî cennâti'l-huldı süknân sene [798].

Bunlar dahi Zeynîler'de medfûndur.

..... (8 satır boş) .....

Şehr-i Bursa içre niçe yüz bin kibâr-ı evliyâullah medfûndur ve niçe binin dahi ziyâret edüp birer Fâtiha-i şerîf ile rûh-ı şerîflerin yâd etdik. Ammâ ism-i şerîfleri ma'lûmumuz olma[ma]ğile tahrîr olunmadı. Bu tahrîr etdiğimiz sultânlara birer Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp himmet-i aliyyelerin recâ etdiğimiz *[240b]* tahrîr olunan sultânlardır kim her birine birer takrîb ile âşinâlık kesb eyleyüp hamd-i Hudâ ibtidâ seyâhatimizde bu kadar kibâr-ı evliyâullahın âsitâne-i merkad-i pür-envârlarının atebe-i süflâlarına rû-mâlîde eyledik. Himmetleri hâzır ola. Bu niyyet cümle ehl-i îmân rûhîçün, Allah rızâsıyçün, Fâtiha, ve's-selâm, *rahmetullahi aleyhim ecma'în*.

Bursa şehri içre kırk gün kırk gice zevk u safâlar edüp âşinâlığı ve hukukun kesb etdiğimiz a'yân [u] eşrâflardır. Bursa içre hânedân sahibi velîni'metleri ve güzîde erbâb-ı ma'ârifleri ayân u beyân eder

..... (9 satır boş) .....

Bin elli Saferi'nin yigirminci günü bâlâda tahrîr olunan velîni'metlerimiz ile vedâlaşup niçesi muhabbaten atlarına süvar olup hakîr ve refîkimiz Okçuzâde Ahmed Ağa ile bizi tâ Nilüfer cisrine dek getirüp andan birbirimizle vedâ'-ı âhir edüp 3 sâ'atde yine kasaba-i Mudanya, anda süvâr olduğumuz dâbbeleri Bursa a'yânlarının huddâmlarına teslîm edüp bir sebük-bâr keştîye süvâr {olup} sehl eyyâm ile Mudanya'dan çıkup temevvüc-i deryâ bizi ele alup Urfa mancılığı gibi salına salına çalkanup bir günde cânımızdan bîzâr olup âhir

Evsâf-ı menzil-i dağ-ı derûn iskele-i bî-emân Bozburun

Zamân-ı kadîmde ma'mûr ve bender iskele imiş, bir bî-emân girdâb-ı bî-bâd burunda vâkı' olmağıla cemî'î âyende vü revende keştîler elbette girdâb gamına düşüp beş on gün ve bir iki ay yatup metâ'ı çürümüş tüccâr ve sevdâger ve keştîbân tâ'ifeleri bed-du'â ide ide bu iskele harâb olup iskele başında bir hân ve bir kaç müsâfirhâne ve bir câmi'-i muhtasarı var ve birkaç bakkal ve ekmekçi ve bozacı dükkânları var, gayrı âsâr yokdur. Lâkin cânib-i erba'asında bâğ ve bostânları çokdur. Ve iskele başındaki câmi'in der-i dîvârlarının rûyında şikâyetnâme-i müsâfirînden bir nokta tahrîr edecek yer kalmamışdır. Zîrâ her gemi bu girdâba düşmeyince halâs olmak mümkün değildir. Elsine-i muhtelife üzre hatt-ı gûnâ-gûn ve hüsn-i hatlar seyr eylemek isteyen girdâb-ı Bozburun'a varup hatları ve dünya kaç bucakdır ol mahbes-i liman-ı belâyı seyr eylesin. Rûy-ı dîvârda bu gûne niçe bin şi'ir

ebyâtlar vardır: Beyt:

Âh elinden Bozburun feryâd elinden Bozburun

Bekleye bekleye seni kalmadı ağız burun

Şi‘ir:

Ey belâlı Bozburun feryâd elinden âh dâd

(---) (---) (---) (---) (---).

Bunun emsâli niçe yüz bin bi'l-bedâhe güfte-i hasb-i hâl şi‘irler var kim âdem gülmeden hayrân olur. Hakîr dahi iki gün bekleyüp âhir on beş zarîf ve nazîf ve harîf bir yire cem‘ olup silâhlarımız kemerlerimize bend kılup def‘-i gam içün cânib-i şarka bâğ u bâğçeler içre gûnâ-gûn âbdâr emrûdlar tenâvül ederek piyâdece üç bin adım gidüp

Evsâf-ı nâhiye-i kasaba-i Armudlu

(---) nâhiyesidir. Nâ’ib oturur ve subaşısı Bursa beği tarafındandır. Kasabası bir düz sahrâda bâğlı ve bâğçeli ve dağı ve taşı emrûd şecerleri ile müzeyyen bir rabta-i ma‘mûrdur. Anınçün Armudlu derler. Cümle üç yüz hâne-i ma‘mûrları serâpâ kiremit ile mestûrdur. Bir câmi‘i ve bir hammamı ve üç mesâcidi ve bir hânı ve *[241a]* on aded dükkânı vardır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Bir gice mihmân olup ale's-sabâh keştîbânlar haber edüp ale'l-acele sâhil-i bahre gelüp yine keştîye süvâr olup hamd-i Hudâ sehl inbât rüzgârı esüp hamd-i Hudâ Bozburun girdâbından halâs olup cümle keştîler bâdbânların küşâde kılup Katırlı nâm dağın dibinde Bababurnu nâm mahalde Baba Sultân rûhuna Fâtiha tilâvet ederek elli mil deryâya çıkup eyyâm mayna edüp deryâ süd liman olup âlem-i hayretde kaldık. Şi‘r:

Kalırsa hicr ile girdâb-ı gamda zevrak-ı dil

Ne çâre neyleyeyim rüzigâr elimde değil

mazmûnunca rûy-ı deryâda serserî gezdik. Âhir eyyâm-ı nâ-muvâfık ile orsa orsa kullanarak vakt-i asrda İslâmbol kıyılarında beş mil dahi gidüp

Evsâf-ı kasaba-i Ayasdıfanaz

Yanko ibn Madyan İslâmbol'u binâ ederken bu şehri anın oğlu Aya İstefan binâ etdiğiyçün galat-ı meşhûru Ayasdifanaz derler. Leb-i deryâda bostâncıbaşı hükmünde (---)yi subaşılığıdır ve bir yasakcı kolluğu vardır. Eyyûb mollası nâhiyesi hükmündedir. Kefere asrında şehr-i azîm imiş. Âl-i Emeviyyûn'dan Süleymân b. Abdullah halîfe asrında Hicret-i Nebevî'nin sene 92 târîhinde İslâmbol'u muhâsara edüp bî-feth avdet etdiklerinde Ömer b. Abdül‘azîz hazretleri bu şehri harâb edüp hâlâ leb-i deryâda beş yüz kiremit örtülü ma‘mûr Urum kasabasıdır. Bir zâviyesi ve esvâk-ı muhtasarı ve iki kenîsesi var. Ammâ hevâsı gâyet latîfdir. Bunda cümle refîklerimiz ile gemiden çıkup bir gice

mihmân olup ale's-sabâh bundan piyâdece cânib-i şimâle leb-i deryâ ile 3 sâ‘atde

Evsâf-ı bâğçe-i İskender Çelebi

Leb-i deryâda "Bâğ-ı ireme zât" misâl bir hünkâr bâğçesidir. Selîm Hân-ı Sânî'de İskender Çelebi nâm bir defterdârın bâğçesidir {Mi‘mâr Sinân kârıdır}. Ba‘dehû bilâ veled fevt olmağla hâlâ pâdişâhlara mahsûs bâğçe-i hâsdır. Bâğçe ustası ve iki yüz külâhlı bostâncı neferâtlar vardır.

Ziyâret-i Şeyhülislâm Hüseyin Efendi

Sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘e hasûd münâfikînler, müftî cülûs etdirmek murâd ediyor deyü Murâd Hân'a gamz edüp İskender Çelebi bâğçesine nefy olunup akabince bostâncıbaşı yetişüp ma‘nûkan şehîd edüp anda defn etdiler. Âl-i Osmân'da ibtidâ müftî-i enâm bu mazlûm Hüseyn, Hüseyn-i Kerbelâ-misâl şehîd olunmuşdur. Devlet-i Âl-i Osmân'da eyle bir müftî gelmemiş idi. Kırk bin fetâvâ hıfzında idi. *Rahmetullahi aleyh*.

Anı ziyâret edüp bâğçe üstâdından atlar alup cümle refîklerimiz ile süvâr olup leb-i deryâ ile temâşâ ederken esbâb-ı iskâlimiz olan gemi dahi kürek çekerek ubûr ederdi. Hakîr dahi bin elli Saferü'l-muzafferinin yigirmi beşinci günü Belde-i Tayyibe ya‘nî İslâmbol'a dâhil olduk. Ol gün hâne-i gam-gînimize varup peder u mâderlerin dest-i şerîflerin bûs edüp huzûrlarında el bağlayup karâr etdiğimizde peder-i azîzimiz eyitdi,

"Safâ geldin Bursa seyyâhı, safâ geldin" deyü buyurdular.

Hâlâ ki bir cânibe gideceğimden bir kimesnenin haber [u] âgâhı yok idi. Hakîr pedere eyitdim,

"Sultânım, hakîrin Bursa'da idiğimiz neden bildiniz" dedim. Buyurdular kim,

"Sen bin elli Muharrem'inin yevm-i aşûrasında gâ’ib olduğun leyle-i mübârekede niçe ed‘iye-i mü’essire tilâvet edüp ve *sûre-i innâ a‘teynâ*'yı bin kerre kırâ‘at edüp ol gice vâkı‘amda seni görürüm. Bursa'da Emîr Sultân hazretlerin ziyâret edüp rûhâniyyetinden istimdâd taleb {idüp} seyâhat ricâ edüp bükâ ederdin ve ol gice bana niçe kibâr-ı evliyâullahlar ricâ edüp senin seyâhata gitmen içün izin taleb etdiler. Ben dahi ol gice cümlenin rızâsıyla sana destûr verüp Fâtiha tilâvet etdiler. Gel imdi oğul, şimden gerü sana seyâhat göründü. Allah mübârek eyleye. Ammâ sana nasîhatim var" deyü elimden yapışup huzûrunda ber-zânû oturup sağ eliyle sol kulağıma berk yapışup nasîhate âğâze etdi.

Pendnâme-i peder-i büzürgvâr: "Oğul, âdem yohsul olur, Besmelesiz ta‘âm yime. Ser verecek sözün var ise sakın avretine deme. *[241b]* Cünüb olup yemek yime. Esbâbın söküğün üstünde dikme,. İyi adın keme takma ve keme yoldaş olma zararın çekersin. Yürü ileri gözüm, kalma geri. Alay bozma, tarla basma, yârân pâyine sarkma. Komadığın yire el uzatma. İki kişi söyleşirken dinleme, nân u nemek hakkın gözet, nâ-mahreme nazar edüp ihânet etme,. Da‘vetsiz bir yire varma, varırsan emn [ü] emân yirde ehl-i ırza var. Mahrem-i esrâr ol, her meclisde istimâ‘ etdiğin sözleri hıfz eyle. Evden eve müsâferet edüp söz gezdirme, zemm ü nemm ü gıybet u mesâvîden ârî ol. Halûk ol, herkesle hüsn-i ülfet edüp lecûc ve zebân-dırâz olma. Senden ulular önünde gitme, ihtiyârlara ri‘âyet et.

Dâ'imâ tâhir olup her muharramât-ı menhiyyâtdan perhizkâr ol. Evkât-ı hamseye müdâvemet edüp salah-ı hâl ile mukayyed olup ilme meşgûl ol. Beyt-i nasîhat:

Sormağa ey yâr, eyleme gel âr

Anla ne kim var ilm-i tamâmı

Fârsi'yi bilgil, ehlini bulgıl

Afsah-ı nâs ol, Arb u Acamı

Vakt-i namaz et, Hakka niyâz et

Hâlıkı yâd et, gözle imâmı

Bildiğin öğret, dersini fikr et

Eyleme hiç red, hâs u avâmı

İlme harîs ol, şuğle enîs ol

Ehl-i celîs ol, görme melâlı

Damla-be-damla, göl olur anla

Sözümü dinle, temm ü kelâmı

Ve oğul dünyâ cihetinde nasîhatim oldur ki, dâ'imâ sebük-rûh olup ankâ-meşreb ol kim hem celîs, hem enîs olduğun vüzerâ ve vükelâ ve a'yân-ı kibârlara varup her bâr cihet-i dünyâ içün bir şey ricâsında olma kim senden nefret edüp istiskâl etmeyeler. Rızâ lokmasına kanâ'at eyle, eline giren mâlı dahi isrâf etme, kanâ'atle geçin, "*el-Kanâ'atü kenzün lâ yüfnâ"* [35] demişler. Sağlık ve sayrılıkda {lâzım olur}, dünyâlık akçeyi lokma ve hırka içün hıfz edüp nâmerde muhtac olma. Beyt:

Düşmana kalırsa kalsın dosta muhtâc olma tek [36]

Geşt ü güzâr etdiğin yerde iki yerden gayret kuşağın kemerine bend edüp kendüni dâima muhâfazada ol. Su uyur hizmetkâr u ağyâr u ayyâr düşmanları uyumaz. Kibâr-ı evliyâullah ziyâretleriyle meşgûl olup cümle ziyâretgâhları ve her diyârın menâzillerinde olan deşt [u] hâmûn ve kûh-ı bülend, ahcâr [u] eşcârâtları ve büleydelerin evsâfiyla tahrîr edüp âb [u] hevâsı ve ibret-nümâ âsârları ve kal'aların fâtihi ve bânîsi ve dâiren-mâdâr cirmiyle tahrîr edüp *Seyâhatnâme* nâmıyla bir tomar te'lîf eyle. Âhirin ve âkıbetin hayr olup düşman şerrinden emîn olup Hak celle ve alâ mu'în [u] zahîrin olup dünyada emn ü emân, âhir nefesde îmân müyesser edüp alem-i Resûlullah dibinde haşr olayız. Bu pendlerimi gûşına menkûş eyle" deyüp enseme bir sille-i pehlivânî urup kulağım burup "yürü âkıbetin hayr ola, el-Fâtiha" dedi. Hakîr sille sadmesinden seme olup gözüm açdım. Hânemiz içi pür-nûr olmuş. Hemân pederimin yine dest-i şerîfin bûs edüp hâmûş-bâş durdum. Derhâl anı gördüm,

pederim bir heybe hurc içre bir *Kitâb-ı Kâfiye* ve bir *Kitâb-ı Şâfiye* ve bir *Monla Câmî* ve bir *Kudûrî* ve bir *Mültekâ* ve bir *Kitâb-ı Kuhistânî* ve bir *Hidâye* ve bir *Gencîne-i Râz* ve'l-hâsıl on iki kıt‘a kitâb-ı nefîs ihsân edüp iki yüz mümessek şerîfî altun harc-râh verüp "Yürü, ne cânibe gidersen sana destûrdur, ammâ diyâr-ı gurbetde sâhib-i tedârik olup merd ol ve ehl-i derde yâr ol" buyurup alnımdan bûs edüp Çihârşenbe Bâzârı'nda Abdülahad Efendi'ye götürüp anların hayr du‘âların aldık. Ve eş-Şeyh Mısrî Ömer Efendi'ye ve eş-Şeyh Gafûrî Efendi'ye ve eş-Şeyh Ehl-i Cennet Efendi'ye ve eş-Şeyh Bektâşî Hasan Efendi'ye ve'l-hâsıl on iki meşâyih-i ızâmın dest-i şerîflerin bûs edüp her biri "Yürü seyâhatin Hudâ mübârek ide" deyü himmet buyurdular. Bi-emri Hudâ hakîrin cân gözü açılup bu za‘îf kemtere bir gûne vecd hâsıl olup mesrûr *[242a]* olurdum. Andan hâne-i bî-minnetimize gelüp ol hafta bin elli Rebî‘ulevvelinin gurresinde akrabâlarımızdan Kuloğlu Mehemmed Re’îs'in gemisiyle İzmid'e gitmeğe peder-i azîzin dest-i şerîfin bûs edüp Bismillah ile

İznikmit vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Hudâ âsân ide. *Âmîn yâ Mu‘în ve bihi nesta‘în*. Evvelâ rûz-ı cum‘ada Yemiş İskelesi nâm mahalde esbâblarımızı gemiye koyup salât-ı cum‘ayı Yemiş İskelesi'nde Ahî Çelebî Câmi‘inde edâ ederken hâtıra ol câmi‘ içre Hazret-i Risâlet-penâh'ın vâkı‘amda imâmet edüp hakîrin mü’ezzinlik etdüğü ve ba‘de salatı'l-fecr hazretin dest-i şerîfin bûs edüp "Şefâ‘at Yâ Resûlallah" diyeceğime mehâbet-i meclis-i Resûl'den "Seyâhat yâ Resûlallah" dediğim hâtırıma yâd olup hamd-i Hudâ seyâhat müyesser eyledin. Bin bin sana hamd ü senâ edüp yüzümüz yirlere sürüp dünyâda sıhhat-i beden seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân ricâ edüp ba‘de salati'l-cum‘a keştîye süvâr olup du‘â ve senâ ile lenger alup yelken yırtup Bismillah ile Kurşumlu Mahzen önünden geçüp Sarâyburnu'n poyraz rûzgâr ile kaypup Üsküdar tarafında Kadıköy burnun ve Kalamış burnun ve hünkârın Fener Bâğçesi burnun ve Yelkenkaya burnun pupa sıyırma eyyâm-ı muvâfık ile giderken,

Menzil-i kal‘a-i Darıca: İslâmbol'dan seksen mildir. Leb-i deryâda bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ şeddâdî taş binâ-yı sa‘b kal‘adır. Limana nâzır bir kapusu var. Dizdârı ve neferâtları yokdur. Lâkin içinde yigirmi mikdârı kiremit örtülü hânesi var, bir câmi‘i var. Gayrı çârsû-yı bâzârı ve hammâmı yokdur. Kostantin oğlu Acem diyârında Dârâ Şâh'ı münhedim edüp Dârâ evlâdların bunda bir gâr içinde ruhbânlar hapsine verüp sonra bu kal‘ayı binâ etdikde ismine "Dârâha" koyup Dârâ oğulları ismiyle müsemmâ bir kal‘a-yı zîbâdır. Ba‘dehû sene 827 tarîhinde Çelebî Sultân Mehemmed fethidir. Hâkimi Kireççibaşıdır ve (---) evkâfi subaşılığıdır. Ve Gibziye kazâsı nâhiyesidir. Aşağı varoşu üç yüz kiremitli hâne-i zîbâlar ve bir câmi‘ ve bir hân ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Limanı gâyet latîf olmağıla Gekbiziye şehrinin iskelesidir. Gekbiziye anın şimâlinde dağlar üzre bir sâ‘at ba‘îd tarîk-i Bağdâd-ı Erzurûmdur. Bu kal‘adan lenger alup eyyâm olmayup süd limânda cümle keştîbânlar kürek çekerek yigirmi milde

Menzil-i iskele-i Dil : Konya ve Haleb ve Şam ve Mısır'a giden huccâc [u] zevi'l-ihtiyac tüccâr ve züvvâr cümle bu iskelede at kayıklarına süvâr olup bir mil karşı tarafda Hersek diline ubûr ederler. Zîrâ bir boğazdır. Şark-ı cânib seksen mil bir körfez-i azîmdir kim nihâyetinde İzmit şehridir. Ammâ bu Gekbiziye dili iskelesinde iki hân-ı atîk ve iki ekmekci dükkânı ve bir bozahâne ve iki bakkal dükkânları ve bir çeşmesi var. Târîh-i Çeşme:

{Yoluna Sultân Murâd-ı Gâzî'nin bu çeşmeyi

Mustafâ Ağa-yı ser-bostâncıyân etdi sebîl

Seyr edenler dediler lafzen anın târîhini}

İtdiler bin kırk sekizde Kevser'i bunda sebîl

Andan yine gemiye süvâr olup üç mil de kürek çekerek liman havâda

Menzil-i İçme Suyu : Bu mahalde lenger bırağup cümle yârân ile taşra çıkup leb-i deryâda haymelerimiz kurup zevk [u] safâya meşgûl olduk.

Evsâf-ı âb-ı müshilât, İçme: Her sene mâh-ı temmûzda kiraz mevsiminde cümle İslâmbol'dan ve gayrı büleydelerden niçe bin âdem cem‘ olup çadırlarında bir sâz [u] söz u ayş ve nûş edüp kırk gün kırk gice leb-i deryâda top u tüfenk ve fişenk şâdmânları olur kim diller ile ta‘bîr ve tavsîf olunmaz. Ehl-i derd olup ahlât-ı fâside marazına mübtelâ olanlar bunda üç gün üç gice İçme suyından nûş edüp bi-emrillahi Te‘âlâ kimi istifrâğ edüp sarı sarı ve yeşil yeşil safrâ ve sevdâ ve balgam ve ahlâtlar çıkar kim râyiha-i habîsinden âdem helâk mertebesine varır. Ba‘zı âdemin aşağısından safra ve sevdâ ve ahlât ve kara balgam ve namazbur ve okran ve sîrence nâm emrâz-ı muhtelifeler çıkar kim âdem hayât-ı câvidân bulur. Ba‘zısından bilâ-teşbîh, tesbîh gibi dizilmiş çıkınca çıkınca şeyler çıkup kırkar ellişer boğum bağırsak-misâl çıkıları çalılara sererler, gelüp gidenler temâşâ ederler. Aceb hikmetdir kim *[242b]* ba‘zı çıkıları yarup içinden niçe yüz siyâh başlı kurdlar ve kelebek misillü mahlûk haşerâtlar çıkar. Bir yalçın kayadan kaynayup çıkar. Berrâk ve latîf sudur ammâ sehel şûrcadır.

Evsâf-ı şurût-ı mâ-i İçme : Evvelâ üç gün aslâ tuzlu ve zîrûh kısmı yimeyüp perhîz ide. Dördüncü gün sabâh ve ahşam birer fincân su içe ama kendüyi ısıcak duta. Üç gün bu hâl ile vücûdın haberdâr

edüp muğla (?) içmiş olur. Andan üç gün dahi üç nevbet sudan içüp tuzsuz piliç maslûkası suyu içe. Tamâm on beş amel etdikden sonra fevkânî ve tahtânî fâ'ideleri müşâhede olunup limon sulu ekşi çorba nûş edüp amelin kat' eder. Niçe fâ'ideleri ma'lûm olur.

Andan gemilere süvâr olup karşı Yalava ılıcalarına gidüp anda hammâmlara girüp cümle halk tendürüst olup dürr-i beyz-âsâ tenâsüb-i a'zâ sahibi olurlar. Aceb hâsıyyetli içme suyudur. Bu temâşâda yedi gün zevk edüp andan yine gemiye süvâr olup yine kürek çekerek yarım sâ'atde

Karye-i İnehacı : Leb-i deryâda bir mescidli ve altmış evli bir müselmân köyüdür. Bir değirmeni var. Andan yine sekiz sâ'at kürek çekerek

Karye-i Zeytûnburnu: İzmit hâkinde bir iskeledir. Âbâdândan bir imâret yokdur. Yeniçeri ağalarına mahsûs gemiler bu iskelede yüklenir. Dağlarında ma'mûr kurâlar vardır. Andan eyyâm-ı muvâfik ile ol körfez içre iki cânibin ma'mûr âbâdânları temâşâ ederek 8 sâ'atde

Evsâf-ı kal'a-i Makedonin ya'nî kal'a-i İznikmit

Lisân-ı Yunaniyân'da *Aleksandıra* ya'nî *İskender Târîhi*'nde İskender-i Yunan, Hazret'den sekiz yüz seksen iki sene mukaddem bu şehr-i Makedon'da vücûda gelmişdir. Amma Filikos oğlu İskender Rûmeli'nde Kaval'da mütevellid olmuşdur. Bu dünyâya dörd İskender gelmişdir, bi-kavli Yunaniyân. Ammâ bu İzmit'de vücûda gelen İskender-i azîmü'ş-şân pâdişâh olup İzmit'i eyle ma'mûr edüp bir kal'a-i metîn inşâ etmişdi kim İslâmbol'a mânend kal'a idi. Hâlâ eser-i binâları ve burc [u] bârûları zâhir ü bâhirdir. Anınçün İzmit'e *Tevârih-i Yunaniyân*'da *İskender Makedoniyye* derler. Mâh-ı temmûzda İslâmbol mukabelesinde İskender Çamlıca dağında yaylalanırdı. Hâlâ Üsküdar, İskenderî'den galatdır. İzmit'in cânib-i şarkîsinde Sabanca gölün İskender kesüp İzmit Körfezine mahlût etdi. Sakarya nehriyle Karadeniz ve İzmit Körfezi mâbeyninde şehr-i Kocaili ve İzmit bir cezîre gibi kaldı. Niçe müddet İzmit cezîre olup ba'dehû İslâmbol Tekürü Keştantış Sabanca halîcin yolun sedd edüp İzmit cezîre olmadan halâs oldu. Ammâ yine Âl-i Osmân murâd edinse Sabanca gölün İzmit körfezine mahlut etse bir kantar odun beş akçeye olup bir tahta iki akçeye olup cümle İzmit gemileri tâ Düzce bâzâra varup yanaşup ol mahal bender [u] iskele olurdu. Ez-în-cânib bu İzmit kal'ası İslâmbol Rûmu keferesi elinde iken sene 731 târîhinde Orhân Gâzî feth etmişdir. Ammâ fethinde usret çekmeğile ba'de'l-feth kal'asın câ-be-câ münhedim etmişdir kim bir dahi küffâr tama'a düşüp dârü'l-bevâr etmek arzûsuna düşmeyeler. Hâlâ ol zamândan bakıyyetü'l-inhidâm leb-i deryâda çâr-kûşe bir kapulu kulle-i azim cây-ı menâsı var. Bir dizdâr ve on neferâtı var. İçinde mâl-â-mâl âlât-ı keştî içün kerasteler vardır, gayrı şey yokdur. Orhân Gâzî deryâ-misâl asker ile bu kal'ayı ibtidâ muhasara etmeğe Koca Bay'ı serdâr edüp "İznimdir var git" buyurmuşlar. kal'a feth olup ismine "İznim git" demişler. İzmit, "İznim git"den galatdır. Ba'zılar İznikmit derler, ba'zılar İzmigit derler. Ba'de'l-feth Koca Bay yine serdâr olup Kalipo vilâyetin feth edüp ismine Koca-ili dediler. İzmit ol hâk-i anber-pâkde vâkı' olmuşdur kim her tarafı kûşe-i İrem bir diyâr (---)

Ba'dehû Ebü'l-feth Mehemmed Hân, eyâlet-i Anadolu'yu tahrîr etdüğü mahal bu İzmit'i Anadolu eyâletinde tahrîr edüp sancak tahrîr etmişdir. Bir kaç kerre zamânımızda üç tuğlu vüzerâlara ber-vech-i arpalık ihsân olunurdu. Taraf-ı pâdişâhîden *[243a]* hâss-ı hümâyûnu 26526 ze'âmet 25 timar 187 çerîbaşısı ve alaybeğisi vardır ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve (---) nâhiyed[ir].

..... (1.5 satır boş) .....

Kadısına senevî beş bin guruş, paşasına yigirmi bin guruş olur. Ma‘mûr [u] âbâdân bir şehr-i mu‘azzamdır. Ve iskelesi gûyâ Mısır benderidir ve ankâ bâzargânlar vardır. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Çoğu kereste bâzargânlarıdır. Gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler giyer muhteşem yeniçeri oturakları ve koruculları vardır. Ve bu şehr cümle üç bin beş yüz mükellef ve müzeyyen tabaka tabaka bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr ve müzeyyen kırmızı kiremit örtülü hâneleri vardır.

Cümleden mu‘azzam Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd-ı Râbi‘ sarâyı bâğ [ve] hadîkalı bir sarây-ı azîmdir kim vasfında lisân kâsırdır. Hâlâ pâdişâhlara mahsusdur. Bâğçe üstâdı ve iki yüz aded bostâncı neferâtları vardır. Andan Paşa sarâyı ve Altuntopoğlu hânesi ve Serdâr Solak hânesi (---) (---) (---) ma‘mûr sarâylar ve cümle yigirmi üç mahalledir. Üç mahallesi kefere ve bir mahallesi Yahûdîlerdir.

Ve cümle yigirmi üç mihrâbdır. Cümleden kadîm çârsû içinde **Mahkeme Câmi‘i** bir minâreli (---) örtülü cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir (---) (---) binâsıdır. Ve Leb-i deryâda **Pertev Paşa Câmi‘i**, selâtîn câmi‘i-misâl kurşum kubbeli ve bir minâreli câmi‘-i rûşendir. Süleymân Hân vezîri Pertev Paşa yedi sene hâkim olup inşâ etmişdir. Gâyet rûşen ve müzeyyen câmi‘-i latîfdir kim Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Ve **Mehemmed Bey Câmi‘i** ve **Alâeddîn Beğ** ve **Abdüsselâm Câmi‘leri** Mi‘mâr Sinân binâsıdır. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Dârü'l-hadîs ve medrese ve kurrâ yokdur. Ve cümle (---) hammâmdır. Cümleden Pertev Paşa hammâmı, âb u hevâsı ve binâsı ve libâsı, dellâk-ı ra‘nâsı ve huddâm-ı zîbâsı vardır ve hammâm-ı hoş cû Rüstem Paşa, bu dahi Pertev Paşa gibi Mi‘mâr Sinân Ağa binâsıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle hândır. (---) (---).

Ammâ cümleden mükellef mihmân sarây-ı Pertev Paşa, yetmiş ocak hân-ı müsâfirîn-i âyende vü revendegândır kim cümle binâsı kârgîr toloz kubbe ve kurşumlu hân-ı azîmdir ve (---) (---) (---). Bunlardan mâ‘adâ tüccâr hânlarıdır. Evvela

..... *(1.5 satır boş)* .....

Bu hânlardan mâ‘adâ İskele başında cümle iki yüz aded keraste ve gayrı metâ‘ mahâzinleridir ve cümle bin yüz aded dükkân ehl-i hıref-i gûnâ-gûndur ve kırk aded münakkaş kahvehâneleri vardır. Serdâr kahvesi (---)

..... *(1 satır boş)* .....

Bunlar tâbî civânlarıyla meşhûr kahâvîlerdir. Ammâ bu şehrin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin tüccâr hânlarında cümle zî-kıymet girân-bahâ şeyler bî-bahâ bulunur. Ve Hünkâr Sarâyı kurbunda Tershâne-i âmiresi vardır. Bu şehrin cemî‘î hâneleri mürtefi‘ bayırlar üzre vâkı‘ olup pencereleri kıble cânibinde deryâya nâzırdır. Ve cümle esvâkları serâpâ beyâz taş ile kaldırım döşelidir. Cümle hânelerinin enseleri dağlardır ve dağlar üzre bâğlardır ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkı sağlardır ve reng-i rûyları ağlar[dır].

Bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbat [ve] mahsûlâtının memdûhâtından şehrin cânib-i şarkîsinde olan dağlara ağaç denizi derler, âdem gâ'ib olur. Bi-emrillahi Te'âlâ anda dıraht-ı azîmler var kim eflâke ser çeküp her birinin sâyesinde on bin koyun sâyelenir, güneş te'sîr etmez, bî-had ü bî-pâyân dağlardır. Bu kûh-ı hıyâbân içre gûnâ-gûn tahtalar biçilir. Bıçkı değirmânları vardır kim ta'rîf ve tavsifi mümkün değildir. Mısra',

"Şenîden ki bûd mânend dîde" [37]

mazmûnunca ibret-nümâ çarh-âsiyâb-ı mâ-i cârilerdir. Ve bu dağlarda bürdinar direk keserler ve ellişer arşın kaddî, çapa direk keserler ve Rûmeli ve Balkan direkleri meşhûrdur. Andan İzmit buhayresi tamâm olduğu mahalde leb-i deryâda tuzlası meşhûrdur. *[243b]* Lezîz tuz olmağıla başka tuz emîni vardır. Ve şehr içre câmi'lerde ve çeşmelerde cereyân eden Paşasuyu âb-ı hayâtdan nişân verir, bu dahi meşhûrdur. Ve beyâz kirazı ve kızıl elması dahi meşhûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı İzmit

Evvelâ şehrin cânib-i garbında **Şeyhzâde** (---) **Efendi**, Bayrâm Pâşa şeyhi idi. Tarîk-ı Halvetî'de pişvâ-yı tarîk ulu sultân idi. Hatta ilm-i kâfda kâmil [ve] sâhib-ayâr idi. Cümle fukarâlarına hırka ve lokma-bahâ edüp bir yerden vazîfe-i mu'ayyenleri yok idi.

..... *(2.5 satır boş)* .....

Ziyâret etdiğimiz bu sultânlardır. Himmetleri hâzır u nâzır ola. Bu şehr içre akrabâmız Kuloğlu Mehemmed Çelebî hânesinde on gün zevk u safâ edüp niçe ehibbâ ve dûstânlar ile müşerref olup andan yine gemiye süvar olup deryânın karşu tarafında üç mil ba'îd,

Menzil-i Baş İskele :

..... *(25.5 satır boş)* .....*[244a]*

Andan yine gemiye süvar olup otuz mil,

Menzil-i İskele-i Dil: Karşu tarafında gine Gekbiziye dili derler. Üsküdar tarafından ammâ bu dil Herseke tarafında hakîkatü'l-hâl deryâ içre girmiş bir dildir.

Hikmet-i Hudâ sebeb-i hilkat-i dil: Bir gün bir seyyâh-ı âlem, Orhân Gâzî asrında bu mahalle gelüp keştîbânlara eydür "Oğullar beni karşu tarafa geçirin" der. Gemiciler dervişi karşu geçirmeyüp giderler. Hemân dervîş-i dilrîş-i âlim u âmil u ârif-i billah eteğine toprak doldurup "Biz karşuya bi-emrillahi Te'âlâ böyle geçeriz" deyü eteğinden türâbı deryâya dökdükçe deryâ kara olup yürüyerek geminin ardı sıra yürür. Gemiciler bu hâli görüp "Meded Sultânım boğazı doldurup ekmeğimize mâni' olup İslâmbol'dan İzmit'e gemiler geçmez olur. Lütf edüp gemimize girin" deyü ricâ ederler. Anlar dahi on iki bin adım kadar deryâyı dil gibi doldurdukdan sonra gemiye girerler. Hâlâ anınçün dil derler, bir sivri kumsal burundur. Ve dervîş hazretleri karşu cânibe geçüp keşf [ü] kerâmet etdikleriyçün derhâl rûh-ı pâklerin cânib-i Hakka teslîm edüp Gekbiziye dili iskelesi hânı kurbunda Dil Baba Dede medfûndur. *Kuddise sırruhu*.

Ve bu merkûm Hersek[e] dili kurbunda bir hân-ı azîm vardır, âyende vü revende anda mihmân olup karşu tarafda kayıklar gelmeğe muntazır olurlar. Sene (---) târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa, Ebü'l-feth vezîridir. Ol hân anların binâsı olmağıla Hersek dili derler bir burundur. Ba‘dehû bu dilden bâdbân-ı keştî açup elli milde,

Evsâf-ı Menzil-i kal‘a-i Kara Yalova: Kal‘ası ve şehri tekür kral kızı (---) (---) nâm bir krâle binâsıdır. Sene târihinde Osmân Gâzî fermânıyla Kara Yalvac oğlu feth etmeğile Yal[o]va derler. Feth etmede usret çekmeğile kal‘ası münhedim olup ba‘zı yerlerde eser-i esâsları nümâyândır. Zamân-ı Yıldırım Hân'da Bursa sancağı hükmünde tahrîr olmuşdur. Yüz elli akçe kazadır ve yeniçeri serdâr ve subaşısı vardır. Şehri cümle yedi yüz evdir, serâpâ kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr hâne-i fukarâlardır. Ve yedi mihrâbdır, çârsû içinde bir minâreli ve kiremit örtülü cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir. (---) (---) binâsıdır. Bir hammâmı ve üç hânı ve kırk elli dükkânı var. Leb-i deryâdadır, ammâ âb [u] hevâsı sakîl, istemekânı (?), yoğurdlu, bir kasaba-i ma‘mûrdur. Ve meyve-i gûnâ-gûnu gâyet memdûhdur. Bu kasabayı seyr ü temâşâ edüp anda arabalara süvâr olup kıble cânibine 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Germ-âb-ı cihân-nümâ: Bir hâlî kûhistân içre aslâ güneş te’sîr etmez bir hıyâbân-ı kûyâhdır kim her tarafında birer kûşe ibâdethâne külbe-i ahzânları vardır. İki yüzden mütecaviz haymeler var. Biz dahi hayme-i müzeyyen, kuşda kurup sohbete başladık. Mukaddemâ {tahrîr olunan} Dil √çmesi'nde müshil su içenler elbette bunda germ-âb ılıcalarına gelüp tahsîl-i mizâc ederler, bir kûh-ı bâlâ içre ılıcalardır. Yanko b. Madyân zamânı binâ olunmuşdur.

Sebeb-i binâ-yı germ-âb: Yanko kızı Aline nâm zimmiyye maraz-ı cerebe mübtelâ olup kaş ve kirpik dökülüp çâr-darb mutarraş ışığa dönüp cüzzâm ve miskîn olur. Âhir cemî‘î hukemâ-yı kudemâ bu duhtere ilâc etmede âciz olup âhir tebdîl-i hevâ içün ol kızı İslâmbol'dan bu dağlara bırağırlar. Ol kız dahi bu kûh-i bülendler içre serserî gezerken bu ılıca suyuna râst gelüp andan nûş eder. Bir kaç günde cerebleri kara kara yanup söner. Kıza ma‘lûm olur kim ol suda hâssa vardır deyüp her gün sudan nûş edüp suya girüp kırk günde vücûdu dürr-i beyza döner. Babası Yanko'dan âdemler gelüp kızı bu hâlde görünce İslâmbol'da Yanko'ya müjde edüp kızı görmeğe bu cây-ı şifâya gelüp kızını gördükde hamd-i Hudâ edüp bu germ-âb üzre altı aded kubbe-i azîmler binâ edüp niçe âsâr-ı hayrâtlar inşa eder. Hâlâ iki kubbesi zâhirdir. Bir kubbe içre bir havz-ı azîmi vardır. Suyu gâyet ıssıdır. Ammâ mâ-i bârid halt edüp mu‘tedil olur. Gâyet nâfi‘ ılıcadır. Her sene kiraz mevsiminde bu dağlar benî Âdem ile bu ılıcalar hâtırıyçün ma‘mûr olur. Safâgâh mahaldir. *[244b]* Bunda kâmil bir hafta zevk u sefâ edüp yine arabalara süvâr olup 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Samanlı : Sene (---) târîhinde Osmân Gâzî fethidir, be-dest-i Samanlıoğlu. Anınçün Samanlı derler. Bi-emrillah saman dahi çok olur. Leb-i deryâda kal‘asın harâb edüp ancak yüz elli hâneli bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kasabadır. Bir câmi‘i ve üç mescidi ve bir kaç esvâk-ı muhtasarı vardır. Yalova nâhiyesidir. Bunun dahi hevâsı sakîldir. Bundan yine gemiye süvâr olup yigirmi milde,

Cezîre-i Heğbeli: Tokuz mil ihâta eder, bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât kuyulu ve alaca alaca tavşanları var bir ma‘mûr cezîredir. Mukaddemâ Bursa'ya giderken tavsîf olunmuşdur. Andan altı milde

Cezîre-i Tavşanlı: Ma‘mûr değildir. On bir mil ihâta eder adadır. Gayrı cezîrelerin keçileri bundadır. Ve alaca tavşanları firâvan olduğundan Tavşanlı adası derler ve rakıta ağacı bu cezîrede hâsıl olur. Andan kalkup sekiz milde kürek çekerek,

Cezîre-i Burğazlı: Sene (---)de Ebü'l-feth'e mutî‘ oldular. Kal‘ası leb-i deryâ üzre bir yalçın kayalar üzre bir şekl-i murabba‘ bir şeddâdî binâ küçük kal‘adır. Cezîresi on bir mîl ihâta eder bir cezîre-i mahsûldârdır. Kal‘ası olmağıla Burgaz adası derler. Lisân-ı Türkî'de kal‘aya burgaz derler. Üç yüz pâre bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât kuyulu evleri vardır. Bu dahi bostâncıbaşı hükmünde ve bir yeniçeri yasakçısı vardır. Ve (---) (---) olmağıla subaşısı vardır. Cümle halkı Urum kefereleridir. Ma‘mûr kenîseleri vardır ve keçisi ve tavşanı gâyet çokdur. Dağlarında bâğlarının hesâbı yokdur. Ve halkı gâyet zengîn re’îslerdir. *Yanovan Târîhi*'nde yazdığı üzre bir kerre İşpâniye küffârı İslâmbol'a Yanko ibn Madyan'dan sonra istîlâ edüp nehb ü gâret eder ve Ayasofya deyrinde olan cemî‘î zî-kıymet sanemleri ve niçe bin hazîne mâl-i cevâhîrleri alup gemilere koyup diyâr-ı İşpâniye'ye giderken bi-emrillah bir furtuna-i azîme uğrayup İşpaniye'nin yedi yüz pâre gemileri bu Kızıladaların mâbeynlerinde cümlesi telattum-ı deryâdan pâre pâre olup kâfirleri gark olur. Ba‘dehû bu Kızılada cezîresi ve Heybeli cezîresi ve Tavşanlı cezîresi ve Burgazlı cezîresinin kefereleri gark olan gemilerden ol mâl [u] menâlleri çıkarup mâl-ı Kârûna mâlik olup ile'l-ân bu cezîre keferelerinin zengîn olmalarının aslı odur, deyü tahrîr etmişler. Andan 16 milde,

Cezîre-i Kınalı: Sekiz mil ihâta eder ma‘mûr cezîredir. Yüz hâneli bir kefere karyesi vardır. Dağlarında bâğları vardır ve ekin dahi olur. Bir manastırı vardır. Andan on mil gidüp,

Cezîre-i Kızılada: Yigirmi mil ihâta eder bir ma‘mûr cezîredir. İkiyüz ma‘mûr Urum hâneleri vardır. Dağları kızıl kızıl olduğundan Kızılada derler. Üsküdar toprağına karîbdir. Bir deyri ve bâğ u bâğçeleri ve cânib-i erba‘asında balık dalyanları vardır. Bu cezîreler sağîr ü kebîr yedi adadır. Cümlesi bostâncıbaşı hükmünde olup Kapudan Paşa eyâletidir. Ana hâs-ı efrâz olunmuşdur. A‘vânlarından subaşıları ve birer yeniçeri yasakçıları vardır. Bu yedi adacıklar İslâmbol'a on sekiz mildir. İzmit boğazıyla Yalova önünde dizilmiş adalardır. Bu hakîr dahi bu yedi aded cezîrelerin mâbeynlerinde yedi gün eyyâmsız serserî gezüp temâşâ ederdik. Âhir Cenâb-ı İzzet tokuzuncu gün bir eyyâm-ı muvâfik verüp bin elli (---) gurresinde İslâmbol'da Odunkapusu'na dâhil olup vâlideynlerimize buluşup dest-i şerîflerin bûs edüp İzmit hedâyâları verüp du‘â-yı hayrlarıyla behre-mend olduk. Ba‘dehû İslâmbol içre zu (---) ay zevk u safâ edüp peder-i büzürgvârımızın dünyâ ve âhiret oğulluğu Ketenci Ömer Paşa, Tarabefzûn vâlisi olup pederimiz Ömer Paşa'nın kapu kethüdâsı olup hakîri bile Tarabefzûn'a gönderdi.

Bin elli Cemâziye'l-âhirenin gurresinde vilâyet-i Batum Tarabefzûn-ı râhat-füzûn şehrine gitdiğimiz menâzilleri ve büleydeleri beyân eder *[245a]*

Evvelâ cümle yârân-ı bâ-safâ ile vedâlaşup Unkapanı'nda Tırabuzanlı Fırtıloğlu'nın dikmeli karamürseline Bism-i İllâh ile süvâr olup lodos rûzgârıyla 3 sâ‘atde

Menzil-i Yeniköy : Cild-i evvelde bu kasabanın evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur. Bu şehrin peksimâtı meşhûr olmağıla beş yüz kantar peksimât ve zahîre ve on sandal sufra toprağı alıp ondan yine eyyâm-ı lodos ile 7 sâ‘atde

Menzil-i kal‘a-i Kavak: Bu dahi cild-i evvelde mevsûfdur. Kavağın Sultâniye kal‘asın sene (---) târîhinde Fâtîh-i Bağdâd Murâd Hân binâ etdüğü dahi cild-i evvelde memdûhdur. Bu Kavak kasabasında bir gün meks edüp cümle yolcular ve cümle Ömerpaşalılar gelüp vakt-i çâştda lenger alup yelken yırtup cemî‘î umûrumuz Cenâb-ı İzzet'e tefvîz edüp mütevekkilen ala'llah deyüp eyyâm-ı latîf ile Karadeniz Boğazı'nda taşra çıkınca du‘â ve senâ ile Fâtihatü'l-Kitâb tilâvet edüp Anadolu kıyıların [g]özliyerek üç mil gidüp,

Menzil-i iskele-i İrve: Kocaili sancağı hudûdunda nâhiye ve subaşılıkdır. İskelesi başında bir câmi‘ ve bir hân ve kırk elli mahzen ve yüz aded kiremitli ve bâğlı ve bâğçeli hâneleri vardır. Kıblesi ve cânib-i şarkîsi bâğlı ve bâğçeli dağlar ve çengelistânlı ormanlardır. Bunda sulanup yine Anadolu kenariyle hikmet-i Huda eyyâmsız sandallar ile kürek çekerek 36 milde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Şile: Kocaili sancağı hâkinde kazadır ve paşa hâssıdır. Yeniçeri serdârı vardır. Cümle altı yüz ma‘mur kiremitli hâne-i zîbâlar ile ârâste ve her hânesi bâğ u bâğçeler ile pîrâste olmuşdur. İskele başında (---) câmi‘î var. Kiremitli ve bir minâreli câmi‘dir. (---) (---)

Evsâf-ı kasaba-i Kefken: (---) var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Hammâmı ve hânları ve (---) aded dükkânları var. Ol kadar kasaba ma‘mûr değildir. Ancak Koca-ili iskelesidir. {Kevkenden yüz mil gidüp,

Cezîre-i Kerpe [38]: Dâiren-mâdâr (---) mîl ihâta eder bir cezîrecikdir. Ammâ şehir [ve] hâneleri bu kadar. Kocaili sancağı hâkine bir mil karîb cezîredir. Yine Kocaili içinde kasaba-i Kandırı'ya 4 sâ‘at karîb cezîredir. Kandırı, dağlarda bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr kasabadır}. Andan nehr-i Sakarya Karadeniz'e bu rabta kenarında mahlût olur. Nehr-i Sakarya Kütahiyye dağlarında (---) dağından tulû‘ edüp İzmit kasabâtlarından Geyve'ye ve (---) (---) (---) (---) uğrayup bu Kerpe kasabası kurbunda Bahr-i siyâha munsab olur. Andan yine eyyâmsız kürek çekerek (---) mil gidüp

Evsâf-ı Akçaşar: (---) (---) hâkinde voyvodalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazadır ve yeniçeri serdârı vardır. Zamân-ı kadîmde âb [u] hevâsı latîf şehr-i azîm imiş. Ahmed Hân asrında Kazak-ı Ak keferesi ihrâk-bi'n-nâr edüp hâlâ altı yüz bâğlı ve bâğçeli Etrâk hâneleridir. Niçesi kiremitli ba‘zıları tahta örtülü hânelerdir. Çârsû içre (---) câmi‘i kiremitli ve bir minâreli mezkitdir. Bu diyârda câmi‘e mezkît derler. Ve câmi‘i (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir ve cümle kırk aded dükkânları vardır. Bedâsteni yokdur. Ve bir hammâmı ve üç hânı vardır. Mukaddemâ hânın biri kurşumlu mu‘azzam hân imiş. Hâlâ kasabası ol kadar ma‘mûr ve müzeyyen değildir. Bolu şehrinin iskelesidir. Leb-i deryâda serâpâ yetmiş aded mahzenlerdir kim cümle keraste ve çam tahtalarıyla memlû mehâzinlerdir ve bu şehrin kıblesi ve taraf-ı şarkîsi dağlardır, dağlar üzre bâğlardır. Hevâsının letâfetinden halkı sağlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı Karadeniz Ereğlisi :

..... (2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı Çoban kullesi : Yalçın kaya üzre mükellef kal‘adır. Ammâ şâdımanı ve dizdârı ve neferâtları

yokdur ve kal‘a kurbunda kal‘ayı binâ edenin beyâz taşdan bir sûreti var, gûyâ zî-rûhdur.

Andan **Kaliboz** ve nehr-i **Tufadâr** ve nehr-i Bartın'ı geçüp nehr-i **Bartın** azîm çaydır. Mısır gemileri girüp yüklenir. (---) dağlarından (---) (---) (---) (---) (---) *[245b]*

Evsâf-ı Bartın kal‘ası : Ceneviz keferesi binâsıdır ve (---) hâkinde ve (---) nâhiyesidir ve on sekiz mil içeri bir körfezin nihâyetindedir.

..... (1.5 satır boş) .....

Bartın'dan 18 mil cânib-i şimâle gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Amasra : Kayser-ı Rûm binâsıdır. Sene (---) târîhinde Kastamonu sahibi (---) feth edüp anın destinden sene (---) târîhinde (---) (---) fethidir, be-dest-i (---) (---) Bolu sancağı hâkinde voyvodalıkdır. Kal‘ası, leb-i deryâda bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba‘dan tûlânî metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir. (---) nâzır (---) kapusu var. Kal‘a içre cümle (---) hâne-i zîbâlardır kim (---) mestûrdur. Bu kal‘ayı bir kaç kerre Rus-ı menhûs urup bir zafer edemeyüp hâ’ib ü hâsır gitdiler. Handakı yokdur, ammâ dizdârı ve neferâtı ve yüz elli akçe kadısı ve yeniçeri serdârı vardır ve kal‘a içre câmi‘ ve mesâcidi (---) (---) (---) (---) (---) vardır, ammâ medrese ve imâret-i it‘âmı ve kurrâ ve dârü'l-hadîsi yokdur. Lâkin mükellef çârsûsu vardır. Ve bu Amasra'nın, Sinap kal‘ası cânib-i şarkîsindedir. İkisinin mâbeyni karadan beş konakdır, denizden mâbeynleri yüz mildir. Ve bu Amasra, Karadeniz Ereğlisi'nin şarkî tarafındadır ve ikisi mâbeyni karadan dört menzildir ve Amasra ile Ereğli mâbeyni deryâdan elli mildir. Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi ve gûnâ-gûn meyvesi ve âb [u] hevâsı ve mahbûb ve mahbûbesi gâyet memdûh-ı âlemdir. Ve bu şehrin iki cânibinde biri şarkî ve biri garbî azîm limanları vardır kim sekiz rûzgârdan emîn a‘lâ yatak cây-ı menâs limân-ı hâsdır ve şark tarafındaki limânın sâhasında âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı dil-küşâsı vardır ve dahi varoşı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). İskele başında mahzenleri ma‘mûrdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Me’kûlât ü meşrûbâtının memdûhı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)Ve

..... *(1 satır boş)* .....

Ziyâretgâh-ı Amasra: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan nehr-i Kuyu, Bolu ile Kastamonu sancağı mâbeyninde hudûddur. Andan Geduz limanına varınca kırk mildir. Andan Kerenhebe limanından Kerempe burnu Sinop gibi bir burundur, ana varınca 70 mildir, bu kayalarda ibret-nümâ hatlar tahrîr olunmuşdur (---).

Evsâf-ı kal‘a-i İnebolu : Ceneviz keferesi binâsıdır. Kastamonu hâkimi Âl-i Dânişmendî'den (---) (---) fethidir. Andan sene (---) târîhinde Âl-i Osmân'dan (---) (---) fethidir, be-dest-i (---) (---) (---) Kastamonu hâkinde subaşılıkdır ve yüz elli akca şerîf kazâdır. Yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve neferâtları vardır. Kal‘ası leb-i deryâda (---) şekl-i muhammes bir rıbât-ı kavîdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. (---) kapusu var. Canib-i (---) nâzırdır. Kulle içre cümle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) taşrada varoşu (---) cümle (---) mahalle ve cümle (---) câmi‘dir. Çârsû içre (---) câmi‘i (---)

..... *(1 satır boş)* .....

mesâcidleri ve (---) aded hânları ve hammâmı (---) (---) ve cümle (---) dükkândır. (---) (---)

..... *(1 satır boş)* .....

Kastamonu iskelesidir. Bu şehrin cânib-i şarkında Kastamonu iki merhale yerdir. Limanı yok açık yerdir. (---) (---) (---) (---) (---) me'kûlât ü meşrûbâtının memdûhâtından (---) (---)

..... *(1 satır boş)* .....

Ziyâretgâh

..... *(1 satır boş)* ..... ***[246a]***

Andan kalkup hikmet-i Hudâ yine eyyâmsız sâhil-i bahr ile (---) mil gidüp kürek çekmeden keştîbânlar bîzâr olup Sinap burnu nümâyân oldu. Ammâ âhir,

Menzil-i Şâtırköyü; Önüne lenger-endaht olup cümle yolcular taşra çıkdılar. Leb-i deryâda kasaba-i zîbâ-misâl bir ma'mûr köydür. Kastamonu hâkindedir. Dağları balkanlı, dıraht-ı müntehâlı kûh-ı demâvendler olmağıla kerastesi vefret üzre olup azîm gemiler yapılır. Halkı cümle marangozdur. Andan cânib-i şimâle yine leb-i derya ile altmış mil,

İstefan karyesi : Bu dahi leb-i deryâda bâğlı ve bâğçeli Kastamonu hükmünde kasaba-misâl mu'azzam köydür. Cümle evleri kiremit yerine kayağan taşı örtülüdür. Andan (---) mil (---) (---) (---).

Evsâf-ı şehr-i atîk [ü] mahbûb ya'nî kal'a-i Sinop

{Hicretin sene 92 târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan Süleymân b. Abdullah fermânıyla kız karındaşı oğlu Ömer b. Abdül'azîz İslâmbol'u muhâsara edüp bî-feth avdet edüp bu Sinop kal'asın dahi muhâsara edüp bî-feth rücû' etdiler} Sinop (---) galatdır, (---) binâsıdır. Kastamonu hâkimi Ulu Beğ (---) fethidir. Andan sene 796 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir. Gâyet sa'b u metîn u kavî kal'a olmağıla Rûm keferesi elinden üçüncü muhâsarada usret ile feth olup Kastamonu eyâletinde serbest ve mu'âf ve müsellem mefrûzu'l-kalem ve maktû'u'l-kadem ze'âmetdir. Dizdârı ve serdârı ve kal'a neferâtları ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı vardır. Ekseriyyâ halkı tüccâr ve neccâr ve sevdâger-i berr u bihârdır. Bir fırkası avân ve bir zümresi ulemâ ve meşâyihândır. Halkı ekseriyyâ çuka ferâce ve bogasi hil'at giyerler. Ve erbâb-ı ma'rifetler bu şehri 17 iklîm-i örfiyyede bulmuşlar. Kıble ve şark cânibi dağları serâpâ bâğlardır. Cânib-i şarkîsinde şehr-i Kastamonu üç günlük yoldur. Bu şehr Karadeniz'in Anadolu tarafı sâhilinde Sinap Burnu demekle ma'rûf bir burunda vâkı' olmuşdur kim Karadeniz'in garb tarafında (---) mil Rûmeli cânibinde bu Sinop'a mukâbil Keliğra Sultan kayaları vâkı' olmuşdur. Sinap ile ol Keliğra burnu mâbeyni gûyâ bir boğazdır. İslâmbol tarafı ve Tarabozan tarafı yine vâsi' deryâlardır. {Sinop İslâmbol'a beş yüz mildir}. Ve bu kal'a-i Sinop, şehr-i Samsun'un garb tarafındadır. Sinop ile Samsun'un arası dört merhale yerdir. Ve kal'ası bir püşte-i âlî üzre üç kat Şeddâdî rıhtım Kayser-ı

Rûm oğlu Sinopa nâm kralın binâsıdır. Ammâ gâyet sedd-i metîn kal‘a-i sengîndir. Dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve cümle (---) kulle ve altı bin altı yüz bedendir ve cümle (---) kapudur. Evvelâ Kum kapusu ve Meydân kapusu ve Tershâne kapusu ve Yenicekapu ve Tabahâne kapusu ve İçhisarın Lonca kapusu cihânnümâdır. Ve Uğrunkapu ve aşağı kal‘ada Deniz kapusu. Bu merkûm kapuların cümlesi ikişer kanatlı demir kapulardır kim her biri birer bâb-ı Kahkaha'dır ve bu kal‘a bir düz yirde vâkı‘ olup iki cânibin deryâ döğer ve bu kal‘anın eşkâli şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki olmuşdur. Ammâ Bozdepe dağından nazar etsen gemi alboratası kesiminde üç kat bir gûne kal‘a-i metîndir. Dizdârı kal‘anın top menzilinden ba‘îd giderse şehirlilerin ellerinde olan hatt-ı şerîfleri mûcebince dizdârı katl etmeğe me’mûrlardır. Ol havfden fakîr-İ dizdâr bir top menzilinden ba‘îd gitmeğe kâdir değildir. Cümle altı yüz müsellah ve şecî‘ ve bahâdır neferâtları vardır. Sene (---) târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında bu kal‘ayı Kazak-ı Ak ale'l-gafle bir şeb-i muzlimde nerdübânlar ile serîka edüp Vezîria‘zâm Nasıf Paşa bu Sinop kal‘asın küffâr alduğun Ahmed Hân'a i‘lâm etmeyüp ketm etdiğiyçün katl olundu. Ba‘dehû bu kal‘ayı küffârdan halâs edüp elli kul dahi aşağı kal‘aya koyup bin kantar barud-ı siyâh ve sagîr ü kebîr bin pâre top koyup cümle âlât-ı cebehânesi ve gûnâ-gûn âlât-ı silâh-ı gûnâ-gûnlar ile müzeyyen etdiler. Ol asrdan berü her şeb ikişer yüz âdem bölükbaşıları ve çavuşlarıyla tâ sabâha dek dîdebân ve nigehbân ve gafîrlik edüp ba‘de't-tabl ve nefîr nevbetciler feryâd ederler. Beyt:

Kal‘a-i tende çalar nevbetini nâlelerin

Çağırır burc-ı bedenden "Gönül Allah yekdir!"

Her şeb böyle deyüp nevbet beklerler. Cenge âmâde kal‘a-i pür silâhdır. Niçe giceler küffâr-ı dûzah-karâr gelüp muhâsara edüp niçe bini dendân-ı tîğdan geçüp hâ’ib ü hâsir gidüp hamd-i Hudâ Murâd Hân-ı Râbi'den beri gelmediler. Ve bu mertebe metânet üzre olan kal‘a-i hısn-ı hasînin enderûn [u] bîrûnunda *[246b]* cümle yigirmi dörd mahalledir ve kefere mahallesi cümle leb-i deryâya vâki olup bin yüz aded harâc verici keferelerdir. Ancak yüz kefere kal‘anın ta‘mîr u termîmî içün mu‘âflardır. Ve cümle (---) bin altmış aded kat-ender-kat kâr-ı kadîm kârgîr binâ hânedân-ı kadîmlerdir, umûmen (---) -gûn örtülüdür, cümle hâneleri cânib-i garba deryâya nâzırdır. Ve bu şehr cümle (---) mihrâbdır, cümleden ma‘bed-i kadîm kal‘ada Sultân Alâeddîn Câmi‘i kurşum kubbeli ve bir minâreli câmi‘dir, tûlu kâmil yüz adımdır, ve bir cirm-i latîfi var kim misli bir diyârda yokdur, (---) kapusu vardır, mihrâbı ve mü’ezzin mahfili musanna‘dır. Ammâ

Evsâf-ı minber-i Câmi‘-i Sinop: Eyle bir musanna‘ mermer-i ibret-nümâdır kim sitâyişinde kerrûbiyânlar dahi âcizlerdir. Lâkin alâ-kadri't-tâka bu hakîr-i pür-taksîr deryâda katre [ve] güneşde zerre kadar tavsîf edelim. Evvelâ üstâd-ı kâmil-i kudemâ bu minberi altı kıt‘a mermer-i hâmdan inşa edüp her pâresin birbirine eyle mümtezic etmiş kim ne kadar kuvvet-i basara mâlik olan Cemşîd-i hezârfen kimesneler im‘ân-ı nazar ile bu minbere nazar etseler her kıt‘a taşın birbirine imtizâcı yerin fark edemezler. Gûyâ yekpâre bir minber-i ra‘nâdır. Cenâb-ı İzzet rûy-ı arzda ne kadar nebâtât [u] şükûfe ve ezhârât halk etmişse üstad-ı mermer-bür nakkâş yed-i tûlâsın ayân edüp bu minberde icrâ etmişdir kim diyâr-ı İslâm'da bir minber buna mu‘âdil değildir. Meğer Bursa'da Ulu Câmi‘ minberi ola. Ammâ bu minberin tarz [u] tarhı rub‘-ı meskûnda yokdur. Zîrâ bunda olan üç kat biri biri altında islimî ve rûmiler ve dal kırma [ve] zülf-i nigâr ve nilüfer-i çîn ve gül-i nesrîn nakışları ile müzeyyendir. Hulâsa-i kelâm cemî‘î seyyâhân-ı berr u bihâr ve üstâdân-ı hezâr-kâr-ı zevi'l-iktidâr

olanlar bu minber-i ibret-nümûnu görüp engüşt ber-dehen edüp "Bu makdur-ı beşer kârından değildir. Ancak bir kibâr-ı evliyâullahın ızhâr-ı kerâmetidir" derler. Tâ bu mertebe sihr-i i'câz bir minber-i bî-misâldir. Bu câmi'-i zîbâ kal'a varoşunda olmağıla cemâ'at-i kesîreye mâlik ma'bedgâh-ı kadîm müstecâbü'd-da've yerdir.

Ve **Süleymâniye Câmi**: İç hisârda bir minâreli ve kiremitli câmi'dir. Ve **Yeni Câmi',** Meydân kapusundadır. Ve **Câmi'-i Ayasofya**, bu dahi ma'bedgâh-ı kadîm kiremitli câmi'dir. Ve **Kefeli Câmi'i** Meydân kapusundan taşradır. Ve **Mehemmed Ağa Câmi'i** kal'a yazısındadır. Bu dahi kiremitlidir ve bir minâre-i mevzûnu var. Bu câmi'ler cümle cemâ'at-i kesireye mâlikdir.

Evsâf-ı Mesâcid: Evvelâ Kapan mescidi ve Arasta mescidi ve Şeyh mescidi ve Demirlioğlu mescidi ve Tabahâne mescidi ve Kadı mescidi ve Arslan Beğ mescidi ve Yenimahalle mescidi ve Meydân kapusu mescidi ve Sarây mescidi ve Kubâd Efendi mescidi ve Tay Boğa mescidi ve Şeker Ana mescidi ve İskele mescidi ve Bozdepe'de Maksûd Efendi mescidi ve yalıda Mustafa Efendi mescidi. Ma'lûmumuz olan cevâmi' ü mesâcidler bunlardır.

Evsâf-ı hammâmât: Evvelâ Yukaru Bâzâr'da Çifte hammâm [ve] Aşağı hammâm yektâdır. Yalı hammâmı dahi yektâdır. Bunlardan mâ'adâ bildiğimiz hammâmlar yokdur. Ve gâyet âb u hevâsı ve binâsı latîf, hûb u merğûb hammâm-ı dil-küşâlardır.

Cümle (---) hân-ı tüccârdır. Evvelâ: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve Medrese-i Sultân Alâeddîn ve cümle altmış mekteb-i sıbyân-ı ebced-hânı vardır.

Bu şehri temâşâ etdiğimiz mahalde merd u zenden [ve] duhter u sıbyândan iki bin hâfize ve hâfız-ı Kelâmullah vardır deyü a'yan-ı vilâyet tefâhur kesb ederler. Ve bir imâreti ve bir dârü'l-hadîsi ve üç dârü'l-kurrâsı var. Ve cümle bin seksen dükkân-ı âbâdândır. Cemî'î zî-kıymet eşyâlar mevcûddur. Me'kûlât ü meşrûbâtının memdûhâtından has ve beyâz ekmeği, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve limanı kapulu limandır, gâyet vâsi'dir. Sekiz rûzgârdan emîn, a'lâ demir dutar yatakdır. Karadeniz'de bundan latîf liman meğer Balıklova limanı ola, ammâ bunun latîf suları vardır. Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden câ-be-câ Etrâk mahbûbî ve mahbubeleri olur kim tenâsüb-i a'zâya mâliklerdir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Sinop: Evvelâ Seydî Bilâl Sultân ve Sübhân Hoca ve kal'a içinde Yeşil Türbe'de Cici Sultân ve Alâeddîn medresesinde Kadı Beğ Sultân ve aşağıda Bekir Hoca ve Kumkapu'da İmirza *[247a]* Efendi ve civârında Hamza Efendi ve kurbunda Emîr Efendi *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz*.

Ziyaret etdiğimiz azîzler bunlardır. Bu şehrin cânib-i cenûbında cebel-i Bozdepe nâmıyla meşhûr bir kûh-ı bülend vardır, küşâde hevâda (---) mîl karşu Rûmeli'nde Keliğra dağları nümâyândır. Ve bu Bozdepe'de tilki ve çakal ve zerdeva ve ayu gâyet çok olur. Bu şehri üç günde seyr [u] temâşâ edüp andan yine gemilere süvâr olup (---) mîl,

Menzil-i Fındıcak Ağzı: Bu mahalde ma‘mûr kurâlar vardır. Cümle halkı keştîbânlardır ve maran-ı kozlardır, a‘lâ gemiler yaparlar. (---) (---) nehir deryâya mahlût olduğu mahaldir. Andan (---) mil gidüp,

Menzil-i Kızılırmak : Bu mahal (---) sancağı hududundadır. Dağlarında ma‘mûr kurâlardır. Nehr-i azim Kızılırmak bu mahalde deryâya mahlut olur. Bu nehrin tulû‘ı Engürü sancağında (---) dağından tulû‘ edüp Çaşnigîr köprüsünden Osmâncık kal‘asından ve Hacı Hamza'ya ve Tosya kurbundan ubûr edüp bu mahalde deryâ-misâl kızıl kan gibi deryâya munsab olduğıyçün Kızılırmak derler. Deli nehrdir. Bu mahallerden yukaruda dağlar içre su kenarında yalçın kayalarda akîk-i Yemenî henüz zâhir olup hançer ve bıçak kabzaları kadar parçalar bulunmağa başladı. Ve bu mahalde Kazak-ı Ak havfinden ma‘mûr kasaba yokdur. Andan (---) mil

Menzil-i evsâf-ı Bafra: Canik sancağı hâkinde subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe ma‘mur kurâlı kazâdır. Başka serdârı vardır. Samsun'a bir merhaledir. Ve Bafra cenûba meyl ile Samsun'un garb tarafindadır ve Bahr-i esved ile Bafra beyni iki fersahdır. Kızılırmak bu mahalle karîb Karadeniz'e mahlût olur kim Künânâbâd nâhiye{sinden berü gelüp Bafra'nın garb cânibînden cereyân eder. Ve bu Bafra kurbunda bu nehr üzre çam direkleri ile üstâd-ı kâmil bir cisr-i azîm icâd etmişdir kim nehrin iki tarafından mebnî olup kavs-ı kuzah gibi birbirine bitişüp cisr-i azîm olmuş vâcibü's-seyr bir kantara-i ibret-nümûndur. Bu Bafra'da iki câmi‘ ve iki hammâm ve esvâk-ı muhtasarı var ve cümle hâneleri ahşâb tahta ile mebnî hâne-i zîbâlardır}.

Evsâf-ı kal‘a-i Samsun

(---) (---) galatdır. Kayser-i Rûm oğlu Harkıliye binâsıdır. Sene (---) târîhinde Sultan Alâeddîn-i Selçûkî fethidir. Andan sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân destine girdi. (---) hâkinde voyvodalıkdır ve emânetdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve kal‘a dizdârı ve (---) neferâtı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfi yokdur, ammâ a‘yân [u] eşrâfı çokdur. Halkı, cümle keştîbân ve kendirciyândır ve a‘vânı yokdur ve uleması çokdur. Herkes iktidârına göre akçe ve gökçe ve pâkça libâslar giyerler. Ve Sinop ile bu Samsun'un mâbeyni deryâdan (---) mildir, karadan (---) konakdır. Ve bu Samsun'un cenûb tarafina Sinop vâkı‘ olmuşdur. Bu Samsun kal‘ası leb-i deryâda (---) üzre Şeddâdî binâ-yı sengîn-âbâddır. Fâtih-i Eğre asrında Urus bu kal‘aya istîlâ edüp kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim edüp sonra yine ta‘mîr u termîm edüp gayrı dizdâr ve neferâtlar ta‘yîn eyleyüp müstevfâ cebehâneler kodular. Hâlâ mükemmel [u] ma‘mûr kal‘adır. Dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve yetmiş kullesi ve iki bin bedeni ve (---) kapusu vardır. (---) kapusu (---) nâzırdır.

..... *(1 satır boş)* .....

Amasiyye şehri önünden cereyân eden **Çehârşenbe bâzârı suyu** bu Samsun'un cânib-i şarkîsinde Bahr-i siyâh'a mahlût olur, geçid vermez nehr-i azîmdir. Bu nehrin tulû‘u (---) sancağında (---) mahalden hurûc edüp Tokat kal‘asına uğrayıp andan Amasiyye önünden ubûr eder. Amasiyye ile Tokat halkı mâbeyninde bu latîfe-i yâve darb-ı mesel olmuşdur kim *"Tokat sıçar, Amasiyye içer"* derler. Zîrâ bu Çehârşenbe nehri, ibtidâ Tokat'a, andan Amasiyye'ye uğrayup niçe şehirlere dahi uğrayup andan Samsun dibinde Karadeniz'e katılır. Ve Samsun şehrinin suyuna Kanava vü

geriz derler, mâ-i zülâldir. Bu şehr cümle (---) mahalle ve cümle (---) kiremitli bâğ u bâğçeli ve besâtînli hânelerdir ve cümle (---) mihrâbdır. Çârsû içinde (---) câmi‘i

..... (1.5 satır boş) .....

mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle (---) hândır. Ve medrese ve imâret ve dârü'l-hadîs yokdur. Ve yedi mekteb-i sıbyânı var ve cümle (---) hammâmdır. (---) ve cümle (---) dükkândır. (---) lâkin limanı yokdur, açık yerdir. Ammâ lenger-endâht edüp a‘lâ demir dutar yerleri vardır.

Memdûhât-ı Samsun : Dağlarında yaban üzümü, *[247b]* nârdenki ve emrûd turşusu niçe bin fıçı ile İslâmbol'a gelir ve gemi palamarlariyçün kendir ipleri ve gemi gomanaları ve katran ve ziftleri meşhûr-ı âfakdır. Cemî‘î dünyâya kendir ipleri bu diyârdan müstevlî olur. Bu şehrin cenûb tarafında cebel-i sâhil-i Servar garben bahre muttasıldır. Bu şehr bir körfez kenarında vâkı‘ olmuşdur.

Ziyâretgâh-ı şehr-i Samsun:

..... *(1.5 satır boş)* .....

Bu şehri temâşâ edüp yine cümle refîklerimiz ile gemiye süvâr olup cânib-i şimâle (---) mil eyyâmsız gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Ünye : (---) galatdır. Zamân-ı kadîmde Tarabefzûn Tekürü Ünyesi nâm kral binâsıdır. Âl-i Selçûkıyândan Keygubâd fethidir. Ba‘dehû sene (---) târîhinde (---) fethidir, be-dest-i Umur Hân. (---) sancağı hâkinde voyvodalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Başka yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve neferâtı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Kal‘ası leb-i deryâda (---) üzre şekl-i murabba‘, kârgîr sengîn-bünyâd, bir kal‘a-i ferah-âbâddır ve (---) nâzır kapusu var.

..... *(6.5 satır boş)* .....

Andan yine refîkler ile gemiye süvâr olup yine şimâl cânibine sehl-eyyâm-ı muvâfik ile (---) mil gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Faça: Leb-i deryâda üç yüz hâneli bir câmi‘i ve hân ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı var. Canik sancağı hâkinde ze‘âmetdir. Bâğ u bâğçesi ve gûnâ-gûn meyvesi var. Ammâ halkı ekseriyyâ Rûm keferesidir. Bundan kalkup (---) mîl gidüp,

İstefani Burnu : Deryâya on mil çıkmış bir sivri burundur. Dağlarında ma‘mûr ve âbâdân Urum köyleri vardır. Bu dahi Canik sancağı hükmünde mahsûldâr köylerdir. Bu burnu ubûr edüp (---) mil cânib-i şimâle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i Vona : Ceneviz frengi binâsıdır. Sene (---) târîhinde Uzun Hasan Azerbaycân pâdişâhiyken Gümüşhâne ve Bayburd ve Canha kal‘aların feth edüp bu Vona kal‘asın dahi feth edüp sene (---) târîhinde Âl-i Selçûkıyân destine girdi, andan sene (---) târîhinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed fethidir. Canik sancağı hükmünde subaşılıkdır. Kal‘ası leb-i deryâda (-

--) üzre şekl-i müdevver bir kal‘a-i köhnedir. Dizdârı ve neferâtları vardır. Ammâ cebehâne ve neferâtıyla ol kadar ma‘mûr değildir. Cânib-i (---) nâzır (---) kapusu vardır. Serdârı ve yüz elli akçe kadısı vardır. Ol kadar a‘yânı yokdur. Cümle (---) mahalle ve cümle (---) hânedir ve cümle (---) mihrâbdır. (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve hammâmı ve hânları ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Halkı ekseriyyâ Urum ve Vona. Etrâki meşhûrdur. Ammâ bir güzel demir dutar liman-ı azîmi var. Bir mürsel üzre gemiler demir bırakmadan yatmak mümkündür.

..... (1 satır boş) .....

Andan yüz mil pupa eyyâm ile Hudâ âsân edüp bir günde,

Evsâf-ı kal‘a-i Giresin

İslâmbol Kostantini binâsıdır. Ba‘dehû Uzun Hasan Sultân destine girüp ba‘dehû Ceneviz Frengi istîlâ etdi. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed fethidir, be-dest-i Musahib Mahmûd Paşa. Hîn-i muhâsarada Ebü'l-feth Mehemmed Hân, Mahmûd Paşa'ya "Bu gice kal‘a altına giresin" deyü fermân edince kal‘aya meterise girüp feth oldukda *[248a]* ismine "Giresin" dediler. 17 iklîm-i örfiyyedendir. Tarabefzûn eyâletinin ibtidâ hudûdunda paşa hâssıdır, hâkimi müsellemdir ve üç yüz pâyesiyle mükellef kazâdır. Ve (---) aded nâhiyesi vardır. Evvelâ nâhiye-i

..... (1.5 satır boş) .....

Yeniçeri ocağı serdârı ve kal‘a dizdârı (---) aded kal‘a neferâtları ve gümrük emîni ve müftîsî ve nakîbi vardır. Leb-i deryâdadır, Canik ile Tarabuzun beyninde vâkı‘ olmuşdur. Bu Giresun'un Tarabuzun cânib-i şarkîsinde vâkı‘ olmuşdur. Kadîm-i evvelde Ceneviz frengi elinde iken gâyet şehr-i mu‘azzam imiş. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Hâlâ ol kadar ma‘mûr şehr-i mu‘azzam değildir. Lakin yine (---) aded (---) örtülü, bâğlı ve bâğçeleri ile müzeyyen evleri vardır. Cümle (---) mahalledir ve cümle (---) câmi‘dir. Çârsû içinde (---) (---) (---) (---) (---) câmi‘i

..... (1 satır boş) .....

Bundan mâ‘ada mesâcidlerdir. Hânı ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârları vardır. Ammâ kal‘ası leb-i deryâda

..... (1 satır boş) .....

Ve bâğ u bâğçesinde meyvesi çokdur ve limanında a‘lâ demir dutar yatakdır. Lâkin batı rüzgârında sehl muhâlifdir. Ve bu limânın cânib-i garbîsinde bir küçük cezîreciği var. Niçe kerre Kazak-ı Ak ol cezîrenin ardına şaykaların pinhân edüp karadan asker döküp bu şehirden mâl-ı firâvân olup ıhrâk-ı bi'n-nâr etmişdir. Zira kal‘ası şehrin muhâfaza edemez.

Ziyâretgâh-ı Giresin :

..... *(1.5 satır boş)* .....

Bu şehr, Tarabefzûn eyâleti olmağıla Ömer Paşa'nın askerinden niçe yüz âdemler deryâ derdinden cânlarından bîzâr olup şehr a‘yânından atlar peyda edüp karadan Tarabefzûn'a gitmeğe azîmet etdiler. Bu şehrden kalkup yine cânib-i şimâle leb-i derya ile,

Evsâf-ı kal‘a-i Perpulom : Leb-i deryâda bir püşte üzre şehri murabba‘ bir köhne kal‘a-i sağîredir. Dizdârı ve neferâtları (---) ve latîf limanı vardır. Kasabası ol kadar ma‘mûr değildir. (---) (---) (---) Tarabuzun nâhiyesidir. Halkı çiftalan Urûmudur. Andan (---) mil Zümreburnu dağlarında ma‘mûr kurâları vardır. Anı ubûr edüp yine cânib-i şimâle (---) mil gidüp (---) (---) (---) (---),

Evsâf-ı kal‘a-i Göreli : Tarabuzun hükmünde nâhiyedir. Kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre Ceneviz binâsı şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir küçük kal‘adır.

..... *(2.5 satır boş)* .....

Andan yine şimâle (---) mil gidüp

Menzil-i Popoli: Bir körfez-i azîme vâkı‘ olmuş câ-be-câ harâb kal‘aları var ammâ Popoli nâhiyesi nâmıyla ma‘mûr kurâları vardır. Başka subaşılıkdır ve niyâbetdir. Gâyet ma‘mûr ildir.

Andan yine şimâle (---) mil gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kiliye : Bu dahi Tarabefzûn nâhiyelerinden gâyetü'l-gâye ma‘mûr [u] âbâdân Laz kurâları vardır. Başka ze‘amet subaşıları vardır. Kal‘ası leb-i deryâda bir âlî püşte üzre Ceneviz binâsı bir köhnedir.

..... *(1.5 satır boş)* .....

Andan (---) mil gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Yorozburnu : Leb-i deryâda bir kayalı burun üzre şekl-i murabba‘ bir küçük Şeddâdî binâdır. Cânib-i erba‘asında ma‘mûr kurâları vardır. Rûm keferelerinden bir papas binâsı olmağ ile Yoroz kal‘ası derler.

..... *(2 satır boş)* .....

Andan (---) mil, ***[248b]***

Evsâf-ı kal‘a-i Ahça-âbâd: Tarabuzun hükmünde ma‘mûr [u] âbâdân nâhiye-i kübrâdır. Başka subaşısı vardır. Kal‘ası leb-i deryâda şekl-i muhammes Şeddâdî binâdır. Bu dahi Rûm keferesi binâsıdır, ammâ bânîsî ismi ma‘lûmımız değildir.

..... *(2 satır boş)* .....

Andan (---) mil,

Evsâf-ı Polata bâzârı: Bu dahi Tarabefzûn hükmünde nâhiye ve subaşılıkdır. Etrâf [u] eknâfında

niçe yüz pâre ma‘mûr ü âbâdân kurâlar olmağıla bu vâdîde haftada bir bâzâr-ı azîm olur kim on bin âdem cem‘ olur ve bu mahalde olan büleyde-i ma‘mûre-i Tarabefzûn'da Hâtûniyye nâmıyla ma‘rûf Selîm Hân-ı Evvel vâlidesinin evkâfıdır. Mütevellî subaşısı hükm eder. Ve bunda bir limân-ı azîm vardır. Bahr-i siyâh mellahları mâbeyninde Polata limanı demekle meşhûr-ı âfak liman-ı ma‘mûredir. Ve sekiz rûzgârdan emîn a‘lâ demir dutar yataklı liman-ı latîfdir. (---) Andan (---) mil

Kalatimana deresi : Tarabzan dağlarından tulû‘ edüp bu Polata kurbunda Karadeniz'e mahlût olur. Andan (---) mil

Menzil-i Sire deresi: Ma‘mûr ve müzeyyen kurâları vardır. Cümle ahâlîleri meneksile kayıklar ile Tarabefzûn'a bâzâra varup gelirler. Ta’ife-i Rûm ve müslim re‘âyâları vardır. Bu büleydeler Tarabuzun'un cânib-i cenûbuna vâki olmuş kurâlardır.

Evsâf-ı şehr-i azîm ve kal‘a-i ma‘mûr-ı kadîm Vilâyet-i Legzi [Lezgi], Belde-i Tarabefzûn
hamâhallahu min âfâti'd-dehri'd-denîiyyi'l-gerdûn

İbtidâ bânîsi İskender-i Kübrâ asrında (---) (---) (---) kral binâ etdükde lisân-ı Yunanîde ismi (---) (---) idi. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Rûmeli'nden Ceneviz küffârı istîlâ edüp lisân-ı Frenk'de ismi (---) (---) idi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Azerbaycân sâhibi Sultân Hasan, dest-i Ceneviz'den feth edüp ismine Tarab-zen dediler. Zirâ içinde hâkimi, ehl-i zevk bir krala avret olmağıla Tarab-zen dediler. Ba‘dehu Timur hâdisesinde Sultân Hasan, Mâverâu‘n-nehr'e Timur Hân istikbâline müteveccih oldukda küffâr hâksâr-ı dûzah-karâr olıcak İslâmbol Tek[f]uru Rûm Kostantin fırsat bulup istîlâ etdiler. Ba‘dehu sene 878 târîhinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed {İbtidâ deryâdan Tarabefzûn'u feth etdi kim (...) (...) (6 sene sonra Uzun Hasan) (...)} Mehemmed {Hân İslâmbol'dan donanma-yı hümâyûn ile kal‘a-i Tarabefzûn'a gelüp andan deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile Canha yollarından} Uzun Hasan ile Tercan sahrâsında ceng-i azîm edüp Sultân Hasan'ın kırk bin askerin dendân-ı tîğdan geçirüp Sultân Hasan münhezimen kal‘a-i Azerbaycân'a firâr edüp ol feth-i fütûha *"Butlânu keydü'l-hâyinîn"* târîh olmuşdur sene 878. Diğer târîh [39] {âyet-i şerîfi târîhdir} sene 878. Sultân Murâd-ı Evvel'in Kosova cenginden sonra Ebü'l-Feth'in bu gazâsı gibi Âl-i Osmân'da bir gazâ-yı ekber olmamışdır. Bu gazâdan on üç {sene mukaddem Sultan} Ebü'l-Feth Mehemmed Hân deryâ-misâl asker ile berren ve bahren Tarabzen üzre çöküp hâh [u] nâ-hâh yetmiş günde Rûm keferesi destinden sene 865 târîhinde feth edüp âb [u] hevâsının letâfetinden hazz edüp bu şehrin ismine Tarabefzûn dediler. Hakkâ ki ayş u ışret yeridir. Bir ismi dahı şehr-i Bâtum'dur ve bir ismi şehr-i Lezgi'dir ve bir ismi Tarabzen'dir. Galat-ı meşhûru Tırabzen'dir. Ba‘zılar Tarab-efsûn derler ve niçeler Tarabozan derler ammâ lüğat-i sahîhi Tarabefzûn'dur. Ba‘de'l-feth Mehemmed Hân taht edinüp sikke kesüp hutbe tilâvet edüp üç sene bu şehrde sâkin olup cânib-i şimâlinde olan Gürcîstân Mikrilistân ve Abazistân'ı bi'l-cümle mutî‘ [ve] münkâd edüp Şehzâde Bâyezîd Hân'ı hâkim edüp bi'z-zât kendüleri taht-ı sâlisi olan İslâmbol'a gitdiler. Ba‘dehu Bâyezîd-i Velî müstakil pâdişâh olup oğlu Selîm'i bu Tarabefzûn'a hâkim edüp Selîm Hân iki kerre bu şehirden karşu Kırım'a geçüp Tatar askeriyle babası üzre hurûc edüp bir kerre Varna altında ceng edüp münhezim oldu. Bir kerre yine Edirne kurbunda cidâl edüp münhezim olup Varna'dan gemiyle Tarabefzûn'a geçüp oğlu Süleymânı kâ’im-makâm edüp kendüsi tebdîl-i

câme diyâr-ı Acem'e varup Şâh İsmâ‘îl ile şatranç oynayup andan me’zun olup Bağdâd'a, andan İmâm-ı Alî'ye, andan huccâc-ı Acem ile Mekke'ye, andan Medîne'ye, andan Mısır'a gelüp Ebu's-su‘ûd Cârihî ve Hazret-i Merzûk Kifâfî ile müşerref olup *"Yâ Selîm, rûh [249a] ile'r-Rûm, ile'l-Acem tecî ale'l-Mısr"* [40] buyurduklarında du‘â-yı hayrlarıyla şeref-yâb olup tebdîl-i câme Mısır'ın cümle ahvâlinin Gavri ile gavrine irüp andan yine üçüncü senede Tarabefzûn'a gelüp Âsitâne-i sa‘âdet yeniçerisiyle yek-dil [ve] yek-cihet olup yine Tarab-efzûn'dan deryâ-misâl Tatar askeriyle Menkli Girây Hân bile gelüp Çorlu sahrâsında pederi Bâyezîd Hân ile ceng edüp hâh u hâh cümle asker bî‘at edüp babasını Dimedoka'ya nefy edüp Havsa nâm kasabada babası Bâyezîd Hân merhûm olup Selîm-i Evvel müstakil pâdişâh olup ibtidâ Acem'de Şâh İsmâ‘îl ile gazâ-yı Çaldır meşhûr-ı âfâkdır. Andan gazâ-yı Mısır fethi başka tevârîhdir.

Ez-în-cânib Şehzâde Süleymân Tarabozan'da müştakk olup yine anda hâkim idi. Âl-i Osmân'dan dörd pâdişâha bu Tarabefzûn tahtgâh olmuş. Cemî‘î düvelde taht-ı kadîm Tarabefzûn'dur. Ba‘dehû Süleymân Hân sene (---) târîhinde pâdişâh olmağın bu Tarabefzûn maskat-ı re’si olmağıla vâlidesin bu Tarabefzûn'a nefy edüp bu şehri tahrîr edüp Batum sancakların dahı ilhak edüp başka eyâlet etmişdir. İki tuğlu mîr-î mirânlıkdır, ammâ zamân-ı Murâd Hân-ı Râbi‘de ve asr-ı İbrâhîm Hân'da niçe kerre üç tuğlu vüzerâlara ber-vech-i arpalık mansıb-ı âlî ihsan olunmuşdur. Paşasının, taraf-ı pâdişâhîden kânûn-ı Süleymân Hân üzre 40.000 hâssı vardır. Sancağında on bir subaşısı vardır. Senevî ber-vech-i adâlet on tokuz bin guruş cevz-i ma‘dûdu var. Ta‘addî ile zabt olunsa senevî otuz bin guruş dutar.

Eyâletinde beş sancakdır. Evvelâ livâ-yı Canha ve livâ-yı Batum-ı Zîr ve livâ-yı Batum-ı Bâlâ [ve] livâ-yı Gönye ve livâ-yı Tırabozon, paşa sancağıdır. Kânûn üzre timar defterdârı [ve] defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve timar defterdârı ve mâl defterdârı vardır.

Ve defterdâr-ı timarhâ-yı livâ-yı Batumeyn hâssı 40.299. Livâ-yı Tarabefzûn'da ze‘âmet 43 ve timar 226. Ve livâ-yı Batum ze‘âmet 13, timar 72. Eyâlet-i Trabuzun'da cümle dört yüz elli dörd kayddır. Kânûn üzre cebelüleri bin sekiz yüz yarar nâmdâr askerdir. Paşasının dahı cebelüleri bin yiğit olur. Alay beğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşılarıyla cümle üç bin müsellah asker olur. Hîn-i seferde bu cümle asker-i pür-silâh Paşa sancağı ve alaybeğisi bayrağı altında eşmek şartıyla ma‘mûr [u] âbâdân kurâların senevi (---) (---) yük akçe mahsûlâtların yiyüp sefer eşerler. Nâ-mevcûd bulunsalar ze‘âmet [ü] timarları âhara tevcîh olur. Ve

Eyâlet-i Tarabuzun'da Kânûn-ı Süleymân Hân üzre mutî‘ [ve] münkâd olan boy beylerin beyân eder

Mîr-i aşâ’ir-i Abaza: Evvelâ aşîret-i Câclar ve aşîret-i Arlan ve aşîret-i Candalar-ı cebelî ve aşîret-i Büyük Candalar, kenar-ı bahrdedirler. Ve aşîret-i Keçler ve aşîret-i Arıtlar ve aşîret-i Kamışlar ve aşîret-i Suçalar ve aşîret-i Bozodok ve aşîret-i Kutası ve aşîret-i Aşağılı ve aşîret-i Yukarulu ve aşîret-i Cembe ve aşîret-i Sovuksu. Netîce, cümle Abaza vilâyeti yetmiş kabîle aşîretdir. Cümlesi Süleymân Hândan berü mutî‘ [ü] münkâdlardır. Andan sonra tâbi‘ olan mîr-i aşâ’ir Mikrilistân ve Gürcîstân Evvelâ,

..... (5.5 satır boş) .....

Bu bâlâda tahrîr olunan cümle Gürcîstân [ve] Mikrilistân mutî‘ [ü] münkâd olup her sene tecdîd-i sulh içün harâclarına karşılık her kabîleden kırkar ve ellişer gulâm ve bâkireler ve şem‘-i kâfûrîler ve zerdeva ve sansarlar ve *[249b]* biner çift tüfenk çorâblar ve matbâh-ı âmire içün biner top paçavra asdar bezleri ve niçe gûnâ hedâyâlar ile elçiler gönderüp Tarabefzûn paşalarına mutî‘ [ü] münkâd olmağiçün ahidnâmeler tahrîr olunup hâlâ her sene Tarabefzûn paşalarına Mikrilistân'dan elçilerle hedâyâlar gelir. Böyle Kânûn-ı Süleymân Hân olmuşdur. Ve kânûn üzre Tarabefzûn beş yüz akçe mevleviyyet pâyesidir, ammâ şerîf-i menâsıb-ı âlî değildir. Kırk bir nâhiyesi vardır, ammâ çoğu âsî dağlardadır. Senevî sekiz bin guruş hâsıl olur. Nâhiyeleri bunlardır kim tahrîr olunur.

..... (2 satır boş) .....

Ve Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve serdâr yerine bir mu‘azzam yeniçeri çavuşu ve sipâh kethüdâyeri ve şehir subaşısı ve ayak nâ’ibi ve muhtesib ağası ve gümrük emîni ve şâhbenderi ve balık emîni ve boyahâne emîni ve hamr emîni ve şem‘ahâne emîni ve'l-hâsıl cümle on yedi ta‘zîr sahibi hâkimi vardır. Her birinin ellerinde hatt-ı şerîfleri vardır.

Ve cümle a‘yân-ı vilâyetin destlerinde hatt-ı şerîfleri var kim şehr-i Tarabefzûn içre çufûd tâ’ifesi görürlerse katl edeler. Selef-i pâdişâhlarına yarlığ-ı beliğleriyle Yahûdîleri katl etmeğe me’mûrlardır kim, gördüklerinde amân vermeyüp katl ederler. İnşâallah mahallinde tahrîr olunur**.**

Bu şehr 17 iklîm-i örfiyyede bulunmuşdur ve bilâd-ı Rûm şehirlerindendir. Karadeniz'in cânib-i şarkîsi tarafında bir körfez-misâl bahr-i bî-taş üzre vâkı‘ olmuş bâğ-ı İrem'den nişân verir bir şehr-i müzeyyendir. İslâmbol Boğazı'ndan bu Tarabefzûn limanına cenûbdan şimâle gelir kâmil bin mildir.

Ve cebel-i Lezgi bu Tarabefzûn'un cenûbî ve şarkîsinde vâki‘ olmağıla kavmine Lezgi kavmi demeden galat Lazki derler. Kâf ile yâyı tahfîf-i kelâm içün hazf edüp Laz kavmi derler.

Ebü'l-feth ve'l-megâzî Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî *tâbe serah ve ce‘ale'l-cennete misvâh* hazretleri bu kal‘ayı feth etdükde etrâf-ı erba‘a diyârlardan ecnâs-ı mahlûkâtı sürüp Tarabefzûn'a nakl etdirüp iskân etdirdi. Eyle i‘mâr oldu kim gûyâ gulgule-i benî Âdem oldu. Ekserî halkı Lazdan mürekkeb ünâs-ı bî-istinâsdır.

Ve hâlâ cümle halkı yeniçerilerdir kim, anadan doğma kul oğlu kul yeniçeri doğar. İsimleri: Ali Peşe [Beye], Veli Peşe, Hutâverti Peşe ve Câfer Peşe, Peşîr Peşe ve Fasli Peşe ve Memi Peşe ve Meyeser Peşe ve Fahrad Peşe ve Mahmet Peşe künyeli esmaları bunlardır. Fırtuloğlu ve Foduloğlu ve Fazaraz oğlu ve Koşumburoğlu ve Kotarazoğlu ve Kalafat oğlu ve Kosdiçoğlu ve Cündeoğlu ve Ali-Pelioğlu ve Sürmenelioğlu Pipolı ve Kaşidiyarı ve Siyâmi ve Corkali ve Hacı Çeço ve Kotoz Musli ve Ali Pişar ve Göneli Alî Peşe merdânelerinin bu gûne esmâlı lakabları vardır kim yiğitliğiyle nâmdâr ve yarar tüvânâ fetâ bahâdırları vardır. (---)

Nisâ tâ’ifesi esmâları böyledir: Ümmihân ve İsmihân ve Râpiye ve Âsiye ve Hânîfe ve Âfife ve Sapiha ve Fatîme ve Honti ve Toniti ve Gülşahi ve Mihrimah ve Hava ve Humâ ve Zâhile ve Râpişe ve Ânife. Esmâ-yı kulları bunlardır: Usef ve Yivan ve Kanenin ve İllah kuli ve Ristem ve Aparti ve

Canesi ve Hali.

Bu gûne esmâlı âdemler ve nisvânlar ve gılmânlar var kim istimâ‘ eden âdemler hayrân olur. Ammâ hakîkatine nazar olunsa bu esmâlar yine esmâ-i meşhûrlardır.

Ammâ Laz tâ’ifesi olmağıla lehçe-i mahsûslarıyla bu gûne elfâzları vardır. Ammâ derûn-ı şehr-i Tarabefzûn'da cümle halkı tarîk-i Gülşenî'de pâk cübbe-i gûnâ-gûnları girîbânında mercân ve balğamî ve yeşim-i Hıtâyî ve pîrûze-i Nişâbûrî cübbeler ile libâslar geyüp mülebbes ehl-i ma‘ârif, gazel-hân ve Fârisî-hân şu‘arâlar vardır kim zamânımızda on bir dîvân sâhibi, fesâhat ve belâgat sâhibi Okçuzâde-misâl şu‘âra-yı pâk-zebânlar var.

Der-sitâyiş-i şu‘arâ-yı Tarabefzûn: Evvelâ emlahu'ş-şu‘arâ **Gınâyî Efendi:** Tayyâr Mehemmed Paşa'nın re’îsi idi. Ba‘dehu Melek Ahmed Paşa'ya re’îsü'l-küttâb olmuşdu. *Kâmûs-ı Ahterî* ve *Şem‘î'*yi hıfzen tekmîl edüp Hâfiz [ü] *[250a]* Örfî'de ve *Dîvân-ı Fuzûlî'*de cârî hâfiz idi ve hurûf-ı tehecca üzre dîvânın tekmîl etmişdi. Hâtem-i engüşterinin seci‘i: *Gınâyî dilde buldum ben Gınâyî* idi. Melek Ahmed Paşa sadâretden ma‘zûl olup eyâlet-i Özü, andan eyâlet-i Rûmeli oldukda Re’îs Gınâyî zâtü'l-cenbden merhûm olup Sofya'da Derviş Mehemmed Paşa Câmi‘inin mihrâbı önünde defn olundukda fevtine târîhdir. (---) (---) (---) (---) (---) Hayâtı ve memâtı târîhi, lafz-ı "*Gınâyî"*dir. Sene 1061 *rahmetullahi aleyh*.

Ve şu‘arâ **Alî Cânı ibn Gınâyî Efendi:** Pederinden sonra bunlar Melek Ahmed Paşa'ya re’îs oldular. Fâzıl ve ehl-i ilm ve dîvân sâhibi ve ilm-i inşâda üç mücelled te’lîfâtı vardır kim *Siyer-i Veysî* anın yanında kelâm-ı tıfl-ı ebced-hândır. Bir hâluk meclis-ârâ çelebî idi.

..... (2 satır boş) .....

Evsâf-ı kibâr [u] a‘yân-ı Tarabefzûn: Evvelâ Vâli-i vilâyet Ketenci Ömer Paşa ve Mehemmed Paşa ibn Ketenci Ömer Paşa ve Bâkî Paşa ibn Ketenci Ömer Paşa ve,

..... (2.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı ulemâ ve sulehâ ve meşâyıh-ı kirâm-ı Tarabefzûn:

..... (5 satır boş) .....

Bâlâda tahrîr olunan a‘yân-ı kibârın maskat-ı re’sleri olan kal‘a-i Tarabefzûn'un eşkâli ve hudûdu ve âsâr [u] binâları ve cümle hayrât [u] hasenâtların ayân u beyân eder

Der-sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Tarabefzûn: Evvelâ cebel-i Bozdepe dâmeniyle Karadeniz sâhil mâbeyninde iki kal‘a-i azîmdir ve üç bölükdür. Birine Aşağı Hisâr derler, birine Orta Hisâr derler ve iç kal‘asına Kulle Hisâr derler. Cümleden bu kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndîr. Zîrâ Bozdepe ensesine havâle vâkı‘ olmuşdur. Ammâ ol tarafı çâh-ı derk-esfelden nişân verir handak-i amîki vardır. Yetmiş yedi adım girme handakdır ve sâfî kesme kayadır. İçinde bir câmi‘i var ve muhâfazacı hâneleri ve mahâzinleri ve cebehâneleri vardır.

Ve şimâl cânibi dîvârında Orta Hisâr'a açılır bir kapusu var, taşra şehre çıkar kapu budur, gayrı yokdur. Ve bir Uğrun Kapusu dahı var, ammâ dâ'ima mesdûd durur. Hîn-i hâcetde açılır. Ve Orta Hısâr bir tûlânî sûr-ı metîn ve müstahkemdir. İbtidâ bu kal'anın şark tarafı dîvârında Kulle demekle ma'rûf kal'anın Orta Hisâr'a meftûh olan kapusu kurbunda **Yeni Cum'a Kapusu** derler.

Ve ikinci kapu kezâlik bu dîvârın şarkîsinin nihâyetindedir. Cümle debbâğların kârhâneleri bu kapudan taşradır. Anınçün bu kapuya **Debbâğlar Kapusu** derler. Ve bu kapu önünde bir küçük nehr cereyân eder. Cânib-i şarkdaki Bozdepe ve Lezgi dağlarından cem' olup bu tabahâneler içinden geçüp ol mahalde deryâya mahlût olur. Ba'zı zamân tuğyân üzre cereyân eder. Ve bu Debbağlar Kapusu'ndan taşra Tabbâğlar Çârşûsu içre kârgîr binâ-yı azîmlerle inşâ olunmuş bir cisr-i azîmi var. Bânîsi Sultân Uzun Hasan'dır kim Erzurûm'un cânib-i şarkîsinde Hasankal'ası sâhibi idi kim Tarabefzûn'a mâlik olmuşdu.

Üçüncü kapu bu kal'anın hâ'it-i garbîsinde **Zindân Kapusu**'dur kim cümle kâtil ve medyûn-ı müstağrak bu kapu kullesinde mahpûslardır. Ve bu Zindân Kapusu'ndan taşra yine *[250b]* bir kârgîr binâ cisr ile Bâb-ı Zağanos'a ubûr olunur ki bu kantaraya gelecek kal'a dîvârı dâhilinde mahsub ve ma'dûddur. Ve Bâb-ı Zindan'dan Bâb-ı Zağanos'a varınca bu cisre muttasıl kal'a dîvârı uzamışdır.

Andan dördüncü kapu bu sûrun şimâl cânibi dîvârından aşağı hisâra açılır. Bu kapuya **Aşağı Hisâr Kapusu** derler.

Evsâf-ı Aşağı Hisâr: Şimâl tarafındaki dîvârı leb-i deryâdadır. Ve murabba'u'ş-şeklden tûlânîce vâkı' olup dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Bunun dahı dörd kapusu vardır.

Bâb-ı evvel **Zağanos Kapusu**'dur kim Zindan Kapusu ile mâbeyninde kal'a dîvârına muttasıl bir cisr-i tavîledir.

Sânî **Bâb-ı Süthâne**'dir ki bu kapudan taşra leb-i deryâda bir nasârâ mahallesi vardır.

Bâb-ı sâlis **Moloz Kapusu**'dur. Lisân-ı Urum'da *moloz*, hûrde safra taşına derler. Bu mahallin leb-i deryâsında serâpâ moloz taşları olduğundan Moloz Kapusu derler. Ve Laz lisânı lugatinde moloz, bir dîvâr münhedim olmağa meyl etse ana pâyeler binâ ederler. Laz kavmi eyle binâya moloz derler. Ve bu mezkûr kapu deryâya açılır. Ve bu Aşağı Hisâr'ın iki cânibindeki kal'a dîvârları bahre muttasıldır. Ve bir kûşeden bir kûşeye derya içre dîvârlar binâ olunmuşdur kim memerr-i nâs ve memerr-i düşman olmasın deyü bu kûşelere dîvâr çeküp sed etmişlerdir. Ve bu Moloz Kapusu ol kadar güzergâh yol değildir.

Ve Bâb-ı râbi' **Mumhâne**'dir. Tarabefzûn'da şem'-i asel ve şem'-i rugan gâyet çok olmağıla bu kapudan taşra işlenir, gayrı yerde işleyemezler. Zîrâ şem'ahâne mîrî olmağıla başka emîni vardır. Ve kal'anın cümle on bir aded kapuları bu mahalde tamâm oldu.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan Tarabefzûn'un üç kat kal'ası dâiren-mâdâr tokuz bin adımdır. Ve bu cirmde olan kal'a-i azîm içre cümle (---) mahalle-i müslimîndir ve (---) mahalle-i keferedir. Gayrı Yahûdî mahallesi yokdur. Ebeden ve bir Yahûdî görseler ol ân katl ederler. Ve bu şehr içre cümle (---) aded kat-ender-kat sarây-ı âlîler ve gayrı büyûtlardır kim cümle hâneleri biri biri üzre vâki' olup

revzenleri cümle cânib-i şimâle ve taraf-ı yıldıza ve cânib-i garba nâzır manzaralardır. Ve cümle hâneleri la‘l-gûn kiremitler ile mestûr bir nümâyişli şehr-i ma‘mûrdur.

Sitâyiş-i sarâyhâ-yı Tarabefzûn :

..... (3.5 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ niçe yüz sarâylar vardır. Ammâ ma‘lûmımız olan bunlardır. Ve ba‘zı kâr-ı kadîm hâneler var kim sihr-i i‘câzdır.

Evsâf-ı câmi‘-i selâtîn ve gayrı cevâmi‘-i vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr

Evvelâ **Orta Hisâr'**da kefere destinde bir kenîse-i musanna‘ imiş. Sene hamse ve sittin [ve] semânie mi’e'de bu kal‘a Ebü'l-feth Sultan Mehemmed Hân-ı Gâzî {feth} edince nass-ı kâtı‘ ki âyet [42] fermân-ı şerîfi üzre bu deyr-i mu‘azzamın mihrâbın şarkdan cânib-i kıbleye vely edüp bir câmi‘-i nûr-ı mübîn etmişdir kim ilâ hâze'l-ân derûn-ı câmi‘ nûr ile mâl-â-mâldir. Mihrâbı ve minberi kâr-ı kadîmdir. Ammâ bu câmi‘in şarkî tarafına muttasıl bir hünkâr mahfili vardır. Üstâd-ı neccâr-ı hûrdekâr buna bir tîşe ve erre ve sûhân urup arz-ı ma‘rifet edüp bir mahfil-i münîf tarh etmişdir kim vâcibü's-seyrdir. Cümleden ahşâbları servi levhası ve ceviz levhası ve çimşir levhası ile binâ olunmuş pâdişâhlara mahsûs mahfil-i kürsî-i vâlâdır. Şeb [u] rûz [na]-mesdûd durur bir makâm-ı âlîdir. Ve bu makam-ı fevkânîden gayrı bu câmi‘in cânib-i selâsinde fevkânî sütûnler üzre mahfiller vardır. Cemâ‘at vefret üzre oldukda cemâ‘at bu mahafillerde ibâdet ederler. (---) Kapusu ve bir minâre-i ra‘nâsı vardır ve taşra hareminin cânib-i erba‘asında medrese hücreleri var. Bu câmi‘ rûşen-binâ ser-â-pâ (---) (---) ile mestûr, bu câmi‘ ile kullede olan **Yeni Câmi‘**den mâ‘adâ câmi‘ler hâric-i sûr ki Tarabefzûn'ın garbî tarafıdır.

Anda olan rabtda dört câmi‘ vardır ve şark *[251a]* tarafında olan rabtasında iki câmi‘ vardır. Ve garb cânibinde olan rabtda dörd câmi‘ vardır. Ammâ **Orta Kulle Câmi‘i** gâyet ma‘mûr ve müzeyyen bir minâreli câmi‘-i şîrîndir. (---) (---) binâsıdır.

Ve garb tarafındaki rabtda **Câmi‘-i Hâtûniyye:** Selîm Hân-ı Evvel, bu Tarabuzun'da mütevellid olmağile vâlide-i mükerremesi binâ etmişdir bir câmi‘-i rûşendir. Sâfî (---) mestûr bir minâreli câmi‘u'n-nûrdur. Gâyet metîn evkâfı vardır. Hatta Polata Bâzârı nâmıyla ma‘rûf olan kasaba bu Hâtûniyye evkâfıdır ve niçe ma‘mûr kurâları dahı vardır. Yekpâre kubbe-i mînâsı içre her şeb kanâdîller ile müzeyyen olup cemî‘î cemâ‘at ibâdet ederler. Ve bir tabaka minâre-i musanna‘ı serv-i bâlâ-misâl eflâke ser çekmişdir. Ve bu câmi‘in der-i dîvârlarının bir sıra taşları mücellâ senglerdir ve bir saffi beyâz ve musaykal hucerâtlar ile inşâ olunmuşdur. Târîh-i câmi‘ budur:

Ez be-hâhî beytü'l-ibâd âmed [43] sene 920.

Câmi‘in itmâmına târîh *fe-temmet* lafzı vâkı‘ olmuşdur sene 920.

Ve **Câmi‘-i Süleymân Beğ:** Hâtûniyye Câmi‘inin garbındadır. Bu iki câmi‘in mâbeyni bir mildir ve Kavak Meydânı'nda binâ olunmuş cemâ‘at-i kesîreli câmi‘-i Süleymân Beğ'dir. Bir minâreli (---)

örtülüdür.

Ve **Ayasofya Câmi‘i:** Süleymân Beğ Câmi‘inin garb tarafındadır ve deryâ kenarında vâkı‘ olmuşdur. Küffâr asrında binâ olunmuşdur. Ba‘dehu Kürd Alî Beğ nâmında bir vali-i vilâyet pâdişâha arz edüp emr-i sultânîyle dest-i nasârâdan alup bir câmi‘-i latîf ve bir mahfil-i münîf ve bir minber-i nasîf ihdâs edüp sene 982 târîhinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir ürd-i behişt-misâl bir câmi‘-i dilküşâdır. Kıble kapusundan mihraba varınca tûlânîce vâkı‘ olmuşdur. Ve câmi‘ içre gûnâ-gûn sommâkî ve zenbûrî ve mermer-i hâm amûd-ı müntehâlar var kim midhatinde diller kâsırdır ve serâmed bir minâre-i mevzûnu (---) kapusu var. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîm sâde güzelidir ve mâ-havlı bâğ-ı İrem-misâl zeytûn bâğları ve bâğçeleri vardır.

*Ve **Erdoğdu Beğ Câmi‘i:** Bu câmi‘ Hâtûniyye câmi‘inin cenûbında vâkı‘ olmuşdur. Bu iki câmi‘ mâbeyni nısf mildir ve bu câmi‘ Tekfur Sarâyı mahallesindedir. Kadîm-i eyyâmda mescid binâ olunmuş, ba‘dehu Durgud Beğ emr-i pâdişâhiyle câmi‘ etmiş. Câmi‘ olması tarîhi budur sene 985. (---) Kapusu ve bir minâre-i mevzûnu var, gâyet musanna‘dır.*

*Ve **Yeni Câmi‘i:** Mâ-tekaddem kenîse imiş. Ba‘dehu "Mahalle-i müslimîn içinde deyr-i küffar memnû‘dur" deyü emr-i pâdîşâhîyle dest-i küffârdan ahz edüp câmi‘ olmuşdur. Zemîni bir mürtefi‘ yerde vâkı‘ olmağıla bir hevâdâr câmi‘-i pür-envârdır.*

Ve **İskender Paşa Câmi‘i**: Kâfir Meydânı nâmıyla meşhûr bir meydân-ı azîmin şarkî tarafında yek-pâre kubbe-i nîl-gûn rusas-ı hâs ile mestûr (---) kapusu ve içeriden mebnî bir minâre-i mevzûnu var. Ve bu şehr içre bilüp ibâdet etdiğimiz câmi‘ [u] ma‘bed-i kadîmler bu tahrîr olunan câmi‘-i selâtîn [ü] vüzerâlardır.

Evsâf-ı Mesâcid-i Tarabefzûn :

..... *(3.5 satır boş)* .....

Evsâf-ı medâris-i tahsîlü'l-ulûm: Cümle (---) aded medreselerdir.

Evvelâ Orta Hisâr Câmi‘i hareminin bîrûnunda yine câmi‘e muttasıl **Medrese-i Ebü'l-feth Mehemmed Hân** hucerât-ı muhaddese ile binâ-yı müzeyyen ve musanna‘ bir medrese-i latîfedir. Tâlib-i ilmleri ile memlûdur. Mevleviyyet pâyesiyle Apay Saçaklı ders-i âmmı vardır. Mecma‘u'l-irfân, kân-ı zurefâ ve şu‘arâ bir medrese-i zîbâdır kim sultân-ı mûmâileyhin âsârından ve netâyic-i mîrâsındandır.

Ve **Medrese-i Hâtûniyye:** Câmî‘ hareminin cânib-i erba‘asında hucerât-ı âliyeler ile ârâste olmuş bir medrese-i dârü'l-ulûmdur ki ders-i âm ve talebelerine mâh-be-mâh cânib-i vakfdan vazîfe-i mu‘ayyeneleri ve lahmiyye ve şem‘iyyeleri vâsıldır.

Ve **Medrese-i İskender Paşa:** Câmi‘inin harem şimâlinde hucerât-ı müte‘addideleriyle ma‘mûr bir dârü't-tedrîsi vardır. Talebeleri ve müderrisiyye vazîfeleri mu‘ayyendir. Bu dahı evkâf-ı azîmdir. (---) (---) ***[251b]***

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-yı Tarabefzûn

Cümle (---) aded kurrâdır. Evvelâ **Orta Hisâr kurrâsı:** Ebü'l-feth'in eski câmi‘indedir. Kırâet-ı hıfz ve kırâat-ı İbn Kesîr tilâvet olunur. Ve **Hâtûniyye kurrası:** Kırâet-i hıfz ve kırâet-i seb‘a ve *kitâb-ı Cezerî* ve *kitâb-ı Şâtıbiyye* tilâvet olunur. Dârü'l-kurrâ-yı mücevvidîn ve dâr-ı hamele-i Kur’ân [u] mekân-ı huffâzândır. Ve **Dârü'l-kurrâ-yı İskender Paşa:** Nâmî Efendi nâmında aşere ve takrîb sâhibi bir sulehâ-yı ümmetden şeyhu'l-kurrâsı vardır.

Evsâf-ı dâru't-ta‘lîm-i sıbyân [u] tıflân-ı ebced-hân

Cümle (---) aded mektebdir. Evvelâ Orta Hisâr'da **Mekteb-i Ebü'l-feth Gâzî** ve **Mekteb-i Yeni Câmi‘** Şeyh Ricâlî hazretleri mu‘allim-i sıbyân [ve] sâhib-i feyz bir nûrânî azîzdir kim bunlardan bir kerre "Bismillah" diyen ma‘sûm-ı pâk elbette feyz-yâb olup âlim ve fâzıl olması mukarrerdir. Ve **Mekteb-i mükellef-i Hâtûniyye:** Câmi‘in cânib-i garbîsinde kârgîr binâ ve kubbe-i ra‘nâ mekteb-i sıbyân-ı fukarâ ve hâs u âmm nâ-resîde tıflân-ı ebced-hânları içün binâ olunmuş bir dârü't-ta‘lîm-i Kur‘ândır kim cümle eytâma cânib-i vakfdan rûz-merreteyn ta‘âmları ve îd-ı şerîfde libâsları ve arakıyye ve serâvîl kamîsları ve surre ve atıyyeleri dâ’imdir. Bu dârü't-ta‘lîmin itmâmına târîhdir *"fe-temmet"* [920] lafzı kapusu üzre tahrîr olunmuşdur. ve **Mekteb-i İskender Paşa:** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) . Meşhûr mektebler bunlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân

..... (1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı hammâmât

Evvelâ Orta Hisâr'da iki hammâm-ı latîf vardır. Biri kal‘a dîvârının Aşağı Hisâr'a açılan kapunın kurbunda (---) (---) hammâmdır kim biri nisvân-ı sâhib-isyânlar içün binâ olunmuşdur. Ve hammâm-ı (---) bir dilküşâ hammâm-ı rûşenâdır. İç Kulle ta‘bîr etdikleri kal‘anın şimâlî tarafındaki dîvâra karîb **Kulle Hammâmı** derler. Bunun dahi âb [u] hevâsı latîfdir ammâ yektâ hammâmdır. Ve kâfirden kalmış hammâmdır derler. Ve **İmâret Hammâmı**, Hâtûniyye binâsıdır ve Hâtûniyye Câmi‘i kurbunda ve **Aşağı Hisâr Hammâmı** yektâ hammâm-ı latîfdir. Ve **İskender Paşa Hammâmı** çiftedir ve gâyet müferrahdır. Ve **Kâfir hammâmı:** Mahalle-i Yeni Cum‘a ile Gavur meydânı mâbeyninde bir hammâm-ı hoş-hevâdır. Ve **Tekfur Sarâyı Hammâmı:** Bu dahi âb [u] hevâsı mu‘tedil hammâm-ı pâkdir. Bu zikr olunan yedi adet hâs u âm hammâmlardan mâ‘adâ şehr-i Tarabefzûn içre ikiyüz kırk beş sarây-ı hammâm-ı hâs var kim Sicil'de mestûrdur. (---) (---)

Evsâf-ı hân-ı hâcegân

Cümle (---) evvelâ mihmân-sârây-ı **Hâtûniyye**; yüz tavla at alır bir ıstabl-ı anteri var.

..... (2 satır boş) .....

Evsâf-ı hân-ı mücerredân

Cümle

..... *(2.5 satır boş)* .....

Evsâf-ı çeşme ve sebil-i âb-ı hayât

Cümle

..... *(2.5 satır boş)* .....

Evsâf-ı esvâk-ı ma‘mûr-ı sultânî

Cümle (---) dükkânlardır. Cemî‘î çârsû-yı bâzârlarının güzîdesi Mumhâne Kapusu'ndan taşra esnâf-ı gûnâ-gûnu andadır. Ve bu Şem‘ahâne kapusu'nun mahâzisinde ve leb-i deryâda kat-ender-kat izdihâm bâzâr-ı muhabbet dekâkînleridir. Ve bir kârgîr binâ bezzâzistânı vardır kim cümle Arab u Acem *[252a]* hâcegîleri sâkindir. Gâyet mâldâr ve mün‘im-i ehl-i vakâr ve muhteşem bâzargânları vardır. Ve Orta Hisâr'da Küçük Bâzâr derler her esnâfdan bulunur, yetmiş seksen mikdârı dükkânlardır. Bunlardan gayrı câ-be-câ dükkânlar dahi çokdur.

Evsâf-ı imâret-i it‘âm

Cümle (---) imâretdir. Evvelâ Orta Hisârda **İmâret-i Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân:** Cemî‘î bây u gedâya mâh u sâl ni‘meti mebzûldur. Ve **imâret-i it‘âm:** Hâtûniyye Câmi‘ine muttasıl bir dârü'z-ziyâfedir kim Tarabefsûn'da nazîri yokdur ve câmi‘in kıble tarafında matbah ve me’keli var. Âyende vü revendeye ve keştîbânlara ve pîr [ü] civânlara ni‘meti mebzûldür. Ve bir ekmek furunu var ve imâret içün hâs ve beyâz ekmeği tabh edüp cami‘i mürtezikasına (?) bezl ederler. Ve matbah zahîresi hıfz içün bir kilâr-ı azîmi var, cemî‘î ni‘met anda mevcûddur. Ve matbahına muttasıl cemî‘î fukarâ ve suhtevâta ma’kel-i it‘âmı var kim tâlib-i ilme mahsus dârü'z-ziyâfedir. Rûz-merre, merreteyn ale's-sabâh ve ba‘de'z-zuhr cümle ulemâya birer tas çobra ve birer nânpâre verirler. Ve her cum‘a gicesi pilav, zerde ve yahni tevzî‘ ederler. İlâ mâşâallah şart-ı vâkıf böyle ta‘yîn etmişdir.

Evsâf-ı reng-i rûy-ı ahâlî-i Tarabefzûn

İklîm-i hâmisde bulunmağın âb [u] hevâsının letâfetinden cümle halkı ehl-i zevk ve ehl-i teferrüc olup ayş [u] nûşa meşgûllerdir. Bî-gam ve bî-kayd yârân-ı zarîfân [u] âşıkân kimesneler olmağıla reng-i rûyları humret üzredir ve nisâ tâ’ifeleri Abaza ve Gürcî ve Çerkez mahbûbeleri olmağıla mahbûb u mahbûbe ciğer-kûşeleri olur kim gûyâ her biri birer meh-pâre pençe-i âfitâblardır. (---) (---) (---)

Evsâf-ı kâr [u] kesb-i ehl-i Tarabzen

Bu şehrin halkı kadîm eyyâmdan yedi firkadır. Bir fırkası a‘yân-ı kibâr beğ ve beğzâdeler ve ehl-i hizmet avân tâ’ifesidir kim semmûr kürkler ile libâs-ı fâhirelere müstağrak paşazâdelerdir. Ve bir zümresi ulemâ ve sulahâ ve meşâyih-i kirâm hâl sâhibi kimesnelerdir kim ulemâ zeynde-libâs-ı mahsûsalarıyla gezer âlimlerdir kim cümlesi selef pâdişâhlarının evkâflarından vazîfe-hârân [u] du‘â-gûyân-ı gûnâ-gûndurlar kim vâcibü'r-ri‘âyederler. Üçüncü fırkası tüccâr-ı berr u bihârdır kim

Azağa ve Kazağ'a ve Mikril'e ve Abaz'a ve Çerkez'e ve Kırım'a gidüp ticâret edüp çuka, ferrâce ve kontuş ve dolama ve yelek giyerler ankâ bâzargânlardır. Dördüncüsü ehl-i sanâyî‘-i gûnâ-gûndurlar. Cümlesi çuka ferâce ve bogasi hil‘at giyüp kâr [u] kesb ederler. Beşinci kavmi keştîbânlardır kim Bahr-i siyâh içre mellahlık edüp kâr ederler. Bunların libâsları kendülere mahsûs demir kopran ve şalvar ve çuka dolama ve serine asdâr-ı destâr sarup rûy-ı deryâda gazâ edüp ceng [u] cidâl ederek ticâret edüp kâr ederler. Altıncı fırkası bâğbân ve bâğçevândır. Zirâ bu şehrin Bozdepe dağları bâğlardır kim sicillâtda mestûr olduğu üzre cümle otuz bir bin bâğ u bâğçedir. Birer bâğbândan otuz bir bin âdem add olunmuşdur. Ammâ ba‘zı bâğçede iki üç gılmân [u] huddâm vardır. Yedinci fırkası niçe bin âdem sayyâd-ı mâhîdir. Zîrâ bu kavm balığı gâyet pek severler. Niçe bin gûne ehl-i şuğl âdemleri vardır. Ammâ tahrîri mümkün değildir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı sanâyi‘-i meşhûr-ı Tarabefzûn

Evvelâ ekâlîm-i seb‘ada kuyumcuları gibi üstâd-ı kâmil zer-gerân bir diyârda yokdur. Hattâ Selîm-i Evvel bu şehrde müştakk olup âlem-i sabâvetinde zer-nişâncılık ilmin tahsîl edüp pederi Bâyezîd Hân ismine Darbhâne-i Tarabefzûn içün sikke kazırdı. Gûyâ sikkeyi mermerde kazırdı. Bu hakîr memsûk Tarabzen akçesin görmişiz. Ve Süleymân Hân dahi bu Tarabefzûn'da doğup Beşiktaş'da Yahyâ Efendi ile süd karındaş olup anınla Kostanta nâm bir zimmînin şâkirdi olup Süleymân Hân üstâd-ı zerger olmuşdur. Ol zamândan bu âna dek kuyumcuları iştihâr bulup bir gûne at rişemesi işlenir kim ol diyâra mahsûsdur ve buhûrdân ve gülâbdân ve kılıç ve gaddâre ve aşcı bıçakları işlerler kim sihr-i i‘câzdır. Ve Gurguroğlu bıçağı bir gûne sikkîndir kim anı kullanan elbette düşmandan kînin alır, meşhûr-ı âfâk bir gûne mücezzem bıçakdır. Ve bir gûne Tarabzon baltası var, nev-peydâ bir gûne balta-i zer-nişân işlenir kim sâ’ir diyârlarda nişânesi yokdur. Ve sadefkârî pîş tahtası ve sandûkası ***[252b]*** ve sadefkârî rîğdânı ve devâtı ve iskemlesi bir diyârda yokdur, illâ diyâr-ı Hindistân'ın sadefkârîsi ola.

Tarabefzûn'un me’kûlât ü meşrûbâtının memdûhâtın beyân eder

Evvelâ meşrûbâtında (---) âb-ı hayâtdan nişân verir mâ-i zülâldir. Ve Bozdepe bâğlarının turna kanı şîre-i engûru gâyet latîf şıralı, bahâ eder metâ‘dır kim nûş edene asla humârı yokdur. Ve müselles-i şer‘iyyesi ve karanfiliyyesi ve misketi gâyet lezîz şerbetlerdir. Me’kûlâtından niçe bin hadâ’ık [u] bostânının envâ‘-ı fevâkihât [u] müsmirrât-ı nefîse ve gürûmundan, gûnâ-gûn engür-i lezîzesinden, âbdâr [u] hoş-hâr meyvelerinden dilberlebi kirazı ve Lahîcân emrûdu ve beğ emrûdu ve gülâbî emrûdu ve Sinop elması ve nâmık üzümü ve melikî üzümü ve frenk üzümü ni‘met-i nefîsedir. Ve bâdencân inciri eyle lezîz ve mümessek incirdir kim misli diyâr-ı Nâzilli'de olmaz. Husûsan limonının gûnâ-gûnu ve turunc-ı âlgûnunun envâ‘ı ve rummânı ve zeytûnu cihânı dutmuşdur kim yedi gûne zeytûnu olur. Misli meğer Şâm-ı cennet-meşâm ve Kuds-i Şerîf'de ola. Ammâ bu Tarabefzûn zeytûnunun bir hûrdesi vardır. Perveriş olmadan hâm iken tenâvül olunur. Ve siyâh kiraza benzer bir gûne meyvedir. Bu dahi Tarabefzûn'a mahsusdur. Ve Tarabzon hurması derler bir meyvedir, fırında kurudup vilâyet vilâyet müstevlî olur. İçinde iki üç çekirdeği olur, lezîz meyvedir. Ve ezhâr [u] şükûfesinde niçe bin elvân çiçekleri vardır. Ammâ bir gûne hoş-bû la‘l-gûn karanfili olur kim rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Her dânesi mutabbak verd-i hamrâ gibi olup râyihası âdemin damağın mu‘attar eder. Ve her biri şapsız beşer altışar dirhem gelir karanfili hâsıl olur. (---) (---) (---) (---) (---)

Mâhîlerinin memdûhâtların beyân eder: Evvelâ cümleden levrek balığı ve kefâl balığı gâyet kalaklı balıkdır ve kalkan balığının kalağı yokdur. Ammâ âh cânım kalkan balığı gâyet lezîzdir. Nisâ tâ'ifesi yiseler elbette hâmile kalır. Devr-i Âdem'den beri nef'i tecrübe olunmadadır. Ve birer karışdan ziyâde kırmızı başlı kızılca tekir balığı kızılbaşlı olmağıla bu dahi lezizdir. Ve kaloz balığı ve erba'înde uskumru balığı ve niçe bin elvân mâhîleri vardır. Ammâ memdûh olan zikr olunan balıklardır. Bunlardan ziyâde muhabbet edüp üzerine bin cân ile kurbân olup bey' [u] şirâsı mahallinde ceng [ü] cidâl edüp kan etdikleri mâhî cânım hapsi balığıdır. Rûz-ı hamsînde zâhir olduğiyçün hamsi balığı derler ve hamsîn gününde çıkmasının sebebi İskender-i Kübrâ asrında bir üstâd-ı kâmil gelüp ruhbân ve bıtrîklere gıda olsun içün Moloz kapusundan taşra derya içinde bir amûd üzre bir hamsi balığı sıfatında bir tuç balık tılsım edüp rûz-ı hamsînde ol mâhîden bir sadâ zâhir olunca Karadeniz'de olan cümle hamsi balıkları Tarabefzûn limanına gelüp sâhil-i bahre düşerler. Ba'dehû Hazret-i Risâlet-penâh sa'âdetle rahm-i mâderden rûy-ı dünyâya kadem basdıkda niçe bin mutalsamât u âteş-gede-i Nemrûd sönüp mutalsamlar münhedim olup bu hamsi tılsımı dahi yıkılup deryâya düşer. Lâkin deryâya müte'allık tılsımât olmağıla hâlâ ameli nâfiz olup her sene yevm-i hamsînde hapsi mâhîleri karaya düşdükde yâhûd meneksile nâm kayıklarla mâl-â-mâl iskeleye geldikde balık dellâlları vardır, bu lisân ile nidâ eder: "Ey muhterûn, ey muhterûn. Esi çıfata zûn, den hurdesin, samur bâdâ taraşa, ey lefte karûn, ahnı kulup ipsarya, ala pamun, ey ümmet-i Muhammet ala pamun" deyüp bir gûne mürver ağacından boruları var. Bir kere sûr urunca azamet-i Hudâ eğer cemâ'atle namâzı kılar istimâ' ederse ol ân namâzı bırağup hamsi balığına segirdirler. "Namâz bulunur ammâ hapsi bulunmaz" deyü câmi'de imâm ve mü'ezzin dahi namâzı bozup "Ahçacuğumla bir makrama hapsi var" deyü ol nâzik sırmalı makramalara balığı koyup reftâr ederek balığın suyun akıdup giderken ba'zılar balığın suyu akdığına acıyup "Bre palığın suyın ya ne akıdırsın, suyına bir pilavcık salsana" deyü birbirlerine *[253a]* latîfe ederler. Yine murâd olan latîfedir. Bir kerre Çiço Hüseyin nâm bir kimesne ehliyle halet-i muhammışda ala-vere safâsında iken {balık dellâlının boru çalduğun istimâ' edüp} ehlinden balığın çeküp alıp uçkurun bağlayarak iskele başına gelüp hapsi balığı aldığı meşhûrdur, ammâ hakîr görmedim. Lâkin bir kerre balık meneksile borusu çalınınca (---) (---) hammâmından beş dâne uryân âdemler arak-âlûd olup har har soluyarak balık kayığına cân atup bellerindeki peştemâllarına balığı doldurup avret yerleri zâhir olur. Balıkçı bunlardan akçe isteyüp uryân âdemde akçe olmamağla balıkçıya kefîl vermiş. Balıkçı "Balık emîni kefîl ve yemîn almaz, hemân akçedür" deyince "Bre âdem, işte şu âdemler şâhid olsun imanım sana verdim" dermiş. Balıkçı da "Ben, kendim namâzlı îmânımdan bezdim, al benimki de senin olsun" demiş. Bu gûne hapsi balığı latîfeleri Tarabefzûn şehir oğlanları zurefâsı mâbeyninde darb-ı mesel olmuş latîfeler vardır. Ve yine Tarabuzun zurefâları Çiço re'âyâlarına ulaşup derler kim, Tekerleme:

Tarabozandır yerimüz

Akça tutmaz elimüz

Hapsi paluk olmasa

Niç'olurtı halümüz

deyü kendi re'âyâlarına üleşirler. Tâ bu mertebede muhabbet etdikleri balıkdır.

Nef‘i ve eşkâli ve hâssasın bildirir: Evvelâ bir karış kadar ince ve morca ve mücellâca ve semînce balıçakdır. Nef‘i ol mertebedir kim yedi gün bir âdem tenâvül etse her gice ehline varup yedişer kerre kendi balığın ehline yidire, gâyet mukavvî ve seri‘u'l-hazmdır. Ve aslâ balık râyihâsı olup tenâvül edene harâret vermez. Ve hâssası oldur kim ağrı hastalığına mübtelâ âdem yise bi-emrillah şifâ bulur. Ve bir evde yılan ve çıyan ve akreb olsa hapsi balığının başın âteşe yakup ol hânede dütsü etseler cümle çıyan râyihâsından helâk ola. Niçe yüz gûne nef‘i ve hâssası vardur amma bunu yimek Tarabefzûn halkına mahsusdur kim kırk gûne ta‘âmın pişirirler kim her birinde birer gûne lezzet hâsıl olur. Çorbası ve yahni ve kebâbı ve böreği ve baklavası ve çorbasının envâ‘ın pişirirler. Ammâ pilaki derler bir gûne ot taşından tavalar yaparlar. İbtidâ bu hapsi balığın pâk ayırtlayup onar onar kamışa dizüp ma‘denos ve kerefis ve soğan ve pırasayı pâk hûrde kıyup darçın ve fülfül-i siyâh ile halt edüp bir kat kerefis ve ma‘denivâzı pilaki tavası içine döşeyüp bir kat hapsi döşeyüp ba‘dehû Tarabefzûn'un âb-ı hayâta benzer su zeytûn yağın döküp germâ-nermâ âteşde bir sâ‘at pişüp gûyâ nûr olup tenâvül eden nûr-ı pür-nûr olur. Bu gûne tabh olup tenâvül olunsa kuvvet-i basara ve mi‘ideye nâfi‘dir. Hakkâ kim muhabbet edecek mâ’ide-i Sübhân'dır kim *Subhânu'l-Hallâku'l-bâkî.*

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden dağlarında çimşir dırahtı, bâğlarında servi [ve] cevîz-i Rûm dırahtları var. Aceb hikmetdir kim cânib-i kıblesinde diyâr-ı Erzurûm dağlarında kış ve kıyâmet, burda gül-i gülistân ve reyhân ve erğuvan ve limon ve turunç bahâr ve meyve vermededir ve iklîm-i hâmis olmağıla tûl-ı nehârî (---) (---) ve arz-ı beledî (---) (---) Kışı olmaz gâyet sevâhildir ve gâyet mu‘tedildir. Anınçün halkı dahi i‘tidâl üzre geçinirler. Halûk ve garîb-dost ve muhibb-i garîbü'd-diyâr âdemlerdir. Ammâ Çiço ve Çağata ve Lezgi re‘âyâları gâyet lecûclardır. Bu mezkûr tâ’ifelerin başka lehçe ve ıstılahat [u] ibârât [u] kelimâtları vardır kim nefs-i şehr-i Tarabefzûn halkı ol kabîle halkının lisânların asla anlayamazlar, tercümâna muhtâclardır.

Lisân-ı Çiço ve kavm-i Çağata şi‘r-i mühmelleridir kim tahrîr olunur.

Ton zariğon tâ niçaro

Tomur funda pâlikaro

İhâyinke gohâ tona

Kiha pâyiş to hammâmo

Bu gûne lehçeleri vardır. Ammâ Lezgilerinin lisânı kaleme ve imlâya gelmez bir gûne turfe lisândır. Bu kavmin ekseri gemicilerdir. Nehr-i Çoruğ ile Mikrilistân'a varup çimşir ve esîr alup Tarabefzûn limanına gelüp kâr ederler. Bir hoş limân-ı azîmi vardır, a‘lâ demir dutar körfezli limandır. Lâkin garb tarafı küşâdedir. Garb tarafına üç yüz mil cezîre-i Kırım'da kal‘a-i Kefe limanıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[253b]***

Evsâf-ı mesîregâh-ı Tarabefzûn : Cümle (---) aded teferrücgâhdır. Evvelâ Zağanos kapusundan taşrada Kavak meydânı, cümle paşalar ta‘tîl günleri askeriyle ol fezâda silâhşorluk edüp cirid oynarlar bir vâsi‘ meydân olmağıla tâ ortasında üç kat gemi direklerin birbirine bend edüp dikmişlerdir. Tâ zirve-i a‘lâsında bir altun yaldızlı top vardır. Cümle lu‘bedebâz cündîler at bırağup

ol topa hadeng endaht edüp uran pehlivânlar[a] ihsânlar olur.

Ve mesîregâh-ı

..... (4.5 satır boş) .....

Esmâ-i mahallât-ı Tarabefzûn

..... *(4 satır boş)* .....

Ve mine'l-bedâyi‘ hikâye-i acîbe

Şehr-i Tarabefzûn'da Yahûdî kavmi olmamasının aslı oldur kim Selîm Hân-ı Evvel hâkim iken iki birâder-i kihter [u] mihter bu şehr içre gâib olur. Cümle hükkâm ve âhâlî-i vilâyet cidd u cehd edüp bulmada âciz-mânde olup ferâğat eder. Âhir mürûr-ı eyyâm ile bir gün bâzâr-ı muhabbetde bir mücellâ kırmızı ve bir musaykal sarı sahtiyân satılır. Ne hoş sahtiyân olur deyü elden ele girerken bir ârif-i billah dervîşin eline girüp sahtiyâna nazar ederken görse kim sahtiyânın gerdeninde bir gûne rumûz-ı künûz-ı hatt-ı acîbe tahrîr olunmuş. Ammâ hat idüğü nâ-ma‘lûm, ancak im‘ân-ı nazar ile nazar eden bilir. Netîce-i merâm, bu dervîş bu sahtiyânları alup dikkat-i tâm ile takayyüd edüp hâh [u] nâ-hâh kırâ’at eder: "Ey bizim ahvâlimize vâkıf olmak isteyen, yigirmi senedir debbâğ Yahûdîler elinde zîr-zemînlerde mahpus olup rızâullâh ve rızâ-i Resûlullah bizi halâs edüp tâ ki acâ’ibât göresiz" deyü sahtiyânlar üzre tahrîr olunmuş. Hemân dervîş-i gayûr dâmen-dermiyân edüp doğru Şehzâde Selîm huzûruna varup hatt-ı merkûmu tilâvet etdükde cümle asker pür-silâh olup Debbağhâne kapusundan taşra çıkup cümle debbâğ Yahûdî kârhânelerin basup tahrîr olunan mağarada mezkûr karındaşları bulurlar. Görseler kim iki pençe-i âfitâb mazlûmların arkalarında derilerini yüzüp birbirine arka arka yapışdırup debbağlık işlerler. Biri ser-i kârda ayağ üzre oldukda o biri arkasında yüklü arkası üzre durur. Altındaki birâderi işinden fârig olunca arkasındaki işler. Bu gûne azâb-ı elîm ile bunları bulup niçe yüz Mehemmed isimli ma‘sûmları dahi katl edüp niçeleri esîr-i pâ-beste ve dil-haste çâker-i efkende-misâl hizmet ederler. Bu hâl-i pür-melâli ahâlî-i Tarabefzûn görüp nefîr-i âmm ile kal‘a kapuların kapayup cemî‘î Yahûdîleri avretleri ve beşikde ve kundakdaki oğlanlarıyla katl-i âm edüp şehri tathîr etdiler. Ol asırdan berü ellerinde hatt-ı şerîfleri olup çufudları gördükleri yirde katl ederler. Anınçün Tarabefzûn'da Yahûdî yokdur. Ba‘zı Yahûdîye "Tarabuzun'a varsana" dediklerinde "Başına gelsin" derler. Ehl-i Tarabefzûn, Yahûdîleri aslâ sevmezler. Zîrâ gâyet mü’min ve muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at, halîm ve selîm âdemlerdir. Hak cümlesinden râzî ola.

Der-sitâyiş-i Nehr-i Hoşoğlan

Erzurûm eyâletinde Kerkid nâhiyesinin cenûbî cânibinde Yaylak Mescidi nâmiyle ma‘rûf ol cebel-i bülendden tulû‘ edüp niçe kurâ ve kasabâtların bâğ u bostânların reyyiderek bu Tarabefzûn'un cânib-i (---) Deryâ-yı Siyâh'a munsab olur âb-ı hayâtdır. Bu nehir tulû‘ etdüğü dağda Âl-i Çobaniyân'dan Hoşoğlan nâm bir kimesne bir kal‘a binâ etmişdir. Tarabuzan'ın cenûbunda iki menzil yerdedir. Bu nehir dahi ol kal‘a sahibi ismine muzâf olup Nehr-i Hoşoğlan derler. Amma Tarabuzan {halkı bu cebele Ağaçbaş dağı derler. Tarabuzan'dan Bayburd'a giden âdemler bu dağdan geçerler. Bir kapusu

var, andan gayrı yerden geçecek yolları yokdur}. *[254a]*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı selâtîn ve kibâr [u] kümmelîn-i Tarabefzûn

Evvelâ Selîm Hân-ı Evvel, Tarabefzûn'da hâkim iken vâlide-i mükerremeleri anda merhûme olup Zağanos kapusundan taşra bir kubbe-i pür-envârın içinde defn olunup türbedârı ve eczâ-hânları cümle doksan kimesnedir. Beher yevm üzerinde üçer hatm-i şerîf tilâvet olunur. Sâhibü'l-hayrat Râbi‘a-i Adeviyye-misâl bir hâtûn-ı afîfe imiş. Kubbe-i pür-envârı gâyet musanna‘dır ve sâfî rasâs-ı hâlis ile mestûr bir kubbe-i pür-nûrdur. Ve câmi‘i dahi bu türbe cenbindedir. Ve ziyâret-i

..... *(4 satır boş)* .....

Bu şehr içre (---) ay zevk u safâ edüp cümle erbâb-ı ma‘ârifleriyle ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihleri ve ayân [u] kibâriyle cân sohbetleri edüp murâd [u] merâmımız üzre şehri seyr [ü] temâşâ edüp alâ kadri'l-imkân niçe ahvâllerine vâkıf-ı esrâr olup Ketenci Ömer Paşa kethüdâsı Hüseyin Ağa elçilik ile Mikrilistân vilâyetine hedâye götürüp hakîr bile,

Gürcîstân ve Mikrilistân vilâyetlerinin seyâhatine gitdiğimiz kılâ‘ ve menâzilleri beyân eder

Evvelâ bin (---) senesinin mâh-ı (---) gün Tarabefzûn'dan iki yüz âdem ile yigirmi pâre laz meneksilesi kayıklarına pür-silâh süvâr olup Tarabefzûn limanından mütevekkilen-ala'llah cânib-i şimâle bâdbân-ı murâdı açup sâhil-i deryâ ile (---) mil gidüp,

Menzil-i Değirmenderesi; Tarabuzun'a karîbdir ve liman-ı azîmi var.

..... (2 satır boş) .....

Andan yine şimâle (---) mil gidüp,

Menzil-i kasaba-i Şana: Rovuşa limanı derler, a‘lâ yatakdır.

..... (1 satır boş) .....

Dağlarında ve taşlarında cümle ormanları fındıklıkdır kim rub‘-ı meskûnda Şana fındığı meşhûr-ı âfâkdır.

..... (1 satır boş) .....

Andan (---) mil,

Evsâf-ı kal‘a-i Sürmene : Bu dahi Tarabefzûn hükmündedir. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth fethidir. Rûm keferesi binâsı ve anların destinden bedest-i Hersekoğlu Ahmed Paşa serdâr olup feth etmişdir. Subaşısı ve yüz elli akçe kadısı ve dizdârı ve neferâtı vardır. Ammâ a‘yânı yokdur. Ve altı rüzgârdan emîn a‘lâ demir dutar yataklı liman-ı azîmi vardır. Lâkin batı ve yıldız rüzgârından emîn değildir. Üç dörd demir bırakmağa muhtâcdır.

..... (4 satır boş) .....

Andan (---) mil,

Menzil-i nâhiye-i Mahnoz : Tarabuzan hâkinde altmış pâre ma‘mûr ve âbâdân kurâlardır kim dağları serâpâ kaşık taslağı çimşiristândır.

..... (1.5 satır boş) .....

Andan (---) mil,

Menzil-i kasaba-i Kaliparahavoli : Bu dahi Tarabefzûn'a tâbi‘ nâhiye-i kübrâdır. Cümle halkı Çiçodur.

..... (2 satır boş) .....

Andan (---) mil, ***[254b]***

Evsâf-ı (---) Rize

..... (5 satır boş) .....

Andan yine şimâle (---) mil,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Hopan: Tarabefzûn hâkinde bu dahi sahil-i bahrde bâğ u bâğçeli imâr olmuş rabta-i zîbâdır. Cümle halkı Çağatalazlı kavmidir ve ekseriyyâ Urumlardır.

..... (5 satır boş) .....

Andan (---) mil,

Evsâf-ı sûr-ı kavî ve metîn kal‘a-i Gönye : Tarabuzun eyâletinde Batum sancağıdır. Paşasının hâssı taraf-ı pâdişâhîden (---) akçedir ve ze‘âmet 13 ve kılıç timar 72, çeribaşısı ve alaybeğisi vardır. Hîn-i seferde kânûn üzere cebelüleriyle sekiz yüz asker olur. Üç yüz âdem dahi paşasının askeri olur. Ammâ Mikrilistân ağzında intihâ-yı serhad olmağıla merkûm askerler bir sefere me’mûr olmayup bu kal‘a[yı] muhâfaza ederler. Dizdârı ve beş yüz kal‘a neferâtları vardır. Ve bir oda dergâh-ı âlî yeniçerileri, sekiz yüz neferâtıyla çorbacıları, şeb [u] rûz nevbet beklerler ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir. Nâhiyeleri cümle harbe ucuyla söyleşir, âsî Çiço Laz kurâlarıdır. Kadısına senevî bin guruş olur. Beğine yedi bin guruş olur. Kal‘ası leb-i deryâda (---) üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ-yı sengîndir. Kadîm-i eyyâmda (---) binâsıdır. Ve sene (---) târîhinde (---) (---) fethidir. Ve niçe kerre Kazak-ı Ak gelüp istilâ edüp mâl-ı ganayimin alup harâb [u] yebâb edüp gitmişdir. Kal‘a içre cümle (---) örtülü tahtânî ve fevkânî (---) aded hânelerdir. Ve cümle (---) mihrâbdır. Cümleden ma‘mûr [u] âbâdân (---) câmi‘i bir minâreli tahtânî ve kiremit örtülü câmi‘dir.

..... (2.5 satır boş) .....

Bu kal‘a nehr-i Çoruğ kenarında vâkı‘ olmuşdur. Nehr-i Çoruğ "cûy-ı rûh"dan galatdır. **Cûy-ı rûh** ya‘nî **Rûh ırmağı** demekle meşhûr bir âb-ı hayevândır. Erzurûm'un cânib-i garbîsinde Canha ve Koylıhisâr ve Şebin Karahisâr dağlarından cem‘ olup cereyân ederek Bayburd şehrinin içinden cereyân edüp iki tarafı ma‘mûr hânelerdir. Andan Bayburd kal‘ası kayaları altından ubûr edüp Lazgi vilâyeti hudûdu içre niçe kurâ ve kasabâtların mezâri‘ [u] besâtînlerin rey edüp bu Gönye kal‘asının cânib-i (---) kullesi dibinde Karadeniz'e mahlut olur. Geçid vermez ve kantara dutmaz deryâ-misâl bir nehr-i azîmdir kim niçe bin Laz meneksile kayıkları bu nehr ile baş yukarı şark cânibine Mikril vilâyetlerine tuz ve demir ve âlât-ı silâh ve elvân lekfûrî (?) bezler götürüp Mikrilistân ve Gürcîstân'dan çimşir ve şem‘-i asel ve asel-i musaffa ve mümtâz ü müstesnâ, mahbûb u mahbûbe çâker ü bintânlar alup Tarabefzûn'a getirirler. Latîf ticâret yerleridir. Bu şehri dahi seyr [u] temâşâ edüp Gönye'den yine şimâl cânibine gidüp Kemerler nâm yerden gayrı cümle gemilerle nehr-i Çoruğ'a girüp bir gün şark cânibine gidüp.

{Evsâf-ı vilâyet-i Mikrilistân}

Menzil-i Handala: Bu mahalde Gönye sancağı hudûdu tamâm olup Mikrilistân beği Eda-huş nâm aşîret beğinin hudûdudur. Dağları serâpâ çimşiristândır. Ma‘mûr cevizli ve bâğçeli köyleri vardır. Beğlerinin köyünde bir gice yatup vâfir tatyîb-i hâtırımızla mukayyed oldular. ***[255a]***

..... (35 satır boş) .....

Bu Mikrilistân vilâyetinde yetmiş pâre şehr-misâl kurâları temâşâ edüp yine Gönye kal‘asına gelüp cümle refîklerimiz (---) ***[255b]*** Tarabefzûn'a gidüp hakîr Gönye ağası Zenberekçibaşı odasıyla Azak seferine me’mûr olup bu hakîr dahi bin elli (---) senesi mâh-ı (---) nde Azak gazâsına giderken,

Abaza vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri bildirir

Evvela on pâre Laz meneksile gemisine üç yüz tüfenk-endâz yeniçeri ve bu hakîrin beş aded Gürcî gulâmlarıyla gemilere süvâr olduk.

{Sitâyiş-i meneksile gemisi} Ammâ meneksile ta‘bîr etdükleri gemiler nehr-i Çoruğ kenarında hâsıl olan kaba kavak ağacından gemilerdir kim üç pâre tahtadandır. Bir tahtası tekne-misâl altındadır. Birer tahta dahi yanlarındadır. Tâ bu mertebe levha-i kebîrlerdir. Ve bu gemilerin kenarında iki âdem beli kalınlığı kamış ve hasır saz urulmuşdur. Deryâ fırtınası ol kamışlardan gemi içine giremeyüp bu gemiler Karadeniz fırtınasında mantar gibi yüzer. Kıçı başı nâ-ma‘lûm tekne gibi bir gûne turfe kayıklardır. Bu deryâda anlara meneksile derler. Yüzer âdem alır.

Bunlar ile Gönye kal‘asından muvâfik-ı eyyâm-ı latîf ile kalkup cümle umûrumuz Cenâb-ı İzzet'e tefvîz edüp yine Mikrilistân kıble eyyâmıyla nehr-i Çoruğ'u ubûr edüp yine Mikrilistân hudûdunda **İskele-i Sükarı**, limanı vardır, anı ubûr edüp andan **İskele-i Handere**, limanı yokdur. **İskele-i Suri,** limanı ve bir harâb kirmânı var, **İskele-i Yavısa,** limanı ve bir virân kal‘ası var. İçinde Mikril çobanları koyun keçi kışladırlar. **İskele-i Zapçe,** limanı yokdur. Lâkin bir azîm harâb kal‘ası var.

Bu tahrîr olunan beş aded iskeleler cümle Mikrilistân hudûdundadır. Asla ammâr kurâları yokdur.

Ancak mâh-ı temmûzda mahsûl mevsiminde bâzargân gemileri gelüp tuz ve barud ve bakır âvânî ve âlât-ı silâh getürüp kız ve oğlan ve zerdeva ve balmumu bunun emsâli şeyler alırlar. Dağlar içre bâğlı ve bâğçeli, ma‘mûr ve âbâdân Mikril'in âsî köyleri vardır. *Ne‘ûzü billah* deryâ-misâl asker olsa dağlarına çıkılmak muhâldir. Kırk elli bin Aznavur tüfenk-endâz Mikrilî vardır. Bâlâda mezkûr olan beş aded iskeleleri bir gün bir gicede ubûr edüp niçe bin seyr [u] temâşâlar edüp Gönye'den yüz mil olmuş, ertesi gün

Menzil-i nehr-i azîm Faşa çayı: Bir nehr-i azîmdir kim Tuna-misâl bir vâsi‘ nehrdir. Ba‘zı yeri bir mil enli ba‘zı mahalli nısf mil teng mahallerdir. Ammâ umkı sekiz kulaç ve on kulaç derbenddir. İçinde Mikrilistân ve Abaza vilâyetine giden gemiler girüp yüz mil yukaru giderler. Âb-ı hayatdan nişân verir nehr-i kebîrdir. Karadeniz'in cânib-i poyrazı nihâyetinde bir körfez bucağına vâki olmuşdur. İslâmbol'dan bu mahalle gelince bin üç yüz mildir. Karadeniz'in bir ucı bu Faşa çayıdır. {İslâmbol'dan Faşa nehri 1300 mil}. Menba‘ı, Mikrilistân ve Gürcîstân ve Dağıstân ve Kabartay Çerkezistânı mâbeynlerinde kûh-ı Elburz'dan ve Ubur dağından ve Sadşe dağlarından cem‘ olup cânib-i cenûba cereyân ederek Mikril ve Abaza mâbeyninde Karadeniz'e mahlut olur. Cânib-i şarkîsi serâpâ âsî Mikrilistân köyleridir. Cânib-i garbîsi Abazistân'ın Çaçlar kavmi diyârıdır. İki cânibi dahi çengelistân ve ormanistân olmağıla Abazalar Mikrili, Mikril Abazaları serîka edüp bâzargânlara satarlar. Ve dahi ba‘zı müverrihler bu Faşa çayıyçün Şirvân ve Gîlân ve Demirkapu deryâsı ki âna müverrihler Bahr-i Haraz [Hazar] derler, "Bu çay-ı azîm ol deryânın ayağıdır kim Karadeniz'e munsab olur", derler**.** Ammâ bu nehr-i Faşa âb-ı hayâtdır ve Gîlan deryâsı Karadeniz kadar bir deryâdır, belki dahi vâsi‘dir. Zehr-i mâr-misâl bir bahr-i azîmdir. Karadeniz ile ol Bahr-i Haraz'un mâbeyni on beş konak yerdir kim vilâyet-i Kabartay Çerkezi ve vilâyet-i Dağıstân'ın kûh-ı Elburz'ı var. Niçe ayağı olup Bahr-i Haraz Karadeniz'e mahlût olabilür. Eğer derlerse, "Zîr-i zemînden menfez bulup gelir" derlerse Bahr-i Haraz acıdır; bu Faşa çayı âb-ı hayâtdır. Bu kavl hilâf-ı tasavvurdur. Bu Faşa çayın ubûr edüp artık cânib-i garba teveccüh edüp kâmil bir günde Karadeniz kenarınca gidüp.

Evsâf-ı vilâyet-i şehnâze; ya‘nî diyâr-ı Abaza

Serâpâ Karadeniz'in cânib-i şimâlisi sahilinde vâkı‘ olmuş ibtidâsı Faşa çayı, âhir hudûdı cânib-i garbda kırk iki konak yerde Kefe eyâleti hükmünde Taman cezîresi kurbunda Anapa kal‘ası limanında nihâyet bulur. Tûl-ı dırâz, vilâyet-i Abaza'dır.

Der-beyân-ı ibtidâ tulû‘-ı kavm-i Abaza : Bi-kavli müverrih-i *Tuhfe* eydür: Kaçan kim Cenâb-ı Bârî Hazret-i Âdem'i edîm-i arzda yed-i kudretiyle halk etdikde Tatar sıfatlı halk edüp cennet-i me’vâsında civârına da‘vet edüp cümle melâ’ikeye emr ***[256a]*** edüp Âdem'e secde etdiler, illâ İblis-i telbîs secde etmediğine delîl-i kat‘î âyet [44] âyeti bürhândır. Ba‘dehû Cenâb-ı Bârî'nin [i]râdet-i ezelîsi ol imiş kim, Hazret-i Âdem belinden Hazret-i Risâleti getirüp rûy-ı arzda hâtemü'l-enbiyâ ve şefî‘-i dâreyn ide. Hazret-i Âdem'i gendüm bahânesiyle yer yüzüne indirüp Hindistân'da cezîre-i Serendil'de niçe zaman mücerred sâkin olup ba‘dehû Mekke-i Mükerreme'de Cebel-i Arafat'da Hazret-i Havvâ ile buluşduğuyçün Cebel-i Arefe dediler. Bi-kavli Muhammed ibn İshâk; Hazret-i Havvâ'dan kırk bin evlâdı Tatar sıfatında olup evlâd evlâd münteşir-i âlem oldu. Cennet'de Âdem Safîyy Lisân-ı Arabî ve Pârisî kelimât ederken rûy-ı arza hübût edince nisyândan Lisân-ı Arabî'yi ferâmûş edüp lisân-ı İbri ve Süryânî ve Dehaklı ve Derî lisânları kelimât ederlerdi kim hâlâ

diyâr-ı Kuncistân'da ve Berberistân'da ve sa'ir karalar vilâyetlerinde tekellüm olunan elsine-i muhtelifelerdir. Tâ Tûfân-ı Nûh'a dek bu elsineler ile tekellüm edüp geçinirlerdi. Ba'de't-tûfan Hazret-i {Nûh evlâdlarından Hâm ve Sâm ve Yâfes evlâdlarından cümle yetmiş iki millet ve yetmiş iki lisân peydâ oldu. Andan Hazret-i} İsmâ'îl'de lisân-ı Arabî ve Fârisî istimâ' oldu. Andan sonra rûy-ı arza ecnâs-ı mahlûkât müstevlî olup elsine-i muhtelifeler şâyi' olup her diyârda birer lisân peydâ oldu. Ammâ ibtidâ lisân-ı gûnâ-gûn peydâ eden Hazret-i İdrîs'dir. Zîrâ Cenâb-ı Bârî ibtidâ ana niçe bin ilm ihsân edüp kâtib idi. Vahy ile nâzil olan suhufları tahrîr edüp mücelled ederdi. Kable't-tûfân cemi'î kütüblerin Mısr-ı Atîk'in cânib-i garbında nehr-i Nîl aşırı cebel-i Heremeyendir kim anlara hâlâ Fir'avn dağları derler, galatdır. Tûfândan mukaddem binâ eden Sarıd-ı köhnedir. Hazret-i İdrîs'in cümle kitâbların bu cebelde pinhân edüp ba'de't-tûfân ol kitâbları çukarup cemî'î hukemâ-yı kudemâlar tilâvet ederek yüz kırk yedi lisân-ı gûnâ-gûn andan münteşir olup İsmâ'îl Nebî'den Arabî ve Fârisî zuhûr etdi. Hazret-i Ays'dan lisân-ı Türkî şâyi' oldu kim lisân-ı Tatar'dır. Hulâsa-i kelâm Arab ve Tatar'dan Cenâb-ı Hak bu cihânı (---) aded kavm-i gûnâ-gûnlar ile müzeyyen etdi.

İbtidâ Tatar'dan tenâsül bulan kavm-i gûnâ-gûnlardan**:** Evvelâ, kavm-i Tatar ve Hind ü Sindî ve Muğânî ve Lûristanî ve Moltânî ve Banyânî ve âteş-perest-i Hindistân, on iki kavm ve on iki lisândır, ve kavm-i Çîn ve Hıtâ ve Hoten ve Fağfûr ve Kavzak ve Moğol ve Noğol ve Türk-Tatar ve Özbek ve Acem ve Dağıstân'da Kumuk ve Kılmah, on iki kavm ve on iki lisândır, ve Nogay ve Heşdek ve Labka ve Çağatay ve Lezgi ve Gürcî ve Mikrîl ve Şavşad ve Dadyan ve Açıkbaş ve Ermeni ve Urum ve Türkmân ve Kababta ve İsrâ'ilî ya'nî Yehûdî ve Moskov, Gürcî'dendir, ve Ya'kûbî ve Karâyî ve Frenk, on iki kavm lisândır, Yahûdîdir ammâ Mesîhâ-mezhebdirler, evvelâ İşpaniya ve Fransa ve Ceneviz ve Portakal ve Venedik ve Dodoşka ve Sırf ve Latin ve Bulkar ve Hırvad ve Lotozyan ve lisân-ı Talyan (---) (---) (---).

Acem'den hâsıl olan keferelerin ibtidası Menûçehr'in evlâdlarından dördü firâr edüp Eğre cânibinde tavattun edüp "Siz kimsüz?" deyü su'âl etdiklerinde "Men-i çehâruz" ya'nî "dörd âdemiz" dediler. Men-i çâr'den galat "Macar" kavmi oldular kim on beş aded kavm keferelerdir. İbtidâ Orta Macar [ve] Erdel Macar ve Seykel ve Saz ve Hayduşak ve Leh ve Çeh ve Korol ve Tut ve Kırako ve Rus on iki kavmdir ve Eflâk ve Boğdan ve Sirce ve İsfah ve Felemenk ve Dunkarkız ve Danimarka ve İngilis ve Nemse ve İngiltere ve Dış Fransa ve Hırvad [ve] Macar ve Boşnak anlardandır. (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ammâ kabâ'il-i eşref-i mahmûdu'l-hasâ'il olan fusahâ-yı mes'ûdu'ş-şemâ'il kavm-i Arab'dan ibtidâ Cezîre-i Mısır'da kırk aded kavm-i reng-â-reng hâsıl olmuşdur.

Evvelâ Mağribî ve Fes ve Merânkeşî ve Afnu ve Mayburno ve Cicelkân ve Asvânî ve Sûdânî ve Kuncî ve Kırmankî ve Bağaniski ve Muncî ve Berberî ve Nûbî ve Zencî ve Habeşî ve Kelâpişî ve Alevî ve Dumbî (---) (---) (---) (---) (---) (---) Arab-ı Yemen ve Bağdâd ve Arab-ı Mevâl ve Arab-ı Mekke ve Medîne ve Bâdiye ve Ummân cümle urbân üç bin altmış kabiledir, dahi ziyâde demişler.

Ammâ cümleden kabâ'il-i Hâşimî-i Kureyşî ve Ebathîdir kim Server-i kâ'inât ve Mefhar-i mevcûdât ol sülâle-i *[256b]* Sâmî'den vücûda gelmişdir kim kevn ü mekân anınçün halk olup anın rû-yı âbına bâlâda tahrîr olunan elsîne-i muhtelife ve gûnâ-gûn kavm ile rûy-ı dünyâ müzeyyen olup ümmetlerinin

destinde cümle milel-i muhtelife zâr [u] zebûnlardır. Kavm-i Arab'dan mâ‘adâ kabâ’il-i gûnâ-gûna acem derler. Anınçün ism-i şerîfleri "Seyyidü'l-Arab ve'l-‘Acem" deyü mevsûfdur. Bu bâlâda tahrîr olunan akvâmın netice-i ecdâdları Âdem-i Sânî, Hazret-i Nûh Necî evlâdlarından Sâm ve Hâm ve Yâfes'e müntehî olur. Dahi netice-i silsîle âhiri Âdem Safîy'de karâr bulur. Ez-în-cânib maksûd [u] merâmımız seyâhatnâmemizde Abaza kavminin ibtidâ zuhûru ahbâr-ı sikâdan *Cevâhir-i Ahbâr* tahrîr etmişlerdir kim ba‘de hicreti'n-Nebeviyye sene 25 târîhinde Hazret-i Ömer hilâfetinde kabâ’il-i Kureyş'den Beşe nâmında bir Arab meliki var idi. Ve hâkim-i kavî iktidâr idi. Irak ve Yesrib ve Bathâ ve Yemen ve Aden ve melik-i Seba‘ memleketlerine mutasarrıf idi. Bu mezkûr Beşe melikin beş evlâdı vücûda gelüp her biri birer fetâ bahâdır oldular. Büyük oğlu Cebel el-Hime ikincisi Arab ve üçüncüsü Keysû ve bu Keysû'nun üç oğlu oldu. Biri Keys, biri Mevâl, biri Tayy idi. Yine Beşe'nin dördüncü oğlu (---) (---) (---) (---) (---) hikmet-i Hudâ babaları Beşe, Arab melîki merhûm olup Hazret-i Ömer'in re‘yiyle mîr-i âşîretliği büyük oğlu Cebel el-Hime'ye tevcîh olundu. Bir gün bu Cebel el-Hime hatâ’en bir Arabın gözün çıkarup Arab huzûr-ı Hazret-i Ömer'e geçüp da‘vâ edince şer‘ ile Cebel el-Hime'nin gözün çıkarmak icâb etdi. Hemân Cebel el-Hime gayretinden nâmûs edüp ol gice cümle aşâ’ir [u] kabâ’iliyle ve dörd birâder-i cân-berâberiyle firâr edüp Antakiyye'de Harkil Krala varup bir karârgâh ister. Ol dahi Cebel el-Hime'ye Şam-ı Trablus dağların verüp leb-i deryâda bir şehr bünyâd eder. Hâlâ Cebeliyye şehri Cebel el-Hime binâsı olduğıyçün Cebeliyye derler. Bunda dahi kerr u ferr u dârât sâhibi olup Şam ve Medîne etrâfların nehb ü gârât başlayup üzerine Hâlid b. Velîd ve Esved ibn Mikdâd yüz bin asker ile hurûc edüp Cebel Cebelîde karâr edemeyüp gemilerle İspanya diyârına firâr edüp şehr-i azîm Avlonya dağlarında karâr etdiler. Kavm-i Kureyşî olduklarından sâkin olduğu dağlara Kuryeleş dağı ve Kuryeleş Arnavudu derler. Frenk lisânıyla muhtelit olduklarından Arnabud lisânı peyda etdiler. Hâlâ ol dağ Arnavudları cümle Arab gibi saçlı kavmdir. Ve şiğirleri ve türkileri Arab âğazeleridir. Anın içün Arnavud kavminin aslı Arabdandır kim cedleri Cebel el-Hime'dir. İlbasan kurbunda yatır. Ammâ mürted-i bî-dîn olmamışdır. Ba‘dehû evlâdı Dukad mürted olmuşdur. Avlonya ile Delvinye mâbeynindeki Dukad dağlarında sâkin olurlar. Esmerü'l-levn Arab gibi lehçeli ve saçlı Arnavudlardır. Ez-în-cânib Cebel el-Hime üzre gelen Hâlid ibn Velîd Cebel el-Hime'nin karındaşı Arab'ı ve Keysû'nun oğlu Keys'i ve Mevâl'i ve Tayy'ı kayd-bend ile Hicâz'a götürüp Bağdâd çölünde yurd verüp Keys, Keys urbânına melik oldu. Tay, Tay kabîlesine melik oldu.

Ammisî Arab Ummân diyârına melîk olup ammâ Keysû ve birâder-i cân-berâberleri Lazkî ve Abazî bu üç birâderler tevâbi‘ [u] levâhıkıyle Hâlid ibn Velîd elinden firâr edüp diyâr-ı Yunaniyân'da Konya şehrine andan Kostantin'e gelüp birkaç sene karâr ederken Âl-i Emeviyûn'dan Mu‘aviye b. Ebî Süfyân'ın İslâmbol üzre hurûcların istimâ‘ edüp anda dahi karârları kalmayup gemilere süvâr olup Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn kralı Tekfur Yanvan'a varup bir cây-ı münâsib isterler. Ol dahi "Bunlar kabâ’il-i Kureyş'dendir. Bunlara "va‘de ve vefâ olmaz" deyü ibtidâ Lazki'ye Gönye kal‘asından içeri Çoruğ nehri kenarın Lazki'ye yurd verüp Laz tâ’ifesi Lazkî'den münteşir olup Laz kavminin aslı Arab'dır. Anın birâder-i vustâsı Keysû'ya Çerâkis dağların verüp anda karâr eder. Anınçün Çerâkise tâ’ifesi kabâ’il-i Kureyş urbânındandır. Ve Abâzi'ye bu Abaza vilâyetin verüp bu Karadeniz kenarında tenâsül bulup ma‘mûr [u] âbâdân etdiler. ***[257a]*** Anınçün bu Abaza kavminin ecdâdları bu kabâ’il-i Kureyşdendir.

Çerkes ve Abaza ve Laz ve Arnavud ve Arab-ı Ummân ve Urbân-ı Tayy ve Urban-ı Keys cümle

karındaş evlâdları ve Kureyşîlerdir kim Cenâb-ı Bârî'nin hikmet-i ezelîsinde rûy-ı arzı bu kavmler ile müzeyyen etmek imiş. Edîm-i arzı böyle imâr etdi. [45] Ammâ vilâyet-i Abaz'da ibtidâ ma‘mûr olan **aşîret-i Çaçlar**dır: Mikrilce dahi kelîmât ederler. Zîrâ nehr-i Faşa'nın karşu tarafı sâfî Mikrilistândır. Câc beğzâdeleri vardır. İsmi (---) on bin Aznavu askere mâliklerdir. Bir mezhebde değil, harâmî bahâdır kavmdir. Gâyet mahsûldâr dağları vardır. Cevizleri ve fındıkları ve zerdavaları çokdur. Silâhları, Arab gibi ok-yay ve harbedir. Atlısı azdır, piyâdeleri şehbâzdır, mahbûb u mahbûbeleri şehnâzdır. İskeleleri cânib-i garba iki konak gidüp Lakba derler, azîm iskeledir. Tarabefzûn'a üç yüz mildir. Ammâ gemiler kışlayamaz. Kıble ve gün doğusu gâyet şiddet üzre eser. Andan bir konak yine canib-i garba leb-i deryâ ile

Karye-i Hıfal: Aşîret-i Arlan hudûdudur. Bin bahâdıra mâlikdir ve gâyet mahsûllü yerleri vardır. Beğlerinin ismi (---) iskelesi Laçığa derler, baş iskeledir. Bunda bir gice mihmân olduk. Latîf limandır. Sayf u şitâda gemiler eksik değildir. Andan yine cânib-i garba iki konak

Aşîret-i Çandalar hudûdudur. Beğlerinin ismi (---) on beş bin bahâdır kavm olur. Sahîh Abaza bunlardır. Dağ Çandaları derler. İskelelerine kakır derler. Dağda Hoka nâmıyla deryâya nâzır bir bâğlı ve bâğçeli karyesi vardır. Andan yine cânib-i garba leb-i deryâ ile üç konak gidüp

Aşîret-i Büyük Çandalar: Yigirmi beş kurâları vardır. On beş bin askere mâlikdir. Beğinin ismi (---) limanına Çanda derler. Gemiler kışlayamaz. Bu kabîlenin dağları ardı Mâmşuh Çerkesi vilâyetidir. Bu Çandalardan yine cânib-i garba leb-i deryâ ile bir konak gidüp,

Evsâf-ı aşîret-i Keçler : Bâğ-ı İrem-misâli bir mahsûlâtlı vilâyetdir. Yetmiş pâre kurâdır. İki bin tüfenk-endâza mâlikdir. Beğinin ismi (---) ve âb-ı hayât suları vardır. Ammâ Pisu nehri nâmında bir nehr-i azîm suyu var, gemiler girer. Kûh-ı Elburz'dan berü gelüp bu mahalde Karadeniz'e munsab olur. Mâh-ı temmûzda aslâ geçid vermez âb-ı hayâtdır. Kış günleri gemiler yatar emîn yerdir. Ve Keçler kavminden bu mahalle gelince bu nehrin iki cânibi bâğ-ı İremlerdir kim gûnâ-gûn meyve-i hüdâyîler hâsıl olur. Bu Keçlerin on bin askeri olur, çoğu atlılardır ve ulu kavmdir ve gâyet mâldâr hırsızlardır. Bu aşîretde Havka nâm bir karyede Zepraha nâm bir Abaza hânesinde mihmân olup cümle yeniçeri yoldaşlarımıza on koyun boğazlayup ziyâfet edüp sızbal ve şılharçı ve pastalar tenâvül edüp def‘-i cû‘ etdik. Andan yine garba iki konak,

Evsâf-ı aşîret-i Arıt : Keçler kavminden çok kavmdir. Ammâ ol kadar bahâdır ve şeci‘ ve hırsız değillerdir. Ekserî tüccârdır. Zerdava sayd ederler. Hınzırları gâyet çokdur. Bir mezheb nedir bilmezler ve kitâb nedir bilmezler ve âdeme rîş-hand edüp gülmezler. Sağ sözlü kavmdir. Belki otuz bin kadar âdem olur. Beğlerinin ismi (---) Beğleri kırk elli pür-silâh Aznavûr Abaza ile yigirmi koyun ve üç sığın geyik getirüp "Safâ geldiniz" deyü ta‘zîm etdi. Beğ dedikleri bir saçlı âdem arkasında kılçıklı kebe çeğmanı ve elinde oku yayı ve belinde kılıçlı bir şehbâz yiğit idi. Huddâmları cümle gîysûdâr pençe-i âfitâb bâkireler idi. İskelesine Arıtlar derler. Bir gice anda mihmân olduk. Anda gemiler kışlayamaz, zîrâ açık iskeledir. Bir iskelesine dahi Layoş derler. Bunda dahi gemiler kışlayamaz. Ancak altı ay yatar. Ammâ gâyet bender iskeledir. Cânib-i şimâlde azîm dağlar içinde,

Vilâyet-i Sadşe: Seydî Ahmed Paşa vilâyetidir. Şimâl cânibinde Çerkes kavmiyle meşâ oldukları ecilden lisân-ı Çerkes ve lisân-ı Abazaca fasîh bilirler idi. Bin şeci‘ tüvânâ bahâdırlardır. Bunların

şûr [u] şerrinden Çerkez ve Abaza dâ'imâ hazer üzre olduklarından Arıt kavmi bunlara aman verüp Arıt iskelelerine esir ve şem'-i asel ve zerdeva getirüp ticâret ederler. Ve Takaku Çerkezi dahi emân ile *[257b]* gelüp gemilerde ticâret ederler.

Andan yine cânib-i garba üç konak deryâ kenarınca hıyâbân ve dırahtistân ve çengelistân kûh-ı bülendleri ve niçe ammâr kurâları seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı aşîret-i Kamış : Beğlerinin ismi (---). On bin bâhâdır, şecî' kavmdir. Melek Ahmed Paşalı Kamış Mehemmed Ağa bu kabîledendir. Kerrât ile Arıt kavmin bozup beğlerin esîr etmişlerdir. Zirâ bu Abaza kavmi birbiriyle ceng [u] cidâl edüp evlâdların ve avretlerin uğurlayup kâr etmeğile geçinirler. "Hırsız olmayan âdem bu kavmin yanında şûm u bedbaht kavmdir" deyü meclislerine komayup kız vermezler. Bu Kamış dağlarında iri domuzları olur kim her biri eşek kadardır. İskelesi vardır ammâ ol kadar işlemez. Zîrâ halkı gâyet âsîlerdir. Ve bu Kamış kavmi içinde Mısır'dan ve İslâmbol'dan gelme Tophâne Abazaları vardır. Mescidleri var, evlâd [u] ensab sâhibi müselmânları çokdur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Cümle kurâları kıbleye ve deryâya nâzırdır. Bunda dahi çârsû-yı bâzâr yokdur. Ammâ iskele başlarında bâzâr yeri vardır. Bundan yine garba leb-i deryâ ile üç konakda,

Evsâf-ı aşîret-i Suçalar: Beğlerinin ismi (---) Cümle on bin piyâde asker-i nâmdâr olur. Amma sengistân yerler olmağıla atlısı azdır. İskelesi vardır ammâ ismi ma'lûmım değildir. Bunda bir gice Havdıka nâm bir köyde mihmân olup meğer ol gice bir düğünleri var imiş. Bize yüz tekne söğüş pişmiş koyun etleri ve böğrilce çorbaları ve bal suları ve bozalar ve pasta ve şılharcı ve sızballar getirüp niçe yüz pençe-i âfitâb gılmân ve bâkireler hizmet edüp ale's-sabâh Gönye ağası refîkımız sâhib-i hâneye bir dülbend bâğılsadıkda cihân anın oldu. Zirâ bu diyârlarda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm ve dükkân ve kenîse ve gayrı imâretlerden bir şey yokdur. Hemân dağlar başında kırkar ellişer hâneli köylerdir. İskelelerine yılda bir kerre her diyârın gemileri barut ve kurşu[m] ve tüfenk ve ok-yay ve fişenk ve kılıç ve kalkan ve mızrak ve gayrı âlât-ı silâh ve eski pabuç ve çuka kenarı ve gömleklik bez ve bogası ve ocak demirleri ve kazan ve ocak içine kazan asacak demir zincir [ve] tuz ve sabun (---) (---) bu makûle şeyleri tüccârdan alup bâkireler ve gılmânlar ve rûgân-ı şem' ve asel-i şem' ve zerdeva ve asel verirler. Aslâ ve kat'â bu diyârda altun ve guruş olmaz. Bey' [u] şirâları değiş-tokuş iledir. Bu Suçalardan yine cânib-i garba leb-i deryâ ile iki konak gidüp,

Evsâf-ı aşîret-i Cembe : Beğlerinin ismi (---). İki bin piyâde askere mâliklerdir. Bunların iskelelerinde üç gün meks edüp cümle halkıyla hüsn-i ülfet edüp cümle bî-ma'nî esbâblarımız ve kilim ve kebe ve keçelerimiz ve bez makûlesi eşyâlarımız verüp câriyeler ve mahbûb gulâmlar aldık. Hakîr dahi bir mahbûb Abaza gulâmı alup dördüncü gün yine cânib-i garba iki gün temâşâ ederek,

Evsâf-ı aşîret-i Bozodok : Beğlerinin ismi (---). Yedi bin âdeme mâlikdir. İskelelerinde on pâre İslâmbol gemisi bulup ba'zı yârânlarımıza râst gelüp dünyâ kadar safâ etdik. Kaba saba esbâblarımızı anlara Allah emâneti verüp gulâmlarımızla sebük-bâr kaldık. Bu Bozodok kavminden Menkli Girây Hân üç bin asker Ejderhân Seferine götürüp Ejderhân fethinden sonra Bozodok kavmi Çerkes vilâyetinde kûh-ı Obur dibinde yurd verüp anda kaldılar. Hâlâ Çerkesde Bozodok kavmi derler. Ammâ Abazaca dahi bilirler, bahâdır kavmdirler. Ve bu Abaza Bozodokıyla Çerkes Bozodokının mâbeynlerinde Obur dağı derler bir kûh-ı bülenddir. Mâbeynehümâları üç konakdır. Yine birbirini

gelüp basup evlâdların uğurlarlar. Bu Abaza Bozodokından yine cânib-i garba leb-i deryâ ile iki konak gidüp,

Evsâf-ı Üsüviş: Leb-i deryâda bir yalçın kaya üzre bir köhne harâb kal‘ası var. Bir gice eyyâm-ı muhâlif olup cümle tüfenk-endâz yoldaşlarımızla gâfil olmayup anda mihmân olup beş koyun ile Süviş beği yanımıza gelüp ikrâm etdi. Bu kavm ağaçdan yay yaparlar ve aldıç ağacından ok yaparlar ve tüfenk kullanır cümle üç bin piyâde kavmdir. Beğlerinin ismi (---) ve iskelesi irmen-Süviş'dir. Dağlarında *[258a]* ayu ve hınzır ve tilki ve çakal ve semmûr-misâl sansar ve zerdeva ve sarı sığın ve koz tavuğu olur ulu dağlardır. Garâbet bu kim bu Abaza tâ’ifesinin ekseri beğlerinin leşini bir sandûk-misâl ağaç içine koyup bir azîm dıraht-ı müntehânın çatal dalına mıhlayup korlar. Başı ucundan sandûka bir delik delüp zu‘m-ı fâsîdlerince ol delikden cennete nazar ide. Niçe yüz bin bal arısı dahi ol delikden girüp Abaza leşinin koltukları ve budu arasında bal yapup mevsiminde sandûkının kapakların açup kıllı kıllı balları tulumlara doldurup satarlar. Halk Abaza balıdır deyü pâre pâre olup alırlar. Ammâ kubhunu bilmezler. Abaza balından gâyet ihtirâz lâzımdır. Bu Abaza diyârında niçe bin acâ’ibât ve garâ’ibâtlar vardır ammâ tahrîri mümkün değildir. Bunda dahi birkaç mahbûb Abaza civânları alınup yine cânib-i garba iki gün gidüp,

Evsâf-ı aşîret-i Aşağılı : Beğinin ismi (---), İki bin mikdârı âdeme mâliklerdir. Müflis ve hırsız kavmdir kim cümle Abaza bunların şerrinden korkarlar. Zîrâ gâyet bahâdır ve şecî‘ kavmderler. Bunda dahi bir vîrân kal‘a vardır. İskelesine Aşkalı derler. Kefe ve Kerş ve Taman gemileri çok gelir, ammâ vakt-i şitâda yatamazlar, açık yerdir. Ammâ dağları mahsûldârdır. Andan yine garba bir konak gidüp,

Karye-i Ateme, Aşağılı'ya tâbi‘dir. Dağ içre bir ma‘mûr köydür. İçinde Tophâne Abazalarından müselmânlar vardır. Bunda dahi bir mescid gördük. Bu Çerkes diyârına bir konak yakındır. Her bâr Çerkes ile ceng ederler. Andan iki günde,

Evsâf-ı aşîret-i Sovuksu : Beğinin ismi (---). Üç bin bahâdıra mâliklerdir. Küheylân atları vardır. İskeleleri Hardine'dir, a‘lâ yatak limanı vardır. Sovuksu nâmıyla geçit vermez bir nehr-i azîmi Çerkes dağlarından gelüp bu mahalde Karadeniz'e munsab olur. Âb-ı hayâtdan nişân verir bir nehr-i azîm kenarına vâkı‘ olmağıla bu aşîrete Sovuksu derler. Mâldâr ve mün‘im âdemleri vardır. Andan yine cânib-i garba iki konak gidüp,

Evsâf-ı aşîret-i Kutası : Beğlerinin ismi (---). Cümle yedi bin asker olur. İskelelerine Kotası derler. Tahta ile binâ olunmuş hasır örtülü mahzenleri vardır. Köyleri, limana havâle dağlardadır. Limanında Kefe ve Taman gemileri çokdur. Azağ'a sefer-i azîm olduğun bunlardan dahi haber alup birkaç Kırımlı âşinâlar bulduk. Ve her bâr bu aşîret içine Çerkes diyârından Kırım atlıları gelüp bey‘ [u] şirâ ederler. Ankâ ve mutî‘ kavmi vardır. Zirâ yerleri sarp değildir, buğday dahi zirâ‘at ederler. Bundan gayrı tahrîr olunan Abaza diyârlarında cümle pasta darısı ekerler. Bir kilesi yüz kile darı verir. Bu Kotası kavminin dahi evleri cümle sazdan ve tahta örtülü evlerdir. Ocakları ortadadır. On eve bir kabak ta‘bîr edüp cânib-i erba‘aları kal‘a-misâl çit azbarlardır. (?) Cümle hayvanâtların her gice hıfz edüp arslan-misâl kelbleri ile nevbet beklerler. Cemî‘î Abaza aşîretlerinin hâlleri budur. Zîrâ cümle evleri ormanlar içredir. Birbirlerinden havf ederler. Bu Kotası kavmi ile Jana Çerkesi gâyet yakın meşâdır. Mabeynehümâlarında bir cebel-i suğra üzre bir konakda Jana'ya varılur.

Bunlar Çerkesce dahi bilirler. Bunlar Çerkese; Çerkes, bunların limanına emân ile metâ‘ getirirler.

Bu mahalde Abaza vilâyeti tamâm olup bu mahalden ta Faşa çayına varınca geldiğimiz ve temâşâ etdiğimiz aşîretler serâpâ leb-i deryâda olup cümle kurâlarının evleri kıble cânibine Karadeniz'e nâzır Abaza memleketidir. Ve Faşa çayından şarkdan garba bu Kotası aşîretine gelince Abaza diyârının tûlu kâmil kırk konakdır, deryâdan (---) mildir ve arzı beş konak ve dörd menzil ve üç menzil ve iki menzil ve bir menzil yeri. Bu Kotası'yla Jana Çerkesi mâbeynidir. {Ve bu Abaza diyârının kırk konak yerinde kırk nehr-i azîm var. Cümlesi Çerkes ile Abaza mâbeyninde dağlardan gelüp Karadeniz'e mahlut olup cümle birbirine muttasıl yetmiş aded kûh-ı bâlâlardır}. Cümle iki bin pâre köydür derler, ammâ ma‘lûmum değildir. Dağların gezmedim. Harâc ve bâğ u bâğçe ve sâ’ir mahsûlât öşrü dahi vermezler. Niçe yüz bin dâğî ve bağî ve yağî kavmdirler. Kâfir dersen âdemi katl ederler, müselmân desen hazz ederler, ammâ kâfiri sevmeyüp müselmâna cân verirler. İslâm'a gelseler gâyet mü’min ve muvahhid olurlar. Kitâbî değiller ve bir mezhebde değiller bir alay oğuz ve şehbâz dağî âdemlerdir kim ecdâdları kabâ’il-i Kureyş'den Arab Abazî'dir *ve's-selâm*.

Ammâ bu, leb-i deryâda olan iskele sâhibi Abazalardan ma‘dâ dağlarda olan Abaza aşîretlerin beyân eder: ***[258b]***

Evvelâ Mikril'e karîb **aşîret-i Posuho** beğleri var, yedi bin âsî kavmdir. Andan **aşîret-i Ahçipisi** beğleri var, on bin kavmdirler. Andan **aşîret-i Berlib** beğleri var, yedi bin beş yüz kavm-i şecî‘dir. Andan **aşîret-i Mükelye** beğleri var, üç bin yarar kavmdir. Andan **aşîret-i Vaypiğa** beğleri var ve bin aded kavmdir. Andan **aşîret-i Bağros** beğleri var, cümle sekiz yüz kavm-i za‘îfdir, hırsız değillerdir. **Aşîret-i Alakırış** beğleri var, cümle beş yüz kavmdir. Andan **aşîret-i Çıhakors** beğleri vardır, cümle üç bin âdemdir. Ve **aşîret-i Maça**, beğleri var, cümle iki bin âdemdir, ammâ bahâdır erlerdir. Cümle andan **aşîret-i Pançarış**, beğleri vardır ve cümle dörd bin âdemdir.

Bu bâlâda tahrîr olunan on aded dağda sâkin olan âsî aşîretlerin Aşağılı'da olan iskele Abazaları mâbeynine gelemezler, bâğîler ve yağı kavmlerdir. Amma bu dağ Abazalarının cümleye ser-çeşme, güzîde, yarar ve nâmdârı bâlâda tahrîr olunan **Sadşe** kavmidir, *ve's-selâm*. Bu mahalde eğer dağî, eğer sâhil-i bâhrî olan cümle yigirmi beş aded Abaza aşîretleri bu mahalde tamâm oldu, *et-temâm*.

Lisân-ı garîb ü acîb-i Abaza

akı 1	*vuba* 2	*ıhpa* 3	*bişba* 4	*huba* 5	*kıba* 6	*bizba* 7
aba 8	*jiba* 9	*zuba* 10	*akı zuba* 11	*vuba zuba* 12		
vây *{imâle}*	*oçi*	*otôy* *{imâle}*	*okıl*	*omçin*	*erpiş*	*sîcâb*

gel	git	otur	kalk	gitme	oğlan	giderim

abhuş avret	*siñiçam* gitmem	*özü miçozivi erpiş* niçün gitmezsin oğlan	*sire izdirvi* ben bilirim

ôra {imâle}yudirvâ {imâle} sen ne bilirsin	*vehaç kıssî* canım gözüm	*sire izdirvâ* benim bildiğim

sîre isiskat bana yeter	*eris izohova zivi* böyle niçin söylersin	*vav bozve* sayıklar mısın

ishova zivi ne söylüyorum	*sire işirdirim* ben bilmem	*ôra yohova* senin söylediğin

ora yudirve sen bilirsin	*aka orahâ oka gub* amma senin aklın yokdur	*ânçiki* Allah'ım

ov'aki ve halk	*irmiş* hakkiçün	*ini sijdirem ânçeriş* bir şey bilmem vallahi

osin koç sirishab incitme bana yazıkdır	*sire âkır evussahun* ya ben bir şey mi söyliyorum
ançirniş Apeşi amle sipşivi vallahi Abaza karnım açtır	*siçap pasta yofirm* giderim pasta yerim
sığır goyuf taşağım ye	*vandiş kost* ananı s...yim

Lisân-ı Sadşe Abaza

ve 1	*tuka* 2	*şeh* 3	*pilpi* 4	*eşvu* 5	*kon* 6	*ipli* 7	*oğa* 8	*ıpgı* 9	*zive* 10	*vezo* 11	*tukazo* 12

sehâ ekmek	*ga* et	*bizife* su	*çevah* yoğurd	*ha* armud	*musuv* üzüm	*lehmak* incir
eşho kestâne	*baka* tuz	*veykeh* gel	*ütes* otur	*odatü* kalk	*ömge* gitme	*sikeve* giderim

sübüyken nereye gidersin	*ser ü veskağ sikve* işim var giderim	*zebha divu ko* bir kız getir

zebha dü kalmet zeneni o had kız bulmadım amma bir oğlan getirdim	*sefaga sikiçu vike* gel eve gidelim

sike noğ süke gideriz eve	*sez hod* ne avladınız	*hoj gavid aşgıd* bir domuz yedik
ez kamid je ho domuz semiz mi idi	*viçile şikenuğ* hırsızlığa gideriz	*ne le şeke gadid* nereye gitdiniz
[259a] Arıd haş şike gadid Arıtlar vilâyetine gitdik	*seyuzil şa* ne getirdiniz	*jekuma ijvid* bir sığır getirdik
şeyüj dil neylediniz	*ışgır* yedik	

Bu lisânlardan mâ‘adâ niçe lisânlar dahi vardır, ammâ bey‘ [u] şirâ edüp ihtilâf ederken hâtırda kalan bu kelimâtlardır. Ammâ bu lisânlar kaleme gelmede bu gûne tahrîr olunur, ammâ telaffuzda gâyet müşkil lehçe-i mahsûsalardır. Gûyâ tuyûr saksığân lisânıdır. Gâyet zeküyyü't-tab‘ ve necîb ve reşîd ve mukallid âdem gerekdir kim Abaza kavmiyle musâhabet ide, ammâ seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem olan ârifü-billaha her lisândan birer şemme lâzımdır kim ol âdem kendüye zarar u nef‘ geleceğin fehm edüp kendüye nân-pâre ve vesîle peydâ edecek kadar bilüp seyâhatde râhat ola. Zîrâ *"kellimu'n-nâs(e) alâ-kadari ukûlihim"* [46] buyurmuşlar. Eyle olsa her lisândan ma‘ûnet-i dünya içün ba‘zı lisânlardan öğrenmek ma‘kûldür. Diyâr-ı gurbetde ol kişi hayât [ve] necât bulup selâmete vâsıl ola.

Ez-în-cânib bâlâda tahrîr olunan Kutası limanından kalkup cânib-i garba leb-i deryâ ile iki gün gidüp.

Evsâf-ı kal‘a-i gevher-pâ Anapa: İskender-i Zülkarneyn, sedd-i Ye‘cüc'ü binâ etmeğe emr-i Hak ile giderken bu mahalle uğrayup âb [u] hevâsından ve sayd [u] şikârgâhından hazz edüp bu Karadeniz'in kenarında bir püşte-i vâsi‘ üzre bu kal‘ayı bir senede tıraş olmuş mücellâ seng-i gûnâ-gûn ile şekl-i muhammes bir Şeddâdî kal‘a-i zîbâ edüp sarây-ı hâssının dîvânhânesinde ayak altına la‘l ve yâkût ve zümrüd ve zeberced ve pîrûze ve cebelü'l-lakım (?) ve sadef ve akîk-i Yemenîler döşeyüp tezyîn etdiğiyçün kal‘a-i gevher-pâ-yı Anapa deyü tevârîhlerde mestûrdur. Ba‘dehû Ceneviz kralının tahtgâh-ı darü'l-bevârı olup behişt-âsâ ma‘mûr etdi. Andan sene (---) târîhinde Timur-ı bî-nûr Irak-ı dâdyânı ve şehr-i Heşdek'i ve Alatur ve Kazan'ı ve'l-hâsıl yedi yüz pâre şehr-i azîmleri harâb u yebâb etdükde Kırım diyârında Tohtamış Hân üzre gelirken bu Anapa kal‘asının varoşun harâb u yebâb edüp ancak kal‘ası kaldı. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî'nin vezîria‘zamı {Gedik Ahmed Paşa} donanma-yı hümâyûn ile Kefe Kal‘ası fethine gelirken deryâ-misâl asker ile bu kal‘ayı Ceneviz küffârı elinden feth edüp içine asker kodu. Abaza ile Çerkes kavmi hudûdu tamâm olduğu burunda Karadeniz kenarında bir yalçın kaya üzre vâki‘ olmuş kal‘a-i metîndir. Lâkin içinde âdemî-zâtdan kimse yokdur. Bir kaç kerre Tün Kazağı harâb etmişdir, ammâ taşrasında, aşîret-i Suğake kavminden yüz elli mikdârı sazdan evleri vardır, bu köye Kabak ta‘bîr edeler. Bu kal‘anın cânib-i şimâli Anapa dağlarıdır. Karadeniz'den aşağa giden gemiler bu dağları özleyüp Azak'a

Kazak'a giderler, ulu dağlardır ve bu kal‘a ol kadar musanna‘dır kim gûyâ henüz mi‘mar [u] mühendis elinden çıkmışdır. İçinde Şuğake kavminin koyunları ve keçileri kışlar. Bu mahal Özdemiroğlu Osmân Paşa tahrîri üzre Kefe eyâletinde Taman sancağı hükmünde voyvodalıkdır. Şuğake kavmi harbe ucuyla öşr verir, üç bin mutî‘ şeklinde âsîlerdir. Beğlerinin ismi (---). Bu kal‘anın bir kapulu liman-ı azîmi var kim bin pâre gemi birer iplik ile bağlanup yatarlar. Sekiz rûzgârdan emîn liman-ı kebîrdir. Karadeniz'in cânib-i edvârında böyle liman yokdur, meğer Balıklava limanı ola. Küffâr asrında bu limândan bir gûne incü çıkarmış. Hâlâ sadefleri leb-i deryâda nümâyândır. Anınçün bu kal‘aya Gevher-kân derler. Ve hâlâ her sene Rus-ı menhûs bu limanda lenger-endaht edüp bî-bâk ü bî-pervâ ikâmet edüp gavvâslık ederek incü sadefleri çıkarırlar. Eğer bu kal‘a ta‘mîr u termîm olup mükemmel cebehânesiyle kul konsa cemî‘î Abaza ve Çerkezistân diyârların mutî‘ [u] münkâd edüp harâc-güzâr edüp eyâlet etmek emr-i sehldir. Zîrâ Çerkezistân'da olan Nogay dahi yağları metâ‘ların bu limana getirüp bender-i azîm olup gümrük hâsıl olurdu. Bir cây-ı menâs liman-ı azîmdir. Hakîr bu Anapa kal‘ası limanında Gönye yeniçeri ağasıyla yatarken Karadeniz'den donanma-yı hümâyûn nümâyân olup rûy-ı Bahr-i siyâh bâdbân-ı keştî ile zeyn olmuş. Temevvüc-i deryâ ile hikmet-i Hudâ vakt-i zuhrda bizim sâkin olduğumuz Anapa Limanı'na demir bırağup *[259b]* üç gün ikâmet edüp cemî‘î gerüde olan bârçalar dahi gelüp derûn-ı limanda kayd-ı lenger edüp üç günde cümle keştîler sulandı. Gönye ağasıyla hakîr yeniçeri ağası kâ’immakâmı (---) Ağa'ya ma‘an buluşup cüz’î ve küllî hedâyalar verdik. Andan hakîr serdâr-ı mu‘azzam Deli Hüseyin Paşa'ya varup dest-bûs edüp hakîre bir hayme ve ta’yînât ve bahşîş ihsân edüp mü’ezzin-i enderûn zümresine ilhâk edüp kethüdâsı Veli Ağa kadırgasına süvâr olduk. Ale's-sabâh başdarda-i pâdişâhîde filandıra dikilüp vakt-i zuhrda top-ı rıhlet atılup iş bu bin elli (---) nının (---) günü,

Anapa Limanı'ndan Azak gazâsına gitdiğimiz menâzilleri beyân ider

Evvelâ **sebeb-i gazâ-yı Azak:** Sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı Behişt-âbâd'ı Acem destinden feth edüp mansûr u muzaffer Âsitâne-i sa‘âdetine gelüp karâr etdükde cümle küffâr-ı hâksârların karârları kalmayup her tarafdan elçiler gelüp cümle krallar havf [u] haşyetlerinden tecdîd-i sulh içün niçe hazîne-i firâvan ve hedâyâ-yı girân-bahâlar ile elçiler gönderüp akd-i sulhlar eyleyüp cümlesi âsûde-hâl oldular. Hemân Malta kâfiri kaldı.

Anın üstüne sefer tedârikiyçün bin pâre gemi tedârik olunup iki aded kara mavunalar binâ olunup üçer yüz pâre top ile âmâde iken hikmet-i Hudâ *"el-abdu yudebbiru vallahu yukaddiru"* [47] mazmûnunca Cenâb-ı İzzet'in hikmet-i ezelîsi bu imiş, sene (---) târîhinde Murâd Hân, dâr-ı bâkî pâdişâhı olup makâm-ı Illıyyînde tahtgâh edindi. Bu kerre cânib-i erba‘ada dilgîr olan küffârlar ejder-i heft-ser-misâl baş kaldırup bilâd-ı Osmâniye üzre musallat olmağa ibtidâ Moskov-ı benî-asfer-i meskov baş kaldırup Kırım ve Azak nevâhîlerin nehb ü gârete âgâze etdüğün Kırım hânı [inâyet] (---) Girây Hân, Sultân İbrâhîm Hân'a ve Sadrıa‘zâm Kara Mustafâ Paşa'ya arz eyleyüp ığmâz-ı ayn etdiler. Zîrâ Sultân Murâd Hân'dan sonra kul hareket etmeğe başlayup sadrıa‘zam üzre tasalluta başlamışlardı. "Kulun burnunu sefer kırar" deyü Kara Mustafâ Paşa bir cânibe sefer açıldığın isterdi.

Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde Moskov'un Rus-ı menhûs olan Kazak-ı Ak yüz bin cünûd-ı cünûb ile Azağ'ı (---) gün muhâsara edüp vezîria‘zam ve Kırım Hânı ihmâl [ü] imhâl ile küffâr-ı dûzah-karâr kal‘a-i Azak-ı azâba istîlâ edüp yetmiş-seksen bin küffâra dâr-ı karâr edüp kabza-i tasarrufa

aldı.

Ol sene yüz elli pâre şayka ile Bahr-i siyâhda şinâverlik edüp tüccâr-ı berr [u] bihâr keştîlerin alup ve Karadeniz'in cânib-i edvârında olan kurâ ve kasabâtlar ve büleyde ve kılâ'ları nehb ü gâret edüp niçe bin ümmet-i Muhammed'i esîr-i bend-i hicrân etdüğü der-i devlet-masîra mün'akis olup cemî'î Rûmeli eyâletlerine maslahat-güzâr kapucubaşılar ta'yîn olunup hatt-ı şerîfler gidüp ibtidâ Özi eyâletine mutasarrıf Koca Gürcî Ken'an Paşa ile Rûmeli eyâletine mutasarrıf olan (---) Paşa dahi yigirmi sekiz livâ beğleriyle ve kırk bin Bucak Tatarı ve kırk bin Eflak ve Boğdan keferesi cündi ve yigirmi bin Erdel kralı ceyşi ve seksen bin Tatar-ı sabâ-reftâr [u] adüv-şikâr askeriyle mezkûr ü merkûm asâkir-i deryâ-misâl kal'a-i Azağ'ı ihâta edüp muhâsara etdiler.

Beri tarafda bizimle donanma-yı hümâyûn ile yüz elli pâre kadırga ve kalita ve başdarda iki yüz elli pâre firkate ve iki yüz pâre şayka ve karamürsel ile cümle-i cümele dörd yüz pâre yelken keştî ile kırk bin deryâ askeri pür-silâh olup Kapudan Siyâvûş Paşa ve Tershâne Kethüdâsı Piyâle Kethüdâ ve Yeniçeri ağası (---) Ağa re'yiyle mezkûr Anapa Limanı'ndan salpa demir edüp fırışka rüzgâr ile nehr-i azîm Kuban suyu Karadeniz'e mahlût olduğu mahalli geçüp yedinci milde Taman kal'ası önünden ubûr edüp andan Kilisecik Burnu ki sol tarafımızda Kırım cezîresi burnundadır, karşu tarafı sağ tarafımızda Taman cezîresinde Çoçka Burnu'dur, bu iki burunun mâbeyni bir mildir, bu boğazdan içerisine Azak denizi derler sığ deryadır. Bu boğazdan içeri girüp eyyâm-ı muvâfik ile (---) milde,

Evsâf-ı menzil-i liman-ı Balısıra; *[260a]* Anda cümle keştîler lenger-i ikâmet bırağup cemî'î keştîleri limanlara bağlayup cemî'î âlât, mühimmât, cebehâneleri ve me'kûlât ü meşrûbât [u] zahâ'irleri cümle sandallara ve firkate ve çekelve ve zarbûne ve tonbâzlara tahmîl edüp Azak Kal'ası altına varınca otoz, altı milde gitmede. Zîrâ bu Balısıra nâm mahalden içeri kadırga ve şayka gemileri beşer arşın su sökmeğile gidemez, zîrâ ikişer üçer arşın sığlık deryâdır. Bu Balısıra nâm mahal, Taman cezîresi hâkine karîb Heyhât Sahrâsı'nın garbîsi nihâyetinde sâhil-i bahrde bir beyâbân yerdir. Lâkin asker-i deryâ-misâl gelmeğile niçe bin sazdan ve kamışdan ve çalâşdan mahzenler ve niçe bin sazdan dükkânlar binâ edüp bir şehr-i mu'azzam gibi olmuş, zîrâ Azak'ın iskelesidir. Bu mahalde Kefe Beğlerbeğisi Bekir Paşa eyâletinde olan Çerkezistân'dan kabîle-i Şağak'dan ve kabîle-i Jana'dan ve Mâmşuh'dan ve Takaku'dan ve Bozok'dan ve Boltakay'dan ve Hatukay'dan ve Besni ve Kabartay'dan ve Tavustan'dan ve Dağıstân pâdişâhı Şamhâl Sultân Mahmûd'dan kırk bin güzîde asker ve yedi bin arabalar gelüp mezkûr Balısıra iskelesinden cümle cebehâne ve mühimmât-ı hafîfeleri arabalar ile Azağa götürdüler. Mâh-ı mezkûrun (---) günü cümle guzât-ı müslimîn Kal'a-i Azak meterisine girüp göz açdırmayup yedi koldan muhâsara edüp şeb [u] rûz ceng-âşûb olmağa mübâşeret olundu. Mâh-ı mezkûrın (---) günü Anadolu tarafından yedi vezîr, on sekiz mir-i mîrân ve yetmiş aded mir-i livâ ve iki yüz alaybeği ve cümle erbâb-ı ze'amet ve erbâb-ı timar kânûn üzre cebelîleriyle kırk yedi bin asker Azak altına imdâda gelüp azamet-i Hudâ bir gûne tüfenk ve top şâdmânı oldu kim gûyâ ebr-i kebûd evc-i semâda pâre pâre olup zemîne düşdü. Bu mahalde Tatar Hâna karavul fermân olunup Kırım askerinden Ulu Nogay ve Kiçi Nogay ve Şıydak Nogay Urümbet Nogay ve ve Şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitli ve Mankıtılı ve Nakşivanlı ve Çikişkeli ve Erbatlı ve Özili ve Olanlı ve Badraklı kavmleriyle ve Arslan Beğili ve Çobanili ve Deveyilik ve Nevrûzili bu illerin cümle sadaklu ve savatlu ve küpeli askerleriyle Hân hazretleri asker-i İslâm'ın cânib-i erba'asın muhâfaza edüp karavul beklerdi. Ol gice kal'ada mahsûr olan Kazak-ı Ak bir tüfenk şâdmânı edüp Kal'a-i Azak mürg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Ve tabllarına rehâ buldurup "Yâ Juj yâ Juj"

sadâsıyla kal‘ayı pür etdiler. Kal‘anın cümle burc [u] bârûların haç-peykerler ile zeyn etdiler. Meğer ol şeb-i muzlimde nehr-i Tün ile on bin kâfir kal‘aya imdâd girüp sabâha dek ârâm etmeyüp top u tüfenk atmadan hâlî olmayup yedi yüz âdem şehîd oldu. Ertesi ale's-sabâh Tatar Hânı ve Silistre Paşası Ken‘an Paşa'yı nehr-i Tin sâhiline karavula kodular kim bir dahi küffâr kal‘aya imdâda gelmeye. Ve taraf taraf çeteciler ve otlak ve zahîreciler fermân olunup cümle mîr-i mirâna kol kol yer gösterilüp yeniden meterise girüp yedi kat meteris değişdirüp Yoğurdcu Baba Türbesi tarafında Handak kenarına varıldı. Küffâr-ı hâksârın zarabât-ı topundan cümle ordu-yı İslâm bir top menzili ba‘îd meks etdiler. Ertesi ale's-sabâh deryâ-misâl asker ile Serdâr-ı mükerrem Hüseyin Paşa, Yoğurdcu Baba tarafından meterise girüp on iki pâre balyemez toplara siper edüp âmâde oldu. Ol gün deryâ tarafından yüz pâre firkate ile Kapudan Siyâvuş Paşa karaya asker döküp su kullesi tarafından meterise girüp firkateleri Ulu Tün ve Diri Tün ve Kanlıca Özeği ve Timurlenk cezîresi tarafların muhâfaza edüp azmak azmak gezerlerdi. Su kullesinden yukaru kıble tarafına Anadolu eyâletine mutasarrıf (---) Paşa, eyâleti askeriyle ve sekiz balyemez, on oda yeniçeriyle meterise girdi. Ve Karaman eyâleti ile (---) Paşa altı oda ile kıble cânibi dîvârında meterise girüp altı balyemez hâzır etdi ve garb tarafında Karatayak varuşı cânibinde Silistre eyâletiyle Ken‘an Paşa on oda yeniçeri ve bir oda cebeci ve bir oda topcu ve on balyemezle meterise girdi. Ve Rûmeli eyâletiyle (---) Paşa, Gözcü kullesi ***[260b]*** tarafından on oda ve on balyemez top ile meterise girdi. El-hâsıl yedi koldan yetmiş pâre top-ı kal‘a-kûb ile kolomborna ve şâhî darbuzenler ile deryâ-misâl asker dahi yetmiş kat meterisler ile dâiren-mâdâr kal‘ayı kuşadup derûn-ı kal‘adan küffâr-ı hâk-sâr, bîrûn-ı kal‘adan asâkir-i nusret-şi‘âr cenge âheng edüp azamet-i Hudâ tarafeynin top u tüfenk sadâsından zemîn u âsumân ra‘d-vâr gürleyüp yedi sâ‘at-i nücûmî tâ vakt-i Şâfi‘îye dek bir ceng-i âşûb olmuşdur kim çeşm-i rûzgâr ana mânend bir kâr-zâr görmemişdir. Ale's-sabah yedi koldan yedi yüz âdem şehd-i şehâdet câmın nûş edüp cümle camedânları beytü'l-mâle teslîm olundu. Ve yine vakt-i seherde du‘â vü senâ ile yedi koldan toplara âteşler verilüp kal‘anın der-i dîvârların harâb u yebâb, hânelerin berbâd [u] türâb etdi, ammâ burc [u] bârûları Ceneviz keferesi binâsı olmağıla metîn u müstahkem olanları bâkî kaldı. Ve zarabat-ı top-ı küpden münhedim olan yerleri küffâr-ı dûzah-karâr, karâr-dâde olmağiçün bir gicede ale'l-fevr çitler ve şarampavlar ve domuz damları çatup siperlendi ve yeniden cenge âheng etmeğe başladı. Ve yedi gün bu uslûb-ı sâbık üzre ale't-tevâlî kal‘a döğülüp yine mücedded gedikler açıldı. Serdâr-ı mu‘azzam ise bir küşâde hunük-hande, lâübâlî kimesne olmak ile meteris-be-meteris gezüp guzât-ı müslimîne takviyet verüp cenge terğîb etdirerek ihsân [u] in‘âmiyle herkese dildârlık ve keremkârlık ve hâtır-nüvâzlık ederdi. Ve her bâr cebehâne-i âmireden mühimmât [u] levâzımât verirdi. Ve cümle kollardan ziyâde kendi kolu kal‘aya rahne verirdi. Ve her ne tedbîr etse meşveretle edüp isâbet ederdi. Ve mâh-ı mezbûrun (---) günü kal‘aya tarabâb-ı top-ı nûbden müstevfî gedikler zâhir olup ale'l-gafle guzât-ı müslimîne haber etmeden yürüyüşe hücûm etdiler. Çün kal‘anın münhedim olmuş gedikleri üzre ba‘zı guzât çıkup bayraklar zeyn etdiler. Gördüler kim mülâhaza olunduğu minvâl üzre serdengeçdilerin gerisi gelmedi ve mübâlağa ile küffâr-ı hîlekâr müctemi‘ olmuş. Derhâl Kazak-ı Ak bu serdengeçdi guzâtına eyle kurşum serpdi kim ân-ı vâhidde niçe yüz âdem şehd-i şehâdet câmından nûş edüp serpilüp yatdılar. Bakıyyetü's-süyûf olan guzât-ı müslimîn, beyne'l-akrân gerüye dönmeğe *nâmûs-ı Muhammedîdir* deyü kal‘anın burc [u] bârûları üzre kefere ile küşte-girâne yaka yaka, alt üste ve üst alta olup üç gün üç gice bu minvâl üzre bir ceng-i perhâş savaş olmuşdur kim vech-i semâda şems u kamer bu devrânda deverân ideli çeşm-i felek bu savaşı görmemişdir. Hâh-nâ-hâh kal‘a üzre yedi yerde alem-i ejdehâ-peykerler dikilüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olundu. Ammâ içerden küffâr-ı mu‘ânnidkâr bu

hâli görüp cümlesi domuz topu olup, "odri ne buysa", deyerek zeber-dest karâvana serhoş küffârlar domuz sürüsü gibi hücûm edüp guzât-ı müsliminlerüne tüskürdüler. Ahırü'l-emr gaziyan ceng ede ede avdet edüp kal‘a bedenleri üzre niçe sancağ ve bayrağ ve niçe na‘şe-i şühedâlar anda kalup bi'l-cümle bu feth yevm-i âhira kalmak mukadder imiş, deyü cemî‘î guzât kendülere tesellî-i hâtır verüp yine kol kol cenge âheng etdiler. Altı gün dahi küffâra göz açdırmayup kal‘anın dâiren-mâdâr handakları kabza-i tasarrufa girdi. Ol gün küffârın kırk pâre firkâtesiyle dörd bin ceng-âver-i dilâver Kazak-ı Ak'ı nehr-i Tün ile cereyân edüp kal‘a-i Azağ'a imdâd girmek sevdâsıyla gelirken hikmet-i Hudâ, Silistre Valisi Ken‘an Paşa kolunda kemîngâhda âmâde olan guzât-ı müslimîn küffâr-ı hâksârın gemilerin görünce suya berâber balyemez toplara âteş ile rehâ buldurup cümlesi mecrûh [u] mahrûkan gark-ı âb olup halâs oldum deyü kenara çıkan küffârın cümlesin mücâhidîn der-kenar edüp binden mütecâviz küffâr pây-beste ve dil-haste ve şikeste-beste olup mâl-ı firâvânlar ile cüyûş-ı *[261a]* muvahhidîn muğtenim oldular ve ol gün nâdîler nidâ edüp "Cümle ganâ’im guzât-ı müslimînindir" deyince Sübhanu'l-Hallâk ol gün cümle gâziyân [u] mücâhidâna ıyd-ı adhâ olup giceleri leyle-i Kadr, rûzları rûz-ı ıyd olup ol gice pâk gasl edüp herkes halâlleşüp sabâha dek ihyâ etdiler ve "İnşâallah sabâh yürüyüşdür" deyü birbirlerine haber etdiler ve cümlesi âlât [u] silâhlarıyla âmade oldular. Ve bu günlerde kal‘anın der-i dîvârlarından ancak Tün kenarında bir kulle kalmışdı. Ve kara tarafında Yoğurdcu Baba cânibinde bir kulle ve garb tarafında bir kulle kalmışdı. Mâ‘adâ yedi koldan yetmiş pâre balyemez ve çöldutmaz toplar ile kal‘ayı döğe döğe hâke yeksân olunmuşdu. Ammâ kal‘a içinde mahsûr olan küffâr-ı dûzah-karâr dîv-dest ve pîl-ten Ferhâd-vâr kûh-ken olmağıla ka‘r-ı zemîne girüp anda cây-ı karâr edinüp diri dirliklerinde hâk-ı mezelletde gûnâ-gûn muhîl şeytanatlar ile mazgal delikleri ihdâs edüp sademât-ı top-ı kûpden halâs olup kal‘adan ziyâde metânet buldular. Ne cânibden bunların üzerlerine lağım ile türâb sürmek ile varıldıysa lağımları köstebek gibi bulup sürülen toprakları serîka edüp nehr-i Tün'e dökerlerdi. Bir hafta renc [u] anâ ile sürülen toprağı bir gicede gâ’ib ederlerdi. Âhir-i kâr cümle iş erleri lâ-ilâc kalup lağıma mübâşeret etdiler. Anlar lağım fenninde yer sıçanından üstâd san‘atlar etdiler kim âdemin aklı perîşân olur. Hatta nehr-i Tün altından ziftli ve katranlı kayıklar ile su içinde lağım atma hünerin gösterdiler.

Bu minvâl üzre kırk gün asâkir-i İslâmı eğlendirdi ve bu mahallerde asker içre câ-be-câ güft u gûlar istimâ‘ olmağa başladı ve küffâr artık firkateler ile imdâd göndermeden ferâğat edüp her gice beşer altışar yüz uryân küffâr nehr-i Tün ile şinâverlik edüp gavvâs-vâr dalarak şeb-i muzlimde niçe bin dîde-bânlar var iken vücûdların nehr-i Tün'e müstağrak edüp ağızlarında birer kamış ile nefes alarak ubûr edüp kal‘a-i Azağ'a niçe bin küffâr bu hîle ile girüp küffâr tâze cân bulup günden güne cengâverlik edüp meterisler basup şebhûnlar edüp kelle ve diller alup ka‘r-ı zemînde gâ’ib olurlardı. Ve ba‘zı âlât [u] silâhları ve mühimmâtların sığır tulumlarına koyup tulumları nehr-i Tün'e gark edüp nehr-i Tün ile tulumlar cereyân ederek kal‘aya bu gûne hîle ile zehâ’ir ve mühimmât [u] levâzımât gönderüp imdâd ederlerdi. Bu muhîl şeytanatların dahi guzât-ı müslimîn duyup nehr-i Tün içre gemi direklerin kazıklar kakup bend etdiler kim bir vukıyye mahi güzer edemeyüp niçe yüz bin guruşluk mâlı küffârdan bu hâl ile nehr-i Tün'den guzât-ı müslimîn alıp bây oldular. Bu hâl ile küffârın yine imdâdı gelmeyüp küffâr me’yûs oldu. Ammâ la‘în küffâr zir-i zemînde bî-bâk ü bî-pervâ gûnâ-gûn kemîngâhlar kurup ve niçe dâm-ı tezvîrler ve şarampav domuz delikleri idüp ileri varan ümmet-i Muhammed'i şehîd ide ide halkın yüzü döndü. Ve bu üslûb-ı rüsvây üzre ceng mümted olur deyü guzât-ı müslimîn havfe düşdüler. Ve efvâh-ı nâsda Moskov kralı iki kerre yüz bin küffâr ile geliyor deyü bu haber şüyû‘ bulup halkın aklı başından gitdi. Ammâ bu haber düşman sözü idi. Bu hâl üzre

cümle vüzerâ ve vükelâlar mâh-ı mezbûrun (---) günü cümle a‘yân, sığâr u kibâr ve kâr-âzmûde iş erleri ale'l-‘umûm bir yire gelip meşveret-i azîm edüp dediler kim "Bu cengimiz günden güne gerü kalup kal‘adan nâm [u] nişân kalmayup yine fethi müyesser olımayıyor ve yeniçeri tâ’ifesi kırk günden ziyâde kalmak kânûnumuz değildir deyü bir gün guluvv edüp meterisden çıkarlar ve bir tarafdan kılıç gibi keskin kış gelüp Azak deryâsı iki kulaç mikdârı donar. Beş ay bend olup yollar ve beller dahi bend olur ve Kasım'dan sonra Karadeniz'de bu donanma-yı hümâyûnun hâli niçe olur ve nerede kışlar ve yüz bin kadar asker-i İslâm nerede cây-ı emn bulur. *[261b]* Ve bir tarafdan imdâd gelmek ve zahîre gelmek muhâl-ender-muhâl bu kerre asker-i İslâm içre kaht [u] galâ olursa hâl neye müncer olur. Ve cebehâne-i pâdişâhîyi kime bırağırsuz ve ne cânibe gidersüz, bir cânibi deryâ, şimâl cânibi kâfiristân, şark ve kıble cânibi Heyhât Sahrâsı" deyü bu kadar müşâvere halkın her kafasından biner sadâ çıkup gûnâ-gûn müşâvereler etdiler. Âhiru'l-emr Koca Ken‘an Paşa ile Tershâne Kethüdâsı Piyâle Ağa buyurdular kim "Hemân re‘y u tedbîr oldur kim bu gün dellâllar nidâ edüp ale's-sabah yürüyüşdür. Timar ve ze‘âmet ve ibtidâ eyle sipâhîlik ve mâl-ı ganâ’im isteyen gelsin, deyü tenbîh olsun. Yedi koldan yedi bin âdem serdengeçdi ve salıcı yazılsın ve ana göre gayrı guzât-ı müslimînden niçe bin mücâhidîn dahi cem‘ olup cenge terğîb edin. Vermek Allah'ındır. Mısrâ:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir"

deyüp bu meşveret üzre cümle Fâtiha tilâvet edüp cemî‘î guzât içre bir sürûr [u] şâdmânlar olup cebehâne-i âmireden yedi bin kılıç ve iki bin kalkan ve iki bin müsellah tüfenk ve beş bin yay ve kırk bin ok ve altı bin harbe ve beş bin şişe el kumbarası ve elvân u elvân âlât-ı silâha müte‘allık niçe bin mühimmâtları cemî‘î asâkir-i İslâma defter ile tevzî‘ olunup mâh-ı mezbûrun (---) günü sa‘d-sâ‘atde yedi koldan top ve tüfenklere âteşler olunup derûn-ı askerden sadâ-yı Allah kopup gülbâng-i Muhammedî ile Deşt-i Kıpçak pür oldu ve âlem sıyt u sadâyıla doldu. El-azametullah top u tüfengin dûd-ı siyâhından ve cünûd-ı müslimînin pây-ı gubârından âlem zulmânî olup gerd-i siyâh evc-i âsumâna peyveste oldu. Bu hâlde iken Cenâb-ı Bârî, yarı kılup bir rîh-ı tayyib zâhir olup gubâr-ı siyâhı ref‘ edüp dost u düşman birbirlerin görünce cümle guzât-ı müslimîn dal-satûrî-i Muhammedî olup derûn-ı kal‘aya varınca küffâr-ı bed-girdârın akîblerince kovarak, kırarak tâ iç kal‘ada karâr edüp alem-i Resulullah'ı burc [u] bârûları üzre diküp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olundu. Ve top u tüfenk sadâsı munkatı‘ olup ancak ümmet-i Muhammed destinde şemşîr-i âteş-tâb kalup yedi buçuk sâ‘at-i nücûmî derûn-ı kal‘ada küffâr-ı hâksâra eyle satûr-ı Muhammedî urdular kim gûyâ aç kurd koyun kırar gibi kırdılar. Ve cümle guzât kassab-ı cömerd köçekleri gibi kızıl kana müstağrak oldular ve küffâr ile yaka yakaya gelüp bir mertebe ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olmuşdur kim küffâr ile guzât-ı dîn kızıl kâna müstağrak olduklarından fark olunmadan kalmışlardı ve cû‘ [u] atşândan bî-tâb u bî-mecâl kalmışlardı. Netîce-i merâm, sekiz sâ‘at-i nücûm hücum, ceng [u] savaş-ı perhâş olmuşdur kim gûyâ ceng-i Çıldıran ve yâhûd ceng-i Kosova'dır. Devlet-i Âl-i Osmân'da böyle bir gazâ-yı alî olmamışdır, meğer Süleymân Hân'ın Budin kurbunda Mohaç gazâsı ola. Küffâr-ı dûzah-karâr bu hâli görüp bakıyyetü's-seyfi zîr-i zemînlerde olan domuz damlarına ve tırkarları ve kemîngâhlarına girüp pinhân oldular. Derûn-ı kal‘ada küffârdan nâm [u] nişân kalmadı, ammâ mel‘ûn küffâr niçe yerden lağımlar atup asker-i İslâm'ı tayr-ı ebâbîl-misâl hevâya perrân edüp muhîl [u] şeytanât ile tasnîf olunmuş çarh-ı felekler ve domuz ayakları ve paçarizler döküp cümle serdengeçdilerin pâylarına pâ-bend olup gâzîlerin bir cânibe hareket eylemeğe iktidârları kalmadı. Yine bu hâl ile mücâhidîn var kuvveti bâzûya getirüp küffârın mazgal delikleri önüne varanları küffâr kurşum ile helâk edüp sâ‘at-

be-sâ‘at asker-i İslâm şehîd olmada, gerü tarafdan imdâd dahi gelmemede. Âhiru'l-emr, cemî‘î gâziyân gördüler kim vakt-i asr oldu ve cân u başdan olduklarından mâ‘adâ açlıkdan batîü'l-hareke olup susuz şiddet-i hârda harâretden helâk mertebesine vardılar. Vakt-i gurûb karîb olunca bir ceng-i sultânî olmuşdur kim felekde melekler engüşt ber-dehen edüp hayrân olmuşlardı. Ba‘dehû kol kol alay çavuşları "Dönün gerü gâzîler, dest [u] bâzûnuza kuvvet, vakt-i gurûbdur, geliniz ta‘âm tenâvül edüp ale's-sabâh, olmaya illâ hayr" deyüp bu gûne tenbîh ile cümle guzât-ı *[262a]* müslimîn küffârın bu kadar mâl-ı ganâ’imiyle ve niçe bin tüfenk, âlât-ı silâhlarıyla üç bin kelle ve bin altmış esîr alınmış ve cümle guzât-ı müslimînden şehîd olanları üsârâlara tahmîl edüp bu kadar mâl-ı firâvân ile herkes kollu kollarına çıkup bir yaylım tüfenk ve bir yaylım top şâdmânîleri olup cemî‘î şühedâların bir yerden namâzların kılıp defn edüp mecrûhlara tekâ‘üd vazîfeleri ihsânlar olup cerrâhlar ta‘yîn olundu. Ve kelle getirenlere yüzer guruş in‘âm ve dil getirenlere esîrlerden ihsân edüp serlerine gümüş çelenkler ve terakkîler ve timar ve ze‘âmetler sadaka olunup yeniçeriden yedi yüz şühedâ camedânı beytü'l-mâle teslîm olundu. Ve sâ’ir yedi koldan bin iki yüz âdem şehd-i şehâdet câmından nûş edüp rûh-ı pür-fütûhları evc-i ıllıyyinde karâr etdiler. Ol gice küffâr-ı dûzah-karâr karârgâhında tâ sabâha dek Ferhâd-vâr çalışup kal‘anın münhedim olan der-i dîvârların eyle metîn ve müstahkem edüp zemînden su zâhir olunca handak-i azîmler kazup taburlar çatup köşebendlere saçma toplar koyup ve niçe poso mazgalları inşâ edüp kal‘anın esâsın gûyâ sedd-i İskender etmiş. Bu hâli guzât-ı müslimîn görüp cümle müte’ellim oldular. Ne çâre eylesünler *"el-abdu yudebbiru vallahu yukaddiru"* [48] deyüp cemî‘î umûrların Cenâb-ı Bârî'ye tefvîz eyleyüp yine câ-be-câ cenge âheng ederlerdi. Ammâ evvelki gibi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden değil idi. Lâkin yine gayret [u] hamiyyeti elden komayup şeb [u] rûz germâ-germ cengden hâlî değiller idi. Ve rûz-ı Kâsım'a kırk gün kaldı. "Ayâ! Hâlimiz neye müncer olur" deyü cümle vüzerâ ve vükelâlar, cemî‘î iş erleri bir yire cem‘ olup [49]" mâ-sadakı üzre müşâvere edüp Bahâdır Girây Hân'ı yetmiş bin askeriyle ve sekiz kerre yüz bin atlarıyla Moskov diyârın nehb ü gâret etmeğe fermân edüp on üçüncü günde Moskov kralının (---) nâm şehrini gâret ve alan ve talan ve küffârların esîr-i nâlân edüp Ulu Nogay ve Kiçi Nogay ve Şıydak Nogay ve Urümbet (?) Nogay ve Çobanili ve Deveyili ve Arslan Beğili ve Nevrûzili ve Kırım askerinden Mansûrlu ve Şîrînli ve Sincivitli ve Arkınlı ve Dayirli ve Çikişkeli ve Arbatlı ve Mankıtlı ve Badraklı ve Sultânzâde olanlar ve'l-hâsıl cümle Tatar-ı sâbâ-reftâr-ı adüv-şikârlar on dördüncü gün Azak kal‘ası altında ordu-yı İslâma kırk beş bin esîr ile ve iki kerre yüz bin at ganâ’imiyle ve bî-hadd ü bî-kıyâs zî-kıymet mâl-ı firâvân ve bakır ve kalay âvânî makûlesi ile ve hadden efzûn semmûr ve balık dişi ve sâ’ir akmişe-i fâhireler ile gelüp vâsıl olunca asker-i İslâmın mürde dilleri tâze cân bulup mâh-ı (---) günü cümle esîri pây-beste ve dil-haste haçlı bayrakları ser-nigûn ve tablların döğerek Kal‘a-i Azağ'ın top altında bir alay-ı Tatar güzer etmişdir kim Âl-i Cengîz Hân'dan berü böyle bir ganâ’im-i azîm olmamışdır.

Derûn-ı kal‘ada olan küffâr Tatar-ı adüv-şikârın mevc u mevc ve fevc u fevc güzer etdüğün görüp v cümle esîrlerinin pâ-beste ve dil-haste bend-i zincîr ile ubûr etdiklerin görüp ve haçlı peykerleriyl tabıllarının sadâsın istimâ‘ edüp derûn-ı kal‘adan cümle küffâr vâveylâ ve vâveledâ sadâsına rehâ buldurup feryâd [u] figânları evce peyveste oldu. Ol gice kal‘adan taşra aç u zâc u muhtâc yetmiş aded küffâr ordu-yı İslâm'a çıkup serdâr-ı mu‘azzam Deli Hüseyin Paşa huzûruna getirüp kimi İslâm ile müşerref olup ba‘zısına ihsânlar in‘âm olunup Azağ'a bir horos sadâsı karîb Horos Kirmân nâm kal‘aya yıkılup gitdiler.

Ve Tatar askeriyle bu kadar mâl-ı ganâ'im ordu-yı İslâm'a gelmek ile ol kadar ganîmet oldu kim bir at bir guruşa ve bir bikr-i nâ-şüküfte beş guruşa ve bir mahbûb gılmân altı guruşa bey' u şirâ olundu. Ve bu asker-i Tatar selâmet ve ganîmetle geldikleriyçün üç nevbet tüfenk ve üç nevbet top şâdmânîsi ve bir gice hayme ve hargâh çerâğânları olup asker-i deryâ-misâl yeniden hayât buldu. Ammâ Azak diyârının kışı nümâyân olup herkes şiddet-i şitâdan havfe düşüp yine meşveret etdiler. Ale'l-ittifâk cümle iş erleri ve ihtiyârları ve Tatar pîrleri yek-dîl [ü] yek-cihet olup kasem-i billah ile arz-ı mahzarları üç yüz *[262b]* aded vüzerâ [ve] vükelâ ve sa'ir iş erleri mühürleyüp der-i devlet-masîre arz edüp "Bu sene bu kal'anın fethi mümkün değildir. Vakt-i şitâ geldi ve Moskov kralının (---) nâm tahtına dek nehb u gâret olunup bu kadar yüz aklıkları olup bu kadar mâl-ı ganâ'imle yetmiş bin küffâr esîr alınup yüz bin mikdârı kılıçdan geçüp Moskov kralının eyyâm-ı pâdişâhîde haddi bildirildi" deyü arz-ı memhûrları der-i devlete gönderdiler. Ammâ iki re's söz anlar esirlere imhâl edüp kal'aya kaçırdılar.

Anlar kal'a içine girüp "Türk der kim bizim murâdımız kal'a olaydı bir ayda alırdık. Ancak Moskov kralına haddin bildirüp bu kadar ilin vilâyetin nehb u gâret edüp bu kadar mâl-ı ganâ'imle esîr almak murâdımız idi" deyü firâr eden küffârlar kal'ada olan fecerelere böyle haber verdiler. Hikmet-i Hudâ âsitâneye ulaklar gitdiği gice bir kuru sovuk oldu kim cümle asker-i İslâm ka'r-ı zemîne gireyazdılar. Andan müşâhade eylediler kim Deşt-i Kıpçak-ı bî-emân ve Karadeniz-i bî-îmânda emn [u] emân yokdur. Âhir cümle asker kal'a fethinden me'yûs olup mâh-ı (---) günü cümle hâs u âvâmın re'yiyle kal'adan ferâgat edüp meymene ve meysere cümle mühimmâtları keştîlere koyup ve cemî'î mühimmât [u] levâzımâtları yerli yerine yerleşdirüp nefîr-i irtihâller çalınup "Emr Hudâ'nındır; takdîr-i İlâh böyle imiş" deyü taht-ı kal'adan bî-feth avdet edüp Balısıra nâm mahalde donanma-yı hümâyûna vâsıl olup cümle eyâlet askerlerine izn-i serdâr olup kimi berren ve kimi bahren ve kimi Deşt-i Kıpçak'dan altı gün ve altı gicede nehr-i Kuban'a, andan Vilâyet-i Çerkez'e, andan Cezîre-i {Taman'a, andan Cezîre-i} Kırım'a dâhil oldular. Kimisi Heyhât sahrâsının şimâl tarafından Çerkes vatanına revâne oldular. Donanma-yı hümâyûn dahi Âsitâne-i sa'âdet tarafına revâne olmağa lengerlerin deryâdan alacak mahalde Serdâr Hüseyin Paşa'dan bu hakîr me'zûn olup Kırım Hânıyla diyâr-ı Kırım'a müteveccih olup donanma-yı İslâm mütevekkilen-ala'llâh deyüp bâdbânlar açup Azak deryâsına gitdiler.

Bu hakîr gazâ-yı Azak'dan bî-feth Kırım diyârına gitdiğimiz beyân ider

Azak kal'ası altında sene (---) mâh-ı (---) minde (---) Girây Hân ile seksen bin Kırım askeri ve yigirmi bin Eflâk ve Boğdan cündi ve Erdel-i erzel kralı ile Azak altından kalkup kal'a-i Azak dibinde deryâya mahlût olan nehr-i Tün'i bunlar ile ve atlar ile yaldayup karşu tarafa geçüp yine bir dahi nehr-i Ulu Tün'i geçmeğe ihtimâm-ı tâm edüp sekiz kerre yüz bin atları nehr-i Ulu Tin'e urunca bi-emrillah nehr-i Tün bügenüp su az akmağa başlayınca hemân Tatar Hân beş-on bin atlı kapu kuluyla nehr-i Ulu Tün'in alt tarafından suya urup bügenmüş su özengilerine çıkmadan Hân hazretleri karşu tarafa ubûr etdi. Ve gayrı asker-i Tatar sadak ve savat ve kûpalların tulumlar içre koyup at kuyruklarına bağlayup bir sâ'atde sekiz kerre yüz bin küheylân ağırmak atlar Ulu Tün nehr-i azîmin geçüp yigirmi bir sâ'atde cânib-i garba Heyhât sahrâsı içre Tatar ılgarıyla gidüp,

Menzil-i Burabay nâm mahalde meks etdük. Bu mahalde dahi Azak kal‘asının cânib-i garbîsi mukâbilinde Azak denizine munsab olan nehr-i Ulu Tün'ün bir fırkası dahi cereyân edüp yine bahr-i Azağ'a munsab olur. Bu nehr-i azîm Moskov vilâyetinin (---) nâm şehrinin dağlarından gelüp üç yerden Azak denizine katılır. Sazlık ve kamışlık içinden gelmek ile ol kadar lezîz değildir. Ve bu nehrin sâhilinde olan kavmin ekseriyyâ reng-i rûları zerdî-rûdır. Ve boğazlarında kuşka ta‘bîr etdükleri bir lahm-ı zâ’id yumru şiş hâsıl olur ve bu nehr kenarında cümle Tatar-ı sabâ-reftâr askeriyle meks edüp bir çemenzâr ve şükûfezâr yer olmağıla bî-bâk u bî-pervâ alacıklarımızı kurup sekiz kerre yüz bin alaşa atlarımız çemenzâra cıvarup bir gice anda mihmân olup safâ edüp bu menzilde üç yüz at boğazlayup tenâvül olundu.

Bu hakîrin ibtidâ at eti yiyüp Tatar askeriyle sefer eşdiğimiz bu Azak senesidir. Bu hakîr gerçi Tatar Hâna müntesib idik. Ammâ kabîle-i Mansûrlu beğlerinden Kaya Beğ kovuşuyla eşüp yovar bar-keşi idik. Yarar nâmdâr ağırmak atlarımız var idi. Ve bu kabâ’il-i Mansûrlu Kırım'ın yurd ekeleridir, ya‘nî Kırım cezîresinin sâhibleridir. Gözleve kal‘ası tarafında Mankıt illeri bunların yurdlarıdır. Gâyet semîn atları olur lahm [ü] şahmları ceyran lahmından fark olunmaz. Gâyet mukavvî ve serî‘u'l-hazm atlarının etleri olur. Bu menzîlde sabâh olup şems-i âteş-tâb kulle-i felekden tulû‘ edince cümle *[263a]* kovuşlardan öt ağaları taraf taraf köslerin çalınca cümle Tatar sadaklanup savatlanup atlara süvâr olup 9 sâ‘at yürüyüp,

Menzil-i kenar-ı Nehr-i Süd: Bunu dahi cümle atlar ile yeldirüp kenarı bir çemenzâr yer olmağıla anda meks olundu. Lâkin çatak ve batak u sazlı yatak yer olmağıla yüz mikdârı at ve elli esîr gark-ı âb oldu. Bu ehr-i Süd dahi Moskov diyârının cânib-i garbîsinde Gürleviçse nâm şehr-i azîmin ve kal‘a-i kadîmin dağlarından cem‘ olup bu mahalde Azak bahrine mahlût olur. Ammâ bakır ve gümüş ma‘denlerine uğramak ile süd gibi beyâz-levn olduğundan ismine Süd suyı derler. Kanlı sudur, bu dahi bî-nef‘ sudur ve nûş edenlerin ekseriyyâ boğazlarında urları olur. Ammâ bu nehrin tarafeyninde yetmiş pâre ma‘mûr [u] âbâdân ve metîn kal‘aları vardır. Lâkin cümlesi Tatar havfinden âcizlerdir. Kırım'dan haftada bir iki kerre beş baş çetecileri bu kal‘a altına seğirdüp şikâr alıp Kırım'a mâl-ı ganâ’imle vâsıl olurlar. Ve bu mezkûr kal‘alar cümle Moskov'a tâbi‘lerdir. Ve bu nehr-i Süd kenarından yine kalkup bir sâ‘at gidüp,

Nehr-i Muş: Azîm sudur, bunu dahi yüz bin renc [u] anâ ile şiddet-i şitâ ile yeldirüp cümle silâhları tulumlara koyup karşu tarafında sehl meks olundu. Zîrâ asker geçmede usret çekildi. Bir âb-ı hayât sudur. Nehr-i Tün gibi ve nehr-i Turla ve nehr-i Tuna gibi bunda dahi latîf morina ve mersin balıkları olur ve çığa ve uştuka balıkları gâyet lezîz olur. Bu nehr dahi diyâr-ı Moskov'un şîmâlinde (---) dağlarından cem‘ olup bu mahalde Bahr-i Azak'a mahlût olur. Cümle asker bu nehri ubûr edüp andan kûs-i rıhletler çalınup yola revâne olduğumuz mahalde üç arşın kar yağdı ve ol gice Deşt-i Kıpçak'da kar üzre meks edüp ertesi gün ale's-sabâh dipi ve boran çekerek 16 sâ‘at yürüyüp yine Deşt-i Kıpçak'da,

Menzil-i Yörembay: Bunda dahi kar üzre yatup ale's-sabâh yine atlara süvâr olup ılgar ile yine 16 sâ‘at gidüp mâh-ı (---) günü,

Evsâf-ı cezîre-i vilâyet-i Kırım : Or-ağzı nâm kal‘aya dâhil olduğumuz mahalde Âsitâne-i Sa‘âdet tarafından Vezîria‘zam Kara Mustafâ Paşa'nın ulak Kara Receb Ağa'sı yigirmi atlı ile Azağa

giderken bize râst gelüp Azak Kal‘ası fethi müyesser olmaduğunun kıssa-i pür hissesin bir bir takrîr etdiğimizde Hân hazretlerinden mektûblar alup yine gerü Âsitâne tarafına dönüp gitdi. Hakîr, Hân hazretleriyle cezîre-i Kırım'a dâhil olup Bâğçe Sarây nâm şehr-i azimde Çürüksu nâm dere kenarında bu abd-i ahkara bir mihmânhâne ihsân olunup cümle ta‘yînâtlarımızla devâm-ı devlet-i Hân'a hayr du‘â edüp ibâdete meşgûl olup sehel şikeste-hâl ve her seyrden fâriğu'l-bâl olup şiddet-i şitâdan bir kadem seyâhate dermânımız olmadı. Bu vakt-i şitâda Tatar Hân hazretleri Azak Kal‘ası'nda mahsûr olan küffâra imdâd gelmesin içün Kırım cezîresinden üç kerre kırkar ellişer bin asker ile tâ Azak Kal‘ası altına çapul seğirdüp şikârlar alınup sâlimîn ü gânimîn ve mansûr u muzaffer cezîre-i Kırım'a dâhil olurdu. Ve bir senede üç kerre yine Moskov diyârına Kalga[y] Sultân seksener bin asker ile çapul cıvarup beşer onar bin esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle cezîre-i Kırım'a dâhil olurduk. Vakt-i şitâ gidüp mevsim-i bahâr-ı nevrûz-ı Harzemşâhî gelüp der-i devletden dergâh-ı mu‘allâ kapucıbaşılarından (---) Ağa gelüp Hân hazretlerine çizme-bahâ on iki bin altun getirüp "Evvel bahâ[r]da yüz bin Tatar-ı adüv-şikâr ile serdâr-ı mükerremimiz Civân Kapucubaşı Mehemmed Paşa ile Kal‘a-i Azak muhâsarasına âmâde olasın" deyü yarlığ-ı belîğ-i Âl-i Osmân gelince Hân hazretleri *"semi‘nâ ve eta‘nâ"* deyüp kırk gûne at bağlayup cemî‘î kabâ’il atların beslemeğe başlayup işbu sene (---) mâh-ı (---) günü seksen yedi bin asker-i Tatar ile mevsim-i bahârda Kırım'dan Or-ağzı nâm mahalle varup du‘a vü senâ ile Or'dan taşra çıkup kal‘a-i Azağ'a müteveccih olduğumuz konakları beyan eder:

Evsâf-ı menâzil-i Kal‘a-i Azak

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[263b]* Küffâr-ı dûzah-makarr, Kal‘a-i Azak'da deryâ-misâl Kırım askerinin yine Azak üzre gelmesin istimâ‘ edüp ve Âl-i Osmân'ın donanma-yı hümâyûnuyla berren ve bahren sene-i sâbıkdan ziyâde deryâ-misâl askerlerin belağan-mâ-belağ mühimmât-ı elzem [ü] levâzımât ve niçe bin lâğımcılar ve beldârân ve teberdârân ve kûh-kenler ile geleceklerin istimâ‘ edüp derûn-ı kal‘ada mütahassın olan küffâr-ı menhûs-ı sakar-makarr bir yire gelüp meşveret-i bî-meâl edüp netîce-i kelâmları bu olur kim :

{**Müşâvere-i kefere-i Kazak-ı Azak**}: "Sene-i mâzîde güç ile Âl-i Osmân elinden kurtulduk. Bu kış bize Tatar göz açdırmayup bir tarafdan imdâdımız gelmedi ve bir cânibden kış bizi helâk etdi. Bir tarafdan kaht [u] galâ ve bir tarafdan Tatar-ili vilâyetimiz harâb u yebâb edüp akrabâ ve ta‘allukâtlarımız esîr-i kayd-bend etdiler. Ve bizler dahi Tatar havfinden bu kışda kal‘adan taşra baş çıkarmağa dermânımız olmayup kal‘ayı ta‘mîr u termîm edemeyüp cebehâneden bir vukıyye barudumuz kalmayup sâ’ir âlât-ı silâh ve mühimmâtdan dahi bir şey kalmayup cümle on bin Hıristiyan kaldık. İşte şimdi yine Âl-i Osmân donanmasıyla deryâ-misâl asker ile gelmede. Azak balığı yiye yiye cânımıza tâk deyüp ciğerlerimiz cılk oldu. Âhir bu kal‘ayı Âl-i Osmân elde komaz. Bıldır otuz bir bin Hıristiyanımız mürd oldu. Hâlimiz âhir neye müncer olur. Hemân Tatar ve Âl-i Osmân kal‘ayı muhâsara etmeden bırağalım, yohsa Osmânlının bu gelişinden halâs olmak yokdur", deyüp bir gün kal‘ayı bırağup cümle top u tüfenk ve yât u yarâğların Tün suyu gemilerine tahmîl edüp karârları firâra mübeddel olup nehr-i Tün kenarınca Çerkes-kirmâna ve Horas-kirmâna ve Tuzla-kirmâna ve gayrı kal‘a-i dârü'l-bevârlarına gidüp karâr etdiler. Beri cânibden Tatar Hân ile Kal‘a-i Azak altına giderken nehr-i Süd kenarında bir kaç Kazak-ı Ak keferesi dil dutulup Azak Kal‘asından küffârın firâr etdüğün anlardan istimâ‘ edüp ol gün ol gice çapula seğirdir gibi ılgar edüp mâh-ı (---) günü Kal‘a-i Azak altına dâhil olup deyyâr-ı âdem âdemî-zâtdan bir cân bulmayup hirre ve kutta ve

kelb ve mûş ve funguzdan bile zî-rûh kısmı bir eser bulunmayup kal‘anın der-i dîvârından ancak bir Ceneviz kullesi kalmış. Bu ahvâl-i pür-meserreti bahren Âsitâne tarafına Tatar Hân arz edüp on birinci gün Moskov kralının çâşıtları Âsitâne tarafından gelirken Tatarlar giriftâr-ı bend edüp Hân huzûrunda fesâhat üzre bî-bâk ü bî-pervâ dediler kim "Biz kırk kimesne ile der-i devletde çâşıdız. Deryâ-misâl asker ile Âl-i Osmân geliyor. Kal‘ayı bırağup kaçasız. Sâ’ir zamâna kıyâs etmeyesiz deyü haber gönderdik. Biz dahi kal‘aya gelirken Tatar'a giriftâr olduk. Emr hânındır" dedikde üçünün dahi şirb-kelle ve pâf-gövde (?) olup cân-ber-cehennem gitdiler.

Mâh-ı mezbûrun on üçüncü gün debdebe ve velvelev-i Âl-i Osmân ile deryâ-misâl asker kal‘a-i Azak altına Serdâr-ı Mu‘azzam Civân Kapucubaşı Vezîr Mehemmed Paşa gelüp Kal‘a-i Azağ'ı hâlî buldular. Ammâ küffârın bir hıyel [u] şeytanatı vardır deyü üç gün ârâm edüp dördüncü gün kal‘a zemînine ezânlar okunup kol kol cemî‘-i Eflak u Boğdan'a fermânlar olup Kal‘a-i Azak'ın esâsına Bism-i İllâh ile hafirler kazılmağa mübâşeret olunup üç günde ka‘r-ı zemînden su zâhir olup temeline rahtım-i Horasân ile ısgaralar çatup Timurlenk nâm cezîrede bir münhedim olmuş kal‘a-i atîkden cümle keştîler taş-keşân olmağa me’mûr olup kal‘ayı binâ etmeğe mübâşeret olundu. Bir ayda iki kulle binâ olundu kim kadîm-i evvelde Ceneviz binâsından metîn oldu. Hâlâ bu kal‘a hakkında "Ceng-i Serdâr Deli Hüseyin Paşa, feth-i Bahâdır Girây Hân, binâ-yı Civân Kapucubaşı" deyü Kırım tevârîhinde mestûrdur. Ve ta‘mîr ü termîm olunup yine ke'l-evvel Kefe eyâletinde sancak beği tahtı olup iki tuğ ile mir-i mîrân (---) Paşa muhâfız kalup ve yeniçeri ağası yerine (---) Ağa yigirmi aded yeniçeri odasıyla ve altı topçu odasıyla topçubaşı ve on oda cebeciyle cebecibaşı ve yedi bin kara tayak Tatar askeri muhâfazacı kondu ve yedi sancak beği ve on iki alaybeği ile muhâfazacı yigirmi altı bin asker kondu ve kal‘a içine yetmiş balyemez ve kırk kolomborna ve üç yüz şâhî handak kenarlarına koyup gice ve gündüz ihtimâm-ı tâm ile kal‘a bir gün *[264a]* evvel itmâm etmeğe sa‘y-ı belîğ edüp cemî‘î ammâl ve bennâlara ve sa’ir mühimmât u levâzımâtlara beş bin kîse harc olundu" deyü der-i devlete arz olundu. Ve bu kal‘a inşâ olunurken yedi kerre Tatar askeri Moskov diyârına sefer edüp on beşer yigirmişer bin esîr ile ordu-yı İslâm'a gelüp cümle asker-i İslâm onar guruşa esîr alırlardı. Âhirü'l-emr Moskov kralı "Aman, aman ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp elçileri Âsitâne-i sa‘âdet tarafına akd-i sulh etmeğe revâne oldular. Kal‘a itmâm bulup içinde câ-be-câ hâneler imâr olurken Serdâr Mehemmed Paşa, Âsitâne'ye gidüp sâ’ir asâkir-i İslâm dahi vatanlı vatanlarına gidüp hakîr yine Tatar-ı adüv-şikârın Mansûrlu kabâ’iliyle gidüp geldiğimiz yollar ile yine sekiz günde vilâyet-i Kırım'a dâhil olduk. Yigirmi gün yine Bâğçesarây'da zevk idüp,

..... (29 satır boş) ..... *[264b]*

Hamd-i Hudâ bu gazâdan dahi doyum gelüp (---) (---) Girây Hân'dan İslâmbol'a gitmek içün me’zûn olup bir kîse guruş ve üç esîr ve bir semmûr kürk ve bir kat esbâb ihsân edüp Kalga[y] Mehemmed Girây ve Nûreddîn (---) Girây Sultân, Vezîr-i dilîr Sefer Gâzî Ağa ve Sübhân Gâzî Ağa ve Ayu Ahmed Ağa ve Defterdâr İslâm Ağa bu efendilerimiz birer esîr ihsân edüp Kırım diyârında on dörd esîr ve dörd kîse tahsîl edüp Tarabefzûn'dan ve Mikrilistân'dan ve Abaza diyârından aldığımız esîrler ile cümle on sekiz re’s esîrimiz ile cezîre-i Kırım'dan İslâmbol'a müteveccih olduğumızda Kırım diyârının cümle a‘yân [u] eşrâflarıyla vedâlaşup Hân hazretlerinin du‘a-yı hayr senâların alup Kalga[y] sultânın atlarına süvâr olup niçe yârânlar dahi hakîri yollamak içün Kaçı deresine dek gelüp andan cümlesiyle vedâlaşup anlar Bâğçesarây'a rücû‘ edüp hakîr cümle huddâmlarımızla altı sâ‘atde cânib-i cenûba gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-ı Balıklava: Bu diyâr-ı Kırım'ın âb [u] hevâsı ve imâret [u] âsârların seferlere gitmeden bir vakt-i ta‘tîl bulmadığımızdan evsâf-ı Kırım'ı tahrîre cür’et edemedik. Bu Balıklava kal‘asın evsâfın dahi tahrîr etmeğe mübâşeret edecek mahalde {sene (---) târîhinde mâh (---)} Ucalı Sefer Re’îs nâm bir kimesnenin şaykasına üç yüz elli nefer kimesne ile gemiye girüp ol gice keştî içre yatup muhavvif ve muhatara vâkı‘alar gördüm. Def‘-i belâ içün taşrada ba‘zı fukaralara tasadduklar verüp yine gemiye girüp salpa demir edüp sandal ile limandan taşra çıkup [50] ve dahi [51] nass-ı kâtı‘ı üzre sa‘d-i sâ‘ate nazar etmeyüp ve dâ’ire-i ricâlü'l-gaybe amel etmeyüp yıldız rûzgârıyla yelken yırtup mütevekkilen-ala'llâh deyüp muvâfik-ı eyyâm ile bir gün bir gice pupa gidüp Karadeniz'in tahmînen ortasına vardık.

Ser-güzeşt [ü] ser-encâm-ı Evliyâ-yı bî-riyâ

Şimâl cânibinde Ayaya dağları ve Balıklava kurbunda Suluyar dağları gâ’ib olup Sinop ve Amasıra dağları dahi önümüzde nâm [u] nişânı yok bir girdâb-ı elîmde kâh eyyâm-ı muvâfik ve kâh eyyâm-ı nâ-muvâfik ile bir gün bir gicede deryâ-yı bî-emân içre çalkanup ne cânibe gideceğimiz nâ-ma‘lûm oldu. Âhirü'l-emr "*Ol engîn nâ-mübârekde ne reh ne râhber peydâ"* mazmûnunca güneş deryâda doğar ve deryâda batar. Bu gûne bir girdâb-ı gamda talattum-ı deryâ ile serserî gezerken hikmet-i Hudâ gün doğusu rûzgârı tarafında evc-i semâda kara bulutlar zâhir olur. Zifoz ve ra‘d u berkli sağanaklar ve kırıntılı üçerleme kumlar peydâ olunca cümle keştîbânların reng-i rûyları mütegayyir olup ellerin ovmağa başladılar. Ve geminin kıçı tarafında pusula ve kıble-nümâlarına nazar edüp birbirlerine nazar edüp cân bâzârı mu‘âmeleleri etmeğe başladılar. Hemân Dede Dayı nâm bir ihtiyâr-ı umûr-dîde keştîbân eydür "Bre dayılar! Ne havfe düşersiz? Hudâ Kerîm'dir. İşte kırıntı ve sağanak gelmededir. Mayna alaburta" deyüp hemân cümlesi bir yire cem‘ olup alaburta iplerini indirüp alaburta direği dahi aşağı indi. Ammâ temevvüc-i derya inmeyüp dibelik müştedd olmada. Hemân gemi üstünde azîm yapağı çuvalları ve papır hasırları ve balık turşusu fıçıları ve gemi keresteleri var idi. Cümle halk imdâd edüp cümle mezkûr eşyâları deryâya atdılar ve iki yüzden mütecâviz sağîr ve kebîr üserâları gemi üstünden der-anbâr edüp anbar kapağın sedd etdiler. Hamd-ı Hudâ gemi sehl-i hıffet buldu. Ammâ yine talattum-ı deryâ evc-i âsumâna berâber gelüp ziyâdesiyle cûş [u] hurûşa başladı. Beyt:

Kalırsa hicr ile girdâb-ı gamda zevrak-ı dil

Ne çâre neyleyeyim rûzigâr elimde değil

mazmûnunca rüzigâr, rûzgâr[ı] şiddet üzre ele alup azametu'llâh bin elli (---) Safer'inin dördüncü günü bizi temevvüc-i deryâ döğmeğe başlayup üç gün üç gice ra‘d u berk, zifoz ve salıntı ve kırıntı ve şimşek ve yıldırım ve yağmur ile mahlût, kar ve dipi ve boran çekmeden mellâhların gemi üstünde durmağa iktidârları olmayup her biri geminin birer küncinde genc bulmuş gibi pinhân oldular.

Yolcular hod evvelen-bi't-tarîk kimi istifrâ‘ etmede kimi istiğfâr edüp kurbânlar ve tasadduk-ı nezerâtlar etmede. Hakîr eyitdim "Ey İbâdullah, gelin sizinle ale'l-umum İhlâs-ı şerîfe müdâvemet edelim. Ola kim Cenâb-ı İzzet âyet-i İhlâs hürmetine cümlemiz halâs ide" dedim. Hemân cümle hâzırûn, derûn-ı dilden *[265a]* İhlâs-ı şerîfe müdâvemet edince bi-emrillahi Te‘âlâ ân-ı vâhidde zulumât-ı semâ ref‘ olup hevâ küşâde olur, ra‘d u berk dahi münkatı‘ oldu. Ammâ yine deryânın temevvüci ârâm etmeyüp yedişerleme ta‘bîr etdikleri kum aslâ amân vermeyüp kâh evc-i âsumâna çıkup bulutlara geminin sütûnu dokunurdu; kâh ka‘r-ı deryâya inüp gûyâ Gayyâ deresi ve derk-i esfele inmiş olup cânib-i erba‘amızda Bahr-i siyâh, kûh-i bî-sütûn-misâl nümâyân olurdu. Âhir anbarın kapağın küşâde edüp anbardan metâ‘-ı sakîlleri cümle deryâya ilkâ eyledik, yine emân bulmadık. Anı gördük, geminin kıçından dümen iğneciği kırılup dümen deryâya düşünce cümle keştîbânlar ellerin dizlerine urup pes-i perdeden birbirleriyle helâlleşmeğe başladılar. Hemân bu mahalde cânı başı zinde, yarar ve bahâdır gemiciler ellerine baltalar alup ibtidâ gemi çarmıhları iplerini kesüp andan gemi direğine balta üşürüp ân-ı vâhidde direği kat‘, direk deryâya düşerken on bir âdemi ezüp helâk etdi. Ol merhûmların meyyitlerin deryâya atınca gemi içre bir gıriv [u] feryâd kopup herkes hayâtdan me’yûs olup cân bâzârına düşdüler. Bu mahalde bir sağanak dahi gelüp gemiyi baştan tarafa iki pâre edince anbâr içinde pinhân olan cümle yolcular ve üsârâlar anbârdan taşra çıkup fez‘ u ez‘a başlayınca niçe âdemler helâlleşüp ba‘zı keştîbânlar uryân olmağa başlayup herkes bir tahta ve kabak [ve] varul ve fıçı şekilli eşyâları ellerine almağa başladılar. Hakîrin dahi hâli ol hâlde dîr-gûn olup Yâsîn-i şerîfe müdâvemet edüp bu kadar memâlîk u mâl [u] erzak aslâ hâtıra hutûr etmeyüp derûn-ı dilden cümle umûrum Cenâb-ı İzzet'e tefvîz edüp âyet [52] âyetin, âyet [53] âyetiyle kelime-i şehâdete meşgûl oldum, anı gördüm bir kaç kefereler geminin sandalını ipinden çeküp sandala atılınca sâ’ir keştîbânlar dahi geminin öte tarafından deryâya kendülerin birer tahta pâreleri ve gayrı eşyâlar ile deryâya döküldüler. Hemân hakîr dahi yedi cân refîklerimizle dal-kılıç olup sandala atladığımız gibi sandal içre olan kefereler sandalın ipin kesüp iki kefere bizim üzerimize dal-bıçak olup Ayntâblı Şerîf Ramazân Çelebi'yi memesi üstünden urunca hemân yedi kişi dal-kılıç olup sandal içre el kaldıran sekiz kâfire kılıç urup dördün katl edüp dördü havfinden kendülerin deryâya atdılar. Sandal ancak bizim refîklerimiz yedi kişiye münhasır olup sandal içre olan bâr-ı sakîlleri deryâya atup sandal sehl hiffet bulup temevvüc-i deryâda giderken ânî gördük; büyük gemi başdan kıça varınca iki pâre olup üç yüz elli nefer yolcu ve tüccâr ve dörd yüz mikdârı memâlik keştîbân ehl-i tüccâr sadâ-yı Allah rehâ buldurup cümlesi rûy-ı deryâda her biri birer sened ile şinâverlik edüp kimi gark-ı deryâ, kimi mellâh-ı bî-pervâ kimi bir levha pâresi üzre rehâ bulup çârsû-yı cân bâzârında bî-zer ü pürzâr-ı bâzâr etmede. Ba‘zısı cân u başı ile şinâverlik ederek bizim sandalımız üzre gelirken Kıssahân Emîr Çelebi gelüp anı kolundan yapışup sandala alınca dahi gayrılar birer takrîb ile bizim sandala geliyorlar, anı bildik kim bizim sandal dahi kesret-i âdemden gark olması mukarrerdir. Hemân yedi kişi dal-kılıç olup gelen âdemlere kılıç havâle edüp pârelenen gemiden sehl alarka olup gemiden nâm [u] nişâ[n] ve benî Âdemden bir cân nümâyân olmaz oldu. Cân başımıza düşüp kâh evc-i âsumâna [urûc u] kâh ka‘r-ı amîka nüzûl edüp sandal içinden kavuklarımızla su dökmeden ve şiddet-i şitâdan bî-tâb ve bî-mecâl kaldık. Ânî gördük Menkub Kadısı Alî Efendi, deniz mâliki gibi gavvâslık ederek bizim sandalımıza yakın gelüp gûyâ Cenâb-ı Bârî yârı kılup kudret eliyle Alî Efendi'yi bizim sandala koyup on kişi olduk. Yine Yâsin-i şerîf tilâvet ederek deryâya su dökerek gideriz ammâ cümlemiz hayât emniyyesinden me‘yûs olmuşuz.

Bu hâl üzre bir gün bir gice sandal ile deryâda gezüp berk-i hazân gibi dir ditreriz âc u zâc ve giryân

[u] nâlân uryân Kadı Alî Efendi ve Kıssahân Emîr Çelebi zâtü'l-cenb marazları dutup merhûm olunca emr-i Hudâ deyüp na‘şların deryâya ilkâ edüp yine *[265b]* sandal içre kel-evvel sekiz âdem kaldık. Ammâ yanımız sıra yigirmi zirâ‘ kaddi bir çam tahtası kovuşluk içün bir arşın enli bir levha bizim sandala musallat olup dokunur, kâh alarka olur ne çâre emr Hudânın deyüp su dökmeden ve sovukdan bî-zâr olup mebhût ve mütehayyir kaldık. Emr-i ilâhî. Beyt:

İdemez def‘ sakınmağla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnu üzre üçüncü gün vakt-i zuhrda bi-emrillah bir kum gelüp sandalı baş aşağı edüp hakîr dahi baş aşağı deryâya düşüp cân havliyle şinâverlikde bi-sehl mahâretimiz olması sebebiyle el kol atarak çabalıyarak Cenâb-ı Hakk'a bir âh-ı dil-sûz çeküp Hazret-i Kur‘ân-ı Azîm'i ve Furkân-ı Mecîd'i derûn-ı dilden şefî‘ dutup cemî‘î ziyâret etdiğim kibâr-ı evliyâullahın rûhâniyyetlerinden derûnîce istimdâd taleb edince Cenâb-ı İzzet derûnuma bir âteş halk edüp kalb âyînesi mücellâ olup derûn-ı dilden Kelîme-i Tevhîd'e meşgûl olup gâyet tesellî-i hâtır buldum kim seyâhat etdiğim diyârlarda ehl-i hâl kimesneler hâtırıma gelüp havf u haşyetden berî olup cân başıma gelüp temevvüc-i deryâda bî-bâk u bî-pervâ gavvâs-vâr yüzüp kâh âlî ve kâh süflî deryâda sehl şinâverlik ederken ol Kâdir [u] Kayyûm ve Perverdigâr-ı Lem-yezel [i]râdet-i ezelîsi bu imiş kim bu abd-i âsîyi halâs ide. Ânî gördüm mukaddemâ sandalımız yanına gelen tavîl ü arîz mezkûr kovuş tahtası yanından ubûr ederken hemân hakîr cüst u çâbük ve çâlâklık edüp bu Bahr-i siyâh-ı bî-emânda gark olmadan ise bu levhaya sarılayım deyüp cân havliyle tahtaya sarılup her-çi bâd-âbâd deyüp cân bâzârında cânbâzlık edüp levha-i azîme yılan gibi sarılup gûyâ deryâda Hazret-i Hızır'a râst geldim ve sandal içre olan refîklerimden haberim olmayup gâ’ib oldular. Hakîr bu hâl üzre kâh sovukdan kâh talattum-ı deryâ havfinden Bahr-i siyâh üzre galtân u cünbân ederek emvâc-ı bî-emânda ser-gerdân-ı hayrân iken gerü tarafda deryâda bir feryâd kopdu. Cân havliyle gerüye nazar etdim. Meğer benim süvar olduğum uzun kovuş tahtası üzre iki Gürcî gulâmı ve iki Çerkes bâkiresi ve bir Rus gulâmı tahta-i kebîr üzre süvâr olup yarasa kuşu gibi sarılmışlar. "Âh bunlar benim süvâr olduğum tahtaya bâr-ı girân olup garkıma sebeb olurlar. Âh hal-i digergûnum neye müncer ola" deyüp perîşân-hâtır olup, "Âyâ bunları ne hâl eylesem kim levha bana yalnız münhasır olup sebük-bâr olsam", derken hikmet-i Hudâ bizim süvâr olduğumuz tahta yanından bir su varülü kabak gibi yüzerek geçerken hemân Rus gulâmı tahta üstünden kendüyi şinâverlik eden varül üzre atup varülü der-âğûş edemeyüp "Ala müsâfiri" kelâmı üzre fakîr gulâm gark-âb olup sohbet dörd esîre kaldı. Hudâ Kerîm'dir, deyü bu hâl üzre deryâda aslâ bir sahîl-i bahr zâhîr ü bâhîr değil, ammâ hamd-i Hudâ hevâ sehl mu‘tedil olup âfitâb-ı âlem-tâbın şiddet-i harâreti dahi sehl ziyâde olup talattum-ı deryâ dahi cüz’î tenezzülde olup gündoğusu rûzgârı bizi süre süre hamd-ı Hudâ üçüncü gün evc-i âsumâna berâber kûh-i bî-sütûnlar nümâyân olup vakt-i zuhrda temevvüc-i deryâ bizi sâhil-i bahre bırağup bî-tâb u bî-mecal türâb [u] rimâl üzre düşdüğüm bildim. Beyt:

Be-deryâ der menâfi‘ bî-şümâres[t]

Eger hâhî selâmet der-kenares[t] [54]

deyüp var kuvveti bâzûya getirüp Cenâb-ı Bârî'ye yüz bin hamd [ü] senâ etdim. Ol kerem ıssı

Mevlâ'yı gör kim Mikrilistân ve Abazistân'da ve Kırım'da on sekiz aded üserâlar ihsân edüp yine aldı. Cân u cihândan me'yûs iken ol deryâ-yı bî-emânda yine dörd esîr ihsân etdi kim her biri vâhid ke-elf mümtaz u mahbûb u mahbûbe bintân u gılmânlar idi. Bu gulâmlar ile sâhil-i bahrde birer kayanın arasında daldalanırken niçe ümmet-i Muhammed gelüp bizleri bu hâl üzre görüp eynlerinden birer kat libâslarını hakîre ve gulâmlara giydirüp bizi evc-i âsumâna berâber kayaların zirve-i a'lâsına çıkardıkda su'âl etdim. Meğer Silistre eyâletinde Karadeniz kenarında Keliğra Sultân dağları ve kayaları ve bâğları imiş kim evc-i âsumâna müntehî olmuş. Sergüzeşt [u] ser-encâmımızın ibtidâsından gemi gark olaldan üç gün üç gice *[266a]* aç u zâc u muhtâc sandal ile gezdik. Sandal gark olup kovuş tahtasıyla bir gün bir gice deryâda gezüp ikinci günün vakt-i zuhrunda Nûh Necî-vâr Keliğra Sultân kayasına düşüp necât bulup âsitâne-i Keliğra Sultân dervîşleriyle cân sohbeti edüp bize ihsân-ı Hudâ olan kölelerimizle bir hücre ta'yîn eylediler (---)

Evsâf-ı tekye ve kal'a-i Keliğra Sultân

Bu tekyegâhda on gice mest [u] medhûş hâb-ı râhatda yatup şiddet-i şitâda çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'idler ve havf u haşyetlerden cümle emrâz-ı muhtelifeler urûklarımıza istîlâ edüp kâmil bir kış şikeste-hâtır olup girde-bâliş üzre nâliş ederek on hatm-i şerîf-i şükrân etdim. Bu mahalde âlem-i sabâvetden berü bin altmış hatm-i şerîf olmuşdu. Ve bu âsitâne-i Keliğra Sultân'da cümle fukarâ-yı Bektâşiyân ile sekiz ay tashîh-i mizâc edince cân sohbetleri edüp kâh mü'ezzinlik ve kâh imâmetlik ederek ıslah-ı vücûd eyledik. Gulâmlarımızın birisi bir gün, biz fülân âdemin abd-i memlûkları idik demeyüp gûyâ helâl [u] zülâl mâlımız ile iştirâ olunmuş abd-i müşterâmız idiler.

{Menâkıb} Der-sitâyiş-i Tekye-i Keliğra Sultân, ya'nî Sarı Saltık Sultân

Bu âsitâne-i bâ-sa'âdetin sebeb-i inşâsı oldur kim sene (---) târîhinde bizzât Muhammed Hacı Bektâş-ı Velî Yesev şehrinde Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî'den cihâz-ı fakrı kabûl edüp diyâr-ı Rûm'da sâhib-i seccâde olmağa me'zûn olup üç yüz yetmiş fukarâ ve bu Keliğra Sultân cümle fukarâlara ser-çeşme olup Hacı Bektâş-ı Velî ile Rûm'da Orhân Gâzî'ye gelüp Bursa fethinden sonra Hacı Bektâş, Keliğra Sultân'ı yetmiş fukarâsıyla Moskov ve Leh ve Çeh ve Dobruca diyârlarına gönderüp Rûm erenleri olmağa izn verüp "Dobruca'da bir böcük vardır, anı katl edüp ibâdullahı şerrinden emîn eyle" deyü Hacı Bektâş, Keliğra Sultân'ın destine bir tahta kılıç ve bir seccâde ve tabl ve kudüm ve alem ve sıraf ve def ve nakkâre verüp Keliğra Dede kal'a-i Sinop'a gelüp alâ mele'i'n-nâs yetmiş nefer fukarâsıyla postların deryâ üzre döşeyip "Yâ Hayy [u] yâ Kayyûm" esmâsına müdâvemet edüp def ve kudümlerin çalarak bir günde Rûm cânibinde diyâr-ı Kırım'a andan vilâyet-i Moskov'da Heşdek tâ'ifesin ve Leh diyârında Libka tâ'ifesin cümle İslâm ile müşerref edüp tebdîl-i câme ile Leh diyârında Danıska iskelesinde İsveti Nikola nâm ya'nî Sarı Saltık isimli bir bıtrîk ve kıssîs-i dalâlet-âyîn ile hem-sohbet olup ol Sarı Saltık'ı katl edüp lâşe-i murdârın pinhân edüp niçe zamân savma'adan çıkmayup "Ben Sarı Saltık'ım" deyü niçe bin âdemi nihânice dîn-i Muhammedî'ye da'vet edüp İslâm ile müşerref ederdi. Niçe zamân bu hâl ile Sarı Saltık nâmıyla seyâhat etdi. Ve kendülerinde alâ-sûret-i asfaru'l-levn olmağıla Şeyh Ahmed Yesevî hazretleri kendülere Saltık Bây nâmıyla künye demişler idi. Ammâ ism-i şerîfleri Muhammed Buhârî'dir. Ba'dehû seyâhât ile "Pırarvardı" ya'nî Pravadi kal'asına gelüp sâkin olmağıla "Bir er vardı"dan galat Pravadi kal'ası derler. Anda def ve kudûmün çalarak Dobruca kralına buluşdukda kral-ı dâll-i bed-fi'âl eydür: "Ey Sarı Saltık! Eğer sende kerâmet varsa benim diyârımda bir ejdehâ peydâ olup

Karadeniz sâhilinde bir yalçın kaya içinde âşiyân edinüp cümle re‘âya vü berâyâm yidi. Ve hâlâ dâr-ı dünyâda iki ciğer-kûşe kızlarıma tâli‘-i kur‘a düşüp ejdere gıda olmağiçün Dobruca sahrâsında bir amûd-ı azîme kızlarım bağlamışız. Vakt-i zuhr olunca gelüp yise gerek, ammâ bu ejdere bir çâre eyle" deyü Dobruca kralı ricâ edince Sarı Saltık Sultân eydür "İmdi kral, Muhammed dînin hak bilüp İslâm ile müşerref olursan senin kerîmelerin ol böcüğün gıdâsı olmadan bi-emrillah ve bi-himmeti'l-pîr halâs ideyim" dedikde kral cân u gönülden yemin billah eyleyüp dürür, hemân Saltık Bây-ı Velî fukarâlarına "üzkürullah" deyüp yetmiş aded dervîş-i dil-rîşiyle def u kudûmlerin çalup alem ve sıraf kaldırup Saltık Velî tahta kılıcın gılâfından çıkarup "niyyetü'l-gazâ" deyüp bir papas kulağuz ile Dobruca sahrâsında kral kızlarının amûda bağlı olduğu yire *[266b]* varup kızları halâs edüp bir yerde hıfz eder. Kendüsü amûd dibinde durur. Ejdehâ dahi şiddet-i hâr olunca Dobruca sahrâsından bir ejder-i heft-ser gıjgırup dâmen-ber-hevâ kec kılup mu‘tâd-ı kadîmesi olan mile yakın gelince hemân Sarı Saltık Sultân fukarâlarına işâret edüp def ü kudüm ve nefîr ü zil çalınca ejder mil dibine yakın geldikde Saltık Bây Sultân "Yâ Ma‘bûd-ı bî-hemtâ" deyüp dal-satûr-ı Muhammedî olup [55] âyetiyle bir na‘raya rehâ buldurup ejderin aşağı kellesine bir tahta kılıç niçe ururs a kelle galtân olup bir şimşîr levha dahi urup bir kellesin kesüp hemân ejder dem çekim sınup bi-emri Hudâ dem-beste olup dörd başıyla firâr eder. Ardı sıra Şeyh Saltık Sultân ejderi kovarak ejder cân acısından gârına girüp Şeyh dahi akîbince girüp dörd kellesin dahi keserken ejder şeyhi der-âğûş edüp sıkar. Şeyh dahi "Yâ Hâfiz-ı Müste‘ân" deyüp arkasın gârın bir cânibine dayayup şeyhin vücûdu kayaya girdüğü yer hâlâ zâhir ü bâhirdir. Ve iki dest-i şerîfleri ve iki kadem-i sa‘âdetleri kayaya te’sîr etdüğü alâmetleri zâhirdir. Ba‘dehû ejderin tâb [u] tüvânı kalmayup Saltık Sultân'ı koyverir. Sultan-ı merkûm eli kan, kılıcı kan, sînesi uryân, dilinde Hazret-i Kur’ân tilâvet ederek fukarâlarının yanına gelüp kralın iki kerîmesin yanına alup Dobruca kralına gitmede. Mukaddemâ kızların bağlı olduğu amûdun dibinde azîz hazretleri ejderin üç kellesin kesüp ardı sıra kovagiderken beri tarafda kulağuzluk ile gelen papas ejderin iki kulağın ve bir dilin kesüp seğirderek Dobruca kralının huzûruna kulakları ve dilleri bırağup "Müjde olsun kralım, ejderi katl edüp kızları halâs etdim, işte alâmeti" deyü kizb [u] iftirâ eder. Ân-ı sâ‘atde Saltık Sultân dahi kralın kızlarıyla gelüp tahta kılıcı kanıyla kralın huzûruna kor. Kızları kral bağırlarına basup "Ejderi kim katl etdi" deyü Dobruca Kral kerîmelerinden su‘âl eder. Kızlar dahi mâ-vak‘ı üzre Saltık Bây Sultân'ın katl etdüğün bir bir takrîr ederler. Ruhbân-ı mel‘ûn musırr olup "Elbette ben katl etdim" der. Saltık Sultân eydür "İmdi ey kral. Ejder öldürmek kerâmetdir. Bu râhib ile beni bir kazana koyup su içinde fıkır fıkır kaynadın. Kangımız ejderi öldürdü ise pişmeyüp halâs olur. Kizb söyleyüp ben öldürdüm diyen büryân olur" deyü bu da‘vâ-yı merdi edince papas-ı bî-dîn bu kavle rıza vermeyüp kral "eyle olsun" deyüp Pravadi garbında Kazan Balkanı demekle ma‘rûf ol balkanda bir kazan içre su doldurup gayrı ruhbânlar Saltık Sultân'ın ellerin ardına bağlayup kazana korlar. Dervîşânlar dahi papası muhkem kayd-bend edüp kazan içine korlar. Kazan altına âteş edüp alev-ber-alev âteş-i Nemrûd içinde iki cân kaynamada. Beri Anadolu tarafında Kırşehri'nde Hacı Bektaş-ı Velî, destmâliyle bir kayayı silüp "Saltık Muhammed'im ıztırâbda terlemededir. Hak dest-gîr [u] mu‘în u zahîri ola" dedikde kayadan tuzlu su akardı. Hâlâ Hacı Bektâş-ı Velî tuzu ol günde hâsıl oldu. Ba‘dehû kazanın ağzın açup gördüler kim Saltık Bây Sultân arak-âlûd olup "Yâ Hayy" ismine meşgûl, ruhbân-ı mel‘ûn herse olup ancak üstühânları ve siyâh ruklesi kalmış. Bu hâli Dobruca Kral görüp hâk-i pây-i şeyhe düşüp şehâdet parmağın kaldırup derûn-ı dilden bende-i Sübhân olup ta‘allukâtından ol sâ‘at yedi bin âdem ile İslâm'a geldiler. İslâm'a gelmeyenlere gazâlar edüp feth [ü] fütûhâtlar etdiler. Dobruca Kral Orhân Gâzî'ye elçiler gönderüp mutî‘ [u] münkâd oldu. Orhân'dan Dobruca Krala kadı ve tuğ u alem gelüp

ismi Alî Muhtâr oldu. Ba‘dehû sene-i mezbûrda Saltık Sultân vasıyyet eyledi kim "Beni gasl edüp yedi tâbût âmâde edin. Zîrâ benim içün yedi kral ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtal etseler gerekdir" deyü vasiyyet-i şerîfi üzre cümle fukarâları cem‘ olup yedi tâbût hâzır edüp azîz hazretleri dahi sene (---) târîhinde *[267a]* dâr-ı bâkiye irtîhal edüp cümle hulefâları tevhîd [u] tezkîr ile azîzi gasl edüp bir tâbût içre kodular.

Hemân yedi kral tarafından askerler gelüp ibtidâ Maskov kralı bir tâbûtu alup açup gördüler kim cesed-i şerîfi tâbût içre durur. "Bre meded bizim tâbûtda imiş", deyü tâbût ile cesed-i Saltık Bây'ı alup diyâr-ı Moskov'da (---) (---) şehrinde defn edüp hâlâ bir âsitâne-i azîmi vardır.

Andan Leh Kralı bir tâbût alup anda dahi na‘ş-ı şerîfi bulunup Leh diyârında Danıska iskelesi şehrinde defn edüp anda dahi azim âsitânesi vardır.

Üçüncü Çeh kralı askeri bir tâbût alup gitdiler. Çeh diyârında Pızovniçe nâm şehirde bir âsitâne-i azîmi vardır.

Dördüncü İşfet kralı bir tâbût alup diyâr-ı İsfeçe'de Yivançe nâm şehirde âsitânesi vardır.

Beşinci İdrivne kralı bir tâbût alıp Edirne kurbunda Baturye nâm şehrin manastırında defn etdiler kim hâlâ Babaeskisi nâm kasaba şehr-i azîm idi. Anda medfûndur kim bir deyr-i kadîmdir. İlâ yevminâ-hâzâ çerağları sönmemişdir. İslâmbol'dan Edirne'ye gidenlerin ziyâretgâhlarıdır kim Babaeskisi nâmıyla şöhret bulmuşdur.

Altıncısı Boğdan Kralı Yirvan nâm kral kendi gelüp bir tâbût alup Bozav kal‘ası kurbunda bir çengelistân u hıyâbân yerde bir deyr-i kadimleri var idi. Anda defn etdiler kim hâlâ ol deyr yerinde Bâyezîd-i Velî, Akkirmân fethinden sonra bir câmi‘ ve bir imâret ve medrese ve hân ve hammâm ve imâret ve Saltık Bây-ı Muhammed-i Buhârî üzre bir kubbe-i pür-envâr inşâ edüp der-i sa‘âdeti üzre târîhi budur

"Geliniz, bâb-ı mu‘allâyı ziyâret kılınız" sene [1008].

Hâlâ ol şehre Babadağı derler bir şehr-i şîrîndir. Cümle Muhammed Buhârî Sarı Saltık evkâfıdır. yigirmi bir sene Saltık ruhbân nâmıyla millet-i Mesîhîyye'den görünüp cümle kefereleri dîne da‘vet edüp *mücâhidü fî-sebîlillah* idi.

Yedinci tâbûtu Dobruca krallığından İslâm ile müşerref etdüğü Alî Muhtâr bir tâbût alup bu maksad [u] merâmımız olan Keliğra kayalarında Ejderha mağarasında defn edüp Keliğra kayası nâmıyla iştihâr bulmuş kaya olmağıla Keliğra Sultân derler. Lisân-ı Latînde Keliğra ejder-i heft-sere derler. Fesahat-ı lisân-ı Latin'dir. Anınçün yedi kralda medfûn olup âsitâne-i sa‘âdetleri vardır. Üçü Âl-i Osmân hükmünde ulu âsitânelerdir. Ve her diyârda birer ismiyle müsemmâdır. Ammâ Rûm'da Baba Sultân ve Sarı Saltık Sultân ve Keliğra Sultân derler. Ammâ kâfiristân-ı Hıristiyânistân'da İsvet-i Nikola derler. Cemî‘î millet-i Mesîhiyye gâyet mu‘tekidlerdir. Hâlâ cemî‘î dervîşânları def ve kudûmler çalarak alem-i peykerlerin açarak dîb-i Frengistân'da gezüp pâdişâhâne zevk u safâ edüp tatyîb-i hâtırlarıyla cümle nasârâ mukayyed olup nezerât ve sadakalar ihsânlar edüp beleğan-mâ-belağ mâl-i firâvânlar ile yine âsitânelerine gelirler. Ammâ bu bizim deryâdan halâs olup

âsitânesinde mihmân olduğumuz Tekye-i Keliğra Sultân, Karadeniz kenarında evc-i âsumâne ser çekmiş bir burundur kim fil hortumu gibi deryâya uzanmışdır. İslâmbol'dan Kara Hırmeni ve Köstence ve Kili câniblerin özleyen gemiler bu Keliğra kayalarını özleyüp gelir. Yüz elli mil yerden nümâyân âsmâne peyveste olmuş kûh-ı bülendlerdir. Deryâ aşırı karşu şark cânibinde Anadolu tarafında Sinop Burnu bu Keliğra kayalarına mukâbildir. İkisi mâbeyni (---) mildir. Küşâde hevâda Keliğra'dan Sinop dağları Sinop'dan Keliğra dağları seçilir. Ammâ gâyet küşâde hevâ ister. Bu Keliğra kayasının tâ burnunda Keliğra Saltık Sultân bir mağara içinde medfûndur kim ejderhânın gâr-ı karârı idi. Ve yine bu mahalde tekyesi âsitâne-i azîmdir kim ibtidâ bânîsi Dobruca Alî Muhtar binâ etmişdir. Azîzin ağaç kılıcı ve sapanı ve def ve kudûmü ve alemi ve sancağ u bayrakları durur. Ve âsitânesinde müte‘addid hücreleri ve yaz meydânı ve kış meydânlarının cânib-i erba‘asında pâk u pâkîze kurbân postlarıyla döşenmiş her post üzre birer sâhîb-i ma‘rifet ehl-i ilm u fâzıl ve âlim u fâzıl cânlar vardır. Cümlesi ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at mü’min ve muvahhid cânlardır. Evkât-ı hamselerin mescidlerinde edâ eder sâhib-i tertîblerdir. Yüzden mütecâviz âşıkân-ı sâdıkânlardır. Hatta hakîrden sekiz ay Hıfz kırâ’ati üzre *[267b]* Kur’ân-ı Azîm tilâvet etdiler. Bu âsitânenin ve türbe-i pür-envârın revzenleri cümle deryâya nâzırdır. Ve görmeğe muhtâc ibret-nümâ bir matbah-ı Keykâvûs'u vardır. Mu‘allak bir kubbe-misâl dûd-keş bacası vardır. Şeb [u] rûz ale'd-devâm âteş üzre ni‘meti hâzırdır. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur. Hayrât [u] akârâtı olmayup pârsâ-yı Muhammedî ile geçinir bir alây fakr [ü] fâka erenleridir. Ve işbâzlarında pây-bürehne ve ser-bürehne cevallâkî zeber-dest tüvâna zivinleri var kim her biri aşk-ı ilâhî ile suhte olup pute-i kâlde hâl sâhibi olmuşlar, böyle bir âsitâne-i kübrâdır.

Bu tekyenin yemîn u yesârında kayalar üzre niçe yüz kuyu delikleri vardır. Bu cümle kayalar evc-i âsumâna çıkmak ile kûh-ı bî-sütûn-misâl altları serâpâ boşdur. Deryâ döğer limânlardır. Yüzer arşın alabur direğiyle gemiler kayaların altına girüp demir bırağup yatarlar. Bu gemi re’isleri kayalar üzre olan kuyu ağızlarında re‘âyâlardan arabalar ile arpa ve buğdayı alup kuyulara döküp aşağıda gemi anbârlarına dökülüp buğday ile mâl-â-mâl olur. Bu kuyuları zamân-ı kadîmde Ferhâd-vâr kefereler kazup gemiler yanaşır garîb ve acîb temâşâgâhdır kim bir diyâra mahsûs değildir. Zîrâ bu gemilere çuvallar ile arpa ve buğday ve gayrı metâ‘ indirmek mümkün değildir. Her tarafdan üçer dörder sâ‘at ba‘îd yolları vardır. Anlardan dahi piyâde âdem keçi gibi tırmaşup sarmaşup çıkmağa muhtâcdır. Karadeniz sahilinde dâiren-mâdâr böyle evc-i semâya ser çekmiş kûh-i bî-sütûn-misâl kayalar yokdur. Lodos rûzgârı ve kıble ve gün doğusu fırtınası bu kayalara urdukda ra‘d-vâr gürleyüp Silistre kurbunda Afalatar ve Alhanlar bir konak yerdir, gürüldüsü tâ Alhanlar'da istimâ‘ olunur, böyle kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş kûh-ı bülendlerdir. Kayalarda şahin ve zağanos ve miskî kartal âşiyânları var kim her bir kartal birer koyun kadar vardır. Ba‘zı âdemler tekyede kurbânlar edüp miskî kartallara bezl ederler. Ba‘zı âdemlerin kurbânın yerler, *hâcet kabûl* derler ba‘zı kurbânları aslâ yemezler kabûl olmadı derler, efvâh-ı âlemde böyle şâyi‘dir. Ve bu Keliğra Sultân'ın niçe yüz menâkıbı vardır ammâ ihtisar üzre tahrîr etdik. Ve bu tekyeye karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i Keliğra Sultân : Yanko b. Mâdyan karındaşı *Târîh-i Yunan* sâhibi Yanvan kralın binâsıdır. Sene (---) târîhinde Mûsâ Çelebî ibn Yıldırım Bâyezîd Hân, Rûm keferesi elinden feth eyledi. Özi eyâletinde Balçık kazâsı nâhiyesidir. Leb-i deryâda evc-i ebre ser çekmiş şekl-i murabba‘ şeddâdî bir kal‘a-i sağîredir, dâiren-mâdâr cirmi bin adımdır. Garba nâzır bir kapusu var. İçinde aslâ evleri ve câmi‘ ve hân ve esvâkı ve dizdârı ve neferâtları ve cebehânesi yokdur. Ve yalçın kaya üzre

vâkı‘ olmağıla bir cânibinde handakı yokdur. Cânib-i şarkîsi yüz kulaç uçurum kayalardır. Bu kal‘anın dahi altı boşdur, zîrâ Keliğra Sultân kayaları üzre vâkı‘ olmuşdur. Sene (---) târîhinde Nasıf Paşazâde Hüseyin Paşa, Özi eyâletine mutasarrıf iken bu yalılar[ı] bir kaç kerre Özi Kazağı olan Rus-ı menhûs nehb u gâret edüp ahâlîsini esîr ederdi. Ba‘dehû mezkûr Hüseyin Paşa kendü mâlıyla bu Keliğra kal‘asın ta‘mîr u termîm edüp içine dizdâr ve kul kodu. Hîn-i ma‘rekede ibâdullah tahassun edüp Kazak-ı Ak şerrinden emîn olurlardı. Gâyet sa‘b u metîn [u] müstahkem kal‘adır. Ba‘dehû Vezîr-i a‘zam Kara Mustafâ Paşa, Hüseyin Paşa'ya rağmen kulların Özi kal‘asına ref‘ edüp kal‘a mu‘attal kaldı *ve's-selâm*.

Hamd-i Hudâ âlâm-ı şedâ’id-i bahrî çeküp mürg-i cân kafes-i tenden tayerân etmeden halâs olup sekiz ay bu âsitâne-i Keliğra Sultân'da cümle dervîşân ile cân sohbetleri edüp niçe gûne temâşâlar edüp bahâr eyyâmı oldukda cümle ehibbâ ve dûstân ile vedâlaşup vatan-ı aslîmiz olan,

İslâmbol'a revâne olduğumuz beyân eder

İşbu bin elli senesinin mâh-ı (---) yevminde Keliğra Sultân'ın ziyâret-i vedâ‘ın edüp rûh-ı şerîfinden istimdâd taleb edüp Keliğra'dan dörd gulâmımızla bir kayığa süvâr olup Karadeniz kenarınca liman-be-limân hîn-i fırtınada kayığı filenklerle kenara çeküp temevvüc-i deryâdan emîn olarak **kasaba-i Kavarna**'dan ve **kasaba-i Balçık'**dan ve **kal‘a-i Varna**'dan ve **kasaba-i Ahyolı** ve **kasaba-i Suzebolu** ve **kasaba-i Musavra** ve **kasaba-i Burkas** ve **kasaba-i Çirgene İskelesi** ve **kasaba-i** (---) ***[268a]*** ve **kasaba-i**

..... (1 satır boş) .....

Bu yalılarda olan iskeleleri ve kasaba [ve] büleydeleri seyr [u] temâşâ ederek cezîre-i **İneada**,

..... (1.5 satır boş) .....

geçüp ale's-sabâh,

Kasaba-i Terkoz: Karadeniz kenarında şekl-i murabba‘ bir şeddâdî kal‘a-i nümâyân idi. Anı geçüp andan,

Uskumru çayırı; nâm mahal bir ferah-fezâ çemenzâr vardır. Âl-i Osmân'ın cemî‘î yeniçeri oturakları ve koruculları bu mahalde muhâfaza bekleyüp cânib-i erba‘asında olan kurâları hıfz [u] hırâset ederler. Zîrâ Kazak küffârı ba‘zı sene bu cânibleri nehb ü gâret ederler. Andan,

Karataşlar nâm bir mahaldir kim İslâmbol Boğazı'nın hâricinde leb-i deryâda kayalı bir sengistân mahaldir. Bi-emrillahi Te‘âlâ zamân-ı kadîmde bir avret örekesiyle taş olmuşdur. Garîb ve acîb temâşâdır. Bu mahal dahi Eyyub mollası hükmündedir. Bu mahalli dahi geçüp sene (---) târîhinde mâh-ı (---) minde Bismillah ile Karadeniz'in İslâmbol Boğazı'ndan içeri dâhil olup,

Menzil-i kal‘a-i Kavak'da lenger bırağup hakîr taşra çıkup secde-i şükr edüp rızâ-yı Hak içün şükrâne bir kurbân edüp cümle fukarâya bezl etdik. Hamd-i Hudâ eğerçi bu seyâhatde hayli berzah ve azâb-ı elîm ve âlâm-ı şedâ’id çekdik ammâ hayli seyâhat ve cihâd-ı kesîrler edüp Karadeniz'in cânib-

i erba‘asın dâiren-mâdâr deverân u seyerân etmiş olduk.

Manzara-i tûl [u] arîz-i Bahr-i siyâh

Seyyâhân-ı berr [u] bihâra ma‘lûm ola ki bu Karadeniz'i seyâhat edüp im‘ân-ı nazar ile gavvâsı olup temâşâ etdiğimiz hesâbı üzre bu boğazdan Karadeniz'in tûlu Anadolu cânibine şimâle gidüp Tarabefzûn önünden geçüp tâ Faşa Çayı boğazına varınca bin beş yüz mildir. Ve yine Boğazdan Abaza memleketi bin yedi yüz mildir. Ve yine Boğazdan tâ Azak Kal‘ası bucağına varınca iki bin tûlî bir Karadeniz'dir. Anadolu ve Rûmeli cânibinde bu Karadeniz'e bin yedi yüz sağîr ü kebîr nehr-i azîm mahlût olur. Cümlesinden ulu nehr-i azîm Rûmeli'nde nehr-i Tuna'dır kim ana da yedi yüz nehr-i azîm munsab olmağıla bahr-i azîm olup Bahr-i siyâha Kili Kal‘ası önünde ve Tulça Kal‘ası dibinde ve Soluna Boğazı'nda ve Karaharman Boğazı'nda ve Hızır-İlyâs Boğazı'nda, bu beş yerde Karadeniz'e karışır. Bu nehirden küçük Tarabefzûn kurbunda nehr-i Faşa ve nehr-i Çoruğ ve Taman Kal‘ası kurbunda nehr-i Kuban, andan küçük nehr-i Tün Azak dibinde ve nehr-i Özü, andan nehr-i Turla, andan küçük Anadolu cânibinde Bafra kurbunda Kızılırmak ve nehr-i Çehârşenbe ve nehr-i Sakarya. Bu zikr olunanlar deryâ-misâl nehr-i azîmlerdir. Bunlardan mâ‘adâ bin altı yüz seksen nehirler, geçit vermez azîm sular mahlût olur, böyle bir Bahr-i siyâhdır. Ve yine İslâmbol Boğazı'ndan Kefe'ye (---) mildir. Ve Balıklağa (---) mildir. Ve Akkirmân (---) mildir. Ve Varna kal‘ası (---) mildir. Ve Keliğra kayası burnundan karşu Anadolu tarafında Sinop kal‘ası burnu (---) mildir. Ve yine Boğazdan Amasra (---) mildir. Ve Ereğli (---) mildir. Ve Karadeniz'in dâiren-mâdâr cânib-i etrâfı Azak deniziyle bile cümle altı bin altmış mil ihâta eder. Ve karadan devr olunsa konak hesâbınca Karadeniz'in etrâfı yüz elli konak ve beş aylık yoldur. Her konağı on ikişer sâ‘at olmak üzre Karadeniz beş ayda devr olunur. Böyle bir bahr-i azîmdir. Bu hakîr-i pür-taksîr Karadeniz'in dâiren-mâdârın seyâhat edüp bin elli (---) Şa‘bânü'l-mu‘azzamının evvelki gün Karadeniz Boğazı'ndan sıhhat u selâmetle İslâmbol'a dâhil olup hemân ol sâ‘at Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerine varup âsitâne-i sa‘âdetine yüz sürüp rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe şürû‘ edüp râh-ı Hakka bir kurbân edüp andan peder ü mâderimize gelüp buluşdukda hakîri bağırlarına basdılar. Andan hakîr bir dahi Karadeniz'e gemiyle çıkmağa tevbe-i nasûh etdim. Hak Te‘âlâ cemî‘î ümmet-i Muhammed'i şerrinden emîn eyleye. Âmîn, yâ mu‘în.

Ba‘dehû elli (---) Ramazân'ında Gümrük Emîni Alî Ağa'ya imâm olup gicelerimiz kadr, rûzlarımız rûz-ı ıyd olup cemî‘î dilberânlar ile cân sohbetleri edüp beleğan mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlar alıp Karadeniz'de zâyî‘ *[268b]* olan esbâblarımız ve gark olan on tokuz aded kölelerimizin ıvazın Cenâb-ı Bârî ihsân etdi. Hamd-i Hudâ,

Bin elli (---) senesinde Malta gazâsına gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ **gazâ-yı cezîre-i Girid:** Sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân'ın Dârü's-sa‘âde ağalarından Mu‘tak olan Sünbül Ağa nâm ankâ-yı zî-şân, beş Mısır hazînesiyle ve elli aded muhassine cevârîler ve niçe âftab gulâm-ı mihbânlar ve kırk aded *"es-sâfinâtü'l-ciyâd"* makûlesi küheylân atlar ile pâdişâh-ı Cem-cenâb İbrâhîm Hân'dan {Ağa-yı mezbûr} âzâd u me’zûn olup İbrâhîm Çelebi nâm bir re’îs-i mellâhın altı kat anbarlı karavana kalyonuna cümle metâ‘ın üç ayda doldurup beş yüz tevâbî‘-i pür-silâhı ve üç yüz aded sâ’ir tüccâr ve iki yüz keştîbân ve Mısır'a menfâ Esîrî Mehemmed Efendi tevâbi‘iyle cümle bin üç yüz aded ibâdullah ile rûz-ı cum‘ada Beşiktaş nâm mahalde *mütevekkilen-ala'llâh* deyüp bâdbânların küşâde kılup top u tüfenk şâdmânları ederek cânib-i Mısr'a revâne oldular. Hikmet-i Hudâ (---) cezîre kurbunda altı pâre Malta küffârı kadırgalarına râst gelüp bir gün bir gice ceng-i azîm edüp sademât-ı topdan kalyon içre olan atlar boşanup guzât-ı müslimîne atlar dahi bir şaşkınlık verüp yine bu hâl ile mücâhidîn ceng [ü] savaş-ı perhâş edüp limân hevâda kalyon rûy-ı deryâda karadağ gibi kalup altı aded kadırga-i menhûs kalyonun yemîn ü yesârından döke döke kalyonun direği ve kıçı isa başı ve dümeni gidüp bî-cenâh kaldı ve içinde olan guzât-ı müslimînden ancak iki yüz âdem kalup cümle darabât-ı top-ı kûpden şehîd oldular. Hemân kalyon sâhibi İbrâhîm Çelebi dal-satûr-ı Muhammedî olup Kızlar Ağası Sünbül Ağa'ya hıtâben "Bre mel‘ûn Arab, ben sana kâfir vardır, gemiye atlar komayalım ve cebehâne ziyâde alalım ve küffârın bir hoş haberin alup çıkalım ve bu kadar yüklü gemi ile deryâya niçe çıkalım, dedim. Sen emr-i şerîf alup beni bu hâl ile küffâra uğratdın" deyü Kızlar Ağasına bir tîğ urup kellesin galtân edince hemân Kızlar Ağasının tevabî‘leri İbrâhîm {Çelebi üzre} ol sâ‘at kılıç üşürüp pâre pâre ederler. Küffâr bu hâli görüp altı pâre kadırga-i menhûs ile kalyonun cânib-i erba‘asına sarılup derhâl kalyon içre soltat-ı kefereyi döküp üç sâ‘at dahi kalyon içre ceng edüp âhir-i kâr küffâr-ı hâk-sâr kalyonu ahz [u] kabz edüp içinde olan cümle ümmet-i Muhammed'i ve Esîrî Mehemmed Efendi'yi esîr edüp kayd-bend edüp kalyonu altı pâre Malta kadırgası yedeğe alup doğru Hanya limanına götürüp lenger-endâz oldular. Kâmil bir ay liman-ı Hanya'da meks edüp cemî‘î mal [u] menâl [u] metâ‘ı ve cümle küheylân atları ve nûr-misâl duhter-i pâkîze-ahterleri ve mahbûb gılmânları gemiden taşra çıkarup kal‘a-i Hanya'da bey‘ u şirâlar edüp cümle duhterlerin bekâretin izâle edüp bu kadar fezâhat ederler. Ba‘zı âkıbet-endîş papas ve bıtrîk ve kıssîs ruhbânlar eydür "Vay biz bu Osmânlı kalyonun ve kızları ve atların bu şehrde görmemek gerek idik. Şimden gerü bu cezîre elden gitdi. Zîrâ kitâbımızda eyle yazar kim bu cezîre-i Girid'e Osmânlı kalyonu gele ve atları gele ve kızları gele ardı sıra Türk gelüp gemisine ve atlarına binüp kızlarıyla cimâ‘ edüp bu cezîrede mülk edinüp evlâd sahibi ola" deyü Çalıpapaslar böyle deyü feryâd ederler. Ba‘zı küffâr bu cevâbları papaslardan istimâ‘ edüp niçe bin küffâr birer bahâne ile cezîrelerinden firâr edüp gayrı diyârlarda karâr ederler. Ol asrda cezîre-i Girid içre dörd kerre yüz bin Urum re‘âyâsı var idi. Ve cezîrenin cânib-i etrâfında yetmiş altı pâre ma‘mûr kal‘a-i metîn var idi. "Cümlesinde on altı bin soltat ve murtat cunûd-ı cünübü vardır" deyü Gümrük Emîni Alî Ağa efendimize haber geldi. Ba‘dehû bu Kızlar Ağası kalyonunun bu gûne ahvâl-i pür-melâli böyle olduğu sa‘âdetlü pâdişâha mün‘akis olunca fi'l-hâl Venedik balyozun Dîvân-ı Pâdişâhîye da‘vet edüp "Bre bî-dîn mel‘ûnlar, niçün sulha mugâyir iş işleyüp limanınıza bizim gemilerimiz alan düşmanları, gemilerimiz ile limanlarınıza *[269a]* kodunuz. Ecdâd-ı ızâmım Süleymân Hân sulhu böyle midir?" deyince balyozlar ve konsoloslar ve konçoloz huzûr-ı pâdişâhîde zemîn-bûs edüp eyitdiler: "Pâdişâhım! Ahidnâme-i mîsâkımızda böyledir kim sizlerin donanması dahi sâ’ir kefere krallarının gemilerin alup limanımıza girse müsâfirdir, deyü ri‘âyet edüp limanımıza koruz.

Yohsa biz ahid-şikenlik edüp hâşâ sümme hâşâ kızlar ağanız gemisiyle almış olayız. Bu habâseti edüp limanımıza giren Malta küffârıdır. Biz dahi anlardan âciziz" deyüp ser-ber-zemîn etdiler. Pâdişâh-ı cem-haşmet buyurdular kim "Ya biz Malta üzre gazâ edersem, bana gemiler verüp imdâd eder misiz?" dedikde "Cân-baş üzre hizmet edüp üç yüz pâre gemi verelim, asker ve cebehâne ve zahîre sizden, gemiler vermek bizden" deyüp ser-ber-zemîn etdiler. Andan cümle balyozlara hil‘at-i fâhireler giydirilüp hâb-ı hargûş verdiler. Ba‘dehû,

Mübâşeret-i gazâ-yı Malta: Hazîne-i pâdişâhîden üç bin kîse çıkup Karadeniz'de Canik sancağına ve Sinop ve Amasra ve Ereğli'ye ve Kocaili sancağına ve İzmid'e ve Kemerler tarafında olan yüz yigirmi pâre kazâlara mu‘temedün-aleyh kapucubaşılar kerâste iştirâlarına gidüp üç yüz pâre kadırga içün mezkûr kazâlardan Tershâne-i âmireye kerasteler ibtidâ İzmit Paşası Baltacı Paşa'dan ve Alemdağı ve Kapudağı'ndan dağlar gibi kerâsteler yığılup ol kadar ahşâbâtlar geldi kim her iskeleler ve Tershâne gözleri kereste ile mâl-â-mâl olup cemî‘î cezîrelerden üstâd marangozlar gelüp Tershânenin her gözünde birer kadırga bodostaması kurup haftada birer kadırga binâ olunmağa mübâşeret olunup bir başdarda-i hümâyûn ve on aded kara mavnalar inşâ olunup Tershâne-i âmire âdem deryâsı oldu. Ve cemî‘î Anadolu ve Rûmeli câniblerindeki eyâletlere kapucubaşılar gidüp ve asker sürücü vezîrler gidüp asâkir-i İslâm cem‘ olmada ve hünkâr hasekisi ve mîr-i alemler Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus'a on iki bin altun barut-bahâ gidüp "Evvel-bahârda kapudan paşaya mülâkât olasız" deyü hatt-ı şerîfler gidüp anlar dahi âmâde olmada. Efvâh-ı nâsda Malta'ya gitmek gazâsı dâstân-ı dûstân oldu. Ammâ *"El-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘ir"* [56] mazmûnunca bu sefer-i seriyye-i şerîfi sa‘âdetlü pâdişâh ve Kara Mustafâ Paşa vezîr ve Şeyhülislâm (---) Efendi bilir, gayrı kimesnenin ne cânibe sefer olacağı nâ-ma‘lûmları idi.

Hâzâ sûret-i nâme-i fetvâ-yı şerîf : "Sâbıkan bir vilâyet dârü'l-İslâm'dan olup mürûr-ı eyyâm ile küffâr istilâ edüp cevâmi‘ ve mesâcid ve medâris ve minâre ve mahâfili kefere ve dalâlet-âyîn ile mâl-â-mâl olsa ve niçe ef‘âl-i habîse ile reh-zenlik edüp me‘âbir-i huccâc [u] tüccârı nehb u gâret etseler ve dîn-i Muhammedîye şe’n u rahne verseler ve etrâf-ı âleme evzâ‘-ı kabîhaları isâ‘at eyleseler pâdişâh-ı dîn-penâh hazretleri hamiyyet-i İslâm muktezâsınca diyâr-ı mezkûru küffâr-ı hâksâr elinden alup dâr-ı İslâma ilhâk eylemeğe kâdir olur mu? Beyân buyurula. el-Cevâb: Allahu a‘lem pâdişâh-ı İslâm kefere ile ol zamân sulh eylemek meşrû‘ olur kim kâffe-i müslimîne menfa‘at ola. Olmayıcak aslâ sulh meşrû‘ değildir. Menfa‘at müşâhade olunup mü’ebbed veyâhûd muvakkat oldukdan sonra menfa‘atlü zamânda sulh bozulması enfa‘ görülse elbette bozmak vâcibdir ve elzem-i levâzımîndendir. Hattâ Hazret-i Risâlet-penâh ehl-i Mekke ile sulh edüp altıncı senede Hazret-i Alî sulhu bozmağı enfa‘ görüp sulha mugâyir ba‘zı işler işleyüp Hicret-i Nebevî'nin sekizinci senesinde Mekke-i Mükerreme üzre varup bizzât Hazret-i Risâlet-penâh Mekke gazâsında bulunup feth etdiler. Sa‘âdetlü pâdişâh sünnet-i Resûlullah'a iktidâ buyurmuşlar. Gazâların Allah mübârek eylesün. (---)*Ketebehu'l-fakîrü'l-hakîr* (---) (---).

Bu fetvâ-yı şerîfi pâdişâh-ı Cem-cenâb destine alup gûya bir habl-i metîne yapışdı. Ol gün Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri ziyâretine varup anda Şeyhülislâm (---) (---) Efendi kemerine iki yerden *"niyyetü'l-gazâ"* deyüp ***[269b]*** Hazret-i Ömer kılıcın bend kılup Tershâne bâğçesine göç edüp iki yüz pâre kadırgayı cemî‘î levâzımâtıyla itmâm edüp asâkir-i İslâm ile leb-ber-leb etdi. Ve elli pâre kadırga Unkapanı'nın iskelesine yanaşup donanma ağası (---) (---) Ağa ve kul kethüdâsı ve başçavuş ve serdâr-ı mu‘azzam muhzırı ve cümle otuz altı oda yeniçeri ve cümle on bin mevcûd ism

[ü] resmli yeniçeri ve on oda topçu ve on oda cebeci, bunlar dahi beş bin asker olup yeniçeriler kadırgalara ve topçu ve cebeciler mavnalara girüp âmâde oldular. Beri cânibden eyâlet-i Rûmeli eyâletine mutasarrıf (---) Paşa, kapusu askeriyle ve eyâletinde olan yigirmi dörd sancak beği askerleriyle cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı timar yigirmi iki bin seksen asker cebelüleri ve beldârları ile cümle yigirmi yedi bin asker olup Boğazhisâra gitmeğe me’mûr oldular. Ve Mora ve Sirem ve Semendire ve Bosna ve Hersek sancakları Mora cezîresinde Benefşe kal‘asında gemilere girmeğe me’mûr oldular. Ve eyâlet-i Anadolu'da olan vezîr (---) Paşa, on dörd sancağında olan cümle kılıç ve ze‘âmet 199 ve kılıç timar 5589'dur, bu erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı timar kânûn üzre cebelüleri ile ve beldâr [u] çerâhorlarıyla ve paşasının askeriyle cümle yigirmi bin askeri müsellah olup Boğazhisâr'a me’mûr oldular. Ve eyâlet-i Kapudan Paşa ve eyâlet-i Şâm ve eyâlet-i Haleb ve eyâlet-i Diyârbekir ve eyâlet-i Mar’aş ve eyâlet-i Adana ve eyâlet-i Karaman ve eyâlet-i Sivas ve eyâlet-i Tarabefzûn, bu eyâletler cümle paşası askeriyle ve timar ve ze‘âmet sâhiblerinin kânûn üzre cebelüleri ile cümle yetmiş bin asker olup cümlesi Boğazhisâr'da gemilere girmeğe me‘mûr oldular. Ve cümle asker sürücü hasekiler ve kapucubaşılar cümle eyâlet askerlerin Boğazhisâr'da âmâde etdiklerinin haberi gelince Âsitâne-i sa‘âdetde dörd aşağı bölükler dahi keştîlere ağalarıyla girüp âmâde oldular. Bin elli (---) nevrûz-ı sultânîsinde Sarâyburnu'nda iki yüz pâre kadırga ve başdarde ve kalita ve on iki kara ejdehâ-misâl mavna ve yüz pâre firkate ve karaka ve karavana ve kalyon ve bürten ve binek ve potaç ve şıtıye ve şayka ve karamürsel ve darbuna nâm keştîlere dahi lağımcı ve beldâr [u] çerâhor ve mühimmât, levâzımat [u] cebehâneler koyup cümle yedi yüz pâre yelken Sarâyburnu'ndan lenger-endaht olup cümle ser-i kârda olan a‘yân-ı kibâr gemilerinin filikalarına süvâr olup Sarâyburnu'nda Sinân Paşa köşkünde cümle ulemâ ve sulehâ [ve] vüzerâlar ile huzûr-ı İbrâhîm Hân'a varup cümle sefer-i hümâyûna me’mûr olan vüzerâ ve mîr-i mîrân kapudanlara ve ağalara ve çorbacılara bin yedi yüz aded hil‘at-ı fâhireler giydirilüp du‘â-yı hayr [u] senâ ile herkes gemilerine gidüp Serdâr-ı mu‘azzam Yûsuf Paşa ve Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa ve Şeyhülislâm kalup pâdişâh-ı Aristo-tedbîr, Yûsuf Paşa serdârın destin destine alup ikisi bir kûşeye varup İbrâhîm Hân eydür "Bak a Yûsuf, sen ne cânibe sefere gidersin" dedi. Yûsuf Paşa eyitdi "İnşâallahu Te‘âla Malta gazâsına giderim" dedi. İbrâhîm Hân eydür "İnşâallah bi-takdiri'l-Hayyi'l-Kayyûm cezîre-i Girid gazâsına seni me’mûr eyledim. Olmaya kim bu cevâbı bir âdeme ifşâ idesin. Aslâ bir ferd-i âferîdenin rûhunun haberi olmasın. Malta gazâsına me’mûruz, demeden gayrı ağzından bir cevâb sâdır olmasın. İbtidâ yolun üzerinde olan cezîre-i Girid önünden ubûr edüp Malta'ya doğru azîmet eyle. Ba‘dehû Mora cezîresinde bir iki gün mihmân olup andan bir gice kalkup gerü cezîre-i Girid'e avdet edüp vakt-i Şâfî‘îde cezîre-i Girid'e asker döküp ibtidâ Todori kal‘alarını feth edüp bir sığınup yatacak yer eyle, andan kal‘a-i Hanya'ya er döküp muhâsara edüp feth eyle. Sana nasîhat [ve] vasiyyetim budur. İnşâallah ba‘de'l-feth mansûr ve muzaffer geldikde sana ıvazın ederim ki huzûr-ı Hakka yüzü ak gidesin. Ammâ su‘âl edenlere Malta'ya giderim, deyü gidesin kim sâ’ir düşman haberdar olmaya. Zîrâ *"Üstür zehebeke ve zihâbeke ve mezhebek'* [57] buyurmuşlardır" deyü İbrâhîm Hân Yûsuf Paşa'ya bu gûne tenbîh ü te’kîd edüp iki kat zer-ender-zer hil‘at-i fâhire giydirüp "Yürü Allahu Rabbi'l-âlemîn mu‘în ü zahîrin olsun" *[270a]* deyü hayr-du‘â ile Yûsuf Paşa zemîn bûs edüp kayığıyla başdardaye gelüp Müneccimbaşı Çelebi Efendi ve Müneccim Hasan Kefrî ve Müneccimek Efendi ve Sadreddînzâde Efendi, bunlar fünûn-ı eflâkde her biri tekmîl-i fünûn etmiş kimesnelerdir, bunlar ilm-i usturlâb üzre gördüler kim sa‘d sâ‘at dâhil olunca serdâr-ı mu‘azzama eyitdiler: "Sultânım, bu ân eyyâm-ı sa‘ddir, hareket buyurun!" Dedikleri gibi hemân Kapudan Paşa-yı Serdâr-ı mu‘azzam Yûsuf Paşa "salpa demir" deyüp beş yüz yerden çeng-i harbîler çalınup ibtidâ başdardaden

gülbâng-ı Muhammedî çekilüp ba‘dehû bir yaylım tüfenk ve bir yaylım toplar sadâları evc-i âsumâna peyveste olup rûy-ı deryâ barud-ı siyâh dûdından Bahr-i siyâh dibelik siyâh oldu. Ve gülbâng-ı Muhammedî sadâsından zemîn u âsumân pür olup bu minvâl üzre üç yaylım tüfenk ü top ve gülbâng-i şâdmânî olup başdarda-i hümâyûn ibtidâ avanta edüp çalıcı mehterbaşısı segâh faslı ederek Sinân Paşa Köşkü önüne geldikde Musâhib Yûsuf Paşa pâdişâhı ve Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa'yı selâmlayup ubûr edince cümle keştîler alay alay turna katarı Sarâyburnu'ndan taşra çıkınca cemî‘î keştîler bâdbânların küşâde kılup bir yaylım top dahi şâdmânları edüp cümle keştîler murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup eyyâm-ı muvâfik ile Akdeniz'e doğru müteveccih oldular. Cümle ahâlî-i İslâmbol bu eyyâm-ı mübârekde eyyâm-ı muvâfik oldu. "İnşâallah mansûr ve muzaffer olurlar" deyü elsine-i nâsda güft u gû olup cümle ibâdullah hayr du‘â etdiler. Bu hakîr dahi Yûsuf Paşa efendimizin mü’ezzinbaşısı olup başdarda-i hümâyûnda Hazîne Kâtibi İbrâhîm Çelebi ile mankadaş olup şîr-hor-ı mâ ve katr-i nebât yiyerek mu‘azzez ve mükerrem zevk u safâ ile bir gün bir gicede,

Menzil-i kal‘a-i Gelibolu : Bunda cümle keştîler lenger-endaht olup kal‘adan hoş geldin topları ve cümle donanma keştîlerinden selâmet topları şâdmânı olup cümle guzât-ı müslimîn Gelibolu tershânesine çıkup herkes işgâline meşgûl olup elli pâre Cezâyir ve Tunus ve Tırabulus kalyonlarına Rûmeli askerinin me’mûr olanların kodular. Ve karşu Anadolu cânibinde Çârdâk nâm iskeleden sefere me’mûr olan Anadolu ve Şâm ve Haleb ve gayrı on bir eyâlet askerleri cümle keştîlere me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla bir gün bir gicede mâl-â-mâl olup ikinci günde yine bir yaylım top u tüfenk şâdmânları olup sıyt u sadâ-yı top u tüfenkden deryâ vü âsumân dir dir ditreyüp ve cümle asker müstavfâ sulanup mâh-ı mezbûrun (---) günü muvâfik eyyâm ile cümle keştîler kartal kanadı bâdbânların küşâde kılup **kal‘a-i Bozcaada** önünden ubûr ederek ol gün on pâre perâkende firkate ile Karabatak ve İnebahtılı Durak ileri gidüp onar mil ba‘îd karavulluk ve kulağuzluk ve kolluk etmeğe me’mûr olup hil‘at-i fâhireler ihsan olundu. Ve edâ-yı hizmetden sonra Tershâne-i âmire beğliği ihsân olunmak ta‘ahhüd olunup ol gün **cezîre-i** (---) (---) lenger-endâz olup üç gün meks olundu. Bunda dahi asâkir-i İslâm alınup ve cümle gemiler sulanup başdardade filandıra bayrağı dikilüp ve bir top-ı irtihâl atılup üçüncü topda avanta-lenger edüp nefîr-i rihâllar çalınup andan yine muvâfik eyyâm ile ol gün **cezîre-i** (---) (---) lenger-i ikâmet bırağılup asker alınup sulanup andan cezîre-i İstendil, bizim adalar içinde Venedik kâfirinin cezîresidir, anın ceneralinden serdâra hedâyâlar gelüp aslâ ana nazar etmeyüp ubûr olundu.

Andan (---) mil **cezîre-i Değirmenlik**, Âl-i Osmânındır ve kapudan paşa hâssıdır, anı ubûr edüp andan (---) mil **Temâşâlık Burnu**, anı geçüp andan (---) mil **kal‘a-i Atina**'yı geçüp andan (---) mil **kal‘a-i Termiş**, Mora cezîresindedir, anı geçüp andan (---) mil **kal‘a-i limân-ı azîm Anapoli**, Anapolya dahi derler, Mora cezîresinde limân-ı kebîrinin nihâyetinde bir yalçın kaya üzre sa‘b u metîn kal‘adır. Ammâ murâd [u] merâmımız üzre temâşâ edemedik. Bu limanda Rûmeli eyâletinin yigirmi yedi *[270b]* sancağının sefere me’mûr olan askerini cümle me’kûlât, meşrûbât [ve] ma‘ûnetleriyle gemilere sepişdirüp bir gün bir giceden sonra kûs-i irtihâller çalınup andan yine fırışka yıldız rûzgâr ile (---) mil gidüp **kal‘a-i Benefşe**, limansız açık yer olmağıla ale'l-acele bunda olan asâkir-i İslâmları alup ol gün yine eyyâm ile Menekşe Burnu'ndan (---) mil **ezîre-i Girid**

..... (2.5 satır boş) .....

Bundan ubûr edüp aslâ im‘ân-ı nazar ile nazar etmeyüp şâdmânlar ederek cânib-i garba cezîre-i Malta diyerek **cezîre-i Çukalar**, bunlar dahi kefere Venedik hükmünde birbirine karîb kal‘a-i metînli cezîrelerdir. Önünden ubûr edüp (---) mil cânib-i yıldıza meyl edüp Mora cezîresi kenarında **kal‘a-i Koron** önünden geçüp andan (---) **Kal‘a-i Moton-ı metîn** önünden güzer edüp (---) mil yine cânib-i garba gidüp **Cezîre-i Berak** bir küçücek cezîrecikdir, Mora adasına karîbdir, anı geçüp (---) mil,

Evsâf-ı kal‘a-i Anavarin: Mora cezîresinde liman-ı azîmdir ve iki kal‘ası vardır, biri aşağı liman ağzı kayalarında, biri evc-i âsumâna berâber kayalar üzre vâki‘ olmuşdur. Bunda lenger-i ikâmet bırağılup fi'l-hâl donanma-yı hümâyûnun batîü'l-hareke olan on pâre tershânenin çakal gemilerini boşaldup cümle levâzımât, mühimmât, cebehâne ve askerîsini ve kürekçilerin gayrı gemilere yerleşdirüp sulanup gayrı tedârikler görürken bu Anavarin limanına karîb Venedik kâfirinin cezîre-i Zaklise ve cezîre-i Kefelonyoz ceneralleri barud ve gülle ve kurşum ve gayrı çuka ve kumaş ve akmişe-i fâhireler ile niçe gûne hedâyâlar getirüp serdâr-ı mu‘azzama buluşup "Gazânız mübârek ola" dediler. Ammâ murâd [u] maksûdları çâşıtlık idi. Gördüler kim Osmânlının seferi Malta üzerine olduğuna itmînân-ı kalb hâsıl edüp cezîre-i dârü'l-bevârlarına avdet etdiler. Bu limanda dahi Mora ve Arnavudluk şehbâzlarından üç bin asker-i güzîde dahi gemilere ıskarça olup cümle *mücâhidü fî-sebîlillah* cemî‘î levâzımâtların görüp sulanup, âb-ı hayât nehr-i azîmi bu liman içre deryâya mahlût olur, üçüncü gün filandıra dikilüp göç boruları çalınup bu liman-ı azîmden tokuz yüz pâre sağîr ü kebîr yelken çıkup sehl engine çıkup Karabatak ve Kapudan Durak nâmân kulağuzların on aded uçkun firkateleri beşer altışar mil ileride giderken Malta cânibine müteveccih olup cümle asker-i İslâm bildiler kim donanma-yı hümâyûn Malta'ya gider. Hemân kim vakt-i zuhr olunca ol deryâ-yı bî-emânın ortasına varınca hemân Serdâr-ı mu‘azzam Yûsuf Paşa başdarda-i hümâyûn ile tarfetü'l-ayn içre girüye dönüp geldikleri yola inân-ı dümeni çevirüp "Kaşka alavanta" deyüp başdardaden orsa filandıra ve bayraklar dikilüp kürek rebaçsası ve yelken ile vakt-i asrda yine Çukalar önünden ubûr olununca hemân Çuka cezîresi kal‘asının cânib-i erba‘asından işâret âteşleri ve işâret topları atılmağa başladı, fi'l-hâl anı ubûr edince vakt-i gurûb olup andan ol şeb-i muzlimde cümle cezîre-i Girid âteş-i Nemrûd ile çırâğân olup vakt-i Şâfi‘î'de Bismillah ile,

Evsâf-ı cezîre-i ma‘den-i zeheb-i kibrît ya‘nî cezîre-i Ikrît: Hemân cezîre-i Girid'in şimâlî cânibinde kal‘a-i Todori nâm kal‘anın mukâbelesinde süd-limân hevâda cümle keştîler lenger-endâz olup tarfetü'l-ayn içre taşra asker döküp ve iki pâre kolomborna toplar ve gayrı cebehâne ve mühimmâtlar çıkarup sepet-i siperler sürüp kal‘ayı cümle guzât-ı müslimîn muhâsara edüp iki sâ‘at cenge tahammül etmeyüp içinde olan soltat ve murtât kefereler haçlı peykerlerin ser-nigûn edüp vakt-i fecrde papasları taşra çıkup serdâr-ı mu‘azzama vere ile miftâhların teslîm idüp içinde olan kefereler firkatelerine süvar olup seg-ber-cehennem Çuka cezîresine gitdiler. Hemân kal‘ayı kabza-i tasarrufa alup limanına gemileri çeküp ol *[271a]* mahalde gemileri hıfz içün leb-i deryâya siperler ardına balyemez toplar koyup Karaman eyâletiyle Adana eyâletin muhâfazacı koyup ân-ı sâ‘atde cümle donanma kal‘a-i Hanya'ya muttasıl Nazarta nâm limana lenger bırağup cümle pür-silâh askeri hayme ve hargâhlarıyla ve yetmiş pâre balyemez top ve kırk aded kolomborna top ve iki yüz aded şâhî darbzen topları mühimmâtlarıyla taşra çıkarup cümle asker-i deryâ-misâl topları çekerek kal‘a-i Hanya bir top menzili ba‘îd gitmede, beri tarafda Nazarta limanı beş rûzgârdan emîn olmağıla cümle donanmayı anda yerleşdirüp cümle Cezâyirli ve Tunus ve Tarabuluslu ve cümle yetmiş pâre kadırga ile deryâ beğleri deryâya alarka olup volta urup deryâyı muhâfaza etmeğe me’mûr oldular.

Andan sâ'ir şayka ve karamürseller dahi cümle mühimmât [u] levâzımâtların kenâr-ı limana döküp eyâlet-i Sivas bu limanın hıfz [u] hırâsetine me'mûr oldular. Bu liman Hanya kal'asının cânib-i garbîsinde Nazarot limandır. Ammâ hamd-i Hudâ suhûletle kabza-i teshîre alındı. Bu liman Mora cezîresindeki Kabaca Burnu'na altmış mil karîb olmağıla ibtidâ Todori kal'ası ve bu liman feth oldu kim karşu Mora tarafından imdâd-ı asker geçmek âsândır. Ve bu Nazarata limanının leb-i deryâsına ve liman ağzına azîm tabyalar çatup içine mefret balyemez toplar koyup limanda yatan gemileri hıfz [u] hırâset ederdi. Ve deryâda yigirmişer otuzar mil alarka karavullar firkateleri gezerdi.

{Der-beyân-ı muhâsara-i kal'a-i Hanya}: Ba'dehû fermân-ı serdâr ile cümle hayme ve hargâhları Hanya kal'asının cânib-i şarkîsi ve garbîsi ve cenûbî tarafına top menzili ba'îd ordu-yı İslâm kat-ender-kat kurulup cânib-i erba'a içine karavullar ta'yîn olunup cümle mîr-i mîran ve asâkir-i a'yân-ı cüyûş-ı müslimîn hayme ve hargâhı ve bâr [u] bengâhıyla ta'yîn olunduğu yerlerde meks edüp taraf taraf çavuşlar tenbîh edüp cümle guzât gusller eyleyüp herkes helâlleşüp Bismillah ile ibtidâ yeniçeri ocağı rûz-ı rûşende meterise girdiler. Ertesi ale's-sabâh deryâ-misâl asker ile mevc mevc ve fevc fevc ve gürûh gürûh müzeyyen ve müsellâh cüyûş-ı muvahhidîn ile Serdâr-ı mu'azzam Yûsuf Paşa kal'a altından küffâr-ı hâre karşu alâ rağmi'l-a'dâ'l-a'dâ bir alay olmuşdur kim cümle küffâr-ı dûzah-karâr havf [u] haşyet-i Âl-i Osmân'dan mebhût [u] mütehayyir kaldılar. Andan serdâr-ı mu'azzam, kânûn-ı kadîm üzre otağına nüzûl etdüğü sâ'at cümle beldâr u çerâhora kırk bin mikdârı kazma ve kürek verüp yedi koldan sıçan yollarına mübâşeret olunup yedi koldan kal'a-i Hanya'yı kuşadup muhâsara etdiler. Evvelâ kal'anın cânib-i cenûbunda yeniçeri kethüdâsı koluna serdâr-ı mu'azzam girdi. Ve Anadolu eyâleti ile (---) Paşa on oda ile zağarcıbaşı girdi. Ve Rûmeli eyâletiyle (---) Paşa on oda ile samsoncubaşı girdi. Kapu tarafı ki cenûb tarafıdır, Sivas eyâletiyle (---) Paşa beş oda ile yeniçeriyle haseki ağa meterise ve cânib-i şarkîsinde gümüş tabyasına cümle Cezâyirli meterise girdi. Ve kal'anın cânib-i garbîsinde Altuntabya tarafına Haleb eyâletine mutasarrıf (---) Paşa üç oda ile zenberekçibaşı meterise girdi. Netîce-i kelâm yedi koldan on yedi kat-ender-kat cümle guzât meterise girüp her tarafdan göz açdırmayup günden güne meterisler yürümede, ammâ sedd-i İskender-vâr bir çâr-kûşe kal'a-i üstüvâr olmağıla cânib-i şimâlîsi liman ve deryâ vâkı' olup ol tarafında meterise girilmek muhâl-ender-muhâl olup ancak karada şarkî ve garbî ve cenûb tarafından meterise girildi. La'în-i bî-dîn küffâr, Âl-i Osmân ile Kıbrıs gazâsından berü ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl etmemeğile askeri dinç ve cebehânesi gülünç ve sâ'ir mühimmatları mütekâsir ve soltatları vâfîr, şeb [u] rûz ârâm etmeyüp yedi gün yedi gice kırk bin top ve niçe kerre yüz bin tüfenk-i pür-renk ve niçe bin kazan kumbara atup şeb-i zulmânîde kal'ayı meş'al-i mu'allaklar ile çerâğân ederdi. Yedi günde yedi bin âdem şehâdet câmın nûş edüp camadanları beytü'l-mâle teslîm olundu. Ammâ hamd-i Hudâ guzât-ı müslimîn zerre ve şemme havf etmeyüp serdâr-ı bâ-vakârın ihsân [u] in'âmı sebebiyle ihtimâm-ı *[271b]* tam edüp gice ve gündüz meterisleri ileri yürüdüp üçüncü gün handak kenarına varıldı. Ve yedi koldan balyemez toplar kal'anın yedi yerinden rahneler verdi. Ammâ kal'anın zerre mikdârı rûhunun haberi olmadı. Gûyâ bir kûh-ı Demâvend idi. Bu hâl üzre yigirmi gün yigirmi gice ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olup mel'ûn küffâr topa tutulmuş maymuna dönüp henüz hâbdan bîdâr olur gibi kudurmuş yılana dönüp eyle hıyel u şeytanat ve âteş-bâzlıklar edüp cümle guzât-ı müslimîni kebâb eyledi. Asker-i İslâm bu hıyel u mel'ânetlerine bakmayup gün-be-gün ser-bâzlıkların ziyâde edüp Kumtabya cânibinden toprak sürmeğe eyâlet-i Şâm ve Mar'ayş ve Karaman ve Tarabefzûn me'mûr olup toprak dağlar gibi gelirken küffâr-ı bed-girdâr [u] hilekâr kal'a içinden el kumbarası ve kazan kumbarası ile erbâb-ı

timarı yakup yandırdı. Âhir toprak sürmek mümkün olmayup taraf taraf lağımlara mübâşeret olunup kal‘anın garbî cânibi ki Nazarta tarafıdır, ol cânibden üç ağızlı bir lağm-ı sehm-gîn atılup kal‘anın yetmiş arşın mikdârı yeri hevâya perrân olup üzerinde olan küffârlar zâğ-ı gammâz-vâr hevâya pervâz urup dârü'l-bevâr-ı veylde karâr etdiler. Küffâr-ı dûzah-karâr bu lağım fennin görüp fi'l-hâl derûn-ı kal‘ada zîr-i handakdan güzer edüp bir lağım-ı sehm-gîn [ü] keyd-i mekîn atmışdır kim sürülen toprakla iki yüz mikdârı âdemleri evc-i hevâya münkalib edüp bir sâ‘at-i nücûmî gubar-ı türâb ile asker-i İslâm zulumât içre kaldılar. Niçe âdemler zîr-i türâbda bî-nâm u nişân olup bilâ-lahid ü bilâ tekfîn medfûn oldular. Guzât-ı müslimîn bu hâle dahi bakmayıp birbirlerin cenge tergîb edüp kal‘anın rahnedâr yerlerinden serdengeçdiler câbecâ kelleler ve diller getirmeğe başladılar. Hemân serdâr hazretleri kelle getirene elli altun, dil getirene yüz altun ve esîrin ihsân edüp niçesine timar u ze‘âmet bî-dirîğ ihsân oldukça guzât-ı müslimîn cân u gönülden cân ve baş verüp bir kaç kerre tâ derûn-ı kal‘adan kelle ve dil ve bir kerre ceneralin oğlun kayd-bend ile getirdiler. Ammâ ol gün mel‘ûn küffâr kudurdular ve hayli ceng edüp bî-nihâye yiğitleri şehîd etdiler. Ve bundan mâ‘adâ şeb [u] rûz görülmemiş âteş-feşânlık ederdi. Mâh-ı mezbûrun (---) günü derûn-ı kal‘adan bir küffâr resen-bâzlık ederek nüzûl edüp serdâr-ı âlî-tebârın huzûruna gelüp eydür "Sultânım! Eğer kal‘a içinde benim evimi ve ehl [u] iyâlimi bana ihsân edersen sana müjdem vardır" dedi.
Serdâr "Hânenden ma‘a ziyâde murâd [u] maksudun her ne ise dîn-i Muhammedî hakk-içün sana ihsân edüp cümle re‘âyâya seni zâbit nasb edüp cümle tekâlîf-i örfiyyeden seni ve evlâdların mu‘âf ve müsellem edem" deyü yemîn billah ve kasem tallah edüp mezkûr keferenin gerdenine bir emân destmâlı bend edüp keferenin cümle ricâsın kabûl etdikde kefere eyitdi. "Sultânım: Küffâr içerde iki firka olup Rûmlar kal‘ada kırılmakdan kal‘ayı Osmânlıya verüp harâc-güzâr re‘âyâ olalım derler. Venedikli, yok elbette imdâdımız gelince ceng edüp kırılırız, kal‘ayı virmeziz derler ve imdâdlarının gelmek ihtimâlleri vardır. Ve kendüler dahi top u tüfenk ve lağımdan helâk olup cümle küffâr liman tarafı emîn olmağıla anda cem‘ olmuşlardır. Şimdi tedârik oldur kim liman tarafına havâle taşrada bir tabya binâ edüp on pâre balyemez top ile liman tarafın döğesiz ve içeri Rûm mahallesinde bir kaç ok ile Rûmlara istimâlet kâğızları atasız, inşâallah böyle etseniz kal‘anın fethi müyesser olur" deyü kefere niçe gûne mütehassin tedârikler gösterdi ve vâfir sûret-i hak yüzünden telkîn edüp bir kaç ok ile Rûm mahallesine Rûmî lisânı üzre kâğızlar atup ol gice içerden on aded Rûm kefereleri çıkup İslâm ile müşerref olup isimlerine Burmalı fülân, Burmalı Sinân nâmında isimler kodular. Serdâr-ı zafer-şi‘âr bunların bu kelâm-ı dürûğlarına aslâ i‘timâd etmeyüp yevmen fe-yevmen göz açdırmayup kal‘ayı döğerdi. Ve kal‘anın cânib-i şarkîsinde Cezâyirli kolunda limana havâle bir tabya-i âlî binâ etmeği vech-i ma‘kûl görüp bir gicede evce ser çekmiş bir tabya-i âlî ihdâs edüp on pâre balyemez top-ı küp ile derûn-ı kal‘ada olan sarây-ı âlîlere ve emîndir deyü liman kenarında sâkin olan küffâra eyle top gülleleri uruldı kim derûn-ı kal‘adan *[272a]* bir feza‘ u çeza‘ kopdu kim feryâd u figânları evce peyveste oldu. Ve ol gün cümle donanma-yı hümâyûn gemilerinde ve cümle deryâ beğlerine ve Cezâyirliye emirler gidüp rûy-ı deryâda gâfil olmayup hıfz [u] hırâsetler üzre olup on iki pâre mavunalar ile kal‘anın leb-i deryâdan olan yerlerin ve liman tarafların döğmeğe me’mûr etdiler. Anlar dahi kal‘a limanın döğmeğe mübâşeret edince derûn-ı kal‘adan bir vâveylâ kopdu. Ammâ deryâdan atılan top-ı kûplerin gülleleri niçe kerre bizim asker-i İslâma isâbet etdüğünden donanma topçubaşısına gayrı fermânlar gitdi. Ammâ yine bu mâbeynde küffâr-ı anîd-i pelîd inâdına musırr olup niçe bin gûne muhîl [u] şeytanat ve âteşbâzlık edüp ve niçe kayd [u] hâ’inlik ile âteş-feşânlık edüp günden güne yüz ve iki yüz âdem derece-i şehâdete kadem basdılar, bu kemîngâhda ömr-i gümânların yasdılar, ve sâ’ir guzât-ı muvahhidîn kılıçların arşa asdılar. Hulâsa-i kelâm şeb [u] rûz

olan vekâyi‘âtları tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olup bir mücelled kitâb olur. Ancak merâm [u] maksûd-ı kelâm oldur kim küffâr-ı hîlekâr bu hücûm-ı mehcûmu görüp mâh-ı mezbûrun (---) günü bendler üzre çıkup gördü kim kırk bin eli kılıçlı ve çeğini kalkanlı serdengeçdi gâzîleri yürüyüş etmeğe âmâde olmuşlar. Ol gün küffâr bu hâli görüp bedenler üzre beyâz vereh bayrakları diküp "Aman, aman ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyü feryâd u figân etdiler. Aslâ feryâd u vâveylâlarına nazar etmeyüp ma‘a'z-ziyâde kal‘a[yı] kûp toplar ile döğüp kumbara ve kurşumlar ve lağımlar atılup kal‘anın ba‘zı münhedim olan yerlerinden rehin nâmıyla bir kaç kapudan küffâr çıkup on gün mehil istediler. Serdâr eyitdi "Ale's-sabâh çıkarsınız, yohsa cümlenizi dendân-ı tîğdan bî-dirîğ geçiririz" deyü ta‘ahhüd etdiler. Hemân küffâr-ı dûzah-karârın birkaçı serdâr serâperdesinde kalup birkaçı derûn-ı kal‘aya gidüp "Kâbil ü imkân değildir. Cümle Türk yürüyüş edüp kırsalar gerekdir. Hemân cân u başımız ve ehl [u] iyâl ü yoldaşımız sağ iken sabâh çıkalım" deyü cümle ricâ edüp ma‘a-ziyâde bedenler üzre vere bayrakları zeyn edüp niçe mu‘temed küffârlar taşra rehne çıkup ol sâ‘at emân ile cümle yeniçeri ve sipâh ve cebeci ve topçu ocakları pür-silâh bedenler üzre zeyn olup cümle topları ve cebehâneleri kabza-i tasarrufa aldılar. (---) Ol gice cümle küffâr gemilerine dolup cezîre cezîre dârü'l-karâr-ı bevârlarına git(me)diler. Hamd-i Hudâ mâh-ı mezbûrun (---) günü burc u bârûlar üzre ezân-ı Muhammedîler kırâ’at olunup cümle guzât-ı müslimîn meterislerden çıkup kal‘anın der-i dîvârı üzre kat-ender-kat zeyn olup bir kerre gülbâng-ı Muhammedî ve bir yaylım top u tüfenk şâdmânın edüp üç gün üç gice donanma-yı hümâyûn olup şeb [u] rûz şâdmânîler olup sıyt u sadâ-yı top u tüfenk evkât-ı hamsede üç yaylım atıldığında zemîn ü âsumân ve deryâ-yı bî-pâyân cûş [u] hurûşa geldi. Küffâr gemileriyle Hanya'nın cânib-i şarkîsinde Suda kal‘asına ve Retime ve Apokorona ve Kandiye'ye giderlerken Hanya cenerali la‘în bu şâdmânîleri görüp ve ezân-ı Muhammedîleri istimâ‘ edüp ve nâkûshâneleri üzre haç alemleri ser-nigûn olup yerine yeşil alem-i Resulullah zeyn olduğun görünce ceneral-i mel‘ûn "Bu hâli görmemek yeğdir" deyü parmağıyla kendi gözün çıkarup la‘în oldu. Hemân ale'l-acele cümle donanma-yı hümâyûn limana girüp ıskarça olup sâ’ir şayka ve karamürsel ve cebehâne gemilerine destûr verilüp Âsitâne tarafına müjdeciler gitdi. Ve gayrı deryâ beğleri cümle yetmiş yedi pâre başdardalarıyla elli pâre Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus gemileri lenger-endâz olup yatdılar. Andan cümle gemilerde olan mühimmâtları ve forsa pâyzenleri gemilerden çıkarup leb-i deryâya azîm surâhî ve serâmed ve musanna‘ toplar koyup ve niçe tabya-i azîmler edüp kirpi-misâl toplar ile müzeyyen edüp kal‘anın ibtîda handaklerin ve sürülen dağlar gibi toprakların deryâ-misâl asâkir-i İslâm ve beldâr ve çerâhôr ve teberdârân ve azebân ve forsa ve pâyzenânlar ile üç gün üç gicede handakleri mülevvesâtdan ve meteris sıçan yollarından pâk edüp kal‘anın rahne-dâr yerlerin metânet üzre mebnî edüp cümle asâkir-i İslâmı yerlü yerine nasb ***[272b]*** edüp kal‘a evvelkiden bin kat ziyâde metânet ve istihkâm bulup cemî‘î kenîseleri ma‘bed-i müslimîn olup tâ‘at-ı Sübhânî olmağa başlandı. İbtidâ cum‘a Sultân İbrâhîm câmi‘inde kılınup cümle guzât fethinde bulunduklarına hamd-i Hudâ etdiler.

Bu hakîr-i pür-taksîr dahi sad-lek İzid-i Perverdigâr'a şükr edüp evvel gazâmız kal‘a-i Azak ve yedi kerre gazâmız Kırım'da, vilâyet-i Leh ve Moskov ve Kazak. Ve tokuzuncu gazâmız bu kal‘a-i Hanya oldu. Ve derûn-ı kal‘a meremmâtına şurû‘ olunup herkes alâ-kadri'l-imkân dükkânların zeyn edüp leyle-i muzlimlerde herkes hâne ve dekâkînlerin kanâdîl ü meş‘alelerle zeyn edüp derûn-ı kal‘a guzât-ı müslîmîn ile pür olup yine Urum re‘âyâların limanın sol tarafında iskân edüp harâc-güzâr kaldılar. Ve evkât-ı hamse edâ olundukdan sonra yetmiş koldan çeng-i harbîler çalınup gülbâng-i Muhammedîler çekilüp üç yaylım top u tüfenkler atılup tarrâkası evc-ı Irâk'a ve Kızılelma'ya çıkar.

Belki âfâka sıyt u sadâsı müstevlî olup âleme velvele-i cedîd ve debdebe ve gulgule-i şedîd olurdu. Târîh-i Feth-i kal‘a-i Hanya: (---) (---) (---) (---) (---)

Kuvvet-i bâzû-yı sultân ile alındı Girid

sene [1056]

Ve bu kal‘a feth olduğunun altıncı günü küffâr-ı hâk-sârın Venedik donanmasıyla altı pâre Malta ve altı pâre Duka ve altı pâre Papa gemileriyle cümle yüz pâre kefere ve fecere gemileri ejder-i heft-ser gibi kal‘aya imdâd geldiler, Gördüler kim kal‘anın limanında Âl-i Osmân donanması mâl-â-mâl olup liman önünde cümle deryâ beğleri ve cümle Cezâyirli âmâde dururlar. Ve kal‘anın cümle der-i dîvârları üzre alem-i Resûl ile zeyn olup cümle burc [u] bârûlar üzre guzât-ı müslimîn pür olmuş ve nâkûshâneleri minâre olmuş ve her minâre alem-i Muhammedîler ile ârâste ve cümle der-i dîvârları asker-i İslâm ile pîrâste olmuş görünce cümle küffârın zehreleri çâk olup "elvedâ‘ ey Hanya elvedâ‘" deyüp âh [u] enîn ile hâ’ib ü hâsir cânib-i Suda'ya giderken cümle donanma ve Cezâyirli, küffâr üzre avanta ederken küffâr-ı bî-karâr, karâr edemeyüp Suda'ya firâr etdiler. Beri Hanya'da cümle guzât-ı müslimîn bildiler kim henüz kal‘a-i Hanya feth olup muhassılu'l-merâmlarına ve şütür-kâmlarına vâsıl olup İbrâhîm Çelebi kalyonuyla alınan Kızlara ağasının cümle mahbûbe câriyelerini ve cümle zî-kıymet mücevher esbâblarını bulup ve cümle küheylân atları alup ve niçe yüz Mısır hazîneliği mâl ü cebehâne ve milk [u] emlâk alup sâ’ir şühedâların kanları intikâmları alınup cemî‘î düyûrlar ibâdethâne-i müslimîn oldu. Ve böyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn, kal‘a-i İskender-i Yunan feth olup sâ’ir diyâr-ı İslâma zamm olundu. Ve bu gazâda olan ceng [u] cidâl Azak'da ve Sultân Murâd Hân ile kal‘a-i Revân ve Bağdâd'da olmamışdır. Ammâ ol gazâlar müverrihler lisânıyla âb u tâb verüp ta‘rîf ve tavsîf eylemişlerdir. Ba‘dehû serdâr-ı mu‘azzam bu cezîre-i Girid içre tokuz pâre şehr-i mu‘azzam-misâl büleydelere ve (---) pâre kal‘alara ve cezîrenin tâ ortasında Isfakıye dağlarında olan re‘âyâ vü berâyâlara her ocakdan mu‘temedün aleyh bî-tama‘ u bî-garaz ve sâhib-i ırz âdemleri istimâletnâmeler ile her kılâ‘ ve büleydelere gönderüp "Elbette gelüp harâc-güzâr olup kal‘aların miftahların pâdişâha teslîm edüp yine evlâd ü iyâlleriniz ile dâr u diyârlarımzda huzûr edüp devâm-ı devlet-i pâdişâhîye du‘â idesiz. Ve illâ bu ahde rızâ vermeyenin cümle mâlların nehb u gâret, evlâd [u] iyâllerin esîr ve kendülerin dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirmek mukarrerdir" deyü bu gûne istimâlet ve tenbîhnâmeler cümle cezîre içinde olan kal‘alara gidüp yedi günde Hanya kal‘asının cânib-i erba‘asında üç yüz pâre kurâ bıtrîk ü kıssîsleriyle ve hedâ[yâ] girân-bahâlarıyla gelüp mutî‘ u münkâd oldular. Bunlardan mâ‘adâ küffâr ser-fürû etmeyüp cemî‘î eyâlet vüzerâları ve mîr-i mîrânlara fermânlar sâdır olup "mâlları ve cânları cümle guzât-ı müslimînin olup öşr-i sultânîler versinler", deyü dellâllar nidâ edince el-azametullah yetmiş koldan yetmiş seksen bin guzât-ı müslimîn kol kol bu yedi yüz yetmiş mil cezîre içine müstevlî olup ***[273a]*** şeb [u] rûz mücâhidîn-i fî-sebîlillah ol kadar mâl-ı ganâ’im ve altun ve gümüş ve bakır avânî metâ‘lar ve niçe âfitâb-ı meh-tâblar ve duhter-i pâkîze-ahter ü bintânlar getirüp ordu-yı İslâmı ganîmet edüp on guruşa bir mahbûb ve mahbûbe kız ve oğlan vermeğe başladılar. El-hâsıl cümle guzât-ı muvahhidîn belağan-mâ-belâğ mâl-ı Kârûn'a mâlik oldular. Niçe bin garîbü'd-diyâr bu kâr-ı ganâ’imi ve bu sürûr [u] şâdmânı görüp tavattun edüp kaldı. Ve'l-hâsıl bu kal‘a-i Hanya'ya Küçük Hasan Paşa'yı ve on yedi mîr-i mîrânları ve yetmiş aded alaybeğlerin cümle ze‘âmet ve timar sahibleriyle kal‘a-i Hanya'da alıkoyup yigirmi yedi oda ile yeniçeri kethüdâsı ve on oda topcu ve on oda cebeci ve dörd aşağı bölük kalup üç bin Mısır askeri kalup cümle yetmiş yedi bin asker

muhafazacı kaldı. Ve derûn-ı kal‘ada yedi bin yedi yüz sağ ve sol ve azeb-i hisâr kaldı. Ve kırk pâre yarar beğ gemileri karşu Menekşe'den asker ve zahîre geçirmeğe kaldı. Ve elli pâre Hanya firkateleri yüzer yiğidiyle kaldı. Mâh-ı mezbûrun (---) günü Serdâr-ı mu‘azzam, Musâhib-i Şehriyârî Yusuf Paşa-yı Hırvâdî cümle kal‘ada kalan vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr ile vedâlaşup donanma-yı hümâyûn ile Âsitâne-i sa‘âdete muvâfık-ı eyyâm-ı sa‘d ile rûy-ı deryâda iki yüz pâre bâdbânın küşâde kılup cânib-i garbda Çuka adaları önünden ubûr edüp andan altmış altı mil Mora cezîresi burnunda Manya kâfiri sâkin olduğu mahalli gâret edüp andan yine Manya burnunda Kelli kal‘asını, harâbdır, anı ubûr edüp Kapuspata Burnu'n dahi ubûr edüp ve Menekşe kal‘asın ubûr edüp kal‘a-i Anapoli'de lenger ikâmet edüp anda üç gün meks olunup dördüncü gün müşâvere olunup Venedik'in İstendil cezîresin gâret etmeğe re’y [ü] tedbîr görülüp nefîr-i irtihâller çalınup Anapoli limanından taşra çıkınca Âsitâne tarafından "Gazân mübârek olsun" deyü hatt-ı şerîf ve hil’at-i pâdişâhî ve mücevher şemşîr ve mücevher hançer gelüp "Der-i devlete gelesin" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olup ol gün eyyâm-ı latîf ile **cezîre-i İstendil**'i nehb u gâret edüp az şey mâl-ı ganâ’im bulunup kal‘ası evc-i âsumâna berâber ve sa‘b u metîn ve iki aded liman-ı hasîni olup ân-ı sâ‘atde göç topları atılup lodos rûzgârîyle on günde niçe yerlere uğrayup seyr [u] temâşâ edüp **kal‘a-i Sakız**'a, andan (---) mil **kal‘a-i İlimni**'ye, andan tekrâr yine (---) mil **kal‘a-i Midilli**'ye, andan (---) mil yine **kal‘a-i Bozca**'ya varup bu zikr olunan kılâ‘ları görüp ta‘mîr u termîmine eyâlet paşaları ile biner âdem muhâfazacı koyup ve cümle cebehânelerin mükellef ve mükemmel edüp Bozcaada'dan (---) mil yine **kal‘a-i Gelibolu**, bunda dahi sulanup dizdârlarına "Basîret üzre olun" deyü tenbîh ü te’kîd edüp andan yine eyyâm-ı muvâfık ile iki gün iki gicede İslâmbol kurbunda Kızıl Adalar'da lenger-i ikâmet burağup üçüncü gün mâh-ı mezbûrda (---) mansûr u muzaffer Sarâyburnu'na varup huzûr-ı pâdişâhîde eyle şâdmânlar oldu kim ta‘bîr ve temdîh ve tavsîf olunmaz. Ol mahalde Fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa huzûr-ı pâdişâhîde zemîn-bûs edüp hil‘at-i fâhireler ile şeref-yâb ve hayr-du‘a-yı pâdişâhîyle behre-yâb olup bir Mısır hazinesi mâl-ı firâvân ve bî-hisâb hûr [u] gılmân misilli civân hedâyâlar verdi. Ba‘dehû münâfıkîn ve hasûdîn şerrine uğrayup (---) (---) (---) (---) fakîr Yûsuf Paşa'yı bi-gayr-i hak katl edüp na‘şe-i mübârekin İbrâhîm Hân görüp "Ne güzel beyâz teni vardır" deyü medh ve tavsîf edüp ağladı. "İlâhî Yûsuf! Sana edenler yakın zamânda senin gibi olsun" deyü bed-du‘âlar edüp Cinci Hoca nazar etdi. Ol sâ‘at cümle asker-i İslâm ve cemî‘î mahrûse-i Kostantıniyye ahalisi "vâveylâ ve vâ-veledâ" deyü feryâd [u] figâna âğâze edüp her kafadan bir sadâ-yı güft u gû olup "iyiliğe kemlik" deyü cümle halk bükâ vü nâliş etdiler. *Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi’a.*

Sebeb-i katl-i Yûsuf Paşa

Bağğâz ve hasûd-ı münâfıkîn pâdişâha Yûsuf Paşa'yı gamz edüp "Pâdişâhım Yûsuf Paşa lalan, Hanya hazînesinden üç Husrevânî küp altun ve üç milyon mâl-ı Kârûn ve bir altun direk keçelerle sarılmış pâdişâhıma deryâda katre ve güneşde zerre vermeyüp anları hıfz etdi" derler. Ba‘de'l-katl *[273b]* mâl [u] menâldan bir şey çıkmayup ol altun direk keçe ile sarılmış, dedikleri bir taş yerakânî direk idi. Hazîneye koyup hılâf-ı inhâ edenlerin dünyevî [ve] uhrevî yüzleri kara oldu. Ba‘dehû ol altun dedikleri sarı amûdı Mehemmed Hân-ı Râbî‘in vâlidesinin binâ etdüğü câmi‘in hünkâr mahfili altına sütun etdiler. Ammâ hakkâ kim bir sun‘-ı Hudâ ve ibret-nümâ bir seng-i asferdir kim altun ve cevâhir anın yanında ne şeydir. Bir âdem sarılık marazına mübtelâ olsa ol amûdı üç kerre üç cum‘a ertesinde ale's-sabah yalasa bi-emrillah şifâ bulur. Eyle bir seng-i Hudâ'dır kim Yûsuf Paşa'nın sebeb-i katli olmuşdur. Hikmet-i Hudâ *"el-abdu yüdebbiru vallahu yukaddiru"* [58] ve *"elsinetü'l-halk aklamu'l-*

ha(l)kdır". [159] Kaçan kim Sultân İbrâhîm Hân Sarâyburnu'nda Yûsuf Paşa ile Girid müşâveresin edüp "Hanya'yı feth etdikden sonra inşâallah sâlimîn ve gânimîn geldikde sâna ıvazın ederim" deyü yemin etdüğü meğer "şehîd ederim" demek imiş. Hakîkatü'l-hâl Hanya kal'ası gibi bir hısn-ı hasînin ve sedd-i metinin fethi bir kerb-i azîm idi. Ammâ feth olunmasına sebeb Cenâb-ı Bârî yârî kılup küffâr-ı hâksârın donanma-yı nâ-mübâreki gelmeden Gâzî Yûsuf Paşa cidd ü cehd edüp Feyyâz-ı Mutlak'ın inâyet-i ezelîsi ve avn-i aliyyesi ve esrâr-ı hafiyyesi olup feth oldu. Yohsa bu Hanya gibi sedd-i İskenderin fethi {bir vechile} mümkün değil idi. Ve eyle kal'a-i üstüvârın fethine ıvaz bir şey ile olmazdı, illâ şehâdet ola. Yûsuf Paşa-yı merhûm ve mağfûr, mahbûb-ı Hudâ imiş kim hem feth ve ba'de'l-feth şehâdet müyesser oldu. Hamd-i Hudâ bu hakîr Evliyâ-yı pür-riyâ böyle gazâ-yı ekberde bulunup sâlimîn ve gânimîn vatanımıza gelüp peder u mâder-i azîz ve azîzelerimizle müşerref olup dest-i şerîflerin bûs edüp "Ber-hurdâr-ı ömr ol oğul! Vekâletimiz eyleyüp Girid fethinde bulundun. Bizim varmamıza muhtaç etmedin" deyü buyurdular. Hakir eyitdim: "Benim peder-i azîzim, sultânım! Siz şimden gerü ihtiyâr oldunuz. Süleymân Hân asrından berü yetmiş gazâda bulundunuz. Bu ciğer-kûşenize hemân hayr du'â edin. Niçe gazâlarda bulunup cenâb-ı şerîfinize sevâb-ı cezîl ola" deyü dest-bûs edüp hayr du'âların alıp bu hikâyeye âğâze eyledi.

Hikâye-i garîbe ve acîbe-i güfte-i peder-i azîz-i mâ

Ey oğul! Bu hikâyeyi cân kulağıyla istimâ' et kim sırr-ı ilâhîde müstetir olan esrâr-ı hafiyyedendir kim bu Girid cezîresinin ibtidâ fethine Sultân Ahmed asrında ne yüzden mübâşeret olundu ve cemî'î ulemâ ve sulehâ ne yüzden hayr du'âlar etdi, deyü bu hikâyeye ser-âğâz etdi.

Evvelâ sene (---) târîhinde Sultan Ahmed Hân asrında sen vücûde geldiğin sene Atmeydânı'nda yedi aded vezîr ve a'yân-ı kibâr sarâyların münhedim edüp yerlerine yeni câmi'in esâsına şürû' olunup kırkar ellişer zirâ' melikî hafrlar kazılup ızkara temeline mübâşeret olunup bir senede kâmil esâs-ı binâ rûy-ı arza berâber oldukda cümle hâs u âm ve sulehâ-yı ümmetden kimesneler ve ilm-i eflâkden haberdâr müneccimler ilm-i mîkât ve kıble-nümâ ile ibtidâ du'â ü senâ ile bin aded kurbânlar ile makâm-ı mihrâb vaz' olundu. Ve Kalender Paşa temele mu'temed ve nâzır olup Kara Sünbül Alî Efendi temel kâtibi ve kadısı olup üstâdımız Evliyâ Efendi temel imâmı olup Üsküdarî eş-Şeyh Hazret-i kutbu'l-aktâb Mahmûd Efendi temel şeyhi ve Mahmûd Çelebi ve Kara Mahmûd Ağa ve gayrı kırk kimesne-i hoş-elhân temel mü'ezzinleri olup rûz-merre ale'd-devâm binânın itmâmına cidd u cehd, sa'y [u] ihtimâm etmede. Bir gün merhûm Sultân Ahmed Hân, câmi'in harem yeri ki, Koca Mehemmed Paşa'nın sarâyı yerinde ancak bir kasr-ı münakkaş kalmışdı, anda bir çetr-i mülemma' kurulup cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyıh [u] sâdât ve a'yân [u] eşrâf ve sığâr u kibâra bir ziyâfet-i âlî olmuşdur kim bu ni'met-i uzmâ sûr-ı hümâyûn-ı hıtân-ı Ahmed Hân'da olmamışdır. Cümle ricâlullah ba'de't-ta'âm hayr du'â edüp herkes vatanına gitdikde merhûm Sultân Ahmed Hân çetr-i mülemma'ı içre Üsküdarî Mahmûd Efendi ve Evliyâ Efendi ve Kara Sünbül Alî Efendi ve Cerrâh Şeyhi İbrâhîm Efendi ve sultân-ı hânendegân Musâhib Dervîş Ömer Gülşenî ve biz hakîr huzûr-ı pâdişâhîde ber-zânû kalup Sultân Ahmed Hân bu cümleye hitâb edüp eydür "İnşâallahu Te'âla bu câmi'imiz itmâm bulup rûşen ma'bedhâne olur. Hudâ itmâmın müyesser eyleye" buyururlar. "Ammâ bu câmi'e bir evkâf-ı azîm lâzımdır" deyince hemân huzzâr-ı meclisde ***[274a]*** olanlardan Evliyâ Efendi ve Üsküdarî Mahmûd Efendi buyururlar kim "Pâdişâhım niyyetü'l-gazâ deyüp bir diyârı feth edin. Andan cümle imârâtı ve mahsûlât-ı cizyesin bu câmi'-i şerîfinize vakf

edin. Gör e ecdâd-ı ızâmın Süleymân Hân *tâbe serâha* bizzât kendüleri cezîre-i Malta [ve] Rodos'u feth edüp ve cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Hereke ve cezîre-i İlyaki ve cezîre-i Sönbeki kal‘alarını feth edüp cümle câmi‘ine vakf eyleyüp, hâlâ tevliyet-i azîmdir, cümle ecdâdlarınızın evkâflarından Süleymân Hân evkâfından metîn ve kavî evkâf-ı azîm yokdur. Bolay kim Pâdişâhım, siz de Akdeniz'de cezîre-i Girid'i Venedik küffârı elinden feth edüp İslâmbol'dan Mısır'a giden tüccâr ve züvvâr-ı huccâc-ı müslimînin ma‘beri küffâr gemilerinden pâk olaydı" denildikde hemân Cerrâh Şeyhi İbrâhîm Efendi ve Üsküdarî Mahmûd Efendi bu niyyet-i hâlisa içün, Allah rızâsiçün Fâtiha denilüp cümle huzzâr-ı meclisin hâs u âmmı Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî tilâvet edüp el yüze sürülüp cümle hâzırûn "İnşâallahu Te‘âlâ du‘âmız icâbet kurbunda vâkı‘ olmuşdur. Erde ve geçde ol cezîre feth olur. Lâkin hemân ol cezîrenin fethi esbâbına sa‘y-ı beliğ etmek gerekdir" dediklerinde hemân Sultân Ahmed Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân* eydür: "Ammâ efendiler! Bizim Venedik kâfiriyle sulh [u] salâhımız vardır. Sulha mugâyir bir iş işlemek şân-ı şehinşâhlara lâyık-ı Muhammedî değildir. Ne bahâne ile ahd-şikenlik idelim. Bâ-husûs hâlâ Anadolu eyâletlerinde Karayazıcı ve Sa‘îd Arab ve Kalenderoğlu ve Cennetoğlu nâmân celâlîler gibi hasm-ı kavîlerimiz derdinden bîzâr olup asker-i deryâ-misâlimiz ile Serdâr-ı mükerrem Murâd Paşa lalam anların def‘iyle mukayyeddir. Niçe sefer açup cezîre-i Girid'i feth idelim" dediklerinde Evliyâ Efendi eydür "Pâdişâhım üçüncü gün serdârın cümle celâlîyi katl edüp on ikinci gün pâdişâhıma müjde gelir. Ol celâlîlerin devâm [u] sebâtları yokdur. Seyl suyu gibi geçkincidir. Serdârın Murâd Paşa, anların leşini kuyulara doldurup nâmına Kuyucu Murâd Paşa deyü tevârîhlere tahrîr oluna" deyü keşf eder. Hakîkatü'l-hâl, Murâd Paşa cümle celâlîyi Haleb ve Aziz ve Kilis altında dendân-ı tîğdan geçirüp leşlerini kuyulara doldurduğu müjdesi Sultan Ahmed'e gelince pâdişâh-ı halûk, inşirâh-ı sadr [u] zevk-i derûn hâsıl eder. Hemân ol sâ‘at Üsküdarî Mahmûd Efendi eydür "Pâdişâhım! Gazân mübârek ola, Ammâ beyt:

Rakîbin biri öldü, bini kaldı

Hayf kim öleceği diri kaldı.

"İmdi pâdişâhım! Geçen günlerdeki meşveretimiz üzre hamd-i Hudâ celâlî dikeni kırılup cezîre-i Girid gazâsına cidd ü cehd edüp ibtidâ Venedik Penç Pirim'ine bir mu‘temed elçi ile bir nâme gönderüp Girid cezîresini hüsn-i rızâlarıyla taleb edin, görelim ne zuhûr eder" deyince Mahmûd Efendi'nin bu gûne nasîhat-âmîz Girid fethi terğîbinden {Sultân Ahmed Hân} hazz edüp fi'l-hâl nâmeler tahrîr olunup Kurd Çavuş nâm bir mütekellim ve fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân kimseye nâmeleri ve niçe tuhaf hedâyâları verüp yedi günde ılgar ile Bosna'ya, andan iki günde Venedik destinde kal‘a-yı Dadırya, andan gemiyle karşu Venedik'e geçip bir gün Nazarta nâm mahalde yatup ertesi gün alay-ı azîm ile Venedik kralı olan Penç Pirim'e buluşup dîvân-ı bed-âyînlerinde nâme kırâ’at olunup mefhûmu ma‘lûmları olup ale'l-ittifâk cümlesi "N'ola, cezîre-i Girid'i Âl-i Osmân istemiş, verelim, başımız üstüne" deyü ta‘ahhüd edüp bir nâme tahrîr edüp elçiye hayli ri‘âyet edüp Âsitâne tarafına Kurd Çavuş'u gönderüp tokuzuncu günde elçi Çavuş kurd gibi maslahat görüp geldikde dîvân-ı pâdişâhîde nâmeleri Sultân Ahmed'in dest-i şerîfine verüp zemîn-bûs eder. Ol mahalde nâmeyi tercümân kırâ‘at etdükde yine Üsküdarî Mahmûd Efendi ve Evliyâ Efendi ve Sünbül Alî Efendi ve Şeyhülislâm (---) Efendi ve Mu‘abbir İbrâhîm Efendi ve Doğanî Efendi ve Şârih-i Mesnevî Mevlevî İsmâ‘îl Efendi ve Kâsımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Cenûbî Abdî Efendi ve Dervîş Ömer Gülşenî ve Güzelce Gülâbî Ağa ve Kuzu Alî Ağa ve Abdî Ağa ve bu hakîr dahi hâzır idim" deyüp pederimiz böyle takrîr etdi. Ba‘dehû bu mezkûrûnun huzûrlarında nâme-i bî-me’âli huzûr-ı

pâdişâhîde kırâ'at olunup ibtidâ sernâmelerinde böyle tahrîr etmişler kim

"Âl-i Osmân'ın güzîdesi, on altıncı pâdişâh-ı azîmü'ş-şân *ebbedallahu devletehu ilâ inkırâzu'd-devrân,* Mekke ve Medîne ve Kuds ve Irâk-ı Arab ve Acem pâdişâhı Sultan *[274b]* Ahmed Hân pâdişâhımızsüz. Hak Te'âlâ vücûd-ı şerîfiniz hatâlardan hıfz edüp devâm-ı devletiniz dâ'im ola. Bizcileyin bir pespâye ve ednâ Penç Pirim'den Girid cezîresin ricâ eylemişsüz. Altı kerre yüz bin re'âyâsıyla ve yetmiş altı pâre kal'asıyla ve senevî yedi Mısır hazînesi hâsıl olur yedi yüz yetmiş pâre kurâsıyla ve yedi aded altun ve gümüş ve gayrı me'âdinleriyle yedi yüz yetmiş mil ihâta eder cezîre-i Giridimiz ki hasretü'l-mülûkdur, anı size verelim" dedikde hemân Mahmûd Efendi, bu niyyete "el-Fâtiha" deyüp cümle hâs u âm ve huzzâr-ı meclis Fâtiha-yı şerîfi tilâvet edüp Girid fethi içün du'â ve senâ olunup gülbâng-ı Muhammedî çekildi. Ve nâmenin zeylinde yazmışlar kim "Bizim gibi fakîr, sizin gibi pâdişâh-ı azîmü'ş-şâna eylece mahsûldâr cezîreyi verince sizcileyin pâdişâh-ı âlî-vekârdan ricâ [ve] temennâmız oldur kim bize Arabistân iskelelerinden Akka kal'asın ve Sayda kal'asın ve Beyrût kal'asın ve ma'bed-i kadîmiz ola[n] Hazret-i Mesîh âsitânesi kal'a-i Kuds-i şerîfi ale't-temâm hudûdlarıyla ihsân olunmak bâbında fermân pâdişâhındır. Ve illâ cezîre-i Girid'e bundan gayrı çâre yokdur kim göz göre kimse kimseye mülkin vermek, hâmile avretin vermekden eşeddir. Ve bu bizim mülkümüzü istemeden ise sizin ecdâd-ı ızâmlarınızdan berü irsiyle intikâl eden vilâyetlerinizi celâlî ve cemâlî elinden halâs etseniz dahi ma'kûl idi, ve's-selâm" dedikde Sultân Ahmed Hân hayli müte'ellim olup bükâ-âlûd oldular. Hemân Mahmûd Efendi eydür: "Hey beğim! Ne elem çekersin, sözü verenden alan uslu gerek. İbtidâ sernâmelerinde cezîre-i Girid'i size verelim, demişler, "*elsinetü'l-halk aklamu'l-Hak'dır",* anlara Girid'i verelim dâiren Cenâb-ı İzzet'dir kim anların lisânından verelim lafzı sâdır olup er ve geç elbette anlar ol cezîreyi vericilerdir kim Fâtîha-i şerîf tilâvet olunup hedef-i icâbetde vâki' olup gülbâng-ı Muhammedî çekildi. İnşâallah feth olunması mukarrerdir" deyü gayrı mükâlemeye şürû' etdiler. Hikmet-i Hudâ bu nâme-i küffâr dîvânda kırâ'at olunduğundan sonra sa'âdetlü hünkâr def'-i gam içün Hâsbâğçe içinde Çemensoffa nâm mahalde bir çetr-i mülemma'ı, çemenzâr ve kiyâhât u nebâtât üzre kurup bâlâda tahrîr olunan musâhib ulemâ ve sulehâlar ile cân sohbetleri ederken ânî gördük, kızlarağası (---) Ağa, Harem-i bâb-ı Dârü's-sa'âde'den berü yedi dâne şehzâde-i âzâde-i civân-bahtın önüne düşüp kızlarağası huzûr-ı padişâhîye gelüp cümle şehzâdeler pâdişâhın ve Mahmûd Efendi ve Evliyâ Efendi ve sâ'ir huzzâr-ı meclisin dest-i şerîflerin bûs ederler. Hemân Şehzâde İbrâhîm, Ahmed Hân'ın ve Mahmûd Efendi'nin pây-i pûşların bûs edince Mahmûd Efendi eydür "Meydân-ı ma'reke bu İbrâhîm'e nazar olundu" der. Sultân Ahmed eydür "Sultânım! Bu şehzâdeler kullarınızdır. Hüsn-i nazarlarınız ricâ ederiz" derler.

{Der-beyân-ı hikmet-i esrâr-ı hafiyye-i İlâhî}

Ba'dehû pâdişâh, Venedik mel'ûnu nâmesinin eleminden def'-i gam içün "Şehzâde-i âzâdelerim lu'bede-bâzlık etsinler" deyü destûr-ı şâhî olunca mahdûm-ı mükerremlerin her biri birer tâvûs-ı bâğ-ı cihân gibi cilve vü reftâr u güftâr ederek meydân-ı muhabbetde top oynamağa başladılar. Ammâ cümleden Şehzâde Osmân uluca ve fidâyî ve cığâlı süğlün-misâl şehzâde idi.

Hemân Osmân top oynayup top atarak meydân-ı muhabbete girüp bürâderleriyle lu'bedebâzlığa başladı ve el topu atarak babasının tahtı yanına geldikde Sultân Ahmed Hân dâğ-ı derûnunda olanı keşf edüp Osmân'a hitâben eydür

"Osmân'ım! Bana Girid cezîresin feth eder misin" deyince ol mahdûm eydür

"Ben Girid'i neyleyeyim, ben ak tenli Urus câriyesi vilâyetin alup kanın akıdırım" deyüp yine lu‘b [u] lehve meşgûl oldukda Evliyâ Efendi eydür

"Sübhânu'l-Hallâk! Pâdişâhımın kelâmın ma‘sûm fehm edüp hissemend olamadı" der.

Mahmûd Efendi eydür:

"Osmân Girid kelâmın anladı ammâ sırr-ı İlâhîden dem urup Urus kızı kanın akıdırım, didüğünde esrâr-ı hafî kelâmı vardır kim aceb sırr-ı nihândır" buyururlar.

Ba‘dehû Şehzâde Mehemmed'i Şehzâde Osmân kovarak taht altına girüp halâs olmuşken Osmân iğfâl-ı mehil verüp Şehzâde Mehemmed taht altından çıkup meydân-ı ma‘rekede reftâr ederek yine oyuna karışdıkda hemân Osmân "tut kardaş Mehemmed" deyü bir top Mehemmed'e urunca *[275a]* Mehemmed'in başından zerdûz tâcı düşüp burnundan kan akup serâsime oldu. Sultân Ahmed eydür

"Kayırmaz Mehemmedim! Seni uran li’ümm karındaşın Osmândır. Dünya oyununun kârı böyledir, sen dahi anı ur" deyü Mehemmed'in kanın silüp kenar-ı tahta getirüp Ahmed Hân tesliye-i hâtır verüp eydür

"Bana Mehemmedim Girid'i feth eder misin" der. Mehemmed eydür

"Feth ederdim ammâ karındaşım Osmân beni kıskanup kanım akıdır {Ammâ gayrı inşâallah Mehemmed fethin tamâm eder" der} Hemân Cerrâh Şeyhi İbrâhîm eydür

"Sübhânallah, bu günde ne acâ’ib sırr-ı İlâhîler müşâhede olundu kim Devlet-i Âl-i Osmân'da ne olacağına bu şehzâdelerin bu gûne mu‘âmelesinden esrâr-ı hafîler âşikâre oldu, ammâ birimizin rûhu haberi olmadı. Bir aceb rumûz [u] künûz kuş dili tekellüm olundu" deyüp âlem-i hayretde kaldı.

Andan yine şehzâdeler top oynamağa başlayup Şehzâde Bâyezîd ile Şehzâde Süleymân kovuşarak ve toplaşarak birbirine top urarak gezerken hemân kara servi nâmında bir servi kemîninden Şehzâde Murâd çıkup ibtidâ Bâyezîd'e, andan Şehzâde Süleymân'a birer top ile urdı kim Bâyezîd ve Süleymân zîr u zeber olup ikisinin de burnundan kan damladı. Sultân Ahmed eydür

"A Murâdım! Niçin kardaşların eyle ursun" dedikde, Murâd eydür

"Vallahi Pâdişâhım, Murâdın murâdı eyle urmak değil idi. Ammâ dünya oyunudur, iktiza etdi. Zîrâ anlar geçende benim üst yanıma geçüp yerim almak istediler. Ben dahi şimdi fırsat bulup urdum" dedi. Ömer Gülşenî eydür

"Pâdişâhım! Bunda dahi bir sırr-ı İlâhî vardır" dedi.

Bundan sonra âteşi la‘l-gûn se-renk hil‘at-i fâhireye müstağrak olmuş Şehzâde İbrâhîm gelüp dest-ber-zemîn edüp Sultân Ahmed eydür "İbrâhîm'im, kanda edin" İbrâhîm eydür

"Şehâdet âbdestin alup, cümle kardaşlarımı yenüp güleşmeğe oynaşmağa şimdi geldim" deyü dilberâne ve bî-pervâ reftâr [u] güftâr ederek oynamağa başladılar.

Şehzâde İbrâhîm Şehzâde Osmân'a bir top urup Osmân'ın başından zerdûzu düşüp Osmân, "Vay hayâlarım" deyü feryâd ederek gışş oldu.

Sultân Ahmed eydür "Sübhânallah ne aceb hikmetdir" dedi.

Hemân Şehzâde Murâd "Al İbrâhîm kardaş!" deyü İbrâhîm'e bir top niçe atdıysa İbrâhîm topu bî-bâk u bî-pervâca zabt u rabt edüp İbrâhîm elindeki topu Bâyezîd'e urur şeklinde nazar edüp tarfetü'l-ayn içre gerü dönüp Şehzâde Murâd'a İbrâhîm bir top eyle urdu kim Murâd iki kerre tekerlenüp bir hayli zîr-i zemîn üzre oturup hemân Şehzâde İbrâhîm seğirderek babası tahtına geçüp oturup "Murâd'a iyi top urmadım mı" deyüp taht üzre kalkup zekerine ve hayâsına yapışarak oynayup şakalar eder.

Murâd gazabından zemîn üzre ağlayup eydür "İbrâhîm, beni urduğun görmeden ölmek yeğdir" der.

Ba‘dehû Murâd'ı kaldırup yine oyuna şürû‘ ederler. Ammâ cümle huzzâr-ı meclis "Bu şehzâdelerin bugünki gün evzâ [u] etvârları ne aceb temâşâdır" deyü ta‘accüb ederler.

Hemân Murâd yine İbrâhîm'i kovup bir top-ı gazabnâk atınca İbrâhîm yine topu zabt edüp babası Ahmed Hân'ın tahtı altına girer. Ser-bürehne ve kâkül-i perîşân-hâl taht altından çıkarken Ahmed Hân İbrâhîm'in kulağından yapışup eydür: "İbrâhîm! Bana cezîre-i Girid'i feth edüp câmi‘ime ve Mekke ve Medîne'ye vakf eder misin!" der. Hemân Şehzâde İbrâhîm eydür "Eğer Hak celle ve alâ mu‘în ve zahîrim olup Hazret-i Yûsuf yardım ederse Bismillah ile İnşâallahu Te‘âlâ oğlum Yûsuf-sıfat Mehemmed'le feth ederiz" dedikde cümleden huzzâr-ı meclis bu niyyete *"el-Fâtiha"* deyüp cümle Fâtiha-i şerîfi tilâvet edüp Ahmed Hân eydür "Ne hikmetdir kim elçi nâmesi kırâ’at olunaldan berü gumûm [u] elem beni almışdı. Def‘-i gam içün şehzâdeleri oynadırken birkaçının burunları kanayup niçe gûne temâşâlar müşâhade etdiğimden dibelik gumûm-ender-gumûm hâsıl etdim idi. Hamd-i Hudâ şimdi İbrâhîm inşâallah Girid'i oğlum Mehemmed'le feth ederim dediğinden cümle gumûm def‘ olup sürûr [u] şâdmâna vâsıl oldum" deyü cevâb eydürler. Rûh-ı Ahmed Hân şâd ola, *rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi‘a*.

Der-menâkıb-ı âkıbet-i ahvâl-i şehzâdegân-ı ibn Ahmed Hân: Hikmet-i Hudâ, kaçan kim şehzâdeler oynarken Şehzâde *[275b]* Mehemmed "Kardaşım Osmân beni kıskanır" deyüp Osmân'ın topundan burnu kanadığı işâret-i azîme imiş. Âhir Sultân Osmân Hotin gazâsına giderken ana-baba bir birâder-i kihteri iken Şehzâde-i mazlûm Mehemmed'i nâ-hak [ve] bi-gayr-i Hak, bilâ-sebeb ve bilâ-mûcib şehîd edüp Hotin'e gitdi. İbrâhîm de Osmân'ın hayâsına bir top urup Osmân hayâsından mebhût olup düşmesi bir alâmet imiş kim âkıbet Osmân Hotin'den bî-feth avdet edüp şehîd Mehemmed'in hûn-ı nâ-hakkı içün *"Kemâ tüdînü tüdân"* [60] fehvâsınca Osmân'ı Yedikulle'de hayâsından Bunyâz nâm bir la‘în sıkup ma‘nûkan Osmân'ı hayâsından şehîd etdiler kim Şehzâde İbrâhîm hayâsından Osmân'ı urup mebhût etmişdi, aceb sırr idi.

İşâret-i sâlis; Şehzâde Bâyezîd ile Şehzâde Süleymân'a, Şehzâde Murâd kara selvi kemîninden çıkup Bâyezîd'e [ve] Süleymân'a, birer top urup ikisin de zîr-i zeber olup burunları kanamasının esrârı ol

imiş kim Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ sene 1035 târîhinde feth-i Revân'a gidüp Revân altından Beşîr Ağa ile Kapucılar Kethüdâsı (---) Ağa Revân müjdesine geldikde Şehzâde Bâyezîd'i ve Şehzâde Süleymân'ı {Murâd'ın top ile urup burunları kanadığı kara selvi altında iki şehzâdenin burunlarından kanları akarak} ma‘nûkân şehîd edüp pederleri Sultân Ahmed'in türbe-i pür-envârlarına defn etdiler. Ol gice Sultân Mustafâ dahi merhûm olunmuş bulundu. Ve mezkûr şehzâdegânları ma‘nûkan şehîd ederlerken ikisinin dahi burunlarından kanları cereyân ederek defn olundular kim babaları huzûrunda Murâd'ın urduğu top darbından akan kan yigirmi bir yıl sonra zuhûr etdi, *Rahmetullahi âleyhimâ*.

Esrâr-ı râbi‘; İbrâhîm'in dahi Murâd'a bir top urup Murâd zîr-i zeber olup İbrâhîm, Ahmed Hân yanında taht üzre oturup âhir Murâd fevt olup İbrâhîm taht-nişîn pâdişâh olmak işâreti imiş.

Rumûz-i hâmis; İbrâhîm taht üzre zekerin eline alması ve oynaması ol alâmet idi kim taht-nişîn pâdişâh oldukda Devlet-i Âl-i Osmân'da sürûr [u] şâdmânlar ve sûr-ı hümâyûnlar olup İbrâhîm cimâ‘iyle me’lûf olması alâmeti idi.

Ahvâl-i sâdis oldur kim, Şehzâde İbrâhîm babası tahtı üzre hayâsına yapışup "vay hayâm" dediğini "Ey oğul! Allahu a‘lem İbrâhîm hayâsında bir maraz-ı müştedde mübtelâ olup merhûm ola" deyü peder-i âkıbet-endîşimiz bu gûne hikâyet eylediler.

Esrâr-ı sâbi‘; Şehzâde İbrâhîm, Ahmed Hân'ın tahtı altından kâkül-perîşân çıkup, Ahmed Hân "İbrâhîm bana Girid'i feth eder misin?", "İnşâallah Hazret-i Yûsuf yardım ederse feth ederim" dediği "Ey oğul! Senin efendin Yûsuf Paşa'nın serdârlığıyla cezîre-i Girid'i feth etdiğinizdir".

Esrâr-ı sâmin; "İnşâallah oğlum Mehemmed ile feth ederiz", dediği Allahu a‘lem İbrâhîm Hân'ın Yûsuf sıfatlı bir Mehemmed isimli evlâdı vücûda gelüp anın zamân-ı devletinde cezîre-i Girid bi't-tamâm feth olacak işâreti idi.

Ey oğul! Bu sırr-ı İlâhîleri, Sultân Ahmed huzûrunda Üsküdarî Mahmûd Efendi ve zikr olunan niçe kîbâr-ı evliyâullahlar ile temâşâ edüp cezîre-i Girid'in ibtidâ gazâsına bu yüzden şürû‘ ve du‘â ve senâ ve nefes olunup şeb [u] rûz müterakkib idik kim ayâ bu cezîre-i Girid'in fethi kaçan zuhûrât-ı İlâhî ile zâhir ola derken hamd-i Hudâ Koca Sultân İbrâhîm Hân âlem-i sabâvetinde babası huzûrunda Girid'in fethini deruhde etdüğü üzre ahd-i vefâ edüp Girid'i be-dest-i Yûsuf Paşa feth etdi. Ve babası huzûrunda kardaşlarıyla oynarken her bir karındaşına birer top urup yıkdığı, anlar merhûm olup meydân-ı hılâfet kendüye münhasır olması işâreti idi. Ve karındaşlarının atdıkları topu zabt u rabt etdüğü inkırâzu'd-devrân Devlet-i Âl-i Osmân anın evlad-ı evlâd-zabtında olması işâreti idi. Hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîr baban ol Girid cezîresi feth olması du‘asında bulunup sen benim ciğer-kûşem olmağıla sen benim yerime gazâ edüp cezîre-i Girid'de Hanya fethinde bulundun. İnşâallahu Te‘âlâ cezîre-i Girid'in dâiren-mâdâr fethinde dahi bulunursun. Hak Te‘âlâ, oğul sana sıhhat u selâmet vere," deyü bu Girid'in ibtidâ fethi du‘âsın ve şehzâdegânların ahvâl-i pür-melâllerin pederimiz Dervîş Mehemmed ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî ve Muhâsib-i şehriyârî bu gûne hikâyet ederdi. *Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi‘â*.

Gerçi feth-i Hanya'nın niçe bin ta‘rîf ve tavsîfi vardır ammâ bu hakîr-i pür-taksîr ve kalîlü'l-bizâya edâ-yı nazm [u] inşâda muntazamâne arz-ı ma‘rifet içün ol kadar sühan-perdâzlık etmeğe kasd

etmeyüp *"Kellimü'n-nâs alâ-kadari ukûlihim"* [61] mazmûnunca beyyin-i beyyine sâde lisân ile tahrîr edüp bu kadar ile iktifâ olundu. *Ve's-selâm* ***[276a]***

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Civân-kapucubaşı Mehemmed Paşa'yı sadâretden ma‘zûl edüp cezîre-i Girid'e serdâr-ı mu‘azzam edüp Defterdâr Sâlih Paşa'yı sadrıa‘zam edüp anlar dahi ibtidâ karındaşı Murtazâ Paşa'ya vezâretle ve tuğrâ-yı garrâ ile Budin eyâletin ihsân eyledi. Ve ol hafta hazînedârlığından çıkma İbrâhîm Çelebi'ye eyâlet-i Bağdâd-ı behişt-âbâdı ihsân eyledi. Ve ol sene-i mezbûrun mah-ı Receb'inde Sâlih Paşa'nın efendisi oğlu Çelebi Mehemmed Paşa kim sinirinden maslûb Defterdârzâde Mehemmed Paşa'dır, niçe menâsıb-ı dîvân zabt edüp ve silâhdâr ağasıyken Sâlih Paşa vezâretle yeniçeri ağalığı ihsân edüp kabûl etmediğinden tuğrâ-yı garrâ ile serdâr-ı mu‘azzam olup eyâlet-i Erzurûm ihsân olundu. Bu hakîr Evliyâ Erzurûm gümrüğüne kâtib ve mü’ezzinbaşı ve musâhib olduk. Bir paşa-yı mekâdir-şinâs ve hulvu'l-lisân, halûk-ı nâs ve bir nîk u bahâdır ve her fünûnda mâhir ü sühan-perdâz ve şâ‘ir bir paşa-yı celîlü'ş-şân ve fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân ve sâhibü'l-kerem ve'l-himem ve şecî‘ ü dilîr paşa-yı sâhibü'r-re’y idi. Hamd-i Hudâ me’mûlümüzden ziyâde in‘âm [u] ihsânları ile behre-mend ve ber-murâd edüp hayme ve hargâhımızla Erzurûm seyâhatine âmâde olduk. Ol gün huzûr-ı Sultân İbrâhîm Hân'da hil‘at-i pâdişâhî ile şerefyâb oldukda zemîn-bûs etdikde İbrâhîm Hân buyurdılar kim "Lala bu hatt-ı şerîfime amel eyleyüp kızılbaş-ı bed-ma‘âşın ısyân [u] tuğyânı olursa tuğrâ-yı garrâ-keş-i düstûr-ı mükerremimsin. Tâ Revân altına varınca cümle Anadolu eyâletlerinin asker-i İslâm'ı senin fermân-berindir" deyü Paşa-yı âlî-tebârın eline pâdişâh-ı zî-şân dest-ber-dest hatt-ı şerîf verüp beş kîse altun harc-ı râh ve elli katar katır ve elli katar cemel-i rahmet ve bir otağ çetr-i mülemma‘ ile iki kat semmûr hil‘at-ı fâhire ihsân edüp İbrâhîm Hân'ın hayr du‘âsıyla Sarâyburnu'nda Üsküdar'[a] ubur olunup Ağaçayırı nâm mahalde hayme ve hargâhımızla meks olundu. Ol gün hünkâr silâhşorlarından Çerkez Terzi Mustafâ Ağa müsellem olup Erzurûm'a ılgar ile Malatiyyeli Silâhdâr Süleymân Paşa üzre gitdi. Paşa-yı sâhib-tedbîr Üsküdar'da meks ederken fermân-ı şerîfle hazînedârı olan Atlı Dilber nâm çelebiyi ma‘zûl edüp makâmına Paşa'nın akrabâlarından Alî Ağa hazinedâr oldu. Bir hafta-i kâmil Üsküdar'da tedârikimiz ve cümle levâzımâtlarımız görülüp,

Bin elli (---) senesinin mâh-ı Recebü'l-müreccebinin gurresinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile Eyâlet-i Erzurûm'a gitdiğimiz menâzilleri ve kurâ ve kasabât [u] kılâ‘aları ve cümle âsâr-ı azimleri ayân u beyân eder

Evvelâ Bismîllah ile **şehr-i Eski-dâr,** bâlâdaki cild-i evvelde İslâmbol binâsı evsâfında Üsküdar'ın sebeb-i binâsı ve niçe kerre feth [u] fütûhu ve cümle imâreti mufassalan tahrîr olmuşdur. Anda kâmil bir ay meks edüp müsellem Erzurûm'u zabt u rabt etdüğü müjdesi gelüp Paşa kurbânlar etdi. Zîrâ Süleymân Paşa, Erzurûm vâlisiyken mukaddemâ Sultan Murâd Hân asrında Erzurûm'da celâlî olan Abaza Paşa'yı meğer Sultân Murâd Hân-ı Râbi,‘ kula rağmen Abaza Paşa'yı katl etmeyüp bir gice firkate ile Cezâyir'e, andan Habeş'e, andan Hacca, andan Hind'e, andan Acem'e, andan Erzurûm'a Süleymân Paşa'ya gelüp Abaza idiğin isbât edüp niçe gûne alâmetleriyle cümle ahâlî-i Erzurûm âşinâ çıkup günden güne başına asker cem‘ olup Erzurûm'da yine Abaza zuhûr edüp isyân etmek istermiş deyü Defterdârzâde'ye serdârlığıyla eyâlet-i Erzurûm ihsân olunmasının aslı ol idi. Hamd-i Hudâ Süleymân Paşa nev-zuhûr Abaza'yı katl edüp başını der-i devlete gelüp müsellemimiz Mustafâ Ağa Erzurûm'u zabt etdüğü haberi gelüp Üsküdar'dan mâh-ı şa‘bânu'l-mu‘azzamının gurresinde 7

sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Pendik: Leb-i deryâda bir azîm kefere köyüdür. Ma‘mûr hâneleri vardır. Üsküdar kazâsında Kireççibaşı hükmünde (---) evkâfıdır. Subaşısı var, bâğ u bostânları olmağıla İslâmbol'un cümle sebzevâtları bundan gelir. Gayrı evsâfları cild-i evvelde mesturdur. Bu mahalde sadrıa‘zam Sâlih Paşa'dan Paşa efendimize on kîse ve on at ve bî-hesâb tuhef [ü] tefârik zî-kıymet hedâyâlar geldi. Andan konakçı Alaca Atlı Hasan Ağa ve kilarcıbaşı ve matbah emîni ve bâzâra giden Konakçı ağa ile ileri gidip bir tûğ beş yüz âdem ile ileri gitdiler. Andan 6 sâ‘at

Evsâf-ı kasaba-i Gekbiziyye: *[276b]* Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Sene 233 târîhinde Bağdâd'dan Hârûnu'r-Reşîd, Ca‘fer Seyyid Battâl Gâzî ile İslâmbol'u muhâsara edüp bâ-sulh İslâmbol içre Silivrikapu kurbunda Kızlar Manastırı ta‘bir etdükleri mahal kim hâlâ ana Koca Mustafâ Paşa Câmi‘i derler, ma‘bed-i kadîmdir, anda Hârûnu'r-Reşîd bir kal‘a binâ edüp içine üç bin kul koyup her sene küffârdan birer Mısır hazînesi altun almak şartıyla akd-i sulh edüp yine Hârûn Bağdâd'a müteveccih olup Seyyid Battâl Gâzî Üsküdar'da muhâfazacı kalduğu sene bu Gekbiziyye küffârları asker-i Battal Gâzî'den birkaç âdemleri şehîd etdikleriçün Ca‘fer Battâl bu Gekbiziyye'yi nehb ü gâret edüp hânelerin harâb, küffârların esîr-i kebâb edüp dârü'l-mülkü olan Malatıyye şehrine revâne olur. Hâlâ ol harâbelerden bu Gekbizî'de niçe bin âsâr-ı binâlar zâhir ü bâhirdir. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile yine Kostantin kral bir kal‘a-i azîm binâ edüp şehri imâr eder. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed feth edüp küffâr dârü'l-karâr etmesin deyü kal‘asın harâb eder. Anın dahi âsâr-ı binâları nümâyândır.

Gekbize, "gel bize"den galatdır. Ammâ imâret-i sâlisi Ebü'l-feth Meğâzî, ya‘nî Sultân Mehemmed Gâzî, İslâmbol'u feth etdikden sonra imâr olmuşdu. Kocaili sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve Süleymân Hân asrında köprü sâhibi Koca Mustafâ Paşa bir câmi‘-i azîm binâ etmeğile anın evkâfıdır. Mütevellîsi hâkimdir. Bir kûh-ı bâlânın zirvesinde olmak ile deryâdan bir sâ‘at ba‘îd bir susuz dağ başındadır. Cümle bin mikdârı âbâdân bâğlı ve bâğçeli tarz-ı kadîm büyûtlardır. Cümle üç câmi‘i var, ammâ cümleden mükellef selâtîn-misâl kurşum örtülü kubbe-i nîlgûn Câmi‘-i Mu‘azzam'dır kim İslâmbol'da vüzerâ câmi‘lerinde böyle bir câmi‘-i azîm yokdur. Edirne kurbunda Süleymân Hân'ın

"Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su seni"

mısra‘ı söylenen cisr sâhibi Mustafâ Paşa'nın hayrât [u] hasenâtlarındandır. Merhûm Mustafâ Paşa, Mısır vâlisiyken bu câmi‘in cemî‘î ruhâm taşlardan Mısır'da üstâd-ı kâmil ruhhâmlara sahife sahife yapdırup bir somaki şem‘dân yapdırmışdır kim rûy-ı cihânda cemî‘î üstâdân ol şem‘dâna bir tîşe urmağa kâdir değillerdir. Ve niçe bin gûne Mısır tuhefleri yapdırup keştîlerle Gekbiziyye'nin Darıca iskelesine Mısır'dan gelüp câmi‘in iç yüzünde dîvârlarına üç âdem kaddi ruhâm-ı reng-â-reng kaplıdır kim İslâmbol içre böyle bir câmi‘-i münevver yokdur. Ve minberi ve mihrâbı ve mü’ezzinân mahfeli sihr-i i‘câz bir kâr-ı musanna‘lardır kim ta‘rîf ü tavsîfi bir vech ile mümkün değildir. Tâ ki müşâhade-i binâ olunmayınca ma‘lûm değildir. Zîrâ mısrâ‘

"Şenîden ki bûd, mânend dîde" [62]

dimişler. Süleymâniye Câmi‘in binâ eden Koca Mi‘mâr Sinân'ın baş halîfesi Mi‘mâr Hüsâm binâ

edüp var kuvvet-i bâzû-yı mi‘mârîsin sarf edüp eyle şîrîn-kârlık ve eyle hûrde-gîrlik ve hûrde tasarruflar etmişdir kim gûyâ yed-i tûlâsın ayân etmiş. Bu câmi‘in cânib-i erba‘asındaki revzenler üzre çeşm-i tuyûr-misâl hûrde-hayâl-i münakkaş câmlar var kim şems-i âteş-tâbın nûrı, pertev urdukda câmi‘-i nûr pür-nûr olur. Anınçün kubbesinin vasatında [63] tahrir olunmuşdur. Ve kubbesinin iç yüzi etrâfında kandîl tabakalarıyla ârâste ve niçe bin âvîze maslûbâtlar ile pîrâste olmuş câmi‘dir. Ve Mısır-kârî halıçalar var kim gûyâ kâr-ı Isfahân'dır. Ve bir vâ‘iz [u] nâsıh kürsîsi var kim sad-efkârî-i Hind anın yanında se-efkârîdir. Zamâne doğramacıları ana mânend bir kürsî-i vâlâ etmeğe kâdir değillerdir. Bu câmi‘in cânib-i selâsında olan revzenlerin hâricinde hadîka-i irem-i zâtü'l-imâd misillü bir gülistânı var kim anda olan sünbül ü reyhân ve benefşe vü erguvânın râyihası câmi‘ içre cemâ‘atın dimâğın mu‘attar edüp cümle hoş-elhân bülbüllerin feryâdı âdeme hayât verir. Ancak kıbleye mekşûf bir musannâ‘ kapusu var kim gûyâ bir bâb-ı mu‘allâdır. Atabe-i ulyâsı üzre Karahisârî Hasan Çelebi'si hattıyla müzehheb ve zîbâ câmi‘e târîh

"Hayran hasenen sene [930]"

lafzı târîh vâkı‘ olmuşdur. Ve derûn-ı câmi'de yetmiş aded hüsn-i hatt ile kelâm-ı İzzet'ler var kim her biri birer Mısır hazînesi değer, ammâ cümleden mihrâbın sol tarafında Yâkût-ı Musta‘sımî hattıyla olan kelâm-ı İzzet bir diyârda yokdur. Meğer Sultân Ahmed Câmi‘i'nde ola. Ve kıble kapusunun iki yanında taşra sofalarında altı aded sütun-ı gûnâ-gûnlar üzre altı âded kubbe ve bir kapu ***[277a]*** kubbesiyle yedi aded kubbeler ile müzeyyendir. Ve haremi, câmi‘-i selâtîn-misâl bir harem-i vâsi‘dir kim (---) (---) (---) müzeyyendir. Ve bir şerîfeli bir tabaka minâresi vardır. Ol dahi gâyet mevzûn minâre-i âlîdir. Bu câmi‘in cânib [ü] etrâfında âyende vü revendeye mihmân olmağ içün bir mihmân-sarây var kim üç bin âdem ve iki bin at alır kârbân-sarâydır. Ve başka develiği vardır. Ve cemî‘î müsâfirîn ve mücâvirîn içün bir dârü't-ta‘âmı vardır kim mâh u sâl pîr u civâna ve ricâl u nisvâna ni‘meti mebzûl olduğundan mâ‘ada ile'l-ân her şeb ba‘de'l-ışâ mihmân-sarâyda sâkin olanlara bakır sinilerle her ocak başına birer sini çobra ve âdem başına birer nân-pâre ve her ocağa birer şem‘-i revgân ve her at ve katır ve deve ve hımâr başına birer tobra yem, cânib-i vakfdan mihmândârlar getirüp hizmet ederler. Böyle bir hayrât-ı kavîdir. Ve bir âb [u] hevâsı ve binâsı latîf rûşen ve rûşenâ hammâmı vardır. Bu zikr olunan imâretlerin cümlesi serâpâ kurşum ile mestûr hayrât-ı azîmlerdir. Bunlardan gayrı sağîr ü kebîr kırk bir hânı ve yüz seksen dükkânı vardır. {Bu cümle şîrîn-kârlığ Mi‘mâr Sinân sun‘ıdır} ve çârsû içinde (---) **câmi‘i** sâdece binâ-yı kadîmdir. Ve cümle hâneleri kırmızı kiremit örtülüdür. Suları cümle kuyulardır. Ser-i kûh üzre olmağıla hevâsı latîfdir. Ammâ suyu sakîlcedir.

Ziyâretgâh-ı Gekbiziye: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan yine cânib-i şarka 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Heleke: Hereke dahi demişler. Sene (---) de, Çelebi Sultân Mehemmed Rûm keferesi elinden feth ederken hayli guzât-ı müslimîn şehîd olmağıla *heleke* ya‘nî *helâk* yeri demekdir. Hakîkatinde yine helâk olacak mahalde binâ olunmuş leb-i deryâda iki dere mâbeyninde bir yalçın kaya üzre karavulhâne-misâl bir şeddâdî taş binâ bir küçücük kal‘a-i ra‘nâdır. Cânib-i şimâle nâzır bir kapusu vardır. Kanadları ve içinde hâneleri yokdur. Hemân mu‘attal durur kal‘a dibinde Şarenmi suyundan bir değirmânı vardır. Kocaili sancağı hâkinde nâhiyedir. Andan yine cânib-i şarka leb-i deryâ ile 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kâdîm İzmit: "İznim git"den galat olup İskender-i Yunan binâsı olduğu bâlâda bin elli târîhi seyâhatimizde mufassal tahrîr olunduğu mestûrdur. Bu şehr-i şîrînde bir gün meks olunup ertesi nefîr-i rıhletler çalınup cânib-i şarka hıyâbân u çengelistân içre 6 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Sabanca: İbtidâ İzmitli bir koca bu mahalde dağıstân ve muğaylânistânı kurup saban yürütdüğünden Sabancı Koca nâmıyla müsemmâ bir kurâ olur. Mürûr-ı eyyâm ile Süleymân Hân asrında bir kasaba-i şîrîn olup Sarı Rüstem Paşa, bir hân-ı azîm binâ edüp yüz yetmiş ocakdır. Bir câmi‘-i latîf ve bir hammâm-ı nasîf ve bir esvâk-ı münîf inşâ olunup cümle rasâs-ı hâlis ile mestûr bin kiremit örtülü hâne-i ma‘mûrlu kasaba-i şîrîndir. {Ve Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır ve Hân-ı Pertev Paşa dahi kâr-ı Mimar Sinan'dır.} Cümle bu hayrât [u] hasenâtlar Rüstem Paşa'nın olmağıla anın mütevellîsi hâkimdir. Başka yeniçeri serdârı vardır. Memdûhâtından beyâz kirazı ve hammâmı dibinde bir ekmekçi dükkânı var. Bir dervîşin hayr du‘âsı berekâtıyla bir gûne hâs ve beyâz somunu pişer kim sabanca somunu deyü rub‘-ı meskûnda meşhûrdır. Hatta kırk gün dursa kuruyup lezzeti mütegayyir olup küflenmek ihtimâli yokdur. Şöhre-i şehr olduğundan ılgar ile niçe somunlarından Acem şâhına götürmüşler, pesend ahsend etmişler. Tâ bu mertebe lezîz ve hâs ve beyâz ekmeği olur, ammâ suyunun hâssasındandır.

Der-sitâyiş-i buhayre-i Sabanca: Devri yigirmi mil ihâta eder. Cânib-i erba‘asında kasaba-misâl yetmiş altı pâre kurâları vardır. Cümle halkı bu halîcin âbından nûş etmeğile reng-i rûları humret üzredir. Ve mahsûlleri gâyet çokdur, ammâ bâğları yokdur, lâkin bâğçeleri çokdur. Ve bu gölün kenarında kavun ve karpuz olur kim ikisin bir hımâr ancak götürür. Lezîz zerdesi olur kavunları vardır. Ve bu buhayre içre yetmiş seksen pâre kayıklar ve çırnıklar vardır. Köyden köye âdemler ve kerâste ve sâ’ir eşyâlar götürürler ve yetmiş seksen *[277b]* gûne balıkların sayd edüp kâr ederler. Mâhîlerinde alabalığı ve sazanı ve turna balığı ve livne balığının ta‘amı misk [u] anber hamıyla pişmiş gibi lezzeti olur ve gâyet müferrah ve mukavvîdir. Ve bu buhayrenin umkı yigirmi kulaçdır. Ve gâyet sâf ve berrâk âb-ı revândır. Sâhilinde olan ahâlî-i kurâ nisvânları esbâb gasl etdüklerinde aslâ sabun sürmeyüp üçer kerre yıkasalar pâk ve beyâz dülbend gibi olur. Mezkûr somunu dahi bu su ile yoğurup ekmek etdüklerinden pembe-misâl ekmeği olur. Ve bu halîcin cânib-i şarkîsinde,

Nehr-i azîm Sakarya: İki sâ‘at karîb ubûr edüp Kocaili içinde kasaba-i İrva kenarında bahr-i Siyâh'a munsab olup sehl himmet-ile nehr-i Sakarya bu buhayreye mahlût olmak şey-i kalîl idi. Ve bu buhayre İzmit körfezine üç sâ‘at karîb olmağıla bu gölün ayağı İzmit tuzlası önünde deryâya karışır. Hatta Sultân (---) asrında bu buhayreyi İzmit körfezine ilhâk eylemeğe niçe kerre yüz bin kazma ve çapa ve ırgad ve bennâ çalışup ittisâline sehl kalmışken "Vâfir genc ve ömr-i Nûh gerekdir" deyü İzmit halkının ığvâsıyla ferâğat etdiler. Ammâ eğer Sakarya nehri halîce ve halîc İzmit körfezine mahlût olsa Karadeniz'den bir dahi nehr-i Sakarya ile düşman girmez ve İzmit şehri iç il olup şehr-i Bolu'ya varınca beş konak yer ammâr olup Bolu şehri iskeleye karîb olup cümle İslâmbol'un gemileri tâ Bolu'ya yanaşup İslâmbol'da bir tahta üç akçeye ve bir kantar odun beş akçeye olup hayrat-ı azîm olurdu. *Allahümme yessirü'l-hayr.*

Andan 6 sâ‘at cânib-i şarka göl kenarınca ağaç deryâsı içre sun‘-ı Hudâ dıraht-ı azîmleri ibret göziyle temâşâ edüp {giderken ağaç cisrden nehr-i Sakarya ubûr olunup Çifteler dağından cem‘ olup bu haşeb cisrden geçüp Kocaili sancağı içinden güzer edüp İrva iskelesi kurbunda Karadeniz'e munsab olur}.

Menzil-i kasaba-i Handak pâzârı: (---) sancağı hâkinde bir ormanlı ve dağlı ve bâğçeli ve câmi‘li ve hân u hammâmlı ve çârsû-yı bâzârlı müzeyyen kasabacıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve yeniçeri serdârı ve kethüdâyiri ve subaşısı vardır. Ve bu mahalde bir çamurlu batak orman içre bir haşeb cisr-i tavîli vardır kim Arab u Acemde meşhûr batak-ı azîmdir. Andan yine cânib-i şarka 12 sâ‘at orman-ı azîmler içre gidüp

Menzil-i kasaba-i Düzce-bâzâr: Bu mahal Bolu nahiyesidir. Bir ormanlı ve dağlı düz yerde bir câmi‘li ve iki hânı var. Cümle Şemsi Paşa hayrâtıdır. Şâhrâh kaldırımları dahi Şemsi Paşa'nındır. Gayrı imâretleri yokdur. Ammâ etrâfında köyleri çokdur. Ve kasabası cânib-i garba Akçaşar tarafında iki sâ‘atde nehr-i Melan suyundan öte kasaba-i Üskûbî, ma‘mûrdur. Bolu hâkinde hâsdır. Câmi‘i ve hân ve hammâm ve çârsûsu {gâyet mükemmeldir}. Andan yine 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Bolu

Sene (---) târîhinde Osmâncık fethidir. Be-dest-i Sunkur Bay Şemsî feth edüp kendüye evlâd-ı evlâd kayd-ı hayât ile ocaklık ihsân olunmuşdur. Hâlâ inkırâz-ı nesl bulmayup Şemsi Paşa oğulları derler. Kal‘asını Bursa tekürü binâ etmişdir. Bir topraklı kûh-ı bâlâ üzre çâr-kûşe bir harâbe içinde ammârı yok bir kal‘acıkdır. Ebü'l-feth Mehemmed Hân tahrîri üzre Anadolu eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâss-ı hümâyûn 300.122 akçedir. Ze‘âmet-i Bolu 14, timar-ı Bolu 55, çeribaşısı ve alaybeğisi vardır. Kânûn üzre cebelüleriyle iki bin sekiz yüz kılıç asker olur. Sekiz yüz âdem dahi beğinin ve çeribaşısının olur. Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve beş nâhiyesi vardır.

Evvelâ nâhiye-i Etrâfşehir ve nâhiye-i Gökçesu ve nâhiye-i Sazak, Gerede yolu solundadır ve nâhiye-i Dörd(ler) dîvân ve nâhiye-i Yağlıca (---). Kadısına senevî beş bin guruş olur, beğine on beş bin guruş olur. Ammâ gâyet adâlet etmek gerek. Nâ-şer‘î bir kaç akçe alınsa hemân re‘âyâları üç günde İslâmbol'a varup şikâyet edüp zâlim olan hâkimin hakkından gelirler. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve nakîbü'l-eşrâfı vardır. Gerçi Türkistândır ammâ a‘yân [u] eşrâfı ve tüccârı çokdur. Gerçekden bir ma‘mûr ve âbâdân şehr-i mu‘azzamdır kim bir topraklı dağ arasında vâkı‘ olmuş otuz dörd mahalle ve otuz dörd mihrâb ve cümle üç bin tahta örtülü hâne-i zîbâlardır. Câbecâ ankâ kimesnelerin hâneleri ve hânları kiremit örtülüdür. Paşasarây ve Şemsi Paşa sarâyı ve Paşa sarâyı ve Zülfikâr {Ağa sarâyı} ma‘mûr bâğ-ı İrem-misâl sarâylardır. Ve cümle (---) cum‘a edâ olunur câmi‘ vardır.

Evvelâ çârsû içinde **Mustafâ Paşa Câmi‘i**, cema‘at-i kesîrelidir ve **Ferhâd Paşa Câmi‘i**, gâyet ma‘mûrdur. Bu câmi‘-i mezkûrlar Süleymân Hân'ın Koca Mi‘mâr Sinân kârıdır. *[278a]*

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle (---) hammâmdır. Şemsi Paşa hammâmı ve yedi hân ve bedâsten ve yedi çeşme cümle Şemsi Paşa hayrâtıdır. Ve cümle dörd yüz ma‘mûr ve müzeyyen dükkânlardır. Ammâ medrese ve dârü'l-hadîsi olduğu ma‘lûmum değildir. Ammâ yetmiş bir de mekteb-i sıbyânı vardır. İki yüzden mütecâviz hâfız-ı Kelâmullahı vardır. Ulemâsı çokdur ve *Muhammediyye* kitâbı tilâvet ederler. Oğuz âdemleri vardır. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi çokdur. Nisâ tâ’ifesi cümle muhayyer ferâce giyüp yassı-baş ile gezerler. Ammâ gâyet mü’eddebe ve mestûre hâtûnînleri vardır. Bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur.

Me’kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtından kirazı ve âb-ı hayât suları ve kutu bozası ve çam ve ardıç bardakları olur kim andan su içen hayât-ı câvidân bulur. Ol diyârda ana senek ve boduç derler. Ve halkı ekseriyyâ tüccâr-ı berr u bihârdır. Ve dağlarında çam ağaçları olmağıla re‘âyâ vü berâyâsı çam tahtası ve çam direği yiyüp kifâflanırlar. Bolu tahtası İslâmbol'da memdûh u makbûldür. Bu şehrin cânib-i garbında iki konak yerde leb-i deryâda Akçaşar iskelesidir. Ve Ereğli İskelesi ve Bartın ve Hisârönü iskelesi Bolu sancağıdır.

Germâb-ı Bolu: Bu şehrin cânib-i cenûbu hâricinde bâğlar içre nîm sâ‘at ba‘îd yerde bir müfîd ü muhtasar kâr-ı kadîm ile mebnî bir ılıcası vardır. Gâyetü'l-gâye şiddet-i suhûnet üzredir. Lâkin cereb zahmetine gâyet nâfi‘dir. Ve âbından nûş edenin ma‘idesin ıslah edüp vücûdun pembe-misâl eder. Niçe gûne nef‘i müşâhede olunmuş bir ılıcadır. Şehrin sağîr ve kebîri araba araba bu ılıcaya gidüp ten-dürüst olurlar. Meşhûr-ı âfâk germâb-ı Hallâkdır.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Bolu: Evvela **Yozgad Baba Tekyesi;** Ilıca kurbundadır.

..... (1.5 satır boş) .....

Andan 12 sâ‘atde cânib-i şarka ma‘mûr kurâlar aşup,

Evsâf kasaba-i Gerede: Bolu sancağı hâkinde subaşılıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Yeniçeri serdârı vardır. Şehri bir vâsi‘ uz içinde bin aded tahta ve kiremit örtülü hâne-i kadîmlerdir. Ve cümle tokuz mahalle ve on bir mihrâbdır. Ve cümle (---) câmi‘dir. Çârsû içinde (---) câmi‘i

..... (1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘ada mesâcidlerdir. Ve üç tekye ve bir hammâm ve üç hân ve iki yüz dükkân ve yedi kahve hânesi vardır. Cümle esnâfından ziyâde Gerede bıçakcısı ve debbâğı gâyet çokdur kim Gerede gönü ve sahtiyânı meşhûrdur. Zîrâ âb [u] hevâsı gâyet yayla ve latîfdir. Ve halkı gâyet ten-dürüstdür. Ve câ-be-câ mahbûbları vardır. Halkı ekseriyyâ suhte talebeleridir. Levendâtı meşhûr olmağıla Gerede hırsızı ve debbâğı ve sovuğu, Erzurûm'a mânend olmağıla meşhûrdur. Efvâh-ı nâsda sovuk yâd olunsa "Erzurûm sovuğu beni Gerede'de bulun, demiş" deyü darb-ı mesel olmuş derler. Ammâ halkı gâyet zinde ve mücessem ve şecî‘ Türk tâ’ifesidir. Cânib-i erba‘asında ve cenûb tarafında Kankırı şehrine varınca ma‘mûr nâhiyeleri var kim kırk elli bin Etrâk tâ’ifesi vardır. Nâhiye-i Kızılöz ve nâhiye-i Alacaöz ve nâhiye-i Eledîvân ve Birdîvân ve İkidîvân ve Üçdîvân ve Dörddîvân ve'l-hâsıl yedi dîvâna varınca nâhiye isimleridir kim cümlesi dağlar içre sâkin olur dağlardır kim halkının başka ıstılâh [u] elkâbları ve gayrı lehce-i mahsûsaları vardır.

Lisân-ı Istılâh-ı Etrâk-ı Tosya ve Bolu ve Dörddîvân: Evvelâ bu Etrâkin dîvân ta‘bîr etdükleri Ertuğrul, Âl-i Selçûkiyân[dan] Sultân Alâeddîn asrında boy beği iken kefere elinden bu dağları feth etdikçe re‘âyâ vü berâyâya istimâlet vermeğiçün dîvân edüp kös çalduğu yerlere hâlâ dîvân lafzıyla ta‘bîr edüp yedi dîvân yedi nâhiye olmuşdur. Dağî ve bâğî ve yağî âdemlerdir kim lisânları budur;

azık ekmek	*tahıl* buğday	*dehle* gözet	*zıbar* yat	*ğanlı* araba	*ün* âvâz	*râhatlık* avret
yevmi gitmiç kız	*kızan* uşak	*cılız* küçük	*cıbâr* aru	*merd* âdem		
Safâ yalavaç Âdem peygamber	*Çalab hakkı* Allah hakkı	*Yalavaç hakkı* Peygamber hakkı				
Ese yalavaç İsâ peygamber	*çebü fakı* çelebi hoca	*heleci* söz*[278b]*				
aydıncı şeyh	*banalabân* mü'ezzin	*sala* namaz	*mezgit* mescid	*ayne damı* cum'a câmi'i		
savu yeri mezârlık	*sîn yeri* mezârlık	*tâhirlik* hammâm	*savu* ağlamak	*köplez* yavru köpek		
tola zağar	*çomar* koyun köpeği	*mastı* fino köpek	*yetegen* tazı	*çınak* arslan		
saplıca kiraz	*dikdük* kiraz kurusu	*kişne* vişne	*ballı darı* incir	*kelem* lahana		
kızıl ağaç havuç	*yer sapı* havuç	*pürçüklü* havuç	*hınza* kereviz	*sepüger* turp		
çoğaç güneş	*oğlan babucı* armud kurusu	*tüğlice donbak* dikenli kestâne	*tülüce yumru* şeftâlü			
dombak kestâne	*kaplıca burka* yumurta	*beğ aşı* yumurta	*çullu cücük* tavuk	*maşatlık* mezarlık		
göynümiş olmuş meyve	*kak* kuru	*kakac* pasdırma	*fakı* hoca	*zili* sini	*zirfe zağarı* kaşık	
mavmav kedi	*çelerdi* bakdı	*dızıkdım* darıldım	*palatık* şâhnişin	*kırân* taşra	*hayâd* avlu	
yığma depe pilav	*saraş* zerde	*karış katış* aşır aşı	*çakal makal* kalye boranı	*sıkı* bulgur		
çuluk dutmaç	*tukmağı* herîse aşı	*sarığı burma* baklava gibidir	*hevây dızlık* börek gibidir	*döngel* muşmula		
boduç ağaç bardak	*yelip* palûde	*kekremsi* şarâb	*hürpüldedir* içer	*zîven mi* gider misin		
zilib	*zıkı*	*söykenenin*	*söyken*	*çırak*		

halı	karın ağrısı	yasdık	yasdık	mum
apışdı sacayak	*üç basdı* sacayak	*makrık* mundâr	*musmul* temiz	*çep* güç
tok tok havan	*sümeğe* fâ'idesiz	*kakak* enseri	*kirmân* iğ	*çığlık* sadâ
İse hakı İsâ hoca	*cavvak* lebbî	*ne yâlin* nedir hâlin	*onat nat* eyidir eyi	
çizgindi didim ağrıdı başım	*efelim* kardaşım	*setlek* âferim		

Bu lugat-i mühmelelerden mâ‘adâ niçe bin kelimât-ı türrehâtları vardır kim ne kadar nedîm âdem olsa bir kimesne onların bir kelâmın anlamak ihtimâli yokdur. Ol diyârın kavmine mahsûs bir turfe lehçe-i mahsûsadır kim ancak bu kadar tahrîr olundu. Bu Gerede şehrinden yine

{**Menzil-i Karagöl**: Sâ‘at 7}cânib-i şarka ma‘mûr ve âbâdân kurâları 8 sâ‘atde geçüp,

Menzil-i karye-i Bayındır: Bolu sancağı nâhiyesinde başka yüz elli akçe kazâdır. Kurâları sarp dağlarda olmağıla Osmâncık bu diyâr halkın feth edince kanlar ağladı. Bâğlı ve bâğçeli kasaba-misâl üç yüz tahta örtülü hâneleri ve bir hânı ve her hânede müsâfirhâne ahûrları vardır. Her müsâfir bu hânelerde meks edüp akçesiyle yiyüp içer. Ammâ odunu ve suyu ve samanı müftdir. Bu karye halkı bu gûne kâr edüp ankâlardır. Andan kalkup Hammâmlı Boğaz nâm bir teng ü muhavvif ve muhâtara boğazı bin renc [u] anâ ile 9 sâ‘atde ubûr idüp,

Menzil-i kasaba-i Çerkeş: Kankırı sancağı hâkinde subaşılıkdır ve yüz elli akçe kazâdır ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri vardır. Şehri bir bayır dibinde üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve kırk elli dükkânlı bir büleydedir. Ammâ Sultân Murâd Hân efendimizin musâhibi Silâhdâr Mustafâ Paşa yüz elli ocaklı ve yüz aded dükkânlı bir hân-ı azîm inşâ edüp bir kasaba ma‘mûr etmişdir. Lâkin ömr vefâ etmemek ile kiremit örtülü kalmışdır. Haftada bir kerre cemî‘î kurâ halkı cem‘ olup azîm bâzârdurur. Andan yine cânib-i şarka âbâdân içre 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Karacalar; Kankırı hükmünde ze‘âmetdir. Bir câmi‘li ve çemenzâr ve mahsûldâr yerli üç yüz hâne ahûrlu hâne-i fukarâlardır. Âyende vü revendeler mihmân olup ahâlîsi kâr ederler. Ammâ mu‘ânid Etrâklerdir. Bir kütüğü kırk kerre müsâfirîne satarlar. Zîrâ her gice mezkûr kütük su içinde yatar. Alan âdem ol kütüğü yakmak içün on akçe odun alır. Hattâ bir ârif yolcu bir kütüğe bir kevele enserisin mıhlayup Revân seferine gidüp gelince üç sene mürûr *[279a]* edüp yine bu Karacalar karyesinde hâne sâhibine mihmân olup âteş yakmağa kütüğü getirüp yine üç sene mukaddem enseriyle mıhlı olan kütüğü getirirler. Tâ bu mertebe mümsik ve hasîs ve le’îm ve tammâ‘ âdemleri vardır. {Kütüğü kırk müsâfire satup kırk yaşında yaşlı kütükdür, deyü medh ederler}. Ammâ yol üzre âyende vü revende müsâfirîne hânelerinde bulundukları rahmetdir ve sulehâ-yı ümmetden âdemleri vardır.

"el-kâsibu habîbullah" [64] deyü şal ve şemle ve tüfenk [ve] kırmızı kuşak ve muhayyer-i gûnâ-gûn dokuyup bey‘ [u] şirâ ederler. Karacalar kuşağı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve ziyâretgâh-ı Hazret-i Hâbîb-i Karamânî *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-aîiz*; Maskat-ı re’sleri Niğde kurbunda Ortaköy nâmın ortasında mütevellid olmuşlardır. Ebü'l-feth Mehemmed Hân asrında merhûm olup bu Karacalar'da bir kubbe-i muhtasar içre medfûndur kim ziyâretgâh-ı hâs u âmdır. Mevtine târîh, güfte-i Eflâtûnzâde:

Kâle rûhu'l-Kuds ü fî târîhihî

İnne fi'l-cennâti me’vâ rûhihî, [65] sene [902]

Bunlar tarîk-i Bayrâmîden olup **eş-Şeyh Hazret-i Hamza Efendi:** Bu Hazret-i Şeyh Karamânî halîfesindendir. Hamzavî-mezheb deyü müttehem olan azîz bu Şeyh Hamza'dır. Bu Habîb-i Karamânî ziyâretin edüp bu Karacalar'dan kalkup yine cânib-i şarka 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Koçhisâr: Kankırı hükmünde kazâdır. Nâhiyeleri ma‘mûrdur. Kal‘asını Rûm keferesi elinden sene 708 târîhinde Osmân Gâzî feth edüp bir dahi küffâra dâru'l-karâr olmasın içün temelinden münhedim etdi. Bir câmi‘li ma‘mûr karyedir. Kankırı Koçhisârı derler. Andan 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Nâsıya
ya‘ni şehr-i kadîm Tosıya

Sene (---) târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed fethidir. Sebeb-i tesmiyesi (---) galat Tosıya derler. (---) sancağı hükmünde hâsdır. Subaşısı var ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded ma‘mûr nâhiyeleri vardır. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve nakîbü'l-eşrâfı ve şeyhülislâmı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Gerçi Türkistân şehirlerindendir ammâ a‘yân-ı ulemâsı çokdur. Şehri bir mürtefi‘ yerde üç bin mikdârı tahta ve kiremit örtülü sâfî tahta ile binâ olunmuş kâr-ı kadîmlerdir. Bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur. Cümle on bir mahalle ve yigirmi bir mihrâbdır. Cümleden çârsû içre (---) câmi‘i

..... *(1 satır boş)* .....

Bu gice bir ihrâk-ı azîm oldu. Bunlardan mâ‘adâ mesâcid [u] me‘âbidlerdir. Ve yedi hân ve (---) hammâmları var. Ve cümle üç yüz kırk dükkânları ve kahvehâneleri ve bir demir kapular ile mebnî bir kârgîr binâ bezzâzistânı vardır. Her gûne metâ‘ bulunur. Ammâ cümle halkının kârları muhayyer dokumakdır. Anınçün bezzastânda muhayyer bey‘ [u] şirâ olunur.

Memdûhâtından kozlu ve leblebili halvası ve datlı kutu bozası beyâz süd gibidir, gâyet meşhûr bozası olur. Câbecâ mahbûb u mahbûbesi vardır. Ve hevâsı sehl sakîldir. Gerçi halkı Türkdür ammâ gâyetü'l-gâye garîb dûstlardır.

Ziyâretgâh-ı Tosya: Şehrin hâricinde bir mesîregâh ve çemenzâr yerde

Ziyâret-i Şis Baba Sultân: Yol üzre vâki‘ olmuşdur. Ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve

Ziyâret-i

..... (1 satır boş) .....

Andan 8 sâ‘atde kâh dağlar içre, kâh nehr-i Kızılırmak kenarınca gidüp,

Menzil-i karye-i Hacı Hamza: Hamzavî Hacı Hamza kim Habîb-i Karamânî halîfesidir. Bu karyede mütevellid olup iştihâr verdiğiçün Hacı Hamza Köyü derler. Zulümden ahâlîsi dağda bir ma‘mûr kurâda sâkin olurlar. Târîk-ı âm üzre ancak bir köhne câmi‘i kalmış, gayrı büyûtları harâbdır. Nehr-i Kızılırmak kenarıdır. Karşu cânibi sâfî bâğ u bâğçeler ile müzeyyendir. Bu nehr-i Kızılırmağ'ın ibtidâ tulû‘u (---) sancağında (---) nâm mahal dağlarından hurûc edüp sâhil-i Karadeniz'e Bafra kasabası cenbinde Karadeniz'e mahlût olduğu yerde bu nehir kendüyü evce beraber kayalardan deryâya atup gürüldüsü ve sâ‘ikasından âdeme dehşet hâsıl olur. Fa’idesiz coşkun cereyân eder bir sudur. Sayf u şitâda dâ’imâ kırmızı kan gibi akar kanlı sudur. Hatta bu hakîr, bu mahalde atımla karşu tarafdaki bâğlara geçmek murâd edüp atımla beni toparlayup cân havlinden karşu kenarda bir söğüt dalına sarılup atdan ayrıldım. Meğer zâlim su gâyet darplı ve iri iri taşlı yerden cereyân edermiş. Güç ile cân halâs edüp ba‘dehû huddâmlarım atımı getirdiler. ***[279b]***

Bu Hacı Hamza'dan kalkup yine cânib-i şarka kâh dağlarda ve kâh Kızılırmak kenarında Sarmaşıklı Kaya nâm evc-i âsumâna ser çekmiş bir kûh-ı bülendin dibinde bir daracık yoldur kim bir cânibi yalçın kaya ve sol tarafı yalçın uçurum yerde Kızılırmak ve niçe yerde Kızılırmağ'a batarak 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i musanna Osmâncık: Bir tevârîhde Osmâncık bunda doğdu ve kal‘a-i Osmâncık hilâfetinde binâ etdi, derler. Ba‘dehû Etrâk-i nâ-pâk elinden sene 795 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân fethi olduğu muhakkakdır. Çorum sancağı hâkinde ve voyvodalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Ma‘mûr nevâhîleri vardır. Serdârı ve kethüdâyeri vardır, nakîbi ve müftîsi yokdur, a‘yânı azdır, bâğ u bâğçesi çokdur. Kal‘ası Kızılırmak kenarının karşu cânib-i şarkında cisr-i azîm ile ubûr olunur. Nehre karîb bir alçak sivri yalçın kaya üzre bir küçük Şeddâdî binâ-yı metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir. Dâiren-mâdâr cirmi sekiz yüz adım şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i yekpâredir (---) nâzır ancak bir demir kapusu var. Gâyet bâlâ olmağıla içine girüp manzûrumuz olmamışdır, ammâ taşra varoşu bin mikdârı bâğ u bâğçeli tarz-ı kâr-ı kadîm Etrâk evleridir. Cümle tahta ve toprak örtülü imâr olmuş evlerdir. Yedi mahalle ve yedi mihrâbdır. Ve dükkânları azdır, ammâ yine her eşyâ mevcûddur. Üç hânı ve ırmak kenarında bir küçük hammâmı var, suyu dollâb ile Kızılırmakdan çekilir. Ve şehrin üç tarafı kumsaldır, aslâ çamur olmaz. Ve hevâsı şiddet-i hâr üzre olduğundan leziz âbdâr üzüm olur. Ve kumsallığında kebere nâmında bir gûne meyve hâsıl olup sirke ile turşu ederler, gâyet nâfi‘dir ve bu şehirde ol turşu meşhûr-ı âfâk olmuşdur. Ve cümle evleri fukarâyânedir. Ve halkı dahi fukarâ-yı Bektâşiyândır. Zîrâ bu şehrin cânib-i garbında bir mürtefi‘ yerde Sultân-ı Bektâşiyân medfûndur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şem‘-i âlem, çerâğ-ı hurrem, mücerred-i bâtın u zâhir, müsafir-i gâ’ib [u] hâzır, zübde-i evliyâ ve umde-i asfiyâ eş-Şeyh Hazret-i Koyun Baba *Kaddesenallahu bi-sırrihi'l-aziz:*

Bizzat Hazret-i Hacı Bektâş-ı Velî halîfesidir. Sene (---) târîhinde muhabbetullahi Te‘âlâ merhûm olup anda medfûndur. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Hazret-i Sultân Bâyezîd-i Velî, aziz-i merkûmu leyle-i kadrde vâkı‘asında görüp vasiyyet-i Azîz ile kabr-i şerîfi üzre bir kubbe-i âlî ve bir câmi‘-i şerîf ve dervîşân-ı zî-şân içün bir meydân ve bir it‘âm-ı dârü'z-zıyâfe-i pîr [ü] civân ve bir âyende vü revendeler içün bir mihmânsarây hân ve niçe müte‘addid hücreler ve matbah ve kilâr ve meydân edüp cümle bu hayrât [u] hasenâtla serâpâ kurşum ile mestûr bir binâ-yı ma‘mûrdur kim bir fersah ba‘îd yerden gömgök deryâ gibi kurşumları temevvüc eder şeklinde nümâyân olup kubbe-i nîl-gûnları ve kubbe-i merkad-i pür-envârının altun alemlerinin şa‘şa‘asından benî Âdemin çeşm-i nergîsi hîrelenir. Ve imâretinde şeb [u] rûz ni‘meti âteş üstünden inmeyüp âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur. Hakîr ibtidâ bu şehre dâhil oldukda bir mürtefi‘ yerde âsitânesine âdâb-ı ziyâret üzre varup atebe-i süflîsin bûs edüp *es-selâmu aleyk* ile kabr-i şerîfine dâhil olup bir hatm-i şerîfe rûh-ı şerîfiçün şürû‘ edüp hamd-i Hudâ ziyâreti müyesser oldu. Kubbe-i münevveresi misk ü anber-i hâm râyihasıyla pür olup cümle ehl-i züvvârın dimâğları mu‘attar olur. Ve her gelen zâ’ire, fukarâ ve türbedârları gülâb nisâr ederler.

Na‘ş-ı şerîfleri üzre sikke-i Bektâşîsini tekye-nişîn vâ‘izi ve fukarâları ale'l-ittifâk bu muhibb-i fukarâ evliyânın başına tekbîr [ü] tezkîr ile geçirüp cümle âşıkân hayr du‘â edüp "Kuvvet-i basarın ve sıhhat-i bedenin ve seyâhatin ziyâde-ber-ziyâde olup sa‘âdet-i dâreynde mu‘azzez ve mükerrem olup düşman şerrinden emîn olasın", deyü cümle âşıkân-ı sâdıkan [u] dil-rîşân hayr du‘â ile gülbâng-ı Muhammedî çeküp Fâtiha-i şerîf tilâvet etdiler. Hemân ol azîzin sikke-i mübârekesin başına geyince bi-emrillahi Te‘âlâ iki kulağımdan bir rîh ve iki gözlerimden irinli yaşlar bir sâ‘at açup gözlerim Arab meş‘ali gibi münevver oldu. Zirâ bu abd-i ahkar bin elli (---) Karadeniz'e gark olduğumuz asırda üç gün üç gice rûy-ı deryâda uryân şinâverlik ederken şiddet-i şitâdan kuvvet-i basarım münkatı‘ olmuş-ıdı. Hemân ol tâc-ı sa‘âdet ki başıma kondu, kuvvet-i basarım ziyâde oldu. Ve sürûr [u] safâmdan hatm-i şerîfi sûre-i A‘râf'a indirmeyince tilâvet-i Kur’ân'dan ferâğat etmedim. ***[280a]*** Ba‘dehû âsitâne-i sa‘âdetin seyr [u] temâşâ edüp fukarâlarıyla ülfet edüp baba ni‘metlerin tenâvül etdik. Hâlâ kubbe-i pür-envârında Sultân hazretlerinin Hacı Bektâş-ı Velî'den kabûl etdükleri cihâz-ı fakrlarından hırka ve seccâde ve alemi ve tabl [u] kudûmü ve seccâde ve pâlhengi ve asâsı ve tâc [u] kabâsı hâlâ mahfûz durur. Ve kubbesinin der-i dîvârında niçe seyyâhân u âşıkânın birer gûne hatlarıyla gûnâ-gûn ebyât [u] eş‘ârlar tahrîr etmişler. Bu dil-rîş dahi küstâhâne hatt-ı müstekrehimiz ile ser-i sa‘âdetleri tarafına celî hatt-ı sülüs ile hâtıra bi'l-bedâhe hutûr edüp tahrîr olunan beytdir:

Kıdve-i erbâb-ı tahkîk [ü] velî Âl-i abâ

Mahzen-i sırr-ı velâyet Hazret-i Koyun Baba

Koyun Baba lakabıyla mülakkab olmalarının sebeb-i künyesi: Hacı Bektâş-ı Velî ile Horâsân'dan tâ Rûm'a gelince şeb [u] rûz yigirmi dörd sâ‘atde birer kerre koyun gibi melermiş kim aslâ sâ‘at-i hareketinden tehallüf etmeyüp her melemesi evkât-ı hamseyi ayân u beyân edermiş. Bundan gayrı niçe bin menâkıbı vardır. Ve cümle Bektâşiyân beyne'l-halk mezmûmlardır, ammâ bu Koyun Baba fukarâları koyun, kuzu gibi meler halîm ve selîm ve halûk, terk-i tecrîd ve ârif-i billah ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘a musallî abdullahları vardır. Hulâsa-i kelâm çok seyâhatimiz yokdur derler. Ammâ Rûm u Arab u Acem'de böyle âsitâne-i azîm yokdur. Ve cisr başında,

Ziyâret-i Burhân Dede: Niçe yüz keşf [ü] kerâmeti zuhûr etmiş ulu sultândır. Bu cisr dahi Sultân Bâyezîd-i Velî'nin hayrât [u] hasenâtından vâcibü's-seyr, memdûh-ı âlem olmuş on tokuz göz cisr-i azîmdir kim her bir kemerleri kavs-ı kuzahdan ve kehkeşân-ı semâdan ve kudret kemerinden ve tâk-i kisrâdan nişân verir kantara-i azîmdir. Bir başından bir başına dörd yüz elli adımdır. Böyle dîvâne cereyân eder nehr-i azîm üzre üstad-ı mi'mâr, bennâ bir sırât inşâ etmiş kim inşâ'allah diyâr-ı Anadolu'da misli yokdur kim garîb ve acîb cisr-i metîndir.

Bu şehrde bir gün tekâ'üd edüp ertesi kûs-i rıhletler çalınup yine cisri cânib-i garba geçüp dağ ve bâğ içre giderek dağların muhavvif ve muhâtara yerlerinde

Direklibel: *Ne'ûzü billah* bir teng ü târ u sengsâr cân bâzârı yerdir kim bir âdem kayalar üzre çıkup taş yuvarlasa bin âdemi helâk eder. Bir tüfenkli hod kuş uçurtmaz. Böyle bir mel'ûn boğazdır kim Rûm u Arab u Acem'de Direklibel deyü meşhûr-ı âfâkdır. Direklibel demeğe bâ'is oldur kim ya'nî kayaların altları kûh-ı bî-sütûn gibi boşdur. Münhedim olup tarîk-ı âmmı sedd etmesin deyü niçe sâhib-i hayrâtlar mezkûr kayaların altlarına azîm çam ve ardıç direkleri dayamış, anınçün Direklibel demek ile şöhret bulmuşdur. Hemân bu mahalde paşa efendimiz atından nüzûl edüp Bismillah ile bizzât kendüleri birkaç taşları râh-ı müslimînden alup aşağı dereye endaht edince azamet-i Hudâ dörd bin mikdârı pîr [u] civân atlarından nüzûl edüp ma'ber-i nâs üzre olan taşları aşağı dereye atup bir tarafdan çeng[-]i harbîler çalınup Allah Allah ile bir sâ'atde yolu eyle tathîr eylediler kim râh-ı tahterevân ve tarîk-ı kal'a-i Revân ve Hemedân oldu. Anı dahi bu keyfiyetle geçüp Osmâncık'dan berü 9 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Hacıköy: Direkli Boğazı'ndan berü Amasiyye sancağı hudûdudur. Zalmden bir vîrân karye[s]i ve bir vîrân hânı vardır. Ammâ gâyet imâr olacak yerdir kim nazîri yokdur. Andan cânib-i cenûba Marzıvan sahrâsı içre 6 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kerkiraz (?) : Bu dahi Amasiyye hâkidir. {Yüz elli akçe kazâdır. Altmış pâre kurâsı cümle vakf-ı Resûlullahdır}. Bir câmi'li ve bir hânlı müselmân köyüdür. Ammâ bu dahi vîrâna yüz dutmadadır. İmâr olacak yerdir, zîrâ menzil yeridir. Andan 8 sâ'at,

Evsâf-ı şehr-i dârü'l-izzetü asıyye-i şâhika ke-ennahâ bakıyyet mine'l-Amalika ya'nî cebel-i kudret kal'a-i Amasiyye

Kadîm-i eyyâmda kal'ası Amâlika kavminin binâsıdır. Niçe yüz mülûkden kalmış kal'a-i Kahkahâ-yı Rûmdur. Ba'zı tevârîhde Ferhâd-ı kûh-ken binâ etdi, derler. Mahallinde tahrîr olunur. Ba'dehû sene 476 târîhinden Âl-i Dânişmendiyye'den Sultân Melik Gâzî, Rûm keferesi elinden feth etmişdir. Niçe kerre İrân-zemînin Azerbaycân pâdişâhları muhâsara edüp fethinde âciz-mânde kalmışlardı. Ba'dehû Dânişmendiyân elinden Âl-i Selçûkiyân bir takrîb ile alup karâr etdiler. Ba'dehû sene 795 târîhinde Âl-i Osmâniyândan Yıldırım Bâyezîd Hân {üzre} Timur hurûc etdükde {Amasiyye kal'asın Timur} feth etmesin deyü mukaddem târîh ile {Yıldırım Hân, Amasiyye'yi} feth edüp İsâ Çelebi'yi hâkim nasb edüp dârü'l-mülk-i taht-ı selâtîn olup hutbe tilâvet olundu ve *"Azze nasruhû, duribe Amasiyye"* deyü sikkeli akçesi kat' olundu. Zîrâ dağlarında ve şehr-i Gümüş'de sîm-i halisin üç yerde ma'deni vardır. Ba'dehû *[280b]* pâdişâhlara mahsûs sarây-ı hâs ve bâğçe-i İrem binâ olunup tahtgâh-ı Âl-i Osmân oldu. Ebü'l-feth tahrîrinde eyâlet-i Sivas hâkinde Amasiyye beğinin tahtıdır. Sevâd-ı

mu‘azzam ve taht-ı pâdişâh-ı mükerrem olmağıla bir kaç kerre ber-vech-i arpalık kânûn üzre bu sancak üç tuğlu vezîrlere sadaka olmuşdur. Taraf-ı pâdişâhîden kânûn üzre paşasının hâss-ı hümâyûnu 300.000, sancağında ze‘âmet 19, timar 422, alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Bu cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı timar kânûn üzre cebelüleriyle üç bin asker olup alaybeğisi ve paşası sancağı altında sefer eşerler. Pâk ü müsellah ve mükemmel askerleri vardır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyeleri gâyet ma‘mûrdur. Evvelâ nâhiye-i İnebâzârı ve Geldikkân ve Akdağ ve Kağala nâhiyesi kasabadır. Ve sancağında tokuz kazâdır.

Evvelâ kazâ-yı Köprü, Simere ve kazâ-yı Zeytûn ve Gümüş ve Bulak ve kadısına senevî yedi bin guruş olur. Ve paşasına ber-vech-i adâlet yetmiş bin guruş olur. Paşasının hâssı altı aded subaşılıkdır.

Evvelâ şehr-i Bac-bazar ve Varây ve İnebazarı ve Akdağ ve Suluova ve hâslar subaşısı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrafi ve yeniçeri serdârı ve ankâ sipâh kethüdâyeri vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâ ve ankâ bâzargânları vardır. Ve ankâ hânedân sâhiblerinden beş yüz akçe müte‘addid mollalar ve beğ ve beğzâdeler ve paşa ve paşazâdeler gâyet çokdur.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Amasiyye: Evc-i âsumâna ser çekmiş zirve-i a‘lâsında olan kulle ve burc [u] barûları, cihân-nümâları dâ’imâ ebr-i kebûdlar içredir. Vakt-i zuhur olup küşâde hevâ olunca derûn-ı kal‘ada olan câmi minâreleri ve sakf-ı büyûtları nümâyân olur bir iç kal‘adır. Dâiren-mâdâr cirmi tokuz bin altmış adım şekl-i muhammes kûşe kûşe-bendli ve gûnâ-gûn fendli kal‘a-i sengîn bünyâd ve bir kâr-ı Ferhâd kal‘a-i metîn-âbâd[d]ır. Ve cümle kırk bir kulle ve sekiz yüz bedendir. İçinde hâneleri ma‘lûmum değildir, ammâ kâr-ı kadîm sarâylar ve cebehâne ve gılâl anbârları ve su sarnıçları var ve aşağıda cereyân eden nehre nüzûl edecek su yolları hayât bolıdurlar. 3007 lakdır vardır. Ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur. Ve cânib-i şarka nâzır 4 kat demir kapusu var. Ve derûn-ı kal‘ada Yıldırım Hân câmi‘i var. Ve ağreb-i garâ’ibden câh-ı cahîm-misâl bir zindânı vardır. Ve cümle sagîr ü kebîr yetmiş pâre topları vardır. İç il olmağıla azîm balyemez topları yokdur.

Bu kal‘anın altı, serâpâ mağaralar ile müzeyyen olup ibret-nümâ gâr-ı yetimânlar vardır. Hatta Celâlî Karayazıcı ve Kara Sa‘îd asrında cümle a‘yân-ı vilâyet cemî‘î zî-kıymet esbâb [u] eşkâllerin bu mağaralara ve bu kal‘aya hıfz edüp ehl [u] iyâlleriyle masûn [u] mahfûz olmuşlardır. Hatta Timur-ı bî-nûr yer götürmez deryâ-misâl asker ile bu kal‘ayı yedi ay muhâsara edüp bir vecihle zafer bulmayup hâ’ib ü hâsir gitmişdir. Gerçi iç ildir ammâ bir celâlî mütehassın olmasın içün dizdâr ağası ve (---) aded neferâtları da dîde-bânlık eyleyüp kapusunda pür-silâh âmâde dururlar. Ammâ aşağı kal‘ası şehrin tâ ortasından cereyân eden nehr-i Tozanlı kenarında yalın kat dîvârlı bir alçacık taş binâ kal‘adır, cirmi ma‘lûmum değildir.

Ammâ üç kapusu var; {Kıbleye nâzır alçak köprüde Karanlık kapu ve kal‘aya nâzır Ma‘denus kapusu, Bâyezîd Hân Köprüsü yoludur, Merzifon ve Gergera[n] kasabası ve Lâdik ve Varay ve cânib-i garba Meydân kapusu tahta cisr-i azîme karşı şehre Gök Medrese'ye geçer ve cânib-i şarka Bâb-ı Serkiz ve Zeytûnâbâd, kabr-i Elvân Çelebi ve Amasiyye tahta cisri karşu şehirde Garîbler câmi‘ine geçerler}.

Ve cümle ma‘mûr sarâyları ve gayrıları altıyüz hânedir. Câbecâ esvâk-ı muhtasarı var. Ve (---) câmi‘i (---) (---) (---) var.

Bu kal‘a dibinden cereyân eden nehr-i Tozanlı, Tokat'dan yukaru Tokat kazâsı sancağı dağlarında Tozanlı dağlarından gelüp kal‘a-i Tokat önünden geçüp {Eski İnebâzârı'ndan beri Kar gölünden beri kal‘a-i Turhal kasabasının arasından geçüp Çengâlli belinden beri Sarıkusu'ndan beri Dadoy Kırı köprüsünden Cilân köprüsünün arasında nehr-i Çekerek'e karışır. Bu cisreyn kâr-gîr kantara-i azîmlerdir.

Andan Ferhad Boğazlarından geçüp Amasiyye'ye uğrar ve bu nehre Lâdik gölünün ayağı Kavze önünden Suluova içinden berü gelüp Amasiyye kurbunda nehr-i Tozanlı'ya mahlût olur}. Amâsiyye'ye uğraduğiçün efvâh-ı nâsda yâvedir ammâ mezeden hâli değildir. "Tokat sıçar, Amasiyye içer" derler. Bu nehir Amasiyye'den aşağı geçdikden sonra Çihârşenbe suyu derler, niçe büleyde ve kurâlara uğrayup mezra‘aları ve bâğ u besâtînlerini rey edüp ubûr ederek Karadeniz'in sâhilinde kal‘a-i Samsun'un cânib-i şarkîsinde Bahr-i siyâha dökülür. Ammâ kasaba-i Çihârşenbe altında niçe uyûnlar karışır ve Sivas eyâletinde kal‘a-i Niksâr altından cereyân ederek Boğazkesen'de dahi nehr-i Kerkük'e mahlût olup yedi nehir mahlût oldukdan sonra Samsun dibinde deryâ-misâl deryâya mahlût olur. Bu nehr-i azîmin şehr-i Amasiyye iki cânibine vâki‘ olmuş kat-ender-kat dâmen-i dağlara ve bayırlara vâki‘ olmuş şehr-i azîmdir.

Ve bu nehir üzre Sultân Bâyezîd-i Velî'nin (---) göz bir cisr-i azîmi vardır. Bu dahi ağreb-i garâ’ibden cisr-i musanna‘dır. Bu nehr Amasiyye'ye cânib-i cenûbdan gelüp niçe bin bâğ u bâğçeleri saky edüp niçe yüz su dolâbların deverân etdirerek şimâl cânibine cereyân eder. ***[281a]*** Anınçün Hamâ ve Adana ve Amasiyye'nin su dollâbları meşhûrdur.

Ve bu şehr-i Amasiyye'nin şarkîsi ve garbîsi ta‘bîr etdükleri cümle 48 mahalle-i müslimîn ve beş mahalle-i Nasârâ-yı Mesîhîn vardır. Ve cümle-i cümele sağir ü kebîr beş bin imârhâne ve sarây-ı azîmler ve gayrı büyûtlardır.

Cümleden pâdişâhlara mahsûs sarây-ı sultânî ikidir, (---) Hân binâsıdır. Sâhil-i nehrde hadîka-i bâğ-ı İrem-misâl gül [ü] gülistânlı ve sünbül [ü] reyhânlı şâhâne kasr-ı gûnâ-gûn ve müte‘addid kâ‘alar ile ârâste ve eşcâr-ı müsmirrât-ı gûnâ-gûnlar ile pîrâste sarây-ı ibret-nümâdır. Bâğçe-i hâs üstâdı ve elli aded sarı külahlı çapacı bâğbân [u] bostâncıları var, andan Paşa Sarâyı, Mehemmed Paşa Câmi‘ine muttasıldır. Ve iç kal‘ada Sultân Bâyezîd Sarâyı ve Şemsî Paşazâde Ahmed Paşa Sarâyı ve Hoca Ahmed Paşa Sarâyı ve Yorgoç Paşa Sarâyı ve Geldikkânlı Alî Paşa Sarâyı, cümle sarâyları ve gayrıları kiremitle mestûrdur. Bunlardan mâ‘ada sarâylar hadden efzûndur, ammâ tahrîrinde âciziz. Zîrâ i‘tibârı olmayan eşyâları tahrîr etmede melâlet var.

Der-beyân-ı cevâmî‘-i Amasiyye: Cümle iki yüz kırk mihrâbdır. Evvelâ **Câmi‘-i Sultân Bâyezîd-i Velî:** İbtidâ hükûmeti, âlem-i şehzâdeliğinde Tarabefzûn'dur, andan bu Amasiyye'dir. Bundan der-i devlete gidüp pederi Ebü'l-feth Mehemmed Hân Üsküdar kurbunda Mâldepe'de merhûm oldukda müstakil pâdişâh olup Amasiyye'de pâdişâh oldum deyü Amasiyye halkını cemî‘î tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf [ve] müsellem edüp bu câmi‘i binâ etdi. Ammâ latîf câmi‘dir. Tûlen ve arzen yüzer ayakdır. Mihrâbı ve minberi ve mü’ezzinân mahfili gâyet musanna‘dır ve yekpâre bir kubbe-i nîl-gûndur. Lâkin ol kadar büyük değildir. Cânib-i edvârında sâ’ir selâtîn cevâmi‘leri gibi kanâdiller zeyn edecek soffası vardır. Cânib-i erba‘asında revzenleri üzre münevver câmi‘leri vardır. Kıble kapusu gâyet musanna‘dır. Târîhi "*Hurrem binâ*", sene 893 vâki‘ olmuşdur. İki minâresi ve bir haremi var.

Etrâfi soffalar ve gûnâ-gûn amûdlar üzre kıbâblardır ve hareminin vasatında bir musanna‘ âbdest havzı vardır. Ve taşra haremi içre çınâr-ı müntehâlar eyle zeyn olmuşdur kim evkâf-ı azîmdir.

Ve kal‘a tarafında Şamlar Mahallesinde Miskînlere karîb **Küçük Ağa Câmi‘i**, karşı Çekerek nehri üzre bâğ-ı İrem **Bâyezîd Paşa Câmi‘i**; kubbe ve kurşumlu ve bir minâreli ve haremi serâpâ mermer-i hâm döşelidir. Ve **Mehemmed Paşa Câmi‘i;** su kenarında kârgîr kurşumlu kubbeli ve bir minârelidir. Ve **Hızır-İlyas Câmi‘i;** Çilehânededir. Âsitâne-i azîm ve kurşumludur ve **Mahkeme Câmi‘i;** tahta örtülüdür. Cümle kadîdler bi't-tamâm endâmlarıyla bu câmi‘de hücre içre tabutlarında durur. Bu câmi‘in minâresi tahtadır. Ve **Fethiyye Câmi‘i;** kiliseden bozma, minâresizdir. Ve **Yorguç Paşa Câmi‘i;** Çelebi Sultân Mehemmed vezîridir. Ve **Gökmedrese Câmi‘i;** kurşumlu ve minâresizdir

..... (2 satır boş) .....

Bunlardan gayri mesâcidlerdir.,

Evsâf-ı mesâcid-i Amasiyye: Evvelâ Sarrâclar Mescidi ve Büyük Ağa Mescidi ve Temennâ Mescidi ve Kılcı Mescidi ve Kadı Köprüsü Mescidi ve Dere Mahalle Mescidi ve Yukaru Bâzâr Mescidi ve Sefer Ağa Mescidi ve Bedâsten Mescidi ve Çöplüce Mescidi ve Mustafâ Beğ Mescidi ve Alî Ağa Mescidi ve Aşağı Bâzâr Mescidi ve Garîbler Mescidi ve Çukurlar Mescidi ve Hocazâde Mescidi ve Atmeydânı Mescidi ve Kanlı {Bâzârı Mescidi ve Bakacak Mescidi ve Yukaru Meydân ve Aşağı Meydân Mescidi. Bu cümlesi kurşumlu imâr-ı selâtin câmi‘-misâl mesâcidlerdir kim ma‘lûmumuzdur}. ,

Evsâf-ı medâris-i Amasiyye: Cümle on aded medrese-i dârü't-tahsîli'l-ulûmdur. Ammâ cümleden mükellef ve ma‘mûr ve müzeyyen Medrese-i Sultân Bâyezîd-i Velî ve Medrese-i Mehemmed Paşa ve Kadı Medresesi ve Gök Medrese ve Büyük Ağa Medresesi kurşumlu binâ ve dud ağaçlı ve bâğçeli dârü't-tedrîsdir. Medrese-i Küçük Ağa ve Medrese-i Bâyezîd Paşa ve (---) (---)

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-i Kur’ân: Cümle tokuz aded dârü'l-Kur‘ân'dır. Evvelâ kurrâ-i Bâyezîd Hân: Üç yüzden mütecâviz talebe-i hâfız-ı Kur’ân vardır kim her biri kırâ’at-i İbn Kesîr ve seb‘a ve aşere ve takrîb kırâ’ati sâhibi hamele-i Kur’ân ulemâları vardır.

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü'l-hadîs: Cümle (---) aded dârü'l-hâdîs-i kudsî ve mahall-i hadîs-i Nebîdir.

..... (2 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü't-ta‘lîm, mekteb-i sıbyân-ı ebced-hân: Cümle 200 aded mekteb-i tıflândır. Bâlâda tahrîr olunan kırk sekiz mahallenin *[281b]* ve tahrîr olunan cevâmi‘ ve mesâcidlerinin kurbunda birer mekteb-i sıbyân mukarrerdir kim niçesi kurşumlu imâr mekteblerdir. (---) (---)

Evsâf-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân: Cümlesi kırk aded zâviye-i ehl-i tarîkdir. Cümleden âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî ki, Mevlevîhâne ve semâ‘ ve safâhânedir. Ve Tekye-i Hızır-İlyâs ve Tekye-i Gök

Medrese ve Tekye-i Pîrler ve Şâmiler Tekyesi ve Gülâbîzâde Tekyesi ve Müftîzâde Ahmed Efendi Tekyesi ve Kanlıbâzârında Kâdirî Tekyesi ve Miskinler Tekyesi

Evsâf-ı imâret-i dârü'z-ziyâfe: Cümlesi on aded dârü'l-it‘âmdır. Cümleden mükellef Sultân Bâyezîd-i Velî imâretinin rûz-merre merreteyn cümle fukarâya ni‘met-i bî-kusûru mebzûldur. Ve imâret-i Mevlevîhâne: Dervîşânlarından mâ‘adâ fukarâlara ni‘meti mebzûldur. Ve İmâret-i Pîr İlyâs Dede ve İmâret-i Mehemmed Paşa ve Bâyezîd Paşa ve Yorgoç Paşa ve Gök {imâret ve Hâtûniyye İmâreti ve imâret-i Çöplüce}

Evsâf-ı kârbânsarây: Cümlesi (---) aded mihmânsarây-ı kebîrlerdir. Evvelâ bu hâne-i Sultân Bâyezîd-i Velî cümle rasâs-ı hâs ile mestûrdur. Bâyezîd Paşa, bu hânesi kurşumludur. Tâbhâne-i Bayrâm Paşa, Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîridir, cümle kurşumludur ve tâbhâne-i Çöplüce, kiremitlidir. Gök Medrese tâbhânesi, Yorguç Paşa'nındır ve Doğruotur tâbhânesi, bunların ni‘meti mebzûldur.

Evsâf-ı hân-ı hâcegân: Cümlesi (---) aded kal‘a-misâl rasâs-ı nîl-gûn ile mestûr demir kapulu hânlardır. Evvelâ Sarı Mehemmed Ağa Hânı; kurşumludur. Ve Sultân Bâyezîd Hânı ve Yorguç Paşa ve Bâyezîd Paşa ve Hoca Mehemmed Hânı ve Kapan Hânı, mîzân bundadır ve Rıdvân Ağa Hânı ve Mehemmed Paşa Hânı ve ana karîb Timarhâne-i azîm-i âbâdân, evkâf-ı kadîmdir.

Evsâf-ı hân-ı mücerredân: Cümlesi (---) aded bekâr ve garîbü'd-diyâr sâhib-i kâr kimselerin odalarıdır. Başka bevvâbları ve odabaşıları vardır. Her gice ba‘de'l-ışâ tablları döğülüp kapuları sedd olur. Taşrada kalan giremez ve giren merd ü ferd ve ehl-i derd çıkamaz. Tâ ki sabâh olunca kapusu küşâde olup herkes kârına ve dükkânına gidüp meşgûl {olurlar}.

Evsâf-ı hammâmât: Cümlesi (---) aded hammâmlardır. Evvelâ Sinânoğlu hammâmı ve Kumacak hammâmı, kurb-ı Bâyezîd Paşa ve Mustafâ Beğ hammâmı, muttasıl-ı câmi‘-i Mehemmed Paşa ve Sarây hammâmı, kurb-ı Hünkâr Sarâyı ve Ilıcahammâm, alçak cisr başında su kenarındadır ve Çardaklı hammâm, Hacızâde kurbunda ve Kadı hammâmı, kurb-ı câmi‘-i Fethiyye ve Sultân Bâyezîd hammâmı ve Yorguç Paşa hammâmı ve Kanlıbâzârı hammâmı {ve karşu kal‘a içinde dörd hammâmdır, ikisi sâde hammâmdır, mâ‘adâsı çifte hammâmlardır kim güzîde hammâmlardır ve meydân mahallesinde iki hammâmdır, biri çiftedir}.

Evsâf-ı çârsû-yı bâzârı: Cümle bin altmış dükkân ve yüz altmış esnâf-ı gûnâ-gûndur. Ekseriyyâ çârşusı Bursa pâzârı gibi kâr-gîr kemer-kâb esvâk-ı sultânîlerdir. Ve kal‘a-misâl cümle kıbâblar ile müzeyyen dörd demir kapulu bezzâzistânı vardır. Çârsûlarının ekserî kurşumlu ve serâpâ kaldırım döşelidir. Cümle bâzârı ve bezzâsteni Bâyezîd Hân Câmi‘i tarafındadır.

Der-sitâyiş-i esmâ-i mahallât: Cümle kırk sekiz mahalledir. Evvelâ kal‘a tarafında Şâmlar mahallesi ve karşu şehir tarafında mahalle-i Bâyezîd Paşa ve mahalle-i Mehemmed Paşa, mahalle-i Sarây ve Hoca mahallesi kefere-i Ermenilerdir, ve mahalle-i Sofular ve mahalle-i Çöplüce kal‘a dibinde mahalle-i Serkiz ve mahalle-i Dere ve Kadı Köprüsü mahallesi ve mahalle-i Temennâ ve mahalle-i Kıllıca ve mahalle-i Bakacak ve mahalle-i Kanlıbâzâr.

Der-sitâyiş-i a‘yân [u] eşrâf [u] kibâr: Evvelâ veliy-yini‘metimiz Hacı Paşazâde ve Bekir Beğ ve

Kethüdâyeri Kuloğlu Mehemmed Ağa ve Kethüdâyeri Gazanfer Ağa ve Ferrûh Ağa ve Bâkî Paşa Rıdvân Ağası ve Çerkes Alî Ağa ve Uzun Alî Ağa ve Kâfir Murâd Ağa ve Helvacı Mehemmed Ağa ve karındaşı Deli Yûsuf Ağa ve Kadızâde Mehemmed Ağa ve Gürcî Alî Beğ ve Sarı Alî Beğ, bu cümlesi paşalığa lâyık ağalardır {ve 13 paşalar vardır}.

Der-vasf-ı reng-i rûy ve kâr [u] kesb-i ehl-i beled: Cümle halkı ehl-i zevk ve ehl-i şevk olmağıla reng-i rûyları dâ'ima humret üzredir. Ahâlîsinin bir firkası paşa ü beğ ve zâ'im ü zu'amâ ve erbâb-ı timar ve ehl-i hizmetdir. Bir zümresi ulemâ ü kudât u meşâyih-i vazîfe-hârân [u] eimme ü hutebâ ve eczâ-hânândır. Bir zümresi dahi tüccâr u avân ve ehl-i hizmet [ü] ehl-i hırefdir.

Der-ta'rîf-i lisân u libâs-ı ehl-i beled: Erbâb-ı ma'ârif ve tekye-şinâsân çelebîleri gâyet çokdur. Fesâhat ve belâğat üzre kelimât ederler. Sâ'ir re'âyâları "Şuna çokuşarak iş kayuralım, şu işi âlâtelâyı görelim, onatca er imiş" deyü bu gûne lisânları var. Esbâbları semmûrlu ağayânî ve çuka ferâceli, vasatü'l-hâli bogasi giyerler.

Der-sitâyiş-i mahbûb u mahbûbe: Gerçi Türkistândır, ammâ kesb-i tarâvetden mahbûb u mahbûbeleri hüsn-i cemâlde ve lutf ü i'tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn mü'eddeb ve mü'eddebeleri câr-ızâr bürünüp gezerler. ***[282a]***

Der-beyân-ı me'kûlat-ı mahsûlât: Evvelâ Kağale nâhiyesinden dandâr deve dişi buğdây gelüp hâs ve beyâz lavaşa ve kirde ve çakıl ekmeği olur kim âdemin reng-i rûyu görünür ve kırk gûne emrûdu ve la'l-gûn kirazı ve yedi gûne âbdâr üzümü ve dudu ve yedi elvân ekmek ayvası ve ayva perverdesi rub'-ı meskûnda yokdur. Pâdişâha hedâyâ gider.

Der-beyân-ı meşrûbat-ı mahsûlât: Evvelâ mümessek ve mu'amber bekmez şerbeti ve ayva perverdesi şerbeti şiddet-i hârda ve hummâ harâretine tîn-ı mahtûm kadar nâfi'dir. Ve keçeden süzülmüş dil buran üzüm şırası gâyet la'l-gûn ve kuvvet-i kuvâ-yı bedendir. Ve dud şarâbı ve hardaliyyesi ve Bulduklu şarâbı diyâr-ı Acem'e hedâyâ gider, beyâz şarâb lezizdir. (---)

Der-beyân-ı sanâyi'ât-ı memdûhât: Her esnâfda erbâb-ı ma'rifeti çokdur, amma cümleden hayyal-i sûzen-gâr-ı hayyâtı ya'nî derzisi ve hallâcı meşhûrdur. Hallâcı yayın destine alup etek der-meyân edüp yigirmi dörd usûlde kaçan tokmak urduklarında âdem hayrân olur. Berber civânları ve helvacı civânı ve azâz civânlar gâyet meşhûr civânları olur.

Der-beyân-ı âsâr-ı ibret-nümâ imârât: Evvelâ zamân-ı Amalika'da bu şehrin vasatında bu nehr-i Tozanlı cereyân etmezmiş. Ferhâd nâm bir kimesne Şîrîn'e aşık olup nehri şehr içinden cereyân etdirüp hâlâ ferhâdî külünklerinin alâmeti şehrin cânib-i garbında kayaları peynir gibi kesüp şehre su getirüp cümle çeşmeleri ol kayalar tarafından gelir âsâr-ı azîmdir.

Der-beyân-ı ekâlim ve arz-ı beledi [ve] tûl-ı nehârât: Bilâd-ı Amalika'dan olup iklîm-i hâmisde vâki' olmağıla arz-ı beledî (---) (---) (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârî,

..... (1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı letâfet-i âb u hevâ: Bu şehr-i azîm dere ve depeli nehr-i azîm kenarına vâki' olmağıla

hevâsı ol kadar mu‘tedildir kim iki cânibdeki dağları serâpâ bâğlardır ve mahsûlâtlı yerlerdir. Cümle evlerinin revzenleri cânib-i garba ve şimâle nâzırdır. Kışı katı olmayup sevâhile karîbdir. Ve suları ensesinde dağlardan ve Ferhâd getirdiği yerlerden gelir, âb-ı hayâtdır {ibtidâ baş(l)ı Sovuk Pınar'dır. Bu su cümle hâneden hâneye taksîm olup deverân eder}.

Der-beyân-ı teferrücgâh [u] mesîregâh: Cümle yetmiş aded mesîregâhları vardır. Evvelâ, Kanlıpınar, Ferhâda bu mahalde bu fertûte-i sâhire vü mekkâre avret, "Şîrîn öldü. Dahi ne çalışırsın" deyü Şîrîn lokmasın getirdiği sâ‘at Ferhâd külüngün hevâya atup başına düşüp merhûm olduğiçün Kanlıbınar derler. Ve mesîregâh-ı Sovukpına[r] ve Kurukavak ve mesîregâh-ı Ilıca.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı sülâle-i selâtîn-i Âl-i Osmân ve kibâr-ı kümmelîn-i eşrâf [u] a‘yân
Nevverallahu kabrehümâ bi-envâri'l-Gufrân

Evvelâ ziyâretgâh-ı **şehzâdegân-ı Âl-i Osmân:** Namazgâh-ı müslimîn tarafında servi dırahtistânı içre medfûnlardır, ammâ ism-i şerîfleri ma‘lûmum değildir.

Andan ziyâret-i âfitâb-ı nihânî ve kamer-i zindegânî **eş-Şeyh Hazret-i Zekeriyyâ-yı Halvetî:** Pîr İlyâs hazretlerinin baş halîfesidir. Yine Amâsiyye içinde Pîr İlyâs hazretlerinin âsitânesine karîb Saraclar Mescidi civârında medfûndur kim ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Ziyâret-i sultân-ı dünya ve dîn ve sîmurg-ı Kâf-ı yakîn, **eş-Şeyh Hazret-i Abdurrahmân b. Hüsâmeddîn:** Gümüşlüzâde nâmıyla şöhre-i şehr olmuşlardır. Pîr İlyâs hazretlerinin duhterzâdesidir. Cihâz-ı fakrı Şeyh Zekeriyyâ-yı Halvetî'den giymişlerdir. Şeyh Zekeriyyâ'dan sonra seccâde-nişîn bunlar olmuşdur. Niçe yüz keşf [ü] kerâmâtları vardır. Hatta Murâd-ı Sânî’nin üç şehzâdesi bu azîzin dest-i şerîflerini bûs etmeğe vardıklarında iki şehzâde mübârek yedlerin bûs ederler. Şehzâde Mehemmed ayağına düşüp bûs-ı pây-ı şerîf edüp himmet ricâ eder. Hemân şeyh-i mübârek boğazlarından ridâsın çıkarup Mehemmed'in boğazına sarup "Kostantiniyye'de umûr-ı müslimîne bir hoşça hizmet eyle" buyururlar. Hikmet-i Hudâ yigirmi yıldan sonra Mehemmed Hân, fâtih-i Kostantiniyye olur. Bu azîzin âşıkâne ve tasavvufâne eş‘âr-ı belîği bî-hisâbdır. Mahlasları: "Hüsâmî" tehallus eder. Merkad-i pür-envârları: Amasiyye içinde Pîr İlyâs hazretleri âsitânesine karîb Ya‘kûb Paşa zâviyesinde medfûndur, *Kuddise sırruhu.*

Ve **el-Mevlânâ Kâsım Hatîb b. Ya‘kûb:** Maskat-ı re’sleri Amasiyye'dir. Mütebahhirînden sultânu'l-ulemâdır. Yine Amasiyye'de medfûndur.

el-Mevlâ Alâeddînü'l-yegânî: Amasiyyevîdir ve yine Amasiyye'de medfûndur. Mevtine târîh,

Hûd u kayd mâte merhûmen sa‘îden sene [1019]

{el-Mevlâ Abdülcebbâr-ı Acemî: Belhîdir. Şehzâdeler kabri kurbunda medfûndur. Cemî‘î ulûm-ı şettâ sâhibi idi}. ***[282b]***

Ve **Mevlânâ Abdurrahmân b. Alî b. Mü’eyyed:** Amasiyyevîdir ve yine Amâsiyye'de medfûndur. Mevtine târîh:

Kâlellizî te'erraha târiha rıhletehihu

Muhillü el-Müeyyed merhumun ve mebrûmu, sene 923 [66]

Ve Sultân-ı şu'arâ **Münîrî Efendi:** Amasiyyevîdir ve Amasiyye'de medfûndur. Arabî ve Fârisî ve Türkî pâkîze eş'âr-ı bi'l-bedâheleri vardır. Amâsiyye hâkimi olan Şehzâde Sultân Ahmed Hân vüzerâsındandır.

Şâ'ire-i mâhire **Mihrimâh Hâtûn:** Pîr İlyâs hazretlerinin haseb [ü] nesebinden Râbi'a-i Adeviyye-misâl bir afîfe hâtûn imiş. Yetmiş cild kitâb-ı mu'tebereyi hıfz edüp cümle ulemâ anınla mübâhase-i ilm etmede âcizler imiş. İsmi Mihrimâh olmağıla "Mihrî" tahallus eder pakîze eş'âr-ı güftârı ve hurûf-ı hecâ üzre mükellef dîvânı ve fikh [u] ferâ'ize müte'allık nifâs bahsinde makbûl mes'eleleri ve manzum risâleleri vardır. Bikri fikri gibi mümtâz-ı ser-efrâz-ı cihâne olup nâ-şüküfte bâğ-ı cinâna revâne olup ecdâd-ı ızâmı Hazret-i Pîr İlyâs âsitânesinde defn olundu.

Evsâf-ı ziyâret-i kutbu'l-âfâk, eş-şeyh-i ale'l-ıtlâk, zübde-i evliyâ, umde-i asfiyâ, kibâr-ı hâsu'l-hâs, deryâ-yı dîn-i gavvâs **eş-Şeyh Hazret-i Pîr İlyâs-ı Amasiyyevî:** Bu azîz Yıldırım Hân meşâyîhlerindendir. Timur ile müşerref olup Şirvân'a bile gitmişdir. Ba'dehû yine Amasiyye'ye gelüp Amâsiyye'nin kurbunda Sevâdiye nâm bir mürtefî' cihân-nümâ bir âsitâne-i âlîde medfûndur. Niçe bin keşf [u] kerâmetleri âşikâre olmuşdur. Hatta merhûm olduklarında cesed-i şerîfin gassâl gasl ederken teneşiri gassâl eğri kor. Hemân azîz-i merhûm dest-i şerîfleriyle teneşiri doğruldurlar. Ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır. Âsitânesi ve imâreti ve cümle hayrâtın Sultân Bâyezîd ibn Mehemmed Hân sene (---) târîhinde binâ etmişdir. Tarîk-i (---) niçe yüz pâ-bürehne ve ser-bürehne âşık-ı serbâzları var. Evkâf-ı azîm olmağıla âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Hamd-i Hudâ ziyâreti müyesser olup rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe mübâşeret etdik. Ve âsitânesi dîvârında bu ebyâtlar bir kâğıda tahrîr olunmuşdur. Kıt'a:

Âlî kulunu eyleme bîgâne[ye] kıyâs

Hızr ol ana her vartada yâ Hızr-i İlyâs

Dergâhına mensûbdur ol beyne'n-nâs

Sal devleti bünyâdına avnü-ile esâs

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ziyâret-i Kılıç Arslan Sultân ve Mevlevîhâne şeyhleri: Yine Mevlevîhâne'de âsûdedirler. Ve Amâsiyye kıblesine havâle dağda,

Ziyâret-i Ferhâd: Amâlıka'dan idi. Ehl-i Amasiyye, "İslâm ile gitdi", derler. Ol kûh-i bülendin zirvesinde medfûndur. "Şîrîn öldü" deyü haberi'd-dürûğ eden Ferhâd öldüren câzû, Ferhâd ile Şîrîn mâbeyninde medfûndur. Garâbet bu kim Ferhâd u Şîrîn üzre gül bitüp nihâlleri birbirine sarılırken câdû avret üstünde kara çalı dikenleri bitüp Ferhâd [u] Şîrîn'in gül fidânların birbirinden ayırır, aceb sırdır kim dünyevî ve uhrevî mâni'-i mülâkât olmuş mel'ûnedir. Şehr-i Amasiyye'de bu

ziyâretlerden mâ‘adâ niçe bin kibâr-ı evliyâullah ziyâretler vardır, ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır. Her birinin rûh-ı şerîfleriyçün Yâsîn ve Fâtiha tilâvet edüp âşinâlık kesb etdik ve rûhâniyetlerinden istimdâd taleb edüp inşirâh-ı sadr-ı derûn hâsıl etdik. Üçüncü nefîr-i irtihâller çalınup cümle yârân-ı asdıkâlar ile vedâ‘laşup ol gün Çengâllibel nâm dağlar ve ormanlar içre ber-muhavvif ü muhâtara yerleri geçüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i Kanlıbınar: Ferhâd başına külünk ile urup öldüğü mahaldir. Anınçün Kanlıbınar derler. Bir mesîregâh u çerâgâh yerde âb-ı hayâtdan nişân bir uyûn kaynağı var. Cümle atları bu cây-ı ferah-fezâda çemenistâna bağlayup çadırlar ile konulmağa başlandı. Ve bin elli (---) Ramazânı idi. Cânib-i erba‘a kurâlardan zahîreler gelüp bir gice cân sohbetleri oldu. Andan ale's-sabah yine cânib-i şimâle 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i İzek: Amasiyye hâkinde nâhiye kasabasıdır. Üç yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘li ve mesâcid, hân, hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı bir imâristândır. Bunda dahi bir çemenzârda meks olundu. Ertesi 8 sâ‘at,

Evsâf-ı dârü'l-ikbâl-i Dânişmendiyye kal‘a-i Nîk-hisâr-ı üstüvâr

İbtidâ bânîsi kayser-i Rûmdur. Ba‘dehû sene 476 târîhinde Âl-i Dânişmendiyân'dan Sultân Melik Gâzî ceng-i azîm ile Rûm keferesi destinden kuvvet-i bâzûsıyla feth edüp ibtidâ taht-ı Âl-i Dânişmendiyye olan dârü'l-ikbâl bu kal‘adır. *[283a]* Andan kal‘a-i Amasiyye'dir. Bu iki kal‘aya Âl-i Selçûkiyân tama‘ edüp niçe kerre muhâsara edüp fethi mümkün olmayup bî-feth hâ‘ib ü hâsır rücû‘ etdiler. Bu Niksâr'ın galat-ı sahîhi "Nîk-hisâr"dır. Ya‘nî "iyi hisâr" demekdir. Elsine-i nâsda galat-ı meşhûr evlâ olup tahfîf-i kelâm ile Niksâr derler. Kal‘ası bir yalçın kayalı yerde kâr-ı sengîn, bünyâd-ı şeddâdî ve metîn kal‘a-i kadîmdir. Dâiren-mâdâr cirmi beş bin altmış adım şekl-i müseddes kal‘a-i atîk olup câ-be-câ yerleri rahneli olmuş, cümle üç kapusu var, şarka ve garba (---) (---) ve cenûb tarafina Ilıca kapusu kal‘a içinde üç yüz hâne ve anbârlar ve cebehâne ve bir kilisadan vely olunmuş bir câmi‘i var. Dizdârı ve neferât bu kal‘ada sâkindir. İç il olmağıla neferâtları kıllet üzredir, ammâ celâlî ve cemâlî havfinden dâ’imâ bâb-ı kal‘ada nigâhbânlık ederler. {Ve kapu üzre zamân-ı kadîm pehlivânlarının gürzleri ve gayrı âlât-ı silâhları maslûbdurur}. Ammâ aşağı varoş rıbât-ı şehr-i mu‘azzamdır. Lâkin bir teng ü târ sokakları vardır. Eniş ve yokuş olmağıla ve zıyyık olmağıla at ile çârsû içre güç ile güzer ederler. Araba hod ola, bi't-tarîk çârsûsuna girmek ihtimâli yokdur. Bu şehr, Sivâs eyâletinde paşanın hâss-ı hümâyûnundan olup yedi kîse muhâsebeli subaşılıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Ve on bir nâhiyesi vardır. Evvelâ nâhiye-i

..... (1 satır boş) .....

Bu nâhiyelerden senevî kadıya dörd kîse ve yedi kîse subaşıya hâsıl olur. Müftîsi ve serdârı ve kethüdâyeri ve a‘yânı vardır. A‘yândan a‘yân Varvar Alî Paşa'nın dîvân efendisi Niksârî Halîl Efendi, bir azîm sarây binâ edüp hânedân sâhibi kerîmü'ş-şân kimesnedir.

Bu şehr cümle kırk üç mahalle ve altmış üç mihrâbdır ve cümle tokuz cum‘adır.

Evvelâ **Kal‘a Câmi‘i:** Zamân-ı kadîmde kenîse imiş. Ma‘bed ve muhtasar câmi‘-i kadîmdir.

Andan **Câmi‘-i Melik Gâzî** beş altı kademe taş nerdübân ile inilir bir tûlânîce vâki‘ olmuş bir câmi‘-i kadimdir kim câmi‘-i Fâtih'dir. Ammâ bir gûne surâhî ve serâmed ve rakîk ü mevzûn bir tula minâresi var kim cihânda misli yokdur, derler. Şerîfesinin etrâfı demir kafesdir.

Ve **Câmi‘-i Çillehâne,:** Kiremitli ve tarz-ı kadîmdir.

Ve şehrin cânib-i garbîsinde tâ şehr ucunda **Câmi‘-i Çöreğibüyük**: Kâr-ı kadîm kiremitli bir câmi‘-i atîkdir.

Ve kal‘adan taşra **Halîl Efendi Câmi‘i:** Henüz binâ olunmuş kiremit örtülü bir musanna‘ câmi‘-i rûşendir.

Ve yine kal‘adan taşrada **Müftî Câmi‘i:** Tarz-ı kadîmdir.

..... (1 satır boş) .....

Bildiğimiz câmi‘ler bunlardır. Ma‘adâ kâr-ı kadîm mesâcidlerdir. Ve bu şehir dereli ve depeli ve taşlı yerlerde kat-ender-kat cümle iki bin yedi yüz kiremitli ve toprak örtülü me‘mûr u müzeyyen kâr-ı kadîm hânelerdir. Ve cümle üç hammâmdır.

Evvelâ kal‘ada **Müftî Hammâmı** ve **Çillehâne Hammâmı,** kal‘adan taşra çârsû içindedir. Ve yine kal‘adan taşra **Kefere Hammâmı.** Bu şehrin iyi hasleti var kim kefereler müselmân hammâmına giremez.

Bu hammâmlardan mâ‘adâ kırk beş sarây hammâmları var. Kâhîce ahâlî-i mahalle girerler.

Evsâf-ı germâb-ı Niksar: Şehrin cânib-i kıblesi hâricinde haylice mesâfe bâğlar kenarında müfîd ü muhtasar binâlı bir ılıcadır, ammâ suyu gâyet nâfi‘dir. Ehl-i beledin sıbyân [u] nisvânı cümle esbâbların anda gasl ederler. Gâyet latîf ve lezîz âb-ı hayâtdır. Aslâ kükürd râyihası yokdur. Âdemin vücûdunda suyu yâğ gibi kayar. Cüzzâma ve berasa ve nikrîse ve cerebe nâfi‘ olduğundan cânib-i erba‘a büleydelerinden her sene mâh-ı temmûzda niçe bin araba erbâb-ı maraz gelüp bir ay ayş ve suyundan nûş edüp sıhhat [u] ifâkatla herkes vatanına giderler. Meşhûr-ı âfâk hamme-i zîbâdır.

Medrese ve dârü'l-hadîsi ve dârü'l-kurrâ-yı mahsus ve imâreti yokdur. Amma yetmiş yerde mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı ebced-hânı vardır. Cümle halkı zekâvet üzre halk olunup reşîd ü necîb, mahbûb u mahbûbe ciğer-kûşeleri vardır.

Ve dahi yedi aded tekyesi vardır. Cümleden Çöreğibüyük tekyesi ve İlyâs Dede tekyesi meşhûrdur. Çeşmeleri, selsebîlleri revân ve uyûn-ı cârîyeleri firâvândır. Şehrin cemî‘î esvaklarından cârî olup tabahâne içinde değirmânlar dengi (?) ile debbâğân mazıları döğüp bu şehr içre yetmiş adedden ziyâde su değirmanları, mazı değirmanları vardır. Ve bu şehr içre cümle beş yüz dekâkîn-i esnâf-ı gûnâ-gûn vardır, ammâ bezzâzistânı ma‘lûmum değildir. Kal‘adan aşağı *[283b]* Kavvâfhâne içine doğru ol daracık sokağın iki tarafı cümle dükkânlardır ve cümle şâhrâhı kaldırımlıdır. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzre olup zinde Türk âdemleri olur. Garîbü'd-diyâra gâyet ri‘âyet eder halûk âdemleri vardır.

Me'kûlat-ı mahsûlât [ve] meşrûbâtının memdûhâtından bâğı ve bâğçesi cihânı zeyn edüp bir vukıyye ve beş yüz dirhem lüffân narı olur kim içinde her dânesi kızılcık dânesi kadardır. Ve gâyet âbdâr lüffândır kim âdem kellesi gibi olur ve peyniri ve küfteri ve pasdığı ve sahrâlarında çeltikliği çok olmağıla dânedâr ve pişegen pirinci olur. Ve bu kal'anın cânib-i şimâlinde Karadeniz kenarında (---) 2 konak karîbdir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Niksar: Evvelâ fâtîh-i Niksar Hazret-i Melik Gâzî ibn Dânişmend: Kal'a kapusu kurbundadır. Kabr-i şerîfinde mehâbet var bir serverdir. Hâlâ ziyâretgâhdır. *Rahmetullahi aleyh.*

Ve **Çöreğibüyük Sultân**, Câmi'i civârında bir kubbe-i âlîde medfûndur kim bir tekye-i âsitâne-i kübrâdır.

Ve **ziyâret-i Hümâm Sultân** *Kaddesenallahu bi-sırrıhilaziz.*

Bu şehirden kalkup yine cânib-i şarka dağlar ve ormanlar aşup 6 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Baş çiftlik: Bu mahalde Sivas eyâleti tamâm olup bundan öte Erzurûm eyâletiyle bu karye-i Musa'dır, iki yüz hâneli Ermeni köyüdür ve ze'âmetdir. Andan ale's-sabâh Bismillah ile kalkup Erzurûm eyâletinde İskefsir kazâsına kadem basdığımız gibi iki yüz koyun ve yedi deve kurbân edüp cümle Erzurûm a'yânlarından çavuşlar kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar emîni ve timar defterdârı ve sâ'ir erbâb-ı dîvân cümle istikbâle gelüp her biri zî-kıymet cevâhir avânî hedâyâlar getirdiler. Andan,

Vilâyet-i eyâlet-i Erzenu'r-rûm ya'nî Erzurûm: Ba'zıları "Ere zulüm" demişler. Azerbaycân hâkinde Ermen vilâyetlerindendir. Ba'zı tevârîhde Nûşirevân binâsıdır, demiş. Amma sahîhi Akçakoyunlu pâdişâhlarından Erzen Bây ibn Soknar b. Gündüz Bây binâsıdır kim ecdâdları Mâhân diyârından gelüp Van deryâsı kenarında Ahlat kal'asın binâ edüp anda sâkin oldular. Hâlâ bu Erzen Bây'ın cümle ecdâdları Ahlat'da medfûndurlar kim Âl-i Osmân'ın ecdâd-ı ızâmı Ertuğrul ve Süleymân Şâh bu Ahlat'daki pâdişâhlar nesillerindendir. Ba'dehû bu Erzurûm, Azerbaycân pâdişâhı Uzun Hasan eline girip dahi metânet üzre eyâlet-i Erzurûm'da Hasankal'asın binâ edüp Ebü'l-feth'in İslâmbol'u feth etdüğüne hased edüp Âl-i Osmân'ın ba'zı hudûdlarına vaz'-ı yed edüp sulha mugâyir işler etmeğe başladı. Ebü'l-feth dahi ana rağmen Rûm keferesi destinden Tarabefzûn kal'asın alup andan donanma ve berr u bahrdan deryâ-misâl asker çeküp Uzun Hasan'ı iki kerre yüz bin asker ile Tercan Sahrâsı'nda bozduğuna

"Butlanu keydü'l-hâ'inîn" [67] *sene [878]*

târîh olup Elez vilâyetin feth etdüğü mahallerinde tahrîr olunur. Ez-în-cânib, Paşa-yı âlî-vakâr efendimizle Erzurûm eyâletine dâhil olup İskefsir nâm bir bî-emân beli yüz bin renc-i anâ ile ubûr edüp üç sâ'at dahi gidüp,

Karye-i Şahne: Erzurûm eyâletinde İskefsir nâhiyesinde iki yüz hâneli Ermeni köyüdür ve ze'âmetdir. Acâ'ib döledâr mahbûbe Ermeni kızları vardır. Üsküdar'dan tâ bu mahalle gelince (---) konakda cümle baş yukaruya cânib-i şarka gidüp cümle sular hep ol cânibden Tokad ve Osmâncığ'a

doğru şarkdan garba akardı. Ya‘nî hâk-i Erzurûm ne kadar âlî zemîndir, demek olur. Bu mezkûr Şahne köyünden kalkup artık eyâletimizdir deyü kâr-ı der-âmede mukayyed olup,

Kurâ ve kasabât ve büleydeleri deverân ve seyrân ederek kâh şarka ve kâh cânib-i garba ve kah cenûba ve kâhîce cânib-i şimâle gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Andan 4 sâ‘at ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Karye-i Tekye: İskefsir kazâsında yüz evli ve bir câmi‘li ze‘âmet köydür. Ziyâreti var ammâ ma‘lûmumuz değildir. Andan 5 sâ‘at mahsûldâr mezra‘alar geçüp,

Menzil-i karye-i Çavdar: Koylıhisâr kazâsında yüz evli ma‘mûr kurâdır. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Koylıhisâr: Ebü'l-feth havfinden Sultân Uzun Hasan binâ etmişdir. Hikmet-i Hudâ yine sene (---) târîhinde Ebü'l-feth feth etmişdir. Erzurûm eyâletinde Şebin Karahisâr sancağı hâkinde nâhiye ve yüz elli akçe kazâdır. Kal‘ası eflâke ser çekmiş bir yalçın kaya üzre sengîn binâ çâr-kûşe kal‘a-i ra‘nâdır. Dâiren-mâdâr cirmi bin üç yüz adım küçük kal‘adır. İçinde yüz hânesi ve anbarları ve cebehânesi ve su sarnıçları ve cânib-i garba *[284a]* bir demir kaplu kapusu var. Dizdârı ve yetmiş neferâtları ve taşrasında yüz hâneli varoşu ve bir câmi‘i ve bir kaç dükkânlarından mâ‘adâ âsâr-ı binâları yokdur. Kal‘adan on yedi pâre top atılup şâdmânlar oldu ve ahâlî-i kal‘a hedâyâlarıyla gelüp paşa-yı kâmkâra buluşdular. Ve huzûr-ı vezîrde on koyun kurbân edüp on altun ihsân alup gitdiler.

Bu kal‘anın şimâlî tarafina iki merhale yer Karadeniz sâhilinde Pençşenbe bâzârıdır. Piyâde âdem bir günde irer. Bir kerre Ahmed Hân asrında Özü Kazağı Karadeniz'den çıkup bu dağları aşup bu kal‘a taşrasın nehb ü gâret edüp yine firâr etmişdir. Ve bu kal‘a yayla yerde olmağıla âb [u] hevâsı ve bâğ u bâğçesi ve kayalarında kovan arısı olup misk [u] ânber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibeli balı olur kim Koylıhisâr balı meşhûrdur. Ammâ halkı bâğî ve dağî ve zağî âdemler ve gâyet gâzîlerdir. Bu kal‘adan kalkup teper aşağı bir uçurumdan uçarak nüzûl edüp nehr-i Kerkük kenarında dere ve depeler aşarak 7 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Doyran: Bu nehr-i Kerkük (---) (---) dağlarından cem‘ olup Koylıhisâr dağlarından niçe sular dahi mahlût olup iner. Çârşenbe bâzârından aşağı Boğazkesen'de nehr-i Çârşenbe ki Amâsiyye'den cereyân eden nehrdir. Ana mahlût olup Karadeniz sâhilinde kal‘a-i Samsun kurbunda Karadeniz'e munsab olur. Ammâ bu nehr-i Kerkük âb-ı hayât sudur. Zîrâ menba‘ı ulu dağlardır. Mezkûr karye-i Doyran, nehr-i Kerkük'e karîb yüz evli ma‘mûr Ermeni köyüdür ve Akşar ovasında vâki‘ olmuşdur. Andan cânib-i şarka 4 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Enderes: Şebin Karahisâr hudûdunda yine Akşar ovasında yüz evli âbâdân Ermeni köyü ve ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i şarka 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Taban Ahmed Ağa Çiftliği: Ahmed Ağa bunda bir ziyâfet-i azîm edüp paşaya bir tavla küheylân at ve tevâbi‘lere yigirmi at ve üç bin koyun ve yedi katar katır ve yedi katar maya bevli deve ve on kîse nakid akçe paşaya hedâyâ verüp bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim Âl-i Osmân pâdişâhına lâyık ziyâfet-i uzmâ olmuşdur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ertesi gün ale's-seher Ahmed Ağa'nın ziyâfetine karşılık Ahmed Ağa'yı, Paşa kethüdâsında haps olunup katl olunacak mahalde kırk

kîsesi ve yetmiş devesi alınup hapsden ıtlâk olunup hakîre dahi bir atı müyesser oldu. Andan 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ezbeder: Şebin Karahisâr hâkinde bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr Ermeni köyü ve ze‘âmetdir. Andan 4 sâ‘at,

Evsâf-ı mutalsamât-ı Zağapa Deresi: Bu dere cânib-i erba‘asındaki dağlardan cem‘ olup nehr-i Kerkük'e mahlût olur. Bir sengistân dereli yerde yüz evli bir köyü vardır. Re‘âyâları cümle Yarmeni'dir. Bu kayada zamân-ı kadîmde bir kenz var imiş. Mağarasının kapusundan içeri bakdukda cümle cevâhir ve altun ve gümüş avânî râyegân imiş. Ammâ bâb-ı gârda iki dâne kılıç, biri inmede ve biri çıkmada. Niçe kerre kılıçlar önüne gemi direkleri koyup ol ân direği iki pâre edermiş. Ârif-i billahın biri gelüp ilm ile dahme-küşâlık edüp ana müyesser olur. Hâlâ ol gâr zâhirdir, ammâ genci nâ-zâhirdir. Bu Zağapa deresinde bir mutalsam-ı acîb dahi vardır derler, ammâ hakîr görmedim. Andan kalkup 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kara Ya‘kûb: Şebin Karahisâr hudûdunda Ermenilerdir. Andan 3 sâ‘at,

Menzil-i Korkun Kayası: Andan bir sâ‘at,

Karye-i Baru: Anı geçüp andan Tikmânbeli'n aşup bir beldir kim kâmil yedi sekiz ay seddolup şiddet-i şitâdan kuş uçmaz, anı yüz bin ıtâb-ıla ubûr idüp,

Menzil-i Kadıoğlu Köyü: Müslim ve Ermeni köyüdür. Lâkin ze‘âmet olmağıla ma‘mûrdur. Andan 4 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Şîrân: Kasaba-misâl Şebîn sancağı hudûdunda Ermeni ve müselmânlı bir ma‘mûr karyedir. Andan 4 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Karacalar: Ermeni ve müselmânlardır ve ze‘âmetdir. Andan 5 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Sarıcalar: Müselmân ve Ermenili ma‘mûr ze‘âmet köydür. Andan 6 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Salut: Ma‘mûr ve mahsûllü, müslim ve Ermenili köydür. Andan Salutbeli'n yüz bin meşakkat ile aşup

Sahrâ-yı Kerkük Ovası: Tepe-i bî-pâyân, ma‘mûr, âbâdân, mahsûlâtı firâvân bir fezâ-yı azîm içre 5 sâ‘at gidüp ova başında,

Menzil-i karye-i Genç Mehemmed Ağa Köyü: İki yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr müselmân köyüdür. Şebin Karahisâr'ın Kerkük nâhiyesi hudûdudur. Andan 5 sâ‘at şarka,

Menzil-i karye-i Kermili: Ma‘mûr köydür. Müselmânı ve câmi‘i ve Ermeni re‘âyâları vardır. Bu karyenin ensesinde bir püşte üzre ***[284b]***

Kal‘a-i Dirmiri: Sene (---) târîhinde Sultân Ahmed asrında celâlî havfinden binâ olunmuş bir

mütehassın olacak müfîd u muhtasar kal‘acikdir. Cânib-i şimâle bir kapusu vardır. İçinde hânesi ve dizdârı ve neferâtı yokdur. Bu mahalde paşa ile üç yüz atlı ılgar edüp dağ u taş aşup 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Âsitâne-i Çağırkanlı Sultân *kuddise sırruhu:* Sene (---) târîhinde (---) Hân meşâyihlerinden ulu sultânmış. Niçe yüz keşf [u] kerâmâtları zâhir u bâhir olmuşdur. Bir binâ-yı pür-envârın içinde medfûnlardır. Kabr-i şerîfinin etrâfında gûnâ-gûn şem‘dânlar ile çerâğdânlar ve buhûrdânlar ve gülâbdânlar ile zeyn olup niçe hüsn-i hatt-ı Kelâm-ı İzzetler ile müzeyyendir. Bir âsitâne-i rûhânîdir kim âdem dâhil olunca gışş u mebhut olup elbette hayr murâdât-ı makbûledir. Hamd-i Hudâ ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik. Bu azîzin rûhâniyyeti sebebiyle kurâsı ma‘mûr olup dağlarında kırk bin koyun ve sığırı ve câmûsu ve kısrak ve taylakları vardır. Ve iki aded ma‘mûr çiftlikleri vardır. Selef pâdişâhlarından mu‘âf ve müsellem olmalariyçün her pâdişâhdan mu‘âfnâme hatt-ı şerîfleri vârid (---) üç yüz hâneli ma‘mûr köydür. Bir câmi‘i ve bir tekyesi vardır. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Cümle ahâlîsi pây-bürehne ve ser-bürehne ve giysûdâr dervîş-i dil-rîşân fukarâları vardır. Cümle evlâd-ı sığâr u kibârının ellerinde birer ağaç topuzları ve niçesinün birer eğri başlı demir asâları vardır. Paşaya cümle fukarâları hedâyâlarıyla ve evkâfnâmeleriyle gelüp hizmetde olup du‘â-i hayr niyâ[z] etdiler. Paşa-yı [sâhib]-re’y [u] tedbîr eyitdi: "Ey fukarâ! Bu kadar mu‘âf ve müsellem olmağa neden müstahak oldunuz?" deyince "Sultânım sehilce semâ‘hâne meydânımıza teşrîf buyurun" dediler. Paşa dahi da‘vete icâbet deyüp vardık. Bir meydân-ı muhabbete kırk elli araba mikdârı oduna âteşler urup cânib-i erba‘asında kırk aded kurbânları kebâb edüp niçe fukarâ çevirmede. Paşaya âteşden ba‘îde bir mastaba üzre yer gösterüp karâr edüp binden mütecâviz fukarâ-yı billah âteş kenarına cem‘ olup kat kat âteşi ihâta edüp tabl, def [ve] kudûmler ile zikrullaha meşgûl olup kâmil bir sâ‘at-i nücûmî âteş-i semender germâ-germ olup cümle fukarâlar dahi tevhîd-i erre ile mest ü medhûş olup yüz mikdârı fukarâ-yı billah uryân u büryân u giryân, dillerinde Hazret-i Kur‘ân tilâvet ederek evlâd-ı sağîrelerinin ellerine yapışup "Yâ Hayy" ismiyle hemân ol alev-ber-alev olmuş âteş-i Nemrûd içine girüp "Yâ Hayy, yâ Kayyûm" ismiyle semâ-ı safâ edüp âteşi depe depe nîm sâ‘at tevhîd edüp taşra çıkup ancak başlarında cümle saçları ve sakalları yanmış, bi-emrilllah rûhâniyyet-i pîr ile kendülere bir maraz isâbet etmemiş, bu hâl ile kimi paşa huzûruna geldi, kimi aslâ gelmeyüp savma‘asına gitdi. Paşa ve sâ’ir temâşâcılar âlem-i hayretde kalup ol mahalde paşaya bir ziyâfet-i azîm çekdiler kim Taban Ahmed Ağa ziyâfetine gâlib idi. Garâ’ib bunda kim paşa bu âsitâneye ale'l-gafle geldi. Zîrâ yoldan sapa dağlar içinde bir nihânî genc-i nihân gibi günc-i râhda kalmış bir âsitânedir. Bu kadar ta‘âmı bir sâ‘atde niçe yetişdirdiler, paşa hayrân kalup mu‘âfnâmeleri üzre buyurdı-ı şerîf verüp yüz altun, fukarâsına tasadduk edüp hayr du‘âlarıyla behre-mend olduk. Andan 12 sâ‘atde Tercân Ovası'na gelüp,

Menzil-i Sultân Hasan Câmi‘i: Azerbaycân pâdişâhı Sultân Uzun Hasan Şâh binâsı vâcibü's-seyr bir [câ]mi‘u'n-nûrdur. Ammâ bir kurâ içinde cemâ‘atden garîb kalmış câmi‘-i vâcibü's-seyrdir. Hasan Şâh bu mahallin âb [u] hevâsın beğenip bu Tercân sahrâsı başında bu câmi‘i inşâ eder kim bu mahalle bir şehr-i azîm edüp ismine Hasan-âbâd koya. Âkıbet Ebü'l-feth bu Tercân sahrâsında Hasan'ı hüsn-i nazarına komayup ne Hasan-âbâdı ma‘mûr oldu ve ne hüsn-i âbâdı kalup Hasan Şâh "hüsn-i tedbîr budur" deyüp Ebü'l-feth inhizâmından firâr edüp Azerbaycân'da cân verüp anda dârü'l-karâr etdi. Bu Tercân sahrâsı eyle bir hâmûn-ı ceng [u] cidâl yeridir kim hâlâ re‘âyâ vü berâyâlar çift sürerlerken zemînden âdem üstühânları bulunur ve her bâr zemînde medfûn sâhibi cengde gâ’ib olmuş mâllar ayân u beyân olur. Böyle bir ma‘reke meydânı sahrâ-yı bî-pâyândır. Bu vâdîyi ılgar ile 8 sâ‘atde ubûr

idüp,

Menzil-i karye-i Çavuşlar Kethüdâsı: Paşanın cümle askerine bunda mülâkât olup Çavuşlar Kethüdâsı azîm ziyâfet edüp beş at ve beş kîse ve üç Gürcî gulâmı hedâyâ verdi. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Pulur: Ma‘mûr *[285a]* müselmânlardır. Andan 4 sâ‘at,

Menzil-i Tercânlı Alî Ağa Köyü: Tercân ovasında üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ve hammâmlı ma‘mûr müselmân ve Yarmeni köyüdür. Bunda Alî Ağa bir ziyâfet-i azîm edüp on at ve on kîse ve on katar deve beş katar katır verdi. Andan yine Tercân ovası içre 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Mama Hâtûn: Erzurûm nâhiyesinde bir vâsi‘ dereli ve depeli öz içinde yüz evli ma‘mûr müselmân köydür. Ve serbest ze‘âmet-i Alî Ağadır. Anda,

Ziyâret-i Mama Hâtûn: Bir kayalı yer dibinde binâ-yı kadîm ve kubbe-i azîm içinde medfûn Mama Hâtûn nâm Akkoyunlu pâdişâhlarının duhter-i pâkîze-ahterlerinden imiş. Cümle evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarıyla bir kubbe-i âlî musanna‘ içinde medfûndur. Lâkin âvîze ve sâ’ir tekellüfden berî türbedârsız ve dîdebânsız yatar bir sultândır. Mermer sandûkası münakkaş ve mutavvelce sandûka-i kabrdir. Cenbinde bir câmi‘i ve bir hammâm-ı müfîd [ü] muhtasarı vardır. Andan 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Cinis: Erzurûm sahrâsının cânib-i garbîsi nihâyetinde yüz elli hâneli Ermeni köyüdür. Bunda cemî‘î a‘yân-ı Erzurûm serâ-perde-i vezîre gelüp kendi dîvânında buluşup bî-hisâb zî-kıymet hedâyâlar geldi. Andan 5 sâ‘atde alay-ı azîm ile,

Menzil-i karye-i Ilıca-i germâb-ı nâfi‘: Erzurûm kazâsının cânib-i garbîsi tarafında bir ılıca-i ibret-nümâdır. Lâkin her sene elbette birer âdem gark olur, ammâ gâyet nâfi‘dir. Âbı gâyet suhûniyyet üzredir. Ammâ sermâb halt edüp mu‘tedil olur. Cerebe gâyet nâfi‘dir. Selef pâdişâhlarından üzerine bir kubbe-i azîm ve câmekân ve bir havz-ı kebîr inşâ etmişler. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Bunda Müsellem Mustafâ Ağa, paşaya bir mücevher eğerli bir küheylân at ve bir semmûr kabaniçse ve bir cevâhir tîrkeş ve bir mücevher kılıç ve cevâhirli hançer ve mücevher ve murassa‘ kuşak ve on aded müsellah küheylan atlar üzre kâkülleri perîşân Gürcî mahbûbları ve elli aded kerûke (?) zireh ve kolçağ ve serpenâh getirüp paşaya hedâyâ verdi. Ve cümle üç yüz yetmiş aded gılmân-ı hassâlara birer kat sâye çuka ve akmişe-i fâhire yıllıklar getirüp cümle gulâmlar giyinüp ürdibehişt gılmânına döndüler. Hakîre dahi bir semmûr paçası kürk ile bir kat esbâb ve yüz guruş in‘âm etdi. Zîrâ niçe zamân mahdûm-ı mükerreminin hocası olmış idik.

Ba‘dehû ale's-sabâh bin elli (---) senesinin mah-ı Şevvali'l-mu‘azzam'ının (---) günü İslâmbol'dan kâmil yetmiş konakda oturaklarımızla bu Ilıca'ya dâhil olup Erzurûm'a girmeğe bir alay-ı azîm tertîb olundu kim bir vezîr-i âlî-şâna bu gûne muhteşemâne alay olmamışdır. Zîrâ hatt-ı şerîf ile tuğrâ-yı garrâ çeker serdâr-ı mu‘azzamdır. Ve hakîkatinde paşa dahi pâdişâh-meşreb, azamet ve dârât sâhibi Cem-vakârdur. Erzurûm askeri dahi bu Ilıca'dan altı sâ‘at tâ Erzurûm'a varınca tarîk-i âmmın tarafeynine cenâheyn-vâr mevc u mevc ve fevc u fevc, yemîn ü yesâr müsellah asâkir-i kerrâr kat-ender-kat cânibeyne selâma durup zırh-zireh, külâh ve kolçâğ ve botluğ ve giyimler giyüp ellerinde on yedişer boğum Basra kargısı tarakları yalmanı demrenleri orman gibi yolun iki tarafında çataçat

durup atları altışar pâre âlât-ı yancığa ve bahrî hotaza ve gûnâ-gûn raht u bahta müstağrak olup âdâb üzre selâma durup paşa dahi önüne sekiz aded altun taslı şâtırları ve ellerinde teber-i müsellemîleri ve bellerinde murassa‘ kemer kuşakları ve kantûre ve tennûreleri ve dîbâ vü zîbâ hil‘at-i fâhire ve başlarında âfitabe ve cığcığa kemeriyle tâvûs-ı bâğ-ı cinân gibi hırâmânî reftâr edüp paşanın yemîn ü yesârında mataracıbaşı ve tüfenkçiler kırmızı sâye çuka dolama ile mücevher ve murassa‘ matara ve tüfenkler ve zerdûz üsküfleri üzre otâğlarıyla ile zeyn olup paşa-yı pür-vakâr iki tarafına selâm vererek ubûr edüp cümle asâkir-i Erzurûm selâm alarak ubûr ederlerdi. Ve cümle iç gulâmları dörd yüz aded âlât-ı silâha ve cebe [vü] cevşene müstağrak olup enselerinde imâm ve hakîr ve hazînedâr dahi akîbimizce alemdâr ve sancakdârlar dahi akîbince sekiz kat mehterhâne-i Âl-i Osmânî'yi çalarak ubûr olunup cümle Tatar askeri ve müteferrikagân ve vâcibü'r-re‘ayâ ve kapucubaşılar dahi âlât-ı harbe müstağrak olup muhteşemâne gürûh gürûh ubûr edüp alaylarının ibtidâları kal‘a-i Erzurûm'a dâhil olunca ibtidâ derûn-ı kal‘ada Kesikkulle *[285b]* nâm kullenin tâ zirve-i a‘lâsı ki eflâke ser çekmiş bir tula kulle-i bâlâdır, anın üzerinden ibtidâ *aleykümü's-selâm* şâhî topları atılmağa başladı. Andan yeniçerilerin iç kal‘asından toplar atıldı. Tâ ki Ilıca'dan altı sâ‘atin sa‘d sâ‘atinde paşa kal‘a-i Erzurûm'un Erzincan kapusundan içeri dâhil olunca el-azametullah kal‘anın cemî‘î burc [u] bârûları üzre altı yüz yetmiş pâre topa bir fitilden âteş edüp zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp sadâ-yı top-ı küp evce peyveste oldu. Ve cümle piyâde kal‘a kulu ve yedi oda dergâh-ı âlî yeniçerileri çorbacıları çavuşları ve ağalarıyla kat-ender-kat pür-silâh paşa sarâyına varınca selâma âmâde olup paşa selâm vererek sarâya dâhil olunca yine kal‘adan bir yaylım top dahi atılup dîvânhâne-i âlîde niçe yüz kurbânlar zebh olup sommât-ı Muhammedî çekilüp eyle bir ziyâfet oldu kim gûya ziyâfet-i Ma‘dîkerbdir. Ba‘de’t-ta‘âm sekizer kat mehterhâne döğülüp dîvân-ı pâdişâhî oldu. Niçe da‘vâlar kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmet olup bu dîvânda yigirmi yedi kal‘a ağalarına ve yeniçeri ocağına ve topçu ve cebeci ve sa’ir ocak ağalarına ve iş erlerine ve gümrük emîni ve dizdâra el-hâsıl yetmiş aded hil‘at-i fâhire giydirilüp cümlenin huzûrunda Emîr Buhârî dâmâdı Molla Çelebi Efendi'ye bir yeşil çukalı semmûr lipaça ihsân olunup hakîr dahi gümrük kitâbeti hil‘atıyla ser-firâz ve ser-efzâz olup herkes du‘â ve senâ edüp hâne-i bî-minnetlerine revâne oldular.

Ba‘dehû sâhib-i devlet kendü re’y [ü] tedbîrine şürû‘ eyleyüp hakîre derûn-ı sarâyda Tekeli Mustafâ Paşa binâsı bir hücre ihsân edüp ve cümle ma‘ûnâtımızı şeker ve kahvemize varınca ihsân edüp evkât-ı hamsede hayr du‘âlarıyla me’lûf u meşgûl olup kâhîce nedîmlik, kâhîce gümrükde kitâbetlik edüp ahvâl-ı Erzurûm'a ıttilâ‘ hâsıl etmeğe alâ kadri'l-imkân bezl-i himmet etmeğe mübâşeret etdik. Cemî‘î kânûnnâmeleri, defterhânesi ve sicillâtına nazar olundu.

Evsâf-ı dârü'l-celâl, vilâyet-i dârü'l-ikbâl, kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metin Şehr-i Erzene'r-rûm ya‘nî Erzurûm ve behçet-i rüsûm dirler

Ba‘zılar Ere zulûm demişler. Azerbaycân hâkinde Ermen vilâyetlerinde bir eyâlet-i vâsi‘dir. Niçe tevârîhinde Enûşirvân binâsıdır, demiş. Ammâ sahîhi Akkoyunlu pâdişâhlarından Erzen Bây ibn Soknar ibn Gündüz Bây binâsıdır kim bâlâda eyâleti hudûdunda ahvâlleri münâsebetiyle mestûrdur. Nice mülûke intikâl edüp sene (---) târîhinde Sultân Hasan hükmünde idi. Ba‘dehû anın evlâdı, Kara Yûsuf destinden sene (---) târihinde Sultân (---) Hân feth edüp eyâlet-i Rûm olmuşdur. Taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâssı on iki kerre yüz bin ve on dörd bin altı yüz akçedir. Ve eyâletinde on iki

sancakdır. Hazîne defterdârı ve defter kethüdâsı ve timar defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve kâtibi vardır ve alaybeğisi ve çeribaşısı dahi vardır.

Sancakları bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ sancağ-ı **Karahisâr-ı Şarkî** ve livâ-yı **Kiğı** ve livâ-yı **Pasin** ve livâ-yı **İspir** ve livâ-yı **Hınıs** ve livâ-yı **Malazgird** ve livâ-yı **Tekmân** ve livâ-yı **Kurucan** ve livâ-yı **Tortum** ve livâ-yı **Mecingird** ve livâ-yı **Mamrovan** ve livâ-yı **Erzurûm**, paşa tahtı sancağıdır. Mâl defterdârının hâssı 1.152.900 ve ze‘âmet kethüdâsı hâssı 50.000 ve ze‘âmet defterdârı timar 20.200 ve Erzurûm sancağında cümle ze‘âmet 56 ve cümle timar 2219 ve eyâlet-i Erzurûm'un cümle sancaklarında olan timar ve ze‘âmetlerinin kılıçları beş bin iki yüz yetmiş tokuz kılıçdır. Ve kânûn-ı Süleymânî üzre cebelüleri ile hîn-ı gazâda alaybeğlerinin bayrağı altında bayraklarıyla on iki bin asker olur. Paşasının dahi hâss-ı hümâyûnına göre cebelüleriyle iki bin asker olur. Bu Erzurûm'un gâyet güzîde müsellâh ve mükemmel şeci‘ ve bahâdır ve dilâver ve server yiğitleri vardır. Ve bu Erzurûm beş yüz akçe şerîf mevleviyetdir. Şehrde üç niyâbeti var, sancağında cümle (---) nâhiyesi var. Evvela nâhiye-i (---) (---) (---) (---) (---) *[286a]* Ve yayabaşılardan yeniçeri ağası ve yedi oda dergâh-ı âlî yeniçerileri ve bir oda topcu ve bir oda cebecileri var. Bunlar cümle iç kal‘ada sâkinlerdir. Sene (---) târihinde Abaza Paşa bu Erzurûm'da ale'l-gafle celâlî olup bu iç kal‘ayı bir gice basup cümle yeniçerileri dendân-ı tîğdan geçirüp ancak yeniçeri ağası kal‘dan taşra bulunup o da Abaza {Paşa} re’yiyle taşrada bulundu, derler. Ol halâs olup Abaza kal‘a-i Erzurûm'a melik olup kâmil on sene isyân edüp yedi kerre üzerine mühr ile Çerkes Mehemmed Paşa ve Dişlen Hüseyin Paşa ve Demirkazık Halîl Paşa ve niçe serdârlar üzerine varup Erzurûm'u kabza-i tasarrufundan alamadılar. Tâ bu mertebe Erzurûm sa‘b u metin ve kışı kavî kal‘a-i bî-emândır. Ve iç kal‘ası dahi metîn kal‘a-i Rûm-ı cihândır.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Abaza Paşa üzre deryâ-misâl askerle Husrev-i şîr-i dilîr, Berhayâ-âsâ vezîr-i Aristo-tedbîr gelüp emân u zemân vermeyüp top-ı kûpler ile kal‘ayı rahnedâr edüp derûn-ı kal‘adan Abaza eman ile kılıcın boynına kefen ber-gerden edüp Husrev-i şîrin huzûruna çıkup emân ile Husrev Paşa, Abaza Paşa'yı Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e götürüp cümle defter-i cerâ’imin âteşe yakup afv olunup eyâlet-i Bosna, andan eyâlet-i Budin, andan eyâlet-i Özü ihsan olunup niçe zaman mu‘azzez ve mükerrem manâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup tâ ki Sultân Murâd Hân sefer-i Revân'a gidecek mahalde cümle kul guluvv edüp "Pâdişâhın Abaza Paşasıyla gazâsı mübârek ola. Bizden Erzurûm tarafında Revân seferine revâne olur yokdur." dedikleri mesmû‘-ı hümâyûn olunca bi'z-zarûrî Abaza'yı Murâd Hân katl edüp İslâmbol'da Mürekkebciler kurbunda Murâd Paşa Türbesinde medfun etdiler.

Hikmet-i Hudâ Murâd Hân, kula rağmen katl etmeyüp bir gîce Cezâyire firâr etdirir (---). Sene (---) mürûr edüp bu bizim Erzurûm'u aldığımız mahalde Abaza Paşa Erzurûm'a Acem'den gelüp yine Erzurûm'da başına haşerât cem‘ olup isyân murâd edüp fermân-ı şehriyâr ile katl olunup biz Erzurûm'a vardığımızda hakîrin kapusu önünde kanı dahi pıhtı gibi uyuşmuş dururdu. Zîrâ bizim müsellemimiz varduğu mahalde Silâhdâr Süleymân Paşa, Abaza'yı katl etmişdi. Bundan murâd [u] merâm ya‘nî Erzurûm-ı pür-gumûm böyle bir metin hisâr-ı şumdur kim hasretü'l-mülûk olup celâlîler dâr-ı karârı olmuşdur.

Abaza Paşa mütehassın olaldan berü Âl-i Osmân havf edüp bî-hisâb cebehâne ve altı bölük ağası ziyâde edüp cümle iki bin beş yüz kulu ve dizdârı ve on iki ağası ve iç kal‘asında buğday anbârları ve yüz seksen pâre topları ve Tebrîz kapusunda iki hisâriçe arasında Murâd Hân'ın on iki balyemez topları var. Kal‘ası Eğerli dağının dibinde bir top menzili ba‘îd bir bayırlı ve mesûr kayalı zemîn-i metîne vâki‘ olup cânib-i şimâlîsi ve yıldız tarafı ve cânib-i garbîsi sahrâ-yı Erzurûm'dur kim tûlen ve arzen ikişer fersâh menzil sahrâ-yı âbâdân-ı reyhân u çemenistândır. Ve niçe yüz ma‘mûr ve âbâdân kurâlar ile ârâstedir.

{Evsâf-ı nehr-i azîm, mâ-i Furât: Bu nehrin evsâfı tâ Aşağı Eğerli dağ evsâfı başında yazıla} Erzurûm sahrâsının tâ ortasından nehr-i azîm mâ-i Furât cereyân eder kim Gürcîstân tarafının cânib-i şarkîsinde Dumlu Baba Sultân ziyâretgâhının kayası dibinden çıkup cânib-i garba cereyân ederek Erzurûm sahrâsında niçe batak ve halîc ve buhayre ve tar‘alar olup niçe kerre yüz bin Bağdâdî turnalara kân-ı mekân olup andan karye-i Kân dibinden geçüp ikinci konakda kal‘a-i Kemâh dibinden ubûr edüp andan İzolı Ekrâdı içre Bingöl yaylasından gelir nehr-i Murâd'a mahlût olup deryâ-misâl Malatiyye kurbundan cereyân eder ve kal‘a-i Semisat'a Kal‘atü'r-Rûm'a ve kal‘a-i Birecik'e ve Cisr-i Bombuç'a ve Bolis'e ve kal‘a-i Ca‘ber'e ve kal‘a-i Rakka'ya ve Rûhbese'ye ve Karkisa'ya ve Ane'ye ve Haddîşe'ye ve Hiyet'e ve Ebyâr'a ve Takuk'a ve Hılle'ye ve Kûfe'ye uğrayup andan Batâyıh'da Kurna kal‘ası dibinde Şattu'l-Arab'a mahlût olup deryâ-misâl bir nehr-i azîmdir kim Basra önüne Hindistân gemileri gelir nehr-i deryâdır. Ammâ deverân [u] cereyânı, tulû‘ [u] gurûbu cümle dörd yüz fersah yerdir ve dörd yüz büleyde ve kasabâtlara uğrar, ammâ Erzurûm sahrâsında ibtidâsı gâyet lezîzdir kim hakkında Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı azîminde ve Furkân-ı mecîdinde yâd eylemişdir. Âyet; Sûre-i ve'l-Mürselât [68] âyetin cümle müfessirîn bu Erzurûm suyuyla tefsir etmişlerdir.

{Bu nehr-i Furat'dan gayrı yetmiş iki aded nehr-i azîmler cümle bu Erzurûm cibâllerinden ve Diyârbekir kûhlarından tulû‘ edüp cemî‘î Rûm'a ve Irâk-ı Arab'a ve Acem'e müstevlî olur. Hatatt-ı Makrîsi eydür, "Dicle ile nehr-i Furât'ı melâ’ikeler imdâdiyle Hazret-i Danyal hafr [u] ihrâc etdi," deyü yazmış ve nehr-i Dicle Şatt'dır ve mebde’i Diyârbekir'in şarkında Tercil ve Meyyâfârikîn mâbeyninde hurûc edüp uyûn-ı bî-şümâr ictimâ‘ olup bilâd-ı Hasîn-i Keyfâ ve Cezîre-i Musul'a vâsıl olur. Zâr-bîn-i a‘lâ ve Zâr-bîn-i esfelden müstemir olup bu ikisi bilâd-ı Ermen'de niçe sulara haltından sonra Zâr bir nehr-i şedîd olup dâ’imâ ra‘d-vâr gürledüğünden Zârib-i mecnûn derler, ba‘dehû Tikrit'e ve Batâyih'de (---) munsab olur}

{Ve bu nehr-i Furât hakkında Hazret-i Alî *kerremallahu veche'*den mervîdir. Buyurmuşlar kim "Yâ ehl-i Kûfe! Nehriniz Furât'a cennetden iki mîzâb munsab olur." demişler. Ve Ca‘fer-i Sâdık'dan mervîdir kim "Âb-ı Furât'dan bir kerre nûş eden üç veya yedi kerre nûş eder ve azîmü'l-berekâtdır", deyü medh ederler. Eğer ünâs-ı Irâk ve ahâlî-i Rûm, Furât'ın berekât [u] menâfi‘in bildiler. Furât'ın tarafeynine kıbâblar ve dîvâr sedler binâ ederlerdi ve "Her âfet ve âhete mübtelâ olan şifâ niyyetine bu Furât'a üç kerre girüp gasl etse âfet-i emrâz-ı muhtelifeden halâs ola", deyü İmâm-ı Ca‘fer Furât'ı medh etmişdir.

Ve Ebû Hüreyre'den Müslim rivâyet eder: [69] buyurmışlardır. Ve bu nehr-i Furât ile nehr-i Asî§den gayrı Arz-ı Mukaddese hudûduna cereyân eder nehr yokdur. Nil-i mübârek bile Arz-ı Mukaddes'de dâhil değildir, demişlerdir. Ancak iklîm-i evvel haddinden de taşra tulû‘ edüp iklîm-i sânîde şehr-i Dimyât ve kal‘a-i Reşîd'de Bahr-i Sefîd'e munsab olur. Ve nehr-i Furât'ın etrâfı arz-ı Rakka'da ve

şimâli mâverâsında diyâr-ı Erzurûm'da eyyâm-ı şitâ olunca müncemid olup üzerinden bir iki ay niçe kârbânlar ubûr ederler. Arz-ı Rakka'nın cenûbi önlerinde nehr-i Furât donmaz, sevâhildir ve bir şîrîn zülâldir.}*[286b]*

Bu Erzurûm kal‘asının sâhib-i tab‘ olan ahâlîsi ekseriyyâ bu mâ-i Furât'dan getirdüp nûş ederler ammâ yine kal‘a-i Erzurûm içre Cennetbınarı derler bir aynu'l-hayâtdır, çoğu andan nûş ederler kim âdeme hayât verir.

Der-beyân-ı eşkâl [u] ecrâm-ı kal‘a-i Erzurûm: Mezkûr bayır üzre şekl-i murabba‘ küfegi taşlı dâiren-mâdâr iki kat hisâr-ı üstüvârdır kim iki haytın mâbeyni yetmiş adımdır. Hisârîçe derler ve dâiren-mâdâr handakı vardır. Seksen adım enli ve yigirmi zirâ‘ umkı vardır, ammâ Gürcî kapusu ve Azerbaycân kapusu tarafı handakları derin değildir ve cirmi dâiren-mâdâr kâmil sekiz bin adımdır. Ve üç kapusu vardır. Cânib-i garba Azerbaycân kapusu, handak üzre cisrden ubûr olunur, iki kat demir kapudur. Biri dahi cânib-i şarka yine handak üzre cisrile geçilir iki kat demir kapudur. Bu iki kapu arasında Revân'ı feth eden on pâre balyemezler var. Bir kapu dahi cânib-i şimâle nâzır yine handakdan cisr ile güzer olunur Gürcî kapusu dahi iki katdır. Lâkin Tebriz kapusu tarafında evce ser çekmiş iç kal‘aya muttasıl olmağıla {iç} kal‘a dîvârı bir katdır, ammâ gâyet metîn u müstahkemdir. Ve kirpi-misâl topları çokdur. Cümlesi Darağacı mahallesine ve Gümüşlükünbet tarafına nâzır toplardır. Gâyet havâlesiz iç kal‘adır. Taşra kal‘aya havâle, eflâke ser çekmiş bir tula minâre gibi kulle-i âlîsi var. Kesik kulle nâmıyla şöhre-i şehr olmuş, üstü bir tahta örtülü kasr-ı âlîdir. On aded surâhî ve ser-âmed topları var kim kal‘anın cânib-i erba‘asındaki sahrâlarda kuş uçurmaz, âdemi hod ola, bi't-tarîk gezdirmez. Zîrâ gâyet bâlâ kulle-i ser-âmeddir. Kaddi yüz zirâ’dır, derler. Bu iç kal‘a dîvârının kaddi altmış zirâ‘ âlîdir. Gayrı dîvârları kırkar ellişer zirâ‘ bâlâdır ve dâiren-mâdâr kal‘anın iki katına iki yüz on kulle-i metîn ve iki bin seksen bedendir. Ve cümle kurşum mazgallı beden-i dendânlardır. Ve bu kal‘ada cümle bin yedi yüz hânedir. Cümle toprak örtülü tarz-ı kadîm evler vardır.

Ve eyâlet-i Erzurûm'da {dahi} cümle temâşâ etdiğimiz kurâ ve kasabâtlar dahi cümle toprak örtülü imâretlerdir.

Der-sitâyiş-i sarây-hâ-yı Erzurûm: Cümleden Paşa sarâyı yüz on aded kat-ender-kat müte‘addid hücreler ve tahtânî ve fevkânî dîvânhâneler ve kasr-ı âlîler bâğ-ı İrem-misâl gülistânında Tayyâr Mehemmed Paşa kasrı ve kapu üzre Tekeli Paşa kasrı {târîh-i Kasr-ı Tekeli Paşa

"Tâk üzre tâk-ı tumturâk sene [798]"}

Ve Paşa efendimiz Defterdârzâde Mehemmed Paşa kasrı ve bir hammâmı ve âb-ı hayât çeşmesârları ve taşra havlısı etrâfında ıstablı fevkında karakollukçu hücreleri var. Sarây meydânında dâ’imâ cirid oynanır, meydân-ı vâsi‘dir. Bu sarâyın iki kapusu var, biri Dîvân kapusu, şâhrâh üzre bâb-ı âlîdir, biri Uğrun kapudur, dâ’imâ mesdûd durur. Andan Mahkeme-i Şer‘-i Resûl-i Mübîn sarâyı ve Ca‘fer Efendi sarâyı ve Küçük Abaza Paşa sarâyı ve Kefeniğnesioğlu sarâyı ve Hacı Murâd sarâyı ve Hânım sarâyı, meşhûr olan sarây-ı alîler bunlardır.

Esmâ-i aded-i mahallât: Cümle yetmiş mahalle-i müslimîn ve yedi mahalle-i kefere-i Ermeni.

Kıptî ve Yahûdî aslâ yokdur. Görseler nefy-i beled edüp yâhûd katl ederler. Evvelâ mahalle-i Cennet bınarı ve mahalle-i

..... *(1,5 satır boş)* .....

Cümle evleri kârgîr taş binâdır ve fevkânîsi nâdirdir, ekser tahtanîdir. Zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd ve küşâde hevâsı ba‘îd olmağıla on ay ve on bir ay kar yatduğu çok vâki‘ olmuşdur, derler. Anınçün ekseriyyâ hâneleri tahtânî olup bâm ve dâmlarında birer müşemmâlı bacaları ve keçe kaplı bâbları olup hammâm-misâl ibâdethâneleri vardır. Netîce-i kelâm, tahsîl-i ulûm edecek diyârdır. Çokluk hevâ [vü] heves yeri yokdur.

Der-beyân-ı cevâmi‘hâ-yı Erzurûm: Cümle yetmiş yedi mihrâbdır.

Evvelâ cümleden kadîm **Ulucâmi‘:** Tebriz kapusunun iç yüzünde tar[z]-ı kadîm, toprak örtülü bir minâreli Akçakoyunlu pâdişâhları binâsıdır. Tûlen ve arzen ikişer yüz adım câmi‘-i kesîrdir. Minberi ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir. İçinde ale't-tertîb dizilmiş iki yüz aded çam direkler üzre yine çam kirişlerdir. Kârgîr kubbe değildir.

Câmi‘in *[287a]* bir tarafında Revân zahîresiçün mahfûz beksamâtı var. Ve bu câmi‘in cânib-i şarkîsine muttasıl dîvâr dîvâra **Câmi‘-i Eski Medrese** {ve **Çifte Minâre** derler} Ba‘zılar Akçakoyunlu pâdişâhları binâsıdır, derler, ba‘zılar Sultân Uzun Hasan Şâh binâsıdır, diler. El-hâsıl ma‘bedhâne-i kadîm imiş. Niçe kerre Erzurûm muhâsara olup top-ı kûb zarbından câmi‘in ekser yerleri münhedim olup evkâfi olmamak ile harâb olmuşdur. Tebrîz kapusunın iç yüzünde bir bâb-ı bî-bedeli ve iki minâre-i ser-âmedî var kim Kâşî çînine hurşid-i dırahşân pertev urdukda şa‘şa‘asından çeşm-i benî Âdem bir dem nazar etmek mümkün değildir. Tâ bu mertebe sıhr-i mübîn minâre-i mübînlerdir ve eflâke ser çekmiş minâreler olmağıla seyyâhân-ı resen-bâz-ı üstâdân anda iplerin bend edüp cânbâzlık eder. Bu câmi‘ harâbe olmağıla Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ ta‘mîr u termîm etmeyüp içinde balyemez toplar dökmek için tophâne kârhânesi etdiler. Hâlâ cümle âlât-ı bisatları bu câmi‘ içre mahfû[z]dır. Hudâ ta‘mîrin müyesser eyleye. Meremmât olunsa bir dârü't-tedrîs olurdu kim edîm-i arzda misli olmazdı.

Andan **Câmi‘-i Lala Mustafâ** Paşa: Sarâyı kapusunun önünde tarîk-ı âm aşrı vâki‘ olmuş Süleymân Hân vezîri Lala Mustafâ Paşa binâsı, İslâmbol tarzı kubbe-i âlîsi ve cümle binâsı rasâs-ı hâs ile mestûrdur. Tûlen ve arzen seksener ayakdır. Mihrâbı ve minberi ve mü’ezzin mahfili sâde güzelidir. İçinde şöhret-âvizeleri yokdur. Taşra soffası vardır amma haremi dârdır. {Süleymân Hân mi‘mârı Sinân Ağa binâsıdır} Ulemâ-yı mütebahhirînden deryâ-yı ma‘ânî, gûyâ Nu‘mân-ı sânî, ya‘nî müfessir ve muhaddis Vanî Efendi nâmında nâmı rub‘-ı meskûna münteşir olmuş fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân bir şeyhi var kim va‘z u nasîhatın bir kerre istimâ‘ eden elbette her şeyden tâ‘ib ü tâhir olup hâl sâhibi olur. Ve Yeniçeri İmâm nâmında bir hâfız-ı hamele-i Kur’ân imâm-ı hümâmı var kim gûyâ hümâm-ı akdemdir. Kaçan sabâh namâzında iki hizb mikdârı Hazret-i Kur’ân-ı azîmi ve Furkân-ı mecîdi tilâvet etdükde cümle cemâ‘at-i kesîre hâmûş-bâş olup gaşy ü mebhut olurlar. Tâ bu mertebe mü’essir ve sûznâk savt-ı hazîni var. Ve ilm-i mûsikîde gûyâ mü’ellif-i kitâb-ı Edvâr'dır. Bundan gayrı niçe ulemâları vardır. Ve Yeniçeri Müe’zzîn nâmında Bilâl-ı Habeşî köçeği bir mü’ezzini var kim kaçan minâre-i bang-ı Muhammedî'de bir kerre Dâvûdî bülend-âvâzıyla *Allahuekber*

Allahuekber, dese cümle sağîr u kebîrin vücûdları lerzân olur. Herkes kâr [u] kesbin ve ta‘âm [u] yemesin terk edüp câmi‘e gelirler. Zirâ bu Erzurûm halkı gâyetü'l-gâye musallîlerdir.

Andan **Câmi‘-i Ca‘fer Efendi:** Nev binâ bir kubbe-i vâlâ ve bir minâre-i mevzûnu vâlâ, bir kapulu tarz-ı cedîd, cümle revzenleri hadîd, haremli ve şâzirvânlı bir câmi‘-i müferrahdır. Cümle kıbâbları rasâs-ı hâs ile mestûrdur.

Ve yine kal‘a içinde (---) **Câmi‘i:** Kâr-ı kadîm, cemâ‘at-i kesîrli câmi‘dir.

Ve Erzincân kapusundan taşra (---) **Paşa Câmi‘i:** Cümle kârgîr kubbeli ve kurşum örtülü bir minâreli câmi‘-i garîbdir kim cemâ‘ati azdır.

Ve Tebrîz kapusundan taşra handak kenarında **Gürcî Mehemmed Paşa Câmi‘i:** Bir minâreli ve toprak örtülü sâhibü'l-hayrâtı gibi babayâne câmi‘dir, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

..... (1 satır boş) .....

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ cümle yetmiş yedi mihrâbdır, mesâcidlerdir. Ammâ hamd-i Hudâ bu şehr günden güne ma‘mûr u âbâdân olmadadır.

Evsâf-ı medrese-i tahsîl-i ulûm

..... (1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-yı Hazret-i Kur‘ân

..... (1,5 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü'l-hadîs-i kelâm-ı Nebî

..... (1,5 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü't-ta‘lîm [ü] mekteb-i sıbyân: Cümle yüz on aded mekteb-i püserândır. Evvelâ Lala Paşa mektebi ve Ca‘fer Efendi Mektebi

..... (1 satır boş) ..... ***[287b]***

Evsâf-ı tekye-i dervişân

..... (1,5 satır boş) .....

Evsâf-ı çeşme-i âb-ı revân: Evvelâ çârsû içinde iki lüleli Cennetbınarı ve Erzincan kapusundan taşra Deveçeşmesi âb-ı hayâtdır. Tebrîz kapusundan taşra handak kenarında Mustafa Paşa Çeşmesi, târîhidir:

Kul, fîhâ aynun câriye, sene [575] .

Bundan gayrı yüz çeşmedir.

Evsâf-ı sebîl-i hayât-ı cân; cümle yetmiş sebildir.

..... (1,5 satır boş) .....

Evsâf-ı hammamât-ı sıhhat-i cân: Cümle (---) hammâmdır. Ammâ henüz binâ olunmuş Ca‘fer Efendi hammâmı, âb u hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı rûşenâdır.

..... (1,5 satır boş) .....

Evsâf-ı hân-ı kârbânsarây:

..... (1,5 satır boş) .....

Evsâf-ı hân-ı hâcegân: Cümle yetmiş hândır. Lâkin gayrı diyâr hânları gibi kurşumlu değildir. Serâpâ topraklıdır.

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı hân-ı mücerredân: Cümle on bir aded odalardır. Cemî‘î erbâb-ı ma‘ârif garîbü'd-diyârlar sâkin olup kâr u kesb edüp kifâflanırlar. Başka bevvâbları ve odabaşıları vardır. Her bir odalar birer câmi‘in evkâfi hayrâtlarıdır.

Evsâf-ı çârsû-yı bezzâzistân: Cümle sekiz yüz dükkândır. Ve dörd kapulu ve kârgîr kubbeli bir ma‘mûr bedesteni var. Sarrâchânesi ve gazzazları ve kuyumcuları ve terzileri ve sipâh bâzârı ve tahta'l-kal‘ası gâyet müzeyyendir. Darbhânesi Erzincan kapusu kurbundadır.

Evsâf-ı reng-i rûy-ı pîr u civân: Cümle ahâlîsi Türk ve Türkmân ve Kürd ve Ermenidir. Gökdolak Acemler dahi var. Ten-dürüst ve ten-perver, orta boylu ve zinde ve müsinn [ü] ihtiyâr âdemler ve civânları cümle la‘l-gûn yanaklı kaviyyü'l-bünye âdemlerdir.

Evsâf-ı mahbûbe [vü] mahbûbât: On yaşından yigirmi beş yaşına varınca sıbyânları gâyet mahbûb olurlar. Andan sonra zeber-dest tüvânâ olup tiz sakallanıp kıllı âdemleri olur. Ammâ cümlesi halîm ve selîm ve halûk ve zekiyyü'l-fehm şecî‘ âdemlerdir.

Evsâf-ı ahâlî-i libâs [u] lisân: A‘yânları çuka sammur ve akmişe-i fâhireler giyüp kâr ederler. Ulemâ ve sulehâsı yine çuka ferâce ve bogasi haftân giyerler, dahi ednâsı ehl-i hıref olup abâ-kabâ ve bogasi hil‘at giyüp kâr u kesb ederler.

Evsâf-ı hevâ vü âb-ı hayvân: Üç ay hevâsı gâyet latîfdir kim âdem hayât-ı câvidân bulur. Suyu zülâl-i cândır. Ata ve nisvâna suyu gâyet nâfi‘dir. Cennetbınarı ismiyle müsemmâ bir bınarı Temmûz'da nûş eden [70] âyetin {fehm eder}

Evsâf-ı iklîm-i arz-ı büldân: İklîm-i örfiyyenin on sekizinci hissesindedir kim, iklîm-i hâmisde olmış

olur. O hisâb üzre bu şehr arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı memdûhât-ı mahsûlât: Şiddet-i şitâsının vefretinden zer‘ hubûbâtı altmış günde hâsıl olup der-anbar olur. Bir kile tohmundan seksen kile verir. Bir kile darısı yüz kile verir. Yedi gûne buğday olur. Kılçıksız buğdây deve dişi gibi bir ak gendim-i akdır.

Evsâf-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Derzisi ve kuyumcusu gâyet üstâdlardır. Ve Şirek ve Mîrek nâmân kılıççıları gâyet üstâdlar

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı memdûhât-ı me’kûlât: Bir gûne tavuk yüreği ve çiriş derler bir gûne sebzevâtdır, anın böreği ve bâzârında hâs ve beyâz yağlı çöreği ve birer kulaç hâs ekmeği ve ketesi ve paçası ve tennûr kebâbı ve ışkını ve herîsesi (---) (---)

Evsâf-ı meşhûr-ı meşrûbât: Evvelâ reybaş şerbeti ve âb-ı şüllesi ve avân içün bozası ilik-misâl süzülmüş bozadır.

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı mesîregâh-ı imârât: Teferrücgâh-ı Cirid meydânı ve Çemenzâr Bâzârbaşı değirmeni ve Gümüşlü Künbet meydânı ve Umudum köyü ve Abdurrahmân Gâzî tekyesi ve Gürcî meydânı (---) (---) (---) (---) (---) ***[288a]***

Evsâf-ı külliyât-ı Erzurûm: Üç aded kal‘a kapusundan taşra şarkında ve garbında ve şimâlinde üç binden mütecâviz re‘âyâ ve berâya varoş evleri vardır. Cânib-i erba‘alarında aslâ sûru yokdur. Lâkin her şâhrâhı üzre türbe kapuları var, ammâ bu kal‘anın cânib-i kıblesinde Tebrîz kapusundan tâ Erzincân kapusuna varınca bir kat kal‘a esâsına mübâşeret olunup ba‘zı yerleri birer âdem kaddi rûy-ı zemîne çıkmış, eğer anın itmâmı müyesser olmuş olsa Erzurûm kal‘a-yı Kahkahâ olurdu. Hâlâ bu temeller ile kal‘a mâbeyninde {varoş-ı cenûb} yedi mahalle hâne-i azîmler vardır. Bâzârbaşı mahallesi su değirmânları gâyet çokdur.,

Varoş-ı bâb-ı Tebrîz: Bir bayır başında Darağacı mahallesinden ve Dönükler mahallesinde tâ Gümüşlükünbet'e varınca varoş-ı azîm re‘âyâ vü berâyâ evleridir.,

Varoş-ı Gürcî kapusu: Kal‘anın cânib-i şimâlinde niçe bin hâne ve dekâkîn ve hânlar vardır. Hâlâ dahi imâr olmadadır. Cümle ankâ bâzargânlar bunda sâkin olurlar. Hakîrin kâtib olduğumuz gümrük bundadır ve cânib-i erba‘asında Arab ve Acem ve Hind ve Sind ve Çin ve Hıtâ ve Hoten bâzargânlarının hânları bu mahaldedir. İslâmbol ve İzmir gümrüğünden sonra bu Erzurûm gümrüğü gâyet işler. Zîrâ tüccâr sevdâgerlerine adâlet ederler.,

Varoş-ı Erzincân kapusu: Kal‘anın cânib-i şarkîsinde Deveçeşmesi'nden tâ Alîdeğirmeni'ne varınca varoş-ı azîmdir. Bu varoşlarda ekseriyyâ Ermeni re‘âyâlar sâkin olduğundan cümle on üç aded kenîse-i kefereler vardır. Cümle kefereleri alaca destâr peşkîr sararlar ve âyînlerine londura mâvî çuka ve ednâ re‘âyâları şal kebe ve ayaklarına nâzük çarık giyerler. Gâyet rencber re‘âyâsı vardır.

Kefere avretleri yassı başlı ve beyâz ızâr çarşaf bürünürler, ammâ müselmân havâtînleri sivri serenk ve dîbâ ve gümüş ve altun takye giyüp beyâz nâzük câr-ı ızar bürünüp ayaklarına katife çakşır ve sarı çizme giyüp mü'eddebâne reftâr ederler. Gâyetü'l-gâye hüsn-i cemâlde ve lutf-i i'tidâlde olup kelimâtları lehçelerine göre mevzûn ve dişleri hemvâre dürr-i meknûn ve giysû-yı müşg-bârların sarkıdırlar ve uşşâkı bin cân ile kendülerine akıdırlar. Ve hevâsının letâfetinden ricâl makûlesi ol kadar müsinn ü mu'ammer olur kim kuvveti gitmiş, hey'eti bitmiş, ömrü yetmişe, yüze yetmiş, kuvveti kudreti gitmiş [ve] musâhabetden kalmış olurlar ve kelimâtları bu edâ ile tekellüm ederler.

Lisân-ı ıstılâh-ı ahâlî-i Erzurûm: *Haradaydın,* ya'nî nerede edin. Ava bırbaş vurdımm. *Bınırıyı göyindir,* ya'nî ocağı yak.

..... (3 satır boş) .....

Ammâ ehl-i ilm ve ulemâsı ve musannif ve mü'ellifi ve şu'arâları fesâhat u belâgat üzre söze gelseler kelâm-ı örfiyyede talâkat-ı lisânları olup bedî'u'l-beyân ve fasîhu'l-lisân kelimât eder erbâb-ı ma'ârifleri vardır. Husûsan **Hattat Ömer Çelebi** ve

..... *(1 satır boş)* .....

Bunlar meşhûr-ı âfâk, bî-bedel-i pür-ma'rifetlerdir ve cemî'î erbâb-ı ma'ârifin eğlencesi meddâh-ı Hazret-i Hamzâ-i bâ-safâ, Kassâb Kurd ve şebbâz u hayâlbâz Kandillioğlu ve Diyârbekirli Yahyâ şâkirdi Hânende Veys Çelebi, pâkîze eş'ârı vardır .

..... *(1 satır boş)* .....

Ve mecâzibûndan **Külhânî Ahmed Dede** germâ-germ âteşli külhana girüp hâb-ı nâza varırdı.

Ve **Sıyâmî Dede** cellâd elinden bir kaç bî-günâhı halâs edüp ertesi cürm sâhibleri bulunup Sıyâmî Dede kendi tahta kılıcıyla üç âdemi katl etmişdir. Ve *"Allah'ım da Allah'ım"* nâm bir kolu meflûç keçe külâhlı bir cân idi. Niçe kerâmetinden mâ'adâ her gîce ehliyle yigirmi cimâ' etmeğile meşhûr idi.

Ve **Sefer Dede**, Erzurûm kışında uryân gezerdi. *[288b]* Ve bu Erzurûm gerçi şiddet-i şitâ kânıdır, ammâ müşebbek besâtînleri vefret üzre olup kavunu ve karpuzu ve lahanası ve badıncânı ve çirişi çok olur bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-iş'âr ve arz-ı mahsûldârdır. Ve vilâyet-i vâsi'i ma'mûr, hınta ve sâ'ir gılâlı meşhûr, nafakaları hûb u mergûb ve mezra'ları vâfir ve berekâtı mütekâsir ve ni'metleri firâvân ve niçe bin uyûn [u] enhârları cârî ü revân bir şehr-i Rûm-âbâdândır.

Bu şehr-i ma'mûr ol kadar ucuzlukdur kim âlü'l-âl deve dişi buğdâyın bir somarı (---) batmandır. Beş somarı bir guruşadır. İki at yemi bir akçeyedir ve bir somar arpa (---) akçeyedir ve bir vukıyye beş dâne hâs ve beyaz ekmek bir akçedir. Koyun eti iki akçeye, sığır eti bir akçeye ve bir tavuk bir akçeye ve kırk yumurta bir akçeye ve bir güvercin palazı bir akçeye, yüz dirhem yağlı kâhi ve katmer çörek bir akçeye. Sâ'ir me'kûlâtları dahi ana kıyâs oluna.

Gerçi şiddet-i şitâdan bâğı ve bâğçesi yokdur, amma Paşa sarâyında gül bâğçesi ve Hacı Murâd bâğı

gülistânı ve Kefeniğnesioğlu güllüğü ve Bedros bâğı güllüğü ve niçe gül bâğları dahi vardır. Ammâ bu zikr olunan bâğların mutabbak gülleri meşhûrdur. Câbecâ kış elması ve ahlâd emrudu vardır, ammâ gayrı meyve aslâ olmaz. Lâkin mesîregâhlarında ve gül bâğlarında dıraht-ı kavak ve bîd-i sernigûnları firâvândır. Gayrı eşcâr-ı müsmirrâtı olmaz. Kışı katı olduğundan iki ayda ekerler ve biçerler ve secc edüp döğerler ve ale'l-fevr der-anbar ederler. Bizim senemizde atlar mâh-ı temmûzda çayırda iken bir ra‘d u berk u dipi vü boran ve bârân yağup cümle atlar boşanup Erzurûm sahrâsında olan Umudum köyüne ve Kâne ve Gez köyüne varınca atlar serseri gezdiler. Böyle şitâsı şedid olur. Hattâ efvâh-ı nâsda darb-ı meseldir kim bir dervişe "Kanden gelirsin?", derler? "Berf rahmetinden gelirim", der. Ol ne diyârdır, derler; sovukdan "Ere zulüm" olan Erzurûm'dur, der. "Anda yaz olduğuna râst geldin mi", derler? Derviş eydür: "Vallahi on bir ay yigirmi tokuz gün sâkin oldum, cümle halkı yaz gelir derler, ammâ görmedim", der. Hatta bir kerre bir kedi bir damdan bir dama pertâb ederken mu‘allakda donup kalır. Sekiz aydan Nevrûz-ı Harzemşâhî geldikde mezkûr kedinin donu çözülüp mırnav deyüp yere düşer. Meşhûr latîfe-i darb-ı meseldir. Ammâ hakîkatü'l-hâl bir âdemin eli yaş iken bir demir pâresine yapışsa derhâl müncemid olup elinden demir ve demirden eli kopmak ihtimali yokdur. Âhenden eli bin âh-ı serd ile halâs ederse eli ayasının sehl derisi âhiyle âhende kalır. Bu şiddet-i şitâyı diyâr-ı Azak'da ve Deşt-i Kıpçak'da erba‘în ve zemherîr geçirdik, böyle keskin kış görmedik. Ammâ halkı gâyet ten-dürüstdür. Yine böyle şitâ iken bâğ u bâğçesi olmayup cümle meyvesi iki konak yerden İspir ve Tortum ve Erzincan'dan gelir. Âlü'l-âl şeftâlüsü ve zerdâlüsü ve kaysısı ve üzümü okka bir akçedir. Ve birer araba kavunu ve karpuzu on akçeyedir. El-hâsıl me’kûlât cihetinden lâ-nazîr şehr-i bî-bedeldir. Lâkin odunu yokdur, cümle dağlar uryândır, ammâ hikmet-i Hudâ odunı dahi ucuzdur. İki konak yerde (---) dağlarından gelüp gürân derler gemi direkleri olup kaddi kırk arşındır. Kırk akçeye verirler. Anı yakup def‘-i şitâ ederler ve develer ile pelid ve meşe odunları dahi iki konak yerde (---) dağlarından gelir. Bir deve yükü odunu otuz akçeye verirler. Paşanın odunun gümrüğe gelen cümle kârbân develeri birer sefer odun götürürler, kanûndur. Başka odun ağası vardır, ammâ re‘âyâlarının koyunları ve sığırları çok olmağıla fukarâlar sığır tezeği yakarlar. Fukarâ re‘âyâlarının cümle ocakları evlerinin ortasındadır. Cânib-i erba‘alarında hayvanları durup hâneleri hammâm gibi olur. Tennûrlarında herîseleri ve ekmekleri pişmededir.

Evsâf-ı Eğerlidağ: Erzurûm'un cânib-i kıblesinde nısf sâ‘at ba‘îd bir kûh-ı bülenddir. Eğer misâl olduğundan elsine-i nâsda Eğerlidağ derler. Zîrâ zirve-i a‘lâsı iki çatal dağdır. Kal‘a-i Hınıs'a ve Malazgird'e ve Bingöl yaylasına andan gider. Bu dağda cemî‘î hukemâ edviyeleri olur. Şükûfe-i tûtyâ râyihasından âdemin dimâğı mu‘attar olur. Ve dahi yernebas ve ışkın ve südlüce ve cacıh ve kıjı ve tere ve râvend ve cedvâr ve yabrûhu's-sanem ve şâhtere ve niçe bin gûne *[289a]* edviyeler bu dağda mevcûddur. Niçe kehhâller bu dağa gelüp tûtyâ cem‘ edüp kırk elli sene alîl olmuş âdemin gözüne mil ile çeküp cemî‘î buhâr ve perde mahv olup çeşmi rûşen olur. Yüz, yüz elli hâneli sünbül ve müşk-i Rûmîsi olur ve lâle ve zerrîni ve nilüfer ve şakâyıkı ve tırfîl ve zâteri ve na‘nâsının râyiha-i hoş-bûsu âdeme hayât verir.

Menâkıb-ı Bel‘am ibn Bâ‘ûr: Hikmet-i Hudâ bir gün bir cebelin dâmeninde cirid oynarken hakîr atdan tekerlenüp at başın alup "Kandesin Eğerlidağ?" deyüp urûc etdi. Hemân hakîrin cân başına gelüp bir gayrı ata süvâr olup esb-i firârîyi birkaç gulâmımızla kovarak tâ Eğerlidağ'ın zirve-i a‘lâsına çıkup atı anda dutup süvâr oldum. Ol mahâlde bir kabr-i tavîl görüp "Allahu a‘lem bir ulu ziyâretdir" deyü rûhiyçün bir Fâtiha tilâvet edüp piyâdece adımlayup kaddi kâmil seksen adım geldi.

Başı ayağı ucunda birer serâmed amûd-ı zenbûrîler dikilmiş, ammâ bunun ziyâret [u] temâşâsına meşgûl iken bir bed râyiha hakîri ve gulâmlarımı sermest edüp çâkerlerim burunlarını dutdular. Kabri üzre nazar etdim, ancak kabri üzre olan türâb tencerede bulkur gibi kaynar ve siyâh zift ve katran gibi yağlı toprakdır. Âhir bed râyihasından tahammül edemeyüp bu türâbın yağıyla kaynaduğuna ta‘accüb ederek yine atlarımıza süvâr olup vakt-i gurûbda Tebrîz kapusundan içeri dâhil olup ba‘de'l-mağrib Paşa huzûruna vardığımızda "Şükür sağlığa, hele atını cümle bisâtıyla buldun mu", dediler. "Belî buldum ve Eğerlidağ'da bir kabr-i tavîl-i evliyâullahı ziyâret etdim" deyü kabri gördüğüm üzre paşaya hikâyet edince hemân Erzurûmlu Ca‘fer Efendi, musannif ve mü’ellif ve sulehâ-yı ümmetden azîz kimesne idi, ol eyitdi: "Sakın Evliyâ Çelebi! Ol maşadı bir dahi ziyâret etme. Ol Hazret-i Mûsâ bed-du‘âsıyla imânsız gitmişdir, anâ Bel‘am ibn Bâ‘ûr derler. Niçe yüz yıl mu‘ammer olup âhir Hazret-i Mûsâ'dan sonra dâğ-ı derûnundan diyâr-ı Mısr'ı terk edüp bu dağda olup hâlâ kabri sayf u şitâda leş gibi kokup türâbı yağıyla cehennem azâbı çeküp kaynar" dedikde bu hakîr-i pür-taksîr âlem-i hayretde kaldım.

İbret-nümâ-yı sü‘bân-ı azîm: Yine bu Eğerlidağ'ın dâmeninde Hazret-i Resûl-i Ekrem'in alemdârı Abdurrahmân Gâzî medfûndur. Anın tekyesinin kıblesi tarafına yokuş yukarı Eğerlidağ'ı bir tarafına iki bin adımda çıkup ol cebelin zirve-i a‘lâsında bir çemenzâr ve lâle-‘ızâr ve müşk-bûlu bir fezâda bi-emrillahi Te‘âlâ bir başlı bir ejdehâ kara taş olmuşdur. Başından kuyruğuna varınca yedi yüz yetmiş adımdır. Başı Erzurûm sahrâsına nâzır, kuyruğu Malazgird kal‘ası yoluna vâki‘ olmuşdur. Paşa sarâyından dağları kar bürüdükde yahşi görünür. Vücûdunun cüsse-i arzı iki yüz adımdır. Dörd ayağı vardır. Her bir pây-ı haceri onar adım kalındır, kuyruğu minâre kalınlığıdır. Sultân Selîm-i Evvel asrına dek bu ejdehâ dörd ayağ üzre durup ağzını cânib-i şimâle açup durur imiş. Ol zamân bir zelzele-i azîm olup zelzeleden ejdehâ münhedim olup pâre pâre çemenzâr üzre olup yatar. Hatta kubbe-misâl kellesinin haceri iki şakk olup gözünün bir bebeği kellesinden çıkup cânib-i kıbleye, Malazgird yoluna galtân olup küçük hammâm kubbesi kadar müdevver ve mücellâ ve muşa‘şa olup yatar. Gûyâ çarhdan çıkma bir müdevver ayn-ı sü‘bândır. Ammâ sol gözünün bebeği yine kellesinde durur. Hikmet-i Hudâ bu sü‘bânın hacerleri kar yağdıkda kara siyâh katrân gibi taşı gâyet ayân u beyân temâşâ olunur. Zîrâ kar yağdıkda bu ejder taşları üzre aslâ kar karâr etmeyüp mahv oldukda cânib-i erba‘ası beyâz kar ortasında siyâh taşdan başı ve ağzı ve burnu ve dili ve kulakları ve dörd ayakları ve endam-ı vücûdu ve kuyruğu ayân u beyân nümâyândır. Hikmet bu kim şiddet-i şitâda kara taşı âteş gibi ıssı olup alev ber-alev buhârı zâhir olur. Ammâ temmûzda buz pâre olup misk yılanı râyihası-misâl bir hoş-bûsu şemm olunur. Acîb u garîb sırr-ı Hudâdır. Taş olması sebebi oldur kim kaçan Risâlet-penâh Dâr-ı bâkîye intikâl etdiklerinde alemdârı böyle bir Resûl-i Kevneyn'den cüdâ düşdüm deyü terk-i yâr-ı gâr [u] ashâb-ı güzîn edüp bu Erzurûm dağında bir gâr içre bakıyye-i ömr-i girân-mâyesin tâ‘at u ibâdet ile geçirirken bir sabâh savma‘asından çıkup görse dağdan bir büyük *[289b]* ejdehâ ra‘d-vâr gürleyüp gelir. Hemân dem şeyh "Kıf yâ sü‘bân [71], kabr-i râhdır. Bi-emrillah ejder lisân-ı hâl ile "Erzurûm halkı yiyüp Van deryâsı kenarında Sübhân dağı gârlarında yavrularım vardır, anlara nafaka götürsem gerek" deyince hemân şeyh *"Üskün bi-iznillahi misli'l-hacer ve imsek yâ cibâle Sübhân zürriyete sü‘bân"* [73] deyü gazâb-âlûd olup emr edince bi-emrillah bu ejder taş olur ve Van deryâsı kenarındaki Sübhân dağında ejderin evlâdları habs olup kâhîce niçe kerre zâhir olduğu inşallah mahalliyle tahrir olunur. Bir sırr-ı İlâhî ejderhâdır kim Erzurûm halkının ma‘lûmlarıdır, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ-yı izâm

Evvelâ bedreka-i makâmât, âyine-i kerâmât, hâtır-ı esrâr-ı tarîkat, nâzır-ı envâr-ı hakîkat, âfitâb-ı nihânî, kamer-i zindegânî **eş-şeyh Hazret-i Ebû İshâk-ı Kazvînî**, *aleyhi rahmeti'l-Bârî:* İsm-i şerîfleri İbrâhîm dir. Künyeleri Ebû İshâk'dır kim (---) kurbunda Kâzvin şehrinde rahm-i mâderden müştâk olmuşdur. Atası Şehriyâr idi. İslâm ile müşerref oldukda Ebû İshâk'ın vâlidesi hâmile kalup Hicret-i Nebevî'nin üç yüz elli iki Ramazân'ında Ebû İshâk vücûda gelüp günden güne kutbu'l-aktâb oldu. (---) Asrında seyâhate çıkup Bursa'da ve Edirne'de makâm edinüp andan yine Erzurûm'a gelüp Tebrîz kapusunun iç yüzünde bir kulle-i azîm içinde dârü'l-karâr-ı bâkî edinüp anda medfûndur kim bir ak sakallı hâtûn türbedârı vardır.

Menâkıb-ı Türbedâr Hâtûn Baba: Kaçan Abaza Erzurûm'da ısyân etdükde sekbân, sarıca haşerâtları bu Ermeni kızını haber alup vaz‘-ı yed etmek murâd etdiklerinde bu kız eydür. "Ey Ebû İshâk tanrısı! Beni bu sekbânlar elinden Ebû İshâk aşkına halâs eyle. İslâm'a gelüp kabrinde kulu olayım" dedikde bi-emrillah kız ak sakallı bir pîr olup sekbânlar kapudan içeri girüp kızı bulmayup avdet ederler. Hemân sakallı kız âsitâne-i Ebû İshâk'a gelüp Şeyh huzurunda İslâm ile müşerref olup şeyhden sonra sakallı kız türbedâr olmuşdur. Hakîr vardığımızda hayâtda idi. Anın dahi hayr du‘âsın alup rûh-ı Ebû İshâk içün bir hatm-i şerîf tilâvet eyleyüp âşinâlık kesb etdik. Erzurûm'da müstecâbü'd-da‘ve türbe-i pür-envârdır.

Yine bu kubbe içinde kal‘a-i Revân'da yedi ay mahsûr olan **Şehîd Murtazâ Paşa**; Ebû İshâk Sultân'ın ayağı ucunda medfûndur.

Ve **Dişlen Hüseyin Paşa**'yı Abaza Paşa katl etmişdir, anda medfûndur.

Ve ziyâret-i Ulu Câmi‘ İmâmı **Azîz Efendi** ve yine Câmi‘-i Kebîr İmâmı **Zeynî Efendi** ve Paşa sarâyı mukâbelesinde bir sivri künbet içinde **Sultân Kâsım ibn Sultân Mahmûd Gaznevî** ve cenbinde hemşîresi **Fîrûze Hânım** ve ana karîb **La‘lî Paşa** ve dahi **Külhanî Ahmed Dede** ve Erzincan Kapusundan taşra Deveçeşmesi üstünde merhûm u sa‘îd u şehîd **Cânpolâdzâde Mustafâ Paşa**, feth-i Revân'dan sonra Tabanıyassı Vezîria‘zâm Mehemmed Paşa bi-gayr-i hakkın şehîd etdi, *rahmetullah*. Pederimiz ve bu hakîr ihsân-dîdesi ve nazar-kerdesi idik.

Ve Eğerlidağ dibinde Alemdâr-ı Resûlullah **Hazret-i Abdurrahmân Gâzî**, bir cihân-nümâ mürtefi‘ ve teferrücgâh tekyede medfûndur.

Ve **Hindî Baba Sultân** *kuddise sırruhu*.

Ve Tebrîz kapusundan taşra Gümüşlü Künbet nâmında bir serâmed ve musanna‘ kubbe-i âli vardır. Zamân-ı kadîmde serâpâ gümüş ile mestûr imiş. Anda **Sultân Mahmûd-ı Gaznevî** medfûndur. Seng-i sandûkasında ism-i Mahmûd tahrîr olunmuş, ammâ Gaznevî dememiş.

..... (1,5 satır boş) .....

Niçe ziyâretler dahi etdik, ammâ meşhûr-ı âfâk olan bu sultânlardır. *Kaddesenallahu rûhahu'l-azîz ve rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Bin elli (---) gurresinde Erzurûm eyâleti Kürdistân'ında Şuşik kal‘ası üzre sefere gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ nehr-i Araz'ın cenûbi karşısında dağlar içre Şuşik kal‘ası beği isyân u tuğyân edüp sulha muğâyir Acem'in kal‘a-i Revân'ı nevâhîlerinden niçe yerleri nehb u gâret etdüğü Revân Hânı Kelb Alî Hân oğlu Genc *[290a]* Alî Hân tarafından nâmeler ile elçiler ve azîm hedâyâlar gelüp Şuşik beğinden tazallumnâmeleri kırâ’at olundukda cümle erbâb-ı dîvân ile müşâvere olunup sefere mübâşeret olunup cümle eyâlet-i Erzurûm'un sancaklarında olan mîr-i livâları ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı timarları ve her kal‘anın nısf kulları sefere gelmek içün emr-i şerîfler ile sancak sancak kapucubaşılar gidüp asker-i deryâ-misâl günden güne cem‘ olup Gümüşlü Künbet sahrâsında hayme ve hargâhlarıyla meks edüp paşa-yı âlî-vekâr dahi yetmiş bayrak sekbân ve sarıcası ve dörd bin askeriyle Gümüşlü Künbet fezâsına çetr-i mülemma‘ın kurup paşanın cânib-i erba‘asına sâ’ir mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâ-yı livâ meks etdiler. Evvelâ Ketenci Ömer Paşa oğlu Mehemmed ve karındaşı Irakdan ma‘zûl Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve Gürcî Deli Dilâver Paşa ve pâye ile Erzurûm Defterdârı Osman Paşa ve İspir [ve] Tortum Paşası Gâzî Seydî Ahmed Paşa, henüz Çaşnigîr Paşalık ile harem-i hâsdan çıkmış bir şecî‘ mîr-i livâdır. Bu mezkûr mîr-i mîrân [ü] ümerâlar ale'l-tertîb kânûn-ı şehriyârî üzre yerlü yerlerince meks edüp cümle yetmiş altı bin asker olup Acem elçisi bu deryâ-misâl askeri görüp Şuşik beğinden şikâyet etdiklerine peşîmân oldular. Zîrâ bu deryâ-misâl asker ile ihtimâldir Revân'ı muhâsara ederler mülâhazası havfine düşdüler. Ba‘dehû mâh-ı mezbûrun gurresinde Alacaatlı Hasan Ağa nâm kapucubaşı bin atlı müsellah asker ile konakcı olup tûğu ve otağı götürdü. Ve Seydî Ahmed Paşa çarkacı ve Bâkî Paşa dündâr ta‘yîn olundu. Ertesi gün paşa-yı kâmkâr menzil-i Gümüşlü Künbet kurâsından cüyûş-ı muvahhidîn ile alâ-rağmi'l-a‘dâ bir alay-ı azîm etmişdir kim cânib-i selâsede olan kızılbaş-ı bed-ma‘âşların çaşıtları hayretde kalup cümle asker gürûh gürûh, fevc ü fevc alaylarıyla 4 sâ‘atde menzil-i Deveboynu nâm mahalde Paşa-yı âlî-kadr otağında meks edüp cümle ümerâ ve mîr-i mîrânlar ziyâfet-i azîminden tenâvül edüp herkes hayme ve hargâhlarına revâne oldular. Bir çemenzâr-ı hamûndur kim nebâtât [u] kiyâhât-ı tırfil yoncasında atlarımız tâze cân buldular. Bu cây-ı ma‘hûd Pasin sahrâsının ibtidâsıdır. Ammâ kış eyyâmında bu Deveboynu nâm mahalde minâre boyu kar olup çığ ve şepe (?) içinde niçe kârbân halkı kalup helâk olmuşlardır. Hatta Tabanıyassı Mehemmed Paşa bu Deveboynu karın aşamayup Revân imdâdına yetişemediğinden Revân kal‘asın kızılbaş yedi ayda Âl-i Osmân elinden almışdır. Böyle bir bî-emân Deveboynu'dur. Andan yine cânib-i şarka 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ca‘fer Efendi: Bunda Ca‘fer Efendi ziyâfet-i azîm edüp paşaya üç at ve üç gulâm ve üç kîse hedâyâ verdi. Üç yüz hâneli ma‘mûr u âbâdân Ermeni re‘âyâsı köyüdür. Andan yine şarka Pasin sahrâsı içre 5 sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i Kahkahâ-yı Rûm Hasan-Âbâd

Sene (---) târihinde Azerbaycân pâdişâhı Sultân Uzun Hasan Ebü'l-feth havfinden müceddeden binâ etmişdir. Anınçün Hasankal‘ası nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir hüsündâr kal‘a-i gevher-nigûndur kim Pasin sahrâsına göğüs verüp eflâke ser çekmiş kal‘a-i âlîdir. Sene (---) târîhinde cebren ve kahren muhâsara ile Kara Yûsuf evlâdı Ekrâdları destinden (---) Hân Gâzî feth edüp eyâlet-i Erzurûm'da Pasin sancağı beğinin tahtıdır. Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden kânûn-ı Süleymân Hân üzre 12.400 akçedir. Erbâb-ı zü‘amâsı altıdır ve erbâb-ı timarı 325, alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır.

Hîn-i gazada cümle cebelüleri ile bin beş yüz asker olup ve nısf kal‘a neferâtlarıyla paşa fermânıyla imdâda geldiler. El-azametullah kaçan paşa-yı zevi'l-ihtirâm bu kal‘a zîrinde meks etdikde kal‘ada bir yaylım tüfenk ve bir yaylım top-ı pür-renk [ve] alay-ı ceng eyledi kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp Kal‘a-i Hasan mürg-i semender-vâr âteş-i nemrûd içinde kaldı. Acem elçisi bu hâli görüp dem-beste kaldı. Bu mahalde Paşa-yı Aristo-tedbîr buyurdı-ı şerîf ile kal‘a dizdârına bir iç mehteri gönderüp "Tiz kal‘ayı donadup bedenler üzre cümle askerleri pür-silâh olup biz kal‘a temâşâsına vardıkda *[290b]* cümle cebehâneyi müzeyyen edüp bir dem gülbâng-i Muhammedî getirüp bir yaylım tüfenk ve bir yaylım top atsınlar" deyü fermân-ı vezîr varup ba‘de'l-‘asr Paşa, pasin beği ziyâfetine Acem elçisiyle kal‘aya giderken sadâ-yı Allah Allah gülbâng evce peyveste olup top u tüfenk velvelesinden sît u sadâ-yı top ayyûka çıkup elçi engüşt-i ber-dehen olup "Hey kayser-zemîn şahı! Aceb kal‘a-i Hasan-âbâd'a mâliksin" dedi. Ba‘dehû kal‘aya dâhil olunca Ilıca kapusunun iç yüzünde iki kapu mâbeynin tuğulka ve serpenâh zırh u zereh külâh [u] gûnâ-gûn âlât-ı silâh ile iki kapu mâbeynin müzeyyen edüp bu Ilıca kapusundan cümle pür-silâh kullar şâhrâhın yemîn ü yesârına kat-ender-kat kal‘a neferâtları ta iç kal‘aya varınca selâma durup derûn-ı kal‘ada salât-ı Cum‘a edâ olunup taşra çıkınca azamet-i Hudâ kal‘anın cümle burc [u] bârûların filândıra ve gûnâ-gûn bayrak [ve] sancaklar ile tezyîn etmişler. Andan Paşa iç kal‘aya çıkup kırk dörd karış Sultân Süleymân topların atdırup gülleleri tâ Çoban cisrine vardı. Bunda ziyâfet tenâvül olunup beğine ve dizdârına birer hil‘ât-i fâhire ihsân olunup ondan paşa yine alay ile serâperdesine geldi. Ba‘dehû yüz elli akçe kadısı ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve müftî ve nakîbü'l-eşrâfı ve sâ’ir a‘yânı paşaya gelüp zemîn-bûs etdiler.

Eşkâl [u] ecrâm-ı Hasankal‘ası: Pasin sahrâsının şimâl cânibinde (---) (---) dağının dâmeninde başka bir evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kaya üzre iç kal‘ası vardır kim cânib-i şarkîsinde Ilıcalar tarafından aşağı bakmaya âdemin zehresi çâk olur. Cümle sahrâya göğüs vermiş bir mehâbetli kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş kal‘a-i hasen-i hüsündâr, sengîn-bünyâd-ı üstüvârdır. İçinde dizdâr ve imâm ve mü’ezzinden gayrı kimesne olmaz ve bunda at ve hımâr çıkamaz. Fâtih-i Revân Murâd Hân-ı Râbi‘ içün müfîd [u] muhtasar bir cihân-nümâ kasrı var. Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kasrda Revân'a giderken silâhdâr olup silâhdar nişâncı oldu kim Koca Nişâncı nâmıyle şöhret bulmış idi. Silâhdârlıkdan sebeb-i azli, Murâd Hân'ın gice, üzerindeki yorganı şerâre-i şem‘den ihrâk olup azl olundu. Bu iç kal‘a dâiren-mâdâr bin adımdır ve aslâ handakı yokdur. Garba nâzır bir demir kapusu var ammâ bu iç kal‘anın şimâli tarafında havâlisi var.

Andan aşağı varoş, **Rıbât kal‘ası** alçak yerde iki kat bir kal‘a-i azîmdir. Dâiren-mâdâr cirmi altı bin adım şekl-i murabba‘dan tûlânîce seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim beyâz kuğu gibi nümâyândır. Ammâ dîvârları on sekizer arşın alçak kaddi vardır. Lâkin iki dîvârdır ve cânib-i selâsında handakı dahi gâyet alçakdır, ammâ düşmandan aslâ havf [u] haşyeti yokdur. Zîrâ alçak sulu zemîn olmağıla düşman meterise giremez. Bir zirâ‘ kazılsa suyı çıkar, batak ve çatak yerdir. Ve cümle (---) kapusu var, cânib-i garba Erzurûm kapusu, demir kanatlı azîm kapudur ve Ilıca kapusu ve Uğrun kapusu mesdûd, cânib-i şarkda cânib-i Kars'a açılır. Cümle yedi yüz kulu ve dizdârı ve mükellef cebehânesi ve altmış pâre sağîr ü kebîr topları vardır kim azîm cebehâneli kal‘a-i kavîdir. Lâkin sene (---) târihinde Abaza Paşa ale'l-gafle hîle ile bu kal‘ayı alup andan isyân etdi. Önünde kıble tarafı bir sahrâ-yı Pasîn'dir kim tûlu yedi konakdır. Bu kal‘a içinde cümle beş yüz doksan hâne toprak örtülü tahtânî ve kârgîr binâ kış evleridir.

Ve cümle tokuz mahalle ve tokuz mihrâbdır. Cümleden mükellef **Süleymân Hân Câmi‘i;** bir minâreli ve toprak örtülü tarz-ı kadîm alçak câmi‘dir. Esvâk-ı muhtasarı vardır, ammâ bezzâzistânı ve imâret ve medresesi yokdur. Altı mekteb-i sıbyânı ve bir hânı ve bir hammâmı vardır, ammâ ekseriyya hammâmı mesdûd durur. Cümle halkı şecî‘ ve nâmdâr ve yarar ve server-i hünerver, fukarâ şekilli, garîb-dost âdemleri var. Âb [u] hevâsının letâfetinden zekiyyü't-tab‘ kimesneleri vardır. Husûsen sultânu'ş-şu‘arâ **Nef‘î Efendi**, bu hâk-i anber-i pâkde tevellüd edüp Nef‘î'den halk-ı âlem niçe nef‘ görüp tekmîl-i fünûn etmişlerdir. Ve bu kal‘ada ve etrâfında aslâ bâğ u bâğçe olmaz. Gâyetü'l-gâye şiddet-i şitâ yeridir, ammâ hubûbât [u] mahsûlâtı firâvan *[291a]* ve ganîmet yerdir. Lâkin balı ve nânı delicelidir. Hattâ hakîr dizdâr hânesinde tahte'l-fütûr tenâvül edüp cüz‘î asel yemiş olduk. Meğer bok yemişiz. Nîm sâ‘atden sonra cihân başıma dâr olup serâsîme oldum. Az kaldı kim kal‘adan aşağı pertâ edeyazdım.

Evsâf-ı germâb: Bu aşağı rıbâtın kıble cânibindeki dîvârın önünde yedi aded ılıcalar vardır. Suyu gâyet i‘tidâl üzredir. Kubbe-i muhtasarlar ile mebnî germâb-ı hummelerdir. Ve sekiz aded üstü açık kaynak ılıcalar vardır. Her biri birer gûne hayvânâtlara nâfi‘dir. Ya‘nî at ve katır ve deve ve sığır ve koyun ve sâ’ir hayvânlar marîz olup bu hummelerde mezkûr hayvânları gasl etseler bi-emrillahi Te‘âlâ şifâ bulur. Bu germâbların suyundan develer ile götürüp cereb ü cüzzâm marazına mübtelâ olanlar nûş edüp sıhhat bulurlar. Meşhûr-ı âfâk ılıcalardır. Bu şehri temâşâ edüp andan yine cânib-i şarka 3 sâ‘at,

Karye-i menzil-i Sefer Ağa: Pasin sahrâsında yüz hâneli Ermeni köyü ve ze‘âmetdir. Andan yine şarka 3 sâ‘at,

Menzil-i cisr-i azîm Çoban Köprüsü: Bu cisr-i azîmden asker-i der[yâ]-misâl cisrin beri Hasankal‘ası cânibinde meks edüp asker karşı tarafa geçmek fermân olundu.

Der-sitâyiş-i cisr-i azîm Çoban: Sene (---) târîhinde Âl-i Çobaniyân'dan Melik (---) binâ etmeğile Çoban köprüsü derler. Nehr-i Araz-ı azîm üzre kavs-ı kuzâhdan nişân verir (---) göz kantara-i ibret-nümâdır. Bu nehr-i Araz tâ Bingöl yaylasından tulû‘ edüp cânib-i şarka cereyân ederek kal‘a-i Malazcird altından geçüp andan karye-i Artıf ve kal‘a-i Hınıs önünden ubûr edüp andan Altun Halkalı cisri altından geçüp niçe yüz kurâları reyy ederek bu Çoban köprüsünden aşağı niçe kılâ‘ ve büldânları reyy ederek kal‘a-i Revân altında nehr-i Zengî'ye Zengî dahi Kür'e, nehr-i Kür dahi Gîlân deryâsına munsab olur. Nehr-i Araz darblı sudur. Kaçan Bingöl yaylasının karı sökün etdikde deryâ gibi cûş [u] hurûş eder. Üç günde cümle asâkir bu Çoban Sultân köprüsünden ubûr edüp paşa dahi alay ile güzer edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Büyük Artıf: Hınıs sancağı hâkinde yüz evli Ermeni köyü altında bir çemenzâr yerde meks olundu. Andan yine cânib-i şarka 8 sâ‘atde,

Karye-i Kozlu Baba Sultân: Anda medfûndur. Bu dahi Hınıs toprağıdır. Andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hınıs

Sene (---) târîhinde Azerbaycân pâdişâhlarından Uzun Hasan ammîsi Şâh Şapur binâsıdır. Andan

sene (---) târihinde cümle krâdı itâ‘at edüp kal‘anın miftâhın Süleymân Şâh'a teslîm etdiler. Hâlâ Erzurûm eyâletinde sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden hâssı 484.000 akçedir. Livâsında ze‘âmeti ikidir ve erbâb-ı timar 425 vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile iki bin asker olup beğiyle cümle bin mikdârı müsellâh asker gelüp ordu-yı İslâm'da hayme ve hârgahlarıyla meks etdiler. Cümle Mahmûdî Ekrâdıdır. Yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir. Dizdârı ve kal‘a neferâtları vardır ammâ serdârı ve kethüdâyeri ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfı dahi yokdur. Ammâ levendât sipâhîsi gâyet çokdur.

Eşkâl-i kal‘a-i Hınıs: Erzurûm'dan sür‘at ile cânib-i cenûba üç konak yerdir. Ammâ Altun Halkalı cisrinden dahi reh-râst-ı müstakîmdir. Bu sûr-ı Hınıs bir püşte-i âlî yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî kal‘a-i Âdi-misâl bir metin sûr-ı üstüvârdır. Ve bir sahrâ-yı bî-nihâyenin tâ vasatında havâleli çukur yerde vâki‘ olmuşdur. Ve her cânib evce ser çekmiş yalçın suhûrlardır ve kal‘anın dîvârı kaddi onar zirâ‘dır. Dâiren-mâdâr cirmi altı bin adımdır. Ve cânib-i şimâle bir kapusu var. Bu mahalle bir yalçın kaya havâlîsi var. Ve bu Hınıs kal‘asının cânib-i şarkîsi tarafında kal‘a içre bir ayn-ı zülâl cereyân eder, ismine (---) derler. Kal‘anın aşağı tarafında kal‘a dîvârı dibinde üstâd bir demir kafes inşâ etmiş, mezkûr nehr anda dâhil olup andan taşra nehir niçe besâtînlere taksîm olup reyy eder. Mezkûr demir kafesden, nehirden ***[291b]*** gayrı bir vukıyye semek bile ubûr edemez. Kal‘anın kapusu bu ayn-ı câriyenin mahrecine karîbdir. Bu kal‘a içre cümle bin iki yüz hâne-i ekrâddır. Ve cümle yedi mihrâbdır. (---) Câmi‘i (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir. Bir hânı ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Cümle âsâr-ı binâları serâpâ toprak örtülüdür, aslâ kiremitli binâ yokdur. Ve halkı cümle Mahmûdî Ekrâdıdır. Mâl-ı ganâ’imlerinde koyunları ve keçileri bî-hisâbdır. Cümle hayvânâtlarıyla ahâlî-i bilâdları dahi bu Hınıs'ın cânib-i garbîsinde Bingöl yaylağına çıkup kesb-i tarâvet ederler.

Bu mahalde Malâzcird kal‘ası beği Erzurûm eyâleti sancağı mîr-livâsı olmağıla üç bin müsellah ve mükemmel cebe vü cevşene müstağrak Mahmûdî askeriyle gelüp hil‘at-i fâhire giydirilüp başına bir çelenk sokulup ol gün fermân-ı vezîr ile talî‘a-i asker olup Çarhacı ve Bâkî Paşa dündâr olup Gâzî Seydî Ahmed Paşa elli üç bin askere serdâr olup on iki pâre şâhî darb-zen ve iki kolomborna toplar ihsân olunup du‘â ve senâ ile kal‘a-ı Hınıs'dan kal‘a-i Şuşik'e müteveccih olunup Paşa efendimiz on bin mikdârı askerle kal‘a-i Hınıs sahrâsında kaldı. Andan cümle asker ile cânib-i şarka sarp kayalı dağlar içre uçurum yerleri 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Hâsbek: İki yüz evli Kürd köyüdür. Andan hakîr iki yüz atlı şehbâz ile 9 sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Ziyâeddîn

Azerbaycân şâhı Ziyâeddîn binâsı ve Azerbaycân hâkinde yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘dan tulânîce bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir. Erzurûm hâkinde (---) sancağı hudûdudur. Dizdârı ve neferâtları vardır. Sene (---) târîhinde Van feth oldukda ahâlîsi itâ‘at edüp miftâhları pâdişâha teslîm edüp halkı cemî‘î tekâlîf-i örfiyyeden berî oldular. Niyâbetdir, serdârı ve kethüdâyeri yokdur. Bir câmi‘i ve altı yüz mikdârı toprak örtülü hâne-i tahtânîleri vardır. Bir hânı ve bir hammâmı ve kırk elli kadar dükkânı vardır. Sengistân ve Kürdistân yer olmağıla ol kadar ma‘mûr şehr değildir. Ammâ halkı gâyet şecî‘ ve bahâdır merd-i Hudâ server-i hünerverlerdir.

Evsâf-ı germâb-ı ibret-nümâ: Nehr-i Araz ile Van deryâsı kenarında Erciş kal‘ası mâbeyninde bir humme-i vâcibü's-seyrdir kim Ziyâeddîn kal‘asına karîbdir. Sun‘-ı Hudâ budur kim bu ılıca beş altı yerde kaynakdır kim birbirine onar ve on beşer adım ba‘îd kıbâblardır. Kimisi buz pâresi âb-ı zülâldir, kimisi eyle ıssıdır kim çömlekde bulgur kaynar gibi kaynar. Bunâ muttasıl bir ayn-ı bârid vardır. İçinden râhat-ı cân ile üç taş çıkaramazsın. Şiddet-i burûdetinden dest-i âdem tahammül edemez ve yine buna muttasıl şâzirvân-misâl pertâb eder eyle ıssıdır kim içinde baş ve paça ütülenir. Bu germâbların ancak birinde âsâr-ı binâ vardır. Gayrılar küşâde Hüdâî hummelerdir kim her biri birer âsiyâb-ı mâ kadar cereyân eder. Bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp fermân-ı vezîr ile kal‘a kullarının nısfı ağalarıyla sefere me’mûr olup andan yine cânib-i garba Süncâb aynı kenarınca dağlar ve taşlar aşup 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Avnik: Bu dahi Âzerbaycân hâkinde Ziyaeddîn Şâh binâsıdır. Ba‘dehû Süleymân Hân'a itâ‘at etmişlerdir. (---) hâkinde bir yalçın kaya üzre çâr-kûşe kal‘a-i serâmeddir.

..... (8 satır boş) ..... ***[292a]***

Evsâf-ı kal‘a-i Şuşik

Lisân-ı Ekrâdda Şuşik, kal‘ası olduğu kûh-ı bülendin ismidir. Lâkin bânîsi Sultân Hasan oğlu Ziyâeddîn binâsıdır. Evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kayanın tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır. Ammâ meri-i afacan ve müfacandır. Asker-i deryâ-misâl ile zîr-i hisârdan bir top menzili ba‘îd ordu-yı İslâm kurulup hemân ol sâ‘at kal‘a muhâsara olunup zîr u bâlâ olan kemîngâhlarında guzât-ı müslimîn meterise girüp tüfenkleşmeğe başlandıkda hemân kal‘adan bir yaylım top bir yaylım tüfenk atup yetmiş âdem bir tahtdan şehd-i şehâdet câmın nûş edüp dâr-ı berînde karâr etdiler. Hemân Serdâr Seydî Ahmed Paşa var kuvveti bâzûya getirüp niçe yüz iş eri olan mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara hulvü'l-lisân ile ve sâ‘ir guzâtı ihsânlar ile bende edüp bizzât kendileri atın dermiyân edüp dörd pâre tavîl şâhîleri kal‘anın cânib-i şarkîsinde havâle-i ba‘îdeler üzre koyup siperler ardından derûn-ı kal‘aya bir yaylım top urunca bi-emrillah derûn-ı kal‘ada Şuşik beğinin ammîzâdesi Çendedân Şücâ‘ Beğ'e top güllesi isâbet edüp ol ân mürd olup kal‘a içre bir velvele kopdu ve cânib-i erba‘adan guzât-ı müslimîn kal‘anın der-i dîvârının rahnedâr yerlerinden ankebût-vâr resen-bâzlar gibi birer vecihle kal‘aya tırmaşmağa başladılar. Hulâsa-i kelâm bir gün bir gice ceng-i azîm olup ertesi ale's-sabâh dendân-ı bedenlere amân bayrakları dikilüp derûn-ı kal‘ada

olan cümle Ekrâd "Amân, amân, ey güzîde-i asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp feryâd [u] figâna başladılar. Ol ân Serdâr Seydî Ahmed Paşa kal‘a altına başbölükbaşıyla Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimizin Alacaatlı Hasan Ağasıyla kal‘a kapusuna varup kal‘adan taşra yedi aded nâmdâr Kürd beğleri rehn çıkup "Bu gice beğimiz Mustafa Beğ kal‘adan kemend-i hîle ile nüzûl edüp Acem'e firâr etdi" dediler. Der‘akab Serdâr Seydî Ahmed Paşa bu dürûğ kelâma i‘timâd etmeyüp "Tiz beğiniz bulun, yohsa sizin yediniz dahi kelle paça edüp Erzurûm vezîri Mehemmed Paşa hâlâ Hınıs kal‘asındadır, anâ gönderirim" deyü bu yedi âdemi kayd-bend edüp kal‘a içine ale'l-gafle yedi yüz âdem koyup Şuşik beğinin sarâyında cümle emvâl [u] erzâkın kabza-i tasarrufa alup cümle Ekrâd eşkiyâların taşraya sürüp cümle âlât-ı silâhların alup üç bin tüfenk ve altı bin kılıç ve gayrı âlât-ı silâh cem‘ olup mâh-ı (---) minde kal‘a feth olup efendimiz Mehemmed Paşa'ya müjde etdiler. Ol gün kal‘ada bang-i Muhammedî tilâvet olunup kal‘a içine iki bin tüfenk-endâz kondu ve azîm top u tüfenk şâdmânîleri olup tâ Acem'e varınca Şuşik beğinin ili vilâyeti nehb u gâret olunup niçe kerre yüz bin koyun ve sığır ve at ve katır ile guzât-ı müslimîn muğtenim oldu. Ammâ Şuşik beğinin ele girmesiyçün ile vilâyete âdemler gidüp bir Gök dolak tülüngi çaşıt bulup Serdâr Ahmed Paşa "Cellâd!" deyüp ibtidâ burnun ve kulağın kesüp cellâd-ı bî-amân daltığ-ı perrân olup çaşıdın kellesin galtân edecek mahalde ayak üzre kalkup "Hey demirayak paşa! Endek hâlime merhamet et. Gelin bir danışığım vardır diyem" deyüp cellâd amân verdi. "Vallah ve billah Şuşik beği çaşt çağı kal‘a-i Mekü'ye gelüp Acem hânına câr düşdü. Henim kal‘ada mahbusdur" deyince Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve Deli Dilâver Paşa ve Malâzcird Beği Mehemmed Beğ ile cümle üç bin asker Mekü kal‘asında

Şuşik Beğin taleb etmeğe gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ cânib-i şarka **Menvâl Deresi** kenarınca 8 [saat] dağ u taş aşarak,

Menzil-i Künbet-i Tahmûres: Acem Hânlarından Tahmûre Hân, Çıgalaoğlu cenginde mürd olup bir kubbe içre medfûndur. İki yüz hâneli Ermeni evleridir. Acem'e ve Şuşikliye harâc verirler. Andan yine şarka 7 sâ‘at çengelistân içre gidüp Şâhgediğin aşup 2 sâ‘at dahi bir sahrâ-yı çemenzâr [u] lâlezârda gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Mekü: Enûşirvân binâsıdır. Gerçi binâsı yokdur ammâ yine Enûşirvân binâsıyla meşhûrdur. Sene (---) târîhinde içinde olan Ekrâdları Süleymân Hân'a tâbi‘ olup Mahmûdî beğine hîbe olunmuş kal‘a idi. Ba‘dehû bir hîle ile kızılbaş istîlâ edüp yine Mahmûdî beğlerinden Malâzgird *[292b]* beği hükmünde iken sene (---) târihinde Fâtih-i Bağdâd Murâd Hân'ın vezîria‘zamı Kara Mustafâ Paşa ba‘de'l-feth Bağdâd'ın Derne ve Dertenk câniblerine {hudûd kesmeğe vardıkda} efendimiz Melek Ahmed Paşa henüz Diyârbekir vâlisiyken {ma‘an} Derne ve Dertenk'e gidüp Acem diyârlarıyla Âl-i Osmân vilâyetlerinin hudûdları mu‘ayyen olunup akd-i sulh olmasıyçün Şehrezul hâkinde Zâlim Ahmed kal‘asın Âl-i Osmân tarafından harâb etdiler. Acem dahi Van hudûdunda Katûr kal‘asın harâb etdi. Ve yine Revân kurbunda bu Mekü kal‘asın Osmânlı harâb edüp beğini ve neferâtını Malazcird'e kodular. Ba‘dehû Acem bu Şuşik kal‘ası beğinin isyân [u] tuğyânı mahallinde Acem fursat bulup bu Mekü kal‘asına nezâketle bir gice Acem Mâzenderânîsi koyup hısn-ı hasîn etdi. Yed-i kudret ile bir kal‘a-i Kahkahadır. Âl-i Osmân'da kal‘a-i Van ve Mardin ve Şebin Karahisâr ve Afyon Karahisâr ve Âdilcevâz ve Tokad ve Amasiyye misillü kal‘a-i Mekü'dir.

Eşkâl-i kal‘a-i Mekü: Nehr-i (---) kenarında dibi ince, yukarısı sahrâ-yı azîm gûyâ mantar gibi yâhûd zencef ütücüsü mermeri gibi ince belli, evc-i âsumâna ser çekmiş aslâ bir tarafdan zaferi mümkün değil havâlesiz bir kal‘a-i bî-misâldir. Aşağı kayada ağaç cisr ile ubûr olunur. Ancak bir kapusu var, andan içeri minâre yolu gibi kayadan kesmeli yokuş yukaru çıkılır. İçinde yedi yüz hâne kadar imâr olmada hâneleri var, dahi ol kadar ma‘mûr değildir. Eğer imâr olursa Kahkaha-âsâ bir kal‘a-i bî-misâl olur. Revân hânlığı hükmünde bir sultânlık olup içinde iki bin Mâzenderânî tüfenk-endâz komuşlar. Ve her gice nehr üzre cisrin kaldırup kal‘anın kayası cezîre-misâl kalup kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsından yüz kulaç iplerin dollâblarıyla kal‘aya su çeküp def‘-i atşân ederler.

..... (2 satır boş) .....

Bu kal‘a hânı bin mikdârı dizçöken tülüngi ile aşağı serdârımıza inüp bir ziyâfet-i azîm edüp ba‘de't-ta‘âm serdârımız Bâkî Paşa, Şuşik beği ahd-i amân-billah ile taleb edüp cümle asker beğe zarar gelmeyeceğine mütekeffil olup beği dahi tevekkülen-alallah deyüp amân ile bir günde yine kal‘asına getirüp Seydî Ahmed Paşa'ya teslîm edüp ol dahi yedinci günde Hınıs kal‘asına gelüp Erzurûm Vezîri Mehemmed Paşa efendimize teslîm edüp cümle mîr-i mîrân [ve] ümerâlar ve iş erleri ve Avnikli Ahmed Ağa dahi ricâ edüp katl olunmayup haps olundu. Âhir kırk bin koyunu ve kırk atını ve on yedi katar-ı katırını ve yigirmi Gürcî gulâmın ve elli kise mâlın alıp hapsden ıtlâk olundu. Ammâ kal‘ası Malazcird Beği Mehemmed Beğ'e ihsân olunup andan dahi yigirmi kîse ve yigirmi katar-ı katır ve bî-hisâb vaşak postu ve kaplan postu ve yedi aded keruke zırh [u] zereh-külâh ve serpenâh alınup cümle guzât-ı müslimîn ile sâlimîn ve gânimîn ve mansûr ve muzaffer Erzurûm'a avdet olunup ol gün 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Alacalar: Araz kenarında Bâyezîd kal‘ası hükmünde üç yüz evli Ermeni ve müselmân köyüdür. Bunda sâhib-i devlet efendimiz Revân Hânı elçisi Kâsım Hân'a ve Nahşıvân Hânı elçisi Takî Hân'a ve Tebrîz Hânı elçisi Seyf Alî Hân'a azîm ziyâfetler edüp muhabbetnâmeler verüp her birine ikişer çıplak küheylân atlar ve mercân u tesbîh ve tîr ü kemânlar ve niçe elvân Ceneviz ve Venedik hâreleri ihsân edüp cümle elçilere hitâben buyurdular kim "Âl-i Osmân devletinde biz sulha muğâyir iş işlemeği revâ görmeyüp Şuşik Beği Mustafa Beğin ilin vilâyetin nehb ü gâret edüp kal‘asın âhir beğe ihsân etdük kim sizin Revân hânı karındaşımız andan şikâyet etmeğile hakkından gelindi. İmdi sizler dahi sulha muğâyir iş etmeyüp Mekü kal‘asına koyduğunuz askeri çıkarup kânûn-ı sulh üzre kal‘ayı harâb idesiz ve illâ hâlâ tuğrâkeş serdâr-ı mu‘azzam deryâ-misâl asker ile Revân ve Nahşıvân diyârların nehb u gâret ederim", deyü cevâb-ı pür-savâb hitâb edince üç aded elçi ser-ber-zemîn edüp "bi-ser ü çeşm" dediklerinde her birine birer Acemâne semmûr kürkler giydirilüp Kilârcı Velî Ağa Elçi Kâsım Hân ile Revân cânibine gitdi. Alacaatlı Hasan Ağa elçi Takî Hân ile Nahşıvân'a gitdi. Hakîr dahi gümrük kâtibi olmamız hasebiyle gümrüğe tüccâr gelmesiyçün hakîre nâmeler verilüp *[293a]* Tebrîz Hânına bir mücevher zeynli at ve yelkenden çullu küheyl at ve latîf sultânî destmâllar ve bir incü tesbih ve bir çift çârkâb tîrkeş verüp Tebrîz hânı elçisi Seyf Alî Hân'a hakîri teslîm edüp "Evliyâm size Allah emâneti olsun" deyü vasıyyetler edüp tatyîb-i hâtır ile mukayyed olup "Bu cânibde gümrüğümüze kârbânlar gönderesiz" deyü nâmeler ve ricânâmeler hâkîre teslîm olunup harc-ı râh bir kîse ve bir kat libâs-ı fâhire on bir huddâmımdan gayrı her ocakdan beşer onar âdem koşup cümle kırk beş nefer olup paşa efendimizle ve cümle ehibbâ ile vedâlaşup tevekkülen alâ cânib Revân'a [ve] Nahşıvân'a revâne olduk.

Bin elli (---) mâh-ı (---)de nehr-i Araz kenarından diyâr-ı Acem'de Revân ve Nahşıvân ve Tebrîz'e gitdiğimiz kûh-kendleri ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz âsâr-ı acîbe ve garîbeleri ayân u beyân eder

Evvelâ Araz nehri kenarınca ol gün cânib-i şarka 5 sâ‘at gidüp

Karye-i Yaylacık: Avnik kal‘ası hükmünde nısfi Ermeni ve nısfi müselmânlardır kim Mahmûdî Ekrâdlarıdır. Bir câmi‘leri var. Andan yine cânib-i şarka nehr-i Araz sâhiliyle,

Menzil-i Barudhâne: Şuşik kal‘ası hükmünde bir dere kenarında üç yüz hâneli, nebâtatlı ve giyâhatlı güherçile hâsıl olur ma‘mûr kenddir. Anınçün barudhânedir. Andan yine şarka 9 sâ‘at

Menzil-i kend-i Düşkaya: Kend'i harâb olmuşdur. Avh deresi nâm bir âb-ı şîrînin sâhilinde çemenzâr [u] lâlezâr üzre hayme ü hargâhlarımızla meks edüp emîrâne safâlar etdik. Andan yine şarka 12 sâ‘at,

Menzil-i Çağla Gurna: Ma‘mûr köydür. Cümle ahâlîsi Ekrâd-ı Şuşik'dir. Kal‘a-i Şuşik sol cânibimizde sarp kayalar üzre nümâyân olup "safâ geldiniz" deyü yedi selâm topu atup me’kûlât [u] meşrûbâtlarından vâfir hedâyâları yeni beğ cânibinden geldi. Bu mahalde Revân Hânı Elçisi Kâsım Hân ile Niksârlı kilârcı Velî Ağa, Van cânibine revâne olup hakîr bizim elçi ve Nahşıvân elçisi ile sağ tarafda dağlar içre Nahşıvân yoluna revâne olup cânib-i şarka niçe yaylağ ve dağ u rağ u bâğlar aşup 13 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Karış, ibtidâ-i vilâyet-i diyâr-ı Acem: Sene (---) târihinde Şâhrûh b. Timur Hân binâsıdır. Ba‘dehû Azerbaycân Sultânı Uzun Hasan hükmüne girdi. Hâlâ Revân hâkinde Azerbaycân şehirlerindendir. Kal‘ası bir püşte üzre evce ser çekmiş şahin ve zağanos yuvası misâl kal‘a-i Azerbaycân-ı pür-cândır ve şekl-i murabba‘ sengîn bünyâd bir kal‘a-i Ferâh-âbâd-misâl kal‘a-i üstüvârdır. Cümle taş binâ bir metîn ve müstahkem binâ-yı ra‘nâ kal‘a-i zîbâdır. İçinde bin dizçöken tülüngi dizçökenleri vardır. Ser-neferleri bizimle olan elçilere hedâyâlar getirdikde bize rağmen kal‘adan yetmiş seksen pâre toplar atup şâdmânlar etdi, ammâ hûrde topları var. Sadâ-yı top-ı kûpden cânib-i erba‘asındaki dere ve depeler ra‘d-vâr gür gür gürleyüp velvele verdi. Kal‘anın zîrinde haymelerimizle meks edüp âheste reviş aşağı rıbâtı seyr [ü] temâşâ etdik, ammâ ol kadar ma’mûr değildir. Mâ-tekaddem şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm imiş. Ammâ sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘, Revân seferi üzre müteveccih oldukda Erzurûm, Ahıçka ve Kars ve Van kulları bir yire cem‘ olup bu Karış şehrin nehb [ü] gâret edüp karış karış edüp hânelerin harâb u yebâb ve halkın esîr [u] kebâb idelden berü ilâ yevminâ hâzâ aşağı şehri dahi ol kadar imâr değildir. Ancak yedi minâreli câmi‘leri ve üç hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Lâkin bâğı ve bâğçesi çokdur. Şehri nehr-i Karış kenarına vâki‘ olmuş, âb [u] hevâsı sehîl ve latîf, pirinç hâsıl olur mahsûldâr sahrâsı vardır. Bu nehrin tulû‘ı kûh-ı Sükûn'dan sökün edüp nehr-i Araz'a munsab olur. Kal‘a ağası elçi ile hakîri ziyâfete da‘vet edüp atlarımızla güç ile kal‘aya nîm sâ‘atde urûc edüp aşağıda cümle zemîn nakş-ı bukalemûn-nümâyân idi. Hemân şâhın dizçöken ağası serinde zûrzuvileli tâcı üzre alaca serbend üzre gûnâ-gûn otâğalar zeyn edüp ve ablak çığçığa telleri başına bend kılup yanımıza geldikde temennâ edüp "Hey kurbân, tû hayr-mukdem, yüz basa, göz basa gelüp safâ geldiniz" deyü hâne-i cihân-nümâsına da‘vet edüp yahşi *[293b]* mihmândârlık edüp meydân-ı

muhabbete sofra yerine kalemkârî çit destehân gelüp on bir gûne pilâvdan avşıla pilav, göğü pilav, muza‘fer pilâv, od pilâv, şille pilâv, hoş pilâv, çalav pilâv, mu‘ammer pilâv, sarmısak pilâv, köse pilâv, düvezde pilâv ve düvezde püryân ve sebzevât ve nemekdân ve mastaba çorbası ve latîf herîseleri tenâvül olunup cân sohbetleri etdik. Ba‘de'z-ziyâfe elçilere ve hakîre ve Alacaatlı Hasan Ağa'ya latîf vaşak postları hedâyâ verüp andan aşağı haymelerimize geldikde ardımız sıra elli koyun ve bin kadar beyâz ekmek ve yedi sekiz katır yükü meyve-i gûnâ-gûn ve avşıla şerbetleri kal‘a hâkimi sultândan gelüp ol gîce ıyd-ı ekber edüp iki gün meks edüp nehr-i Karış kenarında iki cânibde kasr-ı âlîleri temâşâ ederek hıyâbân [u] gülistân-ı İrem Kelenter bâğına varup anda dahi bir ziyâfet-i âli-i kal‘a-i sultânî edüp elçiye ve hakîre hedâyâ pârçeler verdi. Bâğdan gelirken Sultân Evhadullah Câmi‘in taşradan temâşâ etdik. Ammâ hakkâ kim bir minâre-i mevzûnlu câmi‘-i bî-bedeldir. Ve âna karîb Tâceddîn-i Münşî hammâmı ve yedi mihmân-sarâyı var. Âb u hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbesinin kudretden mükehhal karalı ve gazâlî gözleri var kim her biri uşşâka bir nigâh etdükde bin nikâh ihsân etmiş kadar câna safâ verir. Ertesi ale's-sabâh bu Karış şehrinden üç yüz baş kızılbaş-ı evbâş [u] kallâş-i Mâzenderânî esb-süvâr ile cânib-i şarka 12 sâ‘at kûh-ı bî-pâyânlar aşup,

Menzil-i karye-i kend-i Masîr: Kend lafzı bu diyârlarda kasabaya derler, kûh-ı Masîr dâmeninde bin toprak örtülü, bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr u âbâdân, âb-ı zülâlli, âb bâbları yaylalardan cârî ve revân eder kend-i müzeyyendir. Yedi câmi‘i ve üç hammâmı ve üç yüz kadar dükkânce bâzârlı şehr-i sağîredir. Bu dahi Revân hâkinde kelenterlikdir. Bir şeb bu cây-ı zîbâda mihmân olup andan 14 sâ‘at,

Kend-i Zuchân: Bu şehr Nahçevân hâki hudûdunda Nahşıvân hânının hâssıdır. Gâyet ma‘mûr ve şüküfezâr kasabadır. Mihmândâr gelüp vâfir ikrâm etdi. Bu kende iki Acem püseri gelüp huddâmımız oldu. Yahşı hânende idiler. Tarz-ı Horasân ma‘niyyât okuduklarında âdeme cân bağışlardılar. Andan yine cânib-i şarka bir vâsi‘ dere içre 7 sâ‘at ibret-nümâ dırahtları seyr [ü] temâşâ ederek

Menzil-i Üçkilise: Bu mahal Revân haddindedir. Üç kûh-ı bülend üzre üç deyr-i mu‘azzamlardır kim her birinde yüzer ikişer yüz bıtrîk ve ruhbân ve kıssîs ve mıkdısı Ermeni papasları ve bıtrîkleri var. Ve mahbûb-ı pençe-i âfitâb muğbeçe-i mahbub boğda gulâmları var kim âyende vü revendelerin önüne durup cân u baş ile hizmet ederler. Bu deyrin birin Enûşirvân binâ etmiş, birini Kayser-i Rûm binâ etmiş, birin Ermen Zenân binâ etmiş kim hâlâ beş yüzden mütecâviz bâkire kızlar vardır. Cümle alığsız bakla yerler. Bu deyrlerde her müsâfirîn ve mücâvirîne ol mertebe hizmet ve ikrâm ederler, şîr-i hurma ve katr-ı nebât hamuru yedirüp zer-ender-zer câme-i hâblar döşeyüp cümle atlara çul tobra çıkartmayup hizmet ederler. Millet-i Mesîhiyye'de tâ‘ife-i Ermeni'nin bu düyûrlara gâyet i‘tikâdları olduğundan cemî‘î kâfiristândan bu deyrlere nezîrâtlar gelir, gâyet evkâf-ı metîndir. Her birinde beşer onar mihmândârları ve kırkar ellişer işbâzları vardır kim keşkeği ve herîsesi rûy-ı dünyâda meşhûrdur. Baş mıkdısı olan papası iki yüz ruhbân-ı dalâlet-âyîn ile elçilere ve hakîre ziyâfete da‘vet edüp ba‘de't-ta‘âm hedâyâlar verdi.

Garîbe ve acîbe-i Üçkilise: Bu deyrin büyüğü Enûşirvân binâsıdır. Anda senede bir kerre kırk elli bin kefere vü fecere dîb-i Firengistân'dan cem‘ olup bu Üçkilise dağının zirve-i a‘lâsında, pür-çemenzâr sahrâda bir halıça-i atîkleri vardır, anı döşerler ve ol dağlarda ne kadar nebâtât u giyâhât makûlesi nâfi‘ edviye-i ahşâbâtlar var ise cümle nebâtâtı bir azîm kazan içine koyup mezkûr halıça üzre saçayak koyup kazanı ana tahmîl edüp mezkûr halı üzre germâ-germ âteş edüp kâmil bir sâ‘atde kazgan içre cümle nebâtât ve kerefis ve mi‘denüvâz pişüp bir sâ‘at yanan âteşden aslâ halıça

yanmayup niçe bin âdem temâşâsına hayrân olur, vâcibü's-seyr bir halıçadır. Ba‘dehû ta‘âm-ı nebâtâtı cümle keferelere bezl edüp teberrüken hokkalar ile dib-i Firengistâna götürüp ba‘zılar ol mahalde yiyüp hamd ü zevk u safâ ederler. *[294a]* Hakîr bu ahvâli râhiblerden su‘âl etdim: "Vallahi bu halıça oldur kim Hazret-i İsâ bu halıça üstünde rahm-ı mâderden müştakk olmuşdur ve İsrâ‘ilî havfinden bir gâra kapanup on iki halîfeleriyle dağdan otluk cem‘ edüp bu halıça üzre pişirirdi. Ve Benî İsrâ‘îlî İsâ Nebî'den mu‘cize isteyüp bu halıça üzre bir melik ölüsün ihyâ etdi. Ve cümle İsrâ‘îlîye mu‘cize içün bu halıça üzre ta‘âm pişirüp bezl-i it‘âm etdi. Ba‘dehû bu halıça Buhtunnasr eline girdi. Andan Enûşirvân'ın eline girüp bu deyri bînâ etdikde yılda bir kerre üzerinde ta‘âm pişirüp yine pâk u pâkîze edüp boğçalar içre başımıza berâber hıfz ederiz. Hattâ "Süleymân Hân Nahçevân seferine geldikde bu seccâde üzre iki rek‘at namâz kıldı" deyü rivâyet etdiler. Ammâ halıça-yı ibret-nümâ ne harîrdir, ne pembedir ve ne sûfdur. Bir gûne zincâbî elvân bir seccâde-i kebîrdir. Lâkin gâyet sakîldir. Ammâ bu hakîrin akl-ı kâsıriyle eyle mülâhaza etdim ki cezîre-i Kıbrıs'da (---) nâm mahalde bir kûh-ı azîm vardır. Hikmet-i Hudâ ol kûhun taşını tokmak ile döğüp kettân gibi olur. Ba‘dehû hayyâl iplik eğirüp âbdest makramaları ve latîf ve zîbâ donlar ve gömlekler edüp a‘yân-ı İslâmbol'a ve pâdişâha hedâyâ getirirler. Hatta Kaya Sultân efendimize Sultân Murâd Hân latîfe edüp "Kayam, sana kayadan hâsıl olma bir taş gömlek vereyim" deyü bir don gömlek ihsân etmişdi. Birkaç eyyâm Kaya Sultân kayadan kamîsı giyüp kirlendikde âteşde yakup pâk ve beyâz olup ibret içün yine giyerdi. Hayâl ü rakîk bir gömlek idi. Ekseriyyâ a‘yân-ı kibârda çokdur. Hattâ Kapudan Hüsâmzâde hakîre bir makramasın bağışlayup mülevves oldukda Melek Ahmed Paşa huzûrunda âteşe yakup gül-i pembe-misâl oldu. Allahu a‘lem mezkûr halıça dahi Kıbrıs taşından dokunmış ola, *ve's-selâm.*

Bu Temâşâları edüp ertesi bu Üçkilise'den kalkup yine cânib-i şarka azamet-i Hudâ eyle ma‘mûr ve âbâdân yerlerde kurâ ve kendler, dağ u rağları, bâğlar ve sahrâ [ve] kurâları mahsûllü yerler aşup bir zirâ‘ mikdârı arz-ı hâliye zemîn-i şûre görmeyüp 9 sâ‘atde,

Kend-i Sükûn: Nahşıvân hudûdunda kûh-ı Sükûn dâmeninde bir ma‘mûr ve âbâdân kurâdır kim gûyâ bir şehr-i azîmdir. On bir minâresi nümâyân idi. Ammâ bu hakîr sehl müşevveşü'l-hâl olmağıla bu kendi bir hoş temâşâ edemeyüp atımıza süvâr olup,

Evsâf-ı ziyâret-i (---) **Muhammed Şâm-ı Gazan**

..... (4,5 satır boş) .....

Şehr-i Sükûn bu âsitânenin evkâfıdır kim bir azîm âsitâne-i Bektâşiyândır. Üç yüzden mütecâviz pâ-bürehne ve ser-bürehne ber-dağ-ı bî-bâğ abdâlânı vardır. Tabl döğerek alem kaldırup def u kudûmler çalarak sûr ve zil urarak hoş-âmede gelüp tekbîr getirdiler. Hakkâ ki muhibb-i hânedân, ârif-i billah, dervîş-i dilrişân-ı zî-şân, kayd-ı dünyâdan bî-kayd bir alay âşıkân-ı sâdıkân, terk-i tecrîd, fakr u fâka pâdişâhları, yüze güler cemâl hayrânları, aşk-ı İlâhî'yle sermest medhûş u bî-hûş cânlardır. Çerâğlarına kurbân-bahâ birkaç Abbâsî ve Bisitîler koyup şeyhleri Ni‘met Dede du‘âsıyla behre-mend olup hamd-ı Hudâ müşevveş-i hâtır iken ten-dürüst olup ertesi gün ale's-sabâh bir sahrâ-yı bî-pâyân içre 13 sâ‘at gidüp üç kerre çemenzârlarda istirâhat edüp ol sahrânın kıblesi cânibi nihâyetinde bir çamenzâr yirde,

Menzil-i nehr-i azîm Zengî: Kenarında haymelerimizle meks etdikde azamet-i Hudâ bu sahrânın cânib-i erba‘asında olan kendlerin ahâlîlerinden Osmânlı gelmiş deyü ol kadar âdemler hedâyâlarıyla gelüp bî-hisâb me’kûlât [ü] meşrûbâtlar getirüp mihmândârlıklar etdiler kim huddâmlarımız ma‘dîkerb-vâr sâhib-i şikem oldular. Ve atlarımız haymeler önünde yonca ve tırfil ve ayrık ve firye yidiler kim her bir hussânın karnı hum-ı Husrevânî-misâl oldular. Ve bu nehr-i Zengî cânib-i kıblede Hârân dağlarından cem‘ *[294b]* olup cânib-i şimâle cereyân edüp niçe bin pâre kendleri reyy edüp iner. Nehr-i Araz'a, Araz Kür'e, Kür bahr-i Gîlân'a mahlût olur. Andan yine cânib-i şarka ma‘mûristân kendlerin sahrâlarında sayd [u] şikârlarımız hargûş olup 10 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Sidirgi; Nahşıvân hâkinde İmâm-ı Rızâ evkâfıdır. Cemî‘î tekâlîfden berî ma‘mûr u müzeyyen bin hâneli ve bâğ u bâğçesi bilâ-hisâb âb [u] hevâsı latîf kenddir kim cümle halkı Şi‘îlerdir.

Germâb-ı Sidirgi: Şehr hâricinde bâğlar kenarında kubbe-i âlîli ılıcaları vardır kim üçünün dahi aşren-fe-‘aşr havz-ı azîmlerinde Acem mahbûbları sîm-ten mâhîleri gibi havz-ı Şâfi‘î'de şinâverlik edüp birbirlerin bî-tekellüf derağûş ederler. Bu şehrin ekseriyyâ halkı Gökdolak ve Cüllah'lardır. Âşıkâne ma‘niyyâtlar okurlar, hûb bülend savtları vardır. Andan yine cânib-i şarka 13 sâ‘at,

Menzil-i zâviye-i Ahmed Beğ: Nahşıvân hâkinde beş yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kenddir. Üç câmi‘i var. Âl-i Osmân'ın Zal Paşazâde Ahmed Paşası, Nahçevân hâkimi iken bunda İslâmbol tarzı minâreli bir câmi‘-i zîbâ inşâ etmekle elsine-i Acem'de bu kende zâviye-i Ahmed Paşa derler. Hâlâ yine bu kend ol câmi‘-i dilküşânın evkâfıdır. Andan 16 sâ‘at ma‘mûr kendli özler içre gidüp,

Evsâf-ı şehr-i Azîm Karabâğlar: Bu şehri ibtidâ Menûçehr binâ etmişdir. Şehr-i atîkdir kim hâlâ Nahşıvân hâkinde başka sultânlıkdır. Zamân-ı kadîmde azîm imaristân imiş. {Sene 1012 Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında dest-i Osmânlıda iken Acem zafer buldu} Sene 1045 târîhinde Fâtih-i Revân Murâd Hân-ı zamân ba‘de'l-feth-i Revân bu şehre gelüp meks etdikde kadîm-i eyyâmda İreme zâtü'l-‘imâd misilli ma‘mûr olan şehri asker-i deryâ-misâline fermân edüp ân-ı vâhidde harâb u yebâb ve der-i dîvârların türâb, halkının ciğerin kebâb edüp hâlâ âsâr-ı inhidâmları zâhir u bâhirdir. Tîmur Hân bu Karabâğlar'da kışlayup refâhiyyet üzre geçinmişlerdir. Tâ bu mertebe ma‘mûr [u] âbâdân sahrâ-yı bî-pâyândır. Ve üç kerre Süleymân Hân ve niçe kerre serdârlar asâkîr-i bî-pâyânlar ile beşer altışar ay meks edüp ganîmet üzre geçinmişlerdir. Lâkin Murâd Hân-ı Râbi‘in harâb etdüğünden beri yine imâr olmadadır. Ammâ güneşde zerre ve deryâda katre-misâl imâr olmamışdır. Huddâmlarımız kırk minâre addetmişlerdir. Hamd-i Hudâ bu şehrin âb [u] hevâsı letâfetinden tabî‘atımız hoş olup esb-süvâr ba‘zı refîkler ile şehri sehl temâşâ etdik. Mihmândârımız takrîri üzre on bin mikdârı bâğlı ve bâğçeli hâneler ve yetmiş mihrâb, kırkı minâreli câmi‘ler ve hân ve hammâmı ve esvâkları vefret üzre ammâ henüz dahi imâr olmadadır. Ve hevâsının letâfet cihetinden vech-i hüsnlü mahbûb u mahbûbelerine râst gelirdik. Ve me’kûlât ü meşrûbâtının [ve] memdûhât-ı müsmirrâtının kesreti bir diyârda yokdur. Kara Bâğlar desek vechi vardır. Elçi ile bir bâğda teferrüc ederken Yezdan Kulu nâm bir bâğbân yigirmi altı gûne emrûd-ı âbdâr getirdi. Meleçe ve Abbâsî ve Ürdibâri demek ile ma‘rûf ve memdûh emrûd-ı hoş-horları olur kim tenâvül edenin üzerine elbette âb-ı zülâli cüllâb-ı katr-ı nebât gibi cereyân eder. Gâyet lezîz emrûdları ve la‘lgûn gülnârları olur. Ve esvâk-ı şâhîsinde pâk u pâkîze işbâzlarında gûnâ-gûn Revân pirinci pilâvları ve herîsesi güyâ sıfr

gibi leziz ve râyiha-i tayyibesi vardır. Ve işbâzları gâyet pâkdir. Zîrâ cümlesi müslimdir. Bu Acem diyârında cümle me'kûlât [ü] meşrûbât füruht edicilerde aslâ Ermeni ve Urum yokdur. Aslında Urum keferesi aslâ ve kat'â yokdur. Meğer ticâret ile gelüp gide. Ammâ Yahûdî ve Şi'î ve Teberrâ'î ve Kurâyî çokdur. Ve melâhide ve zenâdıka ve Ca'ferî ve Cebrî ve Kaderî ve Hurûfî ve Zemînî (---) (---) (---) (---) Bu mezheb-i bâtıllı furak-ı dâlle gâyet çokdur. Bu Karabâğ'ı seyr [u] temâşâ edüp yine cânib-i kıbleye 9 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Nahşivân-ı nakş-ı cihân: Hakkâ ki cihânın nakş-ı bukalemûnî şehirdir. Ba'zılar Nahçivân ba'zılar Nahışvân derler. İrân-ı zemîn diyârı şehirlerinin âb-ı rûyıdır. Hâlâ Azerbaycân-ı evcân hudûdunda başka hânlıkdır kim hânı iki bin askere mâlikdir. İhtimâdevlesi ve kelenteri ve münşîsi ve darûgası ve dizçöken ağası ve çiğyeyen akası vardır kim bu esnâfların hükûmetde alâkaları vardır. Kadısı ve şeyhülislâmı dahi vardır. Bu şehri zamân-ı kadîmde Şâh Efrâsiyâb binâ etmişdir kim ecdâdlarının medfûn olduğu kıbâblar nümâyândır. Anların zamân-ı devletinde bu Nahşivân ol kadar ma'mûr [u] âbâdân imiş kim deşt [u] sahrâsında bir hatve arz-ı hâliye yok imiş. Ba'dehû sene 691 târihinde Moğol tâ'ifesi *[295a]* tama'a düşüp yer götürmez asker ile gelüp bu şehr-i imâristân-ı nakş-ı cihânın nakşın bozup hârâb [u] yebâb etdi ve kal'asın münhedim edüp türâb etdi. Ba'dehû Şâh İsmâ'il gelüp imâr etdi. {Ba'dehû sene 912 târihinde Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında şâh-ı güm-râh tarafından Zülfikâr Hân gelüp Nahşivân'e istilâ eyledi} Ba'dehû sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Râbi' askeri gelüp Tabanıyassı Mehemmed Paşa feth etdi. Ahvâl-i kâr-ı dünyâ böyle ola gelmişdir. Beyt:

Bozulur niçe bin işler, düzülür niçe cünbüşler

Bu kâr-ı bu'l-acebdir buna olmaz kârger peydâ

Ebyâtı mazmûnunca hemîşe hâl-i dünyâ gâh imâr ve gâh harâb olmadadır kim [74] nassına mazhar olmuşdur. Ammâ Murâd-ı Râbi' harâbından sonra imârı cümle on bin iki yüz toprak örtülü hânedân-ı azîmler ile ârâste ve yetmiş aded cevâmi' ibâdethâne ile pîrâste ve kırk mesâcid ve yigirmi hân-ı sarây-ı mihmân ve yedi hammâm-ı dilsitân ve bin mikdâr esvâk-ı dükkân ile tezyîn olmada bir şehr-i müzeyyendir. İmârâtının ekseri hayr ve ecr ile mebnîdir. Dördüncü iklîm-i hakîkîde ve on sekizinci iklîm-i örfiyye vasatında olmak ile âb [u] hevâsı sehl şiddet üzre halk olunup bâğı ve bâğçesi azacık olmağıla eşcâr-ı müsmirrâtı dahi kalîldir. Ammâ mahsûlât [u] menbûtâtının memdûhâtından yedi elvân pembesi olur. Meselâ pembe-i zâgî ve monlâyî ve za'afrânî ve la'lî ve hâs ve beyâz pembesi ve galle ve hıntası memdûh-ı âlemdir. Ve ehl-i sanâyi'den her esnâfı mevcûddur, ammâ kalemkârî Behrâmpûrı ve destehân çitleri meşhûr-ı cihân-ı nakş-vândır. Ve cümle sahrâsı vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-iş'ârdır kim dörd vukıyye kara arpasın bir at yise kifâyet eder. Ol mertebe yağlı arpası ve besâtînlerinde mahzen-i mâ kavunu ve karpuzu olur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbesinin reng-i rûyları ebyazu'l-levndir. Merdânesi zurzuvileli tâc üzre serbend sarup kalemkârî peşk-püş câme giyerler. Ve ayaklarına elvân keçe çakşır ve yeşil ve kırmızı ve nârencî ve turuncî pây-pûş giyerler. Zenâneleri sivri takye giyüp üzerlerine beyâz [câr-ı] ızâr bürünüp pâylarına elvân çizme giyerler. Mahbûbları gûnâ-gûn kebûtî kürkden börk-i Isfahânî giyüp Mirzâ-yı dilâr-emsâl hırâmânî-reftar ve zerafet ve nezaket üzre güftâr edüp halka hüsn-i ülfet ederler. Lâkin mahbûblarına rağbetleri yokdur. İbtizâle düşmüş bir alay zen-dost arasında kalmış mahbûbânlar ve civânânlardır. Ve cümle halkı Şâfi'îlerdir, ammâ kızıl kızılbaşlardır.

"Şâfi‘î mezhebindeniz" deyü da‘vâ-yı merd ederler. Ammâ kizb edüp mezheb-i Ca‘feriyye'de bir alay Hâmisîlerdir. Ammâ ezân kırâ’at olanda evkât-ı hamselerine müdâvemetleri var, ammâ cemâ‘atle aslâ namâz kılmazlar. Cemâ‘at-i kesîrden garîb câmi‘ler vardır kim gûyâ her biri birer cennet-i firdevs-i huld-ı berrîndir.

Cümleden **Cenâbî Ahmed Paşa Câmi‘i** ve **Ferhâd Paşa Câmi‘i** ve **Güzel Alî Paşa Câmi‘i** ve **Cağaloğlu Câmi‘i** ve **Hadım Ca‘fer Paşa Câmi‘leri** ile müzeyyen ve münakkaş ve Kâşî fağfûr-ı Çîn ile mebnî câmi‘lerdir. Niçesinin kubbeleri dahi çînî ile {mebnî} mestûrdır. Ve İslâmbol tarzı otuz üç minâreleri vardır. **Ahmed Paşa Câmi‘i,** İslâmbol'da Rüstem Paşa Câmi‘i gibidir.

Ve **Cenâbî hammâmı** gâyet latîf, âb [u] hevâsı hûb ve nazîf hammâm-ı rûşenâdır. Ammâ der-i dîvârı Kâşî çînidir ve ferşi ruhâm-ı gülgûn döşelidir ve cümle peştemâlları sadranc nakşı münakkaşdır. Ve cümle dellâkleri pençe-i âfitâb maral-ı Huten âhûsu gözli dilberânlardır. Billûr-misâl endâmların nilgûn futaya sarup hizmet ederler.

Ve mihmânhânemize karîb **Zâl Paşa hammâmı**, bu dahi vâcibü's-seyr havâsı ve binâsı hûb, dellâkleri mahbûb ve gayrı huddâmları mergûb hammâm-ı ferah-cândır. Bunun dahi cümle der-i dîvârı Kâşî, fağfûr-i Çîndir. Ve ferşi serâpâ sâfî yeşim ve yerekânî ve balgamî ve mermer-i somâkî ile döşenmiş bir hammâm-ı münevverdir kim cemî‘î camları billûr ve necef ve morandır. Ve kubbe-i âlîsinin ortasında aşren-fe-‘aşr bir havz-ı azîmi var, cümle dilberânlar onda deniz mâliki gibi şinâverlik ederler. Bu havz içre hammâmcı beher yevm birer şele, ya‘nî birer sepet berk-i verd-i handân döküp gûyâ cümle dilberân gülâb içinde şinâverlik edüp beyâz vücûdlarına gül yaprakları yapışup sîmîn tenleri gül gül olup gül ruhları âlu'l-âl, gülfâm lebleri la‘l-i Bedehşân-misâl olur. Ve cemî‘î dilberânları bî-bâk u bî-pervâ havz içre perr-i tâvûsî perendeler ve kebûterî perendeler atup şivekârlığ ve çâresâzlığ edüp arz-ı *[295b]* ma‘rifet edüp ırz [u] vakârların setr eder bir alay mahbûbândır. Hulâsa-i kelâm bu hammâm-ı hoş-hevâ ve hoş-binânın midhatinde ve hüsn-i letâfet ve nezâfet ciheti ta‘rîf ve tavsîfinde Hassân u Selmân dahi âcizdir, değil ki bu hakîr Evliyâ-yı âciz, acz u taksîriyle medh etmek ne mümkündür. Ve esvâk-ı şâhî içre ankâ hâcegiyân ve mün‘im sevdâgerânlar vardır kim her biri niçe yüz bin tümen mâl-ı firâvâna ve gencîne-i Kârûn'a mâlik mâldâr tüccâr-ı berr u bihâr âdemler vardır. Ve cümle halkı ehl-i zevk ve ehl-i şevk ve ıyş [u] ışret sâhibleridir kim rûz-merre birer bâğda ıyş [u] ışret ederler. Hattâ Nahşivân Hânı Rızâeddîn Hân bize istikbâle çıkdıkda elçisiyle hakîri doğru bir bâğa götürüp nâme ve muhabbetnâmeler bâğda kırâ’at olunup cümle a‘yân-ı kibâr-ı Nahşivân anda hâzır olup bir ziyâfet-i uzmâ ve bir meclis-i sâz u söz-i hânendegân u mutrıbân sohbeti olmuşdur kim gûyâ meclis-i Hüseyn-i Ba[y]kara oldu. Meğer Hân-ı âlî-şân, sâhib-i tab‘, hoş-sohbet cân imiş. Sultân Murâd'a Bağdâd'ı veren Şâh Safî'nin hazînedârbaşılığından hân olmuş Gürcî-peçe Aristo-fikr kimesnedir. İsmine Devlet Mirza Hân nâm vermişler, bir nâmdâr er idi. Bu bâğda ba‘de'z-ziyâfe ibtidâ kendüye paşa efendimiz tarafından elçilik ile gelen Alacaatlı Hasan Ağa'ya ve hakîre birer hil‘at-i fâhire ve onar tümen hammâm-bahâ Abbâsî ve birer at ihsân edüp kendi elçisine dahi hil‘at-i fâhire giydirdi. Böyle bir sâhib-i kerem hân idi. Ve kırk elli aded dûrbîn-i fikr [u] ilm ve dânâ ve fâzıl u kâmil nedîm ve musâhibleri var kim her biri tekmîl-i fünûn etmiş nedîm-i şehriyârîlerdir. Bu şehrin re‘âyâ vü berâyâsı lisân-ı Dihkan'ı kelimât ederler, ammâ ârif şâ‘irleri ve nedîm ve zarîfleri, zarâfet ve nezâketle lisân-ı Pehlevî ve lisân-ı Moğolî kelimât ederler kim lisân-ı kadîmlerdir. Ve şehirleri dahi kadîmdir kim böyle kelimât ederler. Evvelâ lisân-ı Dehkanî ve lisân-ı Derî ve lisân-ı Fârisî ve Pârisî ve lisân-ı Gâzî ve lisân-ı Pehlevî kelimât etdikleri dahi mahalliyle

terkîm olunur:

Kâle *Tefsîrü'd-Deylemî*: *[Resûlullah (S.A.V.) Mikâ'il (A.S.)'den sordu: "Allahu Te'âlâ Farsça bir şey söylemiş midir?" "Evet, ey Resûlallah" dedi. "İbrâhîm (A.S.) suhûfunda Allah 'Çi konem bâ în meşt hâk sitemkârân çüz ân ki peyâm rem.' Resûlullah (S.A.V.) Lisân-ı Gazi'ye küfreden kafirdir ve Resûlullah (S.A.V.) "Cennet ehlinin dili Arapça ve fasih Farsça'dır" buyurdu]*

Kelâm-ı derûn-ı *Hakâyikü'd-Dekâyîk* te'lîf-i Kemâl Paşazâde.

yek *1*	*dü* *2*	*se* *3*	*çâr* *4*	*penç* *5*	*şeş* *6*	*heft* *7*
heşt 8	*nüh* 9	*deh* 10	*yânizde* 11	*düvâzde* 12	*sânzde* 13	*çârde* 14

Îzed Allâh	*Yezdân* Allah	*Hudâ* Allah	*Perverdigâr* Allah	*peyember* peygamber
peygamber diğer	*peyâmber* diğer	*nân* ekmek	*âb* su	*gendüm* buğday

erzen darı	*hâb* düş	*mâst* yoğurd

biyâ merev ey püser	*birev*

gel gitme ey oğul	git

merev gitme	*bigûy* söyle	*ey peder-i mâ* ey babam[ız]

ey bürâder-i mâ ey kardaşım[ız]	*kâse* çanak
kûze bardak	*sebü* desti

ham küp	*çârûb* sürüpge	*zeyn* eğer	*nemed* keçe
teng daracık	*tenk* kolan	*bârdum* kuskun	*sîne-bend* gömüldürük
hâvîd deve semeri	*fitrâk* terki	*rikâb* özengi	*ligâm* uyan
efser yular	*peşmâ-kend* eğrim	*tâzyâne* kamçı	*câme* don
pîrâhen	*dûr-rîse*	*kütlân*	*mutrib*

gömlek	kettan iği	mutâf iği	saz çalıcı
pilever çerçi	*ıslık* mastaki sakızı	*ıslık-i Rûmî* Rum sakızı	*velîze* kara sakız
gündürüd günlük	*sirîh* bal	*engürd* bal	*engübîn* bal
ebkâme ekmek aşı	*bâhâ* esler	*sigbâ* sirkeli aş	*haykîne* kaykana
kûzât pirinç aşı	*kâcî* bulamaç	*çengâl hâst* omaç aşı	*levzine* bâdemli helva
batile helva kazanı			

Beyt
Merîn bengî-yi hurma hor ki der helvâest cây o

Hemîşe der emân bâdâ zî ta‘n-ı sûfî-i sâ’im

Çü dîdem fevt-i o şîrîn revân ez cân [ü] dil hakkâ

Be goftem behr-i o târîh bâdâ ni‘meteş dâ’im [75]
Sene 923 **[296a]**

Niçe gûne ıstılâhât [u] ibârâtları var, ammâ bu kadarla iktifâ etdik. Ve nevâhîlerinde olan Terekeme ve Gökdolak ve Moğol kavminin başka lehçe-i mahsûsaları vardır. İnşâallah anların dahi lisânları

mahalliyle tahrîr olunur.

Ve bu Nahşivân sahrâsı ve nâhiyeleri etrâfında olan metîn ve müstahkem kal‘alar vardır. Bir niçesin görmek oldu, ammâ sayd [u] şikâr takarrübiyle deverân u seyerân ederken ubûr edüp bir hoş temâşâ edemedik. Ol kal‘a isimleri bunlardır.

Evvelâ cümleden metîn ve sa‘b Alıncak Van, Molla Kutbeddîn binâsıdır. Andan kal‘a-i Serân, andan kal‘a-i Susuşmârvân, Mervân ibni'l-Hımâr binâsı olmağıla "Sûs Mervân" derler, manzûrumuz olmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---)

Temâşâ bu kim cemî‘î **Acem diyârının kal‘ala**rının esmâları Revân ve Şirvân ve Hemedân ve Nahşivân ve Gîlân-ı Mâzenderân ve Van-ı Azerbaycân ve Isfahân misilli isimleri var.

Ammâ **Tataristân kal‘ala**rının esmâları Biğ kirmân, Çerkez kirmân, Yâr kirmân ve Kerş kirmân ve Tamân kirmân, Şâhin kirmân ve Arbat kirmân ve İn kirmân, Gâzî kirmân ve Doğan kirmân ve Özi kirmân ve Ak kirmân isimli kal‘aları vardır.

Ammâ **Leh vilâyeti kal‘ala**rının esmâları bu gûnedir. Evvelâ Kamaniçse ve İlvoviçse ve Çehrliçe ve Omaniçe ve Rıdvaniçe ve Yazloviçe ve Kırakoviçe ve Gürleviçe ve Lubiniçe ve İzbariçe, bu gûne isimli Leh kal‘aları vardır.

Ammâ Erdel diyârında **Macar kal‘ala**rının esmâları bu gûne vâki‘ olmuşdur kim tahrîr olunur. Evvelâ kal‘a-i İçtuvar ve Hustuvar ve Sakmar ve Şekeşvar ve Mekeşvar ve Uğvar ve İntuvar ve Udvar ve Peteşvar ve Şebeşvar ve Kolçıvar ve Şibevar ve Jidvar ve Şiçevar ve Devevar ve Şalumkuvar ve Şebeşuyvar ve Kuyvar ve Labuşvar ve Batlanvar ve Fuğraşvar ve Sibinvar ve Erdel diyârının bu gûne kal‘a esmâları vardır.

Ammâ Nemse'nin **Alman vilâyeti kal‘ala**rının esmâları böyle vâki‘ olmuşdur. İbtidâ Estorgon kal‘amıza hem-müşâ olan Çasar-ı Nemse kal‘ası budur. Kal‘a-i Komran ve Tata ve Paya ve Semartin ve Pojon ve Pojap ve Beç kral tahtıdır, ve Perak ve Ni‘met-uğvar

..... (1 satır boş) .....

Her kâfiristân diyârının birer gûne şehr [u] kılâ‘larının esmâları vardır, ammâ birinde nâm-ı elfâz-ı tumturaklı isimleri yokdur.

Ammâ **Devlet-i Âl-i Osmân'da olan arz-ı mukaddese şehirleri esmâları**nda âb [u] tâb ve şân vardır. Evvelâ vilâyet-i Karamân, vilâyet-i Aydın ve vilâyet-i Sarıhan ve vilâyet-i Teke Bây ve vilâyet-i Menteşe Bây ve vilâyet-i Yunan ve vilâyet-i Sivas ve vilâyet-i Tarabuzan ve vilâyet-i Gürcîstân ve vilâyet-i Diyârbekir ve vilâyet-i Halebü'ş-şehbâ ve vilâyet-i Tarabulus-şâm ve vilâyet-i Şâm-ı cennet-meşâm ve vilâyet-i Kuds-i Şerîf ve vilâyet-i Taberistân ve vilâyet-i Askalân ve vilâyet-i Arz-ı Hâsân ve vilâyet-i Ümm-i dünyâ Mısr-ı nâdiretü'l-asr ve vilâyet-i Mağrib-zemîn ve vilâyet-i Habeş-i dehliz ve vilâyet-i Lahsa ve vilâyet-i Basra ve vilâyet-i Bağdâd-ı behişt-âbâd ve vilâyet-i Musul ve vilâyet-i Şehrezul ve vilâyet-i Van-ı sedd-i îmân ve vilâyet-i Çaldırân ve vilâyet-i Adana-i Âl-i Ramazân ve vilâyet-i Mar‘aş-ı Zü'l-kadriyye, bu cümle İslâm diyârlarının kıblegâhı vilâyet-i

Beytullah Mekke-i Mükerreme ve vilâyet-i Medîne-i Münevvere *şerrefehullahu Te'âlâ.*

Cemî'î cezîre-i dünyâda olan pâdişâh ve kralların hasretü'l-mülûkleri olan yetmiş aded mîr-i mîrânlık ve üç yüz altmış aded mîr-i livâlık ve yetmiş mevleviyyet ve bin sekiz yüz kadılık yerler ve iki bin altmış şehr-i mu'azzamlar ve bin üç yüz seksen pâre hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn esmâ ve elkâbları latîf kılâ'-ı azîmler cümle Âl-i Osmânın kabza-i tasarrufunda olup [ilâ-]inkırâzu'd-devrân memâlik-i mahrûseleri bi'l-cümle kabza-i teshîrlerinde ola. *Âmîn yâ Mu'în.*

Âl-i Osmân ile Acem diyârının büldân [u] kılâ'ları isimleri bu gûne latîf esmâları vardır. İnşâallahu'r-Rahmân diyâr-ı Acem'de seyâhat etdiğimiz kılâ' [u] büldânların esmâları ale'l-infirâd tahrîr olunur. Ez-în-cânib şehr-i Nakşivân'ın bu gûne temâşâların edüp Hân'dan on tümen Abbasî ve elli pârçe lipâçe ve bir karaçabuk at ve Tebrîz hânına na'meler alup

Diyâr-ı Tebrîz'e gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Nahşivân'dan cânib-i kıbleye 8 sâ'at

Menzil-i Kesik Künbet: Bin hâneli, bâğlı ve bâğçeli, üç câmi'li ve hân ve hammâmlı ma'mûr kenddir.

Ziyâret-i Mirzâ Rızâ ibn Hüseyn-i Baykarâ: *[296b]* Ahâlî-i kend, Hüseyn-i Baykarâ oğludur, dediler. Ammâ kabrinin mermer sandûkasında "Nâ-murâd b. Bahâdır-ı Şağad b. Hüseyn Baykara" hattı tahrîr olunmuşdur. Eflâke ser çekmiş bir kubbe-i nüh-tâkdır. Türbedârları dahi Hüseyn-i Baykarâ'nın evlâd-ı evlâdıdır. Ve bu kend bu âsitânenin evkâfıdır, deyü cevâb etdiler. Andan kalkup 7 sâ'at gidüp,

Nehr-i Aras-ı Büzürk: Matla'ı ibtidâ Van eyâletinde Penyânişi Ekrâdı dağlarından gelüp cânib-i şimâle cereyân ederek nehr-i Zengî'ye mahlût olur. Atıyla geçid verir sudur. Andan bir sâ'atde ma'mûr, gül-i gülistân, bostânlı âbâdân kendler içre gidüp,

Evsâf-ı şehr-i Karabağ-ı Küçük: Azerbaycân şehirlerinden ibtidâ bânisi (---) şâhdır. Kal'asın sene (---) târîhinde Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed vezîrlerinden serdâr-ı mu'azzam Koca Ferhâd Paşa münhedim etmişdir. Hâlâ câ-be-câ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Ol asrdan sonra imâr olup sene (---) târihinde Murâd Hân-ı Râbi' Van'ı feth edüp bu diyâra geldikde yine bu şehri hârâb u yebâb edüp hâlâ henüz imâr olmadadır. Tebrîz hudûdında başka sultânlıkdır. Bin askere mâlikdir. Kelenteri ve darûgası ve münşîsi ve binbaşısı ve dizçöken ağası vardır. Şehri bir vâsi' sahrâda bâğ-ı İrem-misâl üç bin hâneli ve yedi câmi'li ve yedi hammâmlı ve üç hânlı ve altı yüz sûk-ı sultânîli şehr-i şîrîndir kim vilâyet-i vâsi'-i ma'mûrdur. Buk'aları hûb u mergûbdur. Zenâne ve gılmânları mahbûb u matlûbdur. Mezra'aları vâfir ve hayrât [u] berekâtı mütekâsir bir büleyde-i ma'mûredir. Âb [u] hevâsı latîf ve enhâr-ı firâvânı nazîf ve bâb-ı rakîk-i uyûn-ı cârîyeleri vardır. Ve bâğ u besâtînleri, deşt [u] sahrâ-yı bî-pâyânı zeyn etmiş. Ve bu şehrin dahi me'kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtından duvâzde-elvân, âbdâr [u] la'l-gûn engûrları olur. Ve şarâb-ı nâbı ve vişnâbı ve âb-ı şüllesi ve on sekiz gûne alûsı ve abdâr şehribân narı-misâl rummanı olur. Bâ-husûs âdem kellesi kadar ayvası meşhûrdır. Ve câ-be-câ suları zîr-i zemînden kehrîzler ile cereyân edüp mâh-ı

temmûzda yah-pâre-misâl âb-ı zülâlleri vardır. Ve kâr-ı kadîm cevâmi‘ u mesâcidlerinin kıbâbları sivri sivri binâ olunup sünbül ve silu ve nîlgûn Kâşîler ile mestûr kubâblardır. Ve cümle on bir minâre nümâyân idi. Ammâ sâkinân-ı bilâdı "Yetmiş mihrâbdır" deyü cevâb etdiler. Bu şehr ahâlîsi bu şehri imar etmeleri şartıyla cemî‘î tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf [u] müsellemlerdir. Ancak İrân-zemîn şâhına beher sene yüz deve bârı ordubârı ve melçe ve Abbâsî armudu kurusu ve aluncara ve zerdâlü ve kaysâlu ve encâlu ve huşk-ı engür ve niçe müsmirrât makûlesi hedâyâ getirirlermiş. El-hâsıl Azerbaycân vilâyetinde üç aded Karabâğlar var kim her biri hadîka-i ravza-i rıdvân-ı cinândan nişân verir. Bu şehrden dahi kalkup cânib-i kıbleye bir sâ‘at gidüp nehr-i Aras ile nehr-i Jan birbirine mahlût olduğu mahalde bu nehreyni niçe bin belâ ile ubûr etdik. Bu nehreynler dahi Van'ın Penyanişi ve Biredus ve Abağay dağlarından gelüp cem‘ olup bu mahalden güzer edüp sahrâ-yı Nahçivân'dan üç merhale aşağı nehr-i Zengî'ye, Zengî nehr-i Araz'a, Araz nehr-i Kür’e, Kür nehr-i Türk'e, Türk Bahr-i Haraz ki bahr-i Gîlân dahi derler, ana munsab olur. Ez-în-cânib bu nehr-i Aras'ı ve nehr-i Jan'ı geçüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Kerkene: Tebrîz eyâletinde Merend şehri hudûdunda üç yüz hâneli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr kenddir. Lâkin halkı gâyet kızıl kızılbaş-ı bed-mâ‘aş, evbâş [u] kallâş-ı nâ-tırâşlardır. Kârları cümle pây-bâflardır. Zîrâ sahrâlarının pembeleri memdûh [u] firâvân olduğundan cümle ahâlîsi cüllâh olup bez dokurlar. Envâ‘ [u] elvân rakîk bogasıları olur. Andan yine cânib-i kıbleye 9 sâ‘at,

Menzil-i **kend-i Zennûse:** Tebrîz hânı hâssı olup bin mikdârı ma‘mûr hâneli ve on câmi‘li ve hân ve hammâm ve esvâk-ı müzeyyenli, bâğ u bâğçeli âbâdân kenddir. Lâkin cümle âb-ı hayâtları câh-ı mâlardır. Andan kıbleye 10 sâ‘at,

Evsâf-ı şehr-i Tesuy: Tebrîz hâkinde Merend sultânı hudûdında nehr-i Aras kenarında üç bin toprak örtülü hâneli ve yedi câmi‘li ve üç hammâmlı ve altı hânlı ve esvâk-ı muhtasarlı *[297a]* kenddir. Hâkimi sultândır. Bin nökere mâlikdir. Münşî ve kelenteri ve darûgası ve kadısı vardır. Bâğ u bâğçesi dünyâyı dutmuşdur. Bunı dahi Murâd Hân harâb edüp henüz imâr olmadadır. Bu şehr şehr-i Merend'e on iki fersah karîbdir. Âb [u] hevâsı ve mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı âlemdir. Gûnâ-gûn âbdâr meyve-i Tesuy'ı dahi meşhûr-ı âfâkdır. Bunun dahi halkı cümle Şi‘îlerdir. Kâr [u] kesbleri; bâğ u bâğçe ile kâr [u] kesb edüp kifâflanırlar. Andan cânib-i cenûba deşt [u] sahrâlar içre câh-ı mâlardan âb-ı hayâtlar nûş ederek ubûr etdik. Ekseriyyâ bu zemînin mâ-i cârîleri tahtu'l-‘arzdan cereyân eder. 12 fersah gidüp,

Evsâf-ı bâğ-ı İrem'e mânend şehr-i Merend Taht-ı Hân-ı Elvend: Azerbaycân şehirlerinden başka sultânlıkdır kim biri nöker-i şerefgere mâlikdir. Kadısı, kelenteri, münşîsi ve darûgası ve dizçöken ağası vardır. Tebrîz'e on dörd fersah karîbdir. Mâbeynehümâsında aslâ arz-ı hâliyesi yokdur. Serâpa gül-i gülistân [ve] bâğ [u] bostân ile müzeyyendir. Bu şehr-i Merend, şehr-i Tebrîz'in cânib-i şarkîsinde vâki‘ olmuşdur. Kadîm-i eyyâmda Azerbaycân pâdişâhlarından Şahruh ibn Tîmur'un saydgâhı olmağıla gâyet ma‘mûr u âbâdân şehr-i Merend, mânend-i gülistân imiş. Lâkin bunu dahi Gâzî Murâd Hân, kızılbaşa rağmen harâb u yebâb, hânelerin türâb idelden berü henüz imâr olup üç bin kadar hâne-i "İreme zât"ı ve yedi câmi‘i ve üç hânı ve beş hammâmı ve altı yüz ma‘dûd dekâkînleri var, ammâ bezzazistânı ve medâris [ü] mekteb-i tıflân-ı ebced-hânı yokdur.

Ammâ yetmiş yerde bâğ u hıyâbân [u] mesîregâhlarına aşk olsun kim her biri birer *Şeddâd-ı Âd-ı İreme zâtü'l-'imâd* misillü teferrüçgâhlardır. Ve bî-hisâb meyve-i âb-dârına aşk olsun ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbesi, fasîhu'l-lisân ve bedî'u'l-beyân gılmân [u] nisvânları var. Güftâra gelseler mu'cize-i İsâları beyân olur, reftâra gelseler rûh-ı musavver civânları revân olur. Halkı ekseriyyâ sipâh ve nöker-i hândır. Ammâ cümlesi mezheb-i Şî'iyyândır. Çoğu mel'ûn-ı sebbâbândır. Lâkin bilâd-ı kadîm olmağıla Taftazânî hazretlerinin ecdâd-ı ızâmı Hüseyin Teftezânî ve Alî Hândî ve Şeyh Sûsmârî ve Alâüddîn Merkadî (---) (---) (---) (---) (---) medfûnlardır. Bu şehrin cânib-i kıblesinde medfûnlardır. Bu şehr sultânından hedâyâlar alup yine Tebrîz hânı elçisiyle bu şehrden cânib-i kıbleye 13 sâ'at sahrâlar içre cemî'î şâhrâhının cânibeynleri hemvâr çırpı ile dizilmiş bîd-i sernigûnler ve çınâr-ı müntehâ-yı sebzgûnlar sâyesinde ubûr etdiğimizde aslâ âfitâb-ı âteş-tâb te'sîr etmeyüp kûyâh-ı hıyâbân içre giderek âb-ı hoş-güvârların nûş ederek bâ'zı câh-ı mâlarında sehl-i ârâm-ı teneffüs ederek andan,

Menzil-i kend-i Kehrîz: Bin hâneli Tebrîz hânı münşîsi kendi imiş. Altı câmi'i ve üç hammâmı ve iki mihmân sarâyı vardır. Ve bâğı ve bâğçesi hadden efzûn ma'mûr kenddir. Hudâ-yı Kahhâr harâb ide. Zîrâ cümle halkı Şi'î ve Teberrâ'î olmağıla diyâr-ı Acemde ibtidâ (sebb-i) Hazret-i Ömer'e *hâşâ sümme hâşâ* sebb etdiklerin bunda işidüp aklım gitdi. Ammâ ne çâre henüz dahi za'afdan bî-tâb u bî-mecâl idim. Yohsa bir hâl ile ol sebbâb-ı la'îni katl etmek emr-i sehl idi. Zîrâ diyâr-ı Acem'de elçiler Rûm tarafından geldiklerinde serbestlerdir. Çâr-yâr-ı güzîn aşkına dörd kızılbaş-ı sebbâb katl etse mu'âfdır. Anâ aslâ cevâb olmazdır. Her ne hâl ise sabr edüp bu şehrden yine cânib-i kıbleye 7 sâ'at,

Menzil-i kend-i Sehlân: Tebrîz hânı hâssıdır. Bir düz sahrâda bin hâneli ve bâğ u bâğçeli ve yedi câmi'li ve hân [u] hammâmlı ve müfîd [u] muhtasar esvâk-ı şâhîli ve cümle bîd-i ser-nigûn, çınarlar ile müzeyyen râhlı kend-i müzeyyendir kim cümle Tebrîz halkının bu kend-i imâristânda bâğ u bostânda kasr-ı alîleri ve teferrücgâh hâneleri vardır. Lâkin bu kendin dahi ahâlîsi Şâfi'iyyü'l-mezheb geçinirler ammâ bunlar dahi mel'ûn Râfizîler'dir. Ammâ âb [u] hevâsı ve mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı âlemdir. Bundan kalkup giderken sağ tarafımızda Şam-ı Gazan-ı Muhammed Şâh kubbesi eflâke ser çekmiş altı sâ'at yerde nümâyân idi. Rûhiyçün bir Fâtihâ tilâvet edüp bir çemenzâr yerde sehl meks edüp Tebrîz'e âdem gönderdik. Üç sâ'atden atlara süvâr olup pür-silâh Tebrîz elçisi ile at başı berâber olup ***[297b]*** anın nökerleri esbâb-ı ihtişâmlarıyla önleri sıra hakîrin kırk aded tevâbi'leri dahi önümüz sıra giderken karşudan deryâ-misâl bir asker nümâyân olup geldiler. Meğer Tebrîz hânının kethüdâsı istikbâlimize çıkup anınla rikâb rikâba 9 sâ'atde alay-ı azîm ile şehr-i Tebrîz'e mâh-ı (---) günü dâhil olup şehrin çârsû-yı bâzârında niçe yüz bin benî Âdem deryâ-misâl temâşâya çıkup hakîr dahi onları temâşâ ederek şehrin bir ucundan Hân sarâyına kâmil iki sâ'atde varup Hân-ı âlî-şân Kelp Alî Hân karşu çıkup dîvânhane-i âlîsinde zanû-be-zânû karâr edüp bir dîvân-ı azîm edüp kös-i hâkâniyân ve kerrenây-ı Efrâsiyâb ve nefîr ve sûrnây-ı Çemşîdî üç nevbet çalınup ber-dârât-ı azamet-ihtişâm kâlây [u] metâ'ların arz etdiler kim başı cığalı ve serbend tâclı havârici pür-silâh, kat-ender-kat olup çâker-i gulâm-vâr dest-beste âmâde dururlardı.

Ba'de't-tabl hemân hakîr ayâğ üzre kalkup Erzurûm Vezîri efendimiz Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın mektûb-ı dürer-bârların ve nâme-i muhabbet-uslûbların koynumdan çıkarup bûs-ı nâme edüp yeden-be-yed hânın destine verdim. Ol dahi ayağ üzre kalkup nâmeyi eline alup öpüp başına koyup eşik ağaları hakîre yine yer gösterüp hân dahi yerinde karâr edüp hakîr dahi âdâb-ı Muhammedî üzre

karâr edüp hân nâmeyi münşî destine verüp ol dahi ta‘zîm ile nâmeyi bûs edüp savt-ı a‘lâ ile kırâ‘at olunup nâme-i kilk-i cevâhir-nisârda Hazret-i Risâletin ve Çâr-yâr-ı güzînin nâm-ı şerîfi kırâ’at olunca cümle huzzâr-ı meclis, hâs [u] âm ayâğ üzre kalkup nâm-ı Resûlullah'ı ta‘zîm etdiler. Ammâ esmâ-i Çâr-yârda ba‘zısı tarfetü'l-‘ayn içre oturdular.

Ba‘de'l-kırâ’at nâme mefhûmu ma‘lûm olup hân eydür. "İnşâallahu Te‘âlâ, Îzid [u] Yezdân [u] Perverdigâr yâver olursa ve hakîre amân-ı cân verirse kayser-zemîn şâhı vezîri karındaşıma bu mâh içre bin baş karbân-ı yezdân-baş ve bin baş kârban-ı evbâş-ı şütürbâş çıharam. Be-ser [u] çeşm" deyüp "Hoş gelmişsin, safâ gelüp yüz basa gelmişsin, hayr-makaddem ömrümün vârı, dîdemün nûrı" deyüp zânû-be–zânû olup nice hoş-âmed kelâmü örfiyye ile letâ’if-i sohbete müte‘allık kelimâtlar olup dest ber-sîne edüp azîm ziyâfet tertîb edüp ba‘de't-tenâvül buhûr ve gülâb nisâr olunup ba‘de't-ta‘âm paşanın hedâyâlarından incü tesbîhi ve çarkâb tirkeşi ve Ceneviz [ve] Venedik hârelerini "Paşa-yı zî-şân karındaşınız selâm edüp şu metâ‘ları cenâb-ı âlî-me‘âbınıza tehî-dest olmamak içün hedâyâ-yı muhabbet gönderdi" deyü arz-ı kâlây etdim. Sebha-i dürr-i cevâhirden ve tîrkeş [ü] kemândan haz edüp hezâr-ahsend etdi. "Ve cenâbınıza iki küheylân ve husân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misillü iki re’s esb-i sabâ-sür‘at pîşkeş gönderdi. Manzûr-ı sa‘âdetiniz ola" dedim. Hemân ayâğ kalkup dîvânhane kenarında geldikde hakîr işâret edüp ibtidâ cevâhir zeynli ve murassa‘ rahtlı atı çekdiler. Hamd-i Hudâ ol esb-i tâzî rahş reftâr ederek ve sehîl abraş-gülendâm çekerek gerdenin keç kılup raks-ı hırâm ederek meydân-ı muhabbete geldikde cümle erbâb-ı dîvân-ı İrân-zemîn engüşt-ber-dehen etdiler. Hakîr Bismillah ile Esb-i Peymâ'nın licâmın hânın destine verüp "mübârek-bâd" dedim. Hân sürûr [u] hubûrundan ol esb-i tâzîye bilâ-rikâb süvâr olup meydân-ı muhabbetde fâris-i meydân-ı belâgat-vâr bir kaç kerre torıl, cevelân edüp nüzûl etdi. Ba‘dehû yelken-duz atı çeküp andan dahi cihân cihân hazz edüp (---) teslîm etdiler. Ba‘dehû hân cümle püserine fermân edüp cümle tevâbi‘lerimize avşıla şerbetleri bezl olunup yine gülâb ve buhûrdan sonra hân-ı âlîşân bizi mihmândâra ve korucubaşıya ve darûgay ve kelentere teslîm edüp alay ile bizi kelenter bâğına getirüp anda karâr etdik. Cihân-ârâ bir bâğ-ı İrem'dir. Akîbimizce hammâm-bahâ kırk tümen bisitî ve bir zeyn rahtıyla küheylân-ı karaçabuk atı ve bir alaca aşkar yorga at ve yedi deve yükü me’kûlât [ü] meşrûbât [ve] müsmirrât hedâyâlar gelüp hânemiz ganîmet oldu.

Ba‘dehû şehr içre dellâllar nidâ etdiler kim "Nitekim Osmânlı elçisi Sünnîler bundadır Kadâğa-i Şâhî ve fermân-ı hânî oldur kim sebb-i yamân etmeyesiz. Sebb-i yamân ederseniz sünnîler katl edüp hûn-ı nâ-hakkınız revân ederler. Şöyle bilesiz" deyü dellâllar kadâğa edüp hamd-i Hudâ Çar-yâr-ı güzîne sebb etmez oldular. Hazret-i Ebâbekir, Hazret-i Osmân'a katî sebb etmezler, ammâ derd-i serleri Hazret-i Ömer'ledir. Hâşâ sümme hâşâ anın hakkında zebân-dırâzlık ederler. Ol gün hân tarafından on aded şîb u zerbâf kalemkârî çit câmelere müstağrak olmuş Isfahânî yörükleriyle tâvûsî reftâr ederek mihmândârımız Hoca Sirrâc bu gulâmları getirüp cümlesi dest bûs etdiler. Meğer kânûn-ı İrân-zemîn *[298a]* imiş kim Osmânlı elçilerine hânlar onar aded gulâmlar gönderüp her hizmetde fermân-ber olurlar imiş. Biri Civân-ârâmış, biri Sâdık-ı Cân, biri Râmiş, biri Mirzâ Hân, biri Yezdân Alî, biri Kâkunc, biri Kurbân Bây, biri Sührâb, biri Mezîd Hân, biri Yârkulu, bunların her biri birer behişt gılmânı gibi mümtâz [u] müstesnâ püserler idi kim her biri birer nûr-ı mübîn idi. Andan şehr temâşâsına başladık.

Evsâf-ı vilâyet-i İrân, taht-ı Azerbaycân, türâb-ı kûh-ı Ûcân şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm bender-i kal‘a-i Tebrîz-i Dil-âvîz

Lisân-ı Moğolîde Tevris derler, lisân-ı Derîde Tevrîz derler, Dehkalîde Tâb-rîz derler, lisân-ı Fârisîde Tebrîz. Cümle lisânda teb, ısıtma ma‘nâsınadır. Hakkâ kim bir mehmûm âdem sâ’ir diyârdan gelüp Tebrîz'e dâhil olunca bi-emrillah Ûcân âbından nûş edince tâze cân bulup ısıtmadan halâs olduğiyçün "Tebrîz" derler. Şehr-i Mısr'ın iç kal‘asında dahi böyle (ı)sıtma olmaz şehreyn-i latîfeyndir.

Ammâ şehr-i Tebrîz-i dil-âvîzîn ibtidâ bânîsi sene 175 târîhinde Hârûnu'r-Reşîd'in hâtûnu Zübeyde Hâtûn, âb [u] hevâsından hazz edüp Me’mûn Halîfeye hâmile kaldığıyçün bu hâk-i anber-pâki cây-ı sürûr edinüp bir kasr-ı serîr etdi. Ba‘dehû niçe kerre yüz bin kez velek ve vesak ve tümen ve yük mâl-ı firâvân masrûf edüp bir şehr-i azîm binâ edüp ulemâ-yı Abbâsiyân ismine Tebrîz dediler. Ol kadar sevâd-ı mu‘azzam oldu kim dâiren-mâdâr cirmi üç günde devr olunurdu.

Ba‘dehû sene (---) târihinde hulefâyı el-Mütevekkil-ala'llah ahdinde bir zelzele-i azîm olup şehr-i Tebrîz harâb [u] yebâb olup kırk bin âdem türâb oldu. Ba‘dehû el-Mütevekkil-ala'llah bizzât kendüleri diyâr-ı Bağdâd'dan yer götürmez askerile harâb Tebrîz üzre gelüp niçe Mısır hazînesi mâl-ı Kârûn harc edüp şehr-i Tebrîz'i dahi vüs‘at üzre ta‘mîr edüp bânî-i sânî oldu. Bir cânib[i] kûh-ı Ûcân'a bir cânibi kûh-ı Sehlân'a ve bir cânibi kûh-ı Seyhan'a ve Kızıldağ'a varup sûr-ı Tebrîz'i evvelkiden kebîr ve metîn ve kavî ve müstahkem edüp dâiren-mâdâr,

Eşkâl-i kal‘a-i Tebrîz: Cirmi kâmil altı bin hatve etdi. Hâlâ esâs-ı kadîmleri zâhir ü bâhirdir. Ve üç yüz kulle ve üç bin beden ve altı kapu etdi. Evvelâ Derveze-i Ûcân ve Bâb-ı Ber-servân ve Derveze-i Serzûd ve Bâb-ı Şâm-ı Gazan ve Bâb-ı Serâv ve Bâb-ı Tebrîz. Bu mezkûr kapuların her birinde beşer yüz dîdebân keşik bekl[ey]üp şeb [u] rûz nigehbânlık ederdi.

Ba‘dehû bânî-i sâlis Hülâgu olup yedi sene bu Tebrîz'i cây-ı karâr edüp bir makâm-ı dâru's-serîr etdi kim cemî‘î mülûk mâlik olmağa tama‘ ederlerdi. Ba‘dehû sene (---) târihinde Sultân Muhammed Hudâbende ibn Argunşâh binâ etdüği şehr-i muhdeseye Hülâgu'nun kasrın kaldırup niçe bin şütüre tahmîl edüp götürdü. Cümle ahşâbâtı levha-i ûd u servden eyle münakkaş idi kim çeşm-i insân nakş-ı Erjeng'inden hîrelenirdi. Hâlâ ol asırdan beri Tebrîz'in cemî‘î binâsı Kâşî çîn [u] fağfûr ve kireç ve cibis ile ma‘mûr şehr-i pür sürûrdur.

Ba‘dehû bânî-i râbi‘i sene 694 târîhinde Sultân Muhammed Şâm-ı Gazan ahdinde adl-i adâletinden ol kadar ma‘mûr oldu kim bir tarafı tâ kûh-ı Liyân'a ve kûh-ı Sincân'a ve kûh-ı Ûcân'a ve kûh-ı Sehlân'a müntehî olup adl-i adâletiyle şehr-i Tebrîz âdem deryâsı olup cihân-ârâ bir şehr-i lâ-nazîr oldu. Ve Muhammed Şâm-ı Gazan bu şehrin cânib-i erba‘asın dâiren-mâdâr sûr çeküp cirmini piyâde âdem dörd günde devr ederdi. Mukaddemâ Abbâsiyândan el-Mütevekkil-ala'llah'ın binâ etdüğü iç kal‘a oldu. Ba‘dehû niçe yüz mülûke intikâl edüp kâh harâb ve kâh dârü'l-mülk olup taht-ı Azerbaycân-ı cihân olup {ammâ sene 959 Süleymân Hân gâret etmeyüp cümle halkı itâ‘at edüp hükûmetin Şâh (---) birâder-i mihteri olan Acem şehzâdesi Elkâs Mirza'ya ihsân edüp hâkim-i Tebrîz oldu, ammâ sene 994 târihinde Kızılbâş-ı bed-ma‘âş istîlâ edüp sene 994'de} sene 994 târîhinde Devlet-i Âl-i Osmâniyân'dan Sultân Murâd-ı Sâlis vezîrlerinden Özdemiroğlu Osmân Paşa diyâr-ı Acem'e, deryâ-misâl asker ile serdâr-ı mu‘azzam olup ve Cığalaoğlu Sinân Paşa talî‘a-i asker olup diyâr-ı Acem'de niçe kılâ‘lar feth ederek himmet-i Şâh-ı Merdân ile Osmân Paşa-yı zî-şân şehr-i Tebrîz'i {evlâd-ı

Haydar-ı Erdebîlî Şâh (---) destinden dest-i kahrile} feth edüp asker-i bî-pâyân ile karâr etdiler. Ammâ memâlik-i Azerbaycân'ı kabza-i teshîre almak içün şehr-i Tebrîz'in tâ vasatında Şâh Hıyâbânı'nın etrâfında şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i sengîn bünyâd, bir binâ-yı Ferhâd inşâ etdiler kim dâiren-mâdâr devri on iki bin yedi yüz mi‘mâr-ı melikî arşını bir kal‘a-i metîn ve burc [u] bârûsu müstahkem ve hısn-ı hasîn kal‘a-i binâ-yı Özdemirzâde oldu kim gûyâ sedd-i cedîd-i *[298b]*
Ye’cûc oldu. Şâm-ı Gazan kapusu üzre târîhi budur:

Aldı Tebrîz-i Özdemirzâde [76]

diğer târîh

Avn-i Hakkile alındı Tebrîz [77] *sene 992."*

Osmân Paşa bu kal‘ayı binâ edüp bânî-i hâmis olup cümle deryâ-misâl asker ile ihtimâm [u] cehd-i tâm edüp otuz altı günde kal‘a itmâm bulup cümle cebehânesi ve sâ’ir levâzımâtı ve kırk bin kul ile kal‘ayı pür etdükde bi-emrillah Özdemirzâde ibtidâ cum‘a kılmak müyesser olmayup ömr-i girânmâsı âhir olup âhir ahşâm namâzın edâ edüp civâr-ı rahmete vâsıl olunca cümle asâkir-i İslâm Cığalazâde Sinân Paşa'yı serdâr kabul edüp kal‘a-i Tebrîz'in miftâhlarıyla Osmân Paşa'nın fevti haberin der-i Devlete i‘lâm etdüklerinde fi‘l-hâl âsitâne-i sa‘âdetden bir çâpük kapucıbaşı ılgar ile Şâm-ı Tarabulus Vezîri Hadım Ca‘fer Paşa'yı serdâr edüp ol dahi ılgar ile gelüp müstakıllen hâkim-i Tebrîz ve serdâr-ı mu‘azzam olup adl [u] dâde başlayup Tebrîz'i eyle imâr etdi kim Muhammed Şâm-ı Gazan ahdinde olandan bin kat ziyâde imâr oldu.

Der-beyân-ı tahrîrât-ı Tavâşî Ca‘fer Paşa: Cümle seksen bin hâne tahrîr olunup üç kerre yüz bin âdem şehr içre, beş kerre yüz bin re‘âyâ eyâlet-i Tebrîz'de tahrîr olunup günden güne ma‘mûr [u] âbâdân olmada iken takdîr-i ilâhî sene 1003 târîhinde Âl-i Osmân Devletinde sipâh ve gayr-i asâkir-i gümrâh fetreti mahallinde kızılbaş-ı bed-ma‘âş fursât bulup Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Demirkapu ve Revân ve Nahşivân ve Tebrîz'e istîlâ edüp ol asrdan sonra kızılbaş-ı bed-ma‘âşa karârgâh olup imâr etmede iken Cenâb-ı Bârî'nin hikmet-i ezelîsi ta‘alluk edüp sene 1044 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ efendimiz Şirvân ve Şamâkî ve Tiflis ve Tomanis kal‘aları istîlâsı intikâmiyçün diyâr-ı Acem'e gelüp kal‘a-i Revân üzre revâne olup yedi günde kal‘a-i Revân'ı feth edüp kal‘a-i Nahşivân'ı ve şehr-i Merend'i ve Karabâğları harâb ü yebâb ederek gelüp şehr-i Tebrîz'de bir hafta meks edüp cümle guzât-ı müslimîne "koma kurdum" edüp ibtidâ bilâ-teşbîh Şâh Abbâs'ın bâğ-ı hıyâbânın hâke berâber edüp ba‘dehû cemî‘î imâristânların ıhrak-bi'n-nâr edüp ancak kârgîr binâ câmi‘-i selâtînler ve hammâmât ve sâ’ir imâretler kalup sa‘âdetle Van tarafına revâne olup dârü's-sa‘âdelerine gidüp karâr ederler. Beri tarafda Şâh Abbâs İrân u Tûrân askeriyle şehr-i Tebrîz'e gelüp re‘âyâ vü berâyâlara istimâletler verüp imâr eder.

Hâlâ imâristân-ı Tebrîz-i dil-âvîzi beyân eder: Hâlâ dest-i Acem'de Azerbaycân tahtıdır ve hân-ı âlîşânlıkdır. Birkaç kerre hânlar hânlığı olmuşdur. Cümle on bin askere mâlikdir. Müftîsi ve şeyhu's-sâdâtı ve mollası, kelenteri ve münşîsi ve darûgası ve korucubaşısı ve dizçöken ağası ve çiğ yiyen ağası ve yasavul ağası ve eşik ağası (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve mihmândârları vardır. Bu mezkûr ağavâtlar ile şehr-i Tebrîz'i zabt u rabt edüp eyle adl-i adâletleri var kim gûyâ adl-i Enûşirvân-ı Kisrâdır, bir ferd-i âferîde bir merdin dâne-i hardalına va‘z-ı yed etmeğe kâdir değildir

(---) (---)

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı Tebrîz

Cümle üç yüz yigirmi mihrâbdır. On tokuzı câmi‘-i selâtîn-i mâzîdir. Ellisi câmi‘-i hân-ı hânân ve vüzerâ-yı Âl-i Osmân ve gayrı a‘yândır.

Evvelâ cümleden câmi‘-i atîk **Zübeyde Hâtûn Câmi‘i:** Tarz-ı kadîm ve ma‘bedhane-i azîm olup kubbesi ve cümle der-i dîvârları Kâşî-yi çindir. Ve mihrâbının cîri müşk-i amber-i hâm ile tahmîr olunmuşdur. Bir minâresi serâpâ Kâşî mînâ ile mebnî ancak bî-bedel bir minâre-i âlîdir.

Andan **câmi-i Mütevekkil Alallah:** Bu dahi tarz-ı kadîm Kâşî çîn ile inşâ olunmuş bir minâreli câmi‘dir. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile sâhibü'l-hayrâtlar ta‘mîr u termîm ederek nâmı güm olmuşdur. {Hâlâ Dımışkiyye derler}

Andan **câmi‘-i Sultân Muhammed Şâm-ı Gazan:** Zamân-ı kadîmde bâğ-ı İrem içre bir câmi‘-i münevver imiş. Hâlâ teng ü târ yirde kalup bir minâreli câmi‘-i köhne bünyâddır.

Andan şâh-ı İrân-zemîn **Câmi‘-i cihân Şâh Emîn**: Azamet-i Hudâ tâk-i kisrâdan nişân verir bir binâ-yı âlîdir kim gûyâ Mısır'da Tahir Baybars Câmi‘idir. Bir minâreli ve harem-i zîbâlı Kâşî çîn ile ârâste ve evce ser çekmiş kıbâblar ile pîrâste ve cümle der-i dîvârları beyâz ve musaykal ve mücellâ Hıtayî kâğız-misâldir. Beyz-âsâ câmi‘-i zîbâdır kim içinden incinenlerin çıkacağı gelmez ammâ Şi‘îlerin gireceği gelmez. Zîrâ mihrâbı önünde bir hıyâbân-ı İremi var kim felekde mislin Melek Ahmed Paşa görmemişdir. Gûnâ-gûn şükûfesinin râyihâ-i tayyibesi cemâ‘atin dimâğın mu‘attar *[299a]* eder. Ve tuyûr-ı hoş-elhânların esvât hazînleri mahzûn cemâ‘ati handân eder. Diyâr-ı Acem'de bu imâretin nâmına Heşt-behişt derler.

Andan **evsâf-ı Câmi‘-i Sultân Hasan:** Azerbaycân şâhlarından Sultân Uzun Hasan binâ etmişdir. Ol Hasan'dır kim Erzurûm'un şarkîsine bir merhale karîb Hasankal‘asın binâ edüp Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'le Tercân sahrâsında ceng-i azîm edüp cümle askeri Ebü'l-feth kılıcından geçüp ancak Uzun Hasan Şâh cân kurtarup bu Tebrîz'de dâğ-ı derûnundan cânın verüp bu câmi‘i cenbinde medfûn olan Uzun Hasan câmi‘idir kim serâpâ enderûn [u] bîrûnunun cânib-i erba‘ası ve kıbâbları cümle Kâşî çin ile mebnî olmuş câmi‘-i bî-bedeldir. Hakkâ ki Hasan hüsn-i nazarile bir câmi‘-i müstahsen binâ etmiş kim gûyâ Mısır'daki Sultân Hasan câmi‘idir. Minberi ve mihrâbı ve mü’ezzinân mehâfili üzre olan hûrde-kârlık ve san‘at-ı hezâr-fenlik hezârân üstâd-ı mermerber bir yire cem‘ olsa ol mihrâb ve minbere bir tîşe {ve erre, ya‘nî destere} urmağa kâdir değillerdir. Derûn-ı câmi‘in cânib-i erba‘asında olan revzenlerinde olan san‘at-ı haddâdî ve billûr ve necef ve moran câmlarında olan şuğl-ı bennâyî bir câmi‘de yokdur. Ve kıble kapusunın cânib-i erba‘asında olan gûnâ-gûn zîhler ve mukarnas ve islimîler ve kitâbe ve turuncalar ve girişme ve münakkaş rûmîler var kim her biri sihr-i mübîn mertebesi kasd-ı tasarruflar edüp üstâd-ı kalemkâr yed-i tûlâsın ayân u beyân etmişdir. Ve cümle derveze ve revzenler üzre mevzûnca kitâbeler üzre Yâkût-ı Müsta‘sımî hattıyla (---) (---) tahrîr olunmuşdur. Ve mihrâbın tarafeyninde iki mevzûn asferü'l-levn seng-i yerekânîsi vardır kim her biri birer İrân [u] Tûrân harâcı değer, gûyâ kehribâlardır. Bu sütûnların nazîri Mısır u Şâm ve Irâk-ı Arab ve Acem'de yokdur. İllâ bu Câmi‘-i Hasan'dadır.

Bundan mâ‘adâ cümle on tokuz câmi‘-i selâtîn-i mülûklardır kim her biri birer tarz u tavr u tarh üzre mebnî olup ruhâm-ı ibret-nümûn ile mefrûş ve Kâşî-i gûnâ-gûnlar ile melbûs olup nakş-ı bukalemûn ile tezyîn olmuş cevâmi‘ler, her birinde olan âvîzât [u] maslûbât-ı musanna‘âtlara âdem im‘ân-ı nazar ile nazar etse vâlih [ü] hayrân olup gûyâ her câmi‘-i pür-envâr birer nigârhâne-i Çîn [u] Mâçîn'dir kim kalemlerle ta‘rîf ve tavsîf olunmaz. Lâkin fakîr câmi‘ler cemâ‘atden garîb kalmışlardır. Rûm u Arabistân câmi‘leri gibi derûn-ı câmi'de cemâ‘at-i kesîre olup cemâ‘at ile namâz kılınmaz. Hemân ezânlar kırâ’at olunup herkes elbette câmi’e gelüp edâ-yı evkât-ı hamse edüp bir ân durmayup gider. Böyle cemâ‘atden garîb cevâmi‘lerdir.

Ve bu Uzun Hasan Câmi‘i mukâbelesinde **Câmi‘-i Şâh İsmâ‘îl;** gâyet musanna‘ câmi‘dir.

Ve yine Sultân Hasan Câmi‘i kurbunda **Câmi‘-i Şah Maksud b. Sultan Hasan** münevver câmi‘dir.

Ve **câmi‘-i Çârminâre;** câmi‘-i atîkdir.

Ve **Câmi‘-i Şâh Abbâs-ı Evvel;** Sarrâçhâne başında câmi‘-i bî-bedeldir.

Ve **Ulu Câmi‘**: Bir câmi‘-i kebîrdir kim kıble kapusunda mihrâb tarafında âdem güc ile nümâyândır. Cümle iki yüz pâye üzre cîr ile pûşîde câmi‘dir.

..... (1.5 satır boş) .....

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Der-sitâyiş-i mesâcid-i Tebrîz:

..... (1 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i medâris-i Tebrîz: Cümle kırk yedi medrese-i azîmler vardır kim hâlâ ma‘mûr [u] âbâdân dârü't-tedrîslerdir. Cemî‘î ulûm görülür. Fudalâu'd-dehrden ulemâ-yı dehrîleri vardır.

Evvelâ **Medrese-i Zevce-i Şâh Cihân:**

..... (1 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i dârü'l-kurrâ-yı Kur’ân: Cümle yigirmi dârü'l-kurrâları vardır. Ammâ bi-emrillah Acem diyârına Kur’ân-ı azîmi *kemâ hüve hakkahu* [78] tecvîd ile okumak verilmemişdir. Ekseriyyâ galat tilâvet ederler. Kelâm-ı izzetlerinde niçe âyet nakısdır.

Der-sitâyiş-i dârü'l-hadîs: Cümle yedi yerde dârü'l-hâdîs-i Nebevî vardır. Lâkin ulemâları ilm-i hadîs ile şöhret bulmamışlardır. Hemân kelâm-ı Hazret-i Alî ve kelâm-ı düvâzde imâmân ile amel ederler. Hatta *"kâle Hazret-i Alî sallallahu Te‘âlâ aleyhi ve sellem"* deyü kelâm-ı Alî tilâvet ederler. Belî hadîs-i sahîh dahi nakl ederler ammâ kelâm-ı Alî makbûldür. Niçe bin hadîs-i Murtazâ kitâbları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) ***[299b]***

Der-sitâyiş-i mekteb-i tıflân-ı ebced-hân: Cümle altı yüz aded dârü't-ta‘lîm-i Kur’ândır. Evvelâ mekteb-i Şeyh Safî ve mekteb-i Hasan Meymendî ve mekteb-i Takî Hân ve mekteb-i Sultân Hasan ve Sultân Ya‘kûb, bunlarda her sâl gılmâna hil‘at verilir.

Der-sitâyiş-i tekyegâh-ı dervîşân: Cümle yüz altmış tekye-i muhibb-i hânedân-ı dil-rîşândır. Tekye-i Şems-i Tebrîzî ve tekye-i Bulduk Hân ve tekye-i Zeyneb Ağam ve tekye-i Ukayl, tekye-i Mîr Haydar, mahalle-i derveze-i Rîkde âsitâne-i Bektâşiyândır kim {Azerîk mahallesindedir}.

Ta‘rîf-i çeşme-i âb-ı revân: Cümle altı bin çeşme-sârâ-yı revândır. Ammâ cümlenin menba‘ı kûh-ı Sehen'den gelir ve bu çeşme-i âb-ı hayâtlardan mâ‘adâ şehr içre ve hâricinde cümle tokuz yüz kariz ve kanavât cereyân eder. Cümlesi hâzımu'l-ifrâtdır.

Der-beyân-ı sebîl-i cân-sitân: Cümle bin kırk aded sebîlhaneleri var kim mükellef binâlar ile mebnîdir. Cümleden Gül Rüstem Hân sebîli ve Şâh İsmâ‘îl sebîli ve Kör Hudâbende sebîli ve Hoca Şâh sebîli ve Rızâ sebîli ve Yâr Alî sebîli meşhûrlardır.

Der-sitâyiş-i mahallât-ı büldân: {Evvelâ bu diyârda mahalleye derveze derler. Cümle bin altmış derveze ta‘bîr olunur. Evvelâ derveze-i Dımışkiyye ve derveze-i Pul-bâğ, "pul", köprüye derler, ya‘nî Köprü mahallesi derler, derveze-i Sîncânân ve derveze-i Verdiçûk ve derveze-i Şütürbân ve derveze-Rîk, hân sarâyı bu mahallededir, ve derveze-i Hıyâbân ve Tebrîz'in şimâlinde derveze-i Sürhâb ve dervaze-i Emîre Kız} ve Serdâb mahallesi, Özdemirzâde Osmân Paşa serdâbını tathîr etdüğü bir azîm serdâbdır. Miyâh-ı Tebrîz ve kanavât [u] kariz ile bu serd-i âb Serdâb mahallesinden cereyân eder. Mahalle-i Çârminâre ve mahalle-i Mırmır ve mahalle-i derveze-i Ser[ay].

Tavsîf-i sarây-ı a‘yân: Bin yetmiş sarâydır. Evvelâ sarây-ı Allahverdi Hân, der-mahalle-i Emîrekız ve sarây-ı Rüstem Hân, der-mahalle-i Rey ve sarây-ı Şâh Bende Hân, diğer mahalle-i Rey ve sarây-ı Pîr Budak Hân, derveze-i Rey ve hânlara mahsûs sarây câmi‘-i Hasan Şâh {kurbundadır}

Der-beyân-ı sarây-ı kârbân: Cümle iki yüz ârâmgâh [u] mihmângâh kârbânsarâydır. Zübeyde kârbânsarâyı ve kârbânsarây-ı Şâh cihân ve kârbânsarây-ı Şâh İsmâ‘îl ve kârbânsarây-ı Pîr Budak Hân ve kârbânsarây-ı Âlem Şâh Begüm duhter-i Şâh Cihân.

Der-‘ayân-ı hân-ı hâcegân: Cümle yetmiş aded hân-ı sevdâgerândır. Ca‘fer Paşa hânı ve hân-ı Şâh Bende Hân der-bâzâr-ı külâh-dûzân Beğim hânı ve kârbân-sarây-ı Baba Hakkı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Nemedbeç (?) hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Cümle yüz on bekârhâne-i gurebâ-yı ehl-i ma‘ârif [u] garîbü'd-diyârdır. Hân-ı müstakîm, hân-ı Ferhâdiyye ve hân-ı Ca‘feriyye, hân-ı Fîrûz Hân, hân-ı Gevher Hân, hân-ı Ciğâl Paşa, bekârhâne-i kelenter.

Aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle yedi bin esvâk-ı şâhîdir kim çoğu Haleb tarzı kârgîr kâbdır kim cemî‘î emti‘a ve kalay bu bâzâr-ı hüsünde füruht olunur azîm bezzâzistânı vardır kim ankâ hâcegiyân anda kâr [u] kesb ederler {bir kârgîr yek kubbe-i azîm bezzâzistânı vardır kim rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur}

Evsâf-ı reng-i rûy-ı pîr [ü] civân: Âb [u] hevâsının letâfetinden cümle halkı zinde ve ten-dürüst ve serv-kad ve lâle-had ve siyâh-hat olup reng-i rûyları verd-i handân gibi la‘l-gûn ve hokka-dehen ve gül-fâm civânları vardır.

Sitâyiş-i mahbûbe [vü] mahbûbân: Cümlesi ebyazu'-levn ve hoş-sûret ammâ mütekebbir [ve] sâhib-i nahvet olurlar ve mu‘âşerât-ı latîf ü şîrîn, sühan-perdâz [u] sâhib-cemâlleri vardır kim anların hakkında. *"İnne'l-kebîre ahlâ mine'ş-şebâb"* [79] denilmişdir kim cîhân-ârâ dilberi vardır.

Evsâf-ı kibâr [u] eşrâf [u] a‘yân: Yetmiş iki fırak-ı dâlleden âdemi firâvândır. Ammâ Avşarî ve Dumdumî ve Dumbulî ve Lahicânî ve Terekeme ve Gökdolakı kavmi çokdur ve mâl-ı Kârûn'a mâlik âdemlerdir. Cümlesi Şî‘î ve mülhidî-mezheblerdir.

Aded-i ulemâ-yı ebdân: İki bin aded ulemâ-yı etıbbâ ve fassâd ve hâzık ve kehhâl ve cerrâh ulemâları var, gerçi âb [u] hevâsının letâfetinden halkı ten-dürüstler olup hekîm-i hâzıka muhtâc değillerdir ammâ yine hukemâları vardır.

Sitâyiş-i sulehâ-yi meşâyihân: Yedi binden mütecâviz sâlih ve muvahhid ve vâ‘iz ve nâsıh zâl-ı zamân meşâyihleri vardır. Bu diyârda pîr-i fânîlere gâyet i‘tibâr ederler. Anların re’yinden hâric bir iş etmezler, ammâ mezhebleri ma‘lûm değildir.

Der-vasf-ı musannifîn [u] şâ‘irân: Yetmiş sekiz aded dîvân sâhibi fasîhü'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân emlahü'ş-şu‘arâ erbâb-ı ma‘ârifi var. Evvelâ Yâverî ve Şâbî ve Sâ’ibî, zamânının Örfî'sidir, Edhemî, Çâkerî ve Câyî ve Râzî, müşerref olduğumuz yârân [u] ihvân ola, dîvân sâhibi Seyyid Vâhidî ve hâne sâhibimiz Yezdân Aka ve Merdân Aka cân ve Kurbân Kulu ve Hoca Nağdî ve Pîrbaş Aka ve Mirza Bây ve Husâm Ata ve Elvend Aka ve Rızâ Bây ve Kelb Alî. Mazanna-i kirâme-i mecâzibân Dede Şürîmî nâm bir meczûb-ı İlâhî var, yetmiş senedir yiyüp içüp tebevvül ve tegayyuz etdüğün ve yatup uyuduğun bir ferd-i âferîde görmemişdir. Ve Şâh Kend ve Şûh Cân ve Dede Cân meşhûr mecâziblerdir. ***[300a]***

Der-sitâyiş-i kabâ-yı İnsân: A‘yân [u] eşrâfı serlerine alaca ve kızıl serbend sardıklarından kızılbaş derler, ammâ çoğu Acemâne beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar. Lâkin kavukları üzre sivri zurzuvileleri mukarrerdir, ana tâc derler. Ammâ ulemâların tâcı iki karışdan dırâzdır. Avânın (?) bir karış mücevveze gibidir. A‘yânı semmûr ve kebûtî giyerler, mâ‘adâsı çuka giyerler.

{**Der-ta‘rîf-i tâc-ı Acem:** Sene (---) târîhinde diyâr-ı İrân-zemînde Şeyh İbrâhîm nâm kimesne vâkı‘asında görür kim bir har-ı çâr-pâ kendüyi yef‘allerken anıra anıra yef‘alleyüp hımârdan bir evlâdı olup yetmiş parmağı olur. Bu vâkı‘ayı herîf Şeyh Safed Safî hazretlerine nakl edüp Şeyh Safî ta‘bîr edüp eydür: "Müjde sana kim İrân-zemînde şâh olup yetmiş evlâd-ı evlâdların şâh olurlar" deyü ta‘bîr edince hemân hımâr düzetdiği Şeyh İbrâhîm ibn Haydar herîf eydür: "Eğer şâh olursam beni düzeden hımârın kîrin başıma tâc ederim ve beni yef‘allerken anırdığı savtını tabl [u] kösüme nefîr-i kerrenây ideyim" deyü ahd edüp hikmet-i Hudâ şâh olup kîr-i harı tâc ve savt-ı hımârı kerrenây-ı revâc edüp hâlâ tâc-ı Acem'in aslı budur}.

Der-ta‘rîf-i ahâlî-i lisân: Terekeme ve Avşarı ve Gökdolakların lehçe-i mahsûsaları bu gûnedir kim

tahrîr olundu:

heze tanmamışam henüz görmemişem		*menimçün hâtırmânde olupdır* bana incinmiştir
darcıhmışam darıldım	*yavuncımışam* düşman oldum	*apar gelen çakırı* getir şarâbı

ammâ erbâb-ı ma‘ârifi Fârisî tekellüm ederler.

Der-vasf-ı ibret-nümâ-yı Âbâdân: Binâ-yı câmi‘-i Sultân Hasan ve binâ-yı Şâh Ya‘kûb ve binâ-yı Şâh Hıyâbân ve binnâ-yı Kasr-ı Sehlân ve binâ-yı Şâh Cihân ve binâ-yı Kasr-ı Hadım Ca‘fer Paşa ve binâ-yı ibret-nümâ-yı Şâm-ı Gazan ma‘lûmumuz bunlardır. Ammâ {Mırmır mahallesinde Tâk-ı Alî Şâh tâk-ı Kisrâ'dan nişân ve binâ-yı kal‘a-i Emîr Hân, kurb-ı câmi‘-i Şâh İsmâ‘îl, harâbdır. Ve binâ-yı kal‘a-i Hadım Ca‘fer Paşa, mukâbele-i câmi‘-i Şâh İsmâ‘îl, harâbdır ve Sehrâb kûhı dâmeninde kal‘a-i Reşîdiyye Muhammed Şâm-ı Gazan vezîri binâsıdır kim taraf-ı şimâl-i şarkîsine vâkı‘ olmuşdur}. Bu imâretlerden mâ‘adâ niçe bin ibret-nümâ âsâr-ı acîbe ve garîbeler var kim diller ile ta‘bîr olunmaz, ammâ bu kadar kifâyet eder.

Sitâyiş-i hevâ-yı hûb [u] câvidân: Bu diyârda bâd-ı nesîm-i subh esüp cümle halkına hayât-ı câvidân verir. Anınçün bu diyârda aslâ ısıtma olmaz ve ricâl makûlesi ol kadar müsinn [ü] şeyh-ışâbb olur kim kuvvet ve kudreti gitmiş ve hey‘eti yitmiş ve ömr-i girân-mâyesi yüz yetmişe yetmiş mu‘ammer olup yine akl-ı Aristo efkâr-ı mâ‘ânî ve tîz-fehm olurlar.

Der-beyân-ı zülâl-i âb-ı hayavân: Cümle suları kûh-ı Sehen'den gelüp şehrin enderûn [u] bîrûnunda olan imâretleri rey edüp çeşmesârlardan cereyân ederek cümle tokuz yüz kariz ve kanavât-ı âbları bâğistânlara sarf olur. Ve Mihranzûd'ın âbı ve Tebriz'in hevâsı bürûdete karîbdir. Ve cümle âbı hâzımu'l-ifrâtdır kim âdeme hayât [u] cân bağışlar.

Der-ta‘rîf-i câh-ı mâ-i hânedân: Şehr-i Tebrîz içre tokuz yüz aded âb-ı karizlerden mâ‘adâ yedi bin câh-ı mâ-i hayâtlar vardır. Lâkin âb-ı kehrîz, âb-ı câhlardan hûb ve terdir. Bu şehrin ba‘zı bi'r-i mâlları otuzar kırkar zirâ‘-ı melikîdir. Ammâ şiddet-i şitâda cümle câh-ı mâları sehl suhûniyyet üzredir, mâh-ı temmûzda burûdet üzredir. (---) (---)

Der-tavsîf-i ekâlîm-i büldân: Dördüncü iklîm-i hakîkîdendir ve on sekizinci iklîm-i örfiyyedendir. Anınçün hevâsı i‘tidâl üzredir. Arz-ı beledî (---) (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârî,

..... (1,5 satır boş) .....

Der-hakk-ı tâli‘-i Tebrîz-i Azerbaycân: Cümle müneccimînin kavli bu zu‘m-ı bâtıl üzredir kim ibtidâ bânîsi Zübeyde Hâtûn binâ etdükde tâli‘i burc-ı Akrebe düşüp sâhibi burc-ı Mirrih olmuşdur. Anınçün cemî‘î düvelde iken üzerine niçe yüz kerre yâğî gelüp Sultân Murâd-ı Râbi‘ etdiği gibi bir kaç kerre Timur ve Cengiz Hân harâb etdiği gibi harâb olmuşdur.

Evsâf-ı aded-i hammâmât-ı gâsılân: Cümle yigirmi bir hammâm-ı safâ-engîzi var kim her birinde birer ve ikişer havz-ı Şâfi‘i ile ve nîm soffa ve şâzirvân-ı selsebîller ile bünyâd olunmuş âb-ı latîf ve hevâsı nazîf ve mahbûb dellâkleri afîf, perî-rû civânlar var. Sultân Hasan hammâmı ve Pes-i Köşk hammâmı ve hammâm-ı Lusar ve hammâm-ı Cihân Şâh, kurb-ı câmi‘-i Cihân Şâh ve Mırmır Mahallesi hammâmı {Derveze-i Ser mahallesi hammâmı, cüllâhlar bâzârın geçüp Zerçü dervezesi hammâmı, Pülbâğ dervezesi hammâmı, bu hammâmların cümlesi âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâmlardır. Ve Sultân Hasan Câmi‘i ardında Şütürbân mahallesi hammâmı, Derveze-i Rey hammâmı, Hıyâbân hammâmı, Sürhâb mahallesi hammâmı}.

Der-beyân-ı hammâmât-ı mahsûs-ı a‘yân: Cümle yedi yüz sarây hammâmı var. Her birinde hûr [u] gılmânları sîm-tenlerin nîlgûn fûtaya beden-i uryânın koyup havz-ı Şâfi‘î'de mâlik-i bahr gibi şinâverlik edüp uşşâklarıyla bilâ-vâsıta koçkucağ olup bir bucağ olurlar. Bu hammâmların Kâşîleri üzre ekseriyyâ Fuzûlî'nin "Hammâm Kasîdesi" mestûrdur.

Der-vasf-ı hubûbât-ı mahsûlât: Evvelâ cânib-i erba‘asındaki yedi aded nevâhîlerinde ve Tebrîz sahrâsında hâsıl olan yedi elvân gendümü gâyet dânedâr olur. Ve fûlı ve şa‘îri vefret üzre olur. Ve pembesi dahi yedi nev‘ olur. Ve sâ’ir sebzevâtı vâfir ve berekâtı mütekâsir bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-ışˇâr ma‘mûr diyârdır.

Der-beyân-ı memdûh-ı sanâyi‘ât: Bu Tebrîz'de olan üstâd-ı kâmil nakkâş ve ressâm ve bennâ ve zerger ve hayyât bir diyârda yokdur. Her kârın âlü'l-âlı bu şehrde mevcûddur. Husûsan bunda dûhte olunan akmişe-i fâhire ve siyâb-ı harîr-i vâfire bu diyârda peydâ olup sâ’ir diyârlara nakl olunur katîfesi ve Dârâyîsi meşhûr-ı âfâkdır. ***[300b]***

Der-sitâyiş-i me’kûlât: Evvelâ hâs beyâz girdesi ve çakıl ekmeği ve safî somunu ve yağlı halkası ve katmer kâhîsi ve katmer yezd çöreği ve keklik kebâbı ve tavuk böreği ve kırk gûne mümessek ve mu‘amberîn pilavı ve herîsesi ve mastaba çobrası ve aşbâzlarında düzde büryânı ve pâlûde-i teri meşhûr ta‘âm-ı firâvânları vardır.

Der-vasf-ı me’kûlât u müsmirrât: Niçe bin elvân fevâkihesi var ammâ necm-i halef emrûdu, peygamber emrûdı ve sibet mîlânîsi ve zerdâlu-yi hulvîni ve necm-i Ahmedi ve engûr-i hurdesi ve razakîsi ve melikîsi ve tabarzesi ve cezîre-i Mecdeddîni ve bakrânı ve âlû-yı zerdî ve emrûd-ı zenânesi, bu envâ‘-ı meyveler Şam'da dahi olmaz, meğer İslâmbol'da ola, meşhûrdur.

Der-medh-i envâ‘-ı meşrûbât: Evvelâ misket üzümünün yedi elvân duhter-i rez şırası, gâyet nâfi‘ şıralu metâ‘dır. Ve melikî engürünün şarâb-ı nâbı ve şarâb-ı koknâzı ve şarâb-ı nârı ve şarâb-ı gülnârı ve şarâb-ı âb-ı şüllesi ve şarâb-ı Sehlân'ı ve şarâb-ı vişnâyî ve mâye-i âb-ı aseli ve avân-ı nâs içün darı bozası ve pirinç bozası memdûh eşribelerdir.

Der-beyân-ı it‘âm-ı imârât: Şâh Ya‘kûb ve İmâret-i Sultân Mütevekkil ve İmâret-i Zübeyde Hâtûn ve İmâret-i Sultân Hasan, bunlar binâ-yı azîm imâret-i Keykâvûslardır, ammâ kızılbaş-ı bed-ma‘âş elinde kalmak ile bî-ma‘âş dâr-ı it‘âmlardır.

..... (1 satır boş) .....

{Seyrgâh-ı kûh-ı Sürhâb, ya‘nî Kızıldağ: Tebrîz'in cânib-i (---) (---) vâki‘dir. Vakt-i asr olunca bu kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsından Rûmiyye deryâsı nümâyândır. Tebrîz'e bir fersahdır. Az yâhût dahi az. Ve taban-keş şahbâz bir günde irer}.

Der-sitâyiş-i mesîregâh-ı bâğvât: Cümle kırk yedi bin bâğ u bâğçe ve teferrücgâhdır. Cümleden Şâh Ya‘kûb bâğı câmi‘inin kurbundadır. Hân-ı âlîşân, hakîre bu irem içre bir ziyâfet-i âlî etmişdir kim ta‘bîr ü tavsîfden hâric ve temdîhden âric idi. Şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet-mend ola kim bir günde on bir kerre yetmiş aded hânende ve sâzende ve mutrıbânlar tarz-ı Horâsân fasılları edüp rakkâslar zühre-misâl deverân u semâ‘ edüp gûyâ ol gün Hüseyn-i Baykarâ meclisi oldu. Bu bâğ eyle bir bâğ-ı İrem-i İreme zâtü'l-imâddır kim felekde nazîri yok bî-bedel lâ-nazîr kabîlesinden bir bâğ-ı cinândır. Meğer bu bâğın bu mertebe âbâdân kalmasının aslı Sultân Murâd-ı Sâlis vüzerâlarından Koca Ferhâd Paşa hâkim-i Tebrîz iken bu Ya‘kûb Şâh bâğının âb [u] hevâsından hazz edüp gûnâ-gûn müte‘addid kasr-ı Havernaklar ve gûnâ-gûn hücre ve kâ‘alar ve hıyâbânlar binâ edüp âbâdân etmeğile Murâd Hân-ı Râbi‘ bu şehri harâb etdikde Çiftelerli Osmân Ağa'yı bu bâğ üzre koyup hıfz [u] hırâset eder. Hâlâ hadîka-i gülistândan nişân verir bir ravza-i rıdvândır. Ziyâfet tenâvül etdiğimiz kasrın âhir-i mısra‘-ı târîhidir:

Eyledi Ferhâd eyvân-ı Şîrîn, sene 983.

Mesîregâh-ı hıyâbân-ı Şâh Safî: Medhinde lisân kâsırdır.

Teferrücgâh-ı meydân-ı Çevgân: Bu arsagâhın ortasında eflâke ser çekmiş iki ar‘ar sütûnun birbirine kadayup tâ zirve-i a‘lâsında bir sîm tâs vaz‘ olunmuşdur. Her bâr Cum‘a günü cümle şâh nökerâtı ve hân nökerleri esb-i sabâ-sür‘atlerine süvâr olup ol meydân-ı Çevgân'da lu‘bede-bâzlık ederek mezkûr tasa cemî‘î kemândârânlar tîr bârân etdiklerinde cümle yârân-ı gam-hârân temâşâ ederler. Husûsan bu meydân-ı melâhatde nevrûz-ı Hârzemşâhî rûzunda muzlim künclerde kırk elli gün beslenmiş atları birbiriyle ceng etdirüp azîm temâşâ olur. Ve şütürler cengi, bu dahi azîm teferrücdir. Ve câmûslar cengi ve kûsfend cengi ve hımâr cengi ve kelb cengi ve horos cengi, bu hayvânâtların ol rûz-ı nevrûzda temâşâları olur kim diyâr-ı Acem'e mahsusdur. Ve,

Mesîregâh-ı ibret-nümâ-yı acîbe ve garîbe: Her sene mâh-ı Muharremü'l-Harâm'ın onuncu gün yevm-i Âşûr olunca bu Çevgân Meydânı'na cümle a‘yân [u] eşrâf, sığâr u kibâr hayme ve hargâhlarıyla çıkup meks edüp üç gün üç gice sohbet-i hâsu'l-hâs edüp ervâh-ı şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ içün niçe yüz bin kazgan âşûrâsı tabh edüp bây u gedâ-yı hâs u âmma bezl edüp sevâbın şehîdân-ı Kerbelâ rûhuna hîbe ederler kim deşt-i Yezîd'de rûz-ı aşurada şehîd olmuşlardır, deyü ol gün bu fezâda şükür şerbetleri bezl olunup sakkâlar billûr ve necef ve moran ve çam u tihtâb taslar içre akîk-i Yemenî ve pîrûze-i balgamî taslara koyup üzerine kırbalardan şerbetler ve âb-ı rakîk zülâller koyup atşâna âb-ı hayâtlar bezl ederken nûş edenler *[301a]* bu mısra‘ı terennüm ederler

"Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhâ" der. Ba‘zısına [80] der, ba‘zıları [81] der. Ve niçe a‘yân-ı kibâr bu günde gerdenine kırbasın bend kılup âr [u] nâmûsu terk edüp rûh-ı Hüseyn içün su bezl eder. Ammâ temâşâ-yı azîm, elbette Tebrîz hânı bu arsagâhda çetr-i mülemma‘ın ve serâperde-i münakkaşın kurup cemî‘î a‘yân-ı Tebrîz çıt-â-çıt zânû-be-zânû olup Maktelü'l-Hüseyni, Rum'da kürsî üzre Mevlûd-i Nebî okur gibi tilâvet ederler. Cümle muhibb-i hânedânlar süst-endâm olup hulû‘ [u] huşû‘ ile sâmi‘înden olup âh [u] enîn-i ciğer-sûz çekerek dinlerler. Tâ ki "Mazlûm Hazret-i İmâm Hüseyn'i Şibr-i zâlîm [u] la‘în böyle şehîd etdi" deyince hemân maktelü'l-Hüseyn kırâ‘at edenin ardındaki perde ardından başı ve gövdesi başka bir beyâz teni meydân-ı muhabbete getirüp kanları cereyân ederek serâperde meydânına bırağup sâ’ir evlâd-ı İmâm şeklinde susuz merhûm olmuş ma‘sûm-ı pâk cesedlerin meydâna getirdiklerinde azametullah halkdan bir gırîv u feryâd u figân kopup herkese bir vecd hâleti el vurup mest [ü] medhûş olurlar. Bu mahalde niçe yüz Selmânî berberler âşıkân [u] sâdıkânlar içre girüp ellerinde usturalar ile ol gün Hüseyn aşkına kan akıtmak murâd edinen kimesnelerin sînesine ve kollarına aşk-ı Hüseyn deyü ol kadar şerha çeküp kanlar akıdırlar kim zemîn-i sebze-zâr, hûn-alûd olup lâle-zâr olur. Niçe bin aşıkân kellesi üzre teslîm-i dâğî ve bâzûlarına Hasanî ve Hüseynî ve Ukaylî dâğları yakup kollarına be-aşk-ı Hüseyn na‘ller kesüp kanlar akıdırlar. Ba‘dehû ol İmâm Hüseyn vücûdu şeklin meydân-ı muhabbetden kaldırup yüz bin bükâ ile tevhîd [u] tezkîrler ile Maktelü'l-Hüseyn'i tamâm edüp âşûrâlar tenâvül olunup üç gün üç gice cân sohbetleri olur. Böyle bir çemenzâr ve mesîregâh-ı zemîn teferrücgâhdır. Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçe-i gülistânı hisâba gelmez, mesîregâh-ı *İreme zâtü'l-imâd* misillü bir şehr-i rûşen-âbâddır ki her teferrücgâhı bâğ-ı Merâm'dan ve bâğ-ı Aspozu'dan veya Sudak'dan nişân verir. Tarz-ı Acemâne musanna‘ kâh-ı Şîrînler ve kâ‘a-i Vâmık u Azrâlar var kim henüz dillerde dâstândır. Hattâ sâkin olduğumuz Kelenter bâğı kasrının hatt-ı Kutbeddîn Muhammed Yezdî ile târîhi budur:

Â cây-ı şîrîn vâlâ-yı eyvân, [82] *sene 982.*

Bunun emsâli niçe âsâr-ı binâ ve niçe ibret-nümâlar var ammâ gayrı meşhûrun zikrinde fâ’ide ve beyânında i‘tibârı olmayan şeylerin kitâbet-i midhatinde tatvîl-i kelâm olup melâlet vardır. Anınçün bu mertebe ile iktifâ olundu. Hamd-i Hudâ kâmil iki ay zevk [u] safâlar edüp seyr [u] temâşâ-yı civân-ı Azerbaycân-ı nısf-ı cihân etdik. (---)

Hân-ı âlî-câh ile Tebrîz'in nevâhileri teferrücine gitdiğimiz kend [u] kılâ‘ları ve ziyâretleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Tebrîz'in cânib-i erba‘asında yedi nâhiye-i ma‘mûr [u] âbâdânı vardır. Bin mikdârı asker ile tablbâzlara tarralar urulup karçığa ve bâz u şâhîn ve balabân kuşlar ile ve niçe kelb-i mu‘allem tıraş ve tula ve terc zağarlar ve yetken Avşar tazılar ile sayd [u] şikâra çıkup evvel,

Nâhiye-i Mihrânrûd: Tebrîz'in cânib-i şarkîsinde bâb-ı Tebrîz'den beş fersah ba‘îddir. Kurâ-i Kenderût, kurâ-i Esfah, Kend-i Sa‘îd-âbâd, bu zikr olunan kendlerin üçü dahi şehr-misâl benderlerdir. Müte‘addid câmi‘leri ve hânları ve hammâmları ve esvâk-ı muhtasarları ve bâğ u bâğçeleri var.

Nâhiye-i sânî Serâvrud: Tebrîz'in cânib-i garbîsi tarafına meyilli Tebriz'in bâğlarına müşâdır. Ve

cümle seksen pâre ma‘mûr [u] âbâdân kurâ-yı Azerbaycân'dır. Kurâ-yı Dûşt ve kurâ-yı Çevlânduruk ve kurâ-yı Elkâbendilis ve kurâ-yı Lâkdirih ve Kurâ-yı Kücâbâd, bu nâhiyenin ma‘mûr kasaba-misâl câmi‘li ve hammâm [ve] mesâcidli kendlerdir. Zirâ‘at olıcak yeri âb-ı Serâverd üzre mahsûldâr zemîndir.

Nâhiye-i sâlis Dîdeher'dir: Tebrîz'den dörd fersah garbî ve cenûbî tarafına meyyâl cümle yigirmi dörd pâre âvâdân câmi‘ ve hân ve hammâm [ve] çârsûlu ve bâğ-ı İremli kendlerdir.

Nâhiye-i çârum Ürdnik'dur. Tebrîz'in cânib-i garbîsindedir ve Tebrîz'den bu nâhiyenin ibtidâsına varınca kâmil bir fersah yerdir ve cümle otuz pâre kurâdır. Her biri câmi‘ ve hân ve hammâm ve esvâk-ı şâhîli kend-i masîrlardır. *[301b]* Ve

Nâhiye-i pencüm Rûdkat'dır ki kûh-ı Sürhâb'ın ardında ve Tebrîz'in şimâli tarafındadır. Ve bu nâhiyenin evveli Tebrîz'den bir fersahdır. Ve cümle yüz pâre ma‘mûr [u] âbâdân kasaba-misâl bâğ-ı İremli kend-i azîmlerdir. Ve

Nâhiye-i şeşüm Hânumrud'dur. Cümle yigirmi bir pâre kend-misâl müzeyyen kurâlardır. Ve

Nâhiye-i heftüm Bedûstân'dır. Cânib-i Şimâl-i Tebriz'dir. Nâhîye-i Rûdkat'ın halfindedir kim cümle yetmiş pâre âbâdân câmi‘li ve hân ve hammâmlı kurâlardır. Eğer Hân ile kâmil yigirmi gün bu kurâlarda etdiğimiz sayd [u] şikârları ve zevk [u] safâları rûz-merre Tebrîz'in cümle ahvâlâtına vâkıf-ı esrâr olduğumuz kadar evsâfın tahrîr ve tastîr eylesek Hudâ âlimdir bir mücelled kitâb olur. Zîrâ memâlik-i İrân-zemînde Tebrîz-i dilâvîz ve Isfahân-ı nısf-ı cihân kadar bir şehr-i azîm ve sevâd-ı kadîm yokdur. Ve âb [u] hevâsı ve mahbûb u mahbûbesi ve binâ-yı aliyyesi ve'l-hâsıl niçe bin hayrât [u] hasenât-ı vâfiresi var kadîm şehr-i azîmdir. Hudâ Âl-i Osmân'a yine müyesser ide. Ammâ yine harâb u yebâb olur. Hudâ-yı müte‘âl dâ’imâ ma‘mûr ve âbâdân eyleye. Zîrâ bu diyârda çok zevk u safâ ederek Hân ile yine şehre gelüp her bâr Hânın şeref-i sohbetiyle müşerref olup rûz-merre sohbet-i hâs ederdik.

Ve mine'l-bedâyi‘i'l-münâzarât: Bir gün hân ile cân sohbeti ederken Hân hakîre şarâb-ı nâb teklîf etdi. Bu hakîr eyitdim "Vallahi ve billahi ve tallahi Hazret-i Alî'nin pâk rûhiyçün bu âna dek anadan müştakk olalı muharremât, mükeyyefât, mu‘âcenât [ve] müskirâtdan bir şey müyesser olmamışdır. Tâ ecdâd-ı ızâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Mehdî'den berü ecdâdlarımızdan şarâb [u] mükeyyefât yimiş içmiş yokdur. Bizi meclis-i hâssınızda ma‘zûr edüp afv ile mu‘âmele buyurun" deyü ricâ etdim. Hân eyitdi: "Ey birâder-i cân-berâber-i mâ! Gör ki menim nûr-ı dîdem ve sürûr-ı sînem çığı çığı mirza şâhım sana ber-ayak durup bir ayak çakır-ı nâb verir. Anın hatıriyçün ben câm-ı bâde-i lâ‘l-ı fâmı nûş etmeyüp kimin destinden piyâle çekesin. Ohum! Kimden korkarsın?. Eğer Kayser-zemîn şâhından korharsan şâhınız beş aylık yoldadır, eğer hânınızdan korharsan Tebrîz'den Erzurûm kırh konah yerdir. Pes imdi kimden korharsın. Men ki İrân [u] Tûran Şâhının hânlar hânı Kelb Alî Hânım. Güzelce Şâhım böyle kadâğa etdiğim menim Sultân-ı hân-ı hânânlarımdan ve çöreğim çekenlerden kim ki çakır nûş ederse bağrın sınıkdırırım, deyü kadağa ide. Men güzelce şâhın kadağasın sıyup nihâyetince meclis-i ıyş [u] tarab kurup bâde-i nâb, çakır şarâb nûş ederim. Pes sen kimden korharsın, elbette çakır içersin" dedi. Hemân hakîr eyitdim "Ey güzelce hânım! Sana güzelce şâh şarabı kadağa etdi ise mana Şâhlar Şâhı Pâdişâh niçün nass-ı kâtı‘la

âyet: [183] deyü katresin harâm etmişdir. Ol Cenâb-ı Kahhâr'dan korkarım kim cemî‘î mevcûdât-ı ademden vücûda getirdi. Anın emrin sımayup bâde içmenem" dedikde hemân Hân "Vallah yahşi mü’min ve muta‘assıbsın" dedi. Hakîr eyitdim "Vallah hânım muta‘assıb değilim, illâ Nu‘mân ibn Sâbit mezhebinde pâk-i‘tikâd seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî Âdem [ü] muhibb-i hânedân-ı merd-i Hudâyım" dedikde cümle huzzâr-ı meclis nüdemâları dembeste ve mest [ü] medhûş-i bî-hûş sarhoş kaldılar. Hemân musırr olup cümle dilberânlarıyla ayağa kalkup yanıma gelüp eydür "Gel gözümin nûrı! Çığı çığı Evliyâ ağam! Bu menim çâker efkende gulâmlarımdan Yezden Şîr mi ve Mirza Şâh'ı mı ve Fîrûz mı ve Pervîz mi ve Alî-yi Yâr'ı mı ve Zevâlîzen mi ve Şehland mı ve Seyf Kulu mı ve Hâl Hân'ı mı bu gulâmlarımın kangısını dilersen sana cabalarım. Kırmızı Murtazâ Alî ve Düvâzde imâmları seversin, gel mü’minim! Püserlerimin destinden bir câm çakır nûş et. Gelen kim kelleler germ ve sîneler nerm olup şu fezâ bezmgâhında bir kâm alalı ve bir dem süreli" deyü cümle pençe-i âfitâb [u] nûr-ı mahz gulâmlarıyla sarılup anlar beni, ben anları şarp şarp öperim, ammâ yine Feyyâz-ı Mutlak'dan isti‘ânet taleb ederim. Hemân hakîr eyitdim: "Ey Hânım! Cân sohbeti bu mıdır kim imdi Hoca Nağdî bir ayak çakır çeküp mest [ü] medhûş olup huzûrunda Hoca Nağdî *[302a]* nakd-i rîhiyle bâd'efeşânlık edüp yüzüne karşu zartazârlık eder. Keyfiyyet [u] germiyyet-i ıyş [u] nûş-ı İrân-zemîn bu mıdır?" dediğimde hemân Hân depme urarak Hoca Nağdî'yi kaldırdıp başına tomlar urarak ser-i meclisde hâzır etdiler. Ammâ beyt:

Eyle sermestem ki idrâk etmenem dünyâ nedir

Men kimem sâkî olan kimdir mey-i sahbâ nedir

mazmûnunca mest [u] harâb iken Hoca Nağdî bu ebyâtı terennüm etdi. Gördüm ki Hân bir dahi hakîre ibrâm-ı tâm eder. Hemân hakîr bildim ki meclis emânındır, ol dem hakîr eyitdim: "Hânım! Siz bâde-i nâb nûş edersiz kim bir keyfiyyet ü germiyyet hâsıl idesiz. Ammâ keyf-i Hudâyî gerekdir. Bana bir dâ’ire getirsinler. Tâ ki hânım keyf-i Hudâyîyi müşâhede ide" dediğimde "Hey Yâr Alî! Aşk-ı Alî içün olsun birâderime bir dâ’ire getir" dedikde ol ân bir Hind pususkârîsi câm pullu bir dâ’ire getirüp Yâr-ı Alî destinden destime alınca tarz-ı Rûm üzre makâm-ı segâhda taksîm,

Aşkın senin hayât-ı ebedden nişân verir

Gûyâ yolunda ölmeğe her haste cân verir

deyüp üç murabba‘ ve bir semâ‘î ve ba‘dehû bir dü-beyt ile faslı tamâm etdiğimde cümle huzzâr-ı meclis engüşt-ber-dehen edüp hemân Hân eyninden tarz-ı Acemâne semmûr libâçesin kendi eliyle eynime giydirüp hezâr-ahsend deyüp bir Gürcî gulâmı ihsân etdi. Ve "sad-i lek bârekallah ey Kayser-zemîn âlüftesi" deyüp on tümen Abbâsî ve bir karaçabuk esb-i sabâ-reftâr hîbe eyleyüp bizden artık emîn olup bâde teklîfinde olmadı. Kâmil bir ay her şebimiz leyle-i kadr ve her rûzumuz yevm-ı ıyd-ı adhâ olup niçe bunun emsâli cân sohbetleri edüp şehr-i Tebrîz-i dilâvîzi seyr [u] temâşâ ederdik. Ammâ adl-i adâlet ve emn [u] emânlarına ve re‘âyâ vü berâyâ perver olmalarına ve zabt u rabt ve çârsû-yı bâzârının pâklığına ve narh-ı Şeyh Safîlerinin nizâm [u] intizâmlarına aşk-ı sad-lek aşk olsun. Zîrâ cemî‘î halkı ehl-i zevk ve ehl-i şevk ve ıyş [u] ışret sâhibleridir ammâ şâhrâhda aslâ mestâne bir kimesne yokdur. Gâyet mü‘eddeb halkı vardır kim anların hakkında bu şi‘r-i belîğ denilmişdir:

Tebrîz cu heft kavmeş zi safâ

Çûn âyine ândenâk ez jeng-i hafâ

Güftî ki be-dûstî ne sadık bâşened

Ez âyne çez aks nökerder-i peyda

Der-sitâyiş-i külliyât-ı Tebrîz-i Dilâvîz: Evvelâ cümle hüsniyyâtından biri budur kim âb-ı cârîleri firâvân olmağıla şeb [u] rûz şâhrâhlarından cârûblar ile süpürüp bir zerre gird-i gubârdan bir şemme koymayup âb-ı nâb nisâr edüp cemî‘î esvâkları eyle pâk serdâbdır kim rûz-ı nevrûz-ı mâh-ı temmûzda âdem sûk-ı sultânîde tâze cân bulup tâze civânân esnâf yüzüne bakmadan âdem hayrân olur.

Hüsniyyât-ı düvüm oldur kim her giz Âl-i Muhammedîden şerîfe bâkireleri kul kısmına ve Abdullah oğluna vermeyüp yine kefinne verirler. Hakîr su‘âl edüp eyitdiler kim "Siz bir Kâfire avreti nikâh ile alup nazar-ı tohmadır, aslı müslimdir, deyü kâfire alırsız, ma‘kûl mezhebdir. Ammâ kızları kefinne vermeyüp kâfirden müslime versek, ihtimâldir nihâni mürted olup, nazar tohma olunca evlâd niçe olur. Belki ol Abdullah oğlu evlâdların bırağup kâfire firâr edüp, "Evlâdları anadan Âl-i Resûl" diyemeniz. Zîrâ sizin mezhebinizce nazar tohmadır deyü kâfir karısını alırsız. Bu kerre ol seyyideden tevellüd eden mürted-i billah evlâdları ne olmış olur" deyü bu mes’ele[y]i su’âl etdiler. Hemân hakîr eyitdim: "Cenâb-ı Bârî cemî‘î milel-i muhtelifenin, isterse Yahûd [ve] Nasâr olsun bellerinden inen evlâdları İslâm ile tevellüd edüp sonra peder u mâder ta‘lîmiyle dalâlete düşer" deyü bu hadîsi tilâvet etdim: [84]

"Sadaka Resûlullah" dedim. Cümlesi bu hadîs-i şerîfi istimâ‘ edüp mülzem oldular.

Hüsniyyât-ı sevüm oldur kim Kânûn-ı Şeyh Safî oldur kim cümle çârsû-yı şâhîlerinde bey‘ [u] şirâları bisitî ve Abbâsî ve altun ile bâzâr olunur. Sâ’ir pâdişâh-ı ekâlîmin sikkeleri geçmeyüp kendi sikkeleri râyicîdir. Yedi yerde sikkeleri kesilir. Evvelâ taht-ı kadîmleri *"Duribe Erdebîl"* ve *"Duribe Hemedân"* **[302b]** ve *"Duribe Bağdâd"* ve *"Duribe Isfahân"* ve *"Duribe Tiflis"* ve *"Duribe Nihâvend"* ve *"Duribe Tebrîz"* deyü sikkelerinde *"Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Aliyyün veliyyullah"* yazılır. Bir tarafında her şâhın ismi yazılır kim *"Fe ağlân-ı Kelb Alî Şâh Abbas"* deyü tahrîr olunur. Ammâ kazbîkîlerinde *"Duribe Tiflis"* ve *"Duribe Tebrîz"* yazup bir tarafı münakkaş senesi meskûkdur. Kazbikî mangıra derler. Cümle râyic olan bu sikkelerdir. Ve cemî‘î endâzeleri ucunda ve cemî‘î kilelerinde ve sâ’ir duhte olunan akmişe-i fâhirelerinde *"Lâ ilâhe illallah"* tahrîr olunmuşdur. Kezâlik derâhimleri terâzülerinde böyle ism-i Celâl terkîm olunmuşdur. Vay ol kesin hâline kim *"Lâ ilâhe illallah"* üzre bey‘ [u] şirâsında hilâf ide. Gözüne mil ve başına kızmış taş koyup ol âdemi alîl ederler. Ve cemî‘î esvâk-ı şâhîlerinin cümle dükkânçelerinde ve meydân-ı bâzârlarında sarı pirinçden sarı zencirli ve demir zencirli terâzüler maslûbdur. Aslâ âdem eli yapışmaz, dâ’imâ maslûb durur. Kaçan bir kimesne me’kûlât [ü] meşrûbât, nebâtât [ü] giyâhât makûlesinden bir şey murâd edince âlü'l-âl güzîde metâ‘ı keff-i mîzâna koyup mevzûn-ı kâmil oldukda metâ‘ sâhibine hakkın verir. Zîrâ akçesi pâkdir, metâ‘ın güzîdesin alır. Ve cümle güşt ü nân ve sebzevât ve cevv ve gendüm ve dakîk ve tavuk ve güvercin [ve] cevzî ve fındık ve bâzârda suhte olan cümle aşbâz ta‘âmları (---) (---) (---) ve'l-hâsıl cümle me’kûlât [ü] meşrûbât cümle narhı Şeyh

Safî üzre terâzü ile bey‘ olunur. Buğday [ve] pirince ve sâ’ir hubûbâta aslâ kile yokdur. Cümle vezne ile bey‘ [u] şirâ olunur. Vây ol merdin hâline kim dirhemlerinde yazılan *"Lâ ilâhe"* üzre hılâf ide. Ödünü koltuğu altından çıkarırlar, kânûn-ı İrânî budur. Ammâ sâ’ir akmişe metâ‘ları zirâ‘-ı melikî ile füruht olunur. Sâ’ir devâbât ve üsârâ-yı zî-rûh kısmına dahi kânûn-ı Safî üzre bir bahâ takdîr etmişlerdir. Ana göre amel edüp ehl-i Kıble ve muhemmenleri vardır. Her bâr kânûn-ı şâhîleri budur.

Ve hüsniyyât-ı çârum: Cemî‘î esvâk-ı şâhîlerinde aşbâzları ta‘âmların tabh edüp dükkânçelerinde der-i dîvârlarında olan kâşîleri ve bakır avânîleri ve kâse ve fağfûrî ve mertebânîlerin pâk etmeyince dükkânların açmağa kâdir değillerdir. Vakt-i seher olunca dükkânların du‘â vü senâ ile küşâde kılup ba‘dehû herîse pilâv, düzde büryân ve kükü pilâv, çelâv pilâv, muza‘fer pilâv, avşıla pilâv ve'l-hâsıl cümle ta‘âmlarının memdûhu pilâv, herîsedir. Bunları dahi terâzü ile verir huddâm-ı civânânları pâk ve mahbûb-ı sîne-çâk püserleri var. Cümle sîm-misâl kalaylı sahanlarının kenarlarında ta‘lîk hattıyla [85] âyetleri ve *"La şerefe a‘lâ mine'l-islâm"* [86] ve dahi *"Şerefü'l-mekân bi'l-mekîn"* [87] ve "*Şerefü'l-beyti bi-ehlihî"* [88] ve *"Şerefü ehlihi bi-sahâihî"* [89] misillü ebyât-ı redîfler suhûnlarında tahrîr olunmuşdur. Ba‘de't-ta‘âm a‘yân-ı kibâra deste hân verüp pâk tast ve ibrik verüp ellerin gasl ederler. Ammâ tülüngi ve nöker makûlesi sağ elin sol koltuğuna ve sol elin sağ koltuğuna ve ba‘zısı sol elin câmesinin sağ peşi altına silüp seg ber-sahrâ gider. Hâl [u] ahvâlleri bu gûnedir.

Ahlâk-ı zemîme-i İrân-zemîn: Ahâlîsi Kânûn-ı kadîm-i Azerbaycân oldur kim on iki imâm aşkına on iki esnâf-ı askerî tâ’ifesi ki niçe bin âdem olur. Ulemâdan ve sâ’ir a‘yândan on ikişer esnâf âdemler hânelerinde ta‘âm pişirirler. Mâ‘adâsı hücrelerinde âteş yakmak ihtimâli yokdur kim ta‘âm pişire. Meğer kahve ve çây ve bâdyân ve sa‘lep ve mahlep pişirüp câme-şûylık içün âteş yakup su ısıda, ana mâni‘ olamazlar. Cümle nökerleri ve askerîsi ve bekâr [u] bîkârları cümle çârsû-yı bâzârdan alup ta‘âm yerler. Anınçün kızılbaş-ı bed-ma‘âşdırlar kim ma‘îşetleri bu husûsda hakkâ ki beddir. Lâkin ucuz olur ve murâd edindiğin ta‘âmı hora geçirirsin. Hisâbî ve mücerred olan kişilere bu enfa‘dır. Hattâ askerî tâ’ifesi üç ay bâzârda ta‘âm yise anın aşbâzı donluğ-ı şâhî çıkdıkda aşbâz dîvâna çıkup "Men kurbân kulunun aşbâzıyım" deyü kurbân kulunun donluğun alup gider. Bir habbe ziyâde ve noksân almağa kâdir değildir. Sonra hilâf eden aşbâzın dilin ensesinden çekerler. Ba‘dehû aşbâz donluk sâhibine on iki gün müft ziyâfet eder. Kânûnları budur. {Kaçan kim şâh ve bir sipehsâlâr sefere gitse cemî‘î ordularında keçe obalı ve keçe haymeli aşbâzlarından ziyâde asker ve hayme ve bazâr yokdur. Zirâ cümle askerîsi ordu aşbâzlarına muhtâclardır}.

Ahvâl-ı mezemmet-i ahâlî-i İrân: Nizâm [u] intizâmları bunun üzerine cârîdir kim bir mücrim âdemi katl ve salb etmezler. Darûga ve muhtesib, mücrimleri meydân-ı siyâsete getirüp Allahümme âfinâ cellâd-ı bî-emânlar ol mücrimlere *[303a]* amân vermeyüp üstâd-ı kâmil cellâdların üç yüz altmış aded işkence-i şeb-kencesin üç gün üç gice icrâ eder. Evvelâ üç yüz tâzyâne kırbaç ve şübend ve kîrfîl urur. Ba‘dehû dizlerine nakara zahmesi keserâtı urur. Andan tırnaklarına kamış yürüdür. Andan cümle vücûdun dağlağılar ile dağlar ve yağlı bürünceği ipiyle yutdurup ipiyle bürünceği çekdikde bağırsakları ve mi‘desin taşra çıkarırken elbette ol âdem cürmün ikrâr eder. Ve yağlı sünger yutdurur ve şakaklarına gazâl aşığı bağlar ve şakağına ve alnına at mıhları ve at na‘lları mıhlar ve dirseklerinden tüfenkci burgusuyla dizlerinden delüp burgu tabanı altından çıkar. Ba‘dehû tava içre kurşumu kızdırup burgu deliğinden döküp iliğiyle bile kurşum akar ve iki ellerinin ve iki ayağı baş pa[r]maklarının dördün bir yire bend edüp kemend ile dâra berdâr edüp altından kibrit ve eşek sidiği

buhûr verir. Fakîr âdemin feryâdı evce çıkar. Ve arkasında küreklerin ve kaburka ve dalısın ve enegilerin çıkarup andan çârmıha gerüp arkasından sırımlar çıkarup omuzlarına rîh-ı şem‘ler çerâğân eder. Ve hayâların kemend ile boğar ve burnuna kara çalı dikeni sokar ve başına kızgın tas ve gözüne mil çeker ve niçesinin zekerin dübüründen çıkarır. Ve niçesinin dübürün göbeğinden çıkarup sürresinden efşân eder. *Allahümme âfinâ.* Ve âdemin ödün koltuğu altından çıkarır. Ve sinirlerin kesüp hırsızları leng eder. Ve yalan şâhîde damga urup burnun ve kulağın budar. Ve dûzdânların ellerin ve ayakların keserler. Ve âdemi yedi gûne çengâle urup ve yedi tür kazığa urup üç gün üç gice ibret-i âlem ıslâh-ı benî Âdem içün böyle işkence ederler. Bir gün Hân, huzûrunda bu gûne işkenceleri etdirüp bizlere {rağmen} tefâhur kesb etdiğin arz etdi. Hakîr eyitdim "Hânım! Tâ bu mertebe benî Âdeme işkence etmeden me‘âl-i murâd nedir?" dedim. Eyitdi: "Ey birâder-i mâ! Bunların vâcibü'l-izâle olduğu şâhid-i âdiller ile isbât olunup ba‘de's-sübût cümle halka rağmen bir kezden katl etmeyüp tenbîhü'l-gâfilîn içün bu gûne ezâ vü cefâ ederiz kim insândan cebbâr ve âsî yokdur kim Cenâb-ı Perverdigâra âsî olup [90] diyen benî Âdemdir. Anınçün böyle işkence ederiz" dedi. Hakîr eyitdim: "Ammâ şer‘î değil, nâ-şer‘îdir kim te’sîri yokdur. Şer‘ile had acıdır ve şer‘ile nass-ı kâtı‘ hükmünce {sûre-i Mâ’ide'de}[91] {(---) hükmiyle} ve dahi [92] fermânı üzre olsa halk-ı âlem dahi ziyâde havf u haşyde olurdu" dedim. "Hakkâ yahşı dânişlik edersin" deyü ilzâm-ı kabûl eylediler. Ammâ böyle ziyâde işkence eylemeleri halkının âsî ve bî-mezheb ve firak-ı dâllden olmalarıyçındır ve ziyâde zabt u rabtlariyçündür. *Keyfe mâ yeşâ* böyle edegelmişlerdir.

..... (10 satır boş) .....

Ve cümle kırk iki deyr-i Ermeni vardır. Cümleden mükellef (---) (---) kenîsesi (---) (---) (---) (---) (---) ***[303b]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı evliyâ-yı ızâm-ı şehr-i Tebrîz-i dilâvîz: Evvelâ mezâ[ri]stân-ı Sürhâb ve mezâristân-ı Çerendâb ve mezâristân-ı Keçîlâb ve mezâristân-ı Dolyân-ı Kûh ve mezâristân-ı Heyecân. Bu mekâbirâtdan gayrı niçe yerlerde ziyârâtlar çokdur. Ammâ bu zikr olunan cebbânelerde musannifîn ve mü’ellifînden ulu sultânlar çokdur. Cümleden fakîh ve zâhid-i zamâne ve âbid-i yegâne Hazret-i İmâm Hafedâne ve ana karîb eş-Şeyh İbrâhîm Küvânân, andan Şeyh Şükür Hân, Baba Ferruh, Baba Hasan Meymendî ve Şeyh Şücâ‘ ve Kâlîn ve Şeyh Mâlîn-i Tebrîzî ve Hasan Belğârî ve Şeyh Bedreddîn-i Kirmânî ve Şeyh Nûreddîn-i Bîmâristânî, ammâ mekâbir-i Sürhâb'da başka medfen-i şu‘arâ vardır. Evvelâ kabr-i Enverî [vü] Hâkânî ve Zahîreddîn-i Fâryâbî ve Felekî-i Şîrâzî ve Şemseddîn-i Sebhâsî ve Felekî-i Şirvânî. Ve

Tebrîz'in etrâfındaki kendlerde medfûn olan kibâr-ı evliyâullahları beyân eder

Evvelâ karye-i Giçücân'da **Hâce Muhammed Giçücânî** *kuddise sırruhu* ve karye-i Sebâd-âbâd'da âsûde olan mezâr-ı pîrân-ı şâzân ve ekâbir-i musannifîn-i firâvân cümle yedi yüz aded mü’ellifîn bu kubûristânda medfûnlardır. *Kuddise sırruhu.*

Ve ashâb-ı Resûlullah'dan sipehsâlâr **Üsâme ibn Şerîk**, Tebrîz kurbunda kûh-ı şehîd üzre medfûndur.

Ve emîrü'l-mü’minîn Hazret-i Hamza'nın birâder-i mihteri **Hazret-i Aclek Sâriyetü'l-Cebel** hazretleri Nihâvend seferine geldikde, bu Aclek hazretleri mecrûhan bu Tebrîz'e gelüp merhûm

olmuşdur.

Ve **eş-Şeyh Sağûcî** ve **eş-Şeyh Selâmî Reyî** ve mekâbir-i Sürhâb'da **Ümeyye b. Ömer b. Ümeyye**, andan kân-ı ma‘ânî, müftî-i esrâr-ı ilâhî **eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Cân Memi** hazretleri, te’lîf ve tasnîfâtda bî-bedel ve ulûm-i evvelîn ve âhirînde bî-mesel idi ve ilm-i ledünni derûnunda derc ve cevâhir-i nükûd-ı ömr-i girân-mâyesin ilm-i tevhîde harc etmişdi. Eğerçi ma‘ârif-i celîlesine nihâyet ve letâ’if-i cemîlesine gâyet yok idi. *Kuddise sırruhu.*

Andan cânib-i Memi Cân'a karîb ser firâz-ı ulemâ-yı âlî ve güzîde-i rükn-i dîn-i sırr-ı âlî vâris-i ilm-i ledünn-i Nebevî ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Takî**: Şi‘r:

Sâlik-i tâ’ife-i ehl-i tarîk

Pîşvâsıdır anın Pîr Şakîk

Reyy ile yakdı Buhârâ'da çerâğ

Ürd-i huld içre ona oldu durâğ

Rûhı şâd ola İlâhî dâ’im

Evliyâ bendesi ola kâ’im

Ve Sincârân mahallesinde Hazret-i Alî evlâdı (---) medfûndur. Ve kûh-ı Sürhâb'da **Ayn-ı Alî** ve Hazret-i **Zeyn-i Alî ibn Hazret-i Alî** iki birâder medfunlardır kim mesîregâh âsitânedir. Ve Derveze-i Ser'de **Efrâsiyâb**'ın kellesi medfûndur.

Eş-Şeyh Nasrullah b. Akşemseddîn, Ebü'l-Feth Mehemmed Hân'ın Akşemseddîn'in zâdesi genc Nasrullah'dır.

..... (1,5 satır boş) .....

Nefs-i Tebrîz'in enderûn [u] bîrûnunda niçe yüz kibâr-ı kümmelînler vardır, ammâ îrâdı tatvîl-i kelâm ve kesret-i kitâbet verdiğiyçün bu kadar ile iktifâ etdik. *Temmet bi's-selâm* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hân-ı âlîşân ile Şâm-ı Gazan ziyâretine gidüp Tebrîz etrâfinda olan kılâ‘ları temâşâ etdiğimiz beyân eder

Evvelâ şehr-i Tebrîz'den bin mikdârı yekke-süvâr atlılar ile Tebrîz'den kalkup cânib-i garba bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlar içre 5 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Acısu: Kumla kal‘ası râhının nîm râhında iki yüz hâneli ve gül-i gülistânlı ma‘mûr [u] avadân, hân hâssıdır. Bir câmi‘i ve üç zâviyesi var. Bu Tebrîz sahrâlarının cümle suları zîr-i zemînden olmağıla Acısu derler. Bunda kend kelenteri, Hâna ol gice yahşı mihmândarlık edüp ziyâfet-i âlî etdi. Andan yine ale's-sabâh cânib-i garba 4 sâ‘at İremler içre gidüp,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Hazret-i Muhammed Şâm-ı Gazan: Zamân-ı kadîmde Âl-i Cengiziyân asrında bu mahal bâğ-ı İrem olup Şâm-ı cennet-meşâm gibi olup ve Şâm tarafı olmağıla bu mahalle Şâm derler imiş. Sene 694 târîhinde Muhammed Şâm-ı Gazan bu mahalde bir kal‘a-i metîn ve hısn-ı hasîn inşâ edüp ismine Şâm-ı Gazan dediler ve on bin ma‘dûd re‘âyâ vü berâyâyı tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf ve müsellem *[304a]* edüp bu kal‘ada iskân etdirdi. Ba‘dehû kendüye bu türbe-i pür-envârı inşâ etdirüp Irâk-ı Acem'de ve Irâk-ı Arab'da ve Irâk-ı Dâdyân'da mühendisân [u] mi‘mârân ve berr [u] bihâr seyyâhân çeşm-i ibretler ile böyle bir ibret-nümâ-yı âlî binâ görmüş değildir. Hâlâ İslâmbol'da Galata kullesi-misâl eflâke ser çekmiş bir burc-ı Kahkahâ'dır, ammâ hakîr gördükde kapusu tarafının bir cânibi zelzeleden münhedim olup cümle seng-i cibzi pâymâl-ı rimâl olup yatardı. Vâcibü's-seyr bir binâ-yı azîm ve ziyâret-i kadîmdir. Hamd-i Hudâ, Hân ile girüp ziyâret edüp rûh-ı şerîfiyçün bir Fâtîha-i şerîf tilâvet etdik. Kabr-i münevveresinin mermer sandûkasında böyle tahrîr olunmuşdur.

..... (1 satır boş) .....

Hâlâ tekye-i Bektâşiyân'dır. İki yüzden mütecâviz pây-bürehne ve ser-bürehne âşıkân-ı sâdıkânları vardır. Ve bu âsitâne kapusu hâricinde niçe kerre yüz bin kurbân kellesi boynuzuyla biri biri üzre yığıp bir kulle-i azîm etmişler. Zîrâ cemî‘î İrân-zemîn halkı bu Muhammed Şâm-ı Gazan'a i‘tikâdları olmağıla her sene niçe bin kûsfend kurbân nezerâtlar gelir ve hareminde on zirâ‘ amîk bir âb-ı nâb câh-ı mâsı var. Mâh-ı temmûzda gûyâ yah-pâredir. Hakkâ kim âb-ı hayâtdan nişân verir. Ve bu âsitâneye Şâm-ı Gazan derler. Ammâ ber-vech-i tesmiyesinin aslı dahi oldur kim lisân-ı Moğolda şeneb kabre derler. Sâhib-i kabr Moğol pâdişâhlarından Muhammed Gazan olmağıla şeneb-i Gazan diyecek yerde tahfîf-i kelâm ile galat-ı meşhûr evlâ olup Şâm-ı Gazan derler. Ammâ sahîhi şeneb-i Gazan'dır. Ve bu âsitâne-i azîm kûh-ı Velyân üzre Şâm-ı Gazan kal‘ası harâbdır. Anın dâmenine karîb bir âsitâne-i garîb ve acîbdir, *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.* Andan kalkup cânib-i garba gidüp kûh-ı Velyân dâmeninde,

Kend-i Velyân: Üç yüz hâneli ve câmi‘-i dilküşâlı ve hân ve hammâmlı ve dârü'z-ziyâfe imâretli ma‘mûr [u] âbâdân kenddir. Bu hayrât [u] hasenâtların cümlesi vezîr Sa‘id Hoca Reşîdeddîn Dümbulî hayrâtıdır. Andan kalkup cânib-i garba meyyâl bâğ u bâğçeler içre 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kumla: Sene 998 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında serdâr-ı mu‘azzam Koca Ferhâd Paşa binâsıdır. Kûh-ı Velyâ[n] dâmeninde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i seng-binâdır. Dâiren-mâdâr cirmi üç bin seksen adımdır ve yedi kulle ve iki kapudur. Biri cânib-i garba Rûm tarafına küşâdedir, biri cânib-i şarka Tebrîz kapusudur kim Hadım Ca‘fer Paşa Tebrîz serdârıyken Tebrîz kulundan firâr edüp bu kal‘aya mütehassın olup Tebrîz kulu bu Kumla kal‘asın muhâsara edüp içerden Ca‘fer Paşa bir gicede kal‘anın Tebriz tarafı dîvârın yarup yedi bin güzîde askerler taşra çıkup cümle gâfil yatan Tebrîz kulların dendân-ı tîğdan geçirüp bakıyyetü's-seyfin Tebrîz'e dek kovup kul Tebrîz'e vardıkda görseler kim Hadım Ca‘fer Paşa'nın kethüdâsı Tebrîz kal‘asın kapayup bunlara balyemez toplar urup kal‘adan top ve ardlarından Tavâşî Ca‘fer Paşa Kürdistân askeriyle kırup gelir. Âhir cümlesi birer diyâra firâr edem sanup cümlesi dendân-ı tîğdan geçüp Ca‘fer Paşa müstakil serdâr-ı mu‘azzam olup bu Kumla kal‘asın yıkdığı dîvârın yerini bir bâb-ı azîm binâ edüp Gedik kapu ve Tebrîz kapusu derler, sa‘b u metîn kapudur ve kal‘a-i kavîdir. İçinde yedi yüz hâne ve bir câmi‘ vardır. Ammâ taşrada varoşu Kumla şehridir kim bâğ u bâğçesine hadd u nihâyet yokdur. Kumla engürü ve alub hârâsı ve Abbâsî ve milçe emrûdu

meşhûrdur. Şehri yetmiş mihrâbdır, on biri câmi‘dir. Cümleden Ferhâd Paşa Câmi‘i binâ-yı latîfdir, ammâ şehrin kenarında kalmış gayrı câmi‘leri ve hân [u] hammâmları ve çârsû-yı bâzârları vardır. Ve bu şehir, Tebrîz hâkinde başka sultânlıkdır. Bin kadar nökere ve kelentere ve darûgaya mâlikdir ve kadılıkdır. Bunda dahi azîm ziyâfetler tenâvül olunup sultândan hedâyâlar alındı. Bu diyârda sultân, sancak beğine derler, hân, emîr-i mîrâna derler, hânlar hânı üç tuğlu vezîr pâyesine derler, i‘timâd-ı devle (---) derler. Sipehsâlâr-ı mu‘azzam, serdâr-ı vezîria‘zama derler. Kapucubaşı (---) derler. Münşî, re’îsü'l-küttâba derler. Kelenter, alaybeğine derler. Darûga, subaşıya derler. Yasavul ağası alay çavuşuna derler. Dizçöken ağası, yeniçeri ağasına derler. Dizçöken, yeniçeriye derler. *[304b]* Mihmândâr, müsâfir kondurana derler. Bu zikr olunan kimesnelerin cümle hükûmetde alâkaları olup mîr-kelâmlardır kim kânûn-ı İrân-zemîn budur. Andan kalkup 7 sâ‘atde bâğ u bâğçeler içre gidüp

Serâvrûd: Nâhiye-i kübrâdır ve kend-i azîmdir. Tebrîz'in cânib-i garbıyla yıldız cânibine meyilli şehr-misâl câmi‘li ve hân ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı kenddir. Kelenteri gelüp Hân'a mihmândârlık edüp bir şeb cân sohbeti edüp ale's-seher kalkup cânib-i şarka bâğlar içre sayd [u] şikârlar ederek nehr-i âb-ı Serâvrûd kenarında,

Kend-i Dûşt: Bunda çâşt ta‘âmı yiyüp sehl istirâhat etdik. Serâvrûd nâhiyesinde hammâmlı ve hân ve câmi‘li ma‘mûr kenddir. Andan 6 sâ‘at,

Kend-i Çulânduruk: Bu dahi Serâvrûd nâhiyesinde nehr-i Serâvrûd kenarında bin hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı mahbûbe Ermeni kızlı ma‘mûr kenddir. Andan ,

Kend-i Elkâbendiles: Üç yüz evli ve bir câmi‘li sâfî Ermeni re‘âyâlı, üç kenîseli ve üç bin hâneli ma‘mûr ve müzeyyen bâğlı ve müşebbek besâtînli kenddir. Anı geçüp 3 sâ‘at gidüp,

Kend-i Lâkderuh: Şâh Safî hâtûnunun hâssıdır. Serâvrûd nâhiyesinde Serâvrûd kenarında bin hâneli müslim ve Ermenilerdir kim cümlesi cüllâhdır. Ve cümle iki bin hânedir. Ve câmi‘ ve hân ve hammâmları ve üç aded deyrleri var. Serâvrûd kûhı üzre bir harâb kal‘ası vardır. Andan,

Kend-i Kecâbâd: Beş yüz hâneli ve câmi‘li ve hân ve hammâmlı kenddir. Andan yine cânib-i şarka gidüp,

Nâhiye-i Rûdkât: Tebrîz'in şimâli cânibinde kûh-ı Sürhâb'ın ardına vâki‘ olmuş yüz pâre nâhiye kendleri var. Üç gün bu şehr-misâl kendlerin kurâlarında sayd [u] şikâr edüp andan.

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm bender-i Merağa-i İrem

Azerbaycân hâkinde Tebrîz hudûdunda başka sultânlıkdır. Bin mikdârı askere mâlikdir. Kadısı ve kelenteri ve darûgası ve münşîsi vardır. Zamân-ı kadîmde Hûşenk Şâh binâ edüp Azerbaycân'ın ibtidâ taht-ı kadîmi bu idi. Meşhûr-ı âfâk şehr-i nüh-tâk ve kasr-ı revâk-ı Havernâk ve kâhlar ile ârâste ve bâğ u besâtîn ve selsebîller ile pîrâste bir şehr-i müte‘âref-i mahbûb ve müzeyyendir. Ve müşebbek hadîka-i ravza-i cinânlarında fevâkihe-i tayyibesi hadden efzûndur. Ve ulemâ-yı zû-fünûnu kıyâsdan bîrûndur. Bu şehr ile Tebrîz'in beynehümâsı on bir fersahdır. Cümle yedi bin altmış toprak örtülü hânesi ve on bir câmi‘i ve kırk hânı ve altmış aded mesâcidi ve kırk tekye-i dervîşânı ve on bir

hammâm-ı dilküşâsı ve üç bin aded dükkânları var. Ekseriyyâ halkı bezzâz ve cüllâh ve pây-bâfdır kim elvân lekeffûrî bogasıları memdûh-ı dûhdır. Ve Merâğa'nın mahbûb ve mahbûbesi memdûh-ı âlem-i İrân-zemîndir. Hâlâ bu şehr, Sultân Murâd-ı Râbi‘ askeri harâb idelden berü imâr olmadadır. Ammâ imâr [u] bânîsi sene (---) târîhinde Mervân ibn Muhammedü'l-hımârıdır kim anların zamân-ı devletinde tâ cebel-i Sehend'e varınca yetmiş bin hâne imiş. Hâlâ ol tarafda âsâr-ı imâretleri nümâyândır. Lâkin Cengiziyândan Moğol ve Boğol tâ’ifesiyle Hülâgû, Bağdâd'da Halîfe el-Müstansır-billah üzre hurûc edüp giderken bu şehri harâb edüp niçe kerre dahi harâb olup kûh-ı Sehend'den ba‘îd imâristân olmuşdur. Zîrâ mezkûr kûh-ı Sehend, bâd-ı şimâle mâni‘ olmağıla hevâsı sakîl idi. Anınçün vâdî içre imâret olunmuşdur. Ammâ yine cümle âb-ı hayevânları kûh-ı Sehend yaylasından gelüp niçe bin bâğ u besâtînleri reyy edüp şehr içre niçe bin hânedânlara fiskıyye ve havz ve şâzirvânlarda revân olmadadır.

Ve engûr âbdârı ve sa’ir meyve [vü] müsmirrâtı ve gülnârı ve gûnâ-gûn pembesi ve sebzevâtı meşhûrdur. Ve halkı gâyet ebyazu'l-levn ve marâlî ve gazâlî mükehhal gözlü, şîrîn sözlü ve münevver yüzlü ahâlîsi vardır. Ekseriyyâ halkı nihânîce Hanefiyyü'l-mezheb ve sulehâ-meşreb ahâlîsi firâvândır. Ve ekseriyyâ zebânları Pehlevîce güft u gû ederler, fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân kimesneleri çokdur. Ve cümle vilâyeti sekiz nâhiyedir.

Evvelâ **Nâhiye-i Serâçûn, Benâçûn, Dercerût, Kârdûl, Heştrûd, Behsând,** *[305a]* **Rângûrân, Kızılören,** bu zikr olunan nevâhîlerin her birinde seksener ve yüzer pâre ma‘mûr [u] âbâdân kend-i masîrler vardır. Cümlesi beş yüz altmış pâre kenddir. Ammâ altmışı şehr-i azîm şekilli câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve imâretleri ve çârsû-yı bâzârları vardır. Ve yedi pâre ma‘mûr kılâ‘ları var. Bu kend kılâ‘larının her birin ta‘rîf ve tavsîf eylesek bir müccelled kitâb olur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Merâğa :

..... (1,5 satır boş) .....

Bu şehrden kalkup,

Menzil-i Turnaçayırı: Bir ferahfezâda nebâtât [u] giyâhâtlı ve iki yüz hâneli şehr-i Ûcân nâhiyesidir. Cümle halkı bâğbân ve cüllâhdır. Andan,

Menzil-i Setgiz: Ûcân nâhiyesinde bin evli ma‘mûr kenddir. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i kadîm Ûcân: Tebriz'e hâ’il olan kûh-ı Ûcân'ın cânib-i şarkîsi zeylinde bir şehr-i mu‘azzama imiş. Hülâgû Hân harâb etmişdir. İbtidâ bânîsi Peyjen ibn Keyûmers b. Kûderiz binâ etdi. Azerbaycân hudûdunda şehr-i müzeyyen idi. Ba‘dehû yine mürûr-ı eyyâm ile harâb [u] yebâb olup cümle ahâlîsi Tebrîz'e intikâl etdiler. Andan sene (---) târîhinde Âl-i Cengiziyân'dan Muhammed Şâm-ı Gazan ta‘mîr u termîm edüp kûh-ı Ûcân dâmeninde şekl-i murabba‘ kâr-ı sengîn bir kal‘a-yı sûr-ı metin binâ edüp devri kâmil dü hezâr mâbeyni pâyeyndir, ya‘nî iki bin adımdır. Cânib-i şarka bir demir kapusu vardır. İçinde yüz hânesi var, neferâtı yokdur ammâ taşra varoşunda hânesi çokdur. Cümle üç bin hâk-i amber-i pâk örtülü evlerdir deyü kelenteri nakl etdi. Yedi câmi‘ ve üç hammâm ve yedi hân-ı mihmânsarây ve altı yüz dükkândır. Mahsûlâtından gendüm ve fûlü

firâvândır. Âbı kûh-ı Ûcân'dan uçup revândır. Meyvesi az olur. Ve cümle ahâlîsi Şâfi‘iyyü'l-mezheb geçinirler ammâ *"Üstur zehebeke ve zihabeke ve mezhebeke"* [93] kabîlesinden olup mezheb-i mestûrları nâ-ma‘lûmdur. Lâkin cümlesi ehl-i zevk ve meşreb sâhibleridir, mezheb sâhibleri değillerdir. Ve millet-i Mesîhiyyeden bî-mezheb-i sahîh bir cemâ‘at-i Nasârâ Ermenileri vardır ve iki deyr-i Mesîhâları vardır. Bu şehri tamâm seyr [ü] temâşâ edüp kûh-i Seylân câniblerinde sayd [u] şikâr ederek,

Nâhiye-i Mihrânrûd: Tebriz'in cânib-i şarkîsinde beş fersah yerdir ve altmış pâre ma‘mûr kendlerdir, ammâ kend-i Rûd şehr-misâldir, bunu ubûr etdik ve,

Kend-i Esfeh: Bunu dahi güzer edüp kend-i Sa‘îd-âbâd; Şâh Tahmasb asrında Vezîr Sa‘îd imâr etdiğiyçün Sa‘îd-âbâd derler. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân Bağdâd'a giderken harâb edüp Murâd Hân inhidâmından halâs olmuş bâğ-ı behişt hıyâbân içre iki bin hâneli ve yedi câmi‘li ve hân [u] hammâmlı ve esvâk-ı şâhlı kend-i mu‘azzamdır. Bunda bir şeb mihmân olup ertesi cânib-i kıbleye 7 sâ‘at gidüp (---),

Menzil-i kend-i Mânmâh: Kör Hudâbende duhteri imâr etdi. Bin hânedir. Andan 9 sâ‘at

Evsâf-ı kal‘a-i Kehrevân-ı Azerbaycân: Sene (---) târîhinde Avşar hânlarından Seyfi Kulu Hân Şah Tahmasb asrında Süleymân Hân havfinden binâ etmişdir. Ne Âl-i Osmân'a ne âl-i şâh-ı şâhâna tâbi‘ değil idi. Âhir sene (---) târîhinde Tebrîz'den Koca Ferhâd Paşa Bağdâd'a giderken bu Kehrevân Sultânı Meymendî Hân-ı Avşarî, Ferhâd Paşa askerinin önünden ardından guzât-ı müslimîni nehb u gâret edüp kal‘asına mütehassın olurdu. Âhir Ferhâd Paşa ı‘mâz-ı ayn edüp selâmetle Bağdâd-ı behişt-âbâda vâsıl olunca derhâl Solak Ferhâd Paşazâde Bağdâd askeriyle üzerine gelüp on yedi gün kal‘asın toplayup fethi müyesser olmayup bî-feth vilâyet-i Şehrezûl'a gelüp Ferhâd Paşa Bağdâd'da serdâr-ı mu‘azzam kaldı. Beri tarafda bu Kehrevân Hâkimi Meymendî Hân şîrînleyüp Bağdâd'dan Tebrîz'e gelen tüccârdan ve guzâtdan âdem geçirmeyüp ol vâsi‘-mezheb ve bed-meşreb niçe bin ehl-i İslâm'a mühîn-i bî-dînlik edüp bir kerre kırk elli bin tülüngî asker cem‘ edüp Tebrîz-i dilâvîzin cânib-i erba‘asın nehb ü gâret ederken Tebrîz'den Ca‘fer Paşa ale'l-gafle on iki bin cengâver-i dilâver [u] server ile kal‘a-i Tebrîz'den çıkup bu yağî ve bâğî Hân-ı Meymendî'ye bir kılıc-ı Osmânî urup askerinin meymenetin *[305b]* bozup cümle Yezîdî Ekrâdı ve Türkmân'ın bozup Meymendi Hân-ı bî-meymenet ancak öz başıyla kal‘a-i Kehrevân'ına firâr edüp Ca‘fer Paşa yedi bin kelle ve beş bin dil ile on bin kadar at ve katar ve deve ve sâ’ir ganâ’imiyle sâlîmîn ve gânîmîn kal‘a-i Tebrîz'e gelüp top u tüfenk şâdmânları edüp ertesi gün yetmiş bin asker ile kal‘a-i Kehrevân üzre yedi pâre balyemez ve kırk pâre şâhı-bilmez alay toplarıyla üç günde kal‘a-i Kehrevân'ı muhâsara edüp bi-inâyetillah üçüncü günde fethi müyesser olup derûn-ı kal‘ada Meymendî Hân'ı dipdiri kayd-bend ile Tavâşî Ca‘fer Paşa'nın huzûruna getirdiklerinde ibtidâ bir kulağın kesüp eline verüp "Mel‘ûn! Tebrîz'de bir tavâşî hâkim neye kâdir olup nitse gerek?" deyü Tebrîz ülkesin tılâva geldikde Tavâşî Ca‘fer "İşte seni askerin ile kırıp akabince kal‘anı muhasara ve feth edüp kulağını keser ve benim gibi seni tavâşî eder" deyü "cellâd" der. Der-ân cellâd-ı {bî-amân} gelüp mâbeyne muslıhîn girüp "Hayâsın kesmeden mâl-ı mâye-i {sermâye}sin kesmek iyidir" deyü bin kîse ve bin yük pârecesin alup ba‘dehû kal‘a kapusu üzre Hân-ı Meymendi salb edüp "Hakkından geldim", deyü bir tarafda şâha i‘lâm edüp bir tarafdan hânın başın kesüp kal‘a miftâhlarıyla ve iki yüz deve mâl-ı ganâ’imle miftâhları Sultân Murâd Hân-ı Sâlis'e gönderüp hâlâ derûn-ı kal‘ada Murâd Hân nâmına bir câmi‘

var. On bir sene Âl-i Osmân elinde durmuşdur. Hâlâ Bağdâd yolu üzre bir püşte üzre şekl-i müdevver bir kal‘a-i münevver sûrdur. Dâiren-mâdâr cirmi altı bin adım seng-binâ ve iki kapusu vardır. Cânib-i şimâle Tebrîz kapusu ve cânib-i cenûba Erdebîl kapusu var. Hâlâ sultânlıkdır kim bin askere mâlikdir. Ve kadısı ve kelenteri ve münşî ve darûgası vardır. Ammâ taşra varoşu bâğ u bâğçe ve gül-i gülistânlı yedi bin hâk-ı pâk ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Cümle altmış mihrâbdır. Lâkin on bir yerde cum‘a kılınur imiş. Hâlâ cemâ‘atden garîb câmi‘lerdir. Ve yedi hammâmı ve on bir hânı ve sekiz yüz dükkânı var. Cümle sanâyi‘den mevcûddur. Lâkin kalemkârî, çit yorgan ve çârşaf yüzleri memdûh-ı âlemdir. Bâğı ve bâğçesi cihânı bezemişdir. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbe-i surhserân civân-ı hoş-elhân-ı nevâhân hânende ve sâzendeleri vardır. Bu şehrden cânib-i cenûba 5 sâ‘at gidüp

Menzil-i kend-i Şâh-bend: Erdebîl hâkinde bin hâneli âbâdân câmi‘li ve hân [u] imâretli ve çârsû-yı bâzârlı kend-i mu‘azzamdır. Bunda Cığaloğlu'nun bir câmi‘-i musanna‘ı var kim vâcibü's-seyrdir. Andan 9 sâ‘at cenûba

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı İrân-zemîn-i kâdîm, kal‘a-i Erdebîl

Cânib-i Irâk'a vâki‘ olmuşdur. Azerbaycân hâkinde ibtidâ Acem şâhlarının taht-ı kadîmi, mekân-ı Şeyh Safî'dir. Sene (---) târîhinde Süleymân asrında feth olup mîr-i mîrânlık olmuşdur. Ba‘dehû havâriciyân istîlâ edüp niçe kerre harâb u yebâb, hâneleri türâb ve halkı esîr-i kebâb olmuşdur. Ba‘dehû sene 1039 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘in serdâr-ı mu‘azzamı Husrev-i şîr, dilîrâne ve sîyrâne hareket edüp ne Hemedân ve ne Dergüzîn ve Erdebîl'in koyup nehb ü gâret idelden berü gâyetü'l-gâye imâr olup hâlâ İrân-zemîn hükmünde hânlıkdır. Üç bin askere mâlikdir. Darûgası ve kelenteri ve münşîsi ve korucubaşı ve kadısı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı vardır. Şehri cebel-i Sehlân'a bir günlük yoldur. Ve cânib-i erba‘ası birer günlük yol kûh-ı bâlâlardır. Şehri bir vâsi‘ sahrâ-yı çemenzâr [u] mahsûldârın tâ vasatına vâki‘ olup (---) cânibe bir âb-ı hayât buhayre vâki‘ olmuşdur. İbtidâ bânîsi Ermen meliklerinden Erdebîl veled-i Erdemînî, Yunaniyân'dandır. Hazret-i Ömer Basra'yı feth edüp Nihâvend'e Şeyh Sâriyetü'l-Cebel'i serdâr etdüğü sene hilâfet-i Hazret-i Ömer'de Hazret-i Ömer havfından binâ olunmuşdur. Zîrâ Hazret-i Ömer ahdinde cemî‘î müddet-i hilâfeti diyâr-ı Acem'de havâricî tâ’ifesiyle geçdiğinde anınçün diyâr-ı Acem'de Hazret-i Ömer'i sevmezler, ammâ Ebâbekir ve Osmân'a ol kadar dınmazlar. Ve bu Erdebîl, zamân-ı kadîmde eyle sevâd-ı mu‘azzam imiş kim bir tarafı tâ cebel-i Seylân'a varırmış. Hâlâ bu şehr ile kûh-ı Seylân'ın mâbeyni iki fersahdır. Her fersahı on ikişer bin girme adımdır. Bu hesâb üzre yigirmi dörd bin adım *[306a]* olur. Bir kûh-ı bülend-i Seylân'dır kim tâ zirve-i a‘lâsında ilâ kıyâmı'd-deverân zemîn-i İrân {ber-devâm olalı} ol kûh-ı bülend üzre berf zâ’il olmamışdır. Hâlâ şitâ ve Temmûz'da selc rahmeti kûh-ı bülend üzre sîm-i hâlis gibi nümâyândır. Anınçün bu Erdebîl'in cemî‘î âb-ı rahmetleri kûh-ı Seylân'dan gelüp cemî‘î mezâri‘ât yerleri reyy eder bir lezîz âb-ı hayât [u] cân, zülâl-ı hayevân, ayn-ı Seylân'dır. Ve gâyet serî‘u'l-hazm olduğundan şehr-i Erdebîl'in ahâlîsi ma‘dî kerb kadar ta‘am tenâvül edüp âb [u] hevâsının letâfetinden gâyet tenperver ve tendürüst mahbûb u mahbûbeleri olur. Ve cümle ünâsı Şâfi‘iyyü'l-mezheb geçinürler ammâ dürûğ güftâr ederler. Şâh İsmâ‘îl anları mezheb-i nâ-hakk-ı Ca‘ferîyyeye da‘vet edüp teşennu‘ı teşeyyu‘a tebdîl idelden berü cümlesi nohûdî mezheblerdir. (---) Ve Erdebîl şehriyle şehr-i Tebrîz-i dilâvîz mâbeyni yigirmi beş fersahdır. Sebük-bâr atı ile iki merhale zemîndir. Ve hevâ-yı dilârâsı gûyâ Erzurûm'a müşâbihdir, şiddet-i şitâsı şedîd olur. Lâkin galle-i mahsûlât-ı hubûbâtı vefret üzre olup gendüm mahsûlâtının kesretinden hâsılı sene-i

âtiyyeye kalır. Bir kilesinden seksen kile hubûbât hâsıl olur. Lâkin zemistânından bâğ u bâğçesi ve müsmirrâtı yokdur. Ammâ müşebbek bostânları ve gül-i gülistânları çokdur.

Evsâf-ı buhayre-i Erdebîl: Cânib-i (---) bir âb-ı hayât buhayredir kim rûy-ı âbında niçe yüz pâre keşti-i sayyâd-ı mâhîleri var. Cânib-i şarkîsi Tebriz'e karîbdir. Cânib-i garbîsi şehr-i Rûmiyye'ye bir fersah yerdir. Ammâ bu buhayre Erdebîl'e bir mesâfe-i ba‘îdedir. Erdebîl ile buhayre mâbeyni hıyâbân ve çengelistân ve ma‘mûr [u] abadân kend [ü] büldânlar ile müzeyyendir. Bu buhayre içre yetmiş aded elvân mâhîleri olur kim gûyâ her biri birer Mâ’ide-i Mûsâ'dır. Ve bu buhayre içre olan kayıklar bâzargânları ve erbâb-ı hâcâtları metâ‘larıyla alup murâd [u] merâmları kendlerine ve cânib-i garbda Rûmiyye ve Dumdumî ve Dumbulî şehirlerine götürüp kâr eder. Bu buhayrenin dâiren-mâdâr edvârı Van deryâsından büyükdür kim on günde piyâde âdem devr eder. Van deryâsı semm-i helâhildir ammâ bu âb-ı hayâtdır. Ve umkı yetmiş kulaçdır. Bu buhayre Hazret-i Risâlet-penâh rahm-i mâderden müştak olduğu şeb tâk-i Kisrâ ve cümle esnâm-ı Mekke ve Ayasofya kubbesi münhedim olduğu gice bu buhayre zâhir olup cânib-ı etrâfinda sağîr ve kebîr kırk beş aded uyûn-ı câriyeler munsab olur. Cümleden nehr-i Seylân, Erdebîl'i rey edüp ba‘dehû bu buhayreye gelir ve nehr-i Kehrân dahi katılır. Gayrı enhârın ismi ma‘lûmum değildir ve manzûrumuz olmamışdır.

{**Evsâf-ı me‘âdin-i seng-i Seylân:** Kûh-ı Seylân'dan çıkar bir me‘âdindir kim gûyâ la‘l-i Bedahşândır. Lâkin harcı hâsılına berâber gelmedüğünden Şâh Abbâs-ı Evvel'den berü mu‘attal olmuşdur. Ammâ hâlâ murâd olunsa zî-kıymet cevâhirdir kim misli bir diyârda yokdur. Başka bir hâkimi var idi. Azîm kûh-ı Seylândır. Ve bu kûh-ı Seylân'da hâsıl olan bal-ı engübinin Rûm ve Arab ve Acem'de nazîri yokdur}. [94]

Zikr-i seng-i sebeb-i bârân-ı rahmet Erdebîl cây-ı sebîlin bîrûnunda demirden katı bir seng-i siyâh-ı müdevver vardır. Tahmînen üç kantar gelir bir seng-i musaykal u mücellâdır. Selef köhneleri ve hukemâ-yı kudemâları bu seng-i siyâh üzre bir gûne hatt-ı Iberî hurûfları yazmışlar. Hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmışlar ve bir âdem sûreti tahrîr etmişler kim iki ellerin ebr-i semâya kaldırup küşâde etmişdir. Kaçan kim belde-i Erdebîl'de bârân-ı rahmet nâzil olmasa a‘yân-ı kibâr u sığâr bu taşı gelüp galtân ederek şehre götürürken azamet-i Hudâ şehr-i Erdebîl üzre üç gün üç gice bârân-ı rahmet nâzil olup âb-ı rahmet ile cemî‘î mezâri‘leri ve kurâ ve kasabâtları reyy olup bârândan müstağnî olurlar. Ba‘dehû ol taşı çinçhıyr (?) ederek ol sengi yine cây-ı ma‘hûduna vaz‘ edince bârân yine teskîn olur.

Hikmet-i garâ’ib [u] acîbe-i diğer: Kaçan bu sengi ahâlî-i vilâyet yerinden yuvarlayup şehre ne kadar yakın götürürlerse ol mertebe yağmûr yağar. Şehir kenarında ol taş kalsa bârân-ı rahmet aslâ munkatı‘ olmayup ünâs-ı Erdebîl asla bârândan göz açmazlar.

Sırr-ı acîb-i diğer: Bu seng-i siyâh hâric-i şehrde durdukça buhayre-i Erdebîl tuğyâna gelüp ili vilâyeti gark etmeğe başlar. Ve

Esrâr-ı hafî-i diğer: Bu taş dâ’imâ sâbite olduğu merkezden cüdâ olunca yerinde bir azîm çâr-kûşe sahre vardır kim seng-i hârâdan nişân verir ve ol seng üzre niçe gûne Süryânî ve İmrânî ve İbrânî hatlar tahrîr olunmuşdur. Ve ol çâr-kûşe taşın on iki deliği vardır. Her delikden birer gûne âb-ı câriye hurûc etmeğe başlar. Ta ki mezkûr müdevver taş bu çâr-kûşe taş üzre gelmeyince suları

kaynamadan hâlî olmaz. Garîb ve sırr-ı acîb mutalsamatlardır. {Ba‘zı ulemâ-yı Erdebîl zemînde berkarâr olan çâr-kûşe taş içün Hazret-i Mûsâ'nın sahrâ-yı Tîh'de on iki kerre asâ ile urduğu taşdır kim on iki uyûn cereyân ederdi kim hakkında sûre-i (---) âyet-i şerîf [95] âyeti hakkında nâzile olan seng-i mu‘cize-i Mûsâ'dır kim Mûsâ Nebî darb etdiği günlerde yine uyûnları zâhir olur, derler}.

Ba‘zı ahâlî-i Erdebîl'in zu‘m-ı bâtılları oldur kim bu Erdebîl'de medfûn Acem şâhlarının ecdâdı Şeyh Safî hazretleri kutb-ı küberâ mertebesinde olduğuna şübhe yokdur, anın mutalsamıdır, derler. *[306b]* Hakkâ ki mu‘cize mertebesi tılsımâtdır. Gerçi Şeyh Safî mazanna-i kerâme imiş, ammâ ba‘dehû sene (---) târîhinde Şâh İsmâ‘îl nâm bed-nâm-ı enâm İrân-zemîn halkını dalâlete düşürüp kızılbaş-ı bed-ma‘âş nâmıyla müttehem etmişdir. Hudâ ıslâh ide. Hikmet-i Hudâ bu Erdebîl'de kedi hayvânı mu‘ammer olmaduğundan mûşı gâyet çokdur. Sâ’ir diyârların fâresinden Erdebîl sıçanı efzûndur kim ahâlî-i Erdebîl'in câmeleri hırka-i peşmîne gibi fâre derdinden pâre pâre olmuşdur. Anınçün bu şehr-i Erdebîl'de hirre ya‘nî gürbe ya‘nî kutta ya‘nî kedi mezâd-ı şâhîde fürûht olunur. Başka kedi dellâlı vardır, kafes içre koyup bey‘ eder, gâyet makbûldür. {Husûsan} Divriği kedisi Erdebîl'de yüz guruşa fürûht olunduğu müsbetdir, ammâ yine mu‘ammer olmaz. Ve dellâllar kedi fürûht etdikde bu gûne savt-ı a‘lâ ile nidâ eder "Ey tâlibân-ı mırrâbe ve sennûre-i sayyâde ve mü’eddebe-i hirrâbe ve mûnise-i tarrâbe ve hasmâne-i fârâbe, lâkin serrâka değildir, mûnis-i gâmharedir" deyü beyâtî makâmında nidâ edüp terennüm eder. Ve bu şehrin niçe gûne temâşâsı vardır, ammâ tahrîr olunmadı.

Ziyâretgâh-ı kibâr-ı kümmelîn-i Erdebîl: Evvelâ kutb-ı âlem-i rûhânî, sâkin-i külbe-i Sübhânî, Hazret-i eş-Şeyh Safî ibn eş-Şeyh Hoca Alî b. eş-Şeyh Sadreddîn Mûsâ b. **eş-Şeyh Safîyeddîn Ebû İshâk Erdebîlî**: Cümle İrân u Tûrân şâhlarının ibtidâsı bu Şeyh Safî'dir kim tulû‘ları bu Erdebîl'dendir. Ve Erdebîl'in (---) de bir bâğ-ı İremde kubbe-i âlîler içre medfûnlardır kim niçe yüz dervîşân-ı zî-şân türbedârânları vardır. Şeb [u] rûz cemî‘î züvvârâna ni‘metleri mebzûldur ve evkâf-ı azîmdir.

Şeyh Safî sâhib-i hurûc olup memâlik-i Acem'e kutbiyyet ile hükm-i hükûmet etdi. Andan oğlu **Şeyh Haydar** halîfe oldu. Anın oğlu eş-Şeyh İbrâhîm vâkı‘asında kendüyi bir hımâr vat’ etdüğünü dedesi Şeyh Safî'ye ta‘bîr etdirüp Şeyh Safî "Yâ İbrâhîm! İrân-ı zemînde ulu pâdişâh olursun" deyü ta‘bîr edüp ibtidâ Şeyh İbrâhîm sikke ve hutbe sâhibi olmuşdur. Ammâ ceddi Şeyh Safî ve babası Şeyh Haydar sikke ve hutbe sâhibi olmamışlar idi. Şeyh Safî'den Şâh Abbâs-ı Evvel'e gelince sikke sâhibi beş şâh idi *ve's-selâm.*

Bu Erdebîl ıklîm-i örfiyyenin on sekizincisindedir. Arz-ı beledî (---) (---) (---) (---) (---) ve tûl-ı nehâr[î] (---) (---) (---) (---) (---) dır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Erdebîl şehrinden kalkup cânib-i şimâle 9 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Ârâm-şâh: Altı yüz hâneli bâğ u bâğçesiz bir kenddir. Andan yine şimâle 8 sâ‘at,

Kend-i Yâr Alî: Üç yüz hânedir. Câmi‘i ve hân ve hammâmı yokdur. Lâkin esvâkları çokdur. Hafta bâzârı durur bir cây-ı bâzârdır. Andan yine şimâle 6 sâ‘at,

Kend-i Mirza İmâd: Nâhiye-i Dîdeherd hâkinde sekiz yüz hâneli âbâdân kenddir. Andan 7 sâ‘atde yine şehr-i Tebrîz-i dilâvize dâhil olup niçe gün dahi zevk [u] safâ edüp cümle kelenter ve darûga ve mihmândârlar bin baş kârbân âmâde edüp Hoy cânibine ve şehr-i Behistân hânına ve kal‘a-i Çûres hânına ve Revân hânına hakîre ri‘âyet edüp her menzilde nâmdâr kulağızlar verilmesiyçün mektûblar terkîm olundu. Ve Paşa-yı âlîşân efendimize nâme-i muhabbet-üslûblar yazılup on katar tâvûsî deve yükü pirinç ve huşk-i engür ve sâ’ir huşk-i Abbâsî emrûd ve gülnâr ve âlûlar verdi ve iki küheylân karaçabuk atı ve dörd aded alaca çapar atı verdi. Ve iki Gürcî gulâmlarının ellerinde dîbâ ve zerbâf ve zencîrbâf ve müşk [ü] anber-i hâm ve peten bâf-ı akmişe-i fâhireler ile Gürcî gulâmların verdi. Ve hakîre on tümen Abbâsî ve iki tümen bisitî ve bir Gürcî gulâmı ve bir semmûr Acemâne kürk ve bir kat Acemâne câme ve iki kürk-i kebûtî ve altı aded serbend hanî ve bir katar yükü mâya tavûsî-devesiyle Revân pirinci ve bir karaçabuk atı ve bir alaca çapar Özbek atı Acemâne eğeri ve licâmıyla ihsân edüp cümle ihtilât etdiğimiz dostlarımızla vedâlaşup ertesi ale's-sabâh hân-ı âlî-şân askeriyle süvâr olup kerrenây [u] kös-i Hakâniyânın ve sûr-ı Efrâsyab'ın döğüp çalarak bizi göndere gidüp Tebrîz hâricinde,

Mesîregâh-ı Ayn-ı Alî nâm mahalle varup ol hıyâbân [u] kûyâhda bir ziyâfet-i it‘âm etmişdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Bu cây-ı teferrücgâhda dahi beş tümen Abbâsî hakîre harc-ı râh verdi ve tevâbi‘ ve levâhıkımız içün *[307a]* yigirmi tümen akçe verdi ve her bir refîklerime birer Keşân katîfesi ve üç Gücerât atlâs ve üç aded destâr-ı Muhammedî ihsân edüp üç yüz aded yekke-süvâr âdemler ile bir yasavul ağasın hakîre vesîle verip eydür kim "Ey yasavul akası! Menim birâderim Evliyâ Akamı Kayser-zemîn şâhı Murâd Hân-ı Râbi‘ Revân'dan Tebrîz'e geldüğü âbâdân yollar ile götüresin ve kârbânların hoş kondurup göçüresin" deyü tenbîh edüp yine atına süvâr olup nîm sâ‘at bile gidüp andan birbirimizle vedâlaşup öpüşüp görüşüp anlar cânib-i Tebrîz'e, biz cümle ta‘allukâtımızla iki aydan sonra

Vilâyet-i Azerbaycân-ı Tebrîz'den vilâyet-i Revân'a revân olduğumuz kurâ ve kend ve büleyde vü kılâ‘ları ayân u beyân eder

Evvelâ Bismillah ile Tebrîz'den cânib-i şimâle Tebrîz sahrâsı gülistânı içre âbâdân yerlerde 4 sâ‘at,

Menzil-i kend-i Hacı Harâmî: Tebrîz hâkinde ma‘mûr [u] âbâdân kend-i hıyâbândır. Cümle üç yüz hâne-i gülistândır ve evkâf-ı Hazret-i Şâm-ı Gazan'dır ve kabr-ı Şâm-ı Gazan bu kendden nümâyândır. Bunda mihmândâr aceb hizmet edüp mihmândârlık eyledi. Ale's-sabâh bu kendden iki yüz yekkesüvâr âdem refîk olup kelenter vedâ‘ edüp avdet etdi. Andan cânib-i şimâle (---) sâ‘at kend-i imâristân içre gidüp,

Menzil-i kend-i Safyân: Zamân-ı kadîmde kend-i azîm imiş, Moğol kavmi harâb etmiş. Ba‘dehû Sultân Murâd-ı Râbi‘ Moğol'dan ziyâde harâb etmiş. Hâlâ Tebrîz hakinde bin hâneli bâğ-ı İrem-misâl kasaba-i pür-zülâldir. Bu kend içre Horâsân erenlerinden ve Acem kibârlarından mü’ellifîn ve musannifînden e‘izze-i kirâm kimesneler medfûndur, ziyâret etdik, ammâ isimleri ma‘lûmumuz değildir. Yigirmiden mütecâviz kubbe-i pür-envârlar vardır. Her sene bu kend içre mâh-ı âşûrada niçe yüz bin adem cem‘iyyetiyle âşûra tabh olup Maktelü'l-Hüseynler kırâ’at olunup ayş [u] işret-i bâzâr-ı germâ-germ olur. Cümle halkı Şâfi‘iyyü'l-mezheblerdir ammâ câ-be-câ nihânîce Hanefî Sünnî mezheb kimesneleri çokdur. Andan şimâle 6 sâ‘at,

Menzil-i Hân-ı Mezîd Hân: Beş yüz toprak örtülü ve bâğ u bâğçeli ve kitak âb-ı hayâtlı kend-i ma‘mûr ve Tebrîz hudûdudur. İki câmi‘i ve hânı gâyet mu‘azzam ve ma‘mûr hândır ve bir hammâmı ve çârsû-yı şâhîsi vardır. Andan yine cânib-i şimâle bir sahrâ-yı âbâdân içre imâr kendleri temâşâ edüp bâğ [u] gülistânlar içre ubûr ederek 7 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Keremiş: Nahşivân hudûdunda bin hâneli kend-i mu‘azzamdır kim yedi câmi‘i ve hân ve hammâmları ve çârsû-yı bâzârları mükemmel ve mükellef rabta-i zîbâdır. Bunda dahi iki yüz vesîle alup cânib-i şimâle sazlık ve bataklık yerleri (---) sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i kend-i Veşle Çayı: Kenarında haymelerimizle meks edüp bir gice zevk [u] safâ etdik. Bu nehr, Nahşivân dağlarından cem‘ olup nehr-i Araz'a mahlût olur. Andan kumsal yerlerde gubâr-ı gird-i siyâh evce peyveste olup toz ve toprak çekerek 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hoy-ı dilcûy: (ve) Şehr-i hûb-hûydır ve Menend'e mânend şehr-i İrem'dir, Azerbaycân hâkinde başka sultânlıkdır kim bin mikdârı nökere mâlikdir. Kadı ve müftî ve nakîbi ve münşî ve kelenter darûgası ve korucusu ve diz çökenleri ve mihmândârları vardır. Ve bu şehr-i Hoy-ı hûb, Menend'in cânib-i garbı tarafindadır ve mâbeynehümâsı on fersah yerdir. Kal‘ası bir düz sahrâda vâkı‘ olmuş şekl-i murabba‘ seng-binâ kal‘a-i zîbâdır. Dâiren-mâdâr cirmi yedi bin adımdır. Cânib-i erba‘asında handakı ol kadar amîk değildir. İki dervezesi var, biri cânib-i cenûba Bâb-ı Tebrîz, biri cânib-i garba Bâb-ı Menend. İçinde yüz aded hâne ve bir câmi‘i var. Bânî-i kal‘a Ferhâd Paşa'dır. Ammâ şehr-i kadîminin bânîsi Şah Haydar-ı Kerrârdır. Niçe kerre harâb u âbâdân olmuşdur. Taşra şehri yedi bin hâk-ı amber-i pâk ile mestûr hâne-i pür-nûrlardır. Ve cümle yetmiş mihrâb ve on bir cum‘adır ve iki hammâm ve yedi hân ve bin aded esvâk-ı sultân ve cânib-i erba‘ası bâğ u bostân ile müzeyyen bir hûb-huy ve mahbûb ve mahbûbesi dilcûy, şehri-i müşk-bûydur. Bu şehr-i azîmin devri kâmil on üç bin hatve ile, gulâmlarımız adımlamışdır. Murâd-ı Gâzî harâb idelden berü henüz âbâdân olmadadır. Ve cümle sahrâsında mahsûlâtı dânedâr pirinci hâsıl olduğundan hevâsı harârete mâ’ildir ve pembesi ve âbdâr engûrü olur. Ve nehri Kûh-ı Selmâs'dan cem‘ olup nehr-i Araz'a rîzân olur. Bâğistân, bûsitân [u] gülistânı meşhûrdur. Ve müsmirrâtından *[307b]* memdûhî peygamber emrûdu, şîrîn ve âbdâr-ı hoş-hordur kim nazîri yokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden cümle halkının reng-i rûyları gâyet beyâzdır. Ve mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Ve ba‘zı müverrih âlimler bu şehre Türkistân, Avşaristân, İrânistân derler. Şehr-i kadîm ve bender-i azîmdir ve cümle nevâhîleri yüz seksen pâre avadân kend [ü] büldânları var. Ve ekseriyyâ halkı Şâfi‘î-Sünnî mezheblerdir. Şâh İsmâ‘îl bu kavmden tûl-i sakal harâcı alırmış. Hâlâ Şâh Safi'den berü mu‘âflardır. Sakalların uzadup sakal harâcı vermezler. Ve mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur.

{Ziyâret-i Ser-i Hazret-i Şems-i Tebrîzî: (---) (---) (---) (---) (---)}

Hoy hânına mektûbların verüp iki gün zevk [u] safâlar edüp ve niçe parça hedâyâlar ihsân edüp iki yüz aded müsellah refîkler alup yine cânib-i şimâle deşt u kendler güzer edüp 9 sâ‘atde

Menzil-i şehr-i Behistân-ı bâğistân: Hoy şehirlerindendir. Başka kelenteri vardır. Kadîm-i eyyâmda Tebrîz'e mânend şehr imiş. Hülâgû kavmi bu şehr kavmini helâk edüp şehrin hârâk etmiş. Hâlâ bin hâneli büleyde-i sağîredir. Üç câmi‘i ve hân [u] hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Lâkin kârgîr

bezzâzistânı yokdur. Ammâ bâğ u besâtin ve gaytânına nihâyet yokdur. Andan yine cânib-i şimâle 3 sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i Çûres: Nakşivân hudûdunda Çûres başka hânlıkdır. İki bin askere mâlikdir. Kadısı ve on iki imâm aşkına on iki zâbiti var. Kal‘ası bir püşte üzre şekl-i muhammes, ol kadar metîn değil, sâde dîvâr bir kal‘a-i üstüvârdır. İbtidâ bânîsi Azerbaycân Şâhı Uzun Hasan binâsıdır. Murâd Hân-ı Râbi‘ efendimiz münhedim etmiş. Hâlâ rahnedâr olan dîvârları dolma kirec binâ palanka-misâl yerleri vardır. Gerçi başka bir püşte üzredir ammâ yine bir kûh-ı bâlânın dâmenine vâkı‘ olmuşdur. Kıbleye nâzır bir kapusu var. Derûn-ı kal‘ada Rus Hasan Paşa câmi‘inden gayrı imâret yokdur. Ammâ taşra şehri yedi bin hâne-i nev-binâlardır. On bir câmi‘i var. Cümleden Özdemirzâde Osmân Paşa câmi‘i ve Ferruhzâd Şâh ibn Timur Hân câmi‘i mükellefdir. Üç hammâm ve yedi hân ve iki yüz dükkân-ı âbâdândır. Âb [u] hevâsının letâfetinden perî-rû, melek-manzar, afifetü'l-hâl, hûb-hısâl mahbûbesi var. Ve mahsûlâtının memdûhâtından gûnâ-gûn galle ve hubûbâtı ve müsmirrâtı memdûh-ı Azerbaycân'dır. Ve gâyet ma‘mûr kasr-ı havernaklı nev-binâ sarây-ı âlîleri ve kâh-ı münakkaş mürevakkları var. Ve pençe-i âfitâb gılmân mahbûbları maralî ve gazâlî mükehhal Hoten âhûsu gözlü ve şîrîn sözlü ve Merâğa yüzlü serâmed ve dilârâ mahbûbları kaçan kim börk-i Isfahânîlerin ve Acem-pîşli kalemkârî ve halkârî sürh-renk kabâların giyüp tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi reftâr etdükleri zamân uşşakân-ı dilfikârın aklı perîşân olur. Ve kâhîce uşşâk-ı müştâka bir hande-künân nigâh etseler nâgâh âşık-ı dil-i zâr, zâr-ı nizâr-ı pür-zâr-ı Mecnûn-ı bî-karâr olur.

Ve bu şehrin hânı Eyyûb Hân, yârân-ı zarîfândan mahbûbu'l-kulûb ve nüktedân-ı mergûb ve mîr-kelâm-ı hoş-sohbet ve Cem-meşreb cüvân yiğit olmağıla şeb [u] rûz cemî‘î mutribân, hânende ve sâzendegânların cem‘ edüp niçe âlüfte ve âşüfte civân nedîmleriyle üç gün üç gice cân sohbetleri edüp Hüseyn Baykara fasılları ederdik. Dördüncü gün Hân'dan bir kat lipâçe ve niçe elvân hârîr parça ve bir kebûtî kürk ferâce ve niçe serbend alaca ve üç tümen Abbâsî akçe ihsân edüp cümle ihtilât etdiğimiz yârânlar ile vedâlaşup iki yüz vesîle ile şehr-i Çûres'den çıkup cânib-i şarka meyilli 4 sâ‘at gidüp

Nehr-i Karaçubuğ: Tulû‘u Çûres kûhlarından cem‘ olup niçe kendleri reyy edüp nehr-i Araz'a rîzân olur. Mâh-ı temmûzda endek kalup dükeli devâbât makûlesinden keçi ve koyun ayakdan ubûr eder. Bu nehri biz dahi güzer edüp cânib-i şimâle ma‘mûr kendler içre 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kend-i Millili: Revân hudûdunda beş yüz evli, bâğ u bâğçeli ve câmi‘ [ve] hammâmlı ve hânlı âbâdân kend-i pür-levenddir. Nehr-i Millilî kenarında vâkı‘ olmuşdur kim nehr-i Millilî Sepend kûhlarından tulû‘ edüp bu dahi Araz'a munsab olur. Andan yine şimâle vâsi‘ çemenzâr ve sahrâ içre dıraht-ı çınar ve ar‘ar ve bîd-i sernigûnlar ile ârâste olmuş hıyâbânlar sâyesinde güzer edüp 8 sâ‘atde,

Menzil-i Tut âlûsı: Bir çemenzâr, sahrâ-yı lâlezârdır. Niçe yüz bin sâyedâr dıraht-ı müntehâları vardır. Dârları, deyyâr[ları] yokdur. Hemân bir çerâgâh, zemîn-i mahsûldârdır. Bu ferah-fezânın cânib-i cârında hem-civâr olan kend-i levendlerin darûga ve kelenterleri cümle levâzımât, me’kûlât [ü] meşrûbâtlarımız ve âbdâr meyve-i gûnâ-gûnlarımız getirüp bu cây-ı dilküşâda yek şeb mihmân olduk. Andan cânib-i şimâle nehr-i Araz sâhiliyle gidüp *[308a]* ve Arazı geçidden karşu geçüp,

Menzil-i kend-i Kağaç; Nehr-i Araz'ın cânib-i şarkîsinde bir câmi‘li ve hân ve hammâmlı ve üç yüz hâneli ve sahrâsında pirinç mahsûlâtlı Revân hâkinde ma‘mûr kend-i müzeyyendir. Andan cânib-i şimâle kumsal yollar içre gubâr çekerek 4 sâ‘atde,

Menzîl-i kend-i Avşarlı: Revân hâkinde bin hâneli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr kenddir. Sahrâsında cümle mahsûlâtı pirinçdir. Ve cümle re‘âyâsı Sünnî mezheb Avşar kabîlesi Türkmânı olduğundan Avşarlı kendi derler. Başka kelenteri ve mihmândârı vardır. Andan yine nehr-i Araz sâhilince imâristân ve mesîregâh gülistân kendler içre teferrüc ederek 7 sâ‘atde,

{Şehr-i Şorakil: Şehr-i azîm imiş. Hâlâ ol kadar imâr değildir. Sultânlıkdır, bin nökere mâlikdir. Câmi‘i ve hân [ve] hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Andan 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Şarâbhâne: Beş yüz hâneli, câmi‘ ve hânlı kend-i ma‘mûrdır. Andan,

Kend-i Seyfeddîn yazıla (---)},

Menzil-i kend-i Seyfeddîn Hân: Revân hudûdunda nehr-i Araz kenarında yine Revân hânlarından Seyf Kulu Hân binâsıdır ve Revân hânlarının hâssıdır. Yüz seksen hâneli ve bir câmi‘li ve mahsûlü pirincli ve bâğçeli kend-i sağîredir. Andan yine taraf-ı şimâle Araz kenarınca 5 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Tîlfirâk: Bin hâneli ve câmi‘ ve tekye ve hân ve hammâmlı ve çârsû-yı bâzârlı ve bâğ u besâtîn ve pirinc mahsûllü kend-i İrem'dir. Murâd Hân Revân'ı muhâsara etdükde bu kendden yetmiş bin dıraht-ı azîm kat‘ olunup Revân kal‘asına havâle olmağiçün tabyalar binâ etmişler ammâ ol zamândan berü bu kendin bâğlarında şecere-i müntehâlar hâsıl olmuş kim ta‘bîr olunmaz. Bu kendden Revân hânına âdemler gönderüp ertesi ale's-sabâh yine cânib-i şimâle gidüp bir âb-ı hayât çayını atlar ile ubûr edüp bir çemenzâr yerde sehl istirâhat edüp yine esb-süvâr olup giderken karşudan bir alay-ı azîm nümâyân olup geldiklerinde meğer Revân hânının kethüdâsı Elvend Akay imiş. Ba‘de'l-musâfaha rikâb rikâba olup bir alay-ı azîm ile Tebrîz'den (---) günde (---) konakda (---) el-mübârekde,

Evsâf-ı kal‘a-i Revân-ı Azerbaycân şehr-i Hoca Cân

Kal‘aya dâhil oldukda yigirmi pâre balyemez top atup şâdmânîler etdi. Alay ile Hân sarâyına girüp Âdem-i Âdemi-zâd yok bir tehî sarâydır. Meğer Hân hemşîresinin sûru, Bahr-i Hazer ya‘nî Gîlân deryâsı sâhilinde Bakü kal‘ası hânına hânın hemşîresin vermişler, anda gitmiş. Kethüdâsı bizi Revân Hânı'nın sarâyına kondurup me’kûlât [u] meşrûbâtımız dükeli verüp anda zevk [u] safâya meşgûl olup bizimle Tebrîz'den gelen kârbânları cümle bizim Hasan Beğ'e teslîm edüp ve Tebrîz Hânı'nın sâhib-i devlet efendimize verdiği cümle yüklü develeri ve Gürcî gulâmları ve çapar atları ve sâ’ir hedâyâları Tebrîz Hânı nâmesiyle Hasan Beğ'e teslîm edüp anlar Erzurûm'a mektûbumuzla revâne olup hakîr Revân'da yine kârbân cem‘ine mukayyed olup şehr-i Revân'ı alâ-kadri'l-imkân temâşâ ederken evvelâ,

Zikr-i binâ-yı şehr-i Revân: Sene 810 târîhinde Timur-ı bî-nûr hânın sevdâgerlerinden Hoca Cân-ı Lahîcânî nâm bir ankâ bâzargân bu Revân zemînine kadem basup görse kim bir hâk-i anber-pâk-i

mahsûldâr anda cümle ta‘allukâtıyla meks edüp dâr-ı karâr edüp günden güne pirinc zirâ‘at edüp mâldâr olduklarınca bir kend-i azîm olur.

Ba‘dehû sene 915 târîhinde Şâh-ı İrân İsmâ‘îl Şâh bir kal‘a binâsına Revân Kulu nâm hânına fermân edüp yedi senede kal‘a itmâm bulup nâmına Revân derler.

Nehr-i Zengî'nin cânib-i şarkîsi sâhilinde tula ve seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Ammâ yalın katdır. Ba‘dehû sene 921 târîhinde Süleymân Hân diyâr-ı Nahşivân'a sefer edüp ba‘de'l-feth Revân'ı asâkir-i İslâm'a nehb u gâret etdirüp müfîd [u] muhtasar kal‘asını dahi câ-be-câ münhedim edüp niçe mâl-i firâvân ile Pâdişâh-ı Cem-cenâb dârü's-sa‘âdelerine avdet etdiler.

Ba‘dehû sene 990 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Vezîria‘zam Ferhâd Paşa deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile diyâr-ı Acem'e serdâr-ı mu‘azzam olup Gence ve Şirvân ve Şamahı ve Revân ve Nahşivân tarafların nehb u gâret edüp şâhın ve oğlu olan gümrâhın ve sâ’ir etbâ‘-ı bed-hâhın bâğ u bostân [u] gülistânlı sarây-ı âlîlerin münhedim edüp taşı taş üstüne komayup niçe bin kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı nâ-tırâşın başların tîğ-ı Osmâniyân ile tırâş ve niçe kerre *[308b]* savaş-ı perhâş-ı evbâş ederek köhne harâb kal‘a-i Revân altına Koca Ferhâd Paşa gelüp meks-i hıyâm edüp diyâr-ı Revân'ı kabza-i teshîre almağiçün cümle guzât-ı müslimînin iş erleriyle [96] mefhûmunca müşâvere olunup zemîn-i Revân'da Tokmak Hân sarâyı nâm bir behişt-i bâğ-ı cinân-misâl ravzayı ortaya alıp sâhil-i Zengî'de cenûbdan şimâle bir hafr-i azîme şürû‘ olundu.

Eşkâl-i kal‘a-i Revân: Yüz elli bin asâkir-i İslâm-ı zafer-encâm, dîn-i mübîn gayretine cidd ü cehd-i tâm edüp niçe bin bennâ-yı benâm ve kühken ü beldârân ve hâs [u] âm himmetiyle kal‘a-i Revân'ı kırk beş günde tamâm ve kırk günde dahi cemî‘î cebehânesi ve sâ’ir levâzımâtıyla itmâm bulup ibtidâ mîr-i mîrânı Süleymân Hân'ın harem-i muhtereminde neşv ü nemâ bulan Cığalazâde Yûsuf Paşa'ya vezâret ile verilüp ve andan ma‘zûlen ılgar ile kal‘a-i Revân'a gelüp ibtidâ hâkim vezîr-i Revân Yûsuf Paşa oldu. Ve muhâfazasına yetmiş bin asker-i imdâd koyup Ferhâd Paşa eyâlet-i Revân'da kal‘a-i Şurakil'i ta‘mîr u termîm edüp asker kodu. Andan kal‘a-i Kars'ı meremmât edüp cüyûş-ı muvahhidîn ile mâl-â-mâl etdi. Andan kal‘a-i Ardahân'ı feth [u] imâr edüp derûn-ı kal‘aya yeniçeri kodu. Ve kal‘a-i Ahıçka'yı termîm edüp dürr-i beyz-âsâ oldukda üç bin kul dahi ziyâde koyup vezâret ile Tomris Hân oğlun hâkim edüp Ferhâd Paşa azm-i Âsitâne-i Sa‘âdet edüp beri tarafda Revân vezîri Cağalazâde Yûsuf Paşa eyâlet-i Revân'ı adl [u] dâd ile eyle imâr eder kim Süleymân Hân asrında Lala Mustafâ Paşa imâr etdüğünden bed-ter ma‘mûr u âbâdân olup cânib-i çârında olan her bir karyesi birer belde-i mu‘azzama-misâl olup re‘âyâ vü berâyâya kemâl-i adl [u] ihsân ve kerem üzre hareket etmeğile âbâdân etmişlerdi. Ekseriyyâ cümle evkât kârları zevk u sohbet ile güzerân etmişlerdi. Ba‘dehû sene 1012 târîhinde kızılbaş-ı bed-ma‘âş Gence ve Şirvân'a istîlâ edüp bu Revân'ı yedi ay döğüp cânib-i Erzurûm'dan imdâd gelmeyüp derûn-ı kal‘ada olan guzât-ı müslimîn aç ve susuz bi'z-zarûrî kal‘ayı Tokmak Hân'a verüp emân ile cümle guzât-ı müslimîn bî-silâh kal‘a-i Kars'a piyâde çıkup andan Erzurûm'a geldiler. Sene [10]37 dest-i sürhserânda durup evvelkiden dahi ziyâde imâr olup içinde olan Mîr Gûne Hân asker-i bed-ma‘âş-ı evbâş ile kal‘a-i Kağızmân ve Kars ve Çıldır ve Ahıçka ve Ardahân taraflarına dest-dırâzlık etdüğü Ahıçka ve Gürcîstân beğleri ve Erzurûm valisi taraflarından feryâdcılar ile Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e arz-ı mahzarlar gelince ol ân Acem Şâhına elçiler gidüp tûğ-ı hümâyûn Üsküdar bâğçesinde karâr edüp cemî‘î Rûm ve Anadolu eyâletlerine mîr-i mîrânlar ve mu‘temed ve mukdim kapucubaşılar asker

sürmeğe gidüp Tabanıyassı Sadrıa‘zam Mehemmed Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup bir sene mukaddem cânib-i Revân'a revân olup sene 1044 (---) ayında Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ yer götürmez deryâ-misâl asker ile Üsküdar'daki bâğ-ı İremi önünde serâperde-i Süleymânîsinde meks edüp âyîn ü kavânîn-i Osmân'ı ve şevket u şöhret-i şehnişânı ve savlet-i sâhib-kırânı yerine getirüp cemî‘î tekmîl levâzımâtı mükemmel edüp kırk bin yeniçeriyâna ve yigirmi iki bin sipâh-ı dilîrâna ihsân [u] in‘âmların bezl edüp {Bayrâm Paşa der-i devletde kâ’im-makâm kalup} sene-i mübârekenin mâh-ı Şevvâlü'l-mükerreminin beşinci günü menzil-i Üsküdar-ı dilâvîzden hareket edüp atf-ı ınân, râh-ı Revân üzre askeriyle revâne olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Konya şehrine andan kasr-ı Kayseriyye şehrine ve andan menâzil kat‘ ederek kal‘a-i Sivas'a, bu menzilde Silâhdâr Mustafâ Paşa'ya vezâret-i sânî olup taşra çıkdılar, ammâ yine nedîm-i şehriyârî idi ve Silâhdâr Mûsâ Paşa otâğ-ı hümâyûn hizmetine "Konakçı Paşa" ta‘yîn olunup ba‘dehû nişâncı olan (---) paşa ol gün silâhdâr olup Melek Ahmed Ağa çukadâr ağa oldu, andan niçe menâziller ubûr ederek kal‘a-i sahrâ-yı Erzurûm'a girerken "İki kerre yüz bin asâkir-i deryâ-misâl add olundu" deyü Murâd Hân'a i‘lâm etdiler. Hemân Rûmeli eyâletine mutasarrıf Cânpolâdzâde Mustafâ Paşa'nın otuz bir bin askeri add olunup "Cümle eyâleti askerinde bin yedi yüz Hasanî ve Hüseynî Tunageçdi kınalı ve başı ablaklı küheylân atlar yancıkları ve bahrî hatayîleriyle yedek çekildi" deyü pâdişâha i‘lâm etdiler. Erzurûm Valisi Halîl Paşa *[309a]* mağzûb-ı şehriyârî olup adüvleri Silâhdâr Paşa ve Murtazâ Paşa şâdân u handân olup Erzurûm, Şâm Vezîri Küçük Ahmed Paşa'ya sadaka olunup eyâlet-i Şâm ber-vech-i arpalık Silâhdâr Mustafâ Paşa'ya tevcîh olundu. Ba‘dehû Erzurûm'dan üç günde Hasankal‘ası andan Kars yoluyla cânib-i Revân'a revân olundu. Ve yigirmi birinci günde Erzurûm'dan iki kerre yüz bin asker ile Revân altına meks-i hıyâm olundu. Ve kal‘adan sürhserân dırâz-kad toplar ile asker-i İslâm'ı muztarib eyleyüp bu mahalde cüyûş-ı muvahhidîn kızılbaşın top-ı kûbüne bakmayup nehr-i Zengî'yi karşu tarafa ubûr edüp bir solak pâdişâh-ı Cem-cenâbın rikâbında piyâde nehr-i Zengî'yi ubûr ederken nehr-i azîm mezkûr solağı toparlayup götürürken Murâd Hân nehr içre at ile solağa yetişüp girîbânından şîrâne pençe salup solağı sol eliyle nehr-i Zengî'den çıkarup halâs etdüğü hâlâ diyâr-ı İrân-zemînde meşhûr-ı Azerbaycân-ı Ûcân'dır. Bu nehri bu hâl ile ubûr edüp der-akab cümle guzât-ı müslimîni rûz-ı rûşende alâ-mele’i'n-nâs meterise koyup Rûmeli eyâletiyle ve zağarcıbaşıyla yigirmi oda yeniçeriyle Cânpolâdzâde Mustafâ Paşa Tebrîz Kapusu tarafından meterise girerler. Ve yemîninden Anadolu Vezîri Gürcî Mehemmed Paşa eyâletiyle ve yigirmi oda dergâh-ı âlî yeniçeriyânıyla meterise girer. Ve Sadrıa‘zam Tabanıyassı Mehemmed Paşa kapusu kulu ve yigirmi oda yeniçeriyle Rûmeli ve Anadolu miyânına girüp cenge âheng eder. Ve Yeniçeri Ağası olan Kara Mustafâ Paşa yeniçeri kethüdâsıyla on cemâ‘at oda yeniçeriyle cânib-i Zengî'de meterise yigirmi aded toplar ile şeb [u] rûz kal‘aya amân vermeyüp döğerdi. Cümle beş koldan yigirmişer aded toplar ile amân u zamân vermeyüp döğerlerdi. Bir gün bizzât Murâd Hân Rûmeli eyâletinin meterisine girüp Karabali nâm topu nişâna alup hân sarâyına bir top urdu. Ve Erzurûm Valisi Küçük Ahmed Paşa, cânib-i şimâlinde elli pâre şâhî darbzânlar ile bir tabye-i âlî üzre derûn-ı kal‘ayı ve burc [u] bârû üzre sürhserânlara ser çıkardmayup derûn-ı kal‘ayı harâb [u] yebâb ederdi. Ve Kapudan Deli Hüseyin Paşa Revân kal‘asına hâ’il Muhnâd depesinden derûn-ı kal‘a-i bîrûnu leylen ve nehâr döğüp harâb ederdi. Kal‘anın bedenleri ve mazgallarında ve çârsû-yı bâzârında değil herkes hânelerinin serdâblarında bile sadamât-ı top-ı kûbden oturup baş göstermeğe kâdir değiller idi. Ve Murtazâ Paşa bölük sipâhîleriyle Toprak kal‘ası câniblerinde karavul beklemeğe me’mûrlar idi. Ve Mûsâ Paşa ve Ken‘an Paşa müteferrika-i dergâh-ı âlîler ile serâperde-i pâdişâhîyi muhâfazaya me‘mûr idiler. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında beşer sâ‘at ba‘îd âdem deryâsı ihâta edüp karavul

bekleyüp iki vilâyeti nehb ü gâret etmeğe bir ferd-i âferîdenin cânı olmayup günden güne niçe bin Sünniyân re‘âyâ vü berâyâ istîmân ile hedâyâlar getirüp gelirler idi. Bu himmet ile kal‘aya göz açdırmayup tokuzuncu günde kal‘anın burc [u] bârûları üzre niçe bin Kızılbaş-ı bed-ma‘âşlar "Amân, amân ey güzîde-i Âl-i Osmân!" deyüp kal‘adan taşra miftâhlar ile (---) Hân rehn-i istîmâna çıkup cüyûş-ı muvahhidîn kal‘aya leb-ber-leb olup ertesi ale's-sabâh derûn-ı kal‘adan amân ile Mâzenderân tüfenkciler ağası pür-silâh Mîr Fettâh-ı bî-ıslâh pây-bûs-ı şehriyâr ile şerefyâb olup muhâfazacılarıyla cânib-i Nahşivân'da dârü'l-bevârlarına gidüp karâr etdiler. Ol yevm-i mezbûrda Revân Hâkimi Mîr Gûne Yûsuf Hân Gürcîyyü'l-asl yedi aded hân ile hâk-i pây-ı pâdişâhı bûs edüp her birine birer serâperde ihsân olunup birer vezîre müsâfir verildi. Ve burc [u] bârû-yı kal‘ada ezân-ı Muhammedîler kırâ‘at olunup yedi gün yedi gice burc [u] bârû-yı kal‘a sancağ ve bayrağlar ile zeyn olup evkât-ı hamsede ba‘de's-salât üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çekilüp ve üç nevbet top u tüfenkler atılup leyle-i muzlimde niçe kerre yüz bin kanâdil ve meş‘ale ve rîh-i şem‘ler ile niçe bin hayme ve hargâh çerâğân olup sadâ-yı Allah Allah ile gulgule-i Rûm evce peyveste olup diyâr-ı Acem'e bîm ü ru‘b düşdü. Bu hâl ile kırk günde kal‘a ta‘mîr u termîm olunup Murtazâ Paşa hâkim-i Revân olup kırk bin guzât-ı müslimîn muhâfazacı kalup Sultân Murâd Hân *[309b]* şikârı olan Revân hânı Emîr Gûne Hân'ı ve gayrı hânları önüne katup {yolda eyâlet-i Haleb ihsân olunup kethüdâsı Murâd Ağa'yı katl etdüğünde Emîr Gûnezâde Haleb'den ma‘zûl olup eyâlet-i Haleb, Küçük Ahmed Paşa'ya verilüp Emîr Gûne Yûsuf Paşa der-i devlete gelüp musâhib-i şehriyârî olup Murâd Hân intikâl edince Kara Mustafâ Paşa Emîr Gûne oğlun katl etdi}. Erzurûm şehrinden Tabanıyassı Mehemmed Paşa ve Cânpolâdzâde'yi Erzurûm'da yetmiş bin asker muhâfız-ı Revân olmağiçün bırağup kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek Nahşivân ve Karabâğlar ve {ve kal‘a-i Şorakil'i ve kal‘a-i Çûres'i ve şehr-i Bihistân'ı ve kal‘a-i Hoy ve kal‘a-i Ordubârı ve şehr-i Tebrîz'i yedi gün yedi gicede harâb [u] yebâb ve halkın esîr [u] kebâb ve kal‘a-i Lur'u hânî edüp andan kal‘a-i Bâğ-ı cinân ve kal‘a-i Ûcân ve kal‘a-i Kehrân ve kal‘a-i Kumla ve kal‘a-i Merend ve kal‘a-i Salmas vilâyetlerin nehb ü gâret ederek Van üstünden Bitlis'e ve Diyârbekir'e gelüp andan Âsitâne-i sa‘âdete mansûr u muzaffer gelüp şâdmânîler oldu. Ba‘dehû} şâh-ı dâll-ı bed-fi‘âl yüz bin asker-i sürhserân ile kal‘a-i Revân'ı yedi ay döğe döğe amânın kesüp Tabanıyassı, Revân'da mütehassın olan Murteazâ Paşa'ya adâveti olmağıla Revân imdâdına yetişmeyüp {şâh-ı gümrâhın Revân üzre hareketin istimâ‘ edüp Erzurûm'a gelüp Revân imdâdına yetişmedi} yedi ayda derûn-ı kal‘ada zehâ’ir ve top ve barut kalmayup âhir bir gice Murtazâ Paşa elmas hâtemin yudup merhûm olıcak ertesi ale's-sabâh cümle cüyûş-ı muvahhidîn uryânen emân ile kal‘adan çıkup kal‘ayı şâha teslîm edüp giderken cümle guzât-ı müslimîni kızılbaş-ı nâ-tırâş şehîd edüp niçesi nehr-i Araz'a {gark} ve niçesi Sünnî eliyle Araz'dan çıkup halâs olup kal‘a-i Kars'a ve kal‘a-i Bâyezîd'e düşüp halâs oldular. Bu ahvâl-i pür-melâli Murâd Hân istimâ‘ edüp niyyetü'l-gazâ-yı Bağdâd-ı Behişt-âbâd deyüp iki yerden gayret kılıcın miyânına bend kılup mezhebimiz sâhibi Nu‘mân ibn Sâbit İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdem hazretlerini kızılbaş-ı evbâş elinden halâs etmeğe bezl-i ihtimâm etdi. Ez-în-cânib sene 1045 târîhinden berü kal‘a-i Revân bu gördüğümüz mahalle dek 12 sene {dest-i Acemde} olup adl-i adâletleriyle Revân bir azîmü'ş-şân kaviyyü'l-bünyân, kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuş ammâ yine hücûm-ı Âl-i Osmân'a yedi gün tahammülü yokdur. Zîrâ cümle yalın kat dîvâr ile mebnî bir kal‘a-i üstûvârdır. Sâhil-i Zengî'de vâkı‘ cânib-i cenûbdan cânib-i şimâle tûlânîdir. Ve arzı gâyet ensizdir. Hattâ Sultân Murâd Hân'ın urduğu balyemez top-ı kûblerin darbından gülleleri bir yanından urup cânib-i Tebrîz Kapusu tarafi dîvârın münhedim edüp gülle taşra çıkarmış ve niçe yüz gülleler kulle-i metînelerde te’sîr edüp nümâyândır. Kal‘a-i Revân'ın Ferhâd Paşa binâ etdüğü dîvârları

kırkar zirâ‘-ı melikiy-yi âlîdir. Ammâ Tokmak Hân binâ etdüğü elli zirâ‘ enli ve yigirmi zirâ‘ arîz rıhtım binâdır. Cümle (---) burc-ı azîmdir ve cümle (---) benddir ve dâiren-mâdâr (---) adımdır. Zengî tarafından handakı yokdur, ammâ mazgal delikleri çokdur. Cenûbî ve şarkî ve şimâlî tarafında handakları vardır. Ammâ sulu yerde olmağıla handakı ol kadar amîk değildir. Lâkin ba‘zı yerleri yüz ellişer zirâ‘-ı bennâ enli handakdır. Ve cümle edvârında üç aded hadîd, kavî derveze-i sedîdlerdir.

Evvelâ cânib-i cenûba bâb-ı Tebrîz ve cânib-i şimâle Meydân kapusu ve Yayla kapusu derler, Çevgân Meydânı bu taraftadır ve garb tarafına Cisr kapusu, Acemle derveze-i pul derler, ya‘nî köprü kapusu demekdir. (---) (---) (---) (---) Cümle yedi yüz pâre Osmânlıdan kalmış sâğîr ve kebîr top-ı kûbleri var. Sâ’ir âlât [u] cebehânelerine hadd [u] hasîr yokdur. Zîrâ İrân-zemîn-i Azerbaycân'ın intihâ-yı serhaddidir kim güc ile sürhserân destine girmişdir. Cümle üç bin kal‘a neferâtı ve üç bin hân askeri ve yedi bin eyâleti askeri vardır. Birkaç kerre hânlar hânlığı olmuşdur. Kadı ve molla ve şeyh-i şerîfi ve kelenteri ve darûgası ve münşîsi ve yasavul ağası ve korucubaşısı ve eşik ağası ve dizçöken ağası ve yedi aded mihmândârları ve şâhbenderleri vardır. Cümle serhadd-i İrân-zemînin güzîdesidir. Derûn-ı şehr içre cümle iki bin altmış hâk-ı pâk ile mestûr hâne-i zîbâlardır. Cümleden Hân sarâyı ma‘mûr [u] âbâdandır kim Emîr Gûne Hân ziyâdesiyle imâr etmişdir. Bu sarây kurbunda şâh darbhânesidir kim Abbâsî ve bisitî kesilir kim hân sarâyının solundadır. Ve Yayla kapusundan taşra varoş-ı azîme Eskişehir derler. Hân ve câmi‘ ve çârsû-yı bâzârlı varoşdur. Ve cisr başında hân bâğı vardır ve cisr başında câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve çârsû-yı bâzârlı şehri vardır.

Ve'l-hâsıl bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda bâzâr-ı şâhîli şehr-i mu‘azzamdır. Sene 1045'de Acem istîlâ etdükde bu kal‘anın cânîb-i şarkîsi hâricine üç kat dolma çim ve rıhtım hisâriçe dahi inşâ etmişdir kim taş binâdan kavî bir hisâr-ı üstüvâr olmuşdur.

..... (2 satır boş) ..... *[310a]*

Bu şehr-i Revân'ı seyr [ü] temâşâ ederken Revân hânı cânibinden çapar gelüp bu hakîri sûruna da‘vet edüp kethüdâsı on tümen Abbâsî harc-ı râh verüp cümle ma‘ûnet [u] levâzımâtımızı görüp kırk aded tevâbi‘ [u] levâhıklarımız ile

Kal‘a-i Revân'dan vilâyet-i Şirvân, Şamahı ve Tiflis ve Termenis ve kal‘a-i Eriş ve kal‘a-i Bakü menâzillerin beyân eder

Evvelâ Revân'dan cânib-i şimâle pirinçlik sahrâları içre nehr-i Zengî kenarınca ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubur ederek 5 sâ‘atde,

Kend-i Hocabâğ'da, Revân hânı hâssıdır, beş yüz hâneli câmi‘ ve hammâmlı kend-i kebîrdir. Andan yine şimâle 6 sâ‘at bâğ [u] gülistân [ve] çeltikistân içre yine kenar-ı Zengî'yle gidüp menzil-i

..... (2,5 satır boş) .....

Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Demirci Hasan: Zamân-ı kadîmde Terekeme şehri imiş. Hâlâ vakt-i şitâda Türkmân kabîlesi sâkin olur yurd-ı azîmdir. İmâristânın Murâd Hân-ı Râbi‘ harâb etmişdir. Andan yine cânib-i

şimâle 6 sâ‘at gidüp

Evsâf-ı kal‘a-i Gencîne-i Râz, şehr-i azîm Gence-i Dilnüvâz: (---) binâsıdır. Dest-i Acem'den, şâh-ı İrân olan Tahmas[b] Şâh'ın destinden dest-i kahrile sene 990 târîhinde Koca Ferhâd Paşa feth edüp sene 1014 târîhinde Sarı Ahmed Paşa kethüdâsı Mehemmed Paşa hâkim-i Gence iken şâh-ı bed-fi‘âl İrân-zemîn askeriyle yedi ay muhâsara edüp şeb [u] rûz ceng-i azîm olup âhir bir tarafdan imdâd gelmemek ile cümle guzât-ı müslimîn amân ile kal‘ayı şâha teslîm edüp cüyûş-ı müslimîni uryânen cümle şehîd etdiklerin Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'e i‘lâm etdiler. Ol asrdan berü dest-i Acem'de şehr-i mu‘azzam olmuşdur. Ammâ kal‘asın şâh münhedim etmiş. Hâlâ altı bin hâneli bâğ u bâğçe ve câmi‘ ve hân ve imâret [ve] hammâm ve bezzâzistânlı ve esvâk-ı sultânîsi ma‘mûr şehr-i müzeyyendir. Ve şehri bir vâsi‘ sahrâda İremü'l-imâd misilli bir şehr-i müzeyyendir kim şehrin bâğ u besâtinleri içre Kürün çayı cereyân edüp nehr-i azîm Kür'e rîzân olur. Bu şehrin kıble dağlardır ve üzeri serâpâ bâğlardır kim âbdâr engûrü ve memdûhâtından Gence ipeği gâyet meşhûrdur. Ve cânib-i erba‘ası sahrâlarında yedi nâhiye kefere köyleriyle âbâdândır. Penbe ve pirinç ve harîr ile kâr ederler. Ankâ mûğları vardır ve marâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü mûğ-zâdları dahi memdûhdur. Ve mahbûbe-i zenâneleri dahi meşhûrelerdir. {Gence'nin at na‘lı ve demiri ve zekim ipeği meşhûr} ve bu şehr hânlıkdır. Üç bin nöker-i mekkâre mâlikdir. Münşî ve kelenteri ve darûgası ve on iki yâr aşkına kadı ve hâkimleri vardır, ammâ ibtidâ Âl-i Osmân destine girdikde ibtidâ hâkimi Hadım Hasan Paşa'dır ki Berda‘ kal‘asın feth edüp Tahmasb Şâh karındaşı oğlu Haydar Mirza'yı rehn verüp sulh mün‘akid oldukda Ferhâd Paşa mezkûr mîrzayı Âsitâne-i Sa‘adet'e getirdi. (---) (---)

..... (1 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Erivâm: Kaçan kim guzât-ı müslimîn şâha kal‘a[yı] amân ile teslîm etdiklerinde şehr hâricine uryân çıkınca on iki bin askeri cümle kılıçdan geçirüp îmân-ı mugallatasına vefâ etmeyüp böyle bî-emânlık etmişdir. Hâlâ cümlesin şehr hâricinde defn etmişlerdir kim şühedâ-yı Erivâm derler. Niçe kerre üzerlerine nûr-ı Hudâ nâzil olduğun ahâlî-i vilâyet görüp nakl etdiler. Bu şehir hânında üç gün mihmân olup elli mikdârı refîkler ile Gence'den yine şimâl tarafına giderken sağ tarafımızın şarkîsinde Lûristan Hânlığı vilâyetidir, anın hudûdıyla 4 sâ‘atde ubûr ederek,

Menzil-i Gülün (?) Hezâr Ahmedî: Mâtekaddem şehr imiş. Hâlâ yedi yüz hâneli ve bâğ u besâtînli ma‘mûr u âbâdân kend-i azîmdir kim hâlâ Gence hânının hâssıdır. Câmi‘leri ve hân [u] hammâmları vardır. Nâzik ibrişimi memdûh-ı âlemdir. Andan yine cânib-i şimâle 9 sâ‘atde,

Kend-i Meküçüvür: Kür kenarında yedi yüz hâneli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı hadîka-i İremli müselmân kendidir. Aslâ kefere yokdur. Bunın dahi ipeği memdûhdur. Kür’ün karşu tarafında Kendere nâm bir azîm kend, cümle keferelerdir. Kayıklarla beri Meküçü[vü]r kendine geçüp hafta bâzârı ederler. Bu kendler Gence hudûdudur. Andan kalkup Kuşlunca *[310b]* belin aşup (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i şehr-i azîm Aras: Diyâr-ı Acem'de eyâlet-i Şirvân'dır. Zamân-ı kadîmde Keyümers Şâh binâsıdır. Sene 985 târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis vüzerâlarından Lala Kara Mustafâ Paşa feth edüp andan üzerine kırk bin kızılbaş-ı bed-âyîni adüvv-i bî-dîn ile Emîr Hân Aras imdâdına gelince gördüler kim Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufuna girmiş, hemân-dem şehri muhâsara edüp vakt-i zuhra dek ceng [ü] cidâl ideler. Hemân Lala Paşa nâm dilâver [u] server cümle guzât-ı müslimîn ile

Acem üzre hücûm edüp otuz bin mikdârı Acem'i hâk-i mezellete düşürüp serdârları Emîr Hân giriftâr-ı bend-i hicrân olup bakıyyetü's-seyf olan Terekeme ve Gökdolağ ve Gürcî Âznâvûrları firâr ederken bunlara Şirvân askeriyle Özdemiroğlu Kethüdâsı râst gelüp nehr-i Kür kenarında kırup zemîn-i gûra salarlar. Niçe bini kılıç-ı Osmânlı havfinden nehr-i Kür üzre cisre izdihâm ile uğrayup hikmet-i Hudâ cisr münkesir olup cümle kızılbaş-ı nâ-tırâş [u] bed-ma'âş başlarıyla nehr-i Kür'e gark olurlar. Hâlâ üstühânları püşte püşte yığılıdır ve meksûr olan Pul hâlâ harâbdır. Çam direkleri koyup üzerinden ubûr ederler. Ba'dehû guzât-ı müslimîn bu kadar lipâçe-i Acem ile ve bu kadar mâl-ı ganâ'im ile muğtenim olup şâdmânlar ederler. Ba'dehû serdâr-ı zafer-şi'âr gördü kim bu şehr-i Aras, Gence ve Şirvân mâbeyninde elzem-i levâzimînden bir şehr-i azîmdir. Hemân cümle guzât-ı müslimîni ve bennâ ve ummâlları etrâf-ı vilâyetden cem' edüp Aras'ın hâricinde Şâh Hıyâbânı nâm bir İreme zâtü'l-imâd-ı be-nâm mahalli ortaya alup cânib-i erba'asına sûr çeküp etrâfına handak-ı vâsi' [u] amîk inşâ edüp üç kapulu ve on yedi tabyalı çım ve rıhtım binâ-yı sedd-i metîn [ve] kal'a-i hısn-ı hasîndir, dâiren-mâdâr cirmi tokuz bin altı yüz adımdır, kırk günde tamâm edüp Murâd Hân hareminde neşv ü nemâ bulmuş Kaytas Beğ'e mîr-i mîrânlık ile ihsân edüp Lala Paşa Âsitâne tarafına revâne olur. Hâlâ bu şehr-i zîbâ-yı ra'nâ Şâh kûhu zeylinde Bursa şehrine mânend, âb [u] hevâsı lâtîf, bâğ u bâğçeli ve gül-i gülistânlı ve müşebbek bostânlı şehr-i şîrîndir kim cümle on bin hâk-i pâk ile mestûr hâne-i ma'mûrlardır ve kırk câmi'dir. Kal'a içre Murâd-ı Sâlis câmi'i ve Ferhâd Paşa câmi'i ve Kara Sinân Paşa câmi'i, niçe câmi'ler var ammâ ma'lûmum değildir ve cemâ'atden garîb olmuş câmi'lerdir. Bu şehrin ismi elifin, rânın fethasıyla ve sîn-i meczûm ile Aras'dır, ammâ Acem Terekemeleri ve Dağıstân Kumuğu lisânında Araş derler. Ba'dehû sene (---) târîhinde Sultân Mustafâ'nın ibtidâ cülûsunda Acem bu diyâra istîlâ edüp hâlâ dest-i Acem'de mânend-i şehr-i Merend âvâdân olmuşdur. Hâlâ kırk mahalle ve kırk mîhrâb add olunur. Medrese ve tekye ve mekteb-i dârü's-sıbyân [u] tıflân-ı ebced-hân ve on altı hammâm-ı dilsitân ve sekiz yüz dükkân ve yedi kahvehâne ve hân-ı tüccârân ile ârâste ve bâğ-ı gülistân ile pîrâste olmuş şehr-i müzeyyendir. Cümle mahbûb ve mahbûbeleri marâlî ve gazâlî-çeşm-i Hotenli pençe-i âfitâb dilberleri vardır. Zîrâ zenâneleri Gürcî ve Dâdyân ve Açıkbaş ve Şavşad kabâyillerinin duhterlerinden mütevellid olmuş civânlardır. Zirâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Şâh kûhundan niçe bin uyûn-ı câriyeleri, şehrin hadîka ve gülistânlarına uğrayup bu şehri atşândan müstağnî eder. Cânib-i etrâfında yedi aded nâhîye-i kübrâları vardır kim her birinde yüzer pâre âbâdân kendleri vardır.

Cümleden Aras kurbunda ülke-i Levend Hân imâristândır ve ülke-i Sultâncık ve nehr-i Kür üzre Özdemiroğlu Osmân Paşa cisrin ubûr edüp ülke-i Pilevnây-yı azîm imâr nâhiyedir.

Andan ülke-i Şâyi' âbâdân ülkedir ve bir püşte üzre âlî kal'a-i nümâyân idi. Lâkin ismi hâtırdan hutûr etmeğile tahrîr olunmadı. Ve niçe âbâdân nâhiyeleri vardır. Bu şehrin ensesindeki kûh-ı Şâh'a Terekeme kavmi yaylağa çıkarlar, azîm yaylakdır. Ve bu Aras nâhiyelerinde kal'a-i Şekî ülkesi dahi âbâdândır. Lâkin kâhîce Dağıstân pâdişâhı müdâhale eder. Lâkin hâlâ Aras hânı hükmündedir. Zîrâ Aras hânı Dağıstân ile Gürcîstân cenbinde ulu hânlıkdır kim üç bin yigirmi nökere mâlikdir. Kadısı ve münşî ve on iki hâkimi vardır. Üç gün bu şehrde meks edüp hândan in'âmlar alup iki yüz Mâzenderânî tüfenk-endâz refîkler ile cânib-i şimâle iki menzil gidüp

Evsâf-ı kal'a-i Şekî: Mâ-tekaddem Gürcîstân'ın Şavşad meliklerinden Aleksandır Hân binâ edüp andan Dağıstân beği feth edüp andan Acem istîlâ edüp andan sene 986 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis'in vezîri Lala Kara Mustafâ Paşa feth edüp Levend Hân oğlu Ereklad (?) Beğ'e ihsân

olunmuşdur. Ba‘dehû cülûs-ı Mustafâ Hân'da kızılbaş istîlâ edüp hâlâ sultânlıkdır ve bin mikdârı askere mâlikdir. Şirvân eyâletinde bir püşte üzre seng-i *[311a]* binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Dâiren-mâdâr cirmi üç bin adımdır ammâ sa‘b kûh üzre olmağıla handakı yokdur. Ve iki kapusu var, biri bâb-ı Gence, biri bâb-ı Şirvân'dır. Dağıstân hudûdunda sehl ma‘mur kal‘adır ammâ Gürcîstân addolunur. Zîrâ bânîsi dahi Gürcîdür. Cümle üç bin hâne ve yedi mihrâbdır. Çârsû içre **Mirza Alî Beğ Câmi‘i** ve kal‘ada ve **Lağoşoğlu Ahmed Beğ Câmi‘i** ve kal‘ada **Murâd-ı Sâlis Câmi‘i** harâba mü’eddî oluyor, hân ve hammâmları ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Bâğ u bâğçesinde bî-nazîr ipeği hâsıl olur. Bu kal‘anın cânib-i şarkîsinde bir merhale yerde nehr-i Kanut ubûr edüp nehr-i Zengî'ye rîzân olur. Bu şehirden kalkup cânib-i şimâle giderken nehr-i Kabur'ı Özdemiroğlu Osmân Paşa cisrinden ubûr edüp andan Koyun Geçidi nâm mahalle varup rûy-ı zemînde benî Âdem üstühânları püşte püşte yığılmış refîkimiz serdârı olan Yâver Alî Aka'dan su’âl etdim. Eyitdi kim "Sultân Murâd-ı Sâlis serdârı Lala Mustafâ Paşa'yı, bu meydân-ı ma‘rekede Tebrîz hânı Emîr Gûne Hân ve hâkim-i Mağân ve hâkim-i Lûr ve hâkim-i Nahşivân ve hâkim-i Karabâğ ve hâkim-i Kazak ve Kazan ve Ensâr Halîfe Şeref Hân hulâsa-i kelâm tokuz hân, serdâr-ı İrân ashâb-ı sürhserân cem‘ olup yigirmi binden ziyâde cünûd-ı cünüb olup Lala Mustafâ Paşa'yı bu mahalde ortaya alup seyf-i Alî urmağa başlarlar. Hemân serdâr Koca Lala cemî‘î guzât-ı Muhammedî ile bir ağızdan gülbâng-ı Muhammedî getirüp bir koldan Özdemiroğlu, bir koldan Haleb Valisi Mehemmed Paşa, bir koldan Mar‘aş eyâletine mutasarrıf Mustafâ Paşa cümle guzât ile kızılbaş içre hücûm edüp ân-ı vâhidde bed-ma‘âşları târumâr edüp inâyet-i Bârî yâri kılup on bin kızılbaş-ı bed-ma‘âşın başın seyf-i mücezzem ile tırâş edüp bakıyyetü's-seyfi Koyun Geçidi nâmda koyun sürüsü kanarıya varır gibi varup izdihâmdan geçidde cümle gark olurlar. Ba‘zılar firâr edüp nehr-i Kınık'da ve nehr-i Kabur'da gark olurlar. Netîce-i merâm bu ceng-i azîmde kırk bin şahsven Lala Mustafâ Paşa kılıcından geçmişdir. Gûr-be-gûr ola Osmânlı, deyü refîklerimiz nakl edüp "Bu üstühânlar anların alâmetidir", deyü mürdeleriyçün Fâtiha okuyup geçdiler. Andan Koyun Geçidin bu hakîr geçüp cânib-i şimâle 3 sâ‘at vâsi‘ sahrâlar içre gidüp ve nehr-i Aksu'yu ubûr edüp bu nehre Acem Gîlân çayı derler. Aras dağlarından gelüp nehr-i Kür'e rîzân olur. Anı güzer edüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i nâhiye-i Mahmûd-âbâd: Bir sahrâ-yı azîm içre iki yüz pâre ma‘mûr [u] âbâdân ve hıyâbân içre kend-i ravza-i rıdvânlardır kim bin deve yükü ibrişim hâsıl olur, derler. Her kendi birer şehr-i azîme mânend kasabalardır. Câmi‘ ve hammâmları ve esvâk-ı şâhîleri vardır. Re‘ayâ ve berâyâları cümle Ermeni ve Gökdolağ ve Terekeme ve Moğol ve Boğol ve Kumuk tâ’ifeleridir. Bir kavmine İt-til derler.

Ahvâl-i kabâyil-i İt-til: Lisân-ı Moğolîde İt-til demek köpek lisânlı demekdir. Ya‘nî ceng mahallinde bir gûne av‘av ve va‘va‘ eder kelb-i akûr kavm-i lecûcdur. Meselâ Mardin kal‘ası kurbunda Melek Ahmed Paşa efendimizle kırdığımız Sincar dağındaki Saçlı Kürdü gibi yigirmi bin mikdârı kavm-i nâ-pâk ve Hakdan bî-bâk bed-mezheb ve bed-meşreb ve cîfe-hâr ve har-süvâr-ı bî-dîn, murdâr kavmdirler, ammâ su’âl eylesen "Hazret-i Hamza neslindeniz" derler. Savm u salât ve hacc [u] zekât vermezler ve edâ-yı *alâ mâ-farazallah* nedir bilmezler. Bir avreti yedi sekiz kişi alup tezvîc ederler. Ol nisvân-ı sahib-i ussândan bir şakî veled-i zinâsı hâsıl olsa yedi sekiz babası bir yire cem‘ olup harâmzâdesinin eline sâhib-i zinâ vâlidesi bir elma verüp oğlan elmayı kankı zânîye verirse babası oldur, deyü hükm edüp ba‘dehû avret anın hükmünde olup kimesne müdâhale edemez ve Acem diyârında mum söndürürler, deyü meşhûr olan bu kavm-i habîsin içindedir. Yohsa gayrı diyârda

görmedik ve istimâ‘ etmedik. Ammâ her diyârda teberrüken şâh pabucundan su içmeleri mukarrerdir kim şâhlarına ve hânlarına gâyet mutî‘ kavmlerdir.

{Evsâf-ı kavm-i kabîle-i Kaytak} Ve bu diyârda Kaytak kavmi derler, yigirmi bin kadar kavmdir kim Dağıstân hududundadır. Ba‘zı zamân Aras şehrine ve ba‘zı zamân Şekî şehrine gelüp bâzârlık ederler. Bir acîbü'l-heykel, dâbbetü'l-arz-misâl kazan başlı ve tobra taçlı ve iki parmak enli kaşlı ve omuzlarında birer âdem karâr edecek kadar vâsi‘ ketefli ve sînesi vâsi‘ ve beli ince ve uylukları semîn ve tabanları yassı ve gözleri *[311b]* müdevver ve ahmerü'l-levn vech-i münevver kişilerdir. Ammâ Şâfi‘iyyü'l-mezheb geçinirler cüssedâr âdemlerdir. Kaçan Aras ve Şekî kal‘ası bâzârlarına gelseler cümlesi piyâde sahrâya inüp Şekî arabalarına süvâr olurlar. Zîrâ lahm u şahm sâhibi olduklarından anları at ve katır götürmeğe tahammül edemediklerinden arabalara ve mefret câmûslara eğer urup câmûslara süvâr olup başlarında hammâm kubbesi kadar destârlarıyla Kırım kadısı gibi şavârıp-tırâş ve zekan-dırâz olup iki cânibine muhteşemâne selâm vererek ubûr etdiklerinde gûyâ bir sürü kavm-i Deccâl ubûr eder. Bir acîb ve garîb acebe-likâ oğuz tâ’ifelerdir. Cümle Gîlân ve Şirvân ve Şamâkî halkının masharalarıdır. Gâyet Oğuz kavmdir.

Lehce-i kavm-i Kaytak, lisân-ı ıstılâhât-ı kavm-i Moğol: Evvela

mori (envâ‘-ı atların ismidir) at	*açre‘a* aykır at	*küvan* kısrak		
utğan tay	*kolon* at yavrusı	*nov* ay	*tuka’* köpek	*tavlay* tavşan
susar gelincik	*kafa* hınzır	*kermûn* zincab kürkü	*yalğan* sammur	*comran* sıçan
ceyran geyik	*vet‘an* fil	*ötbem* kakum kürkü	*hasine* kurd	*şıvlasun* karakulak
temken deve	*lavşa* katır	*höker* sığır	*miğun* kedi	*âhhîn* örümcek
buvasud kehle	*kumrika* karınca	*beslekun* timsah	*helye* çaylak	*dakak* tavuk

dekavun horos	*sığırça* sığırcık	*laçin* şahin	*tilkü* çakır	*itavun* keklik	*betokçın* kerkes kuşı

çiğe tügsüz kuş yavrusu	*çığa* turna teli	*çakçay* heyhat sahrâsı	*Sürhen* pâdişâh ismi	*câv* düşman

şeneb mezaristân	*şenbet bây* mezarcılar	*(---) (---) (---) (---) (---) (---)* (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Niçe gûne ıstılâhâtları var ammâ iki günde ihtılât etdiğimizde ancak bu kadar tahrîr olundu. Bu Kaytak kavminin aslı Mâğân diyârından gelme Moğol Etrâkı olmağıla lisân-ı Moğolca kelimât ederler. Bir elsine-i nâsa müşâbeheti yok lisân-ı kadîmdir. Bu tâ’ifeleri Mahmûd-âbâd ülkesinde seyr [u] temâşâ edüp yine cânib-i şimâle sâ‘at (---) gidüp,

Menzil-i kend-i Gîlân Çayı: Şirvân vilâyeti hudûdunda Gîlân Çayı kenarında altı yüz hâneli Oğan ve Terekeme re‘âyâlı ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kenddir. Andan yine cânib-i şimâle sahrâlar içre (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Niyâz-âbâd, ma‘mûr [u] bünyâd: Şirvân hudûdunda Yezdcird Şâh binâsıdır. Kadîm-i evvelde şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları ve tâk-i kisrâları kavs-ı kuzahdan nişân verir alâmetleri var. Sene (---) târîhinde Moğol kavmi Dağıstân ve Kumuk ve Kaytak kavmiyle yek-dil [ü] yek-cihet olup harâb [u] yebâb etmişler.

Ba‘dehû imâr olup sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis âsaflarından Ferhâd Paşa sipehsâlâr-ı mu‘azzamlık ile bu şehirde meştâ edüp ba‘dehû rûz-ı nevrûz-ı Harzemşâhîde Şirvân tarafina azîmet etdiklerinde bu şehrin kal‘asın harâb [u] yebâb edüp Niyâz-âbâd iken harâb-âbâd edüp Şirvan üzre revâne olurlar. Hâlâ Acem serhaddiyle Dağıstân'a meşâdır. Kırk mihrâb ve kırk mahalle addolunur. Câmi‘leri ve hân ve hammâmları ve çârsû-yı şâhîleri vardır. Hâlâ sultânlıkdır. Bin kadar nökere ve on iki hâkimi ve kadısı vardır. Kelenterinin şehâdetiyle altı binden mütecâviz bâğ u bâğçeli behişt-âsâ hânedânlardır, deyü nakl etdi. Ve vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve buka‘aları hûb ve mergûb ve halkı mahbûb bir şehr-i müzeyyendir. Ve mezra‘aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır. Ammâ bu şehrin vasatında harâb olan mütûn-ı metîn hısâr hayfâ ki harâbdır. Böyle bir mahsuldâr ve âb [u] hevâsı latîf zemînde elzem-i levâziminden iken kal‘ası harâb olmuşdur, ammâ Cenâb-ı Bârî yâri kılup yine dest-i Âl-i Osmân'a nasîb olursa sehl himmet ile ta‘mîr u termîm *[312a]* olsa sedd-i Kahkahâ-vâr bir kal‘a-i üstüvâr olurdu. Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası deşt-i Hâmûndur. Kend-i âbâdân ile bu sahrâ bâğ-ı bukalemûn ile ârâste olmuşdur.

Ziyâret-i Avşar Baba: Cedd-i ızâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerindendir. Tarîk-i Yesevî, Acem'de makbûl olmağıla yüz aded fukarâ Yesevî âsitânesinde tâ‘at [u] ibâdâte meşgûllerdir. Ve bu tekyegâhın ni‘meti âyende vü revendelere mebzûldur kim ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve bu şehrin ekseri Hanefiyyü'l-mezheb sünnîlerdir. Zîrâ Şirvân eyâletidir. Yetmiş seksen sene Âl-i Osmân mutasarrıf idi. Bu şehirden refikler alup yine cânib-i şimâle (---) sâ‘at,

Kend-i Ferruhzâd: Şamahı hudûdunda Aksu kenarında beş yüz hâneli mu‘azzam büleydedir. Câmi‘, hân ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Mihmândâr, hakîre hayli ri‘âyet etdi. Andan kalkup yine şimâle (---) sâ‘at hıyâbânistân içre gidüp Kör Hudâbende nâm şâh-ı dâllın saydgâhı kasrında ta‘âm tenâvül edüp andan kend-i Nîl-çay ya‘ni Göksu derler, bir âb-ı hayâtdır, Dağıstân'dan beri gelüp bu mahalde nehr-i Kür'e mahlût olur.

{Der-sitâyiş-i kûh-ı Elburz} Hikmet-i Hudâ Dağıstân'ın cânib-i kıblesinde olan kûh-ı Elburz'dan gelen cümle enhâr-ı cârî câriyeler bu nehr-i Kür'e mahlût olur. Yine kûh-ı Elburz'dan cânib-i şimâle cereyân eden nehrler Bahr-i Harez'e rîzân olur. Yine kûh-ı Elburz'un cânib-i kıblesinden cereyân eden nehr-i azîmler cümle Karadeniz'e munsab olur. Ve yine kûh-ı Elburz'un yıldız cânibinden cereyân eden nehirler nehr-i Kuban'a katılup Kuban dahi cezîre-i Taman kurbunda Karadeniz'e munsab olur. Zîrâ bu kûh-ı Elburz kadar bir kûh-ı azîm rûy-ı zemînde halk olunmamışdır kim cânib-i erba‘asında beş pâdişâh ve kıble cânibinde Abaza kabîleleri sâkindir kim tûlu seksen konak yerdir. Ve Abaza'nın cânib-i şarkîsinde kûh-ı Elburz dâmenlerinde vilâyet-i Mikrilistân ve Gürcîstân ve Açıkbaş ve Şavşat ve Kuril ve Dadyân kavmi sâkinlerdir kim bu kabîleler ile Gürcîstân ülkesinin dahi tûlu kırk menzildir. Ve yine bu Gürcîstân'ın meştâsında Acem hudûdunda vilâyet-i Tiflis ve şehr-i Serîrü'l-lân hudûdları cümle dâmen-i kûh-ı Elburz'dur kim tûlu on tokuz konakdır. Andan içeri kûh-ı Elburz'un

dâmeninde ülke Dağıstân'dır kim tûlu yigirmi konakdır ve kûh-ı Elburz'un şimâl tarafına vâkı‘ olmuşdur. Andan içeri yine kûh-ı Elburz'un yıldız rûzgârı tarafında Çerkezistân memleketidir kim anda sâkin olan kabâ’il-i Çerâkes-i nâ-kes [ü] bî-kesden evvelâ kabîle-i Kabartay ve kabâ’il-i Bestî ve Bulatkay ve Hatukay ve Mamuşuh ve Bozodok ve Takaku ve Zânâ ve Şagaki ve niçe kabâ‘il-i Çerâkise sâkinlerdir kim sâkin oldukları yerler cümle kûh-ı Elburz dâmenindedir kim seksen bir konakdır. Bu hesâb üzre kûh-ı Elburz'un cânib-i erba‘ası iki yüz kırk konakdır. Tâ bu mertebe kûh-ı azîmdir kim cânib-i erba‘asında onar konak yerden nümâyândır. Cenâb-ı Bârî bu rûy-ı arzda cümle ulu dağlardan ulu yüz kırk sekiz dağ halk etmişdir. Ammâ bunlardan ulu on iki dağdır. Cümleden ulu bu kûh-ı Elburz'dur. Andan kûh-ı Bingöl'dür, andan kûh-ı Demâvend'dir, andan kûh-ı Sübhândır, andan Nîl-i mübârek başında cebelü'l-Kamerdir, andan Alman diyârında nehr-i Tuna başında Alaman dağıdır, andan Erdel diyârında nehr-i Tîse ve nehr-i Turla başı Sahansamur dağıdır. Bunlardan mâ‘adâ dağlar küçükdür. Ammâ bu kûh-ı Elburz'un nısfına çıkmış benî Âdem yokdur. Cenâb-ı Bârî'nin ecnâs-ı mahlûkâtı bu kûh üzre mevcûddır. Hatta bu seyâhatimizde Şirvân hudûdundan güzer ederken sol cânibimizde Dağıstân pâdişâhı ülkesi üzre zirve-i a‘lâsı zulumât içre zâhir ü bâhir idi.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Bâlâda tahrîr olunan menzil-i Gökçay kend-i azîmdir. Kelenteri ve mihmândârı vardır. Cümle yedi yüz hânedir. Bâğı ve bâğçesi vardır. İpeği memdûhdur. Cümle halkı sünnîlerdir kim Şâh İsmâ‘îl'e sakal harâcı verirlermiş, ammâ hâlâ bu Abbâs-ı Sânî'de sâ’ir tekâlîf-i yasavuldan bile mu‘âf [u] müsellem olmuş müslimlerdir. Şemahı hâkinde âbâdân kend-i meşhûrun biri dahi budur. Andan yine taraf-ı şimâle sahrâlar içre 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kend-i Aksu: Şemahı hâkinde bin hâneli câmi‘ ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârlı mükellef ve mükemmel hadîka-i rıdvânlı ma‘mûr kasabadır. Akçay şehr içinden cereyân edüp nehr-i Kür'e mahlût olur. Ammâ menba‘ı Şirvân dağlarından gelüp Şemahı sahrâlarında pirinçlik mezra‘aları rey edüp nehr-i Kür'e rîzân olur. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Şirvân, ya‘ni kal‘a-i Şemahı
hamiyyetü ani't-terâhî [97]

İbtîdâ bânîsi sene (---) târîhinde İrân-zemîn şâhlarından Yezdcird Şâhun binâsıdır. Niçe yüz mülûk mâlik olmuş bir diyâr-ı atîkdir. Cümle eyâletinde yedi hânlık {Ba‘zılar Şâm ahı derler, niçeler Şâm âhı derler. Zîrâ ibtida bu şehr ahâlî-i Şâm ile imâr olduğundan Şemahı derler, ba‘zılar Şamakı derler. Dağıstânlılar Şemehı derler. Gîlânlı Şâm akı derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağıla Şamakı ve Şemahı derler} *[312b]* ve kırk sultânlık ve kırk sekiz kadılık ve kırk nâhiyesi ve yetmiş kal‘ası ve bin üç yüz şehr-misâl kendleri var bir sevâd-ı azîm ve şehr-i kadîm, diyâr-ı vâsi‘ vilâyet-i âbâdândır. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Ulama Paşa ve Karaman Paşası Pîrî Paşa nâme-i Süleymân Hân ile kal‘a-i Şemahı'ya varup cümle a‘yân-ı Şirvân-ı sünniyân bir yere cem‘ olup kal‘a-i Şemahı miftâhların Pîrî Paşa'ya teslîm edüp eyâlet-i Şirvân ale'l-umûm mutî‘ [u] münkâd olup kemâkân kabza-i teshîre geldüğü Süleymân Hân'ın ma‘lûmu olup hükûmeti Ulama Paşa'ya verildi. Ba‘dehû Şâh Tahmas[b] yedi ay Şemahı kal‘asın muhâsara edüp içinde olan sünnîler emân ile kal‘ayı şâha teslîm edüp ba‘de'l-emân amân vermeyüp cümle ibâdullahı katl edüp hükûmet-i Şirvân'ı birâder-i kihteri olan Elkas Mirza'ya verdi. Üç sene Elkas Mirza hâkim-i Şemahı olup ba‘dehû sene 954 târîhinde Elkas Mirza şâh-ı gümrâh Tahmasb'ın evzâ‘ [u] etvârından Elkas Mirza havfe düşüp hükûmet-i Şirvân'ı terk edüp niçe şecî‘ ve bahâdır, nâmdâr, kafadâr dilâverler ile

girân-bahâ cevâhir makûlesi eşyâların alup bir gicede Şemahı'dan azm-i cânib-i Âl-i Osmân deyüp Heyhât sahrâsı içinden kırk günde Kefe'ye gelüp andan bir keştîye süvâr olup Edirne'de Süleymân Hân'ın pây-pûş-i şerîfin bûs edüp niçe gün mültefit-i şâhî olduğuna {Târîh-i Elkas Mirza kudûmü;

Mutî‘ oldu Süleymân-ı zamâna Mîrzâ Elkas,

sene 954.

Ba‘dehû Elkas Mirza'nın Şirvân'da Acem diyârın harâb etdüğü târîhidir:

Be-re‘y-i Lâlâ-yı Mustafâ Paşa

Şâh-ı şâhân eyledi Tahmâs'a azm. [98] Sene 956}.

Andan dârü's-saltanatü'l-aliyye olan mahmiyye-i Kostantiniyye'ye gönderüp Pertev Paşa Sarâyında meks eder. Ba‘dehû Süleymân Hân Edirne'den bir alay-ı azîm ile İslâmbol'a Edirnekapusu'ndan dâhil oldukda Elkas Mirza alay-ı hümâyûnu Şehzâde Câmi‘i kurbunda Sultân Süleymân Hân'ı seyr [u] temâşâ edüp "Hey Âl-i Osmân hey! Sen bu şân [u] şöhret u şevket ve dârât [u] azametle niçe İrân [u] Tûrân şâhı olmayup kızılbaş-ı bed-ma‘âşı miyândan kaldırmayasın" deyüp deryâ-misâl asâkir-i Âl-i Osmân'ı görüp hayrân olur. Ba‘dehû Süleymân Hân kal‘a-i Van ve diyâr-ı Azerbaycân seferine gitdikde bu Elkas Mirza'yı bile götürüp şehr-i Tebrîz'den Lala Mustafâ Paşa vilâyet-i Şirvân üzre serdâr-ı mu‘azzam olup Elkas Mirza mukaddemâ Şirvân hâkimi olmağıla Şirvân'a bile gelirken diyâr-ı Nahşivân'ı, Revân'ı ve Gence ve Şirvân'ı harâb ve yebâb ederek gelirken Şâh Tahmas'ın fevti haberi istimâ‘ olunup yedi günde kal‘a-i Şemahı muhâsara olunup kuvvet-i bâzû ile Tahmas Şâh'ın oğlu elinden emân ile Lala Mustafâ Paşa, sene 955 târîhinde bu Şemahı kal‘asın feth edüp içine kemâkân asker ve cebehâne koyup kal‘ayı ta‘mîr u termîm eyleyüp Lala Paşa hâkim-i Şirvân oldukdan sonra Elkas Mirza'ya Şirvân hükûmetinde ülke-i Mahmûd-âbâd hânlığın ihsân edüp Elkas Mirza dahi dâğ-ı derûnundan Acem diyârların tâ Isfahân'a varınca harâb u yebâb etdüğü haberiyle Şemahı fethinin meserret haberi(n) kal‘a miftâhlarıyla Süleymân Hân'a irsâl olundu. Niçe kerre dahi bu Şirvân üzre ceng [ü] cidâller olup âhir sene 991 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Özdemiroğlu Osmân Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup Bâbü'l-ebvâbı ya‘nî Demirkapu'yu feth edüp Şemakı kal‘asın dahi amân ile kabza-i teshîre alup ta‘mîr [ü] termîm etdi. Ba‘dehû yine kızılbaş Şemahı'ya istîlâ edüp yine sene (---) de Murâd-ı Sâlis asrında Ferhâd Paşa feth etdi. Tâ Sultân Murâd-ı Râbi‘e gelince dest-i Âl-i Osmân'da idi. Ba‘dehû yine kızılbaş-ı bed-ma‘âş Şemahı'ya ve Demirkapu'ya istilâ edüp Demirkapu'dan (---) Paşa ve hândan ağazâdeler amân ile çıkup der-i devlete geldiler. Ol asrdan berü Şemahı kal‘ası dest-i Acem'de kalup hâlâ hânlıkdır. Ve kadısı ve on iki hâkimi var. Kal‘ası sâhil-i Kür nehrinde bir püşte-i âlî üzre bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i üstüvâr sengîn-binâdır. Hâlâ iç kal‘ası gâyet müstahkem ve ma‘mûr kal‘adır. Ammâ aşağı taşra kal‘ası câ-be-câ rahnedârdır. Dizdârı ve dizçöken ağası ve bin aded kal‘a neferâtları vardır. Ve şehr içre tahmînen yedi bin hâne-i ma‘mûr u âbâdân cümle taş dîvârları ve dâm u bâmları hâk-i amber-i pâk ile mestûr hânedânlardır. Ve her büyûtda birer enhâr [u] uyûnlu dârlardır. Ve bâğ u bâğçesine hadd u hasr yokdur.

Ve cümle yigirmi altı mahalledir. Evvelâ Meydân mahallesi ve mahalle-i Şaburan, kal‘a içindedir. Şehrin güzîde yerinde olmağıla gâyet musanna‘ hânedânları vardır.

Ve cümle yetmiş mihrâbdır. Evvelâ Dîv Alî Câmi‘i, kâr-ı kadîmdir. Mâ-takaddem Şâh Tahmas'ın hânı imiş, ammâ sünnî olmağıla bu câmi‘i inşâ etmiş ve taşra varoşda cemâ‘at-i kesîreye mâlik Câmi‘-i Kebîr-i Şâh Safî nitekim tâk-ı kisradan nişân *[313a]* verir bir binâ-yı şîrîndir. Ve hareminde bir şâfi‘î havzı ve şâzirvânı ve etrâfında talebe hücreleri vardır. Ferhâd Paşa Câmi‘i'nin evkâfı olmağıla kapuları mesdûddur ammâ tarz-ı Rûm câmi‘-i dilküşâ imiş. Ve Câmi‘-i Özdemirzâde, hâlâ medresedir; şehrin müftîsi ders takrîr eder.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ zâviyelerdir. Ve yedi medrese-i dârü't-tedrîsi ve bir imâret-i dârü'l-it‘âmı, Şâh Hudâbende'nindir ve kırk aded mekteb-i sıbyân [u] tıflânı var ve yedi hammâm-ı dilsitânı var.

Ammâ cümleden âb u hevâsı lâtîf, rûşen-binâ-yı rûşenâ, hammâm-ı râhat-fezâ-yı dilküşa Şâbûrî hammâmıdır. Müte‘addid halvetleri ve miyânında havz u fevvâreleri var. Ve mahbûb-ı Şirvân-zemîn Hoten âhûsu gözlü, sîmîn-tenin nîl-gûn futaya sarmış pâk dellâkleri var. Meydân hammâmı ve Kazak Hân hammâmı ve Ferec Hân hammâmı ve kal‘adan taşrâ kal‘a kurbunda Husrev Hân hammâmı gâyet latîf hammâmdır. Ve bu hammâmlardan mâ‘adâ her bâğda birer hammâm ve birer havz-ı şâfi‘î mukarrerdir.

Ve bu şehr içre cümle kırk dörd aded kârgîr binâ kârbânsarâylardır kim her birinde niçe bin tümen mâl-ı Kârûn'a mâlik sevdâgerân hâcegiyânlar mihmân [u] sâkinândırlar. Ve mihmândârları dükeli yahşı cânlardır. Ve herkes hânesin bî-kıfl sedd edüp çârsû-yı bâzârda metâ‘ın füruht edüp hânesine geldikde yine dükkânçesin metâ‘larıyla hâli üzre bırağup dîdebân u pâsbânlar nigehbânlık ederler. Tâ bu mertebe emn [ü] emân diyâr-ı Şirvân'dır. Cümle bin iki yüz dükkânçelerdir. Ammâ bezzâzistân-ı kârgîri yokdur. Lâkin yine cemî‘î zî-kıymet makûlesi bî-kıymet firâvândır. Ve kahvehâneleriyle dükkân-ı Selmânî'leri gâyet müzeyyen ve mecma‘u'l-irfân ve kân-ı zurefâ ü a‘yândır. Ve hevâsı gâyet i‘tidâl üzre sevâhildir, zîrâ iklîm-i hâmisin nihâyetidir. Ve zemîn-i mahsûldârında pirinç ve pembe ve yedi gûne engûr-ı âbdârı ve Abbâsî ve melçe emrûdu ve harbuzu ve mahbûbu u mahbûbesi memdûh-ı cihân-ârâdır. Ve ekseriyyâ halkı Sünnî, Hanefiyyü'l-mezheb ulemâsı ve sulehâsı vardır. Nihânîce cemâ‘atle namâz kılarlar. Ve bu Şemahı Hânı Takî Hân'da yedi gün mihmân olup zevk u safâlar edüp niçe ehibbâ vü dûstân [u] yârânlar ile hoş sohbetler etdük. Ammâ Takî Hân-ı ber-cân, sâhib-i tab‘ Fârisî-hân, bir civân [u] merd-i meydân ve sâhib-i iz‘ân ve fârisü'l-hayl, dilâver ve server-i hünerver fetâ yiğitdir. Ve yârân-ı bâ-safâlardan Şâhverdi Aka ve Kulu Aka ve Şehrâb Aka ve Hoca Yezdenşîr ve İmirza Ma‘sûm ve Rüstem Aka nâmân a‘yân akalar ile hüsn-i ülfet edüp hândân niçe harîr pârçe hedâyâlar ve on tümen Abbâsî ve bir karaçabuk at ihsânlar alup cümle tevâbi‘lerimize dahi ihsânlar edüp kendüsü dahi Revân Hânı düğününe Bakü kal‘asında sûra med‘uvv olmağıla kal‘a-i Şamâkı'dan bin mikdârı asker ile alâ tarîkı's-seyr sayd [u] şikâr ederek cânib-i şimâle

Ziyâret-i Hazret-i Pîr Derkûh Sultân: Horâsân erenlerinden ulu sultândır ve âsitâne-i azîmi cümle kârgîr binâ-yı metîndir. Şehrin cümle erbâb-ı ma‘ârif ehl-i teferrücünün mesiregâhıdır kim cümle şehr-i Şemahı'nın hânedânları ve sâ’ir imâretleri serâpâ nümâyândır. Ve bu tekyenin cânib-i erba‘asında hevâdâr bâğ-ı İrem-misâl üç yüz dâr-ı karârlar ile ârâste-kend-i ma‘mûrdur. Ekseriyyâ bu kendin ahâlîsi Pîr Derkûh Sultân'ın mu‘tekidleri fukarâ-yı Bektâşiyân'dır. Ve şeyhi müfessir ve muhaddis Alî Koç Dede, sâhib-i sülûk bir mürşid-i kâmil, mazanne-i kirâme ve müstecâbü'd-da‘ve hâl sâhibi merd-i Hudâdır. Hamd-i Hudâ hayr du‘âlarıyla behre-mend olduk. Bu âsitâneden yine cânib-i şimâle 6 sâ‘at imâristân içre gidüp,

Menzil-i Pîr Merîzât Sultân: Kelenterhânesinde hân mihmân olup bu hakîr âsitâne-i pîrde mihmân olduk. Pîr Merî-zâd derler, ammâ efvâh-ı nâsda Pîr Merzâ derler ve niçeler Pîr Mirzâ derler, ammâ sahîhi Pîr Merîzât'dır. Ya‘nî "Diri baba" dimeğile meşhûr-ı âfâk-i İrân [u] Tûrân-zemîndir. Ammâ "Merîzât" lüğati güft-i Fârisîde "bükülmüş" dimekdir. Hakikatü'l-hâl bir kûh-ı bâlânın zeylinde bir azîm âsitâne-i sa‘âdet içre bir kûşede seccâde-nişîn olup bizzât vücûd-ı şerîfleri hırka-i peşmîneleriyle kemer-beste olup çömelüp oturur. Vech-i şerîfleri kıbleye nâzırdır. Ser-i sa‘âdetleri savma‘asının bir kayasına dayanıp durur. Hâlâ vücûd-ı şerîfleri beyâz pembe-misâl çürümeyüp ter ü tâze durur. Cümle huddâmları azîzi hayâtda bilüp şeb [u] rûz hizmetinde olup çârûb-keşlik edüp âsitâne-i sa‘âdetin pâk edüp her gice azîzin yanına leğen ve ibrik *[313b]* mâ-i zülâl ile pür eyleyüp seher olunca ibriki tehî bulurlar. Ve bu kadar yüz yıldan berü hırka-i şerîfi üzre bir şemme ve zerre gerd-i gubâr düşmez. Ve âsitâne-i sa‘âdeti dâ’imâ ûd [u] amber-i Hudâyî râyihasından cemî‘î züvvârın dimâğ-ı dil-meşâmları mu‘attar olur. Bu der-i devlet-me’âbı Şeyh Safî hazretleri Erdebîl'den gelüp bu sultânı ziyâret etdikde azîz hazretlerinin üzerine on aded Azerbaycân hazînesi sarf edüp bir tekye-i Bektâşiyân etmişdir kim misli meğer şehr-i Meşhed'de İmâm-ı Mûsâ Rızâ âsitânesi ola. Ta‘rîf ve tavsîfden müberrâ bir âsitâne-i ra‘nâdır. Atabe-i aliyyesinden içeri cümle züvvâr dâhil olunca âdeme bir heybet, vücûduna bir lerzân vâkı olur. Gûyâ bir mücrim âdem huzûr-ı pâdişâhîye varır, eyle bir mehîb rûhâniyyetli makâmdır. Hamd-i Hudâ ziyâret eyleyüp bir Yâsîn-i Şerîf, Hak rızâsiyçün tilâvet edüp sevâbın rûh-ı azîze hîbe edüp rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp âşnâlık kesb etdik. Lâkin âsitânesinde târîh olmamağıla intikâli senesi ma‘lûmımız değildir. Ammâ tekye-nişîni Hoca Selâhaddîn, sâhib-i hâl, her şeyden münzevî ve fâriğu'l-bâl bir kimesne-i zâldir.

Anlar hikâyet etdi: Azîz Hazretleri Şeyh İbrâhîm Şirvânî hazretlerinin mü’ezzinliği hizmetinde imişler. Ol kadar riyâzât [u] mücâhede ile erenlere irmişler kim Arş-ı azîm horosunun bangın istimâ‘ edüp evkât-ı hamse ezânın tilâvet edermiş. Şeyh İbrâhîm hazretleri bu azîzin arkasın sığayup "Merîzât merîzât"buyururlarmış. Anınçün cesed-i şerîfleri çürümeyüp ter ü tâze seccâde-nişîn olup durur. Gûyâ hayâtta murâkabeye varmış bir vâ‘iz ve nâsıhdır. Her kim ziyâret edüp rûh-ı şerîfiyçün bir Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî tilâvet ederse elbetde yedi günde dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtı hâsıl olur. Ve niçe bin keşf [u] kerâmâtları zâhir u bâhir olmuşdur. *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Bu âsitâneden yine cânib-i şimâle bir mil miktârı bâğ u bâğistân, gülistânlı âbâdân kendler içre gidüp kend-i Harac'da

Ziyâret-i eş-Şeyh Hazret-i Merzâ Sultân: Diri Baba Sultân'ın şeyhidir. Bu dahi ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Acem şâhlarından Şâh Hudâbende bu azîz üzre bir künbed ve bir tekye-i azîm binâ edüp hayrât-ı vâfiresi ve evkâf-ı mütekâsiresi vardır. Anı dahi ziyâret edüp yine cânib-i şimâle hıyâbânistân-ı bostân içre 7 sâ‘at gidüp

Kârbânsarây-ı Kozlu: Kendi yokdur. Hemân bir hadîka-i gülistân içre Şâh İsmâ‘îl hayrâtı bir hân-ı azîmdir kim ta‘bîr olunmaz. Andan yine şimâle 7 sâ‘at,

Menzil-i Altıağaç: Acem Şeşdıraht derler. Bir çemenzâr sahrâda bir kârbânsarây-ı kebîrdir. Kendi vîrândır. Bu mahal Demirkapu hudûdunda nâhiye-i müskirdir. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Ziyâret-i Hızır Zinde: Bir ulu kubbe-i âlî içinde bir serîr üzre yatar bir cesed-i şerîfdir. Bu dahi ter ü tâzedir. Özdemirzâde Osmân Paşa bu sultâna mu‘tekid olup sayd [u] şikâr takrîbiyle ziyâretine gelüp imâr etmişdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâs-ı Şirvândır. Andan yine şimâle nâhiye-i Müskir'de şehr-i Şaburan hudûdunda (---) sâ‘at,

Kasaba-i Rükâl-i Azîm: Bir Rükâl dahi Şemahı kurbundadır, ammâ ol kend-i sağîredir. Ammâ bu câmi‘ ve hân ve hammâm [ve] esvâklı ve bâğ u bâğçeli üç bin mikdârı türâb ile mestûr hâne-i zîbâlardır. Mâ-tekaddem Bâbü'l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu hükmünde imiş. Hâlâ eyâlet-i Bakü kal‘ası hükmünde bir şehr-i şîrîncikdir. Ekseriyyâ halkı Terekeme göçer-evli sünnîlerdir. Kaytak halkından ve Dağıstân'ın Enderi ve Tarhu ve Kovin ve Tâbeserân şehirlerinden mu‘âf ve müsellem sünnî re‘âyâları vardır. Ammâ senevîler değillerdir. Senevî, başka firak-ı dâlle mezhebinden müttehem mezhebdir.

Andan yine şimâle (---) sâ‘at nehr-i Rükâl kenarında meks [ü] ârâm edüp tahte'l-Futûr tenâvül olunurken

Şemahı hânı: Refîkımız kal‘a-i Bakü'de sûr sâhibi Revân hânına âdem gönderüp ba‘de't-ta‘âm Rükâl nehri sâhilinden kalkup (---) sâ‘at sahrâ ile giderken Bahr-i Haraz kenarından bir azîm asker nümâyân olup anlar gelüp biz anlara vararak anı gördük.

Yedi aded İrân-zemîn hânlarından evvelâ Revân hânı ve Gence hânı ve Lûr hânı ve Bakü hânı ve Gîlân hânı ve Moğân hânı ve (---) (---) (---) (---) (---).

Ve niçe sultânlar dahi cümle sûr libâsların geyinüp muhteşemâne *[314a]* arz-ı kâlây ederek on binden mütecâviz çapur askeri gibi derme çatma ve Terekeme ve Moğol ve Boğol ve Kımık ve Kumuk ve Kılmak ve Gökdolak ve Moğan ve Kazak tâ’ifelerinden ecnâs-ı mahlûkât âriyetî libâçe ve libâslar ile pür silâh olup kerrenây ve nefîr-i Efrâsiyâb'ların çalarak ve kös-i Hâkânîleri ve tablların ve tabl-bâzların döğerek balaban ve cura sûrnâ fasılları ederek bir alay-ı İrân-zemîn gösterdiler kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Hemân bu asker içinden Revân hânı at bırağup gelirken refîkımız Şemahı hânı eydür "Hey Evliyâ Aka! Mine heze Revân hânı geledir" dedikde hân gelüp ibtidâ hakîr ile at üzre görüşüp musâfaha idişüp ba‘dehû Bakü hânıyla bilişüp ve Gîlân hânıyla öpüşüp tâ Bakü kal‘asına üç sâ‘atde varınca âşnâ olduk. Andan zeyl-i Bakü'ye varınca kal‘anın burc [u] bârûlarından ve leb-i deryâda âmâde olan kullelerden ol kadar top endaht edüp şâdmânîler oldu kim kal‘a-i Bakü mürg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup hakîre hayli cebe satdılar. Meğer bu Bahr-i Haraz'ün karşu garb cânibinde Moskov kralının Ejderhân ve Balhân ve Sarây ve Haşdek ve Türk kal‘alarından elçiler gelüp sûr içün hedâyâlar getirmişler. Bu top şâdmânlarının bir aslı da anlara kal‘anın cebehânesi ve istihkâmın göstermek imiş. Bu hâl üzre kal‘a-i Bakü'ye bin elli yedi senesi mâh-ı Muharrem'inin evvel cum‘a gününde dâhil olup,

{Evsâf-ı kal‘a-i Bakü-yi Cân [u] serhadd-i Acem der-eyâlet-i Şirvân}

Azîm sumât-ı Muhammedî tenâvül olunup ba‘de't-ta‘âm Erzurûm Valisi efendimiz Defterdârzâde Mehemmed Paşa hazretlerinin nâmesin ve incü tesbîh ve mevvâc-ı Firengî hârâlarıyla şemşîr-i hoşkademi hedâyâ verüp safâsından "Hayr-makaddem, hoş kadem getirdiniz" deyü dilnüvâzlıklar

edüp Tebrîz hânının ve Nahşivân hânının varakların dahi verüp kırâ'at edüp "sûrunuz mübârek ola" deyü vâfir senâ-hânlık edüp hakîri hayli ta'rîf ve tavsîf etmişler. Andan Revân hânı, hakîri kendi hemşîresi sarâyına mihmânlığa verüp on gün on gice leyle-i Kadr ve ıyd-i adhâ-misâl safâlar edüp efendimizin mektûb-ı muhabbet-uslûbundan ve hedâyâlardan cümle hânlar huzûrunda hazz edüp sübha-i lü'lüyi göstermedik hân ve sultân komadı. Ol gün hakîre bir kat esbâb-ı Acemâne ve on tümen bisîtî-i şâhâne ihsân edüp ervâm-ı refîklerimiz ile şehr seyr [u] temâşâya şürû' etdik.

Evvela bu kal'a-i Bakü, sene (---) târîhinde Moskov kralı Dârâ Şâh'a tağallüben sâhil-i Bahr-i Haraz'da bir püşte üzre şekl-i murabba' bir sengîn binâ-ber kal'a-i ra'nâ etmiş. İç kal'asının cânib-i garba nâzır bir kapusu var, hadîd-i Nahşivânîdir ve dâiren-mâdâr cirmi yedi yüz adımdır ve yetmiş kulle ve altı yüz bedendir. Ve dîvârının kaddi kırk zîrâ'-ı melikî âlîdir. Kaya üzre olmağıla handakı yokdur.

Derûn-ı kal'ada ancak hâk-ı pâk ile sütür olmuş yetmiş aded hâne-i atîkler vardır. Ancak bir Haydar Şâh Câmi'i var, minâresi yokdur. Bu kal'ada hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan nişân yokdur. Lâkîn deryâ kenârında rıbât-ı azîminde bin mikdârı bâğlı ve bâğçeli ve câmi'li ve hân ve hammâmlı ve esvâk-ı şâhîli şehr-i ma'mûrdur kim cânib-i sülâsî sûr-ı kavî ile mebnîdir. Üç kapusu vardır, cânib-i şimâle Gîlân kapusu, cânib-i kıbleye Bâbü'l-ebvâb kal'ası kapusu, cânib-i garba leb-i deryâda Limân kapusu. Ve bu rıbât içre yedi pes-pâye minâreler zâhirdir kim isimleri ma'lûmım değildir.

Ve üç hammâmı var, ammâ Mirza Hân hammâmı gâyet rûşenâ hammâm-ı hoş-hevâdır. Çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen değildir. Lâkin sâhil-i bahrde Moskov serhaddi olmağıla güzîde şâhseven ve dizçöken askerleri vardır. Şirvân eyâletinde başka hânlıkdır kim üç bin askere ve on iki hâkime mâlikdir. Başka kazâsı ve yedi nâhiyesi vardır. Bir kaç kerre Moskov Kazağı karşu Edil nehrinden şaykalar ile gelüp Gîlân'ı ve bu Bakü nâhiyelerini nehb ü gâret etmişdir. Zîrâ karşu tarafı üç yüz mil Moskov diyârıdır. Hattâ ol sene bu kal'ayı Özdemiroğlu Osmân Paşa feth edüp Devlet-i Âl-i Osmân'da Kubâd Paşa hâkim iken Acem'in tahrîkiyle Moskov Kazağı gelüp bu Bakü kal'asın muhâsara edüp cümle küffâr dendân-ı tîğdan geçüp hâlâ cümle üstühânları sâhil-i bahrde bir püşte-i âlîdir.

Bu şehrin hevâsı latîf ve sevâhildir. Zîrâ kurâlarında *[314b]* pirinç ve kettân ve bâğ [u] bostân hâsıl olup latîf pembesi olur. Ammâ suyu cümle neft yağı kokar. Zîra bu şehr kurbunda yedi yerde neft me'âdinleri vardır kim her biri bir elvândır. Sarı ve kırmızı ve kara neft olur. Bu diyârın nevâhîlerinden Müskir ve Sendân ve Rîneb nevâhîleri ahâlîsi aslâ şem'-i asel ve şem'-i revgan yakmayup cümle kara neft yağı çerâğân yakarlar. Ammâ halkı gâyet ten-dürüst ve ten-perverdir. Ve câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır. Zîrâ iklîm-i örfiyyenin on sekizinci hudûdındadır. Arz-ı beledî (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârî (---) (---) (---) (---) (---). Ahâlîsi ekseriyyâ Sünnîlerdir.

Bu kal'a ile Demirkapu kal'ası mâbeyni leb-i deryâ ile dörd konakdır. Mâbeynde nevâhî-i Müskir kendleri vardır kim her bir kendi birer büleyde-i ma'mûredir. Ve göçer-evli Terekeme kavmi vakt-i zemistânda obaları ile konup göçerler. Ve yine bu Bakü'nün cânib-i şarkîsinde şehr-i Şaburan üç menzildir ve kal'a-i Şemahı yine şarkîsi tarafında beş konakdır ve yine Bakü'nün şîmâlî

tarafında şehr-i Gîlân (---) konakdır ve Şamâkî'nin bender iskelesidir. Çîn-i Hıtâ ü Hoten'den ve Fağfûr ü şehr-i Zenândan ve Kalmah ve Moskov'dan dâ'imâ elçiler ve ağır bâzargânlar gelüp metâ' getirirler. Ve dâ'imâ Moskov elçileri gelüp rehn dururlar. Acem diyârına ekseriyyâ semmûr ve balık dişi ve zincâb ve Bulğarî telâtin ve niçe elvân metâ'-ı gûnâ-gûn Moskov diyârından Gîlân'a ve bu Bakü'ye çıkar ve bu Bakü'den tuz ve neft ve za'ferân ve harîr alup Moskov'a götürürler. Zîrâ za'frânı ve harîri Lahîcân'dan şeffâflı ibrişimi olur ve Anadolu'da Za'ferânborlu'sunda latîf za'ferânı olur. Ve bu Bakü nâhiyelerinde ba'zı şûre yerler vardır. At ve âdem basup sehl dursa atın tırnağı ve âdemin ayağı yanar. Ba'zı yerleri hafr edüp kârbân halkı ol hafr içine tancere ile lahm ve gayrı ta'âm koyup ân-ı sâ'atde zemînin herâretinden ta'âm pişüp tenâvül ederler, aceb hikmet-i Hudâdır. Bu şehrin cânib-i şimâli kurbunda nehr-i Kür deryâ-misâl olup Bahr-i Haraz'a munsab olur. Ba'zı zemân Moskov'un Kazak-ı Akı kenarı sazlı gemileriyle bu Kür nehrine girüp âmedânî Acem şehirlerin nehb ü gâret edüp niçe bin Acem esîriyle mâl-ı ganâ'im alup esîrleri Gîlân bâzârına götürüp emân ile fürûht eder. Bir nehr-i azîmdir kim Tuna'ya mânend arîzdir, lâkin amîk değildir.

Bu Bakü şehrinin niçe gün seyr [u] temâşâsın ederken bir tarafdan Acem diyârının sûrların ve a'yân-ı kibârının zevk u şevklerin görüp seyr [u] temâşâ ederdik. Eğer bu Revân Hân'ı Takî Alî Hân'ın hemşîresinin Bakü hânına verildiği sûr-ı zifâfı tahrîr ve takrîr eylesek bir müdevven kitâb olur. Ancak bu şehrde on beş gün zevk [u] safâlar edüp hândan ve gayrı hânândan pençe, parçe ve akmişe-i fâhire ve yedi at ve üç re's çâker Gürcî ve bir semmûr Acemâne kürk ve dâmâd-ı Revân hânı olan Bakü Hânı Eşref Hân bir çapar yorğa ve bir şemâme amber ve iki tâvûsî şütür ve niçe ihsân [u] in'âmlar alup Revân hânı bin baş kârbân Erzurûm'a göndermeğe ta'ahhüd edüp Paşa efendimize bir semmûr kürk ve on çift Gîlân yayı ve altı Gürcî gulâmı ve on çift dendân-ı semek ve üç aded semâme-i amber hedâyâlar verüp muhabbetnâmesinde cümle tahrîr edüp hakîre harc-ı râh on tümen bisitî ve kırk beş âdemlerimize dahi on tümen Abbâsî ihsân edüp cümle a'yân-ı Bakü ve hânlar ile vedâlaşup hân dahi muhabbeten bizimle kal'a-i Bakü'den cânib-i kıbleye,

Kal'a-i serhadd-i Bakü'den Gürcîstân vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri ve kurâ vü kasabât ve kılâ'ları ve eyâlet-i hükûmetleri ve ibret-nümâları beyân eder

Evvelâ Bakü hânından ve Revân Hânı Alî Takî Hândan yüz aded pürsilâh nöker alıp kal'a-i Bakü'den cânib-i kıbleye leb-i deryâ ile şûre yerleri ve yedi yerde neft-i gûnâ-gûn ma'âdinlerin seyr [u] temâşâ etdik, acib sun'-ı Hudâdır.

Der-beyân-ı dühn-i neft: Kimi leb-i deryâda ve kimi nâhiye-i Müskir'de bi-emrillah yerden kaynayup çıkar. Lâkin germâb suları gibi ılıca sular gölcük gölcük olup suların yüzünde kaymak gibi yığılup durur. Şâh tarafından başka emânetdir kim taraf-ı şâha senevî yedi bin tümen akçe verir. Neft emîninin âdemleri mezkûr gölceğiz içre girüp kepçelerle nefti cem' edüp keçi tulumlarına doldurup diyâr diyâr sudâger tüccâr alup götürürler. Yedi sekiz gûne neft olur, ammâ sarı nefti gâyet makbûldür ve siyâh nefti şâhlıkdır kim cemî'î Acem diyârının Özbekistân ve Hindistân ve Irâk ve Kürdistân ve Al-i Osmân ve Gürcîstân ve Moğol ve Dağıstân *[315a]* serhadleri haddinde olan kılâ'lara bu kara nefti götürüp hîn-i muhâsarada şeb-i muzlimde meş'aller ile kal'a etrâfına çerâğân ederler ve asker-i İslâm kal'alarına hücûm etdiklerinde üzerlerine ve hâk-i pâlarına neftli yorgan ve köhne eşyâlar atup âteş-bâzlık ederler ve niçesine dahi kal'aları ve şehrleri mühimmâtlariyçün lâzımdır. Hattâ Şâh huzûrunda ve cümle der-i devletlerinde çerâğân olan meş'aller bu Bakü neftinden

hâsıl olur. Azîm vezni üzre sun‘-ı Hudâdır. Ammâ şeb [u] rûz nigehbânları var kim âteş değerse inkırâzu'd-devrân sönmeyüp ıhrak-bi'n-nâr olur. Anınçün her neft ma‘deninin kenarında dağlar gibi elenmiş hâk-i pâk âmâde yığılmış durur. Bir neft ma‘denine bir şerer isâbet etse hemân cümle re‘âya ve berâyâ üşüp neft üzre türâb nisâr edüp bi-emrillah def‘ olur. Bundan gayrı ilâcı yokdur. Ve niçe yerde kaya ve gârlarda dahi neft ma‘âdinleri var imiş, ammâ manzûrumuz olan bu Bakü neftidir. Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘at leb-i deryâda gidüp nâhiye-i Müskir'de Terekeme obalarında meks eyledik. Bu sahrâlarda Moğol ve Kumuk ve Terekeme ve Yaka Türkmânları vakt-i zemistânda obaları ile meks edüp sevâhillenirler, gâyet mahsûldâr dârü'l-karâr diyârdır.

{Der-sitâyiş-i niheng-i pîl-kûş-ı Bahr-i Haraz}: Andan kalkup yine leb-i deryâ ile giderken temevvüc-i Bahr-i Haraz ile sâhil-i deryâda bir balık düşmüş, kaddi kâmil yüz adım idi. İki başı var, biri kuyruğu yerinde yılan başlı, biri büyük başı ki hammâm kubbesi kadar var idi. Gûyâ tasvîrlerde tahrîr olunan ejdehâ tasvîri başına müşâbih idi. Üst çenesinde yüz elli dendânları var ve alt çenesinde yüz kırk sinni var. Her bir dişi birer zirâ‘ tavîl ve âdem uyluğu gibi kalın dişleri ve fil kulağı gibi gûşleri ve müdevver sofra cirminde gözleri var. Ve cümle vücûdu kunduz tüğü-misâl tüğlü bir mahlûk-ı Hâlık ve bir mehîb ü mefret balık idi. Cümle ehl-i Bakü ve Demirkapu ve kavm-i Şemahı cem‘ olup temâşâ ederlerdi. Hoca Sarı Hân nâm bir seyyâhân-ı Bahr-i Haraz eydür: "Bu Bahr-i Haraz'a mahsûs bir nehengdir kim mellâhân-ı bihâr, bu mâhîye neheng-i pîl-kûş derler. Cemî‘î mâhîler bu balıkdan havf ederler" dedi. Ammâ hakîkatü'l-hâl bu Bahr-i Haraz sâhilinde olan ibret-nümâ bir deryâda yokdur. Hattâ leb-i deryâda ol kadar derya mahlûku kabları ve lâşeleri vardır kim diller ile ta‘bîr olunmayup bir bahr mahlûkuna müşâbeheti yokdur. Çâr-kûşe ve şekl-i muhammes ve topuz gibi başı müdevver ve kuyruğu ince mahlûklar olur. Ammâ mâhî-i kepî ve mâhî-i minâ gûyâ murassa‘ bir zirâ‘-ı mâhîdir. Ve mâhî-i lipâta ve mâhî-i sürhendâm ve mâhî-i sebz ve mâhî-i sîmî ve niçe bin elvân mâhîleri var, amma ma‘lûmumuz olup tenâvül olunan bu gûne mâ’idelerdir. Ve bu Bahr-i Haraz ol diyârın mellâhları takrîri üzre Karadeniz'den bir buçuk kadar vâsi‘dir. Dâiren-mâdâr cirmi dörd bin mildir. Ve bir yire ittisâli yokdur. Başka bir bahr-i azîmdir. Ve Karadeniz gibi içinde aslâ cezîresi yokdur. Cezîre-i ma‘mûreler Akdeniz'e mahsûsdur kim sağîr ve kebîr cümle iki bin kırk cezîrelerdir. Kırkı cezîre-i azîmlerdir. Meselâ; cezîre-i Kıbrıs ve Girid ve Mora ve Rodos ve Midilli ve İlimni ve İstendil ve İstanköy ve Sakız ve Nakşa ve Zanılsa ve Kefalonya ve Cicilya ve Korsika ve Sardilya ve Malta misillü niçe cezîreler vardır. Her birinde beşer onar ve yetmişer seksener mikdârı kılâ‘-ı metînler ve nehr-i azîmler vardır. Ammâ bu Bahr-i Haraz'da bir cezîreli yer yokdur. Ammâ limânları çokdur ve talattum-ı deryâ-yı tebbâsı (?) Karadeniz'den şedîd olur. Tûlunun nihâyeti Fağfûr hududu vilâyetinde nihâyet bulur kim ıklîm-i sâbi‘in nihâyetidir. Garb tarafı diyâr-ı Moskovdur. Şark tarafı Gîlân-ı Acem ve Özbek ve Bulgar ve Kalmâğ ve Çîn ve Fağfûr ve Kazak'dır kim bu Kazak tarafıyla Moskov ma-beyni şiddet-i şitâda bu bahr müncemid olup yedi ay sedd-i yahbend olup üzerinden Kalmah Tatarları ubûr edüp diyâr-ı Moskov'ı nehb ü gâret edüp esîrlerin Çîn-i Hıta ve Hoten'de fürûht edende bây kişi olurlar. Ammâ bu Gîlân ve Bakü ve Demirkapu ve Türk kal‘aları önünde bu Bahr-i Haraz aslâ donmaz, zîrâ sevâhil taraflardır. Ve bu cânibde bu bahrin nihâyeti Bâbü'l-ebvâb ta‘bîr etdükleri Demirkapu'dan cânib-i kıbleye içeri bir körfezdir. Dağıstân pâdişâhı hudûdunda leb-i Haraz'da Avar ülkesine karîb Türk nehri kenarında Moskov'un Türk kal‘asında bu bahr nihâyet bulur. Kıbleden *[315b]* şimâle tûlânîce vâkı‘ olup tûlı dörd bin mildir. Ve umkı, ka‘rı nihâyeti üç ıskandil boyudur, ya‘nî üç yüz zirâ‘ derin yeri vardır. Ve bu rûy-ı deryâda bin pâre gemileri vardır kim diyârdan diyâra tüccârân-ı berr [u] bihâr götürüp kâr ederler. Ammâ cemî‘î

keştîbânları Moskov kâfiri Kazağı şaykalarından havf edüp rûy-ı deryâda azîm ceng-i perhâş ederler. Lâkin bahr-i Esved ve bahr-i Sefîd ve bahr-i Okyonus ve bahr-i Muhît kalyonları gibi azîm karaka keştîleri yokdur. Ancak küpeşteleri kamış sazlı hûrde gemileri ve hûrde mişkât topları vardır. Rûm deryâsı gibi sâhib-i mahâret keştîbânları yokdur. Deryâ üzre neberd-i zevrâk Fireng-i pür-renge ve Âl-i Osmân-ı evrenge mahsûsdur kim gemilerinde ikişer üçer bin asker olup ikişer üçer yüz top çeker karavana kalyonları olup bahr-i Sefîd üzre Fireng ile ceng ederler. Ammâ bu Bahr-i Haraz mellâhları ancak Moskov Kazağ'ı kayıklarıyla ceng ederler. Ez-în-cânib bu Bahr-i Haraz kenarından cânib-i şarka düz sahrâlar içre yine nâhiye-i Müskir'de (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ülke-i Şaburan-ı hükm-i Şirvân

Hâlâ Şirvân büleydelerinden bir şehr-i müzeyyendir. Lâkin Demirkapu hudûdunda tahrîr olunmuşdur. Kadîm-i evvelde İsfendiyâr binâsıdır. Üzerine Hülâgû Moğol'u gelüp harâb u yebâb, halkın kebâb ve hânelerin türâb edüp berbâd etmişler. Ba‘dehû yine imâr olup sene (---) târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis vezîri Özdemirzâde Osmân Paşa sene (---) de Demirkapu'yu feth etdükde bu şehr-i Şaburan'un cümle sünnî ahâlîleri itâ‘at edüp sancakbeği tahtı olmuşdu. Ba‘dehû Sultân Murâd-ı Râbi‘ cülûsu ibtidâlarında kızılbaş Şirvân-zemîne istîlâ edüp bu şehr-i Şaburan'ı dahi kendüler zabt u rabt etdiler. Hâlâ Demirkapu haddinde sultânlıkdır. Ya‘nî sancakbeği tahtıdır kim Tebrîz-i dilâvizden sonra âb u hevâ cihetinde bu şehr memdûh-ı İrân-zemîndir. Ve ıklîm-i hâmisin nihâyetidir. Ve hâlâ bir ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i mutavassıtadır. Cümle yetmiş mihrâbdır ve yetmiş mahalledir.

Cümleden Câmi‘-i kebîr, Uzun Hasan Şâh Câmi‘i ve Tokmak Hân Câmi‘i ve Avşar Hân Câmi‘i. Uzun Hasan Câmi‘inin misli bu arâzî-i ma‘mûrde yokdur, meğer Mısır'da Uzun Hasan-ı Ekrâd câmi‘i ola. Ammâ bu Şaburan Câmi‘inde olan Kâşî çîn ve havz-ı fevvâreler bir diyârda yokdur. Özdemiroğlu Osman Paşa Demirkapu'dan her cum‘a alay-ı azîm ile gelüp bu câmi‘de ibâdet edermiş. Vâcibü's-seyr bir ibâdethane-i kadîmdir kim bunda olan hûrdekârlık, merğûb zîbâ san‘atlar ve elvân elvân nakş-ı bukalemûn-ra‘nâ tasarruflar var kim ilm-i mi‘mârîden haberdâr olan üstâd-ı bennâlar bu câmi‘de olan kâr-ı mermer-bürü görseler engüşt-ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân kalır. Ve bu şehr dahi bir mahsûldâr vâdî-i Müskir içre vâkı‘ olmuş gül-i güstânlı ve meyve-i dırahtistânlı hıyâbân, Şirvân hudûdunda şehr-i Şaburan'dır. Cümle yedi nâhiyesi var. Her biri birer seb‘a-i seyyâre ismiyle ma‘rûfdur. Meselâ nâhiye-i [Utarid, nâhiye-i Zühre, nâhiye-i Mirrih, nâhiye-i Müşteri, nâhiye-i Zühal].

Andan cânib-i lodosa meyyâl göçer evli nâhiye-i Müskir içre 6 sa‘at gidüp leb-i deryâdan ba‘îd bir vâsi‘ fezâda,

Menzil-i kend-i Çarhî: Demirkapu hudûdunda Dağıstân pâdişâhı Şemhâl Şâh'ın hâssıdır. Özdemirzâde Osmân Paşa ihsân eylemek ile hâlâ yine dest-i Acem'de iken Şamhâl hükmünde kalmışdır. Beş yüz hâneli ve câmi‘ ve hammâmlı ve kârbânsarâylı ve çârsû-yı bâzârı endekli büleydecikdir. Halkı ekseriyyâ Dağıstân'ın Kumuk kavmidirler. Yahşi zırh düzerler. Andan yine cânib-i cenûba (---) sâ‘at gidüp kasaba-i Rükâl sol cânibimizde kalup yine nâhiye-i Müskir içre

Evsâf-ı bender-i bâb, ya‘nî şehr-i Bâbü'l-ebvâb, a‘nî Sedd-i İskender-i Zülkarneyn, kal‘a-i Demirkapu

Cemî‘î müverrihân-i âlemân tahrîrleri üzre kıbel-i Hak'dan İskender-i Zülkarneyn'e [1001] âyeti ile fermân olunup İskender sedd-i Ye’cûc'u binâ edüp bu Demirkapu zemînine gelüp görse kim Dağıstân hudûdunda sahil-i bahrde bir cây-ı dilküşâdır. Vezîri Rîstalis ve Fisagores-i Tevhîdî ve hazînedârı Bitilîs ve Câlinus ve Bukrât ve Sokrât hukemâ-yı kudemâ-yı dûr-bîn efkâr-ı cihân-ârâlar ile meşveret edüp bu Demirkapu zemînin irtifâ‘a alup bu Bahr-i Haraz'ın arzını Karadeniz'den *[316a]* ziyâde irtifâ'da bulup Bahr-i Haraz'ı Karadeniz'e mahlût etmeğe murâd edinüp Bahr-i Haraz ile Karadeniz mâbeynine ilm-i hendese sâhibleri ukalâ-yı zû-fünûn mühendisler gönderüp üçüncü günde Dağıstân ve kûh-ı Elburz dâmeninden Karadeniz sâhilinde Mikrilistân hudûdunda Karadeniz'in nihâyeti olan nehr-i azîm Faşa çayına varup anda dahi irtifâ‘ alup ilm-i hendese ile Karadeniz'i Bahr-i Haraz'dan yigirmi arz-ı süflîde bulup üçüncü günde yine İskender'e mâ-vaka‘ı üzre takrîr ederler. Hemân İskender Bismillah ile bu Demirkapu kurbunda Bahr-i Haraz kenarında üstâd-ı kûhken ve nakkâblara mühimmât ve levâzımâtlar verüp yetmiş gün ka‘r-ı zemînde yedi bin adım zemîn içre giderler. Cümle hukemâ-yı kudemâ "Yâ İskender! Sen sedd-i Ye’cûc'ü binâ etmeğe me’mûr edin, buna me’mûr değilsin ve buna mübâşeret etmen tûl-i emeldir. Gerçi bu Bahr-i Haraz ile Bahr-i siyâhın mâbeyni dağlar aşup piyâde âdem üç günde reh-revlik edüp varır. Lâkin kûh-ı Elburz dâmeninde yalçın çakmak taşlı kayalar vardır. Anlara tîşe urup nakb edince niçe bin hazîne telef olup ömre zamân ister. İlm-i nücûm üzre sizin müddet-i hilâfetinize otuz iki sene vardır. Şimden sonra taraf-ı Hakka yönelin ve dahi enfa‘ işler vardır, anı eylen" deyü cümle hukemâ, İskender'in Bahr-i Haraz'ı Karadeniz'e mahlût etmemesine zâhib olup Karadeniz'i İslâmbol boğazından kesüp Üsküdar ile Sarâyburnu'ndan aşağı Makedonya şehrin gark etdirip ve Kaydefâ şehirlerin gark-ı âb etdirmeğe sevk ederler. Hikmet-i Hudâ İskender dahi ol gice bir muhavvif vâkı‘a görüp Bahr-i Haraz'ı Karadeniz'e halt etmeden ferâğat edüp yine cümle hukemânın re‘yiyle İskender-i Kübrâ bu Demirkapu'dan yedi konak Dağıstân dağları içre Karadeniz'e varınca üç kat rasîf sedd-i İskender ve üç kat handak-i azîm çeküp Bahr-i Haraz ile Bahr-i siyâhın mâbeynin sedd etmişdir kim şark cânibinde İrân u Tûrân kavmi, garb cânibinde Deşt-i Kıpçak kavmi ve Benî Asfer ve Sal‘ât ve Kırım ve Rus-ı menhûs tâ’ifesi mâbeynlerinde hudûd etmişdir kim hâlâ kûh-ı Elburz içinde ve Irak-ı Dâdyân dağlarında üç kat dîvâr ve üç kat handak hafr-i azîmi bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîrin manzûru olmuşdur. Ekseriyyâ Kırım'dan Kumuk diyârına giden hânlar im‘ân-ı nazar ile nazar etse ma‘lûmları olur. Bir rivâyetde İskender binâ etdüğü bu sedd-i rasîfdir, derler. Ammâ İskender hılâfetinden vilâdet-i Resûlullah'a gelince bi-kavli Muhammed ibn İshak 882 sene idi.

Andan bu zamân-ı seyâhatimize gelince Hicret-i Nebevî'den bin elli yedi sene olup İskender'den bu âna dek bin tokuz yüz otuz tokuz sene olmağıla mezkûr sedd-i İskender'in câ-be-câ yerleri münhedim olup niçe yerde burc [u] bârûları kalmışdır. Her biri birer sedd-i Kahkahâ-misâl nümâyândır. Ve handak-i amîkleri rimâl-i türâb ile mâl-â-mâl olmuşdur. Manzûru olanlara nihân değildir. Ammâ *Târîh-i Tuhfe* kavli üzre "Bu Bahr-i Haraz'dan İskender'in yetmiş günde ka‘r-ı zemînde hafr etdirdiği yerden Bahr-i Haraz yol bulup zîr-i zemînden cereyân ederek Faşa çayıyla Karadeniz'e munsab olur", demiş ammâ hakîr buna i‘tirâz etdim ki bin elli târîhinde Azak gazâsına giderken kal‘a-i Tarabefzûn'dan Mikrilistân'a ve andan Abaza diyârına giderken mezkûr Faşa çay-ı azîminin sâhilinde meks edüp, bir âb-ı hayât nehr-i lezîzdir kim niçe kerre nûş etdik, bu hâlâ seyâhat edüp manzûrumuz olan Bahr-i Haraz zehr-i mâr-misâl bir semm-i helâhîl-i Bahr-i Haraz'rdır, âdem tahâret etse avret yerini âteş-misâl yakar. Niçe zîr-i zemînden Faşa çayının âb-ı hayâtıyla Karadeniz'e mahlût olur, galat tefekkürdir. Zîrâ

"Senîden ki bûd mânend dîde" [101]

demişler. Ammâ İskender-i Zülkarneyn bu Dağıstân seddinin Karadeniz kenarında Faşa nehri üzre bir sedd-i metîn kal‘a binâ etdüğü Tarabefzûn seyâhatinde tahrîr olunmuşdur. Ve bir sedd-i metîn dahi mezkûr rasîfin Bahr-i Haraz ucunda bu Demirkapu'yu binâ etmişdir kim hâlâ Demirkapu dağının dâmeninde deryâ içine girmiş bir sedd-i kal‘a-i bâbü'l-ebvâb-ı kavîdir.

Eşkâl-i ahvâl-i kal‘a-i Bâbü'l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu: İbtidâ bânîsi Hazret-i İskender-i Zülkarneyn'dir kim nübüvvetinde ba‘zılar ihtilâf etmişler. Ba‘dehû Âl-i Emeviyyûn'dan emirü'l-mü’minîn Yezîd b. Abdülmelik, Mu‘aviye kızı Âtike Hâtûn'dandır. Sene 500 târîhinde Havâricî destinden feth edüp cümle Dağıstân ülkelerinin ahâlîleri İslâm ile müşerref oldular.

Ba‘dehû niçe yüz kerre bu *[316b]* Demirkapu kal‘ası muhâsaralar çeküp kâh harâb ve kâhî imâr olup âhir sene 986 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis vezîrlerinden Özdemiroğlu Osmân Paşa serdâr-ı mu‘azzamlık ile deryâ-misâl cüyûş-ı muvahhidîn cem‘iyyetiyle bu kal‘a altına vardıkda derûn-ı kal‘ada olan Sünniyân şâh-ı gümrâh tarafından hâkim olan Çerâğ Halîfe'yi kayd-bend edüp cümle revâfızları dendân-ı tîğdan geçirüp cümle kızılbaşların başların ârâyiş-ı sükû[n] edüp Demirkapu hânını kellelerle Ordu-yı İslâm'da kal‘a miftâhların Osmân Paşa'ya teslîm edüp Çerâğ Hân'ın kellesin galtân edüp çerâğı sönüp şâmı ahşâm olur. Ba‘dehû cemî‘î guzât-ı müslimîn *Allah Allah* ile kal‘aya girüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet edüp müjde haberleri der-i devlete gidüp Osmân Paşa müstakıllen Şirvân eyâletine hâkim [ü] serdâr-ı mükerrem bu kal‘a-i Demirkapu'yu ta‘mîr u termîm edüp gûyâ bâb-ı hadîd-i cedîd-i metîn olup bu kal‘adan cemî‘î guzât-ı müslimîn diyâr-ı Şirvân'a şebhûnlar salup yetmiş pâre kılâ‘-ı metîneleri kabza-i teshîre alup eyâlet-i azîm olur ve bin aded yeniçeri ve dörd bölük sipâhîleri ağalarıyla ve on oda cebeci ve on oda topcıyân-ı dergâh-ı âlî ve altmış aded top-ı kal‘a-kûp ve beş yüz sandûka cebehâne ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtın tekmîl ve mükemmel edüp yeniden üç bin kul konup ve Revâli eyâleti on beş bin asker ile muhâfiz kalup adl [ü] adâlet ederek ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân olur kim gûyâ Şâm-ı cennet-meşâm olur. Deşt-i Kıpçak tarafından ve Çerkes ve Dağıstân tarafından yollar açılup diyâr-ı Kırım'dan Tatar askeriyle mühimmât ve levâzımâtlar gelmede ve mukaddemâ feth olan Ahıska ve Revân ve Gence ve Tiflis ve Tomanis ve Şemahı câniblerinden serhad askerleri gelüp gitmeden ol kadar imâristân olur kim gûyâ adl-i Ömer ile ma‘mûr olmuş bir diyâr olur. Tâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ cülûsu senelerinde sipâh ve yeniçeri zorbaları ısyân [u] tuğyânı mahallinde şâh-ı Acem firsat bulup sene (---) târîhinde imdâd gelmedüğü ecilden emân ile kal‘ayı Şâh (---) teslîm edüp cümle guzât-ı müslimîn Dağıstân'a, andan Çerkezistân'a, andan diyâr-ı Kırım'a dâhil olurlar. İlâ yevminâ-hâzâ bu kal‘a-i sedd-i üstüvâr dest-i Acem'de ol kadar ma‘mûrdur kim gûyâ vilâyet-i Şirvân'da imâristân-ı Enûşirvân'dır. Hâlâ dest-i Acem'de hânlıkdır ve kadılıkdır. Ve on iki hükûmetdir kim münşî ve kelenteri ve darûgası ve yasavulu ve korucu ve dizçöken ağası ve çiğyiyen akası ve iki bin dizçöken tülüngisi var. Cümle-i cümele tokuz bin şâhseven ve şâh destinden dolu içmiş nökeri vardır. Bu kal‘a hânıyla mülâkât olup leb-i deryâda burc-ı Kaytak Hân üzre deryâya nâzır bir sarây-ı âlîyi döşeyüp dâ’imâ seyr [ü] temâşâ ederdik. Revân ve Gîlân ve Bakü hânlarının mektûb-ı muhabbet-uslûblarından hazz edüp şeb [u] rûz tatyîb-i hâtırımızla mukayyed idi. Seksen sâle bâliğ bir kırçıl hân-ı nâ-bâliğ Şâhseven Şefî‘ Hân nâm bir hân-ı hâm idi kim şeb [u] rûz mest-i nevrûz idi. Lâkin nükte-şinâs ve şi‘r-âşnâ ve hattât ve hoş-sohbet hân idi. Hakîre beş tümen harc-ı ma‘ûnet verüp rûz-merre ta‘yînâtımız matbah-ı Keykâvûs'dan

mihmândârlar dârımıza getirirlerdi.

Ecrâm-ı kal‘a-i Bâb-ı hadîd: Sebeb-i tesmiyesi oldur kim bânî-i evveli olan İskender-i Zülkarneyn bu sedde bir demir kapu inşâ edüp nigehbânlar komuş idi. Tâ Enûşirvân asrına gelince ol bâb, hadîd olmağıla Demirkapu nâmıyla müsemmâ bir kal‘a-i üstüvârdır. Ba‘dehû bânî-i sânisî Enûşirvân'dır. Ba‘dehû bânî-i sâlisi Yezdcird Şâh'dır. Bânî-i râbi‘-i Şâh İsmâ‘îl'dir. Bânî-i hâmisi Özdemirzâde Osmân Paşa'dır kim ilâ yevminâ-hâzâ sedd-i Kahkahâ bir kal‘a-i metîndir. Kûh-ı Argın ve kûh-ı Düneb dâmenlerine vâki‘ olmuşdur. Bir cânib-i garba Bahr-i Haraz kenarına vâki‘ olup cümle esâs dîvârını talattum-ı deryâ döğer. Bu dîvârları Yezdcird Şâh'dan sonra Haraz Şâh binâ etdüğün leb-i deryâda İskele kapusu üzre Fârisî ebyât ile târîhi tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu deryâ cânibinde İskender'in binâ etdüğü sedd-i hâytlar deryâda müstağrak olduğu nümâyândır. Ammâ arîz [u] azîm, dîvâr-ı kadîm imiş. Mülûk murâd edinse ol dîvârdan kal‘aya gelince liman olmak mümkün idi. Hâlâ burc [u] bârûları bahr içre âşikâredir. Bu deryâ tarafi dîvârı kûh-ı bâlâya varınca tûlu bir ok menzili deryâ kenarıdır ve deryâdan yine kal‘a ensesindeki kûha *[317a]* varınca kal‘anın arzı bir puta oku menzilidir. Bu kal‘a ilm-i hendese üzre bir püşte-i âlîde şekl-i muhammes binâ olunmuşdur kim bu hakîrin, gerçi dahi kesret-i seyâhati yokdur ammâ bu tarh [u] tarz üzre bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve havâleden emîn kal‘a görmedim ve üstâd-ı mühendis [ve] bennâ-yı âkıbet-endîş bu kal‘ayı üç bölük inşâ etmiş ve cümle üç aded metîn ve kavî üç kat hakkâ ki demir kapulardır. Kal‘anın bir bölüğü şark cânibine, safh-ı cebele hâ’ildir. İkinci kapu şehr içine meftûhdur. Ve cânib-i kûh-ı Argın'a hâ’il olan dîvârda iki kapu vardır ve aşağı şehre mekşûf iki bâb-ı kavî dahi vardır. Biri Müskür kapusudur kim cânib-i şarkda nâhiye-i Müskür'e mekşûf olduğiyçün Bâb-ı Müskür derler. Bundan hurûc edenler at arabalarıyla üç günde kal‘a-i Şemahı'ya ererler. Ve bir kapu dahi cânib-i cenûba, Deşt-i Kıpçağ'a ve Kırım ve Çerkezistân'a Dağıstân'a gider. Dağıstân'a at arabası işlemez amma Moskov'un Türk kal‘asına ve vilâyet-i Kazan'a ve Deşt-i Kıpçağ'a cümle at arabaları işler. Ve bu kal‘anın üçüncü bölüğü cânib-i bahre düşmüşdür. İçinde ol kadar âbâdân yokdur. Henüz Karçığa Hân kal‘a müstahfizânları ve dizçökenler içün hâneler binâ ederdi ve Gîlân ve Bakü tarafından gelen tüccâr-ı sevdâgerlerin at arabaları bu hisâriçe bölüğünde mâl-â-mâl olup durur. Zîrâ bu diyârda taş ve sarp râh [u] güzergâh olmamağile cümle at arabaları işler. Ve deryâdan niçe bin keştîler işler. Anınçün ganîmetdâr diyâr bir kal‘a-i üstüvârdır. Bu hisâb üzre bu kal‘anın dâiren-mâdârında ve enderûn [u] bîrûnında cümle (---) aded kapulardır. Ve kal‘anın şekl-i murabba‘ı dâiren-mâdâr on bir bin altmış adımdır. Ve yetmiş kulle-i azîmlerdir kim her birinde gurebân [u] mücerredân içün birer medrese ve birer mescid mukarrerdir. Talebelerine Bakü kal‘asından çerâğ içün siyâh neft ta‘ayyün edüp rûz [u] şeb matbah-ı Keykâvûs'dan çobra-i gendümlerin suhte ve atlara merreteyn bezl-i it‘âm ederler. Bir nezâketle ulemâya kal‘ayı hıfz [u] hırâset etdirirler. Ve bu mezkûr yetmiş kulleden mâ‘adâ kal‘anın etrâfında cümle yedi bin altmış dendân-ı bedendir. Her şeb-i muzlimde ve gayr-ı mâhtâbda neft yağıyla kal‘ayı çerâğân ederler. Zîrâ eğer berren ve eğer bahren on üç kavm-i adüvv-i cânîsi vardır. Evvelâ deryâda Moskov Kazağı kâfiri gemilerle her bâr gelüp taşra nevâhîleri gâret eder. Ammâ zeyl-i hisâra gelemez. Leb-i deryâda yetmiş pâre balyemez topları vardır. Cümlesi Âl-i Osmân toplarıdır kim, mücellâ ve musaykalı şa‘şa‘asından âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Ve bir hasm-ı kavîsi cânib-i garbîsinde Âl-i Osmân ve Tatar-ı Kırım ve Kalmahdır. Ve cânib-i cenûbunda Çerâkise kavmidir. Ve kıble cânibinde adüvv-i ekberi Dağıstân'ın Kumuk kavmidir. dahi cânib-i şarkîsine meyyâl düşmanı Tomris Hân ülkesi Gürcîstânıdır. Ol ecilden her şeb suhtevât ve dizçöken nökerât ve neferât ve çıplaklar burc [u] bârûlar üzre "Hudâ hûb" deyü feryâd edüp keşik beklerler.

Ve cümle düşmanlarının havf [u] haşyetinden kal‘aya hâ’il bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden kûh-ı Düneb nâmıyla bir cebel-i âlî vardır, çengelistân ve hıyâbândır, anda şeb [u] rûz elli nefer nigehbân-ı tülüngiyân âmâde durup bu kal‘a üzre bir tarafdan bir yâğı ve bâğî ve zâğî urguncu asker zâhir ü bâhir olsa hemân ol kûhda yığılmış hizemlere âteş urup ahâlî-i kal‘ayı âgâh ederler.

Ve derûn-ı kal‘ada olan imâretleri beyân eder: Evvelâ kal‘anın cümle dîvârında olan taşları cümle fil cüssesi kadar çâr-kûşe taşlardır kim hâlâ zamânemiz benî Âdemleri ol taşın bir dânesin elli âdem ilm-i cerr-i eskâl ile kaldırmağa kâdir değillerdir. Ve derûn-ı kal‘ada cümle hak-i pâk ile mestûr bâğ u bâğçesiz bin iki yüz hâne-i tarz-ı kadîmdir. Lâkin kal‘anın cenûb tarafındaki dîvâra muttasıl bir sarây-ı azîm vardır kim bunda olan ilm-i hendese üzre mi‘mâr-ı bennâ hurdekârlığı İrân-zemînin bir sarâyında yokdur. Ve bu sarâya muttasıl bir câmi‘-i kebîr var. Minâresi münhedim olmuşdur. Bu dahi ibret-nümâ bir câmi‘-i ra‘nâdır. Ve bu câmi‘ kurbunda âb [u] hevâsı latîf bir hammâmı vardır. Osmânlı tarzı binâ olunmuş ammâ bânisi ma‘lûm değildir. Ve bir çeşme-i âb-ı hayâtı var. Ve cânib-i şarka mekşûf Kayık kapusu kurbunda Özdemiroğlu câmi‘i ve hânları ve dükkânları vardır. *[317b]* Ve kal‘adan taşra bir varoş-ı müzeyyeni vardır. Cümle bin mikdârı hâne-i zîbâlardır. Cânib-i selâsında bâğ u bâğçesi çokdur ammâ dârü'l-it‘âmı, imâreti yokdur. Câmi‘ ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârı çokdur. Gûnâ-gûn ehl-i sanâyi‘i vardır. Ammâ ekseriyyâ halkı gûnâ-gûn ibrişim mebrûm edüp kifâflanırlar. Ve câ-be-câ Kumuk halkının çoğu göbe gerevge zırh düzerler. Ekseriyyâ cümle halkı Sünnî ve Şâfi‘î-mezheblerdir. Muhteşem ve sâhib-i dârât ankâ kimesneleri yokdur. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbesi çokdur. Zirâ İbn Havkal (?) kavli üzre on sekizinci ıklîm-i örfiyyedendir. Ammâ yedinci iklîm-i hakîkînın ıklîm-i hâmisi vasatında ve bahr-i Haraz kenarında vâkı‘ olmağıla hevâsı sevâhile karîbdir. Anınçün mahbûb ve mahbûbesi memdûhdır. Arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî on yedi sâ‘at ve yedi derece ve iki dakîkadır. Karşu cânibi deryâ aşrı garb tarafına Moskov hükmünde üç yüz mil ba‘îd Heşdek ve Kazan ve Alatar vilâyetleridir, dahi anların mâverâsı Deşt-i Kıpçak ve Heyhât sahrâlarıdır kim hâlâ ol sahrâ-yı ferah-fezâlara yigirmi sâldir kim Kılmah Tatarlarından Taysı Şâh ve Moyoncak Hân ve Koba Kalmah Hân beşer altışar kerre yüz bin kavm ile sahrâ-yı Heyhât'da konup göçerler. Ba‘zı sene tâ Kırım diyârına ılgar edüp şebhûn salanlar Azak kal‘ası kurbunda Gügümlü Suyu kenarında Mısır'dan ma‘zûl Gürcî Mustafâ Paşa'yı şehîd etdiler. Bu mezkur Kalmak küffârlarıdır. Gerçi küfr [ü] dalâlet ve dîn [ü] diyânet nedir bilmezler, ammâ böyle bir behâ’im makûlesi bâğî ve dağî sahrâ-nişîn mahlûk-ı pîl-tenlerdir. Ekser evkâtda bâzârlığa Bahr-i Haraz kenarında Moskov'un Kazan ve Heşdek şehirlerine gelüp emân ile yağların fürûht edüp niçeleri Moskov tüccârlarıyla gemilere süvâr olup bu Demirkapu'ya gelmeğe başladılar. Ve bu Demirkapu bender-i iskele olmağıla ta Çîn [u] Mâçîn'den ve Hıtâ vü Hoten'den ve Fağfûr u Moskov diyârlarından her sene niçe bin keştî gelüp azîm gümrük hâsıl olur. Al-i Osmân hükmünde iken iskelesinden ve eyâlet-i Şirvân'dan senevî iki yüz kırk yedi yük akçe tahsîl olup cümle nökerlerine ve eyâlet-i Şirvân'da yedi sancak sultânlarına ve sulh [u] salâh içün Dağıstân pâdişâhına hâslar ve ulûfeler verilir. Hâlâ bu nizâm [u] intizâmı Özdemiroğlu Osmân Paşa fethinde Dal Mehemmed Efendi tahrîri üzre zabt edüp adâlet ederler. Hâlâ ol tahrîr üzre eyâlet-i Şirvân yetmiş kazâdır ve yedi hânlık ve on iki sultânlıkdır. Ammâ Osmân Paşa tahrîri üzre timar ve ze‘âmet yokdur, ammâ sultânların ve gayrı hâkimlerin hâslarına vaz‘-ı yed olmayup gâyetü'l-gâye ma‘mûr u âbâdân diyâr-ı Şirvândır. "Allahu Te‘âlâ yine Âl-i Osmân'a müyesser ide" deyü cümle ahâlîsi du‘â ederler. Hattâ biz bu Demirkapu'da iken Âsitâne-i Sa‘âdet tarafından bir Gökdolak çaşıt hâna gelüp eydür: "Hânım! Geçen sene Osmânlı Akdeniz içinde cezîre-i Girid'de Yûsuf

Paşa nâm serdâr eliyle Hanya derler nâm bu kal‘a-yı benâmı alup asker koyup feth-i meserreti haberi Kayser Şâha gelüp azîm şâdmânlar oldu. Ve İbrâhîm Hânlarının Şehzâde Mehemmed nâm evlâdı dünyâya gelüp yine azîm şâdmânîler olup yedi gün yedi gice azîm çerâğân-ı Kayser-zemîn oldu" deyince kızılbaşlar hazzitmeyüp Şirvân [ve] Şamâkî ve Gîlânî sünnîler zevk [u] safâ edüp raks etdiler. Zîrâ Âl-i Osmân'ın bir yeşil alem-i Resûlullah'ıyla bir serdâr-ı mu‘azzam gelmesine muntazırlardır. Allah müyesser eyleye.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Demirkapu: Âl-i Emeviyyûn'dan sene 500 târîhinde Yezîd b. Abdülmelik kim Mu‘âviye duhteri Âtike nâm hâtûndan mütevellid olan Halîfe Yezîd'dir. Şâm'dan deryâ-misâl asker ile bu Demirkapu'da havâricîler üzre ceng-i azîm olup yedi yüz aded ziyâret-i sahâbe-i güzîn *Rıdvanullahi aleyhim ecma‘în:*

Cümlesi Demirkapu'nun garb tarafindaki dîvârın taşrasında bir mil ba‘îd mezâristân [u] cebbânistân vardır, anda medfûnlardır. Ve dahi diyâr-ı Acem'de hâkânı münhedim eden yine Âl-i Emeviyyûn'dan Hişâm b. Abdülmelik hılâfetinde Şâm'dan deryâ-misâl asker Dağıstân ve Kumuk ve Tâbserân ve Kaytak ve bu Bâbü'l-ebvâb kal‘alarını feth edüp cümle ahâlîleri İslâm ile müşerref oldukları senede yine bu Demirkapu'da şehîd olan sahâbe-i kirâmın merkad-i âsitânları bu cebbânede medfûnlardır. Kimi kıbâblı ve kimi seng-i mezârında sülüs hatt-ı ma‘kal ve hatt-ı kûfî ile niçe yüz kibâr-ı ashâbın ism [ü] resmleriyle tahrîr olunmuşdur. Yetmiş beşi râvî-i hadîs ashâb-ı güzîn medfûndur, deyü a‘yân-ı Demirkapu tefâhur kesb ederler. Eğer bunların seng-i mezârları târîhlerin tahrîr eylesek mecmû‘a-i müsevvedâtımız tomâr-ı tavîl olur. Ve ba‘zı merkadin senglerinde celî hattıyla Osmânlı kabirleri vardır. Ve kadîm-i evvel kabirlerinin seng-i mezârlarında sebeb-i mevtleri ve unvân [u] saltanatları ve ism [u] resmleriyle tahrîr olunmuş seng-i mermer-i hâmlardır. ***[318a]***

Ve **ziyâretgâh-ı Çihil, ya‘ni Erba‘în makâmı:** Kırk aded kabr-i azîmlerdir kim ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Andan **ziyâretgâh-ı Dede Horhut:** Ulu sultândır. Cümle Şirvân halkı bu sultâna mu‘tekidlerdir.

..... (2,5 satır boş) .....

Ve bu merkad-i pür-âşiyânda niçe bin kibâr-ı evliyâullahlar âsûdedirler, ammâ ziyâret edüp âşinâlık kesb etdiğimiz bunlardır. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Ba‘dehû bu seyr [u] temâşâları ve cümle ziyâretleri tamâm edüp Demirkapu hânından on tümen kadıbeği ve bir çapar at ve on pârça kutnî-i Gücerât, ve iki yüz refîk neferât alup cümle ehibbâ ve dûstânlar ve sultân ve hânlar ile vedâlaşup,

Diyâr-ı Gürcîstân'a gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ kal‘adan cânib-i kıbleye 12 sâ‘at çengelistân içre gidüp hudûd-ı vilâyet-i Dağıstân'da,

Menzil-i kasaba-i Küre: Ülke-i azîmdir kim Dağıstân Pâdişâhı Şâmhâl Hân'ın tahtı olan Tâbeserân hudûdunda bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr ve müzeyyen bin mikdârı hâneli ve câmi‘-i muhtasarı var. Lâkin çârsû-yı bâzârı olmamağıla rûz-ı cum‘ada etrâf kurâlardan benî Âdem cem‘ olup bey‘ [u] şirâ ederler, lâkin altun ve guruş nedir bilmezler. Cümle kâr [u] kesbleri değiş dokuş iledir. Kadîm-i

ezelden eyle edegelmişler. On bin kadar ehl-i beled ibâdullahdır. Cümle Şâfi‘iyyü'l-mezheb ve pâk-i‘tikâd ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at dîndâr kimesnelerdir. Bu şehr içre aslâ nisvân tâ‘ifesi manzûrumuz olmamışdır. Meğer bu Dağıstân'da havâtîn kısmı merhûme oldukdan sonra kapusundan taşra çıkarup mezâristân şehri seyrine götürürlermiş. Yohsa Hacc-ı Şerîfe gitmeden gayrı nisvân tâ’ifesi kapusundan taşra çıkmak ihtimâli yokdur. Cümle güler cemâlli garîb-dost, ten-dürüst ve zeber-dest âdemleri vardır. Sehl bâğ u bâğçeleri vardır.

Andan kalkıp yine dağıstân ve hıyâbânistân içre bir harâb kal‘a ubûr edüp (---) sâ‘atde **Avar ülkesi** azîmine dâhil olduk. Bu dahi Dağıstân pâdişâhının hâs ülkesidir. Üç gün bu ülke-i azîmde yetmiş pâre âbâdân hân ve câmi‘li kendleri temâşâ ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i Serîrü'l-lân: Kadîm-i evvelde kal‘ası Hürmüz-i Tâcdâr ibn Enûşirvân binâsıdır. Bu şehr üzre niçe mülûk mâlik olmağiçün ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ide ide Dağıstân şâhı elinden Acem Şâhı Kör Hudâbende istîlâ etdikde bir dahi Dağıstân ve Gürcîstân ve Âl-i Osmân tama‘ edüp istîlâ etdükde mütehassın olmasınlar deyü kal‘asın münhedim edüp hâlâ şehri dest-i Acem'de Eriş kal‘ası hâkimi hükmünde kûh-ı Elburz dâmeninde zamân-ı kadîmde Dağıstân pâdişâhının taht-ı kadîmi bu şehr-i azîm idi. *Tevârîh-i Dağıstân*'da bu şehri ibtidâ Hazret-i Süleymân kûh-ı Elburz'u Belkıs Hâtûn ile ve yer götürmez ins [u] cîn ve cemî‘î emrine râm olan mahlûkât ile kûh-ı Elburz'u seyr [u] temâşâya geldikde ber-hevâ tayarân eden serîrin bu şehrde koyup andan kûh-ı Elburz'ı temâşâ edüp bu şehri imâr edüp serîri bunda kalmağile şehr-i Serîrü'l-lân deyü tesmiye olunmışdır. Ya‘nî *serîr-i taht-ı Süleymân'*dır. Lân, luğat-i Fârisî'de yuva'dır, bir lüğatde serîr seyrân idicidir. Ya‘nî "Gezici yuva" şehri demek ola. Anın içün şehr-i Serîrü'l-lân derler. Hâlâ bir püşte-i hevâdâr üzre hıyâbân-ı Acem bir mesîregâh yerdir, serîr-i Süleymân'ın yeridir, derler, sahîhdir. Bâbü'l-ebvâb ve Şemahı ve Niyâzâbâd şehirlerinin mâbeynine vâkı‘ olmuş şehr-i kadîmdir. Lâkin üç serhad mâbeyninde kalmak ile ol kadar imâristân değildir. Ve hevâsı burûdet üzre olmağıla bâğı ve bâğçesi azdır. Cümle üç bin hâk-ı pâk ile mestûr hânelerdir. Câmi‘leri vardır, lâkin dest-i Acem'de olmağıla cemâ‘atden garîb câmi‘lerdir. Yedi hammâm ve on bir kârbânsarâyı ve yetmiş aded çârsû-yı bâzâr dükkânları vardır. Bir şeb müsâfir olmağıla ol kadar temâşâ edemedik. Ammâ yine hânlıkdır ve kadılıkdır. Kelenteri ve münşî ve darûgası ve bin mikdârı nökeri ve dizçökeri ve şâhçöreği yiyüp bende-i şâhdırlar, lâkin Sünnî âdemleri çokdur. Cümlenin kâr [u] kesbleri pembe bezi cüllâhlarıdır. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden Serîrü'l-lân mahbûbu gâyet memdûhdur. Cümle pembe mezâri‘lerini ve müşebbek bostânlarını rey edecek âb-ı hayâtları cânib-i garbîsinde kûh-ı Elburz'dan tulû‘ edüp cereyân ederek nehr-i Kür'e rîzân olur. Âb-ı hayâtdan nişân verüp niçe yüz âsiyâbları vardır. ***[318b]*** Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘at gidüp

Ülke-i Hanî: Bu dahi hâlâ Dağıstân pâdişâhı ülkelerinden üç yüz pâreli kendli çengelistân ve dağıstân içre ma‘mûr [u] âbâdân kasaba-misâl câmi‘li ve hânlı ve bâğ [u] bostânlı kendlerdir. Bir tarafı kûh-ı Elburz'a varır. Bunda dahi üç gün azm-i râh edüp niçe kend [u] kurâları temâşâ ederek

Ülke-i kend-i Zahor: Bu dahi yüz elli pâre, kasaba-misâl bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘li ve hân [u] hammâmlı kend-i azîmlerdir kim Dağıstân pâdişâhının boybeğlerinden Emîr Yûsuf Beğ hükmündedir. Lâkin bir kaç kerre Acem'e tâbi‘ olmışlardı. Hâlâ sünnî Şâfi‘iyyü'l-mezheb yedi bin cengâver ü dilâver ü server-i hünerver âdemleri vardır. Beğiyle bir gice hüsn-i ülfet edüp bize elli aded zerdeva postu ve beyâbân kedisi postları cebeleyüp hakîr dahi ana üç aded münakkaş Kaya Sultân

makramesi verdik. Bu kend içre

Ziyâret-i eş-Şeyh Emîr Sultân: Tarîk-i Hâcegân'da ulu sultândır. Bu ülkede olan ulemâ-yı Dağıstân ve müfessirîn ve muhaddisîn ve sulehâ-yı ümmetden kimesneler bir diyârda yokdur. Bu diyârda kizb u gıybet [u] mesâvî ve sû'-i zân ve kin [ü] kibir ve buğz [u] adâvet yokdur, illâ adâvetleri revâfizla olup anları vilâyetlerine komayup bey' [u] şirâ etmezler. Bu mahalde yılda bir kerre bâzâr-ı azîm olur. Ve bu mahalde ülke-i Dağıstân temâm olup,

Vilâyet-i Gürcîstân [u] Şavşadistân vilâyetlerin beyân eder

Evvelâ hududunda olan

Kal'a-i Urdubâr: Acem hükmündedir. Sol tarafımızda kalup hakîr Gürcîstân hâkine sağ tarafda mukaddemâ Şemahı'ya giderken temâşâ etdiğim Şekî kal'ası hudûdında (---) sâ'at gidüp,

Kend-i Zohorya: Hâlâ Gürcîstân ülkesinde Tomris Hân haddinde Tiflis hânına tâbi' kend-i azîmdir. Re'âyası cümle Gürcî Aznavurlarıdır. Ve Ermeni ve Gökdolak kavmi var. Andan (---) sâ'at,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm ve taht-ı azîm şehr-i Kâht

Hudûd-ı Gürcîstân'da, hâlâ Acem hükmündedir. İbtidâ bânîsi Enûşirvân'dır. Hazret-i Risâlet-penâh rahm-i mâderden sa'âdetle rûy-ı arza kadem basdıkda Nûşirevân "İşte bir sâhib-hurûc zuhûr etdi. Anın ümmetleri şerrinden benim re'âyâ vü berâyâm hıfz u emânda olalar" deyü bu kal'ayı kûh-ı Elbur[z] dâmeninde havâlesiz arz-ı mahsuldârda şekl-i muhammes seng-binâ bir kal'a-i ra'nâ etmişdir. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olmuşdur. Dâiren-mâdâr cirmi Husrev gulâmın hatvesiyle on dörd bin adımdır ve yüz yetmiş burcu ve üç dervezesi var. Ve derûn-ı kal'ada iki bin aded âbâdân hâneler ve câmi'-i harâblar ve hân ve hammâm-ı imârlar ve çârsû-yı bâzâr-ı şâhîler ile ârâste ve her hânesi gül-i gülistân ile pîrâste olmış, âb [u] hevâsı ve mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı âlemdir. Âb-ı zülâlden nişân ver[ir] suları kûh-ı Elburz'un yedinci tabaka aşağı dâmenlerinden gelüp şehr-i Kâht'ın hadîka-i gaytân [u] ravza-i rıdvân hıyâbânların rey edüp cânib-i şarkda iner nehr-i Kür'e rîzân olur bir âb-ı nâbdır. Lâkin hevâsı bürûdete meyyâl olmağıla ipeği memdûh değildir. Ekseriyyâ halkı Ermeni ve Gökdolak ve Gürcî tâ'ifesidir. Hâkimleri başka sultândır. Bin kadar mezheb-i Kaderî nöker-i Ği'îye mâlikdir. Ve on iki hâkimi ve kadısı vardır. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden Şâh İsmâ'îl, Selîm Hân ile Çıldır gazâsın etmezden mukaddem bu şehrde üç sene sâkin olup kal'adan taşra sadranc nakşı esvâklar ile bir varoş-ı mu'azzam tarh [u] vaz'-ı esâs edüp imâr etmiş kim gûyâ Orta Macar diyârında Kaşa şehrin imâr etmiş. Ba'dehû kendüsü Selîm Şâh ile Çıldır'da münhedim olup yüz bin askeri dendân-ı tîğ-ı bî-dirîğdan geçüp kendüsü Azerbaycân'a cân atup Âl-i Osmân'ın urğuncu askeri Gürcîstân askeriyle bu şehr-i Kâht'a gelüp nehb ü gâret edüp harâb etdiklerinden berü ol kadar imâr olmamış, ammâ yine sâ'ir şehir varoşlarından müzeyyendir. Ferhâd Paşa Aras kal'asın imâr ederken bu şehrden niçe bin araba bârı seng-i gûnâ-gûnları Aras kal'asına ref' etmiş. Bu şehr sultânı hakîre muhabbeten bir konak refîk olup cânib-i kıblede kend-i Hodrây Hân'da meks olundu. Nehr-i Kür kenarında bin hâneli câmi' ve hân u hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı kenddir. Tiflis hudûdunda bâğlı ve kelenterli kenddir. Andan (---) sâ'atde,

Evsâf-ı taht-ı Gürcî Şavşadistân, ya‘nî kal‘a-i binâ-yı Betlis, kal‘a-i metîn Tiflis

Müverrihân-ı İrân-zemîn olan *Şerefnâme* sâhibi nakli üzre bu kal‘a ibtidâ İskender-i Zülkarneyn'in hazînedârı Betlis *[319a]* binâsıdır. Hatta Van eyâletinde Betlis kal‘ası dahi anın binâsıdır. Hulâsa-i kelâm bu kal‘a üzre niçe yüz kerre niçe yüz bin yâğîler ve bâğîler gelüp muhâsara edüp mülûkden mûlüke vakf bir kârhâne-i Tiflis'dir. Âhir bu kal‘a Gürcîstân hâkimlerinden Dâvûd Hân hükmünde iken mezkûr hân Âl-i Osmân havfinden şâh-ı bed-fi‘âlden tâc-ı bî-revâc giyüp hânlık pâyesiyle mülkine melîk olmuşdu. Niçe eyyâm mülkiyyet üzre Enüşirvân-misâl adâlet edüp ma‘mûr [u] âbâdân etmişken âhir sene 986 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Lala Kara Ferhâd Paşa diyâr-ı Gürcîstân üzre yer götürmez asâkir-i bî-pâyân ile kal‘a-i Çıldır'ı ve yetmiş aded tevâbi‘i kal‘aları feth edüp azîmet-i kal‘a-i Tiflis ve kavm-i müflis üzre serdâr-ı mu‘azzam azîmet etdüğün mezkûr Dâvûd Hân istimâ‘ edüp kırk bin asker Tiflis kal‘asına müstahfizân koyup cenge âmâde olup kal‘a-i Tiflis'i gereği gibi metânet üzre âmâde idi. Beri tarafdan asker-i deryâ-misâl kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Şûrân sahrâsına gelüp meks-i hıyâm edüp ibtidâ hâkim-i Tiflis'e bir nâme ile resûl gönderüp ibtidâ dîne da‘vet edüp ba‘dehû kal‘ayı pâdişâha teslîm ve ba‘dehû kal‘a hâricinde harâc-güzâr re‘âyâ olasın ve illâ dîn-i mübîn uğruna kılıçdan geçüp cümle ehl [u] ıyâliniz esîr ü pâ-beste ve dil-haste olması mukarrerdir. Kânûn-ı Hazret-i Risâlet üzre nâme varınca kırâ‘at olunup mefhûmu ma‘lûm olunca cümle kefere ve fecere ve cümle Kızılbâş-ı evbâş [u] nâ-tırâş bir yere cem‘ olup müşâvere eder. Netîce-i kelâmları ol olur kim "Osmânlı bildiğinden kalmasın" deyü elçiyi kovup kal‘a-bend olmağı irtikâb ederler. Ammâ yine akıbet-endîş olanlar meşveret edüp asker-i İslâm'ın muhâsarasına tâkat getiremeyeceklerin bilüp bir gice cümlesi firâr ve terk-i diyâr edüp kal‘a hâlî üzre bırağırlar. Bu ahvâl-i meserret-hâl serdâr-ı mu‘azzamın mesmû‘ları olup asâkir-i İslâm ile kal‘adan çıkan küffârın akîblerine düşüp kal‘a-i Tiflis kurbunda nehr-i Kür'den ubûr edüp bir gün bir gice ılgar ile kal‘a-i Zekim altında kal‘a-i Tiflis hânına irüp bir sa‘b u metîn ve sengistân ve çengelistân içre bir becene-i azîm içine kal‘adan götürdükleri girân-bahâ metâ‘ları ve cümle ehl [u] ıyâlleriyle mütehassın olmuşlar. Bi-inâyetillahi Te‘alâ guzât-ı müslimîn mûr-i bî-hisâb mâra üşer gibi Gürcî ve kızılbaşın cânib-i erba‘asından hücûm edüp bir hayli ceng-i azîm olur. İçerden küffâr amân deyüp aslâ amân vermeyüp kırk bin mikdârı bed-re’y Gürcî ve kızılbaşın başların tırâş edüp bî-baş vücûdların hâke salup asâkir-i İslâm ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenîm olurlar kim en ednâsı bir kalkan dolusu altuna mâlik olur.

Hemân ol mahalde serdâr-ı zafer-şi‘âr yeniçeri ağasın yedi oda yeniçeriyle kal‘a-i Tiflis zabtına gönderüp kendüleri asâkir-i İslâm ile ol gün kal‘a-i Zekim'i muhâsara edüp amân ile, feth-i kal‘a-i Zekim sene 986, içine asker koyup andan cânib-i şimâli bir günde kal‘a-i Kerîm, muhâsara edüp aslâ hücûm-ı Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyüp emân ile kal‘ayı serdâr-ı mu‘azzama teslîm etdiler. İçinde olanlar dârü'l-bevârlarına gitdiler. Ammâ hakîr kal‘a-i Zekim'i görmedim, ammâ Kâht kal‘ası sahrâsından güzer ederken kal‘a-i Kerîm'i görmüşüm, lâkin ana dahi girmemişim. Andan serdâr-ı mûmâileyh şikârın almış kağan arslan gibi bu eyâletde niçe şikârlar alup yigirmi altı pâre sağîr ü kebîr kılâ‘lar dahi feth edüp kimin harâb ve kimisin imâr edüp gereği gibi levâzımât [u] mühimmâtların görüp ve her birine dizdâr ve cebehâneler ve mustahfizân asker koyup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Tiflis'e dâhil olduğu ân bir şâdmân-ı Âl-i Osmâniyân olur kim vilâyet-i İrân ve eyâlet-i Şirvân sıyt u sadâ-yı top-ı kal‘a-kûbdan velvele-nâk olup ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunur.

Feth-i kal‘a-i Tiflis sene 986, be-dest-i Kara Lala Mustafâ Paşa be-asr-ı Sultân Murâd Hân-ı Sâlis: Ba‘dehû bu kal‘ayı serdâr-ı bâ-vekâr ol kadar sa‘b u üstüvâr eder kim Gürcîstân ve Azerbaycân kılâ‘larında hâlâ eyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a yokdur. Meğer kal‘a-i Bakü ve kal‘a-i Mekü ola. Ba‘dehû serdâr-ı zafer-şi‘âr vilâyetin tahrîr edüp bir eyâlet-i azîm olur. Hükûmetin mîr-i mirânlık ile eyâlet-i Kastamonu sancağına mutasarrıf Solak Ferhâd Paşazâde Mehemmed Paşa'ya verüp sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtın tekmîl edüp yigirmi oda yeniçeri ve beş oda cebeci ve beş oda topcu ve yüz yetmiş pâre top dahi sâ’ir münhedim olan kal‘alardan koyup ve Tire ve Menteşe ve Teke ve Hamîd sancakların ve Sivas eyâletin umûmen muhâfazacı koyup Gürcîstân'dan kırk aded sağîr ve kebîrleri feth edüp kimin harâb u yebâb, kimin ta‘mîr-i bâb edüp cümle yetmiş pâre kal‘a miftâhlarıyla Tiflis ve Çıldır ve Şûrân ve Hartîn ve Azgur ve Tümek kal‘alarının miftâhların der-i devlet-masîr'e gönderdi ve kendileri cânib-i der-i devlete revâne olunca beri tarafda cümle kızılbaş-ı bed-ma‘âş ile Gürcîstân küffârı nâ-tırâş yedi ay kal‘a-i Tiflis'i *[319b]* muhâsara edüp mahsûr olan guzât-ı müslimîn kaht [u] galâdan atların yiyüp andan cümle kelblerin tenâvül edüp ba‘dehû şehîdlerin yimeğe başlayup yedi ayda yedi kerre küffâr taraf taraf hücûmlar edüp kızılbaş serdârı olan İmâm Kulu Hân ahd-i emân ile ve niçe dürûğ-ı kelâm-ı hezeyân ile kal‘ayı istediler. Guzât-ı müslimîn çoğdan helâk olacakların bilüp kal‘a vermediler. Hattâ Alî Subaşı'nın kelbi yedi bin akçeye satılup yediler. Hikmet-i Hudâ Erzurûm Valisi Mustafâ Paşa deryâ-misâl asker ile ılgar edüp gelirken kal‘ayı muhâsara eden İmâm Kulu Hân firâr edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imleri ve zehâ’irleri meydân-ı ma‘rekede olan kal‘ada mahsûr kalan guzât ni‘met-i firâvân ile muğtenim olup ertesi gün zîr-i kal‘aya Mustafâ Paşa gelüp derûn-ı hisârda mahsûr olan cüyûş-ı muvahhidîn tâze cân bulurlar.

Ve def‘a-i sânîde Vezîria‘zamzâde Hasan Paşa üç bin bâr-ı şütür gendüm ve gayrı hubûbâtdan zehâ’ir getirüp, hâlâ küçük kal‘ada anbârlar vardır, anda der-mahzen ederler.

Hulâsa-i kelâm Sultan Murâd-ı Sâlis'den Sultân Mustafâ cülusına gelince sene (---) dest-i Âl-i Osmân'da olup Gürcî küffârıyla kızılbaş müttefîk olup ale'l-gafle kal‘a-i Tiflis üzre hücûm edüp derûn-ı kal‘adan emân ile guzât-ı müslimîni çıkarup kal‘ayı ahz edüp şâh-ı dalâlet-âyîne teslîm etdiler. Ol zamândan berü dest-i Acem'de olup dahi ziyâde ma‘mûr [u] âbâdân olmuşdur. Gerçi Acem hânlığıdır ammâ Gürcîstân hâkinde taht-ı Şavşad'dır. Eyâleti on yedi sultânlıkdır ve yetmiş kadılık ve kırk nevâhî, on bir ülke ve yedi oymak ta‘bîr olunur vilâyetdir. Gürcîstân hükmünde iken yedi teng Gürcîstân'ın üç tengi bu Tiflis eyâletidir. Hâlâ Tiflis hânı iki bin nökere mâlikdir. Kadı ve kelenteri ve münşîsi ve on iki yâr aşkına hâkimleri vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Tiflis: Evvelâ nehr-i Kür kenarında yalçın kayalar üzre birbirine mukâbil iki kal‘a-i Betlis-i Tiflis'dir kim mâbeyne-hümâsından nehr-i Kür cereyân edüp bir kayadan bir kayaya cisr-i azîm ile kal‘adan kal‘aya ubûr olunur. Kal‘a-i kebîr, nehr-i Kür'ün cânib-i cenûbundadır. Ve küçük kal‘a nehr-i Kür'ün şimâlindedir. Ve nehr-i Kür büyük kal‘anın sahrâya nâzır tarafında küçük kal‘aya açılan kapusu önünden nehr-i Kür kal‘a dîvârına dokunarak cereyân ederek yedinci konakda Bakü kal‘asıyla Gîlân şehri mâbeyninde Bahr-i Haraz'a mahlût olur. İbtidâ matla‘ı vilâyet-i Çıldır'da (---) dağlarından hurûc edüp tâ Kara Ardahân'dan ve kal‘a-i Ahıska'ya ve kal‘a-i Azgur'a uğrayup Tiflis içinden geçüp Bahr-i Haraz'a munsab olur. Bir nehr-i azîmdir kim müverrihân-ı İrân-zemîn, "Bu nehr-i Kür'e bin altmış uyûn-ı câriye rîzân olur" deyü tahrîr etmişler. Hakkâ ki nehr-i Furât'dan sonra nehr-i Kür azîm sudur. Bu nehr kenarında yalçın kaya üzre Betlis'in binâ etdiği kal‘a-i kebîrin

dâiren-mâdâr cirmi altı bin adımdır ammâ binâ-yı atîkdir. Dîvârının kaddi altmış zirâ‘ ve yetmiş burc ve üç bin bedendir. Ve bir cisr bâbı var, handakı yokdur. Nehr-i Kür üzre suluk kullesi var. Hîn-ı muhâsarada andan def‘-i atşân ederler. Derûn-ı hisârda altı yüz bâğsız ve bâğçesiz hâne-i hâk-i mestûrı var ve Hân sarâyı bu kal‘adadır. Câmi‘i ve hân [ve] hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı ve küçük kal‘a sonradan Yezdcir[d] Şâh binâ etmişdir, bir yalçın püşte üzre sad-ribâz-misâl bir seng-âbâd şekl-i murabba‘ küçük kal‘adır. Cisr başına ancak bir dervezesi var. Derûn-ı kal‘ada üç yüz hâne ve câmi‘ var. Lâkin bedâsteni ve imâret yokdur. Bu kal‘anın büyük kal‘a cenûb tarafındadır. Ammâ bu küçük kal‘a sûr-ı kebîrden metîndir. Bu kal‘aların cümle üç bin nigehbânları vardır. Her şeb-i muzlimde kal‘ayı meş‘aller ile çerâğân edüp dîdebânlar "Hudâ hûb" deyü feryâd ederek nigehbânlık ederler. Gerçi Acem diyârıdır, ammâ ekseriyyâ ahâlîsi Osmânlı zamânından berü Sünnî ve Hanefî ve Şâfi‘îyyü'l-mezheb bî-hisâb kimesneleri vardır ve ulemâsı ve mahbûb ve mahbûbesi vâfirdir. Memdûhâtından, dânedâr gendümü ve hâs ve beyâz Tiflis nânı ve beyâzî ve âl tebekânî yanaklı şeftâlûsü ve âbdâr [ve] lezîzât şeftâlûsü gâyet latîf ve hoş-hordur. Zîrâ Gürcî zenâneleri bâğında hâsıl olur et şeftâlûleridir. Hubûbât [u] nebâtâtı mahsûlleri gâyet memdûhdur. Pembesi ve harîri olmaz, amma âbdâr engürü mevsûfdır. Ve nehr-i Kür'den bu mahsûlâtlara aslâ fâ’ide (yarkıdde) yokdur. Cümle bârân-ı rahmet ile hayr [u] berekât mütekâsirdir. Nehr-i Kür'ün tulû‘undan gurûbuna varınca yüz elli pâre şehre uğrayup aslâ bu kurâ ve kasabâtların mezâri‘âtlarına fâ’ide olmaduğundan nehr-i Kür derler, Moğol kavmi *Kür-i ur* derler, ya‘nî *fâ’idesiz* [320a] demekdir, ammâ lezîz âb-ı nâbdır. Dâ’imâ pest akmağile âlî yerleri reyy edemez ve hammâmları memdûh değildir. Zîrâ bu şehirde ılıcalar vardır.

Evsâf-ı Germâb-ı Tiflis: Bu germâb, hummâ-i âb-ı nâb, büyük kal‘anın cânib-i şarkîsinde hîme ve hîzemsiz yed-i kudret ile kaynar bir âb-ı sûhandır kim koyun kellesi ve pây-çesi tabh olunur âsâr-ı kıbâblı nâfi‘ germâbdır.

Ziyâretgâh-ı Tiflis: İmâm Hüsâm Efendi ve Ferhâd Paşa Kethüdâsı Rıdvân Ağa ve Cem Alî Efendi, bahr-i me‘ânî imiş. Niçe ziyâretler var ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır.

..... (1,5 satır boş) .....

Ve bu Tiflis'e kal‘a-i Kâht, beş menzildir ve kal‘a-i Aras dörd konakdır ve kal‘a-i Gence dörd konakdır. Andan kalkup hândan iki yüz refîk ve üç yüz Abbâsî harc-ı râh alup cânib-i cenûba kâh-ı dağistân ve çengelistân, sa‘b râh-ı tengler içre 4 sâ‘at gidüp,

{Evsâf-ı kal‘a-i Gülüsaht: Bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir kal‘acıkdır. Acem hükmünde Tiflis nâhiyesidir. Sağ tarafımızda dağlar içre bir kûh-ı bülend üzre nümâyân idi. Ammâ yanına varmayup alarkadan seyr edüp ubûr etdik.

Ve **kal‘a-i Lûri,** kurb-ı kal‘a-i Tiflis, binâ-yı Ferhâd Paşa sene 990}.

Evsâf-ı kal‘a-i Sûrân: Tiflis hânı hükmünde bir püşte üzre gerçi küçük kal‘adır ammâ gâyetü'l-gâye sa‘b hisâr-ı üstüvârdır kim burc [u] bârûları evce peyveste olmuşdur. İbtidâ bânîsi Enûşirvândır kim Gürcîstân'ın atîk kal‘alarındandır. Hâlâ re‘âyâsının ekseri Gürcî ve Gökdolağ ve Yar-ı meni ve Bâr-ı menîlerdir kim cümle kefere ve fecerelerdir. Andan kalkup yine cânib-i garba 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm ve sedd-i azîm, kal‘a-i Azgûr-ı Aleksandır-ı Gûr: Müverrih-i âlem *Şerefnâme* kavli üzre ibtidâ Gürcîstân'da binâ olunan bu Azgûr-ı gûr kal‘asıdır. Lisân-ı Gürcî'de *Azgûr-ı gûr* ya‘nî *pâdişâhlar pâdişâhı* Aleksandır binâsıdır, demek olur. Aleksandır, İskender-i Zülkarneyn'dir kim anın binâsıdır. Hakkâ kim bu sedd-i üstüvârın azîm çâr-kûşe seng-i hârâları İskender binâsı olmağı gösterir. Yohsa zamânımız benî Âdeminin beş yüzü bir yire cem‘ olsa bir taşın bir yerden bu mekâna vaz‘-ı binâ etmeğe kâdir değildir. Hâlâ bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘a-i köhne-âbâd, bu kal‘a Gürcîstân hâkinde Ahıçka hududunda niyâbetdir. Kıbleye nâzır bir kapusu var. Ağası hâkimdir. İki yüz aded neferâtları var. Kal‘asının aslâ havâlîsi yok, metânet üzre mebnî bir kâr-ı kavî kal‘a-i metîndir. {Bu şehr önünden cereyân eden nehr Ahıçka dağlarında kûh-ı Oda'dan (?) gelüp Ahıska içinden ubûr ederek bu şehrin bâğçe ve besâtinlerin reyy edüp iner, nehr-i Araz'a rîzân olur}. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı vardır. Ve kırk elli mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi ve Gürcîstân güzelleri vardır. Bu şehr-i ma‘mûre Gürcîstân'ın Şavşad kavmi hudûdunda olmağıla re‘âyâ vü berâyâsı Gürcî lisânı tekellüm ederler.

Lisân-ı fesâhat-ı Gürcî-i Şavşad-ı âdemî-zâd

erti 1	*ori* 2	*sâmi* 3	*othî* 4	*hoti* 5	*eksî* 6	*şûdî* 7	*ruvây* 8

çihrây 9	*ati* 10	*pûrî* ekmek	*çikâli* su	*hûric* et	*gîne* şarâb	*bâk* kiraz

pishâli armud	*kûvâh* kabak	*leğay* incir	*kurzeni* üzüm	*ithıli* fındık	*nesü* kavun

pürüçuğuli nar	*harbûcakı* karpuz	*pizuli* dut	*kuku* kız	*kâli* karı	*akmud bico* gel oğlan

pûri çâmod ekmek yiyelim	*dâced bicu* otur oğlan	*çâğma dede muktânis* vâlideni kelbler ..ksin

arsevîdes hitnâm gitme yabana	*ak pâtûni* gel ağa	*pûri çâmes* ekmek yiyelim	*ibizi* iyidir

akmod arsevides gel gitme	*dâced patun* otur ağa	*Paton!* Ağa	*erıt ori bicim* bir iki oğlanım

harki acid âğdûs? var durır alır mısın?	*Akım petreye* Bakayım küçük mü	*Dedi ariş* Yok büyükdür

Arğidus Almam	*Tis med makı beceya* Vallahi iyi oğlandır	*Kay araris kılaha* İyi değildir fenadır

çîhıni at	*çurî* katır	*viri* eşek	*cağlı* köpek	*kodbân* yaramaz

Bu lugatlardan mâ‘adâ niçe kerre yüz bin bî-hisâb ıstılâhât [u] ibârâtları vardır, ammâ kesret-i kitâbet olmasın içün bu kadar tahrîr olundu.

Der-beyân-ı haseb-i bî-neseb mülûk-ı nesl-i Gürcîstân

Kavm-i müşrikînden ibtidâ tâ’ife-i Yahûddır. Andan kavm-i fecere bu Gürcî'nin kavm-i Dâdyân'ı ve Şavşad kavmleridir. Anlardan *[320b]* kavm-i Kuril ve kavm-i Açıkbaş ve kavm-i Mikril ve kavm-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Müteferrik olup cümlesi ümmet-i Dâvûd Nebî iken millet-i Mesihî'den olup kitâb-ı İncîl ile zu‘m-ı bâtıl ederler ammâ cümlesi on iki lisân üzre tekellüm ederler. Gûnâ-gûn lehce-i mahsûsaları vardır kim birbirlerinin lisânların tercümân ile anlar ecnâs-ı ünâsdır. Ammâ lisân-ı Şavşad u Dâdyân-ı zu‘m-ı fâsîdler niçe fesâhat u belâğat ile kelimât eder kavmlerdir. Hakîkatü'l-hâl hâlâ Moskov diyârının kralları inkırâz bulsa millet-i Mesîhıyye'nin güzîdesi ve Enûşirvânı ve hasîb [u] nesîbidir, deyü Şavşad'dan yâhûd Dâdyân'dan bir beğ alup Moskov'a kral ederler. Kitâbî kavmdirler. Ammâ Abaza ve Çerkes-i nâ-kes Arab'dan azgın kavm-i cedîd olmağıla aslâ kitâbları ve bed-mezhebleri yokdur. Bu Gürcîstân papaslarının takrîrleri üzre tevârîh-i atîklerinde eyle tahrîr eder kim silsileleri Keykâvûs'a ve niçe bin pehlivânlara müntehî olup andan Dâvûd Nebî a.s. hazretine müntehî olur, derler. Meğer Gürcîstân'da bir pâdişâh var idi. Mürd oldukda yerine Temerrüd nâm bir kızı hâkime olup bir kimesneye varmayup babasından irs ile intikâl eden diyârlarını hükm-i hükûmât ederek bir gice bir pençe-i âfitâb gulâm ile ayş [u] işret mâbeyninde melike kız mest iken ol civân kıza susa edüp melike hâmile kalır. Andan bir meh-pâre duhter-i pâkize-ahter tevellüd edüp ol kızı pinhân edüp Vat nâhiyesine gönderir. Beri tarafda melike bed-nâm olmamak içün kendüye susa edüp bekâretin izâle eden mîrâhûr civânı bir halîc buzu üzre bir murğ-ı sürhab saydın almağa gönderüp ol civân buza cuyulup gark-ı âb olup melike duhter güft [u] gûy-ı kabâ’ilden halâs olup bu melîkeden müştakka olan kız dahi kemâlin bulup ol kızı Beğ Dîvân nâm bir melikzâdeye verirler. Ol kızdan üç oğul olur. Anlar dahi fetâ yiğitler olduklarında Gürcîstân'ı üç bahş edüp büyük beğzâdeye Kütâtis ülkesi verirler kim ana Baş-açık vilâyeti derler. Hâlâ Başaçık tâ’ifesinin nesli ol büyük beğzâde Mârûla melike müntehî olur. Veled-i vustâya Tiflis ülkesini verirler ki ismi Simon'dur. Küçük oğlana Bâht vilâyetin verirler kim Dâdyân kavminin nesli ana müntehîdir. Bu Dâdyân Beğ cihân-ârâ bir âdil pâdişâh olup cümle kefereler buna tâbi‘ olmuşlardı. Hâlâ Gürcîstân'da bu Dâdyân ve Açıkbaş beğlerine cümle Gürcîstân itâ‘at ederler, gûyâ baş papaslarıdır. Cümle kefere kralları hîn-i cülûsda kılıç kuşansa Açıkbaş ve Dâdyân'ın izniyle bir âdem kılıç kuşadup cümle kefere ol kral-ı dâldan bid‘at ederler. Hattâ Selîm Şâh-ı Evvel, Tarabefzûn hâkimiyken bu Açıkbaş beğiyle hüsn-i ülfet edüp Kütâtis kal‘asında niçe zamân ayş [u] işret edüp babası Bâyezîd-i Velî'den sonra Selîm Hân müstakil sultân oldukdan sonra Açıkbaş ülkesinin tâc harâcı ve tekâlîf-i örfiyyesin hatt-ı şerîf-i kavî huccet ile mu‘âf [u] müsellem edüp ilâ yevminâ hâzâ mu‘âfdırlar. Ancak alâ tarîkı'l-hedâye İspirî doğanlar ve sunkur ve toygun-bâzlar ve mümtâz gılmân-ı şehnâzlar ve dûşîze-i dil-nüvâzları der-i devlete göndermeleri beher sene kânûn-ı Selîm Hân-ı Evveldir, *ve's-selâm*. Ba‘dehû bu zikr olunan Azgûr kal‘asından kalkup cânib-i garba ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar içre câ-be-câ hıyâbân [u] gülistânlı zemîn-i mahsûldâr ve çemenzâr yerler üzre 4 sâ‘atde hamd-i Hudâ sıhhat [ü] selâmetle sâlimîn ve gânimîn sedd-i İslâm,

Evsâf-ı Sedd-i İslâm ve feth-i Selîm Hân, vilâyet-i Çıldırân kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn, sûr-i kavî, bender-i Âl-i Osmân Ahıçka

Galat-ı meşhûr üzre elsine-i nâsda Ahıska, Ahkıska ve Ahçıska ve Akıska ve Akhısha {ve Akısha} derler. Zîrâ cânib-i erba‘asında elsîne-i muhtelife tekellüm eder benî Âdem çok olmağıla her biri bir lehce ile nâm komuşlardır ammâ Defterhâne-i pâdişâhîde "Eyâlet-i Çıldır'a mutasarrıf vezîrim fülân paşa" deyü tahrîr olunur. İbtidâ bu kal‘a-i metînin bânîsi sâhib-i eyvân, tâk-i kisrâ Enûşirvân-ı Gürcîstân'dır kim Hazret-i Resûl-i Kibriyâ Muhammedü'l-Mustafâ sa‘âdetle rahm-i mâderden müştakk olup bu edîm-i arza kadem basdıkda bu Enûşirvân üstâd-ı kâmil kâhin idi. "Hây! Âhir zamân Muhammedi sâhib-i hurûc bu gice zuhûr etdi" deyü bu kal‘a esâsına mübâşeret etdüğü İskender târîhinden Vilâdet-i Resûlullah'a gelince 882 sene olmuşdu kim bu kal‘a binâ olunup ol kadar imâristân oldu kim Enûşirvân her sene Bağdâd-ı behişt-âbâddan gelüp bu Ahıçka'da altı ay yaylağ faslı ederdi. Zîrâ hâlâ âb [u] hevâsı latîfdir. Andan sonra bu kal‘a üzre niçe bin mülûk tama‘a düşüp mâlik-i Ahıçka *[321a]* oldukların biz mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur. Ancak be-kavl-i târîh-i *Şerefnâme*, hicret-i Nebeviyye'nin sene (---) târîhinde Âl-i Emevîden Hişâm b. Abdülmelik hazretleri Şâm'dan deryâ-misâl asker ile Haleb ve Ayntâb ve Mar‘aş ve Malatıyye ve Diyârbekir ve Erzurûm kılâ‘ların feth ederek gelüp bu kal‘a-i Ahıçka'yı feth edüp ibtidâ dârü'l-mülk-i İslâm sedd-i Gürcîstân olan bu kal‘a-i Ahıçka'dır, andan asâkir-i bî-pâyân gönderüp Tiflis [u] Tomanis ve Gence ve Şirvân ve Bâbü'l-ebvâb'ı ve vilâyet-i Dağıstân'ı cümle feth edüp İslâm ile müşerref eden Emîrü'l-mü’minîn Halîfe Hişâm'dır. Andan yine dârü'l-mülkü olan Şâm-ı cennet-meşâma müteveccih oldular. Andan yine tâ’ife-i Gürcîstân istilâ etdi. Andan Azerbaycân şâhlarından Karakoyunlu Kara Yûsuf Şâh, mâlik oldu. Timur Hân sâhib-i hurûc olup Kara Yûsuf üzre geldikde Kara Yûsuf, salâbet-i Timur'a tâkat getiremeyüp Kara Yûsuf Âl-i Osmân'dan Yıldırım Bâyezîd Hân'a firâr edüp ba‘dehû bu kal‘a-i Ahıçka'ya Sultân Uzun Hasan mâlik oldu. Ba‘dehû Timur Uzun Hasan Şâh üzre geldikde Hasan Şâh âkılâne hareket edüp Timur-ı bî-nûrun pây-i semendine yüz sürüp rikâbında piyâde yürüyen on bir pâdişâh ile berâber Hasan Şâh dahi yürüyüp Hasan Şâh'a yine vilâyet-i Azerbaycân'ı ihsân edüp nehb [u] gâret etmedi. Andan sonra devlet-i Azerbaycân Şeyh Safî evlâdlarından şâh-ı İrân-zemîn olan Şâh İsmâ‘îl destine girüp bu Ahıska'yı yaylağ edüp cemî‘î Gürcîstân tümenin kendüye mutî‘ [u] münkâd edüp asr-ı Bâyezîd Hân'da vilâyet-i Âl-i Osmân'ın dâr [u] diyârların harâb u yebâb ederek tâ Arpa Çukuru nâmıyla ma‘rûf olan Sivas'a gelince yedi eyâlet yeri kabza-i tasarrufa aldı. Ol asrda Şehzâde Selîm Hân-ı Evvel, Tarabefzûn hâkimi idi. Kağan arslan gibi şâh-ı bed-fi‘âl askerinin kâhîce ardın alup tîğ-i Selîm'den geçirirdi. Cenâb-ı Bârî yârî kılup taht-ı Âl-i Osmân, Selîm Hân'a erzânî oldukda ibtidâ Niyyetü'l-gazâ! deyüp Şâh İsmâ‘îl üzre deryâ-misâl asker ile gelüp bu Çıldır sahrâsında bir ceng [ü] savaş-ı perhâş edüp yüz bin kızılbaş-ı evbâş, sürhserânların serleri seyf-i Muhammedî ile tırâş olup ancak Şâh kuş cânıyla cân atup cânib-i Azerbaycân'a cân düşürüp halâs olduğu cemî‘î tevârîh-i Âl-i Osmân'da mestûrdur kim tahrîri lâzım değildir. Andan Selîm Hân bu kal‘a-i Ahıska'yı feth eyleyüp cümle Gürcîstân'ı mutî‘ [u] münkâd etdi.

Feth-i kal‘a-i Ahıska: Sene [704] târîh

Hâtif [ü] gaybî dedi târîhini

Aldı Acem mülkini Sultân-ı Rûm

Ba‘de'l-feth Selîm Hân tahrîr edüp bir eyâlet-i azîm edüp vezâret ile (---) Paşa'ya ihsân eyledi. Zîrâ Gürcîstân ve Kürdistân, Türkistân ve Dağıstân ve Acem diyârının hudûdlarında intihâ-yı serhad olduğiyçün eyâlet tahrîr eyledi.

Kânûnnâme-i Selîm Hân üzre **eyâlet-i Çıldır** cümle on üç sancakdır.

Evvelâ mâl defterdârı ve timar defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi vardır.

Sancakları bunlardır kim zikr olunur: Evvelâ livâ-yı Oltı ve Hırtiz ve Ardanıç ve Hacrek ve Ardahân ve Posthû ve Mahçil ve Açarpenk ve Ahıçka, paşa tahtıdır ve dörd sancağı dahi yurdluk ve ocaklık ve mülkiyet üzre tasarruf ederler, ve sancağ-ı Pürtekrek ve Livâne ve nısf-ı Livâne ve Şavşad (---) (---) (---) (---) (---)

Her sancak beğinin hâsların bildirir: Hâss-ı livâ-yı Oltı 200.017, hâss-ı liva-yı Pertek 462.190, hâss-ı livâ-yı Ardanıç 280.000, hâss-ı livâ-yı Ardahân-ı büzürg 300.000, hâss-ı livâ-yı Şavşad ber-vech-i arpalık 656.000, hâss-ı livâ-yı Livâne ber-vech-i ocaklık iki sancak bir yerdedir 365.000, hâss-ı livâ-yı Hırtîz 200.500, hâss-ı livâ-yı Hacrek 365.000, hâss-ı livâ-yı Posthu 206.500, hâss-ı livâ-yı Mahçıl 20.322, hâss-ı livâ-yı Acâre 200.005, hâss-ı livâ-yı Penk 400.000. Kânûn-ı Selîm Hân-ı Evvel üzre eyâlet-i Çıldır'da cümle ümerâlarının hâss-ı hümâyûnları böyle ihsân olunmuşdur.

Eyâlet-i Çıldır'ın her sancağında ne mikdâr timar ve ze‘âmet vardır, anı beyân eder: Cümle timar ve ze‘âmet altı yüz elli altı timar ve ze‘âmetdir. Kânûn üzre cebelüleri ile sekiz yüz asker eder. Paşa askeri ile bin beş yüz asker eder.

Evvelâ livâ-yı **Oltı**'da ze‘âmet 3, timar 123 ve **Ardahân-ı Büzürk'**de ze‘âmet 8, timar 87 ve **Ardanıç** ze‘âmet 4, timar 42 ve **Hacrek** ze‘âmet 2, timar 72 ve **Hırtîz** ze‘âmet 13, timar 35 ve **Posthu** ze‘âmet 12, timar 68 ve **Penk** ze‘âmet 8, timar 54 ve **Sasin** ze‘âmet 7, timar 4 ve **Lûri** ze‘âmet 9, timar 10 ve **Osha** ze‘âmet 10, timar 17 ve **Çâklik** ze‘âmet 11, timar 32 ve **Hatla** ze‘âmet 19, timar 7 ve **İspir** ze‘âmet 4, timar 14.

Bu zikr olınan livâlarda cümle bu mertebe timar ve ze‘âmetdir. Her birinin alaybeğileri ve çeribaşıları ve yüzbaşıları vardır. Hîn-ı ma‘rekede *[321b]* paşasının ve mîr-i livâsının ve alaybeğilerinin sancağı altında sefer eşmek şartıyla bin altmış pâre kurâlardan mahsûl yerler ve senevî cümle erbâb-ı timarın bin altmış pâre kurâdan üç yüz yigirmi kîse-i Osmânî hâsıl olup erbâb-ı zü‘emâ ve erbâb-ı timar tenâvül ederler. Selîm Hân fethinde tuğrâ-yı garrâ ile bu eyâleti sancağ paşaya ihsân edüp Erzurûm ve Sivas ve Mar‘aş ve Adana ve Rakka eyâletlerin bu Çıldır valilerine fermân-ber eyleyüp her sene muhâfaza-i Çıldır'a gelmeleri kânûn-ı Selîm Hân idi. Ve ibtidâ beş yüz akçe mevleviyyet ile kazâsı İskilîbî Ramazân Efendi'ye ihsân olunup ba‘dehû hâlâ üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Cümle nâhiyedir.

..... (1 satır boş) .....

Bu nâhiyelerden kadısına beher sene ber-vech-i adâlet yedi kîse olur. Paşasına seksen kîse hâsıl olup (---) subaşılığı vardır. Hâss-ı hümâyûn-ı mîr-i mîrân-ı Çıldır 400.000 ve eyâletinde cümle (---) kazâdır. Dizdârı ve iki bin kul neferâtı ve (---) kal‘a ağalıkları ve yedi oda dergâh-ı âlî yeniçeri ağası ve cebeci ağası ve topcu ağası vardır. Her cihetde ma‘mûr [u] âbâdân eyâlet-i Çıldırân iken kızılbaş-ı bed-ma‘âş sene (---) târîhinde fürce bulup istîlâ eyleyüp ba‘dehû sene 1044 târîhinde

Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘, Revân'ı dest-i Acem'den zor-ı bâzû ile feth edüp ba‘de'l-feth-i Revân asker-i deryâ-misâl ile Koca Ken‘an Paşa'yı serdâr edüp kal‘a-i Ahıçka'yı dest-i bâzû ile sene 1045 târîhinde feth edüp gereği gibi ta‘mîr u termîm edüp ilâ yevminâ-hâzâ ma‘mûr u âbâdân olmadadır.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Ahıska: Bir yalçın kal‘a üzre şekl-i (---) bir seng-âbâd gûyâ kâr-ı Ferhâd bir kal‘a-i Ferhâd-âbâddır. Cümle (---) kâfdır ve dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve iki kapusu vardır. Derûn-ı kal‘ada cümle bin yüz mikdârı bâğsız ve bâğçesiz hak-i pâk ile mestûr hânelerdir. Sûrunun bir kapusu cânib-i şarka meftûhdur ve bir bâbı taraf-ı garba mekşûfdur.

Ve cümle-i cümele yigirmi sekiz mihrâbdır (---) hutbe tilâvet olunur.

Evvelâ yukarı kal‘ada **Selîm Hân-ı Evvel Câmi‘i:** Kâr-ı ma‘bed-i kadîm olup toprak ve cibiz ile mestûrdur. Bu şehr içre kurşumlu imâret yokdur. Ve bu câmi‘-i latîfin minâresi münhedim olmuşdur.

Ve **Künbetoğlu Câmi‘i** dahi hâk-i pâk ile mestûr minâresiz câmi‘dir.

Ve aşağı kal‘ada **Halîl Ağa Câmi‘i:** Kâr-ı kadîm, cemâ‘at-ı kesîreye mâlik bir müferrah câmi‘-i dilküşâdır. Ahâlî-i vilâyeti Ehl-i Sünnet ve'l-cemâ‘at mü’min ve muvahhid kişiler olmağıla evkât-ı hamseden mâ‘adâ her câmi‘de ders-i Kur’ân ve ulûm-ı kesîr-i edyân tilâvet olunur. (---) (---)

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Mahsûs dârü't-tedrîsi ve dârü'l-hadîsi ve dârü'l-kurrâsı yokdur. Lâkin her câmi‘de müderrisler niçe gûne ulûm ders derler. Zîrâ tâlib-i ilmi çokdur.

Ve kal‘adan taşra varoş dahi gâyet ma‘mûrdur. Cümle (---) aded hâne-i âbâdândır.

Ve cümle (---) aded hammâmdır. Kal‘a hammâmı müfîd [u] muhtasardır. Ve cânib-i şarka nâzır kal‘a kapusundan taşra hammâmın âb [u] hevâsı ve binâsı hûbdur. Gürcî civânları dellâkleri mahbûb [u] merğûbdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır. Evvelâ Deli Mehemmed Ağa hânı ve Ekmekçi İsâ Ağaoğlu hânı (---) (---) (---) (---)

Ve mu‘azzam sarâyları vardır. Evvela (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Gerçi bâğları yokdur, ammâ câ-be-câ bâğçeleri çokdur. Meyvesi (---) (---) gelir, ammâ bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr müşebbek bostânları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn [u] enhârları cârî ve revân âb-ı rakîki Oda dağlarından beri gelüp bu şehrin mezâri‘lerin reyy edüp Argun kal‘asına doğru gidüp andan kal‘a-i Kusaht kurbunda nehr-i Araz'a munsab olur. Bu kal‘adan taşra varoşa handak üzre cisr ile ubûr olunur. Ve taşra varoşun cânib-i erba‘asında sûru yokdur. Cümle çârsû-yı bâzâr bu varoşdadır kim üçyüz mikdârı dükkânçelerdir. Lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur.

Âb [u] hevâsı şiddet üzre olmağıla halkı ten-dürüst ve şecî‘ ve nâmdâr kulu vardır. Husûsan vali-i vilâyet Vezîr Sefer Paşa Gürcîyyü'l-asl bir dilâver [ü] server-i hünerver, merd-i meydân ve âsaf-ı

Âl-i Osmândır. Kethüdâsı Dervîş Ağa yine Gürcî-neseb ve sâhib-i kerem er kişi idi ve Seyfi Ağa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) hânedân sâhibleri merd-i hünermend kişilerdir.

Evsâf-ı humme-i germâb-ı kudret

..... (1 satır boş) ..... ***[322a]***

Bu Ahıska'dan Revân cânib-i şarka altı konakdır. Mâbeyne-hümâsında kal'a-i Kars'dır. Ve Ahıska'dan kal'a-i Tiflis'e beş menzil cânib-i şark ve şimâl mâbeynine gider. Ve kal'a-i Gence beş menzil cânib-i şarka gider. Ve Gürcîstân'ın kal'a-i (---) cânib-i şimâle (---) günde gider. Bu kal'a-i Ahıska ortada kalup Çıldır sahrâsına vâkı' olmuş bir ma'mûr [u] âbâdân kal'a-i Gürcîstân'dır.

Bu eyâlet-i Çıldır'ın cânib-i erba'asında mutî' ve münkâd olan Gürcîstân kal'aların beyân eder

Evvelâ **kal'a-i Hırtîz** kurb-ı Çıldır, sene 986 Lala Paşa fethidir.

Kal'a-i Âhılkelek, kurb-ı Hırtîz feth-i Lala, sene 986.

Ve **kal'a-i Pürkân**, kurb-ı Çıldır, feth-i Lala Paşa.

Kal'a-i kebîr-i Vâle, Çıldır'a bir konakdır. İki kûh-ı âlînin mâbeyninde bir püşte-i bülend üzre bir küçük kal'adır. Sene 985 Kara Lala Mustafâ Paşa fethidir.

Andan vilâyet-i asl-ı Gürcîstân **kal'a-i Kütâtîs,** Çıldır'a iki menzil karîbdir. Açıkbaş vilâyeti tahtıdır. Kûh-ı Perîzât kurbunda vâkı' vilâyet-i ma'mûrdur kim Gürcîstân'ın dârü'l-mülküdür. Hattâ Selîm-i Evvel şehzâdeliği hâlinde Tarabefzûn hâkimiyken bu Şavşad'a gelüp safâ etmişdir. Hılâfet-i Selîm Hân'da ocaklık hükûmet olmuşdur. Hâssı 606.000, mutî'-i Gürcîstân olmağıla timar ve ze'âmeti yokdur.

Kal'a-i Hacrek, mâbeyn-i Ahıçka ve Ardahân, Çıldır eyâletinde mîr-i livâ tahtıdır. Feth-i Lala, sa'b kal'adır. Beğinin hâssı 365.000 akçedir. Ze'âmet ve timar 22, alaybeğisi ve kadısı vardır. Cümle beş yüz asker olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kal'a-i Şatan, galat-ı meşhûr **Şeytân kal'ası** derler. Feth-i Ferhâd Paşa sene 995, kurb-ı Çıldır, bir dere kenarında sarp kaya üzredir ammâ metîn kal'adır.

Ve **kal'a-i Kızlar**, kurb-ı Çıldır, feth-i Lala, nehr-i Çağ kenarında sarp kaya üzre lâ-misâl bir kal'a-i sihr-i hilâldir.

Kal'a-i Altun, feth-i Lala Paşa, seng binâ kal'a-i ra'nâdır. Kızlar kal'asına üç sâ'at karîbdir.

Kal'a-i Odurya, feth-i Lala Paşa kurb-ı Ahıçka, küçükdür ammâ sarpdır.

Kal'a-i Âl, kurb-ı Ahıçka ve kal'a-i Posthu, Ahıçka eyâletinde sancak beği tahtıdır. Hâssı ve ze'âmet [ve] timarı bâlâda mestûrdur. Feth-i Lala Paşa, sene 985, yüz elli akçe kazâdır. Alaybeği ve çeribaşı vardır. Zamân-ı kadîmde Şavşadistân anılırdı. İki tuğlu mîr-i mîrânlık olmuşdur ve kal'a-i

Çıldır'a yedi sâ‘at karîbdir.

Kal‘a-i Şavşad, Eyâlet-i Çıldır'da sancak beği tahtıdır. Sarp kal‘adır. Feth-i Lala Paşa, bâlâda hâssı ve timarı [ve] ze‘âmeti ve alaybeğisi tahrîr olmuşdur. Ocaklık tarîkıyla hükümetdir. Kadısı yokdur. Şavşadistân içre sarp âsî yerlerdir.

Ve **kal‘a-i Harbe:** Bir dere kenarında sarp kal‘adır, kurb-ı Ardanıç.

Ve **kal‘a-i Ardanıç:** Çıldır eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı ve ze‘âmeti bâlâda mestûrdur. Feth-i Lala Mustafâ Paşa.

Kal‘a-i Ohçu, sancak beği tahtıdır. Defter-i Hâkânîde **Mahçıl** yazar, sarp kal‘adır. Beğinin hâssı tahrîr olunmuşdur. Kadısı ve şer‘a râzîsı yokdur. Çıldır'a 6 sâ‘at karîb sarp kal‘adır.

Ve **kal‘a-i Çağısmân**, kurb-ı Çıldır, feth-i Lala Paşa, sarp sûrdur.

{Ardahân kurbunda olan kal‘aları beyân eder

Evvelâ **kal‘a-i Vâle**; feth-i Lala Paşa, sene 982.

Kal‘a-i Gümek; feth-i Lala Paşa, sene 982, kurb-ı Ardahân 2 sâ‘at.

Ve **kal‘a-i Aharis**; feth-i Lala Paşa, sene 982.

Ve **kal‘a-i Pertak**; kurb-ı Oltı, feth-i Lala Paşa.

Ve **kal‘a-i Semağâr;** kurb-ı (---) 4 sâ‘at.

Kal‘a-i Mâmravân ve **kal‘a-i Nazarbat**; Ardahân'a 3 sâ‘at karîbdir. Binâ-yı kal‘a-i Gâzî Sefer Paşa, sene 1053.

Ve **kal‘a-i Kinze** (---) nâhiye-i Ardahân'da bir püşte üzre sarp kal‘adır. Feth-i Lala Paşa.

Kal‘a-i Kazan 12 sâ‘atde kurb-ı Ardahân, feth-i Lala, bunun suyu Ardahân'a gider}.

Bu kal‘alardan mâ‘adâ niçe kılâ‘-ı metînler şâh-râh üzre vâkı‘ olup tahrîr olunmuşdur. Hakkâ ki Gürcîstân sevâd-ı mu‘azzamdır.

Bu temâşâlardan sonra Sefer Paşa hazretlerinden iki Gürcî gulâmı ve bir at ve bir külçe tiftik Gürcîstân çorabı ve yüz guruş ihsân ile refîkler alup cânib-i garba

Erzurûm'a müteveccih olduğımız menâzilleri beyân eder

Evvelâ Ahıska'dan Olgar yaylasın aşup 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kinnâv: Ardahân hudûdundadır.

..... (3,5 satır boş) .....

Andan yine cânib-i garba sarp çengelistân yollar ile (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gürcîstân-ı Kara Ardahân: Çıldır eyâletinde Selîm Hân-ı Evvel sene (---) târîhinde feth edüp sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı 300.000 akçedir. Sancağında ze‘âmet 8 ve timar 87, alaybeğisi ve çeribaşısı ve dizdârı ve iki yüz kal‘a neferâtı var. Beğinin cebelüleriyle cümle bin mikdârı asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ-yı nâgehânîdir. Ve cümle (---) aded nâhiye add olunur. Nakîbü'l-eşrâfı yokdur. Müftîsi Ahıska'dadır. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâber kal‘a-i ra‘nâdır. Dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve aslâ bir tarafdan havâlesi yokdur. Cümle iki kat, yetmiş kulleli kal‘a-i ferah-âbâddır. Üç kapusu vardır, biri cânib-i (---) (---). Âsitâne tarafından bir oda cebecileri var. Bu şehr içre Kaya Paşa hânedânı meşhûrdur. (---) *[322b]* Bu şehrin zeylinden (---) çayı cereyân edüp cânib-i şarkda nehr-i azîm Araz'a mahlût [olur]. Bu şehrin cümle (---) aded toprak ile örtülü hâne-i kadîmleri vardır ve cümle mihrâbdır. (---) câmi‘dir. Evvelâ

..... (1,5 satır boş) .....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir. İmâret-i dârü'l-it‘âm ve medrese ve dârü'l-kelâm yokdur. Lâkin mekteb-i dâru's-sıbyânları vardır. Ve (---) mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Câbecâ hâncağızları vardır. Ammâ âb [u] hevâsı burûdet üzre olmağıla bâğ u bâğçeleri yokdur. Ammâ meyvesi Tortum'dan ve kal‘a-i Açaris'den gelüp bu şehri müsmirrât-ı gûnâ-gûn ile ganîmat ederler. Ve ahâlî-i Ardahân cümle mü’min ve muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at, garîb-dost, sulehâ kimesnelerdir. Ekserî zirâ‘at ile kifâflanırlar. Bir fırkası tüccâr-ı berdir. Ve dağlarında latîf güğem meyvesi olur. Bu kal‘a, Erzurûm'un şimâlinde beş merhale yerdir. Ve Ardahân'dan Kargabâzâr'ın geçüp Kars bir konakdır, andan yine cânib-i garba meyyâl kâh sengistân ve kâh çengelistân u âbâdân reh-i râstlar ile nebâtât [u] giyâhât [ve] sebzezârları temâşâ ederek (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Göle : Ahıska hâkinde Gürcîstân meliklerinden Levend Hân binâsıdır. Hâlâ Selîm Hân tahrîrinden beri eyâlet-i Çıldır'da sancak beği tahtıdır. Beğinin hâss-ı hümâyûnı kânûn üzre 300.000 akçedir. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve kal‘a dizdârı ve neferâtı vardır. Kal‘ası Selîm Hân fethidir. Bir yalçın püşte üzre taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Ammâ ne cirmde idiği ma‘lûmum değildir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Cümle (---) mikdârı hânelerdir. Câmi‘i ve hân [u] hammâmı var ammâ çârsû-yı müzeyyenesi yokdur.

..... (2,5 satır boş) .....

Andan yine cânib-i garba 8 sâ‘atde,

Evsâf-i kal‘a-i Gürcîstân-ı Penk: Gürcî meliki bânîsi ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Niçe mülûk destine girüp sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Evvel'e itâ‘at etmişlerdir. Hâlâ bu dahi Çıldır eyâleti hükmünde sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı 400.000 akçedir. Ze‘âmet ve timarı bâlâda mestûrdur. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile beğinin askeriyle cümle bin mikdârı müsellah asker olur. Kal‘ası küçücük taş binâdır. Bir kapusu ve dizdârı ve neferâtları ve yüz

elli akçe pâyesiyle kadısı vardır, ammâ esvâk-ı sultânîsi ve bâğı ve bâğçesi yokdur. Ahâlîsi sulehâ-yı ümmetden zirâ‘at [u] kanâ‘at ile geçinir kimesnelerdir. Nehrinin, gâyet latîf sudur, halkı andan nûş edüp gâyet zinde recül-i sâlihleri vardır. Re‘âyâlarında Ermeni ve Gökdolak [ve] Aznavur Gürcîleri dahi vardır.

..... *(1 satır boş)* .....

Andan cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Oltı: Gürcîstân melikleri binâsıdır ve Selîm Hân fethidir. Hâlâ eyâlet-i Çıldır'da başka sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı 200.017 akçedir. Timar ve ze‘âmetleri ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır ve yüz elli akçe kadısı ve dizdârı ve neferâtları ve a‘yân [u] eşrâfı var ma‘mûr sancakdır. Kal‘ası bir yalçın püşte üzre çâr-kûşe bir şeddâdî seng-âbâd iki kat bir kal‘a-i bünyâddır. İki kapusunun biri şarka biri garba meftûh dervezelerdir. Kal‘a dibinde Oltı çayı cereyân edüp şehrin bâğ u besâtînlerin saky edüp cânib-i kıblede nehr-i Araz'a munsab olur. Cümle (---) aded hâne-i ma‘mûrelerdir. Serâpâ hâk-i amber-i pâk ile mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır. Müte‘addid câmi‘leri ve hân [u] hammâmı ve bâğ [u] bostânı ve mekteb-i sıbyânı ve niçe aded dükkânı vardır. Âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi *Oltı güzeli* meşhûr-ı âfâkdır. Ammâ bunun dahi ahâlîsi gâyet müslim âdemlerdir. Andan yine cânib-i garbın yıldız cânibine sârî 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Mamrevân: Gürcî melikleri binâsıdır ve Lala Kara Mustafâ Paşa fethidir. Mâ-tekaddem sancak beği tahtı idi. Hâlâ yine Erzurûm eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı 203.000, ze‘âmet ve timarı (---) (---) (---) vardır. Çeribaşı ve alaybeğisi var. Beğinin cebelüleriyle cümle bin beş yüz asker olur. Yüz elli akçe kazâdır. Dizdârı ve azeb ağası ve neferâtları vardır. Kal‘ası (---) üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâdır. *[323a]* Dâiren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Cümle sekiz yüz hâne-i fukarâlardır. Ağniyâları nâdirdir. Lâkin ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at Nakşibendî tarîkinde dindâr kimesnelerdir. Câmi‘leri ve hammâmı ve hânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır.

..... *(1 satır boş)* .....

Andan yine garba (---) sâ‘atde,

Karye-i İyd: Mamrevân nâhiyesinde müselmân ve Ermeni re‘âyâlı ze‘âmet köydür. Andan yine garba kûhistân-ı bî-dıraht rehgüzârlar ile (---) sâ‘atde,

Karye-i Kara Künek: Ma‘mûr kend-i ze‘âmetdir. Ammâ bu karye Erzurûm eyâleti nâhiyesidir. Andan Gürcîstân boğazın geçüp çemenzâr fezâlar içre (---) sâ‘at gidüp,

Karye-i Umudum Sultân: Bir kûh-ı bülendin dâmeninde yüz hâneli ma‘mûr [u] âbâdân bâğ u bâğçesiz kend-i müzeyyendir. Bu kend nehr-i Furât'ın mahreci başında vâkı‘ olmuşdur. Mukaddemâ Erzurûm evsâfında tahrîr olunan Kur‘ân-ı Azîm ile sâbit "mâ-i Furât" bu karye-i Dumlu Sultân cebelinde bir gâr-ı azîmden tulû‘ eder. Âb-ı hayâtdan nişân verir bir âb-ı hayvândır kim gûyâ sûre-i [102] bu nehr-i cân-perverin hakkında nâzil olmuşdur. Birer zirâ‘-ı melikî alabalıkları olur kim gûyâ her biri birer mâ’ide-i cennet-i me’vâdır. Cemî‘î vücûdları la‘l-ı Bedahşân ve zümürrüd-i İsvân ile

müzeyyen, murassa‘-endâm mâhî-i cinânlardır. Ammâ bu mahalde Umudum Sultân medfûn olup ziyâretgâh-ı hâs [u] âm olmağıla bir kes cür’et edüp bu mâhîleri sayd etmeğe cür’et edemezler, ammâ bir fersah aşağıda sayyâdlar sayd edüp tenâvül etdiklerinde âdemin dimâğı abîr u anber râyihasından mu‘attar olur. Ne kadar tenâvül olunsa hara[r]et [u] sıkleti yokdur,

Ziyâret-i Dumlu Sultân: Ulu âsitânedir. Şeyhi İbrâhîm Efendi dahi mazanne-i kirâme ulu kimesnedir. Andan cânib-i kıbleye Erzurûm sahrâsında (---) sâ‘at gidüp hamd-i Hudâ (---) anda yine sıhhatle, selâmetle, yine kal‘a-i Erzurûm'a dâhil olup ol sâ‘at tebdîl-i câme olmadan Revân hânının nâmeleri ve hedâyâlarıyla Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimizin hâk-i pâyine yüz sürüp dîdelerimiz rûşen olup şeref-i sohbetleriyle müşerref olup geşt [ü] güzâr etdiğimiz kılâ‘ları ve âsâr-ı acîbe ve garîbeleri hikâyet edüp safâsından ser[a]pây bir kat libâs-ı fâhire ve üç yüz guruş hammâm-bahâ ihsân edüp gümrük kitâbetinden iki kîse avâ’idim dahi ihsân etdi. Bir hafta sâkin olup hikmet-i Hudâ yine Revân hânından muhabbetnâmeler gelüp "Kars kullarından kârbânlarımız {halkın} müte’ezzî ederler. Bir ağa kullarınız ricâ ederiz. Bu cânibe gelüp âmâde olan kârbân-ı sevdâgerin alup Erzurûm'a gide" deyü mektûb-ı muhabbet-uslûbu Alî Hân Aka ile geldikde hikmet-i İlâh yine bu hakîri onuncu gün Acem diyârına yolladı.

Bin elli yedi mâh-ı (---) günü Revân diyârına revâne olduğumuz bildirir

Evvelâ Erzurûm'dan cânib-i şarka 12 sâ‘atde,

Menzil-i Hasankal‘ası: Mukaddemâ Şuşik kal‘ası gazâsına ve Tebrîz diyârına azîmet etdikde bâlâda evsâfi mestûr, andan yine cânib-i şarka Pasin sahrâsı içre,

Karye-i Badılcivânlı: Ermeni köyü ve ze‘âmetdir, anı ubûr edüp 9 sâ‘atde,

Menzil-i Meydâncık: Re‘âyâsı cümle Yarmeni kefereleridir. Pasin sahrâsında âbâdân ze‘amet kenddir. Andan yine şarka 10 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Mijingird : Erzurûm eyâletinde Horasân beği hükmünde kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i murabb‘a küçük kal‘adır. Dizdârı ve yüz elli neferâtları ve iki yüz mikdârı hâneleri vardır, ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur. Pasin kazâsı niyâbetidir. Süleymân Hân'ın bir câmi‘i var ve bir hammâm-ı muhtasarı ve bir hânı var, bâğı ve bâğçesi yokdur, ammâ mezâri‘inde mahsûlâtları çokdur.

Andan yine şarka 6 sâ‘at Erzurûm hudûdında **Hân Deresi**'n aşup Kars eyâleti hudûdına kadem, Yedi Kilise nâm harâb deyr-i benâmı geçüp bir teng [u] târ çengelistân boğazı dahi ubûr edüp cânib-i garbda çemenzâr-ı zemîn [ü] lâlezâr ile 6 sâ‘at garba meyyâl gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Bârdûz: Kars hâkinde Kerîmeddîn Hâtûn binti Akkoyunlı el-Melik İzzeddîn bînâsıdır kim kal‘anın atebe-i ulyâsı cenbinde celî hat ile târîhi mestûrdur. Kal‘ası bir dere kenarında çâr-kûşe seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Dizdârı ve yüz elli kadar mezheb-i Kaderî neferâtları vardır. Câmi‘i ve mesâcidleri ve bir müfîd [ü] muhtasar hammâmı vardır. Çârsû-yı bâzârı ve hânları ve gayrı imâretleri ve bâğ u bâğçesi yokdur. Andan yine kıbleye (---) sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Keçivân, şehr-i Dûdımân, binâ-yı Enûşirvân: Ba‘zı tevârîhlerde Pîjen ve

Şeffâk ve Efrâsiyâb cengleri hikâyetinde tahrîr olunan kal‘a-i Dûdımân-ı Keçkıvân bu kal‘a-i şehr-i kadîmdir {deyü tahrîr etmiş}. Zamân-ı kadîmde *[323b]* Âl-i Abbâsiyân'dan Bağdâd-ı behişt-âbâd halîfesi el-Müstansır Billah hükmünde iken Moğol tâ’ifesinden Hülâgû Hân gelüp bu şehri harâb [u] yebâb ve ahâlîsin kebâb edüp Bağdâd'ı dahi harâb etdi. Ba‘dehû bu şehr-i Keçkıvân-ı Dûdımân, Karakoyunlu Kara Yûsuf Şâh hükmünde iken ol kadar âbâdân olup mânend-i Erzen Bender-i Ahlât şehri oldu. Andan Timur-ı bî-nûr gelüp harâb tiye (?) harâb etdi. Ba‘dehû Süleymân Hân Nahşivân'a gelirken talî‘a-i asâkir-i İslâm olan Lala Kara Mustafâ Paşa feth edüp Kars eyâleti hükmünde hâlâ imâristândır, ammâ bender şehr değildir. Kal‘ası bir dereli yerde şekl-i murabba bir küçük kal‘adır. Hâkimi başka sancak beğidir. Hâss-ı hümâyûnı 153.500, ze‘âmet (---) ve timar (---) vardır. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kânûn-ı Süleymânî üzre cebelüleri ile ve beğinin askeriyle cümle bin iki yüz mükemmel asker olur. Kal‘a dizdârı ve azeb ve gönüllü ağası ve üç yüz kal‘a neferâtları ve yüz eli akçe kadısı ve yedi aded ma‘mûr Keçîvân nâhiyeleri vardır. Cümle bin iki yüz aded tîn-i türâb ile mestûr hâne-i ma‘mûrları ve üç aded câmi‘-i muhtasarı her esnâfdan kırk elli aded dekâkînleri vardır. Andan (---) sâ‘at şarka gidüp,

Evsâf-ı intihâ-i serhadd-i Âl-i Osmân, kal‘a-i Kars-ı Dûdımân

Devlet-i Âl-i Osmân'da üç Kars sancağı vardır. Biri Silifke'de Karataşlık Karsı, biri Mar‘aş Karsı, biri Dûdımân Karsı. Bu Kars kadîmdir. Sene 987 târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis asrında Lala Kara Mustafâ Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup Anadolu Vezîri Ca‘fer Paşa ve Şâm Vezîri Vezîria‘zam Tavîl Mehemmed Paşazâde Hasan Paşa ve Milânlı Alî Paşa ile cümle yüz bin asâkir-i nusret-me’ser bu Kars hâkine gelüp meks etdükde kızılbaş-ı bed-ma‘âşın harâb [u] yebâb etdüğü Kars'ı imâr etmeği ma‘kûl görüp ta‘mîr ü termîme mübâşeret etdiklerinde Rûmeli Paşası Mahmûd Paşa kulundan bir çâr-kûşe beyâz mermer üzre Arabî celî hattıyla bir târîh çıkup aşağı varoşun kıbleye nâzır kapunun cenbine komışlardır kim ol târîh budur:

İnşâu hâza'l-kal‘ati'l-mübâreketi âsafu'l-mülûk Fîrûzkâ-yı Âkây e‘azzallahu ensârehu fî eyyami, Mevlânâ es-Sultân el-Melik İzzeddîn ebbedallahu devletehu ve ta‘mîru i‘ânetihî binti's-Sultân Kerîmeddîn Begüm el-ma‘rûfe Nûrullah. Nevverallahu kabrehâ ve merkadehâ. [103] *Sene 548.*

Hakkâ ki üstâd-ı hattât, seng-i kirâz-ı mücellâ üzre yazmış, ammâ üstâd-ı mermer-bür sikke mermerde kazımış, bânî-i Kars Lala Paşa bu âsâr-ı atîkaya kemâl-i ri‘âyeten ol mahall-i hâ’ita vaz‘ edüp âsâr-ı hayrâtı ayân eylemiş. Bu târîhden ma‘lûm oldu kim kal‘a-i kadîm ve binâ-yı Kerîmüddîn ısmet-karîn mu‘avenet [u] muzâheret ile binâ olunmuşdur. İkinci bânî Lala Paşa olup yetmiş günde kal‘ayı itmâm edüp cümle cebehânesi ve sâ’ir elzem-i levâzımâtlarından cümle mühimmâtların âmâde edüp derûn-ı kal‘ayı imâr ederken askerî tâ’ifesinden sulehâ-yı ümmet bir hâfiz-ı hamele-i Kur’ân kimesne bir vâkı‘a-i sâliha görüp Lala Mustafâ Paşa'ya nakl etdiği rü‘yâ budur:

Bir pîr-i nâtüvân zâhir olup "Bana Ebü'l-Hasan-ı Harakânî derler, benim makâmım bu mahaldedir ve alâmet [ü] nişânım istersen ayağım ucunda bir çâh-ı amîk vardır, anı kazup tâ ki acâ’ib göresin" deyü haber verdiği vâkı‘ayı ol sulehâ serdâra bildirince derhâl niçe yüz ummâller ol ta‘yîn olunan çâhı hafr edüp ol çâh içre bir çâr-kûşe sommâkî çıkup ol seng-i ahmeri tevhîd [u] tezkîr ile küşâde kılup *"Menem şehîd-i sa‘îd Harekânî"* [104] deyü ser-i sa‘âdeti üzre bir hüsn-i hatlı mermer bulurlar. Vücûd-ı şerîfi henüz ter ü tâze olduğundan mâ‘ada bâzûsunda, zahm-âlûd olan yerinde sarılmış

makrame ve cümle hırka-i peşmînesi çürümeyüp sağ tarafındaki zahmından hûn-ı ahmer-gûnu dahi cereyân etmede. Cümle guzât-ı müslimîn bu hâli görüp tevhîd u tezkîr ile kabr-i şerîfin ke'l-evvel setr edüp derûn-ı kal‘ada ibtidâ âsâr-ı binâdan Lala Mustafâ Paşa'nın hayrâtı bu tekye-i Hazret-i Hasan Harakânî'dir ve câmi‘-i pür-envârdır.

Andan bu kal‘a-i Kars eyâlet kayd olunup hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da "Eyâlet-i Kars'a mutasarrıf olan vezîrim fülân paşa" deyü emr-i pâdişâhîde eyle tahrîr olunur. Acem serhaddi ağzında serhadd-i Dûdımân'dır. Niçe kerre ber-vech-i arpalık üç tuğlu vezîrlere ihsân olunmuşdur. Hâlâ paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnı 600.000 akçedir. Kadîm-i eyyâmda Erzurûm sancağı idi. Süleymân Hân tahrîrinde Pasin sancakları ilhâk olup eyâletinde yedi sancakdır. Ammâ defter kethüdâsı ve defter emîni ve timar defterdârı ve mâl defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni yokdur. Sancakları bunlardır kim zikr olunur:

Evvelâ Ar[da]hân-ı küçük, Hocacân ve Zarşâd ve Keçivân *[324a]* ve Kağızmân ve Varîşân ve Kars sancağı paşa tahtıdır. Erba[b]-ı zu‘amâ 7 ve erbâb-ı timar 102, kanûn üzre cebelüleriyle ve paşasının askeriyle cümle üç bin asker-i güzîde olur. Kerrât ile yedi sekiz Acem hânlarına karşu komuşlardır. Alay beğisi ve çeribaşısı ve üç yüz pâyesiyle kadısı ve kal‘a dizdârı ve yedi azeb ağası ve üç oda yeniçeri ağası ve bir oda cebeli ve bir oda topcusu vardır. Ammâ ekseriyyâ çorbacıları neferâtlarıyla Erzurûm'da dururlar. Ve cümle kal‘a neferâtları bin beş yüz güzîde *"Benem diger nîst"* diyen kuldur. Bu serhadlerde Van kulu ve Kars ve Ahıçka kulu şecâ‘at ve fetâlıkda meşhûrlardır. Bu Kars kullarının senevî mevâcibleri hâssı nehr-i Murâd kenarında Birecik kal‘ası önünde geçit gemilerinin mahsûlleri ve Haleb eyâletinde Suruc ve Bombuc kurâlarının mahsûlleri bu kal‘a kullarına ocaklık kayd olunup senevî mevâcibleri yetmiş yük akçe olur. Ve eyâlet-i Kars cümle on aded kazâdır ve kazâsı, nâhiyesi sekiz adeddir. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfları vardır. *Zâdekallah...*

Eşkâl-i kal‘a-i Kars: Şimâlî tarafında ensesi top menzilinden ba‘îd bir kûh-ı bâlâdır. Anın dâmeninde bu kal‘anın iç kal‘ası bir püşte üzre vâkı‘ olmuşdur, ammâ aşağı hisâr bir düzde vâkı‘ olmuşdur ve cümle beş kat sûr-ı kavî addolunmuşdur ve nârin kal‘ada ancak bir hâne vardır. Kal‘a kapusu cânib-i şarka nâzırdır. Ve yukaru kal‘a ta‘bîr olunan orta kal‘a kapusu cânib-i garba mekşûf hadîd bâb-ı kavîlerdir. Bu sûr içre dizdârhânesi ve iki yüz neferât levendât hâneleri ve mükellef ve mükemmel cebehâneleri vardır. Ammâ bu orta hisârda çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm ve imâret yokdur. Bu kal‘adan aşağı varoş-ı hisâr-ı kebîrdir ve iki kat sûr-ı metîndir ve üç bâb hâdîd [u] cedîd dervezelerdir. Dâhil-i bâbda âlât-ı silâh ve tuğulka ve ser-penâhlar ve tüfenk ve cidâ vü gûnâ-gûn âlet-i harblar ile ârâste ve bevvâbân [u] dîdebânlar ile pîrâste olmuş derveze-i kavîlerdir. Bu kapuların biri cânib-i garba Su kapusu ve Çeri kapusu derler, Erzurûm'a mekşûfdur, biri cânib-i kıbleye meftûh Orta kapudur kim Kağızmân tarafına meftûhdur. Ve biri cânib-i şarka Behrâm Paşa kapusudur, Revân tarafına küşâdedir. Bu kal‘a dîvârının üstünde karavulhânelerde şeb [u] rûz müstahfizânlar nigehbânlık edüp her şeb-i muzlimde kal‘a hâ’itların meş‘aleler ile çerâğân ederler. Varoş-ı hisârın kaddi ol kadar âlî değildir ammâ gâyet arîz ve metîn binâ-yı sengîndir. Ve aşağı kal‘anın dâiren-mâdâ[r] handakı yerine göldür kim Behrâm Paşa kapusundan Orta kapuya {varınca ihâta etmiş âb-ı hayât göldür. Bu tarafdan kal‘aya aslâ zafer mümkün değildir}. Ve etrâf-ı kal‘ada cümle iki yüz yigirmi aded kulle-i sedd-i Kahkaha'lardır ve cümle iki bin seksen dendân-ı bedendir. Ve bu rıbât-ı azîmin dâiren-mâdâr cirmi beş bin yedi yüz adımdır.

Cümle imâretleri beyân eder : Bu kal‘a içre cümle üç bin hâne-i a‘yân [u] eşrâf ve gayrı büyût-ı ehl-i kâr esnâf vardır. Ve cümle kırk yedi aded mihrâb câmi‘ ve mesâcîd-i pür-savâbdır. Ammâ sekizinde salât-ı cum‘a edâ olunur. Evvelâ cümleden kadîm binâ-yı Lala Paşa, **Câmi‘-i eş-Şeyh Hazret-i Hasan-ı Harakânî,** bâlâda evsâfı tahrîr olunan sultândır kim câmi‘i civârında medfûn olup ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Andan Su kuyusu tarafında **Va’ız Efendi Câmi‘i** ve meydân semtinde **Ulu Câmi‘** ve **Süleymân Efendi Câmi‘i** [105] nass-ı kâtı‘ı fermân üzre kenîseden vely olunmuş câmi‘-i latîfdir. Andan **Hüseyin Kethüdâ Câmi‘i**, Kızıl Kilise nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir deyr-i mu‘azzam idi. Fermân-ı şehriyârî ile câmi‘-i pür-nûr olup zulmetden halâs oldu. Hâlâ cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir. Zîrâ bu şehrin halkı gâyet musallîlerdir. Ve **Ömer Efendi Câmi‘i**, kızılbaş-ı bed-ma‘âş bu kal‘aya istîlâ etdikde bu câmi‘-i latîf sâhibi Ömer olmağıla bu câmi‘i pür-envârı münhedim edüp zîr-i zeber eyleyüp sâ’ir cevâmi‘leri kârbânsarây-misâl âyende vü revendelerin çârpâ hayvânatları bağlanırmış.

Ve Behrâm Paşa Kapusunda **Kaltakcızâde Câmi‘i**, kâr-ı kadîm ve binâ-yı azîm câmi‘dir ve {minâresizdir} ve **Taş Câmi‘i** ve **Bayrâm Çelebizâde Câmi‘i** ve şehrin kıblesi tarafında köprüden ubûr edüp varoşda, **Emîr Yûsuf Paşa Câmi‘i** minârelidir.

Bunlardan mâ‘ada mesâcidlerdir. Ve cümle hâk-i pâk ile mestûr cevâmi‘ler ve on sekiz aded mekteb-ı sıbyân [u] tıflân-ı nâ-resîdelerdir. Lâkin medâris-i tahsîl-i ulûmları mahsûsan olmayup *[324b]* cümle ulûm câmi‘lerde tilâvet olunur.

Ve Su kapusunun iç yüzünde beden dibinde Emîr Yûsuf Paşa hammâmı âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîf ve müferrah ve dilküşâ ve rûşenâ hammâmdır. Ve Orta kapunun iç yüzünde Eski Hammâm dahi gâyet hûb hammam-ı germâbdır.

Bu şehirde darü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-it‘âm yokdur. Ammâ her hânedânda ni‘metleri âyende vü revende ve garîb ve gurebâya mebzûldur. Zîrâ gâyet mahsûldâr bir dâr-ı diyârdır. Ve kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ cümle iki yüz aded çârsû-yı bâzâr dekâkînleri olup cümle Hind ü Sind ü Acem tefârûk-ı Mısr-ı Fârûk'ları bulunur. Ve iklîm-i hâmisin vasatında olmağıla şiddet-i şitâsı kesretinden bâğ u bâğçesi yokdur.

Ammâ mahsûlât-ı hubûbâtı çokdur. Ve ahâlîsi gâyet zinde âdemlerdir, ticâret ve zirâ‘at ile geçinirler bir alay guzât-ı müslimîndir. "Şöhret âfetdir" deyü fakîrânice ve fevkânî ve tahtânice beytü'l-hazenleri var. Cümleden mükellef Ulu Câmi‘ kurbunda Paşa Sarâyı ma‘mûrdur. Yukarı kal‘a altındadır ve mahkeme-i şer‘-i Rasûl-i mübîn bu sarây kurbundadır ve alaybeği hânesi mahkemeye muttasıldır. Ve kul kethüdâsı ve çavuşlarının hâneleri bu mahaldedir kim ma‘mûr hânelerdir. Ve bu kal‘anın kıble cânibi göl olmağıla ve kapusu ve Orta kapu tarafı dahi halîc olmağıla bu aşağı kal‘anın handakı yokdur ammâ yine sa‘b u metîn kal‘adır. Cânib-i selâsından bir vecihle düşman meterise girüp zafer bulmak mümkün değildir.

Bu Kars'dan cânib-i şimâle 12 sâ‘atde Orçivek köyün geçüp Bağarsık deresin geçüp ve Ulğar yaylasın 12 sâ‘atde aşup üç günde kal‘a-i Ahıska'dır ve Kars'dan Kargabâzârı'n geçüp Ardahân'a bir konakdır ve Kars'dan yine şimâle 10 sa‘atde kal‘a-i Göle'dir bu kal‘a-i {Kars'a} dâhil olduğumuz

günde vali-i vilâyet (---) Paşa'ya ve sâ'ir kul ağalarına Erzurûm Vâlisi efendimiz Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın mektûb-ı dürer-bârların verüp dîvân-ı pâdişâhîde kırâ'at olunup mefhûmu ma'lûmları olunca cümle a'yân-ı huzzâr-ı meclis "Hâşâ ki biz Revân'ın Acem kârbânın urup rencîde etmiş olak. Bu bize Acem'in ve Kağızmânlı'nın iftirâ-yı mahzıdır. Geçen hafta Kağızmânlı bâc almak bahânesiyle Revân tüccârın müte'ezzî etdiler, anların haklarından gelmek gerekdir" deyü cümle iş erleriyle Kars'dan atlarımıza süvâr olup cânib-i kıbleye bir çemenzâr sahrâ ile bir konak gidüp nehr-i Araz kenarına varup andan karşu tarafa keleklerle ubur edüp,

Evsâf-ı kal'a-i Kağızmân hâk-i Azerbaycân: Nehr-i Araz'ın cânib-i kıblesi umûmen kılâ' [u] büldânları Azerbaycân hudûdu add olunur. Zîrâ bu mahalle nehr-i Araz cânib-i garbda Bingöl yaylağından tulû' edüp niçe kılâ' [u] büleydelere râst gelüp cânib-i şarka cereyân ederek Arpa çayıyla Ağrı dağı mahallinde nehr-i Zengî'ye mahlût olur. Bu kal'a-i Kağızmân dahi Araz'ın karşu kıble tarafında olmağıla Azerbaycân hudûdundadır, ammâ Âl-i Osmân'ın Kars eyâletidir. Enûşirvân'ın kızlarından bir duhter-i pâkize ahterinin binâsı olmağıla anın ismiyle müsemmâ bir kal'adır. Niçe mülûk destine girüp âhir Uzun Hasan Şâh destine, andan Şâh İsmâ'îl destinden sene (---) târîhinde Süleymân'a itâ'at edüp Kars eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Beğinin hâsı kânûn üzre 200.000 akçedir. Ze'âmet 9 ve timar 178, alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Cümle tokuz yüz asker olur ve yüz elli akçe kazâdır. Dizdârı ve üç yüz kal'a neferâtları vardır. Vazîfe-i mu'ayyeneleri tuzlalarından hâsıl olur. Kal'anın cânib-i garbîsinde tuzla-yı azîm ve me'âdin-i kavîdir ve değirman taşı ma'deni vardır. Acem'e ve Erzurûm'a ve sâ'ir diyârlara seng-i âsiyâb bu Kağızmân dağlarından gider. Ve yara taşı, cerrâhlar merhem-i Süleymânî edüp yaraya ve bereye korlar, mücerrebdir. Ve kuyumcular böresi ve berber bileğisi ve sümüger taşı, ya'nî kayağan taşı ma'deni bu Kağızmân dağlarında hâsıl olup kal'a neferâtlarına mahsûlü kânûn üzre aklâm kayd olunmuşdur. İki yerde altun ve gümüş ma'denleri vardır. Ammâ hâsılı harcına kifâyet etmediğinden hâlâ mu'attaldır. Ve'l-hâsıl cümle on bir me'âdin vardır. Kal'ası, sâhil-i Araz'da bir bayır yüzünde Şeddâdî binâ-yı metîn ve şekl-i murabba' bir kal'acıkdır. İçinde Süleymân Hân câmi'i var. Ve cümle zîr ü bâlâsında yedi yüz hâne-i muhtasarı vardır. Câmi'leri ve hânı ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Bender şehir değildir, ancak serhaddir. Revânın cânib-i garbîsinde nümâyân olan Ağrı dağı bu Kağızmân'a karîbdir kim memdûh-ı âfâk kûhların birisi dahi bu cebel-i Ağrı'dır. Terekeme Türkmânlarına yaylakdır. Ve bu Kağızmân Araz kenarında olmağıla âb [u] hevâsı sehl-i sevâhile karîb olup câ-be-câ bâğ u bâğçeleri vardır. Ve halûk ve halîm ve selîm ahâlîsi ve câ-be-câ mahbûbeleri vardır. Ekseriyyâ levendâtları Acem mânîsi teğannî ederler, hoş-âvâz ve hoş-tab' kimesneleri vardır. Bu şehre Kars a'yânlarıyla {Kağızmân'a} dâhil oldukda beğinin dîvânına cümlemiz hâzır olup *[325a]* Kars kullarıyla Kağızmân kullarımız azîm mücâdeleleri geçüp Kağızmân ağaları yemîn billah edüp "Biz Acem kârbânına dest-dırâzlık etmedik. Ancak kânûnumuz üzre bâcımız alırız" deyü inkâr ile cevâp verüp hakîr destimizde olan buyurdı-yı şerîfler ile Kağızmân ağalarından Hasan Ağa'yı ve Çalık Safer Ağa'yı ve yedi ağa dahi alup "inkâr etdiklerine göre isbât-ı vücûd etsinler" deyü,

Cânib-i Revân'a revâne olduğumuz menâzilleri beyân eder

Kars paşasından ve on bir ağavâtdan ve Kağızmân beğinden ve a'yânlarından ücret-i kadem hakîre bir kîse guruş ve iki Mahmûdî at ve iki Gürcî gulâmı alup Kağızmân'dan yine nehr-i Araz'ı kelekler ile güzer edüp Kars hâkiyle 9 sâ'at cânib-i şarka gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Moğazbird: Hâk-i Gürcîstân'da Kars eyâleti hükmünde kânûn-ı kadîm üzre mir-i lîvâ tahtı idi. Niçe kerre kızılbaş istîlâ edüp ülkesi harâb u yebâb olmağıla hâlâ Kars nevâhîleridir. Kal‘asın İrân-zemîn şâhları hânlarından Moğaz Hân binâsıdır. Ba‘dehû Akçakoyunlu destine, andan Şâh İsmâ‘îl destinden Süleymân Hân feth etmişdir. Hâkimi kal‘a dizdârıdır ve yüz elli neferâtı vardır ve niyâbetdir. Kal‘ası havâlesiz bir kaya üzre şekl-i muhammes Şeddâdî taş binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır. Lâkin küçük kal‘acıkdır. Cümle altı yüz kadar bâğlı ve bâğçeli ve taşra varoşlu hâneleri var. Câmi‘ ve hân ve hammâmı ve on aded dükkânı var. Gayrı imâret-i âlîlerinden bir âsâr-ı binâ yok bir serhaddir. Bu kal‘anın dibinden nehr-i Arpaçayı cereyân eder. İbtidâ tulû‘ı Gürcîstân câniblerinden gelüp bu mahalden ubûr ederek Araz'a altı sâ‘at karîb yerde kend-i Tekletî dibinde nehr-i Araz'a mahlût olur, ab-ı hayât Arpaçayı'dır. Ve bu Moğazbird, Acem'in Şorakil kal‘ası hâkiyle müşâdır. Lâkin Şorakil kal‘ası dest-i Acem'de kalup cümle Şurakil nevâhîleri Kars hükmünde kalmışdır. Mabeyne-hümâsında mezkûr Arpaçayı hâlâ hâli üzre hudûddur. Bu nehrin karşu şark tarafı Acem'dir. Beri, garb tarafı Kars hâkidir.

Ve bu Moğazbird'in cânib-i (---) ensesinde bir menzilde **kal‘a-i Ani**, Kars hükmünde bir püşte üzre çâr-kûşe harâb bir küçük kal‘adır. Enûşirvân binâsıdır, derler. Zîr-i kal‘ada bir ma‘mûr kendi var, ze‘âmetdir, re‘âyâsı Ermenilerdir. Bu Ani kal‘asıyla Kars mâbeyninde iki Yahni dağı vardır, verâsında kal‘a-i Kars'dır kim Ani kal‘ası harâbına mâbeyni bir konakdır. Bu Ani kal‘asın ubûr edüp çemenzâr vâsi‘ sahrâ içre 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Zârşed, intihâ-yı serhadd-i Serâmed: İrân-zemîn şâhları binâsıdır. Bunda hayli Acem zâr-ı şedîd çekerek dendân-ı tîğdan geçdikleriyçün bu kal‘aya Zârşed deyü nâm verirler. Hâlâ eyâlet-i Kars'da sancak beği tahtıdır. Mîr-i livâsının hâssı (---) akçedir. Timarı (---) ve ze‘âmeti (---) alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda cümle bin iki yüz müsellah asker alır. Yüz elli akçe kazâdır. Müftî ve nakîbi yokdur. Dizdârı ve yüz elli neferâtı vardır. Kars kuluyla ma‘an vazîfe-i mu‘ayyenelerin alırlar. Kal‘ası bir sahrâ-yı ferah-fezâda bir püşte üzre Şeddâdî seng-binâ çâr-kûşe ve ma‘mûr kal‘a-i ra‘nâdır. Ammâ ol kadar büyük değildir. Dâiren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir. Cümle enderûn [u] bîrûnunda hâk-i amber-i pâkli üç yüz hânelerdir.

Câmi‘î ve zâviyesi ve hammâmı ve hânı ve esvâk-ı muhtasarı var. Kars'dan cânib-i şarka Revân yolu üzre vâkı‘ olmuş bir konak yerdir ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Bu Zârşed kal‘asından yine cânib-i şarka 9 sâ‘atde,

Kend-i Talaş: Şâh-ı Acem hâkinde revân hudûdudur. Andan kend-i Karatay'ı geçüp 12 sâ‘atde cânib-i şarka,

Menzil-i Üçkilise: Kayser-i Rûm binâsıdır, derler. İbret-nümâ bir deyr-i bâlâ-yı âcîbdir. Üç deyrin birinde cümle Ermeni kızları sâkin olur, birinde Rûmlar ve birinde Ermeniler sâkin olur. Üç kilise-i mu‘azzamlardır. Diyâr-ı Acem'de ma‘rûf ve mevsûf deyr-i kadîm biri bu Üçkilisa'dır. Biri Nahşivân yolunda Yedikenîse'dir, amma bunda dahi ibret-nümâ âsâr-ı garâ’ibler ve mutalsamât-ı acâ’ibler ile mebnî bir deyr-i kavîdir.

Vâcibü's-seyr iberün biri "miron yağı" nâmıyla bir yağ bu deyrde hâsıl olur. Nebâtât u giyâhâtın vefreti hâkinde cümle ahşâbâtları bıtrîk ve kıssîsler cem‘ edüp bir kazan-ı azîmi bir halıçe-i harîr

şekilli bir döşeme üstüne kazanı koyup germâ-germ âteş edüp üç sâ‘atde cümle giyâhâtlar pişüp halıçeye aslâ âteş te’sîr etmeyüp ke'l-evvel durur. Ba‘dehû mezbûr kazan üzre nebâtın yağı gelüp ol yağı cerre ve kumkumalara doldurup cemî‘î Firengistân ve cümle kâfiristâna teberrüken gönderüp anlardan bu deyre nezerâtlar gelir. Ol yağı cemî‘î emrâz-ı muhtelifeye ve cemî‘î zahmdâr olanların zahmuna dürtüp şifâ bulurlar zu‘mına zâhib olmuşlar.

Acibe-i diğer: Bu deyrin havlısında meydân-ı muhabbet içre bir tâk-i bâlâ altında bir mu‘allak kalın demir vardır. Hemân dâ’imâ mu‘allak durur. Bir cânibe şeş cihetden bir yire *[325b]* ittisâli yokdur. Hakkâ ki sihr-i i‘câz bir musanna‘ nihânî kâr-ı ibret-nümâdır. Cümle keferelerin zu‘m-ı bâtıllarıyla Hazret-i İsâ havâriyyûnu Şem‘ûn-ı Safâ'nın kerâmetiyle mu‘allak durmuş ola. Ebleh müselmânlar dahi gördükde hayrân kalup i‘tikâd ederler. Zîrâ şiddet-i rûzgâr bu hadîd amudcuğa isâbet etdikçe mütezelzil olur. Niçe Ehrimen âdamlar vaz‘-ı yed etmesinler deyü cânib-i etrâfına muhkem sunta dırahtından parmaklık çekmişler. Ammâ ma‘rifet-i amûd-ı hadîd, üstâd-ı hukemâ-yı bennâ-yı kudemâ bu demir direciğin üstünde evvel ol tâkı binâ edüp tâkin ta zirve-i âlîsi ortasına bir seng-i azîm mıknatıs komuş ve bir mıknatıs taş-ı kebîri dahi hendese üzre âlî mıknatısın aşağısı olan zemîne {komuş}, ba‘dehû bu demir direciği bu iki mıknatıs taşlarının mâbeynine vaz‘ edince iki seng-i mıknatısın mâbeyninde mu‘allak kalmışdır. Yohsa ne kerâmet-i havâriyyûn-ı Şam'ûn ve ne tılısm-ı Şemsûn'dır. Her gören engüşt-ber-dehen edüp valih [u] hayrân olur. Bu hakîr-i pür-taksîr akl-ı kâsırumla böyle mülâhaza etdim. İnşâallah mülâhazamızda sehv ü hatâ yokdur.

Ve bu deyrin beş yüz mikdârı papas ve ruhbânları vardır. Taraf-ı Acem'den ve cânib-i Âl-i Osmân'dan her şeb beşer ve altışar yüz ad[ed] atlı gelüp meks edüp çul ve tobra çıkarmadan cümle râhibler mihmândârlık edüp şîr-i hurma ve kutr-ı nebât-ı Hamavî ve Şâmî ta‘âm-ı mâ-hazar getirüp şeb [u] rûz hizmet ederler, aceb âsitâne-i Hazret-i Mesîh'dir. Andan yine cânib-i şarka düz sahrâ içre (---) sâ‘atde nehr-i azîm Araz ve nehr-i Zengî'yi bir cisrden ubûr edüp def‘a-i sânîde yine,

Evsâf-ı Revân-ı Azerbaycân: Hamd-i Hudâ Revân Hânı Takî Alî Hân hemşîresinin sûrundan Bakü kal‘asından gelüp doğru anların sarâyına mihmân olup ertesi Kars ağaları ve Kağızmân ağalarıyla hân dîvânına varup Karslı ve Kağızmânlı "Hânım! Bizi Erzurûm vezîrine hılâf-ı inhâne arz edüp kârbân urdılar deyüp üzerimize Evliyâ Ağa'yı ne mübâşeret göstermişsiz, lâyık mıdır?" deyü mâbeynlerindeki güft [ü] gû tahrîr olunmaz. Âhiru'l-kelâm kal‘a ağaları bî-günâh çıkup iftirâ edenler kârbân halkı imiş. Anlar hod Erzurûm'da mâ-beyne muslıhîn girüp Takî Alî Hân cümle ağalara üç gün ziyâfet-i uzmâ edüp hakîre yine beş tümen Abbâsî ve bir at ve paşaya bir katar tâvûsî maya devesiyle Revân pirinci ve serhad ağalarına dahi beşer onar pârçe ihsân edüp kal‘a-i Revân'dan hân mektûblarıyla tekrâr

Erzurûm'a avdet etdiğimiz menâzilleri beyân eder

(---) (---) (---) (---) Yedi yüz baş kârbân ile Revân'dan çıkup cânib-i garba 5 sâ‘atde,

Kend-i Abdâllar: Yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli kızılbaş kendidir. Hîn-i fethde Kars hudûdu ifrâz olunmuşdur. Ammâ yine hâlâ Acem'e tâbi‘lerdir. Andan şimâle meyilli 4 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Abbârân: Beş yüz hâneli Gökdolak kavmi sâkinlerdir. Andan yine garba kûh-ı

giyâhât ve nebâtât içre (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i kend-i Şarâbhane: Bir püşte üzre ziyâretgâhlı ve üç yüz hâneli ma‘mûr u âbâdân bâğı ve bâğçesi bî-hisâb Ermeni köyüdür ve Kars hudûdunda ze‘âmetdir. Andan yine garba çemenzâr mahsûllü deştler üzre dâmen-i kûhlarda Murâd Hân'ın vîrân etdüğü kal‘aları temâşâ ederek 4 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Begim: Zamân-ı kadîmde Uzun Hasan Şâh'ın duhter-i pâkîze-ahteri kendi olduğundan ile'l-ân kend-i Begim derler. Hâlâ Şâh kızlarına diyâr-ı Acem'de *begim* derler. A‘yân [u] eşrâfa *aka* der[ler],

..... (1 satır boş) .....

Bu Begim kendi, Kars hükmünde üç yüz hâneli Ermeni ve Aznavûr Gürcî kavmleri dahi vardır, ammâ kadîm-i eyyâmda şehr-i azîm Timur-ı bî-nûr harâb [u] yebâb etmiş, hâlâ Arpaçayı kenarında âsâr-ı binâları zâhir ve bâhirdir. Ol binâlar içre yedi aded künbet-i âlîler vardır. İçinde Akçakoyunlu pâdişâhlarından Meymendî Hân ve Avşar Hân ve Otağa Bây Hân ve Gündüz Bây Hân nâmân hân-ı hânân-ı şehinşâhânlar serîrler üzre kimi yatar ve kimi oturur, gûyâ hayâtdadırlar. Her şahsın seng-i mezârlarında ve atebe-i âlîlerinde ism [ü] resimleri ve sebeb-i mevtleriyle târîhleri vardır. Ve bu şehr-i harâbın cânib-i selâsı yaylağ-ı azîmlerdir. Andan yine cânib-i garba sazlıklı ve bataklı yerleri ve ba‘zı mahalli çemenzâr vâdîleri (---) sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i kadîm makâm-ı Şurakir: Sene (---) târîhinde Hüseyn-i Baykara bu şehrin dibinden cereyân eden Arpaçayı'ndan ve hevâsından hazz edüp bu kal‘ayı Hakîm Şorakir'i ta‘lîmiyle ilm-i hikmet üzre bu şehri imâr ederler. Andan Kara Yûsuf tasarrufunda iken Timur harâb eder. Andan yine imâr olup *[326a]* sene (---) târîhinde Süleymân Hân kal‘a-i Nahşivân üzre giderken tâlî‘a-i asker olan Lala Kara Mustafâ Paşa harâb etmişdir, ammâ Timur harâb etdüği âsâr-ı binâlar nehr-i Arpaçay sâhilin dutmuş tâk-i kisrâdan nişân verir âsâr-ı binâlar ve azîm kıbâb-ı âlîler var. Hatta *Tuhfe-i Tevârîh*'de tahrîr etdüğü üzre ilm-i mûsıkîde kitâb-ı edvârda on iki makâm ve yigirmi dörd şu‘be ve yigirmi dörd usûl ve kırk sekiz terkîbden olan Şorakir şu‘besin Hakîm Şorakir bu şehr imâr olurken bulduğu içün ol şu‘benin ismine Şorakir deyüp bu şehr ismiyle müsemmâ bir şu‘be-i hoş-hevâdır. Hattâ bu şehrin sağîr u kebîri cümle ehl-i zevk ü ehl-i hevâ olup tarz-ı Acemâne Şorakir'i ve araz-barî âğâzeleriyle muğanniyâtlar okurlar kim âdem safâsından mest [u] medhûş olur. Ammâ hâlâ bu şehr ol kadar ma‘mûr değildir. Kal‘ası harâbdır. Cümle üç yüz hânesi mestûr-ı türâbdır. Ammâ nevâhîlerinin nısfı Arpaçayı karşusunda olmağıla Revân hükmündedir. Beri tarafı cümle Kars hükmünde vilâyet-i âbâdân ve her cânibleri kurâ ve kûhistân ve binâ-yı ma‘mûr [u] âbâdân ve imâret-i hudûdesi firâvân bir ülke-i Gürcîstân'dır. Araz âbının nehr-i Zengî'nin cânib-i şimâlisi kırk konak kûh-ı Elburz'u aşup Bahr-i Haraz'a varınca Dağıstân ile ma‘an Gürcîstân add olunur tâ cânib-i garba, Erzurûm'a müntehî olur. Erzurûm, vilâyet-i Erzeni'r-Rûm'dandır.

Bu kal‘a-i Şorakir'den yine cânib-i garba beş sâ‘atde altı çay geçüp, cümlesi küçük sulardır, bazısı Gürcîstân'dan, ba‘zısı kal‘a-i Azgûr dağlarından gelüp bu fezâlardan ubûr edüp nehr-i Araz'a rîzân olurlar. Ba‘zı yolları bataklı ve çemenzâr ve lâle‘ızâr yollardır, anları ubûr edüp,

Menzil-i nâhiye-i Geçdi: Bir nehirdir, ismi ma‘lûmum değildir. Sultân Murâd Hân Revân'a giderken

bu çaydan geçüp serâperdesi zemîninde bir soffa binâ olunmuş, hâlâ âsârı zâhirdir. Kars a‘yânları cânib-i erba‘asına ba‘zı şecer-i müntehâlar diküp namazgâh etmişler. Hâlâ âyende vü revendelere mihmângâh ve bir çerâgâh soffadır. Andan yine garba (---) sâ‘atde bir hâmûn-ı mahsûldâr içre güzer ederek,

Menzil-i karye-i Bulanık: Kars zü‘amâlarından Çalık Sefer Ağa'nın serbest ze‘âmeti kurâsıdır kim üç yüz hâne-i ma‘mûrdur. Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘at gidüp diğer,

Kal‘a-i Kars: Bir gice Dizdâr Alî Ağa'da mihmân olup ale's-sabâh cümle ehibbâ ve dûstân ile vedâlaşup yine cânib-i garba mahsûldârlı sahrâlar içre (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Düşkaya: Kars hudûdunda iki yüz hâneli ze‘âmet Ermeni köyüdür. Andan iniş ve yokuş evce ser çekmiş çamlı dırahtistân içre ve câ-be-câ çemenzâr şâhrâh ile (---) sâ‘atde,

Menzil-i Verîşân: Kars hudûdunda mâ-tekaddem sancak idi. Araz'ın karşu tarafında hudûdu Van eyâletinde Bâyezîd kal‘ası hudûduna tahrîr olunup hâlâ Kars alaybeğisi bu Verîşân'da sâkindir, üç yüz hâneli Ermeni karyesidir. Bu mahalden cânib-i şimâle Ahıska iki menzildir. Andan yine garba sahrâ içre 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Zeyn Hân: Kars hâkinde iki yüz hâneli ve dizdârı ve neferâtları ve câmi‘i vardır. Hân ve hammâmı ve kırk mikdârı dükkânı vardır. Âyende vü revende tüccârlardan bâc alırlar. Kars paşasının subaşılığıdır. Kal‘ası şekl-i murabba‘ bir taş binâdır. Lâkin bânîsi ma‘lûmım değildir. Ahâlî-i karye dahi bilmediler. Bir küçük kal‘adır ve gâyet akûr kavmi vadır. Andan yine taraf-ı garba çamlı yollar ve beller aşup (---) sâ‘atde,

Soğanlı Beli: Ne‘ûzü billah Rûm'da ve Arab ve Acem [ve] Belh [u] Buhârâ'da meşhûr-ı âfâk bir beldir kim anı ubûr eden sevdâgerlerin ve gayrı serverlerin beli tâk olur, yüz bin mihnet ile anı aşup (---) sâ‘atde mezkûr belin mâverâsında,

Menzil-i kend-i Kumadamı: Pasin sancağı hudûdunda yüz elli hâneli Araz kenarında Ermeni keferesi karyesidir. Bâğı ve bâğçesi yokdur. Andan yine garba sahrâ ile (---) sâ‘atde **menzil-i karye-i Pasin:** Bir sahrâda üç yüz hâneli Ermenilerdir. Erzurûm'da Muharrir-i Vilâyet Ca‘fer Efendi'nin ze‘âmetidir. Andan iki sâ‘atde nehr-i Araz üzre (---) göz Âl-i Çobâniyândan Sultân Çoban cisri önünden geçüp düz sahrâ içre 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i def‘a Hasankal‘ası: Mukaddemâ mevsûfdur.

Andan yine garba (---) sâ‘atde selâmetle sedd-i Rûm, ya‘nî kal‘a-i Erzurûm[a] dâhil olup paşa efendimizi Abdurrahmân Gâzî mesîregâhında bulup Revân hânının bir katar devesiyle pirincin ve gayrı hedâyâların ve hânın muhabbetnâme ve üç yüz baş kârbânı teslîm edüp Erzurûm içre hâne-i bî-minnetimize sıhhat ile vâsıl olup yine gümrük kitâbeti hizmetimize me’mûr olup her şeb Defterdârzâde efendimizin şeref-i sohbetiyle müşerref olup her şeb Hüseyn-i Baykara sohbetleri ederdik.

Ba‘dehû sene (---) mâh-ı (---) günü Âsitâne-i Sa‘âdet *[326b]* tarafından Sultân İbrâhîm Hânın hatt-ı

şerîfiyle Ser-bevvâbân Gemici Alî Ağa ve Sadrıa‘zam Telhîscisi Siyâvuş Ağa Sâlih Paşa emriyle mektûblar getirüp dîvân-ı pâdişâhî olup kırâ’at olundukda mefhûm-ı hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn budur kim "Erzurûm eyâletine mutasarrıf vezîrim Mehemmed Paşa *edâmallahu iclâlehu* hatt-ı şerîfim vüsûl buldukda emr-i şerîfimde tahrîr oluna[n] Erzurûm eyâleti askeriyle ve sâ’ir me’mûr olan eyâlet askeriyle kızılbaş-ı evbâşın Revân kal‘ası kurbunda Kars sahrâlarında deryâ-misâl askerimle dernek ve cem‘iyyet-i asâkir-i evreng-i sâhib-ceng edüp âmâde olasın" deyü hatt-ı şerîf ve emr-i pâdişâhîler kırâ’at olunup Paşa hazretleri "düstûr-ı mükerrem'im" deyü tuğrâ-yı garrâya dest urup eyâlet-i Erzurûm'a ve eyâlet-i Mar‘aş'a ve eyâlet-i Sivas'a yarlığ-ı belîğler ve kapucubaşıların gönderüp hakîre dahi Canca sancağı ve Tortum sancağına mutasarrıf Seydî Ahmed Paşa'ya gönderdi.

Erzurûm'dan emr-i pâdişâhîler ile şehr-i Bayburd ve Canca'ya ve İspir ve Tortum'a ve Akçakal‘a'ya ve gayrıya gitdiğimizi bildirir

Evvelâ Paşa efendimizden emr-i pâdişâhîleri ve cümle kılâ‘ ağaları mektûbların alup tokuz aded salt hizmetkârlarımızla asker cem‘ine azîmet edüp Erzurûm'dan cânib-i şimâla Erzurûm sahrâsı 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kân İki yüz hâneli ma‘mûr Ermeni köyüdür. Andan yine şimâle Erzurûm sahrâsında 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Şeyh Umudum Sultân: Mukaddemâ Gürcîstân seyâhatinden geldiğimizde nehr-i [Furat'ın] Çay başı olduğu ve azîzin merkad-i pür-envârı evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan yine şimâle dere ve depeler ubûr edüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i Gürcîboğazı cisri: Nehr-i Furât üzre Sultân Uzun Hasan Şâh binâsı bir cisr-i azîmdir. Abaza Paşa Erzurûm'da âsî iken bu cisr kurbunda kırk oda yeniçeriler der-i devletden gelüp meks etdiklerinde Abaza Paşa haber alup yigirmi bin ceng-âver ve servere Kör Hazînedârı ve İpşir Beği serdâr edüp bu mahalde cümle yeniçerileri dendân-ı tîğden geçirüp bir cân halâs olmamışdır. Hâlâ üstühânları cisr kurbunda püşte püşte yığılmışdır. Andan 6 sâ‘atde Gürcîstân boğazın geçüp ol mahalde,

Karye-i Gürcîboğazı: Erzurûm hudûdunda iki yüz hâneli ze‘âmet Yarmeni karyesidir. Andan yine çemenzâr [u] lâle ızâr yerleri ubûr ederek 9 sâ‘atde,

Menzil-i Dumlu Sultân: Ashâb-ı güzînden bir ulu sultândır kim bir kubbe-i pür-envârın içinde medfûndur, azîm ziyâretgâh [u] ibâdetgâh-ı ünâs âsitânesi vardır.

Ba‘zı sâhib-i sülûk kimesneler bu mahalle gelüp teberrüken i‘tikâfe girüp erba‘în çıkarırlar. Zîrâ nehr-i Furât'ın başı bu âsitânede, bir yalçın kûh-ı bülend vardır, bu nehrin mebde’-i tulû’u ol gâr-ı azîmdir.

Bu mahalde bu âb-ı nâbın lezzetinde lisân kâsırdır kim Cenâb-ı Bârî sûre-i Mürselât'da nass-ı kâtı'la *"mâ’en fürâtâ"* deyü medh etmişdir. Cümle müfessirîn bu, mâ’-i Erzurûm'dur deyü müttefekun aleyhdir.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh Ebû Hüreyre hazretleri rivâyetiyle hadîs-i sahîh buyururlar kim [107]

Hadîs-i Sahîh'den ihrâc olunmuşdur. Bu nehr-i Furât'a niçe nühûrlar mahlût olup kankı diyârlara uğraduğu bâlâda Erzurûm evsâfında tahrîr olunmuşdur. Terkîme bu mahalde ihtiyâc yokdur. Lâkin bu nehr-i zülâle Erzurûm sancaklarından Kiğı nâm livânın kûhlarında me‘âdin-i hadîd olup top güllesi dökerler, ol kûh-ı bâlâlardan niçe yüz uyûn-ı câriyeleri demir ma‘denlerine uğrayup andan âb-ı zülâl-i nehr-i Furât'a mahlût olup sehl ta‘amına ve lezzetine halel verir. Ammâ mezkûr Dumlu Sultân Kayası'ndan tulû‘ edüp tâ Kiğı sancağına varınca âb-ı hayâtdan nişân verir bir Kevser-i ıllıyyîndir. Üç kerre hasta kimesne nûş etse bi-emrillah şifâ bulur. Anınçün ahâlî-i Erzurûm cümle ten-dürüstdür.

Bu nehr-i zülâl hâtıriyçün Dumlu Sultân, Hazret-i Risâlet'den sonra bu nehre Cenâb-ı İzzet'in nazarı ta‘alluk etmişdir, deyü bu nehrin matla‘ında Kayâsıralardan me’zûn olup sâkin olur. Niçe müddet bu âb-ı nâbın safâsın sürüp nûş ederek bir gün ecel câmın nûş edüp dâr-ı bekâya irtihâl eder. Kabr-i şerîfi ulu âsitânedir. Ve karyesi iki yüz hâneli mü’min, muvahhid, müselmân köyüdür. Kasaba-misâl câmi‘i ve zâviyesi ve sûk-ı muhtasarı vardır. Andan yine taraf-ı şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı Akçakal‘a: Tortum sancağı hükmünde ve Gürcîstân hâkinde, Ulama Paşa Gürcîstân'ı kabza-i teshîre almağiçün binâ etmişdir. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile kal‘ası harâbe mü‘eddî olup dizdârı ve neferâtları yokdur. Tortum şehrinin cânib-i şimâline vâkı‘ olmuşdur.

Cümle altı yüz hâne ve câmi‘i ve sûk-ı sultânîsi, def‘-i zarûret kadar vardır. *[327a]* Sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî âlem-i şehzâdeliğinde Tarabefzûn hâkimiyken bu kal‘a üzre gelüp cenginde usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘asının ba‘zı yerlerin rahnedâr edüp cümle Gürcîlerin kılıçdan geçirmişdir. Andan mağrib cânibine 6 sâ‘atde gidüp

Menzil-i karye-i Savlu; Canca hâkinde yüz evli ze‘âmet köydür. Bir kûh-ı bâlânın zirve-i âlîsine vâkı‘ olmağıla bâğı ve bâğçesi yokdur. Amma darı mahsûlü çokdur. Andan yine taraf-ı garba yedi sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Canca, ya‘ni Gümüşhâne: Bu şehre dâhil olup doğru Gümüşhâne emînine varup andan mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîne varup cümle a‘yân-ı vilâyet cem‘ olup emr-i pâdişâhîler kırâ’at olunup cümle *"sem‘an ve tâ‘aten"* deyüp cemî‘î pâdişâh kulları ve eli berâtlı, tekâlîfden mu‘âf müsellemleri dahi Revân derneğine âmâde olmağa bezl-i ihtimâm etdiler. Hakîr hâne-i emînde mihmân olup şehrin seyr ü temâşâsına mübâşeret etdik.

Evvelâ bu şehr-i kadîm ibtidâ İskender-i Zülkarneyn hakîmlerinden Filkôs-ı Yunanî hakîmlerinden ma‘âdin-i sîmin hikmetle bulup İskender, âbâdân etmişdir. Andan dest-i Gürcî'ye girmişdir. Andan Azerbaycân pâdişâhı Uzun Hasan destine girmişdir. Andan sene (---) târîhinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed, fâtîh-i Kostantıniyye'dir, kim Sultân Hasan'ı Tercân sahrâsında yüz bin askeriyle kırup Hasan Şâh başlı başına cânın Azerbaycân'a atup anda cân verdiği mahalde Ebü'l-feth bu kal‘ayı ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ile feth etmişdir. Zîrâ mâl cândandır ve Canha'dandır.

Ol asrda bunda olan mâl-ı firâvân ve âlât-ı bisât-ı sîm-âvân bir diyârda yok idi. Ekseriyyâ ednâ-yı civân-mer[d]in bir sofralık gümüş sahanları var idi. Zirâ gümüş ma‘denleri olduğundan hâlâ "Gümüşhâne" ismiyle müsemmâdır.

Ammâ Defterhâne-i Âl-i Osmân'da Canha tahrîr olunmuşdur. Hâlâ yetmiş yük akçe emânetdir. Anınçün cümle halkı Gümüşhânesi'nde işlemeğe me'mûr olmağun cemî'î tekâlif-i örfiyye-i şâkkadan mu'âf [u] müsellemlerdir. Hâlâ Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufunda yetmiş aded kimi âtıl, kimi işler sîm-i hâlis ma'âdinleri vardır ammâ bundan a'lâsı yokdur.

Evvelâ Anadolu hâkinde Kağızmân'da ve Hakkâri'de ve Bingöl'de ve Sincar'da ve Akra'da ve Mısır Asvanında ve Şâm'ın Cebelü'l-Lübnân'ında ve Ma'ânoğlu dağında ve Merzifon Gümüş şehrinde ve niçe yerlerde vardır. Ammâ,

Rûmeli'nde olan gümüş ma'denleri bunlardır kim zikr olunur

Bosna hudûdunda Sirebreniçse ve Üsküp kurbunda Kıratova'da ve Priştine kurbunda Novaborda'da ve Selânik kurbunda Sidirkapsi'de ve niçe yerlerde dahi ma'âdinler vardır ammâ rakîk damarlardır. Ammâ bu Canha şehri gümüşhanesinin damarı bi-emrillahi Te'âlâ yedi koldan kol kalınlığı damarlar ve cümlesi kurşumsuz hâlis gevherlerdir ve hâlâ bu şehr içre Emîn mahallesinde darbhânesi vardır. Lâkîn bu asrda mu'attaldır. *"Azze nasrahu duribe Canha"* deyü râyiç akçesine hakîr yetişüp bir kaçına teberrüken mâlik olmışdık. Hâlâ yine bakıyyetü'r-râyic ba'zı meskûk akçeleri vardır.

..... (5 satır boş) .....

Bu şehri temâm seyr [ü] temâşâ edüp emînden ve a'yân-ı vilâyetden üç yüz guruş ve bir sîm-âvân-ı buhûrdân ve gülâbdân ve bir re's küheylân at alup iki günde dağlar ve beller ve ma'mûr kurâlar aşup,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm Bâyburd

Sene (---) târîhinde Akçakoyunlu pâdişâhları kim Âl-i Osmân'ın ecdâd-ı ızâmlarıdır. Kaçan kim Mâhân diyârından Âl-i Dânişmendiyân ile Rûm'a geldiklerinde bu memlekete ibtidâ kadem basup bu zemînde meks edüp tavattun ederler. Ve yaylaya çıkup konup göçerken bu mahalde bir kenz-i azîm ve gümüşhane ma'denin bulup bây olduklarından bu zemîne "Bây-yurd"dan galat Bâyburd derler. Hâlâ galat-ı meşhûr evlâdır. Erzurûm hâkinde Uzun Hasan Şâh hükmünde iken sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân fethidir. Be-dest-i Mahmûd Paşa-yı atîk. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Erzurûm vezîrinin hâss-ı hümâyûndan ifrâz olunan subaşılığıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır ve cümle taht-ı kazâsında (---) aded âbâdân kurâ-yı büldândır. Kadısına senevî altı kîse *[327b]* hâsıl olur. Kal'a dizdârı ve (---) aded neferâtları ve şeyhülislâmı ve nakibü'l-eşrâfi ve a'yân [u] eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Eşkâl-i kal'a-i Bâyburd: Bir yalçın püşte-i âlî üzre şekl-i muhammes Şeddâdî binâ bir serâmed-i ra'nâ iç hisârı vardır. Der-i dîvârının kaddi kırk zirâ'-ı melikîdir. Yalçın kaya üzre olmağıla cânib-i muhammesinde handakı yokdur. Ve derûn-i iç hisârda cümle üç yüz hâne kâr-ı kadîmler vardır. Lâkin çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm yokdur. Ve iki kapusu vardır. Biri cânib-i şarka, bâğçeler tarafına küşâde üç kat cedîd kavî bâb-ı hadîdlerdir. Ve biri dahi cânib-i garba nâzır Nevbethane kapusudır. Andan aşağı şehre nüzûl olur. Bu kal'a cümle (---) burc-ı metînlerdir. Ve cümle dendân-ı bedendir ve dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve Nevbethane kapusundan aşağı şehr cümle binden mütecâviz

toprak örtülü hânedânlardır. Bu şehr içre cümle on tokuz mahalle-i müslimîn ve yedi mahalle-i Ermeni, ammâ Yahûdî ve Çingâne tâ'ifeleri yokdur. Lâkin leb-i deryâ üç menzil karîb olmağıla Urum keferesi çokdur. Ahâlî-i vilâyetin çoğu Ekrâd u Türkmândır, ammâ Ebü'l-feth feth etdikden sonra Tire şehrinden üç bin âdem bu şehre nefy edüp tavattun etmişlerdir kim ekseriyyâ bu şehr halkının çoğu Tirevîlerden münteşir olmuşlardır. Hâlâ gayet ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at musallî âdemleri var.

Cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i kadîm **Ebü'l-feth Câmi'i** iç kal'adadır. Andan aşağı çârsû içre şeb [u] rûz cemâ'at-i kesîre ile müzdehim **Zâhîd Efendi Câmi'i**, bu dahi toprak ile mestûr tarz-ı kadîm câmi'-i atîkdir. Bir nâzük, mevzûn ve rakîk, miyân-ı serâmed tula minâre-i bâlâsı vardır, sol tarafında iki aded bâb-ı mu'allâsı vardır. Mahkeme-i şer'-i Resûl-i mübîn ve boyahâne-i sultânî ve kappan-ı dakîk-i dihkânı Zâhid Câmi'i'nin yesâr tarafındadır. Ve Karı hammâmına muttasıl **Kadızâde Mehemmed Çelebi Câmi'i** hayli vâsi' ve musanna' ve kâr-ı kadîm ve şîrîn-kâr câmi'-i azîmdir. Nehr-i Çoruğ'a karîb bir garîb câmi'i-i acîbdir. Ve **Şengülbây Câmi'i** ve nehr-i Çoruğ aşrı olan şehre Yüres mahallesi derler anda, dahi bir câmi'-i kadîm vardır. Lâkin tahta minârelidir. Bu zikr olunan cevâmi'lerden mâ'adâ mahalle mesâcidlerdir. Ve bir imâret-i ıt'âm-ı dârü'z-ziyâfesi vardır kim âyende vü revendeye ni'meti mebzûldır. Ve bir imâret-i dârü't-tedrîsi ve ders-i âmmı ve talebeleri vardır. Ve her câmi'de ve ba'zı zâviyelerde medrese-i hasbîler mukarrerdir.

Ve cümle üç aded hammâmlardır, evvelâ biri kal'a altında **Köprü hammâmı** ve biri **Şehîd Alî Şengâh hammâmı** ve **Kızıl hammâm**. Bu üç hammâmın âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet kâr-ı latîf, hoş-hevâ hammâm-ı rûşenâlardır.

Ve cümle üç tekye-i dervişân-ı zîşân vardır.

Ve cümle (---) hândır. Evvelâ Kadızâde Mehemmed Çelebi, câmi'ine muttasıl bir hân-ı azîm binâ edüp câmi'ine vakf etmişdir. Cümleden metîn ve müstahkem binâ-yı azîm hândır. Her bâzâr günlerinde bu hân önünde beş on bin âdem cem' olup azîm bâzâr olup herkes metâ'ın bey' [u] şirâ ederler ve cümle üç yüz ma'dûd dükkânlardır. Ve bir müzeyyen kârhane-i bezzâzistânı var, mahkemeye muttasıldır. Câbecâ kahvehâneleri vardır.

Ve me'kûlât ü meşrûbâtının ve sanâyi'ât-ı makbûlâtının memdûhâtından latîf ter ü tâze tereyağı ve ketesi ve katmer beyâz yağlı çöreği ve tavuk böreği ve beyâz deve dişi nâhiye buğdayı meşhûrdur. Ve Bâyburd kilimleri ve keçe ve seccâdeleri sıfat-ı şehri halıçelerinden latîf ve hayâl-i münakkaş ma'rifetli ve hafîf seccâde kilimleri cümle diyârlara gider.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı burûdet üzre olmağıla müsmirrât [u] ezhârı ve bâğ [u] bostânı ol kadar firâvân değildir. Ammâ cânib-i erba'asından gûnâ-gûn âbdâr meyve gelüp şehr ganîmet eder. Ve dahi vilâyet-i vasî'i ma'mûr ve mezâri'leri vâfir ve hayrât [u] berekâtı mütekâsir olduğundan zer'-i hubûbâtları ve gûnâ-gûn devvâbâtları bî-hisâbdır.

İklîm-i hâmisin vasatında olmağıla âb [u] hevâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûbu ve mahbûbesi dahi memdûhdur. Yetmiş aded mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı ebced-hânı vardır. Gâyet zeki ve reşîd ve necîb [u] mahbûb gılmânları vardır. Ricâl-i müsinn makûlesi yüz elli seneye bâliğ olur. Zâl-ı zamâne

ihtiyârları elîf-kâmetleri çöngelüp sinn [ü] sâlleri dırâz olduğundan sinleri az olup kelimâtda icrâ-yı hurûf edemeyüp harf-i sîni icrâ [e]düp gûr-i sîni üzerlerler Ammâ zenâneleri fasîhu'l-lisân ve bedî'u'l-beyân gâyet afîfe ve mü'eddebe nisvânları vardır. Zîrâ Erzurûm arzında olmağıla hevâsı yaylakdır.

Bu şehr Erzurûm'un şimalîsinde iki konak gereği râh-ı müstakîmdir. Ve bu şehrin Tarabuzan, leb-i deryâda şimâl cânibine sarp dağlar ile piyâde âdem iki günde, atlı dörd günde varır. Bu şehr Tarabuzan'ın cenûbîsinde yaylalı dağlar içre vâkı' olmuşdur.

Evsâf-ı nehr-i Çoruğ: *[328a]* Eyâlet-i Erzurûm'da (---) dağlarından tulû' edüp niçe büleydelere ve kasabâtların mezârı'ların rey ederek inüp bu şehr-i Bâyburd içre aşağı şehrden kal'a altına doğru cereyân edüp bu nehrin iki cânibi kat-ender-kat ma'mûr [u] âbâdân şâh-nişînler ve müzeyyen kârgîr binâ sarây-ı âlîler ve gûnâ-gûn maksûreler ile ârâste ve câ-be-câ gül ü gülistânlı hadîkalar ile pîrâste olmış hânedânları vardır. Herkes kâh-ı Havernaklarında oturup nehr-i Çoruğ'da şinâverlik eden alabalıkları sayd [u] şikâr edüp tenâvül ederler bir âb-ı hayât nehr-i zülâldir kim nehr-i *Çoruğ*,, c*ûy-ı rûh'*dan galatdır. Ya'nî *rûh ırmağı* demekle meşhûr bir berrâk u sâf ve billûr-misâl bir nehr-i zülâldir.

Ahvâl-i garîbe: Şehr-i Bâyburd'un cümle ummâl-ı re'âyâları şehirden bir menzil bâlâda dağlarda odun kesüp dağlar gibi püşte püşte yığarlar. Herkes hîme-i hîzemlerine birer gûne nişânlar edüp cümle hatabların bu nehr-i Çoruğ'a ilkâ ederler. Şehr içre bir bend-i azîm vardır. Cümle odun ol bende gelip cem' oldukda herkes bend başına gelüp nişân-ı ma'lûmlarıyla hîmelerin alup kabz ederler. Garîb u acîb temâşâgâhdır.

Bu nehr-i aynu'l-hayât bu şehre cânib-i şarkından cereyân ederek kal'a kayaları dibinden geçüp niçe kılâ' ve kasabâtlara uğrayup Tarabefzûn kurbunda Karadeniz sâhilinde kal'a-i Gönye dibinde deryâ-misâl olup Karadeniz'e mahlût olur. Ol mahalde bu nehr-i azîm içre niçe yüz pâre zârbûne gemisi ve Lazların meneksile nâm gemileri girüp bu nehr ile tâ Mikrilistân'a ve Gürcîstân'a bâzârgânlar gidüp esîr alup Rûm'a götürürler, bir nehr-i azîmdir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Şehr-i Bâyburd

Evvelâ bu şehrin içinde cereyân eden nehr-i Çoruğ'un karşu mahallesindeki câmi' ensesindeki kûh-i bâlâya Dudular dağı derler. Anda bir ma'mûr ve hevâdâr karye-i lâlezâr vardır.

Anda **ziyâret-i Abdülvehhâb Gâzî** medfûndur kim ziyâretgâh ve mesîregâh-ı hâs [u] âmdır. Bu kûh-ı bülend kal'aya havâledir ammâ beynehümâ nehr-i Çoruğ cereyân edüp top ermez bir mesâfe-i ba'îde cebel-i âlîdir ve şehr içindeki câmi' ensesindeki evc-i âsumâna peyveste olmuş kayaya nısf sâ'atde urûc olunur.

Anda **ziyâret-i Şehîd Osmân Gâzî Baba;** bir kârgîr tula binâ kubbede medfûndur. Bu mahalde bir azîm karlık vardır.

Ve **ziyâretgâh-ı Çağırkanlı Dede;** bu şehrin ekseriyyâ halkı bu sultâna dahi ziyâdesiyle mu'tekıdlerdir. Karîbü'l-ahd olmağıla keşf [ü] kerâmetlerin görmüş âdemler vardır. Sehl münhedim

olmuş kubbe-i âlîde medfûndur.

Ve bu mahalle karîb nehr-i Çoruğ üzre çam sütûnlardan üstâd-ı kâmil bir mi‘mâr-ı âmil kırlangıç kanadı ve cisr-i azîm binâ etmişdir kim misli meğer Hersek sancağında Foça şehri önünden cereyân eden nehr-i Dirin üzre çam sütûnlardan binâ olunan cisr-i azîm ola. Ammâ bu Bâyburd cisri bir göz olmağıla Foça cisrinden âlî ve vâsi‘ ve musanna‘ cisr-i garâ’ibdir. Ve bu şehr-i Bâyburd'un kıblesi tarafındaki mezâristân [u] cebbânistânında niçe bin kibâr-ı kümmelînler medfûnlardır, ammâ âsitânelerine yüz sürdüğümüz bu tahrîr olunan sultânlardır, *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Bu şehri dahi seyr [u] temâşâ edüp cümle askerî tâ’ifeleri getirdiğimiz emr-i şerîfler ile sefere âmâde olup hakîre üç yüz guruş ücret-i kadem hizmet edüp şehir subaşısı Alî Ağamızdan elli atlı müsellah refîkler alup

..... (3,5 satır boş) .....

günde

Evsâf-ı kal‘a-i Tortum

Zamân-ı kadîmde Gürcîstân meliklerinden Mamrol Melîk binâsıdır. Ba‘dehû sene 871 târîhinde Uzun Hasan Şâh tasarrufunda idi. Andan Ebü'l-feth feth edüp yine Gürcîstân keferesi istilâ etdi. Andan Selîm Hân-ı Evvel, şehzâdeliği âleminde Tarabefzûn hâkimiyken feth edüp Süleymân Hân asrında yine Gürcîstân keferesinin ısyân [u] tuğyânı zâhir olup niçe kılâ‘ları ve bu Tortum kal‘asına istîlâ etdüğü mesmû‘-ı Süleymân Hân olunca vezîr-i sânî Ahmed Paşa'ya seksen bin asker verüp sene (---) târîhinde serdâr-ı mu‘azzam olup kat‘-ı menâzil ederek kal‘a-i Tortum üzre gelüp rûz-ı rûşende emân vermeyüp meterise girerler. Bi-inâyetillahi Te‘âla yedi günde ve yedi sâ‘atde ceng-i azîm ile yürüyüş edüp içinde mütehassın olan Gürcî Aznavuru küffârın dendân-ı tîğdan geçirüp feth olundukda ta‘mîr [u] termîm edüp içine kifâyet mikdârı asâkir-i İslâm müstahfızân ve cebehâne ve top-ı kal‘a-i kûpân ve müstevfâ zahâ’ir ve gayrı ma‘ûnet-i firâvân *[328b]* koyup yine asker-i deryâ-misâl ile Gürcîstân vilâyeti içre gidüp,

Kal‘a-i Nacah, andan **kal‘a-i Emîrâhûr,** bu iki kal‘alar deryâ-misâl askerin gelmesinden havf [ü] haşyete düşüp kal‘a-i mezkûrları amân ile verüp içlerine cüyûş-ı muvahhidîn mâl-â-mâl olmuşdur. Andan serdâr-ı mu‘azzam Akçakal‘a üzre varup sa‘b [u] kavî hisâr-ı metîn olmağıla ceng-i azîm olup yedinci günde hâh-nâ-hâh fethi müyesser olup içine müstevfâ asker konup ezân-ı Muhammedîler tilâvet olundu. Andan,

Kal‘a-i Pengird ve **kal‘a-i Vaşird** ve **Küçük Akçakal‘a** beğleri amân ile mutî‘ olmuşlardır. Ve,

Yovana nâhiyesi: Üç yüz pâre kurâsıyla mutî‘ olup hâlâ mutî‘lerdir ve gâyet imâristândır. Ve **kal‘a-i İspir** ve **kal‘a-i Pertekrek** amân ile itâ‘at ve inkıyâd etdiler. Ve

Nâhiye-i Dadanlı: Yetmiş altı pâre âbâdân kurâsıyla, on beş pâre kılâ‘-ı sağîr [u] kebiriyle itâ‘at edüp kimi imâr, kimini harâb [u] türâb etdiler.

Andan **kal‘a-i Tikhiz** ve Akçakal‘a ve Yuvâne deresi cümle feth olup kal‘a-i Tortum'a gelüp Erzurûm eyâletinde sancak beği tahtı olmak üzre tahrîr edüp hâlâ Erzurûm hâkinde Tortum başka sancak paşası tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnı (---) akçedir. Sancağında (---) ze‘âmetdir ve (---) timardır ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-i seferde cebelüleriyle beğinin askeriyle cümle bin altmış beş güzîde askerdir. Ve senevî paşasına on iki, on üç bin guruş ber-vech-i adâlet hâsıl olur. Ammâ hâlâ sefere me’mûr etmeğe geldiğimiz Gâzî Seydî Ahmed Paşa sehl ta‘addî edüp bu Tortum sancağına yigirmi bin guruş dutdururdu. Hattâ bu hakîr, kendülere emr-i şerîf ile gelüp Revân derneğine me‘mûr olduğunda sancâğında olan erbâb-ı ze‘âmet ve erbâb-ı timardan ve gayrı eli berâtlı e’imme ve hutabâlardan bile sefere me‘mûrsuz deyü bu mâdde içün on bin guruş alup cümle asâkir-i İslâm'ı âmâde edüp hakîr kendü sarâyına konup şeb [u] rûz sohbet-i hâs edüp şehri seyr [ü] temâşâ ederdik. Yüz elli akçe kazâdır ve tokuz nâhiye-i ma‘mûrdır.

Evvelâ **nâhiye-i Yovana** ve **nâhiye-i Dadanlı** ve **nâhiye-i İspir** ve (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu nevâhîlerden kadısına senevî üç bin guruş hâsıl olur. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâsı ve şehir subaşısı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Tortum: Kal‘ası bir seng-i âlî püşte üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ kal‘a-i zîbâdır. Ammâ dâiren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir. Cânib-i (---) bir demir kapusu var ve derûn-ı kal‘ada cümle on sekiz mikdârı hâne ve bir câmi‘-i muhtasar-ı Süleymân Hân ve bir anbâr-ı zehâyir-i insân var. Gayrı hân ve hammâm ve sûk-ı sultânîden bir âsâr yokdur. Ancak dizdâr ve neferâtlar bunda sâkinlerdir, ammâ aşağı varoşu ma‘mûr ve şîrîn binâlardır kim cümle yedi yüz hâk-i amber-i pâk ile mestûr hâne-i kadîmlerdir. Cümle mahalle ve yedi mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde (---) câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kadîmdir. (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki hammâmı ve iki hânı on aded mekteb-i sıbyânı ve yetmiş aded her esnâfdan dükkânı vardır.

Lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı ve imâreti ve medreseleri yokdur. Ammâ her hânesinde bâğ u bâğçesi çokdur. Âb [u] hevâsının letâfetinden gûnâ-gûn fevâkihât [u] müsmirrâtları firâvândır. Engûrü ve emrûdu ve la‘l-gûn al yanaklı şeftâlûsü memdûhdur. Husûsan mahbûbelerinin tebekânî yanaklı et şeftâlûleri dahi çâşnîdâr [u] hoş-hordır. Bu şehr Erzurûm'a iki konak mesâfe olmağıla cemî‘î tüccâr tâ’ifesi bu şehrin meyve-i âbdârların sandûkalar ile yük yük Erzurûm'a taşırlar. Erzincân şehrinden sonra eyâlet-i Erzurûm'da bu şehr-i Tortum, bâğ-ı İreme zât-misâl bi şehr-i müzeyyendir. Ve cümle halkı garîb-dost, halûk ve halîm ü selîm kimesnelerdir. Ve bu şehr içre cereyân eden (---) dir. Karadeniz'e munsab olur. Ve bu şehr-i Tortum'da mîrî güherçile hâsıl olur. Şehri bir dereli yire vâkı‘dır. (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehri temâşâ edüp cümle Tortum sancağı askeriyle Erzurûm altına gitmeğe cem‘iyyet-i kübrâ etmişken hikmet-i Hudâ Karadeniz sâhilinde Gönye kal‘asına Kazak-ı Ak ale'l-gafle istîlâ etdüğü haberi Gâzî Seydî Ahmed Paşa'ya haber gelince ol ân Bismillah ile mübârek tenine zırh-ı Dâvûdî'sin giyüp bilâ-fermân atına süvâr olup "Dîn-i mübîn uğuruna gazâ ve şehâdet isteyen, at ve timar ve ze‘âmet ve mâl-ı ganâ’im isteyen gelsin" deyüp şehrden taşra çıkup bâğlar başında *[329a]* sehl ârâm edüp cümle bin mikdârı güzîde müsellah ve sebük-bâr güzîde asker olup, "Ardım sıra gelmeyenin

vay hâline", deyüp üç nevbet gülbâng-i Muhammedî çeküp cânib-i şimâle cümle hayyâl-ı küheylân atlı asker ile ol gün ol gice ılgar edüp uğradığımız yerlerde ata dona kâdir olan, askerî dahi olmayan âdemleri sürerek ertesi gün vakt-i seherde bir vâdî içre **menzil-i**

..... (2 satır boş) .....

Andan yine bir gün cânib-i şimâle ılgar ile gidüp Tarabefzûn hudûdun ubûr edüp Gönye hudûduna dâhil olduğumuz mahalde Mikrilistân askerlerine râst gelüp Seydî Ahmed Paşa'ya gelüp cümlesine ikrâm olundu. Ammâ üç bin mikdârı müsellah giyimli gök demire gark olmuş eli sırıklı küheylân atlı dâbbetü'l-arz'a benzer Mikril Aznavurları ve bin mikdârı bu piyâde tüfenk-endâzları ve Gürcî serverleri gelüp giysû-yı müşk-bârların târumâr edüp kimisi fetîle fetîle etmişler. Kırkar ellişer yaşında bî-rîş u mutarraş acebe-likâ Cemapur askeri gibi birbirine mugâyir kavm-i gûnâ-gûnlardır kim her biri birer kerîhü'l-manzar kavm-i acebe-likâ ve hey'et-i garîbe ecnâs-ı mahlûkât içinde kalup bunların her birine birer va'de-i kerîmeler ile Koca Gâzî Seydî Ahmed Paşa dilnüvâzlık ve dildârlıklar edüp ol gice menâzil kat' ederek ale's-sabâh **menzil-i**

..... (2,5 satır boş) .....

Nehr-i Çoruğ kenarıyla ertesi gün ale's-sabâh Karadeniz sâhilinde **kal'a-i Gönye** dibine varup anı gördük, cümle küffâr-ı bed-girdâr [u] murdâr Kazak-ı Ak, derûn-ı kal'ada mâl-â-mâl olup hâç-peyker ile kal'anın burc [u] bârûların zeyn edüp asâkir-i İslâm'ı gördüklerinde derûn-ı kal'adan küffâr "Yâ jûj, yâ jûj" sadâsına rehâ buldurdu. Ve derûn-ı kal'ada bî-bâk u bî-pervâ mütavattın olup yetmiş pâre şayka kayıkların zeyl-i kal'aya bend edüp dururlar. Derûn-ı kal'ada olan küffâr-ı dûzah-karârın çoğu mest [u] medhûş iken beri tarafda Seydî Ahmed Paşa yüz elli kadar iç ağalarıyla ve sâ'ir Tortum gâzîleri ve yolda imdâda gelen Mikrilistân ve Gürcîstân piyâdeleriyle bir ağızdan "Allah Allah!" deyüp der-ceng-i evvel göz karardup sâhil-i nehrde yatan gemilerine girüp der-ân amân vermeyüp gemilerin iplerin kesüp cereyân ederek yetmiş pâre kayıklar ile Karadeniz'e çıkup kayıklar içre beşer onar mikdârı mest [ü] medhûş kayık dîdebânlarının kimini dendân-ı tîğdan geçirüp kimini pây-beste ve dil-hâste esîr edüp anlara kürek çekdirerek cümle guzât şâdmân ederek yetmiş pâre kayıkları kal'adan top menzili bâ'id Hopan tarafı cânibine bir liman şekilli yerde kayd-bend edüp cümle küffâr derûn-ı kal'adan mahsûr olup kayıklarıyla halas olmadan me'yûs olup yaralanmış hınzır gibi kudurup âteş-feşânlığa başladılar. Beri tarafda guzât-ı müslimîn gitdikçe çoğalup kal'aya yürüyüş etmeğe mühimmâtlar görülüp küffârdan alınan şaykaların direk ve küreklerinden derhâl nerdübânlar edüp ve Mikrilistân'dan Laz meneksileleriyle gelen Mikril kayıklarının direklerin çıkarup nerdübânlar ve kayıkların karaya çıkarup siper gibi kal'a altına çekerek kal'anın cânib-i şarkîsinde ve cenûbına a'lâ meterisler olup cümle guzât-ı müslimîn ve Gürcîstân ve Mikrilistân Aznavurları rûz-ı rûşende zîr-i kal'aya meterise girüp derûn-ı kal'adan küffâr-ı hîlekâr taşradan İslâm askeriyle serdâr kal'aya kurşumlar urup her tarafdan hücûmlar edüp küffârın bir bölüğü bayrakların açup kal'adan taşra guzât-ı müslimîn üzre hücûm edüp beri tarafdan Gâzî Seydî Ahmed Paşa kendü tevâbi'iyle üç yüz mikdârı tüvânâ şehbâz dilâver [ü] serverleriyle "Allah! Allah!" deyüp kassab-ı cömerd köçeği gibi dâl satûr-ı Muhammedî olup göz açdırmayup küffâra eyle satûr-ı mücezzem urdılar kim küffârın gerü bakmağa dermânı olmayup meğer nehr-i Çoruğ kenarında bir kaç aded gemileri kalmış, anlara cân atup leb-ber-leb olunca gemileri gark olup âyet: [108] */329b/* nass-ı kâtı'ı üzre cümle gark olup niçesi nehr-i Çoruğ içre şinâverlik edüp karşu tarafa selâmetle çıkdım zann edüp beri tarafdan dalyan tüfenkler ile

cüyûş-ı muvahhidîn halâs olanlara kurşumlar urup anlardan dahi bir cân halâs olmayup cân ber-cehennem oldular. Kenar-ı Çoruğ'da kalan keştîlerinden yedi adedini ihrâk-bi'n-nâr edüp bakıyyetü's-seyfden mâ‘adâ ikiyüz aded küffâr kal‘aya dâhil olamayup cümle giriftâr-ı bend-i hicrân oldular. Küffâr kal‘adan bu hâl-i diyer-gûn-ı pür-melâli görüp dibelik cânların halâsdan kat‘ edüp cân [u] gönülden cenge âheng etdiler. Bu üç kerre hücûm-ı cengde yetmiş aded guzât-ı müslimîn şehd-i şehâdet câmından nûş edüp mest [ü] medhûş-ı âhiret oldular. Âhir Seydî Ahmed Paşa bu hâli görüp Batum sancağı nevâhîlerine gerüden gelüp yetişen kapucubaşıların nâhiye nâhiye fermânlar ile asker sürmeğe gönderüp azamet-i Hudâ etrâf [u] eknâfda karîb olan nevâhilerden eli harbalı ve tüfenkli ve Kazin fuğulu ve matra kaykulu Laz tâ’ifesi ve Giresin ve Kalipravoli'den ve Şena ve Çiho'dan niçe bin Laz tâ’ifesi dangiyu boruları ve ziğola nâm düdüklerin çalarak beyâz bayraklar ile alay alay gelüp Seydî Ahmed Paşa'ya buluşup nehr-i Çoruğ kenarında meks etdiler. Ol sâ‘at anlara ârâm vermeyüp "Koma kardaşlar, gayret sizindir. Dîn uğuruna çalışın. Allah'ım hem seni kerîmdir, hem beni kerîmcidir" deyü Çerkes lisânı üzre Koca Gâzî Seydî Paşa cümle guzâtı cenge terğîb edüp va‘de-i kerîmeler edince azamet-i Hudâ cânib [u] etrâfdan dağî ve taşî ve bâğî ve râğî, yakın ve ırağî asker-i deryâ-misâl mevc ve mevc olup herkesin ellerinde birer demet çalı ve birer tobra tezek ve birer demet lazot darısı ve gügüm çalısı ve pasda darısı sapı demetleri ile gelüp kal‘anın cânib-i erba‘asına demetleri yığarken kimi şehîd ve kimi mecrûh olup bu hücûmda dahi yetmiş aded adem şehîd olup mertebe-i şehâdete yetmişlerdi. Derhâl bu aralıkda Seydî Ahmed Paşa gemi direkleri ve kürekleri nerdübânların kal‘a dîvârlarına bî-bâk u bî-pervâ dayayup cümle guzât-ı müslimîn bir yire cem‘ olup bir ağızdan cümle gülbâng-ı Muhammedî çeküp sadâ-yı *Allah Allah* evc-i âsmâne peyveste olup Batum dağları ve bâğları ra‘d-vâr gürleyüp sıyt u sadâ-yı velvele-i benî Âdem evc-i âsumâna urûc etdikde cümle guzât dahi darı ve çalı demetlerinden ve nerdübânlarından İspir keçisi gibi ve ankebût-vâr tırmaşup kapudan tarafa yığınlara dahi âteşler urup alev-ber-alev küffâr-ı dûzah-karâr âteş-i Nemrûd içinde kalup yine cân havliyle guzât-ı müslimîne kurşum ururken hemân Gâzî Seydî Paşa dal-kılıç kal‘anın cânib-i şarkî kûşesindeki kulle üzre iç ağalarıyla çıkup elinde dal-kılıç "Bre koman şehbâzlarım" deyü feryâd edince guzât-ı müslimîn Seydî Paşa'yı görüp mûr-ı siyâh, mâr-ı ejdehâya üşer gibi kal‘aya üşüp her tarafdan hücûmlar edince derûn-ı kal‘ada olan küffâr gördî kim der-i dîvâr üzre guzât-ı müslimîn kılıç urup gelir, hemân cân-ı habîslerin nâr-ı sa‘îre atar gibi atup ıhrâk-bi'n-nâr olup niçesi kılıç havfinden kal‘adan pertâb edüp dest [ü] pâları şikeste olup bî-per ü bâl olup kaldı. Kimi nehr-i Çoruğ'a düşüp gark-ı âb oldu. El-hâsıl ol gün vakt-i Şâfi‘î'den tâ vakt-i asra dek Hudâ âlimdir cümle Seydî Ahmed Paşalı ve gayrı guzât-ı müslimîn bir nân-pâre tenâvül etmeyüp iş bu sene mâh-ı (---) günü vakt-i asrda kal‘a-i Gönye feth olup hamd-i Hudâ hakîre ibtidâ feth ezânı kırâ’at etmek müyesser oldu. Ve cümle guzât-ı müslimîn kal‘aya leb-ber-leb olup yedi yüz küffâr esîr ve sekiz yüz kelle kat‘ olunup cümle kelleler kulleler üzre ârâyiş-i nîze olup mukaddemâ feth olunan altmış yedi pâre kefere firkatelerin kal‘a altına getirüp cümle mühimmâtların yerli yerine koyup âmâde durdu ve dellâllar nidâ edüp üç gün üç gice top u tüfenk şâdmânları olup ve her şeb kanâdîl ve meş‘ale çerâğânları olup gicemiz Kadr, rûzumuz rûz-ı ıyd-ı adhâ olup hamd-i Hudâ ile feth-i fütûhda bulunduk. Hemân kal‘a feth olup ezân-ı Muhammedî kırâ’at olunurken kal‘anın cânib-i şarkîsinden tarafa nehr-i Çoruğ kenarından berü niçe bin reng-â-reng bayrağ u sancağ ve alay-ı Muhammedî ile niçe bin asker kal‘ada şâdmân içün atdığımız *[330a]* top-ı kûblerin sadâsın istimâ‘ edüp cümle guzât-ı müslimîn tekbîr-i Muhammedî getirüp tâ kal‘a altına dek at bırakdılar. Gördiler kim kal‘a feth olup Seydî Ahmed Paşa derûn-ı kal‘ada âlât [u] mühimmât görmede. Meğer bu asâkir-i kerrâr Erzurûm Valisi Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz tarafından Erzurûm eyâleti askeriyle

Kars Paşası Ketenci Ömer Paşazâde Bâkî Paşa cümle askere serdâr-ı zafer-şi‘âr olup Erzurûm sahrâsından beş günde Gönye altına yedi bin güzîde asker gelüp kal‘a-i Gönye altında nehr-i Çoruğ sâhilinde salt sebük-bâr hayme ü hargâhsız çıtâçıt meks etdiler. Bir cânibde Pasin sancağına mutasarrıf Ketağaç Paşa kondu. Bir tarafa Pasin sancâğının erbâb-ı timarı ve erbâb-ı zü‘amâları ve kal‘a neferâtlarının nısfıyla cümle iki bin asker meks etdiler. Ve Ahıçka kal‘asının muhâfazasına me’mûr olan Ketenci Ömer Paşazâde Tavîl Mehemmed Paşa mutasarrıf olduğu Urfa eyâleti askeriyle ve Birecik Beği Alî Merdân Beğ livâsı askeriyle ve gayrı gönüllü fedâyî askerler bir tarafa meks etdiler. Ve Malazgird Beği Mehemmed Beğ iki bin be-nâm-ı nâmdâr, güzîde, yarar, dilâver erler ile nehr-i Çoruğ kenarına kondular. Kiğı sancağına mutasarrıf Deli Hüsâm Beğ, Tabanıyassı Mehemmed Paşa çerâğlarından nâmdâr [ve] server bin mikdârı livâsı askeriyle zîr-i kal‘ada sâhil-i Karadeniz'de feth olan Kazak-ı Ak kayıkları muhâfazasına me‘mûr olup meks etdi. Ve'l-hâsıl Kemâh ve Erzincân ve Tercân [ve] Kelkik ve Koylıhisâr ve Hacı Murâd kal‘ası ve Gümüşhâne ve Bâyburd ve Hınıs ve İspir ve Tekmân ve Kuzucân ve Tortum ve Mecingird ve Mamrevân sancaklarının ve gayrı kılâ‘ ve kasabâtlarının cümle sancakbeğleri ve alaybeğleri ve çeribaşıları ile gelüp kal‘a-i Gönye altında meks etdiler. Dahi akîblerince Şebin Karahisârı sancâğı, Ahıska paşası olan vezîr-i rûşen-zamîr Koca Sefer Paşa'nın ber-vech-i arpalığı idi. Kethüdâsı olan Müsellem Sarı Dervîş Ağa, Şebin Karahisârı'nın erbâb-ı zü‘amâsı ve erbâb-ı timarıyla cümle iki bin mikdârı güzîde asker ile bâlâda tahrîr olunan sancak askerlerine dündâr olup ol dahi nehr-i Çoruğ kenarında meks edüp zîr-i kal‘ada bir azîm dîvân-ı pâdişâhî olup ikinci serdar-ı imdâd-kâr olan Bâkî Paşa-yı nâmdârda Defterdârzâde tarafından bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve bir sorguç-ı şâhâne var imiş, ol dîvân-ı şehriyârîde Bâkî Paşa ayak üzre kâ’im olup "Gazân kutlu olsun, Erzurûm Vezîri serdâr-ı mu‘azzamım. Defterdârzâde Mehemmed Paşa, size selâm edüp bu zerdûz hil‘ati ve bu semmûr lipâçeyi ihsân etdi" deyü Seydî Ahmed Paşa'nın zahrına giydirüp başına bir mücevher otâğa sokup hayr du‘â ü senâ olundu. Hikmet-i Hudâ vakt-i asrda yine leb-i nehr-i Çoruğ ile bir kırk elli pâre Laz meneksile kayıkları zâhir olup cereyân ederek gelirken gördüler kim derûn-ı kal‘ada ümmet-i Muhammed mâl-â-mâl ve bîrûn-ı kal‘ada hem-çünân hayme ve hargâh-ı asâkir-i Âl-i Osmâniyân deryâ-misâl meks etmişler, hemân cümle kayıklar gerü dönüp firâra yüz dutdular. Hemân Seydî Paşa tarafından ve gayrı kollardan cânı başı yerinde olan zübde-i fetâ şehbâzlar at boynuna düşüp sâhil-i nehr-i Çoruğ ile kayıkları kova kova girü kalanları alıkoyup karşu tarafdan ve beri tarafdan kayıkları kurşuma dutup tâ vakt-i ışâya dek bir ceng-i azîm savaş-ı perhâş olup hamd-i Hudâ kırk yedi pâre kayık giriftâr-ı dâm ve Mikril kâfirlerinin üç yüz mikdârı esîr (---) ve altı yüz mikdârı gark-ı âb-ı nehr-i Çoruğ (---) olup hamd-i Hudâ bir seferde üç gazâ oldu. İbtidâ kayıkları feth oldu. Sâniyen kal‘a feth oldu. Sâlisen yine bu Mikril kâfirlerinin kayıkları feth oldu. Meğer bu mel‘ûnlar kal‘aya istilâ eden Kazak-ı Ak'a imdâda gelen Mikrilistânın âsî Aznavur gavurları imiş. Gemileri mâl-â-mâl ve leb-ber-leb me’kûlât ü meşrûbât imiş. Seydî Paşa bu zahâ’irin cümlesin imdâda gelen guzât-ı müslimîne bezl edüp Ordu-yı İslâm ganîmet oldu. Ol gice yine derûn [u] bîrûn-ı kal‘ada ol kadar top u tüfenk ve fişenk şâdmânlıkları oldu kim şeb-i muzlim rûz-ı rûşen-misâl olup tâ vakt-i sehere dek kâh gülbâng-ı Muhammedî, kâh tabl-ı Âl-i Osmânîlere turralar urulup sabâha dek çerâğânlar oldu.

Ertesi ale's-sabâh mâh-ı mezbûrun (---) günü yine nehr-i Çoruğ kenarından bir gerd-i gubâr evc-i âsumâna peyveste olup şukka-i alem şa‘şa‘ası ve cebe vü cevşen ve zırh-ı zireh-külâh nûru benî Âdemin merdüm-i dîdelerin hîrelendirüp sâf sâf [ve] mevc mevc asâkir-i ibret-nümâ nümâyân olup yaklaşdı. ***[330b]*** Meğer Çıldır eyâletine mutasarrıf Vezîr Koca Sefer Paşa, Erzurûm Vezîri Mehemmed

Paşa efendimizin emr-i şerîfiyle Ahıska'dan ılgar ile Gürcîstân içinden Gönye kal‘asına imdâda altı bin Gürcîstân askeriyle ve Tomris Hân oğluyla ve Levend Hân oğluyla ve Aleksandır Hân oğluyla imdâda geldüğü Seydî Paşa'ya haber gelince Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve sâ‘ir mîr-i livâlar ve alaybeğleri ve çeribaşılar cümle pür-silâh olup Sefer Paşa'ya istikbâle çıkdık. Azamet-i Hudâ bir temâşâ-yı ibret-nümâ dahi seyr etdik. Cebe vü cevşene gark olmuş küheylân atlı, eli sırıklı, beli şiş kılıçlı ve çiğini kalkanlı ve niçesi kılçıklı kebeli ve beli sadaklı ve tüfenkli Aznavurlar ve piyâde tüfenklileri ve sıkma çarıklı ve cümlesi kırçıl ihtiyârlar çoğu mutarraş ve saçlı Aznavurlardır kim her biri acebe-likâ ve garîbü'l-heykel âdemlerdir. Sefer Paşa alay-ı mahsûsası ve mataracı ve tüfenkcileri ve şâtırlarıyla geldikde Seydî Paşa ve Bâkî Paşa at üzre selâmın alup Seydî Paşa sağına ve Bâkî Paşa soluna geçüp alay-ı azîm ile Gönye kal‘ası altına gelindikde kal‘anın burc [u] bârûlarından bir yaylım sefâ geldin topu ve bir yaylım safâ geldin tüfenk şâdmânlar edüp Sefer Paşa cümle askeriyle zeyl-i hisârda meks edüp ba‘dehû Ordu-yı İslâma Gürcîstân ve Mikrilistân ve Lazistân'dan ve Batum sancakları nevâhîlerinden ordu-yı İslâma zehâ’ir-i firâvân gelmeğe başladı. Ertesi gün vakt-i seherde Gönye kal‘asının cânib-i cenûbunda Hopan ve Rize tarafında leb-i deryâ ile bir alay-ı azîm nümâyân olup meğer Tarabefzûn eyâletine mutasarrıf (---) Paşa eyâleti askeriyle üç bin yarar ve nâmdâr müsellah asker ve deryâdan yetmiş pâre sandal ve yüz pâre meneksile Laz gemisi ile piyâde asker ve zahâ’ir ve on pâre şâhî top ile Tırabzan paşası geldüğü Serdâr Seydî Ahmed Paşa'ya haberi gelüp aslâ ve kat‘â istikbâline ne kendüsü ve ne sâ’ir asakir göndermeyüp Tarabefzûn paşası, eyâleti askeriyle üç bin güzîde âdemle Gönye kal‘asının bir cânibinde meks edüp ba‘dehû derûn-ı kal‘ada Seydî Ahmed Paşa ile müşerref olmağa geldikde Seydî Paşa aslâ ta‘zîm etmeyüp cümle huzzar-ı meclise hıtâben eydür: "Bak a ümmet-i Muhammedim! Ben kankı sancâk hâkimiyim?" dedi. A‘yân-ı vilâyet eyitdiler: "Sultânım! Hâlâ Tortum sancâğına mutasarrıfsız" dediler. "Ya Tortum bu Gönye kal‘asına kaç menzildir?" dedi. {"Dörd beş menzildir" dediler}. "Ya dörd menzil yerden bir ılgar ile gelüp kal‘a-i Gönye'yi dest-i küffârdan halâs edem. Husûsen me’mûr değil idim ve sancâğım hâki dahi değildir. Ben dîn-i mübîn uğuruna yetişüp Gönye'yi istihlâsına bi-emrillah sebeb olam. Bak a Paşa! Sen Tarabuzen paşası olasın ve iki tuğlu mîr-i mîrân olasın ve Gönye kal‘ası eyâletin hâkinde Tarabuzun'a iki menzil yer ola. Sen niçün yedi günden berü bu Gönye kal‘ası imdâdına yetişmedin. Tiz cellâd!" dedikde, Bâki Paşa ve Sefer Paşa ve Kategaç Paşa Seydî Ahmed Paşa'ya: "Sultânım! Kânûn değildir. Sen bir tuğlusun, ol iki tuğludır, katl etmen" deyü cümle ricâ etdüklerinde "Vallahi dîn-i mübîne hâ’in oldukdan sonra yedi [tuğlu] paşa dahi olsa, askeriyle kırardım. Ammâ sizin hâtırınız içün katl etmem. Ammâ pâdişâhıma arz ederim. Tiz dîvân efendisin çağırın" deyü fermân edüp murâd [u] merâmı üzre arz tahrîr olunurken "Baş bölükbaşılar kaldıra şu Tarabuzun a‘yân-ı hâ’inlerin" deyüp yetmiş nefer kimesneyi kayd-bend edüp Gönye kal‘asında habs edüp "Niçün paşanızı bu kal‘anın istihlâsına terğîb etmediniz" deyü vâfir ıtâb u şitâb edüp cümlesin habs etdi. Dîvân efendisi kal‘anın fütûhnâmesin ve Tarabefzûn paşasının adem-i imdâdın tahrîr edüp üç aded mîr-i mîrânların ve sâ’ir iş erlerinin ve Gönye kadısı ve Tarabefzûn kadısının memhûrlu arz-ı mahzarlarıyla pâdişâha arzlar gönderilecek mahalde cümle Tarabefzûn a‘yânının yedikleri hapsi balıkları burunlarından fitil fitil çıkup "Amân Sultânım! Pâdişâha bizi arz eyleme" deyü Seydî Ahmed Paşa'nın hâk-i pâyine düşüp niyâz-mend olduklarınca Seydî Paşa aşağı komayup "Elbette bu âsîleri arz ederim" deyü sözünde sâbît-kelâm olup Çerkes inâdına musırr oldu. Âhir Tarabefzûnlılar yine paşalara dahi düşüp anlar yine Seydî Paşa'ya ricâ edüp mâbeyne niçe mu‘tedil muslihûn iş erleri ricâ edüp üç gün keşâkeşden sonra hâh-nâ-hâh Tarabefzûn paşasından ve a‘yân-ı vilâyetden ve eyâlet-i Tarabefzûn'dan cümlesinden pes-i perdece kırk üç kîse guruş ve üç tahta semmûr kürk ve on iki

pençe-i âfitâb mahbûb gulâm-ı sührâb ve on iki mahbûbe-i zenâne ve fitne-i cihâne nergîs gözlü ve şîrîn sözlü Gürcî güzeli dûşîze ve pâkîze bintânlar ve Tarabefzûn paşası bir zerdûz harîr, münakkaş cedîd yedi aded cerekler (?) ile otağın verdi. Ve bir şemşîr-i murassa‘ ve bir mücevher gaddâre ve yedi çarkâb *[331a]* tîrkeş ve niçe Tarabefzûn zergerinin memdûh kârlarından gûnâ-gûn sîm-âvânlarından buhurdân ve gülâbdânlar ve nice raht-ı gûn[â]-gûn ve sîm şa‘mdânlar ve topuz ve Tarabefzûn tarzı baltalar ve üç katar deve ve yedi katar katır ve "ılgar ile gelirken niçe atlarınız helâk oldu" deyü yüz yigirmi re’s atları ve cümle Seydî Ahmed Paşa'ya eyâlet-i Tarabefzûn ahâlîsi verüp kendüleri sa‘âdetlü pâdişâha arz olunmadan halâs olup ancak Gönye kal‘ası fethin ve imdâdında bulunan mîr-i mîrânları ve alaybeğilerini ve sâ’ir sancâk beğlerin hizmet-i pâdişâhîde bulundukların cümle pâdişâha arz edüp cemî‘î beğler ve paşalar ve iş erlerinden dahi belağan-mâ-belâğ mâl [u] menâl [ve] metâ‘-ı firâvân alup istihlâs-ı Gönye'yi, pâdişâha Gürcî Beğzâde nâmıyla ma‘rûf bir mütekellim kapucubaşısıyla der-i devlete arz eyledi. Ve bir kapucubaşısıyla Erzurûm Vâlisi Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimize arz etdüğü sâ‘atde nehr-i Çoruğ kenarından berü yine bir toz [u] gubâr evce peyveste olup bir asker-i İslâm zâhir oldu. Meğer Erzurûm Valisi Mehemmed Paşa efendimizin Alacaatlı Hasan Ağası, Gönye kal‘ası imdâdına serdâr olup Erzurûm sancağının cümle erbâb-ı timarları ve zü‘amâları cebelüleriyle ve Erzurûm ve Hasankal‘alarının nısf kal‘a kulları ve Paşa efendimizin cümle kendi kapu kullarıyla kırk bayrak sekbân ve sarıcalardan başbölükbaşı Küçük Acem ve Kulu bölükbaşı ve Çatal bölükbaşı ve Memü ve Çünûd heybeli ve Nakışlı ve Çalık Alî ve Zırhkenli ve Yamalı ve Uşkurta ve Sincânlı ve Kâdirli ve Mamalı ve Sücâhoğlu ve Cennetoğlu ve Kara Pîrî ve Solak Velî ve Gökçe Alî nâmân kağân-arslan bölükbaşılar cümle pür-silâh üç bin çatal fitilli nâmdâr şehbâzlarıyla sâf sâf ve çifte çifte gülbâng çekerek ubûr etdiler. Ardları sıra bir bayrak üç yüz yiğit deli ve bir bayrak üç yüz yiğit gönüllü ve altı bayrak asâkir-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adüv-şikâr ve bir bayrak altı yüz yiğit müteferrikagân ve bir bayrak üç yüz aded vâcibü'r-re‘âyâ ağavât ve bir bayrak iki yüz yiğit çâşnigîr ve bir bayrak iki yüz serrâcân ve bir bayrak ile taşra kilârciyânlar dahi iki yüz müsellah fetâlar ve iki yüz cebe vü cevşene gark olmuş kargı sırıklı iç ağaları çarha ince bayraklarıyla miftâh gulâm ağası zâbitleri olup alay-ı mezbûr ile ubûr etdiler. Ve kırk aded sandelye sâhibi kırkar ve ellişer kafadârlarıyla süvâr olmuş kapucubaşılar kim her biri kırkar ve ellişer tevâbi‘li ve kantar sırıklı ve zırh-ı zireh-külaha müstağrak ve atları gümüş zeynli müzeyyen raht ve bahtlı ve bahrî hotaslı ve altı pâre çarkâb yancıklı küheylân atlı ve sâfinâtü'l-ciyâd, hassânlı muhteşem tevâbî‘leri polâd-ı Nahşivânîye gark olmuş tevâbi‘ [u] levâhıklara mâlik zorba zorba ser-bevvâbânlar çifte çifte ubûr edüp dahi ardları sıra serdârları olan Alacaatlı Hasan Ağa sâde nefere faslıyla ubûr edüp Gönye kal‘ası zeylinde hayme ve hargâhları ve bâr-ı bengâhlarıyla meks etdiler. Bu zikr olunan kapucubaşıların ekseri birer vüzerâyâ ve mîr-i mîrânlara kethüdâ ve kâ’immakâm ve müsellem ve sancak zabt etmiş akl-ı Aristo ağalardır. Bunlara Seydî Ahmed Paşa bir ziyâfet-i azîm edüp ertesi gün cemî‘î kurâ ve kasabâtlardan gelen üstâd-ı mi‘mâr ve bennâlar ile Gönye kal‘asının ta‘mir ve termîmine mübâşeret olunup deryâ-misâl cüyûş-ı müslimîn ummâl-vâr çalışup kal‘anın handakların tathîr etmeğe mübâşeret olunup yedi yerden mehterhâneler çalınup yetmiş seksen yerden sımât-ı Muhammedîler ile tâ‘am-ı firâvânlar ile ziyâfetler olup şeb [u] rûz cümle guzât-ı müslimîn sürûr [u] şâdmânda idiler. İbtidâ kal‘anın ihrâk olunan bâbını imâr edüp ve derûn-ı kal‘ada Bâyezîd Hân-ı Velî Câmi‘in imâr edüp gûyâ nûr-ı mübîn oldu. Ve yedi yüz yeni kul ve yeni dizdâr ve sâ’ir levâzımât [ve] cebehânesin ve küffârdan alınan cemî‘î tüfenklerin ve gayrı âletlerin kal‘a cebehânesine koyup kal‘a-i Gönye evvelkiden mahbûb u müzeyyen olup hamd-i Hudâ bu hakîr-i ahkar Evliyâ-yı pür-taksîr bin (---) târîhinde Azak gazâsına

giderken bu Gönye kal‘asında ibâdet etmişdik. Hamd-i Hudâ istihlâsında bulunup ibtidâ fethinde ezân-ı Muhammedî tilâvet etmek müyesser olup gazâsında bulunduk. Ba‘dehû Tarabuzan eyâletiyle Batum sancakları Gönye kal‘ası muhâfazasında kalup altmış bin müte‘addid asâkîr-i nusret-mü’essir ile nehr-i Çoruğ kenarıyla sevâd-ı mu‘azzam Erzurûm'a gitmeğe azîmet edüp sâhil-i nehr-i Çoruğ'da bir çemenzâr ve çimşiristân dırahtları içre meks edüp cümle guzât-ı müslimîn ile meşveret edüp Seydî Ahmed Paşa eydür: "Bu Mikrilistân Tarabuzan eyâleti hâkinde olup küffâra imdâda gelirken kayıkların feth edüp pâdişâha böyle isyân etdiler. Ol kayıklarını ve Urus-ı menhûs şaykalarını pâdişâhıma arz etdim. Tarabuzan kal‘ası limanında dursunlar. Taraf-ı pâdişâhîden ne fermân sâdır olursa vali-i vilâyet ana göre amel ideler. Ve bu kadar bin üsârâ Kazak-ı ak ve imdâdlarına gelen Mikrîl-i rezîl *[331b]* cümle guzât-ı müslimînin şikârı olduğun dahi pâye-i serîre arz eyledim. Ammâ şimdi bu cem‘iyyet-i kübrâ ile bu asâkir-i İslâm at üzre hâzır-baş iken bu Mikrilistân kâfirlerinden niçe intikâm alup bu kadar şedd-i rahl çeken cüyûş-ı muvahhidîn mâl-ı ganâ’imle mu‘tenim olalar" deyü meşveret edince meğer Gürcîstân Hâkimi Sefer Paşa Mikrilistân beğlerine dilgîr imiş, hemân cümle Mikrilistâna bu asâkir-i İslâm'ın piyâdesiyle atlıların pây-berâber ola deyü şikâra salalım ve bizim Ahıska gâzîleri ve Gürcîstân gâzîlerin bile kulağız verelim. Anlar dahi gazâ mâlından pay-berâber hisse-mend ola, deyü müşâvere tamâm olunup hakîr bu niyyete el-Fâtiha denilüp cümle guzât-ı müslimîn içre dellâllar nidâ edüp "At ve don ve mahbûb ve mahbûbe gulâmlar ve kızlar ve mâl-ı ganâ’im isteyen guzât-ı müslimîn silâhlarıyla âmâde olsunlar" deyü nâdîler nidâ edince azamet-i Hudâ ol gün ol gice cemî‘î guzât-ı müslimîn kanıkmış arslan gibi gerindiler ve sündüler ve av sayup avnadılar ve eşindiler ve kaşındılar. Herkes gasller edüp fermân-ı serdâra muntazır oldular.

İşbu bin elli yedi (---) gurresinde vilâyet-i Mikrilistân'a şebhûn etdiğimiz menâzilleri ve ceng [ü] cidâlleri beyân eder

Evvelâ Ketağaç Paşa talî‘a-i asker olup üç bin benâm-ı nâmdâr ile nehr-i Çoruğ kenarıyla cânib-i Kıbleye revâne oldular. Ardı sıra Gürcîstân ve Ahıska eyâleti askeriyle üç bin güzîde Aznavur askeriyle azm-i Mikrilistân etdi. Andan Serdâr Seydî Ahmed Paşa tokuz bin güzîde salt asker ile Mikrilistân'a girdi. Andan ardı sıra Bâkî Paşa dündâr olup üç bin asker ile gerüden gelmede. Erzurûm askeri ve Şebin Karahisâr sancağı askeri cânib-i yemîne ve Kiğı ve Pasin ve Mamrevân askerleri cânib-i yesârda cenâheyn-vâr serdârı ortaya alup mevc mevc gitmede. Ve Hınıs ve Tekmân ve Mala[z]cird sancaklarının beğleri askeriyle asâkir-i İslâm'ın zehâ’ir ve şa‘îrine ve alef ve giyâhâtı tahsîline me’mûr olup ol gün 10 sâ‘at gidüp

Menzil-i Zârçayırı: Batum sancağı ile Mikrilistân mâbeyninde bir çemenzâr [u] mahsûldârlı hâmûndır. Deryâ-misâl asker meks edüp cümle atların ol gice şikemleri tabl-ı semengâna dönüp istirâhat etdiler. Andan ale's-sabâh asker-i mûr, mâr-misâl ol menzilden kalkup Çoruğ nehri geçidinden Sefer Paşa Gürcîstân askeriyle geçüp Mikrilistân'ın Dadonya nâhiyesin nehb ü gârete başladı. Andan beri tarafda asker-i İslâm ejder-i heft-ser gibi Mikrilistân'a göz açdırmağa amân vermeyüp bu hâl-i pür-melâli Mikril-i la‘în ü racîm ve anîd-i pelîd ve cünd-i cünûb-ı Yezîd kâfirler dağıstân ve çengelistâna yüz dutup karârları firâra mübeddel olup dâğları giydiler. Hemân Defterdârzâde efendimizin baş bayrağı alem-i ejdehâ-peykerin yigirmi iki bölük başı bayraklarıyla iki bin iki yüz sarı sarıca arı, akûr-ı kelb-i sarîh gibi Mikrilin sarp çengelistân içre becenelerine sarılup bir yaylım kurguşunlar serpüp becene içre mütehassın olan Mikriller dahi kudurmuş yılanlar gibi gıjgırup anlar dahi derûn-ı beceneden kurşumlar serpüp tâ vakt-i zuhra dek tarafeynden ceng-i

azîm olup âhir-i kâr becene feth olup içinden yedi yüz ma‘dûd esîr-i Mikril çıkup içinden pençe-i âfitâb bâkireler ve mahbûb-ı zamân gılmânlar ile ibtidâ sekbân ve sarıca askeri muğtenim oldular. Ancak guzâtdan yedi yiğit şehîd oldu. Ol gün bu mahalde ikâmet olunup dağlar içre sadâ-yı Allah Allah evce peyveste olup gûyâ Mikrilistân'da rûz-ı kıyâmet zemzemesi velvelesi olup rûz-ı kıyâmetden bir nişân oldu. Ve himmet-i Seydî Ahmed Paşa ile ol gün Bâkî Paşa dahi mâl-ı ganâ’imle bây olup rdu-yı İslâm'a dâhil olunca sâ’ir guzât-ı müslimîne dahi destûr olup gürûh gürûh olup vesîleler ile dağlara ve bellere ve becenelere düşdüler. Tâ kim kal‘a-i Marava altına asker-i İslâm varup hemân Mikril küffârı kal‘anın iki kanatlı kapusun küşâde kılup içerden pâ-bürehne ve ser-bürehne ve küffâr-ı hîlekâr-ı dûzah-karâr dal-tîğ-ı Dahhâk olup cünd-i şeyâtîn-i la‘în esnâf-ı hakkâk gibi asker-i İslâmın vücûdların zeyl-i hisârdan hakk etmeğe sa‘y-ı belîğ etmeğe cidd ü cehd edüp üç buçuk sâ‘at keşâkeş, yaka çâk, savaş-ı perhâş ederken Avnik kal‘ası Beği Alî Beğ ve Velî Beğ ve Nakışlı Bölükbaşı kal‘anın cânib-i garbîsi tarafı hâlî iken üç bayrak yiğitler birer takrîb ile ve kemend-i müstemendler ile ankebût-vâr resen-bâzânlar gibi taraf taraf şehbâzlar kal‘aya urûc edince kal‘anın burc [u] bârûları üzre ezânlar okutup kal‘a içinde olan küffâra kılıç urarak kal‘a kapusun kabza-i tasarrufa alup taşra çıkan küffâr içeri giremeyüp cümlesi guzât-ı müslimîn içre tu‘me-i şemşîr oldular. Bakiyyetü's-seyfi esîr-i kayd-bend oldular. Ve'l-hâsıl bu cengde kâmil yetmiş âdam şerbet-i şehâdeti nûş edüp üç yüz kâfir esîr ve yedi yüz fecere katl olunup cesed-i murdârları dâr-ı bevârları önünde *[332a]* püşte püşte oldu. Ve cümle guzât-ı müslimîn belağan-mâ-belâğ mâl-ı ganâ’imle muğtenîm olup derûn-ı kal‘ada olan zî-kıymet esbâb u eskâli ve bakır-âvânî ve bisâtları kal‘adan ıhrâc edüp cümle der-i dîvâr-ı dârların harâb edüp sâ’ir binâların âteş ile tûrâb etdiler. Bu ceng-i zafer-me’serde yedi yüz kadar Aznavur gavur esîr ve beş yüz mikdârı nisvân-ı pür-isyan esîre ve iki yüz aded dûşîze-i nâçîze ve üç yüz kadar nâ-şüküfte duhter-i bed-ahter ve altı yüz mikdârı giysûdâr-ı murdâr-gulâmları serdâr-ı zafer-şi‘âra teslîm etdiler. Andan yine cânib-i şimâle 12 sâ‘at gidüp nehb [u] gâret ederek tâ Gürcîstân hudûdunun mutî‘ [u] münkâd olan yerlerine dek varup esîr alup geldiler. Andan kalkup yine ormanlık içre çimşirlik dırahtistânın seyr ederek 9 sâ‘atde

Sahrâ-yı Boğdu; Selîm Hân-ı Evvel, şehzâdeliği âleminde bu ferah-fezâya Tarabefzûn hâkimiyken gelüp meks etdüğü nehr-i Zubad kenarında bir soffa-i âlîsi vardır. Sâfî çimşir dırahtı hıyâbânıdır, anda meks edüp yine guzât-ı muvahhidîn cânib-i erba‘aya şebhûnlar salup nısfu'l-leyde Çarkacı Ketağaç Paşa kolundan iki dil tutulup serdâr Seydî Ahmed Paşa huzûrunda söyledip "Biz Mikril Beği Zaposho âdemleriyiz. Gönye kal‘asın Urus alup oturur mu, yohsa Osmânlı yine kal‘ayı alır mı, varup göresiz, deyü bizi gönderdiler. Emr Hudâ'nın işte giriftâr-ı bend-i esîr olduk. Emr sizindir" deyü şâfî haber verüp niçe ganâ’imli kuralar kulağızlayıp, anları Seydî Paşa vesîle eyleyüp önü sıra götürürdü. Ammâ bu iki dilin delâletine i‘timâd etmeyüp cümle asker-i İslâm bir topdan pür-silâh âmâde olup cümle kemândârân şaşt-ber-kabza âmâde menâzil kat‘ ederek Tomris Hân ülkesine dâhil olduk. Meğer bu kabîle Ahıçka Vezîri Sefer Paşa'ya tâbî‘ler imiş. Anın ili vilâyeti gâret etmeden avdet olundukda Tomris Hân oğlu üç bin müsellah ve mükemmel giyimli gök demire gark olmuş eli sırıklı küheyl atlı Aznavur Gürcî şehbâzları ve iki bin piyâde çarık-pây tüfenk-endâz Gürcî dilâverleriyle gelüp giysûları fetîle fetîle olmuş kırk ve ellişer yaşında mutarraş ser-bürehne güzîde asker kim birbirine mugâyir kavm-i acûbe-heykel âdemler ile alay gösterüp ordu-yı İslâm'ın bir tarafında meks edüp Seydî Ahmed Paşa'ya hedâyâların arz eylediler. Meğer bu Tomris Hân oğlunun dilgîr olduğu ba‘zı Mikril aşîretlerinin vilâyetleri var imiş, asker-i İslâm'a delîl olup yine

Gürcîstân ve Mikrilistân'ın bir cânibi nehb u gâret olunan kılâ‘ları beyân eder

Nâhiye-i Pernâk ve nâhiye-i Selsel ve nâhiye-i Perkân ve nâhiye-i Penâk ve nâhiye-i Kümle ve nâhiye-i Samarga ve kal‘a-i Ahâr altında meks olunup üç gün üç gicede cümle âsî olan Gürcî ve Mikrilistân nevâhîleri nehb u gâret olup kal‘a-i Ahâr itâ‘at etdi, be-dest-i Sefer Paşa. Bir püşte üzre bir küçük kal‘a-i müdevverdir. Enûşirvân oğlu Hürmüz-i tâcdâr binâsı imiş. Hûrde topları var ammâ ahâlîsi cengâver değildir. Lâkin hırsızlıkda semâ meleğinden per, felekden nücûm-ı fer serîka etmeğe kâdir Gürcî kavmidir.

Bu bâlâda tahrîr olunan sekiz aded nevâhîler ve kılâ‘larda olan ceng-âşûbu ve evsâf-ı metânet-i kılâ‘ları mâ-vaka‘ı üzre birer birer temdîh eylesek tatvîl-i kelâm olur. Ancak Mikrilistân'da iki yüz yetmiş pâre kurâ ve büleydeler nehb u gâret olunup cümle-i cümele guzât-ı müslimîn destine giren tokuz bin üsârâ ve bu kadar mâ[l]-ı ganâ’im ahz olunduğundan mâ‘adâ Gürcîstân hâkimi Sefer Paşa askerinde olan mâl-ı ganâ’im bi-lâ-hâdd ü lâ-gâyet mâl-ı firâvân ve üsârâ-yı gılmân-ı şebâblar idi. Hattâ Çarkacı Ketağaç Paşa kolunda iki aded nûr-ı mübîn, melîhu'l-vech duhter-i pâkîze-ahterler alındı kim vech-i arzda misilleri diyâr-ı Şâm'ın Havran'ında bile eyle hûrân çehre görülmemişdir. Seydî Ahmed Paşa bu iki aded kerîmeleri Ketağaç Paşa'dan biner guruşa alup yigirmi re’s duhterler ile Sultân İbrâhîm Hân'a hedâyâ gönderdi. Tâ bu mertebe âyet-i min-âyâtillah kızlardı kim onların hakkında [109] nâzil olmuşdu.

Andan yine bu mahallerde guzât-ı müslimîn deşt [u] dâğ ve râğ u bâğ ve ırâğ u yakını şeb [u] rûz nehb u gâret ederken Mikrilistân Hâkimi (---) Beğ'in ammîzâdesi (---) Beğ Malâzgird Beği ekrâdının altında giriftâr-ı bend-i esîr olup yüz baş esîr ve bin baş hayvânât ve niçe yük zerdeva ve niçe yük pârçe verüp halâs oldu. Hamd-i Hudâ bu sefer-i zafer-me‘serde bir esîr on guruşa ve bir sığır nîm guruşa ve bir gûsfend beş akçeye bey‘ [u] şirâ olundu. Ve bu mahalde Başaçık beğinden Serdâr Seydî Paşa'ya beş gulâm ve beş mahbûbe kız hedâyâ gelüp bu hakîre bir kız ve bir gulâm ihsân eyledi. Andan yine cânib-i garba asâkir-i İslâm ile mansûr ve muzaffer gidüp etrâf [u] eknâfı nehb u gâret ederek on bir sa‘atde nâhiye-i (---) gelüp anda bir *[332b]* sahrâ-yı Dadanlı içre kal‘a-i (---) Mikril binâsıdır. Uzun Hasan Şâh harâb etmiş, hâlâ Mikril hudûdunda Batum sancağına müşâdır.

Andan kal‘a-i Neçah, andan kal‘a-i Merhur, andan Akçakal‘a, andan kal‘a-i Çik, andan kal‘a-i Penk, andan kal‘a-i Aşurd ve Küçük Akçakal‘a. Bu kal‘alardan mâ‘ada niçe kılâ‘-ı metîneler dahi Gürcîstân ve Mikrilistân'dan mutî‘ [u] münkâd olup beğleri hedâyâlar ile Seydî Ahmed Paşa'ya gelüp mülâkât oldular. Bu mezkûr kılâ‘lar cebel-i azîmler içre ve kimi püşte-i âlîler üzre mebnî çengelistân ve sengistân yerlerde olmağıla ığmâz-ı ayn ile güzer olunup lâkin civârlarında olan büleydeleri ve kurâ ve kasabâtları ve nâhiyeleri nehb ü gâret olunup ba‘zı kurâların harâb u yebâb etdiklerinden velvele-i asâkir havfinden beğleri hedâyâlar ile gelüp ordu-yı İslâm'ı ganîmet etdiler ve ba‘zı esîrleri girân-bahâ ile halâs etdiler.

Ve Yovane nevâhîleri yedi günde bî-bâk ve bî-pervâ avlandı kim yed-i kudret ile mükehhal marâlî ve gazâlî gözlü mahbûb u mahbûbeler sayd [u] şikâr olundu kim her biri birer Mısır [u] Rûm harâcı değer. Andan kal‘a-i Tegrek zeylinde meks olundukda derûn-ı kal‘adan küffâr-ı dûzah-karâr velvele-i askeri görüp derûn-ı kal‘ada olanlar bîm ü havf [u] haşyete düşüp hedâyâlar ile taşra çıkup emân istediler. Ba‘dehû emân verüp yahşî bâkireler ve mahbûb gulâmlar hedâyâları getirüp ığmâz-ı

ayn olundu. Anı ubûr edüp altı aded nâhiyeler dahi gâret olunup firâvân mâl-ı ganâ'im alındı. Ammâ nevâhîlerin isimleri ma'lûmım değildir. Bu nevâhilerin hâneleri harâb u tâlân ve halkı esîr-i nâlân olup andan ubûr edüp on bir pâre kal'alardan hedâyâlar gelüp ordu-yı İslâm sağîr u kebîr üsârâ-yı gûnâ-gûn ile ıskarça olup mâl-ı ganâ'imi ve bakır-âvânî eşyâları asker-i İslâm yüklenmede aciz-mânde oldular. Niçe gâzîler gerüye avdet edüp nehr-i Çoruğ'a varup anda metâ' [u] mâl-ı ganâ'imlerin Gönye kal'asına, andan gemiyle Tarabefzûn'a götürüp girân-bahâ ile her metâ'ın âkılâne fürûht edüp hamd-i Hudâ sene (---) târîhinde Azak gazâsına giderken Gönye kal'asında meks edüp Mikrilistân'ın mutî' [u] münkâd olan yerlerine ticâret tarîkiyle Ketenci Ömer Paşa'nın kethüdâsı Hüseyin Ağa elçilik ile gitdikde ma'an gidip Mikrilistân'ı seyr [ü] temâşâ etmişdik.

Elhamdülillah bir sâl-i mübârekde feth [u] fütûhâtında bulunup, Mikrilistân kavminin lehçe-i mahsûsaları üzre kelimât-ı turrehâtların beyân eder:

Lisân-ı ıstılâhât-ı milel-i rezîl, lisân-ı Mikril-i zelîl

Diyâr-ı Gürcîstân on yedi firka kavm-i millet-i Mesîhiyye'dir. Cümleden hasîb u nesîb geçinen Açıkbaş ve Dâdyân ve Şavşad ve Guril ve (---) (---) (---). Ammâ bunların beyninde Mikril, pespâye, zelîl ve rezîl kavm-i mezmûmdur kim elfâz-ı mahsûsaları budur. Evvelâ:

Erti 1	*jori* 2	*sumi* 3	*othi* 4	*hoti* 5	*pişkûy* 6	*işkûti* 7	*ruvu* 8	*çağur* 9
vati 10	*artiveti* 11	*koyal* ekmek	*dâc hir* ateş	*pûr* kalkan	*üşhûri* koyun			
dürfat kuşak	*dudi* baş	*dişke* odun	*çoğur* köpek	*caho* sığır	*kisin* buzağı	*ecim* tuz		
içhin at	*gac* domuz	*küriti* eşek	*tüt* ayı	*kul* peynir	*mercivân* yoğurd	*fuc* zeker	*çûr* ferec	
hudi taşak	*vây* gel	*çây* âdem	*dâhôd* otur	*melavlı* git[me]	*tîne* kız	*uçkum* yeyelim		
vây çây gel âdem	*âşmurt* buraya	*milavlı çây* gitme âdem	*aşi murin vây mamad* pasta var gel baba	*vây diyas* gel ana				
arti ğaç uçkum bir domuz yeyelim	*çuğur diyâs kân miki şây hûd* kelbler ananı ve babanı ve seni yef'allesin							

Seyyâhlara bu gûne şütûmları dahi bilmek lâzımdır kim kendüye söğdükleri ma‘lûmu olup ol mahalde herkesle hüsn-i ülfet edüp bir takrîb ile cânib-i selâmete çıka.

teti yavû biçuvu hatme gağa biçuvu coho dilerim Hak seni taş eylesin oğlan sığır
ve niki hodî açğıvâ diri girin ye ğaç açğıvâr biçu seni kim s..diler, eşek mi domuz mu s..di, oğlan
vây cây denecir milavli şuhûri kûbâl uçkum gel âdem yat gitme koyun ekmek yiyelim
vây cây dâhodi küli kübâl mercivân uçkum gel âdem otur peynir ekmek yoğurd yiyelim
kad mûbrevendi dâme koça mamed eger çepeğu dün beri, öp beni, babanın başiyçün olsun

[333a] Bu Mikrilistân'da niçe bin aşâ’ir [u] kabâ’iller vardır ve niçe gûne lisânlar vardır. Zîrâ azîm ülke-i vâsi‘dir. Yetmiş aded mahsûlâtları vardır. Koyunu ve keçisi ve hınzırı ve dağlarında sığını ve karacası ve tablalısı çok olur ve küheylân atları vardır, ammâ cümle Tataristân'da ve Gürcîstân'da ve Mikrilistân'da aslâ eşek ve katır yokdur ve Mikril diyârında zerdeva çokdur. Ve sansar ve tilki ve yaban kedisi ve kur tavuğu çok olur. Buğday ve arpası azacık ekdiklerinden az olur ammâ lazudi ve pasta darısı çok olur. Kûh-ı bâlâlarında balı ve cevzleri ve çimşîr dırahtları ve çam ve ardıçları firâvândır, ammâ servi ağacı nâdirdir. Ve bu Mikrilistân, Abaza ve Çerkes diyârının halkı gibi dağlar içre sâkin olup köyleri dâ’imâ sâbitedir, konup göçmezler. Bâğlı ve bâğçeli ve kenîseli ma‘mûr kal‘alı köyleri vardır. Zîrâ millet-i kadîm ve diyâr-ı azîmdir. Netîce-i kelâ[m] yetmiş yedi günde Gönye'den ba‘de'l-feth bu Mikrilistân-ı Gürcîstân'ı deverân edüp mâh-ı mezbûrun (---) günü cânib-i kıbleye Erzurûm tarafına cümle guzât-ı müslimîn ile avdet edüp üçüncü günde

Nâhiye-i Dadanlı'ya gelüp bu mahal Tortum sancâğı hâkiyle müşâ olup mutî‘ [u] münkâd nâhiyedir, bu mahalde emn [ü] emân olmağıla Ahıska Vezîri Sefer Paşa, Seydî Ahmed Paşa'dan me‘zûn olup niçe tuhaf ve tefârûk hedâyâlar verüp ve imâmı Mehemmed Efendi'yle Erzurûm Vezîri Mehemmed Paşa efendimize hedâyâlar gönderüp kendileri cümle eyâlet askeriyle ve Tomris Hân oğlu ve Elvend Hân oğlu ve Aleksandır Hân oğlu ve niçe yüz Gürcîstân beğleriyle cânib-i Çıldır'a revâne olup çalı çırpı cıldır demeden Çıldır-ı cıldırra dek vâsıl oldu. Andan Seydî Ahmed Paşa asâkir-i mansûr ile 14 sâ‘atde,

Menzil-i Yovana Deresi: Nâm mevzı‘a gelince cümle İspir ve Tortum ahâlîleri hedâyâlarıyla Seydî

Ahmed Paşa'ya ve Bâkî Paşa'ya ve Ketağaç Paşa'ya gelüp pîşkeşlerin arz etdiler. Zîrâ bu mahal, Seydî Ahmed Paşa'nın sancâğı hâki hudûdudur. Andan (---) sâ‘atde def‘a,

Kal‘a-yı Tortum: Şehrine dâhil olurken cümle guzât-ı müslimînin ellerinde ikişer üçer zencirler ile bağlı Gönye'ye istîlâ eden Kazak-ı Aklar ve Mikril kâfirleri şikeste ve beste ubûr edüp cemî‘î a‘yân-ı Tortum istikbâl-i Seydî Ahmed Paşa'ya çıkup şâhrâhın yemîn [u] yesârında kat ender kat sağîr u kibâr "Gazânız mübârek ola" deyü hayr du‘â ederlerdi. Bu tertîb üzre cemî‘î guzât-ı muvahhidîn mâl-ı ganâ’imleriyle ubûr ederek Gâzî Seydî Ahmed Paşa, Sâm u Nerimân-vâr ser-i sa‘âdetine Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın gönderdiği cığa telleri ve ablak otâğa sokup tapan divine atına altı pâre âlât-ı polâd-ı Nahşivânî yancığı urup bahr hotaslarıyla ol küheylân üzre süvâr olup başında kırmızı mukaddeminin sünnet üzre taylasân-ı Muhammedî'sin sarkıdup kendü vücûdu gök demire müstağrak olup budluklar ve uyluklar ile gûyâ kendüleri ejder-i heft-ser-misâl mehâbet ve salâbet üzre yemin ü yesârına selâm vererek güzer etdükçe tarafeynde olan ibâdullah *"Aleyke avnullah ey gâzî, seyfullah"* deyü hayr du‘alar ederlerdi. Bu mahalde kal‘adan dahi "safâ geldin" topları atılup şehr-i Tortum-ı Dağıstânı güm güm gürleyüp alay-ı azîm ile Seydî Paşa sarâyına dâhil olup sâ’ir guzât-ı müslimîn ile Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve sekiz sancak beğleri askerleriyle hâricinde üç gün meks edüp ve dördüncü günü cümle cüyûş ile,

Erzurûm'a müteveccih olduğumuz konakları beyân eder

..... (2,5 satır boş) .....

Üçüncü günde bin elli yedi rûz-ı Kâsım'ının evvelki günü hâk-i Erzurûm'a kadem basup Gürcî Boğazı nâm mahalli ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Umudum: Bundan cümle guzât-ı zafer-me’ser alay-ı azîm ile Erzurûm'a girecek mahalde Defterdârzâde efendimizin kethüdâsı Alî Ağa Paşa'nın cümle askeriyle ve cümle Revân derneğine cem‘ olan muhâfazacı asker ile Seydî Paşa'ya istikbâle çıkup bir tantana ve debdebe ve gulgule-i azîm alay ile cümle üsârâlar dest-ber-kafa keşân-ber-keşân çekerek Erzurûm Vâlisi Mehemmed Paşa efendimizin otâğına Gümüşli Künbet nâm mahalde nüzûl edüp Paşa-yı zî-şân "Gazân kutlu olsun" deyü Seydî Ahmed Paşa'ya otak kapusuna dek piyâde istikbâle çıkup birbirini bağrına basup Bâkî Paşa'yı soluna, Seydî Paşa'yı sağ cânibine alup meks etdiler. Ve Ketağaç Paşa ve sâ’ir mîr-i livâlar dahi cümle paşanın dest-bûsiyle şerefyâb olup cemî‘î guzâta *[333b]* bir ziyâfet-i âlî olmuşdur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ba‘dehû cümle gâzîlere yüz yetmiş pâre zerdûz hil‘at-i fâhireler ihsân olunup Seydî Paşa'ya ve Bâkî Paşa'ya ve Ketağaç Paşa'ya birer semmûr kürk ihsân olunup cümle guzât haymelerine mesrûr [u] şâdmân gidüp her mîr-i livâdan gazâ mâlı hedâyâlar gelmeğe başladı. İbtidâ Seydî Paşa hedâyâsı gelüp ibtidâ yüz elli Kazak dilîri ve on bir Hatman-ı Kazak ve Başsirke Kazak ve iki yüz Mikril Kazak ve yüz elli gulâm-ı nâresîde-i mahbûb-ı civân ve kırk vukıyye sîm-âvân ve yüz aded duhter-i pâkîze-ahter bintân ve bir katır ile zerdeva ve sansar postu ve yedi görüge zırh ve niçe zî-kıymet eşyâlar hedâyası geldi. Ba‘dehû Ahıçka Paşası Sefer Paşa hedâyâları bî-hisab geldi. Ba‘dehû Bâkî Paşa hedâyâsı geldi. Ba‘dehû Ketağaç Paşa tuhefâtı gelüp paşa sürûr [u] şâdmânından cümle pîşkeşleri cemî‘î kapucubaşılarına ve a‘yân-ı vilâyete ve pes-pâye tevâbi‘ [u] levâhıkına bezl edüp cümle tevâbi‘ini mesrûr [u] handân edüp kendiler dahi şâdân oldu. Ammâ günden güne şiddet-i şitâ müştedd olup cümle haymeleri kar basdı ve asâkirin

kuvvet [ü] gümânları yasdı, deyü müşâvere olup Revân derneğine zamân kalmayup şimden gerü rûz-ı kasımı sicl edüp Erzurûm'da meştadır, deyü sâ'ir eyâlet mîr-i livâlarına destûr verilüp herkes vatan-ı aslîlerine revâne olup cânib-i Revân'a revân olmadan ferâğat olunup yine Gümüşlü Künbet nâm mahalde serâperdeler ile meks olunup hikmet-i Hüda hevâlar küşâde olup şeb [u] rûz zevk u safâya meşgûl olduk. Meğer Paşa efendimiz bu hakîre sehl dilgîr olmuş. Hakîr Seydî Ahmed Paşa'ya ricâ edüp ol dahi bir mahalde hakiri hüsn-i ta'bîr ile paşadan ricâ edüp "Emr-i şerîfiniz ile bize hizmete geldikde hakîr Evliyâ Çelebi'yi Gönye istıhlâsına götürdüğümüz cürm ise afv eylemeniz ricâ ederiz. Zîrâ Gönye fethinde ibtidâ ezân-ı Muhammedî'yi Evliyâ Çelebi okuyup niçe kerre guzât-ı müslimîni cenge terğîb içün gülbâng-i Muhammedîler çeküp bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem hâfız-ı Kelâmullah ve mücâhid-i fî-sebîlillah kulunuzdur, cürm bizimdir, afv eylesin" deyü latîfe-âmîz güft [u] gûlar edüp bizi Paşadan ricâ etdikde paşa efendimiz eydür "Ânın cürmü afv olunmaz. Zirâ biz anı sancakbeğlerinin Revân derneğine gönderdik. Ol me'mûr olmaduğu yere gider. Anın cürmü sekiz sâ'atde bir hatm-i şerîf indirirse afv olunur. Ve illâ ana ta'zîr-i lisân cerâhâtü's-sinândan eşedd lâzımdır" dedikde dest-bûs edüp Bismillah ile tûl-ı nehârda tokuz sâ'atden ziyâdecede bir hatm-i şerîf edüp tekrâr zemîn-bûs edüp bir semmûr pâçası kürk ve bir sîm zeynli raht ile sâfinâtü'l-ciyâd misillü bir kula at ve bir kat esvâb ve iki pençe-i âfitâb Gürcî gulâm-ı mehtâb-âsâ çaker-i bâkir ihsân edüp Erzurûm eyâletinin bî-namâz hizmetin dahi ihsân edüp şeb [u] rûz zevk u şevke meşgûl olduk. Hikmet-i Hudâ her izzet [u] sürûrun sonu nâ-kâmlık imiş ve her günün âkıbeti telh-kâmlık imiş. Âdet-i mukarrere-i nâ-fercâm idüğüne şübhe yokdur. Hikmet-i İlâh işbu bin elli (---) senesinin mâh-ı (---) günü Âsitâne tarafından Tatar Alaş ulaklığile gelüp "Vezîr-i a'zam Sâlih Paşa'yı Sultân İbrâhîm Hân bi-gayr-i hakkın katl edüp Tezkireci Ahmed Paşa vezîria'zam oldu" deyince Paşa müte'ellim olup aslâ bir ferd-i âferîdeye haber etmeyüp şeb [u] rûz sâz [u] sözü sohbetin bozmayup eyâlet-i Erzurûm'da olan bekâyâlara mukayyed oldu. Zîrâ Sâlih Paşa, bizim paşanın pederi Mustafâ Paşa'nın gulâm-ı hâssalarından idi kim mahsûsan Paşa efendimize eyâlet-i Erzurûm'ı anlar ihsân etdi. Ve Hezârpâre Ahmed Paşa, Kara Mustafâ Paşa'nın baş tezkireciliğinden berü bizim Defterdârzâde efendimizin adüvv-i cânı idi. Bu ahvâli bir kimseye keşf-i râz etmeyüp Seydî Paşa ve Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve Deli Dilâver Paşa ile serâperdelerinde şeb [u] rûz Hüseyn-i Baykarâ meclisleri olup sâz [u] söz fasılları olmada idi.

Ahvâl-i haseb [ü] neseb-i Defterdârzâde Mehemmed Paşa ve hikâye-i udhıka-i yâğ u bâlî Ketenci Ömer Paşazâde Bâkî Paşa ve kahramân-ı zemân Seydî Ahmed Paşa ve Gürcî Çalık Deli Dilâver Paşa ve Çerkes Ketağaç Paşa

İşbu sene bin elli altı ve elli yedi senesinin içinde bu mezkûr vezîrler bir yerde ibtidâ Kürdistân'da Şuşik kal'ası gazâsında bulunup feth [u] fütûhâtlar eylediler. Ve Revân derneği cem'iyyeti ve Gürcîstân ve Mikrilistân nehb u gâretinde niçe yüzaklıkları edüp niçe şebhûnlar edüp husûsan Gönye kal'asının istihlâsına sebeb olup Mikrilistân'ı mutî' [u] münkât edüp cümlesi bir yirde cem' olduklarında mâbeynlerinde âlem-i ağyârdan bî-haber iken etdikleri şakaları ve yâğ u bâlî evzâ' [u] etvârları âdem görse *[334a]* "bunlar dîvânedir", deyü hükm ederler.

Evvelâ cümleden biri; Ketenci Ömer Paşazâde Urfa'dan ma'zûl Erzurûm'da dernek muhâfazasında iken etdüğü şûh-ı şengülliği budur kim; pâk, pâkize, müte'azzım ve muhteşem ve müdebbir ve âkıbet-endîş, lâubâlî, âyine-vâr mücellâ, dil-i uşşâk gibi pür-safâ ve küşâde-meşreb bir âdemdir. Kendüden ba'zı evzâ'ı görülürdü kim ol ahvâl-i garîbeler zencîr-keş mecnûn-ı Melâmiyyûndan sâdır olmazdı.

Hattâ Gönye gazâsından geldikden sonra cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ile sımât-ı Muhammedî başında ta‘âm yerken Seydî Ahmed Paşa ile Bâkî Paşa esnâ-yı kelâmda azğaşup bu kadar huzzâr-ı meclis var iken ta‘âmı bırakup yaka yakaya gelüp, "Kalk Evliyâ! Biz iki paşa güleş ederiz. Bizi salavâtla. Aç karnına bir eyi gürüş edüp sonra ta‘âm yiyelim" deyince hemen hakîr nola deyüp "Şast ber-kabza, çekilmiş yay oku gibi hâzırum", deyüp sofra başından ayak üzre kalkup "Allah, Allah! Hâce-i âlem, seyyid-i kâ’inât ve mefhar-i mevcûdât ber-cemâl-i kemâl Muhammed Mustafâ-râ salavât. Engürü'de er yatır, Rûm'da, Sarı Saltık, tan giyer ve tumman çeker. Pîrimiz Hazret-i Mahmûd, pîr-i yâr-ı velî aşkına iki vezîrdir. İkisinin dahi dutduğun Allah öğer, dîn [u] imân ile gide" deyüp bu iki zor-âver ve vezîr-i dilâvereyn-i servereyn-i hünervereyn-i vali-i mihtereynler birbirleriyle koç koç gağ olup keşân-ber-keşân yaka çâk rûyları otâğ içre hâk yaka yakaya olup pehlivân-âsâ küşte-gîrlik edüp Bâkî Paşa zeber-dest ve pîl-ten bir dilâver ü server u zor-âver olmağıla Seydî Paşa'yı zorına dutup Seydî Paşa'ya galebe sadedinde iken iki hamle mâbeynden hatâ geçüp Seydî Paşa dahi gayret-i akrân çeküp var kuvveti bâzûya getirüp yan başı hânesinden dağ pâresi-misâl Bâkî Paşa'yı sımmât-ı Muhammedî içine eyle atdı kim yetmiş aded zî-kıymet Mertebânî ve fağfûr çinî, çin-ender-çîn kırk pâre iken cümle hurd-ı haşhâş-misâl niçe bin pâre olup her pâresi gûş-vâr ve mısır pâresi gibi oldu. Bu kadar mümessek ni‘met-i nefîse içre iki vezîr ni‘met ile mülemma‘ olup cümle ni‘met sarhoş kusmuğuna dönüp üstleri ve başları ve aşları ve işleri harâb [u] yebâb olup vezîr iken vizir olup zerve olup bî-meze işkembe çorbası oldular. Cümle huzzâr-ı meclis, mîr-i mirân, ümerâ ve a‘yânlar vâlih [u] hayrân [u] cey‘ân olup herkes haymelerine gitmek sadedinde iken sâhib-i hayme Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz "Tiz gayrı ta‘âm" deyüp der-‘akab yine gayrı yire elli aded sîm-i hâlis suhûnlar ile sükkerî ter ü tâze ta‘âmlar gelüp bu iki vezîre birer kat libas-i fâhireler ihsân etdikde Bâkî Paşa "Ben yenildim, karnım doydu" deyü ta‘âm yimeyüp gidince ol sâhib-i kerem Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz on altı aded gümüş sahanlar ile ve cümle sofra âvânı ve gümüş sinisiyle ve kâseler ve peşkîr ve leğen-ibrikle çâşnigîrbaşına teslîm edüp Bâkî Paşa'nın otâğına gönderdi. Ve on iki sahan ve cümle alât-ı sîm-âvâniyle Seydî Ahmed Paşa'nın otâğına gönderüp "Cümlesin karındaşım Bâkî Paşa'ya ve Seydî Paşa'ya hibe eyledim" deyü çâşnigîrbaşına tenbîh eyledi ve akîbince Çukâdar Behlül Ağa ile Seydî Paşa'ya bir semmûr ve Silâhdâr Filibeli Mehemmed Ağa ile Bâkî Paşa'ya birer semmûr kürk gönderüp "Sakının, birer şey verirse alman. Yohsa kelleniz tenlerinizden cüdâ ederim" deyü tenbîh buyurdular. Cümle huzzâr-ı meclis Defterdârzâde'nin keremkârlığına âlem-i hayretde kaldılar. Bu keremi meğer Ca‘fer-i Bermekkî ve Hâtem-i Tâyyî etmiş ola.

Ammâ **Seydî Paşa** Erzurûm'un şiddet-i şitâsında, kar at sînebendinde, ol dipi ve boranda kâse kâse bâde ile ıssı kahveyi mahlût edüp nûş edüp sarhoş olurlardı. Ol rûz-ı zemherîrde Bâkî Paşa ve Seydî Paşa ser-bürehne ata binüp Erzurûm'un Gümüşlü Künbet meydânında ve Nasûh Paşa oğlunun cirid meydânında cirid oynarken kellelerinden ve hil‘atlerinin girîbânlarından dûdları çıkup arak-âlûd olarak cirîd oynayup cirid urdukları âdem [110] emrine itâ‘at edüp yeri dâr-ı hâmûşân olurdu. Seydî Paşa gâyetü'l-gâye fârisü'l-hayl cündî ve silâhşör ve tîr-endâz çâpük ve şehbâz idi.

Ammâ **Bâkî Paşa** Husrevânî kûp-misâl sâhib-i şikem idi. Ammâ bu dahi silâhşör ve cündî idi. Lâkin kendüye değme bir at tahammül edemezdi. Ammâ yine çâpük süvâr, sebük-rûh *[334b]* idi kim gûyâ rûh-ı Mesîh idi. Ve mudhıkâne şütür-kürbe-gûne evzâ‘ [u] etvârları hadden efzûn idi. Ammâ gâzî ve *mücâhidû fî-sebîlillah*dır. Hattâ kendüleri Kars hâkimiyken Revân hânları ve Acem Sultânları ve

Gürcîstân beğleri elinden ve dilinden zâr-ı zebûn olmuşlardı. Hattâ bir kerre nısfu'l-leylde kal'a-i Karsdan üç yüz yiğit ile gâ'ib olup üç günden sonra Gürcîstân'ın âsî olan yerlerinden üç yüz esîr-i mûğ-bece gılmân [u] bintânlar ile sâlimîn ve gânimîn kal'a-i Kars'a dâhil oldu. Böyle bir Rüstem-resân, Sam-akrân-ı zamândır. Bu Bâkî Paşa'nın Seydî Ahmed Paşa ile Şuşik kal'ası cenginde etdiklerini ne Sâm u Nerimân ve ne Zâl-ı Köstehem etmemişdir. Gerçi bu gûne şütür-kürbe etvârları var idi ammâ re'âyâ vü berâyâya adl [u] insâfı adl-i Ömer-misâl idi. Ve ilm u fazîletde gûyâ musannif ve mü'ellif Teftazânî hazretleri idi. Sehâ ve keremi Hâtem-i Tay'da yok idi. Bu hasletler ile kimesnede ola *"el-İlmu ve'l-mâlu yesturâni kulle aybin"* [111] mazmûnunca cümle evzâ' u etvâr-ı ahlâk-ı zemîmesin ilm ü sehâ setr eder. Husûsan şecâ'ati ile cihân-ârâ bir er [ü] server idi. Ammâ bu gûne şütür-kürbe şakaları tenhâsında sikadan olan nüdemâları beyninde ederdi. Yohsa dîvân-ı pâdişâhîde ol kadar metânet üzre kelimât edüp müte'azzımâne hareket ederdi kim fesâhat ve belâğat ile kelimât ederken bir ferdin mudhikâne kelâmına tebessüm etmeyüp dendânın kimse görmüş değildi. Hulâsa-i kelâm Bâkî Paşa'nın hilkati böyle idi. Âyet: [112].

Ammâ ahvâl-i Seydî Ahmed Paşa: Kendilerinin takrîri üzre Abaza kavmi ile Çerâkise mâbeyninde bir gûne kavm vardır. Dağıstânlar içinde olur. Abazaca ve Çerkesce lisânı bilirler. Sadşe kavmi derler bir şecî', yarâr, bahâdır, hırsız kavm-i fetâ yiğitlerdir. Bu Seydî Ahmed Paşa anlardandır. Hattâ lehçe-i mahsûsu ol kavmden olmasın gösterirdi. Ammâ bu Sadşe kavminin ekseriyyâ ihtilâtları Abaza tâ'ifeleriyledir. Zîrâ Abaza diyârı Karadeniz sâhilinde olmağıla iskeleleri vardır. Dağlarda olan Sadşe kavmi anınçün Abaza'ya muhtâclardır. Bir gün Abazalardan Melek Ahmed Paşa akrabâlarından Zebhûs nâm-ı benâm nâmdârlar ile Sadşe dağlarına hırsızlığa gidüp Seydî Ahmed Paşa henüz on dördüne bâliğ olmadan Seydî Paşa'yı âlem-i sabâvetde serîka edüp Melek Ahmed Paşa aşîreti olan (---) kavm içinde bâliğ olup Abazalar bu Seydî'yi bir gün firâr eder deyü iskelede bâzargâna satarlar. Bâzargân dahi Mısır'a götürüp bir fertûte-i Züleyhâ-yı Mısr'a bey' eder. Anda yigirmisine bâliğ olunca cündîlik ve silâhşorluk fenninde ol kadar üstâd-ı kâmil olur kim yüz yetmiş altı gûne lu'bede-bâzlığı tekmîl-i fünûn edüp ta'tîl günlerinde cümle ahâlî-i Mısr, hâric-i Mısr'da mastabalarda cirîd oynarken at üzre kırk sekiz gûne san'at ile kırkar ellişer dirhem tüfenk atmak ve kırk adım yirde at sıçradup rûy-i arzda üç kelle postu urup ol teng mahalde üç kerre üç silâh icrâ etmek ve Kavak meydânında altun topa ok ve kurşum atmak ve urmak, tutmak ve kapmak ve asmak ve basmak ve at üzre yay kurup yasmak misillü ma'rifetler ile şöhre-i şehr-i Mısr olup nâmdâr bir server olur. Hikmet-i Hudâ mezkûr fertûte hâtûndan bu Seydî Paşa'yı (---) (---) bir kâşif alup bender-i Süveyş'den bahr-i Kulzum içre gemiler ile bender-i Cidde'ye giderken bi-emr-i Hudâ Şap deryâsında talattum-ı deryâ ziyâdesiyle cûş [u] hurûşa gelüp cezîre-i Hasan kurbunda Seydî'nin gemileri gark olup cümle âdemler helâk olup ancak Seydî bir tahta pâresiyle bir gün bir gice rûy-ı deryâda şinâverlik edüp âhir leyle-i Kadr'de kadre uğrayup beyt:

Be-deryâ der menâfi' bî şümârest

Eger hâhî selâmet ber-kenârest [113]

deyüp Müveylih nâm bir kal'aya düşüp anda bir kaç gün ikâmet bulup bir beddîyeye gömlek ile elinde bir nobut ile azm-i Mısır deyüp bir refîk dahi kendi tabî'atine münâsib "*Evvelü'r-refîk sümme't-tarîk*" [114] fehvâsınca bir refîk-ı yâr-ı sâdık bulup iki kişi deşt-i hâmûn çölistân budur deyü

kat‘-ı menâzil ederken bir gün bunlara üç Arab at bırağup *"Işlâh yâ arsate Karamânî"* [115] deyüp arkalarında olan kamîsların almak ister. Seydî eydür *"Rûh annî yâ arsa hayyâl"* [116] dedikde Arabın biri Seydî'ye sinân havâle edince hemân Seydî cüst ü çâpük ve çâlâklık edüp bir san‘at ile Arabın elindeki cıdası zerkinden rehâ bulup Arabın kellesine eyle bir nobut-ı kavvâsî urur kim Arabın kellesi Adana kabağı gibi hor olup tarfetü'l-ayn içre Arabın kısrağına Seydî süvâr olup Arabın cıdasıyla ol ân o bir iki Araba amân vermeyüp elindeki nîze ile iki Arabı dahi atlarından akdarup üçünün dahi kellele- *[335a]* -rin bedenlerinden cüdâ edüp üç aded urbânın esbâbların Seydî ve refîki olan Seydî Alî giyüp at sâhibi ve silâh sâhibleri olup bir atı dahi yedeklerine alup yigirmi yedi gün Urbân ile ceng [ü] cidâl ve harb [u] kitâl ederek iki yiğit on bir re’s Arab küheylânı kısraklar ile Mısır'a geldiği hâlâ dâstân-ı dûstândır. Kaçan kim bu Seydî Paşa bu çöl-i çölistânda Urbânlar ile ceng [ü] cidâlin ve Bahr-i Kulzüm'de gark olup çekdiği âlâm-ı şedâ’idin ve Kasîre kal‘ası altında Abâbide Arabıyla cengin ve Elvâhât altında Za‘ğâ‘ Urbânıyla harb [u] kıtalin nakl etdükde âdemin aklı giderdi. Ba‘dehû Mısır'da (---) (---) hizmetinde olup Sultân İbrâhîm Hân'a Mısır cündîleri lâzım oldukda emr-i şerîf ile (---) Paşa on iki aded cündîler ile der-i devlete bu Seydî Paşa'yı İbrâhîm Hân'a gönderüp ibtidâ Harem-i hâsda seferliye, andan haftân altı ta‘bîr etdükleri mertebeye kadem basup andan nâm [u] şânıyla Hâsodaya girüp niçe kerre cirîdinin darbından ba‘zı cündîler hasm olup helâk oldular. Bir gün İbrâhîm Hân: "A Seydî! Benim musâhiblerime sakın cirid vurma" buyururlar. Seydî eydür: "Valaha pâdişâham! Onlar beni vururdur. Beni de onları hap vururdur. Cilîde horta yokıdır. Onlar beni baş vurursa, ben onları diş vurur" deyü Abazaca lehce-i mahsûsiyle kelimât etdiğinden İbrâhîm Hân bin altun ve bir semmûr hil‘at-i fâhire ihsân edüp masıtcıbaşı mertebesinde bıçaklı olur. Hikmet-i Hudâ bir gün Çemensofa nâm meydân-ı ma‘rekede cirît oynarken musâhib-i şehriyârîlerden bir kaçı cirîd hamlesi teklîfinde Seydî ile azğaşup Seydî dahi birin avlayup cirîd ile atından yıkup ol sâ‘at musâhib cân verir. Ana kafadâr olan, Seydî'ye atamadan cirîd urunca hemân Seydî ana dahi at yıkup dizgin aşrı bir cirîd-i haşeb-meşe-i pür-endîşe tarb ederse ol dahi atının tırnağına ser-nigûn [ve] ser ber-zemîn olup âbdestsiz secde edüp hele ânî çehresinde ansız meyyit-i müteharrik kaldırup Sarây-ı hâssa timarhânesine götürdüklerinde hemân Sultân İbrâhîm Hân gazab-âlûd olup "Tiz Seydî'yi dahi bu meydânda atından yıkup katl edin" deyü fermân edince huzzâr-ı meclisde olan musâhib-i munsıflar eydür "Pâdişâhım! Hâlâ Seydî at üzre, başı kaba gözleri kızarmış ve ejder-i heft-sere dönmüş, el gaddâreye urmuş ve uyluğunda on iki nîze-i Dahhak'dan nişân verir hıştları dizmiş. Şimdi bir ânî katl edin deyince anı bu mahalde atından bin âdem indiremez. Çok âdem helâk edüp huzûr-ı pâdişâhîde çok bednâmlık olur. Pâdişâhımdan ricâ ederiz, bir damla kanın afv edüp ba‘de zamân hakkından gelesiz" deyü ricâ ederler. Ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olmayup yine Sultân İbrâhîm Hân dibelik âteş-pâre olup "Benim huzûrumda musâhiblerim öldürdü. Ben anı sağ kor muyum? Husûsan tenbîh etmişim kim benim musâhiblerimi vurma demişim", "Pâdişâhım! Bu meydân-ı ma‘reke(d)e musâhib yüsâhib yeri değildir. Âr meydânı değildir, er meydânıdır. Bunda vuran, vurulan, ölen öldürülen birdir, kânûn-ı Âl-i Osmân budur ve bu cirîd cenginden bir şu’bedir" deyü niçe gûne hüsn-i ta‘bîr ve tevcîhler etdiklerince hünkâr musırr olup "Elbette katl edin" deyince beri tarafda Seydî'nin muhibb-i sâdıkları dilsiz işâreti edüp hemân Seydî at boynuna düşüp Çemensofa'dan firâr edüp Hâsâhûr kapusundan taşra çıkup andan Bâb-ı Hümâyûn'u çıkup şehr-i azîm İslâmbol içre güm-nâm olup bir köşede karâr edüp niçe musâhibler ricâ edüp bir kaç günden sonra Sarây-ı hâsdan Çâşnigîrbaşı pâyesiyle Sarây-ı hâsdan çıkmış oldu. Andan Budin'de Siyâvuş Paşa'ya gidüp Sametorna sancâğın ihsân edüp Kopan sancağı nevâhîlerinde ve Balatın gölü kenarında kal‘a-i Fok ve kal‘a-i Kemînvar ve kal‘a-i Ekrivar küffârının Zerrinoğlu ve Yeganoğlu küffârlarıyla şeb [u]

rûz ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl edüp Orta Macar diyârına vâveylâ salup şebhûnlar ile dâr-ı diyârlar ve dârü'l-bevârların harâb u yebâb edüp güzîde Macar dilîrleri ve kapudanların esîr edüp kâfiristân Hıristiyânlarına mâtem salardı. Ba‘dehû Üstolni-Belgrad sancağına mutasarrıf olup tâ nehr-i Raba ve nehr-i Rayçe kenarlarına varınca çapgunlar salup mâl-ı ganâ’imler alup kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-yı Pirespirim ve kal‘a-i Çobaniçe ve kal‘a-i Ni‘met-i Uyvar ve kal‘a-i Senmartin ve kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Komran nevâhîlerden aslâ bir küffâr baş çıkarmağa kâdir olmayup Nemse Çasarı bir kaç kerre "Sulha muğâyir Seydî Paşa iş eder" deyü der-i devlete arz etdi. Âhir kâfirin Pirespirim kal‘asının kapudanıyla hasm olup Üstolni-Belgrad'ın ale'l-gafle yetmiş aded "Benim dîger *[335b]* nist" diyen müşvârı belli çete ve söz sâhibi başı telli yiğit ile nısfu'l-leylde çatal atlar ile çıkup doğru kal‘a-i Pirestpirim kurbuna vardıkda altmış beş yiğidi bir hıyâbân içre pusuya koyup Seydî ile beş yiğit-i yekke-süvâr kal‘a-i Pirespirim kapusu şems-i âteş-tâb kulle-i felekden baş gösterdikde kal‘a kapusu, küşâde olunca kal‘a kapudanı kal‘a kapusunun iç yüzünde elinde asâsıyla niçe yüz kâfir karşusunda el kavşurup sabâh dîvânında hükm-i hükûmet ederken hemândem Seydî Paşa handak üzre cisrden at koparup kapudana bir hışt-ı pehlivânî ile urur kim terzi iğnesi atlâsdan güzer eder gibi kâfirin sîne-i pür-kînesinden geçüp sâ’ir küffârlar derûn-ı kal‘aya firâr edüp beş atlı kal‘a içre meymene ve meysere küffârları kırarak kapudanın başın Seydî kesüp ve on yedi kelle dahi kesüp bî-bâk ü bî-pervâ kal‘adan taşra çıkup giderken kal‘adan toplar atılup cümle küffâr atlanup üç yüz mikdârı küffâr Seydî Paşa'yı kovarak Seydî pusuyu geçince kemîngâhda olan altmış beş nefer gâzîler bir ağızdan "Allah Allah" deyüp üç yüz kâfire kılıç korken Seydî dahi gerü dönüp "Koma kurdum" deyü üç yüz kâfirden yüz ellisini dendân-ı tîğdan geçirüp ellisi firâr edüp yüz aded kâfirleri üç aded kapudanlarıyla kayd-bend esîr edüp mürdelerin âlât-ı silâhlarıyla ve küheylân katana Sene Martin atlarıyla ertesi ale's-sabâh kal‘a-i İstolni'ye dâhil olup ertesi Siyâvuş Paşa'dan bir semmûr hil‘at-i fâhire ve bir çeleng ve bir murassa‘ zeynli at ve üç kîse nakd-i murâd ihsân geldi. Günden güne Seydî Paşa serhadd-i Kanije'de ve Budin ve Egre'de iştihâr bulup nâmdâr oldu. Bu Pirespirim kapudanın ve bu kadar küffârı kırdığın Nemse Çasarı pâdişâha bildirüp gördüler kim sulha mugâyir Seydî işler ediyor. Ammâ ne çâre, âhir sene (---) târîhinde Revân tarafında kızılbaşın isyân [u] tuğyâna müte‘allık işleri şâyi‘ olup Sadrıa‘zam Sâlih Paşa, Defterdârzâde'ye eyâlet-i Erzurûm'u ve Seydî Ahmed Paşa'ya İspir-Tortum sancağın ihsân edüp Acem serhaddinde ne işlerlerse işlesinler deyü istimâletler verilüp sa‘âdetlü pâdişâh-ı Cem-azamet Sultân İbrâhîm Hân, Seydî Ahmed Paşa'nın defter-i cerâyimine nazar etmeyüp huzûrunda musâhiblerin katl etdüğünü afv edüp bir kîse altun ve bir otâk-ı nüh-tâk ve on katar-ı katır ve on katar şütür bariyle ihsân edüp tuğ ve tabl [u] alemlerin mücedded hazîneden cümle levâzımâtın ve yedi küheyl at bisâtlarıyla yedek atların ihsân edüp "Beni sevenler Seydî Paşa'ma ri‘âyet eylesiz" deyüp Seydî Paşa'ya hayr-du‘â edüp arkasın İbrâhîm Hân yepeleyüp "Yürü Allah işin onara, göreyim seni. Acem serhaddinde niçe gazâlar edersin" deyü Tortum sancâğına gönderüp Üsküdar'a çıkdıkda cümle vezîr ü vüzerâ ve a‘yân [u] kibâr-ı İslâmbol'dan ol kadar bisât u mal [u] menâl geldi kim Seydî Paşa bir vezîr dârâtı kadar azamet [u] dârâta mâlik olup mükemmel kapusuyla kat‘-ı menâzil Tortum sancâğına gidüp kal‘a-i Şuşik gazâsında ve Gönye ve Mikrilistân fütûhâtlarında cihân cihân görüşüp rûz-merre cemî‘î ahvâline vakıf-ı esrâr idim. Zîrâ Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz kendüyi gâyetü'l-gâye sevip Tortum sancağına göndermeyüp ekser evkâtda Seydî Paşa ile sohbet-i hâs edüp mâh-be-mâh birer kîse ceyb harcı ihsân edüp Erzurûm'da sâkin olup bu hakîr de ol takrîb ile âşnâlık kesb edüp niçe zamân hakîr ile hüsn-i ülfet ederdik.

Hattâ cirîd meydânında hakîre latîfe yüzünden bir cirîd atup yüzüme isâbet edüp dörd aded dişlerim boğazıma dıkup Defterdârzâde efendimiz hayli müte'ellim olup dörd dişimin kısâsına karşılık bir kîse cerîme ve bir küheylân esb-i fetâh bile cerîme verüp sulh olduk. Ammâ Hazret-i Kur'ân-ı Azîmi ve Furkân-ı Mecîdi tilâvet ederken mehâric-i hurûfun savt-ı sağîr ile edâ olunur, sîn ve şın ve sâd ve zâ ve dâl misillü hurûfların kemâ hüve hakkahu edâ-yı mehâric-i hurûf edemez olduk. Ammâ dişlerim kırdığı yine Seydî Paşa'ya helâl olsun. Yedi küheylân at ve yedi Gürcî gulâm ve iki kîse ve niçe hil'at-ı fâhire ihsânlarını görmişim, bir sahî, sâhib-i kerem ve gıll [u] gışdan berî ve kîn u kibr u buğz adâvet u hased ü nifâkdan müberrâ bir halûk ve halîm ve selîm ve garîb-dost ve sebük-rûh ve sâde-dil ve saf-derûn ve tevâbi' u levâhık-perver, asker-keş ve adüv-küş ve server-i hünerver ve dilâver, er kişi idi. Gerçi ilm u fazîlet u bâhire sâhibi değil idi, ammâ şehbâzlık ile kuvvet-i kâhire sâhibi bir Arab evli Hâtem-i Tây-meşreb deryâ-dil ü hoş-sohbet ve sebük-rûh [u] hoş-ışret *[336a]* merd-i meydân, fârisü'l-hayl, pehlivân ve zekiyyü't-tab' [ve] hâkim-i cerrî kimesne idi. Ve cemî'î menâhîden müberrâ, pâk-i'tikâd müslim ve muvahhid ve muhibb-i ulemâ ve sulehâ ve muhibb-i guzât-ı müslimîn ve mücâhid-i fî-sebilillahdır. Gerçi herkes ile hüsn-i ülfet içün güler ve oynar ve sarık bozup güleş eder ve murâdı üzre satranc oynarken piyâde yerine şâhı verüp atı fil gibi oynardı. Şahı vezîr yerine verüp "ben sağ olayım" derdi. Bu dahi lâtîfe gûne bir hüsn-i hulku idi. Ammâ cümle ahlâk-ı hamîdesiyle muttasıf olduğundan memdûh şey-i garîb gurebâya at ve bisât ve ihsân u in'âm edüp çerâğ etmesi ve bây u gedâya ni'meti dâ'imâ mebzûl olması cümle evsâf-ı cemîlesinden memdûhdur. Hudâ cümle müşkil işlerin âsân ide.

Evsâf-ı ahlâk-ı Ketağaç Paşa (---) (---) (---) perveriş bulmuş Boltakay kabîlesinden Çerkeziyyü'l-asl yarar ve nâmdâr ve şecî' ve dilîr bir mîr-livâ idi. Şam-ı Tarabulus hâkinde ekseriyyâ Hama ve Humus sancaklarına mutasarrıf olup Urbânın ol taraflarda ırkın kesmiş bir paşa idi. Âdil ve re'âyâ-perver, asakir-kes server ve dilâver idi. Ammâ aslâ Türkçe bilmezdi. Hemân kılıç u at ve zırh u mu'teberât bilirdi. Hattâ Humus hâricinde nehr-i Âsî kenarında Çöl Urbânın kırup hâlâ üstühânları püşte püşte yığılup "Ketağaç Paşa Depesi" nâmıyla ma'rûf bir kemikden depedir. Ve bu Ketağaç Paşa'nın hânesi Antakiyye şehri içre bir sarây-ı azîmdir. Kapusunda hân zencîri gibi zencîr çekilmiş idi. Bir kerre Antâkıyye hâricinde Urbân geldi derler, hemân atına tevâbi'leriyle süvâr olup sarâyının kapusunda zencîri küşâde etmeğe bevvâb bulmayup hemân Ketağaç Paşa dal-kılıç olup zencîre eyle bir satûr-ı Ketağaç urur kim hâlâ zencîrin pâreleri bâbının kemeri üzre maslûb durur. Âyende vü revendeye temâşâgâh makdûr-ı beşer değildir. Ve bizimle bu sefer-i zafer-me'ser olan Gönye gazâsında ve Mikrilistân nehb ü gâretinde etdüğü yararlığı bir er etmemişdir. Hudâ cemî'î murâdât [u] maksûdın hâsıl ide.

Ammâ Menâkıb-ı Deli Dilâver Paşa: Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd vezîri Kara Mustafâ Paşa dahi Yeniçeri Ocağında ta'lîmhânecibaşı iken bu Dilâver Paşa anın memlûklerinden Gürcîyyü'l-asl Açıkbaş kabîlesinden deli-dolu Deli Dilâver nâm bir server iken Kara Mustafâ
Paşa sadrıa'zam oldukda ibtidâ bir tuğ ile bu Dilâver Paşa'ya Tortum sancağın ihsân edüp ba'dehû Tortum, Seydî Paşa'ya ihsân olundukda ma'zûlen Şuşik kal'ası fethinde ve Gönye fethinde ve Mikrilistân nehb ü gâretinde bulunup ol diyâr hâki olmağıla Mikrilistân'dan hayli zî-kıymet üsârâlar destine girüp hayli küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp bahâdırlıklar etdi. Hîlesizce deliy-yi veli-şekilli âdem idi.

Ammâ hîn-i ma'rekede gözün çöpden ve budakdan sakınmaz fârisü'l-hayl ve cündî ve tüfenk-endâz ve

kemândâr ve yarar er idi. Ammâ cümleden hikâye-i udhıkesi oldur kim; bir kerre Revân hânı tarafından Tokmak Alî Hân nâmında bir nâmdâr ve müte‘azzım, azîm tuhaf u tefârûklar ile hedâyâlar getirüp muhabbetnâmeli bir elçi geldi. Ve Paşa efendimize cemî‘î hedâyâların arz-ı kâlây kılup her metâ‘ları makbûl-ı vezîr olup kârhâne işi şâh kılıçlarından bir mücevher ve murassa‘ gılâflı bir şemşîr-i zer-nişân verdi kim hakkâ ki şemşîr-i âteş-tâb idi. Elçi dahi bu tîğı uryân kılup paşa huzûrunda ol kadar kılıcı mahtadı kim gûyâ ol şemşîr Seyfü Zül-yezen idi. Paşa dahi mezkûr Deli Dilâver Paşa'ya hitâb edüp eydür "Paşa karındaşım! Kılıcın yahşîsinden tanır mısın?" dedi. Paşa dahi "Kılıcın eyisi diş tutmayandır, göreyim şu kılıcı" dedikde, kılıcı paşanın eline verdiklerinde heman kılıcı dişiyle kütür kütür kırup "Şey değil imiş", deyü meydân-ı muhabbete bırakdıkda fakîr elçi Tokmak Hân, âlem-i hayretde bî-cân kalup kılıcı medh etdüğüne peşîmân oldu. Ba‘de't-ta‘âm Dilâver Paşa'ya mahsûs kâsesiyle bir kâse kaynar kahve gelüp bir demde yeklemeden nûş ederdi. Ba‘dehû buhûr ve gülâb geldükde gülâbı nûş edüp râyiha-i tayyibeden sonra buhûrdânın kapağın açup cümle âteşleri tenâvül etdüğüne elçi hayrân kalup eydür "Sultânım! Bunların ism-i şerîfleri nedir?" dedi. Defter[dâr]zâde eyitdi: "Dilâver Paşa karındaşımızdır" dedi. Elçi eydür "Yoh bunlara Semender Paşa demek gerekdir kim âteş yimek murg-ı semendere mahsûsdur" deyü vâfir latîfe-gûne şakalar olundu. Ammâ bu Dilâver Paşa dahi şecî‘ ve gâzî-i yektâ idi. Vonık Ahmed Paşa kapudan iken Kara Foça cenginde etdüğü yararlıkları Bîjen ü Şağat etmemişdir. *[336b]* Hamd-i Hudâ böyle gâzî ve mîr-i mîrânlar ile niçe gazâlarda bulunduk, *tekabbel yâ Kadîme'l-ihsân.*

Lâkin Seydî Ahmed Paşa cümleden şecî‘ ve bahâdır ve zor-âver, server [ve] dilâver ve ince belli, yassı yağrınlı, kıtîfleri vâsi‘, bâzûları kalın, parmakları iri arslan pençeli idi, ammâ mahbûbu'l-vech değil idi. Mısır'da mezkûr hâtûnun abd-i müşterâsıyken çiçek çıkarup bir hâne-i muzlimde üç ay zelîl [ü] zebûn girde-bâliş-i muhadde üzre nâliş edüp çiçeğin yerlerin nâhunlarıyla koparup vech-i münevveri dâne dâne çiçek nişâneli olup esmerü'l-levn, melîhu'l-manzar, hande-rûy, mahbûbü'l-kulûb idi. Dîn-i mübînin avânı, zamânın Rüstem-i Sâm-akrânı, meydân-ı ma‘rekenin fâris [ü] pehlivânı idi. *Hafazekallahu Te‘âlâ.*

Der-sitâyiş-i veliyyü'n-ni‘am Defterdârzâde Mehemmed Paşa, *sellemehullah.* Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz ol vezîr-i dilîrdir kim sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in defterdârı keremkâr Mustafâ Paşa'nın nûr-ı dîdesi idi. Pederleri Bosnaviyyü'l-asl Hersek sancağında Novesin nâm kasaba-i hâk-i amber-i pâkden gelüp Ekmekçizâde Ahmed Paşa hizmetinde olup Sultân Ahmed Hânî'de başbakıkulu, andan Murâd Hânî'de müstakil defterdâr paşa oldu. Ba‘dehû sene (---) mâh-ı Şa‘bân-ı mu‘azzamının yigirmisinde Sadrıa‘zam Receb Paşa ve Şeyhülislâm Hüseyin Efendi telkîniyle Yeniçeri Ağası Hüseyin Halîfeyi ve Mûsâ Çelebi kim musâhib-i şehriyârî idi, anı ve Defterdâr Mustafâ Paşa kim efendimiz Mehemmed Paşa'nın peder-i azîzidir, bu üç mazlûmu kul eşkıyâları bi-gayr-i hakkın katl edüp Defterdârı Atmeydânı'ndaki çınar-ı müntehâya habl-i tavîller ile sinirinden baş aşağı salb etdiler. Ve niçe mazlûmun hûn-ı nâ-hakkın Atmeydânı'nda beyâz kar üzre döküp vücûd-ı insân, kar ile yeksân olup Atmeydânı'yken et meydânı olup azîm gulgule ve fitne ve fesâdlar olup efendimiz Defterdâr Paşa'nın Süleymâniyye'deki sarâyın ve Hisâr'daki yalısın nehb ü gâret etdiler. Efendimiz Mehemmed Paşa bu sa‘îd, şehîd [ve] maslûb-ı pâ Mustafâ Paşa'nın ferzend-i ferhunde-ahteridir. Vâlidesi, efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın akrabâlarından olmağıla bu hakîrin dahi vâlide-i müşfikamız ile hâlite-duhterleri idi. Mehemmed Paşa efendimizle üns [ü] ülfetimiz ol cihetdendir. Kendüler Süleymâniyye'de mütevellid olup hâk-i İslâmbol'dandır. Rûznâmeci İbrâhîm

Efendi, paşayı on dördüne bâliğ iken hıfz [u] hırâset ile terbiye edüp ilm ü kemâl ü ma‘rifet sâhibi olup bir pençe-i âfitâb, nûr-ı İlâhî bir civân-ı mâh-tâb idi. Pederlerinin çerâğ-ı efrûhtesi Hasan Beğ terbiye ile kûşe-be-kûşe pinhân ederek sâhib-i rîş olup bir tüvânâ fetâ-yı âlî-vakâr idi. Cemî‘î ulûmdan haberdâr olup ilm-i kitâbet ve ilm-i inşâda ve ilm-i lûgatda ve ilm-i arûzda bahr-i ma‘ânî ve erbâb-ı ma‘ârif silkine münselik olup Kara Mustafâ Paşa kendülere Kâğız emâneti ihsân edüp erbâb-ı dîvândan olup üst hil‘at ile sâ’ir hâceler gibi dîvân kurardı. Ba‘dehû Anadolu muhâsebecisi olup İbrâhîm Hân cülûsu evâ’ilinde serbevvâbân-ı dergâh-ı âlî {olup} cümle kapucubaşılara tasaddur edüp ser-efrâz [u] mümtâz-ı cihân oldu.

Ba‘dehû Sâlîh Paşa, Civân Kapucubaşı vezîrin azlinden sonra sadrıa‘zam olup paşaya yeniçeri ağalığı ihsân edüp ağalığı kabûl etmeyüp Erzurûm eyâletin ihsân eyleyüp bu hakîr dahi karâbetimiz takrîbiyle ma‘an gitmeğe me’mûr olup hayme ve hargâhımızı ve bâr-ı bengâhımızı ve üç at ve bir Gürcî gulâm-ı memlûk ve bir yorga mu‘teber at ve üç yüz guruş ihsân edüp Sadrıa‘zam Sâlih Paşa dahi bu hakîre iki yüz altun ve bir semmûr kürk-i nazîf ihsân edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek bâlâda tahrîr olunduğu üzre yetmiş günde kal‘a-i Erzurûm'a dâhil {olup} adl-i adâletle cemî‘î re‘âyâ vü berâyâ âsûde-hâl oldular. Ammâ intihâ-i serhadlerde olan Acem hânları ve sultânları ve Gürcîstân ve Mikrilistân beğleri askerinin çokluğundan hazz etmeyüp her bâr her tarafdan hedâyâlar ile nâmdâr elçiler gelirdi. Dârât [u] azametde ve mehâbet ve salâbetde ve vecîh [u] melâhatde ve zarâfet u felâhatde bî-nazîr bir vezîr-i dilîr idi. Ve vecâhet [ü] nümâyişi bî-mânend bir şehbâz [u] şehlevend, fârisü'l-hayl, meydân-ı bezm [ü] rezm-i arbede-gîr bir şîr-i dilîr, cemî‘î bisâtı uyğun ve bâzûsunda bâz [u] toykun ile şikâr-bâz, şehbâz, ser-efrâz [u] mümtâz vezîr-i mahbûb [u] dilir Âsaf-ı Berhayâ-vâr bir halûk [ve] kerîmü'ş-şân vezîr idi. Anın matbahında tabh olunan ta‘âm-ı ni‘met-i nefîse-i sükkerîyi bir vüzerâ sofrasında görmedim, illâ Bayrâm Paşa merhûmda görüp dâhil-i meclis olup ni‘metin tenâvül etdik.

Ammâ bunun âlât-ı bisât-âvânîsi, sîm sinileri ve sîm suhûnları ve yüz aded Mertebânî *[337a]* ve yüz aded fağfûr-ı çînleri ve sâ’ir zerdûz makramaları ve peşkirleri ve sîm [ü] zeheb-mutallâ taşt u abârîkları ve gülâbdân ve buhûrdânları ve cemî‘î eşribe kâseleri bir vüzerâ sofrasında görmedim. İllâ Cânpolâdzâde Mustafâ Paşa, kapudan iken meclis-i şerîfine dâhil olup ânı dahi ankâ-sıfat bir kevkeb ü baht [u] sa‘âdet sâhibi pâk akl-ı Aristo vezîr-i dilîr gördüm. *Rahmetullahi aleyh.*

Bu Erzurûm'da Tabanıyassı Mehemmed Paşa şehîd edüp Erzingân kapusu hâricinde Deveçeşmesi cenbinde medfundur. *Rahmetullahi aleyh.* Ammâ bu Mehemmed Paşa efendimizin ta‘âmı anlardan vefret üzre tabh olunup cemî‘î zamânda sefer u hazarda matbahına asel ve mî‘âd sükkeri girmemişdir. Cümle Şâm'ın nebât-ı hamavî ki katu şekeridir, zülbiyyât [u] hulviyyâtı ve baklavası ve pâlûdesi ve muhallebisi ve sayf [u] şitâda üçer kâse gûnâ-gûn hoş-âbı cümle Şâm nebâtından idi. Ve cümle seferlerde bile şeb [u] rûz yigirmişer fağfûrî sâfî tereyağlı muttabak böreği ve çöreği ve mümessek ta‘âamı memdûd idi. Ve bunda olan âlât-ı âvânî-i sımât-ı zî-kıymet bir vezîrde yok, bî-kıymet [ü] pâk eşyâ-yı âvânîleri vardır. Ve sofrabaşı hizmetine me’mûr reşîd ve necîb, mümtâz [u] müstesnâ, cüst ü çâpük-i çâlâk pençe-i âfitâb, şîb ü zerbâfa müstağrak huddâmları vardır kim her biri birer işgâle meşgûl me’mûr gılmân-ı hâsları vardır. Ve bir hasleti dahi bu idi kim matbahında cümle kırk aded aşçı var idi. Yolda olsa yigirmisi konakcıyla ileri gider, anlara halîfe-i baş olurdu. Yigirmisi gerüde aşçıbaşıyla gerü kalup ba‘zı menâzilde âb-ı revânlar sâhilinde meks edüp sayd [u] şikâr olunan mâhîleri ve vahşî âhûları ve keklik ve turrâc ve süğlün ve çili ve gayrı

şikâr olunan eşyaları bişirirlerdi.

Bu mezkûr aşçıların mîrîden yigirmi aded sarrâcları aşbâzların atların eğerlerdi. Vay ol aşçının hâline kim at eğerliye. Hemân hâzır bulup süvâr olurlar. Ve beş aded mîrî seyisleri var idi. Ve cümle aşçılara on tengtar çadır ve on nefer çadır mihteri var idi. Havar ol aşçının hâline kim at eğerleyüp at timar edüp çadır kurup boza ve odun pâreleye. Başka âteş-bâzları var idi. Ve ekseriyyâ aşbâzların elleri eldivanlı idi. Tâ bu mertebe pâk gezerlerdi. Zîrâ nâ-pâk olsalar yüz deyenek yemek mukarrer idi. Ammâ yılda iki kerre yıllık bâz-gûnları serâpâ beyâz sâdelere müstağrak olurlardı. Iydiyyeleri serâpâ sâye çuka ve atlas-ı fâhire-i gûnâ-gûn idi. İç ağalarına ne vech üzre libâs verilirse cümle kırk aded aşbâza eyle libâs ihsân olunurdu. Zîrâ çoğu kendi memlûkları idi. Üç ayda bir ulûfeleri çıkup aşçıbaşıya yevmiyye birer guruş, halîfeye nîm guruş, hamurcubaşıya ve kebâbcıya ve yahniciye ve datlıcıya ve çorbacıbaşıya hâsıl-ı kelâm yedi üstâda birer rub‘ yevmiyye, mâ‘adâsına onar akçe yevmiyye, ama çenci başıda bir katar deve yükü kâseler ve fağfûrîler ve Mertebânîler olmağıla başka cerge sâhibi olup taşra kilârcıbaşı cergesiyle ve vekîl-harc ağa cergesiyle ve ekmekçibaşı cergesiyle ve matbah emîni cergesiyle ve çâşnigîrbaşı cergesiyle cümle karakollukcular ağaları ve aşçıbaşı cergesiyle ard kapu tarafında konup bu mezkûr ağaların aşçıbaşıdan mâ‘adâsının birer rub‘ yevmiyye ulûfeleri var idi. Ve cümleye üç ayda bir peştemâlları ve sabunları ve pâbuçları ve mestleri ve siyâh tomakları verilirdi. Ve her aşçı isti‘dâdına göre bir lezîz ve nev-peydâ bir ta‘âm getirse ana ihsân olunurdu. Ve dolmacı ve kıymacı ve köfte kebâbcıların balık ağından yapılmış sık çadırları var idi. Eti ol ağ çadır içinde koyup aslâ sinek giremezdi. Ve her ta‘âm çıkdıkca cümle Mertebânîler ile vekîl-harc ağa ve çâşnigîrbaşı ve aşçıbaşı ve başhalîfe ve kebâbcıbaşı ve hamurcubaşı ve çorbacıbaşı bunlar paşa huzûrunda pâk mülebbes ve muhteşem hançerleri ve çifte zencîrli bıçaklarıyla sofra başına hâzır olup dururlar. Bir ta‘âmı beğenmese anlara ıtâb ederdi. Ve her mansıba varsa ibtidâ atdan nüzûl etdiği gibi dîvânı savup sarâyın hammâmın ve hazîne ve kilârı ve iç ağaları hücrelerin seyr [ü] temâşâ edüp herkesi yerli yerince yerleşdirüp andan piyâdece matbaha girüp görürdü. Eğer müsellemin matbahı imâr etdüğün beğenmediyse ol matbaha neccâr ve bennâlar üşürüp eyle ma‘mûr u müzeyyen beyâz kıbâblar ve her üstâda birer dezgâh yerleri edüp gûyâ matbah-ı Keykâvûs ve matbah-ı Ba‘lbek-i Süleymân ederdi. Cümle der-i dîvârları ve bacaları ve kırk elli aded ocakları beyâz kireç ile sığayup dürr-i beyz-âsâ etdirirdi. Ve iki üç günde bir ale'l-gafle matbahı basup gayrı âdem görse bir aşbazın esbâb [u] eskalin ve tırnakların *[337b]* ve sâ’ir âlât-ı bisâtı ve matbahı nâ-pâk görse ve birinin camedânında kirli esbâb görse vây aşçıbaşının haline! Vây eli, kolu ve tırnakları kirli aşçının hâli ve ahvâline kim iki yüz kızılcık deyeneği hoşâbın, aşçıların tabanında pişirüp içirmek mukarrerdir. Camedânında ve eyninde pâk u pâkize esbâbların görse ihsân u in‘âmlar edüp ulûfesine terakkîler ederdi. Âlem-i sabâvetden berü hilkati böyle pâk olmağıla şöhre-i şehr olmış idi. Cümle iç ağavâtları ve dış ağavâtları dolu cümle böyle pâk ü pâkize ağavâtlardır. Ve rûz-merre sefer ve hazarda ale's-sabâh tahte'l-kahve yigirmi fağfûrî mümessek ve sükkerî ta‘âmlar gelüp râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olurdu. Ve yine ale's-seher yedi yire dahi onar fağfûrî kahvealtı ta‘âm çekilirdi. Ve hazînedâr ve silâhdâr ve çukadâr ve nişâncı ve mühürdâra ve'l-hâsıl yedi iç ağaları mertebe sâhiblerine beşer sahan kahvealtı ta‘âm çıkup anlar ile cümle iç ağaları tahte'l-kahve futûr ederlerdi. İmâm efendiye ve bu hakîr Evliyâ'ya ve iç mehterbaşıya ve çalıcı mehterbaşıya ve kapucular bölükbaşısına dahi tahte'l-kahve giderdi. Ammâ masrûfları çok idi. Ve herkese keremkârlık ederdi. Dâ’imâ mu‘tâdları al ve kırmızı ve yeşil libâs-ı fâhirelere mâ’il idi.

Ammâ beyne'l-halk gaddâr derlerdi kim paşa mağrûr u müdemmağ ve hod-bîn u hod-pesend ve gazûbdur deyü dahl [u] ta‘arruz ederlerdi. Gerçi dârât [u] azamet sâhibi olmağıla iki cânibine selâmı kalîl idi. Bu cihetden yine halk ta‘yîb edüp "Paşanın taht-ı nazarında kat‘â benî Âdem halk olunmamışdır. Bu selâma cümle el bağlayup duran ibâdullah cemâdât [u] haşerât makûlesi imiş. Eğer benî Âdem olsalar paşa dahi adam gibi selâm verirdi" deyü efvâh-ı nâsda dehhâl u ta‘ân âdemler bu gûne güft u gû ederlerdi. Ammâ Paşa-yı zî-şân halkın anladığı gibi değil idi. Halvethânesinde akrâniyle ve musâhib nedîmleriyle ve Seydî Ahmed Paşa ve Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve Deli Dilâver Paşa ile pâ-bürehne ve ser-bürehne olup gürzbâz ve matrakbâz ve şemşîrbâzlık edüp gûnâ-gûn silâhşorluklar ile niçe gûne lu‘bedebâzlıklar ve curcuna ve küşte-gîrlikler edüp libâsları ve pây-i tahtlarında olan halıçeler çâk çâk ve yüzleri pây-mâl-i hâk olup tenhâlarında bu gûne şûh-şengüllük ederlerdi. Ammâ dîvân-ı pâdişâhîde ırz-ı vüzerâyı edâ edüp herkese rîş-hand etmeyüp her âdemin isti‘dâdına göre ri‘âyet edüp hükm-i hükûmât mahallinde mahalle münâsib halka kâh rıfk ile ve kâh mudârâ ile kâh kec-nigâh etme ve atma ve dutma ve asma ve basma ve urmak ve kesme ta‘zîri evzâ‘ların etdükde sadâsın istimâ‘ eden mücrim âdemlerin zehresi çâk ve başlarına hâk olup bir da‘vâyı ol sâ‘at kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmet ederdi. Bir da‘vâyı aslâ süründürmezdi ve şâhid-i zor ile da‘vâ edeni sevindirmezdi ve da‘vâ-yı bâtılı kavl-i za‘îf ile hükm edüp mazlûmları yerindirmezdi. Zîra ilm u fazîletde deryâ-yı amîk idi. İlm-i ferâ’izde ve ilm-i fıkhda bin altmış aded mesâ’il-i şer’iyye ve *Kudûrî* ve *Mültekâü'l-ebhûr* hıfzında idi. Ve niçe ulûmlar dahi hâtır [u] yâddaşı idi. Ve akrân [u] emsâliyle dâ’ima hüsn-i zindegânî ederdi. Ammâ evâ’il-i hâllerinde biri fazîlet-i bâhire sâhibi olmak iddi‘âsında olsalar ve haddinden tecâvüz edüp yukarudan aşağı mu‘âmelesin edenleri ele alup her ne mertebede ise ana haddin bildirüp Ahfeş-i mü’ellifin keçisine bindirüp ol vaz‘-ı nâ-hemvâr ile mevsûf olan âdemi rüsvây-ı âm edüp mısra‘:

"Gerekdir kendüzin bilmezlere kendüyi bildirmek"

deyüp bed-nâm edüp merkûm mısra‘ı terennüm ederdi. Ve gâyet şecî‘ ve bahâdır ve sâhib-i kerem idi kim bir kaç kerre süvâr olduğu esb-i sabâ-sür‘ati âlât [u] bisâtıyla ednâ bir fakîr-i hakîre ihsân ederdi. Ve meydân-ı ma‘rekede serdârlık edüp asker cem‘ edüp cüyûş-ı muvahhidîni cenge tergîb edüp firâvân ihsânlar edüp herkes yolunda cân ve baş fedâ edüp uğuruna ölürlerdi.

Zîra *"El-insânu ve abîdü'l-ihsân"* [120] mazmûn-ı kelâmı mazbûtu idi. Hattâ bu hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ-yı pür-taksîr sene (---) târîhinde Paşa efendimizden me’zûn olup Beyt-i Şerîfe revâne olmak içün harc-ı râh, hakîre beş yüz altun ve iki kısrak ihsân edüp Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in hîn-ı cülûsunda, Atmeydânı cenginde, Silâhdâr Murtazâ Paşa'ya Mevlevî Vezîr Mehemmed Paşa, Şâm eyâletin ihsân edüp Murtazâ Paşa ile kat‘-ı menâzil ederek Şâm-ı cennet-meşâma dâhil olup hakîri Murtazâ Paşa ılgar ile İslâmbol'a gönderüp Mevlevî Vezîri bi-gayr-i hakkın katl edüp sene 1058 târîhinde Kara Murâd Paşa vezîria‘zam olup Üsküdar'a hakîr vardıkda ol mahalle müsâdif oldu kim asâkir-i Âl-i Osmân Üsküdar'da Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu *[338a]* ve Akyakalıoğlu ve Çomar Bölükbaşı nâmân eşkıyâ-yı celâlî ve cemâlîler kırk yedi bin asker-i cemâpûr ile Âl-i Osmân askeri kütâ-küt ceng-i sultânîlerine hakîr râst gelüp me’âl-i kelâm Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz Âl-i Osmân askerine talî‘a-i asker olup üç bin yiğit ile çarhacılık hizmetine me’mûr olup ol gün Üsküdar'dan Bulkurlu ve Çamlıca dağlarına varınca Katırcıoğlu'nun askeri üstüne yedi kerre hücûm edüp tarafeynden niçe yüz âdemler düşüp âhir hâh-nâ-hâh Katırcıoğlun ve Gürcî Nebî celâlînin inhizâmına sebeb-i memdûh olan Mehemmed Paşa efendimiz sebeb olup Gürcî Nebî'nin askeri

akabince kova kıra Kayışbınarı'na ve Sarıkadı nâm ziyâretgâh-ı ünâs karyesine varınca münhezim celâlîden niçe kelle ve dil ile sadrıa‘zam huzûruna gelüp semmûr hil‘at-i fâhireler ve serine çelenk otâğalar sançılup kendüye (---) (---) mansıbı ihsân olundu. Ol gün bu paşa efendimizin etdüğü ceng-i azîmi bir serdâr-ı mu‘azzam etmemişdir. İnşâalah bu cengi ve sâ’ir mahallerde etdüğü cür’etleri ve şecâ‘atları mahalliyle tahrîr ederiz *ve billahi't-tevfîk.* Hamd-i Hudâ böyle şecî‘ [u] dilîr vezîr-i bî-nazîrler ile ve Seydî Ahmed Paşa ve Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa, Dilâver Paşa gibi Rüstem-i Sâm-akrânlar ile niçe gazâlarda bulunduk. *Hâzâ min fazlı Rabbî* [121].

Ez-în-cânib Erzurûm sahrâsında efendimiz Mehemmed Paşa ile Revân derneği içün deryâ-misâl asker cem‘ olmuşken rûz-ı Kasım gelüp şiddet-i şitâdan cem‘iyyet-i asâkir târmâr olup Sâlih Paşa'nın katli haberi gelmeğile paşa dahi müte’ellim olup mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînde rûz-ı Kâsım sicille kayd edüp paşa efendimiz cümle eyâlet livâlarına destûr verüp herkes sancaklarına gidüp paşa efendimiz dahi kendi tevâbi‘iyle kal‘a-i Erzurûm'a dâhil olup yanında ancak Seydî Ahmed Paşa kaldı. Lâkin Âsitâne tarafından Hezârpâre Ahmed Paşa tarafından gûnâ-gûn ta‘n-âmiz mektûblar ve emirler gelmeğe başladı. Bir gün bir ulak Âsitâne tarafından gelüp Koca Vâlide'den ve Uzun Alî Ağa'dan ve Rodosî Mehemmed Efendi'den ve Kuşcu Mahmûd Ağa'dan niçe yüz gûne mekâtibler gelüp "Paşa efendim! Başına tedârik gör. İşte Sâlih Paşa merhûmun ibtidâ hazînedârı ve ba‘dehû kethüdâsı olan Bağdâd valisi İbrâhîm Paşa katline âdem gitdi. Sen dahi Sâlih Paşa çelebisisin ve ma‘lûmunuzdur kim hâlâ Sadrıa‘zam Ahmed Paşa, Bâkî Beğ ve Mestân Beğ oğullarıyçün sana ne kadar adâveti vardır. Gâfil me-bâş, başına asker cem‘ edüp başına bir tedârik gör. Sana da elbette ma‘zûlluk mukarrerdir. Ana göre amel idesin ve Varvar Alî Paşa, İpşir Paşa'nın karısın İbrâhîm Hân'a nâ-şer‘î vermedüğü içün Sivas'dan Varvarı ma‘zûl edüp katline âdemler gitmişdir. Sakın hâ! Tenbîhü'l-gâfilîndir, başına tedârik gör" deyü bu gûne nasîhat-âmiz mektûblar gelince paşa-yı âkıbet-endîş bu haberleri güm edüp âlem-i ağyârdan bî-haber iken ziyâfet tarîkıyle bir gice niçe umûr-dîde ağalarıyla kasembillah billah edüp Kelâm-ı İzzet'e ve tuza,-ekmeğe, levendânca sır saklamak içün ahd-i emân edüp paşa eydür: "Ağalar, hâlim budur kim ben Erzurûm'da Abaza Paşa gibi bu kış-kıyâmet diyârda celâlî olup Anadolu hazîneleri ve hizmetlerin zabt etdirüp bu kal‘ada kapanmak isterim, ne dersiz" dedikde cümle ağavât "semi‘nâ ve eta‘nâ" deyü bir gicede kemendler ile iki yüz çengâlli nerdübânlar ve iki bin serdengeçdi yarar, benâm nâmdârlardan Nakışlı Bölükbaşı ve Acem Bölükbaşı ve Kürd Bölükbaşı ve Saçlı Bölükbaşı cümlesi âmâde pür silâh olup vakt-i Şâfi‘î'de cümle serdengeçdiler nerdübânlar ile şeb-i muzlimde iç kal‘aya gitmek üzre iken derûn-ı kal‘ada müstahfizân yeniçeriler haberdâr olup bir ağızdan cümle "Allah yekdir, yek" deyüp "Alarka! Vura-dura-duta" deyü feryâd [u] fiğânlara başlayup kal‘anın cânib-i erba‘asında der-i dîvârların meş‘aleler ile çerâğân edüp gülbâng-i Muhammedîler çekdiler. Ve iç kal‘ada cümle topları sarâya havâle kılup taşra varoşda olan yeniçerileri cümle iç hisâra alup taşra kal‘anın kapuların açmayıp paşanın cümle askeri ve hizmetlerde olan ağavâtları taşrada kalup paşa ancak iki bin mikdârı âdemleri ile sarâyda kaldı. Hikmet-i Hudâ cümle tedbîrimiz taksîr olup kal‘adan sarây tuyulmağa şürû‘ edecek mahalde ale's-sabâh Ali Çorbacı mâbeyne bir kaç a‘yân [u] eşrâfdan muslihîn girüp "Bre aslı yokdur" deyü yeniçeri ağasına ve niçe yeniçeri çorbacısına ve elli bir cemâ‘at Halîl Ağa çorbacıya hil‘at-i fâhireler ve on kîse hakk-ı sükût ihsânlar edüp def‘-i fesâd oldu. Bu ma‘reke on gün mürûr edüp sene (---) târîhinde mâh-ı Zilka‘de'nin onuncı gününde bir âdem Erzincân kapusundan içeri keçe külâhıyla ve bir hımâr yükü pürçüklü *[338b]* ya‘nî havucuyla mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn olan Emîr Buhârî şeyhi dâmâdı el-mevlâ fazîletlü Molla (---) (---) Efendi huzûruna girüp

"Sultânım! Bir hımâr yükü havuç getirdim. Eşeğim bağırmadan, kal‘adan yeniçeriler çağırmadan, paşa kulların başına kığırmadan, benim şu kızıl ağacıma narh ver" deyince Molla ve gayrı huddâm-ı mahkeme end-bend olup "Âdem! Murâdın nedir?" "Sultânım! Murâdım bu Erzurûm'u müsellemliğile zabt etmekdir" deyince hemân Kadı "Safâ geldiniz Müsellim Ağa, hoş geldiniz" deyü ayağa kalkup der-akab Erzurûm kal‘asının kapuların sedd etdirüp yeniçeri ağasına ve cemî‘î çorbacılara ve a‘yân-ı vilâyete haber olup paşaya haber etdiler. Zîrâ paşadan havf ederlerdi kim gelen müsellimi salb edüp eyâlet-i Erzurûm'u zabt ide. Andan havf [u] haşyete düşmüşlerdi. Ba‘dehû müsellimi havuccu re‘âyâsı kılığından çıkarup bir kat semmûr libâslar bulup esbâb [u] ihtişâmıyla cümle yeniçeri ocağıyla paşa dîvânına gelüp hatt-ı şerîf ve emr-i pâdişâhlar tilâvet olunup eyâlet-i Erzurûm'u Gürcî Koca Mehemmed Paşa'ya ihsân buyurulmuş. Paşa "Allah mübârek eyleye" deyü müsellime hil‘at-i fâhire giydirüp fakîr müsellim mü’eddebâne gerü gerü giderken hil‘atin eteğine basup tepesi üzre zîr-i zeber oldukda garîb müsellim "Amân sultânım! Ben bir emir kuluyum. Benim suçum yokdur. Azîz başunçün beni makaraya asup katl etme" deyü feryâd etdi. Meğer Paşa dîvânhâne kemerlerinde bir makara ihdâs edüp her şeb anda kırk elli kanâdiller çerâğân olurdu. Âsitâne tarafında böyle istimâ‘ olunur kim varan müsellimi paşa salb etmek içün dîvânhâne vasatında bir makara icâd etdi, haberi şâyî‘ olmağıla fakîr müsellim tebdîl-i câme mahkemeye hımâr ile havuccu kıyâfetiyle gelmesinin aslı ol imiş. Hemân Paşa "Kaldırın müsellim ağayı" deyince Müsellim "Amân! Amân!" deyü feryâd etdi. Müsellimin koltuğuna girüp yine ri‘âyetler etmişken müsellim gördü kim kendi düşdü, hemân aklı başına gelüp eydür: "Hemân Sultânım! Yarın ale's-sabâh kal‘adan taşra çıkup üç günde tedârik görün. Elbette bu şehirden çıkarsız" deyince hemân paşa "Bre vurun şu kahbe hîz gidiyi" bu kerre fakîr müsellim gerçekden düşüp cânı azm-i bevâr ide yazdı. "Bak a mel‘ûnun teklîf-i mâlâ yutâkına. Ben düstûr-ı mükerrem olam, bana böyle ibrâm [u] ilhâh eder" deyü gâyetü'l-gâye gazab-âlûd olup elli bir cemâ‘at çorbacısı Halîl Ağa mâbeyne girüp paşa derûn-ı kal‘ada kâmil bir hafta tekâ‘üd edüp cânib-i erba‘a hizmetlerinde olan cümle bayraklar ve ağavâtlar gürûh gürûh gelüp cümle ma‘ûnetler görülüp,

İşbu bin elli yedi mâh-ı Zilka‘desinin on sekizinci günü Erzurûm'dan ol şiddet-i şitâda İslâmbol'a revâne olup çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idleri beyân eder

Evvelâ Revân Hânı tarafından üç bin baş kârbân gelüp ser-sevdâgerânları Şâh ortağı Yezdânbaş nâm başı alaca ve gönlü karaca bir kızılbaş idi. Anın cümle pârçe yükleri ve tenbelîdlerin çözüp kânûn-ı şer‘î deyü gümrüğün alup gümrük emîni Tatus nâm Ermeni feryâd idegördü. Cümle-i cümele dörd yüz kırk kîse gümrük alup şehirden kat‘-ı âlâka edüp alay-ı azîm ile Erzincân kapusundan taşra çıkup Bâzârbaşı Değirmânları nâm ferah-fezâda meks edüp cümle Erzurûm a‘yânından ol kadar at ve katır ve şütür ve koyun ve kuzu yemleri(?) hedâyâlar geldi kim cümle ağavâtlar dahi hedâyâlardan hissemend olup muğtenim oldular. Ve cânib-i erba‘adan günden güne ağavâtlar gelüp dâ’ire-i âzîm oldu. Kâmil Erzurûm hâricinde kâhîce kar, boran, kâhîce küşâde hevâ ile meks ederken Bağdâd Vâlisi Sâlih Paşa kethüdâsı İbrâhîm Paşa'nın katli haberiyle cümle yüz elli iç ağaları ve yetmiş aded kapucubaşıları ve yedi bayrak ve yedi yüz yiğit sarıcası ve üç bayrak sekbânı gelüp cümlesin alup "safâ geldiniz, hoş geldiniz" deyü cümleye müstevfâ ta‘yînâtların ihsân edüp mazlûm İbrâhîm Paşa içün hayli bükâ etdi. Ve ertesi gün der-i devlet tarafından Tokmak Haseki nâm bir ulak-ı kolak-ı solak yelerek gelüp bir emr-i şerîf getirüp "Sen ki, vezîrim Mehemmed Paşasın! Mukaddemâ selefin Süleymân Paşa, kızılbaş-ı bed-ma‘âşın ısyân [u] tuğyânın arz etmeğile seni eyâletin askeriyle Revân derneğine me’mûr etmişdim. Batîu'l-harekelik edüp gitmeğe tekâsül etmişsin. Gerekdir kim emr-i

şerîfim vardıkda bir ân ve bir sâ'at durmayup ber-vech-i arpalık sana Kars eyâletin ihsân etdim. Elbette eyâletine gidüp ol serhadleri hıfz [u] hırâset üzre olup alâmet-i şerîfime i'timâd idesin" *[339a]* deyü emr-i şerîf kırâ'at olunup "Emir Pâdişâhımın" deyü harc-ı râh üç kîse guruş ihsân edüp Haseki Ağa'yı Âsitâne tarafına gönderüp "Her çi bâd-âbâd" deyüp Kars cânibine gitmeyüp,

Âsitâne tarafına müteveccih olduğumuz menâzilleri ayân u beyân ider

Evvelâ Bismillah ile Erzurûm'dan cânib-i garba 3 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kân: Erzurûm sahrâsının vasatında bir ma'mûr Ermeni köyüdür. Andan yine ol sahrâ içre taraf-ı garba 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Ilıca: Erzurûm sahrâsının cânib-i garbîsi nihâyetinde bir germâb-ı latîfdir kim Akçakoyunlu pâdişâhlarının hayrât [u] hasenâtlarıdır kim üzerinde kubbe-i âlîler ile mebnî aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var. İçi beyâz rimâldir, taş döşemeli değildir. Ammâ havzının cânib-i edvârında beyâz taşlar ile mefrûşdur. Ve suyu kemâl-i suhûniyyetde değildir, i'tidâl üzredir ve âbının râyihası sâ'ir germâb-ı hummâlar gibi râyihalıdır. Ammâ Ziyâeddîn kal'ası germâbından nâfi' suyu vardır. Cerebe ve beras zahmına nafi' olup niçe emrâz-ı muhtelifeleri izâle eder. Andan 5 sâ'atde yine cânib-i garba,

Menzil-i karye-i Hınıs: İki yüz hâneli Ermeni karyesidir. Andan yine garba 5 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Mama Hâtûn: Bir dereli ve kayalar dibinde iki yüz hâneli müselmân köyüdür. Ve beyâz yalçın kaya dibinde,

Ziyâretgâh-ı Mama Hâtûn: Akçakoyunlu pâdişâhlarının hâtûnlarından bir sâhibü'l-hayrâte imiş. Kendüleri bir kubbe-i serâmed içre evlâd [u] ensâblarıyla medfûndur. Bir minâreli bir câmi'i ve imâret ve medresesi vardır. Lâkin evkâfi mîrîye muzâf olmağıla imâretleri harâba yüz dutmuşdur. Bâlâda, Erzurûm'a giderken mufassalan evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan yine cânib-i garba dereli ve depeli yollar ile (---) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kütür: Erzurûm hâkinde bir ma'mûr [u] âbâdân Yârmeni köyüdür ve ze'âmetdir. Nehr-i Furât üzre bir haşeb-i çam dırahtlı cisrden ubûr olunur. Paşa bunda üç gün ikâmet fermân edüp bu hakîri Kemâh kal'ası Tuzla Emîni Emîr-i âhur Hasan Ağa üzre gön[der]diği,

Kemâh kal'asına gitdiğimiz konakları beyân eder: Evvelâ Kütür köyünden cânib-i cenûba nehr-i Furât kenarıyla ma'mûr [u] âbâdân kurâlar ve sa'b yollar ubûr ederek 9 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Şürim: Kemâh kazâsı hudûdunda Kemâh kulu aklâmıdır. Re'âyâsı sâfî Ermenilerdir. Andan yine cânib-i cenûba nehr-i Furât kenarıyla 7 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Emîn: Bu dahi Kemâh hudûdında Tuzla emînine hâsdır. Ve cümle re'âyâları Ermenilerdir. Andan ale's-sabâh nehr-i Furât kenarınca (---) sâ'atde,

Evsâf-ı dâr-ı felâh,

ya‘nî kal‘a-i Kemâh

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) Kadîm eyyâmda kayâsıralar binâsıdır. Ba‘dehû Akçakoyunlu destine girdi. Ba‘dehû Azerbaycân Şâhı Uzun Hasan destinde iken Timur-ı bî-nûr bu kal‘a altına gelüp Timur'a bir top ve bir mancınık taşı atmağa tenezzül etmediler. Yedi ay kâmil Timur-ı bî-nûr muhâsara edüp hâ’ib ü hâsir seg-ber-sahrâ gidüp ba‘dehû sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân, Uzun Hasan'ı münhezim edüp bu kal‘a-i Kemâh'ı *kemâ hüve hakkahu* üç ay muhâsara edüp fethi müyesser olmadı. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Evvel âlem-i şehzâdeliğinde Tarabefzûn hâkimiyken bir takrîb ile kal‘a-i Kemâh'ı feth edüp içine kifâyet mikdârı asker kodu. Ba‘dehû Selîm-i Evvel paytaht-ı Âl-i Osmân'a müstakil pâdişâh olmağiçün Tarabefzûn'dan üç yüz pâre gemiyle karşu Kefe'ye, Kırım yakasına geçüp Kırım Tatarının imdâdıyla Edirne üzre hurûc edüp babası Bâyezîd-i Velî dahi karşu çıkup baba ve oğul birbiriyle devlet sınaşup bi-emri Hudâ Selîm, Hacıoğlu Pâzârı kurbunda Uğraşderesi nâm derede uğraşup Şehzâde Selîm, Tatar askeriyle firâr edüp Tatar Kırım'da, Selîm Tarabefzûn'da karâr eder. Anda dahi nâmûs [u] gayret [ü] hamiyyetinden durmayup oğlu Süleymân'ı Tarabefzun'da hâkim nasb edüp kendi terk-i diyâr edüp (---) halîfe huddâmı ve refîkı rivâyetiyle diyâr-ı Acem'e gidüp İmâm Mûsâ-yı Rizâ'yı ve niçe kibâr-ı evliyâ-yı Horasân'ı ziyâret edüp cihân-bân olup şâh ile şatranç oynaduğu meşhûr-ı âfâkdır. Bu Selîm Hân'ın bu âlem-i seyâhati içre Şâh İsmâ‘îl isyân [u] tuğyân edüp Kemâh kal‘asına sehl bahâneyle istîlâ edüp kabza-i tasarrufa aldı. Ba‘dehû Selîm-i Evvel, asker cem‘ edüp Edirne'yle İslâmbol mâbeyninde babasıyla uğraşup Âl-i Osmân kullarının i‘ânetiyle hâh-nâ-hâh babası Bâyezîd Hânı hal‘ etdirüp kendüsü Çorlu sahrâsında müstakil pâdişâh-ı *[339b]* Cem-câh olup cümle asker-i İslâm ile yek-dil [ü] yek-cihet olup pederi Bâyezîd Hân'ı Dimetoka'ya nefy edüp Bâyezîd-i Velî Edirne kurbunda Havsa nâm mahalle vardıkda, rivâyet muhtelif, bir gûne rûh teslîm edüp na‘ş-ı şerîfin İslâmbol'a getirüp Câmi‘inin mihrâbı önünde defn olundu. Selîm Hân, dâhil-i İslâmbol'da Yenibâğçe nâm sahrada çetr-i mülemma‘ın kurup cümle a‘yân-ı devlet Yenibâğçe'de bî‘at edüp ol ân Üsküdar'a tûğun çıkarup ibtidâ gazâsı diyâr-ı Acem'e olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Şâh İsmâ‘îl'in Sivas eyâletinde niçe kılâ‘lara istîlâ etdüğü kal‘aları feth edüp Acem üzre Çıldır gazâsına müteveccih oldukda derya-misâl asker ile kal‘a-i Kemâh'ı muhâsara edüp sene (---) târîhinde ceng-i azim ile be-dest-i Bıyıklı Mehemmed Paşa feth etmişdir.

Devlet-i Âl-i Osmân'da yed-i kudret ile binâ olunan kâr-ı Hudâ kal‘aların biri dahi bu Kemah kal‘asıdır. Biri Diyârbekir kurbunda Mârdin kal‘asıdır ve kal‘a-i Van-ı sedd-i îmândır ve kal‘a-i Şebin Karahisâr ve kal‘a-i Mekü ve kal‘a-i Afyonkarahisâr ve kal‘a-i Ermenâk ve kal‘a-i Merakâb ve kal‘a-i Hasan ve kal‘a-i Gereknuh ve diyâr-ı Rûm'da kal‘a-i Menekşe ve kal‘a-i Anapolya ve kal‘a-i Mizistre ve kal‘a-i Gördüs ve cezîre-i Kırım'da kal‘a-i Menküp, bu kal‘alar evc-i âsumâna ser çekmiş ebr-i kebûddan gayrı havâlesiz kılâ‘lardır, amma bu Kemâh her cihetde anlardan sarpdır kim vakt-i zuhr olmayınca zirve-i a‘lâsında olan iç kal‘ası ebr-i nîlgûn içinden nümâyân olmaz. Evc-i âsumâna ser çekmiş bir püşte-i bî-hemtânın zirve-i a‘lâsı üzre iç kal‘ası fevkinde ebr-i say (?) eksik değildir. Ba‘de'l-feth Sultân Süleymân tahrîrinde Erzurûm eyâleti hâkinde Kuruçay Voyvodalığı hükmündedir. Erzurûm paşasının hâssı subaşılığıdır. Ve üç yüz akçe ile ihsân olunur.

Üç nâhiye kazâdır ve nâhiye kazâları bunlardır kim zikr olunur: **Kazâ-i Kercânis** ve **kazâ-i Kuruçay** ve **kazâ-i Şehr.** Bu kazâlardan kadıya senevî üç bin guruş hâsıl olur. Şer‘-i Resûl-i mübîne

mutî‘ [u] münkâd kavmi vardır. Bir hâkim dahi kal‘a dizdârı ve beş yüz kal‘a neferâtları tuzladan vazîfe-i mu‘ayyenelerin alırlar. Ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Ve bir hâkim dahi nehr-i Furât'ın karşı tarafında bir sâ‘at ba‘id,

Karye-i Kömür: Yedi yüz müselmân ve Ermeni hâneleri vardır. Tuzla emîni bunda hâkimdir. (---) yük akçe tahsîl olur iltizâmdır. Kardan beyâz ve Hacı Bektâş-ı Velî tuzundan lezîz tuzdur kim meşhûr-ı âfâkdır. Cemî‘î Kürdistân ve Türkmenistân'dan Bingöl yaylasına çıkan benî Âdemler cümle milhü ücâc-ı sâhib-ihtiyâc bu Kemâh tuzun alırlar, meşhûr-ı âfâk tuzdur. Ve bu şehrin bir memdûhu dahi bunda olan rakîk ve kavî çadır bezi bir diyârda olmak ihtimâli yokdur. Rûmeli'nde Dırama bezinden a‘lâ ve nusîf pembe bezi olur. Hattâ elsine-i nâsda "Kemâh'ın bezi, Erzincân'ın kozu ve Bâyburd'ın kızı" deyü elsine-i nâsda darb-ı mesel olmuşdur. Bu mezkûr karye-i Kömür içindeki bâğlar içre cereyân eden nehr-i Kömür, Cercanis dağlarından gelüp kal‘a-i Kemâh dibinde bir göz cisr dibinde Sultân Melîk Gâzî Efendi tekyesi kurbunda nehr-i Furât'a munsab olur. Ve buna karîb mukâbelesinde,

Karye-i Marik: Ma‘mûr Ermeni köyüdür kim Erzurûm kal‘ası kulunun hâssıdır. Hikmet-i Hudâ bu köydeki mağaraların içinde mâh-ı temmûzda cereyân eden âb-ı zülâller donup buz olur. Kış günleri hammâm suyu gibi ıssı olur. Aceb hikmet-i Perverdigârdır. Ve cümle vilâyet halkı bu mağaralarda katık peyniri ta‘bîr etdikleri peynirlerin bu gârlarda hıfz ederler. Bir serdâb-ı gâr-ı yetîmânlardır. Ve bu yerlere Erzurûm'dan gelirken nehr-i Furât üzre bir göz cisr-i azîmden ubûr edüp beş yüz âdem yokuş yukaru gidüp Keban nâm kayalı yerleri aşup eflâke ser çekmiş kayalardır. Kal‘aya çıkarken bu Kebân kayaları sağ cânibe düşmüş derk-i esfel-vâr câh-ı gayyâ gibi uçurumdur. Ve ayn-ı Munzır dedikleri nehrcik, bu mahalde nehr-i Furât'a mahlût olur. Bu nehr-i Munzır'ın menba‘ı cebel-i Munzır'dan tulû‘ edüp şehrin bâğçeleri içre olan Satır deresiyle bir olup Keban altında nehr-i Furât'a karışır, Âb-ı hayât-ı berrâk bir âk âb-ı nâbdır. Ve Keban kayası nâm mahal kal‘a dibidir, bir âb-ı hayât su kaynar ve bu mahalle karîb Alî kayası derler bir kaya vardır. Bu şehir halkının zu‘munca *[340a]* Hazret-i Alî gelüp belin dayayup istirâhat etdiğiyçün hâlâ bel ağrısına mübtelâ olan kimesne ol kayaya bellerin koysa bi-emrillahi Te‘âlâ şifâ bulur, ammâ hâssası Allah'dandır. Bi-emrillah seng-i mıknatıs gibi bir taşdır. Bu şehr ahâlîsi bu kayaya Eğerli kaya derler. Bu kayadan yokuş yukaru gidip varoş kefere mahallesidir. Cümle (---) aded toprak ile mestûr bâğsız ve bâğçesiz hânelerdir. Ve cümle re‘âyâsı Ermenilerdir. Ve cümle çârsû-yı bâzâr bu varoşdadır. Cümle sağîr [u] kebîr üç yüz dükkândır. Ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. İki hânları var ve iki hammâmı, biri ulu câmi‘ ile mahkemeye muttasıl Çorbacı hammâmı derler ve Keban'a karîb nehr-i Furât kenarında Kethüdâyeri hammâmı; âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı tarz-ı kadîmdir. Ve bu varoş etrâfında ribât yokdur. Ancak bu varoşdan yukaruda kal‘a-i azîmdir kim evce kad çekmişdir.

Eşkâl-i kal‘a-i Kemâh: Şekl-i muhammes şeddâdî taş binâ kal‘a-i zîbâdır. Her burc [u] bârûsu seng-i azîmler ile yalçın kayalar üzre mebnî bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i âlîdir. Erzurûm serhadlerinde nazîri meğer Şebin Karahisârı ola. Bir kal‘a-i bî-nazîr demek olmaya, ammâ nehr-i Furât aşırı sehl havâlesi vâr şekildir. Ammâ andan zarar isâbet etmez bir kal‘a-i üstüvârdır ve dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve handakı (---) ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Andan içeri iki kat kapular dahi var, üçü dahi musanna‘ ve metîn demir kapulardır. İbtidâki kapunun iç yüzünde, sağında ve solunda birer tuç toplar vardır kim ikisi dahi vâcibü's-seyr toplardır. Her birinde birer eskici girüp köşkerlik eylese yerim dar demez. Tâ bu mertebe vâsi‘ ve azîm ve tavîl Süleymân Hân toplarıdır. Üç kantar taş gülle atup kadleri yigirmi yedişer karış demir küpeli serâmed toplardır.

Garâbet andadır kim böyle mefret topları ol yalçın kaya üzre eyle sa‘b mahalle niçe çıkarup vaz‘ etdiler, aceb san‘at-ı cerr-i eskâl ile çeküp eyle âli yire böyle top-ı kebîrleri komuşlardır. Ve tâ içerdeki üçüncü kapunun atebe-i âlisi kemeri üzre bir gürz-i pehlivânî ve bir tîr-i kemân-ı Hazret-i Alî asılmışdır kim alâmet-i azîmdir. Ve bu kal‘anın içinde cümle toprak örtülü sağîr ü kebîr altı yüz hâne-i zîbâlardır. Lâkin teng mahalde vâki‘ olmağıla bâğ u bâğçesiz ve susuz hânedânlardır. Ve cümle a‘yân-ı vilâyet ve kal‘a neferâtı hâneleridir. Kara Ya‘kûboğlu'nun ve İbrâhîm Çelebi'nin hânelerinden gayrı bâğçeli ev yokdur. Ve bu kal‘a içre mu‘attal arz-ı hâliye yerler çokdur. Hattâ hâlî olan yerlerde beş aded buğdây anbârları vardır. Leb-ber-leb Selîm Hân'dan berü pirinç çeltiği ve darı vardır. Sanasın bugün harmandan gelüp der-anbâr olmuş hububâtdır. Hîn-i muhâsarada onlar ile kut-ı kanâ‘at edinirler.

Ve bu iç kal‘ada cümle on bir mihrâbdır, üçü câmi‘dir. Kal‘a kapusundan içeri Beğ Câmi‘i, gâyet câmi‘-i kebîr ve tarz-ı kadîmdir. Ve bir kârgîr minâresi var. Bundan mâ‘adâ tahta minâreler ve minâresiz mesâcidlerdir. Ve bu kal‘a gerçi yalçın kaya üzre vâkî‘ olmuşdur ammâ evleri bir düz vâsi‘ ve musattah taşlı yerlerdir. Ve bu kal‘anın şimâlinde Şehîdler kullesi üzre sağîr ü kebîr otuz iki aded topları vardır.

Ve mezkûr Şehîd Kapusundan aşağı kayadan kesme su yolu ile tâ aşağı nehre iner su yolu vardır. Hîn-i muhâsarada andan su alınup def‘-i atşân ederler. Ve bu aşağıda üç aded su sarnıcı vardır, biri birlerine karîbdir. Kayalardan âb-ı hayât sular sızup sarnıçlara dolar. Hikmet-i Hudâ biri âb-ı hayâtdır, biri güherçile sudur ve biri gâyet tuzludur.

Bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı âlemdir. Gerçi Erzene'r-rûm hâkinde Türkistân şehridir, ammâ garîb-dost, sulehâ-yı ümmetden halûk ve selîm âdemleri vardır.

Ve memdûhâtından bâlâda tahrîr olunduğu üzre çadır bezi ve beyâz ve lezîz tuzu ve katık peyniri ta‘bîr etdikleri katmer peyniri. Arab u Acem'de eyle peynir görülmemişdir. Midilli'nin lor peyniri ve Şâm-ı Şerîf'in kerîşe peynirinden ter ü lezîz ve serî‘u'l-hazm peynirdir. Ve memdûhâtından biri dahi hikmet-i Hudâ mevsim-i rebî‘de bu şehrin dağlarına düşer menn [ü] selvâ nâm bir tuyûr-ı İsâ gelüp kûh-ı bülendlerine ve ba‘zı besâtîn ve kendlerine gelüp konar. Kemâh halkı anın mevsimin bilüp cümle tuyûru sayd edüp tüğlerin yolup tuz ile turşu edüp vakt-i şitâda tenâvül ederler. Gâyet lezîz tuyûrdur ve gâyet mukavvî lahmı vardır. Kemâh halkının dâmından halâs olan tuyûrun cümlesi sâ’ir asâfîr gibi cânib-i sevâhile göçüp giderler. Kemâh halkına Cenâb-ı Bârî böyle bir mâ’ide-i gûne ihsân etmişdir. (---) (---) (---) (---) (---) ***[340b]***

Ziyâretgâh-ı şehr-i Kemâh: Evvelâ Anbârlar kurbunda ziyâret-i Baba Kend Efendi ve cisr başında Melik Gâzî Sultân, *kuddise sırruhu'l-azîz*.

..... *(2 satır boş)* .....

Bu şehrin arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî (---) iklîm-i râbi‘den olmağıla hevâsı mu‘tedildir. Lâkin şâhrâh üzre vâki‘ olmamağıla kârbân yolu değildir. Bir hılâf-ı sengistân içre vâkı‘ olup nehr-i Furât bu şehrin cânib-i şarkîsinde Erzurûm dağlarında Dumlu Sultân cebelinden gelüp bu şehri reyy

edüp bu kal‘a kayasın dolaşup cânib-i garba cereyân ederek İzoli Ekrâdı içinden ubûr ederek Bingöl'den nehr-i Murâd dahi bu nehr-i Furât'a (---) (---) mahallinde mahlût olup nehr-i Furat Malatıyye kurbunda Kömür Hânı geçidinden cereyân eder. Malatıyye'den Harput'a ve Eğin'e ve Palu'ya ve Diyârbekir'e giden, bu nehr-i Furât'ı gemiyle geçmeyince ubûr edemez. Bu şehri üç gün seyr [ü] temâşâ edüp niçe erbâb-ı ma‘ârifleriyle ihtilât-ı hüsn-i ülfet edüp paşanın mâ’il-i mâlı olan Kuruçay voyvodasının muhâsebesin görüp bevâkî mâldan yedi yüz guruş alup bu hakîre ücret-i kadem yüz guruş verüp Tuzlaemîni Emîr-i ahûr Hasan Ağa'dan bekâyâ mâl içün yüz elli guruş alup andan refîkler ile cânib-i

..... *(19 satır boş)* .....

Andan avdet edüp (---) günde yine kal‘a-i Kemâh, bir gice mihmân olup ertesi ale's-sabâh cânib-i şimâle nehr-i Furât kenarınca 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Şürim: İki yüz hâneli Ermeni köyü ve ze‘âmetdir. Andan kâh nehr-i Furât kenarınca, kâh kûh-ı bâlâ aşarak sa‘b ve çengelistân yollar ile 10 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Cibice Hânı: Zamân-ı kadîmde bir âbâdân mekân-ı şâdân imiş. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde nehr-i Furât sağ cânibimizde kalup bir vâsi‘ sahrâ içre gidüp,

Menzil-i karye-i Çemen: Erzincân hâkinde bir ma‘mûr Ermeni köyüdür. Ketesi ve keşkeği meşhûrdur. Bu mahalde azîm vezni üzre dipi ve boran ve karlar zahmeti çeküp cânımızdan bîzâr olduk. Andan (---) sâ‘atde vâsi‘ sahrâ ile

{Andan Çapakçur Ermeni lisanı üzre (---) suyu demektir. Nehr-i Furat'a karibdir. Andan Kargabâzârı'ndan Kiğı sancağına gider(---) merhale yerdir: Selcan ve Bimar ve Tergamîdir (?). Andan Topek, andan Suşehri, Erzurum (---) (---) (---) ve Tükmat ve Muhtekird, Vone ve Çana ve Mamrevan}. [122] ***[341a]*** gidüp,

Evsâf-ı dâru'n-nasr, kal‘a-i Erzincân

Erzene'r-rûm şehrindendir. Azerbaycân'dan ve bilâd-ı Ermen'den değildir. Devlet-i Âl-i Osmân'da dörd "Erzen" şehri vardır. Biri şehr-i Erzen {Birecik kurbunda kal‘a-i Rûm derler} Cezîre-i Dicle içredir, ol kadar imâr değildir. İkincisi Erzen-i Ahlât'dır kim cümle tevârîhde musarrah şehr-i azîmdir. Üçüncüsü Erzene'r-rûm ki, galat-ı meşhûrı Erzurûm'dır. Dördüncüsü Erzen-i Erzincân'dır kim Rûm hâkinde gâyet sevâhil bâğ-ı İrem-misâl ürdibehişt bir kûşe-i heşt-behiştdir. Niçe yüz mülûk mâlik olmak içün bu şehr-i kadîm üzre niçe bin ceng [ü] cidâl olup âhir-i kâr sene 855 târîhinde Âl-i (---) pâdişâhlarından Sultân Zâhireddîn, Yıldırım Bâyezîd Hân'ın yıldırım gibi cânib-i erba‘asındaki düşmanlarından intikâm alup ne cânibe müteveccih olduysa mansûr [ve] muzaffer olduğun görüp mezkûr Sultân Zâhireddîn Amasiyye kal‘ası fethi gününde Amâsiyye'ye gelüp bu Erzincân kal‘asının miftâhların Yıldırım Bâyezîd Hân'a teslîm etdükde Yıldırım Hân kemâl-i kereminden yine Erzincân tahtın Sultân Zâhireddîn'e ihsân edüp sikke [ve] hutbeyi Yıldırım Hân nâmına okudup üçüncü senede Sultân Zâhireddîn merhûm olup Karakoyunlu pâdişâhlarından Kara Yûsuf destine girdi. Ol dahi yedi sene mutasarrıf olup Timur-ı bî-nûr havfinden Kara Yûsuf Şâh tâc [u] tahtı ve raht [u] bahtın terk

edüp Bağdâd Hâkimi Ahmed Celâyir ile Kara Yûsuf Yıldırım Hân'a firâr edüp Yıldırım Hân'ın zıll-ı himâyesinde ikisi dahi sâyelendiler. Âhir Timur, bu Kara Yûsuf'u ve Ahmed Celâyir'i Timur Yıldırım Hân'dan taleb edüp vermedi ve "Şehrinden redd eyle" dedi. Yıldırım Hân Timur'un sözüne bakmayup Timur'un Yıldırım Hân üzre hurûcu ibtidâ bu Kara Yûsuf ve Ahmed Celâyir içün olmuşdur. Ba‘dehû Timur, deryâ-misâl asker ile Yıldırım Hân üzre gelirken Kara Yûsuf ve Ahmed Celâyir Adalya'dan gemilere süvâr olup Mısır diyârında Sultân Berkûk'a dahl düşdüler. Beri tarafda Kara Yûsuf'un dârü'l-mülkü olan kal‘a-i Erzincân'a Sultân Uzun Hasan mâlik olup ol diyârları kabza-i tasarrufa alup Azerbaycân şâhı iken Erzincân şâhı dahi olup sikke ve hutbe sâhibi dahi oldu. Hâlâ darbhânesi Mevlevîhâne kurbunda zâhirdir. Beri tarafda Timur-ı bî-nûr destinde bi-emri Hudâ Yıldırım Hân münhezim olup mahpûsen merhûm olup Erzincân'a Uzun Hasan müstakil pâdişâh oldu. Yıldırım Hân'dan sonra Devlet-i Âl-i Osmân şehzâdeleri İsâ Çelebi ve Mûsâ Çelebi ve Süleymân Çelebi ve Çelebi Şehzâde Mehemmed bunların asrında devlet helc ü melc olup âhir Çelebi Sultân Mehemmed, mezkûr şehzâde birâderlerinin üçünü de katl edüp müstakil pâdişâh oldu. Ammâ bu Erzincân câniblerin feth-i fütûh etmeğe iktidârı olmayup Erzincân'dan Uzun Hasan memâlik-i Âl-i Osmân'a el uzunluğu edüp tâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed asrına dek Uzun Hasan mu‘ammer olup hayli şekâvetler edüp niçe kal‘aları ve niçe yüz kurâ ve kasabâtları feth [u] teshîre alup istilâ eyledi. Âhir sene 878 târîhinde Ebü'l-feth Gâzî deryâ-misâl asker ile Uzun Hasan'ın istîlâ etdüğü kılâ‘ları istihlâs edüp sahrâ-yı Tercân'da Uzun Hasan'a bir satûr-ı Muhamedî-i Mehemmed Hân çekdiğine {târîhi *"Butlânu keydi'l-hâ'inîn"* [123] [878]lafzı vâkı‘ olmuşdur}. Hasan-ı Tavîl, kasîr-kâmet ile tâ şehr-i Azerbaycân'a firâr edüp ömrü kasîr olup karâr etdi. Ebü'l-feth Gâzî cümle elin vilâyetin feth edüp kal‘a-i Erzincân'a bilâ-ceng ü cidâl mâlik olup Sultân Zâhireddîn'in binâ etdüğü kal‘ayı ta‘mîr u termîm edüp kifâyet mikdârı kul koyup Âl-i Osmân'ın ikinci fâtih-i Erzincân[ı] Sultân Mehemmed Hân'dır. Ba‘dehû Sultân Bâyezîd Hân asrında Selîm Şâh-ı Evvel, Tarabefzûn hâkimiyken Şâh İsmâ‘îl-i gümrâh bir takrîb ile Erzincân'a mâlik oldu. Ol dahi memâlik-i Osmâniyye'ye vaz‘-ı yed etmeğe başladı. Ba‘dehû Selîm Hân-ı Evvel'e Cenâb-ı Bârî yârî kılup müstakil pâdişâh oldukda ibtidâ gazâsı Şâh İsmâ‘îl üzre gelirken sene 921 târîhinde bilâ-ceng kal‘a-i Erzincân'ı emân ile Selîm Şâh'a kal‘ayı teslîm edüp fâtih-i sâlisi Selîm Şâh'dır.

Ba‘dehû Süleymân Hân tahrîrinde Erzurûm eyâleti hükmünde paşanın hâss-ı hümâyûndan ifrâz olma, hâkimi subaşıdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve cümle (---) nâhiye kurâları vardır. Senevî kadıya altı kîse ve subaşıya on kise hâsıl olur hükûmetdir. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve yüz elli aded erbâb-ı timar kal‘a neferâtları ve bir muhtesib ağası ve şehir nâ'ibi hâkimleri vardır. Kal‘ası bir düz bâğ u bâğçeli ormanistânî bir düz sahrâ-yı ferah-fezânın ***[341b]*** ortasında şekl-i murabba‘ bir taş binâ bir küçücük kal‘a-i ra‘nâdır. Ammâ der-i dîvârları gâyet alçakdır. Ve cânib-i erba‘asında kulleleri metânet üzre değil, kâr-ı kadîm bir kal‘a-i köhnedir. Handakı dahi dâiren-mâdâr alçakdır. Abaza, Erzurûm'da ısyân etdikde handakın tathîr edüp burc [u] bârûların ta‘mîr ü termîm edüp muhâfaza etdiler, ammâ çâre olmayup bi'z-zarûrî kal‘ayı Abaza Paşa'ya teslîm eylediler. Bu kal‘anın dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve cânib-i (---) nâzır bir demir kapusu vardır. Taşra varoş-ı şehre andan handak üzre cisr ile ubûr olunur. Derûn-ı kal‘ada cümle üç yüz aded bâğsız ve bâğçesiz hâk-i amber-i pâk ile mestûr müfîd u muhtasar hânelerdir. Bir câmi‘i var. Çârsû-yı bâzârı ve hân ve hammâmları ve gayrı imâretleri yokdur. Zîrâ kal‘a içi teng mahaldir.

Ammâ **der-sitâyiş-i taşra varoş-ı azîm:** Cümle bin sekiz yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât suları cârî türâb-ı pâk ile mestûr hâne-i zîbâlardır. Lâkin fevkânî hâneleri nâdirdir. Ekseriyyâ tahtânî vâkı‘ olmış hânedân-ı azîmlerdir kim her birinin bâbları meftûh, ni‘metleri mebzûl veliyyü'n-ni‘am sarâyları ve gayrı ahâlî-i beled büyûtlarıdır. Ve cümle sağîr ü kebîr yetmiş altı mihrâbdır. Yedi mihrâbı câmi‘dir. Evvelâ çârsû içinde

..... *(1.5 satır boş)* .....

Lâkin kârgîr kıbâblar ile mebnî câmi‘-i müzeyyenleri yokdur. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle yedi tekye-i âsitâne-i dervîş-i dilrîşân-ı zî-şân zâviyeleri vardır. Anlarda dahi ibâdet olunur. Evvelâ,

Âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ: Rûm u Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâk, kutbu'l-aktâb-ı ale'l-ıtlak Sultân Celâleddîn-i Rûmî âsitânesidir kim evlâd-ı ızâmından Çelebi (---) Efendi anda medfûndur. Bu âsitâne-i ma‘bedhâne-i kadîm bir bâğ-ı İreme zâtu'l-imâd misillü bir hıyâbân-ı Acem ve bir hadîka-i ravza-i riyâz-ı kadem ortasında vâkı‘ olmuş kâr-ı kadîm bir tekye-i azîmdir. Canib-i erba‘asının revzenleri hâricinde olan gül-i gülistân kûyâhında olan andelîbânın hezâr-hezârân-ı nevâhân [u] senâhânlığın semâ‘ [u] safâ mahallinde istimâ‘ eden fukarâ-yı Mevlevîler rûhlarına gıdâ bulup aşk-ı İlâhî ile mest [ü] medhûş olup âyîn-i Mevlânâ'da çarh urup semâ‘-ı Mevlânâ ederler. Ve mutrıbân [u] na‘thânlar dahi kavl-i edvâr üzre cümle uşşâkâna makâm-ı uşşâk faslı ederler. Ve semâ‘hânenin cânib-i erba‘asında fukarâ-yı Mevlevî hücreleri ile ârâste ve matbah ve kilârhânesiyle pîrâste olmuş evkâf-ı kavî tekye-i Mevlânâdır. Ve bizzât Hazret-i Mevlânâ'nın hırka-i şerîfi ve kendi hatt-ı şerîfiyle bir kıt‘a Kelâm-ı İzzeti ve yine hattıyla Mesnevî-i Şerîf'i vardır. Ziyâretgâh-ı hâs u âmdır. Ve,

Tekye-i Çadırcı Şeyh: Abdülkâdir-i Gîlânî tarîkıdır. Meşhur tekyeler bu mezkûrlardır. Ve cümle (---) hammâmdır. Memdûhu, Pürkalem hammâmı, hoş-hevâdır. Ve Çadırcı İskender Beğ hammâmı, âb [u] hevâsı ve binâsı ve mahbûb dellâkleri pâklerdir, hammâmın kubbesi etrâfı tâklerdir. Her tâk altında bir Hanefî havzı mukarrerdir. Ve kırk hammâm-ı latîf dahi sarây hammâmları vardır. Ve cümle on bir hân-ı azîmleri vardır. Evvelâ çârsû içinde,

..... *(1 satır boş)* .....

Ve kırk sekiz mahallede kırk sekiz mekteb-i tıflân-ı ebced-hânı vardır. Lâkin dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-it‘âm imâretleri yokdur. Ammâ ulemâ ve sulehâ ve talebeleri çok olmağıla her câmi‘de ve her mesâcidde hasbî ders âmilleri vardır. Gûnâ-gûn fünûnlar tilâvet olunur. Hayli zekî ve reşîd ve necîb, zî-akl ü zî-fehm sulahâ-yı ümmetden ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘et, musallî, ehl-ı ırz ve ehl-i hâl, halûk ve halîm ü selîm âdemleri vardır.

Cümlesi *"Hayru's-siyâbu kasîrun"* [125] hadîsine amel edüp kısa esvâblar giyerler ve *"şöhret âfetdir"* deyü harîr libâs giymezler. Ammâ askerî tâ’ifeleri elvân çukalar ve gûnâ-gûn harîr libâs-ı fâhireler giyerler.

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbu u mahbûbesi gâyet firâvân ve memdûhdur. Gılmânları sehl beyne'n-nâs mezmûmcadır. Ammâ nisvân-ı afîfeleri Adeviyye-misâl sâhib-i perde olmaları cihet ile

beyâz câr-ı ızâr ile mestûrdur. Ayakları çizme ve serlerine dibâ sivri arakçın giyüp gezerler, ammâ çârsû-yı bâzârda avretler gezmek memnû‘dur.

Ve çârsû-yı sûk-ı sultânîsi cümle altı yüz dekâkîn-i muhtasarlardır. Lâkin bir küçük kârgîr binâ bezzâzistân-ı ma‘mûru vardır. Cemî‘î zî-kıymet anda bî-kıymet mevcûddur.

Ve bu şehrin hevâsı gâyet sevâhildir. Cânib-i şarkîsinde dağ aşrı Erzurûm'a iki menzildir. On bir ay kış kıyâmet olur. Dağın beri cânibinde bu Erzincân'dır. Gül-i gülistân ve bâğ [u] bostân, çemenistân-ı hezâristândır. Kar yağar ammâ üç günden ziyâde durmaz. Dâ’imâ sebzesi ve ezheriyyâtı *[342a]* eksik değildir.

Ve memdûhâtından, bâğ u bâğçesi içre âb-ı hayât uyûn-ı câriyeleri vâfir ve sahrâlarda hayrât [u] berekâtları mütekâsir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr her hubûbâtı firâvân bir şehr-i Erzincân-ı âbâdândır. Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından yetmiş gûne âbdâr emrûdu sicill-i şer‘-i mübînde mestûrdur. Hattâ bu şehri temâşâ etdiğimiz Kâsım'dan kırk gün mürûr edüp şiddet-i şitâ idi. Paşa'ya on yedi elvân âbdâr emrûd-ı gûnâ-gûn hedâyâ getirdiler. Ve bâğ tepeğinde yapraklarıyla hâk-i amber-i pâkde gömülmüş avnik üzümü getirdiler. Ve zerdâlüsü ve emrûd kurusu ve dud kurusunun beyâzı ve sarısı ve moru ve siyâh dudu meşhurdur. Çârsû-yı bâzârında dud kurusı bey‘ edüp niçe bin diyâra dud kurusu yük yük götürürler, başka tüccârı vardır. Ve dud bekmezinin gûnâ-gûnunu bahâr ile terbiye edüp bir kâse nûş edene hayât [u] cân verir.

Ve yigirmi yerde mesîregâhları çokdur. Bu şehrin cemî‘î meyvesi iki günde seyishâneler üzre Erzurûm'a gidüp şehr-i Erzurûm'u meyve ile ganîmet eder bir şehr-i İreme zâtdır.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Erzincân: Lüğat-i Fârisî'de *"câna erici"* demekdir. Ya‘nî *erzânî* ma‘nâsına da gelir. Evvelâ bâğçeler içre Hazret-i Hızır Makâmı, âsitâne-i Bektâşiyân'dır kim ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve ziyâret-i Mevlevîhâne Şeyhi Hâlid Efendi ve ziyâretgâh-ı Vezîr Hemdem Paşa, Sultân Selîm vezîrlerindendir. Çıldır gazâsına giderken Selîm bu vezîri katl edüp bu şehr içre defn etmişdir. Niçe ziyâretler dahi vardır, ammâ ma‘lûmum olan bunlardır. Zîra bu şehrde üç gün paşa ile meks edüp Kemâh tuzla emîninden ve Kuruçay subaşısından tahsîl etdiğimiz malları verüp ahâlî-i vilâyet paşaya azîm ziyâfetler edüp sürûr [u] şâdmânda iken Varvar Alî Paşa tarafından ulaklar gelüp,

{Sene (---) târîhinde Varvar Alî Paşa'nın celâlî olması sebebi ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın imdâdına gidüp isyânların bildirir}

"Benim oğlum! İbrâhîm Hân vezîri Hezârpâre Ahmed Paşa on bir vezîri katl etmişdir. Bizi dahi eyâlet-i Sivas'dan ma‘zûl edüp İpşir Paşa'nın hâtûnu, Gürcîstân Hâkimi Mavrol Hân kızı Perî Hân'ı İbrâhîm Hân'a göndermediğim içün üç kerre başıma kapucubaşılar ve hasekîler gelüp hamd-i Hudâ başım vermeyüp Âsitâne-i sa‘âdetde cümle vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibârdan ve yedi ocak halkından mektûblar ve Vâlide Sultân'dan tezkireler gelüp ayak sürüyerek deryâ-misâl asker ile Üsküdar'a gelüp şer‘ile da‘vâm vardır deyüp Vezîr'i ve Cinci'yi ve Müfti'yi ve Mülakkab kadı‘asker'i ve Bektâş Ağa'yı ve Çelebi Kethüdâ'yı ve Muslihiddîn Ağa'yı ve Kara Çavuş'u isteyesin, demişler. İşte benim oğlum! Ben azîm asker ile Sivas'dan ma‘zûl olup der-i devlete Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve halâlin İbrâhîm Hân'a vermediğim İpşir Paşa oğlum ve Şehsüvâr oğlu Gâzî

Paşa oğlum ve Kütahiyye Paşası Küçük Çavuş oğlum, hâsıl-ı kelâm üç vezîr ve yedi mîr-i mîrân ve on bir mîr-i livâ ordu-yı İslâmıma cem‘ olup Âsitâne tarafına müteveccih olmak üzreyiz. Eğer sen de Ahmed Paşa'dan başın kurtarmak murâdın ise Tokat kal‘ası altında senin ile mülâkât olup yek dil [ü] yek cihet der-i devlet tarafına gideğem. Umayızdır kim yâ taht ola, yâ baht" deyü Varvar Alî Paşa'nın bu gûne mektûbu şehr-i Erzincân'da geldikde kırâ’at edüp mefhûm-ı ma‘lûm-ı şerîfleri oldukda cümle ağavâtlarıyla meşveret edüp cümle levendât makûlesi "Uğuruna ölürüz Bismillah". deyüp ol niyyete Fâtiha tilâvet olunup Varvar Alî Paşa ile celâlî olmağıla, azîmet edüp tuğlarla Alacaatlı Hasan Ağa, bin aded güzîde asker ile zahîreciler ve kilârcı ve matbah emîniyle konakcı olup tuğ ile bir gün mukaddem talî‘a-i asker olup Varvar Alî Paşa'ya mektûblar tahrîr olunup "İnşâallahu'r-Rahmân senin ile Âsitâne tarafına gitmek üzreyiz" deyü yemîn billah ile muhabbetnâmeleri âşnigîrbaşı Siyâvuş Paşa ile Varvar'a varmağa gönderildi. Hakîrin aklı başından gidüp bir katar mâlım ve hayli menâlim olup "Ayâ! Bu kadar mâl ile hâlim neye müncer olur" deyü teşvîşe düşüp "Ayâ! Bâr-ı sakîli bu erba‘în ve zemherîr günlerinde

"es-Seferu kıt‘atun mine's-sakar ve lev-kâne fersahen" [126]

mazmûnu üzre bu âlâm-ı şedâ’id günlerinde bârımı kankı diyâr-ı yârime emânet verüp sebük-bâr kalup huddâmlarımla birer at ve birer kılıç ile kalsam" deyü efkâre düşüp,

Şehr-i Erzincân'dan Celâlî Varvar Alî Paşa imdâdına gitdiğimiz konakları ve ol zemistânda ma‘zûlen çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idleri beyân eder

Evvelâ Erzincân'dan cânib-i şimâle 7 sâ‘atde menzil-i Başhân, andan (---) sâ’atde,

Menzil-i karye-i Erzinsi: Ma‘mûr Ermeni ve müselmân köyüdür ve ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i şimâle 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Şeyh Sinân: Tarîk-i hâcegândan ulu sultândır. Bir âsitâne-i *[342b]* kübrâda medfûndur. Ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır. Bu Şeyh Sinân köyüne karîb Bârû köyünde ziyâretgâh-ı Hazret-i Behlûl-i Semerkandî; bir hadîka-i ravza-i rıdvân içinde kıbâb-ı azîm ile bir âsitânede âsûdedir. Tarîk-i Bektâşiyândan âşık-ı sâdık pâ-bürehne ve ser-bürehne, sîne-çâk, dervîşân-ı pâk fukarâlar vardır. Ve Hasankal‘ası'ndan 3 sâ‘at ba‘îd nehr-i Araz üzre Çoban köprüsü sâhibi Âl-i Çobaniyân'dan Sultân Çoban-ı Kordumân Şâh dahi bu Bârû köyünde Behlûl-i Semerkândî Sultân hazretleriyle bir mahalde medfûnlardır. "Zağapa Deresi'ndeki defîneye dahme-küşâlık ederken ol mutalsam gencîneden bir âteş zâhir olup Melik Çoban-ı Kırdumân cümle tavâbi‘iyle helâk oldu", deyü yazmışlar. Ammâ acâ’ib, muhibb-i hayrât [u] hasenât sâhibi server imiş. Tiflis kal‘ası cisri ve Malâzcird kal‘ası kurbunda nehr-i Araz üzre altun halkalı cisri ve Çoban köprüsü dedikleri yine Araz üzre mezkûr cisr anındır. Târîhleriyle mestûr ağreb u garâ’ibden hem cisr, hem altında âyende vü revende içün kârbânsarâydır. Cisrin tâk-i kisrâsından suya nâzır revzenleri vardır. Cümle müsâfirîn hücrelerinden şebekeler ile mâhî-i gûnâ-gûnlar sayd edüp ervâh-ı sâhibü'l-hayrât şâd ola bi-hakkı Rabbi'l-ibâd, deyü du‘a ederler. *Rahmetullahi aleyh.*

Revâna Vana gidüp gelirken bir kaç kerre cisrlerinden ubûr etmek müyesser olmuşdur. *Rahmetullahi aleyh.*

Hamd-i Hudâ bu sene kabr-i şerîfin ziyâret edüp rûh-ı şerîfiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp sevâbın rûh-ı şerîfine hîbe eyledik. Bu ziyâretlerden sonra Bârû köyünden kalkup yine cânib-i şimâle 8 sa‘atde,

Menzil-i karye-i Ezin; derler Tercân nevâhîsi hudûdunda ma‘mûr karyedir. Andan yine şimâle 4 sa‘atde,

Menzil-i Tayan Ahmed Ağa Çiftliği: Ahmed Ağa, paşayı bunda on gün ziyâfet etmeğe ricâ edüp on gün tekâ‘üd içün çavuşlar tenbîh edüp cümle paşa askerine kurâlarda konaklar ta‘yîn olunup bu hakîr paşadan me’zûn olup, Ahmed Ağa âdemleriyle,

Şebin Karahisâr'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder: Evvelâ cânib-i şarka kâh çengelistân ve kâh hıyâbân ve kâh bî-hâsıl beyâbân Karahisâr deresi kenarıyla me‘mûr u âbâdân Karahisâr köyleri içre 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i Kahkahâ-yı metîn ya‘nî Karahisâr-ı Şarkî

Ve Şebin Karahisâr dahi derler. Devlet-i Âl-i Osmân'da (---) aded Karahisâr vardır. Meşhûr-ı âfâkı bu Erzurûm hâkinde Karahisâr-ı Şarkî'dir ve Anadolu hâkinde Afyon Karahisârı'na, Karahisâr-ı Sahib derler ve Develi Karahisârı ve Adalya Karahisârı ve Van Karahisârı (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar meşhûr-ı âfâk hisârlardır ammâ Afyon Karahisârı'yla bu Şebin Karahisârı'nın edîm-i arzda nazîri yok bî-bedel kal‘ateyndir. Amma bu Karahisâr'ın dağlarında şeb [şap] ma‘adini olmağıla Şebin Karahisârı derler. Ve cânib-i şarkda olmağıla Karahisâr-ı Şarkî derler. Ve vech-i tesmiyesinin bir aslı dahi kal‘anın ekseriyyâ taşları siyâh gündur. Ve ibtidâ bânîsi Ermen pâdişâhlarından kayasıralar binâsıdır. Ba‘dehû Tarabefzûn'dan Rûm kefereleri istîlâ etdi. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Erzincân pâdişâhı Sultân Zâhireddîn hîle ile şeb-i muzlimde şebhûn edüp feth etdiğiyçün şeb-in kal‘asından galat Şebîn Karahisâr derler. Ya‘nî şeb-in bu gice feth olur kal‘ası derler. Ba‘dehû Azerbaycân Şâhı Uzun Hasan hükmünde iken be-dest-i Ebü'l-feth Gâzî, Uzun Hasan'ın ömrü küteh olup münhedim oldukdan sonra bu kal‘a-i Karahisârı Ebü'l-feth muhâsara edüp ceng-i azîm ile sene (---) târîhinde feth olup ba‘dehû Selîm Hân tahrîrinde Erzurûm eyâleti hâkinde başka sancak beği tahtı olmuşdur. Hâlâ beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu, kânûn-ı Süleymân üzre 130.000 akçe eder. Livâsında ze‘âmet 32, timar 940, hîn-i gazâda paşasının askeriyle cümle iki bin güzîde, yarar ve nâmdâr asker-i kerrâr olur. Paşasına senevî kırk kîse olur. Niçe kerre üç tuğlu vüzerâlara ber-vech-i arpalık ihsân olunmuşdu. Sancağ-ı azîmdir. Hattâ Ahıska Vezîri Gâzî Sefer Paşa'ya Ahıska ilhâkıyla ihsân olunup müsellimi Dervîş Ağa Gürcî âdemîsi bir zâbıt u râbıt, hâkim-i şedîd idi, bu sancakdan elli bin guruş tahsîl etdi, derler. Bir sahiyyü'l-vücûd hakkâ ki dervîş desek dervîş-i dilrîş idi. Ammâ bir mücrim âdemin girîbânı anın destine girince ol âdemi dilim dilim dilrîş edüp ana bir iş ederdi kim ol âdemin âhir işi tamâm olurdu. Hakîr bir kerre bir hizmetle Mandoval deresine ve Kur deresine vardıkda ol hizmetden yedi yü[z] riyâl ve bir at ve bir kılıç ve iki kızıl katır alıverüp kendisi dahi hakîre bir Gürcî gulâmı ihsân etdi. Aceb hâkim-i muhassıl idi. Bir hâkimi dahi *[343a]* yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ-yı latîfdir. Cümle (---) nâhiyesi (---) vardır. Evvelâ nâhiye-i

..... (1.5 satır boş) .....

Bu nâhiyelerden senevî kadısına dör[d] bin guruş hâsıl olur. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır ve sipâh kethüdâyeri Tapan Ahmed Ağa'dır ve yeniçeri serdârı ve subaşısı ve muhtesibi ve kapan emîni ve şeb emîni ve kal‘a dizdârı ve yüz elli aded timarlı kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Şabin Karahisâr: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında burc [u] bârûları ebr-i kebûd içre şekl-i müsebbâ‘ bir nazarda direksiz ve serensiz kalyon gemi gibi görünür, bir şekl-i keştî kal‘a-i üstüvârdır. Seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kal‘alarda bu gûne kal‘a-i seng-âbâd-ı binâ-yı üstâd-ı Ferhâd bir sûr-ı Şeddâd'dır. Hakkâ ki Âl-i Osmân devletinde havâlesiz yed-i kudret ile binâ olunan on iki kal‘anın biri dahi budur kim meşhûr-ı âfâk kal‘a-i nüh-tâkdır. Heft tarafında dîvârlarının kaddi yetmişer zirâ‘-ı âlîdir. Ve cümle yetmiş burcdur ve yedi yüz bedendir ve etrâfı dâiren-mâdâr üç bin altı yüz adım ihâta eder ve cânib-i erba‘ası câh-ı cahîm-vâr gayyâ dereleri olmağıla aslâ handakı yokdur. Ve cânib-i (---) nâzır üç kat kavî demir kapuları vardır. Şeb [u] rûz müstahfizânları nevbet ile kapular mâbeyninde dîdebân [u] nigehbânlık edüp oturur. Zîrâ Karadeniz'e karîb olan kurâ ve kasabât ahâlîlerinin Kazak-ı Ak kefereleri havflerinden ol diyâr halkının zî-kıymet malları bu kal‘ada mahfûzdur. Bu kal‘a içre yetmiş kadar toprak örtülü neferât hâneleri vardır, ammâ büyûtları dardır. Susuzlukdan halkı atşân-ı zâr-ı nizârdır. Hımârlar ile suyu tâ aşağı (---) nehirden getirirler. Kayalar içre su yolları vardır. Ammâ hîn-i muhâsarada işler kal‘a içre su sarnıcı ve buğday anbârlarında niçe yüz yıllık daru ve pirinç çeltiği ile memlûdur. Lâkin iç il olmağıla cebehânesi ve sağîr ve kebîr elli altı pâre topları kal‘asına göre azdır. Neferâtının nısfını Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimiz timarlar ile Gönye kal‘asına ref‘ eyledi. Ve bu kal‘a içre bir müfîd ü muhtasar Ebü'l-feth câmi‘i var. Andan gayrı hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr yokdur. Cümle aşağı varoşdadır.

Evsâf-ı varoş-ı Karahisâr-ı Şarkî: Cümle tokuz mahalle ve bin altı yüz türâb-ı pâk ile mestûr, tarz-ı kadîm, ber-cânib-i kal‘a kayası zeylinde hevâdâr hâne-i zîbâlardır. Revzenleri cânib-i şimâle nâzırdır. Bir hayli hâneleri aşağı düzde, esvâk-ı sultânî olan yerde vâkı‘ olup havlıları vâsi‘ bâğlı ve bâğçeli beyt-i atîklerdir.

Ve cümle kırk iki mihrâbdır. (---) salât-ı cum‘a edâ olunur câmi‘lerdir. Ammâ selâtin cevâmi‘leri gibi kurşum örtülü binâlar değildir. Evvelâ çârsû içre mahkeme kurbunda (---) câmi‘i

..... (1 satır boş) .....

Anlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Üç tekyesi ve iki hammâmı var. Eski hammâmın âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Ve dörd hânı ve yedi mekteb-i sıbyânı ve yüz elli kadar dükkânı vardır. Şâhrâh şehir olmayup sapa yerde vâki‘olmağıla çârsû-yı bâzârı ve sâ’ir imâretleri ol kadar müzeyyen değildir. Lâkin Tapan Ahmed Ağa nev binâ-yı kârgîr bir bezzâzistân inşa etmiş, tarafeyninde cümle seksen dükkân-ı cedîdlerdir. Ortası şâhrâhdır ve üzerleri mestûrdur. Tarîk-i âm üzre kar ve yağmur yağmadan emîn bir çârsû-yı hüsn olmuşdur. İki başında kavî kapuları vardır. Her şeb mesdûd durup içinde dîdebânları vardır. Zîrâ bu dekâkînlerde zî-kıymet mâl-ı firâvân vardır.

{Der-vasf-ı Esed-i Kûhî} şehre nâzır kapusunun iç yüzünde kapu üzre bir taht-ı revân-ı vâsi‘ ile bir arslan derisin pembe ile doldurup gözlerine iri turunç komuşlar ve ağzın ejder-i heft-ser gibi açup dili yerine bir kırmızı keçe pâresi komuşlar. İri dişleri var, her biri hançer-i Türkmândan ve sinân-ı Urbân'dan nişân verir. Burnundan kuyruğunun nihâyetine varınca kırk beş karış bir mefret subû‘ esed-i dağî, bir mehîb arslan-ı âsî imiş. Yedi sene bu dağlarda yaban koyunu ve keçisi ve sığını tenâvül ide ide pîl-i Mahmûdî-misâl olup dağlarda hayvânâtların ırkın kesüp dağlardan kurâ ve kasabâtlara nüzûl edüp at ve katır ve deve ve hımâr ve benî Âdem sayd [u] şikâr etmeğe başlayup âhir-i kâr kolu kuvvetli cânın birisi çatal kurguşum ile şikâr yerken urup kellesi hûrd olup ale'l-fevr mürd, ölüdür, postun yüzüp Tapan Ahmed Ağa'ya getirüp ol dahi ibret-i âlem içün bu taht-ı revân üzre koyup bezzâzistânının kapusunun iç yüzünde asmışdır. Ammâ Hudâ âlimdir, anı gören zî-rûh zann eder. Dörd ayakları sütûna benzer. Pençeleri arvana deve tabanına benzer. Kellesi husrevânî küp'e mânend bir gazanfer-i nerrende, lâkin Bağdâd ve Hille ve Cevâzir ve Kurna arslanları gibi mahbûb değildir. Yine asfaru'l-levndir amma Engürü keçisi gibi yünleri birer karış burma burma sakmış bir mehîb ve acebe- *[343b]* likâ, garîbü'ş-şekl bir esed-i dağîdir. Arslan çölde halk olunmuşdur. Bu dağda hâsıl olmağıla bu gûne halk olunmuşdur. Hiç ol kıyâfetde arslan görülmemişdir. Ammâ hakîkatü'l-hâl bu Karahisâr dağları Rûm, Arab ve Acem'de meşhûr sarp dağlar ve beller ve sengistân ve çengelistân ormanlar olmağıla kaplanı ve vaşakı ve yaban gûsfendi ve sığını ve zerdeva ve sansarı ve sırtlan kurdu ve andık kurdu ve kara kurdu ve tilki ve çakalı gâyet çokdur. Dağlarına oduncular gitmeğe âcizlerdir. Tâ bu mertebe hayvânât-ı gûnâ-gûn ile memlû azîm kûh-ı bülendlerdir. Bir kerre "Karadeniz'den Kazaklar çıkup bu dağları ubûr edüp niçe kurâ ve kasabâtları nehb u gâret etmeğe dağlara çıkup cümlesini dağlarda kaplanlar ve kurdlar ve ayılar ve sâ’ir yırtıcı hayvânlar yırtup helâk edüp şikâr almak sadedinde iken kendüleri yırtıcı hayvânlara şikâr olup cân kurtarmadılar. Ol zamandan berü Kazak-ı Ak'dan şehrimiz emn [ü] emândır", deyü nakl etdiler. Zîrâ Karadeniz sâhilinde (---) şehri bu Karahisâr-ı Şarkî'ye (---) merhale yer karîbdir.

Diğer ve-mine'l-acâ’ib-i sun‘-ı Hudâ: Bu şehr-i Karahisâr'ın bir berber dükkânı önünde bir ma‘sûm-ı pâk gördüm. Babası yanında durup âyende vü revendeye arz-ı hâcât edüp ol ma‘sûm-ı nâ-resîde içün sadaka ricâ eder. Ammâ ol ma‘sûm tahmînen sekizinde ve tokuzuna bâliğ idi. Sâni‘-i Ezel hikmet-i kudretin izhâr içün bu gulâma bir baş halk etmiş kim Âd [u] Semûd kavminden berü eyle bir baş meğer Akkirmân'da Salsal'in başı halk olmuş ola. Ol kadar büyük başdır kim gûyâ Adana kabağı ve Van lahanası ve husrevânî küp kadar var ve gerdeni ol kadar rakîkdir kim gûyâ kol kalınlığıdır. Bu nahîf gerden bu kellem seri dutmağa iktidârı olmaduğundan iki aded çatal çubuğun çatallarına keçeler sarup ma‘sûmun kellesinin iki cânibine çatal ağaçları destek edüp dayamışlar. Ağaçların uçları demir temrenli yire sancmışlar, durup gulâmın kellesin ol çatal ağaçlar zabt eder. Yohsa bir vech ile ol devletlü başı ol gerden-i nahîf dutmak mümkün değildir. Ol gulâm ensesin berber dükkânına dayayup geleni geçeni temâşâ edüp tebessüm etmededir. Bu kelleye kelle-pûş ve kalpak ve gulpûş ve sarık ve kavuk-ı terpûş olamadığından mutâflarda dokunmuş bir gûne at çulundan kâr-ı gazâlî bir gûne at tobrası gibi çuldan başına bir arakıyye etmişler. Tâ bu mertebe kazan kadar kellesi var. Kaşları iki parmak enli ördek zülüfü gibi büklüm büklüm siyâh kaşı tâ kulaklarına dek varmış ve kulakları yine benî Âdem gûşu gibi ammâ Kürd kavmi çarığı kadarlar. Ve gözleri; uğu kuşu gibi müdevver elâ gözleri var, gâyet büyükdür. Ve kirpikleri, tîr-i müjgân gibi siyâh kirpikleri var. Ve burnu, asma bir gûne minkârı var kim gûyâ Mora patlıcanı kadar var. Nefes alup verdikçe sakağı olmuş bârgîr burnu gibi burnunun kılâğları varup gelirdi. Ve ağzı ol kadar vâsi‘dir kim dehânın

küşâde etse bir karış açılup bir hûrde karpuzu hora geçirüp tenâvül ederdi. Ammâ hikmet-i Hudâ yine otuz iki dişi vardır. Lâkin iki dişi dudaklarından aşağı üst çenesinden sarkmış, iki dişi aşağı çenesinden yukaru dudağından taşra çıkmış dişleri var. Dördü dahi sivri, keskin dişlerdir. Ve dudakları la‘l-gündır ammâ gâyet şütürlüdür. Dâ’imâ ağzından salyârı akar ve dâ’imâ halka güle güle bakar. Tatarî ve Kalmağî çehre-i kebîri var. Saçı kıvrak Arab geysuları gibi kıvırcık saçlıdır. Kolları ve sînesi yine sekiz yaşında ma‘sûm gövdesi gibidir. Ammâ parmakları incecik ve ayakları nâne çöpü gibi bir ma‘sûm idi. Âyet: [127].

Hakîr bu ma‘sûmu görüp âlem-i hayretde kalup gulâmın babasına eyitdim "Ey peder! Bu ma‘sûmun vâlidesi sağ mıdır?" dedim. "Belî hâlâ hayâttadır ve yine hâmiledir" dedi. Hakîr eyitdim: "Eğer hâmile ise karnındaki birâderini bek bağlan, belki vâlidesi masdarından müddeti tamâm olmadan düşe. Zirâ böyle kelle ile mâsdardan sâdır olunca haylice kabîh masdar olmak var" dedim. Pederi meğer ârif imiş. "Oğul! Cevâbın anladım. Murâdın latîfedir ammâ vâlidesi bu ma‘sûmu doğurdukda "Aslâ haberim olmadı. Bî-renc ü bî-anâ ve bî-zahmet, larkkadak doğurdum" deyü hamd eder" deyü ma‘sûmun pederi vâlidesinin ağzından bu gûne nakl etdi. Hakîr eyitdim "Cânım baba! Bu ne hikmetdir kim benî Âdemde böyle kelleli ve bu gûne çehreli ve dişli ve başlı benî Âdem bu karîbü'l-ahdde halk olunmamışdır. Eyâ hiç zann-ı gâlibin var mı ki böyle evlâd sulbünden vücûda gelmişdir" dedim. *[344a]* Herîf-i zarîf eyitdi: "Vallahi oğlum! Bir gün bu ma‘sûmun vâlidesiyle dağa odun kesmeğe gitdiğimizde rücûliyyetdir, vecd-i hâlet-i merdân tokana gelüp ehlim ile dağda bir güleş edüp ehlim beni ben ehlimi yenüp cân sohbeti etdik. Ehlim altımdan kalkup bir dıraht-ı müntehânın sâyesinde istirâhat edüp ben odun keserken hemân ehlim bir feryâd u feza‘ u ceza‘ ederek firâr edüp yanıma geldi. Ânî gördüm, başı serâmed çam ağaçlarına berâber başı büyük, kolları çınâr-pâre-misâl zeker-i dırâzı elinde bizi kova kova firâr edüp hânemize gelüp ehlim bir ay havfinden haste-hâl olup günden güne karnı şişüp hamli âşikâre olup kâmil bir seneden sonra bu ma‘sûm vücûda bu eşkâl ile gelüp günden güne başı büyümededir. Hâlâ tokuz yaşındadır. Bundan gayrı ne hâl olduğun bilmedik. Vâlidesi eydür: "Ol herîfi görüp nefsi nefsime geldiğinden gayrı bilmem ne hâl oldu", deyü ser-güzeşt [u] ser-encâmı ve ehlinin gül-fâmından geçeni bu ta‘bîr ile takrîr etdi. Hakîr eyitdim: "Ey imdi baba! İnşâallah bu ma‘sûm büyüdükçe kellesi büyürse seninle bu evlâdın İslâmbol'a götürelim, cemî‘î vüzerâ ve vükelâya ve a‘yân-ı kibâra temâşâ etdirelim. Bir yılda iki bin guruş senin ve iki bin guruş benim" deyü bu gûne bir latîfe edüp bu ma‘sûmu bu gûne temâşâ etdik, *ve's-selâm.*

Der-sitâyiş-i şeb-i Süleymânî: Kudret-i Perverdigâr ile dağlarında bir gûne ahmerü'l-levn şeb olduğundan Şebin Karahisâr derler. Cemî‘î diyârda kuyumculara bundan müstevlî olur. Yedi yük akçe emânetdir. Dağlarda hâsıl olur. Şekl-i murabba‘ ve muhammes ve müseddes şekl-i mühr-i Süleymânî gibi taşlardır. Anınla kuyumcular gümüş ağardırlar ve cerrâhlar sirke merhemine kor ve nasır olan yaraya şeb ekerler. Niçe yüz hâssası vardır.

Bu şehr içre niçe ibret-nümâlar vardır. Ammâ müsâferetimiz hasebiyle bu kadar ıttılâ‘ hâsıl etdik. Âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan dilberânı memdûhdur. Ve ayvası dahi meşhûrdur. Ve lavaşe yufka ekmeği mevsûf-ı cihân-ârâdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı Karahisâr-ı Şabin (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Üç gün kal‘a zeylinde Tapan Ahmed Ağa'nın nev-binâ ma‘mûr [u] âbâdân cihân-nümâ sarây-ı

âlîsinde mihmân olup esvâk-ı sultânîden kahve ve at na‘lı ve niçe levâzımâtlar alup yine refîklerimizle, avdet etdiğimiz menâzilleri beyân eder

Andan nehr-i (---) ubûr edüp nehr-i Kerkük'e mahlût olur çay-ı azîmdir. Mandoval derelerinden ve Kurd derelerinden cem‘ olur âb-ı hayâtdır, anı atlar ile geçüp cânib-i garba 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ya‘kûb Ağa: Müselmânı ve Ermenisi var ma‘mûr ze‘âmetdir. Andan yine garba nehr-i Kerkük kenarınca beş sâ‘at sarp dereli ve depeli yollar ile Koylıhisâr deresiyle Boğazkesen nâm muhavvif ve muhâtara[lı] yerde Amasiyye içinden cereyân eden (---) nehriyle nehr-i Kerkük bu mahalde birbirlerine mahlût olup iner. Kasaba-i Çârşenbe içre cereyân edüp iner (---) nâm mahalde Karadeniz'e munsab olur, nehr-i azîmdir. Anı ubûr edüp sekiz sâ‘atde dağlar ve dere ve depeler aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Hacı Murâd:: Sene (---) târîhinde Uzun Hasan Sultân vüzerâlarından Hacı Murâd Hân nâm bir vezîr-i âsaf-tedbîri binâ edüp Ebü'l-feth, Uzun Hasan'ı münhezim etdikden sonra küçük kal‘a olmağıla bilâ-ceng Ebü'l-feth vezîri Koca Mahmûd Paşa'ya miftâhları teslîm etdiler. Ammâ bu dahi Koylıhisâr gibi evce ser çekmiş sa‘b u metîn kal‘adır. Dâiren-mâdâr cirmi bin adımdır. Cânib-i cenûba bir demir kapusu var. Bir püşte üzre vâkı‘ olmağıla aslâ bir tarafında handakı yokdur.

Derûn-ı kal‘ada yetmiş aded hurdece hâneleri vardır. Bir câmi‘i var. Enderûn [u] bîrûnında aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm ve imâret ve medreseden bir âsâr-ı binâ yokdur. Ammâ bâğı ve bâğçesi ve cevizliği gâyet çokdur. Aşağı gayyâ deresi kadar amîk uçurum kayalar dibinden cereyân eden nehr-i Kerkük kenarında bir müfîd [u] muhtasar hânı vardır. Ve bu kal‘a Şebin Karahisâr hâkinde subaşılıkdır. Ve Koylıhisâr nevâhîlerinden Paşa efendimizi bunda bulup Şebin Karahisâr meyvelerinden hedâyâlar verüp Karahisâr evsâfın nakl edüp sa‘b [u] metîn olduğuna ta‘accüb etdi. Andan kalkup yine cânib-i şimâle bir kûh-ı balaya urûc edüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Çavdar: Ma‘mûr ze‘âmet köydür. Andan Çardaklıçay'ı aşup (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Emirler: Şebin hâkinde ma‘mûr köydür. Andan *[344b]* cânib-i garba 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ermeni: Ze‘âmetdir. Andan yine garba 4 sâ‘atde Yüksek Kilisecik'i geçüp,

Menzil-i karye-i Kilârcı Velî Ağa: Karahisâr hâkinde İskefsir kazâsında bir kûh-ı bülendin dâmeninde iki yüz hâneli Veli Ağa ze‘âmetidir. Andan cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Baş Çiftlik: Bu dahi Karahisâr hâkinde İskefsir kazâsında Erzurûm ile Sivas eyâleti hudûdunda âbâdân kurâ olduğu bâlâda Erzurûm'a giderken mevsûfdur. Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i dârü'l-ikbâl Nîk-hisâr: İyi hisâr demekdir. Mukaddemâ Erzurûm'a giderken cümle asâkir ile Ilıca sahrâsında meks olundu idi. Şimdi zemistân olmağıla sâhib-i devlet Halîl Efendi hânesinde meks edüp üç gün mihmân oldu. Hakîr Eski câmi‘ imâmında konuk olduk. Paşanın hâne sâhibi Varvar Alî Paşa'nın dîvân efendiliği hizmetinde olmağıla Alî Paşa ile celâlî olmuşdu. Andan kalkup cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kazankaya: Sivas eyâletinde Niksâr nâhiyesinde ma‘mûr köydür. Andan yine cânib-i garba Boğazkesen nâm mahalli ubûr edüp sarp çengelistânlar içre (---) sâ‘atde,

Karye-i Kumanova: Niksâr hâkinde ma‘mûr köydür. Andan yine garba 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Sonisa: Sivas hâkinde Niksâr hudûdunda üç yüz hâneli ve câmi‘li ve hânlı ve mesâcidli, bâğ u bâğçeli ma‘mûr kasabacıkdır. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zuday Tekyesi: Bir bülend dağın başında iki yüz hâneli, ma‘mûr u âbâdân ve bâğlı ve bâğçeli Lâdik kazâsı hudûdunda evkâf-ı azîm beldedir. Bu belde-i ma‘mûr içre kutb-ı âfâk eş-Şeyh-i ale'l-ıtlâk Hazret-i (---) Sultân medfûndur. Âbâdân bir tekye-i azîmi var. Huddâmları ve fukarâları ekseriyyâ sâdât-ı kirâmdan sulehâ-yı ümmet kimesnelerdir. Paşa efendimizle bunda bin elli yedi ıyd-ı adhâsı namâzın kılup ve kurbânlarımız kesüp şeyh hazretleri ziyâfet-i azîm edüp andan tuğlar gitdi.

Ale‘s-sabah yine cânib-i garba 5 sâ‘atde **Sepetlibeli** dağın geçüp,

Menzil-i karye-i Hamîd: Lâdik buhayresi sâhilinde Lâdik şehri nevâhîlerinden câmi‘li ve bâğ u bâğçeli, ma‘mûr [u] âbâdan karye-i ehl-i îmândır. Ve gâyet mahsûldâr, kend-i çemenzâr-ı murgzârdır. Andan yine cânib-i garba 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Havik, şehr-i kadîm Lâdik

Amasiyye kayâsıralarından Havik nâm bir cehelenin binâsıdır. Niçe mülûk eline girüp âhir Âl-i Dânişmendiyye'den Melik Gâzî hazretleri Mâhân diyârından Selçûkiyân ile gelüp Nîkhisâr'ı ve bu Lâdik'i sene (---) târîhinde feth etdükde vezîri Salmân Hân, "Sancakı kal‘a üzre dikmeyelim" der, Melik Gâzî "Lâ, dik" sancağı der. Ol ismile bu kal‘a tesmiye olunup Lâdik şehri derler. Hükm-i Âl-i Osmânda üç Lâdik şehri vardır. Biri Konya Lâdik'i, şehr-i kebîr iken celâlî ve cemâlî ve paşalar zulmünden hâlâ bir kasabacıkdır. {Biri dahi Van eyâletinde Kör Lâdik sancağıdır}. Biri dahi bu Amasiyye Lâdik'i şehridir. Vakfullah olmağıla harâb olmamışdır. Ba‘dehû dest-i Âl-i Osmâniyân'dan sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân Amasiyye kal‘asın feth etdikde bu Lâdik kal‘ası emân ile bilâ-ceng ü cidâl kal‘ayı Timurtaş Paşa'ya teslîm edüp miftâhların Bâyezîd Hân'a teslîm etdiğinde Lâdik ahâlîlerine "Mu‘ammer olup refâhiyyet üzre safâ ideler" deyü hayr du‘â eder.

Hâlâ ol hayr du‘â sebebiyle cümle ünâsı mu‘ammer ve mu‘ammere ve ehl-i zevk ve ehl-i şevk sulehâ-yı ümmetden garîb-dost âdemleri vardır. Ba‘dehû Bâyezîd-i Velî şehzâdeliği âleminde Amasiyye hâkimiyken her sene yaylağa gelüp altı ay bu şehr-i Lâdik'de yaylalanup zevk u safâ etmeğiçün pâdişâhlara mahsûs ürd-i behişt-âsâ bir bâğçe-i dilküşâ edüp hâlâ bâğçe üstâdı ve kırk aded sivri külâhlı bostâncı huddâmları ve koruculları ve taylakçıları vardır. Çayırı büyük emîr-i ahûr tarafından zabt olunur. Bir hâkim-i aslîsi dahi Dârü's-sa‘âde ağası tarafından bir ağa gelüp maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem olmak üzre cemî‘î tekâlif-i örfîden mu‘âf [u] müsellem şehr-i sâlimdir. Zîrâ merhûm ve mağfûrun leh Sultân Ahmed Hân vâlidesi Bülbül Hâtûn evkâfıdır. Eyâlet sâhibi Sivas valisi tarafından bir avân şehre girüp müdâhale etmeğe kâdir değildir.

Bir hâkimi dahi hâkim-i şer‘-i mübîn üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded nâhiye

kurâlarıdır. Bu nevâhîlerden kadıya senevî ber-vech-i adâlet altı kîse-i Rûmî hâsıl olur. Cümle ahâlîsi şer‘-i şerîfe mutî‘ [u] münkâd âdemlerdir. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve ulemâ ve sulehâ ve a‘yân [u] eşrâfı dahi vardır. Sipâh [u] kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve kapan emîni ve buhayre emîni var. Ammâ kal‘ası şehrin cânib-i *[345a]* cenûbunda evc-i semâya ser çekmiş şekl-i murabba‘ bir seng-binâ bir küçük kal‘a-i bâlâ ve köhne-binâ-yı ulyâ olmağıla içinde âsâr-ı binâdan bir imâret olmamağıla dizdârı ve kal‘a neferâtı yokdur. Ancak hünkâr bâğçesi üstâdı vardır. Bostâncı neferleriyle kal‘a dağların ve sâ’ir koru ormanların korudup hıfz [u] hırâset edüp hükûmet eder.

Bu şehir cümle on yedi mahalledir. Evvelâ Beğ mahallesi ve Güller mahallesi ve Yeni Câmi‘ mahallesi ve Kavak mahallesi ve Tekye mahallesi ve Şehre Küsdü mahallesi ve Yarımca mahallesi ve Dağ mahallesi ve Polad mahallesi ve Yahşi mahallesi Meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Bu mahallâtlar içre cümle sağîr ve kebîr kırk yedi mihrâbdır. Altısı sâlât-ı cum‘a edâ olunur, üçü câmi‘-i selâtîn-i selefdir. Evvelâ Sultân Ahmed Hân Câmi‘i ve Dâvûd Paşa Câmi‘i ve Tekye Câmi‘i ve Şehre Küsdü Câmi‘i ve Güller Câmi‘i, bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç bin yigirmi aded kiremitli, bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revân sulu sarây-ı âlîler ve gayrı büyût-ı âhâli-yi beleddir. Ve cümle yedi tekyegâh-ı ehl-i tarîk vardır. Cümleden Hazret-i Seyyid Ahmed-i Kebîr Tekyesi, ma‘mûr [u] âbâdân, nazargâh-ı ehl-i irfân ve mihmângâh-ı ehl-i dilân ve karârgâh-ı dervîşân-ı zîşân yerdir. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl evkâf-ı azîmdir.

Ve iki hammâmdır. Çârsû içre Eski hammâmın âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı rûşenâdır. Ve Yeni Câmi‘ mahallesindeki Yeni hammâm dahi pâk ve latîf, dellâkleri nazîf hammâm-ı dilküşâdır.

Ve cümle yedi hânı vardır. Evvelâ Kapan hânı ve Halîm Beğ hânı ve Emîr Hüseyinoğlu hânı ve Seydî Ahmed Efendizâde Alî Çelebi hânı ve Buğday bâzârında Tennik hânı. Ammâ kârbânsarây-ı sebîl-i âm birdir, çârsû içinde kârgîr binâ-yı azîm, merhûm Dâvûd Paşa'nındır kim âyende vü revendeye hasbeten-lillah menzilgâhdır. Yanında bir ayn-ı zülâli cereyân eder.

Ve cümle dörd yüz dükkândır. Bir fâhir kârgîr binâ bezzâzistânı Dâvûd Paşa'nın hayrâtıdır. Cümle iki tarafda seksen aded dekâkîn-i ma‘mûrlardır kim câmi‘inin evkâfıdır. Ve cümle kırk bir vezîr [u] vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ’ir a‘yân sarâyları vardır. Evvelâ Osmân Paşa sarâyı ve İbrâhîm Beğ sarâyı ve Hacı Beğ sarâyı ve Hüseyin Beğ sarâyı ve Alay Beği sarâyı ve Mustafâ Beğ Sarâyı, niçe sarâylar dahi vardır ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır. Ve bu sarâyların her birinde birer hammâm olduğundan mâ‘adâ kırk beş ev hammâmları vardır.

Ve mahsûs dârü't-tedrîsi yokdur. Ammâ her câmi‘de gûnâ-gûn mübâhase-i ulûm olur, ders-i âmları vardır. Ve on sekiz yerde dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân-ı ebced-hânı vardır. Ve hâlâ iki yerde imâret-i it‘âmı vardır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbesi memdûh-ı cihân-ârâdır. A‘yânı akmişe-i fâhire ve semmûr kürk giyer. Beğleri ve paşaları ve iki yüzden mütecâviz menâsıb-ı âlî zabt etmiş kudât efendileri ve meşâyih-i izâmları ve sulehâ-yı ümmetden halûk ve halîm ü selîm âdemleri

vardır. Gerçi Türkistân şehirlerindendir ammâ fârisü'l-hayl sipâhîleri ve erbâb-ı ma‘ârif yârânları çokdur. Vasatu'l-hâl olanları tüccâr ve ehl-i hirefdir. Çuka ferâce ve kontuş giyüp gûnâ-gûn akça ve gökçe ve pâkça esbâb giyerler. Zenâneleri katîfe çakşır üzre sarı çizme ve çuka ferâce ve beyâz ızâr ve nikâb burka‘ dutunup sivri dîbâ arakçîn zîbâ giyüp mü’eddebâne reftâr ederek hammâmdan ve ziyâretlerden gayrı bir cânibe gitmek ihtimâlleri yokdur. Gâyet mü’eddebe ve sâliha [ve] afîfe havâtînleri vardır kim giysû-yı müşk-bârların târ kıldıklarında uşşâk-ı dilfikârı bir vechile mu’âheze edüp akl-ı uşşâkı târumâr ederler. Zîrâ gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dür dişleri dürr-i meknûn ve her evzâ‘-ı cünbüşleri gûnâ-gûn işve ile söze gelseler bedî‘u'l-beyân ve fasîhu'l-lisân kelimât etdiklerinde âdem hayrân kalur.

Me’kûlât [ü] meşrûbât [ve] masnû‘âtının memdûhâtından evvelâ gök sulu emrûdu ol kadar âbdâr [ve] hoş-hârdır kim Malatıyye ve Acem diyârının Tesuy ve Ordubâr ve Hoy ve Merend şehirlerinde olmaz. Ve Karamân emrûdu dahi hem-çünân meşhûr-ı âfâkdır. Ve gûnâ-gûn âbdâr kirazı, cihân-ârâdır. Ve memecik ekmeği memâlik-i Âl-i Osmân'da Sabanca somunundan sonra Lâdik şehrinin memecik ekmeği rub‘-ı meskûnda pembe-misâl ve beyâz ve hâs olması sebebiyle meşhûr-ı âfâkdır. Ancak yaylağ ve şitâsı ziyâde olmağıla üzümü ve kavunu ve karpuzu ve inciri ve zeytûnu ve narı olmaz. Amma memdûh-ı cihân-ârâ Akdağ balı nâmıyla mevsûf bir gûne asel-i musaffâsı var kim edîm-i arzda ne Girid balına benzer ve Adana balına benzer, ne Sıgla balına benzer, müşk-i amber-i hâm râyihalı sun‘-ı Hudâ bir aseldir kim niçe bin kutu ile İslâmbol a‘yânına hedâyâ gider. Ve kâr-ı memdûhundan Akdağ'ın beyâz sâdelik pembe bezi Acem'in Lekfûrî ve Musul bezinden rakîk ve beyâz bezi olur. Ma‘lûmumuz olan memdûhâtları bunlardır.

Evsâf-ı mesîregâh-ı Lâdik: Evvelâ şehir içinden *[345b]* cereyân eden Ballıkaya suyunun başı bir mesîregâhdır. Şehrin cânib-i kıblesi tarafındadır. Ve bir mesîregâh dahi şehrin taraf-ı şarkîsinde Firenk Gözü demek ile meşhûr-ı âfâk bir uyûn-ı berrâk bir nehr-i revândır. Hüseyin Paşa bu uyûn-ı câriye üzre bir teferrücgâh içün bir kasr-ı Havernak edüp cemî‘î ehl-i dilân-ı âlüfte ve âşüftegân anda zevk u safâ edüp bu uyûndan üç taş çıkaramazlar. Mâh-ı temmûzda tâ bu mertebe bürûdet üzre aynü'l-hayât-misâl bir ayn-ı zülâldir. Ballısu ve Firenk bınarı şehrin içinden cereyân edüp niçe sarâyları ve hân [ve] hammâm ve cevâmi‘leri ve niçe yüz hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğçeleri reyy edüp şehr içinde niçe âsiyâb-ı dakîkleri deverân etdirüp Lâdik gölüne rîzân olur ve bir teferrücgâh dahi ayn-ı Akpınarbaşı'dır. Âb-ı hayâtdan nişân verir bir mâ’-i bâriddir. Lâkin şehre gelmeyüp şehir hâricinde bâğçeler ve mezâri‘âtları saky eder. Bu uyûn-ı câriyenin başı, şehrin cânib-i şimâli tarafindaki kûh-ı bülendlerden tulû‘ edüp Lâdik buhayresinde gurûb eder. Ve Lâdik kal‘asının garb tarafında Manastır nâm bir teferrücgâh vardır. Gûyâ İreme zâtü'l-imâd bir çemenzâr-ı ferah-âbâd yerdir. Bu mahalden cereyân eden mâ’-i zülâle nehr-i Ramcı derler. Bir şarâb-ı tahûrdur kim Ma‘arra suyundan lezîzdir. Bu uyûn cereyân ederek kal‘a altında iki firka olur. Bir bölüğü ziyâret-i Hıdırlık'dan aşağı Kova mahallesi bâğçeleri içre cereyân eder. Ve bir firkası şehir a‘yân [u] eşrâfının huccâc-ı müslimîn istikbâline çıkdıkları Balı Dede Sultân hazretleri ziyâretgâhı mesîresinde Kozlu bâğlarından aşağı cereyân edüp Lâdik halîcine mahlût olur. Bu şehr-i Lâdik'in etrâfında niçe uyûn-ı câriyeleri vardır, ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Der-sitâyiş-i germâb-ı Lâdik: Bu Lâdik'e bir buçuk sâ‘at ba‘îd garb tarafında Hallez nâm bir karyedir. Bir püşte-i âlî üzre vâkı‘ olmuş bâğçeli ve bir câmi‘li ma‘mûr karye-i müselmânlardır. Altında bir nehr-i sağîre cereyân edüp niçe âsiyâb-ı dakîkler cereyân etdirir. Ba‘dehû Kızılırmağ'a

munsab olur. Zîrâ Lâdik'in dağları ardında vâkı‘ olmağıla Lâdik buhayresine karışmaz. Bu nehrin kenarında Hallez ılıcası vardır. Kubbeler ile mebnî meşhûr-ı âfâkdır. Kiraz mevsiminde cemî‘î nevâhîlerden araba araba ve esb ve biğâl ve hımâr-süvâr niçe bin âdem gelüp bu germâbda çimüp cerebden ve barasdan bi-emrillah şifâ bulur. Bu ılıcanın ayağı nehr-i Hallez'e munsab olup Kızılnehre rîzân olur.

Germâb-ı diğer: Şehr-i Lâdik'in cânib-i garbında üç sâ‘at ba‘îd kaza-i Kavza'da hummâ-i Kavza, Arabistân'da hummâ derler, diyâr-ı Acem'de germâb derler, Türkistân'da ılıca derler, Rûm'da kaynarca derler, Bosna'da ve Rûmelinde bânâ derler, bu Lâdik ve Amasiyye'de kavza derler. Tataristân'da ılısı derler, lisân-ı Moğolî'de kerende derler. Amma bu Lâdik kavzası kadar nâfi‘ humma, germâb görmedim. Çifte kubbe-i azîmlerdir. Avretlerin ve erlerin başka kıbâb-ı âliyeleri vardır. Merdânelerin ılıcasında aşren fe‘aşr halîc-misâl bir havz-ı şâfi‘î var kim mürde dil girse hayât-ı câvidân bulur. Suyu ol kadar suhûniyyet üzre değildir. Cânib-i erba‘asında beyâz mermerden arslan ağızlarından âb-ı suhn cereyân edüp havz-ı azîme dâhil olur. Ammâ bir küçük havz vardır. Suyu kemâl mertebe meshûndur kim âdem girmeğe tahammül edemez. Ve büyük havzın cânib-i erba‘asındaki tâkler altında sekiz aded Hanefî kurnaları vardır. Kiraz mevsiminde bunda dahi niçe bin âdem gelüp çimerler. İstirâhat edüp şifâ bulurlar. Ve bu germâbda Kız Gözü nâmıyla meşhûr bir beyâz mermerden bir âb-ı hayât-ı yah-pâre ayn-ı zülâl cereyân eder kim nûş eden cânlar hayât-ı câvidân bulur. Hikmet-i Hudâ bu kim yah-pâre su ile mâ’-i germâbın mâbeyni bir kulaç yerdir. Sovuk ve ıssı su birbirine karîb acîb sun‘-ı azîmdir. [128]

Der-vasf-ı buhayre-i Lâdik: Şehr-i Lâdik'in cânib-i şarkîsinde nümâyân bir buhayre-i azîmdir. Bir günde devr olunur buhayre-i âb-ı hayâtdır. On bir gûne mâhîleri var kim her birin lezzeti ve hâssa ve haysiyyetiyle ve eşkâl-i reng-i gûnâ-gûniyle medh eylesek tatvîl-i kelâm olur. Ammâ cümle mâhîlerinden turna balığı Mâ’ide-i Mûsâ'dan lezîz bir mâhî-i lezîz ü mukavvîdir. Bu halîcin kenarında ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ile müzeyyen bir buhayre-i zülâldir. Cânib-i erba‘asında Zuday ve Sonisa ve kazâ-yı Kavza ve kazâ-yı Zeytun dağlarından yigirmi altı aded uyûn-ı câriyeler bu nehre munsab olup yine leb-ber-leb bir buhayredir. Bir cânibe ayağı yokdur. Evvelâ kenarında Boğazköy, gâyet latîf ve ma‘mûr ü müzeyyen köydür. Ve karye-i Otuz, bu buhayre kenarındadır. Bi-emrillah bu karyede olan kaymak bir diyârda yokdur. Küleğinin içinde iken keçi oğlağı, kaymağı üzerine *[346a]* bassa teyesün nâhunları kışata-yı beyâza te’sîr etmez ve kaymağın bıçağile keserler, sakız gibi çiğnenir bir gûne lezîz ve kudretden mümessek râyiha-i tayyibesi vardır. Bu kaymağın misli meğer Erzurûm hâkinde Bingöl yaylası kaymağı ola (---).

Ve bu Lâdik'in cenûbunda Amasiyye sekiz sâ‘atdir. Ve cânib-i şarkîsinde Nîkhisâr ara yatıdır. Ve Kavakili kazası bir menzildir. Ve cânib-i garbîde Köprü şehri ara yatıdır. Ve cânib-i garbîsinde bir menzil Zeytun kazâsıdır. Ve cânib-i şimâlinde Karadeniz sâhilinde iskelesi Samsun ve Sinop'dur, ara yatıdır, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Lâdik: Ziyâret-i eş-Şeyh Seyyid Ahmed-i Kebîr; Tekye-i âlîsinde medfûndur.

Eş-Şeyh-i Ekber'den irşâd olup {ba‘dehû Şeyh-i Ekber yerine halîfe olmuşdur} ulu sultândır. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Hâlâ ikisi de Eski Câmi'de medfûndurlar. Ve Eski Câmi‘i sene 852'de anlar binâ etmişdir kim {Orhân Gâzî ulemâsı ve meşâyihindendir} ve kal‘a altında eş-Şeyh Yâvedûd

Sultân ve Kova mahallesinden yukaru ziyâret-i Hıdırlık ve huccâc istikbâline çıkdıkları mahalde Ziyâret-i Balı Dede *ve merhûm [u] mağfûrun leh* Gâzî Tayyâr Mustafâ Paşa, *rahmetullahi aleyh.* Bir kubbe-i ser-bülend içinde medfûndur. Bu şehirde bundan gayrı rasâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestûr olmuş merkad-i pür-envâr yokdur.

..... (1.5 satır boş) .....

Bu şehirde paşa efendimizle üç gün tekâ'üd edüp azîm ziyâfetler tenâvül olunup andan kalkup cânib-i garba 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Şâhîn Ağa: İki yüz hâneli müselmân köyüdür. Andan 6 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kâsım Ağa: İki yüz hâneli bir câmi'li müselmânlardır. Bunda Kâsım Ağa azîm ziyâfetler edüp zevk [u] safâlar etdik. Andan (---) sâ'atde,

Karye-i Körköy: Üç yüz hâneli ve bir câmi'li ve bâğlı ve bâğçeli ma'mûr köydür. Çorbacızâde nâmıyla ma'rûf bir hânedân sâhibi ni'meti mebzûl çelebidir. Paşa anda mihmân olup bir gün tekâ'üd olunup ertesi tuğlar gidecek mahalde Murâd Haseki ve Çavruzcu Çavuş nâm kimesneler Âsitâne tarafından ulaklığile Diyârbekir'e gideriz, dediklerinde paşa bunları haps edüp cemî'î esbâb [u] eskâllerin arayup Sâlih Paşa karındaşına hitâben emr-i şerîfler var kim "Bağdâd eyâletinden ma'zûl olup Kapudan Paşalık ihsân olunup ılgar ile Âsitâne-i sa'âdetime gelesin" deyü emirler ve hatt-ı şerîflerden gayrı bir mektûb bulunmadı. Paşa bu ulakları haps etdüğü gün ulak Sâlih'i Bağdâd Valisi Sâlih Paşa karındaşı Murtazâ Paşa'ya gönderüp "Benim Karındaşım! Sana hatt-ı şerîf ile Murâd Haseki ve Mülakkab Kabîh Çavuş kapudanlık emirleri ve hatt-ı şerîfler getürür, lâkin haps etdim. Elbette sana ulağım vardıkda gâfil me-bâş, başın gider. Kapudanlığa i'timâd etmeyesin. Elbette başına bir çâre edüp Âsitâne tarafına firâr edüp bir kûşede karâr idesin. Yâhûd bize gelüp peder-i azîzim Varvar Alî Paşa ile der-i devlet tarafına azîmet etmeğe ta'ahhüd etmişiz. Elbette ve elbette cüstün işi gâfilin başı demişler" deyü bu gûne nasîhat-âmiz mektûb-ı muhabbet-üslûblar ile tatar Sâlih'e yüz altun verüp "Göreyim seni koçağım, cânım Murtazâ Paşa karındaşıma niçe yetişirsin" deyü tenbîh ve te'kîd edüp ulak Sâlih yollanup dördüncü gün Haseki ve Çavuş'u hapisden ıtlâk edüp anlar dahi cânib-i Bağdâd'a revâne oldular. Paşa altı gün Körköy'de meks edüp yedinci günde kalkup (---) sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i atîk, menba'-ı evliyâ ve dâr-ı etkıyâ (---) (---) ya'nî kal'a-i Merzifon

Sebeb-i tesmiyyesi

..... (1 satır boş) .....

Sene (---) târîhinde Âl-i Dânişmendiyye binâsıdır. Ba'dehû Yıldırım Hân fethidir. Hâlâ Sivas eyâletinde Amasiyye sancağı hâkinde {celâlî ve cemâlîden emîn olmak içün şekl-i murabba' kerpiç binâ bir kal'a-i ra'nâdır. İçinde aslâ evleri yokdur. Ba'zı mühimmât ve levâzımâtlar içün pâsbânları var.} Şehri, Pîr Dede Sultân evkâfıdır. Hâlâ Kızlar Ağası hükm eder. Üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve cümle (---) nâhiyedir. Bu nevâhîlerden kadısına senevî altı kîse hâsıl olur. Kal'ası türâb olup iç il olmağıla dizdârı ve neferâtı yokdur. Ammâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh

kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir nâ'ibi vardır. Üç yüz kadar menâsıb-ı âlî zabt etmiş kudât efendileri ve sulehâ-yı ümmetden meşâyihleri ve a'yân [u] eşrâf ağavâtları ve paşalığa liyâkatli kethüdâyerleri vardır. Husûsan Mehemmed Paşa efendimizin hâne sâhibi Tabanıyassı Mehemmed Paşa'nın silâhdârı *[346b]* Dilâver Ağa, hakkâ ki ismi müsemmâsına mutâbık hânedân sâhibi, ni'meti mebzûl er-dilâver [u] server âdemdir. Hattâ vakt-i şitâ olmağıla paşa efendimiz hânesinde on gün dörd yüz iç ağalariyle mihmân olup on günde ne çul, ne tobra ve ne kahve ibriği ve ne paşa içün matbah kaynatdırmayup on gün on gice paşa efendimizle bu hakîr zülbiyyât ve katır-ı nebât-ı hamavî tenâvül edüp bir gün acz sûreti göstermedi. Ve cümle ağavâtlara şehr içre yâfteler ile konaklar verilüp cümle ağavâtlar a'yân-ı vilâyet ile babalı ve oğullu geçinüp dörd bin kadar askere, kurâlara mahkeme yâftesiyle gönderüp konaklar verildi. Gerçi Etrâk vilâyetidir ammâ halkı gâyet halîm u selîm kimesnelerdir. Bunlar avân tâ'ifesidir demeyüp *"Hayru't-ta'ami mâ hazar"* [129] deyüp varların dirîğ etmeyüp bezl-i ni'met etdiler. Zîrâ bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr ucuzluk ve ganîmet şehr-i ma'mûrdur. Kûh-ı Deşan eteğinde vâkı' olmuş dörd bin aded kiremitli ve türâb-ı amber-i pâk ile mestûr bâğlı ve bâğçeli ma'mûr ve âbâdân hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle kırk dörd mahalle ve yetmiş mihrâbdır. (---) hutbedir. Cümleden Câmi'-i Atîk çârsû içinde Sultân Murâd-ı Sânî Câmi'i, tarz-ı kadîm bir minâreli (---) li câmi'dir. Çârsû içinde olmağıla cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. Ve

..... *(1.5 satır boş)* .....

Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir. Ve cümle medârisdir. Evvelâ Medrese-i Sultân Murâd-ı Sânî; talebe hücreleri ve ders-i âm kubbeleri ile mebnî bî-bedel bir dârü't-tedrisdir ve ilm-i hadîs dahi tilâvet olunur. Ve iki yerde dârü'l-kurrâsı ve yetmiş yerde dârü't-ta'lîm-i mekteb-i sıbyân [u] tıflânı var. Ve iki yerde imâret-i dârü'l-it'âmı var. Cümleden Pîr Dede Sultân Tekyesi imâretinin hâs u âmme, âyende vü revendeye ni'meti mebzûldur. Ve cümle 7 yerde tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. Cümleden Pîr Dede Sultân Tekyesi ve yine Deşandağı eteğinde Hırka Sultân Tekyesi ve buna karîb şehre bir sâ'at ba'îd Hazret-i Ukkâşe Tekyesi, ulu âsitâne-i azîmdir. Ve şehr içinde Tekye-i Abdülkâdir-i Ceylânî ve Tekye-i Halvetî (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Meşhûr-ı âfâk tekyeler bu mezkûrlardır.

Ve cümle (---) hândır. Evvelâ çârsû içinde berberler kurbunda Eski Hân'ın kapusunun sol kûşesinde pehlivân gürzü maslûbdur. Ve (---) (---) hânı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) hammâmdır. Ammâ cümleden Çelebi Sultân Mehemmed binâsı Eski hammâm, ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Çifte hammâm, latîf hoş-hevâ ve hoş-binâdır. Zenâneler ile merdânelerin cümle yetmiş kurnalı hammâm-ı azîmdir. Erler hammâmının sülüsünde keçeciler keçe deperler. Bir sülüsünde tabbâğlar âsumânî ve sarı ve kırmızı sahtiyân debâğat edüp boyarlar. Kırk kurnası hâlâ cereyân edüp işlemededir. Cemî'î der-i dîvârları müşk-i amber-i hâm ile mahlût olmış cibiz kireci ile sıvanmışdır. Cemî'î kıbâblarından ve cânib-i erba'asında der-i dîvârından bir katre arak damlamak ihtimâli yokdur. Ammâ binâ-yı kadîm olmağıla rûşen değildir. Sehlce muzlimcedir. Ammâ gâyet ıssı ve latîf hâsiyyetli mâ'-i zülâli vardır.

Menâkıb-ı Pîr Dede: Ebü'l-feth Gâzî pederi Murâd Hân-ı Sânî, bu Merzifon şehrinde câmi‘ ve hân [ve] medrese binâ ederken münâfikîn ve münkirînler, Pîr Dede Sultân'ı Murâd Hân'a geçüp pâdişâhı "Pîr De[de] nisvânlar ile hammâma girüp ba‘zı hâtûnlara kîse ve sabun sürüp gûnâ-gûn hizmetler edüp 'Bu senin karnındaki erkekdir ve bu senin karnındaki dişicedir. Kızım olsun ismini Râbi‘a ko' deyü muğayyebât-ı hamsdan dem urup böyle kâfir ve zındîk ve mülhid ve bî-mezheb cevlâkî ışıkdır", deyü ol kadar iftirâ-yı mahzlar ederler kim hemân Murâd Hân gazab-âlûd olup niyyetü'l-gazâ deyüp kılıç kuşanup bu hammâmda Pîr Dede Sultânı hammâmı içre futa kuşanmış görür. Ammâ taşrada şallâk u mallâk ve uryân gezer bir mecâzibûndan er kimesne imiş. Murâd Hân eydür: "Bre mel‘ûn ışık! Sen niçün bu kadar ümmeti Muhammedin nâ-mahrem havâtînleriyle hammâma girüp niçe nisvân-ı sâhib-ısyâna kîse sürersin" didikde "Beğim! Ben dîn-i mübîn-i a‘lâ çobanının hizmetkârıyım. Ol hâtûnlar dîn [ü] îmân damızlığıdır. Anlardan kibâr-ı kümmelîn ve ulemâ-yı müfessirînler müştak olur. Ben anlara seyislik edüp timar etmeğiçün hammâma girmek değil, eben böyle kârgîr hammâm dîvârına girerim" deyü Bismillah ile hammâmın cânib-i şarkîsinde olan dîvâra girer. Hâlâ mübârek arkası dîvâra gömülüp te’sîr etdüğü yer zâhir ü bâhirdir. Sultân Murâd eydür "Dede! Ben seni şu kılıç ile şer‘-i Resûl üzre katl *[347a]* etmeğe geldim" deyü Dede üzre kılıç çekerek De[de] eydür "Murâd Beğ! Şer‘ ile zâhir edâ-yı hizmet etdin, ammâ bu işe me’mûr değilsin. Sığala oğlu elinden kâfirler İzmir kal‘asın aldı. Timur-leng alamamışken Firenk ile Urum istîlâ edüp {aldı}. Var halâs edüp fâtih-i İzmir ol ve şu ekmeği ye" deyü hammâmın iki kıt‘a beyâz mermerin zemînden koparup mermeri hamîr gibi yoğurup ramazân pidesi gibi iki ekmeği söbüce edüp tırnak ile tırnaklayup birin Murâd Hân'a verir, "Var İzmir'i feth eyle" der. Birin Şehzâde Ebü'l-feth'e verüp "İkinci hılâfetde Mehemmed İslâmbol'u feth edüp bu etmeği İslâmbol'da ye" deyü Şehzâde Ebü'l-feth'e İslâmbol'un fethin dahi tebşîr etdükde Murâd Hân, Dede Pîr Sultân'ın pâyine yüz sürüp ba‘dehû mu‘tekid-i tâmmı olup İzmir'i feth eder. Yigirmi altı seneden sonra Ebü'l-feth İslâmbol'u feth edüp babası Murâd Hân ve Ebü'l-feth Hân, Pîr Dede Sultân'ın âsitânesine üç yüz altmış altı pâre kurâ vakf ederler. Ve bu Merzifon şehri de ol sultânın evkâfıdır. Dârü's-sa‘âde ağaları nâzırıdır. Her sene birer mütevellîsi gelüp evkâf kurâların üç yüz atlı ile zabt edüp imâretin ve âyende vü revendeye ni‘meti ve şa‘îrin ve üç yüz du‘â-gûyân ve müsebbihîn ve mu‘arrifîne vazîfe-i mu‘ayyenelerin verir. Hâlâ ol mezkûr beyâz mermer ekmekler Pîr Dede Sultân arkasıyla dîvâra girdiği nişân yanında iki add ekmekler âşkâredir. Bu hammâm bu gûne ziyâretgâh-ı azîmdir. Hasta girse bu hammâma bi-emrillah şifâ bulur. Netîce-i merâm bu hammâm-ı dilküşânın medhinde cemî‘î şâirler âcizlerdir. İlm-i sîm[y]â ile Ebu Alî Sînâ hakîmin binâ etdüğü hammâma mu‘âdil bir hammâm-ı ziyâretgâh-ı cân-sitândır. Andan bu şehr-i rûşen-âbâdın cemî‘î hânelerinin şâhnişîn ve derveze ve revzenleri kıble cânibine sahrâ-yı Merzifon'a nâzırdır. Bâd-ı sabâ rîhı bu şehr içre deverân etdüğünden cemî‘î ahâlîsi tendürüstlerdir. Niçe bigi ehl [u] iyâliyle Merzifon'un ensesindeki Deşan dağı yaylağına çıkup altı ayda anda Türkmân kabîleleriyle yayla fasılları ederler. Bu yaylanın vasfında lisân-ı meddâhân kâsırlardır. Bu yayla tâ kadîm-i evvelde Âl-i Dânişmendiyân ile diyâr-ı Mâhân-ı Horâsân'dan gelüp bu diyârı feth idelden beri bu yayla Deşan oğullarına temlîken kayd-ı hayât ile an-anhü ile mülk-i mevrûslarıdır. Deşan oğulları Seydî Beğ nâm bir benâmın hâlâ mülküdür. Yayla hakkın niçe yüz bin devâbâtdan alır. Ve bu yayladan niçe yüz âb-ı hayâtlar cereyân edüp nısfı Merzifon şehrinin bâğ u bâğçelerin saky eder. Ve cümle nevâhî kurâlarının mezra‘a yerlerin reyy eder. Bu Merzifon diyârının hâli oldur kim bârân-ı rahmet ne kadar nâzil olsa elbette yine Deşan dağlarının âb-ı revânlarıyla mezra‘alarını reyy etmeseler mahsûl vermez. Ammâ hubûbâtı ol kadar vefret üzre olur kim [130] nassı üzre bir buğday dânesinden yigirmi ve on beş karındaş çıkup her sünbülde yüzer dâne olduğu hînde bir kilesi seksen

kile mahsûl verir, arz-ı mahsûldârdır. Elbette mezra‘aları susuz olmaz. Anınçün bu Merzifon'da Deşan yaylasından cereyân eden uyûn-ı zülâllerin mîrâv ağası vardır. Deşan oğulları da andan hâsıl ola[n] mâl-ı firâvândan hisse verirler, yahşi ağalıkdır. Bu nehirler üzre ağalar olmasa Merzifon halkı birbirlerini katl ederlerdi. Yine el’ân niçe gavgalar olur. Ve Deşan yaylasından cereyân eden uyûn-ı câriyelerin bir firkası Köprü şehrine akup bâğ ve besâtîn ve mezâri‘âtların saky eder. Ve bir firkası Lâdik şehri ovasında Kavza kadılığı nâhiyesine akar. Ve bir bölük nehri cânib-i şimâle Osmâncık tarafında ovalara akup cemî‘î bâğları ve besâtînleri reyy eder. Böyle bir kûh-ı azîm ve yaylağ-ı kadîm Deşan dağıdır kim şehr-i Merzifon'a hayât veren bu Deşan dağı uyûnlarıdır. Ve bu şehr-i Merzifon bayırlı yerlere vâkı‘ olup arkasın Deşan dağına vermişdir ve Amasiyye bu şehrin kıblesinde on beş sâ‘atdir. Ve şehr-i Lâdik on iki sâ‘at yerdir ve Osmâncık on altı sâ‘at yerdir ve Gümüş şehri on sâ‘at yerdir ve kasaba-i Gergerân sekiz sâ‘atlik ve Deşan dağının şimâl cânib-i eteğinde Koca kal‘ası Köprü şehrine nâzırdır. Ol kal‘aya varınca (---) sâ‘at yerdir. Ve Merzifon'dan çıkup Deşan dağın aşup şimâle (---) sâ‘at gidüp şehr-i Köprü'dür ve yine Merzifon'dan üç menzilde cânib-i şimâle kal‘a-i Samsun'a varılır, Merzifon'un iskelesidir. Ba‘zılar Sinop iskelesine giderler, ammâ Samsun Merzifon'a karîbdir.

Sitâyiş-i me’kûlât ü meşrûbât [ve] sanâyi‘ât-ı şehr-i Merzifon: Evvelâ Ayntâb bekmezi gibi hâlis bekmezi ve Karınca köyünün lezîz ve âbdâr üzümü ve Pîr Dede Sultân çobrası. Ve cümle altı yüz aded dekâkîndir. Ammâ boyacı dükkânlarından gayrı dükkânları çok yokdur. Hâlâ Acem boyasından latîf sabbağları vardır kim İspir'in neftîsi *[347b]* ve mâvi boyası meşhûrdur. Ve gûnâ-gûn pembe bezi senede niçe bin yük Kırım diyârına tüccârlar götürüp esîre değişirler. Cümle Kırım halkının ferâceleri ve siyâbları cümle Merzifon bezidir ve pembe ipliği dahi meşhûrdur ve beledî döşeği ve beledî alaca yasdığı ve basma kalemkârı, latîf çit yorkan yüzleri ve çârşef ve perdeleri dahi mevsûfdur. Ve mahbûb ve mahbûbesi dahi memdûh-ı âfâkdır.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ-yı Merzifon: Evvelâ Ya‘kûbu'l-vâsılîn, matlûbü't-tâlibîn, menba‘-ı uyûn-ı müşâhede, mecma‘-ı fünûn-ı mücâhede **eş-Şeyh Hazret-i Pîr Dede;** Hazret-i Hacı Bektâş-ı Velî ile Horasân'dan Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî izniyle Rûm'a gelüp şehr-i Merzifon'un cânib-i şimâlîsi hâricinde şehre nâzır bir mürtefi‘ zemînde sâkin olup kâhîce hammâmlarda yatup meczûb-ı Hudâ bir ârif-i billah kimesne idi kim Orhân Gâzî asrından tâ Ebü'l-feth'e ermiş bir zât-ı şerîf idi. Bâlâda menâkıbı tahrîr olunduğundan gayrı niçe bin menâkıbı vardır. Hâlâ âsitânesi Osmâncık'da Koyun Baba Tekyesinden ziyâde binâ-yı azîm kıbâb-ı âlîler ile ârâste ve müte‘addid meydânlar ve matbah u kilâr ve dervişân hücreleriyle pîrâste olmuş, her şeb iki yüz ve üç yüz âdem konup göçer mihmân-sarây-ı Bektâşiyân'dır. İki yüzden mütecâviz pâ-bürehne ve ser-bürehne erbâb-ı ma‘ârifden dervîşân-ı dilrîşânları âyende vü revende müsâfirîne hizmet ederler. Ve Azîz hazretlerinin kubbe-i pür-envârına girüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. Kubbe-i münevveresinde müşk-i amber-i hâm râyihasından âdemin dimâğı mu‘attar olur. Kabr-i şerîfi sandûkasının cânib-i erba‘asında ol kadar musanna‘ çerâğ ve şem‘dân ve kanâdîl ve buhûrdan ve gülâbdânlar var kim bunda olan tuhef ve zî-kıymet âvânîler İmâm-ı Mûsâ Rızâ'da yokdur. Hırka ve seccâde ve alem ve tabl u kudüm ve zil ve zerdeste ve tâc-ı Bozdoğanîsi ve sapan-ı Dâvûdî'si ve pâleheng-i Mûsavî'si hâlâ cihâz-ı fakr-ı fukarâlardır kim dollâblar içre mahfûzdur. Ve niçe bin seyyâhân-ı berr [u] bihârın niçe keşkül ve zerdeste ve pâlehengleri nişân içün maslûbdur. Ve bu hakîr muhibb-i Âl-i Aba olmağıla *"el-fakru fahrî"* [131] hadîsine imtisâlen

küstâhâne cümle fukarâların izniyle azîz Pir Dede Sultân'ın bozdoğanî (---) tereklü keçe külâh tâcını tekbîr ile tekye-nişîn Memi Dede Cân başımıza koyup cümle dervîşân gülbâng-ı Muhammedî çeküp hakîre hayr du‘â etdiler. Ve âsitânesi serâpâ kârgîr, binâ-yı azîm, rasâs-ı hâss-ı nîlgün ile mestûr âsitâne-i kübrâdır. *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Andan **ziyâretgâh-ı eş-Şeyh Abdürrahîm b. Emîr Merzifonî:** Bursa'da Zeyneddîn Hâfî hazretlerinden telemmüz eyleyüp fünûn-ı şettâya vâsıl olup, *"Vesâyâ-yı Kudsiyye"* nâm kitâb bunların te’lifidir, ve niçe kütüb-i mu‘tebere te’lîfâtları vardır. Bu şehr-i Merzifon'da Sultân Mehemmed-i Evvel'in câmi‘i evkâfından cihet-i ma‘îşetleriyçün beher yevm sekizer akçacık ve bir kifâf-ı nefs içün alîk kabûl edüp ala’ık-ı dünyâdan kat‘-ı alâka ile Merzifon'da sâkin olup hâlâ dâr-ı karârları Merzifon'da ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. *Kuddise sırruhu'l-aziz* hazretlerinin pâkîze eş‘âr-ı belîğleri vardır. *"Rûmî"* tahallus eder. İlm-i tasavvufda gavvâs-ı ledün olmağıla cümle eş‘ârı sûfiyâne tasavvuf etmişlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehr içre on gün meks edüp seyr [u] temâşâ ederken mukaddemâ bâlâdâ Körköy nâm mahalde gelen Murâd Haseki ve Çavruzcu Çavuş'u dörd gün haps edüp Sâlih Paşa karındaşı Murtaza Paşa'ya ulak Sâlih'i gönderüp "Gâfil me-bâş, başın gider" deyü mektûblar göndermişdi. Hikmet-i Hudâ *"el-Abdü yüdebbiru vallahu yukaddir"* [132] tatar Sâlih dörd gün mukaddem gidüp Nusaybin nâm şehr-i harâbe vardıkda bir gice at üzre sar‘a dutup depesi üzre menzil-i hânda ser-nigûn olup mebhût olup meyyit-i müteharrik-misâl yatar. Beri tarafda paşanın dörd gün sonra gönderdiği Murâd Haseki, Murtazâ Paşa'ya yetişüp "Sa‘âdetli Pâdişâh, sultânımı kapudan paşa eyledi. Müjde bizimdir" deyü birer semmûr kürk ve birer kîse harc-ı râh sikke-i hasene verüp râh-ı Bağdâd'dan avdet edüp Diyârbekir'de Bezikîoğlu hânesinde Murtazâ Paşa meks etdüğü mahalde Murâd Haseki ve Çavruzcu Çavuş "emr pâdişâhın" deyüp Murtazâ Paşa'nın başına kapucularla üşüp kellesin teninden cüdâ edüp onuncu günde ânî gördük, şehr-i Merzifon'a Murâd Haseki ve Mülakkab Çavuş mahkemeye gelüp Murtazâ Paşa ile Çaylak Kapucıbaşı'nın baş kutular ile mahkemede emânet koyup paşaya geldiklerinde, ne kâdirler paşanın yanına bî-haber varmağa, paşanın cümle iç gılmân-ı hâssalara haberdâr olup hançer belde ve kabza elde âmâde olup Haseki ve Çavuş berk-i hazân-misâl dir dir ditreyüp kapunun eşiğin bûs edüp saff-ı na‘lde ayak üzre karâr etdiklerinde paşa eydür: "Bre kâfirler! Ol mazlûm Murtazâ Paşa'yı niçe katl etdiniz. Ben hod sizin cemî‘î esbâblarınızı ve eğer ve teğeltilerinizi aramış idim. Sizde *[348a]* kapudanlıkdan gayrı hatt-ı şerîf görmedim. O, merhûmun katli hattın kande hıfz etmişdiniz. Allah'ı severseniz doğru söylen" deyü yemîn verdikde hemân Murâd Haseki "Vallahi devletli Vezîr! Biz emir kuluyuz, fermân pâdişâhındır. Beyt:

Hükm-i Sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan

mazmûnu üzre ülü'l-emre itâ‘at edüp her ne fermân-ı şehriyârî sâdır olursa anı işleriz. Lâkin sultânımın havfinden bir hatt-ı şerîf ve emr-i şerîfleri der-i devletde kurşum zarf içine koyup matra içre hıfz edüp üstüne su koyup eğer kaşında asmışdık. Anınçün bulamadınız ve bizleri dörd gün haps edüp ileri, Murtazâ Paşa'yı âgâh etmekiçün ulak göndermişdiniz. Hikmet-i Hudâ ulağınız Nusaybin şehrinde sar‘a dutup kaldı. Bizler anı geçüp Murtazâ Paşa'ya yetişüp gerü avdet etdirüp Diyârbekir'de Bezikîoğlu evinde matra içinden hatt-ı şerîfleri çıkarup katl etdük. İşte başı mahkemededir, fermân senindir. Ammâ devletli vezîr çok ihsânını gördüm. Sen de yakın zamânda gâfil olma. Başına bir tedârik gör, *ve's-selâm"* deyüp zemîn bûs etdiler. Paşa, Murâd Haseki'nin hak

cevâbından hazz edüp bir kîse guruş verüp "Alın merhûmun başını, başınızla elimden halâs olun, yıkılup gidin. Allah belânız versin. Şûm bedbaht mel‘ûnlar" deyü bunları reddidüp "Ay, vay Murtazâ Paşa, ay vay" deyü bükâ-âlûd oldu. Ammâ kendi hâline bükâ ederdi. Hemân ol gün etrâf vilâyetlere ağavâtların gönderüp sekbân ve sarıca askeri cem‘ etmeğe mâllar bezl etmeğe başlayup çâşnigîrbaşıyı Varvar Alî Paşa'ya muhabbetnâmelerle gönderdi. Hakîri Köprü şehrinde Köprülü Mehemmed Paşa'ya ve Hacı Yûsuf Ağa'ya gönderdi. Ol asırda Abaza Hasan Ağa Azaz ve Kilis ağası olmağıla Kilis'de idi, mektûb-ı muhabbet-üslûblar alup,

Şehr-i Merzifon'dan Köprü şehrine gitdiğimiz beyân [ider]

Bin elli sekiz Muharrem'inin onuncu günü yevm-i aşûrâda Merzifon'dan cânib-i şimâle Deşan dağın aşup Beğören (?) köyün geçüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Koca: Yine Kocakaya nâmıyla meşhûrdur bir püşte-i bülendin üstünde gerçi küçük kal‘adır ammâ Karahisâr-ı Şarkî'den sarp hisâr-ı üstüvârdır. Burc [u] bârûları cümle yed-i kudret ile mebnîdir. Ve yekpâre yerli kayadandır, kâr-ı benî Âdem değildir. Kal‘aya urûc etmeğe bir râhı ve bir bâbı vardır. Gayrı yerden çıkılmak muhaldir. Ebrâcları ve dendân-ı bedenleri nâdirdir. Cümle kesme kayalardır. Niçe kerre Karayazıcı ve Sa‘îd Arab ve Kalenderoğlu nâmân celâlîler muhâsara edüp bir tarafdan zafer etmeğe kâdir olmayup hâ’ib ve hâsir gitmişlerdir. Ammâ sene 476 târîhinde Âl--i Dânişmendî'den Melîk Gâzî, Rûm keferesi destinden dest-i kahr ile feth edüp ba‘dehû Yıldırım Hân destine girmişdir. Lâkin bânisi ma‘lûmum değildir. Hâlâ (---) hâkinde Köprü kazâsı nevâhîlerindendir. Derûn-ı kal‘ada iki yüz mikdârı neferât hâneleri ve dizdârı ve yüz elli neferâtları vardır. Bir câmi‘i ve su sarnıçları ve gılâl anbârları ve yedi sekiz aded hûrde topları ve kifâyet mikdârı cebehânesi dahi vardır. Ammâ hammâmı ve hânları ve bezzâzistânı ve sâ’ir imâretleri yokdur. Lâkin bir kaç dükkânları vardır. Cümle halkı çam ağacından boduç ta‘bîr ederler, lisân-ı Türkî'de emzikli bardaklara boduç derler, anı yaparlar. Ve çöğür ve tanbûr ve tanbûra ve ravza ve karadüzen ve şarkî ve yonkâr nâm sâzları yapup kâr edüp ehl-i hevâ, ehl-i saz çoğu bî-namâz Etrâk halkıdır. Andan kalkup cânib-i şimâle ma‘mûr kurâları Deşan dağı eteğinden geçüp (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı belde-i kadîm ve cisr-i azîm ya‘nî şehr-i ma‘mûr, kal‘a-i Köprü-yi pür-nûr

Hacı Yûsuf Ağa hânesinde mihmân olup Köprülü Mehemmed Paşa'ya ve sâ’ir a‘yâna mektûb-ı muhabbet-üslûblarımız verüp me’mûr olduğumuz bölükbaşılar cem‘ine mukayyed olup şehr içre "At ve don ve mâl u menâl isteyen, ata, dona ve silâhına kâdir olan yiğitler gelsin" deyü dellâller nidâ etdirüp şehri seyr [ü] temâşâsına başladık. Evvelâ bu şehr-i Köprü Deşan dağının dâmeninde bir dereli ve depeli yerde iki cânibinden nehirler cereyân eder. Bir mahalde şekl-i murabba‘ taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Bir nehrine Boğazköy suyu derler, şehrin dibinden cereyân eder. Ve bir nehri şehrden bir sâ‘at ba‘îd nehr-i Istavloz derler. Şehr-i Köprü bu iki nehrin ortasındadır. Bu nehirler taşdığı mahal, Köpr[ü] sahrâsın gark eder. Bu nehirler Deşan dağından gelüp nehr-i Istavloz'dan ağaç cisr-i azîmden ubûr olunduğiyçün şehr-i Köprü derler. Gâyet musanna‘ çam direklerden cisr-i garîbdir. Amâlika asrında bu şehre Şındır kal‘ası derlerdi. Lisân-ı Amâlika'da şınd yine köprüye derler. Cisri, Hazret-i Risâlet mütevellid oldukda münhedim olup sonra haşebden binâ etmişlerdir. Ba‘dehû bu cisrden ubûr eden iki nehir Köprü şehrinden aşağı cereyân ederek Çeltiklik nâm mahalde

nehr-i azîm Bafra'ya rîzân olur. Ve bu kal‘anın ibtidâ bânisi Amâlika meliklerinin binâsıdır. Andan Tarabefzûn tekürı destinden Âl-i Dânişmendî'den Melik Gâzî feth edüp andan sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân muhâsara ile Koca kal‘asın feth edüp bu Şindir kal‘ası, ya‘nî Köprü kal‘ası emân ile feth olup hâlâ Amasiyye hâki hükmünde nısfı ze‘âmetdir ve nısfı Tokat hâkimi subaşılığıdır. Cümle cürm [ü] cinâyeti ve salb [u] siyâseti anın tasarrufundadır ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Cümle nevâhîsi yüz kırk pâre bâğlı ve bâğçeli ve müte‘addid kurşumlu câmî‘ler ve hân ve hammâm ve imâret ve çârsû-yı bâzâr ile ârâste olmuş cümle kiremit örtülü üçer dörder bin hâneli kasabalardır. Cümleden Boğazköy üç bin *[348b]* hâneli kasabadır. Ve Bağcıköy ve şehrin kıblesinde Doryanköy ve Akdepeköy ve Akörenköy, Hasan Ağa'nındır, Avdanköyü, Hammâmcıoğlu'nundur. Bu zikr olunan yüz kırk pâre kurâlardan kadıya senevî yedi bin guruş hâsıl olur kazâ-yı âlîdir. Ve bir hâkimi, dahi şeyhülislâmı ve nakîbi ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir muhtesibi ve şehir nâ’ibi vardır. Ammâ iç il olmak ile kal‘a dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri yokdur. Lâkin Karayazıcı ve Sa‘îd Arab nâmân celâlîler bu şehrden hâsıl olup Eğre gazâsında münhedim olup firâr etdiklerinden celâlî olup bu şehri anlardan halâs içün taş kal‘aya muttasıl bir kat toprak kal‘a binâ edüp iki kal‘a olmuşdur. İki kal‘a cümle dörd kapudur. Ammâ cümle çârsû-yı bâzâr taşra varoşdadır. Ve bu şehr-i Köprü'nün enderûn [u] bîrûnunda cümle altı bin aded kiremitli tahtânî ve fevkânî aşağısı kârgîr binâ bâlâsı mişe tahta ile mebnîdir. Tahtanın için ve taşrasın keserle çendüp üzerine beyâz kireç sıvayup incü-misâl berk urur bir şehr-i müzeyyendir. Zemistân kânı olmağıla cümle hânelerinin bacaları beyâz minâre gibi serâmed ve külahlı ocağ-ı dûdkeşleri var kim bir diyârda eyle musanna‘ bahîrîler (?) ve bacalar yokdur. Şehre gâyet zîb u ziynet vermiş cümle kıp kırmızı kiremitler ile mestûr bir şehr-i ma‘mûr sarây-ı müzeyyenlerdir. Evvelâ Taş kal‘ada el-Hacı Yûsuf Ağa sarâyı kim Köprülü Mehemmed Paşa'nın (---) (---) sidir. Ve Köprülü Mehemmed Paşa sarâyı ve Mü’ezzinzâde sarâyı ve Küçük Mehemmed Ağa sarâyı ve Hasan Ağa sarâyı ve Kıbleli sarâyı ve Durak Çavuş sarâyı cümle yetmiş sarâydır. Lâkin ma‘lûmum olan bu hammâmlı sarâylardır.

Ve cümle yigirmi mahalle ve kırk mihrâbdır. Ve cümle on bir hutbedir. Evvela Taş kal‘ada Hacı Yûsuf Ağa Câmi‘i havz ve şâzirvânlı ve bir minâreli ve rasâs-ı hâs ile mestûr câmi‘-i cedîddir. Ve Eski Câmi‘ dahi kurşumludur. Ve Mahkeme Câmi‘i tahta minârelidir. Ve mahkeme çârsû içindedir.

..... (1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle yedi tekye-i dervîşândır. Şeyh-i Ekber tekyesi ve Kâdirî tekyesi ve Halvetî tekyesi (---) (---) (---) meşhûr tekyelerdir. Lâkin Mevlevîhâne tekyesi yokdur. Ammâ yine cümle halkı muhibb-i dervîşândır. Ve cümle on bir hândır. Hacı Yûsuf Ağa hânı ve Hacı İsâ hânı ve Mehemmed Çelebi hânı ve İmâret hânı, bunlar meşhûrdur. Ve cümle iki imâret-i dârü'l-it‘âmı vardır. Ve cümle beş medrese hücreleri var. Zîrâ ulemâ ve sulehâ ve meşâyihi ve tâlib-i ilmi gâyet çokdur. Ve cümle kırk sekiz mekteb-i sıbyânı var. Hacı Yûsuf Ağa'nın mektebi kurşumlu evkâf-ı azîmdir.

Ve cümle (---) hammâmdır. Cümleden Hacı Yûsuf Ağa hammâmının âb [u] hevâsı ve binâsı hûb hammâmdır. Ve toprak kal‘a kapusundan taşra Çifte hammâm, Ahmed Paşa'nındır, ve cümle

hammâmlardan rûşen binâdır. Ve Eski Câmi‘ kurbunda Eski hammâm dahi latîfdir. Girdiğim hammâmlar bunlardır.

Ve cümle bin aded dekâkînlerdir. Çâr-kûşe bir kârgîr binâ dörd kapulu metîn bezzâzistânı vardır. Hacı Yûsuf Ağa bu şehrin ihyâsına sebeb olup yetmiş aded hayrât [u] hasenât edüp bu bezzâzistân dahi anın hayrâtındandır. Kal‘a kapuları gibi tahta üzre demir kaplı kapulu bezzâzistândır. Ammâ bu şehrin debbâğhânesinden mükellef ve müzeyyen çârsû yokdur. Tabbağ bekârları meşhûrdur. Nehir kenarında olmağıla her gice kanâdiller ile dükkânların zeyn edüp çerâğân edüp elyeşti ve girdimân çıkarırlar. Ve boyacıları dahi gâyet çokdur.

Ve memdûhâtından bâğları ve bâğçeleri cihânı dutup hâlâ imâr olmadadır. Emrûdu ve engûrü ve pembe bezi ve pembe ipliği ve mâvi bezi ve beyâz ızârlı mahbûbesi gâyet hüsnâ ve mü’eddebelerdir. Ve bu Köprü şehrinin iskeleleri Karadeniz sâhilinde Bafra ve Sinop'dur. Beynehümâları birer konak yerdir. Ve bu Köprü şehrinin (---) tarafında beş sâ‘at karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i Erdoğan, ya‘nî sedd-i Türkistân: Evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kesme kayalı sun‘-ı Hudâ üzre sekiz yüz kademe kayadan kesme nerdübân ile urûc olunur. Benî Âdemden gayrı devâbât makûlesi urûc edemez. Mardin-misâl bir kal‘a-i kâr-ı Zü'l-celâl, hisâr-ı üstüvârdır. Yekpâre kaya üzredir. Kıbleye nâzır bir demir kapusu var. Kal‘anın zirve-i a‘lâsı eğrice kayadır, gören anı münhedim olur zann eder. Rûm keferesi elinden fâtih-i Niksâr Melik Gâzî feth edüp ba‘dehû Yıldırım Hân mâlik olmuşdur. Tevârîhde sedd-i Türkmân nâmıyla tahrîr olunan kal‘a-i serâmed budur. Hâlâ derûn-ı kal‘ada yüz elli mikdârı hâne ve bir câmi‘ ve su sarnıçları ve buğday anbârları ve Köprü halkının mahzenleri olup cümle zî-kıymet esbâb [u] âvânîleri bu kal‘ada ve Deşan dağı dibinde Koca kal‘asında mahfûzdur. Dizdârı ve kırk sekiz neferâtları bu hizmete me’mûrlardır. Kapusunun bir asma cisri vardır. Her gice ol cisri makaralar ile ref‘ edüp kal‘a celâlî ve harâmîden emîn olur. Ammâ çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur. Lâkin aşağıda Kızılırmak kenarında bâğları çokdur. Bu kal‘a dahi Köprülü kazâsı nâhiyesidir. Andan cânib-i garba 6 sâ‘atde,

Menzil-i Göl nâhiye: Zeytûn kazâsında ma‘mûr karyedir. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve bir kaç dükkânı vardır. Andan 6 sâ‘atde,

Karye-i Soruk: Zeytûn kazâsında gâyet ma‘mûr karyedir. Andan 6 sâ‘atde Kunduz yaylasın aşup,

Kazâ-yı kasaba-i Zeytûn: Amasiyye sancâğı hâkinde iki bin hâneli, câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve mekteb-i sıbyânlı ve çârsû-yı *[349a]* bâzârlı, a‘yân [u] eşrâfı firâvân kasaba-i âbâdândır. Ve bâğ u bâğçesine nihâyet olmayup uyûn-ı câriyeleri revândır. Sâhib-i hâne olup ni‘metleri mebzûl olan Abdâl Beğ ve Mehter Ahmed Ağa ve Süleymân Ağa, âyende vü revende müsâfirîne mihmândârlık ederler. Andan 6 sâ‘atde,

Kasaba-i Karğu: Kankırı subaşılığı hâkinde altı yüz hâneli bâğlı ve bâğçe[li], câmi‘ ve hânlı ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı kasabadır. Andan 6 sâ‘atde,

Şehr-i ma‘mûr Tosya: Bâlâda evsâfı mastûrdur. Bunda bir gün mihmân olup on bir yiğit pür-silâh levendât bulup yine Merzifon'a avdet edüp üçüncü günde,

Şehr-i Köprü'ye dâhil olup şehr içre bir gulgule ve velvele-i azîme râst geldik. Meğer Köprülü Mehemmed Paşa'ya Âsitâne tarafından Varvar Alî Paşa celâlî üzre gitmeğe fermân gelüp "Bu kışda kıyâmetde ma‘zûlen biz kande gidüp kan içinde kalalım" deyü cümle halk cavk cavk olup güft [u] gû ederler. Andan hakîr kalkup cânib-i kıbleye altı sâ‘atde,

Menzil-i Beğören köyü;: Deşan cebeli dibinde ma‘mûr karyedir. Mukaddemâ Köprü'ye giderken mihmân olmayup ubûr etmişdik. Ammâ latîf hevâdâr kend-i timardır. Andan kalkup (---) sâ‘atde tekrâr şehr-i Merzifon'a gelüp Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimize buluşup "iki yüz aded yiğit sarıcaları getirdim" dediğimizde safâsından raks edüp tiz iki bölükbaşıya hil‘atler ihsân eyleyüp serlerine birer Acem serbendi bend kılup bayrakların du‘â ve senâ ve gülbâng-ı Muhammedî ile açdırup hakîr bu iki bölükbaşıyı getirmeğile Evliyâ çerâğı Güzerli Bölükbaşı ve Habîb Bölükbaşı deyü nâm vermişlerdi. Bu iki bölükbaşılar dahi yigirmi iki aded bölükbaşılar zümresine ilhâk olup yigirmi altı bayrak olup her bayrakda yüzer yiğit olmayınca bayrak açmak ayb idi, on iki gün Merzifon'da meks olunmuşdu. On üç gün dahi hakîr Köprü şehri nevâhîlerinde asker cem‘ etmişdim. Mâh-ı Muharrem'in yigirmi yedinci gün tuğ kalkup 6 sâ‘atde,

Menzil-i Murtazâ Paşa çiftliği: Tabanıyassı Mehemmed Paşa silâhdârı Dilâver Ağa hükmünde idi. Merzifon sahrâsına vâkı‘ olmuş bir mahsûldâr çiftlikdir. Bunda ol gice karlar yağup dipi ve boranlar olup cümle asker el ayak dutmadan kalup vâveylâya düşdüler. Niçe bin âlâm-ı şedâ’id çekerek (---) sâ‘atde,

Menzil-i Kulak Hacı köyü;: Bir vîrân hânlı ve bir câmi‘li ve iki yüz hâneli köydür. Cümle asker cân atup herkes birer cây-ı menâsa girdiler. Ammâ cümle ahâlîsi firâr edüp köyde bir bâng verir horos ve dücâc kalmamış. Ol gice cümle atlar ve sâ’ir hayvânâtlar cû‘dan helâk mertebesine varmışken,

{Der-beyân-ı şitâ-yı âlâm-ı şedâ’id-i Direklibel}: Hikmet-i Hudâ bi-emri Hudâ bir dipi ve boran dahi kopdu kim tâ sabâha dek beş karış kar yağdı. Ba‘de'l-fecr borular çalınup "göç"dür deyü haber olunca herkes boruzânlara cereb-i (?) şîrinler çalup ale's-sabâh olunca cümle yiğitlere eğer Hazînedâr Alî Ağa ve Kethüdâ Boşnak Alî Kethüdâ va‘de-i kerîmeler eyleyüp ne hâl ise cümle bâr [u] bengâhları devvâbâtlara tahmîl eyleyüp hâh-nâ-hâh bâr-ı belâ-yı azîmler ile dipi ve boran ve şebe çekerek Direklibel nâm mahalle geldikde hevâya yine bir gûne teğayyür-i tâm gelüp bir mertebe şitâ-yı elîm ve bir selc-i azîm nâzil oldu kim cümle halk *el-azametullah* deyü cân-ı {azîzlerinden} bîzâr olup âlem-i hayretde kalup bir serd-i rîh-ı ıanâ ve bir sarsar-ı bâd-ı fenâ zâhir oldu kim nüzûl eden berf-i nâre ne devâb, ne ünâs, belki hannâs u sevvâs bile tahammül edemeyüp ne karara ârâmgâh ve ne yol belli ve ne bedraka-i râh ve ne şa‘îr ü ne giyâh, ancak zâhirde müşâhede olunan halk hayâtda zann olunurdu, ammâ cümlesi meyyit-i müteharrîk idi. Direklibel nâm mahallin beli ve deşt [u] kûhu berf-i İlâh ile memlû idi. Paşa niçe cür’et sâhibi yiğitlere ve niçe ehl-i beled kulağuzlara ihsân [u] in‘âmlar edüp ayaklarına at kılından ve kazıldan örülmüş paçılalar giyüp kar üzre yol aramağa gitdiler. Vasf-ı pâçile oldur kim: Kürdistân'da ve Acem diyârında kar çok yağsa kalbur gibi bir çemberdir, içini at kılı kazılıyla pâbuç gibi örüp ol çemberi ayaklarına giyüp kar üzre yürürler. Şâhidî hazretleri

Didiler pâ-çille ol bir çembere

dediği beytde pâ-çille oldur, böyle pây-çilleler ile vesileler Direklibelin beri zîrlerine vardıkda kara gark olup ne pâçıla ve dest ve ne pâ, nâm [u] nişânları güm olup asker mâbeyninde bir güft [u] gû olup cümle develer ve katârlar ve bu kadar hazâ'în-i mehârlar zîr [ü] zeber ve berf ü heber olup kimi âh ve kimi vâh deyüp atdan ve cândan bîzâr olmak sadedinde olup feryâd [u] figânları eflâke irüp herkese bir telâş el verüp feryâd [u] figâna rehâ buldurdular. Âhir-i kâr ibtidâ sekbân-ı Bânyân, Sarıca-i kaltabân ve tatar askeri bayrakları firâr edüp her biri bir cânibe târmâr oldular. *[349b]* Âhirü'l-emr Direklibeli ubûr edemeyüp bâki kalan askeriyle paşa ağırlığıyla hezârân renc-i anâ ve âlâm-ı şedâ'id çekerek (---) sâ'atde

Evsâf-ı me'âdin-i sîm, hevâsı bâd-ı nesîm kal'a-i Gümüş şehrine dâhil olup şâtırların gümüş kuşakları ve gümüş tasların, Gümüş şehrinde pişirüp yedik. Üç gün anda meks edüp hamd-i Hudâ sehl selc ü melc ârâm edüp hayât-ı câvidân bulduk. Ammâ her kim ki âteş başına oturdu ayneynlerine tezzâb-vâr Gümüş şehrinde gümüş suyu inüp nâ-bînâ oldu. Kim ki evlere girmeyüp sutûhlar ve hayât ve dâm u bâm altında meks edüp âteşe bakmadı, bî-basarlıkdan halâs olup sâhib-nazar oldu. Ammâ bu şehr içre on yedi âdemin dest [ü] pâları ol şiddet-i şitâdan üşüyüp erre-i Zekeriyyâ-yı belâ ile kat' olup kaynar katrana sokulup feryâd [u] figânları evce peyveste olup anda kalup bu Gümüş halkı cümlemize Hızır Nebî gibi yetişüp, mihmândarlık etdiler. Cenâb-ı Bârî ol şehr halkının izzet [u] şevketin ve vakârların ziyâd-ber-ziyâd edüp gümüşleri gibi sa'âdet-i dâreynde yüzleri ak ola.

Der-sitâyiş-i şehr-i Gümüş: Zamân-ı kadîmde kayasıralar binâsıdır. Lâkin Âl-i Dânişmendiyye'den Melik Gâzî fethidir. Andan sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân Amasiyye fethine giderken ahâlî-i Gümüş sîm-âvân hedâyâlarıyla kal'a miftahların Yıldırım Hân'a pîş-keş çekdiler. Anınçün hâlâ Gümüş şehri ahâlîsi cemî'î tekâlîf-i örfiyyeden mu'âf [u] müsellem olup gümüşhâne hizmetine me'mûrlardır. Amasiyye sancağı hâkinde mefrûzu'l-kalem ve maktû'u'l-kadem (---) yük akçe iltizâm emânet-i azîmdir. Beher sene iltizâmiyçün der-i devlet-masîre yetmiş kantâr sîm-i hâlis ve bin çift gümüşî at çulu ve tobrası verüp muhâsebesine mahsûb olur. Devlet-i Âl-i Osmân'da cümle yetmiş aded gümüş ma'deni vardır. Ammâ bunun sîm-i hâlisi gibi rub'-ı meskûnda yokdur. Bir zeber-dest âdem gümüşin elinde ovsa hamîr gibi ezilir. Su gümüşden nerm-râmdır. Kuyumcular bu sîm-i hâlisin yüz dirhemine on dirhem mizbâr nühâss-ı hâs ilkâ edüp yine gümüşü âteşden beyâz süd gibi çıkup tamga-yı sultânîye gelir. Tâ bu mertebe hâlisü'l-ayâr sirebresi vardır. Zîr-i zemînde yedi tamardır. Bi-emri Hudâ günden güne kalın damarlar çıkmadadır.

Bu şehrin cümle halkı evlâd [u] ıyâlleriyle bu Gümüşhâne'ye hizmet ederler. Hâlâ hâkimleri Gümüşhâne emînidir. Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe şerîf kadıdır. Senevî yedi kîse mahsûlü olur. Zulümden şehri harâbe oluyor. Kal'ası dahi câ-be-câ münhedim oluyor. Bir mürtefi' püşte-i âlî üzre şekl-i murabba' seng-binâ bir kal'a-i harâbdır. İçinde velâ hâne velâ lâne velâ âşiyâne velâ mihmânhâne yokdur. İç il olmağıla dizdârı ve neferâtı yokdur. Ammâ sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Şehri cümle tahta örtülü bin aded hâne-i tahtânî ve fevkânîlerdir.

Cümle on bir mihrâbdır. Çârsû içinde (---) câmi'i, cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. Mazanne-i kirâme bir imâm-ı hümâmı var, lâkin müferrah câmi'leri yokdur. Müfîd ü muhtasar bir büleydedir. Gerçi dârü'ş-şifâsı yokdur ammâ hevâsının letâfeti halkına dârü'ş-şifâ olmuşdur. Bir hammâmı ve bir hânı ve bir

tekyesi ve üç mekteb-i sıbyânı var.

Ve memdûhâtından sîm-i hâlisi ve at çulu ve tobrası bir diyârda yokdur. İslâmbol a‘yânına cümle bundan at çulları gitdiğinden mâ‘adâ Istabl-ı pâdişâhîye beher sene niçe bin at çulu gidüp gümüşhâne emîninin iltizâmına geçer ve bâğlarında lezîz ve (---) engür-i hoşhorı olur. Câbecâ sîm-endâm gümüş güzeli şehr içinde zîr [u] bâlâ yığın yığın gömistân gümüş me‘âdinleri hâki, püşte püşte yığılmışdır.

Bu şehrde şiddet-i şitâdan üç gün meks edüp âhir cânib-i cenûba 5 sâ‘atde kar tûfân çekerek,

Menzil-i Dankaza köyü: Amasiyye hâkinde gümüş kazâsıdır. Yüz hâneli ma‘mûr karyedir. Bunda Köse Şa‘bân Paşa Çiftliği kurbunda **ziyâret-i Bardaklı Baba** ve dahi **Akça Baba Sultân**; iki er bir yerde medfûnlardır. Lâkin ol kadar müzeyyen kıbâbları yokdur. Ammâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Bardakçı Baba, kifâf-ı nefs içün toprak bardak ve çanak işlemek ile hâlâ bu karyede memdûh bardak ve çanak işlenir.

{Der-beyân-ı meşakkat-i râh-ı zemistân ve tetimme-i ziyâret-i menâkıb-ı Bardaklı}

Anda müşâvere edüp Kırkdilim nâm kûh-ı bülend tarafına müteveccih oldukda kara kar üzre kara kar yağup azîm meşakkatler çekerek ol dipi ve boran içre gidüp ısıcak Etrâk hânelerinde ibâdullaha zulm [ü] ta‘addî ederek lokmacılık edüp âteş başında huzur etmeğe mu‘tâd edinmiş asker Kırkdilim dağın aşmada dilleri kırk elli dilim olup mezkûr beli aşmağa belleri bükülüp şiddet-i şitâdan elleri ve ayakları dökülüp niçesi gerüye Dankazâ kazâsına uğrayup anda kazâ-yı âsumânîde kaldılar. Hemân paşa kethüdâsı Alî Ağa, eli ayağı dutar şehbâz yiğitlere bezl-i ihsân edüp niçe kilim ve keçeleri pâre pâre edüp deve ve katâr-ı katır ayaklarına keçeleri bağlayup azâb-ı elîm çekerek katarları kar üzre çeküp cümle hayvânâtlar boş Kırkdilim dağın aşdılar. Ammâ cemî‘î bâr-ı sakîlli cebehâne ve kilâr ve matbah âvânî makûlesi ve cebehâne sandıkları ve hazîne sanâdıkları kar üzre kaldı. Yine paşa kethüdâsı bahşişler in‘âm-ı *[350a]* âm edüp cemî‘î ızârları ve bâr-ı sakîlleri kar buz üzre sürüyüp belin başına çıkarup andan yokuş aşağı cümle ızârları yuvarlayup ol leyle-i mübârekde bir ormanlı dere içre kalup bir cânibe gitmeğe iktidâr olmayup yetmiş âdemin dest [u] pâları donup gerü Dankaza'ya döndüler. Niçe devâbât sovukdan öldüler. Dankaza'da niçe âdemlerin dest [u] pâları ezze-i belâ ile kat‘ olunup kimi halâs ve kimi merhûm oldu. Ale's-sabâh yine mezkûr Kırkdilim deresinden kalkup kâh meşakkat-i râh, kâh-be-kâh belâ-yı siyâh çekerek ismi hâtırdan dûr etmiş bir karyeye sekiz sâ‘atde kar, dipi ve boran ve şiddet-i şitâ çekerek ismi nâ-ma‘lûm köye gelüp gerçi asker cân havliyle hânelere leb-ber-leb oldular. Ammâ âdem âdemî-zâtdan deyyâr-ı ber-dârda benî Âdem kalmayup bizim askerin sît u sadâsından cümle ehl [ü] iyâlleriyle karârı firâre tebdîl deyyâr-ı ferd-i merdden bir zen ü merd kalmamış. Ol gice anda cümle devâbât ve insânât cû‘dan helâk mertebesine varmışken nısfu’l-leylde bi-emr-i Hudâ bir dipi ve boran ve bir berf-i âsumân yağdı kim tâ sabâha dek beş arşın selc-i rahmet nâzil olup ba‘de’l-fecr borular çalınup "göçdür" deyü haber şâyi‘ olunca cümle karakullukçuların ser-i kârda olanları ve sârbân ve ser-neferleri ve harbende ve çadır mehterleri ve çâşnigîr ve çalıcı mehterleri paşa kapusuna cem‘ olup "Cümlemizi kırsalar bizim kalkmağa dermânımız yokdur". "Bire, size onar guruş ihsân idelim" dediler. Anlar dahi "Evvel cân, sonra cihân" dediler. Paşa eyitdi "Bre oğullar, oturak etmek mümkün ammâ bu cây-ı bî-amânda me’kûlât [ü] meşrûbâtdan bir dâne-i hardal ve gendüm ve şa’îr yok. Bunda oturak etmek ne mümkündür" deyü niçe güft [u] gû oldu. Âhir cümle karakullukçular paşadan on beş kîse bahşîş

almayınca cümle sekbân ve sarıcalar bile hareket etmediler. Ba‘dehû at eğerleyüp yüke yapışmağa başladılar. Ammâ savruntu ve karıntı ve dipi ve şebe, çığ u kîğ ol mertebe savruntu ve karıntı etdi kim atlar raks-ı Mevlevî, develer semâ‘-ı levlevî ederdi. Katırlar ve pupa yatırlar cândan bîzâr olup kıç atarak niçe bî-dermânlar ellerin koyunlarına sokarak feryâd ederlerdi. Bu hâl üzre giderken hamd-i Hudâ bir ormanlı hıyâbân içre gidüp kar yağmadan biraz ârâm edüp göz göz görüp yine şiddet-i şitâ çekerek 5 sâ‘atde,

Menzil-i Büyük Bardakçıköy: Gümüş kazâsında yüz evli müselmânlardır. Bunda dahi bardak yaparlar. Ve bir ziyâret-i azîm vardır. Andan yine cânib-i kıbleye 4 sâ‘at kar ve tûfân çekerek bir alçacık dağı aşup,

Menzil-i karye-i Kırkdilim: Çorum sancağı hâkinde iki yüz hâneli müselmânlardır. Bu karye-i mübârekde sehl hevâ küşâde olup cümle asâkir-i İslâm ve cemî‘î hayvânâtlar huzûr edüp ertesi (---) sâ‘at küşâde hevâda gidüp ve ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı Rûm, kal‘a-i Cürüm ya‘nî dâr-ı marîz-i çorum

Kavm-i İslâm binâsıdır, ammâ Allahu a‘lem Selçûkiyân'dan Kılıç Arslan Şâh binâsıdır. Âb [u] hevâsı latîf olduğundan Kılıç Arslan oğlu Ya‘kûb Mirza'yı ve niçe yüz hasta çorluları bu şehre gönderüp ifâkat bulduklarından Çorum nâmıyla müsemmâ bir şehr-i ma‘mûrdur. Ammâ a‘yân-ı ulemâ-yı vilâyet hüsn-i tevcîh edüp *"Cûr-ı Rûm"*dan galat "Çorum" derler deyü hüsn-i ta‘bîr ederler. Âl-i Dânişmendiyye destine girmişdir. Anlardan sene (---) târîhinde Yıldırım Hân istîlâ eylemişdir. Sivas eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnı 300.000, ze‘âmet 19 ve timar 310 ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüz elli akçe kazâdır. Ve (---) nâhiyedir. Senevî kazâsından beş kîse hâsıl olur. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve kal‘a dizdârı ve neferâtları ve kapan emîni ve muhtesibi ve şehir nâ’ibi ve şehir subaşısı vardır. Ve sipâh kethüdâyeri beğine mu‘âdil kerr u fer sâhibi hâkimdir. Ve kapukulu serdârı dahi müte‘azzım âdemler olur. Zîrâ bu Çorum sancâğında askerî tâ’ifesi gâyet çokdur ve eşkıyâ ve zorba yeridir. Hattâ bizim paşayı bu şehre kondurmak istemediler. Mâbeyne muslihîn girüp mahkeme-i şer‘de yâfteler verüp cümle şehr hânelerinde üç gün meks etmek fermân olundu. Bu şehr cümle kırk iki mahalle ve kırk iki mihrâbdır. Ve cümle dörd bin üç yüz bâğlı ve bâğçeli kiremitli ve hâk-i amber-i pâk ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Ve cümle tokuz hutbedir. Cümleden ma‘mûr selâtîn-i selef **Sultân Murâd Câmi‘i**, kurşum kubbeli câmi‘-i rûşendir. Lâkin bir minârelidir. Anı dahi yıldırım urup münhedim etmişdir. {Ammâ **Sultân Alâeddîn Câmi‘i**n Süleymân Hân ta‘mîr etmişdir. Be-dest-i Mi‘mâr Sinân Ağa} Ammâ bu câmi‘ çârsû içinde vâkı‘ olmağıla cemâ‘ati çokdur. Ve **Tahılbâzârı Câmi‘i** ve **Beğ Câmi‘i** ve **Defterdâr Câmi‘i** ve **Medrese Câmi‘i** ve **Ağa Câmi‘i**. Ammâ Murâd Hân Câmi‘i'nden mükellef kurşumlu câmi‘ yokdur. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Yeni hammâm gâyet latîfdir. ***[350b]*** (---) (---) (---) câmi‘ine

..... (1 satır boş) .....

Tokat'da Alî Paşa hammâmına vakfdır ve yine Alî Paşa hayrâtıdır. Ve Ulama Paşa hammâmı ve Beğler Çelebi hammâmı ve kırk hammâm dahi sarâylarda vardır.

Ve cümle dârü't-tedrisi yedi mahaldedir. Ammâ Murâd Hân Gâzî medresesi ma‘mûrdur. Ve on bir mekteb-i tıflânı var.

Ve cümle yedi hânı var ve on sekiz yerde âb-ı hayat-ı çeşme-i cân-perveri vardır, bir konak yerden Süleymân Hân getirüp şehre sebîl edüp şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ervâhların şâd eylemişdir. Ve cümle üç aded tekye-i dervîşânı vardır. Ammâ dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi yokdur. Lâkin yine her câmi‘de cemî‘î ilm-i hadîs ve ilm-i tecvîd şeyhleri vardır. Ve cümle üç yüz dükkândır. Her esnâfı mevcûddur. Gerçi Türkistân şehirlerindendir ammâ yine erbâb-ı ma‘ârifi ve nükte-şinâs çelebileri ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihi ve kuzâtı ve yârândan ehl-i dil, garîbü'd-diyâr âdemleri ve salâh-ı hâl ile ma‘rûf mü’min ve muvahhid kimesneleri ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûları ahmerü'l-vech, orta boylu cesîm âdemlerdir. Ve mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Halkı ekseriyyâ çukalar giyüp reftâr ederler. Zenâneleri beyâz-ı ızâr bürünürler. Ve bâğları ve bâğçeleri çokdur, ammâ şitası da meşhûrdur. Zîrâ iklîm-i râbi‘in vasatında vâkı‘ olmağıla tûl-ı nehârî (---) sâ‘at (---) derece ve (---) dakikadır. Ammâ kal‘ası şehr kıblesi tarafında celâlî ve cemâlî haşarâtından emîn olmak içün çâr-kûşe seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Bir demir kapusu var. Dizdârı ve neferâtları vardır. Ve müstevfâ cebehânesi ve birkaç hânesi ve anbârları vardır. Allahu a‘lem ehl-i İslâm binâsıdır. Zîrâ kefere binâsından bir âsârı yokdur.

Bu şehre dâhil olduğum gün Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Berberbaşılıkdan çıkma kapucubaşı, kırk kapucusuyla "Diyârbekir eyâletin getirdim" deyü çav çaldırup paşaya girem zann edüp mümkün olmadı. Cümle kapu halkı sekbân ve sarıca ve deli ve gönüllü ve üç yüz iç gılmânı hâzır-baş olup "kapucubaşı gelsin" deyince kırk kapucusuyla gelüp berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp içeri girince cümle levendât paşayı ortaya alup pür-silâh durdular. Hemân Paşa "Safâ geldiniz! Ne hizmete geldiniz", "Sultanım, Diyârbekir'e giderim" dedi. Paşa eyitdi "Ya bize Diyârbekir eyâletin getirmişsin, kani emirler", "İşte emr pâdişâhındır" deyü kırk kapucu ile paşa üzerine hücûm edince paşa yerinden pertâb etmezden evvel zeber-dest iç ağaları cümle kapucuları ve kapucubaşıyı kıskıvrak bağlayup hemân paşa "İskemle ve falaka-deyenek" deyüp sekbân, sarıca cellâdları meydân-ı muhabbete girüp on-ı orada, kapucubaşıya burada, kimisi der "vasvarada" kimisi der "Sultânım durma Varvara'da deh, durma burada" deyüp feryâd [u] figâna başladılar. Cümle vilâyet a‘yânları zemîn bûs edüp "Sultânım! Bunlar emir kullarıdır. Bu size nasîhat olduğuna şükrânedir. Bunları afv edin. Irz-ı pâdişâhî var, cümlesin âzâd edin" deyü ricâ etdiler. Mercâları hayyiz-i kabûlde vakı‘ olup cümlesin âzâd etdiler. Ammâ cümlesin deyenek altında katl etse gerek idi. Bunlar şehr kadısına varup Mîr-i livâ Alî Beği mahkemeye da‘vet edüp nefîr-i âm emirleri ve hatt-ı şerîflerin çıkarup "guluvv-i âm ile cümle askerin şehr içre çevirelim" derler. Cümle şehir a‘yânı "Vallahi, bu iş bu şehirde olamaz. Anlar câna başa kalmış on bin âteş kılıç âdemlerdir. Biz anlara el kaldırırsak cümle şehri âteşe verüp mâl [u] menâlimiz alan u talan, evlâd [u] ıyâlimiz nâlân u giryân olup bu şiddet-i şitâda kande gidelim. Anlar böyle ısyân edüp dosdoğru Varvar'a gidecekleri muhakkakdır" deyü Kapucubaşıya bu gûne şâfî cevâblar verince tarfetü'l-ayn içre bu haber-i meserreti şehrliden biri paşaya getirüp paşa herîfe ihsânlar etdi. Paşa, kapucular bölükbaşısın mahkemeye gönderüp "Tiz kapucubaşı bu ânda atlanup geldiği izine gitsin. Yohsa yüzünü tulum yüzüp geldiği yire gönderirim" deyü mahkemeye bölükbaşılar ta‘yîn eyleyüp cümlesin şehrden sürdüler. Ertesi gün bu ahvâl-i pür-melâli yazup Varvar Alî Paşa'ya Aliş tatar ile gönderdi. Andan cümle ehl-i belede ihsân [u] in‘âmlar edüp müşâvere etdiler. A‘yân-ı vilâyet gördüler kim bir vezîr-i âlîşân ve bir halûk u halîm ve selîm

ve zî-şân, ehl-i şehr dediler kim "Sultânım! Gâfil me-bâş, sakının İslâmbol tarafına gitmen. Varvar Alî Paşa'yı kollayarak mâbeyniniz bir konak ve iki konak olsun. Şimdi sa‘âdetle gerü dönüp lokmacılık ederek Tokat ve Kazova ve Turhal ovası ganîmet yerlerdir. Anda deverân ve seyerân ederek geşt [ü] güzâr etdün. İnşâallah günden güne cemerâtlar da gelüp hevânın şiddet-i şitâsı def‘ olup bu gûne hareket buyurun" deyüp bu re‘y [u] tedbîri vech-i ahsen görüp,

{Ziyâretgâh-ı Çorum: Şehir kurbunda Şeyh Ulvân Çelebi ibn Âşık Paşa: Orhân Gâzî meşâyihlerindendir. Bî-hisâb te’lîfâtları vardır}.

Çorum'dan Tokat câniblerine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

[351a] Hulâsa-i kelâm bu fezâda on gün lokmacılık edüp Varvar Paşa'dan tatar gelüp "Benim oğlum! Gâfil olma sakın dahi asker cem‘ eyle. Hemân nevrûz-ı sultânî olup hevâ küşâde olunca Âsitâne'ye azîmet edüp cenâb-ı şerîfiniz ile yine haberleşüp müşerref oluruz" demiş. Paşa dahi Engürü câniblerine revâne olmağa atf-ı inâne bezl-i ihtimâm-ı tâm edüp on birinci günde yine Çorum sahrâsında,

Menzil-i tekye-i Seydim Sultân: Bir âsitâne-i azîmdir. Cümle pâ-bürehne ve ser-bürehne âşıkân-ı sâdıkânları tarîk-ı Bektâşiyândır. Paşa cümle iç ağaları ve karakullukçularıyla bu tekyegâha konup ziyâfet-i azîmler etdiler kim ta‘bîr olunmaz. Andan,

Menzil-i karye-i Karakeçili: Bu dahi Çorum sancağı hâkinde iki yüz hâneli Etrâk köyüdür. Kızılırmağ'a bir sâ‘at karîbdir. Bu köyde ol gice yine azîm karlar ve dipi ve boranlar olup sekbân ve sarıca haşerâtları cümle ehl [ü] ıyâlleri hânelerinden çıkarup beşikleri ma‘sûmlarıyla kar üzre bırağup kuyuların kazup ve kapu eşiklerin kırup atları seyishânelerin re‘âyâ tennûrlarının başına çeküp Merzifon'dan berü Gümüş'de ve Dankazâ'da olan fezâhat [u] zulümleri Yûsuf-ı Haccâc etmemişdir. Her ne hâl ise ale's-sabâh bu Karakeçili köyünden kalkup Kızılırmağ'ın Çâşnigîr köprüsüne gitmeyüp Karakeçili geçidine gelüp sû’-i tedbîr edüp karşu tarafa geçmek murâd edinüp bir kaç menzil Çâşnigîr cisrine gitmediler. Meğer bî-emân geçid imiş. Gerçi kar teskîn oldu ammâ şiddet-i şitâ ol mertebede kim âdem at üzre, atlar zemîn üzre durmada berk-i hazân gibi dir dir ditrer. Ne hâl ise cümle askere alay çavuşları tenbîh edüp ibtida paşanın otak develeri ve matbah ve dış kilâr ve ahûr ocağı ağırlığı yigirmi aded yarar ehl-i beled kulağuzlar ile vakt-i seherde ba‘zı atlılar dahi ubûr etdiler.

Der-beyân-ı musîbet-i nehr-i Kızılırmak: Paşanın cümle iki yüz katar devesi ve yüz katar katırları ubûr edüp hakîr dahi katarımla ve kethüdânın katarıyla Allah Allah diyerek güzer edüp cümle ağırlıklar kasaba-i Kurdsarâyı'na gidüp hakîr ve paşa kethüdâsı Kızılırmak kenarında sâ’ir ağavâtların ağırlıkları ubûr etme(ğe)lerine muntazır olup vakt-i Şâfi‘î'de tahmîl olunan Paşa hazînesi katarı ve sâ’ir ağavâtların bâr [u] bengâhları ve katar mehârları sâhil-i nehr-i Ahmer'e gelüp kulağuzlarıyla nehre girince bî-emr-i Hudâ bir dipi ve boran ve zulumât ve ra‘d ve berk u sâika ve talattum-ı ırmak cûş [u] hurûşa gelüp paşa katarı ve bu kadar eşter ü üstür ve seyishâneler rûy-ı nehre yayılup Allah! Allah! diye yüz bin renc [u] anâ ile ubûr ederken kemer-i katarı nehr toparlayup kimi bâlâ, kimi zîr ve kimi gark-ı âb olup güzer ederken hikmet-i Hudâ Kızılırmak Kızılderyâ-misâl temevvüc edüp cûş u hurûş ederek harman cirmi buz pâreleri cereyân etmeğe başladı. Meğer Çâşnigîr

Köprüsü kurbunda bir kaç gün imiş, ırmak donup sedd olmuş. Bi-emri Hudâ bu mahalde boşanup bu kadar hayvânât ve bu kadar benî Âdemi birbirine mahlut edüp hâr-ı hâşâk-vâr bu kadar nüfûsu torlayup ve toplayup götürmede. Böyle iken yine karşu tarafda ağırlıklar nehre girmede. Beri tarafda olan mâl sâhibleri cân ve baş oynadan şehbâzlara "Amân ey ümmet-i Muhammed, amân" deyü feryâd ederler. Paşa bu mahalde karşu tarafdan mehterhânesin döğerek gelüp bu hâli gördükde Kurdsarâyı kasabası re‘âyâlarına ve askerin eli ayağı dutanlarına ihsân [u] in‘âmı bezl edüp "Bre Gâzîler! Katar ve deve ve seyishâne kurtarana! Ve mâl u menâl halâs edene!" va‘de-i kerîmeler edüp askerin kimi beri tarafdan, kimi karşu tarafda nehr kenarınca piyâde ve atlı feryâd ederek seğirdirler. Niçe cür’et sâhibi yiğitler gavvâs-vâr ol şiddet-i şitâda yah-pâreler içre şinâverlik ve erlik ve server-i hünerverlik eder, kimi gark olup gider, deve, katar ve benî Âdem birbirlerine mülemma‘ olup kimi gark olup kimi bârından halâs olup bir kenara çıkar. Ol mahalde bir yiğit gördüm. Vekîlharc Ağa "Baban rûhîçün olsun bana bir kupa rakı ver. Soyunup suya gireyim" der. Ammâ ba‘zı Kürd ve Türkmânın server yiğitleri ol şiddet-i şitâda soyunup şinâverlik ederek niçe deve katar ve seyishâneler halâs {idüp} tarafeyne geçirdi. Ammâ karşu tarafa geçirenin esbabı beri tarafda kalup yanında esbâbın verir âdem bulunmayup çok âdemler buyup dondu. Ve niçe şehbâzlar atından ayrılup gark-ı âb oldu. Ancak buz pâreleri gelmeden ve Kızılırmak ummân olmadan mukaddem ubûr eden ağırlıklar halâs olup ba‘dehû güzer edenlerden çok cân ve çok hussân ve bî-hisâb katır yüküyle ga’ib olup develer çok halâs olup azı gark oldu. Yüz altmış âdem ga’ib olup gayrı devâbât makûlesi binden mütecâviz idi. *[351b]* Hulâsa-i kelâm vakt-i seherden tâ vakt-i asra varınca bu kadar mâl-ı firâvân gark olup bu kadar benî adem nâ-bûd [u] nâ-peydâ olup bu kadar mâl [u] menâlden ve kul ve karavaşdan ayrılup fülûs-i ahmere muhtâc olup piyâde kalmış ağanın hadd [u] pâyânı yok idi. Ve ekseriyyâ gark olanlar karakullukçu ve harbende ve sekbân ve sarıca idi. Âb-ı revân ile rûh-ı revânları kimi firdevse, kimi hannâse revâne olup rûy-ı dünyâda cehennem şitâsından halâs oldular. Ammâ hikmet-i Hudâ bu kadar mâl u hayvânât ve benî Âdemler gark olup vakt-i asr ki oldu, şiddet-i şitâ ve temevvüc-i nehr ve buz pâreleri kalmayup ba‘de'l-asr ubûr eden tatar ve deli ve gönüllü ve vâcibü'r-ri‘âye ağalar bî-bâk u bî-pervâ selâmetle ubûr etdiler.

Netice-i mâ-vaka‘a âlâm-ı şedâ’idi beyân eder: Evvelâ der-i devlet-masîrde ser-i kârda olan vü[ze]râ ve vükelâ bî-garaz kimse gerekdir kim hazz-ı nefsîçün bir vezîri ve sâ’ir mîr-i livâyı ve sâ’ir mîr-i mîrânları şiddet-i şitâda bî-mûcib senesi temâm olmadan ol şiddet-i şitâda azl edüp bu kadar askeriyle ol vezîr der-i devlete gelem derken, gelme dinilüp ve bir mansıb ihsân olunmayup başına kasd ideler. Ol dahi cânı havfine düşüp bu kadar bin haşerâtı başına cem‘ edüp beş on ay re‘âyâ vü berâyâ üzre konup göçerek, yiyüp içerek cây-ı menâs arar. Bir vezîr dahi anın mansıbına ol şitâda gidüp ol râh üzre pâymâl olan re‘âyânın ve gark-ı âb olan devâbât [u] benî Âdemin günâhları ulü'l-emr üzredir.

Hattâ *alimallah ve şehidallah ve kefâ billah, Muhammeden Resûlullah* [133] manzûrumuz olan niçe bin mevâdâtlar vardır. Ammâ cümleden biri bu sene-i nâ-mübârek zemistânda Erzurûm'dan çıkdığımız mahallerde Çardaklıbeli nâm mahalli bu kadar haşerât-ı avân yüz bin âlâm-ı şedâ’id çekerek aşup Kurdderesi köyüne dâhil olup ibâdullahın ehl [u] iyâllerini kapudan taşra ihrâc edüp ma‘sûmuyla beşikleri kar üzre fırladup üç ma‘sûm-ı pâk merhûm olup niçe hâneleri münhedim edüp âteş yakdılar. Hattâ gark-ı b[a] sebeb ibâdullah bu Kızılırmak'da gark olan mahlûk-ı Hudâ'nın aslı, Allahu a‘lem beddu‘âya uğramışlardır. Zîrâ bir gün kal‘a-i Gümüş'den kalkup Dankazâ nâm mahalde

Köse Şa‘bân Paşa Çiftliği nâm karyede meks olunduğu gün Direklibel'de eli ayağı donup destereyle kesilen âdemleri ısıcak odalara komak içün kırk elli hânenin nisvânlarını evlâd [u] ıyâlleri ve kundakdaki ma‘sûmlarıyla kar üzre bırakdılar ve niçe hâne sâhibleri rızâ vermedikleriyçün sekbân ve sarıca ve karakullukçu haşerâtları re‘âyâ vü berâyâ ve hâne sâhiblerine eyle balta urdular kim niçesi mecrûh oldu ve yetmiş seksen aded re‘âyâ fukarâların şartlayup nâ-şer‘î hâm teklîfler edüp bir kaç mü‘eddebe havâtînleri müte’ezzî edüp ma‘sûmların kundaklarıyla kar üzre bırakdılar. Bu hâl-i pür-melâli ahâlî-i beled görüp hûn-ı sirişkle ciğer dağladılar. Derhâl paşaya gelüp tazallüm edüp ağladılar. Ne çâre paşa dahi anlara muhtâc bir alay eli ayağı donmuş sekbân ve sarıca mel‘ûnlarıdır. Âhir ığmâz-ı ayn etdi. Hakîr-i pür-taksîr bu hâli görüp "Âyâ! Ol [134] Allah bir gün bu askere ne gûne belâ nâzil eder" deyü havf [ü] haşyetimden,

{Tetimme-i menâkıb-ı eş-Şeyh Hazret-i Bardaklı Baba}: Mezkûr beldenin kurbunda Bardaklı Baba nâm bir azîz-i hümâm ziyâreti var. Hacı Bayrâm Velî *Kuddise sırruhu* hulefâlarından imiş. Niçe keşf [u] kerâmetleri zâhir olmuşdur. Cümleden biri, kendiler kifâf-ı nefsleriyçün bardak yaparlarmış ve dâ'imâ tecdîd-i vudû' içün bir bardak taşırlarmış. Cemî'î fukarâları ol bardakdan âbdest alup yine bardak mâ'-i zülâl ile leb-ber-leb dururmuş. Hâlâ ol bardak kabr-i şerîfi âsitânesinde maslûb durur. Anınçün Bardaklı Baba derler. Hakîr türbedârın izniyle bardağı indirüp su ile pür eyleyüp teberrüken tecdîd-i vudû' edem derken, anı gördüm ibrîk mâ'-i zülâl ile memlû. Ammâ üzerinde kırk yıllık gubâr var. Tekye-nişîn ve paşa imâmı ve niçe paşalı bu ibrîğin bu kadar seneden berü mâl-â-mâl durduğuna hayrân kalup türbedâra ve sâ'ir fukarâlara yemîn verdiler kim "Siz bu ibriğe su komadınız mı?" deyü yemîn etdirdiler. Anlar "Hâşâ ve kellâ, kırk elli seneden berü bu kubbede maslûb durur. İşte bu Evliyâ Ağa indirüp teberrüken âbdest alam derken hikmet-i Hudâ ve sırr-ı pîr ibriği dolu buldu". İmâm İbrâhîm Efendi ve gayrı ehibbâ "Evliyâ Çelebi, gel imdi, bu ibriği suyile yine yerine salb idelim" dediler. Taraf taraf ma'kûldür, dediler. Hakîr tâzelik hasebiyle ta'assub edüp "Elbette bu azîzin ibriğinden tecdîd-i vudû' ederim" deyü Bismillah ile şurût [u] kuyûdıyla âdâb-ı vudû' üzre sünnet-i Resûlullah ve alâ mâ ferazallah'ı icrâ edüp ibrîkden âbdest alup mâ'-i müsta'meli leğen içinde burca burca âb-ı zemzem gibi kokardı. Ammâ ibrîk ke'l-evvel mâlâmâl durup hayretde kaldım. Paşa imâmı dahi cür'et edüp "Evliyâ Çelebi! Ben de teberrüken âbdest alayım" deyüp ol dahi tecdîd-i vudû' etdi. El-hâsıl dörd kişi ol bardakdan âbdest alup yine ibrîk âb-ı tâhirle mâlâmâl durup cümlemiz mebhût [u] hayretde kalup yine du'â ve senâ ile mezkûr ibrîği kubbede yerine salb eyleyüp leğen içre mâ'-i müsta'meli Şeyh Bekir Dede alup hıfz eyledi. {Ammâ mezkûr ibrîk bir ahmerü'l-levn hâk-i pâkden inşâ olunup ibrîğin karnında âyet, sûre-i (---) [135] âyeti tahrîr olunup dahi altında hurûf-ı erkâm ile 66622 ve dahi üç kâf ve iki cîm ve bir mîm ve bir kadeh tasvîri ve bir bardak tasvîri var idi}. *[352a]* Hemân hakîr hasbeten lillah pîr-i azîzin rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe şurû' edüp rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp âşinâlık kesb etdik. Zîrâ merâkıd-ı kibâr-ı kümmelîn ziyâreti hakkında Hazret-i mefhâr-i mevcûdât buyururlar kim hadîs [136] buyurmuşlar. Hakkâ ki bu hadîs-i şerîf mazmûnunca azîzi ziyâret edüp rûh-ı şerîfinden isti'ânet taleb edüp kalbim âyînesi jeng-i gamdan mücellâ oldu. Ânî gördüm, âsitâne-i sa'âdetden taşra kapudan bir hâtûn zâhir olup bir ma'sûm-ı pâki derâğûş eyleyüp kabr-i azîzin önüne koyup başın açup giysûların târmâr edüp gözün ve yüzün pâre pâre edüp "Oğul!" deyü feryâd etdi. Meğer harbendeler hâtûnun hânesine konup ma'sûmunu kar üzre atup ol gice merhûm olur. Hâtûnun ardı sıra yine bu ziyârete niçe fukarâ ve zu'afâlar, balta darbıyle zahmdâr ve ihtiyâr ve sâhib-i vakâr kimesneler hakîr ve hâr olup tekyeye gelüp kabr-i şerîfe girüp eyitdiler "Bak a Bardaklı Baba Sultân'ın Tanrısı! Eğer bunda yatan azîz pîr senin gerçek erin ise bunun yüzü suyuna olsun hey Çalap Allah ve âhir zamân Yalavacı Muhammedü'l-Mustafâ'nın aşkına olsun bize zulm eden bu paşalı celâlîlerini bu günde ve bu sâ'atde bir belâya uğradup âvânlıklarından kurtulak" deyü ol kadar sağu sağılup Bardaklı Baba'nın kabr-i şerîfi üzre ağlayup tazarru' [u] nâlişler ile feryâd u figân eyleyüp bed-du'âlar etdi kim hakîre bir dehşet gelüp bir bîm [ü] haşyet ârız olup vücûdum berk-i hazân gibi dir dir ditredim. Bildiği bed-du'âları hedef-i icâbetde vâkı' olup bir kerre âh-ı serd çeküp hemân hakîr cümle fukarâ re'âyâların yanına varup niçesinin destlerini bûs ederek, yüzlerine gülerek yanakların öperek eyitdim "Ey Ümmet-i Muhammed! Ben dahi ol askerdenim. Vallahi paşanın zulme rızâsı yokdur. Ammâ nâçâr baş kurtarmak içün başına bu kadar âdem cem' edüp kışda kıyâmetde ne konacak ve ne duracak ve ne yatacak yer vardır. Beddu'â ana gerekdir kim bu kış ve kıyâmetde bu kadar askeri sizin üstünüze kondurmağa sebeb olan İslâmbol vezîri Ahmed Paşa'dır" deyince cümlesi "Bre gerçek eyitdi" deyü

feryâdlar edüp hemân aralarından yüz yaşında bir pîr-i nâtüvân, tâbı ve tüvânı kalmamış ol pîr-i fânî baş açup "İslâmbol vezîri, Çalap Allah kılıcına dûş gele, râhatlığının ve kızanlarının ve kendinin devri döne. Bu yatan gerçek er demine hû diyelim hû" deyü kabir kurbunda sâkin oldular. Ol ihtiyârın hakîr, hakîrânice dest-i şerîfin bûs edüp eyitdim "Sultânım! Ben imâm efendinizin evine kondum. Âdemlerim ve atlarım kar üzre yatup ben bir hayat altında yatarım. Lütf eylen bana ve paşaya bed-du‘â etmen" deyü ricâ eyledim. "Seni biliriz. İmâm sana bulamaç ve yalamaç ve kölemeç aşı getirmiş, kabul edüp aşamışsın. Paşanı da seni de Allah kurudan kadadan ve yavunculu düşden ve aşup yordduğun yirde yaramaz işden sizi Allah saklasın. Ammâ ağaları ve sarıcaları ve sekbânları ve karakullukçulara hemân Çalap Allah belâların vire. Ne deyelim, kor giresi boğazları doydukdan sonra ıssı dama girüp şarâb hörpüldederler ve o kızıl kekremsi başlarına birer çanak çeküp ‘bre ev ıssı, bize kasık mancası getir’ deyü baltalar ile urup avret ve oğlan isterler. Cümle ehl [ü] evlâdlarımızı bir dama dıkdık. Giceyle damım kurdalayup bir yanından delüp avret ve oğlan çıkarmışlar. Hemân anları Allah'a saldık" deyü beddu‘â edüp gitdiler. Hakîr bu hâl-i diger-gûnu görüp "Yâ Rabbî! Sana sığınırım. Benim bu işlerden haber [u] âgâhım yokdur" deyü kabr-i şerîf üzre yine gelüp bir Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî kırâ‘at edüp ziyâret-i vedâ‘ edüp doğru Mehemmed Paşa efendimize gelüp bu vâkı‘ât-ı pür-melâli bir bir takrîr etdükde kethüdâsı Alî Ağa'yı çağırup eyitdi "Ne kadar bâr-ı bî-ma‘nî var ise onları bu kurâ halkına yediğimiz zehâ’ir mukâbelesine verüp tesellî-i hâtır eylen" deyü tenbîh ve te’kîd eyledi. Hakîkatü'l-hâl paşanın akrabâlarından Hazînedâr Alî Ağa, re‘âyâların maslahat-güzâr âdemlerin çağırup otak sokakları ve ba‘zı yağ deyyeleri ve niçe eme seme yaramaz taşra kilâr sandukları şekilli şeyler verüp tesellî-i hâtır olur şekilli oldular, ammâ mukaddemâ bed-du‘âları hedef-i icâbete te’sîr eyleyüp netîce-i kelâm Kızılırmak'da bu kadar mâl [u] menâl ve bu kadar halkullah [u] ibâdullah gark olmasının aslı Allahu a‘lem ol fukarâların Bardaklı Baba Sultân'da etdikleri bed-du‘ânın te’sîridir kim Kızılırmak geçidinde ol kadar hasâre ve ol kadar cân-ı azîz-i bî-çâre gark olmamışdır. Kulûb-ı ibâdullaha dokunup bed-du‘â almanın âkıbeti eyle olur, *ne‘ûzü billah.* Beyt:

Sakın mazlûmun âhından sehergâh

Ki ana perde koymamışdır Allah

Ne‘ûzü billah ol geçidde çekilen âlâm-ı şedâ’idi birer birer mufassalan tahrîr etsem tasdî‘-i re’se bâ‘is olur. Hâsıl-ı merâm gark-ı âbdan halâs olan ağalar Kızılırmağ'ın karşu tarafında bây-ı muhteşem ve kerr u ferr ü dârât [u] azamet ve katar [u] mehâr sâhibi anka-yı zî-kudret âdemler iken suyun beri tarafına gelince bir habbe ve bir cübbeye muhtâc ve aç ve ihtiyâc olup sebük-bâr olup *[352b]* cânların halâs etdiklerine bî-hadd u bî-pâyân şükr-i Yezdân eylediler. Hamd-i Hudâ bu hakîr ol Kızılırmak geçidinde bir rahne görmeyüp selâmetle ubûr etdim. Bu nehir kenarında perîşân-hâl olup yine nehr kenarında,

Menzil-i kasaba-i ma‘mûr Kurdlar sarâyı: Kankırı sancâğı hâkinde Kal‘acık kazâsında Kankırı subaşılığıdır ve niyâbetdir. Kızılırmak kenarında dörd yüz toprak örtülü Etrâk hâneli ve câmi‘li ve hânlı ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı kasabacıkdır. Bu karyede Paşa, Alî Ağa ve Hüseyin Ağa nâmân ağaları, Kızılırmak'da gark olan esbâb [u] eskâllerin ıtlâkına ta‘yîn eyleyüp bir kîse harclık ihsân edüp niçe mâl sâhibleri dahi kalup su kenarında haymeleriyle meks edüp mu‘tedil hevada mâlların ihrâc etmeğe kaldılar. Andan kalkup cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Boyalı: Kankırı hâkinde Kal‘acik kazâsıdır. Bu mahallerde kâh şarka ve kâh garba serserî gezüp lokmacılık ederdik. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde**;** ,

Karye-i Akçakoyunlu: Yüz hâneli Türkmân hâneleridir. Andan 4 sâ‘atde,

Menzîl-i karye-i Koçu Baba: Bu dahi Kal‘acık kazâsında iki yüz hâneli Etrâk evleridir. Ammâ âşkârede aslâ evleri yokdur. Cümle yer altında hücre hücre ahûrlı ve matbahlı ve kâ‘alı ve müsâfirhâneli tırkaz evlerdir. Bu mahalle Keskiniçi derler, gâyet âbâdân yerdir. Ammâ cümle evleri zîr-i zemîndedir. Ancak birer dûd-keş bacaları vardır. Damlarının üstleri çayır, çemenzâr, lâlezâr yerlerdir. Şiddet-i şitâsı vefret üzre olmak ile hâne-i zîbâları kemîn-i zemîndedir. Ammâ bi-emr-i Hudâ bir gûne yumuşak beyâz kesme taşdan hücreleri var kim gûya kireç ile sıvanmış hânelerdir. Gûnâ-gûn dollâblar ve sergen ve raflar ve medineleri peynir oyar gibi taşı murâd [u] merâmları üzre oyup münakkaş büyûtler etmişdir. Her hâneye bin âdem girse gâ’ib olur. Ammâ zahirde âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Bu karyede,

Ziyâret-i Sultân Koçu Baba: Hazret-i Hacı Bektâş-ı Velî'nin halîfelerindendir. Bir zemîn-i âşikâre bunun âsitânesinden gayrı âsâr-ı binâ ve tekye-i ra‘nâ yokdur. Cümle fukarâları fakr-ı fâka erenlerinden tarîk-ı Bektâşiyân'dır. Kabr-i şerîfinin cânib-i erba‘asında çerâğdân ve şem‘dânlar ile müzeyyendir. Ve nefîr ve tabl [u] alemi ve zilleri ve hırka ve seccâdeleri hâlâ kendiler gibi hâzırdır. Türkmân tâ’ifesi bu sultâna gâyet mu‘tekidlerdir. Bu kurâlarda hayli şiddet-i şitâ ve âlâm-ı şedâ’id bu sultânı ziyâret etdiğimiz mahalde hâtıra bu ebyât hutûr edüp tahrîr olundu. Beyt:

Bu tarîk üzre cemî‘-î ömrümüz oldu hebâ

Himmetinle şehr-i Rûm'a gidelim Koçu Baba!

Kuddise sırruhu'l-aziz.

{Bu mahallerde Keskiniçi'nde eş-Şeyh İbrâhîm Tennûrî ibn Sarrâf Hüseyin, Akşemseddîn hazretlerinin halifelerindendir. Şehr-i Sivas'da vücûda gelüp mürşid-i kâmil idi. Hâlâ Keskin'de ziyâretgâh-ı ünâsdır}.

Andan yine (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Şeyh Şâmî Sultân: Bu dahi Kankırı hâkiyle Sivas eyâleti mâbeyninde vâkı‘ olmış Keskiniçi'nde Kal‘acık kazâsı nâhiyesinde iki yüz hâneli ma‘mûr ve müzeyyen karye-i zîbâdır. Ammâ yine niçe evleri ka‘r-ı zemîn içredir. Niçe hâne-i râ‘nâları rûy-ı arzdadır. Bu karye içre,

Ziyâret-i Hazret-i Şeyh Şâmî: Tarîk-i Bayrâmiyye'dendir. İsm-i şerîfleri Hamza'dır. Tarîk-ı Hamzavî bunlardan kaldı, derler. Niçe bin keşf [u] kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuşdur. Hattâ bir cum‘a günü cemî‘î âşıkânı salât-ı cum‘aya hâzır olup tecdîd-i vudû’ etmeğe bir katre su olmamağıla "Âh Sultânım! Şu câmi‘iniz kurbunda bir kuyu kazdırsanız. Cümle âyende vü revende cemâ‘at-i kesîreler tecdîd-i vudû’ etseler ecr-i cezîle nâ’il olurdunuz" derler. Hemân Şeyh Şâmî Sultân elindeki asâsıyla "Bu yerden mi su çıksa" deyü asâ ucuyla zemîne işâret etdikde bi-emrillah bir ayn-ı zülâl ka‘r-ı zemînden pertâb edüp çıkar. İle'l-ân "ayn-ı asâ" derler bir aynu'l-hayât-ı cân-perverdir. Aziz

hazretleri bizzât câmi‘leri cenbinde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Câmi‘i kendü binâlarıdır. Minâreli ve kurşum örtülü değildir. Ammâ bu câmi‘in mihrâb dîvârı ne kadar vâsi‘ ise tâ sakfa çıkınca câmi‘ mihrâbıdır. Bir câmi‘de eyle enli ve âlî mihrâb yokdur. Bu mihrâbın içinde olan taşlar üzre hurde münakkaş hatt-ı kûfî ve hatt-ı celî ve hatt-ı Musta‘sımî ve hatt-ı reyhânî ve hatt-ı sülüs bir diyâr mihrâbında yokdur. Ve niçe âyet-i şerîfler mihrâba müte‘allık [137] ve [138] âyeti gibi ve *âyetü'l-kürsî* ve *âmene'r-resûlü* gibi âyetler tahrîr olunmuşdur. Ve bu mihrâb-ı nûrun iki cânibindeki dîvâra üstâd-ı mermer-bür endîşe-i hâmıyla hâm taşa eyle tîşe-i gül-fâm urmuş, taşları eyle hûrde kazmış ve eyle nakş-ı bukalemûn yazmış hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmış. Mihrâbın cânib-i yemîni on tarhdır ve cânib-i yesârı dahi on tarz üzre tarh olunmuşdur. Her tarhında olan nakş-ı bukalemûn zîhler ve islimîler ve zülfeler ve girişmeler ve bağlamalar ve Rûmîler ve şeş-gül ve sad-berg ve şakâyık ve zülf-i nigâr ve sünbül ve reyhân ve karanfil ve sünbül ve erguvân nakışları var kim gûyâ beyâz mermeri üstâd-ı mermer-bür peynir gibi direfş-i tîşe kalemler ile kalemkârlık edüp sihr-i i‘câz mertebesi sihr-i mübîn tasarruflar etmişdir. Ammâ niçe kimesneler bu *[353a]* mihrâb hakkında bizzât aziz Şeyh Şâmî'nin kendi dest-kârlarıdır, derler. Hakkâ ki eyle ihtimâli olmak var. Zîrâ kerâmet mertebesi bir âsâr-ı nakş-ı erjenkmânî ve Behzâd Ağa Rızâ-yı Vanî kârı-misâl bir sun‘-ı acîb ve garîbdir. Ve kabr-i şerîfinde bir mehâbet vardır. Hakîr ziyâret etdikde bu ebyât bi'l-bedâhe hâtıra hutûr etdi. Beyt:

Hazret-i Şeyh Şâmî'yi geldik, ziyâret eyledik

Çok şükür yine gelüp Hakk'a ibâdet eyledik

Hâlâ kabr-i şerîfi ve câmi‘i önünde,

Asâ suyu: Ziyâretgâh-ı hâs u âmdır. Bu tekye-i Şeyh Şâmî'den kalkup yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Hüseyin Ağa: Kal‘acık nâhiyesidir. Hüseyin Ağa ziyâfet-i azîm edüp paşaya bir at çekdi. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i âlî Kal‘acık

Bursa tekuru Sirona kral, kıziyçün binâ etmişdir. Ba‘dehû Kastamonu hâkimi Topal (---) feth edüp Âl-i Osmân'a ser-fürû etmeyüp niçe kurâ ve büldânlara dest-derâzlık etmeğe başladı. Âhir sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân bir gün ale'l-gafle bu kal‘ayı basup vakt-i Şâfi‘î'de er döküp feth etdi. Zîrâ ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl ile feth olur kal‘a değildir. Hâlâ Kankırı sancâğı hükmünde paşanın hâssı subaşılığıdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve cümle (---) nâhiyedir. Kadıya senevî dörd kîse hâsıl olur. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfından Şehsüvâr Paşa ve Serdâr Alî Ağa ve Kethüdâyeri Kurd Mehemmed Paşa ve niçe nâm u kâm sâhibi a‘yân-ı kibâr vardır. Kal‘a dizdârı ve yigirmi aded kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i Kal‘acık: "-cık" lafzı kelâm-ı tasğîrdir. Ya‘nî küçük demekdir. Ammâ bu kal‘a evc-i âsumâna kad çekmiş, zirve-i a‘lâya kemend salmış bir ahmer-gûn yalçın kaya üzre ebr-i kebûtlara berâber bir kal‘a-i seng-âbâd kal‘a-i bî-dâd [u] binâ-yı Ferhâd'dır. Der-i dîvârları altmışar zirâ‘-ı melikîdir. Cânib-i erba‘ası yalçın kaya olmağıla bir tarafında aslâ handakı yokdur. Kıble cânibine

nâzır bir demir kapusu vardır. Lâkin kal‘a içinde yigirmi kadar dârdır. Bir câmi‘i ve buğday anbârı ve su sarnıcı ve cebehâne ve altı aded şâhî topcağızları vardır. Ammâ iç il içinde olmağıla kal‘ası garîb kalmışdır. Cemî‘î şehir a‘yânı celâlî ve cemâlî havfinden zî-kıymet metâ‘ların bu kal‘ada der-mahzen edüp pinhân etmişlerdir. Kal‘a dizdârı bu harâbenin nigehbânlığına me’murdur. Aslâ havâlesi yok bir kal‘a-i bâlâdır kim cemî‘î sahrâlar bâğı ve bâğçeleri ve mezâri‘atları ve büleydeleri enhâr-ı uyûnlarıyla sahîfe-i zemîn nakş-ı bukalemûn-nümâyândır. Ammâ aşağı varoş bu kal‘anın kıblesi tarafında bâğ u bâğçeli vâsi‘ yerde ma‘mûr ve âbâdân şehirdir. Lâkin etrâfında sûr-ı ribâtı yokdur. Ammâ her atfe başında birer tederrübe bâblarıyla ârâste olmuş şehr-i mazbutdur. Cümle bin iki yüz kiremitli ve türâb örtülü ma‘mûr hânelerdir. Cümleden mükellef Gâzî Şehsüvâr Paşa sarâyı, hânedân-ı azîmdir. Ekseriyyâ evleri kıbleye nâzırdır. Yolları pâkdir ve rimâl-i hâkdir, aslâ kaldırım yokdur.

Cümle on yedi mihrâbdır. Çârsû içinde (---) câmi‘i bir minâreli müfîd ü muhtasar câmi‘dir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir. Medrese ve dârü'l-hadîsi yokdur. Amma on üç mekteb-i sıbyânı vardır. Çârsû-yı bâzârı ol kadar yokdur. Ve bir müfîd ve muhtasar hammâmı vardır. Ve üç hânı ve altı kahve dükkânı vardır. Ammâ hevâsı gâyet latîfdir. Lâkin suyu memdûh değildir.

Bu şehirde üç gün meks edüp Şehsüvâr Paşa sarâyında Defterdârzâde efendimiz mihmân olup Gâzî Beğ ibn Şehsüvâr'ı üç gün okuyup harîmden vâlidesi bir boğça don ve gömlek ihsân eyledi. Ve hamd-i Hudâ böyle şiddet-i şitâda üç gice eynimizden esbâb [u] zırhlarımız çıkarup râhat ile yatmak müyesser olup pâk esbâblar giydik. Ammâ şehrin cânib-i erba‘asında sekbân ve sarıca bayrakları nefîr-i âm havfinden nevbet beklerlerdi.

Ziyâret-i Kazancı Baba Sultân: Kal‘anın ancak bir sarp yolu vardır. Batı tarafına nâzır kapusuna gidecek râh-ı sa‘bın aşağısında çârsûya karîb bir müfîd ü muhtasar yerde medfûndur. *Kaddesenallahu bi-sırrihi'l-azîz.* Andan kalkup cânib-i şimâle 7 sâ‘atde yine kar ve boran çekerek,

Menzil-i karye-i Kurbağlı: Kankırı hâkinde, Kal‘acik nâhiyesinde iki yüz hâneli, câmi‘ ve mesâcidli ve bâğ u bâğçeli, mezâri‘leri vâfir, hayr [u] berekâtları mütekâsir bir karyedir. Anda Şeyh Şâmizâde Şeyh Abdullah medfûndur, ammâ ma‘mûr kabri yokdur, bir dam altında âsûdedir, tekyesi yokdur. Andan yine şimâle 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Nenekler: Bu mahal dahi Kal‘acık hâkinde yüz hâneli ve bir câmi‘li Etrâk köyüdür. Bunda dahi ol gice bir arşın kar yağup herkes konağından taşra çıkmak ihtimâli olmadı. Ale's-sabâh nefîrler çalınup herkes cân havliyle bâr [u] bengâhlarına yapışup bârgîr ve bârkeşlerine yüklerin yükledüp cümle karye-i Nenekler Etrâki kulağız olup üç sâ‘at ancak *[353b]* gidüp Sarıalan nâm beli aşacak mahalde bir dipi ve boran ve tûfân kopdu kim cümle asker târumâr olup mâl [u] menâl dağlarda ve bellerde ve yollarda kalup herkes "nefsuhu nefsî"ye düşüp cân bâzârına gitdiler, kimi halâs olup kimi yitdiler. Ammâ paşanın iç ağaları ve taşra ağaları cân-baş kaydına düşdüler. Paşayı ve hazîneyi bırağup birer cânibe kaçdılar. Hattâ paşanın oğlu Mustafâ Beğ efendimiz lalaları ve huddâmları ve hocasıyla gâ’ib etdiler ve hazîne katârıyla dağlarda serserî gezüp gitdiler. Bu hakîr bir kemîngâh dere içre sehl ârâm edüp savruntu, boran sehl amân verdikde altı gulâmımla ve üç seyishânemle bir cânibe giderken üç memlûküm dahi bulup on çâşnigîr ta’ifesi netîce yigirmi beş kişi olup şiddet-i şitâ çekerek hamd-i Hudâ Sarıalan belin aşup öte tarafda düz sahrâya düşdük. Ammâ

cân-ı azîz dahi birden deşmeğe az kalup halâs olma ümîdinden me'yûs olup kar sökerek kâh piyâde olarak gitmedeyiz.

Der-beyân-ı kazâ-yı âsumânî şitâsı içre belâ-yı nâgehânî, mülâkât-ı harâmî Kara Haydarzâde ve Katırcızâde ve gayrılar

Bu şiddet-i şitâyı çekerek, kâh düşerek ve kâh kalkarak ve kâh piyâde olup kar sökerek tamâm ki vakt-i asr oldu. "Âyâ, şu yerlerin yemîn ve yesârında, kurâ ve kasabâtdan bir cây-ı menâs var mıdır" deyü te'emmül eylerken Ashâb-ı Kehf'in kelbi "Va'va"i gibi bir "af af" sadâsı istimâ' olundu. Mısra',

Nefsüke kelbü eyâ kelb-i mu'allem dem dem

derken bir kelb-i sarîh çomar ve alabaş ve karaman ve tortaman savtı gibi "heft heft" ve "çend çend" hırıldısı dahi istimâ' olunup "Bre meded cânım, kelb-i mu'allemler! Benim kelb nefsimin birâderleri! Çend çendine, heft heştine nüh dedüğe kurbân olayım", deyü "Müjde yârânlar! İmâristân vardır. Cenâb-ı Bârî yârî kılup bize selâmet verdi. Hemân şu seglerin sedâsı gelen cânibe gidelim" deyü ileri at bırağup cânım sığır tezeği tütünü âşikâre olup sehl dahi ileri vardıkda bir karye-i azîm nümâyân olup sığır tezeği râyihası dahi ol mahalde müşk-i amber-i hâm râyihası gibi dimâğı mu'attar edüp cânımıza cân katdı. Hakîr bir çit havlı kapusu önüne yigirmi beş refîkimizle gelüp "Âşıklar! Siz şu eve konun. Biz şu eve varalım, ammâ zulm etmen. Ben bu eve konayım, ammâ birbirimizden haberdâr olalım" deyüp gulâmımın biri atından inüp çit havlı kapusun açup havlıya dâhil olunca levendâne alay çavuşu gibi tabl-bâza tarralar urup "salât-ı Muhammed" deyü na'ralara rehâ buldurup "ev sâhibi" deyü bir na'ra dahi haykırdım. Âdem-i âdemâtdan bir merd yok. Ammâ havlı içinde on iki esb-i sabâ-sür'at kar üzre kantar sırıklar zemîne zerk olup atlar mızrâklarda deverân etmede, bir na'ra dahi edince hemân içerden bir fetâ yiğit orta kuşak, yalın ayak ve mest ile dal-satır olup iki tüfenkli ve ikisi dahi dal kılıçlı zâhir olup kar içinde seğirderek atlarına yalın ayak bilâ-rikâb süvâr olduklarında biri üzerime at sürünce "Selâmün aleyküm ev sâhibleri! Müsâfir alır mısınız?" dedim. Biri eyitdi "Bre Akyakalıoğlu gelsin" dedikde bir kırmızı serbendli boğazı poşulu yiğit çıkup "Bre hây alındığa" deyince derûn-ı hâneden yedi âdem dahi dal kılıç çıkup üçü hâne içine gerü döndü. Hemân bir pîr-i fânî piyâdece bana doğru "Safâ geldin oğul!" deyince atdan inüp "Baba nedir hâlin?" dedim ve aslâ aldırmayup "Bre şehbâzlarım, kardaşlarım! Ne atlanırsız. Müsâfir müsâfiri sevmez, ev sâhibi ikisini sevmez" derken taşrada olan yigirmi aded refîklerime "Bre varın, dediğim yire konun" dedim. Hemân hâne sâhibi pîr, yalın ayak, dal kılıç atlarına süvâr olan yiğitlerin ellerine ve ayaklarına düşüp "Oğullar! Evimi barkımı harâb edersiz. İşte o ağa atından indi. Dipi ve borandan buymuşlar. İşte evime düşmüşler. Siz dahi atlarınızdan inin" dedikce "Bre hey hacı baba! Bize olanı sen bilmezsin. Biz bize etdik. Bre getir çizmemiz, bre getir zırhımız, bre getir kürklerimiz, bre getir tüfenk [ü] tîrkeşlerimiz" deyü at sırtında kılıçların ve tirkeşlerin kuşanmağa başladılar. Hâne sâhibi ricâ etdikçe, anlar gideriz derler. Bildim ki bizi istiskâl etdiler. Hemân levendnâmdan "Bre hey kardaşlar! Nûr-i îmân ehline yâd olmaz. Siz kendi sohbetinizde olun, biz taşra bir hayâtda bir gice bu kışda, kıyâmetde mihmân olalım. Hey ömrlerimin vârı" dedikde biraz tesellî-i hâtır bulup kılıçların gılâflarına koyup kapudan içeri biri girüp biri dahi yanımda atdan inüp anınla öpüşüp hâl hâtır soruşduk. Ammâ hakîr akıl dâ'iresinden çıkup "Âyâ, bunun aslı ne ola" deyü bunlara im'ân-ı nazar ile nazar etdim. Cümlesi hakîre kec nazar ederler. ***[354a]*** Hemen şaka tarafına zâhib olup "Salât-ı Muhammed! Hak sizi hatâdan saklasın şehbâzlarım" dedikde hâne sâhibi "Birbire oğullar! İnin

akşâmdır, ta‘âmlar yiyin" dedikde "Vallahi hacı baba! Ben ve oğlanlarım alabaş köpek gibi açız. Hemân sofrayı şu kar üstüne getir, burada yeyelim" deyü kar üstüne kasden oturdum "Bre hacı! Allah aşkına olsun. Tiz baba pîr, baba çorbasın evvel getir, sonra su pasdırmasın getir, sonra buzlu hoşaf turşusun getir. Harâretden yürek yandı" dediğimde biri eydür: "Bre beğim! Bu yiğit pek yârândandır. Bundan zarar gelir âdem değildir" dedikde cümlesi sappıradak atlarından inüp ke'l-evvel atların kar üzre sırıklarına kayd edüp odalara girüp hakîri da‘vet eyleyüp "Sen kimsin, dediler ve kimin tevâbi‘isin. Bu yollarda kuş uçmaz bu kışda, kıyâmetde sen nişlersin" deyü mahşer su‘âli etdiler, ammâ gözleri yine kapuda ve silâhlarında. Hakîr eyitdim: "Bize Evliyâ Çelebi derler. Seyyâh-ı âlem, Melek Ahmed Paşa ile bu eve bir dahi konup hacı babanın ni‘metin yemişiz. Anınçün bu yolları babam evi gibi bilirim ve tuz,-ekmek hakkını bilir yiğidim" deyüp latîfe-âmîz niçe kelimâtlar edüp mâ-hazarı ta‘âm [u] tenâvül ederken nazar etdim. İçlerinden bir fedâyî esmerü'l-levn, ince belli ve elâ gözlü ve iri kemikli tüvânâ yiğit gelip ocak başına oturup cümlesi ana ri‘âyet üzre olup "Beğim şöyle ve beğim böyle" deyü ana ta‘zîm edüp hitâb ederler. Esnâ-yı kelâmda ol dahi anların birine "Behey Katırcıoğlu! Şu gidi bizi bu sâ‘at allak bullak etdi. Çizmesiz, pabuçsuz ve silâh kuşandırmadan bizi ata bindirdi" deyü hakîri gösterdi. "Şundan ibret alsanız ne, cümlemize bu iş nasîhatdir. Gâfil baş terkidedir. Avret gibi boğazımız tokluğuna âteş başı deyü kapanmışız. Ya bu yiğit tavlımbâz çalup na‘ra haykırmadan taşra[da]ki yigirmi otuz yiğidiyle bizi çevirse, cümlemizin hâli neye müncer olurdu. Hele düşünün. Ne dersin Oynağanlıoğlu, ne dersin Yeğen Hüseyin, ne dersin Akyakalıoğlu ne dersin ve Kara Memi ne dersin" deyü cümleye hitâb edüp anlarda "Belî, işimiz müşkil olurdu" dediler. Yeğen Hüseyin "Ne olsa gerek, biz hemân ev içinden damı delüp taşra çıkup dam üstünden kurşumlayup gelen baskıncıları alarka ederdim. Siz atlanırdınız. Evin avlısı boldur. At üstine geldikden sonra ceng ide ide ya kurtulurduk, ya kırılırdık" dedi. Hemân Oynağanlıoğlu, bir lâtîfe-gûy şakrak yiğitdir, hakîri gösterüp eydür "Bre şu a....nı s..diğimin gidisi, bizi basmak ne boynuna. Hemân kışdan, kıyâmetden cân kurtarmak içün tandır masdısı gibi bizcileyin âteş başı arayarak bu eve geldi. Yohsa cânını seven bugünkü gün kapudan taşra çıkar mı?" deyüp vâfir güft [u] gû etdiler. Ol beğ dedikleri yiğit ocak başında kurulu beş tabancalı tüfengi var, birini hakîre bağışlayup "Yiğit, şunu aşkımıza kullan" deyüp "Siz dahi birer şey bağışlan. Ev sâhibi hacı baba, rızâm vardır. Sen de bu yiğide vâfir şey bağışla" dedi. Hemân Katırcıoğlu Mehemmed dediğin yiğit yanında bir gümüş tel sarılı uyluk hıştı vardı, anı ve bir telâtîn kîseli kaşıklık ihsân etdi. Ve Akyakalıoğlu bir sığın paçası derisinden bir tuzluk kîsesi ve bir gümüşli Tarabzon baltası bağışladı. Yeğen Hüseyin eydür "Yiğit, bizimle bir kaç gün bunda otur. Kışın şiddeti geçsin. Senden hazz etdik. Bir musâhib yiğit imişsin" dedi. Hakîr eyitdim "Vallahi, biz paşalıyız. Paşadan ayrılamazız. Lâkin bu tûfânda târumâr olduk. İnşâallah sabâha dek bu kar teskîn olup paşaya gideriz" dedim. Hemân mezkûr beğim dedikleri eder "Bre ne asıl paşa" idi. Hakîr eyitdim "Erzurûm'dan ma‘zûl Defterdâroğlu Mehemmed Paşa" dedim. "Bre ya o kandedir. Yiğit istermiş, biz anı isteriz" dediler. Birisi nihânîce göz kıpdı "Bre ya o paşa şimdi kandedir?" "İşte bu Sarıalan belin aşarken dipi ve borandan târumâr olduk ve Kızılırmak geçidinde niçe yüz yiğit ve niçe yüz at ve deve gark oldu" deyü hikâye eyledim. Hemân beğ yerinden kalkup elim öpüp "Ey imdi yiğit! Sen kışdan bu eve düşüp cân kurtardın. Ammâ hakkâ ki sen de bizden eyi cân kurtardın. Eğer bu evin avlısına girdiğin gibi selâm verüp atdan inmesen bin cânın olsa bizden kurtulmazdın. Sen de bizi oda içinde âteş başında dururken tâ’ifenile bassan biz de cân kurtaramazdık. Allah senden râzî ola. Sen bize, biz sana cân bağışladık. Paşa gelmesinden haber verdin. Şimden gerü bize bu evde kapanmak harâmdır. Kalkın, tayfa silâhlanın" dedikde cümlesi pür-silâh olurken hemân beğ belinden bir güderi kemer çıkarup "Şu kemerde beş yüz

altundur, al bunu kabûl eyle. Lâkin senden ricâm oldur kim bes belli merdsin ve yiğitsin ve tuz ekmek yedik, nân u nemek hakkın bilirsin. Deveyi gördün mü?" dedi. Hakîr eyitdim "Vallahi ve billahi ve tallahi küçüğün bile görmedim". Hemân elin elime verüp kulağıma sarıcalar sırrın söyleyüp "küm" dedi. Hakîr dahi pîr sırrın işâret edüp cümle on iki yiğit *[354b]* ile öpüşüp görüşüp beğe koynumdan bir Kaya Sultân yağlığı verüp cümlesi ale'l-fevr tarfetü'l-ayn içre atlarına süvâr olup "Hacı baba ve Evliyâ Çelebi! Seni Allah'ıma ısmarladık. Allah sizden râzî ola" deyüp tabl-bâzların urarak gitdiler. Gerçi bunlar ile bir gice cân sohbetleri etdim ammâ aslâ safâ-yı hâtırım yok idi. Bunlar gidince konak ve âteşbaşı bana mahsûs olup âsûde-hâl dururken ânî gördüm, hâne sâhibi hacı baba hareminden iki boğça don gömlek hedâyâ ile bir ekmek ve biraz tuz ve bir gümüşlü ağır kılıç ve bir hüsn-i hat Kelâm-ı İzzet ile gelüp dest bûs-edüp vâfir ağlayup "Kişi basdığını boğazlamaz. Beni sütreyle ve ak sakalıma merhamet eyle" deyü elime eteğime düşüp tazarru‘ [u] nâlişler eyledi. Ammâ hakîr asl [u] fer‘in bilmeyüp ârifâne ve zarîfâne ığmâz-ı ayn eyledim. Yine sâhib-i hâne tesellî-i hâtır bulmayup eydür: "Oğul! Hak senden râzî ola. Eğer evime geldiğin gibi atdan inmeyüp mudârâ etmesen, eyle basdığına göre ceng eyleseniz sizden ve anlardan çok yiğit şehîd olup evim ve barkım harâb u yebâb olup ehl [u] ıyâlim esîr [u] kebâb olurdu" dedi. Hemân hakîr eyitdim "Bre hey hacı baba! Ben senin bir kerre ni‘metin yedim, ve eyi adına geldim. Bir ocak sâhibi müsâfir katlanır âdemsin. Sana acıyup el kaldırmayup gayrı yiğitleri karşu komşularınıza kondurdum. Tiz anları çağırınız, gelsinler ve kahve içsinler. Ve konak sâhiblerine tenbîh eyle, bizim yoldaşlarımızı bir hoş gözetsinler" diye mezkûr paşa çâşnigîr ve kilârcı ve sarıca ve sarrâc yiğitleri konaklarından bizim konaklara cümlesi gelüp tahte'l-kahve yiyüp kahve içüp herkes konaklarına giderken nezâketle anlara "Buradan eksik olman" diye tenbîh edüp gitdiler. Ammâ hâne sâhibinin gerisi tutmaz oldu ve kendüye gâyet telâş verdi. "Elbette bunun bir aslı vardır" deyü memlûklerime ve gayrı yanaşma yoldaşıma ve hâldaşıma "Hâne sâhibin göz hapsine alun. Belki firâr eder, sakının gâfil olman" deyü tenbîh ve te’kîd etdim. Ammâ ne aslın ve ne fer‘in bilirim. Ancak sâhib-i hâne meyyit-i müteharrik gibi gezindiğinden nakş etmiş idim. Böyle iken bizim sikadan olan memlûkümüz Kâzım nâm gulâmım gelüp "Ağa! Hâne sâhibi selâm etdi. Ağanın hâtırı ne kadar mâl hedâyâ ile hoş olur, anı buyursunlar. Yine senden oğul cevâb isteriz ve sana da bir şey cabalarım, dedi. Ne buyurursunuz" deyü gulâmım bu kelâmı söyleyince hakîr eyitdim: "Sakın kâfirler! Ev sâhibi sizi ferdâya salup firâr eder, ammâ sonra derinizi yüzerim. Hemân netîce herîfe söylen. Vallahi ağa senin iyiliğin işidüp geldi ve hâtırından geçemeyüp el kaldırmayup senin ak sakalına merhamet etdi. Her ne verirse versin. Biz anın ni‘metin yedik. Biz anı kendi rızâsına koduk, deyin" deyü tenbîh etdim. Zîrâ mâddenin aslı, fer‘ini bilmem, Allah âlim [u] dânâdır. Böyle olmuşdur. Kâzım gulâm herîfe takrîrimiz üzre söyleyicek mukaddemâ getirdiği nân ve nemeki ve kılıç ve Kelâm-ı İzzeti ve iki donanmış zırh ve beş sîm ü güher-i Mısr rahtı ve beş tîrkeş-i sîm mebrûm (?) ve sîm kakma pullu tirkeşler katîfe üzre işlenmiş ve üç gaddâre ve üç kılıç ve bir kîse guruş ve elli top Engürü sûfunun envâ‘-ı gûnâ-gûnu ve bir külçe köse destâr getirüp ağlıyarak "Hâlime merhamet edüp benim hâlimi kimseye eyitme" diyerek gelüp ayağıma sarıldı ve "Bu sır burada kalsın" deyü ricâ etdi. Hakîr eyitdim "Behey hacı baba! Sır saklamak kolaydır, ammâ bu kadarca şeyi sen bana neden ötürü verirsin. Beğ sana demedi mi, benim rızâm vardır, Evliya Ağa'ya ne kadar şey verirsen ver, demedi mi? Benim iyiliğim sana bu kadar şeyceğiz mi değer, hele bil" dedim. Hâne sâhibi eyitdi: "Lütfeyle! Bu kışda bu kadar yiğit ile gelüp çok derd çekdin. Ammâ beni gel etme. Var mâlım elimden alup kanıma ekmek doğrama. Neyleyeyim Allah belâ versin. Kütahiyye Paşası havfinden bunlar kaçup bu kışda yedi gicedir bunda yatup beni harâmîler yatağı etdiler. Söylemeğe dermânım yokdur. Allah senden râzî olsun, hele kâfirleri kaçırup beni halâs eyledin. Eğer bir kaçın kanadup

ceng ideydin evim barkım harâb olurdu" deyince bu sözlerden nakş-ı bukalemûn ibret-nümûn hisseler alup dibelik yüküm yukaru koyup hâkimâne hareket etdim. Amân fakîr herîfin haberi yok kim biz şiddet-i şitâdan el ayak dutmaz cân atup geldik. Bir şeyden rûhumuzun haberi yok. Anlar içerde âteş başından kalkmış eli ayağı dutar dal satûr fetâlar, bizden cân halâs etmezlerdi. Ammâ yine hakîr eyitdim: "Hey hacı baba! Ben anları hûb bilirim, ammâ bir kaçını bilemedim. Allah'ı seversen anları bana bildir" dedim. Hacı eyitdi: "Oğul! Şimden gerü oldu olacak. Senden gizli kapaklı nemiz olacak. İşte ocak başında oturup *[355a]* sana bir çakmaklı tüfenk bağışlayup beğ dedikleri Kara Haydaroğlu dedikleri kan ağırı afacân ve kağan-arslan odur" dedi. "Bre onu bilirim ve Katırcıoğlu Mehemmed'i bilirim ve Akyakalıoğlun bilirim ve Oynağanlıoğlun ve Yeğen Hüseyin'i bilirim ve Kara Memi'yi ve Dayıyı ve Dadaylıoğlun bilir ammâ öbürlerin bilmem" dedim. Ammâ Hudâ âlimdir birin dahi ne gördüm ve ne bilirdim. Ancak ol gice sohbet ederken musâhabet arasında görüşdük ve bilişdik idi. Hacı eyitdi: "Meydâna sofra yayan yiğit Bayındırlı derler, zehir kâtildir. Kapu bekleyen Kara Velî'dir. Biri Efendilioğlu'dur, biri Barak Alî derler Yezîd oğlu bî-emân veleddir. İşte anlar bizim âfâtımız olmuşdur" dedikde cümlesinin haberlerin aldım. Ammâ henüzde benim belim boşandı ve elim ayağım dutmaz olup bu kerre telâş bana el verdi. Âyâ ben ibtidâ eve girdikde na‘ra haykırup tablbâza tarralar urdukda anlar dal-tîğ-i Dahhâk olup bilâ rikâb esb-i tâzîlerine süvâr oldukda bu hakîr [u] fakîre tîğ havâle eyleseler bu şiddet-i şitâda bî-tâb ve bî-mecâl idim. Anlar germâ-germ-i nerm kimesneler idi. Husûsan cengâver kimesneler ile mukâbele olup mukâbele eylemek muhâl, hâl-i diger-gûn neye müncer olurdu, deyü havfe henüz düşdüm. Ol mahal kim eve girdim, ne mene kimesneler idi, bilmezdim. Hemân her menzilden menzile yedi sekiz sâ‘atde at üzre gelince Hazret-i Kur’ân-ı Azîmi ve Furkân-ı Mecîdi hıfzen tilâvet ederdim. Anın te’sîr-i berekâtıyla Cenâb-ı Bârî yarı kılup ol harâmîlerin şûr [u] şerlerinden bu abd-i kemteri masûn u mahfûz eyleyüp anlar ru‘b u haşyete düşdüler. Ammâ hakîrin derûnunda bir havf dahi cilveger idi. Bu hâne sâhibi anların yatağıdır, vakt-i zemistânda dâ’ima bunda sâkin olurlar. Şimdi bu kadar eşyâyı hakk-ı sükût içün tama‘-ı hâma düşüp alırsam belki bu ahşâm yine geleler. Hacı anlara "Sizin mâlınızdan şu kadar mal verüp halâs oldum" derse hâl neye müncer olur, deyü yetmiş gûne sevdâ-yı hâma düşüp şekk-i şübhe ârız olup gûnâ-gûn fikr-i fâside düşdüm. Ale's-sabâh ki oldu, on aded paşalı yoldaşlarım dahi gelüp "Bre Evliyâ Çelebi! İki gündür sen kandesin, paşa seni arar, durma binelim" deyü atdan inüp "Tiz hacı baba, şunlara kahvealtı gör ve oğlanlar atları eğerlen. Hacı baba bizimle yolcudur" dedim. Hemân fakîr herifin dibelik aklı başından gitdi. Ammâ benim on yoldaşım dahi gelmek ile aklım başıma gelüp havf [ü] hatardan emîn oldum. Ve hevâ dahi sehle'l-mu‘tedil oldu. Âhir tama‘-ı hâma düşüp yüz bin minnet ile mukaddemâ arz etdiği hedâyâları alup "Bak a cânım hacı baba! Biz sana i‘timâd edüp seni sana koduk. Meğer sende insâf yok imiş. El-insâfu nısfu'd-dîn demişler. Bize bu kadarca verdiğin şeyi bu kadar yiğidin kankısına vereyim. İşte on yiğit dahi geldi, gördün ve anlarda başka söz var. Ben bu verdiğin şeylerin birisin almam. İşte paşa buralarda, Hüseyin Gâzî Tekyesi'nde imiş. Ben seni anda kulağız alup götürürüm" dedikde hacının aklı başından gidüp "Varayum, haremimden dahi şey çıkarayım" dedikde "Dut, şu ak sakalı kızıl kanda boyanacağı" deyüp derhâl gulâmlarım cem‘ olup hacıyı dest ber-kafa bağladılar. "Aman oğul! Bir kaşık kanıma girme! Ne istersen vereyim. Bu haberi kimse duymasın" deyü sagu sağlayup örül örül ağlayup "Hizmetkârlarından gayrı kimse olmasın" dedi. Eyle olsun, deyü gayrı yoldaşlar taşra odalarda kalup hacı baba oğluna "Var oğul! Şu emânet koduğum alaca meşîn kîseyi getir ve sana tenbîh etdiğim şeyleri getir" dedikde yine bir şübheye düşüp gulâmımın birine kuş lisânı üzre "Cücümlece yocoldacaşlacarıcım sicilacahılacanacup acatlacansıncalarar" ya‘nî "cümle yoldaşlarım silâhlanup atlansınlar" deyince cümle refîklerimiz

hâzır baş ve pür-silâhla seyishâneler yüklü müheyyâ dururlardı. Ânî gördüm, harem inden hacının oğlu bir kîse altun ve dâmâdı üç küheylân at eğerleriyle ve altun kûf rikâblarıyla ve bir katar-ı katır ve yüz top sûf ve on iki kılıç kimi sîmli ve altısı kara kılıç ve üç gaddâre ve sekiz tîrkeş ve yedi raht ve altı celeb kalkanı ve bir gümüş pîş tahta devâtı sâfî altun kitâbe ile müzeyyen olmuş ve iki çalar sâ‘at ve yedi akreb sâ‘at ve on top Keşân katîfesi ve üç kîse guruş dahi verüp tuza ve ekmeğe ve kılıca ve Kelâm-ı İzzet'e yemîn verüp "Bu sır burda kala" deyü Fâtiha okuyup hakîr "sümmün bükmün" oldum ve keşf-i râz etmemek içün vâkıf-ı esrâr olan sikadan memlûklarıma dahi yemîn billah verüp gulâmlarıma dahi ellişer guruş ve birer hünkârî sûflar verdi. Ve taşra refîklerimizden cümle kırk yedi âdeme birer sûf bağışladı. Ve cümlesi şâd-merg ola yazdılar. Asl [u] fer‘ini bilmezler. Mezkûr Çardaklıbel'de ve Direklibel'de ve Felâketbeli'nde {çekdikleri felâketi} ve Kebirbeli'nde ve Zağapa deresinde ve Kızılırmak deresinde çekdikleri *[355b]* âlâm-ı şedâ’idi ve renc-ı anâyı ferâmûş edüp [139] nassı ma‘lûmları oldu. Hakîr dahi sâhib-i hâneyi kayd-bendden halâs edüp kendüye bir tihtâb ve mutalsam tas ve iki Kaya Sultân yağlığı ve iki çâr-gök fincân ve bir münebbed kâse verdim ve dâmâdına ve oğluna birer Kaya Sultân makra[ma]ları verdim. Ve ehline iki yağlık ve bir hamâ’il gönderüp ehline dünyâ ve âhiret vâlide ve hacı babaya dünyâ ve âhiret baba ve dâmâdı ve oğullarına dünyâ ve âhiret karındaş deyüp Fâtiha-i şerîf tilâvet olunup yemîn etdiğimiz ekmeği ve tuzu ve kılıcı ve ol hüsn-i hat Kelâm-ı İzzet'i bağışlayup ânî gördüm, içerden iki nâ-resîde altun pâre kerîmelerin ellerinde birer boğça ak kenarlı paşa gömlekleri ve serâvîl ve yağlıklar getirüp hakîr iki duhter-i pâkîze-ahterlerin başlarına birer şerbetî Kaya Sultân yağlıkları verüp bağrıma basup âhiret kızları etdim. Oğlunun biri içerden biri Hıtâyî emrûdu kâse-i fağfûrî getirdi kim bizim anlara verdiğimiz kâseler bunun müjdesi değildir. Meğer bu hacı babam, koltuğunda babalar vebâlar çıkarsın; Kara Haydar'ın kendi zamânından berü harâmîlerin yatağı imiş. Hakîkatü'l-hâl bu hakîre her ne ki verdi ise küflenüp paslanmış kılıçlar ve ıslanmış dikdik ve abâyîler ve pürjeng sâ‘at ve gaddâreler idi. Bunda olan mâl-ı firâvânın hesâbın Cenâb-ı Bârî bilirmiş, bir genc-i nihân imiş. Hemân hakîr silâhlanup Kara Haydaroğlu'nun bağışladığı tüfengi belime sokup mezkûr çâşnigîr ve sarıca ve gayrı yiğitleri başıma cem‘ edüp hacı babanın verdiği katarı yükledüp baba ile ve dâmâdı ve oğullarıyla vedâlaşup öpüşüp bir kulağız alup pür silâh âmâde olarak yine cânib-i şimâle kar üzre 5 sâ‘atde Çubukovası başında,

Menzil-i karye-i Hüseyin Gâzî; Çubukovası kazâsında bir püşte-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında,

Ziyâret-i Hüseyin Gâzî; Malatıyyeli Seydî Battâl Ca‘fer Gâzî'nin peder-i azîzidir. Bir ulu âsitâne-i Bektâşiyândır. Yüzden mütecâviz pâ-bürehne ve ser-bürehne ârif-i billah ve fakr u fahrîle tefâhur eder fukarâ-yı billah dervîşân-ı âgâhları var kim her biri Fârisî ve Arabî-şinâs sâhib-i tab‘, erbâb-ı ma‘rifet dil-rîşleri vardır. Azîzin kabr-i pür-envârına girüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb etdik. Merkad-i pür-envârının cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn müzehheb ve mutalla şam‘dân ve çerâğdânlar ve Kelâm-ı İzzet'ler ile müzeyyen bir kabr-i münevverdir.

Yaz meydânı ve kış meydânları vardır. Cümle Çubukovası ve Yabanovası ve Murtatovaları cümle ayak altında nümâyândır. Ve bu âsitânenin evkâfı gâyet çokdur. Ve senede bir kerre azîm mevlûdü olup kırk elli bin adem cem‘ olur. Zîrâ bu Hüseyin Gâzî, İmâm Hüseyn evlâdından sâdât-ı kirâmdan olup İmâm Hüseyn gibi bu Hüseyin Gâzî dahi dest-i küffârda dîn-i mübîn uğuruna sene 244 târîhinde Hârûnü'r-Reşîd hılâfetinde şehîd olmuşdur. Bu tekyede olan fukarâya Balıkhisâr'da elimize giren âmedân-ı ihsân-ı Hüdâ'dan on guruş tasadduk ve üç aded kurbân zebh eyleyüp Şeyh Memi Cân

Dede'nin hayr du‘âsın alup cümle fukarâ gülbâng-ı Muhammedî çekdiler.

Andan aşağı bu kûh-ı bâlânın dibinde karye-i Hüseyin Gâzî'de sâhib-i devlet efendimize buluşup "Bre Evliyâ Çelebi, hoş geldin. Biz seni gâ’ib etdik". "Hemçünân Sultânım!" dedikde hazz edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup andan kalkup lokmacılık iderek yemîn ü yesârda kurâları muharrir-vâr deverân ve seyerân ve tahrîr ederek netîce-i kelâm on gün **Çubukovası** kazâsında gezdik. Azîm bâzârı durur yüz elli akçe kazâdır ve yedi nâhiye ve yetmiş pâre köydür ve subaşılıkdır.

Ve on gün **Yabanova** kazâsında gezdik. Bu dahi Engürü sancağı hükmünde yüz pâre ma‘mûr büleydelerdir ve subaşılıkdır. Ve hafta bâzârıdurur.

Ve on gün **Çorba** kazâsında deverân etdik. Seksen altı pâre şâdmânlı kurâlardır ve yüz elli akçe kazâ ve subaşılıkdır. Bu dahi Ergürü sancâğı hâkindedir.

Bu zikr olunan üç pâre kazânın kurâ ve kasabâtlarında kâmil bir ay gezüp Engürü kurbunda nevrûz-ı Harzemşâhî oldu. Ve cümle nebâtât [u] giyâhâtlar rûy-ı zemînden baş gösterüp hamd-i Hudâ hevâlar mu‘tedil oldu. Lâkin bâr-ı sakîlleri şeb [u] rûz yükledüp indirüp bindirmeden âciz-mânde kaldık. Ve nefîr-i âm havfinden zırhlarımız sırtlarımızda olmağıla bî-huzûr olduk. Âhir bin elli sekiz Rebî‘ulâhirinin gurresinde yine gelüp karye-i Hüseyin Gâzî, böyle birer ikişer kerre mihmân olduğumuz kurâlar gâyet çokdur. Ammâ bu mahalde âsitâne-i azîzi ziyâret etdiğimizde bi'l-bedâhe hâtıra bu ebyât hutûr edüp âsitânesinin rûy-ı dîvârına küstâhâne tahrîr olundu. Müfred:

Gelüp etdik du‘â ile niyâzı

Bize himmet ide Hüseyn-i Gâzî

Kuddise sırruhu'l-azîz.

Andan yine cânib-i şimâle ma‘mûr u âbâdân kurâlar içre 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı selâsil, hisâr-ı üstüvâr-ı bî-hâ’il, kal‘a-i Ankara-i metîn-i kâmil, sûr-ı ibret-nümâ-yı ma‘mûr Engürü ***[356a]***

Evvelâ şehr-i Engürü'ye konakcımız tuğlar ile şehre dâhil olunca mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîne varup cümle a‘yân-ı vilâyet: "Paşanız Erzurûm'a kapanup celâlî olmak istedi. Töhmet-i sâbıkası zâhir oldu. Ve hâlâ on bin asker cem‘ edüp Varvar Alî Paşa ile celâlî olmağa müttefiklerdir. Biz sizi pâdişâhın kal‘asına komazız" derler. "Ammâ paşa efendimizin çerâğ-ı efrûhteleri çok olmağıla üç gün müsâfir olup kakılıksın", dediler. Fâtiha tilâvet edüp mahkeme tarafından cümle iki bin yaftalı konaklar yazılup paşayı Çavuşzâde'nin hânesine kondurmağa karâr verirler. Ertesi gün bir alay-ı azîm ile kal‘a-i Ankara'ya dâhil olmuşuzdur kim eyle alayı Engüri halkı görmemişdir. Cümle halk istikbâle çıkup kal‘adan yigirmi pâre "Safâ geldin" topları endaht olunup paşa konağına nüzûl edüp cümle a‘yân-ı kibâr ile ehl-i esnâf-ı sığâr hedâyâların arz edüp geldiler. Hakîr beş yüz akçe müvellâ sâdât-ı kirâmdan Kederzâde hânesinde mihmân olup doğru merkad-i pür-envâr-ı Hacı Bayrâm-ı Velî âsitânesine yüzüm sürüp rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe şurû‘ edüp ahd-i misâkımız üzre Balıkhisâr karyesinde Cenâb-ı Bârî'nin haber [u] âgâhımız yoğiken ihsân eyledüğü kiselerden yüz

guruş nezrimi Tekye-i Bayrâm-ı Velî fukarâlarına taksîm edüp hayr du‘âlarıyla şerefyâb olup şehrin temâşâsına ibtidâ eyledik.

İmâristân-ı eşkâl-i kal‘a-i Ankara: İbtidâ bânisi kayser-i Rûm'dur. Niçe mülûkden mülûke intikâl etmişdir. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Kütâhiyye pâdişâhlarından Âl-i Germiyân'dan Ya‘kûb Şâh ile vezîri Hezârdînâr fethidir kim ibtidâ İslâm eline anlar zamîme eylemişlerdir. Ba‘dehû sene (---) târihinde Âl-i Osmâniyândan Sultân (---) Gâzî fethidir.

Sebeb-i tesmiyye-i elkâb-ı Engürü: Cemî‘î mülûk içre meşhûr-ı âfâk bir kal‘a-i berrâkdır kim şimâl cânibinde bir menzil ba‘îd Erkeksu nâm karye tarafından nazar olundukda her tabakası biri birinden âlî, dürr-i yektâ gibi, beyâz kuğu gibi kat-ender-kat kal‘a-i mutabbakdır. Devlet-i Âl-i Osmân'da nümâyişli bir kal‘a dahi sedd-i İslâm kal‘a-i Budin'dir kim şimâl cânibinde Tuna nehri aşrı bir menzil ba‘îd Vaç kal‘asından nazar olundukda Engürüs serhadlerinde Budin kal‘ası gibi nümâyişli kal‘a-i metîn yokdur. Eşkâlde, gûyâ direklerin dikmiş kaçan başun zeyn etmiş mavuna gemisi gibi görünür bir kal‘a-i Budin'dir. Biri dahi diyâr-ı Azerbaycân'da Âl-i Osmân destinde sedd-i îmân kal‘a-i Van'dır kim vasfında lisân kâsırdır. İnşâallah mahalliyle tahrîr olunur. Biri dahi bu Engürü kal‘asıdır kim hasretü'l-mülûk kâr-ı insân ile mebnî bir ibret-nümâ kal‘a-i kavîdir kim cemî‘î elsine-i muhtelife kralları ve şâhları ve pâdişâhları ve hâkâniyânları tevârîhlerinde mestûr bir kal‘a-i ma‘mûrdur. Evvelâ İrân-zemîn târîhlerinde bu kal‘anın üzümü vefret üzre olduğundan diyâr-ı Acem'de bu kal‘aya Engüriyye derler. Kayser-i Rûm asrında yedi sene her gün kırkar bin ırgad ummâller işleyüp beher yevm kırkar bin âdeme kırkar cevz ve birer nân-pâre ile işledüp Ankariyye ya‘nî sahrâ, ya‘nî mecy ile itmâm bulduğiyçün kal‘a-i Ankariyye derler. Kırkar cevz ve birer nân-pâre verüp ol hesâb ile inşâ olunduğıyçün Kayseriyye ve Engürü hesâbiyle yapılmışdır, deyü elsine-i nâsda dâstândır. Ammâ tevârîh-i Arab'da kat-ender-kat birbirine girişmiş olmağıla kal‘a-i Mutabbak derler ve Kayser Harkîl, Hazret-i Risâlet-penâh vücûda geldüğü sene bu kal‘a dâiren-mâdâr yedi kat demir zincirler ile kuşatdığından *Târîh-i Tuhaf*e'de kal‘a-i Selâsil deyü tahrîr etmişdir. Ve lisân-ı Moğolîde kal‘a-i Enağra derler. Ammâ lisân-ı Nemse'de Âl-i Osmân bu kal‘aya mâlik olmağıla Engüriyeopol ve Kostantinopol derler. Lisân-ı Tatar'da Kirmen-i Angar derler, ammâ lisân-ı Etrâklerde Engürü ve Ankırı ve İnkırı ve Aydınkırı ve Unkuru ve Enguru ve niçe gûne ıstılâh ile ma‘rûf bir kal‘a-i mevsûfdur. Ammâ Defterhâne-i pâdişâhîde ismi Ankara'dır. Bir kal‘a-i verd-i handân-ı ebyaz-misâl sûr-ı mutabbak ve fethi muğlak ve bir hisâr-ı muhandakdır kim hakkında şu‘arâlar şehrengîzlerinde medh etmişlerdir. Beyt

Ra’eynâ kal‘ate'd-dünyâ cemî‘an

Ve lâkin mâ ra’eynâ misle hâzâ [[140]]

deyü memdûh-ı müverrihândır. Hâlâ Anadolu eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Niçe kerre ber-vech-i arpalık üç tuğlu vüzerâya ihsân olunmuşdur. Kânûn üzre taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu 263.400 akçedir. Livâsında cümle ze‘âmeti 14 ve cümle timarı 257, alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır. Hîn-i seferde bu erbâb-ı zü‘ama ve erbâb-ı timarın kânûn üzre cebelüleriyle ve paşasının hâssına göre cebelüleriyle cümle üç bin müsellah ve müzeyyen asker olur. Mîr-i livâlarının sancâğı altında erbâb-ı timarı nâ-mevcûd bulunsa timarı âhara tevcîh olmak kânûn-ı Âl-i Osmân'dır. Paşasıyla eyâletinde hâssı cümle (---) subaşılıkdır. Evvelâ şehir subaşısı ve

Murtatova subaşılığı ve Yabanova subaşılığı ve Çubukova subaşılığı ve Çorba subaşılığı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[356b]*

Bu merkûm hâss-ı hümâyûn subaşılıklardan ber-vech-i adâlet senevî kırk bin guruş olup paşası sefer eşer. Ve bir hâkimi dahi beş yüz akçe mevleviyetdir. Cümle nevâhîleri (---) pâre ma‘mûr u âbâdân kurâ-yı firâvândır. Sancağında olan kazâlar bunlardır kim zikr olunur. Evvelâ kazâ-yı

..... (1.5 satır boş) .....

Bu zikrolunan kazâlardan mollasına senevî yigirmi kîse hâssıl olur. Şeyhülislâmı ve Kederzâde nâm beş yüz akçe pâyesiyle nakîbü'l-eşrâfi ve altı yüz menâsıb-ı âlîye mutasarrıf olmuş kadı-yı a‘yânları ve sâ’ir kibârdan eşrâfları bî-hisâbdır. Ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yerine bir müte‘azzım yeniçeri çavuşu vardır. Zîrâ cümle ahâlîsi kadılar ve askerî ta’ifesidir. Ve şehr nâ’ibi ve muhtesib ağası ve gümrük emîni ve Engürü tamga ağası, başka emânetdir, senevî kırk yük akçe iltizâmdır, ve kal‘a dizdârı ve kethüdâsı ve azebân ağaları ve cebeci ve topcu başıları ve (---) aded pür-silâh kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Ankara: Evvelâ bir kûh-ı bâlânın tâ zirve-i a‘lâsında dörd kat beyâz seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâ, hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir hisâr-ı Kahkahâ-vâr-ı sûr-üstüvârdır. Her katı biri birinden âlî vâkı‘ olmuşdur. Her tabakasının mâbeyni birbirinden üç yüz adımdır ve her katı dîvârının kaddi altmışar arşın âlî dîvârdır ve her dîvârın vüs‘ati onar zirâ‘-ı melikî arîzdir. Esâslarının altı dâiren-mâdâr kemer binâlar ile boşdur, derler ammâ görmedim. Zîrâ hîn-i muhâsarada düşman zîr-i kal‘aya girüp lağım atmasın deyü kal‘anın temeli altı boşdur. Ve bu iç kal‘a kıbleden tarafa yanbükü durup şarkdan garba tûlânîce vâkı‘ olmuşdur. Cânib-i garba dörd kat birbirinden geçme demir kapulardır kim bir kal‘ada bu gûne hadîd bâb-ı kavîler yokdur. Ve her kapu mâbeyninde asma demir kafesler âmâde olup demir zincirler ile maslûbdur. Her kafesin demirleri bazu kalınlığı kadar vardır. Hîn-ı muhâsarada kal‘a dîvârı içinden aşağı kapular önüne bırağup siper ederler. Ve bu kal‘ada olan atebe-i âlî ve atebe-i süflî seng-i ahmer-gûnları bir kal‘ada görülmemişdir. Ve en taşra kapu kim Atbâzârı yerine nâzırdır kim cânib-i garba mekşûfdur, atebe-i âlîsi kemeri üzre selef pehlivânlarının gürzleri ve ibret-nümâ mâhî üstühânları ve niçe acâ’ibâtlar maslûbdur. Şeb [u] rûz bu kal‘a kapusu dâhilinde ve hâricinde kal‘a neferâtları şeb [u] rûz pâsbânlık ederler. Ve kal‘a dizdârı bu kal‘adan taşra çıksa katl eylerler yâhûd azl edüp nefy ederler. Zîra cemî‘î düşman bu kal‘anın bir taşına bin baş verüp yüz bin savaş etmeğe cân-baş oynadır. Hattâ sene (---) târîhinde Erzurûm'da Abaza Paşa celâlî oldukda yüz bin askerle bu kal‘ayı muhâsara edüp aşağı varoş hisâra istîlâ edüp bu iç hisâra sarılmak sadedinde iken Abaza Paşa sarâyında otururken kal‘adan üstâd-ı top-bâz Abaza'ya bir gülle niçe ursa Abaza 'nın kıçı sınup mecrûhen hâ’ib ü hâsir yine Erzurûm'a gitdi. Ol zamandan berü kal‘a dizdârı kal‘a kapusu önünden mesâfe-i ba‘îdeye gitmek memnû‘dur. Ve şeb [u] rûz kal‘a neferâtları derûn-ı kal‘adan münfekk olmayup her şeb "Allah yekdir yek" deyü nigâhbânlık ederler. Gerçi bu yukaru iç kal‘anın etrâfında handakı yokdur ammâ cânib-i etrâfı yalçın kanâre kayalardır. Bir cânibden zafer mümkün değildir. Ve lağım işlemek hod aslâ sehl değildir. Zîrâ kat-ender-kat cümle üç yüz altmış altı kullelerdir. Birbirine nâzır olup korudur. Bir tarz-ı garîb hendese üzre tarh [u] tarz olunmuşdur. Ve cümle dörd katında bin sekiz yüz dendân-ı bedendir. Ve dâiren-mâdâr bu iç hisâ[r] dörd bin adımdır. Cânib-i şarka Hıdırlık nâm bir püşte üzre ziyâretgâh vardır. Sehl bu kal‘aya havâledir. Ammâ aslâ andan zarar isâbet etmek ihtimâli yokdur. Zîrâ kal‘a ile bu Hıdırlık dağının

mâbeyni bir top-ı dırâz menzilidir. Aşağısı gayyâ ve derk-i esfel ve câh-ı cahîmden nişân verüp andan kal‘aya urûc etmek emr-i asîrdir. Ve bu iç kal‘ada cümle sağîr u kebîr seksen altı pâre topları vardır, amma balyemez topları yokdur. Şâhî ve tarabzen ve kolomborna topları çokdur. Ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve âlât-ı silâhı vardır. Ve bu kal‘a içre bâğsız ve bâğçesiz cümle altıyüz hâne-i zîbâlardır. Ve (---) câmi‘i andadır. Kadîm-i evvelde deyrden vely olunmuş câmi‘-i kadîmdir. Ve cümle hâneleri ve imâretleri serâpâ türâb-ı pâk ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. El-hâsıl bu iç kal‘a binâ cihetinde ve şîrînkârlık ve mühendislik fenninde vâcibü's-seyr bir kal‘a-i ibret-nümâdır. Ammâ aşağı kal‘a sene (---) târîhinde celâlî havfinden Cenâbî Ahmed Paşa i‘ânet-i âhâlî-i eyâlet ile bir kat bir sûr-ı muhkemât binâ etmişdir. *[357a]* Dörd kapusu vardır. Ve dâiren-mâdâr üç tarafı altı bin adımdır. Bir tarafında yukaru iç kal‘adır kim anı ihâta etmiş aşağı hisârdır. Bu hisârın cânib-i şarkîsinde yukaru hisârdan kayalar içre Hızırlık deresine nüzûl olunur. Kayalar içre su yolları vardı. Ve iç kal‘ada su sarnıçları ve buğday anbârları vardır. Ammâ bu aşağı hisârda âb-ı revânları firâvân olmağıla su sarnıçları yokdur. Cümle yüz yetmiş çeşme-i mâ’-i zülâldir ve üç bin çâh-ı mâ vardır. Ve kal‘a etrâfında olan kapuları evvelâ Cânib-i

..... (2 satır boş) .....

Ve bu harımda olan varoş-ı azîmde cümle (---) aded mahallâtdır. Evvelâ

..... (2.5 satır boş) .....

Ve cümle yetmiş altı mihrâbdır. (---) si cevâmi‘dir. Evvelâ Cenâbî Ahmed Paşa Câmi‘i ve Hacı Bayrâm-ı Velî Câmi‘i. Bu ikisi Süleymân Hân'ın Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

..... (1.5 satır boş) .....

Kurşumlu câmi‘leri azdır. Cümle hâk-i amber-pâk ile mestûr cevâmi‘lerdir. Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle on sekiz mihrâblı tekye-i dervîşândır. Cümleden ma‘mûr u âbâdân, dervîşân-ı zî-şân ile mâl-â-mâl **Tekye-i Hacı Bayrâm-ı Velî:** Üç yüzden mütecâviz, serbâz-ı aşk-ı İlâhî ile ifnâ-yı vücûd etmiş ârif-i billah dervişleri vardır. Şeyhleri Koca Abdurrahmân Efendi, mazanne-i kirâme, azîz, müstecâbü'd-da‘ve kimesnedir. Tarîk-ı Bayrâmî, başka bir tarîk-i Hâmidî'dir. Zîrâ Hacı Bayrâm-ı Velî, Şeyh Hâmid hazretinin tilmîzlerinden olup cihâz-ı fakrı anlardan kabûl edüp Tarîk-ı Hâmidî anlardan müteferrik olup tarîk-ı Bayrâmîlerden olmuşlardır. İbtidâları Hoca Abdülkâdir el-Cîlânî pîrlerdir. Anlardan an‘ane ile Hazret-i Risâlete müntehî olur bir tarîk-i hâsdır. Ammâ Rûm'da Bayrâmîler Şeyh Hamza ve Şeyh İdrîs'den berü Hamzavîlerdir deyü niçe şeyhlerin katl edüp mezmûm oldular. Hırka ve sikkelerinde, kabâ ve abâlarında alâmetleri yokdur. Ve şer‘ullaha muhâlif bir cürmleri yok iken müttehem olup medhûl bir alay ciğeri büryân fukarâ-yı billahlardır.

Andan yine Engürü'de **Tekye-i Hazret-i Mevlânâ** *kuddise sırruhu*, Cenâbî Ahmed Paşa binâsı bir Mevlevîhâne'dir kim cânib-i selâsı gül-i gülistânlı bir bâğ-ı İrem tekye-i harem-i Mevlânâ-yı Celâleddîn-i Rûmî'dir.

..... (1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded medrese-i dârü't-tedrîsdir. Cümleden Medrese-i Mustafâ Paşa ve Medrese-i Taşköprüzâde ve Medrese-i Seyfeddîn ve Medrese-i Husrev Kethüdâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar meşhûr dârü't-tahsîl-i ulûm medreselerdir. Müte‘addid hücreleri ve dershâne kıbâbları ve talebelerine hücre vazîfesi ve şem‘ıyyesi ve lahmiyyesi müstevfâ medreselerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle üç aded dârü'l-hadîs-i Nebevî'dir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle yüz seksen aded dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı ebced-hândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı müferrahlardır. Cümleden Tahta'l-kal‘a Hammâmı ve Sunkuroğlu Hammâmı ve Cenâbî Ahmed Paşa Hammâmı

..... (1 satır boş) .....

Bunlar gâyet hammâm-ı dil-küşâ ve âb [u] hevâları müferrah hammâm-ı rûşenâlardır. Ve iki yüz sarây hammâmları vardır, deyü a‘yân-ı vilâyet tefâhur kesb ederler. Ve cümle yetmiş aded bâğ u bâğçeli sarây-ı âlîler ve azîm binâlar vardır. Lâkin binâları kârgîr değildir. Cümle kerpiç dîvârlar ile kat-ender-kat hâne-i zîbâlardır. Ve bu şehirde aslâ kiremit örtülü imâret yokdur. Cümle hâk-i amber-i pâk ile mestûr hâne-i pür-nûrlardır. Ve cümle hâneleri kerpiç ile olmağıla Engürü kerpiçi meşhûrdur kim gûyâ seng-i hârâdır. Hattâ elsine-i nâsda darb-ı mesel olmuşdur kim "Engürü kerpiçi gibi bir kalıba dizilmişdir" derler. Bu kelâm, bir şey tertîb üzre dizilmiş olsa ana misâl edüp *[357b]* Engürü kerpiçin yâd ederler. Zîrâ kerpiçden ibâret bir şehr-i azîmdir kim cümle altı bin altmış altı hâne-i ma‘mûrlardır. Evvelâ cümleden Paşa sarâyı ve Molla sarâyı ve Kederzâde sarâyı ve Çavuşzâde sarâyı ve Ahmed Paşa sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) Niçe sarây-ı zîbâlar dahi vardır, ammâ ma‘lûmum olan bunlardır. Ve cümle (---) aded hân-ı hâcegiyândır. Cümleden,

..... (1 satır boş) .....

Mâ‘ada hurde mihmân hânelerdir.

Ve cümle iki yüz sebîlhâne-i şerâben tahûrdır. Hacı Şa‘râvî sebîli ve el-Hâc Nasûh sebîli meşhûrdur.

Ve cümle iki bin dükkândır. Ve bir müzeyyen binâ bezzâzistânı vardır kim dörd zincirli kapusu vardır. Ekseriyyâ çârsûsu bir mürtefi‘ yine vâkı‘ olmuşdur. Uzun çârsûsu ve Sipâh bâzârı ve aşağıda Tahta'l-kal‘a bâzârı gâyet izdihâm ve ma‘mûr ârâste bâzârlardır ve kahvehâneleri ve berber dükkânları kesret-i nâs ile meşhûrdur. Ve serâpâ cümle sûk-ı sultânîsi ve cemî‘î mahallât şâhrâhları pâk beyâz taş ile kaldırım döşelidir.

Ve a‘yân [u] eşrâf [u] vüzerâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyih [u] sâdâtı ve erbâb-ı ma‘ârif şâ’irân-ı yârân-ı bâ-safâları bî-hadd ü bî-kıyâsdır. Gerçi Anadolu hâkinde Etrâk vilâyetlerinden add olunur ammâ musannif ve mü’ellif ve müfessir ve muhaddis ve mücevvid hâfız-ı Kur’ân-ı kibârı vardır. Ve gâyet necîb ü reşîd ü tîz-fehm iki binden mütecâviz hamele-i Kur’ân bintân u gılmân-ı ma‘sûm-ı pâk huffâz-ı hâfizeleri vardır. Ve niçe bin kimesneleri Yazıcızâde Mehemmed Efendi te’lîfi *Muhammediyye* kitâbın hıfz edüp ve Tarîkat-i Muhammediyye'ye kitâbın ezberlemiş âdemleri Tarîk-i Muhammedî'ye yönelmiş hâl sâhibi hüsn-i hâl ile ma‘rûf merd-i Hudâları çokdur. Hattâ mazanne-i

kîrâme Abdurrahmân Efendi, çâr-darb, ya‘nî bıyık ve sakal ve kaş ve kirpikden müberrâ bir çehre-i mücellâ kimesnedir. Hacı Bayrâm-ı Velî azîzin zürriyetindendir. Hacı Bayrâm-ı Velî dahi bi-emrillah sonradan çâr-darb olmuşdur. Mahalle münâsib,

Menâkıb-ı Hacı Bayrâm-ı Velî: Bir gün Hacı Bayrâm'ı bir hâtûn-ı mekkâre "Babam rûhîçün bize gelüp Kur’ân-ı azîm tilâvet eyle" der. Bayrâm-ı Velî'nin dahi evâ’il-i hâli imiş. Nola da‘vete icâbet deyüp zenâne-i mekkârenin hânesine varup bir aşr-ı Kur’ân tilâvet etdikden sonra ol Züleyhâ-yı pür-fitne Hacı Bayrâm'ın yanına gelüp "Âh cânım! Nedir bu sende olan çâr-ebrû ve âh nedir bu sende olan zekan-ı müşekkel, nedir ol kirpik-i mûjgân-müjeler, nedir ol yed-i kudretle vesmeli ayn-ı gazâller, âh nedir ol la‘l-gûn münevver yüzler ve çeşm-i gazâl gözler" deyü Hacı'ya yakınlık etmek ister. Hacı Bayrâm-ı Velî âciz olup eydür: "Hâtûn bana sehl ârâm vir, def‘-i hâcet ideyim" deyü bir ibrîk alup bir köşede pinhân olup eydür: "İlâhî ve Mevlâyî, hâlim sana ma‘lûmdur. Beni huzur-ı izzetinde yüzü karalardan eyleme. Dünyâda mezmûm halâyık olursam olayım. Beni bu kaşdan ve kirpikden ve şu ireb ü zekandan halâs edüp menfûr-çehre eyle" deyü ricâ etdikde bi-emrillahi Te‘âlâ ol ân vech-i münevverinde mûydan bir eser kalmayup abdal kabağı gibi yüzü par par parlayup yüz bin hamd-i İyzed ederek hâtûnun yanına gelüp selâm verir. Hâtûn bunu bu eşkâlde görüp aklı perişân olup azizden nefret eder. "Bre câriyeler! Vurun şu nâ-mahrem gidiyi" deyü hâneden taşra kovup azîz hazretleri ol vartadan bu takrîb ile halâs olup âhirete eyle mutarraş intikâl eylemişdir. Anınçün kızı evlâdlarından niçe çelebiler köse çehre melîhu'l-vech çelebilerdir.

..... (2 satır boş) .....

Bunlardan gayrı dahi niçe azîz yârân-ı bâ-safâlar ile hüsn-i ülfet etdik. Hudâ cümlesinden râzî ola. Bu şehr ahâlîsinin ekseriyyâ ankâları semmûr ferâce, vasatu'l-hâlleri çuka serhaddî ve kontuş ve ferrâce-i gûnâgûn giyerler. Ve ehl-i hırefleri beyâz bez ve muhayyer ferâce ve ulemâları serâpâ gûnâ-gûn sûf ferâce giyerler. Zîrâ sûf kânıdır. Ve zenâneleri cümle rengârenk sûf ferâce giyüp gâyet mü’eddebe gezerler. İklîm-i hakîkînin beşinciden ve 17 ıklîm-i örfiyeden olmağıla arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî (---) dır olmağıla âb [u] hevâsı gâyet i‘tidâl üzre olup halkının reng-i rûyları humret üzre olup mahbûb ve mahbûbesi cihân-ârâ memdûh-ı âlemdir.

Ve me’kûlât [u] meşrubât [u] sanâyi‘âtının memdûhâtın beyân eder: Evvelâ Engüri paçası, Kütâhiyye paçasına yan başı gelir ve bûy tohumiyle perveriş bulmuş Engürü pasdırması ve tiftik keçisinin eti gûyâ mümessekdir, zîrâ keçileri dağlarında pırnâr yaprağı yerler. Ve tiftik keçisi beyâz süd gibi bir gûne teys-i ebyâzdır kim bu kevn-i atlasda eyle mahlûk halk olunmamışdır. *[358a]* Sûf ipliği bundan hâsıl olur ve gûnâ-gûn elvân pâdişâhlar giydüğü hayâl-i reng-âmiz sûflar bu keçi tüğünden hâsıl olur. Ammâ mezkûr keçinin tüğünü makas ile kırksalar ipliği haşîn olur, ammâ keçinin yünün yolsalar ol kadar mülâyim olur kim gûyâ harîr-i Eyyûb Nebî olur, ammâ fakîr keçileri yolarken feryâd [u] figânları evce peyveste olur, ammâ kibârlar anın dahi feryâd etmemesine yol bulmuşlar. İbtidâ keçileri yolacak mahalde kireç ve kül ile suyu bir yirde halt edüp cümle keçileri ol kireçli şerbet ile gasl edüp bilâ-te’essüf cümle tüğleri kopup çırçıplak ve uryân ü büryân u giryân ve nâlân kalup fakîr keçiler cümle bî-mûy kalırlar. Ve sûfu bunun ipliğinden dokuyup cümle zenânesi ve halkının kârı sûf ve muhayyercilikdir.

Keyfiyyet-i mevvâc-ı sûf: Bir kazgan-ı kebîri germâ-germ âteş üzre koyup kazgan içine murâd

edindikleri elvân boyalar içre kazganın nısfına dek su koyup ağaçdan binâlar üzre deste deste sûfları korken her sûfun birer katı içre birer ağaç çöpleri koyup deste deste sûflar kazgan içre yerleşdirüp kazganın ağzın kapayup etrâfın hamîrle sıvayup germâ-germ âteş edüp bi-emrillah ol kazgan içre buların te'sîri buhârı sûflara urup sun'-ı Hudâ gûnâ-gûn izler olur kim Mânî ve Behzâd kalemin çekmede âcizlerdir. Bu sûf dahi Engürü'ye mahsûsdur. Edîm-i arzda bir diyârda olmak ihtimâli yokdur. Frenk veled-i zinâları bu Engüri keçilerinden Frengistân'a götürüp hayâl iplik eğirüp sûf dokumak murâd edindiler. Bi-emrillah keçiler bir senede bayağı tüğlü keçiler oldu ve dokudukları şeyleri sûf olmayup mevc vermeğe kâdir olmadılar. Âhir Engürü'den eğrilmiş sûf ipliği alup Frengistân'a götürüp sûf idelim dediler, olmayup âhir ruhbânlar içün hâlâ sûf gibi hayyâl mevcsiz siyâh rukla şâlı dokurlar. Ahâlî-i Engürü, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin kerâmetidir ve âb [u] hevâmızın letâfeti hükmüdür, derler. Hakkâ ki rub'-ı meskûnda nazîri yok sûfları olur ve muhayyeri dahi meşhûrdur. Ve Engürü kerpiçi dahi meşhûrdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve halkı ekseriyyâ tüccâr-ı berr [u] bîhârdır. İzmir'e ve Frengistân'a ve Arabistân'da, Mısır'da ve yedi iklîmde sûf makbûl olmağıla halkı seyâhat ile ticâret ederler. Ermenisi ve Yahûdîsi gâyet çokdur. On mahalle Ermeni ve iki cemâ'at add olunur Yahûdîleri vardır. Ammâ Urum ve Kıptî azdır. Bâğı azdır ammâ bâğçeleri çokdur. Lâkin sahrâlarında kurâları ma'mûr ve cümle ahâlîsi ankâ ve mesrûr buk'aları hûb ve halkı garîb-dost ve mahbûb u mergûb kurâlarında mezra'aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir ve ni'metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir belde-i ma'mûr [u] âbâdân kim kal'ası ve şehri lâ-nazîrdir. Allahu Te'âlâ inkırâzu'd-devrân dest-i Âl-i Osmân'da mü'ebbed ide. *Âmin, yâ Müste'ân.*

Ve mine'r-rü'yâ-yı sâliha: Hakîr Evliyâ ol gün ki kal'a-i Engürü'ye dâhil olup ibtidâ âsitâne-i Hacı Bayrâm-ı Velî'ye varup ziyâretiyle müşerref olup bir hatm-i şerîfe şürû' edüp konağımıza gelüp ba'de'l-ışâ evrâd [u] erkânımız edâ edüp du'â-i istihâre ile hâb-âlûd olup menâmımda görürüm kim bir orta boylu, sarı sakallı aselî hırka-i peşmîne giymiş, başında aselî külâh-ı veledî üzre on iki dolama destâr-ı Muhammedî sarmış gelüp eydür: "Bak a oğlum! Lâyık mıdır kim benim tilmîzim olan Kösec Bayrâm-ı Velî'ye giderken beni basup geçesin, anı ziyâret edüp bir hatme mübâşeret idesin. Bana bir Fâtîha tilâvet edüp geçmeyesin, lâyık mıdır?" dedi. Hakîr eyitdim "Sultânım cenâb-ı şerîfiniz kimdir? Ben sizi bilmem ve kande sâkin olursun?" dedim. Anlar eyitdi "Âlem-i fetâlığında Güleşciler Tekyesin'de ve Sultân Murâd huzûrunda pehlivânlara du'âcılık ederken "Engürü'de er yatır, Rûm'da Sarı Saltık, demez miydin. İşte Engürü'de Er Sultân benim. Aşağı tahta'l-kal'a kurbunda Odunbâzârında bir kesîf kubbe içinde kaldım. Anda gelüp beni ziyâret edüp bir Fâtiha'yla şâd eyle. Sen dahi dünyada ve âhiretde şâd [u] ber-murâd olasın. Sabâh namâzından sonra sana bir âdem göndereyim, hemân bana benzer, anın ile el ele verüp bu şehr içre reftâr ederek bana gelüp ziyâret eyle. Selâmün aleyküm" deyüp gâ'ib oldu. Hemân hâbdan bî-dâr olup pâk âbdest alup vakt-i sabâha muntazır durup ba'de salâti'l-fecr paşadan bir mehter-i enderûn gelüp "Buyurun tahta'l-fitûra" dedi. "Hayır oğlum! Bu gün sâ'imim" deyü mehteri savdım. Hemân anı gördüm, ahşam vâkı'amda gördüğüm kimesne çıkageldi. Selâm verüp "Evliyâ Çelebi, siz misiz? Buyurun Er Dede Sultân vâkı'amızda bizi size gönderdi. Ziyâretine gidelim" dedi. Ammâ sözü gûya yer altında zîr-i zemînden çıkar. ***[358b]*** Hakkâ yüzü münevver ve sözü şîrin mü'essir, hemân ferâcem giyüp Bismillah ile kapudan taşra çıkup piyâdece giderken ilerü şehri içre on bir mahalde medfûn kibâr-ı

evliyâullahları ism [ü] resimleriyle söyleyüp ziyâret etdirüp ba‘zısına "bizim çerâğımızdır" der, ba‘zısına "Azîzim Hâmid Efendi halîfesidir" deyü elime yapışup ziyâret ziyâret gezdiklerimiz de inşâallahu Te‘âlâ tahrîr olunur. Hemân kim elime yapıştı, elinde aslâ kemiği yok idi. Ne cânibe eğsem hamîr gibi eğilirdi. Hemân elin elimden çeküp sağ eliyle bir ziyâret gösterdi ve yine elime yapışdı. Ba‘zı âhirete müte‘allık kelimâtlar ederek Odunbâzârı nâm bir mahalle vardıkda meydânın cânib-i garbîsinde bir kubbe-i sağîr nümâyân olup "İşte Er Sultân kubbesi şudur" deyü sâğ eliyle gösterüp hakîr dahi ol tarafa nazar edince bir dahi yanıma bakdım, ol kimesne gâ’ib olmuş. "Bre meded ben anın elin elimden koyurmasam gerek idim. Bre meded hâlim neye müncer olur" deyü cânib-i erba‘aya vakt-i seherde serâsîme olup gezerdim. Hemân ol şahsı gâ’ib etdiğim bir şâhrâh-ı azîm idi. Önümde ve ardımda görünmeyüp gâ’ib olmuşdu. İmdi şu keçe kaplı küçük kapudan içeri girmiş ola, deyü hemân kapuyu açup içeri girdim. Meğer ne gördüm, bozahâne imiş. Bu kadar paşalı ve bu kadar harbende ve harkeşân ve kimi çöğür ve kimi tambura çalup bir hây-hûy kim ta‘bir ü tavsîf olunmaz. Hemân biri "Evliyâ Çelebi! Gel bir bozacığımız iç" dedi. "Hay benim bozahâneye girdiğim gördüler" deyü hicâbımdan yire geçdim. Hemân taşra çıkup doğru Er Sultân kubbesine varup bâbın açup içeri girdikde "Esselâmü aleyküm yâ pîr-i azîz" deyü bükâ ederek atebe-i süflîsine bu âsî yüzüm rûmâlîde kılup eyitdim "Ey Sultânım! Vâkı‘ama girüp sana bir mürşid-i kâmil vesîle görderirim dedin, ahde vefâ edüp gönderdin. Henüz irşâd olmadan elimden aldın. Kapuna yüz süregelüp ziyâret etdim. Habîb-i Hudâ aşkına beni dünyâ ve âhiretde mahrûm koma. Allah ile ahdim olsun, rûh-ı şerîfiniçün bir hatm-i şerîf tilâvet ideyim" deyüp bir hatm-i şerîfe başlayup kabr-i şerîfinin sandûkası olan yeşil sûf ile mestûr zarfının altına girüp, "Himâye yâ Er Sultân, himâye" deyüp girdim. Ol sâ‘at hâb-âlûd olup eyle gark-ı arak olmuşum kim esbâblarımdan taşra ter çıkup mukaddemâ yine vâkı‘amda gördüğüm gibi Er Sultân'ı evvelki eşkâliyle görüp selâm verdi ve aleyk alup eyitdim: "Sultânım! Bana vesîle gönderdiğin âdemi yitirüp bî-vesîle kalıp kapuna geldim. Beni teh-dest koma" dedim. Hemân eyitdiler: "Sen hâfız-ı Kur’ân olduğundan ve muhibb-i evliyâ olup kibâr-ı evliyâullahın âsitânelerine yüz sürdüğünden mahrûm kalmazsın. Biz sana muhabbetimizden vâkı‘ana girüp sana vesîle göndeririz. Anın eline yapışup bre gel dediğim sabahısı yine ben varup eline yapışdım. Seni tarîk-ı hakka götürür mürşid-i kâmil kim elem çekme âkıbet yolun selâmetle sırât-ı müstakîmdir. Ammâ sen de bu avânlar ile gezerken istikâmet edüp fukarâ ve zu‘afâya merhamet üzre olup avânlardan halâs etmeğe sa‘y eyle ve paşana söyle benim himâyemde olan Engürü'ciğimde kapanup celâlî olup civârımda olan ibâdullahları müte’ezzî etmesin ve sana Cenâb-ı Bârî seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân verüp şefâ‘at-i Resûlullah'ı nasîb edüp sıhhat-i bedenle cihânı geşt ü güzâr etdükçe azacık ta‘âm ye ve azacık söyle ve az uyu ve ilme çok amel eyle. Netîce râh-ı hakkı bulmağa lâzım olan ameldir kim Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı Azîm'inde âyet, [141] buyurmuşdur. Bu nasîhatlarımı tut ve hukûk-ı vâlideyni ve bizi hayr du‘âdan unutma, pîrlere ri‘âyet eyle. Yürü Allah işin râst getirüp âkıbetin hayr ola." Bu niyyete el-Fâtiha deyüp Fâtiha-i şerîfi tilâvet edüp dest-bûs ederken türbe-i pür-envâr kapusundan bir kütürdü kopup "Ya bu türbenin türbedârı yok a" derken hâbdan bîdâr olup Er Sultân'ın sandûkası sûfu altından çıkup mest [u] medhûş sır sıklam tere gark olmuşum. Meğer türbe-i şerîfe vâfir zâ’irler gelüp "Siz türbedâr mısız" dediler. "Belî bu âsitânenin huddâmı olduk" deyü anlar dahi ziyâret edüp hakîr vedâ‘-ı Fâtiha'yı tilâvet edüp yine bâb-ı sa‘âdetin sedd edüp bükâ-âlûd olarak konağıma gidüp dosdoğru bu vâkı‘ayı paşaya dedim. Hemân paşa "Estağfirullah [142]" deyüp "Tiz bölükbaşılara ve sekbân ve sarıca askerlerine verilen cebehâne tüfenkleri ve silâhların getirsinler. Bize kal‘a-i Engürü'ye kapanup celâlî olmak şimden gerü harâmdır" deyü cümle silâhları askerî tâ’ifelerinden alup âsûde-hâl oldu. Meğer Paşa dahi benim gördüğüm Er Sultân vâkı‘asın

gördüğün hakîre nakl edüp vâkı‘alarımız vâkı‘ olup mutâbık geldi. Meğer paşanın dimâğında Engürü'de kapanup celâlî olmak râyihacığı var imiş. Ba‘dehû bu Er Sultân'ı ve Hacı Bayrâm-ı Velî Sultân'ı ziyâret etmeği üzerime iltizâm edüp şürû‘ etdiğim hatm-i *[359a]* şerîfleri temâm edüp,

Engürü'de âsûde olan kibâr-ı evliyâullahın merkad-i pür-envârları ziyâretlerin ayân u beyân eder: Evvelâ kutb-ı muhteşem, rükn-i muhterem, zâhid-i zemâne, âbid-i yegâne, nâtık-ı hakâyık, nâsıh-ı halayık, kıdve-i ricâl, nokta-i kemâl, şeyh-i ale'l-ıtlâk, kutb-ı istihkâk, ma‘den-i hikmet-i Rabbânî, sâkin-i külbe-i Sübhânî **eş-Şeyh Hazret-i Hacı Bayrâm-ı Velî**, *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Bi'z-zat kendüleri nehr-i Çubuk kenarında Sol köyünde vücûda gelüp Şeyh Hâmid hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp anların irşâdıyla niçesine kutbü'l-aktâb olup niçe bin keşf [u] kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuş ulu sultândır. Hattâ seyâhatle sene (---) târîhinde Sultân Yıldırım Hân-ı Gâzî'ye gelüp teberrüken binâ etdüğü ma‘bed-i kadîm Eski Câmi‘de kürsîye çıkup va‘z [u] nasîhat etdikleri kürsîleri hâlâ Eski Câmi‘-i pür-nûr içinde durur bir kürsî-i muhteremdir. Niçe kerre bu kürsî-i münîf üzre ba‘zı meşayih fudulluk edüp teberrüken va‘z u nasihate çıkup nutka kadir olmayup hasr olup nüzûl etmişlerdir. Zirâ ol seccade üzre celse-i hafîfe etmeğe müsta‘id şeyh gelmemişdir, değil kim bî-bâk u bî-pervâ va‘z u nasihat ide. Bayrâm-ı Velî böyle bir ulu sultândır. Ba‘dehû Yıldırım Hân asrında dâr-ı bâkîye irtihâl edüp derûn-ı hisâr-ı Engürü'de tekye-i pür-envârında bir müzeyyen ve mükellef ve mükemmel kubbe-i pür-envâr içinde medfûn oldukları bâlâda tekyeler evsâfında tarîkleri ve tekyeleri ve tarîklerinin ahvâlleri tahrîr olunmuşdur. *Rahmetullahi aleyh.*

Andan ziyâret-i sâhib-i da‘vetü'l-müstecâbe, matla‘-ı envâru'l-kerâme, mazhar-ı envaru't-tarîka, kâşif-i esrâru'l-hakîka, ber-tâlibân-ı târîk-ı îkân ve sârbân-ı rahîk-ı irfân **eş-Şeyh Hazret-i Er Sultân:** İsm-i şerîfleri Mahmûd'dur. Yine derûn-ı Ankara'da rahm-ı mâderden müştakk olmuşdur. Tarîk-i Kâdirî'de Şeyh Hâmid hazretlerinin şeyhlerindendir. Niçe bin keşf [u] kerâmetleri âşkâre olup hamd-i Hudâ bu hakîre dahi ziyâreti müyesser olup vâkı‘amızda görüp dâr-ı bâkîde iken irşâdlarıyla behre-mend olduk. *Rahmetullahi aleyh.* Derûn-ı Engürü'de Ağaçbâzârı'nda bir kubbe-i müfîd [ü] muhtasarda âsûdedirler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Kuddise sırruhu.*

Andan Engürü kal‘asının cânib-i şarkîsinde kal‘aya hâ’il bir kûh-i bâlâ üzre **ziyâret-i makâm-ı Hazret-i Hızır:** Ehl-i beledin teferrücgâhı cihân-nümâ bir kubbe-i âlîdir kim cümle sahrâ-yı Engüri sahîfe-i evrâk-ı nakş-ı bukalemûn-misâl nümâyândır.

eş-Şeyh Hüsâmeddîn: Ahmed Sârbânî halîfesidir. Engürü kal‘asında haps iken "Sabâh bizi defn edin" buyururlar. Sabâhen mahbûshânede deyyâr-ı cân u cinn yok iken bir sarı hurma lifi kefenine sarılmış mağsûl ve mu‘attar merhûm olmuş bulunup cümle ahâlî-i Engüri âlem-i hayretde kalup hâlâ zâviyesi hatîresinde medfûndur.

eş-Şeyh Kâtib Salâhaddîn: İlm-i nücûmdda gûyâ Fisagores-i Tevhîdî idi. *{Melhame* ve *Ta‘bîrnâme* misillü te’lîfâtları vardır. Murâd-ı Sânî meşâyihlerindendir}

Bu ziyâretlerden mâ‘adâ şehr-i Engürü'nün enderûn [u] bîrûnundan niçe bin musannifîn ve mü’ellifînden ulemâ ve sulehâlar ve kibâr-ı kümmelîn evliyâlar medfûndur. Ammâ bir kaç gün

müsâfir olmamız sebebiyle bu kadarca tahrîr olundu. *Rahmetullahi aleyhim ecma'în.*

Ba'dehû Engürü'den hareket üzre olmağa tuğlar konakcıyla gidüp hakîr sebük-bâr kalmamız içün hacı babadan aldığımız bir katar katırları paşaya bir kîse guruşa bey' edüp fukarâlara tasadduk etdiğimizin ecr-i cezîlin bulduk zirâ [143] nassı böyle nâzil olmuşdur. Ve cümle bâr-ı sakîllerimi ve âmedânı ve Cenâb-ı Bârî'nin hazâ'in-i gaybından harâmîler yatağı mezkûr Hacı Baba yediyle ihsân etdüğü eşyâları cümle hânemiz sâhibi veliyyü'n-ni'am Kederzâde efendimize Allah emâneti koyup yedi aded memlûk-i pür-silâh ile ve bir aded sebük-bâr seyishâne ile kalup ale's-sabâh göç olacak mahalde ânî gördük, sabah namâzında şehr içre bir velvele ve bir gulgule ve bir feryâd u feza' u çeza' kopup bir Allah Allah ve bir hay-hûy kim zemîn u âsumân dir dir ditredi. Bre nedir aslı, derken hemân bu kadar âdem ayağa kalkıp "Biz paşadan hoşnuduz, cürmü yokdur" derler. Bir fırkası dahi "Emîr pâdişâhındır. Varvar ile birlik olmuş celâlîlerdir, tevâbî'leri harâmîlerdir". Meğer Paşanın katline hatt-ı şerîf ile hünkâr kapucubaşılarından Mustafâ Ağa kırk kapucuyla gelüp cümle kal'a kapuların sedd edüp nefîr-i âm dellâlların nidâsın etdirir. Hikmet-i Hudâ, paşa ol gice bir muhavvif ve muhâtara vâkı'a görüp bir sarrac ile tebdîl-i câme olup birer esb-i tâzîye süvâr olup Seydî Battâl Gâzî pederi Hüseyin Gâzî ziyâretine kal'a kapusu açılınca tebdîl-i kıyâfet giderler. Ekseriyyâ mu'tâdı bu idi. Bu kadar halk kapucubaşıyla paşanın sarâyın basup bulamadılar. Şehrin enderûn [u] bîrûnunu ol kadar tecessüs etdiler kim mümkün olup nâm [u] nişânından haberdâr olamadılar. Bu haberi paşa istimâ' edüp gayrı şehr-i Engürü'ye dâhil olmayup şehrin şimâli tarafında Erkeksu nâm mahalle varup bir re'âyâ ile Kethüdâ Alî Ağa'ya bir kâğıd gönderüp bayrak askerlerin ***[359b]*** istemiş. Berü tarafda paşayı bulmayıcak kal'a kapuları açılup şehr içre dellâller nidâ edüp "Vây ol paşalının hâline kim bu sâ'atden gayrı bulunurlarsa mâlları garet olunup kendileri katl olunmasına fermân-ı şehriyârî sâdır olmuşdur" deyü cümle paşalıyı mübâşirler ile nefy-i beled etdiler. Paşalının dahi cân-ı azîzine minnet kim minâreli şehre girmeyeler. Hakîr dahi hâne sâhibimizle vedâlaşup Hacı Bayrâm-ı Velî ve Er Dede Sultân'ı dahi vedâ'-ı ziyâret edüp Engürü'den cânib-i şimâle 7 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Erkeksu: Engürü nâhiyesinde iki yüz hâneli ve câmi'li ve mükellef hânlı bâğsız ve bâğçesiz, kaya dibinde ma'mûr u âbâdân bir karye-i müselmânlardır. Andan (---) sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i azîm Istanoz: Engürü paşasının subaşılığı hükmünde yüz eli akçe nâhiye kazâlarından Murtatova nâhiyesi hudûdunda iki cânibi evc-i âsumâna çıkmış daracık derenin kenarında bin hâneli, bâğsız ve bâğçesiz, câmi'li ve hammâmı ve suk-ı sultânîsi muhtasar bir kasaba-i ma'mûrdur. İçinden nehr-i (---) cereyân eder. Bu kasabanın iki başında azîm kapuları var imiş. Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında Celâlî Karayazıcı, kapuları kal' edüp şehri nehb ü gâret etmiş. Eğer ol kapular ta'mîr olunsa bu kasabaya bir tarafdan zafer mümkün değildir. Zîrâ iki tarafı kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş yalçın yalama kızıllu ve sarı şâhin ve zağanos ve miskî kartal âşiyânları kanâre kayalardır kim âdem bakmağa cür'et edemez. Van ve Şebin ve Mardin kal'ası kayaları gibi mehîb ü muhavvif ibret-nümâ kayalardır. Kimi kûh-ı Bî-sütûn gibi altı boşdur, kimi ejderhâ gibi yukarıdan aşağı süzülmüş, kimi arslan-sıfat, kimi fil cüssesi gibi gûnâ-gûn acebe-heybet kayalardır. Bu kasabanın ekseriyyâ re'âyâları Ermenilerdir. Bin aded sûf ve muhayyer işlenir dezgâh vardır, derler ammâ dere içi olmağıla hevâsı gâyet ıssıdır. Lâkin latîf muhayyeri olur, memdûhdur ve Ermeni kızları meşhûrdur. Ve mağaraları var kim içinde biner ad[ed] atlar bağlansa müstevfâ sığa[r]. Ve zamân-ı kadîmde bir yalçın kaya üzre harâbe kal'acığı vardır. Hikmet-i Hudâ bu şehre girdiğimiz gün âdem deryâsı cem' olmuş. Meğer ip cânbâzlarının teferrücleri var imiş.

Temâşâ-yı üstâdân-ı pehlivân-ı resen-bâzân

Kırk senede bir cümle resenbâzlar ale'l-ittifâk cem‘ olup birbirlerini yola çeküp imtihân etmekiçün bu Istanoz deresinde ve Anadolu'da Gedüz şehri kal‘ası kayasında kârhâne kurup resen-bâzlık ederler. Bizler dahi işsiz güçsüz âdemler bu dere içinde temâşâlarına varup ânî gördük, ebr-i kebûdlarda nihâyet bulmuş yalçın kayalı dar boğazda kayaların tâ zirve-i a‘lâsında bir kayadan bir kayaya Frengi habl-i metînleri kayd-bend edüp ipleri kayalar kesmesin deyü resenlerin iki başına postlar bağlayup mu‘temed âdemleri silâhlarıyla komuşlar kim üstâd icrâ-yı ma‘rifet ederken bir hasımı ipi kesmeye deyü nigehbânlar ta‘yîn etmişler. Kayaların tahtânîsinde ve fevkânîsinde niçe bin âdemler cem‘ olup kayalar benî Âdem ile pür-nakl olmuş ve aşağı şehr içinde cereyân eden nehir kenarında bir hafta mukaddem soffa ve serîr ve mastabalar yapmışlar ve küşâde yerlere hayme ve hargâhlar kurmuşlar, bu kadar bin mahlûk-ı Hudâ temâşâya durmuşlar. Ve tarafeynde Engürü paşasının mehterhânesi kütür kütür döğülüp du‘â ve senâdan sonra ibtidâ pehlivânlar birbirlerin meydân-ı muhabbete da‘vet edüp ser-çeşmeleri Üsküdarlı Cânbaz Sipâh Mehemmed Çelebi Bismillah ile koca ve irice eline terâzûsün alup kârhâne başına varup bir gülbâng-ı Muhammedî çekdirüp ol kayalar içre sadâ-yı Allah Allah evc-i âsumâna peyveste olup dağlar ra‘d-vâr güm güm sadâ verirken tabllara tarralar urulup bu kerre Koca Mehemmed Çelebi o incecik imtihân habli dedikleri resen üzre berk-i hâtif gibi seğirderek şakılayup eyle giderken hemân kârhâne reseninin ortasından tarfetü'l-ayn içre bir gûne gerü döndü kim gûyâ bir tâzî önünden tavşan döner gibi sihr-i halâl edüp döndükde cemî‘î âşıkân-ı sâdıkân sıdk-ı derûn ile "aleyke avnullah yâ pehlivân" deyüp cümle ehl-i teferrüc engüşt-ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldılar. Meğer cemî‘î pehlivânlar mâbeyninde yıldırım gibi giderken ip üzre gerü dönmek makdûr-ı beşer değil imiş. Netîce, üç kerre bu gûne arz-ı ma‘rifet edüp du‘â-i hayr [ü] senâ ile gıjlayup nüzûl edüp çergesine gelüp karâr etdi ve huddâmları pârsâ-yı Muhammedîye çıkup akçe devşirmeğe başladı. Andan Ispartalı Pehlivân Civelek Alî üstâd-ı atîklerden imiş. Pehlivânbaşı huzûrunda baş yire koyup du‘â ile ol dahi ser-i kârhâneye gelüp cemî‘î pehlivânların arz-ı ma‘rifetleri ellerinde terâzûyu mîzân-vâr berâber tutup gitmekdir ammâ bu Civelek Alî terâzûyu ucundan sağ eline alup bir ucun aşağı sarkıdup bir hâl üzre berk-i hâtif gibi ubûr etdi kim cümle pehlivânlar ve temâşâciyânlar "Bu dahi makdûr şey değildir" dediler. Menzil başına bu üslûb üzre varup andan terâzûyü yine ucundan sol eline alup yine bir ucun aşağı sarkıdır. Bu kerre avdet ederken gerü gerü gelirken cümle halk *[360a]* "Allah âsân getire" deyü feryâd etdiler. Bî-bâk ü bî-pervâ halkın hüsn-i teveccühüyle gerü gerü yine menzilbaşına gelüp çârmıhdan sernigûn sıyrılup ser-çeşme önünde zemîn bûs edüp ser-çeşme "Bârekallah pehlivân" deyü bağrına basdı. Andan Harputlu Pehlivân Şücâ‘ terâzûsü iki destinde iki desti, mâ’-i zülâl ile mâl-â-mâl gidüp geldikde destiler destinde iken bir çârmıhdan kendüyü aşağı eyle uçurdu kim cümle ehl-i teferrüc "Vâh pehlivân" deyü acıdılar. Bi-emrillahi Te‘âlâ vücûduna bir zarar isâbet etmediğinden mâ‘adâ iki elindeki destileri bile şik[es]te olmadı. Meğer bir san‘at ile uçdu kim cümle âlem halkı hayretde kalup ser-çeşme huzûrunda el arkası yerde etdikde ser-çeşme "Hezâr ahsend ey pehlivân Şücâ‘" deyü elin bûs etdi. Andan Tokatlı Hasan-ı Tavîl Pehlivân, Hindistân pâdişâhı huzûrunda isbât-ı vücûd etmiş, sinni yetmişe yetmiş bir pîr-i merd-i hıredmend ve üstâd-ı zû-fünûn-ı derd-mend idi. Ol dahi ser-çeşme destin bûs edüp ayağında yeni kubâdî pâbuç ve başında mutallâ dülbend üzre bir kâse-i Mertebânî su ve eyninde kırmızı çuka-i muvahhidî ferâce, elinde

terâzûsü yok. Muvahhidînin iki yenlerine terâzû gibi yapışup geçüp gerü döndü. Ammâ cümle temâşâcıların aklı gitdi. Andan Gergerli Pehlivân Sührâb, ayağında yüksek ayaklı avret na‘lini, omuzunda bir sığır danası, lâkin kolu üzre terâzûsü ile ubûr etdi ve avdet etdi. Hakkâ ki na‘lin ile ol rakîk habl üzre ubûr etmek pehlivânlıkdır. Andan Mağribli Pehlivân Nâsır, gözleri bağlı, omuzunda bir huddâmı tabıl çalarak ellerinde terâzû ile güzer etdi. Andan Arabgîrli Pehlivân Selîm, kisbetinden mâ‘adâ vücûdu uryân, iki elinde birer çakmaklı kol tüfenkleri atup ubûr eyledi. Karşuda yine tüfenkler sıkılayup avdetde yine tüfenkleri atarak geldi. Andan Cirbeli Pehlivân Nasreddîn, kâküllerinden kârhâne ipine asılup elinde karpuz gibi müdevver bir şey var, anı bir ip ile firlak gibi dönderdikce pehlivânın perçeminde bağlı olan halka kârhâne ipinden kaya kaya pehlivân asılı perçemiyle gitmede. Ammâ ne terâzû var ve ne ayakları ip üzredir. Hemân saçından asılmış, elindeki karpuz gibi şey’i çevirdikçe karşu tarafa gidüp geldi. Buna bir ferd-i âferîdenin aklı ermedi. Andan ser-çeşme şâkirdi Galatalı Kızkapan Pehlivân Süleymân, kisbetiyle ser-çeşme önüne gelüp çârkûşe bir sandûk[a] girüp cümle halka gösterdi. İçinde aslâ bir şey yok. Bir tahta, içi kâğız kaplı küçücük sandûk idi. Ol sandûku bir demir halka ile kârhâne ipine asup kendüsü sandûk içine girüp gâ’ib olup sandûk ipde mu‘allak kaldı. Ânî gördük, berk-ı hâtif gibi sandûk karşu çete varup geldi ve Pehlivân Süleymân taşra çıkup ser-çeşme huzûrunda temennâ etdi. Bu kâra dahi bir zî-aklın idrâki irmedi. Hulâsa-i kelâm üç gün üç gicede yetmiş aded üstâd-ı resen-bâzlar arz-ı ma‘rifet etdiklerin tahrîr eylesek meddâh-ı resen-bâz olmuş oluruz. Ancak murâd [u] merâm bu kadarcıyla iktifâ edüp üç yüz kadar şâkirdlerin başka çıkarup pîr-perver etdiler. Bundan gayrı her halîfe niçe bin lu‘bede-bâzlık etdiler ve üç günde cümle halkdan ve kasaba Ermeniler'den altı yüz sûf ve bu kadar muhayyer kâr edüp paşa efendimizden bir kîse guruş ihsân aldılar, *ve's-selâm.*

Bu kasabada bu temâşâları edüp cem‘iyyet-i benî Âdemden nâm u nişân kalmayup âsûde-hâl dururken paşa kapusunda bir hây hûy kopdu. Meğer Âsitâne tarafından yigirmi kapucu ile ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlîden bir kapucubaşı gelüp paşaya haber etdiler. Cümle asker kat-ender-kat olup paşa huzûruna kapucubaşı kığırup geldikde yüz bin ta‘vîz ile girüp zemîn bûs edüp cümle keçeli kapucular kelb-i sarîh gibi taşrada kalup kapucubaşı yalnız paşa yanında kaldı. Zîrâ Çorum şehrinde paşaya hücûm eden Berber Bayrâm kapucubaşıdan ibret alındı. Ba‘dehû kapucubaşı emirleri paşanın kapucular kethüdâsı Alî Ağa'ya verüp meğer Hezârpâre Ahmed Paşa tarafından emr-i şerîf gelüp "Düstûr-ı mükerremim Mehemmed Paşasın, emr-i şerîfim vardıkda bir ân ve bir sâ‘at durmayıp Erzurûm Karsı eyâletin sana ihsân etmişim. kızılbaş-ı bed-ma‘âşın ol taraflarda ısyân u tuğyânı zâhir olmağıla ol serhadlere gitmek elzem-i levâziminden olmağıla ağırlığın bırağup ılgar ile varup eyâlet-i Kars'a mutasarrıf olup alâmet-i şerîfeme i‘timâd kılasın" deyü bu mü’ekked emr ile Mustafâ Ağa gelüp emr-i pâdişâhî kırâ’at olundukdan sonra paşa "Emr pâdişâhındır, nola" deyüp ol ân İmâd Ağa'ya bir kîse-i guruş verüp "Tiz tûğlar gitsin" deyü fermân edüp İmâd Ağa'yı yolladı. Meğer Engürü'de paşanın katline nefîr-i âm getiren bu Mustafâ Ağa imiş. Paşa emre aslâ itâ‘at etmeyüp Istanoz'dan Murtat *[360b]* ova câniblerine doğr[u] gitmek fermân olup ol sâ‘at Varvar Alî Paşa'dan muhabbetnâmeler ile kapucubaşılarından Melanlı Huseyin Ağa geldi. Netîce-i mektûb-ı muhabbet-üslûb budur kim "Benim veliyyi ni‘amın oğlu efendim, sultânım! Mesmû‘umuz oldu kim Erzurûm'dan ma‘zûl olalı bu şiddet-i şitâda niçe berzahlar çeküp meşakkat-i râh çekerek Kızılırmak geçidinde azîm hasâreler çeküp vâfir âdemleriniz gark-ı âb olmuşdur. El-hükmülillah. Hemân sizler sağ olasız. İnşâallahu Te‘âlâ an karîbi'z-zamân Cenâb-ı Bârî yârı kılup ivazın eder. Bizim ahvâl-i pür-melâlimizden su‘âl ederseniz Âsitâne tarafından bir kapucubaşı hatt-ı şerîf ile Sivas'a gelüp İpşir

Paşa oğlumuzun hâtûnu ki Gürcîstân'da Mavrol Hân'ın kerîmesi Perîhân'dır, anı bizden emr-i şerîf ile Sultân İbrâhîm Hân vezîri Ahmed Paşa ilkâsıyla kerreteyn evâmir u hatt-ı şerîfler vârid olup *nâ-şer'îdir* deyü vermeyüp Tokat kal'asında dizdâra verüp cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyihlere emânetullah deyü sicille kayd edüp verdim. İpşir Paşa oğlum bu ahvâli istimâ' edüp mektûb-ı dürerbâr gönderüp buyurmuş kim 'benim efendim ve peder-i azîzim, Allah senden râzî ola. Ehlimi vermemişsin. Eğer verirsen dü cihânda iki elim yakandadır ve rûz-ı mahşerde mes'ûl olursun ve eğer bu husûs içün pâdişâh tarafından bir ser-encâm çekersin. Her ne gûne maksûd [u] merâmına göre yoluna bin cân ile yüz bin baş ve İpşir oğlunun başı yoluna fedâdır' deyü mektûbları geldi. Bu mahallerde İpşir'in hâtûnun pâdişâha nâ-şer'î vermediğim pâdişâhın mesmû'-ı hümâyûnları olıcak Sivas'dan bizi ma'zûl edüp iki def'a katlimize hatt-ı şerîfler gelüp avret hatıriyçün avret sözüne uyan avretden kötüdür, deyü hamd-ı Hudâ başımız vermeyüp Sivas'dan ma'zûlen yedi bin asker ile hâlâ Turhal sahrâsında basîret üzre olup meks edüp günden güne tevâbî'lerimiz gelüp cem' olmadadır. Ve İpşir Paşa oğlum Karaman eyâletiyle gelüp ve niçe ma'zûl mîr-i mîrânlar ve sâ'ir ümerâlar gelüp cem'iyyet-i kübrâ ile Üsküdar'a varup şer' ile da'vâmız görüp yetmiş kimesnenin katlin isteriz. Bir vezîr oğlu vezîrsin, mührü sana, Mısr'ı bana, İpşir oğluma Şâm'ı, Süleymân Paşa oğluma Bağdâd'ı, Çavuşzâde oğluma Haleb'i, Melek Ahmed Paşa oğluma Erzurûm'u isteriz. İmdi benim efendim oğlu efendim, bu mektûb-ı muhabbet-üslûbumuz varup vüsûl buldukda bir ân ve bir sâ'at durmayup kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek biri birimizle haberleşerek deryâ-misâl asker ile gelüp Bursa altında cem' olavuz ve yedi vezîr ve on mîr-i mîrân ve bî-hisâb mîr-i livâlar ile yek-dil [ü] yek-cihet olup adl-i adâlet edüp bir beyza-i mürğu bir akçeye alarak Âsitâne-i sa'adet tarafina varup murâfa'a-i şer' olavuz", deyü eblehâne mektûblar tahrîr eylemiş. Paşa mektûbları kırâ'at edüp hakîre eydür: "Ne ahmak herifdir. Mektûbunda cemî'î hamâkatin ve bî-tedbîrliğin ifşâ etmek içün hâl-i dilin i'lâm eylemiş.

{Sebeb-i sûret-i mektûb-ı Defterdârzâde Mehemmed Paşa}

"Tiz devât ve kalem" deyü kilk-i cevâhirin yed-i tûlâsına alup derûn-ı dilinde olan gencîne-i ma'ânî kuflini küşâde kılup dürr-i cevâhir nisâr edüp *"El-ma'nâ fî batnı's-şâ'ir"*i [144] zebân-ı hâle getirüp niçe elfâz-ı tumturak ile bir nasîhatnâme ve niçe ta'n-âmîz san'at-ı şi'riyyeli rumûz-ı künûzlu esrâra müte'allık pendler tahrîr eyledi. Zîrâ kendileri ilm-i inşâda Ünsî-i sânî ve Tâcizâde Ca'fer Çelebi ve Aliy-yi Ma'nî idi ve elvân-ı kalem ile hüsn-ı hatta mâlik bir seri'u'l-kalem ve beyne'l-akrân mümtâz-ı ilm olmuşdu. Ve gâyetü'l-gâye tîz-dest idi. Hattâ peder-i azîzleri *merhûm ve mağfûrunleh* Mustafâ Paşa, Murâd Hân-ı Râbi'de defterdâr iken kendüler mülâzim ve müderris olmağıla tekmîl-i fünûn edüp ilm-i lügatde Kâmûs-ı Ahterî ve Arûz-ı Me'âlî olmuşdu. Hattâ Arab u Acem'den ve Hind u Belh [u] Buhârâ'dan Tataristân'a ve Hân'a bir nâme iktizâ etse Mecd Efendi ve Durak Efendi ve Sıdkî Efendi nâmeleri müsevvede edüp bu efendimiz Defterdârzâdeye verüp tashîh ederek kendü hattıyla nâmeler tahrîr edüp her mülûk huzûruna vardıkda makbûl-ı şehriyârî olup elden ele gezerdi. Ve menâsıb-ı âlîlerde iken aslâ re'îslerine muhtac olmayup cemî'î evâmir ü arzları ve Şehzâde Mehemmed Hân'ın mevlûdü müjdesin ve sâ'ir kılâ'ın fütûhatnâmeleri ve mekâtiblerin ve sâ'ir mürâselâtı cümle kendi hattıyla tahrîr etdüğünden Varvar Alî Paşa'ya dahi kendiler dest-i hatlarıyla muhabbetnâme yazdılar. Zîrâ Varvar Alî Paşa'nın re'îsi Niksârî Halîl Efendi dahi bir münşî-i mustalah, fasîhu'l-lisân ve bedî'u'l-beyân ve rumûz-ı künûz, miftâh-ı ma'ânî ve bir bahr-i ma'ârif kânı kimesne idi. Ana binâ'en Alî Paşa'ya nâme-i muhabbeti kendiler yazdı. Netîce-i kelâmı oldur kim

"Benim peder-i azîzim! Mektûb-ı *[361a]* dürer-bârınızda tahrîr etmişsiz kim bir baş Üsküdar'a dek İpşir oğlum ile ve sâ'ir vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ile gidüp şer' ile da'vâm görürüm, buyurmuşsuz. Da'vâcın kadı, yarıcun Allah ola, deyü elsine-i nâsda darb-ı meseli ma'lûm-ı sa'âdet-mendiniz değil midir. Cenâbınızın hod hasmı pâdişâhdır, pâdişâh âdil gerek kim şer' ile da'vâm var diyesiz. Nâ-şer'î bir âdemin ehlin almak murâd edinen imâmın mezâhib-i erba'a fetâvâlarında imâmeti sahîh olmaduğu hod azherü mine'ş-şemsdir. Böyle olan imâma niçe iktidâ edüp niçe mu'âvemet edüp niçe şer' ile da'vâm vardır dersiz ve umûma muhâlefet kuvvet-i hatâdan idüğü ma'lûmunuzdur. Atalar sözün tutmayan hatalar demiş, el mi yaman beğ mi yaman demişler ve Sultân Murâd *tâbe serâh* hazretleri merhûmun zamânından berü harem-i hâsda perveriş bulup bu sinn-i sâliniz içre bu kadar menâsıb-ı âlîler zabt edüp bu kadar celâlî ve cemâlî ve zorbalar kim ulü'l-emr üzre ısyan [u] tuğyân edenlerin kankısı iflâh [u] ber-hurdâr olup müsmir olmuşdur. Ve karîbü'l-ahd olan Erzurûm'da Celâlî Abaza Paşa bu kadar sene ısyân edüp Sultân Osmân Efendi'min kanı deyü kırk bin yeniçeri kırup şer' ile da'vâm vardır der idi. Şer'î ve nâ-şer'î da'vâsın kim istimâ' edüp âhir hâli neye müncer oldu. Ve dahi karîbü'l-ahd kim vak'ası mürûr ideli yedi sene olmuşdur, Nasıf Paşazâde Hüseyin Paşa bir yumurtayı bir akçeye alup adl-i adâlet ederim deyü sizin gibi yigirmi bin asker cem edüp Kör Hazînedâr İbrâhîm Paşa ile Kaysariyye altında ceng edüp Nusaf Paşazâde, Hazînedâr İbrâhîm Paşa'yı şehîd edüp niçe bin askerin dendân-ı tîğdan geçirüp bu kadar mâl-ı ganâ'im alıp Hüseyin Paşa mansûr u muzaffer oldum deyü Anadolu gibi arz-ı vâsi'a sevâd-ı mu'azzam diyârları bırağup şer'ile da'vâm vardır deyü sûret-i hakdan görünüp Üsküdar gibi bir teng dar yire varup şer' ile gezerken şerrile askeri târumâr olup arz-ı mukaddes gibi bir vâsi'atü'l-aktâr diyârı koyup boğa[z]dan Rûmeli gibi edna'l-arz olan dar yire geçüp Varna kurbuna varup anda girîbânın ele verüp Kara Mustafâ Paşa vezîrin huzûruna dip diri getirüp doğram doğram edüp Hüseyin Paşa'yı şehîd edüp başın Bâb-ı Hümâyûn önüne bırakdılar. İmdi benim peder-i azîzim. Bu mektûb-ı muhabbet-üslûbdan me'âl-i kelâm oldur kim Kara Mustafâ Paşa, mezkûr Nasıf Paşazâde Hüseyin Paşa'yı böyle münhedim edüp katl etdüğü günlerde hâlâ sadrıa'zam olan Bişin karınlı Semiz Ahmed Paşa anın tezkirecisi idi. Hüseyin Paşa'nın katli cümle bunun re'y [ü] tedbîriyle idi. Hâlâ sadrıa'zam olup senin hasm-ı kavîn ve adüvv-i cânındır. Elbette Nasıf Paşazâde katli san'atların sana ve bana edicilerdir. Zîrâ Âsitâne'den âdemlerim geldi. Bâb-ı Hümâyûn önünde Gazze makrameleri üzre altı vezîr ve beş mîr-i mîrân kellesi yatarmış. Sakının, el-hazer el-hazer, şer'ile Üsküdar'a gelmen. Zîrâ Devlet-i Âl-i Osmân'a nizâm [u] intizâm veren Hazret-i Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Anların halîfelerinden Kemikli Alî Baba nâm bir er-i server, ârif-i billah-ı hünerverdir, Hacı Bektâş-ı Velî, anlara "Var Alî Baba, Üsküdar ile Gekbiziyye mâbeyninde bir püştecik vardır, bu âteş ile bu penbeyi bu hokka ile götür. Tâ ki ol püşte üzre vardıkda âteş penbeyi yakdığı yer senin dâr-ı bâkî makâmındır, anda sâkin ol" deyü Hacı Bektâş Alî Dede'ye bu nasîhatları edüp Alî Baba'nın üzerine ism-i a'zam tilâvet edüp üfürür. Var Alî Baba makâmında ecel-i müsemmâna dek sâkin ol. Âl-i Osmân üzre ısyân ile seni geçenlerin kemikleri, üzerinde yığılup Kemikli Baba nâmıyla cihân-ârâ olasın, deyü eyle Sultân Velî nefes etmiş ve Hacı Bektâş'dan feyz alup gûyâ ol merkezde kutb-ı ricâl gibi bir mutalsam ulu sultândır. Anı, ısyân ile ubûr edenlerin kankısı iflâh [u] ber-hurdâr olmuşdur? Ve buyurmuşsuz kim İpşir oğlum benimle biledir. Bir kılıma bin kelle verir demiş, sizi eyle inandırmış. Sakının, vallahi i'timâd ve i'tikâd etmen. Baş değil bir taş ve lâş ve lâşî vermez. Zirâ Abaza aşîreti mâbeyninde bir babak soydur. Ve gâyet hasîs ve denî ve le'îm ve korkak kavmdendir. Kendinin dahi cemî'î zamânda bahâdırlığı zâhir ü bâhir olmamışdır. Ve gerçi tütün ve kahve içmeyüp süd içer ammâ eyle bir zâlimdir kim unsuz evün hâmûrun ve ineksiz evün südün bulup içer ve bir kana on bin guruş alır, etdiği zulmü Haccâc-ı Zâlim

Yûsuf etmez. Benim peder-i azîzim, anın ipiyle kuyuya inen câh-ı gayyâda kalır. Hilekârdır, cengâver, dilâver [ve] server değildir. Hattâ ma‘lûmunuz değil midir kim *merhûm ve mağfûrun leh* Murâd Hân-ı Râbi‘in İpşir {Revân kal‘ası cenginde} emîr-i ahûr-ı kebîri değil mi idi. Üç yüz aded âdem ile yetmiş kızılbaş-ı bed-ma‘âş bunlara râst gelüp dahi kızılbaş ile elleşmeden ve zahmdâr olmadan der-ceng-i evvel üç yüz âdemlerinden hicâb etmeden firâr etdi. Ve üç yüz âdemi ceng [ü] savaş-ı perhâş edüp esîr oldular. Ve İpşir'in akîbince kızılbaşlar düşüp atı kalmadan belinden tîrkeş ve kılıcın ***[361b]*** bırağup piyâde nehr-i Zengî sâhilinde ahşama dek bir bostân içinde pinhân olup ba‘de'l-mağrib Ken‘an Paşa ordusuna uryânen gelüp Ken‘an Paşa bir kat esbâb ve bir kat silâh ve bir at ihsân edüp ceng ide ide halâs oldum, deyü kizb eden kezzâb u mûhenât İpşir değil midir? {Kim ol gün bir kızılbaş kendüye bir hançer uyluğuna urup ol zamândan berü topal olmuşdur. Bir kizbi dahi "atdan tekerlenüp leng oldum" der} Benim pederim, sakın böyle bed-nâm ü güm-i nâ-kem-nâm ile hem-ınân ü hem-dem ü hem-zebân olma ve kimseye i‘timâd edüp mahrem-i esrâr edinme. Sana sûret-i hakdan görünüp Âsitâne tarafıyla mansıb-ı âlî içün yek-dil [ü] yek-cihet olup vakt-i hengâmda seni meydânda korlar. Bu gûne pend [u] nasîhatları pederime yazmak küstâhânedir ammâ dâğ-ı derûnumdan cür’et edüp tahrîr etdim.

Nasîhatnâme-i netîce (---) Benim izzetli peder-i azîzîm! Eğer düşmandan suhûletle intikâm alup kelle kurtarmak murâdınız ise adl-i adâlet ederim, deyü tâ Üsküdar'a {varmayınız}. Bu pendlerim eğer makbûl-i şerîfiniz olursa işte bu ciğeri pür-hûn ehl-i hâlim evlâdı ve kardaş yoldaşım olan Vezîria‘zam Sâlih Paşa ve kethüdâsı İbrâhîm Paşa ve Sâlih Paşa karındaşı Murtazâ Paşa gibi veliy-yi ni‘am-ı akrân [u] emsâlden ayrılmış oğlun Mehemmed fakîr hâlâ on iki bin askerle Engürü altında Kütâhiyye'den ma‘zûl Küçük Çavuş Paşa ve Kethüdâzâde Bâkî Paşa ve Dede Osmân Paşa ve Seydî Ahmed Paşa ve Ketağaç Paşa ve Deli Dilâver Paşa ve niçe umerâlar hâlâ benimle inüp binerler. Engürü'ye kapanmak murâd etdim idi. *"El‘abdü yüdebbirü vallahu yukaddiru"* [145] mazmûnunca hikmet-i Hudâ kal‘adan taşra bulunup kal‘ayı üzerime sedd edüp askerimi kırmağa nefîr-i am edüp ahır hamd-i Hudâ halâs olup Istanoz nâm kasabada Mustafâ Ağa nâm bir kapucubaşı emr-i pâdişâhîler getirüp bizi Kars'a göndermek isterler. Emirlerine ığmâz edüp hâlâ Murtatova nâm sahrâlarda serserî olup cenâb-ı şerîfinize intizâr çeküp gezeriz. Böyle olmadan ise ölmek nûrun alâ nûrdur. Hemân Eskişehir altına bu kadar deryâ-misâl asker ile varalım, uralım, yakalım, yıkalım, günden güne cem‘ olalım. Asalım, basalım, keselim, alalım, askere verelim. Kapularımız askeri bilsinler kim celâlî olup ısyân etdiğimiz cümlesi suçlu olup kümeden ayrılamayup cân baş ile hizmet ederler. Ammâ bir yumurta bir akçeye almak ile âdemin başına kafadâr âdem cem‘ olmaz. Eğer olursa iş başa düşünce yâr olmaz. Ammâ her hayme ve hargâhda avret ve oğlan mubâh gerekdir. Böyle olursa bir hayli devletimiz mümtedd olup inşâallah kellemiz kurtarup düşmanlarımızdan intikâmlar alup Âsitâne tarafında ahvâl-i devlet bergeşte olup emîndir kim fülk-i kec-reftâr vefk-i murâdımız üzerine deverân ide ve illâ bundan gayre ilâc yokdur. Ve illâ kendi askerinizle başınıza tedârikiniz görün. Eğer böyle olmaz derseniz mektûb-ı muhabbet-üslûbumuz küstâhâne tahrîr olunmuşdur, dâmen-i afv ile setr edüp ale't-ta‘cîl yine mefhûmun bu cânibe mektûbumuz îsâl eden Evliyâ Çelebi kulunuz ile mefhûmun bu cânibe i‘lâm buyurasız. Bâkî olasız bâkî *ve's-selâm, ale'l-kâmilîn el-âmilîn.*

Engürü kurbunda kasaba-i Istanoz'dan ulaklığıla Tokat'da Varvar Alî Paşa'ya gidüp Varvar ile gelirken Varvar Köprülü Mehemmed Paşa'yı ve Amasiyyeli Kör Hüseyin Paşa ve Kara Sefer Paşa ile

ceng edüp Varvar Köprülü'yü münhedim etdüği ceng [u] cidâli ve menâzilleri beyân eder

Sahib-i devlet efendimizden mektûbları alup kasaba-i Istanoz'dan **Engürü**'yü ve **Hüseyin Gâzî**'yi ve **Balıkhisâr**'ı geçüp **karye-i Sarıalan**'da meks eyleyüp anda yem kesdirdik.

Andan kalkup **kal'a-i Kal'acığ'ı** ve **Şeyh Şâmî'**yi ve **Akçakoyunlu**'yu ve **kasaba-i Kurdlar**dan Kızılırmağ'ı refâhiyyet üzre geçüp **menzil-i Karakeçili'**de karâr edüp Varvar Alî Paşa'nın Turhal kal'asından kalkdığın haber alup andan bir menzilde cânib-i şarka ılgar edüp Amâsiyye kurbunda **kasaba-i Gergerân**'da mülâkât-ı **Varvar Alî Paşa:** Bu kasabanın sene 1057 târîhinde bâlâda Erzurûm menâzillerinde tahrîr olunmuşdur. Bu kasaba sahrâsında, Varvar Alî Paşa kırk elli bin asker-i bî-pâyân ile meks edüp ol ferah-fezâyı hayme ve hargâh zeyn etmiş. Hakîr kanûn üzre ibtidâ kethüdâsına varup mülâkât olup bize vesîle olarak paşanın otâğ-ı nüh-tâkına götürdü. Ne otâk, gûyâ bir serâperde-i Süleymânî'dir kim cânib-i erba'asın niçe bin çatal fitilli sekban ve sarıca akrebleri kat-ender-kat otâğı ihâta edüp pür-silâh âmâde durur. Hakîr içeri girüp paşaya yakın vardıkda tîrkeş ve kılıcım taşlayup seke seke huzûruna varup zemîn bûs edüp mektûb-ı muhabbet-üslûbları destine verüp "Defter[dâr]zâde Mehemmed Paşa oğlunuz, huzûr-ı izzetinize selâmlar edüp bu mektûbu gönderdi", dedikde "Safâ geldin yiğit, hoş geldin" dedikde yine dâmen bûs edüp "otur" dediler. Hakîr hemân *[362a]* celse-i hafîfe edince yüzüme nazar edüp "Bre sen Hâfız Evliyâ Çelebi değil misin ki, Ayasofya Câmi'inde leyle-i kadrde hıfzen sekiz sâ'atde hatm-i şerîf edüp merhûm Sultân Murâd *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* seni Harem-i hâssaya alup kilârlı etmedi mi" deyice Hakîr "Belî Sultânım! Sultân Murâd Hân'ın çerâğ-ı efrûhtesiyim" dedim. "Şimdi sen paşa oğlumun ne hizmetindesin". "Vallahi Erzurûm'a giderken mü'ezzinbaşısı idim. Erzurûm'da gümrük kâtibliği ihsân eyledi ve üç kerre Acem diyârına gönderdi ve hâlâ şimdi imâmeti hizmetinde muk[te]dâ-yı nâs ve muhâsibi ve enîsi ve hem-celîsiyiz. Zîrâ âlem-i sabâvetden berü merhûm pederleri zamânından beri bir yerde hâsıl olduğumuzdan mahrem-i râz olduğumuz içün hakîri sultânıma gönderdi". "Safâ geldin, hoş geldin". Cümle iç ağalarına kiş kiş deyüp paşa ve hakîr tek ü tenhâ kalup eydür: "Şimdi paşa oğlumu ne mahalde bırakdın", "Sultânım! Engürü'nün şimâl tarafında, iki konak ötede Istanoz kal'asında bırakdım. Andan cenâb-ı şerîfinizi kollayarak Kankırı taraflarına gitmek üzredir. Zîrâ ol mahal, ganîmet yerlerdir ve şiddet-i şitâ def' olup mevsim-i bahârdır, sultânımın ol câniblere gelmenize muntazırdır ve bu mektûbun sultânımdan netîce-i haberin ister. Hemân inşâallah sabâh bu kulunuz yine mektûb-ı dürerbârlarınız ile giderim. Mektûblara nazar olunsun" deyü hatm-i kelâm etdükde "Tiz dîvân efendisi Halîl Efendi'yi çağırın" dedikde Halîl Efendi hâzır olup mektûbu mahfîce tilâvet edüp cümle hâtır-nişân etdükde "Bre Evliyâ Çelebi! Ne çok askeriniz var, ya Engürü kal'asına niçe kapanmadınız. Hayfa, dirîğ, işte bir iş ederdiniz kim devr-i kıyâmete dek kılıcınız arşa aşup ol zamân İslâmbol keferelerinden intikâm alınırdı. Olmaya, illâ hayr. Hele çok askeriniz var imiş" deyü sürûrundan kalkup otak içre reftâr ederken hakîre yüz altun ve bir mercân tesbîh ve koynundan bir mücevher sâ'at ihsân edüp hazînedâra "Müsâfirindir, bir hoş ikrâm edüp bir kat esbâb ver" deyü tenbîh etdi. Ol sâ'at hakîre bir kat libâs-ı fâhire ve bir semmûr kafası kürk-i fâhire verüp mihmân olduk. Ol gün konakçı tarafından haber gelüp Köprülü Mehemmed Paşa ve yedi beğlerbeği Osmâncık cisrini ve Sarmaşıklıkayabeli'ni alup meterisler kazup yalçın kayalar üzre azîm taşlar yığmışlar. Ol tarafdan kuş uçmak ihtimâli yokdur. Ve Amasiyye paşası Hüseyin Paşa Direklibel'i sedd edüp kurâlardan cümle re'âyâ vü berâyâyı kaldırmış ve bir habbe ve cübbeli âdem bulunmak ihtimâli yokdur. Cümle sarp dağlara ve mağaralara ve kılâ'lara kapanmışlar, deyü konakçıdan haber gelince

Varvar Alî Paşa atf-ı ınânı Kızılırmak geçidine mün‘atıf eyleyüp tuğlar gitdi. Kasaba-i Gergerân'dan 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Dankaza, andan 5 sâ‘atde, **karye-i Bardakçı Baba.** Mukaddemâ bu iki karye tahrîr olunmuşdur. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i sahil-i Kızılırmak: Cümle asâkir-i Varvar nehr-i azîmin kenarında meks edüp bu kadar deryâ-misâl asker bir günde suhûletle ubûr edüp bir âdem ve bir at ve bir hımâr gark olmayup esbâbları bile ıslanmadı. Ammâ üç ay mukaddem bizim paşa askeri ubûr etdükde olan musîbet ve gark-ı âb-ı mahlûk-ı Hudâ bir târîhde olmamışdır. Bu mahalde Alî Paşa, zikri hayr olsun, raht u baht u bisâtıyla ve katîfe sırmalı eğeriyle ve mutallâ ve müzehheb rikâbıyla nehri ubûr etsin, deyü bir esb-i sabâ-sür‘at-ı sâfinatü'l-ciyâd misillü küheyl at ihsân edüp kendüler ile nehri ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Ayrık Sahrâsı'nda meks olunup cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup etrâf vilâyetlerden niçe bin araba zehâyirler gelüp cem‘ oldu. Mezkûr karye-i Ayruk, Kızılırmağın şimâl tarafında olmağıla Kankırı sancağı hâkinde yüz evli evkâf-ı azîm köydür. Bir câmi‘i vardır. Andan,

Ziyâret-i Mehemmed Şâh Dede: Hacı Bektâş-ı Velî ile Horasândan bu Kızılırmak geçidinde karâr edüp Yıldırım Hânî'de dâr-ı cinâne revâne olur. Bir azîm âsitâne-i ma‘mûrdur. Şeb [u] rûz, mâh u sâl bi'l-guduv ve'l-âsâl [147] nass-ı kâtı‘ı üzre bây u gedâya ganî ve fukarâya ni‘meti mebzûldür. Yüz aded dervîşân-ı Bektâşiyân'dan ziyâde pâ-bürehne ve ser-bürehne aşıkân-ı sâdıkân ve dervîşân-ı dil-rîşânları var.

Aziz Mehemmed Dede'yi paşa ile ziyâret edüp paşanın azîze teveccüh-i tâmın ve bir bükâ-yı (---) gördüm ki kürsî vâ‘izleri kibâr-ı evliyâullah eyle mu‘tekid değillerdir. Kabr-i şerîfinin etrâfı Kelâm-ı izzetler ve şem‘dânlar ve çerâğdânlar ve alem ve sarrâf tabl [u] kudûmler ve niçe bin âvîze-i maslûblar ile müzeyyen bir

Tekyegâh-ı medfen-i Mehemmed Dede'dir. Bunda tekye-nişîn Mustafâ Dede, azizin ırk-ı tâhirinden bir zât-ı hoş-hısâl, ehl-i ilm ü ehl-i hâl ve musâhib-i pür-me’âl, kelâma mâlik, sebük-rûh ve hüsn-i hulk sâhib-i bir zât-ı mükerremdir. Varvar Alî Paşa'ya bir ziyâfet-i âlî edüp bir somât-ı Mehemmedî çekmişdir kim vakt-i çâştdan vakt-i asra varınca cümle asker tenâvül edüp şikemleri masadı kürbe batnına dönüp yine cümle suhûnlar ni‘met-i nefîse ile mâl-â-mâl idi. *[362b]* Hakkâ ki, bu berekât-ı ta‘âm azîzin rûhâniyyeti te’sîridir. Ve her sene bu âsitânede şeyhin kendi atlarından bir at kurbân edüp tekye hâyilinde olan kayalardaki miskî kartallar ol bir atın lâşesin yiyüp sene âhirine dek bir şey tenâvül etdiklerin bir ferd-i âferîde görmemişdir. Meğer yine tekye kurbânı olup yiyeler.

Bu dahi ibret-nümâ bir temâşâdır ve şeyhi **Mustafâ Dede** sayd [u] şikâra mâ’il bir cândır. Doğan yerine karakuşlar besleyüp atının sağrısında teğelti üzre karakuşlar oturup şikâr gördükde karakuşları salup eğer hargûş ve eğer tilki ve çakal ve kurd ve sırtlan ve andık ve sığın ve tablalı ve karacalar ve yağmurca ve ayu ve hınzîr ve toy ve kaz ve turna ve ördek ve balıkçıl ve anıt ve yeşilbaş ve devlengeç, hattâ kaplıbağayı ve Kızılırmak'dan sazan balıkların alup şeyhin önüne getirir karakuşları vardır. Bu dahi azîzin bir kerâmat [ü] tasarrufudur. Andan kalkup yine Kızılırmak kenarıyla 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Durduk: Bu dahi Kızılırmak kenarında Kankırı hâkinde iki yüz hâneli ma‘mûr câmi‘li köydür. Bu karyeye gelirken Varvar Alî Paşa askerinde kıl barakdan âdemleri {temâşâ etdim}, deryâ-misâl asker ammâ gûyâ cemâpûr askeri gibi derme ve çatma hoş-nişîn askerdir. Ammâ yetmiş bayrak sarıcasına ve yigirmi bayrak sekbânına aşk olsun. Meğer paşa kendisi sarıcadan silâh kuşanup meydânlarda hizmet etmiş. Anlar da paşanın uğurunda ölmeğe ahd etmişler. Ve deli ve gönüllüsü ve on bayrak Tatar askeri gâyet sadaklı ve savatlı zor batar bahâdır yiğitleri var idi. Ve müteferrika ve vâcibü'r-re‘âya bayrakları dâ’imâ cânib-i erba‘aya karavula gitmeğe me’mûr mükellef güzîde askerdir. Ve kapucubaşılarına im‘ân-ı nazar ile nazar etdim. Hakkâ ki pâk ve güzîde zırh-ı zıreh külâha ve cebe vü cevşene müstağrak pür-silâh yancıklı ve bahrî hotaslı ve kırkar ve ellişer kargı sırıklı al ve kırmızı mukaddemli, burma kâküllü köçeklere mâlik ikişer üçer deve ve katır katarlı ve mehârlı ağaları var. Ve üç yüz polad-ı Nahçevânîye gark olmuş kantar sırıklı iç ağaları var kim her biri birer ejder-i heft-serler, birer gûne server-i hünerver-i dilâver-erler idi. Hemân hazînedârın kırk gulâmı ve paşanın ciğer-kûşesi beğ efendinin kırk güzîde gulâmları başka idi. Paşa gulâmlarıyla muhtelit değiller idi. Bu askeri temâşâ edüp hakîr karye-i Durduk'a varup,

Ziyâret-i Hüsâm Efendi: Kızılırmak kenarında ulu sultândır. Bunda dahi paşaya azîm ziyâfetler olup şeyhi paşaya bir at hedâyâ çekdi. Andan kalkup üç sâ‘at gidüp,

Menzil-i tekye-i Kum Baba: Kızılırmak kenarında ve Kankırı hâkinde iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr karyedir. Bunda yine Alî Paşa ile Kum Baba Sultân tekyesine gidüp ziyâret etdükde Alî Paşa ağlayup ol kadar feza‘ u çeza‘ edüp "İlâhî! Beni huzûruna yüzü kara kullarınla iletme. Âhir nefesde hüsn-i hâtime-i tâm ihsân eyle" deyü du‘âlar edüp tekye fukarâlarına tasadduklar ihsân eyledi. Andan kalkup şimâl cânibinde Kankırı hâkinde,

Türkmân Keskini, hudûduna girildikde "Sultânım bu hakîre mektûblar ihsân edüp yollayınız. Paşa oğlunuz mektûb-ı dürer-bârınıza muntazırlardır" dediğimde Boşnak âdemi olmağıla eydür "Benüm oğlum katlana, bir kaç çün.

Görelim, âyine-i devrân ne sûret gösterir

deyü bu mısra‘ı terennüm etdi. Âhir, hakîr bir kaç gün sabr etmeğe rızâ verdim. On gün Türkmân Keskini içinde gezüp on birinci gün yine Keskin subaşılığında,

Karye-i Sarı, nâm mahalle kondukda Varvar Alî Paşa'nın askeri içinde bir güft [ü] gû olup asker pür-silâh olup cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup (---) paşa çarkaya (---) paşa dümdâr ta‘yîn olunup cümle asker hayme ve hargâhlarında pür-silâh âmâde olup cenge müterakkıb olup durdular. Hakîrin cân başıma sıçrayup paşanın ciğer-kûşesi beğden su’âl edüp "Bu ne fetret u ısyân u tuğyândır kim asker birbirine girüp hâzır-baş oldu" dedim. Hazînedâr eyitdi "Vallahi Evliyâ Çelebi! Şimdi çâşıdımız geldi. Köprülü Mehemmed Paşa üzerimize gelmeğe hatt-ı şerîf ile serdâr olmuş ve Amasiyyeli Kör Hüseyin Paşa ve Divriği Beği Kara Sefer Paşa ve niçe paşalar cem‘ olup yarınki gün ceng-i azîmdir" dedikde hakîr paşanın yanına varup paşa eydür: "Gördün mü Evliyâ Çelebi! Ben seninle bileyim ve yoluna kurbânım diyenlerden biri Köprülü Mehemmed Paşa dörd eyâlet sancâğı askeriyle üzerime geliyor" dedi. Hakîr eyitdim: "Bundan size hisse var paşa. Sultânıma mektûbunda yazduğu mâddenin biri dahi budur kim seninle bile olurum, diyenlere i‘timâd etme. Seni meydânda

korlar, deyü tahrîr etdiği mevâdd-ı kebîrin biri dahi budur. Ammâ bi-emrillah bunda nesne yokdur. Geçende Kızılırmak kenarında Kum Baba Sultânı ziyâret etdiğiniz gün bir teveccüh-i tâm ile İlâhî beni şerm-sâr edüp halk mâbeyninde yüzüm *[363a]* kara eyleme deyü hayr du‘â etdiğinde bildim ki ol du‘â hedef-i icâbetde kabûl oldu. İnşâallah mansûr [u] muzaffer olup selâmet bulursun". Lâkin afv ile ol gün mu‘âmele edüp mehibbâten niçe nasîhat-âmîz cevâblar ile muzaffer olmuş, tebşir etdim. Ol mahalde paşa "cümle asker âmâde olsun" deyü tenbîh ü te’kîd edüp cümle âlât-ı silâh meydân-ı muhabbete dökülüp cebe ve cevşenler giyilüp nısfu'l-leyle dek cümle asker âlât-ı silâha müstağrak olup her biri birer Sâm [u] Nerîmân-akrân pehlivânlara döndüler. Beyt

Seher-çin germ olup bâzârı mihrin

Asar altun terâzûsın sipihrin

ebyâtı üzre vakt-i seherde paşa cümle ordu etrâfına muhâfazacı askerleri koyup Bismillah ile altı bin salt güzîde urguncu ve yağmacı ve tâlâncı asker atlayup ılgar ile cânib-i kıbleye yedi sâ‘at gidüp Kankırı hâkinde **Kurşumlıdağı** eteğine vardıkda meğer Köprülü'nün çâşıdı varup "İşte Varvar Alî Paşa askeri geldi" deyince tarfetü'l-ayn içre Köprülü çarhası meydân-ı muhabbete çıkup Alî Paşa askeri dahi ileri varup çarha askeri gösterüp gerüde beş koldan kafadar kat kat asker koyup iki çarha birbirine dokuşup bir sâ‘at yahşı ceng-i perhaş [u] savaş olup bir sâ‘atden Köprülü tarafı aslâ dayanamayup münhezim olup beş aded eyâlet askeri kimi dendân-ı tîğdan geçerken kimi *Lâ ilâhe illallah* der, kimi *Muhammedün Resûlullah* der, kimi amân ve kimi yamân deyüp bu kadar mahlûk-ı Hudâ târumâr oldular. Köprülü askerin Varvarlı varup koyun kuzular gibi yalayup hayme ve hargâhlar ve bâr ü bengâhları ve tevâbi‘at-ı bî-günâhların âhın alup küffâr gibi zincirleri gerdenlerine bend kılup esîr gibi bu kadar müslimîni keşan ber-keşân edüp atdan ve dondan ve katar u mehârdan ve'l-hasıl devlet-i dünyâdan ayrılmış, ömründe piyâde yürümemiş ve ka‘r-ı vakâr sâhibi muhteşem ağaları sekbân ve sarıcalar yalın ayak ve başı kabak piyâde yürüdüp kimin kırarlar, kimin esîr ve kimin âzâd ederler ve ba‘zısına "mâlını kande gömdün" der, işkence ederler ve kimi pây-beste ve dil-haste ve şikeste-beste bu kadar kavm, koyun sürüsü gibi giderlerdi. Ba‘zısını istedikleri yerde katl ederlerdi. Bu kadar fezâhatden mâ‘adâ Âl-i Osmân pâdişâhının üç tuğlu bir ihtiyâr-ı âlî-vakâr Köprülü Mehemmed Paşa'yı ve iki tuğlu Amâsiyyeli Kör Hüseyin Paşa'yı ve iki tuğlu Kara Sefer Paşa'yı ve Amasiyyeli Hacı Efendizâde gibi hânedân sâhibi kimesneleri dest-ber-kafa bağlı hûn ciğerleri dâğlı, çeşm-i pür-hûnları yaşlı ve bâğırları başlı Varvar Alî Paşa'nın tuğları önü sıra boğazlarında tavk-ı la‘net ile zincirler ile akd olunmuş eyle nâzenîn vücûdları ol şiddet-i hârda piyâde giderek "*el-hükmü lillah"* deyüp her ân ve her sâ‘atde cellâd-ı feleğe muntazır olup lisânlarında kelime-i Tevhîd gitmezdi. Gör felek atlasının hâlin kim bir ân evvel bu kadar kerr u ferr ve dârât [u] azamet sâhibi idiler. Bir ân-ı vâhidde cübbe ve destâra mâlik olmayup piyâde zencîr-keş olup sekbân ve sarıca elinde esîr oldular. Bu hâlde iken gözleri önünde tevâbi‘ [u] levâhıkların katl edüp kılıcının kanın cellâdlar paşaların üzerine silerlerdi. Hulâsa-i kelâm bir vezîr ve beş mîr-i mîrân-ı sâhib-îmân Varvar Alî Paşa'nın üç direkli otâğı sütûnlarında bâr-ı bend zincîrler ile bağlı ve sâ’ir mîr-i mîrânlar ve sâ’ir mîr-i livâlar ve gayrı a‘yân-ı kibârlar yüzü üstüne bağlı idi. Sâ’ir Köprülü ve Hüseyin Paşa ve Kara Sefer Paşa askerleri gayrı çadırlarda esîr [ü] gürisneler idi. Bu mâbeynde Varvar Alî Paşa'nın bir habbeye ve bir lipâçe cübbeye muhtâc ve aç u zevi'l-ihtiyâc olan piyâde seyis ve harbende ve akkâm ve meş‘alcileri ve kâse-şûyları birer katar bâr-ı sakîle ve bu kadar mâl-ı ganâ’ime ve beşer onar aded zırh u zıreh külâhlı ve katlâvî ve cebe vü cevşenli köçeklere mâlik olup

Fir‘avn u Şeddâd gibi gurur hâsıl etdiler. Varvar Alî Paşa ise mansûr u muzaffer oldum, deyü enâniyyet da‘vâsında mu‘âmele etmeğe başladı. Ve henüz ısyân [u] tuğyânı zâhir ü bâhir oldu. Ve günden güne ordusunda haşerât-ı Cemâpûr cem‘ olmada. Ve etrâf-ı kazâlarda mîr-i mîrânlar asker sürmeğe ve zehâ’ir sürmeğe me’mûr oldular. Ve ba‘zı mîr-i mîrânlara evâmirler tahrîr edüp "Elbette eyâletin askeriyle bizim ordumuza gelesin ve illâ üzerine asker çekerim" deyü mü’ekked emirler tahrîr olundu. Ve ba‘zı ehl-i ırz ümerâ ve mîr-i mîrânlar ordusuna geldikde cümle otuz yedi bin asker oldu. Bu hâl ile kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek yine Kankırı sancağı hâkinde, **menzil-i karye-i Bozoğlan** nâm mahalle geldikde hakîr huzûruna varup "Gazânız kutlu olsun. Sultânıma inşâallah mansûr u muzaffer olursız demişdim. Hamd-i Hudâ düşmanları münhedim etdiniz. Ba‘de'l-yevm Cenâb-ı İzzet sizi hıfz [u] *[363b]* emânında edüp hemîşe düşmanlarınız böyle münhedim olup serleri ârâyiş-i nîze ola" deyü vâfir hoş-âmed kelimâtlar edüp "Sultânım! Şimden gerü bu kulunuza mektûblar ihsân edüp paşa oğlunuza beni gönderin" dedim. Feth-i kelâm edüp eydür: "Gördün mü Evliyâ'm! Bu kadar düşman askerin ân-ı vâhidde niçe târumâr eyleyüp kırup geçirdim ve niçe vezîrleri zincire urup keşân-ber-keşân götürürüm" dedikde "Gördüm sultânım! *Aleyhi mâ-yestahıkku*[148], lâkin merhamet edüp niçesin âzâd edüp Cenâb-ı Bârî sizin dahi niçe müşkil işleriniz âsân ide. Mücrimleriniz cümle ümmet-i Muhammed'dir. Bu kârhâne-i Âl-i Osmân'ın hâli budur. Ulü'l-emre itâ‘at edüp beğler ve paşalar biri biri üzre ceng ide gelmişlerdir. Size lâyık olan yine afv ile mu‘âmele eylemekdir. *"Allahümme inneke afuvvun tuhibbü'l-afve fa‘fu annî"* [149] buyurmuşlar" dedikçe musırr olup bir âdem âzâd etmeyüp "Sabr eyle, beş on günden sonra görürsün. Hele Küçük Çavuş Paşa oğlum ve İpşir Paşa oğlum ve Şehsüvâroğlu Şehkadı Paşa oğlum ve niçe oğullarım dahi gelsinler dahi neler işlesem gerek" deyü aceb enâniyyet ile ba‘zı gurûrâne kelimâtlar etdi. Hakîr eyitdim "Yâ Sultânım! Bizim efendimize dahi mektûblar yazın. Anlar dahi ordu-yı İslâm cem‘iyyetine dâhil olup dahi ziyâde cem‘iyyet-i kübrâ olsun" dedim. "Hele şimden gerü iş bitdi. Anların gelmesine ihtiyâc kalmadı. Eğer gelirse safâ geldi, hoş geldi" dedi. Bir sâde-dil harem-i hâsda perveriş bulup

..... *(1 satır boş)* .....

asrında (---) mansıbiyle ber-murâd olmuş Bosneviyyü'l-asl bir Oğuz âdem idi. Hîle ve hud‘adan berî, zemm ü nemm ve gıybet ü mesâvî ve kizb ü bühtândan ârî vüzerâların düşman üzre varıcı Varvar'ı idi. Ve gâyet mu‘tekid olduğundan her hoş-âmed âmedî kelâmı tasdîk etmeğe meftûn idi. Ve re’y [ü] tedbîrde hüsn-i tedbîr etmeyüp sû’-i tedbîre ilkâ edenlere tab‘iyyet ederdi. Ve devleti gûyâ istidrâc ve kemâl-i hıffet ile ve akl-ı kıllet ile meşhûr-ı âfâk idi. Ancak salâh-ı hâl ile mümtâz-ı ser-firâz idi. Hikmet-i Hudâ bir gün İpşir Paşa'dan ve Küçük Çavuş Paşa'dan mektûblar gelüp vâfir mesrûr [u] handân oldu ve mektûbları kırâ‘at etdirüp gûyâ raks edüp "İşte İpşir oğlum gelmededir. Senin paşan onun hakkında bana neler yazar. Al imdi bu mektûbları paşana götür" deyü İpşir Paşa ve Küçük Çavuş Paşa ve kendü mektûblarıyla hakîre bir kîse guruş ve Köprülü mâlından rahtile bir küheylân at ve bir Gürcî gulâmı ve ana bir küheylân at ve bir kat esbâb. Kankırı nâhiyelerinde Bozoğlan kurâsından çıkup mütevekkilena'l-allah cânib-i şimâle üç günde ılgar edüp Engürü sağımızda kalup Murtatovası içinde bir vâsi‘ sahrâda menzil-i karye-i (---) paşa ile mülâkât olup "Bre Evliyâm! Safâ geldin. Ammâ ne çok eğlendin" dedikde ahvâl-i pür-melâl [ü] ser-güzeşt [ü] ser-encâmı bir bir takrîr edüp paşa âlem-i hayretde kalup tebessüm edüp, yakında görürsün, deyüp ibtidâ Varvar'ın mektûbun okuyup âteş-pâre olup "Görürsün mel‘ûn ahmak potur" deyüp İpşir Paşa'nın Varvar'a gönderdiği mektûbu kırâ’at edüp güle güle tamâm olup mektûbu hakîre atup "Nazar eyle" dedi.

Hakîr İpşir mektûbun kırâ'at edüp ol kadar iltiyâm u mudârâ vü imhâl ve niyâz-gûne girişmeler tahrîr eylemiş kim istimâ' edenin aklı gidüp "İpşir Paşa, Varvar Alî Paşa'nın abd-i memlûkü olmuş" der. Paşa mektûblardan sonra ol deryâ-dil paşa-yı kâmkâr buyurdular kim "Biz anın ta'n-âmîz mektûblarına nazar etmeyüp yine mudârâyı elden komayalım" deyü latîf edâ ile mektûblar yazmak sadedinde iken âsitâne tarafından bir hünkâr hasekisi ve Kapu kethüdâmız Siyâvuş Ağa'nın hazînedârı Kâtib Alî Çelebi hatt-ı şerîf ile gelüp ol sâ'at dîvân-ı pâdişâhî olup hatt-ı şerîf kırâ'at olunup mefhûm-ı hatt-ı şerîf oldur kim "Eğer başın gerek ise bir ân ve bir sâ'at durmayup mükellef ve mükemmel askerinle mâh-ı Cemâziyelâhirin gurresinde bi-eyyi vechin kâne İpşir Paşa ve Çavuş Paşa ve Bâkî Paşa ve Ketağaç Paşa ve Seydî Ahmed Paşa ve Şeh Gâzî Beğ ile cümle yek-dil ü yek-cihet olup Varvarlının başı ya başın ve illâ eğer inâd u muhâlefet ve müsâmaha edersen bunda olan evlâd [u] ıyâlini cümle katl edüp cümle mâl [u] menâlin kabz olunur. Ve eğer ol âsînin hakkından gelüp Varvar'ın başın serîr-i sa'âdetime gönderüp edâ-yı hizmet edersen hâlâ hasekimde olan Mısr eyâleti hatt-ı şerîfime amel edüp bu cânibe mürâca'at etmeden bilâ-câ'ize tarafından bir mükellef ve muhteşem ve umûr-dîde ağanı Mısır'ın şehr havâleliğine gönderesin. Hatt-ı hümâyûnuma amel edüp fermân-ı şerîfim eyle sâdır olmuşdur. *Ve's-selâm."* Paşa dahi "emr ***[364a]*** pâdişâmındır" deyü derhâl nefîr-i rıhlet çalınup bin mikdârı asker ile tuğu ileri gönderüp hasekiye bir kîse harc-ı râh verüp kethüdânın haymesinde mihmân eyleyüp ertesi gün hikmet-i Hudâ Varvar Alî Paşa'nın çâşnigîrbaşısı gelüp Âsitâne tarafından {Varvar Alî Paşa'ya} gelen emirleri ve hatt-ı şerîfi getirüp paşa kırâ'at etdükde mazmûn-ı hat oldur kim "Vezîrim Varvar Alî Paşa lalam! Cirmin afv olunmuşdur. Defterdâroğlu celâlî Erzurûm'a ve Engürü'ye mutehassın olmak murâd edüp ısyân [u] tuğyânı zâhir olmuşdur. Hatt-ı şerîfim vardıkda bir ân durmayup memâlik-i mahrûselerimde nerde bulursan katl edüp yâ başı, yâ başın. Edâ-yı hizmetden sonra sana Mısr'ı bilâ-avâ'id ve lâ-fevâyid ihsânım olmuşdur" deyü hatt-ı şerîfi kırâ'at edüp "Bre meded, bu sır bunda kalsın" deyüp *"men hafaza'l-lisâne selleme mine'l-afat"* [150] deyüp keşf-i râz etmeyüp summun bükmün durdı. Ol gün İpşir Paşa tarafından çâşnigirimiz gelüp "İpşir Paşa, Karaman eyâletiyle Varvar ile celâlî olmağa gider" deyü haberler geldi. Ol gice Varvar'a mektûblar yazılup Varvar'ın katli hakkına paşaya gelen hatt-ı şerîfi Varvar mektûbiyle ale's-sabâh hakîre verüp ol gün ol gice ılgarup,

Menzil-i kasaba-i Çerkeş nâm mahalde Varvar Alî Paşa deryâ-misâl asker ile bir çemenzâr ve ferah-fezâda nehr-i (---) kenarında çıtâ-çıt tınâb tınâba hayme ve hargâhların kurup meks etmişler, ammâ cümle bî-haberler idi.

Varvar Alî Paşa'nın adem-i itâ'ati ve encâm-ı kâr-ı pür-şe'âmeti ve inhizâmı be-dest-i İpşir Mustafa Paşa-yı hîlekâr ile mukâbelesin beyân eder

Hakîr yine kethüdâ haymesine varup paşaya götürdükde paşa "Hay Evliyâm! Yolun yakın oldu" deyince "Sultânım! Bir iş zuhûr edüp bu kulunuzu yine muhabbeten paşa oğlunuz hakîri gönderdi" deyü mektûbları ve paşaya Varvar katli hakkına gelen hatt-ı şerîfi verüp Niksârî Halîl Efendi'ye nihânîce kırâ'at etdirüp bizim paşanın kendi ile müttefik olduğundan hazz edüp bu hakîri obasına götürüp "Benim oğlum! Sakın söz burada kalsın. Bak bana koca vâlideden ve Cinci Hoca'dan Bektâş Ağa'dan ve Muslihiddîn Ağa'dan ve Kara Murâd Ağa'dan ve cümle yedi ocak ağalarından ve şeyhülislâmdan ve cümle harem-i hâsda ayakdaşlarımdan ve sâ'ir karındaş [ve] yoldaşlarımdan ve cümle sipâhî ve yeniçeri ve cebeci ocaklarından gelen mektûbları cümle önüme koyup "Gör oğlum

beni İslâmbol'a gel diye niçe isterler" dedi. Hakîkatü'l-hâl niçe mektûblara nazar etdim. "Benim efendim, iki yerden gayret kılıcın kuşanup ayağın pek basup basîret üzre olup cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve mîr-i mîrânlar ve cümle yedi ocak halkıyla söz etmişiz. Cümlesi isterler. Cümle Anadolu eyâletlerinde ma'zûl vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ'ir mîr-i livâ ve sipâh kethüdâyerin başına cem' edüp Bursa üstünden tâ Üsküdar'a gelesin" deyü cümle İslâmbol a'yânı mektûb ve tezkereler göndermişler. "Elbette ve elbette Üsküdar'a gelesin. Tâ ki bir acâ'ib göresin ve ser-i kârda olan yetmiş nefer kimesneyi isteyesin kim pâdişâhımızı anlar başdan çıkarup irtişâya terğîb etdirüp nâ-şer'î muharremât şeyler etdirmeğe sevk ederler. Elbette gelüp anları katl etdiresin" deyü niçe mektûblar yazmışlar. "Benim cânım Evliyâ Çelebi! Bak İpşir oğluma gelen hatt-ı şerîfi bana gönderdi. Varvar'ın başın alırsan edâ-yı hizmetin mukâbelesinde sana müft ü meccânen Şâm eyâletin ihsân etmişiz, demiş" deyü hatt-ı şerîfi hakîre gösterdi. "İpşir oğlum ise cümle Karaman eyâletiyle ve bu kadar Türk ü Türkmân ve bu kadar kapusu kulu askeriyle yarın değil öbür gün bana imdâda gelmek üzredir. Andan inşâallah bu başımla doğru Âsitâne'ye gideriz" dedikde kalbime bir ilhâm gelüp "Bu başımla İslâmbol'a gideriz" dediğinden bir nakş olup "Ayâ söyleyeni ko, söyledeni gör" dedikleri darb-ı mesel mi ki, deyü hâtıra gûnâ-gûn efkârlar hutûr etdi. "Meded Sultânım! Hemân bana mektûblar veriniz. Biz de ordunuzda bulunalım. Pâymâl-i rimâl ser-gerdân gezmeyelim. Zîrâ paşa oğlunuz bir fermânınıza muntazırdır. Bu bahâr mevsiminde çayır çimen üzre kat'-ı menâzil ederek İslâmbol'a varalum. Hemân mektûblar verin" deyü dest-i şerîfin bûs etdim. Gûyâ eli kan kokardı. "Tiz Halîl Efendi! Mehemmed Paşa oğluma ve Bâkî Paşa'ya ve Seydî Ahmed Paşa'ya ve Ketağaç Paşa'ya ve Deli Dilâver Paşa'ya mektûblar yaz. Mehemmed Paşa oğlum anlara serdâr olup mu'ayyenen geleler deyü tahrîr edin" deyü fermânlar etdi. Tiz hazinedârı çağırun, deyüp hakîre üç yüz mümessek altun ve yasdık üstünde bir sâ'at ve bir mercân tesbîh ve bir çâr-kat tîrkeş ve bir kılıç ve hazînedârın bir semmûr paçası kürkün ihsân etdükde "Sultânım! Atlarım yoruldu. Üç küheylân ihsân eyle" deyince Emîr-i ahûr dörd at ve dörd rahtlı katır getür, dedi. *[364b]* Der-akab üç küheylân at Çerkezî rahtlarıyla ve dörd katır raht [u] bisâtiyle ihsân edüp Köprülü Paşa mahlûlünden üç aded nâ-pâk Gürcî gulâmları ihsân edüp fi'l-hâl nâ-pâk iken bir tenhâca yerde üçünü de pâk edüp hazînedâr üçünü de pâk esbâblar verüp cümle ihsân olunan eşyâları katırlara yükledüp Çerkeş Hanı cenbinde yâr-ı gâr-ı kadîmimiz olan Kadı Nesîmî Efendi'ye Allah emâneti verüp mektûblar içün at ile yine otâğa gelüp gezerken otâk direğinde zincir-i belâ ile kayd-ı bend olmuş Köprülü Mehemmed Paşa'ya buluşup dest-i şerîfin bûs etdikde "Hay Hâfiz Evliyâ oğlum! Hoş geldin" deyü paşa efendimizin hâl [ü] hâtırın su'âl etdi. "Kankırı semtinde hâlâ on bin asker ile serserî gezer" dedim. {Köprülü Mehemmed Paşa eydür:} "Başına bu kadar haşerâtı cem' edüp re'âyâ vü berâyâ üzre konup zulm eylemesin" dedi. "Yâ sultânım! Başı korkusundan asker cem' etmişdir. Ma'lûm-ı şerîfinizdir kim henüz cümle vüzerâları birbirine kırdırmak isterler" dediğimde "Gerçeksin amma" deyüp koynundan evrâdın çıkarup "Vallahi korkmasın. Elli âdem ile dahi günden güne gezsin. Kılına hatâ gelirse cemî'î sözlerim kizb olsun. Bizden selâm eyle. Pâdişâha âsî olanlara tab'iyyet etmesin, eğer mu'ammer olam derse" deyü niçe nasîhat-âmîz kelimâtlar edüp "kalk imdi, var git" dedi. Yine dest-bûs edüp otâğın orta direğinde yine zencir ile bağlı Amasiyyeli Kör Hüseyin Paşa'ya ve öbür baş direkde bağlı Kara Sefer Paşa'ya ve bir kenarda zencirle bağlı Amasiyyeli Hacı Efendi oğluna cümle buluşup hâl hâtır soruşup Hudâ halâs ide, deyü du'â etdim. Anlar da paşaya selâm edüp gitdim. Bunların cânib [u] etrâfin çatal tüfenkli sekbân ve sarıca haşerâtları ihâta edüp nevbet beklerlerdi. Bu mahalde bir iç gulâmı hakîre gelüp "Buyurun, sizi sâhib-i devlet ister" dedikde paşanın obasına varınca "Mektûbları aldınız mı?" dedi. "Hayır! Almadım" dedim. "Tiz şu mektûblar gelsin" der iken

Varvar Paşa'nın kapucular kethüdâsı içeri girüp eydür: "Sultânım! İpşir Paşa oğlunuz tarafından âdemler gelüp bayraklar göründü" dedi. Paşa eyitdi "Ya yarın gelse gerek idi. Safâ geldiler, hoş geldiler. Tiz bizim öbür otâğı bir hoşca döşen ve kendilerin otâkların bir çemenzâr yire kursunlar ve ta‘âm hâzırlansın ve kethüdâsı kethüdâmıza ve kapucular kethüdâsı sana konsun" deyü kapucular kethüdâsına hitâb etdi. "Ve cümle bölükbaşılar bölükbaşımıza" deyü kethüdâsına bi'l-külliye İpşir Paşa askerin müsâfir vermeğe fermân edüp kethüdâya tenbîh etdi kim "sen cümle ağavâtlarum ile atlanup yetişdiğin yire varınca istikbâline çık ve biz dahi ordu kenarına dek at ile karşu çıkaram. Tiz at hâzır edin" deyü kılıcın kuşanup otâk içinde müte’ellim gûne gezerken "Evliyâm! Sen İpşir Paşa'yı bilirsin" "Belî bilirim" dedim. "Sabr eyle. İpşir oğlumla buluş. Ba‘zı sırra müte‘allık sözlerim vardır. Anı söyleşüp ne zuhûr ederse ana göre mektûblar yazup İpşir oğlumdan da mektûblar alup gidesin" deyü taşra otâğa çıkdı ve bir sandaliyyesi üzre karâr-dâde oldu. Ve alay çavuşları "İpşir Paşa hazretlerinin ağavâtların çadırlarınıza indirin" deyü nidâ ederlerdi. Varvar kethüdâsı askeriyle Çerkeş suyun karşu geçüp piyâde sarrâclarıyla istikbâle gitdiler. Beri tarafda huddâmlar ta‘âmlar ve tahte'l-kahveler ve şerbet ve buhûrlar hâzır etmede. Hakîr taşra çıkup iki gulâmlarımla atıma süvâr olup İpşir Paşa'nın istikbâline Alî Paşa ile gitmeğe muntazır olup İpşir ile Varvar ne mu‘âmele ederlerse yakîn hâsıl etmeğiçün âmâde idim. Ammâ âheste âheste ibtidâ yedi koldan asker nümâyân olup çarhacılar askeri alâmetin gösterir talî‘a-i askere bakdım. Bir incecik uzun filândıra gibi bir beyâz dil bayrak ileri gelür ammâ cümlesi top kümeden gelirler. Bir yiğide sordum "Bu ne bayrakdır" dedim. "Şehsüvâr oğlu Gâzî Beğ bayrağıdır" dedi. Hakîr eyitdim "Oğul! Bu gelen asker ibtidâ çarka göstermiş ve yedi yerde mehterhâne cengi harbîleri dögülüp zü'l-cenâheyn ceng askeri göstermiş" Ol yiğit "Hayır! İpşir Paşa'nın de’bi ve mu‘tâdı budur" dedi. Ammâ Varvar'ın istikbâle giden kethüdâsı askeri İpşir'in ileri gelen askeriyle cirid oynamağa başladılar. Ammâ İpşir'in askerî kümelerindeki olan âlât-ı silâhlara güneş şa‘şa‘ası urup benî Âdemin çeşm-i ibreti hîrelenirdi. Bu hâl ile bu asker Varvar ordusuna bir ok menzili yer kaldıkda beri tarafdan Alî Paşa kerr u ferr u dârât ile üç yüz müzeyyen ve müsellah ve mülebbes iç ağavâtlarıyla ve niçe taşra ağavâtlarıyla süvâr olup ordusu içinden suyun karşu tarafına geçmeğe teveccüh edüp gitmede. Hakîr haylice yer gidüp Cenâb-ı Bârî kalbime ilhâm verüp "Bu gird-i gubâr ve bu izdihâm içre nişlerim" deyü üç gulâmımla gine Varvar ordusuna gelüp kimi ta‘âm ve kimi kahve pişirüp İpşir Paşalı müsâfirlerine ri‘âyet ve ziyâfete çalışırlar. Hakîr Varvar ordusunda dahi durmayup Çerkeş Hanı ensesindeki püşte üzre çıkup niçe yüz piyâde olmuş temâşâcı âdemler ile Çerkeş sahrâsında zeyn olan *[365a]* hayme ve hargâhları ve asâkir-i bî-günâh [u] pür-günâhları seyr [ü] temâşâ etmeğe başladık. Aşağı sahrâda zeyn olan deryâ-misâl nakş-ı bukalemûn hayemât ve deve ve katır ve tavla tavla küheylân atlar süheyl urup ordu-yı Varvar içre bir gird-i gubâr zâhir oldu. "Ayâ bu ne alâmetdir ve ne melâletdir. Rîh-ı şedîd yok iken böyle bir gird-i gubâr evce peyveste oldu. Hamd-ı Hudâ şöyle toz ve toprakda ve böyle şiddet-i hârda bulunmadık. Âhir onlar otaklarına gelüp iki vezîr bir yerde buluşup ba‘de'l-letî ve'l-letî vakt-i zuhr olur. Eğer bir mektûb dahi İpşir Paşa verirse tahrîr olunca vakt-i asr olur" deyü bu gûne mülâhazâlar ile mezkûr mürtefi‘ bayır üzre bu aşağıda orduyu ve bu kadar mahlûk-ı Hudâyı seyr [ü] temâşâ ederken İpşir'in ileri yürüyen çarkacı askeri Şeh Gâzî Paşa ile cümle sekbân ve sarıca askerleri dahi Çerkeş suyunun kenarına geldiler. Niçe piyâdeleri Varvar ordusuna girdiler. Sâ’ir İpşirli askeri su kenarından ba‘îd kat-ender-kat durdular. Gerüden İpşir askeri dahi kat-ender-kat at başı berâber olup âheste âheste gelmede. Varvar fakîr anlara varmada iken hemân ibtidâ su kenarına gelen tüfenk-endâz askeri Varvar ordusu içre bir yaylım kurşum serpüp gerüde İpşir askerinden dahi sadâ-yı Allah kopup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp cümle İpşirli Varvar ordusuna at koyup dal kılıç

cümle haymelerin tınabların kesüp içinde olan Varvarlı hayme altında kalup Bre! Bre! deyince Varvar askeri içre bir kılıç-ı Timurî girüp eyle bir ceng [ü] savaş-ı perhâş-ı nâgehânî oldu kim Timur-ı bî-nûr ile Yıldırım Hân cengi böyle olmamışdır. Ale'l-gafle iken Varvar askeri İpşir Paşa askerine bir satûr-ı Alî urdular kim gûyâ ceng-i Alî oldu, ammâ çi-fâ'ide gâfil asker ve üç paşanın mâl-ı ganâ'imine müstağrak olmuş leşker, tok arslanın mişvarı ancak ol kadar olur. Ve kilk-i kazâ eli ezelde eyle takdîr olunup tahrîr olunmuş. Beyt:

İdemez def‘ sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnunca İpşir Paşa hîle ve hud‘aya sâlik olup Varvar Alî Paşa askerine hâb [u] hargûş verüp ale'l-gafle basup ömürleri kemânın yasup Varvar askerin kırmağa başladılar. Ammâ Varvar nefsinde hayli bahâdır, dilâver, server-i hünerver [ve] merd-i meydân gürbüz er idi. Bu hâli görüp üç yüz iç ağalarıyla Allah deyüp İpşir askerinin bir cânibinden kılıç urup koyuldu. Ammâ çi-fâ'ide, ba‘de harâbu'l-Basra der-ceng-i evvel gâfilâne cümle kafadâr serdârları ve cengâver erleri sa‘îd ü şehîd ve kimi cânib-i erba‘aya mûr-ı mâr-misâl târumâr olup Varvar, İpşir askeri içinde deryâda katre ve güneşde zerre-misâl kalup yine var kuvveti bâzûya getirüp ura kıra kırılarak, İpşirliyi allak bullak ederek bir siyâh kaytas at-ı sâfinât ile İpşir askerin söküp kendünün târumâr olmuş ordusu içinden çıkup ânî gördük bu hakirin olduğu dağa doğru at boynuna düşüp gelerek karârı firâra mübeddel ederek gelmede. Hemân İpşir askeri Varvar'ın akabine düşdüler ve Çerkeş ensesindeki dağda yetişüp Varvar'ın başına üşdüler. Fakir Varvar ol mahalde dahi urba kuşak ile beyâz sâde giymiş dal kılıç olup niçesin atdan aktardılar. Âhir bir mel‘ûn bir hışt urup mecrûhan atdan yıkup atın aldılar ve bir kaç tevâbi‘in paşa üzre ceng ederken şehîd etdiler. Âhir paşayı bir gayrı ata bindirüp İpşir Paşa huzûruna götürmede. Varvar'ın askerin İpşirli kovmada ve kırmada ve yağma ve alan ve talân etmede ve soymada ve katl etmede. Gûyâ ol gün mahşerden bir nişân oldu. Ânî gördük, bir niçe yüz Varvar askeri kümelenüp bizim temâşâ etdiğimiz dağ cânibine doğru firâr edüp gelirler. Akîblerince İpşirli kovup gelirler. Hemân hakîr "Bre meded! İki asker mâbeyninde kalırız, bre yârânlar aşağı şehre inelim" deyü Çerkeş ahâlîsinin a‘yân [u] kudâtıyla atlarımıza süvâr olup aşağı indik. Çerkeş hânının cânib-i erba‘asında leş leşe çitilmiş kimin soyarlar ve kimin kırarlar, bir vâveylâ ve mâtem "Bre meded mahkemeye varalım" deyüp mahkemeye geldikde kadı mahkeme kapusun sedd edüp bizi mahkemeye komak istemez. Hele mukaddemâ içerde emânet duran huddâmlarımız "Bizim Efendi geldi" deyü kadıya haber edüp Kadı Nesîmî Efendi, havfinden kendüsü kapuya gelüp "Evliyâ Efendi, birâder-i cân-berâberim, siz misiz?" deyince "Belî, biziz" deyüp güç ile kapuyu açup mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîne girüp hıfz [u] emânda olup mahkeme pencerelerinden bu Çerkeş sahrâsında olan hengâme yedi sâ‘at kâmil ceng [ü] cidâli ve harb [u] kıtâli seyr [u] temâşâ edüp âlem-i hayretde kaldık. Eğer bu rüsvâ-yı âmlığı ve bu gûne fezâhat u bed-nâmlığı tahrîr eylesek başka bir sergüzeştnâme olur.

Netîce-i kâr-ı Varvar Alî Paşa

Evvelâ ba‘de'z-zuhr sehl ceng [ü] cidâl Çerkeş sahrâsında sehl *[365b]* aralanup Çerkeş Kadısı Nesîmî Efendi ve niçe a‘yân-ı şehr ile atlanup İpşir Paşa'ya gazânız mübârek ola, demeğe azîmet ederken niçe bin na‘şe-i ümmet-i Muhammed'in kellesi galtân ve mecrûh-ı sînân ve tu‘me-i şimşîr-i dendân

olup rimâl-i türâb üzre pâymâl olan ibâdullahın la‘l-gûn hûnu sahrâ-yı Çerkeş'i lâle-zâr iken la‘l-gûn etmiş. Kimi mecrûh, âh [u] enîn eder, kimi feryâd [u] nâlân edüp sürünerek gider. Bu hâl-i pür-melâli görüp hakîr bükâ ederek Varvar Alî Paşa'nın otâğ-ı menhusuna varup dâhil oldukda atdan nüzûl edüp ibtidâ hakîr seke seke İpşir Paşa huzûruna varup zemîn-bûs eder şekli iltiyâm edüp şehr kadısı ve gayrılar dahi "Gazânız kutlu ola" dediklerinde cümlemize hıtâben, oturun deyüp hakîre eydür "Sen bu dâ’irede nişlersin Evliyâ" dedi. "Sultânım! Mehemmed Paşa karındaşınızdan Alî Paşa pederinize mektûblar getirdim" dedim. "İşte senin paşan bu fakîr Alî Paşa'yı başdan çıkarup celâlî edüp kendi darıya çıkup gen yakadan temâşâcı oldu. İnşâallahu'r-rahmân yakında anın dahi Varvar gibi hakkından gelinir" dedikde hakîrin derûnunda niçe ilzâm edecek kelimâtlar var idi. Ammâ *"men hafaza'l-lisâne selleme mine'l-afat"* [151] hadîsiyle amel edüp summun bükmün olup âsûde-hâl durdum. "Tiz Köprülü Mehemmed Paşa peder-i azîzim ve Kara Sefer Paşa birâderim zencirden çıkarup huzûruma getirin" dedikde ân-ı vâhidde ikisin dahi huzûr-ı İpşir'e hâzır edüp İpşir ağaya kalkup Köprülü Mehemmed Paşa'nın ak sakalın bûs edüp bir kat libâs-ı fâhire ile bir semmûr kürk giydürip üst yanına alup el ele verüp müşâvere ederek, eyle olur baba, deyü Sefer Paşa'ya dahi hem-çünân bir kat esbâb ile mülebbes edüp öbürleri zincirde dursunlar, dedikde Köprülü eydür: "Sultânım! Anlar bizim ile bozulup esîr olmuşlardı" deyince "Siz anlara karışman" deyüp "Tiz Varvar babanız dahi getirin. Mehemmed Paşa babamızla mürâfa‘a-i şer‘ olsınlar" deyüp ol ân Varvar Alî Paşa'yı yine semmûr kürküyle İpşir huzûruna getirüp cümle huzzâr-ı meclis ve İpşir Paşa ve Köprülü Paşa ayak üzre kalkup ta‘zîm edüp zahmdâr olmağıla Varvar'ı otâğının ke'l-evvel yerinde karâr etdirdiklerinde "Şükür Yâ Rabbî! Bu hâle" deyüp hâmûş oldu. Ammâ güyâ meyyit-i müteharrik idi. Zîrâ hışt zahmı kendüyü almış idi. Hemân Köprülü ve Kara Sefer Paşa "Niçesin Koca Varvar Alî Paşa! Bu fenâ dârı gurûruna dayanup bizi giriftâr-ı bend-i hicrân eyledin. *"Men dakka dukka"* [152] cihânı idüğün bilmedin mi? Kanı bu kadar mâl [u] mâ-melekim, kanı bu kadar kul [ve] karavaşlarım. Bizi Kurşumlu'da bozup kırıp tûğlarının önünde bizi yalın ayak ve başı kabak piyâde aç ve susız yürütdün. Kanı ırz-ı vezâret, kanı ırz-ı Âl-i Osmân, kanı zâlim bu kadar mâlım" deyince hemân Varvar eydür: "İşte İpşir oğlum, sizin üçünüzün mâlına ve benim mâlıma tama‘ edüp üç bin kiselik dörd vezîr mâlı bu İpşir oğlumdadır. Bundan taleb eylen" deyince hemân İpşir şetm-i galîz ile eydür: "Bre ak sakalı şimdi kızıl kanda boyanacak, ben senin neni aldım" deyince hemân Varvar-ı bî-âr gayret-i hamiyyete gelüp şütûm-ı gûnâ-gûn ile İpşir'e hitâb edüp eydür: "Bak a hayınlık ile Erzurûm'da Celâlî Abaza Paşa'dan berü bağrı pişmiş niçe bin kerre oğlanlığa düşmüş, ben senin ehlini hâtırın içün zinâ etdirmeği kabûl etmeyüp senin ırz [u] gayretin içün Sivas'dan azli kabûl edüp ehlini Allah emâneti Tokat kal‘asına koyup bu kadar sekbân [ve] sarıca ile muhâfaza etdirüp ehlini günden ve gölgeden sakındım ve nâmım, pâdişâha âsî oldu deyü şâyi‘ oldu. Hâşâ ki âsî olaydım. Şeri‘âte itâ‘at edüp zinâ etdirmeğe rızâ vermediğim ecilden bu Köprülü ve Kara Sefer ve Hüseyin Paşa nâm bed-baht habîsler üstüme gelüp "Sen niçün İpşir'in avretin pâdişâha zinâ etdirmeğe vermedin" deyü başıma üşdüler. Bir bî-günâh olduğumdan ve şerî‘âte itâ‘at etdiğimden Cenâb-ı Bârî bana mu‘în ve zahîr u yârî olup bunları münhedim edüp mansûr u muzaffer olup bunları zincîre dizdim. Sana i‘tikâd edüp oğlum İpşir'dir deyü i‘timâd etdim. Yohsa ben seni bu Köprülü ve Kör Hüseyin Paşa'dan bed-ter ederdim. Hay hay gidi Defterdâroğlu Mehemmed Paşa hakkâ ki âkıl vezîr-i sâhib-tedbîr imiş. Sakın İpşir dediğin oğlundan! Babakdır, andan gaflet üzre olma, deyü mektûblar gönderirdi. Aslâ vücûd vermeyüp senden geçmezdim. Ben bana düşeni etdim. Adüvlerimden merd-i meydânlık ile intikâm aldım. Sen babaklık nâmıyla meşhûr-ı âfâk olup bed-nâm oldun. Şimden gerü şu başımı kesüp avretinin fercine sok" deyü hayli zebân-dırâzlık edüp eydür: "Ben etdim, buldum. Sen de gör niçe

bulursun. Bu kevn-i keç-revin hükmü budur" deyü hâmûş-bâş oldu. Ammâ zahm kendüyü alup bî-tâb u bî-mecâl etdi. Bu mahalde Köprülü Mehemmed Paşa *[366a]* eydür: "Mezâ mâ-mezâ, olan oldu ve giden gitdi. Biz pâdişâh emriyle münhedim olup mâldan hizmetkâr başlarından ayrıldık. Sen dahi başın havfine düşüp böyle giriftâr olduk. Gün ahşamlıdır, gelin helâllaşalım" deyüp cümlesi Varvar'dan ve Varvar anlardan helâllık dileyüp birbirleriyle öpüşüp görüşüp barışup ağlaşdılar ve dünyâ ve âhiret hakkın helâl edüp Köprülü ve Kara Sefer Paşa çadırlarına gidüp İpşir ile Varvar otakda kalup İpşir eydür: "Zincirde haps olan Hüseyin Paşa'yı ve Amâsiyyeli Hacı Efendi oğlunu getirin" dedikde der-akab Kör Hüseyin Paşa'yı ve Hacı Efendi oğlun zebânîler zincir ile keşân-ber-keşân getirüp Hüseyin Paşa gelince yer öpüp Varvar'a "Bre zâlim! Beni niçün bu kadar zamân Köprülü karındaşım ile haps etdin" dedikde İpşir eydür: "Bre mel‘ûn! Mukaddemâ bu âdemi âsî etdin, ba‘dehû sana emirler gelüp Köprülü'yle Varvar üzerine gelüp bozuldun. Varvar'ın ibtidâ ısyânına sen ve bu Hacıoğlu sebep olmuşdur. Eyle değil mi baba" deyü İpşir Paşa, Varvar Alî Paşa'dan su‘âl etdikde Varvar Paşa aslâ cevâb vermeyüp "tiz cellâd" deyü otakda Varvar'ın gözü önünde Amasiyyeli Kör Hüseyin Paşa'nın ve Hacı Efendi oğlunun kelleleri kesilüp galtân olunca Varvar eydür: "Bre zâlim! Anların cürmü nedir? Benim üzerime emr-i pâdişâhîyle geldiler, bozdum ve bu kadar mâlların aldım ve zincire urdum. Şimdi benim zincirimden Köprülü gibi halâs edecek iken ol derd-mendlerin kellelerin kesdin. Huzûr-ı Hak'da ne cevâb verirsin" dedikde İpşir eydür: "Şimdi sen de görürsün, tiz cellâd" dedikde cellâd-ı bî-amân gelüp âhir netice-i kelâm Varvar Alî Paşa, İpşir'i "Yâr-ı gam-hârım ve uğuruna baş verir gam-küsârum" deyü i‘timâd [ve] i‘tikâd ederken Alî Paşa'nın esb-i fikreti leng ü fakîr, mağmûm [u] dil-teng olup dest-i İpşir-i bî-yesîr fermâniyle fakîr Varvar cellâd-ı bî-dâd imdâd etmeyüp ma‘nûken şehid edüp kellesin teninden cüdâ edüp kellesinin postu ve Hüseyin Paşa kellesi ve Hacıoğlu kellesi yüzülüp pembeler ile dolup her birin birer kutulara koyup ol mahalde Çerkeş Kadısı bu ahvâl-i pür-melâli İpşir Paşa arzıyla kelleleri Âsitâne-i sa‘âdete gönderdikleri sene (---) mâh-ı (---) sinde idi. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Ba‘dehû İpşir fermânlar yazup Varvar'ın münhedim olmuş askerinin ardı sıra İpşir kapucıbaşıları ta‘yîn olunup nefîr-i âm ile Varvar'ın askerin kırmağa başlayup günden güne Çerkeş sahrâsında yüzer ikişer yüzer âdem katl olunup mâl [u] erzâkları İpşir içün kabz olunup tevâbi‘-i İpşir'in en ednâsı bir mîr-i muhterem gibi oldu. Ve İpşir Paşa ol kadar mâl-ı Kârûn'a mâlik olup Köprülü Mehemmed Paşa'nın ve Kara Sefer Paşa'nın ve Kör Hüseyin Paşa'nın ve Hacı Efendioğlu'nun cümle mâlların Varvar zabt etmişdi. Varvar münhedim olunca cümlesinin mâlın İpşir zabt edüp hadd [u] hesâbın Cenâb-ı Bârî bilür mâl-ı gence mâlik oldu. Ammâ hakîr havfe düşüp Varvar tevâbi‘i hakkına emirler sâdır olunca hakîre telâş el verüp ba‘de'l-asr doğru İpşir Paşa'ya varup eyitdim: "Sultânım! Şimdi ortalıkda cümle asker ayak üzre. Ben aralıkda kaldım. Bana bir dest-i hattınız ihsân eyle" dedikde "İşte Varvar'a mektûblarla geldin. Yine Varvar buyurdu versin" deyü Varvar'ın leşin gösterüp şaka edüp "Tiz şuna bir buyurdu verin. Durmasın gitsin, yohsa şimdi Varvar'ın yanına korum" dedikde "Yâ ben âsî değilim ve pâye kat‘ edüp tûğ ve sancâğ ve bayrak sâhibi değilim, aşk olsun yola" deyüp İpşir Paşa vâfir hazz edüp tebessüm edüp eydür: "Sen Defterdâroğlu yanında nişlersin. Niçin yine bizim Melek Ahmed Paşa yanında olmazsın" dedikde "Vallahi Sultânım! Bir iki vezîrin mâbeyni mahsûlüyüm. Her kankısı menâsıb-ı âlîye nâ’il olursa seyâhat hâtıriyçün anınla mansıba giderim. İnşaallah şimdi Defterdâroğlu ma‘zûldür. Bu feth-i meserret haberleriyle kelleler der-i devlete vardıkda size Şâm-ı cennet-meşâm toprağı müşk-i amber-i hâm ve Şam-ı dârü's-selâm geldikde İnşâallahu Te‘âlâ size intisâb edüp Şâm-ı Şerîfe giderim"

dedikde "Yok, götürmem. Hemân yine Melek Ahmed Paşa yanına var. Mehemmed Paşa yanında durma" dedikde "Sultânım! Üçünüzde dahi fark yokdur. Mehemmed Paşa efendimizin vâlidesi sizinle ve Melek Ahmed Paşa efendimizin vâlidesiyle hısm-ı kavm [ü] kabîle değil midir ve benim vâlidem de Melek efendimin vâlidesi kız karındaşı değil midir, arada müfârakat yokdur, deyü Mehemmed Paşa efendim vâlidem tarafından, İpşir Paşa efendim sikadan zevi'l-erhâm akrabâmdır deyü tefâhur kesb eder. Siz anınla ecnebî mu'âmelesi edersiz" dediğimde "Hây gidi ışık. Üs kes bizi Defterdâroğluyla akrabâ edüp mâbeynimiz ıslâh etdi" dedikde hemân kalkup dest bûs edüp eyitdim: *[366b]* "Habîb-i Hudâ aşkına olsun. Paşaya bir muhabbetnâmeniz ihsân edüp bu ma'zûllığında mahzûn kalbini dilşâd ve vîrân gönlünü âbâd idün. Allah da sizin her işde mu'în ve zahîriniz ola. Ve mâl-ı ganâ'imden İslâmbol'a gitmeğe atdan ve esvâbdan, ba'zı sipâhlıkdan şeyler ihsân [u] in'âm ediniz" dedikde bisâtıyla bir at ve bir çerke çadır ve yetmiş altun verdi. Zira hisseti kemâlinde idi. Abaza kavminin "Hasîs" kabîlesinden idi. Hele mektûb-ı muhabbet-üslûbuyla bir emr alup ahîrecisi Alî Ağa ile Çerkeş'de hizmetkârlarımla ve merhûm Varvar Alî Paşa'nın geldiğim gün ihsân etdüğü metâ'lar ve katarlar ve memlûklar ile Çerkeş'den cânib-i garba 8 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Döleşce: Kankırı hâkinde yüz elli hâneli bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi'li ve hafta bâzârı durur bir büleyde-i mahsûldârdır. Anda Zahîreci Alî Ağa kalup hakîre kurâ halkından elli atlı refîk verüp andan 8 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Mestî Beğ: Bu dahi Kankırı hâkinde yüz hâneli ma'mûr ze'âmet köydür. Andan 9 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Alî Zâ'im: Engürü hâkinde Murtatova subaşılığında yüz hâneli ze'âmetdir.

Andan paşa efendimiz bulup bize "Safâ geldin Evliyâm! Gazân kutlu olsun. Üs kes İpşir Varvar'ı aşadı mı?" "Belî aşayup târumâr edüp Varvar'ı ve Kör Hüseyin Paşa'yı ve Hacıoğlu'nu dahi katl etdi". "Bre bozuldukların şimdi istimâ' etdim, ammâ katl olundukların işitmedim. Ne gün oldu bu" dedi. "Bu gün üçüncü gündür" deyü mâ-vaka'ı üzre bir bir takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i merâm edüp İpşir Paşa'nın mektûbun verüp tilâvet edüp niçe cereb-i şîrînler urdu kim bu hakîrin İpşir'e hüsn-i tevcîhlerile paşanın İpşir'e arz eylediğim cümle hebâ olup "Tiz tûğlar gitsin" deyü fermân etdikde Bâkî Paşa bir gayrı karyeye konmuş idi. Ol Varvar'ın inhizâmın istimâ' edüp askeriyle İpşir ordusuna gitdiğine Paşa gâyet müte'ellim oldu. Ve meşveret edüp İpşir'i urmağa tedârik görülüp yedi bin salt atlı İpşir'in ardına düşüp İpşir bu haberi istimâ' edüp Çerkeş'den Karaman eyâletine gidecek mahalde yan verüp Kal'acık semtinde Keskin içlerine urup gitdi. Paşa üç menzil ardı sıra gidüp gerüde kalmış Varvar ve Köprülü ve Kör Hüseyin Paşa mâlından bir hayli ağırlık paşanın bölükbaşıları gâret edüp üç günde nehr-i Sakarya kenarında,

Menzil-i karye-i Merece {ve sebeb-i katl-i Varvar Re'isi Halîl Efendi}: Beğpâzârı nâhiyesinde yüz hâneli kurâdır. Bunda bir çarıklı Etrâk gelüp "Müjde sultânım! İpşir Paşa bölükleri Varvar Alî Paşa'nın dîvân efendisi Halîl Efendi'yi kova kova bu mahalle getirdiler. İşte Sakarya suyu kenarına kaçıyor" deyü haber etdiklerinde müjde eden âdeme ihsânlar edüp "Alıkon şu gidiyi" deyüp yedi bayrak bölükbaşılar cümle atlanup haber eden herîfi kulağız edüp ol gün ılgar edüp ale's-seher Bahşılı nâm bir karye kurbuna vardıklarında köyden bir Etrâk gelüp "Bre ağalar! Şu köyde Varvar Alî Paşa'nın bozulmuş celâlî bayrakları vardır. İpşir Paşa haklarına nefir-i âm emirleri vermişdir.

Hemân basın" deyince bizim bayraklar köyü ale'l-gafle basup ceng ederken anlar köy içinden feryâd edüp "Bre biz İpşir Paşa bayraklarıyuz" derler. Bizim bayraklar i‘timâd etmeyüp cenge âheng edüp niçesin tu‘me-i şimşîr ve niçesi firâr edüp cümlesinin atları ve katarların alup bu kadar mâl-ı ganâ’imle paşaya geldiler. Yine on bayrak asker seçilüp Varvar dîvân efendisi üzre gidüp nehr-i Sakarya kenarında yetişirler. Bir sa‘b yerde olmağıla ceng-i azîm edüp âhir Halîl Efendi kendüyi atıyla nehr-i Sakarya'ya ururken bir yiğit dahi ardı sıra suya at sürüp bir hışt ile Niksârlı Halîl Efendi atdan yıkup su içinden taşra çıkarup dest ber-kafa kayd-bend ederler. Ol mahalde yedi katar katır ve beş katar-ı deve mâl [u] erzâkı zabt [u] rabt etdükleri mahalde paşa ile iç ağaları yetişüp fakîr Halîl Efendi['yi] paşa huzûruna getirdiklerinde bî-tâb u tüvân gelüp eydür: "Sultânım! Niksârda Erzurûm'a giderken ve gelirken hâneme konup mümkün olduğu mertebe ni‘metim yiyüp sultânıma hizmet etmişim. Evlâdın Mustafâ başiyçün olsun mâlımı alup kuşça cânım âzâd eyle" dedikde dahi "Nerede mâlın vardır", "İşte bunda kırk üç bin altunum ve yedi kisem vardır ve Engürü'de Mütevellî Hasan Ağa'da on bin altun ve kırk kîse vardır ve bu kadar mâl [u] menâlim vardır" deyü hazînedârında olan pusulayı alup cellâd deyüp nehr-i Sakarya kenarında fakîr Halîl Efendi'nin ve Çıplak Alî Ağa'nın ve hazînedârının kelleleri kesilüp Emîr-i ahûr (---) Ağa ile der-i devlete ser-i bî-devletleri gönderilüp Alacaatlı Hasan Ağa ile hakîri Halîl Efendi kâ’imesi mûcebiyle Mütevellî Hasan Ağa'dan tahsîl olunmak kayd-bendine emirler tahrîr edüp üç yüz yiğit ile cânib-i kıbleye Sakarya nehri kenarından (---) sâ‘atde kasaba-i Ayaş nâhiyesinde,

Menzil-i karye-i Şinikçi Ahmed Ağa: Bir bayır dibinde bâğlı ve bâğçeli köydür. Andan (---) sâ‘atde kasaba-i Istanoz'ı ubûr edüp kıbleye *[367a]* tarafına (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Erkeksu: Mukaddemâ Engürü'den çıkdıkda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Engürü: Şehre dâhil olunca ibtidâ mahkeme-i şer‘-i Resûl'e varup emr-i şerîfi mollaya ibrâz edüp kırâ’at olundukda mazmûn ma‘lûm-ı şerîfleri olup Mütevellî Hasan Çelebi, mahkemede Hasan Ağa'ya teslîm edüp Hasan Ağa Mütevellî Hasan Çelebi hânesinde mihmân olup hakîr huddâmlarımla mukaddemâ hâne-i bî-minnet-i emânet-kârım ve yâr-ı gâr-ı cânım olan Kederzâde efendim hânesinde mihmân olup cümle emânet koduğum esbâb [u] eskâllerimi ve bâr-ı sakîllerimi bî-küsûr verüp bir boğça ak kenarlı serâvîl kamîs ve on top sûf ve bir kıt‘a *Kitâb-ı Miftâh* verdi kim hakîre gûyâ bir genc-i Dârâ verdi. Ertesi Hasan Ağa kâ’ime mûcebince Hasan Çelebi'den cümle mâlları tahsîl edüp fakir Hasan Çelebi'yi kayd-bend ile paşaya götürmeğe müteveccih oldukda hâne sâhibimiz Kederzâde efendimiz bâr-ı sakîllerim hafîf olsun içün iki re’s seyishâne ihsân edüp cümle bâr-ı sakîllerim yükledüp hâne sâhibimizle vedâlaşup Engürü'den (---) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i tekrâr Istanoz: Mukaddemâ bâlâda mevsûfdur. Andan yine cânib-i şimâle düz sahrâlar içre ma‘mûr [u] âbâdân u mahsûldâr büldânlar ubûr ederek 8 sâ‘atde {**Ayaş Beli'**n aşarken aceb bârân-ı rahmet çekdik. Andan,

Evsâf-ı kasaba-i kadîm Ayaş: Engürü sancağı hâkinde Haremeyn evkâfıdır. Dârü's-sa‘âde ağası tarafından zabt olunur, yüz elli akçe kazâdır. Kal‘ası harâbdır. Serdârı ve kethüdâyeri vardır. Cümle bin hâne, on mihrâbdır. Çârsû içinde (---) câmi‘i ve mesâcidleri ve hânları ve hünkâr

hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Câbecâ bâğ u bâğçesi vardır. Lâkin dere ve depeli yirde olmağıla hevâsı sakîlcedir. Ammâ şehri ma‘mûrdur ve cânib-i erba‘ası bayırlıdır.

Ziyâret-i Emîr Dede ve karşu batı tarafındaki dağ üzre Şeyh Buhârî bir kubbede medfûndur}.

Evsâf-ı kal‘a-i Germiyân Hezârı ya‘nî şehr-i Beğbâzârı

Paşa efendimiz bu şehirde bulup Mütevellî Hasan Çelebi'yi paşaya teslîm edüp cümle mâlı kabz edüp haps etdi. Bugün katl ederim diyerek Halîl Efendi mâliyçün kırk kîse cerîmesin ve yedi katar-ı katırın ve yüz top sûfun alup hapsden ıtlâk edüp bir hil‘at-i fâhire ile tatyîb-i hâtır edüp Engürü'ye revâne oldu. Hakîr dahi bu şehri seyr [u] temâşâya mukayyed oldu.

Ahvâl-i pür-me’âl-i Bebekbâzârı: İbtidâ bânisi ma‘lûmum değildir. Lâkin ibtidâ fâtihi Kütâhiyye pâdişâhlarından Germiyânoğlu Ya‘kûb Şâh'ın vezîri Dinar Hezâr feth etmeğile **Germiyân Hezârı** derler. Ammâ şehrinin ulemâ ve zurefâları şehr-i Bebekbâzârı derler. Amma lisân-ı Etrâk'da **Beğbâzarı** derler. Hakkâ ki haftada bir gün güzel müzeyyen bâzârı durup cemî‘î zî-kıymet [ü] bî-kıymet bulunur. Ammâ cümle halkının kâr [u] kesbleri tiftik keçisi olmağıla sûf ipliği çok füruht olunur. Ammâ meterisi var deresinde niçe bin kantar sûf ipliği bey‘ ve şirâ olunur. Lâkin sofî olmaz. Ammâ lâtif muhayyeri olur. Bâzâr-ı azîmde her hafta etrâf kurâlardan on bin âdem cem‘ olur. Hâlâ bu şehr Anadolu eyâleti hâkinde Engürü sancağı hudûdunda Âsitâne-i sa‘âdetde her kim şeyhülislâm ise anların hâssıdır kim hâss-ı hümâyûndan ifrâz olunup müftî tarafından subaşısı hâkimdir ve yüz elli akçe ile sadaka olunur kazâdır. Senevî kadısına yedi kîse hâsıl olur şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded kurâları vardır. Ve damga emîni ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Lâkin dizdârı ve kal‘a neferâtları yokdur. Zirâ kal‘ası bir kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânî ilhaf taş dîvârlı bir ince kal‘a olmak ile ma‘mûr olmayup neferâtı yokdur. Kal‘a kayası bir dere içine vâkı‘ olmuş kal‘anın iki cânibi balık arkası gibi bir sırtlı kaya üzre kal‘acıkdır. Cirmi ne mikdâr olduğu ma‘lûmum değildir. Aşağıda şehri iki dere-i vâsi‘ içinde cümle yigirmi mahalle ve kırk bir mihrâbdır. Lâkin selâtîn câmi‘leri gibi mükellef câmi‘leri yokdur. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i

..... (1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘ada mesâcidlerdir. Ve cümle üç bin altmış aded ikişer kat hâne-i zîbâlardır. Cümle dîvârları kerpiçdendir, amma sütûhları cümle tahta örtülüdür. Ve medrese ve dârü'l-hadîsi ve dârü'l-kurrâsı vardır. Zîrâ tâlib-i ilm fuzalâ ve ulemâsı çokdur. Ammâ medreseleri sâ’ir diyârın medreseleri gibi kârgîr binâ dârü't-tedrîsleri yokdur. Ve yetmiş aded mekteb-i sıbyânı vardır. Gılmânları gâyet necîb ve reşîd olup yedi yüzden mütecâviz hâfız-ı Kur’ân ve huffâz-ı *Kitâb-ı Muhammediyye* vardır. Ve bir şeyhülislâmı var kim cemî‘î ulemâ anınla mübâhase-i ilmiyye etmede âcizlerdir. Ve nakîbü'l-eşrâfı fâzıl değildir ammâ gâyet mün‘im ü sâhib-kerem, ni‘met-i firâvân sâhibidir. Ekseriyyâ halkı ulemâdır. Sipâhî dahi çokdur. Cümle, elvân sûf ve muhayyer giyerler. Ammâ zenâneleri cümle muhayyer giyerler. Etrâk şehirlerinden olmağıla ekseriyyâ halkı Oğuz tâ’ifesidir. Ya‘nî Türk kavmi demenin hüsn-i ta‘bîridir. Ve cümle yedi aded hânı vardır. Hattâ çârsû içinde bir mükellef hânı ıhrâk-bi'n-nâr olmuşdur. Ve cümle (---) hammâmdır. Çârsû içinde (---) hammâmı gâyet ***[367b]*** müferrahdır. Ve cümle altı yüz dükkândır. Her zî-kıymet mevcûddur. Lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. Çârsûda kassâblar içinde cereyân eden dere kenarında hafta bâzârı olur. Mezkûr dere

cereyân ederek inüp şehrin aşağı cânibinde cereyân eden (---) nehrine mahlût olup andan nehr-i Sakarya'ya munsab olur. Bu şehr bir mürtefi‘ yerde olmağıla cümle şâhrâhları kumsalca kaldırımsızdır. Ve halkı gâyet garîbü'd-diyâra ri‘âyet edüp ehl-i kerem âdemlerdir. Âb [u] hevâsının letâfetinden Türk mahbûbları olur. Mahbûbeleri memdûh değildir. Zîrâ çârsû-yı bâzârda ve deri ve dernekde ve cem‘iyyet-i sûrda görülmiş değillerdir. Gâyet afîfe ve mü’eddebe nisvânları vardır.

Memdûhât-ı Beğbâzârı: Evvelâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Besâtinlerinde bir gûne kavunu olur kim lezzetinden âdemin dimâğı dü şakka olur ve müsg [ü] amber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibesi olur. Bu şehir halkı ekseriyyâ ol kavundan zerde tabh edüp içine darçın ve karanfil koyup bir zerde olur kim Mu‘âviye hazretlerinin ibtidâ te’lîf etdüğü lezîz zerde olur. Bu gûne bir lezîz ve hoş-hor ve serî‘u'l-hazm kavundur. Ve bir gûne sebz-gûn emrûdu olur. Bir müdevver, dördi beşi bir vukıyye gelir âbdâr ve hoş-hor emrûddur. Âsitâneye niçe yüz bin kutu emrûd pembeler içre hedâyâ gider. Bir gûne sükker-i halvâ emrûddur kim Acem diyârında Tesuy şehrinde ve Ordubâr şehrinde Meleçe emrûdu lezzetindedir. Ve siyâh arpası olur. Gâyet yağlıdır. Ata çok vermeden ihtirâz etmek gerek. Ve sahrâsında pirinci olur, gâyet pişkindir. El-hâsıl bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr şehr-i imâr-ı dâr-ı diyâr şehr-i Beğbâzâr'dır. *Hafazekallah.*

Ziyâretgâhların beyân eder: Evvelâ şehr içinde Şeyh Ivaz Dede:

..... (3 satır boş) .....

Bu şehirde üç gün meks edüp safâ ederken Âsitâne tarafından ulaklar gelüp paşaya hakîr içün ammîlerimden ve Memekzâde efendimden ve Abdürrahîm efendimden mektûblar gelüp "Evliyâ kulunuzun pederi merhûm olup cemî‘î mülkü ve eşyâsı üğey vâlidesi elinde ve hemşîreleri ve kassam elinde memhûrlu kalmışdır. Lütfunuzdan ricâ ederiz kim Evliyâ Çelebi dâ‘îniz bu cânibe gönderüp birkaç zamândan sonra işlerin tamâm edüp yine huzûrunuza vara" deyü mektûblar göndermişler ve üç aded mekâtibler dahi akrabâlarımızdan gelüp "Siz sağ olun. Pederiniz merhûm oldu. *İnnâ-lillah*" deyü haber gelince cihân başıma teng ü dar oldu. Ve mektûbları paşaya gösterdim. Paşa dahi kendüye gelen mektûbları gösterüp bî-karâr oldum. Hemân ol mahalde yine gelmek şartıyla izin taleb edüp dest-bûs etdim. Nola deyüp kethüdâ ve hazinedârın çağırup beş yüz esedî harc-ı râh ve iki küheylân at ve iki köle ihsân edüp sâ’ir levâzımâtlarımı ve bir mükellef cerke ve merhûm Varvar Alî Paşa'nın ihsân etdüğü üç katıra üç katır dahi ihsân edüp kâmil bir katar katır olup yedi abd-i memlûk ve sekiz nefer yapışma huddâmımla Beğbâzârı şehrinden paşa efendimizle vedâlaşup ve cümle ehibbâ ve dûstânlar ile cümle vedâlaşup

Bin elli sekiz Cemâziyelâhirinde Engürü kurbunda Beğbâzârı'ndan İslâmbol'a müteveccih olduğumuz menâzilleri beyân eder

Evvela Bebekbâzârı'ndan cânib-i şimâle ma‘mûr u âbâdân ve mahsûldâr kurâları ve âlî çemenzâr yaylaları küşâde hevâda 9 sâ‘atde ubur edüp,

Menzil-i karye-i Sarılar: Yaylanın ardı olmağıla (---) hudûdunda yüz hâneli ma‘mûr karyedir. Bu mahalde bir Ğeddâdî binâ bir çemenzârda durur. Gûyâ bir kûh-ı bülend-pâre-i Horâsân ile rıhtım-ı binâ-yı mu‘azzamdır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin cânsız dîvâr yürüttü dedikleri dîvâr budur, derler. Hakkâ

ki dîvâr üzre oturdukları mak‘adı yerleri zâhîrdir ve asâleten temelli binâ değildir. Âhar yerden geldüğü zâhir ü bâhirdir. Andan 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Köstebek Hânı: Bu dahi (---) hâkinde yüz hâneli bir dereli zemînde bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kurâdır. Cümle âhâlîleri cemî‘î tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir. Zîra sene (---) târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında Kara Yazıcı ve Sa‘îd Arab ve Kalenderoğlu ve Cennetoğlu ve Deli Hasan ve Kalacak nâm celâlîler Anadolu diyârların harâb u yebâb etdüklerinde bu mahalde bir kârbân-ı azîm bozup iki binden mütecâviz ibâdullahı dendân-ı tîğdan geçirüp bu kadar mâl-ı ganâ’im aldıklarından sonra bu yollar niçe zamân mesdûd olup ba‘dehû Nasıf Paşa bu mahalle kal‘a-misâl bir hân-ı azîm binâ edüp bu karye âhâlisin bu mahalle iskân etdirüp hâlâ ma‘mûr kasaba olmuşdur. Bir câmi‘i ve hânı ve imâreti ve hammâmı ve bir kaç esvâk-ı muhtasarı vardır. Üzüm turşusu gâyet memdûhdur. Ammâ hânı Anadolu diyârında nazîri yokdur. Meğer Şâm kurbunda Katîfe ve Şa‘şa‘a *[368a]* hânı ola. İçli ve dışlı ve müte‘addid haremli ve iki bin at alır ıstablı ve başka develiği ve beyâz sahrâ-misâl bir meydânı ve'l-hâsıl cümle imâreti rasâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestur bir hân-ı ma‘mûrdur. Andan yine şimâle 6 sâ‘atde,

Menzil-i Nallıhân: Bâğlı ve bâğçeli ve sâfî kavaklı bir dere içre yüz hâneli ve bir küçük hammâmlı mu‘âf [u] müsellem müselmân köyüdür. Hakimleri yine Nusaf Paşa mütevellîsidir. Bu hân dahi Nusaf Paşa hayrâtıdır. Hemân Köstebek hânı gibi bir hendese üzre imâr olmuşdu kim acâ’ib hayrât-ı azîmlerdir kim cümle yüz elli ocakdır. Bunda dahi matbah-ı Keykâvûs-misâl bir imâret-i dârü'z-ziyâfesi vardır. Âyende vü revendeye birer bakır sini ile her âdem başına birer nân-pâre ve birer sahan çobra ve birer şem‘-i revgan mihmândârlar getirüp hizmet ederler. Andan (---) sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i Türbeli Gönlük

Lisân-ı Etrâk'da Torbalı Göynük ve Torbalı Gülyük derler ammâ sahîhi Türbeli Köylük'dür. Akşemseddîn hazretleri bu şehirde medfûn olmağıla Türbeli Köylük derler. Ammâ kal‘asına Yunan târîhlerinde Aleksandran derler. Bursa tekürleri binâ etmişdir. Sene 712 târîhinde Osmân Gâzî fethidir. Hâlâ (---) sancağı hâkinde (---) (---) lıkdır ve yüz elli akçe nâhiye kazâsıdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Lâkin kal‘ası evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre hâlî ve harâb ve mu‘attal olmağıla dizdârı ve neferâtları yokdur. Bu şehrin iki tarafı kayalı ve dağlı ve bâğlı ve şehr içre cereyân eder dereli ve dağlardan nüzûl eder çam oluklardan mîzâb-vâr cereyân eder âb-ı hayât sulu şehr-i kadîmdir. Gerçi ahâlîsi Etrâk'dır ammâ şîrîn şehirdir. Cümle iki bin çam tahtası örtülü hâne-i zîbâlardır. Ve cümle on sekiz mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) cami‘î

..... (1.5 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle sekiz mahalle add olunur. Hikmet-i Hudâ bu mahalleler cümle yalçın kayalar altına vâkı olup pâre pâre kayalar her bâr şehre uçup düşer. Bi-emrillah Aşkemseddîn hazretlerinin du‘â-yı hayr berekâtları sebebiyle bir merd [ü] zene ve bir mûr [u] mâra bi-emr-i Hudâ aslâ zarar isâbet etmez. Hemân ol kaya nereye uçarsa anda hûrd olup kalır. Bu kayalar altında cümle iki yüz hânelerdir. Ammâ medrese ve dârü'l-hadîsi yokdur. Yigirmi mikdârı mekteb-i sıbyânı vardır. Çârsû içinde üç aded kiremit ile mestûr hâneleri vardır. Ve yine derûn-ı sûkda bir latîf hammâm-ı hoş-hevâsı vardır ve deresi içinde firâvan âb-ı revân üzre deverân eder âsiyâb-ı

mâları vardır. Ve cümle yetmiş beş dükkânı vardır. Ekseriyyâ nâzük at çulu ve tobra işlediklerinden Torbalı Gönlük derler. Bunda aslâ Yahûdi kefere tavattun edemez. Hemân ol gün mürd olur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Türbeli Gönlük: Evvelâ menba‘-ı esrâr, merci‘-i ebrâr ve kıdve-i ricâl, nokta-i kemâl, nâsıh-ı halayık, nâtık-ı hakâyık, pîrân-ı erbâb-ı zevk, şeyh-i ashâb-ı şevk, sultân-ı dünya ü dîn, sîmurg-ı kâf-ı yakîn, **eş-Şeyh Hazret-i Akşemseddîn Mehemmed b. Hamza:** Mevlûdleri Şâm-ı cennet-meşâm-ı müşk [ü] amber-i hâmda vâkı‘ olmuşdur. Ve Hazret-i Ebâbekri's-sıddîk neslindendir. Mübârek parmağının bir boğumu nâkıs olması Ebâbekir nesli olduğına şehâdet eder. Ol ırk-ı tâhir ile ola gelmişdir. Şeyh Şehâbeddîn Sühreverdî kim Bağdâd kal‘ası içinde medfûndur, anların şeref-i sohbetiyle ve Engürü'de Hacı Bayrâm-ı Velî ile hem-meclis olmuşlardır. Ve Ebü'l-feth ile İslâmbol fethinde bulunup "İnşâallahu Te‘âla bu kal‘a sene 857 târîhinin mâh-ı Rebi‘ulevvel, gün rûz-ı temmûzda feth olunur" deyü İslâmbol feth olacağı günü ta‘yîn buyurup bi-emrillah ol sâ‘at ve derece ve dakîkada feth olup ba‘dehû bu şehr içre bir dırahtistân mesîregâh yerde bir kubbe-i azîm içre cümle evlâd [u] ensâb-ı zevi'l-ihtirâmiyle medfûnlardır. Müddet-i ömr-i azîzleri sene (---) olmuşdu. İslâmbol'da Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerinin cesed-i şerîfin bunlar bulup "Şu mahalli hafr idün. Ebâ Eyyûb'un elinde bir tuc mühre üzre ism [ü] resmiyle Eyyûb-ı hakîr Muttalib-kabîle dûş-ı fakîr deyü yazılmışdır, tîz kazın" dedikde Ebü'l-feth Gâzî ibtidâ kendiler Ferhâdî külünk urup hafr etdiklerinde yedi zirâ‘da çâr-kûşe bir seng-i hârâ altında takrîr etdikleri üzre cesed-i Eyyûb Sultân ter ü tâze destinde yazılı mühresiyle zâhir olup du‘â-yı hayr [u] senâ ile yine mestûr edüp üzerine türbe-i âlî ve câmi‘ ve medrese ve hân ve hammâm ve imâret [ve] sûk-ı sultân binâ olunmasına sebeb cümle bu Akşemseddîn'dir. Zamânesinin kutb-ı âfâkı idi. Ve niçe mücelled kitâb te’lîf etmişdir. Ve ilm-i *[368b]* tıbda Lokmân-ı Sânî idi. Ve kendilerden sonra *Yûsuf [u] Züleyhâ* sâhibi veled-i necîbi musannif ve mü’ellif Hamdî Çelebi İslâmbol'da Ayasofya içinde kitâb-ı *Yûsuf [u] Züleyhâ* te’lîfine mukayyed olup peder-i azîzi seccâdesin kabûl etmeyüp cümle fukarâ-yı pîrânın izniyle

eş-Şeyh Hazret-i Sa‘deddîn b. Akşemseddîn: Seccâde-nişîn halîfe olup mürşid-i kâmil [ve] sâhib-i ayyâr oldu. Sene 897 vefât edüp pederleri cenbinde medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Andan **ziyâret-i eş-Şeyh Fazlullah b. Akşemseddîn:** İlm-i Ledün sâhibi olup niçe bin halkı irşâd edüp pederleri yerine cülûs etmişdi. Âhir sene 960 sitte ve tis‘a mi’ede dâr-ı bekâya âzim-i cinân olup pederi cenbinde medfûndur.

Ve **Şeyh Nûrullah b. Akşemseddîn:** Tahsîl-i ma‘rifet içün Bursa'ya gidüp hücresinde kalem yonarken kalem-traş batnına batup girde-bâliş-i nâliş üzre yatup vücûdu defterin kalem-traş hakkidüp sahîfe-i âlemden Bursa'da Bâkî âleme gidüp Zeynîler cenbinde medfûndur.

Eş-Şeyh Çelebi Emrullah b. Akşemseddîn: Pederi tarîkına girmeyüp mütevellî olup nikrîs marazından merhûm olup peder-i azîzi cenbinde medfûndur. Ammâ cihân-ârâ idi. Cild-i tevârîhi vardır.

Eş-Şeyh Nasrullah b. Akşemseddîn: Tahsîl-i ulûm içün Acem'e gidüp yedi sene seyâhat edüp Tebrîz vilâyeti şehrinde medfûndur. Ammâ Acem ârifânları Şemseddînzâde deyü ziyâret ederler. Niçeler Şems-i Tebrîzî evlâdı zann edüp ziyâret ederler. Ammâ Şems-i Tebrîzî mücerred pâk iken Konya'da hazret-i Mevlânâ'yı irşâd edüp Sultân Veled Efendi, Şems'in kellesin kesüp destine alup

bayağı menzil kat‘ ederek bî-ser Hoy şehrine varup hâlâ Şems-i Tebrîzî Hoy'da yatar, mesîh-vâr mücerred [u] pâk intikâl eyledi. Ammâ bu Tebrîz'de medfûn Şeyh Nasrullah, bu Akşemseddîn evlâdıdır.

Eş-Şeyh Mehemmed Nûru'l-hüdâ b. Akşemseddîn: Bunlar vâlideleri batnında iken Hazret-i Şemseddîn ehlinin karnına urup "Bre benim meczûb, ârif-i billah oğlum" derlermiş. Hikmet-i Hudâ rahm-i mâderden müştakk olunca "Esselâmü aleyküm yâ ehl-i dünya" derler. Kemâl-i bülûğiyyete yetişüp meczûb-ı İlâhî'den bir kimesne olur. Azîz hazretleri sâ’ir evlâdlarına "Sakının Nûru'l-hüdâ celâlinden" derlermiş. Hattâ câmi‘e vardıkda "Bu ehl-i cennetdir, bu ehl-i cehennemdir", deyü niçe âdem hakkında ta‘yîn-i keşf edermiş. Âhir azîz Nuru'l-hüdâ'yı bâzâra götürüp bâ-zârî bâzâr ta‘âmın yedirüp mükâşefeden men‘ etdirmiş. Bu gûne niçe keşf [ü] kerâmeti zâhir olup Sultân Mehemmed, Evlek nâm karyeyi kendüye temlîk ihsân edüp hâlâ anda medfûndur.

Eş-Şeyh Mehemmed Hamdullah ibn Akşemseddîn: Pederlerinden sonra seccâde-nişînliği kabûl etmeyüp *Yûsuf [u] Züleyhâ* te’lifîne mukayyed olduğu bâlâda mestûrdur. Ammâ bunlar dahi rahm-i mâderde iken vâlideleri karnına pederleri urup "Bre benim zî-akl Aristo-yı zû-fünûn ve şâ‘ir ü mâhir ve musannif ü mü’ellif oğlum" deyü vâlidi, vâlidesinin batnın ohşarmış. Hikmet-i Hudâ sene 853 târîhinde rahm-i mâderden müştakk olup sekiz yaşında dîvân sâhibi olup *Leylâ ve Mecnûn* kitâbın ve *Mevlûd-ı Manzûm* dahi anındır. Ammâ *Yûsuf [ü] Züleyhâ*'sı te’lîfi makdûr-ı beşer değildir. Ancak aşk-ı İlâhî ile âlûde olan kelâmıdır. Müddet-i ömr-i azîzleri altmış altıya yetmiş iken sene 909 târîhinde vefât edüp pederleri cenbinde medfûnlardır. Yüz yetmiş pâre risâle ve kütüb-i mu‘teber te‘lîfâtları vardır. *Rahmetullahi aleyh.* Ammâ *Kıyâfetnâme'*si ve *Yûsuf [u] Züleyhâ's*ı memdûh-i âlemdir.

Ve bunların nûr-ı dîdesi ve ciğer-kûşesi **Mehemmed Çelebi ibn Hamdullah ibn Akşemseddîn**, bu Mehemmed Çelebi ol asrda bir dürr-i girân-mâye gibi zuhûr etdi kim ol asrda velvele-ârâ ve fuzalâ-yı âlem-ârâ olup cemî‘î Arab ve Acem ulemâları ana cevâb vermede âciz-mânde kalmışlardı. Zamânesinin gûyâ İmâm-ı A‘zam-ı asğarı idi. Hulâsa-i kelâm cümle ulûmda yed-i tûlâ sâhibi idi. Bâ-husûs ilm-i hatda Yâkût-ı Musta‘sımî ve attât İbn Mukle idi. Ammâ kabr-i şerîflerin türbedârları bilmediler. Zîrâ evlâd-ı zevi'l-ihtirâm, Türkistân-ı eblehân içinde kalmışlar.

Ve **ziyâret-i eş-Şeyh Abdülkâdir b. Sa‘dullah b. Akşemseddîn**. Bunlar azîz hazretlerinin evlâd-ı evlâdıdır. Halkdan münzevî tâlib-i ilm ve sâhib-i hilm kimesne idi. Cedd-i büzürgvârlarının kubbesi hâricinde medfûnlar.

Ve **ziyâret-i eş-Şeyh Abdürrahîm:** Akşemseddîn'in kırk sene sonra hulefâlarındandır. İlm-i tasavvufda *Vahdetnâme* nâm kitâb anın te’lîfidir. Cenb-i azîzde medfûndur. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.* {Emîr Sultân ve eş-Şeyh Seyyid Sikkîn Sultân himmetleri hâzır u nâzır ola}.

Bu şehirde bir gün mukîm olup zevk [u] safâlar etdik. Andan yine cânib-i şimâle 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Taraklı: Bursa tekürü binâsıdır. Sene 712 târîhinde Osmân Gâzî fethidir. Hâlâ (---) sancağında (---) hâkimlikdir *[369a]* ve yüz elli akçe kazâdır. Hâlâ kal‘ası vîrândır ammâ kasabası bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı bir dere içre bin beş yüz hâne-i ma‘mûr cümle kiremitli ve tahta

örtülü kasaba-i şîrîndir. Ve cümle on bir mihrâb ve yedi mahalledir. Çârsû içinde (---) câmi‘i sâde binâdır.

..... (1 satır boş) .....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Bir hammâmı ve beş hânı ve altı aded mekteb-i sıbyânı ve iki yüz dükkânı var. Cümlesi kaşık ve tarak işlediklerinden Taraklı şehri derler. Dağları sâfî çimşir dırahtı olmağıla cümle halkı ma‘laka ve şâne işleyüp Arab ve Acem'e kaşık bundan gider. Âb u hevâsı gâyet latîf ve cümle dağları çengelistân ve sayd [u] şikâr yerleridir. Deresi içre cereyân eden nehr-i cârîye nehr-i (---) inüp nehr-i azîm Sakarya'ya mahlût olur.

Ziyâretgâh-ı Taraklı (---) (---) (---) (---) (---) Andan cânib-i şimâle 8 sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i Geyve

Aslında ismi Genve'dir. İzmit kal‘asın binâ eden İskender'in akrabâlarından Genve nâm kral-i fertûte-avretin koyunları çobanlarıyçün binâ olunmuş bir küçük kal‘adır. Ol kralenin ismiyle müsemmâ Genve'den galat-ı meşhûr Geyve derler. Sene 712 târîhinde Osmân Gâzî fethidir. (---) Sancağı hâkinde yüz elli akçe şerîf kazâ olup nehr-i Sakarya üzre Bâyezîd-i Velî'nin ağreb u garâ’ibden (---) göz cisr-i azîminin hâlâ evkâfıdır. Bu kantara-i ibret-nümâ dahi Devlet-i Âl-i Osmân'da ma‘rûf-ı âfâk bir cisr-i azîmdir. Zamân-ı kadîmde bu Geyve, şehr-i azîm idi. Lâkin Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında nehr-i Sakarya tuğyân üzre gelüp bu şehri gark edüp yine imâr oldu. Ammâ deryâda katre ve güneşde zerre kadar imâr olmayup üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir câmi‘i harâb meydânda bir minâresi kalmış ve bir hammâm ve üç hân ve yedi mekteb-i sıbyân ve evleri kiremitli ve tahta örtülü nehr-i Sakarya'dan bir ok menzili ba‘îd imâr olmadadır. Ammâ bir kiremitli mu‘azzam hânı var ve hân cenbinde yigirmi kadar dükkânı ve bâğı ve bâğçesi firâvân olduğundan üzüm turşusu ve Sakarya kenarı kavunu meşhûrdur. İki kavunu bir ata yükledirler, gâyet iri ve lezîz kavunu olur. Geyve cisri kenarında sâfî besâtinlerdir. Bu cisrin altından cereyân eden nehr-i Sakarya'nın ibtidâ tulû‘ı (---) (---) (---) dağlarından hurûc edüp andan şehrin bâzârı kurbundan ubûr edüp niçe büldân ve kurâları reyy ederek bu İzmit sancağından geçüp Kocaili sancağında İrva nâm kasabada Karadeniz'e mahlût olur. Bu kasabada sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve evkâf mütevellîsi vardır.

Ziyâretgâh-ı Geyve: Hazret-i Burhân. Osmâncık ile gelüp bunda medfûndur. (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i şimâle cisri ubûr edüp nehr-i Sakarya kenarınca Ağaç denizi nâm çengelistân ve hıyâbân-ı ormanistândır kim ehl-i beled olmayan garîbü'd-diyâr âdemlerin niçesi gâ’ib olmuş vahşî canavarlara ve kuttâ‘u't-tarîk harâmîlere harem olmuş bir bî-amân dağıstân yerdir. Bu kuyâğıstânda eyle gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar var kim kadd [ü] kâmetleri eflâke ser çekmiş şecer-i azîmlerdir kim şems-i âteş-tâbın te’sîri yokdur, eyle sâye-dâr dâğlardır. Tefne ve ardıç ve çam ve uhlamur dırahtlarının şükûfeleri râyihasından âdemin dimâğı mu‘attar {olur} bu kûh-ı hıyâbân içre niçe bin tahta biçecek bıçkı değirmânları ve niçe bin gemi kerasteleri kesici kâtı‘u'ş-şecer-i bî-merhemet Etrâkları vardır. Fursat bulurlarsa âyende vü revendeden benî Âdem dahi keser. Bu dağlar dörd sancak yer hudûdında vâkı‘ olmuş, hakkâ ki ağaç deryâsıdır. Bir tarafı Bursa sancağında nihâyet

bulur ve İzmit sancağı ve Bolu sancağı ve Kocaili sancağı hadlerinde cümle ağaç denizi vardır. Dâiren-mâdâr bir ayda devr olunur, bahr-i şeceristândır. Ammâ güzîde yerleri bu Geyve yolu üzre vâkı‘ olmuşdur. Bu Geyve'den üçüncü sâ‘atde leb-i Sakarya'da bir yalçın kaya üzre,

Evsâf-ı kal‘a-i Çoban: Evc-i âsumâna kad çekmiş serâmed yalçın kaya üzre bir küçük kal‘acıkdır. Hâlâ içinde benî Âdemden yokdur. Hârâb u yebâb durur. Zamân-ı kadîmde Gegve kralenin çobanları bu kal‘ada sâkin olup âyende vü revendeden bâc alırlarmış. Aşağısı deryâ-misâl Sakarya nehri ensesi yalçın dağ üzre **kal‘a-i Poli** ise pür dert sakar yolu olmağıla bi'z-zarûrî cümle kârbân halkı bunda bâc [u] harâc verirlermiş. Anı ubûr edüp yine cânib-i garba nehr-i Sakarya kenarınca aslâ güneş te’sîr etmez çemenzâr [u] lâle‘ızâ[r] sular kenarında tahta'l-kahve, fatûr-ı fatîrler tenâvül edüp tâ‘at [u] ibâdât edüp sun‘-ı Hudâ-yı Perverdigârı temâşâ ederek 4 sâ‘at dahi gidüp, ***[369b]***

Menzil-i kasaba-i ma‘mûr Sabanca: Sene (---) târîhinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimizle Erzurûm'a giderken İzmit sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ ve Rüstem Paşa evkâfı olup cemî‘î imâristân ve memdûhât-ı buhayresiyle tavsîf olunmuşdur. Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzîl-i kal‘a-i İzmit: Bu dahi ol senede mufassal memdûh olmuşdur. Andan (---) sâ‘atde Heleke kal‘asın geçüp (---) sâ‘at dahi cânib-i garba gidüp,

Menzil-i kasaba-i Gekbiziyye: Bu dahi bâlâda mevsûfdur.

Andan (---) sâ‘atde **Kemikli Alî Baba Sultânı** ziyâret edüp yine garba karye-i Pendik'i ve karye-i Kartal'ı ve cisr-i Bostâncıbaşı'yı ubûr edüp karye-i Kadıköy'ü geçüp hamd-i Hudâ sıhhat u selâmet ile sene 1058 mâh-ı Cemâziy-i âhirin âhirinde **şehr-i azîm ve belde-i kadîm Üsküdar-ı dâr-ı edîm;** hakkâ ki edîm-i arzda misli yok bâğ-ı İrem-misâl âb [u] hevâsı ve binâsı latîf arz-ı mukaddese hudûdunda şehr-i azîm idüğü cild-i evvelimizde Belde-i Tayyibe ya‘nî şehr-i Kostantıniyye evsâfında mevsûf bir şehr-i ma‘rûfdur.

Andan Bismillah ile cümle atları ve katar ve bârhanemiz keştîlere tahmîl edüp mütevekkilen-i ala'llah Halîc-i İslâmbol üzre cereyân edüp

Menzil-i evsâf-ı şehr-i bî-misâl, kal‘a-i Kostantıniyye-i nazargâh-ı Zü'l-celâl ya‘nî İslâmbol-ı dârü'l-ikbâl

(---) (---) (---) (---) (---)

Hamd-i Hudâ hânemize cümle dâbbeler ve huddâmlarımızla vâsıl olup ibtidâ vâlide-i müşfikamızın dest-i şerîflerin bûs edüp ve hemşîrelerimin çeşm-i pür-nûrların bûs edüp andan yine atıma süvâr olup ahde vefâ içün ibtidâ Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerin ziyâret edüp anda bir kurbân nezrimizi rızâullah zebh edüp erbâb-ı müstahıkka bezl edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir hatm-i şerîfe bed‘ edüp yine hânemize gelüp ol gice hâb-ı râhatda yatup *merhûm ve mağfûrun leh* pederim vâkı‘da görürüm "Seyâhat, ticâret [ve] ziyâretin mübârek olup şefâ‘at-ı Resûlullah dahi müyesser ola. Safâ geldin, hoş geldin, hamd-i Hudâ boş gelmedin. Er Sultân tarîkında er köçeği olmuşsun. Bizi hayr du‘âdan unutma"

deyü hakîre Bismillah ile sûre-i *Elhâkümü't-tekâsür*'ü üç kerre okudup hâbden bîdâr olup ale's-sabâh akrabâlarımızla Unkapanı'ndan bir kayığa süvâr olup Tershâne ardında mezâristânımıza varup ibtidâ peder-i azîzim ziyâret edüp üç kerre sûre-i *Elhâkümü't-tekâsür'ü* tilâvet edüp ve bir hatm-i şerîfe şürû‘ edüp tâ Ebü'l-feth asrından berü medfûn olan ecdâdlarımız ziyâret edüp bükâ-yı nâliş ederek yine hânemize gelüp *merhûm ve mağfûrun leh* pederimizden intikâl eden mâlımız alup cümle kabz edüp helâl mâl-ı zülâlimizden iki bin altun Hacc-ı şerîf râhına nezr edüp İslâmbol içre cümle ehibbâ ve dûstânlar ile mülâkât ve müşerref olup cân sohbetleri ederken hikmet-i Hudâ bin elli sekiz Receb'inin on sekizinci gün yevmü's-sebtde vakt-i sabâh İslâmbol içre bir gulgule ve velvele-i Rûm olup cemî‘î askerî tâ’ifesi ve gayrı dâğ-ı derûnu olan dilgîr ibâdullah ve gayrılar guluvv-i âm edüp pür-silâh Atmeydânı'nda ve Etmeydânı'nda ve İslâmbol içre meşhûr on iki meydânda âdem deryâsı cem‘ olup Atmeydânı'na alem-i Resûlullah ile bu kadar mahluk-ı Hudâ cem‘ olup sadâ-yı *Allah Allah*'a rehâ buldurdular.

Der-beyân-ı hal‘-i Sultân İbrâhîm ve katl-şoden Vezîr Hezârpâre Ahmed Paşa ve Cinci Hoca ve Mülakkab Molla-yı İslâmbol ve kâr-ı âkıbet-i sa‘îd u şehîd Sultân İbrâhîm Hân b. Sultân Ahmed Hân, ahi's-sultân Murâd Hân *tâbe serâhümâ rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Sene (---) târîhinde pâdişâh-ı mağfûr İbrâhîm Hân cülûs etdükde Sultân Murâd-ı Râbi' vezîri Kara Mustafâ Paşa sadrıa‘zam bulunup hayr-hâh-ı devlet bir vezîr-i dilîr idi. Anı katl edüp cümle musâhibîn ve cüceler ve bî-zebânlar ve tavâşî Arablar ve haseki ve nisvân ve sâhib-i ısyân musâhibeler ve gayrılardan Musâhib Cinci Hoca ve Mülakkab İslâmbol Mollası ve Sadrıa‘zam Tezkireci Ahmed Paşa ve gayrı musâhibler Kara Mustafâ Paşa'dan sonra cümle taraf taraf fürceler bulup ol pâdişâh-ı sâde-dili niçe bin tatlı dil ile urûkuna girüp gûnâ-gûn hevâ [vü] hevese düşürüp ve vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı ulemâ ve sulehâlardan celb-i mâl içün irtişâya dadandırdılar ve pâdişâhı zinâ sohbetine meyl etdirdiler. Ve Mısr'dan gelen hazîneyi cümle Melekî Bola'ya ve Şekerpâre Bola'ya ve Telli Haseki ve Saçbağı Haseki'lere birer Mısr *[370a]* hazînesi ihsân etdirdiler. Ve bir hazîne-i Mısr dahi Cinci Hoca'ya ve sûr-ı hümâyûnlara ve Ahmed Kolu Çingâne sâzendelerine ve harâb olmuş sarâyların tamîr [ü] termîmine ve semmûr kürk döşeli niçe sarâylar tertîbine ve niçe bî-ma‘nâ yire hazîneler itlâf etdirüp bin elli dörd târîhinde iken cemî‘î hâs harâcları elli sekiz târîhiyle füruht etmeğe başlayup tedâhül olup îrâd yok masrûf-ı bî-ma‘nâ çok olup kula mevâcib çıkmaz olup Cezîre-i Girid'e imdâd ve hazîne gitmez oldu. Bir kerre kul gulüvv edüp hayli fetret olup bu harekât-ı gulüvden Vezîr ve Cinci ve Kıncı Hocalar ve sâ’ir musâhib ve musâhibeler mücâb olmayup Cezîre-i Girid'de Serdâr Deli Hüseyin Paşa asâkir-i İslâm büryân u giryân u nâlân olup, bre bize imdâd el-amân deyü feryâd etmede. Beri tarafda Cinci Hoca'lar hünkârdan bir ân münfekk olmayup pâdişâh yanında Hoca'dan gayrı mukarreb bir merd-i ferd yok idi. Sadrıa‘zam ve vâlideden tekarrübü ziyâde idi. Padişah hantava ve koçuya ve altı katırlı taht-ı revâna binse, bile süvâr olurdu. Ve her giz nasîhat edenlere Cinci Hoca rîş-hand edüp yüzlerine gülerdi. Ve her sâ‘at ol pâdişâh-ı mazlûmu hoş-âmed kelimâtlar ile mağrûr edüp sû’-i tedbîrler ederdi. Zîrâ umûr-ı devletde bir iş görmüş değil idi. Za‘afrânborlu nâm şehirde Şeyh-zâde nâm bir suhte idi. Âsitâne'ye gelüp Unkapanı'nın iç yüzünde Fil Yokuşu'nda Hâmid Efendi Medresesi'nde Hakîr Ahfeş Efendi'den *Molla Câmî* tilâvet edüp *Kitâb-ı İbn Hâcib Kâfiye*'yi i‘râb ederken bu mezkûr Cinci Hoca, Ahfeş Efendi üstâdımızdan *Kitâb-ı Izzî* okurken hikmet-i azîz ismine mazhar düşüp bir günde izzet bulup sa‘âdetlü pâdişâha Surh-bâd ve

Gencü'l-arş ed'ıyyelerin tilâvet edüp bi-emrillah İbrâhîm Hân hoş-hâl olup Şeyh-zâde'nin ismi Cinci Hoca olup iştihâr buldu. Ammâ Hudâ âlimdir, şerîkimiz olması cihetiyle keyfiyyet-i hâli ma'lûmumuzdur. İlm-i da'vetden bir hurûf bilmezdi. Ancak baht [u] tâli'i bu zamân müsâ'ade edüp ol dahi fülk-i atlas-ı bukalemûnda pây-bâflık edüp sağa ve sola gûnâ-gûn mekikler atdı. Hattâ hakîr bu seyâhatimizde Erzurûm'dan gelüp gördüm, Civân Kapucıbaşı sarâyına havâle bir sarây-ı azîm binâ etmiş kim evc-i âsumâna ser çekmiş. Hakîr bu sarây-ı balayı temâşâ ederken bir bevvâb gelüp "Buyurun, sizi efendi hazretleri ister" dedi. "Efendiniz kimdir" dedim. "Hünkâr hocası bu sarây sâhibi ister" dedi. Hakîr nerdübândan urûc edüp dîvânhâne-i âlîsine çıkup gördüm. Yetmiş seksen semmûr kürklü huddâmân-ı mümtâz civân miyân-beste olup dururlar. Hakîr gördüm, sadr-ı âlîde bir küçük destâr-ı ulemâ ile ber-karâr siyâh sakallı bir çelebi kimesne oturur. Ammâ sâhib-i hâne kankısı idüğü ma'lûmım değil. Hemân levendâne cümle huzzâra hıtâben "Es-selâmü aleyküm ey âşıkân" dedim. Hemân sadrdan "Ve aleyküm selâm! Hâmid Efendi Medresesi'nde Şeyh-zâde hakîrin şerîki karındaşım, cânım" deyüp ayâğ üzre kalkup hakîrin elin eline alup öpüşüp kucaştık. Ammâ alimallah bilemedim. "A benim cânım! Dağ âdemi olup levend olmuşsun. Ne bu bizimle bîgâne âşinâlık?" dedikde ol mahalde bile düşüp "Sultânım, yâr-ı kadîmim, ömrüm, cânım, şerîkim ve çelebim Şeyhzâde azîzimsin" dedim. "Safâ geldin, hoş geldin! Kahve içmez, şerbet getirin" dedi. "Nedir bu sarây, ne temâşâ ederdin sultânım?" "Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile bu şehirden gideli iki buçuk sene oldu. Bu imâristânı görmemişdim. Hamd-i Hudâ güzel imâr olmuş. Hudâ mübârek eyleye" dedikde **{Târîh-i Sarây-ı Cinci Hoca:**

Mu'allâ devlet-âbâd oldu bu menzil mübârek-bâd [153]

Diğer târîh:

Yümn-i devletle (---) ola da'îm bu makâm} [154]

"Evliyâ Çelebi! Medrese köşesinde sizinle ilme meşgûl olduğumuz sebebiyle Cenâb-ı İzzet ilm [u] berekâtıyla bu sarây ve Üsküdar'da ve vilâyetimizde ve niçe yerde çiftlikler ve niçe gûne ihsân [u] in'âmlar etdi" deyü bî-had hamd [u] senâ etdi. Hakîr eyitdim "İnşâallah sultânım! İlm tilâvet etmede şerîk idim. İnşâallah devletinizde dahi dünyâlığile şerîk oluruz" dedikde "Vallahi bî-tekellüf olduğundan hazz etdim. Bre hazînedâr gel" deyü hazînedârın kulağına bir güft [ü] gû edüp bir ândan sonra bir kîse guruş ve bir yeşil çukaya kaplu kunduz siyâhı bir semmûr kürk ve bir lokmalı bol kadı haftânı el-hâsıl başdan başa bir kat esvâb ihsân edüp ta'âm tenâvül edüp destûr deyüp giderken aşağı inüp gördüm, binek taşında bizim at yerine bir fil-i Mahmudîye *[370b]* benzer bir küheylân at, Şâm didiği ve sîm eğerli ve vüzera rahtlı bir küheylan at, "Efendi size ihsân etdi" deyince yine efendi huzûruna çıkup "Sultânım! Bizi hâkden ref' eyleyüp piyâde iken atlandırdınız. Hudâ sizden râzî ola" deyüp temennâ edüp yine ata binüp hâneme gelüp sehl istirâhat etdikde ba'de'l-asr ânî gördüm, bir hây hû ile elli aded hammâl yükü kahve şeker ve şem'-i asel ve revgan ve asel ve'l-hâsıl gûnâ-gûn me'kûlât [ü] meşrûbât ile hâne-i tehim mâl-â-mâl ni'met-i Rabb-i Rahîm olup cihân cihân hazz edüp gelen âdemine bir şerbetî yağlık verüp gitdi.

Hikmet iki kerre varmak müyesser olup âhir[i] mezkûr fetret mahallinde cezîre-i Girid'den feryâdcılık ile kul kethüdâsı Kara Murâd Ağa geldikde Murâd Ağa'dan bin kîse ve bu kadar şemmâme amber ve yetmiş tahta semmûr-ı bî-nûr kürk ve iki haseki câriye-i duhter-i pâkize-ahter

taleb etdiler. Hemân Murâd Ağa cümle yeniçeri odalarına ve sipâh ağalarına haber edüp cümle sipâh Atmeydânı'na ve cümle yeniçeri Etmeydânı'na cem‘ olup guluvv-ı âm ile *Allah Allah* diyerek cümle asâkir-i İslâm yek-dil [ü] yek-cihet olup Sultân İbrâhîm Hân-ı mazlûmu sırça sarâyda haps edüp yerine ciğer-kûşesi Mehemmed Hân'ı pâdişâh edüp cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ bî‘at edüp Mehemmed Hân müstakil pâdişâh olup Mevlevî Koca Dervîş Mehemmed Paşa vezîria‘zam olup Kara Murâd Paşa yeniçeri ağası olup Tezkireci Vezîria‘zam Ahmed Paşa ihtifâ etdi. Ertesi ale's-sabâh Ahmed Paşa'yı (---) (---) hânesinde muhtefî bulup Koca Vezîr, Şehzâdebaşı'ndaki hânesinde ma‘nûken katl edüp ale's-seher leşini at hamalları Atmeydânı'na bırağup ol guluvv-i âmda Mülakkab oğlan püzevengi İslâmbol mollasın Yeni Câmi‘de ulemâ mâbeynine komayup "Vurun mel‘ûnu" dediklerinde Yeni Câmi‘ nerdübanları üzre askerî tâ’ifesi kılıç üşürüp pâre pâre ederek leşini Ahmed Paşa na‘şesinin yanına bırakdıklarında cümle asker dahi Ahmed Paşa'nın leşine kılıç üşürüp niçe bin pâre etdiklerinde "Hezârpâre Ahmed Paşa" derler. Cümle yağın dâ’-i devâdır deyü sızı içün semin ve semenin yağmâ edüp ân-ı sâ‘atde üstühânları kaldı. Ba‘dehû Cinci Hoca'yı katl edüp üç bin kîse mâlı kalup bu kadar mâl [u] emlâkin mîrîye zabt etdiler. Hattâ hakîre verdiği atı emîr-i ahûr tarafından su’âl etdiler. Hakîr aslâ vücûd vermeyüp ata binüp İslâmbol içre reftâr ederdim. Ba‘dehû cümle musâhib-i bed-hâhların kimin katl ve kimin nefy-i beled ve kimin azl-i ebed etdiler. Hattâ musâhibe avretlerden Şekerpâre Bola vâlidemiz şekilliyi Mısır'da İbrim'e nefy etdiler. Ve Melekî Bola'yı nefy edüp sâ’ir nisvânları ve sâhib-isyân-ı bed-hâhları Eski Sarây'a nefy edüp her bir hasekiyi birer vüzerâ ve a‘yân [u] eşrâfa verdiler. Ertesi ale's-sabâh alay-ı azîm ile Sultân Mehemmed Hân'ı Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri ziyâretine götürüp anda kılıç kuşadup alay ile Mehemmed Hân'ı Edirnekapusu'ndan berü getürüp ecdâd-ı ızâmı Ebü'l-feth'i ve Sultân Bâyezîd-i Velî'yi, dedesi Sultân Ahmed Hân'ı ziyâret edüp sarây-ı âlîsinde hâs odada karâr etdi. Ertesi gün İslâmbol içre bir azîm velvele kopup "Bre Sultân İbrâhîm ırça sarâydan boşanmış, Bostâncı Ocağına varup dahl düşmüş. Cümle sarây halkı pâdişâhımızın uğurunda kırılup yine İbrâhîm Hân'ı pâdişâh ederiz" deyüp cümle ibâdullah silâhlanup Atmeydânı'nda niçe yüz bin âdem cem‘ olunca Abdürrahîm Efendi şeyhülislâm idi, andan fetvâlar alup Koca Mevlevî Vezîr ve Kara Murâd Ağa ve Emîr Paşa ve niçe iş erleri sırça sarâya varup Koca Vezîr Cellâd Kara Alî'yi hezârân deyenek ile ura ura sırça saraya koyup Cellâd Kara Alî Bismillah ile içeri sırça sarâya girince mazlûm İbrâhîm Hân "Cânım usta Alî, niye geldin" der. "Hünkârım! Cenâze namâzın kılmağa geldim" der. Hünkâr "Vallahi ben de kılarım. Yûsuf Paşa lalam Hanya'yı feth edüp geldikde sana öldürtdüm, namâzın kılmadım. İşte şimdi kılalım" dedikde hemân Cellâd Kara Alî, İbrâhîm Hân'a kelb-i akûr gibi sarılır. İbrâhîm Hân gürbüz tüvânâ er server-i hünerver olmağıla Kara Alî'yi alt edüp birbiriyle küşte-gîrlik ederken Kara Alî'nin bir şâkirdi mel‘ûn yetişüp İbrâhîm Hân'ın cân evine bir diz bendi urup İbrâhîm Hân cân havlinde iken Kara Alî kemend-bâzlığ [u] tîz-kârlık edüp yine şâkirdi hayâsına ***[371a]*** sarılup ol ân sene 1058 târîhinin şehr-i Recebü'l-müreccebinin on tokuzuncu gün yevm-i ahadde mazlûm İbrâhîm Hân'ı ma‘nûkan şehîd edüp Kara Alî hacca firâr edüp na‘ş-ı İbrâhîm Hân'ın techîz u tekfînin edüp ammîsi Sultân Mustafâ merhûmun türbe-i pür-envârında yan yana defn edüp Mehemmed Hân-ı Râbî‘ Rûm'a müstakil pâdişâh-ı cem-cenâb olup cihân âsûde-hâl oldu.

Der-fasl-ı cülûs-ı icmâl-i saltanat-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kerîmü'ş-şân ibn Sultân İbrâhîm Hân

Halledallahu hılâfetehu ve ebbede saltanatehu
ilâ inkırâzı'd-devrân, âmîn yâ Müste‘ân.

Cülûs-ı şerîflerine niçe musanna‘ târîhler vardır. Ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır: Târîh-i cülûs:

Hân-ı Mehemmed eyledi [(---)] âsûde dünyâyı [155]

Diğer târîh:

Oldu Sultân Mehemmed-i Gâzî

Cümle hâkandan a‘del u ekrem [156]

Mâh-ı Receb'in yigirmi üçüncü gün Mevlevî Vezîr Hâsodada hünkâra bir kîse Mehemmed Hân akçesi getirdi. Recebin yigirmi beşinci gün İbrâhîm Paşa sarâyı iç ağaları guluvv edüp ağaların azl edüp gayrı ağa gönderildi. Recebin yigirmi altıncı günü Hünkâr Eyyûb'da kılıç kuşanup alay-ı azîm ile sarâya gelüp taht-nişîn oldu. Ammâ yevm-i cülûsları bin elli sekiz Recebü'l-müreccebinin on sekizinci günü yevm-i sebt idi. Vakt-i asrda sa‘âdetle mesned-nişîn pâdişâh oldu. Sinn ü sâlleri henüz yedi yaşına bâliğ iken nâ-resîde cülûs etdi. Ammâ mevlûdu târîhleri mu‘cez mertebesinde bir târîhdir. Güfte-i Sânî-i Vanî

"Nûrdur geldi Mehemmed sulb-i İbrâhîm'den".

[1051] (---) (---) Diğer târîh:

Du‘â-yı hayr ile Cevrî dedi Şehzâdeye târîh

Ola Sultân Mehemmed âfitâb-ı matla‘-ı ikbâl,
sene [1051].

Hîn-i cülûsda hazînede bir fülûs-i ahmer kalmayup pederleri itlâf-ı hazîne eylemiş idi. Merhûm Murâd Hân'ın dîn uğuruna der-hazîne eyledüği yedi aded hazîneden dahi bir habbe fülûs kalmamış idi. "İmdi kula dahi cülüs in‘âmı lâzımdır" deyü vezîr-i müdebbiri, İbrâhîm Hân asrında hazine-i evkâfullahı itlâf edenlerin girîbânların değşirüp Cinci mâlından üç bin kîse ve Hezârpâre Ahmed Paşa mâlından bin kîse ve Şekerpâre Bola'dan bin kîse ve'l-hâsıl niçe yüz bî-ma‘nâ yire telef olmuş hazîneleri tahsîl edüp üç bin yedi yüz kîse cümle kula cülûs in‘âmı verilüp dahi akîbince yedi bin kîse ulûfe-i mevâcib ihsân olunup Devlet-i Âl-i Osmân olalı bu İbrâhîm Hân asrında olan üç aylık mesârif bir pâdişâh devrinde olmamışdır. Yine böyle iken sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâha harem-i hâsda olan gılmân-ı hâssa âdet-i kadîmeleri üzre tahta kakup cülûs-ı hümâyûn çıkması istediler. {Çûn sene 1058 gurre-i garrâ-yı hilâl-i şevvâl nümâyân olup ıyd-ı şerîf ile halk-ı cihân şeref-yâb [u] şâdmân olup ıydın dördüncü günkü yevmü'l-erba‘a idi. Büyük çıkma başlığı ile merhûm İbrâhîm} Hân'ın silâhdârı Murtazâ Paşa'ya Şâm eyâleti vezâretle ihsân olunup harem-i hâsdan kilâr ve hazîne ve hâsoda ve büyükoda ve küçükoda ve seferliden ve zülüfli baltacı ve helvahâne ve aşcı ve bostâncı ve hâsahûr ve Galatasarâyı'ndan ve İbrâhîm Paşa sarâyından ve'l-hâsıl yigirmi iki ocakdan üç bin gılmân-ı hâssa kânûnları üzre sipâh olup Girid imdâdına gitmek şartıyla kâküllerin kat‘ edüp çerâğ-ı efrûhte olup bu cümleye Murtazâ Paşa çıkmabaşı oldu.

Sene [1058] târîhinde sipâh ve yeniçerinin Atmeydânı'ndaki ceng-i azîmin beyân eder

Evvelâ bâ‘is-i fitne ve fesâd oldur kim; ibtida Galatasarâyı'ndan çıkan gılmânlardan mâ‘adâ bî-destûr bu kadar Galatasarâyî eşkıyâları sarâydan kemendler ile harem-i hâsdan taşra çıkup hâh-nâ-hâh Koca Vezîr bunları kânûnları üzre sipâh edüp Girid'e me’mûr edüp kânûnları üzre tîrkeş bahâların alup bu kerre sefere gitmemek içün niçe gûne özr [ü] bahâneler etdiler. İbtidâ özrleri bu oldu kim "Bizim İbrâhîm Hân'ımız halîm ve selîm ve sâhib-i kerem pâdişâh-ı cem-cenâb idi. Zânî pâdişâhın imâmeti câ’iz değildir deyü üzerine küfr isbât edüp şer‘ ile hal‘ edüp ba‘dehû katl edüp namâzın kıldınız, niçün böyle nâ-şer‘î etdiniz didiğimiz içün bizi içerden birer bahâne ile bizi çıkarup nâ-murâd gözü bağlı azeblerimiz sefere gitmeyüp İbrâhîm Hân'ın kâtillerin isteriz" deyü yedi sekiz bin hevâ-yı nefsine tâbi‘ haşerâtlar Atmeydânına cem‘ olup niçe kerre bunlara ocaklarından gayrı a‘yân [u] eşrâfdan "İtmen oğullar! Cem‘iyyet memnû‘dur. Pâdişâhâ âsî olursuz. Murâd [u] maksûdunuz üzre ne dilerseniz verelim" deyü mâbeynlerin ıslâha varan âdemleri döğüp kovup kimin mecrûh ve kimin katl edüp Atmeydânı'ndan gitdikçe iştihâr bulup cem‘iyyet-i kübrâ olup on bin mikdârı haşerât oldu dediler.

{**Tetimme-i vekâyi‘ât-ı Atmeydânı:** Çün sene 1058 mâh-ı Şevvâl'inin 15 yevmü'l-hamîs oldu. Paşa sarâylı ve Galatasarâyı'nın zorba iç ağaları ve gayrı (---) sarâyı ocakları helvacı ve aşcı ve ekmekcileri cumhûr ile zorba zorba sarâylarından çıkup İslâmbol'da Elçi Hânı'nda zorba Bıyıklı Mahmûd Ağa'nın yanına cem‘ oldular. Ve şâdırvân ahûrlu ve teberdârân-ı hâssalı dahi geldiler. Mâh-ı mezbûrun altıncı günü yevmü'l-cum‘a idi. Pâdişâh tarafından Silâhdâr Ağa Atmeydânı'na varup cümle içağalarına "Oğullar bir çıkma dahi olacakdır, kapu ağası çıkacakdır ve kânûn üzre el urulacakdır, ısyân etmen. Harem-i Hâssa gelin" deyü Galatalıyı ve Paşa sarâylıyı içeri götürüp Kapu ağası pâdişâha i‘lâm edüp çıkmabaşı doğancıbaşı (---) Ağa olup Silistre eyâleti ihsân olundu ve Hâsodada Cündîbaşı Mustafâ Ağa ve yine Hâne-i hâssadan altı kişi dahi çerâğ olup cümle bin yedi yüz gulâm sipâhîlik ile Zadra seferine me’mûr oldular. Mukaddema Zadra ve Girid seferine gidenlere bu yeni çıkan sipâhîler haber gönderdiler kim "Sizlerin esâmelerin tashîh edüp nişânlı olmuşsuzdur. Sizleri cümle kırsa gerekdir" deyü haber vardıkda üç bin yiğit bu haberi istimâ‘ edince Silivri'den gemilerle ve atlar ile İslâmbol'a gelüp sepişdiler ve Atmeydânı'nda Şâdırvân ahûru eşkıyâları ile cem‘iyyet-i kübrâ etdiler}. Âhir bir dahi Koca Ken‘an Paşa'yı sulha gönderdiklerinde *[371b]* başın bir kaç yerden yarup katl edecekleri mahalde Ken‘an Paşa ol pîr-i fânî ve bir vezîr-i Âl-i Osmânî'yi mecrûh etdiler. Andan niçe meşâyih-i izâmları gönderdiler. Anlara şütûm-ı galîzalar edüp bir kânûn üzre veledeşlerimiz ve gulâmiyyelerimiz ve cülûs-bahâ tîrkeş akçelerimiz isteriz ve üç yıldan sonra sefere gideriz" deyü niçe nâ-hemvâr tekâlîf-i hâmlar edüp bu meşâyih-i ızâmları dahi "Vur a gidileri!" deyüp anlar dahi cân [u] başların kurtarup cem‘iyyet-i kübrâ olan Sultân Bâyezîd-i Velî Câmi‘ine gelüp cemî‘î ulemâ ve sulehâya ve Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'ye ahvâl-i pür-melâli takrîr edüp Şeyhülislâm ol ân cümlesinin hakkına Besmeleyle fetvâ-yı şerîf verüp fetvâsı mûcebince sa‘âdetlü pâdişâhdan ibtidâ cülûsu günü bu kadar ibâdullahın katline hatt-ı şerîf verildi.

{**Sûret-i fetvâ-yı katl-i eşkıyâ-yı sipâhiyân**: Eimme-i Hanefî'den cevâb ne vechiledir kim eşkıyâdan bir kaç kimesne bir mahalde tahayyür edüp katlleri îcâb etmeyen kimesneleri katl ederiz deyü âlet-i harb ile üzerlerine guluvv etseler ve emr-i pâdişâhîye itâ‘at etmeseler şer‘an ne lâzım olur. El-cevâb nass-ı kâtı‘la sûre-i (---) [157] diğer âyet-i şerîf [158] gümân-ı delîl [ü] bürhân sûre-i (---) [159] bu nass-ı kâtı‘lar üzre va‘z [u] nasîhat oluna, âhir kabûl etmezlerse âyet-i şerîf sûre-i (---) [160].

Bu nass-ı kâtı‘lar fehvâsı üzre def‘-i bi's-seyf olmak müte‘ayyen olsa ta‘ife-i mezbûr ile mukabele olunup müdâfa‘a-bi's-sÍyf olunmak şer‘an câ’iz midir beyân buyurulup müsâb oluna.

El-cevâb: Ülü'l-emre itâ’at etmeyüp katl-i nefs etmeğe guluvv edenleri guluvv-i âm ile katl etmek câ’izdir. Ketebehu'l-fakîr Abdürrahîm.

Ve'l-hâsıl yigirmi beş aded sâhib-i fetvâ imzâsıyla sadrıa‘zam telhîsiyle (---) (---) [katline hatt-ı şerîf sâdır olup] [161] yeniçeri ve cebeci ocakları mâh-ı şevvâlin onuncu gün yevm-i selâse idi, orta Câmi‘de tekrâr meşveret edüp Atmeydânı'na bir mütekellim âdem gönderüp çorbacı-ı mezbûru katl edince cümle} yeniçeri ve cebeci ocağı ve gayrı askerî tâ’ifesi Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfi dibinde cem‘ olup cümle meşâyihân fukarâlarıyla tevhîd ü tezkîr ederek sadrıa‘zam ve yeniçeri ocağı ve cümle asker tâ’ifesi Atmeydân'ın ve Yeni Câmi‘in yedi tarafdan kapuların asker ihâta edüp Atmeydânı'nın iki başından yeniçerileri Atmeydânı'na dolup sadâ-yı Allah Allah ile tarafeynden gülbâng-ı Muhammedî sadâsı cihânı dutdu. Hemân Atmeydânı'nda olan pür-silâh sipâh yiğitleri yeniçeri üzre küheylân atların Atmeydânı'nda at bırağup bir hücûm etdiler kim hakkâ bârekallah ancak olur. Niçe âdemi dendân-ı tîğdan ve rîh-ı bî-emân-ı sinândan geçirüp bî-bâk ü bî-pervâ merkezlerinde karâr edüp yine yeniçeri cânibinden varan atlılar yine birbirlerine hücûm edüp bir epeyce elbeşti dahi etdiler. Ammâ bu hücûmda niçe sipâh hâk-i mezellete düşüp Yeni Câmi‘ hareminden kafadârları gelüp şehîdlerin aldılar. Hemân yeniçeri çavuşları ve çorbacıları yeniçeriye "Koma kurdlarım" deyüp tâ vasat-ı meydâna köpek cengi ederek geldiklerinde sipâh Atmeydânı'nda kalmayup cümle Yeni Câmi‘ haremine mâl-â-mâl olup cümle demir kapuları seddidüp demir pencereleri sedd [ü] siper edüp içerden taşra yeniçeriye kurşum ve oku bârân-ı la‘net gibi yağdırup ân-ı vâhidde yüz yetmiş yeniçeriyi şehîd ve niçe yüz âdem mecrûh olup sipâh siper ardında yeniçeri Atmeydânı'nda kaldı ve sipâh minârenin altısına dahi çıkup pür-nakıl olup minâreler ve harem kubbeleri üstünden Atmeydânı'nda yeniçerilere eyle kurğuşum urdular kim yeniçeri bî-emân kaldı. Âhir yeniçeriler Ahmed Hân Türbesi tarafındaki Kurrâ kubbeleri ve medrese kubbeleri ve niçe hânelerin dâm [u] bâmları üzre çıkup Yeni Câmi‘ haremi içre olan sipâha kurşumu eyle yağdırdılar kim bu kerre sipâhın atları kurşum zahmından sipâhları târmâr edüp niçe yüzü de kurşumdan helâk olup hemân yeniçeriler Atmeydânı'ndan "Allah" ile demir pencerelerden ankebût-vâr urûc edüp taşra harem kapuların kırup hücûm edince cümle sipâh Yeni Câmi‘in iç haremine mâl-â-mâl olup derûn-ı câmi‘e dahi girüp mahsûr olup harem pencerelerinden taşra haremde olan askere oku kurşumu urup taşrada olan asker cân ve baş kaydına düşdüler. Hikmet-i Hudâ Yeni Câmi‘in altı minâresinin kapuları taşra hareme vâkı‘ olmuşdur. Hemân yeniçeriler minârelerin kapuların kırup dal-kılıç minâreden yukaru çıkdıklarında celeb sipâhlar kuşluk vaktinde öyle ezânı okumağa başlayup niçesin minârede katl ve niçesin kayd-bend ile "vakitsiz ezân okuyan yalancı mü’ezzinin hâli budur" deyü aşağı indirüp kelle paça ederlerdi. Ba‘dehû yeniçeriler altı aded minârelerden iç harem içre olan sipâha havaliden eyle kurşumlar urdular kim beyâz mermer-i hâm üzre pembe-misâl cesed-i insândan cereyân eden hûn-ı ahmer-gûndan cümle mermerler la‘l-gûn oldu. Bu hâli sipâh görüp haremin üç kapusun açup yeniçeriler üzre üç yerden dal-satûr-ı sipâh olup fakîrlerden câmi‘e avdet eder kalmayup cümlesi yeniçeri destinde şehîd oldular. Niçe yüzü câmi‘-i şerîf içre girüp kapandılar. Yine pencerelerden câmi‘ içre kurşumlar urup câmi‘ kapuların kal‘ edüp dal-sâtûr-ı Bektâşî urarak câmi‘ içinde ibrişim haliçeler üzre sipâh kırarak kimi namâz kılarak kırılırdı, kimi Kur’ân-ı azîm okuyarak Hazret-i Osmân gibi şehîd olarak kırılırdı. Câmi‘in cemî‘î der-i dîvârında ve câmlarında ve

kıbâblar üzre mestûr olan kurşumlarda kurşum darbından bir rahnedâr olmadık yer kalmamışdı ve derûn-ı câmi‘de Kelâm-ı İzzet'i gerdeninde iken gerdeninden kılıç geçen ibâdullahın hadd [u] pâyânı yok idi. Hulâsa-i kelâm, kâmil yedi buçuk sâ‘at {kâr-zâr eylediler kim eğer Kahramân-ı bî-emân ol kâr-zârda olsa Nerîmân-ı nerm-râm olurdu. Veyâhud perhâş-ı bî-kârda ceng-cûyân olan dilâverân-ı mübârizânın merdâneliklerin Rüstem-i zamân ve Zâl-ı bî-amân istimâ‘ etse meddâhân-ı sipâhiyân ol[urdu]. El-kıssa yeniçeri bî-hisâb sipâhiyân bî-tâb olmağıla cenge iktidârları olmayup *"El-firâru mimmâ lâ yutak, min süneni'l-mürselîn"* [162] mâ-sadakınca sipâhın karârı firâra mübeddel olup her biri bir cânibe perîşân oldular. Sipâhdan bî-aded ve yeniçeriden mürd az oldu.

Lâ maradde li-kazâihî

Ve lâ mâni‘a li-hükmihî [163]

bu ma‘reke mâbeyninde fesâda bâ‘is [ve] bâdî olan Bıyıklı Mahmûd nâm şakî Ahûrkapu'dan bir kayığa binüp Üsküdar'dan Bursa'ya firâr etdi. Mâh-ı mezbûrun on yedinci gün yevm-i selâse idi. Edirne Sarâyı gılmânları gelüp mertebelerince sarây-ı hâssa alınup dâmen-i şehriyârî ile müşerref olup niçeleri taşra çıkdılar. Ba‘dehû Bıyıklı Mahmûd eşkıyânın kellesi Bursa beğinden gelüp Bâb-ı Hümâyûn önüne konup niçe gün İslâmbol içre} bu ceng-i musîbet-i pür-melâl olup tav tavlanup sav savlanup herkes mansûr [u] muzaffer olduk deyü hânelerine gidüp cümle ser-i kârda olanlar sadrıa‘zamdan hil‘at-i fâhireler giyüp niçeler manâsıb-ı âlîye nâil oldular. Beri tarafda Atmeydânı'nda *[372a]* küme küme yığın uryân mahlûk-ı Hudâyı asesbaşı ve subaşı arabalara ve at hamâllarına ve Kumkapu meyhâneci keferelerine ve bozacı çören Arnabud keferelerine yükledüp cümle na‘şe-i Muhammed ümmetin Ahûrkapu'dan deryâya ilkâ edince süd gibi deryâ hikmet-i Hudâ el-azametullah cûş [u] hurûşa gelüp lodos rüzgârı telattumu cümle ibâdullahın vücûdların Üsküdar'a ve Kadıköyü'ne ve Kâsımpaşa'ya ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye götürüp her birin birer köşede sâhibü'l-hayrâtlar defn etdiler.

Hikmet-i diğer: Bunda bir sırr-ı Hudâ müstetîrdir kim ezelü'l-âzâlde âdetullah bunun üzerine cârîdir kim bir âdem deryâda gark olsa yâhûd bir âdem meyyiti deryâya atılsa ol meyyit gark olup üç günden sonra rûy-ı deryâya çıkarlar. Ammâ bu sipâh meyyitleri deryâya düşüp biri dahi batmayup rûy-ı deryâda ellerin açarak her biri bir cânibe şinâverlik ederek gitdiler. Çoğu Sarâyburnu'ndan sırtları üzre geçdikleri zâhir ü bâhirdir. Niçe ihtiyâr umûr-dîde âdemler ibtidâ-ı cülûsda böyle kıtâl olması alâmet-i azîmdir deyü ta‘accüb etdiler.

Hikmet-i âhar: Bu na‘şe-i ibâdullah deryâya ilkâ olunduğu günde Akdeniz tarafından (---) (---) (---) paşa kadırgalar ile İslâmbol'a niçesi ol temevvüc-i deryâdan giremeyüp biri Kadıköyü'nde, biri Haydar Paşa bâğçesi önünde, biri Üsküdar'da ve biri Tophâne'de ve biri bizim Melek Ahmed Paşa pederinin yalısı kurbunda karaya düşüp yedi kadırga mâl-â-mâl bu kadar ibâdullah ve bu kadar forsa-i pây-zen ve bî-hisâb mâl [u] menâl gark olup musîbet-i azîm oldu ve üçüncü gün İslâmbol'da bir ihrâk-i azîm oldu kim Belde-i Tayyibe ya‘nî Kostantıniyye imâr olalı böyle harâb olmamışdır. Şu‘arâ ârifleri ta‘mîye ile *"Yakdı İslâmbol'u âh-ı fukarâ"* [164] deyü târîh dediler. Ba‘dehû Murtazâ Paşa'yı "Çıkmabaşı sensin. Bu celeblerin ısyân [u] tuğyânına bâ‘is yine sen oldun" deyü Murtazâ Paşa'yı İslâmbol'dan Şâm'a ılgar ile gitmek içün çavuşlar ta‘yîn olunup Üsküdar'a geçirdiler. Ol dahi dârât [u] azametle Üsküdar'da Tekye meydânında serâperdesin kurup cümle mühimmâtın müheyyâ

edince kâmil bir ay meks etdi. Ez-în-cânib,

Ahvâl-i Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimizin {Mevlevî Vezîr ile münâkaşasını beyân eder}: Hakîr-i pür-taksîr kendülerden cüdâ düşüp anlar kat‘-ı menâzil ederek İslâmbol a‘yânının mektûblarıyla çînî İznîkindeki çiftliğine gelüp anda cülûsu istimâ‘ edüp tarfetü'l-ayn içre Yalava kasabasından bir kayığa süvâr olup doğru Şehzâde Câmi‘i kurbunda Koca Vezîr'e varup dest-bûs etdikde hakîr hâzır idim. Hemân Koca Vezîr eydür: "Çelebi Paşa! Destûrsuz ne geldin. Yohsa mühre mi geldin" dedi. Hemân Defterdârzâde "Hâşâ Sultânım, Ben mühre lâyık olam! Ancak sultânımın sadrıa‘zam olduğun istimâ‘ edüp Hudâ'ya hamd u senâ etdim ki pederimin yâr-ı gâr-ı kadîmi ve benim pederim yerinde olan Sultân Murâd Hân'a beni terbiye edüp mansıb-ı âlîlere nâ’il eden efendim, peder-i azîzim sâhib-i sadr oldu, deyü hâk-i pâye yüz süre geldim" deyü Paşa, vezîre yine temennâ etdi. Hemân Koca Vezîr "İbrâhîm Hân sana emr gönderüp Kars mansıbın ihsân etdi. Niçün gitmedin", "Yâ sultânım ol emirlerle katlime de fermânlar var idi. Göz göre niçe Kars gibi bî-hâsıl yire varup başım vereyim" deyince hemân Koca Mevlevî Vezîr ukâb gibi haykırup "Bre Kars'a git! Yohsa seni şimdi katl ederim" deyince hemân Defterdâr efendimiz eydür: "Sultânım: Lillah ve Resûlihî hâlime merhamet eyle, evlâd [u] ıyâl sâhibiyim. Bir yıldır kim Anadolu'da on sekiz sancak yerde bu kadar sekbân ve sarıca haşerâtlarıyla ibâdullah üzre konup göçüp hâne berdûş serserî zulm edüp gezerim" dedikde hemân Vezîr "Bre çık" deyince Defterdârzâde "İlâhî yakında cânın çıkup Allah tiz günde belânu versin, mel‘ûn Koca" deyüp hançer kabzasına el etdikde Vezîr aslâ söz söylemeyüp bir hayli tefekküre varup eydür: "Eğer paşa istikâmet edersen seni bir hizmete kullanırız. Hele şimdiki hâlde kapu halkın dağıt. Sana sa‘âdetlü pâdişâh ber-vech-i adâlet arpalık olmak üzre Malatıyye sancâğın ihsân eyledi" deyince paşa "Âkıbetin hayr olsun. Kabûl etdim, ammâ harâcı ve avârızı ve muhassıllığın dahi ihsân eyleseniz yine mudârâmız olurdu" dedikde Koca Vezîr "Eyle olsun. Sabâh emirlerin al" dedikde Paşa vâfir du‘â edüp taşra çıkdıkda dest-i şerîfin bûs edüp doğru Süleymâniye'de sarâyına varup vâlidesiyle ve evlâdlarıyla Hisâr'daki yalısına gidüp cümle tevâbi‘lerini etrâf-ı erba‘aya dîdebânlığa koyup yedi bayrak yiğit ile kendüyü muhâfaza etdirüp yedi sekiz yerde küheylân atlar ile yarar kafadârları âmâde idi. Ve kayıkhânesinde üç aded palpa alesta kayıklar hâzır etdi. Ertesi anlara Malatiyye sancağı muhassıllığı emri gelüp azm-i Malatiyye edecek mahalde *[372b]* hakîr niçe kimesneleri ricâcı koyup hâk-i pâyine yüz sürüp yüz bin minnet ile gücile hacc-ı şerîfe gitmeğe kendülerden me’zûn olup azli hâlinde olmağıla yüz Venedik altunu ve bir çuka ve bir atlas ihsân edüp du‘â-yı hayrlarıyla vedâlaşup anlar kayıklarla Yalava kasabasına gitdiler, hakîr İslâmbol'da kalup hacc-ı şerîfe gitmek içün Silâhdâr Murtazâ Paşa'nın mü’ezzinbaşısı olup ve mahmil-i şerîf imâmeti emr-i şerîfin Koca Mevlevî Vezîr yüz altun ile ihsân edüp cemî‘î ehibbâ ve dûstânlar ile vedâlaşup Üsküdar'a ubûr etdik.

Cülûs-ı Hân Mehemmed'in ibtidâsında sene (---) mâh-ı Şa‘banu'l-mu‘azzamının gurresinde Silâhdâr Murtazâ Paşa ile Şâm-ı cennet-meşâma giderken seyr [u] temâşâ etdiğimiz kurâ ve büldânları ve kılâ‘-ı şehr-i azîmleri beyân eder

Evvelâ sahrâ-yı Üsküdar'da hayme ve hargâhımız ve on bir huddâmımızla meks edüp mühimmât [u] levâzımât görürken şeb [u] rûz Murtazâ Paşa efendimizle sohbet-i hâs edüp ekseriyyâ bu hakîr imâmetin ederdik. Zîrâ imâmı Şâm Arabı olmağıla andan hazz etmeyüp taşra otâkda imâmet edüp hakîr iç imâmeti ve iç mü’ezzinliği edüp subh [u] mesâ hakîri cenbinden bir ân münfek etmeyüp bir Gürcî kölesi ve bir raht [u] bahtıyla sîm zeynli küheylân at ve iki katır ve yüz altun ve kırk ekmek

ve kendü ta‘âmlarından beher yevm merreteyn ta‘âm-ı nefîs etdi. Bir sahiyyü'l-vücûd, sâhib-i hısâli'l-mahmûd kimesne idi.

İbtidâ-i tulû‘-ı neşv ü nemâ-yı Murtazâ Paşa: Gürcîstân'da Âl-i Çobâniyân'ın duhter-i pâkîze-ahteri Bağdâd nâm hâtûnun Ahıska kal‘ası kurbunda binâ etdüğü Gürcîstân'ın Bağdâd-ı ferah-âbâd olan şehirde mütevellid olup Gürcîstân Hâkimi Mavrol Hân, bu Murtazâ Paşa'yı {Tabanıyassı Mehemmed Paşa'ya} hedâyâ gönderüp harem-i muhtereminde perveriş olup bulûğiyete yetişdikde taşra içgulâmlarından olup Tabanıyassı mühriyle serdâr-ı mu‘azzam iken Haleb meştâsında ve Revân gazâsında, ba‘dehû Silistre'de ve kâ’immakâmlıkda Sarıkçıbaşı Murtazâ Ağa derlerdi. Hattâ Murâd Hân-ı Râbi‘, Tabanıyassı'yı Eflâk ve Boğdan mâddesiyçün katl edüp cemî‘î gılmânların Murâd Hân Harem-i hümâyûn'a alup Murtazâ Paşa'ya "Destârî Murtazâ Ağa" derlerdi. Saltanat-ı İbrâhîm Hân'da Hâsoda'ya girüp yigirmi üç yılda pâye kat‘ ederek evâhir-i saltanat-ı İbrâhîm Hân'da musâhib-i şehriyârî ve silâhdâr-ı sâhib-vakârı bilinüp ibtidâ-i cülûs-ı Mehemmed Hânî'de silâhdârlıkdan eyâlet-i Şâm-ı cennet-meşâm ile çerâğ-efrûhte olan bu Murtazâ Paşa'dır.

Hılye-i Murtazâ Paşa: Kâmet-i tâm ve esmerü'l-levn, müdevverü'l-vech, yassı alınlı ve siyâh kaş ve siyâh müje kirpikli ve alâ gözlü ve lüknet sözlü idi. Zîrâ âlem-i sabâvetinde alt çenesinde on dörd aded sinni yok idi. Ol ecilden ba‘zı edâ-yı hurûfda icrâ-yı mahâric-i hurûf edemezdi. Ve henü[z] sakal salup bir mahbûbü'l-kulûb olmuş idi. Sinesi vâsi‘, beli ince, bâzûları tüvânâ, tabanları efendisi Tabanıyassı gibi yassı, halûk ve halîm ü selîmü'l-kalb âlüfte vü âşüfte ve şûh u şakrak ve satranç-bâz u şimşîr-bâz ve zor-bâz u tüvânâ şehbâz er idi. Ve dâ’imâ zîbâ ve zerbâf ve Hıtâyî alacalar giymeğe mâ’il idi. Zîrâ gâyetü'l-gâye zen-dost olup mahbûb-dostlara dost değil idi. Ol ecilden üç yüz altmış içağalarında on beş yaşında mahbûb gulâmı yok idi. Cümle otuzar kırkar yaşında Rüstem-i şavarıb şehbâz fetâ yiğitleri var idi. Bu Üsküdar sahrâsında cümle içgulâmlarına yüzer guruş ve silâhdâr [u] çukadâra birer kîse ihsân etdi.

Cülûs-ı Mehemmed Hân'da kuttâ‘u't-tarîk Kara Haydaroğlu'nun be-dest-i Hasan Ağa, münhedim olup Âsitâne-i sa‘âdete kayd-bend ile geldüğün beyân eder

Evvelâ Kara Haydar nâm şakî bir kadıyı katl eyleyüp Sultân İbrâhîm Hân'ın cülûsunda ısyân [u] tuğyân edüp niçe sene şakâvet edüp Sakaltutan-beli'nde ve Köprübeli'nde ve Felâketbeli'nde ve Direklibel'de ve Çengâllıbel'de ve Sarmaşıklıbel'de ve Domalıçbeli'nde ve İzmir kurbunda Sabuncubeli'nde bunun emsâli niçe yüz bellerde niçe bin kârbânı basup bellerinden kemerin yasup harâmîlik ederdi. Âhir Kara Mustafâ Paşa fermânıyla Anadolu eyâletinde nefîr-i am çıkup Kara Haydar'ı Işıklı nâm kasaba kurbunda bir hâne içre kapanup hâneye ateş edüp cümle tevâbi‘i cız-bız kebâbı gibi büryân olup Kara Haydar cân havliyle taşra çıkup katl edüp kelle-i murdârın der-i devlete gönderüp cemî‘î tarîk-ı âmlar emn [ü] emân oldu. Ammâ Kara Haydaroğlu nâm bir veled-i zinâsı zuhûr edüp babası mel‘ûnun kanın taleb *[373a]* içün Anadolu vilâyetinde yigirmi sancak yerde niçe yüz bin ibâdullahı râhatda komayup tâ cülûs-ı Mehemmed Hân'ın ibtidâsına gelince üç eyâlet yeri harâb u yebâb eyleyüp bir vech ile ele girmek muhâl oldu. Hattâ bu hakîrin Engüri kurbunda Balıkhisâr nâm karyede ale'l-gafle râst geldiğimiz mel‘ûnlardır kim mukaddemâ evsâfları beş ay mukaddem tahrîr olunmuşdur. Âhir-ı zamân-ı saltanat-ı İbrâhîm Hân evâhirinde Melek Ahmed Paşa efendimizin ağalarından sâbıkan Türkmân Ağası Abaza Kara Hasan Ağa'ya hatt-ı şerîfler gidüp "Kara Haydaroğlu'nun ya başı, ya başın" deyü istimâlet emirleri gidüp kayd-ı hayât ile Hasan Ağa'ya

ba‘de edâ-yı hizmet Türkmân ağalığı ta‘ahhüd olunup Hasan Ağa dahi bin kadar şehbâz u nâmdâr iş erleri ve dağ u râğ serverlerinin bahâdır [u] hünerverlerin başına cem‘ edüp bir gün Söğüd dağı nâm mahalde Kara Haydaroğlu'nu yataklandurup andan firâr eder. Ba‘dehû andan başına iki yüz nâm-ı be-nâm vâcibü'l-izâle cem‘ edüp Katırcıoğlu ve Akyakalıoğlu ve Oynağanlıoğlu ve Yeğen Hüseyin ve Kara Memi nâm hârâmîlerle şehr-i Isparta dağlarında ve Söğüd kûhlarında ve Aydın cebellerinde ve Sarıhan illerinde gezüp ehl-i tüccâr-ı berr [u] bihârı rencîde etdüğü İbrâhîm Hân'ın mesmû‘-ı hümâyûnları olup Anadolu eyâletine mutasarrıf Vezîr Küçük Çavuş Paşa cümle Anadolu eyâletiyle varmak fermân-ı şehriyârî olup on bin askerle âsî ve harâmî mezkûrların üzerine varup Karahisâr altında iki asker birbiriyle mukâbele ve mukâtele ederken bi-emri Hudâ Kara Haydaroğlu vâcibi yedi yüz âdemiyle on bin derme ve çatma Anadolu askeri içine aç kurd koyuna girer gibi girüp askeri bozup kimin kırup kimin âzâd edüp ol mahalde Anadolu Valisi bir vezîr-i dânâyı kayd-bend ile Kara Haydaroğlu'nun önüne getirüp ırz-ı pâdişâhî vardır deyü Kara Haydaroğlu, Küçük Çavuş Paşa'yı atıyla ve donuyla ve bir kaç yakın huddâmıyla bir dahi hazretin sancağıyla üzerime gelme deyü ahd [ü] yemîn verüp âzâd eder. Bu esnâda paşanın ve gayrı Anadolu askerinin bâr [u] bengâhı ve hayme vü hargâhı ganâ’imiyle Katırcıoğlu nâm şimşîr-bâz eli kolu kan bî-îmân u bî-amân gelüp cümle şikârı Kara Haydaroğlu'nun önüne kodukda paşanın tuğ u sancağ ve bayrağ u tabl [u] alemin Kara Haydaroğlu görüp "Katırcıoğlu! İşte Allah bizi tuğ ve sancak ve tabl [u] alem sâhibi dağ paşası etdi" dedikde Katırcıoğlu eydür: "Neyleyeyim, paşayı ele getiremedim. Gidinin yöğrük atları var imiş ve bir kaç ..kilgen oğlanları var imiş, elimden kurtuldu" deyince Kara Haydaroğlu eydür: "Bre şimdi paşayı kayd-bend ile önüme eli bağlı ve ciğeri dâğlı getirdiler. Hâline merhamet edüp bir dahi üzerime gelmeyeceğine yemîn verüp âzâd etdim. İşte şimdi gitdi" deyince Katırcıoğlu eydür: "Bre gerçek mi? Ya sonra yine deryâ-misâl askerle üzerimize gelirse bizi öküz boynuzunda isek de bizi kırar. Hay Kara Haydaroğlu! Allah belâcığın versin. Bre ne âzâd etdin. Onların dirisiyle söyleşmekden ise ölüsüyle söyleşmek gerek" deyü atına süvâr olup fi'l-hâl paşaya erüp "Dur a bre .mlı kahbe" deyüp paşaya dal-kılıç olup paşa yedi âdemiyle Katırcıoğlu'na hamle edüp Katırcıoğlu'nun bir âdemin katl edüp birine dahi sataşırken Katırcıoğlu paşaya bir satûr-ı Katırcı niçe ururs kellesin terkiye alup yedi gulâmın kayd-bend edüp kelleyle ve atları ve gulâmlarıyla Kara Haydaroğlu önüne gelince Haydaroğlu ağlayup "Katırcıoğlu! Şimden gerü biz dahi başımız tedârükün görelim. Âhir işimiz tamâm oldu. Hemân gerçekden asker yazup Kara Yazıcı ve Sa‘îd Arab ve Kalenderoğlu gibi ili vilâyeti urup celâlî olalım. Yâhûd deryâ-misâl asker ile Acem diyârında bir yer feth edüp anda karâr idelim" dedi. Katırcıoğlu eydür: "Bre iki el bir baş içindir. İpden kazıkdan kurtulmuş yiğit yazalım, mâl verelim, mâl alalım" deyüp niçe yüz harcu's-seyf ip sürüyenleri başlarına cem‘ edüp Kırşehri ve Beğşehri ve Akşehri ve Seydîşehri ve Eskişehri ve Alaşehri ve gayrı büleyde ve şehirleri harâb u yebâb ve halkın kebâb u hânelerin türâb ederek günden güne ısyân [u] tuğyânları ziyâde olup niçe ümmet-i Muhammed'in ehl [u] ıyâllerin alup kırmızı şâl ile kafadârları gibi gezdirüp fi‘l-i şenî‘lere başladılar. Hikmet-i Hudâ cülûs-ı Mehemmed Hân'ın ertesi günü Kara Haydaroğlu katli hakkında yine Abaza Kara Hasan Ağa'ya hatt-ı şerîfler gidüp *"Dünyâ âsûde-hâl ola"* deyü bu târîh mısra‘ı mazmûnunca (---)

*"Cülûs-ı Hân Mehemmed **[373b]** eyledi âsûde dünyâyı"*

[1058] fehvâsınca cihân âsûde olmağiçün Sultân Mehemmed Hân'ın ibtida katl-i benî Âdem hakkına hatt-ı şerîfi Atmeydânı cengi ve sâniyen bu Kara Haydaroğlu hakkına sâdır olmuşdur. Bu hatt-ı şerîf sâbıkan Türkmân Ağası Hasan Ağa'ya vardıkda tekrâr ol dahi "Benem diğer nîst" diyen iki bin

bahâdır yiğitler ile vilâyet vilâyet gezüp büleyde ve kılâ‘ ve şehr-i azîmlerde nâmdâr iş erleri ve nâmdâr pîrleri başına cem‘ edüp müşâvereler ile re’y [ü] tedbîrler ederek Kara Haydaroğlu nâm harâmiyi (---) (---) mahalde haber alup cümle ahâlî-i vilâyete haber edüp ve ârâm etmeyüp harâmîler üzre gitdi. Zîrâ Abaza tâ’ifesinden niçe şecî‘ ve bahâdır âdemler gördük ammâ Hasan Ağa gibi bir gayûr ve server-i, hünerver ve bâzû-yı devlete mağrûr bir er oğlu er görmemişdik. Cümle askerin çifte atlar ile hâzırlayup iki gün iki gicede ılgar edüp haber olduğu köye varup vakt-i seherde âlem ağyârdan bî-haber iken Kara Haydaroğlu'nun askeriyle sâkin olduğu karyeyi muhâsara edüp Hasan Ağa askeri cüst [ü] cûda iken Kara Haydaroğlu atına süvâr olup iki yüz mel‘ûn yiğitleriyle asker-i İslâm'ı yararak köyden taşra hâh-nâ-hâh meydân-ı savaşa çıkup Oynağanlıoğlu ile ikisi dilîrâne ve rüstemâne hamleler edüp Hasan Ağa üzre hücûmlar edüp üç sâ‘at cengde Hasan Ağa'dan kırk üç âdem şehîd olup anlardan yedi mel‘ûn hâk-ı mezellete düşüp tâ vakt-i asra varınca sâbit-kadem olup tarafeynden ceng-i azîmler olur. Âhir Kara Haydaroğlu'nun altındaki esb-i tâzîsi bî-tâb u bî-mecâl olup Kara Memi nâm şakîsi gayrı at yetişdirüp bir atdan bir ata süvâr olurken Hasan Ağa tarafından Kara Haydaroğlu'nun uyluğuna bir kurşum isâbet edüp böyle zahm-âlûd iken kudurmuş yılana dönüp tokuz yiğit dahi şehîd edüp âhir kendüyü zahm bî-mecâl edüp vakt-i gurûb olup âlem-i şeb-i zulmete varup çeşm-i pür-hûnlar nâ-bînâ olup ol mahalde Kara Haydaroğlu firâr edüp nâ-peydâ olur. Kara Hasan Ağa'nın askeri dahi bî-dermân olup Kara Haydaroğlun ele getiremeyüp hâ’ib ü hâsir bir köyde mihmân olup ertesi ale's-sabâh il'e vilâyete nefîr-i âm fermânlar edüp "Her kim Kara Haydaroğlu'ndan nâm [u] nişân getürürse beş at ve beş kîse veririm" deyü yemîn billahlar ve re‘âyâya gûnâ-gûn va‘deler edüp "Her kimde pinhân ise ol köyü cümle âdemleriyle ihrâk-bi'n-nâr ederim" deyü bu sıyt [u] sadâ velvele-ârâ olup üçünci günde bir Türk "Müjde Sultânım! Kara Haydaroğlu kurşum yarasından Birgü (---) köyde kalup cümle Katırcıoğlu ve Akyakalı ve Oynağanlıoğulları nâm haşerâtları kaçup kendüsü üç âdemiyle bir damda kapanup kalmış" deyince der-akab Hasan Ağa cümle askeriyle atlanup müjde eden herîfi bir ata bindirüp ol gün ol gice ılgarup mezkûr köyde Kara Haydaroğlu âteş başında otururken basup içeri girenlerden tabancalı tüfenkler ile yatduğu yerden yedi yiğit şehîd edüp âhir âlât-ı silâha iktidârı kalmayup cümle silâhların elinden alup bağlamadan zabt ederler. Zîrâ ol arbede mahallinde uyluğuna kurşum râst gelüp budunda kurşum kalır. Kurşumu çıkarmak içün bî-âkil mel‘ûn bir kamış içine barud koyup kurşum girdiği delikden kamışı sokup kamışa gerüden âteş edince kamış içre barud uyluğun pâre pâre edüp uyluğu tiftik tiftik olur. Ol ecilden bî-dermân kalup Hasan Ağa kendüye cerrâhlar ta‘yîn edüp Âsitâne-i sa‘âdete getirdiği gün hikmet-i Hudâ bu Murtazâ Paşa efendimizle Şâm'a gitmek içün Üsküdar sahrâsında Ağa Tekyesi çayırında hayme ve hargâhlarımızla meks etdiğimiz mahalde "Bre Hasan Ağa, Kara Haydaroğlu'nu kayd-bend ile getirirmiş" deyü İslâmbol ve Üsküdar'dan yüz bin asker Üsküdar bâğlarına Kara Haydaroğlu temâşâsına çıkup Hasan Ağa alay-ı azîm ile bin aded güzîde ve müsellah askeriyle Murtazâ Paşa ordusundan geçirüp bu hakirin haymesi mukâbelesinde Ağa Tekyesine Hasan Ağa inüp Kara Haydaroğlu *[374a]* iki bârgîr üzre taht-ı revân salı üzre bindirüp başında sarı harîr hatm sarınup bir sırtında yeşil alaca kürk giyüp gâyet za‘îf ve nahîf olmuş iki cânibine selâm vererek anı dahi Ağa Tekyesi'nde bir hücreye indirüp hemân Türkmân Ağası Abaza Hasan Ağa-yı müdebbir, sadrıa‘zama âdem gönderüp "Kara Haydaroğlu hâ’ini devletinizde hâlâ der-i devlete kayd-bend ile getirdik. Ale's-sabah huzûr-ı devlete niçe getürelim ve ne gûne dîvân-ı pâdişâhîye varalım?" deyüp sadrıa‘zama danışmağa âdemler gönderüp kendüsü Murtazâ Paşa efendimize gelüp buluşdukda Murtazâ Paşa "Koca âdem! Gazân kutlu olsun. Kılıcın arşa asup yed-i tûlânını ayân eyledin. Hattâ pâdişâhım şimdi bana Şâm eyâletin ihsân etdükde 'Göreyim seni, bana Kara Haydaroğlu'nu yolun üzre

ele getirüp huccâc-ı müslimînin yolun emn [u] emân idesin' deyü fermân etmiş idi. Hamd-i Hudâ ol vâcibînin giriftâr olması sana muvaffak imiş" dediklerinde Hasan Ağa, Kara Haydaroğlu'yla ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl etdiklerin bir bir takrîr eyleyüp Haydaroğlu'nun ve Katırcıoğlu'nun ve Akyakalıoğlu'nun şecâ‘at ve mahâret [ve] salâbet ü fetâlıkların medh eyledi. Ba‘dehû hakîr Hasan Ağa'ya buluşup "Sultânım! Bizim Haydarzâde "Beğefendimizi hamd-i Huda ele getirmişsiz" dediğimde hamd edüp eydür "Eğer Evliyâ, Haydaroğlu'yla âşinâlığın var ise yürü gidelim. Kendüsine buluşup tesellî-i hâtır ver. Anı katl etdirtmeyüp Girid cezîresine Deli Hüseyin Paşa'ya göndertmeğe ta‘ahhüd edüp halâs olmasın kendüye bildir" deyü Hasan Ağa hakîre vâfir ta‘lîmler edüp Hasan Ağa ile Haydarzâde'ye buluşup hakîr "Esselâmü aleyküm beğim! Hoş geldin safâ geldin" dediğimde hemân Kara Haydaroğlu eyitdi: "Bre hây cân kurtaran Evliyâ Çelebim! Sen de hoş geldin ve safâ geldin. Ammâ ben nâ-hoş gelüp işte siyâset meydânına geldim" dedikde hakîr ve Hasan Ağa, Kara Haydaroğlu'nun yanına oturup niçe esnâ-yı kelâmlarda kendüye tesliyet-i hâtırlar verüp musâhabetler etdik. Kara Haydaroğlu eydür: "Evliyâm! Bilir misin Engürü vilâyeti yanında Balıkhisâr köyünde ol kış günü bizi basdığın zamân senden aceb cân kurtardık, aceb gâfil idik. Avretler gibi âteş başında otururduk. Ol zamân senden cân kurtardık ammâ şimdi bu Hasan Ağa devletinde cân kuşu uça gibi Evliyâ Efendi" dedi. Hasan Ağa eyitdi: "Ya beğim! Bizim Evliyâ Çelebi'yi bilir misin" dedikde Haydaroğlu eydür: "Engürü yanında bir gün on iki atlı ile bir köyde âteş başında otururduk. Bunlar elli atlı bizi basup Allah'a şükür bunlar el kaldırmadılar. Aklımız başımızdan gidüp bir gice bunlar ile cân sohbetleri edüp Evliyâ Çelebi'ye çakmaklı tüfenk ve üç yüz altun verüp ol gice safâlar etdik" deyü Haydaroğlu ağladı. "Ne ağlarsın beğim! Hemân pâdişâh huzûruna vardıkda 'pâdişâhım kuş cânıma kıyma. Beni Girid'e Deli Hüseyin Paşa'ya gönder. Dîn uğuruna anda kâfire kılıç urarak şehîd olayım' di" dedim. Kara Haydaroğlu eydür: "Behey Evliyâm! Ölüm ölüm oldukdan sonra hızlamak ne boyına borç ola. Ben bir cân içün minnet mi ederim" dedi. "Be, hele beğim! Girid fethinde bulunup anda bir sancak beği ol. Bir zaman anda dîn düşmanlarına kılıç çal. Benim işitdiğim budur. Eğer sen böyle dersen sa‘âdetlü pâdişâh hazz edüp seni Girid'e gönderirler" dediğimde Kara Haydaroğlu eydür: "Gel Evliyâm! Senin ağzın öpeyim. Sen iyi dersin ammâ Evliyâ Efendim, ben bana etdim, ben bana" deyüp uyluğunda kurşum yarasın açınca ânî gördüm, parmak kalınlığı kurdlar. Yara çürüyüp uyluğu pâre pâre olup râyihasından yanına âdem varamaz. "Evliyâm! Bana yine tesellî-i hâtır verdin. Allah senden râzî ola" deyüp Hemân koynundan bir altun mînâ zarflı sâ‘at çıkarup "Şu kendü bâğın koruğu halvasıdır. Yine sana nasîb oldu" deyü bir sâ‘at ihsân edince Hudâ âlimdir kim yigirmi bir yıl mukaddem bu hakîr Şâm'a giderken İshaklı nâm kasaba kurbunda Kara Haydar kendüsü bizi urup kırup hakîrin bu kadar mâlın alup yetmiş yedi gün kendüleriyle ma‘an dağlarda yatup kalktığımız zamân bu sâ‘at ol zamân bu Kara Haydar oğluna değmişdi. Kaya Sultân ihsânı bir musanna‘ sâ‘at idi. "Bre beğim! Bu sâ‘at zamân ile benim idi" dedim. Haydaroğlu eyitdi "Gerçekdir. Baba merhûm senin mâlından bana vermişdi. Yine sana nasîb *[374b]* oldu. Ve 'İşte Hasan Ağa'ya sor, şimdi yollarda gelirken bu sâ‘at sebebiyle her bâr seni anup Melek Ahmed Paşalı Evliyâ Çelebi sâ‘atidir' deyü seninle dağlarda ve bellerde gezdiğimiz anardık" deyü tâ ahşama varınca niçe bin kelimâtlar edüp hemân kendüye netîce-i kelâmlarım cümle tesellî-i hâtır-gûne kelimâtlar idi. Ertesi gün ale's-sabâh Üsküdar'dan bir cerrâh-ı kâmil gelüp yarasın seksen yıllık şarâb-ı nâb ile yıkayup cümle çürük etlerin çıkarup meğer uyluğu kemiği de hûrd olmuş. Cerrâh "Bu iflâh olmaz" deyü yarasına merhemler sarup sarmalayup alay-ı azîm ile Üsküdar'dan İslâmbol'a Koca Vezîria‘zam'a götürdüklerinde hakîr yine seyr [u] temâşâ içün bile gidüp Sadria‘zamzâde Süleymân Beğ yanında idim. Koca Mevlevî Sadria‘zam Mehemmed Paşa, huzûrunda Haydaroğlun söyledüp "Niçün bu kadar zamândan

berü harâmîlik edüp ibâdullahı katl-i nefs ederdin" dedikde Haydaroğlu Vezîria‘zamı Mevlevî külâhıyla görünce eydür: "Cânım Dede Efendi! Kurd oğlu kurd idim. Kişi aldığına göre satar ve baba ve dedesinden gördüğünü eder. El-hükmü lillah" dedi. Vezîria‘zam cerrâha su’âl etdi. Cerrâh dahi "ılâc-pezîr değildir" dedikde Hasan Ağa eydür: "Girid'e gönderin sultânım" dedikde Vezîria‘zam "Nola şimdi gönderelim" deyüp Hasan Ağa'ya ve kırk nefer âdemlerine hil‘at-i fâhireler ihsân olunup kayd-ı hayât ile hizmeti mukâbelesinde Türkmân ağalığı ihsân olunup Vezîria‘zam eydür: "Bre Kara Haydaroğlu! Niçün Kütahiyye vezîri Küçük Çavuş Paşa gibi bir vezîri bozup katl etdiniz?" dedikde Haydaroğlu eydür: "Ceng hâlidir, eyle olur. Benim huzûruma kayd-bend ile getirdiklerinde alem-i Resûlullah'ı taşır bir Âl-i Osmân vezîrinin ırzları vardır, deyü niçe mâl [u] menâlin ve cümle mahbûb içgulâmların kendüye verüp âzâd etdim. Sonra Katırcıoğlu ardınca taşra yetişüp şehîd etmiş. Benim andan haberim yokdur" dedi. Paşa eyitdi: "Yâ şehîd etdiniz ise tûğ ve tabl [u] alemi ve mâl-ı hazâ’ini niçe oldu ve bu kadar sene baban harâmî idi. Anın tahsîl etdiği mâl ve senin bu kadar zamândan berü tahsîl etdüğün mâl [ü] menâl kangı dağlarda medfûndur ve kankı şehirlerdeki yataklarında mahfûzdur" dedikde Haydaroğlu eydür: "Yâ bunun sonu mahşer su’âline çıkdıya bir cânım içün bu kadar ibâdullahı ele verüp âteşe yakup anlarda olan, bellerde medfûn olan mâllarım bir bir diyemem. Hemân Koca Vezîr, gün ahşamlıdır, dün doğdum bugün ölürüm, hemân iş gör" dedikde Vezîria‘zam "N'ola baş üstüne" deyüp asesbaşıya buyurdu verüp "Parmakkapu'da salb edin" deyü fermân edüp Haydarzâde'yi bir hammâl bârgîri üzre tahmîl edüp alay-ı azîm ile bârgîr üzre iki yanına kağan arslan gibi ileri ileri nigerân ederek Parmakkapu'ya götürürken hakîr dahi atına süvâr olup alarkadan gidüp Parmakkapu dibine vardıkda boğazına ipi geçirüp habl-i metînin ucun kayd-bend edüp altından hammâl bârgîrlerin çeküp bâr-ı gîr-i bârgirân çekmeden halâs olup Haydaroğlu dahi rûh teslîm edüp beynehu beynallah gidüp niçe ihsân [u] in‘âmların görüp niçe zamân bir yerde ta‘âm yiyüp nân u nemek hakkı vardır. *Rahmetullahi aleyh*.

Cümle Anadolu ibâdullahı şûr [u] şerlerinden halâs olup hikmet-i Hudâ ibtida Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in ibtida-i cülûsunda ikinci gazâsı bu Kara Haydaroğlu katlidir. Hudâ âlimdir, böyle olmuşdur. *Ve's-selâm.*

Ol gice hakîr yine hâne-i bî-minnetimizde yatup cümle ehibbâ ve akrabâ ve ta‘allukâtlar ile vedâ‘laşup yine Üsküdar'a ubûr edüp ba‘zı elzem-i levâzımâtlar alup tekrâr yine Üsküdarî Mahmûd Efendi ve Karaca Ahmed Sultân hazretlerin ve kurâfetîn-i (?) kübrâlarda âsûde olan kibâr-ı evliyâullahları ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp Üsküdar'dan Şâm-ı cennet-meşâm-ı bâğ-ı merâma azîmet eyledik. Cenâb-ı Bârî sâlimîn ve gânimîn sıhhat u selâmetle vâsıl ide. *Bi-hurmeti Seyyidi'l-mürselîn.*

[İkinci cildin sonu]

Dizin

- A -

âb-ı câh: 128
âb-ı kârîz: 128
âb-ı müshilât-ı İçme: 38
âb-ı Serâverd: 130
Abağay dağları: 122
Âbâyî: 222
Abaza: 2, 48, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 70, 75, 148, 155, 162, 183, 186, 187, 232, 241, 253
Abaza Paşa: 34, 88, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 172, 192, 197, 224, 231, 239
Abazistân: 47, 57, 72
Abbârân kendi: 171
Abbâs-ı Sânî: 148
abbâsî: 118, 119, 122, 124, 140, 149, 150, 152, 161, 167, 171
Abdâl Beğ: 210
Abdâl Mehemmed, eş-Şeyh: 34
Abdâl Murâd, eş-Şeyh: 14, 19, 26, 31
Abdâl Mûsâ Sultân Tekyesi: 14
Abdâl Mûsâ, eş-Şeyh: 26, 31
Abdâllar kendi: 171
Abdî Ağa: 85
Abdullah Efendi: 34
Abdullah, Şâmizâde Şeyh: 218
Abdullah-i Kırımî: 33
Abdurrahmân b. Alî b. Ahmed el-Bistâmî, eş-Şeyh: 33
Abdurrahmân b. Alî b. Mü'eyyed, Mevlânâ: 99
Abdurrahmân b. Hüsâmeddîn, Şeyh: 29, 98
Abdurrahmân Efendi, Koca (Şeyh): 225
Abdurrahmân Gâzî: 108, 110, 111, 172
Abdül'azîz Efendi, eş-Şeyh: 35
Abdülahad Efendi: 38
Abdülcebbâr-ı Acemî, el-Mevlâ: 99
Abdülganî b. Emîr Şâh, Mevlânâ: 35
Abdülkâdir b. Sa'dullah b. Akşemseddîn ziyâreti (Türbeli Gönlik): 245
Abdülkâdir-i Gîlânî: 197, 206, 225
Abdüllatîf Efendi, eş-Şeyh: 35
Abdüllatîf Makdisî: 14, 28, 33, 35
Abdülmü'min kasrı: 20
Abdülvehhâb Gâzî ziyâreti: 175
Abdürrahîm b. Emîr Azîz-i Merzifonî, eş-Şeyh: 28, 208
Abdürrahîm Efendi, Şeyhülislâm: 243, 248, 249, 250
Abdürrahîm ziyâreti, eş-Şeyh, (Türbeli Gönlik): 245
Abdüsselâm Câmi'i: 40
âb-ı sûhan: 161
âb-ı şülle: 108, 122
Abelyond nâhiyesi: 11
ablak çığçığa teller: 116
Acâre livâsı hâssı: 163
Acem: 3, 4, 15, 16, 19, 23, 27, 30, 32, 38, 48, 52, 57, 58, 63, 85, 88, 90, 94, 98, 105, 108, 111, 114, 115, 118, 121, 123, 125, 126, 127, 129, 137, 138, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 166, 169, 170, 171, 172, 192, 194, 195, 197, 200, 204, 211, 223, 231, 233, 243, 244, 245, 253
Acem ârîfânları: 244

Acem bâzargânları: 108
Acem boyası: 207
Acem elçisi: 111, 112
Acem esîri: 152
Acem hânı: 15, 114, 160, 168, 190
Acem kârbânı: 169
Acem kibârları: 139
Acem Mâzenderânîsi: 115
Acem pişli kalemkârî: 140
Acem püseri: 116
Acem seferi: 31
Acem serbendi: 210
Acem serhaddi: 168, 188
Acem Sultânları: 186
Acem şâhı: 89, 137, 138, 142
Acem şehirleri: 152
Acem şehzâdesi: 124
Acem Terekemeleri: 145
Acemâne: 130, 139, 171
Acemâne sammûr: 115, 131
Acısu kendi: 134
Aclek Sâriyetü'l-Cebel: 133
Açaris kal‘ası: 165
Açarpenk: 163
Açıkbaş: 57, 145, 148, 162, 164, 183, 189
Âd kavmi: 9, 201
Adalya: 196, 199
Adana: 77, 79, 96, 121, 163, 187, 201, 204
Âdem, Hazret-i: 9, 23, 57, 58
Aden: 30, 58
Âdi: 113
Âdilcevâz: 115
Afalatar: 75
Afîfe: 49
Afyon Karahisârı: 115, 194, 199
Ağa Câmi‘i (Çorum): 213
Ağa Tekyesi çayırı: 254
Ağaç denizi: 5, 245
Ağaçayırı: 87
Ağaçbaş dağı: 55
Ağaçbâzârı (Ankara): 228
Ağrı dağı: 169
Ahar kal‘ası: 4, 182
Aharis kal‘ası: 4, 165
Ahça-âbâd kal‘ası: 47
Ahçipisi aşîreti: 61
Ahfeş Efendi: 247
Ahıska (Ahıçka) : 4, 116, 142, 155, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169, 172, 179, 180, 181, 199, 252
Ahî Çelebî Câmi‘i: 38
Ahî Evrân-ı Kayserî, eş-Şeyh: 26
Ahidnâme-i mîsâk: 77
ahidnâmeler: 48
Ahlât: 101, 167
Ahmed Ağa: 102, 199
Ahmed Ağa, Avnikli: 115

Ahmed Ağa, Ayu: 70
Ahmed Ağa, Okçuzâde: 7, 36, 49
Ahmed Ağa, Tapan: 103, 200, 202
Ahmed b. Abdullah-ı Kırımî, Mevlânâ Seyyid: 33
Ahmed Beğ zâviyesi: 118
Ahmed Celâyir (Bağdâd Hâkimi): 196
Ahmed Dede, Külhânî: 109, 111
Ahmed Efendi, Kemâl Paşazâde: 33
Ahmed Hân Türbesi: 250
Ahmed Hân, Şehzâde: 29, 30, 99
Ahmed Kolu Çingâne sâzendeleri: 247
Ahmed Paşa: 176, 192, 198, 210, 216, 230, 248
Ahmed Paşa Câmi'i: 119
Ahmed Paşa Sarâyı (Ankara): 225
Ahmed Paşa zâviyesi: 118
Ahmed Paşa, Cenâbî: 224, 225
Ahmed Paşa, Ekmekçizâde: 189
Ahmed Paşa, Gâzî Seydî: 111, 113, 176, 177, 178, 184
Ahmed Paşa, Hersekoğlu: 40, 55
Ahmed Paşa, Hezârpâre: 185, 192, 198, 230, 248
Ahmed Paşa, İslâmbol vezîri: 216
Ahmed Paşa, Koca Gâzî Seydî: 177
Ahmed Paşa, Küçük (Erzurûm Valîsi): 142, 143
Ahmed Paşa, Sadrıa'zam Tezkireci: 185, 247, 248
Ahmed Paşa, Semiz: 232
Ahmed Paşa, Serdâr: 114
Ahmed Paşa, Vonık: 189
Ahmed Paşa, Zal Paşazâde: 118
Ahmed Sârbânî: 228
Ahmed, Sındı Sultân: 29
Ahmed, Sultân: 2, 29, 30, 32, 33, 42, 44, 83, 84, 85, 86, 87, 101, 102, 189, 243, 248
Ahmed-i Kebîr, eş-Şeyh Seyyid: 25, 26, 205
Ahmed-i Yesevî, Hoca: 25, 26, 31, 34, 72, 73, 130, 147, 207
Ahmer nehri: 214
Âhûlar: 190
Ahûrkapu: 250, 251
Ahyolı kasabası: 75
Akbıyık Sultân, eş-Şeyh: 14, 33
Akça Baba Sultân (Dankazâ köyü): 212
Akçaâbâd kal'ası: 2
Akçakal'a: 4, 172, 173, 176, 182
Akçakoca: 10
Akçakoyunlu: 34, 101, 106, 170, 174, 193, 194, 217, 233
Akçaşar: 2, 42, 90, 91
Akçay: 148
Akdağ: 95, 204
Akdeniz: 9, 78, 84, 153, 157, 251
Akdepeköy: 209
Akhisar: 26
Akka kal'ası: 85
Akkirmân: 74, 76, 121, 201
Akkoyunlu pâdişâhları: 103
akmişe-i fâhire: 39, 67, 79, 108, 128, 132, 203
Akörenköy: 209
Akpınarbaşı (Ladik): 204

Akra: 173
Akreb burcu: 128
akreb: 54
Aksarây: 27
Aksu: 146, 147, 148
Akşar ovası: 101
Akşehir: 26, 253
Akşemseddîn: 5, 23, 134, 217, 243, 244, 245
Akyakalıoğlu (Celâlî): 191, 220, 221, 252, 253, 254
Akyazı kal'ası: 24
Al kal'ası: 4, 165
alabalık: 20, 21, 89, 166
Alacalar karyesi: 115
Alacaöz nâhiyesi: 91
Alâeddîn Beğ Câmi'i: 40
Alâeddîn Câmi'i: 44, 213
Alâeddîn Elyegânî, el-Mevlâ: 99
Alâeddîn Medresesi: 44, 45
Alâeddîn Paşa b. Osmân Gazî, Şehzâde: 29
Alâeddîn, el-Mevlâ: 24
Alâeddîn, Kara: 32
Alâeddîn, Sultân: 23, 24, 45, 91
Alâeddîn, Şehzâde: 30
Alâiyye: 23
Alakırış aşîreti: 61
Alaman dağı: 20, 148
Alaman diyârı: 30, 121, 148
Alaşehr: 27, 253
Alatar: 156
Alâüddîn Merkadî: 123
Alây Beği sarâyı (Ladik): 203
Alaybeği: 39, 48, 56, 64, 69, 82, 90, 95, 104, 112, 135, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 178, 179, 180, 213
alborta direği: 74
aldıç ağacı: 60
alef: 181
Aleksandır (=İskender-i Zülkarneyn): 161
Aleksandır Gûr kal'ası: 161
Aleksandır Hân (Şavşâd meliklerinden): 145
Aleksandır Hân oğlu: 179, 184
Aleksandıra: 39
Aleksandran (=Türbeli Gönlik): 243
Alem Şâh Begüm duhter-i Şâh Cihân: 127
alem: 72, 73, 234, 253, 255
Âlem Şâh Begüm: 127
Alemdağı: 77
Alemşâh, Şehzâde: 29
Alevî: 58
Alhanlar: 75
Alıncak Vân kal'ası: 3, 121
Âl-i Abâ: 14
Âl-i Osmân: 1, 3, 7, 10, 16, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 37, 39, 43, 47, 48, 66, 69, 70, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 95, 98, 101, 102, 105, 111, 114, 115, 118, 121, 125, 130, 136, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 178, 179, 187, 191, 192, 194, 196, 197, 199, 200, 203, 204, 211, 218, 223, 226, 232, 235, 236, 239, 245, 249, 255
Alî Ağa (Şehir subaşısı): 175
Alî Ağa: 102, 103, 217, 241

Alî Ağa Mescidi: 97
Alî Ağa ze'âmeti: 103
Alî Ağa, Çerkes: 97
Alî Ağa, Çıplak: 241
Alî Ağa, Dizdâr: 172
Alî Ağa, Gemici (Ser-bevvâbân): 172
Alî Ağa, Gümrük emîni: 76
Alî Ağa, Hazînedâr: 87, 211, 216
Alî Ağa, Kethüdâ: 184, 212, 229, 230
Alî Ağa, Kuzu: 84
Alî Ağa, Serdâr: 218
Alî Ağa, Uzun: 97, 192
Alî Ağa, Zahîreci: 241
Alî Aka, Yâver: 145
Alî b. eş-Şeyh Sadreddîn Mûsâ: 138
Alî b. Mûsa Rızâ (Sultân-ı Horâsân): 25
Alî b. Mûsâ Rızâ: 25
Alî b. Sâlih, el-Mevlâ: 35
Alî Baba, Kemikli: 232, 246
Alî Beğ: 181, 213
Alî Beğ, Gürcî: 98
Alî Beğ, Kürd: 51
Alî Beğ, Sarı: 98
Alî Beğ, Tireli: 18
Alî Cânî b. Gınâyî Efendi: 49
Alî cengi: 238
Alî Çelebi, Kâtib (Hazînedâr): 236
Alî değirmeni (Erzurûm): 108
Alî Efendi (Menkub kadısı): 71
Alî Efendi, Nâ'ib: 20
Alî Hân Aka: 166
Alî Hân, Kelb: 123, 127, 130
Alî Hân, Şehzâde: 30
Alî Hân, Tokmak: 189
Alî Hândî: 123
Alî Kayası: 195
Alî Kethüdâ, Kethüdâ Boşnak: 211
Alî Koç Dede: 150
Alî Ma'nî: 231
Alî Merdân Beğ (Birecik Beği): 178
Alî Mest Cilvegâhı: 20
Alî Mest ziyâreti, eş-Şeyh: 34
Alî Muhtâr (Dobruca Kralın müslüman olduktan sonraki adı): 73, 74
Alî Musa Rızâ: 25
Alî Paşa: 202, 213, 231, 233, 234, 238, 239
Alî Paşa çârsûsu: 18
Alî Paşa hammâmı: 213
Alî Paşa kârbânsarâyı: 15
Alî Paşa Sarâyı: 96
Alî Paşa, Milânlı: 167
Alî Paşa, Varvar: 4, 5, 100, 192, 198, 199, 202, 205, 208, 210, 213, 214, 223, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243
Alî Peşe, Göneli: 49
Alî Şâh Abbas, Kelb: 132
Alî Şâh, Şehzâde: 31
Alî Zâ'im karyesi: 241

Alî, Civelek (Ispartalı pehlivân): 229
Alî, Çalık (Bölükbaşı): 180
Alî, Çorbacı: 192
Alî, Gökçe (Bölükbaşı): 180
Alî, hazret-i: 25, 77, 105, 126, 130, 131, 134, 195, 238
Alî, Kara (Cellâd): 248
Alî, Subaşı: 160
Alî-i Belhî, eş-Şeyh Seyyid: 34
Alî-yi Yâr: 131
Alîyyüddîn Efendi, eş-Şeyh: 34
Âli Pişâr: 49
Aline, Yanko kızı: 41
Alipeli oğlu: 49
Aliş, Tatar: 185, 214
Aliyyü'l-Murtezâ: 25
Allah kuli: 49
Allahvirdi Hân sarâyı: 127
Altıağaç: 150
Altun Halkalı cisri: 113
Altun kal‘ası: 4, 165
Altun Topoğlu hânesi: 39
altun: 33, 60, 83, 187
altun madeni: 85, 169
altun nûnâ zarflı sâ‘at: 254
altun takye: 108
altun taslı şâtırlar: 103
alû: 122, 128, 134, 135
aluncara: 122
Amâlika: 95, 98, 99, 209
Amasıra dağları: 70
Amasiyye: 3, 26, 27, 28, 29, 35, 45, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 115, 196, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 212, 233, 235, 237, 240
Amasra: 2, 42, 43, 76, 77
Amrânî: 138
Anadolu: 9, 11, 12, 16, 22, 24, 27, 28, 39, 42, 43, 64, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 84, 87, 90, 94, 142, 152, 173, 190, 192, 199, 223, 225, 229, 231, 237, 242, 243, 251, 252, 253, 255
Anapa: 2, 57, 62, 63
Anapolu: 79, 82, 83, 194
Anavarin kal‘ası: 79
Anbârlar: 196
andık kurdu: 200
Ane: 105
Angiliye ruhbânı: 8
Ani kal‘ası: 4, 170
Anife: 49
ankâ bâzargânlar: 39, 52
ankâ mûğları: 144
Ankara: 223, 228
Antâkıyye: 23, 58, 188
Aparti: 49
Apokorona: 81
Arab: 15, 19, 52, 57, 58, 59, 61, 76, 90, 94, 99, 138, 162, 172, 187, 195, 197, 200, 231, 245
Arab bâzargânları: 108
Arab küheylânı: 187
Arab-ı Mevâl: 58
Arabî celî hattı: 167

Arabistân: 16, 85, 126, 204, 226
Arafat: 57
arakçîn zîbâ: 203
arakıyye: 51
Ârâm-şâh kendi menzili: 138
Arapçayı: 170
Arasta mescidi: 44
Araz nehri: 3, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 122, 139, 140, 141, 143, 145, 146, 159, 161, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 199
Arbat kirmân: 121
Arbatlı: 67
Ardahân: 4, 141, 142, 160, 163, 164, 165, 168, 169
Ardanıç: 4, 163, 165
Ardıclıbaşı: 15
ardıç: 90, 183, 245
Arefe: 57
Argın kûhı: 155, 156, 164
Arıtlar aşîreti: 48
Aristo: 128
Aristo-fikr: 119
Arit iskeleleri: 59
Arkınlı: 67
Arlan aşîreti: 48, 59
Armudlu: 1, 36
Arnabud: 58, 251
Arnavud: 58, 59
Arnavudluk şehbâzları: 79
Arpa Çukuru: 163
Arpaçay: 169, 170, 171
arpalık: 39, 95, 193, 199, 223, 251
Arslan Beğ mescidi: 44
Arslan Beğili: 64, 67
Arslan kûhu: 4
arslan: 200, 255
Art aşîreti: 59
Artı karyesif: 113
Artlar iskelesi: 59
Arûs-ı Me'âlî: 231
Arûz-ı Endülüsî: 24
Arz-ı Hâsân vilâyeti: 121
Arz-ı Mukaddes: 7, 106
asâ suyu: 20, 218
asâkir-i İslâm: 65, 66, 67, 70, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 125, 141, 142, 152, 159, 176, 177, 180, 181, 182, 194, 212, 247, 253
asdâr bezleri: 48, 52
asel-i şem‘: 60
asesbaşı: 251, 255
Âsî nehri: 106, 188
Âsitâne: 21, 67, 68, 69, 70, 81, 83, 84, 192, 193, 198, 205, 210, 214, 232, 236, 237, 243, 247
Âsiyâb-ı dakîk: 204
Âsiye: 49
Aspozu: 130
Âstâne-i sa‘âdet: 21, 48, 67, 68, 70, 77, 82, 143, 144, 157, 172, 198, 213, 231, 240, 242, 254
Asvânî: 58
Aşağı Bâzâr Mescidi: 97
Aşağı Eğerli: 105
Aşağı hammâm: 44

Aşağı Hisâr: 49, 50, 51, 52
Aşağılı aşîreti: 48, 60, 61
aşbâz: 190
Aşcızâde, el-Mevlâ: 34
aşçı: 53, 190, 191, 249
Aşkalı iskelesi: 60
Aşkemseddîn: 244
Âşûra: 139
Aşurd kal'ası: 182
Atbâzârı: 224
Ateme karyesi: 60
Âteş-bâzlar: 190
Âtike Hâtûn, Mu'aviye kızı: 155
Atina kal'ası: 79
Atlas Minor: 20
atlas-ı fâhire: 190
Atlı Dilber: 87
Atmeydânı: 5, 83, 97, 189, 191, 246, 248, 249, 250, 253
avân tâ'ifesi: 52
Âvânî: 67
Avar ülkesi: 153, 158
avârız: 251
Avarin kal'ası: 2
Avdanköyü: 209
Avh deresi: 116
Avlonya: 58
Avnik kal'ası: 114, 116
avnik üzümü: 198
Avşar: 127
Avşar Baba: 147
Avşar Hân: 171
Avşar Hân Câmi'i (Şaburan): 154
Avşar kabîlesi Türkmânı: 141
Avşaristân: 140
Avşarlı: 141
avşıla pilav: 116, 132
avşıla şerbetleri: 116
Aya İstifan: 36
Aya Kapusu: 27
ayak nâ'ibi: 48
Ayasdifanaz: 1, 36
Ayasofya: 8, 9, 12, 20, 41, 244
Ayasofya Câmi'i: 22, 44, 51, 137, 233
Ayasuluk: 27, 28
Ayaş beli: 242
Ayaş kasabası: 5, 241, 242
Ayaya dağları: 70
Aydın: 10, 27, 121
Aydın cebelleri: 252
Aydınkırı (=Ankara): 223
Âyîn ve kavânîn-i Osmân: 142
Ayn-ı Alî Mesîregâhı: 134, 139
Ayn-ı Asâ ziyâretgâhı: 20
Ayntâb bekmezi: 207
Ayntâb kal'ası: 162

Ayrık Sahrâsı karyesi: 234
Ayruk karyesi: 234
Ays , Hazret-i: 57
Ays b. İshak Nebî: 23
ayu: 45, 60, 234
ayva: 98, 122, 202
Azak: 2, 52, 56, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 75, 76, 82, 109, 155, 157, 180, 182
azeb: 81, 82, 166, 167, 168, 224
Azerbaycân : 3, 31, 46, 47, 95, 101, 103, 104, 106, 122, 113, 114, 116, 118, 121, 122, 124, 125, 128, 130, 132, 135, 136, 137, 139, 140, 142, 149, 150, 159, 160, 163, 169, 171, 173, 196, 196, 197, 223
Azerîk mahallesi: 126
Azez: 84
Azgûr dağları: 171
Azgûr kal'ası: 4, 160, 161, 162
Azîz Efendi (Ulu Câmi' İmâmı): 111
Azîz Efendi, el-Mevlâ Şeyhülislâm: 12, 15, 32, 35
Aziz Mehemmed Dede: 234
Aznavur : 57, 59, 166, 171, 178, 179, 181, 182

- B -

Baba Ferruh: 133
Baba Hakkı kârbânsarâyı: 127
Baba Hasan Meymendî: 133
Baba Kend Efendi ziyâreti (Kemah): 196
Baba Sultân: 36, 74
Bababurnu: 36
Babadağı: 74
Babaeskisi: 74
babaklık: 240
Bâb-ı Gence (kal'a-i Şekî): 145
Bâb-ı hadîd kal'ası: 155
Bâb-ı Hümâyûn: 187, 232, 250
Bâb-ı kahkahâ: 44
Bâb-ı Menend: 139
Bâb-ı Müskür: 156
Bâb-ı Serâv: 124
Bâb-ı Serkiz: 96
Bâb-ı Şirvân (kal'a-i Şekî): 145
Bâbü'l-ebvâb (=Demirkapu): 4, 57, 125, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 163
bâc: 169, 246
Bâc-bâzâr: 95
Bâdılcivânlı karyesi: 167
bâdıncân: 53, 109
Bâdîye: 58
Badraklı kavmi: 64, 67
Bafra: 2, 45, 75, 93, 209, 210
Bâğ-ı cinân kal'ası: 143
bâğ-ı İrem: 19, 37, 49, 59
Bağaniski: 58
Bağarsık deresi: 169

Bağcıköy: 209
bâğçe ustası: 37, 39, 96
Bâğçesarây: 68, 70
bâğçevân: 52
Bağdâd: 7, 12, 23, 38, 39, 42, 48, 58, 63, 82, 87, 88, 105, 115, 119, 124, 135, 136, 143, 162, 167, 200, 205, 208, 231, 244, 252
bağlamalar: 217
Bağros aşîreti: 61
Bahâdır Girây Hân: 2, 67, 69
Bahr-i Baytaş: 49
Bahr-i Befîd: 106, 153
Bahr-i Haraz: 4, 57, 122, 141, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 171
Bahr-i Kulzüm: 186, 187
Bahr-i Muhît kalyonları: 153
Bahr-i Okyonus: 153
Bahr-i siyâh (=Karadeniz): 42, 45, 47, 52, 63, 71, 72, 75, 76, 78, 90, 96, 153, 154
Bahrâm Paşa kapusu (kal'a-i Kars): 168
Bahşili karyesi: 241
Bâht vilâyeti: 162
Bakacak mahallesi: 21, 97
bakır: 34, 56, 67, 68
Bâkî Paşa, Ketenci Ömer Paşazâde (Kars Paşası): 49, 97, 111, 113, 114, 115, 178, 179, 181, 184, 185, 186, 191, 192, 232, 236, 237, 241
bâkire: 48, 59, 117, 131, 182
bakkal: 18, 36, 38
bakrân: 128
Bakü : 3, 4, 141, 144, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 160, 171
bal: 60
Bal'am b. Bâ'ûr Menâkıbı: 110
bal-ı engübin: 138
balaban : 130, 151
Balabancık: 10, 16
Balat: 27
Balatın gölü: 187
Ba'lbak-i Süleymân: 191
Balçık kasabası: 75
Balçık kazâsı: 75
balğamî: 49
Balhân: 151
balık: 53, 89
balık ağı: 190
balık dalyanları: 41
balık dişi: 67
balık emîni: 48, 54
Balıkbâzârı: 10, 16
balıkçıl: 234
Balıkesri kal'ası: 24
Balıkhisâr: 222, 233, 252, 254
Balıklağa: 76
Balıklava: 45, 63, 70
Balısıra: 64, 67
Bâlî Dede ziyâreti (Ladik): 204, 205
Balkan direkleri: 40
Ballıkaya: 204
Ballısu (Ladik): 204
balmumu: 56
Baltacı Paşa (İzmit Paşası): 77

balyemez top: 64, 65, 69, 79, 80, 81, 95, 105, 106, 107, 134, 136, 143, 156
balyozlar: 76, 77
bânâ (=ılıca): 16, 204
Banaz kasabası: 17
Banbânî: 57
Barak Alî (Haramî): 221
baras: 204
Bardakçı Baba karyesi (Dankazâ köyü): 212, 215, 216, 233
Bardakçıköy: 212
Bardaklı: 212
Bardaklı Baba, Şeyh: 5, 212, 215
Bârdûz kal'ası: 4, 167
Bartın: 2, 42, 91
Baru karyesi: 102
Bârû köyü: 199
barud: 56, 60
Barudhâne: 116
basma kalemkârı: 207
Basra: 105, 121, 137
Basra kargısı: 103
Baş Çiftik karyesi: 101, 202
Baş İskele Menzili: 1, 40
Başaçık vilâyeti: 162, 182
başbakı kulu: 189
başdarda: 63, 77, 78, 79, 81
Başhân menzili: 199
Batâyıh: 105
Bathâ: 58
Batlanvar: 121
Batnos fethi: 26
Battâl Gâzî, Seyyid: 88
Batum: 2, 42, 47, 48, 56, 177, 178, 179, 180, 181, 182
Baturye: 74
Bâyburd (=Bay-yurd): 4, 46, 55, 56, 172, 174, 175, 178, 194
Bâyezîd hammâmı: 97
Bâyezîd Hân: 30, 48, 53, 96, 97, 163, 194, 197, 203
Bâyezîd Hân Câmi'i: 97
Bâyezîd Hân, Şehzâde: 47
Bâyezîd kal'ası: 115, 143, 172
Bâyezîd Paşa: 14, 96, 97
Bâyezîd Sarâyı: 96
Bâyezîd, Şehzâde: 86
Bâyezîd-i Bistâmî: 25
Bâyezîd-i Velî Câmi'i: 249
Bâyezîd-i Velî imâreti: 97
Bâyezîd-i Velî Medresesi: 97
Bâyezîd-i Velî, Sultân: 29, 30, 63, 74, 94, 96, 97, 99, 162, 173, 180, 194, 203, 245, 248
Bayındır karyesi: 92
Bayındırlı (Haramî): 221
Bayrâm Çelebizâde Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
Bayrâm Paşa: 40, 97, 142, 190
Bayrâm, Berber (Kapucubaşı): 230
Bayrâm-ı Velî: 223, 228
Bayrâm-ı Velî, Kösec: 226
Bayrâmî: 28, 93, 225

Bayrâmiyye : 33, 35, 217
Bâzârbaşı Değirmânları: 193
Bâzârbaşı mahallesi (Erzurûm): 108
bâzargân: 18, 22, 52, 56, 186
Bebek bâzârı (=Beğbâzârı): 242, 243
Beç kral tahtı: 121
Bedâsten: 21, 42, 90, 97
Bedevî Tekyesi: 15
Bedreddîn b. Mahmûd b. İsrâ'îl b. Abdül'azîz, Simavnezâde Şeyh: 28
Bedreddîn-i Kirmânî, Şeyh: 133
Bedros bâğı güllüğü: 109
Bedûstân nâhiyesi: 130
Begim kendi: 171
Beğ Câmi'i (Çorum): 213
Beğ Câmi'i (kal'a-i Kemah): 195
Beğ Dîvân (Melikzâde): 162
Beğ mahallesi (Ladik): 203
Beğbâzârı: 5, 241, 242, 243
Beğim hân: 127
Beğler Çelebi hammâmı (Çorum): 213
Beğören köyü: 208, 210
Beğşehri: 27, 253
Behistân: 3, 139
Behistân-ı bâğistân: 140
Behlûl-i Semerkândî Sultân: 199
Behlül Ağa, Çukâdar: 186
Behrâm Paşa kapusu (kal'a-i Kars): 168
Behrâmpûr: 119
Behsând nâhiyesi: 135
Behzâd: 13
Behzâd Ağa: 217
Behzâd kalemi: 226
bekârhâneler: 1, 2, 15, 127
Bekir Beğ: 97
Bekir Dede, Şeyh: 215
Bekir Hoca: 45
Bekir Paşa (Kefe beğlerbeğisi): 64
bekmez: 98, 207
Bektâş Ağa: 198, 237
Bektâş-ı Velî, Hacı: 26, 72
Bektâşiyân: 14, 26, 34, 38, 72, 94, 117, 126, 134, 150, 198, 199, 207, 214, 217, 222, 234
Bel'am b. Bâ'ûr: 110
beldâr: 69, 77, 78, 80, 81
Belde-i Tayyibe (Kostantıniyye): 7, 37, 246, 251
Belh: 10, 17, 172, 231
Belkıs Hâtûn: 9, 158
Benâçûn nâhiyesi: 135
bender iskele: 36
Benefşe kal'ası: 77, 79
benefşe: 89
Benî Asfer: 154
Benî İsrâ'îlî: 9, 117
Berak cezîresi: 79
beras: 100
berber: 98, 169, 213, 225

Berberî: 58
Berberistân: 57
Berda‘ kal‘ası: 144
Berhayâ, Hazret-i Süleymân vezîri: 9, 90, 105
Berkûk, Sultân: 196
Berlib aşîreti: 61
Besni: 64
Bestî kabâ’ili: 148
Beşe (Arab meliki): 58
Beşîr Ağa: 86
Beşiktaş: 53, 76
Betlîs (İskender-i Zülkarneyn'in hazînedârı): 159, 160
bevvâblar: 15
beyâbân kedisi postları: 158
beyâz bez: 226
beyâz deve dişi nâhiye buğdayı: 174
beyâz dil bayrak: 238
beyâz ekmek: 45, 52, 89
beyâz girde: 128
beyâz ızâr: 108, 119, 198, 203, 213
beyâz kiraz: 40, 89
beyâz pembesi: 119
beyâz şarâb: 98
beyâz tûtî: 30
Beyrût kal‘ası: 85
Beyt-i Şerîf: 191
beytü'l-mâl: 64, 66, 80
bezâsten: 29
Bezikîoğlu: 208
Bezzâzistân : 15, 40, 52, 93, 97, 100, 127, 149, 174, 198, 200, 203, 210, 225, 242
Bezzâzlar çârsûsu: 18
Bıçakcı hammâmı: 16
Bıçkı değirmânları: 40, 246
Bınarbaşı: 19, 20, 23
bıtrîk: 72, 76, 82, 170
Biga kal‘ası: 23
Biğ kirmân: 121
Bihistân: 143
Bilâl-ı Habeşî: 107
Bilecik: 23, 26
billûr: 12, 15, 17, 21, 119, 126, 129
Bingöl : 105, 109, 113, 148, 169, 173, 194, 196, 205
Birdîvân nâhiyesi: 91
Birecik: 105, 168, 196
Biredus: 122
Bitlîs : 143, 154
boduç: 209
bogası: 43, 52, 60, 108
Boğa Hân, Şehzâde: 31
Boğazhisâr: 77
Boğazkesen: 96, 101, 202
Boğazköy: 205, 209
Boğdan: 26, 27, 28, 58, 63, 68, 69, 252
Boğdu sahrâsı : 4, 181
Boğol: 3, 135, 146, 151

Bolayır: 24
Bolı ılıcası: 2
Bolis: 105
Boltakay: 64, 188
Bolu : 2, 24, 35, 42, 43, 55, 90, 91, 92, 246
Bombuc kurâsı: 105, 168
Borabay: 68
Bosna: 26, 77, 84, 105, 174, 204
Bosneviyyü'l-asl: 236
bostâncı : 8, 16, 36, 37, 39, 41, 203, 246, 248, 249
Boşnak: 58
boyacılar: 207, 210
boyahâne emîni: 48
boyahâne-i sultânî (kal'a-i Bâyburd): 174
Boyalı karyesi: 217
boybeğleri: 158
boza: 15, 19, 36, 93, 108, 251
bozahâne: 18, 38
Bozav kal'ası: 74
Bozburun girdâbı: 1, 36
Bozca kal'ası: 83
Bozcaada: 78, 83
Bozdepe: 44, 45, 49, 52, 53
bozdoğanî: 208
Bozodok aşîreti : 48, 60, 148, 235
Bozoğlan kurâsı: 236
Bozok: 64
bölükbaşı: 44, 179, 180, 181, 209, 210, 214, 228, 238, 241
Bucak Tatarı: 63
Budin : 66, 87, 105, 187, 188, 223
Buğday bâzârı (Ladik): 203
buğday: 60, 74, 183
buğday anbârı: 200, 210, 218, 224
Buhârâ: 10, 17, 32, 134, 172, 231
Buhârî, Şeyh: 242
Buhtunnasr: 117
buhûrdân: 33, 53, 102, 179, 189
Bukrât: 154
Bulak kazâsı: 95
Bulanık karyesi: 172
Bulatkay kabîlesi: 148
Bulduk Hân Tekyesi: 126
Bulduklu şarâbı: 98
Bulgar: 153
Bulğarî: 152
Bulkar: 58
bulkur: 110
Bulkurlu: 192
Bunarbaşı: 10, 14, 15, 16, 19
bunkâr: 209
burdinar direk: 40
Burgaz adası: 41
Burgazlı: 1, 41
Burgos fethi: 26
Burhân (Geyve) , Hazret-i: 245

Burhân Dede: 94
Burkas kasabası: 75
Bursa : 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 44, 72, 90, 97, 110, 145, 208, 231, 237, 243, 244, 245, 246, 250
buzhâne: 101
Bülbül Hâtûn (Sultân Ahmed Hân vâlidesi): 203
Bünyâz: 86
bürten: 78
büryân: 116, 128, 132
Büyük Ağa Medresesi: 97
Büyük Ağa Mescidi: 96
Büyük Artıf karyesi: 113
Büyük Candalar aşîreti: 48, 59
Büyükoda: 249

- C -

Ca‘ber kal‘ası: 105
Câc beğzâdeleri: 59
cacıh: 109
Câclar aşîreti: 48
Ca‘fer Battâl: 88
Ca‘fer Çelebi, Tâczâde: 231
Ca‘fer Efendi (Muharrir-i Vilâyet): 172
Ca‘fer Efendi Câmi‘i (Erzurûm): 107
Ca‘fer Efendi hammâmı (Erzurûm): 107
Ca‘fer Efendi karyesi: 111
Ca‘fer Efendi Mektebi (Erzurûm): 107
Ca‘fer Efendi sarâyı (Erzurûm): 106
Ca‘fer Efendi, Erzurûmlu: 110
Ca‘fer Paşa: 125, 127, 134, 136, 167
Câ‘fer Peşe: 49
Ca‘fer-i Bermekkî: 186
Ca‘fer-i Sâdık, İmâm: 25, 105
Ca‘ferî: 118
Ca‘feriyye hânı: 127
Câlinus: 154
câm pullu bir dâ’ire: 131
Câmi‘-i Atîk: 206
Câmi‘-i Kebîr: 12, 154
Câmi‘-i Murâdiyye b. Çelebi Mehemmed Hân: 13
câmûs : 102, 129
Candalar-ı cebelî aşîreti: 48
Canha (=Gümüşhane, Canca): 4, 46, 48, 56, 172, 173, 174
Cânik: 29, 45, 46, 77
Cânpolâdzâde: 143
Cansi: 49
câriyeler: 60
Câyî: 127
Cebbârî, Molla Arab: 14, 34
cebeci: 64, 69, 77, 81, 82, 104, 155, 160, 163, 165, 224, 235, 237, 250

cebehâne: 45, 49, 63, 66, 81, 95, 112, 125, 155, 159, 168, 176, 228
Cebel Cebelî: 58
Cebel-i ruhbân (Keşiş dağı): 9, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 73, 171, 226
Cebeliyye şehri: 58
Cebelü'l-heme: 58
Cebelü'l-Kamer: 148
Cebelü'l-lakım: 62
Cebelü'l-Lübnân: 173
cebelüler: 48, 56, 64, 77, 90, 95, 104, 112, 113, 165, 166, 167, 168, 176, 180, 223
Cebrî: 118
cedvâr: 109
Celâleddîn-i Rûmî: 97, 197
celâlî: 10, 11, 34, 84, 85, 88, 95, 100, 102, 104, 105, 192, 198, 202, 203, 205, 209, 210, 213, 218, 223, 224, 227, 228, 231, 232, 236, 239, 241, 253
Celân köprüsü: 96
celeb sipâhlar: 250
celebler: 251
cellâd: 114
cellâh: 122
Celvetî: 35
Cem Alî Efendi: 161
Cem Şâh b. Ebü'l-feth: 30
cemâlî: 85, 100, 203, 205, 213, 218
Cemâpûr : 177, 191, 234, 235
Cembe aşîreti: 48, 60
Cenâbî Ahmed Paşa Câmi'i: 119, 224
Cenâbî Ahmed Paşa Hammâmı: 119, 225
Ceneviz: 23, 42, 43, 46, 47, 58, 62, 63, 64, 69, 115, 123
Cengîz Hân : 67, 128
Cengiziyân : 134, 135
Cennet bınarı mahallesi (Erzurûm): 106, 107, 108
Cennetoğlu: 11, 84, 180, 243
Cenûbî Abdî Efendi (Kâsımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi): 84
Cenûbî Efendi, eş-Şeyh: 34
Cercanis dağları: 195
cereb: 41, 100, 103, 204
cerge: 190
cerr-i eskâl: 195
cerrâhlar: 66, 169, 201
Cevâhir-i Ahbâr: 58
Cevâzir arslanları: 200
Cevizler: 59
Cevrûm kal'ası (=Çorum): 212
cevşenli köçekler: 235
Cezâyir: 77, 78, 79, 80, 81, 82, 88, 105
Cığaloğlu: 119, 137, 141
Cibice Hânı karyesi: 196
Cibrîl-i Emîn: 25
Cicelkân: 58
Cici Sultân: 45
Cicilya: 153
Cidde: 186
Ciğâl Paşa hânı: 127
Cihân Şâh Câmi'i: 125, 128
Cihân Şâh hammâmı: 128

Cihân Şâh, Şehzâde: 31
Cimin karyesi: 196
Cin Mü‘ezzin kahvesi: 18
Cinci Hoca: 83, 198, 237, 246, 247, 248
Cinis karyesi: 103
Cirid Meydânı (Erzurûm): 108
cirid: 54, 106, 186, 187, 188, 238
Cisr Kapusu: 143
Civân Kapucubaşı: 69, 190, 247
Curkalı: 49
cüllâhlar: 118, 128, 135
cülûs in‘âmı: 249
Cünde oğlu: 49
cündîler: 187
Cüneyd Beğ Medresesi: 14
Cüzzâm: 100

- Ç -

Çaçlar aşîreti: 59
Çaçlar kavmi: 57
çadır bezi: 194, 195
çadır mehterleri: 212
Çadırcı İskender Beğ Hammâmı: 197
Çadırcı Şeyh Tekyesi: 197
Çağ nehri: 165
Çağa göli: 2
Çağata kavmi: 54
Çağatalazı: 56
Çağatay: 57
Çağırkanlı Dede ziyâretgâhı: 175
Çağırkânlı Sultân: 3
Çağısmân kal‘ası: 4, 165
Çağla Gurna: 116
çakal: 45, 60, 200, 234
çâker Gürcî: 152
Çâkerî: 127
çakıl ekmeği: 22, 128
Çâklik: 163
çakmak taşı: 19
çalav pilâv: 116
Çaldırân: 121
Çalıpapaslar: 76
çam: 183, 245
çam bardakları: 90
çam sütûnlar: 175
çam tahtaları: 42, 244
Çamlıca: 20, 39, 192
Çandalar aşîreti: 59
Çâr-yâr-ı güzîn: 123, 124
Çardak iskelesi: 78
Çardaklı hammâm: 97
Çardaklıbel: 215, 222
Çardaklıçay: 202
Çarhî kendi: 154

Çârminâre Câmi‘i: 126
Çârminâre mahallesi: 127
Çârşamba: bk. Çiharşenbe
çâşıt: 69, 79, 235
çâşnigîr: 180, 186, 187, 190, 208, 212, 218, 222, 236
Çâşnigîr cisri: 214
Çâşnigîr köprüsü: 45, 214
Çâşnigîr Paşalık: 111
Çatal bölükbaşı: 180
Çatalkaynakbaşı: 15
Çavdar karyesi: 101, 202
Çavruzcu Çavuş: 205, 208
Çavuş Paşa: 236
çavuşlar : 44, 48, 80, 101, 103, 104, 163, 169, 205, 208
Çavuşzâde (=Mehemmed Paşa): 223, 231
Çavuşzâde sarâyı (Ankara): 225
Çay nehri: 172
Çaylak Kapucıbaşı: 208
Çeh: 58, 72, 74
Çehrliçe: 121
çekelve: 64
Çekerek nehri: 96
Çekirge Sultan kaplıcası: 16
Çekirge Sultân , Hazret-i: 34
çelâv pilâv: 132
Çelebi Emrullah b. Akşemseddîn, eş-Şeyh (Türbeli Gönlik): 244
Çelebi Kethüdâ: 198
Çelebi Mehemmed: 1, 27, 28, 31, 33, 38, 88, 89, 93, 96, 196, 206
Çelebi Mehemmed Hâniyye Medresesi: 14
Çelebi Mehemmed Paşa: 87
Çelebi Sultan Mustafa b. Süleymân Hân: 31
Çelebi Sultân Mehemmed Câmi‘i: 13
Çelebi Sultân Mehemmed hammâmı: 16
Çelebi Şehzâde Mehemmed: 196
Çeltiklik (Köprü şehrinde): 209
Çemennik kal‘ası: 24
Çemensoffa (Hâsbâğçe'de): 85, 187
Çemenzâr Bâzârbaşı değirmeni (Erzurûm): 108
Çemşîd: 123
Çendedân-ı Şücâ‘ Beğ: 114
Çengâllibel: 96, 99, 252
Çerâğ Halîfe: 155
Çerâğ Hân: 155
çerâğdân: 33, 102, 234
çerâhor: 77, 78, 80, 81
Çerâkise : 58, 59, 148, 156, 186
Çerendâb: 133
Çeri kapusu (kal‘a-i Kars): 168
çeribaşı: 39, 48, 56, 90, 95, 104, 112, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 178, 179, 213
çerkâb tîrkeş: 179
Çerkes : 2, 52, 59, 60, 61, 63, 67, 69, 72, 92, 121, 155, 162, 177, 179, 183, 186, 188, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243
Çerkezistân: 63, 64, 148, 155, 156
çeşme: 1, 2, 38, 90, 107, 126
çetr-i mülemma‘: 84, 85, 87
Çevgân Meydânı: 129, 143

Çevlânduruk kendi: 135
Çevlânduruk kurâsı: 130
çığa balığı: 68
çığa telleri: 184
Çıhakors aşîreti: 61
çıkılar: 39
Çıkmabaşı Doğancıbaşı: 249, 251
Çıldır: 48, 142, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 179, 184, 194, 198
Çıldırân: 4, 66, 163
çırnık: 89
çıyan: 54
Çiço: 2, 54, 55, 56
çiftalan Urûmu: 47
Çifte hammâm: 44
Çifte hammâm (Köprü): 210
Çifte hammâm (Merzifon): 206
Çifteler dağı: 90
Çiğâl oğlu cengi: 114
Çiğyiyen Aka: 118, 125, 155
Çihârşenbe: 38, 45, 75, 96, 101, 202
Çihil ziyâretgâhı (=Erba'în makâmı): 157
Çiho: 177
Çik kal'ası: 182
Çikişkeli: 64, 67
Çilehâne: 96
Çillehâne Câmi'i: 100
Çillehâne hammâmı: 100
çimşir dırahtı: 54
çimşiristân: 55, 56
Çin: 57, 152, 153
Çin bâzargânları: 108
Çin [u] Mâçîn: 126, 157
Çingâne tâ'ifeleri: 174
Çirgene İskelesi kasabası: 75
çiriş (yemek adı): 108, 109
çit yorkan: 137, 207
Çoban cisri: 112, 172
Çoban kal'ası: 5, 246
Çoban Köprüsü: 3, 113, 199
Çoban kulesi: 2, 42
Çoban Sultân köprüsü: 113
Çoban-ı Kurdumân Şâh: 199
Çobaniçe kal'ası: 187
Çobanili: 64, 67
Çobaniyân: 55, 199, 252
Çoçka Burnu: 64
Çomar Bölükbaşı (Celâlî): 191
Çorba kazâsı: 222
Çorba subaşılığı: 224
Çorbacı hammâmı: 195
çorbacı: 56, 78, 104, 168, 190, 192, 250
Çorbacızâde: 205
Çorlu sahrâsı: 48, 194
Çorlular: 212
Çoruğ nehri: 2, 4, 54, 56, 58, 75, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182

Çorum: 5, 93, 212, 213, 214, 230
çöğür: 8, 209
Çöl kal‘ası (=Yergögü kal‘ası): 28
Çöl Urbânı: 188
çöldutmaz top: 65
çölistân: 186
Çöplüce: 97
Çördüm Dayı (Gemici): 8
Çöreğibüyük Câmi‘i: 100
Çöreğibüyük Sultân: 101
Çöreğibüyük tekyesi: 100
Çubuk nehri: 228
Çubukova subaşılığı: 224
Çubukovası: 222
çufudlar: 48, 55
çuka: 2, 79
Çuka adaları: 82
Çuka cezîresi: 79
çuka dolama: 52
çuka ferâce: 43, 52, 98, 108, 203
çuka kenarı: 60
çuka semmûr: 108
çuka serhaddî: 226
çukadâr: 142, 186, 191, 252
Çukurca nâhiyesi: 11
Çukurlar Mescidi: 97
Çûres: 3, 139, 140, 143
Çünûd heybeli (bölükbaşı): 180
Çürüksu: 68

- D -

Dadanlı nâhiyesi: 176, 183
Dadanlı sahrâsı: 182
Dadaylıoğlu (Haramî): 221
Dadırya kal‘ası: 84
Dadonya nâhiyesi: 181
Dadoy Kırı köprüsü: 96
Dâdyân: 57, 145, 148, 162, 183
Dağ Çandaları: 59
Dağ mahallesi (Ladik): 203
Dağıstân: 4, 57, 64, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 163, 171
Dağıstân Kumuğu: 145
Dahhak: 187
dâ’ire (müzik aleti): 131
Dal Mehemmed Efendi: 157
dalyan tüfenkler: 177
Danıska iskelesi: 72, 74
Danimarka: 58
Dânişmendi : 23, 43, 95, 99, 174, 205, 207, 209, 211, 213
Dankazâ: 212, 214, 215, 216, 233
dankiyu boruları: 177
Danyal , Hazret-i: 105

Dârâ evlâdları: 38
Dârâ Şâh (Moskov kralı): 38, 151
Darağacı mahallesi (Erzurûm): 106, 108
Dârâha: 38
dârâyî: 128
Darbhâne: 53, 108, 174
darbûne: 64, 78
darbzen topları: 224
darçın: 54
Dârende: 10
darı: 60, 195
darı bozası: 129
Darıca: 1, 38, 88
Darıhal (=Mudine): 8
dâru't-ta'lîm mekteb-i sıbyân: 14
daruğa: 118, 122, 125, 132, 135, 136, 137, 139, 140, 143, 144, 155, 158
dârü'l-hadîs: 1, 3, 9, 14, 29, 40, 43, 45, 90, 97, 107, 126, 164, 225, 242, 244
dârü'l-kurrâ: 1, 2, 3, 9, 14, 45, 51, 97, 107, 126, 164, 206, 242
dârü'l-mülk-i İslâm: 162
dârü's-sa'âde ağası: 76, 203, 206, 242
dârü't-it'âm: 210
dârü't-ta'âm: 89
dârü't-ta'lîm: 51, 97, 107, 206, 225
dârü't-tedrîs: 51, 97, 164, 213
dârü'z-ziyâfe: 2, 52, 97, 243
Dâvûd Baba ziyâreti: 34
Dâvûd Hân (Gürcîstân hâkimlerinden): 159
Dâvûd Nebî: 162
Dâvûd Paşa: 203
Dâvûd Paşa Câmi'i (Ladik): 203
Dâvûd-ı Kayserî: 24
Dayı (Haramî): 221
Dayirli: 67
debbâğ: 49, 54, 55, 91, 100, 210
Debbağhâne kapusu: 55
Debbâğlar Kapusu: 49
Dede Cân: 127
Dede Cöngi: 35
Dede Dayı: 70
Dede Horhut ziyâretgâhı: 157
Dede Mehemmed, Şeyh ve İbnu'ş-Şeyh: 33
Dede Osmân Paşa: 232
Dede Pîr Sultân: 206
Dede Şürîmî: 127
def: 72, 73, 74, 102
defter emîni: 48, 101, 163
defter kethüdâsı: 48, 104
defter-i Hâkânî: 165
Defterdâr Câmi'i (Çorum): 213
Defterdâroğlu (Celâlî): 236, 240
Defterdârzâde: 88, 172, 178, 181, 184, 185, 186, 188, 189, 218, 231, 251
Defterdârzâde Mehemmed Paşa kasrı (Erzurûm): 106
Defterhâne-i Âl-i Osmân: 173
Defterhâne-i pâdişâhî: 162, 223
değirman taşı ma'deni: 169

değirmen: 16, 39, 100
Değirmenderesi: 55
Değirmenlik: 79
Dehaklı: 57, 124
Dehkanî lisânı: 3, 119, 120
Deli Dilâver Paşa: 189
Deli Mehemmed Ağa hânı (kal'a-i Ahıska): 164
Delvinye: 58
Demâven kûhı: 148
demir kopran: 52
demir ma'denleri: 173
demir zincir: 60
Demirci Hasan kendi: 144
Demirci Kulu: 33
Demirkapu (=Bâbü'l-ebvâb): 4, 57, 125, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157
Demirlioğlu mescidi: 44
dendân-ı semek: 152
Deniz kapusu: 44
Denizli: 26
der-i Devlet: 30, 67, 69, 83, 125, 142, 155, 172, 180, 187, 193, 198, 205, 208, 215, 240, 241, 252
derbend: 57
Dercerût nâhiyesi: 135
Dere Mahalle Mescidi: 97
Dere mahallesi: 97
Dergâh-ı âlî: 56, 87, 104, 142, 155, 163, 190
Derî lisânı: 57, 120, 124
Derkezîn: 137
Derne: 115
Dertenk: 115
Dervîş Ağa, Kethüdâ: 164, 199
Dervîş Ağa, Müsellem Sarı: 178
Derviş Mehemmed Paşa Câmi'i: 49
deryâ beğleri: 79, 81
derzi: 98, 108
destehân çitleri: 119
Destipûş oğlu: 29
Deşan dağı: 206, 207, 208, 209, 210
Deşt-i hâmûn: 147
Deşt-i Kerbelâ: 129
Deşt-i Kıpçak: 66, 67, 68, 109, 154, 155, 156
Deşt-i Yezîd: 129
Deveboynu menzili: 111
Deveciler mezâristânı: 34, 35
Deveciler semti: 14
Deveçeşmesi (Erzurûm): 107, 108, 111, 190
Develi Karahisârı: 199
Devevar: 121
Deveyili: 67
Deveyilik: 64
devlengeç: 234
devvâb: 211
Dımışkiyye: 125, 127
Dırama bezi: 194
dîbâ: 103, 108, 198
Dîdehard nâhiyesi: 130, 138

Dicle: 105, 196
dikdik: 222
dikmeli karamürsel: 42
Dil Baba Dede: 40
Dil içmesi: 41
Dil İskelesi: 1
Dil menzili iskelesi: 38, 40
Dilâver Ağa: 205, 210
Dilâver Paşa, Gürcî Çalık Deli: 4, 111, 114, 185, 189, 191, 192, 232, 237
Dimetoka: 26, 48, 194
Dimyât: 106
Dinar Hezâr (Germiyânoğlu Ya‘kûb Şâh'ın vezîri): 242
Direkli bel: 211
Direkli Boğazı: 95
Direklibel: 5, 94, 95, 211, 215, 222, 233, 252
Direy lisânı: 3
Diri Baba Sultân: 150
Dirin nehri: 175
Dirmiri kal‘ası: 102
Dîv Alî Câmi‘i: 149
Dîvân efendisi: 179
Dîvân kapusu (Erzurûm): 106
Dîvân-ı Fuzûlî (kitap): 49
Dîvân-ı Pâdişâhî: 76, 84, 169, 178, 186, 236, 254
dîvân-ı şehriyârî: 178
dîvânhâne: 62, 104, 123, 193, 247
Divriği kedisi: 138
Diyârbekir: 77, 105, 115, 121, 143, 162, 196, 205, 208, 213
diz çöken: 116, 118, 122, 125, 135, 143, 149, 151, 155, 156, 158
Dizdâr: 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 55, 56, 75, 83, 101, 112, 113, 149, 159, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 176, 180, 209, 210, 242, 243
Dobruca: 26, 72, 73, 74
Dodanlı nâhiyesi: 4
Dodoşka: 58
Doğan: 234
Doğanî Efendi: 84
Doğankirmân: 121
doğramacılar: 89
Doğruotur tâbhânesi: 97
dolama: 52
dolmacı: 190
Dolyân-ı Kûh: 133
Domalıçbeli: 252
domuz: 59, 65, 66
donanma : 68, 77, 79, 81, 83
donanma-yı hümâyûn: 47, 63, 66, 67, 69, 79, 81, 82
Doyran karyesi: 101
Döleşce karyesi: 241
Dönükler mahallesi: 108
Dörddîvân nâhiyesi: 91
Dördüncü iklîm: 119
Dördür dîvân nâhiyesi: 90
dud: 98
dud bâğları: 23
dud bekmezi: 198

dud kurusu: 198
dud şarâbı: 98
Dûdımân: 167, 168
Dudular dağı: 175
Duka: 82
Dukad dağları: 58
Dumbî: 58
Dumbulî: 127, 134, 137
Dumdumî: 137
Dumlu Sultân: 4, 105, 166, 173, 196
Dunkarkız: 58
Durak Çavuş sarâyı (Köprü): 209
Durak, Kapudan: 79
Durduk karyesi: 234
Durgud Beğ: 51
Duryanköy: 209
Dusin fethi: 26
Dûşt kendi: 135
Dûşt kurâsı: 130
Dut yaprağı tırtı: 21
dûzdânlar: 133
dûzde büryânı: 116, 128, 132
dûzde pilâv: 116
dümdâr: 234
dündâr: 111, 113, 178, 181
Düneb kûhı: 155, 156
Dürer ü Gurer: 35
Düşkaya: 116, 172
Düvâzde imâmlar (=Oniki imamlar): 126, 131
Düzce: 2, 39, 90

- E -

Ebâbekir (Halife): 124, 137, 244
Ebû Alî Sînâ: 207
Ebû Hüreyre: 105, 173
Ebû İshâk Kazvînî, eş-Şeyh: 1, 14, 34, 110, 111
Ebû Müslîm-i Mervî: 25
Ebussu'ûd Cârihî: 48
Ebussu'ûd Efendi: 23
Ebü'l-feth (=Mehemmed, II): 10, 11, 13, 23, 29, 30, 31, 34, 39, 40, 41, 46, 47, 49, 51, 52, 55, 88, 90, 93, 95, 96, 101, 103, 111, 126, 173, 174, 175, 194, 196, 197, 199, 202, 206, 207, 244, 246, 248
Ebü'l-feth Câmi'i (kal'a-i Bâyburd): 174
Ebü'l-feth Câmi'i (Şebin Karahisâr): 200
Ebü'l-feth Gâzî Mektebi: 51
Ebü'l-feth Mehemmed Hân Medresesi: 51
Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân imâreti: 52
Ebü'l-feth, Şehzâde: 30, 206
Ebü'l-Hasan Harekânî: 167
Ebü'l-Me'âl: 18
Ebü'l-Müslim Teberdâr: 18

Ebyâr: 105
Eda-huş (Aşiret beği): 56
Edebalı, eş-Şeyh: 10, 23
Edebiyye Medresesi: 14
Edhemî: 127
Edil nehri: 151
Edincik: 9
Edirne: 10, 11, 13, 18, 26, 28, 29, 48, 74, 88, 110, 149, 194
Edirne Mollası: 11
Edirne Sarâyı: 11, 250
Edirne Zağrası fethi: 26
Edirnekapu: 149, 249
Efendilioğlu (Haramî): 221
Eflâk: 27, 28, 58, 63, 68, 69, 252
Eflâtûnzâde: 93
Efrâsiyâb: 33, 118, 134, 151, 167
Eğerli kaya: 195
Eğerlidağ: 3, 105, 109, 110, 111
Eğin: 196
Eğre: 11, 45, 58, 122, 144, 188, 209
Ehriman: 170
Ejderha mağarası: 74
Ejderhâ: 60, 73, 74, 151
ekmek ayvası: 98
ekmekci dükkânı: 38
ekmekciler: 36, 249
Ekmekçi İsâ Ağaoğlu hânı (kal'a-i Ahıska): 164
ekmekçibaşı: 190
Ekrâd: 113, 114, 115, 116, 174
Ekrivar kal'ası: 187
el kumbarası: 66, 80
el-Müstansır Billah (Bağdâd-ı bihişt-âbâd Halîfesi): 135, 167
el-Mütevekkil Alallah: 124
Elburz: 3, 20, 21, 57, 59, 148, 154, 158, 159, 171
Elçi Hânı (İslâmbol): 249
Eledîvâ nâhiyesi: 91
Elez vilâyeti: 101
Elhâkümü't-tekâsür: 246
Elkâbendilis: 130, 135
Elkas Mirza: 3, 124, 148, 149
Elmas: 21
Elvâhât: 187
Elvân Çelebi: 96
Elvend Akay (Revân hânının kethüdâsı): 127, 141
Elvend Hân oğlu: 184
elyeşti: 210
emânet: 45
Emeviyyûn: 36, 43, 58, 155, 157
Emîn karyesi: 194
Emîn mahallesi (Güşhane): 174
Emîn-i Mübîn: 9
Emînönü: 8
Emînullah: 9, 10
Emîr Âlî Efendi, eş-Şeyh: 34
Emîr Buhârî: 104, 192

Emîr Çelebi, kıssa-hân: 71
Emîr Dede ziyâreti: 242
Emîr Efendi: 45
Emîr Gûne Hân: 143, 144, 146
Emîr Hân: 145
Emîr Hân Kalesi: 128
Emîr Hüseyinoğlu hânı (Ladik): 203
Emîr kahvesi: 18
Emîr Paşa: 248
Emîr Sultân: 1, 7, 12, 20, 27, 32, 33, 34, 35, 37, 158, 245
Emîr Sultân Câmi'i: 13, 35
Emîr Sultân imareti: 15
Emîr Sultân Tekyesi: 14
Emîr Sultân, Seyyid: 32
Emîr Sultâniyye Medresesi: 14
Emîr Yûsuf Beğ (Dağıstân pâdişâhının boy beğlerinden): 158
Emîr Yûsuf Paşa hammâmı (kal'a-i Kars): 169
Emîr, Seyyid: 32
Emîr, Şehzâde: 29
Emîr-i ahûr: 232, 241
Emîrâhûr kal'ası: 176
Emîre Kız: 127
Emîrekız mahallesi: 127
Eminönü: 8
Emirler karyesi: 202
emr-i şerîf: 193, 208, 230, 241, 251
emrûd: 36, 45, 53, 98, 109, 118, 128, 140, 176, 198, 204, 210, 222, 243
Enağra kal'ası (=kal'a-i Ankara): 223
Enderes karyesi: 101
Enderi şehri: 151
engûr : 53, 122, 128, 135, 149, 160, 176, 210
Engüriyeopol (=kal'a-i Ankara): 223
Engüriyye (Kayser-i Rûm): 223
Engürü (=Ankara): 5, 28, 45, 185, 200, 214, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 236, 241, 242, 243, 244, 252, 254
Engürü sahrâsı: 228
Ensâr Halîfe: 146
Enûşirvân: 104, 115, 117, 125, 155, 158, 159, 161, 162, 167, 169, 170
Enverî-i Hâkânî: 133
Er Sultân, eş-Şeyh: 227, 228, 229, 246
Erba'în makâmı (=Ziyâretgâh-ı Çihil): 157
erbâb-ı dîvân: 123, 190
erbâb-ı timar: 64, 77, 80, 95, 111, 112, 113, 163, 168, 176, 178, 180, 197, 223
erbâb-ı ze'âmet: 64, 176
erbâb-ı zü'amâ: 77, 95, 111, 112, 163, 168, 178, 223
Erbatlı kavmi: 64
Erciş kal'ası: 114
Erdebîl : 3, 30, 125, 136, 137, 138, 150
Erdel: 58, 63, 68, 121, 148
Erdemînî (Ermen meliklerinden): 137
Erdoğan kal'ası (=sedd-i Türkistân): 5, 210
Erdoğdu Beğ Cami'i: 51
Ereğli : 2, 43, 76, 77, 91
Ereklad Beğ, Levend Hân oğlu: 145
Ergene cisri: 29
Erguvan Cem'iyyeti: 12

erguvân: 54, 89
Ergürü sancâğı: 222
Erış kal'ası: 144, 158
Erivâm: 144
Erkeksu: 223, 229, 241
Erler hammâmı (Merzifon): 206
Ermenâk kal'ası: 194
Ermeni (=Yarmeni): 11, 34, 57, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 133, 135, 136, 146, 158, 159, 161, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 193, 194, 195, 196, 199, 202, 226, 229, 230
Ertuğrul Beğ: 10, 23, 91, 101
Erzen Bây b. Soknar b. Gündüz Bây (Akça Koyunlı pâdişâhlarından): 101, 104
Erzin-i Ahlât: 196
Erzincân: 4, 27, 104, 107, 108, 109, 111, 176, 178, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199
Erzinsi karyesi: 199
Erzurûm (=Erzinü'r-rûm, Arz-ı Rûm): 2, 3, 4, 14, 23, 34, 38, 50, 54, 55, 56, 87, 88, 91, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 126, 130, 137, 141, 142, 143, 152, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 205, 215, 220, 223, 224, 230, 231, 233, 236, 239, 241, 246, 247
Esed-i Kûhî: 200
Esfah kurâsı: 130
Esfeh kendi: 136
Eski Câmi' (Edirne): 28
Eski Câmi' (Köprü): 209, 210
Eski Câmi' (Ladik): 205
Eski Câmi' (Nîkhisâr'da): 202
Eski Câmi': 228
Eski hammâm (kal'a-i Kars): 169
Eski hammâm (Köprü): 210
Eski hammâm (Ladik): 203
Eski hammâm (Merzifon): 206
Eski Hân (Merzifon): 206
Eski Kaplıca: 13, 16, 17, 26, 34, 35
Eski Medrese Câmi'i (=Çifte Minâre, Erzurûm): 106
Eskici Koca: 32, 33
Eskisarây: 248
Eskişehir: 232, 253
ester yükü: 21
Estorgon kal'a: 121
esvâk-ı muhtasar: 36, 38, 41, 42, 45, 46, 96, 242, 243
esvâk-ı münîf: 89
esvâk-ı şâhî: 151
Esved b. Mikdâd: 58
Esved Hoca: 24
eşik ağası: 125, 143
eşkıyâ-yı sipâhiyân: 249
Eşlûne hısârı: 24
Etmeydânı: 246, 248
Etrâfşehir nâhiyesi: 90
Etrâk: 22, 42, 45, 91, 92, 93, 206, 209, 212, 214, 216, 217, 218, 223, 225, 242, 244, 246
Evhadullah Câmi'i: 116
evkâf: 139, 193, 234, 245
Evlek karyesi: 245
Evliya Çelebi (=hakir): 2, 7, 8, 14, 21, 25, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 53, 55, 56, 60, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 94, 102, 103, 104, 105, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 123, 129, 130, 131, 133, 134, 139, 141, 144, 146, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 182, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 193, 196, 198, 199, 201, 202, 206, 208, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 236,

237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 252, 254, 255
Evliyâ: 5, 7, 70, 83, 87, 115, 119, 131, 139, 151, 154, 171, 180, 185, 191, 210, 215, 221, 226, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 254
Evliyâ Efendi (Evliya Çelebi değil): 84, 85, 239
Eyyûb: 248
Eyyûb Hân: 140
Eyyûb mollası: 36, 75
Eyyûb Sultân: 31, 244
Eyyûb-ı Ensârî: 76, 77, 244, 246, 248, 251
Ezbeder karyesi: 102
Ezinderler karyesi: 199

- F -

Faça kasabası: 2, 46
Fağfûr: 57, 152, 153, 157
fağfûrî: 190, 191
Fahrad Peşe: 49
Fahreddîni'l-Acemî: 28
fare: 3
Fârisî: 57, 99, 120, 124, 150, 158
Faslı Peşe: 49
Faşa çayı: 2, 57, 61, 75, 154, 155
Faşa nehri: 57, 59, 75, 155
Fâtımatü'z-Zehrâ , Hazret-i: 25
Fatîme: 49
Fâtih: 31
Fazaraz oğlu: 49
Fazlullah b. Akşemseddîn, eş-Şeyh: 244
Fazlullah, Şeyh: 34
Felâketbeli: 222, 252
Felekî-i Şirvânî: 133
Felemenk: 58
Fenârî: 34
Fener Bâğçesi: 38
Ferah-âbâd: 116
Ferec Hân hammâmı: 149
Ferhâd Boğazları: 96
Ferhâd Paşa: 98, 99, 122, 129, 134, 136, 139, 141, 142, 143, 144, 147, 149, 159, 161, 164
Ferhâd Paşa Câmi‘i: 90, 119, 135, 145, 149
Ferhâd-âbâd kal‘ası: 164
Ferhâdî külünk: 98, 244
Ferhâdiyye hânı: 127
Ferkariyye fethi: 26
fermân: 82, 83, 253
Ferrûh Ağa: 97
Ferruhzâd kendi: 147
Ferruhzâd Şâh b. Timur Hân Câmi‘i: 140
ferşi ruhâm: 119
Fes: 58
Fethiyye Câmi‘i: 96, 97
Fıkh-ı Ekber: 33

Fındıcak ağzı: 45
fındıklar: 59
Fındıklı kasabası: 8
fındıklık: 55
fırkate: 88
Fırtıloğlu, Tırabuzanlı: 42
Fırtuloğlu (yeniçeri): 49
Fısdıklı mesîregâhı: 19
Fîrûz: 131
Fîrûz Hân hânı: 127
Fîrûz, Kara: 18
Fîrûze Hânım (Sultân Kâsım'ın hemşiresi): 111
Fil Yokuşu: 247
fil hortumu: 21
Filakos-ı Yunanî (İskender-i Zülkarneyn): 173
Filedâr Kapusu: 11
Filedâr nâhiyesi: 11
Filedâr sahrâsı: 9, 10, 11, 12, 21, 23
Filibe: 28
Filoroniye fethi: 26
Fir‘avn: 235
Fir‘avn dağları: 57
Firdevs melekleri: 18
Firdevsî: 18
Fireng-i pür-reng: 153
Firengistân: 117, 170
Firenk: 153, 204, 206
firkate: 63, 64, 65, 78, 79, 82
Fisagores-i Tevhîdî: 154, 228
fişenk: 60
Foça şehri: 175
Fodul oğlu: 49
Fok kal‘ası: 187
forsa: 81, 251
Fransa: 30, 58
Frengistân: 23, 74, 226
Frenk: 47, 58
frenk üzümi: 53
Fuğraşvar: 121
fûl: 128, 136
Furât: 4, 105, 106, 160, 166, 172, 173, 193, 194, 195, 196
Fuzûlî: 49, 128
fülfül-i siyâh: 54
fülûs-i ahmer: 215, 248
Füsûs: 24
fütûhnâme: 179

- G -

gaddâre: 53, 222
Gafûrî Efendi, eş-Şeyh: 38
Galata burnu: 8
Galata kullesi: 134

Galatalı: 249
Galatasarâyı: 249
galle: 119
Garîbler Câmi‘i: 96
Garîbler Mescidi: 97
Gavnik kal‘ası: 3
Gavri: 48
Gavur meydânı (Tarab-efzûn): 52
gavvâs-ı ledün: 208
gavvâs-ı me‘ânî Çelebî: 35
Gayyâ deresi: 71
Gazanfer Ağa: 97
gazelhân: 18
Gâzî Ağa: 70
Gâzî Beğ b. Şehsüvâr: 218
Gâzî Beğ, Şehsüvâr oğlu: 238
Gâzî Hudâvendigâr: 1, 16
Gâzî Hudâvendigâr imareti: 15
Gâzî Hudâvendigâr sancağı: 9
Gâzî Hüdâvendigâr Câmi‘i: 13
Gâzî kirmân: 121
Gâzî lisânı: 3, 120
Gâzî Paşa, Şehsüvâr oğlu: 198
Gâzî Şehsüvâr Paşa sarâyı (Kal‘acik): 218
Gâzî yaylası: 20
Gazzâziyye Medresesi: 14
gazzazlar: 18, 107
Gazze makrameleri: 232
Geçdi nâhiyesi: 172
Gedik Ahmed Paşa: 63
Gedik kapu: 134
Gedikpaşa: 7
Gedüz limanı: 43
Gedüz şehri kal‘ası: 229
Gegve krale: 245, 246
Gekbiziyye: 2, 5, 38, 88, 89, 232, 246
Gekbiziyye dili iskelesi: 38, 40
Geldikkân: 95, 96
Gelibolu: 22, 24, 78, 83
Gelincik Çârsûsu: 15, 18
gemi: 40, 41, 43, 45, 46, 56, 59, 63, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 90, 109, 246
gemiciler: 8, 40
Genc Alî Hân, Kelb Alî Hân oğlu (Revân Hânı): 111
Gence: 3, 125, 141, 142, 144, 145, 149, 151, 155, 161, 163, 164
Gencîne-i Râz: 38
Genç Mehemmed Ağa Köyü: 102
gendüm: 57, 128, 136, 137, 160, 212
Gerede: 2, 90, 91, 92
Gereknuh kal‘ası: 194
Gergerân kasabası: 5, 96, 207, 233
Gergerli Pehlivân Sührâb: 230
germ-âb: 16, 41, 91, 100, 113, 114, 161, 204
Germiyân: 223
Germiyân Hezârı kal‘ası (=Beğbâzârı): 242
Gevher Hân hânı: 127

geyik: 59
Geyikli Baba Sultân: 31
Geyikli Baba Tekyesi: 14
Geyikli Baba, eş-Şeyh: 26
Geyve: 5, 42, 245, 246
Gez köyü: 109
gılâl anbârları: 95, 209
gılmân-ı hâssa: 249
Gınâyî Efendi: 49
Gîlân: 57, 113, 118, 121, 122, 141, 146, 147, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 160
Gibziye kazâsı: 38
Giçücan: 133
Girây Hân: 63, 68, 70
girdimân: 210
Giresin (=Giresun): 2, 46, 177
Girid: 2, 76, 78, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 153, 157, 204, 247, 249, 254, 255
girişmeler: 217
giyâhât: 181
göğü pilav: 116
Gök dolak tülüngi çaşıt: 114
Gök imâret: 97
Gök Medrese: 96, 97
Gökçay menzili: 148
Gökçesu nâhiyesi: 90
Gökdere: 13, 19
Gökdolak: 108, 118, 121, 127, 145, 146, 151, 157, 158, 159, 161, 166, 171
Gökmedrese Câmi'i: 96
Göksu: 148
Göl nâhiye: 210
Göle kal'ası: 4, 165, 169
Gömek kal'ası: 4
gömleklik bez: 60
gönüllü ağa: 167
Gönye: 2, 4, 48, 56, 57, 58, 60, 63, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 200
Gördüs kal'ası: 194
Göreli kal'ası: 2, 47
Göynük kal'ası: 24
Gözcü kullesi: 64
gözleme: 22
Gözleve kal'ası: 68
gulâm: 48, 56, 60, 72, 103, 111, 115, 131, 139, 152, 182, 188, 190, 236, 237
gulgule ve velvele-i Rûm: 246
gulpûş: 201
Gurguroğlu bıçağı: 53
Guril: 183
guruş: 60
gûsfend: 182
guzât-ı müslimîn: 65, 66, 67, 78, 79, 80, 81, 82, 89, 155, 159, 160, 177, 178, 180, 182, 183, 184
Gücerât atlâs: 139
gügüm çalısı: 177
Gügümlü Suyu: 157
güğüm meyvesi: 165
güherçile: 116, 195
Gül Câmi': 27
Gül Rüstem Hân sebîli: 126

Gülâb nehri: 26
gülâb: 189
gülâbdân: 33, 53, 102, 174, 179
Gülâbî Ağa, Güzelce: 84
Gülâbîzâde Tekyesi: 97
Güleşciler Tekyesi: 15, 227
gülistân: 54
Güller mahallesi (Ladik): 203
gülnâr: 118, 135
Gülşahı: 49
Gülşenî: 49
Gülşenî Tekyesi: 14
Gümek kal'ası: 165
gümrük emîni: 46, 48, 224
gümrük kâtibliği: 104, 233
gümrükhâne (Mudanya): 8
Gümülcine fethi: 26
Gümüş kazâsı: 5, 95, 111, 173, 201, 207, 211, 212, 214, 215
gümüş çerağlar: 33
gümüş ma'deni: 68, 85, 169, 173, 211, 212
gümüş suyu: 211
gümüş tabyası: 80
gümüş takye: 108
gümüş tel sarılı uyluk hışti: 220
Gümüşhane (=Canca, Canha): 4, 46, 48, 56, 172, 173, 174, 178, 211, 212
Gümüşlü Künbet (Erzurûm): 3, 106, 108, 111, 184, 186
gümüşlü kılıç: 220
Gümüşlüzâde: 29, 98
Gündüz Bây Hân: 171
Gürcî : 4, 52, 56, 57, 72, 103, 106, 108, 115, 119, 139, 145, 152, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 172, 173, 176, 177, 179, 180, 182, 184, 188, 190, 236, 237, 252
Gürcî Mehemmed Paşa Câmi'i (Erzurûm): 107
Gürcî Meydânı (Erzurûm): 108
Gürcî Nebî (Celâlî): 191, 192
Gürcî Şavşâdistânı: 4, 159, 161
Gürcîstân: 2, 4, 47, 48, 55, 56, 57, 105, 121, 142, 145, 148, 152, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 190, 230, 252
Gürleviçe : 68, 121
Güvercinlik kal'ası: 29
Güzel Alî Paşa Câmi'i: 119
Güzerli Bölükbaşı: 210

- H -

Habeş: 88, 121
Habeşî: 58
Habîb Bölükbaşı: 210
Habîb-i Karamânî: 2, 93
Hacc: 7, 88, 158, 246, 248, 251
Haccâc-ı Zâlim Yûsuf: 232
Hâcegân: 158
hâcegiyân: 149
Hacı Bayrâm-ı Velî : 5, 28, 215, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 244

Hacı Bayrâm-ı Velî i: 225
Hacı Beğ sarâyı (Ladik): 203
Hacı Bektâş-ı Velî: 1, 9, 10, 24, 25, 26, 31, 72, 73, 94, 194, 207, 217, 232, 234, 243
Hacı Çeço: 49
Hacı Efendioğlu, Amasiyyeli: 235, 237, 240
Hacı Halife, eş-Şeyh: 35
Hacı Hamza karyesi: 45, 93, 139
Hacı İsâ hânı (Köprü): 209
Hacı Murâd bâğı gülistânı (Erzurûm): 109
Hacı Murâd kal'ası: 4, 178, 202
Hacı Murâd sarâyı (Erzurûm): 106
Hacı Nasûh sebîli (Ankara): 225
Hacı Paşazâde: 97
Hacı Şi'râvî sebîli (Ankara): 225
Hacı Yûsuf Ağa Câmi'i (Köprü): 209
Hacı Yûsuf Ağa hammâmı (Köprü): 210
Hacı Yûsuf Ağa hânı (Köprü): 209
Hacı Yûsuf Ağa sarâyı (Köprü): 209
Hacıköy karyesi: 95
Hacıoğlu: 240, 241
Hacıoğlu Pâzârı: 194
Hacrek: 4, 163, 164
hâç peykeri: 79, 177
Haddîşe: 105
Hadım Ca'fer Paşa: 119, 128
Hâdimü'l-Harameyn: 23
Hafedâne , Hazret-i: 133
Hâkânî: 151
hakîr (=Evliya Çelebi): 2, 7, 8, 14, 21, 25, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 53, 55, 56, 60, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 94, 102, 103, 104, 105, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 123, 129, 130, 131, 133, 134, 139, 141, 144, 146, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 182, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 193, 196, 198, 199, 201, 202, 206, 208, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 252, 254, 255
Hâkim: 8, 46, 88, 89, 151, 159, 209
Hakkâri: 173
Hâl Hân: 131
Haleb: 18, 38, 77, 78, 80, 84, 121, 127, 143, 162, 168, 231, 252
halîçe: 117
Halîl Ağa Câmi'i (kal'a-i Ahıska): 164
Halîl Ağa, çorbacı: 192, 193
Halîl Efendi: 233, 237, 241, 242
Halîl Efendi Câmi'i: 100
Halîl Efendi, Niksârî: 100, 202, 231, 237, 241
Halîl Efendi (Varvar Alî Paşa'nın dîvân efendisi): 241
Halîl Paşa (Erzurûm Valîsi): 142
Halîl Paşa, Demirkazık: 104
Halîl, Kara (Cendereli): 24
Halîm Beğ hânı (Ladik): 203
Hâlid b. Velîd: 58
Hâlid Efendi ziyâreti, Mevlevîhâne Şeyhi: 198
Hâlidî: 33
Hâlis Dede: 34
hallâc: 18, 98
Hallez ılıcası (Ladik): 204
Hallez karyesi (Ladik): 204

Hallez nehri (Ladik): 204
Halvahâne: 249
Halvetî: 14, 34, 40
Halvetî Tekyesi: 14, 206, 209
Hâm: 57, 58
Hama: 96, 188
Hamdî Çelebi: 244
Hamhâlet çârsûsu: 18
Hamîd: 160
Hamîd karyesi: 202
Hamîdili fethi: 26
Hâmid Efendi: 227
Hâmid Efendi Medresesi: 247
Hâmid, Şeyh: 28, 225, 228
Hâmidî: 225
hammâl bârgîrleri: 255
Hammâm Kasîdesi: 128
hammâm: 1, 2, 9, 16, 17, 21, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 60, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 107, 119, 128, 139, 151, 158, 159, 161, 164, 176, 195, 203, 212, 242, 243, 244, 245
Hammâmcıoğlu: 209
Hammâmlı Boğaz: 92
hamr emîni: 48
hamsi balığı (=hapsi): 53, 54, 179
hamûrcubaşı: 190
Hamza b. Muhammed Fenârî: 32
Hamza Beğ Medresesi: 14
Hamza Efendi, eş-Şeyh: 45, 93, 225
Hamza, Hamzavî Hacı: 93
Hamza, Hazret-i: 22, 109, 133
Hamzavî: 217
Hamzavî mezheb: 93
Hamzavîler: 225
Hân Deresi: 167
Hân sarâyı: 123, 141, 144, 160
hân: 2, 15, 36, 38, 41, 42, 43, 46, 52, 60, 89, 90, 91, 92, 93, 149, 151, 159, 242, 243, 244, 245
hân-ı gurebâ-yı mücerredân: 127
hân-ı hâcegân: 97, 107, 127
hân-ı kârbânsarây: 107
hân-ı mücerredân: 97, 107
hân-ı müstakîm: 127
hân-ı sarây-ı mihmân: 119
hân-ı sevdâgerân: 127
hân-ı tüccârân: 164
Hançeriyye Medresesi: 14
Handak: 2, 64
Handak pâzârı kasabası: 90
Handala Menzili: 56
Handân Beğ şerbeti: 23
Handere iskelesi: 56
Hanefî: 12, 16, 17, 49, 135, 139, 150, 160, 197, 249
hânende: 8, 18, 84
Hânım sarâyı (Erzurûm): 106
Hanî ülkesi: 158
Hânmûrd nâhiyesi: 130
hannâs: 211

hantava: 247
Hanya: 2, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 157, 248
Harac kendi: 150
harâc: 48, 61, 251
harâmî: 5, 210, 221, 222, 228, 245, 253, 255
Hârân dağları: 118
Haraz: 4, 57, 122, 141, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 171
Harbe kal'ası: 4, 165
harbe: 59, 66
harbende: 212, 235
harbuz: 149
hardal: 212
hardaliyye: 98
Hardine iskelesi: 60
Harem: 57, 85, 111, 187, 231, 233, 236, 237, 249, 252
Haremeyn evkâfı: 242
hargûş: 234
Harîr çarhcıları: 18
harîr: 23, 144, 152, 160, 197
Harkıliye, Kayser-i Rûm oğlu: 45
Harkîl, Kayser: 58, 223
Harput: 196
Harsudbaşı: 15
Hartîn kal'ası: 160
Hârûnu'r-Reşîd: 88, 124, 222
hâs oda: 248
Hâsâhûr: 187, 249
Hasan: 103, 186
Hasan Ağa (Kağızmân ağalarından): 169
Hasan Ağa (Kemâh kal'ası Tuzla Emîni Emîr-i âhir): 193, 196
Hasan Ağa (Türkman ağası): 209, 241, 242, 252, 253, 254, 255
Hasan Ağa: 252, 254
Hasan Ağa sarâyı (Köprü): 209
Hasan Ağa, Abaza Kara: 208, 252, 253
Hasan Ağa, Alacaatlı: 88, 111, 114, 115, 116, 119, 180, 198, 241
Hasan Ağa, Mütevellî: 241
Hasan b. Murâd Hân-ı Sânî, Şehzâde: 30
Hasan Beğ: 141, 189
Hasan Belğârî: 133
Hasan Câmi'i: 103, 126, 128
Hasan Çelebi: 242
Hasan Çelebi b. Yusuf el-Bağdâdî, el-Mevlâ Bağdâdîzâde: 35
Hasan Çelebi, Karahisârî: 33, 89
Hasan Çelebi, Mevlânâ: 35
Hasan Çelebi, Mütevellî: 241, 242
Hasan Efendi, eş-Şeyh: 38
Hasan er-Rufâ'î, eş-Şeyh: 26
Hasan hammâmı: 128
Hasan Harakânî Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
Hasan Harakânî Tekyesi: 168
Hasan imareti: 129
Hasan Kefrî, Müneccim: 78
Hasan Meymendî Mektebi: 126
Hasan Paşa Kapusu: 11, 16, 34
Hasan Paşa, Hadım: 144

Hasan Paşa, Küçük: 82
Hasan Paşa, Tavîl Mehemmed Paşazâde: 167
Hasan Paşa, Vezîria‘zamzâde: 160
Hasan Şâh: 163, 173
Hasan Şâh Câmi‘i: 127
Hasan, Deli: 11, 243
Hasan, Sultân: 47, 104, 173
Hasan, Şehzâde: 30
Hasan-âbâd: 103, 111, 112
Hasan-ı Kayserî: 24
Hasan-ı Tavîl Pehlivân, Tokatlı: 197, 230
Hasanî: 129
Hasankal‘ası: 3, 4, 50, 101, 111, 112, 113, 126, 142, 167, 172, 180, 194, 199
Hâsbâğçe: 85
Hâsbek: 113
Hasdek: 62
Haseki: 198, 205, 208, 236, 246, 247, 248
haseki ağa: 80, 193
Hasîn-i Keyfâ bilâdı: 105
hâslar subaşısı: 95
Hâsoda: 187, 248, 249, 252
hâss: 165, 166, 169, 247
hâss-ı hümâyûn: 39, 90, 95, 104, 163, 165, 167, 168, 174, 176, 199, 213, 223, 224, 242
Hassan, Şâ‘ir: 18, 119
Haşdek: 151
haşenhâs: 21
Hâşimî-i Kureyşî kabilesi: 58
Hâtem-i Tâyî: 186, 188
Hatîb Kâsımzâde (Amasiyye müftîsi): 35
Hatla: 163
hatt-ı celî: 217
hatt-ı Ibrî: 138
hatt-ı kûfî: 217
hatt-ı müsta‘sımî: 217
hatt-ı reyhânî: 217
hatt-ı sülüs: 217
hatt-ı şerîf: 48, 55, 77, 83, 87, 172, 192, 205, 208, 213, 230, 231, 235, 236, 237, 249, 252, 253
Hattât ibn Mukle: 245
Hatukay kabilesi: 64, 148
Hâtûniyye (Tarab-efzûn) imâreti: 52
Hâtûniyye: 47, 52
Hâtûniyye Câmi‘i: 50, 51, 52
Hâtûniyye evkâfı: 50
Hâtûniyye İmâreti: 51, 52, 97
Hâtûniyye Medresesi: 51
Hâtûniyye Mektebi: 51
Hâtûniyye mihmân-sârâyı (Tarab-efzûn): 52
Hava: 49
Havâle fethi: 26
havâricî: 123, 137, 155, 157
Havâriyyûn-ı Şam'ûn: 171
Havdika köyü: 60
Havernâk: 129, 135, 140
Havik (Amasiyye kayâsıralarından): 202
Havik kal‘ası: 202

Havka karyesi: 59
Havran: 182
Havsa: 48, 194
havuccu re‘âyâsı: 192
Havvâ , Hazret-i: 57
Hayâlî kitâbı: 34, 35
Haydar Mirza, Tahmasb Şâh karındaşı oğlu: 144
Haydar Paşa bâğçesi: 251
Haydar Şâh Câmi‘i: 151
Haydar, Kara: 222, 252, 254
Haydar, Şeyh: 138
Haydarzâde (Kara Haydaroğlu): 254, 255
Hayduşak: 58
hayyâlbâz: 109
hayyât: 128
hazîne: 18, 77, 104, 154, 247, 248, 249
hazînedâr: 87, 191, 233, 234, 235, 237, 241, 243, 247
Hazret-i Emîr Sultân imâreti: 15
hedâyâlar: 48
Heğbeli: 41
Heleke: 2
Heleke kal‘ası: 89, 246
helva: 23, 98, 249
Hemdem Paşa ziyâretgâhı: 198
Hemedân: 95, 121, 137
Herdek: 57
Hereke: 84
herîse: 108, 109, 116, 117, 118, 128, 132
Hersek: 40, 77, 175, 189
Hersekdili: 38, 40
Heşdek: 72, 156, 157
Heştrûd nâhiyesi: 135
Heybeli: 1, 8, 41
Heyecân: 133
Heyhât sahrâsı: 20, 64, 66, 67, 68, 148, 156, 157
Hezârdînâr (Ya‘kûb Şâh'ın Vezîri): 223
Hezârpâre Ahmed Paşa: 246
Hıfel karyesi: 59
Hılle: 105, 200
hımâr cengi: 129
Hınıs: 104, 109, 113, 114, 115, 178, 181, 193
hınta: 119
hınzır: 59, 60, 177, 183, 234
Hıristiyânlar: 74, 187
Hırka Sultân Tekyesi (Merzifon): 206
Hıroz: 27
hırsız: 91, 133
Hırtîz: 4, 163, 164
Hırvad: 58
Hıtâ: 57, 108, 157
Hıtâyî: 13, 125, 252
Hıyâbân: 127, 128
Hızır , Hazret-i: 32, 72, 198, 228
Hızır Nebî: 211
Hızır Şâh Efendi: 35

Hızır Zinde: 150
Hızır-İlyas Câmi‘i: 96
Hızır-İlyâs: 99
Hızır-İlyâs Boğazı: 75
Hızır-İlyâs Tekyesi: 97
Hızırlık dağı: 224
Hızırlık deresi: 224
Hızırlık ziyâreti (Ladik): 204, 205, 224
Hicâz: 58
Hidâye: 38
hil‘at-i fâhire: 83, 103, 104, 112, 113, 119, 178, 188, 192, 255
himmet-i Şâh-ı Merdân: 125
Hind: 27, 57, 88, 169, 231
Hind bâzargânları: 108
Hind pususkârî: 131
Hindî Baba Sultân: 111
Hindistân: 53, 57, 105, 152, 230
Hisâr: 189
Hisâr (İstanbul): 251
Hisârîçe: 106
Hisârönü iskelesi: 91
Hişâm b. Abdülmelik: 157, 162
Hişâm, Halîfe: 163
Hiten âhûsu: 119
Hiyet: 105
Hiys kabîlesi: 241
Hoca Ahmed Paşa Sarâyı: 96
Hoca Cân-ı Lahîcânî: 141
Hoca mahallesi: 97
Hoca Mehemmed Hânı: 97
Hoca Nağdî: 127
Hoca Sarı Hân (Seyyâh): 153
Hoca Şâh sebîli: 127
Hocabâğ kendi: 144
Hocacân: 168
Hocazâde Mescidi: 97
Hodrây Hân kendi: 159
Hoka: 59
Honaz kasabası: 17
Honti: 49
Hopan: 2, 56, 177, 179
Horas-kirmân: 69
Horâsân: 10, 24, 25, 31, 34, 94, 116, 129, 139, 150, 167, 194, 207, 234, 243
Horos Kirmân kal‘ası: 67
horos cengi: 129
hoş pilâv: 116
Hoşoğlan: 55
Hoşoğlan nehri: 2, 55
hotaza: 103
Hoten: 57, 86, 108, 140, 149, 152, 153, 157
Hoy: 139, 140, 204, 244
Hoy kal‘ası: 3, 139, 143
Hoy-ı Hasun-hoy: 31
Hudâbende, Kör (Acem Şâhı): 158
Hudâvendigâr ılıcası: 16

Hudâvendigâriyye Medresesi: 14
Hudâverdi Peşe: 49
huddâm-ı zîbâ: 40
huddâmlar: 238
Huma: 49
humma (=ılıca): 204
humma-i germ-âb-ı kudret: 164
humma-i Kavza: 204
humma-i zîbâ: 100
Humus: 188
Hurçene Mahmûd, Kıssa-hân: 18
hûrde toplar: 209
Hurûfî: 118
Husâm Ata: 127
Husrev Hân hammâmı: 149
Husrev Kethüdâ Medresesi (Ankara): 225
Husrev Paşa: 105
Husrev-i şîr: 105, 137
Husrev-i şîrîn: 105
Husrevânî kûb: 83, 201
Husvar: 121
Hûşenk Şâh: 135
Hüdâvendigâr: 11
Hülâgû Hân: 124, 135, 136, 153, 167
Hülâgû kavmi: 140
Hümâm Sultân ziyâreti: 101
Hümâyûnnâme: 35
Hünkâr: 187, 247, 248
Hünkâr mahfili: 12
Hünkâr Sarâyı: 31, 40, 97
Hünkâr silâhşorları: 87
hünkâr bâğçesi üstâdı: 203
hünkâr hammâmı: 242
hünkâr hasekisi: 77, 236
Hürmüz b. Enûşirvân: 158, 182
Hüsâm Beğ, Deli (Kiğı sancâğına mutasarrıf): 178
Hüsâm Efendi, İmâm: 161, 234
Hüsâm, Mi'mâr: 88
Hüsâmeddîn Çelebî: 34
Hüsâmeddîn Hüseyn b. Muhammed b. Hüsâmeddîn eş-Şehîr Kara Çelebizâde, el-Mevlâ: 35
Hüsâmeddîn, eş-Şeyh: 228
Hüsâmî (eş-Şeyh Hazret-i Zekeriyya-yı Halvetî'nin mahlası): 98
Hüsâmzâde, Kapudan: 117
Hüseyin Ağa (Ketenci Ömer Paşa kethüdâsı): 55, 182
Hüseyin Ağa karyesi: 217, 218
Hüseyin Ağa, Milanlı (Kapucıbaşı): 230
Hüseyin Beğ sarâyı (Ladik): 203
Hüseyin Efendi, Şehîd Müftî: 1
Hüseyin Efendi, Şeyhülislâm: 37, 189
Hüseyin Gâzî (Seydî Battâl Gâzî pederi): 5, 222, 223, 229
Hüseyin Gâzî (Yer adı): 233
Hüseyin Gâzî Tekyesi: 221
Hüseyin Gâzî ziyâreti: 222
Hüseyin Halîfe (Yeniçeri Ağası): 189
Hüseyin Kethüdâ Câmi'i (kal'a-i Kars): 168

Hüseyin Paşa: 64, 67, 75, 204, 231, 232, 233, 235, 240
Hüseyin Paşa, Deli: 63, 67, 69, 254
Hüseyin Paşa, Dişlen: 104, 111
Hüseyin Paşa, Kapudan Deli: 142
Hüseyin Paşa, Kör: 5, 233, 235, 237, 240, 241
Hüseyin Paşa, Nasıf Paşazâde: 75, 231, 232
Hüseyin Paşa, Serdâr Deli: 247
Hüseyin Teftezânî: 123
Hüseyin, Çiço: 53
Hüseyin, Sarrâf: 217
Hüseyin, Yeğen (Harâmî): 220, 221, 252
Hüseyn, Hazret-i İmâm: 25, 32, 33, 37, 129, 222
Hüseyn-i Baykara: 8, 18, 121, 129, 140, 171, 172, 185
hüsniyyât-ı çârım: 132
hüşk-i engür: 122

- I -

ıgla balı: 204
Iğrandı cisri: 1, 19
Iğrandı deresi: 16
ıklîm-i hâmis: 153, 156
ıklîm-i örfiyye: 138, 156, 226
Ikrît: 79
Ilıca hammâm: 97
Ilıca kapusu: 100, 112
Ilıca karyesi: 193
Ilıca mesîregâhı: 98
Ilıca sahrâsı: 202
ılıca: 16, 41, 91, 103, 104, 112, 113, 114, 118, 161, 204
Illıyyîn makamı: 63
Irâk: 58, 82, 105, 137, 152
Irâk-ı Acem: 134
Irâk-ı Arab: 85, 105, 126, 134
Irâk-ı Dâdyân: 62, 134, 154
Isfahân: 15, 89, 119, 121, 130, 140, 149
Isfahânî yörükleri: 124
Isfakıye dağları: 82
ısıtma: 124
Isparta: 252
Istabl-ı pâdişâhî: 212
Istanoz : 5, 229, 230, 232, 233, 241, 242
Istavloz nehri: 209
Işıklı kasabası: 252
ışkın (yemek adı): 108, 109
Ivaz Dede, Şeyh (Beğbâzârı): 243
Ivaz Paşa: 32

- İ -

İblis-i telbîs: 57

İbn Havkal: 156
İbn Kesîr: 97
İbrâhîm: 34
İbrâhîm b. Haydar Herîf, Şeyh: 127
İbrâhîm Beğ sarâyı (Ladik): 203
İbrâhîm Câmi‘i: 81
İbrâhîm Çelebi: 76, 78, 82, 87, 195
İbrâhîm Efendi (Cerrâh Şeyhi): 84, 86
İbrâhîm Efendi (Rûznâmeci): 189
İbrâhîm Efendi, İmâm: 215
İbrâhîm Efendi, Mu‘abbir: 84
İbrâhîm Efendi, Şeyh: 166
İbrâhîm el-Mücâb Muharrem: 25
İbrâhîm Hân, Sultân: 5, 8, 48, 63, 76, 78, 83, 87, 157, 172, 182, 185, 187, 188, 190, 192, 198, 246, 247, 248, 249, 251, 252
İbrâhîm Küvânân, eş-Şeyh: 133
İbrâhîm Paşa (Bağdâd valîsi): 192, 193, 232
İbrâhîm Paşa sarâyı: 248, 249
İbrâhîm Paşa, Hazînedâr: 231
İbrâhîm Şirvânî, Şeyh: 127, 138, 150
İbrâhîm Tennûrî, Şeyh: 5, 217
İbrâhîm, Sultân: 21, 246, 248
İbrâhîm, Şehzâde: 85, 86, 87
İbrâhîm-i Mükerrem, Seyyid: 25
İbrânî: 138
İbri lisânı: 57
İbrim (Mısır): 248
ibrişim: 33, 146, 156
iç ağaları: 180, 190, 191, 193, 213, 214, 218, 233, 234, 238, 241, 248, 249, 252
iç gulâmları: 104, 237, 252, 255
iç hisâr: 44
iç imâmeti: 252
iç kal‘a: 10, 11, 13, 14, 16, 21, 24, 29, 31, 35
iç kulle (Orta Hisâr): 52
iç mehterbaşı: 191
iç mü’ezzinliği: 252
İçme Suyu Menzili: 38, 39
İçtuvar: 121
İdrîs Nebî , Hazret-i: 9, 57
İdrîs, Şeyh: 225
İdrivne kralı: 74
İhtimâdevele: 118
iki tuğlu: 48, 69, 179, 235
İkidîvân nâhiyesi: 91
İklîm-i hâmis: 52, 54, 98, 108, 149, 169, 175
iklîm-i evvel: 106
iklîm-i hakîkî: 128, 156, 226
iklîm-i örfiyye: 43, 108, 128, 152
iklîm-i râbi‘: 196, 213
iklîm-i sâbi‘: 153
iklîm-i sânî: 106
iklîm-i seb‘a: 53
İlbasan: 58
İlibâd hisârı: 23
İlimni: 83, 153
ilisi (=ılıca): 204

ilm-i da‘vet: 247
ilm-i eflâk: 84
ilm-i ferâ’iz: 191
ilm-i fıkh: 33, 191
ilm-i hadîs: 33, 213
ilm-i hat: 245
ilm-i kâf: 40
ilm-i ledün: 244
ilm-i mîkât: 84
ilm-i nücûm: 228
ilm-i şi‘ir: 33
ilm-i tasavvuf: 208, 245
ilm-i tecvîd: 213
ilm-i tefsîr: 33
ilm-i tıb: 244
ilm-i usturlâb: 78
iltizâm: 9
İlvoviçse: 121
İlyâs b. İbrâhîm, Mevlânâ: 33
İlyâs Dede tekyesi: 100
İlyiki: 84
İmâd Ağa: 230
İmâm Kulu Hân: 160
İmâm-ı A‘zam-ı asğar: 245
İmâret hammâmı (Orta Hisâr): 52
İmâret hânı (Köprü): 209
imâret-i it‘âm: 28, 33, 43, 52, 203
imârhâne: 96
İmirza Efendi: 45
İmirza Ma‘sûm: 150
İmrahor kal‘ası: 4
İn kirmân: 121
İncîl: 162
incir: 9, 53
incü sadefleri: 63
incü tesbih: 115
İneada: 75
İnebahtılı Durak: 78
İnebâzârı nâhiyesi: 95, 96
İnebeği Çârsûsu hammâmı: 16
İnebolu: 2, 43
İnegöl kal‘ası: 23
İnehacı karyesi: 39
İngilis: 58
İngiltere: 58
İnkırı (=Ankara): 223
İnönü: 23
İntivar: 121
İpek: 23, 148, 159
İpekçiler çârsûsu: 18
İpsala fethi: 26
İpşir Mustafâ Paşa: 5, 172, 192, 198, 230, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 240, 241
İrân: 95, 118, 123, 124, 127, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 140, 142, 143, 144, 146, 151, 153, 156, 159, 170
İrân u Tûrân: 125, 126, 130, 149
İrân-zemîn: 122, 144, 151, 223

irem Merend: 3
İreme zâtü'l-'imâd: 122
İrva iskelesi: 42, 90
İrva kasabası: 1, 90, 245
İsâ Beğ Medresesi: 14
İsâ Çelebi b. Yıldırım Bâyezîd Hân, Şehzâde: 28, 30, 95, 196
İsâ Nebî: 117
İsfah: 58
İsfeçe: 74
İsfendiyâr: 153
İshâk-ı Kâzvinî, eş-Şeyh: 34
İshaklı kasabası: 254
İskefser kazâsı: 101, 202
İskele başı: 40
İskele mescidi: 44
iskele Abazaları: 61
İskender: 20, 39, 67, 83, 154, 155, 161, 245
İskender Çelebi: 1, 37
İskender Paşa: 51
İskender Paşa Câmi'i: 51
İskender Paşa hammâmı (Tarab-efzûn): 52
İskender Paşa Medresesi: 51
İskender Paşa Mektebi: 51
İskender târîhi: 39, 162
İskender, Filkos oğlu: 39
İskender-i Kübrâ: 47, 53, 154
İskender-i Makedonya: 39
İskender-i Yunan: 39, 82, 89
İskender-i Zülkarneyn: 62, 154, 155, 173
İskenderî: 39
İskete fethi: 26
İslâm Ağa, Defterdâr: 70
İslâm Girây Hân: 2
İslâmbol: 1, 2, 5, 7, 8, 11, 18, 22, 27, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 57, 58, 59, 60, 70, 74, 75, 76, 78, 83, 84, 88, 90, 101, 103, 105, 107, 108, 117, 118, 119, 128, 134, 149, 154, 187, 188, 189, 191, 194, 201, 204, 206, 212, 214, 233, 237, 241, 243, 244, 246, 248, 249, 251, 254, 255
islimî (nakış): 12, 44, 217
İsmâ'îl , Hazret-i: 57
İsmâ'îl Efendi, Mevlevî (Şârih-i Mesnevî): 84
İsmâ'îl Nebî: 57
İsmâ'îl Şâh: 141
İsmihân: 49
İspanya: 58
İspir: 4, 104, 109, 163, 172, 176, 178, 184, 188, 207
İspirî doğanlar: 162
İsrâ'ilî: 57, 117
İstanköy: 84, 153
İstefan karyesi: 43
İstefani Burnu: 46
İstendil: 78, 83, 153
istimâletnâme: 82
İstolni kal'ası: 188
İsvet-i Nikola (Sarı Saltık Sultan): 72, 74
iş erleri: 169
İşfet kralı: 74

işkembe çorbası: 185
İşpaniye: 30, 41, 58
İt-til kabilesi: 146
İyd karyesi: 166
İzbariçe: 121
İzek karyesi: 99
İzmir: 108, 206, 226, 252
İzmir kal'ası: 29, 206
İzmit: 1, 2, 5, 23, 24, 38, 39, 40, 41, 42, 77, 89, 90, 245, 246
İznik: 10, 23, 24, 28, 89, 251
İzolı Ekrâdı: 105, 196

- J -

Jan nehri: 122
Jana Çerkesi: 61
Jana kabîlesi: 64
Jani: 61
Jidvar: 121

- K -

Kababta: 9, 57
Kabaca burnu: 79
kabak köyü: 63
Kabartay: 64
Kabartay Çerkezistânı: 57
Kabartay kabilesi: 148
Kabur nehri: 145, 146
Kaçı deresi: 70
Kadağa-i Şâhî: 124
Kaderî: 118
Kaderî mezhebi: 159, 167
Kadı Beğ Sultân: 45
Kadı hammâmı: 97
Kadı Köprüsü mahallesi: 97
Kadı Köprüsü Mescidi: 96
Kadı Medresesi: 97
Kadı mescidi: 44
Kadı yaylası: 14
Kadıköy: 38, 246, 251
Kadıoğlu Köyü: 102
kadırga: 63, 76, 77, 79, 251
kadırga bodostaması: 77
Kadıyaylası menzili: 22
Kadızâde Mehemmed Çelebi Câmi'i (kal'a-i Bâyburd): 174
Kâdirî: 228
Kâdirî Tekyesi: 14, 97, 209
Kâdirli (bölükbaşı): 180
Kadrî Efendi Medresesi: 14
Kâf kûhı: 20

Kâfir hammâmı (Tarab-efzûn): 52
Kâfiristân: 26, 187
Kâfiye (Kitap): 247
kâfûrîler: 48
Kağaç kendi: 140
Kağala nâhiyesi: 95, 98
Kâğız emâneti: 190
Kağızmân: 4, 142, 168, 169, 170, 171, 173
kahâvîler: 40
Kahkaha: 98, 108, 111, 115, 134, 147, 154
Kâht kal'ası: 4, 158, 159, 161
kahvehâne: 18, 91, 93, 149, 174, 225
Kâkunc: 124
Kal'a câmi'i: 100
Kal'a hammâmı: 16, 164
kal'a ağaları: 163, 171
kal'a dizdârı: 43, 45, 46, 165, 167, 168, 170, 174, 176, 194, 197, 200, 213
kal'a kapudanı: 187
kal'a neferâtları: 242
kal'a-i üstüvâr: 155
kal'a-kûp toplar: 81
Kal'acık kal'ası: 5, 216, 217, 218, 233, 241
Kal'atü'r-Rûm: 105
Kalafat oğlu: 49
Kalamış burnu: 38
Kalatimana deresi: 47
kalay: 67, 123, 132
kaldırım: 19
kalemkârî: 116, 119, 137
Kalender Paşa: 84
Kalenderhâne Tekyesi: 15
Kalenderoğlu: 10, 11, 84, 209, 243, 253
Kalgay Mehemmed Girây: 69, 70
Kâlîn: 133
Kaliboz: 42
Kalipo vilâyeti: 39
Kaliprahavoli kasabası: 2, 55, 177
kalita: 63, 78
kalkan: 60
kalkan balığı: 53
Kalmah: 152, 153, 156, 157
Kalmuklar: 20
Kaloz balığı: 53
kalpak: 201
Kaltakcızâde Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
kalyon: 76, 78
Kamaniçe: 121
Kamış aşîreti: 48, 59
Kâmûs-ı Ahterî: 49, 231
Kân karyesi: 105, 193
kanâdiller: 12
Kanâk nehri: 146
Kanav kâriz: 45
kanavât: 12, 126, 127
kanavât-ı âb: 128

Kanderût kurâsı: 130
Kandırı: 2, 42
Kandiye: 81
Kâne köyü (Erzurûm): 109
Kanenin: 49
Kanije: 188
Kankırı: 91, 92, 93, 210, 216, 217, 218, 233, 234, 235, 236, 237, 241
Kankırı Koçhisârı: 93
Kânköy: 34
Kanlıbâzâr mahallesi: 97
Kanlıbınar mesîregâhı: 98, 99
Kanlıca Özeği: 64
kantara: 50
kantûre: 103
kânûn-ı Safî: 132
Kanut nehri: 145
Kapan hânı: 97, 203
Kapan mescidi: 44
kapan emîni: 200, 203, 213
kaplan: 200
kaplıbağa: 234
kaplıca: 1, 10, 16, 17, 18
Kaplıkaya: 19
kappan-ı dakîk : 174
kapu ağası: 249
kapucıbaşı: 63, 69, 77, 135, 177, 180, 184, 190, 193, 198, 213, 214, 234
kapucular: 86, 191, 208, 213, 237, 238
Kapudağı: 77
Kapudan Paşa: 41, 77, 78, 79, 205, 208
kapudan: 78, 187, 188, 190, 205, 208
kapukulu: 68, 180, 213
kapulu liman: 45
Kapusapta burnu: 82
Kar gölü: 96
Kara Çubuk nehri: 28
Kara Foça cengi: 189
Kara Haydaroğlu: 5, 219, 221, 222, 252, 253, 254, 255
Kara Hırmeni: 74
Kara Künek karyesi: 166
Kara Pîrî (bölükbaşı): 180
Kara Sinân Paşa Câmi‘i (Aras'ta): 145
Kara Ya‘kûb karyesi: 102
Kara Ya‘kûboğlu: 195
Kara Yalova bâğları: 1
Kara Yalova kal‘ası: 41
Kara Yalvac oğlu: 41
Kara Yazıcı: 243, 253
Kara Yûsuf evlâdı Ekrâdları: 112
kara kurdu: 200
Karabâğ: 3, 118, 122, 125, 143, 146
Karabâlî top: 142
Karabatak: 78, 79
Karaca Ahmed Sultân: 26, 255
Karaca Mecîdeddîn: 34
karaca: 183, 234

Karacalar: 92, 93, 102
Karaçubuğ nehri: 140
Karadeniz (=Bahr-i siyah): 1, 2, 12, 39, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 90, 93, 94, 96, 100, 101, 148, 153, 154, 155, 175, 176, 177, 178, 186, 200, 201, 202, 205, 210, 245
karadüzen: 209
Karagöl: 92
Karaharman Boğazı: 75
Karahisâr: 23, 33, 199, 201, 202, 253
Karahisâr dağları: 200
Karahisâr deresi: 199
Karahisâr kal'ası: 199
Karahisâr-ı Sahib: 199
Karahisâr-ı Şabin: 202
Karahisâr-ı Şarkî: 104, 199, 200, 201, 208
karaka keştî: 153
Karakeçili karyesi: 214, 233
karakollukçular: 190, 212, 214, 215, 216
karakuşlar: 234
Karaman: 64, 77, 79, 80, 121, 204, 231, 236, 237, 241
Karaman Ereğlisi: 31
Karamânî, eş-Şeyh: 35, 93, 187
karamavna: 77
karamürsel: 63, 78, 79, 81
karanfil: 53, 217
Karanfilli Dede ziyâreti: 34
Karanfilli teferrücgâhı: 19
Karanfilli tekyesi: 34
Karanlık kapu: 96
Karataşlar: 75
Karataşlık Karsı (Silifke): 167
Karatay kendi: 170
Karatayak varoşu: 64
karavana: 78
karavana kalyon: 76, 153
karavul: 64, 78, 80, 234
karavulhâneler: 168
karavullar firkateleri: 80
Karayazıcı (Celâlî): 10, 11, 84, 95, 208, 209, 229
Karâyî: 58
kârbân: 109, 172
kârbânsarây: 15, 89, 97, 127, 149, 150, 158, 203
karcıbaşı: 21
Karçığa Hân: 156
karçığa: 130
Kârdûl nâhiyesi: 135
Karesi kal'ası: 24
Kargabâzârı: 165, 169
Kargu kasabası: 5, 210
Karı hammâmı (kal'a-i Bâyburd): 174
Karınca köyü: 207
Karış şehri: 116
kârîz: 126, 127, 128
karka: 78
Karkisa: 105
karpuz: 89, 109, 119

Kars: 4, 112, 116, 141, 142, 143, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 186, 193, 230, 232, 251
Kartal karyesi: 246
karûke zırh: 184
kâse-i fağfûrî: 222
Kâsım Ağa karyesi: 205
Kâsım b. Sultân Mahmûd Gaznevî: 111
Kâsım Hân (Revân hânı elçisi): 115, 116
Kâsım Hân, Şehzâde: 31
Kâsım Hatîb b. Ya'kûb, el-Mevlânâ: 99
Kâsım Paşa Medresesi: 14
Kâsımpaşa: 251
Kasîre kal'ası: 187
Kassâb Kurd (Meddah): 109
kassab-ı Cömerd köçekleri: 66
kassam: 243
Kastamonu: 27, 28, 42, 43, 218
Kaşa şehri: 159
kâşî çîn: 119, 124, 125, 126, 154
kâşî mînâ: 125
Kaşidiyarı: 49
Kateğaç Paşa: 179
katık peyniri: 195
katır: 103, 114, 116, 146, 200, 243
Katırcıoğlu Mehemmed (Celâlî): 191, 192, 219, 220, 221, 252, 253, 254, 255
Katırlı: 36
katırnebât hamuru: 117
katırnebât-ı hamevî: 206
katîfe: 23, 108, 128, 203, 243
katîfesi: 139, 222
kâtib: 87
katmer güller: 12
katmer kâhî: 128
katmer peyniri: 195
katmer yezd çöreği: 128
katran: 46, 110
Katûr kal'ası: 115
Kavak kal'ası: 42, 75
Kavak kasabası: 42
Kavak mahallesi (Ladik): 203
Kavak meydânı: 51, 54, 186
kavak ağacı: 56
Kavakili kazası: 205
Kavala: 39
Kavarna kasabası: 75
kavm-i Kaytak kabilesi: 3
Kavukçular: 15, 18
kavun: 89, 109, 119, 242, 243, 245
Kavvâfhâne: 100
Kavza kadılığı: 207
Kavza kazâsı: 204, 205
kavza (=ılıca): 204
Kavzak: 57
Kavze: 96
Kaya Beğ (Kabîle-i Mansûrlı beğlerinden): 68
Kaya Paşa hânedânı: 165

Kaya Sultân: 117, 158, 220, 222, 254
Kayağan bâzârı: 18
Kayağan Çârsûsu hammâmı: 16
kayağan taşı: 43, 169
Kaydefâ: 10, 19, 154
Kayık kapusu: 156
kayık: 8, 56, 89
Kayışbınarı: 192
kaymak: 205
Kaynarca kaplıcası: 18
kaynarca (=ılıca): 16, 204
Kayser Şâh: 157
Kayser-i Rûm: 42, 99, 117, 170, 223
Kayser-zemîn şâhı: 123, 130
Kayseriyye: 10, 23, 24, 26, 27, 223, 231
Kayseriyye şehri: 142
kaysı: 109, 122
Kaysû: 58
Kaytak: 3, 146, 147, 151, 155, 157
Kaytas Beğ: 145
kaz: 234
Kazak: 52, 63, 69, 75, 82, 146, 149, 151, 153, 184, 200
Kazak-ı Ak: 42, 44, 45, 46, 56, 63, 64, 65, 69, 75, 152, 176, 177, 178, 180, 184, 200, 201
Kazan: 60, 62, 73, 80, 156, 157, 165
Kazancı Baba Sultân: 218
Kazankaya karyesi: 202
Kazbikî (=Mangır): 132
Kâzım, imâm-ı hümâm: 25
Kazova: 214
Kâzvin: 110
kebâbcıbaşı: 190
Kebâbcılar çârsûsu: 18
Keban: 195
kebere (Meyve): 94

Kebirbeli: 222
Kebirvâle kal‘ası: 4, 164
kebûtî: 119, 127, 139, 140
Kecâbâd kendi: 135
keçe: 206
keçe torbalar: 21
keçeciler: 206
Keçîlâb: 133
keçi: 41, 183, 200
Keçivân: 4, 167, 168
Keçler aşîreti: 48, 59
Kederzâde: 223, 224, 228, 242
Kederzâde sarâyı (Ankara): 225
kedi: 3, 138
kefâl balığı: 53
Kefalonya: 153
Kefe: 54, 57, 60, 63, 64, 69, 76, 148, 149, 194
Kefeli Câmi‘i: 44
Kefelonyoz: 79
Kefeniğnesioğlu güllüğü: 109
Kefeniğnesioğlu sarâyı (Erzurûm): 106
Kefere hammâmı: 100
Kefken: 1, 42
kehhâl: 109
Kehrân kal‘ası: 143
Kehrân nehri: 137
Kehrevân kal‘ası: 136
Kehrîz kendi: 123
kehrîz: 12
keklik: 21, 128, 190
Kelâpişî: 58
kelb cengi: 129
kelb-i mu‘allem tıraş: 130
kelek: 169
kelenter: 116, 118, 122, 124, 125, 130, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 144, 147, 148, 155, 158, 160
Keliğra Sultân (=Sarı Saltık Sultân): 2, 43, 45, 72, 74, 75, 76
Kelkik: 178
Kelli kal‘ası: 82
Kemâh : 4, 105, 178, 194, 195, 196, 198
Kemâl Paşazâde: 23
Kemâleddîn eş-Şehîr Bakara Dede, el-Mevlâ: 35
kemânçeci: 8
kemândârân: 181
Kemerler: 56, 77
kemîngâhlar: 114
Kemînvar kal‘ası: 187
Kemikli Baba: 232
Ken‘an Paşa, Koca Gürcî (Silistre Paşası): 63, 64, 65, 66, 142, 164, 232, 249
kend kelenteri: 134
Kendere: 144
Kendillioğlu (Şebbâz ve hayyâlbâz): 109
kendir ipleri: 46
kendirciyân: 45
kenîse: 36, 41, 51, 60, 133
Kenzedumâl kal‘ası: 4

Kepizbaşı: 15
Kerbelâ: 37, 129, 213
Kercânis kazâsı: 194
kerefis: 54, 117
Keremiş kendi: 139
kerende (=ılıca): 204
Kerenhebe limanı: 43
kerense: 16
kereste: 39, 42, 43, 77, 89
Kerîm kal'ası: 159
Kerîmeddîn Hâtûn binti Akkoyunlı el-Melik İzzeddîn: 167
kerîşe peyniri: 195
Kerikra kasabası: 96
Kerkene: 122
Kerkid nâhiyesi: 55
Kerkiraz karyesi: 95
Kerkük nâhiyesi: 102
Kerkük nehri: 4, 96, 101, 102, 202
Kermebe burnu: 43
Kermili karyesi: 102
kerrenây: 127, 139, 151
kerrenây-ı Efrâsiyâb: 123
Kerş: 60
Kerş kirmân: 121
keruke zırh: 115
Kesik Künbet menzili: 121
Kesikkulle (Erzurûm): 104, 106
Keskin: 217, 241
Keskin subaşılığı: 234
Keskiniçi: 5, 217
kestâne: 20
Kestel: 9, 11, 23
keşân katîfesi: 139, 222
Keşânili fethi: 26
Keşiş Dağı: 1, 10, 11, 12, 15, 20, 21, 22
keşkeğ: 117, 196
Keştantış (İslâmbol tekûrı): 39
keştî: 8, 36, 38, 63, 64, 77, 78, 79, 88, 156, 246
keştîbânlar: 36, 38, 40, 43, 45, 52
Ketağaç Paşa: 4, 111, 114, 178, 179, 181, 182, 184, 185, 188, 191, 192, 232, 236, 237
Ketağaç Paşa Depesi: 188
kete: 108, 174, 196
Keteli dağları: 9
Ketenci Ömer Paşazâde: 185
kethüdâ: 233, 236, 238, 243
Kethüdâyeri hammâmı: 195
kethüdâyeri: 45, 90, 93, 205, 209, 218, 224, 242, 243
kettân: 152
Kevâsaht kal'ası: 4
Keyfiyyet-i mevvâc-ı suf: 226
Keygubâd fethi: 46
Keykâvûs: 129, 162
Keykâvûs imâreti: 129
Keys, Keysû oğlu: 58
Keyûmers b. Kûderiz: 136, 189

Keyümers Şâh: 145
Kıble kapusu: 12
Kıbleli sarâyı (Köprü): 209
Kıbrıs: 80, 117, 153
Kıbrıs taşı: 117
Kılcı Mescidi: 96
Kılıç Arslan: 99, 212
Kıllıca mahallesi: 97
Kılmah Tatarları: 157
Kılmak tâ'ifesi: 151
Kımık tâ'ifesi: 151
Kınalı: 1, 41
Kıncı Hocalar: 247
Kıpçak: 66, 67, 68, 109, 154, 155, 156
Kıptî: 11, 106, 226
Kırako: 58
Kırakoviçe: 121
Kıratova: 27, 174
Kıreş kal'ası: 3
Kırım: 2, 48, 52, 54, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 82, 146, 154, 155, 156, 157, 194, 207
Kırkdilim karyesi: 212
Kırmankî: 58
kırmızı kuşak: 92
Kırşehri: 26, 73, 253
kıssîs: 72, 76, 82, 170
Kıyâfetnâme (Kitap): 245
Kız Gözü (mermerden bir âb-ı hayât): 204
Kızan kal'ası: 4
Kızıl deryâ: 214
Kızıl elma: 40, 82
Kızıl hammâm (kal'a-i Bâyburd): 174
Kızıl Kilise: 168
Kızılada: 1, 41, 83
Kızılbaş: 34, 87, 111, 115, 116, 119, 122, 123, 125, 127, 129, 132, 138, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 153, 155, 157, 159, 160, 163, 167, 168, 170, 171, 172, 188, 193, 230, 232
Kızıldağ: 124
Kızılevrân nâhiyesi: 135
Kızılırmak: 5, 45, 75, 93, 204, 210, 214, 215, 216, 217, 220, 222, 230, 233, 234, 235
Kızılöz nâhiyesi: 91
Kızlar Ağası: 76, 82, 85, 205
Kızlar kal'ası: 4, 165
Kızlar Manastırı: 88
Kiçi Nogay: 64, 67
Kiğı: 104, 173, 181
Kilârcı Velî Ağa karyesi: 202
Kili: 74, 75
Kilis: 2, 84, 208
Kilisecik Burnu: 64
Kiliye kal'ası: 47
Kilk-i Hezâr Ahmedî: 144
Kilye kal'ası: 2
Kine nâhiyesi: 11
Kinnâv kal'ası: 4, 165
Kinze kal'ası: 165
kiraz: 38, 90, 98, 204

kirde kebâb: 23
Kireççibaşı: 38, 88
Kirman-ı Angar (=kal'a-i Ankara): 223
Kirpe kasabası: 42
Kitâb-ı Cezerî: 51
Kitâb-ı Izzî: 247
Kitâb-ı İbn Hâcib: 247
Kitâb-ı Kâfiye: 38
Kitâb-ı Kudûrî: 33
Kitâb-ı Kuhistânî: 38
Kitâb-ı Miftâh: 242
Kitâb-ı Muhammediyye: 242
Kitâb-ı Şâfiye: 38
Kitâb-ı Şâtıbiyye: 51
Kitâb-ı Vikâye: 24
Kite kal'ası: 23
Koca Bay: 39
Koca Eskici: 32
Koca kal'ası: 5, 207, 208, 209, 210
Koca Lala: 146
Koca Murâd Hân imâreti: 15
Koca Mustafâ Paşa Cami'i: 88
Kocaili: 10, 24, 39, 42, 77, 88, 89, 90, 245, 246
Kocakaya: 208
Koçhisâr karyesi: 93
Koçu Baba: 217
Koçu Baba karyesi: 217
Kolçıvar: 121
kolomborna: 64, 69, 113, 224
Komanova karyesi: 202
Komran kal'ası: 121, 187
Konis (Filibe kurbunda): 28
Konrapa kal'ası: 24
kontuş: 52, 203, 226
Konya: 10, 23, 27, 33, 38, 58, 142, 244
Kopan sancağı: 187
Korkud b. Bâyezîd-i Velî: 30
Korkun Kayası: 102
Korol: 58
Koron kal'ası: 2, 79
Korsika: 153
Kosdıç oğlu: 49
Kosova: 26, 47, 66
Kostanta (Zimmî): 53
Kostantıniyye: 7, 8, 23, 29, 83, 98, 149, 173, 246, 251
Kostantin: 38, 47, 58, 88
Kostantinopol (=kal'a-i Ankara): 223
Kotaraz oğlu: 49
Kotası aşîreti: 60, 61
Kotoz Muslî: 49
Kova mahallesi (Ladik): 204, 205
Kovin: 151
Koylıhisâr: 56, 101, 178, 202
Koyun Baba: 3, 94, 207
Koyun Geçidi: 145, 146

koyun: 21, 59, 102, 109, 114, 116, 183
koz tavuğu: 60
Kozlu Baba Sultân karyesi: 113
Kozlu bâğları (Ladik): 204
kozlu helva: 93
köfte kebâbcıları: 190
Kömür Hânı geçidi: 196
Kömür karyesi: 194, 195
Kömür nehri: 195
Köprü: 26, 207, 209, 210
Köprü hammâmı (kal'a-i Bâyburd): 174
Köprü kal'ası: 209
Köprü Kapusu: 143
Köprü kazâsı: 95, 209
Köprü mahallesi: 127
Köprü sahrâsı: 209
Köprü şehri: 205, 207, 208, 209, 210
Köprübeli: 252
Köprühisâr: 23
Köprülü: 28, 235, 236, 239, 240
Köprülü çarhası: 235
Köprülü kazâsı: 210
Köprülü Mehemmed Paşa sarâyı: 209
Köprülü şehri: 5
Kör Hazînedâr: 172
Kör Hudâbende: 127, 136, 148
Kör Ladik sancağı: 203
Körköy: 205, 208
Köse Şa'bân Paşa Çiftliği: 212, 215
Köstebek Hânı karyesi: 243
Köstence: 74
köşkerlik: 195
Kral Kaynağı: 15
Kubâd Efendi mescidi: 44
Kubâd Paşa: 151
Kuban: 64, 67, 75, 148
Kûderiz: 136, 189
Kuds-i Şerîf: 53, 85, 121
kudûm: 72, 73, 74, 102
Kudûrî: 38, 191
Kûfe: 105
kul kethüdâsı: 77, 169
kulağızlar: 78, 79
Kulak Hacı köyü: 211
Kulı Aka: 150
Kulle Hisâr: 49
kulle hammâmı (Orta Hisâr): 52
Kulu bölükbaşı: 180
Kulu Hân, İmâm: 160
Kum Baba Sultân: 235
Kum Baba Sultân tekyesi: 234
Kum kapusu: 44
Kumacak hammâmı: 97
Kumadamı kendi: 172
Kumar: 20

kumaş: 79
kumbara: 11, 80, 81
Kumkapu (Sinop): 45
Kumkapu meyhâneci kefereleri: 251
Kumla: 134, 143
Kumuk: 57, 146, 147, 151, 153, 154, 156, 157
Kuncî: 58
Kuncistân: 57
Kunduz yaylası: 210
Kur deresi: 199
kur tavuğu: 183
Kurây: 118
Kurbağılı karyesi: 218
Kurbân Bây: 124
Kurbân Kulu: 127
Kurbânî Alîsi Hamza, Serçeşme-i meddâhân: 18
Kurd Çavuş: 84
Kurd dereleri: 202
Kurd Mehemmed Paşa: 218
Kurd Sarâyı: 214
Kurd Sarâyı kasabası: 5, 214
Kurdderesi köyü: 215
Kurdlar kasabası: 233
Kurdlar sarâyı: 216
Kureyş kabilesi: 58, 59, 61
Kuril kavmi: 148, 162
Kurna arslanları: 200
Kurna kal'ası: 105
Kurrâ kubbeleri: 250
kurrâ: 40, 43
Kurşumlu: 235, 239
Kurşumlu Hân: 15
Kurşumlu Mahzen: 8, 38
Kurucan: 104
Kuruçay kazâsı: 194, 196, 198
Kurukavak mesîregâhı: 98
Kuryeleş dağı: 58
Kusaht kal'ası: 161, 164
kûsefend cengi: 129
kuşka: 68
Kuşlunca beli: 144
Kuşumbar oğlu: 49
Kutası aşîreti: 48, 60
Kutası limanı: 62
Kutbeddîn Muhammed Yezdî: 130
Kutbeddîn-i İznikî, Mevlânâ: 28
kutnî-i Gücürât: 157
Kuyu nehri: 43
kuyumcu: 12, 18, 53, 108, 169, 201, 211
Kuyvar: 121
Kuzucân: 178
kübe kerevge zırh: 156
Kücâbâd kurâsı: 130
Küçük Acem (Başbölükbaşı): 180
Küçük Ağa Câmi'i: 96

Küçük Ağa Medresesi: 97
Küçük Akçakal'a: 176, 182
Küçük Çavuş (Kütahiyye Paşası): 198
Küçük Çavuş Paşa: 232, 236, 252, 253, 255
Küçük Mehemmed Ağa sarâyı (Köprü): 209
küçük Anadolu: 75
Küçükoda: 249
küfegi taş: 106
küfter: 100
küheylân at: 60, 76, 82, 188, 234, 236, 237, 243, 247, 252
Kükürdlü kaplıca: 17
külâhlı bostancı: 37
Kümeylî Tekyesi: 14
Kümle nâhiyesi: 182
Künânâbâd nâhiyesi: 45
Künbet-i Tahmûres: 114
Künbetoğlu Câmi'i (kal'a-i Ahıska): 164
küpeli asker: 64
Kür nehri: 113, 118, 122, 144, 145, 146, 148, 149, 152, 158, 159, 160, 161
Kürd: 108, 113, 114, 192, 201, 214
Küre kasabası: 157
Kürün çayı: 144
Küşte-gîrân Tekyesi: 15
Kütâhiyye: 15, 22, 26, 42, 221, 223, 226, 232
Kütâtîs kal'ası: 4, 162, 164
Kütür karyesi: 193, 194

- L -

La'lî Paşa: 111
Labka: 57
Labuşvar: 121
Laçığa iskelesi: 59
Lâdik: 4, 5, 26, 96, 202, 203, 204, 205, 207
lağım: 65, 69, 78, 80, 81, 224
Lağoşoğlu Ahmed Beğ Cami'i (kal'a-i Şekî): 145
Lahicân: 15, 23, 53, 127, 152
Lahsa: 121
Lakba: 59
Lâkdirih kurâsı: 130
Lâkdurh kendi: 135
Lala Mustafâ Câmi'i (Erzurûm): 107
Lala Paşa: 145, 149, 164, 165, 167, 168
Lala Paşa mektebi (Erzurûm): 107
lâle: 21, 109
Lanka bostânı: 21
Lârende: 10
Latîn: 22, 58, 74, 85
lavaşe yufka ekmeği: 202
Laz: 47, 49, 50, 58, 59, 177, 179
Laz meneksile kayıkları: 55, 56, 175, 177, 178
Lazkiye: 58
Lazudi: 183
lazut darısı: 177
leblebili helva: 93

Leh: 2, 26, 58, 72, 74, 82, 121
Lekfûrî: 204
lekfûrî bogasi: 135
Lenduhâ: 21, 22
Levend Hân: 145, 165, 179
levendât sipâhî: 113
levrek balığı: 53
Leylâ ve Mecnûn (Kitap): 245
Lezgi: 47, 49, 54, 56, 57
Lîcân: 13
libas-i fâhire: 185
Libka tâ'ifesi: 72
Liman: 43
Liman kapusu: 151
lipâçe: 140, 145, 235
Livâne livâsı: 163
livne balığı: 89
Liyân kûhı: 124
Liyoş iskelesi: 59
lokmacılık: 222
Lokmân, Şeyh: 25
Lokmân-ı Sânî: 244
Lonca kapusu: 44
Loncat: 30
londura mâvî çuka: 108
lor peyniri: 195
Lotozyan: 58
Lubiniçe: 121
Lûr hâkimi: 146
Lûr hânı: 151
Lûr kal'ası: 143
Lûri: 4, 161, 163
Lûristan: 17, 57, 144
Lusar hammâmı: 128
lüffân narı: 100

- M -

Ma'ânoğlu dağı: 173
Ma'arra suyu: 204
Ma'denüs kapusu: 96
ma'denüs: 54
Macar: 58, 121, 187
Maça aşîreti: 61
Mâçîn: 126, 157
Mâğân: 146, 147
Mağnîsa: 29
Mağrib-zemîn vilâyeti: 121
Mağribî: 58
Mâhân: 23, 31, 101, 174, 202, 207
Mahçıl (=kal'a-i Ohçatı): 163, 165
Mahkeme Câmi'i: 40, 96, 209
Mahmet Peşe: 49
Mahmûd Ağa, Bıyıklı: 249, 250
Mahmûd Ağa, Kara: 84

Mahmûd Ağa, Kuşcu: 192
Mahmûd b. Bâyezîd-i Velî, Şehzâde: 29
Mahmûd Çelebi: 84
Mahmûd Efendi (Üsküdarî eş-Şeyh): 35, 84, 85, 87, 255
Mahmûd Paşa: 174
Mahmûd Paşa (Musahib): 46
Mahmûd Paşa, Koca (Ebü'l-feth vezîri): 202
Mahmûd Paşa, Rûmeli Paşası: 167
Mahmûd, Şehzâde: 29
Mahmûd-âbâd: 3, 146, 147, 149
Mahmûd-ı Gaznevî: 111
Mahmûdî: 113, 115, 116
Mâhnoz nâhiyesi: 2
Makedon: 39
Makedonin kal'ası (=kal'a-i İznikmit): 39
Makedonya: 154
Makrîsi, Hatatt: 105
Maksûd Efendi Mescidi: 44
Maktelü'l-Hüseyn: 129, 139
mâl defterdârı: 48, 104, 163
Malatıyye: 23, 27, 87, 88, 105, 162, 196, 204, 251
Malâzgird: 104, 109, 110, 113, 115, 181, 182, 199
Mâldepe: 96
Mâlîn-i Tebrîzî, Şeyh: 133
Malta: 2, 23, 30, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 153
Malta kadırgası: 76
Malta küffârı: 63, 76, 77
Malta seferi: 2
Mama Hâtûn: 103, 193
Mamalı (Bölükbaşı): 180
Mâmrevân: 4, 104, 165, 166, 178, 181
Mamrol Melîk (Gürcîstân meliklerinden): 175
Mamuşuh kabilesi: 148
Mâmuşuh Çerkesi vilâyeti: 59, 64, 148
Manastır: 26
Manastır teferrücgâhı (Ladik): 204
Mandoval dereleri: 199, 202
Mânî kalemi: 226
Mankıt: 64, 67, 68
Mânmâh menzili: 136
Mansûrlu: 64, 67, 68, 70
Manya burnu: 82
Mar'aş: 10, 77, 80, 121, 146, 162, 163, 167, 172
Marava kal'ası: 181
Mardin: 115, 146, 194, 210, 229
Marik karyesi: 195
Marliye fethi: 26
Mârûla: 162
Marzivân sahrâsı: 95
Masîr karyesi: 116
mastaba çobrası: 116, 128
mataracıbaşı: 104
matbah emîni: 88, 190, 198
matbah-ı Keykâvûs: 74, 155, 156, 191, 243
matbâh-ı âmire: 48

Mâveraü'n-nehir: 23, 47
mâvi bez: 210
Mavrol Hân (Gürcîstân Hâkimi): 252
Mayburno: 58
Mâzenderânî: 115, 116, 121, 143
mazı değirmanları: 100
me'âdin-i hadîd: 173
Me'mûn Halîfe: 124
Mecdeddîn: 128
Mecingird: 104, 178
meclis-i Hüseyin Baykara: 1, 38, 119
meddâh: 18, 109, 207
Medîne: 7, 28, 30, 32, 48, 58, 85, 86, 121
Medrese: 2, 3, 29, 33, 40, 43, 45, 90, 126, 242, 244, 247
Medrese Câmi'i (Çorum): 213
Mefârikîn: 105
Mehemmed: 98
Mehemmed Ağa Câmi'i: 44
Mehemmed Ağa, Helvacı: 97
Mehemmed Ağa, Kadızâde: 97
Mehemmed Ağa, Kamış: 59
Mehemmed Ağa, Kuloğlu: 97
Mehemmed Ağa, Silâhdâr Filibeli: 186
Mehemmed Beğ (Malazgird Beği): 114, 115, 178
Mehemmed Beğ, Meyyitoğlu: 28
Mehemmed Bey Câmi'i: 40
Mehemmed Çelebî, Kuloğlu: 40
Mehemmed Çelebi (Üsküdârlı Cânbaz Sipâh): 229
Mehemmed Çelebi b. Hamdullah b. Akşemseddîn: 245
Mehemmed Çelebi hânı (Köprü): 209
Mehemmed Çelebi, Kadızâde: 174
Mehemmed Çelebi, Koca: 229
Mehemmed Dede: 234
Mehemmed Efendi (İmâm): 184
Mehemmed Efendi, Esîrî: 76
Mehemmed Efendi, Rodosî: 192
Mehemmed Efendi, Yazıcızâde: 225
Mehemmed Gâzî, Sultân: 88, 248
Mehemmed Hân: 47, 98, 197, 248, 252, 253, 255
Mehemmed Hân akçesi: 248
Mehemmed Hân b. Şehzâde Şehinşâh, Şehzâde: 29
Mehemmed Hân, Çelebi: 28, 208
Mehemmed Hân-ı Râbî': 83, 191, 248
Mehemmed Hân-ı Sâlis: 118, 229
Mehemmed Nûru'l-hüdâ b. Akşemseddîn: 244
Mehemmed Paşa (Sarı Ahmed Paşa kethüdâsı): 144
Mehemmed Paşa: 49, 69, 70, 87, 97, 114, 115, 172, 179, 180, 184, 189, 190, 192, 193, 205, 216, 230, 232, 237, 239, 240
Mehemmed Paşa Câmi'i: 96, 97
Mehemmed Paşa Hânı: 97
Mehemmed Paşa imâreti: 97
Mehemmed Paşa mahallesi: 97
Mehemmed Paşa Medresesi: 97
Mehemmed Paşa, Bıyıklı: 194
Mehemmed Paşa, Çavuşzâde: 198, 223, 231
Mehemmed Paşa, Çerkes: 104

Mehemmed Paşa, Defterdâroğlu: 4, 5, 87, 88, 114, 123, 151, 166, 169, 178, 180, 184, 185, 188, 189, 191, 198, 200, 210, 220, 231, 233, 240, 246, 247, 251
Mehemmed Paşa, Gürcî: 142, 192
Mehemmed Paşa, Haleb Valîsi: 146
Mehemmed Paşa, Ketenci Ömer Paşa oğlu: 111, 178
Mehemmed Paşa, Köprülü: 4, 5, 208, 209, 210, 233, 235, 237, 239, 240
Mehemmed Paşa, Mevlevî Koca Dervîş: 84, 191, 248, 255
Mehemmed Paşa, Solak Ferhâd Paşazâde: 160
Mehemmed Paşa, Tabanıyassı: 111, 118, 142, 143, 178, 190, 205, 252
Mehemmed Paşa, Tayyâr: 49
Mehemmed Re'îs, Kuloğlu: 38
Mehemmed Şâh b. Molla Yegân, Mevlânâ: 29
Mehemmed Şâh Dede: 234
Mehemmed Üftâde Efendi, eş-Şeyh: 35
Mehemmed, Dervîş (Evliya'nın babası): 87
Mehemmed, II (Ebü'l-feth, Fatih Sultan): 10, 11, 13, 23, 29, 30, 31, 34, 39, 40, 41, 46, 47, 49, 51, 52, 55, 88, 90, 93, 95, 96, 101, 103, 111, 126, 173, 174, 175, 194, 196, 197, 199, 202, 206, 207, 244, 246, 248, 252, 253
Mehemmed, III: 11, 45, 122, 144
Mehemmed, Sultân: 245, 248
Mehemmed, Şehzâde: 29, 85, 86, 87, 98, 157, 231
Mehnuz nâhiyesi: 55
Mehter Ahmed Ağa: 210
mehter : 78, 191, 212
Mejingird kal'ası: 4
Mekeşvar: 121
Mekke-i Mükerreme: 7, 28, 30, 32, 48, 57, 58, 77, 85, 86, 121, 137
Mekteb-i sıbyân: 3, 9, 44, 45, 51, 90, 97, 112, 166, 169, 175, 176, 200, 203, 206, 210, 212, 218, 225, 242, 244, 245
Mekteb-i tıflân: 97, 126, 197, 213
Mekü kal'ası: 3, 114, 115, 160, 194
Meküçüvür kendi: 144
Melek Ahmed Paşa: 26, 49, 59, 112, 115, 117, 125, 142, 146, 186, 189, 219, 231, 240, 251, 252
Melekî Bola: 247, 248
Melik (Çoban-ı Kurdumân): 199
Melik Gâzî: 11, 23, 95, 99, 100, 196, 202, 209, 210, 211
memecik ekmeği: 204
Memekzâde: 243
Memi Cân Dede, Şeyh: 133, 208, 222
Memi Peşe: 49
Memi, Kara (Harâmî): 180, 220, 221, 252, 253
meneksile (Laz kayığı): 2, 47, 53, 56, 179
Menekşe: 79, 82, 194
Menend: 139
Menkli Girây Hân: 48, 60
Menküp kal'ası: 194
Menteşe: 27, 160
Menteşe Bây: 121
Menûçehr: 58, 118
Menvâl Deresi: 114
Merâğa: 3, 136
Merâm: 130
Merâm-Kumla kal'ası: 3
Merânkeşî: 58
Merdân Aka: 127
Merece karyesi: 241
Merend: 122, 125, 143, 145, 204

merhem-i Süleymânî: 169
Merhur kal'ası: 182
mermerbür: 154
Mervân b. Muhammedü'l-hımârı: 25, 121, 135
Merzâ Sultân: 150
Merzifon: 5, 28, 33, 96, 173, 205, 206, 207, 208, 210, 214
Merzifon sahrâsı: 207
Merzûk Kifâfî: 4
Mesîh: 186
Mesîh âsitânesi: 85
Mesîhiyye: 74, 117, 136, 162, 171, 183
Mesnevî: 84, 197
Mestân Beğ oğulları: 192
Mestî Beğ karyesi: 241
Meşhed: 150
Mevâl: 58
Mevlânâ: 32, 197
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: 14, 26, 197, 244
Mevlânâ Tekyesi: 197, 225
Mevlevî Vezîr: 248, 251
Mevlevîhâne: 34, 97, 99, 196, 225
Mevlevîhâne mesîregâhı: 19
Mevlevîler: 197
Mevlûd-i Şerîf (Kitap): 35, 245
Meydân hammâmı: 149
Meydân kapusu: 44, 96, 143
Meydân mahallesi: 149
Meydân-ı Çevgân: 129
Meydâncık: 167
Meyeser Peşe: 49
Meymendî Hân: 136, 171
mezheb-i Ca'feriyye: 119, 137
Mezîd Hân: 124, 139
Mısır: 7, 20, 30, 31, 33, 38, 39, 48, 57, 58, 59, 76, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 110, 124, 125, 126, 154, 173, 182, 186, 187, 189, 196, 226, 231, 236, 247, 248
Mısır fârûkları: 169
Mısır hazînesi: 18, 247
Mısr-ı nâdiretü'l-asr: 121
Mîr Fettâh: 143
Mîr Gûne Yûsuf Hân, Revân Hâkimi: 142, 143
Mîr Haydar Tekyesi: 126
mîr-i mîrân: 179
mîrâv ağası: 207
Mîrek (kılıccı): 108
Mîrmîr mahallesi: 127, 128
Mi'mâr Sinân: 15, 37, 40, 88, 89, 90, 107, 213, 225
Midilli: 83, 153, 195
Mihrânrûd nâhiyesi: 128, 130, 136
Mihrî (Mihrimâh Hâtûn'un mahlası): 99
Mihrimah: 49, 99
Mijingird kal'ası: 167
Mikril, Mikrilistân: 2, 4, 47, 48, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 70, 72, 148, 154, 155, 162, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189
Milan nehri: 90
Milâs: 27

Millilî nehri: 140
Miloş Koblaki: 26
Mirkâb kal‘ası: 194
Mirza Alî Beğ Câmi‘i (kal‘a-i Şekî): 145
Mirza Bây: 127
Mirza Hân: 119, 124, 151
Mirza İmâd kendi: 138
Mirza Şâh: 131
Mirzâ Rızâ b. Hüseyin Baykarâ ziyâreti: 121
Misis fethi: 26
Miskînler: 96
Miskinler Tekyesi: 97
Miyâh-ı Tebrîz: 127
Mizistre kal‘ası: 194
Moğan tâ’ifesi: 57, 151
Moğaz Hân: 170
Moğazbird kal‘ası: 4, 170
Moğol: 3, 57, 118, 121, 134, 135, 139, 146, 147, 151, 152, 153, 161
Moğolî lisanı: 16, 119, 124, 146, 147, 204, 223
Mohaç gazâsı: 66
Molla Arab Cebbârî Câmi‘i: 14
Molla Câmî: 38, 247
Molla Çelebi Efendi (Emîr Buhârî dâmâdı): 104
Molla Fenârî: 32, 34
Molla Fenârî Medresesi: 14
Molla Husrev: 14, 35
Molla Hünkâr: 26
Molla Kutbeddîn: 121
Molla Sarâyı: 11, 225
Molla Yegân Medresesi: 14
Moloz kapusu: 50, 53
Moltan seyyâhları: 17
Moltânî: 57
Mora: 77, 78, 79, 82, 153
Moskov: 20, 26, 57, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 82, 151, 152, 153, 156, 157, 162
Moton kal‘ası: 2, 79
Moyoncak Hân: 157
Mu‘aviye b. Ebî Süfyân: 58, 243
Mudanya: 1, 8, 21, 36
Mudine (Kostantin Tekur'un kızı): 8
Mudurnu kal‘ası: 24, 28
Muğni'l-Lebîb: 24
Muhammed: 131, 208
Muhammed b. Alî: 32
Muhammed b. eş-Şeyh Muslihidddîn-i Rûmî, Mu‘allimzâde: 35
Muhammed b. İshâk: 57, 154
Muhammed Bâkır, İmâm: 25
Muhammed Buhârî: 26, 73, 74
Muhammed Fenârî, el-Mevlâ: 32
Muhammed Gazan (Moğol pâdişâhlarından): 134
Muhammed Güçücânî, Hâce: 133
Muhammed Hudâbende b. Ergun Şâh: 124
Muhammed Şâh b. Molla Yegân, Mevlânâ: 33, 34
Muhammed Şâm-ı Gazan: 3, 117, 124, 125, 128, 134
Muhammed Şâm-ı Gazan Câmi‘i: 125

Muhammed, Hazret-i (=Resûl, Risâlet, Emîn): 7, 9, 20, 25, 32, 33, 38, 53, 57, 66, 73, 77, 81, 82, 110, 114, 137, 154, 157, 159, 162, 173, 194, 197, 206, 209, 255
Muhammed, Sultân: 124
Muhammediyye (Yazıcızâde kitabı): 90, 225
Mûhnâd depesi: 142
Muhyiddîn-i Arabî: 24, 26
Mumhâne kapusu (Tarab-efzûn): 52
Muncî: 58
Munzır nehri: 195
Murâd Ağa: 247, 248
Murâd Ağa, Kâfir: 97
Murâd Ağa, Kara: 237, 247, 248
Murâd Ağa, kethüdâ: 143
Murâd Beğ: 23
Murâd Câmi'i (Çorum), Murâd Hân: 38, 82, 88, 92, 105, 117, 143, 172, 233, 251
Murâd Dede Kaynağı: 15
Murâd Hân: 13, 26, 29, 30, 112, 122, 136, 141, 142, 143, 171, 189, 206, 248, 252
Murâd Hân Câmi'i (Çorum): 213
Murâd Hân Gâzî medresesi (Çorum): 213
Murâd Hân imareti: 15
Murâd Hân türbesi: 30, 31
Murâd Hân, Gâzî Hudâvendigâr: 7, 34
Murâd Hân, Hacı : 202
Murâd Haseki: 205, 208
Murâd nehri: 105, 168, 196
Murâd Paşa Türbesi (İslâmbol'da): 105
Murâd Paşa, Kara: 191, 248
Murâd Paşa, Kuyucu: 84
Murâd, I: 10, 26, 47
Murâd, II: 1, 13, 29, 30, 31, 33, 34, 98, 206, 228
Murâd, III: 125, 134, 136, 141, 145, 147, 149, 159, 160, 167
Murâd, IV: 18, 27, 29, 37, 39, 42, 44, 48, 63, 86, 88, 97, 105, 107, 112, 115, 116, 118, 119, 122, 125, 128, 129, 135, 137, 139, 140, 142, 144, 149, 153, 155, 164, 189, 231, 232, 245, 246, 252
Murâd, Sultân: 3, 119, 140, 206, 227, 231, 233
Murâd, Şehzâde: 86, 87
Murâd-ı Gâzî Hudâvendigâr: 27, 28
Murâd-ı Sânî Câmi'i (Merzifon): 206
Murâd-ı Sânî Medresesi (Merzifon): 206
Murâdiyye: 8, 11, 13
Murâdiyye hammâmı: 16
Murâdiyye Medresesi: 14, 35
Murtatova: 222, 223, 229, 230, 232, 236, 241
Murtazâ Alî: 131
Murtazâ Paşa: 5, 87, 111, 126, 142, 143, 191, 205, 208, 210, 232, 249, 251, 252, 254
Mûsâ , Hazret-i: 110, 138
Mûsâ Çelebî b. Yıldırım Bâyezîd Hân: 13, 28, 29, 30, 75, 189, 196
Mûsâ Kâzım, İmâm: 25, 184
Mûsâ Nebî: 138
Mûsâ Paşa, Silâhdâr: 142
Mûsâ Rızâ, İmâm: 118, 150, 207
Musallâ Câmi'i: 14
Musavra kasabası: 75
Muslıhiddîn, eş-Şeyh Uzun: 34
Muslihiddîn Ağa: 198, 237
Mustafa Beğ: 114

Mustafâ Ağa (Çerkez Terzi): 87
Mustafâ Ağa (Kapucıbaşı): 228, 232
Mustafâ Ağa: 230
Mustafâ Ağa, Cündîbaşı: 249
Mustafâ Ağa, Müsellem: 88, 103
Mustafâ Ağa, Ser-bostâncıyân: 38
Mustafâ b. Süleymân Hân: 31
Mustafâ Beğ (Defterdârzâde'nin oğlu): 218
Mustafâ Beğ (Şuşik Beği): 115
Mustafâ Beğ hammâmı: 97
Mustafâ Beğ Mescidi: 97
Mustafâ Beğ Sarâyı (Ladik): 203
Mustafâ Çelebi: 31
Mustafâ Dede: 234
Mustafâ Hân: 145
Mustafâ Paşa: 88, 146, 160, 185, 189, 231
Mustafâ Paşa Câmi'i: 90
Mustafâ Paşa Çeşmesi (Erzurûm): 107
Mustafâ Paşa Medresesi (Ankara): 225
Mustafâ Paşa, Cânpolâdzâde: 111, 142, 190
Mustafâ Paşa, Defterdâr: 189
Mustafâ Paşa, Gürcî: 157
Mustafâ Paşa, Koca: 88
Mustafâ Paşa, Lala Kara: 8, 63, 68, 75, 77, 78, 107, 115, 142, 143, 145, 146, 149, 160, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 185, 189, 232, 246, 247, 252
Mustafâ Paşa, Silâhdâr: 92, 142
Mustafâ Paşa, Tekeli: 104
Mustafâ, Sultân: 86, 145, 160, 248
Mustafâ, Şehzâde: 31
Musul: 105, 121, 204
Muş nehri: 68
Mü'ezzin Cin Çavuş: 20
Mü'ezzinzâde sarâyı (Köprü): 209
mücevher: 33, 83, 104, 179
Müftî: 37, 45, 46, 93, 112, 198, 218, 242
Müftî Câmi'i: 100
Müftî hammâmı: 100
Müftîzâde Ahmed Efendi Tekyesi: 97
mühürdâr: 191
Mükelye aşîreti: 61
Mülakkab Çavuş, Molla: 198, 208, 246
Mültekâ: 38, 191
münakkaş rûmîler: 126
Müneccimbaşı Çelebi Efendi: 78
Müneccimek Efendi: 78
müneccimler: 84
Münîrî Efendi, Sultân-ı şu'arâ: 99
münşî: 118, 122, 135, 136, 137, 143, 155, 158, 160
Mürekkebciler (İslâmbol'da): 105
Mürselât: 173
Mürşî: 122
Müsellim Ağa: 192, 193
Müskir: 152
Müskir nâhiyesi: 150, 152, 153, 154, 156
Müskir vâdîsi: 154

Müsta‘sımî: 12
müşk-i Rûmî: 109
Mütevekkil imâreti: 129
Mütevekkil-ala'llah Câmi‘i: 125
Müveylih (kal‘ası): 186

- N -

Nağdî, Hoca: 131
Nahşivân: 3, 15, 64, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 125, 139, 140, 141, 143, 146, 149, 151, 167, 170, 171
Nahçivân sahrâsı: 122
Nâ’ib: 36
Nakışlı Bölükbaşı: 181, 192
nakîbü'l-eşrâf: 43, 45, 48, 90, 93, 95, 112, 137, 174, 176, 194, 197, 200, 203, 205, 213, 218, 224, 242
nakkâb: 154
nakkâre: 72
nakkâş: 128
Nakşa: 153
Nakşıbendî: 14, 34, 166
nâkûshâneler: 81, 82
Nallıhân: 243
nâmık üzümü: 53
Nâmî Efendi: 51
nârdenk: 45
Nasârâ: 136
Nasârâ mahallesi: 50
Nasıf Paşa: 44, 232, 243
Nasıf Paşazâde (=Hüseyin Paşa): 232
Nâsır, Mağribli Pehlivân: 230
Nâsıye kal‘ası: 93
Nasreddîn, Pehlivân (Cirbeli): 230
Nasrullah (Akşemseddîn'in zâdesi): 134
Nasrullah b. Akşemseddîn, eş-Şeyh (Türbeli Gönlik): 134, 244
Nasrullah, Şeyh: 244
Nasûh Paşa oğlu: 186
Naşideresibaşı: 15
Nazarbat kal‘ası: 165
Nazarbâz kal‘ası: 4
Nazarta: 80, 84
Nazarta limanı: 79
Nâzik ibrişim: 144
Nâzilli: 53
nâzük çarık: 108
nebât-ı hamavî ki kutu şekeri: 190
Necah kal‘ası: 4, 176, 182
neccâr: 43
necef: 12, 17, 119, 126, 129
necm-i halef emrûdu: 128
Nef‘î Efendi (Sultânu'ş-şu‘arâ): 112
nefîr: 73, 123
nefîr-i âm emirler: 213

nefîr-i kerrenây: 127
neft: 4, 152, 156
nemekdân: 116
Nemrûd: 53, 64, 73, 151, 178
Nemse: 20, 58, 121, 187, 188, 223
Nenekler karyesi: 218
Nerimân: 186
Nesîmî Efendi (Çerkeş Kadısı): 237, 239
Nevbethane kapusu (kal'a-i Bâyburd): 174
Nevrûz-ı Harzemşâhî: 69, 109, 129, 222
Nevrûzili: 64, 67
neyzen: 8
Nîkhisâr: 3, 4, 100, 202, 205
Nîkhisâr-ı Üstüvâr: 99
Ni'met Dede: 117
Nigebolu: 27
nigehbân-ı tülüngiyân: 156
Niğde: 10, 27, 93
Nihâvend: 133, 137
niheng-i pîl-kûş: 153
nikâb burka': 203
Niksâr: 23, 96, 100, 116, 202, 241
Nil: 20, 57, 106, 148
nilgûn futa: 119
nilüfer: 109
Nilüfer cisri: 9, 36
Nilüfer Hânım: 32
Nilüfer nehri: 9, 21
Nilüfer Sultân: 9
nilüferiçîn (Nakış): 44
Nişâbûr: 25, 49
nişâncı: 112, 191
niyâbet: 47, 113, 161, 170, 216
Niyâzâbâd: 3, 147, 158
Nogay: 57, 63
nohûdî mezheb: 137
Novaborde: 29, 174
Novesin kasabası: 189
nöker: 122, 152, 155, 158, 159, 160
Nu'mân b. Sâbit, İmâm-ı A'zam: 14, 131, 143
Nûbî: 58
Nûh Necî, Hazret-i: 57, 58, 72
Nûh tûfânı: 9, 57
Nûreddîn Girây Sultân: 70
Nûreddîn-i Bîmâristânî, Şeyh: 133
Nûrullah b. Akşemseddîn, Şeyh: 35, 244
Nusaybin: 208
Nûşirevân: 101, 158
nühâss-ı hâs: 211

- O -

Obur dağı: 60
ocak: 92
ocak demirleri: 60
ocak halkı: 198
ocaklık: 90, 164, 165, 168
od pilâv: 116
Oda dağları: 164
Oda kûhı: 161
odabaşılar: 15
odun ağası: 109
Odunbâzârı (Ankara): 227
Odunkapusu: 42
Odurya kal‘ası: 165
Ofçabolu: 28
Oğan: 147
Oğuz : 90, 146, 236, 242
Ohçu kal‘ası: 165
ok: 59, 60, 66
Okçuzâde (Ahmed Ağa): 49
Olanlı kavmi: 64
Olgar yaylası: 165
Oltı: 4, 163, 165, 166
Omaniçe: 121
On iki imâm (=Düvazde imâm): 132, 140, 144, 160
Orağzı: 69
Orağzı kal‘ası: 68
Orçivek köyü: 169
ordu-yı İslâm: 64, 67, 69, 80, 82, 113, 114, 155, 179, 181, 182, 198, 236
Orduba kal‘ası: 4
Ordubâr: 3, 143, 204, 243
Orhân Beğ Câmi‘i: 1
Orhân Câmi‘i: 10
Orhân Çelebi, Şehzâde: 10, 29
Orhân Davulu: 10
Orhân Gâzî (Beğ): 1, 9, 10, 14, 19, 20, 23, 24, 26, 29, 30, 31, 32, 39, 40, 72, 73, 205, 207, 214
Orhân Gâzî Câmi‘i: 13
Orhân Gâzî imâreti: 15
Orhân Gâzî ziyâretgâhı: 24
Orhâniyye Medresesi: 14
Orta Câmi‘: 250
Orta Hisâr: 49, 50, 51, 52
Orta Hisâr kurrâsı (Tarab-efzun): 51
Orta Kapu (kal‘a-i Kars): 168, 169
Orta Kulle Câmi‘i: 50
Orta Macar: 58, 159
Orta Macar diyârı: 187
Ortaköy: 93
Osha: 163
Osmân (Halife): 124, 137, 250
Osmân Ağa, Çiftelerli: 129
Osmân Gâzî: 1, 9, 10, 21, 23, 24, 30, 41, 93, 243, 245
Osmân Paşa: 111, 125, 155, 157
Osmân Paşa sarâyı (Ladik): 203

Osmân Paşa, Özdemiroğlu: 63, 125, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157
Osmân, Sultân: 86, 231
Osmân, Şehzâde: 29, 85, 86
Osmâncık: 24, 26, 27, 31, 90, 92, 93, 95, 101, 207, 245
Osmâncık cisri: 233
Osmâncık kal'ası: 3, 45, 93
Osmâniyân: 31, 141
Osmâniye bilâdı: 63
Osmâniyye: 197
Osmânlı: 69, 76, 79, 80, 115, 117, 118, 124, 143, 145, 156, 157, 159, 160, 181
otâğ: 104, 142, 185
Otağa Bây Hân: 171
Oynağanlıoğlu: 220, 221, 252, 253

- Ö -

ögü kuşu: 201
Ömer b. Abdül'azîz: 36, 43
Ömer Çelebi, Hattat: 109
Ömer Efendi Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
Ömer Efendi, eş-Şeyh Mısrî: 38
Ömer Gülşenî, Musâhib Dervîş: 84, 86
Ömer Paşa, Ketenci: 42, 46, 49, 182
Ömer, Halife: 58, 77, 123, 124, 137, 155, 186
ördek: 234
ördek zülüfü: 201
öşr-i sultânî: 8, 82
öt ağaları: 68
Özbek: 57, 139, 153
Özbekistân: 152
Özdemiroğlu Kethüdâsı: 145
Özdemiroğlu Osmân Paşa: 63, 125, 127, 145, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157
Özdemirzâde Câmi'i: 149, 156
Özdemirzâde kal'ası: 125
Özdemirzâde Osmân Paşa Câmi'i: 140
Özi : 49, 63, 64, 75, 101, 105, 121

- P -

Palu: 196
pâlûde cüllâbı: 21
pâlûde-i ter: 128
Pançarış aşîreti: 61
Papa gemileri: 82
Papa kal'ası: 187
papas: 47, 73, 76, 79, 171
Parak: 30

Pârisî: 57, 120
Pârisî lisânı: 3
Parmakkapu: 255
pasda darısı sapı: 177
Pasin: 104, 111, 112, 113, 167, 168, 172, 178, 181
pasta darısı: 60, 183
Paşa Câmi‘i (Erzurûm): 107
Paşa hazînesi katarı: 214
Paşa kethüdâsı: 102
Paşa sancağı: 48
Paşa sarâyı : 11, 39, 90, 96, 106, 107, 109, 110, 111, 169, 225, 249
Paşa suyu: 40
paşmaklık: 9
pây-pûş: 119
Paya: 121
Paya Monat: 20
pâyzenân: 81
Peç: 30
Pehlevî lisânı: 3, 119, 120, 135
pehlivân: 5
peksimât: 42, 106
Pelevnây-ı azîm: 145
pelid: 109
pembe: 119, 122, 128, 135, 140, 144, 149, 152, 160
pembe bezi: 158, 194, 204, 207, 210
pembe ipliği: 207, 210
pembe mezâri‘leri: 158
pembe-i hâs: 119
pembe-i la‘lî: 119
pembe-i monlâyî: 119
pembe-i za‘afrânî: 119
pembe-i zâgî: 119
Penâk nâhiyesi: 182
Pençpirim (Venedik kralı): 84
Pençşenbe bâzârı: 101
Pendik karyesi: 88, 246
pendnâme: 1, 37
Pengird kal‘ası: 176
Pengred kal‘ası: 4
Penk: 163
Penk kal‘ası: 4, 166, 182
Penk livâsı hâssı: 163
Penyânişi ekrâdı dağları: 122
Pepevan: 49
Perak: 121
Peravadi kal‘ası: 28
perde: 207
Perî Hân (İpşir Paşa'nın hâtûnı, Gürcîstân Hâkimi Mavrol Hân kızı): 198, 230
Perîzât kûhı: 164
Perkân kal‘ası: 4, 164, 182
Perpulom kal‘ası: 46
Pertek kal‘ası: 165
Pertek livâsı hâssı: 163
Pertekrek kal‘ası: 4, 176
Pertev Paşa: 40

Pertev Paşa Câmi‘i: 40
Pertev Paşa hammâmı,: 40
Pertev Paşa mihmân-sârâyı: 40
Pertev Paşa Sarâyı: 149
Pervîz: 131
Pes-i Köşk hammâmı: 128
Peşîr Peşe: 49
peştemâllar: 23
Peteşvar: 121
peygamber emrûdı: 128, 140
Peyjen b. Keyûmers b. Kûderiz: 136, 189
peynir: 100, 195
pırasa: 54
Pızovniçe: 74
Pîjen: 167
pîl-i Mahmûdî: 200
pîl-kûş-i mâhî: 4
Pîr Budak Hân kârbânsarâyı: 127
Pîr Dede Sultân: 205, 206, 207, 208
Pîr Dede Sultân Tekyesi (Merzifon): 206
Pîr Dede, eş-Şeyh: 206, 207
Pîr Derkûh Sultân: 150
Pîr İlyâs-ı Amasiyyevî, eş-Şeyh: 28, 29, 97, 98, 99
Pîr Merîzât (=Pîr Mîrî-zâd): 150
Pîr Şakîk: 133
Pîrbaş Aka: 127
Pîrezen: 34
Pîrî Paşa, Karaman Paşası: 148
Pîrler Tekyesi: 97
pîrûze: 49, 62, 129
pilâv-ı herîse: 132
pileki tavası: 54
piliç maslûkası: 39
pinek: 78
Pipolı, Sürmeneli oğlu: 49
Pirespirim kal‘ası: 187, 188
pirinç: 100, 116, 118, 129, 139, 141, 144, 149, 152, 171, 172, 195, 200, 243
Pirinçhânı: 15, 18
Piriştine: 26
Pirlepe fethi: 26
Pisu nehri: 59
Piyâle Ağa (Tershane Kethüdâsı): 66
Piyâle Kethüdâ: 64
Piyâle Lala: 30
Pojap: 121
Pojon: 121
Polad mahallesi (Ladik): 203
polad-ı Nahçevânî: 180, 234
Polata: 47
Polata bâzârı: 2, 47, 50
Polata limanı: 47
Poli kal‘ası: 246
Polya ya‘nî Tanrı yıkdığı fethi: 26
Popoli nâhiyesi: 47
Portakal: 58

poso mazgalları: 67
Posthu: 4, 163, 165
Posuho aşîreti: 61
Pravadi: 73
Priştine: 174
Pulur karyesi: 103
putah: 78
Pül: 143
Pül-bâğ: 127
Pülbâğ dervâzesi hammâmı: 128
pürjeng sâ‘at: 222
Pürkalem hammâmı: 197
Pürpülüm kal‘ası: 2
Pürtekrek: 163
püser: 124

- R -

Raba nehri: 187
Râbi‘a-i Adeviyye: 55, 99
Râfizîler: 123
râhib: 20, 171
raht [u] bisât: 237
rahtem-i Horasân: 69
rakıta ağacı: 41
rakîk bogası: 122
Rakka: 106, 163
Rakka kal‘ası: 105
rakkâssan: 18
Ramazân Baba, eş-Şeyh Sultân: 34
Ramazân Çelebi, Ayntâblı Şerîf: 71
Ramazân Efendi, İskilîbî: 163
Ramcı nehri (Ladik): 204
Râmiş: 124
Rângûrân nâhiyesi: 135
Rapişe: 49
Rapiye: 49
râvend: 109
ravza: 209
Ravza-i Mutahhara: 32, 33
Rayçe nehri: 187
Râzî: 127
re’îsü'l-küttâb: 49, 135
Receb Ağa, Kara: 8, 68
Receb Paşa (Sadr-ı a‘zam): 189
rencber re‘âyâ: 108
resen-bâzlık: 229
ressâm: 12, 128
Restalis: 154
Reşîd kal‘ası: 106
Reşîdiyye kal‘ası: 128
Retime: 81
revâfız: 155, 158

Revân: 3, 4, 34, 82, 86, 87, 92, 95, 105, 106, 111, 113, 115, 116, 118, 121, 125, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 149, 150, 151, 152, 155, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 184, 185, 186, 188, 189, 192, 193, 199, 232, 252
revgân-ı şem‘: 60
Rey mahallesi: 127, 128
reybaş şerbeti: 108
reyhân: 21, 54, 89, 217
Rıbât kal‘ası: 112
rıbât: 9
Rıdvân Ağa (Ferhâd Paşa Kethüdâsı): 161
Rıdvân Ağa Hânı: 97
Rıdvaniçe: 121
Rızâ Bây: 127
Rızâ sebîli: 127
Rızâ-yı Vânî: 217
Rızâeddîn Hân, Nahşivân Hânı: 119
Rîk: 127
Rîneb nahiyesi: 152
Ricâlî, Şeyh: 51
risâle: 245
Ristem: 49
Rize: 2, 179
Rodos: 23, 30, 84, 153
Rovoşa limanı: 55
Rûd kendi: 136
Rûdkât nâhiyesi: 130, 135
Rufa‘î Tekyesi: 15
ruhâm taşlar: 88
Ruhbese: 105
ruhhâmlar: 88
rukla şâlı: 226
Rûm: 8, 10, 11, 13, 16, 17, 19, 23, 26, 31, 32, 39, 43, 46, 47, 48, 55, 72, 74, 75, 80, 81, 89, 93, 94, 95, 99, 101, 104, 105, 109, 123, 126, 131, 134, 138, 142, 149, 153, 170, 172, 174, 175, 182, 185, 194, 196, 197, 199, 200, 204, 207, 209, 210, 217, 225, 227, 248
Rûm (=kal‘a-i Erzurûm): 172
Rûm (=Urum): 9, 36, 41, 46, 50, 56, 57, 76, 82, 118, 174, 206, 226
Rûmeli: 13, 16, 22, 24, 27, 28, 31, 39, 40, 43, 45, 47, 49, 63, 64, 75, 77, 78, 79, 80, 142, 194, 204, 232
Rûmî: 28, 81
rûmiler (Nakış): 44, 217
Rûmiyye: 129, 137
rummân: 53
Rus: 43, 58, 63, 72, 75, 154
Rus Hasan Paşa Câmi‘i: 140
rûz-ı aşûrâ: 129
rûz-ı hamsîn: 53
Rûznâmeci: 189
Rükâl kasabası: 154
Rükâl nehri: 151
Rükâl-i Azîm kasabası: 151
Rüstem Aka: 150
Rüstem Hân sarâyı: 127
Rüstem Paşa: 17, 89, 246
Rüstem Paşa Câmi‘i: 119
Rüstem Paşa hammâmı: 40
Rüstem Paşa, Sarı: 17, 89
Rüstem-i Sâm-akrân: 189, 192
Rüstem-i zamân: 250

- S -

Sabanca: 39, 89, 204, 246
sabbağlar: 207
sabun: 60
Sabuncıbeli: 252
Saçbağı Hasekiler: 247
Saçlı Bölükbaşı: 192
Saçlı Kürdü: 146
saçma top: 67
sadaklı asker: 64
sadâret: 87
Sa‘deddîn b. Akşemseddîn, eş-Şeyh: 244
sadef: 62
sadefkâr-ı Hind: 89
sadefkârî pîş tahtası: 53
sadefkârî rîğdânı: 53
Sâdık-ı Cân: 124
Sa‘dî Tekyesi: 15
sadranc nakşı: 159
Sadreddîn-i Konevî: 26, 33
Sadreddînzâde Efendi: 78
Sadrıa‘zam: 63, 78, 88, 189, 190, 192, 232, 246, 247, 250, 251, 254
Sadşe : 2, 57, 59, 61, 186
Safed Safî, Şeyh: 127
Safer Ağa, Çalık (Kağızmân ağalarından): 170, 172
Safî, Şeyh: 30, 127, 132, 138, 150, 163
Safîyeddîn Ebû İshâk Erdebîlî, eş-Şeyh: 35, 138
safra taşı: 50
Safyân kendi: 139
Sağake kavmi: 63
Sağdâ, Lenduhâ oğlu: 22
Sağûcî, eş-Şeyh: 133
sahâbe-i kirâm: 157
Sahansamur dağı: 148
sahtiyân: 54, 91, 206
Sâ’ibî: 127
Sa‘îd Arab: 10, 84, 209, 243, 253
Sa‘id Hoca Reşîdeddîn Dümbûlî (Vezîr): 134
Sa‘îd, Kara (Celâlî): 95
Sa‘îd, Vezîr: 136
Sa‘îd-âbâd kendi: 130, 136
Sakal Tutan beli: 252
sakal harâcı: 140
Sakarya nehri: 39, 42, 75, 90, 241, 242, 245, 246
Sakız: 83, 153
saksığân lisânı: 62
Sal‘ât: 154
Salâhiddîn, eş-Şeyh Kâtib: 228
Sâlih Paşa, Defterdâr: 87, 88, 172, 185, 188, 190, 192, 193, 205, 208, 232

Sâlih, Tatar: 205, 208
Salmân Hân: 202
Salmas kal‘ası: 143
Salsalin başı: 201
Saltık Bây Sultân: 73, 74
Salut karyesi: 102
Sâm: 57, 58, 186, 235
Samanlı: 1, 15, 41
Samarga nâhiyesi: 182
Sametorna: 187
sammâkî: 167
samsoncubaşı: 80
Samsun: 2, 43, 45, 46, 96, 101, 205, 207
sansar: 48, 60, 183, 184, 200
santurcu: 8
sapan-ı Dâvûdî: 207
Sapanca: 2, 5
Sapha: 49
Saraclar mescidi: 98
saraf: 72
Sarây mahallesi: 97
sarây: 11, 30, 50, 95, 96, 106, 127, 151, 203, 247, 248, 249
sarây hammâmı: 52, 97, 128, 197
sarây mescidi: 44
sarây-ı a‘yân: 127
sarây-ı hâs: 62, 95, 187
sarây-ı kârbân: 127
sarây-ı sultânî: 96
Sarâyburnu: 8, 30, 38, 78, 83, 87, 154, 251
sârbân: 212
Sardilya: 153
Sarı Kadı karyesi: 192
Sarı karyesi: 234
Sarı Mehemmed Ağa Hânı: 97
Sarı Saltık Sultân: 2, 26, 72, 73, 74, 185, 227
sarı çizme: 108, 203
sarı sığın: 60
Sarıalan beli: 218, 220
Sarıalan karyesi: 233
sarıca: 180, 181, 208, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 218, 222, 228, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 251
Sarıcalar karyesi: 102
Sarıhan: 121, 252
sarık: 201
Sarıkusun: 96
Sarılar karyesi: 243
sarılık marazı: 83
Sâriyetü'l-Cebel, Şeyh: 137
Sarmaşıklı kaya: 93, 233
Sarmaşıklıbel: 252
sarmısak pilâv: 116
sarnıç: 195
sarrâc: 190, 238
Sarrâchâne: 107, 126
Sarrâclar mescidi: 29, 96
sarraf: 234

Saruhân: 10, 27
Sasin: 163
Satır deresi: 195
satranç bâz meymûn: 30
savanlı asker: 64
Savlu karyesi: 173
savma‘a: 35
Sayda kal‘ası: 85
sâye çuka: 190
sayka gemileri: 64
sayyâd-ı mâhî: 52
Saz: 58
Sazak nâhiyesi: 90
sazan balıkları: 234
Seba‘: 58
Sebâd-âbâd karyesi: 133
sebbâbân: 123
sebîl-i hayât-ı cân: 107
sebîlhâne: 1, 16, 126
seccâde: 72, 174, 245
Sedbaşı: 14
Sefer Ağa (Sultan İbrâhîm'in Karcıbaşısı): 8
Sefer Ağa: 113
Sefer Ağa Mescidi: 97
Sefer Dede: 109
Sefer Paşa: 5, 70, 164, 165, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 199, 233, 235, 237, 239, 240
Sefer Re’îs: 70
Segâh makamı: 78, 131
Sehandakûhı: 128, 135
Sehend: 135
Sehlân: 123, 124, 128, 129, 137
Sehrâb kûhı: 128
sekbân: 34, 180, 181, 193, 208, 212, 213, 215, 216, 218, 228, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 251
Sekmar: 121
Selâhaddîn, Hoca (Pîr Merîzât Sultân tekye-nişîni): 150
Selâm Kayası Kaynağı: 15
Selâmî Reyî, eş-Şeyh: 133
Selânik: 28, 29, 174
Selâsil kal‘ası (=kal‘a-i Ankara): 223
selâtîn câmi‘leri: 242
Selçûkiyân: 10, 23, 31, 46, 95, 99, 202, 212
Selîm, Arabgîrli Pehlivân: 230
Selîm, I: 23, 29, 30, 31, 33, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 110, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 175, 181, 194, 195, 197, 198, 199
Selîm, II: 37
Selîm, Şehzâde: 55, 194
Selîmî destâr: 31
Selmân: 119
Selmânî berber: 129
Selmânîler: 149
Selmâs dağı: 140
Selsel nâhiyesi: 182
semâ‘hâne: 197
Semağâr kal‘ası: 165
Semender Paşa: 189
Semendire: 29, 77

Semerkand seyyahları: 17
Semisat kal‘ası: 105
semmâme amber: 152
semmûr: 22, 52, 60, 67, 70, 98, 104, 139, 152, 178, 179, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 203, 208, 226, 233, 237, 239, 247
Semûd kavmi: 201
Sen Martin: 121
Sen Martin atları: 188
Sen Martin kal‘ası: 187
Sendân nahiyesi: 152
Senevî mezhebi: 151
seng-i ahmer: 168, 224
seng-i sebeb-i bârân-ı rahmet: 138
seng-i yerekânî: 126
Sepetlibeli dağı: 202
Ser mahallesi hammâmı: 128, 134
Serâçûn nâhiyesi: 135
Serâmed: 170
Serân kal‘ası: 121
serâvîl kamîsları: 51
Serâvrûd: 130, 135
serbend alaca: 140
serbend tâclı: 123
serbest ze‘âmet: 172
Serdâb mahallesi: 127
Serdâr kahvesi: 18, 40
Serdâr Solak hânesi: 39
serdâr: 43, 46, 80, 81, 84, 93, 242
Serdâr-ı mükerrem: 64, 155
Serdâr-ı zafer-şi‘âr: 81
serdâr-ı mu‘azzam: 63, 65, 77, 78, 79, 80, 82, 87, 142, 149, 155, 157, 159, 167, 176, 252
serdengeçdiler: 65, 66, 80, 192
Serendil: 57
sereng: 23
serhad askerleri: 155
serîr-i Süleymân: 158
serîr-i taht-ı Süleymân: 158
Serîrü'l-lân kal‘ası: 4, 148, 158
Serkiz mahallesi: 97
serpenâh zıreh: 112
Serrâc, Hoca: 124
serrâcân: 180
servi: 54, 183
serzûd: 124
Setgiz menzili: 136
Sevâdiye: 99
sevdâger: 36, 43
sevvâs: 211
seyâhatnâme: 58
Seydî: 186, 187, 188
Seydî Ahmed Efendizâde Alî Çelebi hânı (Ladik): 203
Seydî Ahmed Paşa: 4, 59, 111, 114, 115, 172, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 232, 236, 237
Seydî Alî, el-Mevlâ: 35, 187
Seydî Battâl Ca‘fer Gâzî, Malatıyyeli: 222
Seydî Beğ: 207
Seydî Bilâl Sultân: 45

Seydî Paşa: 178, 179, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189
Seydîşehr fethi: 26
Seydîşehri: 27, 253
Seydim Sultân Tekyesi: 214
Seyf Alî Hân (Tebrîz hânı elçisi): 115
Seyf Kulu Hân (Revân hânlarından): 131, 141
seyf-i Muhammedî: 163
Seyfeddîn Hân kendi menzili: 141
Seyfeddîn kendi: 141
Seyfeddîn Medresesi (Ankara): 225
Seyfi Ağa: 164
Seyfi Kulu Hân Şah Tahmasb (Avşar hânlarından): 136
seyis: 235
Seykel: 58
Seylân : 3, 136, 137
Seyyid Ahmed-i Kebîr Tekyesi (Ladik): 203
Seyyid Alî, eş-Şeyh: 35
Seyyid Cân Memi, eş-Şeyh: 133
Seyyid Muhammed eş-Şehîr bi-Hacı Bektaşi'l-Horâsânî: 25
Seyyid Mûsâ-yı Mükerrem, Nişâbûrî: 25
Seyyid Şerîf: 28
Sıgla balı: 204
Sığala oğlu: 206
sığın: 31, 59, 183, 200, 234
Sığır Pazarı evliyası ziyâreti: 34
sığır: 102, 109, 114
sığır tezeği: 109, 219
sıkma çarıklı: 179
Sırça Sarây: 248
Sırf: 58
sırtlan: 200, 234
sıyâm: 7
Sıyâmî Dede: 109
Sîcân kûhı: 124
sîm: 95, 132, 173, 174, 179, 185, 211, 212
Sîmurg: 34
Sîncânân: 127
Sibet mîlânîsi: 128
Sibinvar: 121
Sidir Kapsi: 174
Sidirgi germ-âbı: 3, 118
Siğer-i Veysî: 49
sikke : 32, 53, 94, 95, 132, 138, 208
Sikkîn Sultân, eş-Şeyh Seyyid: 245
sikkîn: 53
Silâhdâr Paşa: 142
silâhdâr: 87, 142, 191, 249, 252
Silistre : 27, 64, 72, 75, 249, 252
Silivri: 249
Silivrikapu: 88
Simavnezâde Şeyh: 28
Simon: 162
Simre kazâsı: 95
Sinân Paşa köşkü: 78
Sinân Paşa, Cığalazâde: 125

sinân-ı Urbân: 200
Sinânoğlu hammâmı: 97
Sincân kûhı: 124
Sincânlı (bölükbaşı): 180
Sincar: 146, 173
Sincârân mahallesi: 134
Sincivitli kavmi: 64, 67
Sind: 169
Sind bâzargânları: 108
Sindî: 57
Sinop (=Sinap): 2, 12, 33, 43, 44, 45, 53, 70, 72, 74, 76, 77, 205, 207, 210
Sinopa, Kayser-i Rûm oğlu: 43
sipâh ağaları: 248
sipâh bâzârı: 108, 225
sipâh kethüdâsı: 176
sipâh kethüdâyeri: 48, 90, 92, 93, 95, 112, 174, 194, 197, 203, 205, 211, 213, 237, 242, 245
sipâhî: 66, 81, 155, 203, 237, 242, 248, 249, 250
Sipehsâlâr: 135, 147
Sirce: 58
Sire deresi: 47
sirebere: 211
Sirebreniçse: 174
Sirem: 77
Sirke Kazak: 184
sirke merhemi: 201
Sirkeci Tekyesi: 27
sirkes: 9
Siroz kal'ası: 26
Sirvene kral (Bursa tekûrı): 218
Sivas: 23, 27, 77, 79, 80, 95, 96, 100, 101, 121, 142, 160, 163, 172, 192, 194, 198, 202, 203, 205, 213, 217, 230, 231, 239
sivri dîbâ: 203
sivri serenk: 108
sivri takye: 119
siyâb-ı harîr-i vâfire: 128
siyâh arpası: 243
siyâh kiraz: 53
Siyâmi: 49
siyâset meydânı: 254
Siyâvuş Ağa (Sadr-ı a'zam telhîscisi): 172, 236
Siyâvuş Paşa: 187, 188
Siyâvuş Paşa, Çâşnigîrbaşı: 198
Siyâvuş Paşa, Kapudan: 64
sizbâl: 59, 60
Sobran Menzili: 20
Sobran mesîregâhı: 20
Sobranbaşı: 15
sofra toprağı: 42
sofrabaşı: 190
Sofular mahallesi: 97
Sofya: 49
soğan: 54
Soğanlı Beli: 172
Sokrât: 154
Sol köyü: 228
Solak Ferhâd Paşazâde: 136

Soluna Boğazı: 75
Sonisa kasabası: 4, 35, 202, 205
sorguç-ı şâhâne: 178
Soruk karyesi: 210
Sovukpınar mesîregâhı: 98
Sovuksu aşîreti: 48, 60
Söğüd dağı: 22, 252
Söğüdcük: 23
Sönbeki: 84
Su kapusu (kal'a-i Kars): 168, 169
su değirmânı: 1, 16, 100, 108
su kullesi: 64
su sarnıcı: 95, 195, 200, 209, 210, 218, 224
subaşı: 36, 38, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 55, 88, 90, 91, 92, 95, 135, 163, 174, 197, 200, 202, 209, 218, 222, 223, 229, 242, 251
Suçalar aşîreti: 48, 59, 60
Suda kal'ası: 81, 82
Sûdânî: 58
sûf: 226, 227, 229, 230, 242
sûk-ı sultân: 244
Sultân Ahmed Câmi'i: 22, 84, 89
Sultân Ahmed Hân Câmi'i (Ladik): 203
Sultân Hasan imâreti: 129
Sultân Hasan Mektebi: 126
Sultân Süleymân topları: 112
Sultân Ya'kûb Mektebi: 126
Sultâncık: 145
Sultâniye kal'ası: 42
Sultânzâde: 67
Suluova: 95, 96
Suluyar dağları: 70
Sunkur Bay Şemsi: 90
sunkur: 162
Sunkuroğlu Hammâ (Ankara): 225
sûr-ı hümâyûn: 84, 247
Sûrân kal'ası: 4, 161
Sûrîd-i Köhne: 57
Suri iskelesi: 56
surre: 28, 51
Suruc kurâsı: 168
Sûs Mervân: 121
Sûsmârî, Şeyh: 123
Susuşmârvân kal'ası: 121
Suşmâr kal'ası: 3
Suzebolu kasabası: 75
sü'bân: 110
Sübhân dağı: 110
Sübhân Gâzî Ağa: 70
Sübhân Hoca: 45
Sübhân kûhı: 148
Sücâhoğlu (Bölükbaşı): 180
Sücâhoğlu şerbeti: 23
Süd nehri: 68, 69
Süd suyı: 68
südlüce: 109
Sührâb: 124

Sükâri iskelesi: 56
süklün: 190
Sükûn kûhı: 116, 117
sülâle-i Sâmî: 58
Süleymân: 137, 169
Süleymân Ağa: 210
Süleymân b. Abdullah: 36, 43
Süleymân Beğ Câmi'i: 51
Süleymân Beğ, Sadrıa'zamzâde: 255
Süleymân Çelebi (I. Mehmed'in kardeşi): 28
Süleymân Efendi (Mevlüd'ün sahibi): 35
Süleymân Efendi Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
Süleymân Efendi, Sarımsakcızâde: 35
Süleymân Hân: 17, 23, 26, 31, 40, 48, 53, 66, 76, 83, 88, 89, 90, 104, 112, 114, 115, 117, 118, 124, 136, 141, 142, 148, 149, 167, 168, 170, 171, 174, 175, 194, 197, 199, 213, 225
Süleymân Hân Bınarı: 21
Süleymân Hân Câmi'i: 112, 169, 176
Süleymân Hân evkâfı: 84
Süleymân Hân topları: 195
Süleymân Paşa (Malatiyyeli Silâhdâr): 87
Süleymân Paşa: 88, 193, 231
Süleymân Paşa b. Orhân Gâzî: 24
Süleymân Paşa, Silâhdâr: 105
Süleymân Şâh: 101, 113
Süleymân, Galatalı Kızkapan Pehlivân: 230
Süleymân, Hazret-i: 9, 158
Süleymân, Pehlivân: 230
Süleymân, Şehzâde: 48, 86, 194, 196
Süleymân-ı Emîn: 9
Süleymâniye: 189, 251
Süleymâniye Câmi'i: 44
sülük: 21
sümüker taşı: 169
Sünbül Ağa (Kızlar Ağası): 76
Sünbül Alî Efendi, Kara: 84
sünbül: 21, 89, 109, 217
sünbülistân: 21
Sünbüllü Baba: 26
Sünbüllü Dede ziyâreti: 34
Süncâb aynı: 114
Sünderlibaşı: 15
Sünnî: 124, 140, 141, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 158, 160
Sürhâb (=Kızıldağ): 127, 129, 130, 133, 134, 135
Sürhâb mahallesi hammâmı: 128
Sürhserân: 142, 143
Sürmene kal'ası: 2, 55
Sürmeneli oğlu: 49
Sürûrgâh-ı Kadı Yaylası: 20
sürücü hasekiler: 77
Süryânî: 57, 138
Süthâne: 50
Süveyş: 186
Süviş: 60

- Ş -

şa‘îr: 22, 99, 127, 128, 181
Şa‘şa‘a hânı: 243
Şâbî: 127
Şabin Karahisâr kal‘ası: 200
Şaburan: 4, 149, 150, 152, 153, 154
Şâbûrî hammâmı: 149
şâdıman: 42
Şâdırvân ahûr eşkıyâları: 249
Şâdî Sultân ziyâreti: 34
Şâfi‘î: 119, 123, 139, 140, 146, 156, 157, 158, 160
Şagaki kabîlesi: 148
Şağak kabîlesi: 2, 64
Şağake: 2
Şâh Abbâs: 125, 137, 138
Şâh Abbâs-ı Evvel Câmi‘i: 126
Şâh Bende Hân hânı: 127
Şâh Bende Hân sarâyı: 127
Şâh Cihân: 128
Şâh Cihân Kârbân-sarâyı: 127
Şâh Haydar: 139
Şâh Hudâbende: 149, 150
Şâh İsmâ‘îl: 30, 48, 118, 137, 138, 140, 148, 155, 159, 163, 169, 170, 194, 197
Şâh İsmâ‘îl Câmi‘i: 126, 128
Şâh İsmâ‘îl hayrâtı: 150
Şâh İsmâ‘îl kârbânsarâyı: 127
Şâh İsmâ‘îl sebîli: 126
Şâh Kend: 127
Şâh kûhu: 145
Şâh Safî: 119, 129, 135, 140, 149
Şâh Şapur (Uzun Hasan ammîsi): 113
Şâh Tahmasb: 136, 148, 149
Şâh Ya‘kûb: 128, 129
Şâhbend: 137
şâhbender: 48
şâhçöreği: 158
Şâhgediği: 114
şâhî top: 64, 69, 79, 104, 113, 136, 142, 179, 218, 224
Şâhîn Ağa karyesi: 205
Şâhidî hazretleri: 211
şahin: 75, 130
Şâhin kirmân: 121
Şâhnâme-i Firdevs-i Tûsî: 18
Şahne karyesi: 101
Şahne köyü: 101
Şâhrûh b. Timur Hân: 116, 122
şahseven: 146, 151
Şâhseven Şefî‘ Hân: 155
şâhtere: 109
Şâhverdi Aka: 150
şakâyık: 109, 217
şal: 92
şal kebe: 108
Şalumkuvar: 121
şalvar: 52
Şâm: 5, 7, 24, 38, 53, 58, 77, 78, 80, 121, 126, 128, 134, 142, 148, 155, 157, 162, 163, 182, 190, 191, 195, 231, 237, 240, 243, 249, 251, 252,

254, 255
Şâm-ı Gazan-ı Muhammed Şâh: 123, 124, 125, 128, 134, 139
Şam-Trablus: 58, 188
Şamâkî (=Şemahı): 3, 125, 141, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158
Şamhâl Sultân Mahmûd (Dağıstân pâdişâhı): 64, 157
Şâmî, Şeyh: 171, 217, 218
Şamlar Mahallesi: 96, 97
Şâmler Tekyesi: 97
şammâme amber: 152
Şana fındığı: 55
Şâne kasabası: 2
şarâb-ı âb-ı şülle: 129
şarâb-ı gülnâr: 129
şarâb-ı koknâr: 129
şarâb-ı nâb: 122
şarâb-ı nâr: 129
şarâb-ı sehlân: 129
şarâb-ı şinâb: 129
Şarâbhane kendi: 171
Şarâbhâne menzili: 141
şarkî: 209
Şatan kal'ası: 4, 164
Şâtırköyü: 43
Şattu'l-arab: 105
Şavşâd: 4, 57, 145, 148, 161, 162, 163, 164, 165, 183
Şavşâdistân: 4, 158, 159, 161, 165
Şâyi': 145
şayka: 46, 63, 70, 78, 79, 81, 151, 177
şeb: 199, 200, 201
Şeb-i Süleymânî: 4
Şebenek gazâsı: 2
Şebeşuyvar: 121
Şebeşvar: 121
Şebin: 102, 202
Şebin kal'ası: 229
Şebin Karahisâr: 4, 56, 101, 102, 115, 178, 181, 194, 195, 199, 201, 202
Şeddâd: 235
Şeffâk: 167
Şefî'i Efendi: 20
şeftâlû: 109, 160, 176
Şeğat: 189
Şeh Gâzî Beğ: 236, 238
Şehâbeddîn Sühreverdî, Şeyh: 244
Şehâbeddîn-i Sîvasî, eş-Şeyh: 28
Şehîd Alî Şengâh hammâmı (kal'a-i Bâyburd): 174
Şehîd Kapusu (kal'a-i Kemah): 195
Şehîd Osmân Gâzî Baba ziyâreti: 175
Şehîdler kullesi: 195
Şehinşâh b. Bâyezîd-i Velî, Şehzâde: 29
şehir kadısı: 213, 239
şehir muhtesibi: 209
şehir nâ'ibi: 197, 203, 205, 209, 213, 224
şehir subaşısı: 48, 176, 213, 223
Şehkadı Paşa, Şehsüvâroğlu: 236
Şehland: 131

Şehr kazâsı: 194
şehr havâleliği: 236
Şehrâb Aka: 150
Şehre Küsdü mahallesi (Ladik): 203
şehrengîz: 3, 22
Şehrezûl: 115, 121, 136
şehribân narı: 122
Şehriyâr: 110, 187
Şehriyâr Hâtûn: 34
Şehsüvâr Paşa: 218
Şehsüvâr Paşa sarâyı (Kal'acik): 218
Şehzâde Câmi'i: 149, 251
şehzâde: 1, 29, 30, 31, 86, 87, 98, 99
Şehzâdebaşı: 248
Şeker Ana mescidi: 44
Şeker Kaynağı: 15
Şekerpâre Bula: 247, 248, 249
Şekesvar: 121
Şekî kal'ası: 3, 145, 146, 158
Şekî şehri: 146
şekl-i mühr-i Süleymânî: 201
şem'-i asel: 59, 152
şem'-i revgan: 152
şem'adânlar: 102
şem'ahâne: 48, 50, 52
şem'dân: 234
şem'iyye: 51
Şem'ûn-ı Safâ (hazret-i İsâ havâriyyûnı): 170
Şemhâl Şâh (Dağıstân pâdişâhı): 154
şemle: 92
şemmâme amber: 247
Şems, Mevlânâ: 32
Şems-i Tebrîzî: 26, 126, 140, 244
Şemseddîn: 244
Şemseddîn Muhammed b. Alî, eş-Şeyh: 32
Şemseddîn-i Sebhâsî: 133
Şemseddîn-i Simâvî, Kara: 28
Şemseddînzâde: 244
Şemsî Paşazâde Ahmed Paşa Sarâyı: 96
Şemsi Paşa: 90
Şemsi Paşa hammâmı: 90
Şemsi Paşa oğulları: 90
Şemsi Paşa sarâyı: 90
Şena: 177
Şengelbây Câmi'i (kal'a-i Bâyburd): 174
Şeref Hân: 146
Şerefnâme: 159, 161
Şerefyâr kahvesi: 18
Şerîf Çelebî, meddâh: 18
Şeşdıraht menzili: 150
Şey Şâmî: 233
Şeyh mescidi: 44
Şeyh Safî: 137
Şeyh Safî Mektebi: 126
Şeyh Sinân karyesi: 199

Şeyh Şâmî Sultân karyesi: 217
Şeyh Şâmî Tekyesi: 218
Şeyh ve Bekrî: 33
Şeyh-i Ekber: 205
Şeyh-i Ekber Tekyesi (Köprü): 209
şeyhü'l-kurrâ: 51
Şeyhülislâm: 43, 48, 77, 78, 84, 93, 95, 137, 174, 176, 197, 200, 203, 205, 209, 213, 224, 242, 248
Şeyhzâde Efendi: 40, 247
Şeytân kal'ası: 164
Şeytân Murâd: 26
Şıydak Nogay: 64, 67
şîb u zerbâf kalemkârî çit câme: 124
şîr-hurma: 117, 171
Şîrân karyesi: 102
şîre-i engûr: 9, 53
Şîrîn: 98, 99
Şîrînli kavmi: 64, 67
Şi'î: 118, 122, 123, 125, 127
Şibevar: 121
Şibr-i zâlîm: 129
Şiçevar: 121
Şile kasabası: 1, 42
şilharcı: 59, 60
şille pilâv: 116
Şindir kal'ası (=Köprü kal'ası): 209
Şinikçı Ahmed Ağa karyesi: 241
Şirek (kılıccı): 108
Şirvân: 3, 15, 23, 57, 99, 121, 125, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 157, 160, 163
Şis Baba Sultân: 93
şitiye: 78
Şorakil: 3, 141, 143, 170
Şorakir: 171
Şorân kal'ası: 159, 160
şöhre-i şehr-i Mısır: 186
şuğl-ı bennâyî: 126
Şûh Cân: 127
Şûrker, hakîm: 171
Şuşik kal'ası: 3, 111, 113, 114, 115, 116, 167, 185, 186, 188, 189
Şücâ' (Harputlı Pehlivân): 230
Şücâ', Şeyh: 133
şühedâ-yı Ervâm: 144
şükûfe: 12
Şükür Hân, Şeyh: 133
şürefâ-yı Mekke: 32
Şürim karyesi: 194, 196
Şütürbân mahallesi hammâmı: 128
şütürler cengi: 129

- T -

Ta'bîrnâme (eş-Şeyh Kâtib Salâhiddîn'in kitabı): 228

ta‘lîmhânecibaşı: 189
Tabahâne: 16, 44, 49, 100
Taban Ahmed Ağa Çiftliği: 102
tabanca: 220
Tabbağ bekârları: 210
tabbâğlar: 35, 206
Taberistân: 121
Tâbeserân şehri: 151, 157
Tâbhâne-i Çöplüce: 97
tâbhâneler: 1, 15
tabl: 72, 151, 253, 255
tabl u kudûm: 234
tablalı: 183, 234
tablbâzlar: 130, 151
Tâbrîz (=Tebrîz): 124
Tâbserân kal‘ası: 157
tâc harâcı: 162
tâc-ı Acem: 127
tâc-ı Âl-i Osmân: 31
tâc-ı bozdoğanî: 207
Tâceddîn, Şeyh: 34, 35
Tâceddîn-i Münşî hammâmı: 116
Taftazânî: 123
Tahılbâzârı Câmi‘i (Çorum): 213
tahîn: 23
Tahir Baybars Câmi‘i: 125
Tahmasb: 148
Tahmasb Şâh: 144, 149
Tahmûre Hân (Acem Hânlarından): 114
taht-ı Süleymânî: 9
taht-ı Şavşâd: 160
tahta kılıç: 72
tahta semmûr-ı bî-nûr kürk: 247
Tahta'l-kal‘a bâzârı: 16, 225
tâk-i kisrâ: 125, 128, 137, 147, 162, 171
Takaku Çerkezi: 59, 64, 148
Takaku kabilesi: 148
Takî Alî Hân, Revân Hânı: 128, 150, 152, 171
Takî Hân (Nahşıvân Hânı elçisi): 115
Takî Hân Mektebi: 126
Takî, eş-Şeyh: 133
Takuk: 105
Talaş kendi: 170
talî‘a-i asker: 181, 192, 198, 238
Talyan lisânı: 58
Taman: 57, 60, 63, 64, 67, 75, 121, 148
tamga emîni: 242
tamga-yı sultânî: 211
tanbûra: 209
tanbûrcu: 8
Tarab-efsûn: bk Trabzon
Tarab-efzûn: bk Trabzon
Tarab-zen: bk Trabzon
Tarablus: 77
Tarablus-şâm: 121

Tarabluslu kadırga: 79
Tarabozan: bk Trabzon
Tarabozun: bk Trabzon
Tarabuzan: bk Trabzon
Tarabuzun: bk Trabzon
tarak: 245
Taraklı kal'ası: 5, 24, 245
Taraklı şehri: 245
Tarhu şehri: 151
Târîh-i Şerefnâme: 162
Târîh-i Tuhfe: 9, 155, 223
Tarîkat-ı Muhammediyye (Kitap): 225
tarra: 130, 179
Taş Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
Taş kal'a (Köprü): 209
Taşak ovası: 27
Taşak sahrâsı: 27
Taşköprüzâde Medresesi (Ankara): 225
taşra ağaları: 218, 238
Tatar: 2, 11, 26, 27, 34, 48, 57, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 104, 121, 153, 155, 156, 180, 187, 194, 208, 211, 223, 234
Tataristân: 121, 183, 204, 231
Tatus (Gümrük emîni, Ermeni): 193
tavâşî Arablar: 246
tavîl şâhîler: 114
Tavşanlı adası: 41
tavuk böreği: 128, 174
tâvûsî maye devesiyle: 171
tâvûsî şütür: 152
Tavustan: 64
Tay (Keysû'nun oğlu): 58
Tay: 58
Tay Boğa mescidi: 44
Tay kabîlesi: 58
Tayan Ahmed Ağa Çiftliği: 199
taylakçılar: 203
taylaklar: 102
taylasân-ı Muhammedî: 184
Taysı Şâh: 157
Tayyâr Mehemmed Paşa kasrı (Erzurûm): 106
Tayyâr Mustafâ Paşa, Gâzî (Ladik): 205
teberdârân: 69, 81, 249
Teberrâ'î: 118, 123
Tebrîz: 3, 14, 34, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 115, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 149, 151, 153, 167, 244
Tefne: 245
Tefsîr-i Cerîrî: 28
Teftezânî: 24, 186
Tegrek kal'ası: 182
tekâlîf-i örfiyye: 80, 162, 211, 243
tekâlîf-i yasavul: 148
tekâlif-i örfiyye-i şâkka: 173
Teke: 27, 30, 160
Teke Bây vilâyeti: 121
Tekeli Paşa: 2
Tekeli Paşa kasrı (Erzurûm): 106

Tekfur Sarâyı hammâmı (Tarab-efzûn): 52
Tekfur Sarâyı mahallesi: 51
Tekfur Yanvan: 58
Tekhıs kal‘ası: 4
Tekirdağı hısârı: 24
Tekletî kendi: 170
Tekmân: 104, 178, 181
tekur kral: 41
Tekye Câmi‘i (Ladik): 203
Tekye karyesi: 101
Tekye mahallesi (Ladik): 203
Tekye meydânı (Üsküdâr): 251
tekye: 20, 91, 150, 197
Tekye-i dervîşân: 2, 97, 107, 213
Tekye-i Kum Baba menzili: 234
tekyegâh: 1, 14, 15, 126, 234
telâtîn kîseli kaşıklık: 220
Telhîsci: 172
telhîsci: 172, 236
Telli Haseki: 247
Telvîh (Kitâp): 33
temâşâgâh-ı Okmeydânı: 20
Temâşâlık burnu: 79
Temennâ mahallesi: 97
Temennâ Mescidi: 96
Temerrüd (ad): 162
Tenikke hânı: 203
tennûr: 109
tennûr kebâbı: 108
tennûr kirdesi: 22
tennûre: 103
terc zağarlar: 130
Tercân: 3, 47, 101, 103, 126, 173, 178, 199
Tercân sahrâsı: 197
Tercânlı Alî Ağa köyü: 103
Tercil: 105
tere: 109
Terekeme: 127, 144, 145, 146, 147, 151, 152, 153, 169
tereyağı: 174
Terkozk kasabası: 75
Termenis: 144
Termiş kal‘ası: 79
Tershâne: 44, 64, 77, 246
Tershâne-i âmire: 40, 77, 78
Terziler esvâkı: 18
terziler: 108
Tesuy: 3, 122, 204, 243
Tevârîh-i Acem: 9
Tevârîh-i Âl-i Osmân: 163
Tevârîh-i Arab: 9, 223
Tevârîh-i Dağıstân: 158
Tevârîh-i Efrenc: 9
Tevârîh-i Hâkân-ı Çin: 9
Tevârîh-i Heccâm: 9
Tevârîh-i Hind: 9

Tevârîh-i Latin: 9
Tevârîh-i Rûm: 9
Tevârîh-i Süleymânnâme: 9
Tevârih-i Ayn-ı Âlî: 25
Tevârih-i Yunâniyân: 9, 39
tezkireci: 32, 185, 232
tılsım-ı Şemsûn: 171
Tırabozon: bk Trabzon
Tırapulus kalyonları: 78
Tırhala kal'ası: 29
Tîh sahrâsı: 138
Tîlfirâk kendi menzili: 141
Tîmur Hân: 118
Tîse nehri: 148
Tiflîs: 3, 4, 125, 144, 148, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 199
Tiflîs ziyâretgâhı: 161
tiftik keçisi: 165, 226, 242
Tikhiz kal'ası: 176
Tikmânbeli: 102
Tikrit: 105
tilki: 45, 60, 183, 200, 234
timar: 39, 48, 55, 56, 64, 66, 77, 80, 82, 95, 101, 104, 111, 112, 113, 157, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 178, 180, 197, 199, 200, 210, 213, 223
timarhâne: 97, 187
Timur: 10, 27, 28, 31, 32, 33, 47, 62, 95, 99, 128, 141, 163, 167, 171, 194, 196, 238
Timurî: 238
Timurlenk: 69, 206
Timurlenk cezîresi: 64
Timurtaş Paşa: 203
Tin nehri: 64, 65, 68, 69, 75
Tire: 160, 174
Tirelioğlu şerbeti: 23
Tirevîler: 174
tirfil: 110
tirfil yoncası: 111
Todori kal'ası: 78, 79
Tohtamış Hân: 62
Tokat: 5, 26, 45, 96, 101, 115, 198, 209, 213, 214, 230, 233, 239
Tokmak Hân (Elçi): 142, 143, 189
Tokmak Hân Câmi'i (Şaburan): 154
Tokmak Hân sarâyı: 141
Tokmak Haseki: 193
tola: 130
Tomanis: 3, 125, 155, 163
Tomris Hân: 142, 156, 158, 179, 181, 182, 184
Ton: 65
Ton Kazağı: 63
tonbâz: 64
Toniti: 49
top: 64, 65, 66, 69, 79, 80, 81, 95, 104, 105, 106, 107, 112, 114, 116, 134, 136, 142, 143, 155, 156, 160, 173, 176
topcu: 64, 69, 77, 81, 82, 155, 160, 163, 224
Tophâne: 251
Tophâne Abazaları: 59, 60
Tophâne kârhânesi: 107
Tophâne somunu: 22

Toprak kal‘ası: 142
topuz: 179
Topyeri: 1
Torbalı Gönlik (=Türbeli Gönlik): 243, 244
Tortum: 4, 104, 109, 165, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 184, 188, 189
Tortum sancağı: 188
Tosya: 2, 45, 91, 93, 210
toy: 234
toykun bâzlar: 162
Tozanlı dağları: 96
Tozanlı nehri: 96, 98
Trabulus gemileri: 81
Trabzon: 1, 2, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 70, 75, 77, 80, 96, 101, 155, 162, 163, 164, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 194, 197, 199, 209, 220
tuç top: 195
Tufadâr nehri: 42
tûfân: 57
tuğ: 73, 233, 235, 236, 253
tûğ: 88, 142, 239, 241, 255
tuğrâ-yı garrâ: 87, 163, 172
tuğulka: 112
Tuhfe: 57
Tuhfe-i Tevârîh: 171
Tulça kal‘ası: 75
Tuna: 28, 57, 68, 75, 148, 152, 223
Tunus: 77, 78, 79, 81
Tûrân kavmi: 154
Tûrân şâhları: 138
turfe lisân: 54
Turhal: 214, 231, 233
Turhal kasabası: 96
Turla nehri: 68, 75, 148
turna: 234
turna balığı: 53, 89, 205
Turnaçayırı: 136
turnalar: 105
turrâc: 190
Tursun Fakîh, eş-Şeyh: 10, 23
turşu: 94
turunc: 12, 53, 54
Tut: 58
Tut âlûsı: 140
tûtyâ: 21
tuz: 56, 60, 152, 195
tuz emîni: 40
Tuzla emîni: 194
tuzla: 40, 169, 194
Tuzla-kirmân: 69
tuzluk kîsesi: 220
tüccâr: 8, 22, 36, 43, 60, 76, 90
tüccâr hânları: 40
tüccâr-ı berr u bihâr: 52
tüfenk: 48, 60, 66, 92, 104, 114, 179, 220, 222, 228
Tükmân: 237
tülüngi asker: 136

Tümek kal‘ası: 160
türbe-i âlî: 244
Türbedâr Hâtûn Baba Menâkıbı: 110
Türbeli Gönlik: 5, 243, 244, 245
Türk: 2, 27, 57, 67, 76, 81, 91, 93, 99, 100, 108, 122, 151, 153, 156, 237, 242
Türk lisânı: 19, 41, 57, 209
Türkçe: 188
Türkistân: 25, 90, 93, 98, 140, 163, 195, 203, 204, 210, 213, 245
Türkmân: 57, 108, 136, 144, 169, 174, 207, 214, 217, 234, 252, 255
Türkmân (=kal‘a-i Erdoğan): 210
Türkmân hançeri: 200
Türkmenistân: 194

- U -

Ubur dağı: 57
Ûcân : 3, 124, 136, 143
uçkun firkateleri: 79
Udvar: 121
Uğraşderesi: 194
Uğrun kapu (Erzurûm): 44, 49, 106, 112
Uğvar: 121
uhlamur: 245
Ukayl Tekyesi: 126
Ukaylî: 129
Ukkâşe Tekyesi (Merzifon): 206
ulaklar: 243
Ulama Paşa: 148, 173
Ulama Paşa hammâmı (Çorum): 213
Ulama Paşa, Süleymân Hân vüzerâlarından: 148
Ulğar yaylası: 169
Ulu Beğ (Kastamonı hâkimi): 43
Ulu Câmi‘ (Erzurûm): 106
Ulu Câmi‘: 11, 14, 15, 18, 21, 26, 32, 44, 126, 168, 169
Ulu Nogay kavmi: 64, 67
ulûfe: 190, 249
Ulvân Çelebi b. Âşık Paşa, Şeyh (Çorum): 214
Ummân: 17, 58, 59
Umudum karyesi: 108, 109, 166, 184
Umudum Sultân karyesi: 172
Umur Hân.: 46
Unkapanı: 27, 42, 77, 246, 247
Unkuru (=Ankara): 223
urbân: 58, 187, 188
Urban-ı Keys: 59
Urbân-ı Tay: 59
Urdubâr kal‘ası: 158
urdubâri (armut türü): 118
Urfa: 178, 185
Urfa mancılığı: 36
Urum: 9, 36, 41, 46, 50, 56, 57, 76, 82, 118, 174, 206, 226

Urus: 45, 85, 180, 181
Urusçuk: 27, 28
Urümbet Nogay: 64, 67
Uskumru çayırı: 75
uskumru balığı: 53
Usuf: 49
Uşkurta (bölükbaşı): 180
Uşşâk makamı: 197
uştuka balığı: 68
Uyvar kal'ası: 187
Uzun çârsû: 18, 225
Uzun Hasan: 46, 47, 50, 101, 103, 106, 111, 116, 126, 140, 163, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 182, 194, 196, 197, 199, 202
Uzun Hasan Câmi'i: 126, 154
Uzun Hasan Şâh Câmi'i (Şaburan): 154
Uzun Hasan-ı Ekrâd câmi'i (Mısır): 154

- Ü -

üç tuğlu: 39, 48, 168, 223, 235
Üçdîvân nâhiyesi: 91
Üçkilise: 3, 4, 116, 117, 170
Üftâde Efendi Câmi'i: 14
Üftâde Efendi, Bursavî: 35
Üftâdî Efendi Tekyesi: 14
Ümeyye b. Ömer b. Ümeyye: 133
Ümmihân: 49
Ünâs-ı Şirvân ziyâretgâhı: 150
Ünsî-i sânî: 231
Ünye: 2, 46
Ürdnik nâhiyesi: 130
Üsâme b. Şerîk (ashâb-ı Resûlullah'dan, sipehsâlâr): 133
Üskûbî kasabası: 2, 90
Üsküdar: 5, 38, 39, 40, 41, 87, 88, 96, 101, 142, 154, 188, 191, 192, 194, 198, 231, 232, 237, 246, 247, 250, 251, 252, 254, 255
Üsküdâr sahrâsı: 252
üsküfler: 104
Üsküp: 27, 174
Üstolni-Belgrâd: 187
Üsüviş: 60
üzüm: 9, 94, 98, 109, 207, 223, 243, 245

- V -

Va'ız Efendi Câmi'i (kal'a-i Kars): 168
Vaç kal'ası: 223
Vahdetnâme (Kitap): 245
Vâhidî, Seyyid: 127
Vâle kal'ası: 4, 165
Vâlide Sultân: 198
vâlide: 30

Vân: 34, 101, 110, 113, 114, 115, 116, 121, 122, 125, 137, 143, 149, 159, 168, 172, 194, 199, 201, 223, 229
Vânî: 248
Vânî Efendi (müfessir ve muhaddis): 107
Varîşân: 168
Varna: 26, 48, 75, 76, 232
Varvar Alî Paşa: 233, 236, 238, 239, 240
Varvar dîvân efendisi: 241
Varvar kethüdâsı: 238
Varvar ordusu: 238, 239
vasatü'l-hâli bogasi: 98
Vâsi‘ Alîsi, el-Mevlâ Alî b. Sâlih: 35
vaşak: 200
vaşak postları: 116
Vaşerd kal‘ası: 4, 176
Vat nâhiyesi: 162
Vaypiğa aşîreti: 61
vebâ: 222
vekîlharc ağa: 190, 214
Veled Efendi: 244
Velî Ağa (Deli Hüseyin Paşa'nın kethüdâsı): 63
Velî Ağa (Kilârcı): 115, 116
Velî Beğ: 181
Velî Hân, Şehzâde: 31
Velî, Cıvık (Gemici): 8
Velî, Kara (Haramî): 221
Velî, Solak (bölükbaşı): 180
Veli Ağa ze‘âmeti: 202
Veli Peşe: 49
Veliyyüddînzâde Ahmed Paşa Medresesi: 14
Velyân kendi: 134
Velyân kûhı: 134
Venedik: 2, 58, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 115, 123, 251
Verây: 95, 96
Verdiçûk: 127
vere: 79, 81
Verîşân: 172
Vesâyâ-yı Kudsiyye (Kitâb): 208
Veşle Çayı kendi: 139
Veys Çelebi (Diyârbekirli Yahyâ şâkirdi hânende): 109
Vidin: 27
vişnâb: 122
Vodine: 27
Voliden: 177
Vona Etrâki: 46
Vona kal‘ası: 2, 46
voyvodalık: 9, 42, 45, 46, 63, 93
vükelâ: 67, 84, 198, 247, 248
vüzerâ: 67, 78, 82, 84, 180, 188, 198, 203, 236, 237, 247, 248

- Y -

Ya‘kûb Ağa karyesi: 202
Ya‘kûb Mirza, Kılıç Arslan oğlu: 212

Ya‘kûb Paşa zâviyesi: 29, 99
Ya‘kûb Şâh bâğı: 129
Ya‘kûb Şâh, Germiyânoğlu: 223, 242
Ya‘kûbî: 57, 58
yaban gûsfendi: 200
yaban kedisi: 183
yaban koyunui: 200
yaban üzümü,: 45
Yabanova kazâsı: 222
Yabanova subaşılığı: 224
yabrûhu's-sanem: 109
Yâfes: 23, 57, 58
Yağ Kapanı Hânı: 15
yağlı çörek: 108
Yağlıca nâhiyesi: 90
yağmurca: 234
Yahni dağı: 170
yahnici: 190
Yahşi mahallesi (Ladik): 203
Yahûdî: 11, 39, 48, 50, 54, 55, 57, 58, 106, 118, 131, 162, 174, 226, 244
Yahyâ Efendi: 53
Yahyâ, Diyârbekirli: 109
Yaka Türkmânları: 153
yâkût: 62
Yâkût-ı Müsta‘sımî: 33, 89, 126, 245
Yalak-âbâd kal‘ası: 10
Yalakâbâd kal‘ası: 24
yalan şâhîd: 133
yaldızlı top: 54
Yalı hammâmı: 44
Yalıda Mustafâ Efendi mescidi: 44
Yalova: 41
Yalova ılıcaları: 1, 39
Yalova kasabası: 251
Yalvaçhisâr fethi: 26
Yamalı (bölükbaşı): 180
Yanbolu: 24, 27
yancıklı: 234
Yanık kal‘ası: 187
Yanko b. Madyan: 9, 36, 41, 75
Yanvan kral: 75
Yanvan Târîhi: 9, 41
Yanya kal‘ası: 29
yapışma huddâm: 243
Yâr Alî kendi: 138
Yâr Alî sebîli: 127
Yâr kirmân: 121
yara taşı: 169
Yarımca mahallesi (Ladik): 203
Yârkulu: 124
yarlığ-ı belîğler: 48, 172
Yarmeni (Yar-ı meni): bk. Ermeni
yasakcı kolluğu: 36
yasavul: 125, 135, 139, 143, 155
Yâsîn-i şerîf: 33, 34, 36, 199, 207

Yâvedûd Sultân, eş-Şeyh: 205
Yâverî: 127
Yavısa iskelesi: 56
yay: 59, 60, 66
Yayla Kapusu: 143, 144
yayla fasılları: 207
Yaylacık karyesi: 116
Yaylak mescidi: 55
Yazloviçe: 121
Ye'cûc: 20, 62, 125, 154
Yedi Kilise: 167
yedi minâreli câmi'ler: 116
yedi rûzgâr: 8
Yedikenise: 170
Yedikulle: 86
yedişerleme: 71
Yeganoğlu küffârları: 187
yelek: 52
yelken: 78, 79
yelken keştî: 64
Yelkenkaya burnu: 38
Yemen: 30, 58
Yemenî: 62, 129
Yemiş bâzârcıları çârsûsu: 18
Yemiş İskelesi: 38
Yeni Câmi': 44, 50, 51, 203, 248, 250
Yeni Câmi' Mektebi: 51
Yeni Cum'a kapusu: 49
Yeni Cum'a mahallesi (Tarab-efzûn): 52
Yeni hammâm (Ladik): 203
Yeni Kaplıca: 17
Yeni nehri: 122
Yenibâğçe: 194
Yenicekapu: 44
yeniçeri: 8, 41, 46, 49, 56, 64, 66, 69, 77, 80, 81, 82, 104, 107, 142, 155, 159, 160, 163, 172, 189, 192, 237, 248, 249, 250
yeniçeri ağası: 39, 63, 64, 69, 87, 104, 135, 159, 168, 190, 192, 248
yeniçeri çavuşu: 48, 224, 250
yeniçeri çorbacısı: 192
yeniçeri oturakları: 39, 75
yeniçeri serdârı: 39, 41, 42, 43, 45, 46, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 112, 174, 176, 194, 197, 200, 203, 205, 209, 211, 218, 224, 242, 243, 245
Yeniköy: 42
Yenimahalle mescidi: 44
Yenişehr kal'ası: 29
Yenişehri (Bursa): 26, 29
Yergögi: 27
yernebas: 109
Yesev şehri: 72
Yesrib: 58
Yeşil Câmi': 13
Yeşil İmâret: 13, 15, 28
Yeşil Türbe: 45
yeşil alaca kürk: 254
yeşilbaş: 234
yeşim Hıtâyî: 49
yetken avşarı tazılar: 130

yevm-i Âşûr: 129
Yezdân Aka: 127
Yezdân Alî: 124
Yezdânbaş (ser sevdâgerân): 193
Yezdcird Şâh: 147, 148, 155, 160
Yezden-şîr, Hoca: 131, 150
Yezîd b. Abdülmelik: 155, 157
Yezîd, Halîfe: 157
Yezîdî ekrâdı: 136
yılan: 54, 80
Yıldırak Tav: 20
Yıldırım Bâyezîd Hân: 1, 12, 15, 16, 23, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 41, 43, 45, 93, 95, 99, 163, 196, 203, 205, 209, 210, 211, 213, 218, 228, 234, 238
Yıldırım Bâyezîd Hân Câmi‘i: 13, 35, 95
Yıldırım Bâyezîd Hân, imâreti: 15
Yıldırım hammâmı: 16
Yıldırım Hâniyye Medresesi: 14
yıldız rîhı: 8
yıldız rûzgârı: 148
yigirmi iki ocak: 249
Yirvan (Boğdan Kralı): 74
Yivançe: 74
Yoğurd Hânı: 15
Yoğurdcu Baba: 34, 64, 65
Yorambay: 68
Yorguç Paşa: 97
Yorguç Paşa hammâmı: 97
Yorguç Paşa hânı: 97
Yorguç Paşa imâreti: 97
Yorguç Sarâyı: 96
Yoroz kal‘ası: 2, 47
Yorozburnu kal‘ası: 2, 47
Yovana: 176, 182, 184
Yozgad Baba Tekyesi: 91
Yukaru Bâzâr: 44
Yukaru Bâzâr Mescidi: 97
Yukaru Meydân Mescidi: 97
Yukarulu aşîreti: 48
Yunan : 10, 22, 39, 47, 58, 121, 243
Yûsuf , Hazret-i: 87
Yûsuf Ağa, Deli: 97
Yûsuf Ağa, Hacı: 208, 209, 210
Yûsuf Bâlî b. Yegân, Mevlânâ: 33
Yûsuf Paşa: 78, 79, 80, 83, 87, 141, 143, 157, 248
Yûsuf Paşa, Cağalazâde: 141, 142
Yûsuf Paşa, Fâtih-i Hanya: 2
Yûsuf Paşa, Gâzî: 83
Yûsuf Paşa, Musâhib: 78
Yûsuf Paşa-yı Hırvâdî: 82
Yûsuf Şâh, Kara: 104, 163, 171, 196
Yûsuf Şâh, Karakoyunlu Kara: 163, 167
Yûsuf [u] Züleyhâ (Kitap): 244, 245
Yûsuf-ı Haccâc: 214
Yüksek Kilisecik: 202
Yüres mahallesi (kal‘a-i Bâyburd): 174

Yürük tâyifesi: 21
yüzbaşı: 48, 95, 112, 163

- Z -

za‘afrân: 152
Za‘afrânborlu: 152, 247
Za‘ğâ‘ Urbânı: 187
Zadra: 249
Zağanos : 50, 54, 55
Zağanos: 50, 75
Zağapa Deresi: 3, 102, 199
zağarcıbaşı: 80, 142
Zağpa deresi: 222
Zâhîd Efendi Câmi‘i (kal‘a-i Bâyburd): 174
zahîre: 64, 66, 198, 241
Zahîreddîn-i Fâryâbî: 133
Zâhid Câmi‘i (kal‘a-i Bâyburd): 174
Zahile: 49
Zâhireddîn, Sultân: 196, 197, 199
Zahor ülkesi: 158
Zaklise: 79
Zâl Paşa hammâmı: 119
Zâl-ı bî-amân: 250
Zâl-ı Köstehem: 186
Zâlim Ahmed kal‘ası: 115
Zânâ kabîlesi: 148
Zanılsa: 153
Zapçe iskelesi: 56
Zaposho (Mikril Beği): 181
Zâr nehri: 105
zârbûne gemisi: 175
Zârçayırı: 181
Zarşâd: 168, 170
Zârşed kal‘ası: 4, 170
zâteri: 110
zâviye: 36, 134
ze‘âmet: 39, 43, 46, 47, 48, 56, 66, 77, 80, 82, 90, 92, 95, 101, 102, 104, 113, 157, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 193, 196, 199, 202, 209, 213, 241
zeberced: 62
Zeberha: 59
Zebhûs: 186
zehâ’ir: 181
zeheb-i hâlis mutallâ şem‘dânlar: 33
zeheb-i kibrît: 79
Zehebî: 33
zekât: 7
Zekeriyyâ-yı belâ: 211
Zekeriyyâ-yı Halvetî, Şeyh: 29, 98
Zekim kal‘ası: 4, 159
zekim ipeği: 144

zelzele-i azîm: 124
zemîn-i Revân: 141
Zemînî: 118
Zenân: 152
zenberekçibaşı: 56, 80
zenbûrî: 51
Zencî: 58
zencîrbâf: 139
Zengi nehri: 3, 113, 117, 118, 122, 141, 142, 143, 144, 145, 169, 171, 232
Zennûse kendi: 122
zer-gerân: 53
zer-nişâncılık: 53
zerbâf: 139, 252
Zerçü dervâzesi hammâmı: 128
zerdâlu-yi hulvîn: 128
zerdâlü: 109, 122, 198
zerdava: 45, 48, 56, 59, 60, 158, 182, 184, 200
zerde: 89, 243
zerdûz harîr: 33, 179
zerdûz hil‘at: 178
zerdûz makramalar: 190
zerger: 53, 128
zerrîn: 109
Zerrinoğlu: 187
Zevâlîzen: 131
Zevce-i Şâh Cihân Medresesi: 126
zeyl-i Bakü: 151
Zeyn Hân kal‘ası: 172
Zeyn-i Alî b. Hazret-i Alî: 134
Zeyne'l-‘âbidîn, İmâm: 25
Zeyneb Ağam Tekyesi: 126
Zeyneddîn Hâfî, Şeyh: 34, 35, 208
Zeyneddîn-i Hâfî Medresesi: 14
Zeynhân: 4
Zeynî Efendi (Câmi‘-i Kebîr İmâmı): 111
Zeynîler: 33, 34, 35, 244
Zeynîler Mescidi: 14
Zeynîler Tekyesi: 14
Zeynîler Zâviyesi: 33
Zeynüddin , Hazret-i: 35
Zeytûn kasabası: 5, 95, 205, 210
zeytûn: 53
zeytûn bâğları: 51
zeytûn yağı: 54
Zeytûnâbâd: 96
Zeytûnburnu karyesi: 39
zırh: 179
zırh-ı Dâvûdî: 176
Zırhkenli (bölükbaşı): 180
zîbâ: 103, 252
zîhler: 217
zift: 46, 110
ziğola (düdük): 177
Zihne fethi: 26
zil: 73

Zindân Kapusu: 10, 50
zirâ‘-ı melikî: 132
Ziyâeddîn (Azerbaycân Şâhı): 113, 114
Ziyâeddîn kal‘ası: 3, 113, 114, 193
Zohorya kendi: 158
Zubad nehri: 181
Zuchân: 116
Zuday Tekyesi karyesi: 202
zurzuvîle: 116, 119, 127
Zübeyde Hâtûn: 124, 128
Zübeyde Hâtûn Câmi‘i: 125
Zübeyde Hâtûn imareti: 129
Zübeyde kârbânsarâyı: 127
Züfer, İmâm-ı: 16
zülbiyyât: 206
Züleyhâ-yı Mısır: 186
zülf-i nigâr (Nakış): 44
zülfeler: 217
Zülfikâr Ağa sarâyı: 90
Zülfikâr Hân: 118
Zülüfli baltacı: 249
Zümreburnu dağları: 47
zümrüd: 62

[1] Kur’ân, Zâriyât, 56 "Ben cinleri de, insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım".

[2] "Şefaatim, seyahatim ve ziyaretim. Allah'ım ona (bu yolda) sıhhat ve selâmet ver"

[3] "Allah bir şeyi irâde ederse sebeplerini de hazırlar".

[4] "Önce yoldaş, sonra yol".

[5] Kur’ân, Neml, 69; Ankebût 20, Rûm 42; "..Yerde gezin, dolaşın..."

[6] Kur’ân, Sebe, 18; "Gecelerce ve gündüzlerce oralarda korkusuz gezin, dolaşın".

[7] "Yolculuk, bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır".

[8] Kur’ân, Yunus, 22; "O, sizi karada ve denizde gezdirendir...".

[9] "Önce yoldaş, sonra yol".

[10] "Denizde (inci, mercan; yolculuk, ticaret vs.) sayısız menfaatler vardır. Ancak yine de selamet ve emin olmak isitiyorsan, işte o kenarındadır (sahildedir)".

[11] *Ümmü'l-fütûhîn,* lafzının ebced karşılığı 626 rakkamını verir ki, Evliya Çelebi'nin de tesbit ettiği gibi bu tarih noksandır.

[12] Tamir edenin ömrü uzun olsun.

[13] Tarih ibaresinin ebced karşılığı 736 rakkamını vermektedir.

[14] Kur’ân, Dehr, 21; "Rableri de onlara gâyet temiz bir şarab içirmişdir".

[15] Mânası şaîrin içindedir.

[16] Garib (gurbete düşen) kör gibidir.

[17] Kur’ân, Zümer, 63;"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur".

[18] Kur’ân, Nebe, 7; "Dağları kazıklar yapmadık mı?".

[19] Kur’ân, Kâf, 1;"Kâf. Şanı yüce Kur’an'a andolsun ki (o azim bir kitaptır)".

[20] Kur’ân, İbrâhîm, 27; "Allah ne dilerse yapar" (Allah dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder).

[21] Kur’ân, Sâffât, 164; "Bizden kimse müstesnâ olmamak üzre herbiri için malum birer makam vardır".

[22] "Osman" lafzının ebced karşılığı 661'dir.

[23] İbarenin ebced karşılığı 720 rakamını vermektedir..

[24] Kaza gelince göz kör olur.

[25] Kur’ân, Bakara, 156;"Biz Allah'ın kullarıyız ve biz ancak ona dönücüleriz".

[26] Cem'in ömür devletinin baharı yaz gelmeden harâb oldu. Ona gaybdan şu tarih ulaştı: "Cem dünyadan göçtü. Yazık yazık!..."

[27] Yaptığın doğru mu? Allah gözünü kör etsin.

[28] Toprak âlimlerin tenini çürütmez.

[29] Oğul! Anadolu'ya doğru elinde bir kandil ile yürüyesin.

[30] Mü’minin gönlü Allah'ın Arş'ıdır.

[31] Kur’ân, Yusuf, 99; "Allah'ın iradesiyle hepiniz emîn emîn Mısır şehrine girin".

[32] Bursa'da ikamet eden Abdurrahman'ın çağrısı üzerine garib ve fakir kişi, Rum ilini ziyaret için geldi. (Müfredin vezni hatalıdır).

[33] Tarih mısraındaki "... a‘lâ" kelimesinin son harfi metinde "elif" olarak yazılmış olup bu durumda mısraın ebced toplamı 971 eder. "Elif" yerine "ya" yazılması hem imlayı hem de tarihi düzeltmiş olur.

[34] Tarih mısraının topla 992 tutmaktadır. Ta‘miye gereği "be (2)" ve "elif (1)" düşüldüğünde 989 rakkamı elde edilir.

[35] Kanaat tükenmez bir hazinedir.

[36] Beytin burada yazılmayan ilk dizesi şöyledir:
Pâran isrâf eylemekden kendini pek sakla pek

[37] İşitmek, görmek gibidir.

[38] Kefken adası ile Kerpe limanının isimleri yekdiğeri yerine kullanılmıştır.

[39] Kur’ân, Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".

[40] Selim! Anadolu'ya ve Acem'e git. Sonra Mısır'a yürü.

[41] Selim! Anadolu'ya ve Acem'e git. Sonra Mısır'a yürü.

[42] Kur'ân, Bakara, 144; "Yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına çevir".

[43] İsteğiyle ibadethâneye gitti. (Mısranın ebced karşılığı 920 rakkamını vermemektedir.

[44] Kur'ân, Bakara, 34; " [Hani meleklere, Âdem'e secde edin demiştik de] İblis'den başkası hemen secde etmişlerdi".

[45] Kur'ân, İbrahim, 27; "... Allah dilediğini yapar"; Mâide, 1; "... (Allah) istediği hükmü verir".

[46] İnsanlara anlayışlarına göre (akıllarının alacağı şeklide) hitap edin.

[47] Tedbir kuldan takdir Allah'tan

[48] Tedbir kuldan takdir Allah'tan

[49] Kur'ân, Âl-i İmrân, 37; "...İş hususunda onlarla müşavere et...".

[50] Kur'ân, Kamer, 19; "Çünkü biz uğursuz, sürekli bir günde (onların üstüne çok gürültülü fırtına gönderdik)".

[51] Kur'ân, Fussilet, 16; "Uğursuz günlerinde (üzerlerine çok gürültülü bir bora gönderdik)".

[52] Kur'ân, Mü'min, 44; "Ben işimi Allah'a ısmarlıyorum".

[53] Kur'ân, Talak, 2-3; "Kim Allah'dan korkarsa (Allah) ona bir çıkış yeri ihsan eder. Onun hatır ve hayaline gelmeyecek bir cihetten de rızıklandırır".

[54] Denizde sayısız faydalar vardır. Ancak sen selamet istiyorsan kenarında dur.

[55] Kur'ân, Sâffât, 79; "(Bütün) âlemler içinde bizden Nûh'a selâm".

[56] Mânâ, şairin karnındadır.

[57] Paranı, yolunu ve mezhebini (düşünceni) gizle.

[58] Tedbir kuldan takdir Allah'tan

[59] İnsanların dilleri. Allah'ın kalemleridir (Keşfü'l-Hafa, C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.

[60] Eden bulur.

[61] İnsanlara anlayışlarına göre hitap edin.

[62] İşitmek, görmek gibidir.

[63] Kur'ân, Nûr, 35; "Allah göklerin ve yerin nûrudur".

[64] Çalışıp kazanan Allah'ın sevgilisidir.

[65] Ruhu'l-Kuds, onun vefatına şu tarihi söyledi:
"Ruhunun barınağı cennetler olsun".

[66] Ölüm tarihini söyleyen tarihçi der ki,
Müeyyed'in makamı rahmet ve merhamet içindedir.
Mısraın vezni hatalı olup sondaki kelimenin "saîd" olma ihtimali yüksektir.
Tarih mısraının toplamı 758 rakkamını vermektedir.

[67] Hainlerin oyunları suya düştü.

[68] Kur'ân, Mürselât, 27; "Size tatlı bir su da içirmedik mi?".

[69] Müslim, 52/29; "Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: Furat nehri (suları gitmesi sebebiyle) altından bir dağı açıp meydana çıkarmadıkça kıyâmet kopmaz. İnsanlar onun üzerinde ceng edip birbirlerini öldürürler. Neticede her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülür. Onlardan her bir kimse, kurtulacak olan kişi belki ben olurum, der".

[70] Kur'ân, Enbiya, 30; "Diri olan her şeyi de sudan yarattık".

[71] Ey yılan dur

[72] Ey yılan dur

[73] Allah'ın izni ile taş kesil ve ey Sübhan Dağı sen de bu yılanın zürriyetini koru.

[74] Kur'ân, Kasas, 88;"(O'nun zâtından başka) herşey helâk olucudur".

[75] "Ni'meteş dâ'im" ibaresinin ebced karşılığı 915 rakkamıdır.

[76] Tarih mısraının ebced karşılığı 949 rakkamını vermektedir.

[77] Tarih mısraının ebced karşılığı 993 rakkamını vermektedir.

[78] Hakkını vererek...

[79] Olgun gençten daha tatlıdır.

[80] Kur'ân, İnsan, 21; "Rableri de onlara gâyet temiz bir şarab içirmişdir".

[81] Kur'ân, Nisa, 4; "... afiyetle yiyin".

[82] Tarih mısraının ebced karşılığı 701 rakkamını vermektedir.

[83] Kur'ân, Mâide, 90; "... içki, kumar, (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amellerinden birer murdardır...".

[84] Resûlullah *sallallahu aleyhi vesellem* buyurmuşlardır: Her doğan İslâm fıtratı üzre doğar, sonra onu ebeveyni Yahudi, Hristiyan veya Mecûsî yaparlar.

[85] Kur'ân, İnsan, 8; "Yemek yedirirler...". (Ayetin tamamı: yoksula, yetime ve esire O'nun sevgisi için yemek yedirirler).

[86] İslâm'dan daha yüce bir şeref yoktur.

[87] Bir mekânın şerefi orada oturandan gelir.

[88] Bir evin şerefi o evin sâkinlerinden kaynaklanır.

[89] Bir toplumun şerefi ise kereminden gelir.

[90] Kur'ân, Nâziat, 24; "İşte ben sizin en yüce Rabbinizim".

[91] Kur'ân, Mâide, 38; "Erkek hırsızla kadın hırsızın -o irtikab ettiklerine bir karşılık ve- ceza ve Allah'dan (insanlara) ibret verici bir ders olmak üzere ellerini kesin".

[92] Kur'ân, Mâide, 45; "Biz onda (Tevrat'da) onların üzerine şunu da yazdık: Cana can...".

[93] Paranı, yolunu ve mezhebini (düşünceni) gizle.

[94] Bu çıkma "Beşir Ağa" ve "Pertev Paşa" nüshalarında yoktur.

[95] Kur'ân, Araf, 160; " [(Tih'de Susayan) kavmi (Mûsâ'dan) su istediği zaman] 'asanı taşa vur' diye (vahyettik de) ondan on iki pınar kaynayıp aktı".

[96] Kur'ân, Bakara, 159; "... (yapacağın) iş hakkında onlara danış...".

[97] Afetlerden korusun...

[98] Tarih mısraının ebced karşılığı 955 rakkamını vermektedir.

[99] Tarih mısraının ebced karşılığı 955 rakkamını vermektedir.

[100] Kur'ân, Kehf, 94; "Onlar dediler ki, ya Zülkarneyn hakikatte Ye'cuc ve Me'cuc bu yerde fesat çıkaran kabîlelerdir".

[101] İşitmek, görmek gibidir.

[102] Kur'ân, Kevser, 1; "Muhakkak biz sana Kevser'i verdik".

[103] Bu kutlu kalenin inşası meliklerin veziri Firuzka-yı Akay (Allah onun yardımcılarını aziz kılsın), Sultan Melik İzzeddin devrinde (Allah onun devletini ebedî kılsın) ve tamiri Sultan Kerimüddin Begüm'ün Nurullah (Allah kabrini nurlandırsın) diye maruf olan kızının yardımlarıyla tamamladı.

[104] Kutlu şehîd Harakanî... İşte o benim!...

[105] Kur'ân, Bakara, 144; "Yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına çevir".

[106] Kur'ân, Bakara, 144; "Yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına çevir".

[107] Resulullah (s.a.v.) buyurdu: Fırat'ın suyu altın bir hazineden yaratılayazdı.

[108] Kur'ân, Kehf, 71;"Nihâyet bir gemiye bindikleri zaman o bunu deliverdi. (Musa) dedi ki: Sahiplerini suda boğasın diye mi onu deldin?".

[109] Kur'ân, Tîn, 4; "Biz, gerçekten insanı en güzel bir şekilde yarattık".

[110] Kur'ân, Fecr, 28; "Dön Rabbine".

[111] İlim ve mal insanın her ayıbını örter.

[112] Kur'ân, Rûm, 30; "Allah'ın yaratışına (hiçbir şey) bedel olmaz".

[113] Denizde sayısız menfaatler vardır. Ancak sen emniyette olmak istersen yine de kenarında dur.
[114] Önce yoldaş, sonra yol.
[115] Ey Karaman toprağının çocuğu, soyun!
[116] Ey hayal ülkesinin çocuğu, asıl sen benden açıl!
[117] Önce yoldaş, sonra yol.
[118] Ey Karaman toprağının çocuğu, soyun!
[119] Ey hayal ülkesinin çocuğu, asıl sen benden açıl!
[120] İnsan iyiliğe kuldur.
[121] Bu Rabbimin bana faziletindendir.
[122] Bu çıkmanın yeri sayfada belirtilmemiş olup birkaç kelimesi okunamayacak durumdadır.
[123] Hainlerin oyunları suya düştü.
[124] Hainlerin oyunları suya düştü.
[125] Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyen) olandır.
[126] Yolculuk, bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.
[127] Kur'ân, İbrâhîm, 27; "Allah ne dilerse yapar" [Allah dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder].
[128] Kur'ân, Bakara 106; "Allah her şeye kâdirdir".
[129] Yemeğin alası yenilmeye hazır olandır.
[130] Kur'ân, Bakara, 261; "... her başakda yüz dâne (habbe) bulunan...".
[131] Fakirliğin övüncümdür.
[132] Tedbir kuldan takdir Allah'tan
[133] Allah'ın bildiği ve şahitlik ettiği ve kafi olduğu Hz. Muhammed'in de onun Resulü olduğu...
[134] Kur'ân, Âl-i İmrân, 37; "... aziz ve intikam sahibidir".
[135] Kur'ân, Ra'd, 17; "Allah gökten yağmur indirmiştir vadiler kendi miktarınca (sel olmuştur)".
[136] "İşlerinizde dara düştüğünüzde kabir ehlinden yardım isteyiniz." (Bkz. Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)
[137] Kur'ân, Âl-i İmrân, 37; "Zekeriyya (a.s.) ne zaman mihrâba girse...".
[138] Kur'ân, Âl-i İmrân, 39; "Melekler O'na nidâ etti...".
[139] Kur'ân, İnşirah, 6; "Muhakkak güçlükle berâber kolaylık var".
[140] Dünya kalesinin tamamını gördük fakat böyle bir şey görmedik.
[141] Kur'ân, Fâtır, 10; "Güzel kelimeler ancak ona yükselir. Onu da iyi amel yükseltir".
[142] Kur'ân, Tahrim, 8; "Tam bir sıdk u hulûsa mâlik bir tevbe ile Allah'a dönün"
[143] En'am, 160; "Kim Allah'a bir iyilikle, güzellikle gelirse işte ona bunun on katı...".
[144] Mânâ, şaîrin karnında (gönlünde) dır.
[145] Tedbir kuldan takdir Allah'tan
[146] Tedbir kuldan takdir Allah'tan
[147] Kur'ân, Hûd, 6;"Yeryüzünde hiç bir canlı hariç olmamak üzere rızıkları Allah'ın üstünedir".
[148] Layıkını buldu.
[149] Allah'ım. Sen affedicisin. Affetmeyi Seversin. Beni de Affet!
[150] Dilini tutan, tehlikeden emin olur.
[151] Dilini tutan, tehlikeden emin olur.
[152] Çalma kapını çalarlar kapını.
[153] Tarih mısraının ebced karşılığı 1054 rakkamını vermektedir.

[154] Tarih mısraı derkenar olduğundan kitabın cildlenmesi esnasında bir kelimesinin kesildiği vezinden anlaşılmaktadır.

[155] Tarih mısraının ebced karşılığı 959 rakkamını vermekte olup bir kelimenin eksik olduğu vezinden anlaşılmaktadır.

[156] Beyitte ebced ile tarih mevcut değildir.

[157] Kur'ân, Nahl, 125; "İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et. Onlarla mücadeleni en güzel tarîk hangisi ise onunla yap".

[158] Kur'ân, Hucurat:, 9; "Eğer müminlerden iki zümre birbirleriyle döğüşürlerse aralarını bulup barışdırın".

[159] Kur'ân, Hucurat:, 9; "Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ediyorsa siz, o tecâvüz edenlerle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın".

[160] Kur'ân, "En'am, 45; "İşte, bu suretle zulmedenler güruhunun ardı arkası kesilmişti. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır".

[161] Beşir Ağa nüshası, varak: 152b'den tamamlanmıştır.

[162] "Güç yetiştiremeyeceğin durumda kaçmak peygamberin sünnetidir".

[163] Kazanın önü alınamaz (kadere dönüşür):
Allah'ın hükmüne de kimse mânî olamaz.

[164] Mısraın ebced karşılığı 692 rakkamını vermektedir.

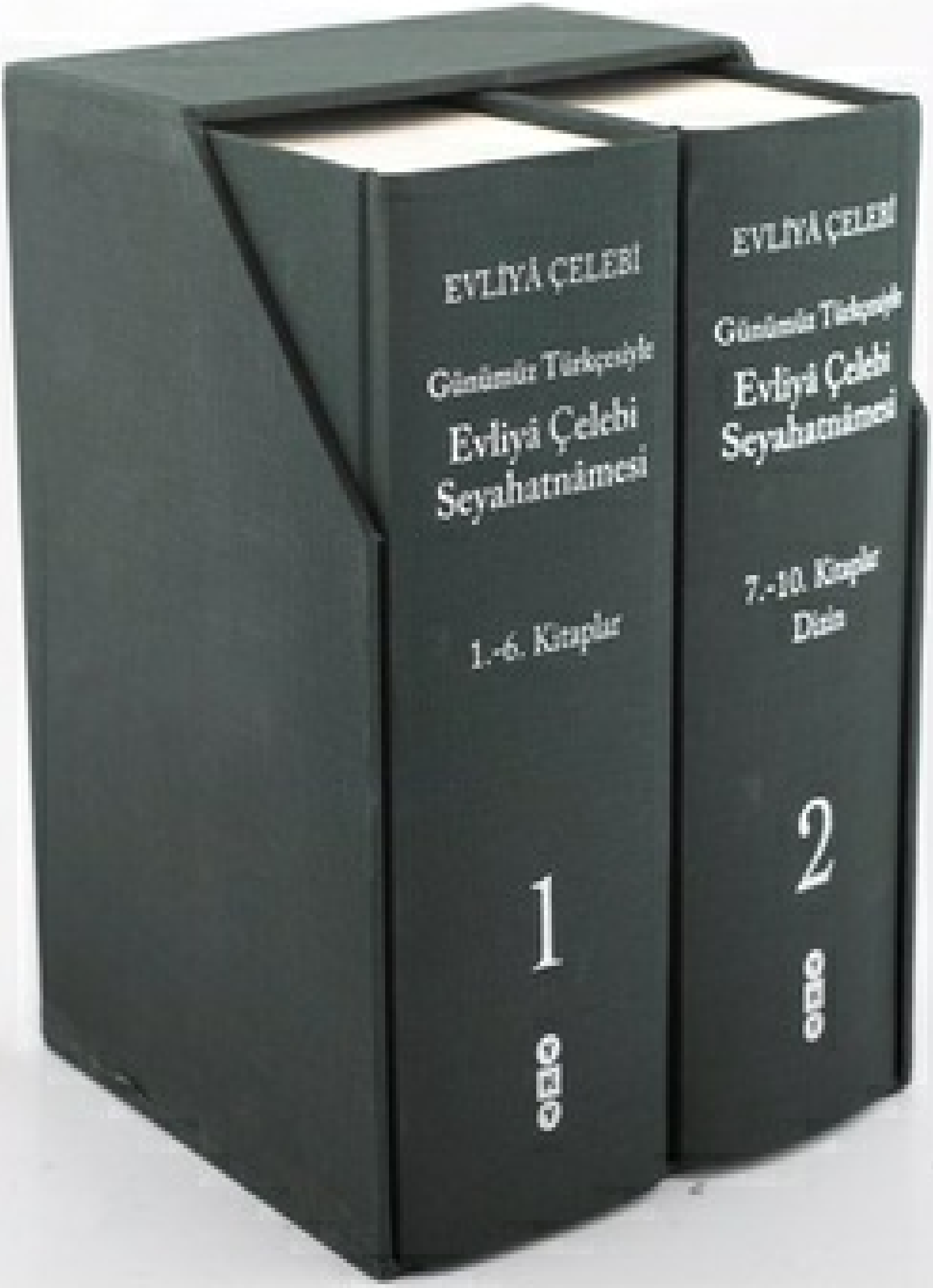
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

III. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
III. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Kıvançlıyız; elinizdeki kitap ile Seyahatnâme'nin bir cildi daha okuyucuya kazandırılmış oldu.

Sevinçliyiz; Evliya Çelebi'yi yaşatmaya inanan bir ekiple birlikteyiz.

Azimliyiz; gün gelecek son cildin de yayınlandığını göreceğiz.

Ve inanıyoruz; kalıcı bir hizmet yapıyoruz.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yapı Kredi Yayınları'nca okuyucuya sunulan ilk iki cildinin gördüğü ilgi, tarihin yalnızca bir kronolojiler zinciri olmaktan kurtarılmasının ne derece önemli olduğunu gösterdi bize. Osmanlı Devletinin kuruluşunun 700. yılında, atalarımıza ait bazan buğulu, bazan büyülü, bazan hazin ve bazan eğlenceli bir hayatın renklerini, kokularını ve kesitlerini bize sunan Seyahatnâme, muhtelif girişimlere rağmen maalesef bugüne kadar tam bir metin hâlinde yayınlanmamıştı. Elinizdeki bu çalışma, zincirin bir halkasının daha tamamlanması bakımından bize hem güç, hem güven verdi. Özellikle ikinci cildin yayımından sonra muhatap olduğumuz takdir dolu sözler, bize yol gösterdi ve yaptığımız işin önemi, yerli ve yabancı pek çok okuyucunun dikkatini üzerimize yoğunlaştırdı. Gücümüzü bu müsbet ilgiden alarak yolumuza devam etmekte olduğumuzun bilinmesini isteriz.

Seyahatnâme'nin III. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 305 numarada kayıtlıdır. III. ve IV. cilt bir arada ciltlenmiştir, III. cilt bu yazmanın ilk 185 varağından ibarettir. Yazma 23.5x34.5 cm. ebadında olup, koyu fes renginde meşin ciltli, şemseli, mıklepli ve üzeri açık yeşil renkte atlasla kaplıdır. Nüsha beyaz, kalın âbadî kâğıda yazılmıştır. Her sayfa 36 satırdan ibarettir. Ancak bazı sayfalarda sayfa kenar ve altlarında çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II. cilt gibi basit transkripsiyon sistemiyle ve problemli (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın diğer bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. İndeks, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilave olunmuştur. Müteakip ciltlerde aynı sistem korunacaktır.

On cilt olan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*nin hemen tamamına yakının hazırlıkları son aşamada olup yayın ile ilgili tüm planlamalar gerçekleştirilmiştir. Mümkün olan en kısa sürede, yeni harfli Seyahatnâme külliyatını kütüphane raflarında görmeyi arzulamaktayız. Ancak takdir buyurulur ki Seyahatnâme gibi bir başyapıtın yayınlanması ciddi bir sorumluluk ister. Bu sorumluluk ise planladığımız yayın takviminin aylarla değil yıllarla hesaplanmasını öngörmektedir. Bütün imkânlarımızı değerlendirerek, yılları yine aylara indirgemeyi göze aldık. Bu uğurda emeği geçen herkesin aynı bilinçle çalışacağından endişeniz olmasın.

Şüphesiz bu ölçüde büyük bir iş, ancak bir ekip çalışmasıyla meydana gelmektedir. Bu vesileyle, eseri hazırlayan Seyit Ali KAHRAMAN ve Yücel DAĞLI'ya, indeksin hazırlanmasında emeği geçen Ruşen DENİZ'e ve her zaman yardımlarına başvurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Gerek Orhan şaik GÖKYAY Hoca'nın hazırladığı I. kitabın, gerekse bu kitabın da dizgisini gerçekleştiren ve hayatının baharında beklenmedik bir şekilde bu dünyadan göçen

İsrafil DAĞLI'ya teşekkür ise ödeyemeyeceğimiz bir borç olarak kalmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, redaksiyonu titizlikle yapan Prof. Dr. İskender PALA ile Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Nahide DİKEL'e de ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAOĞLU

Giriş

Seyahatnâme'nin III. cildi en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 305 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilimsel çevrelerce kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, filolojik özellikler, fonetik yapı ve dönemin diğer dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de spesifik bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz şekilde yoran transkripsiyon işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Orijinal metinde aynı kelimeler zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. asır dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiç bir tasarrufta bunulmamış aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, orijinal imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve şahıs isimlerinde de Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır. Ancak, istisna olarak "Arz-ı rûm" kelimesi "Erzurûm" olarak yazılmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), diğer yazma nüshalar da kontrol edilerek metnin içine yerleştirilmiş ve {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde tamir yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilavesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça orijinalleri dizilerek, dipnotta sûre ve âyet numaraları ile meâlleri konulmuş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde transkripsiyonu verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına orijinalinde bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "İndeks" ilave edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için orijinal varak numaraları metin içinde ***"[15a; 15b; 16a; ...]"*** şeklinde verilmiş olmakla birlikte indeks, varak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Elinizdeki eser yalnızca bir veya birkaç kişinin mesaisi sonucunda oluşmadı. Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Bunlardan ilk anda aklımıza geliverenlerin isimleri şunlardır:

Doç. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER, Doç. Dr. İsmail DURMUş, Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ, Prof. Dr. Yaşar KANDEMİR, Eyüp Said KAYA, Doç. Dr. Zekeriya KURşUN, Rıza KURTULUŞ, Mehmet RİFAT, Prof. Dr. Osman F. SERTKAYA, Prof. Dr. şinasi TEKİN, Prof. Dr. Nuri YÜCE

Katkılarından dolayı kendilerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Burada yardımlarını gördüğümüz hâlde adlarını anmayı unuttuğumuz diğer araştırmacı ve ilim adamlarına da teşekkürü borç biliriz.

Ayrıca ve özellikle *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* neşrinin başlatıcısı, yol göstericisi ve edebî malzemenin temin kaynağı olan değerli kültür adamı Orhan şaik GÖKYAY hocamızı da burada rahmetle anmayı bir vefa borcu biliriz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlerde rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
ʿ	Gerekli hallerde Ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʾ	Gerekli hallerde hemze (i) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

Cild-i Sâlis

[1b]

Fihris-i Cild-i Sâlis

Birinci varakda evsâf-ı Hersek kasabası ve evsâf-ı İznik kal‘ası.
2. varakda İznik'in cemî‘i imâretleri ve buhayresi ve ziyâretgâh-ı Eşrefoğlu.
3. varakda kal‘a-i Lefke ve kasaba-i Söğüt ve ziyâret-i cedd-i Âl-i Osmân Ertuğrul Beğ ve kal‘a-i Eskişehr-i kadîm.
3. Germâb-ı Eskişehir ve kal‘a-i Seydî Gâzî ibn Hüseyin Gâzî ve sebeb-i şehâdet-i Battâl Gâzî.
4. Sitâyiş-i âsitâne-i Seyyid Battâl ve Husrev Paşa hânı ve kasaba-i Bayad ve kasaba-i azîm Belvadin imâretleri.
5. varakda Akşehir evsâfı ve Nasreddîn Hoca ziyâreti ve sergüzeşt-i hakîr ve kasaba-i Ilgın.
6. Germâb-ı Ilgın ve buhayresi ve kasaba-i Lâdik ve sevâd-ı mu‘azzam dârü'l-mülk-i Yunaniyân şehr-i azîm Konya.
7. Âl-i Selçukiyân tarihleri ve ibtidâ-i tulû‘ [u] zuhûrları.
7. Eşkâl-ı kal‘a-i Konya ve Âl-i Osmân'ın zuhûru tarihleri.
8. Konya'nın hâkimleri ve cümle imâretlerin beyân eder.
10. Konya'nın şehrengîzleri ve teferrücgâh-ı Meramların bildirir.
11. Konya'da âsûde olan Hazret-i Mevlânâ ziyâreti ve hasîb ü nesîbin ve gayri ziyâretleri.
12. Kasaba-i İsmîl ve kasaba-i Karapınar ve evsâf-ı Ereğli-i bâğ-ı İrem-i nazargâh-ı kadîm.
13. Ereğli'nin cümle ziyâretleri ve mu‘cizât-ı Resûl kasîdesi.
15. Evsâf-ı kasaba-i Ulukışla ve sitâyiş-i Ramazânoğlu yaylası.
15. Germâb-ı Çifte Hân ve Sultân Hânı ve kal‘a-i Gölek ve Topkeşân Camusu yaylağı ve kal‘a-i kadîm şehr-i Adana.
16. Evsâf-ı kal‘a-i Misis ve kal‘a-i Payas ve eşkâl-i kal‘ası ve cemî‘i imâretlerin beyân eder.
17. Payas yaylaları ve kal‘a-i Merkez ve kal‘a-i İskenderûn ve bânîlerin bildirir.
19. Kasaba-i Belen ve kal‘a-i Bakras ve evsâf-ı kal‘a-i azîm Antakıyye.
20. Antakıyye'nin cümle imâretleri ve niçe gûne şehrengîzlerin beyân eder.
21. Nehr-i Asî evsâfı ve Habîb-i Neccâr ziyâreti ve Habîb-i Neccâr menâkıbı ve kal‘a-i Zanbakıyye.
22. Cisr-i şu‘ûr ve kal‘a-i Mıdık.
23. Kal‘a-i şecer ve kal‘a-i kadîm Hamâ ve cemî‘i imâretlerin beyân eder.
23. İbret-nümâ-yı azîm Hamâ dollabı.
24. Ziyâretgâh-ı şehr-i Hamâ ve evsâf-ı kal‘a-i Hımıs.
25. Mutalsamât-ı Hımıs ve ziyâretleri ve kal‘a-i İkikapulu ve kal‘a-i Katife.
26. Evsâf-ı şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm şâm-ı cennet-meşâm ve lisân-ı Arabî.
27. şâm'dan ulaklık ile İslâmbol'a gitdiğimiz konakları ve Üsküdar'da Gürcî Nebî cengi.
27. Ve min mü'essir-i rü'yâ-yı sâliha ve sebeb-i ısyân-ı Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu.
28. Der-fasl-ı zemmâm [u] nemmâm u fassâl-ı şûm tiryâkiyân.
30. Der-ceng-i mehâbet [ü] salâbet-i Defterdârzâde Mehemmed Paşa bâ-savaş-ı Gürcî Nebî-i Celâlî.
30. Der-beyân-ı âkıbet-i Gürcî Nebî ve serencâm-ı âkıbet-i Katırcıoğlu.
31. Üsküdar'dan yine ılgar ile âmedânî şâm'a giderken Harâmî Çomar'a râst geldiğimiz.
31. şâm'dan Sayda ve Berût ve Ma‘ânoğlu vilâyeti seferine gitdiğimiz.
31. Ziyâretgâh-ı Hazret-i İlyâs ve makâm-ı Hazret-i Elyesa‘.
32. Ziyâretgâh-ı Hazret-i Nûh Nebî ve ziyâretgâh-ı merâmgâh-ı Cebelü'l-Lübnân.
33. Makâm-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm, makâm-ı İbrâhîm ve Hızır Nebî.
33. Evsâf-ı kal‘a-i Kerek-i Nûh ve makâm-ı Cibrîl-i Emîn ve evsâf-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Ba‘albek.
34. Bukâ‘ sahrâsı ziyâretgâhları ve Hazret-i şît menâkıbları.
35. Sitâyiş-i kal‘a-i şıkıf ve kal‘a-i Zeydâniyye ve kal‘a-i Kâsımiyye.
36. Tılsımât-ı Re'sü'l-uyûn ve hâsiyyetleri ve kal‘a-i Sûr ve ceng-i azîm-i cebel-i Nakura.
36. Ziyâret-i şem‘ûn-ı Safâ ve vilâyet-i Dürüzistân ve Nakura dağları evsâfın beyân eder.
37. şem‘ûn-ı Safâ menâkıbları ve Hazret-i Muhammed hakkında İncîl âyetleri.
37. Vilâyet-i Dürüzî'de fırak-ı dâlle mezhebleri ve lisân-ı kavm-i Timânî lûgatları ve aş‘ârları.
38. Evsâf-ı kal‘a-i azîm Akye ve limanında Cezâyirlinin kâfir ile cengi.
39. Gark-ı deryâ olan kefere kalyonunun ihrâcı ve ilm-i simyâ ile pehlivânın pesendîde ma‘rifetleri.
40. Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Akye ve hucre-i Sâlih Nebî.
41. Makâm-ı Hazret-i Server-i kâinât ve vilâyet-i Benî Kotifar ve şehr-i azîm Sıfet.
42. Der-beyân-ı lisân-ı Yahûdî ve Sıfet şehrinden arz-ı Askalân'a ve Gazze'ye gitdiğimiz konakları beyân eder.

42. Kasaba-i Hayfa-yı azîm-i kadîm ve kal‘a-i Kalinseve ve kal‘a-i Yafa.
44. Ziyâret-i Hazret-i Uzeyr ve Nukbe ve buhayre-i Lût.
44. şehr-i kadîm Remle ve niçe enbiyâlar ziyâreti.
45. Vilâyet-i Askalân ve diyâr-ı Arz-ı Hâsân ve şehr-i kadîm Gazzâtü'l-Hâşim ve cümle imâretleri.
46. Hikmet-i garîbe vü acîbeler ve Gazze'nin ziyâretlerin beyân eder.
47. Gazze'den şâm'a gitdiğimiz menâzilleri bildirir, kal‘a-i Sedûd ve kal‘a-i Celcula.
47. Kal‘a-i Kakun ve hân-ı kadîm-i Leccun ve kal‘a-i hân-ı Cinîn ve kal‘a-i Ayn-ı Tüccâr.
Hazret-i Yûsuf'u atdıkları kuyu ve kal‘a-i Hân-ı Cisr-i Ya‘kûb.
47. Kal‘a-i Kunaytara ve kal‘a-i şa‘şa‘a ve şâm-ı şerif'den diyâr-ı Rûm'a gitdiğimiz
47. Hân-ı azîm Kutayfe ve kal‘a-i Karalar ve kal‘a-i İkikapulu ve menâkıb-ı şeyh Bekkârî.
48. Der-tahkîk-i şeyh Bekkârî ve kal‘a-i Hımıs ve kal‘a-i Hamâ ve kal‘a-i şecer ve şehr-i Ma‘arratü'n-Nu‘mân.
48. Hikâye-i münâsib ve ziyâretgâh-ı Ma‘arra ve şehr-i Sermîn ve şehr-i Selme bânîleri.
48. Niçe kal‘alardan sonra kal‘a-i Hân-ı Timân ve dâr-ı enbiyâ Halebü'ş-şehbâ.
49. Mine'l-garâib kelâm-ı udhike-i müdâhaneciyân.
50. Kezzâblara hakîrin mu‘âraza etdiği ve hakîrin münâsib hikâyeleri.
50. Mahalle münâsib şeyhî Efendi kasîdesi ve Haleb'den Irâk'a gitdiğimiz ve kasaba-i Bâb.
51. Menzil-i Kızılhisâr, şehr-i Tirib ve kal‘a-i Birecik ve evsâf-ı nehr-i Furât nass-ı kâtı‘larıyla Rıkka-i kadîm.
52. şehr-i kadîm ve ülke-i azîm vâdî-i Suruc.
52. Vilâyet-i Bombuc ve kasaba-i Suruc ve Ekrâd aşîreti nâhiyelerinin esmâları.
52. Kal‘a-i Çâr Melik ve şehr-i kadîm Ruhâ ya‘nî kal‘a-i Urfa.
53. Urfa'nın cümle imâretleri, Urfa'nın mağaraları ve hâssaları.
55. Urfa'nın hikmet-i Hudâ-yı garîbeleri ve evsâf-ı âsâr-ı binâ-yı mancınık-ı Nemrûd.
55. Urfa'nın ziyâretgâhları ve kasaba-i Gurik-i ma‘mûr.
56. Kal‘a-i Samsad ve kal‘a-i Harrân ve kal‘a-i Rıkka.
56. Evsâf-ı buhayre-i Bük ve der-vasf-ı kal‘a-i Ca‘ber ve ziyâret-i cedd-i Âl-i Osmân ve sahâbe-i kirâm.
57. Kasaba-i Baliş ve kasaba-i Rısâfe-i kebîr ve Merkisâ-yı kadîm ve kal‘a-i Dir.
57. Kal‘a-i Hadde-i Irâk ve kal‘a-i Haddîse.
57. Kasaba-i Cüllât ve kal‘a-i Siverek ve kal‘a-i Ruhâ sancağı kânûnlarıyla.
58. Kal‘a-i harâb sinn-i Ruhâ ve ibret-nümâ-yı amûd ve nehr-i Darb-ı Ali ve kazâ-yı Kerkük humma-i Çermik şehri.
58. Kasaba-i Çüngüş ve kasaba-i Abdiher ve kal‘a-i Safran ve kasaba-i Süre.
58. Kasaba-i Kahta ve kal‘a-i Hısn-ı Mansûr.
59. Kal‘a-i Simyât ve kal‘a-i Sadrıbâr, ya‘nî Besnî ve kal‘a-i kadîm-i Mar‘aş.
59. Lisân-ı kadîm-i Türkman ve Türkmân kabîlesi esmâları ve niçe gûne ıstılâhları.
60. Kal‘a-i Mar‘aş Karsı sancağı, evsâf-ı Göksün yaylası.
61. şehr-i azîm ve belde-i kadîm, tahtgâh-ı kayâsıra ya‘nî kal‘a-i Kayseriyye.
62. Kayseriyye'nin cemî‘i imâretleri ve kûh-ı Ercîs'i bildirir.
65. Kayseriyye'de medfûn kibâr-ı evliyâları ve menâkıb-ı Abdî Dede ve gayrileri beyân eder.
66. Evsâf-ı şehr-i Niğde ve kal‘a-i Bor cümle mahallât u imârâtları ile memdûhdur.
67. Bor şehrinden Aksarây şehrine gitdiğimizi ve kal‘a-i Aksarây'ı beyân eder.
68. Aksarây'ın umûmen imâretlerin ve cümle ziyâretlerin beyân eder.
70. Sivas şehrine gitdiğimiz konakları bildirir ve kasaba-i Elbistân ve ziyâret-i Ashâb-ı Kehf.
70. Kasaba-i Aşdı ve kasaba-i Gürün ve kal‘a-i Darende ve kal‘a-i Ulaş.
71. Evsâf-ı şehr-i azîm ve belde-i kadîm kal‘a-i Sivas, gâyet mufassal tahrîr olunmuşdur.
73. Ziyâretgâh-ı Sivas ve menâkıb-i şehîd şehzâde Bâyezîd ve hikâye-i şehzâdeler cengi.
75. şehzâde Bâyezîd'in firâr edüp vilâyet-i İrân'a kadem basdığı ve ardı sıra elçiler gitdiği.
75. Menâkıb-ı Sahâbe-i Güzîn ve Süheyb-i Rûmî.
76. Sivas'da kabr-i Geyümers şâh ve min âsâr-ı hikmet-i garîbe ve acîbe.
77. Lisân-ı Ermenî-i yârmenî-i kadîm şehr-i Sivas'dan Diyârbekir'e gitdiğimiz.
78. Evsâf-ı kal‘a-i Divriği ve cümle imâretlerin bildirir.
79. Sitâyiş-i kal‘a-i Eğin ve evsâf-ı kal‘a-i Arabgîr.
80. Evsâf-ı kal‘a-i Harput ve cümle ahvâl-i imâretlerin beyân eder.
81. Harput gölünde olan garâibât u acâibâtları beyân eder.
81. Evsâf-ı kal‘a-i Pertek ve kal‘a-i Sağman ve kal‘a-i Çemişgezek.
82. Kal‘a-i Moğazbird ve kal‘a-i Palu.
82. Kal‘a-i Çapakçur ve hâss-ı nehr-i Bitlis.

83. Evsâf-ı kal‘a-i Dinç ve hükûmet-i Genc ve eşkâl-i kal‘a-i Çıtak-ı ıtak-ı atak.
83. Kasaba-i azîm-i Cıska ve kal‘a-i Kulp ve kal‘a-i Tercîl.
83. Kal‘a-i Mehrânî ve sahrâ-yı Mûş ve şehr-i Muş ve sitâyiş-i Çanlı kilise. ***[2b]***
85. Sebeb-i cem‘iyyet-i Çanlı kenise ve Muş'dan Sivas'a gitdiğimiz beyân eder.
85. Evsâf-ı yaylağ-ı azîm-i Bingöl âyetleriyle ve niçe alâmetlerin beyân eder.
86. Ahâlî-i Bingöl'ü bildirir ve mahsûlât-i menâfi‘lerin beyân eder.
86. Ayasulı vilâyetinde cümle güzîde yayla esmâların beyân eder.
89. şehr-i Sivas'dan İslâmbol'a gitdiğimizi ve kasaba-i Yenişehr'i beyân eder.
90. Kasaba-i Artıkova ve Sivas sancakları ve kazâları.
91. Kasaba-i Kazova ve kasaba-i İnebâzârı ve kasaba-i Dimorta ve tekye-i şeyh Nusret.
91. Evsâf-ı kal‘a-i bâlâ Zile cümle imâretleri ve ziyâretleri beyân olunur.
91. Kal‘a-i Çorum ve kal‘a-i İskilib ve cümle ziyâretleri ve sergüzeşt-i hakîr Evliyâ.
92. Sebeb-i ısyân-ı Çomar Bölükbaşı ve hikmet-i Hudâ ale'l-gafle râst geldiğimiz.
93. Kasaba-i Kurdlar sarâyı ve kal‘a-i Kangırı sancağı cümle imâretleriyle bildirir.
94. Evsâf-ı buhayre-i Çağa ve kasabası ve eğir kökü.
94. Çağa gölünden vilâyet-i Kastamonı ve Bakır Küresi ve Devrekânî ve Taşköprü.
94. Kal‘a-i Mudurnı evsâfı ve cümle imâretleri ve halkının kârları.
95. Niçe konaklardan sonra belde-i Tayyibe ya‘nî kal‘a-i Kostantiniyye'ye dâhil olunduğu.
95. Der-beyân-ı icmâl-i sadâret-i Melek Ahmed Paşa bâ-müşâvere-i azîm.
96. Melek Ahmed Paşa efendimizin zamân-ı sadâretinde olan hüsn-i tedbîrleri ve sû-i tedbîrleri bildirir.
97. Der-beyân-ı müşâvere-i ıstılâh-ı keştîbân-ı mellâhân.
97. Venedik hükmünde olan kal‘alarının üstâdları ve niçe gûne olan tedbîrleri bildirir.
98. Der-beyân-ı sebeb-i azl-i sû-i tedbîr-i Melek Ahmed Paşa.
98. Der-beyân-ı ahvâl-i zulm-i azîm ve musîbet-i elîm-i akîm.
99. Ve mine'l-acâib [u] garâib ibret-nümâ-ı garîbe.
99. Ceng-i azîm-i Daşnık Mirza ve Hanefî Halîfe inhizâmları.
101. Ve min âsâr-ı inkisâr-ı kulûb, sebeb-i azl-i Melek Ahmed Paşa der-gulüvv-i âmm-ı azîm.
102. Melek Ahmed Paşa'nın telhîscisinin gulüvv-i âmda pâre pâre olup yine hayât bulduğu.
103. Sa‘âdetlü pâdişâh Melek Ahmed Paşa'yı sarây-ı hâssa da‘vet edüp gitmediğin beyân eder.
104. Melek Ahmed Paşa sadâretden ma‘zûl olup Siyâvuş Paşa'ya mühür verildiğin bildirir.
104. Melek Ahmed Paşa efendimize Özü eyâleti ihsân olunup gitdiğimiz menâzilleri bildirir.
104. Kasaba-i Çekmece-i sağîr ve Çekmece-i kebîr ve der-beyân-ı tulû‘-ı buhayre-i Çekmece ve cisr-i azîmler.
105. Der-zikr-i kal‘a-i Silivri cümle imâretlerinin târîhleri.
106. Ahvâl-ı kal‘a-i harâb Çorlu ve cümle imâretlerinin târîhleri.
107. Evsâf-ı kasaba-i azîm Purgaz, cemî‘i hayrâtlarının târîhlerin beyân eder.
108. Der-medh-i kal‘a-i Eski Poloz ve evsâf-ı kasaba-i Aydos ve germâbı.
108. Kal‘a-i harâb-ı âbâdân Çenge ve kasaba-i Yeniköy.
109. Der-sitâyiş-i şehr-i ma‘mûr kal‘a-i Piravadi cümle imâretleri.
110. Der-beyân-ı sırr-ı Hudâ-yı hikmet-i garîbe ü acîbeyi beyân eder.
110. Menâkıb-ı kerâmât-ı Seyyid Sarı Saltık Sultân.
110. Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr şumnu.
111. Evsâf-ı kasaba-i müzeyyen Razgırad ve hikmet-i Hudâ ma‘rifet-i hârık-ı âde.
111. Evsâf-ı kal‘a-i Ruscuk, bânîsi ve cümle imâretlerin beyân eder.
112. Kal‘a-i Yergöğü ve sebeb-i tesmiyyesi ve kal‘a-i Ziştovi ve kal‘a-i Nigebolu.
114. Evsâf-ı nehr-i azîm ümmü'l-uyûn-ı Rûm Tuna ve rûy-ı arzdaki nühûrları bildirir.
116. Hikmet-i Hudâ Ruscuk'dan ulaklığile İslâmbol'a selâmetle varup altmış günde Siyâvuş Paşa sadâretden ma‘zûl.
116. Koca Gürcî Mehemmed Paşa sadâretde ber-karâr olup hakîr yine Ruscuk'a geldim.
116. Ruscuk'dan Silistre'ye revâne olduğumuz beyân eder.
117. Evsâf-ı tahtgâh-ı vâlî-i Özü ya‘nî kal‘a-i Silistre cümle sancakları ve cümle imâreti hayrâtlarıyla beyân olunur.
118. Der-beyân-ı Tuna nehrinin billûr gibi buz pâreleri.
119. Tuna buzu üzre yiğitlerin buz kaymaları ve lisân-ı kavm-i Çıtak'ı beyân eder.
120. Der-sitâyiş-i ibret-nümâ-yı Tuna üzre temaşâgâh balık dalyanı beyân olunur.
120. Tuna üzre un değirmânlarının eşkâl [u] tarzın beyân eder.
121. Silistre'den Özü kal‘aları muhâfazalarına gitdiğimiz beyân olunur.

122. Kasaba-i Hacıoğlu bâzârı ve İbrâhîm kethüdâ çeşmesinin tarihleri. ***[3a]***
122. Evsâf-ı tekye-i vâcibü's-seyr Akyazılı Sultân ve menâkıb-ı eş-şeyh Akyazılı Sultân.
123. Hikmet-i mühendisân kâr-ı mi'mârân ve devne değirmânların beyân eder.
123. Kasaba-i iskele-i Balçık'da olan ceng-i azîm târîhleri.
124. Evsâf-ı iskele-i Kavarna ve kal'a-i Keligra Sultân
124. Evsâf-ı iskele-i azîm şehr-i Mankaliyye ve cümle imâretleri ve lisân-ı Dobruca Çıtakı
125. Kal'a-i Köstence ve âsâr-ı binâları ve kal'a-i Karaharman imâretleri
126. Evsâf-ı şehr-i azîm Babadağı ve kazâsının köyleri esmâsı.
128. Babadağı teferrücgâhları ve Sarı Saltık Sultân ziyâreti ve menâkıbları ve tekyesinin âsâr-ı binâların beyân eder.
128. Özü eyâletinden ma'zûl olup Rûmeli eyâletine gitdiğimiz beyân eder.
129. Kasaba-i Karamurâdlı ve kasaba-i Karasu, niçe konaklardan sonra cebel-i Çalıkkavak ve sergüzeşt-i hakîr.
130. Kasaba-i ma'mûr İslimye ve kasaba-i Zağra Yeniçesi
131. Evsâf-ı şehr-i Eski Zağra ve cümle ahvâlâtı beyân olunur.
132. Ve mine'l-acâib hârıkulâde temâşâ-yı azîmdir kim ibret-nümâdır.
133. Evsâf-ı vilâyet-i Makedonya ya'nî kal'a-i kadîm Filibe.
133. Filibe hâkimleri ve cümle imâretleri.
135. Sitâyiş-i kasaba-i Tatarbâzârcığı cümle binâları ile.
136. Evsâf-ı kasaba-i İhtimân, evsâf-ı şehr-i azîm Sofya-i Sâfiye.
136. Sofya şehrinin ibtidâ bânîleri ve ba'de't-Tûfân peydâ olan kazâlar esmâları.
137. Sofya'ya niçe melikler mâlik olduğu ve evsâf-ı ahvâl-i Sofya eyâletlerin beyân eder.
138. Sofya hâkimlerin ve cümle imâretlerin beyân eder.
139. Sitâyiş-i germâb-ı şehr-i Sofya ve mu'tâd latîf ahâlî-i Sofya.
140. Sofya'nın şekl-i hasenesi içre bid'at-i seyyie-i nisvân-ı sâhib-ısyân.
140. Mesîregâh-ı Sofya'yı cümle âsârlarıyla beyân eder.
141. Evsâf-ı cebel-i Vitoş.
141. Sofya'nın cümle banaları ve Süleymân Hân'ın mastabası.
143. Vitoş dağı içinde çeşme-i tâli' ya'nî ibret-nümâ-yı mutalsamât-ı Eflatun-ı İlâhî.
143. Sergüzeşt-i ihvân-ı bâ-safâ ve serencâm-ı hakîr-i pür cefâ.
143. Eyâlet-i Rûm-ı Merzbûmda olan meşhûr-ı âfâk yaylaları beyân eder.
143. Ve mine'l-acâ'ib ibret-nümâ-yı seyr-i azîm-i pesendîde.
144. Hikmet-i Hudâları ve hakîrin rü'yâ-yı sâliha-i acîbesin beyân eder.
145. Ve mine'l-acâyib ta'bîr-i rü'yâ-yı Melek Ahmed Paşa.
145. Der-beyân-ı muhallefât-ı Gınâyî Efendi ve mevtinin ba'zı târîhleri.
146. Ziyâretgâh-ı şehr-i Sofya-yı Sâfiye içre âsûde olan evliyâları beyân eder.
146. Sofya'dan ma'zûlen İslâmbol yolların beyân eder.
146. Evvelâ kasaba-i Köstence-i Rûm.
147. Cümle imâretleri ve ılıcalarıyla beyân eder.
147. Lisân-ı Bulgar-ı kadîm ve kasaba-i Saruhânbeğli ve nehr-i Meriç.
148. Bir kaç menzilden sonra kasaba-i Hırmenli hânı bânîleriyle.
148. Kasaba-i cisr-i Mustafâ Paşa imâret ü tarihleriyle mastûrdur.
148. Kasaba-i sancağ-ı Çirmen cümle âsârlarıyla merkûmdur.
149. Evsâf-ı şehr-i azîm ve belde-i taht-ı sânî-i kadîm mahmiyye-i edna'l-arz Edirne.
149. Ba'de't-Tûfân bânîlerin ve taht-ı sânî olduğun ve eşkâl-i keyfiyyet-i kal'asını beyân eder.
150. Cümle kapuları ve vaz'-ı esâsı cirm-i sûru ne kadar adımdır, anı bildirir.
150. Sitâyiş-i nehr-i Selâs menâkıb-ı münâsib-i latîf.
151. Edirne hâkimlerin cümle beyân eder.
152. Cümle câmi'-i selâtînleri ve gayri ma'bedgâhları beyân eder.
154. Cümle cevâmi'lerden Selîm Hân-ı Sânî câmi'inin vasfında lisân kâsırdır.
156. Mesârif-i câmi'-i Selîm Hân ve hikâye-i peder-i azîz.
158. Cemî'i mesâcid ü medreseleri ale't-tertîb pâyeleriyle beyân eder.
159. Dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve mekteb-i tıflânları ve cümle tekyeleri beyân eder.
161. Cemî'i çeşme-i âb-ı zülâller ve cümle selsebîl-i hayât-sitânlar.
162. Esmâ-i mahallât-ı şehr-i Edirne ve sarây-ı selâtîn-i selef-ı Âl-i Osmân
163. Sarây-ı vüzerâ vü vükelâ ve kârbânsarây-ı âmeden-i revân.

163. Hân-ı hâcegân u vekâle-i mücerredân ve çârsû-yı bezzâzistân u çârsû-yı Alî Paşa.
164. Edirne'nin müzeyyen çârsûları ve ibret-nümâ-yı âbâdân-ı şehr-i Edirne.
165. Edirne'de cereyân eden enhâr-ı selâsı beyân eder.
165. Cemî'i kuyuları ve cümle hammâmları ve sarây hammâmları ve halkının reng-i rûyları. ***[3b]***
165. Ve mahbûb-ı dilberânları ve esmâ-i a'yân [u] eşrâfı ve üstâd-ı tabîb-i hâzık hukemâların beyân eder.
166. Cümle külliyât-ı şehr-engîz-i Edirne'yi ayân u beyân eder.
167. Evsâf-ı bîmarhâne-i Bâyezîd Hân-ı ibret-nümâ, der-şehr-i Edirne'yi ve şâhrâhları beyân eder.
168. Der-vasf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Edirne.
170. Edirne'de müstecâbü'd-da've olan makâmât-ı aliyyeleri bildirir.
170. şehr-i Edirne'den İslâmbol'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder.
170. Kasaba-i Havsa ve sebeb-i katl-i Sokolluzâde.
171. Kasaba-i Babaeskisi ve ziyâret-i Sarı Saltık Sultân.
172. Niçe menzilden sonra kasaba-i Kösdemir.
172. Menzil-i kasaba-i Fener ve kasaba-i ma'mûr Çatalca.
173. Cümle imâretleri ve hünkâr bağçesi.
173. Kasaba-i Topçular'da Kaya Sultân sarâyı.
174. Der-fasl-ı teferrücgâh-ı ibret-nümâ-yı şeb-büge Kâğızhâne-i vâcibü's-seyr.
174. İslâmbol'a dâhil olan Melek Ahmed Paşa efendimiz Dervîş Mehemmed Paşa'ya kâimmakâm oldu.
174. Sadrıa'zâm Dervîş Paşa meflûç olup hakîr ba'zı azîmetler tilâvet etdim.
175. Âhir-i kâr Dervîş Paşa merhûm olup Melek Paşa mührü kabûl etmeyüp müşâvere oldu.
175. Cevâb-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Cem-cenâb.
175. Âhir-i kâr Haleb'de İpşir Paşa'ya mühür gidüp Melek Paşa yine kâimmakâm olup re'y-i ahsenler etdi.
175. Âyişe Sultân'ın İpşir Paşa'ya nikâh olduğu.
176. Ve min bedâyi' ahvâl-i dervîşân-ı zîşân.
178. İslâmbol'dan ulaklığile İpşir Paşa'ya Haleb'e gitdiğim ve derd-i ser çekdiğim beyân eder.
178. Konya sahrâsında İpşir Paşa'ya mülâkât olup emirleri ve mektûbları verdiğim.
179. Yine ulaklığile İslâmbol'a gelüp cümle erbâb-ı dûn İpşir Paşa'ya karşu gitdikleri.
180. İpşir Paşa'nın pâdişâhdan havfı ve Murâd Paşa'nın nifâkı ile fetret olması.
180. Melek Ahmed Paşa'nın cümle vüzerâlarla İpşir'e istikbâlleri ve müşâvereler etdikleri.
180. Melek Ahmed Paşa'nın merdâne şecâ'ati.
181. İpşir Paşa Üsküdar'dan kayıklar ile pâdişâha gidüp mülâkât olduğu.
181. Ve İpşir Paşa yine sıhhatle Üsküdar'a gelüp Melek Paşa'nın İpşir'e va'z u nasîhatler etdüğü.
182. Sitâyiş-i alay-ı azîm-i İpşir Paşa ve cümle asâkir-i İslâm-ı Âl-i Osmân.
183. İpşir Paşa'nın Haleb'den yedi ayda kâmil der-i devlete geldiği ve Melek Paşa vâkı'aları.
184. Ve min te'sîr-i ta'bîr-i rü'yâ-yı sâliha, der-beyân-ı münâkaşa-i Melek Ahmed Paşa ve İpşir Paşa.
184. İpşir Paşa Melek Paşa'ya Van eyâletin verdiği.
185. Melek Paşa'nın huzûr-ı pâdişâhda ihsânlar alup Üsküdar'a geçdiği.
185. Ve mine'l-acâ'ib hikmet-i garîbe kim Kaya Sultân'ın evlâd düşürdüğü.
185. Hakîrin bir kaç gün İpşir Paşa'ya intisâb etdiğim, Melek Paşa efendimiz Van'a revâne olduğu.
186. Ahvâl-ı diyergûn-ı pür-melâl-i Kudde Mehemmed kethüdâ fakîr.
186. Ve Moralı defterdâr fakîrin ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi haps oldukları.
186. Ve âkıbet-i kâr-ı şehâdetleri. ***[4a]***

.....(1 sayfa boş) .....

[4b]

Metin

Hâzâ Dibâce-i Seyâhatnâme-i Cild-i Sâlis

El-hamdü lillahi'llezî ekâme nizâmü'l-ekvân, alâ ameli'l-kudreti kün fe-kân, fe-tebârekallahu ahseni'l-hâlıkîn, ebde'a'l-ervâha'l-latîfeti min âlemi'l-gaybi bi-gayri sırrıhi ve lâ mu'în, vahteri'l-ecsâme'l-keyfiyyeti min âlemi'n-nakli min sülâletin min mâ'in mâ'in.

Sad lek kez sâlât u selâm ol Mefhar-i Mevcûdât üzre olsun ve niçe hezâr hezâran nâliş [u] efgân-ı dil-sûz ile tahiyyat [u] selâm âli ve evlâdı ve ashâbı ve ezvâcı ve etbâ'ı ve erbâb-ı Suffe ve şehîd-i deşt-i Kerbelâlar üzre selâm olsun kim anların mücâhedesi süyûflarıyla cemî'i Mısr u şâm ve Irâk-ı Arab ve Irâk-ı Acem ve bilâd-ı Nihâvend ve Belh [u] Buhârâ ve Horâsân iklimleri feth olup zamîme-i diyâr-ı İslâm olup şâm illerinde râh-ı Mekke ve Medine emn [ü] emân olup bu abd-i fakîr [u] hakîr [u] pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâya dahi şâm-ı cennet-meşâm üzre hacc-ı şerîfe gitmek arzûları düşüp niyyet-i hâlisa ile azîmet etdik. *Allahümme yessir*.

Sene 1058 mâh-ı şa'bânının âhirinde Üsküdar'dan şâm-ı şerîf'e gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Cenâb-ı Bârî sıhhatle ve selâmetle varmayı âsân ede, *âmîn ve yâ Mu'în bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*

Evvelâ *Bismillah* ile menzil-i şehr-i azîm Üsküdar'da bir ay tekâ'üdden sonra kalkup cânib-i şarka leb-i deryâ ile (---) sâ'at gidüp **karye-i Kartal**'ı, andan **karye-i Pendik'**i ubûr edüp,

Menzil-i kasaba-i Gekbeziyye: Bunlar bâlâda Erzurûm seyâhetine giderken cild-i sânîmizde vasf olunmuştur. Andan (---) sâ'atda tepe aşağı inüp,

Der-sitâyiş-i iskele-i İçmesuyu: İskele-i azîm olup deryâyı, karşu Dil'e bu mahalden geçildiği ibtidâ bin elli târîhinde seyâhat etmeğe çıkdığımız mahalde cild-i evvelimizde bu iskele müshil-i İçme Suyu dahi bu mahalde olmağıla teferrücgâhı ve İçme Suyu'nun havâssı cümle târhîr olunmuşdur. Ammâ şimdi bu iskeleden iki günde iki yüz pâre at kayıklarıyla muvâfık eyyâm-ı müsâ'id ile karşu tarafa geçilüp,

Menzil-i Dilhân: Sene 1050 dahi cild-i evvelde mufassal [ve] mevsûfdur. Andan yine cânib-i kıbleye kâmil sekiz bin adım gidüp,

Der-sitâyiş-i kasaba-i Hersek: Sene 861 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzi Bosna diyârında Hersek kralının tahtı olan Bolagay kal'asın muhâsara edüp fethinde usret çekerken içerden kralın oğlu kemend ile kal'adan taşra nüzûl edüp Ebü'l-feth huzûrunda İslâm ile müşerref olup kal'anın fethi mümkin olan yerlerin gösterüp bi-emrillah kal'a feth olup mâl-ı ganâyimiyle ol kal'ayı müselmân olan Hersek Kralı zâdesi Ahmed Beğ'e ber-vech-i sancak ihsân

edüp ol taraflarda yetmiş altı pâre babasından kalmış kal‘aları feth edüp bilâd-ı İslâmiyeye zamîme olunduğu makbûl-ı şehriyârî olup mezkûr Ahmed Beğ'e Bosna eyâleti ihsân olunup andan vezîr-i âlîşân olduğu mahallerde gazâ mâlından bu Hersek kasabası yeri bir mahsûldâr arz-ı hâliye olup memerr-i nâs-ı huccâc-ı zevi'l-ihtiyâc olmağıla Hersekoğlu Ahmed Paşa bu cây-ı latîfe yedi yüz hâne re‘âyâ meks etdirüp cemî‘i tekâlîfden mu‘âf [u] müsellem olmağiçün ellerine hatt-ı şerîfler verüp ahâlî-i belde ve âyende vü revendeye ibâdethâne olmak içün bir minâreli ve vâsi‘ haremli ve cânib-i erba‘ası kıbâbları sütûnlar üzre ârâste iki kubbe-i âlî ile pîrâste ve mihrâb ve minber-i münîri ber tarz-ı kadîm bir müzeyyen câmi‘-i azîm binâ eder ve bir mescid ve bir medrese ve bir mekteb ve bir tekye ve iki hân ve bir hammâm ve bir imâret-i dârü'l-it‘âm binâ edüp hâlâ cemî‘i âyende vü revende müsâfirîn ü mücâvirînleri mihmânsarâyda meks edüp mihmândârlar kârbânsarâyın her ocağına bir sini ta‘âm çobra ve âdem başına birer nân-pâre ve şem‘-i revgân getirirler ve her at ve deve başına birer tobra şa‘îr getirüp mihmândârlar hizmet ederler, evkâf-ı azîmdir. Ve cümle yetmiş aded dükkândır. Ve cümle sonradan ihdâs beş aded hânlardır kim cümle binâları kiremitlidir ammâ Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın bu kasaba içre cümle câmi‘ ve imâretleri kurşumlu binâ-yı azîmlerdir. Anınçün Hersek kasabası derler. Lâkin âb [u] hevâsı sakîldir, serçe ısıtma dutar. Cümle halkı asfaru'l-levn Etrâk âdemleridir, ammâ ankâlardır. Zîrâ gâyet kâr [u] kisb yeridir. şehri bir kumsal düz yEre vâkı‘ olmuşdur. Andan cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Derbend: Bu dahi Yalova kazâsı hudûdunda yüz hânlı ve bir câmi‘li ve iki hânlı ma‘mûr u âbâdân mu‘âf [u] müsellem-i Müslim ve kefere ile müzeyyen köydür, ammâ gâyet derbend-i bender yerdir.

Yalak-âbâd kal‘asından biri Kırkgeçit derelerin kırk kerre geçenler kulağız olup yolları tathîr etmeğe me’mûr re‘âyâlardır, ammâ gâyet ma‘mûr olıcak yerlerdir kim sayf u şitâda Kırkgeçit derelerinde ve Yalakâbâd kal‘ası derelerinde aslâ ve kat‘â harâmîler eksik değildir kim kemîngâh-ı harâmiyândır ve her bâr *[5a]* emîn değildir, bî-emân yerdir. Andan yine cânib-i kıbleye dağlar üzre çengelistân ormanlar geçüp İznik buhayresi kenarında,

Karye-i Sülün : Yüz mikdârı hâneli bâğ u bâğçeli ve servî drahtlı büleydecikdir. şürefâdan veliyy-i ni‘am kimesneleri vardır. Anı ubûr edüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i atîk-i Çin-i Rûm ya‘nî İznik-i Dâr-ı bum

Lisân-ı Yunaniyân üzre *Târîh-i Yanvan'*da bu İznik kal‘asın ibtidâ binâ eden Sâm b. Nûh aleyhi's-selâmdır. Ba‘de't-tûfân Musul kurbunda Cûdî cebelinde gemileri karâr bulup gemiden çıkan yetmiş nefer kimesne kendülere tavattun içün bir mekân-ı latîf arayarak Hazret-i Sâm seyâhat ederek bu İznik mahalline gelüp görür kim bir buhayre kenarında âb [u] hevâsı latîf bir cây-ı nazîf olmağıla ehl [u] iyâliyle bu ferah-fezâda yetmiş sene sâkin olup imâr eder. Bi-kavli müverrihîn ibtidâ imâreti İslâmbol kal‘ası yerin Hazret-i Süleymân kasr binâ etmezden bin yedi yüz yıl makdem imâr olmuş şehr-i kadîmdir. Ba‘dehû İslâmbol'a bânîsi bânî olan Yanko b. Madyan'ın duhter-i ferhunde-ahteri olan İznike nâm krale-i muhtâre Sâm binâsı üzre müceddeden bir sûr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn inşâ etmişdir kim hâlâ cemî‘-i seyyâhân-ı berr [u] bihâr lisânında ve cemî‘i müverrihân-ı Rûm kütüb-i mu‘teberelerinde husûsan *Tevârîh-i Yanvan*'da kal‘a-i Çîn-i Rûm-ı atîk şehr-i İznik deyü tevârîhlerde mevsûfdur. Ba‘dehû nice mülûkden mülûke değüp âhir İslâmbol Tekürü Pozatin oğlu

Ali nam kralın destinde iken dest-i kahr ile sene 731 târîh ile Orhân Gâzî muhâsara edüp yedi ay döğdükten sonra küffârın beş yüz pâre gemileriyle Gemlik nâm iskeleden imdâda gelüp guzât-ı müslimîni zeyl-i hisârdan kaldırmak içün gelüp asker-i İslâm bu hâli görüp imdâda gelen küffâra bir satûr-ı Orhânî urup sâhil-i buhayrede cümle dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçüp niçe bini gark-âb-ı buhayre olup yine kal‘ayı muhâsaraya şurû‘ edüp derûn-ı kal‘adan küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu hâli görüp cânları halâs olmadan me’yûs olup kırk gün dahi ceng-i azîm edüp âhir kal‘anın rahnedâr olan yerlerinden guzât-ı müslimîn ankebût-vâr zirve-i hisâr-ı üstüvâra urûc edüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunup derûn-ı kal‘ada küffârı cümle dendân-ı tîğdan geçirüp feth olduğuçün hâlâ Orhân Gâzî câmi‘inde hatîb minbere kılıç ile urûc eder. Devlet-i Âl-i Osmân'ın ibtidâsında ibtidâ ceng-i azîmin biri dahi budur. Ba‘dehû Gâzî Hudâvendigâr tahrîri üzre Bursa sancağı hâkinde (---) tarafından hâkimlidir ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır ve cümle (---) nâhiye kurâlardır. Bu kurâlardan senevî kadısına cümle yedi kîse-i Çînî hâsıl olur. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ-yı sulehâsı ve meşâyih-i kirâmı ve halîm ü selîm ve sâhib-i sülûk sâhib-i vera‘ müttakî âdemleri vardır ve şehr nâ’ibi ve kapan muhtesibi vardır ammâ iç il olmağıla kal‘asının dizdârı ve neferâtları yokdur ammâ Celâlî ve Cemâlî havfından birkaç kulleleri ma‘mûr ve bâbları mesdûddur.

Eşkâl-i kal‘a-i İznik: Sâhil-i buhayrede bir düz vâsi‘ sahrâ-yı mahsûldârda şekl-i murabba‘ tula binâ-yı rıhtım-ı şeddâd-ı Âdî-misâl bir binâ-yı Ferhâdî'dir. Her tulası onar vakıyye olmak üzre seng-i ahmerden nişân verir tula ve Horâsân ve kireç ve cibis ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Dîvârının kaddi kırk zirâ‘-ı melikî âlîdir ve yedi arşın arîz dîvâr-ı üstüvârdır ve cümle birbirine karîb üç yüz altmış altı kullelerdir ammâ bedenleri câ-be-câ mürûr-ı eyyâm ile harâb olmuşdur ve etrâfında handakı mâl-â-mâl-i türâb-ı rimâl olmuşdur ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin germe âdem ile ihâta eder bir kal‘a-i vâsi‘dir ve çâr-kûşesinde çâr kapusu var, Gölkenarı kapusu cânib-i garba nâzırdır ve göl dahi kal‘anın garb cânibinde vâkı‘ olmuşdur ve kıble cânibine nâzır Yenişehir kapusu ve kal‘a divârına sarmaşık sarılmışdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve kal‘a hâricinde aslâ imâret yokdur, cümle derûn-ı kal‘adadır. Bu eşkâlde ve bu cirmde olan derûn-ı kal‘ada cümle on sekiz mahalle ve (---) bin aded kiremit ile mestûr bâğlı ve bâğçeli tahtânî ve fevkânî ma‘mûr u müzeyyen hâneler ile ârâste ve şîrîn-kâr imâretler ile pîrâste olmuş şehr-i Çîn-i Rûm'dur. Bu kadar imâristân kal‘anın cânib-i kıblesindedir. Kal‘anın cânib-i şarkîsinde niçe bin hâne-i harâb- *[5b]* -hâneleri türâb imâristân binâları münhedim olup yatar. Hâlâ niçe bâğçeler ve bâğlar ve zeytûn ve servî ve ceviz dırahtları hudûdları nâ-ma‘lûm câmi‘ler meydân-ı muhabbetde kalmış arz-ı hâliye yerler vardır.

Ammâ hâlâ âbâdân olan şehr-i müzeyyeni içre cümle yiğirmi altı mihrâbdır. Evvelâ câmi‘-i kadîm

Câmi‘-i Orhân Gâzî: Hîn-i fethde kiliseden vely olunup ma‘bedhâne-i kadîm kurşum ile mestûr câmi‘-i azîm çârsû içinde olmağıla cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir minâreli câmi‘-i melikdir {lâkin ihrâk-bi'n-nâr olup sene (---) târîhinde Süleymân Hân be-dest-i Mi‘mâr Sinân ta‘mîr etmişdir}. Ve harâbistân içre kalmış,

(---) câmi‘i: Kârgîr kıbâbları rasâs-ı nîlgûn ile mestûr bir minâre-i mevzûnlu câmi‘-i müzeyyendir. Bed-du‘âsına bile cemâ‘atden garîb bir câmi‘-i acîbdir. Andan,

eş-şeyh Eşrefzâde câmi‘i: La‘l-gûn kiremit ile mestûr kâşî çîn ile ma‘mûr bir câmi‘-i pür-nûr-ı enderûn nûr-ı mübîndir kim bizzât eş-şeyh Eşrefoğlu bu câmi‘de medfûndur.

Târîh-i câmi‘-i azîz:

velekad büniye beytü'l-hüdâ ilmu'l-verâ sırr-ı mübîn fesennî’(?) lehu târîhihi ve le ne‘am dârü'l-müttakîn, sene (---)

Kâşî üzre mestûr mussanna‘ târîhdir. Bu câmi‘-i pür-nûrun şeb [u] rûz cemâ‘ati firâvândır. Andan,

Câmi‘-i Süleymân şâh b. Orhân: Kurşumlu câmi‘-i nûrdur. Ve,

şeyh Kutbeddîn câmi‘i: Kurşumsuzdur, ammâ cemâ‘ati vefret üzredir. Andan,

Hayreddîn Paşa câmi‘i: Yeşil Câmi‘ nâmıyla iştihâr bulmuş bir câmi‘-i zîbâdır.

Evsâf-ı mesâcid-i mahallât: Cümle (---) mesâcid-i ma‘mûrlardır. Cümleden kadîm Yenişehir kapusu hâricinde Orhân Gâzî mescidi, cemâ‘atden garîb u acîb mesciddir. Ana karîb akrabâlarımızdan Ya‘kûb Ecezâde Mahmûd Çelebi mescidi; kurşum ile mestûr bir mescid-i ma‘mûrdur. Lâkin âbdesthâneleri harâb olmağıla ehl-i beled hakîre "İmâr eyle" deyü ibrâm etdiler, ammâ müsâfir olmağıla iktidârımız olmayup ferâğat etdik. Hüdâ avdet müyesser etdikde ta‘mîr [u] termîmimiz ede. Zîrâ mülûk ü selâtinlerin yarlığ-ı belîğ-i şâhîleriyle tevliyyeti hâlâ bu hakîre irs ile intikâl edüp zabtımızdadır.

Evsâf-ı dârü't-tedrîs: Cümle yedi medresedir. Cümleden mükellef Medrese-i Süleymân Paşa. Mahsûs dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâsı yoktur.

Evsaf-ı dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle kırk altı mekteb-i tıflân-ı nâ-resîde-i gılmândır. Evvelâ Orhân mektebi ve Süleymân şâh mektebi ve Azîz mektebi ve Telçioğlu mektebi. Her sâl evlâd-ı pâklere ıydiyye siyâbları çıkar.

Der-sitâyiş-i tekye-i dervîşân : Cümle yedi tekyedir ammâ kutbu'l-aktâb Eşrefoğlu tekyesi meşhûr-ı âfâk fukarâ ile memlû bir âstân-i revâkdır.

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı imâret-i dârü'l-it‘âm: Cümle yedi imâretdir. Cümleden Hayreddîn Paşa'nın iki imâreti var, biri Eski imâret, biri Yeni imâretdir. Bây [u] gedâya merreteyn çobrası mebzûldur. Ve Orhân Gâzî imâreti, şehr-i Ramazân'da dâ’imdir ve Balabanoğlu imâreti ve Eşrefzâde'nin Tekye imâreti. Bu imâretlerin ni‘meti mâh [u] sâl cüvân u pîre ganî ve fakîre mebzûldür.

Evsâf-ı hammâmât: Cümle iki çifte hammâmı vardır. Cümleden Tekeoğlu hammâmı, hoş-hevâ ve hoş-mâ ve hoş-binâ hammâm-ı rûşenâdır. Ve biri Yeni hammâm. Bu dahi müferrah [u] dil-küşâ hammâm-ı ra‘nâdır.

Evsâf-ı hân-ı hâcegân: Kârbânsarây-ı Rüstem Paşa, Mi‘mâr Sinân binâsıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı çeşme-i âb-ı hayvân imâret-i çeşme: Cümle yedi aded uyûn-ı câriyelerdir. Evvelâ İmâret Çeşmesi'nin târîhidir,

İşbu cây-ı hûbda bu [Sel]sebîl

Dediler târîhini "**Hayru‘l-uyûn"** sene [977]

Evsâf-ı dekâkîn-ı sûk-ı sultânî: Cümle altı yüz dükkândır, lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ cümle zî-kıymet eşyâ mevcûddur. Dokuz yerde üstâd-ı Kâşî çînî kârhâneleri vardır. Asr-ı Ahmed Hân'da üç yüz kârhâne imiş. Zulümden *[6a]* vîrân olmuşdur. Bu şehr iklîm-i hâmisde olmağıla arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî (---) olmağıla âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ekseriyyâ halkı cümle çuka ferrâce ve kontuş ve serhaddî giyerler.

Der-sitâyiş-i me’kûlât [u] meşrûbât [u] sanâyi‘ât: Bâğı ve bâğçesi ve servî drahtları ve zeytûnu (---) vardır ve gölünün âb-ı hayâtı meşhûr-ı âfâkdır ve beyâz somunu ve hubûbâtında yağlı arpası gâyet latîfdir ve kâşîden kâseleri ve tabakları ve ibrikleri ve diyâr-ı Âl-i Osmân'da ne kadar münakkaş kâşîli imâret var ise bu İznik şehrinde işlendiğinden Çîn-i Mâçîn-i Rûm derler sihr-i i‘câz nakş-ı bukalemûn kâşîler işlenir kim vasfında lisân kâsırdır.

Evsâf-ı buhayre-i İznik

Kal‘anın cânib-i garbında devri altmış mil bir buhayre-i azîmdir. İçine yedi yerden uyûn-ı cârîler munsab olup cânib-i garbında Gemleyik kasabası körfezine ayağı cereyân eder. Etrafında kırk beş pâre bağlı ve bâğçeli ve câmi‘ [ü] hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr kurâlar ile tezyîn olmuş buhayredir. İçinde otuz aded sayyâd-ı mâhî kayıkları vardır. En ednâ umku yiğirmi kulaçdır. Cânib-i erba‘asın bir atlı âdem bir günde devr etmek mümkindir ve gâyet âb-ı hayâtı olduğundan bunda olan yetmiş altı elvân mâhî-i gûnâ-gûnlar bir buhayrâtda yokdur. Husûsan cümleden elhalinübe (?) balığı ve alabalığı ve sala balığı meşhûr-ı âfâkdır kim aslâ balık râyihası yokdur ve gâyet lezîz çobrası ve tavası olup serî‘ü'l-hazm olduğundan mâ‘ada mukavvîdir. Cümle sayyâdlar bu mâhîleri Yenişehir'e ve kasaba-i Gemleyik'e ve kasaba-i Bâzârköyü'ne götürüp kâr ederler.

Hâssa-i âb-ı buhayre: Suyunda cemî‘-i ahâlî-i vîlâyet havâtînleri leb-i deryâda câme-şûyluk edüp esbâbları sabunsuz eyle beyâz olur kim gûyâ gül-i pembe-misâl olur.

Ve bu buhayrede yedi gün bir atı gasl etseler ve âbından nûş etdirseler lahm [u] şahmı ziyâde olup mahbûb olur.

Ve zenâne makûlesi nûş etse küsâmı ya‘nî masdarı semîn ü kebîr olur.

Ve merdâneler nûş etse vecd-i hallât-ı merdânı merdâne-vâr tavkâne (?) bile doğdu bürâderi nâhun-dırâz olur. Ya‘nî kırmızî parmak bürâder evren-misâl olup soludukça büyük olur.

Ve bu buhayre içre bir gûne pullu balık olur gâyet lezîzdir ammâ tepesinde iki sivri kemiği olup anı kırıp ba‘dehû balığı pişirüp yerler, gâyet mukavvîdir ve cimâ‘a gâyet takviyet verir. Eğer ol kemikleri çıkarmadan pişirseler balığın eti sebz-gûn olup balığı acı eder. Ol kemiği bir gayri diri balığa sancalar ol ân diri balığın vücûdu mahv olur. Anınçün bu buhayre balıkları bu kemik sâhibi olan balıkdan havf ederler ammâ gâyet lezîz balıkdır.

{Ve bu şehr-i İznik'in cânib-i kıblesinde **Arnavut dağı**n aşup (---) sâ‘atde,

Bursa Yenişehri'dir ve yine şehrin cânib-i lodosunda göl aşrı (---) sa‘atde leb-i deryâda,

Kasaba-i Gemleyik'dir ve cânib-i garbında minâreleri nümâyân,

Kasaba-i Bâzârköyü'dür ve cânib-i şarkında beş sâ‘atde **kasaba-i Geyve**'dir.

Bu **İznik**, bu kasabaların mâbeyninde vâkı‘ olmuşdur, ammâ **Engürücük kasabas**ı ve **Lefke kasabası** dokuzar sâ‘at ba‘îddir}

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı kümmelîn kal‘a-i atîk şehr-i İznik

Evvelâ sultân-ı dünya ve dîn, sîmurg-ı kâf-ı yakîn, sâkin-i külübe-i Sübhânî, ârif-i Samedânî (---) (---) (---) (---) (---) eş-şehîr **Eşrefoğlu**, yetmiş bin mürîde mâlik tarîk-i (---) (---) pîşvâ-yı âşıkân idi. Eşrefoğlu tahallus eder pâkîze eş‘âr-ı dürer-bârı vardır ve tasavvufâne sûfiyyûn mâbeyninde tilâvet olunur on iki makâmda başka ilâhiyyât dîvânı vardır. Sene (---) mu‘ammer olup (---) asrında sene (---) târîhinde dâr-ı âhirete intikâl edüp derûn-ı kal‘a-i İznik'de câmi‘i cenbinde bir âsitâne-i azîm içinde medfûndur. Bu âsitânenin cânib-i erba‘asında kâşî çîn üzre celî hat ile esmâ’ü'l-hüsnâ ve gûnâ-gûn nakş-ı bukalemûnlar içre "Âsitâne-i şeyh Rûmî budur" deyü tahrîr olunmuşdur ve bu ebyât tahrîr olmuşdur :

Ey mürîdi sırr-ı rûhânî olan ehl-i yakîn

Âsitân-ı şeyh-i Rûm'a gel ki Eşrefzâde'dir

Diğer tarih:

Gelüp sultân-ı bahr u ber süedüp bu mâkâmı

Anın itmâmına târîh, "Ez-lûtf-ı Murâd Hânî

sene 1043 [1]

Fâtîh-i Bağdâd Hân Murâd'ın ta‘mîr [u] termîmine târîhdir.

Ziyâret-i Mevlânâ Tâceddîn İbrâhîm: Hatîbzâdelik ile meşhûr-ı âfâk kutb-ı istihkâk, fâzılu'd-dehri ale'l-ıtlâk musannif ü mü’ellif kimesne idi. eş-şeyh Hazret-i Monla Yegân telâmizlerinden olup tekmîl-i fünûn etmişdi.

Ziyâret-i Sırr-Alî Efendi ve âsitâne-i Azîz cenbinde **Hamdî Çelebi b. şeyh Eşrefzâde Sırr-Alî Efendi** ile bir âsitânede medfûn olmağıla âsitâne-i ulyâları üzre tahrîr olunan târîh budur :

Goft-i İlmî berây-ı o târîh

Rûh-ı Sırr-Alî muhabbet bâd, sene [1041]

(---) (---) (---) (---) Amasiyyevî'dir. Eşrefzâde civârında medfûndur. *[6b]* Bu ziyâretleri edüp a‘yân-ı şehrden **Defterdârzâdeli Hasan Ağa** ile ve gayri ehibbâ ile vedâlaşıp yine cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Lefke

Kavm-i Etrâk Levke derler. Bursa hâkinde yine Bursa kralları binâsıdır. Sene 707 târîhinde Âl-i Osmâniyân'ın ibtidâsı Osmân Gâzî Rûm keferesi destinden feth etmişdir. Kal‘ası şekl-i murabba‘ seng binâ bir küçük kal‘a-i harâbedir. Yüz elli akçe kazâ-yı şîrîndir. Cümle yetmiş pâre nâhiye kurâları var. Kadıya senevî üç kîse hâsıl olur. (---) Hâkimi vardır. şehri nehr-i Sakarya kenarında bâğlı ve bâğçeli altı yüz hâneli ve beş câmi‘li ve dört hânlı ve hammâmlı ve mektebli ve esvâk-ı muhtasarlı şîrîn kasabadır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı var, ammâ nakîbü'l-eşrâfı ve şeyhülislâmı yokdur. Lâkin ulemâ ü sulehâ ve a‘yân [u] eşrâfı vardır.

Memdûhâtından birer buçuk vakıyye gelir âbdâr hoş-hâr ayvası olur kim Hudâ âlimdir rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur ve ayva perverdesi ve ayva reçeli memdûh-ı âlemdir.

Ve nehr-i Sakarya üzre bir haşeb cisr-i azîmi var, bu dahi ibret-nümâ bir âsâr-ı binâdır. Bu şehirden kalkup yine cânib-i kıbleye 13 sâ‘atde mahsûldâr âbâdân yerler geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Söğüt

Bursa sancağı hükmünde Lefke kazâsı nevâhîlerinden hâkimi (---) bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf yedi yüz, kiremit ile mestûr Etrâk hâneli müte‘add[id] câmi‘li ve hân [u] hammâmlı ve çârsu [ü] bâzârlı küçük kasabacıkdır. Memdûhâtından, üzüm turşusunun envâ‘ı olur kim diller ile ta‘bîr olmaz.

Ziyâret-i Ertuğrul Hân ibn (---) Hân

Âl-i Osmân'ın cedd-i büzürgvârı Osmân Gâzî'nin peder-i azîzidir. İbtidâ bunlar Mâhân diyârından hurûc edüp Âl-i Selçukıyân'dan Sultân Alâ‘eddîn'e üç yüz nefer kimesne ile gelüp niçe ceng-i azîmlerde bulunup bunların yüzünden niçe yüz yüzaklıkları olup Alâ‘eddîn bunları boy beği, edüp tabl [u] sancak sâhibi olup Bursa câniblerin geçüp tâ Kastamonu'ya varınca kılıç urup bi-emrillâh ne cânibe teveccüh etdiler ise mansûr [u] muzaffer olup mâl-ı ganâyimler ile Alâ‘eddîn şâh'a gelirdi. Hikmet-i Hudâ Alâ‘eddîn bilâ-veled fevt olup inkırâz-ı Selçukıyân oldukda cümle a‘yân-ı Rûm Ertuğrul Hân'ı halîfe nasb edüp sikke ve hutbe sâhibi olmadan Lefke-Söğüt mâbeyninde bir ceng-i azîmde mecrûh olup kendülerinin vasiyyetiyle Osmâncık'ı, diyâr-ı Yunan'a tabl [u] alem sâhibi beğ oldu, sene 699 târîhinde idi. *"Evvelâ Osmân"* lafzı târîh vâkı‘ olmuşdur [2]. Bunların ibtidâ hilâfeti cum‘a hutbesini Osmân ismiyle Tursun Fakîh nâm kimesne kırâ’et edüp sâdât-ı kirâmdan Edebalı nâm azîzin duhter-i pâkize-ahteri şerîfesin alup Orhân andan müştakk olup anınçün Âl-i

Osmân'ın vâlidesi tarafından sâdât-ı kirâmdan Osmân Beğ halîfe olunca pederi Ertuğrul Hân'ı bu Söğüt şehrinde defn edüp şehrin imâr edüp ba‘dehû Yıldırım Hân asrında Timur-ı bî-nûr bu Söğüt şehrin yağma ve harâb ve alân u tâlân edüp hâlâ türbe-i pür-envârı eyle mükellef âsitâne değildir. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Eskişehir

Kal‘ası Bursa tekürü binâsıdır. Müverrihler bu şehr içün Sâm binâsı olduğiçün Eskişehir derler. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ eser-i binâları âşikârdır. Sene 731 târîhinde kefere destinden Orhân Gâzî fethidir. Hâlâ Anadolu eyâletinde (---) (---) hâkimlikdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve cümle (---) nâhiye kurâlardır. Ber-vech-i adâlet kadıya altı kîse hâsıl olur. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve sipâhı çokdur, ammâ kal‘ası harâb olmağıla dizdârı yokdur. Ve cümle on yedi mahalle ve cümle (---) hâne-i ma‘mûr [u] âbâdân bâğlı ve bâğçeli (---) örtülü vâsi‘ hâne-i zîbâlardır. Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvela,

.....(3 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘ada mesâcidlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[7a]***

Ve cümle (---) medreselerdir, ammâ kârgîr bina dârü't-tedrîsleri yoktur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle yetmiş aded mekteb-i sıbyândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle yedi aded tekye-i ehl-i tarîkdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle yedi aded hân-ı hâcegândır.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) hammâm-ı dilsitândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle dâr-ı it‘âmdır.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) sekiz yüz mikdârı dükkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve halkı gerçi Etrâk'dır ammâ muhibb-i garîbü'd-diyâr âdemleri vardır. Çuka ve akmişe-i fâhire giyer a‘yânları var. Ve abâ ve kaba-pûş sulehâ-yı ümmetden merd-i Hudâ kimesneleri vardır. Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası bâğistân u gül-gülistân ve hadâyık [u] bûstân ve zürû‘-ı hubûbâtı firâvân şehr-i ganîmetdir. Hatta paşa efendimize bu şehir ahâlîsinden bin aded koyun ve yedi at ve üç yüz araba şa‘îr ve zahâyir makûlesi hedâyâ geldi.

Evsâf-ı germâb-ı Eskişehir

şehrin cânib-i şimâli hâricinde bâğlar içinde kıbâb-ı kârgîr ile mebnî bir humma-i latîfdir kim aşren-fe-aşr havz-ı azîmi âb-ı germâb ile memlû bir ılıcadır. Ammâ suyu gâyet suhûniyyet üzre halk olunup

germâba sermâ âb-ı hayât halt edüp i‘tidâl üzre olur. Gâyet nâfi‘dir. Parmakda hâtem makûlesi sîm-i hâlisi sarı elvân eder. Âb-ı nâbdan nûş eden yerekan zahmetinden cereb ü cüzzâmdan halâs olur, memdûh-ı âlem bir germâbdır. Lâkin Bursa kaplıcaları gibi mükellef binâ-yı azîm değildir.

.....(2 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâret-gâh-ı şehr-i atîk

.....(1.5 satır boş) .....

Andan 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî b. Seyyid Hüseyin Gâzî

Maskat-ı re’sleri nehr-i Murâd kenarına karîb şehr-i Malâtiyye'dendir. Sene 233 târîhinde Âl-i Abbâsiyân'dan Bağdâd Hâlifesi Hârûnu'r-Reşîd ile İslâmbol'un nısfın feth edüp Silivrikapusu iç yüzünde hâlâ Mustafâ Paşa âsitânesi yerinde Kızlar Manastırı nâm bir deyr-i azîmin yerinde Hârûnu'r-Reşîd bir sığır derisi dilimi cirminde bir kal‘a-i kavî binâ inşâ edüp içinde ve etrâfında on bin askeri muhâfazacı koyup beher sene ellişer bin altun verüp bu muhâfazacı askerlere zehâyirin vermek üzre küffârı harâca kesüp Hârûnu'r-Reşîd Bağdâd'a müteveccih olduklarında Üsküdar'da Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî'[yi] on iki bin asker ile alıkoyup hâlâ Üsküdar'da Hünkâr Bâğçesi olan yerde üç sene Üsküdar'da bâğlar yetişdirüp anda sâkin olur. Hârûnu'r-Reşîd Bâğdad'da merhûm olup oğlu Me’mûn Halîfe oldukda küffâr İslâmbol'da isyân edüp derûn-ı kal‘ada olan Hârûn Halîfe'nin askerin cümle şehîd edüp Koca Mustafâ Paşa câmi‘i etrâfında defn etdiğiçün hâlâ sahâbe-i kirâmdan ol âsitânede niçe yüz erbâb-ı soffa ve Muhâcirîn [u] Ensâr ve ashâb-ı güzîn medfûn olduğundan Koca Mustafâ Paşa câmi‘i ziyaretgâh-ı hâs [u] âm ve erbâb-ı dilândır.

{Sebeb-i şehâdet-i Seyyid Battâl Gâzî
aleyhi'r-rahmeti ve'l-Bârî}

Bu hâl-i pür-melâli Üsküdar'da Seyyid Battâl Gâzî istimâ‘ edüp bir gice bir kayığa süvâr olup Üsküdar'a karîb Kızkullesi'nden İslâmbol tekürünün kızın alup şikâr eder. Andan cümle guzât ile Üsküdar'ı ve Pendik ve Gekbeziyye ve niçe şehri nehb ü gâret ve ihrâk-bi'n-nâr ederek bu Seydî Gâzî medfûn olduğu yerde bir küçük kal‘acık vardır, kayser-i Rûm binâsıdır, anı amân vermeyüp feth edüp içine ma‘şûkası olan İslâmbol tekürü kızın hıfz eder. Hikmet-i Hûdâ, bir gice zeyl-i hisârda ***[7b]*** Battâl Gâzî hâb-âlûd yatarken kayser tarafından yağı küffâr geldüğün kal‘ada ma‘şûkası olan kız küffârı görüp Battâl Gâzî'ye haber etmek içün bir hûrdece fiske taş kal‘adan Battâl'a atar. Bi-emri Hayy [u] Kadîr mezkûr taş Seyyid Battâl'ın kulağı tozuna isâbet edüp şehîd olur. Bunda rivâyet muhtelifdir.

Ba‘zı tevârîhde avretde hakîkat olmaduğunda derûn-ı kal‘ada kral kızı küffârın geldiğin görüp fursat ganîmetdir, deyüp kal‘adan Seydî Battâl üzre taş bırakdı, derler ammâ bu galat rivâyetdir. Zirâ kız fiske taş ile Battâl'ın şehîd olduğun görünce aşkından âh edüp cân teslîm eyledi. Zîrâ mukaddemâ ol kız Battâl'a ta‘aşşuk edüp kızın Battâl'a takarrübü ziyâde olması ta‘limiyle deryâ içre Kızkullesi binâ

olunup âhir yek-dil [ü] yek-cihet olup Battâl Gâzî'nin şikârı olup ikisi bir yerde bu Seydî Battâl şehrinde merhûm olmuşlardır, sahîhi budur.

Ba‘dehû şebhûncu küffârlar Seyyid Battâl'ı ve duhter-i kattâli merhûm ve merhûme görünce "İkisini dahi âteşe yakalım" derler. Bu kerre esîr-bend olan Battâl Gâzî erleri "Siz Battâl Gâzî'nin vücûd-ı şerîfin âteşe yakarsız, ammâ Bağdâd ve Malâtiyye'de olan ümmet-i Muhammedler sizin anda olan üsârâlarınız ve kırk bin râhibleriniz katl edüp âteşe yakarlar" deyince küffâr-ı hâk-sâr-ı dûzah-karâr Seyyid Battâl'ın cesed-i pâkin bırağup esîr olan askerinden niçesin âzâd edüp dârü'l-bevârlarına giderler. Ba‘dehû Seyyid Battâl Gâzî'nin âşık-ı sâdıkları yüz bin bükâ ile cesed-i Ca‘fer Gâzî'yi bir mürtefi‘ püşte üzre defn edüp niçe âşıkları terk-i dünyâ edüp kabri üzre karâr ederler. Küffâr dahi bunlara Türk dervîşidir deyü iğmâz ederler. {Ammâ Battâl Gâzî'nin pederi Seyyid Hüseyin Gâzî Engürü kıblesi tarafında bir menzil ba‘îd Hüseyin Gâzî köyünde bir âsitâne-i azîm-i âlîde medfûndur. *Radıyallahu anhümâ*}

Ve kral kızının tenini zeyl-i kal‘ada defn ederler. Hâlâ anın dahi kabri ma‘lûmdur. Tâ ki Âl-i Selçukıyân diyâr-ı Mâhân'dan Âl-i Dânişmendiyye ile sene 476 târîhinde hurûc edüp memâlik-i Yunaniyân bilâd-ı Karamân-ı dâr-ı emân dârü'l-mülk-i Konya'dır. Âl-i Selçukıyân ana mâlik olup cânib-i erba‘asın feth [u] fütûh ederek bu Seydî Gâzî merhûm olduğu kal‘a-i Ferâv'ı feth edüp sene 600 târîhinde Selçukıyân ümerâlarından (---) nâm pehlivân muhibb-i hânedân-ı Seydî Battâl Gâzî üzre kârgîr kıbâb-ı âlîler ve meydân-ı muhabbetler ve müte‘addid hücreler ve matbah-ı Keykâvûs ve kilâr-ı hâs ve furûn ve mihmânhâneler inşâ eder.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Horâsân'dan yedi yüz Horâsân erenleriyle Hacı Bektâş-ı Velî ceddimiz Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinden Rûm'a gelmek içün me’zûn olup doğru bu âsitâne-i Seyyid Battâl Gâzî'ye gelüp niçe zamân anda ikâmet edüp Bursa'dan Orhân Gâzî Hacı Bektâş-ı Velî'yi görmeğe bu Seydî Battâl âsitânesine gelüp Bektâş-ı Velî ile müşerref olup Bektâş-ı Velî ricâsıyla bu âsitâne-i Battâl'ı Koca Orhân Gâzî eyle imâr edüp gûyâ bir kal‘a-i metîn edüp bin aded hâne halkın iskân etdirüp şehr imâr eder. Hacı Bektâş-ı Velî dahi halîfelerinden Pîrce Sultân'ı yetmiş fukarasıyla tekye-nişîn edüp anda sâkin olduğundan hâlâ âsitâne-i Bektâşiyân'dır kim iki yüzden mütecâviz ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at pâ-bürehne ve serbürehne erbâb-ı ma‘ârifden ârif-i billah fakr-ı fâka erenlerinden "*fenâ fillah", "lâ cübbete ve lâ sivallah"*dan niçe halûk ve halîm ü selîm cânları vardır kim *(...) velev kâne kâfiren* mazmûnu üzre bây u gedâya ve hâs [u] âma ve pîr [u] cüvânın cemî‘i âyende vü revendegânına bir baş ile bin cân ile derûn-ı dilden hizmet edüp mihmândârlık ederler ve her bir dervîş-i dil-rîşânların kimi Fârisî-hân ve kimi urefîhân ve kimi musanna‘ kaşıklar ve çevgân u pâlehenkler ve gûnâ-gûn sihr-i i’câz şeyler îcâd edüp hırka-bahâ içün âyende vü revendelere hedâyâ verîrler ve her bir fukarâ bu âsitânede birer işe me’mûrlardır. İbtidâsı meydân ferrâşlığından pâye kat‘ ederek kubbe-i azîzde türbedâr olur. Ba‘dehû şeyh-i azîz olup şeb [u] rûz âsitâne-i sa‘âdetde ber-karâr olup müstecâbü'd-da‘ve kimesne olur.

Der-sitâyiş-i Âsitâne-i Azîz: Bu âsitâne-i azîzin bir cânibinde bir kubbe-i âlî içinde Battâl Gâzî âsûde eşiğinde ve kapusunun kapaklarında gümüş pullar ve sîm kakma pullar ve gümüş kufl u miftâhlar ile müzeyyen bir bâb-ı sa‘âdetdir. Târîh.

.....(1 satır boş) .....

Bu kapudan içeri cümle züvvâr dâhil olunca âdemin vücûdu lerzân olup âdeme dehşet hâsıl olur bir mehâbetli kabr-i tavîldir kim kaddi kâmil on adımdır. Cânib-i erba‘asında niçe yüz gûnâ-gûn zer-i hâlis-misâl çerâğdânlar ve buhûrdân ve gülâbdân ve şem‘dânlar ile kat-ender-kat müzeyyen olmuşdur. Dahi hârici etrâfında yetmiş aded hüsn-i hatt-ı kelâm-ı izzetler ile *[8a]* tezyîn olmuşdur. Ve ser-i sa‘âdeti tarafında gûnâ-gûn alemler ve tîr [u] kemânları var kim okları harb-misâl kimi demir ve kimi hadeng oklardır ve cümle der-i dîvârında niçe bir âşıkânın cihâz-ı fakrlarından def ü kudûm ve nefîr ve tabl u zil [u] bemm ü teber ve pâleheng ve zerdeste ve sapan-ı dâverî-keşkül ve teber-i Müslimî ile ve gayri eşyâ-yı gûnâ-gûnlar ile müzeyyen olmuş kubbedir ve cümle rûy-ı dîvârda her gelen âşıkânın birer gûne âsâr-ı hatları vardır. Hattâ bu hakîrin dahi küstâhâne "şefâ‘at yâ Muhammed evliyâya" bir hatt-ı müstekreh-i hem-züvvârdır. Bu âsitâneyi Murtezâ Paşa ile ziyâret edüp azîzin rûh-ı pür-fütûhu içün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp azîzin rûh-ı şerîfine hîbe edüp rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp âşinâlık kesb etdik. Paşa efendimiz cümle fukarâya yüz altun tasadduk edüp harem-i şerîfin ortasındaki şâdırvânda üç kurbân edüp andan kapu arasında,

Ziyâret-i Gizlice Baba Sultân: Bu er tâ Horâsân'dan yetmiş vakıyye nemed-pûşu ve hırka-i peşmînesiyle piyâdece gelüp bu âsitâneye kadem basdıkda kemâl-i muhabbet [ü] aşkından Seydî Battâl Gâzî'nin eşiği mermerin bûs ederken dendân urup ısırdıkda be-kuvvet-i Gizlice Baba mermeri koparup hûn-ı sirişkin atebe-i âliyeye döker. Ba‘dehû ol diş ile rahnedâr taşı eşiğinde kal‘ edüp Gizlice Baba Türbesi'nin dîvârında durur. Dişlerinin te’sîr etdüğü yerler âşikâre. Bu ziyâret-i Gizlice Baba dahi bu âsitâneye yokuş yukarı hareme çıkarken kapu arasındadır. Bu âsitâne serâpâ nîl-gûn rasâs-ı hâs ile mestûr âsitâne-i azîmdir kim bir fersah yerden mâvî kurşumlarının şa‘şa‘ası temavvüc-i deryâ gibi berk urur.

Ammâ aşağıda kasabası (---) hâkinde kal‘ası bir püşte üzre harâb varoşu yüz elli hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘li ve hân [u] hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı kasabacıkdır. Hatta aşağı derede kiremit örtülü yetmiş ocak bir hân-ı azîmi var.

Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in musahib-i silâhdar-ı Mustafâ Paşa yine Bağdâd seferine giderken binâ etmiş bir hân-ı azîmdir. Bu hân kurbunda,

Ziyâret-i el-Müvellâ Güden Tâceddîn: Vilâyet-i Saruhân'dandır. Bu Seydî Gâzî şehrinde sâhib-i fetvâ iken şehîd etdiler. Hân civârında bir sed üzre medfûndur. Seng-i mezârında târîhi mestûrdur. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile kesret-i matardan seng-i merkadinin hattı müteğayyir olup tahrîr ü terkîme cür’et olunmadı. Bunlardan sonra Seydî Gâzî yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ oldu. Ber-vech-i adâlet yetmiş altı pâre nâhiye kuralarından kadısına senevî dört kîse-i Rûmî olur. Ve kal‘a dibinde,

Ziyâret-i binti kral-ı dâll, ma‘şûka-i kıtâl-i Seyyid Battâl: Câdde-i râhdan ba‘îd bir mahalde medfûndur. Andan yine cânib-i kıbleye ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar içre 7 sâ‘atde gidüp,
Menzil-i Husrev Paşa Hânı: şeddâdî binâ yüz ocaklı ve çârsû [ve] bâzârlı câmi‘ ve hammâmlı ve (---) hâneli ma‘mûr kasaba-i hân-ı ra‘nâdır.

.....(1 satır boş) .....

Andan kıbleye 8 sâ‘atde,

Menzil-i Bayad :

.....(1.5 satır boş) .....

Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Bolvadin

(---) sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâları ma‘mûrdur. Hâkimi (---) kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yânı vardır. Ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. şehri cümle (---) hâne-i kadîmlerdir ve cümle mihrâbdır ammâ Rüstem Paşa câmi‘i Süleymân Hân'ın Mi‘mâr Sinân'ı binâsı olmağile câmi‘-i rûşendir.

.....(1.5 satır boş) .....

Andan 8 sâ‘atde, ***[8b]***

Evsâf-ı Sînhisâr ya‘nî kal‘a-i Akşar

Ammâ galat-ı meşhûru Akşehir'dir. Ba‘zılar Ahşehir derler, ba‘zı Etrâkler Ahşer derler, ba‘zılar Akşâr derler. Türkistân vilâyetleri olmağıla gûnâ-gûn lehçe-i mahsûsaları vardır. Rûm şehirlerindendir. Ve bânîsi Kayser-i Rûm kızı Sine nâm bir krale binâ etdüğünden Rûm tevârîhlerinde Sinehisâr derler. Konya'nın şimâlinde vâkı‘ olup Konya'nın kıblesinde üç günlük yoldur. On yedinci iklîm-i örfiyyenin vasatında olmağıla âb [u] hevâsı burûdet üzre olup arz-ı beledi (---) (---) ve atval-i nehârı (---) sâ‘at, derece (---) ve dakîkadır ammâ yazı yaz ve kışı kışdır. Sene 793 târîhinde Yıldırım Hân Karamânoğulları eşkıyâları destinden alup râh-ı huccâc-ı müslimîn emn [u] emân oldu. Süleymân Hân tahrîri üzre hâlâ Karamân eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâs-ı hümâyûnu taraf-ı pâdişâhîden 190.500 akçedir. Beş yüz asker ile hükûmet edüp senevî yigirmi kîse hâsıl edüp sefer eşer sancağında erbâb-ı zu‘amâsı 16 ve erbâb-ı timarı 122 cebelüleri ile hîn-i seferde sekiz yüz asker olup paşası ve alaybeğisi bayrağı altında sefer eşerler. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Kâhîce üç yüz akçe ile sadaka olunur menâsıb-ı âlîdir ve cümle (---) aded nevâhî kurâlarından kadısına senevî sekiz kîse hâsıl olur. Müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân, kibâr [u] eşrâfı çokdur. Ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehr nâ’ibi ve şehr muhtesibi ve şehr subaşısı vardır, ammâ kal‘ası bir püşte üzre olmağıla fethinde usret çekilüp harâbdır. Anınçün dizdârı ve kal‘a neferâtları yokdur, ammâ şehir bâğ-ı "İremezâtü'l-imâd" misilli bir hıyâbân [u] kûyâh içre cümle (---) örtülü (---) aded fevkânî ve tahtânî hâne-i zîbâlardır ve cümle (---) aded mahallât ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ,

.....(4 satır boş) .....

Bunlardan başka mesâcîdlerdir.

.....(1 satır boş) .....

Cümle (---) tekyedir.

.....(2 satır boş) .....

Cümle (---) medrese-i dârü't-tedrîsdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Cümle (---) mekteb-i sıbyândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Cümle (---) imâret-i dârü'l-it‘âmdır.

.....(1.5 satır boş) .....

Cümle (---) aded esvâk-ı sultânîdir. Cemî‘i zî-kıymet bu bâzâr-ı hüsn içre mevcûddur.

.....(1.5 satır boş) .....

Memdûhâtından Akşehir'in al yanaklı tebekânî elması meşhûr-ı âfâkdır.

.....(1.5 satır boş) .....***[9a]***

Cümle (---) aded hammâm-ı dilsitândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Cümle (---) aded kârbânsarâydır.

.....(1.5 satır boş) .....

Cümle (---) aded çeşme-i âb-ı hayâtdır.

.....(1.5 satır boş) .....

Âb [u] hevâsı latîf olmağıla mahbûb u mahbûbesi tendürüst olup Akşehir tebekânî elması gibi al yanaklı mahbûbânları olur. Gerçi Etrâk şehirlerindendir ammâ ulemâsı ve sulehâsı ve a‘yân [u] sipâhîsi libâs-ı fâhire geyüp muhteşem âdemleri vardır. Cümle tüccâr ve ehl-i hizmet ve ehl-i sanâyi‘ âdemleri garîb-dostdur. (---)

Akşehir'in ziyâretgâhların beyân eder

Evvelâ şehrin cânib-i kıblesi hâricindeki cebbânistân içre ulemâ-i dünyâ vü dîn, sîmurg-ı kâf-ı yakîn **el-Mevlâ Hazret-i eş-şeyh Hoca Nasreddîn**: İbtidâ tulû‘ı yine bu Akşehir'dendir. Gâzî Hudâvendigâr'a yetişüp Yıldırım Bâyezîd Hân'da neşv [ü] nemâ bulup fazîlet-i bâhire sâhibi olup hâzır-cevâb keşf [u] kerâmet sâhibi ulu sultân idi. Timur ile hem-meclis olup Timur şeref-i sohbetlerinden hazz edüp hâtır-ı şerîfleriyçün bu Akşehir'i mu‘âf edüp nehb [u] gâret etmemişdir.

Cemî‘i elsine-i nâsda ve gayrı lisân-ı inâsda Nasreddîn Hâce : Nasîhatlerin ve letâyifâtların darb-ı mesel edüp isti‘mâl ederler. Cümleden biri; bir gün Timur, Hâce ile hammâma girüp birer fûta ile gusl ederlerken esnâ-yı kelâmda Timur eydür: "Hâce! şimdi bencileyin cihângîr padişâh-ı zî-şânuma satılmak iktizâ etse, beni niçeye alırdun? der. "Kırk akçeye ancak alırdum" der. Timur eydür: "Be hey hâce! Benüm fûtam kırk akçe eder" der. Hâce eydür: "Ya, ben de kırk akçeye fûtayı alırım, yoks sen bir Moğolî tâ’ifesinden bir mecrûh topal herîfsin, hulle mankırıyla bir mankır etmezsin" dedikde, hâzır-cevâb olduğundan Timur-ı bî-nûr hazz edüp vâfir ihsânlar eder.

Bunun emsâli nice yüz bin şütür-gürbe letâyifleri vardır kim dillerde dâsitandır. Yıldırım Hân fevtinden sonra Çelebi Sultân Mehemmed asrında merhûm olup bu Akşehir hâricinde bir kubbe ve türbesi ma‘lûm mahalde medfûndur. Ve cânib-i erbaası parmaklık ihâta etmişdir.

Sergüzeşt-i hakîr: Nısfu'l-leylde nefîr-i rıhletler çalınıp cümle ağırlıklar gidüp hakîr dahi huddâmların gönderüp bir gulâmımla şehirden taşra nısfu'l-leylde çıkıp hâtıra hutûr etdi kim "Her kim Hoca Nasreddîn'i ziyâret ederse letâyifâtından ba‘zı şeyleri hâtıra gelüp elbette güler" deyü hâtıra gelüp "Âyâ gerçek mi?" deyü şâhrâhın sol tarafında mezâristâna sapup doğru kabr-i şerîfine atıla vardıkda bir kerre "Es-selâmü aleyküm yâ ehle'l-kubûr!" deyince hemen kabr-i Nasreddîn türbesi içinden "Ve aleykümü's-selâm ey cân-ı hümâm!" deyince altımdan atım "foh" deyü ürküp iki ayak üzre kalkup fırlayarak mezâristân içinde pertâb edüp güç ile zabt ederken anın bir ayağı bir kabre girüp hakîr az kalıp kabir azâbı çeke yazdım. Hemân yine türbe-i Hoca'dan "Ağa sadakanızı verin de güle güle gidin, beri gelin beri" deyü haykırdı. Meğer türbedâr imiş. "Bre herîf ben ehl-i kubûra selâm verdim. Sen ehl-i dübür iken niçün selâm aldın" deyü birkaç akçe sadaka verüp "Var yarıcun Allah ola!" deyü du‘â deyüp hakîkatü'l-hâl bu ahvâle güle güle,

{el-Mevlâ Husrevzâde Mustafâ Efendi Bursa'da Zeyneddîn Hâfî cebbânesinde te’lîf olunan *Dürer [u] Gurer* mü’ellifi Molla Husrev'in sıbt-ı reşîdindendir. Diyâr-ı Rûm'da şehr-i mu‘azzam olan kal‘a-i Üsküp kurbunda İpek şehrinde ibrişim şâl-ı harîr-i âlü'l-âl gibi anda vücûda gelmişdir. Bu Akşehir'de Nasreddîn Hoca cebbânesinde âsûdedir. Zât-ı pâki dünyâdan âhirete arı gitdi}.(---) saatde,

Evsâf-ı kasaba-i Ilgın

Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Celâlî ve Cemâlî zulmünden harâb olup cümle bir mikdârı ma‘mûr [u] âbâdân *[9b]* şehirdir. Elsine-i nâsda ba‘zılar Ilkın derler, niçeler Ilğın derler, ammâ ılıcası olmağıla sebeb-i tesmiyyesi Ilığın'dır. Zîrâ Etrâk kavmi ılıcalara ılığın, ya‘nî kudretden ılı ve ıssı su demekdir. Karamân eyâletinde Akşehir nâhiyelerinde başka yüz elli akçe şerif kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Askerî tâ’ifesi çok olmağıla sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı (---) tarafından (---) hâkimi vardır. şehri bir vâsi‘ sahrâda bâğlı ve bâğçeli (---) aded (---) örtülü hâne-i tahtânî ve fevkânîlerdir ve cümle (---) aded mahalle ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ,

.....(3 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve Kârbânsarây-ı Mustafâ Paşa.

.....(6 satır boş) .....

Evsâf-ı germâb: şehr-i Ilgın'ın hârici garbında ve bayır dibinde bir uyûn-ı hârradır. Sultân Alâ'eddîn nikrîs marazına mübtelâ olup bu hummâda ifâkat bulduğu içün bu uyûn-ı hârra üzre müfîd ü muhtasar bir kubbe ve câmekân ve bir havz-ı azîm binâ edüp iki yerden mermer esed başı eşkâlinden âb-ı germâb havza cereyân eder. Gâyet mu'tedilü's-suhûndur. Ba'zı kimesneler gözeler içre sovudup nûş ederler. Gâyet azb u şîrîndir. Cüzzâm ve felç ve barasa ve hafakâna ve zâtü'l-cenbe, bi-emr-i Hudâ gâyet nâfi'dir. (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı Buhayre-i Ilgın

.....(2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ-yı Ilgın

Evvelâ yâr-ı gâr-ı cân-beraberimiz olan *merhûm ve mağfûrun leh* **Fehîm Çelebi** sene (---) târîhinde Eyyûb Paşa ile Mısr'a gidüp Mezâkî Süleymân Efendi Fehîm Çelebi'yi paşaya gamz ede ede gözden düşüp nazardan dûr [u] mehcûr olunca dâğ-ı derûnundan me'zûn olup Rûm'a gelirken bu Ilgın'da merhûm olup derûn-ı şehirde (---) câmi'i mihrâbı önünde medfûndur. *Rahmetullahi aleyh*.

On yedisine bâliğ oldukda dîvânın hurûf-ı teheccî üzre tamâm edüp hâlâ şu'arâ mâbeyninde dîvânı humûss-ı Nahşivânî'dir. Gûyâ zamânın Örfî'si ve Sâ'ib'idir. Figâniyye'sine ve *Na't-ı şerîf*'ine zamânımız şu'arâları nazîre edememişlerdir ve letâ'ife müte'allık on lisân üzre on iki bend bir hicv-gûne bir bahr-i tavîl etmişdir. Ol dahi makdûr-ı beşer değil bir lehçe-i garîbdir. Gerçi lisânında sehel dığdığı lehçesi gibi bir lüknet var idi ammâ bunda olan cevlân-ı tab' u tîz-fikr zamânımızın şu'arâlarında yok idi. Husûsan babası Mısır fellâhlarından Parmakkapu'da kürk yapup Beddâvî şerbetçisinde tenâvül olunan kâhk-i ebyâz ve gurâbiyye anın pederi kârıydı. Fakîr Fehîm yiğirmi bir sene mu'ammer olup nâ-murâd dâr-ı *[10a]* gurbetde dâr-ı izzete revâne olup huzûr-ı Râbbi'l-izzetde na't-ı Resûl-i mübîni kırâ'at etmeğe azm-ı cân etdi. *Rahmetullahi [aleyh]*.

.....(2 satır boş) .....

Bu Ilgın şehri a'yânlarından Melek Ahmed Paşa efendimizin ağalarından Kefeli İbrâhîm Ağa ile ve Ramazân Ağa ile ve yine Melekli Kadızâde İbrâhîm Çelebi ile ve niçe ehibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup yine cânib-i kıbleye 5 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Lâdik

Bu şehre Konya Lâdik'i derler. Biri dahi Amasiyye Lâdik'idir kim bâlâda Erzurûm seyâhatinde evsâfı mestûr {biri dahi Van eyâletinde Gürlâdik sancağıdır} ammâ bu Konya Lâdik'i Karamân eyâletinde yüz elli akçe kazâdır. Kâhîce Konya mollasına ber-vech-i arpalık zamîme olur. (---) Aded nâhiye kurâları vardır. Kethüdâyeri ve serdârı Konya'dadır. (---) (---) (---) (---) (---) Hükûmetidir.

.....(2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı vilâyet-i Yunaniyân, ya‘nî eyâlet-i Karamân, kal‘a-i Konya dârü'l-mülk-i kadîm şehr-i îmân, ya‘nî dârü's-saltanati'l-aliyye-i Âl-i Selçukıyân, ya‘nî es-Sultân Alâ‘eddîn-i Keyâniyân

Bu şehr-i kadîmin ibtidâ bânisi Yunaniyân'dan *Târîh-i Yanvan* sâhibi kavli üzre Hazret-i Yahyâ *salavâtullahi aleyhi ve selâmihi* asrında kayâsıralardan Rişân veled-i Aleksandıran veled-i Harkilan bînâsıdır. Hazret-i Ömer Medîne'den balçıklı eliyle Kayserin gözün çıkarırım" deyü Rûm'a doğru dest-dırâzlık edince bi-emrillâhi Te‘âlâ Konya'da ol ân bir çamurlu dest-i şerîf gelüp kayser taht-nişîn iken gözü çıkar. Ba‘de zamân Hazret-i Ömer'den kayser elçisi gelüp kayserin gözün çıkmış görünce kral ahvâl-i pür-melâlin elçiye nakl edüp "Elçiyi bilüren kim Hazret-i Ömer'in ol gün çamurlu eliyle işâret edüp kralın gözü çıkdığıdır". Hemân elçi bir takrîb ile kat‘-ı menâzil ederek Hazret-i Ömer'i Kuds-i şerîf gazâsında bulup huzûr-ı Ömer'de Kayser elçisi imân ile müşrref olup Hazret-i Ömer ismine Hüseyin deyüp iki kerre varup geldiğiyçün Hüseyn-i zü'l-cenâheyn deyü künye buyururlar. Hazret-i Ömer Kuds'ü ve Kamâme'yi feth edüp diyâr-ı Mısır'a serdârlığıla Amr ibnü'l-Âs'ı gönderüp feth etdükde beri tarafda kör kayser havfinden Konya'yı müceddeden binâ edüp bânî-i sânî kör Kayser-i Rûm olur. Ammâ seyyâhân-ı berr [u] bihâr ve cihân-bân-ı devr-i rûzgâr ve müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ki ferden ferdâ *ve "Mâ minnâ illâ lehu makâmun ma‘lûm"* nass-ı şerîfi mûcebince rûy-ı arzda ibtidâ menzil-geh edinen Ebü'l-beşer Hazret-i Âdem Safiyy *aleyhi's-selâmdır.* Evlâd-ı evlâdları münteşir olup edîm-i arz benî Âdem ile müzeyyen oldu, ammâ esnâf-ı ümem içün ihtilâfât-ı vefret tahrîr etmişlerdir, ammâ sükkân-ı Rûm ve ecnâs-ı mütenevvi‘a-i ân-ı merzbûm bi-takdîr-i Hayyu'l-Kayyûm fermânıyla ibtidâ bu Yunaniyân Konya'ya ve diyâr-ı Rûm ki Sivas'dır, bu diyârlara ibtidâ ümmet-i Muhammed'den gelüp sâkin olan Âl-i Selçukıyân'dan sene 476 târîhinde Sultân Alâ’eddîn-i Keyâniyân'dır. Anlara kavm-i Rûm derler. Ays b. İshâk evlâdlarından olup Yâfes'e, andan Hazret-i Nûh aleyhi's-selâma müntehî olur bir kavm-i şecî‘ ü dilîr ü pâk-i‘tikâd erler idi kim evvel İslâm ile Rûm'a kadem basan bu Selçukiyân'dan sene 476 târîhinde ümerâ-yı Dânişmendiyye ki anlara Âl-i Dânişmendiyân derler. Bu Selçukıyân anlar ile Mâverâü'n-nehr'de Mâhân diyârında yek-dil [ü] yek-cihet olup Âzerbaycân memleketlerinden kılıç urarak ol diyârı feth edüp ammîzâdeleri Çoban-bây'ı Revân ve Gence ve Tiflis ve Araz câniblerine hâkim nasb edüp Çoban-bây (---) olup evlâd-ı evlâdları çok olup Âl-i Selçukıyân oldular ammâ İrân-zemîn'de Sultân Ebû Sa‘îd cihângîr pâdişâh-ı zîşân zî-kudret olmağıla bu Çoban-bây hilâfet sevdâsında olmayıp Sultân Ebû Sa‘îd'in vezîri nâmıyla Gürcîstân ve Ahıska ve Kars'a ve nehr-i Araz'ın kıblesi tarafından Avnik kal‘ası ve şuşek kal‘ası ve Ziyâ’eddîn kal‘ası ve Mekü kal‘ası ve Bâyezîd kal‘ası ve Malazcird kal‘ası, Van kal‘ası ve niçe yüz kal‘alara ***[10b]*** hâkim olup Âl-i Çobaniyân deyü nâm verdi. Niçe bin hayrât [u] hasenâtları vardır. Hattâ Pasin sahrâsında nehr-i Araz üzre Çoban köprüsü bu mezkûr Çoban-bây'ındır. Mekke-i Mükerreme'de zamîme-i Harem-i şerîf ve mahfil-i münîf niçe şeyler dahi âsâr-ı hayrât-ı mütekâsiresi vardır.

Ba‘dehû Bağdâd nâm bir Gürciyyü'l-asl mehpâre duhter-i ahteri bu Çoban-bây oğluna vermişdi. Sultân Ebû Sa‘îd Çoban-bây'dan Bağdâd Hâtûn'u isteyüp vermedüğünden Sultân Ebû Sa‘îd Çoban-bây üzre asker çeküp mukâvemete kâdir olmayup firâr edüp oğlunu yerine hâkim nasb edüp Sultân Ebû Sa‘îd Çoban-bây oğlun katl edüp taleb etdüğü Bağdâd Hâtûn'u alup menkûhası oldu. Ol zamânda Moğol pâdişâhlarının hükmü ol idi kim murâd edindiği duhteri ve hâtûnu cebren ve kahren alırdı. Bu

kerre Çoban-bây firâr etdüğü yerde Âl-i Dânişmendiyye'den ve Âl-i Selçukıyân'dan hayli leşker cem‘ edüp Sultân Ebû Sa‘îd üzre gelüp ceng-i azîm edüp Pasin sahrâsında Çoban-bây münhezim olup ol cengde şehîd olup devletin Sultân Ebû Sa‘îd Akçakoyunlu'ya verdi kim yine Çoban-bây'ın ve Âl-i Selçukıyân-ı Alâ'eddîn'in ve Âl-i Dânişmendiyye'den Melik Gâzî hazretlerinin Akçakoyunlu Hasan Alp ammîzâdeleri idi. Bu Akçakoyunlu dahi zevi'l-iktidâr şâh olup Sultân Ebû Sa‘îd Tebrîz'de maktûl olduğuna târîhdir:

Güftevani elhak çi gûne küşte ne-küştî ki küşte bûd

Târîh-i fevti

Maktel-i Sultân Ebû Sa‘îd Sene 873.

Bu mahalde Moğol hânlarından Ebû Sa‘îd Hân'ın ve Âl-i Selçukıyân'ın devletleri inkırâz bulup devlet Âl-i Akçakoyunlu'da karâr edüp Ahlat şehrini dârü'l-mülk edindiler. Bunlar dahi Mâverâu'n-nehr'den Âl-i Selçukıyân ve Âl-i Dânişmendiyân ile gelüp ammîzâdelerdir ve Âl-i Osmâniyân bunlardandır. Ammâ mukaddemâ Âl-i Selçukıyân ile Mâhân'dan hurûc eden Âl-i Çoban-bây'ın bir oğlu {Sultân Çobân Kurdumân} hurûc edüp Akçakoyunlu ile ceng-i azîm edüp pederi memleketine mâlik olup niçe zamân mutasarrıf oldu. Âhir terk-i dünyâ edüp pederinin na‘şını şehr-i şureger'den çıkarıp Mekke-i Mükerreme'ye götürüp andan Medîne-i Münevvere'de Hazret-i Abbâs cenbinde defn edüp kendüsü mukaddemâ mutasarrıf olduğu Erzincân şehrine gelüp yine hilâfet sevdâsında olup asker cem‘ etmeğiçün Zağpa Deresi nâm mahalde mutalsam olan defîneye kenz-küşâlık edem derken derûn-ı gencîden bir âteş zâhir olup cümle tevâbi‘iyle Melik Çobân Kurdumân helâk olup niçesi ol âteşde hâkister Melik Çobân'ın na‘şını Erzincân kurbunda Baru köyünde Behlûl-i Semerkandî hazretleri cenbinde medfûn olduğu bâlâda mestûr, Âl-i Çobâniyân da bunda inkırâz buldu. Ammâ ezîn-cânib yine sadede rücû‘ edelim.

Âl-i Çobaniyân ve Âl-i Dânişmendiyân ve Âl-i Selçuk kâfiristânı kıra geçire gelüp diyâr-ı Rûm ki Sivas'dır, anı feth edüp Âl-i Dânişmendiyân Amasiyye'den öte geçmeyüp dârü'l-mülk Amasiyye'[y]i edüp Nîkhisâr şehrini ibtidâ Dânîşmendiyye'den Sultân Melik Gâzî yaylak edinüp anda sâkin olup niçe yüz fütûhâtlar edüp âhir Nîkhisâr'da merhûm olup Nîkhisâr kal‘ası dâhilinde Sultân Melik Gâzî merhûmdur. Anın akrabâlarından olan Âl-i Selçukıyân'dan Alâ’eddîn Hân vilâyet-i Yunan'ı Âl-i Dânişmendiyye i‘ânetiyle feth-i fütûhâtlar edüp sene 408 târîhinde Sultân Alâ’eddîn Konya'[y]ı feth edüp vilâyet-i Yunan'a müstakil pâdişâh olup sikke ve hutbe sâhibi mâlik-i vilâyet-i Yunaniyân Karamân-ı Kayser-zemîn oldu.

Ba‘dehû yine Mâverâu'n-nehr'de Mâhân şehrinde Âl-i Selçuk akrabâlarından Ertuğrul nâm bir şecî‘ diyâr-ı Rûm'da Alâ’eddîn Hân'ın müstakil pâdişâh olduğun istimâ‘ edüp mezkûr Ertuğrul yedi yüz neferle doğrulup Alâ’eddîn Hân'a gelüp Ertuğrul Alâ’eddîn'in boybeyi olup Ertuğrul i‘ânetiyle diyâr-ı küffârı nehb ü gâret ederek Malâtiyye ve Kayseriyye ve Niğde ve Alâ‘iyye ve Antakıyye ve niçe yüz şehirleri feth edüp Ertuğrul tâ Üsküdar'a varınca nehb ü gâret edüp Üsküdar'dan baş dîl alup mâl-ı ganâyimle Sultân Alâ’eddîn'e gelirdi. Küffâr-ı dûzeh-karâr Bursa kralı Aleksandra nâm dâll-ı bed-fi‘âl deryâ-misâl asker cem‘ edüp Konya üzre gelüp ceng-i azîm edüp kral-ı dâll ***[11a]*** münhezimen hâ’ib ü hâsir gitdikde Sultân Alâ’eddîn kal‘a-i Konya'yı tekrâr istihkâm üzre binâ edüp bânî-i sâlis

olmuşdur.

{Der-sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Konya}

Ba‘dehû sene 569 tis‘a ve sittîn ve hamse mi’e târîhinde seng-trâş ile Sultân Mu‘izzeddîn Kılıç Arslan b. Mes‘ûd inşâ edüp metânet verüp bânî-i râbi‘ olmuşdur ve bir eyvân-ı dîvânhâne-i sultânî etmişdir kim ol asrda eyvân-ı kisrâdan nişân verirdi. Zelzeleden münhedim olup ba‘dehû sene (---) târîhinde Keykubâd-ı Selçukî ta‘mîr ü termîm edüp bir handak-ı azîm inşâ edüp umkı on bir zirâ‘dır ve arzı elli zirâ‘dır ve kaddi surî otuz zirâ‘-ı melik-i âlîdir ve taşra katındaki hisâr-ı üstüvârı dîvârı dâ’iren-mâdâr on bir bin germe adımdır ve cümle (---) aded bürûclardır ve cümle (---) aded dendân-ı bedenlerdir ve cümle (---) aded kal‘a kapularıdır. Cânib-i (---) nâzır Atbâzârı kapusu üzre zencirler üzre asılmış bir kuru at kafasına gem urup ibret-nümâ olmağıçün komuşlardır. Zîrâ bu memleket fârisü'l-hayl sipâh diyârıdır. Anlara nasîhat olsun içün "Avrete ata i‘timâd etmeyüp, at kuru kafa olursa da başından gem eksik olmayup licâm-ı zimâmın elde zabt edesin" demekdir ve cânib-i (---) mükesser.

.....(1.5 satır boş) .....

Zamân-ı Selçuk'da on iki derveze idi. Âl-i Osmân'da dördü kalup gayrileri sedd etdiler. Ammâ iç kal‘asının cirmi ma‘lûmum değildir ve cümle çâr-kûşe seng-i ebyaz ile gûnâ-gûn tasarruf-ı hendese-i mi‘mârî ile fürûşlu ve zîhli ve mukarnaslı ve gûyâ Alâ’iyye kulleli üstâdâne binâ olunmuş şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. {Bu kal‘a-i Konya Sultân Alâ’eddîn Keykubâd b. Gıyâseddîn müceddeden binâ etdükden sonra şâhin âşiyânından süzülür gibi cânib-i erba‘asında olan düşman diyârlarına süzülüp şikârlar alup niçe yüz feth-i fütûhlar etdi. Âhir Erzurûm kurbunda niçe havâricîler zuhûr edüp diyâr-ı İslâm'ı nehb [u] gâret etdiklerinde anların üzerine sefere gidüp intikâm almak sadedinde iken Erzurûm kurbunda Kubâdiyye nâm bir mahalde oğlu Gıyâseddîn devlet-i dünyâ içün pederi Alâ’eddîn'e zehir verüp sene 600 târîhinde merhûm olup cümle müddet-i hilâfeti 26 sene olmuşdur. Ba‘dehû askeri kâtil oğlunu katl edüp oğluyla pederi na‘şını Konya'ya getürüp defn etdiler. Âl-i Selçukıyân-ı Rûm'un âhiri bu Alâ’eddîn'dir. Cümle on dört nefer Selçukiyân'dır}. Sene 600 târîhinde Sultân Alâ’eddîn inkırâz-ı nesl bulup cümle a‘yân [u] eşrâf [u] ulemâ ü sulehâ izniyle Ertuğrul Beğ doğrulup geldüğiyçün anı diyâr-ı Yunan'a beğ ta‘yîn etdiler ammâ müstakil pâdişâh olup sikke ve hutbe sâhibi olmadan Söğüdcük nâm kal‘a cenginde şehîd olup yerine oğlu müstakil pâdişâh olup Osmân Beğ derlerdi. Hurûcuna târîh "Evvelâ Osmân" [3] lafzı vâkı‘ olmuşdur. Âl-i Osmâniyân'ın ibtidâ neşv [u] nemâsı bu şehirden zuhûr etmişdir ve Sultânu'l-ulemâ hazretlerinin du‘â-i hayrı berekâtıyla behremend-i berhordâr olup ınkırâzu'd-devrân devletleri müebbed ola deyü yetmiş aded kibâr-ı evliyâullah Horâsân'da Yesu şehrinde Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretleri huzûrunda hayr du‘â ve senâlar edüp yedi yüz fukarâsıyla Hacı Bektâş-ı Velî'yi Devlet-i Âl-i Osmân'a mu‘în ü zahîr ola deyü gönderüp Osmân Beğ merhûm olup Orhân Gâzî ile Hacı Bektâş-ı Velî Bursa fethinde bulunup Bursa'nın fethine ve Osmâncığun mevtine târîh "feth-i Bursa" [4] lafzı vâkı‘ olmuşdur. Zîrâ Osmân Hân deryâ-misâl asker ile Bursa'[y]ı muhâsara edüp nikrîz zahmetine mübtelâ olup gitdikçe illeti müştedd olduğunda ciğer-kûşesi Orhân şehzâdeyi serdâr-ı mu‘azzam edüp Orhân Bursa'yı feth edüp ılgâr ile müjdesin pederine götürmeye gitdükde Bursa feth olduğu mahal Osmân Gâzî rûh teslîm edüp Orhân müstakil pâdişâh olup Hacı Bektâş-ı Velî Orhân hilâfetinde yeniçeri tâ’ifesin peydâ edüp "Âl-i Osmân oğulları üzerine nâzır olalar!" deyü du‘â-yi hayr [u] senâ

etdiklerinden ilâ hâze'l-ân Âl-i Osmân'ın her işi yeniçeri tâ'ifesiyle âsân olur. Ba'dehû sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Rûmeli'nde Priştine şehri ile Vuçütirin kal'ası sahrâsı ki Kosova nâmıyla mevsûf sahrâda Miloş Koblaki nâm kral-ı dâllin üç kerre yüz bin askerin dendân-ı tîğdan geçirüp mansûr u muzaffer olmuşken Gâzî Hudâvendigâr ya'nî Koca Murâd Hân-ı Evvel lâşe-i küffârları seyr [u] temâşâ ederken iki kellesiz küffâr ayağ üzre durduğun görüp "Sübhânallah! Bu ne sırdır?" dedikde Baba Ni'metullah eydür kim "Her bir küffâr yüz bin küffârın katl olduğuna nişândır kim iki küffâr başsız ayak üzre dururlar" derken hemân lâşe-i küffârların içinden cebe ve cevşene müstağrak olmuş küffar dal-bıçak olup Gâzî Murâd Hân'ı ol mahal şehîd edüp Miloş Koblaki kâfiri dahi pâre pâre ederler. Bir rivâyetde Miloş-i la'în tebdîl-i câme elçilik bahânesiyle gelüp dest-bûs ederken Murâd Hân'ı şehîd eder. Anınçün Devlet-i Âl-i Osmân'da her kankı elçi olursa pâdişâh yanına getirmeyüp iki yanından kapucular kethüdâsı ve çavuşbaşı dutup *[11b]* taht-ı pâdişâhîden bir uzun hil'at yeni uzanmışdır anı öper. Hâlâ âyîn-i Osmânî budur. Anda Murâd Gâzî'nin kalbini ve derûnunda olanları Kosova sahrâsında defn edüp hâlâ üzerinde bir kubbe-i âlî binâ olunmuşdur. Sene 1071 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimiz Bosna'dan ma'zûlen Rûmeli eyâletine mutasarrıf olup gelirken bu kubbe-i Murâd Hân'a gelüp harâb binâsın ta'mîr ü termîm edüp cânib-i erba'asına havlı dîvârı gibi bir metîn dîvâr çeküp içini bâğ-ı İrem edüp kubbe-i kadîmi beyâz [beyz-i] münevver edüp eczâ-hânlar ve türbedârlar ta'yîn eyledi. Ezîn-cânib ol asrda cesedini, Murâd Hân-ı sa'îd-i şehîdin, Bursa'ya getürüp Eski Kaplıca nâm mahalde câmi'-i kebîri cenbinde defn etdiler. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ol asrda Konya ümerâlarından Karamânoğulları Gâzî Hudâvendigâr'ın Kosova'da şehîd oldukların istimâ' edüp cümle kavm-i Yunaniyân isyân [u] tuğyân edüp Konya'da Karamânoğlu hâkim oldu. Ba'dehû sene 792 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân deryâ-misâl asker ile yıldırım gibi yetişüp Konya kal'asın yıldırım urur gibi urup kal'aya emân u zamân vermeyüp feth edüp müstakıllen henüz dârü'l-mülk-i Selçukıyân olan dâr-ı emân-ı bilâd-ı Karamân-ı Konya'ya mâlik oldu. Kânûn-ı Süleymân Hân tahrîri üzre hâlâ başka eyâlet-i Karamân-ı dâr-ı îmândır kim hâlâ paşa tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu altı yüz altmış bin yetmiş bir akçedir. İki bin asker ile bu eyâleti zabt edüp elli bin guruş tahsîl edüp sefer eşer. Bu eyâlet-i Karamân'da hazîne defterdârı ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni vardır. Ve eyâletinde yedi sancakdır. Evvelâ Konya şehri paşa tahtı sancağıdır. Andan livâ-yı Kayseriyye ve livâ-yı Niğde ve livâ-yı Beğşehri ve livâ-yı Kırşehri ve livâ-yı Akşehri ve livâ-yı Aksarây cümle bu livâlardır. Ve eyâlet-i Karamân'da kılıc-ı ze'âmet 68 ve kılıc timar 2111 ve hâss-ı defterdâr-ı hazîne-i Karamân 65.000 ve hâss-ı kethüdâ-yı defter-i Karamân 65.000 ve hâss-ı defterdâr-ı timar-ı Karamân 65.000. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır.

Eyâlet-i Karamân'da olan timar ve ze'âmet sâhibleri hîn-i seferde kânûn üzre cebelüleri ile ve paşası askeriyle cümle on iki bin güzîde kılıç asker olur. Gazâda bir erbâb-ı timar nâ-mevcûd bulunsa alaybeğisinin arzıyla sâhib-i timarın arzın bozup timarın âhare tevcîh ederler, kânûndur. Ve mahmiyye-i Konya beş yüz akçe Mevleviyyetdir. Kazâ-yı hükûmetinde cümle (---) aded nâhiye-i âbâdânlardır. Evvelâ nâhiye-i

.....(2 satır boş) .....

Bu nâhiyelerden mollasına senevî ber-vech-i adâlet yigirmi kîse hâsıl olur. Bu şehrin mezheb-i İmâm-ı Â'zam şeyhülislâmı vardır amma şâfi'î ve Hanbelî ve Mâlikî müftîleri yokdur ve hasîbü'n-neseb nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve ulemâ ü sulehâsı ve ağniyâ ve Mevlevî fukarâsı gâyet çokdur ve

askerî tâ'ifesi vefret üzre olmağıla sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yerine mu'azzam yeniçeri çavuşu ve muhtesib ağası ve üç yerde şehir nâ'ibi ve şehir subaşısı ve bâcdârı ve kal'a dizdârı ve (---) aded kal'a neferâtları ve kırk pâre sağîr ü kebîr topları ve müstevfâ cebehâneleri vardır. Cihet-i câmi'î ma'mûr bir şehr-i âbâdândır. (---) (---)

Evsâf-ı imârethâ-yı Konya : Bu şehr-i mu'azzam cebel-i Merâm'ın cânib-i şarkîsinde bir düz sahrâda vâkı' olup kûh-ı İrem-i Merâm bu şehrin cânib-i garbîsinde (---) sâ'at mesâfe-i ba'îdedir. Bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümle sağîr ü kebîr (---) ile mestûr hâne-i zîbâlardır. (---) (---) (---) .

Esmâ-ı aded-i mahallât-ı Konya :

.....(4 satır boş) .....***[12a]***

Evsâf-ı câmi'hâ-yı Konya-i dâr-ı îmân : Cümle (---) câmi'-i kadîmlerdir. Evvelâ iç kal'ada kâr-ı kadîm **Sultân Alâ'eddîn-i Evvel câmi'i**

.....(1.5 satır boş) .....

Diller ile ta'bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz bir câmi'i musanna'dır. Lâkin iç kal'ada olmağıla cemâ'atdan garîbdir ve bu iç kal'a bir mürtefi' yerde vâkı' olup mükellef ve mükemmel cebehânesi ve topları vardır. Bu kal'anın maşrık ve şimâl cânibleri sahrâ ve bir buhayrecikdir. Cümle Konya'nın cereyân eden uyûn-ı câriyeleri ol buhayreye munsab olur.

Andan **câmi'-i Sultân Süleymân Hân** iki minâresi ve birer tabakalı ve vâsi' haremli kıbâbları rasâs-ı hâs ile mestûr câmi'-i pür-nûr-ı ma'mûrdur.

.....(29 satır boş) .....***[12b]***

Der-vasf-ı sitâyiş-i mesâcid-i Karamân : Cümle (---) aded mahallât mesâcidleridir. Evvelâ,

.....(2 satır boş) .....

Ta'rîf-i medrese-i dârü'l-ulûm-ı edyân: Cümle (---) aded dârü't-tedrîsdir. Evvelâ Medrese-i Na'lıncı,

.....(2 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i dârü'l-kurrâ-i hazret-i Kur'an: Cümle onbir aded dârü't-tecvîd-i Kur'ân'dır. Evvela,

.....(2 satır boş) .....

Der-beyân-ı dârü'l-hadîs-i server-i dürr-i cihân: Cümle üç yerde dârü'l-hadîs-i Nebevî'dir. Evvelâ,

.....(2 satır boş) .....

Der-medh-i mekteb-i dârü't-ta‘lîm-î sıbyân: Cümle yüz yetmiş yerde her sene kisvesi ve surre ve atiyyesi verilir mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır. Evvelâ,

.....(2 satır boş) .....

Der-ıyân-ı tekyegâh-ı dervîşân: Cümle kırk aded tekye-i dervîşân-ı zîşândır. Cümleden **tekye-i Mevlâ[nâ]hâne-i Hazret-i Sultân Celâleddîn-i Rûmî**'dir kim vasfında lisân kâsırdır. Anda kal‘a içinde **tekye-i Hazret-i şems-i Tebrîzî**. Bir kubbe-i âlîdir. Anda dahi âyîn-i Mevlânâ sürülür. Mahkeme kurbunda tekye-i kadîmdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ta‘rîf-i çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümle (---) aded çeşme-i âb-ı zülâldir. Menba‘ları yine cebel-i Merâm'dır kim taksim-i kubbesinden gelir. Evvelâ çeşme-i,

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı sebîl-i cân-sitân: Cümle üç yüz aded sebîl-i şerâb-ı tahûrdur.

.....(2.5 satır boş) .....

Der-medh-i dârü'l-it‘âm-ı pîr ü cüvân: Cümle on bir aded dârü'z-ziyâfedir. Lâkin hâlâ ni‘meti mebzûl olan imâret-i Hazret-i Mevlânâ ve imâret-i Sultân Süleymân Hân ve imâret-i,

.....(1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı aded-i hammâmât-ı gâsılân: Cümle (---) aded hammâmdır. Evvelâ Âsitâne hammâm kâr-ı kadîm ve âb [u] hevâsı hûb, zîbâ hammâm-ı rûşenâdır ve kal‘a içre Sunkur hammâmı.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı hammâmât-ı a‘yân: A‘yân-ı vilâyetin nakli üzre üç yüz seksen sarây-ı âlî ve gayri a‘yân hânelerinin sarây hammâmları vardır.

.....(2 satır boş) .....

Der-vasf-ı mûristân-ı bîmâristân : (---) (---) (---) (---) (---) ***[13a]***

Der-vasf-ı sarâyhâ-yı vüzerâ vü a‘yân : Cümle üç yüz kırk aded bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı sarây-ı âlîlerdir. Cümleden Paşa Sarâyı.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı mihmangâh u sarây-ı kârbân-ı revân :

.....(2.5 satır boş) .....

Manzara-i hân hâcegân [u] sevdâgerân : Cümle (---) aded hândır. Evvelâ Atbâzârı

Kapusu hâricinde Fâtîh-i Bağdâd'ın Kösem vâlidesi hânı binâ-yı azîmdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-medh-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân : Cümle yigirmi aded hân-ı mücerredân-ı ehl-i ma‘ârîfdir.

.....(2 satır boş) .....

Aded-i çârsû [vü] bâzâr-ı hüsn-i bezzâzîstân : Cümle bin dokuz yüz dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir. Niçe yüz dükkânları serâpâ kârgîr bînâ-yı ma‘mûrdur. Ammâ cümleden kârgîr binâ demir kapulu kanatlar ile mebnî rasâs-ı nîlgûn ile mestûr bezzâzistânında ankâ hâcegiyânlarda cemî‘i dünyânın zî-kıymet metâ‘ları mevcûddur. Sipâhbâzârı ve sarrâchâneleri ve tahtalkal‘ası ma‘mûr u müzeyyendir.

Evsâf-ı reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân : Âb [u] hevâsının letâfetinden cümle halkı tendürüst ve ten-perver ve buğday tenlü kaviyyü'l-bünye âdemleri olur ve ol kadar müsinn ü mu‘ammer olurlar kim kuvvet-i kuvâları gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömrü yüz yetmişe yetmiş ve musâhabet [u] mülâ‘abetden kalmış olurlar, ammâ ulemâsı ve zî-akl reşîd ü necîb akl-ı kâmil ricâlleri vardır.

Der-sitâyiş-i mahbûbe-i mahbûb-ı cihân zenâneleri gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn ve giysû-yı mergûlelerin târ kıldıkda uşşâk-ı dil-fikârların akılları târ-mâr olur. Ve Konya'nın helvacı cüvânlarıyla Salmân-ı Pâk berber cüvânları marâlî ve gazâlî mükehhal gözlü ve şîrîn sözlü münevver yüzlü niçe âfitâb mahbûbânları olur.

Evsâf-ı kibâr [u] eşrâf [u] a‘yân: Cümleden Hazret-i Mevlânâzâde Halîm Çelebi ve,

.....(2 satır boş) .....

Der-beyân-ı aded-i ulemâ-yı ebdân: Cümle yigirmi aded hukemâ-yı bilâd-ı Yunan'dır kim her biri gûyâ Eflatun-ı İlâhî ve Bukrat ve Sokrat [u] Calinus ve Restetalis ve Filkos ve Fisagores-i Tevhîdî ve Ebû Alî Sînâ misilli fassâd ve hâzık tabîb-i kâmil hukemâlardır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı müstecâbü'd-da‘ve meşîhân:

.....(2.5 satır boş) .....

Der-vasf-ı güzîde-i şâ‘irân:

.....(2.5 satır boş) .....

Hem-sohbet olduğumuz yârân [u] ihvân:

.....(2.5 satır boş) .....***[13b]***

Evsâf-ı mazanne-i kirâme-i âşıkân:

.....(2.5 satır boş) .....

Vasf-ı kabâ-yı gûnâ-gûn-ı ehl-i büldân: Ekseriyyâ askerî tâ'ifeleri cümle semmûr kürk ve akmişe-i fâhire haftân libâs giyerler ve ulemâları muhteşemâne gûnâ-gûn sûflar ve bürucî zâ'î ve mellâyî bezler giyerler ve ehl-i örfü ve sâyîr erleri cümle muhibb-i Hazret-i Mevlânâ olduklarından ekser halkı cümle Mevlevî külâhları üzre destâr-ı Muhammedî sararlar (---)

Lehçe-i mahsûsa-i şehr-i ahâlî-i Karamân: Gerçi Etrâk diyârıdır ammâ musannif ü mü'ellif fasîhu'l-lisân ve bedî'u'l-beyân kimesneleri vardır, ammâ şehir Etrâkleri "Nidek şu mühmeli, helecesi, kelecisi tatlı tatlı sözlü değildir" derler. "Andan bürü ana riye vardım, o kişiyi onda yasanladım" deyü niçe gûne sözleri vardır, ammâ gâyet hakîkî garîb dost âdemlerdir.

Der-vasf-ı ibret-nümâ-yı imâristân:

.....(2.5 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i bâd-ı nesîm-i bilâd-ı Yunan: Bu şehrin bad-ı sabâsı ve bâd-ı nesîmi ve hevâ-yı siyâbı gâyet meşhûr memdûh-ı âlemdir. Ba'zılar Ma'arretü'n-nu'mân ve Halebü'ş-şehbâ hevâsında latîfdir deyü Karamân elleriyle Germiyân elleri ve güzellerin medh ederler. Hakkâ ki vakt-i seherde âdem bâd-ı sabâdan hayât-ı cân bulur. Zirâ mevsim-i bahârı ve mevsim-i hazânı ber-karâr bir şehr-i İmâd-diyârdır.

şehrengîz-i zülâl-i âb-ı hayvân: Bu kal'a hâricinde bir mâ-i câriye taksîmi içün bir kubbe bînâ olunmuş. Ol kubbede üç yüz altmış altı lüle mâ-i zülâl ol kubbeden şehre taksîm olunup cemî'i câmi' ü mesâcid ve hammâm u hânlara ve cümle a'yân sarâylarına andan taksîm olup şehr-i Konya reyy olup cümle bâğları reyy eder. Tulû'ı cebel-i Merâm'dır. Ba'dehû Konya sahrâsında buhayre olur.

Der-ta'rîf-i câh-ı mâ: Cümle hânedân cümle iki bin yedi yüz câh-ı mâ-i hânedân ve bâğ [u] hadîka-i müşebbek bostândır kim her bir bi'r-i amîkı gûyâ Mısır'da bi'r-i Hâmân'dır. Cümlesi âb-ı hayâtdan nişân verir câh-ı mâlardır. Sâkîler ile keşân-ber-keşân çekilüp cemî'i gaytân ve sünbülistân u gülistân ve bûstânları reyy edüp yetmiş gûne nebâtât u sebzevât makûlesi hâsıl olur.

Der-tavsîf-i ekâlîm-i büldân: Beşinci iklîm-i hakîkî vasatında olup sayf [u] şitâsı i'tidâl üzredir. Lâkin on yedinci iklîm-i örfiyyededir, demişler. Yine ilm-i usturlab üzre arz-ı beledi (---) ve atval-i nehârı (---) (---) dakîkadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hakk-ı tâli'-i Konya-i Selçukıyân: Müverrihân [u] müneccimânın kavl-i sahîhleri üzre ilm-i usturlabda ve ilm-i rub'-ı dâ'ire ile irtifâ'-ı tâli'-i Konya'yı burc-ı zührede bulmuşlardır. Anınçün cemî'i halkı sâz u söz ve ney ü cenk ü rebâb ve semâ' ederler (---) (---) (---).

Der-vasf-ı hubûbât [u] mahsûlât: Yedi gûne dânedâr gendümü olup deve dişi ta'bir etdikleri buğday meğer şâm Havrânı'nda ola. Ammâ şa'îri gâyet yağlı arpa olduğundan atlara çok vermeden ihtirâz lâzımdır. sâ'ir hubûbâtı ve nebâtât [u] giyâhâtı memdûhdur. Buk'aları hûb u mergûb ve mezra'aları vâfir ve berekâtı mütekâsir ganimet-i şehr-i âbâdân-ı bilâd-ı Yunan'dır.

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Bu şehrin zergerleri ve külâhcıları ve hayyâtları ve Pâk Selmânî berberleri meşhûrdur. Ammâ tabbâğları ekâlîm-i seb‘ada yokdur. Bu şehir Merâm'ında bir gûne çiçek hâsıl olur. Seylû ve nîlgûndur. Anın ile debbâğlar tab‘-ı edîm edüp âsumânî renk ve gül-i şeftâlû ve sarı ve turuncî ve kırmızî sahtiyânı olur kim Arab u Acem'de ma‘rûfdur.

Der-sitâyiş-i me’kûlât: Evvelâ beyâz ekmeği ve kâhîsi ve çöreği ve ballı böreği ve helvasının gûnâ-gûnundan zülbiyyesi ve pandısı ve pişmânîsi ve tahînesi meşhûrdur. Ammâ sabûnesü ile cânım beyâz halka-i çinisin? âşıklar tenâvül etdikde âdemin dimâğı şukka olur. Başka mahsûs helvacı çârşûsu vardır. "Konya'da Âdeme helvayı döğerek yedirirler" deyü meşhûrdur. ***[14a]***

Sitâyiş-i envâ‘-ı müsmirrât Evvelâ bâğ-ı Merâm'ında Kamerü'd-devle nâm Kamereddîn derler iki gûne mışmış âlûsu olur kim şâm'ın Hamâvî kaysısından lezîz ü âbdâr ve hoş-hârdur ve yiğirmi elvân emrûdı ve kirazı ve dürbalisi ve üzüm sarısı ve bâdem kırması (---) (---) . Ammâ limon ve turuncu ve narı ve inciri ve zeytûnu ve hurmâsı olmaz.

Der-medh-i gûnâ-gûn-ı meşrûbât

.....(2.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı

.....(3 satır boş) .....

Evsâf-ı mesîregâh [u] teferrücgâh-ı bâğ-ı İreme-zâtü'l-imâd-ı Merâm-ı hıyâbân

Evvelâ bu İreme-zât-ı Merâm'ı ve bu hâdîka-i revza-i Rıdvân-ı bâğ-ı cinân-misâli niçe bin sultân-ı şu‘arâlar şehrengiz edüp ta‘rîf u tavsîf etmişlerdir, ammâ Hudâ âlimdir deryâda katre ve güneşde zerre medh edememişlerdir. Munsıf olan cihânbân seyyâhân-ı büldânlar "Cihânda mislin görmedik" derler. Hakkâ ki bu hakîr de bu Konya temâşâsına gelince yigirmi sene seyâhatimiz olup böyle bir gaytân [u] hıyâbân görmedim. Budin serhaddinde Peçoy-ı sirem-mânend bâğ-ı İrem şehrinin kal‘a ardında Barudhâne mesîregâhı ve Kırım cezîresinde Sudak bâğı ve İslâmbol'da Âl-i Osmân'ın yüz yetmiş bâğçe-i gülistânları ve Malâtiyye Aspozusu ve Tebrîz'de şâh-ı Cihân bâğı ve bu Konya Merâmı mesîregâhının yanında o temdîh olunan mesîregâhlar bir çemenzârçe değildir.

Netîce-i merâm Hazret-i Sultânu'l-ulemâ'nın ve Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin ve yetmiş yedi tabakât kümmelîn gavs-ı a‘zamların nazarı ta‘alluk etmiş bir nazargâh-ı evliyâdır. Cümle dokuz bin aded bâğ u bâğçedir. Garîbü'd-diyâr kimesne bu bâğ-ı Merâm'a girse gâ’ib olur ve gûnâ-gûn tuyûr-ı hoş-elhânın neğamât-ı sadâ-yı nevâhânlığından âdem hayât-ı cân bulur.

Husûsan bülbül-i gûyâ-yı hezârın hezârân neğamâtı hayât-ı câvidân verir. Ahâlî-i Konya ehl [u] iyâlleriyle sekiz ay bu bâğ-ı Merâm'da sâkin olup zevk [u] sefâ edüp felekden kâm alırlar. Niçe bin bâğ evleri ve külbe-i ahzânları ve cevâmi‘ ü mesâcid ü musallâ ve hân u hammâmât ve çârsû [vü] bâzâr var kim Konya şehrine gelmeğe muhtâc değillerdir.

.....(13 satır boş) .....***[14b]***

Evsâf-ı külliyât-ı Konya-i dilsitân

Sebeb-i tesmiyesi,

.....(7 satır boş) .....

Ve bu şehr-i Konya'nın cânib-i şarkında Aksarây üç merhale yerdir ve kıblesinde Kâfiryat kal‘asın geçüp Lârende kal‘ası bir gereği konakdır ve cânib-i cenûbunda Adaliyye ve Alâ‘iyye iskeleleri ikişer konakdır ve cânib-i garbında (---) (---) .

Mahmiyye-i Konya'nın enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı evliyâü'l-ârifîn ve asfiyâü'l-vâsılîn haccallahu ale'l-âlemîn *radıyallahu te‘âlâ anhüm ecma‘în ve kaddesenallahu sırrahu'l-mübîn* hazretlerinin merkad-i pür envârların ayân u beyân eder

Evvelâ müftî-i esrâr-ı ilâhî ve mücâhede-i envâr-ı nâ-mütenâhî, şem‘-i dâniş, çerâğ-ı Âferîniş, imâm-ı sâhib-i sadr, hümâm-ı âlî-kadr, şem‘-i âlem, çerâğ-ı hurrem, umde-i asfiyâ, zübde-i evliyâ, **eş-şeyh Hazret-i Sultânu'l-ulemâ:** İsm-i şerîfi Hazret-i Hasan Belhî el-Hatîb ibn Mahmûd ibn Mahmûd el-Hatîb ibn Mevdûd b. Sâbit b. Müseyyeb b. Mutahhar b. Hammâd b. Abdurrahmân b. Emîrü'l-mü’minîn Hazret-i Ebâbekirü's-Sıddîk *radıyallahu te‘âlâ anhüm ecma‘în* hazretlerine müntehîrdir. Kendüleri Belh'den Sultân Alâ’eddîn'e gelüp dîn-i mübîni âşikâre etmeğe diyâr-ı Rûm'a sene 505 târîhinde gelüp (---) sene mu‘ammer olup sene 631 târîhinde merhûm olduğu {ahd-i Sultân Alâ’eddîn-i Selçukıyân-ı âharda idi.

Ba‘dehû oğlu **Celâleddîn-i Rûmî** ki Hazret-i Monla Hünkâr'dır, ibn Hazret-i Sultânu'l-ulemâ'dır. Seccâde-nişîn-i halîfe-i fukarâ oldu} âstân-ı sa‘âdetinde medfûndur ve bu sultânın sandûkasıyla beraber bir tâlibân-ı tarîk-i îkân u sârbân-ı rahîk-ı irfân, ya‘kubu'l-vâsılîn, matlûbu't-tâlibîn, hurşîd-i sipihr-i imâmet, cemşîd-i şerîr-i kerâmet, menba‘-ı uyûn-ı müşâhede, mecma‘-ı fünûn-ı mücâhede, bahr-i vefâ, kân-ı şifâ, münferid-i asfiyâ, müctehid-i evliyâ **eş-şeyh Hazret-i Monla Hudâvendigâr Celâleddîn-i Rûmî,** ya‘nî Hazret-i Mevlânâ Muhammed b. Sultânu'l-ulemâ Hasan-ı Belhî b. Mahmûd b. Mevdûd b. ilâ intihâ-i Hazret-i Ebâbekirü's-Sıddîk *radıyallahu te‘âlâ anhüm ecma‘în.*

Bu Hazret-i Mevlânâ'nın maskat-ı re’sleri diyâr-ı Belh'de mütevellid olup âlem-i sabâvetde kâmil ve mükemmel iken pederleriyle diyâr-ı Karamân'a cümle akrabâ vü ta‘allukâtlarıyla gelmişlerdi. Vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri Belh'de sene erba‘a ve sitte-mi’e Rebî‘u'l-evvelinin yevm-i sâdisinde müştakk olmuşdur. Zamân-ı sa‘âdetlerinde tarîk-i Nakşîbendiyye'de dört kerre yüz bin müslimîne pîşvâ olup kendüleri ulemâ-yı zâhirden iken şems-i Tebrîzî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp ilm-i bâtını dahi anlardan tekmîl edüp tarîk-i Mevlevî'yi îcâd edüp dört kere yüz bin ibâdullahı dahi irşâd edüp ba‘dehû sene 673 Sultân Rükneddîn Süleymân asrında mâh-ı Cemâzi'l-âhiresinde dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rıhlet edüp pederleri ile yan yana sandukalar içre medfûnlardır. Bu hisâb üzre müddet-i ömr-i azîzleri altmış sekiz sene üç ay mu‘ammer olmuşlardır. *Kuddise sırruhu.*

Andan ziyâret-i gavvâs-ı deryâ-yı dîn, bahr-i dürr-i yakîn **eş-şeyh Çelebi Hüsâmeddîn** Hasan b. Muhammed b. Hasan ibn Alî Türkmân, Hazret-i Mevlânâ'nın nazar-kerdeleridir. *Mesnevî-i şerîf* te’lîfine bunlar sebeb olmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ'dan sonra cümle fukarânın izniyle bunlar

sâhib-i seccâde olmuşlardır. Sene 684 târîhinde Gıyâseddîn Mes‘ûd-ı Selçukî asrında merhûm olup Hazret-i Mevlânâ cenbinde âsûdedirler.

Andan ziyâret-i sultân-ı dünya ve dîn, sîmurg-ı kâf-ı yakîn **eş-şeyh Hazret-i Veled Efendi** Bahâ'eddîn ibn Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî b. Hazret-i Sultânu'l-ulemâ. Hazret-i Monla Hünkâr'ın ferzend-i erşedi idi. Vilâdet-i sa‘âdetleri Konya'da sene selâse ve ışrîn ve sitte-mi‘e'de vâkı‘ olup Çelebi Hüsâmeddîn'den *[15a]* sonra halîfe olup bunların zamânında büyük vâlideleri ya‘nî Hazret-i Mevlânâ'nın vâlide-i müşfikaları Konya şehrinin kıble cânibine bir menzil dırâz [u] ba‘îd Lârende şehrinde sâkin idi. Bu Sultân Veled Efendi'nin vâkı‘asına büyük vâlidesi girüp "Yetiş yâ veledî, hâlet-i nez‘imdir. Beni defn eyle" deyü menâmında görüp ol ân Sultân Veled bîdâr olup tayy-ı mekân ile Lârende'de bulunup pederi vâlidesinin hâlet-i nez‘inde yetişüp büyük vâlidesini binâ etdüğü Lârende Mevlevîhânesinde defn edüp yine tayy-ı mekân ile Konya'ya gelüp bu keşf [u] kerâmetini ifşâ etdiklerinde âhir sene isnâ ve aşere ve seb‘a-mi’e târîhinde merhûm olup müddet-i ömr-i azîzleri seksen dokuz sene olup peder-i azîzi Hazret-i Hünkâr yanına defn ederken Mevlânâ hazretleri mübârek dest-i şerîfleriyle Sultân Veled Efendi'ye yer gösterdikleri müsbitdir. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Bu hakîr-i pür-taksîr bin altmış târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrıa‘zam iken fermân-ı pâdişâhî ile bu âsitâneyi ta‘mîr ü termîm edüp evkâfnâmelerine nazar olundukda hasîb [u] nesîbleri bu gûne tavsîf olunmuşdur:

Evsâf-ı âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ binâ-yı Sultân Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* : Niçe mülûk [u] selâtînler bu âsitâneyi ta‘mîr ü termîm etmişdir, ammâ sene 941 târîhinde Süleymân Hân Bağdâd fethine giderken iki yüz kîse masraf koyup Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth edüp gelince evvelâ Sultânu'l-ulemâ ve ferzendi Hazret-i Monla Hünkâr'ın sandûkalarını zer-ender-zere müstağrak etdirüp sîm şebekeler ve cânib-i erba‘asında hüsn-i hatt-ı kelâm-ı izzetler ve sîm-âvân şem‘dân ve buhûrdân ve gülâbdânlar ve çerâğdânlar ile ârâste ve niçe bin zî-kıymet kanâdîl ü musanna‘ maslûbâtlar ile pîrâste olup Hazret-i Sultânu'l-ulemâ'nın sandûkası cümleden âlî ve Monla Hünkâr'ın sandûkası andan alçak (---) alçakdır ve ser-i sa‘âdetlerinde Mevlevî külâhları üzre beyâz destâr-ı Mevlevîler ve gerdenleri olan yer mahallinde Keşmîrî ve Lâhûrî şâllar ve taylesân-ı sünnet-i Muhammedî mehâbet ve salâbetli kabr-i şerîflerdir kim harem-i şerîfden gören âdeme vehm târî olup bir dehşet hâsıl olur. Bu kabr-i şerîfler semâ‘hânenin cânib-i kıblesi kûşesinde cânib-i erba‘aları şebeke ile mebnîdir. Üzerlerinde başka kubbeleri yokdur. Ve semâ‘hâne meydânı bir mücellâ sahrâ-yı musaykaldır. Başka mutrıbhâneleri ve ibâdethâne mihrâbı amûd-ı mevzûnlar ile mebnî bir âsitânedir ve bir beyâz mermer-i hâm ile döşenmiş bir vâsi‘ harem-i azîm var. Cümle (---) aded kapusu vardır ve bu harem-i muhteremin cânib-i erba‘asında müte‘addid dervîş-i dil-rîşân hücreleri vardır. Revzenleri etrâfında olan hıyâbâna nâzırdır. Haftada (---) âyîn-i Mevlânâ olup üç yüzden mütecâviz kimi molla ve kimi beğ ve paşa ve her biri birer bâğın gülü ârif-i billah terk-i dünyâ edüp âsitâne-i Mevlânâ'da çark edüp semâ‘ [u] safâ ederler. Her biri birer akl-ı Aristo musannif ü mü’ellif pâ-bürehne ve ser-bürehne fakr-ı fahr ile tefâhür eder cânlar vardır. şeb [u] rûz aşk-ı İlâhî ile sermest [ü] serbâz dervîşânlar vardır. Ve kilâr ve furûn ve bir matbah-ı dârü'l-it‘âmı dahi cümle bu zikr olunan âsâr-ı hayrâtlar Süleymân Hân'ındır. Ve bu tekye-i ışret-gede kurbunda iki minâreli bir câmi‘ ve bir medrese ve imâret-i dârü'z-ziyâfe cümle Süleymân Hân'ındır. Bu hayrât [u] hasenâtın cümlesi kârgîr binâ-yı kıbâb-ı âlîler ile mebnî ve serâpâ nîl-gûn rasâs-ı hâs ile mestûr olmuş binâ-yı

azîmlerdir. Netîce-i merâm Devlet-i Âl-i Osmân'da böyle bir âsitâne-i azîm yokdur.

.....(7 satır boş) .....***[15b]***

Bu âsitâne hâricinde olan gurrâfe-i dervîşânda âsûde olan kibâr-ı evliyâullahları ve gayrıları ayân u beyân eder

Ziyâret-i eş-şeyh Hazret-i Sadreddîn-i Konevî: Kuyumcubaşı oğlu idi. Vâlidesin Muhyiddînü'l-Arabî alup zifâf gicesi Muhyiddîn bir tavuğu cümle tenâvül etdikde ehli "şu ma'sûm Sadreddîn'e bir lokma vermedin" deyince hemân Muhyiddîn dücâcın kemiklerin "Kum bi-iznî" dedikde bi-emrillah tavuğun üstühânları hayât bulur. Zîrâ Muhyiddîn "Hüve Hüve" makâmında kutb-ı avn idi. Anınçün "Kum bi-iznî" dedi, "Kum bi-iznillah" demedi. Hatunu bu kerâmeti görüp oğlu Sadreddîn'i Muhyiddîn'e teslîm edüp cemî'i ulûm-i evvelîn ü âhirîn ve ilm-i ledünni Muhyiddîn-i Arabî'den görüp mürşîd-i kâmil olmuşdur ve ügey oğlu ve perverdesi ve nazarkerdesi olmuşdur. *Radıyallahu anhümâ*

Ve ziyâret-i eş-şeyh Muhakkık-ı Tirmîzî (---) (---) *kuddise sırruhu.*

el-Mevlâ Muhyiddîn Muhammed b. Muhammed eş-şehîr Martalos Efendi: Mevlevîyân kurbunda medfûndur.

el-Mevlâ Ahmed b. evveli'l-Kazvînî dahi Mevlevîyân cenbinde âsûdedir.

.....(10 satır boş) .....

Bu şehr-i Konya şehzâde-i Âl-i Osmân pây-ı tahtı olmağıla niçe şehzâdeler nazargâhıdır ve niçeler medfûndur. Hattâ sene 966 târîhinde Süleymân Hân, şehzâde Selîm Hân'a Konya eyâletin hükm-i hükûmet ve adl-i adâlet eylesin deyü eyâlet-i mezbûre ihsân eyledikde bu beyt-i zîbâ târîh olmuşdur,

Livâ-yı adl-i şehzâde verüp nûr

Karamân ellerini kıldı Aydın sene (---) [5].

Ba'dehû Süleymân Hân oğlu Bâyezîd'e Amasiyye sancağın sadaka edüp lalasının ve Kuduz Ferhâd Beğ'in iğvâsıyla Konya'da Selîm Hân ile hüsn-i zindegânî edemeyüp Amasiyye livâsıyla Konya sancağı birbirine meşâ olmağıla iki birâder şehzâdeler birbirinin askerin kırmağa başlayıp bu ahvâl-i pür-melâl Süleymân Hân'ın mesmû'-ı hümâyûnları olup bi'z-zarûrî Bâyezîd'i Amasiyye'den ma'zûl edüp âsitâne-i devlete karîb Kütahiyye sancağı ihsân olundukda şehzâde Bâyezîd "Hay beni İslâmbol'a karîb götürürler, hayr değildür" deyü sarı Rüstem Paşa'nın iğvâsıyla Bâyezîd âsî olup seksen bin Türk eşirrâsı asker cem' edüp Sultân Bâyezîd asâkir-i anîdiyle Konya sahrâsında bedîd olunca şehzâde Selîm tarafından imdâda gelen Vezîr Mehemmed Paşa azîm asker ile çarhaya çıkıp Konya kal'ası altında iki birâder askeri birbirine mukâbil sâf bağladılar. Selîm tarafında yeniçeriler saf saf durdular. Bâyezîd'in ibtidâ hücûm eden eşirrâ ceyşine yahşi kurşum urdular. İbtidâ hamlede ol iki alayın güzîdesi belki ziyâdesi şehâdet şerbetin içdiler. Bu hâl üzre tâ vakt-i gurûba dek ceng-i azîm olup leyle-i muzlim olmağıla herkes tarafeynden sancakları dibinde karâr etdiler. Ale's-seher

yine tarafeynden cenk tablına tarralar urulup tâ vakt-i zuhra dek ceng-i şehzâdegân olup âhir-ı kâr nesîm-i nusret bi-emrillah şehzâde Selîm tarafına esüp Bâyezîd'in cem‘ etdüğü eşkıyâlar dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp bakıyyetü's-seyfi girîzân olmağa başladıkda hemân fakîr Bâyezîd, oğlu şehzâde Orhân ile ve lalası Kuduz Ferhâd ile cümle üç yüz nefer kimesne ile Amasiyye'de karâr edüp Nahşivânlı Akın Seyfeddîn nâm bî-dînin re’yiyle şehzâde Bâyezîd ve dört aded ciğer-kûşesiyle diyâr-ı Acem'de şâh Tahmâs'a varup dahl düşüp ana i‘zâz u ikrâm edüp hoş dutdular. Beri tarafda Selîm mansûr [u] muzaffer mâl-ı ganâyimle Konya'da âsûde olup bu ceng-i azîme târîh:

"Eyledi Sultân Selîm ile kıtâli Bâyezîd"

sene 966.

Ba‘dehû Bâyezîd'i evlâdlarıyla şâh der-i devlete gönderüp beş şehzâdesiyle Sivas'da katl olunup paşa sâkin olduğu kal‘anın şimâl tarafındaki kapu hâricindeki mezâristân içinde medfûnlardır, *rahmetullahi aleyh*. ***[16a]***

Konya şehrinden yine cânib-i kıbleye 8 sâ‘atde,

Menzîl-i kasaba-i İsmîl: Konya nevâhîlerinden niyâbetdir ve (---) (---) hükûmetdir ve cümle (---) aded hânedân-ı imâretdir. (---) Câmi‘ ve hân ve hammâmı var ma‘mûr beldedir. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Karapınar-ı Konya

Rûmeli'nde dahi Kırkkilise Karapınarı olmağıla buna Konya Karapınarı derler. Konya hâkinde (---) kazâsı hudûdunda (---) hâkimlikdir. Âb [u] hevâsı latîf, bâğ u bâğçeli (---) hâne-i ma‘mûrlu şîrîn kasabadır. Çârsû içre Süleymân Hân câmi‘i kurşumlu binâ-yı mu‘azzam câmi‘dir. Mi‘mâr Sinân binâsıdır. Ma‘mûr imâret-i dârü'z-ziyâfesi var.

.....(1 satır boş) .....

mâ‘ada mesâcidler ve üç tekye ve (---) hammâm (---) ve (---) aded hân (---) ve mekteb-i sıbyân (---) (---) ve cümle (---) esvâk-ı sultânî ile müzeyyen tâ şehr-misâl kasaba-i hoş-hısâldir.

.....(1.5 satır boş) .....

Andan 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Ereğli ya‘nî kal‘a-i atîk Erkili

Devlet-i Âl-i Osmân'da seyâhat etdiğimiz yerlerde dört Ereğli vardır. Bir Rûmeli'nde İslâmbol kurbunda Silivri ile Tekirdağı mâbeyninde **Tekirdağı Ereğlisi**, bir liman-ı azîmli kal‘a-i köhne-âbâddır. Biri dahi Kastamonu hâkinde Karadeniz sâhilinde Akçaşâr ile şehr-i Bartın mâbeyninde **Bartın Ereğlisi** derler ve **Sarıhan Ereğlisi**, harâbe olmadadır, amma bu **Karamân Ereğlisi** Hazret-i Resûl-i Kibriyâ'nın Hazret-i Ömer'e verdiği ağzı yârı mu‘cizesiyle ve Hazret-i Sultânu'l-ulemâ ve Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ'nın nazargâhı olması sebebiyle günden güne terakkîde

olup ma‘mûr [u] âbâdân olmadadır. İbtidâ bânîsi be-kavl-i *Tevârîh-i Yanvan* Hazret-i Sâm b. Nuh *aleyhi's-selâmdır*.

Ba‘dehû kal‘asın Hazret-i Ebâbekir hilâfetinde ashâb-ı güzînin gulgulesi havfinden Kayser Harkil bir kal‘a-i bî-adîl binâ edüp ismi Harkiliyye idi. Ba‘dehû sene 484 târîhinde Sultân Alâ‘eddîn Sultânu'l-ulemâ ile bu kal‘ayı ceng-i azîm ve neberd-i elîm ile feth edüp cemî‘i mecrûhlara ve marîzlılara Peygamber Pınarı'nın başındaki çamurdan mecrûhlara Sultânu'l-ulemâ sürünce cümle ehl-i derde ol gül-i mübârek dâ-i devâ olduğundan "Er-kili" ya‘nî "Er-çamuru" demeden galat Ereğli nâmıyla müsemmâ bir şehr-i nazar-gâh-ı evliyâ şehr-i ra‘nâdır. Ba‘dehû Etrâki ısyân edüp sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed kal‘asın feth edüp bir dahi eşirrâ-i Etrâk mütehassın olmasın içün kal‘asın câ-be-câ münhedim etmişdir. (---) Üzre şekl-i muhammes şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ içinde dizdârı ve neferâtları ve cebehânesi yokdur.

.....(1 satır boş) .....

Ebü'l-feth Gâzî tahrîri üzre Karamân eyâletinde mu‘âf u müsellem Haremeyn-i Muhteremeyn evkâfı şehr-i ma‘mûrdur. Âsitâne-i sa‘âdetde dârüssa‘âde ağası kânûn-ı pâdişâhî üzre nâzır-ı nüzzârıdır. Anların tarafından bir muhteşem ağa-yı zîşân yüz atlı ile hükûmet eder. Cemî‘i mülûk-ı İslâm'da olalı Haremeyn evkâfıdır. Hattâ dest-i küffârda iken Kral Harkil-i bed-fi‘âl bu şehrin suyu mu‘cize-i Resûl ile cereyân etdüğün görüp gerçi îmâna gelmedi ammâ Hazret-i Ömer'e ve gayri emîrü'l-mü’minînlere her sene hedâyâ gönderüp bu şehri, himâye-i Resûlullah'da olmuş idi. Zîrâ bu Harkil Kayser'in Hazret-i Ömer Medîne'de durduğu yerde parmağıyla Kayser'in gözün çıkarup kör Harkil olup niçe kim hayâtda idi, halîfelere hedâyâ gönderirdi. İlâ hâze'l-ân halîfelerin himâyesinde olup Haremeyn hâkimi zabt eder. Karamân paşasının tevâbi‘i aslâ te‘addî edemez ve bir hâkimi dahi şerî‘at tarafından üç yüz pâyesiyle şerîf kazadır ve cümle (---) aded âbâdân nâhiye kurâları vardır. Senevî yedi kîse mezkûr nevâhîlerden hâsıl olur. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir nâ’ibi ve şehir subaşısı ve su taksîminde mîr-i âbı ya‘nî su ağası vardır. ***[16b]*** Eğer bu şehirde su ağası olmasa şeb [u] rûz kan kavgâ eksik olmazdı. Zîrâ bu şehir Peygamber Pınarı dağı dibine vâkı‘ olup şehrin cânib-i şarkîsi ve garbîsi ve şimâli tarafı cümle Harkil Ovası add olunup bu ferah-fezâ-yı dilküşâda cümle yiğirmi altı bin müseccel ve makyûd bâğ u bâğçe ve mezâri‘âtlar vardır. Cümle gayr-i mü‘cizeler ile re’y olmağa muhtâc olduğunda bir su hâkimi vardır. Cümle bâğ u bâğçelerden su hakkı olup Haremeyn'e surre gider ve bu şehr-i İrem cümle (---) aded (---) örtülü fevkânî ve tahtânî sarây-ı âlîler ve hânedân-ı ma‘mûrlar ve büyût-ı zîbâlar ile ârâste ve her hânede birer mâ’-i câriye ve havz u şâdırvânlar ile pîrâste olmuş şehr-i âbâdân [u] müzeyyendir. Cümle (---) aded câmi‘dir. Cümleden Koca Mehemmed Paşa câmi‘i Süleymân Hân vezîri câmi‘i olmağıla Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

.....(8 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded hândır. Cümleden Rüstem Paşa kârbânsarâyı Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded hammâmdır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded çârşû-yı bâzârdır.

Ve cümle me’kûlât [ve] meşrûbâtının memdûhâtın beyân eder

Der-sîtâyiş-i mesîregâh : Mu‘cize-i Resûl Pınarbaşı

.....(2.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Ereğli: Evvelâ el-Mevlâ İskenderzâde Abdürrahîm Efendi; hâssaten türbe-i pür-envârı vardır. Ziyâretgâh-ı erbâb-ı vülâtdır.

.....(3 satır boş) .....***[17a]***

Der-beyân-ı mu‘cizât-ı server-i kâ’inât, nazm-ı Cemâlî sitâyiş-i Ereğli
Bismillahi'r-rahmâni'r-rahîm ve bihi nesta‘în ve yâ Fettâh.

Hamd kılmak Hâlık'a vâcîbdurur

Ni‘metine ins [u] cân tâlibdurur

Hem salât ile selâm ol Ahmed'e

Mazhar-ı Levlâk-ı sırr-ı emcede

Sahbına evlâdına olsun selâm

Anlar ile oldu çünkim dîn temâm

Ehl-i ahyardan rivâyet olunur

Çok tevârîhde hikâyet olunur

Bir gün ol Sultân-ı zeyn-i enbiyâ

Vâkıf-ı esrâr-ı remz-i "Hel etâ"

Otururdu rahmeten li'l-âlemîn

Hem salâbetle emîrü'l-mü’minîn

İbn-i Hattâb-ı Ömer ol kân-ı cûd

Hazret-i serverle kılmışdı sücûd

Hazret ağzından mübârek yârını

Ol nübüvvet ağacı esmârını

Verdi ağzından dedi kim yâ Ömer

Emr-i Hak'dır sen bunu tut mu‘teber

Bu emânetdir senin ağzında bil

Vakti gelince anı sen saklagıl

Anı bel‘ etdi Emîrü'l-mü’minîn

Mustafâ'nın sırrına oldu emîn

Dâr-ı mihnetden çû mihnet dârına

Gitdi sultân kodu yârın yerine

Yâr-ı sânî a‘del ü âlim Ömer

Ehl-i İslâm buldu devrinde zafer

Bir melîkin adı Harkil-Rûm idi

Kendisi ve cümle kavmi şûm idi

Görmediler yüzünü Peygâmberin

Mu‘cizâtın bilmeyüp ol serverin

Nâme yazıp gönderüp kavm-i dalâl

Sandılar kim ola bu işi muhâl

Dediler kim isteriz biz yâ imâm

Dîniniz hakk ise bildir bi‘t-temâm

Zâhir olsun ilimizde bir pınar

Câri olsun görelim hem âşikâr

Terk edelim dîn ü kendi bilimiz

Vakfedelim ana cümle ilimiz

Hem müselmân olalım biz bi't-temâm

Sözümüz hep cümle budur ve's-selâm

Nâme geldi çün Medîne şehrine

Ol halîfe ve adâlet bahrine

Nâme geldi çün ana buldı vusûl

Gördi ma‘nâsın bulup ol pür usûl

Lîk düşdi kalbine çok ıztırâb

Zâhiren verdi cevâb-ı bâ-savâb

Gice vardı merkad-i Peygamber'e

Makdemine kodu baş yüz yire

Çok tazarru‘ eyleyüben ağladı

Yâ Habîballah maded eyle dedi

Beyne nevm [ü] yakaza ol pâk zât

Gördü kim geldi göründü bir sıfât

Dedi kim kaldır başını yâ Ömer

Hak katındasın çû oldun mu‘teber

Sana verdiğim ağız bârım ki var

Gizlü idi olısardır âşikâr

Gönder anı Rûm'u ma‘mûr eylesün

Remzim ile ehl-i Rûm'u toylasun

Çûn Emîrü'l-mü’minîn buldu safâ

Dedi zâhir mu‘cizât-ı Mustafâ

Münkatı‘ olmaz cihândan tâ ebed

Cümleye andan iriserdir sened

Menziline geld'Emîrü'l-mü’minîn

Çıkdı ağzından o dem dürr-i hemîn

Gizledi sandûka içinde anı

Hurrem oldu görenin cân u teni

Gönderüp ol dürre[y]i ashâb ile

İzzet [ü] ikrâm ile ahbâb ile

İhtirâm ile anı götürdüler

Harkilu'r-Rûm'a anı yetirdiler

Cem‘ oluben bu sihirdir dediler

Bu yalandır ya mekirdir dediler

Dediler bunu koyalım bir yire

Olmaya toprak ola taş [u] dere

Kodular bir yire yazı sengi çok

Bir deredir taşı çok toprağı yok

Zâhir oldu anda enhâr-ı kirâm

Mu‘cizât-ı Mustafâ'dan ey hümâm

Ne yire kim kodularsa çıkdı su

Çün hemândem câri olup akdı su

Her biri bir dürlü söz söylediler

Bunun üzre ittifâk eylediler

Yarı varup kodular taş mermere

Çoğu münkir oldular Peygamber'e

{Kıssa-i âhir} [6]

Koyunca seng üzere yarı zâhir

Tulû‘ etdi o dem bir mâ’-i tâhir

Serî’an anda dahi oldu cârî

Resûl-i Kibriyâ'nın ağzı bârı

Dediler ol bınara şimdi Ebrîz

Ne hikmetdir ki akar şöyle tiz tiz

Cemî‘an etdiler tecdîd-i îmân

İdüp tasdîk olup cümle müselmân

Mu‘cizât [u] hem kerâmet oldu bu

Zemzem-i Ahmed değil midir bu su

Oldu meşhur Zemzem ile İsma‘îl

Hâcer anayile babası Halîl

Lik bu mu‘ciz-i Resûl-i Kibriyâ

O şefâ‘at kân[ı] tâc-ı asfiyâ

Münkirîne oldu ma‘lûm bi't-temâm

Bildiler ol hazret[i] hep hâs u âm

Zübde-i evlâd-ı İsmâ‘îl Halîl

Hazret-i Ahmed mu‘în-i bâ delîl

Enbiyâ vü evliyânın efdali

Âdem evlâdının oldur ekmeli

Mu‘cizâtından zuhûr eden bınar

Hükmüdür Zemzem denilse sâd hezâr

Ol mübârek su başında hâs [u] âm

Mesken edüp dutdular anda hıyâm

Ol makâm oldu nazargâh-ı Hudâ

Seyr ederler pâdişâh u hem gedâ

{Kıssa-i diğer}

Müfti-i devr-i zemân ehl-i yakîn

Hazret-i Es‘ad Efendi şeyh-i dîn

Eyledikde hacc içün azm-i sefer

Bu diyârı eyledi seyr [ü] güzer

Olmağıla bu vilâyet râh-ı hacc

Olduğuçün dâhil-i min külli fecc

İzzet ile bu diyâra geldi ol

Vardı nehre seyr içün buldu vüsûl

Meclisinde hâzır olan ârifân

Olduğiyçün müfti-i sâhib-zemân

Eylediler anda istiftâ olar

Bu suyun aslın beyân et dediler

Sûret-i fetvâda verdiler cevâb

Dinle budur ol cevâb-ı bâ-savâb:

Tenbîh eyleyüp bârı, mübârek ağzının yârı, yarup ahcârı cârî eyledi çûn niçe enhârı, bu yerlerde zülâl-i mu‘cizâtın eyleyüp cârî, harâcâ kesdi tîğ ile küffâr-i füccârı

Mâhasal ol su akup oldu revân

Mu‘cizât-ı Mustafâ'dan her zemân

Ol fezâ kim yoğidi anda bınar

Olmamışdı bâğ u bostân sebzezâr

Her kuyudan içilirdi suları

Hem su içün var idi kayguları

Gördüler kim akdı nehr -ibî-girân

Dediler cümle olalım müslümân **[17b]**

Ehl-i İslâm oldular cümle temâm

Mu‘cizât-ı Mustafâ'dan hâs u âm

Gördüler bu nehr-i cârî bâ sebât

Bir sudur kim mislidir Nîl ü Furât

{Vezn-i dîğer} [7]

İdüp cûş u hurûş akdı fezâya

Hemândem başladı zikr-i Hudâ'ya

Anın sıyt u sadâsın sanma hâlî

Zikr-i Allah eder dinle makâli

Lisân-ı hâl ile der yâ Muhammed

Ki sensin mazhâr-ı Levlâk-i emced

Benim âşık sana cân u gönülden

Senin fikrin benim gitmez dilimden

Bana kılmak karâr-emken ola mı

Fezâlar bana hiç mesken ola mı

Benim senden murâdım budur ey şâh

Mübârek yüzünü göstere Allah

Bile girem seninle cennete ben

şefâ‘at kıl ereyim rahmete ben

Ben oldum çünki mâ’-i mu‘cizâtı

Ki senden isterim hem iltifâtı

Beni bir kerre nûş eden ricâle

şefâ‘at ile yalvar Zü'l-celâle

Bu şevk ile tamâm etdi figânı

Hemân alçaklara oldu revânı

Olup cârî fiğânı zârı gûyâ

Ovalar oldu gûyâ misl-i deryâ

Tahassun etmeğe hâk-i gubârı

Getürüp yapdılar sedd ile yârı

Geçüp yazıyı da deryâ-yı Nîl-veş

İdüp cûş [u] hurûşu akdı seyl-veş

Dolup cümle su Harkila Ovası

Su içre kaldı evlerin binâsı

Kaçup halkı sudan hep dağa çıkdı

Ki tufân-veş olup dünya su akdı

Kral yanına geldi cümle âdem

Dediler nolıser bu hâl-i âlem

Ki deryâ oldu cümleden ovamız

Yıkıldı evlerimiz hem yuvamız

Dedi âkılleri bir iş edelim

Medîne şehrine varup görelim

Ki zîrâ anda etdiler du‘âyı

Du‘âsıyla sel almışdır ovayı

Varup bildirelim hâl-i temâmı

Ki râzî oldular hâs ile âmı

Yazup nâme melik gönderdi âdem

Ana derler idi peyk-i mükerrem

Bu cânibden varup nâme o şâha

Anın adli irişdi mihre mâha

Emîrü'l-mü’minîn ol İbn-i Hattâb

Oturmuşdu yanında cümle Ashâb

Okundu nâmei bildi temâmet

Gelüp nutka dedi sâhib-salâbet

Dedi Peygamberimiz bil diridir

Cemî‘-i enbiyânın serveridir

Murâdınız ne ise ola hâsıl

Kaçan kim olasız şer‘ile âmil

{Dîğer bahr-i âhir} [8]

Bir yire cem‘ oldu sahb-ı Mustafâ

İbn-i Hattâb-ı Ömer'le Murtezâ

Cümle ashâb-ı Resûl-i Kibriyâ

Söylediler her birisi bî-riyâ

Dediler kim varalum Peygamber'e

Diyelim ahvâlimiz ol servere

Bize andan ne olısardır cevâb

Olalım âmil bulalım çok sevâb

Merkâd-i Peygambere cümle varup

Hâk-i pâyine kamu yüzün sürüp

Kıldılar ana salât ile selâm

Başlayuben söylediler hem kelâm

Dediler kim yâ Resûl-i zü'l-minen

Gel bizüm müşkilimiz hall eyle sen

Yüz tutuben ağladılar her biri

Merkad-i pâkine kodular seri

Her kimin mir'ât-i kalbi oldu pâk

Dediler ikrâr edüp mâ arfnâk

Ol kişi kim kendülikden mahv ola

Zât-ı Hakda kendüliğin yok kıla

Zâhir olur anda settaru'l-guyûb [9]

Setr eder aybını Settaru'l-uyûb

Keşf olur ana hakâyık dürleri

Zâhir ederler çü bâtın erleri

Lûtf ile kılur tecellî ana Hak

İlm-i esrâr-ı ledünn olur sebak

Ya peygamberden olanlara niçe

Keşf-i esrâr olmasın mı ey hoca

Cümlesinin kalbine mülhem olup

Murtezâ kim cümleden a'lem olup

Dediler kim ana eyle feth-i bâb

Bize vergil sen haber ey kâmyâb

Zâhir oldu anda esra[r] u'l-guyûb

Setr eder aybını Settaru'l-uyûb

İbn Ebî Tâlib Alîdir şâh-ı dîn

Dedi bana keşf olupdur bu yakîn

Cümlemiz suya yazalım bir kitâb

Yazalım hem ismimiz şeyh ile şâb

Gönderelim bir kişi ashâbdan

İzzet ü ikrâm ile ahbâbdan

Cümle Ashâba dahi söylediler

Bize de mülhem olan bu dediler

Yazdılar bir nâme Bi'smillâh ile

Mustafâ nâmı yazıldı evvele

Yazdılar pes Ahmed-i Muhtâr hakı

Vech-i pâkinde olan envâr hakı

Nâme vardıkda sana ey mâ'-i pâk

İttibâ' yoluna eyle insilâk

Âşık-ı şeydâlığından geç i su

Mest [ü] medhûş oluban akma i su

Nâsa enfa' oluben vaktiyle ak

Tâ ki ola rûz-ı mahşer yüzün ak

{Kıt'a-i âhir} [10]

Niçe bir âh edüp feryâd edesin

Bu aşkı kendüne üstâd edesün

Mücerred hûy [u] hây ile iş olmaz

Senin gözün yaşiyle dünye dolmaz

Misâl-i ebkem ol kendü halinde

Ko bu cûş [u] hurûşu dur yolunda

Ki sırr-ı aşkı sakla sende ki var

Müyesser ola tâ ki sana dîdâr

Ki haddinden tecâvüz etme aslâ

Ki senden hâsıl ola niçe ma‘nâ

Çü senden bula insan intifâ‘ı

Bulasın hak katında irtifâ‘ı

Ger ağlarsan dahi vaktiyle ağla

Zamaniyle çıkup bir hoşça çağla

Ki senden hâsıl ola bâğ u bustân

Yiyüp anda safâlar ide insân

Dahi bitsün kamu eşcâr [u] esmâr

Ki gûne gûne bite sende ezhâr

Ki feryâd eyleye mürğ-i hoş-elhân

Karârgâh edinüp envâ‘-ı mürgân

Eğer bir sud'olursa sebze-zârı

Anı kim görse kalmaya karârı

Zamânıyla çıkup eyle cereyân

Görüp seyr eyleyenler ola hayrân

Çıkup hengâm-ı gülde eyle feryâd

Olasın bülbül-i şeydâya üstâd

Ki vuslat demleri oldu o demler

Gelir vuslat gider cümle sitemler

Bu uslûba yazup nâme temâmı

Dahi gönderdiler cümle selâmı

Varan âdemler ile bir sahâbe

Alup mektûbu ol gitdi cevâbe

Götürdü çûn bular mektûbu Rûm'a

Gelüp gösterdiler Harkil-ı şûma

Pınarbaşına cem‘ oldu ulular

Geh Ashâb u [geh] ahbâb u velîler **[18a]**

Dediler varalım nehrin başına

Bizimle görelim nehrin işi ne

Kim anda cem‘ olup cümle kibârı

Durup saf saf kamu şeyh u sığârı

Du‘âlar eyleyüp anda cemâ‘at

Zuhûr oldu niçe dürlü kerâmet

Sahâbe kim yazup vermişdi nâme

Okuyup nâme[y]i erdi temâme

Mübârek su dahi dinledi anı

Ki suyun gûyiyâ var cism [ü] cânı

Tamâmen okudu mektûbu kârî

İşidüp su o dem kıldı karârı

Ki gûyâ nâme[y]i nehr etdi tefhîm

Kabûl etdi kelâmı oldu teslîm

Niçe etmeye ta‘zîm ol kelâmı

Lisân-ı hâl ile duydu selâmı

Niçe dürlü beşâret oldu anda

Dil ehline işâret oldu anda

Hem anda niçe hikmet oldu zâhir

Resûlün ümmeti kıldı tefâhür

Pes andan su yine akup yürüdi

Iyânen "Allah Allah Hû!" der idi

Pes andan sonra gün günden az akdı

Acebler gördü her kim ana bakdı

Açıldı pes o Harkile Ovası

Göründü herkesin mülk-i esâsı

Yerine vardı herkes anda ma‘mûr

Re‘âyâ ü berâyâ oldu mesrûr

Cemî‘an zâid olan mâ’-i cârî

Akup buldu kemâl üzre karârı

Zevâid su varup bir çaya akdı

Ki menfez oluben hep suyu çekdi

Bu asr içre denildi ana çün Rûd

Zevâyid sular oldu anda mevcûd

Bu duran suyu çekmese o yine

Olup deryâ yürür idi sefîne

Taşar hengâm-ı gülde o serâser

Olur nef‘inde her mahlûk beraber

Suvarır bâğ u bustân ehl-i dihkân

Refâhiyyet bulur insân [u] hayvân

Medîne vakfına bâ’is çü budur

Sebeb vakf olmağa budur bu sudur

Anın ismiyle Harkil idi evvel

Herak dimek olurdu iy mükemmel

Mülûk-ı Kayserîden bir melik-zâd

Hikem ilminde idi kâmil üstâd

Ekilürdü vilâyetde ad ile

Olup meşhûr o adl ile dâd ile

Ereğli oldu adı şimdi meşhûr

Ziyâret eyleyenler oldu mesrûr

Nice medh olmaya bu âb-ı seyyâr

Ki sun‘ ile yaratmış anı Settâr

Ki üç yüz altmış altı Hırk suyu

Aceb taksîm etmiş bunca suyu

Akar Hırkî-misâl mâ-i Ceyhûn

Gider sahrâlara gûyâ ki mecnûn

Olur her kûşe anda sebzezârı

Bütün güller olur bülbül karârı

Anın her kûşesi san bâğ-ı cennet

Hayat bulur kılanlar anda sohbet

Ki kande varsa anın bir mizânbı

Döner üstünde niçe âsiyâbı

Nedir anda olan bağ u besâtîn

Nedir ezhâr ile dürlü reyâhîn

Nedir anda olan enhâr-ı cârî

Gönüllerde komaz aslâ gubârı

Ana bâğ-ı İrem desem hatâ yok

İrem bağında bu denlü safâ yok

Biter şeftâlû vü emrûd u elma

Olur zerdâlüsü mânend-i hurma

Nice medh etmeyim ben bu cinânı

Ki zîrâ yokdurur bu şehre sânî

Verüp vakfiyyetine Âl-i Selçuk

Bu hâli bilmiş idi cümle mahlûk

Telef olmuş idi ol vakf cerrâs

Mukarrer eylemişdi Âl-i Âbbâs

Gelüp sonra yine mîr-i Karamân

Muhakkak eyleyüb etmişdi fermân

Olup vâlî bu iklîme Selîm şâh

Makâmın kıla cennetde ol Allah

Verüp hükmü ana sâhibkırânı

Mukarrer eyledi evkâfın ânı

Verüp vakfiyyetin cümle selâtin

Mücedded verdiler hükm-i berâtın

Husûsâ bu zamânda ol vilâyet

Müfettâh üstüne bâb-ı sa‘âdet

Güzîn-i Âl-i Osmân Hân Osmân

şehinşâh-ı cihân Sultân Osmân

Anun şimdi olupdur pâdişâhı

Hudâ olsun nigehbân-ı penâhı

Sa‘âdetle muzaffer ola dâ’m

Semâvât ile arz oldukca kâ’im

Olunca saltanat tahtına nâ’il

Anın vakfiyyetine oldu mâ’il

Virüp vakfiyyetine hükm-i te’kid

Anınçün oldu böyle vakf te’yid

Celîs-i pâdişâh-ı âlem-ârâ

Enîs-i tâcdâr-ı dâr-ı dünyâ

Karîn-i şehriyârı heft-kişver

Sa‘âdet-baht [u] mansur [u] muzaffer

Ağa-yı a‘zam-ı dârü's-sa‘ade

Sa‘adetle ola dâ’im küşâde

Olupdur nâzır-ı vakf-ı peyâmber

Muîn ola ana Allahü Ekber

Ola vakfın re‘ayası safâda

Analar hayr ile dâim du‘ada

Tekellüfden, meşakkatden müsellem

Mu‘af [u] hem müberrâ ola âdem

Huzûr-ı kalb ile eyler du‘âyı

İderler rûz [u] şeb hamd [ü] senâyı

Cemâlî'nin dahi budur ricâsı

İrişe kâmil insânın du‘âsı

Bu âb-ı mu‘cize-i Resûl-i Kibriyâ'nın evsâfı ve şehr-i Ereğli'nin şehr-engîzi bu mahalde temâm oldu ammâ mâ-vaka‘ı üzre bu şehr-i Ereğli ta‘rîf u tavsîf olunsa başka bir mücelled kitâb olur. Zîrâ ezmân-ı kadîmde Antakıyye şehrinden sonra bu Harkile şehri ya‘nî Ereğli, şehr-i ma‘mûr [u] âbâdân sevâd-ı mu‘azzam ve şâdân şehir idi.

Ba‘dehû Konya şehrini Âl-i Selçukıyân'dan Sultân Alâ’eddîn-i evvel ma‘mûr edüp dârü'l-mülk Konya olup müzeyyen oldukça bu Ereğli'nin ammâristânı tenezzülde oldu ammâ ilâ hâze'l-ân ammâristân-ı bâğ-ı gülistânın medhinde lisân kâsırdır.

.....(3 satır boş) ..... ***[18b]***

Karamân Ereğlisi'nden yine cânib-i kıbleye 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Ulukışla

Niğde sancağında ve Karamân eyâletinde Koca Mehemmed Paşa evkâfıdır. Mütevellîsi hâkimdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Ber-vech-i adâlet kadıya beş kîse hâsıl olur. Kethüdâyeri ve serdârı vardır. Cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî ve kârgîr bâğ u bâğçeli ma‘mûr [u] âbâdân hâk-i pâk örtülü evlerdir ve cümle (---) mihrâbdır. Cümleden mükellef ve müzeyyen câmi‘-i selâtîn-misâl Koca Mehemmed Paşa câmi‘i bir kubbe-i âlî ve bir minâre-i vâlîli ve haremi mermer-i hâmlı etrâf kıbâblı ve haremi içre (---) bir câmi‘-i şîrîndir. Kıble kapusu üzre târîhi ve bir zâviye ve bir hammâm-ı nazîfi var ve bir hân-ı azîmi var, gûyâ bu şehrin kal‘asıdır. Cümle yüz yetmiş ocakdır. Başka harem odaları ve başka develiği ve üç yüz tavla at alır ıstabl-ı anteri ve üç yüz tavla katır alır haremi ortasında havz-ı azîmi ve kilârı ve imâret-i dârü'l-it‘âmı var kim her ahşâm ocak başına birer bakır sini ile beşer tas buğday çobrası ve beşer nân ve birer şem‘-i revgan ve her at

başına birer tobra yem verilüp ni‘meti mebzûl bir evkâf-ı kavî hân-ı metîn hayrâtdır ve üç yüz mikdârı dekâkînleri vardır. Bu zikr olunan âsâr-ı binânın cümlesi kârgîr binâ-yı ra‘nâ serâpâ rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr olmuş Mehemmed Paşa evkâfıdır. Sâhibü'l-hayrâtı Haleb'de şeyh Bekrîler cenbinde Öküz Mehemmed Paşa nâmiyle meşhûr olup ol âsitâne-i cihân-nümâda bir kubbe-i âlî içinde medfûndur, *rahmetullah.*

Niçe yerde hayrât-ı mütekâsiresi vardır ammâ bu Ulukışla hayrâtının nazîri meğer şâm'ın garbında ve cenûbunda Sinân Paşa hânları ola.

.....(2.5 satır boş) .....

Andan 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kûh-ı dilsitân yaylağ-ı İbn Ramazân

Adana eyâleti hükmünde bir yaylağ-ı azîmdir kim Âl-i Osmân hükmünde cümle yetmiş yayladır. Cümleden Erzurûm ensesinde Bingöl yaylası, Revân kurbunda Ağrı yaylası, Van kurbunda Vereg yaylası, diğer Van kurbunda Sübhân yaylası ve şehrezûl'da Harîr yaylası ve Musul kurbunda Cûdî yaylası ve Mardin kurbunda Sincâr yaylası ve Diyârbekir kurbunda Karadağ yaylası, Kayseriyye kurbunda Göksun yaylası ve Birgi'de Bozyaylak, Tire yaylası ve Mağnisa ensesinde Sultân yaylası ve Bursa'da Keşîş dağı yaylası ve Kastamonu yaylası ve Sinop yaylası (---) (---) Bunun emsâli niçe yaylağ-ı azîmler dahi Rûmeli'nde Samakov yaylası ve Serez yaylası ve Sofya'da Votoş yaylası ve Menlik yaylası ve Hersek'de Çimirne yaylası ve İlok yaylası ve Nevesin yaylası ve Bosna'da Köprez yaylası ve Kızanlık'da Turvakotran yaylası ve şıpka yaylası

.....(1.5 satır boş) .....

Bunun emsâli niçe yüz yaylaları Rûmeli'nde seyr [u] temâşâ etdik ammâ Erzurûm'un Bingöl yaylası gibi Adana'nın bu Ramazânoğlu yaylası gibi yaylağ-ı azîm görmemişim. Eğer bunda olan kabâyil-i Türkmân'ın aşâyir [u] kabâyilleri isimlerini tahrîr eylesek başka bir mücelled olur. Ammâ ekseriyya Adana ve Tarsûs ve Sis ve Misis ve Tartûs ve Silifke kavmleri yaylalanır kim her birinin hudûdları ve kadı ve nâ’ibleri ve hâkimleri ve câmi‘ ve yayla evleri ve bâğçe evleri ve çârsû-yı bâzârları ve hân ve hammâmları vardır. Yetmiş kerre yüz bin koyun yaylasına çıkup koyun hakkı alınır deyü meşhûrdur. Bunda olan âb-ı hayâtlar ve yayla kirazları ve yoğurdu ve kaymağı ve tereyağı bir diyârda yokdur. Çârsû-yı bâzârı serâpâ çam tahtasından ve çam kabuğu ile mestûr dekâkîn-i muhtasarlardır. El-hâsıl vasfinda meddâhlar kâsırdır. Murtezâ Paşa efendimiz bir sâhib-i tabî‘at kimesne olmağıla üç gün burada zevk [u] safâlar edüp gûnâ-gûn şükûfe-i ezhârâtın râyiha-i tayyibesi dimâğlarımız mu‘attar edüp atlarımız yonca ve terfil ve ayrık nebâtât [u] giyâhâtı tenâvül etmeden ham-şikam olup üç günde her biri birer Dâbbetü'l-arz'a dönüp paşaya bu yayla halkından kâmil üç bin koyun ve yedi at hedâyâlar gelüp anda yine cânib-i kıbleye yokuş aşağı dere ve depeli sengistân ve sa‘b çengelistân yerleri aşup Çifte Hân nâm bir müfîd [u] muhtasar iki aded hanlardır. Bu mahalde bir dere içre,

Germâb-ı Çift Hân: *[19a]* Kârgîr binâ bir kubbe-i muhtasar ile bir humma-i nâfi‘dir. Suyu kemâl-i

i‘tidâldedir. Cemî‘i yayla halkı bu ılıcaya çimüp hayât-ı câvidânî bulur. Çifte Hân'ı ve bu ılıcayı ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i Sultân Hânı: Bu dahi müfîd [u] muhtasar bir ârâmgâh hân-ı menzilgâhdır. Ammâ bî-emân yerdedir. Ekseriyyâ Adana halkı bu mahalle yaylağa çıkup âb-ı hayât şeker pınarları vardır kim câna hayât verir. Andan yine cânib-i kıbleye dereli ve depeli ermiş ve yokuş derdi yerleri aşup,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Gülek

Bu kal‘anın aşağı deresinde meks olunup sağ tarafımızda evc-i âsumâne beraber bir yalçın kaya üzre kal‘a-i bâlâdır. Sene (---) Mısır pâdişâhı Yûsuf Selâhaddîn'in havfinden Ramazânoğulları şekl-i müdevver ulbe ve külek gibi inşâ etdiğinden elsine-i nâsda kal‘a-i Külek ve Küvlek ve Gülek ve kal‘ası derler seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Sene 872 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Karamânoğlu'nun Varsak aşkiyâsı elinden feth edüp râh-ı huccâc emn [ü] emân oldu. Hâlâ Adana şehri eyâletinde Koson kazâsında ma‘mûr ve cebehâneli ve kal‘a dizdârı ve neferâtları ve kal‘a içre hâneleri vardır. Lâkin kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur ve halkı âsîlerdir. Her âdem kal‘aya çıkmağa cür’et edemez ve kal‘aya urûç etmesinde bir emr-i usîrdir. Çârsû-yı bâzârı ve hân ve hammâmdan bir alâmet yokdur. Ancak Ebü'l-feth'in bir câmi‘i var. Bu mahalden kalkup yine dere ve depeler ve yedi kerre çayları yüz bir renc-i anâ ile güzer edüp cânib-i kıbleye 9 sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı Çakıt: Nehr-i Çakıt kenarında sene 1047 târîhinde Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd Hân vezîrlerinden Bayrâm Paşa vezîrin hayrâtıdır ammâ gâyet bî-emân yerde inşâ olunmuş bir hân-ı azîmdir. Cümle yetmiş ocaklı haremli ve ıstabl-ı anterli, türâb ile mestûr kal‘a-misâl ma‘mûr hândır, ammâ imâreti yokdur. Hemân âyende vü revendeler içün bir kârbânsarây-ı ehl-i revândır. Dibinden cereyân eden nehr-i azîm eyyâm-ı bahârda aslâ geçit vermez. Zîrâ Ramazanoğlu yaylalarından ve gayri yerlerden niçe bin uyûn-ı câriyeler mahlût olup deryâ olur. Ol mahalde sallar ile ubûr olunur. Gayri zamân at ile geçilir ammâ muhâlifdir, gâyet çoşkun akar. Bu nehr-i azîmin ibtidâ tulû‘u Sis dağlarından gelüp bu Çakıt Hânı altından geçüp cânib-i garba cereyân ederek iner, kal‘a-i Tarsûs altında Akdeniz'e munsab olur. Bu hânın cânib-i erba‘asında kurâlar yokdur ammâ yaylağ-ı câmûs-ı top-keşân Rûm ve Arab ve Acem'de Adana câmûsu meşhûr-ı âfâkdır. Bu dağlarda Âl-i Osmân pâdişâhının kırk bin aded kânûn üzre top-keşân câmûsları vardır ammâ ilâ hâze'l-ân hesâb [u] kitâbın Hûda bilür. Kendi biter kendi yiter tamgalı ve tamgasız câmûsları var kim her biri Dâbbetü'l-arz'a ve sevr-i hamele-i arza benzer kara câmûslardır. Bunların hıfz [u] hirâsetleriyçün yedi pâre beledîn ahâlîleri mu‘âf u müsellemlerdir. Hîn-i seferde niçe binin kemendlerle ve tokanlarla ve kapanlarla sayd edüp sefere götürüp balyemez toplar çekdirirler. Bu dağlarda kaplan gâyet çok olup câmûs saydına kaplan geldikde câmûsun boğaları kaplanı ortaya alıp ol ân emân vermeyüp helâk ederler. Bu dağlar içine gayri âdem dahi giremezler. Hattâ Murtezâ Paşa eyle alay-ı azîm edüp bu dağlar içre küta küt mehterhâne çalup giderken yedi dâne câmûs mehterhâne sadâsın istimâ‘ edüp "alay budur" deyüp hücûm edince derhâl askeri târumâr edüp davullar orman içinde kalup asker pür-silâh bu yedi câmûsa ol kadar hışt u mızrak urup ok ile câmûsların vücûdları kirpi gibi olup niçe kurşum daha urdular, aslâ rûhlarının haberleri olmayup yine dağlara girüp gitdiler. Bu kadar câmûsa Âl-i Osmân pâdişâhından gayri bir mülûk mâlik olmamışdır. Ba‘dehû bu Çakıt Hânı'ndan kalkup yüz bin derd ü mihen ile Çakıt nehrin ubûr edüp yine cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Adaniye ya‘nî şehr-i Adana

İbtidâ bânîsi Emîrü'l-mü’minîn Muhammed b. Reşîd imâm iken nehr-i Seyhân kenarında bir küçük kal‘a-i seng-binâdır. Büldânlar içre ismine Dâr-ı Hümâ derler. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth *[19b]* Sultân Mehemmed Hân Gâzî feth etdüğü cemî‘i evsâfiyle ferâden ferâdâ hacc-ı şerîfe azîmet etdiğimiz senede cild-i (---) mufassalan tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu mahalde iki gün tekâ‘üd edüp andan kalkup şehrin kenarında nehr-i Seyhân üzre on altı göz cisr-i azîmi geçüp yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Masaz-ı kadîm

İbtidâ bânisi Ebû Ca‘fer el-Mansûr'dur. Aşpanya la‘în alup bin çuka kârhânesi var idi. Ana göre niçe ammâristânı var idi. Ba‘dehû sene 891 târîhinde Bâyezîd-i Velî İşpanya elinden feth edüp râh-ı huccâcda bir dahi küffâr mutavattın olmasın içün kal‘asına azîm asker koyup imâr etdi. Âhir küffâr-ı İşpanya bin pâre gemi ile leb-i deryâda dest-i Âl-i Osmân'da olan kal‘aların cümlesin harâb u yebâb edüp bu kal‘a-i Masis'i dahi berbâd edüp hâli üzre bırakdı. Bu şehrin dahı evsâfi hacca giderken cild-i (---) [de] mastûr [u] mevsûfdur.

Andan kalkup yine cânib-i kıbleye bu şehre karîb Ilıcak beli geçüp,

Dâr-ı Hayye ya‘nî şâhmaran kal‘ası: Sol tarafımızda bir yalçın kaya üzre Mar‘aş yolunda görinüp biz cânib-i kıbleye 13 sâ‘atde,

Menzil-i Kurdkulağı: Fezâsında meks etdik.

.....(2 satır boş) .....

Andan **Demirkapı**: Nâm mahal bir mahûf u muhâtar mahaldir. Kayâsıralar asrında bu mahalle bir sûr dîvârın tâ kenar-ı bahre varınca çeküp Arab askerinden emîn olup bir demir kapu inşâ etdiklerinden hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhir dürür. Ve bir yalçın kaya üzre harâb bir kal‘ası ormanistân içinde kalup anınçün bu mahalle Demirkapu derler. Hâlâ yine bu mahalde Çum ekrâdı harâmîleri kuttâ‘u't-tarîklik edüp şikâr kapup dağlara çıkar. Bu mahall-i muhâtara[y]ı ubûr edüp 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Payas

Sene (---) târîhinde bânîsi (---) (---) (---) Haleb eyâletinde sene 1007 târîhinde maktû‘u'l-kadem ve mefrûzu'l-kalem Süleymân Hân ve Selîm Hân ve Murâd Hân-ı Sâlis vezîri Koca Sokullu Mehemmed Paşa'nın evkâfidır kim üç yüz âdem ile hükûmet eder bir tevliyet-i evkâf-ı azîmdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi on altı kethüdâlık addolunur. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir nâ’ibi ve şehir subaşısı ve muhtesibi ve gümrük emîni vardır ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur ammâ kal‘a dizdârı ve yetmiş aded kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Payas: Leb-i deryâda şekl-i murabba‘ seng bînâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cümle sekiz aded topları vardır ammâ bir burc-ı azîminde balyemez topları ile limanı korudur. Zîrâ Hâleb iskelesi olmağıla gâyet serhaddir ve kal‘ası dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz germe hatve adımdır.

Dâhil-i kal‘ada toprak ve kireç ile mestûr üç yüz aded hâne-i ma‘mûrları var ve kal‘ası dâ’iren-mâdâr iki kat dîvârları burc [u] bârûsu gâyet metîn ü müstahkem binâ-yı kavîdir ve cânib-i şarka nâzır ikişer kat demir kanatlı kapuları ve handakı üzre ağaç cisri var ve iskele kullesi bir metîn ve müdevver kulledir. şeb u rûz kal‘a neferâtları bu kulle üzre nigehbânlık ederler. Zirâ gümrük bu mahaldedir ve liman zamân-ı kadîmde gâyet latîf liman imiş. Mürûr-ı eyyâm ile hâlâ ol kadar me‘mûr değildir, bir âb-ı hayât göldür. Yine ba‘zı gemiler girer ammâ iri bârçe ve karavana ve burtun ve galyon gemiler girüp demir bırağıp yatmazlar. Cümle gemiler alarka lenger-endaht olup yatarlar. Sekiz rûzgârdan emîn a‘lâ demir dutar yataklı limandır ve kal‘a handakının sol tarafı kenarında bir müferrah mahkeme-i şer‘-i Resûl müntehâ dud ağacı vardır. Ve bu mahalde iki kanatlı demir kapulu kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi var. Kapusu üzre târîhi sene 1007 târîhidir. Bu hân kapusu kal‘a kapusuna nâzırdır. Hânı gâyet mükellef ve müzeyyen ve ma‘mûr [u] âbâdân ve müte‘addid harem odaları ve ıstabl-ı anterli ve develikli ve imâret ve dârü'z-ziyâfeli ve bir harem-i vâsi‘li cemî‘i âyende vü revendegâna ârâmgâh hâne-i bî-minnetdir ve bu hâna karîb bir câmi‘-i musanna‘-i acîb var kim misli meğer İslâmbol'da Silivrikapusu dâhilinde İbrâhîm Paşa *[20a]* câmi‘i ola. Mihrâbı ve minberi gâyet musanna‘dır. Tûlen ve arzen seksen ayakdır ve gâyet şîrîn ü müzeyyen bir câmi‘-i mahbûbdur. Hemân haremi bâğ-ı cinândan nişân verir bir mesîregâh [u] teferrücgâh yerdir. Bu şehr içre böyle bir selâtîn-misâl câmi‘-i pür-envâr olduğundan cemâ‘at-i kesîreli ibâdetgâhdır. Evvelâ harem-i ferâh-fezâsının ortasında bir havz-ı müşebbeki var, dâ’iren-mâdâr etrâfında âbdest muslukları var kim selsebîl-âsâ şeb [u] rûz cereyân edüp tecdîd-i vudû‘ olunur ve bu havzın etrâfında gûnâ-gûn turunc dırahtlarıyla ârâste olmuşdur. Her birisinin sâye-i hoş-hevâsında limon ve turunc şükûfesinin râyiha-i tayyibesinden cemâ‘at-i kesîrenin dimâğı mu‘attar olup hoş bû kesb etdikde ibâdet-i Yezdân ederler. Ve câmi‘in iki kapusu var, biri kıbleye mekşûfdur kim harem kapusudur. Üzerinde âhir mısra‘ı târîhi,

.....(1 satır boş) .....

Ve sol kapu mezkûr dud ağacına nâzırdır ve câmi‘ içi gâyet nûr ender nûr kubbe-i pür-nûrdur. Bunda olan müşebbek tuç revzenler üzre sadefkârî kapaklar ve câmları billûr ve necef ve moran ve hurdekâr câmlardır kim şems-i münevverin şu‘lesi pertevi urdukça câmi‘ içi nûr-ı pür-nûr olur ve bunda olan kürsî ve mü’ezzin mahfili bir câmi‘de eyle musanna‘ kürsî yokdur ve bundan olan şem‘dân ve çerâğdân ve günâgûn maslûbât âvîzeler ve ibrişim münakkaş hâliçeler bir câmi‘de yokdur. Hulâsa-i kelâm câmi‘ ve hân ve imâret ve mescîd ve medrese ve çârsû-yı bâzâr ve hammâm-ı latîfi cümle kârgîr binâ-yı ra‘nâsı serâpâ nilgûn rasâsı hâs ile mestûr bir şehr-i ma‘mûrdur kim cümle bu hayrât [u] hasenât gâzî-i sa‘îd u şehîd Sokullu Mehemmed Paşa binâsı olup ol ganîmet-i asrda temel nâzırı Sinân Ağa ahâlî-i vilâyet arzıyla yedi bin kîse masrâf gösterirler. Aslâ deftere nazar etmeyüp ihrâk bi'n-nâr eder. Tâ bu mertebe Hâtem-i Tayy ve Ca‘fer-i Bermekî bir vezîr-i akl-ı Aristo idi. Âhir sene (---) târîhinde kubbe altında dîvân-ı pâdişâhî edâ ederken serhad gâzîlerinin biri bir mahlûl ze‘âmet getirdikde vezîr, "Verilmişdir!" der. Serhadli eydür "Sultânım, beş kerre böyle mahlûl getirdim. Bir dahi getir sana vereyim, buyurdunuz. İşte at çatladup bunu getirdim" der. Yine vezîr "Verilmişdir!" deyince serhadli dal kurtıla olup divân-ı pâdişâhîde kubbe altında yedi vezîr huzûrunda vezîria‘zamın girîbânına yapışup kurtıla ile bir kaç kerre memesi üzre kurtıla[y]ı kabzasına varınca zerk edüp bir kaç kerre dahi karnına vurup kurtılayı vezîrin karnında burup bu serhadliye el kaldıranlardan bir kaçın dahi öldürüp dal satur-i serhaddî olup orta kapuda atına süvâr olup giderken akîbince dîvân askeri üşüp mecrûh Koca Vezîr-i munsıf eydür, "İncitmen, ben bana etdim. Hak ol serhadlimindir.

Beş kerre mahlûl getirdi, vermedim. Allah emâneti olsun, ol garîbi kendi haline koyun" deyü vasiyyet edüp ertesi gün rûh teslîm edüp Ebâ Eyyûb-ı Ensârî cenbinde Yogurdcular Bâzârı içinde başka bir kubbe-i azîm içre medfûndur. Süleymân ve Selîm ve Murâd Hân'a vezîria‘zam olup kırk sene sadrıa‘zam olup niçe kerre ma‘zûl ve niçe kerre serdâr-ı mu‘azzam olup cemî‘i hayrât [u] hasenâtlarında üç yüz yigirmi hutbesi tilâvet olunup Rûmeli'nde Edirne râhında Burgaz kasabasındaki hayrât-ı azîmler dahi anın binâsıdır kim hâlâ cemî‘i evkâflarına neslinden İbrâhîm Hânzâdeler ol hayrât [u] hasenâtların ber-vech-i ocaklık mütevellîleridir, *rahmetullahi aleyh*.

Niçe yüz hayrâtları imâretinde ta‘âmın tenâvül etmişiz. Ammâ cemî‘i hayrâtlarının elzem-i levâzımından olan bu memerr-i huccâc olan Payas şehri derbend-i Calındır iken imâr edüp emn [ü] emân olup hâlâ bir şehr-i ma‘mûr u müzeyyen bağlı ve bâğçeli ve gül-i gülistânlı bir şîrîn şehr-i ammârdır. Cümle hâk-ı amber-i pâk-misâl türâb ve kireç ve cıbız ile mestûr sekiz yüz elli hâne-i ma‘mûrdur. Cümlesi hâne-i avârızdır. ***[20b]***

Ve cemî‘i tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem re‘âyâlardır kim cümle sekiz bin âdem tahrîr olunmuşdur. Zâbıt [u] râbıtları on altı kethüdâlık ta‘bîr olunur hîn-i mahalde korsan kâfirlerinin ve dağ harâmîlerinin haşerâtları yola bile inseler fi'l-hâl bu şehir halkının şehbâzları cânib-i garba Kurdkulağı'na ve cânib-i kıbleye Belen ve Bakras yollarına pür-silâh olup elbette harâmîleri şikâr edüp âyende vü revende huccâc-ı müslimîni ve tüccâr-ı berr ü bihârı ubûr etdirirler. Gâyet şecî‘ ü bahâdır erleri ve bî-nihâye fetâ server-i hünerverleri vardır. Bu şecâ‘atlerine göre gâyet mutî‘ kavmi vardır.

Ve bu şehrin ancak Mehemmed Paşa câmi‘i hatabiyyesidir, mâ‘ada zâviyelerdir. Halîl Ağa zâviyesi ve İskele zâviyesi var, ma‘lûmum olan bunlardır. Ve cümle üç yüz dükkândır ammâ cemî‘i eşyâ bu dekâkînlerde mevcûddur. Ve yedi aded kahvehâne ve bir hammâm-ı hoş binâ-yı rûşenâsı var ammâ bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Ve Mercân Ağa kuyusu demekle ma‘rûf âb-ı hayâtdan nişân verir bir bî’r-i zemzem câh-ı mâsı var kim mâh-ı temmûzda buz pâresidir. Cümle şehir halkı ona muhtâclar, gayri câh-ı mâları dahi yokdur, ammâ bu meşhûr-ı âfâkdır. Ve bu şehir sevâhil olmağile hevâsı sehel sakîldir ammâ altı ay kışı gâyt latîfdir ve altı ayı cümle şehir halkı mâh-ı temmûzda şehir içre kalmayup cümle a‘yân [u] eşrâfı ve sağîr u kibârı şehrin cânib-i şarkında olan,

Evsâf-ı yaylağ-ı kûh-ı Payas

Sebeb-i tesmiyyesi kûh-ı Beyaz'dan galat Payas derler bir yaylağ-ı azîmdir kim ol etrâflarda olan Türkmân ve Urbânlardan iki kerre yüz bin âdem on kerre yüz bin koyunlarıyla Kuyruk yıldızı ya‘nî Ülker yıldızı doğunca altı ay bu yaylalarda kesb-i hevâ ve kesb-i tarâvetler edüp döl döş sâhibi olurlar. Niçe bin âb-ı hayâtdan nişân verir uyûn-ı câriyeleri vardır kim her biri hayât-efzâ-yı cân-fezâ yaylağ u âb-ı zülâllerdir. Ve bu şehrin halkı; gâyet garîb-dost Oğuz tâ’ifesi vardır ve gâyet musallî ve mü’min ve muvahhid ve sâhib-i sülûk ve dervîş-nihâd âdemleri vardır. Ve me’kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtından beyâz ve hâs ekmeği ve yaylasında pişi lavaşa yufka ekmeği ve üzümü ve inciri ve turuncu (---) (---) memdûhdur ammâ yaylalarında kışa karîb bir üzümü olur, bir diyâra mahsûs değildir.

Cümle yedi aded yaylalardır. Her birinde birer gûne hâssası vardır. Evvelâ **Sürmeli yayla**da aslâ

tâ‘ûn olmaz. Habîb-i Neccâr hazretleri niçe zemân bu yaylada sâkin olup halkı dîne da‘vet etmişdir. Zîrâ peygamberdir demişler ve ihtilâf etmişler. Anların du‘ası berekâtıyla bu Sürmeli yayla'da aslâ vebâ olmaz. Ve **Gökdepe yaylası**, gâyet bâlâ azîm yayladır. Bunda cemî‘i hayvânâtları aslâ ülker urmaz. Ve **Çatalağaç yaylası**; anda aslâ ısıtma olmaz. Halkı gâyet tendürüst olur. Ve **Fındıklı yayla**da aslâ ve kat‘â yılan ve çıyan ve akrep ve gayri zehirli haşerâtlar olmaz. Ve **şolgay yaylası**, her giz anda hırsız ve harâmî olmaz. Zira şolgay Sultân Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin baş halîfesidir. Bu yaylada medfûn olduğundan aslâ harâmî olmaz. Bir kimesne komadığı şey’e el uzatsa eli kurula kalır, mücerreb olduğundan bu yaylada aslâ harâmî ve kuttâ‘u't-tarîk yokdur. Herkesin metâ‘ı meydân-ı muhabbetde âşikâre durur. Bir ferd-i âferîde vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değillerdir.

Sincan yaylası, anda cüzzâm ve miskîn varsa bi-emrillah-i Te‘âlâ altı ayda âb-ı hayât suları hâssasından tendürüst olup ol miskînin vücûdu dürr-i beyz-âsâ olup hayât-ı cân bulur. Zîrâ bu yaylada Hazret-i İsâ vâlidesiyle Nablus şehrinden bunda gelüp sâkin olduğu makâm-ı şerîfi ziyâretgâhdır ve Hazret-i İsâ halîfesi şem‘ûn-ı Safâ hazretleri Mısır'ın Behnisa şehrinden seyâhat ederek bu yaylada Hazret-i İsâ makâmın ziyârete gelüp anda dahi şem‘ûn-ı Safâ'nın makâmı vardır. Nazargâh-ı peygamberân olduğundan nûş etdikleri âb-ı zülâlden cüzzâm miskînler nûş etseler bi-emri Hudâ şifâ bulurlar, tevâtür ile meşhûr ziyâretgâh-ı hâs u âmlardır. Ve ba‘zı Freng-i pür-reng-i bed-cenkler tevârîhlerinde bu yaylada Hazret-i İsâ ve şem‘ûn-ı Safâ'nın makâmât-ı aliyyeleri olduğun istimâ‘ edüp İskenderûn'dan cem‘-i vefîr ile *[21a]* bu yaylalara gelüp ziyâret edüp kesb-i hevâ ederler. El-hâsıl ibret-nümâ vâcibü's-seyr yayla-yı azîmlerdir.

Bu şehr-i Payas'da iki gün meks eyleyüp cümle askerin me’külât [u] meşrûbâtların cânib-i vakf-ı Mehemmed Paşa'dan verüp andan nefîr-i rıhletler çalınup Payas'dan cânib-i kıbleye mezâristânına varacak mahalde dört göz bir musanna‘ Sokullu cisri vardır, ana karîb leb-i deryâdan ba‘îd sağ cânibde **tekye-i Hazret-i Sultân Abdülkâdir el-Cîlânî** tekyesi ma‘mûr u müzeyyen ve fukarâsı ehl-i Medyen bir nazargâh, ârâmgâh, mesîregâh [u] teferrücgâh âsitâne-i mihmângâhdır.

Anı geçüp yine kıble tarafına gidüp ol mahalde, **ziyâret-i Uzun Dede Sultân**, bir tekye-i ziyâretgâhdır. Müfîd ü muhtasar bir âsitânedir. Birkaç fukarâ-yı Bektâşiyânı vardır.

Anı ubûr edüp yine cânib-i kıbleye **nehr-i Mühresin cisri** ubûr olunur. Mezkûr nehr-i Mühresin Payas'ın şark cânibindeki mezkûr yedi yaylalardan cem‘ olup bu Mühresin cisri altından güzer edüp hemân bu mahalle karîb derya-yı sefîd'e munsab olup eyyâm-ı bahârda tuğyân ile cereyân eder ve bu mahalle karîb

Evsâf-ı kal‘a-i Merkez

Bu dahi Haleb eyâleti hâkinde deryâdan bir ok menzili ba‘îd bir cebel-i âlî eteğinde şekl-i murabba‘ seng-trâş bir kal‘a-i savaşdır. Sene (---) târîhinde kayâsıralar binâsıdır. Sene 922 târîhinde Selîm Hân Mısır'a giderken ahâlîleri mutî‘ olmuşlardır. Hâlâ Payas niyâbetidir. Dizdârı ve neferâtları vardır ammâ yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri yokdur. Lâkin bâğı ve bâğçesi çokdur ve kal‘a içre bir câmi‘i ve neferâthâneleri vardır. Neferâtları Haleb defterdârından ulûfe-i mu‘ayyenelerin alırlar (---). Ve kal‘ayı ubûr edüp leb-i deryâda Sakaldutan Beli-misâl bir bel vardır. Ne‘ûzübillah şeb [u] rûz harâmîleri eksik değildir. Haleb'in Çum Kürdleri karârgâhı harâmîler durağı mahûf u muhâtara

yerlerdir kim kuttâ'u't-tarîklerin piyâde kemîngâh yerleridir kim gâyet ihtirâz lâzımdır. Bu mahalli ubûr edüp (---) sâ'atde **Acıçay** nâm mahalli dahi güzer edüp iki buçuk sâ'at dahi gidip

Evsâf-ı kal'a-i İskenderûn

İbtidâ bânîsi İskender-i Kübrâ olduğundan İskenderûn derler. Ba'dehû Urbân kavmi harâb edüp ba'dehû İbn Ebî Dâvûd Alayâdî binâ etdi. Yine harâb olup memerr-i huccâc mesdûd olup harâmîler yatağı ve frenk kâfirlerinin durağı olup âhir sene 1021 Sultân Ahmed Hân târîhinde Vezîria'zam Nasıf Paşa bir kal'a-i metîn binâ etmeğe mübâşeret edüp itmâmı müyesser olmadan Karadeniz kenarında Sinop kal'asına Kazak-ı Ak istilâ etdüğün Nasûh Paşa Sultân Ahmed Hân'a i'lâm etmediğiçün Ahmed Hân Nasûh Paşa'yı katl edüp bu İskenderûn kal'ası nâ-temâm kalmışdır. Sehel himmet-i Âl-i Osmân ile ma'mûr olup bir şehr-i bender olmak emr-i sehl idi. Zîrâ Haleb'e iki menzil karîb elzem-i levâzımînden şâhrâhlı bir iskeledir. Beher sene limanına iki yüz pâre keştî-i Müslim ve Frenk galyonları gelüp lenger-endâht olup yatarlar. Kal'ası olmamak ile Frenk-i bed-renk gümrük vermede inâd ve muhâlefet edüp giderler ammâ kal'ası imâr olsa küffâr galyonlarının âsîleri gelemeyüp mutî'leri dahi gümrük vermede inâd ve muhâlefet edemezlerdi. Hâlâ bu bender Haleb eyâletinde yetmiş yük akçe iltizâm gümrük emânetidir ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Bu kurâlardan senevî beher sâl kadısına beş kîse hâsıl olur. A'lâ latîf limanı vardır lâkin kara karaka ve burten ve şınıya ve galyon karavana kalyonlar girüp yatamazlar, top menzili ba'îd alarka yatarlar. A'lâ demir dutar yatakdır ammâ batı tarafı açık olmağıla kumu çok gelüp yine demir kuvvetiyle yatarlar, latîf yatakdır. Bu limanın cânib-i garbîsinde iki yüz altmış mil cezîre-i Kıbrıs'ın burnunda kal'a-i (---) limanıdır. Latîf ve mu'tedil havâda cezîre-i Kıbrıs'ın karlı dağları görünür derler ammâ hakîr görmedim. Bu İskenderûn'da cümle Frenk ve Rûm kefereleri sâkin olmağıla câmi' ve hammâm ve hân ve çârsû-yı bâzârı yokdur ammâ meyhâneleri çokdur. Ba'zı âyende vü revendeler vakt-i şitâda bu meyhânelerde meks ederler, gûyâ her biri birer hândır, ammâ suları uzakdan hımârlar ile kârbân pınarından getirirler ve âyende vü revendeler bu İskenderûn cezîre yer olmağıla kârbân pınarında konarlar. Ammâ bu İskenderûn'da yedi kralın balyoz vekîlleri ya'nî konsolosları sâkin olup balyozları Haleb'de *[21b]* balyozhânelerinde sâkin olurlar ve bu İskenderûn Haleb iskelesi olmak ile gümrük yanında azîm mahzenler vardır. şeb [u] rûz Frenk kâfirleri anda bey' u şirâ ederler. Hatta Murtezâ Paşa efendimiz alay-ı azîm ile bu mahalden ubûr ederken deryâda yatan yigirmi altı pâre galyonlar "Safâ geldin!" deyü ol kadar top-ı şâdımânlar atdılar kim gûyâ her biri âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Bu İskenderûn'un cânib-i selâsı sazlık ve bataklık yerdir kim kefere domuzlarının bataklığıdır. Müselmânlar ihtirâz üzre yatarlar *ve's-selâm*.

Andan kalkup Kârbân Pınarı'n geçüp yine cânib-i kıbleye kâh leb-i derya kâh kûh-ı bâlâ ubûr ederek Karga sekmez nâm beli yüz bin belâ-yı hırâş-ı cân çekerek bârân-ı rahmet içerek ol mahall-i muhâtarayı ubûr edüp ana karîb Gök Gedik nâm mahalli dahi geçüp (---) sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Belen

Lisân-ı Türkmân'da "belen" bir yokuş olan yire derler. Haleb eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe (---) nâhiye köylü kazâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vekîli vardır. Cümle evleri birbiri üzre havâleli bayırlı yere vâkı' olmuş cümle yedi yüz aded toprak ile mestûr kâr-ı kadîm hâne-i etrâk ma'mûr evlerdir ve cümle üç bin kadar âdemi vardır. Âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i

rûyları hamret üzredir.

Ve câ-be-câ Türk mahbûbu ve mahbûbecikleri vardır ammâ evleri gâyet dardır ve cümle yolcular anlardan bîzârdır. Zîrâ yoldan sehel dûrdur ammâ yaylakı ganîmet yerdir.

Ve kurşumlu câmi‘-i zîbâsı vardır. Bir (---) binâsıdır ve câmi‘i kapusu önünde bir ma‘mûr u müzeyyen kurşum örtülü hânı dahi vardır ve bir hânı dahi harâba karîb olmuş ta‘mîr ü termîme muhtâcdır ve bir hammâmı ve kırk elli mikdârı dükkânları var.

Ve me‘kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından âbdâr üzümü ve gayri fevâkihesi meşhûrdur. Ve bu şehrin ensesindeki dağlarında bâğları ve havâsı latîf yaylağları memdûhdur.

Andan kalkup yine kıble cânibine eniş yokuş aşup **Gaffârlar Beli**'n geçüp ya‘nî yol bekçilerin geçüp anların sağ tarafında bir top menzili yoldan ba‘îd,

Evsâf-ı kal‘a-i Bakrası

Zamân-ı kadîmde (---) binâsıdır. Ba‘dehû niçe mülûk destine girüp sene 922 târîhinde Selîm şâh Mısır üzre giderken debdebe-i Âl-i Osmân havfinden mutî‘ olup Tavâşî Sinân Paşa'ya miftâhları teslîm edüp Yûnus Paşa'yı kal‘a hâkimi edüp bu yollardan Mercidâbık sahrâsına Âl-i Osmân askerin geçirmeğe me‘mûr oldu. Bir bayır üzre şekl-i muhammes bir kal‘acıkdır. Ne kadar adım ihâta eder ma‘lûmum değildir

.....(1.5 satır boş) .....

Haleb eyaletinde hükûmetdir ve yüz elli akçe kazâdır ve (---) aded nâhiye kurâları vardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) neferâtları (---) ve derûn-ı kal‘ada ancak yüz elli mikdârı neferât ve fukarâ hâneleri vardır. Ve bir câmi‘i ve hân u hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ol kadar müzeyyen değildir. Zîrâ yoldan ba‘îddir ammâ dağlarında olan sünbül ve müşk-i rûmîsi deşt-i hâmûnu zeyn edüp bakras sünbülü ve müşk-i rûmîsi meşhûrdur. Zamânında benî Âdem'in dimâğın mu‘attar eder. Ve cümle halkının kârları bâğ u bâğçeler ve dâğlarında şükûfe soğanları çıkarup İslâmbol'a ve gayri diyârlara teberrüken götürüp füruht ederler. Yetmiş seksen hâneli müşk-i rûmîsi meşhûr-ı âfâkdır.

Andan kalkup yine cânib-i kıbleye **Bakras** altında **Kabaağaç** nâm mahalde **Gafîrciler** nâm mahalli geçüp ve **Kara Makrat** nâm mahalli geçüp 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı cahîm ve belde-i Dârü'l-mülk-i kadîm kal‘a-i Antakıyye

Bilâd-ı kadîm olmağıla her lisânda birer lehçe-i mahsûsaları ile müsemmâ bir şehr-i ra‘nâdır. Ba‘zılar İntâkiyye derler, niçeler İntakya, niçeler Ayn-ı takıyye derler ve niçeler Entakiyye ve niçeler Antakıyya ve ba‘zılar Antekya derler ammâ galat-ı meşhûru Antakıyya ve İntakiyye'dir ammâ lisân-ı Kabâbıt'da Cebsinân derler ve lisân-ı Arab'da (---) derler ve lisân-ı Yunan'da (---) derler. Lisân-ı Acem'de Ân-tâkiyye derler, gâyet şehr-i kadîmdir. Tûfân-ı Nûh'dan mukaddem Sürid Hakîm müfîd [u] muhtasar binâ edüp Hazret-i İdrîs asrında halkı İslâm ile müşerref olmadıklarından cümle halkı

cehennem azâbı gibi âteş-i semûm ile azâb-ı elîm çekerek helâk oldular. Ba‘de't-tûfân Yâfes ibn Nûh *aleyhi's-selâm* imâr edüp *[22a]* niçe zamân bunda sâkin olup evlâd-ı evlâdları rûy-ı zemîne münteşir olup Hazret-i Nûh'a dahi îmân getirmeyüp Cenâb-ı Bârî yine hışm-ı âteşle bu kavmi helâk etdüğünden niçe müverrihler bu şehre Dâr-ı câhim ve Dâr-ı kayâsıra dediler.

Ba‘dehû (---) bir kal‘a-i azîm inşâ edüp Hazret-i Süleymân'a isyân edüp cümle kavmiyle kal‘aya mahsûr olup Hazret-i Süleymân ins u cinn [ü] vuhûş ve tuyûr ile bu kal‘a üzre cenk edüp âhir Hazret-i Süleymân bu kal‘ayı feth edüp cümle halkıyla pâdişâhın esîr etdi. Ba‘dehû Hazret-i (---) asrında Takyanus tahtı olmağıla An Takyanus'dan galat Antakıyye derler.

{Der-beyân-ı ahvâl-ı Denklayanuş ya‘nî Takyanus kral

Kadîm-i evvelde bunlara kayser-i Rûm derlerdi. Zîrâ Erzurûm'a ve Sivas'a ve Kayseriyye ve Konya şehirlerine mâlik olmağıla Kayser-i Rûm derlerdi. Birkaç kral cem‘ olsa kayâsıra derler. Ammâ bu Takyanus Rûm pâdişâhlarından olup tahtgâhı Roma ve Antakıyye idi. Târîh-i İskender-i Yunanî'nin sene 595 kral-ı dâl olup zulmünden Ashâb-ı Kehf âyet nass-ı kâtı‘ üzre [11] [12] mâ sadakı üzre yedi sekiz aded Ashâb-ı Kehf firâr etdikleri cemî‘i tefâsîrlerde mastûrdur. Ve bu Takyanus putperest idi ammâ mudârâdan millet-i mesîhiyye ve ehl-i şâm ve Mısır'ı kırup kenîseleri harâb ederdi. Anların mâlıyla İskenderiyye üzre varup kendüye âsî olan vezîri hileyle katl edüp İskenderiyye sâhibi olup diyâr-ı Mısr'ı Buhtunnasr gibi harâb edüp andan diyâr-ı Acem'e bir vezîrin serdâr edüp şapur şâh ile ceng-i azîm edüp şapur şâh'ı katl ve cümle ehl-i ıyâli ve hazînesin Takyanus'a gönderüp ol mâl ile bu Antakıyye kal‘asın dahi ziyâde imâr edüp âhir yiğirmi sene kral olup cebbâr olduğundan dişlerinin etleri dökülüp mürd olup yerine veled-i pelîdi Karnibal kral olup iki yıldan ol dahi mürd olup kayâsıralar bunda inkırâz bulup devlet millet-i Mesîhiyye Nasârâsına müyesser olup Kostantin-i Kübra kral olup âyîn-i İsâ icrâ edüp ibtidâ Nasrânî bu Kostantin olup cümle Takyanus putların kırmışdır ve cemî‘i heyâkilleri âteşe yakmışdır ve yerlerine kenîseler yapmışdır ammâ Takyanus'dan} sonra Buhtunnasr evlâdları Antakıyye'i harâb edüp niçe mülûk destine girüp Âl-i Kayasıra-i Nasârâlar destinde iken Hazret-i Ömer hilâfetinde Kuds-i şerîf feth olup Hâlid b. Velîd ve Esved b. Mikdâd ve Ebû Ubeyde ibn Cerrâh niçe bunun emsâli ashâb-ı güzînin güzîdeleri gelüp ceng-i azîmler edüp kimi feth edüp kimi bî-feth Medîne'ye avdet edüp âhir sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd üç kerre yüz bin asker ile Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî ile gelüp ceng-i azîm ile feth eyleyüp cümle küffârın dendân-ı tîğden geçirdiler ve şehzâde Me’mûn'u hâkim nasb edüp Hârûnu'r-Reşîd yine Bağdâd'a gidüp merhûm olunca küffâr yine kal‘a-i Antakıyye'ye istilâ eyledi. Âhir şâm pâdişâhı Nûreddîn eş-şehîd hazretleri dest-i kefereden feth etdi. Ol merhûm olup Yûsuf Selâhaddîn Mısır sultânıyken Kudüs'ü ve şâm Tarablus'u ve bu Antakıyye'ye küffâr-ı Frenk istîlâ edüp {Âl-i Türkmâniyân ki cümle beş neferdir, bunlardan biri Emîr Kerboğa'dır deryâ-misâl azîm asker ile kal‘a-i Antakıyye'i küffârdan istihlâsa geldikde Frenk-i pür-cenk elinde münhezim olup âr u gayret-i hamiyyetinden Haleb tahtın bırağup sene 495 târîhinde Acem diyârının Isfahân-ı nısf-ı cihânına giderken şehr-i Hoy'da merhûm olup anda medfûndur}. Ba‘dehû Selâhaddîn Yûsuf Mısır'dan deryâ-misâl asker ile gelüp Kudüs'ü ve Tarablus şâm'ı ve bu Antakıyye'i feth edüp tâ Mısır pâdişâhlarının Çerâkizelerinden Sultân Gavrî hilâfetine dek Mısır pâdişâhlarının elinde kalup Selîm şâh-ı Evvel Acem'le cenk ederken Mısır Sultânı Gavrî kızılbaşa imdâd edüp Çıldır sahrâsında Selîm şâh Gavrî'nin Acem'e imdâdı sebebiyle münhezim olmuşken bi-emrillahi

Te‘âlâ nesîm-i fursat Selîm şâh üzre esüp şâh İsmâ‘îl münhezimen firâr edüp kırk bin mikdârı güzîde Mısır askeri kılıçdan geçüp Selîm şâh mansûr [u] muzaffer avdet edüp "Kızılbaşa imdâd eden müslim geçinen âdemin katli vâcibdür" deyü Kemâlpaşazâde Ahmed Efendi'den fetvâ-yı şerîfler alup *Bismillah* ile niyyetü'l-gazâ deyüp sene-i âtîde Mısır'da Gavrî'ye elçiler gönderüp elçileri de katl etdüğü haberi Selîm şâh'a gelince bir fetvâ-yı huccet [ü] bürhân dahi ele alup yer götürmez asker ile ibtidâ Göksun yaylasında Mar‘aş pâdişâhı Sultân Alâüddevle'i bozup kırk bin Türkmân eşirrâsın katl edüp Alâüddevle'nin bî-devle başıyla yetmiş boy beğleri başıyla Mısır'da Gavrî Hân'a gönderüp "Hâzır ol vaktine!" dedi. Gavrî dahi Selîm Hân'ı Mercidâbık'da dört kerre yüz bin benî Âdemle karşulayup Hazret-i Dâvûd-ı Nebî Câlût Melik ile ceng etdüğü yerde bir ceng-i Selîm ü Gavrî oldu kim Gavrî bu cengin gavrına ermeden kal‘a-i Haleb'e ancak yedi yüz Çerâkes-i nâkes ile bî-kes olup firâr etdiler. Selîm şâh akîbine düşüp Haleb'i emân ile feth edüp Yûnus Paşa'ya dahi bu Antakıyye'nin miftâhların teslîm edüp niçe kerre yüzbin altun ile ahâlî-i vilâyet hedâyalar ile Haleb altında Selîm Hân'a gelüp du‘â vü senâ ile hedâyâların arz edüp Vâli-yi Antakıyye Bıyıklı Mehemmed Paşa olup Haleb eyâleti tahrîr olundu. İşbu feth-i fütûh sene 922 târîhinde feth-i Antakıyye vâkı‘ olmuşdur. İlâ hâze'l-ân dest-i Âl-i Osmân'da Haleb vâlîsi hâs-ı hümâyûnun voyvadalığı hükûmetinden üç yüz âdem ile zabt [u] rabt eder ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Niçe kerre beş yüz pâyesiyle niçe mollalara arpalık ihsân olunmuşdur. Mezâhîb-i erba‘adan şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi vardır ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları vardır. İçil olmağile kifâyet mikdârı cebehânesi ve sağîr ü kebîr yigirmi pâre mecrûh şekilli topları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i azîm-i atîk Antakıyye: Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet bu edîm-i arzı ibn Âdem ile müzeyyen edeli niçe bin seneden berü kılâ‘-ı azîmler ve binâ-yı kadîmler inşâ olunmuşdur ammâ bi-emri Hudâ benî Âdem'in ibtidâ ibret-nümâ binâsı Hazret-i *[22b]* İdrîs'in ta‘lîmiyle Sürid ve Kalimon hakîmler hâkimlikleri vaktinde Mısır'da ihram dağların yaptılar. Ba‘de't-tûfan arz-ı Ermen'de şehr-i Cû'da, andan arz-ı Mısır'da arz-ı Hâsân'da şehr-i Arîş ve şehr-i Balîs ve şehr-i Ahmîm ve şehr-i Elvâhât ve şehr-i Asvân ve şehr-i Sûdân ve şehr-i Menufiyye ve şehr-i Antakıyye binâ olunmuşdur. Binâ-yı azîmlerin biri dahi budur. Biri Ümm-i dünyâ-yı Kâhire-i Mu‘izziye-i Mısır'dır. Biri Irâk-ı Bağdâd-ı Behişt-âbâd'dır. Biri Irâk-ı Arab-ı Haleb'dir. Biri Irâk-ı Dâdyân'dır kim kûh-ı Elburz dâmeninde deşt-i Kıpçağ'a nâzırdır. Biri dahi binâ-yı azîm Ahlat'dır. Biri dahi kal‘a-i Makedonya ya‘ni Mahmiyye-i Kostantiniyye'dir kim ibtidâ bânîsi Hazret-i Süleymân'dır, ammâ bu kal‘a-i Antakıyye'i İslâmbol'dan evvel imâr olup Hazret-i Süleymân bu Antakıyye'de cenk edüp feth etmişdir. İmdi binâ-yı kadîmin ve âsâr-ı azîmin biri dahi bu kal‘a-i Antakıyye'dir kim sûr-ı azîmi beş aded kûh-ı bülend [ü] azîm üzre vâkı‘ olmuşdur kim bu cebel üzre olan kal‘a dîvârları cânib-i şarkda evc-i hevâya münkalib olmuş dağlardır. Andan bu kal‘anın nısfı aşağı düzde cânib-i garba tâ nehr-i azîm Âsî kenarına varınca alçak yire vâkı‘ olmuş kal‘a-i azîmdir kim bu hisâb üzre bu kal‘anın nısfı makâlîd-i âlîler üzredir. Nısfı zeyl-i cebelde aşağı düzde vâkı‘ olmuşdur. Be-hisâb-ı mil bu kal‘a on iki mildir. Her mil dörd bin adımdır. Bu hisâb üzre bu kal‘anın cümle zîr ü bâlâsı dâ’iren-mâdâr kâmil kırk dört bin adımdır kim âheste reviş ile on iki sâ‘atde devr olunur. Ammâ İslâmbol kal‘ası kırk yedi bin adımdır ve zirâ‘-ı bennâ ile vech-i dîvârın arşınlamağile seksen yedi bin arşın ihâta etmişdürür. Andan Bağdâd-ı Behişt-âbâd dahi büyük kal‘adır. Yigirmi dört bin bedendir ve yigirmi yedi bin adımdır. Andan büyük bu kal‘a-i Antakıyye'dir. Andan küçük kal‘a Mısır'dır, andan küçük şâm'dır, andan Haleb'dir, andan küçük Kırım cezîresinde Kefe kal‘asıdır ve Rûmeli'nde

Kefe'ye mu‘âdil Selânik kal‘asıdır. Andan mâ‘adâ kılâ‘lar bu Antakıyye'den küçükdür ammâ bu kal‘a-i Antakıyye'nin dîvârlarının burc [u] bârûlarının kaddi kadar âlî bir kad bir kal‘ada görmedim. şark tarafında olan dağlar üzre dîvârlarının kaddi kâmil seksener zirâ‘-ı melikî âlîdir. Ammâ sâhil-i nehr-i Âsî'de olan tarafı yigirmi zirâ‘ alçakdır ve yalın kat dîvârdır. Bu tarafdan mâ‘adâ Haleb kapusundan ve şâm kapusundan yukaru dağlara çıkınca kat-ender-kat birbirine karîb burc [u] bârûlardır kim dâ’iren-mâdâr cümle (--) aded kulle-i azîmlerdir. Zamân-ı kadîmde bu her kullede kûs-i Takyanus'u döğülürmüş ve her kulle içi beşer tabaka tarh olunmuşdur. Kal‘anın dağ tarafı dîvârının arzı yigirmişer zirâ‘ enlidir ve bu kal‘a ile mefret-i azîm seng-trâşlar ile binâ olunmuşdur kim her bir taşı birer pîl-i Mengerûsî cüssesi kadar vardır. Ve üstâd-ı kâmil tîşe-i Ferhâd ile taşları birbirine eyle imtizâc etdirmiş kim gûyâ yek-pâre bir kal‘a-i devvârdır ve cümle (---) aded kapu, evvelâ cânib-i şimâle nâzır Bâb-ı Haleb yigirmi zirâ‘ kaddi bâb-ı âlî ve vâsi‘dir. Bu kapunun iç yüzünde kayalardan âb-ı hayât su kaynar ve cânib-i garba Bâb-ı Cisr nehr-i Âsî üzre (---) göz cism-i azîm ile ubûr olunup bâb-ı kavîdir ve

.....(1 satır boş) .....

Andan bu kal‘anın cânib-i şarkîsi beş aded cebel-i âlî olup ol cebellerin üzerinde olan dîvârları seksener zirâ‘ âlî olmağıla aşağı şehre iki sâ‘atden sonra güneş dokunur. Zîrâ bu şehrin maşrık cânibindeki dağlar üzre Habîb-i Neccâr tarafından kâmil iki sâ‘atde urûc olunur cebel-i âlîler olmağıla güneş iki sâ‘atde aşağı şehre tulû‘ eder, ma‘lûm ola.

Evsâf-ı esmâ-i aded-i mahallât :

.....(1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı aded-i sarây-ı âlî-i büyût-ı imârât: Cümle sekiz aded sarây-ı azîmlerdir. Evvelâ aşağı şehirde Ketağaç Paşa Sarâyı; gâyet mükellef kâ‘alı ve müte‘addid hücreli ve kapusu demir zincirli sarâydır. Hatta bir kerre zincirin Ketağaç Paşa kılıç ile çalup iki pâre edüp hâlâ kapu üzre maslûbdur kim makdûr-ı beşer değildir. Anınçün Ketağaç Paşa derler, "ketağaç" kılıç demektir. Ekseriyyâ ma‘mûr hâneleri nehr-i Âsî tarafına vâki‘dir. ***[23a]***

Evsâf-ı aded-i cevâmi‘hâ-yı şehr-i Antakıyye: Cümle (---) aded mihrâb ma‘bedgâh-ı müslîmîndir.

.....(9 satır boş) .....

Evsâf-ı mesâcidhâ-yı Antakıyye:

.....(2.5 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i medrese ve dârü'l-hadîs: Gerçi İslâmbol ve gayri şehirler gibi mahsûs kârgîr binâ dârü't-tedrîs ve dârü'l-hadîsleri yokdur ammâ yedi yerde ve câmi‘ ü mesâcidlerde cemî‘i ulûm görülür. Husûsen ders-i âm (---) Efendi fuzalâ-yı zû-fünûn âlim kimesnedir

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ ve mekteb-i sıbyân: Üç yerde seb‘a ve aşere ve takrîb kırâ’eti tilâvet olunur dâr-ı kurrâları var; lâkîn mahsûs talebelerine vazîfe-i mu‘ayyeneleri yokdur, hasbî şeyhleri vardır. Ve cümle kırk aded mekteb-i sıbyân [u] tıflân-ı ebcedhânı vardır. Niçesinin ıydiyye libâsları ve surre-i atiyyeleri taraf-ı vakfdan ihsân olunur, ma‘mûr mekteblerdir.

Evsâf-ı tekye-i dervîşân-ı zîşân: Cümle dokuz tekye-i dervîşândır. Evvelâ aşağı şehirde tekye-i Cesed-i Hazret-i Habîb-i Neccâr dervîşânlarıyla ma‘mûrdur, bir çukur yerde vâki‘ olmuşdur ve bir tekye-i Habîb-i Neccâr dağdadır, bir sâ‘atde urûc olunur, cihân-nümâdır.

Evsâf-ı hammâmât-ı dilsitân: Cümle (---) aded hammâm-ı müfîd [ü] muhtasarlardır. Cümle nehr-i Âsî kenarında olan kal‘a dîvârının iç yüzünde âb [u] hevâsı latîf hammâmlardır. Suları nehr-i Âsî'den dollâblar ile deverân ederek hammâmlara gelir âb-ı hayât suları vardır.

Evsâf-ı hân ve kâlât: Cümle dokuz aded hân-ı hâcegân ve kâle-i mücerredândır. Evvelâ çârsû içre (---) hânı,

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı çârsû-yı bâzâr [u] dekâkîn: Cümle üç yüz elli dükkândır. Kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur ve ol kadar müzeyyen değildir. Lâkin yine her zî-kıymet eşyâ mevcûddur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i mahbûb [u] mahbûbât: Meşhûr Arabistân'ın ibtidâ hudûdu olmağile marâlî ve gazâlî mükekhal gözlü ve münevver yüzlü ve şîrîn sözlü hûb-rû cüvânları olur. Paşalar bu şehre dâhil olunca cemî‘i nisvânları beyâz ızârların bürünüp zilfit-i süheylî ururlar.

Der-vasf-ı âb [u] hevâ-yı iklîm-i büldân: İklîm-i sâlisin vasatında olmağıla âb [u] hevâsı latîf ve i‘tidâl üzre olup ilm-i usturlâb üzre arz-ı beledî (---) ve tûl-ı nehârî (---) sâ‘at ve derece ve (---) dakîka bulunmuşdur.

Manzara-i âb-ı hayât, uyûn-ı câriye-i hayvân: Bu şehrin cânib-i şarkında kûh-ı bâlâlar olmağıla ol dağların zeylinden niçe âb-ı cinân [u] âb-ı hayât uyûnlar kal‘a içre cârî olur kaynaklar vardır. Hattâ Haleb Kapusu'nun iç yüzünde turna gözü sular cereyân edüp nehr-i Âsî'ye {munsab olur}.

Evsâf-ı memdûhât-ı mahsûlât [u] me’kûlât [u] meşrûbât: Evvelâ beyâz deve dişi buğday ve beyâz çakıl ekmeği ve penbesi ve limonu ve turuncu ve şeker kamışı ve bâğçeleri ve nehr-i Âsî kenarında müşebbek bûstânları cümle su dollâblarıyla reyy olur bâğlardır.

Evsâf-ı hudûd-ı Arabistân: Bu şehrin cânib-i garbı diyâr-ı Rûm'dur. Bu şehir diyâr-ı Arabistân'ın ibtidâsıdır kim Irâk-ı Arab ya‘nî şehr-i Haleb hudûdundadır. Lâkin arz-ı mukaddese değildir. Dâr-ı cahîm şehirlerindendir demişler. (---) (---) (---) *[23b]*

Evsâf-ı külliyât-ı Antakıyye: Bu şehri Hazret-i Yahyâ asrında imâr eden Bî‘atü'l-Kassân nâm bir melik-i âdil Hazret-i İsâ'ya îmân getirmiş idi. Bu şehr içre yüz yıl adâlet ile hükümet edüp yetmiş kadar deyr-i azîmler binâ edüp bu kal‘a içre cümle altı yüz aded kenîse, manastır, ma‘bedhâne-ı

Mesîhiyye var idi. Her biri fass u müzehheb ve zücâc-ı billûr ve necef-i mülevven ile belât-ı mücezza‘ ile ve mermer-i ebrî ve sommâkî ve yeşim-i yerekânî gûnân ile mebnî pesen-dîde düyûr-ı kebîrler var idi. Hazretin mevlûdü gicesi çoğu münhedim olup hâlâ âsâr-ı binâları ve yedi aded düyûr [u] kenîse-i ma‘mûrları vadır.

.....(4 satır boş) .....

Evsâf-ı nehr-i Âsî-i Antakıyye

İbtidâ bu nehrin sebeb-i tulû‘ı bi-kavl-i müverrihîn sâhib-i Tuhfe oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh asrında Hamâ şehri gâyet susuz olup tâ’ife-i Yahûd'dan İzâ’îl nâm bir Yahûdî bir su dollâbı yapup âmâde eder, ammâ sudan bir katre nâm [u] nişân yok idi. Su‘âl edenlere, "Nîl'i bu şehre getirüp bu çöller içre cereyân etdirüp imâr etsem gerek" der idi. Âhir Mısır'a varup şehr-i Mansûre dibinde Nîl'den dörd şişe su alup bir efsûn-ı ibret-füsûn okuyup "Azm-i râh-ı Hamâ deyüp gitdikçe nehr-i Nîl'in bir firkası hemân bu Yahûdî'nin ardı sıra yeri yarup tâ Menzile şehrine gelüp andan Yafa şehri hâmûnu içre gelürken ol fezâda bilâd-ı Askalân'dan Cezîre-i Kıbrıs'a varılır deryâ içre bir incecik yol var idi, cemî‘i kârbân halkı şehr-i Askalân ve Arz-ı Hâsân ve şehr-i Arîş ve şehr-i Taberistân ve şehr-i Filistîn ve şehr-i Kefirnâhûn'dan ya‘nî Sıfıt şehrinden cümle tüccâr-ı berr [u] bihâr bu yol ile cezîre-i Kıbrıs'a giderlerdi. Ol mahalde sihr ile nehr-i Nîl bu Menzile şehrinden geçerken {ol sehhâr şîşenin birin yere uruncu bi-emrillah yerden Nîl kaynayup bir buhayre-i azîm olup} Kıbrıs yolun gark edüp Arîş ve Gazze ve Askalân ve Yafa ve Teyme kal‘ası şehirlerine varınca hâlâ başka bir buhayre-i azîmdir. şâm'dan Mısır'a giderken Arîş tarafların geçerken bu buhayre nümâyândır.

{Andan yine sehhâr şîşenin birin dahi rûy-ı arza urunca Cenâb-ı Bârî sun‘ın ızhâr içün Buhayre-i Lût'u zâhir eder kim şehr-i Remle kurbundadır, cemî‘i kütüb-i mu‘teberelerde ahvâli mastûrdur.} Andan yine nehr-i Nîl ol Yahûdî'nin ayağı altında gelirken Mine Gölü yerinde {yine sehhâr şîşenin birin dahi kırup bi-emri Hayy [u] Kadîr ol yerden Mîne Gölü âb-ı zülâli} zâhir olup hâlâ ol dahi bir buhayre-i âb-ı zülâldir. Andan yine nehr-i Nîl ka‘r-ı zemînde ol Yahûdî'nin sihrile götürdüğü şîşe içre giden âb-ı Nîl gitdüğü yire gidüp tâ cebel-i Gülbîn altına gelüp anda karâr eder. Ba‘dehû Hazret-i Risâlet-penâh "Yetiş yâ Alî! Sihr ile nehr-i Nîl'i Arz-ı Mukaddes'den taşra çıkarup Rûm'ı harâb etmek ister, yetiş!." deyü Hazret-i Resûl Alî'ye emr edince Alî derhâl Düldül süvâr olup Yahûdî'ye cebel-i Gülbîn zeylinde yetişüp Yahûdî'yi ol mahalde katl edince koynundaki dördüncü şîşenin biri dahi bu Gülbin dağında kırılınca bi-emrillahi Te‘âlâ âb-ı Nîl şîşeden yire dökülünce Gülbin kayasından "yâ Allah" sadâsıyla bir nehr-i azîm cânib-i garba cârî olunca Hazret-i Alî eydür: "Yâ nehr-i Âsî, cümle nehir huzûr-ı Hakka teveccüh edüp cânib-i kıbleye cereyân eder. Sen niçün cânib-i garba akarsın. Dön girü ak, âsî oldun" deyince bi-emri Hayy [u] Kadîr nehir lisân-ı hâle gelüp eydür: "Yâ Alî emr-i Hüdâ ile bu mahalle gelmişken Hımıs ve Hamâ ve niçe şehri reyy edüp şehr-i Antakıyye'de Habîb-i Neccâr'ı ziyâret edüp andan yine cânib-i kıbleye cereyân edeyim" dedikde Hazret-i Ali "Dön, yohsa seni Zülfekâr-ı muhzimimde iki pâre ederim" dedükde nehir eydür "Eğer vurursan yâ Alî, bir pâremi kan, bir firkamı irin akıdup devr-i kıyâmete dek ibâdullah benden nef‘ hâsıl edemezler" dedikde Hazret-i Alî: "Senin adın âsî olsun. Benî Âdem senden intifâ‘ görüp nûş eden hayât bulsun" deyüp Gülbin cebeli dibinde Hazret-i Alî nûş edüp ve Düldül'ün suvarup ibâdet etdüğü yire "Makâm-ı Alî" derler. İbtidâ nehr-i Âsî nâmın Hazret-i Alî buyurmuşdur. Katl etdüğü Yahûdî dahi ol mahalde yatır. {Ammâ bu maktûl Yahûdî hakkında tâife-i Yahûd "Peygamber" der.

Anın mu‘cizesiyle nehr-i Nîl Mısır'dan geldi, derler ve Hazret-i Mûsâ asrında gelmişdir deyü iddi‘â ederler}. Bu nehr-i azîmi sihrile getirdilerse de başka bir sırr-ı Hûdâ'dır. Andan bu nehir dâmen-i Gülbin'de bir buhayrecikdir. Andan Hımıs ve Hamâ ve Antakıyye'ye gelince cânib-i garba akup Antakıyye kal‘asının cânib-i kal‘asında kal‘a dîvârın döğerek kal‘a kapusuna (---) göz cisr-i azîm ile ubûr olunup Antakıyye'nin cümle bâğ u besâtinlerin reyy edüp Habîb-i Neccâr hâkine ahd [u] mîsâkı üzre yüz sürüp hemân Antakıyye altında bi-emrillâhi Te‘âlâ girü dönüp cânib-i *[24a]* kıbleye cereyan ederek (---) sancağı hâkinde (---) nâm mahalde bahr-i Ebyaz'a munsab olur bir âb-ı hayât nehr-i zülâldir. Niçe müverrihler bu nehrin Mısır diyârından gelmesin bu gûne tahrîr eylemişler. İnşâallah mahallinde Hamâ şehrinde cereyân etdüğü dahi tahrîr olunur.

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kümmelîn evliyâ-yı Antakıyye

Evvelâ şeref-i ubbâd, kenz-i zühhâd, merkez-i dâ’ire-i kerâmet, kutb-ı felek-i vilâyet, kıdvetü'l-ashâb, zübdetü'l-ashâb, mahrem-i esrâr, makdem-i ebrâr, Hazret-i Habîb-i Neccâr: Hazret-i Yahyâ ve Hazret-i Mesîh hazretlerine yetişmişler idi. Ba‘zı tevârîhde Hazret-i İsâ *salavâtullah ve selâmihi* hazretlerinin halîfelerinden re’îs-i havâriyyûn idi, derler. Niçeler nebîdir derler ammâ niçeler ihtilâf-ı rahmet edüp Lokmân ve Hızır ve İskender ve bu Habîb-i Neccâr nebî değildir, demişler.

Menâkıb-ı Habîb-i Neccâr : Bâlâda tahrîr olunan bânî-i Antakıyye Bî‘atü'l-Kassân nâm melikin bir nûr-i dîde ciğer-kûşesi var idi. Ol dahi pederi gibi Hazret-i Mesîh'e îmân getirüp mü’min ü muvahhid olmuş idi. Hikmet-i Hüdâ ecel-i müsemmâsı gülüp *"İrci‘î ilâ rabbik"* emrine imtisâlen cânib-i Hakk'a revâne olup Antakıyye içre defn olunup yedi seneden sonra bu Hazret-i Habîb-i Neccâr bu Antakıyye şehrine gelüp cümle halkı dîn-i Mesîh'e da‘vet etdikde cümle ahâlî-i beled Habîb-i Neccâr'dan mu‘cize isteyüp "Bizim melîkimizin Yavhîd nâmında bir âdil oğlu var idi. Yedi senedir merhûm oldu. Anı ihyâ eyle, cümlemiz îmâna gelelim" dediler. Derhâl Habîb-i Neccâr kabr-i şehzâde üzre varup du‘â edüp "*Kum bi-iznillah"* deyince bi-emri Hüdâ şehzâde-i âzâde azâb-ı kabrden âzâd olup hayât buldukda yedi sene mu‘ammer olup cümle ehl-i Antakıyye İslâm ile müşerref olup şehzâde yedi sâlde ol kadar adl-i adâletler edüp deyr-i kebîrler ve hayrât-ı vefîrler edüp şehr-i Antakıyye'i imâr ederken Habîb-i Neccâr kifâf-ı nefs içün neccârlık etdüğünden Habîb-i Neccâr derler. Ol asrda dülgerlerin pîri ol idi. Ammâ Hazret-i Risâlet-penâh asrında Ebü'l-Kâsım Abdülvâhid en-Neccârî'dir. Hazret huzûrunda Selmân-ı Pâk belin bağlayup kırk ikinci pîr olup [İbn] Zübeyr hazretlerinin fermâniyle Mekke-i Mükerreme'ye bir bâb dahi binâ edüp huccâc birinden girüp birinden çıkarlardı. Ba‘dehû Yûsuf Haccâc-ı Zâlim gelüp zulm ile {Mekke'de} ceng-i azîm edüp [İbn] Zübeyr hazretleri mündehim olup "Niçün Mekke'ye bir kapu dahi ihdâs etdin?" deyü Hazret-i [İbn] Zübeyr'i sene (---) târîhinde Haccâc-ı Zâlim salb edüp kabr-i Zübeyr kurâfe-i mu‘allâdadır. Neccârların pîri Ebü'l-Kâsım'ı dahi kapu inşâ etdiğiyçün salb etmek murâd edindikde Ebü'l-Kâsım Cidde'den gemiyle Habeş'e firâr edüp andan Asvân şehrinde Dâr-ı Bâkî'de karâr etdi. Ammâ pîr-i neccâr-ı kadîm Habîb-i Neccâr idi {Hazret-i Habîb-i Neccâr bu Antakıyye'de Yavhîd nâm} şehzâdei mürde iken ihyâ edüp keşf-i mu‘cize etdüğün münkerîn görüp âhir yedi seneden sonra Habîb-i Neccâr'ı şehîd edüp ser-i sa‘âdeti kûh-ı bâlâdan galtân olarak aşağı şehirde bir gâr-ı hafrde (---) nerdübân ile inilir bir tekye-i pür-envâr içinde medfûn olup hâlâ cemî‘i ehl-i İslâm ü Nasâra kavminin ziyâretgâhıdır.

Ziyâretgâh-ı Habîb-i Neccâr : Vücûd-ı şerîfi kal‘a içinde evc-i âsumâne beraber bir yalçın kaya üzre bir mesîregâh âsitâne-i gârda medfûndur. Timur nazar edüp ter ü tâze buldu, derler. Kendüleri şahâdetinden berü kabr-i şerîfi üzre aslâ kandili şeb [u] rûz sönmemişdir, ilâ mâşâallah. Tekye fukâraları çerâğân etmededirler. Bunların şehâdetinden sonra mürd iken ihyâ olan şehzâde dahi merhûm olup derûn-ı kal‘ada aşağı Habîb-i Neccâr kurbunda medfûndur.

{**Ziyâret-i Melik Yavhîd ve Melik Bî‘atü'l-Kassân**} **:** Cümle millet-i Nasâra "Bizim kralımızdır" deyü ziyâret edüp nüzürât götürürler ammâ bir târîhde gördüm, bu şehzâde-i âzâdei ihyâ eden Hazret-i İsâ'dır deyü bu âyet-i şerîfi delîl-i kat‘î etmiş. Âyet {Sûre-i Yâsîn} [13] tefsîrine nazar oluna, demiş. *Ve's-selâm.*

.....(1.5 satır boş) .....

Bu Antakıyye kal‘asın seyr [u] temâşâ ve ziyâret edüp bin elli sekiz Ramazânu'l-mübârek ıydı salâtın çârsû içre câmi‘-i (---) edâ edüp nefîr-i rıhletler çalınup yine cânib-i kıbleye ma‘mûr kurâlar ubûr ederek 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Zanbakıyye : Hakkâ ki bir mahsûldâr vâdî içre bâğ u bâğçeli ve zanbak şükûfeli üç yüz hâneli ma‘mûr büleydedir. Antakıyye nâhiyesinde (---) hükûmetdir. İncir şecerleri cihânı dutmuşdur. Bu büleyde içre *[24b]* Cânpolâdzâde Alî Paşa Murtezâ Paşa'ya bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim bir pâdişâh bir mülûke etmemişdir. Murtezâ Paşa ve Alî Paşa'nın cümle altı bin askerleri ve bu kadar re‘âyâ vü berâyâ tenâvül edüp yine bu kadar bin suhûn-ı lengerîler ta‘âm-ı nefîs ile mâl-â-mâl kalup paşaya üç küheyl kısrak pîş-keş edüp andan Murtezâ Paşa Alî Paşa'ya bir semmûr kürk ve bir mücevher hançer hediyye eyledi. Andan yine taraf-ı kıbleye (---) sâ‘atde,

Menzil-i cisr-i şu‘ûr-ı bî-nûr : Bu mahal dahi Haleb hâkinde nehr-i Âsî kenarında ve bir çemenzâr yerde bir küçük hânı vardır ammâ bî-emân yerdir. Bir sâhib-i hayra Cenâb-ı Bârî imârın nasîb edüp memerr-i huccâc emn [ü] emân ola. Andan yine cânib-i kıbleye kâhîce kayalı ve kâhîce sâzlı ve bataklı yerleri ubûr ederek 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Mıdık

Sene (---) târîhinde Sultân Nûreddîn şehîd'in Mıdık nâmında bir vezîri binâ etmeğile ol ismile müsemmâ bir kal‘a-i zîbâ-yı gûyâ nev-binâ-yı sûrcağızdır. Sene 922 târîhinde Çerâkis-i nâkes elinden Selîm Hân-ı Evvel emân ile feth etmişdir. Haleb eyâletinde (---) kazâsında bir göl kenarında bir küçük kayalı alçak püşte üzre sehl-i murabba‘ seng binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâ[dır].

.....(3 satır boş) .....

Andan 7 sâ‘atde,

Der-Sitâyiş-i kal‘a-i şecer

Sene (---) târîhinde Mısır hulefâlarının hâtûnlarından şecerü'd-dür nâm bir Râbi‘a-i Adviyye Diyârıbekr eyâletinde Hısn-ı Keyfâ'da oğlunu ziyârete giderken bu mahalde şecerü'd-dür

Hâtûn'u hârâmîler basup ceng-i azîm ile halâs olup oğluna Hısn-ı Keyfâ'da Mısır hilâfeti müyesser olup avdetde bu mahûf u muhâtara yerde bu kal‘ayı binâ etdüğünden ol hâtûnun ismiyle müsemmâ kal‘a-i şecer derler. Ba‘dehû Mısır'da hatûna hilâfet müyesser olup zamân-ı Fir‘avn'da Deluke nâm hâtûn şehr-i Menuf'da niçe pâdişâh olduysa eyle bir melike olup Mısır sultânlarının cümle ağavâtlarına ve iç gılmân-ı hâssalarının üç bin âdeme varınca yıllık hil‘at-i fâhire vakf etmişdir ve Ka‘be-i şerîf'i siyâh harîr münakkaş kisve ve zer-ender-zer kuşak ve Bâb-ı Mekke perdesi serâpâ zer-dûz ve Makâm-ı İbrâhîm sütrü zer-dûz cümle üç yüz kîse masrûf ile işlenür bu kisve-i şerîfler hâlâ dâ’imdir. Bu kal‘a sâhibi şecerü'd-dür Hâtûn'un hayrât [u] hasenâtıdır. Merhûme bizzât kendüleri Mısır içre Sitt-i Nefîse kurbunda Sirkeciler mahallesinde câmi‘-i latîfi içre bir kubbe-i âlîde medfûndur. Sebeb-i vefâtı ehli sultân Aybeği et-Türkmânî'yi câriyelerine hâmmâm içre katl etdirirken meğer Aybeğ et-Türkmânî derûn-ı hâmmâmda gâfil değil imiş. Hançer ile hâmmâm içre cevârîlerle ceng ederken mezkûr şecerü'd-dür ayâ niçe oldu, deyü ol lahm-i şahmıyla hammâm kubbesi üzre câmdan Aybeğ et-Türkmânî'nin cengin seyr ederken hemân hammâm kubbesi çöküp şecerü'd-dür Aybeği et-Türkmânî önüne düşünce Aybeğ "Eyi geldin" deyüp şecerü'd-dürr'ü hançerle katl eder. Câriyeler de Aybeği yaman günde şehîd ederler. İkisinin dahi şehâdeti böyle vâki‘ olmuşdur. Ammâ bu şecer kal‘ası anların asrında gâyet imâr idi.

Ba‘dehû sene 922 târîhinde Gavrî elinden Selîm şâh-ı Evvel feth etmişdir. Haleb eyâleti hâkinde (---) hâkimdir (---) ve (---) (---) (---) kıbleden şimâle kadırga gibi tûlânî bir seng binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Esâsı bir yalçın kaya-yı âlî üzre vâki‘ olmuşdur. Cânib-i (---) nâzır ancak bir kapusu var.

.....(5 satır boş) .....

Andan 9 sâ‘atde *[25a].*

Evsâf-ı şehr-i kudemâ dâr-ı fukâra ya‘nî kal‘a-i Hamâ
Hamâhallahu Te‘âlâ mine'l-belvâ

Bu Hamâ şehrine lisân-ı Yunan'da "*Hamutân*" derler, lisân-ı Parsî'de "*Dârşenbit*" derler. Lisân-ı Dürüzî'de "*şehrezûl*" derler. Lisân-ı Arab'da "*Hamâ*" derler. Tûfândan sonra ibtidâ bânîsi Hâm b. Nûh aleyhi's-selâmdır. Gâyet imâristân olup Âsî nehri gelmezden mukaddem dörd kerre yüz bin bi’r-i azîmler ile reyy olur bir şehr-i azîm idi. Cümle kavmi Benî İsrâ’îlî olmak ile Hazret-i Yahyâ *a.l.m.* hûnını Buhtunnasr {kavm-i İsrâ’îl'den almak içün} bu şehr-i Hamutân'ı harâb [u] yebâb edüp ba‘dehû İskender-i Kübrâ asrında sehel imâr olmada iken İskender otuz iki sene hilâfetden sonra merhûm olup bu kal‘a-i Yunaniyân'dan kayâsıralar bir amel-i yığma püşte üzre bir kal‘a binâ etdi ve gâyet ma‘mûr olup kralı şâm-Tarabulus'da İşpaniye Frengiyle ittifâk edüp şâm ve Mekke ve Medîne yolların ve niçe şehirlerin harâb [u] yebâb etmeğe başladılar.

Âhir Hicret-i Nebeviyyenin sene 25 târîhinde Hazret-i Ömer hilâfetinde Hazret-i Ubeyd ibn Cerrâh serdâr-ı mu‘azzam olup yüz elli bin asker ile bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde Hâlid ibn Velîd ve Hazret-i Alî birâderi Ukayl ibn Ebî Tâlib ve Esved ibn Mikdâd ve Mâlik ibn Eşter ve Sâriyetü'l-Cebel ve Yezîd b. Süfyân bu serdârların yedisi dahi bu kal‘ayı yedi ay muhâsara edüp bi-emrillâh cebr [u] kahr ile Rûm keferesi elinden feth edüp diyâr-ı İslâm şâm-ı cennet-meşâma zamîme-i bilâ[d] eylediler. Ba‘dehû sene (---) târîhinde (---) (---) şâm halîfesiyken küffâr-ı frenk Tarabulus-ı

şâm'a istîlâ edüp bu şehrezûl-ı Hamâ'yı muhâsara edüp çöl tarafından Mevâl urbânı imdâdıyla küffârı Seyf-i Muhammed'den geçirüp bakıyyetü's-seyfi Dürûzî dağlarından Tarabulus'a cân atdılar.

Ba‘dehû Halîfe (---) bu kal‘ayı gereği gibi ol kadar metânet üzre çârkûşe seng-trâş ile bir acâyib müstahkem ve metîn ve kavî etdi kim hâlâ anın âsâr-ı binâsıdır kim binâ-yı mu‘azzamdır. Hatta bu kal‘anın cânib-i cenûbu tarafından vech-i dîvârda beyâz taşlar mâbeyninde siyâh taş ile üstâd-ı bennâ bânî-i kal‘a olan halîfenin ismin tahrîr etmişdir kim gûyâ hatt-ı Musta‘sımî'dir kim ol hat budur (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ba‘dehû bu şehir Mısır halîfelerinden Sultân Gavrî hükmüne girüp Selîm Hân Mısır fethine gelirken şâm vezîri Çerkes Senyal Bay Selîm Hân'a mutî‘ olup bu kal‘a-i Hamâ'yı bilâ-ceng ü bilâ-cidâl miftâhların teslîm edüp vâlî-i vilâyet Güzelce Kâsım Paşa olup hâkim-i şer‘ Kemâlpaşazâde dâmâdı Hicâbî Muslihiddîn-i Kocavî kadı olup şâm eyâleti sancağı oldu. Ba‘de'l-feth-i Mısır tahrîr-i cedîd olup hâlâ şâm-Tarabulus eyâletinde başka sancak beğinin tahtıdır. Beğin taraf-ı pâdişâhîden hâs-ı hümâyûnu 364.035 akçe ve 26 ze‘âmetdir ve 171 timardır ve çeribaşısı ve yüzbaşısı ve alaybeğisi vardır.

Cümle paşa askeriyle ve erbâb-ı ze‘âmet cebelüleri ile cümle iki bin asker olup sefer eşerler ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] kibâr [u] eşrâfi vardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şâm yeniçerisi serdârı vardır. Kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtı ve muhtesibi vardır ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Kadıya senevî altı kîse mahsûl olur. Beğine ber-vech-i adâlet otuz kîse olur.

Eşkâl-i kal‘a-i şenbetdâr : Bir çöl ve çölistân içre nehr-i Âsî kenarında amelî yığma bir depe üstünde seng-traş bir kal‘a-i savaşdır. Zamân-ı kadîmde gâyet imâr imiş. Hâlâ iç il olmağıla burc [u] bârûları ol kadar imâr değildir. Cümle (---) aded burûcdur ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Cânib-i erba‘asında handakı yokdur. Ve cânib-i (---) nâzır bir kapusu derûn-ı kal‘ada

.....(2 satır boş) .....

Evsâf-ı aded-i mahallât-ı Hamâ ve sarây-ı azîm ve büyût-ı gayri binâ

Cümle (---) mahalledir ve cümle (---) bin bâğ u bâğçeli havz u şadırvanlı sarây-ı âlîler ve gayri a‘yân [u] kibâr hâneleridir kim cümle hâk-i pâk ile ve kireç ve cıbız ile mestûr sarây-ı büyût-ı ma‘mûrlardır. Cümleden sarây-ı cedîd Arnavud Mehemmed Paşa sarâyıdır kim nehr-i Âsî kenarında üç yüz hâneli ve müte‘addid kâ‘alı ve iki hammâmlı ve haremi bâğ-ı cinânlı sarâydır kim meğer misli şâm'da ola. Murtezâ Paşa'ya bir ziyâfet-i âlî etmişdir kim ta‘bir olunmaz. Ve sarây-ı şeyh İbrâhîm Efendi ibn Abdülkâdir el-Cîlânî ve Sarây-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[25b]*

Sitâyiş-i cevâmi‘hâ-yı şehr-i Hamâ

Cümle yüz beş mihrâbdır. Evvelâ yukaru çârsû içinde câmi‘-i Ubeyde ibn Cerrâh Fâtih-i Hamâ'dır ve Hazret-i Risâlet bunlara "Ehl-i cennetsüz!" deyü tebşîr etdüğü Aşere-i mübeşeredendir. Bu câmi‘ kadîm-i eyyâmda kenîse imiş. Mihrab vely olunup hîn-i fethde câmi‘ oldu. Hımıs keferesinin harâcı malıyla ta‘mîr ü termîm olup bir câmi‘-i ma‘bed-i kadîm olup hâlâ giden masrûfu çâr-kûşe bir beyâz

mermer üzre celî hat ile tahrîr olunup câmi‘ dîvârında alâmetdir.

.....(1 satır boş) .....

Andan **câmi‘-i Güzelce Kâsım Paşa**: Selîm Hân fethinde vâlî bulunup bu câmi‘-i pür-envârı inşâ etmişdir.

.....(2 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘ada (---) aded mesâcidlerdir.

.....(1 satır boş) .....

Der-beyân-ı medrese ve dârü'l-hadîs :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-ıyân-ı dârü'l-kurrâ ve mekteb-i tıflân : Cümle yetmiş iki mekteb-i sıbyândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı tekye-i dervîşân-ı ehl-i tarîk: Cümle yedi tekyedir ammâ Hazret-i Abdülkâdir el-Cîlânî tekyesi kadar ma‘mûr u müzeyyen dervîşânı çok ve imâretinde ni‘meti dâyim tekye yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı hân-ı hâcegân-ı mücerredân : Cümle yedi aded hân-ı tüccârı vardır. Evvelâ,

.....(1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı kârbânsarây-ı müsâfirân : Cümle (---) aded müsâfirhâne-i bî-minnet kârbânsarây-ı azîmler var. Evvelâ,

.....(1 satır boş) .....

Sitâyiş-i esvâk-ı sultânî bezzâzistân : Cümle (---) aded esvâk-ı sultânîdir. Gerçi şâm ve Haleb çârsûsı gibi müzeyyen değildir ammâ yine cemî‘i zî-kıymet eşyalar mevcûddur. Kuyumcular ile Selmânî berberleri çokdur.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân : Gâyet şiddet-i hâr şehir olmağıla halkı sehel buğday anlu ve niçeleri beyâzu'l-vech ve niçeleri ahmerü'l-levn nahîf ü sâhib-i şeyb pîrleri olur kim kuvvet-i kuvâdan bîtâb kalup niçe müstecâbü'd-da‘ve âdemleri var.

Der-medh-i mahbûbe-i mahbûbân : Arabistân olmağıla marâlî ve gazâlî yed-i kudret ile mükehhal gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü, sâhib-i hayâ dilberleri olur ve mahbûbeleri câ-be-câ vardır, derler ammâ memdûh değildir ammâ mü’eddebe havâtînleri var.

Tavsîf-i libas-ı ehl-i büldân : Avân tâ'ifesi hırka-i elvân ve harîr haftân geyerler. Vasatü'l-hâl olan "*El-kâsibu habîbullah"* ile ehl-i kanâ'at cümle elvân bir ferâce ve sûf giyerler. Nisvânları ayaklarına cizme başlarına beyâz çar bürünürler.

Ta'rîf-i âb [u] hevâ-yı iklîm-i arz-ı büldân : İklîm-i râbi'in vasatında vaki' olmağıla âb [u] hevâsı gâyet harâret üzredir. şehirden taşra ta'mîm sene rîh-i semûm esüp âdem helâk eder ammâ şehre te'sîr etmez. Arz-ı beledi (---) dir. Tûl-ı nehârı (---),

Memdûhât-ı sanâyi'âtların beyân eder : Bu şehirde dahi cümle halkı pembe ipliği eğirüp çârşefler ve havlılar ve harîr siyâh pesveler yaparlar ve askerî tâifesinden fârisü'l-hayli kesret üzre olmak ile gâyet musanna' at gemi yapar haddâdları vardır. Hamâ gemi meşhûrdur.

Memdûhât-ı mahsûlâtın bildirir : şâm'ın Havrân buğdayından danedâr gendümü olur ve pâk şa'îri ve pembesi ve fûlü ve reyhânı ve tirfil ve yonca yer ve küheylan atları, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[26a]*

Memdûhât-ı me'kûlâtın bildirir :

.....(2 satır boş) .....

Memdûhât-ı meşrûbâtın bildirir :

.....(2 satır boş) .....

Memdûhât-ı musanna' hammâmların bildirir: Cümle (---) aded hammâmdır ammâ Arnavud Mehemmed Paşa hammâmı kadar hammâm-ı rûşenâ bir diyârda görmedim. Evvelâ diyâr-ı Kırım'da Bâğçesarây içinde Muhammed Girây hammâmın gördüm ammâ bu nev binâ olmağile cemî'i kıbâblarında billûr ve necef ve moran câm-ı münevverler ile rûşendir kim gûyâ derûn-ı hammâma nûr doğmuşdur ve anadan doğma nûr-ı İlâhî sîm-ten ü sîmîn-beden dilberin dellâk-i bî-bâk cüvânlar kâküllerin perîşân edüp her âdemin huzûrunda hizmete dururlar. Cümle futaları elvân harîr peştemâllerdir ve silecek ve havlı makrameleri cümle pâk u pâkîze bisâtdır ve derûn-ı hammâmda cemî'i Hanefî kurnalarının ve havz-ı şâfi'înin lüleleri ve cümle taşları altun yaldızlı lüleler ve taşlardır. Ve'l-hâsıl cemî'i huddâmları hûr [u] gılmân-misâl dilberân-ı urbândır. Andan (---) hammâmı,

.....(2 satır boş) .....

Bunlardan mâ'ada bu şehr-i azîmde yüz seksen sarây hammâmı vardır deyü ehl-i beled tefâhür kesb ederler. Hakîkat yine eyledir.

Evsâf-ı mesîregâh-ı binâ-yı ibret-nümâ-yı dollâb-ı Muhammedî

Mukaddemâ Antakıyye evsâfında tahrîr olunan nehr-i Âsî'yi diyâr-ı Mısır'dan sihrile getiren Yahûdî'nin yaptığı Hamâ dollâbıdır. Hazret-i Alî mezkûr sehhârı katl edüp bu Hamâ dollâbına Âsî nehr uğrayup devrân etmek ihtimâli olmayup mezkûr dollâb mu'attal kaldı. Bu kerre mezkûr maktûl

sehhârın bir veled-i nâ-pâki kalup bu dollâbı deverân etdirüp şehri reyy etmeğe ihtimâm-ı tâm edüp mümkün olup deverân etdiremeyüp âhir "Hazret-i Âdem'i seversen dön!" dedi. Aslâ dönmedi. El-hâsıl cemî‘i mürsel ve gayr-i mürsel nebîleri şefî‘ dutup "Ol ulu'l-azm peygamberleri seversen dön!" dedi. Aslâ yine dollâb dönmeyüp hemân sâhib-i dollâb Yahûdî "Âhir zamân peygamberi Muhammed'i seversen dön!" deyince azametullah bir kerre dollâb "Yâ Muhammed!" deyü râyegân sadâ vererek deverân etdikde hemân dollâb sâhibi şehâdet parmağın getirüp İslâm ile müşerref olup ismine Muhammed Ensârî derler, dollâb kurbunda medfûndur.

Evsâf-ı eşkâl-i dollâb-ı Hamâ

Bu eyle bir dollâbdır kim "Yâ Muhammed!" deyü sadâsı cânib-i erba‘asındaki çölistânda nısfu'l-leylde sekizer sâ‘at yerden "Yâ Muhammed!" sadâsı istimâ‘ olunduğundan "Dollâb-ı Muhammedî" derler. Evc-i semâya ser çekmiş bir dollâb-ı kad-keşândır. Orta milinden tâ zirve-i a‘lâsına varınca kırk zirâ‘-ı mi‘mârîdir. Kırk zirâ‘ dahi aşağı olup cümle seksen arşın âlî bir dollâb-ı bâlâdır. Cümle ahşâbâtları Ba‘albek dağlarından gelir çam drahtlarıdır. Bu haşeblerde yüzer yüzellişer vakıyye gelir mismârları vardır ve dollâbın cânib-i edvârında niçe bin su kovaları vardır. Kulle üzre mâ’-i sâfî rîzân olup andan su kemerleri ile şehrin cemî‘i câmi‘ ve tekyelerine ve sarây-ı âlîlere gidüp saky eder bir evkâf-ı azîmdir kim (---) mu‘âf [u] müsellem tüccârları ve kırk elli hüddâmları vardır ammâ yanına varup seyr [u] temâşâ eden kimesnelerin kulağı sadâ-yı dollâbdan asamm olur.

Temâşâ-yı garîb budur kim şehrin âvâre sıbyânları bu dollâba sarılup deverân ederek bâlâya çıkup andan aşağı Âsî nehre kendüleri pertâb ederler, aceb temâşâdır.

Bu dollâbdan mâ‘ada nehr-i Âsî'nin tarafeyninde üç bin aded hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğ u bâğçe ve müşebbek besâtîn ve gül [ü] gülistân bâğ-ı cinânlar vardır. Her birinde birer ve ikişer küçük dollâbları ile mezkûr İremler reyy olur bir şehr-i gülistândır. Ammâ Muhammedî dollâbından büyüğü yokdur kim Arab u Acem seyyâhları efvâhında meşhûr-ı âfâkdır,

.....(2 satır boş) .....***[26b]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Hamâ

Evvelâ şehr-i Hamâ hâricinde **el-Müvellâ Hâmid Çelebi eş-şehîr be-Taşköprîzâde:** Arz-ı Kudüs'den gelirken yine arz-ı mukaddes olan Hamâ'da Hâmid-i merhûm oldu.

Ve el-Molla İbrâhîm Âzerî Çelebi: Mu‘allimzâde Efendi'nin körpe cân kuzusu Âzerî'dir. Hamâ'da hummâ-yı muhrıkdan merhûm olup tarîk-i Geylâniyân şeyhleri civârında Hâmid Çelebi ile bir yerde medfûnlardır. Mevtine târîhdir.

Dediler geçdi Âzerî Çelebi. Sene [1251]

.....(2 satır boş) .....

Bu ziyâretlerden sonra tuğlar gidüp Hamâ'dan cânib-i kıbleye çöl-i çölistân içre sâ‘atde

Menzil-i Cisr-i Râstân: Nehr-i Âsî üzre bir cisr-i azîmdir kim Arz-ı Mukaddes'de cereyân eden iki nehr üzre böyle cisr yokdur. Arz-ı Mukaddes'de cereyân eden nehr-i âzîmin biri nehr-i Furât'dır kim Malâtiyye hudûdundan tâ bahr-i Ummân'a bu nehr-i Furât rîzân olunca bu nehrin cânib-i kıblesi ve cenûbu ve garbı tâ Arz-ı Hâsân ve Askalân ve Remle ve Yafa ve Akka ve Sayda ve Berat ve şâm Tarablus ve Tartûs-ı Tarsûs'a varınca arz-ı mukaddesdir. Andan Ramazânoğlu yaylası hudûd olup tâ Mar'aş ve Malâtiyye'ye ve sâhil-i nehr-i Murâd'a varınca arz-ı mukaddesdir. Cemî'i müfessirînin kavl-i sahîhi üzre Arz-ı Mukaddes oldur kim Cenâb-ı Bârî rûz-ı mahşerde İsrâfîl Sûr'una nefh urup cemî'i mevtâ ihyâ oldukda bu Arz-ı Mukaddesi Kâdir-i Lem-yezel ol kadar vâsi' ede kim cemî'i ins ü cân u cin u tuyûr ve {cümle mahlûk-ı Hudâ'nın} sü'âli Kuds-i şerîf olup cümle mahlûk bu Arz-ı Mukaddes'de cem' ola. Anınçün Arz-ı Mukaddes derler. Rivâyet-i uhrâda Hazret-i Dâvûd-ı Nebî *aleyhisselâm* ile bir tâbût bile giderdi. Ol tâbût kangı şehre ve kangı hudûda vardı ise ol mahalle arz-ı mukaddes dediler. Bu tâbût hikâyesi Kur'ân-ı Azîm ile müsbetdir. Âyet, sûre-i Bakara [14] âyeti delîldir, ammâ bu tâbût Antakıyye ve Kefirnâhûn ya'ni Sıfet'e ve şehr-i Mısır'a dâhil olmadığından cümle müfessirîn ve muhaddisîn [ü] müverrihîn bu üç şehr bi'l-ittifâk arz-ı mukaddes değildir, demişler ve bir rivâyetde peygamberler medfûn olduğu yerlere arz-ı mukaddes demişler. Ammâ bu Arz-ı Mukaddes'de Ba'albek ovasında nehr-i Tenûr ve nehr-i Zâbûl ve nehrü'l-Kelb ve nehr-i Zağzağa ve niçe nehirler vardır ammâ Furât ve Âsî'den gayrî Arz-ı Mukaddes içre cereyân eden nehr-i azîm yokdur. Ammâ nehr-i Furât üzre Arz-ı Mukaddes'e dâhil oldukdan sonra aslâ cisr yokdur. Zîrâ deryâ-misâl sudur, cisr dutmak ihtimâli yokdur. Malâtiyye ve Birecik ve Ca'ber kal'aları önünde gemilerle ubûr olunup Birecik'den tâ Bağdâd ve Kurna'ya varınca cemî'i tüccâr metâ'ların keleklerle ve gemilerle Bağdâd ve Basra'ya götürürler. Nehr-i amîk sudur ammâ bu nehr-i Âsî kantara kabûl eder. Bir cisri Antakıyye'de ve bir köprüsü bu mezkûr Râstân cisridir kim Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd ve şâm Halîfesi Nûreddînü'ş-şehîd ve niçe mülûkler ta'mîr ü termîm etmişdir. Zîrâ memerr-i nâs ve râh-ı Mısr u şâm ve Haleb'dir. Bu cisrin Hımıs hâki tarafı kenarında bir bayır üzre Hımıs hudûdunda yüz hâneli bir Arab beledi vardır. Andan ziyâretgâh-ı pîr-i erbâb-ı zevk, şeyh-i ashâb-ı şevk, hâris-i akl u şer', ârif-i asl [u] fer', şeyh-i esrâr-ı İlâhî, mücâhid-i envâr-ı nâ-metünâhî, eş-şeyh Bâyezîd-i Bistâmî *kuddise sırruhu,* ol karye içre bir câmi'-i azîm ve bir tekye-i kadîm içre münevver bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Tarîk-i (---) (---) ulu sultândır. Yüzden mütecâviz fukarâ-yı bi-etallahları vardır. Âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Cemî'i Arab u Urbân ve Türkmân ve Ervâm ve ecnâs-ı mahlûkât bu sultâna mu'tekidlerdir kim ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Menâkıb-ı müfîd-i Hazret-i Bâyezîd : Bir leyle-i Kadrde şeyh hazretleri Bağdâd-ı Behîşt-âbâd'ın Kuşlar Kal'ası nâm mahalde hânesinden taşra çıkınca görse kim Arş-ı azîmin rahmet kapusu açılmış. *"Subhânu'l-Hallâku'l-Bâkî"* deyüp âlem-i hayretde iken hâtiften bir nidâ gelir kim, "Yâ Bâyezîd! Benim böyle yetmiş bin rahmetim kapusu vardır" sadâsın Bâzeyîd istimâ edince "Hû" deyüp Bağdâd çölü içre çarh-ı semâ urarak mugaylân ve rimâl ve seng-i hârâlara ayakların urarak aslâ mübârek pây-ı şerîflerinde et ve tırnak kalmayup kuru incik kemiğiyle bu mahalle gelüp Âl-i (---) asrında merhûm olup defn ederler. *Kuddise sırruhu.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu mahalde şâm'ın çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve şâm yeniçeri muhzır ağası ve niçe erbâb-ı dîvân hedâyâlarıyla dîvân hizmetine geldiler. *[27a]* Andan çöl [ü] çölistân içre cânib-i kıbleye 6 sâ'atde,

İbtidâ bânîsi ma‘lûmum değildir ammâ sene (---) târîhinde kayser-i Rûm binâsıdır. Ba‘dehû Hazret-i Ömer hilâfetinde bunu dahi Ubeyde ibn Cerrâh emân ile feth edüp yine küffâr istîlâ edüp ba‘dehû feth-i sânîsi Hazret-i Hâlid ibn Velîd'indir. Ba‘dehû Mısır halîfelerinden Sultân Gavrî destinde iken sene 922 târîhinde ahâlî-i kal‘a debdebe-i Âl-i Osmân'ı görüp Hazret-i Osmân'ın hatt-ı şerîfiyle Kelâm-ı İzzet'i ve miftâh-ı kal‘a[yı] Selîm şâh-ı Evvel'e teslîm edüp cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem oldular. {Sene 799 târîhinde Timur-ı bî-nûr dahi şâm'ı harâb etmeğe gelirken bu Hımıs şehrin Hazret-i Osmân Kelâm-ı İzzet'i sebebiyle afv edüp harâb etmemişdi. Ba‘dehû Selîm Hân tahrîrinde bu Hımıs şehri İhtimânoğluna sancak tahrîr olunup Tarablus şâm eyâletinde hâlâ sancak beği tahtıdır. Hâs-ı hümâyûnu 220.290 akçedir. Erbâb-ı ze‘âmeti 5 ve erbâb-ı timarı 169. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Beğinin askeriyle ve cümle erbâb-ı timarın cebelü askeriyle iki bin asker olup sefer eşerler ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Lâkin çölistânda olmağıla nevâhîlerin Urbân-ı Arabân harâb etmişdir. Sipâh kethüdâyeri yokdur. Lâkin şâm yeniçerisi serdârı vardır ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfi vardır. Muhtesibi ve şehir nâîbi vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Hımıs : Nehr-i Âsî'den kâmil beşbin adım cânib-i şarka ba‘îd bir çölde bir amelî yığma püşte üzre seng-trâş ile mebnî bir kal‘a-i savaş-ı perhâşdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve cânib-i garba mekşûf bir bâb-ı meftûhu var, demir kanatları vardır. Cânib-i erba‘asında handakı yokdur. Vech-i dîvârında münakkaş taşlar ile derûn-ı hisârda cümle (---) aded hâk-i amber-i pâk ile mestûr hânelerdir. Kal‘a dizdârı ve neferâtları vardır. Kifâyet mikdârı topları vardır. Paşa bu şehre dâhil olunca acâyip top şâdımânları etdiler. Hayli yüksek kal‘a-i bâlâdır. Bu Arabistân'da böyle amelî yığma depe üzre bu Hımıs ve Hamâ ve Haleb kal‘asıdır (---) (---). Ammâ aşağı varoşda cümle (---) aded hâne-i zîbâlardır. Bâğ u bâğçeleri yokdur. Câ-be-câ hadîkaları nehr-i Âsî kenarındadır ve bu şehre selef hulefâları nehr-i Âsî'den bir ark kesüp Horâsânî kârgîr binâ ile âb-ı sâfi şehre gelüp reyy eder. Gerçi suyu Âsî'den gelir ammâ gûyâ hammâm suyu gibi germâ olur ve aşağı varoşu etrâfında rıbât olmamağla Urbândan gâyet havf ederler. Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ yukaru iç kal‘ada câmi‘-i Sultân (---) ol kadar vâsi‘ câmi‘ değildir Ammâ nazargâh-ı kadîm olmağıla rûhâniyyet vardır ve Hazret-i Osmân'ın kûfî hatt ile Kelâm-ı İzzet'i bu câmi‘dedir kim Hazret-i Osmân Medîne-i Münevvere'de bu Kelâ[m]-ı İzzet'de tilâvet-i Kur’ân ederken yevm-i Ramazân'da şehîd edüp bu Kelâm-ı İzzet'de sûre-i (---) [15] âyet-i şerîfi üzre hâlâ kan bulaşmış âsârı vardır. Ve câmi‘-i

.....(3 satır boş) .....

Mâ‘ada (---) aded ma‘bedhâne-i kadîm mesâcidlerdir. Evvelâ mescid-i Bey‘a ve mescîd-i

.....(1.5 satır boş) .....

Ve iki medrese ve bir dârü'l-hadîs ve bir dârü'l-kurrâ ve yedi mekteb-i sıbyânı var. Bunların cümle evkâfları ol kadar kavî ve imâr değildir ve üç aded tekyesi var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve üç hânı var ve bir hammâmı var, suyu Âsî nehrinden dollâb ile cereyân eder bir hammâm-ı müfîd ü muhtasardır, ba‘de'z-zuhr nisvân-ı sâhib-isyânlar girer. Ve (---) mikdârı dekâkinleri var ammâ her şey bulunur. Lâkin bezzâzistânı yokdur.

Âb [u] hevâsı çölde olmağıla gâyet şiddet-i hâr üzre olup ba‘zı zamân sam yeli eser. Mahbûb u mahbûbesi memdûh değildir. Lâkin sulehâ-yı ümmetden mazanne-i kirâme âdemleri vardır.

Sanâyi‘âtının memdûhâtı : Beyâz havli pembe makramesi ve peşkîr ve çârşefleri ve siyâh poşuları ve siyâh izârları ve alaca makrameleri meşhûrdur. ***[27b]***

Evsâf-ı külliyât-ı şehr-i Hımıs: Ve cümle hallu bülh ya‘nî Oğuz tâ’ifedir. Kizb ü bühtân [ve] gıybet ü mesâvî [vü] isyân bilmezler,

.....(3 satır boş) .....

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı mutalsamat-ı kal‘a-i Hımıs: Hâlâ zemân-ı kadîm keheneleri ve hukemâları bu şehr-i kadîm içre ka‘r-ı zemînde yılan ve akreb ve çıyan ve'l-hâsıl mesmûm hayvânâtlar içün tılsımâtlar edüp defnetmişler. İlâ hâze'l-ân ol mutalsamâtların te’sîriyle ol makûle yılan ve akreb ve çıyan olmaz. Olursa da benî Âdem'e nîş ursa mü’essir değildir.

Hâssa-i türâb-ı Hımıs: Hımıs hâkinden bir kişi her kankı diyâra götürse yılan ve akreb ve çıyan sokduğu cerâhat üzre ol hâki bağlasalar bi-emrillâh def‘ olur.

Hâssa-i dîğer: Dâhil-i Hımıs'da bir bi’r-i mâ vardır. Bir kimse ol kuyu suyuyla pîrâhenin gasl edüp geyerse ol âdemi aslâ akreb sokmaz. Meğer ol gömleği gayri su ile gasl ederse hükmü bâtıl olup akreb soksa ol zemân te’sîr eder. Meşhûr-ı âfâk kuyudur. Ahâlî-i vilâyetden istimâ‘ etdim, Hımıs'ın cânib-i Bey‘a'da bir mescid vardır. Kapusu üzre bir mutalsam garîb u acîbü'l-heykel bir tasvîr vardır. Nısf-ı a‘lâsı sûret-i insândır ve nısfından aşağısı akreb şekilli mermer-i hâm timsâldir. Bir âdem ol sûret üzre bir pâre hamur yapışdırsa ol hamur ol tılsım sûretine müşâbih olup ol hamur kuruduktan sonra ol hamurun sehelce pâresin âteşe bırağup akreb sokan kimesneye dütsi etseler ol zahmdâr âdem ol hamîrin râyihasın şemmetse bi-emri Hüdâ akrebin zahm urduğu yerün vec‘i teskîn olup bi-emrillah şifâ bulur. Bu hamîrden hakîre Dizdâr Ağa elli dirhem mikdârı ihsân edüp hıfz etdim. Hikmet-i Hüdâ diyâr-ı Acem'de Rûmiyye şehrinde bir memlûküm akreb sokup mezkûr hamîrden âteşe yakup gulâmım buhûrlayup derhâl vec‘inden halâs bulup zahm-ı akreb yerinden sarı sular cereyân edüp gulâmım halâs oldu. (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı ashâb-ı güzîn
rıdvânullahi Te‘âlâ aleyhim ecma‘în

Evvelâ Hazret-i İkrime ibn Ebû Cehil ve Sâbir ibn Cürhüm min Benî Cürüm ve Arem Kabile b. Atfân ve Eddes b. Ukayli'ş-şems ve Mercân ibn Âmir ve Sâlim ibn Buhayra kabîle-i Ensâr'dandır ve Hâşim b. Benî Neccâr ve Buhayr b. Âsım el-Eslemî ve Kân Halîfetü'l-Eşteri'n-Necefî ve Câşin ibn Halef, Ahmed Benî Abdullah ibn Neccâr ve Huveylid ibn Sehlü'l-Ayâdî ve Mu‘arrec b. Zâyidü'l-Kelbî ve Mu‘ammer b. el-Kaysu'l-Mahzûmî ve Hassân ibn Ganemi'l-Mahzûmî ve Cem‘ ibn Harbu'l-Yetîmî kuddise sırruhu'l-azîz ve Talha ibn Abdullah ve Utbe ibn Hişâmü'n-Nehafiyyü'l-Ensârî ve

Mâlik ibn Fehmu'l-Temerrî ve Gallâd ibn Eslemü'l-Hayfî ve Mu‘ammer ibnü'ş-şeybânî ve Müslîm b. Haffâfü'ş-şeybânî ve el-Minfâl ibn Âmiri's-Selmî ve Câbir ibn Huveylîdü'r-Rem‘iyyü'l-Ensârî Âl-i Emeviyyûndan Hazret-i Ömer ibn Abdüzazîz ibn Mervân'ın vâlideleri Hafza binti Âsım b. Ömerü'l-Fârûk'dur Abdülazîz b. Mervân Mısır hâkimiyken bu Ömer b. Abdülazîz Mısır'da Halvân nâm bir büleydede müştak olup aşkıyâ-yı Ümeyye sebb-i Âlî ederlerken bu Abdülazîz minberde sebb yerine [16] âyetin tilâvet etdirdi. Âhir hicret-i Nebeviyye'nin sene 110 Recebinde müddet-i ömrü sene 39 olup merhûm oldukda bu Hımıs şehri hâricinde Sem‘ân nâm karyede medfûndur. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

İç hisârda **ziyâret-i Hazret-i Osmân mushafı**: Hımıs şehrinde matar-ı rahmet yağmasa Hazret-i Osmân'ın mushaf-ı şerîfin câmi‘den taşra çıkarsalar bi-emrillah hemân ol ân bârân-ı rahmet nâzil olur, aceb sırr-ı Hüdâdır.

Ziyâret-i sâhib-i âfitâbe-i nihânî, şems [u] kamer-i zindegânî, müsâfir u hâzır u gâ’ib, pîşvâ-yı peyk-i Resûl-i nâ’ib, mahrem-i esrâr, makdem-i ebrâr, mücâhid-i ebvâr, âdem-i tayyâr **Hazret-i peyk-i Resûl Amr-ı Ayyâr:** İsm-i şerîfleri (---) (---) Hazret-i Risâlet-penâhın peyki ve musâhibi idi. Hâzır cevâb ve nüktedân ve nükteşinâs olduğundan Amr-i Ümeyyetü't-Damîrî derler idi. ***[28a]*** Hazret-i Resûl-i İzzet ile cümle gazâlarda ve serdâr-ı mu‘azzamlar ile sefer-i seriyyelerde bulunup âhir Hazret-i Resûl'den sonra terk-i dünyâ edüp deydevî vü dehdevîsin kemerine bend kılup âfitâbesin ser-i sa‘âdetine giyüp niçe zamân cihânbân-ı seyyâh-ı âlem olup geşt [ü] güzâr ederek bu Hımıs şehrine geldikde görse iki kişi bir mezâr kazmışlar. "Acabâ uzun mu, kısa mı" deyü mücâdele ederler. Amr eydür: "Merhûm olan âdem biz kadar var mıdır" der, "Vardır" derler. Hemân Amr sıçrayup kabr içine girüp *"Bismillah"* deyü yatınca meğer mezâr kazanın biri Hazret-i Azrâ’îl imiş. Amr'ın girîbânın değşirüp şehâdet-i kelime etdirüp kabz-ı rûh edüp anda defn ederler. şehrin içinde bir âsitâne-i azîmde medfûndur. Cemî‘i âyende vü revende dervîşân-ı seyyâhânın sapan-ı Dâvûdîleri ve asâ-yı Mûsâları ve cimcime-i İsâları ve nabût-ı Mûsâları ve âftâbe-i Veysü'l-Karanîleri ve keşkülleri ve pâlheng ve cürezân ve harazân ve ummân-ı kirâmeleri ve tennûre ve dağarcıkları ve gûnâ-gûn tarîklerin külâhları ve zîl-bem ve kantura ve deydevî ve dehdehî ve cığcığa ve teber-i müslimîn ve nefîr-i Horasanî ve niçe def ve kudûmleri ile ve niçe bunun emsâli cihâz-ı fakr-ı fukarâlar ile bu âsitâne-i Hazret-i Baba Amr müzeyyen olup şeb [u] rûz âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl bir ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Cemî‘i şâtır ve peyklerin pîridir kim Hazret-i Risâletpenâh huzûrunda Hazret-i Alî Amr-ı Ümeyye-i Damîrî'nin kemerin bağlayup peykleri pîr oldu.

Ve ziyâret-i el-Melikü'l-eşref Muzaffereddîn Mûsâ b. el-Melikü'l-Mensûr İbrâhîm: Pederi yerine hâkim-i Hımıs olup sene 662 târîhinde bu Hımıs'da medfûndur.

.....(3 satır boş) .....

Bu ziyâretgâhları edüp yine cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı İkikapulu: şâm hâkinde (--) hâkimdir. Kal‘a-misâl bir çöl [ü] çölistân içre bir hân-ı azîmdir kim on bin at alır. Cümle âyende vü revende ve devendegân bir kapusundan girüp bir

kapusundan çıkduğiyçün iki kapulu derler, hemân kal‘adır, ammâ neferâtı içinde hâkimidir. Urbân aşkıyâsı yatağı yerdir. Aceb yerinde hayrât-ı azîmdir. Bânîsi (---) *rahmetullahi aleyh.*

.....(1 satır boş) .....

Andan yine cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde.

Menzil-i karye-i Nebik: şâm hâkinde bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayâtlı (---) evkâfı ma‘mûr karyedir. Bir câmi‘i var ammâ bir sâhibü'l-hayr bir hân-ı azîm binâ etse dahi ziyâde imâr olurdu. Âb [u] hevâsı gâyet latîf yerdir. Andan 6 sâ‘atde.

Evsâf-ı menzil-i ibret-nümâ kal‘a-i hân-ı azîm Katîfe

şâm hâkinde sene (---) târîhinde Mehemmed Hân vezîrlerinden Fâtih-i Yemen Sinân Paşa evkâfıdır. Bir çöl [ü] çölistân içre kal‘a-misâl toplu ve tüfenkli bir hân-ı azîmdir. Üç yüz asker ile mütevellîsi hâkimdir. Yetmiş pâre kasaba-misâl evkâf kurâları vardır. Bu hâna on bin âdem atiyle deve katar-ı mehâriyle gelüp meks etseler yine bir cânibi hâlî kalır, tâ bu mertebe hâyrât-ı azîmdir. Gûnâ-gûn kâ‘alar ve müte‘addid hücreler ve mastabalar ve beş bin at alır ıstablı ve başka develiği ve başka harem odaları ve imâreti ve kilârı ve furûnu ve müferrâh hammâmı ve kırk aded dükkânları ve başka mütevellî sarâyı ve paşalar içün başka sarâylı bir hân-ı azîmdir kim cümle âsâr-ı binâsı kârgîr kıbâblar ile inşâ olunmuştur. Cümle rûy-ı dîvâr silâh asacak demir çengeller ile ârâste ve cümle atları kayd-bend edecek hadîd halkalar ile pîrâste ve haremin vasatında bir havz-ı azîm ile müzeyyen bî-kusûr hân-ı azîmdir ve subh [u] mesâ cemî‘i müsâfirîne her ocak başına birer bakır sini ile beşer tas lahm pâreleriyle buğday çorbası ve âdem başına birer nân ve her ocağa birer şem‘-i revgan ma‘a şem‘dân hüddâmlar getirirler ve her gice cemî‘i müsafirînin atlarına ve deve ve katırlarına birer alîk yem mukarrerdir. Murtezâ Paşa efendimize mütevellî Kâsım Ağazâde Mustafâ Çelebi bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim ta‘bîr olunmaz tâ bu mertebe bir hân-ı kadîm ve hayrât-ı azîmdir kim Arab u Acem'de Katîfe Hânı meşhûr-ı âfâkdır. Andan yine cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde, ***[28b]***

Menzil-i karye-i Harasta : Üç yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘li ma‘mûr (---) köydür. Burada cemî‘i a‘yân-ı şâm hedâyâlarıyla paşaya gelüp müşerref olup cümle hedâyâları makbûl olup yüz elli kadar hedâyâ gelen at ve kısrakları cümle ağavâtlarına ihsân eyleyüp sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbât makûlesi pîşkeşler ile paşanın cümle askeri bây olup hakîre dahi Nâşifzâde'nin hedâyâ gelen atın cümle bisâtıyla ihsân eyledi. İrtesi ale's-sabâh el-azamet-i Hüdâ şâm-ı cennet-meşâm askeri temevvüc-i deryâ-misâl cûş [u] hurûşa gelüp zırh-ı zirih külâh ve cebe ve cevşene ve gayri âlât-ı silâha müstağrak olup şah-râha iki cânibine kat-ender-kat selâma duranın cıda ve sinân ve hışt ve mızrâğından sahrâ-yı şâm ormanistâna döndü ve yalman nîzeler şa‘şa‘ası çeşm-i insânı hırelendirdi. Cümle a‘yân [u] eşrâf ve ulemâ vü sulehâ ve meşâyihân ü e’imme ü hutebâ vü mollalar ve sâdât-ı kirâmlar tevâbi‘leriyle atlar üzre selâma durup Emîr-i Hac Sinân Paşa başka asker-i alay gösterüp selâma durdu. Andan Türkmân oğulları İsâ ve Mûsâ Ağa ve Abdüllâm oğulları ve Sinân Paşa oğulları ve Kâsım Ağazâde ve Nasıfoğlu Mehemmed Efendi ve şâm defterdârı ve şâm kethüdâyeri ve şâm çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve kâtibi ve cümle (---) aded mücevvezeli ve ablak sorguçlu küheylân atlar üzre elbise-i fâhireye müstağrak olmuş çavuşlar selâma durdular ve Kör Abdüsselâm ve Rahtavân Mustafâ Ağa ve Keyvânoğulları ve Sıfet Hâkimi Yavaşça Mehemmed

Ağa ve Sâlih Ağa ve Hüseyin Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu a‘yân [u] kibâr cümle kat-ender-kat selâma durup andan şâm'ın bin beş yüz yeniçeriyânı zırh-ı zirih külâh ve cebe ve cevşene müstağrak cümle yeşil ve al ve güvezi kırmızî muhattemli benâm ve güzîde şehbâz yiğitler ellerinde on yedişer boğum kantar sırığı kargı ve yalmanı demirli ve çiğinni Haleb kalkanlı tüvânâ ve şecî‘ ve nâmdâr beğlerin her birisinin altlarında her ayağı biner guruşa fülân ibn fülân sâfinâtü'l-ciyâd misilli mühre kısraklar üzre sâde şâm başlığı raht ve şâm-vârî eğerler ve şâm rikâbları ve şâm diğdikleri ve tutmir-i şukka-bend cerîd bûrîdeli ve zelpûşlu ve at sineklikli harîr urma sırmalı şebekeleri ile altı pâre yancıklı ve şâm süvâr hotoslu ve küheylân at ve kısraklar üzre selâma durup yedi akçe ulûfeye mutasarrıf yeniçerilerin ensesinde ekalli mâ yekûn beşer onar ve kırkar ve ellişer kâkül perîşân iki karış enli gümüş kuşaklı eli sırıklı Gürcî ve Abaza ve Çerkes gulâmlı yeniçeriler kat-ender-kat selâma durup andan Kapukulu yeniçeri serdârı ve kapukulu sipâh kethüdâyeri başka selâma durup başka alay-ı azîm etdiler. Paşa-yı zî-şân dahi azamet ü kerr u ferr u dârât ile Rüstem ve Efrâsiyâb-vâr atına süvâr olup ibtidâ dört yüz sadaklı ve savatlı pâk u müsellah ve mükemmel koşkol ve ağırmak ve kızakdaş alaşaları ile at başı beraber ubûr etdiler.

Andan iki yüz deli ve iki yüz gönüllü askerleri dahi pür-silâh kustaniçse sırıklarında kurd derileri sarılmış elvân filandıra bayraklarıyla ve yelken-i şeb-külâh ve Sâlihli takyeleri çelenkler ile cümle pür-silâh at başı beraber ubûr etdiler.

Andan yüz çâşnigîr ve yüz taşra kilârcılar dahi elleri sırıklı küheyl atlar üzre ubûr etdiler ve yüz aded iç ağaları ve sarrâcları ve yüz aded mahzenciler ve matbah emîni ve vekîl-harc tevâbi‘leri cümle sırıklı ubûr etdiler.

Andan iki yüz aded müteferrika ve iki yüz aded vâcibü’r-ri‘âyâ çifte köçekli pâk mükellef ve muhteşem eli sırıklı ağalar at başı beraber ubûr etdiler.

Andan kâmil iki yüz kapucubaşı semmûr kürklü ve küheylân atlı kırkar ve ellişer aded eli sırıklı dilberân kafadârları zırıh-ı zirih-külâha gark olmuş at başı beraber ubûr etdiler.

Andan paşanın bir yüğrük bayrağı ve bir dündâr bayrağı ve iki tuğları geçüp ardı sıra paşanın doku[z] aded küheylân atları zer-ender-zer murassa‘a gark olmuş yedekleri ve mücevvezeli yedekçiler emîr-âhûr ağa ile çeküp ardı sıra paşa dîbâ ve şîb ve zerbâf ve murassa‘a gark olup kırmızî katîfe cevâhir düğmeli semmûr kapaniçse ile üçer kat tîrkeş ile iki yanında kırmızî dolamalı ve zerdûz üsküflü mataracılar ve altun taşlı sâtırlar ile ve dörd yüz aded âlât-ı silâha gark olmuş iç ağalarıyla mehterhânesin döğerek bin elli sekiz şevvalinin onuncu günü şâm-ı cennet-meşâma dâhil olundu. *Allah mübârek eyleye.* (---) (---) (---) (---) (---) ***[29a]***

şâm-ı cennet-meşâm'ın alâ kadri'l-imkân cemî‘i ahvâlâtına vâkıf olup cemî‘i evliyâ ve enbiyâlarının merâkıd-ı pür-envârlarına yüzümüz sürüp cümle a‘yân [u] eşrâfının fesâhat [u] belâğat üzre kelimât etdikleri lisân-ı Arabiyye-i mübîni beyân eder

Evvelâ cenâb-ı Rabbü'l-izzet cemî‘i melâyikelere lisân-ı Arab'ı söylemeğe emr etmişdi. Hazret-i

Âdem dahi edîm-i arzdan cennet-i me'vâya dâhil olunca Hazret-i Cibrîl-i Emîn Hazret-i Âdem-i Safî'ye lisân-ı Arab'ı ta'lîm edüp Havvâ Ana ile ve gayri melâyikeler ve bizzât Rabbü'l-izzet lisân-ı Arabî kelimât ederdi. Zîrâ [17] Bu hadîs-i şerîf "Derûn-ı *Dakâyık u Hakâyık*" nâm kitâb kim Kemâl Paşazâde te'lîfidir, anda mastûrdur. Ammâ Hazret-i Âdem cennetden hübût etdikten sonra kendüye firâk-ı Rabbü'l-âlemîn eleminden nisyân el vurup ba'dehû cebel-i Arafât'da Hazret-i Havvâ ile kırlangıç tayrı vâsıtalığıyla Âdem Nebî Havvâ'ya buluşup bi-emri Hüdâ lisân-ı Arabî'ye karîb lisân-ı İbrî kelimât etdiler. Lafz-ı İbrî yine Arabî hurufu kadardır ve yine ol harflerdir. Lâkin kalb-i hurûf olup İbrî derler başka bir lisândır kim cild-i (---) imizde mestûrdur. Hazret-i Âdem aleyhi's-selâmın evlâd-ı evlâdı münteşîr olup lisân-ı İbrî ve lisân-ı Süryânî ve lisân-ı İmrânî kelimât ederlerdi. Tâ kim Hazret-i İsmâ'îl-i Nebî aleyhi's-selâm kırk yaşında mürsel peygamber oldukda ibtidâ lisân-ı Arabî anlardan âşikâre oldu. Ammâ lisân-ı Süryânî ve İmrânî ve niçe lisânlar kâtib-i Hazret-i İdrîs-i Nebî'den kalmışdır ammâ ilâ yevminâ hâzâ lisân-ı Arabî Cenâb-ı Hüdâ'nın medh etdüğü lisândır kim sûre-i (---) bi-lisân-ı Arabî buyurduklarından bir vâsi' lisândır kim hadd [u] pâyânı yokdur. Bir lüğât içün yetmiş lüğat vardır. Netekim Mekke'nin üç yüz ismi vardır. Meselâ Mekke ve Bekke ve Ka'be ve Vâdi'n-Neml ve Mu'allâ (---) esmâları vardır ve arslan içün üç yüz ismi vardır. Tâ bu mertebe lisân-ı vâsi' ve fesâhat ve belâğatlı elfâz-ı tumturâklı lisân-ı fasîhdir. Anınçün kelâm-ı ekâbirde *"el-Arabî fesâhatün ve'l-Acemî zarâfetün ve't-Türkî kabâhatün ve sâ'irü'l-lisân galîzatün"* demişler. Böyle bir vâsi' lisân-ı Arabî Arabistân gibi vâsi' arz-ı mukaddesde kavm [ü] kabâ'il-i Urbân'ın hadd [ü] pâyânı olmamak ile lisân-ı Arabî on iki lisândır. Her biri birinden mugâyir lehçe-i mahsûslarıyla tekellüm olunur ammâ cümleden fesâhat ve belâğat üzre lisân-ı Arabî ehl-i Mekke ve Tâ'if ve Hicâz ve Mevâl Urbânının fesâhât [u] belâğat üzre lisânlarıdır kim niçe kelâm-ı dürr-i meknûnları âyet-i şerîf ile kelimât olunur. Ammâ ehl-i şâm dahi fasîhu'l-lisân ve bedî'u'l-beyân kelâmın dürer-bârları vardır. Zîrâ ulemâ-yı şâm meşhûr-ı âfâkdır.

Evvelâ seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem olan kimesnelere lâzımdır kim herkes ile hüsn-i ülfet etmek içün lisân-ı Arabî'den bile ve kendüye ma'ûnet içün ekmek ve su isteyecek kadar ve kendüye bir zarar geleceği kelâmı fehm edüp gâfil olmamak içün her ne gûne lisân olursa yüz kırk lisânı bilüp seyyâh-ı âlem ve âmil ve kâmil ola. Zîrâ her şey'in cehlinden ilmi yeğdir. Evvelâ:

vâhid 1	*isneyn* 2	*selâse* 3	*erba'a* 4	*hamse* 5	*sitte* 6	*seb'a* 7	*semâniye* 8
tis'a 10	*aşere* 11	*ihdâ aşer* 11	*isnâ aşer* 12	*hubuz* ekmek	*mâ'* su	*ineb* üzüm	*battîh* karpuz
asel bal	*leben* süd	*tîn* incir	*tibin* saman	*rummân* nar	*tüffâh* elma	*ades* mercümek	*basal* soğan
nehl	*şecer*	*temir*	*rubat*	*beyza*	*dicâc*	*ganem*	*bakar* sığır

hurma ağacı	ağaç	hurma	hurma	yumurta	tavuk	koyun	
cemel deve	*feres* at	*hımâr* eşek	*zi'b* kurd	*kelb* köpek	*hınzîr* domuz	*milih* tuz	*fülfül* biber
dibis bekmez	*hatab* odun	*nâr* ateş	*berd* sovuk	*temmûz* sıcak	*ta'al* gel	*rûh* git	*iclis* otur
uk'ud otur	*semeke* balık	*cibâl* dağ	*makâlîd* kilid	*İftahi'l-bâbe ya veledî* Ey oğul aç kapuyu			*Gallıkı'l-bâb* Kapa kapuyu
Seddi'l-bâb Kapa kapuyu	*Ta'al yâ ahî* Gel kardeş	*İrkibi'l-feres* Bin bu ata	*Yâ sittî ta'al te'kül yaktîn* Yâ kadıncığım, gel sen kabak ye				
Yâ baklete'l-hamkâ' Ya'ni ahmak semiz ot	*Yâ deyyûs* Yâ gidi	*Ellâ yahrib diyârek* Allah vilâyetin, harâb eylesin	*Eş biddek* Ne istersin	*İnkalebe'l-hamru hallen* şarâb sirkeye döndü			
Ey se'ele'l-haber haber sordu	*Ey vecedtuhu ceyyiden* Ben anı yeni buldum	*Iğrevveytü* Ata çıplak bindim	*galebe* Gâlib oldu				
Ey sâra mâzâ şiye Yürümek iyi oldu	*Vecedtü bahîlen* Ben onu bahîl buldum	*Ey sâre vakti hasâdin* Ekin biçmek vakti geldi	*İzâ kesüre indehü'l-leben* Kaçan katında süd çok ola				
Ezültü anhü'l-şikâye Ben andan şikâyeti kaldırdım ***[29b]***		*Ey i'tekadtü ennehu kerîmun* İnandım, tahkîk, cömerddir.					*teslîm* boyun komak
izmâmî sıkıldı	*hamayî* ey uşak	*revâ* söyledi	*kâl*? uçdu	*haşiye* korkdu	*gıyâvet* anılmak	*yü'sir* bây oldu	*veris* mirâsyedi
idrâk anladı	*bâğ* satdı	*veheb* bağışladı	*ekâm* durdu	*tavvıf* tavâf etdi	*meyyit* öldü	*sâfir* sefer etdi	*Kahire* kahretti
ta'addi geçmeklik	*eyyi* demekdir	*hirre* kedi	*sübû'* arslan	*Ellâ yerzâ anküm* Allah senden râzı olsun			

Bu lisân-ı Arabî bahr-i bî-pâyândır; bunun gavvâs-ı me'ânîsi olan bilir. Ancak bu hakîr bu lisânda dahi müsevvedâtımız içre bulunsun deyü tahrîr olundu. *Ve's-selâm.*

Hikmet-i Hüdâ, şâm-ı cennet-meşâmda Murtezâ Paşa efendimizle şeb [u] rûz Hüseyin-i Baykara fasılları edüp sohbet-i hâs ederken Âsitâne-i Sa'âdet tarafından paşanın ulağı gelüp Mevlevî vezîria'zamı ma'zûl edüp Malkara'ya nefy edüp Kara Murâd Paşa vezîria'zam olduğu haberin getirince Paşa gâyet müte'ellim oldu. Zîrâ Koca Mevlevî Mehemmed Paşa çerâğı olup harem-i hâsdan doğru Koca Vezîr sarâyına çıkup anın müsâfiri ve nazar-kerdesi idi. Ol gice Paşa ile sohbet

ederken Paşa efendimiz eydür "Bir hazînedârı çağırın" dedikde hazînedâr gelüp "Var Evliyâ Çelebi'ye üç yüz altun ve bir semmûr paçası serhaddî ve üç gulâmına üç kat esbâb kürkleriyle ve gulâmlarına ellişer gurûş [ver]" deyüp fi'l-hâl hazînedâr üç yüz altunu hakîre verüp paşa eydür: "Birâderim Evliyâ'm! Allah âsân getire. Der-i devlete yolcusun!" dedikde aklım başımdan gidüp ne çâre "el-Emrü emrüküm" deyüp ol gice Murtezâ Efendi cümle mektûbları yazup ale's-sabâh cümle yârânlar ile vedâlaşup üç gulâmımla,

şâm-ı cennet-meşâmdan ulaklığile Astâne-i Sa‘âdete gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ menzil-i **İkikapulu**; şâm'dan 9 sâ‘atdir. (---) Sâ‘atde menzil-i **Hımıs**. Andan 12 sâ‘atde menzil-i **Hamâ**. Bunda menzil bârgiri ve menzilci alup aslâ ârâm etmeyüp (---) sâ‘atde **şecer**'i ve **Mıdığ**'ı ve **Cisr-i şu‘ûr**'u ve **Danbıkıyye**'i geçüp ol gün ol gicede menzil-i **Antakıyye** andan **Belen**'i ve **İskenderûn**'u ve **Payas**'ı ve **Kurdkulağı**'na ve **Misis**'i (---) sâ‘atde geçüp, **menzil-i Adana**, andan **Çakıt**'ı ve **Sultânhânı**'nı ve **Ramazânoğlu yaylası**n aşup (---) sâ‘atde **menzil-i Ulukışla**, andan **kasaba-i Ereğli** ve **Karapınar** ve **İsmîl**'i geçüp (---) sâ‘atde **menzil-i Konya**, andan **Lâdik** ve kasaba-i **Ilgın**'ı geçüp (---) sâ‘atde menzil-i **Akşehir**, andan **Bolvadin**'i ve **Babid**'i ve **Husrev Paşa hânı**nı ve **Seydî Gâzî**'yi geçüp (---) sâ‘atde menzil-i **Eskişehir**, andan kasaba-i **Sögüd**'ü ve kasaba-i **Lefke**[yi] geçüp (---) sâ‘atde menzil-i kal‘a-i **İznik**, andan **Yalakâbâd** deresinde **Kırkgeçit** nâm mel‘ûn mahûf u muhâtaralı yerde Kırkgeçid'i kırk elli kerre geçüp cân-ı azîzden bî-zâr olup derbendi geçüp **Hersek**'de menzil bârgîrleri değiştirüp andan **Dil**'i geçüp nısfu'l-leylde (---) cümle sâ‘atde menzil-i **Üsküdar**'a deryâ-misâl asker içre güç ile gelüp paşanın kapu kethüdâsı Kuşçu Mahmûd Ağa ile Sadrıa‘zâm Murâd Paşa'yı Üsküdar'da otağında bulup hakîr dest-bûs edüp mektûbları verdikde "şâm'dan çıkalı kaç gündür?" dedi. "Çıkdığım gün ile bugünkü gün on gündür" dedim. "Paşa nişler?" "Du‘â-yı hayrınızdadır" dedim. Bu hakîrin hâl-i hakîrin su’âl edüp mektûblardan hazz edüp "Biz anı bir azîm işe koşsak gerek. Hemân er olsun, baş yarsın, Pâdişâha mâl tahsîl eylesin. Hele şu gâilemizi def‘ edelim" deyü hakîre bir hil‘at-i fâhire giydirüp "Kapu kethüdâsı! Evliyâ'yı bir hoşça gözet!" deyüp yine zemîn bûs eder şekilli iltiyâm edüp Mahmûd Ağa'nın haymesinde sâkin olduk.

{Sene (---) târîhinde Âl-i Osmân askeriyle Gürcî Nebî Üsküdar cengin beyân [eder]}

Meğer cümle Âl-i Osmân askeri Gürcî Nebî ve Katırcızâde ve Çomar Bölükbaşı (---) nâm Celâlîler üzre sefere çıkmışlar ammâ mezkûr Celâlîler Âl-i Osmân askeri üzre yüz bin Celâliyle Üsküdar'a gelmek üzre iken Üsküdar şehrinin etrâfına bâğlar kenarına *[30a]* handaklar kazmışlar.

Ammâ zuhûrât-ı İlâhiyye beyân: Ol gün kim Kara Murâd Paşa vezîria‘zam olup Mevlevî Koca Vezîr Mehemmed Paşa'yı Malkara'ya nefy edüp anda şehîd etdikleri günlerin bir leyle-i mübârekesinde Kâsımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Çelebi Halîl Efendi bir vâkı‘a görüp Murâd Paşa'nın tezkirecisi Karagöz (---) Efendi'ye söylerler. Anlar dahi Kara Murâd Paşa'ya deyüp fi'l-hâl şeyh Halîl Efendi'yi Murâd Paşa huzûruna da‘vet edüp menâmında gördüğü rü’yâsın takrîr eder.

Ve mü’essirât-ı rü’yâ-yı sâliha: şeyh Çelebi âlem-i menâmında görür kim "Üsküdar'daki namâzgâha niçe kerre yüz bin ümmet-i Mehemmed cem‘ olup def‘-i belâ içün du‘â-yı istiskâya hâzır olup Üsküdarî Mahmûd Efendi va‘z [u] nasîhate çıkmış derler. Mahmûd Efendi buyururlar kim; 'Üsküdar arz-ı mukaddese hâkinden olup bizim himâyemizle olmağıla Gürcî Nebî nâm Celâlînin Murâd

Paşa elinde münhedim olmasın ricâ etdim. İnşâallahu Te‘âlâ bin elli dokuzunun mâh-ı (---) linde yevm-i (---) de ve (---) sâ‘atde vakt-i zuhrda Gürcî Nebî münhedim olup guzât-ı müslimîn niçe mâl-ı ganâyimle muğtenim olup niçe bin ümmet-i Muhammed deryâya gark olmadan ve benim himâyemde olan Üsküdar'ın ihrâk bi'n-nâr olmadan halâs olmasın ricâ edüp hamd-i Hüdâ ricâmız hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup Murâd Paşa (---) kadar sadrıa‘zam olup selâmetle Budin'e vâlî olup kapudan olup yine sadrıa‘zam olup ba‘dehû Arabistân'da Hamâ şehrinde müte’ehhil olup hânedân sâhibi olmasın ricâ eyledik. şimdiki hâlde bu istiskâ va‘zına nûr-ı didem cân-ı azîzim Abdülgafûr Çelebim kürsiye çıkup va‘z u nasîhat etsün' buyurduklarında Gafûrî Efendi Üsküdar minberine çıkup du‘â edüp semâdan bârân-ı rahmet nâzil olup Üsküdar ve İslâmbol üzre zulümât-ı nühûset ref‘ olup âlem münevver oldu" deyü bu vâkı‘ayı şeyh Halîl Efendi bu uslûb üzre Murâd Paşa'ya nakledince Murâd Paşa eydür "Vallahi Efendi, geçen gice ben dahi vâkı‘amda bu İslâmbol'da ehlimi talâk-ı selâs ile mutallaka edüp Hamâ şehrinde te’ehhül edüp kubbeli sarâylar ve câmi‘ler binâ etdirmişim. İnşâallah hayr ola" deyüp Halîl Efendi'ye vâfir ihsân [u] in‘âmlar edüp Halîl Efendi'nin hayr du‘âsın alır. Ba‘dehû bu vâkı‘adan ne zuhûrât-ı İlâhiyye âşikâre ola derken Gürcî Nebî'nin isyân [u] tuğyânı zâhir oldu.

Der-beyân-ı sebeb-i isyân-ı Celâlî Gürcî Nebî ma‘a Harâmî Katırcıoğlu ma‘a tevâbi‘ât

Mezkûr Gürcî Nebî harem-i hâsda neşv [u] nemâ bulup erbâb-ı hizmetden mün’im, mâldar, vaka‘ [u] vakâr sâhibi nâmdâr yarar âdem idi. Ekseriyyâ (---) mutasarrıf olurdu. Vezîria‘zam Murâd Paşa Sultân İbrâhîm Hân kanlısı ve Koca Mevlevî vezîr kâtili olması cihetiyle Gürcî Nebî Murâd Paşa'ya dilgîr olup Anadolu eyâletleri haşerâtlarına bezl-i mâl eyleyüp başına yigirmi bin asker-i mülevves-i telvîs ve telbîs ve refîk-i iblîs-i habîs-i vâcibü'l-izâle gûnâ-gûn ecnâs-ı mahlûkât hezeleyi başına cem‘ edüp cibilliyetinde merkûz olan hıyânet ü habâset-i mel‘anet-i ezeliyyesi isyân u tuğyân cânibine meyl etdirüp nân u nemek-i Âl-i Osmân'ı ferâmûş eyleyüp âkibet-i serencâmı neye müncer olacağın fikr etmeyüp Devlet-i Aliyye'den rû-gerdân olup bir alay ipsiz ve sapsız, zabt [u] rabtsız, haşerât [u] cemâpûrı ser-i bî-devletine cem‘ edüp taht-ı Âl-i Osmân olan belde-i Tayyibe, ya‘nî mahmiyye-i Kostantiniyye haşerât-ı sekbân ve sarıca destinde berbâd edüp ahâlî-i İslâmbol'u İbrâhîm Hân hûniyçün zâr [u] zebûn ve hâllerin perîşân [u] diyergûn etmeğe ta‘ahhüd edüp seksen bin askerine yetmiş bin va‘de-i hulf-ı dürûğ ile boğazı tokluğuna aç u zâc ve muhtâc u ihtiyâc boğazı ipli kavmi başına cem‘ edüp ve niçe ma‘zûl beğlerbeğiler ve mültezimler ve bir tavuk içün kırk eve konar mukleciyânlar kendüye hem-dem ü hem-celîs-i bî-bâk u bî-pervâ Anadolu hâkinden cünd-i cünûb-i mühmelesiyle bir baş Üsküdar'a gelmeğe yemîn-billah ve kasem-tallah edüp gelmede, beri Devlet-i Aliyye tarafında hâs u âm ve bây [u] gedâ meşveret edüp Hazret-i Resûlullah'ın Alem-i şerîfin Üsküdar'a çıkarup "Her kim pâdişâhın birden bine; binden yüz bine varınca nân u nemekin yerse Âlem-i Resûlullah dibine gelsin" deyince el-azametullah hakîr Üsküdar'a vardıkda dağ u taş ve deşt [u] hâmûn ve bâğ u bâğçeler âdem deryâsı olup mevc urur. Hakîr bu cem‘iyyet-i kübrâyı görüp "şâm-ı şerîfden ulaklığile bu cem‘iyyet-i kübrâyı görmeğe gelüp yine fânî cihânın nakşından gûnâ-gûn hisse almağa gelmişiz" deyüp seyr [ü] temâşâya mukayyed *[30b]* olduk. İbtidâ alay-ı azîm ile Hazret-i Risâlet-penâh'ın Alem-i şerîfiyle Sadrıa‘zâm Murâd Paşa niçe yüz bin asâkir-i İslâmı ile niçe bin kayıklar ve sandal ve çekelve donanma-yı hümâyûn keştîler ile Üsküdar sahrâsına geçüp serâperdesinde karâr-dâde olup Âsitâne-i sa‘âdet'de mevcûd bulunan yetmiş altı oda yeniçeri neferâtları ve koruculârı ve dânişmendleri ve mütekâ‘idînleri ve cümle kul oğlu kul ve cümle

acemiyân ile cümle kırk dörd bin yeniçeri askeri Üsküdar'a geçüp kat-ender-kat saf saf olup haymelerin kurup bağlar kenarında meterise girdiler. Andan on sekiz asâkir-i topcıyân-ı dergâh-ı âlî iki yüz pâre şâhî topları ve kırk pâre balyemez ve kolomborna topları yeniçeri meterisleri önüne zeyn edüp kûşe kûşe üç bin topcu askeri hizmetde olup cümle topları levâzımât [u] mühimmâtlarıyla âmâde etdiler.

Andan otuz oda dergâh-ı âlî cebeciyânı toplar hizmetine ve guzât-ı müslimîne cebe vü cevşen ve gayri mühimmât verme hizmetine üç bin cebeci hâzır-bâş oldular. Bu cümle asâkir-i nusret-me'serin ensesinde sadrıa'zam hazretleri on bin güzîde pür-silâh kapusu kuluyla yeniçeriler ve topçular ve cebecilere kafadâr olup yemîn ü yesârında zü'l-cenâheyn-vâr altı bölük sipâh-ı kerrâr asker cebe ve cevşene ve tuğulka ve gayri âlât-ı silâha müstağrak olup kat-ender-kat rikâb rikâba, tîrkeş tîrkeşe at başı beraber tîrkeşüp ellerinde on yedişer boğum Bağdâd ve Basra'nın kargı sırıkları ve bellerinde şemşîr-i Ma'arravîleri ve zebânlarında "Yâ Gâliben gayrı mağlûb!" zikrin ederek düşman üzre giderek meydân-ı ma'rekeye varup hayme ü hargâhları önünde cünd-i müslimînin sırıkları yamanlarının şa'şa'asından benî Âdem'in gözleri hırelenüp her kantar mızrak ve cıda ve sinânın ucunda ve yalmân-ı nîzede olan nakş-ı bukelamun bayrak ve filandıra ve sancaklar rûy-ı zemîn bezeyüp sahrâ-yı Üsküdar bir fezâ-yı lâlezâr olup yüz elli yerde ceng tablına tarralar urulup zemîn u âsumân gür gür gürleyüp azamet-i Hüdâ haşr [u] neşr gününden bir nişân oldu. Ol gün yine yetmiş aded tuğ ve tabl [u] alem sâhibi ve sâir yedi kubbe vezîrleri cümle kapu kullarıyla alayların gösterüp sâ'ir ma'zûl mîr-i mîrân ve gayri ümerâ-yı Arabistân irtifâ'-ı kadr bulmalariyçün var kuvveti bâzûya getirüp livâları altında cümle müretteb ve mükemmel ve müselleh ve müzeyyen askeriyle kânûn-ı kadîmîye ri'âyet edüp tarz [u] tavr-ı Âl-i Osmâniyân üzre olup âheste âheste alayları ile güzer edüp ta'yîn olundukları yerde meks edüp bâğî vü dâğı ve dağî vü zâğî olan Celâlî askerine mukâvemete âmâde olunup her bir vüzerâ ve mîr-i mîrânlara kol kol karavullar fermân olunup sahrâ-yı Üsküdar'da cümle yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî yetmiş yerden meterîse girüp kûşe kûşe şâhî ve kolomborone toplar ve darbzen ve balyemez topları kirpi gibi kol kol yerleşdirüp cümle topları zencîr ve saçma ile saklayup âmâde edüp Çamlıca ve Bulgurlu ve Kayışpınarı ve Âl-i Bahâdır ve Sücâh bâğları ve Kadıköğü dağları tarafina cümle sipâh askeri karavul ta'yîn olundu.

Ve şeb [u] rûz asker-i bî-pâyân gulgule-i velvele-i Rûm ile basîret üzre olup her şeb niçe bin cünd-i müslimîn "Allah yekdir yek!" deyü pâsbân u nigehbânlık ederlerdi ve yedi koldan talî'a-i asker ve vezîr [u] vüzerâ ve mîr-i mîrânlar çarhacı ta'yîn olunup günden güne cenge âmâde dururlardı. Ve her gün Gürcî Nebî tarafından sadrıa'zama çaşıtlar gelüp "İşte fülân menzile geldi ve seksen bin askeri vardır!" deyü haber gelirdi. Hemân sadrıa'zam Kapudan (---) Paşa'ya fermân edüp kırk pâre donanma-yı hümâyûn kadırgalarıyla beş bin asker ta'yîn edüp İzmit Boğazı yollarına gidüp Pendik ve Kartal ve Darıca ve Heleke yollarından Celâlîler leb-i deryâ ile geçmesin deyü mezkûr kadırgalar me'mûr olup gitdiler. Ammâ Celâlîler bu kadırgaları yolları üzre âmâde oldukların istimâ' edince İzmit şehrine uğramayup bî-hesâb zehâyirlerin zur-ı bâzû ile İzmit şehrinden alup Kocaili sancağı hâkinde ma'mûr [u] âbâdân kurâlar içre Üsküdar'a gelecekleri haberi geldi. İrtesi gün bizzât sa'âdetlü pâdişâh-ı Cem-haşmet taht-ı başdarda-i hümâyûnına süvâr olup iki bin kadar bostâncıbaşı kayıkları ve sâ'ir sandallar ile on iki bin tüfenk-endâz *[31a]* zeber-dest kurnaz bostâncı şehbâzlarıyla ve on iki bin asker dahi baltacı ve aşçı ve helvâcı ve kilârcı ve ekmekçi ve hâs-âhûr-ı vefâ ve şadırvan ahûru ve yedekciler ve kopilciler ve zülüflü baltacılar ve sâ'ir bî-hisâb asâkir-i İslâm ile

Üsküdar bâğçesinde karâr edüp ol ân bostâncıbaşıya fermân edüp on iki bin tüfenk-endâz uskukân ile Haydarpaşa bâğçesinden tâ Alî Bahâdır ve Sücâh Bahâdır bâğlarına varınca bostâncılar kat-ender-kat meterîse girdiler.

Ol gün sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri, efendimiz Defterdârzâde Mehemmed Paşa'yı huzûruna da‘vet edüp bir hil‘at-i semmûr geydirüp ve serine bir mücevher otağa sokup du‘â ve senâ ile "Serdâr-ı ekremim ve çârhacı vezîr-i mükerremimsin. Yürü talî‘a-i asker-i İslâm'ım ol. Allah işin âsân getire!" deyü sa‘âdetlü pâdişâh, paşa efendimize niçe yüz va‘de-i kerîmeler etdi. Defterdârzâde efendimiz zemîn-bûs edüp başında sorguç-ı şâhî ile sadrıa‘zama gelüp on kîse altun ihsân olup otağına gelüp dîn-i mübîn gayretine gelüp çarhacılık hizmetinde mukayyed olup ibtidâ kendü askerinden dörd bin güzîde cirid atlı Abaza ve Çerkez ve Gürcî ve akrabâlarından Hersek serhaddi gâzîlerinden cümlesin gök demire müstağrak edüp cümlesinin atlarının gemleri soluklarına birer zirâ‘ yeşil dârâyî bağlayup ve cemî‘i esb-süvârların başlarında yine birer zirâ‘ yeşil dârâyî bağlayup iki bin aded piyâdesinin hem-çünân yeşil dârâyîler başlarına sarup cümle altı bin askerin başka libâs ile tarh-ı asker edüp âkılâne hareket etdi. Zîrâ Celâlî askeri dahi İslâm'dandır. Ceng mahallinde mahşerden bir nişân oldukda bu yeşil dârâyî çarhacı nişânı olsun deyü bu gûne re’y-i ahsen etdi ve bu kadar zamândan berü tâ Erzurûm vâlisi iken hizmetinde olan yigirmi yedi bayrak sekbân ve sarıcayı cümle piyâde döküp çatal fitil ve çatal kurguşum ve çatal çakmaklı bel tüfenkler ile cümle gâzîleri ayaklı cebehâneye döndüler. Cümle deli ve gönüllü ve tatar-ı sabâ-reftâr-ı adüv-şikârları çarha cengine ileri ve yüz elli kapucubaşıları pür-silâh tâ’ifeleriyle paşanın sağında ve üç yüz aded benâm şâhbâz iç ağaları âlât-ı silâha müstağrak olup paşanın ensesinde kat-ender-kat çıt-a-çıt kafadârlarıyla Bulgurlu nâm mahalde çarha yerinde karâr edüp her cânibe düşman geleceği taraflara ince karavullara ikişer at yemi ta‘yîn edüp haber getirmede idiler.

Bu kerre derûn-ı askerde bir güft [u] gû olup kelimât-ı evzâ‘, etvâr-ı turrehât u zimâm ve gassâl-ı tiryâkiyânın elfâz-ı mühmelelerin beyân eder

Evvelâ hâk-i İslâmbol gerçi çelebi ve zarîf ve pür ma‘rifet ve musannif ve mü’ellif ve sâhib-i tab‘ u reşîd ve necîb u halûk ve halîm ü selîm kimesneler olur ammâ tiryâkî ve berşnâkleri gâyet lecûc ve fassâl ve dehhâl ve heccâv olurlar. Bu Üsküdar ma‘rekesi gününde niçe bin atlas ve dîbâ ve şîb u zerbâfa gark olmuş gözü sürmeli ve başı misvâklı, eli mercân tesbîhli Kadızâde tarîkinden geçinür şahıs mürâyî ökçesiz kırkar dirhem nârin pabuç geyer çelebiler birkaç gice mukaddem Üsküdar'a geçüp cenk seyrine gelüp güyâ Kâğızhâne ve Okmeydânı teferrücüne çıkmışlardır. Müddet-i medîd-i ömründe kapusundan taşra çıkup gün yüzü görmemiş lapadandin hoppa ve zır-zop bel-hop çelebiler Üsküdar'da bâğlarda ve Karaca Ahmed Sultân tekyesi ve Miskinler tekyesi yanında küme küme, cavk cavk olup mezâristân bâğistân içre ferrâcelerin altlarına koyup kimi hevâyî fişek atar ve kimisi yine urmaca top oynar, kimi murabba‘ ve kâr u nakş okur, kimi dübeyt ü taksîm ve varsağı okuyup def ü kudûm çalıp gûnâ-gûn şakalar eder.

Beri tarafda âdem deryâsı ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâle âmâde olup cân bâzârına düşmüşler, bunlar bir yire üşmüşler. Bir hây-hû şaka ile vâdî-i zevk u şevke yetmişler.

Niçe bin za‘îf ü nahîf ve bîçâre, çekirge bacaklı eli kalemtraş bıçaklı tiryâkîler burunlarının sümüğün akıdup maslûbun min-indillah şeklinde kec-gerdân ve kec-dehân ve şütür-leb olup salyaları göğsüne

akmış, dili bir karış dehânından taşra çıkmış, menhûslar sürünür ve birer yire haşr olup o şiddet-i hârda nâzük sûf ferrâce ve beyâz Ahmedâbâd'ın Hind bezi sâdeleri geyüp destârların kec kılup ellerinde birer yelpâze ve birer arka *[31b]* kaşıyacakları ile cenk seyrine gelmişler.

Niçesi elinde oku yayı var ammâ oklarının yeleklerin kırk elli yıldan berü güve yemiş ammâ yine fonta kelâmı yerinde "Bre vur kahbe Celâlîyi bre kralım Celâlîyi" deyü kendüye takviyet verir. Kimisi bir yire cem‘ olup eydürler "Bre cânım! Bu Üsküdar, Eskidâr'dan galat üstü açık bir zindân-ı dârdır. Kal‘ası ve dervezeleri yok. Levendât makûlesi haşerâtı çok. Celâlî mel‘ûnları bir kerre şu Bulgurlu dağlarından nümâyân olup aşağı asker-i İslâm üzre at bıraksa cümle Üsküdar halkın Kızkullesi'nde deryâya döker.

Ol günde vâveylâ ve vâ-veledâ olup bir kayık bin altuna bulunmaz, hâl neye müncer olur. "Ananın babanın bir daneciği idim, *el-hükmü lillâh"* der. Ba‘zısının yelpâzesi elinde, tütün kîsesi belinde altı boğum Diyârıbekr'in ebrî nârenc çubuğuna, Bursa'nın imâm lülesine Cebeliye ve Latkiye ve Yenice'nin karınca ayağı doğranmış mümessek duhânın içerek murabba‘ât fasılları ederek bu deryâ-misâl asker içre ol izdihâmda piyâde giderek har har solur.

Niçesi tuman peçe olup ayağına na‘lin geyüp elinde asâsı ile reftâr eder. Kimisi bir ayağına çizme ve bir ayağına kubâdî pâbuç geymiş. Kimi semmûr kürkün hizmetkârına vermiş oğlanıyla müşâvere ederek "Acabâ oğlan! şu cengi kankı bâğdan ve kankı dağdan seyr-i temâşâ etsek ve ne yüzden yük aklığı etsek?" der.

Niçesi ol izdihâmda şâhrâh üzre oturup pasâtırma ve sucâyık ve kaşâkaval panayırı ve kestâne ve leblebi ve fındık ve fısdık tenâvül ederler.

Niçesi esb-i şâh-ı gedâya süvâr olup "Oğlan! Kılıcınla ensemden ayrılma, 'bre vur' dediğim zamân ol ân amân verme vur", deyü gulâmına tenbîh eder. Gulâmı eydür "Sultânım kılıç ile ensenizden kimi vurayım?" der. "Kahpezâde beni uracak değilsin a! Celâlîyi ur!" der.

Niçesi ata süvâr olup çeşminin kuvvet-i basarı ve kudret-i nazarı kalmayup burnuna gözlüğün geçirüp bakar. Kimi dûrbîn ile Bulgurlu dağında meydân-ı ma‘rekede atılan çarhacı tüfenklerine bakup, "Hay kahpe oğlu, ne pek gülbânklı tüfenk atdı!" deyüp Bulgurlu dağında atılan tüfenkden Miskinler tekyesi önünde, "Bre miskîn tiryâkî! Korkarak hay urdu, hay kodu, hay düşdü, hay kaşdı. Acebâ bizden midir?" der. Birisi, "yok onlardandır" der. Birisi eydür, "Ya anlar kâfir midir?" der, birisi "Kâfirden beş beterdir kim buldu belâsın" deyüp niçe gûne şütûm-ı galîzalar eder. Kimisi "Hay şâhbâz yiğit idi, Hak rahmet eyleye!" deyü ağlar.

Kimi acele ile cenge giden âdemlerden su ister, vermese "Hasan-Hüseyin düşmanı mısın?" der. Kimisi, "Ağa çek atın başını, benim lüleme bir çakmacık çaka" der. Niçelerinin keyfi yetişüp öz lehçe-i mahsûsuyla haltiyyât-ı kalenderî kelimâtlar ederdi.

Ve niçe bin bî-tâb u bî-mecâl kalmış muharrâ tiryâkîler ileri gitmeğe mecâli kalmayup refîklerine eydür "Birâder, Allahu a‘lem bizim asker bozulursa dîn kurnaz ve burnaz koknaz" İhtimâlcileri miskînler mezâristânı sedlerinde seng-i mezârlar üzre ferrâcelerin altlarına koyup kimi gemi

meymûnu gibi oturur, kimi kazığa urulmuş gibi ayakların sarkıdup oturur ve âyende vü revendeye ta‘n-âmîz nükteler ile zebân-dırâzlık edüp gözüne kestirdiği cenge giden âdemlere ve niçe a‘yân [u] eşrâfa "Ağa uğurlar olsun ve gâzânız kutlu olsun. Bolay kim evine oğlanın ile bir baş göndereydin" der. Biri dahi "Ağa sen bunun sözüne bakma ve tehlikeye kendini atma. Bu cenk yerinde baş çok olacakdır. Bir baş satın alup ehline geçüp bir baş ile var", der. Ba‘zısı "Ağa gâzân kutlu olsun. Bolay kim şu gazâda sana şehâdet müyesser ola". Ba‘zısı garîb âdemdir, "Allah versin şehîdliği", der. Ve kimi dahi "Ağa bu silâhı bît bâzârından âriyetî mi aldın" der. Biri "Yok şirdenzâdeden ödünç aldı," der.

Yine ba‘zısı bir şey tenâvül ederek giderken birisi "Çelebi ne yersin?" der. Birisi "Necâset etmeği yer" der. Kimisi "Ağa vasiyyet hakdır. Üsküdar arz-ı mukaddese hâkidir. Cenge gidiyisen sen vasiyyet eyle, sana kankı mezârı kazalım?" der. Kimi "Ağa kılıcın belinden düşdü, kaldır!" der. Kimisi "Ağa hizmetkârın yayan gidemeyüp kuma döndü, gitdi" der. Kimi "Ağacığım gayret eyle, boklu şehîd olmayup hür şehîd olup dîn uğuruna sağ gelmeyesin!" der.

Kimi "Ağa altındaki değirmen beygiridir. Ökçe ile sakın sıçratma. Başından sarığın düşer" der. Kimisi eydür "Çelebi, ata kendin pek bağla, kayışı yağla, vâlidenden cüdâ düşeceğine ağla!" der. Kimi "Çelebi, paşa suyu *[32a]* geçdi mi?" der. Biri, "Helâlleşmeyüp üç talâk harâmlaşup geldi" der. Niçesi "Ağa atın başı peke benzer, evdeki gibi cenkde çatışma!" der. Kimisi "Kendin aldırma, gayret eyle, benzin sararmış" der.

Niçesi "Çelebi, gine gelir misin?" der. Birisi eydür "Gine geleceğim değil" diyene "Geleceğine şüphem vardır" Kimisi ba‘zı hoppa çelebilerdir. Yoldan geçen askerî tâ’ifesine "A adamcığım, bu elindeki ucu demirli ağaç sırık nedir" der. Kimisi "Bak a âdem, sen âdem öldürmeğe mi gidersin. Var Celâlîyi öldür, Üsküdar'a gelmesin" der. Niçe umûr-dîde şekilli olanları bir yere cem‘ olup eydirler: "Hemân Celâlîler Bulgurlu dağlarından göründüğü gibi bu cümle Üsküdar askeri Haydarpaşa bâğçesinden fi'l-hâl denizi kesüp bâğlar içinden akıdup Celâlîler denizin öte tarafında kalup ne cenk ü ne cidâl olup Celâlîlere acâ’ib renk olup hâ’ib [ü] hâsır dönüp giderlerdi" deyü bu gûne şütür-gürbe müşâvere-i laklaka ederlerdi.

Bu Üsküdar cenginde bu gûne niçe yüz bin âdem deryâsı dağı taşı dutup cemî‘isi temâşâcı idi. Hudâ âlimdir, eğer çarhacı Defterdârzâde Mehemmed Paşa talî‘a-i asker olup Gürcî Nebî askeriyle germâ-germ cenk etmeğe ikdâm-ı tâm etmese, Üsküdar sahrâsında mâlamâl ve leb-ber-leb olan âdem deryâsına Celâlîler at kosa Hudâ hakkı beş kerre yüz bin benî Âdem'i Celâlîler deryâya dökerlerdi. Ammâ Cenâb-ı Bârî yârî kılup Üsküdarî Mahmûd Efendi himmetiyle ve Defterdârzâde i‘ânetiyle yüz aklıkları oldu ve yine anın re‘y-i tedbîriyle Üsküdar'daki asker kayıklarla İslâmbol'da firâr etmez olup cemî‘i iskelelere yeniçeri ve acemî çorbacıları ta‘yîn olunup tâ Anadolu Hisârı'na varınca karşu cânibden beri tarafa gelen kayıklara mâni‘ olmayup yine kayıkları karşu cânibe red ederlerdi.

Bu hâl ile cemî‘i asker-i İslâm gemilerle karşu geçmeden me’yûs olup cenge âheng etmelerine Çarhacı Defterdârzâde sebeb olmuşdur. Ve asker-i İslâm içre Ağaçayırı nâm mahalde kat-ender-kat meterîsler kazılup bostâncılar ve cebeciler ve topçular cümle kat-ender-kat handaklar kenarına meterîslere girüp her dirsekde tabyalar üzre balyemez toplar konulup Üsküdar'ın her köçe ve poça başlarına kapular ihdâs olunup handaklar kazılup mevcûd neferâtlarıyla birer oda yeniçeriler

çorbacılarıyla ta‘yîn olunup cenge âmâde olmaları tedâriki yine Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın re’y-i ahseniyle olmuşdur.

Bu gûnâ-gûn re’y-i tedbîr ile asker-i İslâm cenge âmâde Celâlîler tarafından çaşıtlar gelüp "İşte âsîler Kayışbınarı nâm mahalle geldiler. Yarın elbette cenk ederler" deyü haber gelince Sadr-ı a‘zâm Kara Murâd Paşa kırk bin tüfenk-endâz yeniçeriyâna ve sâ’ir yedi bölük askerine ve a‘yânına ve ser-i kârda olan iş erlerine niçe yüz va‘de-i kerîmeler edüp Novali'den Bosna ve Arnavudluk'dan on bin benâm, fitoz, şehbâz, bahâdır serdengeçdi yiğit ile Hazret-i Risâlet-penâhın alem-i şerîfiyle cenk meydânına çıkup Çarkacı Defterdârzâde Mehemmed Paşa ensesine kafadâr dururdu.

Ve ol sâ‘at cebehâne-i Âl-i Osmân'dan bî-hadd u bî-pâyân ok, yay ve kılıç ve tüfenk ve kalkan ve mızrak ve sâ’ir âlât-ı silâh cüyûş-ı muvahhidîne kol kol defter ile zırh-ı zirih-külâh bezl olundu. Ve yedi koldan cümle asker kiltâ-kit olup at başı beraber kaldılar.

Tâ ki vakt-i çâşt çastî ki oldu, Bulgurlu ve Çamlıca dağından ve Âl-i Bahâdır bâğından ve'l-hâsıl yedi yerden Celâlî askeri görünüp çitâ-çit top top olup yanar âteş gelir gibi gelüp cümle piyadesin ileri döküp geldüğü zâhir olunca hemân sadrıa‘zam tarafindaki Hazret-i Risâlet sancağın açınca bi-emri Hudâ bir rîh-ı tayyib zâhir olup Alem-i Resûl Celâlîler üzre efil efil esüp cümle guzât-ı müslimîn bu hâli gördükde İzid-i Müte‘âl'e hamd [u] senâ edüp tâze cân bulunca yedi yerden cenk tablına tarralar urulup tabl u nefîr u sûrnâ ve nakkâre sît u sadâsı ve at süheylîvâr süheyli evce peyveste olup sâdâ-yı Allah Allah sahrâ-yı Üsküdar'ı teng ü dar edüp velvele-nâk etdi.

Bir sâ‘ât-i nücumî ubûr edüp âsîlerin çarhacısı Katırcıoğlu nâm futacı gömiden domuz topu olup Bulgurlu dağından tîr aşağı Üsküdar sahrâsı budur deyü bırağınca hemân Çarhacı Mehemmed Paşa efendimiz derûn-ı dilden cümle askeriyle bir ağızdan "Allah Allah" deyüp iki asker birbirine karılup katılup tarafeynden kırkar ellişer dirhem Rûm tüfenkleri atılup eyle cenk [ü] savaş-ı perhâş edüp ***[32b]*** Çarkacı Defterdârzâde Celâlîlere amân vermeyüp derûn-ı ceyş-i Celâlîye girüp urup kırup, askeriyle Celâlî askerin iki şak edüp bî-bâk u bî-pervâ Celâlînin öte cânibinde, ensesi havâlesinde Çamlıca dağı dâmenin çıkup andan yine Celâlî üzre tîz aşağı "Hu'dır hû gâzîler!" deyüp "Allah Allah" ile rîh-ı sarsar gibi yine Celâlî içre girüp kıra geçire yine beri sadrıa‘zam tarafina selâmetle çıkup yedi yüzden mütecâviz kelle getirüp at değişdirüp istirâhat edüp bu kerre yine Defterdârzâde ağalarından paşanın kafadârı ve yâr-ı gam-küsârı olan şâmlı Osmân Ağa çarhaya çıkup "Katırcıoğlu katırın depmesi bi-emrillah ne olacakdır?" deyü "Be koma koçaklarım. Gün bu günkü Kelbelâ-ı pür-belâ günüdür. Sa‘âdetlü pâdişâh adâlet köşkünde adl edüp baş getirene yüz altun ve dil getirene sipâhlık ve ze‘âmet veriliyor!" deyü cümle levendât şehbâzları cenge terğîb edüp el tîğ-i Dahhâke urup kendi akrânları askeri içine girüp yine paşa ile Celâlî üzre bir hücûm-ı mehcûm eylediler kim ol cengi ne Efrâsiyâb ve ne şâm u Nerîmân ve Zâl u Güstehem etmemişdir.

Yine bu cengin bir kenarına sâf ve bî-bâk mansûr [u] muzaffer çıkup Defterdârzâde efendimiz atından piyâde olup cümle bisâtıyla altındaki esb-i sabâ-sür‘atini şâmlı Osmân Ağa'ya keşîde edüp bir dahi "Koma kurdum!" deyüp cümle nâmdâr iç ağalarından cenge kanıkmış cemî‘i Abaza ve Çerkez ve Gürcî ser-firâzları ile Katırcıoğlu üzre hücûm edüp tarfetü'l-ayn içre bin mikdârı haşerât-ı Celâlîyi hâke düşürüp paşa tarafından ancak yetmiş âdem şehd-i şehâdet câmından nûş etdiler. Ammâ beri tarafda sadrıa‘zam kümesi hâzır baş durur.

Ve Celâlî tarafından Gürcî Nebî askeri âmâde durup bu mâbeynde Katırcıoğlu askeriyle Defterdârzâde askeri çarha cengi etmede idi. Ammâ hakkâ ki Celâlî tarafında dahi merd-i meydân, şecâ‘at u mehâbet sâhibi fârisü'l-hayl ve silâhşör ve cündî yetmiş fende âlât-ı silâha kâdir nâmdâr ve bahâdır, er, dilâver, server, hünerver yiğitler var idi.

Amma beri tarafda Defterdârzâde efendimizin şâmlı Osmân Ağa'sı ve Filibeli Silâhdâr Mehemmed Ağa'sı ve Nakışlı Bölükbaşı ve Kahveci İkbâli ve Kilârcı Hasan Ağa ve Çukadâr Behlûl Ağa, bunlar ol cenkde meydân-ı bezm [ü] rezmin nâmdârı ve şecâ‘at meydânının çâpük-süvârı, her biri şîr-i ner, belki her biri birer er oğlu er, server [ü] kâ’il-i nefs erdir, vâlî-i mihter olmağa lâyık birer dilâverler idi. Celâlîlerin kırkar ellişer dirhem dalyan tüfenklerine bakmayup şâmlı Osmân Ağa siperin yüzüne dutup şemşîr-i âteş-tâbın eline alup at sürüp önüne geleni tepere çalup alayları bölük bölük bölüp sübû‘ gibi ra‘d-vâr gürleyüp kılıç ururdu. Gûyâ Kassâb-ı Cömerd köçeği idi.

Ammâ anlardan Celâlî Çomar Bölükbaşı ol dahi hakkâ ki kabâyil-i İzolı ekrâdında ol mertebe kağan arslan şikâra sunar gibi pars-ı sunar görmedik. Yedi kerre paşanın üzerine, on bir kerre şâmlı Osmân Ağa üzerine hamle etdikçe burnu fışırdar bir doru at üzre asla boş çıkmayup elbette bir iki âdem akdarup kelle alup bî-bâk u bî-pervâ alaylarına selâmet varırdı.

Bu mahalde Âsaf-ı Berhıyâ olan vezîria‘zam Kara Murâd Paşa, şâmlı Osmân Ağa'ya sîm rahtı ve sîm rikâbı ve sîm zeyniyle bir küheylân at ve bir semmûr ve hil‘at-i fâhire ve başına bir çelenk ile Amasiyye sancağı kendüye ta‘ahhüd olunup bu takrîb ile cümle guzât-ı müslimînin kelle ve diri getirenlerine bî-had ihsân [u] in‘âmlar edüp cüyûş-ı muvahhidîni cenge kalındırırlardı.

Bu hâl üzre tarafeynden çarha cengi karışup germâ-germ ceng-i azîm olurdu. Bu minvâl üzre Gürcî Nebî tetiğin büzmeyüp âheste âheste Bulgurlu'dan aşağı cüyûş-ı müslimîn üzre yürüdükçe şehr-i Üsküdar içre temâşâcılar bengî ve sankı ve bakkâl ve çakkal alak bulak olup "Aya birâderler, hâlimiz neye müncer ola" derlerdi. Hemân cümle asâkir-i muvahhidîn kol kol ve mevc mevc ve fevc fevc olup yetmiş yerden Celâlî askerin ihâta edüp Cenâb-ı Bârî yârî kılup Gürcî Nebî galebe mertebesinde iken tarafeynden bir yaylım top u tüfenk atılup Üsküdar sahrâsındaki âdem deryâsı cûş u hurûşa gelüp dağ u bâğ ve yakın u ırağı âdem deryâsı gibi temevvüc edüp cihânı dutmuş Celâlî askeri bir sene kırmağile tükenmez âsîler dendân-ı tîğdan geçmişken bakıyyetü's-süyûf olanları gayret ve hamiyyeti elden komayup bir kaç hamle dahi etdikçe cümle hamele ve hîlekârları şemşîr-i âteş-tâbdan *[33a]* geçüp hemân Gürcî Nebî'nin dib alayı talattum-ı deryâ gibi dal tîğ-ı uryân Bulgurlu'dan tîz aşağı yürüyünce yine çarhacı Defterdârzâde alem-i Nebî önünde Gürcî Nebî askeri içine "Hû'dır Hû Allah" deyüp aç kurd koyuna girer gibi girüp Gürcî Nebî askeri bazurup aşağı toplar üzre meterîsleri basmak sadedinde olup cümle meterîsde olan tüfenk-endâz Hacı Bektâş-ı Velî köçekleri bir yaylım kurşursum ve bir yaylım top atılınca *el-azemetullah* sahrâ-yı Üsküdar'da bir sît u sâdâ-yı velvele ve gulgule kopdu kim gûyâ cümle Celâlîler mürg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup tarafeynden cümle asker vâlih [ü] hayrân oldu.

Bu mahalde Çarhacı Defterdârzâde efendimiz Âl-i Osmân askerine nevbet vermeyüp Celâlîlere göz açdırmayup yedinci hamlede kendü askerinden niçe yüz nâmdâr serdâr yiğitleri şehâdet şerbetin nûş etdiler. Âhir-i kâr hâh nâ-hâh sene (---) târîhinin mâh-ı (---) gününde mu‘cizât-ı Muhammedi'l-Mustafâ berekâtıyla bâd-ı nesîm-i nusret Çarhacı Mehemmed Paşa tarafına esüp Gürcî Nebî ve

Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı'nın derûnlarına ra‘b u bîm düşüp Mehemmed Paşa efendimiz sebebiyle bozulup Bulgurlu dağında bulgur kusup bir kerre yan verüp bir kerre hîle edüp gerüye dönek edem sandı. *"El-abdü yüdebbiru vallahu yukaddir, b*re Celâlîler bozuldu" deyince sekiz sâ‘at ceng-i azîmden sonra *el-azametullah* Üsküdar sahrâsında olan Âl-i Osmân askeri talattum-ı deryâ gibi temevvüc edüp cemî‘i mîr-i mîrânlar ve sâyîr mîr-i livâlar ve piyâde ve esb-süvâr asâkir-i nusret-mü’esser tablların döğerek ve cemî‘i yeniçeriyân meydân-ı Arasat günü yerden çıkar gibi meterîslerinden çıkup her biri birer ejder-i heft-sere dönüp pâ-bürehne çâpük olanlar "Bre Gürcî keferesi bozuldu!" deyüp serdâr çarhacı Mehemmed Paşa cümle askeriyle Gürcî Nebî'nin asker-i menhûsu ardına düşüp sâ’ir guzât-ı müslimîn dahi Celâlîlere Kayış pınarında ve Çamlıca'da ve Bulgurlu'da ve Sarı Kadı'da tâ Kocaeli hudûdlarına varınca kova kıra Kayış pınarında Celâlînin kayışların arkalarından çıkarup kellelerin der-i Devlete getirüp mallarıyla muğtenim olmada.

Serdâr Mehemmed Paşa cümle askeriyle Gürcî Nebî'nin akîbine düşüp Gekbeziye râhı üzre Kemikli Alî Baba'ya varınca Celâlîleri kırup kemiklerin Kemîkli Baba'da püşte edüp üçer bin kelle ve bu kadar deve ve katar ve bârhâne sâhibi olup cümle ağavâtları bây olduklarından mâ‘adâ bir harbendeleri bir katar sâhibi oldu.

Ve cümle Üsküdar bâğbânları birer Gürcî gulâmı ve birer Celâlî huddâmı mahbûb gulâmlara mâlik olup Çarhacı Mehemmed Paşa bu kadar kelle ve bu kadar mâl-ı ganâyimle huzûr-ı pâdişâhîye geldikde bizzât sa‘âdetlü pâdişâh kendüye bir semmûr hil‘at-i fâhire ve başına bir mücevher otağa dahi ihsân edüp paşaya (---) eyâleti ihsân olunup yetmiş aded ağasına hil‘at-i fâhire ve yüz elli âdemin ze‘âmet ve timar ve sipâhlık ihsân olundu. Bu günde bu Mehemmed Paşa Efendimizin etdiğin ne Rüstem ve ne şağât ve Pîjen ve Geyümers etmemişdir. *Hafazakallah*.

Andan cemî‘i kubbe-nişîn vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir mîr-i livâlara ve gayri iş erlerine ve cümle yeniçeri ve sipâh ve topçu ve cebeci ve bostâncı ve gayrı ocaklara irtifâ‘-ı kadrleriyçün ihsân [u] in‘âmlar olup Celâlîler üzre nefîr-i âm emirleri verilüp "Mâlı sizin ve başı benim" deyü fermân-ı şehriyârîler sâdır olunca yine cümle ümerâ ve mîr-i mîrânlar Celâlîlerin akîbince düşüp gitmede ve şeb [u] rûz niçe yüz Celâlîler kayd-bend ile huzûr-ı pâdişâhîye gelüp serâperde-i şehriyârî önünde kelleleri galtân olan kellelerin hadd [u] pâyânı yok idi. Ve cemî‘i memâlik-i mahrûselere hatt-ı şerîfler gidüp nefîr-i âmlar fermân olunup Celâlîleri katl ederlerdi.

Der-beyân-ı kâr-ı âkıbet-i Gürcî Nebî

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı serencâm-ı Katırcıoğlu

Sene (---) târîhinde Katırcıoğlu'yla sadrıa‘zam (---) Paşa mâbeynine (---) girüp Katırcıoğlu harâmîlikden "et-tâ’ibü mine'z-zenbi kemen lâ zenbeleh" fehvâsınca tâ’ib olup kendü (---) sancağı ihsân olunup beş yüz şehbâz eskiden eli kanlı ve gözü kanlı "benem dîğer nîst" diyen şehbâzlar ile cezîre-i Girid'e geçüp Deli Hüseyin Paşa ile şeb [u] rûz "mücâhidü fî sebîlillah" olup yüz aklıkları ederdi *ve's-selâm*.

Bu Üsküdar cengi feth-i fütûhu günü ol rûz-ı meseretde bu hakîr Sadrıa'zâm Murâd Paşa'ya varup *[33b]* "Gâzânız kutlu ola sultânım. Hemîşe düşmanlarının kelleleri böyle galtân ola!" deyü ba'de'd-du'â "Sultânım! Bu hakîr geleli on sekiz gündür emr-i şerîfinizle şâm-ı şerîfe Paşa karındâşınıza feth-i fütûhât müjdesiyle gideyim!" dedikde "Tîz re'îs efendi! Murtezâ Paşa karındâşıma emr-i şerîfler yaz. şâm eyâletiyle Sıfet sancağı mâlının bekâyâsı tahsîline vilâyet-i Dürüzistân'a serdâr-ı mu'azzamdır, Emirler yazılsın ve Karagöz Efendi'ye mektûblar tahrîr olunsun!" deyü tenbîh buyurup Murtezâ Paşa serdârlığın sa'âdetlü pâdişâha telhîs edüp hatt-ı şerîf, serbevvâbândan Kabakulak Mustafâ Ağa'ya ihsân olunup ol gün Defterdârzâde efendimizle müşerref olup "Gazânız mübârek ola!" deyü hayır du'â edüp yüz altun harcrâh ihsân edüp ertesi ale's-sabâh Kapu kethüdâsı Mahmûd Ağa ile sadrıa'zamdan menzil emirleri ve serdârlık emri ve mektûblar alup iki yüz altun ihsân olup Üsküdar'dan *Bismillah* ile evvelâ (---) sâ'atde **menzil-i Gekbeziyye** andan (---) sâ'atde **menzil-i İznik**, andan (---) sâ'atde **menzil-i Eskişehir**, andan (---) sâ'atde **Akşehir** deyü giderken bir dağistân içre menzil bârgirinin ikisi kalup ol gice dağda mihmân olup istirâhat ederken,

Der-beyân-ı mülâkat-ı kazâ-yı âşiyân-ı Çomar Bölükbaşı

Ale's-sabâh tecdîd-i vuzû' ederken bir Rüstem-i şecâ'at ve Esed-i mehâbet bir kimesne kim andan erlik umulur yiğit atıyla ve donuyla bir dağ içinden nümâyân olup gelir. Ammâ atı ve kendü bî-tâb u bî-mecâl gelir. Hemân hakîr, bu iyi alâmet değildir. Ahvâlini tecessüs edüp haberin aldım ki Üsküdar cenginde Gürcî Nebî'nin baş bölükbaşısı olan şîr u Nerîmân ve Sâm-akrân olan Çomar Bölükbaşı imiş. Derhâl yanıma çağırdup hal-hatır soruşduktan mâ'adâ kalkup iki yanağından bûs etdim. Ammâ gûyâ semm-i helâhil bûs etdim. Bir mutarraş rîş süvârîleri dümm-i binâ-gûşına kad çekmiş acebe-likâ ve muhavvif çirkin çehre bir şahs-ı bed-fi'âl, ammâ iğmâz-ı ayn edüp "Tîz bize menzilci tütün kahve getür ve mâhazar heybede ne var ise bu kardeş ile yeyelim!" dediğime bile ta'âm yemeğe rızâ vermeyüp kalkmak istedi. Elbette bir lokmamız yer deyü hâh-nâ-hâh bir yerde oturup "Bak a ömrüm! Dünyâ ve âhiret karındaşım ol. Devletden düşmüş yiğide benzersin, atların zebûn olmuş. Ne yerlisin ve isminiz bize bağışlan ve ahvâl-i pür-melâlin bir bir takrîr eyle" dedim. Hemân nutka gelüp eydür: "Çünkü bana kardaş dedi. Kabûl etdik artık biz senden, sen benden emîn ol ve ta'âmın dahi yedik. Ben İzolı Kürdü kabîlesindenim ve Gürcî Nebî'nin baş bölükbaşısıyım. İsmime Çomar Bölükbaşı derler. Üsküdar cenginde bozulup gice gice dağdan dağa kaça kaça bu mahalle gelüp sana dûş geldim" dedükde hemân kalkup yine gözlerin yüzün bûs etdim, ammâ gûyâ bir kara gön derisi öpüp kılları nişter gibi dudaklarıma batdı. Hemân hakîr eyitdim: "Bre cânım şimdi biz ol cengden gelirim. Çarkacı Mehemmed Paşa alayına at koyup şâmlı Osmân Ağa ile ceng-i Alî edüp âdemler akdaran sen misin?" deyü dest be-dest olup eyitdim: "Ey imdi birâder, ben seni elden komam. Ben şâm Vezîri Murtezâ Paşa'nın ağalarından gâyet maslahat-güzâr âdemîsiyim. Üsküdar cenginde senin şecâ'at ve dilâverliğin gördüm. Ben seni elden komam, Paşa efendime götürürüm!" dedikde "Cânıma minnet ammâ atlarım zebûndur. Bozulaldan berü gündüz sarp dağlarda yatarım, gice yollarla giderim. Nefîr-i âm havfinden kurâ ve kasabâtlara uğramaya havf ederdik. Âhir açlık cânımıza kâr edüp bu mahalde sana râst gelüp datlı dilinle ve ni'metinle bizi şikâr eyledin. Ammâ siz ulaklığile biz cenk görmüş yorgun atlar ile size refîk olmak mümkün değildir" dedi. Hakîr eyitdim: "Birâder, senin hâtırın içün biz dahi menzil menzil gidelim. Atların kalırsa sana at verelim, hemân durma gidelim!" deyüp yemîn-billah ve kasem-tallah ile andan azm-i râh deyüp,

Menzil-i Seyyid Gâzî: Anda atlarına sallama ağır yemler asup andan Bolvadin'i geçüp bir sahrâda

bin mikdârı askere râst gelüp hayme ü hargâhlar ile meks etmişler. Hemân içlerinden beş on atlı haşerât-ı mukleciyân hakîre gelüp "Ulak mısız?" "Belî, Âsitâne'den geliriz" dedim. "Ya bu yanınızdaki Üsküdar yorgunu sarıca kâfirleri nedir?" dediler. Hakîr eyitdim: "Murtezâ Paşa efendimizin bölükbaşılarındandır. Amasiyye'den gelirken râst gelüp şimdi şâm'a gideriz" dedim. "Hele buyurun. Teftişçi Paşa sizi ister" deyü paşanın otağına vardık. Meğer velîni‘metim Ketenci Ömer Paşa oğlu Bâkî Paşa imiş. "Safâ geldin Evliyâ Çelebi" deyü ikrâm edüp bir at ve yigirmi altun ihsân edüp Üsküdar cengin nakl edüp ta‘âmı bile tenâvül edüp andan yine cânib-i kıbleye Çomar Bölükbaşı'yla (---) sâ‘atde, *[34a]*

Menzil-i tavîl Akşehir, andan (---) sâ‘atde Konya, andan (---) sâ‘atde **menzil-i Ulukışla**, andan (---) sâ‘atde **menzil-i Adana**, andan (---) sâ‘atde **menzil-i Antakıyye**, andan (---) sâ‘atde **menzil-i tavîl Hamâ**, andan (---) sâ‘atde **İkikapulu**, andan (---) sâ‘atde **menzil-i şâm-ı cennet-meşâm**'a dâhil olup doğru İbrâhîm Kethüdâ'ya varup anınla paşaya vardığımızda paşa ayağa kalkup "Evliyâ'm! Yol zahmetleri, hoş geldin. Der-i devletden kaç gündür çıkalı?" "Onuncu gündür" dedim. Emirleri ve mektûbları dest-i şerîfine verüp Üsküdar cengin bir bir mâ-vaka‘ı üzre takrîr etdim. Vâfir hazz edüp hakîr bir hil‘at-i fâhire ve bir altun hançer ve Sayda ve Berût kal‘asının yoklama hizmetin ihsân edüp emr-i şerîfleri kırâ’at edüp, serdâr-ı âlîşânlıkdan cihân cihân hazz edüp hakîr bir semmûr nimtâne âbdest kürkün ihsân eyleyüp dîvân-ı pâdişâhî edüp emr-i şerîfler kırâ’et olunup "Hâzır olun ey a‘yân-ı şâm" deyü tenbîh ü te’kîdler edüp kazâ kazâ cümle eyâlet-i şâm'a asker sürmeğe kapucubaşılar gidüp du‘â vü senâ ile sarây meydânına tuğlar çıkup kurbânlar zibh olup dellâllar nidâ etdiler ve herkes âmâde olmağa başladılar.

İşbu bin elli dokuz muharremü'l-harâmının (---) şâm-ı şerîf'den Sayda ve Berût ve Sıfet mâlı bekâyâsı tahsîliyçün eyâlet-i şâm askeriyle Dürüzistân memleketinde Ma‘ânoğulları üzerine gitdiğimiz menâzilleri ve kılâ‘, kurâ ve kasabâtları beyân eder

Sene 1059 târîh-i gurresinde Murtezâ Paşa efendimiz şâm-ı Dârü's-selâm askeriyle bir alay-ı azîm edüp şâm'ın Gökmeydânı'nda serâperdesinde meks edüp günden güne deryâ-misâl asker cem‘ olup etrâf vilâyetlerden cümle asker cem‘ olup hemân kendü askerinden yetmiş bayrak sekbân ve sarıca ve deli ve gönüllü ve tatar askeri cem‘ olup on iki bin altmış aded yem asılırdı. Ertesi gün hatt-ı şerîf ile dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Kabakulak Mustafâ Ağa gelüp paşayı sefere me’mûr edüp kapucubaşıya bir semmûr ve on kîse ihsân olunup Gökmeydânında on gün meks olunup Müncik Köşkü nâm mahalde zevk [u] safâlar ederken Sıfet Hâkimi Tabanıyassılı Yavaşça Mehemmed Ağa ve Sayda-Berût Hâkimi Na‘lbend Alî Ağa cümle askeriyle gelüp Ma‘ânoğlu Emîr Mürhem'den ve şeyh Sarıhân'dan ve şehâboğullarından ve Türâbîoğullarından cihân cihân feryâd u nâlân ve şikâyet-i {firâvân} etdiler. Mezkûr şeyhlere âdemler gönderilüp "Bizim mîrîye asla borcumuz yokdur" deyü varan âdemleri kovup "Paşa bildiğinden kalmasın" dedikleri haberi geldikde ertesi nefîr-i rıhletler çalınup şâmlı Osmân Ağa üç bin çatal fitilli yiğit ile Üsküdar cenginde Gürcî Nebî baş bölükbaşısı Çomar Bölükbaşıyla yeni gelmiş yedi bayrak pür-silâh sarıca yiğitleri Konakçı şâmlı Osmân Ağa ile talî‘a-i asker olup bir gün mukaddem ileri gitdiler. Ertesi gün Paşa şâm-ı cennet-meşâm'dan kalkup cânib-i cenûba sengistân dar boğaz olan Mize Boğazı'n geçüp nâhiye-i Banyas'da Cebelü's-Selh dibinde meks olunup cümle dağlara ve kayalara ve boğazlara pusular ve karavullar ve kemîngâh yerlere asker pusulayup ol gice anda yatıldı. Zîrâ bu şâm etrâfı Dürüzistân ve yigirmi yedi bî-mezheb

kavmi firak-ı dâlden âsî kavimler olmağıla şâm serhad olup yolları dahi emîn değildir. Ol ecilden bu mahalde Paşa ordu-yı İslâm'ın etrâfina karavullar ta‘yîn edüp şâm askeri babakdır deyü paşa askerinden ba‘îd meks etmek fermân olundu.

Sitâyiş-i Cebelü's-selc: Eyle bir kûh-ı bülenddir kim arz [u] semâvat ademden vücûda geleli ol cebel-i bâlânın tâ zirve-i a‘lâsında kar eksik değildir. Yetmiş yerde enhâr-ı zülâlleri cereyân edüp Mize Boğazı'n ubûr edüp şâm bağlarını saky eder. Bu cebelde âb-ı zülâl ta‘bîr etdikleri zî-rûh kar kurdu vardır, derler, ammâ hakîr görmedim. Ve bu cebel-i âlîden beher yevm biner yük kar şâm-ı şerîfe gidüp şâm suyuna ilkâ etdiklerinde şâm'ın suyunu ıslâh eder. Ve bu karı âdem ne kadar yise ol kadar nâfi‘dir. Aslâ mazarratı yokdur. Bu cebelde kar kurdu olmağıla evlâd-ı Arab ol kurda "zi’bu hayyi's-selc" derler. Temâşâgâh cebel-i âlîdir kim üç günlük yoldan nümâyândır. Bu cebelde,

Ziyâret-i Ebu's-selc: Dâ’imâ şâm halkına kar taşıyup bezl-i selc etdüğünden Ebü's-selc derlermiş, ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ana karîb

Ziyâret-i Ebü's-selc-i Hindî: Hazret ile ticâret içün Busrâ şehrine geldiklerinde Hazretle şâm'a gelüp lâkin Hazret şâm'a dâhil olmayup Cebel-i Kaysûn'da şâm'ı temâşâ edüp anda hâlâ Kademü'n-Nebî makâmı vardır. Hazret yine Busrâ'ya gidüp Ebü's-selc-i Hindî şâm'da kalup bu Cebelü's-selc'de medfûndur. Sahâbe-i kirâmdandır. Ba‘zılar Hazret nübüvvetden evvel refîk *[34b]* olmağıla ashâb-ı güzînden değildir, demişler. Hele ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Bâlâda menâkıbı mastûrdur.Bu cebel dibinden kalkup (---) sâ‘at gidüp

Cebel-i Rebve: şâm'ın cenûbunda bir merhale yerdir. Cümle müfessirîn bu boğaz hakkında sûre-i (---) [18] nassı nâzil olmuşdur, derler. Bir çengelistân dağdır. Ta zirve-i a‘lâsında Hazret-i İsâ halîfelerinden Hazret-i (---) âsûdedir. Bu cebel üzre Mu‘âviye halîfe iken bir mescid binâ etmişdir. Mâh-ı temmûzda ahâlî-i Kerk ve ehl-i Ba‘albek bu kûh-ı bâlâya çıkup ziyâret-i havâriyyûn edüp kesb-i tarâvet ederler. {Bu Rebve Boğazı dağında muttasıl bir cebel-i azîm vardır. Anda bir kehf-i yetîmân vardır. Cemî‘i Nasârâ ol gârı ziyâret ederler. Cümle ahâli-i şâm kavli üzre Hazret-i Meryem Hazret-i İsâ'yı bu kehfde vaz‘-ı haml etmiş ola. Sûre-i (---) [19] âyetiyle delîl ederler. Ammâ kübbâr-ı Kuds cümle tefâsîrde ve *Tevârîh-i Yunaniyân Yanvan*'da tahrîr etdüğü üzre Kuds-i şerîf kurbunda Beytü'l-lahm nâm mahal hâlâ dest-i Rûm'da bir deyr-i azîmdir, Hazret-i İsâ rahm-i mâderden anda müştakk olduğu müsbetdir. Ve cemî‘i Rûm tevârîhlerinde sıhhati üzre mastûrdur kim anların tevârîhinde aslâ hilâf yokdur}. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı Garrâd: Banyas nâhiyesinde bir vâsi‘ dereli yerde Âl-i Berâmekiyân'ın binâsı, bir küçük hândır. Bunda dahi cümle asker âmâde olup kûhlar üzre karavullar beklenirdi. Ammâ günden güne asâkir-i İslâm âdem deryâsı oldu. Andan kalkup yine cenûba (---) sâ‘atde gidüp,

Menzil-i Suluhân: Karye-i Daymas kurbunda Emeviyyûn binası bir azîm hândır. Daymas üç yüz hâneli ve câmi‘li ve bâğ u bâğçeli Bükâ‘ nâhiyesi hududunda ma‘mûr köydür. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i deyr-i Zünnûn cisri: Bukâ‘ sahrâsında üç gözlü bir cisr-i azîmdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir. Altından nehr-i Bukâ cereyân eder. Bu nehrin tulû‘ı Ba‘albek dağlarından ve Ma‘ân cebellerinden ve ziyâretgâh-ı enbiyâ ve evliyâ Cebelü'l-Lübnân'dan cem‘ olup bu cisr altından ubûr edüp nehr-i Rebuye ve nehr-i Tennûre ve nehr-i Büreyde bu mezkûr nehr-i selâse birbirine mahlût olup Kâsımiyye kal‘ası dibinde bahr-i Ebyaz'a munsab olur küçük nehirdir kim at ile geçilir. Andan kalkup Bukâ‘ sahrâsı içre cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı karye-i ziyâretgâh-ı Hazret-i İlyâs: Bukâ‘ sahrâsının şimâlinde Cebelü'l-Lübnân dâmeninde Bukâ‘ hâkimi hükmünde ve Ba‘albek kazâsı hudûdunda iki yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘li ve hân [u] hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr köydür. Re‘âyâsının nısfı Dürüzî mezhebindedir. Nısfı Urbân fellâhîndir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Hazret-i İlyâs *aleyhi's-selâm*: Hazret-i Hârûn-ı nebînin evlâd-ı evlâdının evlâdı oğludur. Benî İsrâ’îl kavmine ba‘s olunmuş mürsel peygamberdir. Kabri, İlyâs nâm bir büleyde-i ma‘mûrda bir âsitâne-i azîm içre sûf ile mestûr sandûkası ve dervîşân-ı türbedârları vardır. Ammâ niçe tevârîhlerde "Bu âsitâne kabri değil, makâmıdır" derler. Zîrâ efvâh-ı nâsda Hazret-i Hızır ve Hazret-i İlyâs hayâtda olup Hızır Nebî deryâ hizmetine me’mûrdur. İlyâs Nebî yerde olan hizmete me’mûrdurlar. Niçe kütüb-i mu‘teberede mastûrdur.

Ve İlyâs nebî makâmına karîb yine Cebelü'l-Lübnân'da,

Ziyâret-i makâm-ı Hazret-i Elyesa‘ ibn Hatvân *aleyhi's-selâm:* İlyâs nebî'nin refîki, İlyâs nebî anı yerine halîfe nasb eyleyüp kendüleri Benî İsrâ’îl üzre serdâr olup sefere gitdikde Elyesa‘ kırk yaşına bâliğ oldukda peygamber oldu. Bunun dahi azîm makâm-ı ziyâretgâhı vardır. Ve yine bu âsitânelere karîb Cebelü'l-Lübnân'da,

Ziyâretgâh-ı Makâm-ı Hazret-i Nûh Nebî *aleyhi's-selâm*:**:** Cebelü'l-Lübnân dâmeninde Kerk-i Nûh nâm bir karye kim iki yüz hâneli ve bâğlı u bâğçeli ve câmi‘li ve hân u hammâm ve tekyeli vü esvâk-ı muthasarlı bir ma‘mûr kurâdır. Bukâ‘ subaşısı hükmünde Ba‘albek nâhiyesi hudûdunda ziyâretgâh-ı Hazret-i Nûh aleyhi's-selâmdır. Bir mürgzâr-ı çemenzâr içinde bâğ-ı cinânlı bir âsitâne-i azîmdir. Yüz aded fukarâ-yı tarîk-i Hasani'r-Râ‘î fukarâsı vardır. Kubbe-i pür-envârın Âl-i Emeviyyûn'dan Abdülmelik ibn Mervân binâ etmişdir. Kabr-i şerîfinin sandûkası yeşil çuka ile mestûrdur. Ve gûnâ-gûn şem‘dân ve maslûbât âvîzeler ile ma‘mûrdur. Ve evkât-ı hamse edâ olunur ma‘bedhâne-i kadîmdir. Bi-kavli *Tevârîh-i İcmâl-i Enbiyâ*, bi-kavli Muhammed ibn İshâk, Hazret-i Nûh'un ömr-i azîzleri dörd yüz seneye vardıkda Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet'den vahiy gelüp yüz yigirmi sene halkı dîne da‘vet eyledi. Ancak cümle sekiz nefer kimesne imâna gelüp andan tûfân olup Nûh Nebî binâsı keştîye seksen nefer kimesne ile gemiye girüp tûfândan halâs olup Musul-ı Irâk'da Cebel-

i Cûdî üzre kırk günden sonra karâr edüp ibtidâ Tûfân-ı Nûh'dan sonra edîm-i arzda imâr olan karye Cûde'dir kim Kur'ân-ı azîm'de delîl-i kat'î ile müsbetdir. **Sûre-i (---)** [20] âyet-i delîl [ü] bürhândır kim cCebel-i Cûdî'de ba'de't-tûfân sefîne-i Nûh Necî karâr edüp şehr-i Cûde'yi seksen nefer kimesne imâr edüp tavattun edüp evlâd-ı evlâdları münteşir olup cümle târîhde anınçün Hazret-i Nûh'a "Âdem-i Sânî" ve "Eb-i Sânî" dediler. Ba'dehû ol şehr-i Cûde bir bender şehr-i azîm olup andan cümle evlâd-ı Nûh ve ümmet-i Nûh bu şehirden murâd edindikleri arz-ı hâliyelere istilâ edüp mahsûldâr yerleri imâr etmeğe *[35a]* başlayup ibtidâ Arz-ı Hâsân'da şehr-i Arîş binâ oldu. Andan şehr-i Balîs, andan Mısr-ı Atîk mukâbelesinde Hazret-i İdrîs'in ta'lîmiyle Cize hâkinde Sureyd Hakîm'in binâ etdüğü Ehrâm dağların bulup anda Heremin nâm bir şehri Kalimon-ı Kehene binâ etdi. Andan sonra hâlâ Mısr-ı Atîk kim ana ol asrda şehr-i Fustât derlerdi, ol imâr oldu. Bi-kavli müverrihîn Hazret-i Nûh Tûfân'dan halâs olduğu gün yevm-i Aşura idi. Herkesde bulunan ta'âmları bir kazgana koyup tabh edüp tenâvül edüp nâmına "Aşura" dediler, Hazret-i Nûh sünnetidir. Ve ba'de't-Tûfân Hazret-i Nûhı'n-Necî üç yüz sene mu'ammer olup üç oğlu dahi oldu. Bir oğlu Hâm'dır, kara Zengiler ve Fir'avnîler ve Cebbârîn kavmleri bu Hâm'ın zürriyyetinden vücûda gelmişlerdir. Ve bir oğlu Sâm'dır. Arab ve Acem ve cümle peygamberler anın sülâle-i ırk-ı tâhirinden vücûda gelmişlerdir. Ve bir oğlu Yâfes'dir. Türk ü Tatar ve Sakâlib Ye'cüc ü Me'cüc bunun neslinden vücûda gelmişlerdir. Bir oğlu Ken'ân idi. Babası Nûh Nebî ile gemiye girmeyüp peygamber belinden gelüp mürtedd olan ibtidâ bu Ken'ân'dır. Cümle Mısır Kıptîleri ve Malta kâfiri Arabı ve Cezîre-i Girid'de İsfakiye Arabı Kıptîdendir, zuhûrları Mısır İskenderiyyesi'ndendir kim asılları Kıbtî ve Ken'ân b. Nûh'a müntehîlerdir. Ken'ân babasıyla zevrak-ı rahmete girmeyüp bir tuç kumkuma içre me'kûlât meşrûbâtıyla kumkuma içre girüp yeye, içe, sıça devr-i dâ'im gene yeye yeye necâsetinde gark olup Tûfân'da kumkumasıyla bir kenara çıkup hâlâ Mısır'ın sa'îd-i âlîsi elvâhât evvel-i Nakraveş kurbunda kumkuması bârçeleriyle bir gâr içre yatar. Kabâbıta kavminin ziyâretgâhlarıdır. Hakîr üç kerre uğrayup temâşâ etdik. Deyr-i kadîm-misâl bir gâr-ı yetîmân dâr-ı bî-îmândır kim ol Ken'ân hakkında sûre-i (---) âyet (---) [21] nassı bu Ken'ân hakkında kıbel-i Hak'dan alâ tarîkı'l-kısas Habîb-i Hudâ'ya nâzil olmuşdur. Niçe müverrihler Hâm ve Sâm ve Yâfes Tûfân'da gemi içre bile idi, derler. Ba'zılar, Tûfân'dan sonra vücûda geldiler, derler. Sahîhi bu ola. Netîce-i merâm Tûfân'dan sonra gemi içre olan seksen nefer kimesneden bu dünyâ benî Âdem ile mâlamâl olduğundan Hazret-i Nûh'a Âdem-i sânî derler. Bir rivâyetde Ferîdûn Hazret-i Nûh ile gemide bile idi. Tatar andan tenâsül buldu, derler. Ferîdûn'un kabri Heyhât sahrâsında medfûn olduğu inşâallah mahalliyle tahrîr olunur. Ammâ bu Hazret-i Nûh'un ziyâretgâhı olan Kerk-i Nûh karyesi semtinde cebel-i Deyr derler bir kûh-ı bülend vardır. Bir tarafı cânib-i garba, Berût cânibinde Akdeniz'e nâzırdır. O cebel-i müntehâ içre yetmiş iki mezâhib fırak-ı dâlleden Dürüzî Timânî ve Yezîdî ve Mervânî kavmi sâkinlerdir. Ve bu cebelde zikri sebkat eden Ken'ân b. Nûh aleyhi's-selâmın bir mağarası vardır. Ehl-i Sâm, Ken'ân babasıyla gemiye girmeyüp kumkuma içre bu mahalde gark olduğuna sûre-i Nûh (---) âyet-i şerîfi delîl ederler. [22] bu mahal içündür deyü müfessirîn tefsîr etmişlerdir. Ve ale'l-ittifâk Tûfân-ı Nûh ibtidâ bu Bukâ' sahrâsındaki nehr-i Tennûr'dan zuhûr edüp cihânı cümle gark etdi. Mezheb-i hukemâda olanlar "Tûfân hemân Arz-ı Mukaddese'de oldu" derler. Eyle ise âyet [23] nassına göre Hazret-i Nûh'un gemisi cebel-i Cûdî üzre ka[râr] etdikde Cûde ve Musul ve Irâk-ı Acem ve Kurna ve Basra cümle arz-ı mukaddes olmuş olur.

Evsâf-ı Merâm-ı enbiyâ vü evliyâ Cebelü'l-Lübnân

şâm'ın cânib-i garbında üç menzil ba‘îd Bukâ‘ sahrâsının şimâlinde evc-i âsumâne çıkmış bir kûh-ı bülend-i ma‘mûr [u] âbâdândır kim cemî‘i Dürüzî ve Nusayrî ve Timânî mezhebinde olan fırâk-ı dâlle mezhebinde olanlar bu dağda mevcûddur. Bir ucu Antakıyye kurbunda Gülbin dağında nihâyet bulur. Bir ucu cânib-i kıblede kırk konak Mekke-i Mükerreme kurbunda vâdî-i Hicâz'da nihâyet bulur. Böyle bir tûl [u] dırâz cebel-i mümtâzdır. Bunda olan uyûn-ı câriyeler bî-nihâyedir ve bî-hisâb gûnâ-gûn eşcârât-ı müsmirrâta hadd u hasır yokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbe Dürüzî cüvânları olur kim gûyâ la‘l-gûn dürrâkî şeftâlû yanaklı ve kiras dudaklı, sîmîn-ten, mükahhal gözlü, mümtâz [ü] müstesnâ meh-pâre mahbûbları olur. Ve cümle Frenk ve Arab hukemâları ve cümle kimyâgîrler bu dağlara mevsim-i bahârda urûc edüp niçe kerre yüz bin elûl-i edviye haşâyîş-i nâfi‘a-i bî-nihâye cem‘ edüp niçe bin garâr yükü ahşâbâtı dâ’-i devâ içün diyâr diyâr götürürler. Ve kimyâgîrler niçe elvân otlar bulurlar. Bu cebelde bir gûne ot vardır {ol otu yeyen} koyunun ve keçinin dişleri altun gibi olur. Anın erbâbı olanlar bulup kimyâya idhâl edüp altun *[35b]* ederler, ammâ nâdirâtdan bir gûne giyâhdır. Hakîr bu cebelin ziyâretine urûc etdikde niçe yüz gârlar içre sulehâ-yı ümmetden büdelâ ve melâmiyyûn ve mecâzibûndan kimesneler vardır kim kırkar ellişer senedir bıçağ ile boğazlanmış zî-rûh kısmından bir şey tenâvül etmemişlerdir. Ve haftada bir iftâr edüp gündüz sâ’im ve gice kâ’im kuvvet-i kudsiyye sâhibi cânlar vardır kim haftada bir hurma ve üç bâdem ve bir fılcan süd içer hâl sâhibi âdemler vardır ve cemî‘i mürsel ve gayr-i mürsel nebîler bu kûh-ı bâlâyı ziyâret etmeyince nebî olmamışlardır. Zîrâ bu cebel-i azîmiye Cenâb-ı İzzet yetmiş kerre tecellî-i cemâl etmişdir. Ale's-sabâh bu cebele nazar olundukda, Hudâ âlim ve dânâdır, gûyâ nûr-ı berk urur. Anınçün bu dağda cümle enbiyâların i‘tikâfhâne-i gâr-ı pür-envârları vardır. Cebelü'l-Lübnân ismiyle müsemmâ olmasının aslı

.....(1.5 satır boş) .....

Anınçün bâlâda tahrîr olunan peygamberlerin makâmları ve ziyâretgâhları bu kûh-ı bülend dâmenindedir. Tevâtürle meşhûr ziyâretgâh-ı kadîmelerdir. Niçe yüz peygamber âsitânesi vardır ammâ ma‘lûmumuz olan bu tahrîr olunan merâkıd-ı enbiyâlardır. Ammâ Hazret-i Nûh âsitânesin bu cebel dâmeninde ziyâret etdik. Ammâ bu hakîr Bağdâd Kûfesi'nde Kûfe câmi‘i içre Hazret-i Alî Esedullahi'l-gâlib Alî ibn Ebî Tâlib radıyallahu anh hazretlerin bu Kûfe câmi‘i içre Abdurrahmân ibn Mülcem şehîd edüp Kûfe câmi‘i içre makâmı vardır. Bu makâm-ı pür-envârın kurbunda, yine câmi‘-i Kûfe içre Hazret-i Nûh makâmın ziyâret etdik. *El-ilmu indallah*, bu iki makâmın birinde medfûndur.

Tûfân'dan evvel olan enbiyâların merkad-i pür-envârları ol kadar ma‘lûm değildir. Lâkin alâ’imât-ı azîmeleri gûnâ-gûn hatt-ı garîbeler ile ve keşf [u] kerâmet-i evliyâ ve evliyâ ile ma‘lûmdur. Ammâ ba‘de't-Tûfân olan enbiyâ-ı ızâmın kabr-i münevverleri cemî‘i elsine-i muhtelif müverrihleri tahrîr etmişlerdir ve tevâtürle meşhûr-ı âfâk ziyâretgâhlardır.

Husûsan Kuds-i şerîf ziyâretleri ve Halîlü'r-rahmân ziyâretleri târîhleriyle ve binâ-yı alâmetleriyle ma‘lûmdur ammâ bizzât Hazret-i Server-i Kâ‘inât ve Mefhar-i Mevcûdât Muhammedü'l-Mustafâ'nın Medîne-i Münevvere'de kabr-ı şerîfinde cesed-i şerîfi olduğun her sene cümle a‘yân-ı vilâyet mahkeme-i şer‘de sicille kayd edüp Âl-i Osmân pâdişâhına arz ederler.

Kabr-i Resûlullah her sene hâzır olduğu müsbettir ve bizzât Hazret-i Risâlet-penâh nübüvvetden

mukaddem âlem-i sabâvetinde Hadîce-i Kübrâ ananın mâlıyla Busrâ şehrine ticârete geldikde şâm'ı dahi seyredüp bu Cebelü'l-Lübnân'da Makâm-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm vardır.

Bu cebele geldikde *"Es-selâmü aleyke yâ Cebelü'l-Lübnân"* dedikde cemî‘i ervâh-ı enbiyâ *"Ve aleykümü's-selâm yâ Muhammed"!* deyü aleyk sadâsı geldüğü mahal hâlâ yüz yigirmi yerde, kayalarda mücellâ ve musaykal delikler vardır. Yüz yigirmi delik, yüz yigirmi dörd mürsel peygamber ervâhı sadâsı geldüğün alâmetdir. Anınçün hâlâ ol mahalle "Selâm kayası" derler. Bu Hızır makâmının yanında Makâm-ı Hazret-i İbrâhîm ve Hazret-i İsmâ‘îl ve Hazret-i İshâk ve Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Yahyâ ve Hazret-i İsâ makâmâtları vardır. Ve'l-hâsıl cemî‘i mürsel nebîlerin makâmât-ı aliyyeleri vardır. Her bir mağaralara birer hayrât sâhibleri kayalar üzre târîhler de yazmışlar, hakkâ ki sikke-i mermerde kazmışlar. Ve bu makâmâtlar kurbunda,

Ziyâret-i eş-şeyh Hazret-i şeybân-ı Râ‘î: Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Bu Cebelü'l-Lübnân'ın evsâfın, manzûrumuz olduğu üzre tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur ammâ bu kadar ile iktifâ etdik. Yine bu cebel-i mu‘teberenin dâmeninde,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Hızır *aleyhi's-selâm*: Muhakkak Sâm b. Nûh Nebî evlâdındandır. İskender-i Zülkarneyn'in askerî tâ’ifesinden olup zulümâta bile gidüp âb-ı hayât ana müyesser olup hâlâ hayâtdadır. Ammâ bir rivâyetde Hazret-i Risâlet-penâh buyurmuşlar kim "Eğer Hızır sağ olsa bize buluşurdu" demiş deyü efvâh-ı nâsda şâyi‘-i lisândır. Amâ hayâtda olduğu ve Hazret-i Mûsâ ile Mısır'dan İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât'da Merece'l-bahreyn nâm mahallerde refîk olduğuna sûre-i (---) âyet-i şerîf ile delîl-i kat‘îler vardır. Âyet, Sûre-i Rahmân [24] ve sûre-i (---) âyet: [25] (---) (---) (---) ve niçe âyetler dahi vardır. Ba‘zılar peygamber-i mürseldir demişler. Ba‘zılar İskender ve Lokmân ve Habîb-i Neccâr'ın (---) (---) nübüvvetinde ihtilâf edüp ilm-i akâyide müte‘allık *Yekûlü'l-abdü fî yedi'l-emâlî, bi-tevhîd ve nazmı dâllâlî"* risâlesi ***[36a]*** manzûmunda (---) oldukların mufassal tahrîr etmişdir. Ammâ bi-emrillah hayâtda olduklarına şübhe yokdur. Zîrâ seyyâhân-ı berr [u] bihâr ve gâziyân [u] mücâhidîn-i kerrâr olan kimesnelerin niçesi râst gelmişlerdir. Hâlâ Hazret-i Hızır ile İlyâs Nebî haydırlar ve birbirleriyle refîklerdir. Lâkin Hazret-i Hızır deryâ hizmetine me’mûrdur. Hazret-i İlyâs kara hizmetine me’murlardır. Lâkin yine şeb [u] rûz her ân zâhiren ve bâtınen birbirleriyle müşerref olurlar. Ve ricâlü'l-gayb ve nücebâ ve nukebâ ve evtâd ve nukebâ ve büdelâ ve (---) (---) (---) Hızır-İlyâs'ın emrine me’mûrlardır. Subh [u] mesâ birbirlerinden müfârakatları yokdur. Hazret-i Hızır, Hazret-i Nûh ile gemide bile idi kim Hazret-i Nûh du‘âsı berekâtiyle zinde olup ol zamandan berü deryâda gezer ve Hızır ismiyle müsemmâ olduğunun vech-i tesmiyyesi oldur kim Birberistân'da basduğu yerde yeşil ot bitdiğiyçün lisân-ı Arab'da Hızır dediler. Ahzar, yeşil demekdir. Tahfîf-i kelâm edüp elifin hazf edüp Hızır derler. Himmeti hâzır ola. Bir acâyib ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. (---) (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i Kerk

{Kal‘a-i Kerk kânûn-ı Selîm Hân üzre şâm eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Beğinin hâsı 25.248 akçedir. Timar 7 ve ze‘âmet 15. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-i seferde cümle bin yüz elli aded asker olup beğinin sancağı altında sefer eşmek kânûndur}. Mezkûr Cebelü'l-Lübnân'ın dâmeninde Hazret-i Nûh ziyâretine karîb bir püşte-i âlî üzre sene (---) târîhinde Dürüzî kabîlesinden Ma‘ânoğlu şeyh (---) Âl-i Osmân'a âsî oldukda bu kal‘ayı üç senede binâ etdi. Ammâ hakkâ ki kal‘a-i

Kahkahâ etdi. Dâ'iren-mâdâr cirmi dörd bin adımdır ve yigirmi kulle ve yigirmi dirsekdir, aslâ handakı yokdur. Dîvârının esâsı otuz arşındır. Cânib-i kıbleye bir demir kapusu vardır. Gâyet sa'b kaya üzre olmağıla usret çekerek bu kal'aya urûc olunur. Derûn-ı kal'ada aslâ hâne ve hân ve câmi' ve hammâm yokdur. Ancak Bukâ' subaşısı iki yüz neferâtıyla bunda sâkin olup hükûmet eder. Üç pâre şâhî topları vardır. Bu kal'a Cebelü'l-Lübnân'da olmak ile bu sûr-ı metînin hâyilinde bir kaya içre bir gâr-ı azîmde Makâm-ı Hazret-i Cibrîl-i Emîn vardır. Murtezâ Paşa Efendimiz çıkup ziyâret etmişdir. Bu kal'a altında cemî'i asker-i İslâm ile meks edüp günden güne cüyûş-ı muvahhidîn gelmede iken hakîr Paşa'dan me'zûn olup elli aded pür-silâh yiğit içre Bukâ' sahrâsı içre cânib-i şarka ferah-fezâ mahsûldâr yerler ile (---) sâ'atde,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı binâ-yı azîm ve kâr-ı kadîm kal'a-i Ba'albek

Cemî'i müverrihîn bu kal'a hakkında "Hazret-i Süleymân binâsıdır" deyü tahrîr etmişlerdir. Hakkâ ki Hazret-i Süleymân'ın binâsıdır. Zîrâ divleri haps etdükleri mahpushâneleri ve matbah-ı Hazret-i Süleymân hâlâ zâhirdir ve her taşı Süleymâniyye kubbesi kadar seng-trâş mücellâ ve musaykal taşlardır kim âdem gördikde vâlih [ü] hayrân olur. Her burc [u] bârûsu kûh-ı bî-sütûndan ve kûh-ı Elburz [u] kûh-ı Demâvend'den nişân verir. Ve dîvârının kaddi (---) zirâ' bâlâdır. Ve dâ'iren-mâdâr şekl-i (---) ve cümle (---) adımdır ve (---) nâzır (---) kapusu (---) (---) (---) (---).

Elhâsıl bu hakîrin bu seyâhatinde im'ân-nazar etdüğü kılâ'larda böyle bir kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn görmedim. Meğer diyâr-ı acemde kal'a-i Kahkahâ ve kal'a-i Van ve Mardin ola. Ve niçe bin seyyâhân-ı berr ü bihâr felek-i atlas-ı bukalemûnda görmedik derler. Zîrâ benî Âdem binâsı değildir. Hazret-i Süleymân dîvlere yapdırmışdır. Zîrâ ol kubbe-i mu'azzam-misâl taşları benî Âdem'den Âd [u] Semûd ve Hûd u Amâlika kavmi kaldırmağa kâdir değildir ve kavm-i Lût ve kavm-i İsrâ'îlî ve kavm-i Amalâk hod ilm-i cereskal ile bu kal'anın bir taşın bir yerden bir yire vaz'-ı hacer etmeğe kâdir değillerdir. Hattâ Ba'albek kal'asının hâricinde bir çemenzâr sahrâda çâr-kûşe dağ pâre bir sahrâ-i azîm vardır. Bir kûşesi zemînde üç kûşesi hevâya nâzır mücellâ bir seng-traşdır. Bir dîv karısı bu taşı Ba'albek kal'asına götürür imiş. Kal'a tamâm oldu, bu taşı nereye götürürsün, dediklerinde taşı kitifinden bu çemenzâ[r] yire bırağup gider. Anınçün bu seng-i hârâ ol mahalde kalmış, tâ bu mertebe sahrâ-i azîmleri vardır. Bu kal'a Hazret-i Süleymân'dan sonra niçe bin mülûk eline girüp Âl-i Emeviyyûn'da bu kal'a-i Ba'albek sahrâsı ol kadar imâr oldu kim bâğ-ı İremden nişân verirdi. Zîrâ Ba'albek sahrâsı ve Bukâ' fezâsı bir vâdî-i mahsûldârdır kim gûyâ sahrâ-yı Busrâ ve vâdî-i Havrân'dır. Ba'dehû Âl-i Ekrâd'dan şâm Halîfesi Nûreddîn şehîd hazretleri imâr etdi. Andan şâm hilâfeti, Mısır'da kal'a binâ eden Yûsuf Selâhaddîn eline girüp Ba'albek kal'asına kul koyup imâr edüp ba'dehû sene 922 târîhinde Sultân Gavrî destinden Selîm Hân-ı Evvel feth edüp şâm eyâletinde subaşılıkdır ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) pâre kurâdır. Kethüdâyeri ve serdârı yokdur. Kal'asında dizdârı ve neferâtları (---) ve derûn-ı kal'ada (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[36b]***

Ve kal'ası (---) vâkı' olmuşdur. Etrâfında bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. (---) (---) (---) (---) El-hâsıl cemî'i müverrihân elsine-i muhtelife beyninde bu kal'a meşhûr ve memdûh-ı âfâkdır. Hattâ cemî'i ulemâ-yı musannifîn ü mü'ellifîn mâbeyninde munsarıf ve gayri munsarıf ve ilmü lâ yunsarıf-misâlinde ilm-i (---) bu Ba'albek'e-misâl getirirler. Ba'l bir pâdişâhın ismi idi. Bek anın sıfatı idi. Bu kal'aya sekiz yüz sene mutasarrıf olup imâr etdüğünde anın ismiyle müsemmâ kal'a-i

Ba‘albek'dir. {Ve bu Ba‘albek'de Hazret-i İlyâs'ın bir câmi‘i var idi. İlyâs Nebî âlem-i seyâhatde iken Ba‘al pâdişâh bu câmi‘e bir sanem koyup ana, ibâdet ederlerdi. Ol sanemin ismine Ba‘al derlerdi. Hâlâ bu kal‘a ol pâdişâh ve ol sânem ismiyle müsemmâdır. Hazret-i İlyâs seyâhatden gelüp bu câmi‘ içre ol putu görüp halkı esnâm-perest olmadan men‘ edüp ol kavmin haklarında niçe kerre suhuf nâzil oldu. Ahâlî-i Ba‘albek İlyâs Nebî'yi tekzîb ederlerdi. Âhiru'l-emr Cenâb-ı Bârî ol kavme yârî kılmayup cümle halkı kaht [u] galâdan helâk oldular. İlyâs Nebî, bu şehr-i Ba‘al'i terk edüp Elyesa‘ Nebî ile ikisi Cebelü'l-Lübnân dâmeninde Kerk-i Nûh-zemîne gelüp makâm edindiler. Hâlâ Elyesa‘ Nebî Kerk-i Nûh'da medfûndur. Ammâ müfessirînler İlyâs Nebî hazretleri Hızır Nebî ile hayâtdadır, derler}. Ammâ ismi ibtidâ lisân-ı İbrî üzre şezânde idi. İbtidâ Hazret-i İdrîs binâ edüp ismini şezând kodu. Hâlâ makâm-ı İdrîs Nebî ve makâm-ı Halîlullah ve kasr-ı Süleymân-ı Emînullah makâmı vardır. (---) (---) (---) Ve bu kal‘aya karîb nehr-i Rabtân; yine Cebelü'l-Lübnân'ın cânib-i şarkından çıkup Ba‘albek kal‘ası kurbundan ubûr edüp Bukâ‘ sahrâsında niçe yüz kurâların mezâriâtların reyy edüp Tûfân-ı Nûh'da tennûr-ı Nûh'dan zâhir olan nehr-i Tennûr'e mahlût olup kal‘a-i Kâsımiyye dibinde Akdeniz'e munsab olur. Bu Ba‘albek kal‘asın seyr [u] temâşâ edüp gelirken Bukâ‘ sahrâsının sağ tarafının kıble cânibinde ziyâret-i Hazret-i Yahûda ibn Hazret-i Ya‘kûb aleyhimâ's-selâm. Hazret-i Yûsuf'un en uluca karındâşıdır. Hattâ Hazret-i Yûsuf'u gayri birâderleri kuyuya atmak murâd edindiklerinde bu Yahûda rızâ vermeyüp âhir sözü geçmeyüp Yûsuf'u kuyuya atdıklarına sûre-i Yûsuf'da [26] âyeti ve âyet-i diğer [27] âyeti delîldir. Ba‘dehû Hazret-i Yûsuf'u kuyudan niçe kârbân halkı çıkarup Mısır'da azîz-i Mısır'a satup Cenâb-ı Bârî Yûsuf'u yine imtihân içün sicinde haps etdi ve niçe eyyâmdan sonra nübüvvet ile Mısır'a halîfe etdikde kaht-ı Yûsuf olup Hazret-i Ya‘kûb oğulları Ken‘ân elinden Mısır'a zahîre almağa Hazret-i Yûsuf'a gelince Hazret-i Yûsuf gördi kim kendüyi câh-ı Yûsuf'a ilkâ eden karındâşları Meyâ’il ve Hesyân ve Ruveyl ve şem‘ûn ve Mesher ve ana baba bir karındâşı Hazret-i İbnyâmin ve Hazret-i Yahûda'dırlar. Hazret-i Yûsuf {bu mezkûr karındâşların gördükde safâ edüp cümlesine belagan mâ-belağ gılâller ihsân etdi. Ammâ birinin rûhlarının haberi yok idi kim halîfe-i rûy-ı zemîn Yûsuf-ı Sıddîk birâderleri idi. Bu kerre Yûsuf ana baba bir karındaşı İbnyâmin'i bir tarîkle alıkomak ister. Karındâşlarına altun kile ile buğday verirken İbnyâmin'in devesi yükü içre altun kileyi pinhân etdirüp "Bre kile gâ’ib oldu" diyerek kileyi tecessüs edüp İbnyâmin yükünde bulup "Hay harâmîyi bulduk" deyü İbnyâmin'i haps etdiklerinde sâ’ir birâderleri aslâ cevâb etmediler ammâ bu Yahûda hazretleri âteş-pâre olup eydür "Bak a halîfe! Bu İbnyâmin'in bir karındâşına Yûsuf derlerdi. Babamız Ya‘kûb Yûsuf'u pek severdi. Bu karındâşlarım Yûsuf'a hasedlerinden kuyuya atup babamıza "Yûsuf'u kurd yedi" dediler. Babamız da aşk-ı Yûsuf ile ağlaya ağlaya alîl oldu ve bu İbnyâmin'i Yûsuf yerine sevmeğe başladı. şimdi sen bu oğlanı "Hırsızımdır" deyü haps etdin. Ken‘ân eline vardıkda ol ulü'l-azm peygamber pederimize ne cevâb edelim. Tiz şu İbnyâmin'i ver. Yohsa bir na‘ra ederim ki âsumândan bulutlar pâre pâre olup sayhamdan nehr-i Nîl ka‘ra geçüp Mısır âteşe yanup harâb olur" deyü eyle gazâb-alûd oldu kim cemî‘i vücûdunda olan tüğleri esbâbından taşra çıkdı. Hemân Hazret-i Yûsuf karındaşı Yahûda'nın bu gûne âteş-pâre olduğun görünce oğlu Efrâyim'e eydür: "Var şu darılan Yahûda'nın esbâbına elin sürüp bir nezâketle eli eline dokunsun" dedi. Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim varup bu Yahûda'nın yemîn ü yesârından ubûr ederken elin eline dokundurup Yahûda'nın hiddet-i gazabı teskîn olunca Yahûda eydür: "Ne hikmetdir. Benim yanıma Ya‘kûb evlâdlarından kimesne gelüp eti etime dokunmadı kim gazabım teskîn ola. İşte vücûdım süst olup nutka mecâlim kalmadı" dedi. Bu hâl üzre Hazret-i Yûsuf ile karındâşlarıyla niçe mücâdeleleri olup âhir İbnyâmin'i hapisden halâs etmeyüp niçe yüz deve yükü gılâl dahi birâderlerine hîbe eyleyüp İbnyâmin içün

"Hapisdedir" deyüp pederine mektûblar gönderüp birâderleri Ken‘ân eline gidince İbnyâmin'i âlet-i mülâhaza-i kânûn hapisden ıtlâk edüp bağrına basup taht üzre beraber karâr ederlerdi. Hattâ Hazret-i Yûsuf Feyyûm şehrin hilâfeti mahallinde binâ etdüğü mahalde Hazret-i Ya‘kûb Mısır'a geldikde mekşûfu'l-ayn olup Hazret-i Yûsuf'u ve İbnyâmin'i görüp dünya kadar hazz edüp iki evlâdının hasretine kavuşup on yedi sene Hazret-i Ya‘kûb Nebî Mısır'da ehl [ü] ıyâliyle sâkin olup merhûm oldukda Hazret-i Yûsuf, pederi Ya‘kûb Nebî'yi Kudüs'de Halîlü'r-rahmân cenbinde defn etdi. Hâlâ anda medfûndur. Ba‘dehû Hazret-i Yûsuf'u da Hazret-i *[37a]* Süleymân {tuç sandûka ile nehr-i Nîl'den çıkarup} Halîlü'r-rahmân'da Ya‘kûb Nebî cenbinde defn eyledi. Ammâ Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim'e {Yûsuf} karındâşı İbnyâmin ve Hazret-i Mûsâ vâlidesi (---) Hâtun ve Hazret-i Yûsuf ma‘şûkası Züleyhâ Hâtûn cümle bunlar Mısır'da Kavâfe-i Kübrâda cebel-i Çûşî ki yâ‘nî cebel-i mu‘azzamdır, bu kûh-ı bâlânın zıll-i himâyesinde Abdullah Meğâverî ziyâreti mukâbelesinde bu peygamberzâdeler bir kubbe-i azîm içre medfûnlardır kim hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmm-ı Mısır'dır. Ammâ bu mezkûr Yahûdâ hazretleri, pederi Ya‘kûb Nebî intikâlinden sonra mezkûr Bukâ‘ sahrâsında merhûm olup mezkûr mahalde bir kûh-ı pestin zeylinde müfîd ü muhtasar bir kabr-i münevverde medfûndur. Kaddi kâmil yüz kırk adımdır. Türbe-i pür-envâr cümle kârgîr ile mebnî toprak ile mestûr sutûhı vardır ve birkaç fukarâ Urbân dervîşânı vardır. Lâkin üzerinde sandûka mümkin değil, bir kabr-i tavîl olmağıla ba‘zı vâlîler rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp yeşil çuka ile setr ederler. Ammâ zamânımız kabirleri gibi kıbleye yan bükü değildir. Ser-i sa‘âdetleri Kuds-i şerîfe doğrudur. Hazret-i Ya‘kûb'un büyük evlâdı ve Hazret-i Yûsuf birâderi olduğuna şübhe yokdur.

Andan yine refîklerimiz ile cânib-i garba 3 sâ‘atde yine Bukâ‘ sahrâsının cânib-i kıblesinde,

Ziyâret-i Hazret-i şîs ve Hazret-i Âdem Safî *aleyhimâ's-selâm:* Bir bayır dibinde yüz yetmiş adım kabr-i tavîldir. Üzerinde yine kârgîr binâ ile mebnî hâk-i pâk ile mestûr âsitâne-i azîmdir. Yine ser-i sa‘âdetleri Kudüs cânibindedir. Yetmiş-seksen mikdârı Hindî Özbek'i ve fukarâ-yı Urbân ile memlû bir âsitâne-i azîmdir. Ammâ etrâfında kurâ ve kasabâtdan imâr olmamağile ehl-i züvvârı azdır, ammâ acâyib rûhâniyyet vardır. Kabr-i şerîfine âdem girince vücûdına lerze müstevlî olur. Hazret-i Âdem hayâtda iken bu Hazret-i şît'e kırk yaşında nübüvvet gelüp çulhalık ile kifâf-ı nefs ederdi. Sene (---) mu‘ammer olup pederi Âdem Safî'den sonra merhûm olup bu mahalde defn etdiler. Bi-kavli Muhammed ibn İshâk, Hazret-i şît'den vilâdet-i Seyyidi'l-Kevneyn ve's-sakaleyn'e gelince sene 6750 olmuşdur.

Menâkıb-ı Hazret-i şîs: Niçe müverrîhler bu Hazret-i şîs Nebî içün, Hazret-i Âdem cennet-i me’vâdan hübût etdikde hâk-i Hindistân'da cezîre-i Serendil'e kadem basdıkda firâk-ı cennet-i izzet ile zâr u feryâd etdikçe cümle hayvânât-ı vuhûş u tuyûr ve kerrûbiyânlar Âdem'i ta‘yîb etdiklerinden "Yâ Rabbî, yüzüm karasına bakma!" deyü tazarru‘ [u] nâlişler edüp "Bu dünyâda bana bir yâr-ı gâr-ı gâm-küsâr hemrâh ihsan eyle" deyüp ibtidâ Hazret-i Âdem'e cennetden bir sevr ve bir at ihsân olunup onlar ile üns [ü] ülfet edüp süvar olarak Hazret-i Havvâ'yı cüst ü cû edüp nâm [u] nişânın bulmazdı. Hikmet-i Hudâ; bir gice menâmında ihtilâm olup zülâle-i menîsi zemîne düşüp bi-emri Hayy [u] Kadîr dokuz ay on günden sonra zemînden edîm-i arza Hazret-i şîs vücûda geldi. Lisân-ı İbrî'de "şîs" bitdi, demekdir. Anınçün şîs Nebî derler. Hatta ba‘zı müverrihîn Sûre-i (---) [28] âyeti nassı kâtı‘ı tefsîrinde Âdem ve şîs ve İsâ ile tefsîr etmişler. Ammâ ba‘zı müverrihîn ve müfessirîn "Belî Hazret-i Âdem ihtilâm olup zemînde bir evlâdı zâhir oldu. Ammâ ana hukemâ-yı kudemâ "Abdüsselâ" ve Bî-

rûhu's-sanem" derler. Yaylalarda benî Âdem şeklinde merd ü zenli müşekkel şevârib ve lıhyeli kadd [u] kâmet sâhibi bir gûne haşayiş-i zîrûhdur kim hukemâlar edviye içün ka‘r-ı zemînden çıkarırken niçesi denîsi ile cimâ‘ ederken bulunmuşdur. Kâküllerin taraklayup mahbûb çehre sağîr ü kebîr bir gûne mukavvî haşîşdir. Zîrâ menî-i Âdem Safî'den halk olunan budur, Hazret-i şîs değildir deyü tahkîk ederler. Kavl-i sahîh, Hazret-i Âdem cezîre-i Serendil'de iken kırlangıç kuşu Âdem'e gelüp sakalı telinden Cidde'de Havvâ'ya götürüp Havvâ'nın geysûları telinden Âdem'e getirüp kırlangıç tayrı vâsıtalığiyle az müddetde Hazret-i Âdem Havvâ ana ile cem‘ olup Havvâ hâmile kalup ibtidâ edîm-i arzda rahm-ı mâderden müştakk olan Hazret-i şîs Nebî'dir kim Âdem'den sonra nebî-yi sânî şîs'dir ve cemî‘i enbiyâya eb-i sânîdir.

Diğer menâkıb-ı Hazret-i şîs: Sene (---) târîhinde Sultân Süleymân asrında Dervîş Paşa vâlî-i şâm iken sahrâ-yı Bukâ''da bir bârân-ı rahmet nâzil olur kim yedi gün yedi gice niçe büleydeler ve niçe dağlarda kayalar pâre pâre olup seyl-i matar deryâ gibi tenevvüc edüp bu Hazret-i şîs'in kabr-i şerîfinin bir cânibin seyl-i âb münhedim edüp cesed-i Hazret-i şîs'in sağ cânibinde mübârek dest-i şerîfleri ve uylukları keşf olup ter ü tâze altı bin yedi yüz elli seneden berü zâhir olunca şâm Vâlîsi Dervîş Paşa'ya ılgâr ile haber edüp bir günde anlar dahi gelüp niçe yüz bin âdem na‘ş-ı Resûl şîs'i görüp İslâm îmân [u] i’tikâdları dahi ziyâde olup niçe bin münkirîn tecdîd-i îmân ederler. Ba‘dehû Dervîş Paşa cümle *[37b]* a‘yân [u] kibârı cem‘ edüp Hazret-i şîs'in sağ cânibi vücûd-ı şerîfin tevhîd [ü] tezkîr ile gülâb ve müşk-i anber-i hâm râyihalarıyla gasl edüp bu mahalle defn ederler. Ba‘dehû ol seyl harâb etdüğü mahalle bir rasîf-i kavî inşâ edüp âsitânesin imâr eder. Bu ahvâl karîbü'l-ahd olmağıla mahkeme-i Bukâ''da ve Zeydâniyye ve Ba‘albek sicillâtlarında mastûrdur. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Cüvânapucubaşı şâm vâlîsiyken Sultân İbrâhîm Hân'ın sadrıa‘zamı olup bu âsitâne-i şîs Nebî'yi imâr edüp kabr-i tavîli üzre beşyüz zirâ‘ yeşil çuka setr etmişdi. Hakîr ziyâret etdikde ol mestûr çuka hâzır idi. Hakîr bu kabr-i münevver üzre cümle gubârı süyürüp hizmet-i Resûl'de bulunup hasbeten lillah bir hatm-i şerîfe şürû‘ edüp ba‘dehû ziyâret-i vedâ‘ ile yine atlarımıza süvâr olup vakt-i gurûbda Kerk-i Nûh kal‘ası dibinde ordu-yı İslâm'a gelüp vâsıl olduk. Ertesi gün kûs-ı rıhletler çalınup deryâ-misâl asker ile cânib-i garba Bukâ‘ sahrâsı içre (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i cisr-i Fir‘avn: Bukâ‘ sahrâsında yüz elli evli kurâdır. Câmi‘ ve hammâmı var. Re‘âyâsı Arab ve Dürüzîlerdir. Bukâ‘ subaşısı hükmünde ze‘âmetdir. Zîrâ Bukâ‘ Kerk sancağı hudûdudur. Nehr-i Tennûr üzre üç gözlü Zâhir Baybars cisri vardır. Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘at gidüp

Menzil-i karye-i Ceremât: Nehr-i Tennûr'un cânib-i garbî tarafı olmağile Zeydâniyye nâhiyesi hudûdunda yüz hâneli mutî‘ Dürüzî köyüdür, kim bunlara Kızıllı ta‘bîr ederler. Cenk mahallerinde "Hûbâr" deyü feryâd-ı gülbang çekerler. Cemî‘i büyûtlarının der-i dîvârları ve bacaları ve gaytânlarında dud ağaçları ve zeytûn ağaçları kızıl aşı ile boyanmışdır. Hikmet-i Hudâ cemî‘i dağlarında ve sahrâlarında türâbları kırmızı hâk-ı anber-pâk olduğundan Kızıllı derler ve cemî‘i sıbyân u nisvân-ı emredânının libâsları ve başlarında tâcları kırmızı güvezi makdemdir. Ekseriyyâ mahsûlâtları harîr ü zeytûndur. Ve gayri mahsûlâtları gâyetü'l-gâye mütekâsirdir. Bu karyede Ma‘ânoğlu'nun mutî‘ [u] münkâd olan şeyhleri gelüp hedâyâların arz edüp zimmetlerinde olan yüz yetmiş kîseyi dahi teslîm edüp şâm defterdârından memhûrlu temessükâtlar aldılar. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı sûr-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i şıkıf

Sene (---) târîhinde Kuds-i şerîf, kefere-i Freng-i bed-renk destinde iken bu kal‘a-i şıkıf'ı şıkıf nâm bir Dürüzî beğinin i‘ânetiyle İşpaniye binâ etmişdir. Ba‘dehû Kudüs'ü Nûreddîn-i şehîd feth edüp bu kal‘ayı dahi Nûreddînü'ş-şehîd feth etmişdir. Ba‘dehû sene 922 târîhinde Selîm Hân fethidir, be-dest-i Yûnus Paşa. şâm eyâletinde Kerk sancağı hudûdunda Zeydâniyye kazâsı ve subaşılığı hükmünde evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın beyâz kûh-ı bülend üzre bir kal‘a-i ibret-nümâdır. Aşağı Tennûr nehrinden tâ kal‘anın zirve-i a‘lâsına iki sâ‘atde urûc olunur. Sene (---) târîhinde Ma‘ânoğlu Âl-i Osmân'a karşu durup ısyân etdikde bu kal‘aya yigirmi bin fitil tüfenk-endâz asker ile kapanup cenge âmâde oldukda kara tarafından eyâlet-i Karamân ve Sivas ve Mar‘aş, Adana ve Haleb ve şâm ve şâm Tarablus askerleri bu kal‘ayı muhâsara etdiler. Deryâ tarafından iki yüz pâre kadırga ile donanma-i hümâyûna Kapudan Ca‘fer Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup Bektâş Ağa donanma yeniçeri ağası olup yetmiş seksen bin asâkir-i İslâm ile bu kal‘ayı muhâsara edüp bir taşına Ma‘ânoğlu bin baş alup öskes kal‘ayı vermeyüp asker-i İslâm hâ’ib ve hâsir gitdiler. Hâlâ Âl-i Osmân'ın meteris yerleri âşikâre durup niçe bin şühedâ-yı Âl-i Osmân medfûndur. Kıble tarafi nehr-i Tennûr deresine nâzır câh-ı gayyâdır. El-ıyâzen-billah âdem aşağı bakmağa cür’et edemez ve aşağı derenin bir tarafında Ba‘albek kal‘ası vâdîsinden gelen nehr-i Rıtân nehr-i Tennûr'a mahlût olur ve şıkıf kal‘asına gelen Ayn-i Sûl karyesinden tulû‘ eden nehr-i Sûl bu nehr-i Tennûr'a mahlût olup mezkûr üç nehrin feryâd [u] figânından âdemin kulağı asam olup bir fersah yerden istimâ‘ olunur. Mezkûr kal‘a-i şıkıf'dan Ma‘ânoğlu üstâd-ı kâmil kûhkenler getirüp kal‘adan aşağı nehirlere gelince bin iki yüz kademe taş nerdübân kesüp kal‘adan suya inilir nihânî su yolları vardır kim râygân değildir. Sene-i âtîde yine Ma‘ânoğlu üzre kel-evvel asker-i bî-pâyân ile Küçük Ahmed Paşa serdâr olup Ma‘ânoğlu'nu zorâzor kuvvet-i bâzû ile kal‘a-i (---) (---) çıkarup der-i devlete gönderüp huzûr-ı Murâd Hân-ı Râbi‘de kellesi galtân olup oğlu (---) Beği harem-i hâsda odasına aldı. Ammâ bu kal‘a-i şıkıf'da hâlâ âdem âdemî-zât yok, ma‘mûr u âbâdân bir burc [u] bârûsuna rahne isâbet etmemiş şekl-i muhammes bir seng-binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Her taş fîl cüssesi kadar var. Kat-ender-kat sarâyları ve müte‘addid hücreleri ve kâ‘aları ve bir câmi‘i ve gılâl anbarı ve cebehâne *[38a]* odaları ve bârân-ı rahmetden nâzil olan mâ-i zülâl içün su sarnıçları var kim cümle binâlarında aslâ ahşâbâtdan bir hatab makûlesi yokdur. Cümle kârgîr binâlardır kim henüz üstâd-ı mi‘mâr elinden çıkmışdır. Ammâ bu kal‘ada sâ‘at gibi kurulu bir gûne un değirmeni vardır, diller ile ta‘bîr olunmaz san‘at-ı acîbdir. Bu kal‘a imâr olup benî Âdem ile pür olsa vâhid ke-elf bir kal‘a-i üstüvâr olurdu. Bu kal‘ayı temâşâ ederken ba‘zılar Zeydâniyye kal‘asın medh etdiler. Hemân aşağı ordu-yı İslâm'a inüp paşadan me’zûn olup kırk elli yiğit başıma cem‘ edüp nehr-i Tennûr'u geçüp yedi sâ‘atde,

Karye-i Ayn-i Sûl; nâm mahalle varılup şıkıf nâhiyesinde Ayn-i Sûl nâmında bir kayadan ayn-ı hayât su çıkup aşağıda bir buhayrecik olur. Ol buhayre içre aslâ sayf u şitâda semekden bir nâm [u] nişân yokdur. Tâ ki mâh-ı şubât geldikde hadd ü hasrın cenâb-ı Bârî bilir bir gûne balık zâhir olur kim gûyâ sîm-i hâlisdir. Cüssede Rûm'un hapsi balığı gibi bir semekedir. Mâh-ı şubatın nısfı olunca bu balıklar biri biri üzre binüp cimâ‘ etmeğe başlarlar ve ol balıklardan bu su yüzüne bir gûne neft gibi yağ şinâverlik etmeğe başlar. Ol yağdan cüzâm olanlar cem‘ edüp cerâmına sürse ve dütsi etse bi-emrillâh şifâ bulur. Bu halîc üzre yağ zuhûr olduğu mahalde bir âdem bu sudan nûş etse serhabtân marazına ya‘nî salbaş ve ahmaklık marazına mütbelâ olup başın dutamaz olur. Ammâ cimâ‘ etmeden dahi bîzâr olur. Ve mezkûr semekeyi âteşe yaksalar ol ev içinde olan hayvânât ve akreb ve çıyan ve

yılan cümle mürd olur. Ve bu balığın etin tenâvül eden âdem dahi salbaş olup başın dutamaz olur. Bu temâşâyı edüp yine cânib-i kıbleye sengistân ve zeytûnlu çengelistân [u] hıyâbân yerleri aşup (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i vâcibü's-seyr Zeydâniyye

Bi-kavli Târîh-i Fütûhât-ı şâm, bu kal‘a sene (---) târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan Emîrü'l-mü’minîn Süleymân b. Abdülmelik birâderi Mesleme binâ etmişdir. Mülûkdan mülûk destine girüp sene 922 târîhinde Selîm-i Evvel'e bilâ-cenk itâ‘at etmişlerdir. Hâlâ şâm eyâletinde şâm paşasının hâs-ı hümâyûnundan ifrâz yedi kîse mahsûllü subaşısı yüz elli âdem ile hâkimdir ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir. Zîrâ kurâları cümle Dürüzî ve Timânî ve Mervânî'dir. şâm yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Zeydâniyye: Bu dahi evc-i âsumâne çıkmış bir kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i muhammes şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i kavîdir. Ammâ yalın kat dîvârdır. Bir yerden havâlesi ve bir tarafdan zafer mümkün değildir. Canib-i erba‘asında aslâ handakı yokdur ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin adımdır. Cânib-i (---) bir demir kapusu vardır. Derûn-ı kal‘ada

.....(5 satır boş) .....

Bu kal‘ada bir gice subaşı Saçlıoğlan'da mihmân olup ertesi yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde sür‘at ile gidüp yine kal‘a-i şıkıf altında askere dâhil olup gice derûn-ı askerde bir güft-gû olup "Ordu-yı İslâm'ı kırk bin tüfenk-endâz Dürüzî basacak imiş" deyüp niçe hây-hûy olup ol gice ordu-yı İslâm'ın cânib-i erba‘asına niçe bin tüfenk-endâz kemîngâhları konulup âmâde durdular. Tâ ki nısfu'l-leyl oldu, el-azametullah Cebelü'l-Lübnân'ın üzerinde niçe bin fitîl çerâğân görünüp bir "Hûbâr", sadâsı kopdu kim zemîn [u] âsumân dir dir ditreyüp ne cânibden ordu-yı İslâma şebhûn hücûmlar etdilerse kemîngâhda âmâde olan guzât-ı Müslimîn üzre uğrayup dendân-ı seyf-i Murtezâ Paşa'dan geçüp münhedimen hâ’ib ve hâsir gitdiler. Ertesi ale's-sabâh bir gün mukaddem tuğlar ileri gitmesin ma‘kûl görmeyüp cümle asâkir-i zafer-şi‘âr bir topdan kalkup yine cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kâsımiyye

Sene (---) târîhinde güzelce Kâsım Paşa binâ etdüğü ve leb-i deryâdan bir top menzili ba‘îd bir püşte üzre nehr-i Rıtân ve nehr-i Tennûr kenarında Sayda eyâleti hükmünde subaşılık ve nihâyet olduğu kal‘a içinde beş on hâne olup şekl-i murabba‘ bir küçücük dizdârsız kal‘a olduğu, hacca *[38b]* müteveccih olduğumuz sene cild-i (---) mizde mufassal tahrîr olunmuşdur. Bu mahalde cümle guzât-ı müslimîn Akdeniz kenarına hayme vü hargâhların kurup meks etdiler. Bu menzilde Sayda-i Berût hâkimi beş bin asker ile imdâda gelüp meks etdi. {Mukaddemâ ulaklığla Âsitâne'den geldiğimizde paşa efendimiz Sayda-i Berût kal‘aları teftîşin ihsân edüp bu mahalde Sayda hâkiminden iki bin esedî hizmet aldık}. Ve bir gün yine Sıfet hâkimi Na‘lbend Alî Ağa üç bin asker ile gelüp leb-i Deryâ-yı Sefîd'de meks edüp çarhacı ta‘yîn olundu. Andan leb-i deryâ ile iki sâ‘atde,

Menzil-i tılsımât-ı re’sü'l-uyûn, acîbe-i ibret-nümûn: Bu diyâr kavm-i Yunaniyân destinde iken hukemâlar hikmet ile sâhil-i deryâdan yüz adım ba‘îd deryâ içinde elli zirâ‘ kaddi bir kulle-i âlî binâ

etmişlerdir. Ortasında bir havz-ı azîmi var, gâyet berrâk âb-ı rahîk ile memlû bir havz-ı kebîrdir. Bu havzın ka‘rından niçe zî-kıymet eşyâlar nümâyândır. Niçe serdengeçti yiğitler bâr-ı sakîl hacerleri derâğûş edüp ka‘rına inmeden katı yaydan ok çıkar gibi rûy-ı mâya çıkar. Ammâ aslâ zarar isâbet etmeyüp nihâyet-i mâya ermek muhâldir. Her çend kim bu havza zî-rûh kısmı girse tarfetü'l-ayn içre taşra çıkar ammâ gusl etmeğe girüp çıksa aslâ zarar yokdur. Ve hacer ü şecer makûlesi ilkâ eyleseler aslâ zarar etmez. Hâssa-i re’s-i ayn kırk gün bu cüzâm âbından nûş etse halâs olur.

Hâssa-i sânî: Girüp nûş eden hummâ-yı rub‘dan ve hummâ-yı muhrikden halâs olur. Hikmet bu kim bu havz-ı azîm deryâ içinde bir kulle-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında coşkun bahr-misâl taşup kullenin cânib-i yakîninde havâle bir kûh-ı bâlâ yokdur kim bu âb-ı hayât andan gele. Temâşâgâhdır kim Hacc-ı şerîfe gitdiğimizde cild-i (---) bunun dahi evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur.

Bu temâşâyı edüp yine cânib-i kıbleye leb-i derya ile 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ma‘mûr ya‘nî şehr-i Sûr

Leb-i deryâda İskender-i Kübrâ binâsıdır. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Melikü't-Tâhir İşpaniye keferesi elinden feth etmişdir. Ba‘dehû sene 922 târîhinde Selîm şâh'a emân ile vermişlerdir. Sayda hâkinde voyvadalıkdır ve kazâdır. Ve kal‘ası leb-i deryâda bir kal‘a-i azîm ve liman-ı kebîri var. Hâlâ câ-be-câ yerleri mündehimdir. Cirmi altı bin adımdır. Ve üç mahalle ve üç yüz toprak örtülü hâneleri ve bir câmi‘i ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı ve bir deyr-i ma‘mûru var, cümle kefere Aleksandır'ın ma‘bedgâhıdır deyü i‘tibâr ederler. Bu mahalde cümle keferelerdir ammâ aslâ lisân-ı Rûmî bilmeyüp Arabî tekellüm ederler ve yemîn etseler "Vahad Allah, bi-sırrı Hazret-i şem‘ûn" derler. Ve bu kal‘a bir kumsal yerde vâki‘ olmağıla leb-i deryâda limana nâzır bir kulle-i kavîsi Fâtih-i Yemen Sinân Paşa binâsıdır. Dizdârı ve merdim-i hisârı elli nefer ile bunda sâkinlerdir. Sekiz rüzgâr-ı zûr-kârdan emîn liman-ı kebîri vardır. Akka limanında gemiler kışlamayup burda yatarlar ammâ kum deryâsı günden güne şehri gark-ı rimâl etmededir. Zamân-ı kadîmde kum tılsımâtı olmak üzre bir amûd-ı âlî var imiş. Ma‘ânoğlu defîne vardır deyü amûdı münhedim edüp kum bu şehre dâhil olmağa başlar. Niçe gûne evsâfları bu kal‘a-i Sûr'un yine Mekke-i Mükerreme'ye gitdiğimiz sene şâm Tarablusu evsâfıyla mufassal tahrîr olunmuşdur. Bu kal‘ayı seyr [u] temâşâ edüp mahall-i ma‘hûdda cümle asker Nakura Boğazı'n geçmek içün hâs u âm müşâvere edüp Sıfet hâkimi çarhacı olup kırk bayrak sekban sarıca askeri nısfu'l-leylde pür-silâh olup Nakura Boğazı'na varup hâlî bulup pusu yerlerine sepişüp cümle bahâdırân âmâde hâmûş-bâş yatdılar. Ol gice Dürüzîlerden yedi aded çaşıt dutulup Paşa'ya geldükde söyledüp aslâ amân vermeyüp Sûr kal‘ası önünde kelleleri tenlerinden tîğ-ı Murtezâ ile galtân olup ale's-sabâh Nakura Boğazı'ndan feryâdcılar gelüp "Bre Sultânım, pusuda olan asâkir-i İslâm'ı Dürüzî basup gâlib gelüp bizim bayraklar mağlûb olmada. Hâlâ ceng-i azîmdir" deyünce mukaddemâ ileri kırk bayrak piyâde Sayda-i Berût ve Sıfet askeri gidüp imdâd yetişir. Paşa dahi atlanup cümle asker ile bir sâ‘atde imdâda yetişüp

Evsâf-ı ceng-i azîm Nakura

Der-akab paşa-yı re’y [u] tedbîr cümle askeri piyâde edüp cengi harbîlere tarralar urulup cümle asker ceng-i azîm olan mahallere varmayup şâmlı Osmân Ağa bir koldan ve Delibaşı bir koldan ve

Üsküdar cenginde Gürcî Nebî ile firâr eden Çomar Bölükbaşı bir koldan ve dörd yüz iç ağaları leb-i deryâdaki yalçın kayalardan ve'l-hâsıl on yedi yerden alarka dağlar içinden girüp tâ mahall-i cenge vardıkda bir ağızdan sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurunca cümle Dürüzî ve Timânîler sadâ-yı Allah Allah'ı istimâ‘ edince akılları başlarından gidüp mukaddemâ giceden pusuda basılan *[39a]* bayraklar altında inhizâma yüz dutan guzât-ı Müslimîn tâze cân bulup iki asker meyânında Dürüzî-i bî-dînleri meydân-ı muhabbetde kalup mısrâ "Neresi yâ neresi, cây-ı selâmet neresi" mazmûnınca bir cây-ı menâs bulmaya iktidârları olmayup kudurmuş kelb-i akûr gibi yedi buçuk sâ‘at germ-â-germ ceng savaş u perhâş oldu kim bu dağlardan Ma‘ânoğlu'ndan berü böyle bir ceng-i Murtezâ Alî olmamışdır. Âhir kimi kayalardan kendüyi deryâya atup gark kimi gark-ı ırk olup pâre pâre oldu. Kimi dendân-ı tîğ-i âteş-tâb ile kellesi galtân olup vakt-i asrda üç bin aded Cebrî, Kaderî ve Nusayrî ve Timânî bî-mezheb Mervânî şemşîr-i âteş-tâbdan geçüp ba‘de'l-asr Nakura Boğazı yüz bin âlâm-ı şedâyid-i renc-i anâ ile ubûr olunup vakt-i gurûbda,

Menzil-i karye-i şem‘ûn-ı Safâ: Bu mahal Sıfet hudûdunda vilâyet-i Dürüzistân'dır. Bu karye bin hâneli ve hân u hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr karyedir kim her hânesi kal‘a-misâl mazgal delikli, cümle kapuları muhkem ve metîn kal‘a-misâl türâb-ı pâk ile mestûr zeytûnlu ve dud ağaçlı, bâğlı ve bâğçeli âbâdân karye-i Dürüzistân'dır. Bu karyede yedi yüz esîr kurâ şeyhleri gelüp niçesinin kelleleri galtan olup altı yüzü kayd-bend-i esîr olup otak önüne beş bin kelle yığılup asker-i İslâm'dan ancak iki yüz seksen âdem şehd-i şehâdet câmın nûş edüp yedi yüz âdem mecrûh-ı dil-fikâr oldu. Ol gün cemî‘i iş erlerine iki yüz yetmiş hil‘at giydirilüp niçe yüzüne şâm ze‘âmeti ve timarları ve yeniçeri gedikleri ihsân olunup iki bin mikdâr şehbâz u dilîr ve server [ü] hünerverlerin serlerine çelenkler sançılup cümleye yetmiş kîse bahşîş ihsân olundu. Hakîrin bu ceng-i garrâya fakîranca bu ebyâtı târîh düşmüşdür: Feth-i Dürüzî be-dest-i Murtezâ Paşa

Evliyâ bu fethi gördükde dedi târîhini

Sene-i elli dokuz târîhinde oldu gazâ.

Sene 1059.

Bu gâzâ-yı zafer-me’serden sonra cümle üserâları halâs etmeğe bakıyyetü's-seyf olan meşâyih-i Dürziyân gelüp zimmetlerinde olan mâlları getirüp yigirmi günde bu şem‘ûn beledînde bin kîse mâl ve üç yüz katır bârı ham harîr gelüp şâm'a gitdi. Ve cemî‘i asâkir-i İslâm birer rehinler ile Dürüzistân dağlarına gelüp mallar tahsil ederek her ağa bây oldu.

Evsâf-ı cebel-i bâlâ Nakura

Leb-i Bahr-i sefîd'de evc-i âsumâna çıkmış peyâz sa‘b kayalardır kim berhevâ tayerân eden mürğ-i zeyrek bu cebel-i bülendin üzerinden pervâz urup geçmede âcizdir. Hattâ cemî‘i müfessirîn sûre-i (---) [29] âyeti bu Nakura Boğazı hakkına nâzil olmuşdur, derler" Akka kal‘asında medfûn Hazret-i Sâlih'in du‘âsı berekâtıyla bu kûh-ı bâlâ üzre teng ü zıyk yol açılmış ammâ yine deve ve katır ve yüklü hımâr geçmek ihtimâli yokdur, ancak piyâde âdem geçer. Ba‘dehû Melikü't-Tâhir Akka kal‘ası fethine gitdikde sehel yolların tathîr etmiş. Niçe mülûkler dahi bu Nakura Boğazı'n açmışlar, ammâ yine sa‘bdır. Leb-i deryâ tarafına âdem bakmağa cür’et edemez. Zîrâ çâh-ı gayyâdan ve derk-i

esfelden ve *"veylün"* deresinden nişân verir kûh-ı bâlâdır. Hattâ deryâ tarafı evc-i semâyâ ser çekmiş kayalarının altları kûh-ı bî-sütûn gibi boşdur.

Elbette bârçe galyonlar girse direklerinin serenlerinin cıvandıraları kayalara dokunmaz. Böyle mağaralı kayalar var kim içine yigirmişer bin atlı âdem girse "Yerimiz dardır" diyemezler. Eyle vâsi‘ ibret-nümâ gâr-ı yetîmânlardır. Kaçan kim lodos rüzgârı şiddet üzre esdikde talattum-ı deryâ cûş [u] hurûşa gelüp yedişerleme ta‘bîr etdikleri deryâ kumu dağlar gibi gelüp bu Nakura kayaları mağaralarına urdukda ol dağların sâ‘ikasından benî Âdem Nakura'dan geçmeğe cür’et edemeyüp zehresi çâk olur. Tâ bu merteb sıyt u sadâ verir kim üç menzil ba‘îd şâm-ı şerîf'de bu Nakura kayaları gârlarına temevvüc-i deryâ urduğunun gürüldüsü istimâ‘ olunup "Nakura dağları gürler" derler. Tâ bu mertebe gâr-ı azîmler, hattâ cemî‘i müfessirîn "Kur‘ân-ı Azîm'de zikr olunan Nakura Boğazı budur" derler. Cemî‘i mellâhân-ı bihârda ve cümle seyyâhân-ı berde meşhûr-ı âfâk bir Nakura Boğazı'dır. Râh-ı tenginin iki cânibleri eyle yalçın kayalardır kim bebr ü peleng ve külüng-i nâhunların ilişdirecek yer bulamaz. Bu kayalarda bir tüfenkli, bin aded âdemi geçirmek ihtimâli yokdur. Tüfenk atmayup taş yuvarlasa kifâyet edüp kuş uçamaz. *El-ıyâzen-billâh* sarp ve muhavvif ve muhâtara yerlerdir. Hamd-i Hudâ böyle bir sa‘bu'l-mürûr mahalde Murtezâ Paşa efendimize Dürüzî mel‘ûnlarının fethi müyesser olup hakîr-i pür-taksîr dahi böyle gazâda bulunduk.

Ba‘dehû şem‘ûn-ı Safâ köyünde mâl-ı pâdişâhî tahsîline mübâşeret etdiklerinde Murtezâ Paşa efendimiz hakîre *[39b]* kırk bin guruş tahsîlin ihsân edüp Alî Bölükbaşı bayrağıyla seksen aded tüvânâ pür-silâh yiğitler götürüp Zeydâniyye nâhiyesinde 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Du‘âbe: Bir dağ başında bâğlı ve bâğçeli ve incir, zeytûn ve dud şecerli ve bin hâneli ma‘mûr [u] âbâdân Timânî kavmi köyüdür. Hamd-i Hudâ yedi günde otuz kîse tahsîl edüp üç kîse hakîre ve bir kîse bayrak sarıcalarına verüp on bin guruş içün üç aded şeyhi kayd-bend ile paşaya getirüp teslîm etdik. Yine şem‘ûn köyünde zevk [u] safâmıza meşgûl olduk.

Ziyâretgâh-ı Hazret-i şem‘ûn-ı Safâ: Hazret-i Mesîh aleyhi's-selâmın on iki halîfesi var idi. Evveli Habîb-i Neccâr idi. İkincisi bu şem‘ûn-ı Safâ idi. Amma bu şem‘ûn hakkında kavm-i Yunaniyân, peygamber derler, ammâ lağv kelâmdır demişler. Hazret-i İsâ âlem-i sabâvetde bunların derâgûşunda perveriş bulmuşdu. Bu şem‘ûn, Hazret-i Yahyâ'nın akrabalarından idi. Hazret-i Mesîh âsumâne urûc etdikten sonra bunlar Nablus şehrin terk edüp ekseriyyâ Antakıyye'de Habîb-i Neccâr ile hem-celîs idi. Habîb-i Neccâr şehâdetinden sonra niçe zamân seyâhat edüp müddet-i ömr-i azîzleri sene (---) mu‘ammer olup bu Nakura'da şehîd olup bu mahalde kavm-i Nasârâ defn edüp üzerine kayasıralardan bir kral kubbe-i âlî ve bir bâğ-ı İrem zeytûnlı ravza-ı cinân binâ edüp imâr eder. Hâlâ cemî‘i millet-i Nasârâ'nın ziyâretgâhıdır. Ümmet-i Muhammed'in ziyâretgâh [u] ârâmgâhıdır. Niçe yüz dervîşân-ı Dürüzî-mezheb fukarâları vardır. Kubbe-i pür-envârının içi gûnâ-gûn şem‘-i asel ile müzeyyendir. Ve şem‘dân ve halîçe ve çerâğdânlar ile ârâste bir âsitâne-i meşhûrdur. Hattâ niki havârîyyûn'un aşkına on iki kandili ilâ mâşâallah şeb [u] rûz çerâğân olup aslâ sönmemişlerdir. Cümle huddâmları bu işe me’mûrlardır. Zîrâ bu diyâr zeytûn ve zeytûn yağından ibâret olmağın her kurâdan niçe yüz miskete ile zeytûnyağı gelüp kanâdillere yakarlar. Ammâ garâ’ib budur kim diyâr-ı Frengistân'ın İşpaniye ve Ceneviz ve Portugal ve Dış Fransa ve Donkarkız ve Danimarka ve Felemenk ve İsfeçe ve Cevle ve Nemse ve İngilis ve gayri bilâd-ı nasârâlardan bu şem‘ûn-ı Safâ kanâdilleriyçün zeytûnyağı nezerâtların cerre ve tulumlar ile tâ dip Frengistândan deryâya bırağup bi-emrillâhi Te‘âlâ bu

şem‘ûn-ı Safâ'nın yatduğu Nakura dağının kenar-ı deryâsına gelüp elbette her sabâh şem‘ûn fukarâları sâhil-i bahre varup birer ikişer tulum zeytûnyağı gelüp alırlar, aceb hikmetdir.

Menâkıb-ı dîğer: Bu şem‘ûn köyünde cemî‘i halkın koyunları ve keçileri ve sığırları çobansız dağlarda rime rime gezerler, aslâ kurd yemez ve harâmî uğurlamaz.

Menâkıb-ı gayr: Bu karye ahâlîsinin kapuları şeb [u] rûz küşâdedir ve gâyet mün‘im Dürüzîleri vardır. Cümle metâ‘ları meydân-ı muhabbetdedir. Aslâ bir kimesne bir ferd-i âferîdenin erzâklarına vaz‘-ı yed edemezler. Bir kimesnenin bir şey’i zâyi‘ olsa zann-ı gâlibi olan kimesneyi "şer‘ullah" deyü bu şem‘ûn-ı Safâ türbesine götürüp müdde‘î eydür: "Ihken yâ şem‘ûn!" deyü selâm verüp zannı olduğu olan âdem gelüp şem‘ûn'ın kapusuna el urup yemîn eder. Eğer bî-haber ise aslâ zarar isâbet etmez. Eğer sârık ise şem‘ûn'un kapusuna el urunca tepesi üzre gelüp mürd olur. Bu âsitâne kapusu önünde yatan cümle mevtâlar yalan yemîn edüp şem‘ûn kapusuna el uranlardır. Niçeler havf edüp kapuya el urmayup serîka etdüğü şey’i i‘tirâf edüp alduğu eşyayı verüp halâs olur.

Bu diyârın mahkemesi âsitâne-i şem‘ûn'dur. Ol ecilden mahkeme kadılarına rağbet yokdur. Bu dahi bir nazargâh-ı ibret-nümâdır. Nasârâ tâ’ifesi kezâlik bir müşkil işleri olsa bu âsitâneye gelüp şem‘ûn-ı Safâ'nın kendi hattıyla ceyran derisi üzre Hazret-i İsâ'ya nâzîl olan İncîl-i sahîh bu âsitânededir. Nasârâ ol İncîl'e el urup yemîn ederler. Mücrim olan havf edüp el uramaz.

Hakîr bu İncîl'i yedi kerre açup seyr etmişimdir. Hatt-ı Ma‘ukl'e (?) yakın bir gûne hatdır.
Hakîr masraf kâtibi Rûm Mehemmed Ağa ile bu İncîl-i sahîhden Hazret-i Risâlet-penâh hakkında Hazret-i İsâ'ya nâzil olan âyeti istihrâc edüp bu mahalle tahrîr olundu:

Âyet-i şerîf-i İncîl der hakk-ı Hazret-i Muhammedi'l-Mustafâ *sallalahu aleyhi ve-sellem.*

Azeriyûn	
abitûn	Âzer oğlundan
bir oğlan	
lev gıslîn	
pürfunûtûn	yalancı olmaya.
peygamber ola.	
efzûlât	
nîte	Mekke'de ola.
Anın mevlûdi	

tü numnîn

ki kâlev şîr

anın mübarek adı

sâlihliğile gelmiş ola

epsi gudus

mevâmîs

ona uyanlar

Ahmed-Muhammed ola.

bîst bîs

nakirdîs

Dahi ol cihân ıssı olalar.

Bu cihân ıssı olalar.

İncîl'de hûruf-ı hecâdır.

"Alfa o vi dipşi gamaşı zeltâfî â î zitana itasima siteru yutapi kapao levdeksi mini o biro" ilâ âhir. ***[40a]***

Bu şem‘ûn-ı Safâ hattıyla tahrîr olunan İncîl'den bu âyet-i şerîfeler tahrîr olunup bu âsitânede niçe ibret nümâları temâşâ ederdik. Zîrâ cemî‘i asâkir-i İslâma mesîregâh [u] teferrücgâh-ı cihân-nümâ bir dırahtistân yerdir kim cemî‘i bahr-i Sefîd ve kara tarafında Ba‘albek'e ve Sahrâ-yı Bukâ‘ ve Rebve boğazı ve nehr-i Yezîd ve cebel-i Deyr ve kal‘a-i Zeydâniyye ve kal‘a-i şıkıf ve kal‘a-i Sayda, Berût ve cümle Ma‘ânoğlu dağları sahîfe-i zemînde nakş-ı bukalemûn nümâyândır.

Bu Dürüzistân'da olan yetmiş iki aded fırak-ı dâlleden kavm-i Dürüzî ve kavm-i Timâni ve Yezîdî ve Mervânî ve Hubarî ve Aklı ve Kızıllı ve Zeydânî ve Nusayrî ve Tatkî ve Kanağî ve şihâbî ve şehbâzî ve şî‘î ve Maslabânî ve Ma‘ânî ve Cebrî ve Mülhidî ve (---) (---) ve niçe bunun emsâlî bî-mezheb fırak-ı dâlleden âdemler vardır. Her birinin mezâhib-i bâtılaları birbirlerine muhâlif ve muğâyir bir alay kavm-i dâll u mudıl âdemler vardır.

Der-beyân-ı fırak-ı dâl

Evkât-ı hamse farzın ikişer rek‘at kılup dihkânîyiz deyü hamse-i evkâtı bir yerden bir ezân ile kılarlar.

Bî-mezheb Timâni Kabilesi: Bâğım mahsûlüdür deyü ibtidâ kızların kendiler vaty edüp ba‘dehû hemşîresin oğluna yâhûd gayri keffi olan akrabasına verir.

Bî-mezheb kavm-i Yezîdî: Tâ‘ât [u] ibâdet nedir bilmezler. Kimi köpeğe, kimi keçiye, kimi horosa, kimi şeytân timsâline taparlar. Gün kısasında sâyim olurlar.

Kabâyil-i Mervânî: Evkât-ı hamse kılarlar. Cenâbet iken ta‘âm yemezler. Hac, zekât ve sıyâm nedir bilmezler.

Ahvâl-i Hübarî : Cenâbetten gasl ederler. Ammâ ihtilâm olsalar gasl etmezler ve harâm ve helâl nedir bilmezler.

Bî-mezheb Aklı: Cemî‘i zî-rûh kısmı olup cânı kanı ola, anı yerler. Husûsen kedileri haps edüp semîn oldukda tenâvül ederler. Semiz köpekleri acâyib gûnâ-gûn pişirüp yerler.

Ahvâl-i kavm-i Kızıllı: Hırsızlık ve kuttâ‘u't-tarîklık ve şerâb bunlarda gâyet harâmdır ammâ zinâ ve livâtâ mubâhdır.

.....(3 satır boş) .....

Eğer bu mezâhib-i muhtelife sâhibi olan firak-ı dâllenin turukların birer birer ma‘lûmumuz olduğu üzre tahrîr eylesek bir mücelled olur. Ve her biri birer ülkede olup birbirlerine adû-yı cânlar olmuşlardır. Yohsa şâm ve Haleb'e bu kavmler emn [ü] emân komazlardı. Ammâ Cenâb-ı Bârî yârî kılup her biri birbirine musallat olduğundan yek-dil yek-cihet olamazdır.

Ve her bir bed-mezhebin birer gûne lehçe-i mahsûsa lisânları vardır kim birbirlerinin lisânların tercemân ile anlarlar. Ekseriyyâ Frenk ile ihtilât ederler.

Evvelâ kavm-i bî-mezheb Timânî

vâd	*is*	*seles*	*rubu‘*	*hams*	*sit*	*seb‘*	*temân*	*tisâ*
1	2	3	4	5	6	7	8	9

âş	*vâd âş*	*is âş*	*seles âş*	*arbaş*	*hamsaş*	*sittâş*	*seb‘âş*	*temânâş*
								18

10	11	12	13	14	15	16	17	
tis'âş	*teletin*	*vâd teletin*	*hâbiz*	*may*	*tâl*	*râh*	*tît*	*tâl akıt*
19	30	31	ekmek	su	gel	git	yanıma	Gel otur.

hûbhâm	*tilfirkat*	*âv*	*zırımbıtıllik*	*hıncâs*	*huatil*	*hafillâs*	*aftı'rât*	*nâm*
misk	za'afran	yağmur	gökyüzü	cennet	cehennem	âsîler	kal'alar	uyku

reş'at	*hacâ'ab tıft*	*Hınk câs sakıt*	*zamir bırtı*	*âvâ*	*Kâve kiflak*
âteş	câmi'-i Aksa	Cennete benzer	tahkîkdir	bu dünya	Aldanma buna

Galebtir fak	*Sâvez huldi hacer*	mârib	*cedâr*	*hâyıt*	*selem*	*şebâk*
Dünya fânîdir.	Âhiret gerçekdir.	yılan	temel	dîvâr	?	pencere

turuk	*muşmur*	*sitkal*	*kunbal*	*ılât*	*mı'mı'ınfilnât*	*bata kele remfit*
yol	yemişler	sığır	atlar	deve	Hazret-i Nûh nebî gemisi	Selâmün aleyküm

remfit bata kel	*kasamaelhat*	*Yâ-mâ elhât kasa*	*ani bakar*	*na'met*	*amizrât*
Aleyküm selâm	sabâhu'l-hayr	Yâ hayr sabâh ola.	sikke	?	dağlar

hanfar	*zerîzâb*	*Hemînâs*	*hande*
sansar	san'atlar	Yahûdî	odun

Timâni kavminin gazelidir

Dur vû lûddub bûdûhî	*Dûr vele meztes sutûhî*
"Ya‘nî "Sen niçün ağlarsın böyle?"	*[40b]* Ya‘nî; "Derdini bana söyle"
Âbid â der bede rubhî	*Kıl kılı kıllı kıllühî*,
Ya‘nî "Yârin yoğise âh eyle"	Ya‘nî, "*Til lilli lide* raks eyle"

Zifâf giceleri def ve ravad ile çalınır ve makâm-ı revâhîde okunur bu gûne niçe eş‘âr-ı mahsûsaları ve niçe güftâr-ı markûsları cümle muntazam kelâm-ı Timânîyândır. Hakîr dehanların güftârına göre terceme-i ebyâtların manzûm etdik. Eğer bu diyâr halkıyla ihtilât edüp ahvâllerine vâkıf olduğumuz mertebe tahrîr eylesek "Tercümânnâme" nâm bir kitâb olur.

Ezîn-cânib Murtezâ Paşa efendimiz bu şem‘ûn-ı Safâ köyünde yigirmi günde mâl-ı pâdişâhîden (---) kîse hâsıl olup nefîr-i rıhletler çalınup yine cânib-i cenûba Nakura cebelinden teper aşağı nüzûl edüp leb-i deryâ ile cümle guzât pür-silâh olup dörd yüz aded kurâ şeyhleri esîr-bend-i zincîr ile (---) sâ‘atde,

Menzil-i Tavâhîn Mefşûhât: Akka hâkimi ve kadısı hükmünde leb-i deryâda fâtih-i Yemen Sinân Paşa değirmânları olduğundan Tavâhîn derler. Ma‘mûr evkâf-ı azîm değirmân-ı dakîklerdir. Nâhiyelerine Mefşûhâ derler. Yüz yetmiş pâre âsî ve gayri âsî Dürüzî ve Yezîdî ve Timânî kurâlardır kim bu nevâhîden elli bin tüfenk-endâz mel‘ûn levend şehbâz çıkar. Her bir büleydeleri birer kal‘a-misâlidir. Ve cümle dağları zeytûn ve dud bâğlarıdır.

Andan yine leb-i deryâ ile (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn, hisâr-ı üstüvâr, sûr-ı azîm ve binâ-yı kadîm, rıbât-ı Bekke, ya‘nî şehr-i atîk Akye

Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) (---) dır. Evvelâ ibtidâ bânîsi Hazret-i Yahyâ asrında millet-i nasârâdan İşpaniye la‘înin destinde Kuds-i şerîf var iken bu Akka kal‘asın sene 600 târîhinde hicret-i Nebeviyye'den evvel İşpaniye kralı bu kal‘ayı binâ edüp Kuds-i şerîf'e bender-i azîm etdi. Ba‘dehû Yafa kal‘asın binâ edüp Kudüs'e müstakil kral-i dâll olup sene kâmil Kudüs'e mâlik olup bu dağların

Urbânları ol asrdan berü küffâr ile ihtilât etmeden bî-mezheb ve bî-dîn oldular. Ve bu kal‘a-i Akye ol asrda ol kadar müzeyyen ve eyle ma‘mûr u âbâdân idi kim hemân yedi yüz düyûr-ı kebîr ve üç yüz hân u hammâm var idi. Beher sene bin pâre küffâr-ı dûzah-karâr keştîleri gelüp gidüp Kuds'i imâr ederlerdi. Tâ ki Mısır'da Yûsuf Selâhaddîn {Yûsuf b. Eyyûb şâdu'l-Kürdî Âl-i Eyyûbiyân'dandır} Freng-i bed-renk elinden ibtidâ Dimyât kal‘asın alıp küffâr bir dahi mütehassın olmasın içün kal‘a-i Dimyât'ı münhedim edüp andan şehr-i Mansûrî'ye gelüp küffârın ardın alup cümle küffârı dendân-ı tîğdan geçirdiğiyçün şehr-i Mansûre dediler.

Ba‘dehû şâm'da Nûreddîn şehîd merhûm olıcak Mısır'da Yûsuf Selâhaddîn Mısır'a ve şâm'a müstakil pâdişâh olup deryâ-misâl asâkir-i bî-şumâr ile Kuds-i şerîf'e sarılup kırk günde amân vermeyüp kal‘ayı feth etdikde küffârdan bir cân halâs etmeyüp iki kerre yüz bin Hristiyân ve Mıkdısî Ermenî ve Rûm-ı Frenk ve elli bin papaz-ı nâ-sâz dendân-ı tîğdan geçüp Yûsuf Selâhaddîn kal‘a-i Kuds'i temelinden münhedim edüp Mısır'a gitdi. {Âl-i (---) el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavan yine kırk dörd gün muhâsara edüp feth etdi ve yine münhedim etdi}.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Süleymân Hân Belgrad ve Malta Rodos'un feth edüp anların gazâ mâlından kal‘a-i Kuds'ü müceddeden binâ etmişdir kim hâlâ bir sedd-i kavîdir.

Ba‘dehû Selâhaddîn {merhûm oldukdan sonra} Tâhir Baybars halîfe iken "Nitekim Akka kal‘ası dest-i küffârdadır, yine Kuds'e istîlâları mukarrerdir" deyü yer götürmez asker-i deryâ-misâl ile berren ve yedi yüz pâre gemiyle bahren Akka kal‘asın Tâhir Baybars muhâsara edüp kâmil yedi sene zîr-i kal‘ada bâğ dikdiler. Evlâd [u] ensâb sâhibi oldular. Ammâ yine kal‘anın fethi mümkin olmadı. Zîrâ bu Akka kal‘ası gibi ol asrda böyle bir kal‘a-i Kahkahâ yok idi. Âhır bir gice Hazret-i Melikü't-Tâhir rü’yâsında görür kim bu gazâda Haleb şehrindeki şeyh Âbidîn Efendi olmayınca bu kal‘a feth olmaz derler. Hemân Tâhir Baybars, Haleb'e bir muhabbetnâme ile âdem ılgarup üç günde Haleb'e varup mektûb-ı muhabbet-uslûbu şeyhe tapşırınca şeyh me’âl-i kelâm-ı anlayup "*el-Emru emrüküm!*" deyüp na‘leynin üzre âbdest alırken hemân şeyhin bir gözü şehîd olur. "Sübhânallah der. Var âdem elhamdü lillah. İşte bu ân kal‘a feth olur" deyü sağ ayağından na‘leynin çıkarup gazab ile hevâya atup "Var Melik Tâhir'e bizden selâm eyle. Gazâları kutlu olsun, deyü haber eyle. İşte ol gazâda âlem-i bâtında cenk ederken bir gözceğimiz şehîd oldu" deyü merdüm-i dîdesin bir hokkaya koyup mezkûr kâsıd ile çeşm-i şerîfin kal‘a-i Akka altında Tâhir Baybars'a gönderüp kâsıd üç günde Akka kal‘asına geldikde görse kim kal‘a zîr u zeber olup yerde yitüp cümle guzât-ı müslimîn kal‘aya dâhil olup ibâdetgâh-ı müslimîn olmuş. Kâsıd Melik Tâhir'e gelüp şeyhin selâmıyla çeşm-i şerîfin ***[41a]*** verüp cümle guzât-ı muvahhidîn âlem-i hayretde kalır. Meğer mezkûr şeyh Âbidîn hazretleri "Nola da‘vete icâbet gazâda bulunalım" deyüp âbdest alırken gözü şehîd oldukda ayağından na‘linin hevâya endaht etdükde Akka'yı muhâsara eden fetâ-yı müslimîn *azharun mine'ş-şems* görürler kim bir na‘lîn ber-hevâ tayrân ederek gelüp sîne-i pür-kîne sûra bir kerre niçe darb ederse bi-emrillah taşra handak kenarında olan kal‘a dîvârına bir zelzele-i azîm isâbet edüp cümle burc [u] bârûları ka‘r-ı zemîne geçüp cümle esâsları hevâya nâzırdır.

El-hâsıl mezkûr na‘lîn Akka kal‘asının beş kat dîvârına beş kerre urup hâlâ beş kat dîvârları harâb [u] yebâb olur. Cümle temelleri hevâya nâzır burc [u] bedenleri ka‘ra geçmişdir. İmdi azîzim kerâmet-i evliyâ hakdır. Kümmelîni inkâr etmemek gerek. Yedi sene Melik Tâhir bu Akka kal‘asın muhâsara edüp niçe kerre yüz bin mancınık taşları urduğu gülleler Akka sahrâsında galtân olup

pâymâl-i rimâl yatar.

{Ol taşlar kal‘aya aslâ rahne vermedi ammâ} şehr-i Haleb'den bir kerre bir azîz na‘lînin atınca tarfetü'l-ayn içre yedi sene feth olmayan kal‘a bir ânda na‘lîniyle feth emişdir. Ânınçün cümle akâ’id kitâblarında "Kerâmet-i evliyâ hakdır" deyü {yazmışlardır}. Ve şeyh Âbidîn'in şehîd olan ayn-ı şerîfi bir mücevher hokka içre şâm-i şerîf'de Melik Tâhir'in türbe-i pür-envârı hazînesinde mahfûzdur. Ol ayn-ı şerîfi hakîr görmüşüm. *Kuddise sırruhû*.

İşte Akka kal‘asının ibtidâ fethi bu yüzden olmuşdur. Niçe kerre küffâr istîlâ etdi ammâ dârü'l-karâr edemeyüp firâr etdi.

Ba‘dehû Âl-i (---) El-Melikü'l-Kâmil Mısır halîfesiyken sehel ta‘mîr edüp kal‘a kulu nasb edüp tâ Âl-i Çerâkis'de Sultân Gavrî destinde iken sene 922 târîhinde Selîm Hân Mısır'a giderken halkı itâ‘at edüp kal‘ayı teslîm etdiler. Hâlâ şâm eyâletinde Sıfet sancağı hudûdunda başka üç yüz kîse iltizâm ile hâkimi bin mikdârı asker ile hükûmet eder mansıb-ı âlîdir.

Beğine dahi yüz elli kîse kalır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. şehr-i Sıfet bir merhale ve şehr-i Kuds üç menzil yerdir. Bu iki şehrin iskelesidir ve şehir nâ’ibi ve şehir muhtesibi ve gümrük emîni ve şâm yeniçerisi serdârı vardır, ammâ sipâh kethüdâyeri yokdur. Ve dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları ve nakîbü'l-eşrâfı ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmı vardır.

Ve a‘yân [u] eşrâfı aslâ yokdur. Zîrâ bir cezîre yerdir.

Cümle tüccâr-ı berr ü bihâr ve keştîbân makûlesi âdemleri vardır. Ve iskele başındaki hân içinde yedi kral taraflarından balyoz nâmında kefereleri vardır.

Eşkâl-i sitâyiş-i kal‘a-i Akye: Akdeniz kenarında bir körfez nihâyetinde bir düz kumsal ve havâlesiz yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i kadîmdir. Cümle beş katdır. Her kat dîvârı yigirmişer arşın enli dîvârdır. Bir sıra horâsânî tula ve bir sıra çârkûşe seng-traş ile mebnîdir. Ve beş kat dîvârının mâbeynlerinde birer kat elli arşın enli handakları var. Cümle beş kat handakdır. İçinden Bahr-i Sefîd cereyân eder. Ve cümle yedi bâb-ı azîmler imiş. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dokuz bin adım ihâta edüp cümle der-i dîvârı harâb [u] türâb olup yerde yatar. Bu kal‘a-i kebîr içre cümle incir ve dud bâğlarıdır. Hâne-i imâristândan bir âsâr yokdur. Ammâ bu kal‘anın cenûbı tarafında leb-i deryâda sene (---) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Koca Lala Mustafâ Paşa şekl-i murabba‘ bir küçük seng binâ kulle-misâl bir kal‘a-i ra‘nâ binâ etmiş. Cümle etrâfı sekiz yüz adımdır. Cânib-i garba bir kapusu var. Dizdâr ve neferât cümle bunda sâkin olurlar.

Limana nâzır yedi pâre şâhâne balyemez topları ve sâ’ir cebehânesi var. Derûn-ı kal‘ada gılâl anbârı ve su sarnıçları ve bir Süleymân Hân câmi‘i var. Gayri âsâr-ı binâ cümle taşra varoşda bin mikdârı kârgîr ve gayri binâyı kîr u cîr ile imârhâne-i müfîd [ü] muhtasarlardır. Niçeleri bûriyâ ile mestûr beytü'l-hazenlerdir. Cümle imâretlerinden mükellef ve mükemmel, kal‘a-misâl iskele başında Sinân Paşa'nın Balyoz hânıdır. Hakkâ ki kal‘adan metîn ü müstahkemdir. Ve iskele başında Sinân Paşa câmi‘i küçükdür. Ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve çârsû-yı bâzârı gâyet azdır. Ammâ yine zî-

kıymet eşyâ Balyoz hânında mevcûddur.

Ve şehrin taşrasında müfîd ü muhtasar hammâmı vardır. Derûn-ı hammâm cümle zift ile döşenmiş bir gûne râyiha-i tayyibesi şemm olunup hammâm-ı hoş-bûdur. Ammâ yevm be-yevm bu hammâmı kum gark etmededir. Zîrâ İskender-i Zülkarneyn bu şehirde sâkin iken reml içün bir tılsımât etdirmişdi. Hâlâ ol mutalsam harâb olup kum deryâsı bu şehri gark etmededir. Bu hammâm kurbunda leb-i deryâda limana nâzır bir sarây-ı azîm harâbe var kim anda olan ibret-nümâ binâ-yı garîbe meğer Ayasluk'da ve İdincik şehirlerinde ola. İskender sarâyı nâmıyla meşhûr-ı âfâkdır. *[41b]* Bu şehri seyr [u] temâşâ ederken iskele başında Sinân Paşa câmi‘inde cum‘a namâzına âmâde iken bir pâre azîm galyon on iki pâre yelkenlerin küşâde kılup orsa bayrakların ve haçlı peykerlerin açup ra‘dvâr gıjgırup Akka limanına dâhil olmada.

Der-sitâyiş-i ceng-i azîm Cezâyirli ve küffâr-ı Felemenk ü küffâr-ı İngilis

Mukaddem gelen küffâr kalyonunun akîbince bir küçücük potaç kalyoncuk bu kâfir gemisinin ardı sıra kovarak ol dahi orsa bayrakların ve yeşil alemin küşâde kılınca cümle kırmızı fesli guzât-ı müslimîn kalyonun kıçı ve başı ve palavrası üzre sîneçâk {gâzîler} sadâ-yı *Allah Allah*'a rehâ buldurup fi'l-hâl dağ pâresi-misâl küffâr gemisine bir kat alabanda top-ı evvel urup küffâr dahi ana urup bir yaylım tüfenk başdan [ve] kıçdan serpüp kâfir gemisine sarılup la‘în küffâr mürg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup niçe bin hıyel ü şeytanatlar edüp Cezâyirli'den alarka olup derûn-ı keştîden savt-ı hazîn ile bir gûne turompete frenk boruları çalınca şehr içre olan balyoz kâfirleri Murtezâ Paşa'ya ve kadıya ve Sıfet hâkimine mâl bezl etmeğe başladılar. Murtezâ Paşa, "Görelim neye müncer olur" deyü ığmâz-ı ayn edince hemân Cezâyirli derûn-ı dilden yine kâfire sarılmağa hücûm edince küffâr yine bâdbânların küşâde edüp "kal‘a altı budur" deyüp cân havliyle gemilerin karaya düşürüp yatup cümle kâfirleri taşra dökilüp kal‘a altına geldiler. Cezâyirli bu kerre hâ’ib [ü] hâsir tıramola edüp liman içre gelirken anı gördük, liman ağzından iki pâre dağ gibi kalyonlar yelkenlerin döküp haçlı bayrakların açup limana girince ardı sıra yeşil alemli iki galyon al ve ala fesli asker ile kat-ender-kat Cezâyirliler bu iki gemiyi kovarak liman-ı azîme dâhil olunca hemân evvel giren Cezâyirlinin küçük gemisi iki kâfir galyonunun önün alınca iki kâfir gemi yelkenlerin ısdınkaya urup cenge âheng-i teng edüp üç İslâm gemisi mâbeyninde iki kefere gemisi birbirlerine sarılup şehr-i Akka önüne gelüp kâmil üç buçuk sâ‘at-ı nücûmî ceng-i azîm edüp Akka şehri içre cümle halk top güllesinden firâr edüp yetmiş seksen mikdârı âdem şehr içre şehîd ve bilâ-hisâb mecrûh olup minârede mü’ezzin salâ verirken minâre gülle darbından münhedim olup mü’ezzin firâr etdi.

Âhir cümle Cezâyirli bir ağızdan sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup bir yaylım dahi top u tüfenk urup kıçdan başdan kâfir gemilerine girüp fi'l-hâl dal-kılıç çarmıhlara ve kâfir direklerine çıkup cümle çarmıh ve ablı ve kazlı ve göncük ve ıstaca ve kornal ve cümle yelken âletlerin balta ve kılıçlar ile kesüp ezânlar tilâvet edüp kâmil bir sâ‘at dahi küffâr anlar içre cenk edüp ibtidâ Felemenk gemisi feth oldu.

Ba‘dehû İngilis gemisi fetholup iki kâfir gemisin yedeğe alup alarka bir top u tüfenk şâdımânları ile bir Allah Alah gülbangı çekmişlerdir kim şehr-i Akka'nın dağı, taşı velvelenâk olup ol mahalde demir bırağup yatdılar. Berü tarafda küffâr balyozlar cümle iş erlerine mâl yedirüp "Ne demekdir, Âl-i Osmân'ın limanında gümrüğe gelmiş, yanaşmış gemilerimizi liman-ı pâdişâhîde alâ mele’i'n-nâs ellik

gemilerimiz aldılar" deyü Paşa tarafından sandallar ile Cezâyirliye âdemler gidüp anlar eyitdi: "Üç gün, üç gicedir Kıbrıs cezîresinden berü cenk edüp kovarak bu âsîleri bu mahalle düşürüp kânûn-ı gâziyân üzre yaralı maralımızdır. Mekke'de, Medîne'de dahi olsa alırız" deyüp Paşa'ya bir Frenk kızı ve bir Freng oğlanı hedâyâ gönderüp yelken açup şikârların yedeğe alup şâdımânlık ederek azm-i Akdeniz deyüp gitdiler.

Hudâ âlimdir karada durduğumuz yerde yedi sekiz sâ‘at bir deryâ cengi temâşâ etdik kim müddet-i medîd ömrümde görmemiş idim. Ba‘dehû paşa ba‘zı hâneleri ve topdan münhedim minâreyi imâr etdi. Ammâ karada kalan kâfir kalyonun küffâr-ı hîlekâr bir san‘at etmişdir kim akıllar perîşân olur.

Der-beyân-ı kâr-ı ihrâc-ı galyon

Evvelâ şehr içre niçe yüz fiçılar cem‘ edüp her fiçılara birer ip bağlayup iplerin birer ucuna dahi birer fiçı dahi bağlayup yüz fiçı kalyonun bir cânibinde yüz fiçı bir cânibinde kalup cümle habl-i metînleri geminin altında kaldı. Bu kerre cemî‘i fiçıları deryâ suyuyla leb-ber-leb edüp fiçılar deryâya gark olup her bir fiçıya bir kâfir tulumba koyup fiçıların suları tulumbalar ile boşaldıkça gemiyi boş fiçılar kaldırup kıç tarafında olan demiri tıramola edüp suhûletle gemiyi halâs eylediler. Âdem *[42a]* hayrân olur.

Der-beyân-ı kâr-ı pesendîde-i pehlivân

Bu Akye sahrâsında yetmiş-seksen bin asker ile meks ederken zikri sebkat eden cengâver Cezâyir kalyonlarından iki aded hizmetkârıyla bir pehlivân çıkup cümle askere ve Paşaya ve gayri a‘yâna yeşil bayraklar hedâyâlar verüp "İbret-nümâ temâşâgâhım vardır kim görmeğe muhtâcdır" deyü herkesi meydân-ı ma‘rekeye da‘vet etdi. Magrib-zemînde hâsıl olmuş bir uluç âdemîsi idi. Netîce-i merâm üç gün hengâme-i ibret-nümâlar etdi kim âdem vâlih u mebhût olur. Bu üç günde cemî‘i a‘yândan iki kîse kadar mâl cem‘ etdi.

Ma‘rifet-i ûlâ: Niçe yüz âdemlere kavun ve karpuz ve kabak ve hıyar ve turp ve havuç-misâli yüz sebzevât, nebâtât tohumları verüp her âdem ellerindeki tohumları yire sokup temâşâya durdular. Hemân ol pehlivân tohumlar üzre bir yeşil tulum içre bir gûne su serpüp ol ân cemî‘i çekirdeklerden sebzegûn çemenzâr olup ân-ı vâhidde cümle mahsûli kemâlin bulup herkes ekdiği yerden beşer onar kavun ve karpuz ve hıyar alup birbirlerine bezl edüp tenâvül etdiklerinde cümle halk, âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehân etdi. Andan,

Kâr-ı sânî: Niçe âlüfte ve âşüfte küşâde paşa askerinden levendât makûlesi bu pehlivânın izniyle pehlivânı bir harâr içre koyup garârın ağzın eyle berk kayd-bend etdiler kim Süleymân dîvleri halledemezdi. Bir kerre pehlivân garâr içinden "Yâ Allah!" deyüp harârdan taşra bulundu.

şuğl-ı sâlis: Cümle halk üzre bir efsûn tilâvet edüp "üff!" dedi. Cemî‘i halk birbiriyle öpüşmeğe başladılar.

şuğl-ı râbi‘: Bir efsûn dahi etdi. Cümle halk birbirlerini başsız görüp havfe düşdüler.

San‘at-ı hâmis: Bir sihr-i füsûn dahi etdi. Cümle halk birbirini fi‘l-i şenîde görüp bir hây hûy şütür-

gürbe şakaları olup cümle halk gülmeden vâlih [ü] hayrân oldular.

.....(7 satır boş) .....

Üç günde bunun emsâli ibret-nümâ sihr-i i‘câz mertebesi arz-ı ma‘rifetler etdi kim cümle âdem deryâsı halk âlem-i hayretde kaldılar.

Üçüncü gün san‘at-ı sihr-i garîb temâşâsın bildirir: Vakt-i çâştda meydân-ı muhabbetde iki huddâmına dâ’ire çaldırup kendi semâ‘ ederek meydân-ı muhabbete gelüp bir hayli çarh-ı semâ‘ edüp "Bugünkü gün siz erenlere âhir ma‘rifetimiz gösterelim" deyüp cilbend-i muhabbetinden bir küçük karpuz kadar var bir kırmızı müdevver top çıkarup ucunda bir kınnap ipi bağlı. Andan meydân-ı muhabbete bir iri at kazığı kakup ol topun ucundaki ipi kazığa kayd eyledi ve ol topu eline alup kazığa bağlı olan ipden çeke çeke on kulaç mikdârı ip topun içinden çıktıkda bir kerre "Yâ Allah" deyüp ol topu kuvvet-i bâzû ile hevâya atup ol top hevâda ditreyüp mu‘allak kaldı. Cümle halk dahi yine hayretde kaldı. Birkaç kerre topa "İnzil" dedi. Top yine mu‘allak dururdı. Yârân-ı safâ top lisân-ı hâl ile eydür: "Cümle yârân birer akçe ihsân etmeyince inmem, der" deyü birer guruş ve birer altun vermiş âdem var. Ba‘dehû topun ipi dibine gelüp "İşte akçe, in aşağı" dedi. Top yine ber-karâr idi. Âhir ipden cümle halk ile çeke çeke on yerde ip kankal kankal yığıldı kim üç fil yükü ip oldu. Ammâ cümle ip, hevâda olan topdan inüp yığılırdı. Bu kerre kendisi gazaba gelüp hüddâmın birine "Var şu topu indir" dedikde hemân bir esmerü'l-levn hüddâmı topdaki ipe yapışup resen-bâzlık ederek alâ mele’i'n-nâs ipden yukarıya çıkup ta hevâda topun üstine çıkup karâr etdi. "Bre topu indir ve sen dahi in" deyü feryâd ide gördi. Ne gulâmı ve ne topu inmedi. Anınçün dahi yüz guruş kadar mâl cem‘ edüp yine "En aşağı!" dedi. Gulâm ve top inmedi. Bu kerre öbür gulâmına emr edüp "Var şunları aşağı indir" ***[42b]*** deyü tenbîh edince gerçi bu gulâmlar bî-zebân şekilliler idi. Üç günden berü bunlardan bir güft-gû istimâ‘ olunmadı ammâ ne kim fermân ederler emrine râm idiler. Bu kerre gulâm-ı sânî mezkûr kazık dibinden ipe yapışup keştîbân hüddâm-misâl ankebût-vâr hevâya urûc edüp öbür gulâmın yanına varup ol dahi anda karâr etdi. Bu âhvâle dahi cümle halk âlem-i hayretde kaldı. Hemân pehlivân "Bre inin oğlancıklarım!" deyüp niçe âdemler ile ipe yapışup çeke çeke üç kankal ip dahi yığılup oğlanlar hevâda râygân dururlardı. Bu kerre pehlivâna telâş el verüp gazab-âlûd olup "Hoş âdem peşîmân olursun. İşime mâni‘ olma. Sana kıyarım!" deyüp dal kılıç meydân-ı ma‘rekede gezerdi. Ammâ "*el-Ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘ir*" [30] rumûzun kimesne bilmezdi. Hemân ummân-ı kerâmesinden bir kabak çekirdeğin yire diküp üzerine mezkûr tulumdan su döküp fi'l-hâl bir büyük kırmızı kabak zuhûr etdi. Hemân yine "Gel âdem, benim ma‘rifetime mâni‘ olma!" deyü meydânda dal tîğ serserî gezerdi. "Bu kerre bu ma‘rifetimi de temâşâ edin ümmet-i Muhammed" deyüp ipin yanına gelüp yine oğlanlara "Bre inin!" deyü hayli akçe değşirüp ve halkdan niçe hançer ve bıçağ ve kontuş ve niçe gûne esbâblar alup geyinüp ummân-ı kerâmesin beline bend kılup ip dibine gelüp elindeki kılıç ile bitirdiği kabağa bir satur urup kabak iki pâre oldu. Ol ân ipe yapışup ankebût-vâr urûc edüp oğlanların yanına varınca dal satur olup "Ben size inün aşağı demez miydim? Niçün inmediniz. Ey ümmet-i Muhammed sizi Hudâ'ya ısmarladım. Ündülüs diyârına bize yol göründü. Bu gulâmları, Allah emâneti olsun, bir hoşça defn eylen!" deyü iki gulâmın başlarını kesüp aşağı düşüp "Benim san‘atıma mâni‘ olanın dahi meytin bir hoş defn edin!" deyince hevâ ber-muzlım olup zemînde kazığa bağlı olan ip kırılup ol kesîf hevâda pehlivân ber-hevâ gâ’ib olup cümle halk hayret ender hayretde kalup iki gulâmın kelleleriyle cesedleri meydân-ı muhabetde kalup "Bre paşanın masraf kâtibi Urûm Mehemmed Ağa da başsız bulundu" deyü cümle halk varup gördüler kim fakîr Mehemmed Ağa Akka

kal‘ası içre İskender'in sarâyı harâbının bir mürtefi‘ yerinden bu pehlivânı seyrederken bir pür ma‘rifet çelebi olmağıla cümle esbâblarını ters geymiş ve ayağından pâbucun çıkarup başına sokup pehlivânın sihrini ve sîmyâsını bâtıl etmeğe çalışup meğer meydânda pehlivânın "Âdem benim ma‘rifetime mâni‘ olma. Sana kıyarım. Sonra peşîmân olursun!" dediği fakîr Mehemmed Ağa içün imiş. Fi'l-hâl kabak bitirüp kabağı kılıç ile kesdikde Mehemmed Ağa İskender sarâyından aşağı düşmüş. Ters esbâblarıyla fakîr Mehemmed Ağa'nın na‘şın kaldırup gasl edüp Hazret-i Sâlih cenbinde defn etdiler. Gulâmları da Akka kumluğunda defn edüp ale's-sabâh hammâma gidenler gördüler kim iki gulâmın mezârında iki keçi leşlerin sırtlan kurdları çıkarup ba‘zı yerin yemişler. Meğer bu gulâmlar aslâ tekellüm etmediklerinden ilm-i simyâ ile hareket eder bir cemâd imiş. Ancak merhûm masraf mâtibi Çelebi'ye gadr oldu. İşte bu Akye kal‘asında böyle bir acâyibü'd-dehrden seyr [u] temâşâ etdik.

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı bender-i Beyt-i Mukaddes, kal‘a-i Akka

Evvelâ Akye kal‘asının tâ ortasındaki harâbistân içre kumlukda bir alçak kubbeli ve bir müfîd [ü] muhtasar âsitâneli âşiyâne içinde ziyâret-i Hazret-i Sâlih İbn (---) *salavâtullahi aleyhi ve selâme.* Bu kal‘a bunların na‘ş-ı şerîfi berekâtına binâ olunup âbâdân olmuşdur. Bu kal‘aya bir kerre küffâr istîlâ eyledikde cesed-i Hazret-i Sâlih'i kaldırup İşpaniye'da Medîne-i kübrâya ya‘nî Kızılelma'ya götürmek murâd edindiklerinde derûn-ı kabrden bir sayha-i elîm zâhir olup vaz‘-ı yed eden küffârların cümlesi ol sayhadan helâk olup cümlesi İskender'in harâb olan sarâyı kurbunda medfûnlardır.

{Mu‘cize-i Hazret-i Sâlih *aleyhis-selâm*}**:** Hazret-i Sâlih Semûd kavmin îmâna da‘vet etmeğe me‘mûr olup aslâ îmân kabûl etmeyüp gûnâ-gûn mu‘cizeler istediler. Niçeleri "şu karşuki kara kayadan bize bir deve çıkar, görelim ve yanına erkek deve gelmeden hâmile kalup andan bir köçek deve tevellüd eylesin. Dişi devenin südiyle kifâflanalım. Andan sana îmân getürelim" diye böyle niçe gûne mu‘cizeler istediler. Hemân ol demde Sâlih Nebî el açup du‘â etdikde bi-emrillahi Te‘âlâ ol yalçın kızıl kaya şak olup bir nâka âşikâre olup sehel vakt içinde nâka vaz‘-ı haml edüp andan bir mahbûb köçecik tevellüd edüp kâmil otuz sene bu develer sahrâda otlayup südünü cümle Semûd kavmi *[43a]* sağup kifâflanırlardı. Yine böyle iken "Yâ Sâlih, aceb üstâd-ı kâmil sehhâr imişsin kim şöyle kızıl kayadan bir deve çıkardın" deyü bir âdem îmâna gelmeyüp âhir dişi deveyi katl edüp du‘â-yı Sâlih Nebî ile yine kaya iki şakk olup devenin köçeği kaya içine girüp gâ’ib oldu. Hakîr şâm râhıyla hacc-ı şerîfe gitdükde bu Nâka Kayası nâm mahalli görüp temâşâ etdik. Evc-i âsumâne kad çekmiş bir kızıl kayadır. Bi-emri Hayy [u] Kadîr ol kaya iki şak olup deve zâhir olduğu yer ve yine köçek deve girüp gâ’ib olduğu kaya yed-i kudret ile şak olduğu eyle nümâyândır kim, gûyâ üstâd-ı hakkâk Yemenî taşı ve silânı ve elması niçe hakkedüp musaykal u mücellâ ederse eyle berrak yarıklı kayadır ve iki cânibi dar boğaz semâya ser çekmiş kayalardır. Zamân-ı kadîmde bu mahalde kayadan kayaya bir bâb-ı azîm binâ olunup arz-ı Hicâz ile hudûd-ı şâm bu kapu imiş. Hâlâ ol kapu yerleri mezkûr kayada nümâyândır. Ve bu kaya içre pinhân olan deve köşeğinin böğürdüğünün sadâsın huccâc-ı müslimînin develeri istimâ‘ edüp ol mahalden bir hatve ileri gitmek ihtimâli yokdur. Ol kayalar mâbeyninde deve üstühânlarından geçilmez bir dayyık mahaldir. Âhir-i kâr develerimiz bu Sâlih devesinin feza‘ [u] ceza‘ın bu kayalar mâbeyninde işitmesin deyü cümle şâm huccâcı bu Nâka

kayası dibine karîb geldikde yetmiş huccâc bir ağızdan sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup sıyt [u] sadâ-yı gülbânk-ı Muhamedî'den dağlar güm güm gümleyüp cemî‘i halka dehşet ârız olup bu kayalar arasında niçe yüz bin tüfenkleri ve emîr-i huccâcın altı pâre topların üç nevbet bu kayalar mâbeyninde atup niçe bin develeri böyle feryâd-ı hây hûy ile ubûr etdirirler. Tâ huccâcın âhiri temâm olunca bu sadâ-yı Allah Allah kesilmez.

Yine böyle iken niçe yüz deve kaya içre Sâlih devesinin sadâsın istimâ‘ edüp altta kaldıkda anda evvel kalan deveyi kurbân edüp ubûr ederler. Ve niçe hâl sâhibi âdemler "Kaya içindeki Sâlih Nebî devesinin sadâsın istimâ‘ etdim" der. Mü’min ü muvahhidlerin efvâhından istimâ‘ etdik, ammâ Hudâ âlimdir hakîr istimâ‘ etmedim. Böyle bir yalçın kayalı yerlerdir kim cümle şâm huccâcları her sene bu Hazret-i Sâlih kayaları mâbeyninden geçüp ziyâret ederler.

Mu‘cize-i enbiyâ bir kaya-yı bâlâdır. Hazret-i Sâlih asrında bu kaya içre Nâka gâ’ib olunca Cenâb-ı Bârî tarafından Hazret-i Sâlih'e hâtif-i Rabbânî ile "*Yâ Sâlih! Rûh ile'ş-şâm!*" [31] emri olunca Hazret-i Sâlih şâm tarafına gitdikde Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet bu kavm-i Semûd'a bir ra‘d u berk u sâ’ika azâbın verüp cümle kavm-i Semûd ol sayhadan zehreleri çâk ve dâr-ı karârları zîr-i hâk olup cümle kayalarda oyulmuş mağara evleri münhedim olup hâlâ cemî‘i kapularının üst eşikleri ve kayadan oyulmuş tavanları ve yükleri ve dollâbları cümle ka‘r-ı zemîne geçüp kimi baş aşağı, kimi yan bigi yatar kâ‘alar ve sarâylar var kim cümle şâm huccâcı bu şehr-i Semûd içinden geçdikde temâşâ edüp gazabullah ne idiğün görüp Hûdâ-yı bîçûndan havf etmeleri ziyâde olur, ibret-nümâ harâbistândır. Andan Hazret-i Sâlih bu Akka şehrine gelüp sene (---) mu‘ammer olup merhûm oldukda bu hâk-i pâkde defn ederler. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Gerçi bir binâ-yı azîm âsitânesi yokdur ammâ yine fukarâ-yı râ‘îden yedi sekiz nefer türbedârları ve hüddâmları vardır. Ammâ bu âsitâneyi dahi kum gark etmededir. Her sene cemî‘i şehir halkı cem‘ olup Hazret-i Sâlih'in rûh-ı şerîfinden istimdâd taleb edüp niçe kerre yüz bin arka yükü rimâli deryâya döküp kabr-i Hazret-i Sâlih'i tathîr ederler. Hakîr dahi hizmetimiz sebkat etsin içün dâmenimle niçe kerre kum taşıyup deryâya ilkâ edüp rûh-ı Sâlih Nebî içün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp ziyâret-i vedâ‘ etdik.

Ziyâret-i makâm-ı Hazret-i Âdem *aleyhi's-selâm* **:** Hazret-i Âdem ceddimiz şâm kurbunda Havrân sahrâlarında çift sürerken sığırların suvarmağa bir kaç adımda bu Akka'ya gelirdi. {Hâlâ nâhiye-i Havrân'dan zemâne halkının adımıyla Akye şehrine altı konak yer menzil ba‘îdedir. Hazret-i Âdem bu Akye'de sığırların} saky edüp ibâdet etdüğü çemenzâr soffa üzre kayada oyulmuş makâmât-ı aliyyesi vardır. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ziyaretgâh-ı Aynu'l-bakar: Akka kal‘asının cânib-i şarkîsi hâricinde bin hatve ba‘îd bir çemenzâr yerde kırk kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir Aynü's-sevr âb-ı zülâldir. Niçe bin peygamberler bu Aynü's-sevr'e girüp gasl etdüklerinden hâlâ niçe kerre yüz bin âdem marîzli gelüp bu aynda gasl edüp âbından nûş etdikde bi-emrillahi Te‘âlâ cemî‘i emrâz-ı muhtelifeden halâs olup vücûdı tendürüst olup dürr-i beyz-âsâ olur. Hattâ cemî‘i ulemâ-yı Akye ve ahâlî-i Bukâ‘ bu ayna Hazret-i Paygamber ve Hazret-i Alî ile gelüp girmişdir deyü tahkîklar ederler.

Hâssa-i sâlis: Bu ayn-ı nâbdan bî-tâb u bî-mecâl sığıra yedi gün su verseler bi-emr-i Hudâ ölüm mertebesinde ise halâs olup eyle lahm u şahm sâhibi cüssedâr ola kim gûyâ sevr-i Hamele-i arz ola. Lisân-ı Urbân'da darb-ı meseldir kim, bir âdem semîn ve batı'l-hareke olsa "Akye sevri gibi olmuş"

derler. *[43b]*

Ziyâret-i ayneyn-i ni‘meteyn: Aynü's-sevr'e karîb iki uyûn-ı câriyedir ammâ kaynadığı yerden yine gâ’ib olur âb-ı hayâtdan nişân verir iki kaynakdır. Bi-emr-i Hudâ biri süd lezzetindedir ve biri başka bir râyihâ-i tayyibesi vardır. Cenâb-ı Bârî'nin âdet-i ezelîsi oldur kim cemî‘i sularda ta‘âm vardır ammâ râyiha halk etmemişdir. Ammâ bu ni‘meteyn-i kebîrde bir râyiha vardır kim Hudâ âlimdir, hemân âdem bir katresin nûş edince gûyâ hayât-ı câvidân bulup dimâğ-ı benî Âdem mu‘attar olur.

Bi-kavli hukemâ: Bu ayn-ı zülâlin ecelden gayriye yetmiş gûne hâsiyyetin tahrîr etmişler. Beher sene niçe bin âdem girüp gasl etdükde vücûdun cemî‘i ilelden halâs olmuş bulup bir gûne ten-perver olur kim vücûdın kelpedân ve cımbıstıra ile çekseler bir pâre lahmı kopmaya. Niçe müverrihler "Hazret-i Hızır her bâr bu sudan nûş eder!" derler. Hattâ bu abd-i hakîr şifâ niyyetine girüp gasl etdükde bilâ-rikâb ata süvâr etmeğe başlayup ol mertebe zinde ve tendürüst oldum ki değme fetâlar pençemi çeviremez oldular.

Evsâf-ı ni‘meteyn-i sagîr

Bu dahi ana karîb bir vâsi‘ bi’r-şekilli nerdübân ile inilir bir aynü'l-hayatdır. Ta‘amda Kuds-i şerîf'de Âb-ı selvâ'nın lezzetindedir. Ekseriyyâ bu aynda Hazret-i İsâ gasl etmişdir deyü millet-i Nasârâ ve Efrenc tâ’ifesi nûş edüp gasl ederler. Ve tâ’ife-i Yahûd Hazret-i Mûsâ bu aynda gasl etmişdir deyü ziyâret edüp nûş ederler. Ammâ gâyet müsta‘mel etmişler. Bu iki uyûnun "Ni‘meteyn" ismiyle müsemmâ olmasın *"Manzara-i Enhâr-ı Uyûn ve Bi’r-i Germâb"* nâm târîhinde, bizzât Hazret-i Risâlete sehhârlar sihr etdiklerinde ilhâm-ı Rabbânî ile Hazret-i Resûl, şâm kurbunda Busrâ şehrinde ticârete geldikde şehr-i Busrâ'da Buhîra nâm bir râhib var idi. Ol eydür: "Yâ Muhammed! Sende sihir alâmeti var. Durma, Akka'da Ni‘meteyn derler iki uyûn vardır, birine Hazret-i Mûsâ girüp Fir‘avnîler sihrinden emîn olup bahr-i Kulzüm kenarında Fir‘avnîlere gâlib olup cümle Fir‘avnîler gark-ı âb olup Mûsâ Nebî sihr-i murâ‘inelerden halâs oldu. Birine Hazret-i İsâ Nebî girüp sihr-i İsrâ’îl'den halâs olup âsumâne urûc etdi. Yâ Muhammed! Sen de Akka'da ol uyûnlara girüp gasl eyle. Benî Kureyş kabîlesi sihrinden emîn olup onlara alâ-gâlib ile galebe edesin. Ve yâ Muhammed! Akka'da uyûn çokdur. Her kankı ayn sana 'Ene'n-ni‘meteyni'l-huld' derse anlara girüp gasl eyle" deyince Hazret-i Resûl, Buhîra râhibin ta‘lîmiyle Akka'ya gelüp deverân u seyerân ederken bu iki uyûn "Yâ Muhammed! Ene'n-ni‘meteyni'l-huld biziz!" dediler. Hazret *Bismillah* ile bu iki aynda gasl edüp cümle sihirden emîn olup "Hâzâ ni‘meteyn" buyurmuşlardır. Cemî‘i elsine-i muhtelife tevârîhlerinde bu Ayn-i Ni‘meteyn mastûr olduğundan mâ‘ada bizim niçe yüz kütüb-i mu‘teberelerimizle evsâfi mastûrdur. Anınçün cemî‘i memâlik-i mahrûselerde niçe bin meshûr ve sevdâ-zede ve sarı‘a zahmetine mübtelâ âdemler bu ni‘meteynlere girüp bi-emrillahi Te‘âlâ şifâ bulup gider. Hakîr bir niçesine vâkıf-ı esrârım.

Makâm-ı Hazret-i Server-i Kâ’inât ve Mefhâr-i Mevcûdât: Kaçan kim bu ni‘meteynlerde tâhir olduğu mahalde, bu cây-ı ma‘hûde kaya üzre ibâdet etdikleri mahalde ser-i sa‘âdetlerinin secdeye geldüği kayaya te’sir etdüğü mahal zâhir ü bâhirdir. Bunda dahi ibâdet olunur bir musallâgâhdır.

Sitâyîş-i nahleteyn: Akka'nın yine cânib-i şarkîsinde evc-i âsumâne ser çekmiş iki hurma dırahtlarıdır kim her biri üçer kerre semâya münkalib olup yine zemîne inüp deve gerdânı gibi üçer

kerre eğri hurmalardır. Ehl-i Akye ihtiyârlarının takrîri üzre bu hurma şecerleri dibine üç ülu'l-azm peygamber gelüp "Esselâmü aleyk yâ şecereyn" dediklerinde bu şecerler aleyk alup kadd-i kemân etdiklerinde üç ulü'l-azm peygamberler selâmın aldıklarına alâmetdir derler.

Rivâyet-i uhrâda "Hazret-i Meryem babasız oğul getirdiğiyçün halkdan hicâb edüp Nablus şehrinden İsâ ile bu nahl altına gelüp meks etdükde bu iki nahl İsâ üzre sâyebân olup kadd-i kemân olup sûre-i (---) [32] âyeti alâ tarîkı'l-kısas Resûl-i Kibriyâ'ya bu âyet nâzil olduğu bu nahleteyn hakkındadır" derler.

Rivâyet-i gayr: Ba‘zı ulemâ-yı Akye, Cenâb-ı İzzet Bukâ‘ sahrâsındaki cebelü'l-Lübnân'a üç kerre tecellî-i Cemâl etdükde hicâb-ı cemâl-i Rabbi'l-İzzet'den üç kerre bu nahller ser-ber-zemîn secde etdüğine alâmetdir" derler. El-hâsıl hurmâ-yı azîmlerdir kim Basra ve Lahsa ve Cevâzir ve Bağdâd-ı behişt-âbâd ve Mısır-ı Kâhire Mu‘izzeddîn'de böyle hurmâ-yı azîmler manzûrumuz olmamışdır. Hakkâ ki nazargâh-ı evliyâ vü enbiyâdır. Lâkin biri erkek ve biri dişidir. Yigirmi otuz salkım hurma verüp bir danesin teberrüken Frenkler bulsalar yüz altuna alırlar.

Hâssa-i nahleteyn: Bir âdem ne kadar marîz olsa bu nahleteynin zıll-i himâyesinde üç gün yatsa bi-emrillah şifâ bulur, meşhur[dur].

Makâm-ı Hazret-i İsâ ve Meryem: Bu nahlin zeyline Hazret-i Meryem gelüp meks etdükde bu dişi hurma evvel *[44a]* kurumuş idi. Meryem du‘â edüp ol ân yeşerüp hurmâ-yı rutab verüp Meryem cem‘-i rutab ederken Hazret-i İsâ sâye-i nahlde zahrı üzre yatarken mübârek pây-ı sa‘âdetinin ökçesiyle taşı urup ökçesi te’sîr etdüğü iki ökçe çukuru hâlâ nümâyândır. Kavm-i Nasârâ ol kadem-i İsâ Nebî çukurlarına gülâb doldurup yüzlerine sürüp kumkumalara melân edüp teberrüken dip Frengistânlara götürüp yüzlerine ve gözlerine sürer, *ve's-selâm*.

Bu şehr-i Akye şehr-i kadîm olmağıla niçe yüz ziyâretler dahi vardır. Ammâ kesret-i seyâhatden kitâbet etmeğe ârâm bulmayup bu kadarca ile iktifâ etdik. Bu şehr-i Akka'da kâmil iki ayda bin altı yüz kîse tahsîl eyleyüp andan cümle asker-i İslâm ile kalkup cânib-i şarka 4 sâ‘atde sarp zeytûnlı dağlar içre,

Evsâf-ı vilâyet-i Benî Ken‘ân: İli içre gidüp,

Karye-i Benî Râme: Sıfet sancağı hâkinde yüz evli, câmi‘ ve hân u hâmmâmlı ve zeytûnlu ve dud ağaçlı ma‘mûr,

Timânî köyü ve ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde dağlar ve beller aşup,

Menzil-i karye-i Vâdî-i Limon: Cümle asâkirle bir limonlu sahrâda hayemâtlar ile meks olup bekâyâ mâlı tahsîl ederken Akye kal‘asından müsellem geldi: "Siz ma‘zûlsuz" dediklerinde Murtezâ Paşa efendimizin aklı başından gidüp düşman içinde iken gâyet müte’ellim olup kendüye telâş verüp ertesi sene 1059 târîhinde Âsitâne-i sa‘âdet tarafından İpşir Paşa'ya eyâlet-i şâm ihsân olunup müsellemi Köse Bayrâm Ağa gelüp cümle a‘yân-ı şâm ve monlâ-yı Sıfet ile gelüp Paşa'ya buluşdukda emr-i pâdişâhîleri ve hatt-ı şerîfleri ibrâz edüp kırâ‘et olundukda Murtezâ Paşa efendimiz eydür: "İpşir Paşa karındâşımıza şâm eyaleti mübârek ola!" deyü Müsellem Bayrâm Ağa'ya bir yeşil

çuka kaplu bir semmûr kürk ihsân etdükde Bayrâm Ağa "Sultânım! Sıfet mâlından tahsîl etdiğiniz cümle mâlı bize teslim eylen!" dedikde "Çık bre hınzır!" deyü Bayrâm Ağa'yı katl edeyazdı. Fakir Bayrâm Ağa, bayrâma iremeye yazup otak-ı nüh-tâkdan taşra bayrâm [u] seyrâna gitdi. Ertesi dîvân-ı pâdişâhî olup cemî‘i Dürüzî ve Timânî şeyhleri ve'l-hâsıl cümle mîrî bekâyâ mâl verenlere Murtezâ Paşa "Temessük vereyim, sizden şu kadar mâl aldım ve şu kadar bekâyâ mâl-ı pâdişâhî kaldı" dedikde cümle meşâyihân-ı Dürüzî [vü] Timânîyân "Var git Murtezâ, selâmetle! Biz sana bir akçe mâl-ı pâdişâhî vermedik. Bizim sana verdiğimiz cümle ücret-i kademdir. Cümle mâl-ı pâdişâhî hâlâ bizim zimmetimizdedir. Senden gayri görelim ne şekil vezîr gelüp Nakura Boğazın aşabilür. Hâlâ cümle mâl bizdedir" deyü bu kelâm-ı müşeyyihân sicillâta yazılup Murtezâ Paşa cümle şeyhlerden "Zimmetimizdedir" deyü temessükâtlar alup temessükler mûcebince Sıfet mollasından huccet-i şer‘iyye alup bin altı yüz kîseyi larkkıdak yudup tâze cân buldukda cümle Dürüzî şeyhlerine iki yüz hil‘at-ı fâhire ve bu kadar destâr-ı Muhammedî ve çuka ve kumâşlar ihsân edüp andan cümle vedâlaşıp bu mahalde cümle şâm askeri me’zûn olup şâm'a gitdiler. Paşa efendimiz Sıfet şehrinde Hazret-i Ya‘kûb evlâdların ve Beytü'l-hazen'i ziyâret etmeğe azîmet edüp cümle kendi askeriyle Vâdî-i limondan kalkup yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘at sarp dağlar aşup,

Karye-i Mağâr: Sıfet hâkinde yüz hâneli Timâni köyüdür. Bu mahallerde bir kayalı derelerde Benî İsrâ‘îl şehirlerinden şehr-i Hayyân nâm bir şehir var imiş. Lâkin cümle mağârlarda sâkinlermiş kim kat-ender-kat mağâra-i azîmlerdir. Hak Te‘âlâ bu kavme azâb edüp cümle arpa ve buğday ve pirinçleri ve zeytûnları cümle taş olmuşdur. Ol derenin içi mâl-â-mâl hurda taş pirinçdir, hacerü'r-revz derler. Hukemâlar ishâl olmuş kimesne ma‘cûnuna idhâl edüp zahîr marazından bile halâs olur. Ve taş olan zeytûnlarına zeytûnu'l-Yahûd ve haceru'l-Yahûd derler. Aynı zeytûn cirminde ve şeklinde bir sengîn taşdır. Mesâne marazına mübtelâ olanlara bu haceru'l-Yahûd gülâb ile bileğiye sürüp ezilir. Ol sudan aç karnına bir mesâne zahmına mübtelâ olan kimesne nûş etse mesânesi yolu açılup râhat ile tebevvül eyleye. Ammâ çok isti‘mâl ederse sidiğin dutamaz olup selisü'l-bevle mübtelâ olur. Gâyet ihtirâz lâzımdır. Bu haceru'l-Yahûd'u Rûm'a, Arab ve Acem'e ve diyâr-i Hindistân'a götürür başka tüccârları vardır.

Bu mahalden kalkup (---) sâ‘atde cânib-i şarka,

Evsâf-ı Kefer Nâhûn ya‘nî şehr-i Sıfet-i kal‘a-i ibret-nümûn, bilâd-ı dârü'l-Yahûd, vilâyet-i Ken‘ân belde-i Cuhûd

İbtidâ bânîsi ba‘de't-Tûfân Sâm b. Nûh aleyhi's-selâmdır. Hazret-i Ya‘kûb'a gelince bu şehir ol kadar ma‘mûr oldu kim şehr-i Askalân ve şehr-i Hâsân ve şehr-i Filistîn, şehr-i Taberistân ve şehr-i Kudüs ve şehr-i Zağzağa bu Sıfet şehri gibi ma‘mûr değil idi. Zîrâ cemî‘i Benî İsrâ’îlî bu şehr-i Sıfet'den *[44b]* zuhûr etmeğile ma‘bed-i kadîmleri olup bilâ teşbîh, ilâ hâze'l-ân Benî İsrâ’îlî olan Yahûda kavmine bu şehir ka‘beleri olmuşdur. Bu şehri Selîm Hân sene 922 târîhinde Mısır Çerâkisesi Sultân Gavrî destinden feth etdükde Tavâşî Sinân Paşa tahrîriyle altı kerre yüz bin Yahûdî harâcı tahrîr olunmuşdu. Hâlâ yine yetmiş seksen bin Yahûdî mevcûddur kim kat-ender-kat Yahûdî evleridir. Ve ömründe bir Yahûdî bu şehri ziyâret etmese eğer iktidârı yoğise türâbından sürünmese, yâ suyundan içmese veyâ şecerlerinin berk-i hazânından kendüye dütsi vermese zu‘m-ı bâtılları üzre Yahûdî olmayup kara-yı cuhûd olur. Bu şehrin ibtidâ bânîsi ve taht-ı Yahûd olması ve ziyâretgâh-ı Yahûd olması ve cemî‘i ibret-nümâ binâları ve cümle hayrât [u] hasenâtları târîhleriyle

yazılmışdır. Ve cümle ziyâretgâhlarında Hazret-i Ya‘kûb evlâdları ve kerîmeleri ve Hazret-i İsmâ‘îl evlâdları ism [u] resimleriyle ve Hazret-i Ya‘kûb'ın Beytü'l-hazen'i ve kabr-i Sâm ve beyt-i Hazret-i Efrâyîm ibn Hazret-i Yûsuf ve beyt-i Hazret-i İshâk ve beyt-i Hazret-i İsmâ‘îl ve beyt-i Hazret-i Eyyûb ve niçe gûne evsâfı, cümle hacc-ı şerîfe gitdiğimiz sene seyâhatnâmemizin cild-i (---) de gâyet mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu sene seyâhatimizde seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem olan kimesnelere her lisândan bilmek elzem-i levâzımından olmağın bu mahalle lisân-ı Tevrât üzre Yahûdî lisânı tahrîr olundu.

Der-beyân-ı Lisân-ı Yahûdî

Kavm-i kadîm-i melâ‘înlerdir kim gâyet muta‘assıbîn cuhûd Yahûdîlerdir. Yüz yigirmi dörd bin peygamberin dörd bini min muhabbetillahi Te‘âlâ câme-i hâb-ı râhatında merhûm olmamışlardır. Cümlesin bu Yahûd tâ’ifesi şehîd etmişlerdir. Eğer Yahyâ ve Zekeriyyâ ve Circîs (---) (---) (---) (---) (---) gibi niçe bin mürsel ve gayri mürsel nebîleri şehîd eyledikleri cemî‘i tefâsîr ve tevârîhlerde mastûrdur. Bir millete iki kitâb nâzil olmamışdır. Ammâ bunlar ibtidâ Dâvûdî olmağıla cenâb-ı Bârî Hazret-i Dâvûd'a kitâb-ı Zebûr'ı nâzil eyledi. Sûre-i (---) [33] âyet-i delîl [u] bürhândır. İbtidâ Hazret-i Dâvûd vâ‘iz u nâsıh idi ve Dâvûdî bülend-âvâz ile Zebûr âyetlerin tilâvet edüp va‘z u nasîhat edüp kifâf-ı nefs içün cenk âletiyçün demirden zırh düzerdi. Sonra Cenâb-ı Bârî, Hazret-i Dâvûd'a emr edüp Câlût Melîk üzre sefere gidüp Tâlût Melik Hazret-i Dâvûd'a îmân getirüp Câlût ile Haleb eyâletinde Mercidâbık sahrâsında bir ceng-i azîm edüp Hazret-i Dâvûd, Câlût'un kellesine bir seng-i sapan-ı Dâvûdî ile urdu kim Câlût'un kellesi hurd olup ol ân mürd olup Cenâb-ı Bârî Hazret-i Dâvûd'a Câlût'un hilâfeti ve mülkin ihsân eyleyüp hem nebî ve hem pâdişâh olduğuna Sûre-i Bakara'da [34] âyetin nâzil etmişdir. Ammâ Hazret-i Dâvûd'a nâzil olan kitâb-ı Zebûr'da va‘d u va‘îd ve kasas ve emr [u] nehy ve harâm u helâl yokdur, cümle du‘âdır. Hâlâ cemî‘i tâ’ife-i Yahûdâ'nın sinagolarında hahamların kayış üzre tilâvet etdikleri Zebûr'dur ve yemîn etdikleri kitâb Zebûr'dur. Ammâ Hazret-i Mûsâ'ya nâzil olan kitâb-ı Tevrât'da cümle va‘d u va‘îd ve emr [u] nehy ve kasas ve helâl ü harâm ve cennet ü cehennem ve a‘râf ü haşr u neşr [35] âyeti Furkân'da olduğu gibi kitâb-ı Tevrât'da cümle hükm vardır. Ammâ kavm-i Yahûd'dan mâ‘ada millet-i Mesîhiyye'de olanlardan kefere-i İsfeç ve Felemenk ve Donkarkıza ve Danimarka ve Nemse (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kefereleri cümle Tevrât ve Zebûr olmayup Yahûdânca kelimât ederler. Ammâ mezhebleri Mesîhiyye mezhebine muhâlif ü muğâyir bir alay dalâlet-âyîn kefere-i fecerelerdir kim lisân-ı Yahûdî budur.

Uni	*duşi*	*tire*	*kutre*	*cınko*
1	2	3	4	5

si	*sete*	*öte*	*nüve*	*dec*
	7			

6 8 9 10

			inkâza
kimânde	*venki*	*un dûs*	evde idim
ne dersin	gel	nerede idin	

			serele porte
mîyalom	*kı kadıyân*	*avre porte*	kapa kapuyu
cânım	ne işlerdin	aça kapuyu	

Miyalo mâ sinyor va muz sadake

Cânım ağa! Git sadakaya.

Miyalo mâ unupâ çûz dami

Cânım bana bir ferc ver.

miyalo mâ bunu endâm

Cânım bana güzel bak.

Miyalo mâ andâmî sinyor sî

Cânım bak ağam benim!

Esmâ-i Yahûdî :

				Yako
Abraham			*Mayliko*	
	Mordahay	*Nisim*		Ya‘kûb
İbrâhîm			İsmâil	

Doşenko				
		Mosiko	*Kazaliko*	
	İsra’il			*Hârûn*
		Mûsâ Çelebi		

[45a] *Zahırya*

.....(2 satır boş) .....

Esmâ-i nisvân-ı Yahûdân: *(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)*

.....(1 satır boş) .....

pastaliko	*kaşar*	*turfa*	*sinago*
börek	pâk	nâ-pâk	kenîse

.....(5 satır boş) .....

Tâ‘ife-i Yahûd'un bu lehçe-i mahsûsalarından gayri bî-hisâb kelimâtları vardır ammâ bu kadar ile iktifâ etdik (---) Ve **şehr-i Sıfet**'in dahi niçe bin esvâfı vardır ammâ cümle bâlâda mastûrdur.

Andan paşa efendimiz bu Sıfet'den şâm-ı cennet-meşâma gidüp cemî‘i levâzımâtların görmeğe azîmet etdükde hakîri Gazze Paşası Hüseyin Paşa'ya on kîse bakâyâ mâl içün mektûb-ı muhabbet-uslûblar ile şehâboğlu'na koşup,

şehr-i Sıfet'den arz-ı Askalân'da şehr-i İzzetü'l-Hâşim'e gitdiğimiz konaklar beyân eder

Evvelâ cânib-i cenûba sarp sengistân dağlar içre zeytûnlu hıyâbân ormânlar içre giderken **Uyûn-ı Tüccâr** kal‘ası sol tarafımızda kalup 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Haddese: Yüz hâneli, bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘li Türâbîoğlu hudûdunda ma‘mûr köydür. Andan leb-i deryâ ile Aclûn sancağı hâkinde (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Hayfe: Türâbîoğlu'nun tahtıdır. Selîm Hân-ı Evvel'den berü mutî‘ vü münkâd olan ümerâ-yı urbândandır. Hân ve câmi‘ ve hammâm ve esvâk-ı muhtasarı olup deryâ kenarına karîb olduğu Kuds-i şerîf ziyâretine gitdiğimizde cild-i (---) mizde mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan yine leb-i deryâ ile niçe harâb kal‘alar ve niçe imâristânlar ubûr edüp,

Hân-ı Leccûn: Sol tarafımızda Mısır yolu üzre nümâyân kalup biz yine leb-i deryâ ile,

Menzil-i İskele-i (---): Nablus hâkinde Nablus [u] Kudüs iskelesidir. Lâkin Akka gibi bender iskele değildir. Akka hâkimi tarafından gümrüğü zabt olunur. Birkaç mahzenleri ve bir zâviyesi ve birkaç fellâhîn hâneleri vardır. Andan yine cânib-i cenûba bir sahrâ-yı Kakun içre giderken,

Kal‘a-i Kakun : Yine Mısır yolunda sol tarafımızda nümâyân kalup bir azîm mişe ormanlarına girüp (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kalinseve-i azîm,
ya‘nî şehr-i Felestîn

Kadîm *Mısır Tevârîhi* sâhibi Hıtat-ı Makrîsî bu şehr içün takrîr ü tavsîf edüp eyle tahrîr eylemiş kim Tûfân-ı Nûh'dan mukaddemde şehr-i azîm idi. Ammâ ba‘de't-Tûfân ibtidâ rûy-ı arzda binâ olunan

şehr-i azîmlerin biri bu şehr-i Kalinseve'dir. Lisân-ı İbrî'de Kalınsev bir şeyhin ismidir kim Kabâbıta kavmi "Bu şeyh Kalinseve peygamberdir. Sâm ibn Nûh Kalınsev'dir" derler. Yedi yüz sene mu‘ammer olup bu kal‘ayı inşâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ bir şehr-i Kalınsev'dir. Ba‘dehû Buhtunnasr Kürdistân'dan hurûc edüp hûn-ı Yahyâ'yı tâ’ife-i Yahûd'dan almağ içün şehr-i Zağzağa'yı ve şehr-i Taberistân'ı ve şehr-i Kafernahun'u, ya‘nî Sıfet'i ve bu şehr-i Kalinseve'yi harâb u yebâb edüp cümle Yahûdîleri katl edüp bu şehri türâb u yebâb bırakdı. Ba‘dehû Âl-i Emeviyyûn'dan Ömer ibn Abdülazîz beyne'ş-şâm ve'l-Gazze emn-i tarîk olsun deyü imâr edüp sene 922 târîhinde Selîm-i Evvel'e mutî‘ oldular. Hâlâ Nablus sancağı hâkinde Kakun kal‘ası nâhiyesinde şâhrâhdan ba‘îd bir ormanistân içre bir kal‘a-i kebîrdir kim her taşı kubbe-misâldir. Ta‘rîf ü tavsîfinde zebân kasîrdir. Dizdârı ve neferâtları ve kal‘asında kifâyet mikdârı cebehânesi ve derûn-ı kal‘ada Urbân hâneleri ve taşrada câmi‘i ve hammâmı ve birkaç dükkânları vardır.

Andan cânib-i cenûb ile garba (---) sâ‘atde,

Ziyâret-i eş-şeyh Hazret-i ‘Alem İbn Uleym

Âsitâne-i azîm ve ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır kim yılda bir kerre mevlûd-ı azîm cem‘iyyeti olur. Bu mahalde Celcula Hânı Mısır yolunda kalup yine cânib-i garba bir sâ‘atde,

Evsâf-ı bender-i azîm kal‘a-i Yafa *[45b]*

Gazze sancağı hâkinde leb-i deryâda şekl-i murabba‘ bir taş binâ bir şîrîn kal‘a-i ra‘nâdır. Remle nevâhîsinde Gazze subaşılığı hükmün[de]dir. Dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları vardır. Sene (---) târîhinde bânîsi (---) On yılda temâm olmuşdur. Gâyet metîn ü müstahkem kal‘adır. Cebehânesi ve limanına nâzır topları vardır. Ve a‘lâ latîf demir dutar limanı vardır. Cezîre-i Kıbrıs'dan ve şâm Tarablus ve Sayda ve Berût ve Akka ve İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât ve Teyme kal‘ası iskelelerinden beher sene bu Yafa iskelesine niçe yüz pâre gemiler gelüp Gazze ve Remle ve kasaba-i Lût'a ve Kuds-i şerîf'e zahâyir ü metâ‘ ve tüccâr ü züvvâr getirirler. Bender iskeledir ammâ Dimyât ve Reşîd benderi gibi ma‘mûr u müzeyyen şehr-i azîm değildir. Ancak beşyüz hâne ve câmi‘ ve hân u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr kasabacıkdır. Cenûbî ve şarkî ve şimâlî tarafı cümle kum deryâsıdır. şimâlinde kal‘a-i Akye benderi iki yüz mildir. Cenûbunda Tima benderi yetmiş mildir. Kudüs'e bir konak yerdir kim bundan yakîn Kudüs iskelesi yokdur. Kefere zamânı Kudüs hâtıriçün şehir bender-i azîm imiş. Andan yine cânib-i kıbleye kumistân içre şehir hâricinde,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Hazret-i Uzeyr İbn (---)
salevâtullahi aleyhi ve selâmehü.

Ulu'l-azm peygamberlerdendir. Kavm-i Benî İsrâ’îl'e ba‘s olunup ümmetinden biri İslâm ile müşerref olmadıklarından Cenâb-ı Bârî anlara tâ‘ûn-ı ekber verüp şehr-i Askalân'dan taşra firâr ederlerken Cenâb-ı Allah Cibrîl-i Emîn'e emr edüp bunlara "Mûtû bi-emrillah" deyü bir sayha urunca cümlesi ol sayhadan zehresi çâk olup biri biri üzre cümlesi helâk oldular. Kamusu bir yerde helâk olmalarının sebebi oldur kim mâbeynimize tâ‘ûn girmesin deyü birbirlerin derâğûş edüp eyle çıtâçıt sık olmuşlardı kim mâbeynlerinden su sızmazdı. Ba‘dehû niçe yüz yıl mürûrundan sonra Hazret-i

Uzeyr bu mevtânın üstühânları üzre uğrayup gördü kim deryâ-misâl âdem üstühânları birbirine çatılmış yatar. Âlem-i hayretde kalup "Yâ Rabbî! Bu ne hâldir kim cümle mevtânın üstühânları bir yerde yatar. Birisi pârekende ve perîşân değildir. Bu ne hikmetdir?" deyü âlem-i tahayyürde iken hâtifden bir nidâ geldi kim "Yâ Uzeyr! Bunlar benim tâ‘ûn azâbımdan kaçup helâk olup senin du‘âna muntazırlardır kim onlara yine hayât verem" nidâsı geldikde Hazret-i Uzeyr du‘â edince el-azametullah cümle uzuvlar birbirine karış katış olmuşken her cesedin kemikleri yerli yerine varup Cenâb-ı Bârî kudretin ızhâr içün cümle kemikler üzre sinirler ve damarlar bağlanup üstüne deriler halk olup ba‘dehû cümlesi hayât bulup ayak üzre kalkup cümlesi bir kerreden Hazret-i Uzeyr'i görünce "*Lâ ilâhe illallah, Uzeyrun ibnullah*" deyüp hâşâ sümme hâşâ Uzeyr'i Cenâb-ı Bârî'ye şerîk koşup diri eden Hazret-i Uzeyr'i zann etdiler kim sûre-i (---) [36] dedikleri bu âyet ile müsbetdir. Hâlâ Yahûd kavminin sarı benizli ve kuvvetsiz olup ağızları kokduklarının aslı Hazret-i Uzeyr du‘âsıyla mevtâ iken hayât bulan Yahûd tâ’ifesi neslinde olan Yahûdîlerin hâlâ ağızları leş gibi kokup yüzlerinde ve gözlerinde nûr yokdur. Ba‘dehû Hazret-i Uzeyr Nebî yüz sene mu‘ammer olup ba‘dehû merhûm olup şehr-i Remle-i Filistîn'de defn etdiler. Ba‘dehû Cenâb-ı Bârî kudretin ızhâr içün Hazret-i Uzeyr'e ve hımâr-ı Uzeyr'e hayât verüp üç yüz yıl dahi halkı dîne da‘vet etdüğine Cenâb-ı Allah Habîbi Muhammedü'l-Mustafâ'ya alâ tarîkı'l-hikâye sûre-i (---) [37] âyeti ki Hazret-i Uzeyr'i ölüden diri edüp yine halkı dîne da‘vet etdüğün bu âyet ile i‘lâm buyururlar. Ba‘dehû yine Hazret-i Uzeyr merhûm olup Yafa şehri hâricinde bu mezkûr mahalde medfûndur. Anınçün Hazret-i Uzeyr'in iki yerde kabri münevveri vardır. Biri Remle'de, biri bu Yafa şehri hâricinde. Mevtâdan hayât bulup iki kerre merhûm olan peygamberin biri bu Hazret-i Uzeyr'dir. Biri kırk kerre ölüp dirilüp külü göğe savrılup yine hayât bulan Hazret-i Çircîs aleyhi's-selâmdır kim Irâk-ı Musul'da medfûndur. Ammâ bu Hazret-i Uzeyr'i, kabr-i şerîfinden İşpaniye küffârı çıkarup Kızılelma'ya götürmek murâd edindiklerinde bir zelzele-i azîm olup şehr-i Askalân ve şehr-i Filistîn-i Remle ve şehr-i kal‘a-i Kalinseve ol zelzeleden harâb olup içindeki cümle kefereler dahi helâk olup bu bilâd-ı selâse üç yüz sene vîrân yatup imâr oldukda Mısır pâdişâhlarından el-Melikü'l-Kâmil asrında yine ***[46a]*** İşpaniye küffârı Kudüs'e istîlâ etdiklerinde Hazret-i Uzeyr kabrine vaz‘-ı yed etmeğe cür’et edemeyüp Hazret-i Uzeyr'in hımârı üstühânların kabrinden çıkarup hâlâ hımârın iki ön ayakları Nemse çesarının hazînesinde cevâhir kutu ile hımârın tırnakların cümle mücevher edüp hazînelerinde mahfûzdır. Ve kıç ayakları İşpaniyye Kızılelması'nın İrimpapa hazînesindedir. Sâ’ir üstühânları yine şehr-i Yafa kurbunda Hazret-i Uzeyr cenbinde medfûndur. Küffâr ol sene kim Kudüs'e istîlâ etdüğü mahalde Malta küffârı fırsat bulup Nablus kurbunda **karye-i Sabastiyye**'den Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfin serîka edüp Tarsûs bâbında karargâhları olan Karagözgez nâm kal‘aya götürdüler. Anı Me’mûn Halîfe feth edüp Malta küffârı cesed-i Yahyâ ile kal‘a-i Malta Rodosu'na vardılar. Sene 928 târîhinde anı dahi Süleymân Hân muhâsara etdükde cesed-i Yahyâ'yı hâlâ Malta olan cezîrede Hazret-i Yahyâ'nın vücûd-ı şerîfi anda cevâhir sanduka içinde Sencuvan hazînesinde mahfûzdır. Sencuvan, vücûd-ı Yahyâ Nebî'dir. Anı kendülere ricâl-i gayb edinüp anın dest-i şerîfi nakşı olan bayrakların açup ne cânibe teveccüh ederlerse mansûr olurlar. Ve Malta küffârının cemî‘i küffâr mâbeyninde mu‘azzez ü mükerrem olmaları Hazret-i Yahyâ cesedi anlarda olduğundandır, kim Sencuvan nâmıyla şöhret bulmuşdur. Ammâ ser-i sa‘âdetleri şâm-ı şerîf kal‘asında câmi‘-i Ümeyye vasatında zîr-i zemîn içre bir altun tepsi üzre re’s-i şerîf-i Hazret-i Yahyâ hâlâ andadır. Sene 797 târîhinde Timurlenk açup ziyâret edüp manzûrı olmuşdur. Ammâ bu Yafa şehrinde Hazret-i Uzeyr'in kabr-i şerîfin bir ferd açmağa kâdir olmamışlardır. Her peygamberin hayât-ı sa‘âdetlerindeki gibi kimi celâl, kimi cemâl sâhibidir. Hazret-i Uzeyr celâl sâhibi olmağıla kabr-i

şerîfine bir kral-ı dâl vaz‘-ı yed etmeğe kâdir olmamışlardır.

Bu ziyâret-i Uzeyr'i edüp yine cânib-i kıbleye düz, vâsi‘ sahrâ-yı âbâdân içre (---) sâ‘atde şeyh Rûdîn hazretlerin ziyâret edüp bir âsitâne-i ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır. Bu semtlerde sevâhile inen Türkmân kabîlesi cümle Uzeyr'e mu‘tekidlerdir kim hâlâ mutasarrıfînden olup ulu sultândır. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i Lût

şehr-i kadîmlerden(den)dir. Hazret-i Lût bunda sâkin olduğiçün şehr-i Lût derler. Bu dahi şehr-i azîm imiş. Buhtunnasr harâb etdüğü âsâr-ı binâları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Gazze sancağı hâkinde Remle-i Filistîni kazâsı nâhiyesinde bir buhayre-i Lût sâhilinde bin hâneli ve üç câmi‘ ve mesâcidleri ve hân u hammâm ve tekye ve çârsû-yı bâzârı müzeyyen bir kasaba-i şîrîndir. Bâğı ve bâğçesi ve müşebbek bûstânları vardır. Âb [u] hevâsı ol kadar memdûh değildir. Zîrâ bahr-i Lût'un bir gûne bed râyihâsı tebâb rûzgârında gelüp cümle halkını serâsîme eder. Hâkimi maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kıdem (---) paşa evkâfı olmağıla mütevellî hükm eder. Muhtesibi ve nâ’ibi ve subaşısı vardır ammâ şâm yeniçeri serdârısı yokdur (---),

Evsâf-ı buhayre-i Lût
müte‘affin-i semm-i helâhil

Bu buhâyre oldur kim Hazret-i Lût asrında kavm-i Lûtîlere Cenâb-ı Bârî hışm edüp lâşe-i murdârların Cenâb-ı Allah meleklere emr edüp bu deryâya döküp cümle leşleri niçe zemân bu buhayre üzre şinâverlik edüp cîfe-i murdârlarından âb-ı buhayre bed râyihalı olup ilâ yevminâ hâlâ bir sasık buhayre ve siyâh-rû deryâdır. Hulefâ-yı Emeviyyûn'a gelince bu buhayre üzre her sabâh niçe bin kefenli ter ü tâze meyyitler bulunurmuş. Meğer rahmet develeri ile mü’ekkel melâ’ikeler Lûtîleri kabrinden çıkarup bu buhayreye dökerlermiş. Lût şehri hâkimi tarafından kefenlerin almağa emîn âdemleri kayıklar ile varup meyyitlerin kefenlerin başları ucundan çözüp kefenlerin alınca avret yerleri kapkara kül olup vücûdları necis kokarmış. Hemân leşlerinden kefenleri çıkınca bu buhayrenin köpek balıkları ibtidâ Lûtîlerin avret yerin koparup yerler imiş. Kefen içün başka bir emânetkâr âdemi olurmış. Beher sene kırk elli bin kefen tahsîl olurmuş.

Ammâ Emeviyyûn'dan sonra bu ısır ümmet-i Muhammed'e olmamışdır. Ammâ kasaba-i Lût'da câmi‘-i (---) İmâmı Zeynüddîn hazretleri ve şeyh Necîbüddîn ve şeyh Alliyü'l-vâhî ve Hatîb Muhammed şinâvî hazretleri yemîn etdiler kim, "Niçe kerre bizim manzûrumuz olmuşdur kim yakîn zamânda niçe yüz Lûtî kavmi bu buhayre üzre gezüp kenara gelince fellâhîn beyâz miskâlî pembe kefenlerin alınca ibtidâ zekeri ve hayâların buhayre balıkları harp harp koparup yerler" deyü şehâdet etdiler. Anınçün ahâlî-i şehr-i Lût *[46b]* "Bu buhayre balığı Lûtîlerin etin yerler" deyü ehl-i sülûk olanlar bu halîcin balığından tenâvül etmezler. Ve *ne‘ûzübillah* bir gûne arslan pençeli siyâh balığı olur, âdem etinden gayri bir şey yemez derler, garâ’ib ve acâ’ib bahr-i Lût'dur.

Bu kasabayı temâşâ edüp yine cânib-i kıbleye 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı memleket-i taht-ı Filistîn, şehr-i kadîm-i kal‘a-i Remle-i sûr-ı metîn

Bi-kavli müverrihîn, ba‘de't-tûfân vech-i arzda imâr olan şehr-i azîmin biri dahi budur. İbtidâ bânîsi Sâm b. Nûh'dur. Ba‘dehû Buhtunnasr şehr-i Fusutât'ı, ya‘nî eski Mısır'ı harâb etmeğe giderken bu şehri harâb edüp niçe kerre imâr ve niçe kez harâb olup niçe mülûkdan mülûka değüp âhir sene 922 târîhinde Selîm Hân, Gavrî-i Mısır elinden feth edüp Gazze sancağı hâkinde (---) aded nâhiye kurâlarından kadıya senevî yedi kîse hâsıl olur. Muhtesibi ve subaşısı şâm yeniçeri serdârı vardır. şeyhülislâm ve nakîbü'l-eşrâfı vardır. şehri cümle (---) aded mahalle ve cümle türâb ve cıbız ve kireç ile mestûr bâğlı ve bâğçeli (---) ma‘mûr u âbâdân tahtânî vü fevkânî latîf ü müzeyyen büyûtlar ve sarâylardır. Ve cümleden (---) sarâyı (---) (---) (---).

Evsâf-ı şekl-i kal‘a-i Rimle

Sâfî rimâlistân içre vâkı‘ olmağıla kal‘a-i Rimle derler. şekl-i (---) şeddâdî taş bina bir kal‘a-i ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ammâ handakı hakkâ ki rimâl ile pür olmuşdur. Ve cümle (---) kapusu vardır.

.....(1 satır boş) .....

Derûn-ı kal‘ada cümle (---) hânelerdir. Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları bu kal‘ada sâkin olurlar. Leb-i deryâdan (---) olmağıla serhad olup a‘lâ serâmed topları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri vardır. Ammâ burc [u] bârûları Rûm kal‘aları gibi metânet üzre değildir. Allahu a‘lem (---) (---) binâsı olmak ihtimâli vardır.

Kal‘a hâricinde varoşu gâyet ma‘mûrdur. Cümle (---) mihrâbdır. (---)

.....(4 satır boş) .....

Mâ‘ada (---) cümle (---) mesâcidlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) tekyegâh-ı dervîşândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) mekteb-i sıbyândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) hân-ı hâcegândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) hammâm-ı dilsitândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) sebîl-i âb-ı hayvândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle (---) esvâk-ı sultândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i mahbûb u mahbûbân. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İklîm-i hevâ-yı arz-ı büldân. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Memdûhât-ı hubûbât. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mevsûfât-ı me'kulât: Evvelâ cümleden bu Remle karpuzu rûy-ı arzda olmak ihtimâli yokdur. Gâyet âbdâr ve lezîzdir.

Memdûhât-ı sanâyi'ât. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ta'rîf-i meşrûbât. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı binâ-yı imârât. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[47a]*

şehr-i kadîm, belde-i azîm Remle'de medfûn olan enbiyâ-yı ızâm ve kibâr-ı evliyâullahın merâkidlerin bildirir

Evvelâ, **ziyâret-i Hazret-i Erfahuş ibn Hazret-i Sâm ibn Nûh**'dur: Hazret-i Erfahud'un ömr-i azîzleri dörd yüz altmış beş sâldır. Bi-kavli İbn Abbâs Cemşîd asrında vefât edüp bu Remle hâricinde âsûdedir. Hâlâ ziyâretgâh-ı ehl-i dilândır. Ammâ Cemşîd'in müddet-i ömrü ma'lûm değildir. Ancak niçe müverrîhler yedi yüz yıl pâdişâh olup taht üzre oturmak ve bahs-i ilm etmek ve silâh düzmek ve yün ve ibrişim peydâ etmek gûnâ-gûn hayvânât derilerin dibâğat edüp kürk giymek ve gavvâslık etdirüp derya ka'rından incü çıkartmak ve şehirden şehire yol açmak ve kerpiç ve kireç ve üstübeç ve müşk ve ûd u anber ü kaliye misk ve gûnâ-gûn itrıyyât bulmak ve çadır u hammâm ve nefîr u surnâ ve gözlük ve sabun ve kiriş yapmak ve halkı dörd bölük edüp birin ulemâ ve birin sipâhî ve birin ehl-i san'at ve birin ehl-i zirâ'at edüp şehr-i Istacr'ı imâr eyleyüp tahtında karâr edüp adl [u] dâd ederken kendüye cünûn el verüp diyâr-ı Rûm'da Filibe ve Tırhala ve Maşkolor panayırları semtinde hâşâ sümme hâşâ rubûbiyyet da'vâsında olup Cemşîd üzre şeddâd ibn Âd hurûc edüp Cemşîd Boğazhisâr'dan Anadolu tarafına geçep deryâ-misâl asker ile Ayasuluk nâm şehr-i kadîmin sahrâsında Cemşîd ile şeddâd oğlu ve Dahhâk ile ceng-i azîm edüp âhir Cemşîd askeri münhedim olup Cemşîd'i kayd-bend ile Dahhâk'ın huzûruna getirüp iki levha mâbeynine Cemşîd'i koyup destere ile iki pâre ederken "Erre fahışda îmân getirdim. Erre fahışd! Erre fahışd" deyü iki pâre olup mürd oldu. Ba'zı müverrihîn {Cemşîd'in âhir nefes îmân getürmesine} îmân-ı ye'sdir, demişler. Anınçün Erfehişid ibn Sâm'a Erre Fahışıd dahi derler. *Salavâtullahı ve selâmehu*. Hâlâ Cemşîd Kuşadası şehri kurbunda Ayasuluk hârici şarkında medfûndur ve ziyâreti memnû'dur.

Ez în-cânib yine şehr-i Remle'de ziyâret-i Hazret-i Lokmân ibn (---) Vilâyet-i Sûdân'dan siyâh-çerde bir hakîm idi. Cenâb-ı Bârî kendüye ilm-i hikmet verüp cemî'i kûhlarda olan haşâyiş makûlesi kendüye lisân-ı hâl ile tekellüm edüp "Yâ Lokmân! Ben fülân derde dâ'-i devâyım" derler idi. Hattâ ecele dermân bulmağa çalışdı. Arz-ı Mukaddes'in nihâyetinde Adana şehri kurbunda şehr-i Misis cisrinden nehr-i Cihân üzre ubûr ederken Cibril-i Emîn elinden, kitâbın, kanadıyla nehr-i Seyhân'a atdı. Lokmân âhir âlem-i seyâhete düşüp arz-ı sa'îd-i âlîde şehr-i Asvân'da Hazret-i İdris'in gârı içre niçe zemân sâkin olup hakîr ol gâra girmek müyesser olup bi-hakk-ı Hudâ hâlâ ol gâr-ı nazargâh içinde zencebîl ve darçın ve karanfil ve besebâse ve kebâbe ve kakule râyihasından âdemin dimâğı mu'attar olur.

Andan tebdîl-i hevâ ederek bu arz-ı Filistîn-i Remle'de ecel derdine dermân bulmayup hakîkat üzre tebdîl-i hevâ edüp cânib-i hayâta gidüp şehr-i Remle hâricinde medfûndur. Ammâ ba'zı müverrihîn nübüvvetinde ihtilâf etmişler, ammâ ba'zı müfessirîn sûre-i (---) [38] âyeti tefsîrinde nübüvvetine

zâhib olmuşlar. Netîce-i ziyâretgâh-ı ünâsdır. Andan,

Ziyâret-i Enûş ibn: (---) (---) müddet-i ömr (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan, **ziyâret-i Hazret-i Kaffâh ibn** (---) : Müddet-i ömr

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan, **ziyâret-i Hazret-i Hanûh ibn** (---) (---): Müddet-i ömr (---) (---) (---) Ve,

Ziyâret-i Hazret-i Kînân ibn (---) (---): Dahhâk-ı Mârî asrında vefât edüp bu Remle hâricinde medfûn olmuşdur. Müddet-i ömr-i azîzleri dörd yüz altmış sene olmuşdur. Ve

Ziyâret-i Ubâde b. es-Sâmit: Kavm-i Ensâr'dandır. Amr ibnü'l-Âs ile Mısır fethinde bulunup hilâfet-i Osmân'da sene 34 merhûm oldu.

.....(2.5 satır boş) .....

Bi-kavli *Tevârîh-i Rûm Yanvan*, şehr-i Filistîn Remle'de yetmiş üç peygamber medfûndur. Kable't-Tûfân intikâl edenler ol kadar *[47b]* ma‘lûm değildir ammâ ba‘det-Tûfân civâr-ı Hayy [u] Kadîr'e vâsıl olup merkad-i pür-envârları ma‘lûm olan bunlardır. Ammâ kibâr-ı evliyâullahın merkad-i pür-envârlarına hadd [u] hasr yokdur. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Andan yine cânib-i kıbleye çöl [ü] çölistân içre (---) sâ‘atde düz sahrâ-yı âbâdân içre gidüp,

Menzil-i hân-ı Sedûd: Gazze hâkinde bir ma‘mûr u müzeyyen kasaba-i şîrindir. Kal‘a-misâl bedenleri var bir hân-ı azîmdir. Câmi‘i ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı var,

.....(2 satır boş) .....

Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Askalân

Hudûd-ı arz-ı Hâsân, şehr-i kadîm Marmâşim ya‘nî kal‘a-i Gazzetü'l-Hâşim: Bu şehr-i kadîme kadem basınca doğru hâkim-i vilâyet olan Hüseyin Paşa hânesine varup müşerref oldukda Murtezâ Paşa efendimizin mektûbları ve pervâne yayı ve Frengî hâre hedâyâların verdiğimizde cihân kadar hazzedüp muhabbetnâmeler kıra’et olunup "Belî deynimizdir. İnşâallah sizinle gönderüp edâ-yı deyn ederiz" deyü hakîre bir hâne-i bî-minneti tehniye edüp paşa ile şeb [u] rûz sohbet-i hâs ederdik. Meğer paşa bir sebük-rûh ve yârândan Hâtem-i Tayy gibi sâhib-i kerem münşî ve müverrih kimesne imiş. Bu hakîrin seyâhate tâlib ü râgıb olduğunu kendülerinin ma‘lûm-ı şerîfleri olup şehrin ulemâ vü sulehâ ve müverrihînin cem‘ edüp şeb [u] rûz niçe tevârih-i kütüb-i mu‘tebereler tetebbu‘ edüp anlardan istihrâc etdiğimiz üzre ba‘de't-Tûfân imâr olan şehr-i kadîmlerin biri dahi bu mahrûse-i Gazzetü'l-Hâşim'dir. Bi-kavli Müverrih ibn Zolak ve el-Hıtatı'l-Kazâ‘î ve *Târîhu't-Tecrîd fi's-Sahâbe li-Zehebî* nâm tevârîhlerdir kim evsâf-ı Gazze anlardan me’hûzdur kim ibtidâ bânîsi ba‘de't-

Tûfân Mermaşim ibn Sâm ibn Nûh *aleyhi's-selâmdır*. Bu Mermaşim bin yüz elli sene mu‘ammer olup Arz-ı Hâsân [u] Teberîstân'da niçe şehirler binâ edüp bu Gazze'yi Marmâşim'den üç mil ba‘îd bir şehr-i azîm inşâ edüp ismine Marmâş kodu. Hâlâ Buhtunnasr'dan berü harâbdır. Hâlâ bir büleyde-misâl kalmışdır. Calinus-ı hakîm zamân-ı imâretinde anda medfûndur. Ammâ bu Gazze nazargâh-ı evliyâ ve enbiyâ olmağıla hâlâ ma‘mûrdur. Ve niçe bin düvelden düvele düşüp âhir-ı kâr Mısır hulefâlarından Âl-i Çerâkise Sultân Gavrî destinden Âl-i Osmâniyân'dan Selîm Hân-ı Evvel sene 922 târîhinde feth edüp şâm eyâletinde sancak beği tahtıdır. Mîr-i livâsının taraf-ı pâdişâhîden hâssı 508.338 akçedir ve erbâb-ı zu‘amâsı 7 ve erbâb-ı timari 107. Kânûn üzre cebelüleri ile cümle bin yüz elli asker olup paşası ve alaybeğisi livâsı altında sefer eşerler. Üç yüz akçe şerîf kazâdır. Cümle (---) aded âbâdân nâhiye kurâlarından beher sene ber-vech-i adâlet kadıya dörd bin guruş ve paşasına seksen bin guruş hâsıl olur. Sancağ-ı mezbûr gâyetü'l-gâye ma‘mûr vilâyet-i âbâdândır. Ve mezâhib-i erba‘adan tekmîl-i fünûn etmiş şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfı ve şehrinin a‘yân u eşrâfı ve kibâr-ı ulemâ vü sulehâları, vâfir ve muhteşem sipâh tâ’ifesi ve ehl-i tüccârı ve ankâ ehl-i hizmetleri ve ehl-i hırefleri vardır. şehir nâ’ibi ve şehir subaşısı ve şehir muhtesibi ve şehir bâcdârı vardır. Zîrâ bu şehir mü’ebbed kayd-ı hayât ile Hüseyin Paşa'nın, Selîm Hân'dan beri mülk-i mevrûs ocaklıkları olmağıla cümle muhtesib ve bâcdârının ebvâb-ı mahsûlâtları paşanın hâssıdır.

Eşkâl-i kal‘a-i Gazze: Kadîm-i evvelde binâ olunan kal‘asının Buhtunnasr harâb etmeğile sene (---) târîhinde kal‘asının bânîsi (---) Leb-i deryâdan cânib-i şarka bir sâ‘at ba‘îd kumistân içre şekl-i murabba‘ bir küçücük taş bina bir kal‘a-i ra‘nâdır. Dîvârının kaddi yigirmi zirâ‘-i bennâdır. Ve cümle (---) burcdur. Ve cümle (---) bedendir. Ve cânib-i kıbleye mekşûf bir demir kapusu var ammâ etrâfında handak (---) ve dâ’iren mâdar cirmi (---) adımdır. Bu kal‘anın dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları dâ’ima mevcûd olup nigehbânlık ederler. Zîrâ gâyet muhâtara Urbân serhaddi olmağıla düşmanı çokdur. Ve derûn-ı kal‘ada cümle Gazze a‘yânının ve sâ’ir kurâ halkının zî-kıymet eşyâları bu kal‘ada mahfûzdur. Derûn-ı kal‘ada cümle hâk-i pâk ile mestûr bâğsız ve bâğçesiz müfîd ü muhtasar neferât hâneleri vardır. Bir câmi‘i ve buğday anbarları ve *[48a]* cebehâne mahzenleri ve müstevfâ cebehânesi ve a‘lâ latîf şâhî topları vardır. Bu kal‘anın kıblesi tarafında şehr-i azîm varoşdur. Ve kal‘a kapusu önünde yol aşırı bir mescidi var, üç vakit namâz edâ olunur ve cemâ‘at-i kesîreli mesciddir.

Der-sitâyiş-i şehr-i Gazze: Düz vâsi‘ sahrâda cümle altı mahalle ve cümle bin üç yüz hâneli şehirdir. Cümle imâristânı kârgîr seng-binâ ve sütûhları cümle hâk-i ambar-i pâk ve kireç ve cıbız ile mestûr sarây-ı âlîler ve büyût-ı vâlâlar ile ârâste ve gûnâ-gûn imâretler ile pîrâste bâğlı ve bâğçeli bir şehr-i kadîm ve mahrûse-i azîmdir.

Cümle (---) aded sarâydır. Evvelâ Hüseyin Paşa sarâyının vasfında lisân kâsırdır kim her gice yüz, iki yüz atlı müsâfir eksik değildir.

.....(1 satır boş) .....

Der-vasf-ı cevâmi‘hâ-yı Gazze: Cümle yetmiş mihrâbdır. On biri cum‘a namâzı edâ olunur câmi‘-i pür-envârlardır. Evvelâ çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik,

Vâli-i vilâyet Hüseyin Paşa câmi‘i: Nev-binâ bir câmi‘-i ra‘nâdır kim cümle Mısır ve şâm ve

Kudüs mi‘mârlarının birbirlerine tegallüben arz-ı ma‘rifet ile inşâ etdikleri câmi‘-i bî-bedeldir kim ilm-i hendese sâhibi olan kimesneler im‘ân-nazar ile nazar etdiklerinde engüşt-ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalırlar. Üstâd-ı kâmil bu câmi‘e üç tabaka şerîfeli bir minâre-i serâmed-i mevzûn etmişdir kim Mısır ve şâm ve Irâk-ı Arab ve Irâk-ı Acem'de nazîri yokdur. Andan,

Câmi‘-i Sinân Paşa: Fâtih-i Yemen Sinân Paşa'nındır. Ammâ ol kadar vâsi‘ değildir.

.....(4 satır boş) .....

Ve'l-hâsıl bu câmi‘lerden mâ‘ada cümle mesâcidlerdir. (---) (---) (---) (---) (---)(---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i dârü't-tedrîs-i dârü'l-hadîs: Cümle,

.....(1.5 satır boş) .....

Ta‘rîf-i dârü'l-kurrâ-i Kur‘ân ve mekteb-i dârü't-ta‘lim-i sıbyân: Cümle,

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı tekyegâh-ı dervîşân: Cümle yedi tekyedir. şehrin kıblesinde tekye-i şeyh şâvân, bâğ-ı cinân-misâl âsitânedir. Ve dahi şehrin vasatında tekye-i Abdüllâzim. Ana karîb tekye-i Alî Mürğân, azîm ziyâretgâhdır. (---) (---) (---) (---) (---)(---) (---) (---) (---) (---)

Der-ıyân-ı hân-ı hâcegân:

.....(1,5 satır boş) .....

Manzara-i kârbânsarây-ı âyende vü revendegân:

.....(1.5 satır boş) .....

Tavsîf-i sebîl-i atşân: Cümle iki yüz sebîlhânedir. Bu şehir çölistânda vâkı‘ olmağıla nehr-i cârîsi olmamağile bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var. Cümle askere kifâyet edüp şehir içre cümle sebîllerin âb-ı hayâtın develer ile bu kuyudan taşırlar.

Der-medh-i hammâmât-ı dilsitân: Cümle (---) hammâmdır. Ammâ Paşa hâmmâmı ve Üşkür hammâmı müferreh ve hoş-hevâ ve hûb-binâ bir gûne hammâm-ı rûşenâdır

.....(1 satır boş) .....

Der-beyân-ı çârsû-yı bezzâzistân: Cümle altı yüz dükkândır. Gerçi bender şehir değildir ammâ sûk-ı sultânîsinde cümle zî-kıymet bî-minnet bulunur. Ammâ sarrâchânesi ve gazzâzhânesi gâyet mahbûbları ile müzeyyen kârgîr binâ dekâkîn bâzâr-ı hüsn-âbâd demişler.

Der-sitâyiş-i mahbûb [u] mahbûbât: şâm Havrânı'nın mahbûbundan sonra bu Gazze'nin maralî ve

gazâlî mükehhâl gözlü, şîrîn sözlü ve münevver beyâz yüzlü mahbûblarının gerdânlarında ve çâh-ı zenahdânlarında benleri çok olduğundan "hâl-i Gazzetü'l-Hâşim deyü memdûh-ı âlemdir. *[48b]*

Ta‘rîf-i libâs-ı pîr [ü] cüvân: A‘yân [u] kibârı semmûr ve sûf ve çuka ferrâce ve atlas kabâlar giyerler. Vasatü'l-hâli londoz çuka ve beyâz sâdeler geyerler. Ehl-i sanâyi‘i ve fukarâları cümle alaca kereke abâ giyer. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i letâfet-i âb [u] hevâ reng-i rûy-ı mahbûban: Âb [u] hevâsının letâfetinden halkı gâyet beyâzu'l-vech siyâh kaşlı ve ba‘zıları esmerü'l-levn ve tendürüst ve ten-perver şahî ve sâhib-i kerem ve garîb-dost ve halîm ve selîm ve halûk merdüm âdemleri var.

Der-beyân-ı iklîm ü tâli‘ ve arz-ı beled-i büldân: Cemî‘i münecimînin kavli üzre bu şehrin tâli‘i Müşterîdir. Anınçün cümle ahâlisi kâr [u] kisb ile kifâflanırlar ve iklîm-i râbi‘in vasatında olup hevâsı sevâhildir. Arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---)

Memdûhât-ı hubûbât: Beyâz deve dişi buğdayı ve şa‘îri ve hummûsu ve,

.....(1.5 satır boş) .....

Memdûhât-ı mahsûlât: Evvelâ yigirmi yedi aded mahsûlâtı vardır. Cümleden pembesi ve harîri ve

.....(1 satır boş) .....

Memdûhât-ı sanâyi‘ât Alaca sûf kerekesi ve Gazze makremeleri ve peşkîrleri ve fetâları ve siyâh poşuları memdûhdur.

.....(1 satır boş) .....

Memdûhât-ı me’kûlât [u] meşrûbât: Yedi bin bâğdır. Zeytûnu ve dudu ve limonu ve turuncu ve narı ve inciri ve âbdâr üzümü ve kavunu ve karpuzu ve hurması cihânı dutmuşdur. Ammâ zeytûnyağı Mısır'a niçe bin deve yükü gidüp Mısır'ı ganîmet eder latîf yağdır.

Evsâf-ı mesîregâh-ı aded-i bâğât:

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı Ayn-i Seccân

Bu Gazze kurbunda Üpele nâm bir mahalde bir vâdî-i sağîre vardır. Bu sahrâda beş aded uyûn-ı câriyeler vardır. Anlara Ayn-i Seccân derler. Eyyâm-ı şitâda çok mümtedd olup akar bir hafrda gâ’ib olur. Ammâ eyyâm-ı sayfda az mümtedd olur. Bu mahallerde mezkûr uyûnların sâhillerinde yasdık kadar ve tencere ve kazgan kadar müdevver taşlar döşenmişdir. Bu taşlar içre bir küçük ırmacık dahi vardır. Kenarında bu sudan âlî yekpâre taşdan bir hum-ı Husrevânî vardır. İçi leb-ber-leb mâ-i zülâldir. Bu küpden Cemâpur askeri gelüp on gün on gice suyun taşısalar bir katre nâkıs olmak ihtimâli yokdur. Dâ’imü'd-dehr su ile mâl-â-mâl durur. Suyun almasalar yine ke'l-evvel leb-ber-leb

durup taşra taşmaz, aslâ aceb hikmetdir. Ammâ,

Hikmet-i garîbe: Bu sudan [vu]hûş u tuyûr ve hayvânât nûş etse cümle tüğleri dökülüp uryân kalır. Ammâ benî Âdem nûş etse cemî‘i derde dâ-i devâdır.

Hikmet-i dîğer: Bu Husrevânî küpden mef‘ûl âdem su almak murâd edinse bir katre mâ bulmaz. Ma‘sûm-ı pâk el uzatsa mâl-â-mâl olup su alır. Bu hikmet-i san‘at bu mahalle karîb Mermas şehri harâbesinde medfûn olan Calinus Hakîm'in ilm-i hikmetiyle binâ etdüğü âb-ı mutalsamdır, derler. Hakkâ ki ibret-nümâ-yı âsâr-ı kadîmdir.

Bu şehr-i Gazze'de ve enderûn [u] bîrûnunda niçe bin ibret-nümâ âsâr-ı acîbe ve garîbeler vardır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmazdır.

Dîğer hikmet-i garîbe [vü] acîbe: Bi-kavl-i müverrihîn, Hazret-i Risâlet-penâh'ın vilâdet-i şerîfinden sekiz yüz seksen iki sene mukaddem İskender-i Kübrâ asrında bu Gazze kurbunda leb-i deryâda şehr-i Askalân'dan tâ vilâyet-i Kıbrıs'a varınca deryâ içre bir vâsi‘ yol var idi. Cemî‘i tüccârân-ı berr ü bihâr ol câdde-râh ile cezîre-i Kıbrıs'a gidüp gelirlerdi. Hattâ Mısır'ın Kabâbıtalar asrında binâ olunan divârlarının amûd-ı müntehâları bu şâh-râh ile câmûslar ve develer çeküp Mısır'a gelmişler. Ba‘dehû İskender asrında Hamâlı bir Yahûdî Mısır'ın Nîl-i mübârekin sihr ile Hamâ şehrine getürürken bir şişe içre Nîl suyun zemîne urup Tene buhayresi zâhir olup Kıbrıs yolunun nısfı gark oldu ve ol râhın nısfı mukaddemâ İskender Karadeniz'i kesüp Akdeniz'e mahlût etdirdiği asrda külliyet üzre şehr-i Askalân ve şehr-i Gazze'den Kıbrıs'a yol gark olup ilâ yevminâ hâzâ mellâhlar deryâ içre cezîre-i Kıbrıs'dan gelirken ol yolları deryâda görüp sığlarından hazer edüp gemilerin alarka geçirirler. (---) (---) (---) (---) ***[49a]***

Evsâf-ı külliyât-ı Gazzetü'l-Hâşim

.....(6 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ-yı Gazzetü'l-Hâşim *nevverallahu madca‘ahâ bi-envâri'l-gufrân*

Evvelâ bu Gazze şehrinin bir sâ‘atden ba‘îde cânib-i garbda leb-i deryâda bilâd-ı azîm ve şehr-i kadîm,

Kal‘a-i Askalân: Buhtunnasr bu şehri eyle harâb [u] yebâb, binâların türâb, Benî İsrâ’îlî'sin kebâb edüp hâlâ ol asrdan berü âbâdân olmayup berbâd-âbâd yerde yatar. Eğer harâbistânında olan ibret-nümâ âsâr-ı binâların tahrîr eylesek gayrı meşhûrın zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmayan eşyânın medhinde melâlet vardır. Ammâ murâd olan bu harâbistân kurbunda,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Askalân: Yedi birâderler idi. Tâ’ife-i Yahûd tevârihlerinde yedisi de peygamberdir deyü zu‘m ederler. Bir karındâşı Hazret-i şemmâd ve Hazret-i Vâdîn ve Hazret-i Alve ve Hazret-i Hura ve Hazret-i Yühdî ve Hazret-i Süleymân. Bunların kimi mürsel ve kimi gayri mürseldir, derler. Cümle şehr-i Askalân hâricinde medfûndurlar. Ekseriyyâ Sıfet Yahûdîleri Akka'dan gemiler ile gelüp ziyâret ederler. Ammâ karadan gelmeğe havf ederler.Ve şehr-i

Gazze'nin kıble cânibinde tekyesi içinde,

eş-şeyh şâvân hazretleri: Ulu sultândır. İsm-i şerîfleri şa‘bân'dır, ammâ Urbân tâ’ifesi şeyh şâvân derler. *Kuddise sırrahû*. Ve şehrin vasatında,

eş-şeyh Hazret-i Abdüllâzim: *kuddise sırrahû*.

Ve, **ziyâret-i eş-şeyh Alî b. Ferğân**: Ziyâret-i azîmdir. Ve şehrin cânib-i garbında leb-i deryâda,

eş-şeyh Hasan Vâhidî: *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.* Ve,

eş-şeyh Rıdvânu'l-alâ. Kutbiyyete kadem basmış ulu sultândır. Evvelâ cümleden (---)

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Hâşim ibn Abdümenâf ibn Kusay ibn Kilâb ibn Mürre ibn Ka‘b ibn Lüvey ibn Gâlib ibn Fehr ibn Mâlik ibn en-Nezr'dir kim, bunlar bizzât Hazret-i Seyyidi'l-kevneyn'in cedd-i a‘lâlarıdır. Ammâ bu Gazze'de medfûn Hazret-i Hâşim, Resûl-i Kibriyâ'nın ikinci dedesidir, kim Resûl'ün pederi Abdullah'dır, babası Abdülmuttalib'dir. Anın pederi bu Haşim'dir. Gazze'ye zamân-ı cehâletde gelüp merhûm oldukda dahi şa‘şa‘a-i Muhammedî yok iken kıble Kuds-i şerîf olmağıla kabri Kudüs'e yan yanı vâki‘ olmuşdur. Niçe tevârîhde bu Hâşim Gazze'de hâkim olduğundan bu şehre Gazzetü'l-Hâşim derler. Ba‘zılar cehâletine haml edüp ziyâret etmezler. Niçesi muhabbet-i Resûl-i Hudâ içün ziyâret ederler. Müfîd ü muhtasar âsitânesi vardır.

.....(10 satır boş) .....

Bu Gazze'den Mısır cânib-i cenûba (---) konakdır. Kuds-i şerîf cânib-i cenûbında iki menzildir. Nablus şarkîsinde bir menzildir.

Bu Gaze şehrinde on gün zevk [ü] safâ edüp mümkin olduğu mertebe ziyâretler edüp Hüseyin Paşa'dan Murtezâ Paşa efendimizin on kîse malın alup paşaya iki küheylân kısrak ihsân edüp hakîre bir kîse harc-râh ve bir at ve bir kat libâs *[49b]* ve gulâmlarına onar sikke-i hasene ve birer çuka ve kumaş ve niçe Gazze makremeleri ihsân edüp elli hayyâl refîkler verüp cümle ehibbâ ile vedâlaşup,

Gazzetü'l-Hâşim'den şâm-ı cennet-meşâm'a gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ cânib-i şimâle 6 sâ‘atde menzil-i kasaba-i kal‘a-misâl,

Hân-ı Südûd: Andan yine cânib-i şimâle 9 sâ‘atde şehr-i Remle (---) cânibimizde kalup,

Menzil-i kasaba-i ma‘mûr şehr-i Lût: Bâlâda zikri sebkat etmişdir. Andan yine şimâle 6 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân çemenzâr sahrâları ve dırahtistânları ubûr edüp Türkmân obalarında külemer ve kaymak yiyerek,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Calcula:

.....(5.5 satır boş) .....

Andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kakun:

.....(6.5 satır boş) .....

Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı kadîm Leccûn: Andan 8 sâ‘atde,

.....(2.5 satır boş) .....

Andan kalkup yine sahrâyıla giderken,

Türâbîoğlu kasabası: Kal‘a-i Cinin sağımızda kalup andan 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ayn-i Tüccâr : Sıfet hâkimi hükmünde (---) (---) binâsı olup hayrât-ı azîm olduğu niçe kerre şâm'dan Kudüs'e giderken (---) evsâfı mastûrdur. Andan 8 sâ‘atde,

Minye buhayresi kenarıyla yine şimâle gidüp bir sarp taşlık muhâtara mahalde **Akabu'l-hân'**ı geçüp yine şimâle taşlık içre geçüp **Hazret-i Yûsuf kapusu**n geçüp âb-ı hayâtdan nûş edüp kapu dibinde hânın temâşâ edüp andan Benî Ken‘ân içinde hüzn-i Ya‘kûb'dan cümle kayalar delik delik olduğu kayalı yerleri geçüp ve,

Ziyâret-i Hazret-i Sa‘d [ibn Ebî] Vakkas: Aşere-i Mübeşşere'den olup cümle kemândârların pîridir. Anı ziyâret edüp yine şimâle giderek (---) sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı Cisr-i Ya‘kûb: (---) (---) binâsı olduğu ve cisri nehr-i (---) (---) olduğu bu yollarda olan âsâr-ı imâretler cümle Kuds-i şerîf'e gitdiğimiz cild-i (---) mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şimâle bir azîm mişe ormanı içre 8 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı Menzil-i kal‘a-i Kunaytara Süleymân Hân vezîrlerinden Lala Mustafâ Paşa binâsı olup kal‘ası ve hân ve câmi‘i ve hammâmı ve imâreti ve çârsûsı cümle Kuds-i şerîf'e giderken tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şimâle kâh sengistân ve kâh çemenistân yerleri ve **karye-i Turunciyye**'yi ubûr edüp taşlık içre 8 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Sa‘sa‘a: Fâtih-i Yemen Sinân Paşa'nın hayrâtı olduğu bu dahi Kudüs râhında mufassal temdîh ü tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şimâle,

Karye-i Daru'ya geçüp ve Kasr-ı Ahmed Paşa'yı ubûr edüp (---) sâ‘atde hamd-i Hudâ sâlimîn ü gânimîn dîğer,

Evsâf-ı şâm-ı cennet-meşâm toprağı müşg [ü] amber-i hâm şâm-ı dârü's-selâm-ı ilâhi *ammarallah* (---) ***[50a]***

şâm-ı şerîfe dâhil olup şâm'ın garbîsi kenarında Gökmeydân nâm mahalde Murtezâ Paşa efendimiz cümle askeriyle serâperdesinde meks etmiş bulup hakîr dahi dâ'irede mertebemiz üzre haymemiz ile meks edüp paşa efendimizin hâk-i pâyine yüz sürüp on kîse ve iki kısrakı ve muhabbetnâme-i mektûbları verüp paşanın evvel-i azilde on kîse destine girince cümle karakollukçulara bahşîş ihsân edüp hakîre üç yüz guruş ve bir kısrak in‘âm eyleyüp hakîrin geldiğinden dünya kadar hazz edüp şâm'ın Gökmeydânı'nda zevk u safâ edüp hacc-ı şerîf müyesser olmadan ma‘zûl olmağıla yedi re's develerimizi yedi yüz guruşa bey‘ edüp ve mahfil imâmetin bir kîse guruşa Alî Hicâzî nâm bir kimesneye füruht edüp azm-i râh-ı Rûm derken Âsitâne-i Sa‘âdet'den Kara Murâd Paşa vezîrin ağalarından Alî Ağa nâm bir ağa Murtezâ Paşa efendimize eyâlet-i Sivas'ı getirüp Paşa ağaya bir kürk ve on kîse verüp ağa-yı mezbûr Rûm'a revâne oldu. Hakîr cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup ve Hazret-i Yahyâ'yı ziyâret-i vedâ‘ edüp andan Muhyiddînü'l-Arabî ve şeyh Arslan ve eş-şeyh Bilâl-i Habeşî ve (---) (---) cümle ziyâret-i vedâ‘ edüp ve rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp,

İşbu sene 1059 târîhinde şâm-ı şerîf'den diyâr-ı Rûm'a gitdiğimiz menâzilleri ve kılâ‘ ve şehirleri beyân u ayân eder.

Sene-i merkûmun mâh-ı Zilka‘desi'nin gurresinde Mısır'dan ma‘zûl Emîr Paşa şâm'ın Gökmeydânı'nda meks edüp ol gün Murtezâ Paşa efendimiz şâm'dan kalkup cânib-i şimâle şâm'ın bâğları ucunda,

Menzil-i karye-i Harasta: Üç yüz hâneli, câmi‘ ve hammâmlı, bâğ u bâğçeli ma‘mûr köydür. Bunda bir gün tekâ‘üd olunup azamet-i Hudâ a‘yân-ı şâm'dan ol kadar at ve katır ve deve me'kûlat [u] meşrûbât ve tuhef ve zî-kıymet makûlesi hedâyâlar gelmişdir kim Paşa'ya mansıbında iken ol kadar pîşkeş gelmedi. Andan kalkup (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kusayra: Yüz hâneli ve câmi‘ ve hammâmlı ve hadîka-i rıdvânlı ma‘mûr (---) köyüdür. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı azîm Katîfe: Mukaddemâ şâm'a giderken Fâtih-i Yemen Sinân Paşa binâsı olup hammâmı ve câmi‘i ve çârsûsu ile cemî‘i imârâtı mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Karalar: Sene (---) târîhinde (---) (---) binâsıdır. Bu çölü Urbân-ı uryân aşkıyâsından halâs içün binâ edüp etrâfına ve derûn-ı kal‘aya on iki bin cirid atlı Kara zengi Arab askeri koyup rûh-ı şâm emîn olduğiyçün Karalar kal‘ası derler. Ammâ kal‘ası bu çölistân içre bir yalçın kara kayalar üzre şekl-i muhammes seng-binâ bir kal‘a-i bâlâdır. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olup içinde benî Âdem'den nâm [u] nişân yokdur. Selîm Hân Mısır'a giderken sene 922 târîhinde feth edüp ba‘dehû zulm [ü] ta‘addîden harâb olmuşdur. Andan yine cânib-i şimâle (---)

sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı İkikapulu: şâm nevâhîsinde kal‘a-misâl iki kapulu bir hân-ı azîm olup (---) Paşa hayrâtı ve hâkimi olduğu bâlâda mastûrdur. Bu mahalden kalkup cümle asker ile cânib-i şimâle giderken ol çölistân içre,

şeyh Bekkâr Uryân: şeyh Bekkâr cânib-i şarkdan berü pâ-bürehne ve ser-bürehne ve bî-pîrehen şeyh Bekkâr iki ellerin kitiflerine komış zengûle ve hurde ve türtelleri salınup zâhir olup asker-i İslâm içre "*Ene câ‘e'l-Bağdâd*!" [39] diyerek ubûr ederken Akkâmbaşı Halîl Ağa, gâyet sulehâ-yı ümmetden kimesne idi. Ol eyitdi: "*Yâ şeyh Bekkâr! Eyne hedâ-yı Bağdâd?*" [40] deyince hemân şeyh Bekkâr'ın iki elleri omuzunda iken "*Bismillah"* deyüp sağ eliyle omuzundan bir salkım Bağdâd'ın hıstâvî hurması kim henüz Bağdâd'ın Rûm nahiye şehrinden kopmuş gibi kırk batman-ı Osmânî gelir bir salkım hıstâvîyi akkâmbaşının eline verüp *"Hazâ temme'l-Bağdâd"* [41] deyüp şeyh Bekkâr sehel gidüp gülerek Murtezâ Paşa'nın yanına gelüp tebessüm ederek *"Yâ Murtezâ! Rûh ile'r-Rûm ba‘dehû râh ile'l-Kostantiniyye ve râh Arzırûm, râh ilâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) râh ile'l-Bağdâd ve râh ilâ bilâdi'l-Ekrâd, mâte min muhabbetillah, eş-şehîd fî kılâ‘ı'd-Dühük"* [42] deyüp bu gûne rumûz [u] künûz kelimâtlar edüp şeyh Bekkâr'ın bu kelâm-ı rumûzundan bir ferd-i âferîde haberdâr olmayup şeyh Bekkâr şâm'a doğru teveccüh edüp ân-ı vâhidde zıll-ı zâ’il gibi gâ’ib oldu.

Ba‘dehû akkâmbaşı, şeyh Bekkâr'ın verdiği hurma salkımın paşaya ***[50b]*** verüp paşa dahi "Sübhânallah! Henüz kopmuş, Bağdâd'ın hıstâvî hurmasıdır" deyü ibtidâ hakîre bir cingilde hurma verüp üç dânesin teberrüken tenâvül edüp mâ-bâkîsin hâlâ hıfz edüp masrû‘ u meflûc olanlara birer dâne hurmasından veririz. Hudâ âlimdir şeyh Bekkâr menâkıbı böyle olmuşdur.

Tahkîk-i kerâmât-ı şeyh Bekkâr: Gerçi şâm'da hurma olur ammâ mahsûldâr değildir. Ve Bağdâd'ın hıstâvî hurması bir diyârda olmak ihtimali yokdur.

şeyh Bekkâr bir gün mukaddem bizimle Karalar kal‘asında hayme vü hargâhlar mâbeyninde halt-ı kelâm ederek gezüp ertesi gün bu İkikapulu kurbunda bir salkım hıstâvî hurma getirdi. {Garâbet bunda kim ne Korna ve Cevâzî ve Semâvât ve Erce ve Hille ve Bağdâd ve şâm'da hurmanın çiçeği yok idi}. Kim kerâmet-i evliyâ hakdır. Ve ulu sultân ve mazanne-i kirâme uryân bir er idi. Himmeti hâzır u nâzır ola. Hamd-i Hudâ şöyle bir ulu er ile hüsn-i ülfet edüp her bâr du‘â-i hayrın alırdık. Ve hakîrin hânesinde bir dâ’iresi var idi. Hânemize geldikde elbette dâ’ireyi bulup *"dukka'd-def"* [43] deyü destime dâ’ire verüp hakîr dâ’ireyi çaldıkça şeyh Bekkâr mest [u] medhûş olunca raks edüp safâ ederdi.

Menâkıb-ı dîğer: Hâk-i Bağdâd'dan idi. Derûn-ı Bağdâd'da (---) câmi‘inde mü’ezzin iken nısfu'l-leylde temcîd tilâvet ederken bâb-ı rahmet-i Hudâ'yı küşâde görünce minâreden kendüyi aşağı atup Bağdâd'dan gâ’ib olup uryânen şâm'da bulunur. Çârsû-yı bâzârda uryân gezüp avretler hammâmına futa ile girüp ba‘zı havâtînlere kîse ve sabun sürüp hizmet ederdi. Niçe kerre keşf [ü] kerâmet edüp "Bu senin karnında dünyâ ve âhiret kızım olsun ve oğlum olsun" dedüğü bi-emrillah tevellüd etdikde niçe ta‘yîn-i kelimât ederlerse eyle tevellüd ederdi.

{Menâkıb}: Hattâ bir kerre yine avretler hammâmına girüp (---) çorbacının hâtûnuna kîse ve sabun

sürdükden sonra hâtûnun karnına el sürüp "Bu senin karnındaki oğlan evlâd-ı ma‘nevîm olup benim gibi gezsin" dedikde bi-emrillah hâtûn vaz‘-ı haml edüp bir altun pâresi nûr-ı mahz bir gulâm vücûda gelüp ol ân şeyh Bekkâr kapuya gelüp "Bizim oğlanı verin" deyü ma‘sûmu alup kulağına ezân okuyup üzerine "üf" deyüp ma‘sûmu vâlidesine teslim edüp gider.

{Menâkıb}: Hikmet-i Hudâ, henüz tevellüd etmiş ma‘sûm harekete başlayup niçe kelimâtlar edüp beşik ve kundak ve esbâb ü eskâl kabûl etmeyüp üç yaşına girdikde fakîr çorbacı (---) Ağanın oğlu uryân olup şeyh Bekkâr yanında gezmeğe başladı, ammâ bi-emrillah cemî‘i vücûdu eşkâli ve harekât [u] sekenâtı, evzâ‘ u etvârı şeyh Bekkâr gibi idi. Lâkin şeyh Bekkâr mükessiri'l-kelâm değil idi. Ammâ bu veled-i ma‘nevîsi aslâ durmaz, gözü her kime râst gelse ol âdemle kelimât eder. Âdem bulmasa hayvânât ile kelimâ[t] eder. Yâhûd hacer ü şecer makûlesi eşyâlara söz söyler. Böyle bir ma‘sûm-ı pâkdir. Himmeti hâzır ola.

Ba‘dehû Murtezâ Paşa ile at üzre şeyh Bekkâr hurmasın tenâvül ederek (---) sâ‘atde

Menzil-i kal‘a-i Hımıs: Tarabulus eyâletinde sancak beği tahtı olup başka kazâ olduğu cemî‘i ziyâretgâhları hikmet-i acîbeleri ile bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i cisr-i Râstân: Bu cisr-i nehr-i Âsî üzre olduğu ve cisr başındaki karyede Bâyezîd-i Bistâmî medfûn olduğu bâlâda mastûrdur. Andan sâ‘atde yine şimâle,

Menzil-i kal‘a-i Hamâ: Bu dahi nehr-i Âsî kenarında şâm-ı Tarabulus eyâleti sancağı olup şehr-i azîm olduğu cemî‘i âsâr-ı binâları ve acâ’ibâtları ve ziyârâtlariyle bâlâda mufassal ve merkûmdur. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i şecerü'd-dür: Haleb eyâletinde olup bânîsiyle ve cemî‘i evsâfıyle bâlâda mevsûfdur.

Andan yine cânib-i şimâle sarp yollar ile gidüp 10 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve binâ-yı azîm kal‘a-i Ma‘arretü'n-Nu‘mân

(---) (---) binâsıdır. Niçe mülûk destine girüp âhir sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Evvel'e itâ‘at etdiler. Haleb eyâletinde başka paşa sancağı tahtıdır. Hezârpâre Ahmed Paşa'nın karındâşı Defterdâr İbrâhîm Paşa üç tuğlu vezîr iken ber-vech-i arpalık ihsân olunmuş kırk bin guruş hâsıl olur livâ-yı ma‘mûrdur. Kânûn-ı pâdişâhî üzre paşasının hâssı 230.000 akçedir. Erbâb-ı ze‘âmeti 7, erbâb-ı timarı 870, alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ve paşa askeriyle cümle bin beş yüz altmış aded müsellah asker olur. Ve şehr-i kadîm olmağıla üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. *[51a]* Nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâdır. Bir müddeti kadıya altı kîse hâsıl olur. Mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı var ammâ a‘yân-ı eşrâfı ve kal‘a dizdârı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Zîrâ ahâlîsi fukarâlardır. Muhtesibi ve şehir nâ’ibi ve gayri hâkimleri yokdur ve kal‘ası harâbdır. (---) (---) (---)

Sitâyiş-i şehr-i Ma‘arra

Bir sengistân yerde cümle sekiz yüz aded kârgîr binâ-yı köhne müfîd ü muhtasar hânelerdir. Cümle yigirmi altı mihrâbdır. Evvelâ (---) câmi‘i,

.....(3.5 satır boş) .....

Mâ‘ada mesâcidlerdir. Mâ-i cârîsi olmamağile cümle uyûnlardan ahâlîsi def‘-i atşân ederler. Ammâ mâh-ı temmûzda cümle suları buz pâresi-misâl lezîz âb-ı hayâtdır. Râyiha-i tayyibeli halk olunan suyun biri dahi bu Ma‘arra suyudur kim cemî‘i tevârîhlerde mastûr olduğundan mâ‘ada efvâh-ı seyyâhân-ı berr [u] bihârda meşhûr mâ-i zülâl, bi’r-i âb-ı hayâtları vardır. Hatta,

Hikâye: Bir kerre eş-şeyh Hazret-i ibnü'l-Alâ-yı Ma‘arrevî hazretleri mâder-zâd a‘mâ idi, seyâhat ile Bağdâd'a Hârûnu'r-Reşîd'e varup şattü'l-Arab nehrinden nûş edüp Ma‘arra'nın âb [u] hevâsın medh eder. Ta ol mertebe Ma‘arra suyun medh eder kim "Rub‘-ı meskûn'da andan lezîz ve hoş-bû su yokdur" der. Halîfe der-akab Ma‘arra şehrine ılgar ile kâsıdlar gönderüp Ma‘arra suyundan kumkumalar ile su getirdüp ta‘âm tenâvül olunurken eş-şeyh ibnü'l-Alâ-yı Ma‘arravî su istedikde halîfe işâret edüp bir kûze ile Ma‘arra suyundan verirler. Hemân şeyh bardağı eline alınca "Allah, ne hafîf su olur. Hemân bizim Ma‘arra suyu hiffetine müşâbihdir" deyüp nûş ederken "Allah Allah! Tayy-ı mekân ile ya ben Ma‘arra'ya vardım, ya Ma‘arra suyu Bağdâd'a geldi" deyü nûş edüp "Sübhânallah! Hâzâ mâü'l-Ma‘arra. Eyne hevâ’ühâ" derler. Hakîkatü'l-hâl Ma‘arra'nın âb [u] hevâsı ve Haleb'in âb [u] hevâsı ve binâsı ekâlim-i seb‘ada aslâ yokdur. Bu Ma‘arra'nın bir hânı ve bir hammâmı ve kırk elli aded dükkânları vardır. Ammâ dud bâğçeleri ve zeytûnu cihânı dutmıuşdur.

.....(1 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı Ma‘arra: Evvelâ şehrin eski zemîninde Hazret-i Yûşa‘ b. Nûn *aleyhi's-selâm*

medfûndur. Yüz yigirmi yıl mu‘ammer olup Tîh sahrâsında Semûd şehrinde sâkin idi. Hazret-i Mûsâ ile ba‘zı zamân mülâkât olup koyun güderlerdi. Mûsâ Nebî vefâtından sonra yedi sene mu‘ammer olup vefât etdi. şâm Tarablusu'nda ve bu Ma‘arra'da dahi ziyâret etdim. Allahu a‘lem biri kabri ve biri makâmı ola. Bu Yûşa‘ Nebî'nin avreti Mûsâ Nebî'nin kız karındâşı Meryem Hâtûn'dur kim Tûr-ı Sînâ'da medfûndur. {Ammâ Hazret-i Yûşa'ın pederi Hazret-i Nûn, Hazret-i Yûsuf'un oğlu Efrâyim hazretleri oğlu Hazret-i Nûn'dur. Bunun oğlu Yûşa‘ Nebî'dir. Ammâ Mısır halkı zu‘mı üzre Hazret-i Nûn râvî-i hadîs olan şeyh Atabe-i Güveynî kurbunda medfûndurlar.

Ba‘zılar bu Ma‘arra'da oğlu Yûşa‘ Nebî ile bir kabrde medfûndurlar ammâ kavl-i sahîh bu ola. Niçe tevârîh-i mu‘teberelerde Mısır'daki Nûn, Zünnûn-ı Mısrî'dir kim Kabâbıta Melîki Mukavkıs'dan bu Zünnûn, Hazret'e elçilik ile hedâyalar getürdükde Hazret-i Resûl'ün amâl-i bâ-kemâlin müşâhede edince îmâna gelüp sahâbe-i güzîn oldu. İlm-i tıbda ve ilm-i şi‘rde yegâne-i asr idi. Mısır'da şeyh Atebe-i Cüheynî cenbinde medfûn olan bu Zünnûn-ı Mısrî'dir. Yohsa Hazret-i Yûşa‘ pederi Hazret-i Nûn değildir.

Ve yine Ma‘arra'da,

Ziyâretgâh-ı eş-şeyh Ebü'l-Alâ-yı Ma‘arravî: Kibâr-ı evliyâullahdan bir darîr, ya‘nî anadan doğma a‘mâ idi. Bâlâda Hârûnu'r-Reşîd ile hikâyesi geçen Ebü'l-Alâ'dır. Niçe bin menâkıbları vardır.}

Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Sermîn

İbtidâ bânîsi (---) (---) Haleb eyâletinde paşanın hâsı subaşılığıdır. Hâkimi paşaya on kîse, kendüye beş kîse hâsıl eder, yüz elli akçe kazâdır. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Karayazıcı Sa‘id Arab ve Kalenderoğlu nâmân Celâlîlerin zulmünden harâb olup hâlâ bin hâneli zeytûn ve dud ve incir bâğlı ma‘mûr kasaba-i şîrîndir. On sekiz mihrâbdır. Cümle evsâfı hacc-ı şerîfe giderken cild-i (---) mizde ale't-tafsîl terkîm {olunmuşdur}. Ammâ bu kasaba-i Sermîn'in cânib-i şarkîsinde (---) merhalede,

şehr-i Serme-i azîm: şâm ve Haleb hudûdunda, Haleb hâkinde çöl ile Bağdâd yolunda vâkı‘ şehr-i kebîr imiş. Kal‘ası ve şehir harâb olup ancak üç yüz Urbân hânesi vardır. İbtidâ bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan Abdullah b. Sâlih b. Alî b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttâlib binâsıdır. Bir harâbe câmi‘i atebe-i âlîsi üzre târîhi böyle mastûrdur. Harâb [u] yebâb, vîrân olmuş arz-ı hâliyedir kim imâr olsa Mısr-ı azîm olurdu. Nehr-i Murâd'ın bu mahalle çarklar ve arklar ve tur‘alar kesüp nehr-i Murâd'ı cereyân etdirüp imâr etmişler kim âdem gördükde vâlih [ü] hayrân olur. Hâlâ ahâlîsi cümle Âl-i Hâşimiyân'dır. şecerelerinde ve evkâf huccetlerinde cümle ecdâdları masturdır. Andan yine (---),

Kasaba-i Sermîn: Paşa bunda tashîh-i mizâc edince meks edüp cânib-i erba‘asında niçe kurâ ve kasabâtlar seyr etdik. Ammâ hacc-ı şerîfe giderken bu kasaba-i Sermîn etrâfında meşhûr-ı âfâk ve ma‘mûr [u] âbâdân olan *[51b]* kasabâtlardan **kasaba-i Rîha** ve **kasaba-i Bekeflon** ve **kasaba-i İdlib** ve **kasaba-i (---)** ve **kasaba-i şuğur**'u cümle seyr [u] temâşâ edüp evsâfları cild-i (---) tastîr

olunmuşdur.

Ba‘dehû Sermîn kasabasından kalkup yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Hân-ı Timân: Efvâh-ı nâsda Hantıman derler. Sene (---) târîhinde (---) binâsı olup eşkâl-i kal‘ası ve neferâtları ve Haleb eyâletinde olduğu hacc-ı şerîf seyâhati cildinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan (---) sâ‘atde yine taraf-ı şimâle,

Evsâf-ı nazargâh-ı enbiyâ, taht-ı hulefâ, şehr-i azîm ve belde-i kadîm kal‘a-i Halebü'ş-şehbâ

Bu şehre dâhil olurken cemî‘i ahâlî-i Haleb deryâ-misâl olup paşanın alay-ı istikbâline çıkup niçe şâhrâhlar üzre pâyendâzlar edüp paşa Haleb kal‘ası hâricinde Hünkâr Sarâyı'nda meks edüp "On gün tekâ‘üddür" deyü alay çavuşları tenbîh eylediler. Bu şehr-i azîmin dahi evsâfın ale't-tafsîl hacca gitdiğimiz sene cild-i (---) de cemî‘i imâratı ve bânîsi ve vâlîsi ve kal‘a-i âlîsi ve a‘yân [u] eşrâf-ı ahâlîsi bir kerrâs hat ile ta‘rîf ve tavsîf olunmuşdur. Ammâ bu gelişimizde Kevâkibîzâde Efendi'den Halebü'ş-şehbâ hakkında bu eş‘âr-ı pâkîze-güftârı istimâ‘ edüp bu mahalle tahrîr olundu kim ol şi‘r-i belîğ budur:

şehr-engîz-i Haleb güfte-i Küşâcim: [44]

Bu şehr-i Haleb'i niçe yüz mücelled kütüb-i mu‘teberelerde ve niçe yüz tevârîhlerde ta‘rîf ü tavsîf etmişlerdir. Ammâ,

Bu şehr içre istimâ‘ etdiğimiz mine'l-garâ’ib kelâm-ı hoş-âmed-i udhikeyi {beyân eder}

Bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr sene 1051 târîhinden berü dokuz pâdişâh ve yetmiş vüzerâ-yı âlîşânlar ile müşerref olup kamusunun ahvâllerine vâkıf olup görürdük ki cemî‘i vüzerâ vü vükelâ ve cümle a‘yân-ı kibâr hoş-âmed kelâma ve rîş-handa ve bedele-gûya ve kizb ü bühtân ü iftirâya ve gammâza ve fassâl âdemlere mâyillerdir. Hattâ bu Haleb'de Murtezâ Paşa efendimizle Hünkâr Bâğçesi havzı kenarında hem-celîs idim. Ve ba‘zı safâ-âver nüdemâlar ile hem-sohbet ü hem-enîs idim. İttifâk bir kaç kerre esnâ-yı kelâmda mübâlağadan kinâye ifrât-ı kelâm üzre kizb-i sarîhi irtikâb edinüp hezârân dürûğ-gûyluk ederlerdi. Söyledikleri kizblerin sıhhati ve dürûğu hakîrin mazbûtu ve ma‘lûmu olduğu mâddelerdir kim ekseriyyâ ol seferlerde bile idim. Hakîr anlara mu‘âraza etdikçe paşa anların kizbini tasdîk edüp irtibât ve âb [u] tâb verirdi. Hatta bir gün merhûm ve mağfûrunleh Tabanıyassı Mehemmed Paşa imâmı Yahyâ Efendi şâm'dan ma‘zûl şehr-i Haleb'de bulunup Murtezâ Paşa'nın kapu yoldaşı olması takrîbiyle paşanın musâhibi ve nedîm-i hâsı bir molla-yı muhteşem, âlim ü fâzıl kimesne idi. Ammâ bedele-gûy, hezele-gûy, dürûğ-gû idi. Paşa huzûrunda anların sergüzeşt [ü] serencâmı kelimâtlarıdır kim bu mahalle tahrîr olundu.

Hikâye-i udhiketü'l-acîbe, güfte-i Molla Yahyâ-yı şâmî: Sene 1045 târîhinde Revân kal‘asında mahsûr olan Murtezâ Paşa'yı muhâfaza içün Tabanıyassı Mehemmed Paşa efendimizle kal‘a-i Erzurûm'da kırk bin asker ile meştâda iken kal‘a-i Revân'ı şâh muhâsara etdüğü haberi gelince Erzurûm'dan elli bin asker ile Revân'da Murtezâ Paşa'nın istihlâsına gitdikde bir mızrak boyu karı sökerek yüz bin renc-i anâ çekerek Erzurûm'dan iki merhale olan Deveboynu nâm mahalle yedi günde

gücile varup kar üzre hayme ü hargâhlarımız kurup ol gice anda dipi ve boran ve kızıl kıyâmet çekerek andan yatup ale's-sabâh cümle çadırları kar bürümüş ve cemî‘i ümmet-i Muhammed üşümüş ve üç bin gurebânın elleri ve pâları donmuş, çürümüş ve niçe yüz at ve deve donmuş. Çadırları bozmağa ve ne atları kardan taşra çıkarmağa imkân olmayup Tabanıyassı ba‘zı piyâde ağaların Hasankal‘ası'na ve gayri kurâ ve kasabâtlara âdemler gönderüp on binden mütecâviz eli kürekli ve çapalı ve kazmalı re‘âyâ vü berâyâlar Deveboynu mahallinde yol açdılar. Ol gice yine azîm vezni üzre berf-i rahmet hazînesi yağup dere ve depe beyâz şepe ile leb-ber-leb olmuş. Ale's-sabâh yine cemî‘i yolları re‘âyâ vü berâyâlar tathîr etdükçe dipi ve borandan yine "Ne reh ne râh pür-peydâ. mazmûnunca on iki gün bu mihnet-i şedâ’idi çekmeden cümle ibâdullah ve sâ’ir mahlûk-ı Hudâ bîzâr olup cümle asâkir-i mihnet-zede Tabanıyassı Mehemmed Paşa üzre guluvv-i âm edüp "Behey Paşa bizi kırır mısın? Revân kal‘asın şâh alırsa bahâr eyyâmında *[52a]* yine hâh nâ-hâh şâh-ı bî-penâh-ı gümrâhdan alırız. Hemân kalk Erzurûm'a gidelim" dediklerinde âkıbet-endîş paşa eydür: "Yâ pâdişâha sonra ne cevâb verelim?" dedikde cümle asker: "Biz cümlemiz pâdişâha arz ederiz. Siz dahi telhîs edüp azîz başın içün bu ibâdullahı Erzurûm'un bu sovuk cehenneminden halâs eylen, hemân dönelim!" deyü cümle asker vâveylâ vü feryâd etdiler. Âhiru'l-emr Deveboynun aşamayup Revân imdâdına gidemeyüp cümle asker-i İslâma avdet fermân olunup bu kadar mâl-ı hazâ’in ve cebehâne ve hayme vü hargâh ve bâr-ı bengâh Deveboynu nâm mahalde kar içinde kalup Tabanıyassılı Yavaşça Mehemmed Ağa nâmında bir ağamız cânından bîzâr olup kemerinden iki bin sikke-i hasene altunu ol beyâbânı kar bürümüş çadırı mahallinde gökyüzüne nazar edüp bir gök bulut pâresin nişân edüp zemîni hançer ile kazup ol hafircik içre mezkûr kemeri iki bin altun ile zemîne defn edüp "İşte bu semâdaki bulut, altındaki altunuma nişândır" deyüp cümle deve ve kataın çeküp düşe kalka Erzurûm'a gelüp yedi ay meştâda iken Avnik kal‘ası ve Ziyâeddîn kal‘ası câniblerinden Ekrâd beğleri ayağı likanlı ve pâları paçılalı birkaç Kürd âdemleri gelüp "Revân kal‘asın Murâd Hân yedi günde aldı. Hâlâ şâh yedi ayda döğe döğe alalı yedi gündür ve Revân kal‘asında olan ümmet-i Muhammedi kılıçdan geçirdi ve kal‘a milk-i mevrûsumdur, deyü Revân'da karâr edüp derûn-ı Revân'a yetmiş bin asker muhâfazacı kodu" deyü bu gûne muvahhaş haberi getirdikde Tabanıyassı efendimiz eydür "Kal‘a-i Revân gitdiyse cehenneme ammâ ol serdar kara dînli Kara Murtezâ niçe oldu?" dedi. Haber getiren Kürd eydür "Murtezâ Paşa gördü kim kal‘a içindeki asker amân ile kal‘ayı şâha verdiler. Ol dahi haste-hâl idi. Hemân parmağındaki elmas mührini yudup ciğeri pâre pâre olup merhûm oldu" deyince Tabanıyassı eydür: "Bre mürd oldu ve hortladı desene" deyü Kürde hitâb edüp yanında olan nedîmlerine eydür: "Efendiler! Revân kal‘asının elden gitmesi bir Kara Murtezâ dünyâdan gitmesine değmez mi?" deyüp safâ ve sürûr edüp Kürde bî-hisâb mâl ihsân edüp şâh-ı Acem'in Revân'a istîlâ etdüğün Murâd Hân'a telhîs edüp ulaklar ile gönderdi.

Hikâye-i Murtezâ Paşa : Molla Yahyâ'dan istimâ‘ edüp "Belî ol sene Deveboynu'nda azîm derd [u] belâlar çeküp Revân imdâdına yetişemediğimizden kızılbaş-ı evbâş-ı bed-mâ‘aş kallâş-ı rîş-tırâş Revân'ı aldı. Ammâ efendi! Yavaşça Mehemmed Ağa'nın Deveboynu'nda kar altına gömdüğü kemer ile iki bin altun niçe oldu?" deyince Yahyâ Efendi eydür: "Sultânım, Erzurûm'ın on aydan sonra karı kalmayup Yavaşça Mehemmed Ağa bir hayli hayâlli tevâbi‘leriyle iki günde Deveboynu'nda ol kış ve kıyâmetde zemîne altunu defn etdüğü yiri tecessüs ederek gökdeki buludu nişân koduğu ebr-i kebûdu görünce defn etdüğü yire varup görse on ay mukaddem duran bulut yine ber-karâr durup zemîni kazup eliyle kemeri on ay mukaddem zemîne niçe koduysa bî-küsûr altunları kemeriyle ile bulup Erzurûm'a geldi" deyü bu gûne bir yalan söyledi kim aklım gitdi. A‘yân-ı Haleb'den bir niçe âkıl u dânâ kelâm-ı

örfiyye sâhibi kimesneler var idi. Anlar dahi tebessüm edüp rîş-hand etdiler.

Yine paşa nüdemâlarından niçe kimesneler eydür: "Yavaşça Mehemmed Ağa'yı biz biliriz. Bir Oğuz ve sâhib-i sülûk âdem idi. Ol altun anın helâl mâlı olmağıla buldu" dediler. Hemân paşa dahi bu altun kıssasına "şâhidim" deyü nâfile şehâdet edüp Yahyâ Efendi-yi kezzâbı tasdîke çıkardı. Hâlâ ki Murtezâ Paşa ol asırda Revân seferine giderken ol sefer-i berzahda dünyâ ve âhireti bilmez bir karakaşlı sekiz yaşında sarıkçı şâkirdi idi. Sefere gitmeğe iktidârı olmayup anlar Haleb'de kalmışlar idi. Yahyâ-yı Kizbî Efendi'nin bu Revân hikâyeti sahîh olduğuna hakîr dahi vâkıf-ı esrârım. Ammâ Yavaşça Mehemmed Ağa ol zemistânda karı eşüp yine altun defn edüp âsumândaki ebr-i kebûdu nişân etdüğü kelâm-ı dürûğu istimâ‘ edince hakîr güftâra gelüp eyitdim: "Bre cânım, o seferde niçe bin tüvânâ yiğitler hayme vü hargâhların ve bâr-ı bengâhların bozup ester-i üştürlerine tahmîl edüp niçe bin âdemler bellerinde tîrkeş ve kılıçların ve altun ve guruş kemerlerin bellerinden çıkarmadan selâmete çıkdılar. Ya Yavaşça Mehemmed Ağa ol seferde iki katar, katır ile vara gele *[52b]* belindeki kemerinden âciz oldu ise hüddâmlarının heybesine ve katarları üstüne kodu yâhûd bir tevâbi‘ine verdi, selâmete çıkarup geldi. İş temâm oldu, bitdi. Altun dedikleri mâl cândandır, cânın âdem katarı üzre kosa ne olur. Beyâbânda kar içine niçe akıl ile {altununu} gömer dedim. Ya ol zemistânda el dutmaz ayak dutmaz, zemîn polâd-ı Nahşivânî gibi olmuş. Hançer ile değil ferhâdî külünkler ile bir kırat kopmayan zemîni hançer ile niçe kazup altun kemerin defn eder ve on aydan sonra varup nişân etdüğü âsumândaki buludu ber-karâr bulup bulut altındaki zemînden altunu çıkara. Bu ne kizbdir kim ilâ mâşâallah cemî‘i ebr-i kebûdlar vech-i âsumânda deverân ve seyerân etmek üzre halk olunmuşdur. Niçe ber-karâr bulut ola" dedim. Hemân nedîmin birisi "Ol sene eyle şiddet-i şitâ oldu kim bir kaç ay âfitâb-ı âlemtâbın ziyâsı müncemid olup rûy-ı zemîne pertev vermez olup ol şitâda bulutlar dahi ber-hevâ donup ber-karâr kaldığından Yavaşça Mehemmed Ağa nişân koduğu buludu bulup nişânıyla zemînde altunu bulmasının sebebi oldur" deyü bu gûne hüsn-i teveccüh etdiklerinde hemân Murtezâ Paşa-yı sâde-dil "Belî ol sene eyle kış olup gökde bulutlar birkaç ay yürümeyüp yerinde kaldı" deyü Molla Yahyâ Efendi'nin kelâm-ı dürûğun tasdîk etdi.

Mu‘âraza-i hakîr, eyitdim: "Bre cânım, bir âdem Erzurûm'un şiddet-i şitâsında merhûm olsa ibtîdâ ol merhûmu defn edecekleri yire onbeş yigirmi yük odun yığup âteş-i Nemrûdlar yakup rûy-ı zemîn mülâyim oldukdan sonra lahdi güç ile Ferhâdî külünkler ile kazup bu minvâl üzre beş altı sâ‘atde bir mezâr gücile kazılır ve ba‘dehû meyyiti tâbutiyle getirüp defn ederken lahde lütfile korlar kim meyyitin aslâ bir uzvu hareket etmeye. Zîrâ meyyitin bir a‘zâsı hareket ederse pâre pâre olur. Zîrâ cümle vücûdu buz olup donmuşdur. Ol ecilden meyyiti belinden ve boynundan ve uyluklarından ve kollarından pâre pâre olmasın deyü pek sarup vârisleri mürde-şûylara ve kabr-kenlere mâllar verüp bir hoşça defn edin, deyü ricâ ederler. Böyle şiddet-i kavî olunca hançer ile zemîni kazup kemer ile altunu yire gömmek niçe olur ve buludu nişân etmeğile niçe mâl bulınur. Âdetullah bunun üstüne eyle cârîdir kim cemî‘i kevâkibler ve seb‘a-i seyyâreler ve şems ü kemer ve bulutlar deverân u seyerân etmek üzre halk olunmuşdur. On ay bulut niçe bir yerde ber-karâr olur. Bir ân durmaz, gâ’ib olur" dedim.

Güfte-i Murtezâ Paşa: Yahyâ Efendi'nin kizbini oranlamak içün eydür: "Ya bilmez misiz kim bu vech-i arz üzre demirkazık yıldızı niçe sâbitedir. Yıldız rûzgârı cânibleri gâyet şiddet-i şitâ olduğundan o demirkazık yıldızı ber-karârdır. Eyle olunca Erzurûm vilâyeti dahi gâyet sovuk yerdir. Anınçün ol asırda Erzurûm üzre bulutlar ber-karâr olup Yavaşça Mehemmed Ağa âsumândaki ebr-i

kebûdu nişân koyup kemeriyle altunu buldu" deyü gûnâ-gûn mu‘arazalar etdi. Hemân hakîr gördüm, olmaz, musâhebete bir vesîle olsun içün Elibat suyu gibi ve Basra ve Mısır Süveysi'nin medd [ü] cezri gibi iki cânibe akup paşayı ve Yahyâ Efendi'yi tasdîk etmek içün hakîr eyitdim:

"Hakkâ ki efendim, Yahyâ Efendi hazretleri dâ‘inizin hikâyet-i garîbesin aceb hüsn-i tevcîh edüp necm-i hadîd ile ebr-i sâbiteyi eyi isbât etdiniz" deyü ana nazîre hikâyet-i sergüzeşt [u] serencâmımızı bast-ı hikâye etdik.

Hikâye-i hakîr: "Benim efendim! Sene (---) târîhinde Kırım hânlarından İslâm Girây Hân ile cezîre-i Kırım'dan diyâr-ı Moskov'a gidüp bilâ-hisâb mâl-ı ganâyim alup avdet mahalline kalınca erba‘în ve zemherîr oldu. Bu kadar mâl-ı hazâyin ile geldiğimiz yoldan dönmeğe havf edüp bi'z-zarûrî Heyhât sahrâsına ol şiddet-i şitâda on yedi gün ve on yedi gice aşup yortup hikmet-i Hudâ bir gice bir berd-i cahîm oldu kim yedi yüz esîr dondu ve bin mikdârı Tatarın eli ayağı düşdü. Ol sabah hakîre dahi felek, sovuk cehennemi rûzgâr-ı zorkârın gösterüp gûyâ ki elîm-i A‘râf'ı gördük. Yedi sâ‘at kâmil taban-keşlik edüp bî-tâb u bî-me‘âl kaldıkda esb-i sabâ-sür‘atime süvâr *[53a]* oldum. Hikmet-i Hudâ dördüncü sâ‘atde altı yerden şems-i âteş-tâb zâhir oldu. Cümle Tatar kartları âlem-i hayretde kaldılar. Ammâ âdetullah oldur kim güneş cânib-i şarkdan tulû‘ eder. Kâmil dörd sâ‘at olunca ol tarafdan tulû‘ etmeyüp altı aded güneşin biri Heyhât'ın kıble cânibi, Çerâkise vilâyetidir, andan nümâyûn oldu. Bir güneş Heyhât'ın cenûb tarafıdır kim cezîre-i Kırım'da Kefe kal‘asıdır, ol cânibden tulû‘ etdi. Biri garb cânibidir ki Alaman vilâyetidir ki ondan hurûc etdi. Biri Leh cânibinden hurûc etdi. Beşincisi şimâl tarafında Kırako vilâyeti tarafından tulû‘ etdi. Altıncısı yine Heyhât'ın yıldız tarafında Moskov'un Görlef kal‘ası câniblerinden zuhûr edüp bu altı güneşin her biri asıl güneşin pertevinden ziyâde nümâyân idi ve altısı da semâdan zemîne balık ağzı gibi yâhûd Tûbâ şeceri gibi baş aşağı zemîne nüzûl etmişdi. Zîrâ asıl güneşin cânib-i şarkı gâyetü'l-gâye şiddet-i şitâ olmağıla pertevi donup ba‘zı sevâhil olan ekâlîm-i seb‘alardan pertev urup nümâyân olurdu" deyü bu hikâyeyi nakl etdiğimizde cümlesi [45] *bi-kudretihi ve yahkümü mâ yürîdü bi-izzetihi,* deyü cümle tahkîkdır, dediler. Ve cümle müdâhaneciler ve orancıların hâtırları mütesellî oldu. Ammâ Hudâ âlimdir, böyle olmuşdur. Müdâhaneciler bu hikâyeden fürce bulup "İşte ol sene Erzurûm'da eyle bulutlar dahi on ay dutulup vech-i semâda müncemid-vâr ber-karâr idi" deyü hâmuş-bâş oldular. Ol zamân bildim ki cemî‘i vüzerâ vü vükelâ ve erbâb-ı devlet huzûrında müdâhane ve hoş-âmed kelâm lâzım imiş. Ammâ bizim efendimiz Melek Ahmed Paşa huzûrunda bir kimesnenin cânı yok idi kim zemm u nemm u gıybet ve mesâvî ve sû’-i zan ve müdâhane ve hoş-âmed söyleyeler idi. Anı meclisinden reddederdi ve derhâl "Çık taşra bre hannâs!" deyü ana hannâs lakab kordu. Ve bir kimesne anın yanıda bir kizb kelâm söylese ol âdemden gayri nefret ederdi. Ammâ ne kadar latîfe-âmiz kelimâtlar söylense şakadan hazz ederdi. Ammâ hâlâ zamânımızın a‘yân [u] kibârı ve vüzerâ ve mülûkları böyle hoş-âmede ve müdâhaneye mâyil olup bî-garaz ve ehl-i ırz kimesnelere taşra umûrların sormadıkları ecilden Devlet-i Âl-i Osmân'a taraf taraf rahneler gelmededir. Hudâ Devlet-i Âl-i Osmân'ı ilâ inkırâzı'd-devrân mü’ebbed ede, âmîn, yâ Mu‘în. Ammâ devlet [ü] dîn-i mübîni sıyânet eden kimesnelerden ba‘zı şu‘arâlar Sultân Ahmed Hân'a verdikleri kasîde-i belîğu'l-beyândır kim bu mahalle tahrîr olundu. Güfte-i şeyhî Efendi:

Dinle ey pâdişâhım nâfi‘ olan sözlerimi

Habl-i Kur‘ân ile sâbit-kadem ol bi'l-ikrâm

Kutb-ı ervâh-ı mukaddes sana mâyil olalar

Bulalar cümle ta‘alluk edeler hubb-ı kirâm

Bî-garaz kimselere sormayıcak taşra işin

Maslahat bitmez ebed olsa ne denlü ikdâm

Bed-du‘a-yı fukarâdan seni az var sakın

Sakınan yol bulamaz kim ede hâli i‘lâm

şahsa mansıb mı gerek, masıba âdem mi gerek

Budurur sâfa-i dîni bozan ey fahr-i ızâm

Bu gûne nasîhat-âmîz kırk elli beyt kasîde-i mu‘teberdir, ve's-selâm. şehr-i Haleb'de bu gûne elfâz-ı hikâyât-ı acîbe ve garîbeler istimâ‘ ederek zevk u safâ ederken Murtezâ Paşa efendimiz bizi mektûb-ı muhabbet-uslûblarıyla Urfa'da Halîlü'r-rahmân şeyhi (---) Efendi hazretlerine hedâyâ ile gönderüp hakîre bir at ve bir Gürcî gulâmı ve yüz altun ihsân edüp on üç aded refîklarımız ile,

şehr-i Haleb'den eyâlet-i Rıkka ve Ruhâ'ya gidüp eyâlet-i Haleb'de olan kılâ‘ları ve kasabâtları beyân eder

Evvelâ şehr-i Haleb'den cânib-i (---) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Bâb-ı Vizâ‘a: Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) Haleb eyâletinde paşanın hâssı, subaşısı hâkimdir. Üç yüz âdem ile hükûmet eder. Senevî yedi bin guruş hâsıl eder. Türkmân eşirrâsı {mekânı} ve Urbân aşkıyâsı kânı bir vâsi‘ fezâda ma‘mûr, cümle hâk-i pâk ile mestûr bin altmış hâne, kadısı yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi yetmiş altı pâre kurâdan beş kîse hâsıl olur. Cümle on bir mihrâbdır. Câmi‘i ve mesâcidi ve hânı ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Bâğları yokdur ammâ müşebbek bostânı çokdur.

Ziyâret-i meşhed-i Hazret-i Ukayl ibn Ebî Tâlib: Hazret-i Ali'nin birâderidir. Nübüvvetin ikinci senesinde Ebû Cehil katl olup Hazret'in ammîleri Abbâs ve ammîzâdesi *[53b]* bu Ukayl ol cengde esîr olup Abbâs ile İslâm'a gelüp ba‘dehû (---) (---) olup Hazret-i Ukayl merhûm olup bu Bâb'da medfûndur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve,

Ziyâret-i eş-şeyh Hâmid-i Dımışkî: Ahmed-i Rufâ‘î tarîkında ulu sultândır. Andan

eş-şeyh Zâhirüddîn ibn eş-şeyh Sühreverdî: Bu dahi ulu sultândır. Âl-i Emeviyyûn ve Âl-i Abbâsiyân'da bu Bâb-ı Vizâ‘â şehr-i azîm olmağıla niçe kibâr evliyâ-yı kümmelîn medfûnlardır, ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da Urbân zulmünden şehr-i Bâb-ı Vizâ‘â harâb [u] yebâb olup niçe bininin ziyâretleri nâ-ma‘lûm olmuşdur.

Andan **karye-i Karaköprü** sol tarafımızda kalup,

Menzil-i Kızılhisâr: Haleb hâkinde kal‘ası harâb, ma‘mûr câmi‘li ve hânlı karyedir. Andan cânib-i şarkî şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Nizib

(---) hâkinde nehr-i Murâd'ın cânib-i garbında çölistân içre bir kûh-ı bülendin zeylinde (---) (---) hâneli bâğsız ve bâğçesiz câmi‘ ve hân u hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr kasabadır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Dâ’imâ Birecik'e ilhâk olup nâhiye olur. Hârûnu'r-Reşîd asrında bu dahi şehr-i ma‘mûr imiş. Âsâr-ı binâları ve nehr-i Furât'dan tur‘aları hâk-i rimâl-i pâk ile memlû olmuş, müfîd ü muhtasar bir kasabadır kim hâlâ Ayntâb'a bir konakdır ve Ayntâb'ın cânib-i kıblesindedir. Piyâde âdem bir günde varır ve gelir. Andan yine cânibi şarka 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Birecik Furât-ı Hakka ke-ennehâ sûr-ı metîn-i şâhika

(---) (---) binâsıdır. Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd dahi Bağdâd'a fâ’ideli iskele-i bender olmak ile gâyet imâr etti. Ba‘dehû niçe mülûkden mülûke intikâl edüp âhir Mısır halîfelerinden Sultân Gavrî vezîri Hayra Beğ destinde iken Birecik'i ve Haleb'i sene 922 târîhinde Selîm şâh-ı Evvel'e teslim edüp Urfa eyâletinde sancakbeği tahtı tahrîr olundu. Beğinin hâssı 295.220 akçedir. Erbâb-ı timarı 109 ve erbâb-ı zu‘amâsı 15 var. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i gazâda beğinin livâsı altında bin iki yüz aded pâk [u] müsellah asker olur. Yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve cümle yetmiş pâre kurâdır. Bu nâhiye kurâlarından kadıya senevî altı kîse hâsıl olur. şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâf vekîli ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve iskele başında gümrük emîni ve bâcdârı ve iskele emîni, Kars kulı ağalarından bir muhteşem ağa cemî‘i kelekleri ve ma‘diye gemileri anın hükmündedir. Senevî Sürüced'den gayrı benderlerden yetmiş yük akçe hâsıl olup kal‘a-i Kars kulına ulûfe verilir yahşı emânetdir.

Eşkâl-i kal‘a-i Birecik: Nehr-i azîm-i Furât'ın cânib-i şarkı ve şimâline meyyâl bir yalçın kaya üzre eflâke ser-çekmiş seng-binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâ-yı şekl-i müseddesdir. Burc-ı bârûları gâyet metânet üzre metîndir kim her kullesi birbirine nâzırdır. Handakı yokdur. Zîrâ cânib-i müseddesi çâh-ı gayyâdan nişân verir kayalardır kim şâhin ve karakuş ve devlengeçler murgına âşiyân olmuşdur. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir. Ve cânib-i kıblede iç kal‘aya nâzır bir kavî ve metîn demir kapusu var. Cümle üç kat kapudur, ammâ iç kal‘ası kadar sa‘b hisâr meğer kal‘a-i Mardin ola.

İmâret-i Aşağı Varoş: Cümle dokuz yüz aded turâb ile mestûr kayalar üzre vecihleri nehr-i Furât'a nâzır fevkânî ve tahtânî hâneleri var. Cümleden alaybeği sarâyı ve beğ sarâyı ve emîn sarâyı ve kadı sarâyı ve Melek Ahmed Paşalı Hacı Kapucı sarâyı ma‘mûrdur. Ve ma‘zûl Dizdâr Halîl Ağa aşağıda olur, ammâ cümle kal‘a dizdârları yukarı kal‘ada sâkin olurlar. Kal‘adan taşra çıkarsa dizdârı ma‘zûl ederler. Zîrâ hasretü'l-mülûk bir kal‘adır. Cümle (---) aded neferâtları vardır. Ve cümle sagîr ü kebîr yetmiş pâre topları vardır. Nehr-i Furât'a nâzır kullelerden Furât'a nâzır latîf topları vardır. Ve kal‘adan kayalar içre suya nüzûl eder yolları vardır. Ve cebehânesi ve buğday anbârları ve azîm mağâraları vardır. Ve iç hisârda Selîm Hân câmi‘i var. Gayri âsâr-ı binâ bu Aşağı Varoş'dadır.

Cümle on bir mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik (---) (---) câmi‘i.

.....(1.5 satır boş) .....

mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Tekyesi ve mekteb-i sıbyânı ve iskele başında hânı ve hammâmı ve müfîd ü muhtasar çârsû-yı bâzârı vardır, ammâ Haleb ve Bağdâd iskelesi olmağıla cümle zî-kıymet eşyâlar mevcûddur. Ve Birecik sahrâsına Vâdiyü'z-Zeytûn derler.

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı nehr-i Furât-ı azîm

Bâlâda Erzurûm cânibine seyâhat etdiğimiz mahalde bu nehr-i Furât'ın tulû‘ı olan kaya ki Erzurûm'un iki menzil cânib-i şimâlinde Gürcîstân Boğazı'nda Dumlu Sultân Âsitânesi kayasında bir mağârâdan *[54a]* hurûc etdüğü ve Erzurûm sahrâsından ubûr edüp kal‘a-i Kemah'a ve Ekrâd-ı İzoli'ye ve niçe kılâ‘ u nevâhîlere uğrayup Malâtiyye kurbuna geldikde Bingöl yaylasından nehr-i Murâd tulû‘ edüp Muş sahrâsında Çanlı Kilisa kurbunda ve eski Muş'dan geçüp Palu önünden ve (---) (---) (---) (---) (---) Malâtiyye geçidinden geçüp bu kal‘a-i Birecik'e gelince kâmil yetmiş bir aded geçit vermez nehr-i azîmler mahlût olduğu inşâallah mahalliyle cümle tahrîr olunur. Âb-ı zülâlden nişân verir nehr-i azîmdir kim Kur'ân-ı azîmde sûre-i Mürselât'da [46] âyeti bu âb-ı hayvânın hakkında nâzil olmuşdur, deyü cemî‘i müfessirîn bu nehirdir, derler. Ve Ebû Hüreyre'den Müslim rivâyet eder: [47] buyurmuşlardır.

Zirâ Arz-ı Mukaddese içre cereyân eden bu nehr-i Furât ve nehr-i Âsî'den gayri nehr-i azîm yokdur. Mâ‘adâsı Bikâ‘ Ovası içre uyûn-ı câriyeciklerdir ve Ayn-i Zerka ve Berka ve nehr-i Ceyhân ve nehr-i Seyhân ve nehrü'l-Kelb (---) (---) (---) (---) (---) (---) Arz-ı Mukaddes içre anlar dahi enhâr-ı sağîrelerdir, ammâ cümleden bu deryâ-misâl olup Birecik'den beher sene niçe bin tulumdan kelek ta‘bîr etdikleri gemiler ile cemî‘i memâlik-i mahrûse tüccârları mâl-â-mâl kelekleri zî-kıymet metâ‘ları ve atları ve sâ’ir havâ’icleriyle yükledüp Erzurûm kal‘asına, Ca‘ber'e Rakka'ya ve Derûğına ve cümle yük boşadup ba‘de 3 günde Bağdâd taşrasına Kuşlar kal‘asına ve kal‘a-i (---) (---) dibinde Bağdâd'a karîb olmağıla bender-i iskele andan metâ‘ların çıkarup Bağdâd'a gelir. Kaçan kim şatt-ı Dicle ve bu nehr-i Furât tuğyân ile cereyân etse iki nehr-i azîm fezâ-yı Bağdâd'da birbirine mahlût olur, ammâ nâdir vâki‘ olur. Eğer eyle olsa bu iki nehir Bağdâd'ı gark ederdi, ammâ ba‘zı sene şattü'l-Arab taşup Bağdâd'ın cisr kapusundan içeri gelir. Melek Ahmed Paşa efendimiz Bağdâd valisi iken şatt tuğyân edüp Murâd Hân asrında lağım ve meterîs yerlerinden girüp kal‘anın niçe yerlerin harâb eder, ammâ Hazret-i Abdülkâdir el-Cîlânî bu nehreyn-i mübârekeyne "Yâ mübârekler birer birer çûş ederek gelin!" deyü nutk-ı dürer-bârları olandan berü bir sene şatt ve bir sâl nehr-i Furât tuğyân üzre cereyân edüp deşt-i Kerbelâ'yı reyy ederek ve Düceylân hafrini saky-i leb-ber-leb edüp (---) (---) (---) (---) (---) (---) inüp Kurna kal‘ası köşesinde şatt ve nehr-i Furât birbirine Kurna dibinde munsab olup üç konak aşağı Basra'da şattü'l-Arab derler, deryâ-misâl olup Hindistân'dan Basra'ya niçe gemiler ve niçe gurâb-ı Hindistân gelür. Ve Basra önünde medd [u] cezir derler, bahr-i Muhît vakt-ı seherde şattü'l-Arab'ı gerü reddedüp Basra önünde su acı olur. Ba‘de'z-zuhr bahr-i Ummân gerüye gidüp şattü'l-Arab gâlib olup Basra önünde su âb-ı hayât olur. İlâ mâşâallah Basra önünde bu şattü'l-Arab'ın hâli budur, *ve's-selâm*.

Ba‘dehû Birecik ziyâreti.(---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan yine cânib-i garba 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Erzenü'r-Rûm Rıkka rıbât-ı kavî şâhika

Esmâ-i büldân mâbeyninde dörd Erzen vilâyeti vardır. Evvelâ biri Erzene'r-Rûm ya‘nî Erzurûm'dur. İkincisi Erzen-i Ahlât'dır. Üçüncüsü Erzincân'dır. Dördüncüsü bu Rûm Kal‘a'dır.

Hazret-i Ömer hilâfetinde kayser-i Rûm binâsı olduğundan elsine-i nâsda Rûm Kal‘a derler. Urfa ve Birecik mâbeyninde birer merhale yerdir. Urfa paşası eyâleti hâkinde emânetdir. Hükûmet nâhiye kazâdır.

Eşkâl-i kal‘a-i Rûm: Furât'dan ber cânibine, cenûbe vâki‘dir ve Birecik'den cihet-i garba vâki‘ olup mabeynehümâsı bir menzildir. Kal‘ası bir püşte üzre gâyet metîn ve müstahkem kal‘adır. Âl-i Abbâsiyân inkirâzı mâbeyninde Ermen küffârları istîlâ edüp niçe müddet mutasarrıf olmuşlar iken Mısır pâdişâhlarından el-Melikü'l-Eşref ibn Sultân Melik Mansûr Kalavân sene (---) târîhinde ceyş-i azîm ile bu kal‘ayı muhâsara edüp dest-i Ermenî'den dest-i kahrile cebren ve kahren feth edüp ba‘dehû sene 922 târîhinde yine Mısır Sultânı Melik Gavrî elinden Selîm-i Evvel feth edüp imâr etdi. Lâkin hâlâ ol kadar ma‘mûr değildir. Kal‘ası şekl-i muhammes şeddâdî ve sengîn-binâdır. Derûn-ı kal‘ada cümle beşyüz turâb ile mestûr hânelerdir. Bir câmi‘i ve taşrada câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır.

.....(2 satır boş) .....***[54b]***

.....(1.5 satır boş) .....

Ve nehr-i Merzubân bu kal‘a kurbunda nehr-i Furât'a munsab olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i kıbleye meyyâlce 10 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm, hâlâ ülke-i azîm, vâdî-i Surûc

İbtidâ bânîsi Âl-i Emeviyyûn'dan Hişâm ibn Abdülmelik'dir. Anların zamânında bu Suruc sahrâlarında altı kerre yüz bin Türkmân ve Urbân tâ’ifesi sâkin olup dud bâğları hıyâbânından geçilmeyüp beş bin yük harîr öşr-i sultânî hâsıl olurmuş. Ve bir çîmden mebnî bir kal‘a-i azîmi var imiş. Rûm keferesi Âl-i Selçukıyân'a galebe edüp yer götürmez kefere-i fecereler ile Kudüs'e azîmet edüp bu Suruc sahrâlarında cem‘iyet ederken çîmden mebnî toprak kal‘asıyla şehrin harâb edüp hâlâ âsâr-ı binâları zâhirdir ammâ kal‘adan nâm [u] nişân yokdur. Hâlâ Haleb eyâletinde sancakbeği tahtı kasaba-yı Suruc'dur. Beğinin hâssı 27.790 akçedir. Timarı 291 ve ze‘âmeti 9 ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Lâkin {cümle eyâleti sancaklarında kılıç ze‘âmet 37 ve kılıç timar 262 aded ze‘âmet ve timardır}. nevâhîlerinin ekseriyyâ mahsûlât ebvâbları bu Suruc'un ve nahiye-i Mercâbâd'ın cümle Erzurûm Karsı kulunun aklâmlarıdır kim Kars ağalarından beş yüz atlı ile bir ağa gelüp beher sene kırk bin guruş tahsîl edüp Kars kuluna mevâcib verilir, azîm hizmetdir. Bu mahsûlât cümle bu Suruç sahrâsında göçer evli Türkmân ve Ekrâd kavminden hâsıl olur. Bu vâdîler içre meks eden ecnâs-ı haşerâtın ekseri Dînayi ve Berazi ve Kûh-Binik ve Cürm Kürdü kabîleleri sâkin olup

ekseriyyâ dud bâğları içinde harîr hâsıl edüp öşr-i harîr ve sâ‘ir ve alef hakkı verirler ve Türkmân'dan

.....(1 satır boş) .....

oğlu nâmân eblehânlar konup göçüp mahsûlünün öşrün verirler. Bu sahrâ-yı Suruc'un ol kadar âb [u] hevâsı latîfdir kim şeb [u] rûz âdem hâyâtı câvidân bulur. Ekseriyyâ halkı gâyet tendürüstdür. Ve niçe bin yerde âb-ı hayât turna gözü uyûn-ı câriyeler var kim misli meğer Bingöl yaylağında ola. Ve hevâsı gâyetü'l-gâye i‘tidâl üzre olduğundan niçe kabâ’il [ü] aşâ’ir sevâhile göçmeyüp sahrâ-yı Suruç'da sâkin olur. Zirâ bu vâdî-i Suruç, Dicle ve Furât mâbeyninde olan cezîre-i azîmde vâki olmuşdur. Hudâyî meyvesi hıyâbânı içre cihânı dutmuşdur. Bu Suruç, Birecik'in şarkî cânibine meyyâldir. Birecik ile mabeyni ancak bir menzildir, ammâ Urfa kadısı hükmünde yüz elli akçe şerîf kazâdır. Yine âbâdân nâhiye kurâları vardır. Ve bu Suruç sancağı olan zemîn ki Dicle ve nehr-i Furât mâbeyninde bunda gördüğümüz ma‘mûr ve gayr-i ma‘mûr kılâ‘ları ve harâb belde-i azîmeleri mecrûf tur‘aları bir bir tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Ammâ meşhûr ve ma‘mûr olan kılâ‘ ve büleydeler bunlardır: Evvelâ kal‘a-i Musul ve Sincâr ve Harrân ve Ruhâ ve Re’s-i Ayn ve Âmid ve Meyyâfârikîn ve niçe yüz kılâ‘lar bu cezîre içredir kim tûlu yigirmi menzildir ve arzı altı ve yedi sekiz on merhale yerleri vardır. Hulefâ-yı Abbâsiyân'da dört yüz kal‘a ve altı yüz kasaba ve şehir olduğu tevârîhlerde mastûrdur ve alâmetler ma‘lûmdur. Bu Suruç'dan cânib-i garba 2 sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i kadîm Çâr-Melik

Ya‘nî dört pâdişâh kal‘ası derler. Hakîkatü'l-hâl müverrihlerin tahrîrleri üzre ekâsirelerden üç birâder binâ etdiklerin hâlâ efvâh-ı nâsda Çâr-Melik kal‘ası derler. Bir püşte üzre Murâd-ı Ba‘îd kurbunda şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır, ammâ ol kadar imâr değildir. Dizdârı ve neferâtı ve Urfa nâhiyesi ve subaşısı hâkimdir. Urfa paşası hâkinde (---) yüz hâneli kasabası var. Câmi‘i ve mesâcidi ve hammâmı ve birkaç dükkânları vardır. Birkaç kerre harâb olup yine imâr olmuşdur. Bir kârgîr binâ hânı vardır. İçinde Türkmân sâkin olur. Ve menzil-i bârgîrleri mütevellîsi hükmündedir. Âb u hevâsı latîfdir, ammâ bâğ u bâğçesi yokdur. Andan cânib-i şarka 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı âteş-gede-i Nemrûd, binâ-yı Ruhâ-i veled-i Semûd, ya‘nî şehr-i kadîm kal‘a-i Ruhâ

Tûfân-ı Nûh'dan sonra binâ olunan şehr-i kadîmin biri dahi budur kim Semûd kavminden Ruhây nâm bir melik binâ edüp ba‘dehû Nemrûd-ı la‘in bu Ruhâ'nın âb [u] hevâsından hazz edüp mu‘ammer oldukça ulûhiyyet da‘vâsında olup iki yüz sene bu şehirde sâkin olup Hazret-i İbrâhîm aleyhi's-selâmı bu şehirde âteş-i Nemrûd'a atdığı mancınıkları zâhir ü bâhirdir kim Cenâb-ı Rabbü'l-izze Habîb'ine sûre-i (---) , [48] âyetin alâ tarîkı'l-kısas nâzil etdügü *[55a]* âyetdir. Niçe bin mülûkdan mülûke müyesser olup Hazret-i İsâ asrında Urfa'ya kayser mâlik iken seyâhat ile Hazret-i Mesîh bu şehre gelüp ibâdet etdüğü deyr-i Mesîh hâlâ ma‘mûrdur. İncîl'i bu deyrde Havâriyyûnlar savt-i hazîn ile rehâvîde tilâvet etdiklerinden makâm-ı ruhâvî derler. Zirâ {kal‘a-i Urfa'nın} bânî-i evveli dahi Ruhâ'dır. Hâlâ bu şehrin ismi elsine-i nâsda galat-ı meşhûru Urfa'dır, ammâ sahîh ismi Ruhâ'dır.

Ba‘dehû hicret-i nebeviyyenin sene (---) mürûrunda Âl-i Emeviyyûn'dan emîru'l-mü’minîn Hazret-i

Mu‘âviye şâm ve Haleb halîfesiyken dest-i kahr ile Rûm elinden feth edüp memâlik-i İslâm'a zamm eyleyüp ibâdetgâh-ı Müslimîn oldukda âsitâne-i Hazret-i İbrâhîm Halîl olmağıla Âl-i Abbâsiyân'dan Me’mûn Halîfe Mısır'da ehrâm dağlarında dahme-küşâlık etdüğü mâl ile bu Ruhâ'ya gelüp ibtidâ âsitâne-i İbrâhîm Halîl'i imâr etdi. Niçe mülûklar dahi mâlik olup âhir sene 922 târîhinde Selîm şâh-ı Evvel Mısır'a giderken feth etdi. Be-dest-i Tavâşî Sinân Paşa.

Ba‘dehû Sultân Süleymân tahrîr edüp Rakka kal‘ası Âmid hâkimi destinden feth olup bu Urfa'yı Rakka eyâletinde mîr-i mîrânlık etdiler.

Der-beyân-ı taht-ı eyâlet-i Rakka kal‘ası

İsmi Urfa'dır, ammâ kurbunda Rakka kal‘ası olmağıla anın eyâleti olup hâlâ defterhâne-i pâdişâhîden gelen evâmîr-i şerîfelerde "Rakka eyâletine mutasarrıf vezîrim fulân paşa", deyü tahrîr olunur. Kerrât ile ber-vech-i arpalık üç tuğlu vezîre ihsân olunmuş mansıb-ı âlîdir. Paşasının hâss-ı hümâyûnu altı yük, yetmiş altı bin akçedir. Ber-vech-i adâlet senevî kırk bin guruş hâsıl olur. Bin mikdârı asker ile paşası hükm-i hükûmât eder. Eyâletinde erbab-ı zu‘amâsı 3 ve erbâbı timarı 132, alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile cümle bin dört yüz asâkir-i müsellah olup alaybeği bayrağı altında sefer eşerler. Paşası da hâssına göre bin iki yüz askerle gazâya gider.

Eyâlet-i Urfa: Cümle altı sancakdır. Evvelâ

Sancağ-ı Cemmâse: Urfa'nın cânib-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve

Sancağ-ı Hâbûr: Taraf-ı kıblede üç konak çölden Hâbûr'a varır. Nehr-i Hâbûr'dan kükürd çıkar ve Hâbûr Murâd'a karışır. Ve,

Sancağ-ı Deyr-i Rahbe: Semt-i kıbleye düşer beş konak çölde Murâd kenarındadır. Ve,

Sancağ-ı Beni Rabî‘a: Cânib-i kıblede Rakka çölünde beş menzil yerdir.(---) .(---). Ve,

Sancağ-ı Suruç: Semt-i garba Urfa'ya kâmil bir konak yerdir. Ve,

Sancağ-ı Harrân: Urfa'nın kıblesinde çölde bir konakdır. Ve,

Sancağ-ı Rakka: Ammâ Rakka Urfa'dan 4 konak çölde harâbistândır. Süleymân Hân asrında taht-ı kadîm Rakka idi. şimdi

Sancağ-ı Taht-ı Urfa: Cümle mîr-i mîrânlar bu Urfa'da sâkin olur. Mâl defterdârı yokdur. Ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni vardır. Lâkin eyâlet-i kadîmdir. Niçe kerre ber-vech-i arpalık üç tuğlu vüzerâya ihsân olunur. Cümle (---) aded subaşılığı hâssı vardır. Evvelâ şehir subaşılığı ve Rakka subaşılığı ve Samsâd subaşılığı (---) (---) (---) (---) (---) (---) üç yüz akçe şerîf kazâdır. Sultân Ahmed asrında akrabâlarımızdan Kütahiyyeli Fırâkîzâde'ye beş yüz akçe mevlevîyyet ile ihsân olunmuşdur. Senevî yedi bin guruş hâsıl olur.

Cümle nevâhîsi cümle altı aded kurâlardır. Evvelâ nâhiye-i Suruç, nâhiye-i Harrân, nâhiye-i Rakka, nâhiye-i Samsad.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu nevâhîlerin ekseriyyâ halkı yurd sâhibi Türkmân ve Ekrâd ve Ermenî kavimleridir. Dağıstân ve çengelistân ve sengistân yerleri çokdur. Nazargâh-ı şehr-i Halîlü'r-rahmân'dır. Mezâhib-i erba‘aya sâhib-i fetvâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir nâ’ibi ve şehir muhtesibi ve bâcdârı ve şâhbenderi ve kapan emîni (---) (---) vardır.

Der-beyân-ı binâ-yı kadîm-i eşkâl-i kal‘a-i Ruhâ

Bu kal‘a ensesinde, Damlacık nâm bir kûh-ı bülend sengistândır kim Nemrûd-ı la‘înin yaylağ tahtgâhı idi. Kal‘a bu cebel-i bülendin nısfinda eflâke kadd-ı Kehkeşân çekmiş yalçın püşte üzre seng-i azîmler ile mebnî bir kâr-ı Nemrûdî bir sûr-ı metîn kal‘a-i âlîdir. Her taşı fil cüssesi kadar vardır ve şekl-i müdevverdir. Gâyet hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i gevher-nigîn-âsâ bir rıbât-ı bî-hemtâ iç kal‘adır. Burc [u] bârûları sa‘b u metîn ü müstahkemdir. Cümle (---) aded kulledir. Etrâfında handakı yokdur. Zîrâ cânib-i erba‘ası yalçın kaya-yı gayyâlardır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve cânib-i garba mekşûf bir kavî ve metîn bâb-ı hadîdi vardır.

Der-beyân-ı imâret-i İç kal‘a

Bu iç kal‘ada cümle yigirmi aded hânedir. Dizdâr ağa bunda sâkin olur. Ve cümle iki yüz aded neferâtları var. Cebehânesi ve buğday *[55b]* anbârları su sarnıçları var. Ve kal‘a kapusunun iç yüzünde (---) (---) câmi‘i var. Minâresiz müfîd ü muhtasar bir câmi‘dir. Bundan gayri mesâcid ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. Ve derûn-ı kal‘a olmak ile hâneleri bâğsız ve bâğçesiz neferât hâneleri küçükdür. Ve Hazret-i İbrâhîm'i Nemrûd-ı la‘în âteşe atduğu âteş-gede-i Nemrûd mancınıkı bu kal‘a içre iki amelî sütûn-ı müntehâlar bu kal‘adadır.

Der-eşkâl-ı kal‘a-i kebîr-i Aşağı Varoş

şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i kadîmdir. Her taşı fil-i Mahmûdî cüssesindedir. İç kal‘anın zeyline vâki‘ omuşdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) (---) adımdır. Bunun dahi burc [u] bârûları metîndir. Bu varoşun üç kapusu vardır. Beğ kapusu Bağdâd tarafına cânib-i şarka ve bâb-ı Samsad garba mekşûfdur. Ve bâb-ı Harrân canib-i garba nâzırdır, ammâ yukaru kal‘a gibi kaya üzre âlî değildir. Alçakda vâki‘ olup kal‘a-i vâsi‘dir. Bu kal‘a-i Urfa nehr-i Furât-ı azîmin cânibi şarkîsinde bir konak ba‘îd Tasdîr Dağları içre vâki‘ olup ziyâde şimâl cânibine meyyâldir. Ve Kal‘atü'r-Rûm'a bir konak karîbdir. Ve yolları Ekrâd tâ’ifesinden mahûfdur.

Evsâf-ı imârât-ı varoş-ı Urfa

Bu şehrin fevkânî kal‘ası ve tahtânî sûr varoşunun enderûn [u] bîrûnunda cümle iki bin altı yüz kireç ve türâb ve cibs ile sutûhları mestûr binâ-yı âbâdân ma‘mûr hâne-i zîbâlardır. Ve bağlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı ve hammâmlı sarây-ı azîmlerdir. Cümleden Tayyâr Mehemmed Paşa sarâyı, oğlu Ahmed Paşa, Hâtem-i Tayy ve Ca‘fer-i Bermekî sâhib-i kerem kimesnedir ve Paşa sarâyı ve Monla sarâyı ve Gürz Paşa sarâyı ve Celâlî Kadı sarâyı ve Sarzâde Mustafâ Paşa sarâyı ve Arab Alî Paşa sarâyı, bu

sarâylardan mâ‘adâ niçe hânedânlar vardır. Yâddaşımız olan bu büyût-ı ra‘nâlardır.

Sitâyiş-i aded-i mahallât-ı Ruhâ: Evvelâ Beğ Kapusu mahallesi ve Tâatlık mahallesi ve Câygerli mahallesi ve Kalaboynu mahallesi ve Tılığdır mahallesi ve Kara Meydân mahallesi ve Bâğ-ı Safâ mahallesi. Ma‘lûmumuz olan ma‘mûr mahalleri bunlardır. Her birinde İremezât-misâl hâne-i zibâlar vardır.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı Urfa: Cümle yigirmi iki mihrâbdır. Evvelâ iç kal‘ada ma‘bed-i kadîm minâresiz (---) câmi‘i ve paşa sarâyı kurbunda cemâ‘at-i kesîreye mâlik **Kızıl câmi‘** tâ asr-ı Nemrûd'dan beri deyr-i kadîm imiş. Hârûnu'r-Reşîd fethinde deyrden vely edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn olup hâlâ minâresi nâkûs-ı erganûn hâneleridir kim temâşâgâh minâre-i âlîdir. Ve **Ak câmi‘** bu dahi ma‘bed-i kadîmdir. Ve **Hazret-i İbrâhîm Halîl câmi‘i.** İbtidâ bânîsi Me’mûn Halîfe'dir ve **Bâzâr câmi‘i** cemâ‘atı çokdur. Ve **Sultân Hasan câmi‘i,** bu dahi ma‘mûr câmi‘dir. Ve **Nâr-ı tecellî câmi‘i** ve **Câygirli câmi‘i** ve **Ahaveyn câmi‘i** ya‘ni iki **Karındaş câmi‘i** ma‘mûrdur. Ve **Tabahâne câmi‘i.**

Bu merkûm altı aded câmi‘lere cümle İbrâhîm Halîlullah nehri uğrayup havz u şadırvan u fiskıyyelerine uğrayup sel-sebîl-asâ cereyân edüp cemâ‘at-ı kesîre andan tecdîdi vuzû‘ ederler.

Ve **Beğ Kapusu câmi‘i** ve **Hekîm Dede câmi‘i** ve **Kara Meydân câmi‘i** ve **Uğurlu Meydân câmi‘i,** bu dahi ma‘bed-i kadîmdir.

Bunlardan mâ‘adâ {67 aded} mesâcid-i mahallâtlardır.

Ba‘zı mahallede iki üç zâviye vardır, zîrâ ahâlî-i vilâyeti gâyet musallî kimesneler ve sâhib-i sülûk ve ehl-i vera‘ halîm u selîm âdemlerdir.

Der-beyân-ı medâris ü dârü't-tedrîs: Cümle (---) aded medreselerdir. Evvelâ medrese-i Kızıl Câmi‘, medrese-i Firûz Beğ, medrese-i Sultân Hasan her câmi‘de medreseler var, ammâ bunların mahsûs ders-i âmları ve evkâfları vardır.

Der-sitâyiş-i dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs: Cümle üç dârü'l-kur’ân ve üç dârü'l-hadîsi var. Talebeleri çokdur. Ve ulemâ-yı Ekrâdı çokdur kim tekmîl-i fünûn etmiş müfessir ve muhaddis ve mü’ellif ve musannıf ulemâ-yı mütebahhirîn-i zû-fünûnlar vardır.

Ta‘rîf-i mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i sıbyân [u] tıflân-ı ebcedhân: Cümle otuz aded mektebdir. Evvelâ **Kızıl Câmi‘ mektebi** ve **Hazret-i İbrâhîm Halîl mektebi** ve **Sultân Hasan mektebi** ve **Ak Câmi‘ mektebi** ve bu mekteb-i sıbyânların her sene başında ıydiyye hil‘at-ı fâhireleri cânib-i vakfdan nâ-resîde yetîmâne surre ve atiyyeler ile mebzûldür. Cümlesi evkâf-ı azîmlerdir. (---) (---) (---)

Sitâyiş-i imâret-i dârü'l-ıt‘âm: Cümle (---) aded imâret-i dârü'z-zayf-ı fukarâdır. Evvelâ bizzât **Hazret-i İbrâhîm Halîl Âsitânesi imareti** mâh [u] sâl bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl, ganî vü fakîre cüvân u pîre [49] âyeti üzre cemî‘i âyende vü revende ve misâfirîn ü mücâvirîne beher rûz merreteyn, roz pilâvı ve çobrası mebzûldur. ***[56a]***

Sitâyiş-i tekyegâh-ı Urfa: Cümle (---) aded tekye-i dervîşân-ı zî-şândır, ammâ cümleden âsitâne-i Hazret-i İbrâhîm Halîl derûnı kal‘ada, zeyl-i iç hisârda binâ-yı Me’mûn Halîfe Hazret-i Halîlü'r-rahmân Âsitânesi Rûm u Arab u Acem'de ve'l-hâsıl cemî‘i memâlik-i İslâmiyye'de meşhûr-ı âfâkdır ki Nemrûd-ı la‘în rübûbiyyet da‘vâsında olup kartal kuşlarıyla göğe urûc edüp *hâşâ sümme hâşâ* "Gök tanrısı ile ceng ederim", deyü semâya ok atup bi-emri Hudâ oku kanlı yine kartal kuşlarına bağlı sandûkasına yine kanlı ok düşüp *hâşâ ve kellâ* "İşte gök tanrısın öldürdüm, müstakil yer ve gök tanrısı benim" deyü da‘vâ-yı ulûhiyyet etdikde Cenâb-ı Bârî Hazret-i İbrâhîm'i gönderüp îmâna da‘vet etdükde bu şehr içre Hazret-i İbrâhîm'i kayd-bend ile bir gâr-ı azîmde haps edüp dağlar kadar odunlar yığup bir azîm âteş-i Nemrûd edüp hâlâ âteş-gede-i Nemrûd-ı merdûd meşhûrdur kim Urfa şehri içre Hazret-i İbrâhîm tekyesi zemîninde idi. Hazret-i Risâlet-penâh rahm-ı mâderden müştakk oldukları mâh-ı mevlûdün on ikinci gice isneyn gicesi olduğu leyle-i mübârekede Medâyin'de tâk-i Kisrâ ve İsvân şehrinde aynü'l-leben kuruyup Mekke şehrinde Safâ ve Merve mâbeyninde sanemler ser-nigûn olup İskenderiyye'de amûdu'l-hayt münhedim olup Tarabefzûn'da tılsım-ı semek amûdu gark olup Makedon-ı Kostantiniyye'de berren u bahren üç yüz altmış altı tılsımât cümle münhedim olup ve Ayasofya kubbesi ve Roma papa kubbesi ve bunun emsâli niçe mutalsamâtlar münhedim olup ol leyle-i mevlûd-ı Nebî'de bu Urfa şehri içre âteş-i Nemrûd söndü. Ol âteşe Nemrûd-ı la‘în Hazret-i İbrâhîm'i mancınık ile âteşe atup tâ derûn-ı âteşe hevâdan tayerân ederek meyân-ı âteşe düşünce Cenâb-ı Bârî sûre-i (---) (---) [50] emriyle nâra ferman-ı Hudâ olunca ol ân İbrâhîm'e nâr gülzâr-ı gül‘izâr olup âteş içinden bir aynü'l-hayât tulû‘ edüp Rabbü'l-izzet kudret-i hikmetin ızhâr içün ol ayn-ı zülâlin cânib-i erba‘asında gül-i gülistân ve sünbül ü reyhân ve andelîb-i hoş-elhân u gûnagûn murgân feryâd ü figân ederek pervâz u tayerân etmede, yine etrâfında âteş-i Nemrûd yanmada. Bu hikâye cümle tefâsir ve gayri kütüb-i mu‘teberelerde u mastûr ve muşarrahdır. Tatvîl-i kelâma hâcet yokdur, ammâ hâlâ mezkûr âteş-i Nemrûd içinden zâhir ü bâhir olan âb-ı hayât tekye-i Halîlü'r-rahmân içre bir kaynak-ı azîmdir kim cümle şehrin cevâmi‘leri ve hân u hammâmları cemî‘i hânedânları ve sarrâchâne ve debbâğhâneyi reyy eden ol âb-ı hayvân-ı uyûn-ı Halîlü'r-rahmân'dır kim içinde niçe bin elvân mâhîler şinâverlik ederler. Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ efendimiz Bağdâd fethine giderken bu âsitâne ziyâretine gelüp temâşâ ederken iki aded mâhî sayd etdirüp gûşlarına birer altun mengûş geçirmişlerdir. Hulâsa-yı kelâm acîb u garîb âsitâne-i teferrücgâhdır kim medhinde lisân kâsırdır. Müte‘addid kâ‘alar ve gül-i gülistânlı hücreler ve kilâr ve matbah ile ârâste ve gûnâ-gûn müsâfirhâneler ile pîrâste olmuş bir âsitâne-i kübrâdır. şeyhi Hazret-i eş-şeyh Alî Efendi yârândan ârif-i billâh sofra sâhibi garîbü'd-diyâr muhibbi bir er, server-i hünerver sâhib-i nefes, pîşvâ-yı tarîk, âmil-i sıddîk, âlim-i tahkîk kimesne idi.

Yedi gice mihmânı olup Murtezâ Paşa efendimizin ihsân etdüğü hedâyâların teslîm edüp du‘â-yı hayrlarıyla behremend u behreyâb olduk. Bir âdem yedi gice ve yedi gün bu âsitâneyi ziyâret etse yedi murâdı hâsıl olur. Ve âb-ı nâbından hafakân marîzına mübtelâ olan âdem nûş etse bi-emrillâh ol marazdan halâs olur. Anınçün bu Urfa halkında hafakan marazı olmayup tendürüst olurlar. Bu âsitâne-i sa‘âdetde niçe fakr u fâka erenleri olmuş pâ-bürehne ve ser-bürehne fakru fahrile tefâhur eder tarîk-i (---) (---) hâl sâhibi terk-i tecrîd, ârif-i billâhlar var, himmetleri hâzır u nâzır ola. Ve,

Tekye-i Seyyid Mancınık: Bunun dahi fukarâları çokdur ve ni‘metleri hâss u âmma bîimtinân mebzûldür. Bunun dahi şeyhi sulehâ-yı ümmetden mazanne-i kerâme mürşid-i kâmil erdir.

Evsâf-ı âb-rûy-ı hammâmât-ı Urfa

Cümle sekiz hammâmdır. Evvelâ Paşa hammâmı gâyet latif âb [u] hevâsı ve binâsı var. Ve Samsad kapusu hammâmı ve Hacı Beğ hammâmı ve Cıncıklı hammâmı ve Arasta hammâmı ve Muharrem hammâmı ve Keçeci hammâmı ve Meydân hammâmı. Bu cümle hâs u âmm hammâmlarıdır, ammâ cümle yetmiş beş aded sarây hammâmları vardır. Evvelâ Tayyâr Mehemmed Paşa sarâyında iki hammâm-ı latîfdir kim pâdişâhâne binâ olunmuş vâcibü's-seyr bir rûşenâ hammâm-ı ra‘nâdır. *[56b]* Ve Gerez Paşa sarâyı hammâmı ve Celâlî Kadı sarâyı hammâmı. Ma‘lûmumuz olan hammâm-ı mahsûslar bunlardır ammâ gâhîce ba‘zı ahbâbdan dirîğ olunur hammâmlar değildir.

Sitâyiş-i hân-ı hâcagân [u] sevdâgerân

Cümle (---) aded mihmân hâne-i tüccârân-ı berr [u] bihâr. Evvelâ çârsû içinde Yemiş hânı kârgîr binâ-yı metîndir. Ve Alahân, vekâle-i âbâdândır. İbrâhîm Halîl nehri, içinden ubûr eder. Ve Hacı İbrâhîm hânı ve Samsad kapusu hânı ve Beğ kapusu hânı ve Beğ kapusundan taşra Sebil hânı ve Samsad kapusundan taşra mağaralardan hânlar var kim her biri beşer altışar yüz at alur. On aded yed-i kudret ile kayadan oyulmuş kârbânsarây-ı bî-misâllerdir kim içinde âdemîzâd gâ’ib olur. Hikmet-i Hudâ temmûzda bu kaya hânlar sermâdır ve vakt-ı şitâda germâdır.

Der-beyân-ı dekâkîn-i esvâk-ı sultânî : Cümle dört yüz dükkândır. şehrine göre çârsû-yı bâzârı ma‘mûr u müzeyyen ü şirîn değildür. Lâkin yine cemî‘i zî-kıymet esbâbı bî-kıymet ü bî-minnet bulunur. Ammâ sarrâchânesi İbrâhîm Halil nehri kenarında vâki‘ olmağıla pâk u pâkîze serdâb-ı Bağdâd şekilli bir sovuk sulanmış şâhrâhın tarafeyninde ma’mûr u müzeyyen, mevsim-i gülde ve mevsim-i zanbak u gûnâ-gûn şükûfeler mevsiminde bu sûk-ı müferreci zeyn edüp âyende vü revendelerin dimâğları mu‘attar olur. Cemî‘i erbâb-ı ma‘ârifin ve nice bin âşıkânın mecmau'l-irfânı ve ârâmgâhları sarrâchâne-i üstâdândır. Ammâ bu şehrin iki bezzâzistânı var. Biri kâr-ı kadîm kârgîr kubbeli binâ-yı kavîdir. Ve biri, Tayyâroğlu Ahmed Paşa binâ etmişdir, serâpâ kârgîr toloz binâdır ve tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Üç aded demir kapuları var. Cemî‘i zî-kıymet la‘l u yâ‘kût ve zümürrüd ü elmas-ı bî-kıyas mevcuddur.

Ta‘rif-i âsiyâb-ı mâ’i dakîk: Enderûn [u] bîrûn-ı şehirde cümle (---) aded tahhân-ı dakîkdır kim bu diyârda misli yokdur. Evvelâ Bâzâr değirmânı, beher yevm ellişer kîle un öğüdür. Mesîregâh değirmândır. Anın dîvârına celî hüsn-i hatt ile bu ebyâtı tahrîr etdik:

Âsiyâb-ı felek âhir öğüdür dânemizi

Çün gelir nevbetimiz etmese devrân acele

ve Ârâste değirmânı ve Tayyâr değirmânı ve Sâk Fakı değirmânı ve Ârâstabaşı değirmânı ve Mazı değirmânları dabbâklarındır kim bî-hesâbdır. Tabbâğhânesi dahi müzeyyendir. Anlardan aşağı Çürüksu üzre niçe değirmânlara bokluca değirmânlar derler, memdûh değildir.

Der-beyân-ı âb [u] hevâ-yı Urfa: Âb [u] hevâsı gâyetü'l-gâye i‘tidâl üzre olup yazı yazdır; kışı kışdır. Vakt-i şitâda kar yağar; vakt-i bahârda matar-ı rahmet yağar. Hattâ bir mâ’-i nazargâh-ı Hayy [u] Kadîr'dir kim bir katre nûş eden hayât bulur.

Ta‘rif-i iklîm-i arz-ı beled-i Ruhâ: İklîm-i râbi‘-i hakîkiyyede olup iklîm-i örfiyenin on yedincisinde bulunmuşdur. İlm-i usturlâb ile niçe kerre irtifâ‘ alınmışdır. Ol hesâb üzre arz-ı beledî (---) (---) (---) ve tûl-i nehârî (---) (---).

Sitâyiş-i tâli‘-i şehr-i Urfa: Cemî‘i seyyâhân-ı berr [u] bihâr u cihân-geşt kimesneler ki ilm-i felekde kâmil ü mâhir olanları bu Ruhâ şehrinin tâli‘ini burc-ı kamerde bulmuşlar. Anınçün ahâlîsi mü’min ü muvahhid ve halûk u selîm âdemler.

Evsâf-ı mahbûbe-i mahbûbân: Âb-ı hevâsının letâfetinden âlüfte vü âşüfte yârândan sâhib-i tab‘ şîrîn-edâ dilberleri olur. Ve mahbûbeleri pâk u pâkîze ve afîfe, sâhib-i âdâb, ehl-i perde, sâde-dil havâtînleri var.

Sitâyiş-i libâs [u] lisân-ı pîr [u] cüvân: A‘yân [u] eşrâfi serâpâ semmûr ve zincâb ve cılkava kürk ve atlâs siyâb giyerler, ammâ vasatü'l-hâli *"Hayrü's-siyâbu kasîrun"*[51] deyüp kısa esvâb-ı gûnâ-gûn giyüp lisân-ı Ermenî ve Türkmânî ve Kürdî kelimât eder fasîhu'l-lisân kavimdir.

Tavsîf-i sanâyi‘ât-ı üstadân: Pembe ipliğinden rakîk bezi olur kim Musul bezinden rakîk ü nazîf beyâz bezi olur,

.....(1 satır boş) .....

Medh-i mahsûlât-ı hubûbât: Buğday ve şa‘îri ve mercimeği ve hummusu ve pembesi.

.....(1 satır boş) .....

Der-beyân-ı me’kûlât [u] meşrubât: Bu şehr-i Urfa'nın Harrân tarafına nehr-i Halîl'in tarafı serâpâ bâğ u bâğçe ve müşebbek besâtîn olmağıla sayf u şitâda sebzevâtı firâvândır. Ve iç kal‘anın ensesindeki Cebel-i Damlacık üzre cümle bâğ u bâğçedir. Bir vakıyye ve beş yüz dirhem gelir âdem kellesi kadar nârı olup gâyet hoş-hor olur. şehr-i şehribân-ı Bağdâd'da ve Sivas *[57a]* {Niksâr'ında} ve Bursa Gemleyik'inde böyle âbdâr [u] dânedâr narı olur, ammâ İslâmbol'un ve Karaferye'nin lüfanına ve feyz narına yan başı gelir. Zîrâ Arz-ı Mukaddes'de bu Urfa narı meşhûr-ı âfâkdır. Mar‘aş narı gerçi çok olup furûnda sehel kurudup diyâr diyâr götürürler, çok olduğundan meşhûrdur ammâ bu Urfa narı memdûh-ı âlemdir. Hattâ *"en-Nârü fâkihetü'ş-şitâ"* [52] demişler, yârânın biri fâkihe lafzı olmağıla nârdan murâd olan bu Urfa nârın zann edüp husûsan Urfa'nın melesi narı ola demiş. Niçeler [53] âyetinden murâd Urfa'nın nârı hakkında ola demişler. Tâ bu mertebe dânedâr [u] âbdâr ve hoş-hor nârı vardır. Ve sâ’ire müsmirrât-ı gûnâ-gûnu dahi memdûhdur. Ve hâs ve beyâz lavaşa ekmeği ve sacda pişen gül pembe varağı gibi yufka beyâz ekmeği ve tennûr kebâbı ve helvası ve dud şarâbı ve harîri gâyet meşhûr-ı afâkdır. Ve bu Urfa halkı gâyetü'l-gâye garîb-dost u dilnüvâz âdemlerdir. şeb [u] rûz müsâfirsiz ta‘âm yemezler. şecî‘ ve sipâh ve bahâdır ve çerî merd-i meydânları vardır. Ve Cenâb-ı Bârî bu şehir halkına İbrâhîm Halîlullâh berekâtı vermiş gâyet ganîmet şehirdir. Âsitâne-i Halîlü'r-rahmân olduğundan bunda zulm eden hâkim aslâ mu‘ammer olmaz. Elbette bir kazâ-yı âsumânîye mübtelâ olur.

Ve mine'l-bedâyi‘-i âsâr-ı te’sîrü'z-zulm: Menâkıb-ı azîmdir kim vâkıf-ı esrârız, bu hakîr elli altı

târîhinde âlem-i seyâhâtde bu şehr-i himâye-i Halîlü'r-rahmân Urfa'ya geldiğimizde Tarabefzûnî Ketenci Ömer Paşazâde Bâkî Paşa bu şehre hâkim idi. Sarâyında mihmân olup subh u mesâ kendüsiyle hüsn-i ülfet ederdik. Bir gün Hazret-i Halîlü'r-rahmân evkâfın teftîş ve tefahhus etmek cür'et edüp halka sûret-i hâkdan görünüp niçe yerlerin ta'mîr u termîm eder şeklinde celb-i mâl tahsîline düşdü. Ol gice vâkı'asına bir pîr girüp gâyet kaddi âlî elinde bir asâsı var, dilinde "yâ Kahhâr" ismiyle zikrullah ederek gelüp paşanın pîş-tahtası üzre pençe buyurdusunu alup elindeki asâ ile paşayı döğe döğe tamâm edüp "Benim evkâfıma niçün vaz'-ı yed etmek istersin?" derken hemân Bâkî Paşa cân havliyle hâbdan bîdâr olup evkâf-ı Halîlullâh'ı yoklamadan fârig olup ale's-sabâh aklı başından gitmiş. Bu vâkı'ayı imâmına ve hakîre ta'bîr etdirdikde "Hayr ola sultânım. Fukarâ-yı Halîl'e sadaka ve kurbânlar gönderüp rûhlar içün hatm-ı şerîfler tilâvet etdirin" dedim. Hakîkatü'l-hâl paşa eylece edüp âsitânesine yüz sürüp her şeyden tâ'ib u tâhir oldu. İmdi şehr-i Urfa himâye-i Halîlullâh'da böyle bir nazargâh-ı Halîl'dir. Cümle şehir halkı Halîl-sıfat mahbûbü'l-kulûb mü'min u muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at müttakî âdemlerdir.

Der-beyân-ı imârât [u] âsâr-ı acâ'ibât [u] garîbe-i Ruhâ

Urfa iç kal'asının şark tarafi ensesinde Damlacık nâmıyla ma'rûf bir cebel-i âlî vardır. Nemrûd-ı la'înin yaylağı ve tahtgâhı idi. Bu cebel-i bâlânın zeylinde ve şehir içinde niçe bin mağaralar vardır kim her birine ikişer üçer yüz at ve sâ'ir devvâbât makûlesi hayvânât sığar. Ve niçe bin Urbân ve Ekrâd kavimleri konar, gâr-ı yetimânelerdir, ammâ mağara-yı makâm-ı Hazret-i Halîl İbrâhîm ibn Âzer bir gâr-ı münevverdir. Ve bir mukassî kapusu vardır. Nemrûd-i la'în Hazret-i İbrâhîm'i âteşe atmazdan mukaddem bu mağaraya aç ve susuz olsun deyü haps eder. Bi-emri Hudâ mağaranın bir tarafından bir âb-ı rakîk cereyân edüp taşra akmağa başlar. Bu mu'cizeyi niçe münkirîn görünce "Lâ ilâhe illâllâh İbrâhîm Halîlullâh" deyü İslâm ile müşerref olurlar. Hâlâ ol gâr-ı makâm-ı İbrâhîm'den ol âb-ı sâfî cereyân etmededir. Her kim bu âbdan nûş etse koyun eti yemiş kadar olup tendürüst olur.

Hâssa-i âhar: Kırk gün nûş eden kırk gûne emrâz-ı muhtelifeden halâs olup vücûdu dürr-i beyz-âsâ ola.

Hâssa-i diğer: Üç sabâh nûş eden mekirden ve sevdâdan ve mâlihulyâdan ve havf [u] haşyetden berî olup hâlis ayâr ola.

Hâssa-i gayr: Bir âdem ne kadar vehhâm olsa bu ayn mîzâbında üç gün nûş etse gâyet şecî' ola.

Hâssa-i diğer: Bir âdem ol sudan nûş etse zıhhîr marazına dahi mübtelâ ise de halâs ola.

Hâssa: Eğer ol âdemin tabî'atı yübûset ise mu'tedil ola. Bi-emrillâhi Te'âlâ bu su Hazret-i İbrâhîm Halîl içün cereyân etdüğünden ve nûş edüp def'-i atşân def'-i cû' etdiginden sâhib-i tab' hukemâ-meşreb olanlar bu ayn-ı pâkin yetmiş aded nef'ini müşâhede etmişler. Gâyet mücerrebdir. Ve bi-emrillâh süd lezzetindedir. Temmûzda gâyet sovukdur, vakt-i şitâda *[57b]* gâyet ılıcadır gusl olunur. El-hâsıl ziyâretgâh-ı gâr-ı Halîl'dir.

Acâyib-i diğer: Bu şehr-i Urfa kayalarında gâr-ı azîmler çok olmasının aslı kefere asrında her biri birer gûne puthâne imiş. Ve her birinde niçe bin ruhbân ve kıssîs ve bıtrîk ve kalayoroz ve keşîş ve

ladika ve ruhbân ve hannâs-ı vesvâs şekilli kefereler ile mâl-â-mâl imiş. Ve her bir gârın birer gün ziyâreti olurmuş. Bu hesâb üzre gün başına birer gâr-ı put-gedeler vardır. Bi-kavli *Tevârîh-i Yanvan-ı Yunaniyân* Hazret-i Dâvûd Kuds-i şerîf'de Mescid-i Aksâ'yı binâ etmeden mukaddem ma‘bedhâne-i kıble-i Nasârâ bu Urfa şehri idi. Hâlâ Kudüs'den sonra cemî‘i millet-i Mesîhiyye bu Urfa'yı ziyâret ederler. Ba‘dehû Hazret-i Mesîh Kudüs'de Beytü'l-lahm nâm mahalde mütevellid olduğuyçün ana i‘tibâr eder, ammâ yine cemî‘i Nasârâ bu Urfa deyrlerine dip Frengistân'dan nezerâtlar gönderirler.

Der-beyân-ı mu‘cîze-i Hazret-i Mesîh

şehr-i Urfa içre Halîlü'r-rahmân âsitânesi kurbunda Çanlı Kenîse derler binâ-yı kadîm bir musanna‘ deyr-i azîmdir. Hazret-i Mesîh mübârek vech-i şerîflerin sildiği makrama andadır kim ol deyrin hazînesinde gâyet mahfûzdur. Zîrâ taraf-ı mülûkdan havf ederler kim selâtînler haberdâr olurlarsa ol makramayı hazîneye alırlar deyü ihtirâz edüp hıfz ederler. şehir a‘yânlarının bile bu destmâl-i İsâ'dan haberleri yokdur, ammâ bu hakîr Rûmlar ile çok ihtilât edüp anların Yanvan Târîhlerin istimâ‘ etmek ile bu hakîr Bağdâd'a giderken bu Urfa içre ol deyre girüp ruhbânlardan makramayı görmeğe ricâ etdim. "Bizim deyrimizde ol gûne makrama yokdur" deyü inkâr etdiler. Hakîr İncîl'lerine ve Hazret-i İsâ hakkına yemîn edüp kimesneye ol makramayı ahvâlin keşf-i râz etmeyim deyü ta‘ahhüd eylediğimde hakîri bir muzlim gâra götürüp taşrada huddâmlarım kalup ol gâr içre on iki cevâhir kandîl çerâgân olup bir dollâbdan bir sandûka ve ol sandûkadan bir cevâhirli kutu çıkardılar, gûnâ-gûn bükâ vü nâlişler ile cevâhir kutuyu küşâde edüp müşk ü amber-i hâm râyihası dimâğımı mu‘attar edüp destmâl-i şerîf manzûrumuz olmuşdur. Çâr-kûşe bir aselî levn makramadır. Tûlen ve arzen iki zirâ‘ gelir. Hurmâ-yı Mekke lîfinden gazl olunup dokunmuş. Hazret-i İsâ Tûr-ı Sînâ'ya tecellî-yi cemâl-i Rabbü'l-izzet içün urûc etdükde kendüye tecellî müyesser olup hicâb-ı Rabbü'l-izzet'den İsâ Nebî arak-âlûd olduklarında bu destmâl ile vech-i şerîflerin Mesîh Nebî mesh etdiklerinde bi-emrillâhi Te‘âlâ vech-i şerîflerinin şekl-i münevveri makramaya te’sîr edüp yed-i kudret ile tahrîr olunmuş bir sihr-i mübîn-âsâ sûret-i İsâ demdir kim gören anı zî-rûh zann eder. Hemân bir deme muhtâc sûret-i Mesîh-enfâsdır kim füsûn-i işve ve nazarda tebessümde gûyâ hayatdadır. Hele bu hakîrin şübhesi kalmadı kim eşkâl-i te’sîr-i Hazret-i İsâ'dır. Ve hakîr bu kadar erbâb-ı ma‘ârif ile ihtilâtımızda ve bu seyâhat-ı tek-â-pûmızda niçe bin sihr-i i‘câz mertebesi hayâl-pesend ma‘rifetler gördüm, bu dahi anlar gibi bir rûhî boya ile Frenk Mânî kalemi olmasın deyü bu im‘ân-nazar ile bu eşkâle dikkat-ı tâmm edüp nazar etdim, ammâ ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etdim ki hemân bu makramadaki eşkâl-i mehîb sûret-i Hazret-i İsâ'dır. Zirâ benî Âdem gördükde vücûduna lerzân hâsıl olup âdemi dehşet alur. Bu gûne bir makramadır. Teberrüken bu hakîr sağ elimle makramayı mesh edüp yüzüme sürüp bu makrama bu gûne temâşâ etdim. *Ve's-selâm.*

Ve bu deyrde Hazret-i İsâ zamânında erganûn ve nâkûsu bir gûne makâm ile çaldıklarında ol makâma rehâvî dediler. Zirâ şehrinin ismi dahi Ruhâ'dır. Anın içün rehâvî derler.

Hikmet-i ibret-nümâ-yı garîb: Hazret-i Halîlü'r-rahmân Âsitânesi kurbunda bir dıraht-ı müntehâ vardır kim acîbe-i dehrden bir şecer-i garîbdir. Her bâr kim ekâlîm-i seb‘ada iki pâdişâh birbirile ceng [u] cidâle ve harb-i kıtâle âheng etseler bi-emri Hudâ ol mağlûb cânibine dırahtın bir cânibi oyulup kırmızı kanlı su cereyân etmeğe başlar. Hattâ Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı bihişt-âbâdı kızılbaş-ı kallâş destinden feth etmeğe müteveccih olup bu Urfa'ya geldiklerinde bu dırahtın Bağdâd tarafından kırk aded delik delinip andan kanlı su cereyân etmeğe başlayup Bağdâd'da kırk bin

âdemden kan akması alâmet derler. Hâlâ cereyân eden kanlı suyu "Ol sene gördük", diyen âdemler ile kelimât etdik.

Menâkıb-ı diğer : Yine bir kerre bu şecerin Rûm tarafından bir azîm dalı kırılup zemîne düşer. Cümle ehl-i beled Rûm'da bir pâdişâh fevt olur derler. Meğer Sultân Osmân Hân asrında bir dalı kırılup Osmân Hân Hotin seferinden geldüğü gibi Sultân Osmân üzre kul gulüvv edüp Osmân Hânı şehîd ederler. Hikmet-i Hudâ Murâd Hân Bağdâd'ı feth edüp kırk bin dizçöken kızılbaşı dendân-ı tîgden *[58a]* geçirüp mezkûr şecerin kırk yerden kanlı su akması alâmeti bu gûne zuhûr etdi. Ve bir haşeb-i azîmi kırılması, Murâd Hân Bağdâd'ı feth edüp Âsitâne-i sa‘âdetine varınca merhûm olması alâmetidir. Bu gûne misâl Mısır'da dahi Cevşî dağında elbette bir pâdişâh merhûm olsa bir azîm dahra-pâre kopar. Bu dahi bir alâmet-i azîmdir kim meşhûr-ı âfâkdır. Ammâ bu Urfa'daki şecer-i garîbin yedi aded haşeb-i azîmleri var kim yedi iklîm pâdişâhına ve seb‘a-i seyyâreye delâlet ederler, ammâ hâkir dırahtından kanı akdığın görmeyüp, "Gördük" diyen müsinn ü mü’min ve muvahhid u mu‘temed âdemlerin şehâdetiyle tahrîr etdik.

Alâmet-i hikmet-i Hudâ: Âsitâne-i Halîlu'r-Rahmân'ın içinden cereyân eden Ayn-i İbrâhîm'de olan mâhîler bir diyârda iki pâdişâh birbirile ceng-i azîm edecekleri mahalde bu uyûn-ı câriye içre bir dâne semek kalmayıp gâ’ib olur. Niçe zamândan sonra cümle mâhîler nümâyân olup kanları akarak ve ciğerleri çıkarak gelüp kimi ölür kimi solur kimi eski eşin bulur ve kimi ölmeden halâs olup za‘îf ve nahîf gezerler. Aceb hikmet-i azîmdir.

Hikmet-i diğer: Bu âsitâne-i Halîlullah'da olan mâhîleri sayd etmek memnû‘dur. Bir kerre bir herîf bu mâhîlere semmü's-semek ya‘nî balık otu döküp niçe bin balıklar zehirlenüp helâk oldukda herîf-i zarîf-i bed-fi‘âl semekleri futasına pür eyleyüp hânesinde tabh edüp tenâvül etdükde balıklardaki zehir herîfe ve ehl [u] ıyâline te’sîr edüp yedi nefer âdem mesmûmen merhûm olurlar. Karîbü'l-ahd olmağıla meşhûr-ı afâkdır, ammâ âsitâne-i İbrâhîm Nebî hâricinde mâhîler şikâr olunsa aslâ zarar etmez. Bu dahi bir sırr-ı Hudâ'dır.

Garâ’ibât-ı diğer: Urfa kurbunda Temâşâlık nâm bir dere var. Anda niçe yüz âdemlar atları ve develeri ve katır katârlarıyla bi-emrillâhi Te‘âlâ cümle kara taş olmuşlardır. Hattâ bunlar hakkında a‘yân-ı vilâyetden niçe ulemâ ü sulehâ ve fuzalâ kimesneler buyurdular kim kaçan kim Hazret-i İbrâhîm'i Nemrûd-ı la‘în âteşe atdıkda bu taş olan âdemler hırz-ı cân ile dağlardan odun getirirken Hazret-i İbrâhîm bed-du‘â edüp cümle mâllarıyla taş olmuşlardır. Ve ol mahalde katırlara dahi bed-du‘â edüp "Bağl tevellüd etmesin, ammâ gâyet cefâkâr ve bârkeş olsun" demişlerdir. Hâlâ ilâ haze'l-ân katır doğurmaz.

Evsâf-ı âsâr-ı acîbe-i mancınık-ı İbrâhîm Halîl

Urfa'nın yukaru kal‘ası içinde bir yalçın püşte üzre evce ser-çekmiş şehre havâle bir kızıl kaya üzre alâmet-i mancınık oldur kim kaçan Nemrûd-ı la‘îni Hazret-i İbrâhîm dîne da‘vet etdükde İbrâhîm Nebî'yi habs edüp bu mancınıkı îcâd ve ihdâs etmişdir. Mezkûr kaya üzre meyl-i minâre-misâl iki aded amelî sütûnlar vardır kim eflâke ser çekmişdir. Ol asırda zemberekleri ve sapan keffi gibi keffi ve kalın ipleri var imiş. Hâlâ zamânımızda ıydeyn-i mübârekelerde bid‘at olan salıncak ta‘bîr etdikleri gibi salıncak keffine Hazret-i İbrâhîm'i koyup niçe yüz kavm-ı Nemrûd'u salup tâ mahall-i

ma‘hûda gelince İbrâhîm Nebî ber-hevâ olduğu ân zembereklere rehâ buldurunca İbrâhîm Nebî evc-i hevâya tayerân edüp yedi kerre berk-ı hâtif gibi Cibrîl nâzil olup "Yâ İbrâhîm seni halâs edeyim" dedikde "Beni Allah halâs eder, penâhım oldur" dedikde âteş içine düşünce Cenâb-ı Kibriyâ Hazret-i İbrâhîm'e nâr[ı] gülzâr eyledi. Hâlâ ol iki aded mancınık amûdları kal‘ada zâhirdir kim ibret-nümâ âsâr-ı binâdır, ammâ hâlâ âletleri yokdur. *Ve's-selâm.*

Bu şehr-i Urfa içre niçe bin âsâr-ı acîbe ve garîbeler vardır kim tafsîliyle tahrîre muhtâcdır, ammâ bu hakîrin bu kadar ma‘lûmu olmağıla bu kadarca tahrîr etdik. *Ve's-selâm.*

Ziyâretgâh-ı şehr-i Urfa'yı beyân eder

Evvelâ şehir içre bir azîm ağaç kökü vardır ana ziyâret-i bîh-i şecer-i İbrâhîm makâmı derler. Kaçan kim Nemrûd-ı la‘în asrında Hazret-i İbrâhîm vücûda geldikde cümle müneccimîn "Yâ Nemrûd! Bu sâ‘atde bir evlâd vücûda geldi, senin devletine ve dînine ve cânına kasd ediserdir. Tiz anı buldur" deyü iğvâ etdiklerinde cemî‘i şehri tecessüs edüp rahm-ı mâderden müştakk olmuş nev-zuhûr ma‘sûmların niçe binini ol sâ‘atde katl etdiklerin İbrâhîm Nebî vâlidesi İbrâhîm'i mezkûr ağaç cevfinin içinde pinhân edüp gider. Derhâl Hazret-i Cibrîl-i Emîn kıbel-i Hak'dan bu kovuk ağaç içre girüp Hazret-i İbrâhîm'e dâye-misâl hizmet edüp İbrâhîm parmağın ağzına koyup emer. Bi-emrillâh Hazret-i İbrâhîm'in yine kendi parmağından süd cereyân edüp İbrâhîm Nebî anunla kifâflanırdı. Hâlâ fî zamânînâ ma‘sûmlar âlem-i mehdde iken parmakların emmeleri mukarrer olduğu Hazret-i Cibrîl-i Emîn *[58b]* ta‘allümiyle Hazret-i İbrâhîm'den kalmışdır. Hâlâ ol dıraht niçe bin yıldan berü çürüyüp zemînde bîhleri kalup tevâtürle ma‘lûmu olan kimesneler ziyâret ederler kim Makâm-ı İbrâhîm Nebî derler. Ve şehir içre Ziyâret-i Hekîm Dede kuddise sırruhu ve ziyâret-i Yahyâ Bermekî sene 191 târîhinde merhûm olup ömr-i azîzleri 70 sene olmuşdur. Kabr-i pür-envârı ol kadar ma‘mûr u âbâdân değildir, ammâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Ziyâret-i Fazl ibn Yahyâ Bermekî mahbûsen merhûm oldu. Müddet-i ömürleri 45 sene idi.

.....(2 satır boş) .....

Bu ziyâretgâhları dahi tamâm edüp Urfa'dan sayd [u] şikâr ederek cânib-i şarka 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Seydî Gâzî: Urfa hâkinde Murâd kenarında bâğ-ı İremli ma‘mûr kasaba-misâl câmi‘ ve hânlı karye-i müzeyyendir. Bu karye-i ma‘mûr kurbunda,

Evsâf-ı kal‘a-i (---)

Ekâsireler binâsıdır ammâ bânîsinin ismi ma‘lûmum değildir. Nehr-i Furât kenarında bir püşte-i bâlâ üzre eflâke ser-çekmiş henüz üstâd-ı mühendis destinden gûyâ çıkmış bir kal‘a-i sedd-i metîndir, ammâ içinde aslâ imâristândan bir şey yokdur. Vakt-i şitâda ba‘zı Türkmân Etrâkleri içinde meştâ eder. Bu kal‘a dibinde gemiler ile Furâd'ı karşu geçüp Mar‘aş hâkinde,

Evsâf-ı kasaba-i Gevrik

Nehr-i Furât kenarında bin hâneli ve câmi‘li ve hânlı ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ve bağ u bâğçeli pembe mahsûllü ma‘mûr kasabadır. Yüz elli akçe kazâdır. Ve (---) subaşılıkdır. Ve ana karîb

(---) sâ‘atde nehr-i Furât kenarında ve Mar‘aş hâkinde,

Evsâf-ı kasaba-i Samsâd

Nehr-i Dicle kim şattü'l-Arab'dır. Furât ile Dicle cezîresinde bir ma‘mûr câmi‘li ve hân [u] hammâmlı ve çârsû-yı muhtasarlı ve (---) mikdârı türâb ile mestûr hâne-i ma‘mûrlu kasaba-yı şîrîndir. Diyârbekir Harberît mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Mar‘aş sancağı beğinin tahtıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Andan yine kal‘a-i Urfa. Andan cânib-i cenûba 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı dikhân kal‘a-i Harrân

Bu dahi Nemrûd la‘în binâlarından kal‘a-i kadîmdir. Urfa hâkinde çölistânda cezîre-i Dicle'de vâki‘ bir püşte üzre dest-i hâmûne havâle gâyet metîn kal‘adır. Ve şekl-i muhammes seng-binâ bir kal‘a-i bâlâdır. Sene 922 târîhinde Sultân Gavrî hükmünde iken Selîm Hân'a mutî‘ oldular. şehrini Urban-ı uryân harâb etmeğile ehl-i ırz kimesneleri dahi hicret edüp şehri harâbhâneleri turâb olup kal‘asında dahi âdem-i âdemî-zâd kalmayup ancak kârgîr binâ câmi‘leri ve hân u hammâmları ve gayri harâbhâneleri içinde Keys ü Mevâl Urbânları vakt-ı şitâda sâkin olurlar, ammâ kal‘ası gûyâ henüz üstad-ı mi‘mâr elinden çıkmışdır ve gâyet metânet üzre binâ olunmuşdur. Âl-i Abbâsiyândan el-Müttakî-billah asrında bu diyârın harîri ve gayri mahsûlâtlarından üç Mısır hazînesi mâl hâsıl olur. Ancak şimdi harbe ucından Urfa paşası Urbân'dan kışla hakkı yüz gurûş alabilir. Bu Harrân kurbunda,

Ziyâretgâh-ı Ayn-i rûz

{Bu Harrân hâkinde nehr-i Dehendâniyye derler. Bir ayn-ı câriyyedir. Kal‘a-i Rakka kurbunda nehr-i Peliç ile bir olup nehr-i Furât'a rîzân olur. İkisi de âb-ı hayâtdır}. Ya‘nî pirinç gölü demekdir. Kaçan Hazret-i Alî radiyallahu anhu Hazret-i Mu‘âviye ile bu mahalde Sıffîn-i nahsîn cengin ederken bu mahalde pirinç eküp bu uyûn ile reyy edüp hâlâ anların kerâmetiyle Hudâyî pirinç hâsıl olduğundan bu göle Ayn-i rûz derler. Türkmân kabîlesi girüp gusl ederler. Meşhûr ziyâretgâh-ı inâs-ı Urbân u Türkmân-ı yamandır. Ve,

Ziyâret-i eş-şeyh Yahyâ-yı Hayâtî

Harrân dibindedir. Sultân halîfelerinden kutbiyyete kadem basmış ulu sultândır kim kal‘a-i Harrân'ın kurbunda çöl cânibinde bir kubbe-i azîm içinde medfûndur. Çöl Urbânları bu sultâna gâyet mu‘tekidlerdir. Hattâ Urbân mâbeyninde bir mâdde-i kübrâ içün birine yemîn icâb etse tâ Basra ve Lahsa ve Ummân ve Cezâyir ve Kurna'dan gelüp bu sultân üzre bi-sırr-i Yahyâ Hayâtî deyü kubbesi dîvârına el ursa kasem-billâh yerine i‘tibâr ederler. {Ve bu Sultâna Yahyâ-yı Hayâtî demelerinin aslı bir seccâde üzre tahiyyâtda ve hayâtde oturur gibi oturduğundan Yahyâ Hayâtî derler}. Ve bu ziyâret ile Urfa mâbeyninde bâlâda tahrîr olunan ibret-nümâ taş olan âdemler bu mahalle karîbdir. Andan cânib-i kıbleye çöle 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı eyâlet-i taht-ı kadîm kal‘a-i Rakka

Bânîsi (---) (---) nice mülûkden mülûke değüp âhir-kâr Mısır Sultânı Gavrî'nin destinden sene 922 târîhinde Selîm Hân'a ahâlîsi mutî‘ olup Süleymân Hân tahrîri üzre Rakka eyâleti *[59a]* tahtı olup karîbü'l-ahd eyyâmlarda Urbân [u] Türkmân eşkıyâsı ve eşirrâsı destinden harâb olup taht-ı Rakka hâlâ şehr-i Urfa olmuşdur, ammâ bu kal‘a-i Rakka çölde Furât ve nehr-i Dicle mâbeynindeki cezîre vasatına karîb bir püşte üzre bir kal‘a-i azîmdir, ammâ içinde Urbân u Türkmân kışlar. Temmûzda bir âdem bulunmaz. Zamân-ı imâretinin âsâr-ı binâları hâlâ harâb u yebâb [u] turâb yaşar. Bâğları ve dud bâğçeleri kendi biter kendi yiter gider. Harâbın görmesi âdeme keder verir. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm olup Bağdâd bunun cânib-i şarkîsindedir. Bu Rakka dârü'l-hilâfe-i Bağdâd'ın cânib-i garbîsinde Cezîre-i Dicle'dedir. Hâk-i amber-i pâki yine Urfa paşası hükmünde olmağıla Urbân [u] Türkmân'ından otlak hakkın Urfa paşası alır.

Sitâyiş-i nehr-i Pilîce-i Ulu

Harrân'da Dehâniyye derler bir ayn-ı zülâldir. Nehr-i Pilîce'yle bir olup cânib-i şarka cereyân ederek bu Rıkka şehrinin şark tarafına uğrayup ba‘dehû bu Rıkka'dan aşağı cârî olarak nehr-i Furât'a munsab olur. *Ve's-selâm.*

Bu Rıkka kal‘ası kurbunda cânib-i kıblesi tarafında 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı buhayre-i Bük

Nehr-i Pilîç tuğyân ile geldikde bir buhayre-i azîm olur. Etrâfı hıyâbân u ormanlı ve cümle dud bâğlı gül-i gülistânlı mahsûldâr bir cây-ı safâdır. Lâkin içinde âsî çöl Urbânı sâkin olur. Semek Urbânı derler bir mel‘ûn kavimdir. {Ve şâvî Urbânı İtrisoğlu hükmündedir} Harrân ve Rakka ve Ca‘ber ve Bâlîs ve Ane ve Selme ve Hadîse kal‘alarını berbâd etmişdir. Bu mezkûr Bük içinde sâkin olup harîr-i zibâ hâsıl edüp Urfa paşasına harbe ucuyla sehel öşür verirler. Ve Rakka'dan cânib-i şarka 10 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ca‘ber-i Devseriyye

Melik-i Mender'in abdî Devseriyye nâm, bir vezîr-i benâm, ibtidâ inşâ eden ol hümâm idi. Ba‘dehû Ca‘fer Kuşeyrî mâlik-i mülk-i ümem-i âmm olup bu kal‘ayı gâyetü'l-gâye istihkâm ve metânet üzre ta‘mîr ü termîm edüp yetmiş sene mutasarrıf olduğundan anın Ca‘fer nâmiyle ma‘rûf lisân-ı Etrâkde Ca‘ber Kal‘ası derler. Andan Melik-i Selçuk bu kal‘ayı muhâsara edüp yedi ayda ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl ederek Ekrâd-ı Âd-ı pür inâd elinden dest-i kahr ile feth etdi.

Ba‘dehû niçe mülûke intikâl edüp âhir sene 922 târîhinde Gavrî-i Mısır elinden Selîm şâh bâ-sulh eyle feth edüp Süleyman Hân tahrîri üzre (---) eyâleti hâkinde (---) lıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır, ammâ bî-hâsıldır. Dizdârı ve kal‘a neferâtı vardır ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. Diyârbekir ve Mardin ve Musul'dan Haleb'e gider şâhrâh üzre vâki‘ olmağıla âbâdândır. Nehr-i Furât'ın şark tarafı kenarında evc-i âsumâne kadd çekmiş bir kızıl mehîb kaya üzre seng-binâ ve şekl-i murabba‘dan sehel tûlânîce vâki‘ olmuş burc [u] bârûları metîn ü müstahkem cânib-i (---) nâzır bir kapulu handaksız bir kal‘a-i bâlâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi ma‘lûmım değildir, ammâ küçükdür.

Dizdârı ve neferâtları ve derûn-ı kal‘ada kırk aded hâk ile mestûr neferâthâneleri ve gılâl anbârları ve bir câmi‘-i muhtasarı ve kayalar içre aşağı Furât'a nâzil olunur nerdübânlı su yolları var. Derûn-ı kal‘ada gayri âsâr-ı binâ yokdur, ammâ aşağı sâhil-i nehirde müfîd ü muhtasar bir kasabası vardır. Câmi‘i ve hânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ imâret ve medrese ve dârü'l-hadis hammâmı ve gayri mu‘azzam binâları yokdur. Câ-be-câ dud bâğçeleri çokdur. Cümle ahîlîsi Türkmândır. Bu kal‘a dibinde,

Ziyâretgâh-ı Süleymân şâh

Âl-i Osmân'ın ecdâd-ı ızâmı Ertuğrul Bay'un pederi Süleymân şâh'dır kim diyâr-ı Mâhân'dan tulû‘ edüp Âl-i Selçukiyân'a gelirken bu Ca‘ber Kal‘ası dibinde cümle etbâ‘ıyla meks edüp Süleymân şâh'a gusl icâb etdikde nehr-i Furât'da gusl ederken bi-emrillah gark olup na‘ş-ı şerîfin zeyl-i kal‘ada bir püşte üzre defn ederler. Hâlâ cedd-i Âl-i Osmân deyü ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır. Andan oğlu Ertuğrul dosdoğrı doğrılayup Sultân Alâ’eddîn'e gelüp boy beği olup ba‘dehû oğlu Osmâncık ibtidâ devlet-i Âl-i Osmân'a beğ olur. Devletleri [ta] inkırâzü'd-deverân mü’ebbed ola, *âmîn yâ Mu‘în!*

Ammâ yine Ca‘ber Kal‘ası mukâbelesi ki Haleb hâkinde cânib-i garbdır. Andan,

Ziyâretgâh-ı güzîde-i ashâb-ı kirâm
Rıdvânullâhi aleyhim ecma‘in

Bu mahall gerçi Arz-ı Mukaddes'dir, ammâ bu mahalde sahâbe-i güzînin medfûn olmalarının sebebi oldur kim hicret-i Nebeviyye'nin sene (---) târîhinde Hazret-i Alî ile Hazret-i Mu‘âviye bu Ca‘ber Kal‘ası mukâbelesinde ceng-i azîm edüp tarafeynden niçe bin sahâbe-i kirâm ve erbâb-ı soffa ***[59b]*** ve muhâcirîn-i ensâr ve tebe‘-i tâbi‘în şehîd olup hâlâ ol sahrâ-yı Ca‘ber'de kabr-i münevvereleri ve seng-i mezârları ve kıbâblarıyla niçe yüz merâkıd-ı pür-envâr âşikâredir. Evvelâ kabr-i Beşîr ibn Hâtem-i Tayy, Mûsâ ibn Hazret-i Zübeyr ve Zeyneddîn ibn Akîl ibn Ebî Tâlib ve İsmâ‘îl ibn Huzeyme, Sirâcüddîn ibn Hâlid ve Sâlih Berkî ibn Abd-i Rey. Bunlardan mâ‘adâ niçe bin sahâbe-i kirâmlar medfûnlardır, ammâ bunları ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün at üzre Kur’ân tilâvet edüp yine Furât'a gelüp gemiyle karşu Ca‘ber tarafına geçip istirâhat etdik. Andan yine gemiyle beri Haleb hâkinde ubûr edüp cânib-i garba çölistân içre (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bâlîs

İbtidâ bânîsi Ca‘fer Devânikî vezîri Bâlîs nâm bir Ekrâd-ı hümâm binâ etmişdir. Nehr-i Furât'ın garbîsi çölündedir. Haleb eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı kânûn-ı pâdişâhî üzre 220.000 yük akçedir. Kılıç ze‘âmeti 14 ve kılıç erbâb-ı timarı 57 ve çeribaşısı ve alaybeğisi vardır. Hîn-i seferde beğinin askeriyle cümle cebelüleriyle bin altmış kılıç asker olur. Sipâh-kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, ammâ yüz elli akçe kadısı vardır. şehri cümle hâk-i amber-i pâk ile mestûr câ-be-câ bâğçeli (---) aded hânelerdir. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve esvâk-ı müfîd ü muhtasarı vardır. Ve kal‘a-i Rakka bu Bâlîs'in şarkîsinde bir konak menzil-i çöldür. Ve Rakka yoluna dahi karîbdir, ammâ Cânpulâdoğulları asrında ma‘mûr [u] âbâdân, dud bağlı şehr-i bender imiş. Tâ nehr-i Furât'dan gelir tur‘aları kenarında ma‘mûr u müzeyyen kurâları var imiş. Cânpulâd'dan sonra harâb olmuş. Andan cânib-i (---) sâ‘atde

Sitâyiş-i kasaba-i Rusâfe-i kebîr: İbtidâ bânîsi bi-kavl-i müverrihîn-i mukaddemîn, Hişâm ibn Abdülmelik ibn Mervân'dır. şâm'da Âl-i Emeviyyûn'a ve gayriye tâ‘ûn müstevlî olup Hişâm şâm'dan tâ‘ûndan firâr edüp bu çöl-i çölistânda hayme vü hargâhıyla meks edüp gazâl şikârından ve hevâsından hazz edüp bu mahalde sâkin oldu, ammâ suyu olmamağıla ilm-i hendeseye mâlik kimesneler ile müşâvere edüp zemîn üzre irtifa‘ alup nehr-i Furât'ın âlî yerinde cânib-i şarkdan bir rasîf-i azîm sedd edüp nehr-i Furât'ın tenezzül mahallinde iki kerre yüz bin âdem deryâsın üşürüp hayme ü hargâhı olan mahalle deryâ-misâl nehr-i Furât'ı getirüp lafz-ı rasîf üç yüz seksendir. Rasîf ol günde tamâm olduğuyçün haymesi zemînine bir şehir bünyâd edüp ismine anın içün Rusâfe dediler. Furât'dan kâmil bir günlük râh-ı ba‘îdedir, ammâ mürûr-ı eyyâm ile rasîfi rimâl [u] turâb ile memlû olup niçe yerleri kırk elli kulaç yerden su çıkarup def‘-i atşân ederler. Hâlâ bir arz-ı yâbise olmağıla ol kadar imâr değildir. Hâlâ (---) hâkinde bir küçük kasabadır. Kal‘ası dahi harâb [u] yebâb olmuşdur.

.....(1.5 satır boş) .....

Hişâm şâm tâ‘ûnından halâs olmağiçün bu şehir imâr etdi. Ne Hişâm ve ne şehri ve ne rasîfi ve Rusâfı kalmayup yine Hişâm bu şehirde tâ‘ûndan merhûm olup bu mahalde medfundur. Ziyâret-i kabr-i Hişâm ibn Abdülmelik azîm kubbe ile kabr-i pür-envârı var. Urbân ziyâretgâhıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Karkîsâ

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ammâ ibtidâ bânîsi (---) (---) (---) (---) hâkinde vâsi‘ sahrâ içre zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ harâbe olmada bir kasaba kalmışdır. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve birkaç dükkânı vardır. Rakka kurbunda Cezîre-i Düceyl'de nehr-i Furât kenarında nehr-i Hâbûr, Furât'a mülhakk olduğu mahalde şehr-i azîm imiş. Ve nehr-i Furât kenarında cânib-i şarkındadır. Ve nehr-i Hâbûr'un ibtidâ tulû‘ı nehr-i Re’sü'l-Ayn'dir. Andan bu mahalde nehr-i Furât'a munsab olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Âne

Bânîsi (---) şâm hâkinde zamân-ı kadîmde şehr-i azîm olup nehr-i Furât tur‘alarıyla reyy olunur şehir imiş. Hâlâ Urbân aşkıyâsı derdinden harâb olup Mevâl Urbânı harâbistânı içre sâkinlerdir. Furât ve Dicle cezîresinde kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ taş binâdır. Dizdârı

.....(1 satır boş) .....***[60a]***

Bu kal‘a nehr-i Furât'dan bir tur‘a gelüp ihâta etmişdir. Cürf yerleri cümle rimâl [u] turâb ile memlû olmuş. şâm-ı cennet-meşâm'dan Bağdâd topcubaşısı Frenk kâfile-sâlâr olup azîm kârbân ile ve develer üzre şâhî toplarıyla şâm'dan çıkup bu Ane ve Seleme ve kal‘a-i Dir ve kal‘a-i Hıdde üzre Bağdâd'a bu çölistân ile gelüp vâsıl olurlar. Andan cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Dir

(---) hâkinde, bânîsi (---) (---) (---) hâlâ dizdârı ve neferâtları var, ma‘mûrdır. Nehr-i Nîl kenarında bir Dir şehri dahi vardır. (---) (---) (---)

Andan taraf-ı (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hıdde-i Irâk

Bir Hıdde dahi Mekke-i Mükerreme ile Cidde benderi mâbeyninde kasabacıkdır. Ammâ bu Hıdde-i Irâk (---) (---) binâsıdır. Nehr-i Furât'ın cânib-i garbında Seleme ve Ane hâkinde ma‘mûr kal‘adır. Dizdârı ve neferâtı ve ma‘diye geçit gemileri vardır, ammâ bu mahalde Murâd'ı ubûr etmeyüp yine cânib-i garba çöl ile (---) menzilde bî-amân Urbân obalarında meks edüp havf [u] haşyet çekerek (---) günde,

Evsâf-ı kal‘a-i Haddîse

İbtidâ bânîsi (---) eyâletindedir. Nehr-i Furât'ın ortasında bir sa‘b u kavî seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim nehr-i Furât bu kal‘anın cânib-i erba‘asın ihâta etmişdir. Dizdârı ve neferâtları vardır.

.....(1.5 satır boş) .....

Andan şimâl cânibine çöl ile (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Cüllâb

(---) binâsıdır ve Urfa hâkinde bin hâneli bâğ u bâğçeli çölde ma‘mûr kasabadır. Kurâlarında pirinc çeltiği hâsıl olur. Âb [u] hevâsı latîf zemîn mahsuldârdır. Bu büleydenin uyûnları Adana köyü bınarından tulû‘ edüp Arar Rıkka kal‘ası altında nehr-i Furât'a munsab olur. Bu kasabanın câmi‘i ve mesâcidleri ve hân [u] hammâmı ve birkaç dükkânı vardır. Ve birkaç âsiyâb-ı dakîkları var. Bu şehrin nısfı hâss-ı hümâyûndur ve nısfı ze‘âmetdir.

Ziyâret-i eş-şeyh Hazret-i Câbirü'l-Ensârî *Kuddise sırruhu*: Bir müfîd [u] muhtasar kubbede medfûndur. Ammâ bu hakîr Mısır İskenderiyyesi hâricinde Remle hurmalığı içre bir Câbirü'l-Ensârî ziyâret etdim. Ol ashâb-ı güzîndir. Câmi‘i ve tekyesi atebesinde târîhiyle müstûrdur, amma bu Cüllâb'daki Câbirü'l-Ensârî nemene kimesne idüğü ma‘lûmum değildir. Ba‘dehû Cüllâb'dan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı sancağ-ı kal‘a-i Siverek

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---). İbtidâ bânîsi (---) (---) (---) Diyârbekir eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâssı 203.043 akçedir. Timarı 123 ve kılıç ze‘âmeti 4. Alaybeği ve çeribaşısı vardır. Cebelüleri ile ve beğinin askeriyle cümle bin iki yüz müsellah asker olur. Yüz elli akçe kazâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve Diyârbekir voyvadası emîni ve müftîsi ve nakîbi ve kal‘a neferâtları vardır. Ve cümle (---) aded hâk-i pâk ile mestûr bâğ u bâğçeli

ve müte‘addid câmi‘leri ve hân [u] hammâmları ve mektebleri ve müzeyyen çarsû-yı bâzârı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Siverek:

.....(2 satır boş) .....

Andan cânib-i (---) sâ‘atde,

Menzil-i Değirman Boğazı :Diyârbekir hâkinde bir sengistân yerde sarp boğazdır. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ruhbe

Sebeb-i tesmiyyesi deyr-i ruhbândan galat Ruhbe derler. Ve bânîsi Nemrûd'dur. Ve Urfa eyâleti hâkinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 600.000 akçedir. Ze‘âmeti 10 ve kılıç timarı 156. Ve alaybeği ve çeribaşısı var. Cümle sekiz yüz asker olup sefer eşerler. Yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir. Kethüdâyeri ve serdârı ve dizdârı ve neferât-ı murdârı vardır. Kal‘ası Dicle ve Furât mâbeyninde ve Diyârbekir zemîninde bir kazâ-yı azîmde vâki olmuş taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ-yı şekl-i murabba‘dan tûlânîcedir. Rıkka kal‘ası'na *[60b]* karîb ve Ane kal‘asına beş menzil ba‘îd kaldı, ammâ Ruhbe kal‘ası nehr-i Furât sâhilinde gâyet sa‘b u metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir. Bânî-i sânîsi Melik Bertûk ta‘mîr u termîm edüp müstahkem etdi. Buna Yeni Ruhbe derler. Kal‘ası kaya üzre değildir, bir topraklı bayır üzre küçük metîn kal‘adır. şâm ve Haleb tüccârları Bağdâd'a bu mahalden ubûr ederler. Urbân yatağı yerlerdir. Andan cânib-i (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i harâb-ı azîm-i Sinn-i Ruhâ

Urfa Ruhâsı'n binâ eden Ruhâ Nemrûd'dan evvel binâ edüp bunda fevt olup defn olunduğıyçün Sinn-i Ruhâ derler. İbret-nümâ-yı amûd bunda somaki amûd-ı müntehâ vardır. Ol amûdun taraf-ı şarkîsinde bir gûne hatt-ı İbrî vardır. Cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif [u] seyyâhân gelüp anı kırâ’at edüp "Hatt-ı Hazret-i İdrîs aleyhi's-selâmdır" derler. Tûfândan evvel binâ olunmış şehr-i azîm imiş. Kara-Âmid ile kal‘a-i Ruhâ ya‘nî Urfa beynindedir. Hâlâ kavm-i Yahûdî ve kavm-i Kıbâbıta ve kavm-i Mağâribe ol hatt-ı İdrîs olan amûda nazar edüp âh-ı derûn edüp bu şehr-i harâb-âbâdda kırk kenz-i azîm vardır. Ve "Bu dünyâda devr-i kıyâmete dek tâ eşrât-ı sâ‘ate varınca ne vâki‘ olacak ise bu amûdda mestûrdur" deyü Mağâribe akvamı künûzlar içün âh-ı derûn ederler.

Eşkâl-i kal‘a-i Sinn: Nehr-i Dicle üzre bir sa‘b u kaviyyü'l-bünyâd şeddâdî binâ-yı kadîmdir kim cânib-i şarkîsinde nehr-i Zarb-ı Asğar bu kal‘a dibinde Dicle'ye munsabb olur. {Bu nehr-i Zarb-ı Alî'nin ibtidâ tulû‘ı şehrezûl cebellerinde çıkup kal‘a-i Erbil ile kal‘a-i Dakûka arasından geçüp nehr-i Dicle'ye rîzân olur. Âb-ı hayât nehirdir}. Bu kal‘a sene 579 târîhinde Mısır hulefâlarından el-Melik el-Eşref b. Âdil b. Eyyûb yedi ay muhâsara ile usret çeküp feth etdiğiyçün ba‘de'l-feth deryâ-misâl asker üşürüp münhedim etmişdir, ammâ imâr olacak kal‘adır. Hâlâ (---) eyâleti hâkinde câmi‘ ve hân u mesâcid [ü] hammâm ve esvâk-ı muhtasarlı kasabacıkdır.

.....(1.5 satır boş) .....

Andan cânib-i (---) sâ‘atde,

.....(1 satır boş) .....

Andan yine cânib-i (---) sâ‘atde yine kal‘a-i Siverek andan Diyârbekir yolunda Alî Bınarı'na gitmeyüp Siverek'den cânib-i garba (---),

Menzil-i Karakayık: Kasabadır. Andan gemi ile nehr-i Furât'ı geçüp taraf-ı (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı (---) Gerger

İbtidâ banîsî (---) nehr-i Furât'ın cânib-i garbîsinde Malâtiyye eyâleti hâki subaşılığıdır. Bir vâsi‘ düz yerde bağlı ve bâğçeli,

.....(5.5 satır boş) .....

Andan gemi ile karşu tarafa geçüp,

Evsâf-ı (---) humme-i kadîm Çermik

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu Diyârbekir hâkinde ılıcaya çermik derler. Bu şehrde ılıcalar olmağıla ol ismile müsemmâ bir şehr-i ra‘nâdır. Bunda Melek Ahmed Paşa efendimizin kethüdâsı Kudde Mehemmed Kethüdâ hânesinde mihmân olup bu şehri seyr [u] temâşâya şürû‘ eyledik. Nehr-i Furât'ın cânib-i şarkîsi kenarında (---) aded ma‘mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli hane-i zibâlardır. Sancakbeği tahtıdır. Hâssı 22.940 akçedir. Timarı 9 ve ze‘âmeti 105 ve alaybeğisi vardır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethüdâyeri ve serdârı vardır.

.....(1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı germâb-ı şehr-i Çermik

(---) (---) (---) *[61a]* Andan yine Çermik kurbunda yine Diyârbekir hâkinde,

Menzil-i kasaba-i Çüngüş :

..... (1.5 satır boş) .....

Andan,

Kasaba-i Abdî-Her: Bu dahi Diyârbekir hânı hükmünde ve nehr-i Furât kenarında bâğlı ve bâğçeli,

..... (2 satır boş) .....

Bu Abdî-Her'den yine nehr-i Furât ile şehr-i Gerger'i geçüp andan elli aded salt atlı refikler ile cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şufrâz

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---). Bânîsi Sultân Alâüddevle-i Âl-i Türkmâniyân'dır. (---) Eyâleti hâkinde nehr-i Göksu'ya karîb bir şehr-i Türkmân-ı acîbdir kim bâğ [u] bâğçesi ve enhâr-ı câriyesi cihânı reyy etmiş bir şehr-i şîrîndir.

..... (2.5 satır boş) .....

Andan Karka Sekmez cânibinden kasaba-i Sufrâz'a karîb,

Evsâf-ı kasaba-i Süre

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) binâsıdır. Cümle bin mikdârı bâğlı ve bâğçeli âb [u] hevâsı latîf câmi‘li ve hân u hammâmlı ve esvâk-ı müzeyyenli şîrîn kasabadır. Ve Malâtiyye hâkimi subaşılığıdır. Ve bu şehir Kömür dağı dâmeninde vâki‘ olmağıla âb-ı revânları firâvândır. Cemî‘i ravzaların ve müşebbek büstânların Kömür dağı suları reyy edüp cânib-i şarka cereyan ederek nehr-i Furât'a mahlût olur. Ammâ bu şehr Furât'dan ba‘îddir.

..... (2.5 satır boş) .....

Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Kâhta

Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) ibtidâ bânîsi (---) Bu dahi Kömür dağı zeylinde (---) aded hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ve hâne-i tarz-ı kadîmlerdir. Bunun dahi cümle ahâlîsi tâ’ife-i Türkmândır. Hâkimleri Malâtiyye paşasının subaşısıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Halkı şerî‘at-ı mutahhareye gâyet mutî‘lerdir. Serdârı ve kethüdâyeri hâkimleri vardır. Bu şehrin hâ’ilindeki Kömür dağının verâsı Malâtiyye aspuzusı bâğ-ı İremidir. Bu şehr dahi nehr-i Furât'dan ba‘îddir. Müte‘addid câmi‘leri ve hânları ve hammâmı ve esvâk-ı sultânîsi var bir ma‘mûr kasabadır.

..... (1.5 satır boş) .....

Andan taraf-ı (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı Hasîn-i Mansûr-ı sûr-ı metîn

Vech-i tesmiyesi oldur kim ibtidâ bânîsi Mansûr b. Ca‘üne b. el-Hârisü'l-Âmirî inşâ etmişdir. Lafz-ı "Hasîn" kal‘a ma‘nâsına olmağın Hasîn ismi Mansûre izâfetiyle Hasîn-i Mansûr derler, ammâ efvâh-ı nâsda galat-ı meşhûr evlâ olup Hısn-ı Mansûr derler. Mar‘aş hâkinde subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi cümle yetmiş pâre ma‘mûr Türkmânlar sâkin kurâlardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve nâ’ibi ve bâcdârı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi Mar‘aş'dadır. Ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları vardır. Lâkin kal‘ası nehr-i Furât'ın cânib-i garbîsinde kal‘a-i şehr-i Simyât'a gâyet akreb-i karrâbdır. Âl-i Emeviyyûndan Mervân b. Muhammed el-Ca‘dî bu kal‘ayı ta‘mîr u termîm etdüğine rûy-ı sûrda târîhi mastûrdur. Gerçi bir küçük kal‘adır, ammâ gâyet

sa‘b olduğundan Mısır hulefâları ba‘zı nefy olacak âdemleri bunda sürüp habs ederlerdi. Nehr-i Azrak'ın şimâlindedir ve nehr-i Furât'ın cenûbıyla garbîsi beynindedir, ammâ yine bu nehreyn bu kal‘aya karîbdirler.

Eşkâl-i kal‘a-i Hasîn-i Mansûr: *[61b]* Bir (---) üzre şekl-i müdevver seng-binâ bir kal‘a-i bî-hemtâdır. Ve siyâh ve beyâz mücellâ ve musaykal taşları vardır. Ve cânib-i (---) nâzır bir cedîd kavî kal‘a kapusu vardır. Derûn-ı kal‘ada kırk aded hâne ve bir câmi‘ ve cebehâne ve kifâyet mikdârı topları var, ammâ aşağı rıbâtı ma‘mûr u müzeyyen,

..... (2.5 satır boş) .....

şehr-i şîrîndir. Bu şehr halkı Malâtiyye'ye ve anlar bu Hısn-ı Mansûr'a vakt-ı zuhra dek varup gelirler. Zîra mâbeynehümâlarında Kömür dağı vardır. Cânib-i cenûbe Ayntâb iki menzildir. Mar‘aş bir gergi menzildir. Ve Devlet-i Âl-i Osmân'da on aded Hasen isimli kıla‘ vardır. Evvelâ Erzurûm'da Hasan kal‘ası, Mahmûdiye'de Hüsnî kal‘ası ve şehrezûl'de Hasan Mazlûm kal‘ası, Diyârbekir'de Hasan Keyf ve Malâtiyye'de Hasen-Badrîk, Ma‘ân dağında Hasenâbad, Tarabulus şâm'da Hüsün kal‘ası ve bu Hısn-ı Mansûr meşhûrları bunlardır (---) (---) (---).

Andan cânib-i (---)sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Simyât

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) bânîsi (---) (---) hâkinde,

..... (2.5 satır boş) .....

Ziyâretü'l-Meliki'l-Afzal: Mısır hâkimiyken hısset ve denâ’et ale'l-fevr kul kendüyi ma‘zûl edüp bu şehr-i Simyât'a nefy etdiler. Gam u gussasından âh [u] enîn ederek merhûm olup Simyât'ın dud bâğları içinde bir kubbe-i âlîde âsûde bî-gam yatar. *Rahmetullâhi aleyh.*

Andan yine cânib-i garba ma‘mûr âbâdan kurâlar içre taraf-ı Mar‘aş'a (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sadr-ı Bâz ya‘nî kal‘a-i Besnî

Sadr-ı Bâz nâmıyla cemî‘i tevârihlerde mastûrdır kim "doğan gögüsi" gibi nümâyân bir kal‘a-i bî-amândır. Niçe mülûk-i devlet Alâüddevle elinden almağa kasd edüp mâlik olamadılar. Cild-i (---) hacc-ı şerîfe giderken Zülkadiroğlu (---) Beğ ile bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdigimiz ale't-tafsîl terkîm olunup tekrâra hâcet yokdur.

Andan yine cânib-i cenûb ve garb mâbeynide (---) sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm ve şehr-i azîm Mar‘aş Bunun dahi cemî‘i sitâyiş-i şehr-engîzi cild-i (---) yetmiş gûne hüsniyyâtiyle tahrîr u temdîh olunmuşdur, ammâ evvelki seyâhatımızda bu Mar‘aş-ı ıyş şehrinin kal‘a-i kadîmin ve şehr-i Mar‘aş-ı atîk zemînini ve gayri niçe âsârların görmemiş idik. Hâlâ manzûrımız olup anı beyân eder

Bu şehr-i cedîdin cânib-i kıblesinde hâlâ bağlar olduğu zemîninde Mâr‘aş-ı kadîm şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Sebeb-i vîrânî oldur kim Hazret-i Ömer *radiyallahu anh* zamân-ı hilâfetlerinde bizzât kendüleri Kuds-i şerîfi feth edüp "Âyâ kayser-zemin niçe ola?" deyü birkaç bin guzât-ı muvahhidîn ve hazret-i Düldül-süvâr Esedullah Alî ile Haleb'e ve Ayntâb'a ve Kayseriyye'ye ve Mar‘aş âhir-i arz-ı mukaddesedir deyü gelüp Mar‘aş kayseri olan Cimcime'ye ve Mar‘aş ahâlîsine bir nâme yazup Esved ibn Mıkdâd ile nâmeyi Cimcime kaysere gönderdikde kırâ’at edüp "Evvel bir Allah, sânîyen Muhammed lev-lâk, sâlisen Çâr-yâr-ı güzîn nâmemiz vusûl buldukda evvelâ dîn-i mübîni kabûl edesiz, sânîyen kal‘ayı teslîm edesiz, sâlisen harâc kabûl edesiz" deyü nâmeyi bu gûne istimâ‘ etdiklerinde derhâl Mar‘aş kavmi şehri hâlî bırağup şîr dağına firâr ederler. Mıkdâd ibn Esved bu hâli gördüği minvâl üzre Hazret-i Ömer'e ve Hazret-i Alî'ye i‘lâm etdikde cümle sahâbe-i kirâm bir yere cem‘ olup "Mar‘aş hâlî ve vîrân kala deyü bed-du‘â edüp yine Kudüs'e ve Medine'ye giderler. Ol sebebden eski Mar‘aş harâb olup ba‘dehû sene (---) târîhinde Alâüddevle Zülkadiriye ya‘nî Mar‘aş sâhibi olup bu Mar‘aş'ı imâr edüp müfîd ü muhtasar bu kal‘ayı bir vâdinin meyânında cebel-i şîr dâmeninde Omzı-keçili nâm bir püşte üzre Mar‘aş kal‘asın binâ eder. Ba‘dehû Süleymân şâh mücedded bu kal‘a binâ edüp içine er koyup eyâlet-i Mar‘aş'a mutasarrıf olduğu mukaddemen mastûr [u] mufassaldır. Ve cebel-i şîr'den bu şehre ***[62a]*** bir ayn-ı câriye revân olur. İsmine Bunarbaşı derler. Bir mesîregâh u teferrücgâh yerdir. şehrin cümle erbâb-ı ma‘ârifi anda cilvelenirler. Ol şu şehre girüp sekiz aded âsiyâb-ı dakîk devrân etdirir. Ve şehir kıble cânibinde Elmalı köyü tarafından bir nehir dahi şehrin bâğçeleri içre cereyân ederek on altı göz değirman dahi döndürür. Bu yigirmi dört göz değirmân cümle vakıfdır.

Cümleden şehr içinde Alâüddevle câmi‘i haremindeki değirman gâyet serî‘ âsiyâbdır. Cümle cemâ‘at-ı kesîre bunun mîzâbından tecdîd-i vuzû‘ ederler. Bu şehrin cânib-i (---) bir yaylağ-ı kûh-ı bülend vardır. İsmine (---) (---) derler, bir cebel-i bülenddir kim vasfında lisân kâsırdır. Ol cebel-i müntehânın tâ zirve-i a‘lâsında bir havz-ı azîm vardır. Gûyâ buheyre-misâldır. İsmine Karagöl derler. şehr-i Mar‘aş'a üç sâ‘at yerdir. Bu Karagöl havzı kurbunda bir sarnıc-ı azîm vardır. Tûlen ve arzen dörder yüz adımdır. Zamân-ı kadîmde Cimcime kayserin bu yaylalarda ve Göksun yaylasında yetmiş bin sürü koyunu ve keçisi ve câmûsı ve sığırı var imiş. Cümle çobânlar bu hayvânâtları sağup süd-i sûdını bu havza döküp andan şehr-i Mar‘aş'a üç sâ‘atlik yer altından beyâz mermer kâriz Cimcime sarâyında havzlara dökülüp andan cümle halka leben-i hâlis bezl olunurmuş. Mâ-bâkîsi matbah-ı Keykâvûs'unda harc olunup âyende vü revendeye südli aş bezl olunurmuş. Bu kayser Cimcime eyle dârâta mâlik imiş kim rûz-merre matbahına ve gayri levâzımâtına ve cümle koyunlarına beher yevm yetmiş katır yükü tuz harc olunur imiş. Tâ bu mertebe bir kayser-ı Rûm-ı Cem-şân imiş. Anın zamânında bu Mar‘aş eyle ma‘mûr imiş kim şehrin bir ucundan bir tarafına horos damdan dama sıçrayup bir dâma giriftâr olmazmış. Hâlâ yine bir ma‘mûr şehr-i müzeyyendir. Bu şehrin cânib-i şarkîsi dağları ardı Elbistân sahrâsıdır. Anda bir nehr cârîdir kim (---) dağlarından gelir Aksu derler, Mar‘aş ve Ayntâb'ın cümle pembe ve pirinci anda hâsıl olur. Ol nehrin beri cânibi Mar‘aş'dır. Öte tarafi Ayntâb'dır kim mâbeyninde şîr dağı vardır. Tâ cebel-i Arafât'a müntehî bir kûh-ı bâlâdır. Bu kûhlarda ve büleydelerde cümle Türkmân kavmi sâkinlerdir kim lisân-ı kadîm kelimât ederler. İbtidâ lisânları Tatar-ı Buhârâ'dan (---) (---) (---) kalmışdır.

Lisân-ı Etrâk-i sahih: On iki nev‘ üzre kelimât ederler. Bu kavmin ibtidâ tulû‘ları Mâverâü'n-nehr'de şehr-i Mâhân'dan hurûc edüp Âl-i Dânişmendiyye ve Âl-i Akkoyunlu ve Âl-i Selçukiyân ile

ibtidâ Rûm'un bu diyârlarına kadem basup her biri birer diyâra istîlâ edüp gûnâ-gûn lehce-i mahsûsaları vardır. Lisân-ı Türk-i kadîm lisân-ı Tatar'dır. Anların dahi on iki lisân-ı gûnâ-gûnları vardır. Bu Türkmân lisânı anlardan müteferrikdir.

Der-beyân-ı lisân-ı Türkmân

Aded hesâbları yine bir iki üç dört beş deyü ilâ âhir add ederler, ammâ sâ'ir ıstılâhları tahrîr olunur. Evvelâ

Cenâb-ı bâriyye *Çalap* Allah derler.	*yalvaç* peygamber;	*yüce Çalap* Âlî Allah	*heykel* tılsım	*eyne* câmi‘	
mezgit mescid	*fakı* imâm	*ünlen* mü'ezzin	*Kancarıdaydın* Nerede idin?	*acarlı* yeni	*arvana* dişi deve
Darcıkma Darılma!	*Onat düz* Eyi eyle!	*Kancarı yılıgan be* Nereye gidersin bire?	*gümeç* ekmek	*lavâşa* ekmek	*pişi* ekmek

Esmâ-i bintân [u] nisvân: Zahrüfâ, Çiğdem, Mâvzîne, Âşîde, Câm Câmeb, Gülhân, Gülfâm, Süsâm, Cân-zâr, Lelezâr, Cûybâr {Cüybâr}, Hümâ, Âsîdâ, Âyşâ {Âişe}, Hucân, Hundî, Döndî,

Esmâ-i cevârihâ-yı Türkmân: Yumalak, Dumalak, Peymene, Erebiye, Nârine, Nârince, Hava, Ruhan, Sürhan, Menevşe, Varka.

Esmâ-i çâkerân-ı Türkmân: Mısmar, Yüzulu, Yüzkulu, Yaşar, Fehred, Kahraman.

Esmâ-i a‘yân-ı recul-i Türkmân: Elemşâh, Kılıçalp, Dişbudak, Korkut, Boğaalp, Musladin, Yezîd, Mezîd, Mevzûd, Merden, Seyfalî.

Esmâ-i kabâ'il-i Âl-i Türkmâniyân: Evvelâ Âl-i Zülkadirli ve Karakeçili ve Deveyli ve Akkoyunlu ve (---) ve Mamaylı ve Pehlivânlı cümle Türkmâna serdârdır ve Kaçarlı ve Dermelek ve

Yuvacık ve Keçeli ve Avşarlı ve Avcılar ve Dedeler ve Torunlar. Bunlar cümle Beğdili kabilesi add olunup Arabkîr ile Divriği mâbeyninde Sarıkeçili dağında yaylarlar.

ballı gure
harnûb

kekremsi
şarâb

dutuk
duvak

halat
hil‘at

Muhıdı geyen mi
Ferâce giyermisin

Bargım yavıncıdı
Karnım ağrıdı

Çöngeldim
Kocadım.

Bu-gaz ancılayın düz neccâr
Bu kerre şöyle yap dülger! ***[62b]***

kırañda şarlı kekremsi hörpüldedir.
Taşrada şehirli şarâb içerler.

Irmağa çimen mi uşak?
Suya girer misin oğlan?

Naşı avatla heleşi mi eden hemi uşak
Bilmedigin âdemle söyleşir miydin oğlan?

Eyne damının fakı mozallakıdır şu kişi
Câmi‘in imâm-ı kebîridir o kişi.

ham halat
çerçi esvâbı

şarıkdı
şehirli oldu.

sındı
makâs

emcik
meme

damdazlak
çırçıplak

Derimde bana uyan mı deyen be uşak
Dadırda bana benzeyeyim mi dersin bre oğlan?

Gıllı gışlı şarlı gave hörpüldedirler
Kinli kibirli şehirli kahve içerler.

alat samat
tez fevrîce

Öykünen mi kişi
Uyar mısın adam?

Be niyden şu çepeli
Bre neylersin su murdârı?

Belki dehleye gen yerden el bizi de danlayalar kişi
Belki gözde uzak yerden halk bizi acebleye âdem!

gözgü
âyna

tuşuma geldi
Fikrime geldi.

gökçek
güzel

Cıllıkdırın bağrım
Oynadır yüreğim.

tahıl
buğday

dehle
gözet

Birikdi alan yere cüm cümât
Bir yere geldi meydâna cümle cemâ‘at.

Çokuşman kızan
Üşmen oğlanlar!

karaş zağar	*göbelez* küçük zağar	*yitken* tazı	*tola* zağâr
maftıl pazubend	*Avnadım* Yuvarlandım.	*haşal it* uyuz köpek	*sankı* bengî

Bu Türkmân'ın niçe yüz gûne lehce-i mahsûsaları vardır kim birbirlerinin lisânlarını tercümân ile anlarlar, ammâ cümleden lisân-ı Etrâk-ı Çağatay fasihdir. Kavm-i Moğol ve kavm-i Boğol ve kavm-i Etrâk-i Kozak ve kavm-i Heşdek ve kavm-i Dağıstân ve kavm-i Lezgi ve Kumuk ve kavm-i Tatar-ı Buhârâ ve kavm-i Noğay-i Urumbat ve kavm-i Ulu Noğay ve kavm-i Kiçi Noğay ve kavm-i şıdak Noğay ve kavm-i Haydak ve kavm-i Badrak-ı Kırım ve kavm-i (---) (---) (---) bunlar cümle lisân-ı Türk-i Tatar'dır. Türkmân ve Âl-i Osmân cümle bunlardandır. Ammâ Kalmuk Tatarı Çin ve Fağfûr ve Hıtâ ve Huten ve Moskov mâverâsında karanlık dünyâya varınca kavm-i Kalmuk başka Tatar'dır. On iki tâ'ifesi şâhları ve pâdişâh şehzâdeleri olup on iki aded lisânları var kim birbirlerinin lisânların anlamak ihtimâlleri yokdur. Cihânı dutmuş bir alay kavimdir. Moskov kralı ve Fağfûr ve Kozak tâ'ifesi bu Kalmah kavminden bîzâr olmuşdur. Rûy-ı arzda Cenâb-ı Allah iki kavmi bî-hesâb halk etmişdir. Biri Mısır cezîresinde on iki melik hükmünde Karalar kavmi çokdur. Biri de bu kavm-i Kalmak çokdur. İnşâ'allah mahalliyle bu Kalmak kavimleri dahi tahrîr olunur. Hemân Cenâb-ı Bârî sıhhât-ı beden, seyâhat-ı tâm, âhir nefesde îmân müyesser ede! Ba'dehû bu Mar'aş şehrin seyr [u] temâşâ etdigimizden sonra Mar'aş'dan cânib-i garba (---) sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Kars-ı Mar'aş

Devlet-i Âl-i Osmân'da üç Kars vardır. Biri Erzurûm Karsı biri dahi Silifke sancağında Karataşlık Kars'ı harâb olmada bir beldedir; biri bu Mar'aş Kars'ı'dır.

Kars'ın sebeb-i tesmiyesi oldur ki (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Mar'aş hâkinde sancakbeği tahtıdır.

Mîr-i livâsının hâssı (---) akçedir. Zu'amâsı (---) ve erbâb-ı timarı (---) ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda paşası asker ile cümle sekiz yüz asker olup sefer eşerler. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır. Kal'ası (---) üzre şekl-i murabba'dan tûlânîce bir seng-binâ kal'a-i ra'nâdır. İçinde cümle (---) hâne ve câmi'i var, ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur. (---) nâzır bir kapusu var. Ve aşağı varoş cümle (---) aded toprak örtüli bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulı ma'mûr kasabadır. şehr (---) den nehr-i sagîr-i (---) cereyân edüp iner. Nehr-i (---) mahlût olur. Bu şehrin ekseriyyâ ahâlîsi Mamalı

Türkmânı'dır (---) .

..... (2 satır boş) .....

Andan yine garba sâ‘atde Celâlî olan Gürcî Nebî şehri Develi (---) tarafımızda kalup (---) sâ‘atde

Menzil-i karye-i Sarıkamış: Bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr *[63a]* âbâdân kend-i kadîmdir. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı cebel-i Göksun yaylası

Sûre-i (---) (---) [54] âyet-i şerîfi tefsîrinde lafz-ı mekâlîd kilid ma‘nâsına nâzil olmuşdur ya‘nî edîm-i arzı mekâlîdler ile kilidledim ya‘nî dağlar ile kilidleyüp rûy-ı arzı dağlar ile kilidledim ma‘nâsıyla cemî‘i müfessirîn tefsîr etmişlerdir. Ve sûretü'n-Nebe'de [55] âyeti dahi o ma‘nâyı ilhâm eder. Ya‘nî "Habîbim, Muhammed'im! Biz dağları yeryüzüne kilid ve evtâd halk eyledik" buyururlar zîrâ rûy-ı zemînde ulu dağlar olmasa vech-i arza lerzân vâki‘ olurdı. Seyyâhân-ı berr [u] bihâr ve cihân-geşt-i leyl [u] nehâr olan Papamunta mü’ellifi ve Atlas ve Minör ve Coğrâf kitâbları mü’elliflerinin kavl-i sahîhleri üzre rûy-ı arzda cümle yüz kırk sekiz aded ulu dağlardır kim bâlâda tahrîr olunmuşdur. Bu Göksun yaylası dağı dahi mezkûr yüz kırk sekiz cebel-i müntehânın birisidir. Eyle bir kûh-ı bülenddir kim medhinde kerrûbiyânlar felekde âciz-mândelerdir. Eyle bir kûh-ı azîmdir kim on kerre yüz bin âdem ve yüz kerre yüz bin hayvânât yaylasa vüs‘at üzre seyerân u devrân ederler.

Eyâlet-i Konya ve eyâlet-i Mar‘aş halkı ve niçe boy Türkmânları bu yaylada cilvelenüp birbirlerinden haberleri yokdur. Bu cebel-i âlîde olan nebâtât [u] giyâhât [u] ezhârât ahşâbât-ı işpeçar bir diyâr yaylağında yokdur. İllâ Erzurûm ensesinde Bingöl yaylasında bî-hadd u hasr haşîşât vardır. Ve niçe bin kaynak uyûn-ı câriyeler var kim her biri birer âb-ı hayâtdan nişân verir. Böyle bir kûh-ı vâsi‘dir. Hattâ sene 922 târîhinde Selîm şâh-ı evvel İrân-zemîn şâhı şâh İsmâ‘îl üzre sefere giderken Zülkadıriyye sâhibi Sultân Alâüddevle Mısır'da Sultân Gavrî tahrîkiyle bu Alâüddevle Âl-i Osmân askerinin ilerisin ve gerisin nehb [u] gâret etdükde Selîm Hân Sultân Gavrî'ye nâmeler gönderüp "şu Alâüddevle'yi zabt edin memerr-i asâkir-i İslâm üzre rehzenlikler eder, hakkından gelin yohsa hakkından gelirim" deyü nâme gönderdikde Gavrî nâmeyi kırâ’at edüp nâmesinde "Hakkından gelmeğe kâdir isen gel" deyüp Selîm Hân'a nâme gönderir. Bir nâme dahi Alâüddevle'ye gönderüp "Göreyim seni şâh İsmâ‘îl'e niçe imdâd edersin" dedikde Selîm Hân Çıldır sahrâsında şâh İsmâ‘îl ile cenk ederken görse yigirmi bin kırmızı şâlvârlı Mısır silâhşörü pür-silâh cündi ve yigirmi bin Alâüddevle'nin Zülkadirli ve Mamaylı ve Pehlivânlı ve Yeni-elli Türkmân askeri ve şâh askeri, Selîm şâh'ı askeriyle ortaya alup kıra kıra inhizâm sadedinde iken Cenâb-ı Bârî yârî kılup nesîm-i nusret Selîm Hân tarafına esüp cümle Mısrîleri ve Türkmâniyânları ve şâh askerin cümle dendan-ı tîğdan geçirüp şâh İsmâ‘îl ancak yetmiş aded kimesne ile Âzerbâycân'a cân atup Selîm Hân şâh-ı İrân-zemînin yedi aded mîr-i mîrânlık yerlerin feth edüp der-i devlete geldi. Andan mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmlardan fetvâ-yı habl-i metînler alup Mısır Sultânı Gavrî Kızılbaş'a imdâd etdiğiyçün üzerine sefer edüp Selîm Hân Kayseriyye'ye geldüği mahalde hâkim-i Mar‘aş Alâüddevle bu Göksun yaylasında yüz bin asker cem‘ edüp Selîm Hân'ın Mısır üzre gitmemesine âmâde olup gûnâ-gûn rahzenlikler ederken Selîm Hân vezîria‘zamı olan Tavâşî Sinân Paşa'yı ve vezîr Ayas Paşa'yı kırk bin asker ile Göksun yaylasına gönderüp Alâüddevle ile bir ceng-i perhâş [u] savaş etdiler kim Âl-i

Osmân'ın on bir ceng-i azîminin biri dahi bu Göksun cengidir. Âhir bi-emri Hudâ Sinân Paşa mansûr [u] muzaffer olup Sultân Alâüddevle'yi yetmiş boy beğleriyle ve yetmiş aded ümerâlarıyla cümle katl edüp Selîm Hân'a kellelerin nâmeler ile Gavrî'ye gönderüp, "İşte haklarından geldim hâzır ol vaktına!" deyü haber gönderdikde yüz bin asker ile Merc-i Dâbik sahrâsında münhedim olup Mısır'a firâr eder. Hâlâ üstühân-ı Mısrîler vâdi-i Merc-i Dâbik'da püşte püşte yığılıdır ve Türkmân uzuvları Göksun yaylasında yığın yığındır kim hâlâ kabr-ı Alâüddevle ve yetmiş bin Türkmân bu Göksun'da medfûndur. Diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Vasıfdan müberrâ bir yaylağ-ı ra‘nâdır. Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Künek: Bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât uyûnlı ve kenîseli Ermenî köyüdür. Bu yaylanın cânib-i garbîsi Kayseriyye hâkidir. Andan yine garb tarafına (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i Değirman Boğazı: Beş yüz hâneli ma‘mûr ve deyrli Ermenî köyüdür.

..... (1.5 satır boş) .....

Andan cânib-i garba (---) sâ‘atde, *[63b]*

Evsâf-ı taht-ı kayâsire, şehr-i azîm ve binâ-yı kadîm kal‘a-i Kayseriyye

İbtidâ bânîsî Hazret-i Zekeriyyâ asrında kayser Ercîş'dir. Niçe mülûkden mülûke intikâl edüp âhir Hazret-i Ömer hilâfetinde kayser Melik Harkil ta‘mîr ü termîm edüp gâh bunda sâkin olurdu ve gâh Konya'da bâğ-ı Merâm faslı ederdi. Harkil'in bir karındaşı kayser Cimcime Mar‘aş'ı binâ etdi. Bir karındaşı kayser Sives kal‘a-i Sivas'ı inşâ edüp birbirine mu‘âdil şehr-i azîmler idi kim ol asırda Mısır ve şâm ve Irâk'dan sonra bu bilâd-ı selâse nazîre şehir yok idi, ammâ bu Kayseriyye Mar‘aş ve Sivas'dan ziyâde ma‘mûr u müzeyyen ve metânet üzre mebnî idi. Ve kayseri deryâ-misâl askere mâlik idi kim cümle cünûdu tâ’ife-i Rûm idi. Anın içün bu şehr bilâd-ı Rûm'dandır. Ve hâsıl Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* bizzât Kudüs'ü feth edüp seksen bin askere Hâlid ibn Velîd hazretlerini serdâr-ı mu‘azzam edüp hicret-i Nebeviyyenin sene (---) târîhinde bu Kayseriyye'yi feth edüp içine kifâyet mikdârı asker-i azebân koyup Hâlid Medîne'ye gidüp yine küffâr-i kayser-zemîn cünûd-ı cünûbiyle gelüp bu kal‘ayı muhâsara edüp cümle mütehassın olan guzât-ı müslimîni şehîd edüp kal‘ayı istilâ edecek mahalde bu kal‘anın cânib-i (---) ensesine havâle olan cebelden bir azîm asker nîl alemlerle zâhir olup cümle küffârı kırarlar, ammâ cemî‘i küffârın lâşe-i murdârlarında alât-ı silâhdan bir zahm bulunmayup ancak cümle fecerelerin dudaklarının sağ tarafları mecrûh olup mürd olmuşlar.

Ba‘dehû bu Kayseriyye hâlî ve mu‘attal kalup bir mülûk imâr etmeğe cür‘et edemediler. Bu "Kayseriyye'ye istîlâ ederiz" diyen küffarları Kayseriyye ensesinde dağdan zuhûr eden ricâlü'l-gayb askeri, küffârı kırdığıyçün hâlâ Kayseriyye'ye hâ’il cebel-i azîme Er-ceyş dağı ya‘nî erenler askeri dağı demeden galat-ı meşhûr Ercîs dağı derler. Hakîkatü'l-hâl kal‘a-i Kayseriyye bu kûh-ı bâlânın cânib-i (---) si dâmeninde mürtefi‘ hevâdâr bir şehr-i imâret-i dâr [u] diyârdır. Efvâh-ı nâsda Kayseriyye derler, ammâ sahîhi Kaysariyye'dir, zîrâ bânîleri kayâsıralardır ve taht-ı kayâsıradır. Lâkin harf-ı sîn ile harf-i sâd'ın kurb-ı mahrecleri olduğundan galat-ı meşhûr evlâdır deyü Kayseriyye derler.

{Ol asırda Rûm keferesi meliklerine kayser-i Rûm derlerdi. Cem‘ olsa kayâsıra derler. Meselâ Irâk pâdişâhlarına kisrâ derler. Birkaç kisrâya ekâsire derler. Yemen melikleri cem‘ olsa tebâbi‘a derler}.

Ba‘dehû bu Kayseriyye (---) sene mu‘attal yatup kör Harkil kayser oğlu (---) nâm bir nâm-ı bed-nâm velîd-i pelîd-i anîd ta‘annüd edüp cemî‘i dâr-ı diyârlardan âdem sürüp Kayseriyye'yi imâr edüp Mekke ve Medîne ve Kudüs taraflarına çeri çekmeğe başladıkda hicret-i nebeviyyenin sene (---) târîhinde Hazret-i Mu‘âviye şâm-ı dârü'l-İslâm'da halîfe-i âl-i Emeviyyûn iken seksen bin askere Hazret-i Ubeyde ibn Cerrâh'ı serdâr edüp cebren ve kahren yetmiş günde dest-i kahr ile Rûm keferesi destinden Kayseriyye'yi feth edüp fâtih-i sânî Hazret-i Mu‘âviye be-dest-i Ubeyde ibn Cerrâh oldu.

Ba‘dehû hicret-i nebeviyyenin sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyândan el-Musta‘sım-billâh'ın Bağdâd'da Hülagu Hân elinde helâk olduğun kayâsire-i fecereleri istimâ‘ edüp fırsatı ganîmet bilüp yine Kayseriyye'ye istîlâ edüp tâ (---) sene târîhine gelince dest-i küffârda kalup sene-i mezbûrede diyâr-ı Rûm'u feth ederek sene-i mezbûrede bu Kayseriyye kal‘asın Sultân Alâ’eddîn sene 476 târîhinde dest-i kefereden feth edüp fâtih-i sâlis olup kayâsireler bu senede hamd-i Hudâ inkırâz bulup ilâ haze'l-ân kal‘a-i Kayseriyye dest-i İslâm'dadır, Ammâ kavm-i Türkmâniyân tagallüben zabt edüp sene (---) târîhinde Âl-i Osmâniyye'den sene (---) târîhinde Sultân (---) Hân fethidir. Ba‘dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Karamân eyâletinde Kayseriyye Paşası sancağı tahtıdır. Beğinin kânûn üzre hâss-ı hümâyûnı (---) akçedir.

Erbâb-ı zu‘amâsı (---) ve erbâb-ı timarı (---) ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. Paşanın askeriyle cümle bin beş yüz mükemmel askerdir. Ve beşyüz akçe pâyesiyle üç yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Nevâhîleri cümle (---) aded ma‘mûr [u] âbâdân nevâhîlerinden mollâsına bir müddeti beş bin gurûş hâsıl olur. Paşasına kırk bin guruş hâsıl olur. Niçe kerre ber vech-i arpalık üç tuğlu vüzerâya ihsân olunmuşdur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve şâhbenderi ve sipâh kethüdâyeri ve dergâh-ı âlî yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i iç kal‘a-i Kayseriyye: Evvelâ şehrin şimâlî tarafindaki kûh-ı Erciş dâmeninde bir püşte-i mürtefi‘ üzre Rûm melikleri fil cüssesi kadar seng-tırâş ile metânet üzre binâ etdi. Ba‘dehû Âl-i Dânişmendiyân dest-i Rûm'dan feth edüp dahi tevsî‘ edüp imâr etdi, ammâ hâlâ âbâdân olan yeni Kayseriyye bu Kayseriyye-i âtikden sekiz bin adım [ba‘îd] bir şehr-i ma‘mûr u müzeyyen, kâr-ı kadîm kal‘a-i hasîndir. Ve bilâd-ı Rûm-ı Yunaniyân'dır. Ve medine-i Sivas bu Kayseriyye'nin cânib-i şarkîsinde beş menzil yerdir. Ve bu iç kal‘a kapusu cânib-i (---) nâzır olup kapunun kemeri üstünde karşu karşuya ve yan yana biri arslan ve biri kaplan *[64a]* sûretleri vardır. Bu kapudan içeri zahîre ambârlarına darı ve buğday ve pirinc ve peksimat tâ fetihden berü durur ve gönden akçe vardır.

Ve sâ’ir alât-ı silâh ve cebehâne bî-hesâbdır ve cümle 200 hânedir. Mevlâhâne mahallesi, Kazancılar mahallesi, Kiçikapu mahallesi, ve kal‘a kapusundan çıkınca attârlar ve berberler ve köhne cizmeci dükkânlarıdır ve Dizdâr kapusu önünde bâğçe ve şadırvanlar ile âbâdândır.

Sitâyiş-ı şehr-i Kayseriyye: Aşağı şehir bir düz vâsi‘ zemînde şekl-i murabba‘ ahcâr-ı mutarraş ile

mebnî niçe mülûk-i selef binâsı bir köhne kal‘a-i varoş-ı mu‘azzamdır ve şehir altında Koyun köprüsü nehrine Gerizler suyu derler. Bu varoş-ı âzim cümle (---) bin kiremitli ve toprak ile mestûr sarây-ı azîmler ve kâr-ı kadîm fevkânî ve tahtânî hâne-i ma‘mûrlardır ve dâ’iren-mâdâr bu varoşun etrâfı sûr-ı atîkdir.

Ve cümle (---) aded varoş kapularıdır. Evvelâ Boyacı kapusu ve Kiçikapusu cenûba nâzırdır ve mahkeme kurbunda Âsârönü kapusu şarka meftûhdur ve Odunbâzârı kapusu şimâle meyyâldir ve Atbâzârı kapusu şimâle paşa sarâyı kurbundadır. Ve bu bâbların etrâfında olan varoş dîvârı dâ’iren-mâdâr şehr-i Kayseriyye (---) adımdır ve bu sûrun etrâfı handakdır. Vakt-ı şitâda bu handak-ı azîm su ile leb ber-lebdir. Eyyâm-ı bahârda bu handak içre bostân ekerler latîf sebzevâtı olur.

Esmâ-yı aded-i mahallât: Cümle (---) aded mahallâtdır. Evvelâ Büyük Çeşme mahallesi, Küçük Çeşme mahallesi, Müftî hammâmı önündedir ve İshâk Çelebi ve mahalle-i Sayacı ve mahalle-i Katırcızâde ve mahalle-i Oduncu ve mahalle-i Furûncı ve mahalle-i Tekyeovası bâzârı ve Kiçikapusu'nda Hüseynî mahallesi ve mahalle-i Kürdler ve mahalle-i Hacı Kılıç ve mahalle-i Hâsir ve mahalle-i Tabbâklar ve mahalle-i Hacı İvazlar (---) (---) (---).

Esmâ-yı aded-i sarâyhâ-yı a‘yân: Cümle (---) aded sarây-ı a‘yân-ı kibârdır. Evvelâ cümleden Atbâzârı kapusu kurbunda Paşa sarâyı, hânedân-ı azîmdir kim havlısı cirid meydânı kadar vâsi‘dir. Câ-be-câ söğüd ağaçları sâyesinde soffalar ve âb-ı hayât çeşmeler vardır ve Dilâver Paşa sarâyı ve Geres Paşa sarâyı ve Küçük Hasan Paşa sarâyı ve Alî Çavuş sarâyı ve Çiğdelizâde sarâyı ve (---) (---) (---) (---) .

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı Kayseriyye: Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ cümle câmi‘den kadîm **Câmi‘-i Ebî Mehemmed ibn Tâlib**. Müstecâbü'd-da‘ve ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcât bir câmi‘i ibret-nümâ-yı imârâtdır kim dillerle ta‘bîr ü tavsîf olunmaz bir câmi‘i pür-envârdır. Efvâh-ı nâsda **Ulucâmi‘** derler. Bir ser-âmed tula minâreye mâlikdir kim nazîri meğer Nîkhisâr şehrinde Melik Gâzî câmi‘i minâresi ola ve Kayseriyye şehrinde bundan kebîr ü kadîm câmi‘ yokdur. Cümle kârgîr binâ-yı kavîdir. Cümle sutûhları (---) ile mastûrdur ve haremi serâpâ bîd-i ser-nigûn ve bîd-i sultânî dırahtlarıyla müzeyyendir. Bu câmi‘e Boyacı kapusu ve Kadı hammâmı yakındır.

..... (1.5 satır boş) .....

Ve **şeyh Emîr Sultân câmi‘i** ma‘bedgâh-ı kadîmdir (---) (---) (---) (---).

Ve **Lala Paşa câmi‘** ve **Osmân Paşa câmi‘i** ve **Hacı Paşa câmi‘i.** Bu üç aded câmi‘ vüzerâ-yı Süleymân Hân asrında Koca Mi‘mâr Sinân üstâd binâsıdır.

Ve **Çiğdelizâde câmi‘i** Sivas kapusunun iç yüzündedir ve cemâ‘at-ı kesîreye mâlik bir minâreli câmi‘dir. Ve **Âhund Hânım câmi‘i** mülûk-i selef hanîlerinin Âhund nâm bir melike hatunun câmi‘idir kim medrese ve imâreti vardır ve cemâ‘ati vefret üzredir.

Andan ve **Katırcızâde câmi‘i** bir minâre-i musanna‘lı câmi‘-i zîbâdır ve **Kurşumlu câmi‘** (---) binâsıdır kim ortasında bir havz-ı şadırvan ile mebnî bir câmi‘-i rûşendir ve **Ulvân câmi‘i** bir ser-âmed minârelidir ve Kurşumlu câmi‘e karîbdir ve **Hacı Ivazânlar câmi‘i** (---) (---) (---) ve **Hacı**

Kılıç câmi‘i medrese ve imâreti vardır. Tabahâne kurbunda vâki‘ olmağıla cemâ‘atı çokdur ve evkâfi gâyet metîndir ve e’imme ve hutabâ ve huddâmları mevcûdlardır. Ve **Yeni câmi‘** (---) kurşumlı câmi‘ dil-küşâdır. Dilâver Paşa sarayı kurbundadır. Ve **diğer Yeni câmi‘,** Süleymân Çelebi'nindir. Sâhibi hayâtda olmağıla evkâfi kavîdir. Ve **Tabbâklar câmi‘i** (---) ve **Gönül câmi‘i** Kiçikapusunda Hüseynî mahallesindedir, ammâ müferrih câmi‘dir ve **Akkaş Çorbacı câmi‘i** bir câmi‘-i cedîddir ve sâhibü'l-hayrâtda olmağıla gâyet ma‘mûr câmi‘-i pür-nûrdur.

Sitâyiş-i mesâcidhâ-yı âbidân: Cümle (---) aded mahalle mezgitleridir. Evvelâ

..... (2.5 satır boş) .....

Ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Der-beyân-ı medrese-i âlimân: Cümle (---) aded dârü't-tedrîs-i tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ **medrese-i Sultân Erbiyâ** gâyet musanna‘ binâ-yı atîkdir ve **medrese-i Âhund Hânım** tarz-ı kadîm ve binâ-yı azîm bir medrese-i mübârekedir kim bunda bir kerre *Bismillâh* diyen mahrûm kalmayup elbette müfessir ve muhaddis ve mü’ellif olmuşdur ve **medrese-i Hacı Kılıç** ve **medrese-i Müftî**, Sivas kapusundadır ve,

..... (1 satır boş) ..... ***[64b]***

Der-beyân-ı dârü'l-kurrâ-yı hazret-i Kur’ân: Cümle (---) aded dârü't-ta‘lîm-i hazret-i Kur’ân'dır. Evâ’il-i kadîmede ehl-i beled hazret-i Kur’ân'a ri‘âyet edüp mahâric-i hurûfiyle *kemâ hüve hakkuhu* icrâ edemezlerdi, ammâ ilâ hâze'l-ân her câmi‘de kırâ’at-ı Hafs üzre Kur’ân-ı azîm tilâvet olunur.

Der-ıyân-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Cümle (---) aded mahalde ilm-i hadîs okunur. Zirâ ekseriyyâ halkı zekî ve ehl-i tab‘ u erbâb-ı dâniş ve mü’ellif ü musannif ve kavâ’il-i ezkiyâsı çok âdemleri vardır. Her câmi‘de ve her medresede ilm-i hadîs görülür, ammâ mahsûs darü'l-hadîs yokdur.

Der-medh-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle (---) aded mekteb-i nûr-ı dîde-i püserândır. Bu şehrin ciger köşeleri gâyet necîb ü reşîd ü tîz-fehm olduklarından hâfiz-ı Kur’ân'ı ve huffâz-ı kitâb-ı Muhammediyyesi gâyet çokdur ve bâlâda tahrîr olunan câmi‘lerde elbette birer mekteb mukarrerdir. Evvelâ {mekteb-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)}.

Der-fasl-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân: Cümle (---) aded dâr-ı hırka-pûşân [u] terk [u] tecrîdân [u] ârifândır.

Evvelâ tarîk-i Nakşibendiyye'de Hazret-i **Celâleddîn-i Rûmî âsitânesi** Mevlevîhâne'dir kim cümle erbâb-ı ma‘ârif [u] fakr [u] fâka erenleriyle mâl-â-mâldır. Haftada iki kerre âyîn-i Mevlânâ edüp semâ‘-ı safâ edüp cümle yârân-ı bâ-vefâ anda cilvelenirler. Bu âsitânenin bâğçe kapusu önünde bir âb-ı hayât çeşmesi vardır. Cümle dervîşân andan def‘-i atşân ederler ve derûn-ı tekyede müte‘addid savma‘a ve kâ‘a ve matbah ile ârâste ve semâ‘hâne ve mutrıbhâne ile pîrâste olmuş bir âsitâne-i kadîmdir. Ve Seyyid (---) ve **Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî tekyesi** şehrin (---) âsitâne-i Bektâşiyân'dır. Cümle fukarâsı âşıkândır. Âyende vü revende cânlara ni‘metleri mebzûldür ve **Kırk**

Nisâlar bunda medfûn olduğundan ziyâretgâh-ı azîmdir.

Menâkıb-ı Kırk Nisâ: Bu kırk hatun tokuz ay on günde rahm-ı mâderden kırkı bir kerreden müştakk olup rûy-ı arza kadem basup kırkı dahi kırkar sene mu‘ammere olup her biri Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde merd kişi sözün ve nâ-merd yüzin görmeden kırkı dahi bikr-i nâ-şüküfte kırkar yaşında iken kırkı dahi bir ânda rûh teslim ederler. Garîb u acîb menâkıbları vardır, ammâ biz ihtisâr etdik. Hikmet-i Hûdâ bir batında bir müddetde kırk nisâ vücûda gele ve cümlesi kırkar sene mu‘ammere olup bir ânda merhûme olalar.

Âyet [56] *bi-kudretihi ve yahkümü mâ yürîdü bi-izzetihi.*

Ve Kayseriyye'nin (---) cânibinde Yılanlıdağı'nda **Koyun Baba tekyesi** bu dahi âsitâne-i Bektâşiyân'dır ve eski Kayseriyye kurbunda **tekye-i Kalenderân** âsitâne-i kadîmdir. Hâlâ birkaç aded fukarâ-yı Bektâşiyân'dan fenâ fillâh cânlar vardır. Gâhîce şehre gelüp pârsâ edüp anınla kût-i lâ yemût edinirler ve tekye-i Koyun Baba Sultân Yılanlı dağında cihân-nümâ bir âsitâne-i Bektâşiyân'dır (---) (---) (---) ve tekye-i (---) (---) (---) (---) ve tekye-i,

..... (1.5 satır boş) .....

Ma‘lûmımız olan tekyeler bunlardır.

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân: Cümle (---) aded çeşme-i mâ’-i zülâl-ı cân-perverdir. Cümleden şarâb-ı tahûr Mevlevîhâne'nin bâğçesi kapusu önündeki ayn-ı zülâldır. Andan Büyük Çeşme mahallesinde ve Küçük Çeşme mahallesinde âb-ı hayât aynlardır. Andan Sîremitli çeşmesi ve Kiçikapusu çeşmesi ve Paşa Sarâyı çeşmeleri ve Kuyumcularbaşı çeşmesi ve,

..... (1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ niçe yüz çeşmeler var.

Evsâf-ı sebîlhâne-i atşân: Cümle (---) aded sebîl-i cân-sitân berây-ı rûh-ı şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ'dır. Evvelâ şehrin sûk-ı sultânîsi izdihâmî mahallerinde ve ba‘zı şâh-râhların yemîn [ü] yesârında musanna‘ binâ ile mebnî sebîl-i cân-perverler vardır.

Evvelâ **Kığlamaz sebîli** ve **Hûndiyye sebîli** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu mezkûr sebîlhânelerin ve bâlâda tahrîr olunan çeşme-i âb-ı hayvânların âb-ı nâbları ekseriyyâ şehrin cânib-i (---) vâki‘ olmuş Ayn-i Kenis derler bir aynü'l-katr-misâl turna gözü sâf [u] berrâk u revâk bir sun‘-ı Hallâk [u] Rezzâk mâ’-i Kevser'dir kim bu Ayn-i Kenis Kezmürî nâm bir (---) önünden çıkup niçe bâğ u besâtinleri reyy ederek cereyân edüp şehrin cümle imâretlerin saky edüp şehri imâr eder.

Der-medh-i sarây-ı kârbân-ı revân: Cümle (---) aded mihmânhâne-i âyende vü revende kârbânsarâydır.

..... (1.5 satır boş) .....

Der-fasl-ı hân-ı hâcegân [u] sevdâgerân: Cümle (---) aded vekâle-i esnâf-ı tüccârândır. Evvelâ Boyacı kapusunda **Kığlamazzâde hânı** kârgîr bir hân-ı ra‘nâ-yı izdihâmdır {Boyacı kapusundadır} ve Kapan hânı gâyet cem‘iyetli hân-ı kavîdir ve **Gön hânı** Uzun çârsû içre kârgir binâ hân-ı ra‘nâdır. *[65a]*

Evsâf-ı çârsû-yı bâzâr-ı sultânî: Cümle (---) aded dekâkin-i sûk-ı sultânîdir. Evvelâ bu şehr-i Kayseriyye'nin Bursa ve Edirne ve İslâmbol gibi iki yerde kârgir binâ bezzâzistân-ı ra‘nâları vardır. Biri kuyumculardır kim cemî‘i dünyânın zî-kiymet murassa‘ cevâhir-i kimyâb makûlesi tuhef âvânîler bulunup ve üstâd-ı gevher-furûş zergerleri mücevher şeyler işlerler ve Büyük bezzâzistânda ankâ hâcegîler hemyânlar ile bey‘ u şirâ edüp niçe bin gûne akmişe-i fâhire fürûht olunur. Müşk ü anber râyihası erbâb-ı hâcâtın dimağların mu‘attar eder.

Der-beyân-ı dekâkîn-i şâh-râh: Cümleden Uzun çârşû müzeyyendir, ammâ t bâzârı yanında şâfî **Kapamacılar çârsûsu**dur. Bunun sağ tarafında un kapanı vardır. Cümle dakîk-i rakîk-i hâss [u] beyâz bu mahalde fürûht olunur. Aceb hikmetdir kim bu şehirde un çuvalı içre yovanca otu kosalar unı on sene dursa aslâ çürümeyüp yine hâs ve beyâz ekmeği ve çöreği olur ve İçkal‘a kapusun çıkınca **Attârlar çârsûsu**dur kim cemî‘i itriyâtın ve edviyye-i gûnâ-gûnların râyiha-i tayyibesinden âyende vü revendenin dimağları müşk ü amber-bû olur ve attârlardan aşağı pâk u pâkize Selmân-ı Pâk berberler dükkânlarıdır kim her birinde pâk-dâmen ve pâk-rû berber cüvânları vardır. Ve andan aşağı sûk-ı pînedûzân ya‘nî eski pabuc ve çizme yamayıcı dükkânlarıdır.

Ve andan yine şâhrâhın iki tarafı Karakeçili dükkânına varınca cümle kapama ve zubun işler hayyât dükkânlarıdır. Ve andan pâk u pâkîze ballı ve yağlı kelimât eder bakkâl cüvânları dükkânlarıdır ve muhtesib dükkânı bu mahaldedir kim bir ehl-i hıref vezn-i sultâniye hilâf edüp bir dirhem nâkıs vermeğe kâdir değildir. Ve bu mahal cümle kassâb dükkânlarıdır kim niçe yüz aded zebh olunmuş Karamân koyunları ve kuzuların şerha şerha edüp her şerhaya berk-i gül takup ve za‘ferânlar sürüp bey‘ ederler ve bu kassâbların alt yanında hâss [u] beyâz çörekciler ve börekciler dükkânlarıdır kim gûnâ-gûn biberli börek ve bâdemli ve susam ve çörek otlı çörek ve mutabbak ve kaymak börek pişirirler. Tâ sarrâchâne başına varınca böyle ni‘met pişer çörekci ve börekci ve aşçı ve başcı ve gûnâ-gûn hoşâbcı dükkânlarıdır.

Ve muhtesib ağa dükkânın geçince **Arpacılar çârsûsu** ve **Kazancılar bâzârı** ve **Semerciler çârsûsu**dur.

Andan iç kal‘a önüne varılır ve sol tarafı Mevlevîhâne bâğçesi kapusudur ve **Uzun çârsû**'su gâyet müzeyyendir. Tâ Uzun çârsû başında nihâyet bulur ve serrâchâne ile haffâfhâne bâzârı rûşen ve ma‘mûr u izdihâm bâzârdır ve dabbâhlar bâzârı pâkdir, Ahi Evran pîrleriyle ma‘mûrdur ve **Odun bâzârı** kal‘a kapusu önünde olmağıla Odunpâzârı kapusu derler ve Atpâzârı kapusu Paşa sarâyı kurbundadır ve Koyunbâzârı

..... (2 satır boş) .....

Sitâyiş-i reng-i rûy-ı pîr ü cüvân: Bu şehr-i atîk kûh-ı Ercîs dâmeninde olmağile hevâsı bürûdet

üzre olup cemî‘i halkı zinde ve yigitlik kârı özünde, kimi yüz'ünde ve kimi yüz altmışdan yüz yetmişe yetmiş buğday anlı ve siyâh püskürme benli pîr u cüvân âdemleri vardır ve cümle şecî‘ ü tuvânâ ve fetâ erler birbirinden yeğ server ü hünerverlerdir (---) (---) (---).

Der-vasf-ı mahbûb [u] mahbûbân: Bu şehir kûh-ı Ercîs dâmeninde vâki‘ olmağıla hevâsı lütf [u] i‘tidâl üzredir ve ekseriyyâ halkı tendürüst olup mahbûb u mahbûbesi çokdur, ammâ mahbûbu tez sakallanup fetâ yiğit olup sayd [u] şikâre ve avân zümresine mâ’il olurlar.

Ta‘rif-i kibâr [u] eşrâf [u] a‘yân: Evvelâ Dilâverpaşazâde Murâd Paşa ve Müftî Efendi ve Nakîbü'l-eşrâf Efendi ve Alî Çavuş ve Çiğdelizâde ve Akkaş Ağa ve Kamışçızâde ve Mûsâ Efendi ve sâdât-ı kirâmdan müftî-i sâbık Kamışçızâde ve Mulaylı Alî Ağa ve Hüseyin Efendizâde.

..... (1 satır boş) .....

Sitâyiş-i üstâd-ı tabîbân-ı hâzıkân: Evvelâ cümleden bi-lâ teşbîh hekîm-i kâmil ve fassâd-ı âmil Elkayıranoğlu gâyet üstâd-ı kâmildir. Husûsen ilm-i nabzda gûyâ Restetalis'dir, ammâ ilm-i sihirde gûyâ köhne-i kudemâ Kalimon hekîm olmuşdur. Bu şehrde kavm-ı Etrâk hekîme Elkayıran derler.

Der-vasf-ı cerrâhân [u] üstâdân: Evvelâ cümleden Boyacı kapusunda zimmî Karakaş Ermenî gâyet üstâd-ı kâmil cerrâhdır. İlm-i cerrâheti tekmîl etmek içün Frengistân'ın İşpaniye diyârına gitmişdir. Hattâ bir adamın dişi ağrısa bir mâvî su sürer dişin veca‘ı teskîn olur. Eğer ol dişi çıkartmak murâd edinirsen ol ağrıyan dişe bir la‘l-gûn su sürer kelpedâna muhtâc eylemeyüp ol dişi kendi elinle çıkarırsın *[65b]* ve bu cerrâh Karakaş-ı zimmînin iki veled-i pelîdi var, biri Ucân ve biri Balıhan ikisi de bî-bedel üstâd-ı bî-cedellerdir.

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân: Evvelâ sulehâ-yı ümmetden Alî Efendi ilmiyle âmildir.

..... (1.5 satır boş) .....

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân: Bu şehr-i Kayseriyye'nin şitâsı şedîd olmağın ahâlî-i beledi ilme meşgûllerdir ve zekiyyü't-tab‘ [u] tîz-fehm olduklarından şu‘ârâsı çokdur. Cümleden şihâb Çelebi divân sâhibidir ve Hicrânî Çelebi ve (---)

Der-medh-i mazanne-i kerâme-i mecâzibân: Evvelâ Dervîş Mustafâ-yı Uryânî. Sayf u şitâda bî-pîrehen gezer, ammâ şiddet-i şitâda aşk-ı İlâhî ile şeb [u] rûz la‘l-gûn çehre ile arak-âlûd gezer. Ve Dervîş Ahmed-i Halhâlî, mecâzibûndan mazanne-i kerâme-i merd-i Hudâ'dır.

Der-ta‘rif-i kabâ-yı ricâl [u] nisvân: Evvelâ şehr a‘yânı cümle saya çuka ile semmûr ve zerdeva ve tilki boğazı ve nâfesî ve zincâb kürk geyüp atlas haftân giyerler. Vasatü'l-hâl olanları iskerled ve londura çuka ve boğası haftân giyerler ve zenâneleri sivri takye giyüp üzerlerine izâr bürünürler.

Der-vasf-ı lehce-i ahâlî-i lisân: Evvelâ şehr zurefâları Fârisî ve Arabî kelimât ederler, ammâ elsine-i nâsı Etrâk lisânıdır. "Abba", "Bre alatla", "Bre götüberi" şekilli sözleri vardır ve ekseriyâ Ermenî lisânın re‘âyâlarıyla kelimât ederler, ammâ lisân-ı Kürd ve lisân-ı Urûm kelimât edemezler.

Sitâyiş-i havâ-yı nesîm-i hûb-i câvidân: şehrin zemîni cebel-i Ercis dâmeninde olmağıla şehrin cümle hânedânlarının yüzi cânib-i şimâle mekşûfdur. Ol ecilden havâsı bâd-ı sabâ-misâl bir gûne-i râhatü'l-ervâh havâsı vardır kim seher-hîz olan cân şemmü'l-hevâ etdikde hevâ-yı nesîmin müşâhede eder.

Der-beyân-ı iklîm-i arz-ı beled-i büldân: Bi-kavl-i Batlamyus bu şehr iklîm-i hakîkiyyenin üçüncüsünde ve iklîm-i örfiyyenin on yedincisinin vasatında bulunmuşdur. Anın içün arz-ı beledi (---) dir ve tûl-i nehârı (---) sâ‘at ve derîcedir ve şeb-i yeldâsı kezâlik eyle bulunmuşdur.

Der-fasl-ı tâli‘-i imâristân: Bi-kavl-i hakîm Kolon bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı sünbüle ve beyt-i utârid-i turâbîde bulunmuşdur. Anın içün her sene mahsûlât-ı sünbülâtı vefret üzre olup ganîmet olur (---) (---). Ve halkının tabî‘atları türâb gibi süflî mertebedirler.

Manzara-i çâh-ı zülâl-i hânedân: Cümle 3.000 aded bi’r-i mâ’ü'l-hayâtdır. Elbette ve elbette her hânedânda birer ve ikişer çâhlar mukarrerdir.

..... (1 satır boş) .....

Der-beyân-ı enhâr-ı zülâl-ı hayvân: Bu şehr-i Kayseriyye'nin cânib-i erba‘asında yüz on yedi aded arklar ve kaynak ve uyûn-ı câriyeler vardır. Ekseriyâ bu şehre hâ’il olan kûh-ı Ercîs yaylasından tulû‘ eden mâ-i cârîlerdir, ammâ şehrin alt yanında Koyun köprüsü suyuna **Gerizler Suyu** derler. Mezkûr Koyun cisrinden geçüp cereyân ederek Mazlûmoğlu kantarasından iner Âlî köprüsüne varır. Andan akup Saz'a mahlût olur. Andan Yalınızgöz köprüsü yanında nehr-i azîm-i Kızılırmağa rîzân olur.

Bir nehir dahi **Ayn-i Kenis** derler. Germüri nâm mahalden çıkup şehri ve bâğ u bâğçeleri rayy edüp bu dahi iner nehr-i Kızılırmağa munsab olur. Kızılırmak dahi Karadeniz sâhilinde Bafra kasabası kurbunda Bahr-i siyâha mahlût olur.

..... (1.5 satır boş) .....

Gayri uyûnlar kezâlik Bahr-i siyâha karışır.

{Bu mahal aşağıda bir kâğız aşrı sahîfede Evsâf-ı ibret-nümâ-yı acîbelerde yazılmak gerek. Gaflet olunmaya!}

Der-vasf-ı ibret-nümâ-yı âbâdân: Bu şehr-i kâdîmin esvâk [u] dekâkîn ve hân [u] câmi‘ ve imâret ü medrese ve sâ’ir ebniye-i hayrât [u] hasenât-ı gûnâ-gûnları alâ kadri'l-imkân ta‘rîf u tavsîf olunmuşdur. Ammâ şehrin cânib-i garba nehr-i Kızılırmak üzre bir sâ‘at şehre karîb iki kaya arasında Birgöz köprü nâm bir bî-bedel cisrdir kim Süleymân Hân asrında Koca Mi‘mâr Sinân niçe sinîn-i ömr-i girân-mâye geçirüp var makdûrun sarf edüp bir kavs-i kuzah-misâl bî-bedel kantara îcâd etmiş kim seyyâhân-ı berr ü bihâr içre meşhûr-ı âfâkdır. Bosna vilâyetinde Hersek sancağında Mostar köprüsü ve bu Karamân eyâletinde Kayseriyye sancağında bu Yalınızgöz köprüsü meşhûr-ı âfâkdır ve şehre karîb Koyun köprüsü ve Mazlûmoğlu cisri ve Âlî köprüsü ve ibret-nümâ Ulucâmi‘ ve kal‘a binâsı ve,

..... (1 satır boş) .....

Der-fasl-ı binâ-yı hammâmât-ı gâsilân: Cümle (---) aded hammâm-ı hoş-havâlardır. Evvelâ iç kal‘ada **Kadı hammâmı** gâyet müferrih hûb-hevâ ve çifte hammâmdır ve **Gürcî hammâmı** iç kal‘ada yektâ hammâm-ı rûşenâdır ve yine iç kal‘ada **Yeni Kadı hammâmı** nev-binâ bir hammâm-ı zibâdır *[66a]* ve taşra varoşda **Hondî Hanım hammâmı** gâyet hammâm-ı kadîmdir. Hattâ ba‘zı müverrihler Belînâs hakîmin ilm-i hikmet ile binâ edüp bir kandil-i sirîc yağ ile hammâm ve suyu germâ olup şiddet-i hârrdan gâsillerin tahammül edemediği kandil ile ıssı olan hammâm budur derler. Hazret-i Risâlet'in mevlûdı gecesi kandil-i sirîc sönüp hammâm mu‘attal kalmışdır. Ba‘dehû Dânişmendiyân melikelerinden Hondî Hânım bu hammâmı ta‘mîr u termîm etmişdir deyü müverrihler tahrîr etmişlerdir. Ammâ niçe müsinn ihtiyâr âdemler ol Belînâs hakîmin ilm-i tılsım ile binâ etdüğü hammâm eski Kayseriyye'de esâs-ı binâları ve niçe kıbâbları ve âteş-kede-i kandil-i sirîc kül-hanı mahalli râygândır dediler. El-uhdetü ale'r-ravî, ammâ hakîr görmedim. Bu hammâmın evsâfı aşağıda külliyât-ı şehr-engîzde mahalliyle tahrîr olunur

Ve yine aşağı kal‘ada **Hüseyin Paşa hammâmı** Süleymân Hân asrında Koca Mi‘mâr Sinân binâsı olmağıla gâyet musanna‘ tarh-ı zîbâ ve binâ-yı ra‘nâ bir hammâm-ı rûşenâdır. Ve **Paşa hammâmı** bu dahi Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır kim Süleymân Hân Irâk-ı Acem seferine giderken girmişdir. Ve **Meydân hammâmı** (---) (---) (---). Ve **Sultân hammâmı** (---) (---) (---). Ve **Selâhaddîn hammâmı** gâyet latîf hammâm-ı atîkdir.

Ve tâ’ife-i nisvân içün ana muttasıl bir hammâm dahi vardır. Bu hammâm önünde kal‘a handakı kenarında bir bâğ-ı İrem-misâl ravzâ-yı Rıdvân'dan nişân verir bir bâğçesi vardır. Ba‘de'l-hammâm niçe cânlar bu bâğçede cânânlarıyla cân sohbeti ederler.

Ve eski **Pamukcular hammâmı** (---) (---) (---) (---). Ve **Gerez Paşa hammâmı** (---) (---) (---) (---). Tekye kurbunda müftînin yeni hammâmı gâyetü'l-gâye müferrih ve dil-küşâ ve pâk u pâkîze ve rûşenâ tâhir hammâmdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-beyân-ı hammâm-ı mahsûs-ı kibâr [u] a‘yân: Cümle (---) aded ekâbir ve a‘yânın sarây hammâmları vardır ve hakkâ muhakkakdır kim sicillâtda mastûrdur. Cümle kibâr [u] eşrâf [u] a‘yân-ı devlet "şehr-i Kayseriyye'mizde bu kadar sarây hammâmlarımız vardır" deyü tefâhur kesb ederler.

Der-ıyân-ı esmâ-yı merdümân: Ekseriyâ ahâlî-i a‘yânın esmâları Mehemmed ve Ahmed ve Mahmûd ve Mustafâ ve Halîl ve Alî ve Velî olduğundan mâ‘adâ mülakkab âdemleri çokdur. Meselâ Câferoğlu ve Hatiboğlu ve Sinînzâde ve Budakzâde ve Akkaş ve Karakaş ve Salbaş {misilli nâm sâhibi âdemleri vardır}

Der-fasl-ı esmâ-yı nisvân:

..... (2 satır boş) .....

Der-ilm-i nâhmâ-yı çâkerân:

..... (2 satır boş) .....

Der-tafsîl-i esmâ-yı cevâriyân:

..... (2 satır boş) .....

Der-bed-nâm-ı kenîsehâ-yı râhibân: Cümle (---) adet kenîse-i râhibân [u] bıtrîkân [u] kıssîsândır. Ammâ cümleden Kiçikapusunın iç yüzünde iki aded deyr-i atîk vardır. Tâ kör Kayser Harkil'in zamânından kalmışdır. İkisi de Ermenîlerindir. Cemî‘i milel-i nasârâ-yı zâ’il mâbeynlerinde mu‘teber duyûr-ı gammâmlardır ve Mevlevîhâne kurbunda bir deyr dahi Urûmlarındır, ammâ Frenk kenîsesi yokdur ve bir deyr Yahûdîlerindir.

..... (2 satır boş) .....

Evsâf-ı havâ-yı hûb [u] câvidân: Bilâd-ı Rûm'un vasatında kûh-ı Ercîs'in şimâl ve yıldız ve garb tarafi küşâde olup lodos rûzgâr-ı bî-fâ’idesi tarafı mesdûd olmağıla vakt-i tâbestân ve eyyâm-ı pâyîzde dâ’imâ hevâsı bâd-ı sabâ ve rîh-i nesîm-i Irâk'dır.

Der-medh-i mahsûlât-ı hubûbât: Bu şehr Hallâk-ı âlemin ihsâniyle ilâ mâşâ’allah fi's-sayf ve'ş-şitâ mahalliyle kar ve yağmur yağup zemîni reyy edüp yetmiş yedi gûne hubûbât u nebâtât ve yetmiş yedi gûne sebzevât u giyâhât hâsıl olur. Husûsan buğdayı ve şa‘îri meşhûrdur.

Sitayiş-i kâr [u] kisb-i sanâyi‘ât: Bu şehrde gerçi cemî‘ ehl-i hıref mevcûd olup cümle kârları memdûhdur, ammâ dağlarında mazusu gâyet çok olduğundan dabbâğlar keçi derisin dibâğet edüp sarı sahtiyânı olur kim gûyâ altun sarısıdır kim âdemin reng-i rûyı nümâyândır. Hattâ efvâh-ı nâsda darb-ı meseldir kim Kayserî sahtiyânı gibi kıcır kıcır öter derler. Pabucu ve mesti ve içi dârâyîli sarı tabanlı cizmesi rub‘-ı meskûnda yokdur. Cemî‘i vüzerâlara hedâyâ gider. (---) (---) (---) (---) ***[66b]***

Der-fasl-ı et‘ıme-i me’kûlât: Evvelâ hâss u beyâz ekmeği ve lavâşa yufkası ve katmer çöreği ve mutabbak bahârlı böreği ve lahm-ı kadîd nâmiyle şöhret bulan kimyonlu ve bahârlı sığır pasdırması ve mümessek et sucuğu rub‘-ı meskûnda yokdur. Pâdişâhlara hedâyâ gider.

Der-zikr-i def-i atşân-ı meşrûbât:

..... (2 satır boş) .....

Evsâf-ı me’kûlât-ı müsmirrât:

..... (2 satır boş) .....

Evsâf-ı it‘âm-ı imârât: Bu şehr-i imâristân içre kadîm-i evvelde kırk yerde dârü'z-ziyâfe imâreti var idi kim âyende vü revende-i misâfirîne mâh u sâl ni‘metleri mebzûl idi. Hâlâ imâr olan imâreti Hondî Hânım'ın ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i aded-i cenîn [u] bâğvât:

..... (2 satır boş) .....

şehr-engîz-i mesîregâh-ı İremezât: Cümle 103 aded teferrücgâh [u] ârâmgâh [u] temâşâgâhı vardır.

Evvelâ cümleden **mesîregâh-ı Hisârcık.** şehrin (---) cânibinde kûh-ı Ercîs dâmeninde âb-ı hayât sulu ve çemenzârlı bir kûyâh teferrücgâhdır kim Rûm u Arab u Acem'de gûnâ-gûn kirazı meşhûrdur ve şehr içinde pîr-i fânîlere **mesîregâh-ı Mevlevîhâne** ve atlılara eski Kayseriyye'de **mesîregâh-ı tekye-i Bektâşiyân** ve yine pîr-i fânîlere **mesîregâh-ı Namâzgâh** cümle a'yân [u] sıgâr [u] kibâr bu musallâya istiskâ du'âsına çıkarlar bir çemenzâr ibâdetgâhdır. Ve şehrin (---) cânibinde **mesiregâh-ı Alâeddîn Köşkü,** acâib ü müferrih çemenzâr yerdir. Ve şehrin (---) cânibinde **ârâmgâh-ı Alidağı** Ahmed-i Tayerânî hazretleri anda medfûndur.

Ve **mesîregâh-ı cebel-i Ases** Hazret-i Resûl asrında Kur'ân-ı azîme nazîre diyen mel'ûn İmrü'l-Kays Hazret-i Ömer havfından Harkil Kayser krala firâr edüp mürd oldukda bu cebelde maşadı vardır.

Ve selef-i salâtîn kabirleri kurbunda **mesîregâh-ı Kasr-ı Züvvâr** ve şehrin (---) cânibinde **mesîregâh-ı Oğlancık** ve ana karîb **teferrücgâh-ı Haydar Köşkü** ve kûh-ı Ercîs'de **Baba Rüten yaylası** ve Baba Rüten-i Hindî 800 sene mu'ammer olup sahâbe-i kirâmdan güzîde kimesnedir.

Ve şehrin (---) cânibinde ziyâret-i Yuvarlak Dede kurbunda Kuşçu Paşa depesinde **mesîregâh-ı Cirît meydânı.** şehrin cümle fârisü'l-hayl şahbâz fetâları bu vâdîde silâhşörlük edüp cirit oynarlar. Gûyâ bir sahrâ-yı Hâmûn'dur.

Ve şehrin cânib-i şarkîsinde **teferrücgâh-ı (---) Köşkü** ve bu beldenin (---) semtinde Yılanlıdağı'nda **mesîregâh-ı Koyun Baba tekyesi** cihân-nümâ bir âsitâne-i ra'nâdır ve şehrin taraf-ı (---) nında **mesîregâh-ı Efzâ** nâm bir kân-ı erbâb-ı ma'ârif-i âşıkân [u] sâdıkândır kim şehrin ekseriyâ a'yân [u] eşrâf [u] pîr [ü] cüvân ve şu'arâ ve meddâhân ve gazel-hân u hânende ve sâzendegânları ta'tîl günleri bu ferah-fezâ-yı mekân-ı Efzâ'ya gelüp ayş [u] nûş edüp köşe be köşe rûz-i nevrûz-ı Hârezmşâhî sohbetleri edüp felekden zerre-misâl kâm aldık zann ederler. Efzâ nâm bir cihân-nümâ-yı Merâm'dır. Hattâ (---) sultân anda medfûn olmağıla ziyâretgâh-ı ünâsdır.

..... (10 satır boş) ..... ***[67a]***

Evsâf-ı külliyât-ı Kayseriye: Bu Kayseriyye'nin cânib-i şarkîsinde şehr-i Sivas (---) menzîl yerdir ve cânib-i kıblesinde Göksun yaylası aşırı şehr-i Mar'aş (---) menzîldir. Cânib-i cenûbında ara yatı menzilde şehr-i Niğde'dir ve cânib-i garbında şehr-i Aksarây kâmil üç menzildir ve cânib-i şarkında kal'a-i Malâtiyye beş günlük yoldur ve cânib-i garbında kasaba-i Ürgüp üç konakdır. Kayseriyye'den cânib-i garba şehr-i Niğde'yi geçüp üç menzilde kasaba-i Ereğli'dir.

..... (1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı kûh-ı Ercîs ve gayrı asâr-ı acîbeleri beyân eder

Bu şehrin hâ'ilinde olan cebel-i Ercîs'de aslâ yılan ve çıyan ve akreb ve mûr [u] mâr ve gayrı mesmûm cânavar haşarâtları yokdur. Bir rivâyetde bu kûh-ı bülend ricâlü'l-gayb makâmı olduğundan yırtıcı cânavar ve mesmûm hayvânâtlar olmaz derler. Rivâyet-i uhrâda Hazret-i Ömer asrındaki

fethinde sekiz yüz sene mu‘amer olan Baba Rüten-i Hindî hazretleri, ashâb-ı güzînin güzîdesi idi, bu cebelde sâkin olup anların hayr du‘âsı berekâtiyle bu cebelde zehirnâk hayvânâtlar olmaz derler. Hâlâ bu cebel-i bülend üzre bâğ-ı Baba-yı Rüten derler. Kendi biter ve kendi yeter eşcâr-ı müsmirrât-ı gûnâ-gûndur. Zîrâ Baba Rüten bâğbânların pîridir. İsm-i şerîfi Ebû Zeyd-i Hindî Baba Rüten'dir. Ashâb-ı güzînden bu kadar müsinn kimesne olmamışdır, ammâ kemâl-i riyâzât ile mu‘ammer olmuşdur derler. Kabri yine Hindistân'dadır. Hazret huzûrunda Selmân-ı Fâris belin bağladı. Hâlâ Baba Rüten Bâğı Ercîs dağında ma‘lûmdur. Bunların nutk-ı dürer-bârlarıyla bu dağda zehirli hayvân olmaz. Rivâyet-i aharında Hazret-i Yahyâ asrında Kayser Ercîs bu şehri binâ etdikde hükemâ-yı kudemâdan Falaska nâm hakîm bu kûh-ı bülende çıkup yetmiş aded muzırr haşarâtlar eşkâlin birer amûd üzre edüp her birin birer mutalsam edüp anın içün bu dağda aslâ zehirli hayvânât yokdur derler. {Ve bu kûh-ı Ercîs'de *ilâ mâşâ'allah* harîf ü şitâda selci ve yek-pâre billûru eksik değildir ve âb-ı zülâlde bulunur derler, ammâ manzûrumuz olmadı.}

İbret-nümâ-yı diğer: Bu Kayseriyye içinde bir hammâm-ı kadîm vardır kim Belînâs hakîm hikmetiyle binâ etmişdir. İlm-i tılsımıyla külhanında şeb [u] rûz bir kandil-i sirîc ile çırâğân olup hammâmın âbı ve hevâsı eyle "Germâ olurdu kim mağsûller hammâmcıya feryâd edüp germâ âbına sehel sermâ âb halt edüp halvet kapuların küşâde eyle!" derlerdi, ammâ hâlâ eyle sirâc ile meshûn hammâm görmedim ve girmedim. Niçe kimesneler "Bu hammâm eski Kayseriyye'de idi hâlâ âsâr-ı esâsları râygândır" deyü nakl etdiler.

..... (1.5 satır boş) .....***[67b]***

şehr-i Kayseriye'de âsûde olan kibâr-ı kümmelîn-i evlîyâ-yı izâmın merâkıd-ı pür-âşiyânların ıyân u beyân eder
Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în
ve kuddise esrâruhumi'l-azîz.

Evvelâ **Makâm-ı Muhammed ibn Hanefî ibn nûr-ı emîrü'l-mü’minîn Alî ibn Ebî Tâlib:** Bunda habs olduğu makâm hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır ve müstecâbü'd-da‘ve mahâldir.

Andan ziyâret-i **Seyyid Burhâneddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî**: Mâte sene 474. Ba‘zılar "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Burhâneddîn'i değildir anlar Konya'da medfûndur" derler, ammâ sahîhî (---) (---) (---) eyledir.

Andan ve **şeyh Rükneddîn-i Sincânî**: Mâte sene 482. Oğlancık nâm mesîregâhın Haydar köşkü nâm mahallinde medfûndur ve gâyet ferah-fezâ yerdir kim şehrin cemî‘i erbâb-ı ma‘ârifi anda cilvelenirler.

Ve ziyâret-i **eş-şeyh Hazret-i Evhadüddîn-i Kirmânî**: Sultân Erebiyâ Medresesi kurbunda medfûndur, mâte sene 597.

eş-şeyh şerefeddîn-i Mevşilî: Hazret-i Seyyid Burhâneddîn-i Tirmizî kurbunda âsûdedir. **Hasan-ı Kayserî** *kuddise sırruhu* ve **eş-şeyh Hazret-i Seyyid şerîf** ikisi bir yerde medfûnlardır kim mâbeynlerinde aslen ve kat‘en mezâristân yokdur.

Andan yine ana karîb **eş-şeyh şemsü'l-e'imme el-Helvânî** *kuddise sırruhu*.

Ve **eş-şeyh Rûzbihân-ı Baklî:** Ana karîb merkad-ı **eş-şeyh Nûrbahş-ı Kâmrânî**: Tarîk-i Nûrbahşiyye'de ulu sultândır.

Ve **Hazret-i Monlâ Tatar**: (---) Fetâvâda *Tatar-hâniyye* kitâbı sâhibidir kim cemî'i mesâ'il-i şer'iyye anda mündericdir.

Ve **eş-şeyh Hazret-i Dâvûd-ı Kayserî**: Cemî'i ehl-i sûka ve cümle ehl-i hırefe kemer-beste ve meyân-beste olmağın cümle esnâf bir halîfeyi sâhib-i seccâde etdiklerinde cümle pîr [ü] pîşvâlar ile Dâvûd-ı Kayserî'yi yâd ederler. *Kuddise sırruhu*.

Ve **es-Sultân Melik Mehemmed el-Gâzî:** Âl-i Dânişmendiyye'den azîmü'ş-şân beğ idi. Kayseriyye'yi küffâr istilâ edüp bunlar yer götürmez asker ile gelüp Kayseriyye'yi feth edüp merhûm olmuşlardır.

Ve'ş-**şeyh Hazret-i İbrâhîm-i Tennûrî**: Mâte sene 887. Ve **eş-şeyh Abdurrahmân-ı Tennûrî:** *kuddise sırruhu*.

Ve merkad-ı **Sultân Hârezmşâh** ve'ş-**şeyh Hazret-i Necmürrâzî**: Mâte sene 584.

Ve merkad-i **Muhammed şâh ibn Hârezmşâh** ve **ziyâret-i Arslan Dede** ve ziyâret-i **Kutbeddîn-i şîrâzî** ve **eş-şeyh Seyfullah Efendi**: Tarîk-i Nakşibendî'de ulu sultândır.

Ve **eş-şeyh Fethullâh-ı Tennûrî** ve makâm-ı **Hazret-i Zeyne'l-âbidîn Anûşirvân** asrında İmâm Zeyne'l-âbidîn âlem-i seyâhatde bu Kaysâriyye'ye uğrayup kûh-ı Ercîs'de Baba Rüten ile müşerref olup anda makâmât-ı aliyyeleri vardır. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve **ziyâret-i eş-şeyh Alî-i Tennûrî** ve Alidağı'nda **eş-şeyh Ahmed-i Tayerânî**: Niçe kerre vücûduyla asmânda tayerân etdiğiyçün Ahmed-i Tayerânî derler. Emr-i azîm ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcât ulu sultândır, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve **ziyâret-i Batâ tekyesi**: Niçe yüz kibâr-ı kümmelîn ulu sultânlar medfûndur. Ammâ ism-i şerîfleri ma'lûmum değildir.

Ve Buğdan burc kurbunda **eş-şeyh Hazret-i Ebû İshâk:** Alemdâr-ı Resûl-i Hudâ ulu ziyâretdir.

Ve **eş-şeyh Hazret-i Hâmid ibn Mûsâ el-Kayserî**: Sâhib-kerâmet-i azîz ehl-i vahdetdir. Hazret-i Hızır ile niçe kerre müşerref olmuşlardır. Efzâ nâm bir mesîregâh [u] teferrücgâhda niçe yüz pîşvâ-yı tarîk kimesneler ile medfûndur.

Ve **ziyâretgâh-ı azîm eş-şeyh Hazret-i Abdî Dede**: Karîbu'l-ahd olmağıla kerâmetin görmüş hâl sâhibi âdemlerden istimâ' edüp {kerâmet-i bâhiresi tahrîr olunmuşdur.}

Menâkıb-ı Abdî Dede: Halkdan münzevî künc-i mihnethânesinde genc-i dîdâra vâsıl olmuş bir er

olup meyvedâr dıraht olmağıla gaddâr halk "Abdî şerî‘atdan taş kopardı" deyü dıraht-ı vücûdına taş atmağıla mütesellî olmayup savma‘asında hazret-i Kur’ân'dan sûre (---) [57] âyetin tilâvet ederken Abdî Dede'yi kayd-bend ile huzûr-ı hâkime götürüp ol ân emân vermeyüp arasta başında salb edüp muhallefât [u] terîkesini zabt içün savma‘asına vardıklarında görseler kim sûre-i (---) Hazret-i Osmân-ı Zi'n-nûreyn tilâvet ederken şehîd etdikleri [58] âyetin kırâ’at eder. Hemân bre salb etdiğimiz yerden halâs olmuş deyü yine kayd-bend ile huzûr-ı hâkime getirüp der ân yine arasta başına götürüp görseler kim evvel salb etdikleri Abdî maslûb durur. Hemân Abdî Dede maslûb vücûda "es-Selâmü aleyküm yâ Abd-i Hakk!" der. Hemân maslûb cesedden "Ve aleykümü's-selâm yâ Abd-ı sırr-ı Hakk!" dedüğün bu kadar bin âdem istimâ‘ etdikten sonra ale'l-ittifak Abdî-i sânîyi dahi Abd-i evvelin yanına salb edüp yine hânesinde esvâbın zabt etmeğe vardıklarında yine savt-ı a‘lâ ile sûre-i (---) ve [59] bu âyet-i nass-ı kâtı‘ı tilâvet ederken yine kayd-bend ile götürüp arasta başında mukaddem iki aded maslûb *[68a]* Abdî Dede'leri görünce "es-Selâmü aleyküm yâ Abdeyn-i ümmet-i seyyidü'l-kevneyn" deyince hemân maslûbeyn-i mukaddemeyn "Ve aleykümü's-selâm yâ Abdurrahmân Hû! Hû!" deyü aleyke alup yine amân vermeyüp salb edüp üç Abdî Dede na‘ş-ı şerîfi bir günde salb olunduğun nice bin ibâdullâh görünce taht-ı selef-i salâtîn ü mülûk olan Kayseriyye şehrinin cemî‘i muvahhid ve mu‘tekid âdemleri ale'l-ittifâk guluvv-i âmm edüp Abdî Dede'nin katline fetvâ veren şeyhülislâmı ve aleyhinde olan ulemâ-yı zâhirleri ve'l-hâsıl yedi nefer kimesneyi üç aded Abdî Dede yanına ale's-sevîyye yedi nefer kimesneyi salb edüp Abdîleri indirüp ol mahalde gasl edüp (---) (---) mahalde üçünü bir merkad-ı pür-envâra defn edüp hâlâ üçünün dahi seng-i mezârlarıyla ma‘lûm bir ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. *Kuddise esrâruhum dâ’imen ve efâzallahu aleynâ mecâll-i fuyûzihim bi-mennihi ve keremihi.*

Ve Kayseriyye kurbunda cebel-i Ases'de,

Maşâd-ı şâ‘ir-i mâhir İmrü'l-Kays: Ol İmrü'l-Kays'dır kim Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı sa‘âdetlerinde fusahâ-yı büleğâ-yı Kureyş idi. Ol asırda ilm-i şi‘re rağbet olmağıla niçe bin sultân-ı şu‘arâlar var idi, ammâ cümleye mümtâz [u] müsellem Abdurrahmân Hassân ve bu İmrü'l-Kays idi. Pesendîde eş‘âr-ı belîğlerin Hazret-i Resûl kıra’at edüp Seb‘a-yı Mu‘allaka nâm mahalde sahîfesiyle asup makbûl şi‘r olmuş olurdu. Ammâ Hassân İslâm ile müşerref olup sahâbe-i kirâmın güzîdesi oldu. Hattâ Mısır'dan melik Mukavkıs-i Kıbtî Hazret'e Düldül katırı ve Zülfikâr kılıcı ve Mariya câriyeyi ve hemşîresin Hazret-i Zünnûn-ı Mısrî ile hedâ[yâ] gönderüp hedâya huzûr-ı Resûl'de makbûle geçdikde Düldül'ü ve Zülfikâr'ı Hazret-i Alî'ye ihsân etdi ve Mariya câriyeyi hazret kendülere alıkoyup İbni'n-nebî İbrâhîm andan oldu. Mariya câriyenin hemşîresin bu Hassân şâ‘ire verüp sultân-ı şu‘âra oldu ve elçi Zünnûn-ı Mısrî dahi İslâm ile müşerref olup sahâbe-i kirâmdan olup cümle hükemâya pîr oldu. Ve Mısır'da medfûndur, ammâ bu İmrü'l-Kays [60] 'dan olup İslâm ile müşerref olmadı. Zîrâ ilm-i nücûmda Ebû Leheb-i la‘înin telâmîzlerinden ve anın akrabâlarından idi. Hattâ bu İmrü'l-Kays hazret-i Kur’ân-ı azîm ve furkân-ı mecîd kıbel-i Hakkdan Cibrîl-i emîn vesâtatıyla resûl-i kibriyâya nâzil olmazdan yedi sene mukaddem [61] lafz-ı dürer-bârın mukaddem târîhile İmrü'l-Kays manzûm etmişdir kim güfte-i İmrü'l-Kays: [62] Bu ebyâtlardan sonra sûre-i Abese'de [63] âyeti nâzil olup Hazret-i Resûl İmrü'l-Kays hakkında [64] dedikde yüzü kara olup şehr-i Mekke'de yüzü nûru kalmayup menfûr-ı âlem olup dâğ-ı derûnından Medîne-i Münevvere kurbunda vilâyet-i Hayberistân'a gelüp anda sâkin oldu. Ba‘de'n-nübüvve Resûl-i Kibriyâ Hayber üzre sefer-i seriyye fermân eyleyüp azm-ı Hayberistân etdikde İmrü'l-Kays ilm-i nücûm ile bildi kim Muhammed

bu diyârı feth eder. Andan firâr edüp azm-ı Rûm diyerek bu Kayseriyye'de kayser-i Rûm'a gelüp sâkin olup Hazret-i Ömer hilâfetinde bildi kim bu şehr-i Kayseriyye'yi Hazret-i Ömer feth eder. Dâğ-ı derûnundan mürd olup bu Kayseriyye hâricinde gûr-be-gûr olmuşdur. Maşâd-ı kadîm olmağıla binâsı ma‘lûm yezgeddir.

Ve **eş-şeyh Hazret-i Abdüssamed Efendi:** Tarîk-i Hâcegândan ulu sultândır deyü ziyâretgâh-ı ünâsdır ve yine Kayseriyye hâk-i pâkinden pâk-dil bir merd-i Hudâ kimesne imiş. Niçe zamân-ı medîd âsitâne-i sa‘âdetde Âl-i Osmân pâdişâhlarıyla hem-sohbet olup ba‘dehû sıla-yı rahmlarına vusûl bulup ba‘de'l-vusûl vâsıl-i na‘îm olup usûliyle dâr-ı bâkîde karâr etdüğüne merkad-ı pür-nûrunun seng-i mezârı târîhidir:

Bin sûz-ı girye ile gûş eyleyince târîh

Dedim ki irtihâl-i Abdussamed Efendi,

sene 918 [65]

Ziyâret-i şeyh Ramazân el-Mevlâ Sinâneddîn Yûsuf eş-şehîr Arab Sinân: Haleb eyâletinde Antâkiyye şehrinde neşv ü nemâ bulup Bağdâd Mevleviyyetinden gelirken bu Kayseriyye'de intikâl etdüğün bilir âdemler vardır. Cemî‘i te’lîfâtları Ulucamî‘de vakıfdır. Kabr-i pür-envârları Hazret-i Alî-i Tennûrî kurbunda bir kabr-i muhteşemdir.

el-Mevlâ Sefer ibn Mehemmed Kapanî: Hâk-i Kayseriyye'de Muhtesibzâde nâmıyla meşhûr ulemâ-yı mütebahhirînden imiş. şeyh Hâmid civârında Hondî Hatun Medresesi'nde ders-i âmm iken merhûm olup anda medfûndur.

Ve **ziyâret-i Kırk Nisâ:** Battâl Gâzî tekyesinde kırkı dahi medfûn olduğu bâlâda tekyeler evsâfında mestûrdur.

Ve **ziyâret-i Yuvarlak Dede:** Kuşçu Paşa'nın Cirît Meydânı Depesi kurbunda medfûndur.

Ve **ziyâretgâh-ı mülûk-i selef-i salâtîn ve Muhammed ibn Hanefî** bunda habs oldu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[68b]*

..... (36 satır boş) ..... ***[69a]***

..... (2 satır boş) .....

Niğde şehrinden cânib-i şarka meyyâl (---) (---) (---) (---) bir menzilde ve 9 sâ‘atde âbâdân kurâları ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm dâr-ı pehlivân-ı zor; ya‘nî kal‘a-i atîk-i Bor

Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) (---) fâtihi Âl-i Selçukiyân'dan Kılıç Arslan İzzeddîn ibn Mes‘ûd sene tis‘a ve sittîn ve hamse-mi’e târîhinde Âl-i Dânişmend'in i‘ânetiyle bu şehr-i Rûm Yunaniyân elinden

dest-i kahr ile feth etmişdir. Ba‘dehû Antâlî'den küffâr hurûc edüp Selçukiyân'ın inkırâz bulduğu mahalde bu kal‘a-i Bor'a küffâr istilâ edüp Bûr iken bî-nûr oldu. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Âl-i Osmân'dan Orhân Gâzî Hacı Bektâş-ı Velî i‘ânetiyle feth etdi. Ba‘de'l-Orhân Gâzî Karamânoğlu İbrâhîm Beğ bu şehre mutasarrıf oldu. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân dest-i kahr ile alup ilâ'l-ân dest-i Âl-i Osmân'dadır. Ammâ Süleymân Hân tahrîri üzre Konya eyâletinde Niğde beği sancağı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi cümle 13 aded kurâdır. Kadılara senevî bir yük akçe hâsıl olur. Taraf-ı pâdişâhîden hâkimi vâlide kethüdâsıdır kim hâss-ı hümâyûndan ifrâzdır. {Hâlâ şehrden altmış bin akçe hâsıl olup vâlide sultânlara gider. Ammâ mukaddemâ bu şehr içre cereyân eden Hemâm çayı üzre olan barud-ı siyâh değirmânlarına hâss idi. Hâlâ ref‘ olup vâlide voyvâdâsı zâbt eder}. Kethüdâyeri ve serdârı ve dizdârı ve muhtesibi ve subaşısı vardır, ammâ müftî ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, zîrâ tarafeyninde şehr-i Niğde ve şehr-i Aksarây dahi ba‘îdce şehr-i Kayseriyye mütfîlerine mürâca‘at ederler.

Der-vasf-ı kal‘a-i Bor: Kâr-ı kadîm bir kal‘a-i atîkdir. İç ilde vâki‘ olmağıla kal‘aya ihtiyâc olmaduğından gözden dûr iltifât-ı ta‘mîrden bî-nûr olmuşdur. Bu sûr-ı üstüvârın esâs binâsın bennâ-yı selef bir düz musattah yerde pest kaya üzre şekl-i muhammes seng-tırâş ile mebnî bir hisâr-ı kavî etmiş, ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ rahnedâr olmuş. Ammâ hâlâ derûn-ı hisârda bir mahelle ve elli aded fukarâ hâneleri ve İlyâslı câmi‘i nâmiyle bir câmi‘-i atîki var ve bir aded köhne kal‘a kapusu var (---) (---) (---) (---) (---).

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen-i Bor

Bir düz vâsi‘ yerde bâğlı ve bâğçeli varoş-ı ma‘mûrdır kim kal‘a dibinden şehr-i Niğde'den ve Hemâm'dan gelen Hemâm çayı cereyân edüp yigirmi iki göz su değirmanları dönderüp nâhiye kurâlarına uğrayup ba‘dehû Ereğli sazlığına karışır, ammâ şehr-i Bor cümle (---) mahalle (---) ve cümle (---) aded (---) örtülü hânelerdir ve cümle elli üç aded mihrâbdır.

Evvelâ çârsû kurbunda câmi‘-i atîk-i Sultân Alâ’eddîn'indir. Cümle câmi‘lerden büyükdür, ammâ minâresi yokdur. Ve Gözlüzâde câmi‘i Adanalı Ramazânoğlu vakfıdır. Lâkin Kal‘a câmi‘i nâmıyla meşhûr bir minâreli câmi‘-i pür-nûr-ı Bor'dur. Ve şehîd Mehemmed Paşa câmi‘i ya‘nî Sokullu Vezîr câmi‘i çârsû içinde fevkânî bir câmi‘-i nûrânîdir kim altında serâpâ altmış aded ârâste dükkânlı ve minâreli ve kurşumlu câm‘i-i rûşendir ve Çayırlı câmi‘i Hacı Mahmûd mahallesinde bir minâreli câmi‘dir ve Orta mahalle câmi‘i tahta minârelidir. Ve Sufiyân mahallesi câmi‘i minâresizdir. Bunlardan mâ‘adâ kırk altı aded mesâcidlerdir.

Ve her câmi‘de medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ-yı Kur’ân-ı azîm mukarrerdir.

Ve cümle kırk aded mekteb-i sıbyândır, ammâ cümle on aded tekye-i dervîşândır. Evvelâ derûn-ı kal‘ada tekye-i Gözlü Sultân ve yine kal‘a içinde Kesbî Mustafâ Efendi tekyesi âsitâne-i azîmdir ve Çayırlı câmi‘i'nde Es‘ad Efendi tekyesi şeyhi Himmet Efendi halifesidir kim e‘ızze-i kirâmdandır. Ve dahi eski mezârlıkda Sarı Saltuk Sultân ziyâreti tekye-i Bektâşiyân-ı zî-şândır.

Ve cümle (---) aded hammâm-ı gâsilândır. Çârsû kurbunda Sokullu şehîd Mehemmed Paşa hammâmı müferrih çifte hammâmdır.

Ve cümle üç aded hânlardır, lâkin biri kârbânsarâydır biri Kapan hânıdır, gayrısı hân-ı mücerredânlardır.

Ve cümle (---) aded dükkânlardır. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen iki başları demir kapulu altmış aded dükkân câmi‘ altında ârâste ve yetmiş aded dükkân-ı bezzâzistân cümle şehîd Mehemmed Paşa binâsıdır ve gayri ehl-i hırefler cümle mevcûdlardır.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır ve ahâlîsi gâyet sâlihlerdir ve a‘yân-ı eşrâfları fukarâ muhibleridir. Bâğ u bâğçesinde mesîregâhları çokdur.

Ve memdûhâtından gûnâ-gûn engüründen mâ‘adâ kişmiş nâmiyle meşhûr olan kuş üzümü ve köfteri ve emrud kakı ve kayısısı ve güherçile ve barud-ı siyâhı ya‘nî top otu meşhûrlardır (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Sitayîş-i ziyâretgâh-ı şehr-i Bor: İç kal‘ada Gözlü Sultân ve eski mezârlıkda Sarı Saltuk Sultân ve

..... (1.5 satır boş) .....

Bu kal‘a-i Bor'dan cânib-i garba kal‘a-i Niğde nîm konak yerdir kim Bor câmi‘i minâresinden Niğde şehri görünür (---) (---). ***[69b]***

Bor kal‘asından cânib-i (---) şehr-i Aksarây'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ taraf-ı (---) sâ‘atde,

Menzil-i Ortaköy: Aksarây sancağında yüz elli akçe pâyesiyle başka kazâdır. Bir vâsi‘ mahsûldâr fezâda bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘ ve mesâcidli kasaba-misâl ma‘mûr köydür. Bu karyeye tâbi‘ cümle otuz altı pâre nâhiye kurâlarıdır (---) (---) (---) (---) (---). Andan yine cânib-i şimâle ma‘mûr [u] âbâdân kurâları ubûr ederek bir menzilde,

Karye-i Hırvadalı: Bu dahi bir ferah-fezâ yerde gâyet ma‘mûr u müzeyyen hân u câmi‘li müselmân karyesidir ve Aksarây kazâsı nâhiyeleri kurâsındandır (---).

Andan cânib-i şimâle sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı sulehâ-yı şehr-i bây, ya‘nî belde-i İrem kal‘a-i Aksarây

Nice müverrih-i Yunaniyân bu şehrin ibtidâ bânîleri hakkında tâ Hazret-i İsâ asrında havâriyyûndan şem‘ûn-ı Safâ re’yiyle bu şehr binâ olunmuşdur. Niçe mülûkden mülûke intikâl edüp âhir kayâsıralardan kör Harkil'in veled-i nâ-kâbili Helinâ nâm kral-ı bî-nâm tevsi üzre binâ edüp Arab kavmi üzre seferler etmeğe mübâşeret edüp niçe bin cünûd-ı cünübüyle şâm üzre giderken Sufrâz nâm mahalde askeriyle münhezim olup ol savaş-ı perhâşda Helinâ kral-ı dâll dahi muzmahill olup anın veled-i pelîdi Mikâle kral olup âhir anın destinden Âl-i Selçukıyân'dan Sultân İzzeddîn Kılıç Arslan ibn Melik Mes‘ûd, sene tis‘a ve sittîn ve hamse mi’e târîhinde küffâr-ı Rûm destinden dest-i kahr ile kefere-i Rûm'ı kıra kıra amân vermeyüp feth etdiklerinde ceyş-i Nasârâ'dan bir ferd-i anîd u

pelîd kalmaz. Meğer bu feth-i zafer-me'âsirde yetmiş aded kibâr-ı evliyâ-yı kümmelîn hâzırlar imiş. Ba'de'l-feth ibtidâ salât-ı cum'ada eş-şeyh Kerîmeddîn-i Kirmânî el kaldırup cemî'i huzzâr-ı meclis, âmîn dediklerinde şeyh Kerîmeddîn hazretleri eydür: "İlâhî bu şehr-i İslâm'da küffâr-ı hâksârdan biri sâkin olmaya. Ve ticâret ile gelüp gide ve karâr ederse mu'ammer olmaya!" deyü cemî'i kibâr-ı evliyâ du'â ederler. Anın içün ilâ haze'l-ân şehr-i Aksarây'da hâlâ küffârdan nâm u nişân yokdur. Tavattun etmek istese ahâlî-i beled komazlar ve hâkim kuvvetiyle kalırsa aslâ mu'ammer olmazlar. Andan ba'de'l-feth bu şehirde yedi yüz kibâr-ı evliyâullâh lenger-i ikâmet bırağup kaldılar. Anın içün ba'zı müverrihler bu şehre "Dâr-ı sulehâ" deyü tavsîf etmişler. Ba'dehû fâtih-i Aksarây, Kılıç Arslan şâh bu şehri mezkûr evliyâullâhların nazarıyla eyle imâr eder kim güyâ Konya Merâmı olur.

Der-beyân-ı sebeb-i tesmiye-i şehr-i Aksarây

Kılıç Arslan şâh'ın bu şehir tahtgâhı olmağıla (---) nâm mahallinde bir sarây-ı azîm binâ eder kim niçe yerde kasr-ı İremleri ve kasr-ı Havernâkları ve kâh-ı ekâsireleri ve eyvân-ı hakanîlere mânende kâ'alar ile ârâste ve Merâm-misâl cenîn ü hıyâbânlar ile pîrâste edüp bu sarây-ı azîmîn yedi bin aded manzara ve dakka ve revzenleri ve üç bin aded müte'addid nakş-ı bûkalemûn hücreleri var idi. Ve Kılıç Arslan binâsı olmağıla dârü's-sa'âdesinin yemîn [u] yesârında tucdan iki aded arslan-ı mehîb timsâli inşâ etdirmişdi ve mağrib-zemîn üstâdlarından iki üstâd-ı kâmil bu esedlere birer ilm ile tılsım edüp bir arslanın ağzından âteş feşân olurdı. Bir sübû'ın ağzında bir sayha-yı mühlik sâdır olurdu. Tâ ki bir âdem bu sarâyâ kem kasd ile girse yâ sarâydan bir şey serika edüp taşra çıkarken bu arslan-ı âteş fişânın şerâresinden ve öbür esedün na'rasından harâmî ve sârık herîfler helâk olurdı. Bu şehir bu sarây-ı münevver ile cihân-arâ olmağın bu şehre Aksarây deyü tesmiye etdiler, ammâ zamân-ı keferede bu şehre lisân-ı Yunan'da ilâ hazâ'l-ân Pigâhelinâ derler. Hazret-i İsâ asrında imâr olduğun Rûmlar sıhhat üzre yazmışlardır.

Ba'dehû sene (---) târîhinde Karamânoğlu Ya'kûb Beğ destine girüp andan sene (---) târîhinde Yıldırım Hân destine girdi. Andan Timur Hân-ı pür-zor sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'a rağmen bu şehri harâb u yebâb ve halkın kebâb ve hâneleri Aksarây'ı turâb etdiğinden hâlâ kavm-i Etrâk ol sarâya yazıkları geldiginden ya'nî acıdıklarından "Ah sarây" derler. Nicesi "Ak sarây" derler. Bu gûne ismiyle müsemmâ bir şehr-i ra'nâdır. Hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da Gâzî Süleymân Hân tahrîrî üzre Karamân eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Kânûn üzre beğinin hâsı (---) akçedir. Ber vech-i adâlet yigirmi kîse hâsıl olur ve beş yüz askere mâlik bir tuğlı mîr-i livâdır. Taht-ı hükûmetinde (---) timar ve ze'âmet vardır. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile (---) asker olur. Beğinin livâsı altında me'mûr oldukları sefere giderler. Bir hâkimi dahi şer'-i Resûl tarafından yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarından beher sene kadıya beş kîse adâlet üzre hâsıl olur. Müftîsi ve nakîbi ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve muhtesibi ve şehir subaşısı *[70a]* vardır ve a'yân-ı eşrâfı ve kübbâr [u] sulehâ-yı meşâyihı firâvandır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-beyân-ı eşkâl-i kal'a-i Aksarây, Ahsarây ve Ah-ı sarây

Evvelâ şehr-i Rûmdan add olunur bir vâsi' düz fezâda kal'ası nehr-i Uluırmak kenarında şekl-i murabba' seng-i mutarraş ile mebnî bir kal'a-i kavîdir kim tâ şehrin vasatında vâki' olmuşdur. Ammâ burc [u] bârûları ol kadar âlî değildir. Lâkin selef-i mi'mârî mühendisleri yine cümle ebrâcların ve

dendân-ı bedenlerin ve mazgal deliklerin cümle hendese ile binâ etmiş bir kal‘a-i müzeyyendir ve cümle (---) aded kulleleri birbirlerine nâzırdır kim hîn-i muhâsarada her kullenin ceng-âver bahâdırları tüfeng ile kulleleri muhâfaza ederler ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr etrafı (---) aded germe adımdır. Van ve Diyârbekir ve Erzurûm kal‘aları kadar büyük değildir ve cânib-i erba‘asında handakı (---) bu cirmde olan sûr-ı üstüvârın cümle etrâfında beş kapudur. Evvelâ Küçük kapu cânib-i garba nâzırdır ve Demir kapu semt-i kıbleye meftûhdır ve Kiçkapusu dahi taraf-ı kıbleye mekşûfdur. Ve Ereğli kapusu cânib-i cenûba nâzırdır ve Konya kapusu taraf-ı garba manzûrdur. Mezkûr kapuların dîdebânları ve bâcdâr [u] muhtesib âdemleriyle mâl-â-mâldır. Bu cirmde olan kal‘a içinde cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçesiz hâne-i mergûblardır. Ve derûn-ı hisârda her hayrât [u] hasenâtdan mevcûd olduğundan mâ‘âdâ zamân-ı Celâlî'de gılâl anbârları vardır, ammâ cebehânesi yokdur.

Ancak mâh-ı ramazân hilâli nümâyân oldukda ve yevm-i ıydeynde ve beğlerbeğiler geldikde şâdımân topları atacak kadar barud-ı siyâhı ve birkaç aded şâhî topları vardır, ammâ gayri cebehâne-i mühimmât [u] levâzımât yokdur ve gayri asâr-ı binâdân câmi‘,

..... (1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı varoş-ı müzeyyen şehr-i Aksarây

şehir kethüdâsı takrîri üzre bu şehr-i Ahsarây cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli ve her hâneden hâneye cereyân eder âb-ı revânlı hânedânlar ve sarây-ı alîler ve gayri buyût-ı valilerdir. Ekseriyâ kerpiç ve taş dîvârlı ve sütûhları cîr ve kireç ve türâb ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır.

Sitâyiş-i sarâyhâ-yı şehr-i Aksarây

Cümleden,

..... (1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı aded-i mahallât-ı şehr-i Ahsarây

Cümle otuz iki mahalledir. Evvelâ mahalle-i Kârhâne ve mahalle-i Cuvallakı ve mahalle-i Sofular ve mahalle-i Çömlekçiler ve mahalle-i şeyhli ve mahalle-i Timarhâne ve mahalle-i Kızılca ve mahalle-i Kalınlar ve mahalle-i Vildân Gülü ve mahalle-i Meydân ve mahalle-i Bilecik ve mahalle-i Pamukcılar ve mahalle-i şeyh Gaznevî ve mahalle-i Terhâcı ve mahalle-i Paşacık ve mahalle-i Gergî ve mahalle-i Câmi‘-i Kebîr ve mahalle-i Bâb-ı Sagîr ve mahalle-i Hacı Fikreddîn ve mahalle-i Borabâzârı ve mahalle-i Ereğli Kapusu ve mahalle-i Yandili ve mahalle-i Zencîrli ve mahalle-i Kaval ve mahalle-i Taşbâzârı ve (---) (---) (---).

Bu kadar mahallâtlar içre olan câmi‘leri beyân eder.

Evsâf-ı câmi‘-i salâtîn-i selef-i Selçukiyân ve gayri ma‘bedgâh-ı âbidân

Cümle (---) aded câmi‘-i mülûk-i selef ve gayri ma‘bedgâhlardır. Evvelâ cümleden (---) semtinde

Karamânoğlu İbrâhîm Beğ câmi‘i secdegâh-ı kadîmdir. Derûn-ı câmi‘ cümle dörd aded tâk-i Kisrâ'dan nişân verir kemer-i kavs-i kuzahlar üzre cümle kârgir kubbe ve toloz rıhtım kemer-i sağîrlerdir ve derûn-ı câmi‘de on iki aded amelî amûd-ı ser-âmedlerdir ve iki aded musanna kapuları vardır ve mihrâbı ve minberi ve mü’ezzinân mahâfili tarz-ı kadîm sâde-güzelidir ve âvîze-i maslûbât-ı şöhretler ile ol kadar müzeyyen değildir. Lâkin ma‘bedgâh-ı atîk olmağın bu câmi‘de gâyet rûhâniyyet vardır ve bu şehr içre bundan ulu câmi‘ yokdur. Lâkin tûlen ve arzen ne kadar adım olduğu ve ne kadar âdem aldığı ma‘lûmum değildir. Ammâ bir minâre-i mevzûnu câmi‘den ba‘îd olup câmi‘in kıbâbları kireç ile mestûr olduğu mefhûmumdur.

Ve **eş-şeyh Hâmid-i Velî câmi‘i** şeyhler mahallesinde kubbe ve kemerli ve bir minâreli câmi‘i metîndir.

Ve **Tabbâklar câmi‘i** kireç dîvâr ile mebnîdir, ammâ gâyet cemâ‘at-ı kesîresi vardır.

Ve **el-Hacı Seyyid Hasan Efendi câmi‘i** Başköprü kurbunda bir câmi‘-i dil-küşâ ve şîrîndir.

Ve **Kârhâne câmi‘i** yine Kârhâne mahallesinde rûhâniyyetli bir müstecâbü'd-da‘ve bir câmi‘-i münevverdir (---) (---) (---) (---) (---).

Sitâyiş-i mesâcid-i mahallât-ı muvahhidân

Cümle otuz iki aded mahallede toksan sekiz mahalle mezgitleri vardır. Bu diyârda mescidlere mezgit *[70b]* dahi derler. Evvelâ bâlâda tahrîr olunan mahallelerin esmâlarıyla müsemmâ birer mahalle mescidleri olduğundan mâ‘adâ meşhûr olan mezgitler ve eyne damları ya‘nî âzîne günî mescidleri vardır. Bu diyârın re‘âyâsı mescidlere eyne damı derler kim ol mesâcidler bunlardır.

..... (1 satır boş) .....

Sitâyiş-i medâris-i âlimân

Cümle (---) aded dârü't-tedrîs-i tâlibândır. Evvelâ (---) (---) semtinde **medrese-i Yılancık** binâ-yı kadîm ve hayrât-ı azîm bir dâr-ı tahsîl-i ulûmdur.

Ve **Sulu medrese** mübârek mekân-ı ulûm-ı şettâ yeridir kim başka bir hâssa vardır.

Ve **medrese-i câmi‘-i Karamânoğlu**. Bunlar meşhûr medreselerdir ve cânib-i vakıfdan talebeleri ve ders-i âmmelerine mâh-be-mâh vazîfe-i mu‘ayyeneleri ve lahmiyye ve şem‘iye hücre-bahâları verilir.

Gayri cevâmi‘ ve mesâcidlerde niçe hasbî ders-i âmmlar vardır kim gûnâ-gûn fünûn-ı şettâ görülür. Ekseriyyâ ahâlî-i Aksarây müfessir ve muhaddis ve fakîh olurlar. İlm-i ferâ’iz hod evlâ bi't-tarîk-i âbâ ve ecdâdlarından berü tilâvet ede gelmişlerdir, ammâ bu şehirde mahsûs dârü'l-kurrâ yokdur, lâkin hâfız-ı Kur’ân'ı çokdur. Ammâ ilm-i kırâ’atda tecvîd ile kırâ’at-ı İbn Kesîr ve kırâ’at-ı seb‘a ve kırâ’at-ı aşere ve kırât’at-ı takrîb ilmi tilâvet eder yokdur, ammâ tecvîd-i ilm-i hıfz okur çokdur. Ve ilm-i hadîs için başka dârü'l-hadîsleri yokdur, ammâ her medrese ve câmi‘lerde ilm-i hadîs tilâvet olunur.

Der-beyân-ı mekteb-i tıflân-ı hîce-hân: Cümle (---) aded dârü't-ta‘lîm-i nâ-resîdegân-ı necîbândır. Evvelâ (---),

Der-ayân-ı tekye-i dervîşân-ı şâkirdân: Cümle (---) aded zâviyelerdir.

Çeşme-i âb-ı revân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sebîlhâne-i cân-sitân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hân-ı hâcâgân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Çârsu-yı bezzâzistân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Medh-i mahbûb [u] mahbûbân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kibâr [u] eşrâf [ü] a‘yân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Üstâd-ı hâzıkân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cerrâh [u] fassâdân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sulehâ-yı meşâyihân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve musannıfîn [u] şâ‘irân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve mazanne-i kerâme-i mecâzibân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve libâs-ı raculân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve kabâ-yı kavm-i zenân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve esmâ-i merdân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve nâmhâ-yı nisvân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve esmâ-i zümre-i bendegân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve esmâ-i cevâriyân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve fasl-ı hevâ-yı hûb-ı câvidân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve zikr-i ahâlî-i lehce-i lisân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Medh-i ekâlîm-i arz-ı büldân: Bi-kavl-i müneccimân bu şehir on yedinci iklîm-i örfiyedendir. Arz-ı beledi (---) ve tûl-i nehârı (---)

Der-vasf-ı tâli‘-i imâristân: Be-kavl-i ilm-i usturlâb bu şehr burc-ı Hût'da vaz‘-ı esâs olunup beyt-i Müşterî-i mâ’îde bulunmuşdur. ***[71a]***

..... (2 satır boş) .....

Der-fasl-ı enhâr [u] âb-ı hayvân: şehrin vasatında cereyân eden Uluırmak (---) dağdan gelüp şehrin cemî‘i imâretlerine saky edüp Alâ’eddîn cisrinden ubûr edüp (---) mahlût olur. Bu şehrin Bursa gibi her hânesinde mâ-i cârîler ve niçe uyûnlar vardır.

Der-imâret-i hammâmât-ı gâsilân: Cümle (---) aded hammâm-ı ferahnâkdir. Evvelâ Beğ hammâmı gâyet atîk hammâm-ı hûb-binâdır. Andan Azebler hamâmı binâsı ve âb [u] hevâsı latîf hammâm-ı hoş-bûdur. Andan Tizbâzâr hammâmı, Paşa sarâyı kurbundadır. Bunlardan mâ‘adâ sarây hammâmlarıdır.

Manzara-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Evvelâ şehir ortasında cereyân eden Uluırmak üzre Sultân Alâ'eddîn binâsı bir göz cisr-i sihr-i'câzdır ve Seyyid Hacı Hasan câmi'i kurbunda Başköprü vâcibü's-seyrdir.

Der-medh-i dârü'z-ziyâfe-i imârât: Evvelâ Paşa sarâyı imâreti ve Karamânoğlu İbrâhîm Beğ câmi'i imâreti ve (---)

Evsâf-ı hubûbât [u] mahsûlât: Ekseriyâ mahsûlât-ı firâvânı gendüm-i gûnâ-gûn ve şa'îr ve fûldır (---)

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi'ât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i it'âm-ı me'kûlât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i me'kûlât [u] müsmirrât: Bu şehrin hevâsı mu'tedil olmağıla ravzâ-yı rızvânlarında gûnâ-gûn kasr-ı iremler ile ârâste ve eşcâr-ı fevâkihe-i kesîre-i gûnâ-gûnlar ile pîrâste olup her gûne meyvesi memdûhdur, ammâ (---),

Ta'rîf-i envâ'-ı meşrûbât:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i kâr [u] kesb-i esnâfât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i mesîregâh-ı İreme-zât: Evvelâ mesîregâh-ı Hıdırlık, mesîregâh-ı Kırkkızlar (---),

Der-beyân-ı aded-i cenîn [u] bâğavât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-şi'r-i tetimme-i şehr-engîz-i külliyât

şöyle ma'lûm ola kim bu livâ Karamân eyâletinde üç kazâ yerdir. Evvelâ kazâ-yı Ortaköy ve kazâ-yı (---) ve kazâ-yı (---).

Ve bu Aksarây'dan cânib-i kıble ve şarka meyyâl kal'a-i Kayseriyye üç konakdır ve kırk sekiz fersah yerdir.

Ve yine Aksarây'dan Bor'a giden cânib-i şarka **karye-i Hırvadalı**. Andan **karye-i Ortaköy** andan üçünci menzilde **kal'a-i Bor'**dur.

Ve Bor şehrinden kal'a-i Niğde taraf-ı garba bir konakdır, ammâ Aksarây'dan cânib-i şimâle Hacı Bektâş-ı Velî'nin **Kırşehri** (---) konakdır.

Andan **Çâşnigîr köprüsü** Kızılırmak nehri üzredir ve yine Aksarây'dan cânib-i cenûba ara batıda **kal'a-i Karamân Ereğlisi**'dir. Mâbeyninde Taşbınar köyüne konup ertesi kal'a-i Ereğli'de meks eder.

Ve yine Aksarây'dan cânib-i garba **karye-i Bâğlı Ilıcası** vardır. Karabınar kadılığıdır.

Andan **karye-i Eşbeğ:** Konya kazâsında bin hâneli ma'mûr köydür.

Andan üçüncü günde erken Aksarây'dan Konya'ya dâhil olunur. {Mâbeynehümâları üç merhale yerdir}.

Ve yine Aksarây'dan Engürü'ye cânib-i şimâle altı konakdır. Evvelâ karye-i Saymazsarây kazâsıdır ve kal‘a-i Koçhisar Tuzlası (---) kazâsıdır ve karye-i Sofular ve Karazirve karyesi. Bunlar Engürü hudûdudur ve karye-i Çakallar ve karye-i Oruncak andan kal‘a-i Engürü'ye dâhil olur ve bu Aksarây'dan kal‘a-i Malâtiyye kendüye dâ’ir olan cibâllerin şimâline vâki‘ olmuşdur. *Ve's-selâm.*

Bu Aksarây bu zikr olunan şehirlerin vasatında vâz‘-ı esâs olunmuşdur. (---) (---) ***[71b]***

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı Aksarây-ı dâr-ı kibâr-ı evliyâ’u'l-vâsılîn

Evvelâ Dâr-ı Ervâh nâm mekân-ı rûhânîde yedi bin güzîde-i kibâr-ı evliyâullâh âsûde olduğu tevâtürle müsbetdir. Zirâ niçe bin kerre leyle-i kadirlerde ve şeb-i mi‘râc-ı Nebî ve sâ’ir leyle-i mübârekelerde nûr-ı İlâhî nâzil olduğu zâhir ü bâhir olmuşdur ve bu cübbânda eyle rûhâniyyet var kim bir pür-mağmûm âdem bu gurâfeye gelüp ziyâret etdiği ân kesâfetden ol kes halâs olup şâd u handân olur. Bu âsitânede medfûn olanlardan evvelâ,

eş-şeyh Hâmid-i Velî serçeşme-i gurâfe-i ervâhdır. Üstü küşâde bir kubbe-i âlîde medfûndur kim hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır, ammâ ekseriyâ masrû‘ kimesneler ziyâret ederler. Ve bu sultân kurbunda,

eş-şeyh Kemâl Sultân: Niçeler "Kemâl Ata Sultân bunlardır" derler, ammâ galatdır. Bunlar tarîk-i Kümeylî'de tekmîl-i tarîk eden pîşvâ-yı serçeşme-i tarîk-i Kümeylî Kemâl Sultân'dır ve bu azîze karîb,

eş-şeyh Pertevî Sultân: bunlar tarîk-i Yeseviyye'de ulu erdir ve Kırklar dağında,

Ziyâret-i Kırk Kızlar: Ekseriyyâ zenân tâ’ifesi ziyâret ederler. Bir cihân-nümâ zemîne vâki‘ olmuşdur. Ve,

eş-şeyh Necmeddîn-i Kübrâ: Niceler Necmeddâ‘i-yi Kübrâ derler. Ulu sultândır. *Kuddise sırruhu.* Ve,

Bedreddîn Sultân Velî ve dahi **Himârlı Dede Sultân** ve şehir içre **Külhânî Alî Dede** ve yine derûn-ı şehir içre asûde olan**,**

eş-şeyh Gaznevî Sultân, eş-şeyh Hakîkî Sultân ibnü'ş-şeyh Hâmid-i Velî. Bunlar Hacı Bayrâm-ı Velî'nin telâmîz-i kâmillerinden olup Ankara şehrinde tekmîl-i ilm-i ledün edüp bu şehr-i Aksarây'da tarîk-i Bayrâmiyye'de pîşvâ olup âhir *"İrci‘î ilâ rabbik"* emriyle Bayrâmîler de bayrâm-ı hakîkî etdi. Ve,

eş-şeyh Battâk: Taşbâzârı mahallesinde medfûn olup ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır ve Cennet deresi semtinde ziyâretgâh-ı Çelebilik. Bu âsitânenin dahi üst yanında,

Ziyâret-i Hıdırlık: Cümle şehre hâ'il bir makâm-ı âlî olduğundan cümle ehl-i beledin temâşâgâhıdır. Ba'zı müşevveşü'l-hâl kimesneler Hıdırlık kubbesinde bir gece i'tikâf niyyetiyle mihmân olup bi-emri Hudâ ol gece sıhhat bulur ve kubbe-i Hıdırlık'da,

Ziyâret-i Kılıç Arslan: Sultân Fâtih ve bânî-i şehr-i Aksarây'dır kim şehr-i Sivas'ın içinde ibret-nümâ Kızıl medrese bu Kılıç Arslan'ın hayrâtlarındandır ve yine bu Hıdırlığa karîb,

eş-şeyh Hamza Sultân: tarîk-i Bayrâmiyye'de ulu erdir. Ve,

eş-şeyh Hızır Efendi

..... (18 satır boş) ..... ***[72a]***

{Aksarây'dan **menzil-i Sarı Atlı Köyü**.

Andan **menzil-i Dubanı** Ürgüp kazâsıdır. Müselmânlardır.

Andan **menzil-i karye-i Maşkara** andan kal'a-i Kayseriyye.}

..... (36 satır boş) ..... ***[72b]***

..... (36 satır boş) ..... ***[73a]***

Sivas'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) günde Mar'aş Karsı hâki sağ tarafımızda kalup Mar'aş hâkinde,

Evsâf-ı kasaba-i kadîm Elbistân

Bir düz sahrâda (---) çayı kenarında ensesi Ashâb-ı Kehf dağlı, bâğçe ve bâğlı, bin mikdâr hâneli, türâb-ı pâk ile mestûr şehirdir. Mar'aş paşası hâssı olmağıla subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ekseriyyâ ahâlîsi Türkmândır. Bu şehrin cânib-i şarkîsi zamân ile âbâdân imiş. Ancak zulümden bu kadar ma'mûrdur. Câmi'-i ve hânı ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Haftada bir azîm bâzârı durur. Bu şehrin (---) tarafı hâricinde bir hayli mesâfe-i ba'idede,

Ziyâret-i Ashâb-ı Kehf

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ammâ Adana Tarsûsu'ndaki mağâralarda olan Ashâb-ı Kehf gibi bu Elbistân'da Ashâb-ı Kehf'in sadâları gelmez. Bu hakîr Ashâb-ı Kehf'i üç yerde ziyâret etdik. Kankısı sahîh ola ma'lûmum değildir. Yohsa Takyanus zulmünden her biri birer diyâra mı firâr etdiler. Bu husûsda Tarsûs ulemâsıyle Mar'aş ulemâları mâbeynlerinde mübâhase-i azîmler olup ahâlî-i Tarsûs "Ashâb-ı Kehf bizde medfûndur", der. Mar'aşlı "Bizim Elbistân'daki kehflerde hayâtda olup niçe kerre kelblerinin sedâsı istimâ' olunmuşdur" derler. Ammâ bu abd-i hakîr gâyet takayyüd edüp bu Elbistân'daki kehfde aslâ bir sedâ istimâ' etmedim. Andan cânib-i şimâle (---) sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Aşdı

(---) hâkinde Türkmân ağası hükmündedir ve yüz elli akçe kazâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır. şehri bir çukur yerde (---) deresi kenarında bin hâneli ve serâpâ hâk-i pâk ile mestûr tahtânî ve fevkânî Türkmân halkı sâkin bâğlı ve bâğçeli hâne-i zibâlardır. Müte‘addid câmi‘leri ve mesâcidleri ve hân u hammâmı ve çârsu-yı bâzâr-ı muhtasârı vardır. Andan yine taraf-ı şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Gürün

(---) eyâletinde Vangel hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle nâhiye kazâsıdır ve Türkmân ağası hükmünde bin aded hâk-i pâk ile setr olmuş sütûhlu bâğlı ve bâğçeli câmi‘li ve mesâcidli ve hân u hammâmlı ve sûk-ı sultânîli kasaba-i ra‘nâdır. Kethüdâyeri ve serdârı ve muhtesibi vardır. şehri içinden nehr-i (---) cereyân edüp (---) mahlût olur. Âb-ı hayâtdır. Cümle âhâlîsi Okçıoğlu kürkü geyer Türkmân kavmidir.

Ammâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan halkı gâyet tendürüst olup mahbûbesi memdûh-ı âlemdir. Andan yine cânib-i şimâle düz sahrâlar ile (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Darende

Sivas eyâleti hâkinde Türkmân ağası hükmünde yüz elli akçe şerîf kazâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve subaşısı vardır. Müftîsi ve nakîbi ve ulemâsı vardır. Kal‘ası bir yalçın taşlık yerde bir püşte-i alî üzre şekl-i murabba Hazret-i Ömer evlâdı fâtih-i Malâtiyye (---) binâsıdır. Vilâyet-i Ermen'i kabza-i teshîre almak içün binâ etmişdir, ammâ mürûr-ı eyyâm ile sehel câ-be-câ münhedim olup dizdârı ve neferâtları yokdur. şehr-i Karadoruk hâkinde nehr-i (---) kenarında bin aded tahtânî ve fevkânî taş ve kerpiç ile mebnî cîr ü turâb ile mestûr bâğlı ve bâğçeli ve yedi mihrâbı ve hân u hammâmlı ve çârsû-yı bâzârı müzeyyen bir şehr-i ma‘mûr kenar-ı derede Darende şehridir.

Cümle halkı Türkmân ve Ermenîlerdir. Debbâğhânesi meşhûrdur. Memdûhâtından kırkar ellişer dirhem gelir âbdâr zerdâlûsu Acem diyârının Tesü ve Ordubâr ve Hoy ve Merend şehirlerinde yokdur. Rûm'a ve Arab ve Acem'e kurusun hedâyâ götürürler.

A‘yânından şeyhoğlu ile üç gün emîrâne sohbet-i hâss etdik.

Ziyâretgâh-ı Darende : (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzîl-i karye-i Sazcığaz: Sivas hâkinde ma‘mûr köydür. Müselmânı ve Ermenî re‘âyâları vardır. Bir hânı var ve bir kayadan bir âb-ı hayât kaynak suyu çıkar. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Karye-i Mancılık: Türkmân ağası hükmünde Sivas hâkinde Ermenî köyüdür ve ze‘âmetdir. Bir Ermenî kenîsesi vardır. Andan (---) sâ‘atde şimâl cânibine gidüp,

Kasaba-i Ulaş: Sivas hâkinde Türkmân ağası ulus göçümü zamân bunda sâkin olup Türkmân'dan yayla hakkı alır kadısı var. Cümle beş yüz mikdârı hâne-i Müslim ve Ermenîlerdir. Câmi‘i {Memî Kethüdâ'nındır ve Mi‘mâr Sinân binâsıdır kim Sultân Süleymân fermâniyle mebnîdir} ve hânı ve birkaç dükkânları var. Ammâ *[73b]* hammâmı ve gayri imâreti ve bâğ u bâğçesi yokdur.

Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde Sivas sahrâsına nehr-i azîm-i Kızılırmak üzre **Cisr-i Zığzığı** ya‘nî **Eğriköprü** on sekiz göz musallâlı cisr-i azîmdir. Bu mahalle nehr-i Kızılırmak Erzurûm ve Nîkhisâr dağlarında ve Beğdağı'ndan tulû‘ edüp niçe kurâ ve büleydeleri reyy ederek ve Eğriköprü'den ubûr edip (---) (---) (---) tâ Kayseriyye altında bir göz kantara altından ubûr edüp andan cânib-i garba (---) (---) şehirleri ve kurâların reyy edüp Çâşnigîr köprüsünden geçüp Osmâncık kal‘ası ve Hacı Hamza'dan ve Tosya kurbundan ubûr edüp Karadeniz'e Bafra şehri kurbunda deryâya kayalardan kendüyi atup feryâdı âemi asamm edüp Bahr-i siyâha munsab olur.

Andan bu Sivas sahrâsından, **Eğri cisri** ubûr edüp yine ol sahrâ ile ma‘mûr [u] abâdân kurâları (---) sâ‘atde güzer edüp,

Vilâyet-i şehr-i Rûm{-i behçet-rusûm} taht-ı kadîm, ân-ı merzebûm, belde-i azîm u mahrûse-i kadîm, bilâd-ı kayâsıra dâr-ı Ermenîyân-nâs, ya‘nî kal‘a-i dârü'l-alâ-yı köhne-âbâd-ı Sivas

İbtidâ bânîsi Hazret-i Zekeriyyâ asrında Kayseriyye binâ eden Erces oğullarından Harkil Kayser'in bir karındaşı Cimcim[e] Mar‘aş'ı binâ etdi. Bir karındaşı Ermen Kayser Sives binâ etdi. Ermenî tâ’ifesi buna Sîv-âsvâs derler. Riyâzât-ı mücâhede ile altı ayda bir iftâr etdüğünden Nasârâ-yı Ermenî Yârmeniyyân bunu kutb mertebesine dutarlardı.

{Ermenî târîhlerinde bu Sîv-asvâs Sivas'ı binâ edüp ana Geyümers şâh derler. Bir kavllerinde Sivas'ı Dahhâk-ı mârî inşâ etdi derler, ammâ Geyümers Sivas'da medfûndur}. Bunun zamânında şehr-i Sivas eyle ma‘mûr idi kim sahrâ-yı Sivas'da aslâ zirâ‘at olunur arz-ı mezra‘a yok idi. Tâ nehr-i Kızılırmak kenarına dek ma‘mûr [u] âbâdân yerler idi. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Niçe bin mülûk [u] salâtînden selef-i salâtînlere değüp âhir dest-i İslâm'a Âl-i Abbâsiyân'dan ba‘de hicreti'n-nebeviyye Bağdâd halîfesi emîrü'l-mü’minîn Hârûnu'r-Reşîd'in destine Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî i‘ânetiyle dest-i İslâm'a girüp dâr-ı İslâm oldu ve yine küffâr istîlâ edüp Seyyid Battâl şehr-i Malâtiyye'de mütevellid olup anda sâkin olmağıla her bâr bu Sivas üzre şebhûnlar edüp Me’mûn Halîfe ibn Hârûnu'r-reşîd asrında yine feth olup Seyyid Battâl İslâmbol fethinden sonra Üsküdar'da muhâfazada iken İslâmbol içre bâ sulh Silivrikapusu'nda {kalup dest-i küffârda cümle} şehîd olan guzât-ı müslimînin ahvâl-i pür-melâlin ve İslâmbol'a küffârın istîlâsın istimâ‘ edüp Kız kullesinden İslâmbol teküru kızın kapup hâlâ Seyyid Battâl kasabası olan mahalle Seyyid-i Battâl ma‘şûkası olan duhter-i nâ-şükûfte ile ol mahalle geldikde Seyyid Battâl hâb-âlûd iken akîbinden kovan şebhûncu küffârlar Seyyid Battâl üzre hücûm etdiklerinde Seyyid Battâl ma‘şûkası olan kral kızı Battâl Gâzî'nin üznüne isâbet edüp şehîd olduğun Sivas küffârları istimâ‘ edüp her tarafdan niçe yüz bin Ermenîler hurûc edüp yine şehr-i Sivas'a istîlâ ederler.

Âhir ehl-i İslâm'ın Âl-i Dânişmendiyân'dan Nîkhisâr fâtihi Sultân Melik Gâzî Âl-i Selçukiyân i‘ânetiyle {kal‘a-i Sivas'ı sene (---) târîhinde} feth edüp dest-i İslâm'a girdi ve Selçukiyân vilâyet-i Yunaniyân'dan Konya'yı feth ederken yine Âl-i Dânişmendiyân ana i‘ânet edüp cümle memâlik-i Rûm'u ve vilâyet-i Yunaniyân'ı feth edüp dâr-ı İslâm oldu.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Yıldırım Bâyezîd Hân Türkmân-ı Ceslî elinden feth edüp ba‘dehû Âl-i Osmân üzre Timur Hân hurûc edüp Sivas üzre gelüp kırk bin sıbyân-ı nâ-resîde-i tıflân-ı ebcedhânlar gerdenlerine Kelâm-ı izzetlerin ben kılup Timur'a istikbâle çıkdıklarında hemân Timur şâh bu sıbyân-ı nâ-resîdeler üzre at koyup cemî‘i asker-i Timur'un pây-ı esb nâhunu altında kırk bin ma‘sûm [u] pâk pâymâl-i rimâl [u] hâk olup ol sâ‘at ahâlî-i Sivas'dan yetmiş bin aded ulemâ ü sulehâ ve sâhib şeybe musannıf ve mü’ellif âdemleri tarfetü'l-ayn içre dendân-ı tîğden geçirüp yedi günde kal‘a-i Sivas'ı harâb u yebâb edüp hâlâ harâbistânı ma‘lûmdur. Elsine-i nâsda meşhûrdur kim, "Sana bir iş edeyim ki Timur-ı Lenk Sivas'a etmemiş ola" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Netîce-i kelâm Timur-ı sâhib-şekâ Nasreddîn Hâce-i bî-bakâ Timur'un nedîm-i hâssı olmağıla esnâ-yı kelâmda Timur'a eydür: "Sultânım, Niçün Sivas'da kırk bin gulâmı kelâm-ı izzetleriyle pâymâl-i esb-i Tatar edüp yetmiş bin mahlûk-ı Hudâ sulehâ-yı müttakî kimesneleri katl etdiniz?" dedikde "Va'llahi efendi! Kavm-i Sivas bî-mezheb olup ‘Kur’ân-ı azîm *sümme hâşâ* mahlûkdur’ deyü âyet-i mensûhlara nazîre âyet etdiklerinden mâ‘adâ yedi âyet şekilli dahi kelâm-ı muhdesler zamîme eyleyüp gılâmânlarının boğazındaki Kelâm, izzetlikden çıkmış idi. Ekseriyyâ ol sıbyânları veled-i harâmlar *[74a]* idi ve ihtiyârları cümle şî‘î ve Mu‘tezilî ve Hurûfî ve Cebrî ve Kaderî-mezheb olmuşlardı. İslâh-ı âlem içün ilhâm-ı Rabbânî ile Hazret-i Hızır'ın vesîleligiyle cümle hurde evlâdlarını ve sâhib-şeybelerin kırup şehirlerin harâb etdim. Ammâ Nasreddîn Hâce senin şehrin sana bağışladım korkma harâb etmem" der.

Hakîkatü'l-hâl ekâlîm-i hamsede Timur yedi yüz pâre şehir harâb edüp rikâbında yetmiş aded hâkim [u] selâtîn [u] mülûk piyâde yürümüşlerdir. Tâ bu mertebe sâhib-hurûc min-indi'llâh kimesne idi. Âl-i Osmân'dan Yıldırım Bâyezîd Hân'ı dahi (---) sahrâsında ceng-i azîm ile mündehim edüp Yıldırım Hân huzûrına piyâde götürüp Yıldırım Hân'a ayağa kalkup ta‘zîm edüp "Eyle olur felek hâlîdir" {deyü sûre-i Neşrah'dan} [66] nassını okuyup vâfir tesliyet-i hâtır verüp dilnüvâzlıklar etdi.

Ammâ Yıldırım Hân bir gazûb pâdişâh-ı Cem-cenâb olmağıla Timur'u aslâ seng-i mezâr yerine komayup niçe kerre "Behey Timur-i bî-nûr, leng-i meks-i bî-kes!" derdi. Âhir esnâ-yı kelâmda Timur eydür: "Ey Yıldırım Hân? Sen beni böyle münhedim edüp beni huzûruna piyâde getirseler beni neylerdin?" der. Hemân Yıldırım Hân, "Seni bir demir kafes içre koyup Bursa şehrine götürüp andan Amasiyye gibi Kahkahâ kal‘asında seni habs ederdim" deyince Timur tez bir demir kafes düzdürüp "Yıldırım Hân'ı demir kafese koyun. İrân'a götürem" derken Yıldırım Hân hummâ-yı muhrıkaya mübtelâ olup kafesde iken mürg-ı rûhu tayerân edüp evc-i Illiyyinde karâr etdüğü gün ale'l-akîb Çelebi Sultân Mehemmed yetmiş bin "Benem, diger nîst!" diyen bahâdır ve şecî‘ dilâver niçe server ü hünerver erler ile Timur askerine urup (---) (---) nâm mahal sahrâsında Timur'a bir kılıç çalup pederi Yıldırım Hân'ın âhın alup Timur ol mahalden yedi yüz atlı ile ancak firâr edüp Âzerbâycân'a cân atup anda dahi karâr edemeyüp şehr-i (---) vefât edüp hâlâ anda medfûndur.

Çelebi Sultân Mehemmed Bursa'da pâdişâh oldu. Ammâ Rûmeli'nde bir karındaşı İsâ Çelebi ve bir karındaşı Mûsâ Çelebi ve bir birâderi Süleymân Çelebi Rûmeli'nde sikke ve hutbe sâhibleri olup

niçe zamândan sonra Çelebi Sultân Mehemmed bu mezkûr üç aded birâder-i cân-beraberlerin devlet-i dünyâ içün her birin bir ceng-i azîm ile katl edüp Anadolu'ya ve Rûm'a müstakil pâdişâh olup bu mezkûr Sivas kal‘asın ma‘mûr [u] âbâdân etmeğe sene (---) târîhinde şurû‘ edüp iki aded kal‘a inşâ eyledi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî asrında şâh-ı Acem'den (---) şâh, Erzurûm, Kemah ve Sivas ve Tokad'a "Mülk-i mevrûsum ve benim Arpaçukuru'mdur deyü istilâ etdi.

Ba‘dehû Selîm şâh-ı Evvel sene (---) târîhinde dest-i Acem'den dest-i kahr ile alup tâ Çıldır sahrâsında at başı çelüp anda şâh İsmâ‘îl ile savaş-ı perhâş edüp mansûr u muzaffer olup dest-i Acem'den yedi hanlık ve yetmiş sultânlık ve yedi tümen tenlik-i Gürcîstân hanlığı ülkeler feth edüp ilâ-mâşâ'allah dest-i İslâm'da olup Süleymân Hân tahrîrî üzre eyâlet-i Rûm olup sene (---) târîhinde Murtezâ Paşa efendimize vezâret ile eyâlet-i Sivas ihsân olunup Haleb'den Urfa ve Rıkka ve Harrân ve Mar‘aş ve Kayseriyye seyâhatlerinden berü dörd ay seyâhât edüp Sivas'da şeref-i sohbetleriyle müşerref olup paşa kal‘asında sarâya muttasıl Çavuşzâde hânesin fakîre konak ihsân olunup belagân-mâ-belâğ ta‘yînâtlarımız alup,

şehr-i Sivas'ın defter-i pâdişâhî üzre ve sicillât-ı şer‘-i mübîn üzre tahrîr olunduğu gibi hakîr dahi imârât-ı Sivas'ı tahrîr etdiğimiz beyân eder

Der-sitâyiş-i ahvâlât-ı imârât-ı şehr-i Sivas: Evvelâ kânûnnâme-i Süleymân Hân üzre Sivas vezîrinin hâss-ı hümâyûnu tokuz kerre yüz bin akçedir. Livâ-yı Sivas'da erbâb-ı zu‘amâsı 48 ve erbâb-ı timarı 928 ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır.

Eyâlet-i Sivas sancaklarıdır kim zikr olunur

Evvelâ livâ-yı Amâsîyâ ve livâ-yı Çorum ve livâ-yı Bozok ve livâ-yı Divriği ve livâ-yı Canik ve livâ-yı Arabkîr ve livâ-yı Sivas, paşa sancağı tahtıdır. Hazîne defterdârı yokdur, ammâ ze‘âmet defter kethüdâsı vardır. Hâssı 80.200 akçedir ve ze‘âmet [u] timar defterdârı vardır. Hâssı 62.530. Defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı *[74b]* ve çavuşlar emîni vardır. Eyâlet-i Rûm ya‘nî Sivas cümle sancağıyla üç bin yüz otuz üç kılıçdır. Yüz tokuzı ze‘âmetdir. Mâ‘adâsı tezkireli ve tezkiresiz timarlardır. Ümerâ ve zu‘amâsı ve erbâb-ı timarı kânûn üzre cebelüleriyle cümle on bin benâm güzîde müsellah asker olur.

Bu cümle askerin senevî mahsûlâtları yüz otuz bir kerre yüz bin ve seksen yedi bin üç yüz yigirmi yedi akçe olur ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve cümle nâhiyesi (---) aded kurâdır. Bu kurâlardan mollâsına ber vech-i adâlet altı bin guruş olur. Ammâ vezîrine kânûn üzre kırk bin guruş olur.

Sivas sancağında cümle (---) aded kazâdır. Evvelâ kazâ-yı,

..... (2 satır boş) .....

ve şehr-i Sivas'da şeyhülislâm-ı mezheb-i Hanefî vardır. Ammâ mezheb-i Mâlikî ve Hanbelî ve şâfi‘î mütfîsi yokdur. Anlar Arabistân'a mahsûsdur. Ammâ yine mesâ’il-i şer‘iyelerine mâlik mezâhib-i erba‘a fetvâlarına kâdir tekmîl-i kânûn etmiş ulemâları vardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri

serdârı ve şehir nâ'ibi ve muhtesibi ve bâcdârı ve kabancısı ve şehir subaşı ve şâhbenderi ve kırk aded esnâf kethüdâları ve şeyhleri ve çavuşları vardır ve iki dizdârı ve cümle (---) aded kal'a neferâtları ve harâccısı vardır.

Eşkâl-i imâret-i kal'a-i Sivas: Evvelâ şehr-i Sivas'ın cânib-i şimâli ensesindeki dağlara Sıbnişân dağı ve Tozasar dağı derler. Ol cebel-i bâlâların dâmenine vâki' olmuş bir şehr-i azîmdir. Cümle evlerinin yüzleri cânib-i kıbleye Sivas sahrâsına Eğriköprü tarafına nâzırdır. Aşağı, Timur harâb etdüğü kal'a düzde vâki' olup dâ'iren-mâdâr cirmi on bin beş yüz adımdır.

Târîh-i harâbî-i Timur ber Sivas,

Der-harâb ez âteş-i ceyş-i Timûr

Der-şuhûr-ı sâl-i târîh-eş "harâb" [67] sene 803

Gerçi "harâb"dır, ammâ gâyet metîn ü müstahkem rıhtım dolma ve Horâsânî ve tula ve seng-binâ bir kal'a-i azîmdir. Cümle burc [u] bârûları câ-be-câ vardır, ammâ niçe yerleri harâbdır. Yine sehel şey ile ta'mîr ü termîm olunması mümkündür. Bu aşağı harâb hisârın dâ'iren-mâdârında cümle beş aded kapudur. Evvelâ cânib-i şarkda Bâb-ı Kayseriyye ve yine şarka bâb-ı Pelâş ve yine şarka bâb-ı Tokmak ve cânib-i şimâle bâb-ı Câncûn ve taraf-ı yıldıza bâb-ı Pulur. Gerçi bu kal'a kapuya muhtac değildir, niçe yerlerinden arabalar girer. Bu aşağı varoş kal'a içre cümle dörd bin altı yüz bâğsız ve bâğçesiz âb-ı hayât sulu ve turâb ile mestûr hâne-i ma'mûrlardır. Cümle kırk aded mahallâtdır. Evvelâ Kayseriyye Kapusu mahallesi Ermenîlerdir. İki mahalledir ve bir mahalle-i Rûmdur ve Yahûdîler aslâ yokdur. Andan mahalle-i Ağcabüke ve mahalle-i Örtülüpınar ve mahalle-i Köhne Cüvân ve mahalle-i Çârsû ve mahalle-i Meydân ve mahalle-i Oğlan Çavuş ve mahalle-i Ağa Değirman ve mahalle-i Bezirci Tarlası ve mahalle-i Bıldır Bâzâr ve mahalle-i şayak Çoban ve mahalle-i Kal'a Ardı ve mahalle-i Hacı Zâhid ve mahalle-i Ulucâmi' ve mahalle-i Pulur Depe ve (---) (---) (---) (---) cümle mahallâtlardan bunlar ma'mûr ve meşhûrdur.

Der-eşkâl-i iki aded iç-kal'a: Birbirlerinden bir ok menzili ba'îddir. Biri cânib-i kıbleye yüksek kal'a sene (---) târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed binâsıdır. şekl-i murabba' çâr-kûşe handaksız, yalın kat, iki kapulu ve handaksız bir topraklı püşte üzre vâki' olmuşdur. İşlek kapusu cânib-i kıbleye aşağı şehre mekşûfdur. Ve bir kapusu şarka Uğrın kapudur. Dâ'imâ mesdûddur. İçinde iki yüz neferât hânesi ve bir câmi'i ve gılâl anbârları ve su sarnıcı ve cebehânesi ve kırk aded hurde şâhî topları vardır. Bu kal'a cümle şehre havâledir ve paşa kal'asından âlîdir.

Eşkâl-i iç-kal'a-i Paşa hisârı: Cemî' memâlik-i Âl-i Osmân'da mîr-i mîrânlar, vüzerâlar iç-kal'alarda sâkin ola gelmemişlerdir, ammâ Diyârbekir'de ve bu Sivas'da paşalar iç-kal'ada sâkin olmak kânûndur. Zîrâ bu Sivas'ın paşa olduğu aşağı hisâra yukaru iç-kal'a hisârı havâledir. Paşası isyân etse amân vermeyüp yukarı hisâr topları Paşa hisârın harâb eder. Ammâ bu Paşa hisârın Timur harâbından mukaddem sene 486 târîhinde Sultân Alâ'eddîn Keykubâd-ı Selçukî ta'mîr u termîm etmişdir. Dâ'iren-mâdâr iki kat seng-tırâş ile mebnî bir kal'a-i kavîdir. Devr-i edvârı bin beş yüz adımdır ve bir alçak handakı var. *[75a]* Kal'ayı handak ihâta etmişdir. Cümle yigirmi aded kulle ve altı yüz seksen dendân-bedendir. Dîvârının kaddi yigirmi yedi zirâ'-ı melikî-i âlîdir. Cümle iki

kapusu var. Biri cânib-i şimâle dağ yolu tarafında şehzâdelerin mezâristânına çıkar iki kat demir kapudur. Dâ'imâ dizdârı ve dîdebânları bu kapunun iç yüzünde nigehbânlık ederler. Bir kapusu kıble cânibine meftûh aşağı şehre gider. Bu kal'a içre cümle üç yüz aded mukassî bâğsız ve bâğçesiz toprak örtülü hâne-i ma'mûrlardır. Paşa sarâyı bundadır.

Mukaddemâ bir kesîf sarây-ı dâm idi. Murtezâ Paşa efendimiz müte'addid hücreler ve kâ'a ve divânhâne ve iç gulâmlarına odalar ve bir hammâm inşâ edüp ihyâ etdi. Bu kal'ada dahi bir câmi' ve bir hammâm ve bir medrese vardır. Ve on mikdârı dükkânçeleri vardır. Bu aşağı kal'a yukarı iç-kal'adan ma'mûr u müzeyyendir. Zîrâ paşa bunda sâkin olmağıla haftada dörd kerre dîvân olup azîm cem'iyet olur ve bu kal'a dağ eteğine vâki' olmağıla şekl-i murabba' vâki' olup âb-ı hayât suları vardır, ammâ öbür yüksek kal'a memerr-i nâs olmamağıyla benî Âdem anda varmazlar, lâkin Celâlî ve Cemâlî havfından şehir a'yânının cümle girân-bahâ eşyâları bu yukaru kal'ada pinhândır ve bu şehr-i Sivas'ın eğer bu iki iç-kal'asında ve aşağı Timur harâbı varoş kal'asının cümle enderûn [u] bîrûnında altı bin altmış hânedir. Bi't-tamâm.

Evsâf-ı cevâmi'hâ-yı şehr-i Sivas: Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ aşağı varoşda **Ulucâmi'** bezzâzistân kurbunda tûlen ve arzen ikişer yüz ayak bir câmi'i atîkdir. Sene (---) târîhinde Sultân Kılıç Arslan binâsıdır. Bir minâresi var. Cümle türâb ile mestûr binâ-yı ma'mûrdur, lâkin derûn-ı câmi'de ne mikdâr amûd üzre mebnî olduğu ma'lûmum değildir.

Ve **Kızıl câmi'** bir minâreli ma'bed-i kadîmdir. Ve **Sivasî Efendi câmi'i** bir minâreli binâ-yı cedîd bir câmi'-i pür envârdır. Derûn-ı câmi'de dâ'imâ tevhîd [ü] tezkîr olur. Ve **Mûsâ Efendizâde câmi'i** metîn binâdır.

Ve **Kilise câmi'i** ve bâzâr yerinde **Koca Hasan Paşa câmi'i** (---) hânın vüzerâlarından kırk sene eyâlet-i Sivas'a mutasarrıf olup helâl ü zülâl mâl ile bu câmi'i binâ etmiş, ammâ şeb [u] rûz cemâ'at-ı kesîreden hâlî değildir. Cânib-i erba'asındaki dekâkînler ve kuyumcular çârşûsu cümle bunun evkâfıdır. Kıble Kapusu üzre târîhi budur âyet-i şerîf-i sûre-i (---) [68] sene [971].

Yukaru Kal'a câmi'i ve dahi **Aşağı Kal'a câmi'i** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bunlardan mâ'adâ (---) adede varınca mahalle mesâcidleridir. Her mahallede birer ikişer zâviye mukarrerdir, zîrâ halkı gâyet musallîlerdir.

Evsâf-ı dârü't-tedrîs-i tahsîl-i ulûm: Cümle (---) aded medresedir. Evvelâ cümleden **Kızıl medrese** derler bir medrese-i ibretnümâdır kim diyâr-ı İslâmiyyede eyle bir dâr-ı ulûm ne binâ olunmuşdur veyâ olunur. Timur gördükde engüşt ber-dehen edüp binâsına hayrân kalmışdır. Kal'a kapusu gibi bir bâb-ı mu'allâsı var. Gören adamın aklı perîşân olur. Üstâd-ı mermer-bür bu kapunın yemîn ü yesârına ve atabe-i âlîsine ve tâk-i Havernâklarında mermerlere eyle tîşe urup Cenâb-ı Bârî yed-i kudretiyle halk etdüğü cemî'i şükûfelerin tâbıku'n-na'l bi'n-na'l eşkâl-i ezhârâtı bu kapuya nakş edüp eyle kalem-i direfş-i pans urmuş kim gûyâ her bir şükûfe birer gûne-i ter u tâze-i verd-i handân ve benefşe ü ergavân ve sünbül ü reyhân ve islîmîler ve zerrîn müşebbek-i Rûmîlerdir ve yetmiş seksen kat girişme zihları kapunun yemîn ü yesârına eyle nakş eylemiş kim gûyâ her biri nakş-ı Mânî ve Erjeng ve Bihzâd ve Ağa Rızâ ve Frenk Mânî'dir kim her bir tasarrufları birer gûne sihr-i

mübîn mertebesi nakş-ı bukalemûn-ı ibret-nümûndur. Kapunun atabe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Netîce-i kelâmı Kılıç Arslan b. Mes‘ûd

Sene tis‘a ve sittîn ve hamse-mi’e demiş [69]

Ve niçe satır târîhler yazmış. Hakkâ ki sikke-i mermerde kazmış. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile rûzgâr-ı zorkâr-ı felek niçe yerlerin bozmuş. El-hâsıl medhetinde lisân-ı meddâhân kâsır [u] kilk-i hattâtân-ı cevâhir-nisâr kâsırdır. Cemî‘i seyyâhân ve tüccârân-ı berr ü bihâr-ı cihân-geşt olan kimesneler efvâhında medh olunur medrese-i vâcibü's-seyrdir. Ve dahi derûn-ı medrese cümle fevkânî ve tahtânî seksen aded talebe hücre *[75b]* leridir. Vakt-i şitâda tahtânî hücrelerde sâkin olurlar. Vakt-i temmûzda bâlâ hücrelerde tahsîl-i ulûm ederler. Zamân-ı sâhibu'l-hayrâtda eyle evkâf-ı kavî imiş kim imâret-i dârü'z-ziyâfesinde cemî‘i talebelere ikişer kerre sükkerî katr-ı nebâtlı mümessek ta‘âmı fağfûrî ve Hıtâyî ve Mertabânî kâseler ile mebzûl imiş, ammâ hâlâ talebeleri birer büriyâya mâlik değil bî-rîyâ sulehâ-yı ümmetden talebelerdir. Hudâ imâr eyleye!

Andan yüksek kal‘a altında medrese-i Hammâm bânîsî ma‘lûmum değildir. Ve Aşağı Hisâr medresesi paşa sarâyı kurbunda olmağıla talebesi çokdur. Ve Hasan Paşa medresesi aşağı varoşdaki câmi‘ haremi etrâfında talebe hücreleridir. Ve medrese-i Sivasî Efendi. Ma‘lûmum olan medârisler bunlar, amma mahsûs dârü'l-hadîsi yokdur, lâkin gayri câmi‘lerde dahi ilm-i hadîs ders-i âmmları vardır.

Der-beyân-ı mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i nâresîde-i sıbyân: Cümle yüz kırk aded mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır. Kırkının evkâfları metîndir. Mâ‘adâsı hasbî mekteblerdir ve nicesi dahi mu‘allimleri ücret ile ma‘sûmlara ta‘lîm eder.

Evsâf-ı tekyegâh-ı dervîşân: Cümle on bir tekyedir. Evvelâ Arpacızâde Efendi tekyesi, Sivasî Efendi tekyesi, Halvetî tekyesi şehrin hârici şarkına bir kaya üzre Süheyb-i Rûmî ki Abdülvehhâb Gâzî tekyesi derler ulu âsitânedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı imârethâ-yı mihmânsarây-ı tüccârân: Cümle sagîr ü kebîr on sekiz hândır. Evvelâ serrâchâne içinde Behrâm Ağa hânı nev-binâ bir vekâle-i ra‘nâdır kim cümle elli ocakdır. Ve ana mukâbil Kapan hânı ve Hasan Paşa hânı niceler Muhtesib hânı derler, zirâ muhtesib ağa anda hükümât eder ve Kaşıkçızâde hânı ve şeyh Efendi hânı ve Na‘lbandlar hânı ve İbrâhîm Efendi Hânı ve Taşhân (---) (---) (---) (---) (---). Meşhûr hânlar bunlardır.

Der-vasf-ı hammâmât-ı Sivas: Cümle (---) aded hammâmdır. Evvelâ köprü başında Koca Hasan Paşa hammâmı âb [u] hevâsı ve binâsı latîf ve kâr-ı kadîm olduğundan Süleymân Hân ve fâtih-i Bağdâd Murâd Hân girdiği hammâm-ı hoş-hevâdır kim hâlâ o halvet-i sultânî mesdûddur. Gayr kimesneler girüp gusl edemezler ve kal‘a altında eski Hasan Paşa hammâmı hûb u zîbâ hammâm-ı rûşenâdır ve bâzâr meydânında Meydân hammâmı ve Taşhân hammâmı ve Medrese hammâmı ve Paşa Kal‘ası hammâmı ve bu hammâmlar cümle çifte hammâmlardır. Bunlardan mâ‘adâ yüz on aded sarâylar ve gayri hânedânlar hammâmı vardır.

Ve cümle kırk beş aded çeşme-i âb-ı hayâtlardır. Cümle suları şehrin şimâline Sın-nişân dağı'ndan ve Tuzhisâr kûhından gelir âb-ı hayât-ı uyûn-ı câriyelerdir. Cümleden Kal‘a çeşmesi ve Kuyumcular Bezzâzistânı çeşmesi ve Bâzâryeri çeşmesi ve Medrese çeşmesi ve Ulucâmi‘ kurbundaki çeşme, mâh-ı temmûzda yahpâre-misâl çeşmelerdir. Ve şehrin içinden cereyân eden çay-ı azîm nehr-i Merâküm tâ şehrin ortasından cereyân edüp bir kaç köprü-yi sağîrleri vardır. Tuğyân ile cereyân etdükde haylî çay olur. İbtidâ tulû‘u Tuzlahisâr ve Neki dağlarından ve Sıpnişân dağlarından cem‘ olup şehir ensesinde yetmiş seksen aded asiyâb-ı dakîkleri deverân etdirüp andan Sivas sahrâsında nehr-i azîm-i Kızılırmağ'a mahlût olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı aded-i sûk-ı sultânî: Cümle bin aded dekâkîn-i müzeyyenlerdir. Ulucâmi‘ kurbunda bezzâzistânı ma‘mûrdır. Ve Sipâhbâzârı meşhûrdur ve serrâchânesini Sultân Murâd vâlidesi Behrâm Ağa müceddeden kârgîr binâ ile şâh-râh üzre ale't-tertîb üstleri mestûr serrâchâne-i ma‘mûrdur ve debbâğhânesi ve haffâfhânesi ve kuyumcular kârhânesi başka çârsû-yı hüsn-âbâd esvâk-ı müzeyyendir.

Evsâf-ı reng-i rûy-ı halk-ı Sivas: Âb [u] hevâsının letâfetinden halkı tenperver ve gendüm-gûn ahmerü'l-levn âdemleri var.

Libâs [u] lisân-ı halk-ı Sivas: A‘yânı gûnâ-gûn elbise-i fâhire giyüp vasatü'l-hâlî londura çuka ve elvân boğası giyerler. Ve lisânları Kürdce ve Türkçe kelimât edüp Ermenistân vilâyeti olmağıla ekseriyyâ cümle halkı Ermenîce kelimât ederler.

Evsâf-ı mahbûb [u] mahbûbe: Câ-be-câ mahbûbları olur, ammâ tîz şeybe sâhibi olur, ammâ mahbûbesi tendürüst bâkireleri olur. ***[76a]***

Sitâyiş-i âb [u] hevâ-yı Rûm: Âbı latîf ve gâyet bâriddir. Mâh-ı temmûzda gûyâ yahpâredir. Ammâ hevâsı gâyet şedîd olduğundan bâğ u bâğçesi yokdur, amâ hubûbât mahsûlâtları çokdur ve cümle dağları uryândır. Eşcârât yokdur.

Der-vasf-ı iklîm-i arz-ı beled [ü] tûl-i nehâr: Dördünci iklîm-i hakîkiyyede ve on yedinci iklîm-i örfiyede ilm-i usturlâb ile bulunmuşdur. Arz-ı beledi (---) ve tûl-i nehârı (---) (---) ve şeb-i yeldâsı (---)

Evsâf-ı mahsûlât-ı hubûbât: Buğday ve arpası ve nohûdı ve mercimeği gâyet çok olur. Bir kîlesi kırk kîle mahsûl verir. Bir vakıyye nân bir akçeyedir ve altı vakıyye bir at yemi bir akçeyedir. Ve müşebbek bostânları gâyet çokdur.

Evsâf-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Evvelâ pembe bezi gâyet beyâz ve rakîkdir ve bir çift pâpûş ve mest on beş akçeyedir. Ve içi al boğası kaplı ağavât çizmesi otuz akçeye ve latîf yorkan yüzleri ve basma münakkaş perdeler birer rub‘adır.

Evsâf-ı me’kûlât [u] meşrûbât: Evvelâ hâs [ve] beyâz kirde ekmeği ve kete çöreği ve tavuk böreği ve herîsesi ve toğa çobrası rub‘-ı meskûnda yokdur. Nârı Mar‘aş'dan ve bekmezi Ayntâb'dan, engüri Amasiyye'den şırası (---) gelir.

Der-beyân-ı ulemâ ü sulehâ-yı meşâyih [ü] eşrâf-ı a‘yân : Evvelâ müttakî ve mütedeyyin eş-şeyh Hazret-i Arpacızâde ve Bekir Efendi ve Abaza Deli Dilâver Ağa ve Koca Alî Ağa ve Selâm Çelebi ve el-Hac Kerîm Çavuşzâde ve Nusaf Ağa'ya Ömer beğzâde derler ve Müftî Ahmed Efendi ve Sivasî şeyhi.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı esmâ-i kenîse-i ruhbân

Cümle (---) aded vâng-i Ermenî ve Urûmdur. Bu diyârda kenîselere vang derler. şehrin şimâlî tarafindaki Tuzaşar dağı dâmeninde,

Vang-i atîk tâ Geyümers binâsı: 'dır derler. Türkçe Tuzhisâr vangı derler, zîrâ bir lezîz tuzu hâsıl olur, ammâ Ermenîler Site Kâbîd derler. Bin atlı konar ve göçer. Herkese ni‘meti mebzûl olup tatyib-i hâtır edüp ruhbânları ve mûğ-beçeleri âyende vü revende önüne durup hizmet eder. Bir nakkâş-ı Mânî-misâl bir papası var, ismi Nürdik ruhbân idi. Hâşâ ki papas olaydı. Halûk [u] halîm ve gıll [u] gışdan müberrâ ruhbân-sıfat bir merd-i sühendân idi. Hattâ Murtezâ Paşa efendimizin inşâ etdüğü Sivas sarâyının cümle âsâr-ı binâların bu ruhbân nakş-ı bukalemûn etmişdir. Cemî‘i ulûmda ve hey’et ü hikmet ve zîc ü usturlâb-ı nücûmda ve gayri ulûm-ı felsefâyâtda tekmîl-i mevâd etmişdi. Ammâ [70] mâ-sadakı üzre dalâlet-âyînde kalmış görünür bir Mığdisî idi. Andan,

Vang-ı Sıp-nişân: Bu dahi şehrin şimâlinde dâmen-i kûhda bir asâr-ı acîb u garîb kenîse-i Ermenîdir. Hind ü Sind mugânından nezerât gelir, ammâ her gece yüz iki yüz müsâfire ta‘âm çeküp altlarına çûl ve tobra çıkartmazlar. Ve buna karîb,

Deyr-i ibret-nümâ-yı Meryem Ana: Bu dahi dâmen-i cebelde âsâr-ı kadîm-i Ermenî kenîsesidir ve şehr içinde çârsudan yukaru kal‘aya giderken şâh-râha karîb deyr-i Meryem Ana. Andan Kayseriyye kapusu kurbu sağında,

Deyr-i acîb-i Hızır-İlyâs: Evkâfı çokdur. Cemî‘i Ermenîler bu deyre i‘tibâr etdiklerinden mâ‘adâ Sivas şehrinin zurefâları bu deyre varup ıyş [u] işret ederler mihmângâhdır. Ve yine şehr içre Pehlîce değirmanı kurbunda,

Aya Yorgi deyri: Ol kadar binâ-yı mükellef değildir, ammâ Ermenîlere rağmen Urûmlar bu deyri gâyet müzeyyen etmişlerdir. İslâmbol bıtrîkinden beher sene nezerâtları gelir. Urûmların bundan gayri ve Ermenîlerin tahrîr olunan beş aded duyûrlarından gayri büt-gedeleri yokdur.

Ve bu şehrde Frenk ve Yahûdî ve Kıbtî ve Acem sâkin olmaz ve Yahûdî aslâ mu‘ammer olmaz, ticâret edüp giderler. Cümle şehrin Nasârâ harâcı (---) aded harâc-güzâr keferesi vardır ve cümle (---) aded hâne avârıza bağlıdır ve cümle otuz bir tekâlîf-i örfiye verir mutî‘ [u] münkâd re‘âyâ vü berâyâsı vardır. Beher sene taraf-ı pâdişâhîye bu şehirden cümle mâl-i pâdişâhî bin yüz kîse hâsıl olur. İki yüz kîse de vezîrine hâsıl olur. Cenâb-ı İzzet mâllarına ganîmet u bereket vermiş bir dâr-ı diyârdır. Cemî‘i müverrihler bu şehr-i Sivas'a ümmehât-ı bilâd demişler ve sevdâgerân [u] seyyâhân mâbeyninde medîne-i Rûm demişler. Acem lisânında Arpaçukuru deyü tesmiye etmişler.

Hakkâ ki ümmehât-ı bilâddır. Cümle Arabistân'da kaht [u] galâ olsa ümm-i dünyâ Mısır cemî‘i Arz-ı

Mukaddes'i ve arz-ı garbî ve şarkî ve arz-ı Irâk'ı ganîmet eder, ammâ diyâr-ı Rûm'da ve diyâr-ı *[76b]* Yunaniyân'da ve bilâd-ı Makedoniya'da kaht-ı hınta olsa bu ümmehât-ı bilâd olan vilâyet-i Sivas ol vilâyetleri ganîmet etdiginden ümmehât-ı bilâd tesmiye etmişlerdir. Hakkâ ki bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr vilâyet-i vâsi‘ ma‘mûr ve cemî‘i halkı mesrûr buk‘aları hûb u mergûb ve mezâri‘âtları vâfir ve hayrât u berekâtları mütekâsir ve halkının ni‘metleri firâvân ve her tarafda uyûn [u] enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır. Gerçi diyâr-ı Türkmân ve Ermenîyân'dır ammâ ahâlîsi gâyet garîb-dost olduklarından her gice hânlarla sâkin olan garîb [u] gurebâları hânelerine da‘vet edüp ikrâm edüp üç dörd gün hizmetinde olup du‘â-yı hayr alırlar. Tâ bu mertebe her husûsda ganîmet-i şehr-i azîmdir. Bu şehr-i Sivas'ın cânib-i şarkîsinde şehr-i Erzurûm, Niksâr tarafından sekiz konakdır. Cânib-i şimâline kal‘a-i Amasiyye ve Merzifon ve Lâdik dörder konakdır ve cânib-i garbına kal‘a-i Tokat üç menzildir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i külliyât-ı şehr-i Sivas:

..... (3.5 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı dârü'l-a‘lâ-yı vilâyet-i taht-ı Rûm-ı behcet-rusûm-ı şehr-i Sivas

Evvelâ şehr-i Sivas'ın tâ vasatında Koca Hasan Paşa hareminin cânib-i şimâlîsinde bir âsitâne-i sa‘âdetde medfûn,

eş-şeyh Hazret-i Kara şems Efendi Sultân: Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed-i Sâlis meşâyihlerinden olup Eğre gazâsında bile idiler. Hattâ Âl-i Osmân askeri bozulmuş iken bu azîz Mehemmed Hân'ın esb-i sabâ-sür‘ati licâmından berk zabt edüp "Sabr eyle beğim! şimdi fırsat-ı ganîmetdir!" deyü asâkir-i İslâm'ı cenge tergîb ederken bi-emri Hudâ nesîm-i nusret İslâm tarafına esüp ân-ı sâ‘atde yüz bin küffârı Eğre kurbunda Hiraştüş sahrâsında dendân-ı tîğdan geçirüp cümle guzât-ı müslimîn mansûr [u] muzaffer olup Macâr-ı füccârdan yetmiş altı pâre kal‘ayı feth edüp Eğre'yi metîn ü müstahkem ederler. İlâ haze'l-ân dest-i Âl-i Osmân'da Eğre gibi hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn-i intihâ-yı serhadd [ü] kal‘a-i kavî yokdur. İnşâ'allah mahallinde tahrîr olunur. Devlet-i Âl-i Osmân'da iki şemseddîn vardır. Biri Ebü'l-feth Mehemmed Hân ile İslâmbol fethinde bulınan Akşemseddîn'dir kim İslâmbol'ın yedi sene mukaddem fethin Ebü'l-feth'e tebşîr etmişdi. Bursa hâkinde Türbeli Göylük'de medfûndur. Biri dahi bu Sivasî Kara şemseddîn'dir kim Eğre gazâsında Âl-i Osmân'ın yüzün ak eyleyüp derûn-ı Sivas'da merkûm Hasan Paşa câmi‘i hareminde medfûndur. Yedi sene kutbiyyete kadem basmış derler. Tarîk-i (---) ulu sultândır. *Kaddesenâ'llahu bi-sırrihi'l-azîz.* Andan,

Ziyâret-i Muhlis Paşa: Süleymân Hân şehzâdesi Bâyezîd Hân cenbinde medfûndur. Mâte sene 954.

Ziyâretgâh [u] menâkıb-ı sa‘îd ü şehîd şehzâde Bâyezîd Hân ibn Süleymân Hân *rahmetullahi aleyhim ecma‘în :* Sene (---) târîhinde şehzâde Selîm-i Sânî Mağnisa sancağına mutasarrıf iken şehzâde Bâyezîd Kütahiyye livâsına hâkim idi. Süleymân Hân bu iki birâderleri menâsıblarından azl edüp Selîm Hân'a Konya'yı; Sultân Bâyezîd'e Amasiyye'yi ihsân edüp Selîm Hân "Semi‘nâ ve ata‘nâ" deyüp Konya'yı zabt etdi, ammâ şehzâde Bâyezîd Kütahiyye Âsitâne'ye karîb olmağıla Amâsiyye sancağı ba‘îd olduğundan çendân hazz etmeyüp be-gâyet müte’ellim oldu, ammâ ne çâre Kütahiyye'den bi'z-zarûrî kalkup Amasiyye'yi zabt u rabt edüp âsûde-hâl iken Konya ile

Amasiyye hudûdu müşâ‘ olmağıla iki şehzâde-i âzâdenin haşerât-ı askerîleri birbirleriyle bâz-geştleri olmağıla netîce-i kelâm iki şehzâdegânın mâbeynine münâfikîn ve gammâz-ı vesvâs düşüp ikisi birbirinin askerin kırmağa başladılar. Bu ahvâl-i pür-melâl pederleri Süleymân Hân'a mün‘akis olup Süleymân Hân vezîr-i râbi‘ Mehemmed Paşa'yı Konya'da şehzâde Selîm'e gönderdi ve Pertev Paşa'yı Amasiyye'de Bâyezîd'e gönderüp iki şehzâdenin mâbeynin hadîs: [71] mazmûnunca iki vezîri ıslâha gönderüp şehzâde Bâyezîd aslâ *[77a]* sulha rağbet etmeyüp karındaşı Selîm Hân'ı meydân-ı ma‘rekeye da‘vet etdi. şehzâde Selîm Bâyezîd'in bu gûne nâmesin Konya'dan Süleymân Hân'a gönderüp nâme-i Bâyezîd kırâ’et olundıkda Bâyezîd'in aklı kılletine ve kemâl-i hıffetine haml edüp lâyık-ı taht-ı Osmânî olmayacağı ma‘lûm-ı Süleymân Hân olup ol ân Anadolu beğlerbeğisi Cenâbî Ahmed Paşa'yı ve Karamân Mîr-i mîrânı Solak Ferhâd Paşa'yı ve mukaddemen şehzâde Selîm'e lala olan Mar‘aş Paşası Geylan Alî Paşa'yı ve Adana eyâletine mutasarrıf Ramazânoğlu Pirî Paşa'yı ve niçe mîr-i mîrân ve mîr-i livâları Konya'da şehzâde Selîm'e imdâd etsinler deyü kırk yedi bin askeri gönderüp Konya sahrâsında meks-i hıyâm edüp âmâde durdular. Bu askerin akîbince vezîr-i sâlis Tavîl Mehemmed Paşa'yı üç bin yeniçeri ve dört aşağı bölük sipâhîsiyle ve cebeci ve topçılar ile cümle yigirmi bin askere Mehemmed Paşa'yı serdâr edüp Konya altında şehzâde Selîm'e vâsıl olup şeb [ü] rûz Bâyezîd sultân ile cenge müterakkibler idi.

Ba‘dehû âsitâne tarafında Süleymân Hân-ı âkibet-endiş "Bu iki şehzâde-i süfehânın âyâ işleri neye müncer ola!" deyüp serdâr Mehemmed Paşa akabince cemî‘i Âl-i Osmân askeriyle sene 933 şa‘bânu'l-mu‘azzamının 28 gününde Üsküdar sahrâsında meks-i hıyâm etdi.

el-Hikâye-i ceng-i şehzâdegân der-sahrâ-yı Konya: Fî 22 şehr-i şa‘bân-ı merkûm. şehzâde Bâyezîd cünd-i anîdiyle sahrâ-yı Konya'da bedîd olup beri Selîm tarafından dahi vezîr-i mükerrem Tavîl Mehemmed Paşa sâf sâf çarha alayın dizüp talî‘a-i asker Zülkadriyye Paşası yigirmi bin Türkmân ile Cüm Ekrâdı olup yedi koldan cümle sipâh ve yeniçeri ve zâ‘im ve erbâb-ı timar ve müteferrikagân ve çavuşân ve zümre-i silâhdâr ve sipâhân-ı zü'l-cenâheyn-vâr yemîn ü yesâr âlât-ı harbe müstağrak olup cenge âmâde oldular. İki çarha-i askerî birbirine girüp Bâyezîd askeri Selîm çarhasına galebe edüp çarha-yı Selîm gerü kazan dibi asker üzre düşüp iki dib alay birbirine karılup katılup zemîn dihkânî elinde atılır gibi nadaz nadaz olup iki alay-ı azîmin güzîdesi belki dahi ziyâdesi şerbet-i şehâdeti nûş edüp medhûş oldular. Ammâ ekseriyyâ Bâyezîd'in dağî ü bâğî vü yağî askeri hâk-i mezellete düşüp cân verdiler. Tâ vakt-i gurûba dek ceng-i şehzâdegân olup herkes kollu kollarına gidüp tarafeynden tabl-ı âsâyiş çalındı. Ale's-sabâh ki oldu bizzât Selîm şehzâde atına süvâr olup cümle asker-i İslâm'ı devr edüp va‘de-i kerîmeler ve gûnâ-gûn istimâletler edüp cenge tergîb edüp "İnşâallah firsat u nusret bize müyesser olursa tama‘-ı ham‘a düşüp kelepür tahsîli sevdâsına düşmen" deyü tenbih ü te’kîdler etdi. Andan yine şehzâde Bâyezîd tarafından asker hücûm edüp cenge karışdı. Üç sâ‘at-i nücûmî germâgerm ceng [ü] savaş-ı perhâş olup Cenâb-ı Bârî yârî kılup bâd-ı nesîm-i zafer şehzâde Selîm cânibine esüp Konya askeri Bâyezîd askerine eyle satûr-ı Selîm urdular kim yigirmi binden ziyâdesi vakt-i zuhra dek hâke düşüp sahrâ-yı Konya hûn-ı benî Âdem ile kan deryâsı olup kelle-i Celâlîleri seylâb-ı hûn galtân ederdi. {Bu cenge târîhdir,

Eyledi Sultân Selîm-ile kıtâlı Bâyezîd

Sene 933} [72]

Bâyezîd-i derdmend ü müstemend oğlu Orhân ile at başı beraber bakiyyetü's-seyf yedi yüz kimesne ile Amasiyye-i gâsiye deyüp cân atdı. Ol gice Kuduz Ferhâd-ı bed-nihâd ve Aka Seyfeddîn nâm bî-dîn ve niçe yüz bed-nâm u bed-asl u nâ-fercâm hâ'inler şehzâde Bâyezîd'in ırkına girüp "Sana hâlâs Acem şâhına firâr etmeden gayri çâre yokdur" deyü iğvâlar edüp şehzâde Bâyezîd babası Süleymân Hân'a bir nâme-i muhabbet-üslûb içinde "Benim şekâvetime sebeb Lala Mustafâ Paşa ve Rüstem Paşa mel'ûnlar olmuşdur. Rûz-ı mahşerde hakkımdır, işte benim pederim pâdişâhım işte şâh-ı Aceme havfimdan firâr etdim" deyü Süleymân Hân'a nâmeyi gönderüp kendüsü Amasiyye'den dörd aded evlâdın alup yedi yüz müsellah askeri ile cemî'i girân-bahâ âvân-ı cevâhirlerin alup Sivas üstünden Revân u İsfahân deyüp giderken Temerrüd Alî Paşa Sivas beğlerbeğisi iken şehzâde havfından Sivas kal'asına kapandı ve mukaddemâ "şehzâde Bâyezîd ol tarafa varırsa yol verme!" deyü emr-i şerîfler vârid olmuşdu ve Toykun Paşa birâderi Mustafâ Paşa Malâtiyye hâkimi idi ve niçe beğler ve paşalar Bâzeyîd Hân'ın ardına düşdüler ve başına zenbûr gibi üşdüler ve niçe yerde döğüşdüler, ammâ bir mîr-i mîrân şehzâdeye zafer bulamayup Sâ'at Çukuru nâm mahalde hâlâ şehzâde Bâyezîd'in kırdığı askerlerin mezârları ma'lûmdur. Zîrâ şehzâde *[77b]* Konya'da münhezim olup Amasiyye'den sonra on iki bin cân ve başdan geçmiş ölüm eri "Benem diger nîst!" diyen âdemler cem' eyleyüp azm-i İrân-zemîn etmişdi.

Yedi yerde ceng-i azîm ederek Erzurûm'a varınca yigirmi bin asker-i kerrâr-ı ceng-âver ve dil-âver-i server [ü] hünerverler oldular. Erzurûm altında bir gün meks edüp Erzurûm valisi Yanık kal'asın feth eden Koca Sinân Paşa'nın büyük karındaşı idi. şehzâde Bâyezîd'i basmayup iğmâz-ı ayn edüp pes ü perdeden me'kûlât [u] meşrûbât ve birkaç yük na'l ve mıh gönderdiği Süleymân Hân'a aks olup fakîr paşayı katl etdiler. Ve Erzurûm'u Malâtiyya beği şehzâde Bâyezîd'in önin alup ceng etdigiyçün Erzurûm Mustafâ Beğ'e ihsân olunup şehzâde Bâyezîd ılgar ile Kars ve Kağızman üzre diyâr-ı Acem'e gitmede.

şehzâde Bâyezîd'in diyâr-ı İrân-zemîne kadem basdığı, ba'dehû ahvâl-i pür-melâlin beyân eder

Revân hanı şâh Kulı Sultân şehzâde Bâyezîd'e i'zâz [u] ikrâm edüp İsterâbâd diyârında şehzâde Bâyezîd'in geldigin şâh Tahmâsb'a i'lâm eder. {Bu asırda İrân-zemîn şâhı şâh Tahmâsb olduğuna târîhdir:

Saltanat şod "Cây-i peder giriftî" sene 930

Târîh-i dîğer-i cülûs-ı şâh Tahmâs,

Lafz-ı "zıll" sene 930}

Tâ şâhdan haber gelince iki ay Bâyezîd Revân'da mihmân olup hayli askeri cû'dan pârekende ve perîşân olup Bâyezîd Hân ancak yedi yüz âdemiyle kalup andan şâh Bâyezîd'i da'vet edüp nedîmlerine eydür: "Ey nüdemâ-yı hâsu'l-hâs! mukaddemde benim birâderim Elkâs Mirzâ Süleymân Hân'a benden firâr edüp vardı. şimdi ana ni'me'l-bedel Süleymân Hân oğlu Bâyezîd dörd aded zâdeleriyle benim eşiğime düşdü. Sabrımız berekâtiyle Murtezâ Alî bize yâver oldu" derdi. Bu minvâl üzre şehzâde Bâyezîd şehr-i Kazvîn'e dâhil olurken cemî'i İrân-zemîn ceyşi istikbâle çıkup

yedi aded hân rıkabında piyâde yürüyüp hânlar hânıyla rikâb rikâba olup bir alay-ı azîm ile şehr-i Kazvîn'e girerken cemî‘i silâhşorân-ı Rûm atlar üzre gûnâ-gûn lu‘bede-bâzlıklar ile arz-ı ma‘rifetler etdiler.

Ba‘dehû Bâyezîd Hân şâh ile müşerref oldukda şâh Tahmâsb Bâyezîd'in başına cevâhir nisâr edüp sene 967 târîhinde Bâyezîd Hân'a şirvân hanlığı verüp kabûl etmeyüp bî-hadd ü bî-kıyâs ta‘yînât u nukûd-ı akçe ve iki yüz boğça verüp bir sarây-ı âlîyi zer-ender-zere müstağrak edüp anda meks edüp cemî‘i sohbeti şâh ile olup sayd [u] şikârda cân sohbeti ederlerdi. Bir gün Bâyezîd Hân, şâhı hânesine da‘vet edüp bir ziyâfet-i azîm edüp niçe yüz bin guruş değer zî-kıymet mücevher hançer ve kılıç ve gaddâre ve zeheb-i hâlis ile mebnî elli aded mücevher suhûnlar ve sîm âvânî siniler ve leğen ve ibrîk ve buhûrdân ve gülâbdân ve münebbed Hıtâyî kâseler pîşkeş verüp şâhın başına cevâhir nisâr edüp ba‘de's-sohbe şâh sarâyına giderken üç re’s mücevher zeynli küheylân at keşîde kılup şâh süvâr oldukda koltuğuna girüp yine farkına cevâhir ve dürr-i yetîm nisâr eder ve akîb-i şâhca üç kîse altun gönderüp şâhın cemî‘i nevkerlerin ihsân ile Bâyezîd Hân bây-ı yezîd eyledi. Vilâyet-i İrân-zemînin efvâh-ı nâsında bu gûne gütf ü gû olurdu kim "Allahu A‘lem Bâyezîd Hân ihsân [u] in‘âm ile İran-zêmine şâh olacakdır derlerdi.

Hadd-i zâtında şirvân ve şamahı'dan ve Dağıstân'dan Bâyezîd'e ol kadar sünniyân gelmişlerdi kim sâhib-hurûc olur deyü kavm-i Acem havf ederlerdi ve birkaç kerre Kuduz Ferhâd "Gel şehzâde! İrân-zemîne bir kılıç uralım felek-i Atlasda nâmımız söylenüp İrân [u] Turân şâhı olup babana ve dîn [u] devlete hizmet edüp cürmümüz afv etdirmiş oluruz" dedikde Bâyezîd Hân "Bir dahi bu cevâbı istimâ‘ etmiyem yohsa seni katl ederim" derdi ve bundan sonra niçe askerlerin pârekende ve perîşân etdi. Zirâ başına çok asker-i haşerât cem‘ olup güft u gûyâ bâ‘is oldu.

şehzâde Bâyezîd'i taleb içün der-i devletden elçiler gitdiğidir: Ezîn-cânib Âsitâne-i sa‘âdet'de Süleymân Hân'ın şâh ile şehzâde Bâyezîd'in hüsn-i ülfet ittihâdın istimâ‘ edüp serbevvâbândan Sinân Beğ nâm bir vecih-i Ebü'l-Me’âlî-misâl hoş-gûy-ı nüktedân [ü] nükte-şinâsı nâme ile şâha gönderüp Bâyezîd'i taleb etdiler. Konya'da şehzâde Selîm dahi "Elbette benim adüvv-i cânım olan karındaşım Bâyezîd'i gönder, yohsa İrân-zemîn'de ve diyâr-ı Âzerbâycân-ı Ucân'da taşı taş üzre komam" deyü nâmesiyle mîrâhûru Turak Ağa'yı gönderdi. şâh Tahmâs'a elçiler varup nâmeler kırâ’at olundukça mazmûnu ma‘lûmları olup bir nâme ile Tabut nâm bir ağayı Süleymân Hân'a gönderüp Bâyezîd Hân'ı ricâ eyledi. Ve şehzâde Selîm'e Seyfeddîn Ağa'sın gönderüp afv olunmasın ricâ eyledi. İki tarafda dahi şâhın ricâsı hayyiz-i kabûlde olmayup tekrâr birer elçi-yi mübrem Sofi Alî Paşa'yı ve kapucubaşı Hasan Ağa'yı şâha gönderdiler ve yine şehzâde Selîm tarafından Kara Mahmûd Ağa elçi gidüp bî-kıyâs tuhaf hedâyâ ile şâha *[78a]* üç aded elçi kazâ-yı âsumânî gibi varınca şâh-ı gümrâh bildi kim fakîr Bâyezîd'in halâsı mümkin değildir, ammâ câ’iz ki Bâyezîd askeri cânı acımış kavimdir mebâdâ bir el kaldıralar ve İrân-zemînde bir bed-nâmlık edeler deyü Bâyezîd Hân'a sûret-i hakkdan görünüp sizin Rûm bahâdurlarınızdan üç bin yiğit bizim sipah-sâlârımızla Asterâbâd ülkesin urmağa gidüp mâl-i ganâ’imiyle bay olsunlar deyü ricâ etdükde sâde-dil Bâyezîd hiyel ü şeytanatdan ba‘îd cân baş üstine deyüp üç bin nâmdâr yigitleri İsterâbâd urgunculuğuna gönderüp Bâyezîd yedi yüz kadar askerle kaldı ve bir gün Bâyezîd'in nedîmlerinden Kara Mehemmed nâm bir bî-dîn şâhı tenhâ bulup eydür: "şâhım! Sakın bu Bâyezîd bir hod-bîn ve hûn-hâr sefîhdir. Babasına ve birâder-i mihterine âsî oldu. İrân-zemîne mâlik olmağıçün birkaç nökerine mâl verüp sizi zahmdâr edüp İrân tahtına iclâs etse gerek" deyince şâhın aklı başından gidüp gayri tedârike şurû‘ etdi ve şehzâde Arab

Mehemmed'in şâha gamz etdüğüne vâkıf-ı esrâr olup aslâ söyletmeden boynun urdı. Hemân Aksak Seyfeddîn-i bî-dîn ve mîr-i alay-ı Amasiyye dedikleri mestâne-i divâne şehzâdenin Kara Mehemmed'i katl etdüğün görüp bî-huzûr ve kendülere şehzâde rencûr idiklerine vâkıf-ı esrâr olup üç münâfık-ı huddâm doğru şâha varup Bâyezîd'i murâd [u] merâmları üzre geçdiler. şâh dibelik âteşpâre olup şehzâde-i âzâdeyi alâ tarîki'z-ziyâfe sarâyına da‘vet edüp bir muzlim küncde şehzâde Bâyezîd'i ve elli aded bahâdır-ı kafâdârlarına cellâd-ı bî-amânlar üşüp şehzâdeyi kayd-bend edüp cümle tevâbi‘ [u] levâhıkın katl ederler ve şehr-i Kazvîn'de binden mütecâviz Bâyezîdîleri şehid ederler. Kuduz Ferhâd nâm bu şecî‘ ve dilîr yetmiş aded kızılbaşa hançer ve kılıç yetiştirdiği müsbitdir. Niçe tevârîhde "şehzâde Bâyezîd'i şâh huzûrunda sakalın tıraş edüp eynine bir kirli esvâb giydirüp işkence ve îzâ ederek katl etdiler" deyü yazmışlar, ammâ galat tahrîr etmişler. Bu Bâyezîd mâddesiçün âsitâneden altı kerre şâh-ı Acem'e elçiler gidüp cümle elçiler anda mevcûd iken kayd-bend ile şehzâde Bâyezîd'i ve dörd nefer evlâdlarıyla cümle elçilere teslîm etdiklerin ol asırda Acem diyârında bulunan Vefâlı İsâ Ağa ve Sultân Süleymân rikâbdârı Koz Alî Ağa ve emmimiz Kara Mustafâ alaybeği Elkâs Mirzâ mâddesiyçün Tahmâs şâh'a gidüp Bâyezîd Hân şehzâde menâkıbın anlardan istimâ‘ etdiğimiz kimesnelerden tahrîr eylemişizdir. Anların nakli üzre şehzâde Bâyezîd evlâdlarıyla der-i devlete gelirken şehzâde Selîm ve Rüstem Paşa "İhtimâldir Bâyezîd der-i devlete gelüp cürmü afv olunup Süleymân Hân'ın âhir ömrüdür belki Bâyezîd tâc u taht sâhibi olup bizim hakkımızdan gele" deyü Süleymân Hân'a ibrâm [u] ilhâh edüp ale'l-acele bir elçi dahi gidüp Bâyezîd'e nerede râst gelirsen anda katl eyleyüp kabrini ma‘lûm eyle deyü hatt-ı şerîfler verüp elçi ılgar ile gidüp şehr-i Sivas'da râst gelüp Sivas Paşası Temerrüd Alî Paşa huzûrunda şehzâde Bâyezîd'i ve büyük oğlu şehzâde Orhân ile üç oğlun ma‘nûken şehîd edüp bu şehr-i Sivas'ın Paşa kal‘ası şimâlî kapusu önünde defn etdiklerini bilir müsinn âdemler ile kelimât edüp bu hakîr şehzâdeleri dahi ziyâret edüp anınçün şehr-i Sivas ziyâretgâhında tahrîr olunup bir müfîd ü muhtasır kubbesi vardır. şâhrâh üzre olmağ-ile ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Her sabâh üzerlerinde eczâ-yı şerîfe tilâvet olunur. Ezîn-cânib yine sadede rücû‘ edelim.

Ziyâret-i Sivas: Yine şehzâdeler kurbunda **eş-şeyh Büdelâ Hasırcı Dede** ve şehrin şark tarafı hâricinde evc-i âsumâna kad çekmiş bir yalçın kaya üzre âsitâne-i azîm,

Ziyâret-i şeyh Hazret-i Süheyb-i Rûmî ya‘nî Abdülvahhâb Gâzî: Yine bu şehr-i Sivas-ı Rûm'dandır. Hazret'e âşık olup huzûr-ı Resûl'de İslâm ile müşerref olup Hazret-i Alî kemerin bend kılup debbâğlara pîr olmuşdur. Hâlâ cemî‘i ahîler ve ahîlerin silsilesi bu Süheyb-i Rûmî'ye müntehî olur.

Menâkıb-ı Süheyb: Bir gün bu Abdülvahhâb, Hazret'e eydür, "Yâ Resûl! Bu gice vâkı‘amda mübârek dest-i şerîfinizle yedi kerre {benim agzıma} beyâz daru doldurdunuz" der. Hazret-i Habîb buyurdular kim "Yâ Süheyb! Müjde sana kim cihân-ârâ ulemâ-yı mütebahhirînden müfessir ve muhaddis ve musannif olup Ebü'l-Me'âl olursun" buyurdular. Andan sonra bu Süheyb-i Rûmî lâ-nazîr ulemâ olup tâ Hazret-i İmâm-ı A‘zam ve Hümâm-ı Akdem'e gelince mu‘ammer olup İmâm-ı Hümâm ile mübâhase-i ilm edüp İmâm bunlardan şerâ‘it-i vuzû‘ ve guslü ve tertîb-i rükû‘ [u] sücûdu sünnet-i Resûlullâh üzre bunlardan ahz eylemişdir ve Hazret asrında bu Süheyb *[78b]* eyle şâ‘ir u mâhir ü meddâh-ı Resûl ve meddâh-ı gazavât-ı Hazret-i Hamza oldu kim gûyâ Ebü'l-Me’âl-i Kayserî oldu. Zamânında anınla mübâhase-i ilm ve imtihân-ı fenn-i şi‘ir etmeğe İmrü'l-Kays ve Hassân ve Razvî-i Belhî kâdir değiller idi. {Ve Hazret-i Resûl huzûrunda ve cümle ashâb-ı güzîn beyninde kıssa-hânlık

edüp cümle meddâhların silsilesi ana çıkar}. Ashâb-ı güzîn ta‘accüb edüp vâkı‘asında Hazret-i Resûl Süheyb'in ağzına darı doldurduğu rü’yâsı te’sîridir derlerdi. Hazret-i Resûl intikâlinden sonra Çâryâr-ı Güzîn'in hilâfetlerinde hizmet edüp Hazret-i Alî'den sonra hilâfet Mu‘âviye'ye değüp anlar hasîs u le’îm u ekûl olduğundan anlar ile ülfet etmeyüp âlem-i seyâhata çıkdı. Hattâ Yezîd ibn Mu‘âviye asrında deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin tarafından bulunup ol hâdise-i pür-melâlde dibelik dâğ-ı derûn hâsıl edüp Basra'ya firâr edüp anda dahi karâr edemeyüp diyâr-ı Acem'de çok seyâhat edüp âhir vatan-ı aslîsi olan şehr-i Sivas-ı Rûm'a gelüp anda hâlâ kabri olan kaya üzre bir gâr-ı kadîm içre halkdan münzevî olup tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl iken kayser-i Rûm kızı buna âşık olup ol dahi ana meyl [ü] muhabbet edüp mürted oldu derler. *Hâşâ sümme hâşâ!* Ol kızı ve kızın babasını ve üç bin aded âdemlerin cümle İslâm ile müşerref edüp ba‘dehû yüz on sene dahi mu‘ammer olup niçe müctehidîn bunlardan ve Baba Rüten-i Hindî'den mesâ’il-i şer‘iyyeler ahz etmişlerdir. Zîrâ Baba-yı Rüten dahi ashâb-ı güzînden olup cümle müddet-i ömrü sekiz yüz sene olmuşdur, zîrâ arkasın Hazret-i Resûl sığamışdır. Ammâ bu Süheyb Baba Rüten kadar mu‘ammer olmadı. Ammâ bahr-i ma‘ârif [ü] ummân-ı hakîkî olup âhir murğ-ı dili bâz-ı ecelden halâs olmayup dâm-ı gûra düşüp hâric-i Sivas'da mezkûr kaya üzre bir ulu âsitâne-i kübrâda medfûndur. Bunların hakkında Hazret-i Habîb-i Hudâ buyururlar kim hadîs-i şerîfdir kim *Firdevsü'l-Ahbâr'*da mestûrdur: [73] buyurmuşlardır. Hakikâtü'l-hâl âsitânesi bir yalçın kaya üzredir, ammâ sahrıncında âb-ı hayât suyu vardır kim gûyâ mâ’-i zülâl-i havz-ı Nebî'dir ve tekyesi ziyâretgâh-ı cihân-nümâdır kim cemî‘i şehr-i Rûm ahâlîsinin erbâb-ı ma‘ârifine ve seyyâhân-ı berr [u] bihârına teferrücgâh u mesîregâh bir yerdir.

Cemî‘i sahrâ-yı Sivas nakş-ı bukelamûn nümâyân olduğundan mâ‘adâ şehr-i Sivas'ın cemî‘i imârâtı bu mahalden hoş-nümâdır. Gerçi şehr-i Sivas'da aslâ ol asırda kurşum ile mestûr imâret-i ma‘mûr yok idi, ammâ gâyet âbâdân bir şehr-i müzeyyendir ve bu tekye-i Abdülvahhâb'ın cemî‘i der-i dîvârında ol kadar gûnâ-gûn hatt-ı ibret-nümâlar ile ebyât-ı eş‘ârlar tahrîr olunmuşdur, bir yere cem‘ olsa on aded mücelled mecmu‘a-i azîm olur. Hattâ fâtih-i Bağdâd olan Murâd Hân'ın şikeste ta‘lîk hattıyla bu beyt tahrîr olunmuşdur müfred:

şu denlü devr ede bu çarh-ı devvâr

Ne ben kalam ne hat kala ne dîvâr

yazılmışdır. Ve yine Murâd Hân-ı Râbi‘ bu kabr-i münevveri ziyâret edüp {hadîs}: [74] hadîsi mazmûnu üzre ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb ederken kalb-i Murâd Hân'a ilhâm-ı Rabbânî ile lâyih olup,

Fetahnâ'l-Irâk hakk (---) [75]

lafzı gelüp bi-emri Hudâ târîh mukaddem olur. Ol meserret ile Murâd Hân kabr-i münevver-i Abdülvahhâb'dan taşra çıkup Silâhdar Melek Ahmed Ağa'dan bir hışt alup şehre nâzır kaya üzre nigerân ederken bi-emri Hayy [u] Kadîr bir kara kartal murgu ber-hevâ tayerân ederken Murâd Hân "Bağdâd'ı feth edersem şu murg şikârım olsun" deyü "Yâ şeyh Süheyb! deyü tefe‘ülen bir hışt niçe atarsa bi-emri Hudâ şaşt-ber kabza hışt-ı İpşîri tayr-ı kartala isâbet edüp Hamd-ı Hudâ Bağdâd benimdir, İmâm-ı A‘zam'ı, Kızılbaş-ı evbâş elinden halâs ederim" deyü mesrûr olup hâlâ o ciridin zemîne düşdüğü yerde bir âmûd-ı müntehâ eyle bir nişângâhı vardır kim cemî‘i tîr-endâz ve

kemândârânlar ol hışt menzili nişânına pota ve hekî ve âzmâyiş ve pişrev okı ile yetişmeğe âcizlerdir ve hâlâ ol nişângâh haceri üzre celî hatt ile güfte-i Cevrî Çelebi:

Biri kalkup dedi ana târîh

Âferîn dilîr-i Sâm-akrân [76] sene 1048

Bu tekye-i Abdülvehhâb'da niçe vâcibü's-seyr alâmetler vardır. Andan bu tekye-i Abdülvahhâb'ın cânib-i şimâlinde dâmen-i cebelde Sıp-nişân Deyrî kurbunda,

Kabr-i Geyümers şâh ve Gîvmers ve Geyümerz: Üç gûne hurûf ile tahrîr olunur bir pâdişâh-ı Cem-cenâb imiş. Ermenîler tevârihinde Hazret-i (---) îmân getirmiş ulu pâdişâhdır. Bu Sivas'ı anlar dahi binâ etdüğü muhakkakdır, zîrâ ba‘zı âsâr-ı binâlarında târîhleriyle ma‘lûmdur.

Ziyâretgâh u teferrücgâh-ı Mıgdisî: Ermenîleridir. Anların zu‘munca Keyümerz savma‘asında secde ederken dâ’imâ secdede birer sâ‘at-i nücûmî feza‘ u ceza‘ı Rabbü'l-izzet'e ererdi. Hasımları fürce bulup başına bir taş urup helâk etdikleri taş hâlâ Sıp-nişân deyrinde mahfûzdur. *[79a]* ve sıp-nişân Geyümers'in üçüncü dedesidir. Abdülvehhâb Gâzî ki Süheyb-i Rûmîdir ol Sıp-nişân neslinden olmağıla Süheyb-nişân-ı Rûmî derlerdi. Silsilesi Geyümers'e andan Sıp-nişân'a müntehî olur.

..... (1.5 satır boş) .....

Bu şehr-i Sivas'da niçe bin kibâr-ı kümmelîn kimesneler medfûndur. Ammâ ma‘lûmımız olan bu merkûm sultânlardır. *Radiyallahu te‘âlâ anhum ecma‘în.*

Ve min âsâr-ı hikmet-i sun‘-ı İlâhî garîbe-i acîbe Silâhdâr Kara Murtezâ Paşa: Sene 1059 târîhinde Sivas-i Rûm valisiyken Turhal nevâhîlerinde bir kurâ ahâlîsi cümle paşa huzûruna gelüp dîvân-ı pâdişâhîde bir kutu içre bir ter u tâze beyâz fîl yavrucuğu getirüp,

"Sultânım bu filciğizi bizim kurâmızda bir bikr-i nâ-şükûfte kız doğurdu. şimdi hâkimimiz kızı ve pederi ve vâlidesi ve akrabâlarını cümle haps etmişdir ve bu filciğiz hayâtda idi. Subaşı ebeye boğdurdu. Sultânımdan ricâ olunur kim bir bî-garaz ağa kulunuzu gönderüp kızı ve vâlidesini hapsden ıtlâk etdirüp huzûrunuzda ihkâk-ı hakk olunmasın ricâ ederiz" dedikde cemî‘i ehl-i dîvân-ı Rûm bu fil-beçeyi görüp âlem-i hayretde kaldılar. Hemân Murtezâ Paşa hakîre eyitdi:

"Evliyâ Çelebi bu hizmeti sana verdim. Cümlesin dîvân-ı Rûm'a ihzâr edelim. Görelim kim kız oğlan kız ola ve benî Âdem'den olup fil doğura. Bu bir sırr-ı İlâhî'dir. Tez var bunu edenlerin hakkından gelüp ihzâr-ı dîvân eyle" deyü teklîf-i mâ-lâ-yutâk etdikde hakîr eyitdim:

"Bu kabâhatı edenin hakkından gel, buyurdunuz. Bunu eden fâ‘il-i muhtâr Rabbü'l-âlemîndir. Hikmet-i sun‘un izhâr için böyle etmiş. Ben kimin hakkından geleyim, benim sultânım. Bu sırrı keşf-i râz etmeniz, cemî‘i dünyâda ‘Âl-i Osmân vilâyetinde avratlar fil doğururmuş’, deyü dâsitân-ı dûstân olur. Hemân bu da‘vâya ığmâz-ı ayn edin" dedim. Niçe musâhibler:

"Sultânım der, imdi direm u dirhem ve masrûf-ı ehemm tahsîli mahallidir. Bu husûsa bir şedîd u çerî

âdem gerekdir kim Allah'dan korkmaya ve ‘Fili niçün katl etdirdiniz?’ deyü katl edenleri ve cümle ahâlî-i kurâ kayd-bend ile dîvâna ıhzâr edin. Ve eğer fili katl etmemiş olsalar, henüz tahta cülûs etmiş Sultân Mehemmed'e ol filciğizi hedâya gönderseniz. Bu dünyâ duralı bir pâdişâh-ı selâtin-i selefe eyle hedâyâ göndermemiş olaydı" deyü paşa huzûrunda kutu içre duran fil meyyitinin gûşleri ve lebleri hortumu ve dîdeleri ve düm-i çâr-pâların medh edüp "Azamet-i Hudâ" deyü ta‘accübâne hayretde kalup,

"Hey sultânım! şu ma‘sûm fili boğan anadan on bin guruş ve doğurandan ve vâlideyninden kırk elli bin guruş alun!" deyü ibrâm [u] ilhâh edüp buyurdu ile cümle ahâlî-i kurâyı ve vaz‘-ı haml-i fil eden kızı ve cümle akrabâlarını ihzâr etmeğe çadır mehterbaşısı me’mûr oldu. Üç günde dîvân-ı Rûm'a yetmiş nefer kimesne kayd-bend ile ihzâr edüp ibtidâ vaz‘-ı haml-i fil eden kızı söyletdiler. Kız eydür:

"Sultânım üç sene mukaddem Hind pâdişâhından Sultân İbrâhîm Hân'a iki fil hedâyâ giderken bizim Turhal sahrâsında meks etmişler. Cümle ehl-i beled ve cemî‘i kurâ ve kasabât halkı seyr [u] temâşâlarına gitdiler. Biz dahi beş on kız gökçek bir yere gelüp arabalara binüp seyrine vardık. İşte yakın geldik inin arabalardan deyü giderken yanımdaki hatunlar ‘Allah, bu ne ulu hayvân olur!’ deyü söyleşirler. Ben de ‘A nene, kanı fil?’ deyü ileri vardım. Beş direk üstünde bir kara dam gördüm. Bir direği sallayup kımıldardı. ‘Anama! kanı filcik?’ deyü ileri vardım. Hemâm cümle âdemler ‘Bre bre kız! İleri varma!’ derken anı gördüm. Ol kara büyük dam yürüyüp bir şey beni kapup hevâya kaldırup bir karanlık ıssı yerde kaldım. ‘Meded hây’ deyü feryâd edüp dörd yanıma çıblaklandım. Elim ayağım ısıcak ete yapışırdı. Bir sâ‘atden sonra anı gördüm beni bir şey alup taşra aydınlığa bırakdı. Aklım başımdan gidüp üç sâ‘at cânsız yatdım. Beni alup eve götürmüşler. Anı bilirim kim günden güne karnım şişüp üç yıldan bu filceğizi doğurdum. Bir ay yaşayup sonra ebe karı subaşı iğvâsıyla fil oğlumu katl eylediler. Hakkımı hakk eyle!" deyü feyrâd etdikde cümle ahâlî-i Turhal ve ehl-i İnebâzâr ve kavm-i Kazova böyle şehâdet edüp Murtezâ Paşa yetmiş aded kimesneleri cümle zencîre urup haps edüp yigirmi günde cümlesinden yigirmi bin guruş alup fil yavrusun tuzlayup "Âsitâne-i sa‘âdete *[79b]* gönderirim" deyü hıfz ederdi. Bi-sırr-ı Hudâ bu hâl böyle olup manzûrumuz olmuşdur. [77]

Fâ‘il-i muhtâr Allah'ın irâdet-i ezeliyyesi böyle te‘alluk etmişdi kim fil ol bâkireyi yudup karnında üç sâ‘at durmağıla duhter-ı nâ-şükûfte hâmile kalup andan bir filceğiz müştak oldu. [78] bi-kudretihi [79] bi-izzetihi [80] âyeti cemî‘i hikmetîne delîl [u] burhândır.

Ve mine's-sâni‘i'l-acîbe: Ol senede yine Turhal sahrâsında dihkânîler zirâ’at edüp bi-emri Hayy-i Kadîr bir buğday dânesinden bir kökde yetmiş çatal kardeş hâsıl olup her sünbüle başında yüzer dâne deve dişi kırmızı dânedâr-ı gendüm kendi kendinden hâsıl olmayup bu dahi bir gûne sun‘-i Hudâ'dır kim [81] âyeti üzre her sünbülede yüzer dâne-i hınta hâsıl olmuşdu. Ammâ haşebi âdem bâzûsu kalınlığı var idi. [82] (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Lisân-ı Ermenî cân-ı yârmenî demişler millet-i kadîmdir

Bu memleket-i Sivas beled-i kadîm olmağıla bânîsi Amalak asrından berü kavm-i Ermenî destinde olup Ays ibn İshâk Nebîye müntehî olur kavm-i cebbârlar idi. Lisân-ı Ermenî anların zu‘munca

Amalak peydâ etdi derler. Bu lisânın fesâhat [ü] belâğatı şehr-i Rûm-ı Sivas'da tekellüm olunur. Millet-i Ya‘kûbî'dir. Ba‘dehû Hazret-i Mesîh'e îmân getirüp kavm-i Mesîhâdan olup cümle İncîlî'dir. Bunlar dahi yedi fırka ve yedi lisân üzre tekellüm ederler. Ammâ cümlesi İsevî olmağıla İncîl'le amel edüp tilâvet-i İncîl ederler. Arabistân'ın Ermenî'lerine Ya‘kûbî derler. şâm'da ve Haleb'de ve Irâk'da cümle Ya‘kûbî lisânı tekellüm ederler. Ve âyîn-i bâtıl-ı bî-mezhebleri gayri gûnedir. Lisân-ı Ya‘kûbî dahi mahalliyle tahrîr olunur ve kavm-i Mıgdisî lisânı dahi başka lisândır kim ba‘zı elfâzı ve niçe lügatleri Fârisî'ye yakındır. Gâyet fasîh lisânları vardır. Ve lisân-ı (---) lisân-ı Ekrâd'a yakındır ve lisân-ı (---) Arabî'ye yakındır ve lisân-ı (---) Gürcî'ye yakındır. Bunlar Enüşirvânî'dir ve lisân-ı (---) bir lisâna müşâbeheti yokdur. Ermenî kavminin Çingânesidir. Ammâ cümlesi İncîlî ve millet-i Mesîhî'dir. Ancak mezâhib-i bâtılaları Rûm gibi değildir. Iyd-i beyza-yı Nasârâ gecesi Ermenî yağlı yer ve savm-ı bâtıllarınca Urûmlar sabâhısı yağlı yerler. Bu lisân-ı Ermenî'den dahi seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem olanlara elzem-i levâzımından lisân olmağıla bu kadarca tahrîr olundu kim ba‘zı menâzillerde ve kurâ ve kasabâtlarda tahsîl-i ma‘îşet edüp herkesle hüsn-i ülfet etmek içün kifâyet mikdârı tahrîr olundu.

Evvelâ aded-i hisâb-ı lisân-ı Ermenî: Yedi aded lisânın hisâbları birbirine mugâyirdir.

			çöreş
meg	*ergük*	*irek*	4
1	2	3	
hink			
5	*veç*	*pöt*	*üt*
	6	7	8
	dâs		
inî	10	*meg-dâs*	*ergük-dâs*
9		11	12
		çür	
asvâs	*hâç*	şu	*mis*
Allah	ekmek		et
			kîna
âvöh	*çamiç*	*ekü*	git
yaş üzüm	kuru üzüm	gel	

hiçhör
elma

nistî *el* *kitî*
otur kalk uyukla

Zü kina per kârî
Bre yüri arpa getir.

çîka
yokdur

Kinâ, pindirdî
Var, araşdır.

Kinâ kidînî zü ginî-kid künem
Var, getir yohsa avratını filân...

Yür kidî-nâm
Nerede bulayım?

kürtânik büstâni kin-hmink
Gel gidelim bostâna şarâb içelim.

Zükına
Bre gel!

Âh im-hökiz diğa
Ah cânım oğlan.

Âhbâr ekü îç küzis im-hökiz
Kardaş gel ne istersin cânım.

Bahâdir hist kizî kisîrim
Bahâdur pek seni severim.

Yes-iz kizî kisîrim
Bende seni severim.

Ekü irtank mir dünî
Gel gidelim bizim eve hem.

Vâgî key-küm tün kunî
Yarın gelirim, hemân şarâb al.

Âz-nis-tink himink
Oturalım içelim.

Bahâdür înç kiginâ ez keşîr kiginâ
Bahâdur ne olursa bu gece olur.

Ekü kinîk
Gel yatalım!

..... 2 satır boş .....***[80a]***

Sene (---) târîhinde şehr-i Sivas'dan Murtezâ Paşa efendimiz eyâlet-i Diyârbekir'de (---) hâkimi olan (---) kîse mâlı olup tahsîliyçün bu hakîri gönderüp,

> Eyâlet-i Sivas'da ve eyâlet-i Diyârbekir'de seyr etdiğimiz büleyde ve şehr ü kılâ‘ları ve uyûn-ı câriyeleri ve ibret-nümâ âsâr-ı binâları vü niçe kazâ ve nevâhî ayân u beyân eder

Evvelâ *Bismillâh* ile kal‘a-i Sivas'dan cânib-i şarka Sivas sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Kızılırmağı Zığzığı cisri on sekiz göz kantara-yı azîmdir. Tâ vasatında namâzgâhı var. Eğri köprü nâmiyle meşhûr-i âfâk kavs-i Kuzah'dan nişân verir kehkeşân-âsâ her tâk-i Havernâkı semâya ser-çekmiş bir kantara-i azîmdir. Anı ubûr edüp yine cânib-i şarka,

Menzil-i karye-i Zığzığı: Cümle ahâlîsi Ermenîlerdir. Andan yine şarka 8 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Tapanoğlu: Karabel dibinde ve Karabel çayı kenarında yüz hâneli müselmân köydür ve bir câmi‘i var. Bu Karabel çayı ol dağlardan cem‘ olup cânib-i garba cereyân ederek nehr-i Kızılırmağ'a mahlût olur. Ba‘dehû Karabel'i aşup (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bağbasan: Cümle halkı müslimlerdir. Hattâ Alî Dede tekyesi nâmiyle bir ulu âsitânesi var. Andan cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zeneski: Kasaba-misâl bâğlı ve bâğçeli ve (---) hâneli ve câmi‘ ve hânlı ve hafta bâzârı durur bir ma‘mûr u müzeyyen büleydedir. Âsitâne-i sa‘âdetde Başbakıkulu İbrâhîm Ağa'nın karyesidir ve nehr-i Furât-ı âb-ı hayât kenarındadır. Lâkin Sivas tarafındadır. Andan atlar ile nehr-i Furât'ı ubûr edüp cânib-i şarka 6 sâ‘atde,

> Evsâf-ı mahbeshâne-i Divrîğ şehr-i hirre kal‘a-i kutta-i hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn ü püşte-i âlî ya‘nî sûr-ı Divriği

İbtidâ imâretinde sebeb *Târîh-i Yanvan* kavli üzre Hazret-i Süleymân'dır. Dîvrîğ nâm bir div-i bî-âmân var idi. İdincik şehrinde Belkîs'e bir sarây-ı azîm binâ ederken bu Dîvrîğ hizmet etmede ta‘annüd edüp kayd-bend ile bu Dîvrîğ kayasında habs edüp bu yalçın kaya gârında niçe sene mahbûs kalup ba‘dehû Hazret-i Zekeriyyâ asrında Sivas kal‘ası sâhibi bu Divriği binâ edüp ismine Süleymân Nebî habs etdüğü devin ismin koyup Divriği deyü tesmiyye etdiler. Ba‘dehû niçe mülûkden mülûke değüp âhir sene 200 târîhinde Âl-i Dânişmendiyye i‘ânetiyle Hazret-i Ömer evlâdlarından Malâtiyye'yi feth eden Emîr Ömer b. Lokmân halîfe Ermenî elinden feth edüp yine kefere-i Ermenî istilâ edüp ba‘dehû sene 478 târîhinde Âl-i Selçukiyân'dan (---) destine girmiştir. Andan Âl-i Osmâniyân'dan sene (---) târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân zor-ı bâzû ile Ermenîler destinden feth edüp sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî asrında şâh-ı Acem Sivas'a ve Tokad'a gelince istîlâ edüp sene (---) târîhinde ahâlîsi Çıldır gazâsından sonra Selîm şâh-ı Evvel'e mutî‘ [ü] münkâd olup eyâlet-i Sivas'da sancakbeği tahtı oldu. Taraf-ı pâdişâhîden kânûnnâme-i Süleymân Hân üzre beğinin hâss-ı hümâyûnu (---) yük akçedir. Livâsında erbâb-ı timar (---) ve

erbâb-ı zu‘amâsı (---) ve paşası askeriyle cümle iki bin asker olur. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve paşalar ve beğleri ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ü sulehâsı gâyet çokdur. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve bâcdârı vardır. Kadısına cümle (---) aded nevâhî kurâlarından altı kîse hâsıl olur. Paşasına ber-vech-i adâlet cüz’-i ma‘dûdu üzre otuz kîse hâsıl olur, zîrâ mutî‘ [ü] münkâd ahâlîsi vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Divriği: Nehr-i azîm mâ’-i Furât kenarında evc-i âsumâne ser çekmiş yalçın kan[t]ara kaya üzre kâr-ı kadîm bir kal‘ası ve Mardin kal‘ası ve Mardin kal‘asından sonra bu Divriği kal‘asıdır. Hakkâ ki Süleymân Nebî Dîvrîğ'i haps etdüğü kadar vardı. Eyle bir kal‘a-i serâmeddir kim muhâsara ile emân deyüp feth ola yohsa bir vecih ile bir tarafdan lağım ve sibe ve meterîs etmek mümkün değildir. Meğer derûn-ı kal‘ada kaht [u] galâ ola.

Ammâ suya usret çekmezler, zîrâ yukaru iç kal‘a kayasının tâ zirve-i a‘lâsından iki bin kademe kesme taş nerdübân ile tâ nehr-i Furât'a nüzûl olunur. Bir gûne musanna‘ su yolı var kim *[80b]* diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Suya gidenin başka yolu vardır. Su getirenlerin gayri râhı vardır. Yine birbirlerine nâzırdırlar. Tarz-ı garîb bir râh-ı acîbdir. Bundan gayrı yine derûn-ı kal‘ada yine matar-ı rahmetden cem‘ olma su sarnıcları vardır ve buğday anbârları ve cebehâneleri ve derûn-ı kal‘ada cümle üç yüz aded hâk-i pâk ile mestûr hâneleri ve bir câmi‘i ve kal‘anın cânib-i garba nâzır bir demir kapusu aşağı şehre mekşûfdur.

Kal‘ası şekl-i müdevver şeddâdî taş binâdır. Burc [u] bârûları metîn u ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr (---) adımdır. Yeniçeri ocağından kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları vardır. Gerçi iç ildir serhadd değildir, ammâ Celâlî ve Cemâlî mütehassın olmasın içün neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve şâhâne latîf topları her yevm-i ıydde ve leyle-i mübârekelerde atılup şehr velvela-nâk olur.

Ammâ bu kal‘a içre bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ve hammâm [u] bezzâzistân yokdur. Zîrâ evc-i semâya ser-çekmiş urûcu mu‘sir bir kal‘a-i bülenddir.

Bu sûrun dibindeki cirit meydânından cisr ile nehr-i Furât'ı geçüp Divriği'nin su aşırısından,

Kal‘a-i Kestigân: Bu dahi Divriği'ye mu‘âdil bir kal‘a-i bî-mu‘âdil-i hasîn vâcibü's-seyrdir. Ammâ neferâtı ve a‘yân ile ma‘mûr değildir. Kayâsıraların duhterlerinden Kestigân nâm bir bâkire-i nâ-çîze-i nâ-şükûfte inşâ etmişdir. Furât nehrinin karşu tarafında bir mahsûldâr turâb-ı pâkde vâki‘ olmuş vâcibü's-seyr ibret-nümâ bir kal‘a-i zîbâdır.

Divriği kal‘asıyla bu Kestigân kal‘ası mâbeyninde nehr-i Furât cereyân edüp andan kal‘a-i Eğin'e, andan Arabkîr'e, andan kal‘a-i Çemişkezek'e varup anın kurbundan Çat nâm mahalde nehr-i Furât'a mahlût olup niçe kılâ‘lara uğrayup andan Birecik'e andan yigirmi konakda Basra kurbunda kal‘a-i Kurna dibinde nehr-i şatt'a munsab olup şattü'l-Arab olduğu nehr-i Furât'ın tulû‘u Erzurûm'da olduğu mahalde gurûbuna dek nehr-i Furât'ın evsâfı nass-ı kâtı‘la ve hadîs-i şerîf ile ve kelâm-i Alî mufassal tahrîr olunmuşdur. Zîrâ Arz-ı Mukaddes içre bu nehr-i Furât ile nehr-i Âsî'den gayri ulu su yokdur. Ammâ bu kal‘a-i Divriği'ye geldüğü mahalde dahi ibtidâlarıdır, nehr-i azîm olmayup mâh-ı temmûzda

at ile ubûr olunmak mümkündür. Cümle Divriği halkı bu âb-ı hayâtdan nûş ederler.

Evsâf-ı aşağı varoş-ı Divriği şehri: Ensesi kal‘a bayırına yamanmış cümle hâneleri cânib-i garba nâzır nehr-i Furât-ı mâ’-i hayât kenarında bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr ve âbâdân cümle (---) aded hâne-i zîbâlar ve kâ‘a-i ra‘nâlar ve sarây-ı azîmler ile ârâste ve hadîka-i Rıdvân ile pîrâste bir şehr-i müzeyyendir. Cümle kırk altı mahalledir.

Evsâf-ı esmâ-i mahallât: Mahalle-i Alî Paşa, mahalle-i Hâmis Ağa ve mahalle-i Bekir Çavuş ve mahalle-i Keyvân Ağa ve (---) ma‘mûr mahalleler bunlardır.

Esmâ-i sarây-ı a‘yân [u] kibâr ve hânedân-ı vüzerâ: Cümle (---) aded sarâylardır. Evvelâ çârsû başında Paşa sarâyı ve Alî Paşa sarâyı ve dere karşusundadır ve Mehemmed Ağa sarâyı çârsû başındadır. Mahkemesi Ulucâmi‘ kurbundadır.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı Divriği: Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden ma‘bed-i kadîm Ulucâmi‘ bu varoşdadır. Bu şehr içre bundan büyük câmi‘ yokdur. Tûlen ve arzen (---) ayakdır ve derûn-ı câmi‘de cümle (---) aded sütûn-ı müntehâlardır ve cümle üç aded kapusu var ve bir minâre-i ibret-nümâsı var, ammâ bu câmi‘in bânîsi Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâ’eddîn'dir. "Bu câmi‘e yedi Rûm harâcı masrûf etmişdir" deyü der-i dîvârında târîhi ve cümle evkâfları tahrîr olunmuşdur. Üstâd-ı mermer-bür bu câmi‘e eyle emek sarf edüp cemî‘i der-i dîvârın eyle bûkalemûn etmişdir kim ne Ayasulug'da Sultân Ya‘kûb câmi‘i ne Bursa'da Yıldırım Hân'ın Ulu câmi‘i ve ne Sinop şehrindeki minber nakşı ve ne diyâr-ı Rûm'da Âtin'de Ebü'l-feth câmi‘i ve ne Budin serhaddinde Kal‘a-i Üstorgon câmi‘i bu Divriği câmi‘inin icrâ-yı ma‘rifetine hemtâ olamazlar. El-hâsıl midhatinde diller kâsırdır. Ve icâbet-i du‘â mahalli olmağıla şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir. (---) (---) (---) (---) *[81a]* Ve Kızıl Medrese câmi‘i. Çârsûbaşında (---) (---) câmi‘-i Hatîb. şems-i Bezmgâh câmi‘i.

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

..... (3 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i dârü't-tedrîs-i Divriği: Cümle (---) aded dârü't-tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ medrese-i Ulucâmi‘ ve Kızıl medrese ve medrese-i Hatîbzâde ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle (---) aded dârü't-ta‘lîmdir. (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş) .....

Tavsîf-i hammâmât-ı Divriği: Cümle (---) aded hammâmdır. Evvelâ Hatîb hammâmı, Sıya hammâmı, Bekir Çavuş hammâmı

..... (1 satır boş) .....

Ta‘rîf-i hân-ı hâcegân: Cümle (---) aded vekâle-i tüccârândır(---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş) .....

Evsâf-ı esvâk-ı sultânî: Cümle aded dükkândır ve gâyet müzeyyendir. Cümle râhlarının üzerleri mestûrdur. Ammâ bezzâzistânı (---)

..... (1 satır boş) .....

şehrengîz-i mahbûbân:

..... (2 satır boş) .....

Sitâyiş-i me'kûlât [u] meşrûbât: Cümleden evkâf-ı Resûlullâh olan dud meyvesinin elvânı meşhûrdur. Husûsan siyâh dudu ve mor dudu ve beyâz dudunun hoş-âbı ve bekmezi ve şerbeti rub'-ı meskûnde yokdur (---)

..... (1 satır boş) .....

Hüsn-i ülfet-i ahâlî-i Divriği: A'yân [u] kibârı gâyet çokdur. Cümle halkı garîb-dostlardır. Elsine-i nâsda Divriği hurânı meşhûrdur, ammâ efsâne-i kelâm-ı gaddârdır. Cümle garîb u gurebâları her şeb misâfirsiz olmak ihtimâlleri yokdur. A'yânı çokdur. Halkı Ervâmdır re'âyâsı Türkmândır ve Kürd ve Ermenîdir. şehr-i Malâtiyye bu Divriği'nin cânib-i kıblesine bir menzil karîb olmağıla bu Divriği hâkinde sâkin olan re'âyâ vü berâyânın tekâlîf-i örfiyelerin cümle Malâtiyye muhassılı tahsîl eder.

Evsâf-ı külliyât-ı Divriği: Temâşâ-yı garîbedir kim bu şehir nehr-i Furât kenarında olmağıla yomca odunu nâmiyle bir gûne kısacık tomruk odunları olur. Furât'dan yukaru dağlarda herkes odunı kesüp birer gûne nişân koyup nehr-i Furât'a ilkâ eder. şehir kurbunda bendlerde cümle odunlar karâr edüp herkes nişânlarıyla hatabların alup ta'âm pişirirler, temâşâdır.

Temâşâ-yı garîbe: Rûm ve Arab ve Acem'de bu Divriği'nin kedisi kadar nâzlı ve şûrîze ve mahbûb u sayyâd u mü'eddeb hirre olmazdır. Gerçi Mısır Elvâhının Tarabefzûn'un ve Sinop şehrinin kedisi dahi meşhûrdur, ammâ bu Divriği kedisi semîn ü cesîm ve semmûr-misâl mücellâ postlu niçe bin elvân kedisi olur. Hattâ Rûm'dan Acem diyârında vilâyet-i Erdebîl şehrine hedayâ götürüp Acem'de kafes içre dellâl başında gezdirüp bâzâr-ı şâhîde ve bezzâzistânda "Bir tümen iki tümen akçe!" deyü mezâd-ı şâhîde bey' olunur Divriği kedisi olur. Husûsan ahte hirre olursa ana bahâ ermez, zîrâ şehr-i Erdebîl içre kedi mu'ammer olmadığından fâre-i Erbebîl gâyet meşhûrdur. Gerçi kavm-i Acemin sakalları cemberisdir, ammâ bıyıklarını cümle sıçan yediklerinden Divriği kedisin girân bahâya alırlar. Nidâ-yı dellâl-i gürbe-i Erdebîl "Ey tâlibân-ı mirrâbe ve sinnûre-i sayyâde ve mü'eddebe-i hirrâbe ve mûnis-i tarrâbe ve hasmâne-i fârâbe! Lâkin serrâke değildir; mûnis-i gam-hâredir" deyü gürbe dellâlları *[81b]* beyâtî makâmıyla teğannî ederek kafesleriyle Divriği kedilerin başları üzre gezdirüp fürûht ederler. Zîrâ ahâlî-i Erdebîl'in câmeleri hırka-i peşmîne-misâl fâre derdinden pâre pâre olmuşdur. Anın içün şehr-i Erdebîl-i zebîlde hirre ya'nî gürbe ya'nî kutta ya'nî sinnûre ya'nî mirrâbe ya'nî mâçî pistân u mistân ya'nî kedi zî-kıymet olup Erdebîl mezâdında satılır. Tâ bu mertebe Divriği kedisi meşhûrdur. Ammâ fakîr hirrelere Divriği kadılarının müflisce olanları gâyet hasımdır. Senede kırk elli aded kedileri nihânîve katl edüp debâğat etdirüp vakt-i şitâda kürk edüp geyerler. Moskov diyârının zîncâb kürkünden aslâ fark olunmaz. Ahmer-gûn postlu gürbeleri Azak cılkavası

kürkünden fark olunmaz. Ve bu şehrin cânib-i garbında olan dağlar üzre bâğlardır. Kuru Kavak yaylası derler bir âb-ı hayât suyu var. Hevâsı dahi gâyet latîf u hoş hevâ bir şehr-i zîbâdır (---)

..... 2 satır boş .....

Ziyâretgâh-ı evliyâ'u'l-ârifîn ve asfiyâ'u'l-vâsılîn haccallahu ale'l-âlemîn.
Radiyallahu anhüm ecma'în.

Evvelâ **eş-şeyh Mahmûd Efendi** tarîk-i Halvetiyye'de ulu sultândır. Ve **eş-şeyh İbrâhîm ibn merkûm şeyh Mahmûd** ve **eş-şeyh Osmân ibn eş-şeyh merkûm şeyh İbrâhîm.** Ve kal'a içinde **eş-şeyh Beşir Efendi** *kaddesenallahu bi-sırrihi'l-azîz*. Ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır.

..... (2 satır boş) .....

Divriği'den cânib-i şarka 3 sâ'atde Nîg çayırın geçüp bir tırfil yoncalı vâdî-i çemenzâr yerdir kim güyâ Pasin sahrâsı ve Muş sahrâsıdır. Bu mahalle karîb Nîg çayırı başında nehr-i Kaluk deresi Divriği ve Eğin şehri dağlarından cem' olup iner nehr-i Furât'a rîzân olur, küçük ayn-ı câriyyedir. Bu Kaluk nehrin cisr ile geçüp karşu tarafda,

Menzil-i karye-i Toğud: Bu çay-ı Toğud kenarında bâğ u bâğçeli ve yüz elli hâneli ma'mûr köydür. Çayı nehr-i Furât'a rîzân olur. Andan yine taraf-ı şarka ma'mûr [u] âbâdân kurâlar geçüp ve Sarı Çiçek gölünde çayın ve cisrin sühûletle geçüp bu cisr altından nehr-i (---) cereyân edüp (---) dağlarından cem' olup bu mahalle karîb nehr-i Furât'a halt olur. Andan,

Evsâf-ı dâr-ı kemândârân-ı kal'a-i sengîn, ya'nî Eğin

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim kayâsıralardan kayser Âvîh kızı Âgîn nâm bir duhter binâ edüp sene (---) târîhinde Hazret-i Ömer evlâdlarından fâtih-i Malâtiyye Emîr Ömer ibn Lokmân fethidir. Ba'dehû Ermen kayserleri istîlâ edüp Hârûnu'r-Reşîd asrında Seyyid Ca'fer Battâl Gâzî fethidir. Ba'dehû yine kefere istîlâ edüp Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâ'eddîn fethidir. Andan yine küffâr hurûc edüp kabza-i tasarrufa alup sene (---) târîhinde Timur hâdisesinden sonra Çelebi Sultân Mehemmed'e Ermenî tâ'ifesi amân ile kal'ayı teslîm edüp cümle ahâlîleri mutî' [u] münkâd oldular. Anın içün hâlâ üç yüz aded kefereleri kırk yedi tekâlîf-i örfiyyeden mu'âf [u] müsellemdirler. Kal'ası nehr-i Furât kenarında bir püşte üzre şekl-i murabba şeddâdî seng-binâ bir kal'a-i köhne-binâdır. İç il olmağıla kal'ası ol kadar müzeyyen değildir. Dâ'iren-mâdâr cirmi (---) ve cânib-i (---) nâzır bir kapusu var. İçinde cümle (---) hânedir. Furât'dan su alınır yolu vardır ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. Süleymân Hân tahrîri üzre Sivas eyâletinde (---) ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve kal'a neferâtları ve muhtesibi ve şehir nâ'ibi vardır. Ammâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi bir konak karîb kal'a-i Malâtiyye'dedir ve cemî'i köylerinde olan re'âyâlarının tekâliflerin Malâtiyye muhassılı tahsîl eder. Bu şehrin ekseriyyâ imâretleri cümle kayalar üzre vâki' olup cümle bâğ-ı İremleri aşağı nehr-i Furât kenarında vâki' olmuşdur. Ve nehr-i Furât üzre ibret-nümâ Burma köprü bu şehre karîbdir. Kal'ada ve aşağı şehirde cümle (---) bin aded hâk-i pâk ile mestûr âbâdân [u] ma'mûr hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) câmi' (---) (---) (---) bunlardan gayri mesâcidlerdir. ***[82a]*** Üç medrese ve kırk mekteb-i sıbyânı vardır.

..... (5.5 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i sanâyi'ât [u] me'kûlât [u] meşrûbât-ı şehr-i Eğin: Evvelâ diyâr-ı Acem'de

şîrâz yayından sonra diyâr-ı Rûm'da Eğin yayı meşhûr-ı âfâkdır. Bir esvâk-ı sultânîsi serâpâ yaycılardır ve halkı ekseriyyâ kemândâr olduklarında esmâ-yı büldân içre bu şehre "Dâr-ı kemândârân" derler. Cümle askerisi ve Ermenî re‘âyâları dahi cümle sînekeş [ü] kemânkeş [ü] serkeş dilâver [ü] serverlerdir. Cümle (---) aded esvâk-ı sultânîlerdir.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Eğin :

..... (1.5 satır boş) .....

Andan cânib-i şarka imârlık içre 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm, Arz-ı Mukaddes-i azîm, taht-ı Urbân kal‘a-i Arabkîr-i kadîm

Evvelde bânîsi ma‘lûm değildir. Lakin Hazret-i Risâlet-penâh yedi sinne bâliğ iken Arab Hâtem-i Tayy Medâyin'de Enûşirvân derdinden Mekke'ye gelüp Hazret-i Resûl'e buluşup Hazret'in dedesi Abdülmuttalib yüz yigirmi yaşında idi. Anların izniyle bu Hâtem-i Tayy bu Arabkîr'e gelüp mesken edinüp Enûşirvân tasaddurundan halâs olup bu Arabkîr'de asker sâhibi olup Enûşirvân üzre zafer bulup bu Arabkîr'i mâl-ı ganâ’im-i Enuşirvân ile imâr etdüğünden Arabkîr derler. Niçe mülûkden mülûke intikâl edüp âhir Âl-i Selçukiyân destine girüp andan sene 816 târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed destine girüp Süleymân Hân tahrîrî kânûnı üzre Sivas eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı (---) akçedir. Timar (---) ve ze‘âmeti (---) ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda cümle iki bin müsellah asker olur. Ber-vech-i adâlet paşasına on bin gurûş olur. Üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Senevî iki bin gurûş hâsıl olur. şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve kethüdâyeri ve yeniçeri-serdârı ve kal‘a dizdârı ve neferâtları ve muhtesibi ve şehir subaşısı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Arabkîr: Bu kal‘a-i Arabkîr'i Hâtem-i Tayy edüp yedi sene zabt [u] rabtında olup bu diyârın halkını bây edüp ihsân [u] in‘âmiyle mâl-i Kârûn'a müstağrak edüp yine Anûşirvân üzre asker-i Urbân çeküp şâm kurbunda Müzeyrîb nâm kal‘aya varup şehr-i Busrâ üzre vardıkda Enûşirvân mürd olduğu haberi gelüp Mekke'de dahi Hazret'in ceddi Abdülmuttalib vefât etdüğü haberi gelüp bu mahalde Hâtem-i Tayy dahi vefât etdi. Enûşirvân ve Abdülmuttalib ve Hâtem'in vefâtları bir haftada vâki‘ olup Hâtem Müzeyrîb kurbunda medfûndur. Ba‘dehû Arabkîr'i Bermekiyân zabt edüp Arabkîr dibine nehr-i Furât'ı cereyân etdirüp cemî‘i sahrâları reyy edüp imâr etdi. Arabkîr'in bir cânibinden (---) çay cereyân edüp nîm sâ‘atde nehr-i Furât'a mahlût olur. Kal‘ası (---) üzre (---) . ***[82b]***

..... (5 satır boş) .....

Andan yine taraf-ı şarka sâ‘atde,

..... (1 satır boş) .....

Menzil-i karye-i Dutluca: Nehr-i Furât kenarında ma‘mûr köydür ve geçit başıdır. Bu mahalde nehr-i Furât-ı azîmi kelekler ile geçüp bundan ötesi gayri eyâlet-i azîm-i Diyârbekir'dir ve Çemişkezek sancağı hudûdudur. Bu mahalde bir karyede mihmân olduk, ammâ ismi hâtırda değildir. Andan yine düz sahrâ içre cânib-i şarka (---) sâ‘atde nehr-i Murâd'ı gemilerle geçüp karşu tarafda

yine Diyârbekir hâkinde,

Menzil-i karye-i Aşıvan: Harput hudûdunda bu mahalde nehr-i Furât ve nehr-i Murâd birbirine yakın geçdiği mahaldir. Zîrâ birbirine bir menzil ba‘îdde Çat nâm mahalde mahlût olurlar. Anınçün Murâd ve Furât bir günde geçilir. Mezkûr, karye-i Aşıvan, Ermenî köyüdür. Murâd kenarında bâğsız ve bâğçesiz ma‘mûr kend-i azîmdir. Andan şarka (---) sâ‘atde,

Karye-i menzil-i Bağnik: Hârbîd nevâhîsinde bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘li Müselmân köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûrdur. Aşıvan ile ve Habusı köyüyle hâkleri müşâ‘dır. Andan sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Hüsn-ziyâd-ı şehr-i mezîd, belde-i Hârbîd ya‘ni kal‘a-i Harput

Bi-kavl-i Târîh-i Mığdîsî Hazret-i Zekeriyyâ asrında Buhtu'n-nasr binâsıdır. Ba‘dehû Hazret-i isâ âsumâna urûc edince himâr-ı İsâ kalup havâriyyûnları ve ümmetleri himâr-ı İsâ'yı bu Harput çerâgâhına koyup tâ Hazret-i Risâlet-penâhın zamân-ı sa‘âdetlerinde himâr hayâtda olup cümle millet-i Mesîhe ol himâra tapdıklarından lisân-ı Acemde bu şehre dâr-ı Har-pût dediler. Bir kavlde yine lisân-ı Acem üzre havâriyyûna sâyedâr olmuş bir dikenli söğüd dırahtı var idi. Anın içün Hâr-bîd dediler. Bir rivâyetde Hârberîd derler, ya‘nî diken getirci derler. Niçesi Har-bürd derler (---) . Niçeler Har-bûd ya‘nî (---) (---) derler. (---) (---) (---) (---) (---) Hulâsa-i kelâm her elsine-i muhtelife lehçesi üzre birer gûne sebeb-i tesmiyyesi var. Ammâ Âl-i Osmân'ın defterhâne-i kadîminde ülke-i Hüsn-i ziyâd tahrîr olundukda sefer-i hümâyûnlar oldukda her vilâyetin birer gûne esmâsı olup alaylarda ve cemî‘i kübrâlarda bir şehir halkı bulunmak murâd olunsa Haleb şehri halkında "Yâ ahad" derler, buna oran derler. Bu "Yâ ahad" sedâsın Haleb halkı istimâ‘ edince anlar dahi "Yâ ahad" derler. İzdihâm-ı seferde her kavim oranıyla bulunur. Sivas'a "Rûm Rûm" çağırılır, Diyârbekir'e Âmid Âmid oran çağırılır, ammâ bu Harput'a Hüsn-i ziyâd çağırılır. Hakkâ ki mahbûb [u] mahhûbesi çok olduğundan Hüsn-i ziyâd derler. Hakk dahi ziyâde eyleye! Bu kal‘a niçe yüz mülûkden mülûke nasîb olup âhir sene (---) târîhinde Selîm-i Evvel Çıldır fethinden sonra vezîr-i mükerremi Bıyıklı Vezîr Mehemmed Paşa'yı serdâr ta‘yîn edüp Diyârbekir' (---) (---) destinden emân ile feth etdikde bu kal‘a-i Harput dahi itâ‘at edüp emân ile kal‘a teslîm edüp hâlâ Diyârbekir eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı (---) yük akçedir. Timarı (---) ve ze‘âmeti vardır. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i seferde beğinin askeriyle cümle bin iki yüz müsellah asker olur ve üç yüz pâyesiyle kazâdır. Cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Bu nevâhîlerde kadıya senevî altı kîse hâsıl olur. Sancak beğine livâsında yigirmi kazâ yerden on sekiz bin gurûş hâsıl olur. Müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir subaşısı ve muhtesibi vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Harput: İç kal‘ası eflâke ser çekmiş bir acîb u garîb yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce seng-binâ bir metîn ü hasîn kal‘a-i ra‘nâdır. Cânib-i (---) nâzır bir kapusu var. Derûn-ı kal‘ada cümle bin mikdârı hâk-i amber-i pâk ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır ve minâresiz bir câmi‘-i kadîmi var ve su sarnıcları ve gılâl anbârları bundadır ve dizdârı ve kethüdâsı ve mehterhânesi ve (---) aded kal‘a neferâtları ve müstevfâ cebehâneleri ve a‘lâ şâhî topları vardır. Bir kerre Timur fethinde âciz olup avdetde muhâsara edüp emân ile mâlik olmuşdur. Gâyet metîn sarp kal‘adır. Gerçi havâlesi şekilli kûh-ı bâlâları var, ammâ andan zarar *[83a]* isâbet etmez ve bu iç kal‘a yalçın kaya üzre olmağıla cânib-i edvârında handakı (---) ve dâ’iren-mâdâr bu iç kal‘a kapusu önünde

(---) hammâmı gâyet âb [u] hevâsı ve binâsı hûb hammâm-ı mergûbdur.

Evsâf-ı taşra-kal‘a: Bu iç kal‘aya varoş rıbât olmuşdur. Bu dahi zamân-ı kadîmde kal‘a-i metîn imiş. Hâlâ ta‘mîr u termîme muhtâcdır. Dâ’iren-mâdâr (---) aded adımdır ve iki aded kapusu vardır. Biri cânib-i garba Dağ kapusu biri taraf-ı kıbleye Meterîs kapusudur. Bu kal‘a içre cümle cıbıs ve kireç ve turâb-ı pâk ile mestûr sütûhlu ma‘mûr u âbâdân hânedânlardır. Cümlesinin revzenleri cânib-i (---) nâzır beyt-i ra‘nâdır.

Müte‘ayyin sarâylardan: Evvelâ kal‘ada Münzirzâde sarâyı ve Kösezâde sarâyı (---)

Der-sitâyiş-i cevâmi‘hâ-yı Harput : Evvelâ İçkal‘a câmi‘i minâresizdir ve Ulucâmi‘ hakkâ ki cümleden büyük câmi‘dir. Ve cümleden ma‘bedgâh-ı kadîm ve müstecâbü'd-da‘ve mescidgâhdır. Bir musanna‘ tarz-ı kadîm minâresi vardır ve Meydân câmi‘i ve Sâre Hatun câmi‘i minâresizdir ve Arslanlı câmi‘i ve Zuhriyye câmi‘i medresesi vardır ve Azâr Hatun câmi‘i ve Vâsûdiye câmi‘i ve Ağa câmi‘i nâzik minâreli câmi‘-i zîbâdır.

..... (1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Der-ta‘rîf-i dârü't-tedris: Cümle altı aded medresedir. Her câmi‘de dershâne mukarrerdir, ammâ medrese-i Zuhriyye ve medrese-i Ulucâmi‘ ve medrese-i Hâtûniyye cânib-i vakıfdan müderrisleri vardır. Cümlesinde ilm-i hadîs dahi görülür.

Evsâf-ı dârü't-ta‘lîm [u] mekteb-i tıflân-ı ciğerköşe-i mahbûbân: Cümle elli aded mektebdir kim cânib-i vakıfdan eytâma beher sene birer kat libâs-ı harîrleri ve surre ve atiyyeleri mebzûldur.

Der-beyân-ı tekyegâh-ı dervîşân-ı zî-şân [u] ârifân: Cümle (---) aded tekyegâhdır. Evvelâ kal‘adan taşra tekye-i Feth-i Bâb ulu âsitânedir ve Ankûz Baba tekyesi mihmânhâne-i fukarâdır. (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı hammâmât: Cümle (---) aded hammâmdır. Evvelâ Kal‘a hammâmı bunlar hâss [u] âmm içün latîf hammâmlardır, ammâ yüz yigirmi aded hânedân hammâmları vardır.

Der-beyân-ı hân-ı hâcegiyân [u] tüccârân [u] sevdâgerân: Cümle yedi hândır, ammâ mükellefi bezzâzistân-ı atîk kurbunda Çârsû hânı gâyet ma‘mûrdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tavsîf-i esvâk-ı sultânî: Cümle altı yüz aded müzeyyen çârsû-yı hüsn-âbâd dekâkinlerdir kim gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Sarrâchânesi cümleden şîrîndir ve gâyet musana‘ sarrâc bisâtı işlenir mutâfları dahi memdûhdur.

Evsâf-ı mahbûb u mahbûbe-i şehr-i hüsn-âbâd: Gerçi Kürdistân hudûdudur, ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden cüvânı ve mahbûbesi memdûhdur. Ahâlîsi lisân-ı Kürd ve Türk ve Ermenîce fasîh tekellüm ederler. Re‘âyâsı cümle Kürdî ve Ermenîlerdir.

Sitâyiş-i me'kûlât [u] meşrûbât: Evvelâ beyâz ve hâs ekmeği ve çöreği ve böreği ve bâğlarında hezârî nâm bir gûne elma'sı olur kim *ve râhin ruh râhin* mesel-i tüffâh-misâli bu elma hakkındadır. Lezzetde gûyâ İslâmbol kurbunda Kocaeli sancağında misket elması gibi râyiha-i tayyibeli bir müdevver tüffâhdır. Dâ'imâ tenâvül eden cemî'i emrâz-ı muhtelifeden felâh bulur. El-hâsıl rub'-ı meskûnda nazîri yokdur ve hadîkalarında Agırbinik üzümü şâm'ın Zeynî üzümünden ter ü lezîz engûrdür.

..... (1 satır boş) .....

Esmâ-yı â'yân [u] kibâr-ı Harbît: Evvelâ Büyük Köseler, ikinci Diyârbekir'e gidişimizde Melek Ahmed Paşa efendimize mülûkâne bir ziyâfet-i azîm edüp iki bin guruş hedâyâ ve bir tavla-yı hussâni'l-ciyâd meseli atlar hedâyâ çekdi. Küçük Köseler ve Hüseyinhânoğulları hânedân sâhibleridir, keremlerin görmüşüz. Çavuş-karındaşıoğulları, Münziroğulları,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı buheyre-i Harbûd: Bu şehrin cânib-i garbında bâğ u bâğçeler ile müşâ' şehirden iki sâ'at ba'îd bir buhayre vardır. Bir günde sür'aten iki âdem devr edebilür. Zehr-i mâr-ı semm-i helâhil bir buhayredir. Ba'zı müverrihler *[83b]* "Bu buhayrenin menba'ı Van deryâsıdır kim zîr-i zemînden menfez bulup bu Harput'da buhayre olmuşdur" derler, zîrâ Van deryâsının balıkları bu gölde dahi bulunur. [83] Bu buhayre içre bir cezîre vardır. Anda bir mu'azzam Ermenî köyü vardır. Tahmînen üç yüz hâne vardır. Cemî'i halkı boyacı ve terzî Ermenîlerdir. Mezkûr gölün etrâfında olan Habusı köyünden ve gayri kurâlardan kayıklar ile cemî'i halk gelüp bu buhayreyi seyr [u] temâşâ ederler.

Garîbe-i acîbe: Bu cezîrede bir Ermenî deyri vardır. Hazret-i İsâ'nın hımârı (---) sene mu'ammer olup fevt oldukda cemî'i bıtrîk ü kıssîs ü ruhbân ve papaslar hımâr-ı İsâ na'şın mûmyâ edüp hâlâ bu deyr içre zîr-i zemînlerde gâyetü'l-gâye mahfûzdur kim anı ol deyrin huddâmları bile bilmezler. Hâlâ vücûd-ı hımâr endâmiyle çârpâ üzre ber karâr olup şeb-çerâg gözlü zer-ender-zer çullu bir hımârdır deyü sikadan haber aldık, ammâ bu hakîr görmedim. Zamân-ı kadîmde millet-i Nasâra bu hara perestiş eylediklerinden {Har-put} şehri derler.

Hikmet-i sırr-ı acîbe vü garîbe: şehr-i Harbîd'in kıblesi tarafındaki bâğlar içre yalçın kayalarda magârâ-yı azîmler vardır. Anda mâh-ı temmûz olunca cereyân eden uyûnlar donup buz olur. Ol şiddet-i hârda bu yah-pâre buzlardan halk isti'mâl edüp ciğerleri tâzelenir. Eyyâm-ı temmûz gidüp şiddet-i şitâ gelince cümle buzlar eriyüp suları hammâm suyu gibi olup ve magâralar içi ol kadar germâ olur ki niçe garîbü'd-diyâr anda varup hammâm gibi gusl eder. Garâ'ib bunda kim şiddet-i hârda ısısı olup şiddet-i şitâda bürûdet üzre olacağiken Fâ'il-i Muhtâr Allah sun'ın izhâr içün böyle halk etmiş. Âyet (---) (---) [84]

Sun'-ı Hudâ-yı Müte'âl-i diğer: Bu şehrin sahrâsında bir gûne kaynak su zâhir olur. Her sene kabak mevsimi geldikde cemî'i ba'îd u karîb yerlerden bây ve gedâ, garîb u miskinler gelüp bu sahrâda hayme vü hargâhlarıyla gâh gâh meks edüp ibtidâ üç gün tuzlu yemeden ve zefîr ve sakîl ta'âm tenâvül {etmeden} perhîz edüp ale's-sabâh bir filcân ol sudan nûş edüp üç amel eder bir fincân dahi nûş edene üç amel eder. Bu tertîb üzre on filcân nûş eden kaviyyü'l-bünye âdeme kâmil otuz amel eder. Ba'zı âdeme istifrâğ etdirüp tahammül edemeyene istiğfâr etdirüp [85] mazmûnu üzre pâk u tâhir

olup gıll [u] gışından ve cemî‘i ilel ü emrâz-ı muhtelifden ârî olur. Anın içün bu Harbût halkı tendürüst ve ahmerü'l-vech hükemâ-yı cihâna muhtâc değillerdir. İllâ Hakîm-i Mutlak'a muhtâclardır kim âyet; [86] dır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh [u] merâkıd-ı pür-envâr-ı evliyâ-yı Hârberîd:

..... (1.5 satır boş) .....

Ba‘dehû şehr-i Harbût'dan cânib-i şarka ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ve sa‘b sengistân râhları (---) sâ‘atde gemiyle nehr-i Murâd'ı ubûr edüp

Evsâf-ı şehr-i kadîm-i Pür-teng, ya‘nî kal‘a-i Pertek

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Moğolîde per-teng karakuşa derler. Kal‘ası üzre tûcdan bir karakuş timsâli var idi. Her sene nevrûz-ı Hârezmşâhîde safîr urup cümle Ekrâd ve Mığdîsî kavmi sayhasın istimâ‘ edüp bu şehir bâzârına cem‘ olup benî Âdem ile bir hengâme-i kübrâ olurdu. Hicret-i Nebeviyyenin sene 19 târîhinde Hâlid ibn Velîd (ibn Velîd) Diyârbekir kal‘asın feth edüp ba‘dehû bu kal‘a-i Perteng'i feth edüp timsâl-i tuyûru hedm edüp cem‘iyet-i kübrâ olmaz oldu. Hâlâ ol murg tılsımı mahalli zirve-i kal‘ada ma‘lûmdur. Ol mutalsam murg ismiyle bu şehre pertengden galat-ı meşhûr evlâ olup tahfîf-i kelâm ile Pertek derler. İbtidâ bânîsi ekâsirelerden (---) binâsıdır. Anda niçe yüz sene niçe mülûke intikâl edüp Kürdistân'da Monlâ İdrîs i‘ânetiyle sene 921 târîhinde Selîm-i Evvel'e Pertek hâkimi itâ‘at edüp kal‘ayı Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya teslîm edüp mutî‘ [u] münkâd olduğundan yine hâkimine ber-vech-i te’bîd yurdluk ve ocaklık tarîkıyla hâlâ beği mutasarrıfdır kim Âsitâne-i sâ‘adet tarafından vârid olan evâmir-i pâdişâhîde bunlar elkâbına Cem-cenâb yazılur. Mîr-i livâ elkâbı yazılmaz, zîrâ hükûmetdir. Zamân-ı *[84a]* kadîmde taht-ı hükûmetlerinde timar ve ze‘âmetden bir şey yokdur. Hâlâ ebvâb-ı mahsûlâtları kendülerine hâss ifrâz olunup hâssına göre asker cem‘ edüp sefer eşer. Beğleri inkırâz bulsa devlet-i aliyyeden sancağı âhire tevcîh olunur. Hâssı kânûn-ı Süleymân Hân üzre 380.000 akçedir. Beği hîn-i gazâda sekiz yüz askere mâlikdir. Ber-vech-i adâlet beğine senevî on kîse hâsıl olur. Yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir. Kethüdâyeri ve serdârı ve müftîsi ve nakîbi yokdur, ammâ şehir subaşısı vardır. Kal‘ası nehr-i Murâd kenarında yalçın kayalı bir püşte-i ra‘nâ üzre şekl-i murabba‘ bir küçük şeddâdî seng-tırâş bir kal‘a-i beyâz taşdır. Dizdârı ve neferâtları ve cebehânesi taraf-ı pâdişâhîden değildir, ancak beği hükm eder.

..... (3.5 satır boş) .....

Andan yine cânib-i şarka sarp seng-râh ile bir menzilde,

Evsâf-ı şehr-i defîne-i sağmal, ya‘nî kal‘a-i Sağman

Sebeb-i tesmiyyesi halk-ı İİdrîs kavlî üzre Âl-i Abbâsiyân asrında Kara-Âmid meliki (---) bu kayalarda keklik murgu şikârı ederken bir kayadan sağmal sadâsı gelince hemân melik ol kaya üzre kurbânlar kesince kaya iki şakk olup bir gün bir gece Takyanus altunları cereyân edüp ol mâl ile bu kal‘ayı inşâ edüp ismine sağmaldan galat Sağman derler. Be-kavl-i Bitlîs hânı Abdâl Hân Sağman nâmında bir Ekrâd beği binâ etdi. Ecdâdımız şerefnâme sâhibi şeref Hân böyle tahrîr etmişdir

buyurdular. *El[u]hdetü ale'r-râvî*. Bu dahi Hâlid ibn Velîd fethidir. Ba‘dehû sene 922 târîhinde Selîm Hân'a mutî‘ oldular, be-dest-i Monla İdrîs ve Bıyıklı Mehemmed Paşa. Bu dahi Diyârbekir eyâletinde yurdluk [ve] ocaklık ile mutasarrıf sancakbeği tasarruf eder. Timar ve ze‘âmet yokdur. Beğinin kânûn-ı Süleymân Hân üzre hâssı 369.057, mîr-i livâsı sekiz yüz elli askere mâlikdir müftî ve nakîbî ve kethüdâyeri ve serdârı cümle Diyârbekir'dedir, ammâ yüz elli akçe kadısı ve şehir muhtesibi vardır. Kal‘a dizdârı beği tarafindadır. Sûru nehr-i Murâd kenarında bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce,

..... (4.5 satır boş) .....

Evsâf-ı dâr-ı anî kal‘a-i Cemşîd-kenîzek

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim Cemşîd'in bir gulâmı bir (---) firâr edüp bu sa‘b diyârda karâr edüp mâl-i Kârûn'a mâlik olup Cemşîd havfından bu kal‘ayı inşâ etdiklerinden Cemşîd-kenîzekden galat Çemişkezek derler. Niçe bin mülûk eline girmişdir, ammâ Cemşîd üzerine gelüp zafer bulamayup hâ’ib ü hâsır Âyasuluğ vilâyetine gidüp anda rubûbiyyet da‘vâsı edüp ekâlîm-i seb‘a pâdişâhların cümle kendüye râm etdi. İllâ şeddâd ibn Âd mutî‘ olmayup oğluyla Melik Dahhâk yüz bin askere sipahsalâr-ı mu‘azzam edüp Cemşîd'i Ayasuluğ'da kam‘ edüp ceng-i azîm ile Cemşîd'i rûm‘ edüp erre ile Cemşîd'i iki pâre edüp cümle mahlûk-ı Hudâ derd [ü] mihnetden emîn olup maşadı hâlâ Ayasuluğ'da yatar. Kefereler her bâzâr varup devr ederler. Andan kenîzek-i Cemşîd bu Çemişkezek'de müstakil hâkim oldu. Niçe yüz sene gâh Ekrâd-ı Abbâsiyân gâh Acem-i Azerbaycân mutasarrıf olup âhir sene (---) târîhinde Selîm şâh-ı Evvel'e, ahâlîsi mutî‘ olup hâlâ Diyârbekir eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 334.223 akçedir. Ze‘âmet 2 ve timar 17 ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. Hîn-i seferde beğinin zîr-i livâsında cümle bin yüz aded müsellah askeri olur. Yüz elli akçe kazâdır. Müftî ve nakîbi ve muhtesibi vardır. Dizdârı ve kal‘a neferâtı dahi vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Murâd'dan ba‘îd

..... (1 satır boş) ..... ***[84b]***

..... (3 satır boş) .....

Der-beyân-ı nehr-i Munzır Baba

Ovacık nâhiyesinde Munzır Baba[-yı] azîzin dağından tulû‘ eder bir ayn-ı sağîre nehr-i Murâd'a karışır. Bu nehir her sene ağustosda kırk gün acı ve kırk gün tatlı akar. Bu nehrin lezîz alabalığı olur. Sayyâdlar ziyâretden aşağıda balığın sayd ederler. Eğer ziyâret yanında sayd etseler mâhîleri pişmez ve bu aynın şimâlinde bir dağ vardır. Anda Munzır Baba dikmiş bir şecer vardır gâyet siyâhîdir. Ol şecerden kim ki kat‘ etse zarar çeker.

Evsâf-ı kal‘a-i Mağazbird

..... (13.5 satır boş) .....

Evsâf-ı şehr-i Ekrâd, Kahkahâ-yı (---), ya‘nî sedd-i metîn-i kal‘a-i Palu

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) bânîsi (---) (---) (---) (---) sene 921 târîhinde Selîm Hân vezîri Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya hâkimi mutî‘ olup yine kendüye mülkiyyet üzre vilâyeti ihsân olunup hâlâ Diyârbekir eyâletinde mü‘ebbed hükûmetdir. Evlâd-ı evlâda mutasarrıf olurlar. Evâmirlerinde bunlara dahi Cem-cenâb yazılır. Eyâleti mahsûlü kendülere hâss-ı hümâyûn ifrâz olunmuşdur. Taht-ı hükûmetinde timar ve ze‘âmet ve alaybeği ve çeribaşı yokdur. Hîn-i gazâda hâkimi iki bin askerle süvâr olur. Cümle cüyûşı müsellah kavm-i şecî‘ başı telli ve alaca serbendli ve şâl-ı sâbekli ve pansadı ve sıdısı ve hezârı mıhlı, peçikli pâpuşlu, alaca sakallı acebe-likâ asker-i bahâdır ile sefer eşer. (---) (---) (---) Ve âsitâne tarafından yüz elli akçe kazâdır. Müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Ammâ muhtesibi ve şehir voyvadası vardır.

Der-eşkâl-i kal‘a-i Palu: Murâd nehri kenarında hakkâ ki mânend-i Kahkahâ eflâke ser çekmiş bir seng-binâ bir küçük kal‘adır. Ammâ bir tarafdan havâlesi olmamağıla bir vechile zafer mümkin değildir. Hattâ Timur görüp aslâ mukayyed olmayup ubûr etmişdir. Derûn-ı kal‘ada İbrâhîm Beğ'den gayri askeriyle sâkin olur bir ferd-i âferîde yokdur. Ve sâkin olmak da mümkin değildir, zîrâ her bâr kal‘aya urûc etmede usret çekerler. Derûn-ı kal‘ada bir câmi‘ ve cebehâne ve mahzenler ve su sarnıçları vardır. Nehr-i Murâd'a nüzûl eder kayalar içre mestûr bir su yolu vardır. Cemî‘i burc [u] bârûları gâyet metânet üzredir ve cânib-i (---) bir demir kavî bâb-ı metîni var.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i varoş-ı Palu: Nehr-i Murâd sâhilinde (---) bin aded türâb ile mestûr (---) lı hâne-i ma‘mûrlardır.

..... (1.5 satır boş) .....

Palu'nun garbında Ergani ve Eğil birer konakdır. şimâlinde Harput bir menzildir. Kıblesinde Diyârbekir iki menzildir. (---) (---) *[85a]* Andan bu kal‘a-i Palu ensesinde Bağın nâm bâğ-ı İrem-misâl bir köydür. Kürdistân içre meşhûr-ı âfâk bir mesîregâh [u] teferrücgâh hıyâbân-ı kuyâhdır kim Palu beğlerinin hâssıdır. Andan bir nehr-i zülâl bir kayadan tulû‘ eder âb-ı hayâtdan nişân verir. şattü'l-Arab'ın üç başı vardır. İbtidâsı budur kim edîm-i arzda lâ nazîr bir nehr-i âb-ı hayvândır. İskender'in bu mahalde bir nişîmeni vardır. şatt'ın bir fırkâsı dahi Ergani haylinde Taht-Maşat nâm bir mahalden turna gözü-misâl bir berrâk u rakîk âb-ı tâhirdir kim bu dahi bir bî-bedel zülâl-i cân-perverdir. şatt'ın bir kolu dahi Harput ile Ergani' mâbeyninde Demirkapu ile Çınarlı deresinden gelüp mezkûr üç kol nehr-i şatt Birdınıç nâm bir göz cisr-i azîm kim bir kayadan bir kayaya binâ olunmuş tâk-i Kisrâ'dan nişân verir eflâke ser-çekmiş bir kantara-i âlînin altında üç aded şattü'l-Arab bir yere cem‘ olup ba‘dehû Berrecîl nehri mahlût olur ve Kara köprü altından cereyân eden nehr-i (---) munsab olup Diyârbekir'in Fıs Kayası altından ubûr edüp çay bostânlığın ve reyhânlığın reyy edüp yüz yetmiş pâre kılâ‘ ve kasabât u medâyinleri saky edüp Bağdâd-ı behişt-âbâda varınca yüz elli aded enhâr-ı azîmler mahlût olup Bağdâd'dan aşağı Diyâle ve Çarka ve Zarb-ı Alî ve altmış aded nehr-i azîmler munsab olup Basra'dan yukaru üç menzilde Kurna kal‘ası burnunda nehr-i Furât ile nehr-i Murâd bir yerden gelüp Kürna'da şatt'a mahlût olup şattü'l-Arab derler. Basra önünde Hindistân ve Portugal gemileri gelüp yanaşır. Bahr-i Ummân-misâl bir şattü'l-Arab olup niçe

müverrihler bu şatt'ın ve Murâd ve nehr-i Furât'ın tâ tulû‘larından Basra önünde bahr-i Ummân'a mahlût olunca bu üç nehr-i azîme sagîr u kebîr iki bin altmış enhâr mahlût olur deyü hey’et kitâblarında tahrîr olunmuşdur.

İnşâ'allahu Te‘âlâ Musul ve şehrezûl ve Bağdâd ve Basra seyâhatleri tahrîr olunduğu mahalde cemî‘i nühûrları birer birer alâ tafsîl terkîm olunur. *Allahümme yessir bi'l-hayri'l-âfiyet!* Ammâ bu kal‘a-i Palu dibinde cereyân eden Murâd'ın tulû‘ı karîbdir. Erzurûm ile Muş sahrâsı mâbeyninde Bingöl yaylağında bin gölden ziyâde buhayrelerden cem‘ olup sahrâ-yı Muş'dan ubûr edüp bu Palu kal‘ası tahtından cereyân edüp İzolı nâm mahallerde Çat nâm köyde nehr-i Furât'a mahlût olup niçe tahrîr etdigimiz kıl‘alardan sonra kal‘a-i Birecik'e vâsıl olup andan aşağı Kurna'ya varınca uğraduğu kal‘alar Birecik seyâhatinde tahrîr olunmuşdur ve's-selâm.

Ba‘dehû bu Palu'da İbrâhîm Beğ'den ihsânlar ve refîkler alup cânib-i (---) sarp çengelistân ve sengistân yerler ile ma‘mûr kurâlar içre (---) sâ‘atde gidüp,

Der-sitâyiş-i şehr-i ma‘mûr ya‘nî kal‘a-i azîm Çapakçur ve {hâsse-i ayn-ı Bitlis}: Sebeb-i tesmiyesi bi-kavli Târîh-i Mığdîsî İskender-i Zülkarneyn derlerdi. Ammâ İskender bu iki boynuzun veca‘ından bir sâ‘at hâb-ı râhatda olamazdı. Veca‘-ı karneyne dâ’-i devâ içün niçe zamân seyâhat edüp niçe bin hükemâ ile hem sohbet olup karnlarının def‘ine çâre bulamayup tâ zulumâta gidüp âb-ı hayâtdan şifâ bulam dedi. Âhir hayât [u] şifâyı bulmayup Basra'da şattü'l-Arab'dan nûş edüp karnının veca‘ları teskîn olup boynuzları dahi küçülmeğe başlayup netîce-i kelâm âb-ı şatt'dan nûş edüp şatt başına gelerek Diyârbekir'e gelüp andan nehr-i Batman'a gelüp nef‘in müşâhede edemeyüp nehr-i Batman'a mahlût olan nehr-i Kefender'den nûş edüp andan hazz eder. Anın kenarınca nûş ederek şehr-i Bitlis'e gelince nehir iki çatal olur. Âvih deresinden gelen nehirden nûş edüp nef‘in bulamaz. Bitlis kal‘asının sağ tarafında cereyân eden uyûndan nûş edince hemân kal‘a kayası dibinde hâb-ı râhata varup safâ eder. Hâbdan bidâr olup ol nehrin tulû‘ı mahalline varup yedi gün nûş edüp hayât-ı câvidân bulup karnının biri düşüp bir boynuz kalır. "Bre meded Basra'dan berü nef‘in müşâhede ede ede nûş etdigim ab-ı hayâtlara meğer bu mâ’-i zülâl mahlût olurmuş" deyüp Bedlîs nâm hazînedârına niçe bin kîse mâl-i firâvân verüp "Tez bu mahalde Bedlîs, bana bir kal‘a inşâ et kim azametimle ben muhâsara etsem fethinde âciz olam" deyü fermân edüp Betlîs-i hazînedâr Bitlis kal‘ası binâsına şürû‘ etmede. Yine İskender *[85b]* hükemâlarının tahrîkiyle seyâhat ederek Bitlis'den bir günde Muş sahrâsına andan kat‘-ı menâzil ederek âb-ı Murâd'ı nûş ederek murâdına ermeğe bu Çapakçur dağı zeylinde serâperde-i İskenderîsin kurup zevk [u] safâya meşgûl olup Murâd'ı nûş ederek bir karn'ı dahi düşer. Nehr-i Murâd'ın nef‘in müşâhede edince "Ne çapak çur" der. Mığdîsî lisânı üzre çapak çur, cennet suyu demekdir. Hâlâ lisân-ı Ermenî-i Yârmenîde çur suya derler. Hakkâ ki nehr-i Murâd âb-ı hayâtdır. İskender hükemâlarından Filikos (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) katına kığırup eydür: "Bu kadar zamân benim yâr-ı gâr [u] nedîmlerim idiniz, benim karnlarımın veca‘ına bir ilâc etmeğe kâdir olmadınız. Dâ’-i devâ, Cenâb-ı Allah'ın cennet nehirlerinden oldu. Tez bu mahalde benim-içün bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn binâ olunup ismini Çapakçur kosunlar" deyü emr edince kal‘a’yı 315 günde tamâm edüp ismine Çapakçur dediler. {Lafz-ı Çapakçur kal‘anın şürû‘undan itmâmına varınca İskender fermâniyle târîh olmuşdur.} Nehr-i Murâd kenarında evc-i âsumâna ser-çekmiş bir yalçın kaya üzre metîn ve müstahkem bir seng-binâ kal‘a-i köhne-âbâd bir kâr-ı Ferhâd binâdır. Burc [u] bârûsı gâyet metânet üzre inşâ olunmuş seng-i sahre üzre şekl-i muhammes sûr-ı kadîmdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve cümle (---) kapudur. Cânib-i (---) (-

--) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Derûn-ı kal‘ada cümle (---) aded bâğsız ve bâğçesiz hânelerdir kim cümle turâb-ı pâk ile setr olunmuş evlerdir. Câmi‘i ve gılâl anbârları ve cebehânesi ve su sarnıçları ve nehr-i Murâd'dan def‘-i atşân içün su alınur mâ’-i hayât yolları var.

..... (1 satır boş) .....

Bu kal‘a niçe mülûkden mülûke niçe yüz kere intikâl edüp âhir Âl-i Abbâsiyân'dan Bitlis hâkimi Abdal Hân efendimizin ecdâd-ı ızâmlarından Sultân Evhadehüllâh destine girüp niçe zamân mutasarrıf olup anların destinde iken Muş Ermenî küffârları bir takrîb ile kal‘ayı serîka edüp yedi sene mutasarrıf oldular. Ba‘dehû Ekrâd beğlerinden hâlâ hâkim-i vakt olan (---) Beğ ceddi Suhrân-cân feth edüp keyfe mâ yeşâ’ evlâd-ı evlâda mutasarrıf iken sene 921 târîhinde Çıldır gazâsından sonra Selîm şâh-ı Evvel'e mutî‘ [u] münkâd olup Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya miftâhların teslîm etdiklerinde taraf-ı pâdişâhîden anların itâ‘atına karşılık vilâyetleri kendülere mülkiyet üzre yurdluk ve ocaklık ihsân olunan tokuz aded ocaklık sancağın biri dahi bu Çapakçur'dur. Ammâ ülkesi bir mîr-i mîrânlık kadar vâsi‘ hükûmetdir. Senevî kırk yük akçe hâsıl olup iki bin atlı ile hükûmet eder. İnkırâz bulsa devlet-i âliye tarafından sancağı âhire tevcih olunmak kânûn-ı Süleymân Hân'dır. Beğinin hâssı 337.000, ze‘âmet 5, timar 35, kânûn üzre cebelüleriyle alaybeğisi ve çeribaşı sancağı altında cümle üç yüz asker olur ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir. Müftî ve nakîb ve kethüdâyeri ve serdârı ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Kal‘a beğinin hükmünde olup hurde topları vardır. Aşağı varoşu nehr-i Murâd kenarından cümle hâk-ı pâk ile mestûr (---) aded hâne-i ma‘mûrlardır. Ammâ âb [u] hevâsı ve mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı Ekrâdistân'dır. Cümle (---) aded mihrâbdır.

..... (1.5 satır boş) .....

Bu şehre Palu kal‘asından sekiz sâ‘atde gelirken nehr-i Murâd üzre Çapakçur cisr-i azîminden ubûr ederken Bingöl yaylasına çıkan aşîret-i Hâltî ve aşîret-i Çekvânî ve aşîret-i Yezîdî ve aşîret-i Zâzâ ve Zebârî ve Lolo ve aşîret-i İzoli ve şakâkî ve Giygi aşîretleri ki cümle iki yüz bin âdem-i Ekrâd ve on kerre yüz bin gûsfend-i devâbât olup bu cisr üzre Çapakçur beğinin âdemleri kuş uçurmayup öşür alırlar ve yayladan avdetleri mahalde hedâyâların alup azîm vezni üzre der-âmed peydâ olur.

..... (4 satır boş) ..... ***[86a]***

Andan cânib-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i Dinç-i hükûmet-i genc

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) binâsıdır. Niçe devlet destine girüp âhir sene (---) târîhinde ahâlîsi ve hâkimi Selîm şâh'ın hâk-i pây-i semendine yüz sürüp kal‘anın yetmiş aded miftâhıyla Süleymân Hân'a teslîm edüp hizmet [u] istikâmetleri mukâbelesinde ahâlîsin cümle tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf u müsellem edüp mîr-i livâsına yine hâkimliğin ibkâ ve mukarrer edüp Diyârbekir eyâletinde mefrûzü'l-kadem ve maktû‘u'l-kalem olan beş aded hükûmetlerdir kim biri hükûmet-i Cezîre'dir ve biri hükûmet-i Eğil'dir ve biri hükûmet-i

Palu'dur ve biri hükûmet-i Hazzo'dur ve biri dahi bu hükûmet-i Dinç'dir. Bunlara taraf-ı pâdişâhîden evâmir-i şâhî ve yarlığ-ı belîğ-i pâdişâhî gelse bu hâkimlerin elkâb ibârâtında Cenâb-me'âb deyü tahrîr olunur beş hükûmetdir. Cümleden ulusu Cezîre hükûmetidir. Andan ikincisi bu Dinç hükûmetidir. Zamân-ı kadîmde üç bin asker ile sefer eşermiş, ammâ hâlâ hâkimi Alî Beğ bin askere mâlikdir. Muş sahrâsıyla müşa' ma'mûr [u] âbâdân bir hükûmetdir. Cümle ebvâb-ı mahsûlâtı beğine hâss ifrâz olunmuşdur. Eyâletinde timar ve ze'âmet yokdur. Taraf-ı Âl-i Osmân'dan üç yüz akçe pâyesiyle bir kadı gelüp hükûmet-i şer'-i Muhammedî edüp ber-vech-i adâlet dörd ve beş kîse tahsîl eder. şeyhülislâmı ve nakîbi şehr-i Bitlis'dedir, zîrâ cümle ahâlîsi Ekrâd-ı şâfi'îlerdir. Yezîdî Ekrâdları ve Ermenîleri cümle re'âyâdır. Sipâh kethüdâyeri ve serdârı ve dizdârı ve neferâtı yokdur. Kal'ası hâkimi hükmünde olup âsitâne tarafından yeniçeri müstahfazânı yokdur ve ulemâ-yı Ekrâdı gâyet çokdur ve hakkâ ki şehr-i Dinc olmağıla âb [u] hevâsının letâfetinden halkı dincdir ve memâliki günçdür. Cümle a'yânı sâhib-gencdir ve vilâyet-i vâsi'i gülüncdir, bir koyun on akçeye, bir sığır bir rub'a ve iki vakiyye beyâz nân-pâre bir akçeye ve bir somar buğday (---) at yemi olur on akçeye. Sâ'ir me'kûlât [u] meşrûbât [u] hubûbâtlar dahi hâkezâ kıyas-ı re-mev-misâlidir.

Eşkâl-i kal'a-i Dinc: Kal'ası sâhil-i nehr-i Murâd'a â (---) evc-i âsumâna ser-i bülend çekmiş bir püşte-i âlî üzre şekl-i müseddes şeddâdî seng-binâ-yı ibret-nümâdır. Cânib-i (---) bir kapusu var. Dâ'iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Cümle ebrâcları ilm-i mi'mârî ile metânet üzre inşâ olunmuşdur. Derûn-ı kal'ada cümle turâb ile mestûr (---) aded hâne-i ma'mûrlardır. Câmi'i ve anbârları ve sahrıncı vardır, ammâ hammâm u hân ve çârsû-yı bâzârdan bir alâmet yokdur ve hâ'it-i kal'anın kaddi düvâzdeh zirâ'ı melikîdir ve her cânibi evce ser-çekmiş şuhûr-ı bâlâlardır. Cânib-i şimâli sahrâ-yı Muş'a gider müstakîmdir. Bu şehrin cânib-i kıblesinde kal'a-i Meyyâfârikîn iki menzil yerdir, ammâ râhları sengistândır. şehr-i Bitlis cânib-i şarkîsinde kal'a-i Müdîkî üzre yine iki menzildir, ammâ sa'b u meşakkatlı râh-ı belâlardır. Bu kal'a-i Dinc Van eyâletiyle müşâ' bir vâsi' vilâyetdir.

..... *(6.5 satır boş)* .....

Bu şehirden

..... *(1 satır boş)* .....

Tavsîf-i binâ-yı kal'a-i atîk-i Atak: Sebeb-i tesmiyyesi

..... *(1 satır boş)* .....

ve bânî-i ibtidâsı (---) (---) (---) (---) (---) (---) Yezdân Behrâm destinden şâh İsmâ'îl alup Çıldır gazâsında be-dest-i Selîm Hân şâh İsmâ'il münhedim olup derûn-ı kal'ada olan bed-ma'âşı sâbıkan hâkimi olan Yezdân Behrâm cümle katl edüp kal'a-yı Selîm Hân'a be-dest-i müftî-i Surân ***[86b]*** Monlâ İdrîs'e teslîm edüp Selîm Hân dahi itâ'at etdikleriyçün vilâyetin yurdluk ve ocaklık tarîkiyle yine hâkimi Yezdân Behrâm'a ihsân edüp hâlâ Diyârbekir eyâletinde ocaklık hükûmetdir. Beğinin hâssı 447.300 akçedir. Ze'âmet 9, timar 76. Cümle sekiz yüz asker olur. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır ve yüz elli akçe kazâdır. Kethüdâyeri ve serdârı ve müftîsi ve nakîbi ve dizdârı yokdur, ammâ subaşısı ve muhtesibi vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Atak: Nehr-i (---) kenarında (---) bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba‘ seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve cânib-i (---) kapusu var. Derûn-ı kal‘ada

..... *(1.5 satır boş)* .....

Cânib-i (---) (---)

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr-ı Cıska

Diyârbekir eyâletinde Dinc hâkinde ve (---) kenarında bâğ-ı İreme-zât-misâl şehr-i müzeyyen iki bin hâneli câmi‘ ve hân [u] hammâmlı ma‘mûr kasabadır. Hâkimleri (---). Cemî‘i ahâlîsi kâr-ı Dâvûdî'dir kim bunda işlenen şeyhânî ve mu‘arrâvî ve zıvzıgî kılıçlar ve bıçak ve hançerler Diyârbekir'de ve İsfahân'da yapılmaz. Cıska hançeri ve çakısı meşhûrdur.

..... *(1 satır boş)* .....

Taraf-ı (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm, bender-i Kürdistân, Kulp

Sebeb-i tesmiyesi (---). Bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mu‘temid Billâh'dır. Niçe mülûke nakl edüp âhir Selîm-i Evvel'e ahâlîsi mutî‘ olduklarından yine hâkimine ocaklık ve yurdlık tarîkîyle sadaka olunup beğinin hâssı 166.668 akçedir. Ze‘âmet 2 timar 74. Alaybeğisi vardır. Mîr-i livâsıyla cümle yedi yüz Ekrâd askeri olur ve yüz elli akçe kazâdır. Kal‘a dizdârı ve gayri hâkimi yokdur. Kal‘a-i Kulp

..... (5 satır boş) .....

Cânib-i (---) (---) (---)

Der-beyân-ı cebel-i celîl, ya‘nî kal‘a-i Tercîl

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---). Banîsî (---) (---). Bunun dahi hâkimi Selîm Hân'a itâ‘at edüp ocaklık hükûmet olmuşdur, ammâ inkırâz bulsa Diyârbekir valisi arzıyla der-i devletde sancağı erbâb-ı istihkâka tevcîh olunur. Beğinin hâssı 445.300 akçedir. Ze‘âmeti 4, timarı 163 ve alaybeğisi var. Cümle bin aded güzîde asker olur. Yüz elli akçe kazâdır. Gayri hâkimi yokdur. Kal‘ası mîr-i livâ hükmünde.

Eşkâl-i kal‘a-i Tercîl:

..... (4.5 satır boş) .....

şatt'ın bir fırkası dahi bu Tercîl'den tulû‘ eder. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu Tercîl, Hazzo'ya 8 sâ‘at karîb. Bu bâlâda tahrîr olunan Dinc ve Atak ve Cıska ve Kulp ve Tercîl ve Mihrân birbirlerine birer menzil-i dırâz karîbdir. Cânib-i (---) (---) (---).

Evsâf-ı şehr-i şems-hânî, ya‘nî kal‘a-i Mihrânî

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve bânîsi (---) (---). Bunun hâkimi dahi Selîm Hân vezîri fâtih-i Kemah Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya itâ‘at etdiler be-dest-i Monlâ İdrîs-i Surânî. Bu ol İdrîs'dir kim Selîm-i Evvel Tarabefzûn'da şehzâde-i âzâde hâkim iken sene (---) târîhinde "Kayser-zemîn şâhı olup İrân-zemîn şâhın münhezim edüp Kürdistân'ı ve Alâüddevle ve ümm-i dünyâ Mısır ve Mekke ve Medîne şâhı olursun" deyü tebşîr eden Monlâ İdrîs'dir kim ilm-i nücûmda gûyâ İdrîs Nebî idi. Hakkâ ki Selîm-i Evvel yedi sene ma‘ahu ziyâde hâdim-i Haremeyn olup yedi yüz yetmiş hutbe sâhibi oldu.

Eşkâl-i kal‘a-i Mihrânî (---) (---) (---) (---) (---)

Beğinin hâssı 200.000 akçedir ve ocaklık hükûmetdir. Timar 101 ve ze‘âmet 9 ve alaybeği vardır. Cümle beş yüz asker olur ve yüz elli akçe kazâdır.

..... (1.5 satır boş) .....***[87a]***

Ve andan cânib-i şimâle (---) gidüp,

Evsâf-ı vâdî-i bî-mûş, ya‘nî sahrâ-yı Mûş-ı bî-hûş

Van eyâleti hükmünde Bitlis hânı ve Atak ve Tercîl hânları hudûduyla müşâ‘ bir sahrâ-yı vâdî-i Hâmûndur kim vasatında cereyân eden nehr-i Murâd'da nûn-ı gûnâgûn bulunur kim gûyâ her biri mâ’ide-i Mûsâ'dır. Bu sahrânın çemenistânı üzre Çemâpûr askeri meks etse devvâbâtına ve sâ’ir hayvânâtına yedirse yine ke'l-evvel cemî‘i kiyâhâtı sâbit u nâbite olmadadır kim Cenâb-ı Bârî bu sahrâya nazar etmişdir. şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olup tûlı kâmil üç menzildir. Arzı iki konakdır ve dahi akalldır. Bu sahrânın cânib-i kıblesinde kal‘a-i Meyyâfârikîn'dir. Mâbeyninde iki merhale-i dırâzdır. Bu sahrâ-yı ferah-fezânın evsâfin manzûrumuz olduğu üzre nemene aşâ’ir [u] kabâ’il meks eder anları tahrîr eylesek ve ne kadar ma‘mûr ve âbâdân kurâları var, terkîm etsek, bir mücelled-i tomar-ı dırâz olur. Ancak bu vâdîden cânib-i şimâle giderken nehr-i Murâd'ı at ayağıyla ubûr etdik, zîrâ menba‘-ı tulû‘ı kûh-ı Bingöl'de karîbdir. Andan,

Der-sitâyiş-i medîne-i kadîm-i Muş {ve sedd-i şeddâd-ı la‘în}

Van eyâleti hükmünde Van deryâsı sâhilinde Taht-ı Van subaşılığına iki menzildir. Bitlis'e bir menzil-i dırâz-ı azîmdir. Tevârîh-i *şerefnâme* kavli üzre bu medîne-i Muş Âzerbâycân-ı Ermen şehirlerinden bir şehr-i azîm idi. Âd ibn şeddâd Van deryâsı zemîninde evc-i âsumâna beraber bir sedd-i âlî binâ edüp, *hâşâ sümme hâşâ* Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet ile ceng etmeğe kasden ol seddi şeddâd itmâm etdikde Cibrîl-i emîn emr-i İlâh ile ol seddin zîrinden kanât urup evc-i asmâna ol kadar çıkardı kim cümle bennâların feza‘ [u] ceza‘ların cemî‘i kerrûbiyân istimâ‘ edüp Allah'ın azabından isti‘âze ederlerdi. Ol binâyı Cibrîl-i emîn dörd pâre edüp rûy-ı zemîne eyle urdu kim bir pâresinden Karadeniz zâhir oldu, bir pâresi zarbından bahr-i Hazer zâhir oldu ve bir pâresinden Tebrîz deryâsı âşikâre oldu ve bir pâresi zarbından bu Van deryâsı zâhir olup gayri ammâllerin kamusu itleri ve ester ü üştürleriyle taş taşırlarken cümle taş olmuşlardır. Hâlâ cümle mahlûk-ı Hudâ Van

deryâsı garbî sâhilinde Râhova nâm mahalde taş olan mahlûklar kimi berpâ durur kimi çöküp yüklenmiş durur, kimi münhedim olmuş durur temâşâ-yı ibret-nümâdır. Ba‘dehû Van deryâsının şimâlinde Adilcevâz kal‘ası kurbundaki Sübhân dağında hâlâ mahbûs durup kırk elli senede bir sadâsı istimâ‘ olunup yetmiş seksen senede bir kerre beş on gün Sübhân kayasından kuyruğu çıkan ejder-i heft-ser ol asırda rehâ bulup cemî‘i Nemrûdîleri tenâvül edüp bi-emr-i Hayy-ı Kadîr yine mezkûr ejder Sübhân dağındaki gârına girüp mahbûs olur. İnşâ’allah bu ejder dahi Van-ı sedd-i îmân seyâhatinde manzûrumuz olduğu minvâl üzre tahrîr olunur. Ba‘dehû yine Nemrûd-i la‘în kavmine Cenâb-ı Hayy-i Kadîr Muş sahrâsından bir fâre-i azîm hâsıl edüp cümle Nemrûdîleri tenâvül edüp şehr-i Muş ahâlîsin helâk etdüğüyçün şehr-i Mûş derler. Zirâ bu şehir kurbunda mûşun tulû‘ etdüğü gâr-ı azîm nümâyândır. Bu gâr içinde olan gûnâ-gûn fâre ve sıçan ve pündika ve mûş bir diyârda yokdur. Ammâ bi-emri Hudâ İskender Filikos'u tılsımı sebebiyle Muş sahrâsına aslâ sıçan olmaz. Ammâ kadîm zamânda mûş-ı kebîr sebebiyle mûş şehri derler. Sene (---) târîhinde Âl-i Osmân üzre Timur-ı bî-nûr hurûc etdikde bu şehr-i Muş'u ve kal‘asın harâb [u] yebâb ve halkın kebâb ü hânelerin turâb edüp hâlâ âsâr-ı azîmleri zâhir ü bâhirdir. Ancak bir kasaba-misâl bir ma‘mûr büleydedir kim Muş sahrâsında ağzında bir cebelin zeylindedir. Bu şehr-i harâbın seyr [u] temâşâ edüp ertesi cânib-i şimâle yine sahrâ-yı Muş içre (---) sâ‘atde gidüp,

Ta‘rîf-i bî-mâ‘nî, meşhûr-ı âfâk Çanlı kenise-i Yârmenî: Akâlim-i seb‘ada cemî‘i milel-i muhtelife mâbeyninde şöhre-i şehîr olup yılda bir kerre vakt-i (---) niçe yüz bin âdem cem‘ olup yedi gün yedi gece hayme vü hargâhler kurulup bey‘ [u] şirâlar olup yük bozulup yük bağlanup kârbân gelüp Revân cânibine ve gayri diyârlara revâne olmadadır. Bu mahalde Van vezîri müsellimi ve Bitlis hânı müsellimi ve Atak beği müsellimi hâzır olup cümle tüccârı ve ecnâs-ı mahlûkâtı muhâfaza ederler, zîrâ bu Çanlı mahalli üç hükûmet mâbeyninde vâki‘ olmağıla Celâlî ve Cemâlî âyende vü revendeyi nehb ü gâret *[87b]* etmesin içün, Van müsellimi ziyâde askerle gelüp ziyâde bâc alur. Zîrâ aslında Van eyâleti hudûdudur.

Eşkâl-i deyr-i Çanlı: Muş sahrâsının şimâlinde bir sık hıyâbân ve çengelistân ve ormanistân-ı gülistân-ı bâğ [u] bostân içre iki aded eflâke kadd çekmiş kubbe-i mehîbli bir deyr-i Mığdısiyândır. Bânîsi Ermenîlerin dahi ma‘lûmları değildir. Ba‘zılar şeddâd binâsıdır derler. Hakkâ ki şeddâdî binâdan nişân verir. Havlısının cânib-i erba‘asında niçe yüz ruhbân u bıtrîk ve papas u kıssîs hücreleri ve imâretinde beher yevm niçe bin sahn-ı ta‘âmı âyende vü revendeye mebzûldür. Bed-nâm günlerinde yüz koyun ve beş sığır ve ellişer somar buğday pişüp misâfirine bezl olur. Üçyüzden mütecâviz ruhbânları ruhbânları ve mûğpeçeleri var kim her biri deyr-i Mesîh'de dem urup makâm-ı rehâvîde İncîl kırâ’at etdükde gûyâ dem-i Mesîh ile mürde diller ihyâ olup her dem, dem-i cân-bahş olur. Cemî‘i misâfirîne ol kadar ri‘âyet edüp şîr-hurmâ ve katr-ı nebât-i Hamevîler yedirüp her şeb niçe yüz dibâ ve şîb ve zerbâf câme-i hâbler getürüp misâfirîne hizmet ederler. Evkâf-ı azîmdir. Paşaya beş kîse ve hâna beş kîse ve Atak beğine iki kîse hizmet edüp bî-hadd hedâyâlar verirler. Ammâ her sene gelen âdemlerden bin kat o kadar ziyâde mâl tahsîl ederler ve cemî‘i kâfiristâna papasları giderler. Niçe bin gurûş nezerât dib-i Frengistân'dan tahsîl ederler.

Ekâlîm-i seb‘ada temâşâ etdiğimiz yedi manastır-ı mu‘azzamdır. Biri Revân kurbunda Üç kenîsesi biri Nahşevân kurbunda Yedi kenîse üçüncüsü yine Van kurbunda Vereg kenîsesi dördüncü Nemçe çâsârı olan Beç'de İstefân Kenîsesi beşinci Macaristân'da nehr-i Tise'ye bir menzil karîb Faşa kenîsesi altıncı Kudüs-i şerîf kurbunda Hazret-i İsâ'nın müştak olduğu Beytü'l-lahm deyri yedincisi

Kudüs-i şerîf içinde cemî‘i Nasârânın bilâ teşbîh ma‘bedgâhları olan Kumâme deyri ol dahi acîb ü garîb deyr-i kebîr-i musanna‘dır kim tavsîf olunmuşdur. Ammâ bu Çanlı kenîse dahi ibret-nümâ bir binâ-yı acîbdir.

Der-beyân-ı sebeb-i cem‘iyyet-i deyr-i Çanlı

Hikmet-i garâ’ib: "Te’sîr-i mutalsemâtı mıdır, âyâ nedir kim niçe bin âdem Rûm u Arab u Acem'den gelüp cem‘ olur. Herkes nezerâtın getirüp derûn-ı deyre girüp edâ-yı nezir edüp derûnında ne hâyr [u] murâdât var ise du‘â edüp taşra çıkar. Hikmet-i Hudâ günden güne cemî‘i murâdı hâsıl olur" deyü bir alay ecnâs-ı haşerât cem‘ olup bu zu‘m-ı bâtıl sevdâsına düşmüşler. Garâ’ib bu kim ba‘zı mü’min ü muvahhid ümmî-i Ebü'l-hevl ü Ebü'l-cuhâ ve Ebü'l-bülh âdemler nezerâtın verüp ilm isteyüp kurbân keser. Hikmet-i Hudâ ana ulûm-ı garîbe vü acîbe keşf olur ve niçe Müslim ve gayri Müslimler tanbûr u çenk, rebâb u santûr ve ney [ü] mûsîkâr ve çeşde ve ravze ve karadüzenin ve çöğürün bu deyrde ziyâret mahalline koyup ertesi sâzın ele alup üstâdâne bir fasıl eder kim gûyâ fasl-ı Hüseyin-i Baykara'dır. Ekseriyyâ Ermenî tâ’ifeleri şâ‘ir-i mâhir olup "Bize bu ilm-i şi‘ir Çanlı'da verildi" deyü zu‘m-ı bâtıl ederler. Ammâ derûn-ı deyrde bir muzlim küncde bir kabir vardır. Ermenîler ol kabrin ismine Sıp Garabıt derler. Hakîkî Ermenîlerden su’âl etdim Hazret-i Yahyâ'nın ammîsidir dediler. Urûm Nasârâlarından su’âl etdim Hazret-i İsâ aleyhisselâmın on iki havâriyyûn halîfesi var idi. Anlardan (---) havâriyyûndur dediler. Hulâsa-i kelâm garîbe vü acîbe temâşâgâh-ı deyr-i ibret-nümâdır, *ve's-selâm.*

Bu deyrde Atak beği müselliminden Murtezâ Paşa efendimizin me’mûr etdüğü üç kîse gurûşu cümle altun alup yine cânib-i Sivas'a,

Muş sahrâsından Sivas-ı Rûma müteveccih olduğumız menâzilleri iyân u beyân eder
Hudâ sehel ede!

Evvelâ Çanlı deyrden Atak beği âdemleriyle cânib-i şimâle uryân dağları ile 7 sâ‘atde arz-ı hâlî bir çemenzâr boğazda cümle hüssânlarımız nebâtât [u] giyâhâte salup bir gece cân-sohbeti etdik. Andan ale's-sabâh yine cânib-i şimâle 10 sâ‘atde urûc edüp,

Der-sitâyiş-i sun‘-ı Hudâ-yı kâdim ve tell-i âlî-i azîm, kûh-ı ibret-nümâ, makâlid-i bâlâ, püşte-i bülend, mânend-i kûh-ı Demâvend, yaylalar güzîdesi ya‘nî Bingöl yaylası

Bi-kavl-i müverrihîn ü mü’ellifîn-i sâhib-hey’et ve cihân-dîde-i sun‘-ı Hudâ-yı yed-i kudret beyyin olan kitâb-ı atlas ve cogrâfiyyelerde ve kitâb-ı Papamuntalarda tahrîr etdikleri üzre bu vech-i dünyâ bahr-i Ummân içre cirmi dâ’iren-mâdâr seksen yedi bin mîl bir cezîre-i dünyâdır. Niçe bin hükemâ-yı kudemâ bu âlemde edîm-i arz üzre tekâpû edüp niçe bin kerre bu kevn-i fesâdı berren u bahren dere ve depesi ile ve niçe bin enhâr-ı câriyyesiyle ve büldân [u] kılâ‘larıyla ve âb [u] ***[88a]*** hevâsıyla ve cemî‘i ahcâr [u] eşcarâtiyle netîce-i kelam cemî‘i yed-i kudret ile halk olunan zerre ve şemme mikdâr-ı ibretnümâları ile bu dünyânın hey’et-i eşkâliyle ekâlîm-i seb‘ayı tarh edüp hatt-ı üstüvâdan tâ karanlık dünyâyı ve fethatâ lafzı târîhinde cânib-i garbda bulunan yeni dünyâ ve fethatâ lafzı târîhinde bulunan bahr-i Okyanûsu ve içinde olan cezâ’irleri ve cemî‘i ma‘âdinlerin dahi beyân etmişlerdir. Hakkâ ammâ bu cezîre-i dünyâ içre cemî‘i hey’et sâhibleri bu Atlas-ı bûkalemûnı kalem-

i cevâhir-nisâr-ı gûyâ ile manzûrları olduğu üzre eyle terkîm eylemişler kim bu vec-i arzda cümle-i cümele yüz kırk sekiz aded cebel-i azîmler var. Niçe yüz bin sagîr u kebîr kûhlar vardır.

Ammâ bu yüz kırk sekiz kûh-ı bâlâlardan âlî, evc-i âsumâna ser çekmiş ser-bülend ü ser-firâz kûhlar yokdur demişler. Bu kûhları Cenâb-ı İzzet edîm-i arz nizâm-ı intizâm bulsun içün makâlîd halk etmişdir. Makâlîd kilîd ma‘nâsıdır. Âyet: [87] âyetinden murâd, yeryüzünün dağlar kilîdidir. Bir âyet-i şerîfede dahi âyet [88] buyurmuşdur. Zîrâ bu dağlar olmasa rûy-ı zemîn lerzân olurdu. Ammâ mezkûr yüz kırk sekiz dağlardan kebîr bu dünyâ cezîresin bahr-i Muhît ile ve bahr-i Ummân ile ve bahr-i Okyanus ile mâverâ’-i bahrlerden ihâta edüp dünyâyı ber-karâr eden kûh-ı Kâf'dır kim anın hakkında âyet: [89] buyurmuşdur. Cebel-i Kâf'ın mâverâsın Cenâb-ı Bârî bilir kim *el-ilmü indallah* anı âkıl olan su’âl etmemek gerek. Hey’et kitâblarında dahi tahrîr olunmamışdır. Anın tecessüsi akîdeye halel verir, zîrâ *"Tefekkerû fî âlâillâh ve lâ tefekkerû fî zâtillâh"* buyurulmuşdur. Ammâ bu dünyâ cezîresinin cânib-i şarkı ve şimâli mâbeyninde diyâr-ı Moskov tarafından kûh-ı Sedd-i Ye’cûc ve Me’cûc-i kadîme İskender-i Zülkarneyn emr-i Rabbi'l-İzzet ile varup anda cemî‘i ma‘âdinden bir sedd binâ edüp ol boğazı sedd etdi kim ol boğazdan taşra kavm-i Ye’cûc güzer etmeye sûre-i Kehf'de [90] nassı nâzil olmuşdur kim İskender'den mâ‘adâ bu sedd-i Ye’cûc'e Kılmak tâ’ifesi ellişer senede bir kerre cem‘-i vefîr ile karanlık deryâyı şiddet-i şitâda buz üzre ılgar ile yedi gün yedi gicede geçüp yine aydınlığa çıkup andan sedd-i Ye’cûc dâmeninde İskender'in tuçdan çâr-köşe ve çâr revzenli binâ etdüğü mutalsam kubbeye varırlar. Ol kubbe Kılmah kavminin bilâ-teşbîh ka‘beleridir. Ellişer senede bir kere Kılmah'ın anda gidüp Ye’cûc kavminin sadâların istimâ‘ etdikleri müsbitdir. Ammâ Sedd-i Ye’cûc idiğin bilmez bir alay-ı behâ’im makûlesi Kılmahlardır kim Çin u Huten ve Fağfûr u Kozak ve Riyân ü Moskov diyârının mâverâsın ihâta edüp mezkûr diyârlara istîlâ etmiş benî asfer ve gazanfer u şecî‘ u dilîr mezheb-i hulûlî kavimdir. Ammâ anlar sedd-i Ye’cûc'e Cıldırak Tav derler ya‘nî Yalabır Dağ derler. Ammâ kûh-ı Ye’cûc'e kavm-i Ye’cûc sadâsı havfından karîb varamayup ancak sedâların istimâ‘ edüp bilâ-teşbîh İskender binâsı tuçdan kubbe-i ka‘belerine vardıkları inşâallah diyâr-ı Kırım ve Deşt-i Kıbçağ ve vilâyet-i Dağıstân ve Heyhât u Kazan ve Heşdek ü Alatır seyâhatleri etdiğimiz mahalde bu Kılmak ahvâlî ale't-tafsîl tahrîr olunur. Ammâ bu Dağıstân mahallinde olan yüz kırk sekiz kûh-ı bülendin biri kûh-ı Elbruz idi kim sene (---) târîhinde Erzurûm'dan Acem diyârında şirvân ve şamahı ve Bâkû ve Demirkapu seyâhatlerinde tahrîr olunmuşdur. Ammâ kûh-ı Elbruz'un misâli bu mezkûr Bingöl yaylağıdır kim zirve-i a‘lâsına iki buçuk günde ve üç günde urûc olunur. Kûh-ı Elbruz'un zirvesi ebrler içre olmağıla muzlimdir ve şiddet-i rîh-i sarsardan berf ü selc ü yah-pâre olamaz ve zirve-i a‘lâsında eşcârât olmayup rîh-i akîm şecerleri bîhinden kal‘ eder. Yalçın kayaları gücile ber-karâr olur. Ammâ gûl-i beyâbânîleri gâyet çokdur. Ol ecilden ve rîh-i şedîdi şitâsından benî Âdem çıkamazlar ve çıkmış yokdur. Ancak üç günlük bâlâ-râh olan yerlerine Kaytak ve Haydak ve Kumuk ve Kımık ve Borgusând ve Çerkez ve Kabartay kavimleri çıkup ba‘zı ma‘âdin çıkarırlar. Yohsa yaylamağa çıkmazlar, zîrâ kendülerinin aslında şehirleri cümle yaylakdır. Ammâ bu Bingöl yaylası iklîm-i hâmisin vasatında asıl zemîni âlî olup kendüsü de üç günlük yol-ıbülend olduğu ecilden zirve-i a‘lâsı küşâde yetmiş aded çemenzâr sahrâ-yı azîmlerdir. Cânib-i garbda bir ucu Kiğı Dağlarıdır. Cânib-i şark tarafından Acem diyârı ***[88b]*** hâkinde Revân kal‘ası dibinde cereyân eden nehr-i Zengî'nin karşu garb tarafında Osmânlı hudûdunda Ağrı dağına varır. Bir kûh-ı tavîl Bingöl yaylağıdır. Kiğı ile Revân mâbeyninde tûlu on altı konakdır ve bu yaylanın cânib-i şimâli Erzurûm sahrâsıdır kim vasatından nehr-i Furât akar ve cânib-i kıblesi sahrâ-yı Muş'dur. Vasat-ı Muş'dan nehr-i Murâd akup tulû‘u bu kûh-ı Bingöl'dendir kim Furât u

Murâd Arz-ı Mukaddes'e cereyân eder. Mezkûr nehreynin ve sahrâtının mâ-beynehümâsında bu Bingöl yaylasının arzı iki menzil ve üç ve dörd menzil yerleri var. Ziyâde değildir, ammâ tûlânîce vâki‘ olmuşdur. şimâlinde eyâlet-i Erzurûm ve garbında eyâlet-i Sivas kıblesinde eyâlet-i Diyârbekir ve şarkında eyâlet-i Van ve diyâr-ı Acem olup gâyet ma‘mûr âbâdân vilâyetlerin tâ vasatında bu Bingöl yaylası vâki‘ olmağıla yedi ay benî Âdem ile ma‘mûr olup andan şiddet-i şitâ gelüp herkes sevâhile nüzûl eder.

Ahâlî-i Bingöl'ü beyân eder

Evvelâ Ekrâd-ı Zâzâ ve Lulu ve İzoli ve Yezîdî ve Hâlitî ve Çekvanî [ve] şakâkî ve Gigî ve Biseyânî ve Mûdîkî ve,

..... (1.5 satır boş) .....

Bunun emsâli niçe bin aşâ’ir [u] kabâ’il niçe kerre yüz bin hayvânâtlarıyla çıkup hayât-ı cân bulup Erzurûm vezîrine yayla hakkı verirler, zîrâ Erzurûm hudûdunda Erzurûm şehrinin kıblesi kurbundadır.

Mahsûlât-ı ibret-nümâ-yı Bingöl: Cümle hey’et sâhibleri müttefekun aleyhdirler kim iklîm-i hâmisde 29 dağdır. Cümlesinden bu Bingöl dağı mahsûldârdır. Niçe bin gûne nebâtât [u] giyâhâtı olduğundan mâ‘adâ kimyâ otu vardır. Niçe bin kerre koyunların dişleri altun ve gümüş gibi mutallâ görülmüşdür ve sarı tûtyâ ve kırmızı tûtyâ ve mor tûtyâlar var kim râyiha-i tayyibesinden âdemin dimâğı mu‘attar olur.

Cemî‘i kehhâller bu tûtyâları cem‘ edüp vec‘-ı ayne mübtelâ olanların ayneynine vesme edüp bi-emrillâh kuvvet-i basar ve medd-i nazar hâsıl olur ve yetmiş seksen hâneli müşk-i Rûm ve perçemli beyâz ve kebûd sünbülleri olur. Ve kırk elli elvân yigirmişer hâneli müşk-bû zerrînleri olur ve zambak-ı ebyaz ve asfer ve ahmer levnî ve gûnâ-gûn fûlü ve benefşe ve reyhânı ve fülfül ve erguvânı ve rîbâsı ve merîsî ve gülleri içinde gûnâ-gûn nîlûferleri ve meyve-i çileği olur kim her dânesi Arabkîr dudu kadar lezîz olur ve gûnâ-gûn yergülü ve kengeri ve evşesi ve râvendi yebrûhu's-sanemi ve sünbül-i Rûmîsi ve usfûru ve nergisi ve'l-hâsıl cemî‘i hükemâlara lâyık ahsâbâtlar olur kim hesâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

{Der-beyân-ı menâfi‘-i Bingöl}

Ve Bingöl derler, ammâ niçe bin göl vardır. Evvelâ Hızır gölü, İlyâs gölü, Zülyezen gölü, Cân gölü, Meryem gölü, Huvâren gölü, Bel‘am gölü, Bel‘am ibn Ba‘ûr bu gölün şimâlinde Erzurûm'a hâ’il Eğerli dağda yatar. Îmânsız gitdiğinde hâlâ mezârı leş gibi kokar. Ve,

Kuş gölü: Bir kuşu sayyâd şikâr edüp zebh edüp bu gölde murgu gasl ederken murg hayât bulup göle dalup gâ’ib olduğundan sonra bi-emri Hudâ bin göl zâhir olup kankısı âb-ı hayât gölüdür, gâ’ib olur. Anıniçün Kuş gölü derler.

Hurme gölü: Avratlar girüp batnındaki hamli semîn ve ol hatun cesîm ve küsâmı kebîr olup mahall-i vaz‘-ı hamle usret çekmeyüp sühûletle vaz‘-ı haml eder.

Er gölü: Bir âdem gasl edüp taşra çıkınca küçük birâderi tuvakâna gelüp yine cimâ‘ eder.

Kıllı göl: Bir ma‘sûm-ı nâ-bâliğ iken üç kerre girüp gasl etse kıllı olup sâhib-i rîş [u] şevârib ola. Ve,

Miskin gölü: Nûş eden cüzâmdan halâs ola. Ve,

Mütârmık gölü: Sar‘a dutan nûş etse istifrâğ ede ede halâs olur yâhûd merhûm olur mücerrebdir. Ve,

Muhannes gölü: Elbette nûş eden korkak olur. Ve,

Cebbâr gölü: Nûş eden benî Âdem ve hayvânât bî-rahm olur.

Ballı göl: şekerden lezîz olup vakt-i sabâh kenarında Diyârbekir'in gezengevîsi gibi kudret helvâsı bulunur.

Kanlı göl: Bilmeyüp girenden elbette her sene birer âdem gark olur. Ve

İçme gölü: Üç kerre nûş eden on beş kerre müshil şerbet içmiş kadar amel edüp hekîm şerbetine muhtâc olmayup tendürüst olur. Ve

Salbaş gölü: Bir kaç kerre nûş eden başı salbaş olur. Ve

Aynü'l-hayât gölü: Elbette yedi kerre nûş eden cemî‘i emrâz-ı muhtelifeden halâs olup tendürüst olur.

Bike gölü: Bunda bir balık olur anı tenâvül eden cimâdan bîzâr olur gâyet mukavvîdir. ***[89a]***

Hatun gölü: Nûş eden kısır nisvân-ı sâhib isyân bi-emrillâh hâmile kalup cimâ‘ı lezîz ola. Ve

Sindibân gölü: Her bâr nûş eden bed ahlâk olup gazûb u lecûc ola. Ve

Kâsım gölü: Bir küçük göldür. İçinde cevâhir ve altun ve gümüş râygândır. Ammâ âdem almak kasdına bu buhayreye girse gark olur. Âl-i Çobâniyân'dan tama‘kâr bir melik bu gölü kesüp âhir mahalle cereyân etdirem derken buhayre içinde bî-hesâb kelb mâhîleri ve gûnâ-gûn haşerâtlar zâhir olup niçe yüz aded ammâl [u] bennâları helâk ederler. Ve

Kerkes gölü: Her sene niçe bin akbaba murgu gelüp bu gölde çimüp gider. Bu gölde bir âdem gasl edüp nûş etse sakalı ak olur. Ve

Zırnık gölü: Bu göle ekseriyyâ Yezîdî ve Haltî ve Çekvânî Ekrâdları girüp barak gibi kıllı vücûdlarında cümle mûyları dökülüp vücûdı bî-mûy olup yine Yezîdîlikleri kalır. Ve

şûr gölü: Her kankı ta‘âm tabh olurken sudan kifâyet mikdârı ilkâ etseler a‘lâ lezîz tuz yerine tutar. Anıniçün şûr gölü derler.

Bundan gayri göller âb-ı hayâtdan nişân verir. Esvâb gasl ederken aslâ sâbûn isti‘mâl olunmaz. Ve hikmet-i Hudâ bu kadar bin sagîr u kebîr halîc u buhayreler vardır. Bir gölde olan mâhî bir gölde yokdur. Cümleden kırgı balığı ve ala balığının gûnâ-gûnu ve hârûn balığı ve sıka balığı ve sarık balığı alcık balığı ve çüngüs balığı ve acarlı balık ve pullu balık ve yassı balık niçe bin envâ‘ mâhîleri vardır. Aslâ birinde balık râyihası yokdur. Ve cümlesi mukavvî ve müferrihdir ve her birinin âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim diller ile ta‘bîr olmaz ve mülûk [u] selef selâtînlerin âsâr-ı binâları var kim her biri tâk-i Kisrâdan nişân verir.

{Der-beyân-ı yaylağ-ı güzîde-i işret-âbâd}

Bu Bingöl'in evsâfın Târîh-i Kaytak'da acâ’ib tahrîr etmişdir. Lakin bu hakîr on gün meks edüp bu kadarca ahvâline vâkıf olmuşuz. El-hâsıl Anadolu diyârında cümle üç yüz altmış yaylag-ı azîm vardır. Cümleden meşhûr-ı âfâk bu Bingöl'dür. Andan Adana kurbunda Ramazânoğlu yaylağı, Karamânda Dölendi yaylağı, Alâ’iyye ensesinde Koç Dâvûd yaylağı, Adâliyye kurbunda Istanâz yaylağı, Silifke'de Mut yaylağı, Kayseriyye'de Erces yaylağı, ana karîb Mar‘aş kurbunda Göksun yaylağı ve Malâtiyye'de Aspozu yaylağı, Diyârbekir'de Karadağ yaylağı ve Sancâr yaylağı ve Cezîr yaylağı ve Ârdilân yaylağı, Van kurbunda Vereg yaylağı ve Pinyânişî yaylağı ve yine Van gölü kenarında Sübhân dağı yaylağı, Revân dibinde Ağrı yaylağı, Erzurûm kurbunda Bayburd'a karîb Hoşoğlan yaylağı, Sivas kurbunda Kankal yaylası, Tokat kurbunda Yıldız yaylası, Bursa hâ’ilinde Ruhbândağı yaylası, Mağnisa hâ’ilinde Hünkâr yaylası, Tire hâ’ilinde Balpınarı yaylası, Birgi hâ’ilinde Bozdağ yaylası, Bayas dibinde şolkay yaylası ve ana karîb Bakra yaylası ve Arz kurbunda Cüm yaylası ve Urfa kurbunda.

..... (8 satır boş) .....

Ve'l-hâsıl Anadolu diyârında ma‘lûmumuz olan yaylaların cümlesinden memdûh-ı âlem [u] cihân-ârâ bu tahrîr u terkîm olunan yaylağ-ı azîmlerdir. Ammâ yine cümleden bu Bingöl yaylasıdır kim cümle ahvâline Erzurûm ahâlîsi vâkıf olmuşlardır. *Ve's-selâm*. ***[89b]***

Bingöl'den huddâmlarımız ve refîklerimizle yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i Büyükçayır: Tirfil giyâhâtlı bir çemenzâr yerdir. Aslâ imâretden nişân yokdur, ammâ Erzurûm eyâleti sancaklarından Tekman sancağı hudûdudur. Andan ale's-sabâh kalkup sağ tarafda Erzurûm râhına gitmeyüp

Tekman ve Kiğı yollarına gitdiğimizi beyân eder

..... (32 satır boş) .....***[90a]***

Hamd-i Hudâ sıhhat [ü] selâmetle şehr-i Sivas'a dâhil olup Kara Murtezâ Paşa efendimizle yine müşerref olup cân sohbetleri edüp niçe gûne seyr [u] temâşâlar edüp niçe bin ahvâl-i pür-melâle vâkıf olduk. Âkıbet Murtezâ Paşa efendimiz bir kevkeb u baht-ı sa‘âdet sâhibi vezîr-i âlî-şân olmağıla Âsitâne tarafından Sadrıa‘zam Kara Murâd Paşa mühür sâhibi olur deyü havfa düşüp gâh Azağ'a gâh Kazağ'a ve gâh Silifke ve Kars'a atmak murâd edindikde Murtezâ Paşa dahi Âsitâne

tarafında Koca Vâlide Sultân'a ve kızlarağasına yigirmişer bin altun gönderüp kendüyi der-i devlete getirdmeğe amel etdi. Bu mahalde Melek Ahmed Paşa efendimiz dahi eyâlet-i Bağdâd'dan ma‘zûlen Sivas'a dâhil olup evvelki Bağdâd'a gidişimizi yâd edüp "Hayfâ kim Bağdâd henüz yeniçeriler zulmünden harâb olmadadır" deyü te’essüf çeküp üç gün ol zemistânda şehr-i Sivas içre tekâ‘üd edüp Murtezâ Paşa efendimiz beher yevm yüzer koyun ve beşer yüz somar arpa ve onar bin nân ve sâ’ir sebzevât ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtdan mâ‘adâ şeker ve kahve ve misk u amber-i hâm ve za‘ferân u şem‘-i aseline varınca ta‘yînâtın verüp üç kerre ziyâfet-i azîm edüp birer İbrâhîm Hân kürkü geydirüp birer zerrîn rahtlı ve sîm zeynli küheylân atlar hedâyâ çeküp Melek Paşa'ya Murtezâ Paşa i‘zâz [u] ikrâm ederdi. Vedâ‘dan bir gün mukaddem Melek Paşa'ya beş katâr-ı katır raht [u] bisâtlarıyla keşîde edüp Melek Paşa Murtezâ Paşa emîrâhûruna bir semmûr kürk giydirdi ve Melek Ahmed Paşa dahi Murtezâ Paşa'yı hânesine da‘vet edüp bir ziyâfet-i âlî etmişdir kim diller ile ta‘bîr olunup kalemler ile tahrîr olunmaz. Bu ziyâfet mahallinde âsitâne tarafından Murtezâ Paşa efendimizin ulağı Tatar Aliş gelüp ma‘zûllük haberi getirüp Murtezâ memnûn oldu ve ertesi Melek Ahmed Paşa vedâ‘laşup gitdükde hakîr beş sâ‘at bile gidüp anlar Yenişehir'e gitdiler. Hakîr yine Sivas'a gelüp tedârik-i râh görmeğe mukayyed iken âsitâne-i sa‘âdet tarafından şâm-ı Tarabulus'dan ma‘zûl Hamâlı Arnavud Mehemmed Paşa'ya Sivas-ı Rûm eyâleti ihsân olunup sene (---) târîhinde mâh-ı (---) gurresinde müsellim gelüp dîvân-ı pâdişâhîde Murtezâ Paşa emr-i şâhîyi kırâ’at etdirüp "Bu mansıb-ı dünyâ bir el destmâli-misâl elden ele gezer. Paşa karındaşımıza Allah mübârek eyleye!" deyü Müsellim Kâfirzâdeye bir semmûr lipâçe geydirüp cümle a‘yân-i vilâyet müsellimi alup gitdiler. Paşa sarâyda on gün dahi meks edüp cemî‘i levâzımâtların görüp konakçıyla doğru Eskişehir'e gidüp eyâlet-i Sivas'a cümle sekiz ay mutasarrıf olmuşuzdur.

İşbu sene bin altmış cemâzî'l-ûlâ gurresi günü şehr-i Sivas'dan âsitâne-i sa‘âdete müteveccih olduğumuz menâzilleri ve kılâ‘ ve büleydeleri bildirir

Evvelâ Murtezâ Paşa efendimiz kırk ağaya birer kîse elli aded vâcibü'r-re‘âyâ ağalara cümle yetmiş kîse ve dörd müteferrikaya birer kîse ve cümle karakollukçulara yigirmi kîse harc-ı râh bahşîş ihsân edüp iki yüz gılmân-ı hâssaya on kîse ihsân edüp *Bismillah* ile du‘â ve hayr [u] senâ ile cümle Sivas a‘yânıyla vedâ‘laşup Sivas'dan cânib-i garba 10 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Sivas Yenişehri

Bir düz vâdîde Sivas nâhiyesinde bâğsız ve bâğçesiz turâb ile mestûr bin hâneli müselmân ve Ermenîler sâkin nev-binâ bir şehr-i ra‘nâdır. Sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd'a müteveccih oldukda vezîr-i sânî Kara Mustafâ Paşa binâsıdır. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve iki mesâcidi ve bir mekteb-i sıbyânı ve bir kârgîr binâ mu‘azzam hânı var. Cümle bu imâretler kiremit ile mestûrdur ve hânına yüz tavla at alır bir kârbânsarây-ı mu‘azzamdır ve hânın önündeki şâhrâhın yemîn [u] yesârında kırk elli aded esvâk-ı muhtasar vardır. Günden güne imâr olmadadır, zîrâ Sivas'dan Zile'ye ve Tokad'a giderken mâbeyninde elzem-i levâzımından menzilgâh-ı lâzımdır.

Hân ve çârsûnun iki başında kal‘a kapuları gibi bâb-ı kebîrleri vardır. Taşrası ma‘mûr hânelerdir. Mâ-tekaddem bir mahûf u muhâtara derbend-i çalındır idi. Anıniçün hâlâ cemî‘i sâkin olan re‘âyâ vü berâyâları cümle tekâlif-i örfiyyeden mu‘âf [u] müsellem ve Müslim ü Ermenîlerdir. Hânın Sivas kapusu dâhilinde ziyâret-i Hindî Baba ziyâretgâh-ı ünâs-ı hâss [u] âmmdır. ***[90b]***

Andan cânib-i şimâle 8 sâ‘atde Çamlıbel mahalleri.

Menzil-i kasaba-i Artıkova : Sivas sancağı hâkinde bir acâ’ib mahsûlâtlı ma‘mûr [u] âbâdân, kurâ kurâ üzre varoş-ı azîme mânend büleyde-i müzeyyenlerdir. Yüz elli akçe kazâdır ve cümle 70 nâhiye kurâsıdır. Câmi‘leri ve kurâlarında hân u hammâmları ve câ-be-câ bâzârı durur imâr beldelerdir. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri vardır. Gerçi bir şehr-i mu‘azzamı yokdur, ammâ sipâhîsi ve gayri askerî tâ’ifesi gâyetü'l-gâye çokdur. Bu mahallere karîb ,

Sivas eyâleti sancaklarını ve nevâhileri ve kurâ ve kasabâtlarının ba‘îd [u] karîbin beyân eder

Evvelâ Erzurûm seyâhatı avdetinde Sivas eyâletinin Çorum sancağı tahrîr olunmuşdur. Anın ile müşâ‘ olan sancağ-ı Bozok Sivas sancağıdır. Ma‘mûr şehr-i mu‘azzamı yokdur. Cümle nevâhîleri deverân eder mîr-i livâdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâssı 300.275 akçedir. Ze‘âmeti 19 ve timarı 731 var. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve sipâh kethüdâyerisi ve yeniçeri serdârı ve yüz elli akçe kazâsı ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Kadıya üç bin gurûş hâsıl olur ve beğine on bir bin gurûş hâsıl olup livâsı erbâb-ı timarı ve kendi askeriyle cümle bin yüz aded müsellah asker olup sefer eşerler. Bozok Kırşehri'nin Dinek Keskin'i subaşılığı ile müşâ‘dır. Kankırı'nın Türkmân Keskini ile müşâ‘dır kim Kal‘acık subaşılığıdır ve Keskin-içi başka kazâdır kim tahrîr olunmuşdur ve şehr-i Çorum sancağından Bozok sancağına ve Keskin'e gider karîb müşâ‘dır. Keskin'den Kızılırmak üzre Çâşnigîr köprüsüne gider nehrin kıbleye beri tarafı Karakeçili Kırşehri sancağı hâkidir ve Konya hudûdudur kim Sivas hâkiyle müşâ‘dır. Kızıl nehrin öte tarafı Engürü hâkinde Çukurca kazâsıdır. Bu mahalle-i İmâd-içi Çorum ile Bozok sancağı mâbeyninde Demirli Karahisâr kazâsıdır.

Ammâ **Bozok sancağı evsâfı** oldur kim, Sivas eyâletinde dokuz kadılık ma‘mûr livâlardır. Evvelâ **kazâ-yı ma‘mûr Sorkun** Yetmiş pâre büleyde-i ma‘mûrelerdir. Ve **kazâ-yı Akdağ** Yüz aded âbâdân kurâdır. Ve **kazâ-yı Hüseyinova** kutb-ı âfâk-ı cihân eş-şeyh Çin Osmân hazretleri bu mahallerde bir ma‘mûr kurâda medfûndur kim Bozok sancağı kurâlarında Kürkçükıran karyesinde âsitâne-i azîm-i Osmân Paşa tekyesinde medfûndur kim Türk-i Türkân Hâce Ahmed-i Yesevî ceddimizin yedinci halîfesidir. Çin diyârında bir tahta kılıç ile bir ejder-i heftseri katl etmeğile Emîr-i Çin Osmân deyü nâm etdiler. *Kuddise sırruhu'l-azîz*. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Ve Bozok'un bir kazâsı dahi **Budak-özü**'dür ve **kazâ-yı Kızılkocalı** ve **kazâ-yı Gedikçubuk**'dur ve **kazâ-yı Beşiközü** ve **nâhiye-i Sunkuriçi** Hüseyinova kazâsında ulu nâhiyedir. Sunkuroğlu'nun hânedânı dibinde dörd yüz yıldan beri taşları aşınmamış bir su değirmanı vardır. Kibâr-ı evliyâ’ullâh nazarıyla âbâdân bir âsiyâb-ı mâ’dır. Ammâ Kazovası Tokad'a bir konakdır. Gâyetü'l-gâye ganîmet mahsûllü dâr-ı diyârdır.

Evsâf-ı kasaba-i Kazova

Tokat şehri hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Kethüdâyeri ve serdârı ve câmi‘i ve hân [u] hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Bu Kazova'dan Tavukçu cisrin geçüp nehr-i Tozanlı'dır. Anı ubûr edüp Tokat şehrine varır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve,

Sitayiş-i Eski İnebâzârı

Kazova şehri hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Sipâh kethüdâyeri ve serdârı vardır. Bir ma‘mûr hânı var. Kazova'ya gâyet karîbdir. İnebâzârı'ndan bir konakda kal‘a-i Turhal'dır.

..... (1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı kasaba-i Dimorta

Amasiyye sancağı hâkinde kurb-ı Amasiyye hâss-ı vüzerâdır ve yüz elli akçe kazâ ve kethüdâyeri ve serdârı vardır. Câmi‘i ve hân [u] hammâmı ve çârsû-yı bâzârı vardır ve Gürcî köyü bu mahalle karîbdir. Cümle re‘âyâsı Ermenîlerdir. Kasaba-misâl bin hâneli ma‘mûr köydür. Haftada bir kerre azîm bâzârı olup cem‘iyyet-i kübrâ olur. Allahu a‘lem mürûr-ı eyyâm ile bu Gürcî köyü bir şehr-i azîm olur, zîrâ cânib-i erba‘ası ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ile ârâste olmuş karyedir ve Turhal ovası Kazova'ya muttasıldır ve yolumuz üzre olan Artukova ile dahi müşa‘dır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[91a]***

Ez în-cânib yine Sivas'dan âsitâne'ye revâne olduğumuz sadede rücû‘ edelim. Mezkûr Artukova'dan yine cânib-i şimâle Çamlıbel dâmenin aşup (---) sâ‘atde,

Sahrâ-yı Zile'de menzil-i tekye-i şeyh Nusret

Hacı Bektâş ile diyâr-ı Horâsân'dan gelmiş ceddimiz Hâce Ahmed-i Yesevî halîfelerinden Horâsân erenleridir. Zile vâdîsinde ma‘mûr u âbâdân imâret ve mescid ve misâfirhâneli bir tekye-i mu‘azzamdır pâ-bürehne ser-bürehne yetmiş aded fukarâları vardır. Bu diyârın ahâlîsi azîz şeyh Nusret'e gâyet mu‘tekidlerdir. Hattâ tekyesinin önünde bir azîm köhne dud şeceri vardır. Bir tarafı çürümüşdür. Ol çürükden bir kımık koparup hummâ-yı muhrıkaya ve hummâ-yı rub‘a mübtelâ olan âdemlere buhûr etse bi-emrillah şifâ bulur; gâyet mücerrebdir.

Hikmet-i Hudâ: Bu şecere-i tayyibenin çürüğün cihân halkı dörd yüz yıldan berü alırlar. Eyle niçe kerre yüz bin ağaç kalmazdı. Ammâ herkes birer kantarav kal‘ edüp dâ-i devâ edüp bi-emrillah ol çürük yeri gâ’ib olup ke'l-evvel durur. *İlâ-mâşâallah*, hakîr dahi eyle gördüm ve bir şemme pâresin teberrüken alup hıfz etdik ve bu şecere-i mu‘teberenin bir tarafı eyle lezîz ü âbdâr dud verir kim gûyâ misk râhiyası şemm olunur. Zîle şehrinin a‘yân [u] eşrâfına bu duddan dervîşân hedâyâ götürüp ihsân alırlar. Bu tekyeden yine cânib-i şimâle sâ‘atde,

Evsâf-ı ferah-bahş-ı kulûb olan erbâb-ı dile, ya‘nî kal‘a-i Zile

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim lisân-ı Türkîde hâlı ve kilime zili derler. Bu şehirde hâsıl olmakla Zile der. Bânîsi kayâsıralardan Avanıh nâm ekâsire binâ etmişdir. Niçe mülûkün hükmüne girüp âhir dest-i İslâm'a Âl-i Selçukiyân'dan Kılıç Arslan ibn Mes‘ûd destine girüp andan Timur istilâ edüp harâb etmedi.

Andan dest-i Âl-i Osmân'da sene (---) târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed Türkmân eşkiyâsı destinden feth etdi. Ba‘dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Sivas eyâletinde vâlide sultânlara hâss olup ilâ hâze'l-ân dârüssa‘âde ağaları ve vâlide sultân kethüdâları tarafından bir ağa-yı zîşân üç yüz atlı ile gelüp hükm-i hükûmet edüp senevî (---) yük akçe mâl vâlide içün ve kırk kîse dahi hâkim kendi

için tahsîl eder.

Zamân-ı kadîm Sivas sancağı beği mutasarrıf idi. Hâlâ üç yüz pâyesiyle yüz elli akçe şerîf kazâdır ve cümle (---) aded nevâhî kurâlarıdır. Bu kurâlardan kadıya senevî ber-vech-i adâlet beş bin gurûş hâsıl olur. şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir subaşısı ve şehir nâ'ibi ve şehir muhtesibi ve şehir kethüdâsı ve bâcdârı vardır.

Ahvâl-i imârât-ı kal'a-i Zile

Zile sahrâsının şimâlinde evc-i âsumâna beraber yalçın kaya üzre şekl-i muhammes seng-binâ bir kal'a-i metîn ü ra'nâdır. Cümle yigirmi altı kulledir. Ve kıbleye nâzır bir demir kal'a kapusu var. Derûn-ı kal'ada cümle üç yüz hâne ve bir câmi'i var. Cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarıncları vardır. Ammâ bu kal'ada hammâm çârsû-yı bâzâr ve gayri imâret yokdur. Ancak kal'a dizdârı ve yüz aded kal'a neferâtı bunda sâkin olup her şeb iki nevbet mehterhânesi çalınur. Ma'mûr u mahfûz kal'adır, zîrâ Celalî ve Cemâlî destine girüp mütehassın olmasın içün neferâtları dâ'imâ nigehbânlık ederler, zîrâ şehir a'yânının ve gayri kurâ eşrâf [u] kibârının zî-kıymet erzâkları bu kal'ada pinhândır. Mevzûn şâhâne topları olup Murtezâ Paşa efendimize yigirmi pâre hoş âmed topları atdılar.

Sitâyiş-i aşağı varoş-ı şehr-i Zile

Kal'a-i Zile'nin zeylinde cânib-i garbında kal'a kayasından aşağı cânib-i garba ve kıbleye nâzır bâğlı ve bâğçeli üç bin aded turâb-ı pâk ile mestûr büyût [u] hânedân-ı ma'mûrlardır kim cümle yigirmi bir aded esmâ-yı mahallâtlardır: Evvelâ mahalle-i Ulucâmi' ve mahalle-i Küçük Minâre ve Dudlu Bınar mahallesi ve Mumcu Ömer mahallesi ve Yeni mahalle ve Tabahâne mahallesi ve Pazar mahallesi ve Tekye mahallesi ve Paşa mahallesi ve Kethüdâ mahallesi ma'lûmumuz olan mahallâtlar bunlardır. Bu mezkûr mahallât imâretler içre,

Evsâf-ı sarây-ı âbâdân-ı Zile: Evvelâ Ferrûh Çavuş sarâyı ve Murtezâ Paşa sarâyı ve Fazlı Paşa sarâyı ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa sarâyı ve Voyvada sarâyı, Kadı sarâyı ve ma'mûr sarâylar bunlardır. Bu mertebe vâsi' şehr-i mu'azzam içre,

Der-sitâyiş-i cevâmi'hâ-yı Zile: Cümle yetmiş beş aded ma'bedgâh-ı kadîmlerdir. Evvelâ yukaru Kal'a câmi'i ve Ulucâmi'i minârelidir. Ve Tabahâne câmi'i ve Dudlu Bınar câmi'i ve Kuyumcu Ömer Ağa câmi'i ve Boyacı Hasan Ağa câmi'i karîbü'l-âhd binâ olunmuşdur, ammâ ma'mûr u rûşen binâ bir câmi'-i zibâdır ve Küçük Mâ (---) câmi'i ve Arnavud câmi'i ve Alaca Mescid câmi'i ve *[91b]* Zincirli Kuyu câmi'i ve Kadı mahallesi câmi'i ve Yeni Mahalle câmi'i ma'lûmumuz olan mezgitgâh-ı kadîmler bunlardır. Bunlardan mâ'adâ 64 aded mahalle mesâcidleridir.

Yedi câmi'de dârü't-tedrîsi ve talebeleri ve ders-i âmmları vardır, ammâ mahsûs dârü'l-hadîsi yokdur. Ammâ cümle 12 aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır.

Ve cümle üç aded hammâmdır. Evvelâ Bazaryeri hammâmı çiftedir ve Tekye hammâmı çiftedir ve Paşa hammâmı gâyet müferrih [u] dilküşâ hammâm-ı zîbâdır. Bunlardan mâ'adâ yigirmi bir sarây hammâmları vardır. Ve cümle üç aded hân-ı tüccârândır. Cümleden Behrâm Ağa hânı ve Boyacı Hassan Ağa hânı gâyet ma'mûr hânlar bunlardır ve cümle sekiz yüz aded dükkândır. Ammâ şâm [u]

Haleb sûk-ı sultânîsi gibi müzeyyen çârsû değildir, ammâ dört kapulu bir ma‘mûr bezzâzistânı vardır ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan bu şehrîn mahbûb u mahbûbesi gâyet meşhûrdur. Halkı cümle Türkistân halkıdır ve re‘âyâları Ermenîlerdir ve memdûhâtından bâğ u bâğçesi tâ Tekye köyüne varır bâğ-ı İremezâtlar vardır. Armudu ve sirgi üzümü gâyet meşhûrdur.

..... (1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Zile : (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Zile şehrin seyr [u] temâşâ edüp andan cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i Kazankaya: Sivas eyâletinde Zile hükmünde ma‘mûr köydür. Andan yine taraf-ı şimâle (---) sâ‘atde,

Karye-i Sunkuroğlu: Bozok sancağı hudûdunda değirmanı nazargâh-ı evliyâ bir ma‘mûr köydür. Bir hayır başına vâki‘ olmuş büleyde-i âbâdândır. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Elvân Çelebi: Hüseyin-ovası bu mahalle kurbundadır kim Bozok sancağı kazâsındadır. Gâyet ma‘mûr köydür, zîrâ Sivas eyâletinde meşhûr-ı âfâk ziyâretli köydür.

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Elvân Çelebi:

..... (1.5 satır boş) .....

Andan yine cânib-i şimâle 4 sâ‘atde,

Der-beyân-ı menzil-i karye-i Çorum

Eyâlet-i Sivas'da sancakbeği tahtı ve yüz elli akçe kazâsı ve kal‘ası ve cemî‘i âsâr-ı binâsıyla bin elli yedi târîhinde Erzurûm seyâhatı avdetinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile serserî gezerken bu Çorum ahvâli mufassal tahrîr olunmuşdur. Fihrise nazar oluna. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde

Evsâf-ı şehr-i (---) ya‘nî kal‘a-i İskilib

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve bânîsi (---) Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâ’eddîn fethidir. Ba‘dehû sene 817 târîhinde Etrâk eşirrâsı destinden Çelebi Sultân Mehemmed fethidir, zîrâ bu câniblerin eşkiyâları Timur hâdisesinde isyân [u] tuğyan edüp niçe yüz memâlik-i mahrûseleri ve kılâ‘-ı metînleri zabt [u] rabt edüp ba‘dehû cümlesin Çelebi Mehemmed Hân müceddeden feth etdi. Ba‘dehû Süleymân [Hân] tahrîri üzre Sivas eyâletinde ve Çorum hâkinde âsitâne-i sa‘âdetde şeyhülislâmlara hâss-ı hümayûn ta‘yîn olunup maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem hâssdır. Ebvâb-ı mahsûlâtı cümle şeyhülislâmlara vâsıl olur ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Cümle (---) aded nâhiye kurâları var. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir subaşısı ve şehir kethüdâsı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i İskilib: Evce peyveste olmuş bir kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleri seng-tırâş ile mebnî şekl-i müseddes bir kapulu kal‘a-i âlîdir. Derûn-ı kal‘ada (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) . Ammâ aşağı şehri bir dereli ve bâğlı ve bâğçeli yerde vâki‘ olmuş cümle (---) aded hâk-i pâk ile mestûr hâneli ma‘mûr şehirdir, ammâ ol kadar müzeyyen ve kebîr değildir. Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) .

..... (1 satır boş) .....

Ulemâsı gâyet kesret üzre olmak ile her câmi‘de medrese ve müderrisîni ve talebe-i musannıfîni vardır. Zîrâ hevây [u] heves kânı değildir, ilm [u] hilm kânıdır, zîrâ reşîd u necîb sıbyânı ve üç yüz aded hâfız-ı Kur’ânı vardır. *[92a]* Ve cümle kırk aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve cümle (---) aded hammâm-ı rûşenâsı vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân [u] sevdâgerânı vardır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çârsu-yı bâzâr [u] dükkânlar vardır. Ammâ bezzâzistânı yokdur ve gayri şehir esvâkı gibi müzeyyen değildir. Ve câ-be-câ mahbûb u mahbûbesi vardır. Gerçi Etrâk şehridir, ammâ halkı halkdan münzevîlerdir. Hattâ Murtezâ Paşa efendimizi kondurmamak murâd edinüp ve re‘âyâsına rağm-ı hakâreten üç gün meks edüp müft ü meccânen yeyüp içüp konup göçdü. Memdûhâtından,

..... (1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı İskilip

Mazhar-ı envâri't-tarîka kâşif-i esrâri'l-hakîka gavvâs-ı bahr-i dîn ve deryâ-yı dürr-i yakîn eş-şeyhü'l-kebîr Hazret-i Muhyiddîn el-İskilibî. *Kuddise sırruhu.* Aşağı şehir hâricinde medfûndur kim ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Yine maskat-ı re’sleri şehr-i İskilib'dir. Ve ziyâretgâh-ı hazîne-i ilm u hikmet yegâne-i hilm [u] mahrem-i esrâr [u] makdem-i ebrâr **eş-şeyh Hazret-i Muslihıddîn ibn Attâr.** Bu azîz hazretleri Akşemseddîn halîfesindendir ve Keskin nevâhîsinde medfûndur. **eş-şeyh Hamza-yı şâmî** ve Karahisâr-ı Sâhib'de medfûn **eş-şeyh Abdurrahîm-i Mısrî, eş-şeyh İbrâhîm-i Tennûrî.** Bu dörd halîfe Akşemseddîn'in izn-i şerîfleriyle halvete girüp evvel İbrâhîm-i Tennûrî sâhib-i seccâde oldu. Ba‘dehû bu Muslihıddîn-i İskilibî pîşvâ-yı tarîk oldu. Andan şeyh Hamza-yı şâmî andan Abdurrahîm-i Mısrî sâhib-i irşâd oldu. Ammâ bu şeyh Muslihıddîn-i İskilibî kırk bin mürîde mâlik kutbiyyete kadem basmış kümmelîndendir. Hâlâ bu İskilip şehri içre medfûn olup ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Eş-şeyh Fahreddîn-i İskilibî Yavsî derler. Alî Kuşcu'nun dâmâdıdır ve Ebussu‘ûd'un ecdâdıdır. Sene 903 {merhûm olup bu İskilib'de medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-azîz}.*

Ba‘dehû bu şehirden kalkup yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde lokmacılık ederek (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Der-zikr-i kal‘a-i şehr-i atîk Merzifon: Paşa efendimiz Tabanıyassı silâhdarı Dilâver

Ağa hânesinde mihmân olup üç gün meks etmek fermân olundu. Mukaddemen bu şehrin evsâfı bin elli yedi senesinde Defterdârzâde ile Erzurûm'dan gelişde mufassal tahrîr olunmuşdur. Mükerrer tahrîri lâzım değildir. Andan cânib-i garba (---) sâ'atde,

Menzil-i çiftlik-i Murtezâ Paşa: Sivas'da iken re'âyâ vü berâyâ ağasıyla iki yüz kîse olup kal'a-misâl bir çiftlik-i azîmdir. Andan yine garba (---) sâ'at gidüp

şehr-i harâb-ı kal'a-i Gümüş: Mâ-takaddem Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile ubûr etdiğimizde ma'mûr idi. Hâlâ ol kadar imâr değil idi, ammâ kal'ası imâr olsa avân zulmünden emîn olup Gümüşhânesi emîni dahi emîn-i mutlak olurdı. Andan taraf-ı garba bir öz içre gidüp,

Menzil-i karye-i Dankazâ: Ma'mûr köydür. Gümüş kazâsı hâkindedir. Bu mahalde Köse şa'bân Paşa çiftliğinde üç gün tekâ'üd etmeği fermân etdikde hakîr Kızılırmağı mahfîce geçmek için huddâm [u] gılmânlarımla karye-i Dankazâ'dan kalkup bir öz içre bâğlı ve bâğçeli yerde (---) sâ'atde giderken,

Sergüşezt-i hakîr Evliyâ-yı pür taksîr: Vakt-i çâşt mahallinde at üzre evrâd [u] ezkârım tilâvet edüp giderken Sührâb nâm gulâmım eydür: "Ağa! Önümüzden dörd salt atlı gelir" dedikde nazar etdim, dörd küheylân atlı ve dev heybetli gelmede ve silâhlarına mukayyed olmada. Hakîr baş aşağı gitmede, anlar yokuş yukaru gelmededirler. Hakîr gulâmlarıma silâhlarınıza mukayyed olun deyü tenbih edüp birbirimize karîb olmada iken anı gördük, sağ tarafımızdan dörd atlı dahi pür silâh fitilleri ellerinde üzerimizde gelmede, ammâ mukaddem görünen dörd atlı hemân dal-mızrâk dördü bir hamleden hücûm edüp biri hakîri mızrâk altına alup tîrkeşe hakîr el edince biri üzerime at yıkup bir hışt niçe zerk etdiyse hamd-i Hudâ isâbet etmeyüp öbürleri seyishânelere sarılınca hakîr *[92b]* yine huddâmlara "Allah!" deyüp hücûm etdükde seyishâneleri bırağup ale'l-ittifâk hakîrin üstine hücûm edüp bir kaç kurşum atdılar aslâ isâbet etmedi. Ammâ gördüm ki huddâmlarımdan bana imdâd eder yok. Hemân *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyü nahviyyûn kâ'idesi üzre kesretden firâr edüp âyet-i sûre (---) [91] nassı üzre kendimi tehlikeye ilkâ etmeyüp huddâmlarımla firâr ederken akîbimce bir hışt-ı İpşîri atup zemîne üç karış güzer edüp altımdaki esb-i sabâ-sür'at-i hussâna ikdâm-ı tâmm ile ökçe edüp firâr ederken sağ tarafımızda bir bâğ içre dörd atlı dahi zâhir olup ellerindeki peştemâller ile üzümleri bırağup dalkılıç üzerime gelüp elimiz kaldırmağa iktidârımız olmayup atdan aşağı ser-nigûn edüp sekiz huddâm-ı memlûkümüzün dördü firâr edüp dörd ile bu hakîri dest-ber-kafa kayd-bend edüp altımda kısrağa bir süvâr olup hakîri bir âhir ata bindirüp gulâmlarımla derbeste. "Aşın beğe götürelim! Yok öldürelim! Yok uryân edüp âzâd edelim!" deyü niçe gûne güft [u] gû etdiler. Hakîr eytdim: "Gâzîler bu kadar mâlım ve gulâmlarım aldınız. Allah aşkına olsun cânıma kıyman!" dedim. Biri eyitdi: "Bre mâlın kim aldı? Biz bâğda üzüm yemeğe geldik" dedikde "İşte mâlım götürüyorlar" dedükde hemân biri eydür: "Bre bakalım bu şikârı alanlar bizden midir. Bre Habîb sen bunları bir hoşca beğe götür! İsterse boyunların urup atların alsın, isterse âzâd etsin" deyü üçü bizim münhezim olduğumuz mahalle at bırağup gitdiler. Anların bir âdemi bizim beşimizi eşimizle kayd-bend edüp bâğlar içre at üzre götürmede. Bin adım mikdârı gitmeden anı gördüm bir çimenzâr öz içre on beş aded hurde tengtir çadırlar kurulmuş. Hakîr eyitdim: "şehbâzım bu çadırlar nedir kim?" dedim. Ol yiğit eyitdi: "Bizim Çomar Beğ'dir" dedi. Hemân cânım başıma gelüp yüz bin hamd ü senâ edüp "İlâhi! Sen fettâhu'l-kulûbsun" deyüp hamd ü şükr-i bî-add ü senâ-yı bî-hadd etdim, zîrâ bu hakîri şâm-ı şerîfden Murtezâ Paşa ulaklığile Âsitâne-i sa'âdete gönderdikde Sadrıa'zam Murâd Paşa ile

Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı ceng edüp münhezimen Gürcî Nebî ve Katırcızâde ve Çomar Bölükbaşı'ya râst gelüp şâm-ı şerîfe götürüp Murtezâ Paşa efendimize Bölükbaşı yazdırup vilâyet-i Dürüzistân'da Sıfet seferinde bile idik ve Sivas mansıbında bile olup Niksâr subaşısı idi. Bu kadar hukûkumuz var. Ba‘dehû,

Sebeb-i isyân-ı Çomar Bölükbaşı: Murtezâ Paşa efendimiz şâm-ı cennet-meşâm dağlarında Dürüzî ile ceng etdikde bu Çomar Bölükbaşı'nın ol cengde etdüğü şecâ‘ati bir merd-i meydân [u] sâhib-i silâh pehlivân etmemişdir. Anın mukâbelesinde Murtezâ Paşa efendimiz vali-i Sivas oldukda Çomar Bölükbaşı'ya Niksâr voyvadalığın yüz elli yiğidinin ulûfeleri tahtında ihsân edüp altı aydan Niksâr subaşılığın Çomar üzerinden Tabanıyassılı Merzifonlu Dilâver Ağa alup zabt etdikde Çomar'ın muhasebesin görüp Çomar eydür: "Bu subaşılık benim bayrağım altındaki yiğitlerimin ulûfesi tahtında sadaka olunmuşdur" dedükde aslâ feryâdına bakmayup Çomar Bölükbaşı'yı nefîr-i âmm ile Niksâr şehri içre haps edüp bu kadar mâl [u] menâlin muhâsebesi tahtında alup Çomar Bölükbaşı yüz elli bahâdır yiğidiyle ancak birer atlarıyla kalup dâğ-ı derûnlarında Niksâr şehrinden Sivas'a gelüp Murtezâ Paşa'ya tazallüm edüp eydür: "Devletli vezîr! Niksâr'ı benim bayrağım yiğitleri ulûfesi tahtında ihsân edüp şimdi beni Dilâver Ağa bu hâle kodu" deyince Murtezâ Paşa: "Eyle olur hâlâ subaşılığı Dilâver Ağa'ya verdim ben muhâsebeyi andan bî-kusûr alırım" dedikde Çomar Bölükbaşı "Balık başdan kokar, haberin sıhhatın Lokman'dan aldım" deyüp bir nezâketle Sivas'dan çıkup bir gicede ılgar ile Merzifon'da Dilâver Ağa'nın çiftliğin basup bu kadar mâl alup çiftlik kethüdâsın asup câriyyelerin fi‘l-i şenî‘a çekdirüp bu kadar koyunları re‘âyâların gözü önünde *[93a]* kurbân edüp benâm küheylân atlara süvâr olup çiftliği âteşe urup dağ beği olup isyâna âheng edüp Niksâr'da alınan mâlının yetmiş bin kadar ziyâdesin tahsîl edüp be-dürüstî harâmîliğe başladı. Tâ ki Murtezâ Paşa Sivas'dan ma‘zûl olup Murtezâ Paşa bu Merzifon şehrine gelince Çomar Bölükbaşı Murtezâ Paşa'yı Direklibel'den Osmâncık şehri üzre gider emniyyesinde olup Kızılırmak geçidinde pinhân olup yedi yüz yiğit ile Diyârbekir'den ma‘zûl Saçbağı Paşa'yı beklermiş.

Hikmet-i Hudâ, Bu hakîr ale'l-gafle anların haşerâtı âteşine yanup bu kadar mâlım gidüp kayd-bend ile dörd aded hizmetkârlarım ile Çomar Bölükbaşı huzûruna giderim. Ammâ tesellî-i hâtırım var. Bizi kayd-bend ile Çomar'a götürmeğe me’mûr olan bir nefer yiğide eytdim: "şehbâzım koç başın içün olsun ve taşıdığın silâh hakkı içün olsun ve yol erkânınızda başka çıkdığınız zamân kulağınıza fislanan söz içün olsun sana sözden söz atdım. Beni bizim Bölükbaşı Çomar huzûruna böyle bağlı götürme, ayıbdır! Niçün böyle verilüp bağlandın? deyü bizi yola çeker" dedikde hemân ol yiğit: "Be sen Sarıca'dan silâhlı mısın?" dedi. "Beli, Melek Ahmed Paşalı Serçeşme Zıpır Bölükbaşı'dan silâhlı olup Bağdâd derneğinde başka çıkdım" deyince hemân atıyle yanıma gelüp "Nefes sözünden sana söz atdım, sakın el kaldırma" dedi. Hakîr eyitdim: "Sözüm pîr sözü olsun" deyince hemân hakîrin elin çözüp birbirlerimizle öpüşüp hakîr öbür gulâmlarımın ellerin çözüp ol mahalle karîb hemân Çomar Bölükbaşı çadırları içine dâhil olup at bırağup Çomar Beğ'in haymesi önünde atdan inüp Çomar Bölükbaşı hakîri görünce haymesinden taşra çıkup hakîri bağrına basınca hemân dâğ-ı derûnumdan iki gözlerim pür-nem olup "Amân kardaş, silâhdaş ve yoldaş [u] sırdaş! İki seyishâne mâlımı senin tevâbi‘lerin işte şu bayırda alup gitdiler. Dörd yiğit dahi beni ale'l-gafle basup kayd-bend ile bu yiğide teslîm edüp bu yiğit beni üstâdımız silâhı berekâtiyle nefes verüp âzâd edüp sana getirdi. Sarıca emânı olsun bana mâlım!" deyü feryâd edince bizi getiren yiğide eydür: "Bre Habîb! Niçesi oldu?" deyü su’âl edince kıssa-i pür-hisseyi bir bir beyân edince hemân at deyüp bilâ-rikâb süvâr

olup üç yüz kadar âteş şehbâz ile hakîr bile gidüp "Evliyâ Çelebi elem çekme. Helâl mâlın ise yabana gitmez" deyü tesellî-i hâtır verüp "Hemân bize ceng edüp mâlın alındığı mahalli göster, biz anların izinden tozundan buluruz" deyüp ılgar ile giderken anı gördük; karşu tarafımızdan yokuş aşağı üç yiğit gelüp biri atdan aşağı inüp Çomar'ın dizin öpüp: "Beğim, ahşamın çadırlarda Meyremoğlu ve Sincanlı Hüseyin ve Tokatlı Alî yolumuza söz atup sabâh la‘net okuyup gitdiler. Anlara dörd yiğidimiz dahi katılup sekiz âdem olup kaçdılar. Bu beği de râst gelüp iki seyishânesin alup ve dörd kölesin alup bu yiğit anlar ile ceng ede ede sekiz âdem ile başa çıkamayup bir bâğ içinde biz üzüm yerken bu yiğit üzerimize gelüp ansızdan dizginine yapışup bağlı size gönderüp biz dahi Meyremoğlu'na doğru bu yiğidin mâlına gitdik. Biz anlara varınca bize pây vermeyüp üçümüze silâh çeküp biz anlara silâh kaldırmadık, yoldan taş koparmadık. İşte bizim şıvka Alî'yi yaraladılar. Mâlı dağa götürüp pây etseler gerek. Mâlı dağda gömmeden yetişelim!" dedikde "Bre bre hay!." deyüp hot-hotuya kurd lengi at bırağup bir sâ‘at ılgar ile giderken anı gördük; sekiz kişi. Bizim ileri varan yiğitlerimize at bırağup *sallatallâhu'l-kelbi ale'l-hınzîr* mazmûnunca birbirlerine girüp bir yiğit Çomar'dan mürd olup gerüden dahi birkaç atlı yetişüp sekizin dahi ortaya alup mukaddem hakîre mızrâk atan mel‘ûnu dest-ber-kafa Çomar huzûruna getirüp "Bre seyishânelere yetişün!" deyüp niçe atlılar seğirdüp bir orman içre seyishâneleri bulup dörd aded memlûkumla Çomar önüne getirüp hamd-i Hudâ ol mahalde iki seyishâne yükü mâlımı dörd gulâmımla teslîm edüp *[93b]* hakîrin esvâbın alan yiğitlerin sekizin de önüne getirüp eydür: "Bre kahbeler! Ahşam çadırlarda niçün Ocağ'a söz atup la‘net okuyup sabâhısı kaçup bu yiğit ile döğüşüp iki seyishâne mâlın aldınız ve ardınızca varan silâhdaşlarınıza kılıç kaldırup Çömez Hüseyin'i pârelediniz" dedikde "Eyle olur beğim yigitlikdir. Cânımızdan bîzâr olduk. Murtezâ Paşa deryâ-misâl askerle geliyor bizi bir yerde çevirir deyü havfımızdan savt atup kaçarken bu yiğide râst gelüp elleşerek atı yeğin imiş, kendi kaçup mâlın aldık, böyle olur" dedikde Çomar eyitdi: "Dayılar bu kahbelere ne lâzım?" dedikde cümlesi eydür: "Yolsuz düşüp ahid bozdular, yolumuza söz atup la‘net etdiler. Bunlara ibret içün pâreleriz" deyince amân diyesiye kalmadı, cümlesi sekiz kişiye kılıç üşürüp sekiz yiğidi pâre pâre eyleyüp ikisinin atların ve silâhlarını hakîre hîbe eyleyüp iki sâ‘atde çadırlarına gelüp bir gice anda mihmân olup safâ ederken Murtezâ Paşa'nın Direklibel üzre gitmeyüp bu semtde Kızılırmak geçidinden geçmeğe azîmeti haberin çaşıtları getirince hemân ol gice cümle haymelerin bozup bâr-ı bengâhların yükledüp Murtezâ Paşa önünden bir cânibe savaşmağa karâr verüp hakîre bir kemer gurûş ve sekiz gulâmıma ellişer gurûş ve katl olunanların birer atların verüp hakîr ile öpüşüp nân [u] yemek hakkın hellâllaşup "Murtezâ Paşa efendimizin ayağın öperim, emânet olsun, benim efendimdir" deyüp kendisi Kızılırmak tarafında Çorum'a doğru gitdi.

{Bu sergüzeşt [ü] serencâmdan me’âl-i kelâm oldur kim bu hakîr şâm'a ılğar ile gelirken Çomar Üsküdar cenginde münhezim olup başı havfından dağlarda gezerken Akşehir kurbunda Çomar'a râst gelüp şâm'da Murtezâ Paşa efendimize getirüp bayrak açdırup gûyâ bir iyilik eyledik. Hikmet-i Hudâ ol iyilik mukâbelesinde Cenâb-ı İzzet anların destinden bizi mâlımızla cânımızla halâs etdi. Netîce-i kelâm dünyâda benî Âdemle ihtilât eden kimesnelere iyilik eylemek gerekdir. Mısrâ‘-ı şâhidî:

Yokdur iki âlemde iyilik gibi sermâye

Diğer mısrâ‘-ı şâhidî:

Kamuya sen iylik eyle sana öğüd işte benden

demişler. Aceb pendnâme!..

Andan hakîr menzil-i nehr-i Kızılırmak kenarında meks edüp ertesi gün Murtezâ Paşa efendimiz gelüp: "Bre Evliyâ Efendi, şükür sağlığa! Bre seyishânelerin ile mâlın ve gulâmın nece oldu?" dedi. "Hamd-i Hudâ Sultânımın himmet-i aliyyesiyle bir habbem zâyi‘ olmayup bir kemer gurûş ve gulâmlarıma sekiz re’s silâhlarıyla küheylân atlar ve gulâmlarıma ellişer gurûş ihsân edüp hakîre kasd edüp mâlım alanların sekizini dahi kılıç üşürüp pâre pâre etdirüp intikâm aldırdım" Beyt:

Eğerçi gerçi müşkildir kişi dünyâda kâm almak

Bütün dünyâ değer ammâ adüvdan intikâm almak

deyü bu ebyâtı terennüm edüp niçe ceng edüp niçe amân deyüp niçe firâr edüp niçe girîbânı ele verüp ve niçe Çomar'a gelüp ılgar ile mâlım üzre gidüp hasımlarıma yetişüp niçe Çomarlıyla ceng edüp hasımlarımı pâre pâre etdiğim birbir paşaya takrîr edüp gülmeden karârı kalmayup vâfir safâ edüp "İmdi Evliyâ Çelebi, er oğlusun. Cenâb-ı Bârî kuş cânın halâs etdi. Senin ilm [u] hilmin berekâtiyle ve Çomar'a iyilik edüp Akşehir'den şâm'da bana getirüp yapışdırup iyiliğin mukâbelesinde Hudâ-yı Bîçûn seni halâs etdi. Ol sâ‘at senin ceng edüp mâl [u] gulâmların gitdiği haberi gelüp dağlara ve bellere ve yollara âdem gönderüp beş sâ‘atden sonra âhâlî-i kurâdan âdemler gelüp "Sultânım sizin ağanız ile Çomar Bölükbaşı gelüp ağanızın mâlın alan yine kendiden kaçan Çomar âdemleriymiş. Anlara yetişüp niçün bensiz harâmlık edersiz deyü sekizini de pâre pâre edüp ağanıza kölelerin seyishânelerin verüp Kızılırmağa doğru gitdi" deyü haber getirdiler. şimdi bu mahalle gelirken seninle ceng eden harâmîlerin sekizinin dahi leşleri pâre pâre yol üzre yatup bu gice niçe yerlerin kurdlar tilki ve çakallar yemiş. "Evliyâ'nın hışmına uğrayanlardır, şunları bir köşeye defn edin" deyü ahâlî-i karyeye ihsânlar edüp "Bu mahalde seni hamd-i Hudâ selâmet [u] sıhhatde gördük" deyü bu hikâyeyi Murtezâ Paşa efendimiz takrîr edince "Sultânım, Çomar bendeniz mübârek hâk-i pâyınıza yüz sürüp selâmlar eyitdi. 'Ben efendimin garîbi idim. Efendimden Niksâr mâddesi içün Dilâver Ağa beni ayırdı. Allah anı dîn [u] îmânından ayırsın! Ben dahi andan intikâm alup çiftliğin yakup mâl [u] menâlinden ayırdım. Ammâ efendimden ayrıldığıma ağlarım. Hakk cânım anın kapusunda ala' deyü ağlayup cirmim afv edüp beni kapusuna ala" deyü ricâ etdi deyü hakîr Murtezâ Paşa'nın dâmenin bûs etdim. Murtezâ Paşa eydür: "Evliyâ Efendi şimdi biz Âsitâne-i *[94a]* sa‘âdete gideriz, ol gûne mezmûm u müttehem harâmî yanımızda olamaz. Ammâ inşâallah yâ Haleb ve şâm, Erzurûm, Diyârbekir ve Bağdâd eyâletleri nasîb olursa senin hâtırın içün alalım" deyü ahd edüp andan Kızılırmağı ubûr etmeğe mübâşeret edüp hayli serencâm çekdik. Ammâ bin elli yedide Defterdârzâde ile ubûr etdiğimiz kadar usret çekilmedi. Ancak beş âdem gark olup ba‘zı ağavâtların bârhâneleri yıkılup yine hâlâs olup niçe ağavâtlar Çâşnigîr köprüsü cânibine gitdiler. Paşa efendimizle hamd-i Hudâ selâmetle ırmağı ubûr edüp sâhil-i nehirde,

Menzil-i kasaba-i Kurdlar Sarâyı: Defterdârzâde ile ubûr etdiğimizde Kankırı sancağı hâkinde Kal‘ecik kazâsında Kankırı subaşılığı olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan yine cânib-i şimâle 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Boyalı: Bu dahi Kankırı hâkinde ma‘mûr köydür. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Arslan Paşa çiftliği: Kal‘a-misâl bir otardır. Andan şimâle (---) sâ‘atde,

Der-beyân-ı kal‘a-i Keskinkırı, ya‘nî sûr-ı Kankırı

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kal‘a-i Kal‘acık sol tarafinda Keskin sahrâlarında bir konak yerde kalup bu kal‘a-i Kankırı kal‘acığın cânib-i şarkında dağıstân [u] Türkistân içre kalup Türkistân vilâyetidir. Sene (---) târîhinde Kastamonu Hâkimi Kötürüm Muharrem nâm melik Bursa Urûm teküri destinden feth edüp ba‘dehû Türk eşirrâsı elinden Yıldırım Hân fethidir. Ba‘dehû Çelebi Sultân Mehemmed Hân sene 822 târîhinde feth edüp Anadolu eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 258.081 akçedir. Ze‘âmet 7 ve timar 381. Alaybeği ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile beğinin livâsı altında cümle bin beş yüz asker olur ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr [u] âbâdân kurâlardır. Üçdîvân ve Dörddîvân ve Yedidîvân ve Kızılöz ve Alacaöz ve Alacamescid dîvânlarına varınca on iki dîvân nâhiyeleri vardır. Bu nevâhîlerden kadıya beher sene üçer bin gurûş hâsıl eder. Beğine on bin guruş hâsıl olur. Ammâ eşirrâ ve telbîs ve betlîs ve iblîs kavmî vardır. Ammâ sipâh yeri olmağıla kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftîsi ve nakîbi ve muhtesibi ve şehir kethüdâsı ve şehir subaşısı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Kankırı: Bir (---) yerde şekl-i murabba seng binâ bir küçük kal‘adır. Cânib-i (---) bir kapusu var. Derûn-ı kal‘ada (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i varoş-ı Kankırı: Bir vâsi‘ fezâda bâğlı ve bâğçeli dörd bin aded (---) örtülü hâne-i ma‘mûrlardır.

Ve cümle (---) aded mahalle ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden çârsû içre cemâ‘at-i kesîreye mâlik Sultân Süleymân Hân câmi‘i bir minâreli ve kurşum ile mestûr bir müzeyyen câmi‘-i ma‘mûrdur,

.....(1 satır boş) .....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Cümle (---) mekteb-i sıbyândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Cümle (---) tekye-i dervîşândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Cümle (---) hândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Cümle (---) hammâmdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Cümle (---) dükkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Âb [u] hevâsı latîfdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Memdûhâtından beyâz ekmeği ve pirinç bozası (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Halkı gâyet garîb-dostlardır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı Kankırı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)*[94b]*

Kankırı'dan cânib-i şarkî ve şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Tosya, andan **menzil-i kasaba-i Gerede**. Bu mahalde şâhrâhdan çıkup sol tarafda dağlar içre Kankırı sancağında **menzil-i karye-i Alacamescid**, andan **menzil-i Kızılöz**, andan **menzil-i Dörddîvân**.

Mukaddemâ sene (---) târîhinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile Erzurûm seyâhatine giderken bu tahrîr olunan menâziller tâ kal‘a-i Tosya’ya varınca kurâ ve kasabâtları ve dere ve tepeleri mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan ,

Evsâf-ı menzil-i buhayre-i Çağa

Anadolu eyâletinde Bolu sancağı hâkinde Kasaba-i Çağa. Yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi kurâdır. Kethüdâyeri ve serdârı Gergen'de sâkin olur subaşısı vardır. Gâyet ma‘mûr [u] âbâdân bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kurâları vardır. Kasabasında câmi‘i ve hân u hammâmı ve mescidleri ve ma‘mûr evrâk-ı muhtasarı vardır. Çağa şehri yayı derler bir gûne yayı memdûh-ı âlemdir kim berde ve bahrde seyâhat eden kimesneler kullanıp aslâ başları bir tarafa yılıkmaz ve yenleri birbirine kavuşsa ıvanmaz bir gûne köten yayı olur. Ve acarlı zilisi ya‘nî halısı ve nefneci ya‘nî zâteri ve yel otu, ya‘nî eğirotu olur. Bu gûne ıstılâh [u] kelimâtlı Etrâkleri olur.

Sitâyiş-i Buhayre-i Çağa: Cânib-i erba‘ası kırk yedi pâre kurâlar ile ma‘mûr [u] âbâdân âb-ı hayâtdan nişân verir bir göldür. Cirmi dâ’iren-mâdâr on bir mildir. İçinde cezîresi yokdur. Umku yiğirmi kulaçdır. Âb-ı zülâl olduğundan etrâfında olan kurâ halkı cümle bu buhayre kenarında câmeşûyluk edüp aslâ sabun sürmeden üç kerre bir serâvil kamîs gasl olsa beyâz gül-i pembe-misâl olur.

Ve memdûhât-ı buhayresi: Yedi gûne mâhîleri olur kim her biri beşer onar vakıyye turna ve sazan ve yılan ve alabalığının envâ‘ları olur kim aslâ balık râyihası yokdur ve ne kadar tenâvül olursa aslâ sıklet vermeyüp harâret ve yübûset vermez ve gayet mukavvîdir ve lahmı gâyet tary ü terdir. Zîrâ bu gölde hâsıl olan eğirotu kökün tenâvül eder mâhîlerdir.

Hâssa-i eğir: Cenâb-ı Bârî bu gölde ol kadar eğir kökü halk eylemişdir kim cemî‘i ahâlî-i Çağa eğir köklerin mevsiminden su içinden cem‘ edüp iplere dizüp başka bâzergânları vardır. Cemî‘i memâlik-i mahrûselere yük yük götürüp ticâret ederler. Gâyet nâfi‘dir. Bir âdem rîha ve sû-i ma‘îdeye mübtelâ olsa bu Çağa eğirinden kable't-ta‘âm vakt-i cû‘da bir dânık mikdârı isti‘mâl etse ma‘îdesi ve batnında aslâ rîh komayup ta‘âma iştihâ verüp kuvvet-i basarı ziyâde edüp ıslâh-ı ma‘îde eder. {Zîrâ "Eğir ye de geğir demişler} Gerçi Devlet-i Âl-i Osmân'da Azak eğiri ve Kanije eğiri meşhûrdur ammâ bu Çağa gölü eğiri kadar latîf böyle hâzimü’l-ifrât eğir olmazdır.

Bu mahalden Murtezâ Paşa efendimiz hakîr Kastamonu diyârında Tarîk-i (---) Kastamonî şa‘bân Efendi halîfesi eş-şeyh İsmâ‘îl Efendi azîze gönderüp paşadan hedâyâlar alup ve harcrâh alup,

Çağa gölünden Vilâyet-i Kastamonu ve Bakır küresi ve Düvrekânî ve Taşköprü ve (---) (---

) (---) gidüp seyr [u] temâşâ etdiğimiz büleyde ve kasabât u kılâ‘ u medîneleri ve ibret-nümâ âsâr-ı binâları ayân [u] beyân eder

.....(10 satır boş) .....***[95a]***

Der-fasl-ı şehr-i kadîm-i dâr-ı sûzen, sû-i pîre-zen, ya‘nî hâk-i Bolu, kal‘a-i Mudurnu

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim Tevârîh-i Yanvan kavli üzre Yanko ibn Madyan'dan sonra Hazret-i Zekeriyyâ aleyhi's-selâm asrında bânîsi Bursa tekürünün bir duhter-i bed-ahteri binâ edüp ismi Mudurnı olmağıla lisân-ı Yunaniyân üzre ol duhterin ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Âl-i Selçukıyân asrında, Âl-i Osmâniyân ceddi Ertuğrul bu kal‘ayı niçe kerre nehb ü gâret ederdi. Ammâ sa‘b u metîn hisâr-ı hısn-ı hasîn olmağıla cümle küffâr-ı hâksârı kal‘aya tahassun edüp fethi müyesser olmazdı. Âhir sene 722 târîhinde "Evvelâ Osmân" lafzı târîhdir, Osmân Gâzî müstakil Rûm diyârına sikke ve hutbe sâhibi pâdişâh olunca *Bismillah* ile ibtidâ gazâsı bu Mudurnu kal‘ası olmuşdur. Bolu sancağında Yeniçeri ocağından sancak pâyesiyle (---) aded yaya beği hükûmetinde mu‘âf u müsellem hükûmetdir. Ve yüz elli pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâdır. şehir subaşısı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ammâ müftî ve nakîbi Bolu'dadır. Ve yaya beği tarafından muhtesibi kapanı ve bâc-ı bâzârı zabt eder.

Eşkâl-i kal‘a-i Mudurnu: Evc-i semâya beraber bir kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsında şekl-i müsemmen yigirmi kulleli ve bir kapulu seng-binâ bir kal‘a-i köhne-binâ kararmış kalmış, câ-be-câ burc [u] bârûları rahnedâr olmuş sûr-ı bâlâdır. İç-il olmak ile ol kadar cebehânesi ve etrâfında handakı yokdur. Ancak bir kaç şâhî topu ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. Ammâ derûn-ı kal‘ada (---) aded hâneler ve bir câmi‘ vardır. Ammâ çârsû-yı bâzâr ve hammâm u hân u imâret yokdur. Kal‘adan aşağı şehre kayalardan çam oluklar ile âb-ı hayâtlar cereyân eder.

Sitâyiş-i Aşağı şehr: (---) Hânı kenarında bir dere ve depeli ve iki tarafı kayalı ve kal‘a şehre hâyil kaya üzre bâğlı ve bâğçeli, ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn bir şehr-i işret-karîndir, kim cümle on yedi mahalle ve üç bin aded sütûhları serâpâ çam tahtası ile mestûr serâpâ ahşâb elvâh ile ma‘mûr [u] âbâdân bir şehr-i imâristândır. Câ-be-câ tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hânedânlar vardır. Ammâ yine damları şındıra tahta örtülülür.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ Aşağı çârsûda Yıldırım Hân câmi‘i, kâr-ı kadîmdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Bundan gayri mesâcidlerdir.

Ve medrese-i Yıldırım Hân ve bir dârü'l-hadîs ve on üç aded dârü't-ta‘lîm, mekteb-i sıbyân [u] tıflân ve üç aded hân u (---) hammâm, Hünkâr hammâmı gâyet latîf binâ-yı ra‘nâ-yı hoş-hevâdır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded dükkânlardır. Ekseriyyâ iğneci dükkânları çokdur. Cemî‘i diyâr-ı Rûm'a ve gayri ekâlîmlere bu şehirden niçe bin yük iğne gider. Bu şehrin sağîr ü kebîri iğneciler olduğundan bu şehrin ismine müverrihîn esmâ-i büldân içre "Dâr-ı sûzen" derler. Cümle sûzen-kârların nakli üzre dekâkînlerde ve hânelerimizde bin yüz aded iğne dezgâhı ve hadde dollâbları vardır, derler. Hakkâ ki

cümle havâtînleri dahi kâr-ı Dâvûdîde sûzen-kârları çokdur. Anınçün bu şehrin "kız iğnesi" derler hûrde-hayâl nakış iğnesi vardır, memdûh-ı âlemdir. Ammâ hakîr ana hayrânım eyle hûrde iğneyi eyle tîzkârlık ile yaparlar kim iğne deliğinden beş yüz yıllık {yol} âsumânî seyr edenin gözü ermez ve mihneti kârına değmez, gâyet ucuzdır. Sûzenine göre en ednâsının yigirmisi bir akçeye, en müntehâsının onı bir akçeyedir. Cümle ahâlîsi anınla *"el-Kâsibü habîbullah"* [92] deyüp kifâflanırlar. Hayyâtlar pîri Hazret-i İdrîs du'âsıyla âhenger pîri Hazret-i Dâvûd du'âsıyla bu iğnecilere Cenâb-ı İzzet bir berekât vermiş. Zekât [u] sadakalarından kuvvet-i basarları ziyâde olmağiçün cemî'i fukarâlara iğne tasadduk ederler.

Memdûhât-ı âhar: Bâğlarında ceviz dırahtı cihânı zeyn etmişdir. şâhdâne kâğız gibi rakîk kabuğı olur. Bâdem lezzetinde bir gûne cevizi olur kim Mudurnu cevizi meşhûr-ı âfâkdır.

Memdûh-ı âhar: *[95b]* Cümle kûh-ı bülendleri çamlık olmağıla kurâlarında ikişer kulplu çam bardakları olur. İkisin bir hımâra tahmîl ederler. Anın içinden bir katre mâ-i sâfî nûş eden âb-ı hayât nûş etmiş olur. Diyâr-ı Hind'e hedâyâ götürürler. Kûze-i sanavber deyü memdûh-ı Hindistân'dır. Hattâ Hindistân diyârında bir nisvân-ı sâhib-isyân ehline muğber-i hâtır olsa "Ben senin neni gördüm. Yohsa bana Rûm'un sanevber kûzesinden âb-ı hayât mı nûş etdirdin?" deyü ehline itâb eder. Hakkâ ki latîf, gûnâ-gûn, musanna' çam bardakları ve ibrîkları yaparlar, meşhûrdur. Bu diyârda ol bardaklara boduç ve senek derler. Rûm'a dahi hedâyâ gider.

Memdûh-ı dîğer: Dağlarında onar zirâ' tavîl ve ikişer zirâ' arîz kalın latîf levhaları olur kim bu diyâra mahsûsdur. İskelesi Akçaşark İzmit'dir. Arabalar ile kerâste ve tahtaları iskelelere gelüp andan gemiyle İslâmbol'a ve gayri diyâra gider. Ve cümle re'âyâ vü berâyâsı gâyet rençber kavmdirler. Ve ehl-i sünnet ve sâhib-i vera' sulehâ-yı ümmetden garîb-dostlardır. Cümle ehl-i tevhîd ve ehl-i salât âdemlerdir.

Ziyâretgâh-ı şehr-i Mudurnu : Evvelâ sâhib-i yakîn-i bî-gümân, halvet-nişîn-i bî-nişân eş-şeyh Hazret-i Fahreddîn Sultân, ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Kuddise sırruhu*.

Ve ziyaret-i eş-şeyh Vâ'iz Efendi ve Hümâm Çelebi: (---) (---) (---)

Bu şehirden kalkup cânib-i garba ma'mûr, âbâdân kurâlar içre (---) sâ'atde gidüp

Menzil-i kasaba-i Türbeli Göylük: Akşemseddîn bunda medfûndur. *Kuddise sırruhu*.

Andan Menzil-i kal'a-i **Taraklı**, andan menzil-i kal'a-i **Geyve**, andan menzil-i **Sabanca**, andan menzil-i kal'a-i **İzmit**.

Bu bâlâda tahrîr olunan menâzillerin evsâf-ı **Mudurnu** şehrine varınca mufassal tahrîr olunmuşdur.

Hakîr bu İzmit şehrinde cümle bâr-ı sakillerimizi akrabalarımızdan Kuloğlu Mehemmed Çelebi gemisine koyup kendimiz atlar ile karadan (---) sâ'atde menzil-i kasaba-i **Gekbeziyye,** andan (---) sâ'atde menzil-i şehr-i **Üsküdar,** andan bin altmış mâh-ı Recebü'l-müreccebinin on beşinci gün hamd-i Hudâ sekiz memlûkumuz ve dörd huddâmımız ve on yedi re's atlarımız ve seyishânelerimiz ile **Belde-i Tayyibe**, mahmiyye-i Kostantiniyye, ya'nî İslâmbol şehrinde hâne-i bî-minnetimize dâhil

olup ertesi gün ale's-sabâh Murtezâ Paşa efendimizin dest-i şerîfin bûs edüp Kastamonu'da şeyh İsmâ‘îl Efendi hazretlerinin hedâyâların ve mektûbların teslîm edüp hakîre bir semmûr kafası kürk ve bir kat esbâb ve yüz altun ihsân edüp cemî‘i ta‘yînâtlarımız dahi verüp yine hizmet-i şerîflerinde olduk.

Ertesi gün Melek Ahmed Paşa efendimizi Kubbealtı'nda ikinci vezîr rütbesi sadaka olunup Sadrıa‘zâm Kara Murâd Paşa ile dîvân-ı pâdişâhî hizmetinde oldular. Dahi irtesi gün Yeniçeri ağası Kara Çavuş'a ve Bektâş Ağa'ya ve Çelebi Kul kethüdâsına ve şeyhülislâm Azîz Efendi'ye ve Bahâî Efendi ve Ebû Sa‘îd Efendi'ye ve'l-hâsıl hukukun kesb ettiğim efendilerime buluşup şeref-i sohbetleriyle müşerref olurduk. Ammâ ekser evkâtda Melek Ahmed Paşa ile Sultân Murâd asrından berü sarây-ı hâssada hukûk-ı sâbıkamız ve vâlidemiz tarafından karâbet-i ezelîmiz hasebiyle her bâr anda varup birkaç gice misâfir olup şeb [ü] rûz cemî‘i tevâbi‘ [u] levâhıkıyla hûsn-i ülfet ederdik.

Der-beyân-ı ahvâl-i sadâret-i Melek Ahmed Paşa. *Yesserallahu mâ-yeşâ*

İşbu bin altmış şa‘bân'ının evvelki günü, pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Çemensoffa nâm kasr-ı Havernâk'da cemî‘i ulemâ ü sulehâ ve vüzerâ ve a‘yân [u] eşrâf ile [93] nass-ı kâtı‘ı üzre {müşâvere-i umûr edüp} Bağdâd-ı behişt-âbâd hâkimi Nogay oğlu Arslan Paşa merhûm olup "Eyâlet-i Bağdâd'ı kime tevcîh eylesek?" deyü müşâvere-i cem‘-i vefîr etdükde ale'l-umûr a‘yân [u] kibâr ve Sadrıa‘zam Murâd Paşa "Pâdişâhım, Melek Ahmed Paşa lalan henüz Bağdâd'dan gelmişdir ve Bağdâd'ın ahvâlin yahşı bilmişdir ve Acem ile yahşı geçinmişdir, ana ihsân eyleniz" dedikde "Tiz Melek Ahmed Paşa lalam gelsin" deyince Melek Ahmed Paşa huzûr-ı pâdişâhîye gelüp şeref-i takbîl-i enâmil-i pâdişâhî ile şâdkâm olup hemân pâdişâh-ı Cem-cenâb eydür: "Melek Lala! Sana yine eyâlet-i Bağdâd'ı ihsân eyledim!" dedikde "Pâdişâhım kabûl etdim. Ammâ yeniçerilerin re‘âyâya zulm [u] ta‘addîleri hadden efzûn olup yeniçeri ağası, Bağdâd vezîrleri üzre takallüb etmişlerdir. Anların on aded zulmleri ref‘ olunmak içün hatt-ı şerîf ihsân eyle!" deyüp üç kise altın harc-ı râh ve elli zırh ve tüfenk ve elli katar deve ve elli katar katır ve bir cedîd otağ-ı nüh-tâk-i kâr-ı Irâk serâperde-i sultânî ile ***[96a]*** serdârlık hatt-ı şerîfiyle bir hil‘at-ı fâhire ihsân edüp hemân dest-bûs-ı pâdişâhî edüp niçe va‘z u nasîhatdan sonra paşa, pâdişâh ile ve cümle vüzerâ ve a‘yân ile vedâlaşup Sarâyburnu'nda Sinân Paşa Köşkü'nden kayıklara süvâr olup *Bismillah* ile Bağdâd'a gitmeğe şehr-i Üsküdar'a ubûr olunup sarâyda meks olunup Kaya Sultân dahi göç edüp geldi. Hakîr ol gün Bağdâd'a gitmek içün Melek Ahmed Paşa efendimize intisâb edüp mü’ezzinbaşılığı ve musâhibliği hizmetinde olup Kudde Kethüdâ müsellim ve Zühdî Efendi Düceylân hâkimi olup hakîre Rûm nâhiye hâsı ihsân olunup ulaklığile hakîr Bağdâd'a gitmeğe karâr verüp tedâriklerimiz görmeğe şurû‘ edüp âmâde iken: Hikmet-i Hudâ bin altmış şa‘bânu'l-mu‘azzamının sekizinci günü yevm-i Cum‘a idi, Hâsodabaşı Hasan Ağa bir bostâncı sandalıyla gelüp "Buyurun, sizi sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri ister!" dedikde paşa-yı melek-haslet eydür: "Ağa hayr mıdır?" dedikde Ağa: "Hayr, hayr. Müjdesi bizimdir!" dedükde paşa ile ikisi bir kayığa süvâr olup Sarâyburnu'na doğru rûy-ı deryâdan cereyân ederken Sarâyburnı'nda Sinân Paşa köşkünden bir kayık dahi avanta edüp gelmede; bizler varmada. Vasat-ı deryâda paşaya mülâkât oldukda meğer Dârüssa‘âde ağası (---) Ağa gelüp paşaya "Mübârek-bâd hayrdır!", dedi. Ammâ gayrı kelâm demeyüp Sarâyburnı'na vardıkda bostâncıbaşı ve gayri a‘yân-ı hâs-ı harem cümle paşaya istikbâle çıkup paşayı Hâsbâğçe'de Çemensoffa nâm mahalle götürüp cümle erbâb-ı dîvân ve yedi kubbe

vezîri ve kadı‘askereyn ve şeyhülislâm ve gayrı a‘yân [u] kibâr ve musâhibîn ü mukarribîn anda mevcûd olup paşaya cümle i‘zâz [u] ikrâm-ı tâm etdiklerinden hakîr nakş aldum ve cânib-i erba‘aya nazar etdim. Anda Vezîria‘zam Murâd Paşa hâzır değil idi. Anı gördük sa‘âdetlü pâdişâh gelüp cümleye selâm verüp taht-ı âlîsinde karâr edüp "Melek lalam, yolun yakîn olup Bağdâd'a gitmeden halâs oldun. Sana mühr-i şerîfim ihsân edüp kabûl edesin. Vallahi böyledir kim bir ferdin ilkâsıyla ve bir merdin iltimâsıyla değil. Hâssaten kendü karîhamdan sana mührüm verüp vekîl-i mutlak etdim" derken Vezîr-i â‘zam Murâd Paşa'dan mührü alup dest-i şerîfiyle sa‘âdetlü pâdişâh mührü Melek Ahmed Paşa'ya verdi. Hemân Melek Paşa zemîn-bûs edüp eydür "Pâdişâhım! Nutk-ı dürerbârın kabûl olmak içün mührü aldım, kabûl etdim. Ammâ benim işime enderûn [u] bîrûndan bir kimesne mâni‘ olmayup kimesne bir habbelik şey ricâ edüp umûr-ı müslimîne bir ferd-i âferîde karışmasın ve benim arz [u] telhîsim olmadan bir iş olmasın. Ve hazîneden bin kise karz ihsân etdiniz. Bir azîm donanma çıkarup Venedik küffârından bir intikâm alup cezîre-i Girid'e mührile gidüp Kandiye'i feth edelim. Ümîddir kim pâdişâhıma hayr du‘â olup dîn-i mübîn gayretine niçe işler görüp yüz akları edelim" deyince pâdişâh eydür: "İşte Murâd Paşa lalamda bin kisem var, anı tahsîl edüp donanma mühimmâtına sarf eyle" deyince paşa eydür: "Pâdişâhım, ol bin kiseyi Murâd Paşa lalan kendü levâzımâtına mı sarf etti, yohsa dîn-i mübîn içün mi sarf etdi. Ol bin kiseyi ben pâdişâhıma vereyim. Murâd Paşa lalana Budin eyâletin ihsân eyle!" deyü ricâsı hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup Murâd Paşa'ya Budin in‘âm olunup Murâd Paşa tâze cân bulup bin kîse deynden halâs olup Budin sâhibi olup paşanın murâd [u] merâmı üzre cümle ricâları kabûl olunup paşanın bir işine kimesne mâni‘ olup ricâ etmemeleri içün yemîn billah ve kasem tallah edüp (edüp) Fâtiha tilâvet olunup paşa pâdişâhın destin bûs edüp iki semmûr hil‘at-i fâhire, biri biri üzre giyüp zemîn-bûs edüp alay-ı azîm ile sarâyına dâhil olup sarâyının atabe-i süflîsinde yüz aded kurbânlar kesilüp ibtidâ eyâlet-i Bağdâd'ı şâtır Hüseyin Paşa'ya ihsân edüp cemî‘i eyâletlere kapucıbaşıları mukarrernâmeler götürüp hakîr dahi Kıbrıs eyâleti mukerreriyçün (---) Paşa kapu kethüdâsından on üç kîse alup hizmet-i vezîrde olduk.

Andan devlet yâver olup baht [u] tâli‘ mes‘ûd olup cemî‘i a‘yân-ı devlet ehl-i havâyic şeb [u] rûz sarâya gelüp gitmeğe başlayup âdem deryâsı izdihâmından sarâyımızda bir hatve arz-ı hâliye kalmayup yedi günde mâl deryâsı cereyân edüp yedi günde yedi bin kîse hâsıl oldu. Netîce-i merâm cümle tevâbi‘ [u] levâhık ve hakîr ze‘âmet ü */96b/* timar ve cihet ve-i gûnâ-gûn hizmetler ile akçe almadan elimiz değmez oldu. [94].

Yine mühr ihsân olduğu gün kızlarağasıyla pâdişâhdan du‘ânâme ile hatt-ı şerîf gelüp "Sa‘âdet-i dâreynde yüzün ak olsun! Ümîdim oldur kim Cenâb-ı İzzet her umûrında mu‘în ü zahîrin ola ve her umûrunda Feyyâz-ı Mutlak tevfîkın refîk ede. Göreyin seni, her umûra niçe ihtimâm-ı sa‘y-ı tâm ü bezl-i ihtimâm edüp uğur-ı hümâyûnıma niçe bezl-i kudret edersin?! Âkıbetin hayr ola" deyü bir kat hil‘at-ı fâhire ve bir yeşil-gûn çuka ile semmûr kürk gelüp paşa eynine geyince cemî‘i dîvân çavuşları "Hil‘atin mübârek olsun ve yaşın uzun olsun. Tanrı pâdişâha çok yıllar ömürler versin!" diye alkışlayup paşa, Dârüssa‘âde ağasına bir kise altun ve bir semmûr kürk ihsân edüp gitdi.

Kaya Sultân efendimiz gâyet memnûn olup hizmetde mevcûd olmayup cümle mevcûd olan ağalara yigirmi kise ihsân bezl edüp hakîre üç yüz guruş hisse düşdi.

Andan cümle erbâb-ı dîvâna beşâret-i azîmeler ve cümle ehl-i hizmete meserret beşâşet-i amîmeler râygân olup pîr [u] cüvân ve fakîr [u] a‘yân ol kadar şâd [u] handân oldular kim zühre-i felek raksa

girüp paşa efendimiz serîr-i sa‘âdetde ve dîvân-ı adâletde revnak ve nev tarâvet bulup Ramazânın 14 erba‘a gün kânûn-ı sadrıa‘zam üzre kola binüp İslâmbol mollası öni sıra dahi talî‘a ayak nâ’ibi dahi muKuddem muhtesib ağası bu tertîb üzre alay-ı azîm ile Unkapanı mahzeni cenbinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ın dîvânhânesinde cemî‘i Karadeniz re’îslerin ve cemî‘i habbâzânları ve cümle unculları ve cemî‘i mühtekir navlunculları cem‘ edüp Karadeniz sâhilinde Varna ve Palçığ ve Kavarna ve Keligra ve Mankalya ve Karahırmen ve Köstence ve Toluca ve Beşdepe ve İsmâ‘îl ve Kili ve Akkirmân nâm kal‘a ve iskelelerde gılâl niçeye alındığın su‘âl edüp ana göre çaşni dutup fi'l-hâl ekmek pişirüp ba'de‘l-harc ve'l-masârıf üç yüz dirhem beyâz nân-pâre bir akçeye el verüp eyle narh verüp lahm-ı semîne yedi akçe narh verüp andan Yemiş İskelesi'nde Ebü'l-feth'in sebzehâne dîvânına gelüp cümle me’kûlât [u] meşrûbat [u] müsmirrâta narh verüp andan Ebü'l-feth'in yeniçeri ve muhtesib dîvânı çârdağına gelüp anda hubûbâtdan pirinç ve bakla ve nohud ve mercimek ve kettân ve hınnâ ve şeker ve kahveye ve gayri eşyâlara narh-ı sultânî vererek gelüp sarâyında karâr edüp gicelerimiz kadar rûzlarımız rûz-ı ıyd olup şeb [ü] rûz umûr-ı mu‘azzamayı seyr [u] temâşâsın ederdik.

Melek Ahmed Paşa'nın zamân-ı sadâretinde olan re’y-i ahsen ve sû-i tedbîr ahvâlâtların beyân eder

Evvelâ: Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrıa‘zam oldukda altı aylık kul mevâcibi çıkmamış idi. Ammâ kapu arası hazînesinde on yedi kise var hemân ol gün karz-ı hasen Bektâş Ağa'dan dörd yüz kise ve Kara Yeniçeri ağasından beş yüz kise ve Çelebi Kethüdâ'dan yedi yüz kise ve Alahuz'dan yüz kise ve Zurnazen Defterdâr Paşa'dan bin kise ve Kudde Kethüdâ'dan bin kise ve Kaya Sultân'dan bin kise ve pâdişâhdan bin kise ve Koca Vâlide'den bin kise ve Topkapulı'dan ve Gümrük Emîni Hasan Çelebi'den ve Deli Birâder'den ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi'den ve Başbakıkulu Moralı Mustafâ Çelebi'den ve Sâlih Çelebi'den ve'l-hâsıl üç günde on bir bin altmış aded kise tahsîl edüp üçüncü gün galebe dîvânı edüp mevâcib çıkdıkda bin altı yüz kırk kise yeniçeri kaldırdığı bir pâdişâh devrinde olmamıştır. Cümle pâdişâh kulu bir kümeden mevâcib kaldırdığı Kara Mustafâ Paşa sadâretinden berü olmamış idi. Bu minvâl üzre cemî‘i İslâmbol'da olan pâdişâh kulları vazîfe-i mu‘ayyenelerin bi't-temâm olup cümle halk mesrûr [u] şâdân oldu.

Tedbîr-i Sânî: Paşa cümle yetmiş yük akçe hâsı avâ’idden ve gayri aklâmlardan hâsıl olan kalemiyye fevâ’idin bi't-temâm ve'l-kemâl pâdişâh hazînesine koyup aldığı karz-ı hasen deynleri edâ ederdi. Hâlâ hâs-ı sadrıa‘zam ve kalemiyye-i vezîr-i mu‘azzam hazîneye dâhil olmak kânûn-ı Melek Paşa akıdıldı.

Tedbîr-i Sâlis: Deli Hüseyin Paşa'dan feryâdcılar gelüp "Cezîre-i Girid'e asker kalmadı" haberi gelince Âl-i Osmân’ın cemî‘i defterhânesin kâtibleriyle ve defter emîniyle ale'l-umûm defterhâne-i Hüseyin Paşa'ya gönderüp "Her kime dirliği lâzım *[97a]* ise birden bine, binden yüz bine varınca Girid'e gitsün" deyü cemî‘i memâlik-i Âl-i Osmân'a asker sürücü kapıcıbaşılar ve mîrimîrânlar ta‘yîn olunup bir ayda cezîre-i Girid'e yüz bin asker geçüp ol mâh-ı şevvâlde Seline kal‘ası ve Aya Koron kal‘ası ve Miselonka kal‘ası ve yedi pâre kal‘a dahi feth olup ol sene Marko kâfir yüz bin ceyş-i cünübiyle münhezim olup yüz bin esîr alınup niçe yüz kurâ ve kasabâtlar nehb ü gâret olup üç yüz pâre kurâlar mutî‘ [ü] münkâd olup harâc-güzâr oldular. Bunlar cümle Melek Paşa asrında vâkı‘

olmuşdur.

Tedbîr-i râbi‘: Cezîre-i Girid'e bir dahi imdâd içün üç bin sipâh ve üç bin yeniçeri kapusu edüp yedi eyâlet vezîri eyâletleri ile cezîre-i Girid'e geçüp cezîre-i Girid'de Bıyıklı Mustafâ Paşa'ya bir tuğ dahi gönderüp Serdâr Hüseyin Paşa'ya Mir Mehemmed ile mukarrer ve kılıç haftân gidüp Bıyıklı Mustafâ Paşa'ya bir tuğ dahi vardıkda hâlet-i nez‘de imiş. Tuğı görüp hamd edüp kelime-i şehâdet ile rûh teslîm edüp tuğların dâr-ı bâkî menziline dikdi.

Tedbîr-i hâmis: Ol zemistânda cümlenin re‘y ü tedbîriyle (---) Kapudan Paşa'yı ma‘zûl edüp Rodoslu Deryâ Martısı Hüsam oğlu Alî Paşa'ya vezâret ile kapudan paşalığı ihsân edüp altmış pâre deryâ beğiyle cümle yetmiş pâre kadırgaya üç bin kise Girid askeri mevâcibin koyup ve iki bin şedde barud-ı siyâh ve yetmişbin gülle kıradışka ve kal‘a-i Kemah gönderüp ve niçe bin elvân mühimmât, levâzımât cebehâneleri ve niçe bin komana ve palamarlar ve bin sipâh ve iki bin yeniçeri ve bin cebeci ve bin aded topçu askerlerin Kapudan Alî Paşa'ya teslîm edüp ol şiddet-i şîtâda Beşiktaş'dan mütevekkilen-alallah deyüp cümle deryâ beğleriyle firişka eyyâm-ı muvâfık ile bi-emrillahi Te‘âlâ yedi gün yedi gicede cezîre-i Girid'e kal‘a-i Hanya'ya dâhil olup asker ve cebehâne ve sâyîr mühimmât döküp Serdâr Hüseyin Paşa ve cümle guzât-ı Müslimîn tâze cân bulup bu mahalde Pençpirim oğlu yetmiş bin küffâr ile Aya Koron kurbunda ceng-i azîm edüp bi-emri Hayy [u] Kadîr küffâr münhezim olduğu haberi Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp yine Hüseyin Paşa'ya istiklâl hil‘ati gitdi.

Tedbîr-i hâmis [sâdis]: Kapudan Alî Paşa cezîre-i Girid'den mansûr [u] muzaffer selâmetle gelüp tershâne-i âmirede yüz pâre kadırga ve elli pâre galyon inşa etmeğe mübâşeret olunup Ereğli'de ve Sinop ve Amasra'da ve Bartın'da ve Çayağzı'nda ve Balıklağa ve Varna'da ve Üsküdar ve Tophâne ve Bâğçekapusu'nda ve Sinân Paşa Köşkü'nde ve Tershâne'de ve şâhkulı İskelesi'nde, bu cümle zikr olunan leb-i deryâda kalyonlar yapılup İslâmbol ve Galata ve Kâsımpaşa'da velvele ve gulgule-i Rûm olup deryâ-misâl asker cem‘ olup cemî‘i Anadolu ve Rûmeli'ne asker sürücüler gidüp asâkir-i İslâm'ı İslâmbol'a ve Boğazhisârlara ve Sakız karşusında Çeşme ve Mora cezîresinde kal‘a-i Benefşe'de niçe bin asker âmâde etdiler. Andan Vâlide Sultân iki galyon ve Bektâş Ağa bir galyon ve Kara Çavuş bir galyon ve Çelebi Kethüdâ bir galyon ve efendimiz Melek Ahmed Paşa Bâğçekapusu'nda bir galyon-ı azîm, dörd anbarlı idi, binâ edüp temâm oldukda sû-i tedbîr ile deryâya nüzûl etdirirken galyon gark olup yüz elli mikdârı âdem gark olup hâh-nâ-hâh yine bu gark olan galyonı ka‘r-ı deryâdan çıkarup cemî‘i galyon ve kadırgaları mükellef ve mükemmel edüp Beşiktaş'da lenger endâht olup sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtların görüp Tophâne'de bin altmış aded sağîr ü kebîr toplar dökülüp cümle gemileri pür-silâh edüp kırk üç bin askerle yüz seksen pâre kalyon kadırga ve üç yüz pâre mühimmât gemilerinden şayka ve karamürsel ve pinek ve kalyonlar ümmet-i Muhammed ile pür olup cümlesi beş yüz aded yelken olup elli bin asker-i pür-silâh, cengâver olup du‘â-i hayr [u] senâ ile Beşiktaş'dan muvâfık eyyâm-ı müsâ‘id ile Boğazhisâr'a varup anda dahi Rûmeli ve Anadolu askerlerin cümle keştîlere leb-ber-leb edüp cümle seksen bin aded cengâver, dilâver, asâkir-i hünerver gemilerde hâzırbâş olup Cezâyirli ve Tunuslu ve Tarabuluslu dahi kırk pâre gemiyle on bin şecî‘ ve dilâver, bahâdır erler gelüp kapudan paşa *Bismillah* ile eyyâm-ı muvâfık ile bâdbanların küşâde edüp küffâr-ı hâksâr-ı dûzâh-karâr "Ha şunda ve ha bunda" diyerek iş bu sene (---) mâh-ı (---) gününde (---) nâm mahalde Venedik donanmasına Âl-i Osmân donanması râst gelüp eyle bir ceng-i sultânî olmuşdur kim diller ile tahrîr ***[97b]*** ve kalemler ile tahrîr

olunmaz. Zîrâ bu Melek Ahmed Paşa donanması Âl-i Osmân devrinden berü böyle bir donanma ve böyle bir güzîde isdekli asker cem‘ olmamışdır. Hulâsa-i kelâm küffârdan bir kalyon ve iki kadırga alınup yedi pâre gemi anlardan gark olup vakt-i gurûba dek tarafeynden eyle savaş-ı perhâş olup rûy-ı deryâ hûn-ı insân ile la‘l-gûn olup temevvüc eder. Küffâr-ı bedgirdâr-ı nâ-sezâ-murdâr bu hâl-i pür-melâli görüp {vakt-ı} gurûbda âlem şeb-i zulmetde iken *"Firâren an tevâli'l-kesürât* deyüp ibtidâ Duka gemileri ba‘dehû Malta gemileri, ba‘dehû Mesina gemileri birer birer karârı firâra mübeddel edüp ba‘dehû Venedik donanması dahi dârü'l-bevârları taraflarına firâr edüp bir yirde doç karâr edüp meşveret-i bed-gümân edüp çaşıt gönderirler. Bizim Âl-i Osmân donanması "Küffâr firâr edüp meydân bizde kaldı", deyü mağrûr olup kal‘a-i Nakşa nâm mahalde limana girüp lenger-endâht olup yatarlar. Cümle asâkir-i nusret-me’ser gemilerden taşra çıkup bâğlara ve bâğçelere gidüp perîşân olurlar. Kimi esbâb yıkayup her biri bir işgâl-i kârda.

{Der-beyân-ı müşâvere-i ıstılâh-ı keştîbân}

Melek Ahmed Paşa kalyonun kapudanı Kapudan Alî Paşa'ya "Gel kapudan filandıra kaldıralım. Top atup askeri cem‘ edüp salpa demir edüp avanta ribaçse ve tente fora ve sök yelken edüp alarka deryâda yatalım, yâhûd orsa poça ve buruna ve baba finko yelken kullanup deryâda volta uralım. Olmaya illâ hayr" deyü gemici ıstılâhâtlarıyla niçe gûne elfâz-ı keştîbân tekellüm edüp aslâ bu kelâma Kapudan Alî Paşa gûş dutmayup bu nasîhat-âmîz kelâmları gûşına menkûş etmeyüp "Bre balıkçı! Venedik küffârı ne olsa gerek?" deyü mağrûrâne niçe kelâm-ı nâ-pûhte söyler. Âhir ale's-seher "Küffârın donanması, bre geldi!" deyince cümle asker taşra, cümle gemilerin askerin cem‘ etmeğe iktidârları olmayup salpa demir etmeden niçe bin lenger hadîdlerin halat ve palamar ve gimana ve cankurtaranlarına balta urup demirler deryâda kalup deryâya çıkalım derken cümle bizim keştîler biri biri üzerine düşüp hırâş-ı cân çekmede iken küffâr gemileri bizim donanma içine girüp cenge âğâze edüp deryâda demir üzre yatan galyon ve Cezâyirli ve altı pâre mavunalarımız kâfiri ortaya alup topa tutulmış maymuna döndürüp kâfirden yedi pâre gemi gark olup elli pâre gemi bizden karaya düşüp bâkî kalan askerleri dahi karaya dökülüp beğ gemileri ve Cezâyir gemileri ve sâ’ir kalyonlar küffâr ile kal‘a-i Nakşa ve Berre altında kâmil yedi sâ‘at-i nücûmî ceng ede ede vâlide kalyonu ve Melek Paşa kalyonu ve Ereğli kalyonunda Mustafâ Forsa Kapudan kalyonu içre Anadolu Vâlîsi Abaza Ahmed Paşa kâfiri ortaya alup bir ceng [ü] savaş-ı perhâş ederler kim gûyâ ceng-i Ayamavra'dır. Küffâr münhezim olmuşken Duka ve Malta ve Papa ve Mesina ve Korsika ve Sardalya ve Alakorna gemileri zede vü büve yememiş kırk pâre gemiler, Âl-i Osmân donanmasının nısfı karaya düşmüş, nısfı yedi sâ‘at ceng etmiş bî-tâb u bî-mecâl gemiler içre Malta gemileri girince Venedik küffârları taze cân bulup üç sâ‘at dahi ceng-i azîm edüp ibtidâ deryâ beğleri firâr edince ba‘dehû galyonların her biri birer taraf deyüp pârekende ve perîşân olup Varna'da binâ olunan burunsuz kalyon bir gicede cezîre-i Girid'de Hanya'ya düşer. Kimi Rodos'a, kimi Nakşa ve Berre ve Foça ve İşkatoz'a ve Hereke ve İliye ve Zacca ve Darahıyye ve İstanköy'e ve Sakız'a ve Midilli'ye düşüp her biri bu zikr olunan kal‘alara düşüp cân kurtarırlar.

Ammâ meydân-ı ma‘rekede Ereğli kapudanı kalyonu Ahmed Paşa ile ve Mağribli Alî Kapudan ve Kara Mavuna ve Vâlide Kalyonuyla cümle yedi aded kalyon bir gün bir gice ceng ede ede küffârdan kırk pâre kalyon ve kadırga ve mavuna helâk olup âhir Ahmed Paşa şehîd olunca Mustafâ Kapudan uluç âdemîsi idi, gemisinde kimesne kalmayup gemiyi âteşe vurup şehîd olup sâ’ir gemiler ile Melek Paşa galyonu dahi âteşe urup bu gûne sû-i tedbîr ile eyle bu donanma-yı azîm münhezim olup cümle kırk bir pâre gemi nâkıs olup mâ‘adâsı Sakız limanına sâlimîn ü gânimîn vâsıl olduğun Adana Paşası Abdullah Paşa haber getirince efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın aklı başından gidüp gûyâ sar‘ dutup ol ân pâdişâha telhîs edüp ale'l-akîb kendüsi pâdişâha girüp ***[98a]*** mührü ferâğat etmek murâd edindi. Pâdişâh aslâ rızâ vermeyüp "Eyle olur Lala! {Âyet, sûre-i Neşrah} [95] *"Elhamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn"*dir, *"Rabbu'l-müslimîn"* değildir. Hikmeti ve kudret-i ezeliyyesi böyle imiş" dedükde "İmdi, pâdişâhım! Var kuvveti bazuya getirüp böyle bir donanma-i azîm edüp bu dahi böyle olup ma‘lûm oldu kim küffâr ile deryâda muhâsamet ve mukâvmet müşkildir. Bu intikâmı küffâra komayalım. Ecdâd-ı ızâmlarının pâk rûhlariyçün ve Hazret-i Risâlet-penâhın rûh-ı şerîfiyçün olsun, mührile karadan deryâ-misâl asker ile tâ Arnavudluk içinde Kilimente ve Karadağ ve Pava ve Nikşik ve Daternak ve Durubrak ve Banyan âsîlerin kırarak Hersek sancağı hudûdunda Kutur kal‘asın ve Kilis kal‘asın ve İspilet kal‘asın ve Kamin ve Kaminkrad ve Ribniçe ve

Mandaline ve Bodguriçse ve Tekeli Paşa döğdüğü şibenik kal‘ası ve Zadra kal‘ası ve Kotar vilâyeti ve Dodonişka vilâyetleri bu zikr etdiğim kılâ‘ların cümlesi bizim Bosna eyâleti hudûdunda deryâ kenarında sağîr ü kebîr kal‘alardır, bunları karadan birer birer muhâsara edelim. Küffâr bunların tedârikinde iken başına vâveylâ düşüp cezîre-i Girid hâlî kalup serdârın Hüseyin Paşa lalan da defterhâne ile yüz bin asker vardır. Anlar da Kandiye kal‘asın muhâsara edeler. Bi-emrillahi Te‘âlâ her tarafdan küffâra göz açdırmayup bu donanmamızın intikâmın alırız" dedikde sa‘âdetlü pâdişâh "Allah âsân getire, bir müşâvere edelüm" dediler.

Tedbîr-i sâbi‘ : Yine Melek Ahmed Paşa tershâneye geçüp Tershâne bâğçesi Cirit Meydânı Köşkü'nde üç bin sipâh ve üç bin gayri asâkir-i âgâh yazup cezîre-i Girid'e ve gayri cezîrelere asker-i imdâd gönderüp cemî‘i memâlîk-i Âl-i Osmân iskelelerine hatt-ı şerîfler ile birer ağavât gönderüp küffâra zahîre verilmek men‘ olundı.

Tedbîr-i sâmin: Melek Ahmed Paşa'nın re‘y [ü] tedbîriyle Budin'de vâlî olan Kara Murâd Paşa Nemse çesarından bir elçi gönderüp İslâmbol'a bir alay-ı ihtişâm ile girmişdir kim düvel-i Âl-i Osmân olalı eyle bir mu‘azzam kefere-i fecere gelmemişdir. Huzûr-ı pâdişâha geldikde ana bir dârât, azamet [ü] şevket-i Âl-i Osmân gösterilüp eyle ziyâfetler olmuşdur kim selâtîn-i selefin biri etmemişdir.

.....(15.5 satır boş) ..... ***[98b]***

Melek Ahmed Paşa efendimizin zamân-ı sadâretinde bunun emsâli niçe bin tedbîrât [u] hâdisât zuhûr edüp kimi hüsn-i tedbîr oldu. Ekalli sû-i tedbîr olup yine cümle ocak halkı meşveretiyle asker-i İslâm'ın bir mevâcibi kalmayup üç aydan ulûfeler çıkup her taraf ma‘mûr [u] âbâdân idi. Eğer sadâreti hâlinde olan cemî‘i rûz-merre olan vakâyi‘âtı ferâden ferâdâ tahrîr etsek başka bir mücelled tomar-ı edvâr olur. Ammâ cemî‘i halk ile hüsn-i zindegânîsi var idi ve halûk [u] hamûl idi. Ve hizmetinde akl-ı Aristo zî-akl ve müstakîm ve âkıbet-endîş âdemler saklardı. Hatta kethüdâsı Diyârbekir'in Çirmik'inden Kudde Mehmed Kethüdâ ve tezkireci-i kebîri Gınâyî Efendi ve Tezkireci-i sağîri Zühdî Efendi ve Hazînedâr Ahmed Ağa ve Mühürdâr Osmân Ağâ ve hakîrin selefi imâm efendi ve re’îsü'l-küttâb Mevkûfâtî Muhammed Efendi, bunlar sikadan müdebbir, kâmil, sâhib-ayâr nedîmler idi. Taşra huddâmlarından defterdâr Zurnazen Mustafâ Paşa'yı ma‘zûl edüp Kırkçeşmeli Emîr Paşa'yı defterdâr edüp sû-i tedbîr etdi. Zîrâ tammâ‘ ve hemec ve mühmil âdem idi. Ve Koca İbrâhîm Ağa'yı çavuşbaşı etdi. Münâfik ve müfsid ve devr-i ebvâb ederdi. Ancak Bektâş Ağa ve Kara Çavuş ve Çelebi Kethüdâ ile ve şeyhülislâm Bahâyî Efendi ile hüsn-i ülfet edüp her umûrun anlar ile meşveret edüp onların sözlerine amel ederdi.

Der-beyân-ı âkıbet-i kâr-ı sû-i tedbîr, sebeb-i azl-i vezîria‘zam Melek Ahmed Paşa

İbtiden ibtidâ sebeb-i azli oldur kim Türkmân Ağası Abaza Kara Hasan Ağâ, Sultân İbrâhîm Hân asrında Kara Haydaroğlu nâm harâmîyi ele getirüp kayd-bend ile cülûs-ı Mehemmed Hân'ın ibtidâsında gazâ-yı Mehemmed Hân'dır kim ol harâmîyi Parmakkapu'da be-dest-i Hasan Ağa, salb edüp Anadolu memleketleri şûr-ı şerrinden emîn olup bu hizmeti mukâbelesinde hatt-ı şerîfler ile Kara Hasan Ağa'ya Türkmân ağalığı mü’ebbed kayd-ı hayât ile sadaka olunup her sene berât-ı pâdişâhîsin tecdîd edüp kalemiyyesin hazîne-i pâdişâhîye teslîm edüp keyfe mâ-yeşâ mutasarrıf

olurdu. Tâ Melek Ahmed Paşa efendimiz vezâretine gelince mutasarrıf olup yetmiş kise kalemiyyesin edâ edüp tecdîd-i berât {idüp} Melek Ahmed Paşa efendimizle vedâlaşup Üsküdar'a gidüp asker cem‘ edüp Türkmân ağalığı hizmetine gitmek sadedinde iken Yeniçeri ocağından Bektâş Ağa ve Kara Yeniçeri ağası ve Çelebi Kul kethüdâsı ve Paşa kethüdâsı Kudde Kethüdâ cümle ale'l-ittifâk Hasan Ağa'dan Türkmân ağalığın alup mevâcib mahallidir, deyü yüz kisesin alup Türkmân ağalığın Ak Alî Ağa'ya verdiler. Hemân Abaza Hasan Ağa, Üsküdar'dan üç yüz aded câna başa kalmaz kafadâr yiğitler ile Ahûrkapu'ya gelüp yüz aded yiğit kayıklar başında koyup kendisi yüz aded âriyetî atlılar ile Paşa sarâyına gelirken hakîr Kudde Kethüdâ ve Mektûbcu Ramazân Efendi ve Mektûbcı halîfesi Behcetî Efendi bir yerde hâzır idi. Abaza Hasan Ağa geldi", dediklerinde sarây içre bir gulgule olup Kudde Mehemmed Kethüdâ'nın aklı gidüp Kara Hasan Ağa doğru paşanın yanına varup kararup bozarup eydür: "Bak a sultânım, efendiciğim! Benim yetmiş kise kalemiyyemi alup bu kadar masrûf çeküp ve bu kadar zamândan berü hatt-ı şerîf ile Türkmân ağalığı benim ola. Lâyık mıdır kim beni böyle hor, hakîr, bed-nâm edesiz. Aşîret gayreti yok mu?" deyü bükâ-âlûd olunca Paşa eyitdi: "Hasan Ağa! Bu sene eyle olur. Çok yerden ricâ etdiler. Senin yetmiş kisen yerine şimdi yüz kise verelim. Bu sene sabr eyle" dedi. Hasan Ağa: "Ben bilirim, kabâhat kimdedir" deyü taşra çıkup gitdi. Hemân Kudde Kethüdâ'yı taşrada görünce "Bak a Kudde! Hak Te‘âlâ Hasan'ın cânın almasın, ben sana bunu korsam!" diyince Kudde Kethüdâ "Ey Kara Hasan! Her kansı taş katıdır, başını ana ur galan!" deyü Diyârbekir ıstılâhıyla niçe gûne elfâz-ı zebân-dırâzlar edince hemân Hasan Ağa dal-hançer olup Kudde Kethüdâ'yı yakasından altına alup katl edecek mahalde cümle huzzâr-ı meclis Hasan Ağa'nın üzerine üşüp Kudde Kethüdâ'yı halâs edüp Kudde, paşaya girüp feryâd edince Hasan Ağa gitdi. "Kudde, senin çirkün necâseti benim fülânıma olsun, sana bunu kosam!" deyüp nerdübândan aşağı enüp atına süvâr olup bî-bâk u bî-pervâ şitâb ile Ahûrkapu'da kayıklara yetişüp derhâl Üsküdar'a *[99a]* ubûr edüp cümle hânlarda olan sipâhiyi başına cem‘ eyledüği saltanat tarafına mün‘akis olup der-akab Bektâş Ağa ve Yeniçeri ağası ve Çelebi Kethüdâ ve Kudde kethüdâ tahrîkiyle paşaya gelüp "Zorbadır ve aşkıyâdır ve menba’u'l-fesâd bir vâcibü'l-katldir. Elbette bu ayda Hasan Ağa'yı katl edersin. Yoksa ne sen, ne biz ve ne pâdişâh ve ne şehr-i Üsküdar kalır" deyü Hasan Ağa katliyçün Paşaya ibrâm [u] ilhâha teklîf-i mâlâ-yutâk etdiler. Hâh-nâ-hâh Hasan Ağa katline emr-i şerîf alup Küçük Tezkireci Zühdî Efendi ve silâhdâr ve sipâh bölük ağaları hâzır olurken Hasan Ağa'nın bir yâr-ı sâdıkı Üsküdar'a haber uçurup Hasan Ağa ol ân firâr eder. Bu haber iftirâsın hakîre isnâd etdiler ammâ alîmallah ve şehîdallah ve kefâ-billah şehîden Muhammeden Resûlallah aslâ ve kat‘â rûhumuzun haberi yok idi. Haber eden yine vâlidemiz aşîretinden paşanın haftâncıbaşısı Abaza Parmaksız Sefer Ağa var idi, ol haber gönderüp Hasan Ağa firâr edüp katline varanlar Hasan Ağa'yı bulmayup hâ’ib ü hâsir geldiler. Hasan Ağa bir günde ılgar ile dağlardan İzmid'e varup ne kadar ulûfeye gelir sipâh var ise gerü döndürüp bin atlı olur.

Andan Bolu'ya varınca üç bin atlı olur. Osmâncık'a varınca beş bin asker olur. İpşir Paşa'ya varup İpşirle kırk elli bin asker olup der-i devlete haber gönderüp "Kul kethüdâsı ve Kara Çavuş'u ve Kudde Kethüdâ'yı ve Defterdâr Emîr Paşa'yı ve filanı ve filanı istemezüz" deyü haber gelince taraf-ı şehriyârîden bunların hakkına katl hatt-ı şerîfi gelüp Paşa "Mühri ferâgât ederim. Ben anların nâ-hak katllerine fermân etmem!" deyüp bu sadâ pinhân oldu. Bu mahalde Siyâvuş Paşa dahi Budin'den ma‘zûlen gelüp kubbenişîn vezîr olup Abaza Hasan'dan ve İpşir'den kendüye nihânîce mektûblar gelüp pesüperdeden mührü almağa lağımlar etmeğe başladı. Sene 1061 şa‘bân'ının nısfında.

Der-beyân-ı ahvâl-i zulm-i azîm ve musîbet-i elîm

Bu Hasan Paşa firârından sonra Ak Alî Ağa Türkmân ağalığın zabt u rabt etmeden havf edüp Türkmân ağalığı mâbeynde kalup zümre-i sipâhdan Hanifi Halîfe ve Daşnık İmirza ağalar kadîmden erbâb-ı hizmet olup Bozulus ve Karaulus ve At keşân ve Üsküdar Türkmân ağalıklarına nâmzâd çıkup zorbalık tarîkiyle birer nân-pâreye nâ'il olalım deyü mîrîye niçe yüz kiseler geçmişken bunları dahi avk [u] te'hîr ederek bunlar dahi başları havfinden ve cânları acısından bir gicede İslâmbol'dan gâ'ib olup Üsküdar'a geçüp firâr etdiler. Beri tarafda Bektâş Ağa ve yeniçeri ağası ve kul kethüdâsı paşaya gelüp "Bunlar dahi âsî ve Celâlî ve Cemâlî'dir. Bre meded sultânım, bunlara amân vermeyüp katl edüp mâl [u] mâmeleklerin kabz edin. Yoksa İpşir Paşa'ya ve Hasan Ağa'ya varırlarsa iş muhtel ü müşevveş olur. Elbette katl edin" dediklerinde paşa-yı deryâ-dil eydür: "Mâlları ile bir alay ehl-i hizmet, bî-garaz müselmân ve ehl-i ırz [ü] bî-hırs âdemler! Hasan Ağa'dan ibret almadınız mı? Mîrîye yetmiş kîse vermişken mü'ebbed hizmetin elinden alup nâ-müstahakka verüp ol dahi zabt etmeğe havf edüp hizmet-i pâdişâhî meydânda kalup göz göre bir adamı Celâlî etdiniz. şimdi bu Hanifi Halîfe'den ne istersiniz. Vallahi yakîn zamânda ben de sizin âteşinize yanarım, ammâ sizler yanup kebâb olursuz" dedi. Bunlar paşaya dilgîr olup gitdiklerinde der-akab Daşnık İmirzâ ve Hanifi Halîfe bu güft [u] gûyı istimâ' edüp ol ân "Üsküdar'dan altı yüz aded atlı ile Üsküdar'dan ılgâr ile Dil İskelesi'ne varup anda bir gicede Dil deryâsın ubûr edüp Haleb altına Celâlî Hasan Ağa ile İpşir Paşa yanına firâra karâr verüp gitmededir" deyü paşaya haber gelüp niçe gûne efvâh-ı nâsda güft [u] gûlar oldu. Ol sâ'at bu ahvâl-i pür-melâl ocak ağalarına mün'akis olup yine paşaya gelüp fakîr Hanîfî Halîfe ve Daşnık İmirza'nın katline fermân isteyüp paşa dahi bi'z-zarûrî telhîs edüp katllerine hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn sâdır olup derhâl Bektâş Ağa'dan iki yüz cebe vü cevşene müstağrak küheyl atlı ve Yeniçeri ağası Kara Çavuş'dan üç yüz cebeli ve cevşenli cılfidan atlı ve Çelebi Kethüdâ'dan kâmil beş yüz cengâver dilâver, server, hünerver silâhına kâdir cirîd-endâz, "Benem diger nîst" diyen şehbâzlar ve bizim paşadan yedi yüz Abaza ve Çerkez ve Gürcî iş görmüş silâhşör ve cündî yarar nâmdârlar âmâde oldu. Ve silâhdâr ve sipâhiyândan *[99b]* dahi beş yüz aded müsellah fetâlar cem' olup cümle-i cümele iki bin beş yüz salt küheylân atlı fârisü'l-hayl güzîde asker-i tîğ-zen gözü kanlı askere Melek Ahmed Paşa efendimizin çerâğı Abdullah Paşa beşyüz aded güzîde Ekrâd yiğitleriyle serdâr olup hakîrin dahi ol asrda zindeliğim muhill olmağıla sekiz kafadâr gulâmımla esb-i sabâ-sür'atlerime süvâr olup paşadan me'zûn olup Abdullah Paşa ve cümle Melek Ahmed Paşalı ile bir gicede İslâmbol'da olan keştîlerin sandalları ve kayıkları ve mavunaları cümle üç bin askeri bir gicede İslâmbol'a geçirüp andan ılgar ile Gekbezî'ye, andan ibrâm-ı tâm ile bir günde Dil'i geçüp andan Derbend'i ubûr edüp anda ahâlî Hanifi Halîfe'yi su'âl edüp "İki gündür, bundan yedi yüz cirid atlılar ile gelüp ikişer günlük yemlerin akçeleriyle alup ve me'kûlât [ü] meşrûbâtların alup dağlarda yatmak üzre yola revâne oldular ve yollarda ulûfeye gelen sipâhîleri girü döndürüp asker cem' ederek gidiyorlar" deyü cevâb-ı nâ-sevâb etdiler, hikmet haberin Lokmân'dan aldılar. "Bre yakîn imiş dahi asker-i haşerât cem' etmeden irelim ve yetişelim" deyü Derbend'den ılgar ile kal'a-i İznik'e varup anda ikişer gicelik yemler ve zâd-ı rahleler alup yine ılgar ile mütevekkilen-alallah deyüp giderken Bektâş Ağalıdan ve Yeniçeri Ağalıdan niçe yüz küheylân semiz atlar şiddet-i hârdan ve çapgın-ı ılgardan kalup niçe âdemler piyâde İznik'de kaldılar. Niçesi dağlarda atları yanında kaldılar. Biz asker ile İznik'i geçüp bir mahall-i çemenzârda yemler kesdirüp ol mahalde âyende vü revendelerden haber alınup "Lefke'de binden mütecâviz âdem olup yemler alup Söğüd kasabasına doğru revâne oluyorlar" dediklerinde, "Bre kalk a!", deyü alay çavuşları feryâd edüp yine ılgar ile

Lefke kasabasın ubûr edüp yine haber aldık kim Lefke ile Söğüd mâbeyninde "Ahmed Beğ Çeşmesi nâm bir fezânın şarkî cânibinde bir pirinç çeltikliği başında kimi ormanda kimi çadırlarla hırmânda harbendeleriyle meks etmişler", deyü haber alınup derhâl cümle askeri serdârımız Kara Abdullah Paşa başına cem‘ edüp cümle iş erleriyle müşâvere edüp Vakt-i şâfi‘îde basmak ma‘kûldur, deyü hatm-i kelâm ile Fâtiha tilâvet olunup nısfu'l-leylde kalkup âheste-reviş cümle asker kulağızla gitmede. Hakîr çarha askeriyle ileri ılgar edüp hakîkatü'l-hâl vakt-i şâfi‘îden evvel ol mahall-i ma‘hûdeye ince karavulumuz varup yetmiş seksen kadar hayme ü hargâhlar ile ârâste bir hayli ordu görüp girü avdet edüp haber getirdiler. Biz dahi çarhacıyla ileri vardık ammâ göz gözi görmez bir mesâfe-i ba‘îdede ârâm edüp at diğnendirüp girüden asker gelmesine muntazır olup vakt-i şâfi‘î dâhil olmasına müterakkib olup ba‘zı iğdiş atlı olanlarla hakîr ileri vardım ki iğdiş at aykır at gibi süheyl urup kişneyüp düşmeni âgâh etmez. Bu minvâl üzre ileri varup âlem-i ağyârdan bî-haberler, herkes birer dıraht-ı müntehânın zıll-ı himâyesinde nefîr-i hâb çalup Ashâb-ı Kehf vâkı‘asın görüp kimi haymelerde hâb-ı nâzda, kimi hıyâbân içre hem-nâzda ammâ çoğu çengelistân içre kemîngâh edinmiş yatarlar.

{Ve mine'l-acâ’ib [ü] garîbe}: Ancak bir şehbâz, sihr-i hayyiz, sâhib-i perhîz {yiğit} kalkup uryânen atını *Bismillah* ile timar ederken savt-i hazîn ile bu ma‘nîyi bayâtî makâmında bu makâm-ı çemenzârda âğâze etdüğü ma‘nî idi:

Eyle mi hâlim felek

Dil bilmez zâlim felek

Kesipsen cân bâğ(çe)sinden

İki nihâlim felek

"Ey Felek, ey felek" deyü felekden şikâyet-âmîz bir ma‘nî-i pür-ma‘nâ-yı tasavvuf âğâze etdi. Hakîr âlem-i hayretde kalup tefe’ül etdim. Yine bir ma‘nî dahi âğâze etdi. Beyt:

Baba kitab-ile sen

Ohı ki tâ bile sen

Bunda bir iş et galan

Sinde yatabilesen

Diğer ma‘nî

Lelenin dünyasına

Aldanmadın ya sına

Dünya menim diyenin

deyü bu gûne ma‘nîleri hüzn-i dil ile garîbâne savt-ı ciğer-sûz ile tegannî eyleyerek ağlayup yanında hâb-âlûd olan refîkına nidâ edüp eydür: "Ey Alî cân, kalk! Ne çok yatarsın, sabâh karîbdir. Cümle kurd, kuş ve koyun ve benî Âdem seherin kalkup rahmet kapuları açık iken du‘â edüp kimi dünyâ, kimi âhiret ister. Kalk hey gök bahtlı, biz seninle şehîdlik isteyelim. Bre kalk hey it" deyüp refîkı dahi hâbden bîdâr olup eydir: "Hayr ola Velî! *[100a]* şimdi bir düş görürdüm. Elimde bir yanmış mum var idi. Sen benim elimden mumu alup püf deyüp söndürüp elimden mumu alup başım ol mum ile urup başım yardın. Sandım ki başım kesdin" dedikde "Hayr ola, ben de bu gice huzûr edemeyüp kalkdım, atcağızım timâr etdim. Sen de atını eğerle, sabâh yakındır" dediler. Ammâ bunlardan gayri uyah kimesne yok idi. Yedi sekiz kişi bunların mükâlemesin cân kulağıyla cümle istimâ‘ edüp girü çarha küme'sine varup istimâ‘ etdiğimiz ma‘niyâtları ve hâmûş-bâş yatan gâfil ümmetlerin ahvâllerin bir bir takrîr edüp girüde olan askere haber gönderdik. Vakt-i seher kim oldu, ânî gördük, girüden bizim askerin ilerisi gerisine bakmayup "Kopar bre kopar, at boyna düşmüşler, yanımıza gelüp bize bakmadan. Bre Allah Allah" deyü bir ağızdan sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup hâb-ı râhatda yatan askerin içlerine at bırağup cümle çadırların başlarına yıkup kimi uryân ve kimi giryân u nâlân ederek onu onda ve bunu bunda, işte şu şunda deyü her biri birer çengelistâna perem perem olup göz açdırmayup içlerine kılıç urulmağa başlandı. İbtidâ ma‘nî okuyup atı timar eden garîb yiğit ve anın refîkı ki, hâbdan kalkup vâkı‘â gördüm diyen yiğit, ikisi uryânen bellerine kılıçların çalup ve uryancık atlarına yular ile eğer urmadan bilâ-licâm süvâr olup ol ân bizden üçer âdem hâke düşürdüler. Meğer şecî‘ yarar yiğitler imiş.

Hemân Melek Ahmed Paşalı Kürd Haydar Ağa bu iki yiğidin üzerlerine at sürüp ikisin dahi şehîd eyledi. Aceb sırdır kim ma‘nî okudukda "Kesipsen cân bâğçesinden / İki nihâlim felek" dediği ikisi şehid olması imiş. O biri vâkı‘asında "Elimdeki mumu söndürüp başıma urup başım düşdü zannetdim" dediği vâki‘a vâkı‘ olup rûhı çerâğı sönüp kellesi galtân olması imiş. Netîce bu arsagâh-ı hûn-âlûdda çevgân [u] şemşîr ile guzât-ı şebhûnciyân kelleleri galtân edüp lu‘bedebâzlık ederken meğer Hanifi Halîfe ve Daşnık İmirza ağalar âkıbet-endîş olup haymelerin sahrâya kurup kelepürlerin meydân-ı muhabbete koyup kendüler cümle pür-silâh yiğitleriyle çengelistân ve ormanistân ve hıyâbânistân içre kemîngâh edinüp bu sahrâda hayme vü hargâhları ve karakollukçu makûlesi harbendeleri kelle paça ve nehb ü gâret olunurken bunlar dağlar içre âheste rûşen pür-silâh olup vakt-i Hanefî ki oldu, kemîngâhdan yedi sekiz yüz cirid atlı yedi koldan orman içre yaralanmış arslan kemîngâhdan çıkar gibi çıkup şîr-i nerrende-i dirrende gibi Allah Allah na‘rasına rehâ buldurup bizden Allah Allah, anlardan Allah Allah vâveylâh iki İslâm askeri birbirine karılup katılup cenge âğâze edüp bir hücûm etdiler kim gûyâ her biri birer ejder-i heft-ser idiler. Hanifi Halîfe kendü askerine takviyet verüp "Koma kurdlarım!" deyüp başı kaba meydân-ı ma‘rekede yedi sekiz âdem akdardı. Üstünde ok kirpi gibi dizilmiş idi. Meğer bir kerevge zırhı var imiş. Atı dahi geyimli idi. Anların atları dinç, bizim atlarımız iki gün üç gice birer yem ile yorgun argın ve durgun, atlarımızın niçesi bu mahalde sâhibin ele verdi ve askerimizin girisi dökülüp gelmede. Cemâpur askeri gibi henüz cem‘ olmada. İleri varanlarımızdan der ceng-i evvel elli üç benâm âdem hâke düşdü ve Melekli Deli Dilâver Ağa, Hanifi Halîfe üstüne hamle edüp dizgin aşrı ana bir hışt-ı ipşiri eyle zerk eyledi kim cübbesinden güzer eyleyüp uyluğundan atına geçüp atı kıçın serpüp bir kenara çıkup derhâl refîkleri Hanifi Halîfe'nin başına üşüp yedek yetişdirince anlardan {bir yiğit} bizim Sivaslı

Dilâver Ağa'nın altından mızrak ile atın yıkup Dilâver Ağa piyâde oklaşarak bizim alaya gelüp derhâl yine atlandı ve anlardan yine biri bizim Melekli Deli şâhin Ağa'yı hışt ile urup arkasından iki karış yalman gösterüp alayımıza gelüp hıştı çıkarup sardılar. Ve bizim elvend ağalarından iki âdem akdarup henüz ceng karışmağa başladı.

Ammâ hamd-i Hudâ tarafeynde aslâ dahi tüfenk atılmayup herkes merd-i meydânlığın ızhâra başlayup herkesin cür'et damarları hareket etti. Ammâ Hudâ âlimdir, onlar gafletde iken basılup bu kadar ceng-i Alî etdiler kim bizim askere galebe etmek sadedinde iken şems-i âteş-tâb kulle-i felekden bir cıda kaddi nümâyân olunca girüden Bektâş Ağa ve yeniçeri *[100b]* ağası askerleri Hak belâ versin kimi at kolanı ve kimi tapkur çekmek ve kimi sabâh namâzı kılmak bahânesiyle cümle gerüde kalup atları yorgun ve durgun cümle gayret edüp anlar da bir kerre Hanîfîliye sûr salup bir yaylım kurşum atmağa başlayınca meğer Hanîfîli de orman içre üç yüz piyâde seg-pây-ı segbân pây-ı taban dayayup eyle kurşum urdular kim Melekliden ve Bektâşlı ve Kara Çavuşludan yetmiş altı âdem hâke düşüp mecrûh u şehîd oldular. Henüz ceng kızışup hemân Serdâr Abdullah Paşa bizimle gelen sipâh askerine "Bre koman kurdlarım!" deyü feryâd eder. Feryâd u vâveylâ çe fâ'ide. Hanifi Halîfe ve Daşnık İmirza sipâhîdir. Beride bizimle gelen sipâhî, sipâha kılıç çeker mi? Ancak bir küme sipâh haşerâtı bizimle gelüp cemadan gibi dururlar. Serdâr anlara "Bre koman gâzîler" dedikçe anlar âlet-i mülâhıza bir kerre at sıçradup kırmızı ve sarı bayrağile girü döner.

El-hâsıl bu hâl üzre münhezimen girü dönmek sadedinde iken serdârımız Abdullah Paşa "Bre gâzîler! Biz üç bin askeriz, anlar bin mikdârı âdemlerdir. Eğer atınız gerçi yorulmuşdur ammâ hele bir kerre gayret eyleyelim" deyü Yeniçeri Kethüdâsı Çelebi Ağa'nın dahi zedelenmemiş ve girüden âheste âheste gelmiş askerine varup "Bre gâzîler, efendilerimize ne yüzden varalım. Bre şu Celâlîlere bir kerre dahi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden hücûm edelim. Olmaya illâ hayr; ya taht ola, ya baht!" deyüp bu meşveretde iken Celâlîler şîrînleyüp ormandan taşra cümle nümâyân oldular. Hemân Bektâşlı ve Kara Çavuşlu dağların ardına doğru gitdiler.

Beri tarafda Melekli ve Çelebi kethüdâlı ve Silâhdâr sipâhlı bir yire gelüp topdan Allah Allah deyüp at başı beraber at sürünce bizim çarha askeri dahi tâze cân bulup âdem leşleri çiğneyerek alay çavuşları tablbâz-ı Muhammedî çalup "Bre koma gâzîler, Kelbelâ günüdür, bre ha koma!" deyü herkes birbirine takviyet verüp hamd-i Hudâ nesîm-i zafer bizim cânibe eser gibi esüp niçe yiğitlerimiz "Bre gâziler şu yatan şehîdlerimizin kanın şu Celâlîlerden alalım" deyü birbirlerini cenge tergîb edüp herkes kanığup ejder-i heft-sere dönüp kol kol kelle paça alınmağa başlayup hakîr dahi Abdullah Paşa sancağı dibinde Feth-i şerîf tilâvet ederdim. Anı gördüm, bir gulâmı atına aykıru yükledüp yanıma getirdiler.

Feth'i unudup aklım başımdan gidüp at üzre ne eğer ve ne kılıç ve kaddâre bir şey kalmamış. Gulâm sehel durup merhûm olup atı berk bağlayup gulâmı zemîne bırağup yine alem dibinde Feth-i şerîf'e başladım. Zannetdim [96] âyetin tilâvet ederdim. Hemân aklım başıma gelüp *"El-hükmü lillâh"* dahi neler olacakdır, deyü ileri at depredüp niçe temâşâlar etdik. Hulâsa-i kelâm, yedi kerre onlar bize, biz anlara hamleler edüp kâmil üç sâ'at-i nücûmî ceng [u] savaş-ı perhâş oldu kim Azak cenginden berü böyle bir dilîrâne irâm(?)-â âver ceng olmamışdır. Ammâ anların dahi atları mukaddemâ bizimle vakt-i şâfi'îden berü ceng edeli bî-tâb u bî-mecâl kalup âhir-i kâr dağlara yan verir şeklinde olunca bizim asker şîrînleyüp üzerlerine hücûm-ı ziyâdece etdiklerinde cümlesi seyrek ağaçlı

ormanlara "Ormanus keres", deyüp firâr edince Daşnık Mirza'nın kethüdâsı ve on iki nâmdâr ağası ve on iki iç ağası Çelebi Kethüdâ koluna düşdiler. Ol ân onlara amân vermeyüp hâke düşürdüler. Ve Celâlîler ormandan var kuvveti bâzûya getirüp bir dahi hû etdiler. Yetmiş aded âdemleri dahi sernigûn olduğun gördüklerinde karârları firâra mü'eddî olup ardlarında kova kıra kellelerin ârâyiş-i nîze edüp serdârımıza getirüp ihsân [u] in'âmlar alınup "Herkes kellesin hıfz etsin" deyü fermânlar olup herkes sürûr [u] şâdımânda iken ânî istimâ' etdik kim dağlar içre bir sadâ-yı Allah Allah kopup, "Bre nedir o?", deyü ormanlar içre bizim asker girüp meğer Bektâşlı ve Kara Çavuşlu mukaddemâ girü omanlar ardın kollayarak gitmişlerdi. Hanifi Halîfe ve Daşnık Mirza askerinin bakıyyetü's-süyûfuyla firâr ederken anlar râst gelüp cenge âheng edüp Allah Allah demişler. Bizim Melekli anı dahi imdâda yetişüp ânî gördük, Dasnik İmirza kırk altı aded tevâbi'iyle karşu getirdiler ve cümle kayd-bend etmişler. "Bre Hanifi Halîfe niçe oldu?, işte firâr ediyor", diyince "Yaralıdır, yetişirsiz" deyü akîbince at bırağup nîm sâ'atde yetişüp on üç âdemiyle Melekliler anı dahi *[101a]* dest ber-kafa kayd-bend edüp serdâr huzûruna getirdiler. Ta vakt-i zuhr olunca kelle ve dil gelmeden hâlî olmadı. Âhir Celâlîlerin haymelerin kurup ve ganîmet olunan esvâbların bir yire yığup şühedâlarımız ve mürde olan Celâlîlerin leşleri yanında meks olunup bir gün tekâ'üd fermân olunup der-i devlet-masîre feth-i meserret haberi müjdecileri gitdi. Ammâ atlarımızda ve cümle gâzîlerimizde zerre mikdâr tâb u tüvân kalmamış idi. Derhâl fermân-ı serdâr ile Celâlîlerden alınan sekiz yüz aded ganîmet atlarına bizim asker süvâr olup isteyen kendi atıyla küme küme olup bakıyyetü's-seyf olan Celâlîleri akîblerince kovmağa me'mûr oldular. Derhâl serdar-ı nusret-şi'âr Kara Abdullah Paşa İznik ve Lefke ve Söğüd ve Eskişehir ve Seydî Gâzî kadîlarına hitâben Celâlîleri ele getirüp kayd-bend ile der-i devlete getirmeleriyçün on iki kadılara buyurdular yazılup kapucubaşılar ılgar ile revâne oldular. Hemân cümle re'âyâ vü berâyâ "Nefîr-i âm emri geldi" deyü fürce bulup dağlarda hayvânât sayd [u] şikâr ederlerken benî Âdem avlamağa başlayup ertesi güne dek eli bağlı ve ciğeri dağlı ümmet-i Muhammedleri uryân [u] büryân edüp başlarında birer keçe külâh ile girîftâr-ı bend ederek serdâr huzûruna getirirlerdi. Ve ol meydân-ı ma'rekede Ahmed Bey Çeşmesi kurbunda şâhrâhın tarafeynine yüz yetmiş şühedâlarımızı defn etdik. Ve yüz kırk altı âdem mecrûh bulunup cerrâhlar ta'yîn olunup kimin arabalara ve kimin sallara tahmîl edüp Celâlîlerden kâmil altı yüz âdem "Beynehû beynallah" şehîd olmayup sahrâ-yı çemenistân-ı çerâgâhda olan dırahtistânın tahtında na'ş-ı ibn-i Âdem şecere-i Vakvak zeyli gibi benî Âdem cesedi ile zeyn olmuşdu kim edîm-i arzda gûyâ yebrûhu's-sanem haşâyişi zeyn olmuşdu. Kimi bir çalışda dü-nîme olmuş kimi sünü yalmanıyla mürd olmuş, kimi kelle paça olmuş, kimi hamâyil bağı çalınup kol ve kelle perrân olmuş, kimi teper ber-kafa sadrına enince dünîme olmuş, kimi sepetleme çalınmış, kimi kurşum ile alınmış, kimi şast ber-kabza tîr-i kemândâra râst gelüp sûzen-i hayyât atlasından güzer eder gibi geçüp merhûm olmuş, hikmet-i Hüdâ, râdet-i ezelî böyle ta'alluk edüp bu cengde dahi Azak ve Hanya gazâsından ziyâde ibret aldık, aceb sırr-ı Hudâ idi. Bu mevtâlar dahi tarîk-i âm tarafeyninde on beş aded çâhı re'âyâya kazdırup cümle leb ber-leb edüp kelleleri ârâyiş-i nîze oldu. Ve mâl-ı ganâyimlerinden cümle sekiz yüz at ve bu kadar mâl-ı ganâyim ve hayme vü hargâh ve bâr-ı bengâh ganîmet olunup niçe kimesne yahşi kılıç u gaddâre ve zırh-ı zirîh külâh ve tüfenk ve kalkan ve esbâb [u] eskâl ve mahbûb gılmânlara mâlik oldular ammâ develeri yok idi. Ancak yigirmi katar-ı katır var idi.

Andan mansûr [u] muzaffer iki günde Dil nâm mahalle gelince akîbimizce yüz kırk dil âdem ve yetmiş kelle kazâlardan gelüp yetişdi. Mezkûr Dil'den gemilerle dilleri ve cümle mâl-ı ganâ'imleri geçirüp kasaba-i Gekbezî'de meks edüp andan kalkup Üsküdar'a karîb Bostâncıbaşı {Cisri} nâm mahalle

gelince Âsitâne-i Sa‘âdet'de Melek Ahmed Paşa efendimizden emr-i şerîf gelüp "Sen ki Serdâr Abdullah Paşa'sın! Emr-i şerîfim vüsûl buldukda giriftâr olan Celâlîlerin cümlesin katl edüp ser-i bî-devletlerin der-i devlete getirüp galtân edesin" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olunca kırâ‘at olunup cümle asâkir mezkûr cisr başında bir güft ü gû ve gulgule kopup "Bu kadar baş var. Ha kimin başları kurusun. Bu kadar baş ile bir baş İslâmbol'a varırız, ya bu fakîrleri ne kırarız" deyü azîm kîl [u] kâl oldu.

Hâzâ zulm-i sarîh: Abdullah Paşa "Fermân-ı şerîf mûcebince cümle bunları katl ederim" deyince hemân cümle guzât-ı Müslimîn bir uğurdan paşa üzre hücûm edüp "Bir alay mâldan ve rızıkdan ve ırzdan ayrılmış garîbü'd-diyâr, bî-dâr mahlûk-ı Hudâ'yı kırdırmazız. Der-i devlete götürürüz. Ümmîddir kim her biri birer takrîb ile halâs ola" deyü serdâra ricâ etdiler. Âhir-i kâr serdâr niçe a‘yânın ricâların kabûl edüp ba‘zı âdemleri bostânlar içre pinhân etdiler. Niçesin bu Bostâncıbaşı Cisri altında sazlık ve kamışlık içine saklatdılar. Niçesin tebdîl-i kıyâfet edüp halâs eylediler. Niçesin sipâh esbâbıyla at üzre bindirüp Üsküdar'a getirüp halâs etdiler ve altı aded âdemi serdârdan birer takrîb ile *[101b]* bu abd-i hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr ricâ edüp altısın dahi âzâd etdim. Ammâ Daşnık Mirza Beğ ve Hanîfe Halîfe içün ricâ geçmeyûp cisir kenarında kırk altı âdemleriyle ale't-tertîb dizüp Daşnık Mirza [ve] Halîfe kelime-i şehâdeti getirüp {Hanîfe Halîfe} eydür: "İlâhî! Bu husûsda Melek Ahmed Paşa mecbûr u mağlûb u bî-günâhdır. Ammâ ey Pâdişâh-ı Kahhâr beni Kahr ismine mazhar etmişsin. Takdîrinde ezelü'l-âzâlde alnıma kilk-i kazânı böyle tahrîr etmişsin. Umarım sen pâdişâh-ı Kahhâr'dan kim benim katlime sebeb olanları ân karîbu'z-zamân benim gibi katl edesin" deyü *Bismillah* deyüp kelime-i şehâdetle kıbleye mütevecih olup "Al imdi emânetin efendim" dedikde Aşçı Alî nâm bir şakî dal-uryân kılıç olup el kaldırım derken hemân Hanîfe Halîfe ayak üzre kalkup Aşçı Alî'ye bir depme niçe urdu ise asla tahallüf etmeyüp Aşçı Alî'nin cânı çıkdı. Derhâl serdârımızın silâhdârı bir esfehü's-süfehâ at üzre dururken Hanîfî Halîfe'ye bir tîğ ile darb etdi kim eli bağlı âdem zemine yüzü üzre düşüp cemî‘i asker *azharun mine'ş-şems* gördüler kim yüzi üzre düşmüşken kendi kendiye kıbleye mütevecih olup arkası üzre yatdı. Cümle asker *el-azametullah* deyüp niçe zî-akl âdem kaçan kaçanın oldu. Andan Daşnık Mirza'yı kesdiler. Aslâ fakîr dünya kelâmın söylemeyüp kırk altı pelîdi dahi birer birer şehâdet kelimesi etdirerek kelleleri kesilüp cesedleri cisr başına defn olunup cümle kelleler ile Üsküdar'a, andan İslâmbol'a Bâğçe kapusundan alay-ı azîm ile cümle 814 aded kelleler ârâyiş-i nîze olup dîvân-ı âlîde sa‘âdetlü Sultân Muhammed Hân Gâzî'nin huzûrundan güzer edüp "Hemişe devlet hâ’inlerinin kelleleri rikâb-ı hümâyûnumda bu gûne galtân ola" deyü cümle kelleleri yire urup andan Bâb-ı hümâyûn önünde bırağup cümle kelleler top-ı çevgân gibi âyende vü revendenin pâylerinde pâymâl-i rimâl olurdu. Hikmet-i Hudâ ol gice Bâb-ı hümâyûn önünde Hanîfi Halîfe ve Daşnık İmirza'nın ser-i sa‘âdetleri üzre üç kerre nûr nâzil olduğun sulehâ-yı ümmetden niçe kimesneler gördüğü müsbetdir.

{Hemân ol gice niçe yüz kelleleri kaldırup Bâb-ı hümâyûn'da ancak yüz kelle kaldı}. Ve ol gice İslâmbol içre Fener kapusu'nun iç yüzünde Bektâş Ağa Odaları nâm keferehâneler münhedim oldu ve yine ol gice üç yerde ihrâk-ı cüz’î vâkı‘ olup niçe alâmetler zuhûr edüp Ma‘cûncu'da Barudhâne tutuşdu.

Mâdde-i kübrâ-i diğer: Sebeb-i azl-i netîce-i kelâm, berây-ı Melek Ahmed Paşa-yı hümâm, ya‘nî ehl-i hıref-i guluvv-i âm. İbtidâ sebeb-i azli, sû-i tedbir edüp nâ-hak Hanîfi Halîfe ve Daşnık Mirza'nın katli sebeb olup günden güne kendüden ve cemî‘i tevâbi‘inden ve cümle ocak ağalarından

cemî‘i ahâlî-i İslâmbol rû-gerdân olup üzerlerine nuhûset çökdü.

Andan azline mâdde-i sânî: Sene (---) târîhinde Karadeniz nihâyetinde kal‘a-i Azak'ı Kazak-ı Ak, Moskov u Potnak, Yunak, [u] Boynak muhâsara edüp Mehemmed Girây Hân imdâdıyla kal‘a-i Azak küffârın muhâsarasından halâs olup kal‘a-i Azak'dan cümle iş erlerinden feryâdcılar gelüp "Zahîre ve cebehâne ve cerâye ve alîkımız kalmayup bir senedir mevâcib yüzü görmedik. Elbette vazîfe-i mu‘ayyenemiz gelmezse kal‘a-i Azak-ı adâyı hâli üzre bırağup târmâr oluruz" deyü kırk yedi bölük ağalarından feryâdcılar gelince Melek Ahmed Paşa cemî‘i erbâb-ı dîvânın ihtiyârlarıyla meşveret-i azîm edüp netîce-i kelâmları oldur kim "Eğer zahîre ve cebehâne ve ulûfelerin Karadeniz'den göndersek, deryânın fırtına hâli dâ’imâ tehlikedir ve Karadeniz'de Azak Kazağı ve Özü Kazağı hâli istîlâ edüp iki yüz pâre kayıklar ile gezmededirler. Azağ'a imdâd etmek müşkildir. Hemân cümle zâhire ve cebehâneyi Kefe eyâletine mutasarrıf İbrâhîm Paşa'ya fermân edüp Kefe'den âsân vech ile Azağ'a vâsıl olur. Mevâciblerin bunda hazîne-i pâdişâhîden yetmiş bin guruş çıkarup cemî‘i ehl-i hırefe akçe tevzî‘ edüp râyic-i sûk-ı sultânî üzre şerîfî altun cem‘ edüp kırk elli aded ulakları bu mahaldan Kırkkilise beğine vâsıl ederiz. Anlar da Özü vezîrine, anlar da Özü beğine, anlar da Kırım hânına, hân dahi Tatar-ı sâbâ-reftâr-ı adüv-şikâr ile Azağ'a vâsıl olduğu haberi arz-ı muhzırlarla yiğirmi beş günde gidüp geldikleri haberi gelir. Bu re’y-i tedbîr ahsendir" deyü Fâtiha tilâvet olunup hazîne-i pâdişâ *[102a]* hîden yetmiş bin guruş çıkarup cümle ehl-i hırefe ve meşâyihleri ve kethüdâlarına tenbîh edüp Kudde Kethüdâ ve Defterdâr Emir Paşa ve Gümrük Emîni Hasan Çelebi ve Moralı Mustafâ Çelebi ve gayri ser-i kârda olan efendi hâ’inleri yetmiş bin aded hazîne guruşların tebdîl edüp maksûs kuş gözü kalp Moralı akçesi esnâfa verüp Kudde Kethüdâ Diyârbekir Çermik'inden olması sebebiyle yetmiş deve yükü kırmızı Diyârbekir bezi ve kuyumcu şâbı ve Kayseriyye'nin sarı sahtiyânın cemî‘i esnâfa döküp üçer kat bahâların taleb edüp kuş gözü akçe ile ehl-i sûkdan altın yüz seksen akçeye iken hurde akçe ile yüz yiğirmi akçeye istediler. Cemî‘i ehl-i hırefin ihtiyârları Melek Ahmed Paşa efendimizin kendi dîvânına gelüp hâk-i pâyine yüz sürüp "Sultânım, bize zulmdür. Diyârbekir bezin üç kat bahâsına üzerimize dökdüler. Ve şâb ve sahtiyân döküp kuş gözü akçeyle yüz yiğirmiye Azak mevâcibi deyü altun isterler. Azîz başın içün bu fukarâ-yı sûka zulm-i Haccâc-ı Yûsuf'dur. Men‘ [u] def‘ eyle" deyü ricâ eylediklerinde paşa eydür "Âdemler! Biz size Diyârbekir bezi ve şâb ve sahtiyân vermedik. Yetmiş bin Sivilya riyâl guruş verüp esvâk-ı sultânîde râyic olduğu gibi altun isteriz" deyüp Defterdâr'a ve Kudde'ye Paşa eydür: "Bu ibâdullaha niçe kırmızı bez ve şâb ve sahtiyân vermişsiz" dedikde Defterdâr ve Kudde eyitdiler "Sultânım! Hoca Hânı'nda bir bâzergân âhirete intikâl edüp bu kadar mâlı mîrîye kabz olunup bu aralıkda bezleri ve şâb ve sahtiyânın bu esnâfa seyrü'n-nâs verdik. Ne var, Azak askerine imdâd etseler, ne olur" dediklerinde paşa dahi anların sözlerine tebe‘iyyet edüp eydür: "Yürün ümmet-i Muhammed ile olsun, guzât-ı müslimîne imdâd edin. Azağ'a ulûfe gönderdim" dedikde hemân cümle ehl-i hıref "Vâveylâ ve vâveledâ! Nedir bu zulm, ümmet-i Muhammed, yok mu" deyü cemî‘i ak sakal, mün‘im ü muhteşem ihtiyârlar ve niçe yüz sâdât-ı kirâmdan kimesneler ileri gelüp "Etme vezîr! Bu zulmü def‘ u ref‘ eyle!" dediklerinde hemân paşa tehevvüre gelüp çavuşbaşı elinden hezârân deyeneği kapup bir alay ibâdullahı Dîvânhâne'de önüne katup anı anda urarak kimi kendüyi nerdübândan aşağı atarak, kiminin eli ayağı kırılarak firâr edüp cümle sâdât-ı kirâm "İhtiyâr müzevir herîfler, şâhid olun, bre Yahûdî deyüp üzerimize gelüp asâ ile urup mecrûh edüp zulmümüzü def‘ etmedi. Bunun vezâret [ü] hükûmeti câ’iz değildir. Emr şer‘-i Resûl-i mübînin!" deyü doğru nakîbü'l-eşrâfa ve şeyhülislâm Azîz Efendi'ye varup murâd [u] merâmları üzre fetvâlar aldılar kim paşanın üzerine küfr isbât etdiler.

Nakl-i Tatar Hâniyye: *Men şeteme tâlibe'l-ilmi fî hâleti'l-gadabı bi-lafzı'l-himârı evi'l-hınzîri ev gayri zâlike, fekad kefere"* mazmûnu üzre ellerine niçe gûne fetvâ-yı şer‘îler alup ertesi ale's-sabâh ve min âsâr-ı inkisârı'l-kulûb,

Sebeb-i azl-i Melek Ahmed Paşa bâ nefir-i âm, gulgule-i ehl-i hıref, bâ ığvâ-yı Siyâvuş Paşa ve Ebû Sa‘îd Efendi: Sarrachâne'den Âhîler ibtidâ bayrak ve tabl u kudûm kaldırup cümle dükkânları kapanup ve câmi‘leri kapanup "Ümmet-i Muhammed olan sancak dibine gelsin. Pâdişâha rik‘a sunalım!" deyü yüz elli bin ibâdullah-ı *el-kâsibu habîbullah* ile iktisâb edinen cümle ehl-i sûk pür-silâh, sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup deryâ-misâl benî Âdem temevvüc ederek sene 1061 şehr-i Ramazânu'l-mübârekinin dördüncü bâzârtesi gün idi kim Daşnık Mirza ve Hanîfi Halîfelerin nâ-hak kelleleri Bâb-ı hümâyûn önüne döküldüğünün on ikinci gün sonra idi kim Atmeydânı'nda yer yer sedâ-yı Allah Allah evce peyveste olup İslâmbol içre velvele ve gulgule ve depdebe ve feryâd [u] fiğân ile dolup gürûh gürûh Bâb-ı hümâyûn önüne dolup şeyhülislâm Azîz Efendi Ayasofya câmi‘inde kalup herkes âlet-i silâhıyla ve nohut ve zerdestesiyle kimi ucu yanmış köseği odunuyla ve koyunlarında birer somunlar ile Bâb-ı hümâyûn önünde feryâd u vâveylâ-yı Allah Allah dediklerinde bu sadâ pâdişâh-ı cem-cenâb tarafina mün‘akis olup Bâb-ı hümâyûn sedd olunup topları kulleler üzre âmâde etmek ferman olunup Bâb-ı hümâyûn burcundan Haseki Ağa, taraf-ı pâdişâhîden su’âl edüp "Ey ibâdullah! Bu cem‘iyyet-i kübrâ nedir" dedikde "Bize zulm eden vezîria‘zamı ve Defterdâr Emîr Paşa'yı *[102b]* ve Başbakıkulu Moralı Mustafâ Çelebi'yi ve Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa'yı ve Koskafurûnlu Muhzır Ağa'yı ve Kudde Kethüdâ'yı ve Tokkapuluyu ve Gümrük Emîni'ni ve Vâlide Sultân'ı ve Bektâş Ağa'yı ve Kara Çavuş Yeniçeri Ağasın ve Kul Kethüdâsı Çelebi Ağa'yı ve Alahoz Mehemmed Efendi'yi ve Sarı Kâtib'i ve Bostâncıbaşı'yı ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi'yi ve'l-hâsıl Celâlî Hasan Ağa'dan ve İpşir Paşa'dan mukaddemâ gelen defter üzre cümle yüz elli aded âdemi istemeziz, katl olunup vezîr ma‘zûl olup sadrıa‘zâm Siyâvuş Paşa olsun" deyü Bâb-ı hümâyûn önünde feryâd [u] figâna âheng edüp bu haber sa‘âdetlü pâdişâha vardıkda Servikapusu'ndan haseki ağa, paşaya gelüp "Sa‘âdetlü pâdişâh selâm edüp şu guluvv-i âmın aslı nedir, bunları bir vech-i ma‘kûl ile perîşân eylesin" deyüp gitdikde paşa dahi feryâdcılardan bir alay ihtiyârları ve dindâr meşâyihleri ve mükehhal gözlü, başı misvâklı, eli tesbihli sâdâtları ve acı sözlü söz anlamaz bî-dâdları çağırup anlar dahi dâd u feryâd ederek Melek Paşa huzûruna çıkup "Sa‘âdetlü vezîr, senden hoşnuduz ammâ Kudde Kethüdâ ve Emîr defterdârı istemeziz. Bize zulmleri hadden efzûndur. Senin haberin yokdur. Azak bahânesiyçün pes-i perdeden bir Mısır hazînesi altunu bu İslâmbol içre cem‘ ediyorlar" Paşa eyitdi: "Ey ibâdullah! Cümle yetmiş bin guruşluk altundur. Andan ziyâde vermen" deyince cümlesi "Ey Allah râzı ola. Nola verelim! Ve istimâ‘ etdik kim Azağ'a bir yıldan berü hazîne varmayup ağaların pârelemişler. Siz dahi Kudde Kethüdâ'yı ve Emîr Paşa'yı pâre pâre edin. Tesellî-i hâtır bulalım. Tiz haklarından gelin. Yoksa biz onların haklarından gelecek vakti biliriz" deyü ibrâm [u] ilhâh etdiler. Paşa bunlara "Ben sâdât-ı kirâmdan olan Emîr Paşa'yı katl edemem. Emr, şer‘-i Resûl-i mübînindir" deyü her birine birer hulvu'l-kelâm ile şifâ-yı sadr cevâblar verüp munsıf olanları kâ’il olup dem çekmediler. Bî-insâf olanlar "Mardalı esbâb istemeziz. Hemân nukûd akçe guruş alup altın veririz" deyü feryâd etdiler.

Paşa-yı zî-şân hakîmâne hareket edüp her birine dil-nüvâzlık edüp, bu kavle râzı olalım deyü tesellî-i hâtır bulup du‘a-yı hayr [u] senâ ederek nerdübândan aşağı inüp gitdiler. Hakîr anı gördüm, Ebû Sa‘id ve Azîz Efendi âdemlerinden yetmiş seksen mikdârı âdemler aşağıdaki âdemlerin aşkıyâ ve

zorba şekillerine iğvâ edüp hemân aşağıdan niçe yüz âdem nerdübândan yukaru feryâd ederek Dîvânhâne'ye çıkup paşanın yüzüne karşu şütûm-ı galîzalar eyleyüp gûnâ-gûn zebân-dırâzlıklar eylediler. Hikmet-i Hudâ, paşa bi'z-zarûre tehevvüre gelüp bunları yine asâ ile çarpışdırup nerdübândan aşağı firâr edüp doğru yine Bâb-ı hümâyûn önüne varınca bevvâblar bâb-ı sa‘âdeti sedd edüp tekrâr sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup üç sâ‘at gulgule oldu. Meğer Ayasofya-i kebîr içinde cemî‘i ulemâ ile şeyhülislâm Azîz Efendi anda hâzır imiş. Ümmet-i Muhammed yine vezîre varup huzûrunda tazarru‘ edüp andan mütenebbih olup "Def‘-i mezâlim eylemedi mi?" "Hayır sultânım! Yine bu kadar sâdât-ı kirâmı ve bu kadar ibâdullahı asâ ile urup mecrûh edüp niçe âdemler helâk mertebesindedir" dediklerinde "Ümmet-i Muhammed! Anın vezâreti lâzım değildir, izâlesi lazımdır. Hemân pâdişâha hâliniz i‘lâm edüp Allah Allah deyin" deyü halkı fitne vü fesâda tergîb ederdi.

Bu hâlde iken paşa buyurdular kim "Ayâ bizden bir âkıl u hamûl u halûk kimesne kim var kim bu tâ’ife-i mütemerridîn huzûrumuzda sizden râzı olduk, deyü tesellî-i hâtırla gitdiler. Ayâ aslı ne ola, bundan kim haber getirebilir" dedikde cânib-i erba‘asına bir hayli nigerân edüp aslâ bir merd-i meydân gelüp, sultânım fermânınız olursa ben giderim, demediler. Hemân Kudde Mehemmed Kethüdâ eydür "Sultânım, bu eşirrâ-yı ecnâs def‘ine çâre budur kim bunlar bir alay çakkal u bakkal ve muhtekir sarraç ve gazzâz ve bezzâz ve cemmâl u hammâl kavimlerdir. Bunlar ölüm erleri değillerdir. Her biri İsmihân ü Ümmühân ve Gülistân u Bostân ve Râbi‘a vü Fâtıma'sından geçmezler. Bu bizim sarâyda hâlâ bin yedi yüz harc alır ağavât ve karakollukçu vardır ve karşu hânımızda Daşnık Mirza ve Hanifi Halîfe cengin görmüş ve Diyârbekir'de Sincâr dağında Saçlı Kürdü kırdığımız cengleri görmüş üç bin ceng eri *[103a]* Abaza ve Çerkez ve Gürcî ve Kürd ve Arnavud yiğitlerimiz var. Ve yüz elli baltacı tüfeng-endâz var ve kâmil câna başa kalmaz dörd yüz iç ağaları var. Cümle altı bin aded asker olur. İbtidâ tenbîh edelim. Ayasofya kapusun sedd etsinler. Andan bostâncıbaşıya haber edelim, Servikapusu içre bostâncılar silâhlarıyla hâzır-bâş olsunlar. Hemân biz sarây kapusun açup üç bin atlı ve piyâde Bâb-ı hümâyûna doğru üç bin yiğit dahi Cebehâne yoluna çıkup bu halkın ardın alup Ayasofya kapusu kapanmış üç askerin ortasında kalan bakkâl ve çakkal gidilerini ortaya alup eyle kılıç uralım kim Tabanıyassı Mehemmed Paşa Haleb'de askere urmamış ola. Bu tarafa kaçanları muhzır ağa yoldaşları ve hânda olan âdemlerimiz kurşuma dutsunlar. Bir zamân dâsitân-ı dûstân söylene. Hemân sultânım, cümle tevâbi‘ât [u] levâhıkâta cebehâne verelim. Cebel-i Sincâr'dan ganâyim aldığımız bin mikdârı mükemmel tüfengimiz vardır. Ve tîr [ü] kemân hadden efzûndur" deyü bu gûne cenge tergîb edecek yollar gösterüp herkes cenge âmâde iken ayâ görelim dahi ne zuhûr eder, deyü müterakkıb iken Koskafurûnlu Muhzır Ağa tebdîl-i câme olup aşağı baltacıların Harem kapusundan taşra firâr etdiği haberi paşaya gelüp paşa hayli müte’ellim olup bed-du‘â edüp "iflâh olmasın" buyurdular. Yine Bâb-ı hümâyûn önünde dahi ziyâde sadâ-yı Allah Allah evce peyveste oldu.

Ahvâl-i acîbe ve garîbe-i Telhîsî Mazlûm Hüseyin Ağa: Mukaddemâ halkın gulgulesinden, "Ayâ bir haber kim ala!." deyü paşa efendimiz buyurduklarında bir ferd-i âferîde kâdir olmadı kim "Ben haber getireyim" demedi. Hemân Telhîsî Hüseyin Ağa eydür:

"Sulânım, [97] sabr eylen. Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir" deyüp "Gerçi sultânım bu bizim askerimiz Kethüdâ Beğ'in buyurduğu üzre Abaza ve Çerkez ve Gürcî ve Kürd ceng-âver ve dilâver-i server hünerverlerdir. Bu kavmin cümlesinin aklı gözlerindedir. Bin mikdârı yiğidimiz Harem ardındaki kapudan Cebehâne sokağında Sarıkçılar tarafından vur eyleseler, iki bini büyük demir

kapudan Bâb-ı hümâyûna varınca vur eyleseler ve niçe iç ağaları pencerelerden Bâb-ı hümâyûn önünde olanlara kurşum ursalar Hudâ hakkiyçün anlardan bir cân halâs olmazdı. Ammâ sizin Melek nâmınız bed-nâm olup cemî'i halk size hayr du'a ederlerken bed-du'â etmesinler. Gel evvel ben senin yoluna cân u başım fedâ edüp ol guluvv-i âm mahalline varayım, göreyim, söz alayım, lütfile söz vereyim, müdârâyı elden komayım. Hemân beni hayr du'âdan ferâmûş buyurman" dedikde Paşa eyitdi: "Hoş, ne güzel Allah halâs eyleye. Ammâ Hüseyin Ağa katı ıstilâhât [u] ibârâtçısın [98] bilmez misin? Anlar bir alay haşerâtdır. Zîrâ sen fodulcasın. Korkarım bir habt-ı kelâm-ı nâ-sezâ edersin. Anlara bu mahalde iltiyâm ü müdârâ ve mülâyimet ile kelimât etmek lâzımdır. Anlara selâm vererek şeyhülislâma varup dest-bûs edüp murâdınız üzre altun tahsîli ref' olundu, diyesin" deyü niçe nasîhat-âmiz ta'lîmâtlar edüp "Göreyim seni" deyü mu'tâd-ı kadîmleri üzre bir Fâtiha okuyup Hüseyin Ağa'yı şeyhülislâma ve serçeşme-i Ah-i Evrân Ahî Baba'ya selâm ile gönderüp "Yürü Evliyâm, sen de Hüseyin Ağa'nın yanından ayrılmayup müşâvere ederek gidin. Bu cem'iyyetden korkma. Sana bir nesne yokdur. Yürü Allah işin onara" deyü bir Fâtiha tilâvet edüp hakîrin üzerine üfledi. Hemân hakîr mutarraş olmağıla başımdan destmâlim çıkarup bir yedekçi takyesi ve bir çuka dolama geyüp etek dermeyân Hüseyin Ağa ile bizim sarây kapusundan taşra çıkup gulâmımın bir serhaddîsini geyüp altına pala kılıcı kemerime bend edüp *tevekkeltü-alallah* deyüp büyük kapudan harem kapusuna dek aslâ âdem yok idi. Zîrâ sarâyımız pençereleri dibine gelmeden havf ederlerdi. Andan Hüseyin Ağa ile ba'zı kelimât-ı âkıbet-endişâne kelimâtlar ederek bin bir ayak bir ayak üzre pür-silâh âmâde olmuş asker-i deryâ-misâl içine girince çatal fitil râyihasından geçilmez, cebe ve cevşen ve kılıç ve kalkan âyînesi ***[103b]*** şa'şa'asından âdem seçilmez. Hakîr bu cem'iyyet-i kübrâyı görüp mebhût oldum. Hüseyin Ağa gâyet muhteşemâne sofa kaplı kakum kürk ve destâr-ı musâhib ile ardında on iki aded elvân akmişe-i fâhire siyâblı muhteşem hizmetkârlarıyla Hüseyin Ağa tarafeynine selâm vererek Bâb-ı hümâyûn önünde âbdest musluklarına varınca bir alay asker-i Cemâpuru sökerek giderken "Dur a ağa! Nereye gidersin" dediler. "İleride zorbabaşınıza giderim" deyince aklım gitdi. Anlar da "İşte biz zorbabaşıyız. Söyleyeceğin var ise bize söyle! Ne dersin?" dediler. Hemân Hüseyin Ağa eydür "Bre ben sözümü âdem ağızlı âdeme söylerim" deyü ileri gitmeğe kasd edince içlerinden biri "Bre avretin filân etdiğim. Bizi beğenemedin mi? Ne herzekârlık edersin?" dediler. Hakîr eyitdim "Gâzîler, murâdı sizi beğenmemek değildir. Ancak dînimiz direği müftî hazretlerine gider. Vezîr sizlere selâm etdi. Cümle ümmet-i Muhammed'in murâdları üzre sâlyâne olunan altunu kaldırdım, deyü bu ağayı Ayasofya içinde şeyhülislâmımıza gönderdi" dediğimde "Hay Allah vezîrden râzı olsun" deyü taraf taraf, "ma'kûl ma'kûl ağaya yol verin" deyü râh küşâde edüp dahi ileri giderken hemân yine Hüseyin Ağa "Bre âdemler! Bu fesâd içün ne cem' olmışsız. Kadızâde hazretleri bu Ayasofya câmi'i'nde her cum'a günü kürsîde va'z [u] nasîhat edüp, cem'iyyet memnû'dur, deyü kahvehâneleri men' etdirmedi mi? Ya siz ne cem' olmuşsuz, dağılın, varın yerlü yerinize. Yohsa şimdi Bâb-ı hümâyûn kullelerindeki toplara âteş edüp vezîr sarâyından hâzır-bâş olan asker iki tarafından sizi çevirirse cümleniz helâk olur" dedikde hakîr sehel gerice kaldım. Hemân askerden biri Hüseyin Ağa'nın başından musâhib sarığın tüfenk ucuyla kakup düşürdü. Hemân Hüseyin Ağa Laz âdemi olmağıla lehçe-i mahsûsasıyla "Bak a asılacağı! Ben pâdişâhın telhîscisi olam, iki pâdişâhın mâbeynlerin sulh [u] salâha kâdir olam, ben sizi ıslâh etmeğe gelmede, [siz] benim başımdan sarığımı düşürürsüz" deyü bir âdeme dest-dırâzlık edüp urunca gördüm ki âteş-i hâr-ı hâşâk tutuşdu. Hemân hakîr sâ'ir halk içinde kendümü pinhâne çeküp anı gördüm "Bre vur gidiyi" oldu. İbtidâ Hüseyin Ağa'ya sille ve tabanca ve sademe ve pontal ve muşta urarak sonra matrak-ı tırtaka tak tak urarak Hüseyin Ağa kaçarak arkasından kakum

kürkü almışlar. Meyân kemer yine musluklar yanına geldikde "Bre pârele gidiyi" deyince azamet-i Hudâ, Hüseyin Ağa'ya kılıç üşürüp cân havliyle yokuş aşağı Melek Paşa'nın harem kapusu önüne gelince kılıç üşürüp niçe yerden zahm-ı hurde edüp leşin harem kapusu önünde bırağup koynundan bir telhis kisesin ve sâ‘ati ve bıçağ [u] hançer yağma edüp Melek sarâyından kurşum ile ururlar deyü kâtiller firâr edüp na‘ş-ı Hüseyin Ağa meydânda çabalayarak debelenerek kaldı. Hakîr hemân yokuş aşağı seğirdüp fi'l-hâl bizim sarây kapusuna gelüp "Bre yıldırım kapucu, açın kapuyu. Ben Evliyâ Çelebi'yim" deyü depe olanca feryâd etdim. Hele bin mihnet ile kapuyu açup hakîri alup paşa huzûruna varup vâkıf-ı esrâr olduğu minvâl-i meşrûh üzre paşaya bir bir takrîr edüp "İşte leşi bizim iç ağalarının pençereleri önünde çabalayup yatar" dedim. Paşa eyitdi "Ben demedim mi, foduldur. İşte gördün mü?" deyüp *innâ lillâh* ammâ inşâallah hayat bulur" dedi. "Sultânım, şimdi gördük, dahi cân çekişüp çabalar" dediler. Hemân Paşa "Bre şunu içeri alır bir yiğit yok mu? Yüz altun vereyim" dedikde âdemler gitdi. Hakîr ağalar penceresine varup "Hüseyin Ağa niçe olur ve niçe ölür" derken anı gördüm, bir âdem yerden bir büyük taş koparup Tophâne'nin İsâ Çelebi somunu kadar var idi, omuzuna alup Hüseyin Ağa'nın leşi üzre gelüp "Bre zâlim, bre mel‘ûn, bre pirâve oğlu, Sarı Gınâyî Efendi'nin kuvvetiyle sen değil misin benim Gönye dizdârlığını elimden alan? İşte buldun belânı" deyüp elindeki taşı Hüseyin Ağa'nın göğsüne urup herîf firâr edince hemân Hüseyin Ağa bi-emrillahi Te‘âlâ hayât bulup ayak üzre kalkup yine yıkıldı ve yine kalkup serâsime ve serserî düşe kalkarken hemândem ***[104a]*** Abdurrahmân nâm bir Hızır-misâl gulâm yetişüp efendisin çuval gibi arkasına urup bizim sarây kapusuna getirüp güc ile kapuyu açup derhâl Hüseyin Ağa'nın yaraların sarup cerrâh gelince at fışkısı içine boğazına dek gömdüler. Hemân bu mahalde cümle paşa askeri pür-silâh olup guluvv-i âm üzre yürümeğe sarây kapusu açılınca, hikmet-i Hudâ taşradan içeri yetmiş seksen kapucuyla Hünkâr Kapucular Kethüdâsı İbrâhîm Ağa, paşaya gelüp "Buyurun sizi sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri ister" dedikde paşa eydür: "Ağa, bu guluvv-i âm-ı haşerât içinden niçe gideyim. Lütf eyle, pâdişâhın ayağın öperim. Hüsn-i terbiye ile hâlimizi i‘lâm eyle" deyüp koynundan mührü çıkarup verdi. İbrâhîm Ağa eydür "Sultânım, *hâşâ sümme hâşâ*, ben mührü almağa gelmedim" dedi. Paşa eyitdi "Al imdi şu bin altunu, var vâkı‘-i hâli i‘lâm eyle. Yine hizmet bâkî" deyü gönderdi. Yine guluvv-i âm andan haşerâtların feryâdları evce peyveste olurdu.

El-hâsıl üç kerre sa‘âdetlü pâdişâh tarafından kapucular kethüdâsı ve baş haseki ağa ve hâsodabaşı gelüp paşayı da‘vet etdiler. Paşa sûre-i (---) âyetinde [99] nass-ı kâtı‘ı üzre ben kendümü tehlikeye ilkâ edüp bu Cemâpur askeri cem‘iyyeti içinden huzûr-ı pâdişâhîye varamam, umûma muhalefet kuvvet-i hatâdandır, elbette gidemem dedikde dördüncü def‘ada kapucular kethüdâsıyla Hâsodabaşı Hasan Ağa gelüp "Ya huzûr-ı pâdişâhîye gelirsin, size zarâr yokdur; ya mührü verirsin!" deyince paşa hamd-i Hudâ edüp paşa eydür "Ağalar! Vallahi ben mührü pâdişâhıma üç kerre verdim, almadılardı. Bana bir nân-pâre ihsân eylesinler, bir eyâletine gideyim" deyü mührü kapucular kethüdâsına verüp birer kise altun ve birer hil‘at-ı semmûr verüp "Pâdişâhımın pây-ı sa‘âdetine yüzüm sürerim" deyüp anlar giderken "İşte mührü vezîrden aldık. Dağılın ümmet-i Muhammed" dediklerinde feryâd [u] figânların dahi ziyâde edüp "Biz yetmiş âdemin katlin isteriz" dediler. Hemân Bâb-ı hümâyûn açılup şeyhülislâm Azîz Efendi'yi içeri huzûr-ı pâdişâha da‘vet edüp yüz elli mikdârı ulemâ ve ser-i kârda olan ihtiyârlar ile muvâcehe-i şehriyârîye varup müşâvere edüp mührü Siyâvuş Paşa'ya verüp alay-ı azîm ile Siyâvuş Paşa Bâb-ı hümâyûn'dan taşra çıkınca "Allah mübârek eyleye. Hemân defterimizde olan yetmiş aded âdemleri katl edüp müstakil vezîria‘zam olasın" dediler ve cümle guluvv-i âm halkı dağılup gitdiler. Hemân ol dem Bektâş Ağa ve yeniçeri ağası ve kul

kethüdâsı beşer altışar yüz küheylân atlı pür-silâh askerleriyle paşaya gelüp buluşduklarında "Sultânım, niçün bize haber etmeden mührü verdiniz? Senin uğuruna cümle kırılırdık" deyü paşaya ıtâb-âmîz sözler söyleyüp ağladılar. Paşa eyitdi "Bak a ağalar! Allah sizden râzı ola. Sizler ile hüsn-i ülfet edüp on dörd ay sadrıa'zam olup dîn-i mübîne alâ kadri'l-imkân hizmet eyledik. Hamd-i Hudâ selâmetle halâs oldum. Ammâ sizler şimden gerü başınıza tedârik görün" dedikde "Biz bize bir su'ûb ne etdikse kendi kendimize etdik" deyüp ağlaşarak paşa ile nân u nemek hakkın helâlleşerek çekilüp alay-ı azîm ile Siyâvuş Paşa'ya rağmen kapusu önünden ubûr edüp mübârek-bâda varmadıklarından Siyâvuş Paşa müte'ellim oldu. Ertesi gün Hâsodabaşı'yla hatt-ı şerîf gelüp "Benim lalam Melek Ahmed Paşa! Sana Mısır'ı ve Bağdâd'ı ve Budin'i ve Özi eyâletini ihsân etmişimdir. Kankı eyâleti murâd edinirsen bilâ-kalemiyye sadaka olunmuşdur, arz edesin" deyü yarlığ-ı belîğ-i şâhî gelince paşa Özi eyâletin arz edüp üç kise altun ve elli katar-ı katır ve elli katar-ı deve ve bir otak ihsân olunup sa'âdetlü pâdişâha vedâ'a varup andan Sadrıa'zâm Siyâvuş Paşa'ya varup birbirleriyle ol kadar ca'lî âşinâlık etdiler kim âdem hayrân kalırdı. Niçe bin nasîhat-âmîz kelimâtları birbirlerine söyleyüp ba'dehû şerbet ve buhûr gelüp ba'dehû bir semmûr kürk ve iki kîse altun Siyâvuş Paşa bizim paşaya verüp birbirleriyle öpüşüp vedâlaşup andan şeyhülislâma varup andan paşa ortak sarâya gelmeyüp *Bismillah* ile doğru Edirne kapusundan taşra çıkup paşanın Otakçılar nâm sarâyında meks etdikde paşanın tuğlarıyla ve cümle askeriyle Kudde Mehemmed Kethüdâ mehterhâne-i paşayı döğerek topçulara gelüp meks etdiler. Paşa efendimizin akîbince Kaya Sultân efendimiz dahi göç edüp sâ'ir mühimmât [u] levâzımâtlar görülürken ***[104b]*** işbu sene 1061 târîhinin şehr-i Ramazânu'l-mübârekinin altıncı çihârşenbe günü idi, İslâmbol içre bir gulgule-i azîm olup İslâmbol kapuları kapanup Bektâş Ağa'ya Bursa sancağı ve Yeniçeri ağasına Erzurûm, Çelebi Kul Kethüdâsına (---) ihsân olunup (---) (---) (---) (---) iken Bektâş Ağa'yı kayd-bend ile bir hammâlın semerli bârgiri üzre Siyâvuş Paşa katl etdi ve Yeniçeri ağasını katl etdi. Sarı Kâtib bu ahvâl-i pür-melâli felâketi istimâ' edüp kendüyi bıçağıyla urup katl etdi ve yüz âdemleri katl edüp Bektâş Ağa ve Çelebi Kethüdâ ve (---) Yeniçeri ağasının cemî'i mülk-i emlâklerin zabt edüp ka'r-ı zemînden niçe mâl-ı defâyin çıkarup hazîne-i pâdişâhîye teslîm olundu. Yine ol sâ'atde ümm-i dünya olan Sultân Ahmed Hân hâtûnu olan Osmân Hân'ın, Orhân Hân'ın ve Bâyezîd Hân'ın ve Murâd Hân'ın ve İbrâhîm Hân'ın vâlidesi olan Koca Kösem Vâlide'nin Kızlarağası Dîv Süleymân Ağa, vâlidenin gîsûların gerdenine bağlayup ma'nûkan katl edüp ol sâhibü'l-hayrât hâtûnı şehîde eylediler. Ahâlî-i İslâmbol bu hâli istimâ' edüp üç gün üç gice derûn-ı İslâmbol'da câmi'ler ve çarsû-yı bâzârlar kapanup gulgule-i azîm olup pes ü perdeden ve âşikâre niçe yüz âdemler katl olunup İslâmbol içi helc ü melc oldu. Melek Ahmed Paşa efendimiz bu ahvâlât-ı pür-melâlât-ı çîlât işleri istimâ' edince Siyâvuş Paşa hakkında eydür: "Elli altmış gün vezîria'zam olmak içün ümm-i dünyâ olan efendimiz Murâd Hân ve İbrâhîm Hân vâlidesi fakîreyi mazlûmen bi-gayrı hakkın katl etdi. Ammâ Siyâvuş Paşa iflâh [u] ber-hurdâr olmaz. Hemân Cenâb-ı Bârî anasını ağlatmayup birâderi Hüseyin Beğ sağ ola ve Hudâ selâmetle vezâretden kurtara. Azîm vartada vezîr oldu" deyü Melek Paşa'nın gözleri tas-ı pür-hûna döndü. Andan ertesi gün Siyâvuş Paşa tarafından on aded habbâr mübâşir çavuşlar gelüp "Elbette Özi eyâletine gidersiz!" deyü ibrâm [u] ilhâh edüp paşa "Emir pâdişâhın. Tiz tuğlar gitsin!" deyü çavuşlar huzûrunda tuğları Çekmece'lere gönderüp çavuşlara ihsân edüp gitdiler.

Sene (---) târîhinde şehr-i Ramazân'ın dördüncü gün Sadrıa'zâmlıkdan Melek Ahmed Paşa efendimiz ma'zûl olup sadâret, Siyâvuş Paşa'ya tevcîh olunup efendimiz Melek Ahmed Paşa ile Özi eyâletine bu hakîrin ibtidâ Rûmeli'ne seyâhate çıkup seyr [u] temâşâ etdiğimiz kurâ

ve kasabâtları ve kılâ‘ları ayân u beyân eder

Evvelâ İslâmbol'da Topçular nâm mahalden *Bismillah* ile cânib-i cenûba Dâvûd Paşa bâğçesin ve taşlığı ve ma‘mûr kurâları geçüp (---) sâ‘atde,

Der-beyân-ı kasaba-i Çekmece-i sağîr

Eyyûb Mevleviyyeti hükmünde niyâbetdir. Ve (---) evkâfı olup buhayresi emânetdir. Kal‘ası leb-i deryâda harâbdır. şehri leb-i deryâ ile sâhil-i buhayrede nısfı düzde ve nısfı bayırlar üzre cümle altı yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu ve serâpâ kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır. Ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden bayırbaşında Tekye câmi‘i, bir minâreli ve kurşum örtülü câmi‘lerdir. Ve imâreti ve medresesi Abdüsselâm Beğ'indir. Ve Çârşû câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir minâreli ve kurşum hârpüşte kubbe örtülü câmi‘-i sağîrdir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve bir hammâmı ve yedi aded kârgîr binâ hânları ve mekteb-i sıbyânları ve üç yüz mikdârı dükkânları vardır. Ve esvâk-ı sultânîsi şâhrâh üzre vâkı‘ olmağıla cümle tarîk-i âmları serâpâ beyâz taş kaldırım döşelidir.

Evsâf-ı buhayre-i Çekmece-i sağîr

İslâmbol bahrinin kenarında muttasıl bir buhayre-i sağîredir. Dâ’iren-mâdâr cirmi 7 mildir, ammâ ol kadar mâlih değildir. Zîrâ,

Der-beyân-ı tulû‘-ı buhayre-i Çekmece

Ol zamân ki Yanko ibn Madyan İslâmbol kal‘asın binâ etmeğe mübâşeret etdikde karındaşı târîh sâhibi Yanvan Kral kühene ve ilm-i hendesede ferîd-i asr idi. İslâmbol'a nehr-i Tuna'yı akıtmağa ta‘ahhüd edüp beş kerre yüz bin âdem ile Tuna'nın arz-ı irtifâ‘ın ilm-i hendese üzre alup hâlâ Tuna'nın Demirkapu ve Tahtalı nâm mahallinden kazup yedi senede İslâmbol kurbunda Âzâdlı nâm mahalle Tuna lağımların getirüp kendüsi karındâşı Yanko ibn Madyan'a gelüp "İşte bu mahalde Tuna'yı koyverdiler. İşte avret gibi saçından yedüp getirirler" deyince bi-emri Hudâ Tuna nehri şehr-i ***[105a]*** İslâmbol'a girüp Yenibâğçe içinden cereyân edüp Lanka Kapusu kurbunda deryâya mahlût olmuş iken hemân mezkûr Âzâdlı karyesinden gâ’ib olup Kırkkilisa kurbunda Yenihisâr'da ve Pınarhisâr'da ve Pirevadi kurbunda Devne değirmânlarında ve bu Küçük Çekmece ve Büyük Çekmece'de nehr-i Tuna zâhir olur. Zîrâ niçe yerden Tuna'dan geldiği menfezleri zâhirdir. Ba‘zı zamân nehr-i Tuna'ya mahsûs morina balığı ve mersin balığı ve çıka mâhîleri bu buhayreden çıkar. Bir kerre Çekmece gölü sâhilinde Topkapulu Mahmûd Ağa yalısında otururken sayyâdlar bir küçük morina balığı sayd edüp Sultân İbrâhîm Hân'a hedâyâ getürdiler. Ma‘lûm oldu kim Tuna'dan menfezi vardır. Anınçün pek acı değildir. Acı deniz ile bu buhayrenin mâbeyni bir ok menzili alarkadır. Ammâ buhayreye eyyâm-ı şitâda niçe dere gelüp bu buhayreye munsab olup ayağı deryâya dâ’imâ cereyân edüp üzerinde Süleymân Hân'ın esâsı bir cisr-i azîm vardır. İtmâmı Selîm Hân-ı Sânî'de müyesser olmuşdur kim tâk-i Kisrâdan ve Kavs-ı kuzahdan nişân verir (---) göz bir kantara-i nüh-tâk-i revâkdır. İslâmbol'un cemî‘i Rûmeli diyârlarına giden hâs [u] âmmun memerridir kim hayrât-ı azîmedir. Bu buhayrenin cânib-ı selâsı ma‘mûr [u] âbâdân bâğlı ve bâğçeli çiftliklerdir.

Memdûhâtından, mâr mâhîsi ve mâhî-i pisisi ve mâhî-i yılaryası olur, gâyet lezîzdir. Bu kasabadan yine cânib-i cenûba cisr-i buhayre üstünden ubûr edüp (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Çekmece-i kebîr

Bu dahi Eyyûb Mevleviyyeti nevâhîsinden leb-i deryâ ile kenar-ı buhayrede bin hâne-i zîbâlı, bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât çeşme-sârlı, cümle kiremit örtülü fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ hâneli ma‘mûr [u] âbâdân kasaba-i müzeyyendir. (---) (---) evkâfı hükûmetindedir. Subaşısı ve yasakçısı vardır. İslâmbol kurbu olmağıla kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Leb-i deryâda kal‘ası harâbdır. Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ

.....(1.5 satır boş) .....

Mahmûd Paşa mescidi, Mi‘mâr Sinân Ağa binâsıdır. Bunlardan ma‘adâ mesâcidlerdir. Ve on bir aded sağîr ü kebîr kurşumlu azîm hânları ve kurşumsuz mihmânsarâyları vardır.

Ve imâreti ve medreseleri ve mekteb-i sıbyânı ve çarsû-yı bâzârı vardır. Kurşumlu hânlar önündeki meydânda bir çınâr-ı müntehâsı cenbinde bir âb-ı hayât çeşmesinin târîhi bud[ur] (---) (---) (---)

Yine akdı cihâna âb-ı kevser [100] Sene 968

Ve **medrese-i Abdüsselâm**, medrese-i azîmdir. Talebeleri ve müderrisiyle imâr olmuş rasâs-ı hâs ile mestûr medrese-i ma‘mûrdur. Ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl dârü'l-it‘âmı vardır. Ve müte‘addid kârbânsarâyları ve mihmânhâne-i hân-ı hâcegânları ve hammâmları ve mekteb-i sıbyânı ve ma‘mûr u müzeyyen kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Ve mahkeme kurbunda Büyük Kârbânsarây bin at alur binâ-yı azîmdir. Ve âb [u] hevâsı latîfdir.

Sitâyiş-i buhayre-i Çekmece

Mukaddemâ cild-i evvelimizde İslâmbol'un mesîregâh evsâfında bu Çekmece evsâfı Tuna balıkları çıkdığı ile mufassal tahrîr olunmuşdur ammâ bu Çekmece ile Küçük Çekmece mâbeyni deryâdan on iki mildir. Ve bunun cirmi dâ’iren-mâdâr on iki mil ihâta eder. Etrâfından yedi aded dereler kendüye munsab olur.

Evvelâ Âzâdlı deresi ve Çatalca deresi ve Baba Nakkaş deresi ve Kovukdere deresi gelüp mahlût olur. Ve zir-i zemînden menfezi olup Tuna nehri dahi mahlût olup morina balığı çıkar. şiddet-i şitâda bu buhayre dahi deryâ olup İslâmbol deryâsına rîzân olur. Sehel şûrcadır. Gölünün başka emîni vardır. Ve yeniçeri kolluğu ve gümrük emîni vardır kim cisr başında âyende vü revendenin metâ‘ın ve kaçkın gulâmları ve harâmîleri kayd-bend edüp ubûr eden yüklerden bâc alırlar. Gölünde pisi balığı ve yılan balığı memdûhdur. Bu buhayre ile deryâ mâbeyninde cereyân eden buhayre üzre,

Tavsîf-i cisr-i ibretnümâ-yı Çekmece-i kebîr

Bu buhayre üzre ibtidâ bânîsi Süleymân Hân'dır. İtmâmı müyesser olmayup Selîm Hân-ı Sânî itmâm etmişdir. Bedest-i Koca Mi‘mâr Sinân. Cümle yigirmi altı göz kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş her

kantara aynı kavs-ı kuzahdan nişân verir. *[105b]* şimâlden cenûba tûlu kâmil bir mildir. Cümle tîşe-i Ferhâd-ı kûhken destinde tıraş olmuş musaykal ve mücellâ taş ile mebnî bir cisr-i kavîdir kim memâlik-i Âl-i Osmân'da Geyve cisri ve Osmâncık kantarası ve Amasiyye pülü ve Batman cisri ve Çoban köprüsü ve Altun Halkalı köprü ve Rûmeli'nde Vişgrad cisri ve Mosdar cisri gibi cisrlere mânend ibret-nümâ-yı bî-mânend cisr-i serbülenddir. Bu dahi Rûmeli'ne gelüp gidenlerin memerri ibret-nümâ bir cisr-i azîmdir. Ve gâyet vâsi‘dir kim cemî‘i seyyâhân-ı berr [u] bihâr mâbeyninde meşhûr-ı âfâk kantara-i tâk-i revâkdır. Cisrin ortasında bir beyaz mermer-i ham üzre Karahisârî Hasan Çelebisi hattıyla Âl-i Osmân'ın ecdâdları esmâsıyla "Sultânu'l-memâlik ve'l-Arab ve'l-Acem es-sultân ibnü's-sultân es-Sultân Selîm Hân ibn Sultân Süleymân Hân ibn fülân fülân, tâ tâ, ilâ nihâyeti Âl-i Osmân" deyü eyle tahrîr etmiş kim hakkâ ki üstâd-ı mermer-bür mermer üzre yazmış ammâ sikke-i mermerde kazmış hâlâ zamânemiz üstâdları ana bir tîşe ve direfş urmağa kâdir değillerdir. Bu hatt-ı sihr-âsârların tahtında tahrîr olunan cisr târîhidir:

Dedi târîhin Hüdâyî ol zamân [101]

Yapdı âb üzre bu cisri şeh Selîm sene 975

Târîh-i diğer:

Temme emr-i cisir, sene 975.

{Diğer târîh-i Hüdâyî:

Eyledi kâmil Süleymân köprisin Sultân Selîm [102]

sene 975

Masârif-i cisr yüz on dörd yük yetmiş üç bin sekiz yüz elli üç akçe sarf olunmuşdur}. Hulâsa-i kelâm cemî‘i cüsûrlar tavsîfinde Ergene cisri medhinden sonra bu Çekmece cisri memdûh-ı âlem ve meşhûr-ı âfâkdır, *ve's-selâm.*

Ba‘dehû bu cisrden yine cümle Melekli askeri ubûr edüp cânib-i cenûba ve garba meyilli ma‘mûr [u] âbâdân kurâları (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) nâm kasabaları ubûr edüp (---) sâ‘atde,

Der-zikr-i kal‘a-i Silivri : Yanko ibn Madyan'ın Silvir nâm bir oğlu binâ etmeğile lisân-ı Yunaniyân üzre yâd olunur bir kal‘a-i cihân-nümâdır kim leb-i deryâ tarafı eflâke ser çekmiş yalçın kayalar üzre (---) sene târîhinde Gâzî Hudâvendigâr ki Edirne Fâtihi Murâd Hân-ı Evvel'dir kim Edirne'den sonra şebhûn ile bu kal‘ayı feth etmişdir. Ba‘dehû Sultân Hudâvendigâr Kosova cenginde ba‘de'l-feth-i fütûh lâşe-i Nasârâları ibret içün seyr [u] temâşa ederken lâşe-i murdârlar içinden Miloş Koblaki kâfir-i bed-nâm leşler içinden kalkup {Murâd Hân'ı şehîd etdi}. Ba‘zılar elçilik ile gelüp Murâd Hân'ı tîğ-ı gamgamdan nişân verir sikkîn-i ser-tîz ile ura ura şehîd edüp Miloş mel‘ûnı dahi cemî‘i gılmân-ı hâssa pâre pâre etdiler.

Andan sonra küffâr-ı dûzeh-karârın karârları kalmayup taraf taraf fürce bulup dest-i İslâm'da olan kılâ‘lara istîlâ edüp bu Silivri kal‘asın dahi muhâsara ile kabza-i tasarrufa aldılar. Ba‘dehû sene (---)

târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân İslâmbol'un nısfın sulh ile feth edüp Cübbe Alî kapusu ve Aya kapusu ve Petre kapusu'na dek dest-i İslâm'da olup Gül câmi‘i ma‘bedhânemiz, Sirkeci tekyesi mahkememiz olduğu sene bu Silivri kal’asın Yıldırım Bâyezîd Hân be-dest-i Alemşâh şehzâde feth etmişlerdi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Timur hâdisesinde Yıldırım Hân münhezimen kahrından merhûm olup İslâmbol tekürü İslâmbol içinden cümle ümmet-i Muhammed'i Bursa'ya ve Edirne'ye nefy edüp bu kal‘a-i Silivri'yi ümmet-i Muhammed hâli üzre bırağup karşı Anadolu tarafına geçdiklerin {ol asırda} Edirne'de İsâ Çelebi Rûmeli'ne pâdişâh olmuşdu. Derhâl Edirne'den ılgar ile Silivri kal‘asına gelüp ale'l-gafle kabza-i tasarrufa alup zabt etdi.

Ba‘dehû Yıldırım Hân oğullarından İsâ Çelebi ve Mûsâ Çelebi ve Süleymân Çelebi ve Çelebi Mehemmed Çelebi mâbeynlerine tefrîka düşüp Rûm'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Rûm'a bir kaç kerre dörd karındaş biri birleri üzre seferler edüp âhir-i kâr meydân-ı Muhammedî Çelebi Mehemmed'e kalup üç birâderlerin katl edüp ve birin re‘âyâ şehîd edüp Çelebi Mehemmed Hân Rûm'a ve Anadolu'ya müstakil pâdişâh oldu. Ammâ bu esnâda Rûm küffârı Silivri kal‘asına istîlâ edüp metânet üzre imâr etdi. Bu kal‘a evsâfın Rûm tevârîhlerinde muhâsaraların tafsîl üzre terkîm eylemişlerdir. Ba‘dehû sene (---) târîhinde bu Silivri kal‘asın Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân feth eylemişdir, be-dest-i Velî Mahmûd Paşa. Eyyûb kazâsı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kurâdır. (---) hükmünde subaşısı, kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır. Müftî ve nakîbi yokdur. Ammâ a‘yân [u] eşrâfı çokdur.

Eşkâl-i kal‘a-i Silivri

Bahr-i Rûm sâhilinde İslâmbol hâkinde bir yalçın püşte üzre şekl-i murabba‘ ***[106a]*** kırk yedi kulleli ve cânib-i şimâle mekşûf bir kapulu ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin beş yüz adımlı ve derûn-ı kal‘ada iki bin âdemli bir kal‘a-i köhne seng binâ bir sûr-ı zîbâdır. Derûn-ı kal‘ada cümle beş yüz kiremit ile mestûr deryâya nâzır hâne-i ma‘mûrlardır. Kenîseden vely olunmuş Hünkâr câmi‘i var. Bu kal‘ada hân u hammâm ve bâğ u bâğçe ve çarsû-yı bâzârı yokdur. Ammâ hevâdâr hâneleri çokdur. Cümleden Haydar Ağazâde sarâyı, deryâya nâzır cihân-nümâ bir sarây-ı ra‘nâdır. Ammâ,

Der-medh-i varoş-ı şehr-i Silivri

Leb-i deryâda on yedi mahalle ve cümle bin altı yüz ma‘mûr bâğlı ve bâğçeli âb-ı hayâtlı bir şehr-i ma‘mûrdur kim İslâmbol'un bir mahallesidir. Hakîkatü'l-hâl Yanvan Tevârîhi kavli üzre bu Silivri İslâmbol kal‘asının bir köşesi olduğu muhakkakdır kim İslâmbol'dan bu mahalle gelince kal‘a dîvârı âsârları âşikâredir. Bir köşesi dahi Karadeniz sâhilinde Terkoz kal‘asıdır kim Silivri'yle Terkoz mâbeyni on bir sâ‘at yerdir kim Karadeniz'den Akdeniz'de bu Silivri kal‘asına gelince yedi kat germe kal‘a dîvârı ve yedi kat handak hisârı hâlâ niçe bin yerlerde burc [u] bârûlarıyla zâhir ü bâhir olduğu ilâ hâze'l-ân müsbetdir. Bir köşesinde yine Karadeniz sâhilinde Karadeniz Boğazı'nda Yoroz kal‘aları imiş. Andan Tarabya ve Yeniköy ve Hisâr-ı Rûmeli ve Ortaköy ve Beşiktaş ve Tophâne'de Kurşumlu Mahzenburnu'na gelince kal‘a dîvârı imiş. Ammâ Meyyit İskelesi'nden Kâsımpaşa ve Hâsköy'e ve Südlüce ve Eyyûb'a varınca ol körfez içre kenarda kal‘a dîvârı yok imiş. Zirâ Sarâyburnu ve Kurşumlu Mahzenburnu ve Kızkullesi'nde azîm toplar olmağıla havf [u] haşyeti

olmadığından Kâsımpaşa taraflarında kal‘a dîvârı yok imiş. Ve Yedikulleden yine leb-i deryâ ile tâ Silivri'ye gelince kal‘a dîvârı imiş. Ol hisâb üzre ol asırda şimdiki kal‘a-i İslâmbol taşra kal‘aya iç kal‘a imiş. Ba‘dehû Rûmeli'nden dest-bûs ile İşpaniye kralı oğlu (---) nâm la‘în yek-dil [ü] yek-cihet olup İslâmbol'u karadan muhâsara edüp Silivri'den Karadeniz kenarında Terkoz kal‘asına varınca mezkûr yedi kat germe kal‘ayı harâb edüp İslâmbol maldosuna istîlâ edenleri cild-i evvelimizde mufassal tahrîr olunmuşdur. Anınçün İslâmbol’un bir köşesinde bu Silivri kal‘ası İslâmbol'un bir mahallesi gibi ma‘mûr kalmışdır.

Cümle on sekiz mihrâbdır. Cümleden mükellef câmi‘i selâtîn-misâl bir minâreli ve harem-i azîmli câmi‘-i Kara Pîrî Paşa, Selîm Hân-ı Evvel vüzerâlarındandır, Hazret-i Ebâbekri's-sıddîk neslindendir. Cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve taşra harreminde mihrâb soffası üzre balgamî amûdlar bir diyârda yokdur. İmâreti ve medresesi ve dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyânı cümle bu imâretler rasâs-ı hâs-ı nîl-gûn ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Bundan gayri câmi‘-i pür-nûr ma‘lûmum değildir.

Ve cümle sağîr ü kebîr on altı aded hân-ı ma‘mûrları cümle la‘l-gûn kırmızı kiremit ile mestûrdur. Ammâ cümleden nev-binâ Kassâm Çelebi hânı ve çarsûsu ma‘mûr ve mükellef ve müzeyyen hândır. Kassâm Çelebi, ulu câmi‘ sâhibi Pîrî Paşa sulbündendir. Ve Kassâm Çelebi çârşûsuyla cümle dörd yüz dükkândır kim her hırefden mevcûddur. Ammâ memerr-i nâs olmağıle na‘lbendi çokdur.

Ve iki aded hammâmı var. Biri Pîrî Paşa'nındır. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Ve Hünkâr bâğçesi vardır. Bostâncıları ve bâğçe üstâdı ile ma‘mûrdur.

Ve bu şehrin cümle ma‘mûr hâneleri leb-i deryâda olmak ile cümle revzenleri cânib-i kıbleye nâzırdır. Ve kat-ender-kat şâhnişînli mükellef sarâyları vardır. Maşrık tarafı serâpâ bâğlardır. Ve kal‘anın dibinde yel değirmânları vardır.

Ve bu şehrin cânib-i garbında Çorlu râhı üzre Süleymân Hân'ın otuz üç göz bir cisr-i tavîli var. Gerçi alçak kantaradır ve kemerleri hurdedir ammâ mahallinde inşâ olunmuşdur. Bu cisrin başında şehir tarafında,

Ziyâret-i Sa‘dî Baba: Tekye-i Bektâşiyân içinde medfûndur. Zîrâ kendileri dahi fukarâ-yı Bektâşiyândandır. *Kuddise sırruhû.*

Ve **ziyâret-i Vezîr Haydar Ağazâde**: Yine bu cisr başındaki tekye içinde Sa‘dî Baba cenbinde medfûndur. Âl-i Osmân'ın menâsıb-ı âlîlerinde yeniçeri ağası ve Bağdâd ve Diyârbekir ve Mısır ve kapudân ve kâ’immakâm olup Silistre eyâleti ihsân olunup ***[106b]*** Boynueğri Mehemmed Paşa kendüyi bu Silivri'de katl edüp kellesin der-i devlete götürüp na‘şın bu tekyede defn etdiler. *Rahmetullahi aleyh.*

Andan cânib-i garba ma‘mûr [u] âbâdân kurâları ubûr ederek,

Ahvâl-i kal‘a-i kadîm Çorlu: Bânisi Yanko ibn Madyan'dır. İbtidâ sene 720 târîhinde Edirne Fâtihi Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Yire beraber münhedim edüp kendüler Kosova'da şehîd olduktan sonra küffâr müceddeden ta‘mîr ü termîm edüp sene (---) dest-i tasarruflarında durup ba‘dehû sene (---)

târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân feth edüp cümle der-i dîvârların münhedim edüp hâlâ eser-i binâları Çorlu şehrinin cânib-i şimâlinde nümâyândır. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Ebü'l-Feth Mehemmed Hân fethidir. Edirne hâkimi hükmünde (---) (---) yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi otuz pâre kurâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve yeniçeri kolluğu yasakçıları vardır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Koca Gâzî Hudâvendigâr bu kal‘ayı feth etmede usret çeküp "şu Çorlu dahi feth olmadı" deyüp feth oldukda ismine Çorlu dediler. Gerçi yayla yerde hevâsı latîf yerdir ammâ ekseriyyâ Çorlu halkı çorlulardır. Ammâ sefer-i hümâyûn oldukda her memleket halkının birer gûne oran derler isimleri vardır. Ol ismile birbirin çağırup çadırların ve tevâbi‘ [u] levâhıkların bulurlar. Haleb diyârının oranı "Yâ ahad"dir. Ve Diyârbekir'in "Âmid"dir. Bu Çorlu'nun oranı olan "Beğ" çağrılır, Çorlu çağrılmaz. şehr-i kadîmdir. Kefere zamânında bunda bir deyr-i metîn var idi. Sarı Saltuk anda makâm edinmekle anın şerefiyetine bu şehir gâyet ma‘mûr [u] âbâdân idi. Hâlâ niçe bin yerde âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Ammâ şimdi dest-i Osmân'da cümle üç bin kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ-yı ma‘mûrlardır. Ve cümle on beş mahalle-i müslim ve on beş mahalle-i kefere addolunur. Tâ kefere asrındaki imâretden kalmış fecerelerdir.

Sitâyiş-i mahalle-i Müslimîn: Evvelâ mahalle-i Arabacıbaşı ve mahalle-i Muslihuddîn Efendi ve mahalle-i Keçecizâde ve mahalle-i Abbâszâde ve mahalle-i Karacaahmed Sultân ve Burhânzâde mahallesi ve mahalle-i Hisâr ve mahalle-i el-Hacı Gânî ve mahalle-i Mustafâ Efendi ve mahalle-i Odunbâzârı ve (---) meşhur mahalle-i ma‘mûrlar bunlardır. Ve her bir mahallede birer mesâcid mukarrerdir. Ammâ üç yerde salât-ı cum‘a edâ olunur cemâ‘at-ı kesîreye mâlik câmi‘-i kebîrler vardır. Evvelâ câmi‘-i Arabacıbaşı mahallesi câmi‘i kiremitlidir. Eski câmi‘ dahi kurşumsuz bây u gedâya ve hâs [u] âmma ni‘meti mebzûl imâret-i dârü'l-it‘amı vardır. Ve İmâret câmi‘i, Sultân Süleymân Hân'ındır. Kubbe-i âlîli ve mermer zîbâlı ve kıble kapusu tarafında yan soffalı ve bir harem-i vâsi‘li câmi‘i rûşen binâ bir minâre-i zîbâlı ma‘bedgâh-ı rûşendir. Kıble kapusu üzre tahrîr olunan târîhdir:

şeh Süleymân sâhibü'l-hayrât

Kıldı bu câmi‘i şerîfi binâ

Fikr-i gerdümle gûy-ımış târîh

Küned ân vakt-i în sadâ peydâ

Hâtif-i Gaybî goft târîheş:

Kad büniye ma‘beden li-hubbi Hudâ [103]

sene 928.

Bu câmi‘ kapusundan içeri girerken sol tarafda rûy-ı dîvârda yine celî hat ile terkîm olunan ta‘mîri târîhidir.

Du‘â edüp Esîrî dedi târîh

şükür Vehhâb'a câmi‘ oldu ma‘mûr [104],

sene 1006.

Ve çârsû içinde Ebü'l-feth câmi‘i, kiremitlidir. Ammâ bu İmâret câmi‘i, imâretiyle ve cümle kıbâbları ile serâpâ rasâs-ı hâs-ı nîl-gûn ile mestûr, huddâmları mesrûr câmi‘-i pür-nûrdur. Bu câmi‘ kurbunda Süleymân Hân'ın Kurşumlu medresesi ma‘mûrdur. Talebeleri ve dersiâmları ve cânib-i vakfdan talebelerine hücre-bahâ lahmiyye ve şem‘iyyeleri ve vazîfe-i mu‘ayyeneleri dâ’imdir. Ve cümle yigirmi aded mekteb-i sıbyân-ı tıflândır. Ve cümle iki imâretdir kim cem‘i müsâfirîne beher yevm merreteyn ta‘âmı mebzûldür.

Ve cümle aded çeşme-sârlardır, ammâ yaylağ-ı âlîde vâkı‘ olmağıla cemî‘i mülûk bu şehri saky edüp ibâdullahı def‘-i atşân etmede âciz-mânde olup âhir-i kâr bî-hisâb mâl-ı firâvân sarf edüp şehir içine kuyular gibi sahrınçlar hafr edüp andan at dollâblarıyla suları çekilüp çeşmelere taksîm olur. Evvelâ çeşme-i kadîm Süleymân Hân, târîhidir:

şeh Süleymân sâhibü’l-hayrât

{Mâlikü'l-bahr u pâdişâh-ı ber

Hak Te‘âlâ behişte ede kabûl

Geldi târîhî "ecruhü'l-kevser" [105] sene 965}

Ve Taya Kadın çeşmesi, üç aded uyûn-ı câriyedir. Kürd Sefer Ağa çeşmesi, İmâret çeşmesi ve kefere mahallesindeki *[107a]* Acıçeşme ve İmâret hânı kurbunda Murâd Hân-ı Râbi‘in Ruznâmecisi İbrâhîm Efendi çeşmesi ve çârsû içinde Kul Kethüdâsı Süleymân Ağa çeşmesi târîhidir (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded tekye-i sûfiyyûn ve dervîşândır. Evvelâ tekye-i Abdî Halîfe, tekye-i Karaca Ahmed Sultân, tekye-i Dâvûd Dede. Bunlar meşhûr âsitâne-i ehl-i tevhîddir.

Ve cümle on sekiz aded hân-ı azîmlerdir. Zîrâ gâyet memerr-i nâs olup haftada iki kerre bâzâr-ı azîm durduğundan âdem deryâsı cem‘ olmağıla ma‘mûr hânları çokdur. Evvelâ dörd hânı serâpâ kurşumludur. Cümleden ma‘mûr u mükellef imâret hânıdır kim âyende vü revende içün kârbânsarây-ı hasbîdir. Ve çârsû başında Ahmed Efendi hânı ve Tekyecizâde hânı ve Odabaşı hânı Hızır Ağa yolundadır. Ve Yumurucakzâde hânı ve Akçakoyunoğlu hânı ve Osmân Dede hânı ve Dâvûdzâde hânı ve Hidâyetullah Çelebi hânı ve katır na‘lbendi Mustafâ Beşe hânı ve Kızılbaşzâde hânı ve Hüsâm Dede hânı ve bunlar hân-ı ma‘mûr, mihmânsarây-ı tüccârân, âyende vü revendegândır.

Ve cümle iki hammâmdır. Evvelâ Taye Hâtûn hammâmı, binâsı ve hevâsı latîf çifte hammâmdır ammâ suları şûrdur. Ve İmâret hammâmı, Süleymân Hân'ındır, bu dahi çiftedir. Bunlardan mâ‘adâ hâs [u] âm yokdur. Lâkin yiğirmi altı hâs-ı nâs içün hânedân hammâmları vardır.

Ve a‘yândan müte‘ayyin hânedân sâhiblerinden şemsîzâde Çelebi ve Alîmî Efendiler ve Ibrî

Efendi ve Balı Efendi ve Serdâr Alî Beşe ve Arabacızâde ki meşhûru bunlardır.

Ve cümle aded altı yüz dükkândır ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i ehl-i hırefden mevcûd olup her hânları birer metîn bezzâzistân gibi olup zî-kıymet eşyâ mevcûddur. Ammâ cümle çârsû-yı hüsni bir şâhrâh-ı azîmin cânibeynine düşüp üzerleri mestûr ve cümle tarîk-i âmları beyâz ahcârâtla mefrûş pâk esvâk-ı sultânîdir. Ammâ Bakkâllar çârsûsu bir semte düşüp ale't-tertîb vâkı‘ olmağıla birbirlerine rağmen eyle ma‘mûr dekâkîn-i bakkallardır kim cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbât ile müzeyyen bâzâr-ı hüsündür.

Hevâsı gâyet latîfdir. Bâğları vardır ammâ engürü memdûh değildir. Memdûhâtından peyniri Rûm u Arab u Acem'de meşhûrdur. Hattâ hurdece Çorlu peyniri ve dil peyniri ve kaşkaval peyniri ne Kemah katığı peynirine benzer ve ne Midilli peynirine ve ne şâm karîşesine benzer. Pâdişâhlara ve cemî‘i diyârlara hedâyâ gider bir gûne Çorlu'nun kaşkaval peyniridir kim Mısır'ın cebîn hallûmu anın yanında gûyâ Varna peyniridir. Zîrâ bu Çorlu sahrâlarında niçe kerre yüz bin sürü koyunları var. Cümlesi ol vâdî-i çemenzârın niçe bin gûne nebâtât [u] giyâhâtın otlayup süd hâsıl edüp andan peynir ederler. Azîm sahrâ-yı hâmûnlardır kim efvâh-ı nâsda "İlâhî seni Çorlu kırında pitreyim?" deyü bu kelâm elsine-i nâsda darb-ı mesel olmuşdur.

Ve bu şehrin halkı gâyet mün‘im âdemlerdir ve niçe bin rüme koyun sâhibleridir.

Ve bu Çorlu şehrinin kıblesinde kenar-ı bahr-i Rûm'da şehr-i Tekirdağı bir konakdır ve cânib-i şimâlinde şehr-i Kırkkilise dahi bir konakdır. Cânib-i garbında Edirne dörd konakdır. Ammâ canib-i erba‘ası gâyet ma‘mûr kurâlardır.

.....(1 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı Çorlu: Evvelâ Köprücü semtinde Ziyâret-i Osmân Dede, cümle ehl-i beled nezerâtlarıyla varırlar. Ve

Ziyâretgâh-ı el-Mevlâ Behiştî Efendi: Behiştî kabre erdi, behişt oldu. Vize şehrindendir. Çorlu'da zâviyesi {sâhasında medfûndur. Merkadi sengine *"Kad intekale'l-merhûm"* deyü kendü hatlarıyla altı gün mukaddem takrîr edüp merhûm olmuşdur. Te’lîfâtı bî-hisâbdır}. Ve,

el-Mevlâ Uzun Balı Efendi: İmâret müderrisiyken merhûm olup medrese kurbunda şâhrâh üzre medfûndur. Âlim ü fâzıl ve musannif ü mü’ellif kimesne idi. İlm-i hadîsde yegâne-i asr idi. (---) (---) (---)

Bu şehri tamâm seyr edüp andan cânib-i garba şehir kenarında vîrân kal‘ası kurbunda kefere mahallesinden taş cisrden ubûr edüp **karye-i Ulan Beğ**'i ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Karye-i hân-ı Karışdıran: (---) kazâsı hâkinde yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hânlı ma‘mûr köydür. Ammâ Çorlu ve Burgaz mâbeyninde kış günleri tamâm altı sâ‘at *[107b]* bir menzil-i azîmdir kim vakt-i şitâda çamurun fîl-i Mahmûdî ve pîl-i Menkerûsî ve Adana câmusu ve boğası çamurun sökemeyüp beher sene niçe bin at ve araba gark olduğundan çamurun karışdırdıklarıyçün "Karışdıran" derler. Andan yine garba (---) sâ‘atde,

Der-beyân-ı feth-i kal‘a-i Pürgaz, ya‘nî şehr-i Birgaz

Sebeb-i tesmiyyesi, Rûm lisânı üzre kal‘alara "pirgaz" derler. Ol isim ile müsemmâ bir kal‘a-i zîbâ idi. Sene (---) İdrivne kralı binâ edüp Yanko oğlu Aline krala hibe eyleyüp ol kadar ma‘mûr oldu kim Aline kral İslâmbol'da tekür sarâyında sâkin olurdu. Kâhice bu Pürgaz'da meştâ edüp eyyâm-ı bahârda Istıranca dağına yaylağa çıkardı. Bu Pürgaz böyle bir sevâd-ı mu‘azzam idi. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Ekseriyyâ bu şehri Selîm Hân-ı Sânî'nin Sokollu Mehemmed Paşa'sı imâr etdükde âsâr-ı binâların münhedim edüp şehr-i Bürgaz'ı imâr etdi. Ammâ ibtidâ fâtihi sene 720 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr feth etmede usret çeküp "Bre gâzîler şu Bürgaz'ı feth edüp münhedim edelim" deyüp ba‘de'l-feth esâsından münhedim etmişdir. Câ-be-câ niçe yüz yerde âsâr-ı binâları ma‘lûmdur.

Hâlâ Kırkkilise sancağı hâkinde maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem Sokollu Mehemmed Paşa evkâfıdır. İki yüz atlı ile mütevellîsi hâkimdir. Ve hâkim-i şer‘îsi yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır.

şehri bir düz vâsi‘ sahrâ içre yedi yüz hâneli bâğlı ve bâğçeli ve cümle ahmer-gûn kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ-yı ma‘mûr büyûtlardır.

Ve cümle altı mahalle ve beş mihrâbdır; üçü hutbedir. Cümleden câmi‘-i azîm ve ma‘bedgâh-ı kadîm Sokullu Mehemmed Paşa câmi‘i, Süleymân Hân-ı Sânî ve Murâd Hân-ı Sâlis üç pâdişâha kırk sene vezâretle ömr-i azîzi güzer eyleyüp dîvân-ı pâdişâhîde bir serhad gâzîsi dâğ-ı derûnundan kurtele bıçağıyla kubbealtında urup şehîd etmişdir ve Mehemmed Paşa vasiyyetiyle kâtil halâs olmuşdur. Bu câmi‘-i zîbâ vezîr-i âkıl [u] dânâ hayrâtıdır. Ammâ vasfında lisân kâsır ve kilk-i cevâhîr-nisâr kâsırdır. Lâkin alâ kadri't-tâka deryâda katre ve güneşde zerre tahrîr edelim:

Evvelâ şehrin derûnunda cemâ‘at-ı kesîreden ârâm bulunmaz bir mesîregâh, ma‘bedgâh [ve] teferrücgâhdır. Ve taşra haremli fıskiye ve havz-ı şadırvânlı niçe yüz çınar ve serv-i ar‘ar ve kestâne ve şecere-i tayyibeler ile sâyedâr olmuş bir harem-i muhteremdir kim cemî‘i âyende vü revendegân ve cemâ‘at-ı müslimân anda tâ‘at-ı Sübhân edüp hamd-i Yezdân ederler. Sayf [u] şitâda bu harem içre aslâ şems-i âteş-tâbın tâb-ı tüvânı te’sîr etmez. Bu harem-i azîmin cânib-i erba‘ası yan soffalar ve hücreler ve soffalar üzre amûd-ı mûmiyânlar ve dahi fevkında kâse-i nilgûn-vâr kıbâb-ı ser-nigûnların her biri kubbe-i eflâkden nişân verir. Ve derûn-ı câmi‘ eyle müzeyyen ü musanna‘dır kim diyâr-ı Âl-i Osmân'da buna mânend bir vüzerâ câmi‘i yokdur. Meğer İslâmbol'da Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de Zâl Paşa câmi‘i ve Silivrikapusunun iç yüzünde Süleymân Hân'ın Tavâşî İbrâhîm Paşa câmi‘i ola. Ammâ bu Burgaz câmi‘i anlardan musanna‘ ve şîrîn-kâr câmi‘-i pür-envârdır. Kubbe-i âlîsi eflâke ser çekmiş kubbe-i nüh-tâkdır. Kıble tarafında bir nîm kubbe-i eflâkdir. Kubbe-i kebîrinin etrâfında kanâdiller çerâğân edecek tabakalar ile ârâste ve mü’ezzinân mahâfili ve maksûreler ile pîrâste olmuşdur. Ve minber [ü] mihrâbının ve cânib-i erba‘asında olan revzenlerinin midhatinde meddâhân-ı Rûm âciz-mânde olmuşlardır. Ve bunda olan ibret-nümâ-yı nakş-ı bukalemun-ı ibret-nümûn câm, billûr, necef ve moran-ı gûnân derûn-ı câmi‘e ziyâ verdikde [106] âyeti nûrun alâ nûr tilâvet olunur. Zîrâ bu câmi‘in etrâf-ı cevânibinde ibret-nümâ kelâm-ı şerîfler var kim her biri Yâkût-ı Musta‘sımî ve Abbâs-ı Mürsî ve şeyh Bâyezîdî ve Abdullah Kırımî ve Ahmed Karahisârî ve Hasan Çelebi ve Dede Mehemmed Çelebi Kelâm-ı izzetleri var kim İslâmbol'da Sultân Ahmed câmi‘i'nde

yokdur. Meğer Medîne-i Ravza-i Mutahhara'da ola. Ve hoş-âvâz hamele-i Kur'ân, e'imme-i hutebâsı ve mü'ezzinânları var kim gûyâ her biri birer yegâne-i asrdır. Bu câmi'in bir tabaka-i mevzûn minâresi var kim sihr-i helâldir. {Süleymân Hân câmi'in binâ eden Koca Mi'mâr Sinân ibn Abdülmennân binâ edüp ol} Üstâd-ı bennâ yed-i tûlâsın ayân u beyân etmişdir. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Hâtif-i kudsî dedi târîhini

Mescidü'l-Aksâ vü beytü's-sâlihîn [107]

sene 856

Ve Ergene cisri başında (---) (---) câmi'i, tarz-ı acîb, cemâ'atden garîb câmi'dir. *[108a]*

Bunlardan mâ'adâ mahalle mesâcidleridir. Bir medrese ve bir imâreti var, mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ganî vü fakîre, cüvân u pîre merreteyn cemî'i âyende vü revendegâna birer sahan çobra ve birer nân-pâre ve her ocağa birer şem'-i revgan ve her esb-i hüssân başına birer yem verilüp subh u mesâ ni'meti mebzûldur. Eğer müslim ve eğer gayr-ı müslim ve leyle-i cum'ada birer sini pilav ve yahni ve zerde ve çobrası dâ'imdir. İnkırâzu'd-devrân dâyim ola, *âmîn yâ Mu'în*.

Ve yedi aded mekteb-i sıbyândır. Ve bir acâ'ib rûşen-binâ hammâm-ı hoş-hevâsı var.

Ve cümle üç yüz aded çârsû-yı bâzârdır ammâ bezzazistânı yokdur. Lâkin her zî-kıymet bî-minnet bulunur. Ve bu şehirde mevsim-i gülnârda panayır bâzârı durur. Rûm u Arab u Acem'de Burgaz'ın sığır bâzârı meşhûrdur kim kırk gün kırk gice germ-â-germ bâzâr-ı muhabbet olup eyle bey' [u] şirâ olur kim yük bozulup düzülüp sürûr [u] şâdumân, ayş [u] işret olur. Nehr-i Ergene kenarında tâ Sokollu Mehemmed Paşa cisrinde varınca şehir tarafında bin adedden mütecâviz müfîd [ü] muhtasar çalaşdan ve külbe-i ahzândan dükkânlardır. Ankâ bâzergânlar içün kârgîr dekâkînler dahi vardır ammâ azdır.

Bu bâzârbaşındaki dokuz göz cisr-i azîmdir kim Koca Mi'mâr Sinân kârıdır. Yetmiş aded cisr-i azîm binâ etdüğünün biri dahi bu kantara-i musanna'dır. Mezkûr bâzâr-ı sultânîden hâsıl olan bâc-ı bâzârı mütevellî cem' edüp cemî'i mürtezika ve gayri lâzım olan yerlere sarf eder.

Bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîfdir ve bâğ u bâğçesi ma'mûrdur. Koyunu ve kuzusu ve tereyağısı meşhûr ve Sokollu Paşa du'asıyla âbâdan ve halkı ganî vü şâdândır.

Der-sitâyiş-i kârbânsarây-ı Burkaz: Bir bâb-ı azîm içre kal'a-i azîm-misâl karşu karşuya yüz elli ocak hân-ı kebîrdir. İçli ve taşralı ve haremli ve develikli ve ıstabl-ı anterli bir mihmânsarây-ı azîmdir kim üç bin devâbât makûlesi alır. Kapusunda dâ'imâ dîdebânlârı nigehbânlık etmededir. Ba'de'l-ışâ oldukda kapuda mehterhâne tablı çalınup içerden taşra bîrûndan enderûna gelüp gitdiklerinde kapuyu sedd edüp hânlar içre cânib-i vakfdan kanâdilleri çerâğân edüp kapu dibinde yatarlar. Eğer nısfu'l-leylde taşradan müsâfir gelirse kapuyu açup içeri korlar ve mâ hazar ta'âm getirirler. Ammâ cihân yıkılsa içerden taşra bir âdem koymazlar, şart-ı vâkıf böyledir. Tâ cümle müsâfirîn kalkup mehterhâne döğülüp herkes mâlından haberdâr olup hâzırbâş olup hâncılar dellâllar

gibi "Ey ümmet-i Muhammed! Malınız, cânınız ve atınız ve donunuz tamâm mıdır?" deyü nidâ edüp cümle "Tamâmdır. Sâhib-i hayrâta Hak rahmet eyleye" dediklerinde bevvâblar vakt-i şâfi‘îde dervezeleri küşâde kılup yine kapu dibinde "Yollarda gâfil gitmen, bisât gâ’ib etmen, herkesi refîk etmen. Yürü Allah getire" deyü nasîhat-âmîz kelâmlar deyüp herkes bir cânibe revâne olurlar.

Ve bu hânın cânib-i garbında başka vüzerâ vü vükelâ ve a‘yân [u] kibâr içün haremli ve dîvânhâneli ve yüz elli hücreli ve hammâmlı ve kilâr-ı matbahlı bir sarây-ı azîm var kim diller ile ta‘bîr olunmaz bir sarây-ı vüzerâdır kim midhatinde lisân kâsırdır.

Ve'l-hâsıl bu şehr-i müzeyyen içre tahrîr ve tavsîf etdiğimiz cemî‘i âsâr-ı binâlar cümle Sokollu şehîd Mehemmed Paşa'nındır kim cemî‘i binâları kârgîr olup aslâ ahşâbâtdan bir eser yokdur. Meğer dekâkînlerin çenekleri ola. Ve cümle bu imâristân serâpâ rasâs-ı hâs-ı nilgûn ile mestûr bahr-i kebûd gibi temevvüc verir bir hayrât-ı azîm ve bir binâ-yı kadîmdir. *Rahmetullahi aleyh.*

Ve bu mevsûf olan mihmânsarây-ı azîmin câmi‘ kapusuna mukâbil demir kapusunun kemeri üzre beyâz mermerde Karahisârî Hasan Çelebisi hattıyla müzehheb ve mutallâ târîh budur (---) (---) (---) (---)

Bu kârbânsarâya (sarâya) gelen oldu hep revân,

Sene 973. (---) (---) (---) (---) (---) .

Ba‘dehû Burgaz şehrinden cânib-i şimâle meyyâl ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar içre ubûr ederken nehr-i Ergene'yi atlar ile geçüp (---) sâ‘at gidüp bu nehr-i Ergene'nin ibtidâ tulû‘u Karadeniz sâhilinde Istıranca dağlarında hurûc edüp Uzunhacılı kurâsı cisrinden ubûr edüp gelir, bu Burgaz'dan geçer. Andan Edirne kurbunda Sultân Murâd-ı Evvel Koca Gâzî Hudâvendigâr cisri kim ana ***[108a]*** Ergene cisri derler, yüz yetmiş köprüdür. Devlet-i Âl-i Osmân'da değil gayrı mülûklarda dahi böyle cisr-i azîm [ü] tavîl manzûrumuz olmamışdır. Mezkûr nehr-i Ergene bu cisrin altından ubûr edüp iner (---) (---) (---) Akdeniz'e mahlût olur. Eyle bir nehr-i azîm değildir ammâ evvel bahârda dağların ve dere ve depelerin karları sökün eyledikde deryâ gibi cereyân edüp niçe bin dıraht-ı müntehâları bîhından kal‘ edüp deryâya döker. Böyle bir çoşkun ve taşkın nehr-i zülâldir.

Ezîn-cânib bu nehri mezkûr Burgaz kurbunda atlar ile ayakdan ubûr edüp (---) sâ‘atde

Der-medh-i kal‘a-i Eski Poloz: Edirne tekürü akrabâlarından Poloz nâm bir ruhbânın bu mahalde bir deyri var idi. Anın sebebiyle bu kal‘ayı Edirne kralı binâ edüp lisân-ı Yunaniyân üzre Pürgaz-ı Poloz derler. Poloz ve Meleyoroz ve Mavramoloz ve Zarbçayoroz lisân-ı Urûm'da cümle papas ve bıtrîk ismidir. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Edirne'den evvel Gâzi Hudâvendigâr muhâsara edüp fethinde usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘asının câ-be-câ burc [u] bârûların münhedim etmişdir, ammâ ta‘mîr [u] termîmi seheldir. Havâlesiz bir püşte-i âli üzre şarkdan garba tûlânîce vâkı‘ olmuş seng-binâ bir sûr-ı köhne bir kapulu kal‘adır ammâ cebel-i âlî üzre mebnî olmağıla urûcunda usret çekilmek ile derûn-ı kal‘ada benî Âdem'den bir merd [ü] zen yokdur. Kırkkilise sancağı hâkinde Burgaz kazâsı hükmünde aşağı kal‘a altında iki yüz hâneli kefere köyüdür. Sengistân yerler olmağıla lezîz ve âbdâr şıralu engürü olur. Andan cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Fakılar: Kırkkilise sancağı kazası ve hâkinde bir dere içre bir hânlı ve üç yüz hâneli Bulgar köyü ve ze‘âmetdir. Bu mahalde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden paşa efendimize bir hünkâr haseki ağasıyla hatt-ı şerîf vârid olup "Benim Melek lalam, Kul Kethüdâsı Çelebi Ağa ol taraflara firâr etmişdir. Elbette ele getirüp kayd-bend ile der-i devletime gönderesin!" deyü hat gelüp haseki ağaya bir kise guruş ücret verildi. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde

Menzil-i karye-i Karabınar: Kırkkenîse livâsında iki yüz hâneli Bulkar-ı hâksâr köyüdür. Ammâ gâyet imârdır. Hattâ vezîr-i rûşen-zamîr Siyâvuş Paşa bir hân-ı azîm binâ edüp dahi âbâdân oldu. Derûn-ı kal‘adan nehr-i (---) (---) Istıranca dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Ergene'ye rîzân olur. Bu karye dahi ze‘âmetdir. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Sasalar: Gâzî Hudâvendigâr'ın Sasa Koca nâm bir yarar-ı benâm anda ibtidâ mesken edinmeğile karye-i Sasa derler. İki yüz hâne-i müslim ve gayrimüslim hâneleri vardır. Hatta Boşnak İshâk Ağa bunda sâkin olmağıla çâr-kûşe bir kulle-i bâlâ binâ edüp haydud [u] harâmî şerrinden emîn oldu. Ve Tatar Süleymân Ağa bir hân binâ edüp karyesi dahi ziyâde imâr oldu. Bu beledîn dağlarında olan gûnâ-gûn giyâhât [u] nebâtât, haşâyişât envâ‘ının kesretinden ve gül-i gülistân ezheriyyâtının vefretinden bu karyede ol kadar hâs ve beyâz asel-i musaffâ olur kim Hudâ âlimdir beyâz dülbendden fark olunmaz ve tenâvül edene aslâ ve kat‘â harâret vermeyüp râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Hakkâ ki sûre-i (---) [108] âyeti bu engübîn hakkında nâzil olmuşdur. Bu karye câmi‘inin imâmı Alî Efendi yetmiş sene sâ’imü'd-dehr sulehâ-yı ümmetden mazanne-i kerâme bir kimesnedir. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Aydos

Bu kal‘ayı dahi Yunaniyândan Aydos nâm kefere-i vesvâs binâ etmişdir. Sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Hân fethidir, be-dest-i Mehemmed Beğ. Kırkkenîse sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır. Kal‘ası bir türâblı ve kil kayalı cebel-i bâlânın zirve-i a‘lâsında şekl-i muhammes bir kapulu seng binâ bir sûr-ı zibâdır ammâ içinde benî Âdem yokdur. Ammâ aşağı şehri bir dere kenarında bin aded kiremit ile mestûr bâğlı ve bâğçeli hâne-i ma‘mûrlardır. Ahâlîsinin Müslimi ve gayri müslimi ekseriyyâ Bulgar tâ’ifesidir. Ve cümle beş mahalle ve beş mihrâbdır. Cereyân eden Çenge deresi üzre bir göz cisr başında bir minâreli ve kiremit ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûru var, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve altı aded hânları ve yüz elli aded dükkânları ve dakîk değirmânları var. Hâkimi Silistre ***[109a]*** paşası voyvodası hükûmet eder. Ammâ kim âb [u] hevâsı sakîldir.

Sitâyiş-i germâb-ı şehr-i Aydos: Yed-i kudret ile meshûn bir mâ-i şûru vardır. Sâhibü'l-hayrâtın biri ol germâbdan cereyân etdirüp müfîd ü muhtasar bir hammâm binâ etmiş ammâ suyu gâyet nâfi‘dir. Ve memdûhâtından biri dahi bâğlarının âbdâr üzümü meşhûrdır. Andan yine şimâle Çenge dağına urûc edüp balkan-ı azîminde âsumâne ser çekmiş dıraht-ı müntehâları ve niçe bin sun‘-ı Hudâ-yı Perverdigâr'ı seyr [u] temâşâ edüp Kurd mahallesi nâm bir Türük ve Bulgar köyün ubûr edüp andan,

Kal‘a-i Çanga: Yanvan Târîhi kavli üzre Yanko ibn Madyan binâ etmişdir kim öte Pirevadi'de Dobruca kralı Bulkar meliklerinden idi. Anın ile Yanko kral müşâ olmağla bu Çanga balkanının tâ zirve-i a‘lâsı vasatında bu kal‘ayı Yanko binâ edüp âyende vü revende tüccârdan bâc alup selâmetle

tüccârı ubûr etdirir idi. Ba‘dehû sene 814 târîhinde Mûsâ Çelebi feth edüp kal‘ayı harâb etmişdir. Hâlâ niçe yerde hıyâbân içre burc [u] bârûları zâhir olup harâmîler yatağı ve haydûd kâfirleri durağı olmuşdur. Ammâ bu mahalde âsâr-ı binâ-yı azîm oldur kim bu kal‘a dibinden bir kal‘a dîvârı cânib-i garba bu balkan üzre Kızan balkanına ve şıpka balkanına ve Torvakurudan balkanına ve Televe balkanına velhâsıl on konak tâ Alacahisâr balkanlarına varınca bu kal‘a dîvârın Yanko ibn Madyan hükmüdür kim Dobruca kralı tarafından Soltat kavmi ya‘nî Tatar kavmi Rûm'a geçmeye deyü {handak-ı azîm dahi} binâ etmişdir, ammâ makdûr-ı beşer değildir. Niçe kerre balkanları aşarken bu hayyıtlara râst gelüp hayretde kalmışız. Ve yine bu Çanga kal‘asının cânib-i şarkîsinde bu dîvâr tâ Sücülü ve Koparan balkanları İçre Karadeniz sâhilinde Varna kal‘ası mukâbelesinde Galata burnundan elli mil deryâ içre binâ olunmuş bir dîvârdır. Mürûr-ı eyyâm ile talattum-ı deryâdan deryâ içre olan rasîf münhedim olup ka‘r-ı deryâda esâsları nümâyândır. Mellâh-ı keştîbân-ı Bahr-i siyâh ol rasîfde havf edüp alarka ubûr ederler. Aceb himmet-i benî Âdem'dir. Bu temâşâları Çanga balkanı içre ubûr edüp yine (---) sâ‘atde cânib-i şimâle Çanga'dan aşağıya nüzûl edüp,

Karye-i Çanga: Yüz aded buriya ile mestûr Bulgar keferesi köyüdür. Cümle harâmî ve âsîlerdir. Ve mu‘âf u müsellemlerdir. Ancak balkan içre derbend tablı çalup hıfz [u] hırâset etmeğe me’mûrlardır. Bu karyede Pravadi şehirli Hacı Ahmed hasbeten-lillah bir hân-ı azîm ihdâs etmişdir. Bu karyeyi ubûr edüp iki sâ‘atde,

Menzîl-i kasaba-i Yeniköy: Bir vâsi‘ mahsûldar bâğlı ve bâğçeli kurânın vasatında nehr-i Kamçı kenarında cümle altı yüz aded kiremitli ve buriya saz örtülü müslim ve gayrımüslim Bulkar hâneleridir. Bir câmi‘i var, minâreli ve kiremitlidir. Ve bir hânı ve yigirmi aded dükkânları var. Haftada bir bâzâr-ı azîm olur. A‘yânından hânedân sâhibi (---) ağadır.

Bu mahalde âsitâneden ulak gelüp paşaya "Elbetde Özi kal‘ası muhâfazasına gidesin" deyü emr-i şerîfler geldi. Ve yeniçeri ocağında Çelebi Kethüdâ'ya eyâlet-i (---) ihsân olunup ılgar ile mansıba giderken firâr etdi, deyü Defterdârzâde Mehemmed Paşa Mora vâliliğine giderken kul kethüdâsının katline me’mûr olup Rûmeli'nde Gümülcine nâm şehir kurbunda yetişüp şehr-i Gümülcine'de {be-dest-i Anadoluhisârlı Ustazâde Ahmed Çelebi} şehîd eyleyüp na‘şın Gümülcine mezâristânına defn eyleyüp kellesin der-i devlete getirdiklerinin haberi dahi gelüp Melek Ahmed Paşa efendimiz hayli girye vü nâlân eyledi. Andan bu Yeniköy'den kalkup yine çengelistân içre nehr-i Kamçı'yı ahşâb cisr-i azîmden ubûr etdik. Mezkûr nehir Kızan dağlarından ve şıpka balkanlarından ve Kızanlık ensesindeki Kabrova dağlarından cem‘ olup bu mahalden ubûr edüp Köprülü'ye varır. Anda ağaç cisir altından ubûr edüp geçit vermez bir nehr-i azîm olup Varna kal‘asıyla Galata Burnu mâbeyninde Bahr-i siyâha rîzân olur âb-ı hayâtdır. şiddet-i şitâda içinde Karadeniz keştîleri kışlar bir nehr-i kebîrdir. Bu nehri, mezkûr Yeniköy dibinden ubûr edüp, ma‘mûr [u] âbâdân kurâları ubûr edüp şimâle (---) sâ‘atde,

Der-sitâyiş-i şehr-i kadîm Bürvadi, ya‘nî kal‘a-i âlî Pirevadi: İbtidâ bânisi Dobruca krallarından Helona kral binâsıdır. Ve dârü'l-mülk-i Dobruca'dır. Cemî‘i Bulkaristân-i millet-i Yunan bunun destinde idi. Bunlar dahi millet-i *[109b]* Mesîhî'den olup İncîlî idiler. Hudûdları Çanga balkanında mezkûr kal‘a ve handakdan tâ Alacahisâr'da despot kral ile müşâ idi. Bir tarafı Tuna kenarında Tolça kal‘asından Tuna kenarıyla ne kadar büleyde kılâ‘lar var ise Semendire kralıyla müşâ olup mâbeynlerinde Sofya sahrâsında cereyân eden nehr-i Iskır hudûd olduğu Yanvan Târîhi'nde acâyib

mufassal tahrîr olunmuşdur. Ve bu Dobruca kralı dâ'imâ Çınkız Hân ve Tohtamış Hân ile Akkirmân'da Kamerü'l-kamer sahrâsında ceng-i azîmler edüp İslâmbol Kostantinlerinin üzerine Tatar'ı geçirmeyüp sedd olduğundan "dobra" ya'nî iyi kral demek olur. Krallarının karârgâhı bu Pirevadi'dir. Niçe kimesne kitâbetde Pirevâdi, niçeler Perevadi, niçeleri "Bir er var idi" yazar. Hakkâ ki Belh [ü] Buhârâ'da Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretleri Hâcı Bektâş-ı Velî'yi Rûm'a Sarı Saltık ya'nî Muhammed Buhârî hazretlerin gönderdikde Saltık-ı Buhârî Sinop'dan Varna'ya, Varna'dan bu Pirevadi'de Dobruca krala gelüp bir ejderhâyı katl edüp bu Perevadi'de neşv [ü] nemâ bulduğundan "Bir er vardı"dan galat Pirevadi derler. Ba'dehû sene 814 târîhinde bu kal'ayı Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân Rûm'a halîfe iken feth etmişdir. Bâ ceng-i azîm, be-dest-i i'ânet-i Mehemmed Beğ ibn Mihal-i Kebîr şehr-i Plevne'de medfûndur. Ba'dehû Süleymân Hân tahrîrinde Özi eyâleti vâlîsi hükmünde paşa ve voyvadası zâbitdir. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ olup Der-i devletinde cümle nakîbü'l-eşrâflara arpalık olup nâ'ibi hükm eder. Cümle nevâhî kurâları (---) âbâdân mahsûldâr kurâlardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Zîrâ a'yân [u] eşrâfı ve askerî tâ'ifesi çokdur. şeyhülislâmı ve nakîbi ve şehir nâ'ibi ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Eşkâl-i kal'a-i Pirevadi: Kal'ası şehrin maşrık tarafında evc-i âsumâne ser çekmiş yalçın kesme dîvâr gibi kaya üzre bir tarz-ı acîb ü garîb kal'a-i bâlâdır. Cümle der-i dîvâr mücellâ ve musaykal, mutarraş seng-i musanna' ile mebnî bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ibret-nümâ kal'a-i ra'nâdır. Cânib-i erba'aları derk-i esfelden nişân verir gayyâ dereleri olmağıla aslâ ve kat'â bir tarafında handakı yokdur. İllâ cânib-i garba mekşûf iki kat demir kapusu vardır. Ol tarafda on zîrâ' kadar arîz ü tavîl kesme kaya handakı vardır. Bu tarafa nâzır metîn kulleleri vardır. Bu kal'anın zerre mikdârı bir tarafında havâlîsi yokdur. Ve bir tarafdan aslâ zafer mümkin değildir. Derûn-ı kal'ada bir mescid ve gılâl anbarı ve dizdârhânesi ve imâm ü mü'ezzin hânesi var. Dizdârı ve on aded neferâtları ve kifâyet mikdârı ve şâhî topları var. Ve derûn-ı kal'ada bir azîm âb-ı hayât câh-ı mâsı var kâmil yüz kulaçtır. Bir seng-pâre ilkâ ile seng sadâsı âdemin zehresin çâk eder. Bu kal'a içre bundan gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Ve bu kal'anın dâ'iren-mâdâr burc [u] bârûları üzre cirmi yedi yüz adımdır. Kıbleden şimâle vâkı' olup kapusundan kıbleye tûlu iki yüz adımdır, arzı kâmil elli adımdır ve gâyet ensiz kal'acıkdır, ammâ kal'a-i Kahkahâ'dır. Ammâ,

Temâşâ-yı Garîbe : Bu kal'a eyle bir kûh-ı bülendin zirve-i a'lâsındadır kim her bâr serinde vakt-i seher ebr-i kebûd eksik değildir. Böyle cebel-i bülendin püşte kayalarında gemiler bağlayacak âdem uyluğu kalınlığı içinden birer âdem geçer demir halkalar var. Ve zamân-ı kadîmde müsta'mel olmadan aşınmış alâmeti var kim niçe yüz sene kullanılmışdır. Ammâ Pirevadi'de bir müsinn Latin kefere var idi. Anın rivâyeti üzre "Târîhlerimizde eyle yazar kim İskender-i Zülkarneyn Karadeniz Boğazı'n kesmezden mukaddem Heyhât sahrâsın ve Kırım diyârı ve Özi sahrâları ve Kamerü'l-kamer ve Tımışvâr sahrâları ve Göle ve Salanta ve Keçkemet ve Peşte ve Başka ve Laçka sahrâları cümle Karadeniz idi. Bu Pirevadi kayası cezîre-i ma'mûre olmağıla gemiler bağlanırdı" deyü nakl etdi. Hakkâ ki tahkîkdir. Zîrâ bu abd-i hakîr Heyhât sahrâsı ve Budin cânibinde Salanta sahrâlarında Koca Mûsâ Paşa vâlî-i Budin iken ol sahrânın rimâlistânı içre deryâ mahlûkundan midye ve istiridye ve minkale böceği kabukları *[110a]* buldum. Hakkâ ki İskender-i Kübrâ asrında o sahrâlar deryâ olup Pirevadi kal'ası cezîre olup ol demir halkalara keştî kayd-bend ederlermiş.

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen Pirevadi

İki yalçın kayanın mâbeyninde bir kayadan bir kayaya bir ok menzili vâsi‘ dere içre çemenzâr düz yerde kıbleden şimâle tûlu iki bin adım tavîl bir şehr-i imâr (---) dır kim lâ nazîrdir. Bu şehrin vasatında (---) deresi cereyân edüp yedi yerden taş cisrler ile ubûr olunur şehr-i ma‘mûrdur. şehrin nısfi çârsû-yı bâzârının ma‘mûru kal‘a kayalarının zeylinde vâkı‘ olmuşdur. Nısfı garb tarafi kayaları tahtında sarây-ı âlîler ve bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı hânedânlar vâkı‘ olmuşdur. Vasat-ı şehirden cereyân eden ayn kalîldir. İsmine (---) derler. (---) (---) tulû‘ edüp cânib-i kıbleye şehir içinden cereyân eder, bir sâ‘atde nehr-i Kamçı'ya mahlût olur. Bu şehir cümle (---) aded mahalledir. Evvelâ mahalle-i (---) (---) ve mahalle-i

.....(1 satır boş) .....

Meşhûr mahallâtlar bunlardır. Ve cümle (---) aded sarây-ı azîm ve hânedân-ı kadîm ve gayrı büyût-ı fukarâlar ve dâr-ı ağniyâlardır. Evvelâ Na‘lbend Alî Ağa sarâyı ve şâtır Ahmed Ağa sarâyı ve Hüseyin Ağa sarâyı ve Nâ’ib Hüseyin Efendi sarâyı ve Çeneklizâde Halîl Ağa sarâyı ve el-Hacı Alî ve Kavvafzâde ve niçe ma‘lûmumuz olmayan sarâylar vardır. Bu şehrin cümle âsâr-ı binâları beyâz seng-traş ile kârgîr ve metîn hâne-i imâristândır. Cümle sağîr ü kebîrleri tahtânî ve fevkânî hâneleri bi'l-cümle la‘l-gûn kırmızı kiremit ile mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır ve cemî‘i halkı ankâ ve mesrûrlardır. Anınçün bu şehir halkının müsâfirin ü mücâvirîne ziyâfetlerinde ni‘met-i nefîseleri ve sükkerî elvân hoşâbları memdûh-ı âlemdir. Garîbdost ve fukarâ muhibbi âdemleri çokdur. Gerçi efvâh-ı nâs-ı gaddârda mu‘âmeleci halkı vardır, derler ammâ kurâ halkını tekâlîf-i örfiyyeden halâs edüp avâm-ı nâsa çiğnetmezler. Bu şehr-i ma‘mûr içre cümle (---) aded mihrâbdır.

.....(4 satır boş) .....

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ammâ mahsûs medrese ve dârü'l-hadîsi ve imâret-i dârü'l-it‘âmı yokdur. Cümle on aded mekteb-i sıbyânı vardır. Evvela,

.....(1 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. Cümleden şehrin cânib-i şimâlinde bâğlar ve bâğçeler kenarında tekye-i Bektâşiyân var imiş. Görenler, bu dünyâda nazîri yok idi, deyü hikâye ederler. Hilâfet-i Ahmed Hânî'de Vezîr Nasıf Paşa münhedim etmiş. Hâlâ eser-i binâları zâhirdir. Ammâ imâr olan Kastamonî şa‘bân Efendi halîfelerinden Yeniçeri Pîrî Efendi tekyesi ulu âsitânedir. Ve şeyh Pîrî aşk-ı İlâhî ile sermet bir ârif-i billahdır. Âşıkâne ve tasavvufâne penç-beyt ilâhiyâtları lisân-ı âşıkânda on iki makâm üzre tilâvet olunur bir müdevveri var. Ve tekye-i,

.....(1 satır boş) .....

ma‘rûf u meşhûr tekyelerdir.

Ve cümle (---) aded hammâmdır. Evvelâ Kazancılar içinde (---) (---) hammâmı, âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmı memdûhdur. Ve şâtır Ahmed Ağa sarâyı kurbunda (---) (---) yüksek hammâm (---) (---) (---) (---) (---) . Bunlardan mâ‘adâ a‘yân-ı vilâyetin takrîrleri üzre ev hammâmları var kim hammâm-ı mahsûsalardır. (---)

Ve cümle altı yüz yigirmi dükkândır. Haffâfları ve sarrâcları ve zergerler çârsûsu ma‘mûrdur. Ve bezzâsitânı dahi mergûbdur. Kahvehâneleri mecma‘u'l-irfân, kân-ı zarîfân-ı dervîşândır.

Ve haftada bir kerre bu şehr içre bâzâr-ı azîm durup yigirmi otuz bin âdem Dizdâr köyünden ve Köprü köyünden ve Çenek'den ve'l-hâsıl etrâf kurâlardan âdem deryâsı cem‘ olup ol kadar *[110b]* mahbûb u mahbûbe niçe âfitâb [ü] âfitâbe cüvânlar cem‘ olur kim görenin aklı gider, özge temâşâdır. Bu mısra‘ı anların hakkındadır. Husûsan la‘l-gûn tebekanî elma yanaklı ve kiraz dudaklı, şîrîn sözlü ve ala gözlü Bulgar güzelleri olur kim her birinin nigâhında yüz bin hüsn-i nazarı vardır. Her biri hüsn-i cemâlde ve lütf-ı i‘tidâlde olup geysû-yı müşk-bârların çîm ender-çîm ve ham-ender ham edüp kelimâtları mevzûn lü’lü dişleri gûyâ dürr-i meknûn tendürüst duhter-i nâ-şüküfteleri vardır. Her biri bâzâr-ı hüsn içre metâ‘ın meydâna çıkarup hüsn-i ülfet ile bey‘ (u) şirâ edüp kâr ederler. Zîrâ bu şehrin âb [u] hevâsı latîfdir. İklîm-i (---) vasatında olmağıla hevâsı mu‘tedildir. Ve âbdâr engürü memdûhdur. Ve cemî‘i halkı tüccârdır. Ve Latin kavmi gâyet çokdur. Başka bir mahalledir. Ve bir mahalle Yahûdîsi var. Ve iki kefere deyri var. Bu şehirde üç gün meks edüp paşaya üç ziyâfet-i azîm edüp birer gulâm ve bir salihli küheyl at hedâya verdiler. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı sırr-ı Hudâ-yı hikmet-i garîbe vü acîbe

Evvelâ kal‘a-i Pirevadi ardında kûh-ı bâlâlar mâbeyninde bir âb-ı hayât bınar vardır. Ol bınar suyuna gürgen ağacı koysalar bir iki günden sonra bi-emrillahi Te‘âlâ yeşil taş olur. Ve niçe kerre ârifler gürgen ağacın dest-i harrâtînde çıkrıkdan çevirdüp kâse ve filincan ve gülâbdân ve hançer kabzası misilli eşyâlar yapdırup bu bınara koyup üç günden sonra kâse ve finilcanlar yeşil zümürrüd-misâl yeşim kâse ve gülâbdân olur, deyü Çeneklizâde ve Nâ’ib Hüseyin Efendi, "Biz tecrübe etdik. Bi-emrillah gürgen ağacı taş oldu" deyü şehâdet etdiler. Ammâ hakîr i‘timâd etmeyüp bir hayli mu‘âraza etdim. Hemân Nâ’ib Hüseyin Efendi gazab-âlûd olup kalkup pîştahtasın küşâde edüp bir pâre taş getirdi. Gürgen ağacından keserken keser ve bıçak zahmları ve budak yerleri âşikâre hakîr elime alup gördüm. Gâyet sengîn taş olmuş [109]

Ve mine'l-acâyib-i sun‘-ı Hudâ: Yine Pirevadi dağlarında şehre karîb **Ziyâretgâh-ı Yediler** Rûmeli diyârında meşhûr-ı âfâk ziyâret-i kutb-ı istihkâk, hakkâ ki ziyâret-i Yediler'dir. Ale'l-ıtlâk yedi aded merkad-i pür-envâr ale't-tertîb bir yerde olduğundan "Yediler makâmı" derler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ammâ yediler kim üçler ve kırklar ve nücebâ ve büdelâ ve evtâd makâmı olup yediler makâmı evlâ değildir. Ancak Âl-i Osmâniyân'dan Süleymân şâh ibn Orhân Gâzî ile ibtida Kapudağı'ndan Rûm'a geçen Süleymân şâh ve Ece Ya‘kûb ve Kara Mürsel ve Koca Ece ve Kara Ece ve Kara Hoca nâm kırk karındaş, sırdaş, hâldaş ve yoldaş karalar idi. Rûm'da bunlar kılıç urarak bu Pirevadi mahalline gelüp ceng ede ede yedisi şehîd olduklarında Ece Ya‘kûb bu yedi şehîdin başları ve ayakları ucuna "Kabirleri gâ’ib olmasın" deyü *Bismillah* ile heyce taşı yerine birer ağaç dalı budağıyla dikerler. Bi-emrillahi Te‘âlâ kuru ağaçların ucu yeşerüp sıra ile dikilmiş dıraht-ı azîmlerdir kim semâya kad çekmişlerdir. Ve beş mezarın başları ayakları on ağaç eder. Bi-emrillah on aded kuru ağaç budaklarıyla taş olmuşlar. Hâlâ ısıtması olanlar ol taşlardan kazıyup su ile nûş etse kusa kusa aslâ safra ve balgamı kalmayup hummâ-yı muhrıkdan halâs olur. Bir mezarın iki taşından kazıyup gözüne vesme edenin bi-emrillah gözü alîl ise kuvvet-i basar sâhibi olup veca‘ı teskîn olur. İkinci kabrin iki taşın kazıyup yalasa bersan zahmına dâ-i devâdır. Üçüncü kabrin taşlar[ın] kazıyup yalasa cüzzâma şifâdır. Dördüncü merkadin taşların yedi sabâh yalasa yerakân zahmına devâdır. Bu

zikr olunan ziyâretgâh beyne'l-hâs meşhûrdur ammâ avâm-ı nâsın ma‘lûmları değildir. Hakîr dahi görmedim ammâ sulehâ-yı ümmetden ve a‘yân-ı vilâyetden niçe kimesneler "Bizler niçe kerre ziyâret edüp niçe âdemlerin şifâ bulduğun biliriz" deyü şehâdet etdiler, *ve’s-selâm.*

{Menâkıb-ı Seyyid Sarı Saltık Bay ve min kerâmâti'l-garâ’ib} ve mine'l-acâ’ib

Bu Pirevadi şehrine karîb Kazan balkanı dediklerinin aslı Muhammed Buhârî kim Sarı Saltuk'dur. "Anlar bir ejderi katl edüp bir ruhbân ben katl etdim" deyü da‘vâ-yı merd edince Muhammed Saltık Bay re’yiyle papas ile ikisi bir kazana girüp kazana ateş edüp papas herîse-misâl pişüp Saltık Bây taşra ***[111a]*** çıkup ancak mübârek alnı arak-âlûd olup niçe bin küffâr imâna gelüp kendileri bu kerâmetden sonra Leh diyârına gidüp cümle kâfiristânda nâm [u] nişânı söylenüp muhabbet etdiklerinin aslı odur. Ba‘de's-seyâha yine bu Pirevadi mahallinde kazanda tabh olduğu mahalde merhûm olup kendilerin vasiyetiyle yedi tâbûta koyup yedi kral yedi tâbûtu alup bir cesed-i şerîfin Babadağı'na getirüp ter ü tâze defn ederler. Biri İdrone kral Edrine kurbunda Babaeskisi'nde defn ederler. İlâ hâze'l-ân defn olunaldan berü şeb [u] rûz kandili sönmemişdir. Bir tâbût Moskov diyârında, bir tâbût Leh diyârında (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Hulâsa-i kelâm Seyyid Muhammed-i Saltık Bay'ın yedi yerde medfûn olmasının aslı odur. Ba‘zı melâhide-i münkerîn Saltık nâmında bir papas imiş derler. *Hâşâ sümme hâşâ* ol Saltık papas bunların nâmıyla Nasârâyı idlâl ederdi. Muhammed-i Saltık Bây tebdîl-i kıyâfet ayyârâne seyâhatle Leh diyârına varup ol mukallid Saltık papası katl etdüğün Urûmlar dahi tevârîhlerinde sıhhati üzre tahrîr etmişlerdir. Irk-ı tâhir Seyyid Muhammed-i Buhârî'dir kim Sultân Bâyezîd-i Velî ile Sivasî Kara şemseddîn iki veliyy-i sâhib-i dîn meşveretiyle kabr-i Muhammed-i Saltık Bây üzre kıbâb u câmi‘ ve medâris [ü] hân u hammâm binâ edüp Babadağı şehrin ol sultâna Sultân Bâyezîd Sultân vakf etmişdir kim Bâyezîd-i Velî'dir. Niçe keşf [ü] kerâmetleri, Moton, Koron ve Kili ve Akkirmân kal‘aları fethinde âşikâre olmuşdur. Husûsan nefsin kay edüp katl etmişdir ammâ Bâyezîd bu mertebede ulu sultân iken ilhâm ile keşf ile istihâre ile Sarı Saltık Bây Muhammed-i Buhârî kim edüğün bilmeyüp o kadar mâl-ı beytülmâl-ı müslimîni yine itlâf edüp hayrât [u] hasenât ederdi. Saltık Bây Muhammed-i Buhârî hakkında zebân-dırâzlık eden ne‘ûzü billah min-zâlike esm olur. *Hâşâ sümme hâşâ.* Ammâ yine sadede rücû‘ edelim. Mezkûr Pirevadi kurbunda Kızan balkanında Muhammed-i Buhârî'nin kazanda kaynadığı hâk-i anberpâk bir harman cirmi kadar arz-ı bî-çemendir. Aslâ ahdar-gûn bir halfe ve bir giyâh hasıl olmak ihtimâli yokdur. Ol mahalde bî-kıyâs mezâristân vardır. Cümle mevtâları niçe yüz seneden berü hâlâ ter ü tâze pirinç halfesi otuyla sarılmış dururlar. Lâkin kefen ile türâb içre medfûn değillerdir. Ba‘zılar Sarı Saltık ile Rûm'a gelenlerdir, derler. Ba‘zılar kadlerinin dırâzlığından İskender kavmidir kim ol zamanda mevtâyı hasıra sarup defn ederlerdi, derler. Hakkâ ki bu hakîrin Acem diyârında Tesu şehri gârlarında ve Van diyârında Ahlat şehrinde gördüğümüz ümmet-i Muhammedlerin çoğu bûriyâ-yı bî-riyâ ile mestûr yatup ter ü tâze yatdıkları manzûrumuz olmuşdur, *ve's-selâm.*

Bu şehr-i Pirevadi'nin bu mertebe seyr u temâşâsın edüp yine cümle askerle cânib-i garba (---) sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Medre: Perevadi kazâsında ma‘mûr köydür. Andan şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Alaybeği: Silisre alaybeğisinin ma‘mûr Çıtak köyüdür. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Emîr Paşa: Andan,

Der-vasf-ı kal‘a-i harâb şûmî, ma‘mûr, müzeyyen şehr-i şumnı

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim sene (---) târîhinde Yıldırım Hân asrında Alî nâm vezîr-i hümâm feth ederken vefret üzre meşakkat çekilüp "şu şumnı feth olmayup kaldı" deyü nefes etdüğü dem kal‘adan vere bayrakları zâhir olup Bulkar keferesi elinden dest-i İslâm'a girüp memâlik-i İslâm'a zem olunup ismi şumnı kaldı. Ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Hâlâ kal‘ası şehrin hâ’ilinde bir türâblı püşte üzre şekl-i murabba‘dan tûlânice câ-be-câ rahnedâr olmuş ve derûn [u] bîrûnı harâbe yüz tutmuş hâne ve dizdârsız kal‘a-i mu‘attaldır. Ammâ aşağı şehri ma‘mûrdur. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre Özü eyâletinde Nigebolı sancağı hudûdunda subaşılıkdır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Vefâlı Emîr nâm bir mahkeme şâkird ve cümle halk andan şâkir fuzalâ’ü'd-dehr'den bir kadısı var idi kim beyne'l-akrân nazîri yok idi. Kazasında cümle (---) aded kurâ-yı ma‘mûrlardır. Müftî ve nakîbi vardır. Zîrâ sâdât-ı kirâmı ve müteseyyidi gâyetü'l-gâye çokdur kim {hadîs} [110] hadîsi *[111b]* la‘netin kabûl edüp medhûl-i nâs olmuş Kalmuk Tatarı gözlü ve İznik çinisi gibi gök gözlü zehr-i mâr sözlü nûrsuz yüzlü hâşâ emîrleri var. Hattâ bir da‘vâ ile bir emîr Melek Ahmed Paşa huzûruna gelüp ifrât üzre bir feryâd [u] figân edüp "Ceddim rufuçun bu ev benim aba ve dedelerimden kalmışdır" deyü ceddine yemîn edüp vakfullah hâneyi mülk-i mevrûsumdur, deyü feryâd ile dîvânı kapatdı. Gınâyî Efendi eydür: "Adam sen yeni emîr olmuşa benzersin. Zîrâ tezvîr da‘vâya yapışdın" dedikde hemân "Behey Efendi Sultân Osmân kişi Hotin seferine buradan geçerken Nakîbü'l-eşrâf Gulâmî Efendi'den üç yüz kile arpa verüp Emir kapusuna çıkup on bir kişi şecere aldık. On bir kişiden yedi kişi kaldık. Hani benim gibi eski emir" deyince Paşa "Ya öbür yoldaşların kandedir. Anları kande bulalım" dedikde "İşte bunlardır" deyü beş kişi gösterüp beşini dahi ve kendüyi dahi aslâ söyletmeyüp haps edüp hânelerin basup sahte şecerelerin getirüp başlarından destârların alup ahâlî-i vilâyetden ahvâlleri su’âl olundukda ıkrârları üzre müteseyyidlikleri isbât olunup yedişer yıllık tekâlîf-i örfiyyeyi vermek {üzre} akrabâ-yı ta‘allukâtlarıyla kırk yedi nefer kimesneye hükm olunup izn-i şer‘îyle destârı alınup sicill-i şer‘-i mübînde re‘âyâ kayd olunup bu gûne müteseyyidi çok şehr-i şumnu'dur. *Hudâ ıslâh ede.*

Ve bu şehir askerî kânı olmağıla sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı var. şehri cümle on aded mahalle ve cümle iki bin aded bâğ u bâğçeli ve cânib-i erba‘ası havâleli dağlar ve yigirmi yerde mesîregâhlı yerler ortasında ma‘mûr u müzeyyen şîrîn kasabadır. Tahtânî ve fevkânî kiremitli ve ekseri şındıra tahta örtülü şâhâne ve şâhnişînli evlerdir. Lâkin cânib-i erba‘aları ekseriyyâ tahta havlılıdır. Ve cümle on mihrâbdır.

Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i (---) (---) (---)

.....(1 satır boş) .....

Köprü başında bir tekyesi ve bir hânı ve kurbunda bir hammâmı ve üç yüz aded dükkânları var. Ammâ bezzâzistânı ve medrese ve dârü'l-kurrâsı ve darü'l-hadîsi yokdur. Ve yedi aded vakf-ı kavî

mekteb-i sıbyânı var. Ve şehir içi gâyet pâkdir ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ekseriyyâ halkı neccârlardır. Cümle çuka bürünüp cümle beyâz şeyh abası ferrâce giyerler. Meğer mün‘ime hâtûnlar ola kim çuka ferrâce giyerler. Ve memdûhâtından üzümü ve kavunu memdûhdur. Ve cümle halkı ehl-i tevhîd ve garîb-dost ve kerem sâhibleridir. Ve âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı şumnı: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Andan şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Durhânçı: Müselmânlardır ve ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i şimâle imâristân içre (---) sâ‘atde,

Der-beyân-ı belde-i Perîzâd, ya‘nî şehr-i Hezârgırad

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) kadîm-i evvelde ol kadar imâr değil imiş. Lâkin sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında makbûl iken maktûl şehîd İbrâhîm Paşa bu şehir hâkinden olmağıla imâr edüp beher yevm imâristân ve bâğ [u] bostân, gül-i gülistân olmadadır. Özi eyâleti hâkînde Nigebolu sancağı hükmünde voyvadalıkdır. Ve üç yüz pâyesiyle kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftîsi ve nakîbi ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı vardır. Cümle on mahalle ve bin yedi yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu hânelerdir. Ekseriyyâ şındıra tahta ve kiremit örtülü seyrek seyrek hânelerdir. Ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden, makbûl iken maktûl olan İbrâhîm Paşa câmî‘idir kim diyâr-ı Rûmeli'nde böyle câmi‘-i selâtîn-misâl ma‘bedhâne-i musanna‘ yokdur. Kubbe-i nüh-tâkı tâk-i eflâke ser çekmiş gûyâ bir kubbe-i felekdir. Derûn-ı câmi‘ gâyet musanna‘ tasarruflar ile müzeyyendir kim misli meğer İslâmbol'da Rüstem Paşa câmi‘i ola. Ve bir minâre-i mevzûnu var. Ve haremi ve şadırvanı ve imâreti ve bir aded müderrisli dârü't-tedrîsi ve dârü'l-kurrâsı ve mekteb-i sıbyânı ve bir aded hammâmı *[112a]* cümle makbûl İbrâhîm Paşa hayrâtıdır kim cümle imârâtları ve câmi‘ kıbâbları kurşum ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Ve tabahânda Sofu Mehemmed Paşa câmi‘i kadîmdir.

Ve Beğ câmi‘i kadîmdir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve iki aded hânları var, Kurşumlu Hân İbrâhîm Paşa'nındır. Ve cümle üç yüz aded dekâkînleri vardır. Ekseriyyâ İbrâhîm Paşa'nın vakfıdır kim azîm tevliyetdir. Ve bir aded ma‘mûr tekyesi var. Cümle halkı ehl-i tevhîd ve muhibb-i fukarâlardır. Ve a‘yân [u] kibârı ve ulemâsı vardır.

Hikmet-i acîb: A‘mâ Mehemmed Efendi nâm bir azîz-i hümâmı var, mâder-zâd nâ-bînâdır. Üstâd-ı kâmil sâ‘atcidir. Hücresinde oturup cemî‘i bisât-ı âvân engâzların yemîn ü yesârına zeyn edüp çekici ve küreği ve maşası ve kelpedanı ve çiftesi ve eğeleri ve'l-hâsıl cemî‘i âleti yerli yerinde durup bir kimesnenin meksûr sâ‘ati olsa ibtidâ elbette alup koklar, ba‘dehû zarfin açıp yoklar, dizi üzre bir sarı levn meşin koyup cümle sâ‘at besâtlarının ermudeleri ve rakkâsı ve baskısı ve tulumbası ve zembereklerin başka başka koyup eğrilerin doğruldup şikeste olan yerlerin ta‘mîr ü termîm edüp gereği gibi tamâm edüp sâhibine teslîm eder. Bu hakîrin akl-ı kâsırı perîşân olduğu şeydir kim mâder-zâd a‘mâ kimesne sâ‘atçi ola, aceb ihsân-ı Hudâ'dır. Ve yine kendüsü yârândan bir sahiyyü'l-vücûd, ni‘meti mebzûl hoş-sohbet cândır. Ve bu şehir halkının dahi ni‘metleri mebzûldür ve ucuzluk ganîmet

şehirdir.

Memdûhâtından, tabahânesinde sahtiyânı ve bağlarında âbdâr üzümü (---) (---) memdûhdur.

Ziyâretgâh-ı Hezârgırat

Evvelâ el-Mevlâ Ahmed bin Hüsâmeddîn eş-şehîr Monlacık Efendi: Zât-ı fîrûzu şehr-i Siroz'dandır. Bu Hezâr{gırad kendülere ber-vech-i arpalık sadaka olunup sene (---) târîhinde ravza-i rızâya intikâl eyledi. Bu şehr-i Hezârgırad içre İbrâhîm Paşa câmi‘i hazîresinde medfûndur. Mevlânâ-yı merkûm âşinâ-yı deryâ-yı ulûmdur}. Bu şehirden kalkup cânib-i garba ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Menzil-i karye-i Kuyucuk: Razgırat nâhiyesinde Müselmân köyüdür. Andan yine garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Vetova: Müselmân köyüdür. Andan yine garba sâ‘atde,

Menzil-i Kadıköyü: Uruscuk kazâsında bir hâneli ma‘mûr [u] âbâdân bâğlı ve bâğçeli karye-i Bulkaristân'dır. Maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem İbrâhîm Hân vezîri Cüvân kapucubaşı evkâfıdır. Subaşı hükm eder. Bir ferd-i âferîde müdâhale edemez. Hattâ avân-ı nâsdan bir na‘llı atlı âdem giremez. Ya‘nî cemî‘i zulümden ve tekâlîf-i örfiyyeden berî kasaba-misâl kefere köyüdür. Andan garba (---) sâ‘atde,

Ta‘rîf-i iskele-i azîm ve bender-i kadîm kal‘a-i Uruscuk: İbtidâ bânîsi Hazret-i Ömer ibn Abdülaziz hilâfetinde ümmet-i Muhammed şâm'dan birkaç kerre İslâmbol üzre hurûc edüp Kostantiniyye'yi muhâsara etdiklerine ılgar ile niçe bin mücâhidîn bu semtlerden mâl-ı ganâyimler aldıkları sene Nigebolu Eflâk krallarından Uruscuk nâm bir kral-ı bed-nâm bu kal‘ayı binâ edüp Dobruca kralı üzre teğâllübe kasd etmişdi. Âhir-i kâr bu kal‘a altında vakt-i şitâda Ruscuk kralı buz üzre ayş [u] nûş ederken buz kırılıp cümle tevâbi‘ [u] levâhıkıyla gark olup nûşı hamr iken nehr-i Tuna olup ıyşi nîş oldu. Bu kral-ı dâllin ahvâlin Yanvan Târîhi'nde hûb yazmışdır. Ba‘dehû bu Ruscuk kal‘asına Dobruca kral istîlâ etmişdir. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir. Bâ ceng-i azîm içinde olan Eflâk küffârı kayıklarla Tuna üzre karşı cânibe firâr ederlerken cümlesi gark-ı âb oldular. Ba‘dehû Yıldırım Hân ile Timur hâdisesi zuhûr edüp Yıldırım Hân mahbûsen merhûm olup Devlet-i Âl-i Osmân muhtell [ü] müşevveş-ahvâl iken Eflâk ve Boğdan kralları ferce bulup nehr-i Tuna'nın beri cânibinde ne kadar kılâ‘-ı metîneler ve hısn-ı hasîneler var ise istîlâ etdiler. Ba‘dehû Çelebi Sultân Mehemmed Rûm'a müstakil pâdişâh olunca yer götürmez askerle gelüp bu Ruscuk kal‘asın feth edüp fâtih-i sânî oldu. Ve bu Ruscuk kal‘asında iki bin pâre kayık ve donanma ile karşu geçüp meks edüp tabur-ı azîmler hafr edüp sene (---) târîhinde Yergöğü kal‘asın binâ edüp cümle Eflağ [u] Boğdan'ın fitne vü fesâdcıları katl edüp bakıyyetü's-seyfin harâca kesüp yeniden kral nasb etdi. Ba‘dehû bu şehir Süleymân Hân tahrîri üzre Silisre eyâletinde Nigebolu sancağı hükmünde subaşılıkdır ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâdır. Müftî ve nakîbi ve sipâh kethüdâyeri ve serdârı ve gümrük emîni ve muhtesibi ve şehir kethüdâsı ve bâcdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded *[112b]* kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Ruscuk: Tuna kenarında bir alçak kayalı burun üzre şekl-i murabba‘ seng-binâ bir

küçük kal‘adır. Cânib-i etrâfın Tuna ihâta edüp cânib-i şarka nehre mekşûf bir kat demir kapusu önünde kayadan kesme handak üzre tahta cisr ile ubûr olunup her şeb zemberekli cisri kal‘a neferâtları ref‘ edüp cisri kal‘a kapusuna siper edüp kal‘a cezîre-misâl kalır. Aslâ havâlesi yok seng-i mutarraş bir kal‘a-i savaşdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi dokuz yüz adımdır. İçinde dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve kethüdâhânesi ve cebehânesi ve gılâlhânesi ve bir ibâdethâne ve bir kulle-i mehterhânesi var, gayri âsâr-ı binâları yokdur. Ammâ burc [u] bârûları metîn ü müstahkem olup cânib-i selâsına nâzır ve karşu Yergöğü kal‘asına havâle latîf balyemez ve şayka topları ve üstâd topçuları vardır. Zîrâ Tuna kal‘alarında meşhûr sedd-i sedîddir. Sultân Ahmed Hân'da Tuna kapudanı şakşakî Paşa elli pâre firkate ile nehr-i Tuna deryâsı üzre Budin serhadlerinde Usturgon kal‘asına varınca hıfz [u] hırâset üzre olup yine vakt-i şitâda bu Uruscuk kal‘ası altına gelüp limana gemileri bağlarmış. Hâlâ cenb-i kal‘ada nehr-i (---) Tuna'ya mahlût olduğu yerde liman-ı azîmdir.

İmâret-i şehr-i Uruscuk: Cümle iki bin iki yüz tahtânî ve fevkânî cümle tahta belvan binâlı hânelerdir. Ve serâpâ şındıra tahta örtülü evlerdir. Aslâ kiremit ile mestûr hâne yokdur. Sarây-ı âlîleri ekseriyyâ Tuna sâhiline vâkı‘ olmuş bâğlı ve bâğçeli hânedânları vardır. Kıblesi tarafı yokuş yukaru bâğlı ve bâğçeli büyûtlardır.

Ve cümle (---) mahalle-i müslimîn ve üç mahalle-i keferesi vardır. Ammâ mahalle-i Yahûdî yokdur. Ticâret ile gelüp giderler.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde Rüstem Paşa câmi‘i, ma‘mûrdur. İmâret {anındır kim Mi‘mâr Sinân Ağa binâsıdır} ve medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ yokdur. Ammâ mekteb-i sıbyânı yokdur. (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç hânı ve kal‘a dibinde Tuna kenarında bir hammâmı ve üç yüz aded dükkânı vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi çokdur. Cümle halkı ankâ ve tüccârlardır. Çukalar ve akmişe-i fâhireler giyerler. Nisvânları yassıbaş ile beyâz şeyh abâsı ferâce giyerler.

Bu şehir içre haftada bir azîm bâzâr durup çârsû ortası meydân-ı azîminde âdem deryâsı olur. Halkı cümle Ulah Boğdan ve Bulkarca kelimât ederler, ammâ Eflâk lisânın fasîh bilirler. Ve halkı gâyet sahiyyü'l-vücûd ve garîb-dost, ehl-i zevk, muhibb-i garîbü'd-diyâr âdemlerdir kim bây [u] gedâya ni‘metleri mebzûldür. Zîrâ bir ganîmet şehirdir. On kavun bir penezedir. Her kavun onar vakıyye gelir. Penez, gümüş ile bakırlı bir gûne Eflâk keferesi hattıyla meskûk akçedir, ana penez derler. Tuna kenarındaki benderlerde ve şehirlerde râyicdir. Gayri şehirlerde geçmez bir gûne bakır akçedir. Ve on karpuz yine bir peneze ve bir vakıyye ekmek bir peneze ve bir vakıyye lahm bir peneze ve bir teneke bal dörd peneze ve bir vakıyye yağ on peneze. Her metâ‘ ana göre kıyâs oluna. Bir ganîmet şehirdir. Bu büleydenin garbîsi cânibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olan nehr-i Lum cânib-i cenûbda tâ Kızanlık dağlarında Tur ve Akutaran ve Kabirova dağların[dan] gelir âb-ı hayât sudur. Kırk elli gûne lezîz mâhîleri olur. Hattâ Tuna sâhilinde sâkin olan kimesneler mâbeyninde bir âdem semîn ü cesîm olsa "Lum suyu balığı gibi semiz olmuş" deyü darb-ı mesel olmuşdur. A‘yân [u] eşrâfından Çavuşzâde Çelebiler Paşanın hânesi sâhibi idi. Ve Serdâr Alî Beşe,

.....(1 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı Uruscuk: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Bu kal‘ayı seyr [u] temâşâ edüp paşa bu şehirde kırk gün tekâ‘üd etmeğe fermân edüp yüz pâre kayıklara süvâr olup nehr-i Tuna'yı karşu ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çöl, ya‘nî Yergöğü

Sene 816 târîhinde ibtidâ bânîsi Çelebi Sultân Mehemmed'dir. Özi eyâleti sancağı hükmünde hâsdır. Ve yüz elli akçe başka kazâdır. Nevâhîleri ve kethüdâyeri ve serdârı yokdur. Kal‘ası Tuna kenarında bir düz çemenzâr yerde şekl-i murabba‘ beyâz ahcâr ile mebnî bir kal‘a-i müdevver-i kavîdir kim dâ’iren-mâdâr cirmi bir adımdır. İçinde Mehemmed Hân câmi‘i ve dizdârı ve üç yüz neferâtı ve mehterânı ve cebehânesi *[113a]* var. Ve sağîr ü kebîr şâhâne elli aded topları var. Ve cânib-i şarka bir demir kapusu var. Etrâfında handakı nehr-i Tuna ile mâl-â-mâl olup kapusu önünde zemberekli asma cisri var. Ve kal‘adan taşra varoşu etrâfında tabur handakı var. Ve kapusu önünde âyende vü revende mihmâna ârâmgâhı içün bir tahta ile mebnî bir kasrı var. Ve Tuna kenarında bir azîm limanı var. Hâlâ neferâtıyla başka kapudanı var. Tuna defterdârından vazîfe-i mu‘ayyeneleri var. Ve bu kal‘anın cânib-i şarkîsinde yine sâhil-i Tuna'da bir ma‘mûr varoşu var. Cümle altı yüz hâne bâğlı ve bâğçeli cümle şındıra tahta seksen aded esvâk-ı muhtasarı var. Lâkin cümle ahâlî-i re‘âyâsı Eflâk'dir ve varoş hüddâmları cümle Eflâkândır. Netîce-i merâm gâyetü'l-gâye intihâ-yı serhaddir. Niçe yüz kerre Eflâk kâfiri isyân edüp ibtidâ bu kal‘ayı muhâsara etdüğü zamânımızda on kerre ma‘lûmumuzdur. Ammâ bu kal‘a gâyet kâr [u] kisb yeridir ve ankâ kimesneler vardır. Cümleden bây Yergöğülü Hüseyin Ağa, bin kiseye mâlik kimesnedir. Paşa anın hânesinde mihmân olup paşaya üç gün ziyâfet-i azîm edüp beher yevm birer at ve üçer kîse verüp ol kadar bal ve yağ verdi kim ta‘bîr olunmaz. Ve Eflâk Beği Mati'den yedi araba akmişe-i fâhire ve yüz araba zahîre ve bir hınto münakkaş ve mutalla‘ koçi araba hedâyâ gönderüp içinde seksen kîse-i Eflâkî var idi. Ve bir tavla çıpgın bârgîr ve bir tavla yorga cıbırtay at pîşkeş geldi. Ve sâ’ir ağavâtlara dahi yüz re’s bârgîr hedâyâ gelüp bir yorga bârgîr dahi bu hakîre değdi. (---) (---) (---) .

Sebeb-i tesmiye-i Yergöğü :

.....(1 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı Yergöğü : Evvelâ eş-şeyh Uryân Mehemmed Dede, yine bu Yergöğü'de vücûda gelmişdir. Mesnevîhân {seyyâh-ı cihân idi. şehr-i Ruscuklu Kâtib Emânî Çelebi fevtine târîh demişdir:

Yergöğü'nin kutbu vefât eyledi. Sene 999

Yergöğü kal‘asının bîrûnunda medfûndur.}

Andan paşa cümle hedâyâları alıp yine askeriyle gemileriyle top u tüfenk şâdımânları ederek yine karşu tarafa,

Kal‘a-i Uruscuk: Kırk gün tekâ‘üd fermân olunup hakîri Nigebolı müsellimi Erganeli Ahmed Ağa'ya buyurdı-ı şerîfler ile muhâsebesi görüp bekâyâ mâlı tahsîl eylemeği fermân etdi.

Evvelâ Uruscuk'dan cânib-i garba 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ablanova : Bir câmi‘i var. Gâyet ma‘mûr ze‘amet köydür. Andan 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ziştovi

Niçeler Ziştova derler. Niçeler Ziştavi derler. Niçeler Ziştva derler. Ammâ sebeb-i tesmiyyesi Zişva nâm bir Eflâk hatmanı binâsıdır kim Gâzî Hudâvendigâr Rûmeli'n feth [ü] fütûh etmeğe başladıkda anın havfinden Ziştva bu kal‘ayı binâ edüp ol ecilden Ziştva kal‘ası derler. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Nigebolu sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve cümle (---) aded nâhiye kurâlârıdır. Kethüdâyeri ve serdârı vardır. Kal‘ası, nehr-i Tuna kenarında bir yalçın püşte üzre şekl-i murabba‘ seng-binâ bir küçücük kal‘a-i ra‘nâdır. Cânib-i şarka bir kapusu var. Derûn-ı kal‘ada dizdârhânesi ve bir câmi‘i ve neferâthânesi ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir kaç şâhî topları var. Ve Tuna'ya nüzûl eder su yolları vardır. Ammâ cirmi ne kadar olduğu ma‘lûmum değildir. Yedi aded kullesinin zirve-i a‘lâları tahta şındıra örtülüdür. Ammâ kal‘anın hâricinde yine sâhil-i Tuna'da varoşu üç yüz hânedir. Cümle şındıra tahta örtülü bâğlı ve bâğçeli hânelerdir. Ensesi dere ve depeli bağlardır. Bir câmi‘i ve bir hânı var. Hammâmı yokdur. Ve yigirmi aded dükkân-ı muhtasarı vardır. Re‘âyâsı ekseriyyâ Eflâk ve Bulkar'dır. Ve a‘yânı yokdur. Ammâ bâğları çokdur. Ve hevâsı latîfdir. Andan (---) sâ‘atde,

Der-vasf-ı cebel-i âlî, kal‘a-i metîn Nigebolı

Bânîsi Rûm krallarından İslâmbol bânîsi Kostantin-i sânî karındâşı Nigepoli kraldır. Ya‘nî "Cennet kuşu kral" demek olur. Lisân-ı Yunan'da poli kuşdur. Nige bir uçmağın ismidir. Ol kralın ismiyle müsemmâ Nigepoli'den galat Nigebolı derler. ***[113b]*** Rûy-ı dîvârlarında çok Urûm hattıyla târîhleri var. Gâyet kal‘a-i kadîm imiş. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Yıldırım Hân feth edüp Nîkbolı demiş. Ya‘nî eyisi çok dimek ola. Ba‘dehû Süleymân Hân kânunu üzre Özü eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâsı 400.000 akçedir. Erbâb-ı zâ‘imi 19 ve erbâb-ı timarı 344 ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cümle erbâb-ı timarı cebelüleriyle iki bin asker olup paşası askeriyle üç bin müsellah ve mükemmel ve müretteb asker olur. Ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded kurâdır. Bu nevâhîlerden kadıya beş bin guruş, paşasına kırk elli bin guruş hâsıl olur. şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve bir yerde şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve sîpâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve mîrî bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve liman kapudanı ve neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i âlî Nigebolı: Nehr-i Tuna kenarında Edirne hâkinde evc-i âsumâne ser çekmiş çakmak taşlı bir kızıl yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir şeddâdî binâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i bâlâdır. Ve dâ’iren-mâdâr kâmil cirmi dörd bin adımdır. Ammâ Tuna'ya nâzır olan tarafı gayet yalçın kanara kayalar olmağıla ol tarafda kal‘a dîvârı yokdur. Cümle şâhâne şâhnişînli sarây-ı azîmlerdir kim cümle revzenleri nehr-i Tuna'ya nâzırdır. Bu taraflar çâh-ı gayyâ-misâl uçurum olmağıla kadîm-i ezelden kal‘a dîvâr etmemişler ve bu taraf sokakları cümle sarp taşlık olmağıla

taşdan kesilme kaldırımlı nerdübân nerdübân yokuşdur.

Bu kal‘a cümle yigirmi altı kulledir ve iki kapudur. Biri cânib-i şarka mekşûf çârsû kapusudur. İki kat demir bâb-ı kavîdir. Bu kapu kullesi içinde bir mescidi var, pencereleri cihân-nümâdır. Ve bu kapu dibinde bir demir pencere vardır. Bârân-ı rahmet oldukda cümle kal‘anın seylâbı bu pencereden taşra cereyân eder. Ve bir kal‘a kapusu dahi cânib-i garba nâzırdır. Kal‘a içindeki yukaru çârsûya çıkar. Bu kapunun iç yüzünde zindân-ı medyûn u kâtildir. Bu kapu mâbeyninde bir tuç âdem pençesi vardır. Salsâl'in elciği imiş. Acâ’ib büyük pençedir. Ve yine bu aralıkda at geymleri, bu dahi iki kat bâb-ı cedîddir. Cümle kal‘a neferâtları bunda dîdebânlık ederler. Dizdâr bu kal‘ada sâkin olup her şeb tablhâne çalınup pâsbânlar "Allah yekdir yek!" deyü feryâd ederler. Zîrâ Eflâk serhaddidir. Husûsan Tuna nehri buz olduğu mahalde cümle ibâdullah zî-kıymet eşyâların aşağı şehirden bu kal‘aya korlar. Tâ bu mertebe serhaddir. Düşman ile beynlerinde ancak nehr-i Tuna vardır. Ve bu kal‘a içre cümle altı yüz hânedir. Cümle kâr-ı kadîm kiremit ile mestûr beyt-i ma‘mûrlardır. Cümleden Çerkes Ömer Ağa hânesi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve cümle yedi mihrâbdır. Cümleden kâr-ı kadîm **Yıldırım Hân câmi‘i.** Tula minâreli ve kiremit örtülü câmi‘-i atîkdir. Bu kal‘ada cümle hevâdâr dâr-ı karârlardır. Kal‘anın şarkîsi ve kıblesi ve cenûbı tarafı dîvârlarının burc [u] bârûları ve handakları gâyet metîn ü müstahkem sur-ı üstüvârdır. Handakı cümle çakmak taşlı kesme handakdır.

Eşkâl-ı Aşağı Hisârpeçe: Kal‘a-i merkûm yukaru kal‘anın yalçın kayası altında düzde Tuna kenarında kayalara muttasıl başka liman kal‘ası bu dahi şeddâdî kal‘a-i Ferhâdîdir ammâ yalın katdır. Burc [u] bârûları kâr-ı üstâddır. Bu dahi şekl-i murabba‘dır ammâ küçükdür. Cirmi kâmil beş yüz adımdır. Ve cânib-i şarka bir kapusu vardır. Başka dizdârı ve neferâtları vardır. Ve elli aded kiremit örtülü hâneleri vardır. Mâ tekaddem bu kal‘a liman imiş. Hâlâ Tuna kenarında olan dîvârlarda gemiler girüp çıkacak kemerleri zâhir ü bâhirdir.

Der-sitâyiş-i varoş-ı azîm Nigebolı: Bu liman kal‘asının cânib-i şarkîsinde dere aşrı varoş-ı azîm ve şehr-i kadîmin kal‘ası ve handakı yokdur. Cümle üç bin {sekiz yüz} aded mükellef ve mükemmel kiremitli ve şındıra tahta örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr [u] âbâdân hânedân-ı a‘yânlardır.

Cümle on bir mahalle-i müslîmîn ve altı mahalle-i nasârâdır.

Cümle 26 aded mihrâbdır. Cümleden,

şâh Melik câmi‘i: Cemâ‘at-i *[114a]* kesîreye mâlikdir. Tûlen ve arzen yüz elli ayakdır. Ve bir musanna‘ tarz-ı âhar mermer minberi var kim diyâr-ı İslâm'da misli yokdur. Ve bu câmi‘in iki kapusunun biri sağ cânibinde Derziler içine açılup altı kademe taş nerdübân ile çıkılır. Bir kapusu çârsû içine on kademe nerdübân ile nüzûl olunur. Lâkin bu câmi‘ çârsû-yı teng mahallinde olmağıla aslâ ve kat‘â haremi yokdur. Ve Eski câmi‘i ve Çelebi Efendi câmi‘i ve Kabrancı câmi‘i ve Emîr Çelebi câmi‘i ve Yukarı Çârsû'da kal‘a kapusu önünde Kadı Avn câmi‘inin bâb-ı sa‘âdeti atebe-i âlîsi üzre târîhi böyle merkûmdur:

Çün yapıldı mescid-i Kadı Ivaz

Bir şemessî yapdı anı bî-garaz

Çün tamâm oldu dedi târîhini

Cehd edüp yapdı anı bu dem Ivaz. Sene 1051"

Ve bâlâda **Kâtib Balı câmi‘i**: Kurşum ile mestûr ma‘bedgâh-ı ma‘mûrdur. Minâresi câmi‘in sol tarafında olup kapusu üzre târîhi budur:

Kad büniye'l-mescidi'l-vechi'l-meliki'r-rahmân

eş-şehir bi'l-kâtibi Balı el-Emîn Osmân

Zamân-ı Devlet-i Sultân Bâyezîd Hân

Ce‘allallahu mülkehû fi'l-emni ve'l-amân

Li-hâzâ kad ketebnâ mine't-târîh

Tekabellallehu'l-mehdi'l-Mennân.

Sene 806. [111]

Bu câmi‘ mâ-tekaddem mescid iken Osmân Ağa câmi‘ edüp ol târîh yanında bu târîh tahrîr olunmuşdur.

Balı Kâtib Mescidi'ydi bu makâm

Câmi‘ etdi Osmân Ağa ol hümâm

Dedi târîhini Hâtif bü’l-heves

Oldu bin kırk sekizinde bil tamâm sene 1048.

Bu tahrir olunan cevâmi‘lerden mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Cümleden mükellef ve müzeyyen câmi‘ olmağa layık Paşa sarâyı kurbunda **Hacı Kâsım mescidi**, kurşumludur ve kâr-ı kadîm mescid-i musanna‘dır. Bir tula minâresi var kim vâcibü's-seyrdir. Kapusu üzre târîhi budur:

"Sâhibü'l-hayrât el-Hacı Kâsım b. Ömer fî şa‘bâni'l-mu‘azzam li-sene hamse ve aşere seb‘a mi’e". [112]

Ve Sücâh mescidi ve İskele mescidi ve Kapan mescidi ve Sarraçhâne mescidi ve'l-hâsıl on yedi aded mahallenin 26 mihrâbının cümle 19 adedi mesâcid-i şerîflerdir {sekiz adedi câmi‘-i cum‘alardır.}

Ve cümle on bir tekye-i dervîşândır. (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve cümle 16 aded çeşme-i âb-ı zülâldir. Evvelâ aşağı şehirde mahkeme kurbundaki çeşmenin târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-fakir Ömer b. Mustafâ

Ve bu târîhe muttasıl çâr-kûşe bir mermer-i hâm üzre bir hüsn-i hatt ile târîhi yazılmışdır ammâ hakkâ ki sikkesi mermer üzre kazılmışdır. Târîh:

Çünki çeşme oldu ayn-ı câriye

Nûş eden yârâna sıhhan âfiye, sene 953.

Ve cümle yigirmi mekteb-i tıflânı var. Sâhibü'l-hayrâtı çok olmağıla cümle sıbyâna beher mâh cânib-i vakıfdan vazîfe-i mu‘ayyeneleri dâ’imdir. Ve her sene birer kat ıydiyye libâsları ve surreleri verilir.

Ve cümle üç aded hammâm-ı dilsitândır. Evvelâ çârşu başında yol kenarında altı ayak taş nerdübân ile enilir Çifte hammâm, müferrihdir. Hevâsı ve binâsı ve mâsı gâyet latîf hammâm-ı rûşenâdır. Bu hammâmdan yukarıca Eski hammâm, bu dahi müferrih hammâmdır. Bu hammâmlardan mâ‘adâ şehir a‘yânı nakli üzre yetmiş aded hammâmın hâsları vardır. Ve kal‘a altında Tuna'ya nâzır Oyulma hammâmı gâyet latîf hammâmdır. Lâkin ba‘de'z-zuhr bizim vâlidelerimiz girerler.

Ve cümle yedi aded hân-ı tüccârândır. Evvelâ şâ‘bân Çelebi hânı ve Mustafâ Çelebi hânı ve Eskihân. Bunlar metîn ü ma‘mûr u meşhûr hânlardır. Mâ‘adâsı hurde mihmânhânelerdir.

Ve cümle bin aded ma‘mûr u müzeyyen dükkânlardır. Ve gâyet izdihâmdır. Zîrâ bender şehirdir. Ve bir metîn bezzâzistânı vardır. Cemî‘i ehl-i hıref mevcûddur. Ammâ derzileri çokdur ve üstâd-ı kâmillerdir. Çerkezî tarzı kırık esbâb biçerler. A‘yân eşrâfı atlas ve kemha ve prankon çuka giymeğe mâyillerdir. Vasatü'l-hâl kimesneleri cümle elvân boğası giyerler. Ve ednâ hâlli kimesne hâline göre esbab giyüp başlarına Tatar kalpağı giyerler. Zîrâ re‘âyâsı ekseriyyâ Çıtak kavmidir ve Eflâk ve Boğdan ve Bulkardır. Ve cümle halkı fasîh Eflâk ve Bulkar lisânı tekellüm ederler.

Ve cümle hâne-i âbâdânları dere ve depe ve bayırlara vâkı‘ olup hânedân-ı azîmlerinin iki kapusu vardır. Bundan araba girüp çıkar, ammâ her bâr küşâde değildir. Ve biri küçük kapu büyük kapuya muttasıldır. Da’imâ andan girilüp çıkar, mu‘tâd-ı kadîmeleri ve ihtişâmları budur. Ve mevzûn minâre-misâl dûdkeş bacaları var kim bir diyâra mahsûs değildir. İllâ Sivas eyâletinde Köprü şehrinin bacaları *[114b]* dahi serâmed dûdkeşleri vardır. Ve bu şehr-i Nigebolı gâyet ganîme şehir olduğundan halkı gâyet ganî ve bâbları meftûh ve ni‘metleri mebzûl ve garîbü'd-diyâr kimesneleri hânelerine da‘vet edüp ziyâfet ederler. Ve dâ’imâ a‘yânı re‘âyâ-perver olup fukarâyı himâye edüp birbirleriyle hüsn-i zindegâneleri vardır. Birbirlerine adâvet edüp nemmâm ü zemmâmlık etmeyüp münâfakat edeni şehirde komayıp cümle muhabbet üzre geçinüp akrabâ ve ta‘allukât olmuşlardır.

Ve cümle üç bin sekiz yüz kiremitli ve şındıralı hânelerinin dîvârları serâpâ kârgîr taş dîvârdır. Zîrâ kıblesi tarafı taşlıkdır. Anınçün cümle şâhrâhları musanna‘ kaldırım döşeli tarîk-i âmlardır.

Ve âbı ayn-ı hayât nehr-i Tuna olup hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı âlemdir.

Ammâ gâyet mü'eddeb ve mü'eddebelerdir.

Ve memdûh-ı sanâyi'âtından, Nigebolılı Hacı Mustafâ tüfengi, rub'-ı meskûnda misli yokdur. Gerçi Taşlıca ve Yenibâzâr'da ve Cezâyir'de tüfenk çokdur ammâ bu Nigebolı tüfengi gibi yokdur. Zîrâ içi burmadır. Bu tarza göre bir üstâd taklîd edememişdir. Beş yüz guruş tüfengi bey' olunur. Ve (---) (---) (---) (---) (---) .

Me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtında,

.....(1.5 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı Nigebolı: O şehrin kıblesi tarafında şehre hâ'il bâğlar içinde,

Ziyâret-i Alî Koç Baba Sultân: Aceb âsitânedir. *Kuddise surruhû* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) .

Bu Nigebolı şehrinin cânib-i garbîsi üst yanına üç günde kal'a-i Vidin'dir. Ve Nigebolı'nın cânib-i kıblesinde kasaba-i

.....(1 satır boş) .....

Nigebolı'nın bu mertebe seyr [u] temâşâların edüp ve a'yânlarından iki Ömer Ağalardan hedâyâlar alup ve Melek Ahmed Paşa efendimizin muhâsebecisi mâlından Müsellim Erganeli Ahmed Ağa'dan Paşanın yigirmi kisesin alup hakîre dahi bir kise guruş ve bir Rusu'l-asl köle ve bir Nigebolı tüfengi ve iki re's yorga bârgîr ihsân edüp Tuna kapudanı Maksûd Ağa donanma firkatelerine cümle bârhânelerimiz ve atlarımız ile gemilere girüp tüfeng şâdımânlıkları ederek nehr-i Tuna ile cânib-i şarka cereyân ederek sağ tarafımız diyâr-ı Âl-i Osmân ve sol tarafımız vilâyet-i Eflâkân, kurâ ve kasabâtların seyr [u] temâşâ ederek iki gün üç gicede def'an,

Menzil-i kal'a-i Uruscuk: Dâhil olduğumuz ân bir kat top ve bir yaylım tüfeng şâdımânı edüp paşa efendimize buluşup yigirmi kise Nigebolu sancağı mahsûlün teslîm edüp yüz altun hakîre ihsân edüp bir hil'at-i fâhire giydirdi. Ve şeb [u] rûz Uruscuk şehrinde şeref-i sohbetleriyle müşerref olurduk.

Evsâf-ı nehr-i azîm ve atiy-yi kadîm Sun'-ı Hudâ, ya'nî nehr-i Tuna. Bu kal'a-i Ruscuk ile mukâbelesinde Yirgöği kal'ası mâbeyninde nehr-i Tuna gâyet vâsi' ve amîk olup ve ibtîdâ nehr-i Tuna'yı bu mahalde görüp nûş etdiğimiz içün manzûrumuz olduğu üzre yemîn ü yesârında ne kadar nehr-i azîmler kendüye mahlût olup tulû'undan gurûbuna varınca ana rizân olan enhâr-ı azîmleri ayân u beyân eder
ve billahi't-tevfîk.

Evvelâ *Bismillah* ile bed' edelim. Bu nehr-i azîmler Cenâb-ı İzzet'in cemâl-i bâ-kemâlin görüp cerayân etmişdir. Ukalâ-yı dûrbîn ve hukemâ-yı hayret-karîn olanların müttefekun-aleyh oldukları budur kim; bu rûy-ı arzda cereyân eden enhâr-ı azîmeler hakkında İbn Abbâs'dan Urefî rivâyet eder kim, vech-i arzda cümle uyûn-ı sağîr ü kebîr beden-i insânda cemî'i damarlar niçe ise yire yüz bin hayât veren damarları cümle sulardır, demişler. Sûre [113] der. Cemî'i zîrûh olan mahlûk-ı Hudâ'ya ve

ahcâr u eşcârât [ve] cemâdât [u] türâba hayât veren enhâr-ı azîmlerdir.

Be-kavl-i Batlamyus: Edîm-i arzda iki yüz kırk nehr-i azîm ve kırk dörd bin uyûn-ı sağîr câriye vardır. Ve üç yüz altmış buhayre vardır. Yedisi deryâ-yı mâlih buhayrâtdır. Meselâ Karadeniz gibi ve bahr-i Harez gibi ve halic-i Kıyamenk gibi ve Buhayre-i Azak gibi ve Buhayre-i Vân gibi ve Buhayre-i Harput gibi. Bu buhayre-i seb'a ekâlîm-i seb'a içre buhayrat-ı mâlihlerdir. Ammâ Karadeniz Akdeniz'e {muttasıldır. Ammâ Akdeniz dörd Karadeniz kadar vardır. Ammâ hakîkatinde nazar olunsa cemî'i deryâların menba'ı Karadeniz'dir}. *[115a]* Bunlar bu cezîre-i dünya içinde acı deryâlardır. Bu cezîre-i dünyâyı bahr-i Muhît ve bahr-i Ummân ve bahr-i Okyanus ihâta edüp mezkûr iki yüz kırk aded nehr-i azîmler ve kırk dörd bin enhâr-ı sağîreler bu zikr olunan üç yüz altmış buhayreye ve yedi aded deryâ-yı muhîte cârî olarak mahlût olur. Ve iki yüz nehrin birbirinden ba'îd tûlı elli fersahdan bin fersaha varıncadır kim bin fersahdan ziyâde ve elli fersahdan eksik değildir. Cümle seyyâhân-ı berr [u] bihâr ve hukemâ-yı kudemâ niçe bin kerre bu atlas-ı rûy-ı arzı geşt [u] güzâr edüp böyle bulmışlardır. Ve cümle enhârın kebîrlerin hadîs-i sahîh ile bilmişlerdir. Hadîs-i şerîf: [114] el-hadîs ihrâcından Müslim müteferriddir. Kavlihi Te'âlâ âyet sûre-i (---) [115] nass-ı şerîfi dahi delîl-i kat'îdir kim cemî'i enhâr-ı azîmler cennet ırmaklarıdır. Ammâ hadîs ile mertebede âlî Ceyhûn ve Seyhûn ve Nîl ü Furât'dır. Ammâ Ceyhûn u Seyhûn diyâr-ı Acem-i Horâsân'da kalup arz-ı Mısır'da kalan nehr-i Nîl'dir. Ammâ Arz-ı Mukaddes'de cereyân edüp rûz-ı mahşerde cemî'i ehl-i Arasât'ın nûş edeceği nehr-i Furât ve nehr-i Âsî'dir. Bu iki nehirden gayrı Arz-ı Mukaddes içre cereyân eder nehr-i azîmler yokdur. Gerçi bu hadîs ile mertebede âlî olan mezkûr dörd enhârdır.

{**Der-sitâyiş-i nehr-i azîm Edil**}**:** Ammâ ru-yı arzda Cenâb-ı Bârî cümleden büyük Moskov diyârında nehr-i azîm Edil'i halk etmişdir kim tulû'undan gurûbına gelince kırk mil ve elli mil arzı vardır. Ve umkı yigirmi kulaç ve otuz kulaç derindir. İbtidâ tulû'ı Moskov diyârının cânib-i garbîsinde bahr-i Muhît kenarındaki dağlardan tulû' edüp yedi aylık yol cânib-i şarka cereyân edüp Heyhât sahrâsının şark tarafı nihâyetinde bahr-i Haraz'a (---) koldan derya-misâl mahlût olur. Moskov gemileri ve Acem'in Bakü ve Demirkapu ve Gilân gemileri bu nehre girüp Moskov'a tüccâr-ı sevdâgerân götürürler. Hattâ Murâd Hân-ı Sâlis'de Sokollu Mehemmed Paşa kal'a-i Azak dibinden cereyan eden Ten nehrinin başı, Edil nehrine üç menzil olmağıla nehr-i Edil'den hafirler kazup nehr-i Ten'e mahlût etmeğe iki sene çalışup husûle gelmişken bi-emri Hayy [u] Kadîr şiddet-i şitâ gelüp asker kırılup cümle mühimmât anda kalup Moskov ahz eylemişdir. Eğer ol Edil ile nehr-i Ten birbirine mahlût olsa İslâmbol'dan gemilerle cümle asker-i İslâm cebehâne ve mühimmâtlarıyla Karadeniz'den Azak bahrine, andan nehr-i Ten ile tâ nehr-i Edil'e, andan gemiler ile Acem diyârında Demirkapu'yu ve Bakü'yü ve şirvân [u] şemâkı'yı ve Gîlân'ı bî-bâk ü bî-pervâ zabt etmek mümkin idi. *Allahümme yessir*. Hâlâ mülûk-ı Âl-i Osmân murâd edinse emr-i sehildir. Zîrâ Edil nehrine handaklar varmağa bir sâ'atlik yer kalmışdır. Nehr-i Edil'in irtifâ'ı âlîdir. Nehr-i Ten süflîdir. Ol ecilden nehr-i Edil deryâsı kal'a-i Azağa gelirdi. Bu hakîrin Mehemmed Girây Hân asrında Edil handakları manzûrumuz olmuşdur.

{**Manzara-i nehr-i Cayık**}**:** Ba'dehû nehr-i Edil'den küçük nehr-i azîm Cayık'dır. Bu dahi Moskov diyârında Kozak ve Heşdek müselmânları içinden cereyân edüp bu dahi bahr-i Harez'e rîzân olur. Bu nehirden küçük, bu Uruscuk önünde evsâfın tahrîr edeceğimiz nehr-i azîm Tuna'dır. Andan küçük Basra ve Kurna önünde şattü'l-Arab'dır. Amma tuğyânı mahallinde meşhûrdur. Andan küçük, Mısır'da nehr-i Nîl'dir. Ammâ yılda bir kerre tuğyân edüp üç ayda Kıbtî hesâbı üzre bunun gurresinde Nîl

kesiminde üç ay deryâ olup taşar ve sâ'ir zaman nısıf mil bir âb-ı hayâtdır. Ammâ Ceyhûn ve Seyhûn küçük enhârlarmış, hakîr görmedim. *Allahümme yessir*...Ammâ

{Der-beyân-ı Ümmü'n-nühûr-ı Rûm, nehr-i azîm Tunay}

Mezkûr nehr-i Tuna tuğyânında ve tuğyânsız zamânda Uruscuk önünde ve Silisre ve İshâkçı önlerinde ana Tuna'dır, Çatal değildir. İkişer mil arîzdir. Ve otuz ve kırk kulaç amîk bir deryâdır kim ibtidâ tulû'ı Nemse çesarı tahtı olan Beç kal'asının cânib-i garbında on bir konak içeri Alaman dağlarından tulû' edüp cânib-i garba cereyân ederek iki yüz yetmiş pâre kılâ' ve şehri reyy ederek yüz on yedi konak cânib-i *[115b]* şarka cereyân ederek deryâ-misâl olup beş yerden Karadeniz'e munsab olur. Bir kolu evvelâ Karadeniz ile Tuna'nın temevvüc etdüğü mahalde Kili kal'ası boğazında Karadeniz'e rîzân olup andan İsmâ'îl ve İbrâ'îl ve Kalas ve İshâkça ve Hırsova ve Silisre ve Uruscuğa ve tâ Budin'e gidince niçe bin şayka ve tıransa gemileri gidüp gelirler. Böyle bir deryâ-misâl nehr-i azîmdir. İkinci firkası Tolça kal'ası kurbunda Karadeniz'e Sülüne boğazında mahlût olur. Üçüncü kolu Sülüne'den ayrılıp Hızır-İlyâs boğazında yine Bahr-i siyâha munsab olur. Dördüncü şu'besi Beşdepe kurbunda yine Karadeniz'e karışır. Andan beşinci kolu Karaharman kal'ası dibinde yine Bahr-i siyâha katılıp azîm gemiler bağlayup kışla ederler. Ammâ yüklü gemiler çokluk girüp çıkamazlar. İşte nehr-i Tuna Karadeniz'e bu gûne mahlût olur, manzûrumuz olmuşdur.

Nehr-i Tuna'ya Rûmeli cânibinde tâ Alaman'a varınca mahlut olan gördüğümüz enhârları ayân [u] beyân eder
Yâ Fettâh ...

Evvelâ kal'a-i Uruscuk dibinde

Nehr-i Lom: Niş şehri yaylalarından gelir. Ve,

Nehr-i Yantuvur: şıpka yaylalarından gelüp Ziştova ile Nigebolı kurbunda Tuna'ya rîzân olur.

Nehr-i Rosita Torvakurudan dağından çıkup Ziştova ile Ruscuk mâbeyninde Tuna'ya ve,

Nehr-i Otma: Lofça şehrinden geçüp Karlıova dağlarından hurûc edüp Nigebolı kurbunda Tuna'ya,

Nehr-i Vit: Pilevne'ye nîm sâ'at karîbdir. Tatyon dağlarından gelüp Nigebolı kurbunda Tuna'ya,

Nehr-i Işkır: Samako dağlarından gelüp Sofya şehri kurbunda Ken'ân Paşa'nın Çiftliği dibinde Vitoş dağı dâmeninde Büklence limanın geçüp Sofya sahrâsına uğrayıp İzladi dağların ubûr ederek şehr-i Pileve'nün garbına nîm sâ'at karîb uğrayup anda gemilerle geçilüp andan Rahova kasabasıyla Nigebolı mâbeyninde Zamat nâm karyede Tuna'ya karışır.

Nehr-i Lofdir: Lofdir dağlarından gelüp Nigebolı kurbunda at ile ubûr olunup Tuna'ya,

Nehr-i Okus: Viraca dağlarından gelüp nehr-i Lofdir kurbunda Tuna'ya rîzân olur küçük nehirdir. Ammâ âb-ı hayâtdan nişân verir.

Nehr-i Tokmak: Yine ol dağdan çıkup Vidin kurbunda Tuna'ya,

Nehr-i Morava-yı azîm: Hersek sancağında Öziça şehri dağlarından tulû‘ edüp {kal‘a-i} Yogodina ile {kal‘a-i} Perakin arasında gemiyle geçilüp {kal‘a-i} Güvercinlik ile Göylüç kal‘ası mâbeyninde Tuna'ya mahlût olur.

Manzara-i nehr-i azîm Sava: İbtidâ menba‘ı Bosna eyâletinde Karka sancağı hâkinde Zerrînoğlu diyârlarından ve Doduşka dağlarından cem‘ olup {kal‘a-i} Odvine, {kal‘a-i} Lika ve {kal‘a-i} Kurna ve {kal‘a-i} Bihke ve {kal‘a-i} Kosdaniçse nâmân kal‘alar kenarlarından ubûr ederek yetmiş aded sular dahi karışup Sirem sancağı kal‘alarından Raça nâm kal‘a dibine gelüp karşu tarafdan nehr-i azîm Dirin-i derin ile mahlût olur. Ammâ bu hakîr [ü] fakîr-i pür-taksîrin manzûrı olduğu üzre,

Nehr-i Dirin: Hersek sancağında Çemerne yaylasından ve İlok dağlarından cem‘ olup iner, Zagor dereleriyle bir olup iner, Foça şehri içinde

Nehr-i Tihotine: İle bir olur. Mezkûr Tihotine, Pirizren ve Dukagin sancağı hudûdında Arnavutluk içre Palak kal‘ası dağlarından çıkup Istarı Ulah kurbundan geçüp Foça'da nehr-i Dirin'e mahlût olur. Dirin nehriyle ikisi Foça şehrinden aşağı Ostikolina kasabasına uğrar. Andan kal‘a-i Vişgrad şehri dibinde Sokullu Mehemmed Paşa'nın on iki göz cisr-i azîmi altından ubûr edüp mezkûr kal‘a-i Dıraç dibinde nehr-i azîm Sava'ya mahlût olup andan Böğürdelen kal‘asını geçüp Tuna Belgrad kal‘ası dîvârını döğerek nehr-i azîm Tuna'ya mahlût olan deryâ-misâl nehrin evvelkisi,

Nehr-i Işkır'dır kim gemiyle geçilir. İkincisi bu nehr-i Sava'dır. Gemiyle ubûr olunur ammâ Tuna gibi lezîz değildir. Zîrâ Kıradışka dağlarında demir me‘âdinlerine uğradığından şehr-i Belgrad'ın sâhib-i tab‘ olan ahâlîleri nehr-i Sava, Tuna'ya mahlût olmadığı mahallerde Zimon kal‘ası cânibinden kayıklar ile sâfî Tuna suyu getirdirler. Yakova Budin yolu üzre kal‘a-i Volkovar dibinde Tuna'ya mahlût olup Yakova dağlarından gelir küçük ***[116a]*** nehirdir.

Nehr-i azîm Dırava: Hırvad diyârından Ligorad ve Çakatorna ve Doduşka dağlarından gelüp Kanije kurbunda Keçkuvar kal‘asından ve Maslovin iskelesinden geçüp kal‘a-i Ösek dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Cisir tutmaz tumbaz gemi cisirler ile geçilir nehr-i azîmdir.

Nehr-i Kırasiçe: Yakova ile Pejeğe dağlarından cem‘ olup Ösek'e karîb Valpova kal‘asından geçüp nehr-i Dirava ile nehr-i Tuna'ya rîzân olur.

Nehr-i şerviz: Kanije serhadlerinde Balatin gölünden gelüp Budin yolunda Yenikal‘a dibinde Tuna'ya, nehr-i Raba, Hırvadistân'da Ni‘met Uyvar kal‘ası dağlarından beri gelüp Çobaniçse kal‘ası kurbundan geçüp kal‘a-i Yanık handakları içinde Tuna'ya rîzân olur kanlı sudur ammâ geçit verir.

Nehr-i Rayçe: Nemse çesarının Senmartin dağlarından gelüp bu dahi kal‘a-i Yanık varoşunun handakında nehr-i Raba ile Tuna'ya mahlût olur.

Nehr-i Kalka: Paçarhont yaylasından gelüp kal‘a-i Ovar dibinde Tuna'ya mahlûl olur büyük nehirdir.

Nehr-i Layta: Bu dahi Nemse dağlarından çıkup kal‘a-i Porok dibinde Tuna'ya, küçük nehirdir, geçit verir.

Ve'l-hâsıl Âl-i Osmân'ın Usturgon kal‘asından yedi konakda Nemse çasarı tahtı Beç kal‘asına varınca mâbeynehümâda geçit verir kâmil dokuz aded nehirler geçmişiz, ammâ geçit verir nehr-i azîmleri bâlâda tahrîr olunan altı nehirdir. Andan,

Nehr-i Beç: Alaman dağlarından tulû‘ edüp Nemse çesarının tahtı olan Gülvar kal‘ası dibinde nehr-i Tuna'ya munsab olur. Bu nehir sebebiyle kal‘a-i Beç derler. Ammâ ismi Gülvar'dır. Geçit verir âb-ı hayâtdır.

Nehr-i Fulande: Alaman'dan gelüp Eski Beç dibinde Tuna'ya karışır.

Nehr-i Beyora: Bu dahi Alaman'dan gelüp şimeş varoşu dibinde Tuna'ya katılır.

El-hâsıl Beç kal‘asından tâ Birak kal‘asına varınca (---) konak yerde on bir aded geçit verir nehirler vardır. Cümle Tuna'ya mahlût olur. Ammâ esmâları kefere lisânı üzre olmağıla hâtırda kalmamışdır.

Der-beyân-ı menba‘-ı nehr-i Tuna

Alaman dağının zirve-i a‘lâsından çıkup şadırvan gibi pertâb eder bir ayn-ı sağîredir. Başında niçe değirmânları ve niçe çuka dollâbları vardır. şadırvan gibi pertâb etdüğü mahalde altından âdemler ve arabalar geçer. Andan aşağı üç aded nehir mahlût olup Süleymân Hân asrında Kâsım Paşa bu mahalde on iki {bin} âdemiyle gark olup Kâsım Paşa halâs oldu. Ve bu Alaman dağının zirve-i a‘lâsından bir nehr-i azîm dahi cereyân edüp cânib-i garba on yedi konak gidüp bahr-i Muhît kenarında şehr-i azîm Lonçat dibinde deryâya mahlut olur, nehr-i Tunaç ya‘nî Tuna'nın karındaşıdır, ammâ tulû‘ [u] gurûbu on yedi konakdır ve şarkdan garba cereyân eder. Ammâ nehr-i Tuna garbdan şarka cereyân edüp yüz {on} yedi konakda Karadeniz'e boş yerden mahlût olur. Bu mahalde nehr-i Tuna'nın gurûbundan tulû‘ı olan bu Alaman dağına gelince Rûmeli eyaletinde ve Budin eyâletinde ve Nemse hudûdunda nehr-i Tuna'ya 46 nehr-i azîmlerin meşhûr [u] memdûhu karışmışsa cümle tahrîr olundı, *ve’s-selâm*.

Ammâ nehr-i Tuna'nın sol tarafında Macaristân'dan ve eyâlet-i Eğre'den ve eyâlet-i Tımışvâr'dan ve Eflâk ve Boğdan'dan ne kadar geçid vermez nehr-i azîmler Tuna'ya mahlût olursa anı beyân eder,
ve billahi’t-tevfîk

Evvelâ Nemse haddinde kal‘a-i Bırak mukâbelesi kurbunda Siman Kurulsa dağlarından gelüp Tuna'ya

Nehr-i Madin: Akyayla'dan gelüp Anper kurbunda kal‘a handakı içinde Tuna'ya mahlût olur.

Nehr-i Pozab: Ma‘den yaylalarından tulû‘ edüp Litre kal‘ası sahrâlarından ubûr edüp kal‘a-i Komran cezîresi mukâbelesinde Tuna'ya, ve,

Nehr-i Litre: Litre dağlarından gelüp Litre kal‘asın ve şuran kal‘asın geçüp Uyvar kal‘ası handakın deverân edüp cânib-i cenûba cereyân edüp Komran kal‘ası öninde Tuna'ya,

Nehr-i İpol: Cebel-i Ma‘den'den gelüp kal‘a-i Live kurbunda Tuna'ya ve,

Nehr-i Gara: bu dahi cebel-i Ma‘den'den gelüp Novigrad kal‘ası kurbunda Tuna'ya mahlût olur. Andan Budin karşusında Baç kal‘ası sahrâsında ve Budin cisri başında kal‘a-i Peşte sahrâlarında tâ Keçkemet kırlarına ve Yanko ve Cese ve Baç kal‘alarına varınca Baçka ve Laçka kırlarıdır. Tâ kal‘a-i Titel'e varınca on konak yerdir. Aslâ sular yokdur. Andan,

şehr-i azîm Tise: *[116b]* Leh memleketiyle Erdel diyârının Seykel hudûdı kurbunda {cebel-i} Sahan Samur'un cânib-i şarkîsinden **nehr-i Turla** çıkup Akkirmân kal‘ası dibinde Karadeniz'e mahlût olur. Ve yine bu Sahan Samur yaylasının cânib-i garbîsinden **nehr-i Tise** hurûc edüp Erdel ile Macar diyârının ortasından geçüp kal‘a-i Hüsvar ve kal‘a-i Kaşa sahrâsından geçüp Egre eyâletinde Sonluk kal‘asına ve Segedin kal‘asına uğrayup andan bu Titel kal‘ası dibinde Tuna'ya mahlût olup Tuna

deryâ-misâl olur. Zîrâ bu nehr-i Tise ve **nehr-i Sava** ve **nehr-i Dirava** ve **nehr-i Morava** ve **nehr-i Moreş** Tuna'ya mu‘âdil nehr-i azîmlerdir kim diyâr-ı Rûm'da Tuna'dan büyük deryâ-misâl nehr-i azîm yokdur. Ve amîkdir ve tavâhir-i kesîreye mebnî nehr-i kebîr-i zülâldir.

Nehr-i Bekey: Foçat dağlarından gelüp Beşkelek kal‘asın geçüp Tuna'ya **nehr-i Moreç** ve **nehr-i Tımış** ve **şebeş**, bunlar Tımışvâr'dan aşağı Pançova kurbunda nehr-i azîm Tuna'ya mahlût olurlar. Geçit vermez nehirlerdir.

Nehr-i Oltı: Erdel diyârının Kolçuvar yaylalarından gelüp bu Eflâk içinde Nigebolu önünde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Gemiyle geçilir âb-ı hayât sudur.

Nehr-i Palosin: Erdel'ün Praşo dağlarından gelüp Eflâk diyârında Orşat kurbunda Tuna'ya,

Nehr-i Ormaniçse: Erdel'den gelüp Tuna'ya, **nehr-i Lavaho** ve dahi **nehr-i Selorin** ve dahi **Rojvovay** ve **nehr-i Arciş**. Bu beş nehir bir günde ubûr olunur, birbirlerine karîbdir. Cümle Erdel yaylalarından gelüp Eflâk hudûdunda Tuna'ya mahlût olur. Geçit vermez bataklı ve çataklı sulardır.

Nehr-i Pırahova: Eflâk hudûdunda geçit vermez sudur. Erdel'den gelüp Tuna'ya mahlût olur.

Nehr-i Balvaniçse: Eflâk diyârında Erdel'den gelüp Tuna'ya karışır. At ile ayakdan geçilir. Nehr-i Pırahova Tuna'ya mahlût olur.

Nehr-i Bozav: Erdel'den gelüp şehr-i Bozav'dan geçüp Eflâk haddinde Tuna'ya,

Nehr-i Rimlik: Erdel'den gelüp Rimlik şehrin geçüp Tuna'ya,

Nehr-i Fohşan: Erdel'den gelüp bu Fohşan şehrini ortasından geçüp karşu tarafı Boğdan'dır, bu küçük nehir hudûddur, andan Tuna'ya girer.

Nehr-i Pokta: Seçova dağlarından gelüp cenûba gidüp Tuna'ya rîzân olur.

Nehr-i azîm Siret: Erdel vilâyeti ile Leh vilâyeti içre hâsıl olup Boğdan diyârında gemiyle geçilüp Kalas kal‘ası kurbunda Tuna'ya mahlût olur.

Nehr-i Birlad: Nehr-i Seret'e revâne olur. **Nehr-i Iskıntı** dahi Birlad'a mahlût olur. **Nehr-i Zuta**, **nehr-i Purut**'dan ayrılmışdır. Ana karîb,

Nehr-i azîm Purut: Kazak-ı Ak Leh vilâyetinden gelüp Çoçra şehri öninde gemiyle geçüp yine Boğdan hudûdunda nehr-i Tuna'ya girdikde Tuna ummân olur.

Bu mahalde Boğdan hudûdu ve cemî‘i Tuna'ya mahlût olur. Nehirler tamam olup bunden ilerisi Özi eyâletinde Bender sancağı hudûdudur kim **nehr-i azîm Turla** kenarıdır.

Hamd-i Hudâ bu mahalde Tuna'nın Eğre ve Tımışvâr ve Eflâk ve Boğdan tarafında mahlût olan otuz bir aded geçit vermez suları dahi tamâm olup Tuna'nın yemîn ü yesârında cümle altmış altı nehr-i azîmler mahlût olur kim gemiyle geçmeğe muhtâc enhâr-ı azîmlerdir. İnşâallah her biri mahalliyle râst

geldikleri kal‘aları ve şehirleriyle ve her nehir tulû‘ [u] gurûbu ve lezzetiyle tahrîr olunur.

Hamd-i Hudâ, Cenâb-ı Bârî sıhhat verüp nehr-i Tuna'nın gurûbundan tulû‘unda Alaman dağlarına varınca tarafeynini iki kerre deverân etdiğimizçün vâkıf olup bu gûne tahrîr olundu. Kusûrunu dâmen-i afv ile setr edeler.

Ezîn-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Uruscuk şehrinin zevk [u] safâsın ederken Âsitâne-i sâ‘atdet'den Serbevvâbân-ı âlî Bayrâm Ağa kırk kapucıyla paşaya hatt-ı şerîfler getirüp Kudde Kethüdâ'yı kayd-bend ile der-i devlete fermân-ı hümâyûn olup Melek Ahmed Paşa efendimiz "Emir pâdişâhımın" deyüp Kudde Kethüdâ'yı Uruscuk kal‘asına haps edüp ol ân mektûblar tahrîr olunup "Hâzır ol Evliyâm, Kaya Sultân'ıma gidersin" deyüp yüz altun harçlık alup ol ân mektûbları alup şehir kenarında âlem-i ağyârdan bî-haber atlarıma süvâr olup Ruscuk'dan cânib-i kıbleye bir gicede kal‘a-i Piravadi, andan bir günde şehr-i Kırkkenîse, andan Topcular'da Kaya Sultân'a varup bu hakîri hareme alup verâ-yı perde-i zenbûrîden hakîri söyleyüp paşanın Eflâk *[117a]* tarafına ubûr edüp hedâyâlar aldığın ve adl-i adâletin nakl edüp Kudde Kethüdâ'yı kayd-bend ile kapucubaşı berberbaşı Bayrâm Ağa mübâşeretiyle Uruscuk kal‘asında haps olunduğun Kaya Sultân'a bir bir takrîr etdikde Kaya Sultân gırîv yerine saçın perîşân edüp gûyâ bir Husrevânî küpe binüp azrak câdûya dönüp "Vallahi Evliyâ Çelebi, benim paşamın kethüdâsı uğuruna iki bin kisem giderse her çi bâd-âbâd ben bunu Siyâvuş Kazağa komam" deyüp koçusuna binüp doğru Siyâvuş Paşa hâtûnu Receb Paşa kerîmesi hânıma sultâna varup "Tiz kocan çağır gelsin!" dedikde Siyâvuş Paşa hareme girüp "Safâ geldin sultânım!" dedikde hemân Kaya Sultân "Bre zâlîm Siyâvuş! Efendin Sultân Murâd'ın vâlidesi, benim büyük vâlidemi şehîd etdin. Kocam her kankı mansıb-ı âlî alırsa üstünden alırdın. Âhir mührü dahi alup şimdi kethüdâsın haps edüp katl etmek mi istersin? Paşam ile akrabâ değil misiz ve babam Murâd Hân tâbe serâhın sen çukadârı, paşam silâhdârı olup kırk ellişer yıllık hukûkunuz yok mu? Paşamın kethüdâsın hapisden ıtlâk eyle. Yoksa ceddim rûhiyçün seni melâmet ederim, bu mühürden selâmet bulamazsın" deyü gazab ile cevâb verdikde Siyâvuş Paşa eydür: "Sultânım, senin paşanda pâdişâhın bin kisesi vardır. Kudde Kethüdâ yediyle alınmışdır. Gelsin, muhâsebesin görüp yine paşasına gitsin" deyince "Benim paşam üç bin kise kalemiyye avâ’idin kapu arası hazînesine koyup edâ-yı deyn edüp bin kîse geçmişi vardır. Defter-i pâdişâhîye mürâca‘at olunsun. Fi'l-vâkı‘ ehlimin hazîne-i pâdişâhîye deyni var ise ben edâ edeyim. Ne istersin benim paşamın kethüdâsından?" deyüp gazab-âlûd olup andan kalkup vâlide sultâna ve sa‘âdetlü pâdişâha ve kızlarağası kâtil-i koca vâlide Dîv Süleymân Ağa'ya varup niçe yerlere dahi devr-i ebvâb edüp sarâyına geldi. Üçüncü gün Kudde Kethüdâ'yı koçu içre kayd-bend ile Silâhdâr ocağına teslîm edüp haps edüp bin kise taleb etdiklerinde ol gün Kaya Sultân'ın tahrîkiyle Siyâvuş Paşa'nın başına kıyâmet kopup Siyâvuş Paşa dîvân-ı pâdişâhîye varınca Kızlarağası Dîv Süleymân Ağa "Ver mührü bre sefîh oğlan!" deyüp zor-ı bâzû ile mührü Süleymân Ağa Siyâvuş Paşa'dan alup Gürcî Mehemmed Paşa'ya mührü verüp Gürcî müstakil vezîria‘zam olup Siyâvuş Paşa'yı bostâncıbaşı kayığıyla Akdeniz'e nefy edüp sarâyında cümle mâl [u] menâlin zabt edüp kendüleri uryân kaldı.

Ba‘dehû akîblerince Rûmeli eyâleti ihsân olunup Kudde Kethüdâ bir habbe vermeden hapisden Gürcî Paşa çıkarup yine paşaya revâne oldu. Netîce-i merâm, mukaddemâ Siyâvuş Paşa, efendimizden guluvv-i âm ile mührü olup müstakil vezîria‘zam olam, deyü Bektâş Ağa'yı ve Kara Yeniçeri Ağasın ve Çelebi Kethüdâ'yı ve Vâlide Sultân'ı ve niçe bî-günâhları katl etdikde efendimiz Melek Ahmed Paşa istimâ‘ edüp eydür "Fakîr Siyâvuş Paşa, altmış günlük mühürden ötürü bu kadar telef-i nefs-i

nefîs etdi. Allah bu mühürden kendüyi hüsn-i hâl ile halâs edüp Allah vâlidesin ve Hüseyin Beğ birâderin ağlatmaya!" demiş idi. Hikmet, yine altmış gün vezîr olup bizim guluvv-i âm ile ma‘zûllüğümüzden ziyâde bed-nâmlık ile mühürden ma‘zûl oldu.

Andan hakîr yine Kaya Sultân'dan mektûblar ve iki yüz sikke-i hasene harc-râh alup İslâmbol'dan yine menzil ile cânib-i garba bir gün gicede **menzil-i Burgaz,** andan **menzil-i Aydos**, andan **menzil-i Piravadi,** andan **menzil-i Uruscuk,** paşaya gelüp Siyâvuş Paşa'nın azli haberin getirdiğimizde {Melek Ahmed Paşa eydür: "Siyâvuş Paşa} yine Silisre mansıbın elbette üzerimizden alır" buyurdular. Hikmet-i Hudâ yine eyle oldu. Hakkâ ki her mansıbı mukâbelesinde sâhib-i devlet, hakîre Babadağı Voyvodalığın ve zahîre bahâsın ihsân edüp Kudde Kethüdâ ıtlâkına ılgar ile gitdiğimiz içün bir kîse guruş ve bir semmûr kafası kürk ihsân etdi. Ve ol gün,

şehr-i Ruscuk'da Silisre'ye müteveccih olduğumuz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Uruscuk'dan cânib-i şarka nehr-i Tuna kenarıyla (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i İlhânlar: Ya‘nî Alî Hân köyü demekdir. Ruscuk nâhiyesidir. Bu mahallere Deliorman derler. Ma‘mûr *[117b]* nevâhîlerdir ve paşaların hâssı voyvodalıkdır. Ammâ "Mum söndürüp şah sevindir" deyü bu tâ’ifeyi zemm u kadh ederler ammâ iftirâ-yı mahzdır. Ancak bir alay rençber ve fukarâ levend-meşreb âdemlerdir. Andan (---) sâ‘atde,

Karye-i Küçük İlhânlar: Bu dahi müselmânlardır. Andan yine taraf-ı şarka (---) sâ‘atde,

Der-sitâyiş-i tekye-i Mustafâ Baba Sultân: Tekye-i Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Rûm ve Arab ve Acem'de meşhûr-ı âfâk tekye-i gınâdır. Bir yirden aslâ avâ’id [ü] fevâ’idleri ve çift ve çubukları yokdur. Yüz elli kadar pâ-bürehne ve ser-bürehne erbâb-ı ma‘ârifden fakr [u] fâka erenleri, dervîş-i dil-rîşânları vardır. Tahtânî bir vâsi‘ meydânı vardır. şiddet-i şitâda araba ile meydân-ı muhabbete mişe ve pelid dırahtların götürüp alev ber alev yakup cümle âşıkân cânib-i erba‘asında cân sohbeti edüp devâm-ı devlet-i pâdişâhî ed‘ıyesine müdâvemet ederler. Hikmet-i Hudâ bu cânların bir yirden cihet-i ma‘îşetleri yok iken her tarafdan nezerâtları gelüp kût edinirler. Pîr-i pîşvâ azîzin kabr-i şerîfi etrâfında ol kadar musanna‘ şeb-çerâğ u kanâdiller ve şem‘dânlar ve alem ü tabl [u] kudûmler ile müzeyyen bir âsitânedir. şeb [u] rûz matbahında ni‘meti tabh olup âyende vü revende müsâfirîne subh u mesâ ni‘metleri mebzûldur. El-kıssa ulu âsitâne-i Âl-i Abâdır. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Arabacılar: Silisre nevâhîsinde yüz hâne ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Bu karyeye Silisre a‘yânı ve ulemâ ü sulehâsı gelüp alay-ı azîm ile bin altmış bir Zilka‘de gurresinde *Bismillah* ile kal‘a-i Silisre'ye dâhil olurken cemî‘i âdem deryâsı istikbâle çıkup kal‘adan toplar atılup azîm şâdımânîler ile sarâya dâhil olup gürûh gürûh cümle ibâdullah tehniyeye gelüp hedâyâlar arz olunup adl-i adâlete şürû‘ olundu.

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı gâziyân, ya‘nî kal‘a-i Silistre-i sedd-i îmân

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) ve bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) . İbtidâ fâtihi sene 793

târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'dır. Esmâ-i büldân içre müverrihler bu hısn-ı hasîne "Dâr-ı Eflâk" derler. Ammâ cümle ârifler "Dâr-ı Gâziyân-ı sedd-i îmân" derler. Hakkâ ki Uruscuk kal‘ası ve bu Silistre kal‘ası nehr-i Tuna kenarında sedd-i metîn olma vakt-i şitâda nehr-i Tuna buz olduğu vakit Eflâk ve Boğdan kâfiri tâ Edirne'ye dek iki günde şebhûn ederdi. Hudâ-yı Müte‘âl bu kılâ‘ları âfât-ı dehrden masûn [u] mahfûz eyleye, âmîn. Süleymân Hân kânûnu üzre Özi eyâletinin tahtgâhıdır. Lâkin hazîne defterdârı ve timar defterdârı ve defter emîni ve defter kethüdâsı ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve kâtibi yokdur. Zîrâ sonradan eyâlet-i Rûmeli'nden ifrâz olup eyâlet olmuşdur kim eyâleti cümle sekiz sancakdır.

Evvelâ livâ-yı Nigebolu ve livâ-yı Kırkkilisa ve livâ-yı Vize ve livâ-yı Bender ve livâ-yı Akkirmân ve livâ-yı Özi ve livâ-yı Kılburun.

Livâ-yı Silistre: Paşa sancağı tahtıdır. İki sancak dahi iltizâm ile zabt olunur. Biri Eflâk'dır ve biri Boğdan'dır. Kâfiristân olmağıla beğleri her sene devlet-i aliyye tarafına biner kise-i Rûmî hizmet edüp mansıbları kendülere her sene mukarrer olur. İsyânları zuhûr ederse elleri vilâyetleri nehb [ü] gâret olunup katl-i âm olunurlar. Ammâ bu Eflâk ve Boğdan sancakları iltizâm ile olup sancaklarında timar ve ze‘âmet yokdur. Ammâ hîn-i seferde Eflâk ve Boğdan ve Silistre paşasıyla sefer eşüp üçer bin kefere askeri getirüp hizmet-i pâdişâhî oldukda kal‘alar meremmâtına ve handaklar tathîrine ve kal‘aya toprak sürüp top çitleri yapmağa me’mûrlardır. Ve kırk bin asker dahi Bucak Tatarı derler, cebe vü cevşenli ve sadaklı ve savanlı ve zora batar yigitlerdir. Paşa her kankı sefere gitse bile me’mûrlardır. Paşası da hâssına göre cebelüsiyle sefer eşer. Hâssı 4.489.665 akçedir. Kendi sancağında erbâb-ı zü‘amâsı 75, erbâb-ı timarı 422 vardır. Cümle eyâletinde ze‘âmet 188 ve cümle eyâleti timarı 1186. Hîn-i gazâda bu eyâlet-i Özi'de kânûn üzre cebelüleriyle paşa askeriyle ve kırk bin Bucak Tatarıyla ve üç bin Eflâk ve üç bin Boğdan askeriyle elli altı bin asker olur.

Ve paşanın tahtı Silisre sancağında hâslarının on iki voyvodalığ vardır. ***[118a]*** Hass-ı hümâyûnu bu voyvodalıklardan hâsıl olur. Evvelâ hâs-ı Babadağı, altı kîse muhâsebesi vardır. Hâs-ı Karasu ve hâs-ı Dobruca ve hâs-ı Deliorman ve hâs-ı Hacıoğlubâzân ve hâs-ı Eskicum‘a ve hâs-ı Pirevadi ve hâs-ı Aydos ve hâs-ı Karnıbat ve hâs-ı şehr-i Silistre. Bu tahrîr olunan hâsların mâlıyla paşa askeriyle sefer eşer ve bu Silistre şehri kânûn üzre üç yüz akçe şerîf kazâdır. Niçe kerre beş yüz akçe pâyesiyle mollalara sadaka alınmışdır. Kazâ-yı hükûmetinde cümle (---) aded nâhiye kurâları var kim her biri birer rabta-misâl ma‘mûr kurâlardır. Senede kadısına otuz kise hâsıl olduğuna şübhe yokdur. Hatta zamânımızda mukîm efendi kırk kîse mâl oldu. Zîrâ re‘âyâsı şer‘-i şerîfe gâyet mutî‘lerdir. Paşasına cümle hâslarından ber-vech-i adâlet Melek Ahmed Paşa efendimiz zabtı üzre kırk bin guruş oldu. Ammâ sâ’ir vüzerâ dahi ziyâde tahsîl eder ma‘mûr eyâletdir. Sâ’ir bâd-ı havâsıyla ve cürm [ü] cinâyetiyle cümle sekiz aded sancağında iki kerre yüz bin guruş olur. Bir hâkimi dahi Tuna Kapudanı Maksûd Ağa'dır. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir. Biri dahi sipâh kethüdâyeridir. Biri dahi yeniçeri serdârıdır. Biri dahi şehr voyvodasıdır. Biri dahi muhtesib ağadır. Biri dahi şehir nâ’ibidir. Biri dahi bâcdârdır. Biri dahi harâccıdır. Biri dahi balık emînidir kim yetmiş yük akçe iltizâmdır. Özi kal‘asıyla kırk pâre kal‘a kullarına bu balık emîni mevâcib verüp paşanın arzına altı kîse verüp paşanın arzı mûcebince der-i devlete balık emîninin muhâsebesi görülür. Bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır. Ve bir hâkimi dahi mezheb-i Nu‘mân ibn Sâbit kim İmâm-ı A‘zam mezhebi şeyhülislâmıdır ve bir hâkimi dahi hasîbü'n-neseb ırk-ı tâhirden nakîbü'l-eşrâfıdır. Ve bir hâkim-i askerîsi dahi cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı timara alaybeğisi sancak pâyesiyle hâkimdir. Ve'l-

hâsıl on sekizinci hâkimi çeribaşıdır kim cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı timar bu çeribaşı cem‘ eder. Tâ bu mertebe âbâdân ve mazbût eyâletdir.

Ve Silistre sancağı hükmünde cümle (---) aded kazâ yerdir. İnşâallah her biri mahalliyle tahrîr olunur.

Der-vasf-ı eşkâl-i kal‘a-i Silistre

Nehr-i azîm Tuna sâhilinde seng-trâş ile mebnî şekl-i mukavves sûr-ı metîndir. Gûyâ yay gibi yayılmışdır. Yayın çille tarafı Tuna kenarı vâkı‘ olmuşdur kim azîm seng-i kebîrler ile inşâ olunmuşdur. Gûyâ yayın çille başlarında Tuna'ya nâzır metîn kulle-i kebîrleri vardır. Ve cânib-i garba meyyâl dîvâr (---) (---) dır. Dâ’imâ bu tarafı Tuna içindedir kim Tuna'nın girdâbı mahallidir kim bu mahalde azîm gümiler üzre yetmiş seksen aded un değirmânları var kim ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyrdir. İnşâallah mahalliyle tahrîr olunur. Ve bu kal‘anın kara tarafı gûyâ yayın kabza tarafıdır kim metîn ü kavî seng-i kebîrler ile mebnî kavs-misâl nîm müdevverdir. Vâsi‘ ü arîz ü amîk handakı vardır. Dâ’imâ içinde Tuna cereyân edüp handakın cânib-i garbından girüp cânib-i şarkından hurûc eder. Cümle on bir kulle-i kavîlerdir. Ve cümle beş yüz bedendir. Ve iki kat mazgal delikleri vardır. Ve cümle iki kapusu vardır. Evvelâ cânib-i garba Tuna kenarında su kapusu, küçük kapudur. Ekseriyyâ mesdûd durur. On kademe taş nerdübân ile nehr-i Tuna'ya nüzûl olunur. Bir kapusu dahi cânib-i kıbleye, şehre mekşûf iki kat metîn ü kavî bâb-ı hadîdlerdir kim bu kapu gûyâ yay-misâl bina olunan dîvârın tâ yay kabzası mahallindedir. Handak-ı arîzi üzre tahta cisr ile ubûr olunur. Her gece kal‘a neferâtları cisri zencîrler ile burc [u] bârûlar üzre dollâb ve makaralar ile çeküp kal‘a kapusuna sedd edüp kal‘a nehr-i Tuna içre gûyâ bir cezîre gibi kalır. Bu kal‘a kapusuna taşradan içre girerken kapunun solunda kemer altında bir azîm gürz-i pehlivânî maslûbdur. Ve sağ tarafında handak üzre âyende vü revendeye ârâmgâh olmak içün bir tahta binâ bir maksûre-i ra‘nâsı var. Ve bu kapudan içeri orta kapunun atebe-i ulyâsı üzre ay ve güneş tasvîrin üstâd-ı kâmil beyâz mermer üzre tahrîr etmiş. Hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmış. Sihr-i helâ şems [ü] kamer göstermiş kim bu felek-i atlasda eyle bir mâh-ı âfitâb resmin bir ressâm-ı kâmil kemâliyle etmemişdir kim gûyâ kamer bedr-i münîr olmuş, güneş âleme pertev urmuş.

Ve bu kal‘anın cümle dîvârlarının kaddi seksener zirâ‘-ı melikî-i âlî metîndir ammâ küçükdür. Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil yedi yüz yetmiş germe hatve-i levendânedir. Ehl-i keyf adımıyla bin adım olur bir kal‘a-i şîrîndir.

İmârât-ı derûn-ı kal‘a : *[118b]* Evvelâ kal‘a kapusu üzre müfîd [ü] muhtasar Yıldırım Hân'ın bir tahta minâreli küçük câmi‘i vardır, fevkânîdir. Yüz yigirmi sinne bâliğ bir mübârek hâl sâhibi mü’ezzini var. Ve bir serî‘ hamele-i Kur’ân-ı azîm hâfız-ı Kelâmullah Mısrî imâmı var. Yedi sâ‘atde Hazret-i Furkân-ı mecîdi bilâ-ifrât u tefrît hatm-i şerîf ederdi. Ve orta kulle ve cebehâne kullesi ve gılâl anbarları ve yiğirmi aded neferât hâneleri var. Dizdârı u imâm ve mü’ezzinânı ve niçe neferâtları ve topçuları vardır. Ve sağîr ü kebîr kırk pâre şâhî ve zarbzen ve kolomborna şayka ve saçma topları vardır. Ammâ balyemez topları yokdur. Ekseriyyâ topları Tuna'ya nâzırdır. Bir kaç şâhâne topları kara tarafında handak kenarında paşa sarâyına nâzırdır. Zîrâ vüzerâların sarâyı kal‘a önünde Tuna kenarına vâkı‘ olmuşdur. Bu kal‘anın her gice dîdebânları "Allah yekdir yek" deyü nigehbânlık edüp nevbet beklerler. Zîrâ şiddet-i şitâ olup Tuna donduğu zamân karşu Tuna aşrısı Eflâk kâfiristânı

olmağıla gâyet serhad olup ziyâdesiyle havf olunur.

{Der-beyân-ı yah-pâre-i nehr-i azîm Tuna}

Ammâ Tuna buzu çözüldükden sonra emn-i emân olur. Ammâ Tuna buzu Alaman-ı bî-emân diyârından berü sökün edüp cereyân etdikde bu kal‘a dîvârının kaddi seksen zirâ‘-ı âlî iken niçe kerre Tuna buzu biri biri üzre kat-ender-kat yığılup kal‘a dîvârından içeri buz pâreleri girüp evler harâb etmişdir. Tâ bu mertebe dağlar gibi buzlar gelüp her buz pâresi birbirine urdukda top gibi sâ‘ika verir. Ammâ bu nehr-i Tuna yah-bend olsa bu şehir gâyet ganîme olur. Zîrâ Tuna buzu üzre Eflâk ve Boğdan ve gayri niçe kurâ ve büldân taraflarından niçe yüz bin câmûs-ı kazaklarıyla buz üzre odunlar ve belvan direkler ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtlar gelir. Ve niçe bin aded Silistre şehbâzları mahbûblarıyla Tuna buzu üzre haymelerin kurup ayş [u] ışret edüp mehterhâneler ile cümle dilberânlar buz kayarlar, garîb temâşâdır. Kimi pâbuç ile kimi na‘lin ile kimi kızak ile kimi iki elinde harbe deyenek ile ayak üzre buz kayarak şehirden şehire berk-i hâtif gibi gider. Ve eğer ıyd-ı şerîfe müsâdif olursa nehr-i Tuna üzre azîm salıncaklar kurulup âşık ma‘şuk birbirlerine kolan çeküp sallanırlar. Zîrâ Tuna buzu altı yedi karış donar. şiddet-i şitâ şedîd olsa on karış donup beş ay nehr-i Tuna sedd olduğun biliriz, aceb hikmet-i Allah'dır.

Ve niçe bin sayyâd-ı mâhîler buzu delüp beş yüz altı yüz vakıyye gelir morina balığı ve mersin balığı çıkarup kâr ederler. Sâ’ir elvân mâhîlerin hisâbın Hudâ bilür. Ve cümle Silisre ahâlîsi bu yahpâreden hıfz edüp mâh-ı temmuzda billur ve necef ve moran-misâl vişne hoşâbı içine koyup hayât-ı câvidân bulurlar. Ammâ hikmet-i Hudâ Cenâb-ı Bârî semekelerine su içre hayât vermek içün Tuna nehrinin ba‘zı yerinde niçe bin delikler halk eder kim ol mahallerde asla Tuna buzu olmaz. Mezkûr deliklere niçe kerre yüz bin azîm mâhîler gelüp başların buzdan taşra çıkarup teneffüs edüp insân su içdiği gibi cümle mâhîlerin rüzgâr içdiklerin gördüm, aceb hikmetdir. Mısrâ‘:

şu mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler

mazmûnu içre bu solugan delikleri garîb u acîb temâşâgâh yerlerdir. Ammâ yanına varılıp mâhîler aslâ sayd olunmaz, mümkin değildir. Zîrâ bu mahallenin buzu bi-emrillah gâyet rakîk olur. Ammâ ba‘zı zamân niçe kızaklar buna geçüp gark olur. Ve niçe âdemler kızak kayarken rakîk buzlara gelüp gark olur. Ve niçe Tuna gâzîleri karşu Eflâk ve Boğdan diyârlarına şeb-revânî esvâblar giyüp Eflâk ve Boğdan mahbûb u mahbûbelerin serîka edüp İslâm ile müşerref olurlar. Ve niçe bin âdem Tuna üzre buz kayarken ra‘d gibi şakıyup giderken bir perende atup yine aslâ tetiğin bozmayup kayarak gider.

Kâr-ı diğer: Niçesi şakıyup giderken buz üzre duran kemter akçeyi alup geçer.

Nev‘-i âhar: Niçesi yıldırım gibi giderken bir ayağın kaldırup Mevlevî gibi eyle semâ‘ eder kim aslâ vechi görünmeyüp yine çiftesin bozmadan buz üzre kayup gider.

şuğl-ı gayr: Niçesi arkasında bir gulâm ile kayup giderken buz üzre önüne bir âdem aykuru yatup anın üstünden pertâb edüp çiftesin bozmadan ubûr eder.

Amel-i diğer: Ba‘zılar kemândârlık ederek, niçesi tüfenk atarak, niçesi duhânın içerek ikişer üçer

kişi musâhabet ederek buz kayarlar. Niçeler cem‘iyyet-i kübrâ edüp *[119a]* buz üzre toprak döküp azîm vezni üzre âteşler yakup bütün sığırları ve koyunları kebâb çevirüp ayş [u] nûş ederler.

Nev‘-i kazâ: Niçe kerre buz çözülüp üzerinde olan âdemlerin fetâları buzdan buza pertâb ede ede bir kenara çıkup niçesi gark olur.

San‘at-ı âhar: Ba‘zı âdem arkasında yüküyle ayağı altında iki pâre sığır kemikleri koyup elindeki asâsıyla billûr-misâl mücellâ buz üzre beş altı konak yeri buz üzre kayarak bir günde varır.

.....(2 satır boş) .....

Eğer bu Tuna üzre sâkin olan şehbâzların evsâfların manzûrumuz olduğu mertebe tahrîr eylesek bir mücelled olur. Hakkâ ki Silisre gâzîlerinde zehredâr, şecî‘ ve bahâdır erleri vardır. Cemî‘i halkının sağîr ü kebîri şiddet-i şîtâ nedir bilmezler.

Evsâf-ı varoş-ı şehr-i Silisre

Cümle şehrin imâr olmuş hâneleri (---) mahalledir. Ammâ on adedi Nasârâ ve bir adedi Yahûdâlardır. Mâ‘adâsı Müselmândır. Evvelâ mahalle-i Zülfikâr Ağa ve mahalle-i Akkafa ve mahalle-i İslâmbol kapusu ve mahalle-i Darağacı ve mahalle-i Namâzgâh ve mahalle-i Mahkeme ve mahalle-i Paşa ve mahalle-i Bâzâryeri ve mahalle-i Harâccı ve mahalle-i Çanakçı ve mahalle-i Zangoç ve mahalle-i Kurşumlu ve mahalle-i Dervîş Efendi, meşhûr mahallât-ı imârât bunlardır.

Bu tahrîr olunan mahallâtlar içre cümle on bir sarâydır. Cümleden mükellef ve mükemmel kal‘a kapusu önünde Tuna kenarında vüzerâlara mahsûs sarây-ı azîm, Budin ve Bosna sarâyları gibi binâ-yı azîmleri sarây-ı kavî değildir. Cümle belvan ve tahta ile mebnî sarây-ı fevkânîdir. Bir vâsi‘ce havlisi ve bir küçük dîvânhânesi ve yetmiş aded gılmân-ı hâssa hücreleri ve bir küçük hammâm-ı muhtasarı var. Cümle odaları soba ocaklıdır. Zîrâ kışı katı olur. Cümle kiremitli binâlardır. Bu Silisre sarâyın temâşâ etdiğimiz bin altmış bir târîhi idi. Göncüzâde nâm ilm-i nücûmda pesendîde-i hâs [u] âm bir kimesne eydür "Bin doksan târîhinde Âl-i Osmân'dan Mehemmed Hân bu Silisre şehrine gelüp bu sarâyı esâsından cedîd edüp "Bu şehir taht-ı pâdişâhî ola" dedi. *"Allahümme yessir bi'l-hayr"* denildi.

Andan sarây-ı Kadı Efendi ve sarây-ı Paşazâde Beğler ve sarây-ı Sürmelizâde ve Sarây-ı Bostâncı Hasan Ağa ve sarây-ı Manav Ahmed Ağa ve sarây-ı Zangoç Hasan Ağa ve sarây-ı Bakızâdeler.

Bu zikr olunan sarâylar cümle kiremit ile mestûr bâğçeli büyût-ı ma‘mûrlardır. Bunlardan mâ‘adâsı kiremitli ve kiremitsiz şındıra tahta örtülü ve ekseriyyâ tahta havlulu bâğçeli hâne-i zîbâlardır. Ammâ kefere mahalleleri serâpâ şındıra tahta örtülüdür. Bu mertebe büyûtlar ile âbâdân olan varoş-ı azîmin dâ’iren-mâdâr etrâfında elli zirâ‘ arîz handakları vardır. Mürûr-ı eyyâm ile hafirlerinin niçeleri rimâl-i türâb ile pür olmuş, ammâ yine bu handak-ı azîmin niçe yerleri nehr-i Tuna ile memlûdur. Bin otuzda Sultân Osmân hilâfetinde bu varoş-ı azîmin dâ’iren-mâdâr etrâfında çıtdan binâ olunup içi rıhtım türâb ile memlû kal‘ası var imiş. Hâlâ niçe yerlerde handak kulleleri ve burc [u] bârûları ve cisirbend yerleri nümâyândır.

Cümle yedi adet kapularının cisir yerleri ma‘lûmdur. Evvelâ Namâzgâh kapusu cânib-i garba nâzırdır. Ve Mustafâcık kapusu garba meyyâldir. Ve Eflatar kapusu cenûba makşûfdur. Ve cânib-i kıbleye Döne kapusu ve taraf-ı şarka İslâmbol kapusu ve yine semt-i şarka Dâye kapusu ve yine cânib-i şarka Darağacı kapusu. Hâlâ bu mezkûr kapuların yerleri ma‘lûm olup memer-gâh-ı hâs [u] âmdır. Bu varoşun cümle etrâfı dâ’iren-mâdâr on bin altmış hatve-i bî-aceledir. Bu mezkûr handakdan taşra çayır ve çemenzâr teferrüçgâh yerlerdir. Her rûz bu giyâhât üzre ba‘de'l-asr ihvân-ı bâ-safâ cem‘ olup gûnâ-gûn lu‘bede-bâzlıklar edüp zevk ve safâ ederler.

Bu varoş-ı imâr içre şehr-i Silisre cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden şehrin cenûbîsi tarafında binâ-yı azîm Kurşumlu câmi‘, câmi‘-i selâtîn-misâl evc-i feleğe ser çekmiş bir kubbe-i azîmli minberi ve mihrâbı ve mahfili tarz-ı kadîm sâde güzeli değildir. Taşra haremi ve talebe hücreleri ile ârâste bir beyâz seng-binâ minâre-i mevzûn ile pîrâste olmuş câmi‘-i pür-nûrdur. Sene (---) târîhinde Sultân *[119b]* vüzerâlarından Sinân Paşa binâsıdır kim bu şehre yigirmi sene vâlî olup Eflâk ve Boğdan'ı mutî‘ [u] münkâd edüp harâç-güzâr etmişdir. Bu şehr içre bundan gayri kurşumlu câmi‘ yokdur. Ancak bir kıble kapusu vardır. Ve Eski câmi‘ bir minâreli kiremit örtülü câmi‘dir. Ve Akkapu câmi‘i ve Mahkeme câmi‘i ve Bâzâryeri câmi‘i ve Harâccı câmi‘i, cemâ‘at-ı kesîrelidir. Ve Kal‘a câmi‘i Yıldırım Bâyezîd Hân'ındır. Ve Melek Ahmed Paşa Musallâsı, Tuna kenarında bir çemenzâr ibâdetgâh-ı azîmdir. Bunlardan mâ‘adası mahalle mesâcidleridir.

Ve bir medresesi vardır. Mâ‘adâ gayrı câmi‘lerde birer ders-i âm mukarrerdir. Ve kırk aded mekteb-i sıbyân-ı dârü't-ta‘lîm-i Hazret-i Kur’ân'ı var. Cümleden Kurşumlu câmi‘ mektebi, vakf-ı azîmdir. Ve Eski câmi‘ mektebi ve Mahkeme câmi‘ mektebi ve Dervîş Efendi mektebi ve Akkapu mektebi ve Sabuncuzâde mektebi ve Harâccı mektebi ve Çârsû mektebi. Bu mekteblerin cümlesi sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân ile mâl-â-mâl dârü't-ta‘lîmlerdir. Zîrâ gâyet necîb ve reşîd nâ-resîde püserânları vardır.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. Evvelâ Eski Câmi‘ tekyesi ma‘mûrdur. Ve Kurşumlu Câmi‘ tekyesinde eş-şeyh Hazret-i Pîrî Efendi ârif-i billah ve âşık-ı âgâh kimesne, Murâd Hân-ı Râbi‘ ile Revân seferinde serdengeçdi ağası olup vücûdunda zahm-âlûd olmamış yeri yok idi. Âhir terk-i dünyâ edüp Kastamonî şa‘bân Efendi tarîkından cihâz-ı fakrı kabûl edüp mürşid-i kâmil kimesne idi. İlâhiyât-ı rubâ‘iyyâtda Azmîzâde Hâleti Efendi kadar tasavvufâne penç-beytleri vardır kim hâlâ bir mükemmel müdevvendir.

Ve Dervîş Efendi tekyesi, tarîk-i Celvetî'de Üsküdarî Mahmûd Efendi halîfesidir kim tekyeyi yine mahdûm-ı Dervîş Efendi binâ etmişdir. Halûk ve halîm ve selîm mürşid-i kâmil bir erdir, sellemehullah. Ve Harâccı tekyesinde Tatar Abdürrezzâk Efendi, ulemâ-yı Nogay'dan mazanne-i kirâme müfessir ve muhaddis ulu sultândır. Bu tekyelerden mâ‘adâ meşhûr tekye yokdur.

Ulemâlarından ve meşâyih-i e’imme ü hutebâlarından evvelâ Kurşumlu câmi‘ imâmı Ahmed Efendi ve Azîz Efendi ve Sâlih Efendi ve Dersi‘âm Göncüzâde Ahmed Efendi ve Bezzâz Mehemmed Efendi. Bunlardan mâ‘adâ bâlâda tahrîr olunan tekye meşâyihleri ve merkûm câmi‘ hutebâları ve a‘yânlarından tahrîr olunan hânedân sâhibleri kimesnelerdir.

Ve cümle üç aded hammâmlardır. Evvelâ Paşa Sarâyına muttasıl İskender Paşa hammâmı, havâsı ve binâsı latîf hammâmdır. Andan Kurşumlu hammâm Kurşumlu câmi‘ sâhibi Arnavud Sinân

Paşa binâsıdır. Mahkeme hammâmı, gâyet suhûniyyet üzre mebnî bir hammâm-ı rûşenâdır. Bu üç hammâmdan gayri hâs [u] âm hammâmları yokdur. Ammâ kırk sekiz aded hânedânlarda hammâm-ı hâs-ı mahsûslar vardır. Ammâ derûn-ı kal‘ada hammâm yokdur.

Ve cümle on aded çeşmesârlar vardır. Evvelâ Akkapu çeşmesi ve Sarrâchâne çeşmesi ve Bâzâryeri çeşmesi ve Kurşumlu Câmi‘ çeşmesi ve Harâccı Çeşmesi ve Kuruçeşme. Bular âb-ı hayâtdan nişân verir uyûn-ı câriyelerdir. Gerçi bu çeşmelere bu şehir ihtiyâc değildir. Zîrâ Tuna deryâsı kenarında bir şehr-i mu‘azzam olmağıla sâhibü'l-hayrâtlar on yirde çeşme-i cânperverler inşâ etmişler. Ve cümle yigirmi yerde sebîl vardır. Gayrı diyârların sebîlleri gibi kârgîr ve mükellef ve müzeyyen binâlar değildir ammâ mâh-ı temmûzda cânib-i vakfdan Tuna buzuyla âb-ı hayâtları cümle atşâna bezl edüp nûş edenler sebîlciler

"Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahha"

deyü bu mısra‘ı terennüm ederler.

Ve cümle iki hândır. Biri çârsû içre Melek Ahmed Paşa'nın kiremit ile mestûr binâ-yı metîn ve ma‘mûr hân-ı sağîrdir. Biri dahi Emîn hânıdır. Bu iki hândan mâ‘adâsı na‘lband dükkânları hân-misâli dekâkînler olmağıla çokluk bu şehir halkı hâna muhtâc değillerdir. Zîrâ ganîmet şehir olmağıla cümle hânelerin ikişer kapusu vardır. Elbette küçük kapuları küşâdedir. Doğrulup varana sıladır. Bu gûne hâne-i bî-minnet sarâylar vardır.

Ve bu Silisre şehri içre cümle sekiz yüz dükkândır. Evvelâ iki kapulu bezzâzistânı vardır. Ankâ hâcegîleri vardır. Ammâ kârgir binâ değildir. Kapuları zencîrlidir. Atlılar giremez. Bir şâhrâhın tarafeyninde yüz aded dükkânlardır. Üzerleri serâpâ la‘lgûn kiremitlidir.

Der-sitâyiş-i Sarrâchâne : Sâhibü'l-hayrât Melek Ahmed Paşa'dır. İki başında kapuları demir zencirli bâzâr-ı hüsündür. Bu dahi bir şâhrâhın yemîn ü yesârında seksen mikdârı üstleri kiremit ile mestûr pâk u müzeyyen ve ma‘mûr sarrâchânedir. ***[120a]***

şiddet-i şitâ kânı olmağıla kürkçüleri çokdur. Ve attârları müzeyyendir. Ve'l-hâsıl cemî‘i ehl-i sanâyi‘i firâvândır.

Sanâyi‘âtının memdûhâtından; kuyumcuları, çapgın at rahtları ve Tatar at eğerleri ve küçügen kuşu yelekli latîf ok yaparlar. Ve balıkçılar çârsûsu gâyet çokdur. Cemî‘i kâfiristâna balık bundan müstevlî olur bâzâr-ı mâhîdir.

Me‘kûlât [u] meşrûbâtının memdûhu: Beyâz ekmeği ve semiz kıvırcık koyun eti ve sığır eti gâyet semiz ve lezîz olur. Ve şalgam-misâl bir gûne şey olur, ana alabaş derler, gâyet lezîzdir. Semiz et ile kalbe ederler, gâyet mukavvî ve serî'l-hazmdır. şalgam lezzetine müşâbeheti var ammâ reng-i rûyu alaca olduğundan alabaş derler. Hakkâ ki yine âdem başı kadar vardır. Ve Tuna mâhîlerinden morina balığı ve çığa balığı ve sazan balığı ve lom balığı (---) ve niçe yüz bin elvân mâ’ideleri vardır kim her biri bir ta‘amındadır.

Ve meşrûbâtından lezîz keyfiyyeti var bal suyu olur ammâ gâyet sekr verir. Ve Mu‘âviye te’lîfi beyâz

darı bozası gûyâ cüllâbdır. Ekseriyyâ fukarâları bozaya ekmek doğrayup tenâvül edüp def‘-i cû ederler. Ve âbdâr şarulu lezîz üzümü olur. Ve la‘lgûn vişnesi, kirazı memdûhdur.

.....(1 satır boş) .....

Ve mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Çağatayî ve Rûm Nogayı gözlü, çıtak sözlü, beyâz Bulgar yüzlü dilberânları olur. Ekser vasatü'l-kâme tüvânâ ve zeberdest ve ehl-i zevk âdemleri olur. A‘yânı akmişe-i fâhire ve çuka-i gûnâ-gûn giyerler. Ve ekseriyyâ cümle halkı Eflâk ve Boğdan tüccârlarıdır. Vasatü'l-hâl olan fukarâları hâline göre elvân bezlere kaplı kürkler giyüp başlarına Tatar kalpağı giyerler. Askerî tâ’ifesi yine Tatar gibi eğerli atlara süvâr olup sadak taşırlar. Bunlar Tatar seferinde yortarlar Tatar-şeh kavmidir. Ammâ bunlar başka Dobruca kavmidirler. Tatar ve Bulkar ve Boğdan ve Eflâk'dan mütevellid olmuş kavm-i Çıtak'dır. İbtidâ Âl-i Osmân'da Orhân Gâzî evlâdı Süleymân şâh askerlerinden tenâsül bulup kalmışlardır. Andan Yıldırım Bâyezîd Hânî’de Tatar ile şehir müzeyyen olup vâlideleri Tatar ve Bulgar ve Eflâk ve Boğdan olup bir gûne Çıtak kavmi olmuşlardır. {Aşağı altıncı kâğızda yazılmışdır, tekrâr yazılmaya}

Lehçe-i mahsûs-ı lisân-ı kavm-i Çıtak

Alatla tiz ol	*kavra* getir	*ocak getir* Ateş getir.	*heşer* kavun	*heşerka* karpuz	*çoğaç* güneş	*alaf* saman
kalayık câriye	*Baytalı akıt* Atı sula	*kopayın ne abayin* Dibelik ne işleyin?	*defke* kız	*çalma* sarık	*mecekli* ta‘ûn	*börk* kalpak
Ön beni Bekle beni.	*Aydı ver* Söyleyi ver.	*Ocak kar* Ateş getir.	*Keremin ayıdıvereyim* İyiliğin söyleyeyim.	*selâm ayıtdım* selâmün aleyküm.	*Çorbacı ne apar ayıd* Ağan nişler söyle!	
tahırla	*çidiver*	*{şikast oldum*	*yundum kolonu*	*orp*	*baytal cavı* at siki	

bekle eyi ver ya‘nî hasta oldum kısrağım tayı. at taşağı

Kölelerin esmâların beyân eder: Kadamlı, Morvat, Hırlı, Azadlı, Aydoğdu, Laçin, Pehli, Bofan, Kamış, Yuvan, Kayran, Azatsız}

Bu Silisre halkı yine şehrîdir ammâ bu Çıtak lisânının mufassalı inşâallah Dobruca vilâyetinde tahrîr olunur.

Andan bu şehrin zenâneleri yassı başlı olup elvân çuka ferrâce ve beyâz Karova abası ferrâce giyerler. Gâyet sâliha ve mestûre ve mü’eddebe nisvânları var ammâ sâhib-i ısyânları azdır. şûrîze cânları pür-nâzdır. Ve cemî‘i halkı ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at müdâvim-i namâzdır. Ganîmet şehir olduğundan cemî‘i müsâfirîne ri‘âyet edüp misâfirîne da‘vet edüp ikrâm-ı it‘âm ederler. Halîm ü selîm ve halûk u sâhib-i tab‘ yârândan âlüfte ü âşüfte erbâb-ı ma‘ârifi çokdur. İklîm-i hâmisin âharı vasatında vâkı‘ olmağıla şiddet-i şîtâsı şedîd olur. Ammâ cümle halkı tendürüstdür. Atvel-i nehârî (---) (---) ve arz-ı beledî ilm-i usturlab üzre (---) (---) (---) (---) (---)

Nehr-i Tuna'nın karşu tarafı altıncı iklîmin ibtidâsı bulunmuşdur. şark tarafı Dağıstân ve Heyhât'a varınca garb tarafı Alaman dîyârına varınca nehr-i Tuna sâhilleri altıncı iklîm-i hakîkîde bulunmuşdur. Bi-kavli Portuğal Padra ve Kolon.

Der-vasf-ı mesîregâh-ı şehr-i Silistre: Evvelâ handak Beğbâğçesi ve Paşa çayırı ve Çayır cisri ve İslâmbol cisri çayırı ve mesîre-i Namâzgâh ve mesîregâh-ı Küçük Mustafâ. şehrin cenûbuna hâyil dağlar ve bâğ u bâğçeler içre cihânnümâ üç aded kasr-ı zîbâlı bir teferrücgâh-ı hergâhdır. Andan cümle şehir ve nehr-i Tuna nümâyândır. Ve teferrücgâh-ı Vişniçse ve temâşâgâh-ı Kendi kopan ve mesîre-i Karaağaç ve mesîre-i Akçeşme ve teferrücgâh-ı Kerdîme ve Seyrângâh-ı Arslanlıçeşme ve seyiregâh-ı Cezîre-i Pasdırma, nehr-i Tuna mâbeyninde bir azîm cezîredir kim beher sene yetmiş seksen bin sığır kurbân olup pasdırma edüp cemî‘i Rûm'a ve Arab'a ve Frengistân'a niçe yüz bin *[120b]* yük pasdırma gider. Pasdırma mahallinde bu cezîreye âdem varsa niçe bin mahlûk-ı Hudâ'ya kassâb-ı ecel bıçak urdukda kanları sebîl revân olup nehr-i Tuna'ya cereyân etdikde âdemin aklı gider. Hatta bir sığırı zibh edüp karnın şakk etdikde yavrusu zâhir olup ayağa kalkup hayât bulup süd ile beslediler. Bu cezîrede mevsiminde hayme hargâhlarıyla niçe bin sığır celebi pasdırmacı bâzergânlar vardır. Bir cânibinde niçe yüz kazganlar ile bakarların iç yağların ve ilik yağların eridüp say yağına halt ederler. Bir tarafında çüriş yağından mum yaparlar. İbret-nümâ cezîredir ammâ zâbihü'l-bakar olduklarından bu kavim aslâ iflâh-ı ber-hurdâr oldukların görmemişizdir ve's-selâm.

Der-sitâyiş-i ibret-nümâ-yı dalyan-ı mâhî-i nehr-i azîm Tuna: Bu Tuna'nın buzu sökülüp evvel bahâr oldukda Âsitâne tarafından bir emîn Tuna mâhîlerin yetmiş yedi yük akçe iltizâma alup sâhil-i Tuna'da şehr-i Silisre'de paşaya gelüp on kise dahi kalemiyye verüp yigirmi kise dahi masrûf edüp Tuna nehrinin mâhîlerin sayd etmeğe başlar. Evvelâ Boğdan diyârının Kalas dağlarından seksener

zirâ‘ çam ve mişe ve pelid direkleri kesdirüp Silisre şehri önünde iki bin âdem ile ve niçe yüz neccâr-ı sâhib-fünûnlar ile tonbaz ve transa gemiler ile Tuna'nın tarafeyninden mezkûr direkleri Tuna içre kaka kaka tâ Tuna'nın ortasına gelüp kazıkların mâbeynin bir balık geçecek kadar küşâde ederler. Meselâ hemân Tuna içre kazıkları akçe tahtası şeklinde kakup gûyâ akçe dökecek kadar yer açık kalup cümle kazıklara yaban asmasın tâ Tuna dibinden örerek tâ Tuna yüzüne asma çiti gelüp zâhir olur. Ba‘dehû bir boğaz dahi alıkoyup ana bir kapu ederler. Ol dahi çitden örülmüşdür. Aşağıdan ve yukarudan gelen gemiler ubûr etmeğiçün mezkûr kapuyu açup kaparlar. Ve bu akçe tahtası gibi Tuna ortasındaki boğaz önine balık emîni gidüp içli ve dışlı müte‘addid hücre ve kâ‘a ve matbah ve kahvehâneleri Tuna üzre kazıklar ile binâ eder kim vâcibü's-seyrdir.

Yüz iki yüz âdemiyle Tuna üzre bu sarâyda sâkin olur. Emînin kendüye mahsûs bir kasr-ı müfîdi balık dalyanı olan mezkûr darboğazda vaz‘ edüp şeb [u] rûz emîn anda oturup ol boğaza bir san‘at ile yine çitden bir zemberekli şey urup ol boğazı ol çit sedd eder. Eyle çitler örerler kim bir karış mikdârı bir semek çitlerden geçmek ihtimâli yokdur. Garîb u acîb bir san‘at-ı sihr-i i‘câzdır. Tâ ki bahâr mevsimi gelüp temevvüc-i Tuna nehri kalmayup diyâr-ı Alaman'dan berü Tuna balıkları ve nehr-i Dırava ve nehr-i Tise ve nehr-i Sava ve nehr-i Morava ve bâlâda tahrîr olunan nehr-i azîmlerin mâhîleri nehr-i Tuna ile cereyân edüp Karadeniz'de Ölüdenizi'nde ve nehr-i Özi'de ve Azak denizinde ve Çekişge ve Arpat buhayrelerinde ve Azak dibinde ve nehr-i Ölü Ten'de ve nehr-i Diri Ten'de Tuna balıkları, tohum döküp yavru hâsıl etmeğiçün ve Ten suyunda eğir kökü yemek içün Tuna ile akup Karadeniz'e çıkayım derken bu Silisre önünde bu dalyana gelüp görse kim Tuna sedd olmuş. Âhir kâr deverân ederek mezkûr boğaz ağzındaki çit üzre geldikde mezkûr boğazda kısılup bir dahi gerü dönem derken zemberekli çiti iplerle kaldırup eğer büyük ve eğer ki küçük balığı alup yine zembereği Tuna içre bırağırlar. Bu bir temâşâdır kim *"şenîden ki bûd mânend dîde"* [116] kabilesindendir. Tâ ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince ta‘bîr ü tavsîfi mümkün değildir.

Kemâl mertebe cereyânı mevsiminde emîn, paşayı bu Tuna üzre binâ olunan dalyan sarâyına da‘vet edüp azîm ziyâfet edüp iki bin guruş nihânî hedâyâ-yı zî-kıymet verir ve hayr-mukaddem deyü ol gün ne kadar bin balık sayd olunursa paşanın olur. Bu mahalde tâli‘ tutarlar. Bir azîm balık gelirse işim âsân ola, derler.

Hikmet-i Hudâ Melek Ahmed Paşa efedimizin tâli‘ine yetmiş aded müteferrika ta‘bîr etdikleri morina balık geldi kim kırk elli seneden berü ol hizmetde tek [ü] pû eden müsinn âdemler bir günde bu mertebe yetmiş müteferrika {balık} çıkdığın görmedik, deyü engüşt-ber-dehen etdiler. Ba‘dehû paşa ***[121a]*** ol gün tâli‘ine sayd olunan cümle sağîr ü kebîr yedi bin aded balığı on bir kiseye yine emîne bey‘ edüp emîne bir hil‘at-i fâhire geydirüp sarâyına revâne oldu.

Bu müteferrika ta‘bîr olunan morina mâhîleri eyle mefret balıklardır kim her biri sekizer dokuz arşın gelir pereme kalınlığı ve Üsküdar kayığı cüssesi kadar balıklardır kim bi-emrillahi Te‘âlâ her birinin karnında üçer ve beşer ve onar kantar havyarı çıkar, bal fıçıları içre bu havyarı tuzlarlar. Bu mertebe mâhîleri emînden bâzergânlar birer ikişer kîseye alup havyarın ve balık dutkalı dedikleri beyâz dutkalın balık kassâbları çıkarup balığın kassâblar dilim dilim çilim, çilim edüp tuzlayup diyâr-ı Leh'e ve Moskov'a ve Donkarkız'a ve Danimarka ve Dip Frengistân'a ve'l-hâsıl cemî‘i kâfiristâna arabalar ile ve keştîler ile havyar ve mersin ve morina balığın götürürler. Tuna ile Azak'da nehr-i Ten'e mahsûs balıklardır. Gayri sularda olmak ihtimâli yokdur. Gûyâ her biri birer ejdehâdır. Bi-

emrillahi Te‘âlâ karnında cîfe ve muzahrafâtdan bir şey çıkmaz ve vücûduna göre bağırsakları ve dendânları azdır. Ammâ mersinin arkasına yapışmış dutkalı çokdur. Tuna nehrinin ejdehâsı bu morina müteferrikasıdır. Mısır diyârında nehr-i Nîl'in ej[de]hâsı nehenk timsâhıdır. Ammâ timsah muzır mel‘ûndur. Cebrîler ve Kenuzîler yerler. Gayri âdem timsahı yemezler. Ammâ bu Tuna morinası bir zararsız mâhîdir. Cenâb-ı Bârî'nin hikmet-i ezeliyyesi oldur kim balık balığı yiyüp kût edinirler kim eyle halk olunmuşdur.

Ammâ bu morina ve mersin balıkları aslâ balık yimeyüp eğir kökü ve kamış kökü ve anlara müte‘allık ba‘zı yonsın otlar vardır anı yerler. Bi-emrillah ol vücûda ol kadar me’kûlât ile perveriş eder. Ammâ bu dişi morinanın hadd ü hasrın Cenâb-ı Bârî bilür. Yavrusu olup anası ardı sıra Turna katarı yavruları çekildikde berk-i hâtif gibi geçüp her balığın yavrusu bir sâ‘atde güc ile ubûr eder. Ammâ bi-emri Hayy [u] Kadîr erkeği küçük olur.

Ammâ bu morinanın pereme kadar müteferrikası nâdir olur. Zîrâ anlar Tuna sedd-i İslâmı önünde Tuna Demirkapusu ve Tahtalı nâm girdâbların fırtınalarından ubûr etmeğe korkarlar kim niçesinin temevvüc-i Tuna'dan beli kırılup kenarda düşerler. Ol ecilden Demirkapu'dan aşağı müteferrika geçmeyüp geçen dahi çıkmayup mâbeynde hâsıl olan müteferrika balıklar bu Silisre önünde elbette sayd olunur. Bu temâşâgâh-ı Tuna üzre sekiz ay durup ba‘zı emînler fâ’ide eder. Niçeleri müflis olur, baht-ı müsâ‘id olmağa lâzım bir devletdir. Zîrâ Tuna kenarında olan kırk elli pâre kılâ‘ kulları ve Kili ve Akkirmân ve Özi'nin beş pâre kal‘a neferâtları cümle bu Tuna emîninden vazîfe-i mu‘ayyenelerin almalıdır. Meksûr olursa haps eder ve erzâkından alırlar.

Ammâ baht-ı yâver olunca yetmiş seksen bin guruş fâ’ide etmiş âdem biliriz. İbret-nümâ bir temâşâgâh-ı azîmdir kim bir diyâra mahsûs değildir. Ve nehr-i Tuna gibi bir deryâyı bend edüp çit ile örüp balık sayd etmek hiç mutasavver değildir ve makdûr-ı beşer dahi değildir. Bu dalyanı gören benî Âdem neye mâlik olduğu ve ne kadar şeytanâta mâlik olduğun fehm eder. Hakkâ ki sihr-âsârdır, ammâ zâlim Silistre'nin eyyâm-ı bahârda eyle çamuru olur kim pîl-i Mahmûdî ve fîl-i Menkûsî tîn-i siyâhında gark olur. Hattâ Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa'nın bir delisi bal suyu keyfiyetiyle bâzâr meydânında atına mahmûz edüp at kolanına dek yire ha bre ha deyince at altına deli kalup at ve deli çamurda {Kârûn gibi} gark olup beş on uslu âdem {deliyi} kurtarmağa kâdir olmadılar.

Ve Koca Ken‘ân Paşa vâlî iken seksen yedi bin bal fıçısı çamur deryâ-yı Tuna'ya döküldüğü sicill-i şer‘de mastûr. Âhir Melek Ahmed Paşa efendimiz mâlından yigirmi kise ifrâz eyleyüp tahrîr oluna[n] hânı ve sarrâchâne ve niçe dükkânları ve bir fevkânî mükellef kahvehâneyi binâ edüp Akkapu câmi‘i önünden tâ İslâmbol Kapusu'na varınca bir vâsi‘ tarîk-i âmmı ibtidâ zemîne balvan ve ıskara fırça kazıklar kakup mâh-ı temmuzda üzerine balık sırtı gibi iki araba yan yana ubûr eder. Horâsân ile taş kaldırım yapup mezkûr sarrâchâne ve kahvehâneleri bu kaldırımlara akârât edüp ilâ mâşâallah her sene *[121b]* ol akârâtdan Silisre şehri içre kaldırımlar binâ olunmadadır kim aceb hayrât-ı azîmdir. Zîrâ bu şehir sayf [u] şitâda her hafta bâzâr-ı azîm olup niçe bin arabalar cem‘ olup âdem deryâsı olur.

.....(2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı âsiyâb-ı nehr-i Tuna be şehr-i Silistre

Bu şehr-i Silistre dağlarında ve derelerinde su değirmânları çokdur, ammâ nehr-i Tuna üzre olan âsiyâb-ı dakîk bir diyârda yokdur. İllâ yine Tuna nehri üzre olan şehirler önünde vardır. Ammâ bu Silistre önündeki değirmânlar kâr-ı acîb u garîbdir.

Eşkâl-i âsiyâb-ı nehr-i Tuna

Evvelâ iki aded dibi yassı Tuna'nın tıransa gemileri gibi gemilerdir ve ikisi birbirine azîm direklerle bend olmuşdur. Bu iki keştî mâbeyninde on arşın mikdârı enli kalın tahtalar ve amûd haşebler ile mebnî dollâbları vardır. Bu dollâbın büyük gemi tarafında gemi içre azîm çarhlar vardır. Büyük çarhın ucunda bir azîm değirmân taşı vardır kim üç çift câmûs ancak bârkeş olur. Bu değirmânlarda şeb [u] rûz ellişer Silistre kilesi un hâsıl olur. Tâ bu mertebe serî‘ deverân eder çarhlardır kim âdemin nazarı iremez. Her âsiyâbın ikişer ve üçer âdemleri ehl [ü] iyâlleriyle değirmânlarda sâkin olurlar. Her biri bir hân-misâl tahta örtülü damlardır. İçinde matbahı ve müte‘addid hücreleri ve revzenleri ve bacaları vardır. Niçesinde furûnları olup tâze poğaça ve ekmek tablı ederler. Bu değirmânların mekânları Silistre kal‘ası önünde herkesin nişânıyla mahalleri vardır, buyurdular ile sâkin olurlar. Zîrâ kal‘a önünde nehr-i Tuna gâyet serî‘ cereyân eder bir girdâb-ı azîmdir. Ammâ bu yetmiş seksen aded değirmânların Tuna üzre ber-karâr olmaları aceb ma‘rifetdir. Meselâ iki gemi birbirine gemi direkleriyle bend olmuşdur. Yaban asmasından bir azîm sepet örüp seng-i hârâ ile sepedi leb-ber-leb edüp ağzın seddiderler. Ve yine yaban asmasından âdem beli kalınlığı avret saçı gibi elli altmış arşın ip örüp değirmân gemilerin Tuna ile cereyân etdirerek tâ değirmân sâhibinin Tuna üzre mahall-i hudûduna geldüğü mahalde mezkûr seddi memlû taş ile nehr-i Tuna'ya uçurup değirmân mahallinde karâr eder. Zîrâ asma ipin bir ucu sepetde ve bir ucu gemide makyûddur. Tamâm vakt-i şitâ karîb olup Tuna nehrinden buz akmağa başladıkda değirmânlar asmadan iplerin kesüp her bir değirmânı birer cezîre limanlarında hıfz edüp yine bahâr mevsiminde icrâ ederler. Azîm temâşâgâh ma‘rifet-i garîbe ve acîbe âsiyâblardır kim her biri beşer kîseye olur ammâ her sene beşer kîse mahsûl verir bir serbest ze‘âmetden a‘lâdır. Ekseriyyâ Silistre a‘yânının bir gûne kârları bu âsiyâblardır *ve's-selâm.* (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Silistre

Diyâr-ı Rûm'da intihâ-yı serhad olmağıla kibâr-ı evliyâullahdan meşhûr-ı âfâk kimesneler yokdur. Ammâ mazanne-i kirâme sulehâ-yı ümmetden ulemâ çokdur.

Evvelâ **İmâm Fahr**; Yıldırım Hân imâmıdır. Akkapu cebehânesinde medfûndur.

Ve **İsâ Hoca** ve **Hüseyin Vâ‘iz**, tarîk-i Halvetî'de haftada bir iftâr edüp bir bâdem ve bir zeytûn ve bir hurma ve bir filcan süd ile iftâr edermiş. Akkapu cenbinde âsûdedir.

Ve **eş-şeyh Pîrî Efendi**: Tarîk-i Halvetî'de âşık-ı şeydâ bir cân idi. Pîrî mahlasıyla âşıkâne pâkîze eş‘ârı on iki makâmda tilâvet olunur ilâhiyatları vardır. Hamd-i Hudâ bin altmış birde Kurşumlu câmi‘de dest-i şerîfin bûs edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup semâ‘ u sofâ-safâlarında hâzır olduk. Mukaddemâ yeniçeri maryolu olup Sultân Murâd-ı Râbi‘le Revân fethinde âmâde olup serdengeçdi ağalığında on bir aded tülüngi kızılbaşın başların Sultân Murâd-ı Râbi‘in önünde galtân edüp bir serbest ze‘âmet ihsân olunur. Ba‘dehû Koca Ken‘ân Paşa ağasından olup Silistre vâlîsi iken

Ken‘ân Paşa'dan ayrılup ilhâm-ı Rabbânî ile kendüler Kastamonî şa‘bân Efendi'ye varup anlardan cihâz-ı fakrı kabûl edüp irşâd olurlar. Ba‘dehû anlardan me’zûn olup Silistre'de sâhib-i seccâde iken civâr-ı rahmete semâ‘ ederek revâne oldular. *Rahmetullahi aleyh*.

Ve dahi **eş-şeyh Dervîş Efendi**, hakkâ ki Üsküdarî Mahmûd Efendi tarîkinde dervîş-i dil-rîş-i Celvetî idi. Hamd-i Hudâ du‘â-i hayrlarıyla şerefyâb olduk.

Ve **Dersiâm Göncüzâde Ahmed Efendi**, **eş-şeyh Muhammed Buhârî**, tarîk-i Nakşîbendî'de ulu sultândır. Bu Silistre şehrinde tarh-ı ikâmet ederken bin senesinde merhûm olup çârsû içinde bir türbe-i mahsûsda medfûndur. Bu hakîm konağı civârında {olmağıla subh u mesâ ubûr ederken birer Fâtiha tilâvet edüp her leyle-i cum‘ada birer şem‘-i asel ile türbesin rûşen ederdim. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Hatta Dersiâm Göncüzâde bunlardan irşâd olup ulemâ-yı mütebahhirînden serçeşme-i ulemâ olmuşdur}. *[122a]* Bin altmış iki Rebîülevvelinde Vezîria‘zam Siyâvuş Paşa sadâretden gazab ile ma‘zûl olup sadâret-i uzmâ Koca Gürcî Mehemmed Paşa'ya sadaka olunup üçüncü gün efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya Silistre'de dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Berberbaşı Bayrâm Ağa ile emr-i pâdişâhîler ve hatt-ı şerîf-i sa‘âdet-makrûn gelüp dîvânda kırâ’at olunca Melek Ahmed Paşa efendimiz sem‘an ve tâ‘a deyüp tuğların ve otak-ı nüh-takların Çayır mahallesinde namâzgâha çıkardı.

Sene 1062 Rebîülevvelinde eyâlet-i Özi kal‘aları ve kurâ ve kasabâtları muhâfazasına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ *Bismillah* ile şehr-i Silisre'den alay-ı azîm ile çıkup mezkûr namâzgâhda meks olundu. Sâhil-i Tuna'da çâr-kûşe divâr ile mebnî bir musallâ-yı harâbe idi. Efendimiz yedi günde ta‘mîr u termîm edüp mâh-ı Rebîülevvelin on ikinci isneyn günü bu hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ Mevlûd-i şerîfi tilâvet edüp bir cem‘iyyet-i azîm olmuşdur kim cemî‘i a‘yân-ı şehir mesrûr olup et‘ıme-i nefîse ve sükkerî ve aselî eşribeler ile muğtenim olup ilâ hâze'l-ân ehl-i Silisre ol mevlûdu ve ol ziyâfeti yâd edüp Melek Ahmed Paşa'ya hayr du‘â ederler. Hakkâ ki namâzgâh-ı Müslimîn ma‘mûr oldu. Andan,

Menzil-i karye-i Çayırlı : Hakkâ ki nebâtât [u] giyâhâtı vefret üzredir. Andan,

Menzil-i karye-i Denekler: Ahâlîsi müselmânlardır. Hacıoğlu bâzârı kazâsı nâhiyesinde üç yüz hâneli ve câmi‘li alaybeği ze‘âmetdir. Andan,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Hacıoğlu bâzârı

Sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hânzâde Sultân Mûsâ ümerâlarından Hacıoğlu nâm dilâver-i server-i hümâm imâr etdiğinden kasaba-i Hacıoğlu derler. Dobruca vilâyeti hâkinde ve Silisre eyâletinde paşanın hâssıdır. Yedi kîse mîrî mâl ile paşa ağalarından bir munsab ağa elli aded tevâbi‘iyle hükûmet eder. şerî‘at tarafından üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Cümle yedi nâhiyesi ve yetmiş sekiz aded kurâ-yı ma‘mûr-ı mutî‘lerinden beher sene kadıya ve voyvodaya ellişer kîse mâl fâ’iz olur. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır. Ammâ kal‘ası olmamak ile dizdârı ve müftî ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur. Ammâ a‘yân-ı eşrâfı çokdur. şehri bir küşâde bayır üzre iki bin hâneli kimi kiremitli ve ba‘zısı tahta şındıra örtülü câ-be-câ bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr u

müzeyyen hâne-i zîbâlardır. Ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olduğundan müsmirrâtları memdûh değildir.

Ve cümle (---) aded mahalledir. Evvelâ mahalle-i Muslu Efendi ve mahalle-i şeyh Efendi ve mahalle-i Gâzî Baba ve mahalle-i Hacı Mehemmed ve Hacı Hızır mahallesi ve Eskimahalle ve Çavuş mahallesi ve Bâzâr mahallesi, ma‘lûmumuz bu mahallâtlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ Çavuş câmi‘i, Çârsû câmi‘i, Eski câmi‘, şeyh câmi‘i, bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi yokdur. Ammâ on bir aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve üç aded hammâmı ve üç aded hânları ve iki yüz aded dükkânları var. Sene (---) târîhinde Köprülüzâde Ahmed Paşa Kethüdâsı Ebü'l-hayr İbrâhîm Ağa çârsû içinde iki başı dervezeli ve kârgîr kiremit örtülü bir şâhrâh üzre yüz aded dekâkîn-i nev-binâ bir bezzâzistân inşâ edüp şehre şöhret vermiş. Hudâ âfet-i şöhretden emîn ede. Ve kurbunda bir bezzâzistân hammâmı binâ etmiş kim bir bezek-ârâdır. Ve bu şehir susuzluk ile meşhûr idi. Cümle ahâlîsi çâh-ı mâ-i şûrelere muhtâclar idi. Hattâ Dervîş Mehemmed Paşa vâlî-i Özi iken bu şehirde muhâfaza beklerken bu Hacıoğlu kazâsından askerine kırk bir bin guruş su içirdiği kütüb-i sicillât-ı mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînde mürakkâmdır. Bu mâl cümle re‘âyâ vü berâyâ kîsesinden çıkmışdır. Hâttâ efendimiz Melek Ahmed Paşa aslahu'z-zalame iken üç ayda askerine üç bin guruşluk su içirmemişdir. Böyle bir kaht mâlı şehirdir kim re‘âyâ paşalara arabalar ile fiçı fiçı su taşırlar. Bu zulm-i sarîh bir diyâra mahsûs değil iken yine Köprülüzâde kethüdâsı İbrâhîm Ağa bu şehre hasbeten-lillah yetmiş bin guruş masrûf edüp Rûznâmeci İbrâhîm Efendi çerâğı Babadağlı Bekir Ağa ilkâsı ve mübâşeretiyle iki konak yerden dağları ve deşt-i hâmûnları deşüp kehrîzler ile bir âsiyâb yürüdür âb-ı hayâtı bir senede şehr-i Hacıoğlu'na getirüp dokuz mahallede dokuz aded uyûn-ı câriye inşâ edüp ahâlî-i şehir harâret-i atşândan müstağnî olduklarından mâ‘adâ cemî‘i hayvânâtları ve bâğ u gaytânları [117] le hayât bulup *[122b]* cümle besâtîn ve hadîkaları ravza-i rıdvândan nişân verir oldu. Bu kerre ehl-i beled "Sâhibü'l-hayrât şehrimiz sele aldırup çamur olur oldu" deyü sâhib-i hayra teşekkî etdiler. Ol keremkâr dahi merdüm-kârlık edüp mâlından üç bin guruş dahi ifrâz edüp çeşme râhlarına ve gayri şâhrâhlara memerr-i nâs içün kaldırımlar yapup şehri tathîr eyledi. Mezkûr çeşmelerin târîhleridir ki tahrîr olundu:

Görenler dedi hayli târîhin

Güzel çeşmeler âb âb-ı hayât Sene [1066]

Diğer gayri çeşme:

Fekâle Evliyâ târîhu kudsî

Cera’l-aynı tüsemmâ selsebîl [Sene 1076]

Diğer çeşme:

Sular cârî olunca çeşmelerden teşneler haylî

Dediler nûş edüp târîh-i pâkin Çeşme-i kevser

[Sene 1074]

Gayri ayn:

Seyr eden bu aynı, târîhin dedi:

Oldu cârî çeşme-i mâ-i hayât [Sene 1074]

Âher târîh-i uyûn:

Nûş eyleyenler âbın Tahsîn edüp dediler

Târîh-i "İsm-i ayn aynâni tecriyânı"

[Sene 1076]

Târîh-i nev‘-i diğer:

Ey tecelli Hâtîf-i Kudsî dedi târîhini:

Akdı yer yer âb-ı Zemzem ayn-ı İbrâhîm'den

[Sene 1075]

Güfte-i sâhibü'l-hayr

Ebü'l-hayr kendi bizzât bedîhî dedîler târîhin [118]

Ben hemân vâsıtayım şâh-ı Na‘îmindir su

[Sene 1075]

Güfte-i Nasıf Paşazâde Ömer Beğ:

Dediler ehl-i beled Rahmâ bize târîh içün

Geldi İbrâhîm cârî etdi cûy-ı Zemzem'i.

Sene [1075]

Bu târîh Nasûh Paşazâde'nindir. Ammâ Rahîmâ Çelebi'ye ihsân edüp Rahîmâ sâhibü'l-hayrâtdan yüz sikke-i hasene alup bu hakîre de Arabî târîhimiz içün yüz aded bundukânî filori-i ahmeri ihsân etdi. Hâlâ ol uyûn-ı zülâl-i cân-perverler ile ahâlî-i beled cân besleyüp du‘â-i hayr u senâ ederler. Husûsan vilâyet re‘âyâsı ve cemî‘i âyende vü revendegân ve pîr [ü] cüvân senâhânlardır.

Rahmetullahi aleyh.

Ve bu Hacıoğlu'nun hevâsı gâyet latîfdir. Hamd-i Hudâ âbı dahi latîf olup mahbûb u mahbûbesi çok oldu. Halkı ekseriyyâ çuka ferrâce ve kontuş giyüp sipâh ve yeniçerisi çokdur, ammâ ulemâsı yokdur. Vasatü'l-hâl olanları boğasıya kaplı kuzu kürkü ve başlarına kalpak giyüp Tatar ile sefer eşerler. Zîrâ Dobruca halkı derler, şecî‘ ve yarar nâmdar yiğitleri vardır. Ticâret ve gazâ ile kâr ederler.

Bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtından; beyâz ekmeği ve bal suyu meşhûrdur. Ammâ sanâyi‘âtından sırma ile mebrûm telâtin üzre işlenmiş sırmalı tîrkeşleri rub‘-ı meskûnda yokdur. Yüz guruşa sadak işlenüp a‘yân-ı İslâmbol'a hedâyâ gider. Ve şehrin vasatında bir meydân-ı azîm vardır. Haftada bir kerre niçe bin âdem kurâ ve kasabâtlardan cem‘ olup metâ‘ların meydân-ı muhabbetde arz-ı kâlâ edüp fürûht ederler. Bu şehir re‘âyâsına Dobruca Çıtağı derler, turfe-lisân ve garîb-hey‘et âdemlerdir.

Ziyâretgâh-ı Hacıoğlu bâzârı :

.....(1 satır boş) .....

Andan yine cânibi şarka,

Menzil-i karye-i Kurduman Ağa: Üç yüz hâneli ve câmi‘ ve müsâfirhâneli Müselmân köyüdür. Hattâ hânedân sâhibi Kurduman Ağa, paşaya bir ziyâfet-i âlî edüp üç aded sâlihli yorga at hedâyâ çekdi. Andan yine taraf-ı şarka,

Menzil-i sahrâ-yı âsîtâne-i Batova, ya‘nî Akyazılı Sultân: Leb-i deryâ-yı Siyâh'da vâki‘ olmuş bir ferahfezâ-yı lâle‘ızâr hâmûndur kim kâmil kırk gün âsâyiş edüp hayme ü hargâhlarımızda zevk u safâ edüp cemî‘i atlarımız tirfil ve yonca ve ayrık ile cayırlanup lahm u şahm sâhibi oldular kim ta‘bîr olunmaz. Cânib-i erba‘a kasabalarından ehl-i sûk gelüp bir azîm ordu-yı bâzâr olup leb-i deryâda olan bender-i Varna ve kasaba-i Balçığ ve Kavarna ve Keligra ve Mankalya şehirlerin Kazak-ı Ak keferesinden muhâfaza ederdik.

Der-sitâyiş-i âsitâne-i Akyazılı Sultân: İsm-i şerîfleri (---) (---) Belh [u] Buhârâ ve Horâsân'da cedd-i izâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî halîfelerindendir. Hattâ Hacı Bektâş-ı Velî Horâsân'dan Rûm'a teveccüh etdiklerinde yetmiş aded kibâr-ı kümmelîn erenler ile Bektâş-ı Velî Bursa gazâsına Orhân Gâzî'ye geldiklerinde Hazret-i Sarı Saltık Bay ki ism-i şerîfi Muhammed Buhârî'dir, anlar ve Keligra Sultân ve bu Akyazılı Sultân Bursa'ya bile gelüp ba‘de'l-feth mezkûr erenler Rûm diyârında Bektâş-ı Velî izniyle post sâhibi olurlar.

{Menâkıb-ı Akyazılı Sultân}: Hattâ bu Akyazılı Sultân Pırevadi'de Müselmân olan Dobruca kralından izin alup bu Batova vâdîsinde mekân dutup bir gün kebâb pişirüp tenâvül etdikden sonra kebâb şişi olan ağacı *[123a]* yere gömünce bi-emri Hudâ bir yeşil kestâne ağacı hâsıl olup ol ân meyve verir ve azîz hazretleri buyururlar kim "Bu ağaç meyvesi kendi makâmımız koruğudur. Bunun sâyesi mekânımızdır" deyü kırk sene kâmil ol şecer-i müntehânın zıll [u] himâyesinde tâ‘at [u] ibâdet eder. Hâlâ ol dıraht-ı bî-bedel bir şecere-i tayyibedir kim yumurta kadar at kestânesi hâsıl olur. Her kimin atına sancı yâhûd kızıl kurd hâsıl olsa ol at kestânesinden ata yedirseler bi-emr-i Hudâ şifâ bulur.

Hâlâ Akyazılı Sultân hazretleri bu dıraht-ı tayyibenin sâyesinde bir müdevver kubbe-i âlî rasâs-ı hâs ile mestûr ma‘mûrdur. Anın derûnunda medfûndur. Sanduka-i münevveresinin cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn hüsn-i hat kelâm-ı izzetleriyle ve gülâbdân ve buhûrdân ve şem‘dân ve altun-misâl Horâsân diyârının kârı çerâğdânlar ile ârâste ve ser-i sa‘âdetleri ucunda tuğ u alem ve direfş [ü] kalem ve nefîr ü tabl [u] kudûm u ziller ile pîrâste olmuş bir kabr-i pür-nûrdur. Âdem duhûl etdikde vücûduna bir lerze hâsıl olur. Ve müşk-i amber-i hâm râyihasından cemî‘i ehl-i züvvârın demağları mu‘attar olur. Ve türbedâr dedeler cümle âyende vü revende züvvâra gülâb nisâr edüp buhur yakarlar. Cânib-i erba‘asında olan revzenlerin etrâfı hadîka-i *İremezâtü'l-imâd* misilli gül ü nesterin ve sünbül ü yâsemin bağlarıdır kim gül-i gülistânı içre tavattun eden murg-ı andelîbin hezâr-ı hezârân nagamât-ı hoş-elhânı müstemi‘ olan züvvâra hayât-ı rûh olur. El-hâsıl bu gûne âsitâneleri hasbîce hıfz [u] hırâset etmek fukarâ-yı Bektâşiyân-ı zî-şâna mahsûsdur. Hattâ bu hakîr ol âsitâne-i ziyâ-bahşa vardıkda sehel ısıtma derdiyle şikeste-hâtır idim. Hemân kim bu âsitâneye girüp rûh-ı azîz içün bir Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî tilâvet edince hâtıra bu ebyât hutûr ide düşdü.

Beyt:

Hummâ elemin çekdim yok zerrece dermânım

Himmet ediniz bize [de] Akyazılı Sultânım

deyü bu ebyâtı terennüm edüp ser-i sa‘âdetleri tarafında vech-i dîvâra celî hatt ile tahrîre cür’et edüp ol ân sanduka-i şerîfinin yeşil sûf sütrinin altına girüp "Dahl yâ aziz!" deyüp girince Hudâ âlim u dânâdır, bu abd-i kemtere bir nevm ârız olup hâb-âlûd olmuşum. Bir ândan sonra hâbden bîdâr olup vücûd-ı pür-gussamı arak-âlûd buldum. Ammâ bir hayât-ı câvidân bulup endâmım kuvvet-i kuvâda bulup hamd-i Hudâ ol dem ısıtmadan halâs olup rûh-ı pîr içün bir hatm-i şerîfe mübâşeret etdim. *Rahmetullahi aleyh.*

{Menâkıb-ı Akyazılı Sultân}

Azîz hazretleri, Orhân Gâzî asrından tâ Murâd-ı Sânî ki Ebü'l-feth pederi Koca Murâd Hân'dır kim iki kerre pâdişâh olup anların zamânına dek azîz-i merkûm hayâtda olup anların mu‘tekidlerinden Gâzî Mihaloğullarından Arslan Beğ dâ’imâ azîzin hizmetinde çâker-i hâkister-i efkende-misâl gulâm-ı halka begûşu idi. Azîz-i merhûm hayâtında bir cânibe teveccüh etse mezkûr Arslan Beğ'e süvâr olup dağ u râğ u bâğ u deşt u sahrâ geşt ederek ba‘zı zamân gazâya gidermiş. Arslan Beğ'e ba‘zı fukarâlar su’âl ederlermiş kim "Sultânım azîz hazretleri sizi eğerleyüp süvâr oldukda bizler piyâde cenâb-ı şerîfinize yetişemeziz. Bu ne sırr-ı Hudâdır?" dediklerinde Arslan Beğ buyururlarmış kim "Vallahi ben de ana hayrânım ki Cenâb-ı Bârî bana bir kuvvet-i kâhire verir kim kendimi gayri gûne bulurum ve aslâ yorulmak nedir bilmem" derlermiş. Hâlâ azîzin süvâr olduğu Arslan Beğ'in arkasına urulan âdem eğeri rikâbları ile âsitânede zâhir ü bâhirdir. Niçe bin böyle keşf u kerâmetlerden sonra Akyazılı Sultân, Murâd Hân-ı Sânî asrında dâr-ı bâkîye irtihâl edüp mezkûr at Arslan Beğ azîz-i mûmâileyhi merkûm kestâne şeceri altında defn edüp üzerine ol kubbe-i pür-envârı binâ edüp mukâbelesine bir âsitâne-i Bektâşiyân inşâ eder kim bu atlas-ı gerdûnda lâ-nazîrdir.

Der-sitâyiş-i tekye-i Akyazılı Sultân : Leb-i deryâda Varna şehri ve Balçık iskelesi mâbeyninde bir

vâsi‘ öz içre bir hıyâbân koru kenarında evc-i âsumâna ser çekmiş şekl-i müsebba‘ bir kârgîr kulle-i âlîdir kim gûyâ İslâmbol'da Galata Kullesi'dir. Ammâ kurşum örtülü sivri külâhı eflâke ser çeküp zirve-i a‘lâsındaki alemi ebr-i kebûd içre şâ‘şâ‘a urur. Ammâ kubbe sivri külâhı cümle ahşâbâtdandır. Aslâ kârgîr kubbe değildir. *[123b]* Hikmet-i mühendisân-ı kâr-ı mi‘mârân ile bir kubbe-i ser-âmeddir kim kubbe-i sernigûnun içi münakkaş levha tavandır. Garâbet andadır kim eyle kubbe-i azîmin içinde aslâ sütûn yokdur. Hemân bir vâsi‘ fezâ üzre bir nakş-ı bukalemun tavandır. Tâ vasatında üç yüz kandilli bir çerâğdân-ı sakîl maslûbdur. Ol dahi bir bâr-ı âhendir. Her şeb ol kanâdilleri dervîşân çerâğân edüp kubbe nûr iken *nûrun alâ nûr* olup her âşıkân-ı sâdıkân işgâl-ı ma‘rifete meşgûl olup cân sohbeti ederler. Cümle seyyâhân-ı berr ü bihâr bu âsitânenin sütûnsuz sâbite olduğuna engüşt-ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olurlar. Tâ bu mertebe vâsi‘ meydân üzre mestûr kubbedir kim kapudan ocağa varınca meydân-ı fukarâ yüz ayakdır. Serâpâ beyâz mermer-i hâm ile mefrûş bir meydândır. Ortada bir şâzirvân-ı revân olmadadır. Cümle uşşâkân andan def‘-i atşân ederler. Ve bu âsitâne ortasında niçe yüz aded âdem kaddi sarı pirinçden her bir pâdişâhın birer yâdigâr çerâğdânları vardır. Her şeb çerâğları gelen kurbânların yağından yakup şeb-i muzlimleri leyle-i isrâ olup gûyâ rûz-ı rûşen olur. Hakîr bu kubbe tavanının ber-karâr olmasına hayrân kalup âhir tekyenişîn Arslan Dede izniyle kubbenin tavanı üstüne çıkup temâşâ etdim. El-azametullah üstâd-ı neccârân bu kubbe içre tâ alemden rûy-ı tavana gelince bir amûd-ı haşeb-i dırâz vaz‘ edüp niçe yüz bin haşebleri ana kadamış kim gûyâ bir ağaç ormanı olmuş. Âdemin aklı ihâta etmeyüp dîde pür-nem hîrelendiği san‘at-ı hezâr-ahsendir kim *"şenîden ki bûd mânend dîde"* [119] makûlesidir. Ve bu meydânın cânib-i erba‘ası demir pencerelerdir kim etrâfında olan bâğçe-i gülistâna nâzırdır. Ve her revzenlerin mâbeyninde kat-ender-kat dervîşân dollâbları vardır. Ve bu meydânın dâ’iren-mâdâr etrâfında nezerâtdan gelen kurbân postları döşelidir. Her bir postda birer sâhib-nazar ârif-i billah âşık-ı şey'illah ilm [ü] amele ve her biri birer kâra meşgûllerdir.

Bu âsitânede ma‘rifetsiz dervîş-i dilrîş yokdur. Hattâ niçesi kara çalı kökünden beş yüz pâreli ve doğrama saplı kaşık ve keşkül ve çevgân ve arka kaşağısı ve hançer kabzası ve gayri gûnâ-gûn yapup [120] deyü her gelen yârâna birer hedâyâ verüp hırka-bahâ edinirler. Ammâ lokmaları mâh u sâl *bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl* pîr ü cüvân ve gebr u tersâya ni‘metleri mebzûldur kim pîr hazretleri asrından berü âteşgedeleri matbah-ı Keykâvûslarında sönmeyüp dâ’ima ta‘âm-ı lahışeleri dâ’imdir. Zîrâ nezerâtdan ve pârsâ ve "şeyu'llah"dan ve gayri evkâfdan gelirleri çokdur. Ve değirmânları ve koruları ve koyun ve hergele ve sığırları ve tarlaları gâyet çokdur. Hattâ yevm-i şitâda korularından meşe ağaçların kesüp arabalar ile meydân kapusundan içeri araba girüp ocağa iki araba hatabı dağlar gibi yığup gûyâ nâr-ı Nemrûd olup meydân içi germâ olup cümle dervîşân-ı müsâfirîn safâ-yı hâtırla dem ederler. Tâ bu mertebe araba girer meydândır kim kapuları ve revzenleri vakt-i şitâda keçe perdelidir kim gûyâ hammâmdır.

Ve bu âsitânenin cânib-i etrâfında cemî‘i seyyâhân-ı Arab u Acem'in birer âsârları ve gûnâ-gûn hatt-ı ibret-nümâları var kim bir kaç sene tilâvet olunsa kifâyet eder. Yüz aded dervîşândan ekser âşıkân-ı sâdıkân vardır. Her biri birer kâra meşgûl olup kimi kayyım, kimi meydâncı, kimi türbedâr, kimi çavuş, kimi destehâncı, kimi ferrâş, kimi âteşbâz, kimi müsâfirhânecidir. Bu âsitâneden mâ‘adâ başka bir müsâfirhâne vardır. Her şeb yüz iki yüz müsâfir mevcûd olup çul ve tobra çıkartmadan ri‘âyet edüp hizmet ederler. İsterse ol müsâfir üç gün otursun. Üç günden sonra "Safâ geldin îmânım!" deyü pabuçların çevirüp yol gösterirler. Ammâ elbette her gelene birer tahte'l-kahve fütûrları mukarrerdir.

Ve bir acâ'ib ü garâ'ib matbahı vardır. El-hâsıl Rûm ve Arab u Acem'de böyle bir âsitâne-i kübrâ görmedim. Meğer Bağdâd'da İmâm Alî ve İmâm Hüseyin âsitânesi ola. İnkırâzu'd-deverân Hudâ mânde ede, *âmîn yâ mu'în.*

Andan kırk elli atlı olup,

{Menâkıb-ı Pürkelâm Dede ve Menâkıb-ı Bizbân Dede}: [121]

Mesîregâh-ı Döne değirmânları: Kırk elli aded âsiyâb-ı mâlardır kim her biri birer ze'âmetden a'lâdır. Niçesi Nasûh Paşazâde Celâlî olan Hüseyin Paşa'nındır. Dobruca vilâyetinde değirmânlar olmamak ile cümle Dobruca halkı bu değirmânlara muhtâc âb-ı hayât sulu çarh-ı âsiyâblardır. Cemî'i ehl-i beledîn zu'mları üzre bu değirmânların suları Tuna'dandır, derler. Zîrâ birkaç kerre Tuna mâhîleri bu değirmânlardan çıkmışdır. *[124a]* Andan yine **menzil-i Batova**, andan cânib-i şimâle **karye-i Mumculu**, bir câmi'li Müselmân köyüdür ve ze'âmetdir. Andan yine şimâle,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i İskele-i Balçık

Balçıkbaşı nâm bir mahalde hayme ü hargâhlarımızla meks edüp hâb-ı râhatda yatarken re'âyâdan bir recül-i sâlih gelüp paşaya mülâkî olup eydür "Sultânım, deryâda otuz altı pâre Kazak-ı Ak şaykaları gezer, ihtimâldir muvafık eyyâm ile vakt-i şâfi'îde bu Balçık iskelesin nehb ü gâret ede" deyü paşayı haberdâr edüp gitdi. Paşa dahi Zıpır Bölükbaşı ve Gırbo ve Çento ve Hüseyin Bölükbaşıları yüzer yiğitleriyle piyâde ve bin aded güzîde esb-i tâzî-süvâr Abaza ve Çerkes ve Gürcî yiğitlerin ileri nısfu'l-leylde gönderüp bir kemîngâhda karâr etdiler. Hikmet-i İlâh ile vakt-i şâfi'îde Kazak karaya âdem döküp Balçık şehrinin cânib-i erba'asından âteşe urup ahâlî-i belede telâş el verüp halk vâveylâda iken Kazak-ı Ak şehri nehb ü gârete başlayup "poz yoz" deyü feryâd ederken deryâda olan otuz altı pâre şaykaları dahi vakt-i Hanefî'de imdâda gelüp kenara çıkup anlar dahi imdâd-ı gârete gidüp gemilerinde ancak beşer onar kefere ve fecere kaldı. Hemân vakt-i sabâh olunca bizim kemîngâhda olan piyâde sekbân ve sarıca arıları dağdan teper aşağı "Allah Allah" sadâsına rehâ buldurup der-ceng-i evvel kâfirin leb-i deryâda olan firkatelerine sarılup ân-ı vâhidde amân vermeyüp on yedi adedin kabza-i tasarrufa alup içinde olan esir ümmet-i Muhammed'i halâs edüp anlara kürek çekdirerek deryâya alarga olup firâr eden kayıkları dahi ahz edüp içindeki beşer onar küffârı kayd-bend edüp esîrlikden halâs olan ibâdullah ile ba'zı paşa efendimiz levendâtları deryâda levarime edüp demir bırakdılar. Bu kerre şehri gâret eden küffârlar bu hâli görüp karada kalup cânlarından Balçık iskelesindeki buğday anbarlarına girüp cenge âhenge başlayup kimi dağlara firâr ederken efendimiz Melek Ahmed Paşa ılgar ile Balçık başından imdâda gelirken bu firâr eden küffârlar râst gelüp kimin esîr ve kimin kelle paça edüp kimi dağlarda Dobruca Çıtağı eline girüp esir olmada. Ammâ beri tarafda Balçık şehri içre mahzenlere kapanan Kazaklar cân havliyle ceng [ü] cidâl edüp hemân paşa, askerine bezl-i mâl ihsân ederek "Koma şehbâzlarım, cümle mâl-ı ganâ'im [ü] üserâ sizin olsun" deyü alay çavuşları nidâ edince anbarları bizim asker âteşe urup damları delüp yedi sâ'at-i nücûmî ceng-i azîm olup üç yüz kâfir esîr ve dörd yüz kelle ve paça ve otuz altı pâre şayka feth olup cümle bölükbaşılar çelenkler ve hil'at-i fâhireler ile behremend oldular. Üç yüz kâfirden yüz kadarın der-i devlete Rûmeli şaykalarıyla gönderüp telhîs etdi. Mâ'adâ kâfirleri ağavâtlara bezl edüp otuz altı pâre Urus şaykalarında olan mâl-ı ganâ'imi içinde esîr olan ibâdullaha mâlların teslîm edüp şaykaları Özü ve Kili ve Akkirmân kal'aları ta'mîr ü termîmine gönderüp

âmedânî böyle bir gazâ-yı garrâda bulunduğumuza bu hakîrin şikeste beste târîhidir:

Evlîyâ feth-i fütûhu göricek târîh dedi:

Bârekallah olmamışdır bir dahi "Böyle gazâ"

Sene 1061

Bu feth-i fütûhât-ı meserret-eser-i hayrile kelle ve diller dîvân-ı hümâyûna varup {Gürcî Mehemmed Paşa kelle ve dilleri Sultân Mehemmed Hân'a arz edüp sa‘âdetlü pâdişâh safâsından} ol ân efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya hil‘at-i fâhire ile mukarrer müjdesi gelüp paşa efendimiz istimrâr getiren Kapucubaşı Mustafâ Ağa'ya yedi kîse Rûmî ihsân edüp Balçık şehrinin ihrâk bi'n-nâr olan yerlerin ta‘mîr ü termîme başladı.

Sitâyiş-i bender-i Balçık: Karadeniz sâhilinde Rûmeli tarafında bir yalçın kayalı kûh-ı bülend dâmeninde bir ma‘mûr şehirdir. Özi eyâletinde Hacıoğlu voyvodalığında (---) dır ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Senevî (---) kîse hâsıl olur. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ammâ kal‘ası olmamak ile dizdârı, müftîsi ve nakîbi yokdur. A‘yânı olmayup fukarâsı çokdur. Cümle kiremit ve şındıra tahta örtülü beş yüz müfîd [ü] muhtasar hânelerdir.

Ve cümle beş mahalle ve beş mihrâbdır. Evvelâ iskele başında Emîn câmi‘i (---) (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Medrese ve dârü'l-kurrâsı yokdur. Lâkin üç aded mekteb-i sıbyânı ve bir hânı ve yedi aded hân-ı tüccârânı vardır. Ve bir hammâmı vardır. İsmihân Sultân evkâfıdır. Tarfetü'l-ayn içre Kazak hammâmın bakır kazganın çıkarup ***[124b]*** götürmek sevdâsında olmuş.

Yüz elli mikdârı müfîd ü muhtasar dükkânları ve leb-i deryâda mahzenleri ve bayırlarında üzüm bağları vardır. Kâfir zamânı azîm limanı var imiş. Mürûr-ı eyyâm ile türâb-ı rimâl ile pür olup hâlâ kıble ve gün doğusu rûzgârında gemiler dörder beşer demir ile yatamazlar. Elbette karaya düşer muhâlif limandır. Bir tarafı sâfî balçıklı liman olmağıla Balçık İskelesi derler ammâ işlek iskeledir. Alaca yağ mumu meşhûrdur. Andan yine cânib-i şimâle

Evsâf-ı İskele-i Kavarna

Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu dahi Karadeniz sâhilinde teper aşağı inilir bir sa‘b dağ dâmeninde maşrık tarafı deryâ bir iskele-i zîbâdır. Leb-i deryâda ancak buğday mahzenleri ve âb-ı hayât su kaynakları vardır. Gayri bir şey yokdur. Urus havfinden cümle imâretleri dağ başındadır. Bu dahi Silisre eyâleti hâkinde vezîria‘zamların hâss-ı hümâyûnudur ve Balçık kazâsı nâhiyesidir. Hâkimi vezîria‘zam ağasıdır. Kethüdâyeri ve serdârı ve müftî ve nakîbi yokdur. Cümle üç yüz hânesi kiremit örtülü müfîd ü muhtasar hâne-i fukarâlardır. A‘yânı dahi yokdur. Ammâ bâğı bâğçesi ve fukarâsı çokdur.

Cümle (---) aded câmi‘dir. (---) Dekâkîn ve hân u hammâmdan ve gayri âsâr-ı hasenâtdan bir şey yokdur. Ancak kurâlarında mahsûlü çok olup bir küçük limanı olmağıla gemiler gelüp iskele

olmuşdur ammâ keştîler metâ‘ın alup hemân firâr ederler. Zîrâ limanı a‘lâ yatak değildir.

Ve dahi hevâsı sakîldir. Zîrâ taşlık yerdir. Ammâ kaynak suları çokdur. Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i kal‘a-i Keligra Sultân: Sene (---) târîhinde Cüvânkapucubaşı Serdâr-ı Mu‘azzam Mehemmed Paşa ile Azak kal‘ası fethinde bulunup andan diyâr-ı Kırım'dan şayka gemisi ile İslâmbol'a giderken bir fırtına-i azîme rast gelüp bi-emr-i Hayy [u] Kadîr keştîmiz gark olup Cenâb-ı Hak bu hakîri bir tahta pâresiyle bir gün bir gicede Keligra Sultân hazretleri kayalarına çıkarup beş altı ay tekyede dervîşâna imâmet ve mü’ezzinlik etdiğimiz mahalli bâlâda ale't-tafsîl tahrîr, tekye ve kal‘a ve cümle âsâr-ı binâları ve Keliğra Sultân ejderi katl etdiği mağaralarıyla bi'l-cümle tahrîr olunmuşdur. Bâlâya nazar oluna, *ve's-selâm.*

Andan cânib-i şimâle.

Menzil-i karye-i Yılanlı: İki yüz hâneli ve bir câmi‘li müselmân karyesidir. Ammâ yılanı gâyet çokdur. Bunda müşg yılanı olur, derler, bir gûne beyâz yılandır kim olduğu mahal sâfî müşg kokarmış, ammâ hakîr görmedim. Andan,

Evsâf-ı menzil-i şehr-i kadîm, [ü] liman-ı azîm Mankaliyye

Tâ kâfiristân zamânından berü belde-i atîkdir. Lisân-ı Yunan'da ismine (---) (---) derler. Hâlâ Mankaliyye denmesinin vech-i tesmiyyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) . Hâlâ imâr olan şehrin şimâl cânibinde şehrin ağzında kal‘a esâsları âşikâredir. Sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân asrında Ece Ya‘kûb oğlu Gâzî Omurça feth etmede usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘ayı münhedim etmişdir. Ammâ hâlâ şehri leb-i Karadeniz'de bir düz kumsal yerde ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i İsmihân Sultân'dır. Zîrâ anın evkâfıdır. Hâkimi örfî mütevellîsidir. Ammâ Silisre eyâletinde Dobruca hâkinde üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Senevî yedi kîse hâsıl olur. şeyhülislâm ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve birinci odadan Gedikzâde nâm yeniçeri serdârı ve şehir muhtesibi ve subaşısı vardır.

Ve cümle (---) aded kiremitli ve şındıra tahta örtülü ma‘mûr u müzeyyen ve metîn kal‘a-misâl hâneleri vardır. Ankâ re’îs bâzergânları çok olmak ile Kazak-ı Ak havfinden kavî binâ büyûtları vardır. Ekseriyyâ a‘yânı Laz-ı zebân-dırâz tâ’ifesidir kim cümle anadan doğma kuloğludur. Hatta Laz ta’ifesi beyninde latîfe gûne böyle derler, bir âdemin Ka‘be'ye gitmeğe iktidârı olmasa "Bre câhil Mankaliyye'ye gitsene, garîblerin ka‘besidir" derler. Tâ bu mertebe Lazlar bu şehre i‘tibâr ederler. Ve Rûm u Yahûd tâ‘ifesi dahi çokdur. Ammâ şeb [u] rûz mahkeme-i şer‘de Laz ile Yahûd da‘vâsından geçilmezdir. Zîrâ Lazlar Yahûd kavmin aslâ sevmezler. Tarabefzûn şehrinde Lazlar Yahûdî görseler emân u zemân vermeyüp katl ederler. Zîrâ Selîm-i Evvel'den berü ellerinde müte‘addid hatt-ı şerîfler vardır. Anınçün Tarabefzûn'da aslâ ve kat‘â Yahûdî yokdur. Ammâ bu Mankılya'da bir Laz Yahûdî'ye bir sille ursa şer‘ ile hakkından gelirler. Anınçün mahkemede Laz ve Çufud da‘vâsı çok olur. İkisi de şerîr tâ’ifesidir.

Ve bu şehr-i Mankılya cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden mükellef ve mükemmel selâtîn-misâl rasâs-ı hâs ile mestûr Binti (---) Han câmi‘-i İsmihân Sultân bir minâreli cemâ‘at-i kesîreye mâlik

câmi‘-i rûşendir kim ol benderlerde eyle câmi‘ yokdur. E’imme ü hutebâsı ve mü’ezzinânları cümle İslâmbol hâkidir. Ya‘nî mücevvid ve pür ma‘rifet çelebilerdir.*[125a]*

Ve dahi çârsû içre (---) câmi‘i. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Yedi aded mekteb-i sıbyânı ve üç aded hânı ve üç yüz aded dükkânı ve bir küçük bezzâzistânı ve bir küçük hammâmı var. Cümle bu hayrât [u] hasenâtlar İsmihân Sultân evkâfıdır kim gâyet metîn vakf-ı emîndir.

Ve yedi aded kahvehâneleri var.

Ve iskele başında ve gayri mahallâtlar içre cümle üç yüz aded mahzenlerdir. Zîrâ tüccâr kânıdır. Ve cümleden mükellef Serdâr hânıdır. Ammâ şehrine göre dekâkînleri azdır. Meyhâneleri serâpâ sazdır, bâde erbâbı cümle Lazdır ve sulehâsı gâyet azdır, ammâ âb [u] havâsı latîf yazdır. Ve bender iskelesi azîm olmağıla beher sene bin pâre şayka ve karamürsel ve zarbune ve çekelve gılâl doldurup İslâmbol'a giderler. Zîrâ bu bender Dobruca vilâyetinin iskelesi olmağıla galle ve sâ’ir hubûbât çok olur. Ammâ zâlim iskelenin limanı kıble ve gün doğusına nâzır ağzı açık olmağıla talattum-ı deryâ dağlar gibi gelüp dörder beşer demir üzre gemilerin yatmağa iktidârları olmayup hemân yüklerin alup yelken yırtup firâr ederler. Zîrâ her sene çok gemiler helâk olur. Ammâ Yanko ibn Madyan kral devrinde iki kapulu bir liman-ı azîm imiş. Hâlâ umk-ı deryâda dağlar gibi liman taşları tertîb üzre râyegândır. Hâlâ yine gelen keştîler bu liman temeli hudûdu içre yatarlar, ammâ zâlim gemiciler safra taşları limana taşlar döke döke liman dolup emn [u] emân olmaz oldu. Lâkin mülûk murâd edinse Kapudan Paşa donanma-yı hümâyûn ile varup limanı tathîr edüp gayri safra limana dökmeseler, dökeni gemi cundasına salb etseler liman selâmet olurdu. Allah tathîrin müyesser ede. Zîrâ gâyet elzem-i levâzımından liman-ı dâr-ı îmândır.

Ve bu şehrin câ-be-câ bâğ u bâğçeleri vardır. Cânib-i garbındaki bâğçeler kurbunda,

Ziyâret-i Muharrem Baba Sultân: Müfîd [ü] muhtasar bir tekyedir ammâ dıraht-ı müntehâları firâvân olmağıla cümle pîr u cüvân ve mahbûb u âşıkân bu tekye-i dilküşâda ba‘de'l-asr cân sohbeti ederler; âsitâne-i Bektâşiyândır. *Kaddesenallehu bi-sırrıhi'l-aziz.*

Bu şehirden yine cânibi şimâle,

Menzil-i karye-i Güğümlü: Hakkâ ki erik kadar güğümü olur. Yüz hâneli ve câmi‘li Müselmân köyüdür ve ze‘âmetdir. Ammâ Dobruca içi olmağıla gâyet susuz yerdir. Seksener kulaç çâh-ı mâlardan atlar ile su çıkarırlar. Bu dahi garîb temâşâdır. Bu mahaller Dobruca diyârının tâ ayne'l-fi‘li olmağıla kavm-i eşirrâ Çıtakları olur. Ammâ müsâfirîne ni‘metleri subh u mesâ mebzûldür. Bir hâneden müsâfirîn gidince ale'l-akîb kırk elli atlı dahi gelir bâbları meftûhdur. Müsâfire aslâ yok yokdur. Zîrâ gâyet ganîmet dâr-ı diyârdır. Müsâfire ri‘âyetleri sebebiyle Cenâb-ı Bârî berekât-ı Halîl verüp bir kile tohumları elli altmış ve yetmiş kile verir. Zîrâ zü‘amâya öşr-i sultânî vermede aslâ inâd ve muhâlefet etmezler. Ammâ Dobrucalı deyü sehl mezmûm ü müttehemlerdir kim şâhseven deyü iftirâ ederler. *Hâşâ sümme hâşâ* şehi sevmezler ammâ pâdişâhlar pâdişâhı ve Habîb Muhammedü'l-Mustafâ'yı dürüst severler bir alay pâk-i‘tikâd sulehâ-yı ümmetden müsâfire katlanan âlüfte ü âşüfte, hoş-sohbet âdemlerdir kim bu gûne elfâz-ı ıstılâhât [u] ibâretleri vardır kim mahalle münâsib olmağıla ba‘zı kelimâtları bu mahalle tahrîr olundu.

Lisân-ı Dobruca, ya‘nî tâ’ife-i Çıtak

Bu tâ’ife-i feteyân, şecî‘ [u] bahâdırân, Yıldırım Bâyezîd Hân bu diyârı Sırp ve Bulgar ve Eflâk ve Boğdan kavmi elinden feth edüp Tatar ile Anadolu kavminden askerî tâ’ifesi kopup bu tâ’ife-i mezkûr birbirleriyle ihtilât edüp tenâsül bularak mâbeynehümâlarında bir gûne kelimât [u] ıstılâhât peydâ edüp yine birbirleri mâbeyninde tekellüm ederler, herkes anlayamaz. Ol kelimâtlardan ba‘zısı bu lûgatlardır. Evvelâ:

Hışır kavun	*hışırka* karpuz	*çoğaç* güneş	*kalayık* câriye
kavra getir	*baytal* at	*baytalı akıt* atı sula	*kopayın* dibelik
napayın ne işleyim	*defke* câriye kızı	*çalma* sarık	*meçikli* tâ‘ûn
börk kalpak	*ön beni* bekle beni	*aydı ver* söyleyi ver	*ocak* ateş
göyün ocak	*ocak kavra* ateş getir	*keremin ayıdı vereyin* iyiliğin söyleyi vereyim	
selâm ayıtdım selâmünaleyküm	*Çorbacı ne apar ayıd* Ağan ne işler söyle.	*tâhirle* te’hîr eyle	
şikast oldum hasta oldum	*yundum kolonudur* kısrağım tayıdır	*urup* at hayası	

kademli

baytal cavı *cidi* *morvan* *Âdem ismi* Âdem
at zekeri *ver* ay doğdu Âdem ismi
iyi ver

[125b] Bu lugatlar emsâli niçe bin gûne elfâz-ı mühmeleleri vardır, âb-ı tâb vererek kendüler söyleyüp yine kendileri anlar ammâ beyne'n-nâs yine meşhûr-ı âfâk olan kelimâtlar ile tekellüm dahi ederler. Dobruca ve Deliorman kavmi birer gûne başka kavmdir. Lâkin şecî‘ ü bahâdır yiğitleri olur. Âkıbetleri hayr ola. Bu Dobruca içinde on gün deverân ü seyerân edüp cümle ahvâllerine vâkıf-ı esrâr olduğumuzdan sonra Güğümlü köyünden kalkup yine cânib-i şimâle ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar aşup

Evsâf-ı kal‘a-i harâb kasaba-i Köstence

Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) Mâ-tekaddem kal‘asını Dobruca kralı oğlu Filvara binâsıdır. Mehîb ü sa‘b u kavî kal‘a imiş. Sene (---) târîhinde Yıldırım Hân feth etmede usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘asın münhedim edüp taşların Karadeniz'e dökmüşdür. Hâlâ leb-i deryâda bir püşte-i âlî üzre rahnedâr olmuş sûrunun temelleri zâhir ü bâhirdir. Ol asrda bu kal‘a küffârı gemilerine süvâr olup Kefe kal‘asında Ceneviz kralına firâr ederler. Zîrâ ol asırda Karadeniz sâhilinde olan yedi yüz yetmiş pâre kal‘aların cümlesi Ceneviz kralı hükmünde idi, illâ İslâmbol kurbunda Terkoz kal‘ası ve Amasra kal‘ası ve Sinop kal‘ası ve Tarabefzûn kal‘aları Kostantin Urûmu elinde idi. Ba‘dehû Kefe kal‘asını ve Azak kal‘asın dahi Sultân Bâyezîd-i Velî be-dest-i Gedik Ahmed Paşa feth edince Karadeniz etrâfında aslâ Ceneviz küffârının alâkası kalmayup emân ile İslâmbol Boğazı'ndan taşra cezîre-i Sakız'larına gidüp ol cezîre-i müzehhebi dâr-ı bevâr edindiler. Tâ Süleymân Hân asrına dek anda sâkin olup ba‘dehû sulha mugâyir işler görüp keştîler ile Mısr'a giden huccâc-ı Müslimîni esîr etmeleri sebebiyle Süleymân Hân'ın fermân-ı şerîfleriyle Koca Piyâle Paşa yüz yetmiş pâre kadırga ile cezîre-i Sakız mukâbelesinde Çeşme nâm Anadolu kenarında lenger-endaht olup yatdı. Beri tarafda küffâr-ı bedgirdâr-ı murdâr âlet-i mülâhaza mu‘tâd-ı bed-hâhları üzre cümle kapudanlar ve kral u zâdeler ve cümle kefere vü fecerenin iş erleri hedâyâ ile Piyâle Paşa'ya buluşup hedâyâları makbûle geçdikden sonra Piyâle Paşa'ya bir kaç piyâle bâde nûş edüp eydür "Bre kâfirler, bu Sakız cezîresi huccâc-ı Müslimînin ve gayri ibâdullahın memerri ola. Niçün âyende vü revende tüccâr, züvvâr mahlûk-ı Hudâyı rencîde-i hâtır edüp dil-haste ü şikeste-beste edersiz?. Tiz pâdişâha bu Sakız cezîresin teslim edin. Yohsa cümlenizi şimdi dendân-ı tîğdan geçiririm" deyü kasem-billah edüp hedâyâ ile gelen yedi yüz aded iş erlerin bi'l-cümle kayd-bend edüp *Bismillah* ile "Tevekkülen ala'llah!" deyüp salpa demir isa'seren sebük yelken edüp cezîre-i Sakız'ın Kiremitlik nâm mahalde lenger bırağup der-akab karaya asker ve balyemez top çıkarup kayd-bend etdüğü kral zâdelerden vâveylâ ve vâveledâ mektûblarıyla "Elbette kal‘ayı veresiz, yohsa sarhoş Piyâle'nin piyâlesi elde iken bizim peymânımız dahi doldurup ecel câmın bize nûş etdirir ve sizlere kal‘a-i Sakız içre zevk-i dünyâyı ferâmûş etdirir" deyü üsârâ küffârlardan bu gûne varak alup ber-mu‘tâd elçi ile kal‘a-i Sakız'a gönderüp küffâr-ı murdâr bu hâli istimâ‘ edince hey kralzâdelerimiz ve cümle a‘yân-ı devletimiz kılıçdan geçer, havfiyle bi-emri Hüdâ cümle küffâr-ı

Ceneviz meşveret ile vere verüp akd-i sulh edüp kal‘a-i Sakız'ı Piyâle Paşa'ya cümle cebehânesi ve hazîneleriyle teslîm edüp kendiler Malta hükmünde olan cezîre-i Rodos'a gemileriyle yıkılup dâr-ı bevârlarında karâr edüp kaldılar. Feth-i târîh-i Sakız (---) (---) (---) (---) (---) .

Ba‘dehû Piyâle Paşa feth-i fütûh haberiyle pây-ı taht-ı Süleymân Hân'ı bûs edüp Sakız cenerali huzûr-ı pâdişâhîde zemîn-bûs edüp İslâm ile müşerref oldukda eydür "Pâdişâhım, ecdâdın Yıldırım Bâyezîd Hân asrında Karadeniz'in Rûm canibinde Babadağı şehri kurbunda Köstence kal’ası bizim Ceneviz kralının idi. Yıldırım Han ceddin zor-ı bâzû ile ol kal‘ayı cebren ve kahren elimizden alup cümle bakıyyetü's-seyfimiz gemilerle Kefe'ye firâr etdikde Köstence kal‘ası harâbında liman kapusu eşiği altında yedi küp altun ve cevâhir medfûndur. Anları çıkarmağa bu hakîri mübâşir edüp eyle bir gencîne-i firâvân pâdişâha müyesser ola" dedikde derhâl Süleymân Hân Zâl Ceneviz kapudanlığından İslâm ile müşerref olana dergâh-ı âlî kapucubaşılığı ihsân edüp üç yüz tevâbi‘iyle şehr-i Köstence'ye varup ol mahall-i kenzden eliyle komuş gibi defîneyi çıkarup yedi aded Husrevânî leb ber-leb Takyanusî filoriden mâ‘adâ niçe bin aded âlât-i silâh ve niçe bin kıt‘a la‘l u yâkût ve elmas u zümürrüd çıkar kim hesâbın Hallâk-ı ezel bilür. ***[126a]***

Bu kadar mâl-ı hazâ'inle pâdişâh huzûruna mezkûr kapucubaşı gelince pâdişâh-ı âlem-penâh kapucubaşıya ihsân [u] in'âmlar edüp Süleymâniyye câmi'i ve şehzâde câmi'i Köstence kal'asından çıkan mâl-ı halâl ile binâ olunmuşdur.

Ba'dehû ol mâl-ı defîne ile Süleymân Hân şehr-i Köstence'yi imâr etdi. Ammâ leb-i deryâda bî-kal'a olmak ile niçe kerre Kazak-ı Ak nehb ü gâret edüp ihrâk bi'n-nâr etmişdir. Hâlâ ol kadar imâristân değildir. Silisre eyâletinde Karadeniz kenarında Karasu hükmünde yüz elli akçe kazâdır. (---) pâre kurâ nâhiyesi vardır. Kadısına senevî üç kîse hâsıl olur. Cümle yüz elli mikdârı kiremitli ve şındıra tahta örtülü hânelerdir. Ancak bir mahalle ve iskele başında müfîd ü muhtasar bir câmi' ve bir hân ve iskele başında kırk elli aded hân-misâl anbarlar ve bir kaç aded dekâkînleri var. Gayri imâret ü hammâm u medrese ve bâğ u bostân yokdur. Ancak bir kaç bekâr odaları vardır. Ve zamân-ı kadîmde küffâr İslâmbol tekürü havfinden ve Tatar-ı adüv-şikâr derdinden bu Köstence'den tâ Karasu kurbunda Tuna nehri azmağından bir handak-ı azîm kesüp nehr-i Tuna'yı Karaharman'a akıdup Babadağı ve Tulca kal'ası ve Beşdepe nâm mahal cezîrede kalmış idi. Hâlâ memerr-i nâs üzre handak kenarında olan âsâr-ı binâ kulleler nümâyândır. Bu câniblerde olan kurâların imâristânı mezkûr handakın taşlarıyla imâr olmuşdur. Ve bu Köstence'ye Karadeniz Köstencesi derler. Sofya kurbundakine Bana Köstencesi derler. Rûm'da iki Köstence'dir. Biri berrî ve biri kenar-ı bahrîdir. Bu bahrî Köstence'nin kefere zamânı bir liman-ı azîmi var imiş kim hâlâ âsâr-ı binâları nümâyân olup limanına bin pâre gemi müstevfâ girer. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile hâr u hâşâk rimâl-i türâb ile liman memlû olup temevvüc-i deryâdan bî-emân liman olmuşdur. Ba'zı sene niçe gemiler helâk olur. Hudâ imâr eyleye, *âmîn.*

Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i (---): iki yüz hâneli ve bir câmi' ve mescidli ma'mûr Tatar köyüdür. Yine Köstence kazası nâhiyesidir. Andan yine şimâle,

Evsâf-ı kal'a-i Karaharman

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim bir hevâdâr zemin-i mahsûldâr olmak ile Sarı Saltık Sultân, ya'nî Muhammed Buhârî Saltık Bay hazretleri bu mahalde fukarâlarıyla zirâ'at edüp mahsûlün bu mahalde harman edüp ismine Kara Harman deyü nefes etmişlerdir. Sebeb-i tesmiyyesi oldur ammâ zamân-ı keferede bender şehr-i kadîm olup Bulgarca ismine (---) (---) derlermiş. Ol asırda bir kral-ı dâl ismiyle müsemmâ bir şehr-i zîbâ imiş. Dest-i Ceneviz'den bunu dahi Yıldırım Hân feth etmişdir. Ba'dehû kal'asın küffâr yine istîlâ etmesin içün hâke beraber harâb [u] yebâb, hânelerin türâb etmişdir. Ba'dehû Sultân Murâd Hân-ı Râbi' asrında bu mahalde Kazak-ı Ak mazarratı def' içün bir cây-ı me'men lâzımdır, deyü fermân-ı Murâd Hân ile sene (---) târîhinde Kapudan Receb Paşa donanma-yı hümâyûn ile bu Karaharman limanına lenger atup a'yân-ı vilâyet re'yiyle nehr-i Tuna arkı Karadeniz'e munsab olduğu mahalde du'â vü hayr-ı sezâ ile bu kal'a essâsına bezl-i ihtimâm-ı tâm edüp vakt-i şitâ ermeden deryâ-misâl asker ve niçe bin ummâl u bennâ ile üç ayda kal'a itmâm bulup cemî'i âlet-i mühimmât [u] levâzımâtın ve dizdârı ve üç yüz aded levendâtın ve yedi aded balyemez topların ve cânib-i kıbleye nâzır bir demir kapusuyla sûr-ı metîni itmâm edüp miftâhların ve derûn-ı kal'ada Sultân Murâd Hân câmi'i miftâhın Sultân Murâd Hân'a gönderüp şeh Murâd mübârek-bâd deyüp dilşâd oldu. Hâlâ ma'mûr bir kal'a-i pür-nûr, derûn-ı kal'ada ahâlîsi

mesrûrdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Karaharman

Nehr-i Tuna tur’asıyla Karadeniz sâhilinde bir çemenzâr düz yerde şekl-i murabbâ‘ seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin yüz adımdır. İçinde ancak yigirmi aded hânesi vardır. Her şeb tabl u nakkâre ve sûr u kerrenây döğüp "Allah yekdir yek" sadâsı evce ser çeker serhad calındırdır. Ammâ leb-i deryâda olmağıla handakı yokdur. Zemîne bir Ferhâdî külünk ursan su çıkar. Bu dahi Silisre eyâletinde Babadağı kazâsı nâhiyesidir. Nâ’ib hükûmet eder. Gümrük emîni vardır. Ammâ sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbi yokdur. Cümle üç yüz aded kiremitli ve şındıra tahta örtülü bâğsız ve bâğçesiz ve hân u hammâmsız bir kasabacıkdır. Ancak iskele başında bir câmi‘i ve yetmiş seksen aded tüccâr hânları metâ‘-ı gûnâ-gûnlar ile memlûdur ve bu kal‘a-i ibret-nümâ binâ olalı bu bendere ve Babadağı şehrine Kazak çıkmaz oldu. Bu rabta-i me‘mûrun suyu leb-i Tuna'dır. Ammâ hevâsı sakîldir.

Bunun dahi kefere zamânı bir azîm limanı var imiş. Hâlâ muzahrafrât ile memlû olup cümle keştîler ***[126b]*** Tuna nehri tur‘asında bî-bâk u bî-pervâ yatup kışlarlar. Nehr-i Tuna Karadeniz'e beş yerden mahlût olup biri Karaharman Boğazı'dır, biri Sülüne boğazıdır, biri Hızır-İlyâs boğazıdır, biri Tulça Kal‘ası boğazıdır, biri Tuna Kili Kal‘ası boğazıdır. Cümleden küçük tur‘a-misâl bu Karaharman boğazıdır. Allahu a‘lem, kefere asrında bu Karaharman boğazı âdem cem‘iyyeti ile açılmışdır, *ve's-selâm.*

Andan yine şimâle,

Menzil-i karye-i Çıkrıkçı: Yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr ze‘âmet köyüdür. Acâ’ib ü garâ’ib lezîz âbdâr kavunu olur. Andan yine cânib-i şimâle,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve belde-i azîm Babadağı

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim Hazret-i Sarı Saltık Muhammed Buhârî hazretleri Hacı Bektâş-ı Velî ile Horâsân'dan hurûc edüp Rûm'a teveccüh etdiklerinde Bektâş-ı Velî’nin izn-i şerîfiyle bu Babadağı mahallinde tavattun edüp Leh ve Çeh ve Nemse ve İsfaç ve Moskov memleketlerinde Saltık nâmıyla seyâhat edüp şöhre-i şehr olup nihânîce niçe yüz bin kefere dîn-i İslâm ile müşerref olup cümle kâfiristân kendülere mu‘tekid olup âhir vatan-ı mukaddemi olan Babadağı'nda sâkin ü medfûn olunduğiyçün hâlâ Babadağı derler. Ammâ mukaddemâ bir hıyâbân ormanistân-ı çengelistân imiş. Bâyezîd-i Velî anları rü’yâ-yı sâlihalarında görüp bu şehri anlara vakf eylemişdir.

Yine bu şehri Eflâk elinden Yıldırım Bâyezîd Hân, ba‘dehû Bâyezîd Hân-ı Velî-i Sânî feth eylemişdir. Târîhi: *"Fetahnâ"*dır. Sene [889].

Ammâ kal‘asın harâb etmişdir kim küffâr-ı dûzah-karâr Saltık Sultân'a kesret-i muhabbetleri olduğundan yine küffâr istîlâ etmesin içün sûrunu münhedim etmişdir. Ammâ niçe kerre yine Kazak, Yenisalâ nâm mahalden nehr-i Tuna kayıklarıyla gelüp bu Babadağı şehrin basup âsitâne-i Saltık Sultân'dan cümle sahûn u tancereleri ve haliçe ü kilimlerin alup giderken bir gün bir gice serserî gezüp şaykalarına vâsıl olamayup cümle bakır avânîleri yine tekyeye getirüp avdetde cümle küffâr il-

vilâyet halkı destine girüp esîr-i bend-i hicrân olup bir cân-ı Kazak rehâ bulmayup deryâda gemileri dahi temevvüc-i yemmden kenar-ı deryâya düşüp pâre pâre olup ahâlî-i vilâyet mâl-ı ganâ'imle mu'tenim oldular. Ol zamândan berü küffar Babadağı'na çıkmak ihtimâli yokdur. Ba'dehû bu ahvâl-i pür-melâl Sultân Murâd Hân-ı Râbi'in mesmû'-ı şerîfleri olup der-ân eyâlet-i Özi muhâfazasına me'mûr Sultân Ahmed Hân dâmâdı Âtike Sultân kocası Koca Ken'ân Paşa'ya bir kıt'a hatt-ı şerîf gidüp "Elbette başın sana gerek ise Babadağı şehri içinde cây-ı emân olmağiçün mahalle münâsib bir mürtefi' zemînde bir kal'a-i metîn bünyâd edüp der-i devletime miftâhların îsâl edesin!" deyü yarlığ-ı belîğ-i şâhî dergâh-ı âlî kapucubaşı yediyle vâsıl oldukda Ken'ân Paşa "sem'an ve tâ'aten" deyüp şehr-i Babadağı'nın cânib-i şarkîsinde bâğlar ucunda bir mürtefî' püşte-i âlî üzre bir kal'a-i zîbâya esâs bırağup bu kulle-i azîm itmâm bulduğu mahalde Ken'ân Paşa ma'zûl olup hâlâ esâs-ı kal'a ve kulle dizdâr ve neferâtsız hâlî ve mu'attal kaldı. Ammâ kal'a itmâm bulsa Babadağı şehri cây-ı emân olurdu. Ammâ efendimiz Melek Ahmed Paşa kal'ayı itmâm etmeğe murâd edinüp rikâb-ı hümâyûna arz etdikde paşa dahi ma'zûl olup eyâlet-i Özi'yi Vezîr Siyâvuş Paşa'ya ihsan edüp Melek Ahmed Paşa'ya Rûmeli eyâleti in'âm olundu. Hâlâ Babadağı kal'aya muhtâcdır. Zîrâ bender-i şehr-i mu'ammerdir kim imâret kal'a lâzımdır. Bu şehir Özi eyâletinde Paşa hâssı voyvodalığıdır. Yüz aded tevâbi'iyle hükm-i hükûmât edüp paşaya beş kîse, hâkime dörd kîse ve zahîre bahâsı ağasına ve paşaya dörder kîse hâsıl olur, a'lâ hükûmetdir. Ve hâkim-i şer'-i Resûl-i mübîni üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Ammâ niçe kerre beş yüz akçe mollalara sadaka olunmuşdur. Cümle yedi aded nevâhî nâ'ibleri vardır ve cümle yüz aded nâhiye kurâlardır kim zahîre-bahâ tahsîline gidüp geşt ü güzâr etdiğimiz kurâlardır kim tahrîr olunur. Evvelâ karye-i Hergeleci ve karye-i Sebil-i İlyâs ve karye-i Küçük Sarı ve Düğlek ve Sabança ve Acıgöl ve Sarı Nasûh ve Kara Hâbil ve Ahmed Fakı ve Tatar Çamurlusu ve Sarıgöl ve Konkaz ve Hacılar ve Teretsinlik ve Na'lband ve Kızılhisâr ve Kamber ve Armudlu ve Karka ve Başköy ve Bahşâyiş ve Çineli ve Atmaca ve Çukurova ve Kayalıdere ve Eskibaba ve Çağatay-ı zîr ve Çağatay-ı bâlâ ve Kargalığ-ı zîr ve Kargalığ-ı bâlâ ve Demlik-i zîr ve Demlik-i bâlâ ve Deliâlî ve Seleli ve Lütfîbeğ ve Türk Çamurlusu ve Ayaklıbeğ ve Arnavudlu ve Hacı İvaz ve Sarıgöl ve Kızılca Velî ve Kâsımça ve Kaçamak ve Karye-i Eski ve Koçubeğ *[127a]* ve Uzun İnehân ve Toksofu ve Kulalı ve Gevherli ve karye-i Yeni ve Kireçlik ve Çonkar ve Kavacıkköy ve kasaba-i Ester-i azîm ve Bâzârlı ve Gerencik ve Bilâl Kışlası ve Dânehacı ve kasaba-i Karamurâdlı ve Köstelli ve Karatay ve Durhanlar ve Mamay ve Hoca Alî ve Karakoyunlu ve Çıkrıkçı ve şeyh Emân ve Taşağılı-i zîr ve Taşağılı-i bâlâ ve Arnavutlu ve Müstahfızân ve kal'a-i Karaharman ve Sultânkara ve Pelidli ve Yuvacı ve Abdülbârî ve Tanrıverdi ve Kocalak ve Aydın ve karye-i Sarı ve Kara Nasûh ve Kasaplı ve Düğüncü ve Sofular ve Ganîbucak ve Karamân ve kal'a-i Yenisala bir yalçın kaya üzre evc-i semâya ser çekmiş bir kal'a-i serâmeddir. Ammâ içinde koyun çobanları sâkin olur. Bâyezîd Hân-ı Velî fethidir. Karaharman'a cereyân eden Tuna tur'ası nümâyândır, ammâ etrâfında kurâları gâyet ma'mûrdur.

Bu bâlâda mastûr olan kurâların devri içün mahkeme-i şer'den mürâsele ve bir muhzır olup elli aded huddâmlarımla dörd kise paşaya ve dör[d] kîse hakîre ve iki kîse berrânî huddâmlarıma tahsîl edüp yine şehr-i Baba'ya dâhil olup evsâf-ı tetimme-i şehre şürû' olundu. Bu kurâlardan dahi beher sene kadıya on kîse mâl hâsıl olur. Baba şehrinin bir hâkimi dahi Baba Sultân mütevellîsidir.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân-ı eşrâfı ve muhtesibi ve şehir kethüdâsı vardır. Ve bu şehir bir düz vâsi' dereli bâğ-ı İremezâtü'l-imâdlı öz

içinde vâki‘ olup cümle (---) aded mahalledir.

Ve cümle kiremitli ve tahta-i şındıra ile mestûr kâmil üç bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ sarây-ı âlîler ve gayri büyût-ı müte‘addidelerdir. Cümleden mükellef Güzelce Alî Paşa sarâyı ve Bekir Ağa sarâyı ve Serdâr Solak sarâyı ve İmâm sarâyı ve Mütevellî sarâyı ve Voyvoda sarâyı ma‘lûmumuz olan hânedân-ı azîmler bunlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden **Ulucâmi‘** âsitâne-i Sarı Saltık Sultân'a muttasıl bir câmi‘-i kebîrdir kim vasfında lisân kâsırdır. Sene (---) târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî fethi olmağıla bu câmi‘-i pür-envârı anlar binâ etmişdir. Çâr-kûşe kârgîr dîvâr üzre yine çâr-kûşe tahta kubbe üzre rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûr-ı pür-nûrdur. İki yan ve bir kıble kapusu vardır. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlen ve arzen yüz seksener ayakdır. Derûn-ı câmi‘de cümle (---) aded amûdlar üzre nakş-ı bukalemûn-ı ibret-nümûn tavan-ı gülgûndur. Ammâ mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. Eyle musannâ‘ değildir. Ve cânib-i yemîninde ancak bir minâresi vardır. Ve gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Velî mertebesinde sâhib-i vera‘ bir imâmı vardır.

Andan ve imâret ü medrese ve hân u hammâm ve kârbânsarây u âsitâne-i Sarı Saltık Sultân ve yüz aded dükkân, cümle Bâyezîd-i Velî Hân'ın hayrâtıdır.

Andan çârsû içinde **câmi‘-i Alî Paşa** çâr-kûşe hârpüşte kurşum kubbeli ve bir minâreli ve kıbleye nâzır bir kapulu şîrîn câmi‘dir. Hareminde yigirmi ayak nerdübânlar ile nüzûl olunur âbdest muslukları vardır. Cümlesi kırk aded uyûn-ı câriyelerdir. Kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan mahalle içinde **câmi‘-i Defterdâr Dervîş {Paşa}** küçük câmi‘dir. Ammâ bir minâreli câmi‘-i rûşendir.

Andan aşağı Tabahâne kurbunda (---) (---) câmi‘i, ma‘bedhâne-i kadîmdir.

.....(1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Ve ancak üç medresedir. Bâyezîd Hân'ın gâyet mükellef kurşum örtülüdür. Ve cümle yigirmi aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle üç aded kârbânsarây vardır. Cümleden Sarı Saltık Sultân tekyesinde olan kârbânsarâyda her şeb yüz iki yüz atlı konup göçüp dervîş-i dil-rîşânların huddâmları hizmet edüp imâret-i sultândan ni‘metleri ve atlarına şa‘îrleri mebzûldür. Andan çârsû içinde Hacı Bekir Ağa kârbânsarâyı yenidir. Ve Solak Serdâr kârbânsarâyı latîfdir. Ve cümle sekiz aded hân-ı mücerredânlardır kim cümle tüccârân-ı berr ü bihâr-ı sevdâgerân bu hânlarda sâkinlerdir.

Ve cümle üç hammâmdır. Cümleden Bâyezîd-i Velî hammâmı mu‘azzamdır. Ve çârsû içinde Alî Paşa hammâmı dahi latîfdir (---) (---) Bunlardan mâ‘adâ yetmiş aded hâne hammâmları var kim anlar hammâm-ı mahsûslardır.

Ve üç yüz doksan dükkândır ammâ bezzâzistânı yokdur. Ekseriyyâ çukacı Latin dükkânları ve

okçuları ve yaycıları ve sekiz aded kahvecileri çokdur. Ve tabahânesi. *[127b]*

Ve Baba şehrinin cümle on bir aded tekyesi vardır. Cümleden ma‘mûr u âbâdân evkâf-ı azîm Hazret-i Saltık Bay Muhammed Buhârî tekyesi ve Uzun İmâm tekyesi (---) (---) (---) (---) (---).

Memdûhât [u] me’kûlâtından sekiz elvân yarbaşı bâğları üzümü ve beyâz ekmeği ve yoğurdu meşhûr-ı âfâkdır.

Ve meşrûbâtından şîre-i engürü ve bal şerbeti ve Mu‘âviye Hazretleri te’lîfi datlı bozası ve Tatar kavmi içre her bâr ma‘rûfdur.

Ve sanâyi‘âtından Babadağı'nın küçügen yelekli oku cemî‘i diyârda şöhre-i şehr olmuşdur ammâ ok çamı Boğazhisâr kurbunda Kazdağı'ndan gelir (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve teferrücgâh-ı Babadağı: Cümle on bir aded mesîregâhdır. Evvelâ şehrin şarkında **Kulle bâğları** ve Bekir Ağa hânesi ensesinde **Yarbağları** ve **Dede Saltık Sultân korusu** bir azîm hıyâbân u çınaristân ve çengelistân ü kûyâh-ı sebzezâr ve lâle-ızâr u sayd [u] şikârlı korudur. Ferd-i âferîdeden bir merd ü zen bir haşebin almağa kâdir değildir. İllâ hâkim izniyle tekyeye ve ba‘zı vakfullah binâlara haşeblerin kat‘ ederler. Anda Sarı Saltık Sultân'ın niçe bin koyunu ve sığırı ve sıpası ve atları ve kısrakları ve taylakları mâl-â-mâldır.

Ve **mesîregâh-ı Yenisala**, keklik saydgâhı ve kaz ve ördek ve toy kuşları şikârgâhı mesîregâhdır. Ammâ atlar ile gidilse zevk u safâ olur.

Andan şehrin bağları kenarında **mesîregâh-ı Kasr-ı Kavvacık**. Andan yine ol tarafda,

Teferrücgâh-ı Ken‘ân Paşa Kasrı, bir âb-ı hayât suyu ve dıraht-ı müntehâları ve müte‘addid maksûre ve matbahları vardır. (---) (---) (---) (---)

Ve şehr-i Baba'nın âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ammâ şiddet-i şitâsı gâyet şedîd olur. Lâkin mahbûb u mahbûbesi çokdur. Ekseriyyâ a‘yânı semmûr ve zerdeva ve zincab u kakum ve tilki boğazı kürkler giyerler. Vasatü'l-hâl olan ehl-i hırefi ve tüccârı elvân bogasiyeya kuzu kürkü kaplı ton giyüp başlarına Tatar kalpağı şıprıtma çalma börk geyüp her sene Bucak Tatarlarıyla sefere atlanup adüv-şikâr ederler. Gâyet er ve bahâdır, server-i hünerver fetâları olur. Ve ganîmet şehir olmağıla âyende vü revende müsâfirîne ni‘metleri mabzûldür. Ve kış giceleri sıra sohbetlerinde her gice ziyâfetleri meşhûrdur. Ve cümle halkı gâyet garîb-dost ve muhibb-i fukarâ ve muhibb-i hânedânlardır. (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Babadağı: Evvelâ derûn-ı şehirde menba‘-ı esrâr, merci‘-i ebrâr, âmil-i sıddîk, âlim-i tahkîk Hazret-i Sultân **Sarı Saltık Muhammed Buhârâvî**, ırk-ı tâhirden olduğuna şübhe yokdur. Hatta Gelibolulu *Muhammediyye* sâhibi Yazıcıoğlu bir risâlesinde hasîb ü nesebiyle Saltık Bay Sultânı tavsîf eylemiş. Zîrâ anlar Ebü'l-feth asrında olmağıla Hacı Bektâş'a ve Sarı Saltığ'a karîbü'l-ahd olmağıla menâkıbinde mufassal tahrîr eylemiş ve Ken‘ân Paşa vâlî-i Özi iken bir kaç sene Babadağı'nda muhâfazada iken nasb-ı nefs edüp Yazıcızâde menâkıbinden ve gayri fütûhât-ı Tohtamış Hân'dan Sarı Saltık Sultân'ın menâkıbların kâfiristânda tebdîl-i kıyafet etdüğü gazâların Ken‘ân Paşa kırk kerras kadar bir menâkıb-ı Saltık Bay tahrîr etmiş kim diller ile tahrîr olunmaz bir

selîs ü âb-ı tâblı ve câ-be-câ ebyât-ı aş‘ârlı fesâhat u belâgat üzre *Saltuknâme* nâmında bir tevârîhdir. Meğer Ken‘ân Paşa merhûm hattât imiş. Hattât Demircikulu tarzında bir hatt-ı reyhânîdir kim gûyâ hatt-ı Yâkût-ı Musta‘sımî'dir. Zîrâ azîz hakkında münkerîn niçe kîl ü kâl edüp Saltık nâmında bir râhib idi, deyü iftirâ edüp âsim olmuşlar.

Belî, Leh vilâyetinde Daniska iskelesinde Saltık nâmında bir ruhbân var idi, anı varup dîne da‘vet edüp İslâm kabûl etmediğinden Saltık Bay, Saltık ruhbânı hücresinde katl edüp anın libasıyla mülebbes olup nihânîce niçe sene râh-ı dalâletde kalan mahlûk-ı Hudâyı İslâm ile müşerref edüp seyâhat ile nâm verüp Babadağı'nda civâr-ı rahmete sene (---) târîhinde revâne oldu, deyü niçe kütüb-i tevârîhde ve mu‘temed Yazıcızâde menâkibinde mestûrdur.

Menâkıb-ı diger: Hattâ yiğirmi iki aded Âl-i Osmân pâdişâhlarının her birinde yetmişer evliyâ kuvveti ve keşf [u] kerâmetleri vardır, ammâ cümleden Gâzî Hudâvendigâr *[128a]* ve Hazret-i Ebü'l-feth Mehemmed Hân ve Bâyezîd Hân-ı Velî, bunlar kutbiyyete kadem basdıklarına şübhe yokdur. Hattâ Sultân Bâyezîd-i Velî yedi sene bıçağile boğazlanmış zî-rûh kısmı tenâvül etmedüğünden bir gün nefsi tekâzâ edüp paça ister. Bâyezîd Hân mücâhede edüp matbah-ı Keykâvus'dan muharrâ pişmiş paça ta‘âmı getirdüp "çık yâ nefs-i za‘îf, hâcetin ise ye" deyince hemân Bayezîd-i Velî kay edüp mübârek ağzından dörd ayaklı gelincik sıfatlı bir nâ-mübârek zî-rûh a‘mâ hayvân çıkup paça râyihasın şemmiderek kelb-i akûr gibi lark lark paçadan kör nefs ekl edüp yine Bâyezîd-i Velî'nin girîbânına pertâb edüp yine dehân-ı mübâreklerine girmek murâd edindiğinde Bâyezîd-i Velî dest-i şerîfini arkasıyla urup "katl edin şu murdârı" dediklerinde silâhdâr ağa katl edüp Kara şemseddîn Sivasî ve şeyhülislâm (---) Efendi fetvâsıyla maktûl kör nefsi techîz ve tekfîn edüp cenâze namâzın kılar gibi Bâyezîd-i Velî'nin meyyit namâzı iki kerre kılınmışdır, deyü tevâtürle meşhûrdur.

Pederimiz merhûm Dervîş Mehemmed Zıllî "cenâze-i nefsi kılanlara yetişdim ve söyleşdim" deyü yemîn billah ederdi.

Andan sonra Bâyezîd-i Velî terk-i dünyâ edüp kûşe-nişîn olup Acem memâlîk-i Âl-i Osmân'ın memâlik-i mahrûselerine istîlâ edüp tâ Arpaçukuru nâm ki, diyâr-ı Sivas-ı Tokat'dır, şâh-ı Acem ol diyârları alup Bâyezîd Hân'a Çulcu Baba derler idi. Tâ bu mertebe sâhib-i uzlet Bâyezîd-i Velî iken kal‘a-i Kili ve Akkirmân kal‘alarına müteveccih olduklarında Babadağı'na gelüp "Aya Babadağı niçün derler" deyü su’âl buyururlar. A‘yân-ı kübbâr-ı memleket eydür "Pâdişâhım, zamân-ı kadîmde bu şehr içre Sarı Saltık nâm bir türbe-i pür-envâr var idi. Münkerîn türbesin münhedim edüp üzerine hâr [u] hâşâk-ı muzahrefât dökerek kabr-i şerîfi gâ’ib oldu" dediklerinde hemân Bâyezîd-i Velî ol mahall-i mezbelistâna varup bir seccâde üzre Kara şemseddîn ile ikişer rek‘at namâz kılup istihâre niyyetiyle hâb-âlûd olurlar. Hemân ân Saltık Sultân asferü'l-levn ve'l-lıhye yeşil imâmesiyle zâhir olup "Bâyezîd hoş geldin! Salsal tahtı olan Akkirmân ve kal‘a-i Kili ve tîh-i Kamere'l-kum olan vilâyetleri Boğdan küffârı destinden bilâ-cidâl *'fetahtâ'* [122] târîhinde feth edüp evlâdun Mekke Medîne sâhibi olup beni hâk-i mezelletden halâs edersin" dedikde derhâl şemseddîn ile Bâyezîd Hân hâbdan bîdâr olup Bâyezîd Hân eydür "Efendi, istihârende müşâhade etdiğimizi birer kâğıza yazup şeyhülislâma gönderelim" deyü Bâyezîd {Hân} ve şemseddîn {Sultân} birer künc-i vahdetde gördükleri {vâkı‘aları} tahrîr edüp memhûrlu şeyhülislâma gönderirler. Hikmet-i Hudâ ikisinin de gördükleri bir menâm! Hemân müftî-i hümâm "Pâdişâhım, ol mahalle bir âsîtâne-i kübrâ edesiz!" deyü buyurduklarında hemân seccâde yerin tathîr ederken bir mermer sanduka nümâyân olup

sanduka üzre "Hâzâ kabru Saltık Bay Seyyid Muhammed Buhârî" deyü Tatar hattıyla bir gûne hatt-ı kadîm tahrîr olunmuş. Hemân mi‘mârân ü mühendisânları cem‘ edüp türbe-i pür-envâra ve bir câmi‘e ve sâ’ir hayrât [u] hasenâta şürû‘ edüp Bâyezîd Hân Kili ve Akkirmân'ı hakkâ ki *"fetahtâ"* [889] târîhinde bilâ-cidâl feth edüp fâtih-i taht-ı Salsal u Kamere'l-kum olup yine mansûr [u] muzaffer avdetde Babadağı'na gelüp bir sene anda kışlayup cânib-i erba‘aya nizâm [u] intizâm buldurunca Babadağı şehrin imâr edüp cümle hayrât [u] hasenâtları Baba Sultân'a hîbe eyleyüp hâlâ Babadağı, Baba Sultân hâssıdır. İmdi azîzim Bâyezîd-i Velî böyle mazanne-i kirâme pâdişâh-ı âhiret iken ilm-i bâtınla ana ma‘lûm olmadı mı ki Saltık Sultân kim ola, eğer kem ola bir gümnâm olsa niçün bu kadar mâl-ı vakfullahı bed-nâm olan kimesne uğruna hebâ yire sarf ederdi. Husûsen kutbiyyete kadem basmış Kara şemseddîn Sivasî dahi ol işe me’mûr idi. Anlara da keşf olup be-dürüstî şehâdet etdi. Ebü'l-feth ile Akşemseddîn, Bâyezîd Hân ile Kara şemseddîn ulu sultânlardır. *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

İmdi azîzîm, Muhammed Saltık Bay hakkında her kim şakk-ı şübhede olursa *ne‘ûzübillah* âsim olur. Anlar m*ücâhid fî sebîlillah* idiler. Eyle olur, bir bağda meyvelü dırahta taş ata gelmişlerdir. Taş atup kapu kakana da ve Saltık Sultân'a da Hak rahmet eyleye. *Rahmetullahi aleyhim {ecma‘în}.* ***[128b]***

Ezîn-cânib tetimme-i âsâr-ı binâ-i ziyâretgâh-ı Sarı Saltık Sultân: Çünki Sultân Bâyezîd-i Velî, sultân-ı fukarâ Saltık Bay rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp himmet-i azîz ile cemî‘i âsitâne ve hân u imâret ve medrese ü kârbânsarây [u] esvâk-ı sultân tamâm olup Kırım Hânı olan Menkli Girây Hân'ı Sultân Bâyezîd-i Velî bu imâretlere nâzır-ı nuzzâr nasb edüp cemî‘i levâzımâtların görmeğe me’mûr edüp fukarâ-yı Bektâşiyân'dan Kademli Dede Sultân hayâtda idi. Anlar Hacı Bektâş-ı Velî ile Horâsân'dan bile gelmiş, Sultân Bâyezîd'e ermiş bir pîr-i nâtüvân er idi kim iki yüz yedi yaşında idi, anları Saltık Bay Sultân üzre ser-çeşme-i Bektâşiyân, sâhib-i seccâde-i sultân edüp türbedâr oldu. Ve izn-i şer‘ ile cümle evkâfın bir temessükâtın ana ve bir temessükât-ı hudûdnâmelerin Menkli Girây Hân'a verüp Bâyezîd Hân Rûm'a revâne oldukda ol gice Saltık Sultân Kademli Dede'nin ve Menkli Girây Hân'ın vâkı‘asına girüp "Benim üzerimde olan kurşumlu kârgîr kubbeyi ref‘ edüp tahta kubbe edin" buyururlar. Ale's-sabâh iki sultânın gördükleri menâm birbirlerine muvâfık gelüp kârgîr kubbeyi münhedim edüp hâlâ kârgîr çâr-kûşe dîvâr üzre eflâke ser çekmiş bir gûne musanna‘ şındıra tahta örtülü kubbe-i serâmedlerdir kim ol diyârlarda misli yokdur. Altun ile mutallâ alemleri berk urur. Cânib-i şarka nâzır harem ve matbah u kilâr tarafına mekşûf türbe-i pür-envârın bâb-ı sâ‘âdetinin atebe-i ulyâsı üzre çâr-kûşe mermerde celî hat ile bu târîh mastûrdur.

Geliniz, bâb-ı mu‘allâyı ziyâret ediniz

Bu hakîr dahi bu âsitâneye küstâhâne rûyımı sürdükde hâtıra hutûr edüp bâb-ı sa‘âdetinin yemînine hatt-ı müstekrehimizle tahrîr etdiğimiz hatt-ı siyâhdür. Li-nâmıkahû: Beyt:

Hazret-i Sultân Saltûk’ı ziyâret eyledik

Çok şükür şimdi görüp Hakka ibâdet eyledik.

Bu âsitâne-i pür-envâra dâhil olup bizzât sultân hazretlerinin harem-i muhteremine *Bismillah* ile kadem basup mü'eddebâne "Es-selâmü aleyke yâ ebü'l-fukarâ!" deyüp ber-zânû olup Yâsîn-i şerîfi hasbeten-lillah kırâ'at edüp sevâbın rûh-ı Muhammed-i Buhârî'ye hîbe edüp derûn-ı âsitâneyi seyr [u] temâşâ etmeğe şurû' etdik. Kabr-i münevveresinin sebz-gûn sûf kaplı sütri etrâfında niçe hüsn-i hat kelâm-ı şerîfler rahleler üzre durur. Her biri birer pâdişâh-ı Cem-cenâbların hedâyâlarıdır kim İslâmbol'da Ayasofya ve Yenicâmi' ve Süleymâniyye'de eyle mushaflar yokdur. Ve başı ve ayağı ucunda âdem kaddi müzehheb ve mutallâ şem'dânlar vardır. Dahi etrâfında kat-ender-kat niçe yüz gûne şem'dân ve çerâğdân ve buhûrdân ve gülâbdân ve mermerler vardır. Ve ol kıbâb-ı pür-envâr içre gûnâ-gûn zî-kıymet ibret-nümûn âvîze-i maslûbâtlar var kim bir âsitâne-i ma'mûr [u] âbâdânda misilleri yokdur. Ve kabr-i münevverenin cânib-i erba'asında niçe bin hüsn-i hat kıt'alar ile ârâste ve dervîşân-ı zî-şân pâlhengleriyle ve zerdeste ve keşkülleriyle pîrâste olmuş âsitânedir. Ve azîzün ser-i sa'âdeti tarafında zamân-ı sa'âdetlerinde isti'mâl etdikleri tuğ ve tabl [u] alem ve nefîr ü zil ü kudûmler hâlâ âmâdedir. El-hâsıl bu âsitânenin medhinde lisân kâsırdır. Ve türbedâr Süleymân Dede ile müşerref olup dest-i şerîfiyle hakîrin dostâne mâ-i gülâb nisâr edüp râyiha-i tayyibe-i sultâna nâ'il olup türbedâr pîrin du'â-i hayriyle şerefyâb olup behremend olduk.

Andan yine mü'eddebâne taşra çıkup fukarâ meydânında yüz elli mikdârı pîr ü cüvân cân-ı cânânları ile öpüşüp görüşüp hakîri posta geçirdiler. Bu dahi tahtânî meydân-ı dervîşândır kim cânib-i erba'ası kurbân postlarıyla döşelidir ammâ acâ'ib ü garâ'ib pâk musallî sâhib-i vera' ârif-i billah cânları var. Ve niçe âfitâb-ı mehtâb pâ-bürehne ve ser-bürehne köçekleri var. Meydâncı Dede fermânıyla cümle köçekler meydân-ı muhabbete gelüp kimi müfredât ve kimi dü-beyt ve kimi müselles ü murabba' ve muhammes ü müseddes u müsebba' ve müsemmen ve mu'aşşer ü müstezâd ve çâr-ender-çâr u tercî'-i bend ve mersiye ü kasâyid ve reddü'l-acz ale's-sadr misilli eş'âr ve bahr-i tavîl ü mukatta'ât (---) (---) (---) (---) Ve letâ'ife müte'allık tekerlemeleri tilâvet edüp birbirlerine nazîreler ile bu köçek {köçek} abdallar fasıllar eylemişlerdir kim ol demimiz gûyâ Hüseyin-i Baykara demi olup andan meydân-ı muhabbete deste hân gelüp bir sommât-ı Muhammedî çekildi kim ta'bîr olunmaz. ***[129a]*** Ba'de't-ta'âm cümle fukarâ-yı Bektâşiyân iki yüzden mütecâviz hâzır olup hakîri bâb-ı selâma durgurup "Es-selâmü aleyke yâ ehl-i şerî'at ve ehl-i tarîkat ve ehl-i hakîkat ve ehl-i ma'rifet!" deyüp huzzâr-ı meclise dörd kapu selâmın verüp cümle huzzâr-ı meclis "Ve aleykümü's-selâm ey âşık-ı billah!" deyüp bir bir selâmımız aldıklarında hakîr eyitdik "Ey sâhib-i nazar olan, hamd-i Hudâ bu âsitâne-i sultâna yüz sürüp siz erenlerin mübârek cemâllerin görüp nân u nemek hakkı müyesser oldu. Sizlerden temennâmız oldur kim bu hakîre bir gülbang-ı Muhammedî çekesiz kim cenâb-ı Bârî yarı kılup dünyâda sıhhat-i beden, seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân müyesser ede" deyü gülbang-ı Nebî ricâ etdiğimizde cümle âşıkân-ı sâdıkân-ı dervîş-i dil-rîşân ve fukarâ-yı zî-şân-ı pür-nişân ve gayri huzzâr-ı meclis-i pîr u cüvân el açup Allah deyüp cemî'i hayr murâdâtımız hâsılıyçün gülbâng-ı Muhammedî çekilüp cümlesiyle dest-bûs edüp vedâlaşup meydâncı dede ile,

Baba şehri içre etdiğimiz ziyâretleri beyân eder

Evvelâ Türbe-i Saltık Sultân'ın hareminde ziyâret-i Evren Dede ve Burhân Dede ve Kâsım Dede ve Ankâ Dede Sultân ve Bâyezîd-i Velî îbtidâ tekye-nîşîn etdüğü Kademli Dede ve Koca Müftî, bunlar âsitâne hareminde âsûdedirler.

Ammâ taşra Bâyezîd-i Velî câmi'i'nin yemîn [u] yesârında kibâr-ı ulemâ vü sulehâları beyân

eder

Evvelâ **el-Mevlâ Alî Arab Efendi,** Arz-ı Mukaddes'de Antakıyye şehrindendir. Bu Baba şehrinde Bâyezîd Hân medresesinde dersiâm olup âmme-i ümem andan ifâde-i ulûm ederken cümle ma‘lûmâtı tamâm olup der-i dergâha arz olunup ilmullah ile [123] emrine imtisâl edüp civâr-ı rahmete revâne oldukda Baba Sultân civârında Bâyezîd Sultân hatîresinde âsûde-hâldir.

Ve **Âşık Dede** seng-i mezârında "Âh-ı Âşık" tahrîr olunmuşdur.

Ve **el-Mevlâ Mustafâ Çelebi** şeyh-i vâ‘iz ü nâsıh idi. Bayrâm-ı Acemî hazretlerinin nûr-ı dîde ve ciğer-kûşesi ve Defterdâr Dervîş Çelebi'nin birâder-i cân-beraberi kîhteridir. Bu şeyh Mustafâ Çelebi tarîk-i Nakşîbendiyye'den behre-mend ve behre-yâb olup sene 979 dâr-ı bâkîye irtihâl eyledi. Derûn-ı şehr-i Baba'da birâderi Defterdâr Dervîş Çelebi inşâ etdüğü câmi‘-i cedîd hareminde medfûndur. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve **Mahmûd Efendi** sene 1002 ve Monla Süleymân Efendi. Bunlar Ulucâmi‘ cenbinde âsûdelerdir.

Ve **Mevlânâ Ankud Süleymân Efendi,** Anadolu'da Bilecik'dendir, Edebalı neslindendir. Osmân Gâzî-i Sânî ile Hotin Seferi'ne giderken merhûm olup Ulucâmi‘'de medfûndur.

Ve Baba şehri kurbunda şeyh Emân köyünde **şeyh Emân,** şehr-i Baba'da niçe yüz ziyâretler vardır.

Ammâ ma‘lûmumuz olup ziyâret etdiğimiz sultânlar bunlardır kim tahrîr ü terkîm olundu. Bu ziyâretleri ederken şehr-i Baba'da bir ay meks edüp etrâf-ı erba‘ayı hıfz [u] hırâsetde iken Âsitâne-i sa‘âdetden ulaklığile Yıldırım Kapucu yıldırım gibi gelüp Kaya Sultân'dan ve kapu kethüdâsından el-hâsıl cümle a‘yân-ı kibârdan mektûblar getirüp bin altmış iki zilhiccesinde Gürcî Mehemmed Paşa sadâretden ma‘zûl olup yerine Tarhuncu Ahmed Paşa vezîria‘zam olduğu haberi gelüp paşa müte’ellim olup ma‘a'l-kerâhe hedâyâlar ile mübârek-bâda kapucubaşılarından bir ağa gitdi. Ba‘dehû yine bin altmış iki Zilhiccesi'nin evâhirinde Melek Ahmed Paşa efendimiz Özi eyâletinden ma‘zûl olup Rûmeli eyâleti sadaka olunup Rûmeli'nden Siyâvuş Paşa ma‘zûl olup eyâlet-i Özi anlara tevcîh olunup mübâdele oldu.

İşbu bin altmış iki zilhiccesinin evâhirinde eyâlet-i Özi'den ma‘zûl olup Babadağı'ndan Rûmeli eyâletine gitdiğimiz konakları ve kurâ vü kasabâtları ve ma‘mûr şehr-i müzeyyenleri beyân eder

Evvelâ *Bismillah* ile **Baba şehri**nden cânib-i cenûba **karye-i Yayla**, andan **karye-i İnehân**, çeşmesi, bir azîm ormanlı korusu vardır. Andan

Evsâf-ı kasaba-i İsterâbâd

Özi eyâletinde Babadağı nâhiyesinde maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem dergâh-ı âlî yeniçeri ağalarının hâssıdır. Zâbıt-ı râbıtları yine yeniçeri ağası tarafındandır. (---) yük akçe iltizâm hâssıdır. Subaşı ve şehir kethüdâsı vardır. İmâristânı bir bayır dâmeninde bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli bin beş yüz aded kiremitli ve tahta-i şındıra örtülü ma‘mur u âbâdân kefere hâneleridir. Müselmânları

azdır. Ve nâsâz Laz-ı haylazdır. *[129b]* Ağa hâssı olmağıla keferesi cümle akûr kelb-i zebâdırâzdır. Hânları ve meyhâne ve bozahâneleri ve iki yüz mikdârı dükkânları vardır. Ammâ hammâmı yokdur. Kenîseleri çokdur. Urûm u Bulgar güzelleri vâfirdir. Ammâ re'âyâsı gâyet mütemerrid kâfirdir. Paşaya vâfir hedâyâ getirüp hizmetler edüp ihsânlar aldılar. Andan yine cânib-i cenûba ma'mûr [u] âbâdân kurâlar geçüp,

Kasaba-i Karamurâdlı

Babadağı hükmü nâhiyesinde bir vâsi' vâdîde bin aded hâneli müselmân rabtasıdır. şındıra tahta örtülü bir câmi'i ve iki hânı var, gayri imâreti yokdur. Ancak on aded dükkânı ve üç mekteb-i sıbyânı vardır. Cümle halk Tatar kavmidir. Câmi'inin minâresi tahta örtülü sivri kubbenin alemi yerinde evc-i semâya münkalib olmuş binâ bir tahta minâreli câmi'-i ibret-nümâdır kim bu gûne minâre-i musanna' bir diyârda görülmüş değildir. Ve minâre şerîfesi ve külâhı bir gûne şîrîn kârlı vâcibü's-seyr şerîfe-i bang-ı Muhammedî mahallidir. Andan yine cânib-i cenûba (---) sâ'atde,

Der-sitâyiş-i kasaba-i Karasu

Bu mahal Dobruca içi olup susuz mahal olmağıla her sene Tuna nehri tuğyânından azmaklar kalup suları kara olduğundan Karasu derler. Ve karye-i Gökçe kurbunda karasu nâmında bir kaynak su vardır. Anınçün Karasu derler. Dobruca kral çağında sayd [u] şikâr mahalli âbâdân diyâr-ı Bulgarân imiş. Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Bâyezîd Hân çapul ile gelüp feth edüp bir gicede cemî'i hânedânların harâb u yebâb edüp yine Edirne'ye kaytavul etmişdir. Ba'dehû Bâyezîd-i Velî imâr etmişdir.

Hâlâ Özi eyâleti vezîrinin hâss-ı hümâyûnundan ifrâz olmuş hâssıdır. Hâkimi, paşa ağalarından biri voyvodadır. Yüz aded tevâbi'iyle yedi kîse paşa mâlın ve dörd kîse kendi mâlın tahsîl edüp hükûmet eder. Ve üç yüz pâyesiyle hâkim-i şer' kadı efendi hükûmet edüp cümle (---) aded nâhiye kurâlarından yedi kîse pîş-tahta mahsûlü mâl-ı harâm hâsıl eder şerîf kazâdır.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir bâcdârı ve şehir muhtesibi vardır. Ammâ dizdârı ve müftî ve nakîbi yokdur. Lâkin a'yân-ı eşrâfi çokdur.

Üç mahalle ve bin aded kiremitli ve tahta örtülü hâne-i tahtânî ve fevkânîlerdir. Dobruca diyârı olmağıla bâğı ve bâğçesi yokdur. Ammâ bostânında kavunu ve karpuzu ve buğday mahsûlü çokdur. Ve küşâde diyâr olmağıla şiddet-i şitâsı katı olur. Suyu Tuna halicinden arabalar ile gelir.

Bir müfîd ü muhtasar câmi'i ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve yedi aded mekteb-i sıbyânı ve yedi yerde sebîlhânesi ve kırk elli aded dükkân-ı kârhânesi vardır. Bunlardan mâ'adâ imâristânı yokdur. Ammâ avret çengilerine ol diyârda gûyende derler, gâyet çokdur. *Alâ mele'i'n-nâs* hâne-be-hâne çöğür ve çeşde ve ravza ve karadüzen ve ıklık çalup gezerler, ayıb değildir. Cümle a'yânı bu derde mübtelâlardır.

Hâkim-i şer' ü hâkim-i örf men' etmeğe kâdir değillerdir. Zîrâ men'ine cümle ahâlî-i vilâyet râzî değillerdir. Hâlâ ki bu gûyendeler niçe hânedânları berbâd edüp sâhib-i hâneleri müflis mendebûr edüp kendülere hüddâm etmişlerdir. Bir alay arabalar ile göçer evli fâhişe-i cihân-ârâlardır. Ne'ûzü billah bir gûne mekr-i şeytândır. Hulâsa-i kelâm ol fâhişe gûyendeler Karasu şehrine kadem

basdıklarından ol kadar ma‘mûr şehir değildir. Allah ıslâh eyleye, *âmîn*.

Ziyâretgâhları aslâ ma‘lûmum değildir. Andan yine taraf-ı cenûba,

Menzil-i karye-i Bülbüllü: Müselmânlardır.

Andan **karye-i Kurnacık:** Müselmânlardır.

Andan **karye-i Düğüncüler:** Cümle müselmânlar ve Karasu nâhiyesidir.

Andan **karye-i Çardaklı:** Cümle müselmânlardır.

Andan **karye-i Kassâblı:** Bunlar dahi müselmânlardır. Hacıoğlu nâhiyesidir. Andan yine cânib-i cenûba,

Kasaba-i ma‘mûr Hacıoğlu bâzârı: Bâlâda imâreti evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan cânib-i kıbleye,

Karye-i Denkler: Alaybeği ziyâfetiyçün yoldan hilâf gidildi. Andan cânib-i cenûba,

Karye-i Güllü: Ahâlîsi müslim-i müsellemlerdir. Andan,

Karye-i Karacaot: Yoluna teveccüh olunup Piravadi râhı sol cânibimizde kaldı. Andan,

Karye-i Arnavudlu: Müselmân u Bulgar köyüdür. Andan,

Karye-i Madara: Bunlar Emir Paşa köyüdür. Andan,

Karye-i Yörük Kâsım: Ma‘mûr köydür. Andan,

Karye-i Karacaot: Nehr-i Kamçı kenarında müselmân u Bulgar köyüdür. (---) Paşa çiftliğinde paşa efendimiz evc-i âsumâne ser çekmiş kullede mihmân oldu. Ma‘mûr otar-ı âbâdândır. ***[130a]*** Bundan cereyân eden nehr-i Kamçı Kazan ve şıpka dağlarından gelüp Köprü köyünden ubûr edüp Karadeniz sâhilindeki Varna şehrinin Galatası dibinde Karadeniz'e mahlût olup içinde şayka gemiler kışladığı bâlâda Silisre vilâyetine giderken Çengeköy mahallinde tahrîr olunmuşdur. Ba‘dehû bu Karacaot'dan bir günde yüz bin renc-i anâ ile nehr-i Kamçı tuğyânda olmağıla cümle ağâvâtların ve paşa efendimiz ağırlıkları iki günde gücile ubûr edüp nehrin karşu tarafında Kazan Balkanı dâmeninde,

Karye-i Gelinlik: Sâfî âsî Bulgar keferesi köyüdür, anda meks olunup cümle ağırlık nehr-i Kamçı'dan ubûr etdiler. Andan cânib-i cenûba yüz bin renc [ü] anâ çekerek baş yukarı giderek gücile bir günde,

Menzil-i karye-i Çalıkkavak: *El-ıyazen billah* eyle bir çengelistân-ı hıyâbandır kim derbend-i Maşa ve derbend-i Calındır ve derbend-i Felâket. Ve'l-hâsıl Arab ve Acem'de temâşâ etdiğimiz derbendler bu Çalıkkavak derbendi yanında Sahrâ-yı Tîh [ü] vâdî-i Heyhât'dır. Zîrâ bu Çalıkkavak'da olan çınar ve çam ve mişe ve kavak bir diyarda yokdur. Cümle şecere-i ibret-nümâları evc-i âsumâna

ser çeküp ol dırahtların sıklığından zemîne bir habbe-i ful kadar âfitâbın şu‘lesi te’sîr etmez, böyle hıyâbân-ı kûyahistân-ı çengelistândır. Hatta Çalıkkavak namıyla şöhre-i şehr olmasının aslı üç aded birâder-i can-beraber bellerinde birer kemer mâllarıyla bu balkana uğrayup ubûr ederken üzerlerine on aded Bulgar kefereleri hamle edüp bu üç fetâ on kefereye emân u zamân vermeyüp katl ederler. Meğer maktûl olan keferelerin otuz aded refîkleri dahi kemîngâhda âmâde imişler. Hemân cümle küffâr bu üç yiğide üşüp harbe ve navorta ve sapan ve toyka ve sopa ve penyal üşürürler. Hemân bu üç fetâ görürler kim iş işden geçüp Allah deyüp bu otuz kâfire mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ berekâtıyla Allah'a sığınup girişirler. Küffârın bir kaçı cân havliyle ba‘zı kavak dırahtlarının ardına pinhân olup ol fetâlar kavaklara kılıç urdukça hem kavağı ve hem ardında saklanan küffârları ikişer pâre ederler. Küffâr bu hâlî görüp karârı firâra mübeddel edem zann edüp kırkı da üç yiğidin elinde katl olunup ol fetâlar bu kadar mâl-ı ganâ’imlerin alup sâlimîn ü gânimîn sıla-i rahmlerine giderler. Hâlâ ol yedi aded çalık kavak şâhrâh üzre durur. Ve kırk aded küffâr leşi ol mahalde maşadlıkdır. Ol sebeb ile çalıkkavak deyü elsine-i nâsda meşhûr-ı âfâk bir balkan-ı Çalıkkavak'dır. Hâlâ yüz iki yüz âdem haydûd harâmîleri kesretinden selâmetle geçilmek ihtimâli yokdur. Gâyet muhavvif ve muhâtara beldir kim ubûr edenin belinde tâb u tüvân kalmaz.

Balkan köyü: Bir mam‘ûr karye-i Bulgar'dır. Bu balkan emn-i emân olmak üzre anlar sâkin olup cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellemlerdir. Ammâ ne mümkün, gayri diyârlardan haydûdlar gelüp bu balkan'da kârbân urup şikâr alup firâr ederler.

Sergüzeşt-i hakîr Evliyâ

Ol balkanda cümle huddâmlarımla bir kefere hânesine mihmân olup bir hücrede âteş kenarında safâ-yı hâtırla dururken anı gördüm, kapudan içeri bir acûze-i bed-likâ geysûların fetile fetile târumâr kılup gazab-âlûd içeri girüp bî-pervâ âteş başına oturup lehçe-i mahsûsuyla vâfir şütûm etdi. Hakîr eyle fehm etdim ki taşrada huddâmlar birez nâ-hemvar evzâ‘ [u] etvâr teklîf-i mâlâ yutâk etmiş olalar. Hüddâmlara tenbîh etdikde hâşâ bir şeyden haberimiz yokdur, dediler. Ba‘dehû bu acûzenin yanına yedi aded sıbyân, gulâm, bintân-ı nâresîdeler gelüp acûzenin cânib-i erba‘asına cem‘ olup çağıl çuğul Bulkarca söyleşüp âteş başın ihâta etdiler. Hakîre aslâ bir yer komadılar. Garîb temâşâdır deyü gen yakadan seyr ederdim. Âhir nısfu'l-leyl oldukda anı gördüm, bir hareket eder şeklinde bir ayak savaşı oldu. Hemân hakîr hâb-ı râhatdan bîdâr olup anı gördüm, acûze karı kapuyu açup ocakdan bir avuç kül alup fercine sürüp elinde kalan küle bir efsûn okuyup elindeki külden ocak başındaki uryân yatan yedi aded oğlan ve kızların üzerlerine ol külü saçup anı gördüm, yedisi de birer iri piliçler olup civ civ demeğe başladılar. Hemân elindeki bâkî kala[n] külden kendünün başına saçınca ol ân kendüsü de bir büyük kuluçka tavuk olup gurk gurk diyerek kapudan taşra çıkup ardı sıra yedi aded piliç evlâdları civ civ diyerek aşra çıkınca ol ân "Bre oğlan!" deyü cân havliyle feryât edip gulâmlarım *[130b]* hâbdan bîdâr olup geldiler. Gördüler kim burnumdan kan boşanmış. Bre bu ne hâldir, taşra çıkın, görün bu ne kütürdü oluyor dedikde taşra çıkdılar, gördüler kim atlar arasında mezkûr câzû tavuk piliçler gezdiğinden atlar boşanıp birbirlerin helâk ediyorlar. Hâlâ ki atlar tavukdan ve hınzırdan hazz edüp atlara sıraca ve kızılkurd marazı girmez. Anınçün na‘lbend dükkânı tavuksuz ve değirmânları hınzırsız ve ekâbir hâneleri Yahûdîsiz olmaz. Bu kerre atlar birbirlerin helâk ederken gökden re‘âyâ kefereleri bu kârdan âgâh olup atları kayd-bend etdiler. Cadu tavuklar bir cânibe gitdiler. Gulâmımın manzûru olduğu üzre, anın naklidir, Ânî gördüm, der, bir kefere hemân zekerin çıkarup tavukların üzerine sepe sepe işedikde anı gördüm, sekiz aded tavuklar benî Âdem

olup yine ol acûze fertûte oldukda ol teşelşül eden kâfir acûze avreti ve gulâmları döğe döğe bir cânibe götürdü. Ardı sıra nazar etdik. Meğer ol hâne kiliseleriymiş, avreti papasa verüp papas avreti okıyarak afaroz-ı mandolos eyledi" deyü gulâmlarım yemin etdiler. Ve Antâbî Mü'ezzin Mehemmed Efendi huddâmları ve mataracıbaşı huddâmları gördü tavuklar âdem olduğun, deyü şâhid duyurdular. Ol gice sabâha dek havfimden mi yâhûd kan hareketinden mi burnumun kanı cereyân etmeden kesilmedi. Tâ vakt-i sabâh olup demden halâs oldum. Ba'dehû mü'ezzin huddâmlarına ve Mataracı Mehemmed Ağa huddâmlarından su'âl etdim: "Vallahi ahşam tavukların üstüne ol kefere işeyince tavuklar âdem oldu. İsterseniz işeyen kefereyi getirelim" dediler. Cânım getirin, dedim. Ol ân kefere hande ederek gelüp eydür: "Sultânım, ol karı başka soydur. Kış giceleri yılda bir kerre eyle kara koncoloz olurdu. Ammâ bu yıl tavuk oldu. Kimseye zararı yokdur" deyüp gitdi. İşte bu hakîr-i pür-taksîr mezkûr Çalıkkavak'da böyle bir temâşâya düş gelüp aklım başımdan gideyazdı. *Allahümme âfinâ*.

İşte bu Çalıkkavak balkanı mel'ûnunun her hâl-i ahvâl-i pür-melâli böyledir. Hudâ hıfz ide.

Andan ertesi ale's-sabâh Çalıkkavak dağın aşup cânib-i cenûba teper aşağı inüp,

Karye-i Dobral: Üç yüz hâneli Bulgar keferesi köyüdür ve serbest ze'âmetdir. Andan yine cânib-i cenûba,

Karye-i Dilâver Efendi: Müselmân köyüdür. Bir câmi'i ve yüz aded hâneleri var. Dilâver Efendi, paşaya bunda bir azîm ziyâfet edüp bir at pîşkeş çekti. Andan yine cenûb tarafına gitmeyüp cânib-i garba meyyâl ma'mûr kurâlar ubûr ederek,

Karye-i Sarây: Çelebi Sultân Mehemmed Hân zamân-ı kadîmde ma'mûr kasaba-i İrem imiş. Hâlâ meydânda Süleyman Hân'ın müfîd [ü] muhtasar bir kasrı ve vâlidesinin bir câmi'i kalmış. Ve yüz mikdârı fukarâ hâneleri ancak kalmış. Andan taraf-ı garba Çalıkkavak dağları dâmeniyle ubûr ederek

Evsâf-ı kasaba-i İslimye

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) İdrivne kralının yaylağı tahtı olmak ile ol asırda şehr-i azîm imiş. Sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Edirne'yi feth etdikde bu kal'ayı dahi muhâsara edüp fethinde usret ve meşakkat çekdiğiyçün ba'de'l-feth sûrunu siverin edüp harâb eder. Hâlâ eser-i binâları şehrin cânib-i şimâlindeki bayırlar üzre nümâyândır. Ol mahalde bir kenîse-i ibret-nümâ temeli zâhirdir kim ve mine'l-iberdir. Ba'dehû bu şehrin âb [u] hevâsından Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân hazz edüp sayd [u] şikâr tarîkiyle bu şehre gelüp kesb-i tarâvet ederdi. Hâlâ şehrin cânib-i kıblesinde olan sahrâda binâ etdüğü sarâ-yı azîm esâsları oldur ve ol zamândan berü bu rabta (---) (---) sancağı hükmünde (---) (---) (---) (---) (---) dir ve yüz elli akçe payesiyle şerîf kazâdır. Senevî kadıya (---) aded ma'mûr nâhiye kurâlarından beş kise mâl hâsıl olur. Hâlâ imâristânı Çalıkkavak balkanına muttasıl olan kûh-ı bülendlerin dâmeninde bir mürtefi' bayır üzre serâpâ bağlı ve bâğçeli ve âb-ı revânları cârî ve firâvân bir kasaba-i İslimye-i hûbândır. Cümle on bir mahalle ve on iki mihrâbdır. Ve iki bin beş yüz aded kiremitli ve şındıra tahta örtülü büyût-ı a'yân-ı kibâr ve gayri hâne-i müte'addidelerdir. Cümle hânelerinin revzenleri ve tâka-i dervezeleri şehrin cânib-i kıblesinde zeyn olan sahrâ-yı ma'mûra nâzır kat-ender-kat evleri vardır. On iki aded

mihrâbın ma‘mûru çârsû içinde bir minâreli (---) câmi‘-i rûşendir. Ve cemâ‘ati *[131a]* çokdur.

.....(1 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘ada mahalle mesâcidleridir. Medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi ve dârü'l-it‘âmı yokdur. Ammâ daru't-ta‘lîm-i sıbyânı çokdur. Ve üç hane vardır. Cümleden mükellefi Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in defterdâr-ı sâhib-vakârı Mevlevî vezîr Koca Mehemmed Paşa hânı çârsû içinde olmak ile bu bâzâr-ı hüsne hüsn verüp âyende vü revendegâne mihmânhâne-i bî-minnet olmuşdur. Gerçi kiremit ile mestûrdur ammâ gâyet metânet üzre binâ olunmuş bir kârbânsarây-ı revândır. Kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi güfte-i (---) Çelebi: (---) (---) (---) (---) (---)

Yapıldı yolcu ârâm etmeğe lillahi menzilgâh

Sene 1052.

Ve bir aded müfîd ü muhtasar hammâmı var ammâ âb-ı revânları bî-hisâb olmak ile her hânede gasilhâne mukarrerdir. Ve cereyân eden enhâr-ı bî-aded bir bayır zemînden aşağı cereyân etmeğile her uyûn üzre niçe yüz âsiyâb-ı dakîkler ve çarh-ı tabbâğlar ve dollâb-ı keçe ve kilim ve kebe dinkleri deverân etmededir, kim hisâbı lâ-yuhsâdır. Zîrâ bu şehrin sanâyi‘-i memdûhâtından Yanbolu kebesi ta‘bir etdikleri pâdişâha lâyık tiftik kebe bu şehirde işlenüp Rûm [u] Arab u Acem'e gider. Ekseriyyâ a‘yân-ı vilâyetin ticâreti ve ehl-i hirfetin kâr [u] kesbi gûnâ-gûn tiftik kebe ve rengârenk velensiyeler işlenir. Anlar cümle bu dink değirmânlarında deverân edüp su içinde pişer bir aca‘ib temâşâgâh-ı çarh-ı felek-misâl dollâblardır. Bu kebeci dükkânlarından mâ‘adâ iki yüz aded dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Edirne ve Filibe ve Yanbolu sahrâlarında İslimye güzeli şöhre-i şehr olmuşdur. Ekserî Bulgar güzeli çokdur. Ve ahâlîsi elvân çuka libâslar giyüp Bulkar lisânı dahi tekellüm ederler. Zîrâ re‘âyâsı cümle Bulgardır.

Bu kasabanın evsâfi hadden bîrûndur. Ammâ bir gün tekâ‘üd olunup ertesi hareket olunduğundan ziyâretgâhları ve gayri evsâfları tahrîr olunmadı.

Andan yine cânib-i garba dâmen-i kûh-ı bülendde olan imâristân kurâlar içre ubûr edüp,

Karye-i Hıdırağa: Dâmen-i kûhda iki yüz hâneli câmi‘ ve hânlı müselmân u Bulgar köyüdür. Ve İbrâhîm Hân oğulları vakfıdır. Cemi‘i tekâlif-i şâkkadan mu‘âf [u] müsellemlerdir. Andan yine zeyl-i cebel ile cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı şehr-i Beğcesi, kal‘a-i Zağra Yenicesi

Bi-kavli Tevârih-i Yanvan-ı Yunan, Rûm keferesi krallarından Filibe vilâyeti sâhibi Makedone nâm kralenin yaylağı tahtı idi. Ol asrda eyle imâristân u hadîka-i bostân [u] gül-i gülistân imiş kim Filibe sahrâsı içre aslâ İrem-i gülistândan bir hatve arz-ı hâliye yok imiş. Ba‘dehû bu şehir sâhibesi Makedone Krale sırf krallarından Dest-put kral ya‘nî "tuç elli" Kral-ı dâl Makedone avreti avretliğe

almak ister. Bu Zağra şehri sâhibi Makedone Krale, "Ol Sırf kralıdır, ben bir Urûm kralesi Filibe ve Edirne sâhibi Makedone kralı olam, niçün ana avret olurum?" deyü da‘vâ-yı merde edince Sırf-ı Despat inâdına musırr olup Despot yaylasından iki kerre yüz bin kefere ve fecereyi başına cem‘ edüp ellerine tuç eldivanlar giyüp Filibe hâmûnunda biri dâll, biri mudille birbirleriyle ceng-i cidâl ü harb-i kıtâl edüp hikmet-i Hudâ Despot gâlib, Makedona mağlûb olup firâr ederken Filibe altında nehr-i Meriç geçidinden Makedone geçerken gark-ı âb olup cümle cüyûş-ı menkûsu Sırf keferesi elinde tu‘ma-i harbe olup şehr-i Filibe ve şehr-i Beğçe'ye ya‘nî bu Zağra şehrine kral-ı dâll olup Sırflar vilâyetine istîlâ edüp Zağra Yenicesi'n ihrâk bin-nâr edüp mürûr-ı eyyâm ile yine Bulgar tasallut edüp imâr edeler. Hâlâ kefere zamânındaki harâb olan âsâr-ı binâları şehrin cânib-i şimâlinde dağ eteklerindeki bağlar içinde ibret-nümâ temeller zâhir ü bâhirdir.

Ba‘dehû sene 766 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr kim, Sultân Murâd-ı Evvel'dir, fâtih-i Edirne'dir. Ba‘dehû gazâ-yı Kosova'da iki kerre yüz bin küffârı kırup lâşe-i murdârların im‘an-ı nazar ile temâşâ ederken cîfe-i kefereler içinden Miloş Koblaki nâm bir zeber-dest fecere destinde tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir müczim ya‘nî *[131b]* keskin bıçak ile na‘ş-ı kefereler arasından mel‘ûn kalkıp Gâzî Hudâvendigâr'ı ura ura şehîd eder. Ol ân ol bî-dîne emân vermeyüp pâre pâre ederler. Ammâ çi fâ‘ide. Kalb-i Murâd Hân'ı Kosova'da defn edüp vücûd-ı hurşîd-i pâkin Bursa'da defn ederler.

Ol Gâzî Hudâvendigâr kim Edirne'yi feth etdikden sonra bu kal‘a-i Zağra Yenicesi'ne Lala şâhin Paşa'yı sene 766 târîhinde serdâr-ı mu‘azzam edüp bu kal‘ayı muhâsara etdikde mel‘ûn Rûm kefereleri bâtıl dînleri gayretine ceng-i azîm edüp âhir fethi kılıç ile cebren ve kahren müyesser olup ba‘de'l-feth bir dahi küffâr istîlâ etmeğe tâlib u râgıb olmasın içün fermân-ı Murâd Hân ile Lala şâhin Paşa bu kal‘ayı hâke beraber eyleyüp şehrini zamîme-i İslâm diyârı edüp nâm-ı Murâd Hân içün hutbe tilâvet olundu. İlâ-mâşâallah dest-i Âl-i Osmân'da Rûm diyârının şâm-ı cennet-meşâmına mânend bir şehr-i dil-pesenddir. Hâlâ (---) eyâletinde (---) sancağı hâkinde Çirmen paşasının hâssıdır deyü ağası yüz aded tevâbi‘iyle hükûmet eder. Hâkim-i şer‘i üç yüz akçe pâyesiyle gâyet a‘lâ şerîf kazâdır ammâ kazâ-yı âsumânî değildir. Zîrâ bu şehrin a‘yân-ı ulemâsı katı çok olmağıla zulm u ta‘addî etdirmezler. Ber-vech-i adâlet kadıya senevî on kise mahsûl olur. Zîrâ (---) aded nevâhî kurâlarından cümle me’kûlât [u] meşrûbât bâd-ı hevâdır. Niçe kerre tekâ‘üd ihtiyâr eden beş yüz akçe mollalara bu kazâ sadaka olunmuştur. Bu şehrin imâristânı cümle Zağra sahrâsına vâki‘ olup cânib-i etrafı bağlardır. Ve tarafı şimâli ba‘îd dağlardır. Cümle şehr-i Zağra Yenicesi diyâr-ı Rûm'da üçdür. Ammâ bu Yenice cümle yedi mahalledir. Ve cümle (---) hâne-i zibâlardır. Tahtânî ve fevkânî bâğ u bâhçeli serâpâ la‘lgûn kiremit örtülü mükellef ve mükemmel a‘yân-ı eşrâf sarâyları ve gayri hâne-i Külbe-i ahzân-ı beytü'l-hazenlerdir.

Ve cümle yedi {aded} ma‘bedhâne-i kadîmlerdir. Ancak ikisi salât-ı cum‘a edâ olunacak ibâdetgâhdır.

Câmi‘-i Sarıca Paşa, sûk-ı sultânîde olmağıla cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir minâreli müfîd ü muhtasar bir câmi‘-i kadîmdir.

Biri dahi yine çârsû kurbunda **Ömer Çerçi câmi‘i**dir. Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve yedi aded mektebi ve üç aded hânı ve yüz elli aded dükkân var. Ve bir müferrah hammâmı Alî

Paşa'nındır. Bundan gayri ev hammâmlarıdır. El-hâsıl oldukça müzeyyen olmada kasaba-i ma‘mûrdur ammâ sahrâsı gâyet mahsûldâr olduğundan birbirine muttasıl gâyetü'l-gâye hân ve câmi‘li kasaba-misâl kurâlar ile müzeyyen vâdîdir. Mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Zîrâ âb [u] hevâsı latîfdir.

Halkı Rûmeli Çıtağı ve yürüğüdür. Ve re‘âyâsı Rûm u Bulgar keferesidir kim gâyet rencber kavm-i Ferhâd'dır.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Zağra Yenicesi

Derûn-ı şehirde,

eş-şeyh Kara şemseddîn-i Simâvî: Tarîk-i Halvetiyye'de niçe bin mürîde mâlik ulu sultândır. Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldır[ım] Hân meşâyıhlarındandır. Kesret-i seyâhatle meşhûr-ı âfâk ilm-i remilde veffâk olup mehdî-i zamân olacakdır deyü nefy-i beled edüp bu Yenice şehrinde sâkin iken dâr-ı bâkiye irtihâl edüp başka türbesi var. Ziyâretgâh-ı ünâsdır. Andan

Ziyâret-i Abdullah Dede: Tarîk-i Bektâşiyân'dan ulu gürbüz er sultân-ı fukarâ imiş. *Kuddise sırruhu.*

Anda bu şehirden şehr-i Filibe'ye giderken karye-i Konuş nâm mahalde,

Ziyâret-i Meyyitoğlu Mehemmed Beğ: Ulu âsitânedir. Cümle binâsı Çelebi Sultân Mehemmed hayrâtıdır kim merkad-i pür-envârı üzre bir kubbe-i âlî ve câmi‘i ve bir dârü'l-it‘âm-ı imâreti pür-me‘âli var kim mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl cemî‘i züvvâra ve cümle âyende vü revendegâna subh u şâm çobrası mebzûldür. Hakkâ ki sâhibü'l-hayrât Çelebi ibn Çelebi Sultân Mehemmed Hân imiş. Hâlâ evkâfnâmesinde tahrîr olunan üzre bu Çelebi Mehemmed Hân'ın feth-i fütûh etdüğü memâlik-i mahrûselerde beş yüz altmış hayrât [u] hasenât hutbesi tilâvet olunur. Sâ’ir hayrâtları ana göre kıyâs oluna. Ammâ pederleri Yıldırım Bâyezîd Hân'ın bir kırk aded hutbesi kırâ’at olunur. Zîrâ fütûhâtı hadden birûn u kıyâsdan efzûndur. Ammâ ibtidâ Mekke, Medine fukarâsına oğlu Çelebi Mehemmed Hân on iki bin altun surre ve atıyye gazâ mâlından göndermişdir. Gayri selâtîn gönderme *[132a]* miş idi. Bu Zağra Yenicesi'nde dahi bir hayrâtı su arkıdır kim Filibe sahrâsına doğru cereyân eder.

Andan yine Zağra Yenicesi'nden bir sâ‘at ba‘îd cânib-i kıbleye Filibe râhı üzre Adadepe demekle meşhûr cânib-i erba‘a il-vilâyetden nümâyân yalınız bir tümsek depe-i âlîdir. Ammâ nîm sâ‘atde urûc olunur, hayli mürtefi‘ kûhcağızdır. Anın tâ zirve-i a‘lâsında,

Ziyâret-i Hazreti-i Kademli Baba Sultân: Hacı Bektâş-ı Velî hizmetiyle tâ Horâsân'dan bile Rûm'a gelmiş Fağfûr diyârı hâkinde Kozak kavmi memlûklarından bir çâker-i hâkister-emkinde muhibb-i hânedân ârif-i billah-ı zî-şân kimesne imiş. Bektâş-ı Velî'nin cihâz-ı fakrı ve sılalarına vâsıl olup tuğ u alem ve def ü kudûm ü nefiriyle erre-i tevhîd-i sultânî ederek bu kûh-ı bülendi cây-ı me’men edinüp ber seccâde olup yedi sene niçe bin cânlar andan me’zûn olup âhir dâr-ı âhirete min muhabbetillah yönelüp bu mürtefi‘ cihânnümâ püşte üzre fukarâları cesed-i azîzi defn ederler. Sultân Çelebi Mehemmed Hân azîzin fevti haberin istimâ‘ edüp Edirne'den ılgar ile gelüp Kademli Baba hazretleri üzre bir kubbe-i pür-nûr binâ eder. Sâfî rasâs-ı hâs ile mestûr bir kubbe-i ma‘mûrdur.

Ve bir âşiyân-ı Bektâşiyân ve bir imâret ü kilâr ü mescid ve meydân inşâ edüp yedi pâre kurâ vakf eder. Hâlâ ma‘mûr [u] âbâdân cihân-nümâ bir tekye-i Bektâşiyân'dır. Cümle a‘yân-ı vilâyet bu Kademli Baba'ya mu‘tekid olup nezerâtları gelüp âyende vü revende züvvâr-ı müsâfirîne ol nezerâtdan fukarâlar ni‘met çeküp hizmet ederler. Kubbe-i pür-nûru içre azîzin cânib-i erba‘asında çerâğlar ve şem‘dânlar ile müzeyyendir. Hattâ azîz-i merhûm çobanlık etmeğile kaval-ı Mûsâ çalarmış, başları ucunda durur, ulu sultândır. *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-aziz.*

Andan yine Yenice'ye gelüp cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Hızır Bey: Müselmân u Bulgar köyüdür ve vakıfdır. Andan yine garba,

Evsâf-ı şehr-i atîk Eski Zağra

Bu dahi Makedone krale avradın hükmünde idi. Anların zamânında bu şehr-i azîm idi. Kızılyumurta bednâmların her sene bunda etdiklerinden bu şehrin ismine Avgandıra derler idi. Lisân-ı Yunan'da "Avgandıra" kızıl yumurtaya derler.

Ve bu şehirde bir deyr-i mu‘azzam var idi, gûyâ Ayasofya idi. Anda Andire Yoroz nâmında bıtrîk ü kıssîs papa ve ladika ve ruhbânlar var idi. Ol ser-çeşme-i palas pûşân-ı sâhib-i nâr-ı zünnâr Andire mel‘ûn ilm-i nücûmda yed-i tûlâ sâhibi olmağıla Hazret-i Resûl-i Hudâ, Muhammedü'l-Mustafâ'nın Mekke'de zuhûr edeceğin ve cemî‘i kamâme ve düyûr mutalsamâtların münhedim olacağın ta‘ayyün-i yevm, sâ‘at, derîce, dakîka ile demiş idi. Ve ol gün bu Avganda deyri yıkılır derken hikmet-i Hudâ Mekke'de Hazret-i Mustafâ vücûda geldikde Bağdâd'da tâk-i Kisrâ ve Irâk'da âteş-gede-i Nemrûd ve Ayasofya ve Kızılelma ve Kudüs'de kamâme ve Beytü'l-lahm ve Budin Kızılelmasında Makbûl İbrâhîm Paşa'nın câmi‘ etdiği deyr-i azîm ve Üstürgon deyri kubbesi ve Üstolni-Belgrad kubbesi ve Tarabefzûn'da ve Kostantiniyye'de Sarâyburnu'nda balık dalyanı tılsımâtları ve Mısır İskenderiyyesi'nde Âyine-i İskender ve Mısır'da Ehrâm dağları dibinde taşdan Ebü'l-hevl kellesi söylemez olup ve'l-hâsıl yedi bin aded tahrîr olunan kıbâb u âteş-gedeler cümle Hazret-i Risâlet rahm-i mâderden müştak olduğu leyle-i mübârekede cümlesi kudûm-i Resûl edîm-i arza kadem basınca cümlesi münhedim olunca cemî‘i millet-i Mesîhiyye bildiler kim Muhammed-i Arabî rûy-ı arza kadem basdı. Hemân ol sâ‘at bu Zağra şehrindeki Avganda deyrinde olan mezkûr papas Andire Yoros "İşte bugün Muhammed dünyâya gelir" deyü müterakkib iken bir zelzele-i azîm zâhir olup deyr-i Avganda münhedim olup içinde Papa Andire mürd olur.

Hâlâ ol deyrin esâsı şehrin şimâlinde bir püşte-i mürtefi‘ üzre nümâyândır. Yine her sene cümle kefere-i fecere mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre bed-nâm günlerinde ol deyrin temelin ve Andire papasın maşadın dolanırlar. Ol zamânda bu Zağra'ya Avganda derlerdi. Rûm tevârîhlerinde ulu şehir idüğü mufassal tahrîr ü temdîh olunmuşdur. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile niçe mülûk destine girüp imâr olmada iken sene 766 târîhinde Âl-i Osmâniyândan *[132b]* yine Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir, be-dest-i Koca Lala şâhin Paşa, feth etmede usret çeküp ba‘de'l-feth küffâr bir dahi karâr etmesin deyü kal‘asın berbâd etmişdir. Hâlâ âsâr-ı binâları şehrin niçe yerlerinde nümâyândır. (---) (---)

Eyaletinde (---) sancağı hâkinde mefrûzu'l-kalem ve maktû‘u'l-kadem Abaza Mustafâ Ağa nâm bir gâzî-i hümâmın serbest ze‘âmetidir. Ve hâkim-i şer‘î üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Cümle yedi

niyâbet hükûmetinde 124 aded âbâdân kurâlardan ber-vech-i adâlet kadıya yedi kise mâl hâsıl olur. Zu‘amâ hâkimine dahi öşr-i sultânîden ve cürm [ü] cinâyet ve bâd-ı hevâdan yedi kise hâsıl olur. Müftî ve nakîbi ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir bâcdârı ve muhtesibi vardır. Subaşısı, zâ‘im-i serbest tarafındandır. Ammâ harâcı ve emîn[i] pâdişah cânibindendir.

şehr-i Eski Zağra ensesi şimâl cânibi dağdır, mâ-fevki sâfî bâğdır. Kıble tarafı tâ taht-ı sânî Edirne şehrine varınca yigirmi dörd sâ‘at yer ılgar ile sâfî kurâlar ile müzeyyen kat-ender-kat ma‘mûr [u] âbâdân kurâ-yı büldânlar ile ârâste ve ravza-i Rıdvân-misâl bağ-ı İremlerle pîrâste bir sahrâ-yı sebzezâr-ı lâle‘ızârın şimâline vâkı‘ olmuş bir şehr-i müzeyyendir. Cümle hânelerinin revzenleri kıble cânibine nâzır tahtânî ve fevkânî sarây-ı âlîlerdir, kim cümle üç bin aded kiremitli hâne-i zibâlardır kim Filibe şehrine sehel yan başı gelir şehr-i ma‘mûrdur. Ve cümle yedi yüz altmış aded bölme şâhrâhları gâyet pâk tarîk-i âmlardır. Ve cümle on dörd aded mahallâtdır. Meşhûru bunlardır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle on yedi aded mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde büyük **câmi‘-i Hamza Beğ** demekle ma‘rûf bir câmi‘-i mevzûnlu câmi‘dir kim şeb [ü] rûz cemâ‘at-i kesîreden bir ân hâli değil, ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Kıble kapusundan mihrâba varınca tûlen ve arzen zergerdân-ı mest ayak ile (---) hatvedir. Bu şehirde bundan büyük câmi‘ yokdur. Ve cümle imâreti nîl-gûn rasâs-ı hâs ile mestûr kıbâblardır. Ve kıble kapusu üzre târîhi *"Sene semâne mi’e"*de Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân asrında ümerâdan Hamza Beğ binâsıdır.

Andan yine çârsû içre, **Yenicâmi‘**, rûşen-binâ ma‘bed-gâh-ı müferrihdir. Ammâ bânisi ma‘lûmum değildir. Ve **Noktacı câmi‘i** ve **Nalbeğ câmi‘i** ve **Alî Paşa câmi‘i** ve **Tekye câmi‘i** (---) (---) (---) (---) (---) .

Bu beş aded selâtîn-misâl câmi‘lerdir, kim bir minâreli kârgîr binâ ma‘bedhâne-i zibâ kıbâblar ile ârâste câmi‘lerdir. Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded medrese ve dârü'l-hadîs [ü] dârü'l-kurrâlardır kim her câmi‘de birer ders-i âm mukarrerdir, ammâ cümleden medrese-i Alî Paşa

.....(1 satır boş) .....

Ve cümle kırk iki aded dârü't-tahsîl-i mekteb-i ulûmdur. Cümleden mükellef evkâf-ı kavî Hamza Beğ mektebidir.

.....(1 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle beş aded hammâm-ı dilsitândır. Evvelâ çârsû içinde Çifte hammâm ve Alaca hammâm ve Küçük hammâm ve Paşa hammâmı ve Yeni hammâm cümle rûşen hammâm-ı latîflerdir. Bu hammâm-ı rûşenâlardan mâ‘adâ iki yüz aded hânedânların hammâm-ı hâssaları vardır.

Cümle (---) aded hân-ı mücerredân-ı kârbânsârâylardır.

.....(1.5 satır boş) .....

Cümle (---) aded sebîl-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayevânlardır.

.....(1.5 satır boş) .....***[133a]***

Ve cümle sekiz yüz elli beş aded dekâkîn-i evkâf-ı sultânîdir. Unkapanı'ndan aşağı Uzunçârsûsu gâyet ma‘mûrdur. Ve kârgîr binâ-yı metîn bezzâzistânı ankâ bâzergân-ı hâcegiyânlar ile memlû bir bâzâr-ı hüsndür. Ve ulemâ ü şu‘arâ ü sulehâsı çokdur. Ve meşâyih-i ızâmı ve e’imme vü hutebâsı ve a‘yân [u] kibârı ve dervîş-nihâd âdemleri bî-hadd u hasrdır. Cümle elvân çukalar ve akmişe-i fâhireler ve elvân sûflar ve zâğî ve mollayî gûnâ-gûn siyâb giyerler. Ve âb [u] hevâsı gâyet memdûh-ı Rûmdur. Husûsan Bulgar u Sırf u Çıtak mahbûbeleri haftada bir şehrin bâzârına geldiklerinden şehir pür-nûr olup âşıkân mesrûr olur.

Memdûhâtından, beyâz ekmeği ve ayvası ve sarı balı ve nohudlu çöreği ve tavuk böreği ve beğ emrûdu ve hüsn-i yûsuf emrûdu ve al engürü ve şırası ve elvân kirazı ve gûnâ-gûn meyvesi olur. Bu şehr-i Eski Zağra, iklîm-i hâmisin vasatında bulunmak ile tûl-ı nehârî (---) sâ‘at ü derîce vü (---) dakîkadır. Ve arz-ı beledî (---) (---) arzda olmağıla âb [u] hevâsı i‘tidâl üzredir.(---) .

Evsâf-ı külliyât-ı Eski Zağra

Vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı şâdân [u] mesrûr olmağın buk‘aları hûb u merğûb u mezra‘aları vâfir ve hayrât-ı berekâtları mütekâsir olmağın ahâlîsinin ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî vü revân olup her hânedânda bâğ u bâğçe vü havz u şadırvanlar olup halk cümle ehl-i zevk ü ehl-i safâ olup cemî‘i müsâfirîn ü mücâvirîne ziyâfet ile ikrâm edüp dil-nüvâzlık ve çâre-sâzlık eder bir alay muhibb-i fukarâ-yı garîbü'd-diyâr garîb-dost âdemlerdir. Üç gün bu şehirde meks-i ikâmet edüp cân sohbetleri etdik.

Ve mine'l-acâ’ib-i ibret-nümâ-yı hârık-ı âde: Bir gün bu şehr-i Eski Zağra'da sâkin iken niçe ahibbâ vü dostândan Armağânzâde ve Mismârîzâdeler eyitdiler: "Evliyâ Çelebi! Bizim şehrimizde bir acâ’ib temâşâgâh-ı ibret-nümâ vardır kim görmeğe muhtâcdır. Kalk sana ol vâcibü's-seyri seyr etdirelim" dediklerinde hakîr dahi anlara teba‘iyyet edüp şehri seyerân u deverân ederek Tahtalkal‘a nâm mahalle varup anı gördüm, şâhrâh üzre bir sakka kuşu per ü bâllerin küşâde kılup sâyebân-âsâ edüp yatar. Meğer kanadı altında bir kancık sarı köpek yatarmış. Bu yârânlarımız ile bir berber dükkânında oturup bu sakka kuşuyla kelbin mu‘âmelelerine mukayyed olduk. Anı gördüm, sakka kuşu burnuyla kelbin postunu bitlemeğe başladı. Ammâ sakka kuşunun minkârının bir yanı ve sağ taraf cenâhı mecrûh. "Bu neden mecrûhdur" deyü su’âl etdim. "Vallahi bu sakka kuşunu sayyâdlar kanadın mecrûh edüp bu şehir içre bırakdılar. Bu mürg-ı hayvân-ı hevâ günden güne ifâkat bulup şikeste-per

kaldı. Ammâ giderek şehir halkıyla ve kilâb-ı akûr-ı sarîhler ile üns [ü] ülfet edüp bu dişi kelbe mukârin olup böyle bitleyerek çarsû-yı bâzârda bile gezerek bir ân kelbin yanından cüdâ olmazdı. Âhir dişi kelb kızup erkek kelbler dişi kelbin yanına geldikçe bu sakka kuşu anlarla ceng edüp kovarak dişi kelbi himâye ederdi. Ammâ kancık kelbin murâdı erkek kelblerde. Anı gördük, bir gün şehir içre ne kadar yüz kelb var ise cümlesi bir nefesden uluyarak seğirdüp soluyarak bu Tahtalkal'a meydânına gelüp kelbler sakka kuşuna hücûm etdiler. Hemândem mürg-ı zeyrek kanat kakup minkâr-ı dehânın açup bu kelblere niçe hamle eylediyse ikisin katl eyledi. Ve dörd beş aded kelb mecrûh olup uluyarak firâr etdiler. Hemân bir hayli kelb yine mürga sarılup bir azîm arbede edüp temâşâcı ehl-i beled bunları birbirinden ayırmak mümkün olmayup ol günde minkârın meksûr u cenâhın mecrûh etdiler. Ammâ hâh nâ-hâh dişi kelbi kelb-i akûrlara vermeyüp ol zamândan berü dişi kelbi kabza-i tasarrufa alup yanına bir erkek kelb gelmek ihtimâli yokdur" deyü bu sergüzeşt-i mürg-i sakkayı hikâye ederken anı gördüm sakka kuşu kanadının sâyebânın *[133b]* kaldırup meydânda bir hayli cevelân ü deverân ü seyerân etdi. Kelb dahi sâye-i cenâhdan çıkup bir hayli esnedi ve gerindi ve sündü. Hemân Berber Ali nâmında bir kimesne kelbe fahfara nânpâreleri kelb-i acûz tenâvül ederken sakka kuşu kassâblar içinde üstühânlar bulup fi'l-hâl kelbe getirdi. Kelb üstühânı da yeyüp yatdıkda mürg-i sakka cenâheynin küşâde kılup minkârın kec edüp horos-misâl merdânelik ederek yatan kelbin üstüne çıkup edebde ördek zekeri gibi bir karış var kîr-i mühmele-i kec-kârın çıkarup hâh nâ-hâh be-dürüstî kelbe bir fetîle salup çıkardıkda bir hayli kanat kakup reftâr etdi. Kelb-i fakîre yalanup kaldı, aslâ "haf haf" ve vağ vağ" demeyüp râm oldu. Meğer beher yevm böyle beş altı kerre cimâ' ederlermiş. Aceb sırr-ı temâşâgâh idi kim bu hakîrun kendi müşâhede etdüğü meşhûr-ı âfâk temâşâdır kim Hudâ âlimdir böyle olmuşdur.

Ziyâretgâh-ı Eski Zağra'yı beyân eder

Evvelâ Küçük hammâm önünde Tohum Baba Sultân, ve bâğlar içinde Durhan Baba Sultân ve Doğan Dede Sultân ve Tabahâne mahallesinde Karaca Ahmed Dede, andan şehrin nîm sâ'at garbına ba'îd karye-i Ahad Evren'de Abdülmü'min Baba; bir mesîregâh-ı teferrücgâh tekye-i dervîşân-ı Bektâşiyândır. Bundan gayri Eski Zağra şehrinin yetmiş seksen aded mesîregâh-ı ibret-nümâları vardır ammâ tahrîrinde aczimiz vardır. Bu kadar iktifâ etdik, temme'l-hayr.

Bu şehri alâ kadri'l-imkân bu mertebe seyr [u] temâşâ edüp cânib-i cenûba tuğlar gidüp

Karye-i Arnavudlar: Kefere ve müslim ile mülemma' iki yüz hâneli bâğ u bâğçeli ma'mûr ze'âmet köyüdür. Andan yine cânib-i cenûba âbâdân içre ubûr edüp,

Karye-i Ekinler: Ma'mûr müselmânlar ve bir câmi'i var, ze'âmetdir. Zağra nâhiyesidir. Andan yine cenûba,

Karye-i Köseli: Sâfî müselmânlardır. Hacı Süleymân nâmında bir sâhibü'l-hayrın câmi'i ve tekyesi ve şeyhi vardır. Ve bâğ u bâğçesi de vâfirdir. Bu karye-i ma'mûr Filibe sahrâsında bir dırahtistân koru içinde vâki' olmuşdur. Andan yine taraf-ı cenûba,

Karye-i İnebeç: Bu dahi Filibe sahrâsında ma'mûr u mahsûldâr kend-i azîmdir.

Andan yine cenûba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Makedone, şehr-i Filiboz kal‘a-i kadîm ve şehr-i azîm ya‘nî Filibe-i belde-i tayyibe

Bu şehr-i kadîmin hakkında cümle Sırf u Bulgar des-pot vilâyetin ve Urûm-ı Yunan tevârihlerinde "İslâmbol'dan mukaddem binâ olunan Filiboz kal‘ası ve Makedone nâm İskender kızının tahtı bu Filboz'dur" deyü cümle millet-i Mesîhiyye bu şehirdir deyü ittifâk etmişlerdir. Ve Hazret-i Süleymân rîh-ı muvâfikla bunda gelüp Belkîs ile sohbet edüp serâperde-i Süleymânîsi yerinde Filboz kral kal‘a yapdı derler ve Sırf tâ’ifesiyle Latin kavmi Hazret-i Süleymân'ın Saydun nâm kralın kızından olan Melik Rac‘im nâm evlâdı Filibe kayaları içinde medfûndur deyü tahrîr etmişlerdir. Hele diyâr-ı Rûm'da evvel binâ olunan bu Filiboz kal‘ası ve Makedone şehridir. Hâlâ lisân-ı Leh ve Çek ve İsfaç ve Eflağ u Boğdan'da "done" kralların avretlerine derler. Bu Filibe şehrini İskender kızı Make binâ etdüğiyçün Makedone şehri derler. Bu avret İslâmbol'a dahi krale melike olduğundan İslâmbol'a dahi Makedone-opol derler. Ba‘dehû Kostantin imâr etdiğiyçün Kostantin-opol derler. Bu hakîr-i pür-taksîr Alaman diyârına kral-ı dâlle vardığımızda Nemse çesarı bir kaç kerre Âl-i Osmân azîmü'ş-şân pâdişâh-ı Cem-cenâbdır. Ve anlar Budin'i ve Mısır'ı ve Kuds-i şerîf'i, İslâmbol'u ve bu Filibe şehrini çok çok hakîre su‘âl ederlerdi. Dobra Venedik kralı divânında dahi bu Filibe Makedone deyü anup "Âh anın dağlarında olan altun ve gümüş ve kurşum ve demir ma‘âdinleri bizim devletimizde olsa İskender-i Kübrâ gibi *[134a]* cihângîr olurduk" deyü te’essüf çekerlerdi. Andan ma‘lûmdur kim bu Filibe'de olan ma‘âdin ve defâ’in-i künûz bir diyârda yokdur. Meğer ümm-i dünyâ Mısr-ı Kâhire-i Mu‘izze'd-dîn'de yâhûd şehr-i Budin'de yâhûd İslâm destinde ola.

Netîce-i merâm ve muhassal-ı kelâm bu Filibe şehri niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp Sırf-ı despot destinden Rûm-ı Yunaniyân alıp Edirne sâhibi İdrivne kral-ı dâll-i bed-fi‘âl eyyâm-ı şitâda bu Filibe'yi dâr-ı bevâr edinüp eyle imâr etdi kim bâğ u bâğçelerine nehr-i azîm Meriç tur‘a tur‘a akmadan Edirne şehrine nehr-i Meriç cereyân etmezmiş. Ta bu mertebe Filibe bâğ-ı İremezât ile ma‘mûr imiş.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde bizzât Gâzî Hudâvendigâr Edirne'yi feth edüp sene-i âtîde yine deryâ-misâl asâkir-i bî-pâyân ile Lala şâhin Paşa'yı Filibe üzre sipehsâlâr-ı mu‘azzam edüp yedi koldan şehri muhâsara edüp yedi yerden nehr-i Meriç üzre cisrler ihdâs edüp cebren ve kahren şemşîr-i şâhin ile sene 765 târîhinde kal‘a-i Filibe feth oldu. Gerçi küçük kal‘adır ammâ ol zamânın muhâsarasına göre sa‘b hisâr idi. Hâlâ bir kaya üzre şekl-i muhammes seng binâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır.

Rûm târîhleri üzre Filboz kral binâsı olmağıla Filiboz'dan galat-ı meşhûr Filibe derler. Hâlâ kal‘ası şehrin ortasında bir boz kaya üzre olmağıla derûn-ı kal‘ada imâristândan bir nişân yokdur. Ancak ba‘zı mahzenler ve zîr-i zemînler ve buğday anbarları vardır. Cânib-i (---) (---) kapusu mekşûfdur. Aslâ handakı yokdur. Zîrâ cânib-i erba‘ası yalçın kayalar üzredir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Dizdârı ve mehterhânesi ve neferâtları yokdur. Zîrâ İç il olmağıla cebehâne ve neferât lâzım değildir. Ancak ıydeyn-i mübârekeynde i‘lân içün iki şâhî topları vardır. Filibe Nâzırı Mehemmed Ağa tarafından atlarda imâr olsa şîrîn binâ kal‘a-i zibâdır, *ve's-selâm.*

Ve şehr-i kadîm olmağıla Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde hâkimi Filibe nâzırıdır.

Filibe şehrinin hâkimlerin beyân eder

Evvelâ hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîni beş yüz akçe pâyesiyle şerîf Mevleviyyetdir. Taht-ı hükûmetinde tokuz aded nâhiye nâ’ibleri hükm eder. Derûn-ı şehirde üç nâ’ibi var. Taşrada Istanimaka rabtasının nâ’ibi ve karşu varoş nâ’ibi (---) (---) (---) (---) (---) var.

Ve cümle Mevleviyyetinde üç yüz altmış pâre kasaba-misâl hân ve câmi‘ ve hammâm ve çârsû-yı bâzârlı kurâlarından mollaya senevî kırk kise-i Rûmî hâsıl olur. Zîrâ Rûmeli vâlîleri mollaların tasallutundan çokluk müdâhale edemezler. Gâyet müstakil serbest şerîf Mevleviyyetdir.

İkinci hâkimi Filibe nâzırıdır. Zîrâ yetmiş yük akçe iltizâm-ı hükûmetdir kim Filibe sahrâsında üç yüz altmış aded nehr-i Meriç arklarında hâsıl olan pirinç mahsûlü mâl-ı pâdişâhîdir. Nâzır iki yüz âdemle hükm-i hükûmet edüp kendüye yüz kise tahsîl eder.

Üçüncü hâkimi şer‘-i şerîf tarafından şeyhülislâmlardır. Kim bu dahi Mevleviyyet pâyesiyle saçaklı abâyî ve yeniçeri çukadar taşır.

Ve dördüncü hâkim-i şer‘î cümle hasîbü'n-nesîb Âl-i Muhammed üzre nakîbü'l-eşrâfdır.

Beşinci hâkimi örfi sipâh kethüdâyeridir. Zîrâ bu şehir sipâh kânıdır.

Altıncı hâkimi yeniçeri serdârı vardır. Zîrâ yeniçerisi dahi firâvândır.

Yedinci hâkimi şehir muhtesibidir. Sekizinci hâkimi şehir subaşısıdır. Dokuzuncu hâkimi cisr başında bâcdârdır. Onuncu hâkimi cisr başında gümrük emînidir.

Onbirinci hâkimi taraf-ı pâdişâhîden harâccı develerinin çayır, alefzâr [u] çemenzârların ve sayd [u] şikâr olacak hıyâbân [u] ormanların hıfz [u] hırâset eder. Mütekellim koru ağalığı serbest hâkimdir. On üçüncü zâbiti şehir içre ayak nâ’ibidir kim cümle sûk-ı sultânîde terâzû dutup bey‘ [u] şirâ edenlere hâkimdir.

On dördüncü hâkimi şehir ketkudâsıdır ammâ dizdârı yokdur. Böyle bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i benderdir kim bu kadar hâkimleri vardır.

Bilâd-ı Rûm'da on aded bender şehirlerin evveli üzüneyyi'l-arz belde-i Edirne'dir. Andan şehr-i Selânik'dir, andan şehr-i Serez'dir, andan şehr-i Yenişehir'dir, *[134b]* andan şehr-i Sofya'dır, andan şehr-i azîm Belgrad-ı behişt-âbâd'dır, andan sedd-i İslâm kal‘a-i Budin'dir, andan şehr-i ma‘mûr Bosnasarâyı'dır, andan şehr-i mahbûb kal‘a-i Üsküp'dür.

Andan bu Filibe şehri cümleden şîrîn ü kamusundan ganîmet bender şehr-i mu‘azzamdır kim yük çözülür ve denk bağlanır tüccârân-ı berr ü bihâr yeridir ve günden güne ilâ yevminâ hâzâ imâr olmadadır. Hudâ-yı Müte‘âl inkırâzu'd-deverân dest-i Âl-i Osmâniyân'da imâr ide. Hülâsa-i kelâm.

Evsâf-ı imâristân-ı şehr-i Filibe

Filyoz sahrâsının tâ vasatında nehr-i azîm Meriç'in cânib-i cenûbu sâhilinde Çanlıtepe ve Boztepe ve Canbâzdepesi ve Sarâydepesi ve Nevbetdepesi ve Sâ‘atdepesi ve Bunarcudepesi ve Gürcîdepesi ve Alalıdepesi. Bu zikr olunan tokuz aded yumru ve yamrı boz boz kayalı dere ve depeler mâbeyninde ve depelerin zirve-i a‘lâlarında kat-ender-kat birbiri üzre kârgîr binâlı, bâğlı ve bâğçeli fevkânî ve tahtânî cümle-i cümele ahmer-gûn kiremit ile mestûrûn sarây-ı azîmler ve gayri büyût-ı ra‘nâlardır.

Lâkin bu depe addetdiğimiz mahallelerin cümlesi türâbsız yalçın yalçın kayalardır. Hevâsı şiddet-i şitâda gâyet latîfdir. Ammâ mâh-ı temmûzda mezkûr depe kayalara âfitâb-ı âlemtâbın harâreti te’sîr edüp derûn-ı şehir derk-i esfel-misâl olup şiddet-i hârdan ekseriyyâ ehl-i tab‘ alan kimesneleri kasaba-i Istanimaka ve Despot yaylasına çıkup iki üç ay kesb-i hevâ ederler. Ammâ şitâ faslında bu şehrin letâfetine ve halkının hoş sohbetine doyulup inkâr olmaz.

Der-aded-i mahallât-ı Filibe: Cümle (---) adet mahallâtdır. Yigirmi üç mahalle-i Müslimîn ve yedi mahalle Latin ve Sırf ve Bulgar ve Urûm [u] Ermenî'dir. Ammâ Frenk keferesi yokdur. Ve bir mahalle Yahûdî'si çokdur. Evvelâ Sâ‘at mahallesi ve Bozdepe mahallesi ve Cânbâzdepe mahallesi ve Sarây mahallesi ve Nevbet mahallesi ve Bunar mahallesi ve Gözcü mahallesi ve Alalı mahallesi ve Eskicâmi‘ mahallesi ve şehâbeddîn mahallesi,

.....(1 satır boş) .....

Ve Karşu Kasaba mahallesi

.....(1 satır boş) .....

Ve cümle sekiz bin altmış aded sarâylar ve gayrı hânelerdir. Evvelâ Filibe Nâzırı Celeb Mehemmed Paşa sarâyı.

.....(1 satır boş) .....

şehr-i Filiboz: Cümle elli üç aded mihrâb-ı ibâdetgâhdır. Evvelâ çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı kadîm ve binâ-yı azîm,

Ulucâmi‘: Fâtih-i Edirne Gâzî Hudâvendigâr Sultân Murâd Hân-ı Evvel'indir. Kârgîr binâ kıbâb-ı kebîrler ile ârâste ve derûn-ı câmi‘de sütûn-ı müntehâlar ile pîrâste bir câmi‘-i kebîrdir. Ammâ mihrâbı ve minberi kâr-ı kadîm olmağıla ol kadar musanna‘ değildir. Ve şöhret-i zînet içün âvîze-i maslûbâtları yokdur. Hemân sâde güzeli bir rûhâniyyetli câmi‘-i pür-envârdır. Dervezeleri üzre târîhi yokdur. Kıble kapusuna altı kademe taş nerdübân ile urûc olunur. Ve bir serâmed musanna‘ bâng-ı Muhammedî tilâvet olunacak minâre-i mevzûnu vardır. Bu imâretin cümle kıbâbları rasâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Ve hâlâ evkâf-ı azîmdir kim e’imme ü hutebâsı ve gayri huddâmları mevcûddur. Andan aşağı nehr-i Meriç kenarında ve cisr başında ,

şehâbeddîn Paşa câmi‘i: Sultân (---) vüzerâlarındandır. Bu dahi çârsû içinde izdihâm mahallinde olmak ile şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir. Derûn-ı câmi‘ gâyet musanna‘dır. Mihrâbı ve

minberi ibret-nümâ-yı bukalemûndur. Ve bir nâzik Kâşi sebz-gûn-i ibretnümûn serâmed-i bî-hemetâ bir şerîfeli minâresi vardır. Kıble kapusu üzre târîhi celî hat ile böyle tahrîr olunmuşdur.

Tekabbel yâ Kadîme'l-ihsân. Sene [848]

Bir nâzik haremi var ammâ Ulucâmi‘in haremi yokdur. Zîrâ teng yerdedir.

Andan bu şehâbeddîn câmi‘inin cümle imâristânının kubbeleri kurşum ile mestûrdur ve gâyet evkâf-ı kebîreli ma‘mûrdur.

Andan yine derûn-ı şehirde **Yeşiloğlu câmi‘i** Rûşen binâdır.

Ve **İmâret câmi‘i**: Ma‘murdur.

Ve **Anbar Kadı câmi‘-i cedîd**: Pür-nûrdur.

Ve **Koruağası câmi‘i:** Bu dahi yeni câmi‘ nûrun alâ nûrdur.

Ve **Cisirbaşı câmi‘i**: Cemâ‘ati mesrûrdur ***[135a]***

Tabbağlariçi câmi‘i: Mesîregâhdır.

Ve **Uğraş câmi‘i:** Ulu dergâhdır,

Emîr şeyh câmi‘i: Cemâ‘ati hergâhdır.

.....(1 satır boş) .....

Ve Filibe şehrinde cümle (---) aded mesâcidlerdir. Evvelâ,

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded medrese-i dârü'l-ulûmdur. Evvelâ medrese-i Karagöz Paşa, medrese-i şehâbeddîn Paşa

.....(1 satır boş) .....

Ve cümle yedi aded dârü'l-kurrâ-i Kur’ân-ı furkân-ı azîmdir. Evvelâ Ulucâmi‘de şeyhu'l-kurrâ Gazzazzâde kırâ’at-i seb‘a tilâvet etdirir. Ve kurrâ-i câmi‘-i şehâbeddîn Paşa (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ dârü'l-hadîs yokdur. Ve cümle yetmiş aded mekteb-i nâ-resîde ma‘sûm-ı pâk vardır. Her câmi‘de ve her mahallede birer mekteb-i tıflân [u] sıbyân-ı ebcedhân mukarrerdir. Ve cânib-i evkâfdan re’s-i senede her ma‘sûma birer kat libâsları mukarrerdir.

{Ve Aşağı çârsûda Dede mektebinin kapusu üzre târîhidir.

Rûh-ı Kudsî kasd edüp târîh ana

Dedi târîhin Bekir "Hayrun cemîl" sene 982} [124]

Ve cümle on bir aded tekye-i dervîş-i dilrişân-ı zîşân vardır. Evvelâ on bir aded tekye-i Halvetî ve Celvetî vardır. Ekseriyyâ ehl-i hırefi geysûdâr erlerdir. Kâdirî ve Gülşenî tekyesi dahi var, ancak Mevlevîhâne yokdur.

Ve cümle (---) aded hân-ı mücerredân-ı tüccârân kârbânsarâylardır. Evvelâ çârsû içinde Zâl Paşa hânı, (---) Dede hânı, şehâbeddîn Paşa hânı (---) Tahtalkal'a hân ve cisrin karşu başında Varoş hânı üçdür. (---) (---) (---). Meşhûr-ı âfâk kurşumlu hânlardır.

Ve cümle (---) aded hammâm-ı hoş-hevâlardır.

Evvelâ Hünkâr hammâmı, kurşumludur ve gâyet rûşen binâ ve âb [u] hevâsı latîfdir. Ve nehr-i Meriç kenarında şehâbeddîn Paşa hammâmı, hoş-mâdır. Ve Tahtalkal'a hammâmı, her bâr izdihâm hammâm-ı benâmdır. Ve Çelebi Kadı hammâmı ve Yenihammâm ve Kadı'asker hammâmı. Bu sekiz aded hammâm-ı hâs [u] âmlardan mâ'adâ derûn-ı şehirde a'yân-ı vilâyetin kavilleri üzre yüz altmış beş mahsûs sarây hammâmları vardır kim niçesi şehir hammâmı olmağa liyâkatleri vardır.

Ve cümle sekiz yüz seksen dükkân-ı sûk-ı sultânîdir. Cisr başında tâ Ulucâmi'e varınca bin altmış adım tûllu bir şâhrâh-ı azîmdir kim serâpâ seng-i kebîrler ile tarz-ı kadîm kaldırım döşelidir. Bu tarîk-i âmmın tarafeyninde kat-ender-kat dekâkîn-i müte'addideler ile müzeyyen bir sûk-ı tavîldir. Ve Tahtalkal'a çârsûsu dahi ma'mûrdur. Ve Balık bâzârı ve Bezzâzlar bâzârı ve Gazzâzlar bâzârı ve attârlar gâyet ma'mûrdur. Ve bir kârgîr binâ-yı kavî kapuları silsileli ma'mûr bezzâzistânı vardır. Cemî'i diyârın zî-kıymet tuhefleri anda bî-kıymet bulunur. Ve bir çârsû dahi karşu varoşda üç yüz dükkândır ammâ anda bezzâzistân yokdur.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded sebil ve çeşme-i câriyelerdir. Ammâ böyle şehr-i azîme ol kadar uyûn kifâyet etmeyüp niçe bin bârgir bârı mâ-i tâhirleri nehr-i Meriç'den taşıyup ahâlî-i beled isti'mâl edüp def'-i atşân ederler. (---)

Der-sitâyiş-i ulemâ ü sulehâ ve meşâyih-i şehr: Eğerçi ehl-i beledî ehl-i hevâdır ammâ ulemâsı ve kibâr-ı meşâyihi ve e'imme ü hutebâsı gâyet çokdur. Ekseri kudat tâ'ifesi bî-hisabdır. Ulemâ-yı mütebahhirînden ve şu'arâ-yı mütehayyirînden erbâb-ı ma'ârifi çokdur.

Der-vasf-ı a'yân-ı kibâr-ı künnâr: Bir sınıfı da erbâb-ı hizmet ağavâtlardır. Elvân çukalar elbise-i fâhireler giyüp reftâr ederler. Vasatü'l-hâl olan ehl-i hırefi hâline göre akça ve gökçe ve pakça libâs giyerler.

Der-sitâyiş-i mahbûb u mahbûbe-i Filibe: Mahbûb gulâmlarının reng-i rûyları hamret üzredir. Ammâ mahbûbeleri memdûh değildir.

.....(1 satır boş) .....

İbret-nümâ âsârların beyân eder : Evvelâ derûn-ı şehirde Sâ'atdepesi derler, anın zirve-i a'lâsında evc-i semâya ser çekmiş bir mîl-i minâre-vâr bir sâ'at kullesi var, anda bir sâ'ati vardır. Vakt-i

zuhurda on iki nevbet urur bir *[135b]* mehîb sadâsı var, Filibe sahrâsının cânib-i şarkî ve garbîsinde sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olunur bir temâşâgâh sâ‘at kullesidir. Ve nehr-i Meriç üzre üç yüz adım haşeb cisri üzre bir kasrı var, ibret-nümâ bir cisr-i azîmdir.

Der-beyân-ı iklîm-i arz-ı beled-i Filibe : Be-kavl-i ilm-i usturlab bu şehir iklîm-i hâmisin vasatında bulunmak ile tûl-ı nehârı (---) sâ‘at (---) derîce (---) dakîkadır ve arz-ı beledî ve (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i sanâyi‘-i memdûhât : Bâğ ve bâğçesi ve ak akçesi gâyet çokdur. Zirâ kâr mahallidir. Ve gazzâz ve derzileri gâyet üstâd-ı kâmillerdir. Ve beyâz ve siyâh elvân u rakîk şıh abası olur kim bir diyâra mahsûs değildir. (---) (---)

Evsâf-ı imâret-i dârü'l-it‘âm : Evvelâ cisr başında şehâbeddîn Paşa imâreti cemî‘i âyende vü revende muğ u gebr u tersâ ve Yahûd ve Kabâbıta ve Efrenc-i pürrenc ve mesâkîn-i bây [u] gedâya şeb [u] rûz sofra-yı pür-cûdu matbah-ı Keykâvûsdan bî-minnet mebzûldur. Andan Ulucâmi‘ imâreti kâhîce işleyüp ammâ her leyle-i Ramazân'da ni‘meti dâ’imdir. Mahsûlât-ı sahrâ-yı Filibe şâhdâne hâs ve beyâz pirinci olur, bir nev‘i de ahmer-gûn ammâ lezzetde Mısır diyârının Feresgûr ve Menzile ve Birimbal ve Dimyât pirincinden ziyâde su götürüp gâyet lezîz ve hoş-bûdur. Cenâb-ı Bârî bu Filibe sahrâsına eyle berekât vermişdir kim Mısır diyârından pirinç gelmese bu Filibe pirinci kifâyet eder.

Mesîregâh-ı Filibe : Evvelâ cisrin karşu tarafindaki kasabada Âl-i Osmân pâdişâhının bin katar deve alır ahûrları vardır. Her biri beşer yüz adım tûllu ıstabl-ı anterlerdir. İçinde müte‘addid sârbânhâneleri ve matbahları ve hammâmları vardır. Ol tarafda azîm cirit meydânlarında Filibe şehrinin fârisü'l-hayl olan cündî ve silâhşör ve sipâhları ol ferah-fezâda arz-ı silâhşörlük ederler.

Ve mesîregâh-ı Bınârbaşı: Mecma‘u'l-irfân bir kân-ı zarîfândır. Ve teferrücgâh-ı

.....(1 satır boş) .....

Ahvâl-i külliyât-ı şehr-i Filibe şehrin cümle hânelerinin pencereleri şimâl cânibindeki Filibe sahrâsına nâzırdır. Bu hakîr sâ‘at kullesine çıkup şehrin imâristânını temâşâ etdikde on dokuz yerde kurşumlu binâ gördüm. Gâyet ma‘mûr şehr-i azîmdir.

.....(1 satır boş) .....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i kadîm Filibe: Evvelâ cisr başında ziyâret-i Gâzî şehâbeddîn Paşa; câmi‘inin haremi önünde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Andan,

Ziyâret-i Hudâvendigâr imâmı Behlül Efendi:

.....(1 satır boş) .....

Bu şehirden kalkup cisri ubûr edüp cânib-i garba kâh nehr-i Meriç kenarınca, kâh ma‘mûr [u] âbâdân kurâları temâşâ ederek

Sitâyiş-i kasaba-i Tatarbâzârcığı: Filibe sahrâsının cânib-i garbî nihâyetinde Despot yaylası dâmenine karîb bir sahrâ-yı mahsûldârda vâki‘ olmuş bir kasaba-i ma‘mûrdur. Zamân-ı kadîmde bir karyecik idi. Lâkin Süleymân Hân asrında Alaman-ı bî-emân diyârlarına sefer-i firâvân olmağıla bu mahalle bir imâristân binâ olunması evlâ görünüp fermân-ı Süleymân Hân ile makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa sadrıa‘zam iken bu büleydeyi imâr edüp kasaba-i mu‘azzam etmişdir.

Hâlâ Rûmeli eyâleti hâkinde Filibe nâzırı hükmünde üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Senevî kadıya ber-vech-i adâlet yedi kise hâsıl olur. Nâzıra dahi kırk kise hâsıl olur. Zîrâ pirinç çeltikliği cümle Filibe nâzırı hükmündedir. İllâ Eski Murâd Hân arkı mahsûlü taraf-ı vakfdan mütevellîsi zabt eder. Bu sahrâda Meriç nehri tur‘a ve arkları var kim gûyâ Kandiye kal‘asının veyâhûd Haleb kal‘asının handakı-misâl amîk arklardır. Cemî‘i re‘âyâ vü berâyâlar her sene ol arkları tathîr edüp roz ekerler. Bu kazâ cümle (---) pâre ma‘mûr ve halkı ankâ ve mesrûr kurâlardır. Bu şehrin sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve subaşısı vardır. Ammâ müftî ve nakîbi yokdur.

Ve cümle on altı mahalle ve sekiz yüz yetmiş aded fevkânî ve tahtânî cümle kiremitli bâğ u bâğçeli hâne-i zibâlardır. Ve cümle şâhrâhları pâk kasabadır. Ve gâyet emn-i emândır. Ve cümle yigirmi aded mihrâbdır. Sekizinde salât-ı cûm‘a edâ olunur. Cevâmi‘-i zibâlardır. Evvelâ çârsû meydânında *[136a]* el-Hacı Ca‘fer Ağa câmi‘i: Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Goften în beyt Vâhiyâ târîh

Dilkeş u dil-firib şode în câ. Sene [1060] [125]

Ve Gürcî Mehemmed Paşa hazînedârlığından çıkma **Nâzır (---) Ağa câmi‘i**: Nev binâ bir câmi‘-i ra‘nâdır ve cümle imâreti kurşum ile mestûrdur. şehrin meydânında bâzâr yerinde cemâ‘atin izdihâmında bir ma‘bedgâh-ı cedîddir. (---) (---) (---) (---) (---) (---). Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve yedi aded mekteb-i sıbyân ve iki yüz aded dükkân ve üç aded hammâm-ı dilsitân ve yedi aded tekye-i dervîşân ve bir imâret-i dârü'l-it‘âm-ı âyende vü revendegân ve yedi aded hân-ı tüccârân-ı mücerredân (---) (---) (---)

Evsâf-ı kârbânsarây-ı Makbûl İbrâhîm Paşa-yı vezîr-i Süleymân Hân

Derûn-ı şehirde bir kal‘a-i mu‘azzamdır kim içinde iki bin aded şütür alır develiği ve üç bin at alır ıstabl-ı anteri ve kamberîsi vardır. Dahi ehl-i harem a‘yân [u] kibâr içün yetmiş seksen hâne-i müte‘addideli harem hücreleri var. Ve âyende vü revende vükelâ ve vüzerâ sâkin olmağiçün başka tahtânî ve fevkânî ve içli ve taşralı kâ‘aları var. Ve bây [u] gedâ müsâfirîn-i mahlûk-ı Hudâ içün hân-ı azîmin tarafeyninde yan soffaları üzre kâmil iki yüz ocaklı soffalardır. Ve rûy-ı divârda âlât-ı silâh asacak demir çengeller var. Ve cümle atları kayd-bend edecek demir halkalar vardır. Ve yazlık meydânına güvercinlik ta‘bîr ederler bir azîm meydândır kim üzeri eflâke ser çekmiş haşeb kubbedir. Bu meydânın cânib-i erba‘ası ocaksız yaz meydânı soffalardır. Ve taşra haremi dahi beyâz hacer ile döşenmiş bir meydân-ı mu‘azzamdır kim beş bin at alır gûyâ İslâmbol'un Atmeydânı'dır. Bu haremin tâ ortasında müdevver aşren fe-‘aşr bir havz-ı kebîri var, gûyâ bir halic-i Mısır'dır. Cümle âyende vü revendenin devvâbları bundan nûş edüp def‘-i atşân ederler. Bu haremin bir cânibinde bir azîm

imâret-i dârü'z-ziyâfesi var. Her şeb [u] rûz cemî‘i müsâfirîn eğer kefere ve fecere bu mihmânsarâyda sâkin ola. Ba‘de'l-mağrib cemî‘i huddâmlar matbah-ı Keykâvûs'dan her ocak başına birer bakır sini içre birer tas buğday çobrası ve âdem başına birer nânpâresi ve birer şem‘-i revgân dânesi verirler ve her at başına birer tobra yem verirler. İlâ mâşâallah sâhibü'l-hayrât böyle vakf-ı dâ’im eylemiş, *rahmetullahi aleyh.*

Ba‘de'l-ışâ kârbânsarâyın mehterhânesi çalınup demir kapuları sedd ederler. Ale's-sabâh yine mehterhâne çalınup cümle yolcuları âgâh edüp kapuları meftûh ederler. Bu hân bir kârbânsarây-ı revândır kim gûyâ kal‘a-i Azerbaycân'dır. Her şeb gûnâ-gûn cân ile memlû bir hâne-i bî-minnetdir. Ve hânın taşra hareminin şimâl tarafı köşesinde haşeb tahta ile mebnî bir sâ‘at kullesi var. Evkât-ı hamse ve nısfu'l-leyli hemîşe i‘lân eder bir mehîb sadâlı sâ‘atdir. Ammâ Allahu a‘lem sâhibü'l-hayrât İbrâhîm Paşa makbûl iken maktûl oldukda bu hân-ı sedd-i imân nâ-tamâm kalmışdır. Zîrâ demir kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Du‘âlar eyleye atşân rûhuna der bânî

Dedi târîh Âyşe Sultân kalup lilleh mâ cârî

Sene [994]

Bir muğlak vezîndir ammâ böyle tahrîr olunmuşdur. El-hâsıl Rûm ve Arab ve Acem'de ve İsfaç ve Leh ve Çek'de kırk bir yıldır seyyâh-ı âlemim böyle bir kal‘a-misâl hân-ı azîm görmedim. İnkırâzu'd-deverân Hudâ âbâdân eyleye. Ammâ bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet şiddet-i hâr üzre olduğundan hevâsı sehel sakîlcedir. Germâ hevâ olmağıla ekseriyyâ vasatü'l-hâl olan ricâl [u] nisvân-ı sâhib-isyânları cümle beyâz aba ferrâce giyerler. Ammâ sulehâ-yı ümmetden mazanne-i kerâme kimesneleri vardır. Memdûhâtından şıh abası ve yürük ihrâmı meşhûrdur ve ekseriyyâ halkı yürük tâ’ifesidir kim mâh-ı temmûzda Despot yaylasına çıkarlar, Rûmeli eyâletine mahsûs bir gûne kavmdir. Başka lehçe ve ıstılâhât-ı ibârâtları vardır. İnşâallah mahallinde elfâz-ı tumturaklarıyla tahrîr olunur.

Ziyâretgâh-ı Tatarbâzârcığı: Gâzî Hudâvendigâr bir kabile Tatar kavmi iskân etdirdiğiyçün Tatarbâzârı ***[136b]*** derler.

Evvelâ ziyâret-i **Tatar Hüsâm** ve dahi **eş-şeyh Mehemmed b. Ömer Helvâyî:** Sofyavî Balı Efendi'nin nazar-kerdesidir {ve yine Tatarbâzârcığı sılalarıdır ve yine anda mekâbir-i Müslimîn içre pederleri civârında medfûnlardır}.

Andan cânib-i garba Meriç kenarıyla kâh kurâlar içre ubûr edüp Destpot yaylası yolu sol tarafında kalup (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı râh-ı bî-emân kal‘a-i harâb kasaba-i İhtimân

Sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr asrında be-dest-i Lala şâhin Paşa Bulgar destinden dest-bâzû kuvvetiyle cebren ve kahren ahd-i emân ile bâ-sulh kal‘ayı feth etdüğünden ahd-i emân ile bâ-sulh kal‘ayı feth etdüğünden ahd-i îmândan galat İhtimân derler. Derûn-ı kal‘adan küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr emân ile çıkup Samakov kal‘asına cân ber-cehennem gitdiler. Ba‘dehû âkıbet-endîş Lala

şâhin Paşa bir dahi bu kal‘ayı Bulgar ve Sırf keferesine cây-ı karâr olmasın içün hisârını münhedim edüp hâke beraber edüp sâ’ir imâretin zamîme-i dârü'l-İslâm etdi. Hâlâ Rûmeli eyâletinde maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem yürük beğlerinin ocaklığıdır kim cümle hükûmetinde on altı aded ma‘mûr köyleri vardır. Hâss-ı hümâyûndan beğinin taraf-ı pâdişâhîden (---) yük akçe hâssı vardır kim on altı pâre kurâ kendüye İhtimân ile hâs kayd olunmuşdur.

Bu hâslar ile Rûmeli vâlîsinin livâsı altında tablın döğerek üç yüz cebelü yiğit ile sefer eşer ve taraf-ı şerî‘atdan bir hâkimi yüz elli kadıdır. Cümle (---) aded nâhiye kurâlarından üç kise hâsıl olur. Kethüdâyeri ve serdâr ve muhtesibi ve voyvodası ve bâcdârı vardır kim ocak beği, Gâzî Mihaloğullarına mensûbdur. Cümle bâd-ı hevâ mahsûlü beylerindir. Cümle altı yüz aded hânelerdir kim kimi tahtânî ve kimi fevkânî müfîd ü muhtasar evlerdir. Câ-be-câ bâğ u bâğçeleri ve âb-ı revânları ve değirmânları vardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) (---) câmi‘i küşâdedir.(---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve iki aded tekyesi var (---) (---) ve bir aded hammâmı var (---) (---) (---) (---) Ve yüz mikdârı çalaş binâ dükkânları var. (---) (---) Ve cümle üç aded hânları; cümleden (---) (---) Beğ büyük hânı kapusu dibinde Gürcî Mehemmed Kethüdâ binâ etdüğü çeşme-i cânbahş-ı âb-ı hayâtın târîhidir.

Kethüdâ-yı sadr-ı âlî kim odur

Köprülü paşa-yı ferhunde-likâ

Ey mezâkı bî-bedel târîhdir

Çeşme-i sâf Mehemmed Paşa Sene 1070.

Bu rabta-i zîbâ henüz yevmen fe-yevmen imâr olmadadır. Mahbûbe Bulgar kızları müsâfirîne arz-ı cemâl edüp yağlı poğaça ve şa‘îr ve gayrı metâ‘ satarlar. Andan yine cânib-i garba dere ve depeleri güzer edüp,

Karye-i Ormanlı: Sofya sahrâsında müselmân köyüdür. Bir câmi‘i var. Bu mahalde cümle Sofya şehrinin a‘yân [u] eşrâfları paşaya hedâyâlarıyla istikbâle çıkup Müsellim Erganeli Ahmed Ağa bir ziyâfet-i azîm çeküp paşaya dörd aded memlûk ve bir tavla küheylân-ı esb-i sabâ-sür‘atler hedâyâ verdi. Ba‘dehû ale's-sabâh alay-ı azîm ile sene (---) târîhinde mâh-ı (---) gün eyalet-i Rûmeli olan taht-ı vüzerâ şehr-i Sofya-i sedd-i imân olan şehr-i azîme duhûl ederken azamet-i Hudâ pîr u cüvân ve bây [u] gedâ şâhrâh üzre el açup du‘â vü senâ edenin ve kurbânlar kesenin hadd [u] pâyânı yok idi. Zîrâ selefimiz Siyâvuş Paşa mühürden ma‘zul olup mâl [u] erzâkın mîrîye kabz edüp Sofya şehrine uryân geldikde sehel zulm [u] ta‘addî etmiş. Paşa efendimiz Sofya sarâyına dâhil olunca yine Müsellim Ahmed Ağa, dîvânhâne-i âlîde iki bin suhûn ta‘âm-ı mümessek ziyâfet edüp cümle a‘yân-ı vilâyet mu‘tenim olup müsellime bir semmûr ve sâ’ir erbâb-ı dîvâna kânûnları üzre gûnâ-gûn hil‘at-i fâhireler giydirilüp tablhânelere darblar urulup azîm vezni üzre dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ olup bir kaç da‘vâ dinlenüp du‘â ve senâ ile herkes şâdumân olup "Hamd-i Hudâ Melek vezîri gördük", deyü mesrûr olup gitdiler.

Evsâf-ı tahtgâh-ı kadîm-i Rûmeli ve belde-i tayyibe-i azîm, dâr-ı gâziyân-ı Rûmeli ya‘nî

Bu belde-i kadîmin hakkında cemî‘i millet-i Mesîhiyye müverrihleri müttefekun aleyh olup sıhhati üzre eyle tahrîr etmişlerdir kim *[137a]* Âdem-i Eb-i sânî Hazret-i Nûh Necî Tûfân'dan necât buldukdan sonra Musıl kurbunda cebel-i Cûde'de keştî-i Nûh karâr edüp anda yetmiş nefer kimesne ile şükrân-ı selâmet herkesde ne ni‘met bulundu ise bir yire cem‘ edüp bir kazgan içre tabh eyleyüp tenâvül edüp Hakka şükür etdiler. Ol ta‘âmın ismine aşur aşı nâm kodular. Zîrâ Tûfân'dan halâs oldukları gün mâh-ı muharremin onuncu gün olmağıyla yevm-i âşir deyüp aşur aşı dediler. Andan Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm* zevrakında olan yetmiş aded âdemlere nübüvvet ile fermân edüp her birini birer diyâra Kalimon keheneyi Arz-ı Hâsân'a gönderdi kim hâlâ diyâr-ı Mısır'da Bilbes şehrine Arz-ı Hâsân derler. Anınçün Mısır arz-ı mukaddesden değildir. Ba‘dehû Kalimon hakîm Mısır'a varup Hazret-i İdrîs ta‘lîmiyle binâ olunan Mısır Cizesindeki Hırem dağları ki hâlâ anlara Fir‘avn dağları derler, ammâ hilâfdır Sürid hakîm izn-i İdrîs ile binâ etmişdir. Tûfân'dan sehel harâb olmak ile Kalimon hakîm yine imâr edüp anda sâkin oldu. Merhûm olup Ehrâm dağında defn etdiler. Oğlu Mısrâyim hakîm-i kebîr olup şehr-i Fustât'ı binâ etdiğiyçün şehr-i Mısır dediler. Bu Mısrâyim dahi merhûm olup yetmiş aded evlâdı kalup Musul'da Hazret-i Nûh'a gelüp birer cây-ı vatan istediklerinde her birin bir diyâra gönderüp Sırfâyil nâm bir oğlunu Rûm'a gönderüp ibtidâ Rûm'da vatan tutanın bu Sırfâyil'dir. Arz-ı Rûm'da deverân u seyerân ederek bu Sofya arzının âb [u] hevâsından ve Vitoş nâm kûh-ı bülendinden hazz edüp arz-ı Sofya'da sâkin olup her biri yüzer seneye bâliğ iken her birin birer arza gönderüp vatan dutundular. Bir oğlu Latine'dir, Dobra Venedik'e gidüp nevpeydâ Venedik körfezi sâhilinde kurâ ve kasabâtlar binâ edüp anda tenâsül bulup kavm-i Latin oldu. Bir oğlu Hersek idi. Hersek diyârı anın ismiyle müsemmâdır. Bir oğlu Vornik idi. İzvornik'de sâkin olup Voynuk kabilesi Vornik neslindendir. Bir oğlu Bulkarya'dır. Bulgar andan münteşir oldu. Bir oğlu Franka idi. Frenk andandır. Biri Hırabda idi, Hırvad andandır. Bir oğlu Boşnak idi, kavmi andandır. Bir oğlu Doşka idi, Alaman ile Venedik mâbeyninde Dodoşka kavmi andandır. Ammâ Macar Acem'den gelme Menuçehr evlâdlarından Mençır'dan galat Macar kavmidir. Sırfâyil'in bir oğlu da Romaa idi. Kızılelma Roması'nda kalup {on bir evlâdı olup her birin birer diyârı reyy ü imâr etmeğe gönderdi kim İşpaniye vilâyetinin ismidir.}

İşpaniye ve Fransa ve Ceneviz ve Portukal ve Donkarkıza ve Danimarka ve İngiltere ve Fiyamenk {ya‘nî Felemenk} ve İsfeç ve Çeh ve Korol, bu zikr olunan on bir aded krallık ki hâlâ ban ve krallardır kim sikke ve ülke sâhibleridir. Cümlesi Sırfâyil oğlu Roma ve Romaoğlu bu on bir aded evlâdları mezkûr diyârlara gidüp tenâsül bularak hikmet-i Hudâ ile arz-ı Rûm böyle imâr oldu. Ba‘dehû Sırfâyil yedi yüz sene mu‘ammer olup âhir intikâlinden sonra Sofya'da Vitoş dağında kalan evlâdları defn etdiler. Hâlâ Latin tâ‘ifesi bednâm günlerinde "Peygamberimizdir" deyü Sırfâyil kabrin bulup ziyâret ederler. Sırfâyil'in bir oğluna Sırfa derlerdi. Babasının ismiyle müsemmâ olup ol kadar mu‘ammer olup hâk-i Sofya'da yüz pâre kal‘a ve şehir binâ edüp Sırfa nâmıyla Sofya'yı eyle ma‘mûr etdi kim gûyâ hadîka-i Rıdvân olup niçe kerre yüz bin askere mâlik olup Sırfa askeri derlerdi. Hâlâ Sırf tâ’îfesi Sırfâyil oğlu Sırf'dan tenâsül bulup ibtidâ Sofya {kal‘asına} temel uran bu Sırfa veled-i Sırfâyil'dir, be-kavl-i Tevârîh-i Latin ve kavl-i Târîh-i Sırf. Bu bâlâdâ zikr olunan Sırfâyil'in kırk evlâdı ve Roma'nın on bir aded evlâdları cümle Hazret-i Nûh Necî îmânı üzre idiler. Aslâ şerîk koşmadıklarından ilâ hâze'l-ân evlâd-ı evlâdları inkırâzu'd-deverân krallardır deyü kütüb-i mu‘teberelerinde eyle tahrîr etmişlerdir. Ve millet-i Mesîhiyye tevârîhlerinde

Latin tevârîhi ve Yunaniyân tevârîhi kadar mu‘temed tevârîhler yokdur. Ammâ diyâr-ı Arab'da Kabâbıta tevârîhlerinin dahi mu‘temed târîhleri vardır. *[137b]* İle'l-ân rûz-merre vekâyi‘âtları diyâr-ı Mısır'da Kıbtîler tahrîr etmededirler. Ammâ Nasârânın Latin tevârîhleri cümle Sırfâyil'den beri ve oğlu Sırfa'dan beri tahrîr etmişler ammâ Sırfa tâ’îfesi cengâver ve dilâver-i hünerver olduklarından kemâl-i ma‘rifet ile cihânârâ olmayup devletleri de mümted olmadıklarından târîhleri azdır ammâ özdür ve gâyet sahîhdir. Anların ibtidâ sened-i târîhleri Eb-i Sânî Hazret-i Nûh Necî'den Sırfyây'ın kalemiyle zabt etmişler. Ammâ Yunaniyân-ı Rûm Nasârâ mevlûd-i İskender'den {târîh} tutmuşlar. Latin ve sâ’ir millet-i Nasârâ-yı üsârâ cümle İskender'den sened-i târîh etmişlerdir ammâ ümmet-i Muhammed hicret-i Resûl-i Ekrem'den târîh zabt etmişlerdir. İnkırâzu'd-devrân târîhleri, devletleri mü’ebbed ola, *âmîn*.

Ezîn-cânib el-kelâmu tecürrü'l-kelâm fehvâsınca yine sadede rücû‘ edelim. Bu Sofya şehrin binâ eden Sırfa ibn Sırfâyil merhûm olup evlâdları birbirlerine düşüp Bulgarya evlâdından mâyil gelüp Sırfiye şehrine müstevlî olup üç yüz sene Sırfiye şehrinde hükûmet edüp imâr etdi. Tâ Hazret-i İsâ asrında Alina kral İslâmbol'u imâr ederken Makedonya olan Filibe şehrinde Aysof nâm bir kızı nâmdâr olup serîr [ü] devletine asker cem‘ edüp kavm-i Sırfa elinden şehr-i Sırfa'yı alup yüz elli sene mu‘ammere olup Vitoş dağında niçe künûz-ı dahme-i Sırfiyâyiller bulup ol defîne-i gencîne ile Sırfiye şehrin müceddeden imâr etdiğiyçün Aysofya dediler. Ba‘dehû bu Aysof nâm kralın dahme-küşâ olduğun babası Alina kral İslâmbol'da istimâ‘ edüp bin araba ve hıntav mâl ile kızı Aysof'u İslâmbol'a da‘vet edüp Aysof kız ol mâl-ı kenz ile kırk yılda Ayasofya deyrini imâr etdiğiyçün Ayasofya dediler. Ba‘dehû bânî-i Ayasofya kız mürd olup Yeniodalar başında Kadı‘asker hammâmının dibinde amûd-ı müntehânın zirve-i âlîsinde bir mermer sandûka içre yılan havfinden anda defn etdiler. Ertesi gördüler kim ol sandukanın içi mâl-â-mâl yılan ve akreb ve çıyan leb ber-leb olmuş ammâ kızın vücûduna aslâ zarar gelmemiş. İşte şehr-i Sofya'nın bânî-i evveli Tûfân-ı Nûh'dan sonra Sırfiyâyil'dir. Ba‘dehû oğlu Sırfa'dır. Ba‘dehû Alina kral-ı dâll kızı Aysofya'dır. Hulâsa-i kelâm niçe yüz düvelden düvele nakl edüp bu felek-i atlas-ı bukalemûnda şehr-i Sofya kâh imâr u kâh harâb olup âhir hicret-i Nebeviyye'nin sene 786 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr'ın vüzerâlarından Balaban Paşa deryâ-misâl asker ile belde-i Sofya-yı muhâsara edüp kâmil yetmiş günde {küffâra} gelen imdâdların kıra kıra derûn-ı kal‘ada Bulgar ve Sırp ve Voynuk ve Laz ve Rûm cümle pür-gumûm olup ale'l-umûm kaht [u] galâdan "Aman el-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân!" deyü derûn-ı kal‘adan feryâd etdiler. Zîrâ kal‘a içinde yüz yetmiş bin kâfir-i fâcir var idi. Kıllet-i gılâl olunca hemân der-ceng-i evvel Latin kavminin eşbehleri emân ile sûrdan taşra çıkup Balaban Paşa'nın hâk-i pâyine rûmâlîde edüp şehr-i Sofya'da bir cây-ı karâr istediler. Ricâları hayyiz-i kabûlde olduğun derûn-ı kal‘adaki kavm-i Latin istimâ‘ edüp hemân ol dem emân ile taşra çıkdıkları kapunun miftâhın serdâra teslîm edüp bir tarafa durdular. Andan sonra emân ile Bulgar kavmi çıkup şehirde mekân ricâ etdiler ve ricâları kabûl oldu.

Andan Rûm tâ’ifesi çıkup mahalle ve kenîse istediler. Andan Lazka tâ’ifesi çıkup vatan istediler, verilmeyüp Nigebolu sancağından Pilevne nâm kazâda yer gösterdiler. Ba‘dehû bâ-sulh kal‘ayı feth olup içinde bâkî kalan kırk bin güzîde Sırf-ı sarp mel‘ûnları ahid-şikenlik edüp cenge âheng etdiler. Hemân Serdâr-ı mu‘azzam Balaban Paşa guzât-ı Müslimîne "Koma kurdum!" deyüp kol kol gübâng-ı Muhammedî'ye rehâ buldurup on bir koldan yürüyüş edüp kılıçları ağzında niçe bin cüyûş-ı muvahhidîn sademât-ı top-ı kûbdan rahnedâr olmuş divârlardan içeri girüp cümle küffâr-ı Sırf'ı

dendân-ı tîğa sarf ederken hemân taşraya vere ile çıkan Lazka kâfirleri kendülere Sofya şehri içre yurd verilmediğinden dilgîr olup guzât akîblerince kal‘aya yine girüp Sırf kâfirlerine imdâd edelim derken bi-emri Hayy [u] kadîr onlar dahi Sırp kavminin sırasında *[138a]* nakd-i ömürleri bâzâr-ı ma‘rekede bir pula satılup hûnları nehr-i Iskır'a katılup vücûd-ı murdârları sahîfe-i âlemde mün‘adim olup deyyâr-ı derûn-ı kal‘ada bir cân kalmayup kal‘a-i Sofya bu minvâl üzre bâ-sulh feth olmak sadedinde iken takdîr-i Hudâ bu gûne feth olup ba‘dehû fermân-ı Gâzî Hudâvendigâr ile serdâr-ı mu‘azzam Balaban Paşa deryâ-misâl askeri üşürüp kal‘anın burc [u] bârûların kırk günde güc ile zemîne beraber etdiler. Zîrâ gâyetü'l-gâye rıbât-ı azîm idi.

Latin tevârîhi kavli üzre İslâmbol kal‘ası cirminde kırk yedi bin adım sûr-ı azîm imiş. Hakkâ ki bu hakîr âsâr-ı temellerin deverân u seyerân ederdim. Vitoş dağı dâmeninde Korubağları nâm mahallinde ve ziyâretgâh-ı ünâs Balı Efendi semtinde ve Peteviçe semtinde ve Hacı Karamân köyü yolunda ve Lozna bayırlarında tâ nehr-i Eşher kenarında Ken‘ân Paşa çiftliği yerinde azîm enli kal‘a esâsları ve burc [u] bârû alâmetleri niçe yüz yirde zâhir ü bâhir olduğun cümle Sofya halkının ma‘lûmlarıdır, tafsîle ihtiyâc yokdur.

Ve yigirmi yedi kapusu ve bin yedi yüz kullesi ve yetmiş bin dendân-ı bedeni ve yedi yüz aded mutalsamâtları olduğu Yunaniyân'ın Yanvan Târîhi'nde mastûrdur. Ve hâlâ imâr olan Sofya kâr-ı kadîm harâb sûrunun bir köşesinde bir mahalle gibidir. Ammâ hayli vâsi‘ bender-i azîm şehirdir, *ammerehullah*.

Evsâf-ı ahvâl-i şehr-i Sofya-i sâfiye

Ba‘de'l-feth bu şehr-i Sofya içün sâf-dil Hazret-i Gâzî Hudâvendigâr "İmâr ola" deyü du‘â-i hayr edüp niçe hayrât [u] hasenâtlar edüp bizzât kendüleri üç sene bu şehirde sâkin olup Rûmeli diyârına pây-ı taht-ı vüzerâ olmağiçün feth-i fütûh eyledüğü diyârları ve büleyde [vü] kılâ‘ları bu şehre eyâlet kayd eyleyüp derdest ile tahrîr eyledi. Ba‘dehû Süleymân Hân dahi devlet-i Âl-i Osmân'ı tashîh edüp "Sofya sancağı paşa sancağıdır, tahtı şehr-i Sofya'dır kim cemî‘i Rûmeli'nin tâ ortasıdır. Ve serdâr-ı mu‘azzamlık ile defterhâne ve arz-ı telhîs sâhibi düstûr-ı mükerrem" deyü izin verüp üç tuğlu vezâret eyledi. Tâ şol mertebe müstakil vezîrlik etdi kim İslâmbol'un Yedikulle dizdârı fevt olsa Rûmeli'nin vezîri arzı gelmeyince Yedikulle dizdârlığı gayriye tevcîh olmazdı. Zîrâ ol asırda bu Sofya intihâ-yı serhad idi. Hâlâ Rûmeli paşasının taraf-ı pâdişâhîden kânûn üzre hâss-ı hümâyûnu on bir kerre yüz bin akçedir.

Timar defterdârı ve defter kethüdâsı ve sağ kol ve sol kol alaybeğleri ikişer tuğlu pâyesiyle hâkimlerdir. Ze‘âmet kethüdâsının hâssı ve timar defterdar hâssı kânûn üzre 52.000 ve Rûmeli eyâletinde cemî‘i erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı timarun ve paşanın askeri ve cümle sancak beğleri ve timar defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kâtibinin cümle-i cümele cebelüleri ile cümle Rûmeli eyâleti askeri kırk bin güzîde pür-silâh asker olur. Ve eyâlet-i Rûmeli'nde yedi aded yürük beğleri vardır. Meselâ İhtimân beği ve Pelve beği ve yürükân-ı Yanbolu ve mîr-i yürükân-ı Vize ve mîr-i yürükân-ı Koca ve mîr-i yürükân-ı Selânik. Bu ümerâlar Rûmeli eyâletinde paşa ile sefer eşüp üçer tabl ve ikişer ravza çalup birer tuğ ve birer bayrak taşıyup ve üçer yüz yürük yiğidi cebelüleriyle sefer eşmek kânûn-ı Süleymân şâh'dır.

Der-beyân-ı ze‘âmet-i mezkûr mîr-i yürükân

Evvelâ ze‘âmet-i mîr-i İhtimân 900, ze‘âmet-i mîr-i Vize 300, ze‘âmet-i mîr-i yürükân-ı Yanbolu 535, ze‘âmet-i mîr-i Tekirdağı 600, ze‘âmet-i Na‘ldöken 335, ze‘âmet-i kapudan-ı Kavala üçer pâre yarar kalita sâhibidir, 40412 ze‘âmet-i bahâsıdır, üç bin voynuk keferesiyle der-i devletde emîr-i âhûr ağa hizmetinde Kâğıthâne çayırında üç ay pâdişâhın atların bekleyüp hizmet ederler. Ve ze‘âmet-i defterhâ-yı Rûmeli 52000. *[138b]* Bu bâlâda tahrîr olunan sekiz aded mîr-i yürükân ze‘âmetlerinin ve Kavala emîr-i ze‘âmetinin kânûn-ı Süleymân Hân üzre cebelüleriyle cümle kâhice deryâda tuğyân-ı kefere olursa üç pâre kadırgasıyla kapudan paşa ile sefer eşer, kânûn budur. Ammâ paşa sancağı ki, Sofya şehridir, yalnız bu sancakda cümle ze‘âmet 322 adeddir ve timar cümlesi 1782 adeddir. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleriyle hîn-i gazâda üç bin güzîde asker olur. Sağ kol ve sol kol beğleri ta‘bîr ederler cümle Rûmeli eyaleti zu‘amâ ve erbâb-ı timarına ve cemî‘i alaybeğlerine hükm-i hükûmet edüp meterise ve gayri mesâlihe asker kolunan bunlardır. Ve sekiz aded mîr-i yürükânın askerlerine top-keşân câmûsların koşdurup top çekdirüp top çitleri urduran, iktizâ ederse yürükânı öldüren iki aded sağ ve sol kol beğleridir kim hîn-i gazâda hüküm bunlarındır. Rûmeli vezîri değil sa‘âdetlü pâdişâh dahi bu iki âdemin emrine râmdır, zîrâ bunlar ceng eri olmağıla şeb [u] rûz âteş içinde cân u bâş oynadırlar, müstakil beğlerdir.

Rûmeli eyâletinde olan sancakları beyân eder

Evvelâ Köstendil sancağı ve İskenderiyye sancağı ve Tırhala sancağı ve Ohri sancağı ve Avlonya sancağı ve Yanya sancağı ve Elbasan sancağı ve Selânik sancağı ve Delonya sancağı ve Üsküp sancağı ve Dukagin sancağı ve Alacahisâr sancağı ve livâ-yı Prizren ve livâ-yı Vuçetrin ve livâ-yı Çirmen on altı sancak bunlardır, ammâ livâ-yı Sofya paşa sancağıdır.

Bu mastûr olan on altı sancak cümle Rûmeli eyâleti vezîriyle sefer eşer, kânûn üzre cümle cebelüleriyle kırk bin asker olur ammâ üç bin asker dahi sekiz aded yürükân beğleri askeri olur. Bu hisâb üzre cümle elli iki bin asker olur. Ammâ Revân Seferi'ne Rûmeli eyâletine mutasarrıf Cânpoladzâde Mustafâ Paşa elli üç bin asker ile gidüp Okmeydânı'nda hayme ü hargâhları ve bâr-ı bengâhlarıyla meks edüp Beşiktaş'dan Üsküdar'a yetmiş pâre at gemisiyle kırk günde ubûr etdiği musarrahdır. Ol asırda eyâlet-i Rûmda yedi yüz kaplan postlu yedek at çekilirmiş. Yine Murâd Hân-ı Râbi'de Bayrâm Paşa Rûmeli vâlîsiyken "derdes" yoklaması olup cebelüleriyle bu tahrîr olunan mertebe cüyûş-ı muvahhidîn var idi. Zîrâ Süleymân Hân Engürüs seferlerine süvâr oldukda Anadolu'dan Rûm'a aslâ asker geçirmezmiş, illâ Mihaç gazâsında Seleşdi Kral cengine Anadolu ve Mar‘aş ve Karamân eyâletleri askeri geçmişdir. Sâ’ir gazâlarda hemân Rûm askeri Rûm'a, Anadolu askeri Ümm-i Tolı'ya me’mûrlar imiş. Tâ bu mertebe asâkir-i İslâm-ı Rûmeli deryâ-misâl imiş. Bosna ve Budin ve Eğre ve Tımışvâr eyâletleri ana kıyâs oluna, ammâ Rûmeli cümleye serdâr-ı mu‘azzamdır. Hâlâ ile'l-ân ve kânûn-ı Süleymân Hânî'de Mora ve Silistre ve Nigebolu ve Vidin ve Akkirmân ve Özi ve Bender sancakları dahi Rûmeli eyâleti idi. Ba‘dehû Karadeniz'de Kazak keferesi Ak olmak ile Silisre sancakları Rûm'dan ifrâz olup Özi eyaleti deyü başka vezâret oldu. Ve Mora sancağı dahi Freng-i bed-reng-i pür-ceng Akdeniz yalılarına istîlâ etmesin içün Mora sancağı dahi Rûm'dan ifrâz olup eyâlet oldu. Ammâ yine eyâlet-i Rûmeli, diyâr-ı Rûm'da hâlâ büyük eyâletdir kim beş ayda devr olur.

Sofya şehrinin hâkimlerin beyân eder

Evvelâ şer‘-i şerîf-i Muhammedî cânibinden şehr-i Sofya-i sâfiyenin hâkim-i şer‘i beş yüz akçe pâyesiyle saçaklı abâyı ve yeniçeri çukadâr ve dergâh-ı âlî kapucularından muhzırbaşı taşır şerîf Mevleviyyetdir.

Ve cümle taht-ı hükûmetinde (---) pâre ma‘mûr u âbâdân kurâ vü büldândan senevî yigirmi kise-i Rûmî hâsıl olur. Bu eyâletden paşasına ber-vech-i adâlet yüz bin guruş olur. Üçüncü hâkim-i şer‘î şeyhülislâmdır. Dördüncü hâkimi cemî‘i şürefâlara nakîbü'l-eşrâfdır. Beşinci hâkimi ayak nâ’ibidir. Altıncı hâkimi sipâh kethüdâyeridir. Yedinci zâbiti yeniçeri ve topçu ve cebeci zâbiti yeniçeri serdârıdır. Sekizinci hâkimi şehir muhtesibidir.Tokuzuncu zâbiti paşa voyvadasıdır. Onuncu hâkimi şehir kethüdâsıdır. *[139a]* On birinci zâbiti bâcdârdır. On ikinci zâbiti harâcîdir. Böyle zâbitlere hâkim, paşadır. Ana hâkim, hâkimler hâkimi Hâkim-i mutlak Allah'dır kim cemî‘i zî-rûha ve küllî zerre vü şemmeye ve cemî‘i mahlûka muhtesib ol Perverdigâr-ı lâ-yezâldir.

Sofya şehrinin zemînin ve imârât-ı metînin beyân eder

Evvelâ şehr-i Sofya sahrâsının cenûbunda kûh-ı Vitoş dâmeninde Korubağları nâm İremezâtın zeylinde bir düz fezâda vâki‘ olmuş bender şehr-i levender-i belde-i mu‘azzamdır. Batı ve şimâl tarafı bir sahrâ-yı hâsılistân gül-i gülistân, ma‘mûr [u] âbâdân fezâ-yı İhtimândır. Kurâ kurâya çitilmiş büldândır.

Cümle kırk bir aded mahallâtdır. Evvelâ Bana mahallesi ve Çelebi mahallesi ve Gül câmi‘i mahallesi ve Mahmûd Paşa mahallesi ve Paşa mahallesi ve Siyâvuş Paşa mahallesi ve İmâret mahallesi ve

.....(1,5 satır boş) .....

Cümle (---) aded hânedân-ı sarây-ı a‘yân ve gayri büyûtlardır. Evvelâ **Paşa sarâyı**; Cebel-i Vitoş'a nâzır bir hevâdâr müzeyyen dâr-ı vüzerâ-yı re’ykâr sarâydır. Bir vâsi‘ meydânında cirind silâhşörlüğü olur at meydânıdır. Divânhâneden mâ‘adâ fevkânî ve tahtânî yetmiş aded gılmân-ı hâssa hücreleri ile ârâste vü kilâr u matbah u hammâm ile pîrâste sarâydır. Paşa odasının târîhidir:

Görüp itmâmını anın dedim târîhini ol dem

Te‘âlallah olup tâk-i bülendi âsumân-âsâ.

Sene [942]

Bu hücre-i musanna‘ın revzenleri şâhrâha ve Çelebi câmi‘i'ne nâzırdır. Andan sarây-ı Ya‘kûb Ağa ve sarây-ı Koca Mehemmed Ağa ve sarây-ı Koca Peltek Ya‘kûb Çavuş ve sarây-ı Molla ve sarây-ı Gınâyî Efendi ve sarây-ı Durganlı Ağa ve sarây-ı

.....(1 satır boş) .....

Bu hânedânlardan mâ‘adâ fevkânî ve tahtânî fukarâ hânedânlarıdır.

Ammâ bu şehrin cümle sağîr ü kebîr büyûtları la‘l-gûn kırmızı kiremit ile mestûr bir şehr-i ma‘mûr şehr-i Sofya cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden kadîm,

Gül câmi‘idir. Zamân-ı kadîmde deyr-i azîm imiş. Kubbesi ve bir mevzûn minâresi var. Andan,

Câmi‘-i atîk Koca Mahmûd Paşa: Tûlen ve arzen iki yüz ayakdır. Ve cümle on sekiz aded kubbeleri ve cümle (---) aded pâyeler üzre mebnî kıbâb-ı ser-nigûnlardır. Bu şehirde bundan büyük ma‘bedgâh-ı kadîm yokdur. İki bâb-ı sa‘âdeti var. Cânib-i yemîninde minâre dibinde bir bâbı var ve bir kıble kapusu var, biri mesdûddur. Ve bir mevzûn tula minâre-i serâmedi var, haremi hayli vâsi‘dir. Mihrâbı önünde bir bâğ-ı İremi var. Haremin cânib-i selâsı alçak divâr ve dörd kapusu var. Bu câmi‘-i pür-nûr sâfî rasâs-ı nîl-gûn ile mestûrdur. Kibâr-ı evliyâullahdan bir pîr-i fânî şa‘bân Efendi nâm bir imâm-ı hümâmı var. Hattâ minberde hutbe tilâvet ederken "*ve ale'l-imâmeyni'l-hümâmeyn*" mahalline geldükde nevm galebe edüp bir nefîr-i hâbda iken başından imâmesi minberden aşağı yuvarlanup hâbdan bîdâr olunca "Alıverin şu imâmeynin imâmesin" deyüp *"Kâzımîne's-sa‘îdeyni'ş-şehîdeyn"* deyü hutbeyi tilâvet ederken bir âdem imâmın imâmesin minbere çıkarup hatîbe verirken harîf-i zarîf zarâfetiyle inemeyüp minberden aşağı tekerlenüp düştü. Ertesi gün imâm gayri câmi‘e gelmeyüp âhirete eşdi. *Rahmettullahi aleyh*.

Ol gün câmi‘de cümle cemâ‘at hande künân olup hemân hatîb Allahu a‘lem hicâbından merhûm oldu. Andan

Koca Dervîş Mehemmed Paşa câmi‘i: Süleymân Hân vüzerâlarındandır. İmâret câmi‘i derler, bir ibâdetgâh-ı rûşendir. Câmi‘-i selâtin-vâr bir kubbe-i âlîsi var. Enderûn [u] bîrûnu gâyet musanna‘dır. Ve gâyet vâsi‘ haremi var, etrâfı cümle amûdlar üzre kıbâb-ı nîlgûn rasâs-ı ibret-nümûn ile mestûrdur. Ammâ minâre-i serâmedi katı a‘lâ mevzûndur. Bu câmi‘-i pür-envâr Süleymân Hân'ın Koca Mi‘mâr Sinân kârıdır kim vüzerâ câmi‘lerinde bu ibâdetgâhda yed-i tûlâsın ayân etmişdir. Andan,

Monla Efendi câmi‘i: Banabaşı nâm mahall-i izdihâmda olmak ile subh u mesâ cemâ‘atdan hâlî değildir. Çâr-kûşe divâr üzre bir kubbe-i âlîdir, ammâ hayli büyük câmi‘dir, ve cümle kurşum örtülüdür. Kibâr-ı evliyâullahdan bir vâ‘izi var. Bunun dahi minâresi gâyet musanna‘dır kim Sofya şehri içre bî-bedeldir. ***[139b]*** Andan,

Câmi‘-i Eski Siyâvuş Paşa: Süleymân Hân vüzerâsındandır. Mâ tekaddem kenîse imiş. Ammâ bu dahi kurşumlu ve bir minâreli, bir mürtefi‘ zemînde câmi‘-i kebîrdir. Ve Defterdâr câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Ve Paşa sarâyı önünde **Çelebi câmi‘i** ve **şeftâlû câmi‘i,** cemâ‘at-i firâvânı vardır (---) (---) (---) (---) (---).

Kurşumlu câmi‘-i ma‘mûrlar bunlardır kim salât-ı cum‘a edâ olunur. Bunlardan mâ‘adâ şehrin cânib-i erba‘asında bâğçeler içinde kalmış niçe yüz câmi‘ ve medrese ve hân u mesâcid ü tekyeler meydânda bî-cemâ‘at kalmışdır. Ve cümle zulümden harâb olmuşdur. Ve cümle (---) aded ma‘mûr mesâcidlerdir. Evvelâ,

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded dârü'l-ulûm medârislerdir. Evvelâ medrese-i imâreti Koca Mehemmed Paşa'nındır. Cümle kıbâbları rasâs ile mestûrdur.

Ders-i âmmı ve talebeleri ve hücrelerinin lahmiyye ve şem‘iyyeleri ve vazîfe-i mu‘ayyeneleriyle beher yevm ta‘âmları dâ’imdir.

Ve medrese-i Mahmûd Paşa,

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle kırk aded dârü't-ta‘lîm mekteb-i sıbyânı var.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded çeşme-i cân-perverlerdir.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded selsebîl-i aynu'l-hayâtdır. Evvelâ sarrâchâne başında demir pencereli Mahmûd Paşa sebîli, mâh-ı temmuzda yah-pâreli âb-ı hayât bezl ederler. Ve Banabaşı'nda Monla sebîli (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve cümle 1086 aded dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir. Ammâ bir metîn kârgîr binâ kıbâb-ı müzeyyenler ile kavî bezzâzistânı vardır. Cümle zî-kıymet metâ‘ anda bî-kıymet bulunur. Sarrâclar çârsûsu ve haffâflar bâzârı ve kuyumcular bâzârı ve sabbâğları ve attârları gâyet çokdur. (---) (---) (---) (---) .

Ve cümle (---) aded hân-ı mücerredân-ı tüccârândır.

.....(1.5 satır boş) .....

Ve cümle (---) aded mihmânhâne-i kârbânsarâydır. Evvelâ cümleden Banabaşı hânı ve İmâret hânı,

Koca Mehemmed Paşa'nın hasbî kârbânsarâyıdır kim yüz tavla at alır ve Siyâvuş Paşa hânı, beş bin at alır kârbânsarây-ı azîmdir ve Eski hân ve Mahmûd Paşa hânı ve Tahılbâzârı hânı ve sarâya muttasıl Küçük hân ve Bezzâzistân mukâbelesinde Büyük hân ve hân-ı Çukacıyân ve hân-ı Yahûdân, diğer hân-ı Yahûdân. (---) (---). Bunlar cümle kurşumlu hânlardır.

Ve cümle (---) aded imâret-i dârü'l-it‘âmdır. Cümleden Koca Mehemmed Paşa'nın **İmâret câmi‘i imâreti**, sayf [u] şitâda şeb [u] rûz cemî‘i müsâfirîne ni‘meti mebzûldur. Ammâ şa‘îri yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) .

Ve cümle (---) aded hammâmı, Mehemmed Paşa'nındır. Âb [u] hevâsı ve bisâtları pâk hammâm-ı mâhbûb-dellâkdir.

Andan Sunkur Beğ hammâmı harâbe idi. şeyhzâde Çelebi imâr etdi. Gayri hammâm yokdur.

Der-sitâyiş-i germâb-ı pâk-i şehr-i Sofya: Bu diyârda ılıcaya "bana" derler. Acem'de germâb, Arab'da humma, Türkistân'da ılıca, Yörükistân'da kaplıca derler. Tatar ılı-sı der. Kürdistân'da çermikdir. Lisân-ı Sırp'da kösünce derler. Türkmân'da ılığın derler. ***[140a]*** Bu gûne esmâlar ile müsemmâ olan ılıcalar cümle beş adeddir. Evvelâ

Avretler ılıcası, bi-emri Hudâ avretlere nâfi‘dir. Ricâl makûlesi girse saçı sakalı dökülüp dam dazlak bir mahbûb kart cavlakî ışığına döner. Ammâ nisâ tâ’ifesi girse cümle mûdan eser kalmayup aşağı kapular pâk olup şahme-misâl vücûdları ter olur. İkinci bana, kefere ve Yahûdî ve gayri nasârâ avretlerinindir. Üçüncü germâb cümle Urûm ve Latin ve Bulgar Ermenîlerindir kim gayr-ı nasârâ komazlar. Andan dördüncü humma-i reb Yahûdîlerindir, kim anlardan gayri buna bir millet girmeğe ikrâh eder.

Bu dörd aded ılıcaların her birinin birer hâssası vardır ammâ cümlesi mükellef kârgîr binâ değillerdir. Ve havzlarından aşup ayakları cereyân ederken cümle debbâğlar içinden ılıca ayakları akup debbâğlar kullanırlar.

Amma beşinci ılıca-i kebîr tâ şehrin ayne'l-fi‘linde vâki‘ olup bir kubbe-i azîm câmekânı vardır. Bin aded âdem alur ortasında havz [u] şadırvanı var, andan içeri bir kubbe-i azîmi var kim âdem birbirin güç ile teşhîs eder. Kubbenin cânib-i erba‘asında altı aded kemerler vardır. Her kemer altında birer hanefî kurnaları kol kalınlığı suları cereyân etmededir. Ve iki halveti var, birine akhalvet derler bir kurnası var. Kurnasında bir kurbağı resmi var, ana işâretdir kim "Sen benî Âdem'sin, kurbağı gibi suda çok durma" demekdir. Ve halvet gâyet rûşen ve beyâz mermer-i hâmlar ile döşendiğinden "akhalvet derler. Ve birine "karahalvet derler, hakkâ ki muzlimdir. Ve bir kurnaya "diner kurna" derler, havz-ı kebîrin sol cânibindedir. Kurnaya ba‘îd dîvârda bir delik vardır, ol deliğe bir âdem parmağın soksa yâhûd ol deliğe ağzıyla üflese ol kurnanın suyu akmaz olur. Parmağın çeküp üflemese yine akmağa başlar, aceb temâşâdır. Bu kubbe-i azîmin ortasında halîc kadar bir havz-ı azîm vardır kim âdem kaddinde aşren fe-aşren pâk mâ-i suhn ile leb ber-lebdir. Dâ’iren-mâdârında altışar kademe nerdübânları var ve mermer ejder ve arslan kellelerinden âb-ı hayât sular cereyân edüp havza rîzân olur ammâ gâyet ıssıdır. Bu havz içre cemî‘i âşıkân-ı sâdıkân müştâkân-ı ma‘şûka ve yârân-ı bâ-safâlarıyla bilâ-vâsıta koç-kucağ olup mâlik-i bahr gibi şinâverlik edüp kimi

perendebâzlık, kimi rakkâslık edüp el ele verüp semâ‘ ederler. Niçesi el ele olup turna katarı olup "kur kur" deyü turna sadâsı ederek deverân ederler. Kimisi bir yire cem‘ olup birbirlerin derâğûş edüp omuzlarına ayak üzre bir kat âdem dahi birbirlerin kucaklayup eyle semâ‘ ederler. Bir hây-hûydur kim ta‘bîr olunmaz. Hakîr bu havza "mecma‘-i dilberân" dedim. Zîrâ herkes dilber-i ra‘nâlar ile bîlâ vâsıta koç-kucağ ba‘dehû bir genc künci bucâğ isterse ol çağ; istemezse öbür çağ eder. Böyle bir havz-ı vâsıtadır. Ve niçe yüz garîb ü gurebâ kurnalarda câmekânda, câme vü câmehâbın gasl edüp pâk eder. Ve niçe yüz âdem dahi mahbûb dellâklare kese ve sabun sürdürüp kendi dahi dellâke sabun gibi sürünüp kimi pâk ve kimi şerâ’it-i guslü bilmeyüp nâ-pâk olur. Bir cah-cahûn hengâme-i hâl-i diyer-gûndur kim akl-ı kâsır hayrân olur. Ve bu ılıcada bây [u] gedâ birdir. Eğer peştemâlın var ise hammâmcıya bir akçe vermeden çıkarsın, meğer esbâbın hıfz edene bir penez veresin. Zîrâ Camâpur askeri gibi bî-hisâb ecnâs-ı mahlûkât haşerâtlar gelüp gitmededirler. Ve eğer peştemâlın yok ise hammâmdan peştemâl alup kise sabun sürünürsen iki akçe verirsin. Ve ba‘zı şehir a‘yânı şeb-i yeldâlarda yetmiş seksen aded yârân u pîr [ü] cüvân banayı halvet edüp niçe yüz aded kanâdiller ile ve gûnâ-gûn şem‘-i asel-i kâfûrîler ile çerâğân edüp âlem-i ağyârdan bî-haber tâ sabâha dek cân-ı cânân sohbetleri edüp gûnâ-gûn et‘ıme-i nefîse ve mümessek hoşâblar ve gülâb ü ûd-ı anberler ile derûn-ı hammâm hoş-bû olup hoşâb zevkleri ederler.

Mu‘tâd-ı latîf-i ahâlî-i Sofya: Sâhib-i tab‘ olan kimesneler pâk destiler ile bu bana suyundan doldurup sermâ olunca nûş ederler. Zîrâ âb-ı hayâtdan nişân verir. Cemî‘i ılıcaların suları kükürd veyâhûd zırnıh kokup gümişin reng-i rûyin mütegayyir eder. Ammâ bunda aslen ve kat‘an eyle râyiha ve tagayyür-i reng-i ma‘âdin etmek yokdur. Altuna ve gümüşe gâyetü'l-gâye cilâ verüp berrâk eder.

{Hâssa-i âb-ı bana}: Yedi gün nûş edüp gasl eden emrâz-ı cüzzâm ve beras ve kuba ve cereb ve yerakân ve hafakân-ı dâ’i's-sa‘lîden *[140b]* bi-hikmet-i Hakîm-i Mutlak zikr olunan emrâz-ı muhtelifelerden halâs olur ve her bâr nûş eden ishâlden ve zâtü'l-cenbden ve renc-i bevâsîden rehâ bulur. Ve hummâ-yı muhrıkaya mübtelâ olan bir kaç kerre girse şifâ bulur. Ammâ bu banaya girmenin şartı vardır. şehr-i Sofya gâyet şitâ kânıdır. Ilıcada çok durup taşra câmekânda dahi çok durunca şitâ kânında şifâ-kânın adem diyârında bulursun.

Ammâ şart-ı evveli oldur kim hemân her hammâmdan, husûsen bu germâbdan çıkınca ale'l-fevr kamîs-i serâvil-i siyâbın giymek gerek *ve's-selâm.*

Diğer âdet-i latîf be-ahâlî-i Sofya: Bu şehirde merd [u] zenândan ferd-i âferîde merhûm ve merhûme olsa ol ân taraf-ı vakıfdan her mahallenin sakaları çile ta‘bîr ederler bal fıçıları vardır, anları sırıklara geçirüp bananın ol yed-i kudret ile meshûn âb-ı hayâtın çilerlere doldurup cümle mevtâyı ol kudret ılısıyla gasl edüp defn ederler. Ve ol kadar sabun köpürdür kim gûyâ Van deryâsının suyudur.

Diğer şekl-i hasene lâkin bid‘at-i seyyi’e-i berây-ı nisvân-ı sâhib-isyân: Bu şehr-i Sofya'nın havâtinlerinin ehl-i perde olan mestûre zenâneleri aslâ şâhrâha çıkmazlar. Meğer muztarr-ı hâl olup sûk-ı sultânîye çıkalar. Ammâ her gice niçe bin zenâne ve zâniye kirlenüp kendüyi pâk etmek içün nâpâk esbâbların yıkamak ve kendüyi yıkanmak ve bir köşede kalmak içün esbâbların boğçalayup niçesi fânûs ile niçe bini şeb-i muzlimde banaya giderim, deyü ehl-i nâ-ehlinden me’zûn olup kimi banaya kimi gayri hâneye gidüp kirlenen esbâbların yıkarlar. Bu şehre mahsûs bir ayıb şeydir.

Efendimiz Melek Ahmed Paşa men‘ edem zann edüp cümle a‘yân-ı vilâyet rızâ vermediler. Her şeb bu gûne nisvânlar tâ sabâha dek gürûh gürûh gelmede ve gitmede ve gezmededir.

Diğer hüsn-i âde ola: Her hâne-i a‘yânda beşer ve onar ekall-i mâ-yekûn birer ikişer Bulgar Voynuk kızları huddâmeleri var ammâ gâyet mahbûbe kızlardır. Anlara bu şehirde orfene derler, ya‘nî hizmetkâr derler. Ammâ gayri diyârda orfene fâhişeye derler. Bu şehrin makbûle cevârîleri şeklinde anlardır. Çarsû-yı bâzârda ve hânelerinde yüzü açık beyne'n-nâs hizmet ederler ve her hizmete cân bâş ile hizmete müsta‘idlerdir. Hâsıl-ı kelâm bu şehrin tarz-ı kadîmleri böyle ola gelmişdir. Ammâ banaya gitmeleri gâyet kabîhdir. Mezkûr bana ılıcaların sâhibü'l-hayrâtı merkûm-ı sa‘îd Kosova'da şehîd Gâzî Hudâvendigâr'ın binâsıdır. Bu bana sebebîçün Sofya şehrinde ancak iki hammâm vardır. Ammâ cümle halk müft [ü] meccânen banaya girerler, ve's-selâm. Ammâ a‘yân-ı vilâyetin takrîrleri üzre derûn-ı şehirdeki sarâylarda yetmiş hammâm vardır, derler.

Sitâyiş-i a‘yân [u] kibâr-ı ulemâ ü sulehâ :

.....(1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı e’imme vü hutebâ ve meşâyih [u] fukahâ :

.....(1.5 satır boş) .....

Sitâyiş-i yârân-ı ihvân-ı erbâb-ı ma‘arif şu‘arâ :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı mazanne-i kirâme, mecâzibûn-ı büdelâ :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı mahbûban :

.....(1.5 satır boş) .....

Sitâyiş-i libâs u lisân-ı ehl-i beled :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-ta‘rîf-i âb [u] hevâ ve iklîm-i arz-ı beled:

.....(1.5 satır boş) ..... ***[141a]***

Der-ayân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-vasfı aded-i ravza-i rıdvân-ı bâğât :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı hubûbât-ı mahsûbât :

.....(1.5 satır boş) .....

Der-ta‘rîf-i me’kûlât-ı meşrûbât :

.....(1.5 satır boş) .....

Evsâf-ı mesîregâh-ı İremezât

şehr-i Sofya'nın cânib-i erba‘asında yigirmi bir mesîregâh [u] teferrücgâhlar vardır. Cümleden **cebel-i Vitoş** ile şehr-i Sofya mâbeyninde **mesîregâh-ı Korubâğları**, Rûm u Arab [u] Acem'de Konya şehrinin **Merâm**'ı ve Malâtiyye şehrinin **Aspozu**'su ve Adaliyye'nin **Istanâz**'ı ve Rûm serhaddine şehr-i Peçevî sirem u mânend-i bâğ-ı İremin **Barudhâne**si ve Bosnasarây'ın **Mevlevîhânesi** meşhûr teferrücgâhlardır. Ammâ bu Sofya'nın Korubâğları bir mesîregâh korudur kim dıraht-ı gûnâ-gûnunun bir korusu yokdur. Bu kadar cümle şecereleri sebz-gûn dıraht-ı tayyibelerdir. Ve bahâr eyyâmında bu bâğlara âdem girse gûnâ-gûn ezheriyyâtın râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Cümleden şecerâtdan vişne şükûfesi cihânı dutup rûy-ı zemîn berk-i şükûfe ile mestûr olur.

Mesîregâh-ı Lala Paşa: Bu dahi Korubâğları'nda bir İremezâtdır.

Teferrücgâh-ı Ahmed Bîcân: Zamân-ı kadîmde tekye-i âbâdân imiş. Hâlâ bâğları kalmış Gelibolulu Yazıcızâde Ahmed Bîcân'dır kim bunda sâkin idi. Bî-cân olan âşık bu teferrücgâhda pür-cân olur. Bu dahi Korubâğları'ndadır.

Mesîregâh-ı Ahmed Hoca: Bu dahi Korubâğları'nda bir ârâmgâh-ı ferahşâd yerdir kim gam u gussa ile anda varan ferah kesb eder. Bu Korubâğları'nda niçe yüz mesîregâh-ı bî-minnetler vardır ammâ tavsîf etmek müşkildir. Andan,

Mesîregâh-ı Lozna: Sahrâ-yı Sofya'ya nâzır kûh-ı Vitoş dâmeninde cihânnümâ bir temâşâgâh-ı latîfdir. Andan ana karîb nîm sâ‘atde,

Teferrücgâh-ı Ken‘ân Paşa çiftliği: Bir hıyâbân-ı dırahtistân içinde tekye-misâl bir sarâydır. Ve buna karîb yine cebel-i Vitoş dâmeninde nehr-i Iskar kenarında ve bir çemenzâr yerde

Evsâf-ı mesîregâh-ı germâb-ı ibret-nümâ Örencik: Bu dahi Rûm u Arab u Acem'de hâssa-i kesîreli bir ılıcadır ammâ binâ cihetinde ol kadar mükellef ve mükemmel değildir. Zamân-ı kadîmde selâtin-i Âl-i Osmân'dan Gâzî Hudâvendigâr bir müfîd ü ihtisâr kubbe-i üstüvâr inşâ etmişdir. Ammâ yetmiş derde devâ bir humma-i germâbdır kim cemî‘i dîvârlardan nikrîs zahmına ve gûnâ-gûn sızılara mübtelâ olan sâhib-i özr alîl kimesne gelüp ılıcasına girüp çamurundan veca‘ olan yerlere sürünüp bi-emri Hakîm [u] Kâdir ifâkat bulup tendürüst olur. Husûsen şehir a‘yânları mâh-ı Temmûz'da sürü sürü haymeleriyle gidüp bir hafta anda bana faslı edüp tâze cân bulurlar, meşhûr-ı âfâk bir germâb-ı

Hâlık-ı Rezzâk'dır. Andan Sofya şehrinin cânib-i garbında nîm sâ‘at ba‘îd,

Mesîregâh-ı Ilıca-i (---) : Bir mürtefi‘ zemîn-i cihânnümâda eş-şeyh İshâk Efendi ibn eş-şeyh kutb-ı âfâk Balı Efendi çiftliği var. Ana muttasıl bir ılıcadır. Üzerinde bir serâmed kubbesi var, ammâ câmekânı yokdur. Lâkin gâyetü'l-gâye şiddet-i hâr halk olunup değme âdem girmeğe tahammül edemez. Hattâ koyun kellesi ve paça ütülerler, yumurtayı hod ola, bi't-tarîk tabh eder, gâyet ıssıdır. Ammâ zâtü'l-cenbe mübtelâ olanlar girüp veca‘-ı sâdırı ve yerekânı ve hafakân-ı zâtü'l-cenbi def‘ olur bir hâssası müşâhede olunmuş germâb-ı suhnâbdır.

Andan ana karîb karye-i Balı Efendi civârında,

Teferrücgâh-ı germâb-ı Balı Efendi: Bir dere kenarında bir alçacık kubbecik içre bir humma-i bî-bedel-i mu‘tedildir, *[141b]* ammâ suyunda kükürd râyihası vardır. Ana karib kurâlarda sâkin olan Bulgar ve Voynuk ve Sırf tâ’ifesi girüp frengi zahmetinden ve *Allahümme âfinâ* cüzzâm marazından ve âkile ve şîrpençeden halâs olur, gâyet mücerrebdir, ammâ tekellüflü imâr değildir. Andan ana muttasıl,

Evsâf-ı mesîregâh-ı Balı Efendi korusu: Kûh-ı Vitoş'un zeylinde bir hiyâbânistân-ı kûyâgistân, dağistân-ı ormanistândır kim ok ursan geçmez ve kurguşum atsan işlemez bir ormandır. Evc-i âsumâna kadd-i bâlâ çekmiş serâmed dıraht-ı çınar, mişe ve kavak ve ar‘ar vardır. Misli meğer Bosna diyârında Revâne dağlarında ve Çemirne yaylalarında ola. Ammâ bu Balı Efendi korusunun her tarafında uyûn-ı câriyeler cereyân edüp her dıraht-ı bîd-i sernigûnun zıll [u] himâyesinde cemî‘i âşıkân-ı züvvâr-ı müştâkân zevk u safâ edüp tâ‘at [u] ibâdet-i Sübhân ederler.

Mesîregâh-ı azîz eş-şeyh Balı Efendi: Yine bu hıyâbân içre bir savma‘a-i ma‘bedgâhdır. Dıraht-ı azîmlerin kesretinden bir şecerenin berg [ü] bârı vefretinden âfitâb-ı âlem-tâbın tâb [u] tüvânı zemîne te’sîr etmez. Böyle bir hıyâbân-ı sâyedârdır. Anda bir müdevver kaya vardır. Hazret-i azîz-i mükerrem Balı Efendi ol kaya üzre tâ‘at [u] ibâdât etdüğü secde yerinde re’s-i mübârekleri taşa te’sîr etdüğü mahal nümâyândır. Matar-ı rahmet, ol seng-i hârâdaki re’s-i şerîfi çukuruna dolup cümle hûş [u] tuyûr andan bârân-ı rahmeti nûş edüp atşânı ferâmûş ederler. Bu dahi ibret-nümâ bir mesîregâhdır. Ve ana karîb,

Mesîregâh-ı mastaba-i Süleymân Hân: Bizzât Süleymân Hân sene (---) târîhinde diyâr-ı Alaman serhaddinde kal‘a-i Sigetvâr gazâsına teveccüh etdiklerinde Balı Efendi hazretleri hayâtda olmak ile azîz-i merkûma buluşmak içün korusuna gelüp bu kadar bin asker ile cây-ı emân olan korusuna konup askeri koruyu kırup haymelerin kurup meks ederler. Balı Efendi azîz bu hâli istimâ‘ edüp eydür: "Süleymân garîb, kırk sekiz yıldır cihâd-ı gazâ edüp cihâd-ı ekber etmedi. Niçe yüz bin mahlûk-ı Hudâ'yı kırarak şimdi bizim himâyemizde olan korumuzu âhir senesinde kırmağa mı geldi?" deyüp seccâdesin alup dağlar içine firâr eder. Süleymân Hân mümkün olup azîze buluşmak müyesser olmayup Süleymân Hân şeyhülislâm Ebussu‘ûd Efendi tebdîl-i kıyâfet edüp azîzden istimdâd taleb etmeğe niçe hedâyâlar ile Ebussu‘ûd'u azîze gönderüp vardıkda hemân azîz hazretleri keşf edüp "Hoca-i zâhir Ebussu‘ûd (---) safâ geldin. şer‘-i Resûl'e pek hizmet eyle. Tarîk-i bâtını da elden komayup beraber terâzû dut" dedükde hemân Ebussu‘ûd azîzin dâmenin bûs etdükde "Molla! Berhurdâr-ı dâreyn olasın. İnkırâzu'd-deverân te’lîfinle ve evlâd [u] ensâbınla ecel-i müsemmânda

mü'ebbed olasın. Süleymân âhiret pâdişâhlığı ister, hele varsın, Sigetvâr'ı görsün. Bu bizim korumuzda kırdığı ağaçdan Sigetvâr gölüne ağaç doldursun. Feth eder bulunur. Kalbin anda bıraksın. Ba'dehû bizimle İrem bâğı korusunda görüşsün ve barışsın. Yohsa bizim koruda anınla görüşmezik. İşin Allah âsâr ide. Bizden selâm eyle" deyü böyle niçe rümûz-ı künûz kelimâtlar ile Ebussu'ûd'u Süleymân Hân'a gönderir. Süleymân Hân-ı Gâzî-i nüktedân eydür: "Hay molla! Allahu a'lem, biz Sigetvâr'a emek çeküp gölüne ağaç doludup feth eder bulunur, dediğinde, ayâ feth edemeyüz yâhûd kalbin anda bıraksın dedüğü, biz anda merhûm oluruz ve azîz ile âhiretde görüşürüz" deyü vâfir endîşe-i hâma düşer. Hemân ol sâ'at Balı Efendi korusu kendüye temlîk olup bir ferd-i âferîde koruyu kırmamak içün hatt-ı şerîf-i hudûdnâmeler tahrîr edüp andan Sigetvâr'a kat'-ı menâzil ederek varup ol ân muhâsara edüp dağ ve taşın, dıraht-ı azîmlerin kırup Balı Efendi korusundan getürdüğü ağaçlardan Sigetvâr halîçine döküp gölü leb ber-leb, edüp kal'ayı feth etme sadedinde iken maraz-ı zahîrden merhûm olup karnın Âsaf-ı Berhiya'sı *[142a]* olan (---) paşa, kalb-i Süleymân Hân'ı zemîne alâ tarîki'l-emâne defn edüp na'ş-ı şerîfin tuzlayup pinhân ederler.

Bu ahvâlden asâkir-i İslâm'ın aslâ haber-i âgâhları olmayup vezîr-i sâhib-tedbîrin re'y-i tedbîri ile hâh nâ-hâh Sigetvâr kal'asına göl üzerinden yürüyüş hücûmun etdirüp cebren ve kahren koca Macar-ı Zirin-i la'înin destinden kal'a-i Sigetvâr'ı feth ederler. Ol ânda Erdel diyârında Pertev Paşa dahi Göle kal'asın feth eder. Hâlâ efvâh-ı nâsda "Süleymân Hân'ın ölüsü Sigetvâr'ı ve Göle kal'asın feth etdi" derler. Hikmet-i Hudâ Süleymân Hân merhûm olduğu gün bu Sofya korusunda Balı Efendi eydür: "Süleymân ile görüşmeğe ahd etmişdik, ey ihvân-ı vefâ, anlar gitdiler, biz de anlar ile görüşmeğe gidelim. İbtidâ bananın kudret suyuyla gasl edelim, sonra gidelim" deyü niçe keşf-âmîz rumûz-ı künûz edüp fukarâsıyla vedâ' edüp rûh teslîm edüp korusu içinde medfûndur. Ba'dehû Selîm-i Sânî ılgar ile Sigetvâr'a varup Belgrad'a gelüp cülûs eder.

Andan şehr-i Sofya'ya gelüp Balı Efendi'nin üzerine bir kubbe-i âlî ve bir tekye-i dervîşân-ı Balı binâ edüp dâr-ı saltanat-ı aliyyede karâr eder. İşte bu Balı Efendi mesîregâhı bu gûne menâkıblı bir âsitâne-i yâğ u balîdir. Hudâ nigâhbânı olup zıll-ı hıyâbânı dâ'imü'd-devrân ola, âmîn. Zîrâ bu hakîr ol cây-ı dilküşâda niçe dırahtın sâyesinde zevk u safâ ve tâ'at [u] ibâdât etmişizdir. Hâlık-ı kevneyn kabûl ede.

{Ve sene 1025 târîhinde Ekmekçizâde Ahmed Paşa bu Balı Efendi karyesine bir kurşumlu ve kırk elli ocaklı bir hân-ı azîm ve kırk elli dükkân inşâ edüp karye-i Balı Efendi azîzi âbâdân emişdir}. Ve bu şehr-i Sofya'da niçe yüz mesîregâh-ı dilküşâ yerler vardır, ammâ manzûrumuz olan bunlardır, ve's-selâm. (---) (---) (---)

Evsâf-ı mesîregâh-ı yaylağ-ı azîm-i Vitoş dağı: İmdi ihvân-ı bâ-safâya ma'lûm ola kim Anadolu diyârında cemî'i yayla ve kûh-ı bülendlerin ulusu bahr-i Haraz'a havâle Dağıstân pâdişâhı ve Acem şâhı ve Gürcîstân ve Çerkezistân memleketleri etrâfında olan cibâl-i sun'-ı Hudâ kûh-ı Elburz'dur. Anda sonra yaylağ-ı azîm bilâd-ı Erzurûm'a havâle Bingöl yaylası olduğu cild-i sânîmizde cemî'i Anadolu yaylalarının (---) aded eşbehleri tahrîr olunmuşdur. Ammâ hâlâ bu Rûmeli seyâhatinde manzûrumuz olan yaylağ-ı kûh-ı bâlâ bu cebel-i ra'nâ Vitoş dağıdır kim Sofya şehrinden bir günde yetmiş aded yârân-ı hemdem ile mâh-ı temmûzda âbâdân olduğu mahalde çıkup haymelerimiz kurup zevk u safâya meşgûl olup seyr [u] temâşâsına mukayyed olduk. Evvelâ bunun zirve-i a'lâsında Selânik ve Kavala ve Serez ve Zehinden ve'l-hâsıl cümle Rûmeli şehirlerinden niçe

kerre yüz bin koyun yaylaya çıkup yedi ay safâ ederler. Bu gûsfendlerden bize yüz aded kuzudan mütecâviz gelüp kebâbı faslın ederdik. Ve her gün göllerde alabalıklar sayd edüp tereyağıyla tabh edüp tenâvül ederdük. Altı yedi vakıyye gelir mâhîleri olur kim Bingöl'de ve Göksin'de ve Ramazânoğlu yaylalarında olmaz. La‘l-gûn zer-nişânlı müşk-bûlu alabalığı olur ve sazan balığı ve şıba balığı ve dilçe balığı, bunlar dahi bir kûh-ı bülende mahsûs değildir, illâ bu Vitoş yaylasında olur.

Ve bir gûne alçacık ağaççıklarda bir vişnesi ve çilek meyvesi olur kim ve mine'l-acâ’ibdir.Ve aşağı derelerinde kestâne ve ahlad ve güğüm ve muşmula ve üvezi olur kim, garâ’ibdir. Ve billûrdan nişân verir buz pârelerin vişne hoş-âbına koyup şeb [u] rûz ve şinâb halâl-i nâb nûş ederdik. Ahâlî-i vilâyet takrîri üzre bu kûh-ı bülende üç bin eğrek, ya‘nî saya ve ya‘nî koyun ağılı vardır, derler. Ve Sırf ve Bulgar ve Voynuk kefere ve fecere çobanları var kim her biri başdarda karavanasına benzer, dırâz kad çobanlarının kulübelerinde mahbûbe yayla güzeli Bulgar kızları var kim her biri birer pençe-i âfitâb-ı âlem-tâbdır.

Ammâ bunların mahbûblarından ziyâde yürük tâ’ifesinin ve Çıtak halkının ve yobaz kavminin ve haylaz tâ’ifesinin dövledâr ve mücessem mahbûbe-i zamâne ve fitne-engiz-i cihâne duhter-i pâkîze-ahterleri olur kim her birinin reng-i rûyları humret üzre olup gil-i gül ruhları ruhsâre-i mahbûb-ı frenkdir. Kâmil beş gün bunların obalarında *[142b]* süd ve kaymak ve yoğurd ve kölemez ve hoşmerim ve tereyağıyla pişmiş bazlama ve damzırma ve sızırma ve katık ve teleme peyniri ve ağız ve ekir ve uyku ve ayran ve yayık ve pişi ve katmerce ve poğaça ve ezme ve yazma misilli ta‘âmlar ki bu yaylalarda yürükâna mahsûs et‘ıme-i hafîfeleri tenâvül edüp semîn kuzu büryânları ile ten-perver olup mücessem olduk.

Netîce-i merâm köşe köşe oba ber-oba Yürükân ve Çıtakân kavmi içre kırk gün tamâm zevk edüp yine Yürük tâ’ifeleri kulağız olup bu yayladan inerken bir ihtiyâr Yürük eydür: "Bunda bir kayada çeşme vardır, ana tâli‘ çeşmesi derler. Varın anda tâli‘ dutun" deyü bizi ol dere içine götürdü.

Ba‘dehû meşakkat-i râhı çeküp giderken Sofyavî Refî‘îzâde şefî‘î Çelebi eydür "Bu Türük kocasının bizi götüreceği tâli‘ çeşmesi nedir, bilir misiniz" dedikte "Hayır bilmeziz ve görmemişiz" dedik.

Der-beyân-ı çeşme-i tâli‘ ya‘nî mutalsamât-ı çeşme-sâr-ı Eflatun-ı İlâhî

şefî‘î Çelebi eydür "Dinlen ey ihvân-ı vefâ! Bu çeşme ol ayn-ı zülâldir kim ömründe kan etmişse ve âlem-i sabâvetinden terü tâzeliğinde yef‘allendi ise ol cereyân eden çeşmesârdan su alup nûş edemez. Eğer pâk-dâmen ise bilâ-tereddüd âb-ı hayâtından nûş edüp safâ vü sürûr eder. Nûş edemeyen halkdan hicâb eder. Halk arasında mezmûm-ı âlem ve bednâm-ı âmm olur. Böyle çeşmeye gitmek câ’iz mi?" dedikde niçe yârân eyitdi "şefî‘î Çelebi, kırk gündür hâne-berdûş olup vatan-ı aslîsine varup cum‘a giceleri deynini kazâ edüp cemâl oynatsa gerek" dediklerinde şefî‘î Çelebi'ye bu gûne kelâm-ı ta‘n-âmiz bâr-ı sakîl gelüp "Doğuran kısrak utansın, gitmeyen zen-i fertûte olsun. Yürü baba yürük yürü, bize yol göster" diyerek azm-i râh-ı çeşme-i tâli‘ deyüp gitmedeyiz, ammâ yârânların çoğu, "Yolları sa‘b imiş ve hayli tûl-ı dırâz yol imiş" demeğe başladılar. Âhir ol cây-ı ma‘hûd-ı aynu'l-hayâta varup hıyâbân içre atlardan nüzûl edüp meks eyledik.

Anı gördük, evc-i semâya ser çekmiş bir yalçın yalama ve mücellâ kayada bir berrâk âb-ı nâb cereyân etmede. Yârân birbirine teklîf edüp köşe be-köşe müşâvereye başladılar. Kimesne cür'et edüp su almağa varamadılar. Âhir şefî'î Çelebi "Hamd-i Hudâ, âlem-i sabâvetimden berü her cihetde kendümü ma'sûm-ı pâk bilürüm" deyü *Bismillah* ile ileri varup bî-bâk ol mâ-i pâkden alup nûş etdi. Mü'ezzinzâde Alî Çelebi cür'et edüp eline ağaç keşkülü alup su alam derken hemân su kesilüp cümle yârân şaka ile tebessüm edüp "Bre sen mef'ûlmüşsün" dediklerinde garîb herîfin rûyunda kan kalmayup dem-beste ve hayrân kaldı. Ey imdi ben aldım, sizler alamazsız, deyü cümle yârân "siz bu arada kala" deyü yemîn billah edüp çeşmeden su almağa başladıklarında şefî'î Çelebi'nin birâderi varup ayn-ı cârîye el uzatdığı gibi kesildi. Yine cümle yârân gülüşmeğe başladılar. Andan şeyhzâde Çelebi'nin Hımhım Mehemmed Çelebisi çeşmeye on adım ba'îd kaldıkda çeşme kesildi. "Hay bunu çok if'âl bâbına çekmişler" deyü azîm handeler etdiler.

Andan Resmî Çelebi *Bismillah* ile varup bilâ-tereddüd nûş etdi. Andan Muhzırzâde vardıkda kesilüp yine akdıkda alup nûş etdi. Buna cümle yârân bir netîce-i kelâm veremediler. Andan bizim bir gulâmımız varup bî-bâk u bî-pervâ nûş etdi. Hemân cümle yârân teveccüh-i asâyı hakîre dikdiler. Elbette siz de içersiz, deyü ibrâm [u] ilhâh teklîf-i mâlâ yutâk etdiler. Hakîr eyitdim "Bre âşıkân-ı sâdıkân, biz bu gûne âlûfte ve âşûfte hezâr âşinâ seyyâh-ı âlemiz. Bu hakîre bu teklîfi etmen" deyü ricâ etdikçe cümle yârân gülerek musırr olup "Elbette bizim mâhiyyetimize vâkıf oldun. Bir de seni görelim" deyü cebr-i mübrem-i kesîr etdiler. Hakîr dahi kendi hâlimden haberdârım ammâ yine derûnumda bir havf eseri idi. Hemân ecdâd-ı nâmım Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp *Bismillah* ile keşkülü ele alup mâ-i tâhirden *[143a]* bu hakîr-i pür-taksîr tâhir sudan nûş etdim. Cümle yârân şâdumân oldular. Andan Sarrâc Mehemmed Çelebi aldı ve şükr-i Hudâ eyledi. Bu kerre bizi bu çeşmeye getiren Yürük kocasına teklîf etdiklerinde "Oğullar, benim tâli'im yokdur. Belki su kesile" sevdâsında olup vardıkda alamayup ana dahi gülüşüp "Bre koca sen de mef'ûl imişsin" deyü vâfir şakalar etdiler. Netîce-i merâm bu yalçın kayadaki çeşmeden yetmiş aded kimesne su içmeğe kasd edüp ancak beş kimesne nûş edüp gayriye müyesser olmadı. Bir garâ'ib ve acâ'ib mutalsam-ı ayn-ı cârîyedir. Kimesne bu çeşmenin keyfiyyet-i esrârından vâkıf olamayup ertesi kırk birinci gün Sofya'ya dâhil olduk. Ammâ bu Vitoş yaylasında niçe yüz ibret-nümâ alâmetler ve âsâr-ı binâlar var kim âdemin aklı gider. Hatta bir ibret-nümâ binâ-yı kadîm var, cemî'i mülûk anı Ferhâdî külünkler ile nakb edüp bir isr-i kâr etdirememişler. "Tûfândan sonra Sofya'da sâkin olan Sırfâyil oğlu Sırfa'nın kenzidir ve kabri kendidir" deyü kavm-i Latin ol zu'mdadır. Ammâ diyâr-ı Rûm'da ve eyâlet-i Rûm-ı merzbûm-ı edna'l-arzda Hâlık-ı Kevneyn'in halk etdiği yetmiş aded kûh-ı serbülend ve yaylağ-ı dil-pesendler vardır.

Evvelâ Leh ile Erdel sekeli mâbeyninde kûh-ı Sahan samur nehr-i Tise ile nehr-i Turla başıdır. Nehr-i Turla, Leh içinden Kamaniçse kal'ası ve Bender-i Çalındır kal'ası altından cereyân edüp Kamerü'l-kam'da Akkirmân kal'ası kurbunda Bahr-i siyâha munsab olur. Ammâ nehr-i Tise yine kûh-ı Samur'dan çıkup Erdel diyârının Husvar kal'ası ve Kaşa sahrâsı ve Budin serhaddinde Soluk kal'ası ve Segedin kal'ası altından ubûr edüp cânib-i kıbleye cereyân ederek kal'a-i Tetil altında Belgrad Tuna mukâbelesinden yukaru nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Kûh-ı şahansamur ulu dağdır. Andan diyâr-ı Alaman'da Tuna ve nehr-i Tunaç başında Alaman dağı meşhûrdur. Andan Leh ile

İsfaç mâbeyninde Korol dağı, ammâ küffârı yaylaya çıkmazlar. Aslında şehir arzları yayladır. Ol dağ yaylalık ile meşhûr değildir. Andan Bosna diyârında Çimirne yaylası ve Hersek'de Morina yaylası ve İllok yaylası ve Arnavud Belgradı kurbunda (---) (---) yaylası hemân yalnız bir kûh-ı bâlâdır. Ve Elbasan kurbunda Yanya yaylası ve Ohri ensesinde (---) yaylası ve Serez yaylası azîm temâşâgâhdır. Her sene yetmiş seksen bin âdem ve on kerre yüz bin ganem yaylağa çıkar ve Samakov yaylası ana karib Rila yaylası ve ana karib Despot yaylası Köstence ve Tatarbâzârcığı üzre vâki‘ olmuş yaylağ-ı azîmdir. Ve Bosna'da Köprez yaylası ve Poruluk yaylası

.....(1.5 satır boş) .....

Ammâ bu zikr olunan (---) aded yaylalardan âb [u] hevâsı ve mahsûlü latîf Sofya'nın Vitoş yaylasıdır kim diyâr-ı Rûm'da kûh-ı Samur ve kûh-ı Alaman'dan sonra bu kûh-ı Vitoş ibret-nümâdır kim Tûfân-ı Nûh'dan berü yah-pâre vardır.

Ve mine'l-acâ’ib ibret-nümâyı temâşâgâh: Sofya şehrinde Paşa sarâyı önünde Çelebi câmi‘i nâm bir ma‘bedgâh-ı kadîmin kurşumlu sakfı üzre bir çift leylek kuşu âşiyân edüp yumurtlamışlardı. Bir gün Debbâğoğlu nâm bir şakî-i benâm câmi‘in sütûhu üzre çıkup leylek murgunun beyzaların alup yerine zâğ-ı siyâh yumurtası kor. Vakt [ü] sâ‘ati geldikde iki dâne zâğ piçesi zâhir olup beyt:

Beyza-i zâğı kosan tâvûs-ı kudsî altına

Zâğdır peydâ olan bin dürlü tedbîr eylesen.

Fehvâsınca pîçe-i zâğ-ı siyâh âşiyân-ı laklakda harekât [u] sekenâta başladıkda leylek baba sayd [u] şikârdan gelüp görse kim iki dâne zâğ yavrusu hemân leylek baba tayrân edüp feryâd [u] figân ile şehr-i Sofya'nın enderûn [u] bîrûnunda seyrân u deverân edüp laklak ile niçe bin mürg-i laklak cem‘ edüp doğru Çelebi câmi‘inin kıbâbları üzre gelüp meks edüp câmi‘in kıbâbları ve sütûhlarında leylek murglarından kurşumlu kubbe *[143b]* görünmez oldu. Bu kerre cemî‘i murglar mezkûr leyleğin âşiyânına birer birer gelüp aşlama olan karga piçelere nazar edüp lak lak diyerek câmi‘ kubbesi üzre karâr ederlerdi. {Gûyâ lisân-ı hâl ile feryâd ederlerdi. Her kim bu feryâdı istimâ‘ ederdi, gûyâ zehresi çâk olurdu}. Ol gün cemî‘i murglar ne yediler ve ne içdiler. Lak lak feryâdından ol gün şehr-i Sofya'da aslâ safâ-yı hâtır olmayup cemî‘i halk işinden bî-kâr olup leylek temâşâsı ederlerdi. Âhir-i kâr niçe yüz leylek karga yavruların katl edüp andan leylek anaya "Sen veled-i zinâ evlâd kazanmışsın" deyü minkar üşürüp pâre pâre edüp alâ mele’i'n-nâs câmî‘ sütûhundan aşağı pârelerin bırağup bir gûne laklak sadâsı dahi ederek laklak babaya bir laklak vâlide eş verüp cümle murglar âşiyânlı âşiyânına pervâz urup gitdiler. Cümle ehl-i beled bu hâle ta‘accüp etdiler. Melek Paşa efendimiz dahi ahvâl-i pür-melâle hayrân kalup "Tiz bu yumurtaları tebdîl eden şakîyi getirsinler, hakkından gelelim," demişken, "Sabr eylen Kâdir [u] Kahhâr Allah adâlet edüp ol şakînin hakkından gelir" deyü nefes etdi. Üçüncü gün hikmet-i Hudâ: {Leylek murgı yumurtalarını tebdîl eden Uşkurta nâm sekbân huddâmı Debbâğoğlu benâm şakî nîm-mest olup bir nigâr-pâre-i ma‘hûdesinin hânesine girüp üstâd-ı cüllâh-vâr fâhişesinin kârhânesin kurup mekik atarken avretin kocası ale'l-gafle içeri girüp görse kim kârhâne meydânda don ağacıyla kurulu üstâd-ı şirinkâr durma çalışup mekik atar. Hemân hâne sâhibi herîfin gayret ve hamiyyet ile cân başına sıçrayup dal tîğ olup yerinden pertâb edüp avreti ve Uşkurta debbâğ oğlun mecrûh edüp dest ber-kafa ikisin dahi kayd-

bend ile taşra çıkarup "Gör e, ümmet-i Muhammed" deyü feryâd ederek Sofya'nın mecma‘u'l-irfânı ve mesken-ı yârân-ı ihvân olan bana başına vardıkda ol mahalde} bana başında zadra yeniçerileri bu avret içün gavga ederler. Meğer evvel {ve âhir} fâhişe-i mezkûr, leylek murgının yumurtasın tebdîl eden Debbâğoğlu'nun fâhişesi imiş. Hemân Debbâğoğlu {zındık halâs olup} yeniçerilerin elinden orfanasın halâs etmeğe sa‘y ederken gavga müştedd olup hemân yeniçeriler Debbâğoğlu üzre dal kılıç hücûm edüp Debbâğoğlu'n ve fâhişesin pâre pâre edüp bana başına bırakdılar. şehrin bir alay debbâğ bekârları maktûl Debbâğoğlu'nun leşin paşa sarâyına getirüp bizim çelebimizi yeniçeriler pâre pâre edüp kan etdiler, işte leşi, deyü feryâd edüp tazallum eylediler. Paşa dahi sehel nâhoş olmak ile debbâğ bekârları Debbâğoğlu'nun leşin paşa sarâyı önündeki câmî‘ saçağı altına kodular. Gör Cenâb-ı Bârî'nin takdîrin. Bu Debbâğoğlu leylek yumurtasın alup yerine zâğ beyzası koduğu içün yine karga-beçe hâsıl olup cümle murglar dişi leyleği pâre pâre edüp câmi‘ saçağından aşağı bırakdılar idi. Cenâb-ı Allah üçüncü günde mısra‘:

Müntakîmdir bir adı Kayyûm'un

mısra‘ı üzre anı dahi leylek dişisi yerine fâhişesin dahi pâre pâre etdirüp leylekler leyleği bırakdıkları yire Debbâğoğlu'nun leşin bırakdırdı. Zîrâ Allah âdildir. Paşa bu işden haberdâr olup "Ben anın hakkından gelsem gerek idi. Ammâ Allah'a saldım. Üçüncü günde Cenâb-ı Kibriyâ anın hakkından geldi. *Aleyhi mâ yestahıkka.*

Tiz mel‘ûnun leşin câmi‘ hatîresinden kaldırup bir hasır ile defn eylesinler" deyü fermân edüp debbâğ eşkıyâları lâşe-i Debbâğzâde'yi dibâğat etmeğe bana başına götürdüler. Bir acâ’ib temâşâgâh idi. Bunda çok hisse vardır. Netîce-i kelâm şehr-i Sofya içre bu Debbâğoğlu vak‘asından sonra paşa efendimiz şehrin cemî‘i fâhişelerin nefy-i beled edüp bir kaçın izn-i şer‘ ile ıslâh-ı âlem içün gazzâzlar içinde köşe başlarına ârâyiş-i şehir içün âvîze-misâl salb etdi. A‘yân-ı vilâyet şehrimiz âsûde olup fâhişelerden pâk oldu, deyü şükredelerdi. Ammâ eşkiyâ ve haşerât hazz-ı nefsleriçün şehrimizin bedi berekâtı gitdi, kaht [u] galâ olur ve tâ‘ûn da olur, deyü niçe bin efsâne güft [u] gûlar olurdu.

Hikmet-i Hudâ; günden güne tâ‘ûn şehr içre şâyi‘ olmağa başlayup bir ay mümted olup yevmiyye beşer yüz âdem merhûm ve merhûme olurdu. Tâ bu mertebe kim niçe bin âdem Sofya'dan firâr edüp sâ’îr bilâdlara gitdiler. Hemân sâhib-i devlet efendimizin altmış yedi benâm nâmdâr iskemle sâhibi ağaları merhûm olup paşa dahi ağrı hastalığı deyüp sâhib-firâş oldu. Hattâ başı Adana kabağı kadar olup dili kapkara yanup kulaklarından cerâhat akup bir kaç kerre hâlet-i nez‘a vardı. Bu mahalde re’îsü'l-küttâbımız olan Gınâyî Efendi gâyetü'l-gâye sikeste-âtır olduğu paşa-yı selîmü't-tab‘ın mesmû‘-ı şerîfleri olup her bâr Gınâyî Efendi'yi su‘âl edüp tesliye-i hâtırlarıyçün yük yük me’kûlât [u] meşrûbât makûlesi ve birer kise hammâm akçesiyle *[144a]* Gınâyî Efendi'yi anardı. Ve bir gün bir pîçe-i âfitâb duhter-i pâkize ahter Çerkes câriyesi gönderdi. Böyle iken paşa dahi ala vereye düşüp arada hemân bir sedd-i ramak kalup hakîr niçe kerre Yâsîn-i şerîf tilâvet etdim. Cümlemizin içine bir vâveylâ ve vâveledâ ve feza‘ u çezağ düşdü. Ve cümle ağavâtın hâl-i pür-melâlleri diyer-gûn oldu. Ve cümle hukemâ paşaya ilâc etmeden kaldı. Ve cümle gılmân-ı enderin paşanın sıhhatinden me’yûs oldu. Ol gün paşanın burnu kanayup sehel ifâkat buldu.

Ertesi ale's-sabâh paşanın yanına bu hakîr varup dest-i şerîfin bûs edüp mübârek yed-i yümnâsın

ovarken sakîl lisan ile hakîre hitâb edüp eydür: "Evliyâm benim gördüğüm vâkı‘ayı sen de gördün, bana söyle" dedi. Hakîr dahi eyitdim "Benim Sultânımı gördüğüm vâkı‘a değildir. Hâlâ sıhhâtde gördüğüm vâkı‘dır" dedim. Ve eşk-i hûnâbım çekîde çekîde revân oldu. "Yok Evliyâm, bu gice gördüğün rü’yâyı söyle" deyü Fâtiha dediler. Fâtiha tilâvet olduğu gibi hâtırıma hutûr edüp ol gice bir vâkı‘a-i azîm gördükden sonra paşayı gördüm. "Evliyâm bu şindiki gördüğün vâkı‘ayı sabâhın bana söyle" deyü vâkı‘amda paşa tenbih etmişdi. Hakîr efkâr-ı fâside ile hâtırdan gitmişdi. Ale's-sabâh dest-i şerîfin ovarken gice gördüğün vâkı‘ayı söyle, dediği meğer ol imiş.

Ve mine'l-acâ’ib, rüyâ-yı sâliha-i hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ: Paşaya hakîr eyitdim: "Sultânım bu gice menâmımda cümlemiz İslâmbol'da imişiz. Cenâb-ı şerîfiniz Bâğçekapusunda bir kalyon inşâ etmişsiz. Ammâ karada durduğu yerde kıçı ve başı evc-i âsumâne ser çekmiş, cümle halk bu kalyonun başına üşmüş, ayâ bu kalyon bu karadan selâmetle deryâya niçe iner, deyü ta‘accüb ederlerken tarîk-i hâcegân-ı Nakşîbendiyye'den bir fukarâ gelüp eydür: İnşâallah bu kalyon karadan dünyâ deryâsına selâmetle iner yine çıkar, deyü cümle halk mâbeyninde bir Fâtiha-i ümmü'l-kitâb tilâvet edüp gitdi. Ba‘dehû sizin geminin cânib-i etrâfına niçe bin âdem cem‘ olup Allah diyerek geminizi karadan selâmetle deryâya indirüp şâdumân topları atılup geminizi karşu Kurşumlu Mahzen önüne yedek ile götürüp anda yedi yerde demir bırağup yatdı. Cümle halk-ı âlem bu geminin temâşâsına gelüp bu geminin şurası şöyle burası böyle gerek, deyü sizin geminin hakkına gûnâ-gûn müşâvere ederlerdi. Ol mahalde bir saçlı Frenk hakîm gelüp eyitdi: Biz bu deryâda çok gemi gördüm. Ammâ böyle yeraklı ve yasaklı, kerastesi metin ve içi dışı sağ gemi görmedim. Ammâ başında havâlesi çokdur ve içinde safra yokdur. Bu deryâ fırtınasına dayanmaz. Altını bu geminin elbette yağ sürüp kalafat etmek gerek ve dümen evinden kurbânlar edüp kan akıtmak gerek. Ve direği bu kalyona gâyet havâledir, kesmek gerek kim bu gemi dünyâ fırtınasından halâs ola, deyüp hakîm Frenk bu gûne kelimât-ı nasâyihleri söyleyüp gidicek hikmet-i Hudâ bir fırtına-i azîm olup sizin geminiz yedi demir üzre yatamayup beş demiri kırılıp demirler deryâda kalup sizin gemi iki demir üzre serserî talattum-ı deryâda deverân ederken sehel kaldı kim gemi gark olacak mahalde gemi içinden gemiciler feryâd u figân edüp 'Bre meded hay, imdâd vay' dediler. Derhâl Sarâyburnu'nda bostâncıbaşı, sa‘âdetlü pâdişâhın fermânıyla on pâre kayığa askerile süvâr olup sizin kalyonun cânib-i erba‘asına üşüp gemiler içine girdiler. Anı gördüm, mukaddemâ gelen Frenk hakîm bostâncıbaşıya eydür: Sultânım bu geminin halâsın isterseniz elbette bu geminin direğin kesesiz. Zîrâ bu gemiye bu direk çok havâledir, deyince cümle bostâncı ve baltacılar direğe balta urup deryâya uçurdukları ân deryâ fırtınası teskîn olup geminiz halâs olup Kurşumlu Mahzen önünde karâr etdi" deyü bu vâkı‘ayı paşaya mâ-vaka‘ı üzre bir bir takrîr etdiğimde paşa bu vâkı‘ayı cân kulağıyla istimâ‘ etdikde iç ağalarına "Beni bu döşekten kaldırın" deyince kaldırup bir gayri köşede girde-bâlişe dayanup nâliş ederek sadâ-yı zenbûr gibi söyleyerek eydür: "Bu rü’yâ-yı sâlihayı Evliyâ'dan sorun" deyü hakîre vâkı‘amda tenbîh etdiler. Bu gice sen beni vâkı‘anda görüp bu vâkı‘ayı bana söyle dediğim bu vâkı‘a idi" ***[144b]***

İmdi bu menâm-ı sâliha Hazret-i Yûsuf aleyhi's-selâmın gördüğü ve yorduğu vâkı‘a olup hayr ola. İlhâm-ı Rabbânî ile kalbime lâyıh olup ta‘bîr etdim. Bu niyyete el-Fâtiha deyüp cümle huzzâr-ı meclis Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî-i şerîf tilâvet olunup hamd-i Hudâ Paşa sehel ifâkat buldu, deyü cümle ağavâtlar şükr-i Yezdân edüp mesrûr oldular.

Ve mine'l-acâ’ib ta‘bîr-i rü’yâ: Bu hakîrin vâkı‘asın Melek Ahmed Paşa bî-tâb u bî-mecâl iken *Bismillah* ile bede’ edüp buyurdular kim: Ol Bâğçekapusunda benim binâ etdiğim kalyon ki benim

vücûdum gemisidir. O Bâğçekapusu dediğin Âl-i Osmân devleti bâğıdır ki ben o bâğ-ı behişt-âbâda Sultân Ahmed Hân asrından berü kırk yedi yılda perveriş bulup neşv u nemâ bulup ol harem-i muhteremde aşk-ı İlâhî ile âlûde olup Hâsodada Hazret-i Risâlet-penâhun hırka-i şerîfi hizmetinde idim. Dâ'imâ ol dâr-ı sa'âdetde aşk deryâsı üzre yatup kalkardım ve ol kalyonun kıçı ve başı hevâya ser çekmiş dedüğü hâlâ benim başım hevâdâr olup şişmişdir. Ve karada duran geminin başına halk üşüp 'Aya bu kalyon deryâya selâmetle niçe iner?' dedikleri benim ağavâtlarımdır 'Aya efendimiz deryâ-yı dünyâda niçe sihhat bulur?' deyü müşâvere etdikleridir. Ve hâcegân-ı Nakşîbendiyye fukarâsından bir fakîr, bu gemi selâmetle iner ve çıkar dediği, ben tarîk-i hâcegândanım. Anların himmetleriyle sıhhat u selâmet bulup devletden devlete iner ve çıkarım ve gemimin etrâfına niçe bin halk üşüp "Allah Allah" diyerek gemiyi deryâya indirüp şâdumân topları atıldığı cümle ihsânım gören halkın "Allah Allah" ismi du'âlarıyla sıhhat bulduğumun haberi toplarıdır kim atıldı ve gemiyi yedek ile Kurşumlu Mahzen önüne götürüp anda yedi demir bırağup yatdığum müdebbir âdemlerim tarîk-i Hakka yedekleyüp götürerek Kurşumlu Mahzen ki hazâ'in-i gaybdır, anda yedi âdemimin yerine demirler ile yatdığımdır ve Kurşumlu Mahzen dîn u îmânım mahzenidir. Dînim de kurşum gibi ağır olup dînimde sâbit-kademlik lengerin atup yatdığımdır. Ve geminin şurası şöyle, burası böyle deyü halk-ı âlem müşâvere etdikleri hâlâ benim muhibb-i sâdıklarıma mu'âlecem içün mukayyed olup şöyle böyle gerek dedikleridir. Ve bir Frenk gelüp vücûdum gemisine bakup, çok gemi gördüm ammâ böyle gemi görmedim dediği cümle hukemâ-yı hâzıklar benî Âdem'de böyle maraz görmedim, dediğidir. Ve yeraklı ve yasaklı içi ve dışı sağ gemi görmedim, dediği i'tikâdı pâk ve silâh-ı salâhlı içi dışı gıll [u] gışdan müberrâ dediğidir.

Ammâ başında havâlesi çokdur, dediğü dağdağa-i âleme uğrayup tevâbi' çokluğu ve başım havâleli olup şişdiğidir. Ve gemi içinde safrası yokdur, dediği hâlâ perhiz ile karnım açdır ve fırtınaya dayanamaz dedüğü halk üzerime hücûm edüp teklîf-i mâlâ yutâk mu'âleceler etdikleridir, ve fırtına-i rûzgâra paşayı çıkarman işâretidir ve bu geminin altına yağ lâzımdır, dedüğü yetmiş günden berü sâhib-i firâş olup altımda mak'adım delik delik olup hakîkatü'l-hâl yağ sürmek gerek dediğidir. Ve dümen evinden kurbân edüp kan akıtmak gerek, dediği başım vücûdum gemisinin dümenidir. Hekimler hacamat edüp kan akıdup sıhhat buldukda kurbân eylemek işâretidir ve direği bu gemiye 'havâledir, kesmek gerek' dediği bir müdebbir âdemimin vücûdu amûdu keslüp benim sıhhatim alâmetidir, ve geminin yedi demirinin beşi kırılması beş aded sâhib-i lenger âdemlerim merhûm olup iki müdebbir âdemim kalması işâretidir ve gemi içinden gemiciler 'gemi batıyor' deyü feryâd etdikleri iç ağalarım havfe düşüp 'Paşa ölür' deyü feryâd etdikleridir.

Ve Sarâyburnu'ndan bostâncıbaşı geldüğü ve gemi direğin kesdüğü pâdişâh tarafından bir bostâncı hasekisi gelüp mevtim haberine muntazır olup amûd-ı devletimden bir âdemim öldüğün görmesi işâretidir. Direk kesilüp fırtına teskîn olması bir ulu âdemim ölünce ben halâs olmamın alâmetidir. Ve gemim fırtına-i azîme uğraduğu hâlâ vücûdum zevrakı râygân hasta olduğumdur. Ve sehel kaldı ki gemi gark olayazdı dedikleri bir iki gün mukaddem vücûdumda sedd-i ramak kaldığı idi.

Ve bostâncıbaşıyla gemime bir Frenk hekîm girdüğü Kaya Sultân'ım *[145a]* tarafından bir hekîm ile baltacı gelüp vücûduma hekîm-i hâzık timar etmesidir. Ve sıhhat buldukça hekîme derûn-ı dilimden muhabbet edüp ihsânlar etsem gerekdir, ammâ Allahu a'lem alâmet-i kebîr oldur kim vücûdum gemisi direği kesilüp ten gemisinden ayrılup benim yoluma revâne olup ben marazdan halâs olurum inşâallah" deyüp bir Fâtiha deyüp ba'de'l-Fâtiha eydür: "Evliyâm işe sen bizim sâdıkâne muhibb-i

yâr-ı kadîmimiz olmağıla sen bizim içün bu vâkı‘ayı görüp ol gice bize de işâret olup Evliyâ'nın gördüğü vâkı‘ayı kendüden su’âl edün, deyü bize tebşîr etdiklerinden bu gün bu vâkı‘anın vâkı‘-ı hâlin senden su’âl etdiğimin aslı ol idi. İmdi bu hakîr ilhâm-ı Rabbânî ile böyle ta‘bîr etdim, hayr ola" deyüp kesret-i kelâmdan bî-tâb u bî-mecâl kalup girde-bâlişe nâliş ederek söylenüp hâb-ı râhata vardı. Cümle enderûn [u] bîrûn ağaları ve gayri huzzâr-ı meclis kimesneler paşanın bu vâkı‘ayı böyle ta‘bîr etdüğüne engüşt ber-dehen ederek "Âferîn, sad hezârân âferîn yâ Melek Ahmed Paşa sad-lek tahsîn ola. Hakkâ ki hâl sâhibisin. Hudâ sıhhat vere" deyü cümle hayr du‘âlar edüp hakîre dahi "Hakkâ Evliyâm, sen de er oğlu ersin ve hakkâ ki pâk seyyâh-ı âlemsin kim böyle bir rü’yâ-yı sâliha gördün!" deyü hakîre dahi du‘â ve senâlar edüp derûnî muhabbet etdiler.

Ba‘dehû paşa yine hâbdan bîdâr olup Hazînedâr Sakallı İmâm Mehemmed Efendi'ye eyitdi: "Yetmiş gündür ben açım ve bir nân-pâreye muhtâcım. Bana bir kifâf-ı rûh" deyüp bir nân-pâre ile piliç çobrası ve bir kâse şerbet tenâvül edüp bi-emri Hayy [u] Kadîr paşa ol ân hayâtda olup ol ân hazînesinden yedi bin altın çıkarıp bin altun iç ağalarına ve bin altun taşra kapucubaşılara ve bin altun vâcibü'r-ri‘âyâlara ve bin altun müteferrikagânına ve bin altun deli ve gönüllülere ve bin altun aşçılara ve çâşnigîrler ve kilârcılar ve akkâm ve sayis meş‘alcilere ve bin altun şehr-i Sofya'nın garîb u gurebâsına verüp hakîre mahsûs üç yüz altun ve bir semmûr kendünün âbdest kürkün ihsân eyleyüp günden güne bi-emri Hudâ ifâkat bulurken Kaya Sultân tarafından bir baltacı ve kapu kethüdâsı Hazînedâr Ahmed Ağa bir Frenk hekîm ile gelüp Kaya Sultân'ın gönderdiği esbâbları paşa giyüp gayrı hücreye ve gayri câme-i hâba nakl etdirüp hekîm paşaya mu‘âleceye şurû‘ etmeğe başladı. Ammâ paşa dahi serâsîme idi.

Hikmet-i Hudâ mezkûr vâkı‘anın ta‘bîr olunduğu günden üç gün sonra paşa efendimizin neseb-i aynı ve kırk seneden berü yâr-ı gâr-ı refîki ve re’îsi Gınâyî Efendi merhûm olup rûh-ı revânı cinân-ı berîne revâne oldu. *Rahmetullahi aleyh.*

{Der-beyân-ı vefât-ı Gınâyî Efendi}

Muhallefâtın tahrîr etmeğe hakîri ta‘yîn edüp on iki bin Venedik altunu ve bin aded dökme iryal tamgasında onar dirhem altun ve tokuz kise ve yigirmi sipâh esâmesi ve elli aded kılıç ve gaddâre ve kırk aded raht ve yigirmi abd-i memlûk ve on iki zırh ve yigirmi kalkan ve yedi tüfenk ve kırk mızrak ve yedi semmûr kürk ve iki aded ardı önü nâmûsiyyeli çerge ve on aded muşammalı hayme-i cedîd ve dörd katar-ı üştür ve beş katar-ı ester, ana göre sâ’ir âvânî ve haliçe ve ihrâm-ı gül-gûn bî-hisâb idi. Ve yüz beş kıt‘a kitâb-ı nefîse kim her biri birer mülûk içün tahrîr olunup vüzerâ vü vükelâlar Gınâyî Efendi'ye hîbe edüp böyle kitâb-ı nefîse cem‘iyyeti etmişdi. Bunları cümle tahrîr ve hıfz edüp paşanın izniyle ve kassâm-ı şer‘ defteriyle paşa hazînedârına teslîm etdim. Hemân ol gün paşa Gınâyî Efendi mâlından bir kîse guruş çıkarup techîz ve tekfîni olup şehr-i Sofya içre Sofu Mehemmed Paşa câmi‘i mihrâbı önünde defn etdik. *Rahmetullahi aleyh.*

Hakîr, Gınâyî'nin mevtine bu târîhi etmişizdir:

İşidüp Evliyâ ol demde mevtini Gınâyî'nin

Hayyâtı ve memâtı târîhi lafzı Gınâyî'dir.

Sene 1062.

Ammâ bir eksikdir. Müddet-i ömrü altmış bir olup ve sene altmış iki âhirinde merhûm olmuşdur. Vatan-ı aslîleri Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn-ı işret-füzûnde neşv ü nemâ bulup âhir Bağdâd fethinde şehîd olan Sadrıa'zam *[145b]* Tayyâr Mehemmed Paşa re'îsi idi. Ba'dehû Murâd Hân-ı Râbi' fermânıyla Melek Ahmed Paşa'ya Bağdâd eyâletinde re'îs oldu. Devlet-i Âl-i Osmân'da Tâc kadar ve Okçuzâde ve Veysî kadar münşî ve mustalah ve kânûn-şinâs bir serî'u'l-kalem gûyâ kâtib-i vahy idi. *Rahmetullah*.

Cümle emvâl u erzâkın paşa hıfz edüp Tarabefzûn'daki evlâdı Çelebi Alî Efendi'ye ale'l-acele ulak gönderüp sıhhatle geldikde paşa bir habbesine vaz'-ı yed etmeyüp dâne-i hardala varınca yine izn-i şer'ile Gınâyîzâde'ye teslîm edüp bir semmûr-ı fâhire ihsân edüp pederi yerine re'îs etdi. Zîrâ her vech ile re'îsü'l-küttâblığa müstahak ve müsta'id idi. Ba'dehû şehr-i Sofya'da niçe zamân âsûde-hâl olup yine şehri seyr [u] temâşâ etmeden hâlî değil idik. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı tetimme-i külliyât-ı şehr-i Sofya :

.....(5.5 satır boş) .....

Ziyâretgâh-ı evliyâu'l-ârifîn asfiyâu'l-vâsılîn haccallahu ale'l-âlemîn, *radıyallahu Te'âlâ anhüm ecma'în*

Evvelâ şehr-i Sofya'nın cânib-i garbîsinde bir sâ'at ba'îd kûh-i Vitoş dâmeninde ma'mûr u âbâdân bir büleyde-i sağîre köşesinde bir ürd-i behişt ravzası-misâl bir hıyâbân-ı cinân gülistânı içre,

Ziyâretgâh-ı âmil-i âlî-mâye, hâsıl-ı ömr-i girân-mâye, kutb-ı felek-i velâyet, mehbıt-i nokta-i icâbet ıvaz-ı âlî **eş-şeyh Hazret-i Balı,** *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz hazretleri***:** Tarîk-i Bayrâmiyye'de hâk-i amber pâk olan Sofya-i sâfîden tulû' idip âfitâb-misâl âleme tâb verüp yetmiş bin mürîde irâdet vermiş kabâ'il-i Yürükden ârif-i billah ulu sultândır. Mezkûr korusunun içinde eflâke ser çekmiş bir kubbe-i kârgîr-i pür-nûr içinde âsûde mestûrdur. Ve ırk-ı tâhirden olmağın ser-i sa'âdetinde yeşil imâmesi vardır. Kabr-i şerîfinin sandûkası sebz-gûn sûf ile mestûr olup cânib-i erba'asında niçe yüz aded hüsn-i hatt-ı Kelâmullah ile müzeyyendir. Gayri gûne âvîze ve alâyimâtlar yokdur. Zîrâ evlâd-ı azîzi Mustafâ Ağa hayâtda olmağıla nâzır-ı nuzzârı oldur. Kabr-i şerîfinde gayri bid'atler komağa rızâ vermezler. Kubbe-i âlîsinin cânib-i etrâfında olan revzenler bâğ-ı İremlere nâzırdır. Bâb-ı sa'âdeti üzre târîhi böyle mestûrdur:

Mâte şeyhu'l-külli kutbu'l-ârifîn

Tâliben bi'r-râğbeti sebbûhahû

Revvehallahu bi-rûhı sırrıhî

Sabbere fi'l-cenneti habbûhahû

Elhemallahu lenâ târîhahû

Kaddesallahu Te‘âlâ rûhahû. Sene [960]

Andan kubbe-i pür-envârının bâb-ı sa‘âdeti mukâbelesinde,

Ziyâret-i Hazret-i eş-şeyh İshâk Efendi ibn Hazret-i Balı Efendi: Bu azîzin kabr-i şerîfi târîhidir.

Hazret-i İshâk Efendi ol azîz

Vâsıl-ı Hakk idi nefsi sâliha

Bilmek içün fevtinin târîhini:

Cehr ile de rûhı içün Fâtiha. Sene [1056]

Ve **ziyâret-i Monla Efendi** ve dahi Monla câmi‘i kurbunda **Emîr Dede Sultân** ve dahi Koru bâğlarında **Hazret-i Ahmed Bîcân ibn Yazıcı** *Envâru'l-âşıkîn* kitâbı sâhibi Ahmed Bîcân'dır kim Gelibolu'da *Muhammediyye* kitâbı mü’ellifi Yazıcıoğlu Mehemmed Efendi'nin birâder-i cân-beraberidir. Hattâ *Envâru'l-âşıkîn*'i bu Sofya'nın Koru bâğlarındaki savma‘asında te’lîf etdüğü muhakkakdır. Be-kavl-i ulemâ-yı Sofya, Ahmed Bîcân, birâderi Mehemmed Efendi'yle mübâhase-i ilimde imtizâc edemeyüp seyâhat ile bu Sofya'ya gelüp bu cây-ı dilküşâdan hazz edüp âhirete intikâl etdükde halîfeleri savma‘asında defn ederler. "Gelibolu'da ***[146a]*** birâderi Mehemmed Efendi anda medfûndur" derler ammâ ol makâm-ı bî-cândır, bu Sofya'daki kabr-i pür-cân-ı Ahmed Bîcân'dır.

Ve dahi Koca Mehemmed Paşa câmi‘i kurbunda **Seyyid Dede Sultân,** *kuddise sırruhu,* ve **el-Mevlâ Muharrem Efendi**.

.....(3 satır boş) .....

Bu şehr-i Sofya şehr-i kadîm olmağıla niçe bin kibâr-ı evliyâullahlar medfûnlardır. Ammâ bu ziyâret etdiğimiz bu tahrîr olunan sultânlardır. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în.*

Bu mezkûr kibâr-ı evliyâullahları ziyâret edüp niçe gûne seyr [u] temâşâlar ederken Âsitâne tarafından ulaklar gelüp paşa efendimiz yine müşevveşü'l-hâl iken buluşdular. Meğer müsellim bir semmûr kürk giydirüp "İnşâallah bir haftadan sonra Âsitâne'ye müteveccih oluruz" deyü efendimiz Kaya Sultân'ın ve Sadrıa‘zâm Çerkes Dervîş Mehemmed Paşa'nın ve'l-hâsıl cemî‘i vükelâ-yı devletin mektûbların paşa tilâvet etdirüp "Âsitâne-i sa‘âdete gelüp ikinci kubbe vezîrisiz, gelüp tahsîl-i mizâc edesiz" deyü cümle mekâtibler tilâvet olunup paşa efendimiz ve cümle ağavâtlarımız tâze cân bulup herkes tedârik-i râh görmeğe âgâh oldular. Meğer bin altmış üç senesi mâh-ı Recebü'l-mücerrebinin üçüncü gün Melek Ahmed Paşa efendimiz Rûmeli'nden ma‘zûl olup eyâlet-i Rûmeli Silâhdâr Muslu Paşa'ya vezâret ile sadaka olundu. Paşa efendimiz kâmil bir hafta sarâyda oturup levâzımât-ı râh görülünce sarâydan kalkup aşağı şehirde Balı Efendi azîzin ırk-ı tâhirinden Seyyid

Mustafâ Çelebi'nin sarâyına inüp anda mihmân olup cümle tedârikler görülüp cemî‘i ağavâtlara ve cümle karakollukçulara tarcıla nâmında yigirmi kise harc-ı râh verilüp,

Bin altmış üç şa‘bânu'l-mu‘azzamının gurresinde şehr-i Sofya'dan İslâmbol'a giderken cemî‘i kurâ u kasabât mennâzilleri beyân eder

Evvelâ *Bismillah* ile paşayı taht-ı revâne koyup yola revâne olundukda cânib-i şarka,

Menzil-i evvel Ken‘ân Paşa Çiftliği: Nehr-i Işkır kenarında kal‘a-misâl bir otardır. Bu nehr-i Işkır'ın menba‘ı Samakov yaylarından cem‘ olup rabta-i Samakov içinden ubûr edüp Sofya sahrâsın reyy ederek cereyân edüp kasaba-i Izladi sahrâsından güzer edüp iner, Nigebolu sancağında Kabirova hâssı hâkinden cereyân ederken deryâ olup cemî‘i âyende vü revendegân nehr-i Işkır'ı gemiler ile ubûr edüp andan aşağı Gürcî Mehemmed Kethüdâ kurâlarından Zamet nâm bir büleyde kurbunda Nigebolu hâkinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ammâ Samakov yaylalarında demir ma‘âdinleri içinden cereyân ederek geldiğinden ol kadar memdûh nehr-i azîz değildir. Demir taşı gibi âdemin yüreğine durur. Ezîn-cânib nehr-i Işkır'ı bu Ken‘ân Paşa Çiftliği dibinde haşeb cisr ile ubûr edüp yine cânib-i şarka,

Menzil-i karye-i Kızlar Derbendi: Sofya hâkinde Vitoş dağı tetimmâtı zeylinde üç yüz hâneli mu‘âf u müsellem sâfî Bulgarlardır. Hakkâ ki kızları bir diyârda olmak ihtimâli yokdur. Evlerinde müsâfirîn meks edüp beyâz poğaça ve bal peynir getirüp halk ile yâğ u bâlî kelimât ederler. Andan yine taraf-ı şarka:

Evsâf-ı kal‘a-i harâb, şehr-i atîk Köstence

Zamân-ı Bulgar'da ismi Ispavod idi, ya‘nî Allah suyu. Bu şehirde kudret ılıcası olmağıla Ispavoda derlerdi. Sırp tâ’îfesi bu şehre Köstence derlerdi, ya‘nî ılıca derlerdi. Ammâ bu şehir azîz iken Bulgar ve Voynuk ve Sırp kavmleri bu şehri bilâ teşbîh Kuds-i şerîf kadar ziyâret ederlerdi. Zîrâ bunda bir baş papas var idi. İrim papa gibi üç yüz sene dalâlet içre ifnâ-yı cesed edüp cemî‘i kâfiri dîn-i Hazret-i Yahyâ'dan nükûl etdirir idi. Ammâ riyâzât-ı mücâhede ile ol mertebeye varmışdı kim kırk günde bir badem ve bir zeytin ve bir kâse süd içerdi. Bu riyâzetle niçe mugayyabâtlardan haber verirdi. Hattâ *hâşâ sümme hâşâ* "Mesîh ibnullah gelir" deyü haber verüp hikmet-i Hudâ Hazret-i İsâ babasız Hazret-i Meryem'den ***[146b]*** vücûda gelince bu mel‘ûn papasın gayba hükm etdüğü muhakkak olduğundan cemî‘i Rûmeli kefereleri ruhbâna i‘tikâd ve i‘timâd edüp dibelik küffârlar buna muhabbet edüp niçe kerre yüz bin kefereyi dîn-i Yahyâ'dan çıkarup dîn-i İsâ'ya da‘vet ederdi. Ammâ cemî‘i ulûm-ı garbiyye ü acîbe ü bî-hisâb fünûn-ı şettâya mâlîk idi. Hattâ yedi bin ruhbân u bıtrîk ü kıssîs ve papas [u] papa ve ladika ve râhib mel‘ûnları huddâm-ı bî-dîn-i pür-deynleri var idi. Ol asırda bu papas Bulgar lisânın ve Sırp lisânın ve Voynık ve Çakona lisânın ve Hırvad u Boşnak ve Leh u Rus ve Latin ü Çek ü İsfeç lisânların üç yüz yılda peydâ edüp yedi bin aded huddâmlarına bu lisânları ta‘lîm edüp vilâyet vilâyet bu huddâmları gönderüp her diyâr-ı deyrde papaslara ve gayrı Nasârâlara ta‘lîm ederek Hazret-i Yahyâ asrında ve Hazret-i İsâ sabâvetinde kâfiristâna bu elsine-i muhtelife müstevlî olup iştihâr buldu. Bu keyfiyetle mezkûr papas dahi Köstence şehrinde iştihâr bulup cemî‘i kâfiristândan bu bıtrîk kâfire nezerâtlar gelüp ol kadar mâl-ı Kârûn cem‘ etdi kim âhir ol mâl-ı bî-hisâb ile bu şehri eyle imâr etdi kim Kudüs yerine Bulgar ve gayri küffâr-ı murdar-ı bed-

girdârlar bu şehri ziyâret edüp ol papasın ismiyle bu şehre Hazret-i Yahyâ asrında Lâdika derlerdi. Hatta Hazret-i İsâ halîfelerinden Semmun nâm bir havâriyyûn bu Lâdika şehrinde Lâdika papas ile müşerref olup Lâdika papas havâriyyûnun kudûmü şerefiyyetine niçe yüz bin milyon mâl-ı firâvân harc edüp bir deyr-i kebîr binâ edüp sîm-i hâlis döşeyüp Meryem Ana'ya hîbe eyledi. Âhir ol deyr Hazret-i Risâlet rahm-ı mâderden müştak olduğu leyle-i mübârekde ol Lâdika deyri zelzeleden münhedim olup zemîne beraber oldu. Halâ eser-i binâları Rila kûhı dâmeninde râygândır. Netîce-i kelâm, bu Lâdika mürd olup Bulgar'ın devletleri bergeşte olup bu şehir niçe divelden divele intikâl edüp âhir sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr asrında Despot Kraloğlu Yıvan Ban havfinden bu şehre bir sûr-ı üstüvâr binâ edüp mütehassın oldu. Hudâvendigâr bu kal‘a olduğun istimâ‘ edüp râhımız üzre bu gûr iki olmasın içün yer götürmez asker-i bî-pâyân ile Gâzî Balaban Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp bu kal‘ayı muhâsara edüp emân u zemân vermeyüp yedi günde seyf-i Muhammedî ile feth edüp sene 773 târîhinde kal‘asın yire beraber eyledi. Hâlâ der-i dîvâr-ı sûr-ı bî-nûrdan eser-i binâları nümâyândır. Ol asırdan berü Köstence nâmıyla müsemmâ bir kasabadır. Rila dağı tetimmâtı derclerinde bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kasabadır. Rûmeli hâkinde (---) hâssıdır.

Subaşısı hâkimdir. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı mübremdir. Cümle kırk yedi aded nâhiye kurâlarından kadıya senevî iki kise hâsıl olur. Kethüdâyeri ve serdârı vardır. Ammâ müftî ve nakîbi ve a‘yânı yokdur. Ve cümle yedi aded mahallât ve yedi yüz kiremitli hâne-i mühmelâtı vardır. Zîrâ zulmden ve dere içi olmağıla hevâsı sakîlliğinden ol kadar ma‘mûr değildir.

Ve cümle tokuz mihrâbdır. Cümle çârsû içinde kiremit ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûru vardır ve minâresi kârgîr binâ-yı serâmeddir. Bundan mâ‘adâ mahalle mesâcidleri vardır. Andan,

Cümle üç aded mekteb-i sıbyân ve bir hân ve on mikdârı dükkânı vardır. Ammâ hammâmı ve gayri imâretleri yokdur. Ammâ bâğçeleri gâyet çokdur.

Evsâf-ı germâb-ı Köstence

Müfîd ü muhtasar bir küçük kubbeli ılıcası var. Suyu ol kadar suhûniyet üzre değildir. Ve gümüş makûlesin altun gibi sarı eder. Havzı gâyet küçükdür.

Memdûhâtından bir şeyi meşhûr değildir. Mahbûb [u] mahbûbesi hod ûlâ bi't-tarîk yokdur. Nisvânları cümle beyâz aba ferrâce giyerler. Halkının ekseriyyâ kârları aba ve ihrâm-bâflık ederler. Ve niçesi âhengerlik ederler. Zîrâ dere ve depelerinde demir ma‘âdinleri samakovı, ya‘nî çarhları vardır. Çekiçlerin su çarhları urar. İnşâallah mahallinde tavsîf olunur. Ve ekseriyyâ halkı Bulgarca ve Voynıkca ve Sırfca tekellüm ederler. Zîrâ lisân-ı Bulgar bu şehirde iştihâr bulmuşdur. *[147a]* Ve ol lisân-ı murdârı ihdâs [u] îcâd eden Lâdika nâm papas bunda mürd olmuşdur. Anınçün bu şehir halkı cümle lisân-ı Bulgarca bilirler. (---) (---)

Lisân-ı Bulgar, ya‘nî kavm-i küffâr (---) (---) (---). Gerçi bu makûle lisân-ı turrehâtı tahrîr etmede fâ’îdesi ve beyânında â’îde yokdur. Ammâ seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî Âdem olan kimesnelere her lisândan ekmek ve su isteyecek kadar ve kendüye bir zarar geleceğin fehm edecek kadar gûnâ-gûn lisân bile kim kendüyi girdâbdan halâs ide. Zîrâ her şey’in cehlinden ilmi yeğdir. Anınçün bu lisân-ı Bulgar bu mahalle tastîr olundu. Ammâ lisân-ı Latin gibi fasîh değildir.

.....(10 satır boş) .....

Bu kasaba diyâr-ı Rûm'da ikidir. Biri dahi Karadeniz sâhilinde Babadağı kurbunda Köstence benderi derler. Buna Samakov Köstencesi ve Bana Köstencesi derler. Zîrâ kasaba-i Samakov bu Köstence'nin cânib-i garbîsinde yayla aşrı bir konak yerdir. Ammâ mahûf u muhâtara yoldur ve haydud mekânı sa‘b beldir. Bu rabta-i Köstence'yi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şarka

Menzil-i kasaba-i Saruhânbeğli: Rûm eyâletinde Tatarbâzârcığı nâhiyesi hükmünde bir vâsi‘ dere ağzında bâğlı ve bâğçeli ve yedi yüz kiremit örtülü ma‘mûr [u] âbâdân hâneli ve yedi mihrâblı ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve üç hânlı ve yigirmi aded dükkânlı müfîd ü muhtasar bir rabta-i zibâdır. Vitoş yaylası dâmeninde vâkı‘ olmağıla hevâsı latîfdir. Ammâ âbı nehr-i Meriç'in menba‘ı olan derelerdir kim,

Evsâf-ı nehr-i azîm Meriç

Bu Saruhânbeğli dereleri ve Rila yaylaları ve Destpot yaylaları ve Köstence dereleri ve Kız Derbendi derelerinden cereyân eden uyûn-ı câriyeler demir ma‘âdinlerine uğrayarak bu Saruhânbeğli altına ve Tatarbâzârcığı sahrâsına, andan Filibe şehri içinden güzer edüp Edirne kurbunda Koca Mustafâ Paşa cisrinden geçüp Edirne şehri içinde Mihal cisri dırâzı altında nehr-i Tunca ve nehr-i Arda'ya mahlût olup üç nehr-i azîm bir olup kal‘a-i Enez altında deryâ-misâl bahr-i Rûm'a mahlût olur.

{Sitâyiş-i bahr-i Rûm-ı Merzbûm}

Bu mahalle bahr-i Rûm ta‘bîr etdiklerinin aslı Bahr-i siyâh ile bahr-i Sefîd'in iki boğazı mâbeyninde bir küçük buhayredir. Ammâ aslı Karadeniz'den gelüp Akdeniz'e munsab olur. Kızıladalar ve Marmara cezîresi bu bahr-i Rûm içindedir. Hattâ Tekirdağı ve Gelibolu bu halic-i Rûm sâhilindedir. İslâmbol'un Sarâyburnu'ndan Akdeniz boğazına varınca tûlu iki yüz mildir. Ammâ arzı yetmiş ve seksener mildir. Ammâ İzmit Körfezi ve Gemleyik Körfezi bu bahr-i Rûm'dan iki kulakdır. Anadolu tarafında Darıca ve İzmit mukâbelesinde Kazıklı ve Değirmanderesi ve Halıdere ve Yalova ve Gemleyik ve Mudanya ve Mihalıç ve İdincik ve Bandırma ve Erdek ve Kapudağı ve Boğaz ve Lapseki nâm kasaba-i mezkûr cümle bu bahr-i Rûm kenarında gâyet ma‘mûr kasabalardır. ***[147b]*** Ve bu bahr-i Rûm'a Anadolu ve Rûmeli cânibinde yüz beş aded nehirler mahlût olur. Be-kavl-i Papamunta. Amma bu Rûmeli tarafında nehr-i Arda ve Tuna ve nehr-i Meriç üçü bir olup bahr-i Rûm'a mahlût oldukda bu nehirden gayri ulu su yokdur. Hattâ Enez'den Gelibolu ve İzmir firkateleri girüp tâ Edirne'ye gelüp yanaşırlar. Tâ bu mertebe nehr-i Meriç ulu nehr-i azîmdir. Ammâ bu Saruhânbeğli merkûmun altında ibtidâ tulû‘u olmağıla azdır. Giderek amîk u arîz olur. Lâkin memdûh değildir. Zîrâ demir ma‘âdinlerinden gelir.

Ezîn-cânib kasaba-i sağîr Saruhânbeğli'den yine taraf-ı şarka,

Menzil-i kasaba-i Tatarbâzârcığı: Bâlâda Sofya'ya giderken cemî‘i imâretiyle mevsûfdur. Ammâ paşa şikeste-hâtır olmağıla bir gün meks [u] ikâmet olundu. Yine semt-i şarka,

Menzil-i şehr-i azîm, Filibe-i kadîm: Bu dahi bâlâda ale't-tafsîl memdûhdur. Ammâ bunda Nâzır Celeb Mehemmed Paşa hânesinde paşa mihmân olup üç gün zevk u safâlar etdik. Andan yine şarka meyyâl Papas Korusu nâm çengelistân, hıyâbân-ı kûyâğı geçerken sun‘-ı Hâlık-ı Bîçûn olan dıraht-ı müntehâları seyr [u] temâşâ ederek

Menzil-i karye-i Papaslı: Filibe nâhiyesinde mu‘âf u müsellem koru mustahfizları Bulgar köyüdür. Üç yüz kiremitli hâne ve bir câmi‘ ve yedi dükkân ve bir azîm hân, Gürcî Mehemmed Paşa'nındır, ammâ acâ’îb hayrât-ı azîmdir.

Andan **karye-i Kayalı**'yı geçüp **karye-i Semizce**'yi geçüp bu iki hânlar ile ve hâne-i ma‘mûrlar ile ve câmi‘ ve imâretli ve kurşumlu ma‘mûr var, anları ve hânları bizim cânlar geçüp
Semizce mukâbelesinde

Menzil-i Altunçayırı: Bu mahal Çirmen sancağı hâkidir. Hakkâ ki altun çayırıdır. Eyle giyâhât u alefzâr, lâlezâr, çemenzâr, zemîn-i mahsûldârdır kim bir gicede cümle küheylân atlarımız cüssedâr oldu. Andan semt-i şarka

Menzil-i kasaba-i Hırmenli: Hâk-i pâk-i sancağ-ı Çirmenli'dendir ve nâhiyedir. Cümle iki yüz hâneli rabtacıkdır. Bir câmi‘i var, kapusu atebesi üzre târîhi budur:

Sâlikî dedi o demde târîh:

Hâsılı câmi‘-i rûşendir bu Sene [1021]

Hakkâ ki imâret ve mescid ü medreseli câmi‘-i şîrîndir. Ve bir minâre-i musanna‘ı var. Ve bir hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları var. Ammâ kal‘a-misâl elli ocaklı ve müte‘addid harem hâneli ve develikli ve ıstabl-ı anterli bir hân-ı azîmi var.

Sene (---) târîhinde (---) (---) vezîri (---) (---) binâsıdır.

Ammâ katı a‘lâ yerinde hân-ı mihmânsarâydır. Mü’ebbed ola. Bu hânın cânib-i cenûbunda dağlar içinde tekye-i azîm Osmân Baba'dır. Andan yine cânib-i şarka niçe ma‘mûr kurâlar ubûr ederek,

Menzil-i kasaba-i cisr-i azîm Mustafâ Paşa: Çirmen sancağı hâkinde nehr-i Meriç kenarında bir bâğlı ve bâğçeli ve yedi yüz aded kiremit örtülü ma‘mûr hânelerdir.

Cümle yedi mihrâbdır. Ammâ cisr-i azîm başında (---) câmi‘i, selâtin-misâl bir câmi‘-i rûşendir. Haremin yol üzre olan kapunun atebe-i ulyâsı üzre Karahisârî Hasan Çelebisi hattıyla beyâz mermer üzre sihr-âsar mastûr târîh-i zîbâdır:

Hel-mescid üssise ale‘-takvâ. Sene [921]

Bu câmi‘in imâreti ve mekteb-i sıbyânı ve hân [u] hammâmı ve çârsû-yı bâzârı cümle rasâs-ı hâs ile mestûr bir hayrât-ı ma‘mûrdur kim Süleymân Hân asrında Koca Mi‘mâr Sinân binâsıdır. Ammâ minâresi ve câmi‘i gâyet musanna‘dır. Ve imâret-i dârü'z-ziyâfesinde dâ’imâ âyende vü revende

ni‘meti mebzûldür. Ve nehr-i Meriç üzre on iki göz cisr-i azîm Koca Lala Mustafâ Paşa hayrâtıdır. Diyâr-ı Rûm'da memdûh-ı âlem olan kantara-i musanna‘ın biri dahi bu püll-i azîmdir kim her tâkı kavs-i kuzahdan nişân verir köprüdür. Târîh-i musanna‘ı budur:

Bildi merhûm Mustafâ Paşa

Köprüdür fi'l-hakîka bu dünyâ

Göçdi merhûm dediler târîh:

Köprüden geçdi Mustafâ paşa. Sene [858]

Hattâ Süleymân Hân Budin gazâsına giderken "Lala iyi köprü binâ eylemişsin. Bize ihsân edersen geçüp gazâya gidelim" dedikde pîr-i fânî ebleh-i dihkânî eydür: "Pâdişâhım! Allah gazânı müyesser ide. Avdetde geçen guzâtın *[148a]* savâbı pâdişâhımın olsun" deyince hemân Süleymân Hân ol ân cisrden sapup kendüyi atıyla deryâ-yı Meriç'e urunca, solak kulları kadrince, Süleymân Hân'ın yanınca, rikâbdan ayrılmayup cümle karşu ubûr etdükde Süleymân Hân bu beyti terennüm eder. Beyt:

Minnet ile kokma gülü al eline süseni

Geçme nâmerd köprüsünden ko aparsın su seni

derler. Meğer ol asırda Süleymân Hân rikâbında cümle peykler {mukaddem} gidermiş, yeniçeri solakları talî‘a gidermiş. Hikmet ol gün aslâ peykler hünkârın rikâbında bulunmayup cümle cisrden geçerler. Ammâ solaklar hünkâr ile suya uğradıklarından tesellî-i hâtır bulup cümle peykleri ileri kovup solaklar rikâbında gitmeği fermân ederler. Andan sonra cisr sâhibi Mustafâ Paşa menkûb olup Anadolu'da ve Gekbizi'de câmi‘ ve imâret yapmağıla ömrü geçer. *Rahmetullahi aleyh.*

Niçe hayrât [u] hasenâtlarına râst gelmişiz ammâ bu Edirne kurbundaki cisrin nazîri yokdur. Meğer kim Hersek diyârında bir göz Mostar köprüsü ola. Bu cisrden paşa efendimiz ubûr idip Edirne'ye azîmet edüp hakîr saltça üç gulâmımla cânib-i cenûba (---) sâ‘atde ma‘mûr kurâlar ubûr ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Hırmen, ya‘nî sancağ-ı Çirmen

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim Hazret-i Zekeriyyâ nübüvvetinde Edirne sâhibi İdrivne Kral Zekeriyyâ Nebî'ye imân getirüp terk-i tâc u raht u baht edüp bu Çirmen ensesinde bir deyr-i mu‘azzam binâ edüp savâbın Zekeriyyâ Nebî'ye hîbe edüp ol deyr-i kamâmede sâkin idi. Bu İdrivne Kralın bir kızı mu‘ammere olup ismine Çirmene derlerdi. Lisân-ı Latin'de çirmen ve sirmene dünyâyı terk etmişe derler. Bu Sirmene krâle babası İdrivne Kral içün bu mahalde bir kal‘a binâ edüp ismine Çirmene kodular. Andan galat-ı meşhûr evlâ olup sene 767 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr vüzerâlarından Timurtaş Paşa Rûm keferesi elinden feth edüp cümle guzât bu kal‘aya Çirmen dediler. Zirâ niçe bin aded cüyûş-ı muvahhidîn çirmenüp geçdikleri içün Çirmen dediler. Hâlâ Rûmeli eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı (---) (---) akçedir. Ve livâsında cümle (---) adet ze‘âmetdir. Ve cümle (---) aded timardır. Hîn-ı gazâda beğinin livâsı altında kânûn üzre cebelüleri ile (---) asker-i pür-silâh olur. Lâkin ba‘zı zamân bu sancak Özi eyâleti muhâfazasına

me'mûr olurlar. Zirâ ol taraflara karîb sancakdır. Kal'ası nehr-i Meriç'in karşı cânibinde bir bayır başında şekl-i murabba'dan tûlânîce bir şeddâdî seng binâ-yı ferhâdîdir. Ammâ iç il olmağıla cebehânesi ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Ve câ-be-câ sûrunun niçe yerleri rahnedâr olmuştur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve yüz elli akçe kazâdır ve (---) aded nâhiye kurâları vardır. Kadıya senevî ber-vech-i adâlet beş kîse olur. Ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ammâ çiyânfu eşrâfi çokdur. Ve sipâh kethüdâyeri ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve subaşısı ve şehir na'ibi ve şehir kethüdâsı vardır. şehri bir düz vasi' yerde bağlı ve bâğçeli sekiz mahalle ve sekiz yüz aded kırmızı kiremit ile mestûr hâne-i ma'mûrlardır. Cümle hâneleri cânib-i şimâldeki sahrâ-yı çemenzâr-ı mahsûldâra nâzır revzenleri vardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden Paşa sarâyı kurbunda,

.....(1.5 satır boş) .....

Bunlardan mâ'adâ cümle (---) aded mesâcidlerdir. Hânı ve hammâmı ve kifâyet mikdâr dükkânları var ammâ medrese, imâret-i dârü'l-it'âmı yokdur. Lâkin mekteb-i sıbyânı çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[148b]*** Andan yine taraf-ı şarka nehr-i Meriç'in karşu tarafında,

Tekye-i Hamza Baba: Tarîk-i âm üzre bir tekye-i Bektâşiyân içre medfûn kibâr-ı muhibb-i âl-i Abâdır. Âyende vü revende çerâğına nezrât kor. Andan yine cânib-i şarka,

Evsâf-ı sevâd-ı kadîm ve bender-i sûr-ı azîm, belde-i edna'l-arz, ferahbahş-ı dâfi'-i maraz olan binâ-yı kral-ı dâll-i İdrivne-i bed-fi'âl, ya'nî taht-ı sânî-i belde-i tayyibe-i kal'a-i atîk şehr-i Edirne
Hamâhullahu ani'l-beliyye.

Sebeb-i hâdise-i Edirne : Müverrihân-ı Rûm u nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ki ferden-ferdâ cemî' edîm-i arzda olan vakâyı'ât-ı dil-küşâyı bu yüzden tahrîr ü terkîm eylediler kim rûy-ı arzda ibtidâ mesken edinen Hazreti Âdem Safî'dir. Bi-kavli Muhammed b. İshâk, Hazret-i Âdem Nebî'den vilâdet-i Server-i Kâ'inât'a gelince sene 6.750 olup bu mâbeyne-hümâda yüz yigirmi dörd bin peygamber gelmişdir. Ammâ vilâdet-i Mefhâr-i Mevcûdât'dan sene 5590 mukaddem Hazret-i eb-i sânî Nûh Necî *aleyhi's-selâm* gelüp anın gemisiyle Tûfân'dan halâs olanları rûy-ı arz imâr olsun içün bu vech-i arza müstevlî eyleyüp ibtidâ Kalimon Hakîm'i arz-ı Mısr'a gönderüp Tûfân'dan evvel binâ olunan Heremîn dağları dibinde sâkin olup evlâd-ı evlâdları münteşir olup arz-ı Mısır'ı ve arz-ı Hâsân'ı imâr etdiler. Büyük oğlu Mısrâyim Mısr-ı atîki imâr etdiğiçün Mısır dediler. Mısrâyim fevt olup yetmiş aded evlâdları kalup Musul'da Hazret-i Nûh'a geldiler. Nûh Necî dahi bunların yetmişine birer ülke gösterüp her biri birer iklîm-i âhara gitdiler. Ammâ Sırfiyâil nâm bir oğlunu hayr du'â ile Rûm'a gönderüp ibtidâ Rûm'a kadem basan bu Sırfiyâil'dir. Evvelâ bu Edirne zemînine gelüp gördü kim Tûfân-ı Nûh'un talattum-ı temevvücünden harâb [u] yebâb olmuş âsâr-ı binâlar görüp ta'accüb edüp niçe eyyâm ol harâbistânda kaldı. Bi-kavli tevârîh-i Latin, Tûfân'dan kalan binâ Edirne'nin Zindân Kullesi tarafıdır, derler. Bu Edirne zemîninde Sırfiyâyil karâr etmeyüp Firev nâm bir oğlun koyup kendi Sofya'yı imâr etmeğe gitdi. Tâ Hazret-i Süleymân asrına dek bu Firev nâm evlâd-ı evlâdları Edirne zemîninde tavattun etdiler.

Ba‘dehû İslâmbol bânîi Alina kızı Makedone bu Edirne'yi imâr etdi. Andan Hazret-i İsâ asrında Rûm kral-ı dâllerinden İdrivne nâm bir kral bir kal‘a-i azîm binâ edüp onun ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i zîbâ olup İdirven'den galat Edirne nâmıyla meşhûr-ı âfâk olup dest-i Bulgar ve Sırf tâ’ifeleri destinden nice ban ve Hersek kral ellerine girüp günden güne eyle imâr oldu kim cihet-i erba‘ası üç günde devr olunurdu. Ba‘dehû Sırf tâ‘ifesi Rûm keferisine tağallüb edüp kal‘a-i Kostantin'in taşra kal‘ası ki kal‘a-i Silivri'den tâ Karadeniz kenarında Terkoz kal‘asına varır dört kat kal‘a ve dört kat handak idi. Bu kadar binâ-yı azîmi Sırf kralı münhedim edüp ancak hâlâ imâr kalan bu İslâmbol'un bu iç kal‘ası kaldı. Sırf kralı İslâmbol'dan bu kadar mâl-ı ganâ’im aldı. Mansûr [u] muzaffer avdetde Edirne şehrin dahi kavm-i Rûm'a rağmen nehb ü gâret edüp ihrâk bi'n-nâr eyleyüp bî-hisâb mâl-ı firâvân ile cümle Sırf kefereleri muğtenim olup tahtgâhları olan Sofya şehrine gitdiler. Andan yine Rûm keferelerinden Kavala kal‘ası sâhibi Filikos oğlu Kavala'da bir kenz-i azîm bulup ol mâl-ı firâvân ile alâ-rağmi'l-a‘dâ var kuvveti bâzûya getirüp Edirne şehrin ol kadar imâr etdi kim cemi‘i dünyâda İdrivban nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir imâristân idi. Bir dahi millet-i Mesîhiyye'den bir kral istîlâ etmesin içün cemî‘i Nasârânın re’y-i hüsnüyle Kuds-i şerîfe vakf eyleyüp her sene bu Edirne'den Kudüs'e yedi milyon altın gönderirler idi. Takrîb ile bir millet-i Nasârâ Edirne'ye tamah etmeyüp eyle imâr oldu kim gûyâ Macar diyârında Feşe şehri gibi ve Peçevî Sirem mânend bâğ-ı İrem gibi oldu. Amma *"el-abdü yüdebbiru vallahi yukaddir"*.[126] Kârhâne sâhibi fâ’il-i muhtâr Allah'ın hikmetinden haberleri yok idi.

Âhir Hicret-i Nebeviyyenin sene (---) si târîhinde ***[149a]*** tulû‘-ı Âl-i Osmân'da ulemâ-yı Rûm ve müfessirîn ve muhadisîn-i zevi'l-mefhûm cemî‘i va‘z [u] nasîhatlerinde ale'l-umûm [127] âyet-i şerîfinin tefsîr-i dürerbârın Rûmeli arzında Edirne-i İrem'dir, deyü ümmet-i Muhammedî ve cüyûş-i muvahhidîn-i fethin tergîb ederdi. Ve sûret-i Hak'dan görünüp Edirne'ye ve gayri kral-ı dâllere elçiler gönderüp yolların ve bellerin ve âyîn-i bed-nâmların görüp gelirlerdi. Tâ ki sene (---) târîhinde Orhân Gâzi saltanatında Bursa Rûm keferesi destinden feth olup Edirne şehrinin dahi fethine bezl-i ihtimâm edüp taht-ı sânî olmasına karâr verüp bizzât Hacı Bektâş-ı Velî huzûrunda gülbang-ı Muhammedî çekilüp Fâtiha tilâvet olunup bizzât Hacı Bektâş-ı Velî üç yüz fukarâsıyla ve yetmiş nefer asâkir-i İslâmdan Ece Ya‘kûb ve Haladere ve Yalvac Dede ve Kara Mürsel ve Kara Koca ve Kara Hoca ve Kara Evren nâm gâzîler kapıdağından sallar ve kelekler ile *Bismillah* ile Rûm'a geçüp şebhûrlar edüp ibtidâ İpsala'yı feth edüp ibtidâ cum‘a namâzın anda kıldıkların "ibtidâ salâ"dan galat İpsala derler. Sene (---) târîhinde feth olan hâk-i Rûm'da bu kal‘adır. Zamân-ı Orhân Hân, be-dest-i Süleymân şâh b. Orhân Gâzî. Hulâsa-i kelâm yedi senede guzât-ı müslimîn yetmiş pâre şehir ve kal‘a-i metîn [u] müstahkemler feth olup âhir Süleymân şâh bir turnaya şâhin salup şikâr almağa atıyla seğirdirken tekerlenüp merhûm olunca cümle küffâr kızıl yumurta boyayıp gûyâ şâdumân ettiler. Anın akîbince Gâzî Murâd Beğ Edirne altına ve İslâmbol altına varınca şebhûnlar ve çapullar ve yortumlar bırağup küffâr-ı bed-girdârı Edirne'den taşra çıkarmaz olup her bâr guzât ile mâl-ı firâvânlar olup yine selâmetle İpsala'ya kaytavul ederdi. Tâ ki sene (---) târîhinde Gâzî Murâd Hân-ı Evvel müstakil pâdişâh olunca *"Bismillah,* niyyetü'l-gazâ-i İdrivne" deyüp yedi yerden gayret kılıcın kemerine bend kılup Tatar ve Moğol-ı Rûm'dan yüz yetmiş bin asker cem‘ edüp kal‘a-i Edirne'yi muhâsara edüp cânib-i erba‘adan gelen imdâdların dendân-ı tîğdan geçirüp derûn-ı kal‘ada mütahassın olan küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr "el-Amân ey güzîde-i asker-i Âl-i Osmân!" deyüp kal‘ayı emân ile verüp nice bini Sofya cânibine, nice bini Kostantiniyye'ye gidüp hamd-i Hudâ sene 762 târîhinde bizzât Gâzi Hudâvendigâr kal‘a-i Edirne'yi {İslâmbol'dan sene (---) mukaddem, ammâ

feth-i İslâmbol sene 857} feth edüp anda karâr-dâde olup taht-ı sânî Edirne oldu. İnkırâzu'd-deverân dest-i Âl-i Osmân'da mü'ebbed ola, *âmîn yâ mu'în.*

Ahvâl-i taht-ı sânî Edirne-i Yunanî: Kavm-i Yunan'ın ikinci tahtıdır. Ammâ diyâr-ı Alaman'ın ve bilâd-ı Kızılelmanın kapısıdır. *İnşaalâlu Teâlâ* lafza-i Ganimî'de Kızılelme da feth olur. Netekim Edirne ol diyârın kilididir. Âl-i Osmân tarafına bâbları meftûhdur. Anların dahi fetihlerin veren Rabb-i Sübbûh'dur. Nitekim Alaman Kızılelması Budur ve Macar Kızılelması Üsturgon ve Orta Macar Kızılelması olan İstolni-Belgrad feth oldu. Hudâ-yı Müte'âl İşpaniye Kızılelmasını {dahi} müyesser ide, *âmîn, bi-hakkı Seyyidü'l-Mürselîn.*

Budin ve Belgrad ve Edirne gibi dâr-ı gâziyân sevâd-ı mu'azzamlarımız elde iken inşaallah Ganim târîhinde Kızılelma ve Pâris ve Kurtuba ve Lonçat ve Beç ve Prag ve Donkarkız ve Danimarka ve Felemenk'e varınca feth olup bu seksen yedi bin mil cezîrei dünyâda millet-i nasârâdan bir kefere kalmayup cümle ümmet-i Muhammed ile bu arsa-i âlem mâl-â-mâl ola" deyü Muhyiddinü'l-Arabî işâret buyurmuşlardır. Cümle nasârâ Yeni dünyâ bulunup onda gidüp nasârânın dâr-ı bevârları ola deyü ehl-i rümûzu âgâh etmişlerdir. Hemân Cenâb-ı İzzet dest-i Âl-i Osmân'da olan büldân u kılâ'larımızı imâr edüp cüyûş-ı muvahhidîn ile pür olup şa'şa'a-i Muhammedî ziyâd-ber-ziyâd olup inkırâzu'd-deverân devlet-i Âl-i Osmân mü'ebbed olup bilâd-ı selâse olan Bursa ve İslâmbol ve Edirne ilâ mâşâallah beliyyât-ı dehrden mahfûz olup hemişe ma'mûr u âbâdân ola. Ezîn-cânib,

Eşkâl-i keyfiyyet-i tarh-ı resm-i kal'a-i Edirne:

Evvelâ Edirne kal'asının zemîni bir gûne topraklı yedi aded bayırlar mâbeyninde bir vâsi' ferah-fezâ *[149b]* vâdîde vâkı' olmuş kal'a-i kadîmdir. Evvelâ Eskisarây zemînine Çöllübayır, derler, ikincisi Murâd Beğ bayırı, üçüncüsü aşağı sarây meydânında Yassı bayır, dördüncü Hıdırlık bayırı, beşinci Kâdirî tekkesi kurbunda Kurd bayırı, altıncı Eşe kadın kurbunda Sirkeci Sultân bayırı, yedinci Kıyık bayırı. Bu yedi bayırlar cebel-i sağîreler kadar mürtefi' ve havâdâr hâk-i amber-i pâkli püştelerdir.

Bunlardan mâ'adâ yedi aded uzlar içinde imâristân-ı Edirne, deryâ gibi temevvüc urup hıyâbânistân-ı gülistân içre çalkanıp durur. Bu imâristânın dâ'iren-mâdâr etrâfı kâmil beş aded fersah sevâd-ı mu'azzamdır. Ammâ kal'ası bu mertebe vâsi' değildir.

Vaz'-ı esâs-ı kal'a-i Edirne-i dâr-ı aliyye: Bâlâda tahrir olunan beş fersah haremli sevad-ı mu'azzamın tâ vasatında İdrivne kral binâsı şekl-i murabba'dan cânib-i garba tûlânîce binâ-yı şeddâdî-misâl bir seng-âbâd, gûyâ üstâd-ı Ferhâd kârıdır, der-i dîvârı eyle musanna'dır kim bir sıra la'l-gûn tûla ve bir sıra seng-tıraş ile mebnî bir kal'a-i metîn ve kavîdir. Dîvârının esâsı ka'r-ı zemînde on zirâ' amîkdir. Kadd-i sûru kâmil kırk zirâ'-ı melikîdir. Ve cümle etrâfında sağîr ü kebîr yüz altmış kulle-i Kâf-misâl ebrâcı metînlerdir.

Ammâ bu kal'a çâr-kûşe vâki' olmağıla her rüknünde birer hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kulle-i üstüvârları vardır. Evvelâ Ağaçbâzârı köşesinde cânib-i şimâle nâzır **Kaplı kulle** içinde cebehâne olmak ile zirve-i a'lâsı tahta ile mestûr olmağıla Kaplı Kulle derler.

Andan cânib-i cenûba nehr-i Meriç kenarında **Manyas kullesi,** burc-ı kahkahâ-vâr bir metîn hisârdır.

Bir köşesinde **Zindân kullesi**dir kim yine nehr-i Meriç sâhiline nâzır taraf-ı kıbleye nâzır burc-ı pür-borcdur kim cemî‘i borclu ve kâtil ve kuttâ‘u't-tarîk-i vâcibü'l-izâle olanlar bu Zindân kullesinde mescûn u mahpûs olunmuşlardır. "Tûfân-ı Nûh'dan mukaddem kalan kulle-i kadîm budur", deyü sadr-ı kullede lisân-ı Latince İdrivne Kral bu kullenin târîhin tahrir edüp ta‘mîr etmişdir.

Dördüncü rüknünde cânib-i şarka nâzır Üçşerîfeli kurbunda Ekmekçiler köşesinde **Makedone kullesi,** bu cümleden kebîr ü kavî kulle-i serâmeddir. Bu çâr-kûşede olan kulle-i azîmlerden mâ‘adâ sağîr ü kebîr çâr-kûşe binâ kulle-i ra‘nâberdir. Ve cümle etrâfı on iki bin aded dendân-ı bedendir. Ve her bedende birer mazgal deliği mukarrerdir. Ve zamân-ı kadîmde dâ’iren-mâdâr handakı varmış. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Hattâ Manyas kullesinden tâ Zindân kullesine varınca Tabahâne câniblerinde handak içinden Arda ve Tunca ve Meriç nehirleri handak içre cereyân edermiş. Ammâ hâlâ dest-ı Âl-i Osmân'da iç il olmağıla havf [u] haşyetden berî olup ığmâz-ı ayn ede ede handak-i amîklerine mezbele ve rimâl ve türâb doldurarak handakı nâ-ma‘lûm olup üzerine dekâkinler ve hân ve imâretler ihdâs edüp kal‘anın iki tarafı imâristândan görünmez olup illâ Zindân kapusu tarafı ve Ağaçbâzârı semtinde iki taraf kal‘a dîvârları nümâyândır. Ammâ sehel meremmât ister bir kal‘a-i köhne-âbâddır.

Ve devr-i sûrunda cümle altı aded kapulardır. Evvelâ maşrık tarafına **Balıkbâzârı kapusu**, ikinci yine cânib-i şarka **İğneciler kapusu**, üçüncü **Zindân kapusu**, dördüncü **Manyas kapusu**, bu iki bâblar cânib-i cenûba Meriç kenarına mekşûfdur kim nehr-i Meriç'den su alınır. Beşinci kapu **Mihal kapusu** cânib-i şimâle meftûhdur. Bu bâb-ı izdihâmların cümlesi ikişer kat bâb-ı hadîdlerdir. Ammâ dâ’iren-mâdâr kal‘a bir kat hisâr-ı üstüvârdır. Sâ’ir kılâ‘lar gibi ikişer üçer kat değildir. Ammâ bu kapulardan mâ‘adâ ba‘dehû kal‘anın niçe divârın nakb edüp uğrun kapular etmişler. Meselâ biri Alî Paşa çârsûsu içre **Uğrun kapu**dur. Ve kal‘a-i Edirne dâ’iren-mâdâr kâmil altı bin adımdır. Selânik kadar büyük kal‘a değildir. Ve bu cirmde olan kal‘a içinde cümle on dörd mahalledir. Güleşciler tekyesi kurbunda üç aded mahall-i müslimîn vardır. Ve bir mahalle-i muvahhidîn Topkapusu iç yüzündedir.

Mâ‘adâ on mahalledir. Ve kal‘ada cümle Urûm kefereleri ve meyhâne-i Bekriyân ile müzeyyen olmuş bir kal‘adır. Tâ hîn-i fethde böyle ahd-i *[150a]* sulh olmuşdur. Mâ‘adâ cemî‘i müslimler taşra şehr-i mu‘azzamda bâğlı ve bâğçeli hâre-i mu‘azzamlarda sâkinlerdir. Ammâ derûn-ı kal‘ada bâğ u bâğçe yokdur. Kat-ender-kat hâneleri havlısız mukassî evlerdir. Ammâ müslim hâneleri sehel vasî‘dir. Ve cümle ahmer-gûn kiremit ile mestûr büyût-ı müte‘addidelerdir. Derûn-ı kal‘ada cümle sadrancî nakş üç yüz altmış aded şâhrâhlardır kim cümle tarîk-i âmları serâpâ hacer-i kebîrler ile tarz-ı kadîm kaldırım döşelidir. Sâ’ir imârâtı külliyâtda vasf olunur.

Ammâ bu kal‘a-i Edirne'nin ve taşra şehrin üç aded deryâ-misâl enhâr-ı azimler ihâta edüp etrâf-ı şehirden cereyân ederler.

Sitâyiş-i enhâr-ı selâse, der şehr-i Edirne Evvelâ belde-i Edirne'nin cânib-i şimâlîsinde nehr-i Tunca cereyân edüp ibtidâ menba‘ı Kızanlık ve Nigebolu sancağı hudûdunda Torbakatran dağlarından cem‘ olup kasaba-i Kızanlık kurbundan cânib-i kıbleye cereyân ederek derûn-ı Edirne'de Hünkâr Bâğçesi etrâfın devrân ederek Serrâchâne cisri altından ubûr ederek Mihal köprüsüne varır.

Andan nehr-i Arda şehr-i Edirne'nin cânib-i cenûbîsinde (---) (---) (---) (---) dağlarından gelüp Mihal cisrinde nehr-i Tunca'ya mahlût olur. Ve nehr-i Meriç şehr-i Edirne'nin cânib-i garbîsinde dörd konak yerde Samakov dağlarından ve Köstence ve İhtiman dağlarından gelüp bu dahı cisr-i Mihal altında nehr-i Tunca'ya ve nehr-i Arda'ya mahlût olup deryâ olur. Nehr-i Meriç'in şehr-i Edirne'ye fâ'idesi azdır. Ammâ nehr-i Tunca ve nehr-i Arda şehr-i Edirne'nin cânib-i erba'asında olan yetmiş pâre cezîreler içindeki bâğ u bâğçeleri ve hadîka-i müşebbek bostânları ve bizzât ravza-i cinân olan Hünkârbâğçesi'n nehr-i Tunca reyy edüp nahlistân-ı gülistânı şebboy, benefşe bostânı aynu'l-hayât-ı Tunca cümle eşcârât [u] müsmirrât tâze cân bulup gûyâ her bâğ-ı İrem'i Merâm-ı Konya olur. Tâ bu mertebe nehr-i Tunca âb-ı hayâtdır. Nehr-i Arda kezâlik arı bir âb-ı sâfîdir. Bu gülistân-ı bostânlara nâfi'dir. şehre nâfi' değildir. Kaçan kim bu üç nehr-i azim Mihal cisri altında deryâ-misâl olduklarında şehir etrâfında olan cezâyirler içre niçe yüz bâğ gaytanları seyl olup harâb eder. Bi-kavl-i mu'allimîn-i selef eyle tahrîr ederler kim âhiru'l-emr bu üç nehr-i azîm Edirne şehrinin helâkine bâ'is olalar, deyü kafesli kapu üzre lisân-ı Latin ile tahrir etmişlerdir.

Menâkıb-ı münâsib: Dahi Edirne şehri dest-i küffâr-ı hâksârda iken Hazret-i Hacı Bektaş-ı Velî Bursa şehrinde bir alay kibâr-ı evliyâullah ile müşâvere ederken esnâ-yı kelâmda buyururlar kim "İdrivne şehrin üç ejdehâ-yı nehr-i azîm derâğûş edüp belde-i İdrivne'yi helâk etmek isterler. Âhir gark-ı âb ederler. Ammâ seyecî sene 762 târîhînde dest-i Âl-i Osmân'a girüp zamîme-i dâr-ı İslâm olacakdır. Ayâ bizden Edirne'ye kim gider kim onda âmâde olup üç su bir olup tuğyân ile geldiklerinde du'â edüp ol du'â sebebiyle sular teskin ola?. Ba'de'l-feth İdrivne şehrinde âsitâne-i azîm sâhibi ola" buyurduklarında hemân Sefer şâh Sultân eydür "Pâdişâhım, eğer nutk-ı dürer-bârınız olursa bu abd-i kemter ve hakîr-i ahkar gidelim" dedikde hemân Bektâş-ı Velî Sultân "Hak mübârek eyleye!" deyü Sefer şâh'a post u alem ve çerâğ u def [u] kudûm ü kalem ve nakkâre ü zil ve nefîr ü sadem ve seccâde ve hırka ve peşmine-i adem [ü] sofra ve gülbank ü bî'at-ı perem ve kırk halîfe-i sâhib-kerem verüp Sefer şâh Sultân'ı Rûm ereni olmağa lâyık erzânî görüp huzzâr-ı meclisde gülbang-ı Muhammedî çekilüp Hazret-i Pîr'den Sefer şâh me'zûn olup kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek şehr-i Edirne'ye alem kaldırup def ü kudûm ü tablın döğdürüp tevhid [ü] tezkîr-i erre ile nefîrlerin çalarak derûn-ı Edirne'den ubûr etdiklerinde cümle nasârâlar engüşt ber-dehan edüp âlem-i hayretde kalırlar. Sefer şâh Sultân bu hâl ile tevhîd-i sultânî ederek Hıdırlık nâm mevzi'de karâr edüp subh [u] mesâ tevhîd [u] tezkîr edüp bâb-ı tevekkülde Kâf-ı kanâ'at ile fakr [u] fâka çille-i merdânın çekmeğe müdâvemet ederler.

Hikmet-i Hudâ iki aydan sonra şehr-i Edirne içre üç nehr-i azîm âmedânî gelüp *[150b]* deryâ-misâl olup cûş u hurûş ederek niçe bin sarhoş küffârı gark edüp kimin nâhoş ederek şehrin bâğ [u] bostânların ve gaytân-ı gülistânların harâb u yebâb ve niçe bin hânelerin türâb edüp günden güne üç nehir sâkin olmayup ziyâde olmağa başladı. Âhir-i kâr Monka kral-ı dâll-ı hâkisâr şehirden firâr edüp dârü'l-bevârda karâr etmeğe karâr verdi. Cümle iş erlerin başına cem' edüp müşâvere edüp "Aya! Böyle bu şehr-i mu'azzamım elden gidiyor. Buna ne ilâc eylesek" dediklerinde netîce-i kârları namâzgâh cânibindeki fezâ-yı çemenzâra handaklar kazup halâs olduk zanneyleyüp ol gice bir ra'd u berk olup üç aded nehir Ceyhûn u Seyhûn u Furât-vâr temevvüc edüp şehrin imâr kalan yerlerin dahi seyl-âb edüp hâne ve düyûrların harâb etdi. Âhiru'l-emr cümle küffâr dediler kim "şu şehrimize bir alay Muhammedî dervîşler gelüp şu Hıdırlık dağında her gice uyumayup boru ve düdük ve davul çalarlar. Anlar çok gezüp çok yaşayup çok bilirler. Anlardan bu şehrimiz ahvâlin bir kere su'âl

edelim. Görelim ne derler ve bu sulara ne ilâc ederler" deyü Sefer şâh Sultân'a haber gönderdiler. Anlar dahi Hızır Dede'yi ve gayri fukaraları alıp âyîn-i Bektâş-ı Velî üzre alem kaldırup def [u] kudûmlerin döğerek tevhid-i erre ederek Monuka kral huzûruna gelüp bî-bâk her biri ale't-tertîb berzânû edep [ü] hayâ üzre oturdular. Monuka kral bunlara hayli ikrâm edüp kral, "Hoş geldiniz! dedikde Sefer şâh eyitdi, hoş bulduk!" dedi. Kral eyitdi: "Bu üç su pek taşdı ve cümle âdemlerimiz şaşdı, mâlik-i emlâkimiz ve cümle kiliselerimiz türâb oldu. Bu hâl-i pür-melâl neye müncer olur?" dedi. Sefer şâh eyitdi: "Allah emriyle buna ilâc emr-i sehldir. Bu sulara akma desem akmaz. Lâkin sizden kâmil üç bir âdem Hazret-i Muhammed dînine girmek gerekdir kim bu sular akmayıp teskin ola" dediğinde hemân huzzâr-ı meclis olan küffârlar bi'l-ittifâk İsâ ve Muhammed Allah'ın kulları ve peygâmberlerdir. Üç bin değil on bin kadar âdem derûn-ı dilden îmâna gelelim. Hemân şu gark olmadan halâs olalım!" deyü yemîn billah ve kasem tallah etdiler. Derhâl Sefer şâh Sultân cümle fukarâsıyla tevhîd-i sultânî edüp Mihal köprüsü nâm mahalde enhâr-ı selâsın cem‘ olduğu yire varup iki rek‘at namâz kılıp eline asâsın alıp yine tevhîd ederek deryâ-misâl üç aded nehrin üstüne postun döşeyüp elindeki asâ ile her nehre birer kerre urup *"Yâ enhâr, üskün bi-hakkı'l-Meliki'l-Kahhâr!"* [128] deyü asâsıyla derk edince el-azametullah bi-emrillahi Te‘âlâ üç aded deryâ-misâl nehr-i azîmler ol ân mahv olup birer tur‘acık kadar cereyân etdikde "Yâ mübârekler, birer birer cûş-i hurûş ile gelin" deyü du‘â vü senâ edüp el yüze sürdükde hemân cümle küffâr bu nehr-i azîmlerin bu gûne keşf [u] kerâmetle sâkin olup Sefer şâh'ın deryâ üzre seccâde döşeyüp namaz kıldığın gördüklerinde cümle hâzır olan küffâr ve kral-ı bed-kirdâr-ı murdâr ile derhâl el kaldırup cemî‘i ruhbânlarıyla İslâm'a gelüp İslâm ile müşerref olmayanları kendüler kırup kılıçdan geçirdiler. Hamd-i Hudâ şehr-i Edirne bilâ-cidâl müselmân olup gâhîce Bursa'dan asker-i İslâm gelüp Edirne'de Monuka Abdullah'a buluşup yine hâkim Monuka Abdullah idi. Nice müddet mu‘ammer olup Sefer şâh Sultân'dan cihâz-ı fakrı kabûl etdi. Ba‘dehû Sefer şâh Dede sene 761 târîhinde dâr-ı bâkîye irtihal edüp Mihal Cisri yanında Ortaoda'da bir tekye içinde medfûndur. Zîrâ ba‘de'l-keşf kendüleri hemân merhûm oldular.

Ba‘dehû Belgrad'ın Sırf kralı ve Sofya'nın Bulgar kralı ve Filibe'nin Destpot kralları bu Edirne'de Monuka kralın Muhammed dînine tapduğun istimâ‘ edüp yer götürmez küffâr-ı hâksârlar ile Edirne üzre gelüp Kuds-i şerîf vakfı iken ahîd-şikenlik edüp Edirne'de ceng-i azîm edüp âhiru'l-emr emân ile Edirne'yi istîlâ edüp derûn-ı Edirne'de keşf [u] kerâmet-i Sefer şâh ile İslâm ile müşerref olan cânlar Gelibolu'ya ve İpsala'da Gâzî Süleymân Paşa'ya ***[151a]*** gidüp anda kaldılar. Mürted olanlar ve îmâna gelmeyenler Edirne'de kalıp yine üç kral Edirne'yi "Kuds-i şerîf vakfıdır" deyü İslâmbol tekürüne verüp tekür oğluna Edirne'yi verüp zabt etdirdi. Ammâ Cenâb-ı Bârî kâdirdir. *İzâ erâde şey'en heyyi'en esbâbehû* [129].

Kaçan kim Gâzî Hudâvendigâr cülûs-ı taht-ı âlî etdükde bu Edirne'de müselmân olanlar Murâd Hân'ı Edirne'nin fethine tergîb ede ede âhir anlar talî‘a-i asker-i muvahhidûn olup Edirne'yi Murâd Hân'a feth etdirmeğe sebeb anlar olmuşdur.

Bâ'is [u] bâdî-i feth-i Edirne yine Hacı Bektâş-ı Velî'nin nefesi ve Sefer şâh Sultân'ın üç aded keşf [u] kerâmeti olmuşdur.

Hakîkatü'l-hâl ilâ hâze'l-ân üç nehrin biri taşsa ikisi taşmaz, aceb sırdır. *Ve's-selâm.*

Ezîn-cânib belde-i taht-ı sânî olan Edirne şehrinin eyâleti yigirmi beş âded hâkimlerin beyân eder

Evvelâ Süleymân Hân-ı Kânûnî tahrîri üzre şehr-i Edirne Rûmeli eyâletidir. Ammâ taht-ı sânî olmağıla bir hâkim müdâhale edemeyüp cemî‘i salb u siyâseti ve cürm [ü] cinâyeti Edirne bostâncıbaşıları hükûmetindedir. Zamânımızda Kırkayak Koca Sinân Paşa Edirne bostâncıbaşısı olup hakkâ ki eyâlet-i Rûm'a varınca zemînde kırkayak gibi gezüp hırsızı ve harâmzâdeyi Hamele-i sevrin boynuzunda ise bulup hakkından gelüp Edirne eyâleti emn [u] emân idi. Hâsları ve yedi yüz tevâbi‘i var idi.

İkinci hâkimi şer‘-i Resûl-i mübîn tarafından beş yüz akçe şerîf Mevleviyyetdir. Andan İslâmbol müvellâsı olur. Taht-ı hükûmetinde (---) aded mahsûldâr kurâlardır kim bu büleydelerden müvellâya senevî kırk bin guruş olur. Bostâncıbaşıya kezâlik kırk bin guruş olur. Ve müvellâ huddâmlarından rü’ûs-ı hümâyûn ile dergâh-ı âlî muhzırbaşısı vardır. Ve yeniçeri çukadârı vardır.

Ve üçüncü hâkim-i şer‘î mezheb-i Hanefiyye şeyhülislâmı vardır. Anın taht-ı hükûmetinde mezâhib-i şâfi‘î ve Hanbelî ve Mâlikî müftîleri "El-cevâb: Allahu a‘lem" demeğe fetvâ başına ibâdullahdan onar akçe alup kifâf-ı kût edinirler. Gayri avâ’idler yokdur.

Dördüncü hâkimi, cümle hasîbü'n-nesîb sâdât-ı kirâma zâbit nakîbü'l-eşrâfdır.

Beşinci hâkimi narh-ı cârî üzre cemî‘i ehl-i sûka ayak nâ’ibidir.

Altıncı hâkimi sipâh kethüdâyeridir.

Yedinci hâkimi, dergâh-ı âlî tarafından bir oda neferâtıyla yeniçeri çobracısı zâbitdir. Mâ-tekaddem tâ Gâzî Hudâverdigar'dan Süleymân Hân'a gelince kırk oda yeniçeriler şeb [u] rûz âmâde olup muhâfaza ederlerdi. Hâlâ Murâd Beğ Mevlevîhânesi harâb olan yeniçeri odaları ma‘lûmdur.

Sekizinci hâkimi, yeniçeri ocağından kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtı ve müstevfâ cebehânesi ve kırk pâre şâhî topları vardır.

Tokuzuncu zâbiti şehir voyvadasıdır, kim bostâncıbaşı tarafındandır.

Onuncu vâlîsi muhtesib ağadır.

On birinci zâbiti gümrük emînidir.

On ikinci hâkim harâccı ağadır kim on üç bin re’s kefereden cizye-i Ömer'i alur.

On üçüncü zâbiti hâne-i avârız ağasıdır.

Hîn-i tahrîrde bu diyâr hâne-i avârıza kayd olunup her sene hâne başına birer âdem azeb askeri verüp alay-ı azîm ile cümle (---) asker pür-silâh tuğları ile tablların döğerek İslâmbol'a gelüp ondan plaşgerme kayıklar ile Tershâne-i âmire'de donanma-i hümâyûna hizmet edüp altı ay deryâ seferi

eşerler. Levend-i elvende-i tâ'ife-i Arabistândır. Bu kavmin sefer-i hümâyûnda kârları cümle kadırgalarda kürek ırgalamakdır. Hîn-i mahalde küreği bırağup ceng ederler.

On dördüncü hâkimi şâhbender olan bezzâzistân kethüdâsıdır kim rü'ûs-ı hümâyûn ile cemî'i ehl-i hırefe hâkimdir. ***[151b]***

Der-beyân-ı cevâmi'hâ-yı Edirne, ya'nî câmi'-i selâtîn-i Âl-i Osmân ve gayri cevâmî'-i muvahhîdîn

Evvelâ ma'bedgâh-ı kadîm ve ziyâretgâh-ı azîm-i şehr-i Edirne: Dest-i küffârda iken Hacı Bektâş-ı Velî izniyle Sefer şâh Sultân üç yüz aded fukarâsıyla ibtidâ gelüp Hıdırlık nâm mevzi'de mihmân olup onda bir mescîd binâ etdiler. Ba'de'l-feth Gâzî Hudâvendigâr onu tevsî' edüp Câmi'-i Hudâvendigâr oldu. Ahâlî-i Edirne'nin zu'mlarınca Gâzî Hudâvendigâr Kosova gazâsında şehîd oldukda vükelâları kalbin Edirne şehrine getirüp bu Hıdırlık'da binâ etdüğü câmi'-i sağîrde defn etdiler" derler ammâ galatdır. Kosova sahrâsında nehr-i Gülâb kenarında bir kubbe-i âlî içinde kalb-i Murâd Hân medfûndur. Melek Ahmed Paşa vâlî-i Rûm iken hakîri mezkûr kubbenin ta'mîr [u] termîmine me'mûr edüp bâğ-ı İrem etdiğimden ma'lûmumdur. İşte bu vech üzre Edirne'de câmi'-i evvel budur.

Sitâyiş-i câmi-i Mehemmed Hân-ı Evvel İbn Yıldırım Bâyezîd Hân, ya'nî Ulucâmi': İbtidâ esâsı Mûsâ Çelebi b. Yıldırım Hân'dır. Ba'dehû Mûsâ Çelebi'yi, Çelebi Sultân Mehemmed itmâm etdi. şehr-i Edirne'nin tâ ayne'l-fi'ilinde mecma'u'l-irfân kân-ı a'yân mahallinde binâ olunmuş bir câmi'-i azîmdir. Üç kapusu var, iki yan kapu ve bir kıble kapusu var. Kıble kapusundan ta mihrâba varınca tûlan yüz seksen ayakdır ve arzen yüz seksen beş ayakdır. Lâkin kâr-ı kadîm üzere mebnîdir. Derûn-ı câmi'de doğramalı kârgîr sütûn üzere nüh tâk-i Kisrâ üzre yine tokuz kubbe-i ibret-nümûndur. Derûn-ı câmi'de eyle zîb u ziynet âvîze-i meslûbat [u] masnû'âtlar yokdur.

Ve bu câmi'in derûnu vâsi' olmağıla taşrada haremi yokdur. Hemân altı aded sütûnlar üzre yedi kubbe-i müdevveri var.

Andan taşra tarîk-i âm olmağıla haremi yokdur. Ve çârsû-yı bâzâr içinde vâkı' olmağıla cemâ'at-ı kesîresi subh ve mesâ firâvândır. (---) (---) Bir minâresi Üçşerîfelidir. Ve şehr-i Edirne'de bundan ulu rûhâniyyetli câmi'-i kadîm yokdur. Gerçi bundan evvel Mihal cisri başında Yıldırım Hân câmi'i vardır ammâ Timur-i bî-nûr hâdisesinde Yıldırım Hân merhûm olup bu Edirne'deki câmi'i nâ-tamâm kaldıkda onu da bu Çelebi Sultân Mehemmed itmâm edüp savâbın babası Yıldırım Hân rûhuna hîbe etmişdir. Anınçün bu Ulucâmi' mukaddem yazıldı.

Ve bu câmi'de Hacı Bayrâm-ı Velî i'tikâfa girüp çok ibâdet edüp niçe yüz bin âdemi va'z u nasîhat ile irşâd etmişdir. Hâlâ kürsî-i şerîfleri teberrüken bir köşede durur. Bir kimesne ol kürsîye çıkup va'z [u] nasîhat etmeğe kâdir değildir. Zîrâ erenler mekânıdır. Sene (---) târîhinde Sultân Ahmed Edirne'ye geldikde bir fodul şeyh isbât-ı vücûd etmek içün Hacı Bayrâm-ı Velî kürsîsine çıkmak murâd edindikde câmi' huddâmları men' edüp "Çıkman sultânım!" deyü ricâ ederler. Hemân şeyh-i mu'ânid kürsîye urûc edüp *"Bismillah!"* demeğe kâdir olmayup sümmün bükmün kalup lâl [u] hayrân olur. Niçe kerre cür'et-i kelâm idem sanup hasîr olup {kürsîden} iner. Ol asırdan berü eyle kalmış

bir kürsî-i mekân-ı kibârdır. Ammâ mihrâbı ve minberi gâyet musanna‘ makâm-ı imâm-ı hümâmdır. Ve köşe köşe yerleri birer şeyh-i güzîne savma‘a-i alimân-ı ümâmdır. Ve kuyumcular tarafındaki bâb-ı yemîne on bir aded taş nerdübândır. şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değil bir câmi‘-i hâs [u] âmdır.

Mihrâb önündeki bâğ-ı İreminin içinde mesken edinen mürg-ı hoş-elhânın savt-ı hazînleri cemâ‘at-i musallîye hayâ verir. Ol hadîka-i ravza-i pür-envâr-ı rıdvânda menbût olan benefşe ve lâle ve erguvânın râyiha-i tayyibesi cemâ‘atin dimâğın mu‘attar eder. Ve cânibi vakfdan câmi‘-i şerîfin nâzırı olan mütevellîsi gül [ü] sünbül ve nesrin ü zanbakun mevsiminde cümle sâflar mâbeynin niçe yüz aded hokkaları mezkûr şükûfeler ile derûn-ı câmi‘-i pür-envârı tezyîn edüp câmi‘-i nûr iken derûn [u] bîrûnu pür-nûr olup müşk-bû olur. Ve kıble kapunun atebe-i ulyâsı üzre ***[152a]*** celî hatt-ı Müsta‘sımî ile mastûr olan târîhi budur:

Sene sitte aşere ve senâne mi‘e merhûmdur.

Andan sonra itmâm bulan câmi‘-i ma‘bedgâh-ı kadîm,

Câmi‘-i Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân b. Hudâvendigâr Gâzî Murâd Hân'dır kim anın sitâyişin beyân eder

Evvelâ bu câmi‘-i atîk Mihal köprüsü başında nehr-i Meriç sâhili kurbunda Filibe şehri şâhrâhı üzre bir düz vâsi‘ çemenzâr-ı bâğ-ı İremezât içre **Küpeli câmi‘** nâmıyla şöhre-i şehr olmuş musallâ-yı Yıldırım Hân'dır. Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim niçe tâk-i Havernâklarının ortalarında üstâd-ı mi‘mâr [u] mühendisîn-i bennâ birer halka-i ra‘nâ âvîzeler asmışdır. Anınçün Küpeli câmi‘ derler. Bu câmi‘ Timur hâdisesinde nâ-tamâm kalup Yıldırım Hânzâde Çelebi Sultân Mehemmed ve binti Yıldırım Hân Küpeli Sultân bir menkûşun fürûht edüp pederi câmi‘in itmâm etdiklerinden Küpeli Câmi‘ derler. Kıble kapusu ve bir burmalı zîh zîh minâre-i mebrûmu vardır. Ol kadar musanna‘ değildir ve cemâ‘atdan garîbdir. Zîrâ bânîsi merhûm olmağıla dürr-i yetîm-âsâ yetîm kalmışdır. Ammâ rasâs-ı hâs ile mestûr olan kıbâbları metânet üzre binâ-yı ra‘nâ olmuşdur. Andan,

Evsaf-ı câmi‘-i Gâzî Murâd Hân b. Çelebi Mehemmed Hân

Üçşerîfeli nâmıyla meşhûr-ı âfâk olmuş bir câmi‘-i hallâkdır. şehr-i Edirne'nin tâ vasatında izdihâm-ı azîm mahallinde vâkı‘ olmuşdur. Bu ma‘bedgâhın ibtidâ bânîsi İsâ Çelebi ve Mûsâ Çelebi b. Yıldırım Hânlar vaz‘-ı esâs edüp iki birâderini dahi saltanat-ı devlet içün Çelebi Sultân Mehemmed ceng-i azîmler ile sa‘îdeyn-i şehîdeyn edüp bu câmi‘in esâsı hâlî ve mu‘attal kalup âhir-i âhir-kâr itmâmı sene (---) târîhinde Koca Murâd Hân b. Çelebi Sultân Mehemmed Hân'a müyesser oldu. Ammâ şehr-i Edirne değil cümle dâr-ı İslâma şân [u] şöhret verdi.

Bu câmi‘in cümle beş aded bâb-ı sa‘âdetleri var. Her kapunun atebe-i ulyâları üzre tarz-ı kadîm celî hatt-ı müzehheb ile Arabî târîhler vardır. Ammâ gayet girişmeli hatt-ı muğlak olmak ile tahrîr olunmadı. Mezkûr bâb-ı mu‘allâların ikisi yemîn ü yesâr bâb-ı üstüvârlardır. Üç adedi cânib-i kıbleye mekşûfdur. Orta kıble kapusu üzre celî hat ile mestûr olan târîh-i zîbâdır: *"Câmi‘-i Murad b. Mehemmed Hân, sene tis‘a bi-gayri elifin ve semâniye mi‘e"* tahrîr olunmuşdur.

Bu kıble kapusundan tâ mihrâba varınca derûn-ı câmi‘ tûlen yüz kademdir. Ve arzen iki yüz elli ayakdır. Ve cümle amelî (---) aded amûd-ı sitte üzre beş aded kubbe-i nîl-gûn-ı ibret-nümûnlardır kim her biri kubbe-i eflâkden nişân verir. Bu beş aded kubbe-i acîbe ve garîbenin derûnuna üstâd-ı nakkaş niçe bin elvân la‘lî ve siylû ve lacüverd ve semâyî ve sebz-gûn ve asfer-gûn boyalar ile eyle nakş-ı bukalemûn-ı ibret-nümûn etmiş kim im‘ân-nazar ile temâşâ eder ma‘ârif-şinâs engüşt-ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân dem-beste ve ser-gerdân olur. Gûyâ bu beş aded kubbe-i azîmlerin nakşını Nakkâş-ı ezel yed-i kudret ile resm etmişdir. Behzâd ve Mânî bir ser-i mû kilk-i cevâhir-i nisârın çekmede âcizlerdir. Erbâb-ı ma‘ârife nihân u pinhân değildir. Ve bu genc-i kubbe içre olan nakş-ı ibret-nümâlar bir kubbede olan boyalar ve bir kubbede olan keyfiyyet-i tarh-ı mersûmlar bir kubbe-i nîl-gûnda yokdur. Ve bu kıbâb-ı ibret-nümâlar pes-pâye olmağıla gâyetü'l-gâye {latîf} seyr olunur. Ve mihrâb [u] minberinde envâ‘-ı gûn fusûs-ı mukavvim mahkûk gûnâ-gûn-ı ibret-nümûn ruhâm-ı ma‘kûk-ı ile ma‘kûd kılınmışdır. Ve mehâfil-i mü’ezzinân-ı eczâhân kürsîleri köşe be-köşe umk-ı mencûklar ile ve beyâz ve siyâh, ahmer-gûn ve gayri gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymetler ile ârâste ve seng-i aynu'l-hûr ve aynu'l-hirre mânendi hurda taşlar ile münakkaş-ı pîrâste olmuş makâm-ı meşâyihân-ı hümâm kürsîleridir. Ve bu câmi‘in sol tarafında olan kürsî üzre bir kelâm-ı kadîm vardır. Zamânemiz hattâtları ol gûne kalem-i kelâm-ı kudreti yazmağa iktidârları *[152b]* yokdur. Ve eyle kelâmullah-ı kebîrdir kim bu kürsî ancak anın içün binâ olunmuşdur.

Kırâ’at olunmasıyçün başka dörd kademe soffası vardır. İki âdem yerinden kaldırmak ihtimâli yokdur. Tâ bu mertebe kelâmullah-ı azîmdir. Garâbet anda kim hattât üstâd bunu niçe tahrîr etdi, ta‘accüb-i temâşâ andadır. Ve ol kadar hüsn-i hatdır kim âyetün min âyâtillahdır. Ammâ derûn-ı câmi‘de sâ’ir ma‘bedhâneler gibi âvîze-i maslûbât-ı musanna‘âtlar yokdur. Ancak her şeb-i muzlimde niçe bin kanâdiller ile çerâğân olur fânûs-ı kanâdiller ve gûnâ-gûn müzehheb [ü] mu‘allâ şem‘dânlar vardır. Ve cânib-i etrâfında tarz-ı kadîm hurde pencerelerin kıblesi hâricinde bir şükûfezâr, gül‘izâr, lâle‘izâr bâğçesi var. Anda olan ezhârâtın râyiha-i tayyibesi cemâ‘atin bînîsin mu‘attar eder. Bunun dahi mütevellîsi cânib-i vakfdan derûn-ı câmi‘i sâf sâf fâğfûrî ve Kâşî çini soffalar ile gûnâ-gûn verd-i handânları ve benefşe ve reyhânları dizüp cümle ehl-i salâtın dimâğları mu‘attar olup cemâ‘atin câmi‘den taşra çıkacakları gelmez. Bu mertebe bir câmi‘-i mu‘attardır.

Sitâyiş-i harem-i muhterem, câmi‘-i binâ-yı hurrem : Bu harem-i ferah-fezânın tûlu kâmil yüz kademedir. Arzen kâmil iki yüz kademedir. Ve üç aded harem kapusudur. Bâb-ı yemîni ve bâb-ı kıblesi yedişer aded taş nerdübânlar ile urûc olunur, ammâ bâb-ı yesârı nerdübânsızdır. Bu haremin cânib-i erba‘asında yan soffaları üzre {18 aded} ahmer-gûn ve sebz-gûn ve amûd-ı somakiler ve sütûn-ı Zenbûrîler ve imâd-ı yarakânîler ve mermer-i hâmlar ve ebr-gûn direkler var kim kırk bir sene seyâhat etdiğimiz dâr-ı diyârlarda nazîrin görmedik. Serâmed amûd-ı gûnâ-gûnlardır kim gûyâ her biri bu câmi‘de tâ‘at [u] ibâdât-ı Yezdân etmeğe el bağlamış amûdlardır kim misli gûyâ vech-i arzda İslâmbol'un Süleymâniyye'sinde ve Kuds-i şerîf'in Mescid-i Aksâ'sında ola. Ve bu mezkûr elvân sütûnlar üzre kâmil yigirmi aded kubbe-i mînâlardır. Her biri alemleriyle haremin etrâfın müzeyyen edüp her bir kıbâblar hübâb-misâl alem olmuşdur. Bunda dahi bir ibret-nümâ temâşâgâh oldur kim üstâd-ı Mânî nakkâş, yed-i tûlâsını ayân etmek içün bu yigirmi aded kıbâblara var makdûrun sarf edüp eyle kıl kalem urmuşdur kim cemî‘i ressâm-ı dünyâ temâşâsına gelüp kıl kadar aybın bulmamışlardır.

Ve yigirmi aded kubbe-i ser-nigûnların derûnunda olan nakş-ı bukalemûn-ı ibret-nümûn-ı ber-kubbe

olan bir kubbede yokdur. Garâbet anda kim her birinin tarh [u] tarzı ve elvân boyaları birer kubbede başka başka gûne resm olunmuşdur. Bir acâ'îb dahi oldur kim üç yüz altmış yıldan berü Edirne şehrinin şiddet-i şitâsından ve kemâl-i harâretinden ile'l-ân bu kadar elvân boyaların rengâmîzlerine tagayyür gelmemişdir. Gûyâ henim Nakkâş-ı Ezel destinden çıkmışdır. Cemî'i musavvirân-ı nakkâşın sûretinde nûr yokdur, ammâ bu kıbâblar serâpâ pür-nûr olup şükûfe-i bukalemûnu gûyâ zî-rûhdur. Âyîne-vâr bir gûne mücellâdır kim şa'şa'ası temâşâ edenlerin rûyine pertev urur. Ve bu haremin cânib-i erba'asında olan pencereler üzre gûnâ-gûn ibret-nümûn hatlar ile kasâ'idler tahrîr olunmuşdur. Bu harem-i dil-küşâ eyle ruhâm-ı mermer-i hâm ile mefrûşdur kim her seng-i hurdenin imtizâcına âdem hayrân kalup gûyâ yekpâre der. Bir seng-i ma'kûk bir gayr-i hacer-i mahkûkdan bir mûr-ı pâ farkı yokdur. Gûyâ cümle hacerât-ı kesîre yek-pâre olup eyle mücellâdır kim cümle benî Âdem'in reng-i rûları nümâyândır. Yine bu haremin tâ vasatında cemâ'at-i kesîreye tecdîd-i vuzû' etmek içün bir havz-ı Hanefîsi var, âb-ı hayât fevvârelerinden pertâb edüp revâne olmadadır. Cümle tâlibân-ı salât andan tecdîd-i vuzû' edüp tâ'at-i Sübhân ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba'asında çâr-rükn-misâl dörd aded minâre-i serâmedi var kim her biri eflâke ser çekmişdir. Ammâ sağ tarafında olan minâre-i zîbâ Üçşerîfeli olduğundan bu câmi'e Üçşerîfeli derler. Aşağıdaki bir kapudan üç dâne *[153a]* mü'ezzinân-ı hânendegân girüp minâreye urûc etdükde birbirlerin görmeyüp ve sadâların istimâ' etmeyüp her biri birer tabakaya çıkup bâng-i Muhammedî ururlar. Kerâmet mertebesi bir gûne musanna' ibret-nümâ vâcibü's-seyr bir minâre-i ra'nâdır kim ilm-i mi'mârîsine akl-ı Aristo ermez. Ve sol taraftaki minâre iki şerîfelidir. Ve haremin iki köşesinde minârelerin ikisi de birer tabaka burma burma ve şeşhâne mevzûn minâre-i ibret-nümûnlardır. Ve gûyâ cümlesi yek-pâre bâğhânelerdir. Ve bu câmi'-i bî-bedelin cemî'i kıbâbları rasâs-ı hâs-ı nîl-gûn ile bir gûne mestûrdur kim görenin aklı gider. Makdûr-ı beşer değil bir gûne kâr-ı acîb u garîbdir. El-hâsıl bu câmi'in letâfet [ü] zarâfet [ü] nezâfet-i ilm-i mi'mârîsinde misli yokdur. Üstâd-ı bennâ var makdûrun sarf edüp ol binâ-yı bânî bu câmi'in enderûn [u] bîrûnunda ol kadar tasarruflar etmişdir kim atlas-ı felekde eyle bir kârgerlik bir mi'mâr-ı selef etmemişdir.

Ammâ hakkâ ki sâhibu'l-hayrât Koca Murâd Hân-ı Sânî cülûs-ı evvelinde Anadolu'da İzmir kal'asın Kaydefâ nesli Rûm kefereleri destinden feth etdükde cemî'i hazâ'in ü defâ'iniyle ahz u kabz eyleyüp ol genc-i Kârûn'u bu Üçşerîfeli câmi'ine sarf eylemişdir. Ve cemî'i kıbâblarında olan ibret-nümâ nakş-ı bukalemûnu münakkaş eyleyen Acem Mânî'dir. Da'vâ-yı merd ile Acem'den yetmiş aded bâr-ı şütür elvân boyalar getirüp yedi senede bu câmi'in der-i dîvâr kıbâbların nakş edüp masrûf göstermişdir. Koca Murâd giden masârıfa bakmayup her üstâda hadden efzûn ihsânlar edüp bu câmi'in cemî'i seng [u] ahşâbâtı ve gayrı levâzımâtı hesâb olunup bir miskâl taşı bir altun olmuş, derler. Hattâ Timurtaş Paşazâde Elvend Beğ binâ emîni imiş. Anların tahrîri üzre bu câmi'in masârıfına hemân zer-ı hâlis kısmından yedi bin kîse mâl-ı İzmir sarf olunmuşdur. {Sâ'ir sîm-i hâlis memsûk-i râyic masârıfin Hudâ bilür demişler} Zîrâ ihsân bâbı meftûh olmağıla ekâlim-i seb'ada ne kadar fünûn-ı şettâya mâlik üstâd-ı kâmiller var ise kerem kânı Murâd Hân'ın keremin görmeğe gelüp her biri bu câmi'de birer ibret-nümâ âsâr komuşdur. Anınçün bu câmi'e niçe kerre girsen bir köşede dahi niçe gûne sanâyi'ât u ibret-nümâ mersûmât-ı tasarrufâtlar müşâhade edersin. El-hâsıl bu câmi'in vasfında lisân kâsır ü kalemler kâsirdir. Beyt:

Râ'eynâ câmi'u'd-dünyâ cemî'â

Ve lâkin mâ ra’eynâ misle hâzâ

kabîlesinden bir câmi‘-i ibret-nümâdır. Andan,

Sitâyiş-i câmi‘-i Gâzî Murâd Beğ b. (---) (---) Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân:* Ol asırda pâdişâhlara beğ derlerdi. Tâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân İslâmbol'u feth edüp Akşemseddîn hazretleri sultân dedi ve İslâmbol fethiyçün cemî‘i guzât-ı müslimîne Okmeydânı'nda ziyâfet-i azîm edüp eteğine ekmek doldurup somât-ı Muhammedî başında cüyûş-ı muvahhidîne ekmek hûnı bezl etdiğiyçün "hûn-kâr" dediler.

Ve Fransa kralı kızın ganîmetde alup Tershâne bâğçesinde bikr-i nâ-şüküftenin bekâretin izâle etdikde yine Akşemseddîn hazretleri latîfe-âmîz "Beğim bu gice yine hûnkârlık etdiniz {ya‘nî kan akıtdınız}" buyurdular. İlâ hâze'l-ân ol nefes rûh bulup Âl-i Osmân'a sultân ve hünkâr ve pâdişâh derler. Ammâ diyâr-ı Acem'de Âl-i Osmân'a kayser-i şâh derler. Ezîn-cânib bu tavsîf edeceğimiz câmi‘ sâhibi ol Murâd Beğ'dir kim

.....(1 satır boş) .....

Ahsen-i mesâcid, derler. Mâ-tekaddem câmi‘ olmak içün binâ etmemiş idi. Muhibb-i Celâleddîn-i Rûmî, ya‘nî muhibb-i Hazret-i Monla Hünkâr olmak ile bu âsitâneyi iki kubbeli bir Mevlevîhâne etmişdi.

Ba‘dehû içinde bir-takrîb eyle kan olup Murâd Hân'a bu ahvâl-i pür-melâl mün‘akis oldukda mi‘mâr u bennâ ve mu‘allimînler gönderüp derûn-ı âsitâneden semâ‘hâne tahtların ref‘ edüp ancak bir minber-i peygamber binâ idip ve bir minâre-i serâmed-i sebzgûn inşâ idip e’imme ü hutebâ ve mü’ezzinân ve sâ’ir huddâmân ta‘yîn eyleyüp sonradan câmi‘ olmuşdur. Tûlen yüz elli ayakdır. *[153b]* Arzı yüz ayakdır. Zîrâ kıble kapusundan mihrâba varınca iki kubbe biri biri önündedir. İçinde aslâ ve kat‘â sütûnlar yokdur. Ancak iki yanında müsâfirhâne ta‘bîr etdikleri tavhânesi vardır. Âyende vü revende müsâfirîn meks edüp bu tâbhânede tâb [u] tüvân hâsıl ederler. Bir küçük câmi‘-i rûşendir. Bir püşte-i âlî üzre inşâ olunmak ile mesîregâh bir câmi‘-i ma‘bedgâhdır. Lâkin cemâ‘at-i kâh kâhdır. Ve minâre-i mevzûnu gâyet musanna‘ sâfî Kâşî çînidir. şehr-i Edirne içre gûyâ sebz-gûn serv-i mübîndir. Taşra hareminde ba‘dehû Mevlevîhâne bînâ olunmuşdur. *Ve's-selâm.*

Sitâyiş-i câmi‘-i Bâyezîd-i Velî b. Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân: Edirne şehrinin taraf-ı şimâlîsinde nehr-i Tunca kenarında ve bir çemenzâr-ı lâle’-zâr düz yerde çâr-kûşe dîvâr üzre bir kubbei azîmli câmi‘-i dilküşâdır. Ancak iki kapusu vardır. Sol taraftaki bâb-ı sa‘âdet pâdişâhlara mahsûs hünkâr mahfili kapusudur. İkinci kapu kıbleye mekşûf bâb-ı kebîrdir . Bu bâb-ı mu‘allânın atabe-i ulyâsında olan târîh-i latîfler bunlardır.

"Yûseru'l-hayrâtu sultân Bâyezîd

Azze nasrahû dâme bi'l-kadri'l-celîl

Ammere li'l-hakkı hâze'l-mescidî

Lâ-cerem hakkâ lehû'l-ecra'l-cezîl

Hâtifu kad kâle âme'l-ihtitâm

Câmi‘u târîhahû "Hayrun Cemîl" sene 896. [130]

Ammâ *"hayrun cemîl"* lafzı Samakov şehrinde Malkoç Beğ türbesi kapusu üzre dahi takrîr olunmuşdur. Allahu a‘lem, yine Bâyezîd Hân ümerâlarından imiş. Ammâ bu câmi‘-i Sultân Bâyezîd-i Velî mezkûr kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlen seksen beş kademedir. Arzen kâmil seksen ayakdır. Derûn-ı câmi‘de aslâ sütûnlar yokdur. Ammâ hünkâr mahfili bu câmi‘in sol tarafında (---) şeşhâne seng-i harekânî on aded sütûn-ı musanna‘lar üzre bir ma‘bedgâh-ı selâtîn-i fevkânîdir. Mihrâbı ve minberi beyâz mermer-i hâmdan mebnî bir makâm-ı imâm-ı hümâmdır. Ve niçe musanna‘ âvîze vü kanâdiller ile ârâste ve kubbe pervâzelerinde kanâdil tabakasıyla pîrâste olmuşdur. Ve makâm-ı Bilâl-i Habeşî, ya‘nî mü’ezzinân mahfili gâyet musanna‘dır. Ve bu ma‘bed-i latîfin kıblesi önünde tâ nehr-i Tunca'ya varınca ürdibehişt-i İremezât'dan nişân verir bir gûne ravza-i Rıdvân'dır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tastîr olunmaz. Bu hadîka-i cinân içre hâsıl olan ezhârâtın müşk-bû râyiha-i tayyibesi cemâ‘atın dimâğın mu‘attar eder.

Ve bu câmi‘in yemîn ü yesârında Gâzî Murâd Bey câmi‘i-misâl tarafeyninde âyende vü revende müsâfirîn mihmân ü mücâvir olmak içün iki yanında tâbhâneler vardır. Revzenlerinden imâma iktidâ olunur. Ba‘zı evkâtda cemâ‘at-ı kesîre olsa iki cânibde inşâ olunan tavhânede cemâ‘at-i firâvân tâ‘at-ı Yezdân ederler.

Sitâyiş-i harem-i câmi‘-i Bâyezîd Hân-ı Velî: Bu harem-i muhterem beyâz mer[mer]-i hâm ile mefrûş olmuş mücellâ ve musaykal ibret-nümâ bir harem-i ra‘nâdır kim cemî‘i cemâ‘atin reng-i rûyları ma‘kûk mermere aks-i rûy-ı benî Âdem vurup âyîne-misâl nümâyândır. Tâ bu mertebe üstâd-ı kâmil bu haremin mermerlerine saykal urmuş kim zerre-misâl bir gird-i gubâr bir ân karâr etmeyüp pâk u mücellâ durur. Cânib-i selâsında üç aded bâb-ı kebîrleri vardır ve gâyet kadd-i âlî bâb-ı sa‘âdetlerdir. Bu haremin cânib-i erba‘asında yan soffaları üzre on sekiz aded sütûn-ı mevzûndur. Her amûdu girân-bahâ serâmed imâdlardır. Dahi fevkinde cümle on altı aded kıbâb-ı sağîrlerdir. Cümle (---) aded revzenleri taşra büyük haremlere nâzırdır.

Ammâ bu harem kıbâbları Üçşerîfeli kubbeleri gibi derûnu münakkaş değildir. Hemân cümlesi sâde güzeli kıbâb-ı ebyazlardır. Ammâ bu harem tûlen ve arzen ikişer yüz kademe vâsi‘ haremdir. Ve tâ ortasında bir âbdest havzı vardır kim şadırvânı havz kubbesine pertâb eder. Ve dört aded sebz-gûn zümürrüd-misâl servler var kim bizzât Bâyezîd-i Velî dest-i şerîfleriyle dikildiklerinden nazar-ı şerîfleri ta‘alluk edüp her biri eflâke kad çekmiş müşk-bû serâmed serserî servler, garâbet bu kim birbirinden kadd u kâmetde ve kıyâfetde ve letâfetde aslâ farkları yokdur. *[154a]* Ve birinin bir nihâl-i nâ-resîdesi ve şu‘beleri bir ser-i mû ser-i pâya {varınca} hâric ü âric değildir. Tâ bu mertebe kibâr-ı kümmelîn Mansûrî-dıraht servlerdir.

Ve bu haremden taşra harem-i kebîrin hâk-i pâkinde niçe bin dud ağaçları ile müzeyyen bir haremdir kim tûlen ve arzan yedişer yüz kademe harem-i azîmdir. Cânib-i etrâfında bîmâristân ve dârü'l-it‘âm ve kilâr ü mahzenler ve tâbhâne ü kitâbhâne dârü't-tedrîsler ile ma‘mûr u müzeyyen haremdir.

Ammâ bu orta haremin tarafeyninde iki aded minâre-i mevzûnları birer kadeh-misâl şerîfelidir ammâ gâyet rakîk ü serâmed minârelerdir. Hattâ üstâd-ı kâmil ve mühendis-i âmil âkıbet-endîş olup bu kadd [u] kâmetde ve bu nahîf ü za'îf kıyâfetde olan minâreler ihtimâldir kim mürûr-ı eyyâm ile zelzeleden ve âfât-ı semâvî ve âfât-ı dehrden münhedim olup câmi'in kubbe-i nüh-tâkına rahne vere mülâhazasıyla merkûm minâreteynleri câmi'den ba'îd tarafeynde olan tâbhâneler beresesinde binâ edüp câmi'e muttasıl etmemişdir. Ammâ hakkâ ki minâre-i serâmedlerdir. Kadd-i kâmetleri ve kıyâfetleri birbirinden cîr noksân {üzre} olmayup her biri yüz seksener kademe âlî iki gülbânghâne-i makâm-ı Bilâl'ı kârgîr seng-binâ minâre-i zîbâlardır.

Ve inşâallah dârü'ş-şifâ ve imâret ve sâ'ir hayrâtları mahallinde tavsîf olunur. Hudâ imâr ede. Böyle bir câmi'-i müferrihdir. *Ve's-selâm.*

Bundan sonra binâ olunan,

.....(6.5 satır boş) .....

Evsâf-ı câmi'-i ibret-nümâ-yı bî-misâl, ya'nî Sultân Selîm-i Sânî ibn Sultân Süleymân-ı Zâl *aleyhimür-rahmeti Zü'l-celâl*

İhvân-ı vefâya hafî olmaya kim bu câmi'-i Selîm Hân niçün şehr-i İslâmbol'da binâ olunmadı, denirse bir gice Selîm-i Sânî İslâmbol'da Üsküdar tarafında Fenerbâğçesi nâm mahalde hâb-âlûd iken bî'z-zât Hazret-i Fahru'l-âlemîn'i menâmında görüp ol Mefhar-i Mevcûdât eydür: "Yâ Selîm, Allah ile ahd [u] mîsâk etmiş idin kim 'Eğer fâtih-i cezîre-i Kıbrıs olursam, gazâ mâlından bir câmi' binâ edeyim' demiş, idin. Cenâb-ı Bârî sana Kıbrıs adasının yedi yüz yetmiş mil arzında yüz yetmiş pâre kal'a ihsân etdi. Niçün ahde vefâ edüp bakıyye-i ömrünü hayrât [u] hasenât yolunda geçirmezsin. Tiz Kıbrıs'da Magosa kal'asında alınan mâl-ı ganâ'imi vezîr-i müdebbirin Kara Mustafâ Paşa'dan taleb edüp benim himâyemde olan Sedd-i İslâm Edirne'mde bir câmi' inşâ edüp alemim dibine gel!" dedikde hemân Selîm Hân hâbdan bîdâr olup "Tiz vezîri kığırın!" dedikde vezîr-i Âsaf-dilîr geldikde "Tiz Lala! Sende olan Kıbrıs ganâ'imi mâlından bana mâl verüp cânın halâs eyle!" deyince vezîr-i hüsn-tedbîr eydür "Sadaktü yâ Resalullah" dedi. Selîm Hân eydür: "Neden sadaktü yâ Resûlallah dedin" deyü su'âl etdikde "Pâdişâhım, ahşâm Resûl-i Kibriyâ'yı vâkı'amda gördüm. Yâ Mustafâ, Selîm'e tenbîh etdim. Sendeki mâl-ı ganâ'imi Selîm'e verip Edirne'ye bile gidüp bir câmi'-i latîf ve bir ma'bedgâh-ı nazîf inşâ edin, dedi. İşte pâdişâhım gazâ mâlından on bir bin kîse gurûş cem' etdim ve baban Süleymân asrında üç bin kîse hâsıl etdim. Ol dahi efendim Risâlet-penâhın uğuruna fedâ olsun. Ammâ pâdişâhım Kıbrıs gazâsından sana üç bin kîse Venedik kralının San Marka mühriyle bundukanî mümessek altun hedâyâ getirdim. Pâdişâhım! Dahi onları Edirne'ye götürüp masrûf edesiz" deyü feth-i kelâm edüp vezîr-i pür-tedbîr cümle *[154b]* mezkûr hazîneleri pâdişâha teslîm edüp sene 972 târîhinde cemî'i asâkir-i İslâm ile Edirne'ye dâhil olup onda meştâ verilüp yine Resûlü's-sakaleyn'i Selîm-i Sânî vâkı'asında görüp "Câmi'i şu Kavak meydânında binâ eyle!" deyü câmi'in esâsını ve vaz'-ı kıblesini bizzât Hazret-i Risâlet-penâh işâret etdüğünden derûn-ı şehr-i Edirne'de Selîm Hân câmi'i mihrâbından dürüst ve Eski câmi'den râst kıblegâh yokdur. Andan *Bismillah* ile nice kerre yüzbin âdem cem' olup du'â u senâ ile üç bin aded kurbânları temel yerlerinde hâzır edüp sa'd-sâ'at duhûl edince tekbir ile cümle kurbânları zebh edüp esâsına mübâşeret olunduğuna zîbâ târîhdir.

Faslu sârallahu târîhu'l-esâs. Sene 972"

Mi‘mâr [u] mühendis İslâmbol'da Süleymâniyye ve şehzâde ve su kemerlerin ve niçe bin hayrât [u] hasenâtlar inşâ eden Koca Mi‘mâr Sinân b. Abdülmennân Ağa'nın dest-kârıdır kim tahrîr u tavsîfe cür’et olunur.

Evvelâ bu câmi‘-i zîbâ derûn-ı şehr-i Edirne'de bir vâsi‘ püşte üzre kârgîr binâ ve cümle seng-traş ile mebnî çâr-kûşe bir câmi‘-i râ‘nâdır. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca derûn-ı câmi‘ tûlen ve arzen yüz seksener ayakdır.

{**Der-vasfı Kubbe-i Selîmiyye**}**:** Ve derûn-ı câmi‘de dörd aded çâr-pâ amelî sütûnlar üzre eflâke ser çekmiş bir kubbe-i ser-bülenddir kim gûyâ kubbe-i eflâk-i nüh-tâkdır. Cümle hendese sâhibleri üstâd-ı kâmillerin ve bünyâd eden Mi‘mâr Sinân'ın kavl-i sahîhi üzre bu kubbe-i azîm İslâmbol'da Ayasofya kubbesinden kâmil altı zirâ‘-ı melikî kaddi derindir. Ve dâ’iren-mâdâr etrâf-ı kubbe dörd zirâ‘ vâsi‘dir. Hatta bu hakîr i‘timâd etmeyüp Selîmiyye kubbesi içinde olan kanâdîl tabakası mezkûr kubbenin pervâzesi beraberincedir. Andan ayaklayıp dâ’iren-mâdâr kubbesinin cirmi (---) ayakdır. Ammâ Ayasofya kubbesinin kenaresinden cirmi (---) ayakdır. Ammâ derinlikleri ma‘lûmum değildir. Ammâ Ayasofya kubbesi câmi‘ içindeki döşemeden tâ kubbenin alem yerine varınca cemî‘i câmi‘lerden âlî kubbedir amma yassıcadır.

Ve kıble cânibi Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'de vücûda geldiği gice Ayasofya kubbesinin bir tarafi münhedim olup bir tarafı hâlâ çökmüşdür.

Ba‘dehû yine Hazret-i Risâlet-penâhın ağzı yârıyla binâ olunup karâr etmişdir. Ol ecilden üstâd Mi‘mâr Sinân bu Edirne'de Selîmiyye kubbesin binâ ederken Ayasofya kubbesini Hazretin ağzı yârıyla binâ etdikleri mahalden bir vakıyye mikdârı kireci Ayasofya kubbesinden kazıyup Selîmiyye kubbesi kirecine mahlût edüp bu Kubbe-i Selîm Hân'ı Mi‘mâr Sinân bu takrîb ile inşâ etmişdir kim *inşâallah ilâ mâşâallah* inkırâzu'd-deverân bu kubbe-i Selîm Hân mü’ebbed olur.

Ve bu kubbe-i Selîmiyye'nin içinde mezkûr dör[d] amûd pâyelerden mâ’adâ dörd aded amelî pâyeler dahi var, amma anlar derûn-ı câmi‘de duran dörd pâyeler gibi meydânda değildir. Çâr-kûşedeki dîvârlara muttasıl pâyelerdir. Bu pâyelerin köşelerinde dîvâra muttasıl gûnâ-gûn ibret-nümûn eczâhân kürsîleri var kim her biri birer gûne sihr-i i‘câz ü müşebbek mermer-i hâmdan maksûreciklerdir. Ve kubbe-i kebîr altında cümle sekiz aded kemerlerdir kim gûyâ her biri birer kavs-ı kuzahdır. Kubbe-i azîm bu kemerler üzre vâkı‘ olmuşdur. Bu kemerler altında câmi‘in yemîn ü yesârında ve kıble kapusu içre cümle yan maksûreleridir kim cemâ‘at-ı kesîre oldukda bu mahâfillerde ibâdet olunur.

Elhâsıl bu Selîmiyye'yi görmek isteyen İslâmbol'da Tahtalkal‘a'da Rüstem Paşa câmi‘in görsün kim hemân ol tarh [u] tarz üzre mebnî bir câmi‘-i kebîrdir. Ammâ Rüstem Paşa küçükdür.

Ve bu Selîmiyye mihrâbı bir alçacık nîm kubbe içinde Hind sadefkârîsi-misâl bir püsuşkârî mihrâbdır kim gûyâ eyâlet-i Sivas'da Keskin kazâsında şeyh şâmî hazretlerinin mihrâbıdır.

Ve minberinin midhatinde lisân kâsırdır kim makâm-ı Resûl-i Kibriyâ'dır. Üstâd-ı hurde-gîr-i kûh-ken-i mermer-bür minber-i münîfe bir gûne tîşe ü direfş-i nakkâb u becene vermiş kim gûyâ Karadeniz sâhilinde Anadolu tarafında Sinop kal‘asında Sultân Alâ’eddîn câmi‘inin minberidir kim ol dahi bu minber-i Selîmiyye gibi bu kevn-i gûr-ı devr-i devvârda misilleri binâ olunmamışdır. Ve bu Selîmiyye'nin *[155a]* tâ ortasında makâm-ı mü’ezzinân-ı Bilâl-i Habeşî mahfili (---) aded sütûnlar üzre çâr-kûşe bir makâmdır kim onda cemî‘i üstâd-ı kâmil mü’ezzinân on iki makâmı ve yiğirmi dörd şu‘be ve kırk sekiz terkîbi ol makâmda icrâ ederler, bir mahfil-i latîfdir. Ve bu mahfilin tahtında bir küçük havz içre şadırvanı dükeli zamân câri ve revâne olmadadır. Ba‘zı atşân u tecdîd-i vudû’ murâd edinen mü’ezzinân andan nûş edüp def‘-i atşân edüp şükr-i Sübhân ederler. Bu gûne havz u şadırvan bir câmi‘de yokdur. Evvelâ Bursa'da Yıldırım Bâyezîd Hân'ın Ulucâmi‘inde ola. Ammâ ol dahi gâyet azîm havzdır.

Ve câmi‘-i Selîmiyye'nin çâr-kûşe dîvârlarında cümle iki yüz elli aded câm billûr ve necef ve morandır. şems-i âlem-tâbın şu‘lesi bu câmi‘lere aks urdukda derûn-ı câmi‘ nûr iken nûr-ender-nûr olur. Anınçün ba‘zı revzenleri üzre [131] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve her câmi‘lerde gûnâ-gûn hurdekârlık san‘atlar vardır. Ve bunda olan musanna‘ âvîzeler ve gûnâ-gûn zî-kıymet askılar ve çâr etrâfında tâ kubbe pervâzına varınca kanâdîl tabakaları üç katdır. Üç ay leyle-i mübârekelerinde on iki bin aded kanâdiller ile bu câmi‘ müzeyyen oldukda hakkâ ki her şeb leyle-i Mi‘râc ve leyle-i Kadr ve leyle-i İsrâ olur. Bu gûne zîb ü ziynet bir diyâra mahsûs değildir. İllâ İslâmbol'da Sultân Ahmed câmi‘i ve Kuds-i şerîf'de Mescid-i Aksâ ola. Zîrâ anın hakkında sûre-i İsrâ'da [132] nassı nâzil olmuştur. Ammâ bu Selîmiyye'de olan Karahisârî Hasan Çelebi'sinin hatları meğer İslâmbol'da Süleymâniyye câmi‘inde de ola. Ammâ fakîr Hattât Hasan Çelebi bu câmi‘in kubbesinin tâ ayne'l-fi‘line âyet (---) (---) takrîr ederken çeşm-i nergisinin birine kireç gubârı düşüp "âh gözüm" deyü cân havliyle yanında âmâde olan sifâl içinde kalemleri gasl edecek kireçli su ile çeşm-i gazâlin gasl edince bir gözü dahi pişüp bî-basar olmasına sebeb Selîmiyye kubbesinde arz-ı mahâre etdiğidür kim kemâl-i ma‘rifeti anda itmâm bulmuşdur. Ammâ hakkâ ki Koca Hasan Çelebi ilm-i resmde yed-i tûlâsın ayân u beyân edüp cümle hatları *âyetün min âyâtillah*dır. Ba‘dehû Selîm Hân adâlet edüp Hasan Çelebi'ye bâb-ı hümâyûn vazîfelerinden beher yevm ikişer aded sikke-i mümessek şerîfi vazîfe edüp bakıyye-i ömrün anınla âhir edüp İslâmbol'da Ebâ Eyyûb-ı Ensârî mukâbelesinde Südlüce nâm rabtada Çavuşbaşı câmi‘i sâhasında üstâdı Ahmed Karahisârî cenbinde hâlâ âsûdedirler.

Tavsîf-i harem-i Selîmiyye, der-şehr-i Edirne

Bu harem cümle beyâz mermer-i hâm ile eyle hemvâr ruhâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûş ibret-nümûn bir beyâz sahrâdır. Tûlen ve arzen yüz seksener ayakdır. Cânib-i erba‘asında yigirmi altı aded sütûn-ı gûnâ-gûnlar var kim ekseri Mora diyârına kârib Atina'da Temâşâlık nâm yerden gelmişdir. Ve niçesi cezîre-i Kıbrıs'dan ve ba‘zısı Hudâvendigâr sancağında Hazret-i Süleymân'ın Belkîs vâlidemize binâ etdüğü İdincik şehrinden gelüp bu câmi‘e vaz‘ olunmuşdur. Her birine birer Mısır hazînesi sarf olunup niçe kerre yüz bin derd-i mihen ile gelmiş amûd-ı gûnâ-gûnlar ale't-tertîb bu haremin yan soffaları üzre dizilmiştir. Bu imâdların dahi fevkinde yigirmi dörd aded müdevver kubbe-i sağîrelerdir. Ammâ münakkaş değildir. Cümlesi sâde güzeli tas-ı polâd-ı Nahşivânî gibi kıbâb-ı Havernâk'lardır. Ammâ her kubbe altındaki kemerlerde olan gûnâ-gûn ahcârât-ı zî-kıymetin birbirin imtizâcı temâşâ etdiğimiz binâların birinde yokdur. Ve bu haremin cânib-i selâsında üç aded bâb-ı

musanna‘ı vardır. Her birinden beşer altışar kademe taş nerdübân ile çıkılır. Ve yine cânib-i selâsında yigirmi altı aded pencereleri var, taşrada büyük hareme nâzırdır. Ammâ harem ortasında (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı minârât-ı acîbe, ya‘nî Selîmiyye der-şehr-i Edirne

Bu câmi‘-i bî-karîn ü ma‘bedgâh-ı behişt-âyîn eyle bir huld-ı berîndir kim bunun çâr-kûşesinde dörd aded minâre-i ibret nümâları çâr rükni azîm gibi vâki‘ olmuşdur. Ve kubbe-i kâse-i nîl-gûn çâr minârelerin tâ vasatında vâki‘ olmuşdur. Bir minâre bir minâreden ba‘îd değildir. *[155b]* Hesâb-ı perkâr ile bir çırpıda olup dördü dahi üç şerîfeleri ve bir kadd [ü] kâmette ve bir kıyâfetde on altışar terek hâne-i şeş-deh tarhlı minâre-i serâmedlerdir kim birbirlerinden bir ser-i mû tefâvütleri yokdur. Bu dörd minârenin iki yan kapuları dibindeki minâreteyn üçer yolludur. Ya‘nî aşağıdaki kapudan üç mü’ezzin girüp her biri birer yola urûc edüp üç mü’ezzin üç tabakaya çıkup aslâ birbirlerin görmezler. Yine böyle iken eyle ince minârelerdir kim her birin ikişer fetâ âdemler derâğûş etseler kucaklamak mümkündür. Tâ bu mertebe rakîk u serâmed minârelerdir. Ammâ kıble dîvârı köşelerinde olan minârelerin ikisi sâdece birer yolludur lâkin kadd-i kâmetde ve kâr-ı san‘atda yektâdır.

Ve dörd minârelerin üçer kadeh şerîfeden on iki tabaka eder. Ana alâmetdir kim, Sultân Selîm-i Sânî on ikinci pâdişâh-ı Âl-i Osmânî ola. Ve her şerîfesinin dîvârları eyle müşebbek oymadır kim gûyâ Fahrî mıkrâs-ı lâ ile Hıtâyî kâğızdan oymuş müşebbeklerdir. Ve dördü dahi ikişer yüz otuzar kademe taş nerdübân ile urûc olunur, ammâ iki minâresi üçer yollu olmağıla her birinin ikişer yolu dahi ziyâde olup dörder yüz altmış ayak dahi ziyâde olur. Bu takdirce üç aded yolunda bir minârenin altı yüz toksan kademesi olur ki dördü de eflâk-i semâya kad çekmiş *"Kad kâmeti's-salâ"* mahalli minâre-i ra‘nâlardır. Garâbet bunda kim bu şehr-i Edirne'ye dâhil olurken elbette çâr tarafında dörd aded şâhrâh-ı azîmlerdir. Her kankı yoldan Edirne'ye dâhil olursan bu Selîmiyye'nin dör[d] minâresi iki görünüp altı şerîfeli görünür, eğer bu‘d [u] kurbdan olsun. Bu gûne hendese üzere tarh olup iki minâre nümâyândır. Ammâ derûn-ı şehirde tarîk-i âmları muharrif-gûne olmağıla yine dörd görünür. Garâ’ib-i temâşâ-yı minâre-i ibret-nümâlardır. El-hâsıl rub‘-ı meskûnda misilleri yokdur ve taklîd dahi kabûl etmez vâcibü's-seyr bânghânelerdir kim her gören bu mısra‘ı terennüm eder. Mısra‘:

"Hezâr ahsend evkâr-ı kârın merd-i meydânı"

deyüp engüşt ber-dehen eder. Bu câmi‘in bir pesendîde san‘atı dahi üstâd-ı russâsı bu câmi‘in cemî‘i kıbâbların eyle rasâs-ı hâs ile sihr-âsâr örtmüşdür kim her bir kıbâb-ı nîlgûn üzre perkâr ursan bir tahta kurşuma bir tahtadan ser-i mû hâric değildir. Tâ bu mertebe hemvâr-ı mestûr olmuş kıbâb-ı ibret-nümâ-yı hübâblardır.

Bir san‘atı dahi cemî‘i kıbâblar üzre bârân-ı rahmet nâzil oldukda bir katre matar-ı rahmet hebâya gitmeyüp cümlesi bir uyûn-ı câriye-vâr mihrâbın pespâye olan nîm kubbesi yanında bir çâh-ı azîme rîzân olup andan câmi‘in tarafeyninde olan abdest çeşmelerinin sahrıcında cem‘ olur. Bu da bir gûne temâşâgâhdır.

Hulâsa-i kelâm bu câmi‘ üç yüz yetmiş ma‘rifet üzre mebnî bir câmi‘-i kavîdir. Ammâ her bir gûne icrâ olunan ma‘rifetlerin beyân etsek başka bir mücelled olur.

Hattâ pederimiz merhûm ser-i zergerân-ı dergâh-ı âlî ya‘nî Dervîş Mehemmed Zıllî pederimiz bu Selîm Hân câmi‘in binâ eden Mi‘mâr Sinân ağzından istimâ‘ edüp hikâye eder, buyurmuşlar kim: "Kırk yedi câmi‘-i selâtîn yapdım ve yüz kırk mesâcid ve otuz aded hân-ı sultân ve yüz kırk sarây-ı a‘yân ve yüz yigirmi cüsûr ve yedi aded su kemerleri ve niçe bin hânedân-ı şûrefâ-yı kibâr-ı a‘yân inşâ edüp ulûm-ı hendesede çok san‘at icrâ edüp ferîd-i asr oldum. Ammâ halîfeliğim İslâmbol'da şehzâde câmi‘inde icrâ etdim. Üstâdlığım Süleymâniyye câmi‘inde tekmîl etdim. Ammâ cümle makdûrum bu Selîm Hân câmi‘inde sarf edüp yed-i tûlâmı ayân u beyân etdim. Cihân mi‘mâr [u] mühendisînleri var makdûrların sarf etseler böyle bir âsâr-ı azîm etmeğe âciz olalar. Ve bir pâdişâh bu kadar mâl-ı firâvân bezl eylemeğe cür’et edemeyeler', deyü üstâd-ı bennâ Koca Sinân Ağa pederimize böyle nakl edermiş.

Masârıf-ı câmi‘-i Selîm Hân, der-şehr-i Edirne

Bu câmi‘in ibtidâ temeline nâzır-ı nuzzâr olan Mü’eyyed Paşa'nın Hân'a telhîsi üzre Serdâr Mustafâ Paşa'dan alınan gazâ mâlıyla cümle yigirmi yedi bin yedi yüz altmış kîse-i Rûmî gitmişdir kim tahrîr olundu.

Netîce-i merâm-ı me’al-i kelâm oldur kim bu hakîr bu Selîm Hân câmi‘inin bu mertebe evsâfın tahrîr etmeden murâd-ı merâmın oldur ki bu kemter-i ahkar ilm-i ***[156a]*** mi‘mârîden ve kâr-ı mühendisîden sehel haberdâr olduğumuz haysiyyet ile bu şehr-i Edirne'ye her geldikde bu câmi‘-i ibret-nümûna im‘an-ı nazar ile nazar edüp alâ kadri'l-imkân evsâfına cür’et olundu.

{Hikâye-i Peder-i azîz}

Ve peder-i büzürkvârımız Dervîş Mehemmed Zillî merhûm bu câmi‘ sâhibi Selîm Hân asrında Kıbrıs fethinde fetâ yiğit bulunup şeyhî Hân Paşa'nın mü‘ezzinbaşılığı ve kâhice muktedâ-yı nâs olup imâmeti hizmetlerinde olup ba‘de'l-feth ol gazâ-yı meserretde Magosa kal‘asında ibtidâ yürüyüşde feth ezânın kırâ’et edüp gülbâng-ı Muhammedî'ye rehâ bulduran bu hakîr-i pür taksîrin pederi idi. Ol takrîb ile ba‘de'l-feth Âsitâne-i sa‘âdete gelüp cemî‘i vüzerâ ü vükelâ ü nefîri ser-i kârda olup Kıbrıs fethinde bulunanların cemî‘isi huzûr-ı şehriyârîde hil‘at-i fâhire ve irtifâ‘-ı kadr-i âlîler ile behre-mend olduklarında pederimiz de ibtidâ gazâ-yı feth ezânı tîlâvet etdiğiyçün hil‘at-i fâhire giydikde hikmet-i Hudâ vakt-i zuhr imiş. Hemân ol ân Selîm Hân eydür: "Kişi ibtidâ fethde burc [u] bârû üzre niçe ezân okudun, istimâ‘ edelim!" buyurduklarında hemân pederimiz Dâvûdî-dem ile tarz-ı Bilâlî makâm-ı hicâzda bir bülend ezân-ı Muhammedî okur kim cemî‘i huzzâr-ı meclis istimâ‘ edüp tâze cân bulurlar. Hemân ol ân Selîm Hân pedere bir hatt-ı şerîf yarlığ-ı belîğ ihsân edüp yevmiyye ikişer altun vazîfe-i mu‘ayyenesiyle bu Edirne'de binâ olunan Selîm Hân câmi‘in ibtidâ temel mü’ezzini olan pederimizdir. 976'sında tamâm olunca pederimiz bu câmi‘-i pür-envâr hizmetinde olduğundan cemî‘i evsâfların bu hakîre takrîr etdüğünden bu câmi‘in sitâyişine ziyâdece cür’et olundu.

Hattâ pederimizden istimâ‘ edüp tahrîr olunan târîhleridir:

Kâle Mi‘mâr Sinân târîhahû

{matlab}

"Fazl-ı [Allah]" sâra(llahu) târîhu'l-esâs,

Sene 972 [133]

Bu târîh ibtidâ temeli hafrına mübâşeret olunduğuna târîhdir. Ammâ itmâmına bu mısra‘ târîhdir.

"Fazl-ı Yezdân" kâne târîhu't-temâm.

Sene 976 [134]

.....(1.5 satır boş) .....

Bu târîhleri pederimizden istima‘ etdiğimiz üzre mazbûtumuz olup kırk bir sene mürûrundan sonra bu seyâhat ile Edirne şehrine gelüp bu câmi‘-i rûşen-âbâdı temâşâ etdiğimiz mahalde bu târîhleri derveze-i âlî seng atabe-i ulyâsı üzre mastûr bulup pederimizin kelâm-ı dürerbârına mutâbık geldi. *Rahmetullahi aleyh*.

Zîrâ pederimiz Süleymân Hânlı idi. Seyyidvâr gazâsında bile idi. Fâtih-i Eğre Mehemmed Hân-ı Sâlis ile bile idi.

Anda kuyumcubaşılık hizmetinde idi. Müsinn-i Zâl-ı zamâne olmağıla cemî‘i vüzerâ ü vükelâ ü ulemâ ü sulehâ ve meşâyihânların makbûl [u] mergûbu idi.

Zîrâ kendülerinin çok yâddaşı var idi. Zîrâ kendülerinin pederi Demircioğlu Kara Ahmed Beğ, Ebü'l-feth ile İslâmbol fethinde bulunmuş idi.

Anlar yüz kırk yedi sene mu‘ammer olup Kütahiyye'de Zeregin mahallesindeki hânemiz önünde medfûndur.

Pederimiz dahi yüz on yedi yaşında merhûm olup cülûs-ı İbrâhîm Hân'da defn olunmuşdur.

Hakîr-i kemter-i ahkar Kullekapusu Mevlevîhânesi mezâristânında kabr-i şerîfin târîhleriyle ayân u beyân etmişizdir
Rahmetullahi aleyh.

Bu kelâm-ı dırâz-ı pür-melâlden murâd [u] merâm oldur kim dedemizden pederimiz ve pederimizden bu kemtere irs ile intikâl etmiş {üç yüz seneden berü} sergüzeşt [ü] serencâmlar vardır. Ve pederimizden istimâ‘ etdiğimiz Selîm Hân câmi‘inin evsafı dahi çokdur, ammâ biz muhtasar kıldık. Hulâsa-i kelâm, devlet-i Âl-i Osmân'da meşhûr-ı âfâk olan {câmi‘in} biri Süleymâniyye ve biri bu Edirne'de Selîmiyye'dir. Ammâ bunun misli arâzî-i ma‘mûrede yokdur. Âdem oğlanı anın vaz‘-ı binâsı beyânında âciz u kâsırdır. Zîrâ bu savma‘ada mergûb ve zîbâ san‘atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar vâkı‘ olmuşdur kim ehl-i vasf anın midhatinde kâsırdır. El-hâsıl hüsn-i letâfeti ve kâr-ı zarâfeti vasfdan hâric ve beyândan âricdir. İnkırazu'd-deverân binâ-yı sâbite ola, *âmîn yâ Mu‘în*.

{Ammâ hikmet-i Hudâ Selîm Hân câmi‘in itmâm bulduğun istimâ‘ etdüğü gice Hazret-i Risâleti menâmında görüp "Yâ Selîm, câmi‘in cem‘iyyeti tamâm oldu. Âhir cum‘a alemim dibinde kılmağiçün Edirne yoluyla bana gel" derler. Hemân Selîm Hân İslâmbol'dan azm-i Edirne deyü giderken iki gün şikast-hâtır olup üçüncü günde Çorlu nâm mahalde çorlu olup merhûm oldu. Selîm Hân, câmi‘inde evvel cum‘ayı kılamayup âhir cum‘ada cenâze namâzı kılınup na‘ş-ı şerîfin Ayasofya'da defn etdiler. Kapusu üzre bu âyet-i şerîf merkûmdur:

"İllâ men etallahe bi-kalbin selîm.

Sene [873] [135]

diğer târîh;

şâh-ı cihân oldı bin üçünde fevt.

Sene [1003]} [136]

Andan **câmi‘-i Sultân Süleymân Han**, lâkin **Taşlık câmi‘i** demek ile meşhûr-ı âfâkdır. Kadîm-i evvelde zâviye idi. Ba‘dehû Süleymân Hân vezîri Mahmûd Paşa rûhiyçün bir câmi‘-i latîf binâ etdi. Bir kubbe-i âlîli ve bir minâre-i serâmedli cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i latîfdir. Ammâ tahrîr cevâmi‘ler gibi selâtîn-misâl tekellüflü câmi‘-i kebîr değildir. Ammâ mürtezıka ve huddâmları kesîr sulehâ-yı ümmetden ehl-i tevhîd kimesnelerin karârgâhı ve evkat-ı hamsede ma‘bedgâhları olan *[156b]* ma‘bedgâh-ı latîfdir

.....(3 satır boş) .....

Derûn-ı şehr-i Edirne'de cümle on dört câmi‘-i selâtîn vardır, ammâ meşhûr olan bu tahrîr etdiğimiz câmi‘-i mülûklardır.

Evsâf-ı c[ev]âmi‘hâ-yı vüzerâ vü vükelâ der şehr-i azîm-i Edirne

Evvelâ **Defterdâr Mustafâ Paşa câmi‘i**: Bir kubbe-i azîmli ve minâre-i mevzûnlu cemâ‘at-ı kesîreye mâlik kân-ı ulemâ ve mesken-i sulehâ bir câmi‘-i ma‘mûr u müzeyyendir.

Ve **Çelebi câmi‘i**: Bu iki câmi‘ Selîm Hân-ı Sânî asrında Câmi‘-i Selîmiyye binâ olunurken bunları dahi Mi‘mâr Sinân binâ etmişdir kim câmi‘-i ferah-âbâdlardır. Ve **câmi‘-i Haseki Sultân**: Yeni Mustafâ Paşa cisri başında Mi‘mâr Sinân binâsı câmi‘-i latîfdir. Ve **Noktacı câmi‘i,** cemâ‘at-ı kesîreye mâlikdir. Ve **Eski Alî Paşa câmi‘i**, çârsû sâhibi Alî Paşa'dır. Bu câmi‘i dahi Mi‘mâr Sinân binâ etdi. Ve **Beğlerbeği câmi‘i,** gâyet müferrah ve mahbûb câmi‘-i mergûbdur.

Ve **Lârî câmi‘i**, kâr-ı kadîmdir. Ve **câmi‘-i Cezerî Kâsım Paşa**. Ve Kafesli Kapu kurbunda **el-Hacı İlyâs câmi‘i**, cemâ‘ati çokdur ve ziyâretgâhdır. **Câmi‘-i Mihal Beğ:** Mihal cisri üzre Çirmen tarafına giderken sol tarafda bir cezîre üzre tarz-ı kadîm bir câmi‘-i rûşendir. Hareminin kapusu tâ Mihal köprüsü üstüne vâki‘ olmuşdur. Bu câmi‘in kıble kapusu üzre târîhi:

Fî sene hamse ve ışrîn ve semâne-mi'e

tahrîr olunmuşdur. Kim Ebü'l-feth pederi Koca Murâd Hân asrında bu Mihal cisri ve bu câmi' binâ olunmuşdur.

.....*(20 satır boş)* .....

Der-sitâyiş-i hayrât-ı acâ'ib: Bu şehr-i Edirne'nin cemî'i cevâmi'lerin şiddet-i şitâda cânib-i vakfdan âbdesthâne musluklarında ısıcak sular cereyân edüp cemâ'at-i kesîre huzûr ile âbdest alup ibâdet ederler, aceb hayrât-ı azîmdir. ***[157a]***

Netîce-i kelâm nefs-i Edirne'de Murâd Hân-ı Râbi' fermânıyla Âvârezâde tahrîriyle ma'bedhâne olan mihrâb cümle zevâvîleriyle bin yedi yüz beş aded mihrâbdır. On dördü câmi'-i selâtîndir. Üç yüzü cevâmi'-i vüzerâ ve a'yân [u] kibâr câmi'leridir. Ammâ bâlâda tahrîr olunan cümle kurşumlu câmi'-i vüzerâ ve a'yândır.

Der-beyân-ı mesâcidhâ-yı belde-i Edirne

Cümle (---) aded secdegâh-ı müslimîndir. Evvelâ cümleden kadîm ibâdetgâh-ı **Hıdırlık,** kefere asrında Sefer şâh Sultân binâ edüp ba'dehû Gâzî Hudâvendigâr inşâ etdüğü ma'bedgâhdır. Ve **Timurtaş Paşa mescidi** ve **Kızılminâre mescidi**

.....*(2.5 satır boş)* .....

Der-sitâyiş-i dârü'l-ulûm-ı medrese-i âlimân

Cümle aded dârü't-tahsîldir. Evvelâ **medrese-i Murâdiyye,** ma'mûr evkâflı meşhûr-ı âfâk mekân-ı kutb-ı ishâk olan dârü't-tedrîs-i atîkdir.

Andan **medrese-i Yıldırım Hâniyye,** evkâf-ı za'îfdir. Andan **medrese-i Mûsâ Çelebi b. Yıldırım Bâyezîd Hân** ve **medrese-i Çelebi Sultân Mehemmed Hân** ve **medrese-i Koca Murâd Hân,** ma'mûr ve meşhûr medresedir.

Ve **medrese-i Üçşerîfeli** ve **medrese-i Atîk** ve **medrese-i Küçük Çelebi** ve **medrese-i Hüsâmiyye** ve **medrese-i Çukacı Hacı** ve **medrese-i Anbar Kadı** ma'mûrdur.

Ve **medrese-i Kemâl Paşazâde;** bu medresede bir hücreyi ecinne zâbt edüp ferd-i âferîdeden bir ferd girmege kâdir olmayup niçe sene bâbı mesdûd olup hâlî ve mu'attal dururdu.

Âhir sene 888 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi tâlib-i ilm iken bu Edirne şehrine seyâhatle gelüp bu medînede meks edüp bir cây-i karâr peydâ eylemeğe murâd edinüp râhı bu medreseye uğrar. Dersi'âmından bir hücre taleb etdüğünde "Ey molla! Medresemizde ancak bir mu'attal hücre vardır. Anı da ecinne kabz eylemişlerdir. Andan gayri hâlî hânemiz yokdur," dedikde Kemâl Paşazâde Ahmed Çelebi eydür: "Sultânım, ol hücreyi bize ihsân eyle. Cenâbınızdan teyemmünen ve teberrüken biraz ulûm görelim" dedikde müderris eydür. "Hoş monlam, dirîğ etmeziz,

güzel buyurursunuz ammâ ol hücreye kim girdi ise sabahısı meyyiti taşra çıkar" dedikde Kemâl Paşazâde eydür, *"Her çi bâd-âbâd,* ol hücreyi bize sadaka edin" deyü ibrâm [u] ilhâh eder. Âhir dersi‘âm muztarîb kâm olup "İmdi molla! Âhiret hakkın helâl eyle" deyü hücrenin miftâhın mollaya verüp molla hücre bâbın *Bismillah* ile küşâde kılup postu üzre karâr eder. Ba‘de'l-ışâ bevvâbân ve müderris Kemâl Paşazâde'nin hücresi önüne âdet-i kadîmeleri üzre bir tenşûy ve bir tâbût u tancere ve gayri levâzımât-ı meyyiti âmâde olup muntazır olurlar.

Hikmet-i Rabbânî, nısfu'l-leylde Kemâl Paşazâde derse meşgûl iken hemân divârın kıble tarafı iki şakk olup bir pîr-i nâtüvân elinde bir mahbûb cüvân evlâdıyla nümâyûn olup *"es-Selâmu aleyk"* der. Kemâl Paşazâde aleyk alup niçe gûne kîl u kâlden sonra "Ey oğul, bu evlâdımı sana Allah emâneti veririm, buna ilm ta‘lim edüp şerâ’it-i salâtı öğredesin" deyüp gider. Kemâl Paşazâde *Bismillah* ile ol ma‘sûm-ı pâke ta‘lim-i Kur’ân edüp kendü şuğluna meşğûl olur.

Vakt-i şâfi‘î oldukda yine dîvârdan ol pîr zâhir olup eydür "Ey oğul, Allah senden râzî olup sa‘âdet-i dâreyne nâ’il olasın. Ben ecinne meliklerinden Asfâ’il nâm melikim. Her çend ki bu hücreye gelüp meks edenlere bu evlâdım emânet verüp giderim. Anlar Allah emânetine hıyânet edüp evlâdıma destdırâzlık ederler. Ben dahi onları katl ederim. şimden gerü var sana cemî‘i ulûm-ı garîbe ü acîb keşf olup müfti's-sakaleyn olup bu Bâyezîd oğlu Selîm nâm bir hümâm Mısır fâtihi olacakdır. Anınla Mısır'a gidüp anda benim birâderim melikdir. Anda dahi ecinneye sol tarafından, benî Âdem'e sağ tarafından fetvâ verüp şeyhülislâm-ı sakaleyn ol ve dünyâ çirkâbına tama‘ etme. Her sabah seccâden altında biner altun bulup fukarâya tasadduk eyle!" ***[157b]*** deyü du‘â ü senâ edüp yine evlâdıyla divara girüp gâ’ib olur.

Ale's-sabâh Kemâl Paşazâde taşra çıkınca görse kim kapusu önünde imâm ve mü’ezzin ve cemâ‘atler tâbût hâzır edüp su ıssı etmişler. Kemâl Paşazâde'yi görüp vâlih ü hayrân kalup şükr-i Yezdân ederler. Kemâl Paşazâde keşf-i râz etmeyüp bu hücrede tekmîl-i fünûn edüp eyle âlim ü fâzıl olur kim ferîd-i asr, mütebahhirînden gavvâs-ı ma‘ânî olup hakkâ ki müfti's-sakaleyn olup âhir Süleymân Hân-ı Gâzî asrında Mısır kadı‘askerliğinden ma‘zûl olup {İslâmbol'da} şeyhülislâm iken dâr-ı selâmı selâmlayup Edirnekapusu hâricinde bir demir şebeke içre üstü mekşûf bir merkad-i muvakıdede medfûndur. Masrû‘ olan cânlar yedi cum‘a ertesi ale‘s-sabâh ziyâret edüp hâk-i pâk-i anber-âsâ türâbından sehel tenâvül ederler, bi-emrillâhi Te‘âlâ sıhhat bulup gider. Bu sultânın irtifâ‘-ı kadrine sebeb bu Edirne'deki (---) (---) medresesi hücresi olmuşdur. İlâ hâze'l-ân ol hücre-i sultân mesdûddur. Yanına varmağa bile cür’et edemezler. Eyle bir mahûf hücredir.

Andan **medrese-i Taşlık** ve medrese-i Pîr Mehemmed Sarrâc b. Ramazân, Adana'da Ramazân oğullarındandır. Medresesi **Sarrâciye** nâmıyla meşhûrdur.

.....(2 satır boş) .....

Meşhûr-ı âfâk olan dârü't-tedrîs bunlardır.

Der-vasf-ı dârü'l-ulûm-ı dârü'l-kurrâ [ve] dârü'l-Kur’ân: Cümle (---) aded mekân-ı şeyhu'l-kurrâdır. Evvelâ on dörd aded selâtîn câmi‘lerinde birer dersi‘âm-ı şeyhu'l-kurrâ-i Hazret-i Kur’ân mukarrerdir kim ilm-i hıfz u ilm-i İbn Kesîr ü Seb‘a ü Aşere ve ilm-i takrîb görülüp *Kitâb-ı*

Cezerî ve *Kitâb-ı şâtıbiyye* ebyâtları tilâvet olunup me'hazlarıyla ve kârîleriyle kırâ'et-i Ebû Amr u Hafs ve Verşî ü Bezzî ve Kâhîn ve Zekvân u Dürrî kırâ'etleri görülür. Hamele-i Kur'ân'ı çokdur ammâ hâfız-ı Kur'ân'ı yokdur. Olmamak olmaz ammâ benî Âdem'in kesretine göre İslâmbol ve Kastamonu ve şâm [u] Haleb ve Mısır kadar huffâzı yokdur. Ammâ ulemâ-yı zeyyinde mudallak u muhteşemi çokdur. Selâtîn kurrâlarından başka dârü'l-kurrâ-yı Ekmekçizâde Ahmed Paşa der-câmi'-i Eşe Kadın,

.....(2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı dârü'l-hadîs-i muhaddisân: Cümle (---) aded dârü'l-hadîs-i Nebevî'dir. Evvelâ cümleden mükellef ü mükemmel rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr kârgîr binâ-yı ma'mûr **dârü'l-hadîs-i Sultân Selîm-i Sânî** meşhûrdur. Fudalâ'i'd-dehrden muhaddis ü müfessir dersi'âmlara meşrûta bir dârü'l-hadîs-i ma'mûrdur.

Andan dârü'l-hadîs-i,

.....(2 satır boş) .....

Bunlardan mâ'adâ ma'lûmum değildir.

Evsâf-ı dârü't-ta'lîm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır. Evvelâ on dörd aded câmi'-i selâtînlerin birer mekteb-i tıflânı vardır. Her sene ıyd-i şerîfde her ciğer-kûşe tâlib-i ilm nâresîde sabîye birer kat libâs u surre ve atıyye cânib-i vakfdan tasadduk olunur.

Ammâ cümleden **mekteb-i Murâd Hân** ve mekteb-i Çelebi Mehemmed Hân u **mekteb-i Selîm Hân** ma'mûrdur.

Andan mekteb-i,

.....(2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân

Cümle (---) aded mekân-ı fenâ-fillah garîbândır. Cümleden mukaddem Kulbe-i ahzân-ı seyyâhân-ı berr [ü] bihâr,

Tekye-i Hazret-i Hızır Dede Hünkâr: Kefere zamânında dahi tekye-gâh-ı Hazret-i Hızır idi. Ba'dehû Hazret-i Hacı Bektâş-ı Velî izniyle Sefer şâh Dede ve Hızır Dede gelüp bu âsitânede meks edüp *[158a]* imâr oldu. Hâlâ Hıdırlık ismiyle müsemmâ meşhûr-ı âfâk bir âsitâne-i Bektâşiyân'dır.

Evsâf-ı tekye-i Hıdırlık der-şehr-i Edirne: Kefere asrında dahi Hazret-i Hızır Makâmı deyü imâr etmişlerdi. Ammâ ba'de'l-feth Edirne'yi Gâzî Hudâvendigâr Makâm-ı Hızır ve Âsitâne-i Sefer şâh Sultân'dır deyü Edirne'nin gazâ mâlından bu tekyeyi ihyâ edüp fukarâ-yı Bektâşiyân içün bir meydân-ı azîm ve ma'bedhâne-i kadîm ve matbah-ı Keykâvûs'u ve kilârı ve müte'addid hücreler inşâ edüp cümle imâretin sâfî rasâs ile mestûr edüp bâğ-ı İrem-misâl ma'mur etdi.

Ba'dehû sene 831 târîhinde Gâzî Mihal Beğ oğlu Yahyâ Beğ bir tarafına kalenderhâne ve müte'add[id] çillehâneler ve bâğçesi içre gûnâ-gûn maksûreler ile âbâdan edüp gûyâ behişt-i İrem oldu. Lâkin âb [u] havâsı latîf ve cihân-nümâ bir mesîregâhı nazîf olmağıla cemî'i şehr-i Edirne'nin erbâb-ı ma'ârifi ve cümle ehl-i sanâyi'in teferrücü bu tekyede olup anların sebebiyle niçe bin eşirrâ-yı avâm cem' olmağıla sene 1051 târîhinde İbrâhîm Hân vezîri Kara Mustafâ Paşa'ya ahâlî-i vilâyet arz-ı mazharlar edüp "Bu tekye-i Bektâşiyân'da niçe fisk [u] fücûr olur, men' [ü] def' içün emr-i pâdişâhî ricâ ederiz" dediklerinde hayyiz-i kabûlde vâkı' olup fi'l-hâl Kara Mustafâ Paşa tarafından bir kapucubaşı Edirne Bostâncıbaşısı Kırkayak Sinân Paşa'ya gelüp ol dahi ulu'l-emre itâ'aten niçe bin bakkal u çakkal u haşerâtların başına cem' edüp baltalarla ve ferhâdî külünkler ile kâmil bir haftada nefîr-i âm ile gücile münhedim etdiler. Zîrâ âsâr-ı azîm ve binâ-yı kadîm idi.

Hulâsa-i kelâm böyle âbâdâna kıymadan külüng-i Ferhâdî urup cümle kurşumların niçe yüz arabalara tahmîl edüp İslâmbol'da Kara Mustafâ Paşa türbesine örtdüler. Bu hâl-i pür-melâli bu Hıdırlık'da sâkin olan dervîşân-ı zî-şân-ı Bektâşiyân görüp dörd bin aded bakır âvâni sahûn u tencereleri izn-i şer' ile bostâncıbaşıya teslîm edüp cümle fukarâ-yı bâbullah bir yire cem' olup sedâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup bu âsitânenin inhidâmına sebeb olanlara "Fenâ" gülbângı çeküp her biri birer diyâra seyâhate gidüp târumâr olurlar. Hikmet-i Hudâ bu "Fenâ" gülbângının yedinci günü İbrâhîm Hân Kara Mustafâ Paşa'yı katl etdirir, be-dest-i Bostâncıbaşı Sarhoş İbrâhîm Paşa.

Ba'dehû bir haftada Edirne şehri a'yânlarından bu tekye inhidâmın arz edenler cümle mürd oldular. Niçe bin kibâr-ı evliyâullahın nazargâhı bir makâm-ı Hazret-i Hızır idi. Ba'dehû mürûr-ı eyyâm ile hâlî ü mu'attal kalarak sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' sa'âdetle Edirne'ye gelüp bu mürtefi' makâm-ı mekân-ı dilküşâdan hazz edüp bâki olan ebniye-i harâbesin hâke beraber edüp ve anda medfûn olan kibâr-ı evliyâları kel-evvel zîr-i türâbe beraber edüp bir câmi'-i âlî ve bir sarây-ı vâlî olunmasın fermân edüp bir senede eyle sarây-ı azîm-i ibret-nümâ-yı cihânnümâ olmuşdur kim her cihetle imârâtının evsâfıyla dillerde dâsitândır. Her çend ki bizzât pâdişâh-ı Cem-cenâb anda meks etse cemâ'at-ı kesîre olup Câmi'-i Mehemmed Han'da ibâdet olunur.

Bu makâm-ı dilküşânın ihyâsına sebeb Sultân Mehemmed Hân olup makâm-ı Hızır'a güyâ henüz Hazret-i Hızır erüp ürd-i behişt edüp bu âşiyândan şâhin-misâl süzülüp Erdel diyârında şebeş ve Lagoş ve Arat ve Yanova Varat kal'aların şikâr etdi. Hudâ-yı Bîçûn niçe bin kal'aların feth-i şikârların müyesser ede. İnşâallah bu pây-taht-ı sânî Edirne-i Yunanî elde iken dâr-ı diyâr-ı Alaman u Kızılelma-yı bî-emân dahi feth olur. Hemân padişâh-ı Zıllullah bu şehr-i Edirne'de Hıdırlık sarâyında Hazret-i Hızır-vâr mu'ammer ü ber-karâr ola. Ve tekye-i Hıdırlık dahi inkirâzu'd-deverân imâr ola, *bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.* Andan,

Tekye-i Küşte-gîrân ya'nî Güreşçiyân: Âsitâne-i Seyyîd Cemâleddîn Sultân: Ba'de'l-feth Gâzî Hudâvendigâr İslâm-ı cüyûş revnak bulsun içün bu âsitâneyi gürbüz ü tüvânâ ve zorâver ü dilâver [ü] server-i hünerver fetâ erler içün binâ etmişdir. Ammâ hakkâ ki asker-i İslâm'a revnak vermişdir. Hâlâ bunda olan Rûmeli dilâverleri cem' olup haftada bir kerre rûz-ı cum'ada cem' olup yetmiş seksen çift yağa müstağrak olmuş selefin sâhib- *[158b]* -kırânları gibi Rüstem-akrân şecî' ü tüvânâ pehlivânân birbirleriyle musâfaha edüp dest-bûsdan sonra kepiş-misâl baş dokuşup gülbâng-ı Muhammedî çekilüp meydân-ı muhabbetde küştegirlik etdiklerinde âdem vâlih [ü] hayrân ve dem-beste ser-gerdân olur. Hakkâ ki pîr-i perverleri olan Hazret-i Mahmûd-ı Püryâr [vü] velînün rûh-ı şerîfin yâd edüp

cümle guzât-ı müslimîni râh-ı gazâya tergîb ederler. {Bu tekye} zemîni seng-i siyâh-vâr yağ ile mülemmâ‘ bir meydân-ı arbededir. Ehil olmayan âdemler ol âsitâneye kadem bassa yağ üstinde tepesi üzre gelüp kendi kendüye yenilir.

Ammâ iki meydân-ı şecâ‘at sâhibi yiğitler pâ-bürehne ve bî-pîrehen bu meydânda iki üç sâ‘at bu yağ üzre elleşti ederler. Değme hâl ile birbirine gâlip gelemeyüp üç yüz almış bend hîle-i pehlivânîler icrâ eder. Elbette bir lu‘b ile hasmının yâ kesebend hânesînden ya künde atmasından veyâ şîrâzîden veyâ âsmânişinden veyâ sarmadan veyâ kesmeden veya ters kepçeden veya kavak dikmeden veyâ taşlamadan veyâ Cezâyir sarmasından veyâ karakuşdan veyâ hevâlamadan veyâ kiretden veyâ boğmadan veyâ şakîden veya kapan atmadan,

.....(1.5 satır boş) .....

El-hâsıl bu zikr olunan hîle-i küştegîrânın biriyle amel edüp hasmının bir mahallin gâfil bulup andan atup intikâm olur. Zîrâ pehlivânlar mâbeyninde zorbâzû erlikdir. Ammâ bâb-ı hîle erlikden erlikdir. Zîrâ atalar lisânında "Erlik on, tokuzu hîle" demişler. Niçeler bunâ zâhib olmuşlar, "Belâ on, tokuzu da hîledir" demişler. Hakkâ ki ehl-i sefer olup fetâ olanlara silâhşorluk ve küştegîrlik elzem-i levâzımındandır. Zîrâ sünnet-i Resûldür kim Hazret-i Mefhâr-i Mevcûdât Ebû Leheb ve Ebû Cehil la‘înler ile güleşüp ikisini de taşlamadan yenüp çehre-i murdârları kanarada kan yalamış kelb-i akûr ağzına dönmüşler idi. Mehâbet ü salâbetli bir san‘atdır.

Bu Edirne tekyesinde sayf [u] şitâda yüz çift dervîşân-ı küştegîrân hâzır olup âyîn-i Püryâr-ı Velî üzre idmân ederler. Ve bu tekye gerçi kârgîr kıbâblar ile mebnî değildir ammâ ma‘mûrdur. Müte‘addid hücreleri ve matbahı ve sehel bâğçesi vardır. Ve meydânında selef pehlivânlarının demirden yayları ve hadengleri ve gürzleri ve gûnâ-gûn pesendîde kemânkeş darbları ve salıkları ve zerdeste ve matrakları ve kırkar ellişer vakıyye gelir câmûs derilerinden yağlı kısbetleri ve nice elvân âlât-ı pehlivânları meydân-ı muhabbetleri üzre maslûbdur. Ve bu dergâh-ı küştegirân Alî Paşa çârsûsu kurbunda Balıkbâzârı kapusunun iç yüzünde vâkı‘ olmuş Güleşçiler tekyesidir. Bundan sonra binâ olunan,

Tekye-i Dervîşân-ı Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî ya‘nî Hazret-i Monla Hünkâr Hazret-i Mevlânâ ya‘nî tekye-i Mevlevîhâne-i Koca Murâd Hân ibn (--) Hân: Kurşum ile mestûr kıbâb-ı azîmler ile mebnî bir imâret-i azîm Mevlevîhâne idi. Ba‘dehû âsitânede hatâ’en bir kan olmağıyla bir minâre ve bir mihrâb ve bir minber inşâ edüp câmi‘ oldu. Ba‘dehû bu câmi‘ hareminin şimâli tarafında bir meydân-ı âlîli Mevlevîhâne ve imâret ve medrese-i dervîşân hücreleri binâ olunup cânib-i şimâle Hünkâr sarâyına nâzır cihân-nümâ bir Mevlevîhâne-i ibret-nümâdır. İki yüzden mütecâviz dervîşânları her hafta semâ‘zenlik edüp mutribânları âyîn-i kadîmleri üzre segah, dügâh ve çârgâh ve pençgâh ve nevâ ve hüseynî ve bûselik ve aşîrân ve kürdî ve hicâz makâmların icrâ edüp her bâr râst makâmında karâr edüp cemî‘i dervîşân neyzenleriyle kudûmlerin döğerek semâ‘-ı safâ ederler. Pâk u pâkize erbâb-ı ma‘ârif mesnevîhân dervîş-i dilrîşânları vardır ve gâyet mükellef evkâf-ı azîmdir. Andan,

Tekye-i Hazret-i şeyh Zindânî: İslâmbol'da Zindân Kullesi içinde medfûn olan Seyyîd Baba Ca‘fer Sultân ki sahâbe-i kirâmdan olup Hârûnu'r-Reşîd'in hilâfetinde İslâmbol tekürüne elçilik ile gelüp

kral-ı dâlle şütûm-ı galîzalar etdiğiyçün semûmen ve maraz-ı zahîrden merhûm olup kral-ı bed-fi‘âl "Bana dîvânda şetm etdi. Anın na‘şına zindânda olanlar şetm etsin" deyü merhûm Baba Ca‘fer'i İslâmbol *[159a]* Zindânı kullesinde defn ederler. Mahpûs olan keferelerin her kankısı bu Baba Ca‘fer kabrine du‘â ederse halâs olurdu. Beddu‘â eden sicinden rehâ bulamazdı.

Anınçün ilâ hâze'l-ân Baba Ca’fer Türbesine kefereler bile mu‘tekidler olup "Hakku'l-zeyt" deyü nezerâtlar verirler. Ba‘dehû onların ırk-ı tâhirinden bu mezkûr Edirne tekyesinde medfûn şeyh Zindânî hazretleri Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ile İslâmbol fethinde bulunup Balat Dede Polat kapusundan andan Ayas Dede Ayazma kapusundan Hatabî Dede Odun kapusundan bu Zindânî Dede hazretleri Zindân kapusundan feth edüp cedd-i ızâmı olan Baba Ca‘fer hazretlerin ziyâret edüp cümle kefereden kalmış kâtil u medyûnları âzâd edüp pederinin merkad-i pür-envârın âyîn-i Muhammed üzre imâr edüp ba‘dehû kendüleri şehr-i Edirne'de merhûm olup üzerine bir tekyegâh-ı şeyh Zindânî binâ olunmuşdur.

Ekseriyyâ fukarâları Sa‘dî vü Bedevî vü Râ‘î vü Rufâ‘î fukarâları sâkindir. Ammâ evkâfı ma‘mûr değildir. Bu tekye Edirne şehrinin Zindân kullesi hâricinde yol aşrı tarîk-i âm üzre bir küçük tekye-i kadîmdir.

Andan derûn-ı şehirde,

Tekye-i eş-şeyh Hazret-i Abdülkâdir Cîlânî: Bağdâd-ı behişt-âbâd kurbunda Cîlân nâm bir büleyde-i benâmdan tulû‘ edüp şeyh-i hümâm olup Rûm u Hindistân'da velvele-ârâ kutb-ı Rabbânî ve ârif-i Samedânî eş-şeyh Hazret-i Abdülkâdir Cîlânî'dir. Yohsa diyâr-ı Acem'de Gîlân'dan değildir. Bu tekye-i makâm-ı tevhîd-i erre onların rûhâniyyeti sebebiyle imâr olmuşdur. Kurd Bayırı nâm mahalde cânib-i cenûba nâzır bir mürtefi‘ zemînde bir ulu âsitâne-i sa‘âdetdir kim âşıkân-ı sâdıkândan bin aded fukarâ-yı ehl-i tevhîd olur bir tevhîd meydânıyla ârâste ü müte‘addid hücreler ile pîrâste olmuş matbahı ve kilârı ve sâ’ir imâreti ma‘mûr âsitâne-i Kâdirî'dir. Her rûz-ı cum‘a niçe bin ârif-i billâh cem‘ olup tevhîd [ü] tezkîr edüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ cümle uşşâka ni‘meti mebzûldür. Niçe kerre ehl-i şer‘ "Tevhîd ve raks harâmdır" deyü bu tâ’ifeye seng-sâr-ı ta‘n-ı ağyâr etdiler. Bunlar cümle hâmûş-bâş olup aslâ âyînlerin bozmayıp âyet [137] nassı ile âyet-i şerif [138] âyetiyle ve diğer nass-ı kâtı‘ kim [139] deyüp tevhîd-i erre ile arş-ı Rahmân'ı deverân eder gibi devr ederek semâ‘-ı Safâ edüp âyîn-i Kâdirî ederlerdi. Niçe kerre emr-i şerîfler vârid olup aslâ ve kat‘â tetiklerin bozmayup Cenâb-ı Bârî'yi birlemeden bir ân ârâm etmediler. Mazınna-i kirâme bir e‘azze-i kirâm vâ‘ız [u] nâsıhı vardır.

Andan sonra,

Tekye-i eş-şeyh Hazret-i Seyyid İbrâhîm Gülşenî-i Azîz hazretleri: Belh [ü] Buhârâ erenlerinden olup Horâsân'da Hazret-i Ömer Rûşenî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp Sultân Gavrî asrında Mısır'a gelüp seccâde-nişîn olup Rûşenî'den Gülşenî tarîkin icrâ edüp ser-çeşme-i Gülşenî olup fakr [u] fâka sultânı idi. Ebussu‘ûd Cârihî ve Merzûk Kifâfî hazretleriyle hem-asr olmağıla onların şeref-i sohbetleriyle müşerref olmuş ulu sultândır.

Ba‘dehû Selîm Hân-ı Evvel'i gazâda karşılayıp "Müjde beğim. Size Mısır erenleri Hâdimü'l-

Haremeyn dediler" deyüp Mısır'ın feth-i fütûhâtın tebşir etmişlerdir. Andan Mısır'a bile gelüp ba‘de'l-feth Selîm Hân kendülere tekyeleri yerin Mısır'da Mü’eyyed câmi‘i dibinde yarlığ-ı belîğ ile ihsân etmişdir.

Ba‘dehû cülûs-ı Süleymân Hânî'de Ebussu‘ûd hazretlerinin tahrîkiyle mülhid ve şî‘î'dir deyü İbrâhîm Gülşenî'yi Âsitâne'ye da‘vet etmeğe haseki ta‘yîn olunduğu ân İbrâhîm Gülşenî Mısır'dan birer fukarâsıyla "Bizi müsâferete da‘vet etdiler" deyü İskenderiyye'ye gelüp temevvüc-i deryâ ile İslâmbol'a giderken bunların ıhzârına me’mûr olan haseki bu azîze râst gelür. Ma‘an Âsitâne'ye giderken deryâ yüzünde bir Mesnevî kitâbı evrâkların bâdbânı keştî gibi küşâde edüp gelürken İbrâhîm Gülşenî kitâbı deryâdan alup me’mûr olan haseki ağaya *[159b]* kitâbı gösterir. Aslâ ve kat‘â kitâba bir katre âb-ı yemm te’sîr etmedüğün haseki görüp âlem-i hayretde kalup eydür "Sultânım bu ne haldir?" der. İbrâhîm Gülşenî eydür "Ağam senin ağan Süleymân Hân Fârisî kitâbları kırâ’et olunmasın, deyü Ebussu‘ûd'un ilkâsıyla niçe yüz bin mücelled kitâb-ı Mevlânâ'yı ve niçe bin sâ’ir kitâb-ı Fârisî'yi âteşe yakup bir hâdise etdiler. Bir yârânımızı bizim gibi kayd-bend ile huzûr-ı Süleymân Hân'a ıhzâr ederken koynundan bu Mesnevî-i şerîfi "Al yâ İbrâhîm, sende emânet olsun. Yine Süleymân Hân huzûrunda bana ver, deyü deryâya atıp bu mahalde bana vâsıl olduğun sen de gördün, böyle şehâdet eyle" der.

Ba‘dehû üçüncü gün Sarâyburnu'nda Süleymân Hân huzûrunda vardıkda selâm verüp ba‘de aleyke's-selâm eş-şeyh Hazret-i Ümmî Sinân ve eş-şeyh Hazret-i Merkez Efendi ve eş-şeyh Bâkî Efendi ve eş-şeyh Kâsımpaşa Tekkesi şeyhi Abdî Dede ile cümle görüşüp öpüşüp bilişirler. Hemân İbrâhîm Gülşenî koynundan *Mesnevî-i şerîfi* çıkarup Kâsımpaşa şeyhi Abdî Dede'ye "Alın bize gönderdiğiniz emâneti" deyü kitâbı teslîm ederken Süleymân Hân "Nedir ol kitâb-ı müstetâb" deyü su‘âl ederken hemân haseki ağa "Pâdişâhım, Akdeniz enginde bu kitâb rûy-ı deryâda şînâverlik ederek evrâkların perîşân edüp bizim geminin kenarına gelüp şeyh alıp koynuna koyup hünkâr huzûrunda yine sâhibine teslim ederim, deyüp kîtâbı deryâdan aldı. Cümle keştîbân ve re’îs gördü. şimdi kitâbı bu şeyhe verdi" deyü haseki ve re’îs-i zevrak şehâdet edince Süleymân Hân'ı dehşet alup Ebussu‘ûd'a eydür "Allah'ı seversen efendi, şu fakîrlere dahl edüp bunları rencîde-hâtır eyleme" dedikde yine Ebussu‘ûd eydür "şer‘in iktizâsı sihriyle bu asıl keşf [u] kerâmet misilli şey’i gösterenleri it necîsiyle âteşe göyündürmek gereklidir" deyü dibelik inadına musırr olur. Süleymân Hân görse kim *Mesnevî-i şerîf* şeyh Abdî Efendi'nin hattı ve imzâsı ve mühriyle kitâbı Abdî Dede'ye teslîm eder.

Hulâsa-i kelâm huzûr-ı pâdişâhîde bu yedi meşâyih-i izâm ile Ebussu‘ûd ve anın yetmiş aded ulemâyı zâhirden olan hâmîleri yedi gün yedi gice mezkûr yedi aded meşâyihi haps edüp ne yerler ve içerler ve ne yatarlar. şeb [u] rûz tâ‘at u ibâdetde olup Ebussu‘ûd ile mübâhase-i ilm edüp yetmiş kimesne bunların birine nükte ve nokta kondurmağa kâdir olamayup niçe gûne keşf [u] kerâmetleri zâhir ü bâhir olup her birisinin menâkıbları *Risâle-i Sînâniyye'*de mastûr, tahrîri lâzım değildir.

Ba‘dehû İbrâhîm Gülşenî Süleymân Hân izniyle şehr-i Edirne'ye gelüp bu âsîtâne-i Gülşenî'yi câmi‘-i Lârî kurbunda binâ edüp âyîn-i Gülşenî edüp kendileri yine Mısr'a gidüp anda câmi‘-i Mü’eyyed kurbunda bir azîm âsitâne edüp anda medfûndur.

Ba‘dehû bu Edirne'deki tekyesinin halîfesi mazanne-i kerâme kimesne olup Edirne şehrinin cemî‘i halkı fukarâ-yı Gülşenî olur. İlâ hâze'l-ân bir tekye-i Gülşenî dervîşân-ı zîşândır. Her salât-ı

cum‘adan sonra cem‘iyyet-i kübrâ olup tevhîd-i sultânî olur. Ammâ evkâfı ne mertebede imâr olduğu ma‘lûmum değildir, *ve's-selâm.*

Bundan sonra,

Hacı Ömer Ağa tekyesi: Ağaçbâzârı kurbunda âsitâne-i Halvetî'dir. Pîşvâ-yı tarîk Hazret-i Rıdvân Efendi anda medfûndur. Evkâfi metîn olmak ile âyende vü revendeye ve fukarâ-yı Halvetî ve Celvetî'ye ni‘meti mebzûldür. Ve,

Tekye-i eş-şeyh Hazret-i Mestçizâde İbrâhîm Efendi *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz:* Tarîk-i Halvetî'de ulu âsitânedir. Beğlerbeği câmi‘i kurbunda şâhrâh üzre vâki‘ olup râh-ı Hakk'a varır bir tarîk-i hâss-ı Halvetî âsitânesidir ve ziyâretgâh-ı azîmdir. Ve,

Tekye-i Mü’ezzin Sultân: Üçşerîfeli kapusu dibinde bir küçük tekyedir. Fukâraları çokdur ammâ tarîkleri ma‘lûmum değildir. Ancak ziyâretgâh-ı azîmdir. Ve,

Tekye-i Ebû İshâk Kâzrunî: Cümle fukarâsı İshâkîlerdir kim silsileleri Nakşîbend-i Hâcegân'a müntehîdir. Bu âsitâne Üçşerifeli câmi‘in mihrâbı önünde, yol aşrı bir ulu tekye-i İshâk-ı kutb-ı âfâk âsitânesidir. Ve,

Tekye-i Taşkend Baba: Ulucâmi‘in sol tarafında ***[160a]*** yol aşrı bir köhne âsitâne-i Özbekiyân'dır. Ve,

Tekye-i Tütünsüz Baba Sultân: Nazargâh-ı azîmdir. Ammâ tarîkleri ve bânîsi ma‘lûmum değildir. Bu âsitâne-i ma‘mûr Ağaçbâzârı'nın şimâlinde yol aşrı bir atfe içinde âbâdân bir mihmânhâne-i dervîşandır. Bir mesîregâh-ı hadîka-i İrem-âsâ bir bâğçe-i şükûfe-zârı var. Ve,

Tekyegâh-ı Üçler ve Yediler: Kıyık mahallesinde ziyâretgâh-ı kadîm müfîd ü muhtasar bir tekyedir ammâ her cânibden kurbân ve nezâretleri dest-i züvvâr-ı bî-had eyle lâ-yu‘ad gelmededir. Ve,

Tekye-i şarâblar: Eşe Kadın kurbunda bir mürtefi‘ yerde tekye ve ziyâretgâhdır. Ve,

Tekye-i Karaca Ahmed Sultân :

.....(6.5 satır boş) .....

Der-beyân-ı çeşmehâ-yı âb-ı revân, berây-ı erbâb-ı atşân, der şehr-i Edirne-i Yunan

Cümle (---) aded çeşme-sâr-ı âb-ı hayvândır. Gerçi bu şehr-i azîmin suya ihtiyacı yokdur ammâ belde-i kadîm olmağıla niçe bin sâhibü'l-hayrâtlar âyende vü revende müsâfirîn ü mücâvirîn içün mahallât ve çârşû-yı bâzâr içre çeşme-i aynu'l-hayâtlar etmişler kim her biri âb-ı zülâlden nişân verir. Bunlardan mâ‘adâ niçe bin at sakkâsı ve arka sakkâsı nehr-i azîm Tunca ve Arda ve Meriç'den su taşırlar.

Evvelâ çeşme-i Gâzî Hudâvendigâr, on bir yerdedir.

Ve çeşme-i Sultân Mûsâ ve çeşmesâr-ı Yıldırım Hân ve çeşme-i Sultân İsâ ve çeşme-i Eski câmi‘ ve çeşme-i Bâyezîd Hân, altı aded çeşme-i âb-ı rakîkdir.

Ve aynu'l-hayât-ı Sultân Selîm Hân ve âb-ı hayât-ı Timurtaş Paşa ve çeşmesâr-ı Koca Murâd Beğ, tokuz yerdedir.

Ve çeşme-i Beğlerbeği ve ayn-ı Sokollu Mehemmed Paşa ve çeşme-i Tahtalkal‘a, Allahu a‘lem Koca Murâd Hân'ındır, hele ma‘lûmum değildir.

Ve çeşme-i Kâsım Paşa ve çeşme-i Eşe Kadın,

.....(5 satır boş) .....

Der-beyân-ı sebîlhâne-i cân-sitân

Cümle (---) ad[ed] selsebîl-i âb-ı revândır. Ammâ cümleden mükellef ve müzeyyen Arastabaşı'nda Selîm Hân sebîli, andan Üçşerîfeli kapusu dibinde Kızlarağası Mustafâ Ağa sebîli, mahall-i izdihâmda binâ olmağın dâ’imâ atşândan hâlî değildir. şâhrâha nâzır pençeresi üzre celî ve müzehheb hat ile târîhi budur:

Dedi târîhini ashâb-ı safâ

Mâ-i Kevser oldu dünyâya sebîl. sene 1000.

Andan Alî Paşa sebîli

.....(5 satır boş) .....***[160b]***

Der-vasf-ı esmâ-i mahallât-ı Edirne-i âbâdan

Cümle 14. 4 aded mahalle-i imâristândır. İbtidâ kal‘a içinde on dörd mahalledir. Beş mahallesi Yahûdî ve on mahallesi kefere-i Rûm ve tekye-i Pehlivânân kurbunda bir mahalle-i Müselmânân ve Topkapusu dâhilinde yine bir ehl-i îmân var ve beş mahalle kavm-i Kıbtiyân-ı Lecûcân var. şeb [u] rûz gavga ve feryâdlarından geçilmez. Bu mahallâtlardan mâ‘adâ yine varoş-ı azîmde cümle (---) aded mahelle-i müslimîndir.

Esmâ-i mahallât-ı şehr-i Edirne

Evvelâ mahalle-i Hünkâr ve mahalle-i Sarây ve mahalle-i Murâdiyye ve mahalle-i Taşlık ve mahalle-i Kıyık ve mahalle-i Selîmiyye ve mahalle-i Eski Câmi‘ ve mahalle-i Üçşerîfeli ve mahalle-i Mahkeme ve mahalle-i Arasta ve mahalle-i Fildamı ve mahalle-i Kâsım Paşa ve mahalle-i Timurtaş Paşa ve mahalle-i Kızılminâre ve mahalle-i Eşe Kadın ve mahalle-i Dârü'l-hadîs ve mahalle-i Katırhânı ve mahalle-i Beğlerbeği ve mahalle-i Sarrâchâne ve,

.....(1 satır boş) .....

Der-beyân-ı sarây-ı selâtîn-i Âl-i Osmân

Evvelâ Sultân Selîm câmi‘i kurbunda Kavak meydânı nâm mahalde binâ olunan,

Eski sarây: Fâtih-i Edirne Gâzî Hudâvendigâr'ın ibtidâ-i fethde binâsıdır. Kefere kralı Manyas Kapusu kurbunda sâkinlerimiş. Ba‘dehû bu Eski Sarây, Çelebi Sultân Mûsâ b. Yıldırım Hân tevsî‘ edüp kal‘a-misâl burc [u] bârûsun bir sûr-ı azîm seng-binâ bir sarâyı ra‘nâ etdi. Dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin adım ihâta eder. şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir mihmânsarây-ı sultândır. Dîvârlarının kaddi yigirmi zirâ‘dır. Cânib-i şimâle bir aded hadîd bâb-ı hümâyûnu vardır. Ba‘dehû Süleymân Hân Engürüs seferlerine rağbet etmeğile bu sarây ve yeniçeri odalarını imâr edüp kırk bin yeniçeri âmâde ve altı bin gılmân-ı hâssa bu sarâyda karâr-dâde olmağıçün bu sarây-ı atîkde dîvânhâne-i âlîler ve hâsoda ve büyük ve küçük ve hazîne ve kilâr ve doğancılar ve seferliler odalarıyla âbâdan etdi. Ammâ bâğ u bâğçesi yokdur. Lâkin âb [u] hevâsı bir mürtefi‘ zemînde olmağıla latîf ü mu‘tedil hevâdır. Târîh-i binâsı sene 767. Âsitâne-i kadîm olmağın bunda neşv ü nemâ bulup perveriş olan gılmân-ı hâssa ve sâ’ir huddâmân-ı enderûn [u] bîrûnlar elbette ve elbette berhûrdâr-ı ömr olup sa‘âdet-i dâreyne nâ’il olurlar. Ve kânûn-ı Süleymân Hân üzre bu sarây-ı kadîmde üç bin gulâm-ı hâs tâ‘at u ibâdâta meşgûl olup tekmîl-i fünûn edüp üç senede bir yollarıyla Âsitâne-i sa‘âdete gelüp mertebelerince Yeni Sarây'a girüp hizmet-i şehriyârîde olurlar. Sarây-ı Atîk-i Edirne böyle bir nazargâh-ı selâtîndir. İnkırâzu'd-deverân dest-i Âl-i Osmân'da âbâdân ola.

Der-sitâyiş-i bâğçe-i hâssa, ya‘nî selâtîn-i Âl-i Osmân der-şehr-i Edirne-i âbâdân

Kadîm-i evvelde İdrivne kral-ı dâllinin şikârgâhı bir hıyâbân-ı kûyâğistân bir koru-yı kân-ı gülistân idi. Ba‘de'l-feth şehîd Murâd Hân halkdan münzevî olup tâ‘at [u] ibâdet içün bir savma‘a ve câ-be-câ ba‘zı maksûreler inşâ edüp imâr eder. Andan Ebü'l-feth pederi Koca Murâd Hân-ı Sânî bu bâğ-ı İrem içre nehr-i Tunca kenarınca niçe tâk-i Havernâklar ve niçe tâk-i nüh-tâk-i tumturaklı kulleli kasr-ı âlîler ihdâs eder. Her mülûk birer âsâr edüp gûyâ bâğ-ı İrem mânend-i Peçevî-yi dilcû-yı Sirem olup tâ Sultân Süleymân Hân asrına gelince devlet-i Âl-i Osmân şân u şöhret [ü] şevket bulup yevmen fe-yevmen terakkîde olmağıla Süleymân Hân diyâr-ı Alaman gazâlarına rağbet etmeğile bu Edirne'yi âşiyân edinüp bu mekân-ı mübârekden her tarafda olan düşmânlarına süzülüp şikâr alup yine bu Edirne âşiyânında meştâ verirdi. Ol ecilden bu sarâyı ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân eyledi kim gûyâ ravza-i Rıdvân-ı bâğ-ı cînân oldu.

Der-beyân-ı zemîn-i bâğçe-i hâssa

şehr-i Edirne'nin cânib-i şimâli hâricinde bir pespâye zemîn-i çemenzâr [u] lâle‘ızârda nehr-i Tunca cânib-i etrâfin ihâta etmiş cezîre cezîre bir vâsi‘ mahsûldâr arz-ı hevâdâra vâki‘ olmuş bir cinîn-i gaytân-ı Âl-i Osmân'dır. Bir tarafı tâ Sarrâchâne cisrine varınca evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı bîd ü çınar u servî ve kavak u karaağaç ile zeyn olmuş bir mişezâr-ı gül‘ızârdır. Bu hıyâbân içre ecnâs-ı mahlûkâtdan niçe hûş u tuyûr-ı vahşî cânavarlar mâl-â-mâldir. Ve bu bâğın cânib-i cenûbu bir çemenzâr-ı azîm *[161a]* sahrâ-yı hâmûndur kim ol tarafa mekşûf bâb-ı hümâyûndur.

Anın kurbunda kasr-ı adâletdir kim mezkûr sahrâ-yı çemenzârın tâ vasatında evc-i semâya ser çekmiş bir sütûn-ı bâlânın tâ zirvei a‘lâsında bir altun top vardır. Ol topa cemî‘i kemândârân [u] silâhşor-ı

pehlivânân hadeng ü tüfeng-endâzlık edüp huzûr-ı şehriyârîde arz-ı mahâret edüp ihsân [u] in‘âm-ı pâdişâhî ile behremend olurlar. Ve bu bâğçenin cânib-i şimâlindeki sahrâda hâs-âhûrlar ve gûnâ-gûn istabl-ı anterîler ile ma‘mûr bir fezâ-yı devâbâtdır.

Ammâ bu bâğın cânib-i erba‘asında kal‘a-misâl dîvârları yokdur. Zîrâ her tarafı deryâ-misâl nehr-i Tunca ihâta etdiğinden dîvâra ihtiyâcı yok, {bir kat dîvâr-ı metîndir} ve bostâncıbaşı üç bin aded bâğbân ile şeb [u] rûz dîdebândır. Dâ’imâ hâfızı Hudâ-yı Nigehbândır. Ve cânib-i şarkîsi bir vâdî-i çemenzârda namazgâh-ı mü’minândır. Ammâ derûn-ı bâğçede kal‘a-misâl harem-i hümâyûndur. Cümle tavâşiyân ile dârüssâ‘âde ağası anda hâdimândır. Ammâ bu cinân-i İrem içre cümle binâlardan âlî kasr-ı (---) (---) Hândır. Evc-i semâya ser çekmiş bir kâ‘a-i cihân-nümâdır kim vasfında lisân kâsırdır. Cümle yedi tabakadır. Her katında müte‘add[id] hücreler ve şâhnişînler ve fiskiyye ve havzlar ile ârâste bir kasr-ı İrem'dir.

Ba‘dehû {Sene 1021} Ahmed Hân kasrı, andan Murâd Hân-ı Râbi‘ kasrı ma‘mûrdur. Lâkin sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ sayd [u] şikâra mâ’il olmağıla ekseriyyâ evkâtları bu şehr-i Edirne'de mürûr edüp memâlik-i Erdel'i ve diyâr-ı Alaman'da kal‘a-i Uyvar'ı ve cezîre-i Girid'de kal‘a-i Kandiye'yi bu Edirne şehrinden serdâr-ı mu‘azzamlar gönderüp feth ederdi. Bâ-husûs sene (---) târîhinde Leh diyârının hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan kal‘a-i Kamaniçse'yi bizzât kendüleri âsaf-ı Berhiyâsı olan Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa serdârıyla gidüp (---) günde Kamaniçse kal‘asın emân vermeyüp feth etdi. Ve cânib-i erba‘aya serdârlar ta‘yîn edüp kal‘a-i İlvov ve kal‘a-i Çehriniçse ve kal‘a-i Omaniçe ve kal‘a-i İççeriz bu kal‘a-i Lubinye ve kal‘a-i Horodok, bunun emsâli yetmiş altı pâre kal‘a-i gevher-nigûnları feth edüp niçe bin aded bikr-i nâ-şüküfte üsârâ ve gılmânlar ve niçe kerre yüz bin lâ-yu‘ad mâl-ı firâvânlar ile yine şehr-i Edirne'ye dâhil olup gazâ mâlıyla bu Edirne bâğçesin ve Akbınar nâm mesîregâhın ve Hıdırlık nâm teferrücgâhın ve'l-hâsıl yetmiş aded bâğ-ı İremezâtları bu gazâ mâllarıyla imâr edüp Edirne bâğçesi eyle oldu kim hâlâ bu edîm-i arzda eyle bir ürdibehişt yokdur. Meğer Alaman diyârında Nemse çesarının Peşpehil şehri bâğı ola.

Ammâ bu Edirne şehrinde olan şükûfe ve ezhâriyyât makûlesinden gül ü sünbül ü müşk-i Rûmî ve lâle ü benefşe ve sünbül-i Hıtâyî ve reyhân u yâsemen ve erguvân ü zerrîn ve nerkis ü zanbak ve nesrîn ü şebboy ve şakâyık [u] karanfil ve bunların emsâli niçe bin elvân müşk-bû şükûfeler ile bezeyistân olmuş bir gaytândır.

Bâ-husûs bunda olan eşcâr-ı müsmirrâtın gûnâ-gûnu Konya Merâmı'nda ve Malâtiyye Aspozusunda ve Adaliyye'nin Istanaz'ında yokdur. Zîrâ bu hadîka-i hıyâbân nazargâh-ı Sultân Mehemmed Hân'dır. Hulâsa-i kelâm bu bâğın evsâfında lisân kâsırdır, ammâ bu hakîr küstâhâne deryâda katre ve güneşde zerre mikdâr tahrîre cür’et etdik. Zîrâ birkaç gün meks etmede ancak bu kadarca ahvâlât-ı Edirne'ye vâkıf olabildik. Kemâl mertebe dakîki üzre dikkat etmek mümkün olmayup [140] deyü muhât-ı ilm-i râkımu'l-hurûf olunan bu mertebe evsâfıyla iktifâ edüp tayy-ı kelâm olundu, *ve's-selâm.*

Ammâ ilâ hâze'l-ân bu bâğçe-i ibret-nümâdan hâlâ sa‘âdetlü pâdişâh ile sayd [u] şikârâ ve gazâ-yı küffâra gılmân-ı hâsdan on iki bin cirid altı müsellah ve mükemmel huddâmân-ı cüvân pehlivânân süvâr-ı küheylân olup kafadâr-ı sultân olurlar. Bir târîhde bu sarây-ı İrem bu gûne imâr olmamışdır, derler. İnkırâzu'd-deverân dahi ma‘mûr [u] âbâdân ola, *âmîn yâ Müste‘ân.*

.....(3 satır boş) .....***[161b]***

Evsâf-ı sarây-ı vüzerâ vü vükelâ ve kibâr [u] a‘yân der şehr-i Edirne-i âbâdân

Cümle (---) aded kârhâne sarây-ı azîmler ve gayri hânedânı kadîmlerdir. Mâ‘adâ büyût-ı a‘yân-ı ulemâ ü sulehâ ve e’imme ü hutebâ ve sâ’ir vasatü'l-hâl olan ehl-i sûk u ehl-i tüccârın hâne-i Külbe-i ahzânlarıdır kim cemî‘i imâristânı serâpâ ahmer-gûn kiremit örtülüdür.

Ve Selîm Hân minâresine bu hakîr çıkup şehrin enderûn [u] bîrûnuna im‘ân-ı nazar ile nazar edüp tâ ilâ nihâyet-i medd-i basarda bu şehrin imâristânı üzre yüz kırk sekiz yerde kurşum örtülü imâristân var.

Ve cümle (---) minâre-i bânghâne nümâyân idi. Sâ‘ir ebniye-i ibret-nümâlar dahi esnâfıyla tahrîr olunur.

Ammâ bu şehr içre pâdişâhlara mahsûs olup tahrîr olunan iki aded sarây-ı azîmeynlerden mâ‘adâ üç yüz kırk aded sarây-ı vüzerâdır.

Evvelâ cümleden Sokullu Mehemmed Paşa sarâyı üç yüz altmış aded hücre ve kâ‘alar ve müte’addid dîvânhâneler ve hazv u şadırvân ve enderûn-ı bîrûnunda hammâmeyn ile ma‘mûr bir sarây-ı azîmdir. Havlı-i vâsi‘inde cirid meydânıdır.

Andan Makbûl İbrâhîm Paşa sarâyı ve Beğlerbeği sarâyı ve Bülehnikli Hüseyin Paşa sarâyı ve şakşakî Paşa sarâyı ve Ferrûh Paşa sarâyı ve Selîmiyye Mu‘temedi Mü’eyyed Paşa sarâyı ve Rüstem Paşa sarâyı ve Mahmûd Paşa sarâyı ve Mihal Beğ sarâyı ve Defterdâr İsmâ‘îl Efendi sarâyı ve Ekmekçizâde Ahmed Paşa sarâyı ve Zağanos Paşa sarâyı ve Halîl Paşa sarâyı ve İshâk Paşa sarâyı ve Mezîd Paşa sarâyı ve Kadı‘asker sarâyı ve Bostâncıbaşı Sinân Paşa sarâyı

Ammâ Mehemmed Hân-ı Râbi‘de imâr olan sarâylar bunlardır. Evvelâ Köprülü Mehemmed Paşa sarâyı ve Kıbleli Paşa sarâyı ve Defterdâr İbrâhîm Paşa sarâyı ve Defterdâr Ahmed Paşa sarâyı ve Nişâncı Paşa sarâyı ve Musâhib Mustafâ Paşa sarâyı ve Re’îsü'l-küttâb şâmîzâde sarâyı ve Rûznâmeci Alî Efendi sarâyı ve Vânî Efendi sarâyı ve derûn-ı kal‘ada Yeniçeri Ağası sarâyı ve Hasan Paşazâdeler sarâyı

.....(2 satır boş) .....

Ma‘lûmumuz olan sarây-ı azîmler bunlardır, ammâ cümle la‘l-gûn kiremit örtülüdür. Ammâ Yeni Sarây ve Eski Sarây mülûk [u] selâtîn içün olmak ile cümlesin ma‘mûr ede.

Bunlardan mâ‘adâ cümle bâğ u bâğçeli ve havz u fevvâreli ve dollâb-ı sâkıyyeli hânedân-ı a‘yân [u] eşrâfdır.

Der-sitâyiş-i sarây-ı kârbân, mihmânhâne-i âyende vü revendegân

Binâ-yı hasbî ya‘nî rızâ-yı Rahmân kârbânsarây-ı azîm cümle elli üçdür. Meşhûr-ı âfâk olan

bunlardır.

Evvelâ Kârbânsarây-ı Murâdiyye ve Yıldırımiyye ve Mehemmediyye ve Koca Murâdiye ve Selîmiyye ve Bâyezîdiyye ve Kârbânsarây-ı Alî Paşa.

Ve Selîmiyye kurbunda Yemişçi Hasan Paşa hânı, gâyet mu‘azzam kal‘a-misâl hân-ı azîmdir. Ve Rüstem Paşa hânı dahi binâ-yı metîndir. Ve Yemiş hânı ve Kapan hânı ve Ekmekçizâde Ahmed Paşa hânı ve Halîl Paşa hânı ve Pamuk hânı ve Tahtalkal‘a hânı ve Sücâh hânı ve İmâret hânı ve Mihal hânı ve şehâbeddîn Paşa hânı. Ammâ bu merkûm kârbânsarâylardan azîm mihmânhâne-i hasbî Eşe Kadın hânı'dır. Zamân-ı Sultân Ahmed Hânî'de bir küçük hân imiş. Defterdâr Ekmekçioğlu Ahmed Paşa esâsından ol hân-ı sağîri münhedim edüp bir hân-ı mu‘azzam etmişdir kim Edirne şehrinde ve İslâmbol'da misli yokdur. İllâ Tatarbâzârcığı'nda İbrâhîm Paşa-yı Makbûl kârbânsarâyıdır.

Eşe Kadın hânı kâmil iki yüz ocakdır. Havlısının bir tarafında içli taşlı harem hücreleri var. Istablı bin aded at alır. Ve taşrasında evc-i semâya ser çekmiş bir güvercinliği yüz katar-ı katır alır. Cânîb-i erba‘ası soffalardır. Dahi taşra haremi bin aded ester ü üştür alır gûyâ kal‘a-misâl bir hân-ı pür-me’âldir. şâhrâh üzre cânib-i şimâle nâzır bir demir kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budurr:

Temâşâ eyleyüp Kesbî dedi itmâmına târîh

Yapıldı hân-ı Sultân Ahmed oldu bî-bedel âbâd.

Sene 1018.

Ba‘de'l-itmâm Sultân Ahmed'e hîbe olunmuş kurşumlu hândır. ***[162a]***

Evsâf-ı hân-ı hâcegân der-şehr-i Edirne-i âbâdân: Cümle elli üç hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır. Evvelâ Bezzâzistân kapusunun mukâbelesi kurbunda (---) (---) hânı gâyet ma‘mûrdur. Ekseriyyâ ankâ bâzergânlar anda sâkin olurlar. Andan,

.....(3 satır boş) .....

Sitâyiş-i vekâle-i gurebâ-yı mücerredân: Cümle yetmiş aded bekârhâne hânları var, başka bevvâbları ve zâbıtları var. Ekseriyyâ pâypûşçu bekârları ve sâ’ir gurebâ-yı ehl-i sûk sâkin olup birbirlerine mütekeffillerdir. Ammâ bu hân-ı mücerredlerde her gice sâ’ir kârbânsarâyları gibi tabl çalınmaz.

Evvelâ bekârhâne-i Zağanos Paşa, Mahkeme ile Eski Medrese mabeynindedir. İçinde bin mikdârı dikici bekâr-ı pûrkârları sâkinlerdir.

Andan bekârhâne-i Taya Kadın, bunda dahi pâypûşçular sâkinlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı çarşû-yı bâzâr, imâret-i bezzâzistân

Cümle altı bin yedi yüz aded dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir, ammâ cümleden tâ şehrin ortasında Bezzâzistân-ı Murâd Hân (---) (---) gâyet ma‘mûrdur. Cümle (---) aded kıbâb-ı azîmleri serâpâ rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir bezzâzistân-ı ma‘mûrdur kim cemî‘i memâlik-i mahrûselerin zî-kıymet kâmyâb makûlesi eşyâları bunda bî-kıymet mevcûddur. Derûn-ı bezzâzistânda cümle üç yüz dükkânce ve dollâbdır. Her birinde niçe hazîne mâl mahfûzdur. Ammâ bir dollâb-ı münakkaş üzre bu ebyât mastûrdur:

Hüsnün esbâbını hıfz etmeğe ey gevher-i nâb

Oldular didelerim iki kapaklı dollâb

deyü tahrîr etmiş. Bu kârhâne içre âdem girse bu zer ü zîverden ve girân-bahâ metâ‘-ı kâlâ temâşâsından benî Âdem hayrân olup ûd u anber râyihasından erbâb-ı hâcâtın dimâğları mu‘attar olur. Bu âsitânede niçe yüz hazâ’in-i Mısır olduğundan her şeb altmış aded pâsbânları çerâğân edüp tâ vakt-i fecre dek nigehbânlık edüp dörd cânibinde olan bâb-ı hadîdleri sedd ederler.

Andan Eski Bezzâzistân; Gâzî Hudâvendigâr binâsıdır. Bunda metâ‘-ı zî-kıymet yokdur. Zîrâ bir iki kubbesi mümhedim olmağıla içinde hallâclar işler. Taşrası bît bâzârıdır {ve yigirmi kubbedir}. Andan,

Der-medh-i çârşû-yı Alî Paşa

Süleymân Hân vüzerâlarından sâhib-i tab‘ ve sâhib-i kerem Alî Paşa hayrâtıdır. Ve Süleymân Hân mi‘mârbaşısı Koca Mi‘mâr Sinân kârıdır. Hakkâ ki bunda dahi var makdûrun sarf edüp Balıkbâzârı nâm kapu dibinden tâ İğneciler kapusu dibine gelince bir şâhrâh-ı azîmin tarafeynine koca mi‘mâr bir çârşû-yı hüsündâr tarz-ı tarh etmişdir kim hakkâ ki yed-i tûlâsın bu kârda ayân etmişdir. İki başında azîm vezni üzre kal‘a-misâl demir kapular vardır kim gûyâ her biri bahr-i Haraz kenarında dest-i Acem'de kal‘a-i Bâbu'l-ebvâb'ın demir kapularıdır. Yâhûd Ümm-i Dünya olan Mısır'ın Bâb-ı Nâsır'ıdır. Ammâ bir nazarda ol mezkûr kapulardan kavî bâb-ı metînlerdir. Zîrâ her gice yüzer aded pâsbânları keşik beklerler. Zîrâ bunda dahi bî-hisâb mâl-ı Kârûn genc-i Hâmân vardır. Bu sûk-ı sultânî şimâlden cenûba tûlânî vâki‘ olup bir demir kapudan bir bâb-ı hadîde varınca kâmil bin adem şâhrâhdır. Yemîn ü yesârında cümle üç yüz altmış hapenk ve dekâkîn add olunur. Cümle hapenk üstâd eyle çırpı ile hemvâr binâ eylemiş kim bir hapenk birinden bir ser-i mû hâric değildir. Yemîn ü yesârda cümle hapenkler cenâheyn-vâr per açup dururlar. Ve bu sûk-ı sultânînin üzerleri cümle tâk-i Kisrâ'dan nişân verir toloz kârgîr binâdır kim cümle kurşumludur. Ve köşede olmak içün kemerlerin zeylinde birer demir kapaklı hadîd pencereler vardır. Pâsbânlar her gice ol manzara bâdgîrleri sedd ederler. Bundan dahi ankâ bâzergânlar vardır. Beyt:

Çârşû-yı hüsn seyr eden serâser hâceyn

Bir vefâ dükkânı yokdur, hep cefâ bâzârıdır.

Cemî‘i zî-kıymet eşya bunda bî-kıymet bulunur. Müşk ü mâ-i gülâb ve mâ-i verd ü mâ-i buhûr u mâ-i asel-bend u ûd u amber ve sâ’ir itriyyât râyihasından erbâb-ı hâcâtın demâğları mu‘attar olup bir gûne ***[162b]*** temâşâgâh-ı bâzâr-ı hüsndür. Edirne ve İslâmbol ve Bursa'da misli yokdur. İllâ meğer

şâm-ı şerîf'de Sinâniyye çârşûsu ola. İnkırâzu'd-deverân âfât-ı dehrden masûn ola.

şehr-i Edirne'nin müzeyyen çârsûların beyân u ayân eder

Evvelâ bu mezkûr Alî Paşa çârşûsunun ardında Sarrâchâne bir şâhrâh üzre kârhâne-i azîmdir. Andan Yeni Bezzâzistân'a muttasıl bâzâr-ı zergerân ve bâzâr-ı gazzâzân ter ü tâze ve latîf ü zarîf ü nazîf pençe-i âfitâb-ı meh-tâb gazzâz mahbûbları var kim parmaklarında elekleri seyr olunup uşşâk-ı bî-tâb çehrelerine sırma teli gibi sarılırlar, sûk-ı uşşâkândır. Sûk-ı bezzâzân ankâ hâcegîler ile ve mahbûbu'l-kulûb çâkerânlarıyla müzeyyen dekâkînleri pîrâstedir. Bâzâr-ı attârân-ı fahhâmîn hakkâ ki niçe kerre yüz bin elvân ahşâb ıtriyyât-ı edviye râyihâsından seyrân eden kimesnenin bînîsi mu'attar-meşâm olur. Bâzâr-ı sûk-ı tavîl tûlu iki bin adım bir şâhrâh-ı dırâzdır. Yemîn ü yesârında niçe bin ehl-i sanâyi' [141] deyüp lokma ve hırka-bahâ tahsîli endîşesine düşmüşlerdir. Zîrâ kâr-ı dünya böyle olagelmişdir.

Ve çârşû-yı İğneciyân ve bâzâr-ı Bakırcıyân ve bâzâr-ı Yabacıyân ve bâzâr-ı Demirciyân ve bâzâr-ı Pembeciyân ve bâzâr-ı Hallâcân ve bâzâr-ı Ketenciyân ve bâzâr-ı Çadırcıyân ve bâzâr-ı Balıkcıyân ve bâzâr-ı Boyacıyân ve bâzâr-ı Çukacıyân ve bâzâr-ı Helvacıyân ve bâzâr-ı Haffâfân, Selîm Hân câmi'i kurbunda Alî Paşa çârşûsu gibi iki başı demir kapulu şâhrâh-ı azîmin yemîn ü yesârında üç yüz aded hapenkli dekâkîn-i müzeyyenlerdir kim kavvâf cüvânları seccâdelerinde oturup ellerinde çevgânlarıyla zergerdân pâbucu ser-gerdân kimesnelere verir. Levendâne kimesnelere lorta ve kurd ağzı ve tilleli ve kaba rüzgâr ve ulu lorta ve merdâne pâbuç verir. Ağavâta sarây pâbucu ve düz taban ve çingân pâbûç verir. Sıbyâna orta ayak ve kütane ve sayış ve Kubâdî ve orta lorta verir. Akçesi az olan furta verir. Ve nisvân-ı sâhib-ısyânlara başmak ve içmedik ve iç edik ve tış edik ve fellâr ve terlik edik verir.

Bu gûne kâr olur pâk u pâkîze kârgîr binâ bir müferrah dilküşâ bâzâr-ı arastadır. Cümle kıbâbları serâpâ rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir haffafhâne-i ma'mûrdur kim Edirne şehrinin âb-ı rûyıdır. Kırk bir sene seyâhatinde bu hakîr bir diyârda nazîrin görmedim. Mâh-ı temmûzda Bağdâd-ı behişt-âbâd serdâbı gibi yüz pâre bir ârâmgâh-ı çârsûdur. Cemî'i erbâb-ı ma'ârifin ve kibâr-ı a'yânın cilvegâhı ve karârgâhıdır.

Ba'dehû ana karîb Küçük Arasta, böyle kârgîr binâ haffâfhâne değildir, ammâ müzeyyen sûk-ı latîfdir. Bu bâlâda tahrîr olunan (---) aded bâzâr-ı sultânîler cümle esnâfıyla birer semte vâki' olup şeyhleri ve nakîbleri [ve] yiğitbaşıları ve kethüdâları ve çavuşlarıyla mazbût ehl-i hıreflerdir. Ekseriyyâ bu mezkûr çârsû-yı bâzârların dekâkînleri selef pâdişâhları asrında tertîb üzre binâ olunup her dükkânın önlerinde taş amûdlar üzre kemerlerdir kim şehre ziynet vermiş hemvâr esvâk-ı sultânîlerdir. Zamân-ı kudemâda cümle sûk-ı sultânî saçakları kârgîr binâ ile mebnî olup kurşum ile mestûr imiş. Niçe kerre ihrâk vâki' olup kurşumu kâl olup hâlâ bu hâl üzre hâlî kalmış bâzâr-ı müzeyyenlerdir. Bunlardan gayri kırk bir yerde dahi niçe sûk-ı sultânîler ve niçe bâzârgâhlar vardır kim (---) [142] deyüp cemî'i mahlûk-ı Hudâ kifâf-ı nefs içün gaflet gömleğün giyüp bey' [u] şirâ ederler.

Mezkûr bâzârlardan mâ'adâ şehrin enderûn [u] bîrûnunda pârekende ve perîşân olan bâzârları beyân eder

Evvelâ Küçük bâzâr ve Sarrâchâne bâzârı ve Muradiyye bâzârı ve Kıyık bâzârı ve Taşlık bâzârı ve Bâyezîd Hân bâzârı ve Yıldırım Hân bâzârı ve Mihalbaşı bâzârı ve Manyas bâzârı ve Tabahâne Çârsûsu, rub‘-ı meskûnda yokdur. Beş bin Âh-ı Evrân köçeği fetâ-yı tüvânâ serbâz u şehbâz yiğitleri çıkar, kanlı varsa hâkime vermezler, ammâ kâtil dahi anlardan halâs olamayup köpek necisinde girdimân edüp emân ile debâğat edüp pâk idip her şeyden tâ’ib u tâhir olup üstâd-ı kâmil olur. Nehr-i Meriç'in kenarına vâki‘ *[163a]* olmuş bir kârhâne-i azîm debbâğhânedir.

Andan Odun bâzârı ve Araba bâzârı ve At bâzârı ve Koyun bâzârı ve Sığır bâzârı ve Küçük bâzâr ve Çingene bâzârı ve Katırhânı bâzârı Âl-i Osmân'ın cemî‘i katar-ı katırları bunda durur bir dâm-ı azîmdir. Ammâ Filyokuşu'nda fil damı harâb olmağıla Hindistân pâdişâhının hedâyâ gönderdiği pîl-i Mahmûdî ve fîl-i Menkerûsî ve bîl-i Semenkânîler Sarrâchâne cisri başında bir vîrân hammâmda dururlar. Ve Eşe Kadın bâzârı ve Kal‘a bâzârı ve Meyhâne bâzârı ve Esir bâzârı ve Avret bâzârı ve

.....(2 satır boş) .....

Ma‘lûmumuz olan bu bâzârlardır. Ammâ cemî‘i sûk-ı sultânîlerinin ve cemî‘i mahallât içre tarîk-i âmmlarının zîr u bâlâsı serâpâ taş kaldırım döşeli pâk u pâkize râh-ı râstlardır. Bu mertebe ma‘dûd olan sûk-ı sultânîlerde üç yüz altmış aded ehl-i sanâyi‘-i gûnâ-gûn mevcûddur. İllâ eşek ve deve kırkıcı ve babulluk ve deyyüsbaşı ve şeyhü'l-arasat makûlesi Arabistân'a mahsûsdur. Taht-ı pâdişâhî olmağıla Edirne'de bu makûle mezmûm u müttehem esnâf yokdur. Lâkin neşşâl u himyân kesici çokdur. Zirâ Rûmeli levendâtı ve niçe bin haşerât kânıdır.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı imâret-i âbâdân der şehr-i Edirne

Evvelâ bu şehr-i Edirne-i taht-ı İdrivne içre ibret-nümâ-yı azîm **Mihal Beğ köprüsü**dür kim nehr-i Arda ve nehr-i Tunca ve nehr-i Meriç bu üç aded deryâ-misâl nehr-i azîmler birbirine mahlût olduğu mahalde binâ olunmuş bir sedd-i azîm ve bir tarz-ı tarh-ı kadîm, bir cisr-i arîz [u] vâsi‘ [u] tavîldir kim bu rûy-ı arzda mânendi yokdur. İllâ ki diyâr-ı Alaman'da nehr-i Tuna üzre Gulvar cisri ola yâhûd bu Edirne'ye bir menzil ba‘îd Koca Murâd Hân'ın (---) altmış dört göz Ergene cisri ola, ammâ bu kantara-i Mihal Beğ üç aded dîvâne enhâr üzre binâ olunması mu‘cez mertebesi bir kantara-i ibret-nümâdır. Bir tarafı cânib-i garba ve bir ucu taraf-ı şarka vâki‘ olup tûlu kâmil (---) adımdır. Ve gayet arîzdir kim her bâr üç araba yan yana ubûr eder. Ve fil cüssesi kadar taşlar ile mebnî ve kaldırımlı musanna‘ püll-i azîmdîr. Ve cümle sağîr ü kebîr (---) (---) aded göz tâk-i kisrâdan nişân verir kavs-ı kuzahvâr kemerlerdir ammâ Bosna serhaddinde Mostar köprüsü ve Kürdistân'da Batman köprüsü kadar tâkları âlî değildir, süflî de değildir. Kaddi kırk arşın âlîdir. Ammâ gûyâ sedd-i İskender'dir. Bu kantara-i ibret-nümânın tâ ortasında şehre girerken sol tarafda çâr sütûn üzre bir ârâmgâh [u] mesîregâh kubbe-i âlî kasr-ı kisrâsı vardır. Anda bu püllün târîhi böyle mastûrdur:

Fî hamsin ve işrîne semâne mi’e [143]

deyü merkûmdur. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri tuğyân-ı nehr-i selâseden rahnedâr olup sene (---) târîhinde saltanat-ı İbrâhîm Hân *tâbe serâhu ve ce‘ale'l-cennetü masvâhu* merhûmun fermân-ı şerîfiyle âsaf-ı Berhıyâsı olan Vezîria‘zam Kara Mustafâ Paşa Hıdırlık tekyesin harâb edüp anın bakır âvânî sahûn u tencere u kazganlar bahâsıyla ve dahi niçe yüz kise kendi mâlıyla bu sırât-ı

Mihal'i muhâl iken ta‘mîr ü termîm edüp gûyâ sedd-i Van-ı sed-i imân-ı müstakîm oldu. Bu termîmine târîhi mezkûr teferrücgâh kubbesinde müzehheb celî hat ile mastûr olmuş, târîh-i musanna‘dır, mısra‘-ı âhiri:

Mustafâ Paşa bu âlî cisri ahkâm eyledi.

Sene 1005 [144]

Ammâ bu kantara-i azîm Ebü'l-feth Sultân Mehemmed pederi hilâfet-i evvelinde Gâzî Mihal Beğ inşâ etmişdir kim cisrin yanında nehr-i Meriç cezîresi üzre bir câmi‘-i azîmi var. Ve Hacı Bektâş-ı Velî halîfelerinden Sefer şâh Sultân'ın merkad-i pür-envârı âsitânesi dahi bu püll-i kavî üzre vâki‘ olmuşdur. Hulâsa-i kelâm âyende vü revendegâna sırât olmuş bir râh-ı râstdır kim bî-bedeldir. Andan sonra binâ olunan Sarrâchâne köprüsü, şehâbeddîn Paşa'nındır. Ebü'l-feth vüzerâlarından olup ***[163b]*** bu cisr-i azîme şürû‘ edüp nâ-tamâm iken Ebü'l-feth İslâmbol'da Mâldepe nâm mahalde merhûm olup bu cisr sâhibi şehâbeddîn Paşa Bâyezîd Hân ile Edirne'ye gelüp bu kantarayı ol asrda itmâm etdi ammâ vâcibü's-seyr bir cisr-i bî-bedeldir. Cümle sekiz gözdür ammâ her tâkı Tâk-i Kisrâ'dır. Ve nehr-i Tunca üzre olmak ile gâyet binâ-yı metîn ü arîzdir. Edirne'den tarafı başında şehre giderken sâğ cânibde çâr-kûşe bir kıt‘a beyâz mermer üzre şeyh hazretlerinin bizzât kendi hatt-ı şerîfiyle *"Emmere bi-inşâ’i hâze'l-imâret zamanu's-sultânı Bâyezîd Hân* deyü niçe elfâz-ı dürerbâr elfâz ile tahrîr olunan netîce-i kelâm târîhidir *"Sene hamse ve hamsîne ve semâne mi’e" [855]* hattı merkûmdur. Ammâ şeyh hazretleri ne mertbe hattât-ı kâmil idüğü bu hatt-ı lâ-nazîrinden ma‘lûm ola. Hakkâ ki bu hatt-ı mu‘ciz ile bu kantara-i musanna‘ Sarrâchâne cisri nâmıyla şöhre-i şehr olmuşdur. Hâlâ sırât-ı müstâkim-i selâtîndir. Zîrâ pâdişâhların sarây-ı hâssı râhı üzre vâki‘ olmuşdur.

Andan Hünkâr Bâğçesi içre nehr-i Tunca üzre üç yerde cisr-i musanna‘lar vardır. Anlara **cisr-i sultânî** derler. Bânîleri ma‘lûmum değildir. Andan cisr-i Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘inin mihrâbı önündeki bâğ-ı İrem köşesinde Yalnız Göz nâmıyla müsemmâ bir göz cisr-i ra‘nâdır kim nehr-i Tunca üzre inşâ olunmuşdur.

Andan ve **Ekmekçizâde Ahmed Paşa cisri,** nehr-i Tunca üzre gâyet cisr-i musanna‘dır. Büleyde-i Demirdeşe andan gider. Ne mikdâr göz idüğü ma‘lûmum değildir. Ammâ ibret-nümâ kantara-i ra‘nâdır. Andan sonra nehr-i Arda üzre iki yerde burdinar ağaç direkler ile mebnî cisr-i azîmlerdir kim bunlar dahi vâcibü's-seyrdir. Niçe mülûk bu cisrleri kârgîr binâ inşâ etmişlerdir. Lâkin nehr-i Arda dîvânevâr cereyân edüp zemîni sâfî kumsal olduğundan temel tutmayup cisrler münhedim olduğu ecilden ahşâbâtdan cisr-i azîmlerdir.

.....(1 satır boş) .....

Bu tahrîr olunan cüsûr-ı mu‘azzamlar ile cümle şehr-i Edirne'nin enderûn [u] bîrûnunda on bir mahalde cüsûr-ı ubûrgâh vardır.

Der-beyân-ı âb-ı zülâl-i enhâr-ı hayevân

Bâlâda üç aded enhâr-ı azîmlerinden Arda ve Meriç ve Tunca nehirlerinin tulû‘ [u] gurûbları

mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu şehr-i Edirne içre cemî‘i çeşmesârlara ve sebîlhâne-i atşânlara ve hammâm u hân u câmi‘ ü hânedânlara taksîm ve cârî olan uyûn-ı câriyeler (---) (---) (---) (---) dağlarından ve kıyık bayırlarından gelüp şehrin cemî‘i imâristânını reyy eder âb-ı hayâtdan nişân verir âb-ı zülâllerdir kim İslâmbol'da Eskisarây kapusunun önündeki çeşmesârın lezzetinde bir lezîz mâdır.

Der-

.....(1 satır boş) .....

Der-sîtâyiş-i çâh-ı mâ-i hânedân-ı âbâdân

Cümle (---) aded sarâyların ve hâne-i a‘yân [u] sığarın büyûtlarında âb-ı şûre ve âb-ı hayât kuyulardır. Üç bini hemân müşebbek bostânların savakı çarh-ı felek-vâr dollâblı kuyulardır. Mâ‘adâsı Külbe-i ahzânlarda olan bi’r-i Selvânlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı hammâmât-ı binâ-yı ibretnümâ-yı gâsilân

Cümle (---) aded hammâm-ı dilküşâ ve hoş-binâ ve rûşenâlardır kim alâ kadri'l-imkân ma‘lûmumuz olduğu mertebe tahrîr olunur.

Evvelâ cümleden **Üçşerîfeli hammâmı**, âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmları latîf pâk u pâkîze hammâm-ı kebîrdir. Cemî‘i der-i dîvârından ve cemî‘i kıbâblarından bir katre arak çekîde olmak ihtimâli yok bir hammâm-ı hoş-bûdur.

Andan **Tahtalkal‘a hammâmı** (---) (---) Binâsı kâr-ı kadîm hammâm-ı azîmdir. Andan **İbrâhîm Paşa hammâmı,** andan **Boyacılar hammâmı** (---) (---) binâsıdır. **İshak Paşa hammâmı**, andan **Selîmiyye hammâmı**, andan **Murâd Beğ hammâmı** tarz-ı kadîm ve binâ-yı azîm hammâmdır, ammâ suyu âb-ı zülâldir.

Andan ve **Mezîd Beğ hammâmı**, hakkâ ki gâsilânı ziyâdedir. Ve kal‘a içinde **Topkapusu hammâmı**, memdûh u ma‘rûf değildir. Ve **Bâyezîd Hân hammâmı**, câmi‘e karîb Tunca nehri kenarındadır, ammâ sehel sovucaktır, ammâ pâkdir. *[164a]* Ve **Mihal Beğ hammâmı**, gâyet büyük hammâm olmağıla bir kaç halvetinde debbâğlar âsumânî ve kırmızı ve sarı ve gül-reng ve turuncu sahtiyân boyarlar. Ve **Ağa hammâmı**, Kıyık mahallesinde bir hammâm-ı hûb-hevâdır ve **Kâsım Paşa hammâmı**, Eşe Kadın kurbundadır. Ve **Sultân Mehemmed hammâmı** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve **Beğlerbeği hammâmı**, aceb hammâm-ı dilküşâdır. Ve **Ahî Çelebi hammâmı**na **Oğlan hammâmı** derler. Zîrâ bir halvetinde bir kurna yanında beyâz mermer-i hâmdan bir mahbûb pençe-i âfitâb dellâk cüvânı tasvîri var kim gûyâ ol sûret zî-rûhdur. Her ne tarafından ol sûrete nazar etsen ol dahi sana nazar edüp tebessüm eder zann edersin. Anınçün bu hammâma Oğlan hammâmı derler. Ammâ câmi‘ sâhibi Molla Ahî Çelebi hazretlerinin binâsı bir hammâm-ı hoş-hevâdır.

Andan **Kadı‘asker hammâmı**, her bisâtı ve huddâm-ı dellâkleri ve mermer-i hâmları pâk hammâmdır.

Ve **Kızlarağası hammâmı**, Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in Dârüssa‘âde Ağası Yûsuf Ağa bu hammâm-ı harâbe filhâne iken mahall-i münâsibde elzem-i levâzımından olmağıla bir hammâm-ı latîf etmişdir kim Edirne şehrinde değil diyâr-ı Rûmeli'nde nazîri yokdur. Hakkâ ki mahallinde bir hayrât-ı azîm oldu.

.....(2.5 satır boş) .....

Evsâf-ı hammâmât-ı mahsus, hânedân-ı a‘yân der-şehr-i Edirne-i taht-ı Âl-i Osmân

şehr-i Edirne a‘yânlarının şehâdetleriyle bu taht-ı sâlis olan Edirne'de cümle üç bin yüz elli aded hânedân-ı azîm hammâmları vardır kim niçe yüz sarây-ı vûzerâ, vükelâ ve a‘yân [u] kibâr hânedânlarında ikişer ve üçer hammâm-ı mahsûsaları vardır. *Ekallu mâ yekûn* en ednâ hânede bir guslhâne mukarrerdir, deyü kibâr-ı Edirne tefâhür kesb ederler. Hakkâ ki niçesine hakîr vâkıf-ı esrârım ki ikişer üçer hammâmları vardır. İsimleriyle tahrîr eylemekde kelâl vardır.

Ancak Hünkâr Sarâyı hammâmı bir tarh-ı bedî‘ ve bir resm-i garîb üzre mebnî bir hammâm-ı selâtîndir kim misli meğer İslâmbol'da Yeni Sarây'da gılmân-ı hâssalar içre hazîneye muttasıl hammâm içinde hammâm-ı ibret-encâm ola. Lâkin bu Edirne şehri içre manzûrumuz olan ebniye-i hayrât-ı selâtînlerden mâ‘adâ niçe bin ebniye-i âliye ve imârât-ı sâmiye ve esvâk-ı âmireleri bî-hadd u bî-pâyândır. Ammâ bu hakîr ihtisâr üzre tahrîr etdik. Zîrâ imârât-i bi-nefsihîsi tahrîr etdiğimizden bin kez o kadar *ekserü min en-yühsâ*dır. Seyecîü mahalliyle yazılır.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr ü cüvân: Ricâl makûlesi kemâl mertebe müsînn ü mu‘ammer ve zâl-ı zamân olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i gîrânmâyesi yüz yetmişe yâhûd bitmişe yetmiş olup musâhabetten sehel kalmış olurlar. Ammâ yine kâr-ı kisbinde zinde ve devende ü revende reng-i rûlar humret üzre âdemlerdir.

Der-sitâyiş-i mahbûb-ı dilberân: Gâyetü'l-gâye dilberân çokdur. Ekserî lütf-i cemâlde ve hüsn-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn, dişleri dürr-i meknûn ve kâkül-i çîm-ender-çîm müşkbârların târ kılup nehr-i Tunca ve Meriç [ve] Arda nehirlerinde deniz mâlikleri gibi şinâverlik etdiklerinde uşşâkın aklı târımâr olur. Hakkâ ki sîm-endâm mahbûbları var.

Der-ta‘rîf-i esmâ-i eşrâf [u] a‘yân: Cümleden Koca Kırkayak Sinân Paşa ve Küçük Sinân Ağa,

.....(2 satır boş) .....

Der-beyân-ı ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân:

.....(3 satır boş) .....***[164b]***

Der-medh-i fassâdân-ı cerrâh-ı üstâdân : Bâyezîd Hân dâr-ı şifâsında vazîfe-i mu‘ayyeneli hukemâ-yı hâzıkı ve ilm-i nabzda cerrâhânı fâsıdı vardır, ammâ dahi meşhûr-ı âfâk olan Ulucâmi‘ kurbunda Hızır Çelebi gûyâ Hazret-i Hızır sâhib-i ahzar-ı sânîdir.

Ve İsmâ‘îl Çelebi ilm-i hitânda bî-bedeldir kim sünnet üzre ma‘sûmları sünnet eder. Ma‘lûmum olan

bunlardır.

Ta‘rîf-i e’imme ü hutebâ-yı meşâyihân: Bu şehr-i Edirne'de altı bin yüz elli aded ulemâ ü sulehâ ve meşâyihân hutebâları var ammâ kuzât tâ’ifesi bî-hisâbdır. Hancızâde Efendi ve Kara Kadı ve Mes‘ûd Efendi (---) (---) (---)

Hutebâlarından Bâyezîd Hân hatîbi İbrâhîm Efendi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tavsîf-i musannifîn ve fusehâ-yı şâ’irân: Zamânımızda bu şehr içre on yedi emlahu'ş-şu‘arâ ve musannifînden kimesneler var idi. Cümleden

.....(1 satır boş) .....

Hâsılı mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ ü sulehâ kânı ulûm-ı garîbeye ü fünûn-ı kesîreye mâlik ders-i Aristo çelebileri var. Müşerref olduğumuz ihvân-ı yârân,

.....(2.5 satır boş) .....

Der-ayân-ı mazanne-i karâme-i mecâzibân:

.....(2.5 satır boş) .....

Der-ayân-ı kabâ-yı ricâl [u] nisvân: Bî-hadd u bî-add a‘yân [u] kibârı semmûr kürk ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire giyüp destârlarının taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup reftâr ederler. Vasatü'l-hâl olanları çuka ve boğası haftân giyerler. Ammâ nisâ tâ’ifesi çuka ferrâce ve elvân sûflar giyüp yassıbaş ile gezerler. İslâmbollu gibi selâmiyye takye giymezler.

Takrîr-i kelimât-ı ehl-i büldân: Cemî‘i ârifân-ı zarîfânın sözleri mevzûn ve yâddaş-ı kelimâtları dükeli mazmûn kelâm-ı örfiyyede beyne'l-ihvân söze gelseler bedî‘u'l-beyân ve fasîhü'l-lisân derler. Hakkâ ki bu vilâyetin umûman ahâlîsinin zarâfet ve letâfeti gibi hoş-sohbet ve hem-meşreb ve ehl-i şevk ve ehl-i aşk âdemler olmazdır.

Sitâyiş-i hevâ-yı hûb-ı câvidân: şehr-i Edirne iklîm-i râbi‘in sülüs-i ahîri arzında vâki‘ olmağıla âb [u] hevâsı gâyet latîf ve yazı yâbisdir, kışı katıdır. Zîrâ bu şehr-i latîf üç nehr-i nazîfin ortasında vâki‘ olmuşdur. Ba‘zı senelerde bu üç nehr yah-bend olur. Hukemâlar kışını vezn edüp Erzurûm ile beraber yetmiş vakiyye şitâsı olmuşdur.

Alâmet-i ekâlim-i arz-ı beled tûl-ı nehârân-ı şehr-i Edirne bâb-ı büldân: Dördüncü iklîm-i hakîkîde bulunmuşdur. Bi-kavli mü’ellif ü musannif Alî Kuşçu *rahmetullahi aleyh.*

Ve hükm-i ilm-i usturlâb-ı nâ-savâb tûl-ı nehârî (---) sâ‘at (---) (---) derece (---) ve dakîkadır. Ve arz-ı beledî (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tahrîrât-ı tâli‘-i nücûm-ı imâristân: Bi-kavli sâhib-i mahkeme el-Mevlâ Ahî Çelebi: Bu şehr-i Edirne sa’d-sâ’atde binâ olmak ile nücûm-ı tâli‘i zühre olduğunda cemî‘i halkı mesrûr u handân ve

ehl-i safâ ve ehl-i şevk ve ehl-i hevâdır. Ve dâ'imâ her mülûk destinde oldukça imâretden hâlî değildir. Niçe yerde imârât içün medfûn mutalsamât-ı garîbeleri vardır.

Der-beyân-ı esmâ-i râcilân u nisvân: Evvelâ nâmdâr fetâlarından Sehî Beğ ve Sıyâmî Beğ ve Kubad Beğ ve Polâd Beğ ve Kâsım Beğ ve Sührâb Beğ ve Haydar Beğ ve Memi Cân Beğ ve Resûl Ağa ve Kadrî Ağa ve Hudâverdi Ağa ve şehsüvâr Ağa ve Ahmed Ağa.

Nisvânlarının isimleri, Emetullah ve Afîfe ve Emîne ve Mihrimâh ve Zühre ve Abîde ve Zübeyde ve Gülşâh ve Ümmühân ve Havvâ.

Der-vasf-ı esmâ-i çakerân u cevâriyân: Ferhâd ve Ken'ân ve Tezgel ve Kademli ve Kutlubây ve Laçin ve şâhin ve Çelerdi ve Çalapverdi ve Allahverdi ve Sevindik ve Hüdâverdi ve Gündoğdu ve Yaşar ve Müyesser ve Muzaffer

Ve esmâ-i cevârî, Çiğdem ve Gülnâr ve Gül'izâr ve Gülbûy ve Gülfâm ve Gülruh ve Evecân ve Peymâne ve Lâlebuy ve Verdişâh *[165a]*

Beyân-ı bednâm-ı kenîsehâ-yı ruhbân:

.....(2.5 satır boş) .....

Der-medh-i dâne-i gendüm, hubûbât-ı mahsûlât: Yedi elvân deve dişi nâmıyla ma'rûf buğday olur, ammâ kılçıksız ve kızılca ve Beğlerce buğdayı ancak şâm Havrânı'nda olur. Ve baklası ve mercimeği ve böğrülcesi ve gayri hubûbâtı firâvân olur ammâ şa'îri az olur.

Ve gülâbı rub'-ı mekânda yokdur. Ve gül-i gülistânı cihânı zeyn etmişdir. (---) (---)

Der-vasf-ı güzîde-i me'kûlât: Gûnâ-gûn mümessek ve mu'amberîn helvası arâzî-i dehrde olmak ihtimâli yokdur. Meğer şehr-i Basra'da halvâ-yı Hamevî ve helvâ-yı Kureyşî ola.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-şehr-i zübde-i me'kûlât-ı müsmirrât: Evvelâ bir vakıyye gelir gûnâ-gûn ekmek ayvası ve papa ayvası ve mümessek ayva perverdesi ve şeftâlûsu, ammâ et şeftâlûsunun al tebekânî yanaklısı memdûhdur.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-ayân-ı envâ'-ı mükeyyifât-ı meşrûbât: Evvelâ hamr-ı ahmer-gûn-ı la'l-gûnun katresi harâmdır, lâkin fâsık [u] fâcirler mâbeyninde memdûh şire-i zehr-i mârı vardır. Ve Mu'âviye ve Saltık Bay te'lîfi cüllâb gibi koyu bozası olur. Ve şinnâbı ve bal suyu ve hardaliyyesi ve pilavniyyesi meşhûrdur. Ammâ mümessek ayva perverdesi Amasiyye perverdesinden memdûhdur.

Der-beyân-ı dârü'l-it'âm-ı imârât: Cümle (---) aded imâret-i dârü'z-ziyâfeleri vardır. Cümleden Sultân Bâyezîd-i Velî'nin ta'âmı mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ganî ü fakire mebzûldur.

.....(1.5 satır boş) .....

Der-sitâyiş-i memdûhât-ı sanâyi‘ât: Evvelâ arabası ve musanna‘ koçuları ve müşebbek taht-ı revânları bir diyâra mahsûs değildir. Ve kırmızı sahtiyânı

.....(1.5 satır boş) .....

Der-alâmet-i kâr [u] kesb-i ricâlât: Niçe yüz bin gûnâ-gûn kâr [u] kesb-i tüccârân [u] sevdâgerân vardır. Her garîbin selîka-i kârı bir semte düşüp ol tarafa zâhib olmuşdur. Ammâ kâr-ı pür-me’âli esnâf-ı debbâğândır ve hayli insândır. Andan pâk berberleri ve ayak dellâlları ve pâk aşbâzları ve üstâd-ı hayyâtları ve gazzâz ve yorgancıları ve ketâncıları çokdur.

Der-ahâlî-i lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât: Ahâlî-i şehrin taşra kurâlardan gelüp şehirde sâkin olarak şehrîce kelimât edem deyü ba‘zı kelâmlar bu gûnedir. Meselâ *"Ahmed Çibugilde idik"* anlarda vâfir *"fişarlandık"* ya‘nî zevk etdik. *"Sinbaz'a vardık"* ya‘nî mezârlığa vardık. *"Afatladık"* ya‘nî güldük. *"Alatı seyran etdik"* ya‘nî acâ’ib seyr etdik.

Der-tahrîr-i aded-i besâtîn ü bağavât: Cümle üç bin müşebbek mahsûlâtlı besâtîn-i bî-girândır kim her biri birer cezîre-i lâle‘ızârda vâki‘ olmuş maksûreli teferrücgâh bostânlardır. Ve cümle otuz üç bin aded bağavât dırahtistân yerdir, ammâ engürü memdûh değildir. Zîrâ şitâsı şedîddir. (---) (---) (---)

Der-vasf-ı tetimme-i hayrât-ı Bâyezîd Hân ya‘nî kân-ı şîfâ timaristân

Bâlâda tavsîf olunan Bâyezîd Hân'ın câmi‘-i rûşen-âbâdının taşra harem-i kebîri yemîninde bâğ-ı İrem içre bir dârü'ş-şifâsı vardır. Başka medrese-i etıbbâsı ve hücrelerinde talebeleri var kim her biri gûyâ Eflatun-ı İlâhî ve Bukrat ve Sokrat ve Filkos ve Feylesof ve Rıstatalis ve Calinus ve Fisagores-i Tevhîdî misilli akl-ı Aristo hukemâ-yı hâzıkı ve fassâd-ı kâmili vardır. Hadîs: [145]

Her biri ilm-i tıbda kütüb-i mu‘teberelere i‘tibâr edüp benî Âdem'in derdine dâ-i devâ etmeğe mu‘âlece istihrâc ederler. Anda bir dâr-ı şifâ var kim diller ile ***[165b]*** ta‘bîr ü kalemler ile tahrîr olmaz, ammâ alâ kadri'l-imkân evsâfın beyân edelim. Evvelâ,

Eşkâl-i bîmârhâne ya‘nî bî-mâr-hâne: Mezkûr bâğ-ı Merâm'ın tâ vasatında eflâke ser çekmiş bir kârgîr kubbe-i bâlâdır kim gûyâ hammâm-ı rûşenâ câmekânı gibi zirve-i a‘lâsı küşâde olup bu mekşûf olan mahalde altı aded rakîk mermer sütûnlar üzre tâc-ı Geyâniyyân-misâl bir kubbecik vardır, ammâ gâyet mevzûndur. Üstâd-ı şîrînkâr-ı bennâ bu menfez olan kubbe-i sağîrenin tâ zirve-i a‘lâsına zeheb-i hâlis ile mutallâ bir gûne demir mil üzre bir bayrak etmiş. Ne cânibden rüzgâr eserse ol bayrak alem ol cânibe meyl eder, temâşâgâhdır. Ammâ aşağı kubbe-i kebîr sekiz köşedir. Bu kubbe-i nüh-tâkın içerisinde dahi sekiz kenar vardır. Her kemer altında birer kış odaları vardır. Bu hücrelerin her birinde ikişer pencereleri vardır. Bir penceresi hücrenin taşrasında olan hıyâbân-ı gülistân [u] sünbülistânlı olan bâğ-ı bahâristâna nâzırdır. Bir penceresi kubbe-i azîmin ortasındaki aşren fe-aşr havz-ı azîm fevvâre ve şadırvana nâzırdır. Ve bu sekiz aded kış hücrelerinin önünde yine kubbe-i kebîr içinde sekiz aded yazlık hücreler vardır. Cânîb-i selâsları müşebbek mermer-i hâmlar ile

mebnîdir. Bu kubbe-i azîm altında olan havz-ı kebîrin cânib-i erba‘ası beyâz mücellâ mermer-i hâm-ı ruhâm döşenmişdir kim gûyâ bir nakş-ı bukalemûn-vârdır. Havz-ı azîmine cânib-i erba‘asındaki selsebîllerden mâ-i berrâk çağlayup seylâb-vâr havza dâhil oldukda fiskiyyelerden mâ-i zülâl kubbe-i nüh-tâkın tâklarında nihâyet bulur.

Bu gûne âsâr-ı binâ ile mebnî olan dâr-ı şifânın zikr olunan hücrelerinde gûnâ-gûn emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olan bây [u] gedâ ve pîr [ü] cüvân cümle hücrelerde mâl-â-mâldır ve ba‘zı odalarda hastaların tabî‘atlerine münâsib kış eyyâmında âteşler yakup pupla döşekler ve serâser yorkanlar ve harîr girde-bâlişlere marîzler dayanup nâlişler ederler.

Ve ba‘zı hücrelerde evvel-bahârda cünûn mevsiminde Edirne'nin aşk deryâsı ka‘rına düşmüş sevdâzede âşıkları çoğalup emr-i hâkim ile bu timaristâna getirüp altun ve gümüş yaldızlı zincirler ile gerdanlarına tavk-ı silsile-i kayd-bend edüp her arslan yatağında yatar gibi kükreyip yatarlar. Kimisi havz u şadırvanlara nazar edüp haltiyyât-ı kalenderî kelimât ederler. Niçesi ol kubbe-i nüh tâkın etrâfında olan gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostân u reyhânistân içre hezârân hezârın nağamât-ı savt-ı hazînin deli birâderler istimâ‘ edüp onlar dahi bî-perde ve bî-endâze asvât-ı bülend ile feryâd [u] nâlân ederler.

Ve mevsim-i bahârda şükûfe kısmından sîm u zerrîn ve nebâtî ve deveboynu ve müşk-i rûmî ve yâsemen ve gül-i nesrîn ve şebboy [ü] karanfil ve reyhân u lâle ve benefşe ü erguvân u şakâyık-ı nu‘mân ve nergis [ü] sünbül ve buhûr-ı meryem ü za‘afrân misilli şükûfeleri hastalara verüp râyiha-i tayyibesinden şifâ bulurlar. Deli birâderlere bu şükûfeleri verince kimin yerler kimin pâymâl ederler, sehel âkılları şemm ederler. Ve ba‘zı deli birâderler pencerelerden taşra olan eşcâr-ı müsmirrâta ve âbdâr meyve-i gûnâ-gûna nazar edüp "Ah ha ha hil hop pa po he pi poh" deyüp çemenzâr temâşâsın ederler. Bâ-husûs bahâr faslında dîvâne birâderlerimizin zencîr kırdıkları mahalde şehr-i Edirne'nin cümle dilberânları cavk cavk u remma remma bîmârhâneye gelüp dîvânelerini seyrâna gelüp ol mahâl kân-ı şifâ olur.

Ammâ bu hakîr Evliyâ ol dilberânı gördükçe şifâdan me’yûs olup dîvâne-misâl olup gözünün akı karasına ve yaşı sümüğüne ve tükrüğü balgamına ve balgamı salyasına karışup timarhâne faslı edeceği geldi. Tâ bu mertebe mahbûbü'l-kulûb mahbûb dilberânları vardır. Hakkâ ki ba‘zı mecnûn güler cemâl-i bâ-kemâle nazar etdikçe zî-âkıl olur. Zîrâ be-kavl-i hukemâ-yı kudemâ, hûb-rû ve mâ-i cârî ve hoş-âvâz u saz [u] söz, âdemin derûnun küşâde edüp jeng-i gamdan mücellâ eder.

Hattâ *merhûm u mağfûrun leh* sâhibü'l-hayrât Bâyezîd Hân, hastalara şifâ ve derdlilere devâ ve dîvânelerin rûhuna gıdâ ve def‘-i sevdâ olmak içün on aded hânende ve sâzendegândan gulâm-ı şâdî-misâl üç hânende ve bir neyzen ve bir kemânî ve bir musikârî ve bir sıntûrî ve bir çengî ***[166a]*** ü santûrî ve bir ûdî ta‘yîn edüp haftada üç kerre gelüp bu on aded üstâd-ı hânende ü sâzendegânlar hastalara ve deli birâderlere fasl çalarlar. Hâlâ bu mutrıbân dâ’imdir. Bu fasıllardan dâ-i devâ bulmayan dîvânelere bîmârhâneci babalar ol kadar kızılcık hoş-âbı kütüğü çalarlar kim her biri deyenek darbından Ahfeş keçisi yâhûd Deli Mehemmed maymunları gibi perende atarlar. Bi-emri Hayy [u] Kadîr niçesi âvâz-ı sâzdan hoş-hâl olurlar.

Hakkâ ki ilm-i mûsikîde makâm-ı râst u nevâ ve dügâh u segâh ve çârgâh [u] sûznâk makâmlardır

ammâ makâm-ı zengüle ile makâm-ı bûselikde râst karâr olunsa âdeme hayât verir. Cemî‘i makâmlarda ve sâzlarda rûha gıdâ vardır. Âvâz-ı kös-i hâkânî ve tablbâz u dühül ise de mehîb sadâsı olup dîvâneler bile {istimâ‘ edüp} kesb-i safâ ederler.

Bu mertebe takrîr u tavsîfden murâd [u] me’âl oldur kim bu timarhâne-i Bâyezîd Hân gibi Edirne'de bir dârü'ş-şifâ yokdur. Gayrısının evkâfları harâb olmuşdur. Hâlâ bu cârî kadîmdir. Ve şeb [u] rûz üçer kerre eğer dîvânelere ve eğer hastalara matbâh-ı Keykâvûs'undan her marîzının derdine göre ta‘âm-ı nefîselerden keklik ve turaç ve süglün ve güvercin ve üğeyik ve kaz ve ördek ve bülbüle varınca cemî‘i murğânı sayyâdlar mütevvellîye getirüp hukemâlar murâd [u] merâmları üzre tabh etdirüp hastalara verirler.

Ve haftada iki gün ma‘âcin kârhânesi küşâde olup şehr-i Edirne'de ne kadar sâhib-i ilel kimesne var ise dâr-ı şifâya gelüp niçe bin elvân ma‘âcin-i dermân bezl olunur. Sâ’ir haşîşât makûlesi hisâbdan âricdir. Ve besbâse ve kebâbe ve kakule [ve] zencebil ve emlec ve kebbât-ı mürabba‘ât perverdelerinin bezl olunduğu aslâ hisâba gelmez ammâ bâb-ı şifâhânenin atebe-i ulyâsı üzre şart-ı vâkıf eyle tahrîr etmiş kim "Tendürüst olan âdem bu mezkûr edviyelerden bir kırat şey alırsa alîl olup Fir‘avn [u] Kârûn'un la‘neti üzre ola" deyü la‘netnâme tahrîr olunmuşdur, *ve's-selâm. Rahmetullahi aleyhim, temme'l-kelâm.*

Der-fasl-ı aded-i şâhrâh-ı şehr-i azîm Edirne: Cümle altı bin yüz yetmiş aded sadranc nakşı, bülend ü pest tarîk-i âmlardır. Ve cümle tarîklarından araba işler vâsi‘ kaldırımlı yollardır kim üç yüz adedi sûk-ı sultânî râhlarıdır. Mâ‘adâsı mahallâtlar içre tarîk-i hâslardır. Hamd-i Huda eyle emn [ü] emân taht-ı sultândır kim bu mezkûr şâhrâhlar üzre aslâ ve kat‘â dervezeler yokdur. Mısrâ‘:

"Sıladır yârâna gelen gelsin giden gitsin"

mısra‘ı üzre küşâde reh-i râstlardır. Ammâ bu şehr içre her şeb-i muzlimde üç bin aded pâsbân nigâhbânlık ederler. Her biri pür-silâh âmâde olup fânûslarıyla tâ sabâha dek deverân [u] seyerân edüp muhâfaza ederler. Ellerinde Gâzi Hudâvendigâr'dan berü hatt-ı şerîfleri vardır. Fânûssuz bir âdem bulsalar emân vermeyüp katl ederler ve hâkimden aslâ mes’ûl olmazlar. Bu dahi bir diyâra mahsûs değildir.

Eğer su‘âl olunursa "Ey Evliyâ, gerçek seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdemsin, ammâ her şehrin bu mertebe evsâfları neden ma‘lûmundur?" denirse cevâb "Bu abd-i ahkar, âlem-i sabâvetden berü seyâhate tâlib [u] râgıb olup vâkı‘amda Resûl-i Hudâ'nın izn-i şerîfiyle evliyâ ü enbiyâ ziyâretine me’mûr olduğumuz cihetden cemî‘i memâlik-i mahrûseleri kırk bir yıldan berü geşt [u] güzâr ederken ve zâbitleriyle ve müsinn [ü] umûr-dîde ihtiyârlarıyla ülfet edüp ahvâlât-ı şehri su‘âl edüp niçe sicillâta ve evkâfnâmelere mürâca‘at edüp cümle hayrât [u] hasenâtların târîhleriyle zabt [u] kayd edüp bu gûne tahrîr ederiz. Selîkamız bu semte düşüp tesellî-i hâtırımız vardır. Beyt:

Hallâk-ı ezel âleme kıldıkda tecellî

Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

Der-beyân-ı tetimme-i külliyât

Evvelâ bu şehr-i [146] olan mahmiyye-i Edirne'nin her tarafından gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ve ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve bî-hadd u bî-pâyân müşebbek bûstânları vardır kim hisâbın bâğbân-ı hakîkî Rabbü'l-izzet bilür. Zîrâ bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr hubûbât-ı vâfireli bir dâr-ı diyâr memâlik-i Rûm'da yokdur. İllâ Budin serhaddinde Baçka ve Laçka nevâhîleri ola, yâhûd Arz-ı Mukaddes-i şâm-ı cennet-meşâmda şehr-i kadîm Busrâ ve nâhiye-i Havrân ola. Ammâ bu Edirne'nin anlara galebesi âb [u] hevâ ve müsmirrât cihetinde gâlibdir. Böyle bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr-ı mânendi yokdur. Zîrâ niçe yüz bin kibâr-ı evliyâullahın nazarı *[166b]* ta‘alluk etmiş bir şehr-i İremezât'dır.

Ve dahi vilâyet-i vâsi‘ ma‘mûr ve dâ’imâ halkı şâdân [u] mesrûr ve buk‘aları hûb ve hâk-i amber-i pâki beyne'n-nâs mergûbdur. Cânib-i şarkîsi İslâmbol tarafına Solak çeşmesi râhı cânibine varınca bir sahrâ-yı lâlezâr mezâri‘âtlı vâdî-i ma‘mûr u âbâdân bâğ u besâtînler ile ârâste vü çiftlikler ile pîrâste olmuş imâristân kurâlardır. Ve cânib-i garbîsinde nehr-i Meriç'in yemîn ü yesârındaki vâdîler tâ livâ-yı Çirmen'e varınca rabta-misâl kend kurâlarla zeyn olup mezra‘aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir niçe deşt-i hâmûnları ve nahlistân [ü] dırahtistânlı kiyâh-ı hıyâbânları vardır kim vakarel nâm odunu ve kömürü cümle bu taraflardan niçe bin arabalar ile gelir.

Hulâsa-i kelâm her cihetde ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir şehr-i Edirne-i âbâdândır kim iklîm-i acîbe ve garîbedendir. Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u nâ-resîde ciğer-köşe sıbyân-ı ebcedhân-ı tıflânları gâyetü'l-gâye tîz-fehm olup necîb ve reşîd ü zekiyyü't-tab‘ püserleri vardır kim niçe kitâb-ı müstetâbları hıfzan tekmîl etmişlerdir. Ammâ zenâneleri gâyetü'l-gâye hüsn-i cemâlde ve lûtf-i i‘tidâlde sâhib-i ân olup levendâne cünbüş ve harekât-ı sekenâtlarına âdem hayrân olur.

Kelimâtları mevzûn ve dişleri lü’lü’-i meknûn, her siyâbı kendülere uykun, Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde, zâhide, sâhib-i cemâl havâtîn-i mü’eddebeleri vardır. Gerçi böyle bir sevâd-ı mu‘azzamda "Çam çakalsız olmaz" kelâmı üzre koç kaçkını eder nisvân-ı sâhib-isyânları da olur ammâ sâ’ir diyâra nazar ederek bu şehr-i Edirne aslah-ı mevcûddur. Zîrâ duhter-i pâkîze-ahterleri gâyet perhîzkâr pâkizeleri var kim henüz her biri birer gûne dürr-i yetîm-âsâ birer dürr-i nâ-sufte ve birer gonca-i nâ-şüküftedirler kim pederlerinden gayri er yüzün {görmüş} ve merd sözün istimâ‘ etmiş değillerdir.

Ve her biri marâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü pençe-i âfitâbe müşâbih duhterleri vardır. Ve kâmil ü kâlim havâtîn-i mü’eddebeleri sâhib-cemâl ü latîfü'l-i‘tidâl, hûb-manzar u perî-peyker, hadden efzûn, şems-i tâbân ve hurşîd-i drahşân-misâl sâhib-i hüsn-i cemâl ve ma‘rifetde ehl-i kemâl perî rûları var kim her cünbüş-i hareketleri ve reftâr-ı güftârları {eyledir kim} gören uşşâkı işve-i gûnâ-gûnları kendülere meyl etdirüp âdem vâlih [ü] hayrân olur.

Niçe bin garîbü'd-deyyâr bu şehirde terk-i dâr-ı diyâr edüp lenger-i ikâmet bırağup bir takrîb ile müte’ehhil olup hânedân sâhibleri olmuşlardır. Zîrâ cemî‘i a‘yân [u] eşrâfı muhibb-i garîbü'd-diyârdırlar. Birer gûne hüsn-i hâl ile gurebâya ri‘âyet-i firâvân edüp kayd-bend ederler. Zirâ ni‘metleri mebzûl ve sâhib-i tab‘ u sâhib-i kerem hânedân sâhibleri halûk u selîm ve âlüfte ü âşüfte yârândan, sebük-rûh, halûk u mütevâzı‘ ahâlisi vardır. Hudâ cümlesinden râzî ola.

.....(2.5 satır boş) .....

şehr-i Edirne'yi niçe bin şu‘arâ-yı Rûm âb [u] hevâsıyla ve mahbûb mahbûbesiyle kasâ‘id-i şehrengiz etmişlerdir ammâ deryâda katre ve güneşde zerre ta‘rîf ü tavsîf edememişlerdir. Zîrâ dest-i Âl-i Osmân'da bilâd-ı seb‘anın memâlik-i Rûm'da {evveli} İslâmbol'dan sonra bu şehr-i Edirne'dir. Andan şehr-i Sofya-i sâfiyedir, andan Belgrad-ı behişt-âbâddır, ondan Budin-i sedd-i İslâm'dır, andan Bosnasarâyı'dır, andan kal‘a-i Selânik ve kân-ı benî Âdem [ü] melâ’ikdir, ammâ bu Edirne İslâmbol'dan gayri diyârlara göre tercîh olunup medh olunmuşdur.

şehr-engiz-i bilâd-ı selâs:

Sanasın bâğ-ı cennetdir Edirne, Bursa, İslâmbol

Güzellerle müzeyyendir Edirne, Bursa, İslâmbol

Birinin Tunca suyunda, birinin kaplıcasında

Sitanbûl Kumkapusu'nda deniz mâlikleri oynar

mazmûnu üzre Edirne şehri içre cereyân eden enhâr-ı selâsede bâ‘de'l-asr cemî‘i dilberânlar âşıkân-ı sâdıkânlarıyla bu enhârlara girüp koç koçağ olarak şinâverlik ederler.

.....(1.5 satır boş) .....***[167a]***

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı taht-ı sânî, Edirne-i Âl-i Osmânî, der beyân-ı evliyâu'l-ârîfîn ve asfıyâu'l-vâsılîn
haccallahu ale'l-âlemîn, radıyallahu Te‘âlâ anhüm ecma‘în, kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-mübîn, iste‘anet billahi ve bihi'l-avn.

Evvelâ ibtidâ ziyâret etdiğimiz Sultân Bâyezîd câmi‘i kurbunda tarîk-i Edhemiyye'de **Hazret-i Hasan Baba**, ulu sultândır.

Andan Mihal köprüsü üzre tekyesinde âsûde olan nâ’ibân-ı İlâh, esrâr-ı hafiyyeye âgâh, **Hazret-i Sefer Baba,** fukarâ-yı Bektâşiyân'dan olup üç aded nehrin ısyân [u] tuğyânı def‘ içün kefere zamânında bu Edirne'ye gelüp menâkıbı sebkat eden Sefer şâh Sultân'dır.

Andan Güleşçiler tekyesi içinde tarîk-i Küştegirân Hazret-i Pîr Mahmûd-ı Yâr-ı Velî fukarâsı, tarîk-i Hakka yakîn, hümâ-yı evc-i illiyyîn, **eş-şeyh Seyyid Cemâleddîn** ve yine bu tekye içinde Pehlivân Demir üstâdı, merd-i şîrân, serçeşme-i küşte-gîrân, düvâz-deh-i yâr-ı dilîrân, **Hazret-i Er Sultân,** bir günde Ebü'l-feth Mehemmed Hân huzûrunda Azerbaycân şâhı Uzun Hasan'ın yetmiş aded güzîde pehlivânına gâlib gelen Er Sultân'dır kim Selîm Hân-ı Evvel huzûrunda dörd esedi dahi ikişer pâre eden Pehlivân-ı Demir'ün üstâdı olan Er Sultân'dır.

Beğlerbeği câmi‘i kurbunda kutb-ı âfâk, cemâl-i Hakk'a müştâk, fukarâ-yı ser-tâc-ı deyhîm **Mestçizâde eş-şeyh İbrâhîm,** tekyesinde medfûn fukarâ-yı Halvetî'de ulu sultândır. {Ve ziyâret-i

Beğlerbeği câmi‘i cenbinde bir kubbe-i âlîde medfûndur kim katline târîhdir:

Dâd edüp beğlerbeğinün boynun urdurdı sîpâh.

[Sene 997]

Diğer târîh,

Ferahu'l-âlem, bi-katlihi. [Sene 997]

Diğer târîh,

Ola târîh-i deyir dâr-ı fenâda adlî

Kesdi beğlerbeğinün başını cellâd-ı felek

Sene 997} [147]

Ve Beğlerbeği hammâmına yol aşrı bir türbe-i pür-envârda medfûn **Hazret-i Murâd Baba** ve **Hazret-i Hızır Baba** bir yerde âsûdelerdir. Ve Üçşerîfeli hareminin kıble dîvârı kapusu dibinde bir küçük tekye-i rûşen-âbâd içre ziyâretgâh-ı **Mü’ezzin Sultân** niçe yüz aded kerâmâtı zâhir ü bâhir olmuşdur.

{Menâkıb-ı Mü’ezzin Sultân}: Cümleden biri; bir leyle-i mübârek nısfında temcîd-i Muhammedî verirken kırk aded kefere bu sultânı katl etmeğe minâre kapusun bekleyüp bülend-âvâzının te’sîrinden kırkı dahi İslâm ile müşerref oldukları müsbetdir.

Ve yine bu Üçşerîfeli mihrâbı önünde yol aşrı **makâm-ı Hazret-i Ebû İshak Kâzvinî**, bir tekye-i Kâzvinân'dır. Ve

Balkapanı kurbunda sâhib-i peşmîne ve Âl-i Abâ, sultân-ı ebü'l-fukarâ, Hazret-i Toplu Baba, *kuddise sırruhu'l-azîz*, ve Selîm Hân Arastası başında **Eskici Baba** ve **Telli Baba**, bir kabr-i şerîfde medfûnlardır.

Menâkıb-ı Sultâneyn: Bu iki azîz refîk [u] yâr-ı sâdıklar imiş. Birbirleriyle esnâ-yı kelâmda "Eş bürâder, Edirne şehrinin bir kenarında emânetlerimiz sâhibine teslîm edelim!" deyüp Gelibolu'dan şehr-i Edirne'ye dâhil olup birbirlerin der-âgûş edüp tevhîd-i erre ile semâ‘ [u] safâ ederek bu kabirleri mahallinde ikisi de birbirine sarılmış rûh teslim ederler. Bir ferd-i âferîde bunları mümkün olup birbirinden ayıramazlar ve hâkim havfından defn edemeyüp sabâha kalırlar. Hikmet-i Rabbânî, nâzil-i âsumânî matar-ı rahmet-vâr semâdan ol gice üzerlerine bir gûne hâk-ı amberpâk türâb-ı rahmet yağup iki aziz ol gubâr-ı kudret ile defn olunur ammâ bunların na‘ş-ı şerîfinden gayri zemîne bir zerre türâb yağmaz ve bir hâk-i müşk-bûyun râyiha-i tayyibesi Edirne şehrin değil cânib-i erba‘asında olan kurâlara râyiha-i hâk-i pâk şâyi‘ olup şemm edenlerin dimâğları mu‘attar olup bu ahvâl-i pür-me’âl cümle ahâlî-i vilâyete şâyi‘ olup ziyârete gelirler. Zamâneleri şeyhülislâmı fetvâ verüp "Yed-i kudret ile defn olunmuşdur. Hâli üzre âsûde kalsınlar" deyü izn-i şerîf olup üzerlerine bir türbe-i pür-envâr binâ olunup hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı marîzdir. Hâlâ masrû‘ olan kimesneler

onların mezkûr türâb-ı amber-i pâkinden alup suya koyup âbından nûş edüp yine türâb-ı pâkin kabr-i şerîflerine kosa bi-emrillahi Te‘âlâ şifâ bulur. Edirne içre meşhûr ziyâretdir.

Ulucâmi‘in sol tarafında yol aşrı **ziyâret-i Taşkend Baba** ve **Kurd Baba**, ziyâretgâh-ı azîmdir ve bir tekye-i kadîmdir. Cümle fukarâsı Belh [ü] Buhârâ ve Semenkâr ve Luristân ve Moltân ve Kişmir ve Lâhor ve Gölkend ve Dekend ve Kum ve Kâşân ve Cemâpûr ve Kandahâr ve Heyrât ve Özbekistân ve Hindistân ve Horâsân ve Dağıstân fukarâlarıyla mâl-â-mâl bir tekye-i Cemâpûr'dur.

Ve Zindân kullesi önünde ârif-i Samedânî mukarreb-i Sultânî **eş-şeyh Hazret-i Zindânî:** İsm-i şerîfleri Abdürrezzâk'dır. İslâmbol'daki Zindân kullesinde medfûn Hazret-i Baba Ca‘fer Seyyîd'in ırk-ı tâhirinden şeyh Zindânî'dir kim tekyesinde *[167b]* medfûndur. Bâlâda Ebü'l-feth'de ve Bâyezîd-i Velî ile Akkirmân fethinde menâkıbları mastûrdur. Bu âsitâne-i şeyh Zindânî'de niçe meşâyih-i izâmlar medfûndur ammâ ism-i şerîfleri ma‘lûmumuz olmamak ile tahrîr olunmadı. Ve bu tekyegâhın mukâbelesindeki mezâristân içre

Ziyâretgâh-ı Tatar Hânlar: Sene târîhinde (---) (---) asrında Yanbolu ve İslimye ve Kızılağaç'da oturan sultânlar bahânesiyle niçe bin Tatar Edirne'ye şebhûn edüp mahpûs olan hânı ıtlâka sa‘y ederlerken cümlesin dendân-ı tîğdan geçirüp ol cebbânede hânlarıyla defn etdiklerinden Tatarlar mezârlığı derler. Mufassal hikâyeti Tevârîh-i Âl-i Osmân'da merkûmdur.

Ve Kafesli kapu kurbunda İlyâs câmi‘inde **eş-şeyh Hacı İlyâs:** Tarîk-i Bayrâmî'de ulu sultândır.

Ve Topkapu'dan aşağı cânib-i garba kal‘a köşesinde Kaplı kulle dibinde pîşvâ-yı Bektâşiyân'dan **Sultân Kaplı Dede**, ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve Ağaçbâzarı'nda el-Hacı Ömer tekyesinde erbâb-ı tarîkat, ârif-i hakîkat, mazhar-ı envâr-ı İlâhî, mücâhid-i envâr-ı nâ-mütenâhî, **eş-şeyh Hazret-i Rıdvân Efendi,** kutb-ı küberâ mertebesinde ulu sultândır.

Ve Sallahâne kurbunda **Balaban Baba** ve **Yatağan Baba,** bir türbede medfûnlardır. Balaban Baba dâ’imâ pârsâ-yı Muhammedî'de balaban gibi şikâr olup Yatağan Baba'ya kifâf-ı nefs getirirmiş. Yatağan Baba, kırk yıl savma’asından çıkmayup yatdığıyçün Yatağan Baba derler. Kırk yıldan sonra Balaban ile Yatağan bir anda rûh teslim edüp yatağında Yatağan ile Balaban âşiyân edüp yatarlar. Fukarâ-yı Bektâşiyân'dan ulu merdân-ı Hudâ imişler.

Ve bunlara karîb **Mumcu Baba,** bunlar dahi fukarâ-yı Bektâşiyân'dandır.

{**Menâkıb-ı Mumcu Hasan Baba**} Hacı Bektâş-ı Velî bu Hasan Baba'ya bir seccâde ve bir şem‘-i asel verüp "Var Edirne-i Rûm'da post sâhibi ol" deyü bu Hasan Baba'ya izin verir ve şem‘-i kâfurîyi çerâğân edüp Bektâş-ı Velî yanmış mumu Hasan Dede'ye verdikde "Ey Hasan bu şem‘-i rûşen iki çatal yanar, biri söndüğü yerde Edirne içre vatan edin. Biri dahi söndükde anda makâm edin" deyü destûr verir. Mezkûr Hasan Baba Edirne'ye gelüp kral-ı dâlle şem‘-i kâfûrîsiyle çerâğân ederek gelüp buluşdukda niçe yüz küffârlar bu şem‘aya püf deyüp ve su serpüp söndürmeğe kâdir olmazlar. Niçe küffâr-ı bed-girdâr bu hâli görüp nihânîce Hasan Baba huzûrunda İslâm ile müşerref olurlar. Bir gün şem‘-i kâfûrî bi-emri Hudâ âmedânî söner. Hasan Dede "Hay makâm-ı câvidânımdır" deyü anda bir Külbe-i ahzân inşâ edüp Balaban Baba ve Yatağan Baba ile kırk sene âşık [u] ma‘şûk-vâr sohbet-i hâs edüp kırk birinci senede Yıldırım Hân asrında Mumcu Hasan Baba'nın ömr-i azîzi mumu sönüp hâne-i bâkîde çerâğân olup hâlâ savma‘asında medfûndur. Anınçün Mumcu Hasan Baba deyü ziyâret ederler. Niçe yüz kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuşdur.

Ve dahi Eşe Kadın mahallesi kurbunda esed ü bebr ü peleng-i vuhûş u tuyûr ile enîs ü mûnis olan **Eğlence Baba** niçe kerre dağlardan ayılar ve kurd ve geyikler gelüp kendi yanında bir hayli yatup bir gice gâ’ib olup ol geyikler yine dağlara gidermiş. Karîbü'l-ahd olmağıyla "Biz yetişüp görüşüp du‘â-i hayrın aldık" diyen âdemlerle müşerref olup menâkıbın anlardan tahrîr etdik. Ve bu Eğlence Baba kurbunda Seyyidler Sultân, yedi aded Âl-î Resûl'dür ammâ isimleri ma‘lûmum değildir.

Ve dârü'l-hadîs-i Kemâl Paşazâdelerde şehzâde Sultân Hasan, şehzâde Orhân b. Sultân Murâd-ı Sânî ve Tatar Hânlar, isimleri nâ-ma‘lûm ve İslâmbol yolunda **Hasan Baba Sultân** ve **Seyyidler Sultân** ve Ağaçbâzarı'nda **Hazret-i Tütünsüz Sultân**, hâlâ cesed-i şerîfi kabr-i münevveri içinde bir

serîr üzre pembe-misâl ter ü tâze bir na‘ş-ı nazîfdir. Tekye-i rûşen-âbâdının bâğ-ı Merâm'ı içre bir kubbe-i âlîde âsûdedir.

Menâkıb-ı Tütünsüz Sultân : Niçe yüz kerâmâtları ayân u beyân olmuşdur. Ammâ cümleden biri niçe yüz kazganı ve tancereleri saç ayakları üzre koyup âteşsiz ni‘met-i firâvân tabh edüp cümle Edirne halkına ol tancerelerden üç gün üç gice niçe kerre yüz bin sahun ni‘met-i mümessek ile ziyâfet etmişdir.

Ve ol ni‘met-i nefîse matbah-ı Keykâvûs'dan berü eyle ni‘met-i lezîz pişmemiş. Meğer kıbel-i Hâk'dan sahrâ-yı Tîh'de Mâ’ide-i Hazret-i Mûsâ olmuş ola. Bu dahi karîbü'l-ahd olmağıla, dedelerimiz hikâye ederlerdi, deyü müsinn âdemler hikâye etdiler. Anınçün buna Tütünsüz Sultân derler. Hakkâ ki çok kerâmetdir. Hâlâ tekyesinde niçe yüz fukarâsı ile ni‘met-i lezîz tenâvül edüp *[168a]* ibâdet ederler, bir acâ’ib ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ve Kırkık'da **Üçler ve Yediler makâmı** ve şarâblar tekyesinde **Erenler Sultân** ve **Seyyidler Sultân** ve **Karaca Ahmed Sultân makâmı** ve Hünkâr Bâğçesi önünde **Kurd Baba**, bir küçük tekyede medfûndur kim fukarâ-yı Bektâşiyân'dır.

Ve Hıdırlık'da âsitâne-i kadîm içre **Hazret-i Hızır makâmı** ve **merkad-i Hızır Dede** ve **Kalenderî Sultân**.

Ve Âzerbâycân şâhı **Sultân Ya‘kûb b. Sultân Uzun Hasan**; Ebü'l-feth Sultân, Uzun Hasan'ı münhedim edüp bu oğlu Sultân Ya‘kûb'u Edirne'ye getürüp merhûm oldukda bu Hıdırlık'da medfûndur.

Ve **şemmâs Dede** ve **İhlâs Dede** ve **Cârullah Dede** ve **Ulama Dede** ve **Murtezâ Dede** ve **Alî Yâr Dede** ve **Burhân Dede**. Bu mezkûr dedeler cümle tarîk-i Bektâşiyân'dan terk-i tecrîd Kalenderî fukarâlarıdır kim her birinin seng-i mezârlarında müddet-i ömrleriyle târîhleri mastûrdur. Hattâ bu fukarâların cihâz-ı fakrları ve hırka-i peşmîneleri meydân-ı fukarâda maslûbdur. **Kalenderî Sultân**'ın hırka-i ummân-ı kerâmesi kâmil üç yüz vakıyye gelir, maslûbdur. İçinde niçe yerdeki ceyblerinde sahunları ve tenceresi ve sofrası ve şem‘i ve şem‘dânı ve gayri me’kûlâtları cümle hırka içindedir. Hattâ bu Kalenderî Sultân İslâmbol'dan Edirne'ye gelirken zerdestesin ata ata gelüp asâsı kande düşerse ol şeb anda ta‘âm pişirüp mihmân olup ibâdete meşgûl olur.

Bu minvâl üzre İslâmbol'dan Edirne'ye kâmil bir yolda yürüyerek kat‘-ı menâzil edüp Edirne'de bu Hıdırlık'a dâhil olup rûh-ı pür-fütûhu evc-i Illıyyîn'e urûc eder. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în*

Ve Sultân Bâyezîd câmi‘i kurbunda,

eş-şeyh İsmâ‘îl Mes‘ûdî Efendi: Üstürgon kal‘ası fethin tebşîr edenlerdendir. Ba‘de'l-feth Edirne'ye gelüp Ahmed Hân'a eydür "Beğim bu gice İsmâ‘îl'in kurbânına hâzır olmaz mısın?" der. Ahmed Hân "N'ola?" derler. Hikmet-i Hudâ şeyh İsmâ‘îl ol leyle-i mübârekde rûh teslîm edüp câmi‘-i Bâyezîd'in civârında şâhrâh üzre kenar-ı Tunca'ya karîb bir münevver içre medfûndur. Bâb-ı sa‘âdetinin atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Yüz sürüp dergâhına Tîğî dedi târîhini

Melce-i ehl-i safâ Mes‘ûd kutbu'l-ârifîn

Sene 1018.

Ve civârında Gâzî Arslan Beğ ve Durhan Beğ ve Evren Beğ. Bunlar Bâyezîd Hân umerâlarından olup Akkirmân fethinde şehîd olup na‘ş-ı şerîflerin Bâyezîd Hân sallar ile getirüp şeyh İsmâ‘îl Mes‘ûdî cenbinde defn ederler. Ve,

el-Mevlânâ Fahreddînü'l-Acemî: Seyyid şerîf'den tahsîl-i ulûm edüp zamân-ı Yıldırım Hân'da Rûm'a gelüp sâhib-i fetvâ oldu. Hattâ zamân-ı sa‘âdetlerinde Edirne'de bir hurûfî mezheb zındık mürted zenâdîklarıyla zâhir olup niçe yüz âdemi ıdlâl edüp hem dâll, hem mudell oldukları Fahreddînü'l-Acemî hazretlerine aks olup fetvâ-yı şer‘-i Resûl-i mübîn ile ol zanâdıkaları mürtedd-i nâ-mürîdleriyle on altı kişiyi âteşe göyündürdüler.

Ba‘dehû Fahreddînü'l-Acemî dahi Sultân Mehemmed-i Evvel'de merhûm olup Eski câmi‘ mihrâbı önünde defn olundu. Ol asrda anlardan fâzıl u âlim yok imiş kim benî Âdem'e âteş ile azâb Allah'a mahsûsdur, *fe efhem!*

el-Müvellâ Mehemmed bin Mehemmed Bezda‘î: Ulucâmi‘ kıblesinde medfûndur. {Selîm-i Evvel ulemâsıdır}. Ve,

Monla Mehemmed bin Ya’kûb: Orhân oğlu Süleymân Paşa ile ibtidâ diyâr-ı Rûm'a geçen Ece Ya‘kûb neslinden olmağıla Ecezâde derler. Lisân-ı Türkî'de "ece", karındaşa derler. Hikmet-i Hudâ bu Monla Mehemmed ikiz doğmuşlardır. İki birâder-i cân-beraber bir anda merhûm olup Üçşerîfeli hatîresinde medfûn olup kabr-i Eceler derler. Selîm Hân-ı Evvel ulemâlarındandır. Ve,

Ziyâret-i eş-şeyh Muslihiddîn bin Alâ’eddîn, eş-şehîr be-Cerrâhzâde: Aslında Edirnevî'dir. Yine Edirne'de şeyh şücâ‘ zâviyesi sâhasında peder-i büzürgvârları cenbinde âsûde ulu sultândır. Kâdirî şeyhiyle ziyâret etmek müyesser olmuşdur. Ve

Mevlânâ Kınalızâde Alî Çelebi: Hâk-i pâk-i İslâmbolî'dir. Bu Edirne'de Nâsır kabristânında medfûndur. Mevtine târîhdir, güfte-i İlmî:

Elin Kınalızâde yudu gör âb-ı hayâtdan

sene 1021.

Ve Mevlânâ eş-şeyh Hakîm Çelebi: İslâmbol Halîci nihâyetinde bender-i İzmit'dendir. Bu Edirne'de Fildamı zâviyesinde medfûndur. Mevtine târîhdir:

Reft hayf ân habîb-i ehl-i dilân, sene 962.

Meşâyih-i kibârdan ulu sultândır. ***[168b]***

Edirne-i bâğ-ı İrem'in gülü,

eş-şeyh Âşık Dede Gülşenî: İsm-i şerîfi Mehemmed'dir. Edirne kurbunda Ahûr köyünde müştak olup seyâhatde neşv u nemâ bulup Selîm şâh-ı Evvel ile Mısır fethinde bulunup Hazret-i İbrâhîm Gülşenî sohbetiyle müşerref oldukda İbrâhîm Gülşenî, Âşık Çelebi'nin kulağına bir kerre "Hû" deyü bir na‘ra urunca hemân Âşık Çelebi aşk-ı İlâhîye mazhar olup derhâl mâl [u] mâmelekden ve cemî‘i hayme ü hargâh u bâr-ı bengâhdan geçüp pâ-bürehne ve ser-bürehne olup şehr-i Mısır içre şekl-i mecâzibûndan olup "Âh aşk!" deyü gezerdi. Selîm Hân bir kaç kerre râst gelüp Selîm Hân'a kadar âşinâ-yı nazar etmeyüp geçer. Selîm Hân İbrâhîm Gülşenî'den ricâ ederler kim "Benim âşık-ı müştâkım olan Âşık Çelebi'me bir nazar edesiz" deyü haber gönderir. şeyh İbrâhîm buyurlar kim: "Bî-zer ü sîm olan satan şâd u handândır. Âşıkın aşk-ı hakîkîsine mâni‘ olmasınlar" deyü haber gönderirler. Yedi yıldan sonra tarîk-i şeyh Ni‘metullâhî'den şeyh Sâ’ib Âşık Çelebi'ye râh-ı Mısır'da râst gelüp ahvâline vâkıf olur. Derhâl İbrâhîm Gülşenî'ye gelüp Âşık Çelebi'yi ricâ ederler. Derhâl Âşık-ı ma‘şûku olan şeyh Gülşenî huzûruna getirdüp yedi yıldan sonra bir kerre dahi kulağına "Bir kerre dahi bir na‘ra-i hû!.." diyince bi-i emri Hayy [u] Kadîr Âşık Çelebi ayılup harâb dili nûr-ı İlâhî ile pür-nûr olur. Ol ân İbrâhîm Gülşenî, Âşık Dede'ye bir kat hırka-i peşmîne ve seccâde ve alem verüp şehr-i Edirne'de İbrâhîm Gülşenî'nin binâ etdüğü tekyeye gönderüp " Diyâr-ı Rûm âşıklarına pîşvâ-yı tarîk ol" deyü Edirne'ye gönderir. Anlar dahi Süleymân Hân'a gelüp i‘zâz [u] ikrâm ile Edirne-i bağ-ı İrem'e gelüp Küçükbâzâr kurbunda şâh Melek zâviyesinde sâhib-i seccâde olup âyîn-i Gülşenî ederek yigirmi bin fukara kendülerden cihâz-ı fakr-ı Gülşenî'yi kabûl edüp cümle âşıkâna tasavvufâne ve âşıkânca kâh *kitâb-ı Mesnevî* ve kâh *kitâb-ı Ma‘nevî-i Gülşenî* tefsîr ederek sene (---) târîhinde Âşık Dede-i Gülşenî gülşen-i cinâna revâne olup şen u şâdımân vâsıl-ı cinân oldu. Hâlâ zâviyesi sâhasında medfûndur ve ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Ba‘dehû seccâde-nişîn olan kendü fukarâlarından,

eş-şeyh Hazret-i Abdülkerîm Gülşenî, âşıkân-ı serbâz Edirne'de tulû‘ edüp mümtâz-ı ser-firâz oldu. Niçe gûne kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuşdur.

{Menâkıb-ı eş-şeyh Abdülkerîm Gülşenî}: On seneden sonra Ulucâmi‘de namâzımız kılarız, deyü gusl edüp cümle âşıkân-ı sâdıkânlarıyla Ulucâmi‘e varup salât-ı cum‘ayı eda edüp ba‘de'd-du‘â "Ey âşıkân, bizim namâzımızı kılup ba‘dehû kârınıza gidin. Sizlerden ricâ ve temennâ ederiz" deyü bir âh-ı sûznâk öyle çeker kim derûn-ı câmi‘de istimâ‘ eden cemâ‘at-i kesîre dem-beste ve hayrân kalup görseler şeyh Abdülkerîm Efendi câmi‘ içre rûh teslîm etmiş, der-ân techîz ü tekfînin hâzır edüp câmi‘in taşra soffasında gasl edüp niçe yüz bin ibâdullah cenâzesine hâzır olup bu azîzi dahi şeyhi olan azîz Âşık Çelebi cenbinde defn ederler. *Rahmetullahi aleyh.*

Mevtine târîh:

Oldu Kerîm Efendi'ye dârü'l-cinân makâm

Sene 992.

Ba‘dehû bu azîz-i hümâm üzre **Etmekçizâde Ahmed Paşa** bir tekye-i hûb u zîbâ inşâ edüp menzîl-i safâ-bahş-ı hurrem-âbâd-ı nüzhetgâh-ı âlem-ârâ etmişdir. Hâlâ her cum‘a ba‘de's-salât âyîn-i

Gülşenî olup cümle âşıkân şâdân u handân olurlar.

eş-şeyh Ahmed Sultân, eş-şehîr bi-Dizdârzâde Efendi: Bizzât Üsküdarî Mahmûd Efendi hazretlerinden inâbet edüp tarîk-i Celvetî'de ilm-i tasavvufa mâlik pâk u pâkîze râh-ı Hakk'a sâlik ulu kimesne idi. İslâmbol'da iken pederimizle alâka-i hukûk-ı kadîmeleri olmağın haftada bir kerre elbette hânemize gelüp bu hakîrin ders-i şerîfin Kur'ân-ı azîmden ve *Monla Câmî'*den dinlerdi.

Ba'dehû cülûs-ı Sultân Mustafâ Hân'da Edirne'ye gitmeğe Mahmûd Efendi'den me'zûn olup anda bir câmi' ve bir zâviye binâ edüp yine cülûs-ı Mustafâ Hân'da merhûm olup câmi'i sâhasında medfûn olup hamd-i Hudâ bu sene ziyâreti müyesser oldu. *Rahmetullahi aleyh.* Ve,

Mevlânâ Depegöz Hızır şâh Efendi: Maskat-ı re'sleri Edirne'dir. Yine Edirne'de Tatarlar cebbânesinde âsûdedir. Cemî'i ulûmda yegâne-i asr idi. Hâlâ niçe te'lîfâtları beyne'l-ulemâ memdûhdur.

Ve **el-Mevlâ Mehemmed şeyh şâdilü:** Fakîh-i ders-i Aristo bedî'u'l-beyân sâhibi ummân-ı ma'ârif idi. Çelebiyye müderrisi iken ummân-ı ecelden rehâ bulmayup gark-ı muhît-i rahmet oldu, *rahmetullahi aleyh*. *[169a]* Selîm şâh-ı Evvel'de Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi'den sonra ulemâ-yı mütebahhirînden bu mezkûr Mehemmed şâdilü Efendi idi. Bu şâdılu'dan bir kerre teyemmünen ders kırâ'et eden şâd [u] handân olmuşdur.

.....(5.5 satır boş) .....

Hamd-i Hudâ şehr-i Edirne'de bu tahrîr olunan ziyâretlerin âsitâne-i süflîlerine rûmâlîde kılup her bir kibâr-ı evliyâullaha birer Yâsîn-i şerîf veyâ bir sûre-i Elhâkümü veyâhûd bir Fâtiha-i ümmü'l-kitâb ile rûh-ı şerîflerin yâd edüp her bir kibâr-ı kümmelîne bir âyet-i şerîfeyle âşinâlık kesb edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb eyledik. *Rahmetullahi Te'âlâ aleyhim ecma'în.*

Bu dergâh-ı kibâr-ı evliyâlardan mâ'adâ niçe bin merâkıd-ı pür-envâr-ı mahbûb-ı Hudâ vardır ammâ Melek Ahmed Paşa efendimiz şehr-i Edirne'de yigirmi gün meks edüp ifâkat bulunca ancak tahrîr olunan kibâr-ı evliyâ ve sulehâ ü meşâyihân ziyâret etmişizdir, *ve's-selâm.*

şehr-i Edirne'de du'â müstecâb olan makâmları beyân eder

Evvelâ Ulucâmi'de **makâm-ı Hazret-i Hızır** ve Üçşerîfeli'de ve câmi'-i Bâyezîd-i Velî'de ve Tütünsüz Baba âsitânesinde âsitâne-i kadîm Hıdırlık'da ve Süleymâniyye'de ve dahi câmi'-i Selîmiyye'de kubbesinin tâ ortasındaki top altında.

Zîrâ Ayasofya-i Kebîr'in kubbesi münhedim oldukda Hazret-i Risâlet'in ağzı yârıyla binâ olunup ber-karâr oldu. Andan Koca Mi'mâr-ı Selîm kireç alup Edirne Selîmiyye kubbesi kirecine katup Hazret-i Risâlet'in ağzı yârı berekâtıyla bu Selîm Hân kubbesi ber-karâr olduğundan ol kubbe altında hâlâ du'â müstecâb olduğundan vâkıf-ı esrâr olanlar müdâvemet ederler, nazargâh-ı azîmdir.

Ve andan hırmen-i du'âgâh-ı pür-fâ'ide dârü'l-hadîs-i **hücre-i Kemâl Paşazâde,** bu mahal de ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Gerçi bu hücreyi ecinne pâdişâhları zabt u rabt etmişlerdir ammâ yine

du‘â müstecâb olur, nazargâh-ı Kemâl Paşazâde'dir.

Ve müstecâbü'd-da‘ve cisr-i Mihal Bey ortasındaki **Sefer şâh Sultân âsitânesi** tehî değildir. Elbette du‘â müstecâbdır. Zîrâ ol mahal merace'l-bahreyndir, kim üç aded enhâr-ı azîm cemâl-i kibriyâyı görüp cereyân ederek üçü bir yire geldüği mahaldir. Bu dahi bir du‘â hırmenidir kim i‘tikâdı pâk olan tâlib-i Hudâ bilür. Bu tahrîr olunan tokuz aded makâmât-ı aliyyelerde elbette ve elbette du‘â müstecâbdır. Meşhûr-ı âfâk olan bunlardır, *ve's-selâm.*

Hamd-i Hudâ bu âsitânelerde niçe kerre hukûk-ı vâlideyn içün ve zerre ve şemme ihsân [u] in‘âmın görüp hukukun kesb etdiğimiz efendilerimiz içün ve hâssaten efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın sıhhat u ifâkati içün hayr du‘â ve senâlar edüp cümle ehibbâ ve dostân u yârân-ı bâ-safâlar ile yigirmi gün sohbet-i hâs ve temâşâlar ve teferrücler edüp ba‘de'l-vedâ‘,

şehr-i Edirne'den İslâmbol'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Edirne'den cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Menzil-i Sahrâ-yı Sulak Çeşmesi: Bir mahsûldâr [u] lâlezâr sahrâda cümle hayme ü hargahlar ile meks olundu. Andan yine (---) sâ‘atde ferahfezâlar içre ubûr edüp,

Menzil-i kasaba-i Hafiza: Süleymân Hân musâhibelerinden dâlle-i muhtâre-misâl kelâm-ı pür-me’âl sâhibi Hafsa nâm sâhib-i kelâm bir hâtûn-ı sebük-nîh bu büleydede sâkin olmağıla anın nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir kasaba-i şîrîndir. Edirne nevâhîsinde evkâf-ı (---) (---) dır. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Sânî asrında Sokullu Mehemmed Paşa katl etdüğü evlâd-ı azîzi (---) Paşa'nın mâlıyla bu rabtayı imâr edüp şehr-i bender-misâl bir kasaba-i azîm etdi.

Sebeb-i katl-i (---) ibn Sokullu Mehemmed Paşa: Mezkûr (---) Paşa Budin valisi iken re‘âyâ vü berâyâya sehel zulm eder. Bir kaç def‘a re‘âyâ vü berâyâ Sokullu'ya gelüp tazallum ederler. Zulmleri men‘ [u] def‘ içün emr-i pâdişâhîler vârid olup paşa-yı mûmâ-ileyh pederine dayanup aslâ ve kat‘â tenbîh ü te’kîdden âgâh olmayup yine zulm-i sarîhden hâli olmaz. Hemân re‘âyâ ale'l-umûm yedi kubbe vezîrleri *[169b]* huzûrlarında Selîm Hân'a ruk‘a sunup,

Dâd [u] feryâd ey çârunâ Selîm Hân u Pomağ'a

Ey çeştenî paşa-yı gâzîyân komağa

deyü ruk‘aların ref‘ etdikde pâdişâh-ı âdil arzuhâl-i fukarâ-yı bâ-billahı kırâ’et edüp mefhûmu ma‘lûm-ı hümâyûnları olunca Sokullu Mehemmed Paşa'ya eydür: "Tiz şu oğlunun zulmün re‘â[yâ] ve zu‘afâ üzerinden izâle eyle, yohsa seni vâcibü'l-izâle defterine kayd ederim" dedikde âkıl Mehemmed Paşa'nın aklı başından gidüp *"el-emrü emrüküm"* deyüp huzûr-ı pâdişâhî tahrîr edüp bir mu‘temed kapucubaşısına verüp "Elbette Budin'e varup bu emri icrâ edüp tîz gelesin" deyü tenbîh [u] te’kîdler edüp netîce-i merâm kapucubaşı on günde ılgar ile Budin'de mahkeme-i şer‘a varup kal‘a kapuların sedd edüp a‘yân-ı vilâyet ile paşa sarâyına gelüp "Emr pâdişâhın" deyü Sokullu oğlu (---) Paşa'nın başın kesüp on günde yine dîvân-ı pâdişâhîye gelüp huzûr-ı pâdişâha kelle galtân eder. Selîm Hân eydür: "Lala bu baş nedir?" der. Mehemmed Paşa eydür "Pâdişâhım geçen divânda şu re‘âyâlara

zulm edeni men‘ [u] def‘ eyle, deyü fermân-ı şerîfiniz olmuşdu. Pâdişâhım, bir zâlimin zulmü pâdişâhların ma‘lûmu olıcak, âyet sûre-i (---) [148] mâ-sadakı üzre eyle zâlimin zulmünü mazlûmlar üzerinden, vücûd-ı zâlimi dünyâ sahîfesinden böyle hakk edüp şerî‘atdan taş koparanın başın böyle koparmak gerek" deyü taşra çıkınca Selîm Hân gâyet müte’ellim olup eydür "Ey Lalam! oğlunun cümle mâlıyla Hafsa'da hayrât [u] hasenâtlar eyle" deyü fermân etdükde,

Evsâf-ı hayrât [u] hasenât-ı (---) ibn âkıl Sokullu Mehemmed Paşa

Evvelâ bir kubbe-i azîmli ve bir minâre-i serâmedli ve vâsi‘ haremli gâyet musanna‘ câmi‘dir kim gûyâ câmi‘-i selâtindir. Derûn-ı câmi‘ eyle müzeyyen ü rûşendir kim gûyâ câmi‘-i Rüstem Paşa'dır. {Târîh-i câmi‘-i zîbâ

Göricek Azmî du‘â edüp dedi târîhini

Bu binâyı eyleye Allah bâkî üstüvâr. Sene 984.

Bu târîh câmi‘in şâhrâh üzre harem kapusunun atebesi üzre vâki‘ olmuşdur}. Ve bu câmi‘ hâricinde yüz yigirmi ocaklı, enderûn [u] bîrûnlu ve sahrâ-misâl vâsi‘ haremli ve müte‘addid harem kâ‘alı ve ıstabl-ı anterli bir hân-ı azîmdir kim beş bin at ve katır ve deve alır kârbânsarây âyende vü revendeye mihmânsarây-ı hâne-i bî-minnetdir. Ve bu şâhrâhın yemîn ü yesârında kâmil üç yüz aded kârgîr kemer binâ dekâkînlerdir kim cümle zî-kıymet eşyâlar anda mevcûddur. Ve bu sûk-ı sultânî içre bir hammâm-ı ibret-nümâsı vardır. Kapusundan câmekânına altı kademe taş nerdübân ile urûc olunur, câmekân-ı kebîrli ve müte‘addid halvetli âb u hevâsı ü binâsı hûb ve dellâkları mahbûb bir hammâm-ı mergûbdur. Ve tekyesi ve medresesi ma‘mûrdur. Ve bir dârü'l-it‘âm-ı dârü'z-ziyâfe imâreti vardır, hâlâ ilâ hâze'l-ân cemî‘i müsafirîne subh u mesâ ol matbah-ı Keykâvûs'dan her ocak başına birer bakır sini ile birer sahun pilav yahni mahlût ve bir tas çobra ve beş nân ve şem‘-i revgan ve bir şem‘dân verüp cemî‘i Müslim ü gebr ü tersâya mâh [u] sâl nimetleri mebzûldür. Ve her hayvân başına birer tobra yem dâ’imdir. Bu hizmetlere cânib-i vakfdan nâzırı dâ’imdir.Bu hânın muslukları ve câmi‘in âbdest muslukları dahi vakt-i şitâda ıssı sudur. Ve'l-hâsıl eyle hayrât-ı kavîdir kim ebniye-i ulyâları serâpâ rasâs-ı hâs-ı nilgûn ile mestûr bir hayrât-ı ma‘mûrdur. şehrin Burgaz tarafı râhında şehrin hâric-i nehr-i (---) deresi üzre olan cisr-i musanna‘ bu hayrâtdandır. Ve niçe kahhâvî ve sâ’ir hâne ve hânedânlar dahi bu hayrâtdandır.

Ve bu hân-ı azîmin civârında Hafsa Hâtûn hânı, kiremitli bir hân-ı sağîredir ammâ gâyet kavî binâ-yı metîndir. Ve bu rabta cümle sekiz yüz bâğ u bâğçeli ve serâpâ kiremit örtülü ve sekiz mihrâblı kasaba-i ra‘nâdır. Ve dörd aded kiremit örtülü küçük hânları var. Ve Hafsa Hâtûn hânı kurbunda,

Ziyâret-i Kurd Baba: Fukarâ-yı Bektâşiyân'dandır, ammâ tekyesi yokdur. Hemân kubbesiz bir kabr-i pür-envârdır. Bu şehrin ekseriyyâ hân u câmi‘ ü medrese ü tekye ü hammâmının binâların cümle Süleymân Hân mi‘mârı Koca Sinân bin Abdülmennân Ağa'nın kârıdır. (---) (---) (---)

Andan yine cânib-i şarka ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar geçüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i ra‘nâ sitâyiş-i kasaba-i Babaeski: Tâ Yanko ibn Madyan zamânından berü ma‘mûr u

âbâdân kal‘a-i kadîm ve şehr-i azîm idi. Ba‘dehû Sırp ve Bulgar banları ve Hersek ve segreleri İslâmbol'u harâb etmeğe giderken bu şehri de harâb etdiler. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sarı Saltık Bây Sultân, Pirevadi *[170a]* kurbunda Dobruca Abdullah huzûrunda merhûm oldukda Saltık Bây'ın vasiyyet-i sâbıkası üzre na‘ş-ı Muhammed Saltık'ı yedi aded tabuta fukarâları koyup yedi kral-ı dâl yedi tabutu alup her biri birer iklîme tabutları götürürken tabutlarda cesed-i Saltık'ı bulup hamd-i Hudâ bizdedir, deyü her bir kral vilâyetlerine götürürler. Edirne kralı cesed-i Saltık Bây'ı bir harâb-âbâd olan Baba şehrinde defn etdiğiyçün Babaeskisi derler. Anların şerefiyyetine hâlâ imâr olmadadır.

Nehr-i (---) (---) kenarında bir düz ferah-fezâda Vize sancağı hâkinde cemî‘i tekâlif-i şâkkadan mu‘âf [u] müsellem ma‘mûr rabta-i zibâdır. Ve hâkim-i şer‘îsi yüz elli akçe kazâdır.

Ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâdır. şehrin imâristânı cümle bin altmış aded bâğlı ve bâğçeli serâpâ kırmızı kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ve kârgîr ve gayri nâ-cibir binâlı hâne-i ma‘mûrlardır. Ve cümle yigirmi mihrâbdır.

Cümleden şehrin cânib-i şarkîsi başında nehr-i (---) kenarında câmi‘-i azîm Alî Paşa, Süleymân Hân vüzerâlarındandır. Semîz Alî Paşa nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir vezîr-i müdebbir imiş. Bu şehr içre bir câmi‘ inşâ etmişdir kim gûyâ câmi‘-i selâtîndir.

İslâmbol'da hemân Topkapusu dâhilinde Ahmed Paşa câmi‘ine müşâbihdir. Ammâ bu andan vâsi‘ ve rûşen ü müzeyyen ve mükemmel binâ-yı ibret-nümâdır. Medrese ü imâret ve hammâm ve hânlar ve cümle dükkânlar bu Alî Paşa hayrâtıdır kim eser-i azîmlerdir. Câmi‘in kubbesi eflâke ser çeküp bir menzil yerden kurşumları bahr-i nîlgûn-vâr temevvüc eder. Bu kâr-ı ibret-nümâ Koca Mi‘mâr Sinân'ın amelidir kim bu câmi‘de dahi zîbâ tasarruflar ve ra‘nâ tasnîfler edüp bir minâre-i serâmed etmiş kim gûyâ minâre-i Rüstem Paşa'dır.

Andan çârsûnun iç yüzünde câmi‘-i Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî müfîd ü muhtasar bir câmi‘-i kadîmdir. Ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlik olup başka bir rûhâniyyet vardır. Enderûn [u] bîrûnu ol kadar müzeyyen değildir. Bir tabakalı bir minâre-i serâmedi vardır ammâ bu câmi‘ meremmâta muhtâcdır. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir. Bir medrese ve yedi mekteb-i sıbyân-ı tıflân ve yedi aded hân ve yüz mikdârı dükkân ve bir imâret-i it‘âm-ı müsâfirân ve bir hammâm-ı dilsitân ve üç aded tekye-i dervîşân ve çârsû içre bir çeşme-i âb-ı hayevânın târîhi budur:

Hâtif-i Gayb dedi târîhin

Çeşme-i selbebil-i âb-ı hayât. Sene 932. [149]

Ve âsâr-ı acîbe-i hayrât-ı azîm,

Cisr-i Çoban Deli Kâsım Ağa: Nehr-i (---) (---) üzre nev bina {7 göz} bir püll-i a‘lâdır kim gûyâ kantara-i Çoban'dır kim Erzurûm'da Hasankal‘ası kurbunda Sultân Çoban cisridir. Mezkûr nehr-i (---) (---) Istıranca dağlarından cem‘ olup bu mahalden ubûr edüp Koca Murâd Hân'ın Ergene köprüsü kim yüz yetmiş dörd göz ibret-nümâ cisr-i azîmdir.

Andan ubûr edüp (---) kurbunda (---) (---) (---) mahlût olur. Ammâ mezkûr Çoban Kâsım Ağa cisri yedi göz sırât-ı ibret-nümâdır.

Bu Çoban Kâsım Ağa bu cisr mahallinde koyun güderken Cenâb-ı Bârî kendüye İslâm müyesser edüp mürûr-ı eyyâm ile dergâh-ı âlî yeniçeri ocağında kul kethüdâsı olup Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in hapsinde iken "Ahdim olsun bu girdâbdan rehâ bulursam koyun gütdüğüm yirde bir cisr binâ edeyim!" deyü ahd edüp ba‘de'l-halâs *"El-kerîmu izâ uhide vefâ"* [150] mazmûnu üzre dörd yüz kîse-i Rûmî masrûf edüp bu cisr-i azîmi inşâ etmişdir. Ammâ hakkâ ki vâhidü ke'elf bir kantara-i zîbâ-yı musanna‘dır kim metânetde gûyâ cisr-i Vişgrad'dır. Her uyûnu ayn-ı cârî üzre birer kavs-ı kuzah-misâl tâk-i tumturaklardır. Târîhi budur güfte-i Samâhî

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Murâd-ı Cem-azamet

Murâdı üzre Hudâ ide sâyesin memdûd

Samâhî cânıma hâtifden {erdi} bu târîh

Ola bu cisri karîn-i kabûl-i Rabb-i Vedûd

Sene 1043.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Sarı Saltık Baba Sultân

Bâlâda menâkıb-ı şerîfleri ırk-ı tâhirden olup Hacı Bektâş-ı Velî izniyle ibtidâ diyâr-ı Rûm'a kadem basan Saltık Bây Muhammed Buhârî oldukları bâlâda Babadağı şehri evsâfında mufassaldır.

Ammâ bu mahalde medfûn olmasının sebebi yine kendülerinin vasıyyeti ile yedinci tabutu Edirne sâhibi İdrivban bu mahalde Yanko deyri içre defn edüp dörd yüz seneden berü cemî‘i milelin ziyâretgâhıdır.

Ve ol zamândan berü kabr-i münevveri üzre bir ân çerâğ-ı âteşdânı sönmemişdir.

Bir kaç kerre Yahûdî tâ’îfesi tebdîl-i câme olup çerâğ-ı münevverin söndürmek murâd edindikde "püf" demeğe dem nefesi tutulup ancak bir sedd-i ramakı kaldıkda parmak kaldırup İslâm ile müşerref olanın biri Murâd Hân-ı Râbî‘ asrında türbedâr idi, deyü şehâdet etdiler. Hâlâ ol kandili ser-i sa‘âdetleri tarafında huddâmları ***[170b]*** yağ koyup âsitâne-i Baba'yı münevver eder. Niçe kerre dühn-i kûsfend komağı ferâmûş edüp niçe günler yine çerâğı rûşen olur, bir âsitâne-i deyr-i azîmde medfûndur. Gerçi tekye-i Bektâşiyân'dır ammâ evkâfı za‘îf olmağıla dervîşânı azdır ammâ nezerâtları çok gelir. Ve cânib-i erba‘asında bâğ u besâtînleri vardır.

Bu şehr-i Baba bunların âb-ı rûyına ihyâ olmuşdur. Hudâ imâr ede. Bu şehir anların ismiyle müsemmâ olup Babaeskisi derler. Bu türbe-i pür-envâr şehrin cânib-i şarkîsi kenarında Alî Paşa câmi‘i cenbinde nehr-i (---) kenarında bir bâğ-ı gülistân içre,

{**Ziyâret-i eş-şeyh şuhûdî:** Aslında yine Babaeskisi'ndendir. Kemâl-i zâhir ü bâtın ile meşhûr, hüsn-

i kitâbetde kalem gibi alem idi. Sarı Saltık Baba tekyesinde medfûndur}.

Bir köhne binâ deyr-i kebir içre medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-aziz. (---)*

Ve bu şehrin cânib-i garbîsinde bâğçeler kenarında Edirne râhı üzre,

Ziyâretgâh-ı eş-şeyh Hazret-i (---) (---) **Baba:** Reh-i râst üzre bir topraklı yığın hünka dibinde bir mesîregâh-ı çemenzâr-ı bâğ-ı gülistân içre bir âsitâne-i kadîmdir kim tabut-ı Sarı Saltık Bây ile bile gelen kırk halîfenin biri bu (---) (---) Baba Sultân'dır. Hayli mu‘ammer olup Gâzî Hudâvendigâr ile Edirne fethinde bile bulunmuşlardır. *Kuddise sırruhû.*

şâhrâh üzre olmağıla ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır. Bir kaç fukarâ-yı Bektâşiyânı olup bâb-ı tevekkülde fakr-ı fâka sâhibleri bir alay hümâmdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehri dahi seyr [u] temâşâ ve ziyâret edüp yine Melek Ahmed Paşa efendimizle cânib-i şarka (---) sâ‘atde âbâdân yerlerle,

Menzil-i kasaba-i pürnâz ya‘nî **büleyde-i Burgaz**: Lisân-ı Yunan'da burgaz, kal‘a ismi olduğu ve bânîsi ve fâtihi ve kal‘asının sebeb-i inhidâmı ve ba‘dehû Süleymân Hân asrında Sokullu Mehemmed Paşa'nın imâr edüp hâlâ İbrâhîm Hânoğulları nezâretinde evkâf-ı azîm olduğu bâlâda sene 1061 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimizle mühürden ma‘zûl olup Özi eyâletine gitdiğimiz mahalde bu Burgaz'a uğrayıp cemî‘i âsâr-ı binâları ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur. Ol mahalle nazar oluna.

Paşa efendimiz bu şehirde vüzerâ mihmânsarâyında mihmân iken üzerimizden Rûmeli eyâletin alan Silâhdâr Muslı Paşa'nın tuğu konakçısıyla bu şehre geldikde iki vezîrin askeri izdihâmından re‘âyâ vü berâyâ rencîde-hâtır olmasın içün paşa efendimizle reh-i râstdan çıkup cânib-i şimâle,

Kırkkilise sancağı tarafina revâne olduğumuz konakları ve büleydeleri ayân u beyân eder

Evvelâ Burgaz'dan taraf-ı şimâle meyyâl (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ahmed Beğli: Kırk Nisâ livâsında iki yüz hâneli Burgaz nevâhisinde bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Andan yine taraf-ı şarka (---) sâ‘atde,

Menzîl-i karye-i Tatarlı: Üç yüz hâneli ma‘mûr Müselmân köyüdür. Câbecâ bâğları ve mahsûllü dağları vardır ve bir minâreli ma‘mûr câmi‘i var. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Uzun Hacılar: Bu (---) hâkinde (---) nevâhîsinde üç yüz hâneli bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ kiremitli ve her hânesi müsâfirîn içün ahûrlu ma‘mûr müselmân köyüdür. Bir minâreli nâzük câmi‘i var ve nehr-i Ergene üzre bir haşeb cisri var ve bir küçük hânı var, gayri imâretleri yokdur.

Andan cânib-i kıbleye dağlık ve ormanlık mahsûllü kurâlar ubûr ederek (---) sâ‘atde,

Der-vasf-ı kasaba-i sağîr Kösdemir: Kösdem nâmında bir nehir kenarında vâki‘ olup ol nehirde demir ma‘deni olmağıla Kösdemir derler. Bir dereli ve depeli zemîne vâki‘ olmuş (---) sancağı

hâkinde ve (---) ve nâhiyesinde beş yüz hâneli bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ kiremitli ma‘mûr hâneli, enhâr-ı revânı âb-ı hayât büleydecikdir. Bu uyûn-ı câriye-i sağîre Istıranca'dan ve Vize sarâyı ve Seregen kasabası dağlarından cem‘ olup bahârda tuğyân üzre revân olup nehr-i Ergene'ye mahlût olur. Bu büleydenin cümle bâğ u bâğçeleri bu âb-ı hayât sâhilindedir. Bir minâreli müfîd [ü] muhtasar bir câmi‘i ve beş aded hurde hânları ve yigirmi aded dükkânları ve bir tekyesi ve bir küçük hammâm-ı rûşenâsı var, gayri imâretleri yokdur.

Bu büleydede aslâ kurşumlu ebniye-i âlî {dahi} yokdur, ammâ mahsûlâtı çokdur. Koyunu ve odunu ve kömürü ve dağlarında kerâstesi gâyet çokdur. Anda yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde,

Der-sitâyiş-i kasaba-i Fener: (---) hâkinde Silivri nevâhîsinde kâhîce Eyyûb Mevleviyyetinde olur bir rabta-i ma‘mûrdur. Fener nâmıyla müsemmâ olmasının aslı oldur kim Ebü'l-feth Gâzî asrında henüz feth olmuş diyâr-ı nevşâr olmağıla dağlarında olan küffâr bu büleydeyi nehb ü gâret edip yine *[171a]* kûh-ı hıyâbânları cây-ı menâs edinirlerdi. Âhir Mehemmed Hân-ı Gâzî'ye bu büleyde ahâlîsi tazallum edüp bu rabta hâricinde eflâke ser çekmiş bir kulle-i bâlâ inşâ edüp içine müstahfızân kodu kim haydud küffârı bu büleydeyi nehb ü gârete geldikde bu kulleden toplar ve tüfengler atılıp kullenin tâ zîrve-i a‘lâsında fânûslar ve âteşler ile çerâğân ederlerdi. Bu çerâğistânı sâ’ir kurâlardan görenler ve leb-i deryâda Silivri kal‘ası askeri görüp atlarına süvâr olup bu Fener kasabası imdâdına yetişüp küffârdan halâs ederlerdi. Anınçün bu rabtaya kasaba-i Fânûs-ı Vize derler. Hâlâ ol kulle-i bâlâ esâsı {yel değirmânları kulleleri kurbunda} ma‘lûmdur.

Ve bu büleyde evc-i semâya münkalib olmuş bir kûh-ı bâlâ üzre vâki‘ olmağıla cânib-i cenûbunda ve kıblesindeki sahrâlarda olan çiftlikler ve ma‘mûr kuralardan Feteköyü ve (---) köyü, hattâ kal‘a-i şehr-i Silivri nümâyân bir büleyde-i âbâdândır. Bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf yedi yüz kiremit ile mestûr fevkânî ve tahtânî ma‘mûr kârgîr evlerdir. Lâkin bunda aslâ Müselmân yokdur, cümle Rûm kefereleridir. Amma hevâsının letâfetinden Rûm girâtsaları ve giralna kızları ve mûğ-pîçe Rûm cüvânları var kim misilleri meğer Atina şehrinde yâhûd cezîre-i Sakız'da ola.

Ammâ bunlar (---) câmi‘i evkâfı olmağıla maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem olup hâkimleri ve sarây-ı âlîleri vardır. Ekseriyyâ mûğları ve koyun celebi ve pasdırma keşân ve yağ satan keferelerdir. Bunların kolluğu vardır. Anın sebebiyle kefere hânelerine ferd-i âferîdeden bir ferd konmağa kâdir değildir ve kondurmazlar. Mu‘âf u müsellem olduklarından belki âdemi katl ederler. Ammâ yedi aded hânları vardır. Hânlarda sâkin olan müsâfirîne me’kûlât [u] meşrûbâtdan imdâd ederler. Bu hânlar kurbunda kırk elli aded esvâk-ı muhtasarlı dekâkînlerinde balık ve peynir ve boza ve şarâb ve rakı firâvândır. Ve bir kenîse-i atîkleri var. Argona nâmıyla bir bıtrîk ve kıssîs binâ edüp zu‘m-ı bâtılınca Hazret-i Meryem Ana rûhuna savâbın hîbe eylemiş. Yılda bir kerre niçe yüz bin küffâr bu deyr-i köhneye gelüp tecdîd-i âyîn-i kefere-i fecere ederler. Ammâ gâyet musanna‘ deyrdir. Hattâ papasları Melek efendimize vâfir hedâyâ getirdiler. Andan yine cânib-i şarka teper aşağı inüp niçe kurâ-yı âbâdân güzer edüp Kovukdere nâm içre ol sengistân-ı muhâtara yerden geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Haniça ya‘nî kasaba-i ma‘mûr Çatalca

Dest-i Âl-i Osmân'da üç Çatalca şehri vardır. Bir (---) (---) (---) (---) (---) (---) İkincisi Yenişehir kurbunda Kesendire ve Koloz nâhiyesinde kazâ-yı kasaba-i Çatalca'dır. Üçüncüsü bu

İslâmbol Çatalcası'dır. İskender-i Kübrâ asrında İslâmbol'u ta‘mîr u termîm eden Yağfur kralın duhter-i pâkize-ahteri olan Hanica nâm kızının yaylağı olmağıla bunda bir kal‘a-i azîm inşâ edüp lisân-ı Yunaniyân'da Hanca nâmıyla iştihâr bulmuş bir sedd-i metîn kal‘a-i hasîn idi. Ba‘dehû Sırf kralı ve Bulgar kralları İslâmbol kal‘asının taşra yedi kat divârların Silivri'den Terkoz'a varınca harâb etdiklerinden bu Hanca kal‘asın dahi harâb u yebâb etdiler. Hâlâ eser-i binâları şehrin cânib-i garbîsinde yalçın kayalar üzre nümâyândır. Ba‘dehû yine âbâdân olup sene (---) târîhinde Yıldırım Bayezîd Hân feth edüp kal‘asın yine münhedim edüp İslâmbol'u muhâsara edüp âhir sulh ile İslâmbol'un nısfın feth etdikde Eğrikapu'dan Ayakapusu'ndan ve Gül câmi‘den tâ Unkapanı'na ve Zeyrekbaşı'na ve Karamâneynlere ve andan şâhrâh ile tâ Edirnekapusu'na gelince yetmiş mahalle-i Müslimîn'de kırk yedi bin âdem bâ-sulh İslâmbol içre sâkinler idi. Ba‘dehû Timur hâdisesinde Yıldırım Hân münhedim olup ol esnâda Timur yanında iken humma-i muhrîkden Yıldırım Hân merkûm olduğun küffâr istimâ‘ edüp cümle ümmet-i Muhammedî İslâmbol'dan bu Çatalca şehrinden nefy-i beled edüp yine küffâr bu Çatalca'ya istilâ eyledi.

Ba‘dehû sene 857 târîhinde Ebü'l-feth Gâzî İslâmbol üzre Edirne'den gelirken savlet [ü] salâbet-i şehriyârîye çatalca küffârı tâkat getiremeyüp Silivri kal‘asına ve Terkoz kal‘asına ve İslâmbol kal‘asına firâr edüp dârü'l-bevâr etdiler.

Ba‘dehû Ebü'l-feth Gâzî bu Çatalca şehrinde niçe bin yük bâr-ı sakîli Mihaloğlu Alî Beğ ile bırağup "Bu şehri Allah'a emânet etdim" deyü du‘â edüp kendüler İslâmbol'u muhâsara edüp (---) günde sene (---) târîhinde feth edüp anların du‘â-i hayrları berekâtıyla bu Çatalca şehri âbâdân olmadadır.

Der-sitâyiş-i imâret-i büleyde-i Çatalca: *[171b]* Bu şehrin imâristânı Çatal dağının zeyline vâki‘ olmağıla Çatalca derler. Kayalı ve dereli ve depeli iki çatal kûh-ı bâlânın cânib-i şarkîsi dâmeninde kıbleden cânib-i şimâle tûlânî vâki‘ olmuş iki bin adım dırâz bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayâtlı bâğ-ı İrem-misâl bir büleyde-i bî-misâldir. Eyyûb Sultân Mevleviyyeti nevâhîlerinden yüz elli akçe pâyesiyle mükellef kazâdır. Ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Hâkim-i örfi Çatalca bâğçesi üstâdıdır. Üç yüz bâğbân Aznavur bostâncılar ile zabt u rabt eder a‘lâ hükûmetdir. Tarafından subaşısı ve kethüdâyerisi ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve ayak nâ’ibi vardır. Ammâ İslâmbol karîb olmağıla müftî ve nakîbi yokdur.

Bu şehr-i zîbâ cümle kırk yedi mihrâbdır. Beşi salât-ı cum‘a edâ olunur câmi‘dir. Cümleden mükellef ü müzeyyen ve ma‘mûr,

Ferhâd Paşa câmi‘i: Süleymân Hân vüzerâlarından Selîm-i Sânî'ye ve Murâd Hân-ı Sâlîs'e irişmiş bir vezîr-i dilîr emiş kim câmi‘inden bellidir. şehrin tâ vasatında bir mürtefi‘ zemînde dırahtistân-ı hıyâbân içre bir serâmed minâreli bir câmi‘-i rûşendir. Gerçi küçükdür ammâ gâyet musanna‘ u müzeyyen ve mükemmel ü mükellef câmi‘-i müferrâhdır. Cümle hücreleri ve sâ’ir imâretleri serâpâ kurşum ile mestûr bir câmi‘-i nûrdur. Hakkâ ki Süleymân Hân câmi‘in binâ eden Koca Mi‘mâr Sinân bu câmi‘de gûnâ-gûn zîhler ve elvân tasarruflar icâd etmişdir. şeb [u] rûz cemâ‘atden hâlî değildir. Andan (---) (---) câmi‘-i

.....(1.5 satır boş) .....

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle (---) aded mahalle-i müslimîndir ve üç mahalle-i keferedir. Ve cümle (---) aded serâpâ ahmer-gûn musanna‘ kiremit örtülü fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ sarây-ı âlîler ile ârâste ü hadîka-i besâtinler ile pîrâste olmuş bâğ-ı hıyâbân-misâl şehr-i cihândır. Cânib-i kıblesinde tâ Kovukdere nâm mahalle varınca imâristândır, ammâ her hânede bâğ u bâğçe olmağıla hâne-ı zîbâları seyrekdir.

Cümleden sarây-ı selâtin-i Âl-i Osmân, hayrât-ı Sultân (---) (---) Hân, şehrin cânib-i şarkîsinde bir çemenzâr sahrâya nâzır bir mürtefi‘ zemînde dıraht-ı servî ve çınar ve kavak ve bîd-i ser-nigûn ve sâ’ir eşcâr-ı müsmirrât-ı gûnâ-gûn ile kuyâğ-ı hıyâbân olmuş bir bâğ-ı İrem'dir kim gûyâ erd-i behiştdir. Bunda olan tuyûr-ı hoş-elhânın evsâfında lisân kâsırdır. Bâ-husûs mürg-ı karatavuk ve mürg-ı ishakın hoş-nevâlığı vakt-i şâfi‘îde âdeme hayât verir. Ve hezâr hezârânın ve bülbül-i hoş-nevânın nevâ-hânlığı bir bâğ-ı selâtînde yokdur. Zîrâ kûhî semtlerdir. Bu sarây-ı azîmin cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl divârlıdır. İçinde bostâncıbaşısı ve üç yüz aded bâğbânı vardır. Ve müte‘addid hücreleri ve niçe kasr-ı havernâkları ve niçe kâh-ı kâ‘aları var ve Çatal dağın su terazûlarıyla uçar âb-ı revânlar fiskiyye ve havz u şadırvanlardan ve selsebillere rîzân olur. Her pâdişâhın birer gûne kasr-ı İremleri var kim atlas-ı felekde eyle bir kârgîrliği bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir. Merhûm Melek Ahmed Paşa efendimiz bunda mihmân olup Kaya Sultân ile bunda mülâkât olup kâmil bir hafta bu bâğ-ı cinânda Hüseyn-i Bâkara fasıllarıyla zevk u safâ edüp felekden kâm alır şekilli olduk. Ammâ ne mümkin, beyt:

Müft mesken sanur cihânı kişi

Nakd-i ömrin verir kirâ yerine

Eğer manzûrumuz olduğu mertebe bu gaytân-ı ravza-i rıdvânı medh eylesek bir mücelled kitâb olur. Hulâsa-i kelâm bir haftada, gicemiz Kadr, gündüzümüz ıyd-ı adhâ idi.

Bu bâğdan sonra Deli Usta sarâyı ve Çataloğlu sarâyı ve Kadri Ağa sarâyı ve niçe nâ-ma‘lûm sarây-ı gûnâ-gûnlar vardır. Ve yedi aded tekye-i Halvetî ve Celvetî ve Bektâşî âsitânesi ve mu‘azzam kurşum örtülü hânları ve hâne-i bî-minnet kârbânsarâyları ve bir hammâmı ve iki yüz yetmiş aded dükkânları vardır.

Ammâ bezzâzistânı ve imâret-i medrese ve dârü'l-hadîsi yokdur. Lâkin mekteb-i sıbyânı ve ulemâ vü a‘yânı çokdur. Ve bu şehir bir kûh-ı bâlâ dâmeninde vâki‘ olmağıla yetmiş yerde âb-ı hayâtları çârsû-yı bâzâr içre kırk elli aded çeşme-sârlardan birer uyûn-ı câriye cereyân edüp bâzâr-ı hüsnün kaldırımları üzre seyl-vâr revâne olup bâğ u bâğçelere ve müşebbek bostânlara cereyân eder. Sûk-ı sultânîsinde ekser ehl-i hırefi pây-pûşçı ve füllâr postâlcıdır. Zîrâ çoban ve çoluk ve hıdeman-ı yoluk kânıdır. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gûyâ Züleyhâ vü Yûsuf-ı sânîdir. Ve dahi memdûhâtından ***[172a],***

Çatalca çayırı: Kâğıdhâne çayırından latîf nebâtât [u] giyâhâtlı yonca ve tirfil ve bir sim kânı bir sahâr-yı çemenzâr [u] lâle‘ızârdır kim Âl-i Osmân anbârına bu sahrâ-yı pür-hâsıldan üç bin araba alef der-anbâr-ı Ahûrkapu olur. Çayır mevsiminde muhâfazası içün bir oda yeniçeri çorbacısıyla nigâhbânlık ederler. Ve,

Memdûhâtından gayri sahrâlarında Baba Nakkaş'a varınca ve Kiteli ve Baklalı ve İzzeddînli kurâlarına varınca çiflik-i azîmler ile ârâste ve ağıllar ve ekrekler ve sayalar ve çalışlar ve mandıralar ile pîrâste olmuş koyunlu ve kuzulu ve sığır ve câmûslu vâdîlerdir kim cemî‘i a‘yân-ı İslâmbol'un bu kurâlarda alâkaları vardır. Ve bir memdûhu dahi südü ve kaymağı ve teleme peyniri ve ağızı ve kölemezi ve kesmik yoğurdu ve dil peyniri ve kaşkaval peyniri deryâ-misâl südü İslâmbol'a akup Belde-i Tayyibe ya‘nî Mahmiyye-i Kostantiniyye'yi ganimet eder. Nazargâh-ı Mehemmed Hân bir şehr-i Çatalca-i âbâdândır. İnkırâzu'd-devrân ma‘mûr [ve] şâdân ola. *Bi-Rabbi Müste‘ân.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Çatalca : (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan kalkup yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde giderken cümle a‘yân [u] eşrâf-ı İslâmbol ve Sadrıa‘zâm Bıyıklı Çerkes Dervîş Mehemmed Paşa Kethüdâsı Alî Ağa ve niçe bin a‘yân paşaya istikbâle çıkup paşa dahi ol gün *Bismillah* ile taht-ı revândan nüzûl edüp çakal ata süvâr oldu. Ve cirid oynansın deyü fermân edüp Melekli ve sadrıa‘zamlı iki başdan cirid oynayup eyle silâhşorluk ve gûnâ-gûn lu‘bedebâzlık etdiler kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Bu gûne arz-ı mehâret etdiler. Paşa efendimiz bu hakîrin defteriyle iki bin altmış altun ihsân eyledi. Ve sol tarafda koçu araba içre Kaya Sultân üç kise altun bezl [u] in‘âm eyledi. Bu uslûb ile ol gün,

Menzil-i Benefşe Çayırı: Bunda cemî‘i hayme [ü] hargâhlarımız ile meks edüp ol sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle‘ızârda atlarımız ile bir gice sohbet-i hâs etdik. Bu sahrâ-yı çemenzâr dahi pâdişâhın hâs atlarıyçün çayır-ı azîm bir hâmûn-ı kadîmdir. Bunda dahi İslâmbol a‘yânının ve yedi kubbe vüzerâlarının ve sadrıa‘zamın hedâyâları gelüp ertesi gün alay-ı azîm ile (---) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i sarây-ı Kaya Sultân der mahalle-i Topçular: Bu sarây-ı ferah-fezâya dâhil oldukda yüz aded kurbân ve on aded deve kurbân edüp fukarâya bezl olunup herkes sarâylarda ve niçe yüz ağalar haymelerinde meks etdiler. Ertesi ale‘s-sabâh Sadrıa‘zâm Dervîş Mehemmed Paşa ve yedi kubbe vüzerâları ve şeyhülislâm (---) (---) efendi ve nakîbü'l-eşrâf (---) (---) efendi ve kadı‘askereyn ve İslâmbol mollası ve gayri niçe bin a‘yân [u] kibâr-ı kübbâr gelüp paşa ile müşerref olup Dervîş Mehemmed Paşa ile bizim Melek Paşa birbirlerin bağrına basup sadrıa‘zam koynundan bir hatt-ı şerîf çıkarup paşaya verdi. Paşa bûs ber-ser edüp kırâ’at etdikde "Emir pâdişâhımın ammâ Sofya-i sâfiye şehrinden berü yedi aydır haste-hâlim İnşâallah sehel tahsîl-i mizâc edüp fermân-ı şehriyârî üzre kubbe-nişîn vezîr-i sârî olalım, fermân pâdişâh-ı Cem-cenâbındır" deyüp niçe kelimâtdan sonra paşa, sadrıa‘zama bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim bir târîhde bir vüzerâ bir sadrıa‘zama etmemişdir.

Ba‘de'z-ziyâfe sadrıa‘zama bir semmûr kürk ve üç kîse altun ve ba‘de'l-vedâ‘ bir mücevher raht u bahtlı ve mücevher zeynli ve altun zincirli sâfinâtü'l-ciyâd misilli bir {mu‘teber} at çeküp sadrıa‘zam bîlâ-rikâb süvâr olup gitdi. Ertesi gün sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlîvekârdan emîr-i ahûr ağa ile bir mücevher rahtlı ve eğerli ve zeheb-i hâlis zincirli bir küheylân-ı sabâ-sür‘at esb-i eşheb gelüp bula süvâr olup "Kubbe-nişînim vezîr-i âli tebârımsın!" deyü yine hatt-ı şerîf geldi. Hemân paşa "*el-emrü emrüküm"* deyüp süvâr olup sarây kapusundan taşra fermân-ı pâdişâhî yerin bulsun deyü çıkup yine sarâya gelüp emîr-i ahûrdan vâfir öz[r]ler dileyüp bir kîse gurûş ihsân edüp emîr-i ahûr gidince sadrıa‘zamdan yine eylece bir esb-i ahmer-gûn-ı sabâ-sür‘at geldi kim gûyâ ebreş-i gül-endâm

veyâhûd aşkar-ı div-zâd idi.

El-hâsıl ol gün a‘yân-ı vilâyetden yetmiş aded yeleğender atlar geldi kim kimi cilfe ü musâfaha ü havvâre ve tarîkî ü Mahmûdî ü ma‘nek ü seylâvî ü beşşâre ü dîvne ve gevgeş ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu gûne hasîb u nesîb küheylân atlar gelüp cümlesin kendü ile renc [u] anâ çeken ağalarına ihsân eyledi. Ertesi sa‘âdetlü pâdişâhın ihsânı olan esb-i ciyâda süvâr olup âheste âheste Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ziyâretine gidüp edâ-yı ziyâret edüp yetmiş aded kurbân *[172b]* eyleyüp cümle fukarâ-yı bâbullaha bezl olundu. Andan yine Topçular Sarâyı'na gelüp bu hakîre raht u bahtıyla bir eşheb at ve bir semmûr kafası kürk ve bir kîse guruş dukat {ihsân} edüp kendüsü tahsîl-i mizâc edince hizmetinde olup nedîm-i hâssı idik.

Der-fasl-ı sitâyiş-i şeb-büge-i teferrücgâh-ı ibret-nümâ, be-vâdî-i Kâğızhâne-i zîbâ

Bu hakîr-i pür-taksîr Melek Ahmed Paşa efendimizle bu Topçular sarâyında sâkin olurken her şeb Kâğızhâne'de niçe yüz bin fişeng-i pür-reng evc-i âsumâne urûc etdüğün temâşâ edüp niçe bin top u tüfeng sadâsın istimâ‘ ederdik. Âhir bir yârân-ı safâdan bu şâdımânı su‘âl etdükde ol yâr-ı vefâdâr bu hakîrin ahvâline vâkıf-ı esrâr olup eydür: "Ey gussa vü gamda perîşân-hâtır olan bîçâre ve aklın yitirmiş âvâre! Niçün deşt-i gamda mecnûn gibi mahzûn olup bu hây-hûy-ı Kâğızhâne'den âgâh değilsin. Bu devlet-i Âl-i Osmân zuhûr edeli sâ’ir teferrücgâhlarda bile bu Kâğızhâne cem‘iyyeti gibi bir şâdmâm olmamışdır. Bu ıyd-gâhı görmeyen edîm-i arzda birşey görmüş değildir" deyü Kâğızhâne'yi eyle temdîh u tavsîf etdi kim bu tabî‘at-i meyyâl mâ-i zülâl gibi nehr-i Kâğızhâne'ye cereyân etdi. Ve bu ebyât hâtıra hutûr etdi. Kıt‘a,

Gönül eğlencesi seyr u safâdır

Safâ sür kim bu dünyâ bî-vefâdır

Kişi zevkıyla olısar ferahnâk

Hemân zevk eyle cânım olma gam-nâk

deyüp ol ân paşaya varup Kâğızhâne'ye gitmeğe izn alup kırk altun masrûf ve iki koyun ve gayri me’kûlât [u] meşrûbât-ı bî-kıyâs alup hakîrin yâr-ı gâr-ı münâsiblerinden beş altı ağa ile haymelerimiz alup Kâğızhâne nehrinin sâhilinde dıraht-ı çınar sâyesinde meks edüp gice ve gündüz sohbet-i hâssa başlayup gûyâ her şeb [u] rûz Hüseyin-i Baykara zevki ederdik. Mâh-ı Recebü'l-müreccebin gurresinden tâ şehr-i Ramazânu'l-mübârekin hilâli nümâyân olunca kâmil iki ay bu sahrâ-yı çemenzâr [u] lâlezâr-ı Kâğızhâne'de eyle îyş u ışretler olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ü kalemler ile tahrîr olunmaz. İslâmbol'un cemî‘i a‘yân [u] eşrâfları ve mîrâsyedi hoppa çelebileri bu Kâğızhâne fezâsında üç bin mikdârı münakkaş hayme vü hargâhlar ve çerge ü sahâbe ve nâmûsiyyeler ile vâdî-i hâmûnu zeyn edüp her şeb cümle hayemâtları niçe kerre yüz bin kanâdiller ile ve şem‘-i asel ve şem‘-i rîch ve meşâ‘il ü fânûs-ı me’nûs-ı ahterân ile çerâğân ederlerdi. Ve her serâperde-i a‘yânda her şeb hânende ü sâzende ü mutrıbân ve Ahmed kolu ve Cevâhir kolu ve Nazlı kolu ve Garibânî kolu ve Akîde kolu ve Zümrüd kolu ve Postâlcı kolu ve Potakoğlu kolu ve Haşota kolu ve Semmûrkaş

kolu nâmân kol kol mezkûr çengiler çeng u rebâb ve santur ve tanbûr ve ud ve çertây ve kânûnları üzre her şeb gânâgûn fasl-ı Fâryâbî edüp tâ sabâha dek bir hây hu olurdu kim gûyâ Deccâl hurûc etmişdür.

Ve ba‘de'l-ışâ niçe kerre yüz bin sürâka fişek-i âsumânî semâya münkalib olup terakkîler ve bahrîler ve kelebekler ve belaluçkalar ve deliceler ve kepişler ve horoslar ve kulle ve kepişler bu makûle fişeklere âteş edüp sabâha dek zemîn u âsumân ra‘d-misâl gürlerdi.

Bu tahrîr olunan hayemâtlardan mâ‘adâ Kâğızhâne nehrinin tarafeyninde yedi sekiz bin aded hayme-i tengetir ve ihrâm ve kilimden ve gayri Külbe-i ahzândan çalaş ve sâyebânları komşu beşeler kurup sahrâ-yı Kâğızhâne'ye gûyâ asker-i Cemâpûr meks etmişdi. Bunlar dahi bir gûne îş [u] ışretleri olurdu. Ve iki binden mütecâviz dekâkîn ordu-yı sultânîde me’kûlât [u] meşrûbâtdan mâ‘adâ cemî‘i zî-kıymet mevcûd idi.

Ve her rûz-ı rûşende her meydânda hokkabâz ve surâhibâz ve âteşbâz ve zorbâz ve resenbâz ve perendebâz ve kâsebâz ve kumârbaz ve sinibâz ve ayu ve maymun ve keçi ve hımâr ve köpekbâz ve kuklabâz ve şebbâz ve gürzbâz ve matrakbâz ve şemşîrbâz ve mührebâz ve tasbâz ve (---) (---) (---) (---) (---)

Ve'l-hâsıl üç yüz altmış elvân aded bâz-ı bâzân ve pehlivânân-ı küştegîrân bu mecma‘u'l-irfânda arz-ı ma‘rifet edüp bî-hisâb kâr ederlerdi. Ve dergâh-ı âlî tarafından dör[d] oda yeniçeri çorbacısı bu cem‘iyet-i kübrâya ta‘yîn olunup kâhîce Yeniçeri Ağası Gürcî Mustafâ Pa[şa] gelüp tenbîh ü te’kîd edüp giderdi. Ve nehr-i Kâğızhâne'de şînâverlik eden mahbûb u pençe-i âfitâb dilberânın hadd [u] hasrı olmayup bîlâ vâsıta âşık [u] ma‘şûk birbiriyle koç kocağ olurlardı. Ve şeb [u] rûz her haymede cümle ehibbâ vü yârân birbirlerine ziyâfet-i azîmler edüp cân sohbetleri olurdu. Hulâsa-i kelâm bu cem‘iyyet-i kübrâ bir târîhde olmamışdır. ***[173a]***

Ba‘dehû işbu sene (---) Ramazânının gurresinde fermân-ı pâdişâhîyle Melek Ahmed Paşa ile İslâmbol'a dâhil {olup} Kubbealtı'nda kırk yük akçe hâss-ı hümâyûn ile Bıyıklı Dervîş Mehemmed Paşa asrında ikinci vezîr olup arza girerdi. Efendimiz, şeb [u] rûz Bıyıklı Dervîş Mehemmed Paşa ile dörd ay bîrâder-i cân-beraber-vâr zevk [u] safâ ile hüsn-i zindegâne eyleyüp efendimize hâss-ı hümâyûnı içün Karahisâr-ı Sâhib sancağı ihsân olunup üç bin mikdârı ağavâtların hâssına gönderüp kendüsü sebük-bâr kalup on iki aded yalılarında Fındıklı ve Beşiktaş ve Ortaköy ve Üsküdar ve Eyyûb yalılarında zevke meşgûl oldular. Bu hakîr de sebük-rûh yârân-ı bâ-safâlar ile Eyyûb ve Kâğızhâne ve Akbaba ve Beğkoz ve Kanlıca ve Hisâr ve Üsküdar ve Çamlıca ve Kadıköy ve Sarıkadı ve Âlemdağı'nda âlemler edüp andan aşağı Göksu'da zevk u safâlar ederdik.

Husûsen Hisâr kirazı mevsiminde İstinye ve Yeniköy'de ve Tarabya'da ve Kefeliköyü'nde ve Büyükdere'de ve Sarıyer'de âlü'l-âl la'l-gûn zülâlli âbdâr kiraz fasılları edüp gûnâ-gûn müsmirrâtından kâm alup niçe bin zevk u safâlar etdik. Bu ibâret hemân bizim içün değildir. Hemân bu Bıyıklı Çerkes Dervîş Mehemmed Paşa'nın zamân-ı sadâretinde ve Mehemmed Hân-ı Râbi‘in devâm-ı devletinde ol sene-i Meymûnda cümle halk meymûn-misâl cünbüş ü hareket edüp şâdımânlar etdi. Zîrâ Gürcî Mehemmed Paşa vezâretinde mâl-ı hazîne kılletinden ve tâ‘ûnun vefret [u] kesretinden halk mâtemde idi.

Andan Tarhuncu Ahmed Paşa sadâretinde zabt u rabt hengâmesinden ve kaht [u] galâdan ve kefere-i fecerenin Akdeniz'de cezîrelere tasallutundan cemî‘i halk âlem-i ye’s u mâtemde olup "Yâ Kâbız" ismine mazhar olmuş halk cümle inkıbâzda idiler. Tâ ki Dervîş Mehemmed Paşa sadrıa‘zam oldu, gıll [u] gış ve gıybetden müberrâ âlüfte-i âşüfte sâhib-i tab‘ u sâhib-i kerem kimesne olmağıla cümle ehl-i İslâmbol "Yâ Bâsıt" ismine mazhar olup diyâr-ı İslâm'da olan ibâdullah-ı müslimîn bir gûne inbısâtda oldu kim giceleri kadr, gündüzleri nevrûz-ı Harzemşâhî olup bizzât Acem şâhı ve Kızılelma ve Alaman ve Venedik gümrâhı ser-nigûn olup hâmûş-bâş oldular. Ve zemînî müzehblerde olan medfûn gencine-i Kârûnlar cümle meydâna çıkup anınçün cümle ünâs-ı âlemde sürûr [u] şâdımân var idi. Hikmet-i Hudâ: [151] mazmûnu üzre bu kârhâne sâhibi Perverdigâr heşt deh âlemin râdet-i ezeliyyesi eyle imiş kim sene (---) mâh-ı (---) gününde Dervîş Mehemmed Paşa dîvân-ı pâdişâhîye gelmeyüp Melek Ahmed Paşa efendimizi ba‘de'd-dîvân sarâyına kığırup bu hakîr paşa efendimizle Dervîş Mehemmed Paşa'ya buluşup haste-hâl gördük. Meğer *Allahümme âfinâ* felç marazına mübtelâ olup bir kolu ve ağzı ve burnu eğilüp kec-dehân olmuş. Niçe hukemâ ve etıbbâ-yı hâzık yetmiş bin kîl u kâl ile cevâb-ı nâ-savâblar verdiler. Âhir Melek Ahmed Paşa efendimiz bu hakîre hitâb edüp eyitdi "Ey Evliyâ! Sende olan azîmetlerden ve İsm-i a‘zamlardan ve Mu‘avvizeteyn ve ba‘zı ed‘iyelerden birâderimize şifâ niyyetine tilâvet eyle. Ola kim bu karındaşımız bu marazdan halâs ola" dedikde bu hakîr ber-zânû olup sadrıa‘zamın meflûç destin destime alup *Bismillah* ile azîmet-i Fârisî [152] deyü bu azîmeti üç kerre tilâvet edüp sol elimle kec dehânına ve cümle endâmına sürerdim. Ammâ bu azîmetin şartı üç kerre okuyup sol eliyle tilâvet eden kimesne meflûcun pâbûcuyla eğilmiş çehresi tarafına vurmak gerekdir, biemrillah şifâ bulur. Ammâ bu vezîr-i âlîşân olmağıla bad pâbûcıyla urmayup bir eski mestiyle üç kerre mesh etdim.

Ba‘dehû azîmet-i şeyh Tancavi Mağribî: [153] Bu azîmetden sonra üç kerre sûre-i Mu‘avvizeteyn'i tilâvet edüp ***[173b]*** Mehemmed Paşa'nın vechine ve endâmına üfleyüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ yerimizde sâkin olduk. Biemrillahi Te'alâ ağzının yârı ve sâlyarı akmayup sehel ifâkat buldum, deyüp bu hakîre bir kafa kürk-i semmûr ve bir kîse guruş ihsân etdi. Netîce bu uslûb-ı sâbık üzre yedi gün müdâvemet edüp azîmetler kırâ’at ederdim. Ol gün paşa efendimiz Mehemmed Paşa'dan müfârakat edüp doğru sa‘âdetlü pâdişâha varup sadrıa‘zam ahvâlin i‘lâm eyledikde pâdişâh-ı zîşân kızlarağasıyla sadrıa‘zama vâfir hedâyâlar gönderüp hâl [ü] hâtırdan su‘âl etdiler. Anlar dahi "Ben sâhib-i firâş oldum. Umûr-ı müslimîn mu‘attal olmasun içün karındâşımız Melek Ahmed Paşa'yı kâ’im-i makâm eylen" deyü ricâ edüp dârüssa‘âde ağasıyla telhîs eyledi. Ve arzı hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup sene (---) târîhinin mâh-ı (---) günü efendimiz Melek Ahmed Paşa, Bıyıklı Çerkes Mehemmed Paşa'nın yerine emâneten kâ’im-i makâm-ı âlîşân olup sa‘âdetlü pâdişâhdan bir semmûr hil‘at-i fâhire giyüp umûr-ı müslimîne takayyüd eyleyüp her bâr yine Dervîş Mehemmed Paşa selâmına varup hâl ü hâtır soruşup sâhib-i firâş iken yine cümle umûr-ı mu‘azzama ve azl ü nasb anların re‘y [u] tedbîriyle idi. Tâ altı ay bu minvâl üzre Dervîş Mehemmed Paşa sâhib-i firâş sadrıa‘zam, Melek Ahmed Paşa kâ’im-i makâm-ı mu‘azzam olup elbette üç ay gurresinde mevâcib çıkmak mukarrer idi. Ve tershâne mühimmât [u] levâzımâtı her cihetden âmâde idi. Ve cezîre-i Girid'e üç bin asker-i imdâd ve hazîne elbette giderdi. Bu mâbeynde sadrıa‘zam kâh hoş-hâl kâh mizâcı pür-melâl olup hikmet-i Hudâ sehel ifâkat bulmuşken Çerkes âdemîsi olup Tatar ile üsdiğinden bir semiz at eti yiyüp ve kımız nâm at südü içüp ve peynirli Çerkes pasdası yeyüp hasta oldu. Bu ta‘âmlar ise cümle kabızdır.

Tabi‘at-ı yübûset ise felç marazına gâyet muzırdır. Felcin dâ’-i devâsı dâ’imâ müshil ve tahtânî şâfler lâzımdır. Netîce-i merâm günden güne hâli gâyet müşted olup bizim paşayı ve sâ’ir vüzerâ ve ümerâ-yı vükelâları katına kığırup vasiyyet etdi. Evvelâ huddâmlarım beni susuz öldürüyorlar, beni Alî Paşa câmi‘i mihrâbı önünde sâ’ir vüzerâ karındaşlarım cenbinde defn edüp kırk bin altuna başım ucunda bir çeşme-i cân-perver edin. Ve kırk bin altun ağalarıma ve kırk bin altun Mekke ve Medîne'ye deyü cümle vüzerâya vasiyyet edüp üçüncü gün dâr-ı bâkîye intikâl edüp cemî‘i İslâmbol'a vâveylâya düşdü.

Âhir-i kâr bi-emri Perverdigâr cem‘iyyet-i kübrâ ile na‘ş-ı şerîfin vasiyyeti üzre Dîvânyolu'nda Alî Paşa mihrâbı önünde bir pencere dâhilinde defn olunup başı ucuna bir çeşmecik inşâ etdiler.

Ve sâ’ir emvâl [ü] erzâkın nâ vasiyyeti üzre mîrîye zabt etdiler. {Kabrinin penceresi üzre târîhi budur: Güfte-i Füzûnî}:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Eğer ma‘lûmumuz olduğu mertebe muhallefâtın tahrîr eylesek Fâtih-i Yemen Sinân Paşa terekesi mertebesi olurdu.

Ammâ tahrîrinde fâ’ide ü â’idesi yokdur. Altı ay sâhib-i firâşlığıyla sıhhat-i vezâreti cümle (---) olmuşdur.

Ba‘dehû cümle vüzerâ vü vükelâ ve ulemâ ü sulehâ ve kibâr-ı kübbâr cümle huzûr-ı pâdişâhîye varup müşâvere etdiler. "Ayâ mühri kime versek?" dediler. Ol mahalde Melek Ahmed Paşa efendimiz dahi nümâyân olup atından nüzûl edüp menkale pehlivân-vâr pertâb ederek Çemensoffa nâm mahalde huzûr-ı pâdişâhîye gelüp Hâsodabaşı Rûm Hasan Ağa, paşanın önüne düşüp götürdükde, paşa zemîn-bûs etmek mu‘tâdı olmadığından "es-Selâmu aleyk pâdişâhım!" deyü du‘â vü senâ ederek pâdişâh-ı Cem-haşmet müvâcehesine varup şeref-i takbîl-i enâmil-i pâdişâhî ile şâdkâm olup muhassılu'l-merâma erüp sâ’ir vüzerâlar üzre tekaddüm edüp vaka‘-ı vekârıyla tâ saff-ı âlîde karâr edüp ber-karâr oldu. Derhâl sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlî-cenâb sa‘âdetle mü’eddebâne ber-zânû olup buyurdular kim "Bak a vüzerâlarım, benim hâssaten murad [u] merâmımdır. Bir merdin ilkâsıyla ve bir ferdin iltimâsıyla değil ancak kendi zâde-i tab‘-ı karîhamdan mühr-i şerîfim Melek Ahmed Paşa lalama sadâret-i uzmâmı ihsân etmişim" deyince hemân Melek Ahmed Paşa efendimiz üç kerre pertâb edüp dest ber-zemîn edüp eydür "Padişâhım, nutk-ı dürer-bârın cân bulsun içün mühr-i şerîfin aldım, kabûl eyledim. Ammâ nitekim Anadolu'da İpşir Paşa ve Seydî Ahmed Paşa ve Tayyâroğlu Ahmed Paşa ve Mirza Paşa ve Kara Hasan Paşa ve sâ’ir aşkıyâ ve Celâlî vü Cemâlîler ve zorba zorba sekbân u sarıca haşerâtları köğden köğe tavuk kırup lokmacılık edüp niçe bin ibâdullahı müte’ezzî edüp ehl [ü] ıyâl-ı re‘âya vü berâyâ pâymâl-i rimâl olup ili vilâyeti anlar harâb u yebâb ederlerken bir vezîrin mühre mâlik olup zabt u rabt edüp adl [u] adâlet edüp tahsîl-i mâl edemez. Mâh be-mâh cemî‘i *[174a]* kullarun mevâcib taleb edüp Tershâne-i âmire mühimmâtı lâzım olup beher sene kırk yedi bin kîse-i Rûmî mesârif lâzım. Anadolu tarafından ise cemî‘i hâs-ı harâclardan bir akçe gelmeyüp cânib-i şark tavâ’if-i mülûke döndü. Pâdişâhım! Bu abd-i kemterin akl-ı kâsırı üzre ve benim hüsn-i rızâm, hüsn-i zannım üzre mühr-i şerîfi İpşir Paşa lalana ihsân eyle. Ale'l-acele der-i devlete gelsin. Anadolu'da cümle ibâdullah zalemelerin şûr-ı şerlerinden emîn

olsun. Mâldâr u umûr-dîde bir vezîr-i atîkdir. Gelsin bir azîm donanma inşâ etsin. Anadolu ve Rûmeli'nden cezîr-i Girid'e âdem deryâsın sürüp kendüsü dahi serdâr-ı mu‘azzam olup cezîre-i Girid'i kal‘a-i Kandiyesi'yle feth edüp cezîre-i Korfoz'u ve kal‘a-i Zadra'yı feth edüp berr ü bahrde Mısır yolları emn [ü] emân olup sulh [u] salâhlar olsun. Ve İpşir Paşa lalan da bir kerre mühür sâhibi olup mühr-i Süleymânî ne ma‘nâ idüğün bilüp mührün çaşnisi ne lezzetde idüğün bilsin," deyüp bu mertebe kelâm-ı müşâvereden sonra hâmûş-bâş oldu.

Cevâb-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘: Pâdişâh-ı Cem-kişver eydür: "Bak a lala! Bu dergâhda niçe Celâlî ve Cemâlî ve zorba ve aşkıyâların kelleleri galtan-ı por-potur olmuşdur. İnşâallah an-karîbi‘z-zamân anların da haklarından gelinüp murâd [u] merâmın üzre cemî‘i ibâdullah anların şûr [u] şerlerinden halâs olur" deyüp sa‘âdetlü pâdişâh derhâl gazab-âlûd olup ayak üzre kalkıp bizzât kendü mübârek dest-i şerîfiyle mühr-i şerîfi bizim Melek Ahmed Paşa'ya verüp bir hil‘at-i semmûr giydirüp eydür: "Yürü Allahu Te‘âlâ her umûrunda Bârî [vü] yârî ola. Ve her işinde cenâb-ı Bârî mu‘în u zahîrin ola. Ve her kârında Rabbü'l-izzet tevfîkin mukadder refîk etmiş ola. Göreyim seni her umûr-ı dîn-i mübîn içün niçe sa‘y-i himmet edersin. Ve uğur-ı hümâyûnuma niçe bezl-i kudret edersin. Hazîne cem‘ine takayyüd edüp cemî‘i birden bine, binden yüz bine varınca vazîfe-hârân kullarıma mevâciblerin niçe verirsin, göreyim seni!" deyü du‘â vü senâ-yı firâvân edince her taraafdan "Allah mübârek eyleye!" deyü cümle a‘yân mübârek-bâd deyüp derhâl sa‘âdetlü pâdişâh, efendimize bir semmûr lipâçe dahi giydirüp ol gün iki kürk oldu. Ammâ paşa koynuna mührü kodu ammâ gûyâ bir akreb-i Kâşiyân koynuna girüp aslâ hazz etmeyüp muğber-hâtır oldu. Zîrâ mâl ü hazîne tedâhülün fikr edüp "Mevâcibe on gün var. Bâb-ı hümâyûnda ancak on yedi kîse var ve bahr-i Sefîd'de cümle cezîrelere küffâr-ı bed-kirdârın istilâsı var. Beri tarafda mühimmât [u] levâzımât-ı Tershâne-i âmire var ve Anadolu'da Celâlî ve Cemâlî haşerâtının zulm-i sarîhi var. Ol taraflardan bir filûs-i ahmer gelmemesi var.

Bu mertebe-i dakîk üzre niçe bin gûne fikr-i fâside etmem diyemeyüp zemîn-bûs edüp cemî‘i vüzerâ vü vükelâ ve şeyhülislâm Ebû Saîd Efendi ve nakîbü'l-eşrâf ve kadı‘askereynler ile ve dârüssa‘âde ağası ve Hâsodabaşı Hasan Ağa ve bostâncıbaşı sâ’ir musâhib-i şehriyârîler ile taşra arz odasına çıkup kâmil yedi sâ‘ad müşâvere-i tâm edüp vakt-i asrda tekrâr Çimşirlik nâm mahalde ale'l-ittifâk huzûr-ı pâdişâhîye girüp "Pâdişâhım mühri el-hâsıl İpşir Mustafâ Paşa lalana gitmeği re’y-i ahsen gördük" dediklerinde "Ne dersin Melek lala?" dedikde hemân Melek Ahmed Paşa eydür "Pâdişâhım. Vallahi bu re‘y-i ahsendir. Hadîs: [154] dedükde paşadan mührü alıp hemân hazînenin bedel-i mihrin paşaya verüp "Tiz düstûr-ı mükerremim ve kâ’im-i makâm-ı a‘zamımsın" deyü paşaya bir semmur hil‘at-i fâhire-i semmûr giydirüp üç aded semmûr kürkü ol gün paşa giyüp sene (---) mâh-ı (---) (---) gününde müstakil kâ’im-i makâm olup şad [u] handan paşa sarâyına gelüp mühr-i şerîfi dergâh-ı âlî (---) (---) Ağa İpşir Paşa'ya Haleb'e götürdü. Ve paşa efendimiz dahi niçe hedâyâ-yı zî-kıymetler ile mübârek-bâd deyü Alî Ağa'yı İpşir Paşa'ya Haleb'e gönderdi. Ba‘dehû ol mâh-ı mübârekde Ayşe Sultân binti Ahmed Hân'ı İpşir Paşa'ya nikâh edüp müjdesi (---) ağa ile Haleb'e gitdi.

Ba‘dehû paşa niçe menâsıb-ı âlîleri tevcîh edüp kalemiyyeleriyle yedi günde dörd bin *[174b]* ulûfe çıkarup cümle kul mecbûr-ı hâtır oldu. Ammâ tevcîh olunan menâsıbların birisin İpşir Paşa müsellimlere zabt etdirmeyüp ba‘dehû müsellimler paşadan kalemiyyelerin şer‘ ile taleb edüp bin altmış kîse ashâbına redd olunup paşa bu kadar kîse-i Rûmî hasâre çekdi. Mâh-ı mezbûrun

yigirminci günü sâbıkan ağamız olan Kulaksız Abaza şâhin Ağa çingene harâcıyla gelüp paşa efendimiz dahi şâhin Ağa'ya harâc-ı kıptîyânı zabt etdirmeyüp İpşir Paşa ile efendimiz mâbeynine ibtidâ bürûdet bundan hâsıl oldu. Ba‘dehû her gelen İpşir Paşa'nın Haleb'de isyân [u] tuğyânın ve deryâ-misâl asker cem‘ etmesinin haberin getirirlerdi. Niçe kerre der-i devlet tarafından hasekiler ve kozbekçiler ve serbevvâbân-ı dergâh-ı âlîler gidüp "Elbette lalam, âsitâne-i sa‘âdetime ale'l-acele gelesin" deyü müsta‘cel hatt-ı şerîfler gitdikçe Haleb'den taşra aslâ bir hatve çıkmayup deryâ-misâl asker cem‘ ederdi. Bir kerre bir telhîsi gelüp "Pâdişâhımın der-i devletine arz-ı bende-i bî-mikdâr budur kim Van diyârlarında Pinyânişi nâm ülkeden kızılbaş-ı bed-ma‘âş [u] ser-tırâş iki kerre yüz bin koyun sürüp niçe yüz a‘yân-ı Ekrâd katl edüp bu kadar kurâ ve büldân nehb ü gâret edüp sulh-ı Murâd Hân'a muğâyir gûnâ-gûn işler işlenmişdir. Bu abd-i kemter ol taraf ahvâline nigerânda olmağıla der-i devlet tarafına varmağa iktidârım yokdur. Hâlâ asker cem‘ edüp ol cânibe fermân-ı hümâyûnunuzla serdâr-ı mu‘azzam olup gitmek üzreyiz. İnşâallahü'r-rahmân pâdişâhım dahi evvel-bahârda bu câniblere deryâ-misâl asker ile atf-ı inân edüp ammün Sultân Murâd Hân'ın feth edüp yine kızılbaş aldığı Revân'ın ve Nahşivân ve şirvân ve Azerbâycân'ın ve niçe bin bed-ma‘âşun cânın alavuz. Hâlâ kırk bin tüfeng-endâz u sekbân u sarıca gâzîleri cem‘ edüp yanımda yetmiş aded mîr-i mîrân ve yedi aded vezîr-i dilirân mevcûd olup iktizâ ederse der-i devlete bu minvâl üzre rû-mâlîde kılmak üzreyüz" deyü haber gelince der-i devletin cümle ser-i kârda olanları vâlih [ü] hayrân olup Kapudan Kara Murâd Paşa Yeniçeri ocağına fitne âteşin bırağup "Gördünüz mi kırk bin tüfeng-endâz ile sizi kırsa gerek!" deyü İslâmbol içre niçe kerre yüz bin gûne güft u gûy-ı dürûğu sahîh kîl u kâller olarak cümle erbâb-ı devlet mest-i devlet iken mest [ü] medhûş sergerdân u hayrân u giryân gezerlerdi.

Bu haber-i mûhişden paşa efendimizin Kudde Kethüdâsı ve Defterdâr Moralı Mustafâ Paşa ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi ve Topkapulu ve Gümrük Emîni Hasan Ağa ve'l-hâsıl bu hakîrin ma‘lûmu olan yetmiş üç aded kimesneler yek-dil [ü] yek-cihet olup yemin-billah mührü Defterdâr Moralı Mustafâ Paşa içün iki bin kîseye taleb etdiklerinde sa‘âdetlü pâdişâh aslâ ve kat‘â rızâ vermeyüp "Hemân İpşir Paşa lalam gelsin!" der idi. Ammâ Melek Ahmed Paşa efendimiz de havfe düşüp İpşir Paşa'ya niçe gûne muhabbetnâmeler gönderirdi. Ammâ ol tarafdan ta‘n-âmîz mekâtibler gelirdi. Hulâsa-i kelâm İslâmbol içre huzûr-ı hâtır gidüp helc ü melc olup niçe bin efsâne kelâm turrehâtlar söylenirdi. Bu efkâr-ı fâside ile Melek Ahmed Paşa efendimiz hâne-i vahdetinde âlem-i ağyârdan bî-haber bevvâbânlar bâblarda nigâhbânlık ederken bu hakîr ile paşa kelimât edüp "Efvâh-ı âlemde ne var, ne yok?" dedi. Hakîr eyitdim "Serçeşme sizsiniz, ne var, ne yok siz bilirsiz" derken kapudan taşra bir sadâ-yı "Allah Hak!" istimâ‘ olundu.

Ve mine‘l-bedâyi‘i'l-garâ’ib, ahvâl-i dervîşân-ı zîşân

Anı gördük, kapudan içeri Telhîsî Hasan Ağa gelüp üç kişi olduk. Esnâ-yı kelâmda İpşir Paşa deryâ-misâl Cemâpur askeri gibi eşkıyâ ve zorbalar ile geliyor, denildi. Aya rikâb-ı hümâyûna bu kadar haşerât ile geldikde ne evzâ‘ [u] etvâr ide ve Kapudan Murâd Paşa ile ve Defterdâr Moralı Mustafâ Paşa ol iki fitne dağarcıklarıya ne mu‘âmele ide, denildikde paşa eyitdi "Hele bizim vezâretimizde İpşir şâm valisiyken Dürzî Mustafâ Ağa ile emîrler gönderüp, bre Dürüzi üzre gitme, ırz-ı vezâreti pâymâl edersin" deyü nasîhatnâmeler ile emr-i şerîf dönderüp emr-i pâdişâhîye amel etmeyüp sû-ı tedbîr ile Dürüzî üzre gidüp Bukâ‘ Boğazı'nda boğazı ele verüp bu kadar askerin Dürzî'ye kırdırup ve

bu kadar mâl-ı hazâ'inden ayrılup kendüsü uyluğundan akra hançer ile Dürüzî elinde mecrûh olup kendüsü *[175a]* ancak bir atıyla ve altı huddâmıyla halâs olup şâm'a bî-cân düşüp ol nasîhat-âmîz mektûblarımızdan berü "Bizim adüvvi cânımızdır. Hele gelsin, görelim!" deyüp evhâm-ı garibeler ile müşevveşü'l-hâl olup bu gûne ahvâlât-ı âlâyiş-i dünyâ ile müşâvere ederken anı gördük, hemân kapudan içeri demin "Allah Hak!" diyen fukarâ-yı Bektâşî yine "Allah Hak dost illallah!" deyüp ol cân-ı bî-bâk ü bî-pervâ içeri girüp "Aşk ola ey âşıkân-ı sâdıkân-ı zarîfân!" deyüp nefîr-i Mûsâ çobanîsine dest urup ibtidâ düvâzde imâm aşkına on iki dem ü zemzeme urup bu hakîr ve paşa anın dem-i sûrundan dem-beste ü hayrân kaldık. Garâbet bunda kim "Kapuda bu kadar bevvâblar var. Bu sarây kâ'im-i makâm sarâyı olduğundan izdihâm-ı benî Âdem olmağıla bevvâblar kapulardan kuş değil zerre uçurmazlar. Bu dervîş ü dilrîş ne takrîb ile dâhil-i savma'a oldu?" deyü engüşt ber-dehen edüp ta'accüb etdik. Ammâ hakîr bu dervîşe im'an-ı nazar ile nazar etdim. (Selâ) pây-bürehne ve ser-bürehne bir mülevves-şekil ammâ yüzünde gözünde nûr lem'a urur. Sözünde letâfet u zarâfet u nezâfet olup dürr-i şehvâr-vâr tekellüm eder. Gâyetü'l-gâye fesâhat u belâgât sâhibi cân-ı cânân bir sâhib-i iz'ân ve serinde âfitâbe-i bozdoğan kisbeti üzre âfitâbesi var. Tâcın kec kılup serinde muhibb-i hânedân alâmetlerinden on iki imâm aşkına on iki tarîk-i Bektâşiyân pîrleri alâmeti olmak içün on iki aded la'l-gûn dâğları gül-i mutabbak-misâl serinde zeyn kılmış.

Ba'dehû bu cân aşk ile mest olmuş. Yine nefîrin ele alup dem urup Esmâ'ü'l-hüsnâ âğâzesiyle nefîrde savt urup Hayyu'l-Kayyum, el-Vâcidü'l-Mâcid, el-Ahad ve'l-Ferdü's-Samed, el-Kâdirü'l-Muktedir esmâların gösterüp er "Hak Allah dost dost!.." deyü hâmûş-bâş oldu. Hakîr yine vücûdına bakdım, bî-pîrehen sîne-çak bir pâk-abdâl. Sîne-i bî-kînesinde Maktelü'l-Hüseyn âşûresinde Tebrîz-i dilâvîzde sinesine şerhalar çekdirmiş kim her sırımı nîm dival kadar kadar şerhaları var. Ve serinden âfitâbesin çıkarup ser-bürehne olup tâ beynisi üzre bir teslîm dâğı var kim guruş kadar var. Anı göstermeden murâdı şerî'at ü tarîkat ve hakîkat ü ma'rifetde kâmil ve sâhib-ayâr olup "Tarîk-i hakka teslîmiz!" deyü teslîm dâğın ayân eyledi. Ve iki bâzûlarında çâryâr-ı güzîn dâğları ve şerhaları ve sol bâzûsunda Deşt-i Kerbelâ dâğları ve sırımları ile müzeyyen bir zırtıl pâk torlak ve parlak ammâ zarrak ve şallak değil ve çârdarb bir mutarraş abdâllığı cümle menâhiyyâtdan müberrâlık alâmetin göstermiş. Zîrâ bıyıkda ve saç u sakalda kaş ü kirpikde aslâ alâkası yok idi, ammâ nûr gibi yüzü berk ururdu.

El-hâsıl belinde tennûresi ve elinde deste-çûb ve dilinde "Yâ Mahbûbu'l-kulûb" ve kemerinde sapan-ı Dâvûdî ve pâlheng-i Mûsâî ve debdebe-i Alî ve cığcığa ve zil-bem ü kantara ve dedehî ve râhrevî, bunlar refîk-i piyâdegândır.

El-hâsıl cümle âlât-ı cihâz-ı fakr-ı dervîşân-ı zîşân kendüde cümle müheyyâ bir ârîf-i billâhdır. Hemân hakîr cür'et edüp "Pâdişâhım nere selâmın getirirsiz" deyüp abdâlâne savt-ı a'lâ ile bu müseddesi terennüm etdim.

Bend-i müseddes:

Ne gülzârın nesîmidir hevâ-yı anber-i pâkün

Ne şem'ün şû'lesidür nâr-ı ruhsâr-ı arak-nâkün

Ne nehrin suyudur âbın ne yer toprağıdır hâkün

Ne hilkatsin ki karsan halkı yokdur kimseden pâkün

Efendim sana kim derler ne yirdensin nedir adın

Cefâyı kimden öğrendin a cânım kimdir üstâdın

deyü bu ebyâtları terennüm etdiğimizde dervîş eydür "Üstâdına rahmet sen câna aşk ola abdal!" dedi. Hakîr dahi "Aşkına meşk-i İlâhî ola ve yarıcın Allah ola," dedim. Hemân dilrîş u dervîş bu gûne âşıkâne cevâbları istimâ‘ edüp sürûrundan pây-ı şerîfleri yere basmazdı. Hemân anlar dahi bizim ebyâtlara karşılık bu Arabî kıt‘ayı âğâza eyledi. Kıt‘a: [155]

deyüp bu ebyât-ı dürer-bârı fesâhat u belâğat üzre mahâric-i hurûfu üzre icrâ ederek kırâat etdi.

Hakîr eyitdim: "Bârekallah ey fusehâ-yı büleğâ! Sadlek bârekallah" dedim.

Ol dahi hakîre eyitdi. *[175b]* "Bize bir müseddes bendi ebyâtlarıyla ârifâne ve şâ‘irâne hâl-i ahvâl-i pür-melâlimizi ve ism [ü] resmimizi su‘âl buyurdunuz idi. Ol ebyâtların su’âllerine cevâb oldur kim, evvelâ tarîk-i Hoca Ahmed-i Yesevî'den fukarâ-yı Bektâşiyânız ve üstâdımız Dervîş Alî Nâdimî'dir kim Hazret-i İmâm Rıza'da kırk sene gündüz sâ’im ü gice kâ’im olup ömründe bıçağ ile zibih olmuş zî-rûh kısmı ta‘âm tenâvül etmemişdir. Bu hakîr ol server-i hünerverin ma‘nâ oğluyum.

Ve bir mısra‘da ne yirdensin, buyurdunuz, biz dahi Arabî mısra‘ ile *bi'l-Irâkı marîzaten* işâretinden murâd [u] merâmımız Irâk-ı Acem ki Bağdâd-ı behişt âbâd-ı dârü'l-hulefâ olan Irâk'da sâkin bir marîz-i zu‘afâyız, dedi.

Ve bir mısra‘da sana kim derler, buyurdunuz. Bu zelîl [ü] hakîre Dervîş Sünnetî derler. Yed-i kudret ile mecnûn-ı müştak olduğumuzdan sünnetî tahallüs eder bir Sünnî fukarâyız.

Ve bir mısra‘da ne hilkatsin buyurdunuz [156] hilkatinde cihâz-ı fakr hil‘atiyle mülebbes pâk u ter dâmen-i ma‘sumeyn-i pâkeyn.

Ve bir mısra‘da, nehrimiz su‘âl buyurdunuz. Suyumuz nehr-i Dicle'dir kim Diyârbekir kurbunda Tercîl dağlarından tulû‘ eder şattü'l-arab'dır.

Ve hâkimiz su‘âl etdiniz. Hâk-i amber-i pâk Bağdâd-ı İrem-âbâd, maskat-ı re’simiz olmuşdur.

Ve ne şem‘in şu‘lesisin buyurdunuz. şu‘le-i tînetimiz nûr-ı îmân ile memlûdur.

Ve ruhsâr-ı arak-nâkin nedir dediniz tevhîd-i vahdet ile yanaklarımız la‘l-gûn olmuşdur.

Ve hevâ-yı unsur-ı pâkin buyurdunuz. Hevâ-yı hevesimiz müşâhede-i cemâl-i Râbbü'l-izzetdir ve unsur-ı pâkimiz yed-i kudret ile tahmîr olup İsm-i a‘zam olmuşuz" deyüp okuduğumuz müseddes ebyâtlarının her mısra‘ına bu gûne tasavvuf ile cevâb-ı bâ-savâblar verdikde hemân hakîr bu câna derûnî âşık olup dest-i şerîfin bûs edüp "Bî‘at sultânım" dedim.

Anlar da hakîre "İsm-i şerîfiniz bize ihsân edün" buyurdular. Bu hakîr eyitdim "Evliyâ kulunuz ibn Dervîş Mehemmed Zıllî demişler" dedim.

Anlar eyitdi "İmdi hakkâ ki velîsin, bizi karındâşlığa ve sırdâş-ı hâldâşlığa ve deryâda yoldâşlığa kabûl edin" dedi. Biz dahi "Kabûl etdik" deyüp bu beyti terennüm etdik. Beyt:

Verdim beni benden sana, aldım seni senden bana

Oldu temâm bey‘ u şirâ yok arada sîm u zeri

deyüp ol yâr-ı vefâdâr ile el dutuşup sûre-i İnnâ Fetahnâ'dan [157] âyet-i şerîfin tilâvet edüp ol cândan tecdîd-i bî‘at edüp tâze cân buldum.

Paşa efendimiz bu hâli görüp tarîk-i Hâcegân'da iken fırsat ganîmetdir deyüp ol dahi bî‘at edem deyü temennâ etdikde dervîş eyitdi "Ey âşık, siz Melek Ahmed Paşa değil misiz? Siz bî‘at-ı ezeliyyeye iktidâ etmişsiz kim biz sizin hâtırınız içün kat‘-ı menâzil ederdik. Gelüp hamd-i Hudâ sıhhatle mülâkât müyesser oldu. İmdi ey Melek Dede, İşpaniye erenlerinden Mübtecil Hoca Ca‘fer ve Dervîş Angel Haydar millet-i Mesîhiyye şeklinde geçinirler ammâ ikisi de mü’mîn ü muvahhid nihânîce sâhib-i seccâdedirler. Ve pişvâ-yı tarîk-i Hâcegân birer pâdişâh-ı Cem-cenâbdırlar. Anlar hakîre bî‘at verüp "Var ey Dervîş Sünnetî! İslâmbol'da Melek Ahmed Paşa ile buluş ve görüş ve nedîmleriyle biliş ve Allah emâneti olsun Melek Baba'ya selâmımızı teblîğ eyleyüp bu sûre-i Yûsuf âyetiyle tesellî bulsun ve sûre-i (---) [158] (---) ilâ âhirih, âyetin evrâd etsin. Âyet-i Yûsuf emâneti budur deyüp (---) [159] [160] âyetidir. Anlar sizlere bu âyeti gönderüp selâm eylediler ve İpşir'den havf eylemesin. Allah ona yâverdir, dediler" deyince hemân paşa ayağa kalkup "Yâ Allah! şükür elhamdülillah ve aleykümü's-selâm rahmetullahi ve berekâtihi, gönderen getiren sağ esen olsun. Hamdülillah ki derûnumda olan İpşir havfi gitdi. Evhâm-ı tahayyülâtdan ve gıll u gışdan berî olup kesâfetden halâs oldum. Ve bu âyet-i şerîfi bunların nutk-ı dürerbârlarından istimâ‘ etdiğim gibi râhatü'l-ervâh buldum. Maksad [u] merâmıma vâsıl oldum," deyü Dervîş Sünnetî'nin elin eline alıp diyâr-ı İşpaniye'de ve gayri büldânlarda hâl sâhibi kimler var ise su’âl ederken "Kurtuba şehrinde Mübtecil Baba Sâdık size selâm etdi ve Tanca şehrinde şeyh Mansûr selâm etdi ve Fes-i Merânkûşî şehrinde İzzeddîn Burnâvî selâm etdiler" diyince paşa ayağa kalkup selâm alup "Biz anlara Cezâyirli Alî Sipçinoğlu ile mektûblar göndermiş idik. Vâsıl olduğu haberleri geldi" deyüp paşa Dervîş Sünnetî ile yine öpüşüp koç-kucağ ve birbirlerin derâğûş edüp günc-i bucağda bir çağ dahi sohbet-i hâssa meşğûl *[176a]* oldular.

Ammâ paşa ile bu ikisi bir gûne tekellüme başladılar. Hudâ âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâdır ol kelâm-ı dürer-bârlarından bir hurûf ve bir kelâm anlayamayup mebhût [u] mütehayyir kaldım. Anlar bir gûne sürûr [u] şâdımânda olup kâh *el-hamdülillah* ve kâh *eş-şükrülillah* ve kâh *hâzâ min fazlı Rabbî* dediklerin anlardım. Bu hâl üzre esnâ-yı kelâmda yine sadede gelüp Dervîş Sünnetî eydür "Bu âyet-i şerîfi size gönderdiklerinde ma‘nâ-yı sübhân üzre Melek Dede'ye beşâret eyle kim şeyhü'l-kurrâ Sûsî hazretleri takrîb-i kırâ’atları üzre âyetinde *hâzâ* ile *ebşer* mâbeyninde olan elifi vasl edüp *mâ hâzâ* ile *ibşirâ* okurlar. *Ve mâ hâzâ mâ sî mâin* (---) (---) dir, ya‘nî *ibşir* değildir, mün‘adimdir. ya‘nî yine sen sâbit-kadem olup hayâtda melek-i sâhib-i keremsin işâreti vardır" dedi. Ve yine "Hâşâ

ki müfessirîn kavli üzre bu âyet-i şerîfin ma‘nâsı böyle olup siz Melek ve İpşir ola, *hâşâ sümme hâşâ* ehl-i şer‘ bu tefsîre râzî değillerdir, ancak meşâyihân-ı bâtınân, ulûm-ı Arabiyye ve acîbeye mâlikân rümûz [u] künûz sâhibleri ve ilm-i ledünde cifr-i câmi‘ mâlikleri hurûf-ı Alî'den ve kelâm-ı Muhyiddîn'den böyle istihrâc edüp tesellî haberi gönderdiler" dedikde paşa eyitdi "Ben bu âyet-i şerîfden safâ-yı hâtır buldum. Bu bilinmez bir rumûz-i ehl-i dildir. Kur’ân-ı azîmin ve Furkân-ı mecîdin her elfâz-ı dürerbâr kelimesinde ve her hurûf-ı hâldârında ilm-i Alî üzre niçe kerre rümûzât-i İlâhiyyeler var kim anın ehli olan bilüp her hurûfun rümûzundan haberdâr olup inkırâzu'd-deverân Furkân-ı Mecîd-i mu‘ciz ile amel ederler, başka bir ilimdir" buyurdular.

Zîrâ Melek Ahmed Paşa hâl sâhibi dervîş u dilrîş âdem idi ve dâ’imâ sulehâ-yı ümmet ile ihtilât ederdi. Bu kerre bu Dervîş Sünnetî ile kâmil beş sâ‘at cân sohbeti edüp ta‘âm geldikde hemân Dervîş Sünnetî Paşa ile musâfaha edüp yerinden bir pertâb edüp kapudan taşra berk-i hâtif gibi çıkup gidince hakîre {paşa} "Bre yetiş bak Evliyâm {Dede} gitmesin" dedikde ardı sıra seğirdüp nâm [u] nişânından ne bevvâblar, ne ehl-i sûk ve ne hakîr bir nişân görmedik. Âhir hakîr paşaya gelüp bu ahvâli dedikde iki yüz altun ve iki Keşmirî şâl verüp "Tiz Evliyâm, ol cânı kande bulursan bizden selâm edüp bunları ver. Lûtf eylesin, her bâr bize gelsin" deyü paşa ricâ edüp akîbince hakîri gönderdi. Bu abd-i kemter ata binüp sarây kapusundan taşra çıkıp "Bre ümmet-i Muhammed, şu eşkâlde bir torlak u parlak u mudallak ışık-ı âşık göndünüz mü?" deyü ona buna su’âl ederken Bayrâm Paşa Sarâyı önünde "İşte Ahûrkapu'ya doğru bir âşık boru çalarak gidiyor" dedikde hakîr at bırağup Ahûrkapu'dan taşra çıkup gördüm ki fi'l-hâl bir kayık ile tâ deryânın vasatında bâdbân-ı cenâhın açup uçarak gitmede. Hemân hakîr dahi beş çifte bir kayığa süvâr olup palpa ribaçsa kürek ve yelken edüp deryâ ortasına vardıkda Dedemin kayıkçılarına makrama saldım. Anlar dahi âheste kürek çekdiklerinde varup mülâkât olup kayığına sürüp azîzin dest-i şerîfin bûs edüp "Paşa oğlunuz selâm eyleyüp şu iki yüz altunu harc-râh eylesin ve bu iki Keşmirî şâlı ridâ eylesin ve gâhîce bize teşrif eylesin, dediler" dedim. Hemân *"El-hedâyâ teşterük ve lev kâne müşterek* [161]*,* Hak berekât-ı Halîl versin. şallar bizim, altunlar kayıkçılar ile sizin" dedikde "Lutf eyle sultânım, cümle sizindir" deyü ibrâm [u] ilhâh edince "Âh işte bu teklîf-i mâlâ-yutakdır" deyü hemân girîbân-ı tennûresinden cilbend-i muhabbetin çıkarup, "Destûr der, sok elin şu ummân-ı kerâmeye" deyü izin verdikde bu hakîr elim cilbend-i muhabbete sokup des-dırâzlık etdim. İçi mâl-â-mâl mümessek ve ıssıcak furûnî altun-ı bundukânî ve la‘l [u] yâkût ve elmas, zümürrüd-i Sudânî ile memlû bir cilbend-i kerâmedir. Hemân aklım gidüp eyitdim "İmdi sultânım, siz a‘lemsiz, bu hakîr size teslîmiz" dediğimde hemân cilbendine al al edüp bu hakîre bir avuç altun verüp cümle seksen yedi sikke-i hasene ve yedi taş yâkût u zümürrüd ve elmas [u] la‘l ve seylân ve pîrûze ve zeberced taşları verüp eydür, "Ey ömrüm Evliyâ, bu altunların her birin birer sene harc eylesen berekât-ı Halîl ile sana kifâyet edüp ömrün oldukça harc eyle" dedikde "Ha benim ömrüm seksen yedi sene ola" deyü hakîre gûnâ-gûn evhâm-ı garîbe vü acîbeler ârız oldu. Ba‘dehû paşanın iki yüz altunundan yüz altun dahi ihsân eyleyüp bâki yüz altunları on nefer kayıkçılarımıza onar onar ***[176b]*** bezl eyledi. Ve şalın birin külâhı üzre sarup birisin gerdenine bend eyledi. Ve "Paşaya bizden selâm eyle. Biz gayri diyâr-ı Rûm'a kadem basmazız. Fer[d]âsı arz-ı mukaddeseye geçüp Mekke ve Medine câniblerine gitmeğe me’mûruz.

Ve evvel bir ebyât-ı Arabî ile cenâbınıza, *ziyâret-i Beytullah rucelâ-yı hâfiyâ,* deyü işâret etmişdik. Hâlâ azîmetimiz ınânın ol tarafa atf eyledik ve size deryâ üzre refîk olmamızın işâreti idi. Hemân bizi

hayr du‘âdan ferâmûş buyurman" deyü vedâ‘ mahallinde iki kayıkçılara eyitdi: "Dilerim kim Evliyâ Çelebi karındaşımız ile paşaya bile varup altunları kabûl etmeyüp sizlere tevzî‘ eylediğimize şehâdet edesiz kim paşa ıtmînân-ı kalb hâsıl ede ve Evliyâ Çelebi hakkında sû-i zandan halâs ola" buyurduklarında cihân bu hakîrin oldu. Ve "Evliyâm du‘â-yı hayrum seninle biledir. Var kumda oyna, götüne çöp batmasın. Râh-ı Mekke'de ve diyâr-ı Mısır'da aslâ gam yiyüp havf u haşyet çekme. Âfât-ı dehrden masûn [u] mahfûz olup Hudâ-yı Bîçûn mu‘în u zahîrin olup geşt ü güzâr eylediğin yerlerde pâdişâhlar ve vüzerâ, vükelâ ü a‘yân [u] kibâr mâbeynlerinde mu‘azzez ü mükerrem olup düşman şerlerinden emîn olasın. Ve bizi kal‘a-i Van'da hayr du‘âdan unutma, el-Fâtiha!" deyüp yine ba‘de'd-du‘â dest-bûs edüp anlar Üsküdar'a bâdbân-ı azîmeti açup gitdiler.

Hakîr Ahûrkapu'ya şâd [u] handân gelüp iki kayıkçılar ile paşaya gelüp Dede'nin selâmın teblîğ edüp vâkı‘-ı hâli takrîr eyledim. Paşa âlem-i hayretde kalup "Bu sûre-i Yûsuf'da olan âyet-i kerîmeden acâ’ib tesellî-i hâtır buldum. Hakkâ ki ol âdem velî idi" deyü dâ’imâ anın evsâfıyla eğlenirdik. Bu hakîrin Melek Ahmed Paşa kâ’immakâmlığında böyle bir câna râst geldik.

Ba‘dehû bevvâblardan su’âl etdim ki "Bre cânım paşanın odası kapusu önünde elinizde deyeneklerle âmâde ediniz. Bu dervîş paşanın savma‘asına niçe girdi, görmediniz mi?" dedim. Cümle, "Görmedik!" deyü yemîn etdiler. "Ancak kapu arasında bir 'Allah hak' sadâsın ve bir dahi paşa yanında ışık borusu âvâzın istimâ‘ etdik" dediler. Garîb temâşâ idi.

.....(17.5 satır boş) .....***[177a]***

Bu bâlâda tahrîr olunan hizmet-i pâdişâhîleri fermân-ı hümâyûn üzre beş ayda tahsîl edüp Tershâne-i âmireye teslîm etdiğimiz mukâbelesinde dîvân-ı pâdişâhîde Melek Ahmed Paşa efendimiz huzûrunda hil‘at-ı pâdişâhî ile behremend olup elimize Defterdâr Moralı Mustafâ Paşa ve tershâne emîninden temessükâtlar ve huccet-i şer‘iyyeler alup yine efendimiz Melek Ahmed Paşa hizmetinde âsûde-hâl idik. Meğer İpşir Paşa Haleb'den gelmeyüp İslâmbol içer bir hay huy güft-gû olup cümle halk İpşir'in gelmesinde şekk [ü] şübhede idiler. Ve ser-i kârda olan kimesneler havflerinden İpşir İslâmbol'a gelmeyüp Celâlî olmasına ve Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa gibi Üsküdar'da İpşir bozulup bir cânibe firâr etmesin isterlerdi.

Ammâ İpşir Paşa deryâ-misâl asker ile gürleyüp gelmede. Hikmet-i Hudâ bir gün Melek Ahmed Paşa ile esnâ-yı kelâmda İpşir Paşa'nın ahvâl-i pür-melâli yâd olunup efendimiz eydür "Evliyâm, hâzır ol seni mektûblar ile ba‘zı mesâlih-i umûr-ı müslimîn içün İpşir Paşa karındaşıma gönderirim. Sana Hâfız Evliyâ deyü severdi, elbette gidersin. Ve mâbeynimize münâfikîn girüp İpşir bize rencîde-hâtır olduğu muhakkakdır. Kim her kankı mansıbı bir kimesneye tevcîh etdikse zabt etdirmedi. Sen bir kaç gün anınla ülfet edüp mâ fi'z-zamîrin ferâsetle anlayup cemî‘i umûruna ve harekât u sekenâtına vâkıf-ı esrâr olup yine andan mektûblar alup bize gel" buyurdular. Hakîr *"el-Emru emruküm!"* deyüp âmâde olup yetmiş kıt‘a mekâtîbleri ve ulak emirlerin alup ol sâ‘at sene (---) mâh-ı (---) de ulaklığıla,

İpşir Paşa'ya gitdiğimiz menâzilleri ve çekdiğimiz anâları beyân eder

Evvelâ paşadan ve kapudan Kara Murâd Paşa'dan ve Moralı defterdârdan ve Koca nişâncıdan ve

Ebû Sa‘îd müftîden ve dârüssa‘âde ağası ve Kudde Kethüdâ ve gümrük emîni ve şâmîzâde'den ve'l-hâsıl yetmiş aded ser-i kârda olan kimesnelerden harc-ı râh içün ve bizim kelime-i tayyibemiz içün {deyü} iki bin yetmiş üç altun ihsânlar alup hemşîremize teslîm edüp üç gulâmımla birer kılıç ve birer tîrkeş ve birer kamçı ile Üsküdar'da Acem nâm menzilciden bârgîrler alup tevekkülen-alallah deyüp on gün tasmayı urup,

Menzil-i kasaba-i Gekbeziyye: Andan ol gün ol gice Kırkgeçit'de çektiğimiz âlâm-ı şedâ’idi Hudâ-yı Müte’âl Malta küffârına virmesin, kış u kıyâmetde bârân-ı rahmet bize ol gice matar-ı zahmet olup menzil bârgîrleri tepesi üzre düşüp başımız yarılıp mecrû[h] olarak,

Menzil-i kal‘a-i İznik: Anda dinç bârgîrler alup kasaba-i **Lefke**'yi geçüp

Menzil-i kasaba-i Söğüt: Andan yine bârgîrler alup renc-i anâ çekerek **Eskişehir**'i geçüp,

Menzil-i Seydî Gâzî: Andan **hân-ı Husrev Paşa**'yı geçüp ve **karye-i Bayıd**'ı geçüp meşakkat u derd [u] elem çekerek,

Menzil-i Akşehir: Bunda bî-mecâl kalıp âhir Menzilhân'da ol gice mihmân olduk. Andan **Ilgın**'ı geçüp,

Menzil-i kasaba-i Lâdik: Andan altıncı,

Menzil-i sahrâ-yı Konya: Bu vâdî-i hâmûn nümâyân oldukda bu sahrâ-yı bî-pâyânı hayme vü hargâh u bâr-ı bengâh dutup tınâp tınâba çitaçit kurulmuş serâperdeler ile ârâste ve otak-ı gûnâ-gûnlar ile pîrâste olmuş bir asker meks etmiş kim hadd [ü] hasrın Hudâ-yı Müte’âl bilür. Bu hakîr bu cem‘iyyet-i kübrâyı dörd sâ‘atde gücile ubûr edüp doğru bizim aşîretimizden Kara Abaza Hasan Paşa'ya vardığımda yerinden kalkup hakîri bağrına basup silâhlarım kemerimden çıkarmadan ol ân hakîri İpşir Paşa serâperdesine götürdü. Ammâ ne çetr-i mülamma‘dır, gûyâ hayme-i Efrâsiyâb'dır. Kapusundan tâ paşanın obasına varınca bî-tâb u bî-mecâl kaldım. Hemân pertâb ederek İpşir Paşa huzûruna vardıkda, beyt:

Âfâkı beğim ma‘deletin nûr-ı pür etsin

Hurşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Geh nâfe gibi eyle deri deşt-i mu‘attar

Geh gonca-sıfat gülşene gel-i zîynet-i bâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz

Her kande isen âsâf-ı şâh denîde sağ ol

deyüp seğirderek dest-i şerîfin bûs etdim. Hemân buyurdular kim "Evliyâ hoş geldin, biz seninle Varvar Alî Paşa senesinden berü görüşmedik. İslâmbol'dan çıkalı kaç gündür?" "Sultânım, beş

gündür, ammâ gâyet kış çekdim" dedim. "Devlet tarafında ne var ne yok" dedikde, hakîr eyitdim "Bây u gedâ ve pîr u cüvân ve hâs u âmm sultânımın şeref-i kudûmiyle müşerref olmağa muntazırlardır. Husûsen Melek Ahmed Paşa karındâşınız, âh Sultânım Murâd efendimin çerâğ-ı efrûhtesi ve nazarkerdesi karındaşım gelse, deyü sultânımın intizârında olup sultânıma bu mektûbları gönderdi" deyü yetmiş aded atlas kîseli mekâtibleri verüp zemîn-bûs edüp gerüye çekildim. Hemân hazînedârına tenbîh edüp *[177b]* "Evliyâ senin müsâfirindir, bir hoş gözedüp bir semmûr kürk ve bir kat esbâb ve bir kîse guruş hammâm akçesi ver" deyü tenbîh etdikde hazîne çadırına varup def‘-i cû‘ edüp bî-mecâl olduğumdan hâb-ı râhata vardım. Netîce-i merâm sahrâ-yı Konya'da İpşir Paşa ile yedi gün sohbet edüp *"el-kelâmu yecürrü'l-kelâm"* [162] üzre yedi günde müşâvere ve mükâlemeleri birer birer takrîr etsem bir tomar-ı dırâz olur. Me’âl-i kelâm: Bir gün İpşir Paşa eydür: "Evliyâm, doğru söyle Murâd Paşa ve yeniçeri ocağı beni isterler mi?" yemin edüp "Belî cümle pâdişâh kulları ve vüzerâ vü vükelâları sultânıma muntazırlardır. Âh der-i devlete gelse de devlet-i Âl-i Osmân nizâm bulsa, derler. Ve cemî‘i ulemâ ü sulehâ ve a‘yân [u] kibâr, Sultân Murâd çerâğıdır, Husrev Paşa revişindedir. Âh gelse de cemî‘i umûr-ı mu‘azzamayı görüp Venedik küffârından intikâm alup Mısır'ın deryâ yolları küffârdan emîn olsa, derler" dedim. "Yâ Evliyâ, doğru söyle, Moralı Defterdâr mühr içün iki bin kîse verdiği sahih midir?" "Belî, merhûm Bıyıklı Dervîş Mehemmed Paşa meflûc iken mühri taleb etdi. Ammâ sa‘âdetlü pâdişâh rızâ vermeyüp mührü karındaşın Melek Ahmed Paşa'ya sadaka olunmasın re’y-i ahsen gördüler. Paşa karındaşınız 'Ben bir kerre mühr sâhibi olup lezzetin aldım. Pâdişâhım benim hüsn-i rızâm ile mühri elbette İpşir Paşa lalana ihsân eylen. Asker sâhibi vü müdebbir ü âkıl ü cerîdir. Mühr anın bin kez hakkıdır ve eski vezîrindir,' deyü bir sâ‘at ta‘rîf ve tavsîfinizde olup şeyhülislâm Ebû Sa’îd ve kızlarağası ve (---) (---) (---) (---) cümlesi, "Pâdişâhım İpşir Paşa lalana mühr istihâldir" deyü Fâtiha tilâvet olunup mühr-i şerîfi sultânıma gönderdiler. Kâ’immakâmlığı Melek Paşa karındaşınıza ihsân etdiler. Ve yedinci günde anlar dahi var kuvveti bâzûya getirüp cümle ocağa ulûfe çıkardılar" deyü niçe bin kelimâtlar oldu kim tahrîri mümkün değildir.

Andan sekizinci gün hakîre üç kîse ve iki at ve üç yüz altun ve bir tîrkeş ve bir kerrûke zırh ve bir kat esbâb dahi ve gulâmlarıma ellişer altun verüp toksan beş aded mektûbları alıp yine menzil emirleri ihsân edüp destbûsiyle müşerref olup andan vedâ‘ edüp niçe a‘yân [u] kibâr ile vedâ‘ edüp harc-ı râh ihsânlar alıp İpşir Paşa ihsânın cümle Hazret-i Mevlânâzâde (---) (---) Çelebi'ye Allah emâneti koyup ve Hazret-i Sultânu'l-ulemâ ve Hazret-i Celâleddîn-i Rûmî'yi ziyâret edüp bade‘hû Çelebi Efendi'yle vedâ‘ edüp mahmiyye-i Konya'dan cânib-i şimâle kasaba-i Lâdik'i ubûr edüp,

Menzil-i kasaba-i Ilgın: Andan Akşehir'i geçüp Bayındır'da menzil bârgîrleri değişdirüp bir ân durmayup,

Menzilhân-ı Husrev Paşa: Andan Seydî Gâzî'yi geçüp ve Eskişehir'i ubûr edüp,

Menzil-i kasaba-i Söğüt: Andan kasaba-i Lefke, geçerken Ayşe Sultân Ağası Mercân {Ağa'ya} râst geldim. {İpşir Paşa'ya giderdi}. Andan,

Menzil-i şehr-i İznik: Andan Kâfir Derbendin ve Hersek Dilin gemiyle geçüp,

Menzil-i Gekbiziyye: Andan Üsküdar'ı ubûr edüp mâh-ı (---) (---) (---) gününde İslâmbol'a dâhil

olup paşayı Tershâne'de Girid cezîresi mühimmâtın görürken bulup dest-i şerîflerin bûs edüp cümle mektûbları verüp paşa kırâ'at etmeğe başlayup hakîr istirâhat içün sehel hâb-âlûd oldum. Bu mahalde dahi İpşir Paşa gelince olan havâdisât-ı kelimâtları bir bir ayân eylesek bir mücelled kitâb olur. Ancak İpşir Paşa'dan ve Kara Hasan Paşa'dan ve Tayyârzâde Ahmed Paşa'dan ve Cân İmirza Paşa'dan ve gayri a'yândan mektûb-ı muhabbet-uslûb getirdiğim âdemler inşirâh-ı sadr-ı derûn bulup bu hakîre vâfir ihsân u in'âmlar etdiler. Ammâ Defterdâr Moralı'ya bir kimesneden mektûb olmadığından gâyet müte'ellim olup her bâr hakîre "İpşir Paşa benim içün ne dedi" deyü su'âl ederdi. Âhir bu hakîr, hadîs [163] mazmûnunca ba'zı tesellî-i hâtır olacak kelimâtlar edüp Defterdâr Paşa hazz ederdi. Ve Kudde Kethüdâ ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi hazz etmeyüp yüreklerinden kan giderdi. Tershâne'den paşa ile İslâmbol'da sarâya gelüp tenhâmızda İpşir Paşa ile zikri sebkat eden kelâmları bir bir paşaya takrîr etdikde paşa eyitdi "Elbette İpşir der-i devlete gelir mi", "Gelir ammâ deryâ-misâl asker-i Cemâpur ile gelüp Üsküdar'da istikbâline çıkan âdemleri rehin alıkomayınca sa'âdetlü pâdişâha varmaz ve varup sarâyında ber-karâr olursa Üsküdar'da olan askerlerin dağıtmaz" dedim. Paşa eyitdi:

"Hakkâ ki eyle edeceği muhakkakdır" dedi. Hulâsa-i kelâm İpşir Paşa kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Eskişehir'e geldikde evvelâ Yeniçeri ocağından Kuyumcu Süleymân Ağa, Muhzır Ağa *[178a]* idi. Ve Sarı Çavuşbaşı ve şâmîzâde re'îs ve yedi bölük ağaları ve sâ'ir erbâb-ı dîvân a'yânları paşadan me'zûn olup Eskişehir'e İpşir Paşa istikbâline gitdiler. İpşir Paşa dahi kat'-ı menâzil ü tayy-ı merâhil ederek İzmid'e gelince İslâmbol a'yânının havf u haşyetde olan kimesnelerden giden hedâyâ-yı firâvânın hisâbın Hudâ-yı Bîçûn bilür. Melek Ahmed Paşa müşâvere edüp Kapudan Murâd Paşa'ya buyurdular kim "Benim karındaşım. Başdarde-i hümâyûnu izn-i pâdişâhîyle muhabbeten İpşir Paşa karındaşımıza götür. Eğer deryâdan gelirse taht-ı sultânu'l-bahre süvâr olup Sarâyburnu'na gelsin. Eğer karadan gelirse kendüye hizmet etmiş olursuz" dedikde Murâd Paşa eydür "Sultânım, deryâ hâlidir, ihtimâldir ya karayel veyâhûd lodos rûzgârları müşted olursa taht-ı pâdişâhîye bir rahne isâbet ederse pâdişâha ne cevâb vereyim?" deyü gûnâ-gûn özr ü bâhâneler eyledi. Paşa dahi bildi kim Murâd Paşa İpşir istikbâline gitmeden mehzûz değildir. Âhir Bostâncıbaşı, kayığını mükellef ü müzeyyen donadup Hazînedâr Ahmed Ağa ile kırk elli bin guruş zî-kıymet hedâyâları İpşir Paşa'ya İzmid'e gönderdi. İpşir vâfir memnûn olup deryâdan ve karadan varan firâvân hediyyeleri keştîlere tahmîl edüp {İslâmbol'a gönderüp İpşir Paşa adl [u] dâd ile} hükm-i hükûmet edüp İskender-i kübrâ-misâl menâzil kat' ederek Bostâncıbaşı cisrinde meks etdüğü haberi Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp ol sâ'at cümle yeniçeri ocağı askerin ve sipâh askerin İpşir Paşa isikbâline Üsküdar'a geçmeği fermân edüp İslâmbol limanında ne kadar bin keştînin sandalı ve kayıkları ve mavunaları var ise cümle Üsküdar'a asker-i derya-misâl geçirdiler. Niçe bin asker haymeleriyle sahrâ-yı Üsküdar'da meks etdiler. Ve cümle Yeniçeri ocağı askeri Üsküdar içre meks etdiler. Yine ol gün Murâd Paşa'ya başdarde-i hümâyûn ile Üsküdar'a geçmek fermân olunup yedi pâre kadırga ile başdarde-i hümâyûn Üsküdar'a geçince hemân Murâd Paşa Yeniçeri ocağına sûret-i hakdan görünüp eydür "Gördünüz mü yeniçeri askerine ne edecekdir. Erzurûm'da Abaza Paşa yeniçeriyi Kör Hazînedâr'a ve bu İpşir'e niçe kırdırdıysa şimdi sizi dahi kırk bin sekbân u sarıcasına ve elli bin atlısına kırdırup Sultân İbrâhîm kanı havfın alsa gerek. Siz bir alay piyâde garîb yeniçerilersiz. Bu Üsküdar sahrâsında ne işlersiz. Kaçan İpşir İslâmbol'a gelüp sarâyına gelirken ol zamân alayına çıkın" deyü Yeniçeri ocağına bu gûne ığvâ ü fitne sözleri verince hemân Üsküdar içre kıyâmet kopup bir kayık bir altuna güçile bulunup cümle Yeniçeri ocağı havf [u] haşyetlerinden İslâmbol'a geçdiler. Hemân Murâd

Paşa kendü tahrîki fesâdının te'sîrin görüp hamd [u] senâ edüp avanta başdarda deyüp Tershâne-i âmireye başdarde gönderüp kendüsü efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya har har soluyarak gelüp "Sultânım gördün mü bu hâli meğer İpşir Paşa sekbân u sarıcaya Üsküdar'da olan yeniçerileri kırdırup cümle devletde olanları kırup şehzâde Ahmed Hân'ı cülûs etmek istermiş". Sekbân sarıca eyitmişler "Sultânım biz Hacı Bektâş-ı Velî köçeğiyiz. Biz ocağımız yeniçerisine kılıç çekemezüz" deyü bu haberi ocağa gönderirler. Ocak halkının cân başına düşüp "İşte cümle İslâmbol'a geçdiler ve niçe bini geçerken izdihâmda gark oldular, bu Allah'dan revâ mıdır ve sultânımın buna rızâsı var mıdır. Ben dahi başdarde-i hümâyûnu alup, işte İslâmbol'a geldim" dedi. Bu hâl-i pür melâli Murâd Paşa Melek Ahmed Paşa'ya bildirmede {murâd [u] merâmı} sûret-i hüsn-i tedbîrden görünüp fitne ü fesâda bâ'is olmak isterdi. Zîrâ cemî'i zamânda Murâd Paşa fitne ile meşhûr idi. Hattâ cezîre-i Girid'de Deli Hüseyin Paşa'nın hazînesi nehb ü gâreti ve İslâmbol'da Atmeydânı cengi ve Hezârpâre Ahmed Paşa katli ve cülûs-ı İbrâhîm'in şehâdeti ve niçe yüz fitne ü fesâd cümle Murâd Paşa'nın re'y [ü] tedbîri olduğun Melek Ahmed Paşa efendimizin ma'lûmu olduğıyçün yine Murâd Paşa'ya hitâb edüp eydür "Yâ birâder! Bu ahvâl-i pür-melâli İpşir Paşa şimdi duyunca küşünleyüp girü Anadolu'ya firâr etmesi mukarrerdir" dedikde Murâd Paşa eydür "Dahi güzel Celâlîliği ve ısyân [u] tuğyânı zâhir olup sancağ-ı Resûlullah ile deryâ-misâl asker üzerine varup Kuyucu Murâd Paşa etdüğü gibi bu Murâd kulına fermân eyle. İnşâallah İpşir'i ve gayri nâ-beşîrleri dünyâ sahîfesinden hakk edeyim" deyü bir azîm da'vâ-yı merd etdi. Paşa bildi kim yine fitne ü fesâd Murâd Paşa'nın hıyânetidir. "Bre meded buna bir ilâc!" deyüp derhâl sa'âdetlü pâdişâha girüp bu ahvâli bir bir i'lâm eyleyüp *[178b]* fermân-ı şehriyârî ile bi'z-zarûrî Melek Ahmed Paşa İpşir Paşa'nın istikbâline gitmek iktizâ etdi. Derhâl pâdişâh-ı Cem-azametden me'zûn olup sarâyına gelüp iki bin taşra ağavâtların ve dörd yüz on aded enderûn-ı hâssa ağaların cümle âlât-ı silâha müstağrak edüp bir gice Üsküdar'a ubûr edince cemî'i kubbe vüzerâları ve sâ'ir ser-i kârda olan a'yân [u] kibâr ol gice meş'alleri çerâğân edüp vakt-i çâştda İpşir Paşa ordusuna girecek mahalde bir kere nefîr-i rıhlet çalındığını istimâ' etdik. Meğer hakîkatü'l-hâl İpşir Paşa havfinden gerüye dönmek içün nefîr-i evvel çalınmış. Hemân paşa cümle vüzerâlardan bir sâ'at evvel İpşir'in otağına varınca İpşir ile ikisi birbirlerin bağırlarına basup ol kadar ağlaştılar kim gûyâ ikisin de sar'a dutup masrû' oldular. Bizim Melek Ahmed Paşa eydür "Birâder ne içün bu altı aydan berü Haleb'den Âsitâne-i sa'âdete gelemediniz" deyince İpşir eydür "Behey birâder, işte geldiğimize peşîmân olduk. Yeniçeri ocağından bize haber geldi. Sizi Üsküdar'da kırmağı teklîf etdiler. Biz kabûl etmeyüp işte yine İslâmbol'a geçdik, deyü haber gelince yedi kerre çaşıt gönderdim {hakîkatü'l-hâl cümle yeniçerinin İslâmbol'a geçmeleri muhakkak olup} eyle olmuş. şimdi ben de yine avdet edüp mühür bende iken bildiğimden kalmayup Acem diyârına gidüp Revân'ı ve Gence ve şirvân'ı ve Tiflis ve Tomennis'i ve şamahı ve Demirkapu'yu bi-emri Hudâ feth edüp ol diyârları zabt edüp ecel-i müsemmâma dek ol diyârlarda hükm-i hükûmât ederim" dedikde Melek Ahmed Paşa hemân koynundan En'âm-ı şerîfin çıkarup yedi kerre el urup ve yedi kerre Kesrihâ ile yemîn-billah ve kasem-tallah ile Sultân Murâd rûhun yâd edüp eydür "Benim birâderim, sakın bu hîledir. Senin İslâmbol'a geldiğinden niçe bin vâcibü'l-izâlelerin tahrîkiyle bu gûne fesâd sözlerin mâbeyne bırağırlar. Sakın benim birâderim bu hıyel ü şeytanâta aldanup devlet-i Âl-i Osmân'a isyân eyleme. Eğer niçün Yeniçeri ocağı İslâmbol'a geçdiler, dersen ocaklarının kânûnlarına bakup Hâfiz Ahmed Paşa ve Husrev Paşa ve Cüvânkapucubaşı Mehemmed Paşalar mühr ile der-i devlete geldiklerinde sipâh Üsküdar'da alay edüp ertesi yeniçeri Edirnekapusu'ndan alay etdikleri Abaza Paşa ile Husrev Paşa geldüğü alay hâtırınızda yok mudur. şöyle ma'lûm-ı şerîfiniz ola" deyü tesliye-i hâtır ile İpşir'in hâtırın ele alup

hâh nâ-hâh İpşir'i ata bindirüp alay-ı azîmler kurulup Bostâncıbaşı cisrine geldikde İpşir Paşa iki rek‘at namâz kılup ata süvâr olacak mahalde bizim Melek Ahmed Paşa İpşir Paşa'ya bir murassa‘ raht u bahtlı ve murassa‘ eğerli ve altun zincirli bir eşheb esb-i sabâ-sür‘at pîş-keş çeküp İpşir Paşa "Bârekallah pâdişâha lâyık atdır" deyü *Bismillah* ile bilâ rikâb süvâr olup at başı beraber Üsküdar'a atf-ı inân ederek yola revâne oldukda deryâ-misâl istikbâlciler nümâyân oldular. Ve yedi kubbe vezîrleri yedi yerde tablların döğüp her biri asker-i müzeyyeniyle at başı beraber selâma dururlardı. Yemîn ü yesârda asâkir-i bî-pâyânın âlât-ı silâhları şa‘şa‘ası benî Âdem'in çeşmini hîrelendirirdi. Ammâ İpşir Paşa askeri cümle ceng eri müsellah ve mükemmel ve müzeyyen cüyûş-ı Arabistân u Türkistân u Kürdistân idi kim her biri birer ayaklı cebehâne-misâl zeber-dest sekbân u sarıca haşerâtları idi. Cümle zırh-ı zirih-külâh ve cebe ve cevşene ve tuğulka ve serpenâh katlavî ve kalkan u nemedlere müstağrak olup her birinin elinde ü belinde beşer altışar çatal telli kurşumlu tüfenkleri çatal fitiller ile âmâde olup gûyâ her biri bir semender kavsı gibi âteş-i Nemrûd içinde kalmış küme küme ve zorba zorba çıtaçıt çark cengine girer gibi eyle giderlerdi. İpşir alayından gayri on sekiz yerde alay-ı azîm ve tablhâne-i kadîm çalınup alaylar yürürdü. Bu alay-ı azîmi İslâmbol askeri gördükde berk-ı hazân gibi ditrerlerdi. Bu kerr ü ferr ü dârât [u] azamet üzre İpşir Paşa, Melek Ahmed efendimizle at başı beraber gelirken kânûn-ı pâdişâhî üzre yedi kubbe vüzerâları gelmeğe başlayup bizim paşa vüzerâlara kapu kethüdâlığı edüp ta‘rîf u tavsîf ederdi. İbtidâ Koca Nişâncı Paşa ile Dellâk Mustafâ Paşa gelince İpşir Paşa ve bizim Melek Paşa atlarından nüzûl edüp İpşir Paşa ile görüşüp öpüşüp bilişdiler. İpşir Paşa bu ikisine hayli i‘zâz u ikrâm eyledi,

.....(1 satır boş) .....

Yedinci vezîr Defterdâr Moralı Mustafâ Paşa nümâyân olunca İpşir Paşa bilâ rikâb esb-peymâsına süvâr olunca bizim Melek Ahmed Paşa, Deferdârın hüsn-i ta‘bîrinde oldukça İpşir istimâ‘ etmeyüp Defterdâr İpşir'in rikâbın bûs etdi. İpşir aslâ nazar etmeyüp su’âl bile etmedi ve hayli tahkîrâne nazar edüp niçe ıtâb-âmîz kelimâtlar etdikçe Melek Ahmed Paşa tarafdârı olup niçe gûne ***[179a]*** tarafdârlıklar ederdi. Âhir-i kâr İpşir Paşa "Birâder! Bu mudur mührü benim üzerimden iki bin kîseye almak isteyen, gider şu hayyizi!" deyüp bir hayli meydâna at sıçradup fakir Defterdâr hayli piyâde yürüdü. Andan cemî‘i İslâmbol a‘yânları gürûh gürûh ve esnâf esnâf gelüp niçesine paşa efendimiz ve niçe binine Çavuşbaşı kapu kethüdâlığı edüp ta‘rîf u tavsif ederlerdi. Bu keyfiyyet-i hâl üzre alay-ı azîm ile İpşir Paşa Üsküdar'da Salacak nâm iskele hâ’ilinde Ayşe Sultân sarâyına nüzûl edüp kurbânlar kesildi. Ve cümle İpşir askeri Üsküdar şehri içre kırk bin asker sepişüp kırk elli bin mikdârı asker-i bî-pâyân dahi hayme ü hargâhlarıyla sahrâ-yı Üsküdar'da meks edüp cümle İpşir askeri İpşir'in meks etdüğü sarâyı kat-ender-kat ihâta etdiler. Ba‘dehû İpşir Paşa'ya ve cümle istikbâle çıkan vüzerâ vü vükelâya ve sâ’ir erbâb-ı devlete Ayşe Sultân tarafından İpşir Paşa'ya bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim gûyâ ziyâfet-i Hâtem-i Tâyy idi. Ba‘dehû sa‘âdetlü pâdişâh tarafından Bostâncıbaşı kayığıyla Dârüssa‘âde Ağası (---) (---) Ağa ve şeyhülislâm Ebû Sa‘îd Efendi gelüp İpşir Paşa'yı huzûr-ı pâdişâhîye da‘vet etdikde "İnşâallah yarın alay-ı azîm ile pâdişâhımın pây-ı serîrine yüzüm sürerim" deyü gitmemek sadedinde olunca cümle huzzâr-ı meclis "Ne mümkindir, elbette da‘vete icâbet edersiz" deyü ibrâm [u] ilhâh etdiler. Âhir-i kâr İpşir Paşa âbdest almak bahânesiyle mâbeyn hücresine girüp Kara Abaza Hasan Paşa ve Cân Mirza Paşa ve Kürd Mehemmed Ağa ve (---) (---) (---) (---) bu gûne haşerât ile meşveret ederler.

Müşâvere-i sû-i tedbîr-i İpşir Paşa: Evvelâ bu sarâydan ben pâdişâh tarafına revâne olunca sizler

bunda olan vüzerâ ü vükelâ ü ulemâları cümle rehn alıkoyup nezâketle göz hapsine alasız. Eğer pâdişâhdan bana bir zarar isâbet ederse bunda rehn olanları cümle kılıçdan geçirüp yetmiş seksen bin asker Üsküdar'ı nehb ü gâret ve hünkâr sarâyın talan u hasâret edüp gulâmların ve kızların alup şehri âteşe urup gidesiz" deyü Kara Hasan Paşa ve gayri haşerât bu ahd-i habâset üzre yemîn edüp Kelâm-ı kadîme el ururlar.

Andan İpşir Paşa tecdîd-i vuzû‘ eder şeklinde gelüp Melek Ahmed Paşa'ya ve Nişâncı Paşa'ya ve Dellâk Mustafâ Paşa'ya ve Moralı Paşa'ya (---) (---) (---) (---) (---) ve ulemâlardan (---) (---) zâdeye ve şâmîzâde'ye ve niçe a‘yân-ı devlete "Siz bunda oturun. Sa‘âdetlü pâdişâhdan gelüp sizinle müşâveremiz vardır. Sizi Hudâ'ya ısmarladım" deyince Melek Ahmed Paşa eydür "Çünki bizleri Hudâ'ya ısmarladın. Yaverimiz ol azîmü'ş-şân Allah'dır. Biz de seni Allah'a emânet verdik. Yürü Cenâb-ı İzzet mu‘în ü zahîrin ola" deyüp kızlarağası ve müftî ile bostâncıbaşı kayığına süvâr olup gitmede. Beri tarafda kalanların cânib-i erba‘asın sekbân u sarıcalar muhâsara etdiler. Bu kerre cümle a‘yân bildiler kim nezâketle İpşir'in yerine rehin kalmışlar. Bu kerre du‘âya başlayup "İlâhî İpşir'e pâdişâh, bre mel‘ûn niçün Haleb'den yedi ayda bu kadar bin asker ile geldin, deyü ıtâb [u] şitâb olunmaya!" deyü teveccüh-i tâm ile cümle rehn kalanlar du‘âya meşgûl olup İpşir Paşa Sarâyburnu'da Sinân Paşa köşküne vâsıl olduğu nümâyân oldu. Ammâ iki sâ‘atde bir haber zuhûr etmedi. Beri tarafda vüzerâlardan

Der-beyân-ı şecâ‘at-i Melek Ahmed Paşa

Vakt-i zuhr oldukda efendimiz Melek Ahmed Paşa bâzûların sığayup tecdîd-i vuzû‘ etmeğe hücreden taşra çıkmak murâd edindikde bu kadar a‘yân-ı devlet huzûrunda hemân Cehennem Bölükbaşı nâm şâkî sa’îr-i benâm bir zişt-rûy-ı bed-likâ başında demir tuğulkasıyla ve eğninde Dâvûdî zırhıyla ve kemerinde altı aded tabancalı tüfengiyle ve zahrında Haleb kalkanıyla gûyâ bu bir ayaklı cebehâne âdem ejderhâsı idi. Hemân bu habîs u iblîs-i pür-teblîs kapunun önüne gerilüp "Koca Melek Paşa benim kağan arslanım İpşir Paşa hünkârdan sağ esen gelmeden sen kande gidersin" dedikde Paşa-yı halîm ü selîm eydür "Namâz vakti oldu. Bir âbdest alıp ibâdet edelim" dedikde "Benim İpşir'im hünkârınıza gitdi. O sağ gelmezse ben sana âbdestler vereyim ki secdeyi gûrhânede edesin" dedi. Paşa tebessüm edüp yine taşra çıkmağa murâd edinince "Bre paşa otur" deyince hemân paşa-yı gayyûra gayret ve hamiyyet-i vezâret el verüp var kuvveti bâzûya getirüp ol Cehennem Bölükbaşı'ya bir tabanca-i Melek urdu kim tabanca darbından belindeki tabancalı tüfenkleri yire dökülüp başından demir tuğulkası düşünce paşa dal-hançer olup bu kadar haşerât içre Bölükbaşı'nın başına (başına) hançer kabzasıyla beş altı yerde zahmdâr edüp Bölükbaşı'nın başından ve burnundan ***[179b]*** kan tüfenklerinden atılır gibi hûn-feşân olup Cehennem Bölükbaşı yüzü üstüne düşüp bi-emri Hayy [u] Kadîr sar‘a dutunca cümle sekbân haşerâtları "Hayy ser-çeşmemiz uruldu" deyü paşa üzre hücûm edince İpşir'in cümle Abaza ve Çerkes iç ağaları paşayı himâyeye alup paşayı güç ile zabt u rabt etdiler. Cehennem Bölükbaşı'yı cehennem zebânilerine teslîm edüp koltuğuna girüp taşra sürüdüler. Cümle huzzâr-ı meclisler Melek Paşa'nın ol sarıca haşerâtları izdihâmında böyle cür’et etdiğine engüşt-ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldılar. Yine Melek Paşa aslâ tetiğin bozmayup cemâ‘at-ı kesîre ile hakîr imâmet edüp salât-ı zuhru edâ etdik. Ba‘dehû anı gördük, Sarâyburnu'ndan bir kayık zâhir olup Yıldırım gibi Kurşumlu Mahzen tarafına revâne olup kayık içinden bir mızrak üzre bir beyâz bayrak âşikâre olup cümle İpşir'in iç ağaları ona nazar edüp "Hamd-i Hudâ efendimiz sağdır. İşte ak bayrak kaldırdılar ve kayık yukaruya gidüp buraya gelse gerek. Eğer Sarâyburnu'ndan aşağı

kayık gidüp kırmızı bayrak açsalar paşayı pâdişâh öldürmesi alâmeti idi. Paşa buradan hünkâra giderken eyle müşâvere oldu idi, şükür paşa sağdır. Üsküdar âteşe yanmadan halâs oldu" deyü her bir içağaları birer vezîre ve birer a‘yâna bu alâmet-i müşâvereden haber verüp şâmîzâde'nin ve bizim Kudde Kethüdâ'nın ve Moralı defterdârın reng-i rûyları la‘l-gûn olup akılları başlarına geldi. Ba‘dehû anı gördük. Sarâyburnu'ndan Bostâncıbaşı kayığı yalpa ribaçsa diyerek akındıya karşu fırışka kürek çekerek ra‘d gibi gelüp kimi dûrbînli ve kimi kuvvet-i basarlı kayığa nazar edüp "El-hamdülillah paşa sağ esendir" deyü şâdımân oldular. Anı gördük, kayık Salacak iskelesine gelüp yanaşup cümle halk istikbâline varup kimi koltuğuna girüp sarâya getirirlerdi. Melek Ahmed Paşa yerinde sâbit-kadem olup İpşir Paşa sarâyına kadem basınca Melek Paşa karşu çıkup İpşir bir gül-i pembe semmûr giyüp paşamız anın koltuğuna girüp "Hayr makdem bîrâder, *elhamdülillah*, evvel ve âhir olacağı bu idi, hoş geldin" deyüp içeri havzlı odaya İbşir girerken "Bu yatan âdem nedir" deyü su’âl etdikde "Sultânım Melek Ahmed Paşa karındaşın Cehennem Bölükbaşı kulunuzu urup mecrûh etti" deyince "Cehennemdir, cehenneme kaldırın, cân ber-cehennemest" deyüp bizim paşa ile muhabbet üzre görüşüp eydür "Vallahi birâder, eğer sen bana karşu istikbâle gelmesen zâlim İslâmbol halkı beni güc ile Celâlî ederlerdi. Hâşâ ben o fesâdı kabûl etmezdim, ammâ bed-nâm olurdum. Allah senden râzî ola. Senin bana va‘z u nasîhatinden ziyâde sa‘âdetlü pâdişâh bana ikrâm edüp yemîn billahlar edüp "Benden emîn ol!" deyü bu cevâhir hançeri ihsân eyledi. Ben dahi sana in‘âm edem, kabûl eyle birâder" deyü hançeri paşaya verdi.

Ba‘dehû cümle halk İpşir'den me’zûn olup cümle erbâb-ı dîvân hânelerine revâne olup paşa ile İpşir tâ vakt-i gurûba karîb niçe müşâvere-i acîb edüp kâh bûkâ-âlûd ve kâh hande-künân olup cân sohbetleri etdiler.

Ba‘dehû İpşir fermân edüp yüz koyun ve elli deve kurbân edüp cümle fukarâya ve zu‘afâya bezl eylediler. Bu mahalde Kapudan Murâd Paşa bir dârât [u] azametle gelüp İpşir Paşa'ya buluşup birbirleriyle eyle muhabbet üzre mu‘âmele etdiler kim gûyâ birbirleriyle rahm-ı mâderde yatmışlar idi. Murâd Paşa gidüp yine Melek Ahmed Paşa efendimiz kaldı. İpşir'e *gâfil me-bâş* deyü gûnâ-gûn va‘z [u] nasîhatlar etdi. İpşir Paşa mahzûz olup eydür: "Benim birâder-i cân-beraberim. Sen benim yedi ay kâ’im-i makâmım idin. Sizinle muhâsebe görmek lâzım değildir. Biz muhâsebeyi Kudde Kethüdânız ile görürüz. Hemân sizden ricâ ve temannâmız oldur kim siz bizi sabâhın Eyyûb Sultân'dan alay-ı azîm ile İslâmbol'da sarâyıma dâhil edüp bizi setr edesüz" dedi.

{Der-beyân-ı va‘z [u] nasîhat-i âkıbet-endîş-i Melek Ahmed Paşa, berây-ı âkıl-i vezîr Abaza İpşir Paşa}

Melek Paşa eyitdi "Dünyada ve âhiretde mestûr olmak istersen bu Haleb'den getirdiğin yüz bin kadar eşkiyâ ve eşirrânın ığvâsına uymayup bir kes’e adâvet edüp mâlına ve emvâl [u] erzâkına tama‘ edüp kan eyleme. Ve herkes ile hüsn-i ülfet edüp kulûb yap. Bu karındaşından ibret al kim benim zamân-ı sadâretimde on yedi vezîria‘zam var idi. Biri ibtidâ Bektâş Ağa ve Ömer Çelebisi ve İkinci Çelebi Kethüdâ ve Halîl Yazıcısı ve üçüncü Yeniçeri Ağası Kara Çavuş ve Kâtibi Yûsuf Çelebi ve Alahoz Mehemmed Efendi ve Sarı Kâtib ve Mi‘mâr Mustafâsı ve Vâlide Sultân ve Koca Mi‘mâr, bunların emsâli niçe yüz vüzerâlık peresesinde âdemlerden bî-zâr olmuşdum, ammâ ızdırârî mudârâ ederek on altı ay vezîria‘zam olup halâs oldum. Benden sonra Siyâvuş Paşa karındaşım vezîria‘zam olup cümleden melik olmak içün hazz-ı nefsiyçün ***[180a]*** bu zikr olunan vüzerâ pâyesinde olanları, hattâ

efendisi vâlidesi Kösem Vâlide'yi dahi cümle katl edüp ‘Hamd-i Hudâ cümle devlet bana münhasır kaldı’, derken elli dörd günde sezinmedüğü yerden, Cenâb-ı İzzet'den kendüye Kızlarağası Dîv Süleymân Ağa gibi bir zişt-i akûr eliyle kendüye bir sille-i pehlivânî urup Siyâvuş Paşa'dan mührü alup Gürcü Mehemmed Paşa'ya verdi. İmdi benim birâderim! Hamûl olup katl-i nefs etmeyüp başından bu kadar haşerâtı def‘ edüp taraf-ı devletde ol. Benim birâderim, seksen bin, toksan bin askerle gelüp anlar cümle Üsküdar'da kalup sen ancak öz başın ile iki yenlerine yapışup huzûr-ı pâdişâhîye vardın.

Üsküdar'da olan haşerât-ı mukleciyân [u] nekbetân-ı müflisândan sana ne fâ’ide olmuş oldu. İmdi benim birâderim, evvel ve âhir bu hânedânda neşv [u] nemâ bulup Revân altında Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in emir-âhûr-ı kebîri idin. Ben hakîr silâhdârı idim. Hamd-i Hudâ yine bu Âsitâne'ye gelüp otuz bir senede mühre nâ’il oldun. İmdi var kuvveti bâzûya getirüp bî-garaz kimesnelere dîn-i mübîn umûrların su’âl ederek seninle etek dermeyân edüp berren u bahren asker-i deryâ-misâller cem‘ edüp Mısır yolların Venedik ve Malta küffârı elinden tathîr edüp cezîre-i Girid'i ve cezîre-i Misine'yi ve cezîre-i Malta'yı ve cezîre-i Korfoz'u ve cezîre-i İstindil'i ve kal‘a-i Zadra'yı inşâallah cümle berren u bahren feth edüp Fâtih-i Yemen Sinân Paşa gibi ve Kılıç Alî Paşa gibi ve Fâtih-i Kıbrıs Kara Mustafâ Paşa gibi nâm sâhibi olup inkırâzu'd-deverân hayr ile yâd olasın" deyü İpşir Paşa'ya {Melek Ahmed Paşa} bunun emsâli niçe bin va‘z [u] nasîhatler edüp eydür "İnşâallah benim birâderi-i cân-beraberim! Ale's-sabâh sizi Eyyûb Sultân'dan bu hakîr alay çavuşun olup bir alay-ı azîm ile İslâmbol'a koyalım kim ne Hâfız Ahmed Paşa ve ne Husrev-i şir Paşa gelmemiş ola. İllâ siz İpşir Paşa gelmiş olasuz. Hemân şimdi asesbaşı ve subaşıya beyâz buyurdu tahrîr etsin ve kapudan paşa niçe bin kayıklar ve sandal u mavunalar Üsküdar'a gelüp cümle asker-i İslâm'ı karşu Beşiktaş'a geçirsinler. Siz dahi ale's-sabâh kapudan paşa ile başdarde-i hümâyûna süvâr olup cümle kadırgalara askeriniz mâl-â-mâl olup Yâvedûd İskelesi'ne gelin. Andan içeri deryâ sığlıkdır. Kapudan paşa kayığıyla Eyyûb'da Kurbân İskelesi'ne yanaşup anda hâzır olan atlara süvâr olup Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri âsitânesine yüz sürüp âkıbet hayrlığı içün rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp niçe kurbânlar edüp ve niçe bin fukarâlara tasadduklar edüp andan sa‘âdetle esb-i sabâ-sür‘ate süvâr olup âheste âheste Edirnekapusu'na gelince bu hakîri dahi alay-ı azîmi âmâde ederiz. Hudâ âsân ede!" dedikde İpşir Paşa Melek Ahmed Paşa'ya bir hil‘at-i semmûr ve üç kîse zer-i hâlis mümessek-i nevr verüp Üsküdar'da öpüşüp görüşüp İpşir'den hünkâra gitmeğe {Melek Paşa} me’zûn olup andan paşa ile kayığa süvar olup Sarâyburnu'nda Sinân Paşa Köşkü'nde paşa sa‘âdetlü pâdişâha buluşup "Pâdişâhım sabâh İpşir Paşa lalan alay ile der-i devlete dâhil olacakdır, fermân pâdişâhımındır" dedikde "Ey Melek lala, bugün İpşir lalan bana geldikde siz sâ’ir vüzerâlar ile Üsküdar'da rehin miydiniz?" dedi. Melek Paşa "Hayır pâdişâhım, anlar pâdişâhımdan gelince müşâvere etsek gerek idi. Anınçün Üsküdar'da kalup pâdişâhım huzûruna gelemedik" deyü hüsn-i ta‘bîr etdikde pâdişâh-ı Cem-cenâb ‘ârifâna kaziyye’ ma‘lûm deyüp "Lala sabâhın alay-ı azîm ile lalamı sarâyına getirin. Ben dahi bir yirden alayın temâşâ ederim. İpşir lalamın vaka‘ [u] vakarın tutup bir alay eylen kim bir vezîre olmamış ola" deyü fermân edince Melek Paşa dest ber-zemîn edüp paşa sarâyına gelüp cümle ocaklara ve askerî tâ’ifelerine ağalar ile beyâz üzre buyurdular gönderüp kendüsü de cemî‘i iç ve tış ağavâtların zer-ender-zere müstağrak edüp ale's-sabâh dörd bin güzîde askeriyle yedi kubbe vezîrleriyle alay-ı azîm edüp her vezîr mehterhânelerin çalarak Eyyûb Sultân'a varılup herkes merkezlerinde âmâde olup selâma durdular. Andan,

Der-sitâyiş-i alay-ı azîm-i sadrıa‘zam İpşir Paşa
yesserallahu mâ-yeşâ

Evvelâ Tâhir Subaşı tarîk-i âmları tathîr ederek cümle askeriyle ubûr etdi.

Andan asesbaşı ve subaşı şâhrâhların yemîn ü yesârında olan temâşâcıların izdihâmın küşâde ederek cümle asesleri ve cellâdlarıyla ubûr etdi.

Andan ibtidâ İpşir Paşa'nın Tatar askeri ve deli ve gönüllü ve çâşnigîr ve kilârcı ve müteferrika ve vâcibür-ri‘âyâ ve kapucubaşıları ve emîr-i *[180b]* âhûr ağa ile cümle ağavâtın üç yüz toksan aded yedekleri geçdi kim ta‘bîr olunmaz.

Andan Hasan Paşa askeri, andan Kürd Kara Mehemmed Ağa askeri, andan Cân Mirza Paşa askeri bunların her biri beşer altışar bin asker ile ubûr edüp ba‘dehû İpşir Paşa'nın tuğları ve zer-ender-zere müstağrak murassa‘ zeynli yedekleri geçdi. Ammâ kethüdâsı ve dîvân efendisi ve hazînedârı ve imâmı iç ağaları akabince idiler.

Andan Âl-i Osmân askeri başladı.

Evvelâ dîvân çavuşları alay düzerek yollar açarak pür-silâh ubûr etdiler.

Andan dergâh-ı âlî müteferrikagânları ubûr etdiler kim her biri birer Minkâle-i mîr-i mîrân-misâl ubûr etdiler.

Esnâf-ı çâşnîgîrân-ı âlî, andan asâkir-i tershâne-i âmire, andan yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî, kâmil üç sâ‘atde ol vâsi‘ Divânyolu mâl-â-mâl olup keçeli yeniçeri âdem deryâsı gibi akup pür-silâh ubûr eylediler.

Cümle müsinn [ü] ihtiyârlar "Bu yeniçeri alayın böyle deryâ gibi ubûr etdiğin görmedik" dediler. Hakkâ ki mehâbetli ve salâbetli askerdir. Ba‘dehû İpşir Paşa fermânıyla "Yeniçeriye sipâh meydân-ı cengde kafadârdır. Gerekdir kim alayda dahi yeniçeriyi önüne alup ardları sıra alay edeler" dedi. Zîrâ sipâh {İpşir'in} kendü tarafdârı idi.

Andan asker-i müzeyyen-i sipâhiyân; el-azamet-i Allah bunlar dahi cebe vü cevşene gark olup altı bölük sipâhiyân kâmil beş sâ‘atde ubûr etdiler kim bir vezîr asrında böyle sipâh askeri geçmemişdir. Meğer Sultân Osmân ile Hotin'e giden sipâh alayı ola.

Andan asâkir-i gedikli zu‘amâ, yedeksiz mülebbes ü müselleh huddâmlarıyla ve kendiler üst hil‘atleriyle güzer etdiler. Andan asâkir-i e’imme vü hutebâ vaka‘ [u] vakârlarıyla muhteşemâne ve mü’eddebâne güzer etdiler.

Andan kavm-i sulehâ-yı ümmetden kâmil altı bin ma‘dûd meşâyihân çifte çifte gerdenlerinde didârlarıyla atlar üzre cemî‘i sûfîleriyle ubûr etdiler.

Andan asâkir-i tâ’ife-i ulemâ-yı kudât; on bin aded mülebbes ve kadı‘askereyn ubûr etdiler.

Andan asâkir-i Âl-i Resûl; sâdât-ı kirâm-ı azamet-i Hudâ yeşil destârî Hasanî ve Hüseynî ile at başı beraber çifte çifte esbâb-ı ihtişâmlarıyla Hazret-i Risâlet-penâhın alem-i şerîfiyle bizzât Nakîbü'l-eşrâf (---) (---) Efendi ubûr etdükde bu alay-ı evlâd-ı Resûlü görenlerde *"Allahümme salli alâ Muhammed ve alâ âli ve evlâdi Muhammed"* deyü salavât getirüp ağlaşmadık beni âdem kalmadı.

Andan alay-ı serbevvâbân-ı dergâh-ı âlî; yanlarında keçeli kapucularıyla kendüleri murassa‘ eğerli küheyl atlar üzre ubûr etdiler.

Andan asker-i müzeyyen yedi kubbe vüzerâları ile müzeyyen ü mülebbbes ü muhteşem geçdiler kim her biri gûyâ Rüstem [u] Sâm-akrân idiler, ammâ askerleri mukaddemâ kethüdâlarıyla pür-silâh ubûr etdiler, ancak kendüler ikişer ikişer vüzerâlar, silâhdâr ve çukadârları ve yigirmişer mertebe sâhibi iç ağaları ve mataracısı ve tüfenkçileri ve çukadârlarıyla ubûr etdiler.

Ammâ bu vüzerâlardan mükellef ü mükemmel Kapudan Murâd Paşa ve Kâ‘im-i makâm Vezîr Melek Ahmed Paşa, bu ikisi sadâret-i uzmâdan ma‘zûl olmak ile gâyet muhteşem tayy etdiler kim gûyâ her biri İskender-i Kübrâlar idi.

Andan dörd bin kadar kaplan postlu ve sırma üsküflü ve keçesi telli ve mücevher tüfenkli ve başları otağalı pür-silâh müzeyyen yeniçeri askeri Sadrıa‘azam İpşir Paşa'yı ortaya alup İpşir Paşa'nın önünde on iki eli çöğürlü yeniçeri sâ’irleri İpşir'in önünde Sultân Murâd Hân çerâğı İpşir Paşa lalan kahramandır, deyü her biri birer gûne rîş-hande ederek İpşir'in önü sıra ubûr etdiler.

Andan İpşir, şeyhülislâm Ebû Sa‘îd Efendi ile at başı beraber ubûr etdiler. Ardı sıra İpşir'in beş yüz aded zer-ender-zere ve cebe ü cevşene mütağrak küheylan atlı bıyıkları dümm-i binâgûşlarına bağlı, ciğeri dâğlı, her biri Gazanfer-âsâ iç ağaları ikişer ikişer sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atlarına altışar pâre yancıklar ve bahrî hotaslar ile ubûr etdiler.

Akîblerince Paşa Kethüdâsı Sâlih Ağa ve Hazînedâr Ağa ve Ayşe Sultân'ın başağası (---) Ağa ardı sıra alem-i İpşir Paşa, andan tokuzar kat mehterhâne ve deve köslerine darb-ı tarralar urarak ve ra‘d-âsâ gürleyerek ubûr etdiler.

Andan bin mikdârı iç ağaların sarrâcları ve sakkalar ubûr edüp alay-ı İpşir Paşa tamâm oldu.

Ammâ biz nâ-tamâm tahrîr etdik. Eğer bu alay manzûrumuz olduğumuz üzre kânûn-ı Âl-i Osmânî teşrifâtı üzre tahrîr eylesek bir tomar-ı dırâz olur. Hulâsa-i kelâm bu alay-ı azîm vakt-i çâştda Edirnekapusu'ndan girüp vakt-i asrdan bir sâ‘at sonra gücile tamâm olup İpşir Paşa alayın temâşâ etmeğe on guruşa dükkân icâr olundu. Ba‘dehû İpşir Paşa sarâyına dâhil olup kurbânlar zebh ***[181a]*** olup hâne-i bî-minnetine dâhil oldukda alay ile kendüyi getiren kırk altı esnâf-ı asâkir-i İslâm'a ihsân [u] in‘âmlar edüp hemân Yeniçeri ocağına kırk kîse ve sipâhiyâna otuz kîse ve topçuyâna beş kîse bezl edüp sarâyında âsûde oldu. Böyle bir alay-ı ibret-nümâ Cemşîd u Ferîdûn [u] Dahhâk-i Mârî'den berü olmamışdır. Gerçi bu alay ile İpşir‘i hânesine du‘â ve senâ ile getirdiler ammâ ba‘zı sâhib-i kalem-i ehl-i nücûm "Nahs sâ‘atde İslâmbol'a dâhil oldu" dediler.

.....(30 satır boş) .....***[181b]***

.....(36 satır boş) .....***[182a]***

İpşir Paşa hazretleri mühriyle Haleb'den kâmil yedi ayda Âsitâne-i sa‘âdete gelüp Melek Ahmed Paşa efendimizle Kubbealtı'nda umûr-ı müslimîni görüp iki birâder-i cân-beraber hüsn-i zindegânî edüp üç gün mesâlih-i müslimîni ve hizmet-i pâdişâhîyi İpşir Paşa, Melek Ahmed Paşa re’yiyle ederdi. Dördüncü gice ki oldu, Melek Ahmed Paşa ale's-sabâh salât-ı fecri edâ edüp ba‘de's-salât hakîr Yâsîn-i şerîfi tilâvet edüp paşa eydür "Evliyâm hayr ola, bu gice bir garîb ü acîb bir vâkı‘a gördüm, hayr ola!" dedi. Hakîr eyitdim. "Hayr ola, Hazret-i Yûsuf'un gördüğü ve yorduğu vâkı‘a ola!" dedim.

Ve min'l-bedâyi‘-i rü’yâ-yı sâliha: Bu gice menâmımda *merhûm ve mağfûrun leh tâbe serâh ve ce‘ale'l-cenneti misvâh* efendim Sultân Murâd merhûmu gördüm ki elinde bir hâs ve beyâz Tophâne somunu var. "Ahmed bu somunu gördün mü, hayli lezîz nân-pâredir. Bunu Kürdistânlı bir âdem pişirir. Bu ekmeği bir kerre İpşir ol Kürd'den istedi, ol âdem İpşir'e bu ekmeği vermedi. Ammâ gâyet lezîz ekmekdir. Bir kerre sana Van'ın iç kal‘asında böyle bir nân-pâre verdim. Al imdi bu dahi eyle bir nân-pâredir, safâ-yı hâtır ile tenâvül edüp mansûr u muzaffer olup ye" deyü elime ol hubuz pâresin verüp dest-i şerîfin bûs edüp "Pâdişâhım bu ekmeğe kan bulaşmış, niçe tenâvül olunur?" dedim. "Ol kanlı pâreden kızım İsmihân Kaya'm hâtûnuna gönder, yıkayup tenâvül etsin ve bir parçasın Bitlis Hânı'na ver, mâ‘adâsın sen ye" dediler. Ve aceb vâkı‘adır, hayr ola, dediler. Hakîr dahi ta‘accüb edüp "Seyecîü inşâallah hayrun"dur, dedim.

{Der-tahkîk-i vâkı‘a-i Melek Ahmed Paşa}: Hemân paşa eyitdi "Evliyâm ben mu‘abbir değilim, ammâ ilhâm-ı Rabbânî ile hâtırıma böyle hutûr eder kim, ben Revân seferinde Sultân Murâd Hân'ın musâhibi ve çukadârı idim. Ba‘de'l-feth-i Revân avdetde vilâyet-i Nahşivân'ı ve Serav-şehr'i ve Tebrîz'i ve niçe yüz aded İrân-zemîn vilâyetinde kendü büldânları harâb u yebâb, hânelerin türâb, âdemlerin giryân u kebâb ederek Kotur kal‘ası altından Mahmûdî vilâyetin ubûr edüp sedd-i imân kal‘a-i Van'a dâhil olduğumuzda Sultân Murâd Hân, Van kal‘asın seyr [u] temâşâya urûc edüp anda ta‘âm yeyüp hâb-âlûd oldu. Ol zamân Koca Nişâncı Paşa üstâdım Silâhdâr Ağa idi. Hikmet-i kazâ-yı nâgehânî Murâd Hân'ın üzerindeki yorkanlar yanup hemân ol ân Murâd Hân hâbdan bîdâr olup bre oğlanlar, deyü bir na‘ra urup içeri girdim. Gördüm ki yorkan yanmış. şerâre-i yorgan hâneyi rûşen etmiş. Hemân elimle {âteşi} söndürüp hâneyi ûd u amber ile mu‘attar etdim. Hemân hünkâr "Tiz nöbetçi kim idi?", "Pâdişâhım silâhdâr ağa idi" dediler. "Tiz kâfiri kal‘adan aşağı endâht etsinler" deyü fermân-ı şehriyârî olunca silâhdâr-ı sâbık Musâhib Mustafâ Paşa ve gayri musâhibler ricâ edüp silâhdârı âzâd etdirüp taşra nişâncılık ile nefy etdi ve Murâd Hân tahta'l-futûr ekl ederken altun siniden bir nân-pâre ve bir mücevher sahan ta‘âm kaldırup eyitdi "Melek Ahmed! şimden gerü silâhdâr-ı mukarrebim olup beni bir hoşça gözet. Al şu berekâtlı beyâz ekmeği tenâvül eyleyüp du‘â-i hayrıma müdâvemet üzre ol" deyü eğnime bir semmûr kürk ve başıma bir destâr-ı Muhammedî sarup müstakil silâhdâr ü musâhib-i şehriyârî oldum idi.

{Vâkı‘a-i Melek Ahmed Paşa ve ta‘bîr-i rü’yâ-yı sâlih}: İmdi Evliyâm bu vâkı‘anın ta‘bîri min kıbeli'l-Hak ilhâm ile eyledir kim Allahu a‘lem ve Resûluhû bu gice vâkı‘amda bu hakîre ekmek verüp "Bu ekmeği Kürdistân'da bir Kürd âdemîsi pişirir. Sana Van'ın iç kal‘asında verdiğim beyâz nân-pâre-i lezîzdir" dediği Allahu a‘lem bize sa‘âdetlü pâdişâh eyâlet-i Van'ı vere. Ve ol ekmeği bir kerre İpşir istedi, ekmeği pişiren Kürd, İpşir'e ekmeği vermedi, dediği saltanat-ı İbrâhîm Hân'da

İpşir'e eyâlet-i Van'ı verdiler. Van ekrâdları İpşir'e ekmeği yedirmeyüp balyemez toplar ile şehre komayup hâ'ib u hâsır gelüp gitdi. Ve ekmekde olan kanlı pâre Kaya'ma gönder, yıkayup yesin, dediği Allahu a'lem Kaya Sultân ehlim bir hâliyle kanlı şehîd olur. Ve Bitlis Hânı'na dahi ol kanlı ekmekden ver, yesin, dediği Allahu a'lem ol dahi benim elimde şehîd ola. Zîrâ anın hakkında Sultân Murâd merkûm "Ahmed sana Diyârbekir'i verdim. Bolay kim Bitlis Hânı'ndan intikâm alasın. Zîrâ Revân'dan gelirken sarâyına konup yüz kîse ihsân etdim. Ve on yedi aded evlâdlarına serbeser ze'âmetler in'âm edüp Van kulunun Muş harâcın kendüye mü'ebbed ocaklık tarîkiyle hîbe eyledim. Bağdâd'a giderken ve gelirken gazân mübârek ola, demeğe istikbâlime gelmedi. Elbette Ahmed, Bitlis *[182b]* Hânı'ndan intikâm al, demiş idi. Bu gice vâkı'amda kanlı ekmekden Bitlis Hânına ver, dedüğü belki benim elimde hân şehîd ola, dedi. Ve vâkı'amda Murâd Hân'ın "Sen de ol ekmekden ye" dediği Allahu a'lem ecel-i müsemmâmız tamâm olduğu günlerde biz de şehîd olmak görünür. Bu vâkı'ayı Melek Paşa kendüsü görüp kendüsü ta'bîr etdi. Hakîr eyitdim "Sultânım, bu vâkı'ayı bana söylediniz. Eğer âfâkî ve eğer enfüsî ilhâm-ı Rabbânî ile yâhûd kavl-i İbn Sîrîn ta'birnâmesi üzre ta'bîr etmek bana düşerdi. Ammâ beni ta'bîr etmeğe komayup yine kendiniz ta'bîr edersüz" deyü gördüğü rü'yâ-yı sâlihaları bir gayri hüsn-i tevcîh ile ta'bîr etdim. "Yok Evliyâm, bu vâkı'a hüsn-i tevcîh kabûl etmez. Hemân min kıbeli'l-Hak ilhâm-ı Rabbânî ile ta'bîr etdim. Elbette biz Van ve yâhûd Erzurûm u Diyârbekir {valisi} olup Bitlis Hânına bir gûşmâl ederim ve Kaya Sultân da ol kanlı ekmekden yeyüp şehîd-i hurre olur. Ve ben de şehîd olurum. Bu vâkı'anın ta'bîri budur. Elbette olacak olur" deyüp bu beyti terennüm etdi, beyt:

İdemez def' sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

dedikde hakîr eyitdim "Vallahi sultânım, geçende sultânıma gelen Bektâşî Dede Ahûrkapu'dan taşrada kendüye kayıkla deryâda yetişüp sultânımı altunların kabûl etmeyüp Dede vedâ' mahallinde hakîre eyitdi "Evliyâ Dede, bizi paşa ile Van'da hayr du'âdan unutman. Biz de sizi Mekke-i Mükerreme'de hayr [u] senâdan ferâmûş etmeziz" dedi. şimdi sultânımın da bu gördüğü vâkı'a Van mansıbı ile ta'bîr etdiniz, hayr ola, garîb u acîb vâkı'adır" dedim. Paşa eyitdi. "Evliyâm, İpşir Paşa karındaşım havfinden mühr ile Haleb'den yedi ayda rikâb-ı hümâyûna güc ile gelüp yüz sürdü. Hâlâ hasmı çokdur, ebeden muhibbi yokdur. Mısra' "Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir" deyüp merkûm vâkı'ayı bu uslûb üzre ta'bîr etdi.

Ezîn-cânib ve min te'sir-i ta'bîr-i rü'yâ-yı sâliha, hikmet-i Hudâ, alimallah ve şehidallah u kefâ billahi, Muhammedün Resûlullah, böyle olmuşdur. Bu vâkı'ayı bu gûne ta'bîr etdiğinin sabâhısı bir muhteşem İpşir Paşa ağası bir kıt'a hatt-ı şerîf ile ve bir kıt'a yarlığ-ı belîğ-i emr-i pâdişâhî ile mezkûr ağa gelüp bî-bâk u bî-pervâ paşanın halvethânesine girüp hatt-ı şerîf-i emr-i pâdişâhîyi paşanın destine sundukda paşa ayağa kalkup hatt-ı şerîfi bûs edüp ber- ser koyup kırâ'at etdi. Ve "Fermân pâdişâhımındır, el-emru emrüküm" ve "Tiz tuğlar dîvânhânemize çıksın" dedi. Ve gelen ağaya bir kîse altun ve bir semmûr kürk ihsân etdikde almağa me'mûr değiliz. Hemân sultânımı tâ Van kal'asına varınca götürmeğe me'mûruz. Zîrâ fermân-ı şehriyârî ve hükm-i sadrıa'zam-ı pâdişâhî böyle sâdır olmuşdur" dedikde paşa-yı halîm u halûk eydür "Ey ağam, bizim ednâ hâtırımız içün İpşir Paşa karındaşımıza varup selâmımızı teblîğ edüp bize bir hafta mehil vereler. Tâ ki tedarük-i râhımız görüp fermânları üzre Van'a değil tâ Isfahân-ı nısf-ı cîhâna gidelim" deyü cevâb etdikde ağa-yı

âkıbet-endîş bir kîse altun ve bir semmûr kürk ile huzûr-ı İpşir Paşa'ya varup Melek Ahmed Paşa'nın tevâzu‘la "emr pâdişâhın" dediği kelimâtları ale't-tafsîl bir bir İpşir Paşa'ya takrîr eder. Hemân İpşir Paşa, Kara Hasan Paşa'ya ve Kürd Kara Mehemmed Ağa'ya eydür "Allah belânız versin, şöyle bir halîm vezîri Van gibi bî-fâ’ide eyâlete gönderdiniz. Hâtırımız içün Van'ın cümle mahsûlün Van mukarrerün götüren ağamıza bir semmûr kürk ile vermiş ve yedi ay kâ’im-i makâmım olmuşken lâyık değil idi ki anı Van'a süreydik. İnşâallah akîbince yâ Bağdâd'ı yâ Diyârbekir'i ihsân ederim" dedikde Abaza Hasan Paşa {eydür} "Hey sultânım, aşîretimizden olsa gerek, zamân-ı sadâretinde Türkmân ağalığın elimden alup ocak ağaları ve Kudde Kethüdâsı iğvâlarıyla ağalığım Ak Alî Ağa'ya verüp kîsem kapu arasında kaldı. Yine böyle iken beni Üsküdar'da katl etmeğe sipâh ocağı ağaları ile Zühdî Efendi'sini gönderüp beni nâhak katl etse gerek idi. Biz dahi Üsküdar'dan firâr edüp Haleb altında sultânıma gelüp güc ile cân kurtardım. Melek Paşa'ya Van değil ana Mar‘aş Karsı bile çokdur" dedikde İpşir Paşa eydür *"Hele mezâ mâ mezâ olmaya illâ hayr"* deyüp hâmûşbâş olur. Ezîn-cânib hemân paşa ol şiddet-i şitâda seksen toksan merhale menâzilleri kat‘ edüp çekeceği âlâm-ı şedâ’idi fikr edüp derhâl "At!.." deyüp huzûr-ı pâdişâhîye bilâ telhîs müteveccih oldukda bu hakîr bile idim. Ol mahalde pâdişâh-ı Cem-cenâb sa‘âdetle Çemensoffa nâm {mahalde} idi. Hemân bizim paşa seğirderek huzûr-ı pâdişâha varup zemîn-bûs etmeden "Es-selâmu aleyk ***[183a]*** pâdişâhım!" deyüp du‘â ederek pâdişâhın dâmenin bûs etdi. Hemân hünkâr "Bak a Melek lala. Sana ben Van'ı ihsân eyledim. Sekiz yüz kîse dutar bir eyâlet-i azîm olup otuz altı sancağı ve dörd hükûmet hânlığı ve yetmiş aded ocak beğliği ve yetmiş altı pâre kal‘alı bir eyâlet-i azîm imiş. Niçün gitmezsin" deyü hitâb etdükde "Belî pâdişâhım, sahîhdir. Cümle sancakları mevcûddur ammâ Kürdistân olmağıla Van kal‘asının top altından gayri yerde paşaların hükmü nâfiz değildir. İntihâ-yı serhadd-i bî-amân yerdir. Anda vâliler mudârâ ile geçinirler. Pâdişâhım beni garazan ol serhadde atarlar. Sekiz yüz kîse değil seksen kîse dutmaz. Zîrâ bir cezîre yerdir. Hattâ İpşir Paşa lalan pederin *tâbe serâh* İbrâhîm Hân asrında Van eyâleti ihsân olundukda derd [ü] belâ çekerek Van'a revâne olup alay-ı azîm ile kal‘aya gireyim derken kal‘a kapuların sedd edüp iki yüz kadar balyemez alarka topları atup dörd yüz âdem ile şehri harâb mı edersin deyü top urup kal‘aya uğratmayup ili vilâyeti harâb edersin deyü eyâleti zabt etdirmeyüp kodılar" deyince meğer İpşir Paşa bizim paşanın {pâdişâh} huzûruna gitdiğin haber alup topalca ayağıyla sehel aksayarak gelirken hemân sa‘âdetlü pâdişâh "İşte İpşir lalam geliyor" buyurdular.

Der-beyân-ı münâkaşa-yı Melek Ahmed Paşa ve İpşir Paşa be-huzûr-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘

Hemân İpşir gelüp üç kerre yer öpüp bizim paşa ile beraber durdular. Gûyâ murâfa‘a-i şer oldular. "Bak a İpşir lala, der-i devletime dün öteye gün dağdan gelüp bağdaki eski lalalarımı birer takrîb ile her birin birer fenâ serhadde mi atarsın. Bu Melek lalam benim sadrıa‘zamım iken kimi sürdü ve kimi katl-i nefs etdi. Van sekiz yüz kîse dutar dedin. Melek lalam seksen kîse ber-vech-i adâlet dutmaz, dedi. Ve bir kerre babam asrında sana Van'ı vermişler. Zâlimsin deyü seni Vanlılar kal‘aya komayup top urmuşlar. Gerçek midir" dedi. İpşir "Komadıkları gerçekdir ammâ pâdişâhım ol zamân halkı cümle âsîler idi. Ammâ şimdi yahşi eyâlet oldu. Hedâyâsıyla sekiz yüz kîse olması mukarerdir" dedikde, hemâm Melek Ahmed Paşa "Pâdişâhımın ihsânı oldukdan sonra Kadıköy olursa da giderim. Cemî‘i edyânda kizb harâmdır kim Hazret-i Resûl-i Kibriyâ buyururlar kim hadîs [164] der. Huzûr-ı pâdişâhîde kizb söylemek küfrden eşeddir. Pâdişâhım, Van'ın kânûn-ı pâdişâhî üzre 540.546 yük akçe

hâss-ı hümâyûnu vardır. Cevz-i ma‘dûduyla beher sene kırk sekiz kîse olur. Hattâ bu Melek kulun sadrıa‘zamlığım hâlinde eyâlet-i Van'ı şemsi Paşazâde Mehemmed Emîn Paşa kuluna tevcîh etdiğimde tama‘-ı hâma düşüp Van eyâletinden altmış kîse tahsîl etme sevdâsına düşüp cümle kul baş kaldırup şemsî Paşa kal‘aya kapanup kapu kulların şemsî Paşa oğlu tarafında bulunup kırk gün kırk gice ceng-i azîm olup iç kal‘adan bu kadar bin top atılup bu kadar hâne-i imâristân aşağa kal‘ada sademât-ı topı kûpdan harâb olup niçe bin kantar barud-ı siyâh cânib-i hazîneden itlâf olup Paşa sarâyı ve Hüseyin Ağa sarâyı ve niçe yüz aded hânedân-ı azîmler darebât-ı gülle-i hadîdden harâb [u] yebâb oldu. Pâdişâhıma ma‘lûmdur kim hatt-ı şerîfiniz ile Diyârbekir Vâlîsi Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa lalan eyâletiyle Van üzre Mehemmed Emîn Paşa'nın kal‘adan ıtlâkına serdâr-ı mu‘azzam olup Mehemmed Paşa lalan Van üzre varup kal‘ayı muhâsara etdikde Mehemmed Emîn Paşa bir gice kal‘a-i Van'dan kemendler ile nüzûl edüp tebdîl-i câme firâr edüp der-i devletde Yeniçeri ocağına düşüp anlar da pâdişâhıma bir katre kanın ricâ edüp pâdişâhım ocak ağalarının ricâların kabûl edüp Mehemmed Emîn Paşa'ya Rûmeli'nde Köstendil sancağın ihsân edüp Girid'de merhûm olduğu pâdişâhımın ma‘lûmudur. Bu kelâm-ı dırâzdan murâdım oldur kim pâdişâhım işte eyâlet-i Van tâ böyle bir cezîre-i bî-emândır. Fermân pâdişâh-ı cihânındır" deyince hemân İpşir Paşa eydür "Pâdişâhım, Melek lalanın cümle sözleri sahîhdir.

Ammâ şimdi katı yahşi eyâlet-i emn [u] emân oldu. Lâkin pâdişâhım bu kuluna Haleb'de mühr geldikde Van eyâletinde Mahmûdî ekrâdlarının bir kabîlesine Pinyânişi Kürdü derler. Altı bin mikdârı bahâdır u fetâ yiğitlerdir. Ve yaylalarında hayvânları gâyet çokdur. Kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı rîş-tırâş ile hem-meşâ olmaları haysiyyet ile kızılbaş-ı evbâş top çeküp asker-keş olup Müslimînden merdüm-küş olup kerrenâyların ve sûr-ı Efrâsiyâb'ın çalarak Kürdistân-ı nehb ü gâret ederek on kerre yüz bin koyun sürüp Salmas ovalarına ve Dumdumî ve Dümbülî ve Rûmiyye kal‘alarına bu kadar mâl [u] menâli götürüp cümle kızılbaş mâl-ı ganâ’imle mu‘tenim oldular. Pâdişâhımın zamân-ı sa‘âdetinde sulha muğâyir iş etdiklerinden Kürdistân serhaddi ağaları *[183b]* cümle Haleb'e gelüp bu hakîre tazallum etdiler. Ben dahi "Aya bu Van tarafında sulha muğâyir dahi ne gûne iş zuhûr eder?!" deyü müterakkıb olup yedi ayda Haleb'den der-i devlete gelmemin aslı ol idi. Yohsa pâdişâhımın Haleb'den mührile on günde rikâb-ı hümâyûnuna yüzüm ve gözüm sürmem mukarrer idi.

Ba‘dehû pâdişâhımdan ibrâm [u] ilhâh olup elbette ve elbette gelesin, fermânları geldikde Kürdistân ahvâlin tecessüs etmeden fârig olup Konya taraflarına geldiğimde gerüden yine Van Valisi (---) (---) paşa lalan ve Bitlis Hânı ve Hakkâri Hânı ve Mahmûdî Hânı lalalarından arz-ı mahzarlar gelüp feryâd [u] fiğânları evce peyveste olup Acem'den feryâdnâmeleri kan ile yazmışlar, deyü arzları huzûr-ı pâdişâhîde ibrâz edüp, işte pâdişâhım ol serhaddin ihtilâline göre ol tarafa bir müdebbir, kâr-âzmûde vezîr-i rûşen-zamîr olmuş, serdâr-ı mu‘azzamlığa lâyık Melek Ahmed Paşa lâzımdır, deyü re’y-i ahsen zann edüp ol tarafa me’mûr eyledik. Fermân pâdişâhımındır" deyü hâmûş-bâş oldu. Hemân sa‘âdetlü pâdişâh, kazıyye ma‘lûm deyüp tebessüm idip "Tiz devât ve kalem getirin" dedi. Derhâl sır kâtibi devât ve kilk-i cevher-nisâr getirüp dest-i şerîfiyle eyle bir hatt-ı şerîf tahrîr etdi kim:

"Sen ki Melek Ahmed Paşa lalamsın, Anadolu memleketinde Mısır ve Bağdâd'dan gayri cemî‘i menâsıb-ı âlîlerin azl [u] nasbı senin re’y-i fermânında eyleyüp serdâr-ı mu‘azzamım olup ber-vech-i arpalık Van eyâletin sadaka etmişim" deyüp Melek Ahmed Paşa'nın destine hatt-ı şerîf verüp başına bir mücevher serdâr otağası sokup beş kîse altun ve bir serâperde-i Süleymânî ve bir direkli leylek

çadırı ve yüz katar üştür ve yüz katar ester ihsân edüp sa‘âdetlü Melek Ahmed Paşa'ya hayr du‘a edüp "Yürü mu‘în u zahîrin Allah ola!" deyüp İpşir Paşa'ya hitâb etdi kim "Melek lalam ve Kapudan Kara Murâd Paşa lalam arz günleri huzûruma gelsinler ve Melek lalam gidince divânıma gelsinler ve kânûn-ı kadîm-i selef üzre gayri serdârlara niçe mühimmât u levâzımâtlar verilirse Melek lalama dahi veresiz. İnşâllahu Te‘âlâ âsitâne-i sa‘âdetimden evvel-bahârda deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile diyâr-ı Acem üzre müteveccih olup ân-ı karîb ammin Sultân Murâd Hân'ın fethi olan kal‘a-i Revân üzre revân oluruz" deyü serdârlık hatt-ı şerîfin Melek Ahmed Paşa'ya sa‘âdetlü pâdişâh verince İpşir Paşa'nın reng-i rûyı hâkister-misâl olup üçüncü sâ‘atde bu kadar müşâvere ve mübâhase-i dırâzdan sonra Melek Paşa ser-ber-zemîn edüp pâdişâh-ı Cem-cenâbın hayr du‘âsıyla vedâlaşup hemân Sarâyburnu'nda bostâncıbaşı kayığına süvâr olup *Bismillah* ile ibtidâ,

Menzil-i şehr-i azîm Eskidâr, ya‘nî Üsküdar

Hâne-i bîminnetimiz olan Kaya Sultân yalısında meks etdik. Hemân ol sâ‘at akîbimizce on aded telli çavuş ellerinde emirleriyle gelüp "Elbette bu ân ılgar ile diyâr-ı Van'a revân olursuz" deyü paşaya ibrâm [u] ilhâh teklîf-i mâlâ-yutâk etdiler. Paşa-yı gayyûr bunlara onar guruş verüp cümlesin bir kayığa koyup akıntıyla bunları kayıkçısız İslâmbol'a yolladıkda bunlar rûy-ı deryâda küreksiz Mevlevî-vâr semâ‘ ederek tâ Ahûrkapu'ya düşdüler. Çavuşlar bu hâli İpşir'e bildirdiklerinde on aded şedîd ve yüzsüz ve bî-edeb çavuşlar gelüp paşayı kaldırmak murâd edindiklerinde paşa bunlara deyenek deyüp cümle firâr eylediler.

Hikmet-i Hudâ; Paşa efendimiz Üsküdar'a ubûr edüp ardı sıra çavuşlar ta‘yîn olunca Kaya Sultân efendimize münâfiklar "Paşa'nın katline bostâncıbaşı ve çavuşlar ta‘yîn olundu" deyince hemân Kaya Sultân'ın aklı başından gidüp ol ân bre koçı, deyüp fi'l-hâl araba ile Bâğçekapusu'na gelirken bî-tâb u bî-mecâl kayığa girüp Üsküdar'a gelirken paşa bir kayık ile istikbâline çıkdı.

Ve mine'l-acâ’îb hikmet-i garîbe: Kaya Sultân ile paşa hareme gidüp haremde bir vâveylâ ve vâveledâ kopup paşa derhâl arak-âlûd olup taşra çıkup dört yüz on aded iç ağalarına on bin altun Kaya Sultân'ın mâlından ağalara taksim u bezl edüp Kaya Sultân'ın vaz‘-ı hamli âsân olmağiçün her gulâm-ı hâssaya biner aded ihlâs-ı şerîfi halâs niyyetine {kırâ’at etmeğe} tenbîh edüp hakîri sermahfil edüp halîfe kîsesinden hakîre beş yüz altun ihsân edüp eydür "Bak a Evliyâm! Siz benim oğlum ve akrabâmdansın, ammâ bu sırr-ı hafî sende kala. Üç gice mukaddem ben Sultân Murâd'ı vâkı‘amda görüp, ‘Al bu ekmeği ye Ahmed’ dedi idi. Ben de pâdişâhım 'bu nân-pârede kan vardır yenir mi', dedim. 'Ol kanlı tarafı Kaya kızıma ver, yıkayup yesin', dedüğü Allahu a‘lem hâlâ Sultân doğurmayup helâk mertebesindedir," deyüp paşa serserî olup paşa yine hareme gitdi.

Bu mahalde yine İpşir Paşa tarafından mübâşir çavuşlar ***[184a]*** gelince harîmde olan fezâ‘ u çeza‘ı görüp âkıl olan çavuşlar sıklet etmeyüp gerüye durdular. Elbette paşa durmasın gitsin, deyü ibrâm [u] ilhâh eden eskalu's-sukalâ çavuşların ardın alıp Abaza ve Çerkes ve Gürcî aznavurları bunlara "Vur bre hay!" deyüp bir deste-çûp çekdiler kim başile ayak yoluna giden güc ile halâs olup mülevves oldu. Meğer Kaya Sultân yedi aylık hâmile imiş. Müddeti tamâm olmadan paşayı katl ediyorlar havfinden arabaya binüp vücûd-ı nâzenînine lerze gelüp şehr-i Üsküdar'a gelince bi-emri Hudâ sıkıt vâkı‘ olup bir mirzâ-yı emîrciğizi ciğeri pâresi gibi müştak oldu. Hemân sarây içinden vâveylâ-yı cevâriyân ve müsâhibe-i gayri nisvânların feryâd [u] figânları evce peyveste oldu.

Gördüm ki paşa haremden taşra çıkup elinde bir kutu kapağı içre mezkûr sıkıt vâkı‘ olup beğceğizin na‘şe-i pâkini cümle tevâbi‘ât u lavâhıkâtlara o ciğerpâre beğceğizi gösterince anlar da feryâd u figâna başladılar. Bu kerre paşaya Van mansıbının mübârek-bâdı gelen vüzerâ vü vükelâlar bu hâl-i pür-melâli görünce anlar dahi müteellim olup bükâ-âlûd oldular ve paşaya tesellî verdiler. Paşa dahi "Bak ağalar, ne cüvân yiğit olacak imiş. Bakın kaşlarına ve âhû gözlerine ve bakın kadd [u] kâmetine" deyüp feryâd ederek "Âh yiğitliğine doymayan beğ oğlum, âh at binüp kılıç kuşanmağa doymayan oğlum!" deyü hakîrin yanına gelüp kutu kapağı içre beğin vücûdun gösterdi. Anı gördüm bir kızıl ciğerpâre, gerçi kaşı gözü ma‘lûm ammâ dahi nâ-tamâm bir ciğerpâredir. Hemân hakîr eyitdim "Behey Sultânım! Ne şekil kaş ve göz sâhibi ve ne şekil kadd u kâmet sâhibi beğdir. Bunda rûh yokdur ve nâ-tamâm düşdü cân yok, alay mı bozdu, kâfir mi akdardı, kelle mi kesdi, ya dünyâya hayy mı geldi. Bu ne şekil yiğitliğine doymayan beğdir. Ancak bir et pâresidir. Tamâm yiğit olmağa dünyâya hayy gelse kırk yıl gerekdir. Bu hod henüz yedi aylık bir ciğerpâredir. Siz ise kırk sene mukaddem târîh ile sıkıt gelmiş bir kan pâresiyçün feryâd edersiz. El-hükmü lillah, hemân cenâbımız ile Kaya Sultân efendimiz sağ olsun" deyü paşaya tesellî-i hâtır verdim.

Hemân paşa buyurdular kim "Behey Evliyâm, ben bu ciğerpâreye ağlamam. Geçen gicelerde Sultân Murâd'ı gördüğüm vâkı‘da Van'da nân-pâre verdi. İşte Van mansıbı zuhûr etdi ve vâkı‘a ekmeği Kaya'ya ver, yıkayup yesin, dedüğü, bu vâkı‘a {vâkı‘} ola, deyü havfimden ağlarım" dedükde hakîr eyitdim. "Ol vâkı‘ada kanlı ekmeği yıkasın, yesin, dedüğü bu beğceğiz idi. Kanın yıkayup yire defn edüp yine Kaya Sultân ile nân u nemek yersiz ve dâ’imâ İpşir'den hafv u haşyet çekersiz idi. İşte bununla def‘ oldu". Bu niyyete *el-Fâtiha* deyüp paşaya tesellî-i hâtır verdim. Ammâ hakîkatü'l-hâl Kaya Sultân-ı sâhib-i cemâl hayli derd [u] mihen çeküp kanı kesilmedi. Sa‘âdetlü pâdişâhdan Kaya Sultân'a ve bizim paşaya "el-Hükmü lillah, başlarınız sağ olsun" deyü hatt-ı şerîf ile paşaya ve sultâna birer kat hil‘at-i fâhire ve semmûr kürkler gelüp "Benim lalam, Kaya Sultân halam ifâkat buldukdan sonra bir ân durmayup diyâr-ı Van'a gidesin" deyü hatt geldi.

Ol ân merhûm sıkıt beği gasl edüp Üsküdar'da (---) (---) (---) mahalde defn edüp ol ân yigirmi aded mübâşir ü mukdîm ve kelb-i akûr çavuşlar gelüp paşaya "Elbette gidersiz?!" deyü ibrâm [u] ilhâh etdiler. Paşa bunların cümlesine vur eylüyüp cümlesi firâr etdiler.

Netîce-i kelâm, {Paşa} cümle eşyâ-yı mühimmâtın görüp gitmek sadedinde iken hakîri katına kığırup nihânîce eydür "Bak a Evliyâm! Sen benim oğlumsun. Hizmetkârların benim otağım içinde dâ’ireme çadırınla konsunlar ve yesinler ve içsünler ve senin şâkirdlerinden küçük İbrâhîm ve Rûm Alî ve Gürcî Mustafâ kölelerin üzre zâbıt u râbıt olup cümle esbâblarını ve gayri eşyâlarını gözetsinler. Ve atların cümle İmrahor tavlasında dursunlar. Ancak atların eğerlenmiş gulâmlarınla gelüp süvâr olsunlar. Cemî‘i şeyine ben zâmin ü mütekeffil olurum. Sen bir kaç gün İslâmbol'da kalup İpşir'e ve Kara Hasan'a intisâb edüp bizim Kudde Mehemmed Kethüdâ ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi'nin ve Moralı Defterdâr Paşa'nın ve gayri a‘yânın ve ta‘allukâtlarımızda olan huddâmlarımızın ahvâllerine ve İpşir-i bî-beşîr ile {halkın} mu‘âmele-i ca‘lîlerine vâkıf olup ne havâdisât zuhûr ederse Kaya Sultân'dan ve Gümrük Emîni Hasan Çelebi çerâğımızdan mektûblar alup aslâ kimesnenin haberi yok iken ardımız sıra kendü atlarınla ılgar ile ale'l-acele gelüp bana iresin" deyü hakîre beş yüz bundukani sikke-i hasene altun verüp du‘â etdi. *[184b]* Ve Erganeli Ahmed Ağa'ya da du‘â edüp Van'a müsellim gönderdi. Hakîr dahi beş gulâmım hazînedâra ve dörd ızâr esbâbım ve beş atım emîr-i âhûra teslîm edüp üç memlûk-ı zeberdestim ile ve beş re’s atımla Üsküdar'da Kaya Sultân yanında

kaldım.

Sene (---) mâh-ı (---) Paşa, Kaya Sultân ile vedâ‘laşup Van'a revâne olup evvelâ *Bismillah* ile

Menzil-i Kadıköyü kurb-ı Üsküdar: Kaya Sultân hakîre paşanın harcırâhiyçün kırk kîse verüp kayık ile Kadıköy'e gelüp kırk kîseyi paşaya teslîm eyledim. Üç gün paşa bu Kadıköyü'nde İpşir Paşa'ya rağmen meks edüp dördüncü gün ol şiddet-i şitâda Van'a revâna olurken hakîr dest-bûs etdükde "Basîret üzre ol Evliyâm!" deyüp du‘â-i hayr ile vedâ‘ edüp anlar diyâr-ı Van'a, bu hakîr İslâmbol'dan yana avdet edüp ertesi gün İpşir Paşa kethüdâsı birâder-i azîzim Sâlih Ağa'ya varup görüşdükde "Bre Evliyâm, sen paşa ile Van'a revâne olmadın mı?" dedikde hakîr eyitdim "Sultânım, seyâhatden bî-zâr oldum ve bâ-husûs bu kışda kıyâmetde Van'a toksan konakda niçe revâne olaydım" dedikde "Tiz masraf kâtibin çağırın" deyüp yigirmi nân ve beş vakiyye lahm-ı kurbân ve üç vakıyye pirinç ve bir vakiyye dühn-i bî-renc ve birer şem‘-i asel ihsân edüp bizi ağavât-ı İpşir Paşa zümresine ilhâk eyledi.

Dîvân savulup ortalık izdihâmdan sehel hâlî olup âlem-i ağyârdan bî-haber oldukda bu hakîr makâm-ı segâhda bir âğâze edüp fasl tamâm oldukda bir pencereden taşra bir sadâ ile "Ey Evliyâ, ey Evliyâ! Nân u nemek hakkı bes bu mudur kim benden bî-habersin?" dedi. Hakîr istimâ‘ etdükde bildim ki bizim paşanın kethüdâsı Kudde Kethüdâ'yı İpşir Paşa "Seni silâhdâr ağası ederim" deyü paşadan ayırup mukaddemâ haps etmişdi. Hemân İpşir Paşa kethüdâsı Sâlih Ağa eydür "Evliyâ sizin Kudde Kethüdâ, senin murabba‘ okuduğun işidüp seni çağırır" dedi. Ben de eyitdim: "Ya sultânım anı da huzûrunuza da‘vet edüp dâhil-i meclis eyleseniz lûft idi" dedim. "Evliyâ, ol hapisdir, bu mahalle gelemez" dedi. Hemân ol mahalde bir iç mehteri gelüp kethüdâya "Sultânım, paşa sizi ister" dedikde kethüdâ eydür "Evliyâm, sen otur, şimdi seni paşa, huzûruna kığırır, gitme" dedi. Anı gördüm, bir mehter dahi gelüp "Evliyâ Efendi derlermiş, bir kadı var imiş, paşa ister" dedi. Fakîr gulâm beni mutarraş görüp kadı ve gâzî zan eylemedi. Hakîr eyitdim: "Oğul, bu hakîri istemiş" dedim. "Yok yiğit, bir ihtiyâr Evliyâ Efendi derlermiş, anı ister" dedi. Hele hakîr İpşir Paşa huzûruna hayr du‘â ile varup dest-bûs etdükde "Hâfiz Evliyâm, hoş geldin. Bildim ki zî-akıl imişsin. Zîrâ ol hâ’in Melek ile bu kışda Van'a gitmedin" dedi. Hakîr eyitdim: "Hamd-i Hudâ kırk bir yılda sultânımı bu devletde güc ile gördüm. Varvar Alî Paşa Celâlî gazâsında bile sultânımla bu kadar derd çekdik. şükür Hudâ'ya kim bu günleri gördüm. Ben kande gitsem?" dedim. Hemân İpşir Paşa eyitdi "Evliyâ şimdi sana Kudde Kethüdâ feryâd edüp ne dedi?"? Ben eyitdim "Sultânım Kürd lisânı üzre ‘Hey Evliyâcıh, hey Evliyâcıh, menim hâlime pes kim vâkıf-ı esrâr değil misin. Kanı hukûk-ı ni‘met-i sâbıka’, deyü feryâd etdi, meğer hapis imiş" dedim. Hemân İpşir eyitdi "Var imdi Evliyâ, benim iznimle Kudde'ye ve defterdâra ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi'ye buluş. Sizin paşanın {Kudde} yigirmi yıl kethüdâsıdır, mâl-ı Kârûn'a mâliklerdir. Eğer kuş cânın halâs etmek dilerse ak akçe kara gün içündür, beytü'l-mâl-i müslimîne üç bin kîse Kudde ve beş bin kîse defterdâr ve bin kîse mevkûfâtî verüp halâs olsunlar, var söyle" dedikde İpşir kethüdâsıyla varup bir kapu açdılar. Meğer hammâm câmekânı imiş.

Ahvâl-i diyergûn-ı pür-melâl-ı Kudde Mehemmed Kethüdâ-yı Melek Ahmed Paşa

Kapudan içeri girdikde anı gördüm, bu hammâm câmekânının soffaları üzre iki yüz aded çatal fitilli sekbân u sarıca cellâdları âmâde idiler. Anı gördüm, bu câmekânın havz-ı kebîri su ile leb ber-leb

olup ol rûz-ı zemherîrde Kudde Kethüdâ ve Moralı Defterdâr ve Mehemmed Efendi, üçünün dahi gerdenlerinde tokuz zincir ile uryân u büryân ve giryân u nâlân havz içinde iki gün iki gice imiş aç u zâc bir kamîs u serâvile muhtâc olduklarından mâ‘ada her gice cellâdlardan biner tâziyâne kırbaç yiyüp niçe gûne işkence ederlermiş. Hemân Kudde Kethüdâ'yı ol hâl-i diyergûnda görüp aklım başımdan gitdi. Yanına varup üçünün dahi destlerinden bûs etdim. Zîrâ veliyy-i ni‘metlerim idi. Kudde Kethüdâ eydür "Evliyâm bu ne hâldir?". Hakîr eyitdim: "şimdi sâhib-i devlet yanında idim. Kudde halâs olmak dilerse üç bin kîse versin ve beş bin kîse paşa versin ve Mehemmed Efendi bin kîse versin. Yohsa üçünü de katl ederim, deyü yemîn etti" dedim. Hele Kudde *[185a]* bin kîse ve defterdâr iki bin kîse ve mevkûfâtî beş yüz kîse ve beş yüz cild kitâb-ı müstetâb verecek oldular. Bu kerre İpşir Paşa kethüdâsı Sâlîh Ağa eydür "Ey Mehemmed Kethüdâ, Kırşehri'ndeki kırk bin koyun niçe oldu ve Diyârbekir Çermik'i şehrindeki bin kîse niçe oldu ve Van'da Mallı Kaya Çelebi ortağındaki beş yüz kîse altun niçe oldu ve Gümrük Emîni Hasan Ağa karındaşı Anton Ermenî kâfirdeki iki bin kîse malınız niçe oldu" deyince Kudde Kethüdâ eydür "İşte Evliyâm, bilür, ol Kırşehri'ndeki sahrâ çiftlikde kırk bin koyun anlar cümle Melek Paşa'nındır ve Çermik'de menim mâlım yokdur. Cümle karındaşım Hacı Mûsâ Ağa'nındır ve andaki mâl cümle Kaya Sultân'ındır. Kaya Sultân Van'da Kaya Çelebi ile taş kayasıyla ortaklardır. Altunlarda menim alâkam, bir ahçam ve bir habbem yokdur" deyü yemîn etdikde havzdan uryân çıkarup fakîr Kudde'nin ve hakîr Defterdâr'ın vücûdlarına üç yüz kırbaç urup figânları evce peyveste olup ol zahm-âlûd ile ol şiddet-i şitâda yine havz içine koyup âh [u] enîn etmeğe başladılar. Hakîr eyitdim: "Bre Mehemmed Kethüdâ cemî‘i dostlara haber gönder. Karz-ı hasen bir kaç yüz kîse dahi alup kuş cânlarınız halâs edin" dedim. Bunlar eyitdiler "Ya biz hapisde iken bizlere kim bir fülus-ı ahmer inanırlar. Bizi bir hapisden ıtlâk etsinler, ba‘dehû sâhib-i devletin murâd [u] merâmları üzre mâl bulup halâs olalım" dediler. Hakîr İpşir Paşa'ya varup bu kelâmları söyledim. "Anlar hapisde iken dahi ol kadar mâlı verirler. Anlar eyi âdemlerdir, yohsa şimdi anları katl ederdim" dedikde hakîr yine gelüp istimâ‘ etdiğim üzre İpşir Paşa'nın sözlerin bir bir takrîr eyledüm. Hâh-nâ-hâh üçüncü gün Defterdârdan üç bin sekiz yüz kîse ve sarâyında olan cümle emvâl u erzâkların ve cümle ser-i kârda olan tevâbi‘lerin haps edüp anlardan dahi iki bin kırk kîse mâl tahsîl eyleyüp Diyârbekir'de Bakkaloğlu'na ve Mehemmed Çelebi'ye ve karındaşı Hacı Mûsâ'ya ve Mehemmed Kethüdâzâde İbrâhîm Beğ'in cümle mâl [u] erzâkların mîrîye zabt u rabt etmek içün kapucubaşılar gidüp kendülerini kayd-bend ile der-i devlete fermân-ı şehriyârîler Diyârbekir Valisi Firârî Mustafâ Paşa'ya emirler gitdi. Ve Mevkûfâtî Mehemmed Efendi'nin mâlı yok idi. Amma cümle Melek emlâki ve çiftliği ve akarâtları mîrîye ahz u kabz olunup her gün yine bunları gûnâ-gûn işkence ederlerdi.

Hakîr anları görüp "İlâhî, bu abd-i zelîli bir nân-pâre içün bu kadar hor hakîr etme ve ecel-i müsemmâmın nihâyetine dek sıhhat-i bedenle terk [u] tecrîdden ayırma" deyüp Cenâb-ı Kibriyâ'ya tazarru‘ [u] nâlişler edüp fakr [u] fâkada olup vasatü'l-hâl olan hâlime her hâlde yüz bin aded hamd [u] senâlar ederdim. Ammâ bu ahvâl-i pür-melâli görüp "Âyâ bunun netîcesi neye müncer ola" deyü dâ’imâ tecessüs edüp "Âyâ dahi bu İslâmbol içre ne zuhûrât-ı İlâhiyye zâhir ola" deyü tefekkürde idim.

Ammâ İslâmbol a‘yânları cümle sekbân ve sarıca ve muklacıyân ellerinde büryân u uryân oldular. Hemân şâmîzâde Re’îsü'l-küttâb Mehemmed Efendi'nin yetmiş aded semmûr kürkü gitdi. Ve Gümrük Emîni Hasan Çelebi'nin ve gayri a‘yânların kezâlik hadden efzûn ve kalemden bîrûn mâl u menâlleri

gitdi. Eğer ma‘lûmumuz olduğu üzre cümle zuhûr eden havâdisâtları tahrîr etsek seyâhatnâmemiz tahrîrine mâni‘ olur.

Âhir-i kâr bu gerdiş-i kec-reftâr-ı felek-i devvârda bu gûne gaddârlık olduğun görüp atlarımla huddâmlarım cümle âmâde edüp Üsküdar şehrinde pînhân etmişdim. Ammâ her gice Kaya Sultân efendimize varup perde-i zenbûrî ardında müşavere edüp ve her gün yine İpşir Paşa ile hüsn-i ülfet edüp üç kîse ihsânın ve bir semmûr lipâçesin giydim. Ba‘dehû sene (---) mâh-ı (---) (---) (---) gününde bizim Kudde Kethüdâ'yı ve (---) (---) (---) (---) (---) hapisden ıtlâk edüp kapucu başılar ile ve sipâh ocağı çavuşlarıyla Kudde Kethüdâ'yı (---) (---) nı nefy-i beled ve azl-i ebed deyü kayıklar ile Dil Herseki'ne vardıkda hemân Hersek kasabası hâricinde Kıble tarafında ikisini de katl edüp onda defn etdiler, rahmetullahi aleyh. Ve dahi,

.....(5 satır boş) .....

Ve dahi bunun emsâli niçe gûne fezâhatlar edüp nâ-hak yire hûn-ı ibâdı döküp Haccâc-ı Zâlim Yûsuf zulümleri oldurdu. Hemân ol gün Kaya Sultân hakîre on kıt‘a mektûblar ile beşyüz altun harc-ı râh verüp "Meded Evliyâm, bir ayak evvel paşama yetiş. Durmasın hemân Kürdistân'a cân atsın. İşte Kudde Kethüdâsı'nı *[185b]* ve Moralı Defterdâr Mustafâ Paşa'sını ve re’îsü'l-küttâbı olan Mevkûfâtî Mehemmed Efendi'sini ve niçe tevâbi‘lerin dahi çok katl ederler. Ve elbetde paşamı katl etmek içün sa‘âdetlü pâdişâh ve cemî‘i ulemâ ü sulehâ ve vüzerâ vü vükelâlar ve Vâlide Sultân ve cümle sipâh ve yeniçeri ocakları paşamın katline İpşir'in hatt-ı şerîf istediğin cümle istimâ‘ edüp "Melek Ahmed Paşa bir sâlih dindâr ve mü’min ü muvahhid, bî-garaz u ehl-i ırz bir vezîr-i dilîrdir. Ne cürm sâhibidir kim anın katline hatt-ı şerîf istersiz, verme pâdişâhım, Melek Paşa bu devlete yine lâzımlı âdemdir. Bir kerre vezîria‘zam ve üç kerre kâ’immakâm-ı mu‘azzam olup cümle kul ile hüsn-i ülfet etdi" deyü cümle kul ayak basup hatt-ı şerîfi İpşir pâdişâhdan alamadı. Ammâ Evliyâ'm, kimbilir bu İpşir Mustafâ Paşa, Melek Paşa kocamın akrabâsıdır, amma akrabâsıdır. Belki bir hâl ile paşacığımun katline nihânîce bir hatt-ı şerîf ala. Ammâ Evliyâm yetiş paşaya, hemân Kürdistân. Ve mansıbı var, acele ile revâne olsun. İsterse sonra Gence'ye ve İrân-ı Nahşivan'a Revân'a sefer etsin" deyü fakîre Kaya Sultân ağlayarak mektûbları elime verüp bir cevâhirli sâ‘at dahi verüp "şimdi sana yollarda {sâ‘at} pek lâzımdır. Hemân durma" deyü bir semmûr parçası kürk ihsân edüp hakîri ol gice Gümrük Emîni Hasan Ağa'ya gönderdi. Ol gice Hasan Çelebi'yi, Ortaköy'de Baltacı Mahmûd Ağa yalısında Mahmûd Ağazâde Bekir Ağa ile müşâverede imiş, hakîri görüp "Bre Evliyâm hoş geldin" deyüp ayağa kalkup "Gel Evliyâm, seni bu gice yine İslâmbol'a bir işe göndereyim. Gel seninle sehel müşâverem vardır" deyü elime yapışup hücreden taşra halk mâbeyninden çıkup bir pinhân hücrede elime üç kıt‘a mektûblar verüp "Durma yetiş paşaya, işte sana iki yüz altun" dedi ve "Kaya Sultân'dan mektûblar aldın mı?", "Aldım!" dedim. "Durma git, ammâ İzmit şehrine varınca gündüz ve gice ile ulu yollar ile gitme ve menzillere uğrayup sakın at alma. Hemân kendü atlarınla ılgar ile seğirdüp git. İşte sana yüz altun dahi" deyüp beni bir kayığa koyup alarka olacak mahalde "Evliyâ Çelebi, bizim gümrüğe İslâmbol'da uğrayup sandık emînine selâm eyle. Biz yarın İslâmbol'a varımazım" deyü halk arasında o gice hakîri İslâmbol'a gönderme evzâ‘ın edüp hemân hakîr "Nola sultânım?" deyü Ortaköy'den iki yatsı zamânı avanta kayık deyüp akıntı ile baş aşağı akup tarfetü'l-ayn içre Üsküdar'a varup mukaddemâ atların hıfz etdiğim mahall-i ma‘hûdeye varup üç nefer yarar pür-silâh gulâmlar ve beş re’s küheylân atlarım ve Abaza Marşân Yûsuf'u ve Abaza Kamış Mehemmed'i ve Abaza Cumbalı Alî'yi alup yedi aded salt u sebükbâr küheylân atlı pür-silâh âdemler

olup nısfu'l-leylde ol şeb-i muzlimde *"Tevekkeltü ala'llah"* deyüp Çamlıca dağına yedi kişi çıkup ikişer rek‘at namâz kılup Üsküdar şehrinde ve İslâmbol'da medfûn olan erenlerin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp cümle ervâh-ı enbiyâ vü evliyâ ve kutbu'l-aktâb u ümenâ u evtâd ve nücebâ ve nukabâ ü büdelâ ve mecâzibûn u melâmiyyûn ve ricâlü'l-gayb ve birler ve üçler ve yediler ve kırklar ve yüzler ve binler ve binbirler rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet edüp rızâ-yı Allah içün savâbın mezkûr ricâlullahların rûh-ı şerîflerine hîbe eyleyüp el yüze sürdük. Hudâ âlim u dânâdır, bu hakîr gûyâ bir zireh-i polâd-ı Nahşivânî giyüp *Bismillah* deyüp atf-ı ınân-ı esb-i sabâ-sür‘atimizi sür‘at ile cânib-i Van'a sürüp diyâr-ı Van'a revâne olduk. Hudâ-yı Bîçûn yolumuz âsân ede.

.....(7 satır boş) .....

Dizin

- A -

Abaza: 45, 49, 52, 159, 165, 199, 284, 285, 286, 292

Abaza Ahmed Paşa: 157

Abaza Cumbalı Alî: 295

Abaza Deli Dilâver Ağa: 124

Abaza Hasan: 158, 159, 290

Abaza Kamış Mehemmed: 295

Abaza Marşân Yûsuf: 295

Abaza Mustafâ Ağa: 213

Abaza Parmaksız Sefer Ağa: 159

Abbâs (b. Abdülmuttâlib): 16, 84, 88

Abbâs-ı Mürsî: 173

Abbâsiyân: 11, 42, 84, 88, 89, 90, 97, 105, 120, 137, 139

Abbâszâde (Çorlu) mahallesi: 171

Abdal Hân, Bitlis hâkimi: 137, 139

âbdest kürkü: 232

Abdî Dede (Kâsımpaşa şeyhi): 2, 112, 254

Abdî Halîfe tekyesi: 171

Abd-i Rey: 98

Abdiher kasabası: 2, 101

Abdullah b. Abbâs: 84

Abdullah b. Sâlih: 84

Abdullah Dede: 212

Abdullah ibn Neccâr: 43

Abdullah Kırımî: 173

Abdullah Meğâverî: 60

Abdullah, Monuka: 241

Abdullah Paşa : 157, 159, 161, 162

Abdurrahîm-i Mısrî, şeyh: 148

Abdurrahmân (gulâm): 166

Abdurrahmân Hassân: 113

Abdurrahmân ibn Mülcem: 57

Abdurrahmân-ı Tennûrî: 112

Abdülazîz b. Mervân: 44

Abdülbârî karyesi: 204

Abdülgafûr Çelebi: 48

Abdülkâdir Cîlânî: 33, 40, 89, 253

Abdülkerîm Gülşenî, şeyh: 268

Abdüllâm oğulları: 45

Abdüllâzim tekyesi: 79, 81

Abdülmelik ibn Mervân: 56, 99

Abdülmuttalib: 134

Abdülmü'min Baba: 215

Abdülvahhâb Gâzî: 123, 128, 129

Abdülvâhid en-Neccârî: 38

Abdümenâf ibn Kusay: 81

Abdürrahîm Efendi, İskenderzâde: 24

Abdürrezzâk Efendi: 192, 266

Abdüssamed Efendi: 113

Abdüsselâm, Kör: 45

Abdüsselâm medresesi: 168

âb-ı buhayre: 9

âb-ı Murâd: 138

Âb-ı selvâ: 71

Abîde (kadın ismi): 262

Âbidîn Efendi, şeyh: 67

Ablanova karyesi: 181

ablı (yelken aleti): 68

acarlı balık: 144

acarlı zilisi: 152

Acem: 20, 30, 35, 41, 43, 56, 73, 110, 119, 124, 128, 132, 133, 136, 142, 143, 178, 199, 211, 225, 228, 244, 253, 276, 285, 292

acemî çorbacılar: 51

Acıçay: 33

Acıçeşme: 171

Acıgöl karyesi: 204

Aclûn: 74

Âd aşireti: 58, 98

Âd ibn şeddâd: 141

Adadepe: 213

Adaliyye: 21, 144, 226, 256

Adana: 1, 29, 30, 47, 54, 61, 78, 99, 114, 119, 144, 157, 172, 251

Adaniye kal‘ası: 30

Âdem (Safiyy), Hz.: 16, 45, 46, 56, 60, 71, 237

Âdil b. Eyyûb: 100

Adilcevâz kal‘ası: 141

Afîfe (kadın ismi): 262

Agırbinik üzümü: 135

Âgîn (kayser Âvîh kızı): 133

Ağa câmi‘i (Harput): 135

Ağa Değirman mahallesi: 122

Ağa hammâmı: 261

Ağa Rızâ: 123

Ağaçayırı: 51

Ağaçbâzarı: 239, 254, 266, 267

Ağcayüke mahallesi: 122

Ağrı dağı: 29, 143, 144

Ahad Evren karyesi: 215

Ahaveyn câmi‘i: 92

Ahfeş keçisi: 264

Ahıska: 16

Ahî Baba: 165

Ahî Çelebi: 261, 262

Ahî Evrân: 108, 259

Ahîler: 164

Ahlat: 16, 35, 89, 178

Ahmed Ağa, Müsellem Erganeli: 184, 220, 262, 293

Ahmed b. evveli'l-Kazvînî: 22

Ahmed b. Hüsâmeddîn eş-şehîr Monlacık Efendi: 179

Ahmed Beğ Çeşmesi: 160, 162

Ahmed Beğ, Hersek Kralı zâdesi: 7

Ahmed Beğli karyesi: 272

Ahmed Benî: 43

Ahmed Bîcân, Gelibolulu Yazıcızâde: 206, 226, 233

Ahmed Çelebi, Kemâl Paşazâde : 35, 40, 46, 250, 251, 267, 269

Ahmed Çelebi, Ustazâde: 175

Ahmed Efendi: 35, 124, 171

Ahmed Efendi, Göncüzâde Dersi'âm: 192, 196

Ahmed Fakı karyesi: 204

Ahmed Hân: 9, 33, 87, 91, 167, 177, 180, 231, 242, 256, 257, 267, 268, 278, 284

Ahmed Hoca mesîregâhı: 226

Ahmed Karahisârî: 173, 247

Ahmed kolu: 275

Ahmed Paşa: 157, 163

Ahmed Paşa câmi'i: 270

Ahmed Paşa, Cenâbî (Anadolu beğlerbeğisi): 125

Ahmed Paşa, Ekmekçizâde: 228, 257, 260, 268

Ahmed Paşa, Hâfız: 285, 287

Ahmed Paşa, Hezârpâre: 81, 83, 284

Ahmed Paşa, Köprülüzâde: 196, 256

Ahmed Paşa, Tayyâroğlu: 92, 93, 277, 283

Ahmedâbâd: 50

Ahmed-i Rufâ‘î tarîkı: 88

Ahmed-i Tayerânî: 111, 112

Ahmed-i Yesevî: 12, 17, 146, 175, 197, 229, 280

Ahmîm şehri: 35

Ahşer (Akşehir): 13

Âhund Hânım: 106, 107

âhûr ağa: 288

Ahûr köyü: 268

Ahûrkapu: 158, 159, 274, 281, 282, 290, 292

Ak Alî Ağa: 158, 159, 290

Ak Câmi‘ mektebi: 92

Aka Seyfeddîn: 126

Akabu'l-hân': 81

Akbaba: 276

Akbınar: 256

Akçakoyunlu: 16, 171

Akça-şâr: 23

Akçaşark: 153

Akçeşme mesîregâhı: 193

Akdağ: 146

Akdeniz: 30, 56, 59, 62, 68, 69, 80, 170, 174, 184, 188, 223, 235, 254, 276

Akın Seyfeddîn, Nahşivânlı: 23

Akîde kolu: 275

Akka: 42, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 81

Akkafa (Silisre) mahallesi: 191

akkâm: 232

Akkâmbaşı Halîl Ağa: 82

Akkapu : 191, 192, 195

Akkaş Ağa: 108

Akkaş Çorbacı câmi‘i: 107

Akkirmân: 155, 175, 178, 187, 189, 195, 200, 206, 207, 223, 266, 267, 229

Akkoyunlı (Türkmen Kabilesi): 103

akmişe-i fâhire: 11, 19, 165

akrep: 32

Aksak Seyfeddîn: 127

Aksarây: 2, 18, 21, 111, 114, 115, 116, 118

Aksu: 102

Akşehir: 1, 13, 14, 15, 18, 47, 53, 54, 151, 282, 283

Akşemseddîn: 125, 148, 154, 207, 244

Akutaran: 181

Akyayla: 186

Akyazılı Sultân: 4, 197, 198

Akye: 2, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75

ala balık: 9, 144

Alâ‘eddîn, Sultân: 10, 11, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 29, 98, 106, 117, 122, 132, 133, 148, 247

Alâ‘iyye: 16, 17, 21, 144

Alâ’eddîn câmi‘i: 114

Alâ’eddîn cisri: 117

Alaca hammâm: 214

Alaca Mescid câmi‘i (Zile): 147

Alacahisâr: 175, 223

Alacamescid karyesi: 151, 152

Alaca-öz: 151

Alakorna gemisi: 157

Alalı mahallesi (Filibe): 217

Alalıdepesi: 216

Alaman: 87, 190, 193, 194, 215, 218, 227, 229, 238, 252, 256, 259, 276

Alaman dağı: 185, 186, 187, 229, 230

Alatır: 143

Alâüddevle: 35, 101, 102, 104, 105, 140

alaybeği: 13, 18, 78, 121, 127, 189

Alaybeği karyesi: 178

alcık balığı: 144

Aleksandır: 15, 63

Aleksandra, Bursa kralı: 17

Alem İbn Uleym: 75

Âlemdağı: 276

Alemşâh şehzâde: 169

Alî Ağa: 82, 278

Alî Ağa, Kethüdâ: 274

Alî Ağa, Koca: 124

Alî Ağa, Na‘lbend: 54, 62

Alî Arab Efendi: 208

Alî b. Abdullah: 84

Alî b. Ferğân: 81

Âl-i Bahâdır: 49, 51

Ali Beğ (Cezîre hâkimi): 139

Alî Beğ, Mihaloğlu: 273

Alî Beşe, Serdâr: 172, 181

Alî Bınarı: 100

Alî Bölükbaşı: 64

Alî Çavuş: 106, 108

Alî Çelebi, Kınalızâde: 268

Alî Çelebi, Mü’ezzinzâde: 229

Alî Dede, Külhânî: 118

Alî Dede tekyesi: 131

Alî Efendi: 10, 109

Alî Efendi, Rûznâmeci: 257

Alî Efendi, şeyh: 93

Alî, el-Hac: 176

Âl-i Emeviyyûn: 44, 56, 58, 62, 75, 88, 89, 90, 99

Alî Hân köyü: 188

Alî Hicâzî: 82

Alî, (ibn Ebî Tâlib)Hz.: 37, 39, 44, 57, 71, 97, 98, 102, 111, 113, 128, 138, 199, 281

Alî Kapudan, Mağribli: 157

Alî Koç Baba Sultân: 184

Âlî köprüsü: 109

Alî Kuşcu: 148, 262

Alî Mürğân tekyesi: 79

Âl-i Osmân: 1, 5, 9, 10, 11, 16, 17, 20, 22, 29, 30, 47, 48, 57, 58, 61, 68, 87, 88, 104, 105, 113, 120, 125, 129, 131, 134, 141, 147, 152, 153, 156, 157, 169, 170, 180, 184, 238, 240, 244, 249, 255, 259, 265, 266

Ali Paşa: 38, 212, 250, 258, 277

Alî Paşa câmi‘i: 205, 214, 270, 271, 277

Alî Paşa çârsûsu: 5, 239, 252, 258

Alî Paşa hammâmı: 205

Alî Paşa, Kapudan : 156, 157

Alî Paşa kârbânsarâyı: 257

Alî Paşa mahallesi: 132

Alî Paşa medresesi: 214

Alî Paşa sarâyı: 132

Alî Paşa sebîli: 255

Alî Paşa, Semiz: 270

Alî Paşa, Temerrüd: 126, 127

Ali, Pozatin oğlu (İslâmbol Tekürü): 8

Alî Sipçinoğlu: 281

Alî, Tokatlı: 150

Alî, Vezîr: 178

Alî Yâr Dede: 267

Âl-i Zülkadirli (Türkmen Kabilesi): 103

Alidağı: 111, 112

Alî-i Tennûrî, şeyh: 112

Alîmî Efendi: 172

Alina kral: 172, 221, 237

Aline (Yanko oğlu): 172

Allâhverdi (yeniçeri): 262

Alliyü'l-vâhî, şeyh: 77

Altun Halkalı köprü: 169

Altunçayırı: 236

Alve, Hz.: 80

Amalâk: 58, 130

Amasiyye: 10, 15, 16, 22, 23, 52, 54, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 146, 169, 262

Amasra: 156, 202

Âmid kal‘ası: 90

Amr ibnü'l-Âs: 15, 78

Amr-ı Ayyâr: 44

Amr-ı Ümeyye-i Damîrî: 44

Anadolu: 77, 121, 125, 156, 157, 223, 228, 247, 277, 278, 292

Anadoluhisârı: 51, 175

Anbar Kadı câmi‘i: 217

Anbar Kadı medresesi: 250

Andire, Papa : 213

Andire Yoros: 213

Ane kal‘ası: 98, 99, 100

Ankâ Dede Sultân: 208

Ankara: 118

Ankûz Baba tekyesi: 135

Anper: 186

Antakıyye: 1, 16, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 47, 54, 57, 64, 113, 208

Antâlî: 113

Anton, Ermenî: 294

Anûşirvân: 134

Arab: 20, 30, 31, 55, 56, 57, 61, 73, 110, 119, 132, 142, 211, 225

Arab Ali Paşa sarâyı: 92

Arab lisânı: 1, 45, 46, 47, 130

Arab Mehemmed, şehzâde: 127

Arab seyyâhânı : 41, 199

Araba bâzârı: 259

Arabacıbaşı (Çorlu) mahallesi: 171

Arabacılar karyesi: 188

Arabacızâde: 172

Arabistan: 36, 37, 40, 43, 48, 121, 124, 130, 259, 285

Arabkîr (Türkmen Kabilesi): 3, 103, 121, 132, 134, 144

Arafât cebeli: 46, 102

Arasat meydânı: 53

Arasta hammâmı: 93

Arasta mahallesi: 255

Arastabaşı: 93, 255

Arat: 252

Araz nehri: 16

Arciş nehri: 187

Arda: 235, 236, 239, 240, 255, 259, 260, 261

Ârdilân yaylağı: 144

Arem Kabile b. Atfân: 43

Argona: 272, 293

Aristo: 22, 244, 261

Arîş şehri: 35, 37, 56

arka sakkâsı: 255

Armağânzâde: 214

Armudlu karyesi: 204

Arnavud: 165

Arnavud Belgradı: 229

Arnavud câmi‘i (Zile): 147

Arnavud dağı: 10

Arnavud Mehemmed Paşa : 40, 41

Arnavud Sinân Paşa: 192

Arnavudlar karyesi: 215

Arnavudlu karyesi: 204, 209

Arnavudluk: 51, 157, 186

arpa: 9, 73

Arpacılar çârsûsu: 108

Arpacızâde Efendi tekyesi: 123

Arpacızâde, şeyh: 124

Arpaçukuru: 121, 124, 206

arpalık: 292

Arpat buhayresi: 194

arslan: 115

Arslan Beğ (Gâzî Mihaloğullarından): 198

Arslan Dede: 112, 199

Arslan Paşa çiftliği karyesi: 151

Arslan, şeyh: 82

Arslanlı câmi‘i (Harput): 135

Arslanlıçeşme: 193

Artıkova kasabası: 3, 146

Artukova: 146

Arz-ı Hâsân: 2, 35, 37, 42, 56, 78, 220, 237

Arz-ı Mukaddes: 37, 41, 42, 56, 78, 89, 94, 102, 124, 132, 143, 184, 208, 264

Âsârönü kapusu: 106

Ases cebeli: 113

asesbaşı: 288

asesler: 288

Asfâ’il: 251

Ashâb-ı güzîn: 12

Ashâb-ı Kehf: 2, 34, 119, 160

Âsî: 1, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 83, 89, 132, 184

Âsîdâ (kadın ismi): 103

Âsitâne-i sa‘âdet: 23, 47, 72, 82, 127, 162, 234

âsiyâb-ı dakîk: 123

Askalân: 2, 37, 42, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81

âsmâniş (güreş oyunu): 252

Aspozu yaylağı: 144, 226

Asterâbâd: 127

Asvân: 35, 38, 78

Aşağı Hisâr medresesi: 123

Aşağı Kal‘a câmi‘i: 122

Aşçı Alî (şakî): 163

aşçılar: 232

Aşdı kasabası: 2, 119

aşerât-ı mukleciyân: 54

Aşere-i mübeşere: 40, 81

Âşık Çelebi: 268

Âşık Dede-i Gülşenî: 208, 268

Aşıvan karyesi: 134

Âşîde (kadın ismi): 103

Aşîrân (müzik makamı): 253

Aşpanya: 30

Aşura: 56

at bâzârı: 108, 259

at eti: 277

at kayıkları: 7

at kestânesi: 198

at keşân: 159

at sakkâsı: 255

Atak: 140, 141, 142

Atbâzârı kapusu: 17, 19, 106

âteşbâz: 275

âteşgede: 199, 213

Atîk medresesi: 250

Âtin mahalli: 132

Atina: 247, 272

Atlas (kitâb): 50, 104, 109, 142

Atmaca karyesi: 204

Atmeydânı: 164, 219, 284

Atpâzârı kapusu: 108

Attâr: 148

attârân-ı fahhâmîn: 258

Attârlar çârsûsu: 108

Avân tâ'ifesi: 40

Avanıh nâm ekâsire: 147

avanta ribaçse: 157

Âvârezâde: 250

Avcılar (Türkmen Kabilesi): 103

Avganda deyri: 213

Âvih deresi: 138

Âvîh kayseri: 133

Avlonya: 223

Avnik kal‘ası: 16, 85

Avret bâzârı: 259

Avretler ılıcası: 225

Avşarlı (Türkmen Kabilesi): 103

Aya Koron kal‘ası: 156

Aya Yorgi deyri: 124

ayak dellâlları: 262

Ayakapusu: 169, 273

Ayaklıbeğ karyesi: 204

Ayamavra cengi: 157

Ayas Dede: 253

Ayas Paşa: 105

Ayasofya: 92, 164, 165, 166, 207, 213, 220, 246, 249, 269

Ayasofya câmi‘i: 164, 166, 221

Ayasulug: 3, 68, 77, 78, 132, 137

Ayazma kapusu: 253

Aybeği : 39

Aydın karyesi: 22, 204

Aydoğdu (köle adı): 193

Aydos: 3, 174, 188, 189

Ayntâb: 88, 101, 102, 124

Aynü's-sevr: 71

ayrık otu: 29

Ays b. İshâk: 16, 130

Aysof Kral: 221

Aysofya (Alina Kıral'ın kızı): 221

Ayşe Sultân: 5, 278, 283, 285, 289

ayva perverdesi: 10, 262

ayva reçeli: 10

Âzâdlı karyesi: 168

Azak: 145, 152, 161, 162, 163, 184, 185, 194, 200, 202

Azâr Hatun câmi‘i (Harput): 135

Azatsız (köle adı): 193

Azebler hamâmı: 117, 267

Âzerbâycân: 16, 105, 121, 127, 137, 141, 219, 265, 267, 278

Azîz âsitânesi: 10, 12

Azîz Efendi: 154, 164, 167, 192

Azîz mektebi: 9

âzmâyiş (ok cinsi): 128

Azmî: 270

Azmîzâde Hâleti Efendi: 192

Aznavur bostâncılar: 273

Azrak nehri: 101

- B -

Ba‘al şehri: 59

Ba‘albek: 1, 41, 42, 55, 56, 58, 59, 61, 65

Bâb kasabası: 2, 88

Baba Amr, Hz.: 44

Baba Ca‘fer (Seyyîd): 253, 266

Baba Nakkaş: 168, 274

Baba Ni‘metullah: 17

Baba Rüten: 111, 112, 128

Baba Sultân: 205, 207

Baba şehri: 205, 208, 270, 271

Babadağı: 4, 178, 188, 189, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 235, 271

Babaeski: 5, 178, 270, 271

Bâb-ı Cisr: 36

Bâb-ı hümâyûn: 163, 164, 165, 166, 167, 247

Bâb-ı Pelâş: 122

Bâb-ı Pulur: 122

Bâb-ı Sagîr mahallesi: 116

Babid: 47

Bâbu'l-ebvâb kal‘ası: 258

babulluk: 259

bâcdâr: 18, 121

Baç kal‘ası: 187

Baçka: 176, 187, 264

bâdem kırması: 20

Badrak-ı Kırım: 104

Bafra şehri: 109, 119

bâğbân: 273

Bağbasan karyesi: 131

Bâğçekapusu: 156, 163, 231, 292

Bâğçesarây: 41

Bağdâd: 10, 11, 12, 13, 16, 19, 21, 30, 35, 36, 42, 57, 72, 82, 83, 84, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 105, 113, 123, 128, 138, 145, 150, 151, 154, 167, 170, 199, 213, 233, 253, 259, 280, 290, 292

Bâğ-ı Safâ mahallesi: 92

Bağın karyesi: 138

Bâğlı Ilıcası karyesi: 118

Bağnik karyesi: 134

Bahâî Efendi: 154

Bahâyî Efendi, şeyhülislâm: 158

bahr-i Kulzüm: 72

bahr-i Lût: 76, 77

bahr-i Muhît: 89, 142, 184, 186

Bahr-i Rûm: 170, 172, 235, 236

Bahr-i sefîd: 38, 55, 63, 65, 68, 235, 278

Bahr-i siyâh: 109, 119, 175, 185, 229, 235

bahr-i Ummân: 42, 89, 138, 142, 184

bahrîler (havai fişek): 275

Bahşâyiş karyesi: 204

bakır âvânî: 260

Bakır Küresi: 3

bakır sini: 29, 270

Bakırcıyân bâzârı: 258

Bakızâdeler sarâyı: 191

Bâkî Efendi: 254

Bâkî Paşa: 54, 94

bakkâl: 108

Bakkâllar çârsûsu: 172

Bakkaloğlu: 294

bakla: 262

Baklalı kurâsı: 274

Bakra yaylası: 145

Bakras: 1, 32, 34

Bakü: 143, 185

bal suyu: 192, 262

bâlâ Zile kal‘ası: 3

Balaban Baba: 266, 267

Balaban Paşa: 221, 222

Balabanoğlu imâreti: 9

Balat Dede: 253

Balatin gölü: 186

Balçık: 4, 197, 198, 199, 200

Balçıkbaşı mahalli: 199

Balı Efendi, Sofyavî: 172, 219, 222, 227, 228, 233, 234

Balıhan (Cerrah): 109

balık: 10, 272

Balık bâzârı: 218

balık dalyanı: 4, 213

balık emîni: 189

Balıkbâzârı: 239, 252, 258

Balıkcıyân bâzârı: 258

balıkçılar çârsûsu: 192

Balıklağa: 156

Balîs şehri: 2, 35, 56, 98, 99

Balkan köyü: 210

Balkapanı: 266

ballı böreği: 20

Ballı Göl: 144

Balpınarı yaylası: 144

balta: 68

baltacı: 232

Baltacı Mahmûd Ağa: 295

Balvaniçse nehri: 187

balyemez toplar: 30, 31, 51, 68, 190, 290, 291

Balyoz hânı: 68

Bana Köstencesi: 203, 235

Bana mahallesi (Sofya): 223

Banabaşı nâm mahalli: 224

Bandırma: 235

Banyas nâhiyesi: 54, 55, 157

bârçe: 31

bârhâne: 53

barsa: 15

Bartın: 23, 156

Bartın Ereğlisi: 23

Baru köyü: 16

Barudhâne: 163, 226

Barudhâne mesîregâhı: 20

barud-ı siyâh: 114, 116, 291

Basra: 42, 57, 72, 87, 89, 97, 128, 132, 138, 185, 262

Başbakıkulu: 131, 156, 164

başdarde-i hümâyûn: 284, 287

Başköprü: 116, 117

Başköy: 204

başmak (papuç cinsi): 258

Batâ tekyesi: 112

Batlamyus: 109, 184

Batman : 138, 169, 259

Batova vâdîsi: 197, 198, 199

Battâk, şeyh: 118

Battâl Ca‘fer Gâzî b. Seyyid Hüseyin Gâzî (bkz. Seyyid Battâl Gâzî):

Bayad kasabası: 1, 13

Bayâş: 144

Bayâtî makâmı: 160

Bayburd: 144

Bâyezîd Hân: 42, 125, 126, 127, 167, 205, 206, 207, 208, 245, 251, 260, 261, 263, 267

Bâyezîd Hân bâzârı: 259

Bâyezîd Hân bîmarhânesi: 5

Bâyezîd Hân câmi‘i: 263

Bâyezîd Hân çeşmesi: 255

Bâyezîd Hân dâr-ı şifâsı: 261

Bâyezîd Hân hammâmı: 260

Bâyezîd Hân medresesi: 208

Bâyezîd Hân timarhânesi: 264

Bâyezîd kal‘ası: 16

Bâyezîd, şehzâde: 3, 22, 23, 125, 126, 127

Bayezîd (Yıldırım) Hân: 11, 13, 14, 18, 114, 115, 120, 121, 131, 132, 151, 153, 169, 170, 174, 178, 180, 182, 189, 190, 191, 193, 195, 201, 202, 203, 204, 209, 211, 212, 213, 242, 247, 250, 255, 259, 267, 273

Bâyezîd-i Bistâmî: 42, 83

Bâyezîdî, şeyh: 173

Bâyezîd-i Velî: 22, 30, 121, 125, 131, 178, 181, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 245, 250, 260, 262, 265, 266, 267, 269

Bâyezîdiyye kârbânsarâyı: 257

Bayıd karyesi: 282

Bayındır: 283

Bayrâm Ağa, Berberbaşı: 187, 196

Bayrâm Ağa, Müsellem: 73

Bayrâm Paşa: 30, 223, 281

Bayrâm-ı Acemî: 208

Bayrâm-ı hakîkî: 118

Bayrâmiler: 118

Bayrâmiyye tarîki : 118, 266

Bâzâr câmi‘i: 92

Bâzâr mahallesi (Hacıoğlu bâzârı): 196

Bâzârköyü kasabası: 9, 10

Bâzârlı karyesi: 204

Bâzâryeri câmi‘i: 191

Bâzâryeri çeşmesi: 123, 192

Bâzâryeri (Silisre) mahallesi: 191

bâzergânlar: 257, 258

bâz-ı bâzân: 275

bazlama: 228

Beç: 185, 186, 238

Beddâvî şerbetçisi: 15

Bedevî fukarâları: 253

Bedlîs nâm hazînedâr: 138

Bedreddîn Sultân Velî: 118

Beğ hammâmı: 117

Beğ kapusu: 92, 93

Beğbâğçesi: 193

Beğçe şehri: 211, 212

Beğdağı: 119

Beğdili kabilesi (Türkmen Kabilesi): 103

Beğkoz: 276

Beğlerbeği : 250, 254, 255, 257, 261, 265, 266

Beğlerce buğdayı: 262

Beğşehri: 18

Behcetî Efendi, Mektûbcı halîfesi: 158

Behiştî Efendi, Mevlâ: 172

Behlûl Ağa, Çukadâr : 52

Behlûl-i Semerkandî: 16

Behlül Efendi, Hudâvendigâr imâmı: 218

Behnisa: 32

Behrâm Ağa hânı (Zile): 123, 147

Behzâd: 243

bekârhâne hânları: 257

Bekeflon kasabası: 84

Bekey nehri: 187

Bekir Ağa, Babadağlı: 197

Bekir Ağa hânesi: 205

Bekir Ağa, Mahmûd Ağazâde: 295

Bekir Ağa sarâyı: 205

Bekir Çavuş hammâmı: 132

Bekir Efendi: 124

Bekkâr, şeyh: 2, 82, 83

Bekke (şehr-i atîk Akye): 46, 66

bekmez: 124

Bekrîler cenbi, şeyh: 29

Bekriyân, meyhâne-i: 239

Bektâş Ağa: 61, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 167, 188, 287

Bektâş-ı Velî: 12, 197, 213, 240, 266

Bektâşî: 33, 107, 110, 170, 212, 213, 237, 251, 252, 265, 266, 267, 271, 274, 279, 290

Bektâşlı: 161

Bel‘am gölü: 144

Bel‘am ibn Ba‘ûr: 144

belaluçkalar (havai fişek): 275

Belen kasabası: 1, 32, 33, 47

Belgrad: 67, 186, 216, 228, 229, 238, 241, 265

Belh: 7, 21, 175, 197, 253, 266

Belînâs hakîm: 109, 110, 111

Belkîs: 131, 215, 247

Belvadin imâretleri: 1

bemm (müzik aleti): 13

Bender sancağı: 187, 189, 223

benefşe: 144, 243, 256, 263

Benefşe Çayırı: 274

Benefşe kal‘ası: 156

Benî İsrâ‘îl: 39, 55, 73, 75, 80

Benî Ken‘ân: 72, 81

Benî Kotifar vilâyeti: 2

Benî Kureyş: 72

Benî Neccâr: 43

Benî Rabî‘a: 91

Benî Râme karyesi: 72

Berâmekiyân: 55

Berat: 42

Berazi kabîlesi: 90

Berber Ali: 215

Berka: 89

Bermekiyân: 134

Berre: 157

Berrecîl nehri: 138

berşnâkler: 50

Berût: 1, 54, 56, 62, 63, 65, 75

besebâse: 78

Besnî: 2, 102

Beşdepe: 155, 185, 203

Beşiközü: 146

Beşiktaş: 156, 170, 223, 276, 287

Beşir Efendi, şeyh: 133

Beşir ibn Hâtem-i Tayy: 98

Beşkelek kal‘ası: 187

Betlîs-i hazînedâr: 138

bevvâb: 257, 279

Bey‘a mescidi: 43

Beyaz kûhı: 32

Beyora nehri: 186

Beytü'l-hazen: 73

Beytü'l-lahm deyri (Kudüs'te): 55, 95, 142, 213

Bezirci Tarlası mahallesi: 122

Bezzâzistân: 225, 241, 257, 258

Bezzâzlar bâzârı: 218

Bezzî kırâ’eti: 251

Bıldır Bâzâr mahallesi: 122

Bınârbaşı: 218

Bırak kal‘ası: 186

bıtrîk: 95, 213, 234, 272

Bıyıklı Mehemmed Paşa (Çerkes, Dervîş): 134, 136, 137, 139, 140, 275, 276, 277, 283

Bıyıklı Mustafâ Paşa: 156

Bî‘atü'l-Kassân: 37, 38

Bihke kal‘ası: 185

Bihzâd: 123

Bikâ Ovası: 89

Bike gölü: 144

Bilâl kışlası: 204

Bilâl-i Habeşî: 82, 245, 247

Bilbes şehri: 220

Bilecik: 208

Bilecik mahallesi: 116

billur: 190

bîmârhâne: 5, 263

bîmâristân: 19

Bingöl: 3, 141, 143, 144, 145, 228

Bingöl yaylası: 29, 88, 90, 104, 138, 139, 142, 143, 145, 228

Birberistân: 58

Birdınıç cisri: 138

Birecik: 2, 42, 88, 89, 90, 132, 138

Birgi: 29, 144

Birgöz köprü: 109

Birlad nehri: 187

Biseyânî: 143

bît bâzârı: 258

Bitlis: 3, 137, 138, 139, 140, 141, 289, 290, 292

Bizbân Dede: 199

Bodguriçse: 157

Bofan (köle adı): 193

bogasi: 206

Boğaalp (erkek ismi): 103

boğası: 109, 123, 124, 172, 261

Boğazhisâr: 77, 156, 205

Boğdan: 180, 183, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 202, 206

boğma (güreş oyunu): 252

Boğol kavmi: 104

Bolagay kal‘ası: 7

Bolay: 50

Bolu: 152, 153, 159

Bolvadin: 13, 47, 54

Bombuc vilâyeti: 2

Bor: 2, 113, 114, 118

Borabâzârı mahallesi: 116

Bosna: 7, 18, 29, 51, 109, 158, 185, 191, 223, 227, 229, 259

Bosnasarây: 216, 226, 265

bostâncı: 51, 53

Bostâncı Hasan Ağa sarâyı: 191

bostâncıbaşı: 162, 164, 273, 278, 284, 285, 286, 292

Bostâncıbaşı Sinân Paşa sarâyı: 257

Boşnak: 174, 221, 234

boy beği: 10

Boyacı Hasan Ağa câmi‘i (Zile): 147

Boyacı kapusu: 106, 108

Boyacılar hammâmı: 260

Boyacıyân bâzârı: 258

Boyalı karyesi: 151

boybeyi: 16

Boynak: 163

boza: 192, 205, 272

Bozav nehri: 187

Bozdağ yaylası: 144

Bozdepe mahallesi (Filibe): 217

Bozok: 121, 146, 148

Boztepe: 216

Bozulus: 159

Bozyaylak: 29

Böğürdelen kal‘ası: 186

börekciler dükkânları: 108

Bucak Tatarı: 189, 206

Budak-özü kazâsı: 146

Budin: 20, 48, 132, 155, 158, 159, 167, 176, 180, 185, 186, 187, 191, 213, 215, 216, 223, 229, 236, 238, 264, 265, 269

buğday: 29, 73, 106, 262

Buhârâ: 7, 102, 175, 197, 253, 266

Buhayr b. Âsım el-Eslemî: 43

buhayre: 1, 2, 3, 8, 9, 15, 18, 20, 37, 72, 76, 98, 152, 168, 184

Buhtunnasr: 34, 35, 39, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 134

buhûrdân: 22, 126, 198, 207

Bukâ: 1, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 71, 72, 279

Bukrat: 19, 263

Bulgar: 175, 177, 178, 181, 183, 192, 193, 202, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 228, 234, 235, 237, 241, 270, 273

Bulgar köyü: 175, 209, 210, 211, 213, 236

Bulgar lisânı: 5, 234, 235

Bulgurlu: 49, 50, 51, 52, 53

Bulkaristân karyesi: 180

Bunar mahallesi (Filibe): 217

Bunarbaşı: 102

Bunarcudepesi: 216

bundukânî filori: 197

bundukânî mümessek altun: 246

bundukânî sikke-i hasene: 293

burc-ı Hût: 117

burdinar ağaç direkler: 260

Burgaz: 32, 172, 173, 174, 188, 270, 272

Burgaz câmi‘i: 173

Bûrgusând: 143

Burhân Dede: 208, 267

Burhâneddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî: 111, 112

Burhânzâde mahallesi (Çorlu): 171

bûriyâ: 68

Burkaz kârbânsarâyı: 173

Burma köprü: 133

Bursa: 8, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 29, 50, 94, 108, 117, 120, 121, 132, 144, 153, 167, 169, 197, 212, 238, 240, 241, 247, 258, 265

burtun: 31

buruna: 157

Bûselik (müzik makamı): 253, 264

Busrâ: 55, 57, 58, 72, 134, 264

Bük buhayresi: 2, 98

Bükâ nâhiyesi: 55

Büklence limanı: 185

bülbül: 264

Bülbüllü karyesi: 209

Bülehnikli Hüseyin Paşa sarâyı: 257

Büreyde nehri: 55

büriyâ: 123

bürucî zâ‘î: 19

Bürvadi şehri: 175

Büyük bezzâzistân: 108

Büyük Çekmece: 168

Büyük Çeşme mahallesi: 106, 107

Büyük hân: 225

Büyük Kârbânsarây: 168

Büyük Köseler: 135

Büyükdere: 276

- C -

Ca‘ber kal‘ası: 2, 42, 89, 98

Ca‘fer Devânikî: 98

Ca‘fer Gâzî: 12

Ca‘fer Kuşeyrî: 98

Ca‘fer Paşa, Kapudan : 61

Ca‘fer-i Bermekî: 92

Câbir ibn Huveylîdü'r-Rem‘iyyü'l-Ensârî: 44

Câbirü'l-Ensârî: 100

Calcula kal‘ası: 2, 81

Calındır derbendi: 32, 210

Calinus Hakîm: 19, 78, 80, 263

Câlût Melîk: 35, 74

Câm Câmeb (kadın ismi): 103

Câmi‘-i Kebîr mahallesi: 116

Can gölü: 144

Cân Mirza Paşa: 283, 286, 288

Cânbâzdepe mahallesi (Filibe): 217

Canbâzdepesi: 216

Cân-cûn bâbı: 122

Canik: 121

Cânpolâdzâde Alî Paşa Murtezâ Paşa: 38

Cânpoladzâde Mustafâ Paşa: 223

Cânpulâdoğulları: 99

Cân-zâr (kadın ismi): 103

Cârullah Dede: 267

Câşin ibn Halef: 43

Câygirli mahallesi: 92

Cayık nehri: 185

Cebbâr gölü: 144

Cebbârîn: 56

cebeciler: 51, 53

cebehâne: 18, 23, 30, 51, 68, 116, 131, 165, 190

Cebel-i Ases mesîregâhı: 111

Cebeliye: 50

cebelü: 13, 18, 121

Cebelü'l-Lübnân: 1, 55, 57, 58, 59, 62, 72

Cebelü's-selc: 54, 55

Cebrî: 63, 65, 120, 194

Cebsinân: 34

Cehennem Bölükbaşı: 286, 287

Celâleddîn-i Rûmî (Monla Hünkâr Hz. Mevlânâ): 18, 20, 21, 23, 107, 244, 253, 283

Celâlî: 14, 48, 51, 52, 53, 159, 164, 278, 294

Celâlî Kadı sarâyı: 92, 93

Celcula Hânı: 75

Celeb Mehemmed Paşa sarâyı: 217

cellâdlar: 288

Celvetî: 192, 196, 217, 254, 268, 274

Cem ibn Harbu'l-Yetîmî: 43

Cemâleddîn Sultân, Seyyîd : 252

Cemâlî: 14, 29, 278

Cemâpûr: 166, 266, 279

Cemmâse: 91

Cemşîd: 77, 78, 137, 289

Ceneviz: 64, 202, 203, 221

Cennet deresi: 118

cereb: 11

Ceremât karyesi: 61

cerrâh: 108, 117, 261

Cese kal‘ası: 187

Cevâhir kolu: 275

Cevâzî: 83

Cevâzir: 72

Cevle: 64

Cevrî Çelebi: 128

Cevşî dağı: 96

Ceyhân nehri: 89

Ceyhûn: 184, 185, 240

Ceylân: 253

Cezâyir: 2, 68, 69, 97, 156, 183, 281

Cezâyir sarması (güreş oyunu): 252

Cezerî Kâsım Paşa câmi‘i: 250

Cezîr yaylağı: 144

Cezîre hükûmeti: 139

cığcığa: 279

Cıldırak Tav: 143

Cıncıklı hammâmı: 93

Cıska hançeri: 140

Cıska kasabası: 3, 140

cibis: 8

Cibrîl-i Emîn: 1, 45, 58, 75, 78, 96

Cidde: 38, 60, 99

Cihân nehri: 78

Cimcime: 102, 105, 120

Cinîn kal‘ası: 2, 81

Circîs: 73

Cirît meydânı: 111, 113, 131, 158

Cisirbaşı câmi‘i: 217

Civânapucubaşı: 61, 180, 200, 285

Cize: 56

Coğrâf kitâbı: 104

Cû'da şehri: 35, 56

Cûdî cebeli: 8, 56, 220

Cûdî yaylası: 29

Cuvallakı mahallesi: 116

Cûybâr (kadın ismi): 103

Cübbe Alî kapusu: 169

Cüllâb: 99, 100, 262

Cüllât kasabası: 2

Cüm Ekrâdı: 125

Cüm yaylası: 145

Cüneyd-i Bağdadî: 32

Cürm Kürdi kabîlesi: 90

cüzzâm: 11, 15

- Ç -

Çadırcıyân bâzârı: 258

Çağa kasabası: 3, 152

Çağatay : 104, 192, 204

Çakallar karyesi: 118

Çakatorna: 186

Çakıt: 30, 47

Çakona lisânı: 234

Çalapverdi (yeniçeri): 262

Çalıkkavak: 4, 210, 211

Çalındır kal‘ası: 229

çalışlar: 274

çam tahtası: 29

Çamlıbel: 146

Çamlıca: 49, 51, 53, 276, 295

Çanakçı (Silisre) mahallesi: 191

Çanga kal‘ası: 175

Çanlı: 3, 89, 95, 141, 142

Çanlıtepe: 216

Çapakçur: 3, 138, 139

çapullar: 238

Çâr Melik kal‘ası: 2, 90

Çardaklı karyesi: 209

çârgâh (müzik makamı): 253, 264

çarhacı tüfenkleri: 50

Çarka: 138

çarmıh (yelken aleti): 68

Çârsû câmi‘i: 168, 196

Çârsû hânı (Harput): 135

Çârsû mahallesi: 122

Çârsû mektebi: 192

çâşnigîr: 45, 232, 288

Çâşnigîr köprüsü: 118, 119, 146, 151

Çat köyü: 132, 134, 138

Çatal dağı: 185, 273

Çatalağaç yaylası: 32

Çatalca: 5, 168, 273, 274

Çataloğlu sarâyı: 274

Çavuş câmi‘i: 196

Çavuş mahallesi (Hacıoğlu bâzârı): 196

Çavuşbaşı câmi‘i: 247

Çayağzı: 156

Çayır cisri: 193

Çayır mahallesi: 196

Çayırlı câmi‘i: 114

Çayırlı karyesi: 196

Çeh: 204, 221

Çehriniçse kal‘ası: 256

Çek: 234

çekelve: 201

Çekişge buhayresi: 194

Çekmece-i kebîr: 3, 168, 169

Çekmece-i sağîr: 3, 167, 168

Çeküvân: 143, 144

Çekvânî aşîreti: 139

Çelebi Ali Efendi: 233

Çelebi câmi‘i: 182, 224, 230, 250

Çelebi Efendi: 283

Çelebi Halîl Efendi, Kâsımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi: 48

Çelebi Hüsâmeddîn Hasan b. Muhammed: 21

Çelebi Kadı hammâmı: 217

Çelebi Kethüdâ: 155, 156, 158, 159, 161, 164, 167, 174, 175, 188, 287

Çelebi mahallesi (Sofya): 223

Çelebi Mehemmed: 121, 122, 133, 134, 147, 148, 151, 169, 180, 181, 211, 212, 213, 242, 243, 250, 251

Çelebi Mûsâ: 255

Çelebiyye müderrisi: 269

Çelerdi (yeniçeri): 262

Çemâpûr askeri: 141

Çemensoffa: 154, 277, 291

Çemerne yaylası: 186, 227

Çemişgezek: 3, 132, 134, 137

Çenek: 177

Çeneklizâde: 176, 177

çeng: 275

Çenge : 3, 174, 175

Çengeköy: 209

çengiler: 209, 263, 275

Çento Bölükbaşı: 199

çerâğdân: 22, 198, 207

çerâğlar: 213

Çerâkis: 35, 39, 67, 87

çeribaşı: 13, 121

Çerkes pasdası: 277

Çerkez (Çerkes): 45, 49, 52, 143, 159, 165, 182, 199, 228, 277, 286, 292

Çermik: 2, 100, 101, 158, 163, 294

çertây: 275

çeşde: 209

Çeşme mahalli: 156, 202

çevgân: 12, 199, 258

çığa balığı: 192

Çıkrıkçı karyesi: 204

Çıldır: 35, 104, 121, 131, 134, 139, 140

çınar: 256, 273

Çınarlı Deresi: 138

Çınkız Hân: 175

Çıtak: 3, 4, 178, 183, 193, 202, 214

Çıtakân kavmi: 228

çıyan: 32

Çifte hammâm: 183, 214

Çifte Hân: 1, 30

Çiğdelizâde: 106, 108

Çiğdem (cariye): 262

Çiğdem (kadın ismi): 103

çillehâneler: 251

Çimirne yaylası: 29, 229

Çimşirlik mahalli: 278

Çin: 104, 143

Çin Osmân, şeyh: 146

Çineli karyesi: 204

çingân (papuç cinsi): 258

Çingâne: 130

Çingene bâzârı: 259

Çingene harâcı: 278

Çin-i Rûm (Dâr-ı bum) kal‘ası: 8, 9

Çircîs, Hz.: 76

Çirmen: 5, 212, 223, 236, 237, 250, 264

çiyânfu eşrâfi: 237

Çoban Deli Kâsım Ağa cisri: 271

Çoban kantarası: 271

Çoban Kâsım Ağa: 271

Çoban köprüsü: 16, 169

Çoban-bây: 16

Çobaniçse kal‘ası: 186

Çobaniyân: 16, 144

Çoçra şehri: 187

Çomar Bölükbaşı: 3, 47, 52, 53, 54, 63, 149, 150, 151

Çonkar karyesi: 204

Çorlu: 3, 170, 172, 249

Çorum: 3, 121, 146, 148, 150

çöğür: 209, 289

çöl Urbânı: 98

Çöl (Yergöğü) kal‘ası: 181

Çöllübayır: 239

Çömez Hüseyin: 150

Çömlekçiler mahallesi: 116

çörekciler: 20, 108

Çufud: 201

çuka: 11, 81, 123, 205, 261

çuka ferrâce: 9, 262

çuka kârhânesi: 30

Çukacı Hacı medresesi: 250

Çukacıyân bâzârı: 258

Çukacıyân hânı: 225

çukadârlar: 288

Çukurca kazâsı: 146

Çukurova karyesi: 204

Çulcu Baba: 206

Çum ekrâdı harâmîleri: 31

Çum Kürdleri: 33

Çûşî cebeli: 60

çüngüs balığı: 144

Çüngüş kasabası: 2, 101

Çürüksu: 93

- D -

Dâbbetü'l-arz: 29, 30

Dâdyân: 35

Dağıstân: 104, 127, 143, 193, 228, 266

Dahhâk-ı Mârî: 78, 120, 289

dâ'ire (müzik aleti): 83

Dakâyık u Hakâyık (Kitap): 46

Dakûka kal'ası: 100

dalyan tüfenkleri: 52

Damlacık: 91, 94

Danbıkıyye: 47

Dânehacı karyesi: 204

Danimarka: 64, 74, 194, 221, 238

Daniska iskelesi: 206

Dânişmendiyye: 12, 16, 103, 106, 109, 120, 131

Dankazâ karyesi: 149

Darağacı (Silisre) mahallesi: 191

Darahıyye: 157

Darb-ı Ali nehri: 2

darçın: 78

Darende kal‘ası: 2, 119

darı: 106

darı bozası: 192

Dâr-ı Hayye (şâhmaran) kal‘ası: 31

Dâr-ı Hümâ: 30

dâr-ı it‘âm: 11

Darıca: 49, 235

Dârşenbit: 39

Daru karyesi: 81

dârü'l-hadîs: 5, 9, 18, 107, 214, 251, 267

Dârü'l-hadîs mahallesi: 255

dârü'l-it‘âm: 7, 9, 245, 262, 270

dârü'l-Kur’ân: 251

dârü'l-kurrâ: 5, 9, 18, 107, 214, 251

dârü'l-ulûm: 251

dârü'ş-şifâ: 263

dârü'z-ziyâfe: 270

Dârüssa‘âde ağası: 23, 115, 154, 155, 261, 278, 282, 286

dârü't-ta‘lîm: 9, 18, 192, 251

dârü't-tedrîs: 9, 11, 14

Daşnık Mirza (İmirza) Beğ: 3, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165

Daternak: 157

Dâvûd Dede. tekyesi: 171

Dâvûd, Hz.: 35, 42, 73, 74, 95, 153

Dâvûd Paşa bâğçesi: 167

Dâvûd-ı Kayserî: 112

Dâvûdî: 44, 73, 279, 286

Dâvûdzâde hânı: 171

davullar: 30

Dâye kapusu: 191

Daymas karyesi: 55

debbâğhâne: 123

debbâğlar: 20

Debbâğoğlu: 230

Deccâl: 275

Dede hânı: 217

Dede mektebi: 217

Dede Saltık Sultân korusu: 205

dedehî: 279

Dedeler (Türkmen Kabilesi): 103

def: 13, 50, 213, 240

defîne: 16

defter emîni: 18, 121

defter kethüdâsı: 18

Defterdâr: 1, 10, 49, 51, 52, 53, 148, 149, 151, 152, 158, 163, 175, 279, 282, 284, 285, 294

Defterdâr Ahmed Paşa sarâyı: 257

Defterdâr câmi‘i: 224

Defterdâr Dervîş Paşa câmi‘i: 205

Defterdâr İsmâ‘îl Efendi sarâyı: 257

Defterdâr Mustafâ Paşa câmi‘i: 250

Defterdâr Paşa, Moralı: 293

Defterdâr Paşa, Zurnazen: 155

Değirman Boğazı: 100, 105

Değirmanderesi: 235

Dehâniyye: 98

Dehendâniyye nehri: 97

Dekend: 266

deli: 288

Deli Birâder: 156

Deli Hüseyin Paşa: 53, 156, 284

Deli Mehemmed maymunları: 264

Deli Usta sarâyı: 274

Deliâlî karyesi: 204

Delibaşı: 63

deliceler (havai fişek): 275

Deliorman kavmi: 188, 189, 202

Delonya: 223

Deluke hâtûn: 39

Demâvend: 58

Demir kapu: 115, 138

demir tuğulka: 286

Demircikulu, Hattât: 206

Demirciyân bâzârı: 258

Demirdeşe: 260

Demirkapu: 31, 143, 168, 185, 285

Demirli Karahisâr kazâsı: 146

Demlik-i bâlâ: 204

Demlik-i zîr: 204

Denekler karyesi: 196

Denklayanuş (Takyanus) kral: 34

Denkler karyesi: 209

Derbend karyesi: 7, 159

dergâh-ı âlî: 54, 196, 275, 278

Dermelek (Türkmen Kabilesi): 103

Dervîş Ahmed-i Halhâlî: 109

Dervîş Alî Nâdimî: 280

Dervîş Angel Haydar: 280

Dervîş Çelebi, Defterdâr: 208

Dervîş Efendi mektebi: 192

Dervîş Efendi (Silisre) mahallesi: 191

Dervîş Efendi, şeyh: 196

Dervîş Efendi tekyesi: 192

Dervîş Mehemmed Paşa: 5, 196, 234, 274, 276, 277

Dervîş Mehemmed Zıllî: 206, 248

Dervîş Paşa, şâm Vâlîsi : 5, 60

Dervîş Sünnetî Paşa: 280, 281

dervîşân: 22

Derziler: 182

Despot yaylası: 212, 217, 218, 219, 229, 235

destâr-ı Mevlevî: 22

destâr-ı Muhammedî: 19

destmâl-i İsâ: 95

Destpot yaylası: 220, 235

Deşt-i Kıpçağ: 35, 143

devât: 292

deve dişi buğday: 20, 262

deve kırkıcı: 259

deve kösleri: 289

Deveboynu: 85, 86, 263

Develi: 104

develik: 29, 31

Deveyli (Türkmen Kabilesi): 103

devne değirmânları: 4, 168

Devrekânî: 3

Devseriyye, vezîr: 98

Deyr cebeli: 56, 65

Deyr-i Rahbe: 91

deyyüsbaşı: 259

Dıraç kal‘ası: 186

dîbâ: 50

Dicle: 89, 90, 97, 99, 100, 280

Dil: 7, 47, 159, 162

Dil Herseki: 295

dil peyniri: 172, 274

Dilâver Ağa, Melekli Deli: 161

Dilâver Ağa, Sivaslı: 161

Dilâver Ağa, Tabanıyassılı Merzifonlu: 148, 149, 150, 151

Dilâver Efendi karyesi: 211

Dilâver Paşa sarâyı: 106

Dilâverpaşazâde Murâd Paşa: 108

Dimorta kasabası: 3, 146

Dimyât: 58, 67, 75, 218

Dînayi kabîlesi: 90

Dinc kal‘ası: 3, 139, 140

Dinek Keskin: 146

Dir kal‘ası: 2, 99

Dirava nehri: 186, 187, 194

Direklibel: 150

Diri Ten nehri: 194

Dirin nehri: 185, 186

Dişbudak (erkek ismi): 103

Dîvânhâne: 164

dîvân-ı âlî: 163

dîvân-ı hümâyûn: 200

Dîvânyolu: 277, 288

Divriği: 3, 103, 121, 131, 132, 133

Diyâle: 138

Diyârbekir: 3, 29, 39, 50, 97, 98, 100, 101, 115, 122, 130, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 150, 151, 158, 163, 165, 170, 171, 280, 290, 291, 294

Dizdâr Ağa: 43

Dizdâr Halîl Ağa: 88

Dizdâr kapusu: 106

Dizdâr köyü: 177

Dizdârzâde Efendi: 268

Dobra Venedik: 215, 221

Dobral karyesi: 211

Dobruca: 4, 175, 176, 180, 189, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 209, 270

doç: 157

Dodonişka: 158

Dodoşka : 185, 186, 221

Doğan Dede Sultân: 215

doğancılar: 255

dollâb-ı Hamâ: 41

Dollâb-ı Muhammedî: 41

domuz topu: 51

donanma: 277

donanma-i hümâyûn: 241

Donkarkız: 64, 74, 194, 221, 238

Doşka: 221

Dölendi yaylağı: 144

Döndî (kadın ismi): 103

Döne değirmânları: 199

Döne kapusu: 191

Dörddîvân: 151, 152

Du‘âbe karyesi: 64

Dubanı menzili: 118

dud ağacı: 31

dud şarâbı: 94

Dudlu Bınar mahallesi (Zile): 147

Duka gemileri: 157

Dukagin: 186, 223

Dumalak (cariye ismi): 103

Dumdumî kal‘ası: 291

Dumlu Sultân Âsitânesi: 88

dûrbîn: 50, 286

Durganlı Ağa sarâyı: 224

Durhan Baba Sultân: 215

Durhan Beğ: 267

Durhançı karyesi: 179

Durhanlar karyesi: 204

Durubrak: 157

Dutlıca karyesi: 134

Düceyl: 99

Düceylân: 89, 154

dügâh (müzik makamı): 253, 264

Dügüncü karyesi: 205

Düğlek karyesi: 204

Düğüncüler karyesi: 209

dühül: 264

Düldül : 102, 113

Dümbülî kal‘ası: 291

dümm-i binâgûşlar: 289

dürbalisi: 20

Dürer [u] Gurer: 14

Dürrî kırâ’eti: 251

Dürüzî: 2, 39, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 73, 149, 279

Dürüzistân: 2, 53, 54, 55, 63, 65, 149

düz taban (papuç cinsi): 258

- E -

Ebâbekirü's-Sıddîk: 21, 23, 170

ebrî nârenc çubuğu: 50

Ebû Alî Sînâ: 19

Ebû Amr kırâ’eti: 251

Ebû Ca‘fer el-Mansûr: 30

Ebû Cehil: 43, 252

Ebû Hüreyre: 89

Ebû İshâk Kâzvinî: 254, 266

Ebû Leheb: 113, 252

Ebû Muhammed ibn Tâlib câmi‘i: 106

Ebû Sa‘îd Efendi : 16, 154, 164, 278, 282, 283, 286, 289

Ebû Tâlib: 39, 98

Ebû Ubeyde ibn Cerrâh: 35

Ebû Zeyd-i Hindî : 111

Ebussu‘ûd Efendi, şeyhülislâm: 148, 227, 253, 254

Ebü İshâk, şeyh: 112

Ebü'l-Alâ-yı Ma‘arravî: 84

Ebü'l-feth (Sultân Mehemmed): 7, 23, 30, 125, 132, 155, 169, 170, 171, 198, 206, 207, 244, 245, 249, 250, 253, 256, 260, 265, 266, 267, 271, 272, 273

Ebü'l-hayr: 197

Ebü'l-hevl: 213

Ebü'l-Kâsım: 38

Ebü'l-Me’âl-i Kayserî: 127, 128

Ebü's-selc-i Hindî: 55

Ece Ya‘kûb: 177, 201, 238, 268

Eceler kabri: 268

Ecezâde: 268

eczâ-hânlar: 18

Eddes b. Ukayli'ş-şems: 43

Edebalı: 11, 208

Edhemiyye tarîki : 265

Edil nehri: 184, 185

Edirne (ayrıca bkz. İdrivne) : 5, 32, 108, 167, 169, 172, 174, 178, 182, 189, 209, 211, 212, 213, 214, 216, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273

Edirnekapu: 251, 273, 285, 288, 289

Efendi hânı, şeyh: 123

Eflâk: 180, 181, 183, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 202, 204

Eflatun: 4, 19, 263

Efrâsiyâb: 45, 52, 283

Efrâyîm ibn Hz. Yûsuf: 59, 60, 73, 84

Efrenc: 71, 218

Efzâ mesîregâhı: 111, 112

Egre: 186, 187

Eğerli dağ: 144

Eğil hükûmeti: 138, 139

Eğin kal‘ası: 3, 132, 133

eğir kökü: 3

eğirotu: 152

Eğlence Baba: 267

Eğre: 125, 187, 223

Eğri cisri: 119

Eğrikapu: 273

Eğriköprü: 119, 121, 131

Ehrâm dağları: 56, 213, 220

Ekinler karyesi: 215

ekmek ayvası: 262

Ekmekçiler köşesi: 239

Ekmekçioğlu Ahmed Paşa, Defterdâr: 228, 251, 257, 260

Ekrâd: 2, 85, 88, 90, 91, 94, 98, 130, 136, 137, 139, 143, 278

Elbasan: 223, 229

Elbistân: 2, 102, 118, 119

Elburz kûhı: 35, 58, 143, 228

Elemşâh (erkek ismi): 103

el-Hacı Gânî (Çorlu) mahallesi: 171

Elkâs Mirzâ: 126, 127

Elkayıranoğlu: 108

elleşti (güreş oyunu): 252

Elmalı köyü: 102

elmas: 14, 70, 93, 203, 281

Elvâhât şehri: 35

Elvân Çelebi karyesi: 148

Elvend Beğ, Timurtaş Paşazâde: 244

Elyesa Nebî: 1, 55, 59

Emânî Çelebi, Ruscuklu Kâtib: 181

Emetullah (kadın ismi): 262

Emeviyyûn: 55, 76

Emîn câmi‘i: 200

Emîn hânı: 192

Emîne (kadın ismi): 262

Emîr Çelebi câmi‘i: 182

Emîr Dede Sultân: 233

Emîr defterdâr: 164

Emîr Kerboğa: 35

Emîr Ömer b. Lokmân: 131, 133

Emîr Paşa, Defterdâr: 82, 159, 163, 164

Emîr Paşa kal‘ası: 178

Emîr Paşa, Kırkçeşmeli: 158

Emîr Paşa köyü: 209

Emîr Sultân câmi‘i, şeyh: 106

emrûd: 20

emrûd kakı: 114

Endülüs: 70

Enez: 235, 236

Engürü: 12, 118, 146, 263

Engürücük kasabası: 10

Engürüs seferleri: 223, 255

Ensâr kavmi: 78

Enûş ibn: 78

Enûşirvân: 130, 134

Envâru'l-âşıkîn (kitâb): 233

Er gölü: 144

Er Sultân: 265

erbâb-ı soffa: 12

erbâb-ı timar: 13

erbâb-ı zu‘amâ: 13

Erbil kal‘ası: 100

Erces : 83, 120, 144

Ercîs: 2, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112

Erciyes cebeli: 109

Erdebîl: 133

Erdek: 235

Erdel: 187, 228, 229, 252, 256

Erebiye (cariye ismi): 103

Ereğli: 1, 23, 24, 29, 47, 111, 114, 115, 116, 118, 156, 157

Erenler Sultân: 267

Erfahud: 77

Erfehişid ibn Sâm: 78

Erganeli Ahmed Ağa: 181

Ergani: 138

Ergene : 169, 173, 174, 259, 271, 272

Ergin: 138

erguvân: 144, 256, 263

Erjeng: 123

Ermenî-ler: 3, 35, 89, 91, 105, 110, 119, 120, 122, 123, 124, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 139,

141, 142, 145, 146, 147, 217, 225

Erre Fahışıd: 78

Ertuğrul (Beğ, Gazi): 1, 10, 11, 16, 17, 98, 153

Ervâm: 132

Erzen: 89

Erzenü'r-Rûm kal‘ası: 89

Erzincân: 16, 89

Erzurûm: 7, 15, 17, 29, 34, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 101, 104, 115, 119, 121, 124, 126, 132, 138, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 151, 152, 167, 228, 262, 271, 284, 290

Es‘ad Efendi tekyesi: 114

Esir bâzârı: 259

Esîrî: 171

Eski Alî Paşa câmi‘i: 250

Eski Beç: 186

Eski câmi: 182, 192, 196, 246, 255, 267

Eski hammâm: 183

Eski hân: 225

Eski imâret (Hayreddîn Paşa imâreti): 9

Eski Kaplıca: 18

Eski karyesi: 204

Eski Medrese: 257

Eski Murâd Hân arkı: 219

Eski Poloz kal‘ası: 3, 174

Eski sarây: 255, 257

Eski Siyâvuş Paşa câmi‘i: 224

Eski Zağra: 4, 213, 214, 215

Eskibaba karyesi: 204

Eskicâmi mahallesi (Filibe): 217

Eskici Baba: 266

Eskicum‘a: 189

Eskihân: 183

Eski-İnebazarı: 146

Eskimahalle (Hacıoğlu bâzârı): 196

Eskisarây: 239, 260

Eskişehir: 1, 11, 47, 53, 145, 162, 282, 283, 284

ester: 233, 292

Ester-i azîm kasabası: 204

Esved b. Mikdâd: 35, 39, 102

Eşbeg karyesi: 118

Eşe Kadın: 239, 251, 254, 255, 257, 259, 261, 267

eşek kırkıcı: 259

Eşher nehri: 222

eşirrâ: 287

eşkiyâ: 287

Eşref b. Âdil b. Eyyûb: 100

Eşrefoğlu: 1, 8, 9, 10

Eşteri'n-Necefî: 43

Etrâk: 7, 10, 11, 13, 14, 15, 19, 23, 104, 108, 115, 148

Evecân (cariye): 262

Evhadehüllâh: 139

Evhadüddîn-i Kirmânî: 112

Evliyâ (Çelebi ibn Dervîş Mehemmed Zıllî) Ayrıca bkz. Hakîr: 7, 13, 47, 54, 85, 129, 149, 150, 151, 162, 165, 166, 187, 196, 210, 214, 231, 232, 263, 264, 280, 281, 282, 283, 289, 290, 292, 293, 294, 295

evliyâü'l-ârifîn: 21

Evren Beğ: 267

Evren Dede: 208

Eyyûb, Hz.: 73

Eyyûb kazâsı: 169, 170, 276, 287, 288

Eyyûb Mevleviyyeti: 167, 272, 273

Eyyûb Paşa: 15

Eyyûb-ı Ensârî: 32, 247, 275, 287

ezme: 228

- F -

Fağfûr: 104, 123, 143, 213, 243

Fahreddîn Sultân, şeyh: 153

Fahreddîn-i İskilibî, şeyh: 148

Fahreddînü'l-Acemî: 267

Fahrî: 248

Fakılar karyesi: 174

Falaska hakîm: 111

Fânûs-ı Vize kasabası: 272

fânûslar: 272

Fârisî: 130, 254

fass u müzehheb: 37

fassâdân: 117

Faşa kenîsesi (Macâristân'da): 142

Fazl ibn Yahyâ Bermekî: 96

Fazlı Paşa sarâyı (Zile): 147

Fehîm Çelebi: 15

Fehr ibn Mâlik ibn en-Nezr: 81

Fehred (erkek ismi): 103

Felâket derbendi: 210

felç: 15, 277

Felemenk: 64, 68, 74, 221, 238

fellâr (papuç cinsi): 259

Fener kapusu: 163

Fener kasabası: 5, 272

Fenerbâğçesi: 246

Ferâv kal‘ası: 12

Feresgûr: 218

Ferhâd kârı: 239

Ferhâd kavmi: 212

Ferhâd Paşa câmi‘i: 273

Ferhâd Paşa, Solak : 125

Ferhâd (yeniçeri): 262

Ferhâdî külüng: 86, 203, 252

Ferîdûn: 56, 289

Ferrûh Çavuş sarâyı (Zile): 147

Ferrûh Paşa sarâyı: 257

Fes-i Merânkûşî: 281

Feşe şehri: 238

Feteköyü: 272

Feth-i Bâb tekyesi: 135

Fethullâh-ı Tennûrî: 112

Feylesof: 263

Feyyûm şehri: 60

fındık: 50

Fındıklı: 32, 276

Fırâkîzâde, Kütahiyyeli: 91

Fıs Kayası: 138

fisdık: 50

Figâniyye (Fehîm Çelebi'nin eseri): 15

fîl yavrucuğu: 129

Filboz kral: 215, 216

Fildamı mahallesi: 255

Fildamı zâviyesi: 268

filhâne: 261

fîl-i Mahmûdî: 172

fîl-i Menkurisî: 259

Filibe: 4, 52, 77, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 235, 236, 241, 242

Filiboz : 215, 217

Filikos: 138, 141

Filistîn: 37, 73, 75, 76, 77, 78

Filkos: 19, 238, 263

Filvara (Dobruca Kralı oğlu): 202

Filyokuşu: 259

Filyoz sahrâsı: 216

Fir‘avn: 39, 56, 72, 220

Fir‘avn karyesi: 61

Firâri Mustafâ Paşa, Diyârbekir Valisi: 294

Firev: 237

Firûz-Beğ medresesi: 92

Fisagores-i Tevhîdî: 19, 263

Fiyamenk: 221

Foça: 157, 186

Foçat dağları: 187

Fohşan şehri: 187

Franka: 221

Fransa: 64, 221, 244

Frengistân: 64, 72, 108, 194

Frenk: 33, 35, 57, 67, 95, 99, 110, 123, 124, 231, 232

Fulande nehri: 186

fûli: 144

Furât: 2, 42, 88, 89, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 101, 131, 132, 133, 134, 138, 143, 184, 240

Furkân-ı mecîdi: 190

furta (papuç cinsi): 258

furûn: 12, 22

Furûncı mahallesi: 106

Fustât şehri: 56, 77, 220

Fütûhât-ı şâm Târîhi: 62

- G -

gaddâre: 126, 233

Gaffârlar Beli: 34

Gafîrciler: 34

Galata: 156

Galata Burnu: 175

Galata Kullesi: 198

Gâlib ibn Fehr ibn Mâlik ibn en-Nezr: 81

Gallâd ibn Eslemü'l-Hayfî: 43

galyon: 31

Ganemi'l-Mahzûmî: 43

Ganîbucak karyesi: 205

Gara nehri: 187

Garibânî kolu: 275

Garrâd hânı: 55

Gavrî, Mısır sultânı: 35, 39, 40, 42, 59, 67, 73, 77, 78, 88, 97, 98, 104, 105, 253

gavvâslık: 77

gaytân: 20

Gâzî Arslan Beğ: 267

Gâzî Baba (Hacıoğlu bâzârı) mahallesi: 196

Gâzî Balaban Paşa: 235

Gâzî Hudâvendigâr: 14, 17, 18, 169, 170, 172, 174, 181, 206, 211, 212, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 226, 227, 235, 237, 238, 241, 242, 247, 250, 251, 252, 255, 258, 264, 271

Gâzî Mihal Beğ: 251, 260

Gâzî Mihaloğulları: 198, 220

Gâzî Murâd Beğ: 238, 244, 245

Gâzî Murâd Hân: 17, 238, 243

Gâzî Süleymân Hân: 115

Gâzî Süleymân Paşa: 241

Gâzî şehâbeddîn Paşa: 218

Gaznevî Sultân: 118

Gazzâtü'l-Hâşim şehri: 2

gazzâz: 258, 262

Gazzâzlar bâzârı: 218

Gazzazzâde: 217

Gazze: 2, 37, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81

Gazzetü'l-Hâşim: 78, 79, 80, 81

Gedik Ahmed Paşa: 202

Gedikçubuk: 146

gedikli zu‘amâ: 288

Gedikzâde (yeniçeri serdârı): 201

Gekbiziyye: 7, 12, 53, 154, 159, 162, 236, 282, 283

Gelibolu: 206, 226, 233, 235, 236, 241, 266

Gelinlik karyesi: 210

gemi meymûnu: 50

gemiler: 156

Gemleyik: 9, 10, 94, 235

Gemlik: 8

Genc hükûmeti: 3

Gence: 16, 285, 295

gendüm: 20

Gerede kasabası: 152

Gerencik karyesi: 204

Geres Paşa sarâyı: 106

Gerez Paşa hammâmı: 110

Gerez Paşa sarâyı hammâmı: 93

Gerger şehri: 100, 101

Gerizler Suyu: 106, 109

Germiyân: 20

Gevherli karyesi: 204

Gevrik kasabası: 97

Geylan Alî Paşa, Mar‘aş Paşası : 125

Geylâniyân tarîki : 41

Geyümers şâh: 3, 53, 120, 124, 129

Geyve : 10, 154, 169

gılâl anbarları: 116, 190

gılmân-ı hâssa: 255

Gınâyî Efendi: 4, 158, 178, 224, 231, 232, 233

Gınâyîzâde: 233

Gırbo Bölükbaşı: 199

Gıyâseddîn: 17, 21

Gigî: 143

Gîlân: 185, 253

gimana: 157

Girid: 53, 56, 155, 156, 157, 158, 256, 277, 283, 284, 287, 291

Gîvmers: 129

Giygi: 139

Gizlice Baba Sultân: 13

Gök Gedik: 33

Gökçe karyesi: 209

Gökdepe yaylası: 32

Gökmeydân (şâm'da): 54, 82

Göksin: 228

Göksu: 101, 276

Göksun yaylası: 2, 29, 35, 102, 104, 105, 111

Göle kal‘ası: 228

Göle sahrâsı: 176

Gölek kal‘ası: 1, 30

Gölkenarı kapusu: 8

Gölkend: 266

göncük (yelken aleti): 68

Göncüzâde: 191

Göncüzâde Ahmed Efendi, Dersi‘âm: 192, 196

Gönül câmi‘i: 107

gönüllü: 288

Gönye dizdârlığı: 166

Görlef kal‘ası: 87

Göylüç kal‘ası: 185

Gözcü mahallesi (Filibe): 217

Gözli Sultân tekyesi: 114

Gözlizâde câmi‘i: 114

gözlük: 50

Gulâmî Efendi, Nakîbü'l-eşrâf: 178

Gulfâm (cariye): 262

Gulvar cisri: 259

gurâbiyye: 15

Gurik kasabası: 2

Güden Tâceddîn: 13

Güğümlü karyesi: 201

Güğümlü köyü: 202

güherçile: 114

Gül câmi‘i: 169, 224, 273

Gül câmi‘i mahallesi (Sofya): 223

Gül‘izâr (cariye): 262

Gülâb nehri: 242

gülâbdân: 22, 126, 198, 207

Gülbin: 37, 57

Gülbûy (cariye): 262

Gülek: 30

Güleşciler tekyesi: 239, 253, 265

Gülfâm (kadın ismi): 103

Gülhân (kadın ismi): 103

gül-i nesrîn: 263

güller: 144

Güllü karyesi: 209

Gülnâr (cariye): 262

Gülruh (cariye): 262

Gülşâh (kadın ismi): 262

Gülşenî, şeyh: 254, 268

Gülşenî tarîki: 253

Gülşenî tekyesi: 217

Gülvar: 186

Gülvar kal‘ası: 186

gümrük emîni: 31, 67, 164, 282

Gümülcine: 175

Gümüş kazâsı: 149

gümüş kufl: 12

gümüş pullar: 12

Gün hânı: 108

Gündoğdu (yeniçeri): 262

Gürcî: 16, 45, 49, 52, 53, 130, 159, 165, 199, 292

Gürcî hammâmı: 109

Gürcî köyü: 146

Gürcî Mehemmed Kethüdâ: 220, 234

Gürcî Mehemmed Paşa: 4, 188, 196, 200, 208, 219, 236, 276, 287

Gürcî Mustafâ (Köle): 293

Gürcî Mustafâ Paşa, Yeniçeri Ağası: 275

Gürcî Nebî: 1, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 63, 104, 149

Gürcîdepesi: 216

Gürcîstân: 16, 88, 121, 228

Gürgî mahallesi: 116

Gürlâdik: 15

Gürün kasabası: 2, 119

gürz: 252

Gürz Paşa sarâyı: 92

gürzbâz: 275

güvercin: 264

Güvercinlik kal‘ası: 185

Güzelce Ali Paşa sarâyı: 205

Güzelce Kâsım Paşa câmi‘i: 40

- H -

Habeş: 38

Habîb-i Neccâr: 1, 32, 36, 37, 38, 58, 64

Hâbûr nehri: 91, 99

Habusı köyü: 134, 136

Hac Kerîm Çavuşzâde: 124

Haccâc-ı Zâlim Yûsuf: 38, 295

hacc-ı şerîf: 7, 84

hâcegîler: 108, 258

haceru'l-Yahûd: 73

Hacı Ahmed, Pravadili: 175

Hacı Bayrâm-ı Velî: 118, 242

Hacı Beğ hammâmı: 93

Hacı Bekir Ağa kârbânsarâyı: 205

Hacı Bektâş-ı Velî: 12, 17, 52, 114, 118, 146, 175, 197, 204, 206, 207, 213, 238, 240, 241, 242, 251, 260, 266, 271, 284

Hacı Ca‘fer Ağa câmi‘i: 219

Hacı Fikreddîn mahallesi: 116

Hacı Hamza: 119

Hacı Hızır mahallesi (Hacıoğlu bâzârı): 196

Hacı İbrâhîm hânı: 93

Hacı İlyâs: 266

Hacı İvaz karyesi: 204

Hacı İvazânlar câmi‘i: 107

Hacı İvazlar mahallesi: 106

Hacı Kapucı sarâyı: 88

Hacı Karamân köyü: 222

Hacı Kâsım mescidi: 183

Hacı Kılıç câmi‘i: 107

Hacı Kılıç mahallesi: 106

Hacı Kılıç medresesi: 107

Hacı Mahmûd mahallesi: 114

Hacı Mehemmed (Hacıoğlu bâzârı) mahallesi: 196

Hacı Mûsâ Ağa: 294

Hacı Ömer Ağa tekyesi: 254

Hacı Ömer tekyesi: 266

Hacı Süleymân: 215

Hacı Zâhid mahallesi: 122

Hacılar karyesi: 204

Hacıoğlu: 189, 196, 197, 200, 209

Hacıoğlubâzârı kasabası: 4, 196

haçlı bayrakları: 68

haddâdlar: 41

Hadde-i Irâk kal‘ası: 2

Haddese: 74

Haddîse kal‘ası: 2, 99

hadeng: 252, 256

Hadîce-i Kübrâ: 57

Hâdimü'l-Haremeyn: 253

Hadîse kal‘ası: 98

hafakân: 15

Haffâfân bâzârı: 258

haffâfhâne: 123

Hafiza kasabası: 269

Hafs kırâ’eti: 251

Hafsa Hâtûn Hânı: 270

Hafş kırâ’atı: 107

Hafza binti Âsım b. Ömerü'l-Fârûk: 44

Hakîkî, şeyh: 118

Hakîm Çelebi, Mevlânâ eş-şeyh: 268

hakîr (Ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 1, 2, 3, 4, 7, 9, 13, 14, 20, 21, 33, 43, 45, 47, 48, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 78, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 94, 95, 96, 100, 110, 119, 121, 127, 129, 130, 136, 144, 145, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 176, 177, 178, 179, 181, 184, 185, 186, 187, 188, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 205, 207, 208, 210, 211, 214, 215, 218, 222, 225, 228, 229, 231, 232, 233, 237, 242, 246, 248, 249, 256, 257, 259, 261, 263, 268, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295

Hakkâri Hânı: 292

Haladere: 238

Haleb: 2, 5, 20, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 61, 65, 67, 74, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 98, 100, 102, 113, 121, 130, 134, 147, 151, 165, 171, 219, 251, 278, 282, 285, 286, 287, 289, 290, 291

Hâleti Efendi: 192

halı: 152

Halıdere: 235

halic-i Kıyamenk: 184

Hâlid ibn Velîd: 35, 39, 42, 105, 136, 137

Halîl Ağa sarâyı, Çeneklizâde: 176

Halîl Ağa zâviyesi: 32

Halîl b. Kalavan: 67

Halîl Efendi, şeyh: 48

Halîl İbrâhîm âsitânesi: 90, 92

Halîl İbrâhîm ibn Âzer: 94

Halîl nehri: 94

Halîl Paşa hânı: 257

Halîl Paşa sarâyı: 257

Halîl Yazıcısı: 287

Halîlullah: 59, 94, 96

Halîlü'r-rahmân: 57, 60, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96

Halîm Çelebi, Mevlânâzâde: 19

Hâlitî: 143

Hallâcân bâzârı: 258

Hâltî aşîreti: 139, 144

Halvacıyân bâzârı: 258

Halvân: 44

Halvetî tekyesi: 123, 217, 254, 274

Halvetiyye tarîki : 133, 195, 212, 254

Hâm b. Nûh: 39, 56

Hamâ: 1, 2, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 54, 80, 83, 145

Hâmân: 20, 258

Hamdî Çelebi b. şeyh Eşrefzâde: 10

Hamevî: 20, 262

Hâmid Çelebi eş-şehîr be-Taşköprîzâde: 41

Hâmid ibn Mûsâ el-Kayserî: 112, 113

Hâmid-i Dımışkî: 88

Hâmid-i Velî câmi‘i: 116

Hâmid-i Velî, şeyh: 118

Hâmis Ağa mahallesi: 132

hammâm: 7, 9, 11, 14, 19, 20, 23, 24, 29, 30, 68, 259, 294

Hammâm medresesi: 123

Hâmûn sahrâsı: 111

Hamutân şehri: 39

Hamza Baba tekyesi: 237

Hamza Beğ: 214

Hamza, Hz.: 128

Hamza Sultân: 118

Hamza-yı şâmî, şeyh: 148

Hân Paşa: 248

Hanbelî mezhebi: 18, 241

Hanca kal‘ası: 273

Hancızâde Efendi: 261

Hançer: 86, 166, 199

Hanefiyye mezhebi: 241

hânende: 263, 275

Hân-ı Tımân kal‘ası: 2, 84

Hanica kal‘ası: 273

Hanica, Yağfur kralın kızı: 273

Hanîfi Halîfe: 3, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165

hânlar: 20

Hantıman: 84

Hanûh, Hz.: 78

Hanya: 157

Hanya gazâsı: 162

Hanya kal‘ası: 156

harâccı: 121, 189

Harâccı (Silisre) mahallesi: 191, 192

Harâccı tekyesi: 192

harâc-ı kıptîyân: 278

Harâmî Çomar: 1

Harâmî Katırcıoğlu: 48

harâmîler: 7

Harasta karyesi: 45, 82

Haraz bahri : 141, 184, 185, 228, 258

harbe: 210

Harberît: 97

Hârbîd: 134

Harbu'l-Yetîmî: 43

hardaliyye: 262

Harem kapusu: 165

Haremeyn hâkimi: 23

Haremeyn-i Muhteremeyn: 23

harem-i hâs: 47

Hârezmşâh: 112

harîr: 94

Harîr yaylası: 29

Harkil: 15, 23, 105, 110, 111, 115, 120

Harkile (Ereğli) şehri: 29

Harput: 3, 134, 135, 136, 138, 184

Harrân: 2, 90, 91, 94, 97, 98, 121

hârûn balığı: 144

Hârûn, Hz.: 55

Hârûnu'r-Reşîd: 11, 35, 42, 84, 88, 92, 120, 133, 253

hâs-âhûrlar: 256

Hasan Ağa, Celâlî: 10, 127, 158, 159, 164

Hasan Ağa, Gümrük Emîni: 279, 294, 295

Hasan Ağa, Hâsodabaşı: 154, 166, 277, 278

Hasan Ağa, Kilârcı: 52

Hasan Ağa, Telhîsî: 279

Hasan Ağâ, Türkmân Ağası Abaza Kara: 158

Hasan Alp (Akçakoyunlu): 16

Hasan Baba: 265, 266, 267

Hasan Belhî el-Hatîb ibn Mahmûd: 21

Hasan Çelebi, Gümrük Emîni: 156, 163, 173, 247, 293, 295

Hasan Dede: 266, 267

Hasan ibn Alî Türkmân: 21

Hasan Keyf: 101

Hasan Paşa: 122, 123, 125, 159, 257, 288

Hâsân şehri: 73

Hasan Vâhidî: 81

Hasan-ı Belhî b. Mahmûd: 21

Hasanî kal‘ası: 101

Hasan-ı Kayserî: 112

Hasan-i Mazlûm kal‘ası: 101

Hasanî ve Hüseynî: 50, 288

Hasani'r-Râ‘î tarîki : 56

Hasan kal‘ası: 85, 101, 271

Hâsbâğçe: 154

Haseki Ağa: 164, 166

Haseki Sultân câmi‘i: 250

hasekiler: 278

Hasen-Badrîk: 101

hâs-ı hümâyûn: 13

Hasırcı Dede, şeyh: 127

Hâsir mahallesi: 106

Hâsköy: 170

hâsoda: 231, 255

hâsodabaşı: 154, 166, 167, 277, 278

Hassân: 113, 128

Hassân ibn Ganemi'l-Mahzûmî: 43

Hassân, şâ‘ir: 113

Hâşim b. Benî Neccâr: 43

Hâşim ibn Abdümenâf: 81

Hâşimiyân: 84

Haşota kolu: 275

Hatabî Dede: 253

Hâtem-i Tayy: 78, 92, 134, 286

Hatîb câmi‘i: 132

Hatîb hammâmı: 132

Hatîb Muhammed şinâvî: 77

Hatîbzâde medresesi: 132

Hatun gölü: 144

Hâtûniyye (Harput) medresesi: 135

Hava (cariye ismi): 103

Havârîyyûn: 64, 90

Havrân: 41, 58, 71, 264

Havsa kasabası: 5

Havvâ, Hz.: 45, 46, 60

Havvâ (kadın ismi): 262

Hayber: 113

Hayberistân: 113

Haydak: 143

Haydak kavmi: 104

Haydar Ağa, Kürd: 160

Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa, Diyârbekir Valisi: 291

Haydar Ağazâde, Vezîr: 170

Haydar Beğ: 262

Haydar köşkü: 111

Haydarpaşa bâğçesi: 49, 51

Hayfa kasabası: 2, 74

hayme-i cedîd (muşammalı): 233

hayme-i tengetir: 275

Hayra Beğ (Sultân Gavrî vezîri): 88

hayrât-ı Bâyezîd Hân: 263

Hayreddîn Paşa: 9

Hayyân şehri: 73

hayyâtlar: 20

hâzıkân: 117

hazîne: 18, 255, 278

Hazînedâr Ağa: 158, 232, 284, 289

Hazzo hükûmeti: 139, 140

hekî (ok cinsi): 128

Hekîm Dede: 92, 96

Heleke: 49

Helina kral: 115, 175

helva: 20, 94

helvacı civânları: 19

helvacı çârşûsu: 20

Hemâm çayı: 114

hemyânlar: 108

Hereke: 157

Heremîn: 56, 237

Hergeleci karyesi: 204

herîse: 124

Hersek: 1, 7, 29, 47, 49, 109, 157, 185, 186, 221, 229, 237, 270, 295

Hersek Dili: 283

Hersek kralı: 7, 237

Hesyân: 59

Heşdek: 104, 143, 185

hevâlama (güreş oyunu): 252

Heyhât: 56, 87, 143, 176, 184, 193, 210

Heyrât: 266

Hezârgırat: 179

Hezârpâre Ahmed Paşa: 83, 284

Hıdde-i Irâk kal‘ası: 99

Hıdırağa karyesi: 211

Hıdırlık: 117, 118, 239, 240, 242, 250, 251, 252, 256, 260, 267, 269

Hımhım Mehemmed Çelebi: 229

Hımıs: 1, 2, 37, 40, 42, 43, 44, 47, 83

Hırabda: 221

Hırem dağları: 220

hırka: 240

Hırlı: 193

Hırmen kal‘ası: 237

Hırmenli kasabası: 5, 236

Hırsova: 185

Hırvad: 186, 221, 234

Hırvadalı karyesi: 114, 118

Hırvadistân: 186

Hısn-ı Keyfâ: 39

Hısn-ı Mansûr: 101

hışt: 30

Hıtâ: 104

Hıtat-ı Makrîsî: 75

Hıtatı'l-Kazâ‘î: 78

Hıtâyî: 123, 126, 248, 256

Hızır: 38

Hızır Ağa yolu: 171

Hızır Baba: 266

Hızır Bey karyesi: 213

Hızır Çelebi: 261

Hızır Dede: 240, 251, 267

Hızır Efendi, şeyh: 118

Hızır gölü: 144

Hızır, Hz.: 55, 57, 58, 71, 112, 251, 267

Hızır makâmı: 57

Hızır Nebî: 1, 55, 59, 251, 252, 269

Hızır şâh Efendi, Mevlânâ Depegöz: 269

Hızır tekyesi: 251

Hızır-İlyâs: 58, 124, 185, 204

Hicâbî Muslihiddîn-i Kocavî: 40

Hicâz: 46, 57, 70

Hicâz (müzik makamı): 253

Hicrânî Çelebi: 109

Hidâyetullah Çelebi hânı: 171

Hille: 83

Himârlı Dede Sultân: 118

Himmet Efendi: 114

himyân kesici: 259

Hind bezi: 50

Hind sadefkârîsi: 247

Hindî Baba ziyâretgâhı: 145

Hindî Özbek'i: 60

Hindistân: 60, 73, 89, 138, 153, 253, 259, 266

Hiraştüş sahrâsı: 125

Hisâr (Çorlu) mahallesi: 170, 171, 276

Hisârcık mesîregâhı: 110

Hişâm: 99

Hişâm ibn Abdülmelik: 89, 99

Hoca Alî karyesi: 204

Hoca Hânı: 163

hokkabâz: 275

Hondî Hânım (Dânişmendiyân melikelerinden): 109, 110, 113

Horâsân: 7, 8, 12, 13, 17, 68, 121, 184, 197, 198, 204, 207, 213, 253, 266

Horodok kal‘ası: 256

hoşmerim: 228

Hoş-oğlan yaylağı: 144

Hoten âhûsu: 265

Hotin seferi: 95, 178, 208, 288

Hoy şehri: 35, 119

Hristiyân: 67

Hubarî: 65

Hucân (kadın ismi): 103

Hûd: 58

Hudâvendigâr câmi‘i: 242

Hudâverdi Ağa: 262

hukemâ-yı hâzık: 261

hukemâ-yı Yunan: 19

hummâ: 15

Hundî (kadın ismi): 103

Hûndiyye sebîli: 108

Hura, Hz.: 81

hurma: 20, 72, 82

Hurme gölü: 144

hurûf-ı Alî: 281

Hurûfî: 120

Husrev Paşa: 283, 285

Husrev Paşa hânı: 1, 13, 47, 282, 283

Husrev-i şir Paşa: 287

Husvar kal‘ası: 229

Huten: 104, 143

Huvâren gölü: 144

Huveylid ibn Sehlü'l-Ayâdî: 43

Huveylîdü'r-Rem‘iyyü'l-Ensârî: 44

Hüdâverdi (yeniçeri): 262

Hülagu Hân: 105

Hümâ (kadın ismi): 103

Hümâm Çelebi: 154

Hünkâr Bâğçesi: 5, 11, 85, 170, 239, 260, 267

Hünkâr câmi‘i: 170

Hünkâr hammâmı: 153, 217

Hünkâr mahallesi: 255

Hünkâr sarâyı: 84, 261

Hünkâr yaylası: 144

Hünkârbâğçesi: 240

Hüsâm Dede hânı: 171

Hüsâmiyye medresesi: 250

Hüseyin Ağa: 45, 165, 166

Hüseyin Ağa sarâyı: 176, 291

Hüseyin Ağa, Telhîsî: 165

Hüseyin Ağa, Yergöğüli: 181

Hüseyin Beğ: 167

Hüseyin Bölükbaşı: 199

Hüseyin Efendi: 176, 177

Hüseyin Efendizâde: 108

Hüseyin Gâzî: 1, 12

Hüseyin, İmâm: 50, 128, 199, 288

Hüseyin Paşa: 78, 79, 81, 110, 155, 156, 158, 195, 199, 282

Hüseyin, Vâ‘iz: 195

Hüseyinhânoğulları: 135

Hüseyin-i Baykara: 47, 142, 208, 273, 275

Hüseyinova: 146, 148

Hüseynî mahallesi: 106, 107

Hüseynî (müzik makamı): 253

Hüsn-i ziyâd: 134

Hüsvar kal‘ası: 187

- I -

ıklık: 209

Ilgın: 1, 14, 15, 47, 282, 283

ılıca: 5, 11, 14, 30, 227

Ilıcak beli: 30

Irâk: 2, 35, 56, 76, 99, 105, 124, 130, 213

Irâk-ı Acem: 7, 57, 79, 110, 280

Irâk-ı Arab (Haleb): 7, 35, 37, 79

Iskar nehri: 222, 227

Iskıntı nehri: 187

Iskır nehri: 175, 185, 186, 234

ıstabl-ı anterli: 30, 256

ıstaca (yelken aleti): 68

Istacr şehri: 77

Istanâz: 144, 226, 256

Istanimaka rabtası: 216

Istarı Ulah: 186

Istınmaka kasabası: 217

Istıranca dağları: 172, 174, 271

ıtriyyât-ı edviye: 258

- İ -

İbn Abbâs: 77, 184

İbn Ebî Dâvûd Alayâdî: 33

İbn Kesîr: 251

İbn Sîrîn ta‘birnâmesi: 290

ibnü'l-Alâ-yı Ma‘arravî: 83, 84

İbnyâmin: 59, 60

İbrâ’îl: 185

İbrâhîm Ağa, Başbakıkulu: 131

İbrâhîm Ağa, Çavuşbaşı : 164

İbrâhîm Ağa, Ebü'l-hayr: 196, 197

İbrâhîm Ağa, Hünkâr Kapucular Kethüdâsı: 166

İbrâhîm Ağa, Koca: 158

İbrâhîm Âzerî Çelebi: 41

İbrâhîm Beğ: 137, 138

İbrâhîm Beğ, Karamânoğlu: 114, 116, 117

İbrâhîm Beğ, Mehemmed Kethüdâzâde: 294

İbrâhîm cülûsı: 284

İbrâhîm Çelebi, Melekli Kadızâde: 15

İbrâhîm Efendi, Bâyezîd Hân hatîbi: 261

İbrâhîm Efendi Hânı: 123

İbrâhîm Efendi, Mestçizâde: 254

İbrâhîm Efendi (Murâd Hân-ı Râbi‘in Ruznâmecisi): 171, 197

İbrâhîm Efendi, şeyh: 40

İbrâhîm Gülşenî: 254, 268

İbrâhîm Hân: 48, 61, 129, 145, 158, 167, 168, 180, 211, 249, 251, 252, 259, 284, 290, 291

İbrâhîm Hânoğulları: 32, 272

İbrâhîm, Hz.: 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 113

İbrâhîm Kethüdâ: 4, 54

İbrâhîm (Köle): 293

İbrâhîm makâmı: 96

İbrâhîm, Mestçizâde eş-şeyh: 265

İbrâhîm Paşa: 163

İbrâhîm Paşa, Bostâncıbaşı Sarhoş: 252

İbrâhîm Paşa câmî‘i: 31, 179

İbrâhîm Paşa, Defterdâr: 83, 257

İbrâhîm Paşa hammâmı: 260

İbrâhîm Paşa kârbânsarâyı: 219

İbrâhîm Paşa (Makbûl, Maktûl): 213, 218, 219, 257

İbrâhîm Paşa, şehîd: 179

İbrâhîm, şeyh: 133, 268

İbrâhîm-i Tennûrî, şeyh: 112, 148

İbrî: 46, 59, 60, 100, 172

ibrîk: 9, 126

ibrişim şâl: 14

İcmâl-i Enbiyâ Tevârîhi: 56

iç ağalar: 288

iç edik (papuç cinsi): 259

İççeriz kal‘ası: 256

İçkal‘a câmi‘i (Harput): 135

İçkal‘a kapusu: 108

İçme gölü: 144

İçme Suyu: 7

içmedik (papuç cinsi): 259

İçmesuyu İskelesi: 7

İdincik: 68, 131, 235, 247

İdrîs, Hz.: 34, 35, 46, 56, 59, 78, 100, 140, 153, 220

İdrivban: 238, 271

İdrivne (ayrıca bkz. Edirne) : 172, 178, 211, 216, 237, 238, 239, 240, 255, 259

İğneciler kapusu: 239, 258

İğneciyân çârsûsı: 258

İhlâs Dede: 267

İhtimân: 42, 220, 222, 223, 240

İkikapulu: 1, 2, 44, 47, 54, 82, 83

İkrime, Hz.: 43

İlhânlar karyesi: 188

İliye: 157

İlmî (şair): 268

İlok yaylası: 29, 186, 229, 256

İlyâs büleydesi: 55

İlyâs câmi‘i: 250, 266

İlyâs gölü: 144

İlyâs nebî: 1, 55, 58, 59

İlyâslı câmi‘i: 114

İmâd-içi mahallesi: 146

İmâm Fahr: 195

İmâm Müslim: 184

İmâm Rıza: 280

İmâm sarâyı: 205

İmâm-ı A‘zam: 18, 128, 189

İmâret câmi‘i: 171, 217, 224

İmâret çeşmesi: 9, 171

İmâret hammâmı: 171

İmâret hânı: 171, 224, 257

İmâret mahallesi (Sofya): 223

imâret-i dârü'l-it‘âm: 14

imâret-i dârü'z-ziyâfe: 22

İmrahor tavlası: 293

İmrânî lisânı: 46

İmrü'l-Kays: 111, 113, 128

İncil: 2, 65, 90, 95, 130

incir: 20, 32, 68

incü: 77

İnebâzâr: 3, 129, 146

İnebeç karyesi: 215

İnehân karyesi: 208

İngilis: 64, 68

İngiltere: 221

İpek şehri: 14

İpol nehri: 187

İpsala: 238, 241

İpşir (Mustafâ Paşa): 5, 6, 72, 73, 159, 164, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295

İrân: 3, 16, 104, 121, 126, 127, 289, 295

İrimpapa: 76, 234

iryal tamgası: 233

İsâ Ağa: 45, 127

İsâ Çelebi: 121, 166, 169, 243

İsâ Hoca: 195

İsâ, Hz.: 32, 37, 38, 44, 55, 57, 64, 65, 71, 72, 90, 95, 115, 130, 134, 136, 142, 221, 234, 237

İsfaç: 204, 229

İsfahân: 35, 126, 140, 290

İsfakiye Arabı: 56

İsfeç: 64, 74, 221, 234

İshâk Ağa, Boşnak: 174

İshâk Çelebi: 106

İshâk Efendi , şeyh: 227, 233

İshâk, Hz.: 57, 73

İshâk Paşa hammâmı: 260

İshâk Paşa sarâyı: 257

İshâkçı: 185

İshâkîler: 254

İskele mescidi: 183

İskele zâviyesi: 32

İskender: 38, 39, 58, 80, 138, 139, 143, 215, 221

İskender Âyinesi : 213

İskender Filikos: 138, 141

İskender Paşa hammâmı: 192

İskender sarâyı: 68, 70

İskender-i Kübrâ: 33, 39, 62, 80, 176, 215, 273, 288

İskender-i Yunanî Târîhi: 34

İskender-i Zülkarneyn: 57, 68, 138, 143, 176

İskenderiyye: 34, 58, 75, 92, 223, 254

İskenderûn: 32, 33, 47

İskenderûn kal‘ası: 1, 33

iskerled: 109

İskilib kal‘ası: 3, 148

İslâm Girây Hân: 87

İslâmbol: 1, 3, 4, 5, 8, 11, 20, 22, 23, 34, 35, 36, 48, 51, 94, 108, 120, 124, 125, 154, 155, 156, 158, 159, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 175, 179, 180, 185, 191, 193, 195, 201, 202, 207, 215, 219, 221, 222, 231, 235, 237, 238, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 274, 275, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 287, 289, 292, 293, 295

İslâmbol kal‘ası: 8, 36, 168, 170, 222, 273

İslâmbol tekürü: 8, 12, 120, 203, 241, 253

İslimye kasabası: 4, 211, 266

İsmâ‘îl Çelebi: 261

İsmâ‘îl Efendi, şeyh: 152, 154, 267

İsmâ‘îl, Hz.: 46, 57, 73

İsmâ‘îl ibn Huzeyme: 98

İsmâ‘îl kal‘ası: 155

İsmâ‘îl Mes‘ûdî Efendi: 267

İsmâ‘îl (yer adı): 185

İsmihân Kaya: 289

İsmihân Sultân şehri: 200, 201

İsmîl kasabası: 1, 23, 47

İspavod (Allâh suyu): 234

İspilet kal‘ası: 157

İsrâ’îl kavmi: 39, 58, 72

İstanköy: 157

İstefân Kenîsesi (Beç'te): 142

İsterâbâd kasabası: 126, 127, 208

İstindil: 287

İstinye: 276

İsvân şehri: 92

İşkatoz: 157

İşpaniye: 30, 39, 61, 62, 64, 66, 70, 76, 108, 170, 221, 238, 280, 281

İtrisoğlu: 98

İzâ'îl: 37

İzladi : 185, 234

İzmir: 236, 244

İzmit: 49, 153, 154, 159, 235, 268, 284, 295

İznik: 1, 8, 9, 10, 47, 53, 159, 160, 162, 282, 283

İzoli aşîreti: 52, 54, 88, 138, 139, 143

İzvornik: 221

İzzeddîn Burnâvî: 281

İzzeddîn Kılıç Arslan ibn Melik Mes'ûd: 115, 122

İzzeddînli kurâsı: 274

İzzetü'l-Hâşim şehri: 74

- K -

Ka'b ibn Lüvey: 81

Ka'be: 39, 46

kaba rüzgâr (papuç cinsi): 258

Kabaağaç: 34

Kabâbıta: 56, 75, 80, 84, 218, 221

kabancı: 121

Kabartay: 143

Kabirova dağları: 181, 234

Kabrancı câmi‘i: 182

Kabrova dağları: 175

Kaçamak karyesi: 204

Kaçarlı (Türkmen Kabilesi): 103

Kadamlı (köle adı): 193

Kademli Dede: 207, 208, 213

Kademli (yeniçeri): 262

Kademü'n-Nebî makâmı: 55

Kaderî: 63, 120

Kadı‘asker hammâmı: 217, 221, 261

Kadı‘asker sarâyı: 257

kadı‘askereyn: 288

Kadı Avn câmi‘i: 182

Kadı Efendi sarâyı: 191

Kadı hammâmı: 106, 109

Kadı Ivaz: 182

Kadı mahallesi câmi‘i (Zile): 147

Kadıköğü dağları: 49

Kadıköy: 276, 291, 293

Kadıköyü (Uruscuk kazâsında): 180

kadırga: 156, 157, 284, 287

Kadızâde: 50, 166

Kâdirî: 217, 239, 253, 268

Kadrî Ağa: 262, 274

Kafernahun şehri: 75

Kafesli Kapu: 250, 266

Kaffâh, Hz.: 78

Kâfir Derbendi: 283

Kâfiryat kal‘ası: 21

Kâğızhâne (Kâğıdhâne): 5, 50, 222, 274, 275, 276

Kağızman: 126

Kâhîn kırâ’eti: 251

Kâhire: 35, 72, 216

kâhîsi: 20

Kahkaha kal‘ası: 58, 120

kâhk-i ebyâz: 15

Kahraman (erkek ismi): 103

Kâhta kasabası: 101

Kahveci İkbâli: 52

kakule: 78

kakum kürk: 165, 166, 206

Kakun kal‘ası: 2, 75, 81

Kal‘a Ardı mahallesi: 122

Kal‘a bâzârı: 259

Kal‘a câmi‘i : 114, 147, 191

Kal‘a çeşmesi: 123

kal‘a dizdârı: 18, 30, 31, 34, 131

Kal‘a hammâmı: 135

Kal‘a kapusu: 122

Kal‘acık kal‘ası: 151

Kal‘atü'r-Rûm: 91

Kal‘ecik kazâsı: 146, 151

Kalaboynu mahallesi: 92

Kalas: 185, 187, 193

kalayoroz: 95

Kalenderân tekyesi: 107

kalenderhâne: 251

Kalenderî Sultân: 267

Kalenderoğlu: 84

Kalınlar mahallesi: 116

Kalimon Hakîm: 35, 56, 108, 220, 237

Kalinseve kal‘ası: 2, 75, 76

Kalka nehri: 186

kalkan: 233, 285

Kalmuk Tatarı: 104, 178

Kaluk nehri: 133

kalyon: 2, 68, 156, 157

Kamâme: 15, 213

Kamaniçse kal‘ası: 229, 256

Kamber karyesi: 204

Kamçı nehri: 175, 176, 209, 210

Kamereddîn: 20

Kamerü'd-devle: 20

Kamerü'l-kam: 206, 207, 229

Kamerü'l-kamer sahrâsı: 175, 176

Kamış (köle adı): 193

Kamışçızâde: 108

Kâmil: 67, 76

Kamin: 157

Kaminkrad: 157

kanâdîl: 22

Kanağî: 65

Kandahâr: 266

kandil-i sirîc: 109, 110

Kandiye: 155, 158, 219, 256, 277

Kanije: 152, 186

Kankal yaylası: 144

Kankırı: 3, 146, 151, 152

Kanlı Göl: 144

Kanlıca: 276

kantara: 259, 271, 279

kânûn (müzik aleti): 275

Kapamacılar çârsûsu: 108

kapan: 30

kapan atma (güreş oyunu): 252

Kapan Hânı: 108, 114, 123, 257

Kapan mescidi: 183

kapan muhtesibi: 8

kaplan: 30

Kaplı Dede: 266

Kaplı kulle: 239, 266

kapu kethüdâsı: 47, 53, 155, 232

kapucubaşı: 54, 187, 232, 252, 288, 294

kapucular kethüdâsı: 17, 166

Kapudağı: 177, 235

Kapudan Paşa: 61, 156, 157, 201, 203, 278, 279, 284, 287, 288, 292

Kapukulu yeniçeri: 45

Kara Abaza Hasan Paşa: 283, 286

Kara Abdullah Paşa: 160, 162

Kara Ahmed Beğ, Demircioğlu: 249

Kara Çavuş (yeniçeri ağası): 154, 156, 158, 159, 161, 287

Kara Ece: 177

Kara Evren: 238

Kara Hâbil karyesi: 204

Kara Hasan Ağa: 158, 293

Kara Hasan Paşa: 277, 283, 286, 290

Kara Haydaroğlu: 158

Kara Hoca: 177, 238

Kara Kadı: 261

Kara Koca: 238

Kara köprü: 138

Kara Mahmûd Ağa: 127

Kara Makrat nâm mahall: 34

Kara Mavuna: 157

Kara Mehemmed: 127

Kara Meydân mahallesi: 92

Kara Murâd Paşa, Sadrıa'zâm: 47, 48, 51, 52, 82, 145, 154, 158, 282

Kara Murtezâ Paşa: 86, 127, 145, 156, 246, 251, 252, 260, 287

Kara Mürsel: 177, 238

Kara Nasûh karyesi: 204

Kara Pîrî Paşa câmi'i: 170

Kara şems Efendi: 125

Kara Yeniçeri ağası: 155, 158, 188

Kara Zengiler: 56

karaağaç: 256

Karaağaç mesîregâhı: 193

Kara-Âmid: 100, 137

Karabel çayı: 131

Karabınar: 118, 174

Karaca Ahmed Dede: 215

Karaca Ahmed Sultân: 50, 171, 254, 267

Karacaahmed Sultân (Çorlu) mahallesi: 171

Karacaot karyesi: 209

Karadağ: 29, 144, 157

Karadeniz: 33, 80, 109, 119, 141, 155, 163, 170, 176, 184, 185, 186, 187, 194, 200, 201, 202, 203, 209, 223, 233, 235, 238, 247

Karadoruk şehri: 119

karadüzen: 209

Karaferye: 94

Karagöl: 102

Karagöz Efendi (Murâd Paşa'nın tezkirecisi): 48, 53

Karagöz Paşa medresesi: 217

Karagözgez kal‘ası: 76

karahalvet: 225

Karaharman: 4, 155, 185, 203, 204, 205

Karahisâr-ı Sâhib: 148, 276

Karahisârî Hasan Çelebi: 169, 174, 236, 247

Karakaş Ermenî (Cerrah, zımmî): 108, 109

Karakayık: 100

Karakeçili dükkânı: 108

Karakeçili Kırşehri: 146

Karakeçili (Türkmen Kabilesi): 103

karakollukçular: 82, 234

Karakoyunlu karyesi: 204

Karaköprü karyesi: 88

karakuş (güreş oyunu): 252

Karalar kal‘ası: 2, 82, 83

Karalar kavmi: 104

Karamân: 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 29, 61, 106, 108, 109, 115, 117, 125, 144, 205, 223, 273

Karamân Ereğlisi: 23, 29, 118

Karamânoğlu: 13, 18, 30, 114, 115, 116, 117

Karamurâdlı kasabası: 4, 204, 209

karamürsel: 156, 201

karanfil: 78, 256, 263

Karapınar kasabası: 1, 23, 47

Karasu nâhiyesi: 4, 189, 203, 209

Karataşlık Kars'ı: 104

Karatay karyesi: 204

Karaulus: 159

karavana: 31

Karazirve karyesi: 118

Kârbân Pınarı: 33

kârbânsarây: 5, 7, 9, 14, 15, 173, 214, 219, 257

Karga sekmez beli: 33

Kargalığ-ı bâlâ: 204

Kargalığ-ı zîr: 204

kargı: 45

kârhâne: 9

Kârhâne mahallesi: 116

Karındaş câmi‘i: 92

Karışdıran karyesi: 172

Karka karyesi: 185, 204

Karka Sekmez: 101

Karkîsâ şehri: 99

Karlıova: 185

Karnıbat: 189

Karnibal: 35

Karova abası: 193

Kars: 16, 88, 90, 104, 126, 145

Karşu Kasaba mahallesi (Filibe): 217

Kartal: 7, 49

Kârûn: 244, 258, 294

Kasaplı karyesi: 204

kâsebâz: 275

Kâsım Ağazâde: 45

Kâsım Beğ: 262

Kâsım Dede: 208

Kâsım gölü: 144

Kâsım Paşa: 62, 186, 255

Kâsım Paşa, Güzelce: 40

Kâsım Paşa hammâmı: 261

Kâsım Paşa mahallesi: 255

Kâsımça karyesi: 204

Kâsımiyye kal‘ası: 1, 55, 59, 62

Kâsımpaşa: 48, 156, 170, 254

Kasr-ı Züvvâr mesîregâhı: 111

kassâb dükkânları: 108

Kassâb-ı Cömerd: 52

Kassâblı karyesi: 209

Kassâm Çelebi hânı: 170

Kastamonu: 3, 11, 23, 29, 151, 152, 154, 177, 192, 196, 251

Kaşa kal‘ası: 187, 229

kaşağı: 199

kaşâkaval panayırı: 50

Kâşân: 266

Kaşıkçızâde hânı: 123

Kâşî çini: 243

kaşkaval peyniri: 172, 274

katır: 29, 171

Katırcıoğlu: 1, 47, 51, 52, 53, 149

Katırcızâde câmi‘i: 106

Katırcızâde mahallesi: 106

Katırhânı bâzârı: 259

Katırhânı mahallesi: 255

Kâtib Balı câmi‘i: 182

Katîfe Hânı: 1, 44, 45, 82

katmerce: 228

Kavacıkköy: 204

Kavâfe-i Kübrâ: 60

kavak: 256, 273

kavak dikme (güreş oyunu): 252

Kavak meydânı: 246, 255

Kavak yaylası: 133

Kaval mahallesi: 116

Kavala: 222, 228, 238

kaval-ı Mûsâ: 213

Kavarna: 4, 155, 197, 200

Kavvacık mesîregâhı: 205

kavvâf: 258

Kavvafzâde: 176

Kaya Çelebi: 294

Kaya Sultân: 5, 6, 154, 155, 156, 167, 187, 188, 208, 232, 234, 273, 274, 290, 292, 293, 294, 295

Kayalı karyesi: 236

Kayalıdere karyesi: 204

Kayâsıralar: 31

Kaydefâ: 244

kayısı: 114

Kayışpınarı: 49, 51, 53

kaymak: 29, 228, 274

Kayran (köle adı): 193

Kayseriyye: 2, 16, 18, 29, 34, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 121, 122, 124, 144, 163

Kaysûn cebeli: 55

Kaytak: 143

Kaytak Târîhi: 144

kaz: 264

Kazak: 145, 199, 200, 204, 223

Kazak-ı Ak: 33, 163, 187, 197, 199, 201, 203

Kazan: 143, 209

Kazan balkanı: 178, 209

Kazancılar mahallesi: 106, 177

Kazankaya: 148

Kazdağı: 205

Kazıklı: 235

kazlı (yelken aleti): 68

Kazova kasabası: 3, 129, 146

Kazvîn: 126, 127

Kâzvinân tekyesi: 266

kebâbe: 78

Keçeci hammâmı: 93

Keçecizâde (Çorlu) mahallesi: 171

keçeli kapucular: 288

Keçeli (Türkmen Kabilesi): 103

Keçkemet sahrâsı: 176, 187

Keçkuvar kal‘ası: 186

Kefe: 36, 87, 163, 202, 203

Kefeli İbrâhîm Ağa: 15

Kefeliköyü: 276

Kefender nehri: 138

Kefernâhûn (Sıfet) şehri: 37, 42

keklik: 264

Kelbelâ-ı pür-belâ günü: 52

kelebekler (havai fişek): 275

Keligra Sultân: 4, 155, 197, 200

Kemah: 88, 121, 172

Kemâl Ata Sultân: 118

Kemâl Paşazâde: 35, 40, 46, 250, 251, 267, 269

Kemâl Sultân: 118

kemândârân: 256

kemânî: 263

kemânkeş darb: 252

Kemikli Alî Baba: 53

Ken‘ân b. Nûh: 56, 59

Ken‘ân Paşa: 185, 195, 196, 204, 206, 222, 227, 234

Ken‘ân vilâyeti: 73

Ken‘ân (yeniçeri): 262

Kendikopan temâşâgâhı: 193

kenger: 144

kenîse: 37

Kenuzîler: 194

kepişler (havai fişek): 275

kerâste: 272

Kerbelâ: 7, 89, 128, 279

Kerdîme teferrücgâhı: 193

Kerek-i Nûh kal‘ası: 1

Kerîmeddîn-i Kirmânî: 115

Kerkes gölü: 144

Kerk-i Nûh karyesi: 55, 56, 58, 59, 61

Kerkük: 2

Kermüri mahalli: 109

kerpiç: 77

Kesbî: 114, 257

kesebend (güreş oyunu): 252

Kesendire: 273

Keskin: 146, 148, 151, 247

Keskinkırı (Kankırı) kal‘ası: 151

kesme (güreş oyunu): 252

kesmik yoğurdu: 274

kestâne: 50

Kestigân kal‘ası: 131, 132

keşîş: 95

Keşîş dağı yaylası: 29

keşkül: 199

Keşmîrî şâllar: 22

keştîbân: 3

Ketağaç Paşa: 36

ketâncılar: 262

kete çöreği: 124

Ketenciyân bâzârı: 258

Kethüdâ Beğ: 165

Kethüdâ mahallesi (Zile): 147

kethüdâyeri: 13, 15, 18, 23, 29, 30, 31, 33, 34, 140, 273, 274

Kevâkibîzâde Efendi: 85

Keys Urbânları: 97

Keyvân Ağa mahallesi: 132

Keyvânoğulları: 45

Kezmürî: 108

Kıbâbıta kavmi: 100

Kıbleli Paşa sarâyı: 257

Kıbrıs: 33, 37, 69, 75, 80, 155, 246, 247, 248

Kıbtî: 56, 124, 221, 255

Kığlamaz sebîli: 108

Kığlamazzâde hânı: 108

kılâ‘ı'd-Dühük: 82

Kılburun: 189

Kılıç Alî Paşa: 287

Kılıç Arslan : 17, 113, 115, 118, 122, 123, 147

Kılıçalp (erkek ismi): 103

Kıllı Göl: 144

Kılmah kavmi: 143

kımız (at südü): 143, 277

Kınalızâde Alî Çelebi: 268

Kıradışka dağları: 186

Kırako vilâyeti: 87

Kırasiçe nehri: 186

kırgı balığı: 144

Kırım: 20, 36, 41, 87, 104, 143, 163, 176, 200, 207

Kırk Kızlar: 118

Kırk Nisâ: 107, 113, 272

Kırkayak Sinân Paşa, Edirne Bostâncıbaşısı: 241, 252, 261

Kırkçeşmeli Emîr Paşa: 158

Kırkgeçid: 7, 47, 282

Kırkık: 267

Kırkkenîse sancağı: 174, 187

Kırkkızlar mesîregâhı: 117

Kırkkilise: 23, 163, 168, 172, 174, 189, 272

Kırklar dağı: 118

Kırşehri: 18, 118, 146, 294

kısbetler: 252

kıssîs: 95, 213, 234, 272

Kıyık mahallesi: 239, 254, 255, 259, 261

Kız Derbendi: 235

kızakdaş alaşalar: 45

Kızan balkanı: 175, 178

Kızanlık: 29, 175, 181, 239

Kızıl câmi: 92, 122

Kızıl medrese: 118, 122, 132

Kızıladalar: 235

Kızılağaç: 266

kızılbaş: 35, 86, 95, 96, 105, 127, 128, 278, 291

Kızılbaşzâde hânı: 171

Kızılca mahallesi: 116

Kızılca Velî karyesi: 204

kızılcık: 263

Kızılelma: 70, 76, 213, 221, 238, 252, 276

Kızılhisâr : 2, 88, 204

Kızılırmak: 109, 118, 119, 120, 123, 131, 146, 149, 150, 151

Kızılkocalı: 146

Kızıllı: 61, 65

Kızılminâre mahallesi: 250, 255

Kızılöz: 151, 152

Kızılyumurta: 213

Kızkullesi: 12, 50, 120, 170

Kızlar Derbendi karyesi: 234

Kızlar Manastırı: 11

kızlarağası: 167, 188, 255, 277, 286, 287

Kızlarağası hammâmı: 261

Kiçi Noğay: 104

Kiçikapu: 106, 107, 110, 115

Kiğı Dağları: 143

Kilâb ibn Mürre: 81

kilâr: 12, 22, 245, 253, 255

kilârcı: 45, 52, 232, 288

Kili: 155, 178, 185, 195, 200, 204, 206, 207

Kilimente: 157

Kilis kal‘ası: 157

Kilise câmi‘i: 122

kimyâb : 108

kiraz: 20, 29, 110, 192

kirde ekmeği: 124

kireç: 8, 77

Kireçlik karyesi: 204

Kiremitlik mahalli: 202

kiret (güreş oyunu): 252

Kişmir: 266

kitâbhâne: 245

Kitâb-ı Cezerî kitâbı: 251

Kiteli kurâsı: 274

Koca Ece: 177

Koca Mevlevî vezîr: 48

Koca Murâd Beğ: 255

Koca Murâd Hân medresesi: 250

Koca Murâdiye kârbânsarâyı: 257

Koca Vâlide: 156

Kocaeli: 49, 53, 135

Kocalak karyesi: 204

Koç Dâvûd yaylağı: 144

Koçhisar Tuzlası kal'ası: 118

koçu araba: 274

Koçubeğ karyesi: 204

Kolçuvar yaylaları: 187

Kolon, hakîm: 109, 193

Koloz nâhiyesi: 273

Komran kal'ası: 186, 187

Konkaz karyesi: 204

Konuş karyesi: 212

Konya: 1, 5, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 29, 34, 47, 54, 104, 105, 111, 114, 115, 118, 120, 125, 126, 127, 146, 226, 240, 256, 283, 292

Koparan balkanı: 175

Korfoz: 277, 287

Korkut (erkek ismi): 103

Korna: 83

kornal (yelken aleti): 68

Korol dağı: 221, 229

Koron: 178

Korsika gemisi: 157

Koru bâğları mesîregâhı: 226

Koruağası câmi‘i: 217

Korubağları: 222, 223, 226, 233

Kosdaniçse kal‘ası: 185

Koson kazâsı: 30

Kosova: 17, 18, 169, 170, 212, 242

Kostantin: 35, 182, 202, 215, 237

Kostantiniyye: 3, 48, 92, 154, 180, 213, 238

Kotar: 158

Kotur kal‘ası: 289

Kovukdere: 168, 273

Koyun Baba tekyesi: 107, 111

Koyun bâzârı: 259

Koyun cisri: 109

Koyun köprüsü: 106, 109

Koyunbâzârı: 108

Koz Alî Ağa: 127

Kozak: 104, 143, 185, 213

kozbekçiler: 278

Köhne Civân mahallesi: 122

kölemez: 228, 274

kömür: 272

Kömür dağı: 101

köpekbâz: 275

Köprez yaylası: 29, 229

Köprü köyü: 177, 183, 209

Köprücü semti: 172

Köprülü: 175

Kör Hazînedâr: 284

Kösdemir kasabası: 5, 272

Köse Bayrâm Ağa: 72

Köse şa‘bân Paşa çiftligi: 149

Köseli karyesi: 215

Kösem Vâlide: 167, 287

Kösem vâlide hânı: 19

Kösezâde sarâyı: 135

kös-i hâkânî: 264

Köstelli karyesi: 204

Köstence: 4, 155, 202, 203, 229, 234, 235, 240

Köstendil: 223, 291

köten yayı: 152

Kötürüm Muharrem, Kastamonu hâkimi: 151

Kubad Beğ: 262

Kubâdî (papuç cinsi): 258

Kubâdiyye: 17

Kubbealtı: 154, 275, 289

Kudde (Mehemmed) Kethüdâ: 6, 100, 154, 156, 158, 159, 163, 164, 165, 167, 187, 188, 279, 282, 284, 286, 287, 290, 293, 294, 295

Kuds kal‘ası: 67

kudûm (müzik aleti): 13, 50, 198, 207, 213, 240, 253

Kuduz Ferhâd Beğ: 22, 126, 127

Kudüs (Kuds, Kuds-i şerîf): 15, 35, 41, 42, 55, 57, 60, 61, 66, 67, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 90, 95, 102, 105, 142, 213, 215, 234, 238, 241, 243, 247

Kûfe câmi‘i: 57

Kûh-Binik kabîlesi: 90

kuklabâz: 275

Kulaksız Abaza şâhin Ağa: 278

Kulalı karyesi: 204

Kulle bâğları: 205

Kullekapusu Mevlevîhânesi: 249

Kulp kal‘ası: 3, 140

Kum: 266

Kumâme deyri (Kudüs'te): 142

Kumaniçse kal‘ası: 256

kumârbaz: 275

kumaş: 81

Kumkapusu: 265

Kumuk: 104, 143

Kunaytara kal‘ası: 2, 81

kurbağı: 225

Kurbân İskelesi: 287

kurd ağzı (papuç cinsi): 258

Kurd Baba: 266, 267, 270

Kurd bayırı: 239, 253

Kurd mahallesi: 175

Kurdkulağı: 31, 32, 47

Kurdlarsarâyı kasabası: 3, 151

Kurduman Ağa karyesi: 197

Kureyşî: 262

Kurna: 42, 57, 89, 97, 132, 138, 185, 209, 225

kurşum: 8, 13, 30

Kurşumlu câmi: 106, 107, 191, 192, 195

Kurşumlu hammâm: 192

Kurşumlu hân: 179

Kurşumlu Mahzen: 231, 232, 286

Kurşumlu Mahzenburnu: 170

Kurşumlu medrese: 171

Kurşumlu (Silisre) mahallesi: 191

Kurtuba: 238, 281

Kuruçeşme: 192

Kusay ibn Kilâb: 81

Kusayra karyesi: 82

kustaniçse sırıkları: 45

Kuş gölü: 144

kuş üzümi: 114

Kuşadası: 78

Kuşçı Paşa: 111, 113

Kuşçu Mahmûd Ağa, Kapu kethüdâsı: 47

Kuşlar Kal'ası: 42, 89

Kutayfe hânı: 2

Kutbeddîn câmi'i, şeyh: 9

Kutbeddîn-i şîrâzî: 112

Kutlubây (yeniçeri): 262

Kutur kal'ası: 157

Kuyruk yıldızı: 32

Kuyucu Murâd Paşa: 284

Kuyucuk karyesi: 180

Kuyumcu Ömer Ağa câmi'i (Zile): 147

Kuyumcular: 22, 40, 107, 108, 123, 192

Kuyumcular Bezzâzistânı çeşmesi: 123

kuzu kürkü: 206

küçügen kuşu yelekli latîf ok: 192

Küçük Ahmed Paşa: 61

Küçük Arasta: 259

Küçük bâzâr: 259

Küçük Çekmece: 168

Küçük Çelebi medresesi: 250

Küçük Çeşme mahallesi: 106, 107

Küçük hammâm: 214, 215

Küçük hân: 225

Küçük Hasan Paşa sarâyı: 106

Küçük İlhânlar karyesi: 188

Küçük kapu: 115

Küçük Köseler: 135

Küçük Minâre (Zile) mahallesi: 147

Küçük Mustafâ mesîregâhı: 193

Küçük Sarı karyesi: 204

Küçük Sinân Ağa: 261

Küçükbâzâr: 268

küheylân at: 45, 127, 151, 275, 289

külâhcılar: 20

Külek kal‘ası: 30

Külhânî Alî Dede: 118

Kümeylî tarîki : 118

künde (güreş oyunu): 252

Künek karyesi: 105

Küpeli câmi: 242

Küpeli Sultân: 242

Kürd: 75, 109, 132, 135, 136, 138, 140, 160, 165, 225, 259, 285, 290, 291, 294, 295

kürdî (müzik makamı): 253

Kürdler mahallesi: 106

kürk: 77, 82, 277, 278

Kürkçükıran karyesi: 146

küştegîrlik: 252

Kütahiyye: 22, 91, 125, 249

kütane (papuç cinsi): 258

Küvlek: 30

- L -

la‘l: 93, 281

Laçin (köle adı): 193

Laçin (yeniçeri): 262

Laçka: 176, 187, 264

Lâdik: 1, 15, 47, 95, 125, 213, 234, 282, 283

Lâdika papas: 234, 235

Lagoş: 252

Lâhor: 266

Lahsa: 72, 97

Lâhûrî şâllar: 22

Lala Mustafâ Paşa: 68, 81, 126, 236

Lala Paşa: 106

Lala Paşa mesîregâhı: 226

Lala şâhin Paşa: 212, 213, 216, 220

lâle: 256, 263

Lâlebuy (cariye): 262

Lanka Kapusu: 168

Lapseki: 235

Lârende kal‘ası: 21

Lârende Mevlevîhânesi: 21

Lârî câmi‘i: 250, 254

Latin: 176, 177, 205, 217, 221, 225, 229, 234, 235, 237

Latkiye: 50

Lavaho nehri: 187

lavaşa yufka ekmeği: 32

Layta nehri: 186

Laz: 201, 208, 221

Lazka tâ’ifesi: 222

leblebi: 50

Leccûn hânı: 2, 74

Lecûcân: 255

Lefke: 1, 10, 11, 47, 160, 162, 282, 283

leğen: 126

Leh: 178, 187, 194, 204, 206, 229, 234, 256

Lelezâr (kadın ismi): 103

levâşa ekmeği: 94

Levendât makûlesi: 50

levnî: 143

leylek çadırı: 292

Lezgi kavmi: 104

Ligorad: 186

Lika kal'ası: 185

limon: 20

Litre : 186, 187

Lofça: 185

Lofdir dağları: 185

Lokmân, Hz.: 38, 58, 78

Lolo: 139

lom balığı: 192

Lom nehri: 185

Lonçat: 186, 238

londura: 123

londura çuka: 109

lorta (papuç cinsi): 258

Lozna: 222, 227

lu‘bedebâzlık: 274

Lubinye kal‘ası: 256

Lulu: 143

Lum nehri: 181

Luristân: 266

Lût, Hz.: 76

Lût buhayresi: 2, 37, 76

Lût kasabası: 75, 76, 81

Lût kavmi: 58, 76, 77

Lübnân: 1, 55, 57, 58, 59, 62, 72

Lütfîbeğ karyesi: 204

Lüvey ibn Gâlib: 81

- M -

Ma‘ân cebelleri: 55

Ma‘ân dağı : 101

Ma‘ânî: 65

Ma‘ânoğlu: 1, 54, 58, 61, 63, 65

Ma‘arra: 2, 84

Ma‘arratü'n-Nu‘mân : 2, 20, 83

Ma‘cûncu: 163

Ma‘den cebeli: 187

Ma‘den yaylaları: 186

Ma‘nevî-i Gülşenî (kitâbı): 268

Macar diyârı: 187, 238

Macar Kızılelması: 238

Macaristân: 142, 186

Madara karyesi: 209

Madin nehri: 186

Magosa kal‘ası: 246, 248

Magrib-zemîn: 69, 157

Mağâr karyesi: 73

Mağâribe kavmi: 100

Mağazbird kal‘ası: 137

Mağnisa: 29, 125, 144

Mâhân diyârı: 10, 12, 16, 98, 103

Mahkeme hammâmı: 192

Mahkeme (Silisre) mahallesi: 191, 192, 255, 257

Mahmûd Ağa, Kapu kethüdâsı: 47, 53, 295

Mahmûd Ağa, Topkapulu: 168

Mahmûd Efendi,Üsküdarî şeyh: 48, 51, 133, 192, 196, 208, 268

Mahmûd el-Hatîb ibn Mevdûd : 21

Mahmûd, Hz.: 252

Mahmûd Paşa: 169, 249

Mahmûd Paşa câmi‘i: 224

Mahmûd Paşa hânı: 225

Mahmûd Paşa mahallesi (Sofya): 223

Mahmûd Paşa medresesi: 224

Mahmûd Paşa mescidi: 168

Mahmûd Paşa sarâyı: 257

Mahmûd Paşa sebîli: 224

Mahmûd-ı Yâr-ı Velî: 265

Mahmûdî ekrâdları: 291

Mahmûdî Hânı: 292

Mahmûdî vilâyeti: 289

Mahmûdiye'de Hüsnî-kal‘ası: 101

mahzenler: 245

Make, İskender kızı: 215

Makedone (Alina Kıral'ın kızı): 211, 212, 213, 215, 237, 239

Makedonya: 4, 35, 124, 221

makrama: 95

Maksûd Ağa, Tuna kapudanı: 184, 189

Maktelü'l-Hüseyn âşûresi: 279

Malâtiyye: 11, 12, 16, 42, 88, 89, 100, 101, 119, 120, 131, 132, 144, 226

Malâtiyye Aspozusu: 20, 101, 256

Malâtiyye kal‘ası: 111, 118, 133

Malazcird kal‘ası: 16

Mâldepe: 260

Mâlik ibn en-Nezr: 81

Mâlik ibn Eşter: 39

Mâlik ibn Fehmu'l-Temerrî: 43

Mâlikî mezhebi: 18, 241

Malkara: 47, 48

Malkoç Beğ türbesi: 245

Mallı Kaya Çelebi: 294

Malta: 56, 67, 76, 157, 202, 282, 287

Mamalı Türkmânı: 104

Mamay karyesi: 204

Mamaylı (Türkmen Kabilesi): 103, 104

manastır: 37

Manav Ahmed Ağa sarâyı: 191

Mancılık karyesi: 119

mancınık-ı Nemrûd: 2

Mandaline: 157

mandıralar: 274

Mânî nakkâş: 243

Mankaliyye: 4, 155, 197, 201

Mansûr b. Ca‘üne b. el-Hârisü'l-Âmirî: 101

Mansûr Kalavân: 89

Mansûr, şeyh: 281

Mansûre şehri: 37, 67

Manyas bâzârı: 259

Manyas kapusu: 239, 255

Manyas kullesi: 239

Manzara-i Enhâr-ı Uyûn ve Bi’r-i Germ-âb (kitab): 72

Mar‘aş: 2, 31, 35, 42, 61, 94, 97, 101, 102, 104, 105, 111, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 144, 223, 290

Mardin: 29, 58, 88, 98, 131

Mariya (câriye): 113

Marko: 156

Marmara cezîresi: 235

Marmâş: 78

Marmâşim şehri: 78

Martabânî kâseler: 123

Martalos Efendi: 22

Masis kal‘ası: 30

Maslabânî: 65

Maslovin iskelesi: 186

masraf kâtibi: 293

Maşa derbendi: 210

Maşkara karyesi: 118

Maşkolor panayırları: 77

mataracı: 288

Mataracı Mehemmed Ağa: 210

matbah: 252, 253

matbah emîni: 45

matbah-ı dârü'l-it‘âm: 22

matbah-ı Hazret-i Süleymân: 58

matbah-ı Keykâvûs: 12, 199, 264, 270

Mati, Eflâk Beği: 181

matrakbâz: 275

matraklar: 252

Mâverâü'n-nehr: 16, 103

mavuna: 157, 287

Mâvzîne (kadın ismi): 103

Mazı değirmânı: 93

Mazlûmoğlu cisri: 109

Me’cüc: 56

Me’mûn Halîfe: 11, 76, 90, 92

Me’mûn, şehzâde: 35

Medâyin: 92, 134

meddâhlar: 29

Medîne (-i Münevvere, Ravza-i Mutahhara): 7, 15, 16, 23, 35, 39, 43, 57, 69, 70, 102, 105, 140, 173, 206, 213, 277, 282

Medre karyesi: 178

medrese: 7, 11, 14, 106, 107, 214, 263

Medrese çeşmesi: 123

Medrese hammâmı: 123

Mehemmed Ağa, Filibe Nâzırı: 52, 216

Mehemmed Ağa, Kara: 286, 288, 290

Mehemmed Ağa, Koca: 224

Mehemmed Ağa, Rûm : 65, 70

Mehemmed Ağa sarâyı: 132

Mehemmed Ağa, Yavaşça : 85, 86, 87

Mehemmed b. Mehemmed Bezda‘î: 268

Mehemmed b. Ömer Helvâyî, şeyh: 219

Mehemmed b. Ya’kûb: 268

Mehemmed Beğ ibn Mihal-i Kebîr: 176

Mehemmed Beğ, Meyyitoğlu: 212

Mehemmed Bezda‘î: 268

Mehemmed Çelebi: 294

Mehemmed Çelebi, Dede : 173

Mehemmed Çelebi, Hımhım: 229

Mehemmed Çelebi, Kuloğlu: 154

Mehemmed Dede, Uryân: 181

Mehemmed Efendi, A‘mâ: 179

Mehemmed Efendi, Alahoz : 164, 287

Mehemmed Efendi, Antâbî Mü’ezzin: 210

Mehemmed Efendi, Bezzâz: 192

Mehemmed Efendi, Hazinedâr Sakallı İmâm: 232

Mehemmed Efendi, Mevkûfâtî: 6, 156, 164, 279, 284, 293, 294, 295

Mehemmed Efendi, şâmîzâde Re’îsü'l-küttâb: 295

Mehemmed Efendi, Yazıcıoğlu: 233

Mehemmed Emin Paşa, şemsi Paşazâde: 291

Mehemmed Girây Hân: 163, 185

Mehemmed Hân: 5, 44, 129, 158, 191, 200, 243

Mehemmed Hân câmi‘i: 181, 252

Mehemmed Hân-ı Evvel: 242

Mehemmed Hân-ı Râbi: 154, 252, 256, 257, 261, 276, 278

Mehemmed Hân-ı Sâlis: 125, 249

Mehemmed Hân-ı Sânî (Ebü'l-feth): 7, 23, 30, 125, 155, 169, 170, 171, 198, 206, 207, 244, 245, 249, 250, 252, 253, 256, 260, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 274

Mehemmed Kapanî: 113

Mehemmed Kethüdâ, Gürcî: 220, 234, 294

Mehemmed Paşa: 33, 125, 220, 291

Mehemmed Paşa, Bıyıklı: 35

Mehemmed Paşa, Boynueğri : 170

Mehemmed Paşa câmi‘i: 32, 233

Mehemmed Paşa, Civânkapucubaşı: 200, 285

Mehemmed Paşa, Çarhacı (Defterdârzâde): 51, 52, 53, 54

Mehemmed Paşa, Defterdârzâde: 1, 49, 51, 52, 53, 54, 148, 149, 152, 175

Mehemmed Paşa, Gürcî: 4, 188, 196, 200, 208, 219, 236, 276, 277

Mehemmed Paşa, Hamâlı Arnavud: 145

Mehemmed Paşa, Koca: 23, 29, 224, 225

Mehemmed Paşa, Köprülü: 257

Mehemmed Paşa, Mevlevî: 47, 211

Mehemmed Paşa, Nâzır-ı Celeb: 236

Mehemmed Paşa sarâyı (Zile): 147

Mehemmed Paşa, Sokollu: 31, 114, 172, 173, 174, 185, 186, 257, 269, 270, 272

Mehemmed Paşa, Tabanıyassı: 45, 54, 85, 165

Mehemmed Paşa, Tavîl: 125

Mehemmed Paşa, Tayyâr: 91, 93, 233

Mehemmed Paşa, Vezîr: 22, 48

Mehemmed şâdilü Efendi: 269

Mehemmediyye kârbânsarâyı: 257

Mehrânî kal‘ası: 3

mehterhâne: 30, 288, 289

Mekke (-i Mükerreme): 7, 16, 38, 39, 46, 63, 69, 92, 95, 99, 105, 113, 134, 140, 206, 213, 246, 277, 282, 290

mekteb-i sıbyân: 11, 14, 23

Mekü kal‘ası: 16

Melek Ahmed Ağa, Silâhdar: 128

Melek Ahmed Paşa: 3, 5, 15, 18, 21, 87, 88, 89, 100, 135, 145, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 167, 174, 175, 178, 184, 187, 188, 189, 191, 192, 194, 195, 196, 200, 204, 208, 226, 230, 231, 232, 233, 234, 242, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 295

Melek Paşa kalyonu: 157

Melekli: 15, 161, 162

Melik Bertûk: 100

Melik Bî‘atü'l-Kassân: 38

Melik Çobân Kurdumân: 16

Melik Dahhâk: 137

Melik Gâzî: 16, 106, 112, 120

Melik Mes‘ûd: 17, 115, 122

Melik Rac‘im: 215

Melik Yavhîd: 38

Melik-i Mender: 98

Melik-i Selçuk: 98

Meliki'l-Afzal: 102

Melikü't-Tâhir : 62, 64, 67

Memi Cân Beğ: 262

Memî Kethüdâ: 119

Mençır: 221

Menevşe (cariye ismi): 103

Menkale: 277

Menkli Girây Hân: 207

Menlik yaylası: 29

Menuf şehri: 39

Menuçehr: 221

Menufiyye şehri: 35

menzil emirleri: 53

Menzile: 37, 218

Merâküm nehri: 123

Merâm: 18, 19, 20, 115, 226, 240, 256, 263, 267

Mercâbâd: 90

Mercân Ağa: 283

Mercân Ağa kuyusu: 32

Mercân ibn Âmir: 43

mercân tesbîh: 50

Merc-i Dâbik sahrâsı: 105

Mercidâbık: 34, 35, 74

mercimek: 262

merdâne (papuç cinsi): 258

Merden (erkek ismi): 103

Merece'l-bahreyn: 58

Merend: 119

Meriç: 5, 212, 216, 217, 218, 219, 220, 235, 236, 237, 239, 240, 242, 255, 259, 260, 261, 264

Merkez Efendi: 254

Merkez kal‘ası: 1, 33

Merkisâ-yı kadîm: 2

Mermas şehri: 80

Mermaşim ibn Sâm ibn Nûh: 78

mermer-i ebrî: 37

mermer-i hâm: 225

mersin balığı: 190

Mervân b. Muhammed el-Ca‘dî: 101

Mervânî: 56, 62, 63, 65

Merve: 92

Meryem Hâtûn (Mûsâ Nebî'nin kız karındâşı): 84

Meryem, Hz. : 55, 72, 124, 144, 234, 272

Merzifon: 125, 148, 149, 150

Merzubân nehri: 89

Merzûk Kifâfî: 253

Mes‘ûd Efendi: 261, 267

Mes‘ûd-ı Selçukî: 21

Mescid-i Aksâ: 95, 243, 247

Mesher: 59

Mesîh, Hz.: 38, 64, 90, 95, 130

Mesîhiyye: 37, 74, 238, 280

Mesina gemisi: 157

Mesleme: 62

Mesnevî (-i şerîf): 21, 254, 268

Mesnevîhân: 181

mest: 124

Mestçizâde İbrâhîm Efendi tekyesi: 254

Mevâl Urbânı: 39, 46, 97, 99

Mevlâhâne mahallesi: 106

Mevlânâ (Celâleddîn-i Rûmî): 19, 21, 22, 111

Mevlânâ imâreti: 19

Mevlânâ kitâbı: 254

Mevlânâ Muhammed b. Hasan-ı Belhî: 21

Mevlânâ Tâceddîn İbrâhîm: 10

Mevlânâ ziyâreti: 1

Mevlevî: 18, 19, 21, 22, 191

Mevlevîhâne: 21, 107, 108, 110, 217, 244, 245, 253

Mevzûd (erkek ismi): 103

Meyâ’il: 59

Meydân câmi‘i (Harput): 135

Meydân hammâmı: 93, 110, 123

Meydân mahallesi: 116, 122

Meydâncı Dede: 207

Meyhâne bâzârı: 259

Meyhâneler: 201, 239

Meyremoğlu: 150

Meyyâfârikîn kal‘ası: 90, 140, 141

Meyyit İskelesi: 170

Mezîd Beğ hammâmı: 260

Mezîd (erkek ismi): 103

Mezîd Paşa sarâyı: 257

Mıdık kal‘ası: 1, 39

Mıdık, vezîr: 39, 47

Mıgdisî : 129, 130, 134, 136, 138, 141

Mıkdâd ibn Esved: 102

Mıkdısî Ermenî: 67

Mısır (Mısr): 7, 15, 20, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 56, 58, 59, 60, 67, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 90, 96, 97, 98, 101, 104, 105, 113, 124, 133, 140, 167, 170, 172, 184, 185, 194, 202, 213, 215, 216, 218, 220, 221, 237, 247, 251, 253, 254, 258, 268, 277, 282, 283, 287, 292

Mısır İskenderiyyesi: 56, 100, 213

Mısır Süveysi: 87

Mısmar (erkek ismi): 103

Mısrâyim: 220, 221, 237

Mısrî imâmı: 190

mışmış âlûsu: 20

mızrak: 30

Mi‘mâr Sinân (b. Abdülmennân Ağa): 8, 9, 13, 23, 24, 106, 109, 110, 119, 126, 168, 169, 173, 180, 224, 236, 246, 248, 250, 258, 270, 271, 273, 287

Midilli: 157, 172

Mihaç gazâsı: 223

Mihal Beğ : 240, 241, 242, 250, 257, 259, 261, 269

Mihal cisri: 235

Mihal köprüsü: 239, 240, 242, 250, 265

Mihalbaşı bâzârı: 259

Mihalıç: 235

Mihal-i Kebîr: 176

mihmândârlar: 7

mihmângâh: 19

mihmânhâne: 12

mihmânsarây: 7, 255

Mihrân: 140

Mihrânî kal‘ası: 140

Mihrimâh (kadın ismi): 262

Mikâle kral: 115

Miloş Koblaki: 17, 169, 212

Mine Gölü: 37

Minfâl ibn Âmiri's-Selmî: 44

Minör kitâbı: 104

Minye buhayresi: 81

Mir Mehemmed: 156

Mirza Paşa: 277

Miselonka kal‘ası: 156

Misine: 287

Misis: 1, 29, 47, 78

Miskin gölü: 144

Miskinler tekyesi: 50

Mismârîzâde: 214

Mize Boğazı: 54, 55

Moğazbird kal‘ası: 3

Moğol: 16, 104, 238

Molla Husrev: 14

Molla sarâyı: 224

Moltân: 266

Monka kral: 240

Monla Câmî: 233, 268

Monla Efendi: 224, 233

Monla Hünkâr: 21, 22

Monla İdrîs: 136, 137, 140

Monla sarâyı: 92

Monla sebîli: 224

Monla Tatar: 112

Monla Yegân: 10

Monuka kral: 240, 241

Mora: 156, 175, 223, 247

Moralı defterdâr: 6, 282, 283, 286, 294

Moralı Paşa: 163, 286, 293

moran: 190

Morava nehri: 185, 187, 194

Moreç nehri: 187

morina balığı: 190, 192

Morina yaylası: 229

Morvat: 193

Mosdar cisri: 169

Moskov: 87, 104, 143, 163, 178, 184, 185, 194, 204

Mostar köprüsü: 109, 237, 259

Moton: 178

Mu‘allâ: 46

Mu‘allimzâde Efendi: 41

Mu‘ammer b. el-Kaysu'l-Mahzûmî: 43

Mu‘ammer ibnü'ş-şeybânî: 44

Mu‘arrec b. Zâyidü'l-Kelbî: 43

Mu‘âviye: 55, 90, 97, 98, 105, 128, 192, 205, 262

mu‘cizât-ı Resûl kasîdesi: 1

Mu‘izzeddîn Kılıç Arslan b. Mes‘ûd: 17, 72

Mu‘temid billâh: 140

Mu‘tezilî: 120

Mudanya: 235

Mûdîkî: 143

Mudurnı (Bursa tekürünün kızı): 153, 154

Mudurnı kal‘ası: 3, 153

mûğ-pîçe Rûm civânları: 272

Muhâcirîn [u] Ensâr: 12

Muhakkık-ı Tirmîzî: 22

Muhal kapusu: 239

Muhammed b. İshâk: 56, 60, 237

Muhammed b. Reşîd: 30

Muhammed Buhârî (Sarı Saltuk): 178, 196, 197, 203, 207

Muhammed Efendi, Mevkûfâtî: 158

Muhammed Ensârî: 41

Muhammed Girây hammâmı: 41

Muhammed Hân Gâzî: 163

Muhammed ibn Hanefî: 111, 113

Muhammed Saltık Bay: 178, 207, 270

Muhammed şâh ibn Hârezmşâh: 112

Muhammed şinâvî: 77

Muhammedî dollâbı: 41

Muhammediyye (kitab): 206, 233

Muhannes gölü: 144

Muharrem Baba Sultân: 201

Muharrem Efendi, Mevlâ: 233

Muharrem hammâmı: 93

Muhlis Paşa: 125

muhtesib: 18, 23, 31, 108, 121, 123

Muhtesibzâde: 113

Muhyiddîn: 281

Muhyiddîn el-İskilibî: 148

Muhyiddîn Muhammed b. Muhammed: 22

Muhyiddîn-i Arabî: 22, 82, 238

Muhzır Ağa, Koskafurunlu : 164, 165, 284

Muhzırzâde: 229

Mukavkıs (Kabâbıta Melîki): 84, 113

Mulaylı Ali Ağa: 108

Mumcu Hasan Baba: 266, 267

Mumcu Ömer mahallesi (Zile): 147

Mumculu karyesi: 199

Munzır Baba nehri: 137

murabba: 50, 293

Murâd: 123, 154, 188, 283, 285, 290

Murâd Baba: 266

Murâd Beğ: 239, 241, 244, 260

Murâd Hân: 85, 86, 89, 96, 167, 169, 188, 212, 241, 244, 251, 258, 278, 289, 290, 292

Murâd Hân câmi‘i: 203

Murâd Hân-ı Evvel: 17, 18, 169, 174, 212, 217, 242

Murâd Hân-ı Râbî: 10, 13, 30, 61, 93, 95, 123, 128, 145, 171, 192, 195, 196, 203, 204, 211, 223,

233, 250, 256, 271, 287

Murâd Hân-ı Sâlîs: 31, 172, 185, 273

Murâd Hân-ı Sânî: 198, 243, 244, 250, 253, 255, 256, 259, 267, 271

Murâd nehri: 11, 42, 84, 88, 91, 97, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 143

Murâd Paşa: 5, 48, 53, 149, 154, 155, 283, 287

Murâd Paşa, Kapudan : 278, 279, 284, 287, 288, 292

Murâd Paşa, Kuyucu: 284

Murâd Paşa, Sadrıa'zâm: 47, 48, 51, 52, 82, 145, 154, 158, 282

Murâdiyye : 250, 255, 257, 259

Murtezâ Alî: 126

Murtezâ Dede: 267

Murtezâ Paşa: 13, 29, 30, 33, 38, 40, 44, 47, 53, 54, 58, 62, 64, 66, 68, 72, 73, 78, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 93, 121, 122, 124, 129, 130, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154

Mûsâ Ağa: 45

Mûsâ Çelebi (b. Yıldırım): 121, 169, 174, 175, 176, 196, 209, 214, 242, 243, 250

Mûsâ Efendi: 108, 122

Mûsâ, Hz.: 37, 44, 57, 58, 60, 71, 72, 74, 84, 98

Mûsâ Paşa, Koca: 176

Musâhib Mustafâ Paşa: 13, 257, 289

Musıl: 220

musikârî: 263

Musladin (erkek ismi): 103

Muslihıddîn Efendi (Çorlu) mahallesi: 171

Muslihıddîn, şeyh: 148

Muslihıddîn-i İskilibî: 148

Muslihiddîn bin Alâ'eddîn, eş-şehîr be-Cerrâhzâde: 268

Muslu Efendi (Hacıoğlu bâzârı) mahallesi: 196

Muslu Paşa, Silâhdâr: 234, 272

Musta'sım: 173

Musta'sım-billâh: 105

Mustafâ Ağa: 233

Mustafâ Ağa, Dürzî : 279

Mustafâ Ağa, Kabakulak : 53, 54

Mustafâ Ağa, Kapucubaşı: 200

Mustafâ Ağa, Kızlarağası: 255

Mustafâ Baba Sultân tekyesi: 188

Mustafâ Beğ: 126

Mustafâ Beşe hânı: 171

Mustafâ Çelebi: 208

Mustafâ Çelebi, Başbakıkulu Moralı: 156, 164

Mustafâ Çelebi hânı: 183

Mustafâ Çelebi, Kâsım Ağazâde: 45

Mustafâ Çelebi, Moralı: 156, 163, 164

Mustafâ Çelebi, şeyh: 208

Mustafâ Efendi (Çorlu) mahallesi: 171

Mustafâ Efendi, Kesbî: 114

Mustafâ Forsa Kapudan: 157

Mustafâ Hân: 268

Mustafâ Kapudan: 157

Mustafâ, Mi‘mâr : 287

Mustafâ Paşa: 126, 236, 260

Mustafâ Paşa âsitânesi: 11

Mustafâ Paşa cisri: 5, 250

Mustafâ Paşa, Defterdâr Moralı: 279, 282, 284, 285

Mustafâ Paşa, Dellâk : 285, 286

Mustafâ Paşa kârbânsarâyı: 15

Mustafâ Paşa kasabası: 236

Mustafâ Paşa, Koca : 11, 12, 235

Mustafâ Paşa, Moralı Defterdâr: 295

Mustafâ Paşa, Serdâr : 248

Mustafâ Paşa, Zurnazen : 158

Mustafâ tüfengi, Nigebolılı Hacı: 183

Mustafâcık kapusu: 191

Mustafâ-yı Uryânî: 109

Musul: 8, 29, 56, 57, 76, 90, 94, 98, 138, 221, 237

Muş: 3, 89, 133, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 290

muşta: 166

Mut yaylağı: 144

Mu‘temid Billâh : 140

mutrıbân: 263, 275

mutrıbhâne: 22, 107

Muzaffer (yeniçeri): 262

Muzaffereddîn Mûsâ b. el-Melikü'l-Mensûr İbrâhîm: 44

Mü'eyyed câmi'i: 253, 254

Mü'eyyed Paşa: 248, 257

Mü'ezzin Sultân: 254, 266

Mübtecil Baba Sâdık: 281

Mübtecil Hoca Ca'fer: 280

mücevher: 53, 108, 126, 274, 289, 292

Müdîkî kal'ası: 140

müftî: 11, 13, 31, 108, 124, 273, 286

Müftî Hammâmı: 106

Müftî medresesi: 107

mührebâz: 275

Mühresin cisri: 33

Mülhidî: 65

mülük: 144

Müncik Köşkü: 54

müneccimân: 20

Münziroğulları: 135

Münzirzâde sarâyı: 135

Mürhem, Ma'ânoğlu Emîr: 54

Mürre ibn Ka'b: 81

müshil: 277

Müslim: 89

Müslîm b. Haffâfü'ş-şeybânî: 44

Müstahfızân karyesi: 204

müşk-i Rûmî: 256, 263

Mütârmık gölü: 144

müteferrika: 288

Mütevellî sarâyı: 205

Müttakî-billah: 97

Müverrih ibn Zolak: 78

Müyesser (yeniçeri): 262

Müzeyrîb kal‘ası: 134

- N -

Na‘lband karyesi: 204

Na‘lbandlar hânı: 123

Na‘lbend Alî Ağa (Sıfet hâkimi): 62, 176

Na‘ldöken: 222

Na‘lıncı medresesi: 18

Na‘t-ı şerîf (Fehîm Çelebi'nin eseri): 15

Nablus: 32, 64, 72, 74, 75, 76, 81

Nahşivân: 15, 23, 86, 142, 247, 278, 289

Nâka Kayası: 70, 71

Nakışlı Bölükbaşı: 52

nakîb: 13, 31

nakîbü'l-eşrâf: 8, 10, 11, 13, 18, 79, 108, 178, 278, 288

nakkâre: 51, 240

Nakkâş-ı Ezel: 244

Nakraveş: 56

Nakşa kal‘ası: 157

nakş-ı Mânî: 123

Nakşîbend-i Hâcegân: 254

Nakşîbendiyye tarîki : 21, 196, 208

Nakura : 1, 2, 63, 64, 66, 73

Nalbeğ câmi‘i: 214

Namâzgâh kapusu: 191

Namâzgâh mesîregâhı: 110, 193

Namâzgâh (Silisre) mahallesi: 191

nâmûsiyyeler: 275

nâmûsiyyeli çerge: 233

Nâr-ı tecellî câmi‘i: 92

Nârince (cariye ismi): 103

Nârine (cariye ismi): 103

Nasârâ: 55, 65, 66, 71, 72, 95, 110, 120, 124, 130, 191, 238, 240

Nasıf Paşa, Vezîr: 33, 177

Nasıfoğlu Mehemmed Efendi: 45

Nâsır bâbı: 258

Nâsır kabristânı: 268

Nasreddîn Hoca: 1, 14, 120

Nasûh Paşazâde: 33, 195, 197, 199, 282

Nâşifzâde: 45

navorta: 210

Nazlı kolu: 275

Nebik karyesi: 44

necef: 190

Necîbüddîn, şeyh: 76

Necmeddîn-i Kübrâ, şeyh: 118

Necmürrâzî, şeyh: 112

nefîr (müzik aleti): 13, 51, 198, 207, 213, 240, 279

nefneci: 152

nehrü'l-Kelb: 42, 89

Neki dağları: 123

nemedler: 285

nemed-pûşu: 13

Neml vâdîsi: 46

Nemrûd: 2, 52, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 141, 213, 285

Nemse: 64, 74, 76, 158, 185, 186, 204, 215, 256

nergis: 144, 256, 263

nesrîn: 242, 256

neşşâl: 259

nevâ (müzik makamı): 253, 264

Nevbet mahallesi (Filibe): 217

Nevbetdepesi: 216

Nevesin yaylası: 29

nevrûz-ı Hârezmşâhî: 136, 276

ney ü cenk: 20

neyzen: 263

neyzenler: 253

Ni‘met Uyvar kal‘ası: 186

Ni‘meteyn: 71, 72

Ni‘metullâhî, şeyh: 268

Nîg çayırı: 133

Nigebolu: 4, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 189, 222, 223, 234, 239

Nigepoli (Kostantin-i sânî karındâşı): 182

Niğde: 2, 16, 18, 29, 111, 113, 114, 118

Nihâvend: 7

Nîkhisâr kal‘ası: 16, 106, 119

nikrîs: 15, 17

Niksâr: 94, 124, 149, 150, 151

Nikşik: 157

Nîl nehri: 37, 59, 60, 80, 99, 184, 185, 194

nîlûfer: 144

Niş şehri: 185

Nişâncı Paşa: 257, 282, 285, 286, 289

Nizib: 88

Nogay oğlu Arslan Paşa: 154

Noğay kavmi: 104

Noğay-i Urumbat: 104

Noktacı câmi‘i: 214, 250

Novali: 51

Novigrad kal‘ası: 187

Nu‘mân ibn Sâbit: 189

Nûh, Hz.: 1, 8, 16, 34, 55, 56, 57, 58, 59, 73, 75, 77, 220, 221, 237

Nukbe: 2

Nûn (Hz. Yûsuf'un oğlu Efrâyim hazretleri oğlu): 84

Nûrbahş-ı Kâmrânî: 112

Nûrbahşiyye tarîki : 112

Nûreddîn şehîd : 35, 39, 42, 58, 61, 67

Nusaf Ağa: 124

Nusayrî: 57, 63, 65

Nusret, şeyh: 146

Nürdik ruhbân: 124

- O -

ocaklık: 140

Odabaşı hânı: 171

Odun kapusu: 253

Odunbâzârı: 106, 108, 171, 259

Oduncı mahallesi: 106

Odvine kal‘ası: 185

Oğlan Çavuş mahallesi: 122

Oğlan hammâmı: 261

Oğlancık mesîregâhı: 111

Oğuz tâ'ifesi: 32, 43

Ohri: 223, 229

okçular: 205

Okçuzâde: 233

Okmeydânı: 50, 223, 244

Okus nehri: 185

Okyanus: 142, 184

Oltı nehri: 187

Omaniçe kal'ası: 256

Omurça, Gâzî: 201

Omzı-keçili nâm bir püşte: 102

Ordubâr: 119

Orhân Gâzî: 8, 9, 11, 12, 17, 114, 167, 177, 193, 197, 198, 238, 268

Orhân mektebi: 9

Orhân (şehzâde): 11, 17, 22, 126, 127, 267

Ormaniçse nehri: 187

Ormanlı karyesi: 220

orsa bayrakları: 68

orsa poça: 157

Orşat: 187

orta ayak (papuç cinsi): 258

orta lorta (papuç cinsi): 258

Orta Macar Kızılelması olan İstolni-Belgrad: 238

Orta mahalle câmi‘i: 114

Ortaköy: 114, 117, 118, 170, 276, 295

Ortaoda: 241

Oruncak karyesi: 118

Osmân: 10, 17

Osmân Ağâ, Mühürdâr: 158

Osmân Ağa, şâmlı: 52, 54, 63

Osmân Baba tekyesi: 236

Osmân Beğ: 11, 17

Osmân Dede: 171, 172

Osmân, Emîr-i Çin: 146

Osmân Gâzî: 10, 17, 153, 208

Osmân Hân: 17, 95, 96, 167, 178, 191, 288

Osmân hilâfeti: 78

Osmân Paşa tekyesi: 146

Osmân, şeyh: 133

Osmân (Zi'n-nûreyn), Hz.: 42, 43, 44, 112

Osmâncık: 11, 98, 119, 150, 159, 169

Osmânî: 17

Ostikolina kasabası: 186

Otakçılar nâm sarây: 167

otlak hakkı: 97

Otma nehri: 185

Ovacık nâhiyesi: 137

Ovar kal‘ası: 186

Oyulma hammâmı: 183

- Ö -

Öküz Mehemmed Paşa (Koca Mehemmed Paşa): 29

Ölü Ten nehri: 194

Ölüdenizi: 194

Ömer Ağa, Çerkes: 182, 184

Ömer b. Abdülazîz: 44

Ömer beğzâde: 124

Ömer, cizye-i: 241

Ömer Çelebisi: 287

Ömer Çerçi câmi‘i: 212

Ömer Helvâyî: 219

Ömer (ibn Abdüzazîz ibn Mervân) Hz.: 15, 23, 35, 39, 42, 44, 75, 89, 102, 105, 111, 113, 131, 133, 180

Ömer Paşa, Ketenci: 54

Ömer Paşazâde Bâkî Paşa: 94

Ömer Rûşenî: 253

ördek: 264

Örencik: 227

Örfî: 15

Örtülüpınar mahallesi: 122

Ösek kal‘ası: 186

Özbekistân: 266

Özbekiyân âsitânesi: 254

Özi: 3, 4, 163, 167, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 185, 187, 189, 194, 195, 196, 200, 204, 206, 208, 209, 223, 237, 272

- P -

pabuç: 50, 108

Paçarhont yaylası: 186

Padra: 193

Palak kal‘ası: 186

palamar: 157

Palçığ: 155

pâleheng: 12, 13, 279

Palosin nehri: 187

palpa ribaçsa kürek: 281

Palu: 3, 89, 137, 138, 139

Pamuk hânı: 257

Pamukcılar mahallesi: 110, 116

Pançova: 187

papa ayvası: 262

Papa gemisi: 157

Papamunta (kitab): 104, 142, 236

papas: 124, 234, 272

Papas Korusu: 236

Papaslı karyesi: 236

Paris: 238

Parmakkapu: 15, 158

pasdırma: 50, 272

Pasin sahrâsı: 16, 133

Paşa çayırı: 193

Paşa çiftliği: 209

Paşa hâmmâmı: 79

Paşa hammâmı (Zile): 93, 110, 147, 214

Paşa kal‘ası: 123, 127

Paşa kethüdâsı: 158, 289

Paşa mahallesi : 147, 223

Paşa Sarâyı: 19, 107, 108, 117, 132, 192, 223, 224

Paşa (Silisre) mahallesi: 191

Paşacık mahallesi: 116

Pava: 157

Payas: 1, 31, 32, 33, 47

pâypûşçu bekârları: 257

Pazar mahallesi (Zile): 147

Pazar Yeri hammâmı (Zile): 147

Peçevî: 226, 238, 256

Peçoy: 20

Pehli (köle adı): 193

Pehlîce değirmanı: 124

Pehlivânân tekyesi: 255

Pehlivân-ı Demir: 265

Pehlivânlı (Türkmen Kabilesi): 103, 104

Pejeğe dağları: 186

peksimat: 106

Peliç nehri: 97

Pelidli karyesi: 204

Pelve beği: 222

pembe bezi: 124

Pembeciyân bâzârı: 258

pençgâh (müzik makamı): 253

Pençpirim oğlu: 156

Pendik: 7, 12, 49

penez (para): 180

penyal: 210

Perakin kal‘ası: 185

perendebâz: 275

Perîzâd (Hezârgırad): 179

Pertek kal‘ası: 3, 136

Perteng kal‘ası: 136

Pertev Paşa: 125, 228

Pertevî Sultân: 118

Peşpehil şehri: 256

Peşte : 176, 187

Peteviçe: 222

Petre kapusu: 169

Peygamber Pınarı: 23

Peymene (cariye ismi): 103, 262

Pınarhisâr: 168

Pırahova nehri: 187

Pigâhelinâ: 115

Pîjen: 53

pilavniyye: 262

Pileve şehri: 185

Pilevne: 185, 222

pîl-i Menkerûsî: 172

Pilîce nehri: 98

Pilîç nehri: 98

pinek: 156

Pinyânişî : 144, 278, 291

Pîr Mehemmed Sarrâc b. Ramazân medresesi: 251

Pîrce Sultân: 12

Pirevadi: 3, 168, 175, 176, 177, 178, 187, 188, 189, 198, 209, 270

Pîrî Efendi, şeyh: 192, 195

Pîrî Efendi tekyesi: 177

Pîrî Paşa: 170

pirinç: 73, 106, 293

Pirizren: 186

pîrûze: 281

pişi: 228

pişmânî: 20

pişrev (ok cinsi) okı: 128

Piyâle Paşa: 202, 203

Plevne: 176

poğaça: 228

Pokta nehri: 187

Polad Beğ: 262

Polat kapusu: 253

Poloz, ruhbân: 174

pontal: 166

Porok kal‘ası: 186

Portugal: 64, 138, 193, 221

Poruluk yaylası: 229

postâlcı: 274

Postâlcı kolu: 275

pota (ok cinsi): 128

potaç kalyoncuk: 68

Potakoğlu kolu: 275

Potnak: 163

Pozab nehri: 186

Prag: 238

Praşo dağları: 187

Priştine: 17

Prizren: 223

Pulur Depe mahallesi: 122

Purgaz kasabası: 3

Purut nehri: 187

Pürgaz (Birgaz) kal‘ası: 172

Pürkelâm Dede: 199

Pür-teng, (kal‘a-i Pertek): 136

- R -

Râ‘î fukarâları: 253

Raba nehri: 186

Râbi‘a-i Adeviyye: 39, 107, 265

Rabtân nehri: 59

Raça kal‘ası: 185

râhib: 234

Rahîmâ Çelebi: 197

Rahova kasabası: 141, 185

râhrevî: 279

raht: 233

Rahtavân Mustafâ Ağa: 45

rakı: 272

Rakka (Rıkka): 2, 89, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 121

Ramazân Ağa: 15

Ramazân Efendi, Mektûbcı: 158

Ramazân , şeyh: 113

Ramazân yaylası: 29

Ramazânoğlu (Adanalı): 114

Ramazânoğlu Pirî Paşa: 125

Ramazânoğlu yaylası: 1, 29, 30, 42, 47, 144, 228

Ramazânoğulları: 30, 251

râst: 264

Râstân cisri: 42, 83

râvend: 144

ravza-i Rıdvân: 245

Rayçe nehri: 186

Razgırad kasabası: 4, 180

Razvî-i Belhî: 128

Re’sü'l-Ayn kal‘ası: 90, 99

rebâb: 20, 275

Rebuye nehri: 55

Rebve Boğazı: 55, 65

Receb Paşa, Kapudan : 188, 203

Remle: 2, 37, 42, 75, 76, 77, 78, 81, 100

renk boruları: 68

resenbâz: 275

Resmî Çelebi: 229

Restetalis: 19, 108

Resûl Ağa: 262

Resûl Pınarbaşı: 24

Reşîd: 58, 75

Revân: 16, 29, 85, 86, 126, 142, 143, 144, 192, 195, 223, 278, 285, 287, 289, 290, 292, 295

Revâne dağları: 227

reyhân: 144, 243, 256, 263

Rıdvân Efendi: 254, 266

Rıdvânu'l-alâ: 81

Rısâfe-i kebîr kasabası: 2, 99

Rıstatalis: 263

Rıtân nehri: 61, 62

rîbâ: 144

Ribniçe: 157

Rîha kasabası: 84

Rila kûhı: 235

Rila yaylası: 229, 235

Rimlik : 187

Risâle-i Sînâniyye: 254

Rişân veled-i Aleksandıran: 15

Riyân: 143

Rodos: 67, 156, 157, 202

Rojvovay: 187

Roma: 34, 221

Roma papa kubbesi: 92

Roma (Sırfâyil oğlu): 221

Rosita nehri: 185

roz pilâvı: 92

Rûdîn, şeyh: 76

Rufâ‘î fukarâları: 253

Ruhâ: 2, 90, 92, 93, 94, 95, 100

Ruhan (cariye ismi): 103

ruhâvî: 90, 95

Ruhây: 90

ruhbân: 95, 213, 234

Ruhbândağı yaylası: 144

Ruhbe kal‘ası: 100

Rûm: 2, 4, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 30, 33, 37, 73, 90, 95, 109, 110, 113, 115, 119, 124, 130, 132, 142, 178, 187, 195, 201, 209, 211, 212, 216, 217, 221, 222, 225, 229, 237, 238, 253, 255, 265, 267, 272, 282

Rûm Alî (Köle): 293

Rûm ereni: 240

Rûm giralna kızları: 272

Rûm girâtsaları: 272

Rûm Kal‘a: 89

Rûm kayseri: 12, 13, 15, 89, 105

Rûm keferesi: 10, 90, 105, 237, 238, 244

Rûm mahallesi: 122

Rûm Müverrihânı: 237

Rûm nahiye: 82, 154

Rûm Nogayı: 192

Rûm tevârîhleri: 13

Rûm tüfenkleri: 51

Rûmeli: 4, 17, 18, 23, 29, 32, 36, 121, 156, 167, 169, 170, 175, 177, 179, 181, 185, 186, 188, 189, 200, 204, 208, 212, 219, 220, 222, 223, 228, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 252, 259, 261, 277, 291

Rûmî kîsesi: 13, 277

Rûmî, şeyh: 10

Rûmiyye: 43, 291

Rus: 184, 234

Rusâfe: 99

Ruscuk: 4, 180, 181, 184, 185, 187, 188

Rûşenî: 253

Ruveyl: 59

Rûzbihân-ı Baklî: 112

Rûznâmeci Alî Efendi sarâyı: 257

Rükneddîn Süleymân, Sultân: 21

Rükneddîn-i Sincânî: 111

Rüstem Paşa: 9, 13, 22, 24, 45, 53, 126, 127, 179, 180, 247, 257, 270, 271

Rüstem [u] Sâm-akrân: 288

- S -

Sâ‘at Çukuru mahalli: 126

Sâ‘at mahallesi (Filibe): 217

Sâ‘atdepesi: 216, 218

Sa‘d [ibn Ebî] Vakkas, Hz.: 81

Sa‘dî Baba: 170

Sa‘dî fukarâları: 253

Sa‘id Arab, Karayazıcı: 84

Sa‘sa‘a kal‘ası: 81

Sâ’ib, şeyh: 15, 268

Sabanca: 154, 204

Sabastiyye karyesi: 76

Sâbir ibn Cürhüm min Benî Cürüm: 43

Sabuncuzâde mektebi: 192

sabûnesü: 20

Saçbağı Paşa: 150

Saçlı Kürd: 165

Saçlıoğlan: 62

sadem: 240

sademe: 166

Sadreddîn-i Konevî: 22

Sadr-ı Bâz (Besnî) kal‘ası: 102

Sadrıbâr kal‘ası: 2

Safâ: 92

Safran kal‘ası: 2

Sağman kal‘ası: 3, 137

Sahan kûhı: 229

Sahan Samur yaylası: 187

sahtiyân: 20, 179, 262

Sâk Fakî değirmânı: 93

Sakaldutan Beli: 33

Sakâlib: 56

Sakarya: 10

Sakız: 156, 157, 202, 203, 272

Sâkîler: 20

sala balığı: 9

Salacak: 176, 285, 286

Salbaş gölü: 144

salıklar: 252

Sâlîh Ağa, İpşir Paşa kethüdâsı: 45, 289, 293, 294

Sâlih Berkî ibn Abd-i Rey: 98

Sâlih Çelebi: 156

Sâlih Efendi: 192

Sâlih Nebî: 2, 64, 70, 71

Sâlihli takyeler: 45

Sâlim ibn Buhayra: 43

Sallahâne: 266

Salmas ovaları: 291

salpa demir: 157

Salsal: 207

Saltık Bay, Sarı (Muhammed Buhârî): 4, 5, 114, 171, 175, 178, 197, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 262, 270, 271

Saltuknâme: 206

Sâm b. Nûh: 8, 23, 56, 57, 73, 77, 78

Sâm binâsı: 8, 11

Sâm kabri: 73

Samâhî (şair): 271

Samako dağları: 185

Samakov: 29, 220, 229, 234, 235, 240, 245

Samedânî: 253

Samsâd: 2, 91, 93, 97

Samur kûhı: 229, 230

San Marka mührı: 246

Sancâr yaylağı: 144

sandal: 287

santûr: 263, 275

sapan: 13, 210

sarây hammâmları: 5

Sarây karyesi: 211

Sarây mahallesi: 217, 255

sarây pâbucu (papuç cinsi): 258

Sarâyburnu: 154, 170, 213, 231, 232, 235, 254, 284, 286, 288, 292

Sarâydepesi: 216

Sardalya gemisi: 157

Sâre Hatun câmi‘i (Harput): 135

Sarı Atlı Köyü: 118

Sarı Çavuşbaşı: 284

Sarı Çiçek gölü: 133

Sarı Gınâyî Efendi: 166

Sarı karyesi: 204

Sarı Kâtib: 164, 287

Sarı Kâzî: 53

Sarı Nasûh karyesi: 204

sarıca: 277, 278, 284, 285, 286, 294, 295

Sarıca Paşa câmi‘i: 212

Sarıgöl karyesi: 204

Sarıhan Ereğlisi: 23

Sarıhân, şeyh: 54

sarık balığı: 144

Sarıkadı: 276

Sarıkamış karyesi: 104

Sarıkçılar: 165

Sarıkeçili (Türkmen Kabilesi): 103

Sarıyer: 276

Sâriyetü'l-Cebel: 39

sarma (güreş oyunu): 252

sarnıc: 131

Sarrâc Mehemmed Çelebi: 229

Sarrachâne: 19, 164, 183, 192, 255, 256, 258, 259, 260

Sarrâciye: 251

sarrâclar: 289

Saruhân: 13

Saruhânbeğli: 5, 235, 236

Sarzâde Mustafâ Paşa sarâyı: 92

Sasa Koca: 174

Sasalar karyesi: 174

Sava nehri: 185, 186, 187, 194

saya çuka: 109

Sayacı mahallesi: 106

sayalar: 274

Sayda: 1, 42, 54, 62, 63, 65, 75

Saydun kral: 215

sayış (papuç cinsi): 258

Saymazsarây karyesi: 118

sayyâd-ı mâhî kayıkları: 9

Saz kurbü: 109

sazan balığı: 192

Sazcığaz karyesi: 119

sâzende: 275

sâzendegânlar: 263

Seb‘a ü Aşere: 251

Seb‘a-yı Mu‘allaka: 113

Sebîl hânı: 93

Sebîlhâne: 117

Sebil-i İlyâs karyesi: 204

seccâde: 240

Seccân: 80

Seçova dağları: 187

sedd-i İskender: 259

Sedûd hânı: 78, 81

Sedûd kal‘ası: 2

Sefer Ağa, Kürd: 171

Sefer Baba: 265

Sefer ibn Mehemmed Kapanî: 113

Sefer şâh (Dede, Sultân): 240, 241, 242, 250, 251, 260, 265, 269

seferliler: 255

segah (müzik makamı): 253, 264, 293

Segedin kal‘ası: 187, 229

Sehî Beğ: 262

Sehlü'l-Ayâdî: 43

sekbân: 277, 278, 284, 285, 286, 294, 295

Selâhaddîn hammâmı: 110

Selâhaddîn Yûsuf: 35

Selâm Çelebi: 124

Selâm kayası: 57

selâmiyye takye: 262

Selânik: 36, 216, 222, 223, 228, 239, 265

Selçukıyân: 1, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 29, 90, 98, 103, 115, 120, 131, 134, 153

Seleli karyesi: 204

Seleme: 99

Seleşdi Kral: 223

Selîm Hân câmi‘i: 88, 246, 248, 249, 258

Selîm Hân-ı Evvel: 34, 35, 39, 42, 59, 62, 63, 74, 75, 78, 83, 88, 89, 90, 104, 121, 131, 134, 136, 137, 139, 140, 169, 170, 201, 253, 265, 268, 269

Selîm Hân-ı Sânî: 5, 22, 31, 32, 33, 35, 40, 42, 58, 61, 67, 73, 77, 79, 82, 97, 98, 104, 105, 125, 137, 140, 168, 169, 172, 228, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 257, 266, 268, 269, 270, 273

Selîm, şehzâde: 22, 125, 126, 127

Selîmiyye: 246, 247, 248, 249, 250, 255, 257, 260, 269

Seline kal‘ası: 156

Selmân-ı Fâris: 111

Selmân-ı Pâk: 19, 38, 108

Selmânî berberler: 20, 40

Selme şehri: 2, 98

Selorin nehri: 187

Selvân bi’ri: 260

Sem‘ân karyesi: 44

semâ: 20

semâ‘hâne: 22, 107

Semâvât: 83

Semek Urbânı: 98

Semendire kralı: 175

Semenkânîler: 259

Semenkâr: 266

Semerciler çârsûsu: 108

Semîz Alî Paşa: 270

Semizce karyesi: 236

Semmun (havâriyyûn): 234

semmûr: 19, 45, 50, 52, 53, 54, 109, 188, 206, 232, 233, 234, 261, 274, 277, 278, 289, 290, 293, 295

Semmûrkaş kolu: 275

Semûd: 58, 70, 71, 84, 90

Sencuvan hazînesi: 76

Senmartin dağları: 186

Senyal Bay, şâm Vezîri Çerkes : 40

Serav-şehr: 289

Serdâr hânı: 201

Serdâr Solak sarâyı: 205

Serdengeçdi ağalığı: 195

Seregen kasabası: 272

Serendil: 60

Seret nehri: 187

Serez: 29, 216, 228, 229

Serme şehri: 84

Sermîn kasabası: 2, 84

serpenâh katlavî: 285

serrâchâne: 123, 239

servî: 8, 9, 256, 273

Servikapusu: 164, 165

Sevindik (yeniçeri): 262

Seydî Ahmed Paşa: 277

Seydî Gazi : 1, 13, 97

Seyfalî (erkek ismi): 103

Seyfeddîn Ağa: 127

Seyfullah Efendi: 112

Seyhân: 30, 78, 89

Seyhûn: 184, 185, 240

seyishâneler: 149

Seykel hudûdı: 187

seylân: 281

Seyyid Battâl (Ca‘fer Gâzî): 1, 11, 12, 13, 35, 47, 107, 113, 120, 133, 162, 253, 283

Seyyid Cemâleddîn: 265

Seyyid Dede Sultân: 233

Seyyid Gâzî menzili: 54, 282

Seyyid Hacı Hasan câmi‘i: 117

Seyyid Hasan Efendi câmi‘i: 116

Seyyid Mancınık tekyesi: 93

Seyyid Muhammed Buhârî: 207

Seyyid Mustafâ Çelebi: 234

Seyyid şerîf: 112, 267

Seyyidi'l-kevneyn, Hz.: 81

Seyyidler Sultân: 267

Seyyidvâr gazâsı: 249

Sıbnişân dağı: 121

Sıfet: 2, 37, 42, 45, 53, 54, 62, 63, 67, 68, 72, 73, 74, 75, 81, 149

Sıffîn-i nahsîn cengi: 97

sığır: 274

Sığır bâzârı: 259

sıka balığı: 144

Sın-nişân dağı: 123

sıntûrî: 263

Sıp Garabıt: 142

Sıp-nişân Deyrî: 129

sır kâtibi: 292

Sırf (Sırfâyil oğlu): 221, 229

Sırf (Sırp): 202, 212, 214, 215, 217, 220, 221, 222, 225, 227, 228, 234, 235, 237, 238, 241, 270, 273

Sırfâyil: 221, 229, 237

sıtma: 7

Sıya hammâmı: 132

Sıyâmî Beğ: 262

sızırma: 228

Sigetvâr: 227, 228

sikke-i hasene: 188, 281

silâhdâr: 288

silâhşorluk: 252, 274

silân: 70

Silifke: 29, 104, 144, 145

Silistre (Silisre): 4, 170, 178, 180, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 201, 203, 209, 223

Silivri: 3, 23, 169, 170, 238, 272, 273

Silivrikapu: 11, 31, 120, 173

Silvir (Yanko ibn Madyan'ın oğlu): 169

sîm âvânî sînîler: 126

sîm kakma pullar: 12

Siman Kurulsa dağları: 186

sîm-âvân şem'dân: 22

sîm-i hâlis: 11

Sîmurg : 10

simyâ: 2

Simyât: 2, 101, 102

sinagolar: 74

Sinân Ağa: 31

Sinân Beğ, serbevvâbân: 127

Sinân Paşa: 44, 63, 66, 68, 79, 81, 82, 105, 191, 277, 287

Sinân Paşa câmi‘i: 68, 79

Sinân Paşa, Emîr-i Hac: 45

Sinân Paşa hânları: 29

Sinân Paşa, Kırkayak Koca: 241

Sinân Paşa Köşkü: 154, 156, 286, 288

Sinân Paşa oğulları: 45

Sinân Paşa, Tavâşî: 34, 73, 90, 105

Sinâneddîn Yûsuf: 113

Sinâniyye çârşûsu: 258

Sincan yaylası: 32

Sincanlı Hüseyin: 150

Sincâr : 29, 90, 165

Sindibân gölü: 144

Sine (Kayser-i Rûm kızı): 13

Sînhisâr (Akşehir): 13

sinibâz: 275

Sinn-i Ruhâ kal‘ası: 100

Sinop: 29, 33, 132, 133, 156, 176, 202, 247

sipâh: 11, 53, 79, 288, 290

Sipâh kethüdâyeri: 8, 10, 11, 14, 15, 45, 121

Sipâhbâzârı: 19, 123

Sirâcüddîn ibn Hâlid: 98

Sirem: 185, 256

Sîremitli çeşmesi: 107

Siret nehri: 187

Sirkeci Sultân bayırı: 239

Sirkeci tekyesi: 169

Sirkeciler mahallesi (Mısır'da): 39

Sirmene krâle: 237

Siroz: 179

Sis dağları: 29, 30

Site Kâbîd: 124

Sitt-i Nefîse: 39

Sivas: 2, 3, 16, 23, 34, 61, 82, 94, 105, 106, 107, 111, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 178, 183, 206, 247

Sivas sarâyı: 124

Sivasî Efendi : 122, 123

Sivasî şeyhi: 124

Siverek kal‘ası: 2, 100

Siyâvuş Paşa mahallesi (Sofya): 223

Siyâvuş Paşa, Sadrıa‘zâm: 3, 4, 159, 164, 167, 174, 188, 196, 204, 208, 220, 225, 287

Sofi Alî Paşa: 127

Sofu Mehemmed Paşa câmi‘i: 179, 233

Sofular karyesi: 118, 205

Sofular mahallesi: 116

Sofya: 4, 29, 175, 185, 203, 216, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 241, 265, 274

Sokrat: 19, 263

Solak çeşmesi: 264

Solak Ferhâd Paşa: 125

Solak Serdâr kârbânsarâyı: 205

Soltat kavmi: 175

Soluk kal‘ası: 229

somaki: 37, 243

Sonluk kal‘ası: 187

Sorkun: 146

Söğüdcük: 17

Söğüt kasabası: 1, 10, 11, 47, 160, 162, 282, 283

subaşı: 79, 101, 121, 129, 273, 288

sucâyık: 50

sucuk: 110

Sudak bâğı: 20

Sûdân: 35, 78

Sufiyân mahallesi câmi‘i: 114

sûflar: 19

Sufrâz kasabası: 101, 115

Suhrân-cân: 139

sûk-ı pînedûzân: 108

Sûl karyesi: 61

Sûl nehri: 61

Sulak Çeşmesi sahrâsı: 269

Sultân Ahmed câmi‘i: 173, 247

Sultân Ahmed hânı: 257

Sultân Alâ'eddîn câmi'i: 247

Sultân Çoban cisri: 271

Sultân Çobân Kurdumân: 16

Sultân Erbiyâ medresesi: 107, 112

Sultân hammâmı: 110

Sultân Hânı: 1, 30

Sultân Hasan câmi'i: 92

Sultân Hasan medresesi: 92

Sultân Hasan mektebi: 92

Sultân İsâ çeşmesi: 255

Sultân Mehemmed hammâmı: 261

Sultân Mûsâ çeşmesi: 255

Sultân Selîm câmi'i: 255

Sultân Süleymân Hân câmi'i (Kankırı): 152

Sultân Ya'kûb câmi'i: 132

Sultân yaylası: 29

Sultânhanı: 47

Sultânkara karyesi: 204

Sultânu'l-ulemâ (Mevlânâ'nın babası): 20, 21, 22, 23

Sulu medrese: 116

Suluhân: 55

Sunkur Beğ hammâmı: 225

Sunkur hammâmı: 19

Sunkuriçi: 146

Sunkuroğlu karyesi: 146, 148

Sûr kal‘ası: 1, 62, 63

surâhibâz: 275

Surân Monlâ İdrîs: 140

Sureyd Hakîm: 56

Surfiyâyil: 237

sûrnâ: 51

surre: 23, 251

Suruç: 2, 89, 90, 91

Sûsî, şeyhü'l-kurrâ: 281

sûznâk: 264

Sübhân: 29, 141, 144

Sücâh : 49, 183, 257

Sücülü: 175

Südlüce: 170, 247

süglün: 264

Süheyb-i Rûmî: 3, 123, 128, 129

Sührâb Beğ: 262

Sührâb, gulâm: 149

Süleymân Ağa, Kızlarağası Dîv: 167, 188, 287

Süleymân Ağa, Kul kethüdâsı: 171

Süleymân Ağa, Kuyumcu: 284

Süleymân Ağa, Tatar: 174

Süleymân b. Abdülmelik: 62

Süleymân Çelebi: 107, 121, 169

Süleymân Dede (türbedâr): 207

Süleymân Efendi, Mevlânâ Ankud: 208

Süleymân Efendi, Mezâkî: 15

Süleymân Efendi, Monla: 208

Süleymân Hân: 4, 8, 13, 18, 19, 21, 22, 31, 32, 60, 67, 68, 76, 90, 91, 97, 98, 106, 109, 110, 114, 119, 121, 123, 125, 126, 127, 131, 133, 134, 136, 137, 139, 147, 152, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 178, 179, 180, 182, 186, 189, 202, 203, 211, 218, 222, 223, 224, 227, 228, 236, 241, 246, 249, 251, 253, 254, 255, 256, 258, 268, 269, 270, 272, 273

Süleymân Hân câmi‘i: 18, 23, 68, 173, 249, 273

Süleymân, Hz.: 8, 34, 35, 58, 60, 81, 131, 215, 237, 247

Süleymân Paşa medresesi: 9

Süleymân Paşa, Orhân oğlu: 268

Süleymân şâh: 9, 98, 102, 177, 193, 222, 238

Süleymân-ı Emînullah kasrı: 59

Süleymâniyye: 203, 207, 243, 246, 247, 248, 249, 269

Sülün karyesi: 8

Sülüne boğazı: 185, 204

sünbül: 20, 143, 144, 242, 256, 263

sünnetçi: 261

Süre kasabası: 2, 101

Sürhan (cariye ismi): 103

Sürid hakîm: 34, 35, 220

sürme: 50

Sürmeli yayla: 32

Sürmelizâde sarâyı: 191

Sürüced: 88

Süryânî lisânı: 46

Süsâm (kadın ismi): 103

- ş -

şâ‘bân Çelebi hânı: 183

şa‘bân Efendi, Kastamonî: 152, 177, 192, 196, 224

şa‘şa‘a kal‘ası: 2

şâdılu, şeyh: 269

şâfi‘î mezhebi: 18, 241

şağât: 53

şâh İsmâ‘îl: 35, 104, 121, 140

şâh Kulı Sultân, Revân hanı: 126

şâh Melek zâviyesi: 268

şâh Melik câmi‘i: 182

şâh Tahmâs: 23, 126, 127

şahansamur kûhı: 229

şâhbender: 121

şâh-ı Cihân bâğı: 20

şâhî toplar: 116

şâhidî: 151

şâhin Ağa, Kulaksız Abaza: 278

şâhin Ağa, Melekli Deli: 161

şâhin (yeniçeri): 262

şâhkulı İskelesi: 156

şâhmaran kal‘ası: 31

şakâkî: 139, 143

şakâyık: 256

şakî (güreş oyunu): 252

şakşakî Paşa, Tuna kapudanı: 180, 257

şalgam: 192

şâm: 1, 2, 7, 20, 29, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 99, 100, 101, 105, 115, 130, 134, 147, 149, 151, 172, 180, 212, 251, 258, 264, 279

şâm Havrânı: 20, 79, 262

şâm u Nerîmân: 52

şamahı: 127, 143, 285

şâm Tarablus: 35, 39, 40, 42, 61, 63, 75, 83, 84, 145

şâmî, şeyh: 247

şâmîzâde, Re’îsü'l-küttâb: 257, 282, 284, 286, 295

şapur şâh: 34

şarâb: 272

şarâblar tekyesi: 254, 267

şâtıbiyye (kitâb): 251

şâtır Ahmed Ağa sarâyı: 176, 177

şatt: 89, 132, 138, 140

şattü'l-Arab: 84, 89, 97, 132, 138, 185, 280

şâvân, şeyh: 81

şâvî Urbânı: 98

şayak Çoban mahallesi: 122

şayka: 156, 201

şebbâz: 275

şebboy: 256, 263

şebeş: 187, 252

şebhûnlar: 238

şecer: 1, 2, 39, 47

şecerü'd-dür Hâtûn: 39

şecerü'd-dür kal‘ası: 83

şeddâd: 77, 78, 137, 141

şefî‘î Çelebi, Sofyavî Refî‘îzâde: 228, 229

şeftâlû: 262

şeftâlû câmi‘i: 224

şehâbeddîn câmi‘i: 217

şehâbeddîn mahallesi (Filibe): 217

şehâbeddîn Paşa: 217, 218, 257, 260

şehâboğlu: 54, 74

şehbâzî: 65

şehîd Mehemmed Paşa câmi‘i: 114

şehir muhtesibi: 67

şehir nâ’ibi: 8, 14, 18, 23, 31, 67, 79, 121

şehir subaşısı: 18, 23, 31

şehrezûl: 29, 39, 100, 101, 138

şehsüvâr Ağa: 262

şehzâde câmi‘i: 203, 248

şehzâde Sultân Hasan: 267

şehzâdeler cengi hikâyesi: 3

şehzâdeler kurbu: 127

şem‘dân: 198, 207, 213

şem‘-i asel: 293

şem‘ûn beledî: 63

şem‘ûn-ı Safâ: 2, 32, 59, 63, 64, 65, 66, 115

şemâkı: 185

şemmâd, Hz.: 80

şemmâs Dede: 267

şemseddîn, Sivasî Kara: 125, 178, 206, 207, 212

şems-i Bezmgâh câmi‘i: 132

şemsî Paşa: 291

şems-i Tebrîzî: 19, 21

şemsîzâde Çelebi: 172

şemsü'l-e’imme el-Helvânî: 112

şemşîrbâz: 275

şenbetdâr kal‘ası: 40

şeref Hân: 137

şerefeddîn-i Mevşilî: 112

şerefnâme kitabı: 137, 141

şerviz nehri: 186

şeybân-ı Râ‘î: 57

şeyh câmi‘i: 196

şeyh Efendi (Hacıoğlu bâzârı) mahallesi: 196

şeyh Emân köyü: 204, 208

şeyh Gaznevî mahallesi: 116

şeyh Nusret tekyesi: 3, 146

şeyh şâvân tekyesi: 79

şeyhî Efendi: 2, 87

şeyhler mahallesi: 116

şeyhli mahallesi: 116

şeyhoğlu: 119

şeyhu'l-kurrâ: 251, 281

şeyhülislâm: 8, 10, 18, 79, 154, 158, 164, 167, 189, 227, 251, 278, 283, 286, 289

şeyhzâde Çelebi: 225, 229

şezânde: 59

şıdak Noğay: 104

şıkıf kal‘ası: 1, 61, 62, 65

şıpka : 29, 175, 185, 209

şıp-nişân: 129

şıprıtma çalma börk: 206

şıra: 124

şıvka Alî: 150

şî‘î: 65, 120, 253

şîb: 50

şibenik kal‘ası: 157

şihâb Çelebi: 109

şihâbî: 65

şimeş: 186

şinnâb: 262

şîr cebeli: 102

şîrâz: 133

şîrâzî (güreş oyunu): 252

şîre-i engûrı: 205

şirvân: 126, 127, 143, 185, 278, 285

şîs, Hz.: 1, 60, 61

şolkay yaylası: 32, 145

şu‘ûr cisri: 1, 38, 47

şufrâz kal‘ası: 101

şuğur kasabası: 84

şuhûdî: 271

şûmî (şumnı) kal‘ası: 178

şumnu: 4, 178, 179

şûr gölü: 144

şuran kal‘ası: 187

şureger şehri: 16

şuşek kal‘ası: 16

şücâ zâviyesi, şeyh: 268

- T -

Tâ’if: 46

Tâatlık mahallesi: 92

tabahâne: 179, 205, 239

Tabahâne mahallesi (Zile): 92, 107, 147, 259

tabaklar: 9

tabanca: 166, 286

Tabanıyassı: 45, 54, 85, 148, 149, 165

tabbâğlar: 20

Tabbâklar mahallesi: 106, 107, 116

Taberistân şehri: 37, 73, 75

tâbhâne: 245

tabl (müzik aleti): 13, 51, 198, 240

tablbâz: 264

tablhâne-i kadîm: 285

Tabut nâm ağa: 127

Tahılbâzârı hânı: 225

tahîne: 20

Tâhir Baybars: 67

Tâhir Subaşı: 288

Tahmâs şâh: 127

Tahtalı: 168, 194

Tahtalkal‘a: 19, 217, 218, 247, 255, 257, 260

Taht-Maşât: 138

tâk-ı Kisrâ: 92, 213, 258, 260

tâk-i Havernâk: 242

Takyanus kral: 34, 35, 36, 119, 137, 203

Talha ibn Abdullah: 43

Tâlût Melik: 74

tanbûr: 275

Tanca: 281

Tancavi Mağribî, şeyh: 276

Tanrıverdi karyesi: 204

Tapanoğlu karyesi: 131

Tarabefzûn: 92, 94, 133, 140, 201, 202, 213, 233

Tarablus: 35, 39, 40, 42, 61, 63, 75, 83, 84, 101, 145, 156

Tarabya: 170, 276

Taraklı kal‘ası: 154

Tarhuncu Ahmed Paşa: 208, 276

Târîhu't-Tecrîd fi's-Sahâbe li-Zehebî (kitab): 78

Tarsûs: 29, 30, 42, 76, 119

Tartûs: 29, 42

tasbâz: 275

Tasdîr Dağları: 91

Taşağılı: 204

Taşbâzârı mahallesi: 116, 118

Taşbınar köyü: 118

Taşhân hammâmı: 123

Taşkend Baba: 254, 266

Taşköprü: 3

taşlama (güreş oyunu): 252

Taşlıca: 183

Taşlık mahallesi: 249, 251, 255, 259

Tatar: 56, 102, 120, 175, 192, 193, 202, 203, 205, 206, 219, 225, 238, 266, 267, 277, 288

Tatar Alış: 145

Tatar Çamurlusu karyesi: 204

Tatar Hüsâm: 219

Tatarbâzârcığı kasabası: 4, 218, 219, 229, 235, 236, 257

Tatarhâniyye (kitâb): 112

Tatar-ı Buhârâ: 104

Tatarlar cebbânesi: 269

Tatarlar mezârlığı: 266

Tatarlı karyesi: 272

Tatkî: 65

Tatyon dağları: 185

Tavâhîn Mefşûhât: 66

Tavâşî İbrâhîm Paşa câmi‘i: 173

tavâşiyân: 256

tavuk böreği: 124

Tavukçu cisri: 146

Taye Hâtûn hammâmı: 171

Taye Kadın : 171, 257

Tayyâr değirmânı: 93

teber (müzik aleti): 13

Teberîstân: 78

Tebrîz: 16, 20, 141, 279, 289

Teftişçi Paşa: 54

Tekeli Paşa: 157

Tekeoğlu hammâmı: 9

Tekirdağı: 23, 172, 222, 235

Tekman sancağı: 145

Tekye câmi‘i: 167, 214

Tekye mahallesi (Zile): 147

Tekyecizâde hânı: 171

Tekye-ovası mahallesi: 106

Telçioğlu mektebi: 9

teleme peyniri: 228, 274

Televe balkanı: 175

telhis kisesi: 166

Telli Baba: 266

Temâşâlık mahalli: 96, 247

Ten nehri: 185, 194

Tene buhayresi: 80

tennûr kebâbı: 94

Tennûr nehri: 42, 55, 56, 59, 61, 62

tente fora: 157

terakkîler (havai fişek): 275

Tercîl: 3, 140, 141, 280

Teretsinlik karyesi: 204

tereyağı: 29

terfil: 29

Terhâcı mahallesi: 116

Terkoz kal‘ası: 170, 202, 238, 273

terlik edik (papuç cinsi): 259

ters kepçe (güreş oyunu): 252

tershâne: 156, 158, 244, 277, 282, 283, 284

tershâne-i âmire: 156, 241, 277, 278, 282, 284, 288

Tesü: 119, 178

Tetil kal‘ası: 229

Tevrât: 73, 74

Teyme kal‘ası: 37, 75

Tezgel (yeniçeri): 262

Tılığdır mahallesi: 92

Tımış nehri: 187

Tımışvâr: 176, 186, 187, 223

Tıransa gemileri: 185

Tırhala: 77, 223

tış edik (papuç cinsi): 259

Tiflis: 16, 285

tiftik kebe: 211

Tîğî: 267

Tîh sahrâsı: 84, 210

Tihotine nehri: 186

tilki boğazı kürkler: 109, 206

tilleli (papuç cinsi): 258

Tima benderi: 75

Timâni: 2, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 73

timar: 121, 155

timar defterdârı: 121

timarhâne : 263, 264

Timarhâne mahallesi: 116

Timur: 11, 14, 38, 42, 76, 115, 120, 121, 122, 133, 135, 137, 141, 147, 148, 169, 180, 242, 273

Timurtaş Paşa: 237, 244, 250, 255

Tire yaylası: 29, 144

Tirfil: 145, 274

Tirib şehri: 2

tîrkeş: 86, 149

tiryâkî: 50

Tise nehri: 142, 187, 194, 229

Titel kal‘ası: 187

Tizbâzâr hammâmı: 117

toğa çobrası: 124

Toğud karyesi: 133

Tohtamış Hân: 175, 206

Tohum Baba Sultân: 215

Tokad: 121, 125, 131, 144, 145, 146, 150, 206

tokan: 30

Tokkapulu: 164

Tokmak bâbı: 122

Tokmak nehri: 185

Toksofu karyesi: 204

Tolça kal‘ası: 175, 185

Toluca: 155

Tomennis: 285

top: 31, 52, 181, 184, 272, 291

topçu: 51, 53, 190

Topçular kasabası: 5, 167, 187, 274

Topçular Sarâyı: 275

Tophâne: 156, 166, 170

Tophâne somunu: 289

Topkapu: 156, 239, 255, 266, 270, 279

Topkapusu hammâmı: 260

topkeşân câmûslar: 30

Topkeşân Camusu yaylağı: 1

Toplu Baba: 266

Torba katran dağları: 239

Torunlar (Türkmen Kabilesi): 103

Torvakurudan balkanı: 175, 185

Tosya: 119, 152

toyka: 210

Toykun Paşa: 126

Tozanlı nehri: 146

Tozasar dağı: 121

Tûfân-ı Nûh: 34, 56, 59, 75, 90, 237, 239

tuğ: 213

tuğulka: 285

Tuhfe: 37

Tulca kal'ası: 203, 204

tulumbalar: 69

Tuna: 4, 168, 175, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 203, 204, 205, 209, 229, 234, 236, 259

Tuna Demirkapusu: 194

Tunaç nehri: 186, 229

Tunca: 235, 239, 240, 245, 255, 256, 259, 260, 261, 267

Tunuslu: 156

turaç: 264

Turak Ağa, Mîrâhûr: 127

Turhal: 129, 130, 146

Tûr-ı Sînâ: 84, 95

Turla nehri: 187, 229

turompete: 68

Tursun Fakîh: 11

turunc: 20

Turunciyye karyesi: 81

Turvakotran yaylası: 29

Tuzaşar dağı: 124

Tuzhisâr : 123, 124

Tuzlahisâr: 123

Tüccâr kal'ası: 2, 81

tüfeng: 52, 256, 272, 279, 286, 288

Türâbîoğlu: 54, 74, 81

Türbeli Göylük kasabası: 125, 154

Türk Çamurlusu karyesi: 204

Türkistân: 13, 225, 285

Türkmân: 2, 29, 32, 35, 76, 89, 90, 91, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 119, 124, 125, 132, 158, 159, 225, 290

Türkmân Keskini: 146

Türkmân-ı Cessilî: 120

Tütünsüz Baba : 254, 267, 269

- U -

Ubâde b. es-Sâmit: 78

Ubeyde ibn Cerrâh: 39, 40, 42, 105

Ucân (Cerrah): 109, 127

Uğraş câmi‘i: 217

Uğrın kapu: 122

Uğurlu Meydân câmi‘i: 92

Ukayl ibn Ebî Tâlib: 39, 88

Ulah: 180

Ulama Dede: 267

Ulan Beğ karyesi: 172

Ulaş kasabası: 2, 119

ulu lorta (papuç cinsi): 258

Ulucâmi: 106, 109, 113, 122, 123, 132, 135, 147, 205, 208, 217, 218, 242, 247, 254, 261, 266, 268, 269

ulûfe: 45

Uluırmak: 115, 117

Ulukışla kasabası: 1, 29, 47, 54

Ulvân câmi‘i: 106

Ummân: 97

un değirmânları: 4

un kapanı: 108

Unkapanı: 155, 214, 273

Urbân: 32, 33, 55, 88, 89, 94, 97

Urfa: 2, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 121, 145

Urûm (Ayrıca bkz. Rûm): 109, 110, 124, 130, 142, 178, 209, 212, 217, 225

Urus şaykaları: 200

Uruscuk: 180, 181, 184, 185, 187, 188, 189

Uryân Mehemmed Dede: 181

usfûr: 144

Usturgon kal‘ası: 180, 186

usturlab: 20

Uşkurta: 230

Utbe ibn Hişâmü'n-Nehafiyyü'l-Ensârî: 43

Uyûn-ı Tüccâr kal‘ası: 74

Uyvar kal‘ası: 187, 256

Uzun Balı Efendi: 172

Uzun çârsû: 108

Uzun Dede Sultân: 33

Uzun Hacılar karyesi: 272

Uzun Hasan (Azerbaycân şâhı): 265, 267

Uzun İmâm tekyesi: 205

Uzun İnehân karyesi: 204

Uzunçârsûsu: 214

Uzunhacılı kurâsı: 174

- Ü -

Üç kenîsesi (Revân'da): 142

Üç-dîvân: 151

Üçler tekyesi: 267

Üçşerîfeli: 239, 243, 244, 250, 254, 255, 260, 266, 268, 269

üğeyik: 264

Ülker yıldızı: 32

Ümeyye câmi‘i: 76

Ümmî Sinân: 254

Ümmühân (kadın ismi): 262

Üpele: 80

Ürgüp kasabası: 111, 118

Üsküdar: 1, 5, 6, 7, 11, 12, 17, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 63, 120, 125, 151, 154, 156, 158, 159, 162, 163, 192, 196, 223, 246, 268, 276, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 292, 293, 295

Üsküp: 14, 216, 223

Üstolni-Belgrad: 213

Üsturgon : 132, 213, 238, 267

üstübeç: 77

Üşkür hammâmı: 79

üştür: 233, 292

Üzeyr, Hz.: 2, 75, 76

üzüm: 10, 20, 32, 179, 192

Vâ‘iz Efendi, şeyh: 154

Vâdî-i Limon karyesi: 72

Vâdîn, Hz.: 80

Vâlide Kalyonu: 157

Vâlide Sultân: 156, 164, 188, 287

Valpova kal‘ası: 186

Van: 5, 6, 15, 16, 29, 58, 115, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 178, 184, 226, 260, 278, 282, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295

Vangel: 119

Vang-ı Sıp-nişân: 124

Vânî Efendi sarâyı: 257

Varka (cariye ismi): 103

Varna: 155, 156, 157, 172, 175, 176, 197, 198, 209

Varoş hânı: 217

Varsak aşkiyâsı: 30

Varvar Alî Paşa: 283, 294

Vâsûdiye câmi‘i (Harput): 135

Vefâlı Emîr: 178

Veled Efendi (Bahâ'eddîn ibn Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî): 21

velensiyeler: 211

Venedik: 3, 155, 157, 221, 233, 246, 276, 283, 287

Verdişâh (cariye): 262

Vereg Kenîsesi (Van'da): 142

Vereg yaylağı: 29, 144

Verşî kırâ’eti: 251

Vetova karyesi: 180

Veysî: 233

Veysü'l-Karanî: 44

Vidin: 184, 185, 223

Vildân Güli mahallesi: 116

Viraca dağları: 185

Vişgrad : 169, 186, 271

vişne: 192, 226

Vişniçse teferrücgâhı: 193

Vit nehri: 185

Vitoş : 4, 185, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235

Vizâ‘â bâbı: 88

Vize: 172, 189, 222, 270, 272

Volkovar kal‘ası: 186

Vornik: 221

Votoş yaylası: 29

Voynuk: 221, 226, 227, 228, 234, 235

voyvadalık: 33

Voyvoda sarâyı: 205

Vuçetrin: 17, 223

- Y -

Ya‘kûb Ağa sarâyı: 224

Ya‘kûb b. Uzun Hasan: 132, 267

Ya‘kûb Beğ, Karamânoğlu: 115

Ya‘kûb Çavuş, Koca Peltek : 224

Ya‘kûb Ecezâde Mahmûd Çelebi mescidi: 9

Ya‘kûb hânı: 81

Ya‘kûb, Hz.: 59, 60, 73

Ya‘kûb kal‘ası: 2

Ya‘kûbî milleti: 130

Yabacıyân bâzârı: 258

Yafa: 2, 37, 42, 67, 75, 76

Yâfes ibn Nûh: 16, 34, 56

Yağfur kral: 273

yağlı arpa: 20

Yahûdâ hazretleri: 59, 60, 74, 191

Yahûdân hânı: 225

Yahûdî (Yahûd): 2, 37, 71, 73, 74, 75, 80, 100, 110, 122, 124, 177, 201, 217, 218, 225, 255, 271

Yahyâ Beğ: 251

Yahyâ Bermekî: 96

Yahyâ Efendi (Tabanıyassı Mehemmed Paşa imâmı): 85, 86, 87

Yahyâ Hayâtî: 97

Yahyâ, Hz.: 15, 37, 38, 39, 57, 64, 66, 73, 75, 76, 82, 111, 142, 234

Yahyâ, Molla: 85, 86

Yakova dağları: 186

yâkût: 93, 203, 281

Yâkût-ı Musta‘sımî: 173

Yalabır Dağ: 143

Yalakâbâd deresi: 47

Yalak-âbâd kal‘ası: 7

Yalınızgöz köprüsü: 109

Yalova: 7, 235

Yalvac Dede: 238

Yanbolu: 211, 222, 266

yancıklar: 289

Yandili mahallesi: 116

Yanık kal‘ası: 126, 186

Yanko (ibn Madyan): 8, 153, 168, 169, 170, 172, 175, 187, 201, 270, 271

Yanova Varat kal‘ası: 252

Yantuvur nehri: 185

Yanvan Kral: 168

Yanvan Târîhi: 8, 15, 23, 55, 78, 95, 131, 153, 170, 175, 180, 211, 222

Yanya: 223, 229

yarakânîler: 243

Yarbağları: 205

yâsemen: 256, 263

yassı balık: 144

Yassı bayır: 239

yassıbaş: 262

Yaşar (erkek ismi): 103

Yaşar (yeniçeri): 262

Yatağan Baba: 266, 267

Yâvedûd İskelesi: 287

Yavhîd nâm şehzâde: 38

yay: 252

yaycılar: 205

yayık: 228

yayla evleri: 29

Yayla karyesi: 208

Yazıcızâde: 206

yazma: 228

Ye’cüc: 56, 143

yebrûhu's-sanem: 144

yedekçiler: 45

yedeksiz mülebbes: 288

Yedi kenîse (Nahşıvan'da): 142

Yedi-dîvân: 151

Yedikulle: 222

Yediler tekyegâhı: 254

Yediler ziyâretgâhı: 177, 267

yel otu: 152

Yemen: 44, 105, 277

Yemenî taşı: 70

Yemiş hânı: 93, 257

Yemiş İskelesi: 155

Yemişçi Hasan Paşa hânı: 257

Yeni bâğçe: 168

Yeni bâzâr: 183

Yeni Bezzâzistân: 258

Yeni câmi: 107, 207, 214

Yeni dünyâ: 238

Yeni hammâm: 9, 214, 217

Yeni imâret (Hayreddîn Paşa imâreti): 9

Yeni karyesi: 204

Yeni mahalle (Zile): 147

Yeni Ruhbe: 100

Yeni Sarây: 255, 257, 261

Yenice: 50, 212, 213

yeniçeri: 8, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 22, 23, 30, 31, 33, 34, 45, 51, 53, 67, 121, 154, 159, 160, 161, 167, 255, 257, 273, 274, 275, 278, 284, 285, 287, 288, 289

Yeniköy kasabası: 3, 170, 175, 276

Yenil-elli: 104

Yeniodalar: 221

Yenisalâ: 204, 205

Yenişehir: 3, 8, 9, 145, 216, 273

Yergöğü: 4, 180, 181, 184

yergülü: 144

Yeseviyye tarîki : 118

Yesu şehri: 17

Yeşil Câmi: 9

Yeşiloğlu câmi‘i: 217

yeşim-i yerekânî: 37

Yezdân Behrâm: 140

Yezîd b. Süfyân: 39

Yezîd (erkek ismi): 103

Yezîd ibn Mu‘âviye: 128

Yezîd nehri: 65

Yezîdî: 56, 65, 66, 139, 143, 144

Yılancık medresesi: 116

Yılanlı karyesi: 200

Yılanlıdağı: 107, 111

Yıldırım Hân oğlu: 169

Yıldırım, Kapucu: 208

Yıldırımiyye kârbânsarâyı: 257

Yıldız yaylası: 144

Yıvan Ban, Despot Kraloğlu: 235

Yogodina kal‘ası: 185

Yogurdcular Bâzârı: 32

yoğurd: 205, 228

yonca: 29, 274

yorga bârgîr: 181

yorgancılar: 262

yorkan yüzleri: 124

Yoroz kal‘aları: 170

yortumlar: 238

yovanca otı: 108

Yörük Kâsım karyesi: 209

Yörükistân: 225

Yukaru Kal‘a câmi‘i: 122

Yumalak (cariye ismi): 103

Yumurucakzâde hânı: 171

Yunak: 11, 16, 17, 19, 20, 163, 238, 255

Yunaniyân: 1, 8, 12, 15, 16, 39, 62, 106, 115, 216, 273

Yûnus Paşa: 34, 35, 61

yurdluk: 140

Yûsuf Ağa, Dârüssa‘âde Ağası: 261

Yûsuf b. Eyyûb şâdu'l-Kürdî Âl-i Eyyûbiyân'dan: 67

Yûsuf Çelebi: 287

Yûsuf Haccâc-ı Zâlim: 38

Yûsuf, Hz.: 2, 59, 60, 73, 81, 84, 231, 274, 289

Yûsuf Selâhaddîn (Mısır pâdişâhı): 30, 35, 58, 67

Yûşa Nebî: 84

Yuvacı karyesi: 204

Yuvacık (Türkmen Kabilesi): 103

Yuvan (köle adı): 193

Yuvarlak Dede: 111, 113

Yühdî, Hz.: 81

yürük tâ'ifesi: 212, 222, 228

Yüzkulu (erkek ismi): 103

- Z -

za'afrân: 263

Zâbûl nehri: 42

Zacca: 157

Zadra: 158, 277, 287

Zagor dereleri: 186

Zağanos Paşa bekârhânesi: 257

Zağanos Paşa sarâyı: 257

Zağpa Deresi: 16

Zağra: 212, 213, 215

Zağra Yenicesi: 4, 211, 212, 213

Zağzağa : 42, 73, 75

Zâhir Baybars cisri: 61

Zahrüfâ (kadın ismi): 103

Zâl Paşa câmi'i: 173

Zâl Paşa hânı: 217

Zâl u Güstehem: 52

Zamat nâm karye: 185

zambak: 143

Zamet : 234

zanbak: 242, 256

Zanbakıyye : 1, 38

Zangoç Hasan Ağa sarâyı: 191

Zangoç (Silisre) mahallesi: 191

Zarb-ı Alî nehri: 100

Zarb-ı Asğar nehri: 100

zarbune: 201

zâteri: 152

zâtü'l-cenb: 15

Zâzâ aşîreti: 139, 143

Zebârî: 139

zeberced: 281

Zebûr: 73, 74

Zehinden: 228

Zekeriyyâ Nebî: 73, 105, 120, 131, 134, 153, 237

Zekvân kırâ'eti: 251

Zelzele: 17

Zenbûrî: 243

zencebîl: 78

Zeneski karyesi: 131

Zengî nehri: 143

zengüle: 264

zerbâf: 50

zerdeste: 13, 252

zerdeva: 109, 206

Zeregin mahallesi (Kütahya): 249

zergerdân (papuç cinsi): 258

zergerler: 20, 108, 258

Zerka: 89

zerrîn: 143, 256

Zerrînoğlu diyârları: 185

Zeydâniyye : 1, 61, 62, 64, 65

Zeyneddîn Hâfî: 14

Zeyneddîn ibn Akîl: 98

Zeyne'l-âbidîn Anûşirvân, Hz.: 112

Zeynî üzümü: 135

Zeynüddîn, İmâm: 76

Zeyrekbaşı: 273

zeytûn: 8, 9, 20, 73

Zeytûn vâdîsi: 88

Zığzığı cisri (Eğriköprü): 119, 131

zıhhîr marazı: 95

Zıpır Bölükbaşı, Serçeşme: 150, 199

zırh: 233

Zırnık gölü: 144

zil (müzik aleti): 13, 198, 207, 240, 279

Zile: 145, 146, 147, 148

Zimon kal‘ası: 186

zincâb kürk: 109, 206

Zincirli Kuyu câmi‘i (Zile): 147

Zincîrli mahallesi: 116

Zindân kapusu: 239, 253

Zindân Kullesi: 237, 239, 253, 266

Zindânî Dede, şeyh: 253, 266

Ziştovi: 4, 181, 185

Zişva (Eflâk hatmanı): 181

Ziyâ’eddîn kal‘ası: 16, 85

zorbabaşı: 166

Zuhriyye câmi‘i (Harput): 135

Zuhriyye (Harput) medresesi: 135

Zuta nehri: 187

Zübeyde (kadın ismi): 262

Zübeyr, Hz.: 98

Zühdî Efendi, Küçük Tezkireci: 154, 159, 290

Zühdî Efendi, Tezkireci: 158

Zühre (kadın ismi): 262

zülbiyye: 20

Züleyhâ, Hz.: 60, 274

Zülfikâr Ağa (Silisre) mahallesi: 191

Zülfikâr (kılıc): 113

Zülkadıriye (Mar‘aş): 102, 104, 125

Zülkadirli: 102, 104

Zülyezen gölü: 144

Zümrüd kolu: 275

zümürrüd: 93, 203, 281

Zünnûn Cisri deyri: 55

Zünnûn-ı Mısrî: 84, 113

[1] Tarih ibaresinin toplamı 1033 rakamını vermektedir.

[2] "Evvelâ Osmân" ibaresinen ebced karşılığı 699 hicrî rakamını vermektedir.

[3] "Evvelâ Osmân" ibaresinin ebced karşılığı 699 hicrî rakamını vermektedir ki Osman Gazi'nin "Bey" olarak Kayı Boyu'nun başına geçtiği yılı gösterir.

[4] "Feth-i Bursa" ibaresinin ebced karşılığı 761 rakamını vermektedir.

[5] Tarih mısraının ebced karşılığı 24 eksiğiyle 942 rakamını vermektedir.

[6] Önceki beyitlerin vezni *"Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün"* iken bu dizeden sonraki 4 beytin vezni *"Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün"* olarak değişmiştir

[7] "Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün"

[8] "Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün"

[9] "Esrâru'l-guyûb" olmalı, zaten 6 beyit sonra tekrarlandığı dizede de bu şekli mevcuttur.

[10] "Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün"

[11] Kur'ân, Kehf, 22 "...Yedidir ve sekizincisi köpekleridir..."

[12] Kur'ân, Kehf, 22 "...Hep görünmeyene taş atıyorlar..."

[13] Kur'ân, Yasin, 13 "Onlara, elçilerin geldiği şu şehir halkını misâl olarak anlat."

[14] Kur'ân, Bakara 248 "Ve peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının alameti, Tabut'un size gelmesidir."

[15] Kur'ân, Nahl 90 "Muhakkak Allah adaleti ve iyiliği emreder."

[16] Kur'ân, Bakara 137 "Onlara karşı Allah sana yeter. O, işitendir, bilendir."

[17] Hadis-i Şerif "Peygamber (A.S.) dedi ki: Cennet ehlinin lisânı Arapça, Farsça ve Dürri'dir."

[18] Kur'ân, Mü'minûn 50 "O ikisini oturmaya uygun, çeşmeli bir tepeye yerleştirdik."

[19] Kur'ân, Meryem 16 "Kitab'da Meryem'i de an! Bir zaman o âilesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti."

[20] Kur'ân, Hûd 44 "'Ey arz, suyunu tut ve ey gök tut!' denildi. Su azaldı, iş bitirildi: (Gemi) Cûdi'ye oturdu. 'Haksızlık yapan kavim yok olsun!' denildi."

[21] Kur'ân, Hûd 46 "O senin âilenden değildir. O(nun yaptığı), yaramaz iştir.

[22] Sözü geçen âyet muhtemelen Hûd sûresinin 43. âyeti olmalıdır. Meâlen şöyledir: "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım"

[23] Kur'ân, Hûd 44 "Gemi Cûdi'ye oturdu."

[24] Kur'ân, Rahman 19 "İki denizi salıverdi birbirine kavuşuyorlar."

[25] Kur'ân, Kehf 78 "Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim."

[26] Kur'ân, Yûsuf 19 "[Bir kervan geldi, sucularını gönderdiler) kovasını sarkıttı..."

[27] Kur'ân, Yûsuf 10 "[İçlerinden bir sözcü: 'Yûsuf'u öldürmeyin onu] kuyunun dibine [atın]..."

[28] Kur'ân, Âl-i İmrân 59 "Allah yanında İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı"

[29] Kur'ân, Müddessir 9 "İşte o gün, çetin bir gündür!"

[30] "Mana, şairin içinde gizlidir"anlamında bir kelâm-ı kibardır.

[31] "Ey Sâlih! Şam'a git!"

[32] Kur'ân, Meryem 25, 26 "...taze hurma ye, iç; gözün aydın olsun!.."

[33] Kur'ân, İsrâ 55 "Davud'a da Zebur'u verdik."

[34] Kur'ân, Bakara 251 "Dâvûd Câlût'u öldürdü; Allah ona hükümdarlık verdi..."

[35] Kur'ân, En'am 59 "... yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, apaçık bir Kitab'da olmasın."

[36] Kur'ân, Tevbe 30 "Yahudiler: 'Uzeyr, Allah'ın oğludur.' dediler.

[37] Kur'ân, Bakara 259 "Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti."

[38] Kur'ân, Lokman 13 "Lokman demişti ki..."

[39] "Bağdad'dan geldim".

[40] "O halde Bağdad hediyesi nerede".

[41] "İşte bu".

[42] "Ey Murteza! Anadolu'ya git, sonra İstanbul'a, sonra Erzurum'a....".

[43] "Def çal!".

[44] Küşâcim divanında yer alan bir kasideden seçilmiş bu dizelerde şunlar söylenmektedir:
Yağmurun eli eserlerin sana gösterdi (Arz esrârını ilan etti). Hiç bir memleket Haleb'in halkına bahşettiği nimet gibi bir nimet bahşedemedi. O bir cenettir, arzu ettiğin her şeyin toplandığı (cennet). Hemen orayı ziyaret et. Ne mutlu Haleb'i ziyaret edene.

[45] Kur'ân, İbrahim 27 "... Allah dilediğini yapar"

[46] Kur'ân, Mürselât 27 "...size soğuk sular içirmedik mi?"

[47] Müslim, 52/29; "Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurdu: Furat nehri (suları gitmesi sebebiyle) altından bir dağı açıp meydana çıkarmadıkça kıyâmet kopmaz. İnsanlar onun üzerinde ceng edip birbirlerini öldürürler. Neticede her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülür. Onlardan her bir kimse, kurtulacak olan kişi belki ben olurum, der".

[48] Kur'ân, Enbiyâ 69 "Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!' dedik.

[49] Kur'ân, Hud 6 "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın...".

[50] Kur'ân, Enbiyâ 69 "Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!' dedik.

[51] Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır.

[52] Nar, (ateş) kış meyvesidir.

[53] Kur'ân, Rahman 68 "[İkisinden de her türlü meyveler,] hurma ve nar [vardır]".

[54] Kur'ân, Zümer 63 "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur..."

[55] Kur'ân, Nebe' 6 "Yapmadık mı biz, yeryüzünü bir beşik"

[56] Kur'ân, İbrahim 27 "... Allah dilediğini yapar"

[57] Kur'ân, Enfâl 42 "...helak olanın açık bir delille helak olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için..."

[58] Kur'ân, Bakara 137 ..."onlara karşı Allah sana yeter..."

[59] Kur'ân, Mâide 45 "Tevrat'ta onlara şöyle yazdık: Cana can..."

[60] Kur'ân, Şuarâ 224 "Şairler, onlara da sapıklar uyarlar."

[61] Kur'ân, Abese 17 "Kahrolası insan! Ne nankördür!"

[62] Kişi yaz vaktinde kışı arzular. Kış gelince de ondan şikayet eder. Hiç bir hâle razı olmaz. (Nitekim Allah buyurır): "Kahrolası insan! Ne nankördür!"

[63] Kur'ân, Abese 17 "Kahrolası insan! Ne nankördür!"

[64] "Allah'ın la'neti İmrü'l-Kays'ın üzerine" olsun.

[65] Tarih mısraındaki ibarenin ebced karşılığı 1026 rakamını vermektedir.

[66] Kur'ân, İnşirâh 5, 6 "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır."

[67] Beytin sonundaki "harâb" ibaresi ebced ile 803 yılını verir.

[68] Kur'ân, Tevbe 108 "... takvâ üzerine kurulan mescid..." Ayetin ebced karşılığı 971'dir.

[69] Ne "Netîce-i kelâmı Kılıç Arslan b. Mes'ûd" ne de yalnızca "Kılıç Arslan b. Mes'ûd" ibaresinden 569 tarihi çıkmamaktadır.

[70] Kur'ân, A'râf 178 "Allah kime yol gösterirse, işte yolu bulan odur..."

[71] Hadis "İki kişinin arasını bulan, şehid sevabı alır".

[72] Tarih mısraının ebced karşılığı 965 rakamını vermektedir.

[73] Hadis : "Hz. Peygamberden rivayet olunduğuna göre, O; Kevser havuzundan ilk içecek kişi Suheyb-i Rûmî'dir".

[74] Hadis "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz". Bu hadis-i şerifin sıhhati şüphelidir.

[75] İbarenin ebced karşılığı 1049 rakamını vermektedir.

[76] Beytin ikinci dizesinin ebced karşılığı 1049 rakamını vermektedir. İlk dizedeki "Biri kalkup" ifadesi gereği bundan 1 çıkarılırsa 1048 kalmaktadır.

[77] Kur’ân, Bakara 20 "... Muhakkak ki Allah her şeye kâdirdir"
[78] Kur’ân, İbrâhim 27 "Allah dilediğini yapar..."
[79] Kur’ân, Mâide 1 "Allah dilediğine hükmeder..."
[80] Kur’ân, A‘râf 54 "Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"
[81] Kur’ân, Bakara 261 "... her başağında yüz dane ..."
[82] Kur’ân, Bakara 20 "... Muhakkak ki Allah her şeye kâdirdir"
[83] Kur’ân, Bakara 20 "Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter."
[84] Kur’ân, Nûr 45 "Allah dilediğini yaratır..."
[85] Hadis "Günahından tövbe eden, günahsız kimse gibidir."
[86] Kur’ân, Hûd 6 "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir.
[87] Kur’ân, Zümer 63 "Göklerin ve yerin anahtarları..."
[88] Kur’ân, Nebe 7 " Dağları da direk (kılamadık mı?)"
[89] Kur’ân, Kâf 1 "Kâf; şanlı Kur’an'a and olsun ki..."
[90] Kur’ân, Kef 94 "Dediler ki. Ey Zülkarneyn! Doğrusu Ye’cüc ile Me’cüc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar".
[91] Kur’ân, Bakara 195 "...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız..."
[92] (Alın teriyle) kazanan, Allah'ın sevgilisidir.
[93] Kur’ân, Âl-i İmrân 159 "... İş hakkında onlara danış..."
[94] Kur’ân, Neml 40 "... Bu, Rabbimin bana (ihsan ettiği) faziletlerdendir..."
[95] Kur’ân, İnşirâh 5, 6 "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır."
[96] Kur’ân, Bakara 156 "Biz Allah'tanız ve elbette O'na döneceğiz."
[97] Hadîs-i Şerîf "Acele şeytandandır, te’ennî ise Allah'tan."
[98] Hadîs-i Şerîf "İnsanlara idrâkleri ölçüsünde söz söyle!"
[99] Kur’ân, Bakara 195 "Kendi kendinizi elinizle tehlikeye atmayınız."
[100] Tarih mısraının ebced karşılığı 983 rakamını vermektedir.
[101] Tarih ibaresinin ebced karşılığı 944 rakamını vermektedir.
[102] Tarih ibaresinin ebced karşılığı 922 rakamını vermektedir.
[103] Tarih manzumesi mülemma tarzında tertiplenmiştir.
[104] Tarih mısraının ebced karşılığı 1006 değil 1060 rakamını vermektedir.
[105] Tarih mısraının ebced karşılığı 966 rakamını vermektedir.
[106] Kur’ân, Nûr 35 "Allah, göklerin nûrudur..."
[107] Tarih mısraının ebced karşılığı 977 rakamını vermektedir.
[108] Kur’ân, Muhammed 15 "... süzme baldan [ırmaklar vardır]..."
[109] Kur’ân, Bakara 20 "Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter."
[110] Hadîs-i Şerîf "Allah içerdekine ve dışardakine lânet etsin."
[111] Tarih mısraının ebced karşılığı 860 rakamını vermektedir.
[112] Hayır Sahibi el-Hacı Kasım b. Ömer H. Şa‘ban 715.
[113] Kur’ân, Enbiyâ 30 "... her şeyi sudan [yarattık]..."
[114] Hadîs, "Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem dedi ki: ‘Seyhun, Ceyhun, Nil ve Fırat nehirleri cennet nehirlerindendir."
[115] Kur’ân, Mü’minûn 18 "Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk."
[116] İşitmek, görmek gibidir.
[117] Kur’ân, Enbiyâ 30 "... her şeyi sudan [yarattık]..."

[118] Dizenin vezni hatalıdır.

[119] İşitmek, görmek gibidir.

[120] Hadis: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur"

[121] Çıkmayla ilgili herhangi bir bilgi yoktur

[122] İbarenin ebced karşılığı 889 rakamını vermektedir.

[123] Kur'ân, Fecr 28 "Rabbine dön! (O senden, sen de O'ndan razı olarak)"

[124] Tarih mısraının ebced karşılığı 993 rakamını vermektedir.

[125] Tarih beytinin vezni hatalı olup ebced karşılığı 1060 rakamını vermektedir.

[126] Tedbir kuldan, takdir Allah'tan.

[127] Kur'ân, Rum 1-3 "Elif lâm mim. Rum(lar), yenildi. En yakın yerde..."

[128] "Ey nehirler! Kahhâr olan Allah hakkı için durgunlaş(ınız)"

[129] Allah bir şeyi yaratmak (halk etmek) dilerse sebebini de hazır eder.

[130] Tarih mısraının ebced karşılığı 893 rakamını vermektedir.

[131] Kur'ân, Nûr 35 "Allah göklerin ve yerin nûrudur."

[132] Kur'ân, İsrâ 1 "Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki gecenin bir vaktinde kulunu, âyetlerimizden bir bölümünü kendisine göstermemiz için, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yürüttü..."

[133] Tarih dizesini "Fazl-ı Allâh sâra târîhu'l-esas" şeklinde okunması durumunda "Fazl-ı Allâh" ibaresi ebced hesabıyla 976 tarihini verir. Aksi takdirde bu dizede bir tarih sözkonusu olmamaktadır.

[134] "Fazl-ı Yezdân" ibaresinin ebced karşılığı 982 rakamını vermektedir.

[135] Kur'ân, Şuarâ 89 "Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)". Ayetin ebced karşılığı 873 rakamını vermektedir ki tarih olamaz.

[136] Bu dizede tarih, lafzen ve manen 1003 rakamını vermektedir.

[137] Kur'ân, Ahzâb 41 "Allah'ı çokça anın!"

[138] Kur'ân, Cum'a 9 "Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman, Allah'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın!"

[139] Kur'ân, Zümer 75 "Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır."

[140] Tamamı anlaşılmayan bir şeyin tamamı terkedilmez.

[141] Hadis: "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur"

[142] Size abdâlın yaptığını yapmanızı tavsiye ederim: "Helalinden kazanmak, aile fertlerine harcamak".

[143] İbarenin ebced karşılığı 825 rakamını vermektedir.

[144] İbarenin ebced karşılığı 1050 rakamını vermektedir.

[145] Hadîs, "İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi."

[146] Kur'ân, Rum 2-3 "En yakın yerde. Rum(lar), yenildi..."

[147] Tarih mısraının ebced karşılığı 979 rakamını vermektedir.

[148] Kur'ân, En'âm 45 "Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur..."

[149] Tarih mısraının ebced karşılığı 962 rakamını vermektedir.

[150] Kerem sahipleri sözlerinde dururlar.

[151] Allah'ın takdirini geri çevirmek ve hükmüne engel olmak mümkün değildir.

[152] Ey perilerin efendisi! "Ben sana yöneldim" sırrı hakkı için! Arş! Allah'ın fermanı var. On kat sema! Allah'ın fermanı var. Yüz dört bin peygamber! Allah'ın fermanı var, ilki Adem, sonuncusu Muhammed. Ey Süleyman (a.s.)'ın kendisine hakim olduğu şeytan! Ateşperest, müslüman, rafizi, mecusî veya insanlar ve cinler âleminin cini iseniz de "müslüman iseniz" Yerinize dönün, sakinleşin. Burası ne perilerin, ne Musa peygamberin, ne Meryem oğlu İsâ'nın, ne Hz. Muhammed'in yeridir. Mecusî veya putperest olsanız da "Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz." ayetlerinin, Rûhullah olan İsâ, kelîmullah olan Mûsâ, İncil, Kur'an, Zülkarneyn hakkı için bu hastayı bırakın. *Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhilaliyyi'l-azîm.*

[153] Tılsım için yazılmış sözler olup bütün bir anlam çıkarmak zordur.

[154] Hadis: Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 263: "Müminlerin güzel gördüğü bir şey Allah katında da güzeldir". Bu ibarenin Abdullah ibn Mes‘ud'un sözü olma ihtimali olduğu belirtilmektedir.

[155] Leyla'nın Irak'ta hasta olduğunu söylüyorlar; keşke onu tedavi eden tabip ben olsaydım. Eğer Leyla ile tenhada buluşacak olursam, Beytullah'a çıplak ayakla gidip hacc eylemek üzerime borç olsun.

[156] Kur’ân, İsra 70 "Andolsun biz, Ademoğullarına çok ikrâm ettik..."

[157] Kur’ân, Fetih 10 "Sana biât edenler gerçekte Allâh'a bîat etmektedirler..."

[158] Kur’ân, Talak 3 "Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter".

[159] Kur’ân, Yusuf 31 "... bu insan değil ancak çok şerefli bir melektir".

[160] "Kâlû (dediler)". Bu kısım ayetin aslında yoktur.

[161] Hediyeler paylaşılır, ortak bile olsa.

[162] Söz sözü çeker

[163] Hadis : "Kim iki kişinin arasını düzeltirse şehid sevabı alır.

[164] Hadis : "Yalan söyleyen benim ümmetimden değildir".

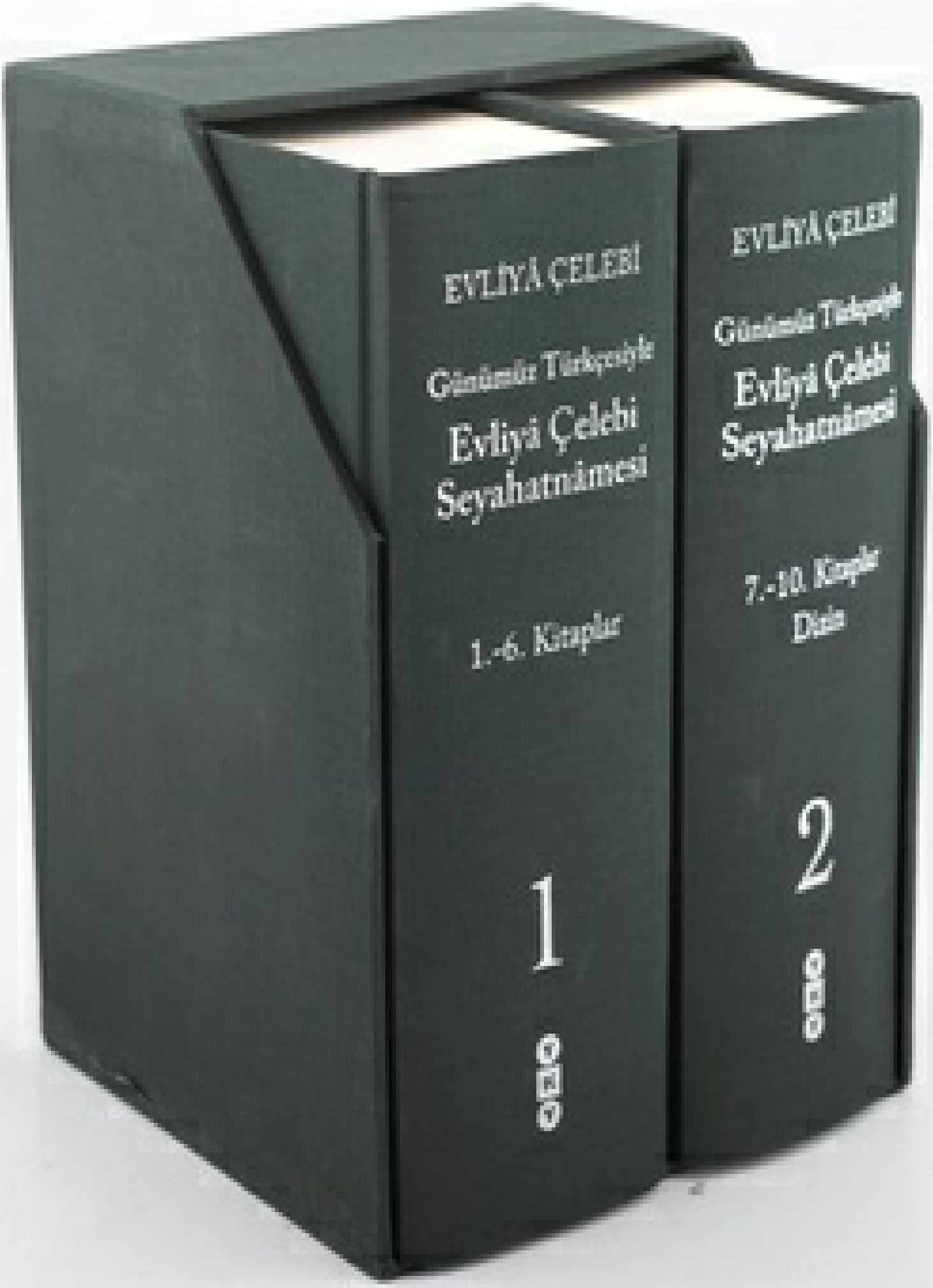
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

IV. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
IV. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Kıvançlı, heyecanlı ve sevinçliyiz; elinizdeki kitap ile Seyahatnâme'nin bir cildi daha okuyucuya kazandırılmış oldu.

Heyecanla başlayıp umutla devam ettirdiğimiz çalışmamızın, sevinçle karşılanıp takdirle alkışlanması her geçen gün bizi biraz daha yüreklendirmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yapı Kredi Yayınları'nca okuyucuya sunulan ilk üç cildinden sonra bugün dördüncü cildini de tamamlamış olmanın gönül huzuru içindeyiz ve artık karşınızda daha bir gurur ve cesaretle duruyoruz.

Atalarımıza ait bazen buğulu, bazen büyülü, bazen hazin ve bazen eğlenceli bir hayatın renklerini, kokularını ve kesitlerini bize sunan Seyahatnâme, muhtelif girişimlere rağmen maalesef bugüne kadar tam bir metin hâlinde yayınlanmamıştı. Bu çalışmanın, zincirinin bir halkasının daha tamamlanması bakımından Türk kültürüne hizmet olduğuna inanıyoruz. Yolumuza her zamanki titizlikle devam edeceğimizin samimi bilinci içerisinde, tarihimizin hamurunu mayalandıran Seyahatnâme'den alınacak lezzetlerle bir sofra daha açmakla bahtiyar olacağımızın bilinmesini arzulamaktayız. Özellikle ikinci ve üçüncü cildin yayımından sonra muhatap olduğumuz takdir dolu sözler, bize yol gösterdi ve yaptığımız işin önemi, yerli ve yabancı pek çok okuyucunun dikkatini üzerimize yoğunlaştırdı. Gücümüzü bu müspet ilgiden alarak yolumuza devam etmekte olduğumuzun bilinmesini isteriz.

Seyahatnâme'nin IV. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 305 numarada kayıtlıdır. III. ve IV. cilt bir arada ciltlenmiştir, III. cilt bu yazmanın ilk 1-185, IV. cilt ise 186-408 varakları arasındadır. Yazma 23.5x34.5 cm. ebadında olup, koyu fes renginde meşin ciltli, şemseli, mıklepli ve üzeri açık yeşil renkte atlasla kaplıdır. Nüsha beyaz, kalın âbadî kağıda yazılmıştır. Her sayfa 36 satırdan ibarettir. Ancak bazı sayfalarda sayfa kenar ve altlarında çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II. ve III. ciltlerde olduğu gibi basit transkripsiyon sistemiyle ve problemli (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın diğer bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. İndeks, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilave olunmuştur. Müteakip ciltlerde aynı sistem korunacaktır.

On cilt olan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*nin tamamının hazırlıkları son aşamada olup yayın ile ilgili tüm planlamalar gerçekleştirilmiştir. Mümkün olan en kısa sürede, yeni harfli Seyahatnâme külliyatını kütüphane raflarında görmeyi arzulamaktayız. Ancak takdir buyurulur ki Seyahatnâme gibi bir

başyapıtın yayınlanması ciddi bir sorumluluk ister. Bu sorumluluk ise planladığımız yayın takviminin aylarla değil yıllarla hesaplanmasını öngörmektedir. Bütün imkanlarımızı değerlendirerek, yılları yine aylara indirgemeyi göze aldık. Bu uğurda emeği geçen herkesin aynı bilinçle çalışacağından endişeniz olmasın.

Şüphesiz bu ölçüde büyük bir iş, ancak bir ekip çalışmasıyla meydana gelmektedir. Bu vesileyle, eseri hazırlayan Dr. Yücel DAĞLI ve Seyit Ali KAHRAMAN ile her zaman yardımlarına baş vurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Bize önderlik ederek bu seriyi başlatan Orhan Şaik GÖKYAY Hoca'ya ve Seyahatnâmenin bir çok aşamasında emeği geçen ve hayatının baharında beklenmedik bir şekilde bu dünyadan göçen İsrafil DAĞLI'ya teşekkür ise ödeyemeyeceğimiz bir borç olarak kalmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, redaksiyonu titizlikle yapan Prof. Dr. İskender PALA ile Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Nahide DİKEL'e de ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAOĞLU

Giriş

Seyahatnâme'nin IV. cildini en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 305 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilimsel çevrelerce kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, filolojik özellikler, fonetik yapı ve dönemin diğer dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de spesifik bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz şekilde yoran transkripsiyon işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'ler /n/ olarak okunmuştur.

Orijinal metinde aynı kelimeler zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. asır dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiç bir tasarrufta bunulmamış aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, orijinal imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve şahıs isimlerinde de Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır. Ancak, istisna olarak "Arz-ı rûm" kelimesi "Erzurûm" olarak yazılmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), diğer yazma nüshalar da kontrol edilerek metnin içine yerleştirilmiş ve {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde tamir yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilavesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça orijinalleri dizilerek, dipnotta sûre ve âyet numaraları ile meâlleri konulmuş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde transkripsiyonu verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına orijinalinde bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "İndeks" ilave edilmiştir.

Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için orijinal varak numaraları metin içinde ***"[15a; 15b; 16a; ...]"*** şeklinde verilmiş olmakla birlikte indeks, varak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Elinizdeki eser yalnızca bir veya birkaç kişinin mesaisi sonucunda oluşmadı. Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Bunlardan ilk anda aklımıza geliverenlerin isimleri şunlardır:

Doç. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER, Dr. Mustafa GENÇ, Barış DAĞLI, Doç. Dr. Mustafa S. KAÇALİN, Doç. Dr. Zekeriya KURŞUN, Mehmet RİFAT, Prof. Dr. Osman F. SERTKAYA, Prof. Dr. Şinasi TEKİN, İskender TÜRE

Katkılarından dolayı kendilerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Burada yardımlarını gördüğümüz hâlde adlarını anmayı unuttuğumuz diğer araştırmacı ve ilim adamlarına da teşekkürü borç biliriz.

Ayrıca ve özellikle *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* neşrinin başlatıcısı, yol göstericisi ve edebî malzemenin temin kaynağı olan değerli kültür adamı Orhan Şaik GÖKYAY hocamızı da burada rahmetle anmayı bir vefa borcu biliriz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlerde rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Dr. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze (i) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ CİLT

[186b]

Fihris-i Cild-i Râbi'

[Dördüncü Cilt]

Birinci varakda. Evvelâ Üsküdar'dan ılgar ile konakları gidüp Beğbâzârı şehrine paşaya mülâkî olduğumuz.

Birinci varak. Andan kalkup mukaddemâ bâlâda tahrîr olunan niçe konakları geçüp evsâf-ı kasaba-i Kankal.

Birincide. Alacahân ve karye-i Hasan Çelebi ve menzil-i karye-i Çökeç

2. Kal'a-i Hekimhânı ve karye-i Hasan Badrak ve evsâf-ı belde-i kadîm Malatıyye.

3. Sebeb-i tesmiyye-i Malatıyye ve kavl-i müverrihîn sebeb-i binâ-yı Malatıyye.

3. Malatıyye'nin cümle imâretlerin beyân eder.

5. Malatıyye etrâfında cereyân eden meşhûr enhârları ve Aspuzu bâğların beyân eder.

5. Aspuzu yaylasının memdûhâtından münakkaş elması ve Çâr-yâr-ı Güzîn'in râyihaların beyân bildirir.

5. Der-beyân-ı mevlûd-i İmâm Hüseyin *radıyallahu anh*.

5. Sitâyiş-i imâristân-ı bâğ-ı Aspuzu ve mesîregâh-ı hâs u âmm-ı Merâm.

6. Malatıyye etrâfına karîb olan şehirleri ve cümle ziyâretgâhları beyân eder.

6. Nehr-i Furât kenârında vilâyet-i Diyârbekir'de kavm-i İzoli Kürdü.

7. Arganî beğine ve Eğîl beğine gitdiğimiz konaklardır.

7. Evsâf-ı kal'a-i Palu ile kırk pâre kal'alar mukaddemâ mevsûfdur.

7. Karye-i Demirkapu ve karye-i Tirhi ve cisr-i Berdeniç ve evsâf-ı kal'a-i Eğîl.

7. Kasaba-i Hını ve kal'a-i Erganî ve Erganî etrâfındaki kal'alar ve Başhân.

8. Başhân'dan Diyârbekir'e gitdiğimiz menâzilleri beyân eder.

8. Ortahân ve kasaba-i harâb Şerbetin ve kal‘a-i Kara Âmid.

8. Diyârbekir'in bânîleri ve fâtihler ve kânûn-ı Süleymân Hân'ı bildirir.

9. Diyârbekir'in cümle sancakları ve ocaklık hükûmetleri ve cümle ümerâ hâsları ve cümle hâkimlerin beyân eder.

9. Diyârbekir'in zemînin ve dâ’iren-mâdâr cirmin bildirir.

10. Cümle cevâmi‘leri ve mesâcidleri ve medreseleri ve gayrı imâretlerin bildirir.

11. Diyârbekir'in cümle âb-ı hayât uyûn-ı câriyelerin beyân eder.

13. Cemî‘i şehrengîzlerin ve nehr-i azîm Şatt'ı beyân eder.

14. İskender-i Kübrâ'nın Diyârbekir'e gelmesi sebebin beyân eder.

14. Şattu'l-Arab'ın ibtidâ tulû‘un ve mahlût olan sular ile gayrilerin bildirir.

16. Memâlik-i Irâk'da cereyân eden enhâr-ı azîmleri ve Diyârbekir'in mahsûlâtların bildirir.

17. Diyârbekirli hakkında Mukallid Kahvecizâde hicvin ve ıstılâhât-ı lisânların bildirir.

18. Mesîregâh-ı Diyârbekir'i ve cümle ziyâretleri ve menâkıb-ı Rûmiyye Şeyhi.

19. Diyârbekir'den kal‘a-i Mardin'e ve Sincâr'a gitdiğimiz.

19. Der-beyân-ı cezîre-i azîm Dicle-i kadîm ve yetmiş pâre kal‘aları beyân eder.

19. Evsâf-ı kal‘a-i İremistân-ı Mardin-i emn [ü] emîn.

21. Kal‘a-i Sincâr ve kal‘a-i Hâtûniyye ve sebeb-i binâ-yı kal‘a-i üstüvâr-ı Sincâr.

22. Der-beyân-ı bi-emri Hudâ hilkat-i pire ve kehle ve akreb ve çıyan.

22. Diğer sebeb-i tesmiyye-i cebel-i Sincâr ve maskat-ı re's-i Sincâr Şâh.

23. Der-beyân-ı feth-i kal‘a-i Sincâr be-dest-i Gâzî Melek Ahmed Paşa.

24. Tetimme-i sergüzeşt-i gazâ-yı kûh-ı Saçlı.

25. Sitâyiş-i mahbûb u mahbûbe-i kûh-ı Saçlı ve hikmet-i garîbeler.

26. Sincâr'dan Firârî Paşa ile cümle asker Alî Fâris ve çöl pâdişâhı cengine gitdiğimiz.

26. Kal‘a-i Tilhovar ve sahrâ-yı Sincâr ve hâk-i Kendli ve Kızıldepe ve Göllü.

27. Ve yine kal‘a-i Mardin ve Zırzıvân Boğazı ve Diyârbekir.

27. Şatt keleği eşkâlin beyân eder ve Diyârbekir'den Van'a revâne olduğumuz bildirir.

27. Karye-i Sa‘dî ve Hasankeyf ve kal‘a-i Mifârıkîn-i azîm.

28. Cümle Kürdistân'ın tûl u arzın ve hudûdların beyân eder.

28. Kürdistân'da başka lisân sâhiblerin ve lisân-ı fasîh u belîğ Sûrân Kırman bildirir.

29. Der-vasf-ı imârethâ-yı cisr-i azîm Batmân suyu.

29. Evsâf-ı kal‘a-i Hazzo ve eşkâli ve cümle imâretleri.

30. Kal‘a-i Kefindir ve Bitlîs hânının Melek Ahmed Paşa'ya ziyâfet-i azîmin bildirir.

31. Evsâf-ı şehr-i azîm ve tahtgâh-ı kadîm Dâr-ı Bedlîs ya‘nî kal‘a-i Bitlîs.

31. Sebeb-i binâsı ve sebeb-i tesmiyyesin beyân eder.

32. Eşkâl-i cirm-i kal‘asın ve eyâleti hâkimlerin beyân eder.

33. Cümle câmi‘lerin ve imâretlerin bildirir.**[187a]**

35. Şehr-i Bitlîs'in ibret-nümâların ve cereyân eden nehrin beyân eder.

36. Lehce-i mahsûs-ı ıstılâhât-ı kavm-i Rujikî ile Abdâl hânın tahtın bildirir.

36. Lisân-ı Kürd-i Rujikî lûgatların tercümelerin beyân eder.

37. Sitâyiş-i ravza-i Rıdvân-ı hân-ı âlîşân.

37. Der-sitâyiş-i hezârfen Abdâl hân cenâb-ı âlîşân.

38. Der-vasf-ı bâğ-ı İremezât-ı hıyâbân-ı ibret-nümâ-yı cinîn [cinân]].

39. Der-manzara-i buhayre, binâ-yı hân-ı âlîcâh-ı İber.

39. Der-vasf-ı hammâm-ı sarây-ı hân-ı âlî-tebâr.

39. Hân bâğında Melek Ahmed Paşa'ya etdiği ziyâfeti beyân eder kim bî-bedeldir.

40. İlm-i simyâya mâlik pehlivânların sihr-âsâr-ı gûnâ-gûn-ı ibret-eser san‘at-ı mûhişlerin bildirir.

40. Ve mine'l-acâ’ib san‘at-i diğer manzara-i garâ’ib sıfat-ı ilm-i simyâ.

41. Der-beyân-ı ummân-ı kerâme-i ilm-i simyâ.

42. Ma‘rifet-i sihr-i‘câz-ı nev‘-i diğer ma‘rifet-i pesendîde-i kâr-ı pehlivânî ve ibret-nümâ-yı a‘ceb [ü] garâ’ib.

43. Sitâyiş-i kâr-ı ahâlî-i Bitlîs ve mesîregâhları ve halkının çevgân oyunları.

44. Bitlîs'in cümle ziyâretgâhları ve hândan Melek Ahmed Paşa'ya gelen hedâyâlar.

45. Nasîhat-nâme-i Melek Ahmed Paşa berâ-yı hân-ı âlîşân ve

46. Kal‘a-i Van'a gitdiğimiz beyân eder.

46. Kal‘a-i Taht-ı Van ve bahr-i mâlih-i Van ve deryâya mahlût olan enhâr-ı firâvân.

47. Van deryâsında olan sun‘-ı Hudâ ibretleri beyân eder.

48. Evsâf-ı Dârü'l-Büleh şehr-i azîm, erzen-i Ahlat.

49. Lisân-ı kavm-i şehr-i Ahlat ve cümle imâretlerinin adedin bildirir.

49. Sulehâ-yı ümmetden kimesneleri ve harâb olan şehirlerin esmâları.

50. Hikâye-i münâsibi ve ecdâd-ı Âl-i Osmân ve gayrı ziyâretleri beyân eder.

52. Ahvâl-i Yenidünyâ ve ma‘den-i zırnîh ve kal‘a-i Âdilcevâz.

53. Sübhân dağında olan niçe gûne sun‘-ı Hudâ-yı garîbeleri beyân eder.

54. Sitâyiş-i germâb-ı cebel-i Sübhân ve cebel-i Sübhân'da ejderhâyı beyân eder.

54. Hikâye-i vâkıf-ı esrâr-ı Evliyâ ve menâkıb-ı kâtil-i su‘bân Hazret-i Alî-yi Kerrâr-ı zamân.

55. Evsâf-ı kal‘a-i Ercîş hâkimlerin ve ılıcaların beyân eder.

56. Evsâf-ı kal‘a-i Bârgîrî ve kal‘a-i Amîk ve vech-i tesmiyyesi.

57. Niçe konaklardan sonra Van askeri alâyları.

58. Melek Ahmed Paşa alâyları ve Van eyâleti sancağı alâyları.

59. Van kal‘asının top şâdımânları ve kal‘a-i Van-ı kaviyyü'l-bünyân-ı dâr-ı gâzîyân.

60. Van'ın cümle bânîlerin ve fâtihlerin ve Van ile miftâhları gelen kal‘aların esmâları.

60. Azîmet-i Süleymân Hân be-dârü'l-mülk-i Acem feth-i düvvüm kal‘a-i Van.

61. Süleymân Hân'ın sene [10]48 hilâfetinde feth etdiği cümle kılâ‘ların esmâların bildirir.

61. Sitâyiş-i sahrâ-yı Van'ı ve cümle eşkâl-i mağaraları beyân eder.

62. Eşkâl-i kal‘ası ve dâ’iren-mâdâr cirmin beyân eder.

62. İçkal‘ası ve aşağı hisârı eşkâlin bildirir.

63. Cemî‘i kullelerin ve cümle kapuların ve cümle cirmin bildirir.

65. Van eyâletinde olan sancakları ve ocaklık olan hükûmetleri beyân eder.

66. Cümle ümerâların hâsların bildirir.

66. Van sancaklarında olan timâr ve ze‘âmetleri beyân eder.

66. Eyâlet-i Van'da hîn-i gazâda ne kadar bin asker olur anı bildirir.

66. Evsâf-ı imârethâ-yı kal‘a-i Van-ı sedd-i îmân.

66. Hikâye-i garîbe vü acîbe.

68. Lisân-ı kavm-i Vanlı,

69. Van ziyâretleri ve menâkıb-ı garîbe ve Melek Ahmed Paşa askeri derneği.

70. Bitlîs hânı üzre sefer olması sebebin beyân u ayân eder.

70. Hikâye-i Melek Ahmed Paşa ve te'sîr-i rü'yâ-yı sâliha.

71. Nasîhat-nâme-i Melek Ahmed Paşa berâ-yı Bitlîs Hânı Abdâl Hân.

71. Hândan Melek Ahmed Paşa'ya gelen nâmenin sûretin bildirir.

73. Van'dan Bitlîs hânı üzre sefere gitdiğimiz beyân eder.

73. Bâlâda tahrîr olunan Van deryâsı kenârındaki kal‘aları geçüp (...)

73. (...) Erzurûm eyâleti askeri imdâda geldiği livâları beyân eder.

73. (...) (...) (...) imdâda geldikleri.

74. Menzil-i hân-ı Taht-ı Van ve Hüsrev Paşa ordu tarafına karavullar koydu.

74. Papşin hânında hân tarafından diller tutulup askere alâmetler verildiği.

74. Çarhacı askeri tertîb olup hân meterisin ve Rujikî askerin bildirir.

75. Sergüzeşt-i temâşâ-yı mahûf u muhâtara.

76. Sergüzeşt-i garibe vü acibe. **[187b]**

76. Du‘â-yı Melek Ahmed Paşa ve menâkıb-ı keşf [u] kerâmet-i Melek Paşa.

77. Âsitâne'den sekban ve sarıcaların katllerine fermân geldüğü [ve] gammâz olduğu.

77. Diyârbekir'e giden çaşıtlarımız gelüp imdâd askeri geldiği ve mine'l-bedâyi‘-i rü'yâ-yı Melek Paşa.

78. Der-fasl-ı germâ-germ-i asâkir-i Van ve âkıbet-kâr-ı inhizâm-ı Hân-ı âlîşân.

78. Cenge müte‘allık münâsib gazeller ve hikmet-i Rabbü'l-izzet.

80. Ammâ hakku'l-insâf hân askeri cengi ve âhir-i kâr hânın hezîmeti.

80. Hân Abdâl ardı sıra Malazgirdli Mehemmed Beğ'in serdâr olup koduğu sûretdir.

81. Der-beyân-ı müşâvere-i istihlâs-ı kal‘a-i Bitlîs.

81. Bitlîs kal‘asının feth [ü] fütûhın beyân eder.

82. Hikmet-i sun‘-ı Hudâ.

83. Hân tarafından ve Melek Paşa askerinden telef-i nefs olan ibâdullahları beyân eder.

83. Ba‘de'l-feth Melek Paşa'nın guzât-ı müslimîne ihsân etdüğin bildirir.

84. Ziyâeddîn Beğ yeni hân olduğun bildirir.

85. Firâr eden Abdâl Hân'ın hazâ’in-i mevfûrunu ve emti‘a-i mahzûrelerin beyân eder.

85. Hân'ın cümle fürûht olunan metâ‘ların beyân eder.

86. Hânın kendü mühriyle çıkan deve sandûkalarındaki metâ‘lardır.

87. Ve mine'l-acâ’ib da‘vâ-yı udhike-i garîbe ve temâşâgâh-ı mashariyyât-ı türrâ‘-ı acîbe.

87. Hulâsa-i kelâm kesret-i metâ‘-ı hân-ı âlîcâhı beyân eder.

88. Hân'ın iç hazînesinde çıkan zî-kıymet tuhaf şeylerin beyân eder.

89. Der-beyân-ı diğer, hân mâlının mezâd-ı sultânî olduğu.

90. Netîce itmâm-ı mezâd-ı sultânî ve Melek Ahmed Paşa'nın avâ’idin bildirir.

91. Van'a revâne olduğumuz menâzilleri ve işleri beyân eder.

91. Taht-ı Van'dan kalkup menzil-i Güzeldere.

91. Menzil-i karye-i Surp ve cezîre-i Ahdim-var kal‘ası.

92. Cezîre-i Akkirpi ve Çomar'ın sergüzeşti.

92. Ve Kebân'da ceng etdüği.

93. Kal‘a-i Vastân ve bâğ-ı İremezât Erdemid köyü ve kal‘a-i Van'a dâhil olup Melek

Paşa'nın mâl tahsîli.

94. Âsitâne tarafından Vezîria‘zam Kara Murâd Paşa'dan emr-i pâdişâhî geldiği.

95. Bağdâd Vâlîsi Murtezâ Paşa'dan mektûblar geldi.

96. Kal‘a-i Van'dan diyâr-ı Acem'e elçilik ile andan vilâyet-i Bağdâd'a gitdiğimiz konakları bildirir.

96. Evvelâ menzil-i karye-i Nergök ve menzil-i kenîse-i Veng.

96. Karye-i Hündüsten evsâf-ı kal‘a-i Hoşâb.

96. Ahvâl-i gâzîyân-ı Ekrâd-ı Mahmûdî ve manzara-i nehr-i Hoşâb-ı zülâl.

97. Karye-i Davdan ve kal‘a-i Erecik ve buhayre-i Ercik ve kal‘a-i Abagay.

97. Karahisâr-ı Van-ı Kürdistân vasfı.

98. Kal‘a-i Pinyanişî ya‘nî hisâr-ı Hasanî ve sabanlarının temâşâları ve ahvâl-i kavm-i Pinyanişî.

98. Hikmet-i Hudâ çâh-ı Rubacık ve evsâf-ı kal‘a-i Kotur-ı Acem.

99. Evsâf-ı kal‘a-i Albak ve evsâf-ı kal‘a-i Karnıyarık.

99. Sitâyiş-i kal‘a-i Berdük der-vasf-ı kal‘a-i Gâzîkıran.

100. Ziyâret-i şehîdân-ı vüzerâ-yı Âl-i Osmân ve menzil-i kasaba-i Çevlân Sultân.

100. Avşarlı Sultân ve Biredos sultânı ve Enzelî Sultânı ve kend-i Habbena ve Harîr Sultânı.

100. Menzil-i Harmenşâhî ve evsâf-ı kal‘a-i Rûmiyye.

101. Güft-i hân-ı âlîşân-ı Rûmiyye ve güfte-i fakîr Evliyâ-yı pür-taksîr ve sûret-i ahidnâme-i Sultân Murâd Hân.

102. Rûmiyye hânıyla niçe gûne münâza‘a ve münâkaşa kelimâtlarımız beyân olunur.

102. Rûmiyye şehrinde Çâr-yâr-ı Güzîn'e sebb etmeği ref‘ etdiğimiz beyân eder.

103. Su‘âl-i hân-ı âlîcâh-ı şehr-i Rûmiyye berâ-yı sebeb-i katl-i İpşir Mustafâ Paşa.

104. Der-beyân-ı ahvâl-i kal‘a-i metîn-i Rûmiyye ya‘nî şehr-i Türkistân-ı Âzerbaycân.

105. Rûmiyye'nin cümle imâretleri ve sitâyiş-i me'kûlât [u] meşrûbâtları.

106. Der-vasf-ı buhayre-i azîm-i Rûmiyye ve sitâyiş-i cezîreleri ve garîbe vü acîbeleri.

106. Rûmiyye-i kübrânın cümle ziyâretleri ve menâkıb-ı Koçağa Sultân'ı beyân eder.

107. Netîce-i kelâm kavm-i Acem'de mum söndürme vasfı.

107. Rûmiyye hânından mektûblar alup Dümbülî hânına gitdiğimizi bildirir.

107. Kend-i Çevlân ve evsâf-ı kal‘a-i Dümdümî ve cümle imâretleri.**[188a]**

108. Sitâyiş-i şehr-i İşnuviye der-vasf-ı kal‘a-i Dümbülî.

109. Menzil-i kend-i Sevindik Baba ve ta‘rîf-i kasaba-i Alî Yâr.

109. Kend-i Mirzâ hân ve def‘a-i sânî kal‘a-i Rûmiyye ve temâşâ-yı mûhiş.

110. Şehr-i Rûmiyye'den Tebrîz .ü Isfahân râhların beyân eder.

110. Makâm-ı ziyâretgâh-ı İmâm Rızâ.

Menzil-i kend-i Şâhseven ve kend-i Biçor ve kend-i Yezdânbaş ve evsâf-ı kal‘a-i Salmas.

110. Kend-i Kecâbâd ve kend-i Sirâv ve menzil-i şehr-i Tesûy.

111. Evsâf-ı kal‘a-i Kumla Çemeni, niçe kendlerden sonra ziyâret-i Şâm-ı Gazan.

112. Kend-i Hacı Harâmî ve kend-i Şebterî ve şehr-i azîm Tebrîz-i dilâvîz-i kend-i Pervîz.

113. Tebrîz hânıyla niçe kere mukavvilâne (?) kelimâtlar ederken (...) be cânib-i Van.

113. Ve mine'l-bedâyi‘-i münâzarât-ı hakîr bâ-hân-ı Tebrîz-hân-ı fakîr.

113. Kavm-i Tebrîz'in lehce-i mahsûsalarıyla tekellümeleri beyân eder.

114. Der-beyân-ı şehrengîz-i şehr-i Tebrîz-i dilâvîz.

114. Vilâyet-i Âzerbaycân-ı Tebrîz'den ve hâk-i Isfahân'dan hâk-i Bağdâd'a gitdiğimiz bildirir.

114. Evvelâ nâhiye-i Mihrânrûd ve nâhiye-i kend-i Rut ve kend-i Esfah ve kend-i Sa‘îd-âbâd ve kal‘a-i Kumla.

114. Kend-i Serâvrûd ve kend-i Dustî ve kend-i Çevlânduruk.

114. Kend-i Alak-bulak ve kend-i Sercem hânı. Der-beyân-ı gazâ-yı Âl-i Osmân Serdâr İbrâhîm Paşa.

115. Kend-i Elkâbidles ve kend-i Lakderah ve sitâyiş-i şehr-i Zülkadriyye ya‘nî kal‘a-i Sultâniyye.

115. Kend-i Alemdâr ve kend-i Semâdühün.

115. Kend-i Kecâbâd ve nâhiye-i Rûdekânî, sitâyiş-i kal‘a-i Karakan ve kal‘a-i Merâğa.

115. Kend-i Turnaçayırı ve kend-i Setgiz ve Manmâh ve sitâyiş-i kal‘a-i Kehrevân.

115. Kend-i Şâhbender ve nâhiye-i Bayat-ı azîm ve evsâf-ı sûr-ı Harezbîl.

115. Sitâyiş-i saba-i Tıram Halhâl ve nehr-i Kand Üzen ve evsâf-ı kal‘a-i Serâh ve inhizâm-ı asâkir-i Âl-i Osmân.

116. Eşkâl-i şehr-i Serâh ve ziyâretgâh-ı asâkir-i Âl-i Osmân vasf-ı kasaba-i Menzil-i Harezbîl.

116. Evsâf-ı şehr-i kadîm Erdebil, bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur.

118. Kûh-ı Seylân ve Meydân-ı Âhen ve kasaba-i Masula ve acâ’ibât-ı Masula.

118. Evsâf-ı kal‘a-i Sehend ve ve imâret-i kûh-ı şehr-i Sehend.

118. Şehr-i azîm ve belde-i kadîm kal‘a-i Nihâvend.

119. Nihâvend'in ibret-nümâ vü tılsımâtların beyân eder.

119. Nihâvend kal‘asını Hazret-i Ömer hilâfetinde Şeyh Sarı feth etdiğidir.

120. Kend-i Seyyidler ve kend-i Sa‘d-ı Vakkâs ve makâm-ı Sa‘d Vakkâs ve kal‘a-i Kenkur.

120. Evsâf-ı kal‘a-i Sorhbîd ve evsâf-ı sûr-ı kûh-ı bî-sütûn.

120. Sitâyiş-i kûh-ı bî-sütûn-ı yaylağ-ı cihân-nümâ-yı ibret-nümûn.

121. Evsâf-ı kal‘a-i Hemedân. Cümle hâkimleri ve cemî‘i imâretleri ve cümle eşyâların beyân eder.

122. Hemedân'ın cümle fütûhâtları ve ziyâretlerin beyân eder.

123. Evsâf-ı kal‘a-i Kirmânşâhî ve sitâyiş-i Dergezîn Boğazı ve kal‘a-i Dergezîn.

124. Der-beyân-ı rûz-ı nevrûz ta‘âm-ı âşûra ve maktelü'l-Hüseyn tilâvetin beyân eder.

124. Der-fütûhât-ı kal‘a-i Dergezîn ve evsâf-ı kal‘a-i Pilever.

125. Kal‘a-i Denâver ve sitâyiş-i sûr-ı ma‘mûr-ı Cem-cenâb ve kal‘a-i Despol ve kal‘a-i Kasr-ı Şîrîn.

125. Evsâf-ı şehr-i Irâk-ı Hulvân ve evsâf-ı şehr-i azîm Gazvîn.

126. Şehr-i Gazvîn cümle imâretleri (...)

128. Sitâyiş-i kal‘a-i Mut ve kal‘a-i Deylem ve kal‘a-i Kasrü'l-Lusûs ve kal‘a-i Esedâbâd.

129. Evsâf-ı kal‘a-i Bâğ-ı Cinân ve kend-i Yasavul ve kal‘a-i Çiğ Ahmed.

129. Kend-i Badanlıca ve evsâf-ı kal‘a-i Mihribân bânîlerini ve fâtihlerini ve cümle imâretleriyle beyân eder.

131. Şehr-i kadîm Sine cümle âsârlarıyla evsâf-ı tahtgâh-ı ecinne kal‘a-i Kum.

133. Evsâf-ı kal‘a-i Kâşiyân cümle imâretleriyle beyân olunur.

133. Evsâf-ı şehri (...) ve diyâr-ı Âmid'de tilâvet olunan hurûf-ı teheccîyi beyân eder.

135. Hurûf-ı teheccî Arabiyle tilâvet etdiklerin beyân eder.

135. Tarz-ı Acemâne murabba‘ okudukların beyân eder.

135. Şehr-i azîm Sâve ve cümle binâları narh- alî üzre vukiyye hisâbların mufassal beyân eder.

136. Sitâyiş-i şehr-i azîm Rey cümle imâretlerin bildirir.

138. Sitâyiş-i yaylağ-ı kûh-ı Demâvend ve vasf-ı yaylağ-ı Ane ve evsâf-ı kal‘a-i Demâvend. **[188b]**

138. Menzil-i Şâh Köprüsü ve yine kal‘a-i Kirmânşâhî ve kend-i Kaçar Hân ve kend-i Sührâb ve kend-i Surhıle ve kasaba-i Tâk-ı Giray.

139. Derteng Boğazı ve kal‘a-i Derteng.

140. Hânkâh-ı kebîr ve Hânkâh-ı sağîr.

140. Ve kal‘a-i Derne âsâr-ı binâlarıyla beyân eder.

140. Kasaba-i Hârûniyye ve kasaba-i Zeng-âbâd ve kasaba-i Hâs-ı Kızıl Rabat ve kasaba-i Bakuba.

140. Kasaba-i livâ-yı Bayat cümle imâretleriyle beyân eder.

141. Kasaba-i Nev-âbâd ve sancağ-ı Debâlâ.

141. Kasaba-i Kerend ve kasaba-i sancağ-ı Karaniyye ve kasaba-i sancağ-ı Gîlân ve kasaba-i Âl-i Sâh.

141. Hükûmet-i Karadağ ve kasaba-i sancağ-ı Cengûle.

142. Evsâf-ı şehr-i Şehribân.

144. Şehr-i azîm Behrûz ve nehr-i Diyâle ve kasaba-i sancağ-ı Demirkapu.

145. Evsâf-ı Bağdâd-ı behişt-âbâd-ı Hurrem-âbâd.

147. Cemî‘i bânîlerin ve târîh-i hurûc-ı Şâh İsmâ‘îl ve cülûs-ı Şâh Tahmas.

148. Bağdâd'ın fütûhâtları târîhi ve niçe ahvâlleri.

149. Muhâsara-i Bağdâd be-dest-i Sultân Murâd.

150. Der-beyân-ı leşker-i Acem bâ-mahsûr-ı Bağdâd ve katl-i âm oldukları.

151. Bağdâd'ın Murâd Hân fethi târîhlerin beyân eder.

151. Bağdâd fethinden sonra itâ‘at eden hâkimleri bildirir.

152. Fermân-ı Murâd Hân ile Bağdâd[da] kalan hâkimleri ve kal‘a neferâtların beyân eder.

152. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre eyâlet-i Bağdâd'da olan hâkimleri beyân eder.

153. Cümle sancak beğlerinin hâsların ve Bağdâd kal‘ası eşkâl-i cirmin bildirir.

153. Bağdâd'ın cemî‘i kulle vü tabyalar ve dendân-ı bedenlerin bildirir.

154. Mehterhâne ve kös-i hâkânîsin ve cümle kapuları ve iç kal‘ası cirmin bildirir.

154. Bağdâd'ın cemî‘i câmi‘lerin beyân eder.

155. Cemî‘i mesâcid ü medrese vü gayrı imâret-i hayrâtların beyân eder.

156. İbret-nümâ-yı cisr-i Şatt ve kûh-ı Nemrûd ve ibret-eser tâk-i Kisrâ ve mutalsamâtlar.

157. Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kal‘a-i müzeyyen İmâm-ı hümâm-ı A‘zam ibn Sâbit.

157. Hâk-i Bağdâd u Medâyin'de cereyân eden enhârları beyân eder.

158. Evsâf-ı kasaba-i İmâm Mûsâ Kâzım ve gayrı ziyâretleri bildirir.

159. Evsâf-ı şehrengîz-i külliyât-ı Bağdâd ve sitâyiş-i nahl-i hurma.

160. Bağdâd-ı Hurrem-âbâdın cümle ziyâretlerin beyân eder.

163. Bağdâd'dan İmâm Hüseyn'e ve İmâm Alî'ye ve şehr-i Kûfe ve kal‘a-i Kurna ve vilâyet-i Basra'ya gitdiğimiz.

163. Menzil-i Kuşlar kal‘ası ve menzil-i Dura ve Rıdvâniyye ve Çelebiler ve karye-i Ortahân.

163. Karye-i Müseyyib ve hudûd-ı şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ve der-beyân-ı sıfat-ı kelb-

i Kerbelâ.

163. Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i İmâm Hüseyn.

164. Cemî‘i Yezîdî kabîlelerinin esmâları ve İmâm Hüseyn'in müddet-i ömürleri ve hilâfetleri.

165. Âl-i Emeviyyûn'dan Mu‘âviye hilâfeti ve Âyişe-i Sıddîka'nın Sıffîn Cengi.

165. Sitâyiş-i kabr-i münevver-i İmâm Hüseyin ve oniki imâm esmâların bildirir.

166. Şehr-i Mehâvil ve kal‘a-i Hille ve Hazret-i Alî câmi‘i minâresi salınır.

167. Hille ziyâretleri ve niçe konaklar isimleri ve ziyâret-i Hazret-i Zelkifl ibn Eyyûb Nebî.

168. Kal‘a-i Rûm nâhiye ve nice nâhiye esmâları ve şehr-i Kûfe.

168. Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i Alî ziyâreti ve menâkıb-ı Esedullah Alî-i Kerrâr.

168. Şehâdet-i Hazret-i Alî ve kabr-i pür-envâr-ı velî.

170. Hazret-i Alî hakkında vârid olan hadîs ve âyetler ve Necef deryâsında bulunan dürr-i yetîm-i billûr-ı Necef.

171. Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i azîm Kûfe-i kadîm.

172. Niçe menâzil esmâları ve niçe arslanın evsâfları.

172. Niçe nevâhî esmâları ve evsâf-ı kal‘a-i Semâvât.

173. Kal‘a-i Erce ve vilâyet-i Basra hudûdu.

173. Kal‘a-i Mansûriyye ve kal‘a-i cezîre-i Mansûre.

173. Kal‘a-i Fethiyye-i kebîr ve evsâf-ı kal‘a-i Kurna.

174. Evsâf-ı azîm kal‘a-i Basra, der-eyâlet-i hâkimân-ı Basra-i kadîm.

175. Basra'nın cümle sancakları ve imâretleri.

177. Basra'nın cümle enhârları ve Basra kavminin esmâları ve cümle ziyâretleri ve niçe

menâkıbları beyân eder.

177. Basra'dan diyâr-ı Ubbâdân'a ve vilâyet-i Cezîre-i Hardât'a ve deryâ-yı Hürmüz'ü gemiyle geçüp diyâr-ı Acem'de vilâyet-i Hürmüz'ü beyân eder.

177. Evsâf-ı kal‘a-i Mühennâvî ve bender-i iskele-i azîm. **[189a]**

178. Evsâf-ı kal‘a-i livâ-yı Kapân ve sitâyiş-i kasaba-i Übülle.

178. Vilâyet-i cezîre-i Hardat'a kadem basup evsâf-ı diyâr-ı Ummân şehr-i Ubbâdân.

178. Şehr-i Mühre ve vilâyet-i Basra vezâyirinden diyâr-ı Acem'e geçüp seyr etdiğimiz şehirleri bildirir.

178. Evsâf-ı şehr-i azîm Benderâbâd ve sitâyiş-i şehr-i kadîm Kadîf.

179. Evsâf-ı şehr-i Huveyze-i azîm, niçe kılâ‘ u şehirler yazıla.

179. Menzil-i kend-i Mihmândâr ve kend-i Sencuvân Hân.

179. Evsâf-ı şehr-i Duvrak Hân ülkesin beyân eder.

180. Evsâf-ı kal‘a-i Böğürdelen ve tekrâr kal‘a-i Basra'ya gelindi.

180. İbret-nümâ-yı sun‘-ı azîm kara karınca.

180. Basra'dan Bağdâd'a gitdiğimiz konakları beyân eder.

180. Kal‘a-i Eski Mansûre ve kal‘a-i Yeni Mansûre beyân eder.

180. Menzil-i Hânü's-sübû‘ ve kal‘a-i Fethiyye.

180. Ve kal‘a-i tekrâr Kurna ve tur‘a-i zekiyye-i âb-ı hayât.

180. Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Hımmâre-i azîm bânîleriyle.

181. Evsâf-ı Kasr-ı Ca‘feriyye ve nehr-i Katul-ı azîm.

181. Evsâf-ı Medâyin-i Hûrî.

181. Evsâf-ı şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm-i harâb-âbâd bilâd-ı Medâyin.

181. Menzil-i karye-i Tuzla ve evsâf-ı şehr-i Vâsıt.

182. Menzil-i Ebû Garîbe ve evsâf-ı şehr-i Cevâzir.

182. Evsâf-ı kal‘a-i Hussân ve menzil-i kend-i Şâr.

182. Sitâyiş-i menzil-i Ammâre-i kadîm ve kasaba-i ednâ Ebû Gazlân.

182. Evsâf-ı menzil-i Cünîn-i Cüryâne ve menzil-i imâr Dühle-i kebîr.

182. Ziyâret-i Hazret-i Şeyh Sultân ve ziyâretgâh-ı Hazret-i Tâcu'l-ârifîn.

183. Menzil-i kenâr-ı nehr-i Diyâle-i azîm ve ziyâretgâh-ı Hazret-i Selmân-ı Pâk.

183. Selmân-ı Pâk menâkıbları ve hakkında olan hadîs-i şerîfleri bildirir.

183. Der-vasf-ı temâşâgâh-ı tâk-i Kisrâ ve tekrâr Bağdâd-ı behişt-âbâda gelindi.

183. Murtezâ Paşa efendimiz ile Hâlis sancağına ve gayrı kasabâtlara gitdiğimiz bildirir.

184. Yûsuf Kethudâ ile Murtezâ Paşa'dan,

184 Me'zûn olup diyâr-ı Kürdistân'da Şehrezûl'a ve Kürdistân ve İmâdiyye'ye gitdiğimiz bildirir.

184. Hudûd-ı Şehrezûl'da Hân-ı azîm Hasan Cân.

184. Evsâf-ı kal‘a-i Havâr.

184. Eşkâl-i kal‘a-i Havâr ve menzil-i karye-i Başela.

185. Evsâf-ı kal‘a-i Nukûd ve kal‘a-i Başke ve sitâyiş-i kal‘a-i Sine ve kal‘a-i Şemîrân.

185. Der-vasf-ı kal‘a-i Nerîmân-ı dâr-ı emân.

185. Evsâf-ı kal‘a-i Kızılca ve kal‘a-i Zâlim Alî Paşa.

185. Sitâyiş-i nâhiye-i Belkas ve evsâf-ı vilâyet-i Harîr.

185. Evsâf-ı vilâyet-i Ardalân ve ülke-i azîm Sûrân.

186. Evsâf-ı şehr-i kadîm kal‘a-i Erbîl cemî‘i ahvâlât-ı imâretleriyle beyân olunur.

186. Evsâf-ı kal‘a-i Şamük ve evsâf-ı Şehrezûl ibn Dahhâk.

186. Der-fasl-ı hâkimân-ı Şehrezûl ve imâretleri.

187. Şehrezûl eyâletinde olan sancakları beyân eder.

187. İmâdiyye vilâyeti yollarında ülke-i Uğurlu ve niçe konaklar.

189. Evsâf-ı vilâyet-i Behdînân ya‘nî kal‘a-i İmâdiyye.

189. Karye-i Zıbarı ve karye-i Legandır ve karye-i Hüzâr ve gayrı ahvâller.

189. Evsâf-ı ma‘âdin-i zeheb-i mukre, ya‘nî evsâf-ı kal‘a-i Akra.

189. Evsâf-ı şehr-i Tesûy ve menâkıb-ı mu‘cize-i Hazret-i Yûnus.

190. Sitâyiş-i hâkimân-ı Akra ve evsâf-ı kal‘a-i Baytanûr.

190. Evsâf-ı kal‘a-i Şuhoy ve sitâyiş-i kal‘a-i Âzerzâd.

191. Evsâf-ı kal‘a-i İmâdiyye vâcibü's-seyr ve cemî‘i hâkimânları ve cümle ahvâl-i imâretleri.

195. Kürdistân lisânlarının adedin ve aşîretlerin ve pâkîze eş‘ârların bildirir.

195. Sitâyiş-i teferrücgâh-ı İmâdiyye ve gayrı şehrengîzlerin beyân eder.

196. İmâdiyye etrâfında olan güzîde kal‘aları beyân eder. **[189b]**

196. İmâdiyye'den Bağdâd'a avdet etdiğimiz menâzillerdeki kılâ‘ları beyân eder.

196. Kal‘a-i Erz-i Şîrîn ve hâkimlerin beyân eder.

197. Kal‘a-i Balta ve kal‘a-i Nişâbûr ve kal‘a-i Dühük ve kal‘a-i Gevâşî.

197. Kasaba-i Ermiş ve kal‘a-i Zaho ve kal‘a-i Derebun.

197. Ba‘de't-tûfân binâ olunan evsâf-ı şehr-i Cûde ve cebel-i Cûdî.

198. Kal‘a-i Şatah ve kasaba-i Fındık ve evsâf-ı kal‘a-i Cezîre-i İbn Ömer.

199. Cezîre sancağında olan mîr-i aşîretleri ve güzîde kurâları bildirir.

199. Kal‘a-i Kefirsusa ve sancağ-ı Aşdı ve kasaba-i Marin ve cezîre zemînin bildirir.

200. Cizre'nin cemî‘i imâretleri,

201. Ve lisân-ı Ekrâd üzre fasîh u belîğ murabba‘âtların bildirir.

202. Ve cümle ziyâretgâhların bildirir.

202. Cizre'den Aşdı sancağına ve Hasankeyf şehrine gitdiğimizde hikmet-i Hudâ temâşâgâh.

202. Kasaba-i Marin-i Aşdı.

202. Hasankeyf'in hâkimleri ve cümle imâretleri ve ibret-nümâ şalgamı ahvâli.

203. Evsâf-ı kal‘a-i Hasankeyf.

203. Hasankeyf'in ibret-nümâ cisri ve Hasankeyf'den Diyârbekir menzilleri.

204. Diyârbekir'den Bağdâd menzillerin beyân eder.

204. Karye-i Göksu ve menzil-i Şeyh Zolı ve evsâf-ı kal‘a-i gevher-nigîn-i Mardin.

204. Menzil-i Serçehânı ve sitâyiş-i kal‘a-i Karadere.

204. Evsâf-ı şehr-i harâb-âbâd kal‘a-i Nasîbîn-i rebî‘âbâd.

205. Cümle hâkimleri ve imâretleri ve câmi‘-i Nûh Nebî.

206. Ve enhârları ve hâssa-i hâk-i cebel-i Cûdî.

206. Nasîbîn'in cemî‘i ziyâretleri ve dârü's-sekalân-ı şehr-i Nasîbîn.

206. Sûre-i Ikra' nâzil olduğu ve ibtidâ-i hadîs-i şerîf.

207. Lisân-ı kavm-i ecinne şi‘ri, hikmet-i Hudâ Nasîbîn'de cin olmaduğu.

207. Hikâye-i huzûr-ı Resûl-i Ekrem'de ecinne meliklerinin murâfa‘a-i şer‘ oldukları.

207. Der-beyân-ı hulviyyât kelâm-ı müfessirîn kavilleri üzre şeytânın isimlerin beyân eder.

207. Yedi kat yerde ve yedi kat gökde ve yedi kat tamuda İblîs'in isimlerin bildirir.

208. Vâdî-i A‘râf'da İblîs'in esmâların bildirir ve sûret-i nefs-i emmâreyi bildirir.

208. Beşinci bâbda sıfat-ı ahlâk-ı hamîde ehl-i cennet alâmetin bildirir.

208. Altıncı bâbda sıfat-ı ahlâk-ı zemîme ehl-i cehennem alâmeti olduğun bildirir.

208. Yedinci bâbda sıfat-ı A‘râf olduğun bildirir.

208. Sekizinci bâbda sıfat-ı cehl olduğun bildirir.

208. Kitâb-ı Tevrât'da şeytânın yetmiş ismi vardır bildirir.

208. Ammâ Zebûr kitâbı du‘â olmak ile ismi yokdur, zira emr ü nehy yokdur.

208. Kitâb-ı İncîl'de İblîs'in isimlerin beyân eder ve suhuf-ı İbrâhîm'de esmâların bildirir.

208. Kur'ân-ı Azîm'de ve lisân-ı Arab'da ve Süryân'da ve Kıbtî'de ve lisân-ı İmrân'da ve yüz kırk lisân üzre şeytânın ismin beyân eder kim makdûr-ı beşer değildir.

208. Netîce-i kelâm yedi kat ka‘r-ı zemînde ve yedi kat âsumânda esmâları vardır ve dilsiz lisânınca işâreti var.

208. Be-kavl-i Cerîr-i Taberî İblîs-i pür-telbîsin asl [u] fer‘in beyân eder.

209. Der-beyân-ı eşkâl-i İblîs-i la‘în.

209. Der-beyân-ı hulviyyât haber-i sahîhaları tahrîr eder.

209. Der-fasl-ı hikâye-i garîbe vü acîbe-i koyun.

209. Cemî‘i ecnâs-ı mahlûkât murgânın havâsların beyân eder.

210. Cenâb-ı Kibriyâ yer yüzünde ibtidâ halk etdüğü mahlûkâtları beyân eder.

210. Yetmiş aded kavm-i ervâh-ı tayyibeleri ve ervâh-ı habîseleri bildirir ve sergüzeşt-i Armağanî Mehemmed Efendi.

210. Kavm-i Sakalân-ı ecinne ve kavm-i Câbülkây'yı ve kavm-i Câbülsâ'yı ve kavm-i Gûl-i beyâbânı' bildirir.

210. Kavm-i Ye'cûc'u ve kavm-i Me'cûc'u ve Yenidünyâ kavmi ve Cânn kavimlerin bildirir.

210. Ba‘dehû edîm-i arza kadem basanlardan Âdem ü Havvâ ve İblîs ü tâvûs u yılanı beyân eder.

210. Der-beyân-ı sırr-ı İlâhî-i acîbe ve garîbeyi bildirir

211. Nasîbîn'den menzil-i Aznavurdepesi ve Göllü köyü ve Koçhisâr ve Gümüşbend.

211. Menzil-i Vîrânkal‘a ve Karadepe ve Gözlükuyu ve kasaba-i Cüllâb ve şehr-i Ruhbe ve kasaba-i Çârmelik.

211. Kal‘a-i Birecik ve kasaba-i Nizib ve Kızılhisâr ve karye-i Monlâ Alî.

211. Menzil-i Kamçıyân ve evsâf-ı kal‘a-i Yeni Ruhbe ve menzil-i Tahtgâh-ı kân-ı mülûkân imâretiyle beyân olunur.

212. Evsâf-ı harâb-âbâd-ı Eski Musul. **[190a]**

212. Eski Musul'un harâb olduğiyçün lisân-ı Süryânî'de manzûm şi‘irin beyân eder.

213. Menzil-i Hân-ı İsmâ‘îl-i kaviyyü'l-bünyân evsâf-ı şehr-i kadîm kal‘a-i Musul-ı azîm.

213. Âl-i Abbâsiyân'dan Me'mûn Halîfe'nin Bağdâd'dan Mısır'a varup kenz çıkardığın bildirir.

213. Şehr-i Musul'un bânîleri ve bilâd-ı Rebî‘ denilmesi sebebi.

214. Ferîdûn Şâh Hazret-i Hûd'a îmân getirüp on bir aded evlâdların bildirir.

214. Şehr-i Musul niçe divelden divele intikâl edüp Süleymân Hân fethin beyân eder.

214. Musul'un hâkimlerin ve eyâletinde olan sancak beğlerinin hâsların bildirir.

215. Musul kal‘ası eşkâli ve kapuları ve müşâsındaki kal‘aları bildirir.

215. Şehr-i Musul'daki câmi‘leri ve ziyâret-i Hazret-i Circîs ve Hazret-i Yûnus câmi‘i.

216. Musul'un cümle mesâcidleri ve cümle imâretlerin beyân eder.

216. Musul halkının lehce-i mahsûsaları ve ibret-nümâ mutalsamâtların beyân eder.

217. Musul'da medfûn olan ulu'l-azm peygamberlerin ziyâretlerin bildirir.

217. Hazret-i Yûnus'un ibtidâ âlem-i seyâhatin ve balık karnına girdiğin bildirir.

218. Şehr-i Musul'dan Bağdâd-ı behişt-âbâda gitdiğimiz beyân eder.

218. Menzil-i Alî hammâmı ve menzil-i Kargaçamı ve evsâf-ı Sûrân kal‘ası ve menzil-i Acısu.

219. Menzil-i Kızılhân ve evsâf-ı kal‘a-i Tikrit ve eşkâl-i kal‘ası.

219. Vech-i tesmiyyesini lisân-ı Moğol'da beyân eder.

219. Tikrit'in bânîleri ve niçe lisânda esmâların ve cümle cevâmi‘leri ve gayrı imâretlerin bildirir.

219. Tikrit'in enhâr-ı zülâllerin ve Dicle nehrin beyân eder.

220. Evsâf-ı belde-i kadîm ve şehr-i azîm-i mahmiyye-i Hızır.

220. Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ refîk olduklarının âyet-i şerîfelerin beyân eder.

220. Be-kavl-i müverrihîn-i Arab u Acem hikâyelerin beyân eder.

221. Şehr-i Hızır hakkında olan Arabî eş‘âr-ı belîği beyân eder.

221. Ziyâretgâh-ı harâbe-i kasaba-i Hızır ve evsâf-ı kal‘a-i Âşık u Ma‘şûk.

221. Menzil-i kasaba-i cedîd Düceyle ya‘nî şehr-i kadîm Sümeyke.

221. Menzil-i Cirbeli ve menzil-i Akşerî‘a.

221. Menzil-i kasaba-i Hazret-i İmâm Mûsâ ve menzil-i Kuşlar kal‘ası.

221. Evsâf-ı Bağdâd-ı behişt-âbâda dâhil olundu.

221. Seyyâhân-ı âşıkâna ma‘lûm ola kim tâ diyâr-ı İslâmbol'dan Bağdâd'a ne kadar sâ‘at yerdir anı bildirir.

221. Ve cümle kaç konak yerdir ve Bağdâd ile İslâmbol'un nısf-ı menzili neredir anı

bildirir.

221. Ve Diyârbekir'den Bağdâd kaç sâ‘at yerdir anı bildirir.

222. Bağdâd-ı Hurrem-âbâd'dan vilâyet-i Van'a revâne olduğumuz beyân eder.

222. Murtezâ Paşa efendimizden ihsân [u] in‘âmlar alup âhir-i kâr vedâ‘ edüp,

222. Bağdâd ağası (---) Ağa ile refîk olup ibtidâ menzilimiz kal‘a-i Kuşlar'da meks olundu.

Metin

.....(190b, 191a sayfaları boş) .....

[191b]

Evvelâ bismiİllah Allah veliyyü't-tevfîk ve hüve ni'me'r-refîk

Elhamdülillahi'llezî şerrefenâ bi-teşrîfi's-seyyâhâti ale'l-ibâd ve lekaynâ bi-tevfîkı rabbâniyeti sâhibü'l-cevâd ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlühû efdalü min nutkı bi'd-dâd ve sallallahu ve sellem aleyhi ve alâ âlihî ve sahbihî ilâ yevmi'l-mî'âd.

Emmâ ba'd, bu abd-i kemter-i ahkarü'l-ibâd, seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâ-yı cihân-geşt tahrîr-i bilâd ederek evvelâ

Bismillah ile,

İşbu sene 1065 târîhi mâh-ı Cemâziyelevvelinin gurresinde şehr-i Üsküdar'dan çıkup Melek Ahmed Paşa efendimizin akîbince vilâyet-i Van-ı sedd-i îmân olan şehre giderken âlâm u şedâyidi ve manzûrumuz olduğu kurâ vü kasabât ve şehr-i kılâ' u büldânları âb [u] hevâsı ve bânîsi ve fâtihleri ile ayân u beyân eder

Evvelâ şehr-i bender-âbâd Üsküdar'dan bism-i Hudâ ile yedi nefer kimesne-i esb-süvâr çıkup cânib-i şarka gidüp ol leyle-i muzlimde *ne reh ne râhber* peydâ mazmûnu üzre yetmiş bin renc [ü] anâ ve meşakkat-i râh çekerek,

Menzil-i karye-i Sarıkadı: Üsküdar mevleviyyeti nâhiyesinde bir hıyâbân-ı Acem-misâl bir koru içinde bir kûhî zemîn-i mesîregâhda bâğ u bâğçeli ve iki yüz aded hâneli bir ma'mûr bir câmi'li ve bir mekteb ve bir tekyeli ve bir hânlı ve bir hammâmlı dükkânsız bir ma'mûr ve mahsûllü kurâdır kim kiraz mevsiminde cümle İslâmbol halkı niçe bin arabalar ile bunda gelüp hayme vü hargâhları ile meks edüp zevk u safâlar edüp niçe bin züvvârlar evlere ve tekye-i Sarı Gâzî Sultân âsitânesine konup kisb-i tarâvet ederler.

Ziyâret-i Sarı Gâzî Sultân: Bunda medfûn olduğu kasabanın vasfı ile cild-i evvelimizde Üsküdâr mesîregâhı evsâflarında mufassal mevsûfdur. Andan yine Sultân Gâzî'yi ziyâret edüp rûh-ı pür-

fütûhiyçün bir Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî ile yâd edüp yine ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar içre cânib-i şarka 5 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Tavşanlı: Anadolu eyâletinde Kocaili sancağında İslâmbol Boğazhisârı kullarının iki yüz hâneli bâğlı u bâğçeli ve bir câmi‘li ze‘âmetleri köyüdür kim cümle halkı müslimlerdir. Andan yine cânib-i şarka nısfu'l-leylde âlem-i ağyârdan bî-haber iken 13 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Aleksandıra-i Makedonin ya‘ni şehr-i İzimgit, ya‘nî şehr-i İzmit: Galat-ı meşhûru İzmit'dir kim iznim git'den galatdır. Lisân-ı Yunan-ı Rûm'da Pirgaz-ı Aleksandıra derler. Ya‘nî İskender-i Zülkarneyn'e lisân-ı Yunan'da Aleksandıra derler. Bu İskender, Hazret-i Kevneyn'den sekiz yüz seksen iki sene mukaddem bu şehr-i Makedonya'yı binâ edüp Kavala kal‘asında Rûm hâkinde vücûda gelmişdir kim Filkosoğlu İskender'dir.

Bu şehr-i İzmit'in bânîsi ve galat-ı meşhûru ve fâtihi ve eşkâl-i kal‘ası cümle cild-i evvelimizde mufassal tahrîr olunmuşdur.

Bu şehirde yeniçeri serdârı Abaza Ahmed hânesinde sehel istirâhat edüp sehel ta‘âm tenâvül edüp ve bir atın yedeğe alup vakt-i Şâfi‘îde yine cânib-i şarka gidüp kasaba-i Sabanca'yı geçüp ağaç deryâsı içre çamur deryâsı içre gezerken altı atlıya râst gelüp bizim üzerimize hemân hamle etdiklerinde bunlara tarfetü'l-ayn içre bir yaylım ok serpüp der-ceng-i evvel birin atı tepesi üzre yıkılup asla anlara bakmayup nehr-i Sakarya kenârınca gidüp yine nehr-i Sakarya üzre Sultân Bâyezîd-i Velî'nin on dörd göz ibret-nümâ cisr-i azîmin geçüp yine Sakarya nehri kenârında kasaba-i Geyve'yi ubûr edüp andan yine şarka gidüp dağlar içinde kal‘a-i Taraklı kasabası ve kal‘a-i Türbeli Gönlük, galat-ı meşhûru Torbalı Göynük'dür.

Andan Nasıf Paşa hânın geçüp yine cânib-i şarka imâristân içre dereler üzre ubûr edüp Köste Beğ hânı ve yine şarka âbâdân kurâlar içre gidüp karye-i Sarılar, andan kal‘a-i Beğbâzârı.

Bu şehirde paşa efendimize yetişüp Kaya Sultân'ın ve Hasan Çelebi'nin mektûbların verüp kırâ’at etdikde "Bre Evliyâm! Kudde Kethudâ'yı ve Defterdârı ve Mevkûfâtîyi katl etdiler" dedikde, "Belî efendim, katl etdiler", deyü cümle maktûlleri ve mağdûrları ve gaddârları bir bir takrîr edüp kaziyye-i ser-encâmlarımız nakl etdim. Netîce-i kelâm "Efendim, *cesedün aşı gâfilin başı* Kara Hasan Paşa iğvâsıyla İpşir'in size intikâmı var, gâfil mebâş, bir ayak evvel Kürdistân'a **[192a]** düşüp bugünden gerü başına asker cem‘ edüp çokluk gâfil gezüp minâresi çok şehirlere girmeyelim." dedim. Hemân paşa on aded ağaların beşer kîse ile Engürü ve Kankırı ve Amasiyye ve Çorum ve Merzifon {şehirlerine ağalar} gönderüp sekban ve sarıca cem‘ine gitdiler ve sâ’ir vilâyetlerde sâkin olan paşa efendimiz çerağlarına âdemler gitdiler ve paşa efendimiz hakîre iki yüz guruş ve bir kılıç ve Gürcî gulâmı verüp cümle memlûklarımız sağ ve esen bulup yine haymemiz önünde atlarımız kayd [ü] bend etdik.

Ammâ yine şiddet-i şitâ şedîd idi. Bebekbâzârı şehrinden cânib-i kıbleye Ayaş beli nâm belâlı beli kar ve boran ile aşınca ol belde niçe âdemlerin belleri üzüldü.

Andan kasaba-i Ayaş, andan kasaba-i Isfanoz, andan kıbleye kal‘a-i Engürü, andan karye-i Nenekler,

andan Kurbağılı, andan kal‘a-i Kal‘acik, andan karye-i Şeyh Şâmî, andan karye-i Koçı Baba Sultân, andan karye-i Akçakoyunlu, andan karye-i Sunkuroğlu, andan karye-i Yekbastı, andan karye-i Sincallı, andan karye-i İnallı, andan karye-i Sorkun, andan karye-i Akçaasma, andan karye-i Kabidli, andan karye-i Tekye-i Şeyh Halîl, mukaddemâ bâlâdaki kurâlar gibi meks edüp evsâfı tahrîr olunmuş idi. Hâlâ Sivas eyâletinde Keskin sancağı hâkinde iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir tekye-i Bayrâmîli ma‘mûr kend-i müzeyyendir. Hacı Bayrâm-i Velî tarîkinin güzîdesi Şeyh Halîl âsitânesi vardır kim âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur ve niçe kibâr-i kümmelîn bu tekyede medfûndur.

Hakîr bu sultânı ziyâret edüp hâtıra bu ebyât hutûr etdi. Beyt:

Gel ziyâret eyle gez bu tekye mihmângâhdır

Sıdkile mâlîde-rû et Şeyh Halîlullahdır

Andan karye-i Mirzâ Çavuş, andan 9 sâ‘atde kasaba-i Yenişehir, andan 9 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i şehr-i Behcet-i rüsûm taht-ı kadîm ân merz-i bum, ya‘nî kal‘a-i dârü'l-alâ-i nâs köhne-âbâd-ı şehr-i Sivas
hafazakallahu min kifâti'l-vesvâs

Bu şehr-i dilâvîzi ibtidâ binâ eden Hazret-i Zekeriyyâ asrında Kayseriyye'yi binâ eden Erces oğullarından Ermen-Kayser Sivas binâ etdi. Ammâ Ermenî tevârîhlerinde bu Sivas'ı binâ eden Sivas-ı Asvas'a Keyûmers derler, Sivas'ı Geyumers yapdı derler. Bir kavllerinde Sivas'ı Dahhâk-i mârî yapdı derler. Timur harâb etdiği gibi Dahhâk-i mârî asrında demirci Gâve Dahhâk'ı katl edüp Sivas'ı harâb etdi, derler. Hakkâ ki Gâve-i âhenger Timur-ı bî-nûr gibi sâhib-i hurûc idi. Hâlâ Sivas'ın harâbistânı âbâdânistânından çokdur. Timur harâb idelden beri kal‘a-i Sivas münhedim olmuş yatar. Netîce-i kelâm bu şehr-i Sivas'ın bânîsi ve fâtihi ve sebeb-i inhidâmı ve cemî‘i imâristânı ve âb [u] hevâsı bâlâda yine bu cild içre sene (---) târîhinde Murtezâ Paşa vâlî iken evsâfı mufassal-ı meşrûh üzre tahrîr olunmuşdur.

Bu şehirde paşa üç gün meks edüp yigirmi bayrak sekban ve sarıca ve iki bin ağavât cem‘ edüp cümle dört bin altmış benî Âdem harcı ve altı bin üç yüz at ve deve ve katır harcı cem‘ oldu.

Dördüncü gün Sivas'dan çıkup cânib-i şarka Eğriköprü'den ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Ulaş: Türkman ağaları tahtı olup câmi‘ ve hân, dekâkînleri olduğu bâlâda mastûrdur. Bu kasabadan yine şarka şiddet-i şitâ çekerek, kar içinde niçe küheylân atlar kalarak,

Yaylağ-ı Sultân Hasan: Âzerbaycân şâhlarından Uzun Hasan Şâh yaylası idi. Bu mahalde dağlar içre taş direkler ve amûd çamlar dikmişler kim âyende vü revendeler ol çam amûdları gözedüp ubûr ederler. Eğer ol sütunları gözetmeyüp giderlerse minâre boyu kar içinde gark olup helâk olurlar. Anınçün Türkman ağaları ol sütunları reh-i râst üzre diküp alâmet etmişlerdir. Bu mahalli yüz bin anâ

ile ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Kankal: Sivas hâkinde Türkman ağası hükmünde (---) hükûmetdir. Hân ve câmi‘ ve bir kaç dükkânları vardır. Bu dahi Türkman yatağı mahûf u muhâtara yerdir.

..... (1 satır boş).....

Andan yine taraf-ı şarka,

Menzil-i Alacahân: Bu dahi Sivas hâkinde Türkman ağası hükmünde Türkman yatağında bir küçük hândır. Der-i dîvârları münakkaş taş ile mebnî olup Alaben hân derler. Reh-i râst üzre elzem-i levâzımından bir hândır. Bânîsi Sultân Uzun Hasanoğlu Ya‘kûb Hân'dır. Andan yine cânib-i şarka ol yayla içre anâ çekerek,

Menzil-i karye-i Hasan Çelebi: Sivas hâkinde üç yüz hâneli ve câmi‘li ve hânlı ma‘mûr kurâdır. Bu mahal dahi Türkman yatağıdır ve bu kurâ halkı cümle şâhsevenlerdir. Andan cânib-i kıblede dağlar içre,

Karye-i Çökeç: Şiddet-i şitâdan gidemeyüp bu karye-i Çökeç'de çökdük. Yüz hâneli **[192b]** ma‘mûr köydür ve hâss-ı hümâyûndur. Ammâ cümle halkı şâhsevenlerdir. Bunda bu kadar asker sığamayup cümle köylere perîşân oldular. Andan yine taraf-ı şarka 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Hekimhânı: Mısır diyârından Hâkim Bi-emrillah'ı Hısn-ı Mansûr'a nefy-i beled etdiklerinde bu mahalle memerr-i nâs emn [ü] emân olsun deyü Hâkim Bi-emrillah bu hânı binâ etdiğinden Hâkim hânı'ndan galat Hekimhânı derler. Sivas hâkinde yine Türkman yaylağı içinde bir hân-ı atîkdir ammâ derbend-i çalındır mahallidir. Yanında âbâdânı ba‘îd olduğundan yüz iki yüz âdem konmağa havf ederdi. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vezîr-i âsaf-re’yi olan Köprülü Mehemmed Paşa bu mahalle bir kal‘a-i metin binâ edüp içine cebehâne ve üç yüz neferât ve dizdâr koyup demir kapuların sedd edüp âyende vü revendeyi kal‘a neferâtları Malatıyye ve kasaba-i Ulaş'a ulaşdırmağa me’mûrlardır. Ve üç yüz hâne binâ edüp cümle ahâlîsi kamu tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf u müsellemlerdir kim bu şâhrâhlar emn [ü] emân olalar. Bir câmi ve bir hân ve hân-ı atîki âbâdân ve bir hammâm-ı dilsitân ve yüz mikdârı dükkân inşâ edüp üzerlerine mütevellîyi hâkim nasb edüp günden güne imâr olmada. Bâğlı ve bâğçeli, âb [u] hevâsı latîf kal‘a-i cedîddir. Hudâ dahi ziyâde imâr ide. Andan yine şark tarafına 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Hasan Badrak: Bu Malatıyye hudûdunda iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hânlı ma‘mûr karyedir. Ammâ şiddet-i şitâ olmağile askerin tekâlîfine tahammül edemeyeceklerini bilüp {ehl-i beled} evlerin mâllarıyla bırağup dağlara firâr etmişlerdi. Cümle asâkir-i Melek Ahmed Paşa bunda hayli zahmet çeküp atlar sabahdan aç kaldılar. Hikmet-i Hudâ bu hakîr câmi‘in minâresine çıkam derken bir çuval arpa ve bir garar saman bulup atlarım ıyd-ı adhâ etdi. Bu kurâ halkı dahi şâhsevenlerdir. Ammâ câmi‘i Sultân Uzun Hasan'ın olmak ile Hasan Badrık derler. Türkman mâbeyninde Sultân Hasan'a Badrık lakab komuşlardır. Zîrâ sene (---) târîhinde Tercân sahrâsında Uzun Hasan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî ile ceng-i azîm edüp iki kerre yüz bin

âdemi dendân-ı tîğ-ı Mehemmed Hân'dan geçüp yüz bini esîr-i pây-beste olup hatta oğlu Ya‘kûb Şâh da esîr oldu. Uzun Hasan Şâh-ı gümrâh yetmiş âdem ile firâr edüp cânib-i Âzerbaycân'da halâs edüp inhidâmına târîhdir:

"Butlanu keydü'l-hâ’inîn" [1] Sene [818].

Uzun Hasan firâr etdüğinden Türkman ana badrak derler. Lisân-ı Türkman-ı Moğolîde lûgat-i kadîmdir. Anınçün Kırım halkına Nogay Tatarları cümle badrak derler. Zîrâ Tohtamış Hân ile Timur Kırım cezîresinde ceng-i azîm edüp Kırım halkı yan verüp firâr etdikleriyçün Kırım halkına da badrak derler. Ammâ bu Hasan Badrak Uzun Hasan Şâh asrında gâyet imâr imiş. Andaki câmi‘ hâlâ müzeyyen ve ma‘mûr câmi‘-i pür-nûrdur. Ammâ cemâ‘atden garîb bir minâreli ve bir kubbe-i mînâlı câmi‘-i pür-enverdir. Bu hakîr kıble kapusu yesârında celî hat ile [2] deyü tahrir etdim.

Andan yine cânib-i şarka gidüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı Dâr-ı Rukbetiyye, ya‘nî kal‘a-i Malatıyye

Diyâr-ı Rûm'dandır. Lisân-ı Yunan'da Rukbe derler, şehr-i kadîmdir. İbtidâ Hazret-i Yûnus *aleyhisselâm* şehr-i Musul'da iken anların ta‘lîmiyle anlara imân getiren Rukbe nâm kayser dâr-ı emn olmağiyçün bu Malatıyye zemîninin âb [u] hevâsın beğenüp bir kal‘a inşâ edüp bir bender şehr-i azîm oldu. Ba‘dehû niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp Hazret-i Risâlet-penâh asrında Bağdâd ve Medâyin ve Kûfe ve Rakka ve Rûm ve bu Malatıyye Enûşirvân-ı âdil hükmünde iken ol kadar ma‘mûr oldu kim "Dâr-ı Rukbe" deyü cihân-ârâ bir şehr-i azîm idi. Niçe kerre Hârûnu'r-Reşîd bu Malatıyyeyi muhâsara etdi, âhir bî-feth avdet etdi. Hikmet-i Hudâ hicret-i nebeviyyeden iki yüz sene mürûrunda Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* evlâdlarından Emîr Ziyâd ve onun oğlu Emîr Lokmân ve onun oğlu Emîr Ömer iki yüz bir asker-i İslâm ile gelüp bu kal‘ayı muhasara etdi. Bi-emri Hayy-ı Kadîr kırk yedinci günü Seyyid Battâl Gâzî'nin pederi Hazret-i Hüseyin Gâzî tarafından feth oldukda Emîr Ömer bu kal‘ayı temlîk üzre fethine sebeb olan Hüseyin Gâzî'ye ihsân edüp dâr-ı rukbe iken dârü'l-hilâfe oldu.

Ba‘dehû Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî bu şehirde vücûda gelüp dâr-ı gâzîyân oldu. Ba‘dehû hicret-i nebeviyyenin iki yüz otuz dokuzunda Alina Tekür Malatıyye'ye istîlâ edüp sene-i mezbûrda hulefâ-yı Abbâsiyân'dan Yahyâ b. Alî halîfe iken Hüseyin Gâzî hayâtda idi ve oğlu Battâl Ca‘fer Gâzî bile idi. Cümle elli bin askerle yine Malatıyye'yi ceng-i azîm ile feth edüp kal‘asına bir dahi küffâr tama‘ etmesin içün esâsından münhedim etdiler.

Bu ceng **[193a]** ü cidâlden on altı sene mürûr edüp hicret-i nebeviyyenin iki yüz kırk dört senesinde Hârûnu'r-Reşîd müstakil halîfe-i Bağdâd olup yüz elli bin asker ile bu Malatıyye'yi mukaddemâ serdârlıklarında bî-feth avdet etdüğinden bu Malatıyye'de muhabbeti kalmış idi. Seydi Battâl Gâzî hâtıriyçün niçe hazâ’in-i Irâk masraf edüp Malatıyye'ye bir sûr-ı üstüvâr inşâ etdi. Ba‘dehû iki kerre yüz bin asker ile İslâmbol'u {Hârûnu'r-Reşîd} muhâsara edüp âhir bilâ feth avdet müşkildir deyü sulha rağbet eyleyüp bir sığır postu cirminde İslâmbol içre yer istedikde Alina Kral rızâ verüp Hârûnu'r-Reşîd sığır derisin incecik sırım dilüp Koca Mustafâ Paşa Câmi‘i yerinde Kızlar Manastırı nâm mahalde bir kal‘a binâ edüp içine kifâyet mikdârı cebehâne ve asker koyup beher sene

küffârdan ellişer bin altun harâc gelmek üzre Hârûnu'r-Reşîd Bağdâd'a avdet edüp Malatıyye'de meştâ edüp imâr ederken İslâmbol'da Alina Kral-ı dâll isyân edüp İslâmbol içindeki ümmeti Muhammed'i katl-i âm ederken içlerinde ashâb-ı güzînden iş görmüş şecî‘ âdemler var idi. Ceng-i azîm ide ide niçe küffârları dendân-ı tîğdan geçirüp âhir kendiler de bî-hisâb küffâr içinde cümle şehîd olup Ebü'l-Makassıd nâm bir hümâm-ı be-nâm kalup bi-emrillah Alina Kral'ı katl edüp kendiyi de şehîd etdiler. Bu ahvâl-i pür-melâli Hârûnu'r-Reşîd ve Seyyid Battâl Gâzî Malatıyye'de istimâ‘ edüp İslâmbol'da şehîd olanlara bedel iki o kadar olmak üzre diyâr-ı İslâmda bulunan üsârâ küffârlardan yigirmi bin kefere ve fecere katl ederler. Hâlâ Malatıyye hâricinde nehr-i Deyr-i Mesîh ve nehr-i Pül sâhilinde çâh-ı gayyâlar içre üstühân-ı kefereler leb-ber-lebdir. Netîce-i kelâm mürûr-ı eyyâm ile bu Malatıyye üzre niçe ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olup âhir ibtidâ Rûm'a kadem basan Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâeddîn sene 76 târîhinde ceng-i azîm ile Ermenî destinden dest-i kuvvetle feth edüp cümle küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp kal‘asın hâke berâber etdi.

{Gerü sahifedeki Malatıyye bânîsi evsâfı bu mahalle tahrîr oluna}.

Ba‘dehû ümerâ-yı Dânişmendiyye'den Emîr Muhammed b. Dânişmend ibn Melik Gâzî kim fâtih-i kal‘a-i Nîkhisâr, ya‘nî Niksar'dır, bu Muhammed-i Dânişmend bu Malatıyye'nin âb u hevâsından ve bahâdır ve şecî‘ tüvânâ fetâlarından hazz edüp ve şehr-i Battâl Gâzî olmağile niçe yüz kise-i Irâk'ı harc edüp sene 583 târîhinde bir kal‘a-i mu‘azzam binâ etdi kim, hâlâ imâr olan kal‘a-i Malatıyye oldur. Yine niçe devletin destine girüp âhir Diyârbekir halîfesi (---) (---) ile Mar‘aş kimi Zülkadir "Bu Malatıyye senindir, benimdir!..." deyü mücâdele esnâsında Malatıyye ekrâdları isyân [u] tuğyânda olup Âl-i Osmân diyârlarında Amasiyye ve Sivas tarafların nehb ü gârete başladılar. Âhir-ı kâr bu ahvâl-i diyergûn Bursa'da Yıldırım Hân'a mün‘akis olup yıldırım-misâl yerinden şakıyup yüz bin asker ile kal‘a-i Malatıyye'yi muhâsara edüp bilâ emân sene 800 târîhinde Yıldırım Hân fethidir.

Ba‘dehû Timur gelüp Amasiyye'den bî-feth avdet edüp bu Malatıyye'ye istilâ edüp meştâ verdi. Hulâsa-i kelâm bu vakf-ı dünyâdır, elden ele kalmada bir acûzedir. Ancak mülk, ol Mâlikü'l-mülk [ü] Vâhid-i Kahhâr'ındır. Ancak fakîr insân bir endîşe-i hâma düşmüş ebdândır.

Ba‘dehû sene 921 târîhinde Sultân Süleymân tahrîr edüp Mar‘aş eyâletinde hâlâ sancak beği tahtıdır. Kânûn üzre beğinin hâss-ı hümâyûnu 500.000 yük akçedir ve beş yüz askerle hükûmet edüp beher sene kendüye seksen kîse hâsıl edüp sefer eşer. Taht-ı livâsında ze‘âmeti yedidir ve timârı 276. Cümle erbâb-ı zu‘amâ cebelüleri ile sekiz yüz asker olup paşası sancağı altında sefer eşerler, ammâ güzîde askerdir ve alâybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır ve beşinci hâkimi şer‘-i Resûl-i mübîn tarafından üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâ-yı atîkdir.

Cümle nevâhîleri (---) aded Kürdistân ve Türkmanistân kurâlarıdır. Bu kurâlardan beher sene ber-vech-i adâlet kadıya yigirmi kîse-i Rûmî olur. Altıncı hâkim-i şer‘î şeyhülislâmdır. Yedinci hâkimi nakîbü'l-eşrâfdır. Sekizinci şehir nâ’ibi, dokuzuncu zâbiti şehir muhtesibidir. Onuncu şehir voyvodasıdır. On birinci harâc ağasıdır. On ikinci Malatıyye muhassılıdır kim beğ kadar asker ile süvâr olup salb-ı siyâset edüp (---) yük akçe mâl-ı pâdişâhî tahsîl eder. On üçüncü emîn ağadır, on dördüncü şâhbenderdir, on beşinci sipâhiyân kethudâyeridir. On altıncı yeniçeri serdârıdır. On

yedinci kal‘a dizdârıdır. On sekizinci hâkim hâne-i avârız ağasıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Kürdistân ve Türkmanistân vilâyeti olmağile bu hâkimler hükûmet edüp mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp adl [u] adâlet ederler. **[193b]**

Sebeb-i tesmiyye-i şehr-i kadîm Malatıyye: Lisân-ı Acem'de Aspuzan derler, efvâh-ı Türkman'da Malatya derler, lisân-ı Ekrâd'da Marâtıya derler. Lisân-ı Arab'da Maltiyye derler. Zîrâ kayâsıralar asrında bu Malatıyye Ermenîleri evlâd-ı Arab'a ihânet edüp üsârâları müte’ezzî etdiklerinden Maltiyye derlerdi. Lisân-ı Yunan'da Rukbe derlerdi. Anınçün beyne'l-müverrihân-ı Rûm bu şehre Dâr-ı Rukbe derler. Zîrâ ibtidâ bânîsi Yûnus Nebî ta‘lîmiyle ümmetinden Rukbe nâm kayser binâ edüp ba‘dehû kızı Aspuza nâm melîke imâr etdiğiyçün diyâr-ı Acem'de Aspuzan derler ve mezkûr Melîke Aspuz nâm bâğ-ı Merâm'da babası Kayser Rukbe ile bir gârda medfûnlardır. Ammâ füsehâ [vü] büleğâ-yı Rûm Malatıyye derler. Ammâ şehrin a‘yân [u] kibârlarının kavilleri üzre şehrimizin ismi Mal-ı âtiye'dir derler. Zîrâ dahme-i Efrâsiyâb bu Aspuzan dağlarında bulunup Efrâsiyâb "mâl âtiye" dediler. {Ya‘nî mâl geliyor" dediler. Efrâsiyâb bu şehre "Mâl-i âtiye" dedi.} andan galat-ı meşhûr evlâ olmağın defter-i pâdişâhîde Malatıyye derler.

Eşkâl-i kal‘a-i Malatıyye: Bu şehrin cânib-i erba‘asın kûh-ı bülendler ve cebel-i demâvendler ihâta edüp cânib-i kıblesi Aspuzan dağlarıdır. Niçe yüz âb-ı zülâller cereyân eder ve cânib-i,

.....(1.5 satır boş).....

Bu mezkûr cibâllerin mâbeyninde sehel derelü ve depelü vâsi‘ vâdî içre nehr-i Deyr-i Mesîh: Nehr-i Pül kenarında şekl-i muhammes Şeddâdî-misâl seng-tıraş ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Mezkûr uyûn-ı cârî kal‘a dîvârını döğerek şimâl cânibinde cereyân edüp beş sâ‘at aşağı nehr-i Furât'a munsabb olur. Ammâ ibtidâ tulû‘u şehrin cenûbunda Aspuzan dağlarından hurûc eder bir uyûn-ı sağîredir. Ammâ derûn-ı kal‘adan bu nehre kayalar içre nüzûl olunur su yolu vardır. Hîn-ı muhâsarada mütehassın olanlar andan def‘-i atşân ederler. Lâkin kal‘ası bir bülend püşte üzre değildir, bir zemîn püşte üzre vâki‘ olmuşdur.

{Bi-kavli müverrihân-ı Rûm hâlâ imâr olan Malatıyye kal‘asının sebeb-i binâsın [beyân eder]}

İbtidâ bânîsi sene 583 târîhinde el-Melikü'l-kebîr Muhammed ibn Dânişmend binâsıdır kim bunlara "Âl-i Dânişmendiyân" derler. Cümle (---) aded meliklerdir. İbtidâ tülû‘ları Mâverâü'n-nehir'den Âl-i Osmân'ın ceddi Süleymân Şâh ile Mâverâü'n-nehir'de diyâr-ı Mâhân'dan Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî izniyle bin yedi yüz aded ta‘allukâtları ile ibtidâ diyâr-ı Rûm'a kadem basup nehr-i Furât'da gasl ederken mezkûr Süleymân Beğ gark-ı âb-ı Murâd olup murâd-ı merâmına vâsıl olup oğlu Ertuğrul babası Süleymân Şâh'ı nehr-i Murâd kenarında Ca‘ber Kal‘ası dibinde defn etdiler. Bu hakîre ziyâret etmek müyesser olmuşdur. Hatta târîhiyle mazbûtum olup bâlâda merkûmdur.

Ba‘dehû cemî‘i aşîret-i merhûm Süleymân Şâh beğliği oğlu Ertuğrul'a doğruldup "Bu yurd bize

uğursuzdur, beğimiz bunda gark oldu." deyü Ertuğrul ile doğru Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâeddîn'e gelüp boy beği oldu. Ba‘dehû hikmet-i Hudâ ile sene 600 târîhinde Alâeddîn-i Selçukî inkırâz bulup Ertuğrul'u boy beği etdiler.

Andan Osmâncık beğ olup sikke [vü] hutbe sâhibi olup "Âl-i Osmâniyân" deyü nâm verdi. İnkırâzu'd-deverân devletleri müebbed ola.

Ezîn-cânib bu Malatıyye'yi binâ eden Muhammed-i Dânişmend dahi üç bin nefer tevâbi‘iyle Mâverâü'n-nehir'de Mâhân diyârından Ahmed-i Yesevî hazretlerinden me’zûn olup Osmâncık ecdâdı Süleymân Şâh ile Rûm'a kadem basmış idi. Süleymân Şâh gark olup oğlu Ertuğrul diyâr-ı Rûm'a doğru gitdikde bu Muhammed b. Dânişmend Murâd nehri sâhillerinde tavattun edüp bir çemenzâr u çerâgâh zemîn-i pür-giyâhât arz-ı vâsi‘ olmağile hayvânları ol kadar vefret üzre oldu kim hadd [ü] hasrların bilmez oldular.

Bunların bu diyârda refâhiyyet-i hâtırların Mâhân diyârında sâ’ir kabâ’illeri istimâ‘ edüp niçe bin âdem Mâhân'dan gelüp bu Ca‘ber kal‘ası ve Ane ve Selme ve Balis ve Bomboç ve Rakka ve Urfa ve Birecik kal‘aları etrâflarında diyâr-ı Ermenden niçe yüz yerleri alan u talan ve küffârlarını nâlân etmeğe başladılar. Âhir kendülere bir cây-ı me’men ve cây-ı menâs olmağiçün sene 583 târîhinde merkûm Muhammed ibn Dânişmend bu Malatıyye kal‘asın müceddeden binâ etdi. Hâlâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Ammâ seng-tıraşları gâyet kebîrdir. Dîvârının kaddi yigirmi altı arşındır. Cümle (---) aded kulledir ve cümle (---) aded (---) dendân-ı bedendir ve cümle (---) aded bâb-ı hadîd-i cedîdlerdir. Evvelâ Alaca kapu, Süpürge kapusu, Meşak kapusu, Bâzâr kapusu, bunlar şâhrâh kapulardır. Şimâli deredir. Etrâfında handakı (---) ve dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil beş bin yüz adımdır. Ol kadar vâsi‘ değildir. Derûn-ı kal‘ada (---) câmi‘i ve mesâcidleri ve cebehânesi ve gılâl anbarları ve üç yüz kadar hâneleri ve dizdârı ve iç el olmak **[194a]** ile yetmiş aded neferi vardır. Gayri imâret ve bezzâzistân yokdur. Cümle sûk-ı sultânî taşradadır. (---) (---)

Der-beyân-ı aded-i hânedân, der-imâret-i Malatıyye-i âbâdân: Cümle 5265 aded tahtanî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i a‘yân u eşrâf ve gayrı büyût-ı imâristândır ve cümle bâğlı u bâğçeli ve serâpâ hâk-i pâk ile mestûr gûnâ-gûn ma‘mûr büyût-ı kadîmlerdir kim bu varoş-ı azîmi müzeyyen etmişdir. Lâkin bu rıbâtın etrâfında kal‘a dîvârı yokdur, ammâ köşe başlarında tedrîbe kapuları vardır. Her gice bâbları mesdûd olur.

Der-sitâyiş-i aded-i esmâ-i mahallât-ı sâkinân: Cümle otuz iki mahalledir. Evvelâ meşhûr mahallesi Eskicum‘a'dır ve mahalle-i Câmi-i kebîr ve mahalle-i Emîr Ömer ve mahalle-i Sarây mahallesi ve mahalle-i Kızlar ve mahalle-i Hânkâh ve mahalle-i Toptaş ve mahalle-i Karahân ve mahalle-i Çermik ve mahalle-i Alacakapu ve mahalle-i Bostâncılar ve mahalle-i Küçük ve mahalle-i Ağazar ve mahalle-i Kürdler ve yedi mahalle kefere Ermenîler vardır, Yahûdîler asla yokdur.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı ehl-i imân: Cümle otuz iki mihrâbdır, on ikisi câmi‘dir. Evvelâ Ulucâmi‘,

.....(2 satır boş).....

Der-ta‘rîf-i mesâcid-i muvahhidîn: Cümle yigirmi aded mahalle mescidleridir. Cümleden kadîm derûn-ı kal‘ada Emîr Ömer mescidi ve Karahân mescidi ve Sarây mescidi ve Kızlar mescidi ve Hânkâh mescidi ve Toptaş mescidi ve Çermik mescidi ve Alacakapu mescidi ve Bostâncı mescidi ve Bektaş Ağa mescidi ve Küçük mahalle mescidi ve Kürdler mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i medâris-i âlimân: Cümle (---) aded medrese-i müfessirînlerdir. Evvelâ,

.....(2.5 satır boş).....

Der-sitâyiş-i dârü'l-kurrâ-yı Hazret-i Kur’ân: Cümle (---) aded kân-ı şeyhü'l-kurrâ, dâr-ı Furkân'dır. Evvelâ,

.....(2.5 satır boş).....

Der-vasf-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Cümle (---) aded dârü'l-ulûm, kân-ı muhaddisân [u] müfessirândır.

.....(2 satır boş).....

Der-ayân-ı dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân: Cümle (---) aded nass-ı kâtı‘la "Kâlu'l-ilm (...) (...)" üzre mekteb-i tıflân-i ciğer-kûşe-i püserân ta‘lîmhâneleridir. Evvelâ Mekteb-i Sücâh İmâm ve Mekteb-i İvaz İmâm,

.....(1.5 satır boş).....

Der-şehr-i tekye-i dervîşân: Cümle (---) aded zâviye-i Halvetî ve Celvetî ve Gülşenî ve Rûşenî ve Nakşıbendî ve Kâdirî ve Râ‘î ve Rufâ‘î ve Bektaşîdir. Ammâ cümleden Bâğ-ı Aspuzu içinde tekye-i Hazret-i Seyyid Battâl Gâzî, bizzât kendüleri bunda tevellüd edüp nazargâh olmuşdur. Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa ta‘mîr ü termîm edüp tekye-i Bektaşîyân olmuşdur. (---) (---) (---).

Temdîh-i çeşme-i âb-ı revân: Cümle (---) aded uyûn-ı âb-ı hayvânlardır. Her çeşmesârların mâ-i zülâli tulû‘ları cümle bâğ-ı kûh-ı Ahkerden, ya‘nî Kömür dağlarından ve Deyr-i Mesîh aynından gelir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı sebîl-i cânsitân: Cümle (---) aded sebilhânelerdir. Ammâ sevâd-ı mu‘azzam selsebîlleri gibi tekellüfleri yedi aded sebîlhâne-i âb-ı nâb vardır. Biri Silahdâr Mustafâ Paşa sebîlidir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-sitâyiş-i sarây-ı a‘yân: Cümle on bir aded hânedân-ı eşrâf-ı kübbârdır. Cümleden mükellef Paşa sarâyı ve Emîr sarâyı ve (---) **[194b]**

Evsâf-ı aded-i sarây-ı kârbân: Cümle (---) aded kârbânsarâylardır, ammâ cümleden mükellef ve mükemmel kal‘a-misâl Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in makbûl silahdârı Mustafâ Paşa hânı, yüz yetmiş hücreli ve demir kapulu kârgîr kıbâblar ile ârâste olmuş hân-ı hâne-i bî-minnet hânedândır. Kapusu üzre âhir mısra‘ı târîhidir:

Oldu bu hân-ı cedîn

Ârâmgâh-ı bî-bedel, sene 1047 (---) (---)

Der-vasf-ı çârsû-yı bezzâzistân: Cümle (---) aded ma‘mûr [u] âbâdân esvâk-ı sultânîdir. Lâkin Şâm ve Haleb gibi kârgîr kurşumlu dekâkînler değildir. Ammâ yine cemî‘i zîkıymet kâlâ-yı vâlâ bî-minnet bulunur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Manzara-i reng-i rûy-ı pîr [ü] civân: Ammâ hevâsının letâfetinden ekseriyyâ ricâl makûlesi kaviyyü'l-bünye olup müddet-i ömrleri yetmişe ve altmışa ermiş iken dişleri dürr-i meknûn gibi danedârdır ve kemâl mertebe müsinn olmuşken reng-i rûyları humret üzre zinde âdemlerdir.

Der-sitâyiş-i mahbûb u mahbûbe-i cihân: Âb u hevâsı hûb ve cüvânânları mahbûb u sâhib cemâl ve sâhib-i ân u latîfü'l-itidâl mahbûbları olur ammâ kûhistân-ı Kürdistân olmağile dilberânları meşhûr değildir ve Ekrâd nesli olmağile on seneye bâliğler iken güzeşte olur.

Evsâf-ı kibâr-ı eşrâf [u] a‘yân: Evvelâ Melek Ahmed Paşalı Emîn Bektaş Ağa hânedân sahibiyken hikmet-i Hudâ kendüyi kılca düşürüp helâk oldu.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı ulemâ-yı ebdân-ı hâzıkân: Gerçi Türkmanistân ve Kürdistân şehridir ammâ abâ vü ecdâdlarından istimâ‘ etdükleri edviye-i mücerrebler ile devâ eder hâzıkları var kim diyâr-ı Alman u Karaman'da eyle üstâd yokdur. Cümleden üstâd (---)

Der-medh-i üstâd-ı kâmil-i cerrâhân: Cümle yedi dükkândır. Cerrâh Usta Beşâret Kürd âdemidir, ammâ gâyet kâmildir.

.....(1 satır boş).....

Der-ayân-ı müstecâbü'd-da‘ve meşâyihân: Evvelâ Kürdistân olmağile bülüh ya‘nî Oğuz âdemleri çokdur. Evvelâ Kürd Atâ Dede, gündüz sâ’im ve gice [kaim]dir. Halkdan münzevî kimesnedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı güzîde-i şâ‘irân: Semt-i şark olmağile füsehâ-yı büleğâdan pâkîze-eş‘âr sâhibi çelebileri var. Evvelâ,

.....(1 satır boş).....

Müşerref olduğumuz yârân [u] dostân:

.....(2 satır boş).....

Evsâf-ı mazanne-i kirâme-i mecâzibân :

.....(2 satır boş).....

Der-vasf-ı kabâ-yı gûnâ-gûn-ı insan: A‘yân [u] eşrâfı semmûr kürk ve elvân soflar giyerler. Vasatu'l-hâl olanları çuka-i gûnâ-gûn Malatıyye bezi haftân-ı nilgûn giyerler. Ednâları şal ve şapik giyerler. Zenâne-i zengineleri muhayyer ferrâce ve yassıbaşı ile gezerler, {ammâ ekseri fukarâ havâtînleri beyâz car u ızâr ve burka‘ bürünüp sivri takye giyerler. Elbette ayaklarına sarı ve kırmızı çizme giyerler}.

Lehce-i mahsûs-ı Kürdistân: Ahâlîsinin lisânları Kürd ve Türk lisânı üzre tekellüm ederler, ammâ ba‘zı ıstılâhlarında niçe gûne kelâmları var. Meselâ; *"hele met safâyı getir",* ya‘nî "elbette bardağı getir", *"hemesi pozandadır",* "cümlesi bâğdadır" demekdir.

Der-vasf-ı ibret-nümâ-yı imâristân: Binâ-yı temâşâgâhı ibtidâ kal‘a-i ibret-nümâdır. Andan Paşa hânı, andan,

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i hevâ-yı hûb-ı câvidân: Hevâsı gâyet latîfdir. Seyyâhân-ı berr u bihârların tavsîfi üzre Tebrîz-i Dilâvîz'in hevâsına müşâbihdir derler. Hakkâ ki, hevâsının kemâl-i i‘tidâlinden halkı zinde ve tenperverdir ve cümle server-i hünerverlerdir ve cümle Türkman u Ekrâdlardır.

Der-beyân-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle iki bin mikdârı bi’r-i âb-ı zülâlleri var. Bâğ u besâtînlerini saky etdiklerinden mâ‘adâ herkes hânelerinde vakt-i hâcetde kuyu suyu isti‘mâl ederler. Gerçi çâh-ı mâlara ihtiyâcları yokdur ammâ her hânede birer kuyu mukarrerdir.

Der-ayân-ı ekâlîm-i beled-i büldân: (---) İklîm-i hakîkîde bulunmuşdur. Arz-ı beledî (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârî ve şeb-i yeldâsı (---) sâ‘at (---) derece (---) dakîka bulunmuşdur. (---) (---) (---)

Sitâyiş-i tâli‘-i imâristân: Bi-kavli Hasan b. Âl-i Büveyh bu şehrin tâli‘-i imâretin burc-ı kavsda bulmuşdur. Anınçün halkı âlim ü fâzıldır. **[195a]**

Evsâf-ı hammâmât-ı gâsilân: Cümle yedi aded hammâm-ı hoş-hevâ [vü] hûb-binâlardır. Cümleden Alaca hammâm, Silâhdâr Mustafâ Paşa hammâmı gâyet müferrehdir ve Yeni hammâm ve Beğ hammâmı ve Kumacık hammâmı ve Alî Mısrî hammâmın bir evliyâullah binâ etmek ile nazargâh-ı hammâm-ı ziyâretgâhdır ve Hom hammâmı ve varoşda Behrâm Paşa hammâmı, bunlardan mâ‘adâ üç yüz aded hânedân hammâmları vardır.

Der-beyân-ı esmâ-i râcilân: Bektaş Ağa ve Hasin Ağa ve Halim Bay Ağa ve Kutlu Ağa ve Atâ Beğ ve Rızâ Beğ ve Sinân Beğ ve Şâdî Beğ. Ulemâları yâ-yı nisbî ile ma‘lûmlardır. Meselâ Monlâ Birdinicî ve Monlâ Harbiridî ve Monlâ Şikâkî ve Monlâ Sûrânî ve Monlâ Halîlî ve Monlâ Habîbî derler**.**

Der-ayân-ı esmâ-i nisvân: Meselâ Havvâ ve Hümâ ve Tenzile ve Ünzile ve Kelîme ve Âlime ve Rukiyye ve Emîne ve Kezzibân ve Gülsüme ve Fâtıma ve Hâtime ve Meryem ve Ümmühân ve Nisâkadın ve Zaliha ve Meşkûre ve Âtike ve Zuhrüfe ve Seniyye ve Hâşime ve Hadice hanım.

Der-zikr-i esmâ-i çâkerân: Meselâ Dilâver ve Server ve Hünerver ve Yûsuf ve Beşir ve Terir ve Eyvaz ve Rüstem ve Fikirli ve Selmân ve Kerrâr ve Siyâvuş ve Zülficâm ve Zülfikâr ve Zülyezen ve Eleşkir ve Hudâverdi ve Allahverdi ve Çalabverdi ve Cânverdi ve Cânbezdi ve Cânmerd.

Der-ta‘rîf-i esmâ-i cüvânân: Meselâ Tabende ve Hâkime ve Sâbite ve Tirfil ve Goncabûy ve Nergis ve Gülşâha ve Sünbüle ve Havvâre ve Fidâye ve Verdiye ve Mâlike ve Mihrî ve Fahrî ve Yasemen ve Gülistân ve Üftâde ve Şâhıma ve Bânûya ve Demirhân ve Bedahşân ve Gülgûn ve Cânfedâ .

Sıfat-ı hân-ı hâcegân: Cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı berr [u] bihârdır. Evvelâ,

.....(1.5 satır boş).....

Manzara-i vekâle-i gurebâ-yı mücerredân: Cümle altı aded bekâr odalarıdır kim her birinde biner âdem vardır. Ekseriyyâ pâypuşçu bekârları ve Tarabzan'ın bezzâz Lazları sâkin olurlar ve her gice ba‘de'l-ışâ tabl çalınup bâbları mesdûd olur. Bu vekâlelere hâkim bevvâbdır.

Der-kavl-i dârü'l-ıt‘âm-ı fakîrân: Mâ-tekaddem Eskicâmi‘in imâreti ma‘mûr imiş. Şimdi mu‘attaldır.

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı mûristân-ı bîmâristân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-sitâyiş-i cüsûr-ı âyende vü revendegân: Malatıyye'den beş mil aşağı ibret-nümâ kırk göz bir cisr-i azîm var. Bânîsi Sultân Hasan'dır. Aspuzu bâğlarından cereyân eden Deyr-i Mesîh'de nehr-i

Til Malatıyye içinden geçüp nehr-i Bınar {ve nehr-i Tohma}ile bir olup bu cisr altından geçer.

Der-vasf-ı kenîse-i râhibân: Cümle yedi aded düyûr-ı küfr-âyîn olacak putgedelerdir, ammâ cümleden Aspuzusu kurbünde Deyr-i Mesîh derler bir kûh-ı bülendin zîrinde vâki‘ olup ol cebelden bir uyûn-ı zülâl tülû‘ eyleyüp yemîn ü yesârı bâğ-ı İrem'i Aspuzu'dur.

Berekât-ı hubûbât-ı mahsûlât: Evvelâ yedi gûne danedâr buğdayı olur, misli meğer Havrân'da ola ve şa‘îri ve pembesi hûb ve sahrâlarında alefzârı mergûbdur ve fül ve hummûsu ve adesi gâyet meşhûrdur, ammâ vâdîlerinde pirinci olmaz, zîrâ şitâ kânıdır.

Der-ayân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Malatıyye'nin beyâz pembe ipliği ve beyâz pembe bezi gâyet meşhûr-ı âfâkdır.

.....(1 satır boş).....

Der-medh-i hulviyyât ve gayrı me’kûlât: Dağlarında gezengüv nâm kudret helvâsı bi-emrillah âsumândan yağup mişe ve pelid ağaçları berki üzre yağar lezîz helvâ-yı müshildir ve kûhlarında mazı ve deştlerinde pazı ve ıspanak ve lahanası ve sâ’ir sebzevâtları vâfirdir.

Der-sitâyiş-i me’kûlât-ı müsmirrât: Evvelâ yedi elvân kaysısı ve zerdalüsü ve seksen gûne âbdâr emrûdu sicillâtda mastûr olup yedi gûne ayvası ve yigirmi elvân elması ve dürbili üzümü ve kirazı meşhûr-ı âfâk olup aşağıda tahrîr olunur.

Tavsîf-i envâ‘-ı meşrûbât: Bu Malatıyye şehrinin bir gûne beyâz balı olur kim rub‘-ı meskûnda nazîri meğer Aydos balı ola. Kırmızı cerreler ile İslâmbol a‘yânına niçe yüz bin kavanoz asel-i musaffâ hedâyâ götürürler, bunun şerbeti ve ayva perverde şerbeti rub‘-ı meskûnda misli yokdur. (---)

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ricâlân: Ekseriyyâ halkının kâr [u] kisbleri bâğbândır kim niçe yüz gûne mahsûlâtlarıyla kifâf edinirler. Bir fırkası pembe ipliği eğirirler ve bir zümresi cüllah olup beyâz pembe bezi dokurlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve'l-hâsıl cümle esnâf mukarrerdir.

Der-zikr-i aded-i bâğavât: *Cümle yedi bin sekiz yüz bâğdır ve altı yüz müşebbek bostândır. Cümle sicillâtda ve mîr-âbı defterinde mastûrlardır.* ***[195b]***

Şehr-i Malatıyye'nin cânib-i erba‘asında cereyân eden uyûn-ı câriyeleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Malatıyye'nin cümle nevâhîlerinden cânib-i erba‘asından sağîr ü kebîr on yedi aded uyûn-ı câriyeler cereyân eder. Cümleden âb-ı hayât **nehr-i Simyât**'dır, Malatıyye'nin cânib-i (...) ubûr eder. İbtidâ tulû‘u kal‘a-i Simyât cebellerinden hurûc edüp andan Hasan Ziyad'a andan Harrin'e ve andan şehr-i Malatıyye hâricinde nehr-i Tohma'ya mahlût olup bu nehir Rukbe dağlarından gelüp Aspuzan dağlarından üç aded uyûn-ı sağîreler munsabb olup andan aşağıda **ayn-ı Bınarbaşı** mahlût

olur. Andan aşağı **Deyr-i Mesîh nehri** kavuşup Aspuzu bâğların saky ederek kal‘a-i Malatıyye dîvârı esâsın döğerek ubûr edüp dahi aşağıda Divâl deresi nâm mahalde **nehr-i Til** ile bir olup şehr-i Malatıyye'den beş mil aşağı mesâfede **nehr-i Tohma**'dan bir firka dahi gelüp cümle bir ulu çay olup Rûm tarafından ve Divriği tarafından gelen tüccâr-ı sevdâgerân-ı âyende vü revendegân bu nehirler üzre Sultân Hasan Mansûr'un ibret-nümâ kırk göz cisr-i azîminden ubûr edüp Malatıyye'ye vusûl bulurlar.

Diyâr-ı Kürdistân'da meşhûr-ı âfâk cisr-i azîmin biri dahi bu nehr-i Tohma üzre **kantara-i Kırkgöz**'dür, ammâ Batmân cisri ve Hasankeyf pülü gibi âlî değildir. Lâkin sihr-i i‘câz musanna‘ köprü-yi ibret-nümâdır. Ammâ bâlâda tahrîr olunan altı aded enhârlardan lezîz nehr-i Mesîh'dir kim bir kerre mâh-ı temmuzda nûş eden nehr-i Mesîh'den hayât-ı Mesîh bulur. (---) (---) (---)

Der-vasf-ı ravza-i Rıdvân ve bâğ-ı cinân yaylağ-ı hadîka-i Aspuzan

Bu edîm-i arzın rub‘-ı meskûnunda ekâlîm-i seb‘ayı deverân u seyerân eden seyyâhân-ı berr u bihâr dillerinde dâstân olan gaytan-ı hadîka-i bâğ-ı İremezâtların meşhur-ı âfâkları diyâr-ı Rûm'da Budin serhadlerinde Peçoy Sîrem-rû mânend(e) bâğ-ı İrem'in kal‘ası ardında Barûdhânesi'dir ve Siroz şehrinin kal‘a ardı'sıdır ve Kefe vilâyetinin Sudak bâğı'dır ve İslâmbol'da Kâğıdhâne ve Göksu ve Sücah bâğıdır ve İremezât'dan nişân verir Âl-i Osmân'ın yüz yetmiş aded mesîregâh bâğlarıdır. Andan şehr-i İzmid'in Topyeri'dir. Andan Konya'nın bâğ-ı Merâm'ıdır. Andan Adalya'nın Istanaz-ı İremezâtı'dır, andan kasaba-ı Darende'nin bâğ-ı Darende'sidir. Andan Diyârbekir'in sâhil-i nehr-i Şatt'da Reyhân bâğı'dır ve Mısır diyârında Hazret-i Yûsuf'un Feyyûm şehri bâğıdır. Hülâsa-i kelâm bu zikr olunan bâğ-ı İremlerin cümlesi meşhûr-ı âfâkdır ammâ bu Malatıyye'nin Aspuzu'su âb-ı hayâtlarının vefretiyle ve hevâsının letâfeti cihetiyle ve bî-add u bilâ gâye müsmirrâtının firâvân olması cihetiyle bu Aspuzu bâğları cümleye tercîh olunur.

Der-medh-i müsmirrât-ı bâğ-ı İrem-i Aspuzu

Evvelâ yedi gûne kaysısı al Hamavî ve sarı Hamavî ve mışmış Hamavî ve beyâz kumru ve beğ kumru ve sulu kumru ve etli kumru bu zikr olunan kaysılar eyle âbdârdır kim bâğdan şehre seleler ile gücile gelir, sehel yancılsa suyu kalmaz ve her bir kayısı kırk ve ellişer dirhem gelir ve zerdalüsün hesâbın Hudâ bilür. Kesretinden pestil yapup diyâr diyâr yükler ile tüccârları taşırlar. Ve seksen gûne âbdâr emrûdu müsecceldir. Evvelâ gök sulu birer vukiyye gelir, anı turşu ederler, suyu gûyâ cüllâbdır. Belki kesret üzre nûş edene bir keyfiyyet ve germiyyetcik hâsıl olur ve takviyyet-i bedene gâyet nâfi‘dir. Müte’ehhil olan kimesneler tenâvül etseler nef‘in müşâhede ederler ve beğ emrûdu dahi lezîz ü âbdârdır. Hattâ İslâmbol'un a‘yân [u] kibârları bu Malatıyye'den ılgar ile emrûd filisleri getirdüp İslâmbol fidanlarına aşlayup Malatıyye emrûdu olur kim pâdişâhlara hedâyâ gider.

{Sitâyiş-i sebeb-i münakkaş-ı Malatıyye}

Bu Malatıyye'nin yedi tevir elması İzmit şehrinde misket elması ve ferik elmasından lezîz ve âbdâr Hudâyî mümessek elması olur ammâ Kefe diyârının Sudak elması kadar iri değildir. Ancak otuz kırk dirhem gelir. Lâkin Cenâb-ı Perverdigâr bu Malatıyye elmalarına bir gûne renk vermişdir kim

kırmızısı, kırmızı-sarısı ve yeşili ve gayrı elvânları cümle sun‘-ı Hudâdır kim asla bir renge müşâbehetleri yokdur. Hatta bir hânede beş on aded elma olsa râyiha-i tayyibesinden âdemin dimâğı mu‘attar olur. (...) (...) misl-i tüffâh ve billahi i‘tasam (...) [3] ibâreti bu Malatıyye {elması} hakkında ola. Hatta bu Malatıyye zurefâları ve nâzenîn havâtinleri bu elmalar dırahtında iken şem‘-i asel ile bu elmalara ebyât-ı eş‘âr tahrîr ederler ve niçeler kâğıda ebyât-ı münâsibleri mıkrâs-ı lâ ile oyup elmalar üzre yapışdırup ol elmalar dırahtında iken kisb-i hevâdan tarâvet buldukda ve kamerin te’sîrinden rengâmîz hâsıl edüp elma kemâlin buldukça mezkûr kâğıdların ve şem‘-i asellerin altından al ve beyâz ve sarı hüsn-i hatlı beytler hâsıl olur kim her biri gûyâ birer sihr-i mübîndir. Bu elmaları ba‘dehû vilâyet vilâyet a‘yân [u] kibârlara ve bizzât pâdişâhlara hedâyâ götürürler. Bu dahi bir diyâra mahsûs değildir. Ve yedi gûne ayvası olur, danesi birer vukiyye gelir, ammâ papa ayvası ve ekmek ayvası gâyet âbdâr ve lezîzdir ve müşk-i anber-i hâmdan ziyâde râyiha-i tayyibesi var.

Ulemâ-yı sîğer-i nebî kavilleri üzre **[196a]** Hazret-i Risâlet'den mâ‘adâ sâ’ir enbiyâ *aleyhimesselâm* ayva râyihası gibi kokarlarmış. Ammâ bizzât Hazret-i Risâlet-penâh ke-râyihati'l-verdi'l-ahmer imiş derler. Ve râyihati'l-melâ’ike aleyhimüsselâm ke-râyihati't-tüffâh demişler, bi-kavli ahâlî-i Malatıyye.

Ve râyiha-i Ebâbekri's-sıddîk *radıyallahu anh* ke-râyihati'l-bıttîh, bi-kavli ahâlî-i Diyârbekir.

Ve râyiha-i Ömerü'l-fârûk *radıyallahu anh* ke-râyihati'l-anber, bi-kavli ahâlî-i Hind.

Ve râyiha-i Osmân Zi'n-nûreyn *radıyallahu anh* ke-râyihati'l-benefsec, bi-kavli ahâlî-i Belh.

Ve râyiha-i Alîyyü'l-Murtezâ *radıyallahu anh* ke-râyihati'l-yâsemen bi-kavli ahâlî-i Irâk-ı Acem.

Ve râyiha-i İmâm Hasan *radıyallahu anh* ke-râyihati'l-karanfil, bi-kavli ahâlî-i Şâm-ı cennet-meşâm.

Ve râyiha-i İmâm Hüseyin *radıyallahu anh* ke-râyihati'l-verdi'l-ebyaz, bi-kavli ahâlî-i Mısr-ı ümmü'd-dünyâ. Zîrâ Hazret-i Hüseyin'in ser-i sa‘âdetin Yezîd Mısır'a gönderüp Mısır'da hân-ı Halîl kurbünde Meşhed-i İmâm Hüseyin nâm makâm-ı azîmde ser-i sa‘âdet-i Şehzâde Hüseyin anda medfûndur. Mâh-ı muharrem-i harâmın on ikinci günü Kerbelâ'da şehîd olduklarından yine kabr-i şerîfinden yine ol günlerde meşhed-i münevveresinden taşra beyâz verd-i hândân râyihası cemî‘i züvvârânın dimâğların mu‘attar ederdi.

{Der-beyân-ı sitâyiş-i mevlûd-ı Meşhed-i İmâm Hüseyin *radıyallahu Ta‘âlâ anh*}

Âhir sene "gânim" lafzı târîhinde, sene 1091, Çelebi Abdurrahmân Paşa vâlî-i Mısır iken cemî‘i ulemâ-yı Mısır ve fuzalâ-yı câmi‘-i Ezher, Abdurrahmân Paşa huzûruna gelüp merkad-i İmâm Hüseyin'de yevm-i âşûrada üç gün beyâz gül râyihası şemm olunduğun şehâdet etdiklerinden ol vezîr-i hüsn-tedbîr hüsn-i hulku gibi hüsn-i hayr edüp Haremeyn-i Muhteremeyn'den beher sene mâh-ı muharremde İmâm Hüseyin üzre on kazgan âşûra pişüp fukarâya bezl olunmasın müretteb eyledi ve kendü mâlından altı bin pâre müretteb edüp iki batman öd ve bir kantar şem‘-i asel ve bir kantar

sükker-i mükerrer ve üç kantar kanâdîller içün zeyt-i hâr vakf eyleyüp mâh-ı âşûranın on ikinci gicesi mevlûd-ı İmâm Hüseyin olmağı müretteb eyledi ve kadı'askere hitâben buyurdı-i şerîf verüp mevlûd-ı Nebî gibi mevlûd-ı İmâm Hüseyin gicesi cemî'i minâreler ve cemî'i çârsû-yı bâzârlarda ve cemî'i mahallât şâhrâhlarında kanâdîller ile minâreler ve dekâkînler çerâğân olmağı fermân edüp şehr-i Mısır içre bir mevlûd-ı İmâm Hüseyin olmuşdur kim gûyâ leyle-i Kadr idi ve kendü ihsânları olan İmâm Hüseyin'in yeşil destâr-ı Muhammedîsini paşadan cemî'i şürefâ ve nakîbü'l-eşrâf ve ulemâ-yı Câmi'-i Ezher alup bir alây-ı azîm ile destâr-ı şerîfi re's-i şerîf-i İmâm Hüseyin'e sardılar. İlâ hâze'l-ân bu mevlûd-ı şerîf Çelebi Abdurrahmân Paşa'nın hayrât [u] hasenâtıdır. Bu mevlûd-ı şerîfde hâzır olan ihvân-ı vefâya zâhir ü bâhirdir kim ol leyle-i mübârekelerde İmâm Hüseyin'in kabr-i münevverelerinden beyâz verd-i hândân râyihası istişmâm olunur.

Me'âl-i kelâm oldur kim bu bâlâda tahrîr olunan evliyâ ve enbiyâların râyiha-i tayyibeleri cümle Malatıyye şehrinin Aspuzusu bâğı meyvelerinde mevcûddur. Husûsan bu bâğ-ı İrem içinde Seyyid Battâl Ca'fer Gâzî'nin rahm-ı mâderden müştakk olduğu beytü'l-hazeni içre olan gûnâ-gûn râyiha-i tayyibe, varan züvvârların bînîlerin mu'attar eder. Husûsan bu maskat-ı re's-i {Seyyid Battâl} hânesi tarafında olan engür-i gûnâ-gûn bir diyârda yokdur. Hatta dürbülü üzüm sarması ve köfter badem kırması ve üzüm şırası ve basdığı ve üzümlü tarhanası bir diyâra mahsûs değildir. Ve kirazı ve vişnesi vardır, ammâ İslâmbol kirazı gibi ve Tekirdağı vişnesi gibi danedâr ve âbdâr değildir. (---) (---) (---) (---) (---)

El-hâsıl cemî'i âbdâr meyvelerinin midhatinde lisân kâsır ve kalemler kâsirdir. Bu zikr olunan bâğ-ı İrem Malatıyye'nin cânib-i kıblesinde rub' sâ'at karîbdir. Ammâ yine bâğ u bâğçeleri ve hadîka-i besâtîn-i müşebbekleri birbirine müşâdır. Bahâr faslı oldukda cümle Malatıyye şehrinin hemi sağîr ü kebîri ve a'yân [u] fukarâları şehirden bâğ-ı Aspuzularına göçüp ancak şehirde garîbü'd-diyâr ve tüccâr-ı berr ü bihâr kalup ba'zı kefereler ve fecereler ile üç yüz mikdârı pâsbânlar kalup her şeb fânûsların çerâğân ederek şehir içre nigehbânlık edüp tabılların döğerek kol kol olup şehir içre deverân u seyerân ederken mücrim âdem dutsalar amân u zamân vermeyüp katl ederler. Zîrâ ellerinde selâtîn-i selefden mutlak yarlığ-ı belîğ hatları vardır. Bu minvâl üzre cümle ahâlî-i mahalle bu Aspuzu'da kâmil sekiz ay ehl [ü] ıyâlleri ve ihvân-ı bâ-vefâlarıyla şeb [u] rûz ayş [u] nûş edüp devâm-ı devlet-i pâdişâhîye hayır du'â ederler.

Sitâyiş-i imâret-i bâğ-ı Aspuzu: En ednâ garîbin bir fersah yer bâğı mukarrerdir. Cümle yedi bin sekiz yüz bâğ vardır. Mîr-âb bu bâğlara su saldığında defterinde mastûrdur ve her bâğda birer bâğ hânesi mukarrerdir ve üç yüz aded fıskiyye ve havz ve fevvâreli ve hammâmlı a'yân [u] kibâr hâneleri vardır. Paşa ve müsellim ve molla ve cümle zâbit ü râbıtlar bundadır ve câmi'ler ve mesâcid ü medrese ve mekteb-i sıbyân u tekye-i dervîşân u hammâmât-ı gâsilân ve altı yüz dekâkîn-i sûk-ı sultân vardır. El-hâsıl şehirde ne kadar imâristân var ise bu Aspuzu'da andan ziyâde imâr ebniyye-i âliyeler vardır.

Sitâyiş-i mesîregâh-ı hâs [u] âm Bınarbaşı, ya'nî misâl-i Merâm

Nehr-i Deyr-i Mesîh kenârında bir mesîregâh u teferrücgâh-ı ârâmgâhdır kim **[196b]** bâlâda zikr olunan mesîregâh-ı bâğ-ı İremezâtlar bu Bınarbaşı'nın yanında bir gürglân ve gürdelân kânlarıdır.

Ammâ bu Bınarbaşı eyle kuyağ u hıyâbândır kim gûyâ Çâr-bâğ-ı Isfahân-ı nısf-ı cihândır. Eyle çemenzâr u şükûfezâr u lâle-ızârdır kim gül ü sünbül ü zerrîn ü nerkis ü benefşe ve tutyası âdemin zîr-i pâyinde pâymâl u rimâl olmadadır ve bunda olan eşcâr-ı gûnâ-gûnların kadd [u] kâmetleri âsumâna ser çeküp sâye-i zıll-ı himâyelerinden asla âfitâb-ı âlem-tâbın zemîn-i sebze-zâra te'sîri olmaz ve niçe yüz bin aded bî-edeb zebân-dırâz andelîbânları hezâr-ı hezârân nevâhânlık etdiklerinde âdemin binâgûşları savt-ı hoş murgândan asamm olur.

Ve hânendegân u sâzendegân u mutrıbânın makâm-ı segâh u dügâh ve nevâ u bûselikde fasılların bülbülân-ı hıyâbân istimâ‘ etdiklerinde anlar dahi fasl-ı nevâ ederler.

Ve bu çemenistânda selef sâhib-i hayrâtları gûnâ-gûn çemenzâr mastabalar ve müte‘addid soffalar ve matbah-ı Keykâvûslarında mâ-i cârîler ile kebâb âsiyâbları etmişler kim niçe yüz şişlere koyunları sancup çarhlara koyup dollâbların mâ-i câriyeler deverân etdirerek a‘lâ latîf ter ü tâze kebâbları olur ve her köşe-i mesîregâhda gûnâ-gûn sohbetler olup kimi mübâhase-i ilm ve kimi ebyât-ı eş‘âr ve kimi meddâhân-ı kıssahân kimi mukallidân-ı mudhikân ve kimi sâz u kimi söz ile taraf taraf Hüseyin Baykara fasılları ederler.

El-hâsıl midhatinde lisân kâsırdır. Ve bu Aspuzu'nun cânib-i erba‘asında bâğ u bâğçeleri birbirine müşâ on beş aded bâğ-ı İrem-misâl ma‘ûr [u] âbâdân hân ve câmi‘ ve hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı kurâları var kim her biri birer gûne ürd-i behişt mahallesinden nişân verir. Her birinden niçe âb-ı zülâl nühûrlar cereyân edüp bu uyûn-ı câriyelerin yemîn ü yesârında gûnâ-gûn müşebbek bostânlar ve hadâyık u riyâz-ı ravza-i Rıdvân-misâl bâğistânlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı tetimmât-ı külliyâtı be-şehr-i Malatıyye-i acâ'ibât

Evvelâ bu şehrin cânib-i erba‘asında üç günlük yol karîb olan büldânları beyân eder : Evvelâ cânib-i garbîsi tarafında Ulaş ve Kankal yoluyla şehr-i Sivas üç günlük yoldur. Cânib-i şarkîsiyle kıblesi mâbeyninde kasaba-i Albostân'dır ve şimâlinde kal‘a-i Divriği {Divriği'den Gîlân cisrin ubûr edüp karye-i (---) Alacahân'dan gelen uyûn-ı câriyeleri geçüp andan Sarıçiçek'de cisri geçüp andan kal‘a-i Eğin nehr-i Furât kenârındadır. Bu dahi Malatıyye'ye kâmil üç konakdır. Ammâ Malatıyye'nin cenûbunda kal‘a-i Hısn-ı Mansûr üç konakdır. Mâbeynehümâda ancak Kömürlü kûhu vardır}. ve kıblesinde cezîre-i Dicle, kavm-i Irâk dalın zammesiyle "Dücle" deyüp cümle arklarına Düceylân arkları derler ammâ kavm-i Rûm dalın kesriyle ve cimin sükûnuyla Dicle nehri ve Dicle cezîresi derler ve cânib-i şimâliyye şarkı mâbeyninde nehr-i Furât aşrı kal‘a-i Harput dahi üç günlükdür, ammâ hakîr iki günde müstevfâ vardır. Bu menâziller yürümeğe bâğlıdır. Ve taraf-ı cenûbunda kal‘a-i Darende, ammâ Kal‘atü'r-Rûm cenûbunda dörd menzildir. Ve kal‘a-i Birecik dahi cenûbundadır.

Bu zikr olunan sekiz pâre kılâ‘-ı büldânlar cümle üç günlük yol karîblerdir. Ammâ şehr-i Aksarây ba‘îddir, beş günde varılır ve bender-i Haleb dahi Malatıyye'nin cenûbunda beş menzildir. Kal‘a-i Mar‘aş ve kal‘a-i Diyârbekir cânib-i şarkîsine meyyâl beş menzildir ve Ruha ya‘nî Urfa ve Ayntâb ve Kayseriyye kal‘aları dahi Malatıyye'nin cenûbîsinde beşer günlük yollardadır. Bu sekiz

pâre şehr-i azîmlerin Malatıyye ortasına vâki‘ olmuş bir bender-âbâddır. Ekseriyyâ kavmi Ekrâd u Etrâk'dir, ammâ İzoli Kürdü ve Türkmanı çokdur. Levend ü rençber şecî‘ ü bahâdır kavmi vardır ve cümle mü’min ve muvahhid ve pâk-i‘tikâd Şâfi‘î ve Hanefiyyü'l-mezheb âdemleri vardır ve cümle garîb-dostlardır. Ni‘metleri mebzûl ve muhibb-i fukarâlardır, tarîk-ı Hâcegânda âdemleri vardır. Her garîbü'd-diyâr bir âdemin dârına doğrulup varsa elbette ana ikrâm ederler. Mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ ü sulehâ kânı bir bâğ-ı İrem'dir.

.....(3 satır boş) .....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullah-ı şehr-i Malatıyye *nefa‘nallahu Ta‘âlâ*

Evvelâ Aspuzu râhı üzre sağ tarafda Kara Baba ve sol tarafda Alî Baba ve Darağacı kurbünde Seyyid Kemâhlı Sultân; Seyyid Battâl ile İslâmbol'a varup Hârûnu'r-Reşîd ile fetihde bulunmuşlardır. Andan Aspuzu bâğları içre,

Hâne-i Hazret-i Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî ibn Hüseyin Gâzî-i Horasânî: Bizzât Hazret-i Battâl Gâzî'nin maskat-ı re’sleri bu şehr-i Malatıyye olmağile hâlâ hâne-i külbesi mezkûr bâğ-ı Aspuzu içre bir müfîd ü muhtasar hâne idi. Rûhâniyyet-i Battâl Gâzî ile yedi yüz yıldan berü zerre mikdârı binâsına rahne gelmeyüp ziyâretgâh-ı azîm olmağile efendimiz Melek Ahmed Paşa muhibb-i hânedân olmağile bu âsitânenin cânib-i erba‘asından tevsî‘ edüp müceddeden bir kubbe-i âliye ve gûnâ-gûn maksûreler inşâ edüp ehl-i teferrüc içün matbahlar ve niçe yüz aded bakır âvânîleri vakf edüp türbedârına **[197a]** teslîm edüp ahâlî-i vilâyeti nâzır-ı nuzzâr edüp sicillâtda terkîm ü tastîr olundu. Hâlâ bir tekyegâh ve ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Âyende vü revende fukarâ-yı Bektaşîyân'dan mâh u sâl *bi'l-guduvvi ve'l-âsâl* fukarâları eksik değildir. Hâlâ ravza-i Rıdvân'dan nişân verir bir tekyegâh-ı gül-i gülistândır. Hamd-i Hudâ be-dâri'l-imâr birkaç kerre dahi uğrayup ziyâreti müyesser olup makâm-ı Seyyid Gâzî olması cihetiyle zerre ve şemme mikdârı bir tarafı rahnedâr olmayup gûyâ henüz üstâd-ı bennâ destinden rehâ bulmuş bir namâzgâh-ı niyâzgâhdır. Cemî‘i ehl-i beled istiskâ du‘âsına bunda cem‘ olurlar müstecâbü'd-da‘ve bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir ve bu makâm-ı şerîf kurbünde Seyyid Ahmed Derrânî ve Kırklar makâmı ve Hazret-i Şeyh Şâmî,

.....(3 satır boş) .....

Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.

Şehr-i Malatıyye'nin alâ kadri'l-imkân ahvâline vâkıf olup bu mertebe tahrîr olunup andan yine cânib-i şarka 11 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i azîm Furât: Sûre-i Mürselât'da [4] âyeti "Bu nehr-i azîm hakkında nâzil olmuşdur, deyü cümle müfessirîn bu nehirdir" deyü tahkîk etmişlerdir. Zîrâ Arz-ı Mukaddes'de bu nehr-i Furât ile Âsî nehrinden gayrı nehr-i azîmler yokdur. Efvâh-ı nâsda Fırat derler ammâ aslında nehr-i Furât'dır kim Erzurûm diyârında Gürcîstân boğazında Dumlu Sultân dağlarından tulû‘ edüp Erzurûm deştleri içre cereyân edüp niçe yüz bin mezâri‘âtları saky ederek kal‘a-i Kemâh altından

cereyân edüp İzoli Ekrâdı içine vardıkda Bingöl yaylasından hurûc eden nehr-i Murâd Muş ovasından geçerek kal‘a-i Palu dibinden ubûr ederek İzoli içinde mezkûr nehr-i Furât'a dâhil olduğu bâlâda yine bu cild-i müdevven içre Erzurûm seyâhatinde hadîs-i sahîhleriyle bu nehr-i Furât mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu mahalde sâhil-i Furât'da hayme vü hargâhlarımızla meks edüp hamd-i Hudâ mu‘tedil-hevâ olup beş altı ma‘diye gemileri ve sallar ve potlar peydâ edüp üç günde deryâ-misâl nehr-i Furât'ı karşu tarafa ubûr edüp, vilâyet-i Diyârbekir'de aşîret-i Ekrâd-ı İzoli'ye dâhil olduk. Ammâ udhike-i garîbe oldur kim bu kadar bin askeri ubûr etdiren İzoli Ekrâdı kürekçileri ve keştîbânları edâ-yı hizmetleri mukâbelesinde paşanın râhı üzre uryân u büryân ve şellak u mellak zengûle u hurdeleri ve türtül edepsiz avret yerleriyle küşâde cümlesi sıra ile paşanın selâmına dizildiler. Niçeleri el kavuşmadıklarından ba‘zı uryân ihtiyârları "O paşa-yı âdili o Melek Ahmed Paşa'dır, edep hoşdur, el kavuşdur" deyü ta‘lîm ederler. Garâbet bunda kim "Cümle edepsizliği meydânda edeb hoşdur, el kavruşun", deyü birbirlerine nasîhat-i hâm ederler. Paşa-yı halîm bunlara nazar etmeyüp seksen aded altun ihsân edüp güzer etdükde yine nehr-i Furât'a karîb,

Menzil-i karye-i İzoli: Harput hâkinde iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr ze‘âmetdir. Cümle ahâlîsi hırsız u harâmî ve kutta‘u't-tarîk İzoli Kürdleridir. Bu mahalden aşağıca yine nehr-i Furât'a karîb Kömürhânı vardır, bî-amân yerdir. Andan aşağı nehr-i Furât iki kaya mâbeyninden hiddet ile cereyân edüp sâ‘ikasından âdeme dehşet hâsıl olur. Hattâ Fâtih-i Bağdâd Râbi‘-i Sultân Murâd bu mahalle bir göz cisr-i âlî binâ etmek murâd idinüp temel yerlerin hemvâr edüp mübâşeret olunsa gerek idi. Hikmet-i Hudâ ba‘de fethi'l-Bağdâd İslâmbol'a Sultân Murâd vardıkda [5] emrine imtisâlen dâr-ı bâkîye gidüp dâr-ı fânîde cisri nâ-tamâm kaldı. Eğer bu nehr-i Furât üzre bu Kömürhânı kurbünde bir cisr-i azîm olsa hayrât-ı azîm olup bu günde nazîri olmamış olurdu ve gâyet elzem ü levâzımından kantara-i zîbâ kayalarıdır, ammâ gâyet üstâd-ı bennâsıyla bir cisr-i ibretnümâ gerek. Zîrâ bir tarafdan bir tarafa yüz on zirâ‘-ı melikidir kim Ayasofya tâklerinden arîz olur. Himmete endâze olmamak ile gâyet sehel kârdır. Andan,

Karye-i Malkoç: Harput nevâhîlerinden câmi‘li ve bâğlı u bâğçeli Müselman ve Ermenî köyüdür ve mu‘âf u müsellemlerdir. Buna karîb kal‘a-i Harput sol tarafımızda kalup paşa ile ubûr edüp Harput'da meks etmedik. Zîrâ sene (---) târîhinde Murtezâ Paşa Sivas vâlîsiyken (---) sancağı beğine giderken bu Harput'da meks edüp evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur**. [197b]** Kal‘a-i Harput'u ve karye-i Malkoç'u geçüp andan yine cânib-i şarkda,

Menzil-i karye-i Monlâ Efendi: Harput nevâhîlerinden yüz hâneli ve bir câmi‘li ve ze‘âmet Müselman karyesidir. Monlâ Efendi Hazretleri câmi‘i cenbinde medfûndur, ze‘âmet-i ma‘mûr ve müzeyyen kurâdır.

Bu mahalde paşa ağaları Harput köylerine ve Başhân ve Ortahân ve Şerbetin ve Eğîl ve Erganî ve Çermik ve Hani ve Palu köylerine pârekende olup yâfte ile konaklar verildi ve paşa efendimiz bu Monlâ köyünde on gün tekâ‘üd etmeğe karâr verüp sâ’ir nevâhî kurâlarından zahîreler gelirdi. Bu mahalde paşa efendimizin fermânlarıyla,

Erganî beğine ve Eğîl beğine gitdiğimiz mahalleri beyân eder

Evvelâ,

Menzil-i karye-i Habuşi: Diyârbekir eyâletinde Harput sancağı hâkinde ve Harput buhayresi kenârında üç yüz hâneli ve bâğlı u bâğçeli Ermenî köyüdür ve ze‘âmetdir. Andan,

Karye-i Sarıkamış: Diyârbekir hâkinde (---) sancağı hudûdunda Kürd ve Ermenî kurâsıdır ve bâğlı u bâğçeli ma‘mûr ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i şarka bir günde gidüp nehr-i azîm Murâd'ı murâd-ı hassan üzre geçüp,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Palu: Sene (---) târîhinde Sivas'dan Murtezâ Paşa fermânıyla Kürdistân'da kal‘a-i Rûm Divriği'ye ve kal‘a-i Eğin'e ve kal‘a-i Arabkir'e kal‘a-i Harput'a ve kal‘a-i Pertek'e ve kal‘a-i Sağman'a ve kal‘a-i Çemişgezek'e ve kal‘a-i Mağazbird'e ve kal‘a-i Çapakçur'a ve kal‘a-i Genc'e ve kal‘a-i Atak'a ve kal‘a-i Ceski'ye ve kal‘a-i Kulp'a ve kal‘a-i Tercil'e ve kal‘a-i Mehrani'ye ve medine-i Muş'a, ba‘dehû avdetde kal‘a-i Palu'ya uğrayup cümle evsâfların mufassalan tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi paşa efendimizin mektûb-ı muhabbet-uslûbların Palu Beği Murtezâ Beğ'e verüp paşa efendimize yüz elli deve yükü zahîre gönderüp kendileri dahi paşanın istikbâline müteveccih olup hakîre üç yüz guruş ve bir at ve bir zerdevâ kürk ihsân etdi. Bu Palu kal‘ası nehr-i Murâd kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş kaya üzre olmağile yine nehr-i Murâd'ı suhûlet ile ubûr edüp niçe atların rikâblarına nehr-i Murâd çıkmışdı, zirâ nehr-i azîmdir. Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Demirkapu: Diyârbekir hâkinde (---) sancağı hudûdunda Ekrâd u Ermenî köyüdür ve ze‘âmetdir. Bu mahalde Diyârbekir'in reyhân bostânlığına uğrayan nehr-i Şatt'ın ibtidâ başının bir firkası dahi bu Demirkapu kurbünde Çınarlı dere nâm mahalden derilüp Diyârbekir'e gider. Zamân-ı kadîmde bu Demirkapu mahallinde Enûşirvân-ı âdil bir demir kapu inşâ etmeğile Demirkapu derler. Mukaddemâ bu semtleri kerrât ile ubûr edüp hâlâ yine kâh şimâle ü cenûba serseri gezüp andan,

Menzil-i karye-i Tirhi: Diyârbekir hükmünde ve (---) sancağı hudûdunda cümle ahâlîsi Ekrâdlardır ve câmi‘i var ze‘âmetdir ve kenâr-ı Şat'dır. Andan,

Menzil-i cisr-i ibret-nümâ karye-i Birdinic: Nehr-i Şat üzre bir âsâr-ı acîbe ve binâ-yı garîbe bir göz kantaradır kim vâcibü's-seyrdir. Gerçi bu mahalde Şat azîm değildir ammâ bu pül-i azîmin binâsı gâyet musanna‘dır ve Birdinic köyünde Ermenî ve Ekrâdlar sâkindir ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr kend-i ra‘nâdır. Andan nehr-i Şatt'ı ubûr edüp cânib-i (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Eğîl, ya‘nî şehr-i Debil: Evvelâ bânîsi (---) ve sebeb-i tesmiyyesi,

.....(1 satır boş).....

Ve fâtihi, ibtidâ kayâsıralar elinden (---) (---) (---) feth edüp dâr-ı Ermen'dendir. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Fâtih-i Çıldır Selîm Şâh-ı evvel vüzerâlarından Monlâ İdrîs ile Bıyıklı Mehemmed Paşa Kürdistân hâkimi Ulu Kucur Hân elinden feth edüp Diyârbekir altında hâlâ yine sancak beği hükmündedir. Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden 2.000 akçedir. Kal‘asının zemîni Şat kenârında bir yalçın taş üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ-yı metîn bir kal‘a-i hasîndir. 2.000 toprak örtülü bâğlı u

bâğçeli tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i ra‘nâlardır kim cümlesi yalçın kayalar üzre vâki‘ olmuş hevâdâr evlerdir.

Cümleden hâkimi Kacar Beğ oğlu Abdülmü'min Beğ'in hânesi ma‘mûrdur ve gâyet müsinn ü umûr-dîde beğdir. Livâsında cümle (---) aded ze‘âmetdir ve (---) aded timârdır. Cümle (---) aded asker pür-silâh olup beğiyle sefer eşerler.

Alâybeği ve çeribaşısı vardır ammâ beği Osmânlı beği gibi azl u nasb kabûl etmez. Kânûn-ı Selîm Şâh üzre hükûmetdir. Beği fevt olsa sancağı oğluna tevcîh olunur, zîrâ hükûmetdir. Taraf-ı pâdişâhîden bunların emîrleri elkâbında "Cenâb" deyü yazılur. Zirâ maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kıdem hükûmetdir.

Diyârbekir eyâletinde beş hükûmetdir kim mâbüdlerdir. Evvelâ Hükûmet-i Cezîre ve Hükûmet-i Genç ve Hükûmet-i Palu ve Hükûmet-i Hazzo ve Hükûmet-i Eğîl'dir.

Meğer bu hâkimler bilâ veled fevt olurlarsa hükûmetleri âhara tevcîh olur. (---) (---) (---) (---)
[198a] Bu şehr-i Eğîl'i seyr [ü] temâşâ edüp Şatt-ı Arab'ı atlarımız ile karşu geçüp,

Der-sitâyiş-i kasaba-i Hani: Yine Diyârbekir hâkinde (---) sancağı hükmünde sâhil-i nehr-i Şat'da bâğlı u bâğçeli ma‘mûr [u] âbâdân kat-ender-kat hânedân-ı müzeyyen bir rabta-i zîbâdır.

.....(5 satır boş).....

Andan yine taraf-ı garbîsinde bâğlar içre 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Erganî, ya‘nî şehr-i Dâr-ı Ganî

Bu kal‘aya Birdinic cisri ve Demirkapu dokuz ve on sâ‘at yerdir. Bu kal‘anın bânîsi ibtidâ Âl-i Abbâsiyân'dan Sultân Evhadullahzâde Erganî Sultân binâ etmişdir. (---)

Ve sebeb-i tesmiyyesi Er-Ganî'den galat Argını derler. Niçe mülûk destine girip âhir sene 921 târîhinde Kürd Monlâ İdrîs'in i‘ânesiyle Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya ahâlîsi mutî‘ olup kal‘anın miftâhların teslîm etdiler. Be‘dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Diyârbekir eyâletinde sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 2.005 akçedir ve on ze‘âmetdir ve 123 timârdır. Çeribaşı ve alâybeğisi vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile cümle iki bin asker olup beğinin livâsı altında sefer eşerler ve yüz elli akçe şerîf kazâdır.

Ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı (---) (---) ve muhtesibi ve şehir subaşısı vardır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı Diyârbekir'dedir.

Kal‘asının zemîni Şatt-ı Arab kenârında (---) (---) mahalde şekl-i (---) bir seng-tıraş kal‘a-i zîbâdır ve (---) aded kapudur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cebehânesi ve topları ve neferâtları beğinin tarafındandır. İç il olup intihâ-yı serhad olmamak ile cümle mühimmâtları Âl-i Osmân tarafından değildir. Bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Derûn-ı kal‘ada cümle 2.000 hâne-i zîbâlardır ve cümle sütûhları hâk-i pâk ile mestûr ve bâğ u bâğçeleri ma‘mûrdur kim Erganî engürü ve bâdesi gâyet meşhûrdur. Ve Şat nehrinin bir başı bu kal‘a hâyilindeki Taht-ı Maşad dağlarından çıkup Kara Âmid altında ubûr eder.

.....(5 satır boş).....

Bu Erganî'den cânib-i şarka bir menzilde Sazlık yoluyla kal‘a-i Çermik ve kasaba-i Abdîher ve kal‘a-i sancak-ı Siverek ve kal‘a-i Rehbi ve kal‘a-i Müsin Ruha ve kasaba-i Karakayık ve şehr-i Gerger ve Çüngüş ve kal‘a-i Sofraz ve kasaba-i Sur ve kasaba-i Kahta ve kal‘a-i Hasan Mansûr ve kal‘a-i Sadırbaz, ya‘nî Besne ve kal‘a-i Mar‘aş'a varınca cümle on dörd kal‘a ve rabtalar ve kurâ ve şehr-i imârlar ile anların evsâfı cümle bin elli dokuz târîhinde bâlâda mastûr olmuşdur.

Ammâ şimdi bu seyâhatimizde Melek Paşa ile bu taraflara azîmet etmeyüp yine cânib-i şarka müteveccih olduğumuzda Erganî beği (---) Beğ'e paşa efendimizin mektûb-ı dürer-bârların verüp paşaya iki yüz deve ve beş at ve beş şeyhânî kılıç ve bir katar kızıl katır hedâyâ verüp hakîre de bir at ve elli guruş ve bir ma‘arravî seyf-i âteş-tâb verüp Erganî beğiyle paşanın istikbâline üç bin Kürdistân askeriyle revâne olduk. Cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i Başhân: Diyârbekir hâkinde bir hân-ı zîbâdır. Erganî beği paşaya hedâyâlarıyla müşerref oldukda bir semmûr kürk giyüp paşanın dâ’iresinde konup günden güne paşanın askeri efzûn olup İpşir Paşa havfinden berî oldu. Ertesi gün paşa efendimiz **[198b]** mektûb-ı dürer-bârlarıyla Diyârbekir vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa zimmetinde olan otuz yedi kise karz-ı hasen mâlın tahsîliyçün bu hakîri Diyârbekir'e gönderdi. (---) (---)

Başhân'dan Diyârbekir'e gitdiğimiz menâzilleri beyân eder
(---) (---) (---) (---) (---)

Evvelâ bu mahalde paşa efendimizle vedâlaşup paşa cânib-i şarka Tercil ve Mifârıkîn sancakları üzre müteveccih oldukda bahâr eyyâmına karîb olmağile çemenzâr üzre hayme vü hargâhlar ile meks etmek iktizâ edüp Diyârbekir'de kalan otakları ve Firârî'de olan mâlile çergeler ve çadırlar almak fermân edüp du‘â-ı hayrile dest-bûs edüp anlar cânib-i Tercil'e, bu hakîr Diyârbekr'e revâne olduk.

İbtidâ Başhân'dan kalkup kal‘a-i Çermik yolu ile bir harâbe Sakırdiken hânı sağ tarafımızda kalup hakîr on aded huddâmlarım ile cânib-i kıbleye gidüp,

Menzil-i Ortahân: Diyârbekir hâkinde

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine kıbleye (---) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i harâb Şerbetîn: Diyârbekir hâkinde, gâyet ma‘mûr imiş, hâlâ iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hân-ı azîmli ve birkaç dükkân-ı muhtasarlı kasabacıktır. Ve bir tekye-i atîki var. Eğîl beğinin pederi Kaçar Beğ anda medfûndur. İmâretinde ta‘âmı âyende vü revendeye mebzûldur. Ve gâyet mahallinde binâ olunmuş ârâmgâh-ı kadîmdir. Cümle, merhûm sa‘îd ü şehîd Kaçar Beğ hayrâtıdır. Ve ahâlîsi cümle müselmânlardır. Bu mahalden (---) (---) (---) kal‘ası gâyet yakındır.

Andan yine kıbleye Kara köprü bir musanna‘ cisr-i müzeyyendir. Altından Dülhadî suyu akar. İbtidâ tulû‘u (---) (---) andan nehr-i Şatt'a mahlût olur. Bu mezkûr cisri ubûr edüp Kara Taşlık nâm kaldırımlı râha kadem basdıkda *el-azametullah* bârân-ı rahmet semâdan nüzül edüp bizi eyle etdi kim, atlarımızda ve bizde cân u mecâl kalmayup yetmiş bin renc [ü] anâ ve rîh-i fenâ çekerek bir cây-ı menâs bulmayup (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Hâmid, ya‘ni kal‘a-i Kara Âmid belde-i müzeyyen Diyârbekr-i mehâmid

Sebeb-i tesmiyesiyçün niçe bin gûne kîl ü kâl tahrîr etmişler, ammâ ibtidâ sebeb-i binâsı: Hazret-i Yûnus Nebî *aleyhisselâm* Musul-ı atîkde sâkin olup ol diyârlarun halkını dine da‘vet edüp aslâ bir ferd-i âferîdeden bir kimesne îmâna gelmediklerinden gâyet müte’ellim olup Musul halkına bed-du‘â edüp eski Musul harâb oldu. Andan Diyârbekr'e geldikde ahâlîsi mu‘cize istemeden cümlesi İslâm ile müşerref olduklarından Yûnus Nebî *aleyhisselâm* mahzûz olup "İliniz vilâyetiniz ma‘mûr u âbâdân ve halkınız dâ’imâ mesrûr [u] şâdân olup cümle evlâd u ıyâlleriniz mu‘ammer ü mu‘ammere olup necîb ü reşîd olalar!" deyü du‘â-ı hayr edüp Fızkayası nâm mahalde bir gâr-ı yetîmân içre yedi yıl sâkin oldu.

Hikmet-i Hudâ ol asırda bir duhter-i pâkîze-ahter melîke var idi kim Amalâk kızlarından idi. Yûnus Nebî'ye îmân getirüp müslime oldu. Ve gâyet zengine idi kim niçe bin kenz-i Kârûn'a ve dahme-i Efrâsiyâb'a mâlike idi. Hazret-i Yûnus'un ta‘lîmile ol melîke bu Diyârbekr'i siyâh seng-i hârâdan Fızkayası'nda binâ etdiğiçün ol kızın nâmile müsemmâ olup müverrih-i Acem "Diyâr-ı Bikr" derler, ya‘nî "Kız şehri"dir, ammâ müverrihân-ı Rûm-ı zevî'l-mefhûm cümle der-i dîvârı seng-i hârâ (---) (---) olmağile "Kara Âmid" derler. Ve defterhâne-i pâdişâhîde eyle tahrîr olunmuştur.

Netice-i merâm niçe bin devletden devlete intikâl edüp Enûşirvân'dan sonra Ermen tâ’ifesi destinde gâyet ammâr olduğiyçün müverrihler vilâyet-i Ermen'den add ederler.

Ba‘dehû sene 10 hicret-i nebeviyyeden sonra Hazret-i Ebâbekr-i Sıddîk hilâfetinde Hazret-i Hâlid yetmiş bin aded askere serdâr-ı mu‘azzam olup bu Diyârbekr'i dest-i Kayâsıra Ermenîlerinden darb-ı tîğ ile feth ederken niçe bir küffâr salâbet-i cüyûş-ı müvahhidîn havfından kendüleri içkal‘adan aşağı atup Fızkayası üzre düşüp cümle pâre pâre olup hamd-i Hudâ kal‘a-i Diyârbekir feth oldu.

Ba‘dehû yine Ermen küffârı istîlâ edüp yetmiş sene Âmid'e mâlik oldular. Âhir Kürdistân'da Âl-i Abbâsiyân'dan Sultân Evhadullah oğlu Sultân (---) (---) Diyârbekir üzre deryâ-misâl asker ile gelüp kâmil yedi ay muhâsara edüp derûn-ı kal‘ada mütehassın olan kefere vü fecere kaht-ı galâdan amân

deyüp kal‘ayı (---) (---) (---) Sultân'a yedi şart üzre teslîm etdiler.

Şart-ı evvelleri, ahd-i Ömer üzre birer altun cizye vereler.

Şart-ı sânî, derûn-ı kal‘ada deyrleri münhedim olmaya.

Şart-ı sâlis, papas u bıtrîk ve kıssîs ü ruhbânları harâc vermeyeler.

Şart-ı râbi‘, tüccârları müselmânlar gibi gümrük öşrü vereler.

Şart-ı hâmis, derûn-ı kal‘ada hânelerinde sâkin olalar.

Şart-ı sâdis, maşâd-ı kadîmlerinde lâşe-i murdârların defn edüp gûristânları bâğ u bâğçe olmaya.

Şart-ı sâbi‘, alaca destârlarına bir kimse mâni‘ olmaya deyü bu yedi şartları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup kal‘ayı teslîm **[199a]** edüp hâlâ derûn-ı kal‘ada kefereler vardır kim merkûm yedi şart üzre ellerinde selef selâtînlerinün yarlığ-ı belîğ ahidnâmeleri vardır.

Bu Sultân (---) (---) evlâd-ı evlâda Diyârbekr'e mâlik-i mülk olup tâ Sultân Selîm-i Evvel asrında Diyârbekir hâkimi el-melikü'l-muzaffer Sultân (---) (---) idi. Selîm Hân Çıldır gazâsına giderken bu Diyârbekir Ekrâdları rehzenlik edüp cüyûş-ı müslimîne Kemâh ve Tercân ve Bâybûrd ve Çânhâ kal‘aları râhlarında hayli rahne verirler. Selîm Hân'a bu ahvâl-i pür-melâl mün‘akis olup fi'l-hâl Diyârbekir hâkimine bir muhabbetnâme ile dergâh-ı âlî kapucıbaşısın gönderüp nâme-i hümâyûnunda: "Benim karındaşım, lutf edüp taht-ı hükûmetinizde olan Ekrâd-ı eşirrâlarınız zabt u rabt idesiz", deyü ricânâme tahrîr etdi. Nâmeyi hâkim-i Âmid kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûmu oldukda bir nâme ile âdem gönderüp, "Eğer Şâh İsmâ‘îl'den intikâm alabilirsen, menim dahi Diyârbekr'ümün iki yüz bin tüfeng-endâz Kürd'imden intikâm alasın" deyü nâmesi geldikde Selîm Hân eydür: "*Elsinetü'l-halk aklamu'l-hakdır*". [6] Diyârbekir hâkimi bize icâzet vermiş kim ‘Diyârbekrimün Ekrâdından intıkâm alasın’ demiş. Olmaya; illâ hayr", deyüp azm-i râh-ı gazâ-yı Çıldır edüp isti‘ânet-i Cenâb-ı Bârî yârı olup şâh-ı bed-fi‘âli münhedim edüp mansûr u muzaffer yine Erzurûm'a gelüp yüz bin asker-i İslâm'a Bıyıklı Mehemmed Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp kat‘–ı menâzil ederek kal‘a-i Diyârbekr'i muhâsara edüp yetmiş gün neberd-i azîm edüp Dağkapusu ve Mardinkapusu câniblerinden tarabât-ı top-ı kûpdan rûy-ı dîvâr niçe yerden rahnedâr olup guzât-ı müslimîn yürüyüş sadedinde iken gördüler kim Mardin tarafından bir azîm asker gelir. Talî‘a-i askerden bir kaç âdem ileri ordu-yı İslâm'a gelüp mektûbları serdâr-ı mûma-ileyh Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya verüp kırâ’at etdikde serdâr safâsından raks edüp eydür: "Ey gâzîyân, Çıldır cenginde bize imdâda gelen Amâdiye hâkimi Monlâ İdrîs hazretleri kırk bin askerile yine imdâda gelirmiş. Ol nümâyân olan asker odur. Hemân gelüp ordu-yı İslâm'un bir tarafında meks etsinler", deyü fermân edüp ol ân asker-i Mollâ İdrîs gelüp emân vermeyüp meterise girerler. Bu hâli derûn-ı kal‘ada olan kavm-i Ekrâd görüp "Emân, ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘a-i Diyârbekr'i bâ-sulh vezir-i rûşen-zamîr Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya verdiler, bâ-i‘ânet-i Monlâ İdrîs-i Amâdî.

Ba‘dehû derûn-ı kal‘adan cümle Ekrâd üryân u biryân hâkimleriyle Mardin'e vardılar, anda dahi duramadılar. Bu haber-i meserret Tercân sahrâsında Selîm Hân-ı Evvel'e sene 921 târîhinde varup

serdâr-ı müşârûn-ileyhe Diyârbekr'i mü'ebbed ve Monlâ İdrîs'e dahi Amâdiyye'yi mü'ebbed verüp ahidnâmeler tahrîr eyledi. Anınçün müverrihân-ı Rûm "Feth-i Selîm Hân, be-dest-i Ebü'ş-şevârib Mehemmed Paşa bâ-i'ânet-i Monlâ İdrîs" deyü fetihnâmesin böyle tahrîr ederler.

Ba'dehû Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* Bağdâd-ı behişt-âbâd fethine giderken bu Diyârbekr'ün âb [u] havâsından hazz edüp "Amâr ola benim Kara Âmid'im" deyü anda meştâ verüp üç ayda on bin kîse akça kesdirüp sikkesinde "*Sultân Süleymân b. Selîm Hân azze nasruhû, duribe [fî] Kara Âmid"* deyü. Hâlâ ol akçayı zemîne defn eden zemînî-mezheblerde Kara Âmid sikkesiyle meskûk sîm-i hâlis akça çokdur. Ba'dehû bu vilâyet-i Diyârbekr'i Süleymân Hân tahrîr edüp vezâret ile eyâlet etmişdir.

Der-beyân-ı kânûnnâme-i Süleymân Hân be-eyâlet-i Diyârbekr-i Kürdistân

Evvelâ kânûn üzre Diyârbekir üç tuğlu vezâretdir. Taraf-ı pâdişâhîden evâmir-i şerîfleri "Düstûr-ı mükerrem ve müşîr-i müfahham" ıstılâhıyle yazılır. Kânûn üzre vezîrinün hâssı on iki kerre yüz bin ve altı yüz altmış akçedir.

Ve eyâlet-i Diyârbekir cümle on altı sancakdır ve beş sancak dahi hükûmetdir, ammâ on dokuz sancağın on ikisi sâ'ir memleketin eyâletinde olduğu gibi timâr u ze'âmetlüdür ve devlet tarafından azl [u] nasb olunurlar, ammâ sekiz sancak dahi Ekrâd beğleridir. Hîn-i fetihde Bıyıklı Mehemmed Paşa arziyle ol beğlere hatt-ı şerîfler ile yurdluk ve ocaklık deyü mü'ebbed verilmişdir. Aslâ azl u nasb kabûl etmezler. Merkûm beğün biri fevt oldukda yeri(ni) oğullarına yâhûd akrabâlarına verilür, ammâ sâ'ir sancaklar gibi ebvâb-ı mahsulâtları tahrîr olunup içinde timâr u ze'âmetleri vardır. Bir sefer vâki' olsa erbâb-ı zu'amâsı ve erbâb-ı timârları alâybeğileri ve çeribaşılarıyla Diyârbekir vezîrlerinin kolunda sefer eşerler. Eğer fermân olunan hizmete gelmezlerse sancakları oğluna yahûd akrabâsına verilür. Bu zikr olunan sancaklardan mâ'adâ beş sancak dahi mefrûzü'l-kalem ve maktû'u'l-kıdem hükümetler tahrîr olunmuşlardır. Bunların **[199b]** içinde timâr u ze'âmet yoktur. Hâkimleri mülkiyet üzre tasarruf ederler. Ebvâb-ı mahsûlâtları her ne ise hâkimleri mutasarrıfdır. Âl-i Osmân padîşâhı tarafından bu hâkimlerin emr-i pâdişâhîlerinde "Cenâb" elkâb ile yazılur.

Diyârbekr'ün Osmânlı sancakları bunlardır: *Evvelâ sancağ-ı Harput ve Arganî ve Siverek ve Nısıbîn ve Hasankeyf ve Çemişgezek ve Si'îrd ve Mifârıkîn Akçakal'a -kurb-ı Nısîbîn- ve Habur ve Sincâr. Ve sancak-ı Diyârbekir paşa tahtı sancağıdır. Bu sancaklar cümle Osmânlı beğleridir, ammâ yurdluk ve ocaklık sancakları bunlardır kim zikr olunur: Evvelâ sancağ-ı Şağmân ve sancağ-ı Kulp ve sancağ-ı Mihrânî ve sancağ-ı Tercil ve sancağ-ı Âtâk ve sancağ-ı Pertek ve sancağ-ı Çapakçur ve sancağ-ı Çermik.*

Bunlar kânûn üzre ocaklık iken beğleri bi-lâ-veled fevt olup inkırâz bulmağ ile hâlâ Osmânlı

sancağı olml ve Hükûmet-i Genc ve Hükûmet-i Palu ve Hükûmet-uşlardır. Ammâ,

Eyâlet-i Âmid'de hükûmetler bunlardır kim zikr olunur: Evvelâ Hükûmet-i Cezîre ve Hükûmet-i Eğîl Hazzo.

Bu beş aded hükûmet serbest mîr-i mîrânlık pâyesiyle hâkimlerdir, ammâ yine vezîrleriyle sefer eşmeğe me'mûrlardır. Bu beş hükûmetile cümle-i cümele yigirmi beş aded Diyârbekir sancakları olmuş olur.

{Ammâ Akçakal'a ve mîr-i şehr- [(---)] ve mîr-i Pesyân ve mîr-i Pozân ve mîr-i Hânçük ve mîr-i (---) (---), ümerâlar gibi üç yüz boy beğleri vardır}. Ammâ Diyârbekr'in bir hâkimi dahi timâr defterdârıdır. Ve bir hâkimi dahi defter kethudâsıdır ve biri dahi mâl defterdârıdır. Bunlarun hâsları 40.399 akçedir.

Ammâ ancak paşa tahtı olan livâ-yı Âmid'de ze'âmet 9 adeddir, ve timâr 168 adeddir. Ancak sancağ-ı Diyârbekir'de kânûn üzre cebelüleriyle iki bin pür-silâh asker olur, ammâ cebelüsüz yedi yüz asker olur. Ammâ cümle eyâlet-i Diyârbekir'de cemî'i sancakları askeriyle hîn-i seferde cebelüleri ile otuz bin asker-i pür-silâh olur. Ve paşasının hâssına göre üç bin güzîde asker olur. *Zâde(ka)[hüma]llahu.*

Eyâlet-i Diyârbekir'de olan cemî'i sancak beğlerinin ve ocak beğlerinin ve hâkimlerinin kânûn üzre hâsların beyân eder

Evvelâ hâss-ı mîr-i livâ-yı Hazzo.....	219.999
ve hâss-ı mîr-i Arganî.....	200.515
ve hâss-ı mîr-i Siverek.....	403.043
ve hâss-ı mîr-i Atak.....	447.200
ve hâss-ı mîr-i Tercil.....	445.200
ve hâss-ı mîr-i Çermik.....	214.000
ve hâss-ı mîr-i Hasankeyf.....	203.955
ve hâss-ı Eğîl, ocaklık.....	296.750
ve hâss-ı mîr-i Çapakçur.....	370.000
ve hâss-ı mîr-i Çemişgezek.....	334.223
ve hâss-ı Sağmân.....	369.057

ve hâss-ı mîr-i Si‘îrd.....	223.772
ve hâss-ı Akçakal‘a.....	200.000
ve hâss-ı mîr-i şehr-i (---).....	191.517
hâss-ı mîr-i Pesyân u Pozan.....	100.000
hâss-ı mîr-i Kulp, ocaklık.....	166.667
ve hâss-ı mîr-i Hânçük.....	427.900
ve hâss-ı mîr-i Pertek.....	380.000
ve hâss-ı mîr-i Genc.....	278.340
ve hâss-ı defterdâr-ı hazîne-i Kara Âmid….	140.395
hâss-ı kethudâ-yı defterdâr-ı Diyârbekir	100.924
hâss-ı ze‘âmet-i defterdâr-ı timârhâ-yı Âmid	80.000

Kânûn-ı Süleymân üzre eyâlet-i Diyârbekr'in cümle sancak beğlerinün hâss-ı hümâyûnları pâyeleri cihetiyle bu yüzden tahrîr ü terkîm olundu.

Eyâlet-i Diyârbekir'de cümle askerî tâ’ifesi hâkimlerini ayân u beyân eder

Evvelâ cümleye zâbıt [u] râbıt serdâr-ı mu‘azzam Diyârbekir vezîridir.

İkinci kethudâsıdır; üçüncü hâkim-i Cizre ve dördüncü hâkim-i Egîl ve beşinci hâkim-i Genc ve altıncı hâkim-i Palu ve yedinci hâkim-i Hazzo.

Ve bâlâda hâslarıyla tahrîr olunan on sekiz aded hâkim ümerâlar ile yigirmi beş hâkimdir. Yigirmi altıncı hâkim mâl defterdârıdır; yigirmi yedinci kethudâ-yı çavuşândır; yigirmi sekizinci hâkim (ve) ze‘âmet defterdârı; yigirmi dokuzuncu defter emîni ve otuzuncu çavuşlar emînidir, otuz birinci çavuşlar kâtibidir; otuz ikinci alâybeğidir. ve otuz üçüncü çeribaşıdır.

Ammâ her sancakta birer alâybeği ve çeribaşı olmağile otuz sekiz aded zâbıtlar dahi olur. Ol hesâb üzre eyâlet-i Diyârbekir'de yetmiş bir zâbıt eder.

Yetmiş birinci hâkim sipâh kethudâyeridir. Yetmiş ikinci yeniçeri serdârıdır ve yetmiş üçüncü kal‘a dizdârıdır ve yetmiş dördüncü rûznâmeci Hüseyin Efendi'dir ve yetmiş beşinci paşa beytü'l-mâlcısıdır ve yetmiş altıncı şehir voyvodasıdır ve yetmiş yedinci hâkim muhtesib ağadır ve yetmiş sekizinci zâbit gümrük bâcdârıdır. Ve yetmiş tokuzuncu muhassıl-ı harâcî ağadır. Ve sekseninci hâkim hâne avârızcısıdır ve seksenbirinci hâkim şâhbenderdir.

El-hâsıl üç yüz boy beğleriyle cümle eyâlet-i Diyârbekir dört yüz hâkim add olunur. Bunlar cümle hâkim-i örflerdir kim şer‘ile âdem katl ederler.

Der-beyân-ı hâkim-i şer‘-i mübîn

Evvelâ şehr-i Âmid beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Rü’ûs-ı hümâyûn ile taraf-ı pâdişâhîden dergâh-ı âlî kapucularından keçeli muhzırbaşısı ve keçeli yeniçeri çukadârı vardır ve esbâb-ı ihtişâm içün atına saçaklı abâyî urur ve taht-ı hükûmetinde cümle (---) aded nâhiye nâ’ibleri vardır. Bu nevâhîden mollâsına ber vech-i adâlet beher sene kırk kîse-i Rûmî olur, ammâ paşasına bu vâsi‘ eyâletden yüz bin guruş olur.

Ve kadı'nın taht-ı hükûmetinde Diyârbekir sancağı cümle (---) aded kazâdır kim anları beyân eder **[200a]**

Evvelâ Diyârbekr'in cânib-i garbîsinde,

Kazâ-i Çermik:

.....(4.5 satır boş).....

İkinci hâkim şeyhülislâm-ı imâm-ı Hanefî. Üçüncü hâkim-i şer‘î müftî-i Şâfi‘î, dördüncü müftî-i Mâlikî, beşinci mütfî-i Hanbelî'dir, ammâ Kürdistân olup cümle halkı Şâfi‘îyyü'l-mezheb olmağile Şâfi‘î müftîsi iştihârdadır. Altıncı hâkim-i şer‘î sâdât-ı kirâmlar üzre hasîbü'n-nesîb nakîbü'l-eşrâfdır. Yedinci hâkim-i şer‘î ayak nâ’ibidir.

Diyârbekir kal‘asının zemînin ve eşkâlin ve dâ’iren-mâdâr cirmin beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Kara Âmid: Eyle meşhûr-ı âfâk kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olan sûr-ı üstüvâr Şattu'l-Arab kenârında evc-i semâya ser çekmiş Fızkayası bu rûy-ı arzda meşhûr-ı âfâk olan püşte-i bülend üzre siyâh seng-i hârâ ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir kim bu gerdiş-i devâyir-ı kecrev-i felekde bir kal‘a-i ser-bülenddir. Gerçi yalçın kaya üzredir, ammâ ol kûh-i azîmün zirve-i a‘lâsı vâsi‘ sahrâ-yı çemenzâr-ı lâle-izârdır. Kal‘anın cânib-i şarkîsi ve şimâlî tarafına meyyal semti evc-i âsumâna kad çekmiş kayalar üzredir kim Fız mağâraları bu kal‘a-i bâlânun altındadır. Ve makâm-ı Hazret-i Yûnus *aleyhisselâm* andadır. Andan aşağı âdem nazar etmeğe cür’et idemez. Gûyâ bir derk-i esfeldir. Nehr-i azîm cereyân edüp tarafeyni gül-i gülistân u bâğ u müşebbek bostân ve reyhânistândır kim her sene beş altı ay ahâlî-i Diyârbekr'ün Şattu'l-Arab faslı idecek teferrücgâhlarıdır kim rûy-ı arzda mesîregâhlar içre bu dahi meşhûr-ı âfâk bir seyrângâh-ı işretgâhdır.

Bu kal‘anın burc [u] bârûları üzre aşağıda cereyân eden Şatt-ı azîme nazar olundukda mezkûr nehir gûyâ bir tur‘acik gibi nümâyândır. Bu kal‘anın ol tarafı tâ bu mertebe kulle-i feleğe kad-keşân olmuşdur. Ammâ yıldız tarafı ve garb u cenûb ve kıble tarafları düz zemîndir. Ve dîvârınun kaddi cümle kırk zirâ‘-ı melikî-i âlîdir ve onar arşın arîz esâs-ı dîvârı vardır. Ve dâ’iren-mâdâr cümle kulle-i bülendlerdir. Ve cümle (---) aded dendân-ı bedendir. Ve bu kal‘a-i müzeyyen siyâh seng-i

tırâş ile mebnî olduğundan "Kara Âmid" derler. Ve üstâd-ı sâhib-hendese bu kal‘ayı şekl-i murabba‘dan şimâl [u] cenûba tûlânîce binâ edüp cümle kulleleri ve dendân-ı bedenleri birbirine nâzırdır. Hîn-i muhâtarada birbirini korudur. Ve seng-i hârâdan inşâ olunmak ile zemîni dahi yalçın kaya üzre binâ olunmağın düşman muhâsara etse bir tarafından lâğım [u] meteris sürüp zafer bulmak mümkin değildir. Meğer bir sene muhâsara olunup derûn-ı kal‘ada kaht [u] galâ olup kal‘ayı teslîm ideler. Ve şekl-i murabba‘ının şarkîsi derk-i esfel olmağile handak lâzım değildir.

Ammâ şimâli ve cenûbu ve garbîsinde handakı (---) (---) Ve şekl-i murabba‘ı rükünlerinde sedd-i Ye’cûc-misâl bürûcları var kim gûyâ her biri birer kulle-i Kaf'dır. Ammâ sâ’ir kal‘alar gibi üçer dörder kat değildir. Ancak bir kat hisâr-ı üstüvârdır.

Ve cümle aded bâb-ı hadîdlerdir. Evvelâ şimâl cânibine mekşûf Dağ kapusu; Şerbetîn'e ve Eğîl'e ve Arganî ve Çermik'e ve Harput ve Palu'ya giden bu Dağ kapusundan gider. Ve cânib-i garba meftûh Rûmkapusu; mezâristâna ve Karadağlar'a gidenler bu bâb-ı azîmden gider. Ve kıble semtine küşâde Mardinkapusu. Ve taraf-ı şarka nâzır Yeni kapu. Bundan aşağı Şatt kenârına inüp cisirden Şatt'ı ubûr edüp andan kal‘a-i Mifârıkîn'e ve nehr-i azîm-i cisr-i Batmân'ı geçüp bir menzilde kal‘a-i Hazzo'ya varır. Ve bir kapu dahi paşanın olduğu içkal‘a sarâyında cânib-i şarkda nehr-i Şatt'a açılır uğrun kapusudur. Ammâ şâh-râh değildir.

Bu bâb-ı hadîdler ile ârâste olmuş sûr-ı metînin dâ’iren-mâdâr, bu hakîrün adımıyla kâmil on bir bin germe adımdır. Ammâ şark tarafı kûşesi paşa sarâyı olup çâh-ı Gayyâ ve muhâlif uçurum olmağile adımlamak mümkin olmadı. Ancak Dağ kapusundan Mardinkapusuna varınca bu kal‘anın içi iki bin adım yerdir. Bu takdîrce yalçın kaya üzre adımlayamadığımız dîvârun tûlu iki bin adım hisâb edüp bu minvâl üzre kal‘a-i Kara Âmid dâ’iren-mâdâr on dört bin adım olmuş olur. Ve bu kal‘anın Şatt'a nâzır tarafında şimâle müteveccih kûşesinde {ve kal‘a-i Diyârbekr'ün seng-i hârâsı bir gûne sengîn seng-i siyâhdır kim ana seng-i hadîd te’sîr etmez. Ve aslâ âteş te’sîr edüp kireç olmaz. Bir acâ’ib ma‘den-i garîbdir kim vasfında lisân kâsırdır}.

Der-sitâyiş-i içkal‘a

Kâmil dörd bin adımdır. İçinde yüz elli aded hücreli ve müte‘addid dîvânhâneli sarây-ı azîmdir. Her gelen vüzerâ [vü] vükelâlar birer hücre ve hammâm ve havuz ve şadırvânlar inşâ edüp kat-ender-kat bir sarây-ı müzeyyen olmuşdur. **[200b]** Cümle revzenleri ve şâhnişînleri Şattu'l-Arab'a ve Sa‘dî köy sahrâsına ve Karadepe nâm vâdîlere nâzır manzara-ı cihân-nümâlardır. Ve sarâyun bir dîvânhâne-i atîki var. Selâtîn-i selefden Sultân (---) (---) binâsıdır. Bunda olan tarz-ı kadîm nakş-ı bukalemun meğer Mısr-ı Kâhire'de kâl‘a-ı Sultân Kalâvân'da ola. Bu kal‘a-i enderûnda cümle (---) aded neferâthâneleridir. Ve bir hammâm ve bir Hâlid ibn Velîd câmi‘i var. Ve on aded su değirmânları var. Bir içkal‘ada böyle âsiyâb-ı mâ yokdur. Ve bir diyâra mahsûs değildir kim paşalar içkal‘aya gireler, değil ki sâkin olalar. İllâ cümle vüzerâ bu Diyârbekr'ün içkal‘asında olurlar. İbtidâ bu sarâyun bânîsi Selîm Hân-ı evvel vezîri fâtih Bıyıklı Mehemmed Paşa'dır. Haylî vâsi‘ sarây-ı azîmdir. Ve içkal‘a-i metîndir. Şehir içinde cânib-i kıbleye nâzır bir demir kapusu var. Dâ’imâ dîdebânları âmâde olup nigehbânlık ederler. Ve dahi bu içkal‘a değirmânları suyu kudretden yine içkal‘a içinde kayadan tulû‘ edüp âsiyâbları deverân etdirüp paşa sarâyından geçüp kal‘a dîvârında

bir demir kafes pencereden çıkup Fızkayası'ndan aşağı rîzân olup taşdan taşa kendüyi urup selsebîl-âsâ cereyân ederek nehr-i Şatt'a munsabb olur. Ammâ âb-ı nâbdan nişân verir İçkal‘a aynı'dır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı imâret-i cevâmi‘hâ-yı şehr-i kadîm Diyârbekir
hafazahuIllahu min âfati'l-mekr

Evvelâ tâ vasat-ı şehirde ma‘bedgâh-ı kadîm ve câmi‘-i azîm âb-ı rûy-ı Diyârbekir ya‘nî **Câmi‘-i Kebir**. Eğer müverrih-i Rûm ve ger ukalâ-ı dûrbîn-i zevî'l-mefhûm cümlesi müttefiklerdir kim bu ibâdetgâh-ı atîk tâ Hazret-i Mûsâ *aleyhisselâm*un zamân-ı sa‘âdetlerinde binâ olunmuşdur. Harem amûdlarının sağ tarafında bir amûd-ı beyâz üzre İbrî lisâniyle târîhi vardır. Her divel destinde bu kal‘a oldukça bu binâ-yı kadîm ibâdethâneden gayrı bir şey olmamıştır. Hâlâ eyle rûhâniyyet var kim bir musallî rek‘ateyn ibâdet etse kabûl olduğuna âdemün kalbi şehâdet eder. Gûyâ Haleb'ün Ulu câmi‘i ve Şâm'un câmi‘-i Ümeyyesi ve Kuds-i şerîfün Mescid-i Aksâsı ve Mısr'un câmi‘-i Ezher'i ve İslâmbol'un Ayasofya-i kebîri gibi müstecâbü'd-da‘ve bir câmi‘-i Diyârbekir'dir. Ve kenîseden vely olduğuna eser-i binâlarında niçe bin şâhid-i âdil vardır. Zîrâ minâresi çâr-kûşedir. Deyr-i kadîm iken nâkûshâne imiş. Ve mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. Derûn-ı câmi‘ âvîzeler ve kanâdîller ile müzeyyendir. Ve cümle sağîr ü kebîr gûnâ-gûn üçer kat amûdlar biri biri üzre vaz‘ olunmuşdur. Ve derûn-ı câmi‘de bir câmi‘ dahi Şâfi‘î câmi‘dir. Cümle Şâfi‘î mezhebinde olanlar bunda ibâdet ederler. Ve bu câmi‘ün dört kapusu vardır. Kıble kapusundan mihrâba varınca (---) adımdır. Yemîn ü yesârına varınca tûlu (---) adımdır. Bu câmi‘ içre şeb [ü] rûz cemâ‘atden hâlî olmayup yetmiş seksen yerde gûnâ-gûn ulûm görülür. Ve niçe yerinde sâhib-i sülûk olan kimesneler erba‘îne girüp tevhîd [ü] tezkîre meşgûllerdir.

Ve taşra haremi dahi beyâz mermer-i hâm ile mefrûş olup tâ vasat-ı haremde bir âbdest havzı vardır. Cümle uyûnlarından musallîler tecdîd-i vuzû‘ edüp ibâdet ile Rabbü'l-izzet'e takarrub ederler. Bu çeşmesârlarun cümlesi ayn-ı Hamrevât'dandır ve nehr-i Alî bınarındandır. Ve hareminün cânib-i erba‘ası İslâmbol'da Süleymâniye gibi yan soffalarıdır. Ve soffalar üzre cümle (---) aded biri biri üzre inşâ olunmuş gûnâ-gûn mermer ve sommaki ve hacer-i zenbûrî ve yerakânî amûd-ı müntehâlardır. En bâlâda olan rakîk ü nahîf ü sağîr amûdcüklerdir. Anın altındakiler dahi kalındır. Andan aşağıdakiler sütûn-ı azîmlerdir. Bu amûdlar üzre cümle ibretnümâ kıbâb-ı ser-nigûnlardır.

Bu haremün cânib-i selâsında üç kapudur. Ve nev-binâ çâr-kûşe bir minâre binâ olundu. Netîce-i kelâm bu Diyârbekir içre böyle câmi‘-i kebîr yokdur kim on bin âdem alur. Ve cümle âsâr-ı binâları ve kıbâb-ı ser-nigûnları serâpâ rasâs-ı hâs ile mestûrdur. Cum‘a hutbesinde hatîb Selîm Hân-ı fâtihi dahi yâd eder kim fâtih-i Âmid Selîm Hân'dır, be-dest-i Bıyıklı Mehemmed Paşa.

Andan **Peygamber câmi‘i** (---) (---) (---) binâsıdır ve Dağ kapusu kurbündedir. Bu dahi câmi‘i atîkdir ve gâyet rûhâniyyet vardır. Cümle kârgîr kıbâblardır ve serâpâ kurşumludur. Ve bir çâr-kûşe minâresi vardır. Ve bir tarafında yine Şâfi‘î câmi‘i vardır. Ve mihrâb ü minberi ve mü’ezzinân mahfili sâde musanna‘dır. Ve hareminde havzı ve fevvâresi mükellefdir. Bu dahi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bunda dahi rûhâniyet vardır. Sâhibü'l-hayrâtun vâkı‘asına Hazret-i Risâlet girüp anlarun ta‘limiyle binâ olunmağın Peygamber câmi‘i nâmiyle meşhûrdur.

Andan **câmi‘-i İskender Paşa**: (---) (---) Hânın vüzerâlarındandır. Ammâ latîf ü musanna‘ kurşumlu ve bir minâre-i mevzûnlu ve evkâfi kavî ve mürtezikaları firâvân câmi‘–i âbâdândır.

Andan **câmi‘-i Behrâm Paşa**: (---) (---) Hân vüzerâlarından. Kurşumlu câmi‘dir. (---) (---) **[201a]**

Andan **Melik Ahmed Paşa câmi‘i**: (---) (---) Hân vüzerâlarından Ekrâd-ı (---) (---) dan bir sâhib-i hayr vezîr-i dilîr imiş. Ammâ efendimiz gibi "Melek Ahmed Paşa" nâmlı değil imiş, "Melik Ahmed Paşa" imiş. Bu câmi‘-i pür-envâr Rûm kapusu kurbündedir.

Ve **Kara câmi**‘: Bânîsi ma‘lûmum değildir. Ammâ şeb [u] rûz cemâ‘ati vefret üzredir. Ammâ kurşumlu değildir.

Ve **İpariyye câmi‘i**: Bir ankâ Çîn bâzergânı binâ edüp der-i dîvârı kirecine yetmiş yük misk-i Hoten mahlût edüp bu câmi‘i binâ etdiğiyçün İparî ya‘nî miskli câmi‘i demek olur. Hakkâ ki bir nemnâk havâda dîvârların şemm etsen müşg râyihası âdemün dimâğın mu‘attar eder. Ammâ kurşumlu değildir. Lâkin cemâ‘at-i kesîresi vardır kim subh u mesâ cemâ‘atden hâlî değildir.

Ve **Hüsrev Paşa câmi‘i:** (---) (---) Hân vüzerâlarındandır. Mardinkapusu semtindedir. Gâyet musanna‘ ve şîrîn câmi‘dir, ammâ kurşumsuzdur. Ve cemâ‘ati vefret üzredir, zîrâ şehrün izdihâmı zemîninde vâki‘ olmuşdur.

Andan **Alî Paşa câmi**‘i: (---) (---) vüzerâlarındandır. Sarılı nâm mahalle içinde vâki‘dir.

Ve **Hasırlı câmi**‘i: Bânîsi ma‘lûmum değildir. Palancılar kurbündedir. Bir kurşumlu ma‘mûr câmi‘dir.

Ve **Mu‘allak câmi‘i**: Bânîsi ma‘lûmum değildir. Ammâ nısfını münhedim eden Timur-ı Lenk'dir. Ve Mu‘allak câmi‘i nâmiyle şöhret bulmasının aslı oldur kim bir çâr-kûşe minâre-i âlîsi var. Üstâd-ı bennâ bu minâre-i ser-âmedi beş aded amûd-ı müntehâ üzre edüp minârenin çâr-kûşe temelin dörd sütûn üzre san‘at-ı sihr-âsâr ile binâ etmiş. Beşinci amûdu minârenün temeli ortasına edüp cümle minârenün haml-i sakîli bu bir amûd üzeredir. Sâ’ir dör[d] aded amûd âlet-i mülâhaza durduğiçün bu minâreye Minâre-i Mu‘allak dediklerinden câmi‘ dahi ol minâre ismile müsemmâ olmuşdur. Ammâ bu minârenün esâsında beş aded amûdlar bir haddâd dükkânı içinde olmağile herkesün manzûru olamaz. Takayyüd-i tâm ve bezl-i ihtimâm eden müşâhade eder, ibretnümâ bir minâre-i ra‘nâdır.

Ve **Rûmiye şeyhi Azîz Efendi câmi‘i:** Nev-binâ câmi‘i ra‘nâdır ve Behrâmîye câmi‘i kurbündedir. Bu azîzün câmi‘inde olan tevhîd ü tezkîr-i hâcegân istimâ‘dan yârân-ı ihvânı mest ü hayrân [ve] vâlih [ü] ser-gerdân eder.

Ve **Şems Efendi câmi‘i**: Ya‘nî Sinoğlu câmi‘i nâmiyle meşhûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Bu nâm ile şöhre-i şehr olmasının sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu sâhibü'l-hayrât merhûm Şems efendi rahm-ı mâderde iken peder-i büzürgvârı gazâya giderken "İlâhî bu hâmile ehlimin karnındaki evlâdımı sana emânet eyledim", deyüp gazâya müteveccih olur. Ba‘de'l-feth cihâd-ı asgardan gelüp görse kim ehli âhirete intikâl eylemiş. Ahâlî-i mahalleden ehlinün gûrun su’âl edüp eydür: "Biz gazâya müteveccih

oldukda ehlimün batnındaki evlâdım i‘tikâd-ı tâm ile ol Hayyu'l-Kayyûm'a emânet verdim. Elbette ol evlâd âfât-ı semâvîden ve âfât-ı arzîden masûn [u] mahfûzdur", deyüp mezâristâna varup ehlinün güruna varup eydür: "*Es-selâmü aleyke yâ ehle'l-kubûr"* dedikde hemân sin içinde bir ma‘sûm sadâsıyla: "*Ve aleykümü's-selâm yâ mücâhidi fî sebîli'llah ebî*" der. Cümle huzzâr-ı meclis hayrân olup sinn-i meşhedin kapusun küşâde edüp görseler üç seneye bâliğ olmuş yüzü bedr olmuş bir şems-i münevver gulâm-ı pür-enver vâlidesinin sağ tarafında yatar. Vâlidesinin sağ tarafı memesi aslâ çürümeyüp ma‘sûm-ı pâk vâlidesinin emceğin şupur şupur emmeğe başlar. Perverdigâr Rabbü'l-izze kâdirdir kim "Karanu gecede kara karıncaya kara taş içinde kadarınca nafakasın verir." Ol ki evlâdın derûn-ı dilden Rabbullah'a emânet vere ol fenâ bulur mu? [7]

Ba‘dehû pederi sinne girüp evlâdın der-âğûş edüp mezkûr kabri sütr edüp ol ma‘sûm gâyet mahbûb olmağile ismine Şems derlerdi. Efvâh-ı nâsda sinde müştak olduğiyçün Sinoğlu derler. Ba‘dehû bu Şems Efendi Diyârbekir içre kutbiyyete kadem basup niçe keşf [ü] kerâmetleri zâhir ü bâhir olup niçe kerre yüz bin mürîde irâdet vermiş bir pîşvâ-yı tarîk [ü] âşık-ı sıddîk kimesne imiş. Ba‘dehû mâl-ı helâl ile bu câmi‘-i pür-envârı inşâ edüp ismine Sinoğlu câmi‘i derler kim sebeb-i tesmiyesi oldur. Ammâ bir rûhâniyetli ma‘bedgâh-ı latîfdir.

Andan **Bıyıklı Mehemmed Paşa câmi‘i:** Nazîf Paşa meydânındadır. Selîm Hân-ı Evvel'in vüzerâlarından fâtih-i Diyârbekir Bıyıklı Mehemmed Paşa hayrâtıdır. Paşa-yı mûma-ileyh dahi bu câmi‘-i rûşen-âbâdın sâhasında âsûdedir. Bu dahi bir musanna‘ kurşumlu câmi‘-i rûşendir.

Andan **Hâlid ibn Velîd câmi‘i:** Ba‘de hicreti'n-nebeviyye Hazret-i Ebâbekr hilâfetinde bu kal‘ayı Hâlid ibn Velîd feth etdükde ibtidâ binâ olunan bu içkal‘ada Hazret-i Hâlid câmi‘idir. İbn Hâlid Hazretleri câmi‘i cenbinde yatar. Ammâ Hazret-i Hâlid ibn Velîd Hımıs şehrinde medfûndur.

Bu mahalde Diyârbekr'ün (---) aded hutbe tilâvet olunur cevâmi‘leri tamâm oldu. **[201b]**

Evsâf-ı mesâcidhâ-yı müvahhidân

Cümle aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ Balıklı zâviyesi. Ve Sarulı mahallesi mescidi

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i dârü't-tedrîs-i âlimân

Cümle (---) aded medrese-i dâ[rü]'l-ulûmdur. Evvelâ bâlâda tahrîr olunan câmi‘lerin her birinde birer ve ikişer medrese-i dârü't-tahsîl-i ulûmları vardır.

Ammâ cümleden Câmi‘-i Kebîr'de **medrese-i Mercâniyye**: Beyne'l-ulemâ pâyesi vardır. Müderrisi andan mevleviyyete kadem basar. Müderrisi ve talebeleri vardır. Evkâfı kavî olmağile hücrelerinin vazîfe-i mu‘ayyenleri ve lahmiyye ve şem‘iyyeleri dâ’imdir.

Andan yine Câmi‘-i Kebîr'de Şâfi‘î mihrâbı hâricinde **medrese-i Şâfi‘î:** Bu dahi ma‘mûr [u] âbâdân

dârü't-tedrîs-i ehl-i edyândır.

Ve **medrese-i Câmi‘-i Peygamber:** Talebesi çokdur. Bunda bir kerre ilme bed’ eden elbette ve elbette mahrûm kalmamışdır.

Andan **medrese-i İpâriyye:** Meşhûr medresedir kim ilm-i beyân görülür. Anınçün talebeleri yakın zamânda ayân u beyân olup sâhib-i sadr olur.

Andan Mardinkapusunda **medrese-i Hüsreviyye.** Bu dâr-ı ulûmda ilm-i kelâm kırâ’at olunur. Anınçün telâmîzleri fesâhat u belâgat üzre mütekellimlerdir.

Andan **medrese-i Sarılızâde:** Bunda ilm-i fikh tilâvet olunduğundan halîfeleri gâyet fakîhlerdir.

Andan **medrese-i Şeyh Rûmî:** Ulu âsitânedir. Bunda mürîd-i mezîdleri ilm-i tasavvuf ve ilm-i tevhîd ile meşgûllerdir.

Andan **medrese-i** (---) (---): Bunda ilm-i tefessürden tefsîr-i Cerîr-i Taberî ve tefsîr-i İbn-i Mes‘ûd ve tefsîr-i Ebü'l-Leys ve tefsîr-i Beğavî ve tefsîr-i Kadı ve Tefsîr-i Deylemî ve tefsîr-i Feyzullâh Hindî ve tefsîr-i Ebussu‘ûd görülüp müfessir ü müdakkık ulemâ [vü] fuzalâ-yı musannifleri vardır. Meşhûr medreseler bunlardır.

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-yı Hazret-i Kur'ân-ı azîm [ü] Furkân-ı mecîd

Bâlâda tahrîr olunan cevâmi‘lerin her birinde birer şeyhü'l-kurrâlar vardır kim ilm-i hıfz görülür. Ammâ Kürdistân olmağile Arabistân gibi hâfız-ı Kur’ân'ı çok değildir. Zîrâ "ilm-i hıfza mukayyed olan fâzıl olamaz" deyü ilm-i hıfza takayyüd etmezler. Lâkin ilm-i tecvîd görülüp kırâ’ati üzre ve kırâ’at-i Ebû Ömer üzre râvîleriyle mahâric-i hurûfa ri‘âyet ederler. Ba‘zılar tekmîl-i fünûn etmeğiçün kırâ’at-i İbn-i Kesîr ve kırâ’at-i seb‘a ve kırâ’at-i aşere tilâvet ederler (---) (---)

Sitâyiş-i dârü'l-hadîs-i Peygamberân

Cümle (---) aded dârü'l-hadîsdir. Gerçi İslâmbol'daki gibi kıbâb-ı azîmler ile mebnî dârü'l-hadîsler yokdur. Ammâ elbette her câmi‘de birer muhaddis-i ders-i âmlar vardır. Bâ-husûs Câmi‘-i Kebîr imâmı Deli İmâm nâmiyle şöhret bulmuş imâm-ı fâzıl gâyetü'l-gâye muhaddisdir. Zîrâ Mısır'da Câmi‘-i Ezher'de tahsîl-i ilm-i hadîs etmişdir. Ve muhaddis Ramazân Efendi Müslim ve Buhârî'yi (---) (---) cümle hıfzan kırâ’at etmişdir kim râvîleriyle yedi bin hadîs hâtır-nişânıdır.

Der-beyân-ı mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i sıbyân u tıflân-ı ciğer-kûşe-i püserân

Cümle (---) aded mekteb-i ebcedhândır. Evvelâ bâlâda tastîr olan cevâmi‘lerin birer aded mektebleri mukarrerdir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i tekye-i dervîşân-ı zîşân

Cümle (---) aded âsitâne-i seyyâhân-ı sâhib-i şândır. Evvelâ cümleden tarîk-ı Hâcegânda Şeyh Rûmî tekyesi. Bunda olan tevhîd ü tezkîr-i Sübhânî bir diyâra mahsûs değildir. Şeyhi (---) (---) Efendi ibn Şeyh Rûmî'dir kim cemî‘i fukarâlara ve âyende vü revendegâna ni‘metleri mebzûl olup halkdan münzevî bir halûk u hâlîm ü selîm zât-ı şerîf-i mahdûm-ı mükerremdir.

Andan **tekye-i Balıklı:** Bu dahi tarîk-ı (---) (---) vâcibü's-seyr bir tekye-i dervîşândır.

Andan **tekye-i İpâriyye**: Tarîk-ı (---) (---) tekye-i azîmdir ve cümle dervîşânı yârân-ı nedîmdir.

Andan **tekye-i,**

.....(2.5 satır boş).....

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân

Cümle (---) aded ayn-ı câriyelerdir. Cümlesinden memdûh olan âb-ı hayât çeşmeler ayn-ı Hamrevât'dan gelen çeşm-i cânperverlerdir. Zîrâ bu âb-ı Hamrevât Rûm ve Arab ve Acem'de Ma‘arretü'n-nu‘mân suyu gibi meşhûr-ı âfâk [ve] lisân-ı meddâhânda ale'l-ıtlâk memdûh-ı âlem ayn-ı Hamrevât'dır. İbtidâ tulû‘ı Diyârbekr'ün garbîsinde Karadağ yaylağından zîr-i zemînde iki menzil yerden pohrenkler ile kal‘a-i Âmid'e dâhil olup ibtidâ Câmi‘-i Kebîr'e andan gayrı cevâmi‘lere ve hân u imâret ü hammâmlara taksîm olur. Hukemâ-yı kudemâ bu âb-ı Hamrevât içre pembe bırağup ba‘dehû pembeyi kurudup vezn etmişlerdir. Ma‘arra şehri suyu pembe- **[202a]** -sinden hafif gelüp İslâmbol'da Eski Sarây kapusu önündeki çeşme-i Yektâ suyunda ıslanup kuruyan pembe ile bu Diyârbekr'ün Hamrevât aynı pembesiyle berâber vezn olunmuşdur. Tâ bu mertebe hafîf ayn-ı Hamrevât'dır. Eğer pembesi sakîl olsa şûr olup bî-nefy olmasına delâlet eder. Ve bu ayn-ı Hamrevât mu‘tedil âb-ı hoş-hayâtdır. Safrâ ü sevdâ ü balgamı ve derûnda olan cümle ahlâtları mahv eder. Hattâ bu Hamrevât abının evsâfın Âl-i Osmân'dan Sultân İbrâhîm Hân istimâ‘ edüp "Elbette bana Diyârbekir'den mâ-ı Hamrevât gelsin!", deyü hatt-ı şerîf ile dergâh-ı âlî kapucubaşısı ta‘yîn olunup efendimiz Melek Ahmed Paşa Kara Âmid vâlîsiyken mezkûr ağa hatt-ı şerîf ile gelüp paşa-yı mûmâ-ileyh "Sem‘an ve tâ‘atan" deyüp onar vukiyye sîm-i hâlisden güğümler yapdı ve altı güğüm kurşumdan ve altı güğüm rûh-ı tûtyâdan ve altı aded senek ta‘bîr etdikleri çam boduçlarına cümle âb-ı Hamrevât'ı memlû edüp huzûr-ı şer‘de cümle güğümleri mühürleyüp gelen kapucubaşıya on kîse ihsân edüp ve on altı kîse dahi güğümlerinin masrûfun çeküp ılgar ile bu mâ’-i Hamrevât'ı İbrâhîm Hân'a gönderdi. Hikmet-i Hudâ bu mâ’-i zülâl İslâmbol'a dâhil olduğu gün cülûs-ı hümâyûn vâki‘ olup âb-ı Hamrevât Sultân Mehemmed ibn İbrâhîm Hân'a müyesser olup bin elli sekiz Receb'inin 18'inde sebt gün ba‘de'l-asr tahtnişîn oldukda ibtidâ âb-ı Hamrevât nûş etdi. Hulâsa-ı kelâm bu mâ’-i Hamrevât Diyârbekr'in âb-ı rûyıdır. *Fetahnâ'l-Irâk* lafzı {sene 941 târîhinde} Sultân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* yolların tathîr edüp Karadağ'dan getirmişdir.

Ve **ayn-ı Alî bınarı:** Bu dahi latîf u mu‘tedil ve serî‘ü'l-hazm yahşı sudur. Bu dahi Karacadağ'ın bir tarafında kehrîzler ile şehre dâhil olup hân u hammâm ve câmi‘lere mebzûl olur. Ammâ çeşmelerin

çoğu ayn-ı Hamrevât'dandır.

Ve **ayn-ı Balıklı:** Derûn-ı şehirde bir kaynak-ı azîmdir. Bir havz-ı kebîre rîzân olup içinde niçe bin elvân mâhîler şinâverlik ederler. Ammâ kimse sayd [u] şikâr edüp tenâvül etmeğe kâdir değillerdir, zîrâ sayyâdlarının bir kaçı meflûc olup ağızları ve burunları eğilmişdir. Âl-i Osmân'ın ve şâh-ı İrân'ın bir tarafda ceng [ü] cidâlları ve harb [ü] kıtâli olsa bu havzda mâhîlerden bir eser kalmayup ba‘de'l-gavgâ bu semekeler gelüp kimi mecrûh ve kimi maktûl rûy-ı havza çıkar. Garîb temâşâdır.

Hatta fâtih-i Bağdâd Murâd Hân Bağdâd'ı feth edüp derûn-ı Bağdâd'da olan Kızılbaş-ı bed-ma‘âşın başların şemşîr-i âteş-tâb ile tırâş etdükde bu havzın niçe bin balıkları mecrûh gelüp havz-ı mezkûr kan ile leb-ber-leb oldu derler. Hatta ba‘de'l-feth-i Bağdâd, Murâd Hân Diyârbekr'e gelüp Rûmiyye şeyhi azîzi şehîd etdikde bu havz kan ile pür olması muhakkakdır.

Bizzât Murâd Hân gelüp bu Balıklı'da kanı görüp şeyhi katl etdiğine nâdim olup havuz içinden dörd aded iri mâhîleri dutdurup her mâhînin gûşlarına altun ve gümüş mengûşlar geçirüp âzâd eder. Karîbü'l-ahd durur idi. Bu ayn-ı Balıklı dahi âb-ı hayât sudur. Niçe bin âdemler girüp gusl edüp renc-i hummâya mübtelâ olan cüzzâm zahmetine bulaşan girse ve âbından kırk gün nûş etse be-emr-i Hayy-ı Kadîr rahm-ı mâderden müştakk olmuş gibi olur. Böyle bir nazargâhdır. Bu havzın ayağı cereyân ederek Alî Paşa câmi‘ine gider. Andan Balıklı gölü suyu Mardinkapusundaki hammâma gider.

Sitâyiş-i içkal‘a kaynağı suyu : Ayn-ı Hamrevât gibi lezîz değildir, ammâ yine gâyet berd sudur. Kal‘a içinde on aded âsiyâb-ı dakîkleri dikkat üzre deverân etdirir ayn-ı câriyedir. Bir diyârın içkal‘asında böyle ayn-ı câriye yokdur, illâ Erzurûm'da Cennet çeşmesi bınarı ve kal‘a-i Van'da Kırkçeşme bınarı ve bir dahi Budin ser-haddinde Usturgon kal‘ası içinde kayadan çıkup nehr-i Tuna'ya rîzân olan aynü'l-hayâtdır ve biri dahi bu Diyârbekr'in içkal‘a suyudur kim bu zikr olunan kal‘alar kırkar yıl muhâsara olunsalar be-emr-i Hudâ aslâ su içün sıklet çekmezler. Ve mezkûrûn suların ne cânibden geldiğin bir kimesne bilmezler. Hamd-i Hudâ ihsân-ı İlâh'dır.

Der-vasf-ı ayn-ı Erba‘ataş : Sebeb-i tesmiyesi oldur kim eyle mâ’-i bâriddir kim içinden erba‘a aşer taş çıkarmağa bir ferd-i âferîde merd kâdir değildir. Anınçün erba‘a taş derler bir âb-ı nazîfdir. Bu âb-ı nâb Nasûh Paşa meydânı semtinde içkal‘a dîvârına muttasıldır. Andan,

Der-medh-i ayn-ı Şakku'l-acûz : Bir aynü'l-hayâtdır. Ammâ zamân-ı kadîmde bu kal‘ayı Hulâgû muhâsara etdikde bir acûze karı sihr ile kayadan çıkardı, derler. Anınçün {Şakku'l-acûz nâmiyle meşhûr olup} memdûh değildir, ammâ mâ’-i zülâldir ve Rûmkapusu tarafındadır. *Ve's-selâm*.. **[202b]**

Kal‘a-i Diyârbekir içre böyle âb-ı câriyeler vardır. Aslâ suya sıkleti yokdur. Ammâ niçe sâhib-i tab‘ kimesneler at sakkâlarıyla aşağı Şattu'l-Arab'dan su getirdiler. Anın dahi evsâfı aşağıda inşâallah tahrîr olunur.

Der-vasf-ı sebîlhâne-i cânsitân be-kal‘a-i Diyârbekr-i âbâdan

Cümle (---) aded sebîlhânelerdir. Ammâ cümleden mükellef,

.....(2 satır boş).....

Der-fasl-ı esmâ-i mahallât-ı büldân

Cümle (---) aded şehir mahalleleridir. Kırk yedi mahallesi müselmânlardır, yedi mahallesi Ermenîlerdir, ammâ Rûm ve Fireng ve Kıbtî ve (---) (---) mahalleleri yokdur. (---) (---) (---)

Evvelâ içkal‘a mahallesi ve Balıklı mahallesi ve Sarulı mahallesi ve Şeyh mahallesi ve Câmi‘-i Kebîr mahallesi ve,

.....(2 satır boş).....

Meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Der-zikr-i sarây-ı eşrâf [u] a‘yân

Cümle yetmiş beş sarây-ı ulemâ vü meşâyihân [ve] vüzerâ [vü] vükelâ hânedânlarıdır. Evvelâ içkal‘ada paşa sarâyı ve kethudâ sarâyı ve mollâ sarâyı ve rûznâmeci Hüseyn Efendi sarâyı ve Kaya Çelebi sarâyı ve Hacı Mûsâ sarâyı ve Bezîkîoğlu sarâyı ve Osmân Paşa sarâyı ve şeyhülislâm sarâyı ve nakîbülislâm sarâyı ve Rûmiye şeyhi sarâyı

.....(2 satır boş).....

Sitâyiş-i imâret-i sarây-ı kârbân

Cümle (---) aded mihmânhâne-i âyende vü revendegân-ı hasbîlerdir.

Evvelâ **Melik Paşa hânı**: Rûmkapusu'nun iç yüzünde kal‘a-misâl bir Şeddâdî kârgîr-binâ bir hân-ı ra‘nâdır kim gûyâ henüz üstâd-ı bennâ destinden çıkmıştır. Cümle kıbâbları kurgurşum ile mestûr bir ârâmgâh-ı ma‘mûrdur. Ammâ hayfâ kim Diyârbekir vâlîlerinin delileri sâkindir. Eğer uslu âdemler sâkin olsa idi bu mihmânsarây-ı bî-minnet kûşe-i cennet olurdu.

Andan (---) (---) **kârbânsarâyı**: Atbâzârı'nda. Bu dahi bir vekâle-i ibretnümâdır kim vasfında lisân kâsırdır. Cümle kıbâbları rasâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestûr. Bunda dahi paşanın sekban u sarıcaları sâkinlerdir. Kendülerden mâ‘adâ bir âdem bu hâna yanılup girse sekbanlar seg gibi ol âdeme üşüp pâre pâre ederler. Sarıcalar görse sarıca arı gibi sarılup âdemi sokarlar.

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı hân-ı hâcegiyân

Cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı hâcegândır.

Evvelâ kal‘a-misâl **hân-ı Hasan Paşa:** Gâyet metîn ü müstahkem ve nev-binâ demir kapulu kârgîr-binâ bir hân-ı ra‘nâdır. Cümle (---) aded hücredir. Hareminde havz ve şadırvânlarında âb-ı hayâtları revândır.

Ve Mardinkapusu dibinde **Bâzirgân hânı**: Bânîsi ma‘lûmum değildir. Ammâ hânlar içre bir güldür ve gâyet ma‘mûr hân-ı azîmdir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-temdîh-i vekâle-i mücerredân-ı garîbân

Cümle (---) aded bekâr odalarıdır kim bunlarda cemî‘i memâlik-i mahrûselerden gelmiş tüccâr ü züvvâr ve esnâf-ı sanâyi‘ ve ehl-i hıref-i garîb ve gurebâlar birbirlerine mütekeffil olup bu odalarda mü’eddebâne sâkin olurlar. Başka bevvâbları vardır ve ba‘de'l-ışâ bevvâblar tabl çalup kapuların sedd ederler. Ve ba‘de'l-fecr yine davul çalup herkesi âgâh edüp bâbları küşâde ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı esvâk-ı sultân-ı bezzâzistân

Cümle 2.008 aded dekâkîn imâristân-ı çârsû-yı bâzâr-ı hüsndür.

Evvelâ cümleden Hasan Paşa bâzârı, sipâh bâzârı, attârân bâzârı âyende vü revendegânın dimâğları ıtrîyâtdan mu‘attar olur ve kuyumcular bâzârı.

Bu zikr olunan çârsû-yı bâzâr cümle kârgîr tâk-i Kisrâlar ile mebnîdir. Ve çârsû-yı âhengerân ve bâzâr-ı çilingirân ve bâzâr-ı cevâhirciyân-ı zergerân ve bâzâr-ı haffâfân ve bâzâr-ı palândûzân ve esvâk-ı gazzâzân ve bâzâr-ı bezzâzân.

El-hâsıl üçyüz altmış altı **[203a]** esnâfâtun dükkânları mevcûddur. Ammâ sipâh bâzârında bezzâzistânı gâyet ma‘mûr u müzeyyen ve iki tarafı demir kapulu kâ[r]gîr binâ-yı metîndir. Ve ankâ bâzergânlar ile mâl-â-mâl olup cümle büldânın zî-kıymet kâlâ-yı vâlâları ve girân-bahâ cevâhir makûleleri anda mevcûddur. Ammâ bu diyârda işlenen kılıç ve kaddâre ve külünk ve balta ve tîr ve hançer ve mızrak yalmanı ve ok peykânı bir diyârda işlenmez, meğer Isfahân-ı nısf-ı cihân haddâdları işleye.

Ve cemî‘i âhengerân-ı Ermenîleri çekiç çalup körüklerin çekerken cümle nağamât-ı mûsıkî ederek hoş-âvâz ile kâr u nakş zecel ü tasnîfâtlar okuyarak amel edüp kâr okuyup kâr ederler. Ve huddâmları çekiç çalarken yigirmi dörd gûne usûl ile "tırtaka tırtâk tırtırtâk", diyerek "çifte düyek" usûlünde çekiç ururlar ve körük çekerken kezâlik usûl-ı sofyâne ile çekerler.

Husûsan hallâcları pembeye tokmak urdukda kemânınun kirişi sadâsı makâm-ı segâhda, kimi dügâh [u] yekgâhda istimâ‘ olunup usûlü yay çemberidir yâhûd sakîl usûlüdür kim: "tırtaka tırtakataka" "tırtaka tırtırtâk" "tırtâk tâk" "tırtaka tırtırtak" "tırtâk tırtırtâk", deyü usûl-i sakîl ile hallâcları tokmak ururlar.

Ve kazgancıları kezâlik sindânları üzre la‘lgûn bakıra on kişi: "tân tâne tân tâne", deyü sofyâne usûlile çekiç urduklarında Hüseynî sadâsın istimâ‘ eden ve usûlleri reviş gören erbâb-ı ma‘ârif vâlih ü hayrân olur. Tâ bu mertebe ehl-i sanâyi‘i her cihetde üstâd-ı kâmillerdir.

Ve kuyumcuları sîm avân yapmada ve zergerânları altun tâc ve zer-i hâlis mücevher avânî yapmada bî-misâl üstâdlardır. Ve kalemkârları nakş-ı bukalemun işlemede gûyâ nakkâş Mânî ve Bihzâd ve Erjeng'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Şehrengîz-i reng-i rûy-ı pîr ü cüvân

Âb u hevâsının letâfetinden ve Harevât nehrini nûş etdikleri te’sîrinden halkının reng-i rûyları hamret üzredir. Ekseriyyâ vasatu'l-kâme vü kaviyyü'l-bünye vecîh ü müşekkel âdemleri olur. Ve ednâ mertebe ömr-i girân-mâyeleri yetmiş ve seksene baliğ iken kâr [u] kisbden hâlî olmazlar. Ve her bâr cimâ‘dan kalmayup yüz sene bâliğ olurlar.

Der-medh-i mahbûb u mahbûbân-ı bî-hisâb

Mahbûb ve matlûbü'l-kulûb püserânları vardır kim hüsn ü cemâlde ve lutf [u] i‘tidâlde hûb-manzar ve perî-peyker meh-pâre cüvânları var. Şark diyârı olmağile kelimât-ı örfiyede fesâhat u belâgat üzre tekellüm etdiklerinde uşşâk-ı dil-figâr hayât bulur. Her cünbiş [ü] harekâtları ve reftâr [u] sekenâtları âdemi vâlih eder. Cümlesi zarîf u nüktedân püserânlardır.

Der-beyân-ı esmâ-i kibâr-ı a‘yân

Evvelâ kübbârdan Rûznâmeci Hüseyn Efendi ve Kaya Çelebi ve Hacı Mûsâ Ağa ve Şeyhzâde İsmâ‘îl Çelebi ve Bezîkîoğlu ve Nakîb Efendi ve Osmân Paşazâdeler ve Kudde Kethudâ Mehemmed Çelebisi ve Deli İmâm Efendi ve,

.....(1 satır boş).....

Der-ayân-ı tabîbân-ı hâzıkân

[8] hadîs-i şerîfi üzre bu şehr-i Diyârbekir'de hâzık-ı fassâd çokdur. Ammâ hevâsınun letâfetinden halkı cümle tabîblere muhtâc değillerdir. Ammâ (---) (---) Çelebi,

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı üstâd-ı cerrâhân

Kürdistân u Türkmanistân olmağile dağ u bâğ [u] râğ ve yakîn u ırağlarında ceng [ü] cidâldan ve harb [ü] kıtâldan halkı hâlî değillerdir. Ol ecilden üstâd-ı kâmil cerrâhları bî-hisâbdır. Ammâ cümleden Câmi‘-i Kebîr kurbünde üstâd Kara Rıdvân, kârında pehlivân-ı zîşândır. Ve cerrâh, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i sulehâ-yı meşâyihân

.....(2.5 satır boş).....

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân

Bu diyâr cânib-i şark ve taraf-ı Acem olmağile niçe yüz fusehâ [vü] büleğâ şu‘arâ-yı kâmilleri vardır. Ekserî Fuzûlî ve Rûhî-yi Bağdâdî tarzı kasîde-perdâz emlahü'ş-şu‘arâları vardır. Cümleden bi'l-be-nâm cevşenî hümâmdır. Andan,

.....(1 satır boş).....**[203b]**

Der-şi‘r-i yârân-ı ihvân

Niçe bin yârân-ı bâ-safâlar ile müşerref olduk. Ammâ hem-celîs ü hem-enîs olduğumuz bunlardır: Evvelâ Şeyhzâde İsmâ‘îl Çelebi ve birâderi (---) (---) Çelebi ve Kaya Çelebi ve Zeynîzâde Hasan Çelebi ve Bakkâlzâde (---) Çelebi (---) (---)

Der-zikr-i mazanne-i kerâme-i mecâzibân

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı kabâ-yı râcilân

Bî-kıyâs semmûr lipâçe vü zerdevâ vü semmûr pâçesi kürk giyerler. Ve atlas ve kâmhâ ve gayrı harîr giyer a‘yânları vardır. Vasatü'l-hâl olanları pirankona ve sâye çuka ferâce ve kontuş giyerler.

Ednâsı Londora çuka-i gûnâ-gûn giyerler.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı nisvân

Cümlesi beyâz çârşefe bürünüp yüzlerinde kıl nikâb ve başlarında sivri altun ve gümüş tâkiye giyüp pâlarında elbette çizme giyerler. Diyâr-ı bikr olmağile pâkîze bâkireleri dahi câr [u] îzâr ile zer ü zîvere müstağraklardır.

Sitâyiş-i ibretnümâ-yı âbâdân

Cümleden binâ-yı ibretnümâsı kal‘asıdır. Andan Câmi‘-i Kebîr'dir kim üstâd-ı mühendis var makdûrın sarf edüp anda tasarruflar ve şîrînkârlıklar etmişdir kim atlas-ı felekde eyle bir câmi‘ yokdur. Ve bir âsâr dahi Şatt üzre cisirdir.

Der-medh-i havâ-yı câvidân

Hevâsı ol kadar latîfdir kim vakt-i seherde bâd-ı sabâ esüp âdem hayât-ı ebed bulur. Ve hâbdan âdem bîdâr oldukda zinde vü pür-şevk kalkar. Sekiz rûzgârda dahi hevâsı hûbdur, anınçün püserânları cümle mahbûbdur.

Ta‘rîf-i çâh-ı mâ-ı hânedân

Ba‘zı hânelerde çâh-ı mâları vardır. Ammâ sâ’ir diyâr gibi bi’rleri vefret üzre değildir. Lâkin her hânedânda çâh mahzenleri mukarrerdir. Ve serdâb gârları ve Fızkayası tarafında Yûnus Nebî mağâraları bî-hadd u bî-hisâbdır.

Der-vasf-ı ıklîm ü arz-ı büldân

Bu şehr-i Diyârbekir ilm-i usturlâb üzre be-kavl-i Alî Kuşcu (---) (---) ıklîm-i hakîkîdendir. Ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) dakîkadır. Şeb-i yeldâsı dahi kezâlik eyledir. İrtifâ‘-ı dâ’ire ile arz-ı beledî (---) (---)

Der-baht-ı tâli‘-i imâristân

Bu şehrün tâli‘-i imâreti Bitlîs Hânı Abdâl Hân'dan istimâ‘ etdiğimiz üzre şâh-ı İrân-zemîn Rüknü'd-devle kavli üzre tâli‘-i nücûmîsi burc-ı (---) (---). Anınçün cemî‘i halkı şûh u şakrak ve şâdân [u] lâübâlî âlüfte-cânlardır.

Der-fasl-ı esmâ-ı âdemiyân

Ekseriyyâ ulemâlarına "efendi" demeyüp "monlâ Mahmûd" ve "monlâ fülân" derler. Ve Beşâret ağa ve Gâşûr ağa ve Salmân ağa nâm niçe gûne a‘yânları var. Ve âlüfte vü âşüfte kânı olmağile lakablı âdemleri çokdur, meselâ Çömezzâde ve Gammâzzâde {nâmlı âdemleri var}.

Temdîh-i esmâ-ı zenân

Meselâ Semâ Hân ve Gül-cenân ve Şems Hân ve Hûrî Cân ve Mihribân Hanım ve Âsûde Hanım ve Erba‘a Hanım ve Ârbişe Hanım ve Adevî Hanım ve Cân-ı cân Kadın ve Afife Hanım ve Zühre Hanım ve Râbi‘a Hanım ve Vâtime Hanım ve Şeh-hûbân Hanım.

Sitâyiş-i esmâ-i memlûkân

Gülşân ve Kenân ve Sıyâmî ve Müstedâm ve Ferrûh ve Gazanfer ve Tekgül ve Sührâb ve Atabay ve Âzâdlı [ve] Hândan ve Hamşâd ve Cemşîd ve Fehrâd ve Kâmil ve Kâbil ve Selâmet ve İslâm Kubâd ve Fürûdûn ve Sevindik ve Zâl ve Apardı ve Çöke ve Hüsref.

Der-kavl-i esmâ-i cevâriyân

Gül-çehre ve Peymâne ve Revânî ve Leylâ ve Safâ ve Gülbûy ve Gülçîn ve Mehçîn ve Gülfâm ve Gülhânde ve Varka [ve] Demdem ve Hûrâye ve Nûre ve Şâkire ve Sâmi‘a ve Hadîme ve Zâliye ve Gülcân ve Cünâne ve Hûrâye ve Seleme ve Sâlime ve Kâmile ve Şebtîze.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân

Cümle (---) aded düyûr-ı kadîmlerdir kim bâ-sulh-ı Hâlid ibn Velîd'de mu‘âf u müsellemlerdir. Evvelâ kefere mahallesinde

.....*(1 satır boş)*.....

Manzara-ı hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân

Evvelâ a‘yân [u] kibâr takrîrleri üzre "Şehrimizde cümle yüz kırk altı sarây ve gayrı hânedân hammâmları vardır" deyü tefâhür ederler, zîrâ havâtînleri gâyet ehl-i perde ve mestûre ve ehl-i ırza olduklarından çârsû-yı bâzâra çıkmayup ev hammâmlarına girerler.

Der-zikr-i dârü'l-ıt‘âm-ı garîbân

Kadîm-i evvelde yedi aded imâret-i dâ[r]ü'z-ziyâfesi var idi. Evkâfları zulümden harâbe olmağile hâlâ Câmi‘-i Kebîr imâreti kalmışdır. Ammâ Rûmiye şeyhi tekyesi imâretden ziyâde fukarâya ni‘meti mebzûldur ve gayrı tekyeler de kezâlikdir.

Der-

.....(4 satır boş)..... **[204a]**

Der-alâmet-i hammâm-ı gâsilân (---) (---) (---)

Evvelâ Diyârbekir şehri içre cümle (---) aded hammâmât-ı latîflerdir.

Ammâ cümleden âb [u] hevâsı ve binâsı latîf ve nazîf Sinekbâzârı'nda **İpâriye hammâmı** gâyet müferrihdir.

Andan **Eşpek hammâmı**: Bu dahi hammâm-ı hûb-hevâdır. Hele bu şehr içre böyle germâ hammâm yokdur. Ammâ elsine-i nâsda "Eşek hammâmı" derler; ism-i sahîbi "Eşbek hammâmı"dır.

Andan **İskender Paşa hammâmı**: Cemî‘i bisâtları ve dellâkları pâk hammâm-ı hoş-binâdır.

Andan Rûmkapusu'nda **Hammâm-ı Atîk**: Cümleden büyükdür.

Andan Mu‘allak Minâre kurbünde (---) (---) **hammâmı**: Ferşinde ruhâmları ve kıbâblarında billûr câmları gâyet musanna‘dır.

Andan **Melik Paşa hammâmı**: Dilküşâ bir latîf hammâm-ı rûşenâdır.

Andan Dağ kapusu kurbünde **Zibilci hammâmı**: Gâyet küşâde hammâm-ı sâdedir.

Andan Mardinkapusu kurbında (---) (---) **hammâmı**: Kulleteynli ve halveteynli ve soffeteynli hammâm-ı ibretnümâdır.

Andan çârsû-yı hüsn içre **İskender Paşa hammâmı**: Sâhib-i tab‘ bir vezîr-i dânâ imiş kim ilm-i mi‘mârîde kâmil mühendis olmağile kendi zâde-i tab‘ından bir tarh-ı ra‘nâ ve bir musanna‘ zîbâ hammâm-ı ibretnümâ inşâ etdirmiş kim Diyârbekir şehrinin âb-ı rûyı olmuş bir germâ-yı latîfdir.

Andan **Bıyıklı Mehemmed Paşa hammâmı** ki fâtih-i Diyârbekir'dir: Tarz-ı kadîm hammâm-ı atîkdir. Ammâ rûy-ı dîvârlarından ve kubbe-i ser-nigûnlarından bir çekîde arak damlamak ihtimâli yokdur. Ve rûy-ı dîvârların şemm etsen müşk-i abîr gibi râyiha-ı tayyibesi şemm olunur.

Andan **Behrâm Paşa hammâmı**: Bu paşa-yı zîşânun aslı Gazzevî olmağile Arabistân'da gördüğü gibi bir hammâm-ı musannâ‘ binâ etmeğiçün Gazze ve Kudüs'den üstâd-ı kâmil bennâlar ve ruhâmkârlar getirdüp ve niçe yüz deve yük gûnâ-gûn somakî ve mermer ve yarekânî ve zenbûrî seng-i ebrîler getirdüp bu hammâma döşemiş. Hakkâ ki bir hammâm-ı ibretnümâ etdirmiş kim misli meğer Şâm'da Defterdâr hammâmı ola yâhûd diyâr-ı Mısır'da Menfelût şehrinde Osmân Beğ hammâmı ola.

Andan yine Diyârbekir içre **Çârdâklı Hammâm**: Bânîsi ma‘lûmum değildir. Ammâ pâk ü pâkîze hammâm-ı rûşenâdır.

Andan **Yeni Kapu hammâmı**: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve **İçkal‘a hammâmı**: (---) (---) (---) binâsıdır. Bunda cemî‘i paşalı ve a‘yân [u] eşrâf girdiğinden gâyetü'l-gâye pâk u latîf hammâm-ı nazîfdir.

.....(1.5 satır boş).....

Bu merkûm hammâmların cümlesi şehrin zibiliyle ıssı olur. Ammâ gâyet germâ hammâmlardır. Değme âdem bir sâ‘at bu hammâmlarda durmağa tâkat getiremez. Rûm'da odun ile bu mertebede hammâm ısınmak ihtimâli yokdur. Bir haysiyyeti dahi oldur kim şehr içini zebbâllar zibilleri zenbîllere doldurup zenbîl-zenbîl zibilleri hammâmlara yakup şehr-i Diyârbekir hâr [u] hâşâk [u] müzahrafâtdan pâk olup hammâmlar dahi germâ olur. Netice-i merâm cümle Arabistân'ın hammâmları zibil ile ıssı olur. (---) (---) (---)

Der- fasl-ı nehr-i Şattu'l-arab-ı âb-ı hayevân

Seyyâhân-ı Rûm ve ukalâ-yı zevi'l-mefhûm kavilleri üzre bu rûy-ı arzda cereyân eden enhâr-ı azîmler hakkında niçe kîl u kâl etmişlerdir. Ammâ İbn Abbâs'dan Uvvukî rivâyet eder kim "Vech-i arzda cümle uyûn-ı sağîr ü kebîrler beden-i insânda urûklar niçe ise edîm-i arzda dahi bu enhârlar eyledir", demişler.

Bi-kavli Batlamyus-ı Hâkim, bu rûy-ı arzda iki yüz kırk aded nehr-i azîmdir ve kırk dört bin uyûn-ı sağîre vardır ve iki yüz kırk dörd aded nehr-i azîmin tûl-ı mâbeynehümâları elli fersahdan bin fersaha varıncadır ki her nehrinin mâbeynleri binden zâ’id ve elli fersahdan nâkıs değildir. Hakkâ ki bu Şattu'l-Arab ile nehr-i Furât'ın mâbeynehümâları elli fersahdır. Zirâ Furât nehri ile bu Şat yakın karındaşlardır. Âhir Kurna kal‘ası altında bir olurlar. Zirâ bunlar edîm-i arzda dörd enhâr-ı azîmlerdir. [9] bu hadîs Sahîh ihrâcında Müslim münferiddir. Kavlühü Ta‘âlâ, sûre-i (---) [10] ve Hazret-i Ebû Hureyre'den mervîdir. [11] hadîs Sahîh'den ihrâc etdiler.

Ve nehr-i Furât'a niçe yüz nehir dâhil olur ve niçe yüz nühûrlar hâric olur, ammâ cümleden azîm dâhil olan nehir bu Şatt-ı âb-ı zülâldir.

Hatta Hazret-i Alî *radıyallahu anh ve kerremallahu veche* Musul ve Bağdâd ve Kurna ve Basra'da Şattu'l-Arab'ı nûş etdikçe buyururlardı kim "Hakkâ ki yâ nehir senin kân-ı mekânın cennetdir ve seni nûş eden mü’min cennete gider." buyururlardı ve "Yâ ehl-i Kûfe! Nehriniz **[204b]** Furât'a cennetden iki mizâb munsabb olur, biri Murâd ve biri Şattu'l-Arab" buyururlar.

Ve Hazret-i Ca‘fer-i Sâdık'dan mervîdir kim "Furât ve Şat'dan bir kerre nûş eden üç kerre veya yedi kerre nûş ide." deyü Şatt-ı Furât'ı medh etmişlerdir.

Hulâsa-i kelâm bu Furât ve Şatt'ın hakkında niçe âyet-i şerîfeler ve hadîs-i sahîh-i nebevîler ve niçe yüz kelâm-ı kibârlar ile memdûh nehreyn-i azîmlerdir kim nehr-i azîm Furât'ın tulû‘u [vü] gurûbu Erzurûm seyâhatimizde yine bu cild içre mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ammâ şimdi Furât'ın karındaşı Şattu'l-Arab bu Diyârbekir cibâllerinden tulû‘ etmeğile bu hakîr-i pür-taksîr alâ kadri'l-imkân Şattu'l-Arab'ın tulû‘ [u] gurûbun ve ana medhûl ve hâric olan enhârları bir bir ayân edelim, *bi-avni Hudâ.*

Evvelâ ihvân-ı bâ-safâya hafî olmaya, bu abd-i pür-hatâ, ya‘nî Evliyâ-yı bî-riyâ, manzûru olduğu üzre ve cemî‘i nehirlerin menba‘ı ibtidâ cüz’îdir. İçe uyûn-ı sağîreler munsabb olarak deryâ olup ummân olur. Ammâ kankı nehir mesâfe-i ba‘îdeden gelirse ana mahlût olanlar tufeyl olup ba‘îdden gelen serçeşme olup cümlesi ba‘îdden gelen su ismiyle müsemmâ olur. Ammâ hikmet-i Hudâ bu Şatt'ın başı dörd yerden tulû‘ edüp dördü de birbirlerine karîbdir. Eyâlet-i Diyârbekir'de cümle anlara Şat derler. Gerçi cemî‘i enhârlara şat tesmiye olunur ve cemî‘i nehr-i azîmler Akdeniz'e ve Karadeniz'e ve bahr-i Harez'e ve bahr-i Ummân ve bahr-i Okyanus'a ve bahr-i Muhît'e mahlût oldukları mahalle *merace'l-bahreyn* derler ve her nehr-i azîme şat derler ammâ bu nehr-i Şattu'l-Arab Diyârbekir'dekidir kim nehr-i Furât bu mâ-i Şat ile hayât bulup deryâ olur.

İbtidâ tulû‘ların beyân eder

Evvelâ Diyârbekir'den cânib-i şimâle bir günde varılır kal‘a-i Palu ensesinde Bağın nâm bir bâğ-ı İrem-misâl bir köydür kim Kürdistân'da bir mesîregâh-ı kâr-ı Rezzâk'dır. Eyle hıyâbân-ı kuyahdır kim cümle Palu beğleri ve sâ’ir diyârât beğleri anda teferrüc edüp ayş [u] ışret ederler. Bu karye-i İremezât Palu beğinin hâssıdır. Ol cibâl-i sengistân içre kayadan uyûn-ı zülâl cereyân eder. Mâh-ı temmuzda bir fetâ içinden üç taş çıkarmağa kâdir değildir. Ta bu mertebe bârid bir mâ-i berrâkdır. Gûyâ billûr ve necef ve morandır. Hakkâ ki âb-ı hayâtdan nişân verir bir aynü'l-hayâtdır.

Hesâb-ı evvelde ve kelâm-ı İskender'de ibtidâ Şattu'l-Arab'ın başı budur. Buna ahâlî-i Palı Şatt-ı Bâğın derler. Zîrâ Bağın köyünde Bağın kayasından çıkar. Hakkâ ki edîm-i arzda lâ-nazîr bir âb-ı hayvândır. Bir âdem bir hayvân kuzuyu tenâvül edüp bu âb-ı nâbdan nûş etse yine cığan olurlar. Hatta bu nehr-i cân-perverin mahreci cenbinde İskender-i Zülkarneyn'in bir kârgîr binâ-yı metîn sedd-i nişîmeni var.

Sebeb-i âmeden-i İskender-i Kübrâ, Încâ (---) bi-kavli tevârîh-i Mıkdısî-i Yarmenî "İskender-i Zülkarneyn'in iki et parçasından pekçe iki boynuzları var idi. Lisân-ı Arab'da karn boynuza derler. Ya‘nî iki boynuz sâhibi demekdir. İskender bu iki boynuzların veca‘ından bir sâ‘at hâb-ı râhata varamazdı. Âhir veca‘ı karneynine dâ-i devâ içün cihân-geşt olup cemî‘i nedim-i musâhibleriyle ve hukemâlarıyla ve niçe yüz bin askeriyle tâ zulumâta gidüp ‘âb-ı hayâtdan derdine bir dermân bulam’ deyü âb-ı hayât arardı. Hikmet-i Hudâ meğer ol asırda Hızır İskender'in askerî tâ’ifesinden idi. Hızır âb-ı hayâtı bulup ilâ hâze'l-ân zinde-i peygamberândır, ammâ nübüvvetinde ihtilâf-ı kalîl-i za‘îf de vardır. Âhir İskender âb-ı hayât bulmadan el yuyup hâ’ib ü hâsir yine boynuzlarının veca‘iyle yine cihânı geşt [u] güzâr ederek şehr-i Basra'ya gelüp Şattu'l-Arab'ı nûş idince karneyninin veca‘ayni teskîn olup sehel hâb-ı râhata varır. Netîce-i kelâm kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek nehr-i Batmân ile nehr-i Şatt'ın birbirleriyle mahlût olduğu mahalle gelüp ikisinden dahi nûş eder. Ammâ âb-ı Şatt'ın nef‘in müşâhede edüp boynuzunun vec‘i teskîn olduğundan sâhil-i Şatt'ı kovarak Diyârbekir'e gelüp andan yukaru bu Palu kal‘ası kurbünda Şatı bâğına gelüp nûş edüp karneyn veca‘ayni teskîn olur. Anınçün bu mahalde çetr-i mülammâ‘ın kurup bu mahalde bir sedd-i İskender-i neşimin binâ eder. Hâlâ ber-devâm bir mastaba-i hâss u âmdır. Anınçün İskender bu mahalle gelmişdir." deyü müverrih Mıkdısî böyle tahrîr etmişdir.

Andan İskender sehel şifâ bulup Çapakçur'a gitmişdir. Bâlâda ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur, nazar

oluna. Ta ki İskender'in karnlardan halâs olduğu biline.

Tulû‘-ı re's-i nehr-i Şatt-ı sânî: Nehr-i Şatt'ın bir başı dahi bu mahalle bir menzil karîb kal‘a-i Arganî hâ’ilinde taht-ı Maşa nâm bir kûh-ı benâm gârından ra‘dvâr sâ‘ika ve sayha vererek hurûc eder turna gözü gibi bir berrâk ve rakîk âb-ı tâhirdir kim arâzî-i dehrde lâ-nazîr kabîlesindendir.

Re’s-i sâlis-i tulû‘-ı Şat: Üçüncü Şat başı Arganî ile Demirkapu mâbeyninde Çınarlı **[205a]** dere nâm mahalde bir cibâl-i âlîde bir gâr-ı yetîmândan hurûc eder, ammâ bu dahi bir âb-ı sâfîdir kim gûyâ âb-ı Nil'dir. Bu mahalde dahi mesîregâh yerler vardır. Ahâlî-i Diyârbekir'in erbâb-ı safâsına ma‘lûmdur.

Bâlâda terkîm olunan üç aded Şat Birdinic nâm eflâke ser çekmiş bir cisr-i benâm altında mezkûr Şatt-ı sâlis bir olup hayli nehr-i azîm olur. Ba‘dehû mezkûr kehkeşân-âsâ semâya ser çeken kantara-i Birdinic'den aşağı Şatt-ı sâlis ittifâkıyla cereyân ederek Tercil nehri dahi gelüp bu Şatt-ı selâse kavuşup ana Şatt-ı Tercil derler. Bu dahi mâ-i kevserden nişân verir bir sâhib-i şân nehirdir. Şatt-ı Bağın ve Şatt-ı Maşa ve Şatt-ı Demirkapu ve Şatt-ı Tercil, bu dördü bir yere cem‘ olup cereyân ederek Karaköprü altında nehr-i (---) dahi bunlara mahlût olur. Ammâ bu nehir (---) (---) dağdan gelüp Şatt'a rîzân olmağile Şat add olunmaz. Zîrâ hilâf semtden gelir.

Andan cümlesi bir olup cereyân ederek Diyârbekir'in cânib-i şarkîsi dibinde Fızkayası altından ubûr ederek Çay bostânlığın ve Reyhân gülistânlığın reyy edüp andan aşağı Diyârbekir'in Şat üzre Bağdâd ve Basra'ya giden Kelek Cisri İskelesinden aşağı Hasankeyf'e doğru ve Cezîre'ye doğru yüz yetmiş pâre kılâ‘ u kasabât ve medâyinleri ve bender-i şehr-i Musul'u ve gayrı diyârları saky ederek Bağdâd-ı behişt-âbâd'a varınca yüz elli aded enhâr-ı azîmler mahlût olup Bağdâd'dan aşağı nehr-i Deyyâle ve Çerka ve Darb-ı Alî ve niçe nehr-i kebîrler karışup ba‘dehû Basra'dan yukaru Kurna kal‘ası burnunda nehr-i Furât ile Şat birâderi bir olup yek-dil [ü] yek-cihet nehreyn-i birâdereyn ittifâkıyla deryâ-misâl cereyân edüp Basra önüne vardıklarında deryâ-misâl olup Hindistân ve Portukal ve Luristân ve Moltân ve İngilis ü Felemenk ve Ummân ve Yemen ve Aden ve Cidde ve Habeş gemileri gelüp Basra'ya yanaşup metâ‘-ı zî-kıymet getirüp kâlây-ı bî-minnet alırlar. Ammâ bu Basra'ya ekseriyyâ Acem diyârının Hürmüz gemileri incü getirirler, kân-ı lülü Basra'dır. Her tüccâr-ı bengânın mahzeninde ve rûy-ı dükkânçesinde bî-hadd ü bî-hasr dürr-i yetîm ü dürr-i yektâ ü dürr-i beyza hasır gibi yatar.

Ve yine Basra'ya Lahsa ve San‘an ve Aden ve Muhe ve Ahmed-âbâd ve Ferah-âbâd ve Div-âbâd ve Meymun-ı Mustafâ-âbâd ve Dabol ve Bender-i Peyguvar'dan ve niçe bin iskelelerden bu bender-i Basra'ya Karakav ve Filpot ve Donkarkıza ve Danimarka barçaları ve kalyonları ve Yemen celbe gemileri gelir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Basra önünde bu Şattu'l-Arab böyle bir deryâ-yı âb-ı hayâtdır ve Basra önünde nehr-i Şat medd-i Hazer'dir.. Sabahdan vakt-i zuhra dek (---) (---) (---) (---) (---) (---) andan (---) (---) (---) gemiler meydânda kalur (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ Basra'dan (---) (---) (---) aşağıda bu Şattu'l-Arab bahr-i Ummân'a ya‘nî bahr-i Muhît'e kavuşduğu mahalle merece'l-bahreyn derler. Bu abd-i bî-riyânın manzûru olduğu üzre bu Şattu'l-Arab cânib-i şimâlde Diyârbekir dağlarında başı dörd yerden tulû‘ edüp cânib-i cenûba akarak tulû‘

u gurûbu mâbeyni kâmil (---) (---) menzil yerdir kim Basra'dan aşağıda bahr-i Muhît'e munsabb olur. Niçe müverrihler "Bu nehr-i Şatt'ın ve nehr-i Furât ve nehr-i Murâd'ın ta tulû'larından bu Basra kurblarında bahr-i Ummân'a mahlût olunca bu üç nehr-i azîme sağîr ü kebîr iki bin altmış aded enhârlar mahlût olur." deyü hey'et kitâblarının atlasında Papa Montesin'de ve Atlas-ı Minorun'da ve Atlas-ı Coğraf'da ve Atlas-ı Kalon'da ve Atlas-ı Padra'da ve gayrı mellahân-ı keştîbânların harîtalarında mezkûr Şatt'a rîzân olan nühûr-ı cüz'î ve küllîleri tahrîr ve terkîm etmişlerdir. Ammâ bu inşâallah bu kemter-i dâ'înin selîkası cânib-i seyâhata düşüp kırk bir seneden berü bu,

Nehr-i Şatt'a mahlût olan nehirleri görüp ve nûş edüp her birinin tulû'u ve gurûbuyla ol cânibleri seyâhat etdiğimiz üzre ale't-tafsîl olmazsa da alâ kadri'l-imkân terkîm olunur

Allahümme yessir bi'l-hayr ve'l-âfiye.

Evvelâ Şatt-ı azîmin bürâderi **nehr-i Furât** Şat başından cânib-i şimâle on bir konak ba'îd Erzurûm'da Gürcîstân Boğazı'nda Dumlu Sultân dağı gârından tulû' etdüği bin elli altı seyâhatimizde evsâf-ı Erzurûm'da sitâyiş-i nehr-i Furât'ın tulû'u vü gurûbuyla ve ana munsabb olan enhârlarıyla nehr-i Furât tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu nehr-i Şat sebebiyle niçesi yine tahrîr olunmak iktizâ etdi kim anlar da nehr-i Furât-ı Murâd ile nehr-i Şatt'a mahlût oldukları mahaller ma'lûm ola.

Evvelâ **nehr-i Batmân** kal'a-i Meyâfarikîn ve kal'a-i Hazzo ve kal'a-i Atak ve kal'a-i Tercil kûhlarından cem' olup nehr-i Bitlîs ve nehr-i kal'a-i Kefindir ve kal'a-i Zırkı nehri ve Habur'un bir firkası bu nehr-i Batmân'a rîzân olup kal'a-i Hazzo **[205b]** kurbünde cisr-i Batmân-ı ibret-nümâ altından ubûr edüp niçe yüz kurâ ve büldânlara uğrayup kal'a-i Hasankeyfâ kurbünde bu nehr-i Batmân nehr-i Şatt'a rîzân olur.

Andan Şatt'a mahlût olan nehrin biri dahi **nehr-i Hirmas**'dır. İbtidâ tulû'u arz-ı kal'a-i Nasîbîn kûhlarından cem' olur. Bir niçe menzil cereyân edüp nehr-i Sarsar'a mahlût olur.

Bu **nehr-i Sarsar** dahi İmâdiyye dağlarından hurûc edüp o dahi **nehr-i Hatib**'e uğrar. Bu nehir dahi Kürdistân dağlarından enüp cebel-i Sincâr çölünden cereyân edüp kal'a-i kadîm Tikrit kurbünde nehr-i Dicle'ye, ya'nî nehr-i Şatt'a mahlût olur ammâ mezkûr nehr-i Sarsar'ın bir firkası münşa'ib olup **nehr-i Hirmas**'a karîb cereyân ederek **nehr-i zülâl-i Habur nehr-i Karkaya**'ya rîzân olmazdan mukaddem nehr-i Hirmas nehr-i Habur'a mahlût olup nehr-i Sarsar firkasıyla üç nehr-i cesîm vâhid olup nehr-i Karkaya kurbünde nehr-i azîm Furât'a dâhil olurlar.

Bir nehir dahi **nehr-i İsâ**'dır, ammâ Kûfe diyârı içinde Vehmâ nâm bir mahalde bu nehr-i İsâ nehr-i Furât'dan ayrılmışdır. "El-Melik İsâ tur'ası" derler, nehr-i azîmdir, nehr-i Şatt'a mahlût olur.

Biri dahi **nehr-i Sarsar**'dır. Bu nehir dahi ayn-ı Furât'dan nehr-i İsâ kurbünde ayrılır. *Allahu â'lem.* Bu dahi Furât nehrinden amelî ayrılup çölü saky eder. Ba'dehû hâk-i Bağdâd ile Kûfe türâbı mâbeyninde cereyân ederek kal'a-i Kahriyye-i Sarsar'a vâsıl olup andan çölistânı saky ederek Bağdâd-ı behişt-âbâd ile Medâyin arasında nehr-i Şattu'l-Arab'a mahlût olur.

Andan biri dahi **nehr-i Melik**'dir. Bu dahi nehr-i Furât'dan nehr-i Sarsar kurbünde ayrılup çöl-i çölistânı reyy edüp cereyân ederek vâdî-i Irâk'ı güzer ederek şehr-i Medâyin altında nehr-i azîm Şatt-ı Dicle'ye mahlût olur.

Andan yine nehr-i Furât'dan ayrılan nehrin biri dahi **nehr-i Kuti**'dir. Nehr-i Melik kurbünde nehr-i Furât'dan ayrılup bu dahi berristân-ı Irâk'da niçe yüz büleydelerin hâk-i anber-pâkin reyy ederek nehr-i Melik'e karîb Şatt-ı Dücle'ye mahlût olur.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan on bir aded nehirleri Âl-i Abbâsiyân'dan ve gayrı mülûkdan selef pâdişâhları nehr-i Furât'dan ayırup "Memâlik-i Irâk'ın çöl-i çölistânın bu enhârlar ile reyy eyleyüp imâristân olsun" deyü bu nehirleri ihdâs eden mülûk-ı evvel el-Melik İsâ b. Alî b. Abdullah b. Abbâs'dır ki amm-i Mansûr'dur.

Ve bu zikr olunan mülûkların ahidlerinde sâhil-i Şatt-ı Furât'da ve mezkûrûn enhârların yemîn ü yesârlarında kurâ vü büldândan ve besâtîn ü mezâri‘âtdan bir hatve zemîn-i hâliye yok idi ve bu mezkûr nühûrlar içre azîm gemiler ta Birecik'e ve Diyârbekir'e ve Bağdâd ve Medâyin ve Kûfe ve Basra'ya gemiler işlerdi. Ammâ şimdiki asırda tuğyân-ı Furât ve Şatt'a yine ba‘zı zamân işler ammâ yine her bâr Birecik'den Bağdâd'a ve Diyârbekir'den Şatt ile yine Bağdâd'a koyun ve sığır derilerinden kelek gemileri ilâ-mâşâallah işlemededir. Ammâ eyâlet-i İmâdiyye hâkinde ve kal‘a-i Akra ve kal‘a-i Külledîr'de ve kal‘a-i Kelaki'de ve kal‘a-i Dühek'de ve kal‘a-i Zaho'da ve aşîret-i Sindiyi'de ve aşîret-i Selinvân'da ve aşîret-i Zaho'da ve kal‘a-i Güvaşî'de yetmiş uyûndur, cümle Şatt'a rîzân olur.

Ve kal‘a-i Benî Tanur'da ve kal‘a-i Erez'de ve İmâdiyye ile kal‘a-i Cezîre mâbeyninde kal‘a-i Direbo'da ve kal‘a-i Şahoy'da ve niçe kılâ‘-ı azîmelerden gelüp nehr-i Şatt'a mahlût olan nühûrları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i İmâdiyye içinde cisr-i Kophan altından iki uyûn sehel cereyân eder. Birisi **Kühniyân-ı Büzürgân** ve biri **nehr-i Kühniya Hâtûn**'dur. Peşiş dağlarından gelip nehr-i Şatt'a rîzân olur.

Biri dahi **nehr-i Habur**'dur. Kal‘a-i Zaho dağlarından niçe yüz uyûn-ı câriyeler karışup nehr-i azîm olur. Hatta Ekrâd tâ’ifesi bu nehr-i Habur hakkında lisân-ı fasîh-i nâ-sahîhleriyle murabba‘ları vardır kim savt-ı hazîn ile şûreger makâmında kırâ’at etdikleri bî-ma‘niyât budur, murabba‘-ı Kürdî:

Çuma çiziri kelek bürdânî

Çuma Haburî hinut ve dânî

Ayâ yâ yâ uyû yû yû yû uyû yû yû yû

Amân-ı müreret azîzim buçi gelendu

deyü hûb-âvâz ile nehr-i Habur'u medh edüp bu murabba‘ı terennüm ederler. Eğer bu murabba‘ı

tercümesiyle tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Andan nehr-i Habur'a bir menzil karîb **nehr-i Hızil,** yine Hızil dağlarından nümâyân olup nehr-i Habur'a ve Habur da Şatt'a rîzân olur. Ammâ kal‘a-i Güvaşî dağlarından gelen yetmiş aded enhâr-ı sağîre ve kebîreleri birer birer ta‘rîf ü tavsîf etsek başka bir uyûn-nâme olup tahrîr etmede âdem uyûndan **[206a]** çıkar.

Ancak nehir demeğe lâyık olan **nehr-i Güvaşî**, andan **nehr-i Ermişit**, Armişit nâm-ı tâm bir bâğ-ı İrem köyündeki Ermişit dağından çıkar.

Ve **ayn-ı Külati** kal‘a-i Külledîr dağlarından çıkar bir âb-ı nâbdır.

Ve **nehr-i Akkari**, kal‘a-i Akra kûhlarından gelir.

Ve **nehr-i Selvana** yine ol dağlardan gelir.

Ve **nehr-i Sindi,** yine Sindi aşîreti cebellerinden gelir ammâ lezîzdir.

Ve **nehr-i Zaho**, yine Zaho'ya dağlarından cem‘ olur.

Ve **ayn-ı Güvaşî** nehir değildir ammâ lezîz-nâb olduğundan terkîm olundu ve Güvaşî kal‘ası dağlarından gelir.

Hulâsa-i kelâm bu İmâdiyye ve Akra ve Cizre dağlarından doksan üç aded sağîr ü kebîr nühûrlar tulû‘ edüp cümlesi Şattu'l-Arab'a mahlût olur, ammâ Van diyârı seyâhatin etdiğimizde vilâyet-i Hakkarî'nin kal‘a-i Çölümerik'inde ve kal‘a-i Pîzân'dan ve kal‘a-i Şatah'dan ve (---) (---) (---) (---) ve vilâyet-i Kesân'da ve vilâyet-i Şirvân'da ve vilâyet-i Kelerni'de ve vilâyet-i Pesân'da ve vilâyet-i Müksân'da ve vilâyet-i Hizân'da ve vilâyet-i Espir'de ve vilâyet-i Zırıkı'da ve'l-hâsıl Van diyârının otuz altı pâre sancakları ve hükûmetlerin geşt ü güzâr etdiğimiz gibi inşâallah her bir mâ-i câriyeleri âsâr-ı binâları ile seyecîi tahrîr olunur.

Zîrâ Hakkarî diyârının cemî‘i suları bu İmâdiyye ve Cezîre câniblerine rîzân olur. Ammâ yine nehr-i Şatt'a mahlût olan nehr-i azîmlerden **nehr-i Darb-ı Alî** ibtidâ tulû‘u diyâr-ı Acem'in ta Âzerbaycân'ından gelüp İbril kal‘ası ile kal‘a-i Musul mâbeynehümâsında kasaba-i Sîn'de kurbünde Şatt'a munsabb olur. Hakkâ ki darblı nehr-i azîmdir.

Andan **nehr-i Zârib-esfel,** bu nehrin ibtidâ tulû‘u eyâlet-i Şehrezûl'da kal‘a-i Erbîl ile kal‘a-i Dukaka arasından geçüp nehr-i Şatt'a (---) (---) mahalde mahlût olur.

Bu nehr-i azîmler cümle Hudâyî cereyân ederler, ammâ bâlâda zikri sebkat edüp nehr-i Murat'dan hâric ü müteşa‘ib olan nehirler cümle mülûkların himmetiyle çölistâna akmışdır. Ammâ bi-kavli müverrih Hıtıt-ı Mıkrisî eydür: "Nehr-i Furât ile nehr-i Şatt'ı Hazret-i Danyal emr-i Hak ile melâ’ikelerin i‘ânesiyle Furât'ı Erzurûm'dan, Şattu'l-Arab'ı Diyârbekir cebellerinden çıkardı", demiş ve Müverrih Mıkdısî dahi bu kavlden üç yüz sene mukaddem böyle tahrîr etmiş. Mıkdısî târîhi arz-ı

Yunan'dan ta arz-ı Hasan'a ve arz-ı Askalân'a ve arz-ı Taberistân'a ve arz-ı Ken‘ân'a ve arz-ı Mukaddes'e ve arz-ı Rûm'a ve arz-ı Irâk'a ve arz-ı Âzerbaycân'a ta Karadeniz sâhillerinden Gürcîstân u Dağıstân ve arz-ı Irâk-ı Dâdyân'ı ve arz-ı Heyhât'ı ve arz-ı İrân ve arz-ı Turan'ı ve arz-ı Türkistân-ı Tataristân ve Moğol u Boğol'u ta Mâverâü'n-nehir'e varınca Koca Mıkdısî eyle yazmış kim ve eyle gezmiş kim cümle geşt ü güzâr etdiği kurâ vü kasabât u kılâ‘ u büldânları âb [u] hevâsıyla ve arz-ı beledi ve tûl-ı enhârıyla tahrîr etmişdir.

Anınçün Târîh-i Mıkdısî mu‘temed târîhdir ve yüz doksan sene mu‘ammer olup yüz beş sene ömr-i girân-mâyesi seyâhatde geçmişdir. Anın kavl-i sahîhi üzre bu hakîrin bir kaç kerre mezkûr eyâletleri vüzerâlar ile geşt ü güzâr edüp manzûrumuz olmuşdur.

Evvelâ nehr-i Şatt'dan müteferri‘ olan nühûrları beyân eder

Evvelâ **nehr-i Tatul-i A‘lâ:** Nehr-i Dicle'den ayrılup Kasr-ı Ca‘ferî'den aşağı gider. Kasr-ı Ca‘ferî derler ammâ bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mütevekkil Alallah'dır. Bu nehr-i Tatul niçe kurâ vü kasabat ü büldânları reyy ederek gidüp sonra nehr-i Tatul denmeyüp nehr-i Van derler. Ba‘dehû Şattu'l-Arab'a karye-i Cerceraya'dan aşağı mahlût olur.

Ve **nehr-i Düceyle:** Zamân-ı kadîmde bu nehri (---) (---) (---) (---) (---) açup çölistânı imâr etmişdir. Gerçi nehr-i Şat'dandır ammâ kavm-i Irâk dâl'ın zammesiyle cim'in fethasıyla ve ya'nın sükûnuyla ve lam'ın fethasıyla ve ha-i muzmerrin sükûnuyla Düceyle derler. Beyne'l-avân Düceylân derler. İbtidâ mahreci Bağdâd'ın (---) tarafında belde-i harâb Siremen-rây'dan girüp bin pâre kurâ vü kasabâtları reyy ederdi. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile tathîr olmayarak rimâl-i türâb ile memlû olup harâb olmuşdu. Hâlâ sene 1065 târîhinde Silâhdâr Kara Murtezâ Paşa kendü mâlından bin kise masrûf edüp minâre kaddi handak-ı azîmler kazurup imâr edüp tarafeynine üç yüz pâre ma‘dûd kurâlar meks edüp iki yüz kise iltizâm ile başka Düceyle hâkimi nâmıyla bir paşa ağası zâbitdir. Bu nehr-i Düceyle'nin cânib-i şarkîsinde ve garbîsinde cümle gerüde tahrîr olunan nühûrların çoğu bu Düceyle'ye rîzân olup çölde gâ’ib olur. Ammâ cânibi-i şarkîsinde nehr-i Ahvân'dan gayrı nehir Düceyle'ye mahlût olmaz.

Ammâ bu nehr-i Dicle'nin taraf-ı garbîsinde bî-hadd ü bî-kıyâs nehirler vardır. Hatta **[206b]** nehr-i Dicle'ye bin aded nühûrdan ziyâde mahlût olur, deyü kelek keştîbânı Hacı Bağdo ve Zenge Mehemmed hikâyet ederler. Ammâ anlar yetmişer seksener sene nehr-i Furât ve nehr-i Şattu'l-Arab üzre niçe bin tur‘adan tur‘aya güce ve boca gezüp mellahlık etmişlerdir. Ammâ bu,

Memâlik-i Irâk'da cereyân eden enhâr-ı azîmlerin asl u fer‘in beyân eder

Kim anlar da Şat'dan müteferrik olurlar. Evvelâ arz-ı Irâk'da cümle dokuz aded enhârlardır kim evveli,

Nehr-i Merre'dir: Nehr-i Şat'dan çıkup cânib-i garba gidüp Şattu'l-Arab'ın şimâlîsine gidüp Basra hâkini reyy edüp nehr-i Dîr'e munsabb olur, gâyet lezîzdir. Andan,

Nehr-i sânî Dîr: Bu nehr-i Şatt'ın cânib-i garbîsinden çıkup arz-ı Irâk'ı saky edüp çölde gâ’ib olur.

Ve ziyâret-i kabr-i münevver-i Hazret-i Muhammedü'l-Hanefî, bu nehr-i Dîr'in Şatt'dan müteşâ'ib olduğu mahalde bu ayn-ı Dîr'in sâhilinde ulu ziyâretgâhlı bir âsitâne-i azîmdir kim hemân âsitâne-i İmâm Alî gibidir. Bin hâneli bir kasaba-i ma'mûredir kim ekseriyyâ ahâlîleri Teberrâ'î ve Râfizî ve Şî'îlerdir. Bu tâ'ife-i mezmûmdan biri fevt olsa akreb-i akrebleri ol merhûmu bu âsitâne cenbinde defn edüp cümle mâlını Muhammed Hanefî'ye vakf ederler ve bu nehr-i Dîr ile nehr-i Mürre'nin mâbeynehümâsı dörd menzil mesâfe-i garîbedir. Andan,

Nehr-i sâlis Sebak-ı Şîrîn'dir: Bu nehir nehr-i Dîr'den altı fersah aşağı vâki' olmuşdur. Bu dahi Şatt'dan müteferrik olup niçe büldânları seyerân edüp çölde gâ'ib olur.

Nehr-i râbi' Ma'kal: Bu nehir nehr-i Sebak-ı Şîrîn'den iki fersah aşağı cereyân edüp cânib-i garba bilâdları reyy edüp ba'dehû niçe kurâları dahi deverân edüp cânib-i cenûba gidüp Basra kurbünde şehr-i Mînâ-yı harâb demekle ma'rûf mevzi'de nehr-i Übülle ile bir olup bunlara nehr-i Safrâydenk derler. Hazret-i Ömer hilâfetinde Basra feth oldukda Ma'kal b. Beşâre emr edüp Basra nevâhîlerin reyy etmeğiçün nehr-i Safrâydenk'i dahi ziyâde tevsî' ü tathîr etdiğiyçün ana mensûb ismiyle müsemmâ olup nehr-i Ma'kal derler.

Nehr-i hâmis nehr-i Übülle: Bu dahi nehr-i Şatt'dan nehr-i Ma'kal'ın ayrıldığı mahalden dörd fersah aşağı kal'a-i Basra'yı geçdikden sonra kasaba-i Übülle ağzındadır. Ammâ bu nehr eyle cânib-i garba Mekke çölüne cârî olur, sonra cânib-i şimâle cereyân edüp ba'dehû bender-i Basra civârında nehr-i Ma'kal ile bir olup Basra'nın medd [ü] cezir girdâbında yine Şattu'l-Arab'a munsabb olur. Medd [ü] cezre bile duhûl u tulû' eder. Ve her bâr merreteyn rücû'-ı kahkarî ile mâ rücû' eder ve bahr-i Hind'den ve bahr-i Kulzüm'den Hindüstân ve Purtukalistân ve Yemen ve Aden ve San'ân keştîleri bu mahalle gelüp nehr-i Şatt'da ve Abâdân'da yanaşup yatarlar. Ve bu nehr-i Übülle şehr-i Basra'ya su'ûd eder, andan nehr-i Ma'kal'a su'ûd eder. Ba'dehû nehr-i Ma'kal dahi nehr-i Şattu'l-Arab'a mahlût olur. Ve bahr-i Basra ve bahr-i Hind ki bahr-i Ummân'dır, ikisi medd [ü] cezr olduğu mahalde mâ-i Şat rücû' edüp nehr-i Ma'kal ve nehr-i Übülle cereyân etdüği âşikâre olur. Bu nehreyn-i azîmeynler dâ'imâ bu hâlet üzre medd [ü] cezr olmadadırlar. Ammâ nehr-i Ma'kal ve nehr-i Übülle arz-ı Irâk'da nısf-ı dâ'ire gibidir. Ve nehr-i Şat (---) gibidir ve nehr-i Ma'kal kutub-ı dâ'ire-misâldir ve nehr-i Düceyle ve nehr-i Übülle nehr-i Ma'kal'ı ihâta etmişdir kim otuz menzil arz-ı Irâk'ı deverân u seyerân etdikleri vâdîlere cezâyir-i azîm derler. Vilâyet-i Cizre'ye Cezîre-i Ömer derler, ammâ Cezîre-i Irâk Cezîre-i Ömer'den vâsi'dir kim cemî'i arâzîsinde olan kurâ vü büldânlarındaki bâğ u besâtîn ve hadîka-i gaytânların cümle bu nehr-i Übülle ve nehr-i Ma'kal saky edüp ma'mûr u âbâdân Cezîre-i Irâk'dır. Andan,

Nehr-i sâdis nehr-i Yahûd'dur: Bu nehrin tulû'u nehr-i Übülle altında dörd fersahdır, ammâ bu nehrin cereyân etdüği vâdîler ekseriyyâ Hulâgû asrından berü harâbdır.

Nehr-i sâbi' nehr-i Ebü'l-Hatîb'dir: Bu nehrin Şattu'l-Arab'dan tulû'u nehr-i Yahûd kurbünde bir menzil yerdir. Tuğyân-ı Şatt'da nehr-i Yahûd ve nehr-i Ebü'l-Hatîb bir olurlar. Bu dahi ekseriyyâ harâbistândan cereyân edüp sâhilinde Benî (---) urbânı meks edüp Basra'dan Mekke-i Mükerreme'ye giden huccâcı ol urbân-ı uryân müte'ezzî edüp nehb ü gâret ederler. Andan,

Nehr-i sâmin nehr-i Emîn: Bu nehr-i Ebü'l-Hatîb Basra'ya bir fersahdan ziyâde karîbdir.

Nehr-i tâsi‘ nehr-i Kandil'dir: İşbu dokuz nehr-i azîmler kim cümlesi nehr-i Şattu'l-Arab'dan müteferrik olup kimi çölde gâ’ib olup kimi yine bahr-i Şatt'a munsabb olur nehr-i azîmlerdir kim içinde gılâl gemileri şinâverlik eder.

Ammâ bunlardan mâ‘adâ binden mütecâviz enhâr-ı sağîreler cümle Şatt'dan ayrılup kimi Şatt'a rîzân ve kimi **[207a]** çölistânda bî-nişân olur.

Bu mezkûrûn nühûrların cümlesin arz-ı Irâk'da ve Medâyin ve Kûfe ve Basra ve Kurna ve Deşt-i Kerbelâ ve Bağdâd-ı behişt-âbâd çölistânı ma‘mûr [u] âbâdân olsun deyü Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mütevekkil ve ez-Zafer ve el-Mustansır ve el-Muktedir ve el-Musta‘sım Billah ve Hârûnu'r-Reşîd oğlu Me’mûn halîfe misilli himmet sâhibi pâdişâhlar Bağdâd çölünü mesken-i benî Âdem olmak içün mezkûr enhârları Şatt ve Furât'dan kol kol huşbe gibi ayırup arz-ı Irâk'ı saky edüp imâristân etmişlerdir, ammâ mürûr-ı eyyâm ile ba‘zı mahreçleri rimâl-i gubâr ile nehr-i sağîre râhları bir olup mu‘attal kalmışdır. Hâlâ hafirlerinin sazlığında ve çengelistânlarında arslan ü bebr ü pelenk kânı olmuş tur‘a hafirleridir, *ve's-selâm*.

Ammâ bu hakîr Basra'dan aşağı gitmek müyesser olmayup ancak ma‘lûmumuz olan bu tahrîr olunan enhârlardır. İnşâallahu Ta‘âlâ Bağdâd ve Basra ve Kurna ve seyâhatlerini tahrîr etdiğimiz mahalde cümle enhârları tulû‘ [u] gurûbuyla ve lezzet [ü] nef‘iyle ale't-tafsîl tahrîr olunur. Ammâ Şattu'l-Arab'ın ibtidâ tulû‘u Diyârbekir'in cebel-i müntehâlarında olmak ile ana binâen Şattu'l-Arab'ın evsâfın Diyârbekir şehrengîzi fasılları içre tahrîr olundu. Andan yine ezîn-cânib,

Der-sitâyiş-i hubûbât-ı mahsûlât be-şehr-i Diyârbekir (---) (---) (---)

Evvelâ nefs-i Diyârbekir bir sengistân içredir. Ammâ nevâhîlerinden yedi gûne gendüm-i danedâr ve şa‘îr ü fûl-ı bî-i‘tibâr gelir kim somarları on akçaya bey‘ olunur, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve buk‘aları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'n-nâs merğûb mezra‘aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir bir şehr-i âbâdândır.

Der-fasl-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât

Evvelâ Diyârbekir'de işlenen kılıç ve gaddâre ve hançer ve bıçak ve kuyumcu işleri ve kırmızı bezi ve gül-şeftâlû sâhtiyânı ve pâbûcu ve mesti ve çizmesi bî-kıymetdir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı me’kûlât

Evvelâ beyâz çakıl ekmeği ve katmer kâhisi ve beyâz çöreği ve nân-ı mûz ta‘âmı ve dut balı ve gezengevüsi ya‘nî kudret helvâsı, gökden mîşe ağaçları yaprağı üzre yağar lâtif ü müshil halvâdır ve gendüme aşı ve mastaba aşı ve ulbe yoğurdu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı me’kûlât-ı müsmirrât

Evvelâ Şatt kenârında hâsıl olan çay kavunu gibi âbdâr ve hoş-hor ve lezîz kavun bir diyârda yokdur; illâ ki Van diyârında Bühtân kavunu vardır. Andan,

.....(1.5 satır boş).....

Der-zikr-i envâ‘-ı meşrûbât

Evvelâ mâ’-i Hamrevât'ı âb-ı hayâtdan nişân verir bir mâ’-ı zülâldır. Ve nehr-i Şatt'ı serî'ü'l-hazm bir mâ’-i billûrdur kim beden-i insânda olan safrâ vü sevdâ vü balgamı ve gayrı ahlâtları mahv eder mu‘tedil nehr-i zülâldir. Şitâda yahbend oldukda billûr-misâl buzu olur. Ve leben-i hâlisi hakkında [12] nassı nâzil olmuşdur. (---) (---)

Der-medh-i aded-i bâğvât

Evvelâ Diyârbekr'ün,

.....(2.5 satır boş).....

Der-vasf-ı kâr [u] kisb-i râcilât

Ekseriyyâ halkı tüccârdır kim ankâ bâzergânları vardır. Bir zümresi erbâb-ı hizmetdir. Mardin ve Karadâğ hâkimi ve rûznâmeci ve gayrı dîvân hizmetine me’mûrlardır. Bir sınıfı dahi şehir içre ehl-i sanâyi‘dir kim her gûne ehl-i hırefden mevcûddur. Ammâ kuyumcusu ve haddâdlarından çok esnâfı yokdur. Hulâsa-i kelâm cümle-i cümele ehl-i hırefi {meşhûrdur}.

Ahâlî-i Diyârbekr'ün lehce-i mahsûsaları ve ıstılâhat-ı ibârâtların beyân eder

Evvelâ fâtih-i Bağdâd ya‘nî Sultân Murâd, âlûfte vü âşüfte bir pâdişâh-ı Cem-cenâb olmağile her giz tabî‘at-ı şerîfleri cânib-i şarka meyyâl olduklarından ehl-i Irâk'un ve şehr-i Diyârbekr'ün Acemâne ve levendâne kelimâtlarından hazz edüp bizzât kendüleri "Men şöyle demişem" "Men heze böyle dememişem" deyü şark lisânı üzre tekellüm etdiklerinden nedîm-i yâr-ı gâr-ı hâslarından Kahvecizâde nâm bir mukallidi var idi. Yigirmi aded lisânda fesâhat u belâgat {üzre kelimât} etmede yed-i tûlâsın ayân etmişdi. Hatta Nemse ve Leh ve Çeh ve Fireng ve Moskov kırâlları taraflarından bir elçi yalacı gelse mezkûr Kahvecizâde mukallid ol elçi kıyâfetine girüp fesâhat üzre tercümânlık ederdi. Gerçî müslim ü **[207b]** muvahhidlere tenbîhü'l-gâfilîn içün [13] buyurulmuşdur. Ammâ Murâd Hân bir pâdişâh-ı Cem-cenâb olmağile mezkûr Kahvecizâde'yi her gelen elçilerün kıyâfetine koyup dîvân-ı pâdişâhîde tercümânlık edüp söz alup söz verirdi. Ol Kahvecizâde Sultân Murâd Hân'a eğlence olmak içün Diyârbekirli lehcesile bir hicv-âmîz kadehnâme etmişdir. Güfte-i Kahvecizâde der-hakk-i ahâlî-i Diyârbekir:

Miğreb çağı kuş bâğından gelmişdim

Şeyh Matar'dan men pürçihli almışdım

Kör Muharrem kimi müflis olmışdım

"Monlâ Mahmûd kıçım" direm mahkûl mı

Zeynî dir "Hacci gel gel böyle etme

Kara körpide neyleyipsen gel gitme

O hûrmeyi isidipdir isitme"

"Yandırıpdır içim" direm mahkûl mı

Sekiz nügü miskîneyi almışdım

Dam üstinde sittâreyi görmişdim

Hazak ile hâtırına değmişdim

"Heze bildim sıçım" direm mahkûl mı

Öz elimle Şatta reyhân dikdiğim

Yemişem boh hiçe emek çekdiğim

Hey dur bre hey anasın sekdiğim

"Çağırmışam bacım" direm mahkûl mı

Sarâydâra loğ taşını düşürtdüm

Anın ard kıcını haylı taşırtdım

Nânumuz lemen kendime pişirtdim

"Hulkum çıkdı içim" direm mahkûl mı

Diyârbekrün bakla ile çakılı

Satar gezengevi butum tut balı

Zeyn'oglunun o mırçite sakalı

"Biter biter kırkım" direm mahkul mı

Ev ıssı acarlı gönleğin geyer

Sabahdan serikle künige yayar

Ah göremem görsem yürek mi döyer

"Kodoş oldum giçim" direm mahkul mı

Bu gûne niçe ebyâtları Kahvecizâde Diyârbekirli lehcesiyle edüp Murâd Hân'a verdikde safâsından bizzât kendüleri tilâvet ederlerdi. Cümle "mahkûl mı" lafızları "ma'kûl mı" yerine olsa gerek.

Andan lehce-i gayrı ıstılâhât-ı garîbe

mığrebçağı	*mutrib*	*pürçihli*	*pürçikli*
ahşam vaktı	sâzende	havuç	havuç

menim kimi	*Bes men netmişem*	*körpi*
benim gibi	Ya ben neyledim?	köpri

kurgurşum	*ireli*	*hürme*
kurşum	ileri	avret

Meni yandırmışdır	*Hulkum çıhıpdır*	*nügü*
Beni bîzâr etmişdir	Cânım çıkmışdır	okka

miskîne	*sitâre*	*hazaki*
tütün	yıldız	darılmak

Heze bildim sıçım.	*öz özime*	*Kusa gitmişem.*
Şimdi bildim suçumu.	ben bana	Bâğa gitdim.

Kici bacım, ulu bacım.
Küçük kız karındaşım ve büyük kız karındaşım.

taşı
dam taşı

ard kıcı
at kefi

nânumûz aşı
ekmek aşı

gendime aşı
buğday aşı

gezengevî
kudret helvâsı

butum
fisdık

mirçite sakallı
kıvırcık sakallı

pohrenk
su yolu

habbene
----

heze
şimdi

acârlı dutuk
yeni duvak

Hey kişi pisik gimi mevlama gılan.
Hey âdem kedi gibi çağırma derim.

Bes ki kûzeyi sındırmışsan?
Zâhir bardâğı kırmış mısın?

Atan gûriçün olsun
Baban mezâriyçün olsun

.....(2 satır boş).....

Bunun emsâli niçe bin gûne lehce-i mahsûsa kelimâtları vardır. Ammâ tahrîrinde â'idesi ve beyânında fâ'idesi yokdur. Bu kadar kâfîdir.

Evsâf-ı mesîregâh-ı şehr-i Diyârbekr-i lâ-nazîr

Evvelâ cümleden meşhûr-ı âfâk olan diyâr-ı Rûm-ı Yunan'da Konya Merâmı ve Adalya'da İstanâz bâğı ve Mısır'da Feyyûm bâğı ve Şâm'da Mencik bâğı ve Darende'de Darende bâğı ve Malâtıyye'de Aspuzan bâğı; cümle bunlar meşhûr-ı âfâk olup manzûrumuz olduğu üzre evsâfları tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu Diyârbekir sâhil-i Şattu'l-Arab'da olan **Reyhân bâğı** ve müşebbek bostânı Rûm u Arab u Acem'de nazîri yokdur. Kaçan kim evvel-bahâr faslında Şattu'l-Arab'un tuğyânı mahalli ubûr edüp mâ'-ı zülâli ber-karâr cereyân etmeğe başladıkda Diyârbekir ahâlîsinin bây [u] gedâsı cümle ehl [ü] ıyâlleriyle sâhil-i Şatt'a rıhlet edüp kenâr-ı bahrde âbâ vü ecdâdlarından irsile intikâl etmiş

hudûdlarında hayme vü hargâhlariyle meks edüp bostânlarına kavun ve karpuz ve gûnâ-gûn sebzevât ve şükûfe eküp kâr ederler. Ammâ bunda bir gûne reyhân ekerler kim herkesün hudûdu kenârında eküp bir ayda gûyâ olup mızrak kaddi oldukda ol reyhândan **[208a]** içerisi görünmek ihtimâli yokdur. Ve Şattu'l-Arab kenârında cümle külbe-i ahzânlarının der-i dîvârları ve bâbları ve sütûhları cümle reyhândandır. Ve cümle reyhânın yine kökleri zemînde olup cemî‘i bergleri sebz-gûn olup durmadadır ve dâ’imâ zemînden tarâvet bulup büyümededir. Bir hâne reyhân dîvârından görünmek ihtimâli yokdur. Tâ bu mertebe sık reyhânlı külbe-i reyhânlardır kim şeb [u] rûz içinde sâkin olan merd [ü] zenânun dimâğları reyhân ve sâ’ir gül [ü] gülistân [ve] ergavânistân [u] sünbülistânından mu‘attar olur. Ve her bâğun harem bâğları dahi böyle reyhândan külbe-i seyrânlardır. Ve her külbede havz u şadırvânlar cümle Şat nehrindendir. Her bâğ u bostânlar mâ-beyninde Şatt'ı tur‘a tur‘a ve firka firka edüp müşebbek bostânlara cereyân etdirmişlerdir. Kâmil yedi ay bu Şat kenârında gece gündüz bir hây [u] hûy ve sâz [u] işret edüp Hüseyn-i Baykara zevkleri ederler. Ve yine cemî‘i ehl-i sanâyi‘ bu bostân faslında kâr [u] kisblerine meşgûl olup cemî‘i ma‘kûlât [u] meşrûbât mevcûddur. Niçe bin âdem şehre çıkup gûnâ-gûn kâr edüp yine ba‘de'l-asr gürûh-gürûh kenâr-ı Şat'da bâğlarına gelüp zevk u safâya meşgûl olurlar.

Bu bostânlarda olan âbdâr kavun bir diyârda olmaz, illâ diyâr-ı Van'da Bohtân kavunu olur. Ammâ bu Diyârbekir kavunu iridir ve gâyet âbdâr [u] hoş-hordur ve gâyet müşk [ü] amber-i hâm gibi bir gûne râyiha-i tayyibesi var kim bir kerre tenâvül edenün dimâğından bir hefteye dek râyiha-ı bıttîh gitmek ihtimâli yokdur; hatta ulemâ-yı Kürdistân ve fuzalâ-yı Sûrânistân: "Hazret-i Ebâbekrin es-Siddîk'ün râyihası kavun gibi kokardı", demişler.

Ulemâ-yı Diyârbekir: "Bizim Şat kavunu râyihasında ola", demişler. Tâ bu mertebe bir gûne râyihası var kim tenâvül edenün yâhûd teşemmüm edenün dimâğı pür-anber olur. Ve bu Diyârbekir kavunu kırkar ellişer vukiyye geliri de vardır ve cümle sebz-gündur. Diyâr diyâr erdiği mahalle dek hedâyâ götürürler. Ve niçe kişiler dârçîn ve karanfil ve pirinç ile Hazret-i Mu‘âviye te’lîfi zerde ta‘âmı yaparlar kim diyâr-ı Rûm'da Atina balından eyle mümessek zerde olmak ihtimâli yokdur, tâ bu mertebe mümessek kavun zerdesi olur. Ammâ karpuzu memdûh değildir. Lâkin reyhânı dahi eyle iri ağaçlar olur kim yedi-sekiz ayda çadırlara direk ve kazık yaparlar. Âteşe yaksalar sünbül-i Hıtayî gibi kokar. El-hâsıl ahâlî-i Diyârbekr'ün bu Şattu'l-Arab kenârında yedi sekiz ay zevk ü safâlarına halk-ı cihân reşk ederler, zîrâ geceleri Kadîr, rûzları ıyd-ı adhâ olup Hüseyin-i Baykara fasılları edüp, "Fânî cihândan sehel kâm aldık" zann ederler.

Her şeb sâhil-i Şat kanâdîl ü fânûs u şem‘-i rîh meş‘aleler ile çerâğân olup Şatt üzre niçe bin san‘atlar ile şem‘-i revgân ve şem‘-i aselleri tahtalar üze[re] zeyn edüp bir tarafdan bir tarafa çerâğlar cereyân edüp şeb-i muzlimleri gûyâ rûz-ı rûşen olup her külbede hânende vü sâzende vü kaşmerân [u] mutrıbân [u] meddâhân ve avvâd u çârtâyî ve şeştârî vü berbûtî ve kânûnî vü çengî ve rebâbî vü mûsikârî ve tanbûrî ü santûrî ve nefîrî vü belebânî ve neyzen ü dehenkzen; hulâsa-ı kelâm cemî‘i sâzendegân u mizmeregân, cümlesi tâ vakt-ı Şâfi‘îye dek fasl-ı Baykara edüp ba‘dehû mü’ezzinân-ı müselmân asvât-ı hazînleriyle temcîd ü temhîdler tilâvet edüp cümle ehl-i tarîk u âşıkân-ı sâdıkân Fisagores-i Tevhîdî tevhîdi ederler, zîrâ ahâlî-i Diyârbekir cümle tarîk-ı Hâcegândan ve tarîk-ı Gülşenî'den olmak ile zevk ü şevk-i tevhîd vecdinden dahi hâlî değillerdir. Netice-i merâm bu bâğ-ı İrem'de gûy-gûy ve güm-güm cân sohbetleri olup devâm-ı devlet-i

pâdişâhîye müdâvemet ederler. Hudâ mertebelerin âlî ede. Andan,

Mesîregâh-ı Kus bâğı. Bu dahi şöhre-i şehir olmuş bâğ-ı İremin biridir; hatta fâtih-i Bağdâd Gâzî Sultân Murâd ba‘de'l-feth-i Bağdâd bu bâğa gelüp adlile dâd edüp anda ayş [u] ışret etdi. Bu teferrücgâh u ârâmgâh nehr-i Şatt'un tarafında ravza-ı Rıdvân'dan nişân verir bir gîtân-ı cinândır kim vasfında lisân bî-zebândır.

.....(3.5 satır boş).....**[208b]**

Der-sitâyiş-i şehrengîz-i tetimme-i külliyât-ı (---) (---) (---)

Şehr-i Diyârbekir memâlik-i Âl-i Osmân'da eyle bir diyârdır kim Hazret-i Yûnus'un du‘â-ı hayr[ı] berekâtları sebebiyle ecnâs-ı mahlûkâtun cemî‘si ile ma‘mûr oldu. Ammâ ekseriyyâ halkı Ekrâd u Türkman ve Arab u Acem'dir. Re‘âyâ vü berâyâsı cümle Ermenî'dir. Anınçün diyâr-ı E[r]men add olunur. Ve kal‘ası Şat kenârında cezîre-i Dicle'den add olunur, zîrâ Furât ile nehr-i Şat mâbeynine cezîre-i Dicle add olunur. Âb [u] hevâsınun letâfetinden halkı gâyet zekî ve sıbyânları gâyet necîb ü reşîd olup cümle halkı lisân-ı Kürdî ve Türkî ve Arabî ve Acemî ve lisân-ı Yarmenî tekellüm ederler. Talâkat-ı lisânda gâyet fusehâ-yı büleğâdan kimesneleri vardır. Ve gâyet garîb-dost u muhibb-i fukarâ âdemleri vardır. Ve cümlesi şûh u şengül ü şakrak ve nedîm ü zarîf ve nükteşinâs u tîz-fehm âdemleri vardır. Mehâbet ü salâbet ve şecâ‘atda her biri Rüstem'-akrândırlar. Ve gâyet müsinn ricâlleri ve müsinne nisvânları olur. Hakkâ ki bu vilâyetün umûmen zarâfeti gibi sâhib-i melâhatı olmaz, derler. Cümle halkı mü’min u muvahhid ve pâk-i‘tikâd u ehl-i tevhîd ve sâhib-i vera‘ âdemlerdir. Nisâ makûleleri gâyetü'l-gâye Râbi‘a-ı Adeviyye mertebesinde ehl-i perde, zâhide sâhib-i cemâle havâtînleri var. Çârsû-yı bâzârda bir fertûte pîrezen dahi yokdur. Sûk-ı sultânîde bir bint-i sagîre görseler katl ederler yâhûd pederini te’dîb ederler. Tâ bu mertebe ehl-i ırz Diyârbekir'dir.

.....(1.5 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı evlilyâ’ü'l-ârifîn ve asfiyâü'l-vâsilîn
radıyallahu anhüm ecma‘în kaddesenallahu bi-sırrihi'l-mübîn

Evvelâ cümleden kadîm **ziyâretgâh-ı Ashâb-ı Güzîn** içkal‘ada paşa sarâyı kurbünde Hazret-i Hâlid câmi‘i'nde pîr-i ashâb-ı şevk, şeyh-i erbâb-ı zevk, gâzî-yi hürr-i şehîd Hazret-i Hâlid ibn Velîd *aleyhi'r-rahmetü'l-meliki'l-mecîd.* Bu kabr-i pür-envâr bizzât Hazret-i Hâlid'ün evlâdı Hazret-i (---) (---), ammâ bi-nefsihî kendüleri Hımıs şehrinde medfûnlardır. Niçe sene kendüleri Diyârbekr'i kayâsıralar destinden feth edüp müstakil Diyârbekir hâkimiyken bu mahdûm-ı mükerremi merhûm olup bu iç kal‘a câmi‘inde defn etmişdir kim hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Hakîr-i pür-taksîr âsitâne-i se‘âdetine rû-mâlîde etdiğimiz mahalde hâtıra hutûr edüp bu ebyâtı rûy-ı dîvârına tahrîr etdim, li-nâmıkıhî:

Ecel sûhânı hakk eyler hadîdi

Dahi Hâlid Velîd İibnVelîd'i

Andan kal‘adan taşra **ziyâret-i Hamza Baba** *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Andan yine Rûmkapusu'ndan taşra hâris-i akl u şer‘ ârif-i asl u fer‘ şeyh-i millet kutb-ı devlet ma‘den-i esrâr-ı İlâhî mücâhid-i envâr-ı nâmütenâhî **Hazret-i Şeyh Rûmî**. İsm-i şerîfleri (---) (---). Bizzât maskat-ı re’sleri diyâr-ı Âzerbaycân'da şehr-i Rûmiyye'dir. Hâlâ ecdâdlarından Koçağa sultân ve Şovrî sultân cümle Rûmiye'de medfûnlardır. İnşâallâh ol mahalli tahrîr etdiğimizde anları da terkîm ederiz. Ammâ bu azîze "Rûmiye şeyhi" denmesinin sebeb-i tesmiyesi oldur kim vatan-ı aslîleri şehr-i Rûmiye'dir. Bu Hazret-i azîz mâldâr ve azîz kimesne olmağile kırk binden mütecâviz mu‘tekid fukarâları kendüye halka-be-gûş olmuşlardır. Bu kesret-i fukarâ ile tarîk-ı Hâcegân'a şöhret vermişlerdi.

{Sebeb-i şehâdet-i Şeyh Rûmî}: Hatta Sultân Murâd Hân'a gammâzlar Revân kal‘ası altında: "Pâdişâhım, Diyârbekir'de Rûmiye şeyhi. *Allahu a‘lem,* Mehdî gibi sâhib-i hurûc ola gibi. Zîrâ kırk bin hemân uryân u büryân aşk-ı İlâhî ile giryân tüvânâ ve zeber-dest mürîdleri vardır" deyü şeyhi Murâd Hân'a gamz etdiler. Murâd Hân: "Olmaya illâ hayr", deyüp hâmûş oldu. Üç seneden Murâd Hân Bağdâd-ı behişt-âbâd fethine azîmet edüp kat‘–ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Diyârbekr'e karîb vardıkda cümle a‘yân [u] kibâr nehr-i Furât sâhilinde istikbâl-ı Murâd Hân'a vardıklarında azîz dahi muhteşemâne üç bin mülebbes dervîşâniyle huzûr-ı Murâd Hân'a bî-bâk u bî-pervâ varup: "Es-selâmü aleyke, hûnkârım", deyü "hûn" lafzın keşîdelice ederler.

Murâd Hân eydür: "Azîzim, hûn lafzın medlice etdiniz." der. "Belî, hûnkârım, bu mahalden sa‘âdetle Bağdâd'a vardıkda muhâsara edüp mâh-ı Şa‘bânü'l-mu‘azzam (---) gününde kırk gün tamâm olup ba‘de'l-feth derûn-ı Bağdâd-ı behişt-âbâdda Kızılbaş'un başların tîğ-i âteştâb ile tırâş edüp hûnların seylâb gibi revân etdirüp dest-i Acem'de Revân içre şehîd olan sünniyânun kanları intikâmların alırsız. Anınçün ‘Hûn-kârım’ deyü medd etdik." der. Sultân **[209a]** Murâd, azîzün Bağdâd fethi tebşîrin şeyhden istimâ‘ edüp mesrûr oldu.

Murâd Hân eydür: "Yâ efendi, ba‘de'l-feth sıhhatla âsitâne-i se‘âdetime vâsıl olur muyum?", dedikde; "Belî, ba‘de'l-fetih bu Diyârbekr'e gelüp gammâz u hemmâzlar iğvâsıyla nâ-hak bir hûn-kârlık dahi edersiz. Ammâ kulûba dokunup İslâmbol'a varırsız. Ammâ *Allahu a‘lem,* size gayrı feth-i bâb olur." dedükde Murâd Hân bu rümûzu sâde geçüp eydür: "İnşâallah, efendi, ba‘de'l-feth-i Bağdâd azîmetim cezîre-i Malta üzeredir." der.

Hemân azîz eydür: "Beğim, şimdengerü tarîkat-ı Muhammedî kitâbın okuyarak Budin üzre gitseniz dahi a‘lâdır." dedikde Murâd Hân eydür:

"İnşâallah Nemse çasarı olan Alaman kıralına bir gûşmâl etmemiz mukarrerdir, zîrâ buyurduğunuz gibi Nemse küffârı menim Bu-dîn'im kal‘ası üzre çete ve potura ve Katona kâfirleri salırmış", der.

Hemân yine azîz, "Beğim, neylersen eyle, Kızılbaş elinden İmâm-ı A‘zam'ımızı halâs eyle. Ba‘dehû Budin'ün muhâfazasına mukayyed olup dâ’imâ hâzır-bâş ol!", deyü niçe bu gûne rümûz-ı künûz-âmîz kelimâtlar ederek Diyârbekr'e gelüp azîze vâfir ihsân edüp bir şey kabûl etmeyüp Diyârbekr'ün hâne-i avârızından ve cizye malzemesinden tenzîl ricâ ederler. Ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup andan Murâd Hân Azîz'ün du‘â-ı hayriyle Bağdâd'a varup hikmet-i Hudâ şeyh hazretlerinin ta‘yîn etdikleri

gün ki oldu Tayyâr Mehemmed Paşa şehîd olduğu ân Bağdâd sulh ile feth olup asker-i bî-pâyân derûn-ı kal‘aya girdikten sora Kızılbaş-ı kallâş Karanlıg kapu dibinde kapanup cenge âheng edüp içkal‘ada mütehassın olanlar dahi cebehâneye âteş edüp niçe bin guzât-ı müslimîn ve niçe bin mülâhidîn âteş-i Nemrûd'a göyünüp tayr-ı Ebâbîl kimi havâya tayerân edince hemân Murâd Hân gazaba gelüp "Bre vara vuran Kızılbaşları kılıçdan geçirsinler." deyince yedi sa‘atda kırk iki bin Kızılbaş'un başların şimşîr-i İslâm ile tırâş etdiklerinde Murâd Hân eydür: "Allahu Ekber, Diyârbekir'de Rûmiye şeyhi bu gâzânun böyle olacağın keşf etmiş idi. Hakkâ ki tehî er değil imiş. İnşâallah bu feth [ü] fütûhı tebşîr etdiğiyçün ana çok ihsân ederim." diyerek ba‘del-feth yine Diyârbekr'e gelüp azîz Hazretlerine belegân-mâ-belâğ ihsânlar etdikçe şeyh bir zerre kabûl etmeyüp du‘â ederdi.

Yine gammâzlar "Pâdişâhım! Azîz şeyh ilm-i kimyâya mâlikdir kim on bin kîse altuna mâlikdir ve murâd edinse cemî‘i mürîdlerinün bakır avânîlerin cümle altun etmeğe kâdirdir. Korkacağuzdur kim Timur-i bî-nûr gibi ve Mehdî-yi sâhib-zuhûr gibi bu şeyh hurûc ide." dediler.

Murâd Han yine ığmâz-ı ayn edüp şeyh ile bir gün esnâ-yı kelâmda: "Azîzim, acaba ilm-i kimyânun aslı var mıdır? deyü su‘âl eder.

Azîz dahi: "Belî, hünkârım! Kâr-ı meşâyihândır. Kifâf-ı nefis içün peydâ edüp zer-i hâlisden habbecikler edüp tenâvül ederler. Ehl-i sülûk olan kimesneler anınla def‘i-i cû‘ ederler. Yohsa, mâl-ı Kârûn'a mâlik olalım deyü tahsîl-i kimyâ etmezler." der.

Murâd Hân eydür: "Ah Efendi! Şuna mâlik olanları görsem! Bu ilme gâyet münkirim." der.

Hemân azîz eydür: "Beğim, eğer afv ile mu‘âmele ederseniz huzûrunuzda eylesinler, tâ ki acâ’ib göresiz." der. Murâd Han azîzün halvethânesine gidüp halvet ederler. Hikmet-i Huda ol mahalde azîzün hareminde eyâlet-i Şâm'da Ma‘ânoğlu nâmıyla meşhûr-ı âfâk mîr-i Dürzî'nün bir fertûte-i cihâne vü delle-i muhtâre dûşîze kızı var idi. Huzûr-ı pâdişâhîye gelüp zemîn-bûs edüp niçe kelâm-ı dırâzdan sonra ol mekkâre avret babası Ma‘ânoğlu'ndan gördüğü gibi âteş-i Nemrûd yakup bir kantâr nühâs-ı hâssa bir dank iksîr-i a‘zâm verüp ol ân sûret-i zerd bulup bir zer-i hâlis olur kim şem‘i asfer gibi nerm bir zeheb-i hâlis olup azîz andan bir kaç habbe edüp kendüsi tenâvül eder. Üç habbe dahi Murâd Hân ekl edüp ol gün ol gece Murâd Han aslâ ta‘âm dilemeyüp pür-şikem durur.

Hemân Murâd Hân serâperdesine gelüp gammâzlarun cevâbları sâdık çıkdığına ta‘accüb edüp ol ân (---) (---) ağayı şeyhün halvethânesine gönderüp şeyhi ve Ma‘ânoğlu kızın ma‘nûkan şehîd edüp Rûmiye kapusundan taşra defn etdiler.

Ba‘dehû Murâd Hân da İslâmbol'a varup çok mu‘ammer olmayup: "Âh şeyh Rûmî" ve "ah (---) (---)" diyerek merhûm oldu.

Bu menâkıbı hakîr efendimiz Melek Ahmed Paşa'dan istimâ‘ edüp tahrîr etmişiz. Zîrâ ol asırda Melek Ahmed Paşa Murâd Hân'ın **[209b]** silâhdârı ve ba‘de'l-feth-i Bağdâd Diyârbekir vâlîsi olup azîzün mu‘takidi olmağile her bâr azîzi ziyâret ederdi. *Rahmetullahi aleyh.*

Ammâ Rûmkapudan taşra makâbir-i müslimîn içre bî-kıbâb ve bî-binâ medfûnlardır. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Anda bu hakîr seng-i mezârına bu ebyâtı tahrîr etdim. Beyt:

Gelüp etdik ziyâret bu makâmı

Ki budur pîşvâ-yı Şeyh Rûmî

Andan **ziyâretgâh-ı monlâ-yı azîz Muslihüddîn Lârî**: Hindistân'daki Lâr şehrinde vücudâ gelmiş bir seyyâh-ı âlem ü fuzalâ-yı benî Âdem idi. Rûm'a geldikde musâhib-i şehriyârî olup hayli şöhret-i i‘tibâr bulup Ebussu‘ûd mertebesi kimesne oldukda mevlevîyyet ile Diyârbekir'de Hüsrevîyye medresesinde seccâdenişîn iken secde-i âhiri tamâm edüp kârgâh-ı fenâdan bârgâh-ı bekâya gidüp hâlâ anda seccâde-nişîn olup Rûmiyye şeyhi civârında âsûdedirler.

.....(4 satır boş).....

Diyârbekr'ün enderûn [u] bîrûnunda niçe ziyâretler etdik. Ammâ meşhûr-ı âfâk bunlar. Ve her bâr Firârî Mustafâ Paşa hazretlerinin müsellimi (---) (---) Ağa ile ve Kelepür Hüseyn Ağa ile ve a‘yân-ı Diyârbekir ile şeb [u] rûz sohbet-i hâslar ve sâyd u şikâr-ı teferrücgâhlar edüp zevk ü safâlar ederdik. Ammâ efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın me’mûr etdüği hizmetimiz vücûda gelüp niçe gûne hayemât ve çergeler ve matbah u tengtir çadırlar alamayup işimiz mu‘attal kaldı. Zîrâ vâlî-i Diyârbekir Mustafâ Paşa-yı Firârî çölistân-ı Mardin ü Sincâr'da Şâm Şeyhi Alî Fâris ile çöl pâdişâhı (---) (---) ve Benî Tây kabîlesi imdâdiyle çölde ceng-i azîm olmağile Firârî Mustafâ Paşa eyâlet-i Diyârbekr'ün kırk yedi bin asker ile mezkûr Urbânların mâbeynlerin ıslaha gitmişdi.

Hakîr de seyâhata bahâne arayup paşa efendimiz mektûblarıyla müsellimden mektûblar ve iki yüz refîkler alup huddâmlarımızla,

Diyârbekir'den cânib-i kıbleye kal‘a-i Mardin'e ve kal‘a-i Sincâr'a gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ Diyârbekir'den nehr-i Şatt'ı geçmeyüp Şat cânib-i şarkda kalup biz yine refîklerimiz ile Şatt-ı Furât mâbeynindeki Dicle cezîresi ta‘bîr etdikleri cezîre içre kıbleye (---) sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Göksu: Ma‘mûr Ermenî köyüdür ve Diyârbekir nevâhîlerindendir. Ve nehr-i Şat ile nehr-i Dicle add olunan sevâd-ı mu‘azzam cezîrede bir ma‘mûr köydür.

Der-beyân-ı cezîre-i azîm, Dicle-i kadîm: Cenâb-ı İzzet bu rûy-ı arzı halk idelden berü bu cezîre-i ma‘mûr nehr-i Furât ile nehr-i Şattu'l-Arab'ın mâbeyninde bir sevâd-ı mu‘azzam cezîre halk olunmuşdur kim bu cezîrenin ibtidâsı cânib-i şimâlde kal‘a-i Harput ve kal‘a-i Pertek kurblarında İzoli ekrâdı içindedir. Andan bir ucu cânib-i kıbleye Bağdâd çölü ve Kûfe ve Kerbelâ çölleri içre gidüp ta kal‘a-i Kurna'ya varınca tûlânî bir cezîre-i azîmdir kim tûlâsı kırk altı konakdır, ammâ arzı

üç menzil, ya yedi menzil, on konak, en nihâyeti on beş konakdan ba‘îd arîz yeri yokdur. Ta bu mertebe Cezîre-i Dicle'dir. Şat ile Furât mâbeyninde olmağile Cezîre-i Dicle derler, ammâ nehr-i Dicle yine nehr-i Şattu'l-Arab'dır. Ammâ bu Cezîre-i Dicle içinde cümle yüz yetmiş altı pâre imâr ve mükellef kal‘ası vardır. Yetmiş altısı dahi Hulâgû ve Timur-ı bî-nûr asrında harâb u yebâb olmuşdur.

Evvelâ bu Cezîre içre imâr olan kal‘aları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Diyârbekir ve kal‘a-i Eğîl ve kal‘a-i Erganî ve kal‘a-i Harput ve kal‘a-i Pertek ve kal‘a-i Sağman ve kal‘a-i Çemişgezek ve kal‘a-i Çapakçur ve kal‘a-i Genç ve kal‘a-i Atak ve kasaba-i Cıska ve kal‘a-i Kulp ve kal‘a-i Tercil ve kal‘a-i Mihrani ve şehr-i harâb Muş. Bu zikr olunan kılâ‘lar Dicle cezîresinin şimâli tarafındadır, ammâ kal‘a-i Palu nehr-i Murâd'ın hâricindedir. Kal‘a-i Malatıyye dahi hâric-i Cezîre'dedir. Andan kal‘a-i Çermik ve kasaba-i Abdî ve kasaba-i Çüngüş ve kal‘a-i Simyât ve kal‘a-i Sînn-i Ruha ve kal‘a-i Rahbe ve kal‘a-i Siverek ve kal‘a-i Haddîse ve kal‘a-i Hadde ve kal‘a-i Dir ve kal‘a-i Ane ve kal‘a-i Selme ve kal‘a-i Merkısa ve kal‘a-i Rusâfe ve kal‘a-i Rıkka ve kal‘a-i Harrân ve kasaba-i Samsad ve kal‘a-i Ruha ve kal‘a-i Rûm ve kal‘a-i Birecik, bu mezkûr kılâ‘lar cümle Cezîre-i Dicle'de hâk-i arz-ı Mukaddes'de vâki‘ olmuşdur. Andan kal‘a-i Mardin ve kal‘a-i Hasankeyfâ ve kal‘a-i Hasdepe ve kal‘a-i Sincâr ve kal‘a-i Tilhovar ve kal‘a-i Musul ve kal‘a-i Nasîbîn, ammâ kal‘a-i Cizre ve **[210a]** (ve) kal‘a-i İmâdiyye ve kal‘a-i Akra nehr-i Şatt'ın cânib-i şarkında olup Dicle Cezîresi'nden hâric olmuş olur, ammâ Hazret-i Alî ile Hazret-i Âyişe-i Sıddîka'nın Sıffîyn cengi etdikleri sahrâda ve Furât kenârında olan Ca‘ber kal‘ası nehr-i Furât'ın cânib-i şarkîsinde olmağile Cezîre-i Dicle'de vâki‘ olmuşdur. Ve kal‘a-i Hizân ve kal‘a-i Mâkisîn ve kal‘a-i Tîl-i Cezîre ve kal‘a-i Kefirsusa ve kal‘a-i Beledü'l-hatîb ve şeh-i Hızır ammâ kal‘a-i Tikrit hâricdir, kal‘a-i Haddîse direst-i Dicle cezîresinin ta vasatındadır ve kal‘a-i Kuka (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve niçe kılâ‘lar dahi var. Andan Kuşlar kal‘ası mukâbelesinde kal‘a-i Bağdâd Şatt'ın cânib-i şarkîsinde olmağile cezîre-i Dicle'den add olunmaz, ammâ yine Cezîre'de İmâm Alî ve İmâm Hüseyn ve Deşt-i Kerbelâ; Dicle cezîresindedirler.

.....(2 satır boş).....

Nihâyet Cezîre-i kal‘a-i Kurna'dır, *ve's-selâm.*

Ezîn-cânib, Diyârbekir kurbünde meks etdiğimiz karye (---) (---). Yine cânib-i kıbleye sengistân içre şiddet-i hârda (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i Zirzıvân Boğazı: Bir mahûf u muhâtara teng u târ boğaz-ı bî-emândır kim ne‘ûzü-billâh yine Diyârbekir hâkindedir. Cânib-i cenûbu ve kıblesi Mardin ve Sincâr çölleridir. Andan kalkup yine cânib-i cenûba 7 sâ‘atde,

Ziyâretgâh-ı eş-şeyh Hazret-i Zuli Sultân (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı Kahkahâ-yı Ermenîstân taht-ı Dârâ şâh-ı mülk-i cihân, şehr-i azîm u

sûr-ı kadîm, kal‘a-i hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn, ya‘nî kal‘a-i Şâhika-i Mardin, rabât-ı ibret-nümâ-yı emîn
(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘a-i yed-i kudret hakkında niçe bin müverrihân-ı Arab u Acem ve Rûm u Yunaniyân ve gayrı milel-i edyân-ı bâtılân bizâyeleri zu‘munca çok evsâfin tahrîr etmişlerdir, ammâ târîh-şinâs Mıkdısî kavlince bu kal‘a-i Mardin'in imâretine sebeb bizzât Hazret-i Yûnus Nebî *aleyhisselâm* idi. Zirâ Yûnus Nebî vakt-i şitâda Musul kurbünde Beledü'l-hatîb şehrinde sâkin olurdu. Vakt-i yayda yaylaya çıkup bu cebel-i Mardin'de sâkin olup kisb-i tarâvet edüp ibâdet ederdi. Hâlâ kûh-ı Mardin'de niçe gâr-ı azîmler vardır, anda sâkin olup hâlâ savma‘a-i Yûnus Nebî derler bir gâr-ı yetîmân-ı kân-ı züvvârândır. Ol asırda bu cebele Kûh-ı Şâhika derlerdi. Bu cibâlin gârları içre bir ejderhâ peydâ olup Hazret-i Yûnus'a imân getürenlerden niçe bin ümmet-i Yûnus'u tenâvül etdi. Ba‘dehû Hazret-i Yûnus'dan niçe münkerîn mu‘cize isteyüp niçe bin kavm-i Yahûd. "Bu cebel-i Şâhika'da ejderi katl eyle, sana imân getirelim", dediler. Andan Hazret-i Yûnus *aleyhisselâm* nübüvvet kuvvetiyle ol ejdere bir taş urup katl edüp üç bin aded münkerîn İslâm ile müşerref olup bu cebelde sâkin olup Hazret-i Yûnus ile hem-civâr oldular ve günden güne bây oldular. Bu cebelde ejder hâsıl olduğundan bu kûh-ı bülende kûh-ı Mâr dediler. Bir sebeb-i tesmiyyesi dahi yine ümmet-i Yûnus Nebî'den bir ulu beğ var idi, mâl-ı firâvâna mâlik idi. Cenâb-ı Kibriyâ ana Yûnus Nebî du‘âsıyla ol sene ikiz doğar iki evlâdı hâsıl olup Hazret-i Yûnus isimlerini Merâdin deyü nâm buyururlar. Bu iki fetâ kırkar seneye bâliğ olduklarında Hazret-i Yûnus'un ta‘lîmiyle bu iki karındaş Cebel-i Mâr üzre bir sûr-ı kebîr edüp itmâm etdiklerinde Hazret-i Yûnus bu kal‘aya Merdeyn buyurdular. Zirâ iki merd-i meydân binâ etmişdir. Anınçün Merdeyn'den galat Mardin derler, ammâ diyâr-ı Acem'de yılan ve çıyan ve ejderhâ kânı olduğundan kal‘a-i Mâr-ı dîn derler. Diyâr-ı Arab'da kal‘a-i Şâhika derler, diyâr-ı Rûm'da Mardin derler.

Lisân-ı

.....(1 satır boş).....

Ammâ ibtidâ nazargâh-ı Yûnus Nebî'dir, ba‘dehû binâ-yı birâdereyn-i Merdeyndir. Ta Hulâgû asrına gelince Hazret-i Yûnus'un hacer ile katl etdüği ejderin üstühânları kal‘anın dervezesi üzre dururdu. Hulâgû bu kal‘ayı fethinde usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘anın âsâr-ı binâların münhedim etdikde ejderin mahkûkların memâlik-i Gazan'a develer ile götürdü. Bu kal‘a-i ibret-nümâ niçe mülûkdan mülûka değüp mukaddemâ bir Dârâ Şâh'ın taht-gâhı idi. Dârâ Şâh sayd u şikârından hazz edüp vakt-i temmuzda bunda sâkin idi. Vakt-i şitâda Nasîbîn kurbünde Karadere ya‘nî Kara Dârâ nâm şehirde karâr-dâde idi.

Ba‘dehû kefere-i Rûm bu Dârâ Şâh'ı **[210b]** münhedim edüp cümle Âzerbaycân u İrân u Turan'a Yunaniyân istîlâ edüp Dârâ Şâh'ı harâca kesüp bu kal‘a-i Mardin'e mâlik olup binâ-yı azîm düyûrlar ihdâs etdiler. Zirâ Hazret-i İsâ *aleyhisselâm* asrında bu Mardin içre Buhtunnasr-ı sâhib-hurûcun bir puthâne-i âteşgedesi var idi. Buhtunnasr hûn-ı Yahyâ talebiyçün bu Mardin'den hurûc edüp Haleb'i ve Şâm'ı ve Beyt-i Makdis'i ve Beytü'l-hazân'ü ya‘nî şehr-i Safet'i ve Taberistân'ı ve Askalân'ı ve Arz-ı Hasan'ı ve Arz-ı Mısr'ı umûmen harâb u yebâb edüp yine kal‘a-i Mardin'e geldi. Anınçün Rûm

kefereleri bu Mardin'e rağbet edüp Dârâ Şâh'ın destinden dest-i kahr ile alup mutasarrıf oldular. Andan yine Ermenî keferesi destine girdi.

Ba‘dehû sene 795 târîhinde Timur Şâh üç sene muhâsara edüp içinde mütehassın olan fecereler kal‘ayı Timur'a vermek sadedinde iken derûn-ı kal‘ada olan nisvân-ı sâhib-isyânlardan bir fertûte-i mekkâre kendüsü gibi kancık kelblerin südüyle tâze yoğurd ve tâze peynir yapup fağfûrî tabaklar ile taşrada Timur'a hedâyâ gönderüp eydür "Bizi muhâsara edüp ifnâ-yı vücûd edersin. Biz hod henüz tâze süd ve hubz-i halûm tenâvül etmedeyiz" dedikde hemân Timur muztarib-i hâl ve bî-huzûr [u] bî-mecâl olup nefîr-i rıhletleri çalup azm-i diyâr-ı Rûm alâ Yıldırım Bâyezîd Hân eder. İşte kal‘a-i Mardin'i bu yüzden ol mekkâre kelb südüyle halâs etmişdir. Ba‘dehû Âl-i Abbâsiyân'dan Sultân (---) bir hîle ile kal‘a-i Mardin'i Ermenîler destinden serîka edüp her tarafın imâr edüp kahkahâ-yı Kürdistân etdi.

Ba‘dehû sene 920 târîhinde Sultân Selîm Hân-ı Evvel Çıldır fethin etdikden sonra bu kal‘a üzre Bıyıklı Mehemmed Paşa Monlâ İdrîs-i İmâdî ile yüz bin askere serdâr-ı mu‘azzam edüp deryâ-misâl asker ile serdâr-ı mu‘azzam zeyl-i kal‘ada meks edince on yedi günde kal‘a-i Mardin'i Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya teslîm edüp derûn-ı kal‘ada olan cüyûş-ı Ekrâd bâ-sulh [u] salâh kal‘a-i Sincâr'a gitdiler. Ba‘dehû Süleymân Hân sene 941, *"Fetahna'l-Irâk"* târîhinde Bağdâd-ı hurrem-âbâd gazâsına giderken bu kal‘a-i Mardin'i tahrîr edüp Diyârbekir eyâletinde sancak beği tahtı idi. Hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâss-ı hümâyûnu 200.000 yük akçedir.

Paşası bin kadar âdemiyle hükm-i hükûmat edüp ber-vech-i adâlet kendüye yigirmi bin guruş hâsıl eder, ammâ şecî‘ ü nâmdâr ve yarar paşa-yı kâmkânıdır. Değme âdem kâr idemez. Zîrâ (---) tarafı Saçlı dağının Yezîdî Ekrâdlarıdır. Bir tarafında Aşadı kavmi Ekrâdıdır, bir tarafında Şatakî Aşîreti Ekrâdıdır ve hâmûnlarında Türkman-ı bî-amân sâkinlerdir ve sahrâ-yı bî-nihâyesinde Tay kabîlesi Urbânı konar göçer. Bu merkûm kavm-i melâ‘înlerden öşür, aded-i ağnâm ve otlak hakkın bi't-tamâm almak değme paşa-yı hümâm kârı değildir. Anınçün Mardin'e cerrî ve şedîd ve zü'l-kuvve paşa-yı hünerver ister. Ve taht-ı hükûmetinde cümle erbâb-ı zu‘amâ 306 ve erbâb-ı timâr 365 ve alâybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile cümle bin altmış aded müsellah asker olur, beğiyle sefer eşerler ve üç yüz pâyesiyle mükellef kazâdır. Cümle nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Beher sene kadıya bu nevâhîler üç bir guruş hâsıl olur. Müftîsi ve nakîbi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir nâ’ibi ve şâhbenderi ve subaşısı ve kapân emîni vardır ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları vardır.

Manzara-i eşkâl-i kal‘a-i ibret-nümâ-yı Mardin

Evvelâ hudûd-ı Ermenîstân'da Cezîre-i Dicle içinde Şatt'a iki menzil karîb bir çölistânda evc-i âsumâna kadd-i ser çekmiş rengâmîz, ebrî renk kaya-yı serâmed üzre bir kal‘a-i yed-i kudretdir, Cenâb-ı Bârî kârı bir kal‘a-i bârîdir kim vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsırdır. Lâkin bu abd-i hakîr-i kalîlü'l-bidâ‘a lehce-i mahsûsumuz ile alâ kadri'l-imkân güneşde zerre ve deryâda katre-misâl medhine cür’et edüp tahrîr idelim.

Bu kal‘a-i serbülend eyle bâlâdır kim zirve-i a‘lâsında olan imâristânının burc [u] bârûları kehkeşân-

âsâ ebr-i kebûdlara peyveste olup ta vakt-i zuhr olmayınca ebr-i nîlgûn zâ'il olmadan kal'anın mâ-fevkında olan minâreler ve sâ'ir ebniyye-i âlîlere zâhir ü bâhir olamaz. Ta bu mertebe serbülend kal'a-i bî-mânenddir. Hatta cemî'i seyyâhân-ı berr ü bihâr cihânbânların takrîr-i tasdîkleri üzre bu edîm-i arz içre cemî'i mülûkda niçe bin kılâ'-ı azîmler gördük ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da {Mardin gibi kal'a-i ibret-nümâ görmedik, derler.

Hatta bu hakîr sa'b kılâ'lardan} kal'a-i Afyonkarahisârı ve kal'a-i Şabinkarahisârı ve kal'a-i Mekü ve kal'a-i Van-ı sedd-i imân ve kal'a-i İmâdiyye ve kal'a-i Markab ve kal'a-i Hasan ve kal'a-i Ermenak ve kal'a-i Gerek, bunlar Anadolu kal'alarıdır, ammâ diyâr-ı Rûm'da kal'a-i Benefşe ve kal'a-i Gördüs ve kal'a-i Misistre ve kal'a-i **[211a]** Yayiçse ve kal'a-i Şin ve kal'a-i Sîn ve kal'a-i Bulgari ve kal'a-i İzvornik ve kal'a-i Arnavud Belgradı ve kal'a-i Akkirmân ve cezîre-i Kırım'da İnkirmân ve kal'a-i Sudak ve kal'a-i ibret-nümâ-yı Menkup. Bu bâlâda tahrîr olunan kılâ'-ı Hudâyîleri bu abd-i kemter-i ahkar görmek müyesser olup ammâ bu kal'a-i Mardin'e birisi müşâbih değildir. Zîrâ zirve-i a'lâsına urûc edince kâmil iki fersahda çıkılır. Cânib-i erba'asında üçer dörder menzil yerden nümâyân bir kal'a-i sedd-i imândır.

Bu kal'adan kal'a-i Nasîbîn ve kal'a-i Sincâr ve kal'a-i (---) kûh-ı Sincâr ve deşt-i Hâmûn-ı bî-pâyân cümle nümâyândır. Bu kal'a-i Mardin'in bir takrîb ile fethi makdûr-ı beşer değildir. Ancak muhâsara ile yahûd nihânîce serîka ile feth olur. Yohsa bir vecihle kabza-i tasarrufa gelmesi mümkin değildir.

Derûn-ı kal'ada ol kadar mağaralar ve muzlim kemîngâhlar ve su sarnıçları var kim onar sene muhâsara olsa kifâyet eder su sarnıçları vardır ve cemî'i püştelerin yalçın kayaları üzre bârân-ı rahmet nüzûl etdikde bir katre mâ-i rahmet hebâya gitmeyüp cümle kayalar yoluyla su sarnıçlarına gider, mîrî sarnıçlar vardır. Ve niçe yüz aded gâr-ı yetîmânlarda yedi sekiz yüz yıldan berü kızıl darı ve kara sûret darısı ve çeltikli pirinç mâl-â-mâldir kim gûyâ henüz harmandan der-anbar olmuş hubûbâtlardır. Ve niçe yüz aded gârlarda ve şömne ve mahzenlerde ve hâsıllarda danedâr buğday ve şa'îr ve gayrı hubûbâtlar der-mahzen olup âmâdedir, ammâ her bu gendümleri re'âyâ vü berâyâlar üzre taraf-ı şehriyârîden tevzî' edüp ba'dehû yine cedîd gılâl ve hınta alup der-anbar ederler. Ve bu kal'ada olan mühimmât ü levâzımât ve bî-hadd [ü] bilâ-gâyât cebehâne-i gûnâ-gûnlar var kim hesâbın Feyyâz-ı Mutlak bilür. Ve ol kadar şedde barûd-ı siyâh ve gülle ve kumbara ve top-ı kal'a-kûplar var kim başka bir mücelled kitâb-ı cebehâne vardır.

Eşkâl-i cirm-i kal'a-i Mardin: Gerçi kal'ası evc-i âsumâna ser çekmişdir ammâ niçe yerinde âsâr-ı binâları vardır. Dâ'iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Aslâ handakı yokdur. Zîrâ cümle etrâfı derk-i esfelden nişân verir mücellâ ve musaykal kayalardır ve dâ'iren-mâdâr şekl-i (---) ve cümle (---) aded kapudur.

.....(18 satır boş).....**[211b]**

.....(36 satır boş)..... **[212a]**

Bu kal'a-i Mardin'i seyr ü temâşâ edüp Diyârbekir Vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa'yı kal'a-i

Sincâr altında haber alup yine refîklerimizle,

Mardin kal‘asından Sincâr kal‘asına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Mardin'den cânib-i cenûba üç sâ‘atde çölistân içre,

Menzil-i karye-i Göllü: Mardin hükmünde ve kazâsında 500 hâneli Ermenî ve Ekrâd köyüdür ve suları sarnıçdır. Bu mahalden kal‘a-i Mardin nümâyândır. Dârâ Şâh Rûm kefereleriyle bu sahrâda ceng-i azîm edüp Dârâ Şâh münhedimen kal‘a-i Nasîbîn kurbünde taht-ı kadîmi olan Karadar nâm mahalde karâr etdi, ammâ hâlâ bu Göllü sahrâsında Dârâ Şâh'ın helâk olan Acem üstühânları püşte püşte nümâyândır. Rûm keferelerinin kemikleri başka kümlerdir kim niçe küffârlar ol hâk-i nâ-pâke yüzlerin sürerler. Andan yine çöl ile (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kızıldepe: Mardin hâkidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Hâtûniyye: Bânîsi, Hârûnu'r-Reşîd'in hâtûnu Zübeyde Hanım binâ etdiğiyçün kal‘a-i Hâtûniyye derler, ammâ bi-kavli tevârih-i Şerefnâme, Melik Sincâr'ın vâlidesi binâ etmeğile Sûr-ı Hâtûniyye derler. Mardin hâkinde ve kazâ-yı nâhiyesinde bir püşte-i bülend üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir sûr-ı sağîredir. Cânib-i cenûba bir bâbı var, cümle seng-tıraş ile mebnî bir hoş-nümâ kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde bir câmi‘i ve yetmiş mikdârı hâk-i pâk ile mestûr müfîd [ü] muhtasar hâneleri vardır, ammâ çârsû-yı bâzâr ve sâ’ir imârâtdan âsâr-ı binâları yokdur. Dizdârı ve yetmiş aded neferâtı ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. Ammâ kal‘anın cirmi ma‘lûmum değildir. Andan yine taraf-ı cenûba (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kend-beli: Mardin hudûdu bu cebel-i müntehâ üzre bu belde nihâyet bulur. Bir mahûf u muhâtara yerdir kim Aştı Kürdü ve Şakakî Kürdü bu belde âdemin yolun alup belin kesüp reh-zenlik ederler. Bu kûh-ı bâlâda futûr tenâvül edüp meks etmeden yine cânib-i cenûba (---) sâ‘atde çöl ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâh Sincâr, ya‘nî sûr-ı üstüvâr: Bu kal‘a altında bin altmış beş Receb'inin gurresinde Diyârbekir Vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa ile müşerref olup Melek Ahmed Paşa efendimizin mektûb-ı muhabbet-uslûbların verüp kırâ’at etdükde mesrûr olup "İnşâallahu Ta‘âlâ Melek Ahmed Paşa efendimize otuz yedi kise deynimiz edâ edüp yüz mikdârı çadır ve çergeler peydâ edüp cenâbınız ile irsâl ederiz" deyü vâfir tevâzu‘lar edüp bu hakîre serâperdesi cenbinde bir çerge-i mükellef döşeyüp kendülerinin mihmânı olup kal‘a-i Sincâr'ın seyr ü temâşâsına şürû‘ edüp ba‘zı erbâb-ı ma‘ârif ile hüsn-i ülfet etdik. (---) (---)

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Sincâr ve sebeb-i binâ-yı hisâr-ı Sincâr

Müverrihân-ı Arab u Acem kavilleri üzre bu kal‘a-i kadîme Sincâr denmesinin aslı oldur kim Hazret-i Nûh Nebî Tûfân'da zulmet-i yem üzre şinâverlik ederken keştî-i Nûh talattum-ı deryâ ile bu kûh-ı Sincâr'ın bir köşesine isâbet edüp sehel keştî-i Nûh rahnedâr olur. Hazret-i Nûh gâyet müte’ellim olup cevr-hâr olur. Derûn-ı zevrakda olan yetmiş yedi nefer kimesneler feryâd u feza‘ u çeza‘a âğâze

ederler.

Âhir-ı kâr yılan gelüp eydür "Yâ nebiyyallah! Eğer beni benî Âdem etiyle toylarsan bi-emri Hayy-ı Kadîr bu hıyye-i hakîr senin keştîni bu girdâbdan halâs idem." deyü ta‘ahhüd eder. Hazret-i Nûh dahi "Nola yâ su‘bân, seni âdem etiyle doylayayım" deyü ahd [ü] mîsâk eder. Hemân ân-ı mezkûr su‘bân geminin rahnedâr olan deliğine kuyruğun sokup vücûdun halka halka edüp yatur. Hikmet-i Hudâ gemiye bir katre âb-ı gazab girmez. Cümle halk sürûr [u] şâdımân olup derûn-ı keştîye mukaddemce giren suyu yine deryâya döküp bî-bâk u bî-pervâ olurlar.

Bu hâl üzre keştî-i Nûh selâmetle rûy-ı deryâda şinâverlik ederek mezkûr Sincâr dağının keştî-i Nûh'a rahne veren mahalline gelüp Nûh Nebî buyururlar kim "Hâzâ cebel-i sîn-cevr", yeni "Kaya dişi bize cevr etdi" derler. Anınçün sin-cevrden galat tahfîf-i kelâm edüp Sin-câr derler. Hakîkatü'l-hâl bu Sincâr kayaları diş diş sivri sivri kaya olduğundan cebel-i Sîn derler. Car'ı ana muzâf edüp Sincâr derler. Hâlâ keştî-i Nûh'a rahne viren mahalle Sin kayası derler. Bir diş gibi kayadır kim kal‘a-i Sincâr'ın cânib-i şimâlinde kal‘a-i Nasîbîn tarafindadır ve keştî-i Nûh bu Sincâr cebelinde karâr etdüğü muhakkakdır kim Mıkdısî târîhinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Netîce-i merâm Hazret-i Nûh Necî bu cebel-i Sincâr'da gemisinin rahnedâr olduğundan şâh-ı mârânın i‘ânetiyle halâs bulup rûy-ı deryâda eyyâm-ı muvâfik ile deverân u seyrân ederek mezkûr Sincâr'a iki menzil karîb cânib-i şimâlde **[212b]** kal‘a-i Nasîbîn ile kal‘a-i Musul mâbeyninde cebel-i Cûdî nâm bir kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsı üzre keştî-i Nûh Necî karâr edüp necât bulduklarıyçün Nûh Necî derler. Ammâ lafz-ı "Nûh" "nevha"dandır. Bilâ-hisâb ümmetleri imân ile müşerref olmadıklarından ümmetleri üzre azâb suyu nâzil olacağı emr-i Hak ile ma‘lûmu olmağile fermân-ı Kahhâr ile gemi inşâ ederken nûha ya‘nî ağladığından Nûh Nebî dediler. Ümmetinde gemisiyle yetmiş yedi âdem necât bulup yetmiş yedi millet ümmet-i Nûh'dan bu rûy-ı arza münteşir olduğundan Hazret-i Nûh'a Âdem-i sânî ve Eb-i sânî dediler. Hatta oğlu Ken‘ân babası Hazret-i Nûh'a imân getürmeyüp gemiye girmediğinde bir tuç kumkuma-i müdevver içine Tûfân'dan halâs içün me’kûlât [u] meşrûbâtıyla girüp kumkuma içre kendü necisi ve bevli içinde mürd olup cesed-i murdârı hâliyâ Mısr diyârında Elvâh-ı Kalimun şehrinde bir gâr-ı azîmde yatar kim Kabâbıta kavminin ziyâretgâhıdır.

Bu Ken‘ân ibn Nûh Nebî hakkında sûre-i (---) [14] âyeti nâzil olmuşdur kim Tevrât ve İncîl [ü] Furkân'da musarrahdır, ammâ kitâbullah Zebûr'da yokdur. Zîrâ kitâb-ı Zebûr'da asla kasas ve va‘d u va‘îd ve emr ü nehy yokdur. Kitâb-ı Zebûr cümle du‘âdır. Hâlâ Yahûd tâ’ifesinin tilâvet etdikleri Zebûr âyeti cümle du‘ârıdır.

Ezîn-cânib kaçan ki Hazret-i Nûh Necî Tûfân'da Cebel-i Cûde üzre keştîsiyle karâr edüp necât oldukda cümle ümmet-i Nûh gemiden taşra çıkup hâk-i anber-i pâke yüz sürüp secde-i şükr etdiler. Cümlesi şükrâne içün herkesde ne bulundu ise bir kazgana koyup aş pişirüp tenâvül etdiler. Hâlâ ol ta‘âma "Âşûra aşı" derler kim Nûh Necî mâh-ı Muharremü'l-harâmın onuncu gününde necât bulduğunda yevm-i âşûradır kim Muhammed ibn İshâk kavlince "Tûfân-ı Nûh'dan Server-i Kâ’inât'a gelince 4.490 senedir. Âdem Nebî'den vilâdet-i Mefhar-i Mevcûdât'a gelince 6.750 senedir", deyü cemî‘i müfessirîn müttefekun aleyh olup tahrîr etmişlerdir ammâ ba‘de't-Tûfân bu

dünyanın ibtidâ imârı vilâdet-i Resûl'den mukaddem dörd bin dört yüz doksan sene olmuşdur kim ibtidâ imâr olan keştî-i Nûh'un karâr etdüği Cebel-i Cûde üzre binâ-yı Hazret-i Nûh şehr-i Cûde'dir kim bu cebel hakkında sûre-i (---) [15] âyeti nâzil olmuşdur. Hazret-i Nûh asrında bir şehr-i mu‘azzam olup gâyet imâr oldu. Hâkimi Hazret-i Nûh ümmetinden Kürdim Melik idi. Bu cebel-i Cûdî üzre bu Kürdim Melik altı yüz sene mu‘ammer olup evlâd-ı evlâdı münteşir olup İbrî lisânından gayrı bir lisân-ı İbriyân te’lîf edüp ne İbrîdir ve ne Fârisîdir ve lisân-ı Derîdir. Ana lisân-ı Kürd, Hazret-i Nûh ümmetinden Melik Kürdim'den kalmışdır. Ba‘dehû Hazret-i Nûh Tûfân'dan sonra Cûde şehrinden yine cebel-i Sincâr'a gelüp imâr olmasiyçün du‘â etdi.

{Der-beyân-ı sebeb-i hilkat-i pire ve kehle ve akrep ve çıyan ve hirre ve fare ve sâ’ir ecnâs-ı mahlûkât}

Bu mahalde keştî-i Nûh'u bi-emri Hudâ halâs eden yılan gelüp eydür: "Yâ Neciyyullah, benî Âdem etine döylemeğe ta‘ahhüd etmişdin. *"El-kerîmu izâ‘ahdüna"* [16] dedikde Hazret-i Nûh âlem-i hayretde kaldı. Hemân ol ân Hazret-i Cibril-i Emîn kıbel-i Hak'dan nâzil olup eydür: "Yâ Nûh! Rabbin sana selâm etdi. Gemiyi Tûfân'dan halâs eden ben idim. Nûh kavmi halâs olmalarını yılandan bildiler. Ümmetine karşu yılanı âteşe göyündür. Sevinki, acâ’ibâtdan sırr-ı Hakkımı görsün, Nûh'umun ahdi üzre biz yılanı âdem etine doylayayım, dedi" deyü Cibril-i Emîn bu haberi Cenâb-ı İzzet'den Hazret-i Nûh'a getürünce hemân Nûh Necî eydür: "Yâ karındaşım Cibril! Bu su‘bâna niçe yapışam ve niçe âteşe göyündürem?" dedi.

Hemân Cibril-i Emîn, "Yâ Nûh Necî sûre-i (---) [17] âyetin söyle. Ol su‘bân şerrinden ümmetlerin ve sen gayrı peygamberân ümmetleri bu âyet-i kerîmeyi tilâvet etseler ve yılan üzre üfleseler bi-emri Hayy-ı Kadîr yılan ve çıyan ve akrep şerrinden emîn olalar." dedikde hemân Hazret-i Nûh *Bismillah* deyüp su‘bâna dest urunca su‘bân mest olup andan âteşe yandı.

Yine Cibril-i Emîn'in ta‘lîmiyle su‘bânın külünü Nûh Nebî hevâya savurdu. Rüzgâr yılan külünü Nûh Nebî'nin ümmetleri üzerine düşürdü. Yılanın derisinden hâsıl olan kül pire oldu. Etinden hâsıl olan kül kehle olup ilâ hâze'l-ân ahd [ü] mîsâk-ı Nûh Necî üzre yılan külünden hâsıl olan pire ve kehle benî Âdemi yiyüp müte’ezzî etmededir ve yılanın cümle üstühânlarından hâsıl olan kül zemîne düşüp çıyan oldu. Çıkasından hâsıl olan kül zemîne düşüp akrep oldu. Bağırsakları gubârı zemîne düşüp solucan oldu. Ciğer-i hâkisteri buzağı dişi oldu. Yüreği **[213a]** külü zemîne düşüp kertenkele ve zaka ve nakş-ı bukalemun ve sakankur-ı berrî ve gayrı niçe haşerâtlar olup cümle haşerât-ı arz emr-i Hudâ ile Hazret-i Nûh'un gemisin halâs eden yılandan halk olunmuşdur. [18]

Ammâ yine emr-i Hudâ ile Hazret-i Nûh gemisinde hınzîrın burnundan fare hâsıl olmuşdur. Gemi içre olan ümmet-i Nûh sıçandan müte’ezzî olup Hazret-i Nûh'a şikâyet etdiler. Hazret-i Nûh arslanın

arkasın sığayup burnundan kedi çıkup niçe fareleri kedi tenâvül edüp ümmet-i Nûh fare şerrinden emîn oldular.

Hazret-i Nûh gemi içre olan ecnâs-ı mahlûkâta "Cimâ‘ etmen", deyü tenbîh etdi. Âhir kelb-i sarîh kelb nefsini zabt etmeğe kâdir olmayup cimâ‘ etdükde muttasıl kalup Nûh Nebî, "Böyle rüsvâ-yı âm olasın", buyurdular. Ammâ hımâr tâkat getirüp şeytân vesvesesiyle segâh makâmında anırır idi. İlâ hâze'l-ân hımâr dişi çemender görse anırır.

Tavşan ile kelbin husûmetleri bu keştî-i Nûh'dan beridir. Hâsıl-ı kelâm cümle hûş [u] tuyûrun birbirleriyle hüsn-i ülfetleri ve adâvetleri bu keştî-i Nûh içinde olmuşdur, ammâ cemî‘i tuyûr keştî-i Nûh'un direkleri ve serenleri üzre meks etmişlerdi. Murg-ı çaylak dahi cimâ‘a sabr etmeyüp cimâ‘ ederken feryâd etmesi ol zamândan kalmışdır.

{Ve Hazret-i Nûh hımârı gemiye korken İblîs-i telbîs hımârın kuyruğuna yapışup hımârı gemiye girmeğe men‘ ederdi. Hazret-i Nûh hımâra "Gel hey mel‘ûn'" deyince hımârdan evvel İblîs gemiye girer. Nûh Necî eydür "Bre mel‘ûn, sen bunda niçe girdin?" der. İblîs eydür "Da‘vete icâbet, deyüp girdim. Bu cihânda benden la‘în yokdur. Eşeğe, 'Gir hey la‘în’, dedin. La‘în ise benim. Anınçün gemiye girdim." "Bre tutun şu mel‘ûnu" dedikde direkden direğe pertâb ederek halâs olup âhir İblîs-i la‘în direk depesinde sâkin olup her gice zirve-i amûdda âteş yakup gözcü olurdu. Anınçün gemilerin direk depelerinde maymuncuk ve şeytancık nâm kecceler vardır. Andan İblîs zemîne bu cebel-i Sincâr'da hâke kadem basdığıyçün cümle Ekrâdı hıyel-i şeytanatda İblîsden eşeddir}.

Ammâ güvercin ibtidâ zemînin yâbisin bu cebel-i Sincâr'da bulmuşdur. Anınçün Nûh Nebî'den hayr du‘â almışdır. Hâlâ bu cebel-i Sincâr'ın kayalarında olan kebûter âşiyânlarının hisâbın Allahu Rabbi'l-âlemîn bilir kim her rakkâsı evc-i âsumâna tayerân etdükde âfitâb-ı âlem-tâbın zıyâsın bürüyüp zemîni muzlim eder. Ve kehle ve pire ve akrep ve çıyan bu cebel-i Sincâr'da halk olduğiyçün Kürd halkı üstünde olan pire ve kehle hisâbın yine kendüleri bilir. Hattâ başına bî-dermân olan saçlı Sincâr dağı Kürdünün saçında ve sakalında kehleler âşiyân edüp döl döş sâhibi kevâhileler vardır. Hattâ kulaklarının içinde ve burnu deliklerinde bile kehleleri vardır, ammâ kendüleri pire ve kehleden elem-zede olmak yokdur. Vücûdları hod tüğlü bir ak kelb gibi olmağile kehleden mürekkeb bir alây gûl-i beyâbân kavm-i bî-imân [u] bî-amândır.

Cenâb-ı Bârî bunların tabî‘atına göre yılandan halk olan akrep ve çıyanı bu Sincâr dağında ve Saçlı Kürdü dağında ol kadar zehir-nâk yılan ve çıyan ve akrep halk etmişdir kim dere ve depelerinde ve dağ ve bâğlarında mâl-â-mâl akrep ve çıyandır, ammâ bi-emr-i Hudâ bu cebel-i Sincâr'da Hazret-i Nûh'un gemisi müstekar olduğu Sin Kayası nâm mahalde asla yılan ve çıyan ve akrebi yokdur.

Anda bir mesîregâh mastaba vardır. Kürd bapırları teferrüc [ü] istirâhat içün ol soffada işret ederler. Ammâ Sincâr'ın bu mahallinden gayrı olan yerlerdeki akrep bir âdemi sançsa yedi sâ‘atde amân vermeyüp helâk eder. Diyâr-ı Acem'de Kâşân akrebi bu Sincâr akrebinin yanında pire-i Sincâr gibi sancar bir bî-muzır akrepdir ammâ bu Sincâr akrebi soksa ol âdem akrep yere varmadan akrep zehrinden merhûm olur. Ta bu mertebe şumûmiyyetli gejdümleri vardır kim *ne‘ûzü-billah min zâlike.*

Gerçi *"el-kelâmu yecürrü'l-kelâm"* [19] kavli üzre ser-rişte-i mazmûn dilde pinhân olduğundan

vâridât-ı İlâhiyye tulû‘ edüp mahalle münâsib şeyler îrâd olunur, ammâ Hümâyûnnâme gibi sadedden hâric değildir. Elbette yine sadede rücû‘ etmemiz mukarrerdir. Bu kerre yine dîger,

Sebeb-i tesmiyye-i Cebel-i Sincâr: Bi-kavli müverrihân-ı Acem, bu cebel-i Sincâr Dârâ Şâh'ın kâhîce teberrüken Hazret-i Nûh'un gemisine rahne veren Sin Kayası üzre olan Mastaba-i Nûh'a gelüp kisb-i tarâvet ederdi. Günlerden bir gün bu Dârâ Şâh'ın bir câriye-i muğanniyesi hâmile iken Dârâ Şâh'ın ders-i Aristo olan müneccimînleri eyitdiler kim "Eğer bu câriye-i hâmile yarınki günde vaz‘-ı haml ederse doğan şehzâde başına âzâde olup cihângîr pâdişâh-ı Cem-cenâb ola", dediler. Hemân Melik Dârâ emr edüp câriye-i hâmileyi bir gün mu‘allaka eyleyüp vaz‘-ı haml etmeğe komadılar. Ertesi câriyeyi indirdiler. Derhâl bir şehzâde-i civân-baht rahm-ı mâderden müştakk oldu kim mihr [ü] mâh anın vech-i hüsnü yanında bî-fer bir şems [ü] kamer idi. Bu ma‘sûm-ı pâk rahm-ı mâderde üç yüz on dörd gün kalup tevellüd etdiğiyçün cemî‘i müneccimîn ve kâhinîn bu gulâmın ismine Sincâr dediler kim batn-ı ümde üç yüz on dörd gün kaldığına delâlet eder bir ism-i sultândır kim bu cebel ol şehzâde-i âzâdenin maskat-ı re’si olduğundan anın ismiyle müsemmâ olup cebel-i Sincâr derler.

Ba‘dehû bu Melik Sincâr mu‘ammer olup pederi Dârâ Şâh intikâlinden sonra müstakil pâdişâh-ı azîmü'ş-şân olup pederinin Rûm keferesi **[213b]** destinde zebûn ve harâc-güzâr olduğunun intikâmın Rûm keferesinden alup İrân u Turan'da ve Ardalân u Sûrân'da ve Kuds ü Şâm ve Yunan'da olan küffâr-ı feccârı kıra kıra cihângîr oldu. Ba‘dehû "Maskat-ı re’simdir" deyü bu cebel-i Sincâr'ı eyle ma‘mûr u âbâdân eyledi kim cemî‘i müverrihân-ı meddâhânlar anın temdîh [u] tavsîfinde âcizler idi ve niçe bin erbâb-ı ma‘ârifleri her diyârdan ihsân u in‘âm ile getürüp her üstâd-ı kâmil birer gûne mutalsamâtlar peydâ eyleyüp yılan ve akrep ve çıyanın vücûdları münkatı‘ oldu idi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde deryâ-misâl asker ile bu kal‘a-i Sincâr üzre Timur gelüp yedi ay muhâsara edüp fethinde usret çeküp ba‘de'l-feth cemî‘i mutalsamâtları ve niçe bin âsâr-ı ibret-nümâları harâb u yebâb edüp ancak Sincâr Şâh'ın binâ etdüği kal‘a kalmışdır. Ve mutalsamâtlar münhedim olmağın akrepler yine şâyi‘ olmuşdur.

Eşkâl-i kal‘a-i Sincâr: Bu kal‘a binâsı üstâd-ı mühendis eyâlet-i Haleb'de Ma‘arratü'n-nu‘mân kal‘ası cirminde inşâ etmişdir, ammâ bu kal‘a-i Sincâr gâyet sa‘b kûh-ı bülend üzre seng-tıraş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır. Cânib-i erba‘asında asla handakı yokdur. Cânib-i (---) bir kapusu var, dâ’iren-mâdâr şekl-i muhammes ve yedi bin adımdır.

Derûn-ı kal‘ada ancak üç yüz müfîd u muhtasar türâb ile mestûr bâğlı u bâğçeli hânecikleri vardır kim ahâlîsi cümle Ekrâd u Urbândır. Ve hâlâ Diyârbekir eyâletinde sancak beği hükmündedir. Beğinin hâssı (---) akçedir. Timârı (---) ve zu‘amâsı (---) ve alâybeği ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda cümle altı yüz asker olur. Hâlâ beği Urbân tarafından mîr-i şedîddir. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Dizdârı ve yüz mikdârı neferâtları vardır. Vazîfe-i mu‘ayyenelerin Mardin beğinden alurlar. Kifâyet mikdârı cebehânesi ve hurde topları vardır.

Bu tahrîr olunandan mâ‘adâ bir câmi‘ ve bir medresesinden gayrı hân u câmi‘ ve imâret ü hammâm ve çârsû-yı bâzâr dahi (---) (---). Ammâ ol sengistân içre bâğları var kim gûyâ Ayntâb diyârının bâğları gibi mahsûldâr ve lezîz ü âbdâr üzümü olur. Bu kal‘a cezîre-i Dicle'nin vasatında bir sahrâ-yı azîme

vâki‘ olmuşdur kim elbette vilâyetine bilâd-ı rebî‘ derler. Sahrâ-yı Hâmûn'dur kim cümle Kîş ve kabîle-i Tay ve kabîle-i (---) (---) (---) Urbânları sâkin olurlar, bir vâdî-i bî-pâyândır. Bu sahrâ-yı Tîh'in vasatında havâlesiz bir sûr-ı muhkemdir. Cümle halkı darı ekmeği tenâvül ederler ve gâyet beyâz ve mümessek balı olur. Ve bu kal‘a kal‘a-i Nasîbîn'in taraf-ı cenûbundadır ve kal‘a-i Musul'a iki günde sür‘atle ve üç günde râhatla varılır. Ammâ kal‘a-i Sincâr bu kal‘a-i Musul'un cânib-i garbîsindedir ve kal‘a-i Musul, kal‘a-i Sincâr'ın cihet-i şarkındadır. İnşâallah bu müsevveddâtımız hey’et üzre kal‘asının eşkâliyle ve sahrâları ve âb-ı revânlarıyla atlas kitâbı tahrîr etdiğimizde böyle tasvîr oluna. Ve bu cebel-i Sincâr'ın cânib-i etrâfı zeylinde kayalardan yetmiş seksen aded uyûn-ı câriyeler tulû‘ edüp bilâd-ı rebî‘i reyy ederek cânib-i garba cereyân ederek nehr-i Furât'a munsabb olur.

Sitâyiş-i esmâ-i enhâr: Evvelâ nehr-i Hirmas, cebel-i Nasîbîn'den tulû‘ edüp anı güzer edüp bu nehr-i Hirmas'dan nehr-i Sersâr ayrılır. Andan nehr-i Sersâr Beledü'l-hatîb'e, andan bu kal‘a-i Sincâr vâdîlerine uğrayup kurâların mezâri‘âtların saky ederek kal‘a-i Tikrit kurbünde nehr-i Şatt'a dâhil olur. Ammâ mezkûr nehr-i Sersâr'ın yine bir firkası nehr-i Hirmas'dan ayrılup bir hayli çölistân içre cereyân etdikden sonra nehr-i Habur, nehr-i Karkaya'ya mahlût olmazdan evvel nehr-i Hirmas nehr-i Habur'a karışup ikisi cism-i vâhid gibi olup nehr-i Karkaya kurbünde nehr-i Furât'a munsabb olur, ammâ kal‘a-i Sincâr'ın cebel-i müntehâsının dâmenlerinde bî-nihâye uyûn-ı câriyelerin isimleri hâtıradan dûr olmağın tahrîr olunmadı ve nehr-i kebîreler değildir, ammâ cümlesi cânib-i garba cereyân ederek nehr-i Furât'a mahlût olur.

.....(4 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Sincâr:

.....(2 satır boş).....**[214a]**

Bu kal‘a-i Sincâr zeylinde Firârî Mustafâ Paşa, deryâ-misâl asker ile meks ederken cebel-i Sincâr-ı azîmin bir cânibine Saçlı dağı derler, o cebel-i bî-amânların içinde kırk dörd ve kırk beş bin Yezîdî ve Bapırî kelb-perest kefere ve fecereden eşed bir alây dağî ve bâğî ve zâğî gûl-ı beyâbân-sıfât tüğlü bî-dîn Yezîdî Ekrâdları vardır. Anlar Firârî Paşa'dan zerre ve şemme havf u haşyet çekmeyüp bir hedâyâ-yı cüz’î ile Serdâr Mustafâ Paşa'yı anmadıklarından serdâr-ı mûmâ’ileyh gâyet müte’ellim oldular. Ol gün Serdâr Mustafâ Paşa-yı Firârî eydür: "Evliyâ Çelebi, mesmû‘um olmuşdur kim pederimiz Melek Ahmed Paşa efendiniz bu mahalle bizim gibi meks etdikde anlara dahi bu Saçlı dağı kâfirleri ri‘âyet etmediklerinden bu Sincâr cebel-i menhûsunda olan kâfirlerin niçe haklarından gelüp nehb ü gâret eyleyüp mâl-ı ganâ’im aldı. Bize bir şemme ol feth [ü] fütûhdan haber ver." deyü niçe ihbâr-ı sahîhalardan su’âl etdiler.

Der-beyân-ı fütûhât-ı cebel-i Saçlı, ya‘nî kûh-ı Sincâr, be-dest-i Melek Ahmed Paşa-yı serdâr

Hikâye-i garîbe[y]i âğâze edüp hakîr eyitdim. "Benim efendim, sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimiz Diyârbekir vâlîsiyken bu Sincâr dağı Yezîdîleri Mardin kurâların nehb ü gâret edüp

cümle tüccârân-ı züvvârânlar üzre dağdan nüzûl edüp reh-zenlikler ederlerdi. Âhir-ı kâr cümle ahâlî-i bilâd paşa-yı deryâ-dile gelüp tazallum eylediler. Paşa-yı âkıbet-endîş bu mezkûr şâkîleri dîvân-ı Diyârbekir'de alâ mele'i'n-nâs reddeyledi. Anlar dahi bed-du'â ederek şehr-i Mardin'e ve gayrı kurâlarına hâ'ib ü hâsir gitdiler. Ammâ beri tarafda paşa bu Saçlı Ekrâdından intikâm almak sadedinde oldu, ammâ bu sırr-ı hafîsini yine kendi derûnunda pinhân edüp *"El-ma'nâ fî batnı'ş-şâ'ir"* [20] derdi.

Bir gün Bitlîs hânına bir ta'n-âmîz mektûb gönderüp ol dahi mektûb (---) müte'ellim olup "Melek Paşa bildiğinden kalmasın", deyü paşaya mektûb-ı nâ-sezâsı gelince paşa âteş-pâre olup, tiz Bitlîs hânı üzre seferimiz vardır, deyü serâperdesiyle tuğların Şat karşusunda Sa'îdî köyü nâm mahalde kurup cemî'i eyâlet-i Kürdistân'a ve eyâlet-i Van'a dahi ağavâtlarıyla emîrler pârekande edüp günden güne deryâ-misâl asker Kara Âmid'e gelmede. Bu mâbeynde Melek Ahmed Paşa efendimiz şehr-i Diyârbekir'de yetmiş bayrak sekban ve sarıca askeri cem' etdi kim her bayrağı kâmil yüzer aded yiğit olmak üzre bayraklar açılmak kânûn idi ve kavm-i sarıca piyâde ve kavm-i sekban esb-süvâr olmak şart idi.

Bu takdîrce ordu-yı İslâm'da Diyârbekir ve Van eyâletinden cümle paşa askeriyle seksen yedi bin ma'dûd müsellah ve mükemmel asker olup paşanın tuğları Bitlîs vilâyeti üzre gitmekle üç bin askeriyle kal'a-i Mefârikîn üzre gitdikde Bitlîs Hânı Abdâl Hân tarafında Hakkarî Monlâ Muhammed ve Zerikî Monlâ Cebrâ'il ve Mudikî Alî Ağa ve Fettâhdereli Alî Ağa ve'l-hâsıl yetmiş aded benâm mu'temed-i hümâm kimesneler Bitlîs hânı ile paşa mâbeynin ıslâha gelüp hadîs [21] deyüp paşaya seksen kise harcırâh ve on katar-ı katır kumaş ve zırh-ı zireh-külâh ve altı tavla mu'teber at ve on aded bâkire-i nâ-şüküfte ve on aded gılmân-ı cennât misilli meh-tâb çâkerler verdiler kim gûyâ her biri birer mirzâ-yı şehbâzlar idi. Ve gayrı ser-i kârda olan paşa ağavâtlarına ve sâ'ir nüdemâ-yı hâslarına ol kadar hedâyâlar verdiler kim Bitlîs hânı hedâyâları Melek Ahmed Paşa ordusunda olan ağavâtları bây edüp cümle mesrûr olup hamd-i Hudâ seferden halâs olduk derken ol gice paşa konakçısına Bitlîs hânı üzre gitmeden ferâğat haberin gönderüp ol ân on bin asker ile Şemsî Paşa oğlu Mehemmed Emîn Paşa'yı serdâr edüp gûşuna mengûş olmak içün Mehemmed Emîn Paşa'nın kulağına yemîn billah ile birkaç kelâmlar söyleyüp, "Yürü Allah mu'în ve zahîrin ola!", deyü bir Fâtiha-i seb'u'l-mesânî kırâ'at edüp Mehemmed Emîn Paşa yine Şatt-ı Diyârbekir cânibine ubûr edüp gâ'ib oldular.

Ammâ bu esrârdan bir ferd-i âferîde âgâh olmadılar. Hemân ol ân Gınâyî Efendi Bitlîs hânına muhabbetnâme ve istimâletnâmeler yazup nâme ile Erganeli Ahmed Ağa mektûblar ile Bitlîs hânı tarafına merkûm muslihîn âdemler ile cânib-i Bitlîs'e müteveccih oldukları sâ'at tuğların hân üzre gitmeden avdet edüp gelince nefîr-i rıhletler çalınup paşa-yı müdebbir yetmiş bin asker ile Şatt'ı yine Diyârbekir cânibine geçüp "Ağırlık akabimce gelsin", deyü Kudde Mehemmed Kethudâ ile Receb Kethudâ'yı serdâr edüp kendüleri ol gice ılgâr edüp Zırzıvân Boğazı'n geçüp ertesi vakt-i zuhurda kal'a-i Mardin altında müfîd ü muhtasar çadırlar ile meks edüp anda yem kesdirüp yine ılgâr edüp vakt-i Şâfi'îde yüğrük atlı olup gelen kırk bin asker ile Saçlı dağın çevirdikde anı gördük, Diyârbekir altından gönderdiği Mehemmed Emîn Paşa meğer cebel-i **[214b]** Saçlı'nın cânib-i erba'asın muhâsara etmişler. Kûh-ı bî-amân içre sâkinân-ı bî-îmân Ekrâd-ı Yezîdiyânlar taraf taraf paşa-yı mûmâ'ileyh ile tara taba tak deyüp tarafeynden kurşumlaşmada idiler.

Hemân bizim paşa ile gelen asker dahi vakt-i Şâfi‘îde Sincâr kayalarının altında pinhân olup meterislere girdiler. Hatta baş bölükbaşımız olan Zıpır bölükbaşı ale's-sabâh hayya ale's-salât mahallinde alâ mele’i'n-nâs kırk bayrak sarıca ile sarı arı gibi kûh-ı Saçlı'ya âteş-i sûzân saçup meterise girdiler. Çûn ale's-sabâh oldu, gerüden asker-i deryâ-misâl gelüp vâdî-i Sincâr hayme vü hargâh ve bâr u bengâh ile lâlezâr olup zeyn oldu.

Üç güne dek asker-i İslâm'ın gerüsü gürûh gürûh gelüp sahrâ-yı Sincâr hayemât-ı serâperdeler ile zeyn olup asker-i deryâ-misâl günden güne Saçlı kâfirleri üzre musallat olmağa başladılar." deyü bu bast-ı mukaddime[y]i Firârî Mustafâ Paşa'ya takrîr edince âlem-i hayretde kalup eydür: "Cânım Evliyâ Efendi! Niçe girdiniz ve niçe ceng etdiniz ve niçe mâl-ı ganâ’im alup bu kûh-ı menhûsda bu Yezîdî Ekrâdından niçe intikâm alup mansûr u muzaffer oldunuz. Benim Yezîdî mel‘ûnlardan ciğerim hûn olmuşdur kim pâdişâh tarafından bana niçe kerre ta‘n-âmîz evâmir-i şerîfler ve niçe mekâtîbler gelirdi. Ammâ ben bir kimesneye keşf-i râz etmeyüp bu Saçlı üzre {sefer etmeği} derûnumda pinhân ederdim. Âhir {biz dahi} Bitlîs hânın bahâne edüp deryâ-misâl asker ile ol cânibe müteveccih olup bi-emri Hayy-ı Kadîr ol bednâmede çok gûşmâl oldu ve hayli mâl-ı firâvânın alup bu cânibe atf-ı inân edüp işte şimdi bunu muhâsara etdik. Ammâ cânım Evliyâ Efendi, Melek Ahmed Paşa efendimizle niçe feth etdiniz, bana mufassalan takrîr eyle" deyü ricâ etdi.

Tetimme-i sergüzeşt-i gazâ-yı kûh-ı Saçlı: Yine hakîr eyitdim: "Benim efendim! Şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim ol asırda paşa pederinizin kâmil yetmiş bayrak sekban ve sarıcaları ve on bin sâ’ir ağavât huddâmları var idi. Cümlesi Abaza ve Çerkes ve Gürcî şehbâzları idi. Birbirlerinden hicâb edüp cengde asla zimâm-keşîdelik etmezler idi ve nâmûs-ı Muhammedî ne idüğün bilürler idi. Cümlesi derûn-ı dilden ve cân-ı gönülden cebel-i Saçlı'ya sarılup inşâallah bu Yezîdî mel‘ûnlarından şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın ve Hazret-i Hüseyn'in kanın alırız ve inşâallah cümle Yezîdîlerin ser-i nâ-tıraşların seyf-i müczem ile tıraş edüp mâl-ı ganâ’imler ve duhter-i pâkîze-ahterler ve gulâm-ı mümtâzlar alırız, deyü cidd ü cehd edüp ol kûh-ı bî-emâna sarıldılar ve cümle tâ’ife-i sarıcayân hamd-i Hudâ edüp, inşâallah bizim sarıca askerin peydâ eden pîrimiz Sultân Ahmed Hân vezîri Nasûh Paşa efendimizin bu Saçlı dağında münhezim olduğunun intikâmın alup bu dağda bizim sarıca askerinden ol cengde yedi bin şehbâzımız şehîd oldu. İnşâallah ol şühedâlarımız hûnların Yezîdîlerden alırız, deyü cümle tüfeng-endâz yemîn billah ile derûn-ı dilden ve cân-ı gönülden cümle guzât-ı müslimîn Melek Ahmed Paşa efendimizin ihtimâm-ı tâmıyla ve ibrâm [u] ilhâmıyla ve cümle guzât-ı müslimîne istimâletleriyle ve herkese ihsân u in‘âm ve va‘d u va‘îd ile cenge terğîb etdirüp ale's-sabâh Saçlı dağının yetmiş seksen aded yerlerinden eflâke kemend ile urûc eder gibi guzât-ı müslimîn her tarafdan kûh-ı bî-sütûnun zirve-i a‘lâsına çıkup taraf taraf cenge âhengler edüp kâmil yedi sâ‘at kavm-i şeyâtîn ile kavm-i Melek Ahmed Paşa bir savaş-ı perhâş etdiler kim semâdaki kerrûbiyânlar bu zemîn Melek Paşasının cengine engüşt ber-dehen etdiler. Ol arbede içre yedi yüz yiğit hâke düşüp câm-ı memâtı nûş edüp üç bin altmış aded Saçlı Yezîdîsi mürd olup bî-mezîd oldular. Çünkim ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl vakt-i gurûba kalup âlem şeb-i muzlim oldukda taraf taraf tabl-ı âsâyişler çalınup herkes ceng etdüği mahalde pür-silâh âmâde durup poça poça meterislere girüp taraf taraf karavullar ta‘yîn olunup ol şeb-i muzlimde kemîngâhlarda hâzır-bâş olan guzât-ı müslimîn üzre hırsızlığa gelen Yezîdî Ekrâdlarından kâmil sekiz yüz kelle ve yetmiş beş diri Yezîdî gelüp anlar dahi kelle paça olundu. Cân ber-cehennemest.

Ale's-sabâh ki oldu, cümle guzât-ı müslimîn Sincâr dağı üzre bâğlara müstevlî olup üç yüz pâre kurâları nehb ü gâret etdiler ammâ bir iğne ve bir iplik ve bir fahta ve bir makiyan ve bir kelepür ve me'kûlât [u] meşrûbât makûlesinden deyyâr bir dane-i hardal ve mismâr bulmayup paşanın fermânıyla cümle hâneleri âteş-i sûzân ile harâb u yebâb edüp bûriyâ ile mestûr hânelerinin dûd-ı siyâhı evc-i âsumâna peyveste oldu.

Ammâ bâğlarında olan engür-i gûnâ-gûnları Hudâ-yı **[215a]** Müte'âl Âlim'dir kim bu kırk bir sene seyâhatimde bu abd-i hakîr Evliyâ-yı fakîr görmemişdir. Bu kadar bin bâğların cümle mahsûlâtların vâsi' sahrâda olan hubûbâtların bırağup cân başlarına düşüp cümlesi ka'r-ı zemînde mağaralara girüp cây-ı menâs edindiler kim her bir gâr-ı yetîmân biner ikişer bin bî-imân Ekrâd-ı Yezîdân alur. Cümle evlâd [u] ensâblarıyla ve cemî'i zî-kıymet eşyâlarıyla ve cümle me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla zîr-i zemînlere ve gâr-ı yetîmânlara girüp mütehassın oldular. Ammâ niçe diller sayd olunup anların kelâmı üzre mukaddemâ ale'l-gafle Mehemmed Emîn Paşa gelüp bu cebeli muhâsara etdükde cümle sahrâda hâzır olan darıların ve hubûbâtların kaldırmamışlar deyü esîrleri ile haber verdiler ammâ ne çâre kırk elli bin tüfeng-endâz mel'ûnlar mağaralara girüp mazgal deliklerinden kurşum urup yanlarına bir âdem varmak mümkin değil.

Âhir-ı kârları bu kavmin böyle gârlarda mütehassın olmakdır. Hatta Sultân Ahmed asrında Vezîr Nasûh Paşa'yı bu mel'ûnlar bu dağda eyle kırmışlar kim hâlâ üstühân-ı Âl-i Osmân püşte püşte zâhir ü bâhir idi. Bu ahvâl-i pür-melâli hod Melek Ahmed Paşa efendimiz bilüp cân başına düşüp cümle asker-i İslâm'ı aşağı sahrâdan göçürüp cebel-i Sincâr üstünde olan bâğlar içre meks etdirüp herkes birer bâğ u bâğçeleri mülkiyyet üzre zabt edüp gûnâ-gûn külbe-i ahzânlar peydâ edüp sâkin oldular ve cümle asâkir-i İslâm'a tenbîh olup sahrâda olan hubûbâtların demet sapların mağaralar önlerine dağlar gibi püşte püşte yığup siper eylediler ve niçe kerre yüz bin demet darı sapların mağaralar üzre koyup âteş edüp üzerlerine tulum tulum sarp sirkeler döküp pâre pâre sîlar (?) dökülüp üstad-ı kûhkenler Ferhâdî külünkler ile kayaları kırup niçe yerden delikler zâhir olup ol deliklerden içeri niçe bin darı demetlerine âteş edüp gârların içine ilkâ etdikçe derûn-ı gârda olan mel'ûnların sağîr ü kebîr sıbyânları feryâd u fiğânlar etmeğe âheng etdiler.

Ve kal‘a-i Mardin'den develer ile altı aded arabalı top-ı kûblar getirüp niçe mağaraların mesdûd olan kapularının mümkin olan yerlerine topları koyup gâr kapuları mesdûd iken münhedim olup içinde olan melâ‘înleri cümle kırardı. Ve üstâd-ı kûhkenler ecene ve külünkler ve kösengiler ile kayaları sakb edüp ol deliklerden gârlar içre şişden el kumbaraları atup her kumbara mel‘ûn Saçlı Yezîdîleri üzre isâbet etdükçe mel‘ûnları pâre pâre ederdi ve niçe gârların kapuları âlî olmağile mümkin olan yerlerin dahi âlîsinde cereyân eden sulara asâkir-i İslâmlar ve kûhkenler yollar edüp gârlar içre sular cereyân etdikçe gâr içre gark-ı âb olduklarından ibtidâ bu gûne müte’ezzî olan mel‘ûnlar emân ile taşra çıkınca hemân herkes gârlara sular salmağa başladılar. Ve top-ı kûbdan münhedim olan gârların ağızlarında yığılan darı demetlerine rûzgârdan tarafa âteşler etdikçe alev ber-alev âteş-i Nemrûd derûn-ı gârdaki Yezîdîleri kebâb-ı büryân ederdi ve şîşe el kumbarası her birin pâre pâre ederdi ve top gülleleri kellelerin galtân ederdi ve cereyân eden uyûnlar anları gark-ı âb ederdi.

Hulâsa-i kelâm yedinci günde "el-Amân, el-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân!" deyü her biri birer derde mübtelâ olduklarından taşra çıkınca azamet-i Hudâ bu gârlar içre dahi âteş-i Nemrûd var iken cümle guzât-ı müslimîn gârlara girüp kimi şehîd olup kimi gâzî olup üç gün dahi kâh ceng ile ve kâh emân ile sene (---) mâh-ı (---) günü ol Kahkahâ-misâl Saçlı dağı içre Yezîdîleri saçlarından keşân ber-keşân sürüyüp taşra çıkarup saçlı kellelerin seyf-i mücezzem ile guzât-ı müslimîn Selmân-ı Pâk köçekleri gibi tıraş ederlerdi. Niçe Yezîdîler ehl [ü] ıyâllerinin esîr oldukların görüp kendü kendinin gözlerin çıkarırdı ve niçe Yezîdî kendüyi kayalardan aşağı atup pâre pâre olurdu ve niçe bini avretlerini ve kızları ve evlâdlarını katl ederdi ve niçe bini kendüyi hançer ile ururdu ve niçesi kılıç üzre düşüp mürd olurdu ve niçe bini dahi dalkılıç olup hasma karşu gelüp ya urup ya urulurdu ve niçesi evlâdlarıyla sarılup kayalardan aşağı atılup pâre pâre olurdu. Bu hâli asker-i İslâm görüp anlar dahi var makdûrların sarf edüp anlara bir tîğ urdular kim ol Yezîdîlerin kanı kayalardan revân olup inşâallah be-dest-i Melek Ahmed Paşa şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın hûnlarının intikâmı alınmışdır.

Netice-i kelâm on gün on gice eyle ceng-i azîm olmuşdur kim Küçük Ahmed Paşa ile Dürzi dağlarında Ma‘ânoğlu **[215b]** cengi böyle olmuşdur. Kâmil dokuz bin kelle ve on üç bin altı yüz nisvân-ı sâhib-isyân ve merd-i Yezîdân ve bintân u gılmân üsârâlar alındı. Ve altun ve gümüş avânî halhalları ve tavk u arakiyyeler ve kadeh ve sahunlar ve sâ’ir mâl-ı ganâ’imler alındı kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmazdı. Ve yedi aded Bapırleri giriftâr oldu. "Bapır" hâkimlerine ve şeyhlerine derler. Hatta bir Bapır zincirde iken sarıcaların serçeşmesi Zıpur Bölükbaşı yorgunla uyurken hemân ol Bapır nâm mel‘ûn-ı pîrsiz Zıpur Bölükbaşı'nın belinden hançerin kapup Zipur Bölükbaşı'ya tarfetü'l-ayn içre yedi yerde hançeriyle Zıpur Bölükbaşı'yı zahm-dâr eder. Zıpur Bölükbaşı da cân havliyle Bapır mel‘ûnun destinden hançeri alup ol ân emân vermeyüp Bapıri pîrsizlerinin yoluna gönderir. Ta bu mertebe mel‘ûn Yezîdî Kürdü vardır kim gâyet şecî‘ ü zehredâr ve ciğerdâr kâfirleri cümle siyâh kelbe perestiş ederler.

Köylerinde aslâ mesâcidleri yokdur ve savm [u] salâtdan ve hacc [u] zekâtdan ve kelime-i şehâdetden berîlerdir. Bağlarında âbdâr engürleri olmağile cümle meyhorlardır. Hâsıl-ı Melek Ahmed Paşa'ya imdâda gelen Van ve Diyârbekir eyâletinin cümle asâkir ve Mardin ve Diyârbekir'in ve sâ’ir cümle kılâ‘ u büldânların asker-i bî-pâyânları bu Saçlı dağının mağaralarından çıkan mâl-ı ganâ’im ve me’kûlât ü meşrûbât ve sâ’ir bakır avânî ve hânedân bisâtları makûlesi on gün on gice

cümle Kürdistân askeri taşıyup henüz deryâde katre ve güneşde zerre taşımamışlardı, ta bu mertebe mâl-ı Kârûn'a mâlik Yezîdîler idi. Zîrâ Kerbelâ hâdisesinden berü bunlar mün‘im olup bir mülûkdan hâdise yemeyüp bir yerleri rahnedâr olmamışdır.

Hatm-i kelâm oldur kim Melek Ahmed Paşa'ya bin altmış kise mâl on bir kise altun-ı helâl ve üç bin tüfeng-i bî-cevher-i pür-renk ve üç yüz denk harîr-i gûnâ-gûn-ı renk ve niçe yüz denk barûd-ı siyâh-renk ve üç yüz aded katır ve bin sekiz yüz aded sağîr ü kebîr esîr ve bî-hisâb akmişe-i lâ-nazîr ile paşa muğtenim olup kendüye öşr-i sultânî değdi. Sâ’ir ümerâ vü a‘yâna ve gayrı ser-i kârda olanlara ve gayrı guzât-ı müslimîne değen mâl-ı firâvânların hadd-i hasrın Kerîmü'ş-şân bilür. Her bir hayme vü hargâhda elbette beşer onar aded mahbûb u mahbûbe ve gayrı üsârâlar mukarrer idi. Koyunları ve atları câmûsları yok idi, ammâ katırları ve keçileri çok idi.

Sitâyiş-i mahbûb u mahbûbe ve gayrı mahsûlât-ı kûh-ı Saçlı

Bu kûh-ı Sincâr'ın bir cânibine Saçlı dağı denmesinin aslı cemî‘i halkı avret gibi fetile fetile saçlılardır ve gâyet pis ü peîd (?) kavmdir. Bi-emri Hudâ pire ve kehle Hazret-i Nûh asrında bu cebelde yılan külünden hâsıl olmağile Saçlı Yezîdîlerinin giysûlarında niçe kerre yüz bin pire ve kevâhile âşiyân yapmışdır. Ve esbâbları cümle alaca sofdan şal u şapikdir ve kuşakları harîr-i elvân-ı çâriyedir. Destârları alaca serbend-i harîrdir. Pâylarında püçekli ve pansadı ve sıdısî ve hezârî kepkepli ve kuyruklu pabuç giyerler. Zîrâ gâyet sengistân yerdir. Silâhları kılıc u hançer ve tüfeng ü câbdır. Câb ol şeydir kim Ayntab gedeleci gibi ok ve yay konur ve kemerine bend olur bir silâhdır kim câb derler. Ammâ kurşum atmada ol kadar hünerverlerdir kim pireyi kurşum ile ururlar, ammâ tüfenglerini görsen bir nukreye almazsın, maliyetli değildir, ammâ yahşı nişân urur.

Ekseriyyâ halkı kasîrü'l-kâme ve başı kelem-ser ve gerdeni yok, hemân başı gûyâ omuzundan bitmişdir ammâ omuzları vâsi‘ ve sîne-i pür-kîneleri arîz ü kemerleri kalın, bâzûları ve baldırları yoğun ve ayakları vâsi‘, gerçi dîv-dest ve Ferhâd-vârlardır ammâ fârisü'l-hayl değillerdir. Gözleri siyâh ve müdevverdir ve kaşları gâyet gürdür. Bunlara sâ’ir Ekrâdlar sekiz bıyıklı derler. Zîrâ iki bıyığı ve iki kaşı ve iki burnu deliğinden ve iki kulağı deliklerinden cümle bıyık gibi kıllar bittiğinden beyne'l-ekrâd bu kavme sekiz bıyıklı derler ve cemî‘i vücûdları kara koyun pöstekisi gibidir ve ağızlarına pabuç sığar at dişli âdemlerdir. Hakîkat-i kelâm bir garîbü'l-heykel turfe ve acîbe-likâ mehîb ü dîv-çehre herîflerdir, ammâ gulâmları on seneye bâliğ olunca nâ-bâliğ körpedir, ammâ on yaşından güzer etse yigirmisinde güzeşte imiş yiğit gibi tüğlü Yezîd-çehre olurlar ve gâyet kâtillerdir.

Zenâneleri hem-çünân. Ammâ zemine pâyimal olup topuklarına ermiş siyâh geysularına aşk olsun ve zenâneleri **[216a]** kâmil bir senede doğururlar. Evlâdlarına ibtidâ siyâh kelb südü verirler. Bunların diyârında bir kelbe bir seng sâr etsen ol ân ol âdeme amân ü zamân vermeyüp katl ederler. Zîrâ sağîr ü kibârun hânelerinde birer, beşer, onar kelbleri vardır kim evvel ta‘âmı kelbe verirler, anlar doyup ba‘dehû kendüleri yerler. Zîrâ cümlesi kelbe taparlar ve cümle kelbler kendüleriyle bile yatırlar. Bin guruşa ve on katıra siyâh kelb alırlar.

Ve soğanı ve cacıhlı peyniri bu kavm dâ’imâ koynunda gezdirirler. Bir âdem bu kavmin önünde bir

baş soğanı yumruk ile ezse ol âdemin başın ezüp katl ederler. Ve bir acîb ü garîb dahi oldur kim bu âdemler mürd olsa eğer mün‘im ise ol âdemi soğan suyuyla gasl edüp maşadına niçe kelle soğan korlar. Hele her mürdelerinin lâşe-i murdârlarının kefenine kelb tüğü koyup maşadlarına defn ederler. Niçe kerre esîrlerinden su‘âl etdim, sıhhati üzre haber vermeyüp "Pıvaz hoşest" derlerdi. Ya‘nî "Soğan iyidir", derler. Hakîkatü'l-hâl meşhûr meseldir kim bir Kürde su‘âl etmişler. "Sen pâdişâh olsan ne yerdin", demişler. "Soğan cücüğü yerdim", demiş. Hakkâ ki Kürdler soğanı sevip "Pıvaz hûb hûb" derler.

Garîb-i diğer oldur kim; bu Ekrâdların cânib-i erba‘asına bir çizi çizsen ol çiziden taşra çıkmak ihtimâli yokdur. Meğer bir âdem gelüp ol müdevver çizinin bir tarafın boza, andan taşra çıka. Yohsa ol çiziden içerde mürd olacağın bilse taşra çıkmak ihtimâli yokdur. {Bu diyârda bir kelb doğursa şâdmân ederler. Bir kelb-i siyâh mürd olsa soğan suyuyla gasl edüp ve kefenleyüp vâveylâ ile mûristân-ı kelbe götürüp defn ederler ve kelb câniyçün koyun kebâbların hayâtda olan kelblerine verirler. Hakkâ ki arslana benzer kelbleri var ve bu diyârda aslâ kurd yokdur}.

Hikmet-i Hudâ bu cebel-i Sincâr hâk-i mukaddes iken bu mezhebde böyle bî-dîn ü bî-mezhebler vardır ammâ Şâm-ı şerîf dahi arz-ı mukaddes iken anın dahi Dürzî dağlarında Aklı ve Kızıllı, Yezîdî ve Mervânî ve Tımânî ve Nusayrî kavmi gibi bî-mezhebleri vardır kim bu dahi acîb hikmetdir.

Ammâ bu Saçlı kavmi mel‘ûnu kadar bir kavm-i ebter yokdur, ammâ mahsûlâtları çokdur. Evvelâ dağlarına kudret helvâsı yağar, ana Diyârbekirliler gezengüvî derler. Müshil bir yeşil, renk helvâ-yı kudretdir ve menn-i selvâ nâm bir kuş bunların dağlarına gelüp sayd [u] şikâr edüp kût edinirler. Ol murgdur kim Hazret-i Mûsâ ümmetlerine nâzil olan mâ’ide-i tuyûrdur. Ve balları ve engürleri rub‘-ı meskûnda yokdur ve kuru üzümleri Bağdâd ü Basra ve Lahsa'[y]ı tüccâr-ı Sincâr ganîmet ederler ve dûd ağaçları vefret üzre olmağile harîri cihânı dutmuşdur. Hattâ kal‘a-i Mardin'de işlenen kâlâ-yı zî-kıymet bu Sincâr harîrinden hâsıl olur. Zîrâ bu kûh-ı Sincâr'ın âb [u] hevâsı hûbdur. Arâzî-i mezâri‘leri beyne'l-halk mergûbdur, ammâ sahrâları Kîs urbânı destinde gılgûbdur.

Bu Saçlı dağın efendimiz Melek Ahmed Paşa, bâlâda tahrîr olunan üslûb-ı sâbık üzre feth [ü] fütûh edüp lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ mâl-ı Firâvân ile mansûr [u] muzaffer kal‘a-i Diyârbekir'e sâlimîn ü gânimîn vâsıl oldu. Cenâb-ı Bârî sultânıma dahi bu Sincâr-ı Saçlı'nın fethin müyesser ide." deyü bâlâda terkîm olunduğu minvâl üzre birer birer Firârî Paşa'ya takrîr etdükde eydür "Evliyâ Efendi, bu takrîrinize göre çok asker ve çok mâl ve çok derd-i ser çeküp ifnâ-yı vücûd etmek ister. Hudâ fethin hayr ile müyesser ide" dedi. Huzzâr-ı meclis "Âmîn!" deyüp hâmûş-bâş oldular. Ertesi ale's-sabâh paşanın otağında Saçlı kavmi içün müşâvere-i azîm olup nâmede, "Pâdişâha mutî‘ olasız ve bâğ u bennâk ve sâ’ir aded-i ağnâm u gayrı tekâlîf-i örfiyyeleri edâ idesiz." deyü nâmeler yazılup Mardin a‘yânından ve Sincâr kal‘ası beği tarafından hem-meşâ âdemler ile bu hakîr dahi Firârî Mustafâ Paşa tarafından {me’mûr olup} (---) sâ‘atde gidüp,

Menzil-i urûc-ı kûh-ı Saçlı: Bu kûh-ı bâlânın ta zirve-i a‘lâsında Bapır köyü nâm mahalle üç yüz âdemle varup Bapırın ya‘nî hâkimlerinin hânesine nüzûl edüp paşanın nâmesin verüp aslâ helvâcı kâğızı yerine komayup cümle iş erleri huzûrunda okunup Mardinliler tercümânlık edüp me’âl-i kelâm anlara i‘lâm etdiler. Anlar eyitdi: "Bizi Melek Ahmed Paşa etdiğiyle korkutmasın. Eyle bir ciddî

vezir ne geldi ve ne gelecekdir. Şimdi istimâ‘ etdik {Melek Paşa} Van'a gidermiş. Eğer Melek yine Diyârbekir vâlîsi olursa cümlemiz ehl [ü] ıyâlimizle hâk-i pâyine yüzümüz süreriz, mâlımız cânımız yoluna fedâ ederiz, ammâ bu Mustafâ Paşa'ya on kızıl katır yükü harîr veririz, gayrı bir şey vermeziz". On aded katır ile yüklü harîr gönderdiler ve bizimle varan âdemlerin eşbehlerine beşer vukiyye harîr verdiler, ammâ **[216b]** niçeleri bu hakîri bilüp bir kızıl katır yükü harîr ve bir katır yükü üzüm ve incir, niçe şeyler verüp ol gice andan mihmân olup vakt-i zuhrdan gurûba dek seyr ü temâşâ etdim. Ammâ Melek Ahmed Paşa efendimiz eyle harâb u yebâb ideli on beş sene içinde ol kadar imâr olmuş ol kadar fetâ yiğitler peydâ olmuş kim ta‘bîr olunmaz. Ale's-seher atlarımıza süvâr olup hedâyâlar ile Firârî Paşa'ya gelüp bir katar katır bârı harîrin teslîm etdiğimizde vâfir gürleyüp filayup gazab-âlûd oldu. "Elbette biz anların üstüne gidelim" deyü cümle eyâlet-i Diyârbekir'e emîrler yazılması fermân olundu. Ammâ ne mümkin, Saçlı dağına gitmeğe seksen bin asker gerek ve iki yüz kise masrûf gerekdir. Hikmet-i Hudâ ertesi gün çöl Urbânı olan Alî Fâris'den feryâdcılar gelüp "Amân sultânım, amân çöl pâdişâhı (---) (---) beni zebûn etdi, imdâdıma câr yetiş, sultânıma dahl düşmüşem." deyü nâmesiyle beş aded küheylân kısraklar hedâyâ geldi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sincâr kal‘asının altından Firârî Mustafâ Paşa ile Alî Fâris ve çöl pâdişâhı cengi sulhlarına gitdiğimiz beyân eder

Cümle hâzır olan sekiz bin askerle cânib-i cenûba yine çöl ile ol gün ılgâr edüp vakt-i gurûbda yine çölde yem kesdirüp yine çöl ü çölistân içre kurd lingi yortum ile gidüp vakt-i zuhurda vâdî-i,

Evsâf-ı kal‘a-i Tilhovar: Hikmet-i Hudâ bin altmış beş Recebi nısfında bu kal‘a-i Tilhovar altına vardıkda anı gördük, iki deryâ-misâl Urbân-ı uryân askerleri birbirlerine girişüp Urbân avretleri zılgıdı ve atlarının süheylleri sadâsı sahrâ-yı Tilhovar'ı pür etmiş ve tarafeyn cüyûşunun atları ayağından çıkan hâk-i siyâh ebr-i kebûdu bürüyüp evc-i âsumâna peyveste olmuş ve yemîn ü yesârda olan cengâver Urbân-ı dilâverin sayhaları ve gırîv ü feryâdları cihâna velvele vermiş ve tarafeyndeki askerin birbirine mızrak urduklarının mızrak şakırdısı gûyâ ra‘d gibi gürlerdi. Mustafâ Paşa ile bir püşte-i âlî üzre çıkup bu ceng ü cidâli ve harb ü kıtâli seyr ü temâşâ edüp sahrâ-yı Tilhovar'ın zemini niçe yüz bin atların ayağı altında nadaz nadaz olup rimâl ü türâb Hallâc-ı Mansûr yayından çıkar gibi penbe-misâl hevâya atıldı.

Bu hâl-i pür-melâli Firârî Paşa görüp vâlih [ü] hayrân olup *"Sallata'llahu (el-)kelbe(hû) ale'l-hınzîr"* [22] deyüp âsûde-hâl durdu. Hulâsa-i kelâm bu arbede-i ibret-nümâ kâmil üç sâ‘at mütemâdî olup anı gördük, sahrânın şimâlîsi tarafında olan gürûh-ı mekrûh-ı Urbân-ı uryân mûr-ı mâr-misâl târ-mâr olup kararları firâra mübeddel olup deşt-i hâmûnlara gitdiler. Niçe bini *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyüp Tilhovar kal‘ası altında bizim Firârî Paşa askeri içine gelüp *"Dahilek yâ asker-i sultân"* [23] deyü cân atup dahl düşdüler. Meğer paşaya tâbi‘ olup, imdâdıma yetiş deyü haber gönderen Şeyh Alî Fâris bu arbedede şehîd olup askeri münhezim olmuş. Hemân Mustafâ Paşa "Fursat ganîmetdir." deyüp münhezim olan Alî Fâris askerine i‘ânet edüp anlar ile bir ağızdan sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup kırk elli bin asker ile yedi koldan çöl pâdişâhı Emîr (---) (---) üzre at bırakdıkda anlar hod Alî Fâris'in ganâ’imine tama‘ edüp sahrâ-yı Tilhovar içre pârekende vü perîşân olmuşdu.

El-azametullah böyle mahalde Mustafâ Paşa askeri aç kurd gibi çöl pâdişâhı askeri içine girüp satûr-ı Muhammedî urmağa başlayınca bi-emr-i Hudâ bir ân kavm-i Urbân bir misvâra tahammül etmeyüp var kuvveti bâzûya getirüp yöğrük kısraklılar dem nefesin Aneh ve Seleme kal‘aları çölünde aldılar. Niçe bini Sincâr ve Mardin'e az vardılar, niçe bini kal‘a-i Hâtûniyye ve kal‘a-i Nasîbîn'e bî-nasîb vardılar, niçe yüzü seyf-i Muhammedî'den nasîbin aldılar. Bu meydân-ı ma‘rekeye Firârî Mustafâ Paşa askeriyle vardığımızda cümle asâkir-i Ervâm âlem-i hayretde kaldılar. Sahrâ-yı Tilhovar şecere ve kavak altı gibi benî Âdem'in leşi ile mâl-â-mâl olup kimisi dünîme olmuş, kimisi mecrûhan dahi zî-rûh kâh düşer ve kâh debelenir ve kâh kalkar, zahm-ı cıda ve mızrak ve sünü ve hıştdan merhûm olmuş benî Âdem'in hisâbın Hudâ bilür. Niçe bini zırh-ı zireh-külâhlı Urbânların zırhından mızrak güzer edüp mızrağıyla pâymâl ü rimâl olup yatar. Kavm-i Urbânda tüfeng olmamak ile ve Urbân şimşîr-bâz olmamak ile cümlesi mızrak ve akve nâm hançer zahmından helâk olmuşlardı.

Ammâ hakkâ ki kavm-i Urbân'da fârisül-hayl bahâdır ve şecî‘ ve dilîr silâhşör ve mızrakbâz fetâlar var imiş kim Dâvûdî zırhlardan derzi iğnesi **[217a]** atlasdan niçe güzer ederse eyle geçermiş ve niçe bin mecrûh atlar bu cesed-i benî Âdem içre serserî gezmede ve niçe bini bî-sâhib sahrâ-yı hâmûnda licâmın sürüdüp gezmede ve bu mevtâ sâhibleri nisvânlar feza‘ u çeza‘ etmede.

Hâsıl-ı kelâm ol gün bir ma‘reke-i benâm idi kim gûyâ Urbân içinde meşhûr olan ceng-i Sıffîn idi . Bu hakîr Urbân cengin ibtidâ Şâm eyâletinde Murtezâ Paşa ile Nakura Boğazı'nda Dürzî cengin seyr etdim ammâ ol ceng-i azîm ol sengistânda cümle piyâde tüfeng-endâz savaşı idi. Ammâ bu Alî Fâris ile Çöl pâdişâhı cengi çölistânda atlar üzre mızrak cengi idi. Dahi böyle çöl Urbânı uruşu görmemiş idim. Hakkâ ki cihânda bir temâşâ etdim ammâ bu sahrâ-yı Tilhovar dahi Dârâ Şâh ile Rûm keferesi cenginden berü böyle bir neberd-i azîm görmemişdir. Bu sahrâ-yı bî-pâyânda hâkister efkende olan mevtâların hayme vü hargâhları ve bâr u bengâhları ve niçe kerre yüz bin mâl-ı ganîmetleri ve keçileri ve sığır câmûsları ve gayrı devâbâtlarından küheylân atları ve develeri sahrâyı pür etmişdi.

Bu iki Urbânın mâlı içre Firârî Mustafâ Paşa askeri koyun tuza ve kurd koyuna ve mirâs-hor mâl-ı mevrûsuna seğirdir gibi seğirdüp eyle alan u talan eyleyüp nisvânların nâlân u giryân eyleyüp ol kadar mâl-ı ganâ’im aldılar kim en ednâ harbende-i Ervâm bir katar deve yükü mâla mâlik olup harbende iken sârbân-ı revân oldu ve ednâ mertebe sayisler bir iki sürü koyun sâhibi oldular. Sâ’ir karakollukçuların mâlik olduğu bakır avânîleri ve sâ’ir kelepür makûlesi cacim ve haliçe ve kilim makûlelerinin hisâbların Cenâb-ı Bârî bilür. Ammâ iki binden ziyâde at-ı mu‘teber at-ı sâfinatü'l-ciyâd makûlesi mührât u hüssân küheylânları ve binden mütecâviz nîk ü bed zırhları ve ana göre sâ’ir âlât-ı silâhları cümle paşa tarafına kabz etdiler ve paşa beytü'l-mâlcısı cümle mevtâların kemerlerinde olan altun ve guruşları mîrîye kabz edüp bir ferde müdâhale etdirmediler. Ve Alî Fâris'in ve çöl pâdişâhının kara demir hayme vü hargâhlarında kalan mâl-ı bî-hisâbı cümle Firârî Mustafâ Paşa zabt etdi, ammâ ne mertebe mâl idi ma‘lûmum değildir.

Ba‘dehû asâkir-i Ervâm-ı avâm tarafeynde münhezim olan Urbân hâtûnlarına vaz‘-ı yed edüp nâ-şer‘î amel etmeğe başladılar. Hemân paşa-yı âdil atına süvâr olup leşler içinde ve gayrı yerlerde gezüp avretleri soyanlardan bir kaç haşerâtları katl edüp derûn-ı asker emn [ü] emân oldu. Bu hâl-i perîşân üzre cümle paşa askeri mâl-ı ganâ’im ile muğtenim olup paşa-yı bâ-vakâr Sincâr'ın kara Saçlı

Kürdü üzre gitmeden ferâğat edüp üç gün bu kal‘a-i Tilhovar altında meks edüp cümle mukarreblerine dahi niçe gûne ihsân u in‘âmlar etdi. Bu hakîre mâl-ı ganâ’imden yedi katar deve ve yedi kısrak ve üç zırh ve on beş cacim nâm kilim ve üç aded kılıç ve altı aded Urbân civânı huddâm verüp kendünün bir semmûr âbdest kürkün ihsân eyleyüp hakîre gâyet muhabbet edüp bir münakkaş çerge ihsân edüp başka dâ’ire sâhibi olduk ve huddâmlarımızın aldıkları kelepür ve mâl-ı ganâ’imler ile çergemiz içi ve taşrası mâl-â-mâl olup yetmiş aded hayvânât u şütür ve mu‘teber at sâhibi olduk. Andan yine nısf-ı Recebde,

Tilhovar kal‘asından Diyârbekir'e gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Bu mahalde ibtidâ iki gulâmım ile sıhhat haberimiz ve mansûr [u] muzaffer olup mâlı Mustafâ Paşa'dan tahsîl ideceğimizi Melek Ahmed Paşa efendimize mektûblar gönderdik. Ba‘dehû kal‘a-i Tilhovar'dan cânib-i şimâle avdet olunup çöl ü çölistân ve berr u beyâbân içre şiddet-i hâr ve semûm-ı nâr çekerek (---) sâ‘atde menzil-i Acısu ve kal‘a-i Musul cânib-i şarkımızda kalup kal‘a-i Sincâr çölde sol tarafımızda nümâyân kalup,

Menzil-i sahrâ-yı Sincâr: Bu mahalde bir ma‘mûr köy var imiş, Urbân harâb etmiş. Cümle mâlı bu harâbistân içre pinhân eyleyüp çıt-a-çıt tınâb tınâba haymelerimiz ile meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olundu. Zîrâ çöl pâdişâhının bu kadar mâl-ı erzâkı nehb ü gâret olundu. Bu çölistânda bir gice dağ derûnundan şebhûn edüp bizi basar mülâhazasıyla cümle asker ol gice sabâha dek pür-silâh olup âmâde keşik beklediler. Sabah ki oldu, hamd-i Hudâ Urbândan bir kara görünmeyüp yine kös-i rıhletler çalınup yine cânib-i şimâle ol çölistân içre (---)

Menzil-i Çatalkend beli: Mukaddemâ evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bir günde böyle güc ile asâkir-i İslâm aşup andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde kal‘a-i Hâtûniyye sol tarafımızda kaldı. Mukaddemâ bu dahi tahrîr olunmuşdur. Anı ubûr edüp yine taraf-ı şimâle,

Menzil-i karye-i Kızıldepe, mastûrdur. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i azîm Göllü : **[217b]** Bu dahi Mardin hâki nevâhîlerinden olduğu bâlâda mufassal terkîm olunmuşdur. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Mardin-i sedd-i emîn: Bu şehre Mustafâ Paşa mehâbet ü dârât ve azamet ile bir alây-ı azîm gösterüp girmişdir. Cümle ahâlî-i Mardin'in zöhreleri çâk oldu. Meğer mukaddemâ Sincâr'a Urbân üzre gitdikde paşaya ri‘âyet etmemişler. Bu kerre ol kadar ta‘zîm ü tekrîm edüp akmişe-i fâhire-i didik ve abâyî ve harîr kahve makremeleri getirdiler kim Mustafâ Paşa ve tevâbi‘leri bây-ender-bây olup Mardin kavminden dahi pay aldılar. Hakîre dahi paşa "el-hedâyâ teşterek" diyerek me’kûlâtdan baklava ve börek ve çörek ve didik ve abâyî muhtım gül-reng serbendler ihsân etdi. (---) Andan yine cânib-i şimâla Mardin'den gidüp bir baş,

Menzil-i Zırzıvân boğazı: Diyârbekir hâkinde bir mahûf u muhâtara boğaz olduğu bâlâda mevsûfdur. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde bî-hâsıl zemîn-i yâbise ile gidüp

Menzil-i karye-i,

.....(1 satır boş).....

Bu mahalde Diyârbekr'ün cemî‘i a‘yân u kibârı istikbâle çıkup ol kadar sükkerî hulviyyât ve katr-ı nebât eşribeler getirdiler kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Andan ertesi gün sene 1065 mâh-ı Recebü'l-müreccebinün yigirminci günü bir hây [u] hûy alây-ı azîm ile bu kadar üserâlar ve bapırlar sekban u sarıcalar zincîrlerinde keşân-ber-keşân sürüyerek kal‘a-i Diyârbekr'e mansûr u muzaffer dâhil oldukda paşanın râhına pâyendâz harîrler döşeyüp hoş-âmed kurbânları zebh olınup hakîre Balıklı ayazma kurbünde Osmân-Paşazâde hânesin konak verdiler.

Ertesi gün Gâzî Mustafâ hakîri da‘vet edüp mâl-ı ganâ’imden Melek Ahmed Paşa efendimize borcun edâ etmeğiçün otuz yedi kîse hakîre verdi ve hakîrden temessük aldı. Ve iki tavla kısrak ve elli katâr urbân devesi ve yedi katâr katır ve on aded mahbûb Gürcî gulâmı ve yüz elli aded tengtir çadır ve onbeş aded nohûdî segbân u sarıca ve karakullukçu çergeleri ve on aded münakkaş âğavât çergeleri ve iki bin mikdârı Urbân gönderleri kim her birisi Bağdâd kargılarıdır. Ve hakîre bir kîse guruş ve bir küheylân at dahi verüp cümle eşyâları paşanın develerine tahmîl edüp üç bayrak segbân-ı refîkler ta‘yîn eyleyüp hedâyâları ile ve tahrîr olan mektûb-ı muhabbet-üslûbları ile bu hakîri paşa efendimize yollayup kendisi bile av tarîkile Şat cisrin ubûr edüp ol mahalde paşa ile ve cümle Diyârbekir a‘yâniyle vedâ‘laşup,

Diyârbekir'den Van'a revâne olduğumuz menâzilleri ve kılâ‘ [u] büldânları beyân eder ve eşkâl-ı Şat keleğin ayân eder

Evvelâ Diyârbekir'den nehr-i Şat üzre cisr-i Kelek kim (---) göz kantara-ı musanna‘dır. Hasankeyfâ'ya ve Cezîre ve Musul'a ve Bağdâd'a Şat ile giden tulumdan kelek gemileri bu cisr dibinde binâ olınur tulumdan gemilerdir kim üzerleri tahta döşeli. Atlarınla ve sâ’ir bisâtınla ve niçe bin kantar bâr-ı sakîlinle bu kelek gemilerine süvâr olup cânib-i erba‘asında korkuluklarına girdebâlişlere dayanup tavla ve sadranc oynayarak yemîn ü yesârı temâşâ ederek ba‘zı imâr kendlere yanaşarak ve matbahında ta‘âm tabh olarak tâ Bağdâd'a ve Basra'ya varınca semâ‘ u safâ ederek selâmet gider bir tûrfe binâ tulum gemileridir. Ana mahsus üstâd kelekçi mellahları vardır. Diyârbekir'de bu mezkûr cisr dibinde niçe yüz kelek âmâdedir.

Bu hakîr ol cisri ubûr edüp cânib-i şimâl ile taraf-ı şark mâbeynine bir sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Sa‘dî: Bir sahrâ-yı lâlezârda bâğlı u bâğçeli ma‘mûr Yarmenî köyüdür, ammâ hırsızı çokdur. Ol gice bir denk çadır uğurladup hamd-i Hudâ yine bırakdırdık ve iki hırsız diri alup katl etdik. Andan yine cânib-i şarka [(---)] misilli ferahfezâlar ile (---) sâ‘atde (---),

Menzil-i Çöldepe: Bir sahrâda amelî yığma depedir, kurbünde ma‘mûr kurâlar vardır. Cümle Diyârbekir vâlîlerinin atları bu sahrâda çayırlar ve tirfil ve yonca ve ayrık giyâhâtıyla meşhûr bir

çemenzâr-ı ma‘mûr vâdîlerdir. Bunda dahi kara hırsızı çokdur. Zîrâ diyâr-ı Kürdistân'da Halitî ve Çekvânî ve Zıbarı ekrâdı kânıdır, gâfil yatmamak gerek (---) (---) (---) (---). Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm, makâm-ı ârifîn ya‘nî kal‘a-i atîk Miyâfârıkîn
hafazahullahu min âfâti'd-dehr, âmîn

Sebeb-i tesmiyyesi ve galat-ı meşhûru oldur kim bu kal‘a nehr-i Şat ile nehr-i Batmân mâbeyninde vâki‘ **[218a]** olup mâbeyn-i nehreyni fark etdiğiyçün kal‘a-i Mâ-i fârıkaynn, derler. Kavm-i Arab'da Mafrık-ı Ermen derler. Gerçi arz-ı mukaddesdendir ammâ hâk-i Ermenîstân'da vilâyet-i Kürdistân'dır. Kavm-i Ekrâd bu kal‘aya Mefarıkın derler. Kavm-i Ermen (---) (---) derler. Kavm-i Acem kal‘a-i Miyân-fark derler. Ya‘nî "Beli ince ayrılmış kal‘a" demek olur ve kavm-i Yunaniyân (---) (---) derler. Kal‘a-i kadîm ü şehr-i azîm idi. İbtidâ binâsı Musul kal‘ası içinde medfûn olan Hazret-i Circîs Nebî'nin ümmetlerinden Handik nâm bir melik binâsıdır kim Hazret-i Circîs'in ta‘lîmiyle binâ olunmuşdur ve Hazret-i Circîs bu şehir kavmine meb‘ûs olunup nübüvvetine imân getirmediklerinden mâ‘adâ Hazret-i Circîs'i bu kal‘a hâ’ilindeki Mefârikîn cebeli üzre kırk kerre âteşe yakup hâkisterin bâda savururlardı. Cenâb-ı İzzet rîha emr edüp gubâr-ı Circîs'i cem‘ edüp yine Circîs Nebî hayât bulurdu. Niçe tefâsîrlerde ve niçe bin kütüb-i mu‘teberelerde mastûrdur. Hâlâ Mefârikîn kal‘ası ensesinde olan kûh-ı bâlâ üzre gubâr-ı Circîs düşdüğü hâkde ve vücûd-ı nâzenîni ihrâk olduğu hâk-i anber-i pâkde asla nebâtât [u] giyâhâtdan bir şey hâsıl olmaz. Ermen tâ’ifeleri ol türâb-ı pâki yüzlerine sürüp ziyâret ederler.

Ba‘dehû bu kal‘a ahâlîsine Circîs Nebî bed-du‘â edüp Van deryâsı kenârında cebel-i Sübhân'da bir ejderhâ zâhir olup bu şehrin cümle halkını hûra geçirüp kal‘ası mu‘attal kaldı. Ba‘dehû Buhtunnasr hûn-ı Yahyâ Nebî talebiyçün hurûc edüp bu kal‘ayı münhedim etdi. Dest-i Ermen'de yine imâr olup Âl-i Abbâsiyân'da iken Hulâgû bu kal‘a kavmin helâk edüp kal‘asın dahi harâb etdi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Seyfüddevle ibn Hemedânî bu kal‘ayı imâr edüp Kürdistân ve Ermenîstân vilâyetlerine şa‘şa‘a saldı. Eyle imâr oldu kim hemân yetmiş bin alaca çapar atlı askeri var idi. Gayri cüyûşunun hisâbın Hudâ bilürdü. Asâkir-i bî-pâyânının vefreti şundan kıyâs oluna kim rûz-merre matbah-ı Keykâvûs'unda kırk aded bâr-ı şütür, aşına sarf olunup nökerlerine ta‘âm-ı gûnâ-gûn bezl olunurdu. Hâlâ Seyfüddevle sarâylarının esâsları nümâyândır. Sene (---) târîhinde bu kal‘ayı Timur-ı sâhib-hurûc harâb etmişdir. Hâlâ kal‘asının câ-be-câ rahnedâr yerleri zâhir ü bâhirdir.

Ba‘dehû sene 920 târîhinde Selîm Hân-ı Evvel Çıldır gazâsı avdetinde Diyârbekr fethine Bıyıklı Mehemmed Paşa'yı serdâr edüp Diyârbekir'i feth etdikde bu kal‘ayı bâ-sulh Selîm Hân vezîri Ebû Şevârib ya‘nî Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya teslîm eyleyüp Süleymân Hân tahrîri üzre Kara Âmid hâkinde sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı (---) yük akçedir. Beğine ber-vech-i adâlet on kise hâsıl olur. (---) aded erbâb-ı timâr ve (---) aded erbâb-ı zu‘amâları cebelüleriyle sefer eşerler. Cümle (---) aded müsellah asker-i mükellef olur ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâdır. Kadıya senevî üç aded kise hâsıl olur. Alâybeği ve çeribaşı ve muhtesibi vardır, ammâ müftî ve nakîbi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri yokdur. Zîrâ iç il olmak ile neferâtlara ihtiyâcları yokdur. Lâkin mîr-i

livâsı tarafından kal‘ada birkaç topları var, rûz-ı ıydde ve hilâl-i mâh-ı Ramazân nümâyân oldukda endâht edüp kurâlardaki müslimîni âgâh ederler.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i Meyâfârikîn: Müverrihân-ı Rûm bu kal‘a hakkında cezîre-i Şat ve nehr-i Furât mâbeynindeki cezîre-i azîm içredir deyü tahrîr etmişler ammâ galat-ı fikr etmişler. Hakîr bu mahalde on sene mikdârı tek ü pûm vardır kim selîkam bu fenne düşmek ile kırat-be-kırat dakîkiyle ma‘lûmumdur. Nehr-i Furât u Murâd Malatıyye kurbünde Kömürhânı cenbinde cereyân edüp kırk menzilde kal‘a-i Kurna kurbünde nehr-i Şatt'a munsabb olup Şattu'l-Arab olur ve nehr-i Şat Diyârbekr'in Fızkayası dibinden geçüp iner, Hasankeyfâ ve Cizre ve Musul ve Bağdâd ve Kurna dibinde yine nehr-i Furât'a rîzân olur. Bu kerre Diyârbekir'den cisri geçüp şimâle iki gün gidüp bu kal‘a-i Mefârikîn'e gelir. Bu takdîrce bu kal‘a niçe Şat ile Furât mâbeynindeki cezîrede olmuş olur. Bu hakîr-i pür-taksîr im‘ân-ı nazar ile nazar edüp böyle gördük. Ancak bu kal‘a nehr-i Şat ile nehr-i Batmân mâbeyninde vâki‘ cezîrede mebnî olup nehreyn-i azîmeyn mâbeynlerini fark etdiğiyçün Mâ-fârıkayn derler. Hakkâ ki böyledir. **[218a]**

Kal‘a-i Mefârikîn'in esâs-ı binâsı: Yine Mefârikîn dağının dâmeninde bir top menzili ba‘îde cânib-i şarkîde bir düz vâsi‘ sehel mürtefi‘ çemenzâr zemînde şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ seng-tırâş kal‘a-i zîbâdır. Binâ-yı kadîm olmağile her taşı hammâm kubbesi ve fil-i Mahmûdî cüssesi kadar vardır, ammâ dîvârlarının kaddi yigirmi zirâ‘dan âlî değildir, ammâ on beş zirâ‘-ı melikî arîz u metîn dîvâr-ı kavîlerdir. Hatta Timur-ı bî-nûr münhedim etmede usret çeküp hâli üzre bırağup gitmişdir. Cümle (---) aded kapuları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve dâ’iren-mâdâr cirmi on bir bin adımdır, ammâ handakları rimâl-i turâb ile memlû olmuşdur ve şekl-i murabba‘dan şimâl-i cenûba tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Kal‘a-i kebîr olmağile içinde imâreti gâyet kalîldir. Ancak bin mikdârı hâk-i anber-i pâk ile mestûr bâğlı u bâğçeli tahtânî ve fevkânî hâne-i ma‘mûrlar vardır. Beğ sarâyı ve Sücâh Beğ sarâyı (---) (---) ma‘mûrdur. (---) (---) Câmi‘i,

.....(4 satır boş).....

Çârsû-yı bâzârı azdır. Bu kal‘anın cânib-i erba‘asında uyûn-ı câriyeler cereyân edüp en uluca aynına Ayn-ı havz derler. İskender-i Kübrâ nûş edüp bir havz-ı azîm binâ etdiğiyçün Ayn-ı havz derler, hakkâ ki âb-ı hayâtdan nişân verir billûr-misâl mâ-i zülâldir. Bâğ u bâğçeleri ve hadîka-i ravza-i Rıdvânları reyy edüp iner, nehr-i Şatt'a dâhil olur. Ve bu kal‘a-i Mefârikîn hâkinde nehr-i azîm Basinka'dır. Gerçi kal‘aya ba‘îddir ammâ bu hâkden tulû‘ edüp niçe kurâ vü kasabâtların mezâri‘âtların saky ederek İbn Ömer cezîresi üstünde cânib-i şarkîsinde beş fersah mesâfe-i ba‘îdede nehr-i Dicle'ye ya‘nî nehr-i Şatt'a dâhil olan âb-ı hayâtın biri dahi bu nehirdir. Ve bu Mefârikîn dağlarından niçe uyûn-ı câriyeler hurûc edüp ve uyûn-ı bî-şumârlar ictimâ‘ olup kal‘a-i Hısînkeyfâ'da Cezîre ve Musul'da birbirlerine vâsıl olurlar. Ve Zarbeyn-i Alî ve Zarbeyn-i Esfeleyn müstemed olup bu ikisi bilâd-ı Ermenî'de olan uyûnlardan sonra Zarbeyn bir nehr-i şedîd ve kaviyyü'l-cereyân olup dâ’imâ ra‘d-âsâ gürleyerek cereyân etdüğinden müverrihân-ı Irâk zârib-i mahbût (?) derler, kal‘a-i Tikrit'e ve Bağdâd ve Vâsıt ve Batâyıh'da dahi niçe enhârlar Şatt'a mahlût olduğu bâlâda re’s-i Şat mahallinde tahrîr olunmuşdur. Ve kal‘a-i Mefârikîn'in âb u hevâsının letâfetinden Kürd mahbûbları meşhûrdur. Ve engürü dahi memdûhdur. Ve kal‘anın cânib-i şimâli dağlardır ve dağlar üzre

bâğlardır. Anınçün halkı kaviyyü'l-bünye olup sağlardır. Ve kal‘anın kıble tarafi sahrâlardır kim (---) menzilde kal‘a-i Hısînkeyfâ'ya varır ve cânib-i şarkîsinde cisr-i Batmân'ı ubûr edüp bir günde kal‘a-i Hazzo'ya varır. Cânib-i şimâle dağları aşup kal‘a-i (---) varır ve cânib-i kıblesinde bir günde sür‘at ile Cizre'ye varılır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Mefârikîn: Evvelâ derûn-ı kal‘ada eş-Şeyh Hazret-i Necmeddîn Sûrânî, andan ziyâret-i el-Melik Seyfüddevle ibn Hemedânî, bu kal‘ayı sonra binâ edendir, seng-i mezârıyla ma‘lûm bir ziyâretgâh-ı ünâsdır.

.....(4 satır boş).....

Müverrih Mıkdısî kavli üzre ba‘de't-tûfân-ı Nûh, imar olan şehr-i Cûdî'dir, andan kal‘a-i Sincâr'dır, andan bu kal‘a-i Mefârikîn'dir ammâ şehr-i Cûdî sâhibi Hazret-i Nûh ümmetinden Melik Kürdim altı yüz sene mu‘ammer olup Kürdistân diyârların geşt [ü] güzâr ederek bu Mefârikîn'e gelüp âb u hevâsından hazz edüp bu zemînde sâkin olup evlâd [u] ensâbı gâyet **[219a]** çok olup lisân-ı İbrî'den indiyyât bir gayrı lisân-ı Turrehât peydâ etdi kim ne İbrî'dir, ne Arabî ve ne Pârisî ve ne lisân-ı Derî'dir ve lisân-ı Pehlevî'dir, ana hâlâ lisân-ı Kürdim derler. Bu diyâr-ı Mefârikîn'de peydâ olup hâlâ diyâr-ı Kürdistân'da isti‘mâl olunan lisân-ı Kürd Hazret-i Nûh ümmetinden Melik Kürdim'den kalmışdır, ammâ vilâyet-i Kürdistân dağistân u sengistân bilâd-ı bî-pâyân olmağile on iki gûne lisân-ı Ekrâd vardır kim birbirlerine elfâzları ve lehce-i mahsûsaları muğâyirdir kim niçesi birbirlerinin kelimâtların tercümân ile anlarlar. Memâlik-i azîmdir, bir ucu cânib-i şimâlde diyâr-ı Erzurûm'dan diyâr-ı Van'dan diyâr-ı Hakkarî ve Cizre ve İmâdiyye ve Musul ve Şehrezûl ve Harîr ve Ardalân ve Bağdâd ve Derne ve Derteng ve ta Basra'ya varınca yetmiş konak yer Kürdistân u sengistân add olunur kim Irâk-ı Arab ile Âl-i Osmân mâbeyninde bu kûh-ı bülendler içre altı bin aded aşâ’ir ü kabâ’il-i Ekrâd sedd-i sedîd olmasa kavm-i Acem diyâr-ı Rûm'a istîlâ etmeleri emr-i sehl idi.

İnşâallah mahalliyle altı bin aded mîr-i aşâ’irleri dahi tahrîr etmeğe destime hâme-i cevâhir-gûyâmı almışım, ammâ bu Kürdistân'ın arzı tûlu gibi vâsi‘ değildir. Cânib-i şarkîsinde Acem hudûdunda Harîr ve Ardalân'dan hâk-i Şâm ve hâk-i Irâk-ı Arab ki hâk-i Haleb'dir, ol hâk-i pâkeyne varınca Kürdistân'ın arzı yigirmi ve yigirmi beş konak ve ednâsı on beş konak yerlerdir. Ammâ bu kadar ülkeler içre beş kerre yüz bin tüfeng-endâz ümmet-i Muhammed Şâfi‘îyyü'l-mezheb vardır. Ve cümle yedi yüz yetmiş altı pâre kal‘a add olunur kim cümle imârdır. İnşâallah kılâ‘ları dahi mahalleriyle tavsîf olunur. İnkırâzu'd-devrân Âl-i Osmân ile şâh-ı Acem mâbeyninde memâlik-i Kürdistân mü’ebbed ola, *âmîn,yâ Mu‘în*.

Bu tahrîr olunan sevâd-ı mu‘azzam olmağile elsine-i muhtelifeleri vardır. Lisân-ı Zaza ve lisân-ı Lulu ve lisân-ı Celve-yi Hakkarî ve lisân-ı Avnikî ve lisân-ı Mahmûdî ve Şirvanî ve Cizrî ve Pisanî ve Sincârî ve Harîrî ve Ardalânî ve Sûrânî ve Haltî ve Celvanî ve İmâdî ve lisân-ı Rujikî vardır, ammâ lisân-ı kadîm Arabî ve Fârisî ve Derî'dir. Zîrâ min Dakâyıkı'l-Hakâyık li-Kemâlpaşazâde *kuddise sırruhu.* [24] buyurmuşlardır. Ammâ lisân-ı Kürd budur kim tahrîr olunur.

Evvelâ lisân-ı Ekrâd-ı Sûrân

yek *du* *se* *çâr*

1	2	3	4
penç	*şeş*	*Heft*	*heşt*
5	6	7	8
nüh	*deh*	*yânzde*	*dâzde*
9	10	11	12

Lo Kirmançi varra runiti.
Sen Kürd gel otur.

Selâmet hate
Sağ geldin

Halite çiye?
Nedir hâlin?

Hoşî kılâvî
İyi hâlim

Herre şuğli hu
Git kendü işine

Hasbî suvariye
Ata bin

Varra rune
Gel otur

Varra hovar
Gel aşağı

Herre jor
Git yukaru

Herre bin
Git getir

Heye nân
Ekmek var mı?

heye
var?

Ce heye bin
Arpa varsa getir.

Mirişk heye bine
Tavuk varsa getir

Nizânim mirişk
Bilmem tavuğu

Tu darav dike
Sen yalan söylersin

Heye çendeke
Vardır satarsın

Nizânim hirre bin
Bilmem git getir

Rabım serite çâr tanikim beser-i hânîte
Kalkarım, başını dörd yerde yararım hân başıyçün.

Verre rûnî Kirmânç be-ser-i mîrîte
Gel otur Kürd, Beğ başıyçün.

verre	*herre*	*rabe*	*zânim*
gel	git	kalk	bilirim
nizânim	*nân*	*av*	*gûşt*
bilmem	ekmek	su	et
hingivî	*dibiş*	*tirî*	*zebeş*
bal	bekmez	üzüm	karpuz
hejir	*bazın*	*bizen*	*sîv*
incir	kavun	keçi	elma
işkuk	*sûz*	*gûz*	*Şapik heye*
armud	kuru üzüm	ceviz	Şalın var mı?

heye	*Fürûşî*	*Fürûşîm*	*Be çend fürûşek?*
vardır	Satar mısın?	Satarım	Neiçeye satarsın?

çârîk	*gupâl*	*legân*
kuşak	çevgân	Karda yürüyecek papuç
tahuk	*hıyot*	*Çuma Cizîri*
kızak	çadırlar	Cizre şehrine vardım.

Kelek berdânî
Gemileri koyvermişler.

Bû çiye gelendu ta hore
Niçün böyle etdin bana.

Îrû du rûje mekân-ı düre
Bugün iki gündür ki evinden uzakdır.

Î şev çe şeve şevege dârî
Bu gece ne gecedir ki böyle karanlıkdır.

Bârândı bârî
Ve yağmur yağar.

Şev ki hâciyân
Hacılar gecesinde.

Bejnik zirâve hâl halite
İnce boynunda benleri.

Gevher dû gûhân
Kulağında iki küpe.

Bu gûne niçe bin elfâz-ı dürer-bârları vardır ki bu kadarca tahrîr olunup iktifâ olundu. **[219b]**

Der-fasl-ı tetimme-i kal‘a-i Mefârikîn

.....(5 satır boş).....

Kal‘a-i Mefârikîn şimâlde (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı âsâr-ı ebniyye-i acîbe ve hayrât-ı musanna‘-ı garîbe pesendîde-i mühendisân ya‘nî vâcibü's-seyr cisr-i Batmân

Evvelâ bu kantara-i bî-adîlin altından cereyân eden,

Nehr-i zülâl Batmân: (---) (---) (---) (---) kurbünde (---) (---) dağlarından gelüp bu püll-i kûzahun altından ubûr edüp cânib-i şarka ve kâh kıbleye cereyân ederek (---) (---) altında nehr-i Şatt'a rîzân olur, ammâ bu cisr-i Batmân altından ubûr etdikde eyle darb-ı hiddet ile akar kim sâ’ikasından âdemin kulağı asamm olur. Zîrâ ol mahalle kûh-ı bî-sütûn pârelerinden nişân verir kayalar üzerinden ubûr eder ve bu mahal Diyârbekir ve Mefârikîn'den Hazzo'ya ve Bitlîs'e ve Van'a ve gayrı diyâr-ı Kürdistân'a memerr-i nâs olduğundan nesl-i Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) hazretleri helâl-i zülâl mâlından üç bin kîse masrûf edüp bu mahalle cemî‘i diyârın bennâ ü mi‘mâr [u] mühendislerin cem‘ edüp bir püll-i azîm binâ etdirmişdir kim Anadolu diyârında cisr-i Geyve ve cisr-i Çâşnigîr ve püll-i Osmâncık ve kantara-i Amasiyye ve Adana köprüsü ve Misis sırâtı ve Hasankeyfâ cisri gibi niçe yüz cisr-i ibret-nümâlar vardır ammâ bu cisr-i Batmân'ın binâsı ve tarzı tavrı ve vaz‘ı esâsı ve kadd u kâmeti ve metâneti bir cisrde yokdur. Bu nehr-i azîmin bir tarafi kayadır, bir tarafı rimâldir.

Üstâd-ı bennâ "Bu nehr-i mecnûn üzre bir göz cisr olmakdan gayrı ilâç yokdur", deyüp bu cisrin tarafeynine ol kadar metânet üzre vâsi‘ ve arîz rıhtım ve ıskara esâslar bırağup bir tarafdan bir tarafa tâk-i Kisrâ'dan nişân verir bir göz inşâ etmişdir kim mesâfe-i ba‘îdeden zıhgîr gibi nümâyândır. Cisrin bir çenesinden bir çenesine varınca kâmil yüz yetmiş üç adımdır. Gerçi diyâr-ı Hersek'de Mostar köprüsü de bir gözdür ammâ bu cisr-i Batmân hendese-i batmanda gâyet ağır mosta[r]dır. Zîrâ bunda olan metânet ve istihkâm ve bunda olan hendese-i zerâfet ve nezâfet-i tâm bir cisr-i benâmda yokdur. İmdi ey ihvân-ı vefâ Hudâ âlimdir, bu ömr-i girân-mâyeyi hâlâ seyâhatde ifnâ etmedeyiz, ammâ böyle bir mehîb u mahûf kantara görmedim. Hey’et ve hikmet okuyan ihtimâlci yârânlar bu cisrden geçmek ihtimâli yokdur. Niçesi tulumlar ile kelek ve pot yapdırup ubûr eder. Zîrâ ta zirve-i a‘lâsına çıkdıkça cisrin kendiri bâr-ı sakîl olmasın içün üstâd-ı bennâ cisrin zirvesin incecik etmiş. Ol mahalden aşağı âdem bakmağa cür’et idemez, ammâ aşağıları gâyet vâsi‘dir ve iki tarafında kal‘a kapuları gibi demir kapuları vardır.

Bu kapulardan içeri yemîn ü yesârda cisrin temeli berâberliğinde cisrin altında hânlar vardır kim âyende vü revendegânlar yemîn ü yesârdan geldiklerinde mihmân olurlar. Ve cisrin kemeri altında müte‘addid hücreler vardır ve demir pençereli şâhnişînlerde müsâfirîn meks edüp kemerin karşu tarafındaki âdemler ile kimi musâhabet eder ve kimi şebeke ve olta ile balık avlarlar. Ve bu cisrin yemîn ü yesârında dahi niçe pencereli hücreler vardır. Üstâd-ı şîrînkâr kasd edüp "Cisrin kemerine bâr olmasın" deyü bu kantara-i ibret-nümânın için boş edüp kat-ender-kat revzenli ve kâ‘alı hücreler de eylemiş. Bu cisrin yemîn ü yesârında korkulukları cümle polad-ı Nahçevânî demirdendir, ammâ üstâd-ı haddâd dahi var makdûrun sarf edüp bir gûne musanna‘ şebeke korkuluklar etmiş kim hakkâ ki

yed-i tûlâsın ayân etmişdir.

Bu cisr-i bî-hemetânın Hazzo tarafındaki hânda Hazzo beği âdemleri ubûr eden tüccârdan bâc alurlar. Mefârikîn tarafındaki hânda (---) beği âdemleri bâc alırlar, ammâ bu hân dediğimiz binâdan taşralarda bir âsâr-ı binâ yokdur. Cümle cisrin iki tarafı altında hân-ı azîmlerdir. Gerçi eyâlet-i Erzurûm'da **[220a]** Hasan kal‘ası sahrâsında nehr-i Araz üzre Sultân Çoban cisri dahi bir azîm muvassatdır ammâ bu cisr-i Batmân'a mânend değildir. Hatta Bursa şehri içre cebel-i Ruhbân'dan gelen nehr-i Irgandı üzre cisr-i Irgandı'yı bu Batmân cisri gibi murâd edinmişler ammâ ne münâsebet, anın yanında bu cisr-i Batmân kehkeşân-âsâ semâya kad çeküp zirve-i evce kemend-i bî-mânend atmışdır. Hakkâ ki üstâd-ı mühendis var makdûrun sarf edüp ol binâ-yı bânî bu cisrde tasarruflar etmişdir kim atlas-ı gerdûnda eyle bir kârgîrlik bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir. Zîr u bâlâsından zirve-i a‘lâsına varınca Diyârbekir kal‘ası taşından taş döşenmişdir kim çakmak taşı anın yanında rahmetdir. Yedi yüz seneden berü bu cisr üzre bu kaldırım asla fenâ bulmayup gûyâ bennâ elinden henüz çıkmışdır. Bu hakîr at ile ubûr etmeğe havf edüp piyâdece ubûr edüp selâmetle karşu tarafa vâsıl olduk. Hülâsa-i kelâm bu cisrin midhatinde lisân kâsır ve kalemler kâsirdir. Cenâb-ı Kayyûm ınkırâzu'd-deverân metîn ü müstahkem eyleye, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Andan nehr-i Batmân sâhiliyle cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Menzil-i Hâsçayır: Bu mahalde cümle refîklerimiz ile hayme vü hargâhlarımız kurup paşanın cümle çergeleri ve sâ’ir haymelerin bir yere yıkup develeri ve katırları cümle bir yere cem‘ edüp cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn edüp sabâha dek bîzâr ve bîdâr olduk. Zîrâ bu mahallin hırsızı Tercil ve Atak ve Mührani ve Kulp'dan berü sökün edüp geldikde *Allahümme âfinâ* "Sürmeden gözü, ağızdan sözü çalarlar" ve gâyet cengâver ve dilâver ve harâmîlikde hünerverlerdir, ammâ bu mahal Hazzo hâkidir. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Zov ya‘n-i kal‘a-i Hazzov

Sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) binâsıdır. Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim bu kal‘anın cânib-i şimâlîsindeki kûh-ı azîmlere cebel-i Zov derler. Kal‘a binâ olmazdan mukaddem Karakoyunlu'dan Kara Yûsuf Hân'ın Kara Zov kabîlesi ol dağlarda sâkin olduğiyçün kûh-ı Zov derlerdi. Anların cem‘iyyeti sebebiyle bu Hazzov zemîninde bir şehr-i müzeyyen olup şehr-i Zov derler. Ba‘dehû kal‘a,

.....(1 satır boş).....

Hazzov dediler, sebeb-i tesmiyyesine bâ’is ve bâdî oldu. Ba‘dehû Âzerbaycân Şâhı Uzun Hasan bu kal‘aya mâlik oldu. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Timur-ı bî-nûr Mefârikîn kal‘asın hedm etmeğe gelirken bu Hazzo'yu harâb edüp Bitlîs Hânı Abdâl Hân'ın ecdâdı Sultân (---) (---) (---) imâr edüp mutasarrıf oldu. Ba‘dehû sene 920 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel Çıldır gazâsı avdetinde Diyârbekir'i feth eden Bıyıklı Mehemmed Paşa'ya Bitlîs Hânı ecdâdı itâ‘at edüp yine hükûmeti Selîm Hân hattıyla kendüye hükûmet kaydıyla eyâleti ihsân olunup hâlâ Süleymân Hân tahrîrinden berü eyâlet-i Diyârbekir'de beş hükûmetin biri dahi mefrûzu'l-kalem ve maktû‘u'l-kadem bu Hükûmet-i Hazzo'dur

kim taraf-ı pâdişâhdan bunların evâmir-i şerîflerinde elkâbları cenâb deyü yazılır. Taraf-ı pâdişâhîden hâkiminin hâssı (---) akçedir. Erbâb-ı zu‘amâsı (---) ve erbâb-ı timârı (---) adeddir. Alâybeği ve çeribaşısı vardır ve yüz elli akçe pâyesiyle yahşı kazâdır, ammâ ba‘zı zamân, yamân kazâ-yı âsumânîdir. Zîrâ Kürdistân-ı bî-emândır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve müftîsi ve nakîbi yokdur. Cümle hükm-i hükûmet hâkimi hükmündedir. Hatta kal‘ası ve cebehânesi ve dizdârı ve neferâtları cümle hâkimi tarafındadır.

Eşkâl-i kal‘a-i Hazzo: Kûh-ı Zov dâmeninde bir sarp kaya üzre bir küçük kal‘adır, dâ’iren-mâdâr cirmi bin altı yüz adımdır. Maşrık tarafı havâleli yalçın kayalı dağlardır. Kıblesi tarafı sahrâlardır. Bu tarafa nâzır bir demir kapusu var, yolu gâyet sarpdır. Aşağı varoşuna usret ile nüzûl olunur. Derûn-ı kal‘ada bâğsız ve bâğçesiz cümle hâk-i pâk ile mestûr yüz elli aded hâneler vardır, ammâ kal‘anın nısfın hâkimi olan Murtezâ Beğ'in sarâyı dutmuşdur kim kat-ender-kat bir sarây-ı pür-hücurâtdır. Bu hâkim Murtezâ Hân Bitlîs Hânı Abdâl Hân'ın damâdı bir şehzâde-i âzâde-misâl Hâtem-i Tay ve Ca‘fer-i Bermekî-tabî‘at ve Hüseyin-i Baykara-meşreb zât-ı mükrim, halûk u halîm ü selîm merd-i meydân Murtezâ hân-ı âlîşân idi. Sarâyında bir gice mihmân olup şeref-i sohbetleriyle müşerref {olduk}. Sarâyında su sarnıçları var ve derûn-ı kal‘ada (---) (---) câmi‘i var, mâ‘adâ imâret-i âbâdânları cümle aşağıdadır. **[220b]**

Sitâyiş-i rıbât-ı Hazzo: Kal‘anın kıble cânibi dâmeninde bir vâsi‘ce zemînde bin aded hâneli henüz ma‘mûr olmada, cümle türâb ile mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır. Cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde (---) (---) câmi‘i (---) (---) câmi‘i ve Şeref Hân medresesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve bir küçük kenîse hammâmı var ve üç yüz aded esvâk-ı muhtasarı var. Ve hâlâ hâkim-i vakt olan Murtezâ Beğ bir kârgîr binâ-yı metîn bir hân inşâ etmiş kim gûyâ bir hısn-ı hasîndir. Sengistân zemîn olmağile bâğ u bâğçeleri memdûh değildir, ammâ halkı şecî‘ ve tüvânâ fetâları olur. Piyâdesi ve hüssân süvarîsi meşhûrdur. Şeyhânî ve Ma‘arravî ve zıvzik kılıç urmada ve câb gödelec taşıyup ok atmada bî-bedel kavmdir. Ve gâyet musallî ve Şâfi‘îyyü'l-mezheb mü’min ve muvahhid recül-i sâlihleri vardır. Gerçi yaylalarında Halitî ve Çekvânî ve Zıbarı Yezîdî Kürdleri vardır ammâ anlar ile bey‘ u şirâ eylemezler. Bu şehrin cânib-i şimâlinde (---) (---) kal‘asıdır.

.....(1.5 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Hazzo: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan Murtezâ Beğ bize âdem koşup cânib-i şarka sengistân yerlere gidüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i (---): Hazzo beği hükmündedir. Hamd-i Hudâ Melek Ahmed Paşa efendimize bu menzilde buluşup dest-bûs edüp Diyârbekir Vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa'nın ve Diyârbekir a‘yânının mekâtiblerin verüp mektûb-ı merğûbda tahrîr olunan üzre cümle emânetleri paşaya teslîm eyleyüp hayme vü hargâhlardan ve deve ve katırlardan ve otuz yedi kiseden vâfir hazz edüp cümle haymeleri tevâbi‘ ü levâhıka bezl eyleyüp ol sâ‘at otuz yedi kiseyi asâkirîne ulûfe verdi. *Eş-şükrü lillah* kim bu abd-i hakîr kayddan berî olup huddâmlarımıza vâsıl olduk. Ertesi asker-i bî-pâyân ile yine cânib-i şarka sarp sengistân içre renc [ü] anâ çekerek (---) (---) (---) sâ‘atde,

Menzil-i Hazret-i Sultân Veys: Hazzo hâkinde bir dere ve depeli sengistân içre bir uyûn-ı sağîre kenârında (---) (---) (---) (---) bir âsitâne-i azîmde medfûn Hazret-i Veys'dir, ammâ Veys el-Karanî değildir. Anların kabr-i şerîfi diyâr-ı Yemen'de Karn şehrinde medfûnlardır. Ammâ bu Veys hazretleri Âl-i Abbâsiyân neslinden Sultân Veys ibn (---) (---). Pâdişâh iken kutbiyyete kadem basup âhiret pâdişâhı olmuşdu.

.....(1.5 satır boş).....

Bu abd-i hakîr muhibb-i evliyâ olmak ile kubbe-i pür-envârına dâhil olup rızâ-yı Rahmân içün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın Sultân Veys'e hibe eyleyüp rûh-ı şerîflerinden isti'ânet taleb eyledik kim zîrâ hadîs-i sahîhde [25] buyurulmuşdur. Hikmet-i Hudâ ol kabr-i münevverde bu dil-i vîrânım ma'mûr u mesrûr ve münevver olunca hâtıra bu ebyât lâyıh olup kilk-i dürer-gûyım ele alup rûy-ı dîvârda tahrîr etdiğimiz ebyât budur. Beyt:

Cemî'i kutbu'l-aktâbın re'îsi

Ziyâret eyledik Sultân Veyis'i

Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz. Andan yine sarplık ile cânib-i şarka (---) sâ'atde,

Evsâf-ı belde-i Çalındır, ya'nî kal'a-i Kefindir

Sebeb-i tesmiyyesi

.....(1 satır boş).....

Ve bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bu dahi bilâd-ı Ermendendir, ammâ hâk-i Kürdistân-ı Rujikistân'dır. Sene (---) târîhinde hâkimi olan Hazret-i Şeref Hân ser-çeşme-i müverrihân, Selîm Hân-ı Evvel'e itâ'at etdüğinden Selîm-i zor-âver bu Şeref Hân-ı servere kal'a-i Kefindir'i ber-vech-i hükûmet ihsân etdi. Bitlîs hâkimi hükmünde subaşılıkdır ve Bitlîs kazâsı nâhiyesindendir. Kal'ası bir dere içinde bir çay kenârında sarp kaya-yı sebz-gûn üzre havâleli bir seng-tıraş kal'a-i hâzır-bâşdır. Cânib-i erba'asında asla handakı yokdur ammâ ne kadar adım cirmi vardır ma'lûmum değildir, ammâ küçükdür. Cânib-i (---) bir kapusu vardır. İçinde bir câmi'i ve yetmiş seksen kadar hâneleri var, gayrı imâretden eser yokdur. Dizdârı neferâtları Bitlîs hânı tarafındandır ammâ bir mahalle dahi Van eyâleti add olunur. Kal'adan {taşra} yetmiş seksen kadar yine hâk-i pâk ile mestûr hâne-i ma'mûrları vardır, ammâ yine imâret-i çârsû-yı bâzâr aslâ yokdur. **[221a]** Bu kal'a-i Kefindir'de,

Ziyâret-i Şehîd Hüsrev Ağa: Sebeb-i şehâdet-i Hüsrev Ağa, {sene 1045 târîhinde} Sultân Murâd Hân-ı Râbi' kal'a-i Revân'ı feth edüp vilâyet-i Âzerbaycân tahtı olan Tebrîz-i dilâvîz'i harâb u yebâb edüp kal'a-i Van üzre gelüp andan şehr-i Bitlîs'e andan bu kal'a-i Kefindir deresinde serâperdesiyle meks etmişken görür kim bir giysûdâr gulâm-ı sâhib-ar elinde bir tobrası var, derûn-ı kal'adan taşra çıkar.

Hemân gazab-âlûd olup "Tiz şu kıyâfetde benim gulâmım giysûların târ edüp zerdûz tâc ile kal‘adan taşra çıkdı. Tiz huzûruma getirin" der.

Derhâl fakîr Hüsrev gulâmı huzûruna getirirler. "Bre mel‘ûn sen bu kıyâfetle kal‘ada nişlersin?" der. "Vallahümme pâdişâhım, ihsânın olan ata ziyâdece yem almak içün tobra ile kal‘aya vardım, der-ân geldim." der.

"Hây kâfir! Huddâmın yok mudur? Arpa bahânesin edüp taşrada nişlersin. Bu kal‘anın adı nedir?" Gulâm-ı mazlûm "Kefindir kal‘ası derler" der. "Tiz Kara Alî! Bunun kefenin boynuna ur." dedikde Cellâd Kara Alî fakîr Hüsrev gulâmın kellesin teninden cüdâ edüp kal‘a-i Kefindir cenbinde kefenine sarup defn idince vakt-i gurûbdan ta vakt-i Şâfi‘îye varınca ol hürr-i şehîd Hüsrev gulâmın kabri üzre alâ mele’i'n-nâs nûr yağdığın Murâd Hân dahi görüp üç yüz altun verüp merhûm Hüsrev Ağa üzre bir kabr-i muhteşem etmişdir kim gûyâ bir âsitâne-i kibâr-ı kümmelîndir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ammâ bu diyârın halkı mu‘tekidler olmağile hummâ marazına mübtelâ olan kimesneler türâbından alup tenâvül ide ide hâk-i anber-âsâsı kalmayup yine mâh be-mâh gayrı türâb mâl-â-mâl ederler. Hikmet-i Hudâ her kim türâbından sehelce yalasa yâhûd suya koyup âbından nûş etse bi-emri Hudâ sıhhat bulur. Şöhre-i şehr olmuş ziyâretgâhdır. *Rahmetullahi aleyh*.

Bu kal‘a-i Kefindir'in cânib-i cenûbunda cibâl-i bâlâlar üzre kal‘a-i Zerıkı nümâyân idi. Beği paşa efendimize azîm tuhaf hedâyâlar ile gelüp bir hil‘at-i fâhire giyüp avdet etdi.

Andan yine paşa efendimizle kalkup cânib-i şarka sarp ve derbend-i çalındır sengistânlık içre nehr-i zülâl Bitlîs kenârınca gidüp Çemender bayırı nâm mühlike-i Zırıkî dağları tarafıdır. Anda bir ulu dere içre baş aşağı nehr-i Bitlîs cereyân edüp kal‘a-i Hasankeyfâ altında nehr-i (---) mahlût olur.

{Der-beyân-ı mülâkât-ı Melek Ahmed Paşa be-hân-ı âlîşân ez-ân sebeb ki ziyâfet-i firâvân}

Bu mahalde ol sarp teng mahallerde Bitlîs hânı Abdâl Hân askeri nümâyân olup anı gördük, Abdâl Hân atından nüzûl edüp pertâb ederek paşaya gelüp rikâbın bûs idecek mahalde paşa dahi esb-i sabâ-sür‘atinden nüzûl edüp birbirlerin der-âğûş ederek öpüşerek görüşerek hayli musâhabetden sonra hân eydür: "Sultânım! Sehel ata süvâr olup ileride bir fütûr tenâvül idesiz." dedikde paşa atına süvâr olup yine alây-ı azîm ile sekizer kat mehterhânesin döğerek anı gördük, bir çemenzâr dere içre tarz-ı Acemâne ve Türkmane ve Kürdâne derim obaları ve Acem tengtirleri ve Osmânlı sâyebânları ile ol çemenzâr hayme vü hargâh serâperdeler ile lâle-zâr olmuş. Paşa ol cây-ı müferriha varup serâperde-i hânda karâr edüp ân-ı vâhidde cümle altun ve gümüş lengerîler ile ve fağfûrî ve balğamî ve mertebânî kâseler ile bir sımât-ı Muhammedî çekilmişdir. Cemşîd ü İskender ü Keykâvûs'dan berü eyle ta‘âm-ı firâvân-ı mümesseki bir selâtîn-i selef çekmemişdir.

Hudâ'ya ayân u beyândır kim Melek Ahmed Paşa efendimizin üç bin askerine ve üç bin dahi hân nökerine ve istikbâle gelen şehir a‘yânına ve cânib-i etrâfda olan Kürd ve Köpe haşerâtlarına kifâyet etdiğinden mâ‘adâ çemenzâr üzre niçe bin sahûn ta‘âm-ı gûnâ-gûnu döküp andan hareket olunurken

hemân hân-ı âlîşân paşa huzûrunda ser ber-zemîn edüp on iki ciğer-kûşeleri ve yetmiş yedi aded hâna tâbi‘ aşîret beğleri cümle ubûdiyyet edüp ser ber-zemîn etdiler.

Hân eyitdi "Efendim, bu meks etdiğiniz yedi aded otağ ve serâperdeler sultânımın safâ-yı nazarıdır, kabûl buyurun! Ve huzûr-ı şerîfinize gelen elli aded gümüş sahûnlar ve yüz aded fağfûrî ve mertebânîler cümle bisât-ı avânîleriyle sultânımındır ve dörd Çerkes ve dörd Abaza ve dörd Gürcî gulâmlar dahi sultânımın abd-i memlûklarıdır" deyü dest-bûs etdi.

Paşa dahi kendi kemerinden Sultân Murâd Hân hançerlerinden bir hançer-i {şerîfi} kendi eliyle hânın beline bend eyledi ve bir semmûr hâna ve üç kürk dahi evlâdlarına ve yüz yetmiş aded kuşaklık zer-ender-zer hil‘at-i fâhireleri hânın cümle tevâbi‘ u **[221b]** levâhıklarına giydirüp esb-i sâfinâtına süvâr olup mehterhânesin döğerek ol dere ve depeler üzre "Azm-i şehr-i Bitlîs" deyü giderken hânın cümle musâhibleri bir âdemin başına üşüp gülüşerek şaka ve müsahhariyyât ederek gitmededirler.

Hakîr eyitdim: "Ayâ bu hây hûy şakâ-yı bî-ma‘nî ve şütür-kürbe-i bî-mezâk-ı mâlâ-ya‘nî ne ola?" deyü ileri vardım. Manzara-i ibret-nümâ-yı garîb, bir hey’et-i garîb ü acîb ve kerîhü'l-manzar bir Kürd âdemi başında usfûr âşiyânı olacak mertebe dırâz[en] dırâz bir destârı var. Ancak meş‘ale topu olmağa lâyık sarı ve kırmızı ve mavi ve yeşil ve beyâz sakalı var, ta kemerine inmiş ve kendisi bir esb-i lâğara binmiş ve eline bir mefret yılan almış. Altında fakîr esb-i şâh-ı gedâya yılan ile tâziyâne edüp urur, ammâ fakîr bârgîr bir adım atar ammâ öbür adımın âhirete atmak ister. Ağzının salyaları çeşme-sâr gibi ağar ve gözünün aslâ ve kat‘â feri kalmamış, çâr pâsı gûyâ nâne çöpü olmuş, cemî‘i üstühânları birer birer sayılır. Sağına ve soluna serâsime olmuş sarhoş gibi yürür ve elmacık ta‘bîr etdikleri kemiklerine ikişer tobra arpa asmış. Ol fakîr at ise âhirete kadem basmış. Yine böyle iken esb-i lâğarın karnına üzengi urur, kâh yılandan kamçı urur, kâhî iner kâhî biner, gûyâ bu herîf ü zarîf gûnâ-gûn lu‘bedebâzlık eder. Anınçün cümle halk buna hande eder.

Hânın Kurbân Alî nâm bir gulâmı herîfe bir altun verüp eydür: "Cânım Monlâ Muhammed, küheylâna bir müşvârcık eyle." dedi.

Hakîr eyitdim: "Hey âşık bre ol müşvâr-ı bî-şumârı ide ide bir baş müşvâr-ı âhiri âhiretde alır." dedim.

Hemân biricik yılandan kamçı ile fakîre ata çarpup dizgin değşirüp ol sarp sengistân içre yalçın kayalara çıkup hân ile paşanın yanından berk-i hâtif gibi ol esb-i lâgar ile eyle geçdi kim cümle paşalı âlem-i hayretde kalup ta‘accüb etdiler. Hân askeri aslâ ta‘accüb etmeyüp hande etdiler.

Yine öte başdan bir baş dahi dolu dizgin kayadan kayaya atını çökerderek ra‘d gibi güzer edüp gerü hân askeri içine girdi. Hemân herîfin yanına vardım, atı solur mu deyü atının yüzüne gözüne bakdım, ne gözünde nûr var, ne solur ve ne durur. Hemân raks edüp çöm çöm çömrüdür. Ammâ bu esb-i lâğara im‘an-ı nazar ile nazar etdim. Ne aygırdır ve ne iğdişdir ve ne kısrakdır. Bunda eyle bir alâmet yok. Sübhânu'l-Hallâk bu ne sırdır derken hemân esb-süvâr hakîre hitâb edüp tebessüm ederek eydür: "Kişi ne şoh bahmışsan. Yohsa satın mı alursun. Mu benim ecdâd-ı ızâmımdan berü kalmış atımdır. Paşa kendü dahi istese men bunı vermenem ve cihân halkı muna behâ yetişdirmeyelerdir." deyü vâfir germ atdı.

Hânın çâşnigîrbaşısı Mustafâ eydür: "Evliyâ Çelebi sen bu esb-i lâğarı ne sanırsın. Bu hânın hammâmı külhanında yığılmış bir tomruk kütük pâresi idi. Hân bu monlâya alâya binmek içün bir at virmediği Melek Ahmed Paşa alâyına karşu menim alâyımı tezyîf edersin, sakın alâya gitme." deyü tenbîh etmişdi.

Hemân bu monlâ darcıkup külhana varup bu tomruğa bir efsûn edüp bu eşkâl-i nahîfde bir esb-i lâğar olup süvâr olup işte bu mahalde böyle arz-ı ma‘rifet edüp böyle herzekârlık etdi, ammâ hân pek muğber-i hâtır oldu. Zîrâ sizin paşa bu atın simyâ ile hâsıl olduğun istimâ‘ ederse hânın simyâcıları ve kimyâcıları ve sihirbâzları var imiş, der. Hân-ı âkıbet-endîş gâyet müte’ellim olmuşdur." dedikde aklım gidüp eyitdim: "Bre cânım çâşnigîrbaşı, Hazret-i Risâlet'i seversen, sen ne dersin?" dedim.

Çâşnigîrbaşı eyitdi: "Hazret-i Sultân Evhadullah'ın pâk rûh-ı şerîfiyçün böyledir. O monlâ yârândan ehl-i mezâk-ı kaşmer ve kazak-ı kozak kimesnedir. Kâh amûd pâresine kâh tekneye ve kâh küpe ve kâh posta ve kâh böyle bir dıraht pâresine, binüp bir efsûn eder. Ol ân süvâr olup her ne cânibe isterse gider. Eğer kedi ve koyun ve köpek ve gayrı zî-rûh kısmından birisine süvâr olsa Düldül-i Alî-vâr Abraş-ı Gülendâm-vâr raks etdirüp cirit oynar." deyü yemîn billah etdi.

Hakîr buna münkerim, elbette bu esrâra vâkıf olmak gereğim, deyü çâşnigîrbaşıya ricâ-yı cidd-i ihtimâm etdim.

Çâşnigîrbaşı, "Nola, düş yanıma!", deyüp alarkadan bu Monlâ Muhammed'in akîbince Hân bâğına vardık. Hemân monlâ-yı merkûm ol at ile bâğın arka kapusundan içeri girüp âlem ağyârdan bî-haber zann edüp külhana doğru girince hakîr piyâde olup üç gulâmım ile anı gördük, atdan aşağı inüp elindeki yılanı çakşırı içine koyup yere çömelüp oturdu. Bir ândan yine çakşırından bir uçkur çıkarup mezkûr uçkuru esb-i lâğarın boğazına bağladı ve bir na‘ra **[222a]** haykırdı ve ol mahal sehelce muzlim şekilli olup hakîrin gözleri karardı. Anı gördüm, meydân-ı külhanda bir dallı budaklı kütük zâhir olunca çâşnigîrbaşı eyitdi: "Ey monlâ, yine esb-i sabâ-sür‘ati külhana bağladın." dedi.

Ol eyitdi: "Hân dedikleri pis, bir at vermedi, ben dahi eyle etdim. Vallahi billahi sarâyî firâşî bâğıd u kâfire tebessüm gerek idi. Ammâ Osmânlı alâyı geldi, meni lâğlarlar deyü bu tormuğa binmişem." deyü aslâ inkâr etmedi. "Munlar kimdir?" deyü hakîr içün çâşnigîrbaşıdan su‘âl etdi. Ol dahi henüz ülfet etmişdi. Hâfız-ı Kelâmullah ve paşanın nedîm-i hem-celîsidir." dedikde vâfir hazz edüp bizimle yârân oldu. İnşâallah mahalliyle dahi niçe ibret-nümâ ma‘rifetlerin beyân ederiz.

Ezîn-cânib Melek Ahmed Paşa efendimiz bir alây-ı azîm ile şehr-i Bitlîs'e girerken yemîn ü yesârda istikbâle çıkan ahâlî-i Bitlîs'e selâm-ı firâvân vererek yemîn ü yesârda olan benî Âdeme ol kadar altun ve çil akçe bezl eyledi kim ta‘bîr olunmaz. Bu kerr ü ferr ü dârât [u] azamet ile hân-ı âlîşân bâğına varup anda mihmân olup on gün tekâ‘üd olunmasın fermân eyledi.

Evsâf-ı şehr-i sâhibü'l-bahreyn ve's-seddeyn, ya‘nî taht-gâh-ı İskender-i Zülkarneyn, binâ-yı Gulâm Şâh-ı Bedlîs, ya‘nî sedd-i İskender-i Bitlîs

Bu kal‘a-i atîkin ibtidâ bânîsin ve sebeb-i tesmiyyesin beyân idelim. Evvelâ müverrihân-ı Rûm u

Arab u Acem, müverrih-i hakîkî Mıkdısî ibn Beyhakî Yarmenî ve bi-kavli Hazret-i Sultân Şerefeddîn-i Abbâsî ki, Şerefnâme sâhibidir, kim Âl-i Abbâsiyân'dan hân-ı âlîşânın cedd-i ızâmıdır. Anların kavl-i sahîhleri üzre İskender'in iki et pâresinden pekçe alnında iki boynuzları olduğundan İskender-i Zülkarneyn dediler. Bir kavlde otuz iki seneye bir karn derler kim bu eflâk otuz iki yılda devr eder. İskender iki kerre devr-i felek karnı sâhibi olmağile Zülkarneyn dediler, ammâ lisân-ı Arab'da karn boynuza derler. Esahh-ı rivâyet boynuzu olduğundan Karneyn dediler. Ammâ İskender bu boynuzların veca'ından bir sâ'at hâb-ı râhata varamazdı ve cemî'i hukemâları ana ilâc bulamazdı.

Âhir-i kâr veca'-ı karneynine dâ-i devâ içün yine hukemâ ve ulemâlarının ilkâsıyla derdine devâ ararken {İskender'e Hazret-i Allah tarafından bu âyet-i şerîfe nâzil oldu} [26] emr-i şerîfi üzre cümle etıbbâ-yı hukemâsıyla âb-ı hayât arayarak ta zulumâta varup bahr-i muzlimden öte geçüp Sedd-i Ye'cûc'u binâ edüp avdetde yine âb-ı hayât arayup karnlarının veca'ına ve ömrü mü'ebbed olmasına ol kadar cidd ü cehd etdi kim âb-ı hayâtdan bir eser bulmayup şifâ-yı hayâtdan me'yûs olup el yudu.

Ammâ hikmet-i Hudâ ol asırda Hızır Nebî İskender'in askerî tâ'ifesinden bir recül-i sâlih imiş, halkdan ba'îd serserî gitmek mu'tâdı imiş. Bir mahalde kendüye harâret-i bedeniyye ârîz olup bir âb-ı sâfîden nûş eder. Meğer ol âb-ı hayât-ı cennât imiş. İlâ hâze'l-ân Hazret-i Hızır zindedir kim deryâda ve gayrı cezâyirler hizmetine me'mûrlardır. Ammâ niçeler nübüvvetinde ihtilâf etmişler. Çoğu nübüvvetine zâhib olmuşlar. Netîce-i merâm âhir İskender âb-ı hayâtdan hayât-ı şifâyı bulamayup yine hukemâlarının ta'lîmiyle "Dünyânın göbeği kûh-ı Bingöl'de âb-ı hayât olmak ihtimâli vardır." deyü "Azm-i kûh-ı Bingöl!" diyerek Basra önünde Şattu'l-Arab'a gelüp andan nûş edince karneyninin veca'ı teskîn olur. Andan sâhil-i Şatt ile gelerek ve âb-ı nâbdan nûş ederek, kat'-ı menâzil ü tayy-ı merâhil ederek nehr-i Batmân ile nehr-i Şatt'ın birbirine mahlût olduğu mahalle gelüp ikisinden dahi nûş edüp Şatt'ın nef'in dahi ziyâdece müşâhade edüp Diyârbekr'e gelir.

Andan yukaruda Şatt dörd koldan geldiği bâlâda Diyârbekir şehrengîzinde Şatt evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Şatt'ın dörd başından dahi nûş edüp İskender'in boynuzu veca'ları teskîn olur, ammâ karneyninden halâs olamaz. Âhir yine avdet edüp nehr-i Batmân Şatt'a mahlût olduğu mahalle gelüp nehr-i Batmân'dan nûş edince hayli râhat olur. Sâhil-i Batmân ile gidüp Kefindir kal'ası altına vardıkda Bitlîs'den berü gelen uyûndan nûş edüp ayn-ı İskender münevver olur. "Bre meded", deyü şehr-i Bitlîs'e gelince şehir içinde nehir iki firka olur. Avınç deresinden gelen uyûndan nûş eder, nef'in müşâhede idemez, ammâ kal'a-i Bitlîs kayasının sağ tarafından cereyân eden uyûndan nûş edince hemân kal'a kayası dibinde hâb-ı **[222b]** râhata varup safâ eder.

Ba'dehû hâbdan bîdâr olup ol uyûn-ı câriyenin mahreci mahallinde kâmil yedi gün nûş eder, hayât-ı câvidân buldum zann edüp hikmet-i Hudâ ol mâ-i zülâlin te'sîri sebebiyle boynuzunun biri düşüp biri kalır. "Bre meded, işte âb-ı hayât bunda imiş. Basra şehrinden berü nef'in müşâhede ide ide nûş etdiğimiz âb-ı zülâl meğer bu mâ-i Kevser imiş kim Şattu'l-Arab'a dâhil olurmuş. Bre Bedlîs nâm hazînedârı kığırın." deyü fermân etdükde Bedlîs gelüp eydür: "Ey gulâm-ı hâs! Eğer hâssu'l-hâs olmak dilersen benim mâlımdan niçe bin kîse mâl-ı firâvân harc edüp bu mahalde bana bed-leys bir kal'a inşâ eyle kim Camapur memleketinden biz gelince itmâm bulup azametimle ben ol kal'ayı

muhâsara etsem fethinde usret çekem." deyü böyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ olunmasın Bedlîs hazînedâra fermân edince "el-Emrü emrüküm" deyüp kal‘ayı *Bismillah* ile esâsına şürû‘ etmede. Andan İskender bir karn ile Camapur diyârına gitmede. Beri tarafda Bedlîs cemî‘i hukemâları ve mühendis-i üstâd-ı kâmil bennâları ve cemî‘i ulûm-ı garîbe vü acîbe sâhibi keheneleri cem‘ edüp bu kal‘anın tâli‘-i imâretinin sa‘d sâ‘atin bulup vilâdet-i Server-i Kâ’inât'dan sene 872 mukaddem kal‘a-i Bitlîs binâ olunup sene 882 târîhinde İskender vefât etmişdir.

Ammâ bu kal‘ayı hazînedâr Bedlîs eyle bir sa‘b sûr-ı üstüvâr binâ etdirdi kim cemî‘i ulûm sâhiblerine birer rasad-ı mutalsamâtlar icrâ etdirdi. Cânib-i erba‘asın metânet üzre ârâste ü hıyel-i şeytanat ile pîrâste edüp her vech ile cenge âmâde oldu. İskender-i Kübrâ Bedlîs'in kal‘ayı itmâm etdüği haberin istimâ‘ edüp Camapur vilâyetin feth edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek sahrâ-yı Muş'a gelüp meks eder. Andan yer götürmez asâkir-i bî-pâyân ile kal‘a-i Bedlîs'e gelince derûn-ı kal‘adan Bedlîs İskender'e ol kadar seng-i mancınık ve seng-i zenberek ve sapân u kepân u hadeng ve seng-sâr eder kim İskender gışş olur. Himmet-i gayr-ı hamiyyet-i cihângîrîyi yâd edüp var kuvveti bâzûya getirüp "Bre bu kâfir gulâm Bedlîs bana âsî oldu." deyince kal‘a üzre deryâ-misâl askeriyle cânib-i erba‘asından hücûmlar ve yürüyüşler ve gûnâ-gûn şeb-hûnlar edüp yedi günde İskender bu kal‘ayı feth idemeyüp âciz-mânde kalır. Derûn-ı kal‘ada mutehassın olan Bedlîs'e İskender "Emânım emândır, cürmün afv etdim. Çık taşra ey gulâm." deyü afvnâmeler ile elçiler gönderir. Bedlîs elçileri redd edüp kal‘adan ol kadar zenberek ve mancınık taşı atar kim İskender'in niçe bin askeri helâk olur.

Netîce-i kelâm kırk gün kırk gice ceng-i İskender-i Kübrâ olunca kırkıncı gün kal‘anın kayaları zeylinde bir gâr deliğinden bir gürûh zenbûr zâhir olur kim her biri serçe-i sanâfîr kadar sarı arı bu asker-i İskender'in içine müstevlî olup İskender askerinin cümle hayvânâtları demlerin hotas-vâr edüp cümle üştür ü ester ve at *""Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyüp cümle hayvânât [u] insânât "Meded yâ sahrâ-yı Heyhât!" deyüp kararları firâra mübeddel oldu. Fakîr İskender-i Zülkarneyn karnına dermân ararken burundan kulakdan çıkayazdı. Âhir-ı kâr İskender dahi cânından bezdi ve sahrâ-yı Muş'a doğru gezdi. Hemân derûn-ı kal‘adan hazînedâr Bedlîs bî-hisâb mâl-ı firâvân ile lâ-yu‘âd u lâ-yuhsâ girân-bahâ tuhaf u tefâruk ile kal‘anın miftâhların mücevher zarf içre koyup doğru İskender'in pây-ı semendine yüz sürüp kal‘a miftâhların huzûr-ı İskender'e koyup zemîn bûs eder. İskender eydür: "Bre mel‘ûn, niçün bana âsî olup bu kadar askerim helâk eyledin?" der.

Hemân Bedlîs eydür: "Pâdişâhım! Kaçan kim bana bir kal‘a-i metîn inşâ et kim azametimle ben muhâsara etsem, fethinde usret çekem, bana eyle bir kal‘a yap!, buyurdunuz. Ben dahi emrinize fermân-berlik edüp işte böyle bir sedd-i İskender kal‘a binâ etdim. Fermân pâdişâhımındır" deyince İskender insâf edüp kal‘anın hükûmetin Bedlîs'e ihsân eyledi. Anınçün Bedleys'den galat Betlîs derler, sebeb-i tesmiyyesi oldur ve bânîsi ta‘lîm-i İskender ile yine Bedlîs'dir. Anınçün tevârîh-i Acem'de taht-gâh-ı İskender nâmıyla yâd olunur, ammâ Târîh-i Yunaniyân-ı Yanvân'da bu Bitlîs içün Pırgaz-ı makal-ı Aleksandıra derler, ya‘nî Büyük İskender kal‘ası derler. Hakkâ ki kal‘a-i atîkdir. Hâlâ niçe yerlerinde Rûm binâsı alâmetleri vardır. İnşâallah mahalliyle bu kal‘anın mutalsamâtları dahi beyân olunur. Bilâd-ı Ermen'dendir ammâ vilâyet-i Kürdistân'dandır. Niçe mülûkdan mülûka intikâl etmiş kal‘adır, ammâ ekseriyyâ Âzerbaycân şâhlarından Karakoyunlu Yûsuf Celâyirli ve Akkoyunlu Uzun Hasanlı mutasarrıf olagelmişler idi. Ammâ dahi mukaddem-i ibtidâ Ermen destinden

dest-i bâzû-yı kuvvet ile feth eden Âl-i Abbâsiyân'dan Sultân Evhadullah'dır. Anların **[223a]** devletleri sehel bergeşte olmak ile Âzerbaycân Şâhı Uzun Hasan Bitlîs'e mâlik olmuşdu. Ba‘dehû sene 878

"Butlânu keydi'l-hâ’inîn"[27]

târîhinde ve [28] târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî Tercân sahrâsında Uzun Hasan Şâh'ı münhezim edüp cümle askerin dendân-ı tîğdan geçirüp Uzun Şâh Âzerbaycân'da cân verince yine şehr-i Bitlîs'i müstakillen Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) Hân zabt [u] tasarruf etdi.

Ba‘dehû sene 920 târîhinde Selîm Hân-ı Evvel Şâh İsmâ‘îl'i Çıldır sahrâsında münhezim etdikçe ibtidâ bu Bitlîs Hânı (---) Hân hâk-i pây-ı Selîm Hân'a mutî‘ [u] münkâd olup hatt-ı şerîf-i Selîm Şâh ile hükûmet pâyesiyle hâlâ evlâd-ı evlâd hânlardır kim emr-i pâdişâhîlerinde elkâblarında hân-ı âlîşân yazılur, azîm hükûmetdir.

Eşkâl ü ecrâm-ı zemîn-i kal‘a-i Bitlîs

Evvelâ bu kal‘a-i ser-bülend kûh-ı Dehdîvân ile kûh-ı Âvîh mâbeyninde bir vâsi‘ sengistân uz içinde Âvîh deresi solunda ve İskender deresi sağında bu nehreyn-i zülâleyn bir yere mahlût olduğu mahalde evce ser çekmiş bir yalçın kaya üzre Şeddâdî binâ-misâl seng-tıraşlar ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir kim her seng-i hârâsı pil-i Mengurûsî cüssesi kadardır. Bu kal‘a vaz‘ olduğu püşte-i bâlâ iki nehir mâbeyninde gûyâ cezîre-misâl vâki‘ olmuşdur. Ammâ gâyet serâmed kanâre-i âlîdir kim kal‘anın dervezesine altı yüz adımda urûc olunur, sa‘b yolu vardır. Cirm-i kal‘a oldur kim şarkdan garba şekl-i murabba‘dan tulanîce vâki‘ olmuşdur, ammâ şark tarafı gâyet âlî olup evc-i âsumâna ser çekmiş bir burc-ı âlîsi olup aşağı deresi derk-i esfelden nişân verir bir çâh-ı gayyâ olduğundan mezkûr kulle-i bülendden hânlar ba‘zı vâcibü'l-izâle olan âdemleri ol kulle-i bâlâdan aşağı endâht edüp pâre pâre olur. Anınçün ol şark tarafında kulle-i âlîye "Kanlı kulle" derler. Bir kulle dahi cânib-i garbda hân sarâyı köşesinde kulle-i azîmdir kim içinde cebehâne-i gûnâ-gûnlar vardır ve cümle altı yüz yetmiş aded dendân-ı bedendir ve her bedende birer mazgal deliği vardır ve anlardan aşağı birer kat mazgal delikleri vardır.

Andan aşağı top delikleri var ammâ sonradan delmişler. Cümle dîvârları köşe köşe çıkup her dirsek kulleleri birbirlerin gözler ve her kulle üzre dîdebânhâneler vardır. Ve cânib-i cenûba aşağı şehre nüzûl eder üç kat demir kapusu vardır kim kapu mâbeynlerinde âlât-ı silâh müzeyyen olmuşdur. Cemî‘i dîdebânlar bu bâb-ı azîmde dîdebânlık edüp bir merd ü zen kal‘aya girmek ihtimâli yokdur. Zîrâ bir kerre niçe yüz merd-i fetâ zen-i fertûte şeklinde kal‘aya girüp kılıç urup feth etdiklerinden hâlâ derûn-ı kal‘aya avret bile komazlar, meğer âşinâlarından bir hâtûn-ı mestûre ola. Bu kapudan gayrı dervezesi yokdur.

Ve cânib-i erba‘ası çâh-ı Bâbil olmağile bu kal‘a etrâfında aslâ handak yokdur. Zîrâ her cânibi evce ser çekmiş mücellâ yelme yalçın kayalardır. Ve bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr iki bin dokuz yüz adımdır. Ammâ hân sarâyı tarafında harîm-i hân-ı âlîşân olmağile adımlamak mümkin olmadı. *Allahu a‘lem* bin adım da hân sarâyı var ise cümle devri dörd bin adım olmuş olur ve cümle dîvârının kaddi

seksener zirâ‘-ı melikîdir ve on zirâ‘ arîz-ı dîvâr-ı sûr-ı üstüvârdır.

Derûn-ı kal‘ada cümle üç yüz hânedir ammâ nısfın hân sarâyı kaplamışdır kim kat-ender-kat tarz-ı Acem ü tarz-ı Rûm hücre-i zîbâlar ve kâl‘a-i ra‘nâlar vardır kim her birinin ta‘rîf ü tavsîfinde benî Âdem âcizdir. Sekiz yüz yıldan berü her hân ve her mülûk imâr etmededir. Husûsan Abdâl Hân niçe Mısır hazînesi sarf edüp bu sarây-ı azîmi sarây-ı Kaydefâ etmişdi. Cemî‘i revzenleri ve şâhnişînleri kal‘anın burc [u] bârûları üzre vâki‘ olup cümle şehr-i Bitlîs ve kûh-ı Dehdîvân nümâyândır ve bu kayanın içi cümle mağaralardır ve hubûbât u levâzımâtlar ile memlûdur. Bu gâr-ı yetîmânlar mâbeyninden aşağı derelere iner su yolları vardır.

Ve bir câmi‘ ve bir medrese ve gılâl anbarlarından gayrı imâretden ve çârsû-yı bâzârdan eser yokdur. (---)

Der-beyân-ı eyâlet ü hükûmet-i kal‘a-i Bitlîs

Van eyâletinde başka hükûmetdir. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu yerine eyâletinin ebvâb-ı mahsûlâtı kendiye hâs olmuşdur. Beher yevm eyâletinden hâna bir kîle-i mevik akçe hâsıl olur. Pâyede Van eyâleti pâyesidir. İki bin asker ile hükm-i hükûmât edüp bir sefer iktizâ ederse yahûd Van kal‘ası dezengi ta‘mîr ü termîmine da‘vet olunursa Van serdârıyla sefer eşer. Ve şehir içre gelen kârbânın bâc-ı bâzârı kendüye hâs kayd olunmuşdur. **[223b]** Ammâ bu şehrin içinde olan Ermenî Ya‘kûbîlerin ve re‘âyâ-yı Arabîlerin cizyesi Van kulu aklâmıdır. Her re’s-i senede Van'dan bir ağa gelüp mezkûr Arabî re‘âyâlardan harâcları tahsîl edüp Van kuluna ulûfe verilir. Hânın bu harâcda alâkası yokdur ammâ Muş sahrâsı harâcı cümle hânın kayd-ı hayâtıyla ocaklık hâssıdır kim senevî yigirmi altı bin guruş hâsıl olur. Fâtih-i Revân Sultân Murâd Hân, ba‘de'l-fethi Revân bu Bitlîs hânı sarâyında mihmân olup hizmeti mukâbelesinde hatt-ı şerîf ile hâna Muş harâcın ihsân etmişdir. Hân dahi ol harâcdan Bitlîs kal‘ası dizdârının ve iki yüz aded neferâtlarının vazîfe-i mu‘ayyenelerin mezkûr hâsdan ve mahsûlât-ı bâc-ı bâzârdan verüp kal‘a hânın taht-ı tasarrufunda olup miftâhları her şeb [ü] rûz hânda durur. Mefrûzu'l-kalem ve maktû‘u'l-kadem serbest hükûmetdir ve hayli vâsi‘ eyâleti vardır.

Der-beyân-ı hudûd-ı eyâlet-i Bitlîs

Evvelâ cânib-i şarkîsinde Van deryâsı kenârında Van'ın Tahtıvân nâm subaşılığı ile meşâdır ve yine cânib-i şarkda Hakkarî hâkiminin ve Sultân kal‘asıyla hudûddaşdır ve cânib-i cenûbda Şirvân beğiyle hem-cenâhdır ve yine taraf-ı kıblede Hizân beğiyle hem-meşâdır ve yine cânib-i kıblede bir menzil ba‘îd Zirkı beğiyle hem-hudûddur ve cânib-i garbda üç konakda Diyârbekir eyâletinde Hazzo beğiyle sınırdaşdır ve cânib-i şimâlde üçüncü menzilde Tercil beğiyle meşâdeşdir ve yine cânib-i şimâlde dördüncü menzilde Çapakçur beğiyle hem-hâkdir ve yine taraf-ı yıldızda Muş sahrâ-yı eşerri Erzurûm hâkinde Mamrevân beğiyle meşâdır ve yine şimâle üç günde Erzurûm hâkinde Malazcird beğiyle hem-cinsdir ve yine cânib-i şimâlin şarkîsine sarı Van deryâsı kenârından Van sancağından Ahlat beği ile hudûddaşdır ammâ cânib-i şarkîsi hâki cümle Van deryâsıdır kim

andan öte alâkası yokdur.

Der-beyân-ı aşâ'ir [ü] kabâ'il-i hân-ı âlîşân

{Cümle 77 aded}. Evvelâ cümleden güzîde askere mâlik aşîret-i Mod Beği Alî Beğ yedi bin tüfeng-endâz askere mâlikdir. Andan,

.....(3 satır boş).....

Bâlâda tahrîr olunan (---) eyâleti içre bu terkîm olunan mîr-i aşâ'irlerinden hân murâd edinse yedi bin paçile ve likânlı ve guyallı ve şal ve şapikli ve cânlı ve tüfeng-endâz asker-i pür-silâh âmâde olur. Gâyet şecî' ve bahâdır ve nâmdâr asker-i kerrârlardır ammâ şehr-i Bitlîs içre kırk bin âdem olur, kavm-i Rujikî derler, ya'nî ruzikî bir günlük dost demek olur. Şehir halkının başka lisân Ruzikîleri dahi mahallinde tahrîr olunur. Sâ'ir Ekrâd gibi şecî' ve bahâdırân değillerdir ancak elleri ve sakalları kınalı ve gözleri sürmeli pâk u pâkîze erbâb-ı ma'ârif hoş-sohbet âdemlerdir. Eyâlet-i Bitlîs'de hân tahrîri üzre kırk üç bin Ermenî re'âyâlar vardır. Nısfı diyâr-ı Muş'da Van kulu aklâmıdır ve nısfı Abdâl Hân'ındır. Ve eyâlet içre cümle 13 aded ze'âmetdir ve cümle 214 aded erbâb-ı timârdır. Alâybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleriyle cümle üç bin asker olup hân livâsı altında Van paşası ordusunda sefer eşerler.

Eyâlet-i Bitlîs'de gayrı hâkimleri beyân eder

Evvelâ taraf-ı Âl-i Osmân'dan hâkim-i şer'î yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Taht-ı kazâsında cümle on yedi nâhiye ve cümle (---) aded kurâdır. Evvelâ nâhiye-i Mudiki ve nâhiye-i Surp ve nâhiye-i Gevar ve nâhiye-i Gevaş ve nâhiye-i Zerdehân.

.....(2 satır boş).....

Bu nevâhî-i ma'mûrelerden kadısına ber-vech-i adâlet beher sene sekiz kise-i Rûmî hâsıl olur. Eğer hânlar ile hüsn-i ülfet ederse dahi ziyâdece olur. Hâkim-i sâlisi mezheb-i Şâfi'î müftîsidir; müftî-i Hanefî yokdur. Zîrâ cümle ahâlîsi Şâfi'îyyü'l-mezhebdir. Ve hâkim-i râbi'i nakîbü'l-eşrâfdır. Hâkim-i hâmisi serdâr ve hâkim-i sâdisi bâcdâr ve hâkim-i sâbi'i şâhbenderdir ammâ bu mezkûrlar cümle hân tarafından hâkimlerdir. Ammâ harâc ağası ve yeniçeri serdârı pâdişâh tarafındandır. Muhtesibi ve kapândarı ve boyahâne emîni hân tarafındandır. Her vech ile zabt u rabtı ve adl-i adâleti yerinde hükûmetdir. **[224a]**

Der-beyân-ı cevâmi'hâ-yı şehr-i Bitlîs-i Kürdistân

Bu şehr-i atîk içre cümle yüz on aded mihrâbdır ammâ niçesi cevâmi'-i selâtînlerdir kim zikr olunur. Evvelâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik, câmi'-i kadîm,

Şerefeddîn câmi'idir: Kim nesl-i Âl-i Abbâsiyân'dandır. Bu câmi'-i pür-nûr kal'a ardında cereyân eder ayn-ı İskender kenârında bir göz cisrin başında vâki' olmuş gâyet musanna' câmi'-i mahbûbdur

kim cümle kıbâbları ve tâkleri metânet üzre mebnîdir ve bir minâre-i mevzûnu var kim şehr-i Bitlîs'de değil Kürdistân'da dahi misli yokdur. Andan yukaru kal‘ada,

Câmi‘-i Bedlîs: Kal‘ayı binâ eden İskender-i Kübrâ'nın hazînedârı Bedlîs binâsıdır, ammâ ol zamân deyr imiş. Ba‘dehû Sultân Evhadullah câmi‘ etmiş, bir minâreli haremsiz tarz-ı kadîm câmi‘dir. Ve,

Sarrâchâne câmi‘i: Bu câmi‘ aşağı varoş-ı kal‘ada vâki‘ olmağile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Bu dahi minâreli ve haremsiz câmi‘-i kebîrdir. Bânîsi (---) (---) Andan,

Debbâğlar câmi‘i: Bu dahi kebîrdir ve cemâ‘ati kesîrdir ve kân-ı ulemâ-yı müfessirîndir. Ve diğer,

Şeref Hân câmi‘i: Çevgân meydânında nev-binâ bir câmi‘-i zîbâdır kim eğer ta‘bîr ve tavsîf etsek bir kerrâs-ı mecmu‘a-i mesâcid olur. Gâyet musanna‘ u müferrih ü dilküşâ ma‘bedgâh-ı ra‘nâdır. Minâre-i bâlâsı gûyâ bir serv-i serâmeddir.

.....(1.5 satır boş).....

Memdûh-ı meşhûr olan cevâmi‘ler bunlardır. Garâbet bunda kim bu câmi‘lerin cümlesi Acem haliçeleriyle ve Isfahân keçeleriyle döşenüp câmi‘in bir tarafında bir azîm sobası vardır. Cânib-i vakfdan mütevellîleri sobalara âteş edüp câmi‘ kapuların ve revzenlerin keçeleyüp cümle câmi‘ler vakt-i şitâda hammâm gibi olup cemî‘i cemâ‘at mübâhase-i ilm edüp tekmîl-i fünûn ederler ve âbdestleri kârcığan taşra çıkup âb-ı hayâtdan nişân verir ıssı suları var. Bunları dahi mütevellîsi ıssı eder. Râhat üzre andan âbdest alup yine câmi‘e girerler. Niçeleri ders kırâ’at etmeden fâriğ olup câmi‘in bir köşesinde hasmıyla sad-renc-i şatranç oynarlar. Mezheb-i Şâfi‘îde mübâhdır ve dahi akliyyâtdır deyü sad-rencbâzlık ve birbirlerine dilnüvâzlık ederler. Şatrancdan fâriğ olup yine derse meşgûl olurlar. Ammâ bir kerre câmi‘ içinde sadrenc oynaşırlarken Ekrâd kavminin kabı dar olmağile birbirleriyle "kışo mışo" derken giryân giryân olup birbirlerini hançer ile câmi‘de pâre pâre edüp merhûm oldukları meşhûrdur. Ol zamân men‘ etmişler ammâ yine ba‘zıları câmi‘de şatranç-ı Leclâc oynarlar. Hâlâ cemî‘i ulemâ-yı Ekrâd ve şeyhülislâmları dahi elbette hançer ile gezerler. Zîrâ sağîr ü kebîri fetâsı ve pîri şecî‘ ü bahâdırlardır ve gâyet musallîlerdir kim niçe bin âdemleri aslâ câmi‘den çıkmazlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı mesâcid-i muvahhidân

Cümle yigirmi altı aded ma‘bedgâh-ı müslimîndir. Evvelâ Kureyş mescidi ve Alemdâr mescidi ve Memî Dede mescidi ve Şeyhü'l-arab mescidi ve Şeyh İbrâhîm mescidi ve Aynu'l-berût mescidi ve Efseloğlu mescidi, Husul nehri kenârındadır ve Şeyh Hasan mescidi ve Ömer Kethudâ mescidi ve Hüsrev Paşa Çârsûsu mescidi ve Mağara mescidi ve Zeydan mescidi ve Monlâ Kâsım mescidi ve ma‘lûmumuz olan mesâcid-i azîmler bunlardır kim her biri bir câmi‘-i selâtîne mânend mesâcidlerdir. Bunlar dahi hammâm gibi sobalı ve ıssı sulu mescidlerdir. (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı dârü't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirîn [ü] muhaddisân

Cümle (---) aded mekân-ı dârü'l-ulûmdur. Evvelâ cümleden medrese-i Sultân Şeref ve medrese-i Gökmeydân ve medrese-i Versengi, ziyâretgâhdır ve medrese-i Hacı Beğ ve medrese-i Hatîbiyye ve bu dârü't-tedrîsler hayrât-ı selâtîn-i seleflerdir kim binâ-yı azîmlerdir ve evkâf-ı kavîlerdir.

Ammâ bunlardan mâ‘adâ bâlâda tahrîr olunan ne kadar cevâmi‘ ve mesâcidler var ise her birinde birer medrese elbette mukarrerdir ve birer ve ikişer hasbî ders-i âmlar var kim talebeler ile her ma‘bedhâne memlû olup cemî‘i ulûm görülür, ammâ cümlesi her ulûmu ezber ederler. Anınçün ulemâ-yı Ekrâd-ı Sûrân-ı Ardalân-ı Bitlîs meşhûrdur. Zîrâ halkı gâyetü'l-gâye zekiyyü't-tab‘ kimesnelerdir. Bu kadar medreselerden mâ‘adâ niçe bin aded külbe-i ahzânlarda niçe bin talebe-i ilm **[224b]** niçe bin ulûm u fünûn-ı garîbe vü acîbeye mukayyedlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i dârü'l-kurrâ-yı Hazret-i Kur'ân: Her câmi‘de ve her mesâcidlerde dârü'l-kurrâlar vardır, ammâ bilâd-ı Rûm gibi mahsûs kıbâblı dârü'l-kurrâlar yokdur ammâ salyânı çokdur. Lâkin ilm-i hıfzdan gayrı kırâ’at-i İbn Kesîr ve seb‘a okur yokdur.

Evsâf-ı dârü'l-hadîs-i Peygamberân: Bu dahi Arabistân ve İslâmbol ve Bursa ve Edirne gibi kubbe-i âlîler ile mebnî dârü'l-hadîsler yokdur ammâ medreselerde ve her câmi‘de âlimân-ı muhaddisân, Müslim ve Buhârî hadîslerin rivâyetleriyle tâlibler ta‘lîm eder.

Der-vasf-ı dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân: Cümle yetmiş aded mekteb-i tıflân-ı püserân-ı ebcedhânlardır. Cümleden mükellef Şeref Hân mektebi ve Hüsrev Paşa mektebi ve Hâtûniyye mektebi ve Çârsû mektebi ve Beşâret Ağa mektebi (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle yetmiş aded çeşme-sâr-ı âb-ı hayvânlardır. Gerçi bu şehrin suya muzâyakası yokdur ammâ sâhib-i hayrâtın vefretinden yetmiş aded âb-ı hayât çeşmeler yapmışlardır kim her biri âb-ı Kevserden nişân verir zülâllerdir.

Der-sebîlhâne-i cânsitân: Bu şehir içre cümle kırk bir aded sebîlhânelerdir ammâ Rûm gibi binâ-yı mükellef sebîlhâneler değildir ammâ cümlesi çârsû-yı bâzâr içinde mahallinde binâ olunmuşdur. Cümleden Hüsrev Paşa sebîli ve Saraçhâne sebîli ve bezzâzistân sebîli.

Der-beyân-ı tekye-i dervîşân-ı zîşân: Cümle yigirmi aded tekye-i fukarâ-yı bâ billahlardır. Ekseriyyâ halkı Şâfi‘îyyü'l-mezheb olmağile tekyegâhları tarîk-ı Nakşıbendiyye'dir ve tekye-i Gülşenî ve tekye-i Bektaşîleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı esmâ-i mahalle-i büldân: Cümle on yedi aded mahalle-i müslimîndir kim zikr olunur: Evvelâ mahalle-i Hüsrev Paşa ve mahalle-i Şâm ve mahalle-i Zindân ve mahalle-i Çorum ve mahalle-i Çinedâr ve mahalle-i Kızılmescid ve mahalle-i Şeyh Hasan ve mahalle-i Çeyrek ve mahalle-i Kücür ve mahalle-i Gökmeydân ve mahalle-i Kümuz ve mahalle-i Takleban ve bu mahalle Hân bâğı ardında bir göl binâ etdi, ol mahaldedir ve mahalle-i Nakşot ve mahalle-i Arab Köprüsü ve Miskinler tarafındadır ve Avul Meydânı mahallesi ve Karadere mahallesi ve Âvîh mahallesi ve Küçür mahallesi ve Değirmân mahallesi ve Hân bâğı mahallesi, hân-ı âlîşâna mahsûs bir vâsi‘ sütûh

üzre temâşâgâh bâğ-ı İrem bir semtdir ve bu tahrîr olunan mahallâtlar cümle müslimîndir ammâ Arabî ve Ya‘kubî Ermenî mahalleleri cümle on bir mahalle-i keferelerdir, ammâ esmâları ma‘lûmum değildir. Ve bu şehirde aslâ Yahûdî ve Fireng ve Urum yokdur, cümle Ermenîlerdir ve cümle ankâ bâzergânlardır. (---)

Der-medh-i sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle (---) aded sarây-ı ma‘mûrlardır. Evvelâ derûn-ı kal‘ada Hân sarâyı ve Beşâret Ağa sarâyı ve Lâlâ Mustafâ Ağa sarâyı ve Kara Mehemmed Ağa sarâyı Alâybeği sarâyı ve Haydar kethudâ sarâyı ve Çâker Ağa sarâyı ve Arab Halîl Ağa sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı sarây-ı kârbân-ı revân: Cümlesi dokuz aded mihmângâh-ı âyende vü revendegândır. Evvelâ Mutaflar hânı ve Paşa hânı ve Hâtûniyye hânı ve Hüsrev Paşa hânı ve Şeref Hân hânı ve köprü başında Büyük hânda Van harâcları konar kal‘a-misâl hânlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Manzara-i hân-ı hâcegân:

.....(2 satır boş).....

Alâmet-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân:

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle bin iki yüz dükkândır. Cümleden mükellef ve mükemmel aşağı varoş-ı kal‘ada Hüsrev Paşa çârsûsu, iki başı demir kapulu serâpâ kârgîr kemer binâlar ile mebnî çârsû-yı ma‘mûrdur kim gûyâ Bursa'nın Gelincik bâzârıdır ve yine bir a‘lâ kârgîr binâ bezzâzistânı vardır ve iki yerde debbâğhâne çârsûsu vardır kim bu Bitlîs'de işlenen elvân sahtiyân ve gûnâ-gûn danedâr sağrı rub‘-ı meskûnda yokdur ve boyahânesi kezâlik üstâd-ı sabbâğlardır kim İspir'in neftî boyası bir diyâra mahsûs değildir. Cümle boyahâneleri hânlıkdır, bir merd ü zen müdâhale edemezler. **[225a]**

Der-beyân-ı bâzâr-ı kappân: Mîrî kappân bir yerdedir. Cemî‘i harîr ü akmişe-i fâhire ve gayrı me’kûlât [u] meşrûbât [u] müsmirrâtlar bu kappâna gelüp kantardan geçüp öşr-i sultânîsi alınup andan bey‘-i mer yürîd olunur kim narh-ı Evhadullah'dan ziyâdeye fürûht olunmaz.

Der-fasl-ı cüsûr-ı âyende vü revendegân: Şehr-i Bitlîs içre cümle on yedi dereler üzre on bir aded kârgîr binâ cüsûr-ı ra‘nâlardır. Cümleden kal‘a dibinde Hâtûniyye cisridir kim altından ubûr eden nehr-i zülâleyn Ayn-ı İskender ve Ayn-ı Âvîh dereleridir. Ve Husul nehri cisri ve Aynu'l-berut cisri ve Hân bâğı cisri ve Miskinler kurbünde Arab köprüsü, musanna‘ cisr-i ma‘mûrdur. Ve Karadere Mahallesi cisri ve Âvîh derede dahi cisirler var, ma‘lûmum değildir ve Kücür mahallesi cisri ve Değirmân mahallesi cisri. Bu ma‘lûmumuz olan derelerin yemîn ü yesârında bâğlı u bâğçeli kat-ender-kat sarây-ı âlîlerdir kim cümle kârgîr binâlardır. (---) (---)

Der-fasl-ı aded-i imâret-i hânedân: Yukarı iç kal‘ada ve aşağı varoş-ı kal‘ası içre on yedi mahalle ve tahrîr olunan on yedi dereler kenârında depeler üzre şehr-i Bitlîs'de cümle beş bin aded hâne-i zîbâlardır ve cümle hâk-i anber-i pâk ile mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır. Ammâ niçesi birbirine havâle evlerdir. Zîrâ ekser mürtefi‘ hevâdâr zemîn-i âlîye vâki‘ olmuş hevâdâr sarây-ı ra‘nâlardır ammâ bu aşağı varoş hânelerini aşağı kal‘a ihâta etmemişdir. Aşağı kal‘ada ancak çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân ve niçe yüz hânedân vardır. Mâ‘adâ büyûtlar bâğ u bâğçesiyle cümle dere ve depeler üzre nümâyişli bir şehr-i ma‘mûrdur kim bu şehr-i Bitlîs Kürdistân diyârının âb-ı rûyı ve bâğ-ı İremidir ve aşağı kal‘a ol kadar metânet üzre mebnî değildir, *Allahu a‘lem* Âl-i Abbâsiyân binâsıdır kim der-i dîvârı yalın-katdır. Cânib-i cenûbu tarafı dîvârını nehr-i (---) döğer. Gûyâ ol dere kal‘aya handak olmuşdur. Cümle (---) aded kapusu var, biri şark cânibine nâzır biri garb tarafına mekşûfdur. (---)

Sitâyiş-i reng-i rûy-ı pîr u cüvân: Bu şehrin ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer ve zâl-ı zamân olur kim nutka mecâli kalmamış zann olunur. Yine böyle iken at binüp kılıç kuşanup sayd [u] şikâra ve gûnâ-gûn ticârete giderler ve tabî‘îleri altmışa ve yetmişe yetmiş olup ömr-i girân-mâye-i dırâzları yüz seneye bâliğ olup reng-i rûyları dâ’imâ humret üzre ten-dürüst âdemlerdir.

Der-vasf-ı mahbûb [u] mahbûbân: Kürd kavmi pür-mûy olmağile nâ-resîde ciğer-kûşeleri on seneye ve on yedisine bâliğ iken sakalın cenbinden çıkarup çâr-ebrû yiğit olur, ammâ nisâ tâ’ifesini çârsû-yı bâzârda görmediğimizden ma‘lûmumuz değildir. Ancak Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde zâhide sâhib-i cemâle havâtînlerin kendüleri medh ederler. Hakkâ ki mestûrelerdir.

Der-beyân-ı ulemâ-yı kibâr [u] a‘yân: Niçe bin ferîdü'l-asr ulemâları vardır ammâ ma‘lûmumuz olan kibâr-ı kübbâr bunlardır: Evvelâ Yek-çeşm Monlâ Hasan Efendi ve Monlâ Zeynüddîn ve Monlâzâde Monlâ Ebûbekir ve Şerefiyye imâmı ve Monlâ Mihrâbzâde Alî Efendi ve Monlâ Cebrâ’il ve Monlâ Mûsâ-yı Hakkarî ve Monlâ İsrâfîl ve Monlâ Bühtânî ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Gerçi bu şehr-i Bitlîs'de hân-ı âlîşân gibi hâkim-i hâzık bu kevne gelmemişdir, meğer hukemâ-yı kudemâdan Eflatun ve Bukrat ve Sokrat gelmişdir ve Selîm Hân asrında Hâkim Kaysûnî gelmişdir, ammâ hân anlardan yegrek gelmişdir. Lâkin yine şehr-i Bitlîs belde-i atîk olmağile Monlâ Müyesser ve Monlâ Ramazân ve Kara Sücah ve Kenho Alî ve Sarılızâde, bunlar bî-bedel hâkimlerdir.

Der-ayân-ı cerrâhân-ı fassâlân: Cümle kırk elli aded cerrâhlar vardır, ammâ cümleden müsellem yine hândır kim ol şehrin mecrûh mürdelerine cândır. Bu Kürdistân şehri olmağile harra vara runiti diyerek birbiriyle şeb [u] rûz ceng [ü] cidâl mukarrer olduğundan herkes cerrâhdır, ammâ Menteş Bölükbaşı ve Usta Haydar ve Beşâret oğlu ve Safîkulu ve Seyf Alî, bunlar cihân-ârâ üstâdlardır.

Der-medh-i sulehâ-yı meşâyihân: İki binden mütecâviz halkdan münzevî sâhib-i vera‘ ve ehl-i tevhîd ü sâhib-i riyâzet ve sulehâ-yı ümmetden kimesneler vardır kim müddet-i ömürlerinde ehl-i dünyâ ile ihtilât edüp avân kapusuna varmamışdır ve harâm saz [u] söz sadâsı istimâ‘ etmemişdir. Evvelâ Şeyh Hasbîzâde (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i musannifîn-i şâ‘irân: Hakîr bu şehirde iken yedi kimesne dîvân sâhibi idi. Evvelâ hânın dîvân efendisi Kâtibî Çelebi ve Monlâ Ramazân Çelebi ve Cennetî Çelebi ve Gencî Çelebi, niçe şâ‘irler vardır ammâ cümleden Hân a‘lemdir. Hatta bu ebyâtlar anlarındır. Gazel:

Dil derdine em çekdi tabib-i sîne-sârı

Hıkd u hased eyletdi rakîb-i sîne-sârı

Hamse-i Nizâmî kadar dîvânı vardır.

.....(1 satır boş)..... **[225b]**

Müşerref olduğumuz ihvân u yârân: Evvelâ Arab Halîl Ağa ve Çâker Ağa ve Şeref Hân hatîbi ve Maktûl Haydar Kethudâ birâderi ve İslâm Ağa ve Selmân Ağa ve Menteş Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı mazanne-i kerâme-i mecâzibân: Evvelâ niçe kerre keşf u kerâmeti zâhir ü bâhir olmuş Hüsrev Paşa bâzârında Dîvâne Beşo ve Külhanî Memo ve Monlâ Arûz (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı kaba-yı râcilân: Gerçi Kürdistân'dır ammâ semmûr kürklü hân nökeri a‘yân çokdur. Vasatu'l-hâlli olanlar Şirvân kurbünde Ma‘den kasabası şapiği giyerler ve elvân çuka serhaddî ve kontuş giyerler. Fakîrleri boğası giyerler.

Der-ayân-ı kaba-yı nisvân: Ba‘zı birâder-i cân-berâberimiz olanlardan istimâ‘ etdiğimiz üzre cümle zenâneleri beyâz çar bürünüp yüzlerinde burka‘ ve serlerinde altun ve gümüş takye ve libâsları cümle harîr ile mülebbes havâtînleri var.

Der-şi‘r-i esmâ-yı râcilân: Merd-i meydânların esmâları Haydar Ağa ve Beşâret Ağa ve Cündevân ve Salmân u Buhtî Ağa ve Racoy Ağa ve Seyfi Ağa ve Şeref Beğ ve Ziyâeddîn Beğ [ve] Bedir Beğ ve Şemseddîn Beğ ve Âlemşâh Beğ ve Kerrârkulu Beğ ve Yaşar Beğ.

Der-vasf-ı nâmhâ-yı nisvân: Çokluk su’âl etmeğe kâdir olamadım ammâ hânın ehli Süleymân Hân vezîri Zâl Paşa'nın kerîmesi Duhteri (---) Hanım sultândır kim yüz câriyeye mâlike hanımdır.(---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i esmâ-yı çâkerân: Köleleri ekseriyyâ Gürcî'dir. Zîrâ taraf-ı şimâlîsinde Gürcîstân altı konakdır. Evvelâ Siyâvuş, Rüstem, Kâzım, Çâker, Handân, Kaynan, Olanapardı ve Selmân ve Devlet ve Zülyezen ve Hanverdi ve Sührâb ve Şehsüvâr ve Eble ve Kozak.

Der-i‘lâm-ı esmâ-i cevâriyân: Aceb hikmetdir kim câriyeleri bile bâzâra çıkmaz ammâ esmâları ma‘lûmdur: Vildân ve Tâbende ve Ruka ve Mehrû ve Eğlence ve Çeşmi-i siyâh ve Gevher ve Şemmâsa ve Dilârâm ve Süreyyâ ve Güllü ve Kevkebân ve Nûrbânû ve Bâğ-ı cinân ve gayrı

ma‘lûmum değil.

Der-vasf-ı hevâ-yı hûb-ı câvidân: Gerçi bu şehr-i Bitlîs dereli ve depeli sâfî sengistân yere vâki‘ olmağile bed-hevâ olmak görünür ammâ ol kadar hevâsı latîfdir kim seher vaktinde sabâsı mukarrerdir. Şitâsında i‘tidâl üzre olduğundan halkı ten-dürüstdür.

Der-beyân-ı iklîm-i arz-ı büldân: On sekizinci iklîm-i örfîdendir, ammâ bi-kavli hân üçüncü iklîm-i hakîkînin vasatından cânib-i garba mâ’ildir. Arz-ı beledi (---) (---) ve atvel-i nehârı (---) sâ‘at ve derecedir ve şeb-i yeldâsı kezâlik eylecedir.

Sitâyiş-i tâli‘-i imâret-sitân: Bi-kavli Şeref Hân ve bihi hükm-i hân-ı âlîşân bu şehr-i Bitlîs'in tâli‘-i imâreti burc-i akrebde binâ olunmuşdur kim beyt-i Mirrîhe mâ’ildir kim dâ’imâ bu şehr içre Mirrîh-i cellâd eksik değildir ve dâ’imâ bu şehre bâğî gelüp halkı akreb gibi sokarlar.

Nâ-vasf-ı kenîse-i râhibân: Cümle (---) aded Yarmenî deyridir. Bu şehirde kenîselere venk derler. Evvelâ,

.....(1 satır boş).....

Ta‘rîf-i hammâm-ı gâsilân: Cümle beş hammâmdır. Evvelâ kal‘a içinde Hân sarâyı hammâmı ve Budak Beğ hammâmı ve Şeref Hân hammâmı ve Debbâğlar kurbünde Nerdübanlı hammâmı ve aşağı kal‘ada Hüsrev Paşa hammâmı, çifte hammâmdır ve âb u hevâsı ve binâsı ve havzları gâyet latîfdir.

Der-medh-i hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân: Beşâret Ağa karındaşımızın tahrîri üzre cümle altı yüz ev hammâmları vardır. Zîrâ bu şehrin halkı hurme hâtûnların aslâ kapudan taşra çıkarmayup ev hammâmlarında gasl ederler. Bir avreti çârsûda görseler katl ederler.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı âbâdân

Evvelâ kal‘anın hâ’ilinde Dehdîvân nâmıyla meşhûr bir kûh-ı bülend vardır, ol cebel-i âlî üzre İskender-i Zülkarneyn kal‘a-i Bitlîs'i hazînedârı olan Bedlîs elinden kal‘ayı feth etmek içün bu dağda on gün müşâvere ve dîvân etdiğinden Dehdîvân dahi derler. Hâlâ ol cây-ı mürtefi‘de bir mastaba esâsı vardır. Ehl-i beled andan gâfildir kim o cebelden cümle Van deryâsı ve Van kal‘ası ve Rahova sahrâsı ve Muş ovası ve Deliklikaya deresi el-hâsıl ol kadar eflâke ser çekmiş kûh-ı bî-hemtâ değil iken ana hâ’il olan kûh-ı bülend-i azîmin mâverâsında olan sahrâlar ve kurâ vü kasabâtlar cümle nümâyândır. Bu kûh-ı bülend üzre medfûn olan mutalsamâtların ilâ hâze'l-ân te’sîri ile her taraf böyle nümâyândır, ammâ halk bundan bî-haberdir.

İbret-nümâ-yı sânî: Abdâl Hân Taklaban mahallesi tarafında Haremî bâğı ardında bir dağdan bir dağa sedd-i Şeddâd-misâl bir rasîf çeküp deryâ etmişdir. İbret-nümâdır kim mahallinde tavsîf olunur. **[226a]**

Vâcibü's-seyr-i sâlis: Şehir içinde, kal‘a dibinde Hâtûniyye cisri başındaki hân-ı azîmin içindeki

bir yalçın kayada bir gâr-ı ibrenümâ vardır. Ol kehfin kapusu üç âdem kaddi âlîdir. İçinde bir gürüldü istimâ‘ olunur, ammâ kimesne ana dahi muttali‘ olamamışdır. Ol gâr ise Târîh-i Mıkdısî tahrîr etdiği üzre mukaddemâ tahrîr olunan İskender bu kal‘a-i Bitlîs'i muhâsara etdükde bu gârdan arı askeri çıkup İskender'i bozan zenbûr mağarasıdır. İlâ hâze'l-ân küşâde bâblı bir gâr-ı yetîmândır. Bu gâra bir merd girmeğe kâdir değillerdir. Hattâ Mihmân Kulı ve Seyf Alî nâm yârânlarımız ve huddâmlarımız ile bu gârı temâşâ ederken hân içre bir tula çapar lâşesi var idi. Ya‘nî bir zağar kelb leşi idi. Seyf Alî refîkimizin bir sefîh gulâmı bu gâr bir mu‘attal kehfdir, deyü kelbin leşin alup gârın kapusundan içeri niçe atdı ise ol ân tarfetü'l-ayn içre lâşe-i kelb-i bî-cânı taşra pâre pâre ve dilim dilim ve şilim şilim ve çilim çilim taşra atıldı. Hemân hakîrin aklı başından gidüp hândan taşra firâr etdim, ammâ zehrem çâk oldu. Andan,

Binâ-yı ibret-nümâ-yı râbi‘: Bu hân-ı azîmi ve önündeki cisr-i kadîmi binâ eden Hümâ Hâtûn Sultân'dır kim Âl-i Abbâsiyân'ın ırk-ı tâhirinden Sultân Evhadullah'ın duhter-i pâkîze-ahteridir kim şehr-i Bitlîs'de niçe yüz hayrât-ı mütekâsireleri vardır. Ol hâtûn-ı Adeviyye'nin bir hayrât-ı ibret-nümâsı dahi oldur kim şehr-i Bitlîs'den cânib-i cenûba meyyâl dere aşağı giderken Kefindir kal‘ası kurbünde Deliklikaya nâm bir kaya-yı seng-i hârâda bir kapu vardır. Cemî‘i tüccârân ü züvvârân-ı seyyâhân-ı berr u bihâr bu bâbdan geçmeyince şehr-i Bitlîs'e gelemez ve kal‘a-i Hazzo'ya varamaz. Ol Deliklikaya mahalli evc-i âsumâna ser çekmiş çakmak taşından nişân verir bir seng-i hadîddir. Ol hâtûn-ı hümâcân niçe yüz aded hazîne-i mâl-ı firâvân sarf edüp bu seng-i hârâyı üstâd-ı kûhkenlere nakb etdirüp memerr-i nâs ve tarîk-ı âmm [u] hâss-ı ünâs etdirmişdir kim görenin aklı perîşân olur. Makdûr-ı beşer değildir. Bir kâr-ı akâriyetdir kim âdem dem-beste ve hayrân olur. Hattâ bu kapu mahallinde bir âdem hû deyü bir na‘ra etse cemî‘i dağlardan bir sâ‘ika-i mehîb istimâ‘ olunur kim âdem gaşş u mebhût olur. Ve bu Deliklikaya kapusundan aşağı âdem bakmağa cür’et idemez. Gûyâ câh-ı gayyâ ve derk-i esfeldir. Andan,

Manzara-i hâmis:

.....(2.5 satır boş).....

Şehr-i Bitlîs'de cereyân eden enhâr-ı firâvânı beyân eder

Evvelâ cümle on yedi aded kayalı dereler ve uzlar içre cereyân eden yigirmi yedi aded uyûn-ı câriyelerdir. Bunlardan mâ‘adâ her derede üç yüz altmış aded kaynak-ı âb-ı hoş-nâb-ı berrâk add olunur. Ammâ her birinin tulû‘ [u] gurûbuyla beyân eylesek bir mücelled kitâb olur. Ancak kaynak ta‘bîr olunan uyûnlar cümle uyûn-ı sağîrelerdir. Lâkin,

Nehir olmağa layık olan yigirmi yedi aded enhâr-ı zülâller beyân olunur

Evvelâ zikri bâlâda sebkat eden **ayn-ı İskender**, kal‘anın cânib-i şarkîsine sehel karîb bir mesîregâh kayadan tulû‘ eder. Andan **ayn-ı Âvîh**, cebel-i Dehdîvân'dan hurûc edüp zeyl-i kal‘ada Hâtûniyye cisrinde ayn-ı İskender'e rîzân olur ve **Aynu'l-burut**, ayn-ı İskender'e munsabb olur ve **nehr-i Husul**, bir âb-ı zülâldir. Bu dahi ayn-ı İskender'e katılır ammâ kayalardan gelmek ile şiddet ile cereyân eder ve **ayn-ı Taklaban**, hânın buhayre yapduğu âb-ı nâbdır. (---) ve **Nakşot deresi** âb-ı nâbdır ve **nehr-i**

Karadere, sehel şorcadır ammâ gâyet nâfi‘dir ve **Değirmân deresi ayn-ı Sendefe** derler. Beyne'l-hukemâ bir nâfi‘ sudur ammâ halk İskender aynı deyü anı medh ederler. Anın nef‘in İskender müşâhade etmiş, nûş edüp gitmiş, ammâ bu ayn-ı Sendefe'yi kırk gün nûş edenin derûnunda cemî‘i safrâ ve sevdâ ve balgam ve sâ’ir ahlâtları cümle mahv eder, serî‘u'l-hazm bir âb-ı revândır. Andan nehr-i,

.....(1.5 satır boş).....

Bu uyûn-ı câriyelerin her birinde birer hâssa vardır, ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır kim cümle bu merkûm nühûrlar şehr-i Bitlîs'in cânib-i erba‘asındaki kûh-ı bülendlerden tulû‘ edüp şehrin bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânların ve cemî‘i hânedânların ve cümle cevâmi‘ ü hân u hammâmların saky edüp şehir içinden cereyân ederek Debbâğhâne önünden ubûr ederek cânib-i (---) **[226b]** garba cereyân eder.

Bu mezkûr olan âb-ı hayâtlardan nûş eden eğer (hayvân) ve eğer hayvân insân eyle ten perver olur kim benî Âdem cüssedâr olup dilâver olur ve zenânesi gâyet hüsündâr olur ve hussânât-ı mu‘teberâtları lahm [u] şahm sâhibi olup pâdişâha lâyık atlar olur.

El-hâsıl cemî‘i zî-rûh kısmı nûş edüp semîn ü cesîm olur ve bu uyûnlar ile reyy olan besâtînlerin sebzevâtları ter ü tâze olup gâyet latîf nebâtât [u] giyâhâtı olur. Ve bu nühûrlar cümle şehrin cânib-i garbında bir olup cereyân ederek ra‘d-vâr kayalar içre gürleyerek Kefindir kal‘asına varmazdan mukaddem cânib-i cenûbda bir azîm dere içre sapup cereyân ederek iki günde Hasankeyfâ kal‘asın zîrinde nehr-i Batmân'a, nehr-i Batmân dahi (---) (---) (---) nehr-i Şatt'a mahlût olur *ve's-selâm*.

İnşâallah *Papa Monta Hey’eti* kitâbı tahrîr etdiğimizde böyle tahrîr oluna. *Allahümmü yessir bi'l-hayr ve'l-âfiye*. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı lehce-i mahsûs-ı ıstılâhât-ı Ekrâd-ı kavm-i Ruzikiyân

Gerçi bunlar güzîde Ekrâd-ı atîklerdir ammâ bu kavmin mâbeynlerinde bir gûne fesâhat ü belâğat üzre nâzikâne tekellüm olunur ındiyyât elfâz-ı dürer-bârları vardır, anı gayrı diyâr Ekrâdları fehm idemez ammâ bunlar on iki lisân-ı Ekrâd'ı fasîh ü belîğ bilürler. Bitlîs hânı olan velîni‘metimiz Abdâl Hân, şu‘arâ-yı fusehâdan musannif ü mü’ellif ve her fünûnda Cemşîd-i hünerver bir server olmağile,

Ruzikî kavminin lehce-i mahsûsaları olan niçe elfâz-ı dürer-bârların cem‘ edüp bir gûne musanna‘ tahmîs etmişdir kim anı beyân eder

Tahmîs-i hân-ı âlîşân, be-lisân-ı Kürd-i Ruzikân, makâm-ı segâhda semâ‘î usûlde okunur.

Gönül şok-i rıhlet vejd ile şâr enbâr gelmişdir

Hobân kandîrden gökrûz olup bâzâra gelmişdir

Gamunla ten müşîr olmak dil-i bîmâra gelmişdir

Olup hâsâk bulan beş bây içün Timân'a gelmişdir

Hunâ nârıyla hârun olmadan bîzâra gelmişdir

Bu dil hânini lutfa eyleyüp cânun keremler yap

Eğer ihsân idersen bize hüsn-i harharın ber çap

Aceb mi haccahîr olsam ki zülfün itdi bir kullap

Meni beçkîr idüpdür cân ki hicrân sen çalarsın çap

Aceb batlu diyerse poh olup gülzâre gelmişdir

Başına müdde-i sardı bahruk döndü errâke

Göricek cehresin pâk etmek içün koydu hârâke

Cela gozlık ve çıh turluk ider bak imdi nâ-pâke

Rakib-i dil-vesîd cânâ olup lâkût-ı hem lâke

Anınla hâb iderdi dün bugün inkâra gelmişdir.

Gönîzik eyleyüp bâd ol rakîbe urdı bir şeyhhîk

Acâ'ib pürbetür olup misâl-i dîkdike hattîk

Bakup tıklîzına yüzün çevirdîri idüp pıhhık

Bî-hamdi'lleh çıkarmış sarîk ulu müddeî şıttîk

Celâz olsa aceb mi her belâ ağyâra gelmişdir.

Giyüp eğnine çındırla palâs pohunu ol sehhâr

Kinâf-ı kûgâ gör göt var gibi gelmiş kim ol deyyâr

Çîz u çızhûş s.kişli hılverik hey'etli ol murdâr

Bu şekkâl ile pâre sürünür horsik gibi ağyâr

Bu eşkâl-i aceblûs yine kim mekkâre gelmişdir.

Gönül tâ pak tene çayhîl bağla deşte-i zülfün

Koma şûr-ı tiyek-veş hângâlde deste-i zülfün

İdüp boynuma beşâret tanba lûzim beste-i zülfün

Bana lenbâk ile cimtız itme deste-i zülfün

Gönül güllâb-eser celmurdaki pâzâra gelmişdir

Nepük idüp yüzine silköven sürdi o bî-ârın

Lülü cürcân ne lâzımdır ola eğlende ol hârın

Başına gühîk,i şinbûri hırgû tolı murdârın

Meğer tığrık idüpdür gövgüsengi var mı ahbârın

Göçürgân sûretinde ya'ni kim esrâra gelmişdir

Temme muhammes-i benâm.

Ba'zı lûgatlarının tercümesin beyân eder

Evvelâ

vejd	*şar enbâr*	*hoban kandîr*
bir hâlet	sema etmek	bostân bozuntusu fenâ hıyar
bermişiz	*hasaki polâd peş*	*haralık*
(...) olmuş	mariz olup şişmiş kimsene	yanmış
hopân	*çank*	*hüsn-i hır hır*
vîrân	bağçe	kemâlin bulmuş meyve
bir çap	*çiçi hız*	*kullâb*
bir şinik	pervazlanmış	kemend

berçegîr *sen çalarsın*
yolunmuş **[227a]** *çap* *acep pıtlura pıtra*
el ele çarpmak iki tüğü kalmış tavuk

gricek
poh palızın *hârâk*
bî-ma‘nâ sözü sazı *çehre* yanmış
eğri çehre

celâ gozlık *çıhturluk* *lâ-kût-ı hem-tâke*
ta‘am üzre sabırsızlık nâpâklik koca kelb sakısı

hapı hap *gönîzik* *şeyhik*
kaşık değiştirmek çömelip oturmak sapsız çakı

pürbetür pür *dikdikde hattîk*
cân acısından kendüyi yere urmuş çömlekde kaynayan bulgur aşı

tıklız *pıhhık*
taun gülmek

sarîk-i bî-zırım *müttâî şıttîk*
bir şeye lâzım olmayan deri parçası çıban çıkarmış

celâz *çındırla* *pelâs poh*
za‘îf eski pâre pâre olmuş esbâh

kinâf *kinâf,ı kûga gör göt vâr*
hamur hamur (?) kenarında ufak odun gibi

rûbâz *cîz u çızlûş* *hılverik hey’et*
yüz be yüze erkek horoz kara koncoloz-sıfât

buşekkâle *horsik* *aceblûs*
bu şekil ile sabun ufağı şekl-i acâ’ib

Koma şûr-ı tiyek-veş hânigal ile *cıncıl*
İğ üzerine sarılan pembe ve elde dolanan iplikdir. salıncak

beşârat *tanba luzim* *lenbâk*
tesbih gibi dizilmiş şey küçüceğim, cânım götürgü

cimtîz *lâran* *celmur*
uvalanmış çömleğe bağlanan ipdir küçük çömlek

silköven *lülü cürcân* *gühîk*
kırmızı boya (---) (---) gelin duvarı

şinbûrî *hırgû tolı* *tığrîk*
sahipsiz şeydir burnu sümüklü evlâd doğdukda olan düğündür

gövgüsengi *güçürgân*
düğüne {gelen} saçıdır düğün okuyucusu demekdir

Ahâlî-i Bitlîs'in bu tahrîr olunan lûgat-i mahsûsalarından gayrı niçe kerre yüz bin elfâzları vardır ammâ bu kadar kifâyet eder.

Der-beyân-ı aded-i imâret-i bâğavât-ı İremezât

Evvelâ bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre şehr-i Bitlîs'in cânib-i erba‘asında cereyân eden on yedi dere içre yigirmi yedi aded uyûn-ı câriyelerdir kim her dere ve enhârların yemîn ü yesârında kat-ender-kat kârgîr binâ bâğ hânedânları ve külbe-i ahzânları ve çalaşdan müfîd ü muhtasar imâr olmuş bâğ evleri vardır kim hân-ı âlîşânın mîr-âbı tahrîri üzre cümle on iki bin bâğdır ve hânedânlar ve külbe-i ahzânlardır. Ahâlî-i memleketin a‘yân [u] eşrâfi ve sağîr ü kebîri yay mahallinde bây u gedâsı şehirden bu bâğlara göçüp kâmil sekiz ay bâğ faslı edüp bir hay [u] huy ile şeb [u] rûz Hüseyin-i Baykara fasılları ederler. Her bâğda gûnâ-gûn musanna‘ havz u şadırvânlar ile ârâste ve gûnâ-gûn ebniyye-i âlîler ile pîrâste olup bir sevâd-ı mu‘azzam şehirdir, ammâ pârekendedir. Zîrâ bâğları gâyet vâsi‘dir. Kadîm a‘sârdan berü bu bâğlar eyle kuyağ-ı hıyâbân-ı İremdir kim gûyâ hıyâbân-ı Isfahân-ı nısf-ı cihândır kim bu bâğların vasfında lisân kâsırdır. Ammâ ekseriyyâ gâyetü'l-gâye imâr olan bâğ-ı İremezâtlar Ya‘kubî Ermenîleri destinde kim her biri kal‘a-misâl kârgîr dîvârlı ve kepân kulleli bâğlardır. Ba‘zı bâğ iki bin guruş mahsûl verir.

Ammâ Şîrek bâğı ve Bağdo bâğı ve Mîrek bâğı ve Arablı bâğı ve Haydar bâğı ve Kara Murâd

bâğı bunlar meşhûr bâğ-ı İremlerdir kim ba‘zı zamân hân kendüsü varup ayş u işret eder. Ve her bâğda bâz evi derler birer gûne hâneleri var kim içine bir âdem girse vâlih olur, gûyâ her biri birer nigârhâne-i Çîn'dir kim ıtriyyâtdan ve niçe kerre yüz bin elvân ezhârın râyiha-i tayyibesinden âdemin dimâğı mu‘attar {olur}.

Bu bâğların cemî‘i dıraht-ı müsmirrâtları tertîb üzre şatranç nakşı tarh olup dikilmişdir. Ve hıyâbân-ı rez dedikleri üzüm asmalarını kamışdan örülmüş kafesler üzre yol yol hıyâbân-rez etmişlerdir kim benî Âdem sâye-i zıll-ı himâyesinde seyerân u deverân etdikçe safâ-yı hâtır bulur. **[227b]**

Sitâyiş-i bâğ-ı ravza-i Rıdvân-ı hân-ı âlîşân: Bu bâğ-ı İrem şehr-i Bitlîs'in cânib-i garbîsi tarafında kûh-ı Taklaban nâm bir yalçın kaya üzre vâki‘ olmuş bir gaytândır. Cânib-i şarkîsi ve taraf-ı cenûbîsi uçurum kayalardır kim aşağıdan nehr-i Bitlîs cereyân eder. Bu kayanın ta zirve-i a‘lâsı kimi amelî ve kimi Hudâyî vâki‘ olmuş bir sahrâ-yı azîmdir. Bu sahrâ-yı vâsi‘in cânibeyni kal‘a dîvârları gibi binâ-yı sûr-ı üstüvârdır. Ancak burc [u] bârû-yı bedenleri yokdur. Şarkî ve cenûbî tarafı evce ser çekmiş yalçın kayalar olmağile bu iki tarafda kal‘a dîvârından metîn ü müstahkem dîvâr üzre hânın sarây-ı azîmi ve kâ‘aları ve dîvânhâne-i müte‘addideleriyle ârâste ve niçe yüz şâhnişîn ü revzenler ile pîrâste olup cânib-i şarkîsi Değirmân deresine nâzır hân askerinin yedi yüz aded hücreleriyle imâr olmuş bir bâğdır ve bu hücrelerin tahtânîleri cümle ıstabl-ı anter-i ahûr-ı câğdır.

Cümle dörd kapusu vardır. Biri cânib-i şarka Değirmân deresine nüzûl edüp şehre gider yokuş aşağı sarp kayadır. Biri cânib-i garba Kefindir kapusu, biri cânib-i garba Dağ kapusu ve biri cânib-i şimâle harem tarafında Taklaban mahallesi deresine mekşûf kapulardır. Bu taşra sarâyın ta vasatında bir meydân-ı azîm vardır kim bir habbe-i fûl kadar hacer yokdur, serâpâ sâ‘at rimâli döşenmişdir kim cümle cündîler bu meydânda silâhşörlük edüp icrâ-yı silâh ederler ve cemî‘i sûrahbâz u hokkabâz ve âteşbâz u zorbâz ve gürzbâz ü şîşebâz ve kadehbâz u kûzebâz ve humbarabâz u kumarbâz ve perendebâz u şebbâz ve kuklabâz u tasbâz ve resenbâz u meymunbâz ve ayubâz u hımârbâz ve kelbbâz u keçibâz ve darbbâz u matrakbâz (---) (---) (---) (---) (---) u şemşîrbâz ve küştegirân-ı pehlivân ve'l-hâsıl cümle bâz-ı bâzân bu meydân-ı muhabbetde arz-ı ma‘rifetler edüp hândan ihsân u in‘âm alurlar.

Ve bu meydânın cânib-i erba‘asında kat-ender-kat kârgîr ile mebnî asâkir-i hân odalarıdır kim cümle revzenleri bu meydâna nâzırdır. Bu hücrelerin dahi mâfevkinde kat-ender-kat Kâşî çinili harem-sarâydır kim sedd-i İskender-vâr bir harem-i muhteremdir. Bir demir kapusu var, şeb [u] rûz kırk elli aded tavâşî ağalar bâb-ı haremde pür-silâh âmâde olup nigâhbânlık ederler.

Derûn-ı harem manzûrum olmamak ile ma‘lûmum değildir, ammâ mesmû‘umuz olduğu üzre anda dahi bir meydân ve cânib-i erba‘ası üç yüz aded hânedândır. Ve derûn-ı haremde hân'a mahsûs kırk aded dükkândır. Her esnâf dükkânçesi mukarrerdir, ammâ cümlesinde hân işler. Bir dükkânın bisâtı bir dükkâna varmak ihtimâli yokdur. Cümle engez avânîler her dükkânda mükerrer mükerrer mevcûddur.

Der-beyân-ı Hezârfen Abdâl Hân

Evvelâ ilm-i kimyâda ve ilm-i simyâda niçe yüz felsefiyyât-ı ulûm-ı garîbe vü acîbeye mâlik olduğundan gayrı, [29] hadîs-i sahîhi üzre üstâd-ı hâzıkdır kim Calinus ve Bukrat ve

Sokrat-ı feylesof ve Filkos nâm hukemâ-yı kudemâlar bu hânın yanında tıfl-ı ebcedhân değillerdir.

Zîrâ anlar evvel asrın benî Âdemine göre hukemâlar idi. Ammâ bu hân asrın za‘îf ve nahîf âdemlerinin tabî‘atine göre nabz-şinâs-ı hâzık ve fassâd-ı kâmildir. Hatta seksen yıllık bir za‘îf ü nahîf lades kemiğine dönmüş bir berş-nâk ve afyon esîri herîfe muklalar verüp hammâma koyup buna bir ilac etmişdir kim vasfında lisân kâsırdır. Bu herîf-i zarîf tâze cân bulup üç günde ter ü tâze la‘l-gûn tabekânî elma yanaklı bir âdem oldu. Niçe bin bunun emsâli kimesnelere Mesîh-âsâ hayât verir.

Cerrâhlıkda hod lâ-nazîrdir. Atdan tekerlenüp dam u bâmdan uçan âdemleri sarup sarmalayup yedi günde ol herîf ayağa kalkar. Hattâ bir gûne mumya-yı kânîsi vardır. Hurd olmuş âdem ol mumyadan tenâvül etse mumya-yı kemer-i İskender olur.

Ve eyle fârisü'l-hayl silâhşördür. Hüseyn-i sabâ-sür‘ate süvâr olup cirîd ü çevgân lu‘bedebâzlığı eyledikde gûyâ Rüstem(istân)-ı Zâbilistân yâhûd Şağât-ı İrânistân'dır. Ve *kitâb-ı Baytarnâme* kavlince atların ilel-i bedeniyyesin eyle bilirdi kim gûyâ Hûşeng Şâh'dır.

Ve eyle sayyâddır kim tülekhânesinde sayf [u] şitâda niçe yüz doğan ve çakır ve balaban ve zağanos ve şahin ve sayağı ve sunkur ve toygun ve kırgıl ve karcığa ve kücügez ve devlengeç ve karakuş ve atmaca ve karagöz nâm tuyûrları kendüye râm edüp Bitlîs derelerinde senede bir kerre keklik göçgünü mahallinde bir günde yetmiş bin keklik alduğu sicillâtda müsbetdir, ammâ bu şikâr hânın fermânıyla yılda bir kerre cümle aşîreti Kürdleri üç gün dağları süzerek **[228a]** Bitlîs deresi hûş u tuyûr ve gûnâ-gûn vahşî canavarlar ile dere ve depeler ile mâl-â-mâl hayvânâtlar olup lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ niçe yüz bin keklik şikâr olunup üç ay bu mahallerde şehr-i Bitlîs içre keklik fürûht olunup ol mahalde cümle ahâlî-i Bitlîs koyun ve kuzu etlerinden müstağnî olurlar. Bu şikâra beyne'l-Ekrâd helû derler. Niçe yüz bin Ekrâdın hâyuhûları ile dağlar içre velvele-nâk olur

Ve hân mezkûr bâzların hastalığın bilmede gûyâ Menûçehr idi. Kiminin karnın yarup içinden kirecin çıkarır, kiminin sanın çıkarup kursağın {yarup} yine diküp bi-emri Hudâ a‘lâ sıhhat bulup ol murg-ı zeyrek şikâr alur. Ve kiminin burnun üstün keser ve kiminin kanatlarına çeleng ekler ve kimine tırnak aşlar.

{Mücerrebât-ı Hân: Karınca olmuş doğanın kanadların iki kerre sirke ile pâk yıkayup sonra kuyumcu potasıyla su kabağının tohumunu yumuşak sahk eder. Ba‘dehû sığır ödüyle hamîr eder. Ol karınca şüşelerin içine koyar. Andan sonra doğanın fâsid kanları dirseği üzerinde çıban gibi cem‘ olur. Sonra anı ustura ile ol çıbanları iki yerden yarup bi-emrillah şifâ bulur}.

El-hâsıl ilm-i bâzlıkda Menûçehr-i sânîdir.

Ve kehhâllıkda ol kadar mahâreti vardır kim kırk yıldan berü gözüne perde ve kara su inüp alîl olmuş âdemin gözünün bınarı tarafından bir eğrice içi boş mili sokup gözünün ardına ol mil vardıkda hân beri tarafda ol mili emüp buhardan hâsıl olmuş kara suyu cümle çıkarup herîf-i alîlin gözleri bi-emrillah münevver olur. Ve ak nâzil olan gözlere dehc-i hindî ve şiyâf-ı zekûrî ve gubâr-ı beyza-i

leyleği mil ile göze çeküp soğan zarı gibi perde alduğun bu hakîr gördüm.

Ve ilm-i mi‘mârîde ol kadar sâhib-i hendesedir kim bu mezkûr sarây-ı azîmin cümle tarz-ı tarh [u] resmi cümle kendünün zâde-i tab‘ı ta‘lîmiyle binâ olunmuş sarây-ı azîmdir kim gûyâ sarây-ı Belkıs ve sarây-ı Kaydefâ'dır.

Ve ma‘rifet-i mücellidlikde gûyâ Süleymân Hân'ın Koca mücellidi idi.

Ve ilm-i resimde Behzâd u Mâni-vâr hayâl-pesend tasvîrler eder kim âdem görse zî-rûh zann eder.

Ve ilm-i hatda İmâd u Mîr Alî ve Kutbeddîn-i Muhammed Yezdî kadar âb-ı hayât ta‘lîk-nüvisdir.

Ve ilm-i şi‘irde ferîdü'l-asr olup kasîde-perdâzlıkda ve rubâ‘iyyâtda gûyâ Azmîzâde Hâletî ve Câmî ve Hâfız-ı Şîrâzî ve Sâî'dir.

Ve eyle bahr-i me‘ânî-i lûgatdır kim bir Arabî kitâbı destine alup cümle terkîblerin Fârisî tilâvet edüp fesâhat u belâğat üzre âb-ı tâb verüp kıra’et eder ve Türkî târîhleri Arabî yâhûd Fârisî lûgatlar ile selâset üzre kıra’et eder. Böyle bir ummân-ı ma‘ârif ve musannif ü mü’ellifdir.

Ve üstâd-ı haddâddır kim Şeyhânî ve Ma‘arravî ve zivzik kılıçlar ve hançer ve bıçaklar yapar kim Isfahân kârhânesinde eyle bir şemşîr-i âteş-tâb etmeğe kâdir değillerdir kim sindân-ı haddâdı dünîme edüp seyf-i mücremin ağzı dönmek ihtimâli yokdur.

Ve üstâd-ı zergerdir kim cemî‘i murassa‘âtları cümle kendüsü işler ve bir gûne sırmadan at hotası örer kim üç bin guruşa fürûht olup her sene birer ikişer Âl-i Osmân pâdişâhına hedâyâ gönderir kim vâcibü's-seyrdir.

Ve tütün çubuğu üzre sırma-ı gûnâ-gûn ile ve hurde incüler ile çubuk örer kim makdûr-ı beşer değildir.

Üstâd-ı kâmil sâ‘atçidir kim aylı ve günlü ve bürûclu ve rûznâmeli ve münebbihli sâ‘at yapar kim Can Petro Kaşpar bir sâ‘at içre bu kadar ma‘rifeti icrâ etmeğe kâdir değildir. Hatta *merhûm u mağfûrun leh* fâtih-i Eğri Mehemmed Hân'ın hâteminde sâ‘at etdüği gibi bu hânın engüştünde bir nigîn sâ‘at var idi kim sihr-âsâr idi. Mahall-i sâ‘at geldikde sâhibinin parmağın sâ‘at nişterlerdi kim kaç sâ‘at olduğu andan ma‘lûm idi. Bu hâtemin biri dahi hânın dâmâdı Mahmûdî Hânı Evliyâ Beğ'in parmağında idi. Ol dahi hânın işi idi.

Ve üstâd-ı mühürken ve hakkâk idi. Ahmed Beğ ve Ferîd ve Sırrî kadar hüsn-i hat mazmûnlar seci‘iyyâtlar kazar ve ta‘lîk ve rik‘a yazar kim bî-misildir. Hatta bir gûne tîzâb ile yemeni üzre beyâz hat tahrîr ederdi kim aslâ fenâ bulmaz zemîn ü zamân mühürleri var kim sihr-i i‘câzdır.

Ve üstâd-ı kâmil hânendedir kim ilm-i edvârın râst makâmı gibi anası ve dügâh gibi atasıdır. Bunda olan kâr u nakş u savt u zicl u zikr u tasnîfât ve kaviller ve murabba‘ât varsağı ve şarkı ve kayabaşı ve muganiyâtlar bir üstâd-ı hânendegânda yokdur. Meğer Fisagores-i Tevhîdî ve Abdullah

Faryâbî ve Gulâm Şâdî'de ola idi. Ve gâyet bülend savt-ı hazîne mâlikdir. Dest-ber-dâ'ire olup Hâfiz ebyâtlarıyla taksîm edüp yigirmi dörd usûlün dakîkiyle nutk-ı darb üzre defsâzlık edüp bir kâr-ı savt ve zicl okudukda istimâ' eden âdem kârdan kalup bîkâr u hayrân olması mukarrerdir.

Ve eyle üstâd-ı sâzendedir kim benî ve mûsîkâr ve çeng ve santûr u tanbûr u şeştâr u çârtây u ûd ü kemân ve kânûn u ceng ve nefîr ü nefrakı ve balaban u muzmer ve'l-hâsıl yüz altmış aded muzmerrât ve sâz makûlesi kendüde mevcûd olup zühre-i Sührâb ve Baba Çengî ve Alî Rübâb **[228b]** kadar sâzende idi.

Ve bu merkûm sâzları cümle kendüsü yapup eyle üstâd-ı sadefkârî idi kim gûyâ Kırtıl Cân-ı Hindî'dir.

Ve mü'ezzinlikde gûyâ Bilâl-i Habeşî'dir.

Ve cüst [ü] çâpüklükde gûyâ Amr-ı Ümeyye-i Damîrî'dir.

Ve berberlikde sanki Selmân-ı Pâk'dir.

Ve hukemâlıkda Zünnûn-ı Mısrî idi.

Ve meddâhlıkda Suheyb-i Rûmî idi.

Ve va'z u nasîhatda Hasan-ı Basrî'dir.

Ve ilm-i tefsîrde gûyâ Abdullah ibn Abbâs'dır.

Ve silâhşörlükde Mâlik-i Eşter'dir yahûd Düldül-süvâr Esedullah Alî'dir.

Ve yaycılıkda Muhammed b. Hazret-i Ebîbekir'dir.

Ve kemânkeşlikde gûyâ Sa'd Vakkâs'dır.

Ve cömerdlikde Hâtem-i Tayy ü Ca'fer-i Bermekî'dir.

Ve riyâzat u perhîzde gûyâ Ebû Derdâ'-ı Âmirî'dir kim savm-ı Dâvûd ile geçinirdi. Evâ'illeri ammâ harâbâtî idi ve halka nân vermede Ömer b. İmrân idi.

Ve ma'rifet-i âteşbâzlıkda gûyâ Ebû Ömer Abdullah Vâsıtî'dir.

Ve şîşe yapmada ve şîşebâzlık etmede hemân Ebû Alî Sînâ idi. Bir hammâm binâ etmişdir kim gûyâ Muhsin ibn Osmân'dır, aşağıda vasf olunur.

Ve sabbâğ ya'nî boyacılıkda sanki Zeyd-i Hindî idi.

Ve ma'rifet-i hayyâtlıkda misl-i Dâvûd-ı Tâhir'dir.

Ve cüllahlıkda gûyâ Zâhid el-Kattân'dır. Melek Ahmed Paşa'ya dest-kârı bir nakş seccâde hedâyâ vermişdir kim Mısır'da ve Isfahân'da eyle seccâde dokuyamazlar

Ve gûnâ-gûn arakiyyeler ve Bektaşî tâcları yapmada gûyâ Abdullah-ı Vâsıtî'dir.

Ve kürkcülükde sanasın Ömer b. Âmirî'dir ve keçe külâh ve keçe seccâde yapmada Ebû Sa'îd-i Târî'dir.

Ve hattâtlıkda Abdullah-ı Kûfî'dir.

Ve ilm-i şi'rde gûyâ Hassan b. Sâbit'dir kim Hazret'in şâ'iridir.

Ve demircilikde Ebû Zeyd Müslim-i Haddâd'dır.

Ve kazgancılıkda Ebû Habîb Muhyiddîn'dir.

Ve iğnecilikde Ebü'l-kâsım Ennâr'dır.

Ve ilm-i baytarda hod gûyâ Ebû Kâsım es-Semmâk'dır

Ve kuyumculukda gûyâ Nasr b. Abdullah'dır.

Ve hulviyyât u zülbiyyât ve kutr-ı nebât yapmada gûyâ Hassan b. Nusayr'dir.

Ve hoş-bû şeyler yapmakda Hüsâm b. Abdullah el-Basrî'dir.

Ve gazzâzlıkda Abdullah Ca'fer-i Tayyâr yahûd İmâm Muhammed Gazzâlî'dir.

Ve gûnâ-gûn çergeviler ve filâr u başaklar yapmada sanki Ekir-i Yemenî'dir kim ism-i şerîfi Muhammed'dir.

Ve sarrâc bisâtında dizgin ü divâl ve sırmalı eğerler yapmada Ebu'n-Nasr Hâtem-i Bağdâdî'dir.

Ve penbe-dûzlukda gûyâ Ömer b. Yâser'dir.

Ve kılıç yapmada Esîr-i Hindî-i seyyâfdır.

Ve kalkan düzerdi kim gûyâ Hasan Kattâl-i Gârî'nin kârıdır.

Ve yapduğu buhayrede sayd u şikâr etdüği elvân mâhîleri Nasrullah-ı Semmâk şikâr eder gibi şebeke ve oltalar ile semekler avlardı.

Ve ilm-i cerrâhda gûyâ Ebû Ubeyd-i Kassâb'dır.

Ve neccârlıkda gûyâ Ebü'l-kâsım Abdülvâhid Neccâr'dır.

Ve ma‘rifet-i harrâtînde Hudâ âlimdir ol kadar sihr-i‘câz şeyler yapardı kim Ebû Abdü'l-harrât yapmağa kâdir değildir. Hatta merkebe su koyacak müdevver kaşıklar ve makta‘lar ve zıhgîr sepâları ve kuhl-i Sıfâhân milçeleri yapup diyâr diyâr hedâyâ gönderir.

Ve gûnâ-gûn pûte ve âzmâyiş ü hekî ve pîşrev ü gez ve nîrân u tomâr oklar yapar kim Muhammed ibn İmrân yapmada âciz idi. Hatta yüz elli dilim kamışdan hadeng yapar kim sokarından ta peykânına gelince içi boşdur ve bu tîr ile kendüsü (---) dirhem kemân ile (---) kim menzil atmışdır kim hakkâ ki kemânın zirve-i a‘lâya atmışdır.

Ve darbbâzlıkda Sâm-akrândır kim bir yayı çekişde bir çilden iki darb önünde ve iki darb ardında Sultân Murâd-ı Râbi‘ huzûrunda urup Muş harâcı kendüye ber-vech-i te’bîd ihsân olunmuşdur. Bunun emsâli niçe yüz gûne darbbâzlıkları vardır kim sihr-i halâl eder.

Ve boyacılıkda gûyâ Âmir ibn Abdullahu's-Sabbâğ'dır.

Ve çalduğu sâzlara cümle kendüsü kirişler yapar kim Pîr Ömer en-Nusayrü'l-Vakkâr eyle musanna‘ târ yapmağa kâdir değildir. Hatta kuyruk oynadan kuşçagazın bâğırsağından sâ‘atlere kiriş yapar kim on seneye tahammül eder kiriş olur.

Ve gûnâ-gûn kâse ve kûze ve safâlar edüp ana mine-misâl sırça eder kim Pîr Abbdülgaffâr-ı Medenî etmede âcizdir.

Ve yediğim nân helâl-i zülâl olsun içün kâhîce zirâ‘at edüp eyle dihkânîlik eder kim Riyâs b. Ömerü'l-Harrât eyle zirâ‘at etmeğe kâdir değildir.

Ve bâğbânlıkda gûyâ Ebû Zeyd-i Hindî Baba Rüten kenddidir. Anınçün bu bâğı hadîka-i bâğ-ı cinândan nişân verir.

Hulâsa-i kelâm Cenâb-ı Bârî yârî kılup bu hâna bir zekâvet ü akl u idrâk vermişdir kim bâlâda tahrîr olunan ma‘rifetlerden mâ‘adâ niçe bin san‘atı icrâ etmede yed-i tûlâsın ayân etmişdir kim gûyâ Cemşîd-i Sânî'dir.

Her ma‘rifetin aslı ve fer‘iyle tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur ve on dörd aded nûr-ı dîdelerinden şehzâde-i âzâdeleri Ziyâeddîn ve Bedir ve Nûruddehr ve Şeref ve İsmâ‘îl **[229a]** ve Şemseddîn ve Hasan ve Hüseyin ve gayrı zâdeleri dahi cümle hezârfen ü çeber ü pür-ma‘rifet şehzâde-i âzâdelerdir kim her biri niçe gûne ilimde ve ma‘rifetde yed-i tûlâların ayân etmişlerdir.

Anınçün hânın hezârfen ma‘rifeti evsâfında bâlâda tahrîr olunan sanâyi‘âtların pîr-i perverleri dahi tahrîr olundu kim merkûm pîrleri Hazret-i Risâlet huzûrunda Hazret-i Alî ve Hazret-i Selmân-ı Pâk kemerlerin bend edüp sâhib-i seccâde pîr olmuşlardır ve bâlâda tahrîr olunan hokkabâz ve sûrâhîbâz ve âteşbâz ve gayrı kârbâzbâzânın cümlesinden haberdâr olup kisbetin giyüp meydân-ı muhabbetde arz-ı ma‘rifet etdikde cümle ağavâtları hayrân u dembeste kalırlar.

Hatta Turna nâm bir cânbâz-ı resenbâz gelüp hân huzûrunda icrâ-yı ma‘rifet etdikde hemân kısbetin

giyüp tablın döğdürüp destine terâzûsun alup *"Allah Allah"* deyü ankebût-vâr resen üzre urûc edüp Ecel Beşiği nâm salkı ip üzre niçe arz-ı ma‘rifetler edüp yan pertâbları ve diz pertâbları ederken kazâ-yı nâgehânî çarmıhın biri atılup hânı ebâbîl tayrı gibi hevâya atup hân hevâdan nüzûl ederken "İsâ'dan gelirim hey!" diyerek şaka ederken zemîne düşdükde elinde sırığın yere dayayup sırık iki pâre olup hân zemîn-i rimâlistâna eyle düşer kim bir kıçı kırılup cümle askerinde ve hareminde bir gırîv-i rûşen kopar kim gûyâ mahşerden bir nişân olur. Hân hareme vardıkda ol ânda mumya-yı kânîyi nûş edüp üçüncü gün dîvâna çıkup cümle dostân ile müşerref olup bin aded kurbânlar zebh edüp fukarâlara bezl olur.

Bu sergüzeşti hakîre ve bizim Melek Ahmed Paşa efendimize alâ tarîkı't-taklîd sergüzeşt [ü] serencâmın nakl etdikde âdem gülmeden vâlih olur. Ammâ ol asırdan berü sağ kıçı lengce idi.

Netîce-i merâm fünûnda tekmîl-i pâye edüp yed-i tûlâsın ayân etmişdir. Paşa efendimizle sarâyında on gün tekâ‘üd edüp her gün ale't-tevâlî sabâhdan ta vakt-i gurûba varınca cemî‘i mutrıbân u kışmirân ve bâz-ı bâzân u serbâzân gelüp niçe bin arz-ı kâlâ edüp hândan ve paşadan ihsân alurlardı. Hânın cemî‘i erbâb-ı ma‘ârife ve cemî‘i ulemâya i‘tibâr etdüğinden cemî‘i diyârdan tekmîl-i fünûn etmiş âdemler Bitlîs hânına gelüp eğer her cânibi ma‘mûr kimesne ise ana bâğ u bâğçeli sarâylar ve cevârîler ve bî-had u bîvâye hâneler verüp Bitlîs deresi içinde ol hezârfeni kayd [u] bend edüp tek cemî‘i ma‘rifetin ihdâsı içün hân böyle Cemşîd-hüner olmuşdur. Ve dükeli zamân selîkası ma‘rifet tahsîli tarafına düşmüşdür. Anınçün hâlâ şehr-i Bitlîs erbâb-ı ma‘ârifle pür olmuşdur. Ve hânın mehterhânesinde olan üstâd-ı kâmil zurnazen ve boruzen ve kudümzen ve zilzen bir vüzerâda değil bizzât Âl-i Osmân kârhânesinde yokdur. Zîrâ kendüsü hüner sâhibi ve ilm-i mûsıkîde fünûn-ı asr olmağile küll-i külliyât sahibi ve zencîr yigirmi dörd usullü ve şükûfe-zâr ve sabâ-darb fethiyle çalar peşrev sâhibi üstâd-ı mehterleri var kim gûyâ her biri zurnayı te’lîf eyleyen Cemşîd'dir. Vakt-i ışâda vakt-i Şâfi‘îde âlem ağyârdan bî-haber oldukda fasl etdiklerinde âdem hayât bulur.

Sitâyiş-i hıyâbân-ı hân-ı âlîşân

Hânın bu bâğ sarâyının haremi tarafında bir tirkeş oku menzili tûlen ve arzen bir hadîka-i Rıdvân var kim eğer deryâlar mürekkeb ve cemî‘i ağaçlar kalem ve cemî‘i hattâtlar cem‘ olup bu bâğın tavsîf [u] temdîhinde deryâda katre ve güneşde zerre kadar tahrîr edemeyeler. Ancak cemî‘i eşcâr-ı müsmirrâtları tertîb üzre dikilüp cümlesi meyân-beste dilber gibi bâd-ı sabâ te’sîrinden hırâmânî hırâmânî hareket ederler. Hemân hurma ve hummeyz ve muz ve serv yokdur. Yohsa cemî‘i eşcârât-ı gûnâ-gûn mevcûddur. Hatta ba‘zı pûçe ve kûşelerde limon ve turunc fidanları vardır. Vakt-i şitâda keçeler ile pinhân ederler. Ve bu hıyâbânda gûnâ-gûn ibret-nümâ vâcibü's-seyr kasr-ı âlîler var kim her biri birer hazîneye olmaz mülûkâne kasr-ı Havernaklar vardır. Hatta bir kasrın tarz-ı tavrı bir kasırda yokdur. Her biri birer diyârın üstâdları kârıdır.

Bunda olan havz u fevvâreler ve selsebîller Rûm'da yokdur. Ve her havzın cânib-i etrâfında zî-kıymet hurde taşlardan eyle ruhâm-ı gûnâ-gûn döşenmişdir kim gûyâ Hind sadefkârîsi ve pûşiş-kârîsidir ve havzlara gûnâ-gûn div-çehre ve şîr-peykerden ve ejder kellelerinden âb-ı hayâtlar âdem gerdeni kalınlıkda cereyân edüp aşağıda müşebbek bostânlara rîzân olur. Ve niçe fiskiyyelerden birer âb pertâb eder. Ammâ niçe fevvârelerin deliği bir iken ol delikden kırk elli aded **[229b]** âb-ı zülâl

geysû-yı dilberân gibi târumâr olur. Garâbet anda kim fevvârenin deliği birdir ve niçe maksûr-ı şirinlerin kıbâbları içre maslûb cam ve tıhtab kâseler vardır şadırvânlar ol cam taslara isâbet edüp bir sadâ-yı hazîn istimâ‘ olunup niçe tas-ı kebîrlerden yine şadırvânların suyu ser-nigûn bârân-ı rahmet gibi nüzûl eder ve niçe fevvâreler üzre maslûb çarhlar vardır. Âb-ı fevvâreler ol çarhlara isâbet etdikde ber-hevâ ol çarhlar deverân ederler ve niçe fevvâreler üzre karpuz kadar ecvef toplar ber-hevâ deverân edüp zîr u bâlâsı seyrân etmededir. Ve'l-hâsıl her diyârın üstâdları birer gûne musanna‘ât-ı ibret-nümâ şeyler etmişlerdir kim diller ile ta‘bîr olmaz.

Ve bu bâğda olan tarla tarla gül ü sünbül ü reyhân ve benefşe ve erguvan ve zerrîn ve nebâtî ve deveboynu ve kâfûrî ve şakâyık ve müşk-i rumî ve karanfil ve fül ve zanbak ve süsen ve nerkis ve buhûr-ı meryem ve yâsemen ve lâle ve gülhatmi ve bunun emsâli niçe bin şükûfeler var kim tarla tarla zemîni tarh edüp hoş-bû-yı zerrînden ve gayrı ezhârdan âdemin dimâğı mu‘attar olur.

Müsmirrât-ı gûnâ-gûn ise ta hıyâbân-ı Isfahân ve Tebrîz ü Nahşivân'dan gelmiş fidanları vardır. Bu bâğ-ı İrem karîbü'l-ahd inşâ olmuşdur. Ammâ Fâtih-i Revân Sultân Murâd Hân gördükde engüşt-ber-dehen etmişdir.(---) (---) (---)

Manzara-i buhayre-i binâ-yı hân-ı âlîcâh: Bu mezkûr bâğın cânib-i şimâlîsi ardında Ayn-ı Taklaban nâm bir uyûn-ı câriye var idi. Hân ol derenin aşağısına bir sedd-i İskender binâ edüp deryâ-misâl bir buhayre oldu. Ammâ eyle sedd-i rasîf inşâ etmişdir kim gûyâ sedd-i Ye’cûc'dur. İçinde niçe kerre yüz bin elvân mâhîler şinâverlik eder. Hân bu buhayre içre münakkaş ve musanna‘ kayıklar inşâ edüp bizzât kendüsü kürek çekerek halvet edüp ehl ü evlâdların kayıklar ile gezdirüp deryâ arzusun bu yüzden def‘ ederdi.

Hikmet: Bir gün kayıkdan avretler dürüst durmayup kayık devrilüp birkaç cevârîler gark-ı âb olup andan da ferâğ gelüp kâhîce mâhîlerini sayd ederdi. Ancak gâyet amîk buhayredir. Bir kerre yukarudan ziyâde seyl tuğyân üzre gelüp seddin bir tarafına rahne verüp deryâ-misâl su rehâ bulup Taklaban mahallesinin niçe hânelerin harâb edüp Kürdleri "Hân sen dahi gûr-be-gûr olup harâb u yebâb olasın" dediklerinde cümlesinin evlerini küllühü ol imâr etmişdir.

Der-vasf-ı hammâm-ı bâğ: Merkum hân sarâyının hazîne odasının câmekânına dâhil olur bir hammâm-ı müferrahdır. Cânib-i selâsı cümle bâğ-ı İrem'dir. Câmekânın cümle revzenleri bâğçeye nâzır fahrî oyması gibi tuç ve hadîd şebekeli pencerelerdir ve Arabî oyma percere kapakları var kim Tebrîz'den Acem hânları hedâyâ göndermiş. Cümle kapakların oymaları içre siyâh anber-i hâm dolmuşdur. Taşradan bâd-ı sabâ urdukça câmekânda olan âdemlerin dimâğları mu‘attar olur. Bu câmekânın cânib-i erba‘ası serâpâ Kâşî Çîn u fağfûr-ı gûnâ-gûndur. Ve kubbe-i âlîsinin edvârında ve cümle revzenlerinin atabe-i ulyâları üzre Kâşî Çîn içre Muhammed Rızâ-yı Tebrîzî'nin hattıyla Fuzûlî'nin hammâm kasîdesi sihr-i‘câz mertebesinde tahrîr olunmuşdur. Tahrîr olunan ebyâtlar bunlardır:

.....(3 satır boş).....

Ve bu câmekânın ta vasatında âb-ı hayât ile memlû şadırvânları üç yüz yerden kubbeye pertâb

etmededir. Ve ferşi Mısır tarzı serâpâ elvân ruhâm-ı hâmdır kim nakş-ı bukalemûndur. Bu havzın ortasındaki fevvâre ta kubbenin zirvesinde cam tasa urup andan aşağı rîzân olur. Bu câmekânda cemî‘i huddâmları pençe-i âfitâb Çerkes ve Abaza ve Gürcî gulâmlardır kim her birinin kemerlerinde ve libâslarında biner guruşluk zî-kıymet mücevher kuşak ve hançer ve bıçaklar vardır ve cümle sadefkârî na‘leynler ile reftâr etdiklerinde gûyâ her biri birer gûne tâvûs-ı bâğ-ı İremdir. Bu huddâmân-ı mahbûbân gassâlânlara ibrişim putalar ve sadefkârî na‘leynler verüp hürmet ederler. Bu câmekândan içre girdikde sovukluk ta‘bîr etdikleri bir kubbe-i azîm dahi budur, ammâ ortasında havz u şadırvânların mâ-i zülâlleri cümle ıssıdır ve cânib-i erba‘ası dîvârı nakş-ı bukalemun-ı ibret-nümûn-ı Çîndir. Bu dahi ruhâm-ı hurde ile mefrûş gül-i Sîndir.

Ammâ **[230a]** bunun kubbe-i mînâsı kâşî ile rengîndir ve niçe bin âvîzeler ile müzeyyen olmuş bir kubbe-i metîndir. Andan içeri hammâm-ı germâbdır kim âdem dâhil olsa gûyâ nûr içre girmiş olur. Zîrâ eflâke ser çekmiş kubbe-i âlîsinin etrâfında aslâ der-i dîvârdan eser yokdur. Hemân bu kubbe-i azîm cümle amûd-ı müntehâlar üzre vaz‘ olunmuş bir kubbe-i müdevverdir ve ol amûdların mâbeynleri cümle tahta tahta ibret-nümâ billûr ve necef u moran berrâk ve mücellâ câmlardır kim bu câmlara âfitâb-ı âlem-tâb urdukda hammâm içi *nûrun alâ nûr* olur. Ve bu hammâmlardan taşra cümle bâğ-ı İrem'dir kim niçe bin hezârın hezârân nâle ve feryâdları istimâ‘ olunup âdem gasl ederken bülbüller pençelerine gıd urduğu temâşâ olunur ve cemî‘i dırahtların şükûfeleri ve mürğân-ı hoş-elhân-ı hoş-nevânın âşiyânları seyr olunur. Zemîninde olan nebâtât-ı giyâhât ve sâ’ir şükûfelerin kadd-i kâmet-i renkleri temâşâ olunur. Ve bu hammâmın ortasında bir havz-ı azîmi var, cânib-i erba‘asında fevvâreler pertâb edüp ortadaki fiskiyye ta kubbedeki tasda nihâyet bulup andan aşağı ser-nigûn mâ-i germâ havz içre dökülür. Bu havz içre la‘l-gûn gül varakları ve karanfil bergleri gâsilîn vücûdlarına yapışup râyiha-i tayyibeden bîni-i insân mu‘attar olur. Ve her halvetde dahi kulleteynler mukarrerdir ve bu dahi eyle musanna‘ ruhâm döşenmişdir kim âdemin çeşmi hîrelenir. Zîrâ kuş gözü misâl yeşim ve pîrûze ve balgamî ve kehribâ ve aynu's-semek ve akîk ve yemenî ve silân makûlesi taşlar ile ruhâm olmuş ibret-nümâ bir hammâm-ı rûşenâdır. Ve mezkûr camlar mâbeyninde olan amûdlarda muttasıl balgamîden ve somakîden ve seng-i yarekandan ve seng-i ferahdan ve fağfûr-ı Çîn'den kurnalar var kim her üstâd-ı mermer-bür her birinde birer gûne tîşe-kârlık etmiş kim âdem hayrân olur. Cümle lüleleri altun ve gümüşdür ve taslar kezâlik ve fevvâreler dahi cümle sîm-i hâlisdendir. Ve âb u hevâsı ol kadar latîfdir kim âdem hayât-ı câvidân bulur. Ve gûnâ-gûn âvîzelere ve çarhlara ve tıhtab-ı maslûb tas-ı ser-nigûnlara şadırvânlar isâbet etdikçe ol dollâb-ı musanna‘âtlar deverân etmededir. Bu dahi bir temâşâgâhdır.

Ve kubbenin dâmenlerinde niçe gûne hüsn-i hat kitâbeler üzre hammâma müte‘allık ebyâtlar tahrîr olunmuşdur. Ve ibrişim ve nîlgûn futalara beden-i uryânın sarmış pençe-i âfitâb memlûklar fütûnî kiseler ile ve mümessek sabunlar ile hizmet edüp geysûların târ etdiklerinde âşık-ı şeydâların akılları târumâr olur. Ve niçesi gûnâ-gûn micmereler ve buhûrdânlar ile öd ve anber yakup derûn-ı hammâm tamam ıtriyyât ile memlû olur.

El-hâsıl bu hammâmın ve sarây-ı azîmin ve bâğ-ı İreminin vasfında lisân kâsırdır. Zîrâ bu merkûm ebniyye-i ibret-nümâların hurde-kârlık tasarruflarında ve letâfet ü zarâfet ve nezâfetinde asla misilleri yok vâcibü's-seyr bir hammâm-ı tarz-ı âhardır kim bu hakîr kırk bir sene seyâhatinde nazîrin görmemişdir. Üstâd-ı mühendis her kârında var kuvvetin bâzûya getirüp eyle san‘atlar icrâ etmişdir

kim felek-i atlasda eyle bir kârgîrlik bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir. Ammâ bu hânedân-ı ibret-nümâya dahi giden mesârifi Hudâ bilür. Hatta Fâtih-i Revân Murâd Hân bu hammâma girüp sovuk suları gülâb ve ıssı mâları âb-ı buhûr cereyân etmiş ve bir halvetde beş aded çeşm-i siyâh geysûdâr pençe-i âfitâb dellâk gulâmları ve bir halvetde beş aded perî peyker ve melek manzar hüsn-i cemâlde bî-misâl bikr-i nâşüküfte duhter-i pâkîze-ahter dellâkeler Sultân Murâd Hân'a hizmet ederler. Murâd Hân mahzûz olup buyurmuşlar kim "Nolaydı bu hammâm benim dârü's-sa‘âdemde olaydı" demişler!. Hakkâ ki vâcibü's-seyr ibret-nümâ bir hammâm-ı dilküşâdır. Melek Ahmed Paşa efendimiz bu hammâma girüp "Böyle hammâm rub‘-ı meskûnda görülmemişdir" dediler.

{Der-beyân-ı ziyâfet-i âlîşân, berâ-yı Vezîr-i dilîr Melek Ahmed Paşa}

Bu hammâmdan Paşa efendimiz çıkup kânûn [u] kâ’ide-i hân-ı âlîşân üzre paşaya mahsûs somât-ı Muhammedî meydân-ı muhabbete gelüp kâmil iki yüz gümüş lengerî ile ni‘met-i nefîse-i mümessekler meyân-ı meydâna zeyn oldukda ıtriyyât bûyundan âdemin dimâğı mu‘attar olur. Ammâ ekseriyyâ ta‘âmları kevkevila ve masfakar pilav ve çalav pilav ve düzda biryân pilav ve dûd pilav ve şılla pilav ve rummân pilav ve ud pilav ve anber pilav ve âbşıla pilav ve köfte pilav ve fısdık pilav ve kırma badem pilav ve kişmiş pilav ve mastaba çobra ve kırı çobra ve lakişe çobra niçe bunun emsâli çobraları var ammâ keklik pilavlarına ve nar pilavlarına ve gûnâ-gûn ter ü muharra kebâblarına aşk olsun.

.....(1 satır boş)..... **[230b]**

Mezkûr iki yüz sîm-i hâlis sahûnlardan mâ‘adâ yine pençe-i âfitâb serbendlerin kec kılmış hânın ol mahbûb-ı zamân siyâvûşları ve Kâzım Sührâbları ve Hüsrev Bâkır nâmân gulâmları zer u zîvere gark olup bellerinde kenârları sırmalı peştemâller ve her birinin ellerinde birer mücevher fağfûrî ibret-nümâlar ile mümessek ve mu‘amber ta‘âmlar ile kâmil iki yüz gulâm-ı nâresîde benâm meh-pâreler kânûnları üzre paşanın huzûruna Hıtâyî ve fağfûrîleri ve münebbit kâseleri ve mertebânî gurîleri yerlü yerlerine dizüp her biri serv-misâl dîvân durdular. Bu somat-ı Muhammedî'de olan pişkîr ve mücevher saplı kaşıkların ve şerbet kâselerinin ve sâ’ir avânî-i sofranın midhatinde lisân kâsırdır.

Netîce-i merâm hân ile paşa ve hânın ciğer-kûşelerinden Ziyâeddîn ve Bedreddîn ve Şerefeddîn nâm hânzâdeler paşanın yemîn ü yesârında ber-zânû oturup bismillah ile ta‘âm-ı mümesseke mübâşeret etdiklerinde dörd yüz aded sahun ve fağfûrînin başına Melek Ahmed Paşa ağaları ve bir tarafında hân ağavâtları ta‘âmlara eyle dendân çekmişlerdir kim gûyâ her biri Ma‘dîkerb Gâzî'dir, yahûd Mu‘âviye ibn Süfyân'dır. Bu tâ’ife-i Cû‘ân Ma‘ânoğlu hapisinden çıkmış gibi ta‘âma bir girişdiler kim gûyâ cû‘u'l-kelbe mübtelâ olmuşlardı.

Netice ba‘de't-ta‘âm mücevher altun leğen ve ibrik ve mümessek sabun ile eller gasl olup ale'l-akîb yine meydân-ı muhabbete bir deste-i hân ve bir tavîl zerdûz peşkir-i hân ve koknos ve mika ve sadef ve ceviz ve zümürrüd ve seylân ve akîk ve yemenî hoş-âb kaşıkları geldi kim her biri birer hazîne değer.

Andan yine gayrı libâs-ı fâhire ile mülebbes elli aded bedr-i münîr mehpâre gulâmların destlerinde elli aded kâse-i ibret-nümâ içre Şâm'ın kand-i hamevî nebâtıyla tabh olunmuş kâmil elli gûne hoş-âb

geldi kim her birinin vasfında lisân kâsırdır. Bunu dahi paşa ve hân ve sâ'ir ağavât-ı a'yân hora geçirüp yine başka gûne leğen ve ibrikler gelüp bunlar cümle zer nişânlı mücevher fağfûrîler idi.

Andan cevâhirli fincânlar ile mümessek ve mu'amber kahve-i bî münevver sağleb ve mahleb ve çay ve bâdyân ve ıssı avşıla ve sükkerî şerbet ve ıssı palûde ve südler gelüp nûş olundu. Rûz merre beher yevm bir kerre ale's-sabâh futûr kim niçe yüz elvân hulviyyât ve sükkerî riclât ve mürabba'at ve sâ'ir ma'âcinât ve reybas ve kebbât ve emlah ve şakakıl ve bevvâ ve murabba-ı hıyar-şembu ve murabbâ-ı felic nâm murabba'âtlar ve ma'âcinler ve reçeller gelürdü. Vakt-i zuhurda mezkûr somat-ı kebîr gelürdü ve kable'l-gurûb bir somat-ı Muhammedî gelirdi kim on gün on gicede hân-ı âlîşân Melek Ahmed Paşa'ya böyle ziyâfet-i azîmler edüp cümle üç bin altmış aded ağavâtlarının sekban ve sarıcalarının netice ta ednâ mertebe meş'alcilerin ve cümle seyislerin ta'yînâtların hân verüp bir at içün çul ve tobraya muhtâc etmeyüp cümlesinin kahveleri bile hân tarafından verilirdi.

Ba'de't-ta'âm paşaya hân eydür: "Sultânım, bizim hizmetimizde olan birkaç üstâd-ı kâmil pehlivânlarımız vardır. Eğer murâd-ı şerîfiniz olursa meydâna nâzır kasr-ı tahtânîye teşrîf buyurup temâşâ ederseniz bunların her biri ilm-i simyâda ve ilm-i tayy-ı mekânda ve ilm-i kırtâsda ve san'at-ı pehlivânîde bunlar ferîd-i asr üstâdlardır kim ömrünüzde görmüş olasız." deyü paşaya hân-ı âlîşân ricâ etdikde, paşa "Nola görelim!" deyüp meydân-ı ma'rakeye nâzır maksûrede oturup meydânın cânib-i erba'asına kat-ender-kat âdemler cem' olup temâşâyı muntazır oldular.

Acâ'ibât [u] garâ'ibâtdan kâr-ı simyâ ve kâr-ı pehlivânları beyân eder

Evvelâ hâk-i Acem'den Pehlivân-ı Zengüzer nâm bir pehlivân-ı benâm meydân-ı muhabbete siyâh güderi kisbetiyle gelüp paşanın huzûrunda zemîn bûs edüp esnâ-yı du'âda Hazret-i Risâlet'i ve Çâr-yâr-ı bâ-safâyı ve düvâzde imâmları ve Âl-i Osmân'ı ve Melek Paşa'yı ve Hân'ı cümle evlâdlarıyla yâd edüp ba'de'd-du'â el yüze sürüp "Destûr ey vezîr-i rûşen-zamîr" deyü bu ebyâtı terennüm etdi. Beyt:

Ger hod heme aybhâ bedîn bende derest

Her ayb ki sultân be-pesended hünerest [30]

deyüp bir dahi zemîn bûs edüp bu meydân-ı ma'rekede eyle püşt-i pâ urup deverân u seyerân etdi kim hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlar kendüye iremezler. Ta bu mertebe cüst [ü] çâpük vezinde, Amru Ayyârlık var özünde ve Ebü'l-me'âlî kelâmı var sözünde, bu deverândan sonra seğirderek paşa huzûruna gelüp "Yâ Allah" deyüp bir perende-i tâvûsî atdı kim ber-hevâ üç kerre dönüp yine zemîne ber {karâr} etdikde ol ân "Yâ Hay!" deyüp bir perende-i kebûterî atdı kim ber-hevâ dörd kerre devr edüp vücûdunda bir uzvu zâhir değildi. Hemân bir top-ı müdevver gibi dönüp yine zemîne kadem basınca tarfetü'l-ayn içre ardına bir gûne takla atup ber-hevâ üç kerre **[231a]** eyle dönmüşdür kim makdûr-ı beşer değildir. Andan çarh-ı felek-vâr ol meydânda baş ve el ve ayak ile araba tekerleği gibi deverân etdikde dest [ü] başından aslâ bir uzvu görünmeyüp firlak gibi dönerdi. Andan,

Manzara-i râbi': Bu meydânda altı aded âdemlere on altı zirâ' tavîl bir köse destârı küşâde dutup

hemân ol çâpük-süvâr pehlivân berk-i hâtif gibi seğirderek dülbend üzre pertâb edüp seğirderek on altı zirâ‘ tavîl destârı bir başdan bir başa seğirdüp geçdikde aslâ dülbend zerre kadar hareket etmedi. Hakkâ ki sihr mertebesi çâpük-süvârlıkdır. Andan

Ve mine'l-acâ’ib san‘at-ı diğer: Bu pehlivân meydân-ı muhabbete iki yerde üç dane sürâhî bâde şîşelerin biri biri üzre koyup karşu tarafdan "Yâ Allah!..." deyüp seğirderek bir perende atup bî-bâk u bî-pervâ bu şîşe-i sürâhîlerin üstünde karâr edüp kendüsü ne hareket etdi ve ne şîşe-i hayâller şikest oldu. Hemân şîşeler üstünden pertâb edüp zemîni kadem basup bu şîşe üzre üç şîşeler dahi koyup cümle on iki aded şîşeler oldu. Hatta bu şîşelere rüzgâr isâbet etdikde zücâclar hareket ederdi ve içleri boş eyle hayâl-i sürahî Ceneviz Firengî şîşeleridir kim her biri hayal-i kârdır ve bu sırçaların altısı biri biri üzre durdukda bir âdem kaddinden âlî oldu. Müşkil işdir kim Perverdigâr yâver ola. Dest ber dâ’ire deyüp kırk elli adım mikdârı gerüye gidüp hemân anda at gibi eşinüp bir süheyl urup "Yâ Ma‘bûd-ı bî-hemtâ!" deyüp yıldırım gibi şakıyup katı yaydan ok çıkar gibi seğirdüp şîşelerin dibine geldikde "Yâ Hay" deyüp pertâb edüp gûyâ bir meges-vâr bir ayağın altı şîşe ve bir pâyın şeş şîşe üzre koyup meks etdi. Hudâ âlimdir ol cüsse ile ne kendüsü ve ne şîşeler zerre kadar hareket etmeyüp biri dahi münkesir olmadı. Şîşeler üzre paşaya du‘â edüp yine bir pertâb ile zemîn bûs edüp bir tarafa durdu. Andan,

Manzara-i ibret-nümâ ve mine'l-garâ’ib ü acâ’ib san‘at-ı ilm-i simyâ: Mukaddemâ şehr-i Bitlîs'e alây-ı azîm ile girerken esb-i lâğara süvâr olan Monlâ Muhammed meydân-ı muhabbete yine ol kirli ve bezirli ve pelâs pelâs destârıyla ve hırka-i hezârpâre-i nemed peşmînesiyle huzûr-ı paşaya gelüp yüz du‘âdan sonra Kürd lehcesiyle "Meni bu siyaset meydâna ne çağırmışsuz. Ziyâfet meydânına çağırmışsuz kim pelâs pelâs esbâbı vardır, dersüz. Şimdi menden ma‘rifet istersiz" deyü gazabâne niçe kelimât-ı zebân-dırâzlıklar edüp eydür: "Hayya ale's-salâ, hân ocağı dâ’im ola, Melek Ahmed Hân kâ’im ola, rûh-ı Fisagores-i Tevhidî ve Ebû Alî Sînâ ve bürâder-i cân-berâberi Ebü'l-Hâris ervâhları şâd ola." deyüp meydân-ı muhabbete bir çuval koyup pehlivân ve nökerün yârdihleri dâ’ire ve kudüme el urdular. Hemân Monlâ Muhammed el kaldırup eydür: "Eyâ huzzârân yârân-ı ihvânân! Bilin, âgâh olun! Eğer katı yürekli merd-i Hudâ kişiler iseniz benim temâşâma sâbit-kadem olun. Ve illâ bir kadem-i mukaddem taşra çıhmağa tekaddüm edin." deyü hemân anadan doğma uryân olup şallak u mellak bu meydânda bir hayli deverân etdi.

Ba‘dehû mezkûr çuvalının yanına gelüp eydür: "Cânım! Hânum. Ve Melek Ahmed be cânânum! Huzûrunuzda kim böyle çılbah gezmemiz terk-i edepdür ammâ meni sâhib-i zeker ve sâhib-i dübür ve kubur sanırsuz. Yok kişiler. Eyle {zekerli değilem} cümle {yârâna} safâ-nazar!" deyüp cümle huzzâr-ı meclisin huzûrlarına varup deverân etdi. Bunda ne zengûle ve ne hayâ ve ne dübür var. Hemân önü ardı birer tahta-misâl deri pâreleri, ünsâ da değil ve tavâşî değil ve dübüründen dahi nişân yok. Bir merd şekilli sâhib-derd budur. Andan sonra yine harârının yanına gelüp garârdan bir peştemal çıkarup beline kuşandı.

Ammâ Yemen diyârında Aden hasırı derler, bir musanna‘ örülmüş bir bûriyâ olur. Bu peştemâl eyle örülmüş bir sihr-i i‘câz dokunmuş peştemâl idi. Bu peştemâli kemerine bend edince temâşâ-yı azîm hemân bu Monlâ Muhammed meydânda seğirtmeğe başlayup meselâ zü'l-cenâh ağır kuşlar ibtidâ birkaç kerre seküp sonra ber-hevâ olurlar. Bu Monlâ Muhammed dahi seğirdirken kademleri yerden

götürülüp ber-hevâ olmağa başladı ve hevâda tayerân ederken temâşâcılara "Ey âkılân, ey gâfilân, vay filan ibni filan" deyü görmediği ve bilmediği paşalı âdemlerinin ebâ an ced isimleriyle nidâ edüp selâm vererek ber-hevâ deverân ederdi. Cümle halk hayrân kalup hazz u safâ ederdi. Anı gördük, bu Monlâ Muhammed hevâdan zemîni dörd beş âdem kaddi kalarak deverân ederdi. Ba'zı kerre ayakları halkın başına dokunurdu.

Bu mahalde Monlâ Muhammed ber-hevâ **[231b]** belinden peştemâlın çıkarup omuzuna koyup monlâ-yı merkûmda bir mehîb ü sallâk salâk ve yerâk u kıllak zeker nümâyân oldu kim gûyâ hâdise-i Uc bin Unuk kadar. Hemân zekerin eline alup hevâda tayerân ederken bu sarây meydânı içre mâl-â-mâl olan temâşâcıların üzerlerine serpe serpe ol kadar işedi kim cümle halk sırsıklam olup ancak koltukları altı kuru kalup niçe âdemler firârî tahallüs etdi. Niçeleri "Bre cânım, demin monlâya uryân iken bakdık, zekeri yok idi. Şimdi bu kadar mühre zi'l-kebîr ve bu kadar bârân-ı la'net gibi bevil ve kırti nedir?" dediler. Ammâ ahvâle vâkıf olan Ekrâdlar ol bevilden nûş etdiler. Kimi poh âb-ı hayâtdır, kimi yoh zülâldir, der. Monlâ Muhammed yine ber-hevâ serpe serpe işeyerek hân ile paşanın üzerlerine geldikde evvel hân u evlâdları kaçdılar. Paşa *lâ havle ve lâ kuvvete*, derken ol dahi duramayup içeri kâl'aya girüp Monlâ, paşanın oturduğu zer-ender-zer ile mefrûş kasr içre ol kadar işedi kim seyl-i bevil revân olup hân gülerek "Bre kurşum ile urun şu mel'ûnu" der, ammâ gülmeden hayrân olur.

Bu hâl üzre bir sâ'at mürûr edüp yine Monlâ Muhammed zemîne kadem basup peştemâlı belinde zemîn bûs edüp ne zekeri var ve ne yağmur-ı bevil var ve ne ıslanmış âdemler var. Cümle halk ke'l-evvel yubûset üzre esbâblarıyla yine meydân-ı muhabbetde cem' oldular. Paşa *"Sübhânallah!"* diyerek engüşt ber-dehen edüp hayrân kaldı. Ol mahalde hân arkasından semmûr kürkün Monlâ Muhammed'e ihsân edüp eyitdi: "Ey monlâ!, Mini seversen bir acîbe mahûf u muhâtara kâr et galan" dedi. Monlâ-yı merkûm "Be-ser-i çeşm" dedi.

Nev'-i diğer-i ibret-nümâ: Monlâ Muhammed eyitdi: "Hanım! Sarây meydânı kapuların ve yukaru nerdübân kapuların cümle kapasınlar.Ta ki sen dahi ve aşağıdaki temâşâcılar seyir çalsınlar." deyince hân tenbîh edüp cümle kapuları sedd etdiler kim cânib-i erba'ası kal'a dîvârı gibidir. Monlâ Muhammed harârı içinden biraz çaput ve pembe ve şarmut pâreleri çıkarup huddâmlarıyla kapuların menfez deliklerin cümle dıkayup yine meydâna gelüp harârından bir bardak çıkarup suyundan bir pâre nûş etdi ve bardağı yine harârına pinhân etdi ve yine zekerin eline alup bu halk-ı âleme karşu ol kadar işedi kim selesi'l-bevle mübtelâ olan ol kadar teşâşür idemez. Hemân ol sarây meydânına monlânın sidiği istîlâ edince nehr-i Darb ve nehr-i Batmân ve nehr-i Çerka ve Dicle gibi akup bu anda sarây meydânı bir buhayre olmağa başlayınca bu kadar bin benî Âdem havfe düşüp bir hây [u] hûy-ı vâveylâ ve vâveledâ deyüp feyâd u figân edenlerin hadd [u] pâyânları ve bir cânibe firâr etmeğe cây-ı menâs yok, hemân monlâ harârının üstüne süvâr olup bu buhayre içre şinâverlik etmeğe başlayınca halk gördüler kim gark oluyorlar. Hemân cümlesi bir ağızdan "Amân hey Melek Ahmed Paşa! Amân kapuları açsınlar, bizi bu gark-ı âbdan halâs etsinler!" deyü feryâd [u] enîn etdiklerinde paşa "Bu ne hâldir, bu kadar ibâdullah, hey hân senin hânedânında gark-ı âb mı olsunlar?!" dedikde, hân paşanın destin bûs edüp "Sultânım, ma'rifetdir, bunda helâk yokdur. Sehel sabr eyle." dedi.

Hemân halk gördüler kim hândan ve paşadan imdâd yok. Yüzmek bilenler cümle anadan doğma uryân

olup deryâda yüzer gibi bu sarây meydânında niçe bin âdem şinâverlik edüp kimi birbirinden amân dileyüp birbirin kucaklamış, kimisi nerdübân kademlerinde kat-ender-kat olmuş, kimisi dîvârlara tırmaşmış, kimisi biri biri üzre çıkmış, kimi altında kalmış, kimi boğulurken şehâdet kelimesi getirir, kimi gır gır derdi.

Hulâsa-i kelâm bu sarây meydânında bir feza‘ u çeza‘-ı vâveylâ ve feryâd oldu kim gûyâ eşrât-ı sâ‘atden bir nişân oldu. Ammâ bu hakîr paşa kasrında temâşâ ederdik.

İbtidâ Monlâ Muhammed'in nûş etdüği bardakdaki sudan yere döküp işediği zamân zemîne müstevlî olan su ancak âdem topuğuna çıkardı. Ammâ aşağıdaki temâşâcılar gark olayazdılar.

Andan yine Monlâ Muhammed harârından bir tıhtab tas çıkarup tasa bir taş ile urdukda tasdan sâ‘at çanı gibi bir sadâ istimâ‘ olup bu meydânda ne bir katre su ve ne Monlâ Muhammed'e zeker ve kuburdan bir nişân yok. Ancak bu meydânda bu kadar bin âdem şellak u mellak ve uryân, kimi sarâyın pencerelerine yarasa kuşu gibi sarılmışlar, kimisi sarây dîvârına çıkmışlar. Uryân u büryân meydânda kalanlara paşa ve hân ve gayrı a‘yân gülmeden mebhût oldular. Fakîr herîfler hicâblarından kimi uryân yere çöker, kimi halk arasına pinhân olup "Bre esbâblarım, bre bıçağ u hançerim!" deyüp feryâd edenin hadd [ü] pâyânı yok. Bu hâl-i pür-melâlde bir şaka-yı pür-meâl olmuşdur kim bin sene seyâhat eden bu temâşâ-yı ibret-nümâyı görmemişdir.

Hemân yine Monlâ Muhammed yine paşa ve hân huzûrunda **[232a]** zemîn bûs etdikde hân eydür: "Paşa başıyçün olsun, bir şemme bir ma‘rifet dahi göstergalan. Andan gayrı sana teklîf mâlâ-yutakdır. Bir şey istemezüz" dedikde Melek Paşa eydür: "Gider ey hân şu sehhâr-ı mel‘ûn gidiyi! Cümle tevâbi‘imizin zehrelerin çâk eyledi." dedikde Hân eydür: "Bunda bir şey yokdur, sultânım." dedi. Paşa gördü kim Hânın tabî‘ati ol temâşâ tarafına meyyâl, ığmâz-ı ayn edüp "Hele bir ma‘kûlce ma‘rifet gösterse!" dedi.

Diğer acîbe-i ibret-nümâ-yı âhar: Hemân Monlâ Muhammed garârı yanına gelüp garâr içinden bir alaca münakkaş uçkur çıkarup peştemâlı elinde biraz pinhân edüp sehel oturup yine uçkuru peştemâlı elinden çıkarup uçkur-ı mezbûru yine garârı içine kodu. Anı gördük, harârı içinde bir gürüldü ve bir sâ‘ika ve bir harekât zâhir olup garârın ağzından taşra bir azîm mefret yılan başı zâhir olup taşra süzülüp rimâl üzre şiddet-i hârda âfitâba karşu yatup çörek çörek oldu. Ammâ soludukça büyümede ve gözleri meş‘al gibi şu‘le vermede ve dendânları fil dişi kadar olmada ve ceyran tüğü gibi tüğleri nümâyân olmada. Bu hâl üzre ol meydânda ol evren, nîm sâ‘at durup vücûdu fil cüssesi kadar oldu.

Ba‘dehû ol şiddet-i hârda uzanup vücûd-ı dırâzın gösterüp gerindi ve sündü ve birez cevelân edüp yine Monlâ Muhammed'in yanına geldi. Monlâ Muhammed "Bu evrene süvâr olam" dedikde Monlâ Muhammed'e bir düm-i dırâz eyle urdu kim Monlâ Muhammed tepesi üzre düşüp purpotur olup meydân-ı muhabbetde bî-mecâl kaldı. Bu kerre temâşâcılara telâş el verdi kim bu ejder monlâya böyle edince ya bizim hâlimiz neye müncer olur?", deyü halk firâra başladılar ve hâh-nâ-hâh sarâyın dağ kapusun kırup kaçdılar. Hemân Monlâ Muhammed zemînden kalkup garârından kırmızı tabılkı çubuğu çıkarup ejdere bir çubuk urup derhâl ejderhâya süvâr olup serin ve dümmin ber-hevâ edüp sarây meydânında gıjgırup ağzından âteşler saçup kuyruğuyla zemîndeki rimâl-i türâbı nadaz nadaz

edüp gubâr-ı gird-i siyâh evce urûc ederdi. Ve yine cevelân u deverân ederek halkı birbirine katardı. Bunca benî Âdem gaşy olup kalırdı, bir niçesi zîr-i zeber olurdu. Hatta fakîr ekmekçibaşı havfinden sar‘a dutup mebhût oldu.

Bu hâl-i pür-melâli paşa görüp "Bre Monlâ Muhammed mel‘ûn! Bre ha sen bunu unutma ha!" deyü bir nidâ etdi. Monlâ Muhammed bildi kim paşa elem-zede olmuşdur. Hemân ejderhâyı eyle bir kerre deverân edüp ejderiyle paşa katarının altına gelüp "Paşa, seni Eyzed-i Yezdân'a ısmarladım. Yâhû du‘âlar sinni!" deyüp ejderine süvâr olarak hânın bâğ kapusundan taşra çıkup alâ mele’i'n-nâs dağlara gidüp gâ’ib olup cümle halk yine meydân-ı ma‘rekeye cem‘ olup herkes ta‘accübâne kîl u kâl ederlerdi.

{Der-beyân-ı ummân-ı kerâme-i simyâ}: Ba‘dehû Monlâ Muhammed'in harârı meydân-ı muhabbetde kalup hân eydür: "Getirin şu harârı, Monlâ Muhammed'in cihâz-ı fakrın temâşâ idelim." dedikde paşa eydür: "Hey hân gider şu mel‘ûnun şeylerini." dedi. Hân eydür: "Cığıcığı paşa! Hele bir temâşâ edelim." deyince harârın ağzın küşâde edüp ekser koyun ve deve yününden alaca ince ipler ve kendir sicimleri ve kutular içre gûnâ-gûn edviyeler ve kara çalı dikenleri ve kâfûrî ve asel-i bend ve kara günlük ve öd u anber ve zift u katran ve yelisan u zakkum ve gûnâ-gûn kâfûrî mum mâl-â-mâl ve eski bezler ve alaca bezler ve Keşân katîfesi ve Şâm kutnîsı ve pâreler ki asla bir münkeratımız (?) ve hokkalar içre gûnâ-gûn dühniyyât ü ma‘âcin-i hulviyyât ve kavun ve karpuz ve hıyar ve kabak çekirdekleri ve bunun emsâli niçe bin gûne tohm-ı mekûlât ve kalay-ı kumkumalar içre mürekkeb ü arak ve sirke vü şarâb ve neft ü sandaloz ve koyun ve keçi kelleleri ve paçaları tüğleriyle tuzlanmış ve bir arslan kellesi ve bî-hisâb yılan ve sakankur ve kertenkele ve akrep ve çıyan mürdeleri ve eşek ve at ve katır ve deve ve hınzîr ayakları ve dişleri ve niçe hokkalarda hayâtda kara sülük ve çıyan ve domuzlan böceği ve yer solucanı ve iri karıncalar ve kutularda diri yılanlar ve akrepler ve sümüklü böcekler, Van deryâsında hâsıl olur gûnâ-gûn böcek haşerâtları ve hatta bir kurumuş âdem kafası ve kaplan u arslan ve bebr ü pelenk {kafası} ve'l-hâsıl cümle hayvânın derileri ta semmûr u zerdevâ ve kakum [u] vaşak derisine varınca cümle post-ı gûnâ-gûn mevcûd idi. Ammâ cümlesi bir nükre etmez, lâkin cemî‘i mevcûdât bu harâr-ı ummân-ı kerâmede mevcûd idi. Ve bunda olan edviye-i ahşâbât ispeçer dükkânlarında ve sûk-ı fehhâmînde bulunmak ihtimâli yokdur.

Paşa eyitdi: **[232b]** "Cânım Hân, bu kadar bî-ma‘nâ eşyâları bu gidi neylerdi. Şarâbı, rakısı ve sirkesi var." dedi. Hân eyitdi: " Sultânım, vallah ve billah ve tallah, üç yıldır bizdedir. Ömründe şarâb ve tütün ve kahve içdiği yokdur. Ve gice kâ’im ve gündüz sâ’imdir kim dâ’imâ savm-ı Dâvûd ile geçinir ve ömründe bıçağ ile boğazlanmış, kanı akmış ve cânı çıkmış zî-rûh kısmı yememişdir. Ve bir vakit namâzın kazâya komamışdır. Ancak diyâr-ı Mağrib-zemînde şehr-i Marankûş'da bu ilm-i simyâyı tahsîl edüp sultânıma temâşâ içün benim ibrâmımla bir şemme ma‘rifet gösterdi. Yohsa bu bir hayâl-i hâbdır. Bundan halka bir zarâr isâbet etmez" dedi.

Paşa eyitdi: "Ya bu hayvân derilerin ve zî-rûh hayvânları mahpus edüp neyler." Hân eyitdi: "Belî sultânım, yahşı su‘âl buyurdunuz. Anın işlediği cemî‘i kâr-ı simyânın aslı yine Cenâb-ı Bârî'nin yed-i kudretiyle halk olan eşyâ-yı mevcûdâtdır. Yahûd manzûr-ı şerîfiniz olan bu şeylerdir. İktizâsı mahalline göre ma‘rifet sarf eder. Meselâ vücûduna hokkasından bir yağ-ı ber-efsûn süründü, kendüyi zekersiz ve hayâsız gösterdi ve kurağı ve çiyik yağı süründü, kendüyi ber-hevâ gösterdi. Ve

kumkuma ibrik ile halk üzre su dökerdi. Halk anı üzerimize işer derlerdi. Ve zemîne efsûnlu su döküp halk kendüyi gark-ı âb görüp uryân oldular. Ve bu yılanın birin harârdan çıkarup bir efsûn okuyup ejderhâ sûretinde görünüp sultânımın havfinden ejder ile firâr edüp işte harârı bunda kaldı. Bu harâr içre ne kadar hayvân postları var ise anları zî-rûh göstermeğe kâdirdir kim evveli sun‘-ı Hudâ'dır kim harârında her birinden birer cüz cânı başı gibi hıfz ederdi." deyü Monlâ Muhammed'i hüsn-i terbiyeler etdi. Paşa eyitdi: "Kaldırın şu sihirbâzın gararın. Ben şu perendebâz pehlivân-ı şâhbâzdan hazz etdim." dedikde yine meydân-ı muhabbete Pehlivân Zengüzer, ya‘nî avretden geçmiş mücerred pâk olmuş demekdir, mezkûr pehlivân def ü kudümün çalmağa başladı.

Ma‘rifet-i sihr-i‘câz-ı nev‘-i diğer: Bâlâda tavsîf olunan Hân'ın bâğ sarâyının cânib-i şarkîsinde hânelerinin damı ve bâmları cümle sarây dîvârından âlîdir. Bâ-husûs andan aşağı yalçın kayalardır. Âdem aşağı bakmağa cür’et idemez kim iki Süleymâniyye minâresi kaddi vardır. Bir iki gün mukaddem ol gayyâ deresi kayalarında niçe yüz Ferhâd-ı kûhkenler kayaları Ferhâdî külünkler ile kırup bir vâsi‘ meydân edüp kum dökmüşlerdi. Meğer Pehlivân Zengüzer arz-ı mahâret ideceğin bilüp ol kayaları kırdırup Hân'ın sarâyı üstüne bir çuval fişkı ile memlû türâb komuş idi. Pehlivân eydür: "Ey sultânım, Melek Paşa-yı vezîr-i dilîr! Eğer bu kemter abd-i dâ‘înin bir temâşâsın dahi idesin. Sarâyın kayalar tarafına nâzır şâhnişînlere varasın. Ta ki ibret göresin." dedikde paşa ol tarafa ve cemî‘i ehl-i teferrüc dahi ol cânibe varup ol pehlivânın yârdakları def [u] kudüme el urup pehlivân dam üstünde du‘â ve senâ edüp "Ey âşıkân bu arz-ı ma‘rifet değildir. Buna cânbâzlık derler. Bizi hayır du‘âdan ferâmûş etmeniz. Sizi Allah'a ısmarlamışım. Siz dahi meni Perverdigâr'a ısmarlan. Her kim Muhammedî'dir, Muhammed'in gül cemâline salavât deyüp İllah onara" dedikde niçe bin âdem İllah onara, deyince hemân zâlim pehlivân götü altına mezkûr fişkı ve topraklı harârı alup berk yapışup kendüyi sarây damından aşağı iki minâre kaddi yere inince ukâb kuşu gibi tayerân ederken "Ya Allah!" deyü feryâd ederek zemîne bir âdem kaddi kaldıkda hemân götü altındaki harâr üzre bir perende-i tavûsî atup bi-emri Hudâ sihhatle sâlimîn zemîne ber-pâ karâr etdi ve yine hakîr du‘â edüp anda bir at hâzır imiş, süvâr olup tarfetü'l-ayn içre ata mahmîz edüp huzûr-ı paşada zemîn bûs idince paşa kendüye bir kise guruş ihsân etdi. Ve yine paşa temâşâsına sarây meydânı köşküne geldi.

Diğer pesendîde-i ma‘rifet-i pehlivânî: Yine huddâmları def [u] kudüme el urup pehlivân meydân-ı muhabbetde deverân [u] seyerân ve lu‘bedebâzlık ve perendebâzlık ederken cilbendinden bir çekiş ve iki mismâr enseri çıkarup eydür: "Ey hanım! Eğer izn-i şerîfin olur, bu seksen arşın kaddi âlî olan dîvârın yüzünden ta sütûha çıkayım" deyü izin taleb etdikde Hân eydür: "Destûr der, Hudâ âsân getire" deyüp dîvârın dibine varup hayır du‘â edüp eli yetişdiği yerde dîvâra enserinin birisin kakup çekici yine beline sokup ya Allah deyüp perende ile enserinin üstüne çıkup oturdu ve hayli ma‘rifetler icrâ etdi. Andan bu mismâr üstünden dîvâra yapışarak ayak üzre kalkup belinden çekici ve bir mismârı dahi çıkarup kaddinde anı dahi iki taş mâbeynine kakdı ve yine **[233a]** çekici beline sokup ankebût-vâr ol mismâr üzre karâr edüp anda dahi niçe gûne lu‘bedebâzlıklar gösterdi. Ammâ garâbet bunda kim enserinin ikisi de birer buçuk karış ancak var, üçer parmak mikdârı dîvâra girdiği zamân beri tarafda icrâ-yı ma‘rifet idecek yer yok, âlet yok. Anı gördük, yukarıdaki mismardan yılan gibi süzülüp baş aşağı olup aşağıdaki mismâra berk yapışup yukaruda kalan mismâra ayağının üsteki mesh olacak yerlerin ve ayaklarının parmakların devirüp çengel edüp aşağı mismardan ellerin boş koyup baş aşağı ayağı üstünden asılup ser-nigûn niçe fünûnlar gösterirken belinden çekicin çıkarup ayağı üstünden asılmış iken aşağı mismârı çekiç ile ura ura çıkarup yine yukaru mismâra süzüldü.

Andan dahi ayak üzre kalkup yine eli yetirdiği yere öbür mismârı kakdı. Ve ol kadar kâr-ı musanna‘lar gösterdi kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Andan yine aşağıdaki mismâra ser-nigûn süzülüp yine ayağı meshi yerinden asılup yine aşağıdaki mismârı çıkarup yukarudaki enser üzre yine ayağa kalkup kaddince dîvâra mismârı kakup anda dahi niçe yüzden hünerler gösterdi. Bu mismâr mahalli zemînden dokuz âdem kaddi oldu. Bu mismârda iken belinden tütün kisesin çıkarup mismâr üzre kiseyi koyup tepesi üzre durup ayakları ber-hevâ hareket etdirirdi.

Aceb ma‘rifetdir kim vücûd-ı insân bir enser üzre bu mertebe hareket ide.

Andan yine ser-nigûn olup aşağı mismârı çıkarup yine kakup yine çıkarup bir mismâr üzre icrâ etdiği ma‘rifetleri bir mismârda etmeyüp kırk yedi kerre kırk yedi âdem kaddi dîvâr yüzünden ta sütûha çıkup üstâdlarına ve pîr-i perverlerine hayır du‘â edüp mezkûr iki mismârı bir yere kakup çekici aşağı atup eydür: "Ey ümmet-i Muhammed! Menüm âletim çekiç idi ve iki mismâr idi. Şimdi çekiç yok ve mismârlar çıkması mümkin değil. Ben niçesi bu sütûh üzerinden aşağı inerim. İşim Allah'a kaldı kim men öz özümü aşağa ataram. Hudâ şâhidim ola kanım ve katlim size helâl ola. Bizi du‘âdan unutmanuz" deyüp koynundan bir eldiven çıkarup ellerine giydi ve "Bismillah ya Allah!" deyü bam-ı damdan zemîne kendüyi atdı.

Gören âkıllar hay Allah belâ vermesin, kanlı olduk, derken meğer eline giydiği eldivenler cümle hâm ibrişimden hayâl-i Firengî sicim imiş. Bir ucu sütûhdaki kakdığı iki enseride makyûdmuş.

Hemân zemîne ineceğine karîb oldukda elindeki eldiven ipini berk zabt edüp vücûdu dîvâra varup elindeki ip ile asıla kalup andan bir perende ile zemîne gelüp paşa huzûrunda hâk-i anber-pâki bûs edüp paşa, pehlivânın başına iki avuç altun nisâr etdi.

Temâşâgâh-ı ibret-nümâ-yı a‘cebü'l-acâ’ib ve manzara-i vâcibü's-seyr-i garâ’ib

Bu ibret-nümâları paşa ve cümle asker seyr ü temâşâ ederken paşa efendimizin yanında zânû-be-zânû oturmuş Hakkarî hâkiminin akra[bâ]larından sulehâ-yı ümmet bir âlim u fâzıl çelebi idi, ammâ ismi *Allahu a‘lem* ya İsmâ‘îl veya Monlâ Alî idi, hemân ol zât-ı lecûc Kürdlüğü dutup paşaya ve hâna eydür: "Böyle hırsız ve harâmî kemendbâz ve mismârbâz senin hareminin sütûhuna çıhar. Murâd idinse gice haremine girüp harâm-zinâlık ve harâmzâdelik etmez mi? Munu fikr etmeyüp eynine semmûr lipâçe verüp bir kise guruş verüp başına zer-i mümessek nisâr edersüz. Men de ecdâdımdan gördiğim ma‘rifetleri gösterem. Mena ne verirsiz, görem!" deyüp kasr-ı kasîrden aşağı "Yâ Hay!" deyüp kendüyi atup derhâl eyninden semmûr kürkün çıkarup meydân-ı muhabbetde serserî "Yâ Hayy!, yâ Kayyûm" {deyü} gezüp eydür: "Ol pehlivân dîvârlara mismârlarla çıkar. Görem ki men de niçe çıkaram" deyü hemân karşu dîvârın yüzüne bir kerre el urdu ve eli dîvâra yapışdı. Obir elin dahi yukaru atdı. Ol dahi eyle yapışup bu tarîk ile "Yâ Hayy, yâ Hâyy" deyü feryâd ederek yarasa kuşu gibi rûy-ı dîvâra yapışarak asılup gezerdi. Başında kohık-i şanpur destârı ve ayaklarında poçilli pâbucu ile sarây meydânının cânib-i erba‘asında dîvâr ki seksener doksanar arşın âlî dîvârlardır, birkaç kerre bu rûy-ı dîvârı "Yâ Hây, yâ Kayyûm ve yâ Vâhid ve yâ Mâcid ve yâ Ferd ve yâ Samed!" deyüp devr ederek paşanın başı ucundaki dîvârdan köşke nüzûl edüp yine zânû-be-zânû meks etdükde

paşadan vâfir özürler diledi.

Paşa eydür: "Beğim, siz Âl-i Abbâsiyân'dansız. Size çûn [u] çerâmız yokdur. Hatta elli üç târîhinde Hakkarî'den Diyârbekr'e bana geldikde yine böyle bir ma‘rifet göstermiş idiniz. Hamd-i Hudâ yine şehr-i Bitlîs'de bu hân karındaşımızın sarâyında müşerref oldu." dedikde mezbûr beğ eydür: "Belî ol asırdan berü görüşmemek ile **[233b]** ihsânınız görmemiş idim." dedikde paşa bir kise ve hân bir kise guruş ve birer kat ser ü pâ hil‘at-i fâhire ve birer kat bisâtıyla küheylân atlar ihsân eyleyüp diyâr-ı Hakkarî'ye nâmeler ile Hân Yezdenşîr'e gönderdiler. El-kıssa şehr-i Bitlîs'de bu on gün tekâ‘üd eylediğimizde rûz-merre gördüğümüz acâ’ibât u garâ’ibâtları tahrîr eylesek bir tomar-ı latîfe olurdu. Ammâ yine sadede rücû‘ idelim:

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i sanâyi‘ât-ı ahâlî-i şehr-i Bitlîs

Evvelâ hân-ı âlîşân yedi yüz yetmiş fünûnda yed-i tûlâ sâhibi ferîd-i asr ve garîbü'l-heykel kimesnedir. Hilye-i eşkâli oldur kim evvelâ kasîrü'l-kâme ve gerdeni kısa ve esmerü'l-levn ve burnu sehel minkârîce ve alnı vâsi‘ gök ala gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü ve gûşları iri ve bıyıkları gür ve sakalı kırgıl, ol asır ki bin altmış târîhi idi, sinni yetmiş seneye yetmiş idi. Ammâ zinde ve kaviyyü'l-bünye idi ve savtı bülend idi ve kitifleri vâsi‘ ve şîrâne ve bâzûları merdâne ve kemeri ince ve tabanları vâsi‘ce ve her harekât [u] sekenâtları pâdişâhâne idi.

Cümle ma‘rifetlerinden memdûhu Hâtem-i Tay'lığı ve ni‘meti mebzûlluğu ve hüsn-i hulku ve halîm ve selîmliği cümleye besdir.

Ve bir memdûhu dahi haddâdların Şeyhânî ve Ma‘arravî ve zivzik kılıç yapdıkları ne Ceska şehrinde ve ne Diyârbekir'de ve ne kârhâne-i Isfahân'da yapamazlar.

Ve derzileri eğer çukaya ve gayrı akmişe-i fâhireye eyle sûzen ururlar kim asla dikiş yeri ma‘lûm değildir.

Ve bir kâr-ı memdûhu dahi boyahânelerinde elvân boyalar ile harîr ve gayrı şapik harîr sabğ ederler kim diyâr-ı Acem'in Lahîcân şehri sabbâğları eyle harîr sabğ idemezler.

Ve bir memdûh-ı kârı dahi debbâğlardır kim diyâr-ı Rûm'da Edirne'nin kırmızı sahtiyânı ve yine Rûm'da Öziçe mor sahtiyânı ve Anadolu'da Konya ve Kayseriyye'nin sarı sahtiyânları meşhûr-ı âfâk iken bu şehr-i Bitlîs'in sarı sahtiyânı ve gül-i pembe ve gül-i şeftalü ve âsumânî ve ebrî ve gülgûnîsi ve kırmızısı ve âlü'l-alisi ve yeşil ve turuncî ve meneviş sahtiyânları olur kim gûyâ Hıtâyî ve Ahmed-âbâdî kâğız gibi mücellâ ve danedâr sahtiyânları olur kim bir diyâra mahsûs değildir. Hatta ba‘zı tüccârlar ve âyende vü revendegân kübbâr-ı a‘yânlar diyâr diyâr teberrüken götürüp kitâblara ve Kelâmullahlara cild ederler kim içinde *âyetün min âyâtillah* olur. Ammâ aceb hikmetdir kim yine kelb necisiyle dibâğat olunur.

Bu gûne elvân sahtiyânlar ta dip Firengîstân'a gidüp pesend ederler kim anlar bu gûne sahtiyân

idememişlerdir. Ekseriyyâ güderi derisi işlerler. Moskov telâtin derisi işlerler. Rûm'da biz dahi telatin idemeziz ve Firengîstân'da Engürü sofu dahi işleyemezler. Hatta beher sene niçe bin kantar sof ipliği Firengîstân'a gider, mümkin olmayup Engürü sofuna taklîd edemediler. İlâ hâze'l-ân çalışırlar.

Ammâ ki Engürü'de medfûn Hazret-i Hacı Bayrâm-ı Velî'nin kendi kârı te'lîfi olmağile fukarâlarının kifâf-ı nefsleri kârıdır. Kâfire müyesser değildir. Biri dahi ok yaydır kim bunu dahi kâfiristânda taklîd edüp yapamazlar ve yapsalar bi-emrillah başların dutduramazlar ve asla ok atamazlar. Zîrâ sünnet-i Resûlullah'dır. Hatta Hazret-i Alî'den menkûldür kim "Yâ Resûlullah biz cennetde nişleriz?" deyü su'âl ederler. Resûl-i kibriyâ buyururlar kim "Ayş u nûş ederiz. Hûri ve gılmânlar ile güleş ederiz ve yay ile ok atarız." buyurmuşlar. İmdi ok yay böyle mübârek silâh-ı Resûl olduğundan kâfire müyesser olmamışdır. Ve bu Bitlîs sahtiyânının rengârengi gibi kâfire müyesser olup taklîd idememişlerdir. Zîrâ Âl-i Abbâsiyân'dan Sultân Evhadullah'ın kârıdır kim Bitlîs şehrine mahsûsdur. Gayri İslâm diyârlarında dahi böyle elvân sahtiyân-ı gûnâ-gûn olmak ihtimâli yokdur. Memdûh kârından biri dahi,

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ahâlî-i şehr-i Bitlîs

On bin âdemi hân-ı âlîşân nökeridir kim bellerinde Şeyhânî ve Ma'arravî kılıçları ve çepkenlerinde Halebî kalkanları ve ellerinde köpal çevgânları başları telli ve alaca serbendli ve gözü sürmeli ve çoğu semmûr u zerdevâ ve vaşak u zincâb ve kebûtî kürklü müte'azzım âdemlerdir. Hân nökerinin vasatu'l-hâlli olanı serbendli ve başları turna ve şahin telli ve şal u şapikli ve beli çap tîrkeşli ve eli kûpâlli ve mavi ve sarı ve siyâh ve kırmızı ve zırnîhî ve hınnâ ile boyanmış sekiz elvân reng-i ebrî sakallı âdemlerdir ve kıllı Kürd tâ'ifesi **[234a]** olmak ile kesîrü'l-lıhye ve vecîhü'l-manzar âdemlerdir kim karşudan bir âdeme nazar etsen sekiz gûne sakalı vardır. Bir cânibi kumral ve bir tarafı zerdeçavî ve bir yanı mavî ve ortası kırmızı gûnâ-gûn ablak ve palâk sakalları vardır kim Rûm âdemi anları gördükde hayrân olur.

Ve cümle bu Rujikî tâ'ifesinin elleri ve ayakları ve sakalları sünnet-i Resûl üzre kınalı ve gözleri sürmeli âdemlerdir ve cümle üstâd tüfeng-endâz u şecî' ve yarar u bahâdırân-ı kavm-i Ekrâdândırlar kim bu gürûh cümle Hân huddâmlarıdır. Bir fırkası dahi a'yândan ehl-i hizmetdir. Hân eyâletinde olan ze'âmet sâhibleridir ve hâs u harâc tahsîl ederler. Ve bir fırkasının çoğu kavm-i tüccârdır kim ekseriyyâ diyâr-ı Acem'e ve Gürcîstân'a metâ' götürüp kâlây getirirler. Ve bir zümresi şehr içre ehl-i hırefdir kim cemî'i ehl-i hırfet bu şehr içinde mevcûddur.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı mahsûlât-ı hubûbât

Bu şehr-i Bitlîs kûh-ı bülendler içre sengistân u teng ü sa'bistân mahalde vâki' olmağile cümle amelî bâğlardır. Zirâ'at olunur vâdîler yokdur. Cümle gendüm hubûbât-ı mahsûlâtları Rahova'dan ve Muş sahrâsından gelir, ammâ danedâr buğday u arpası ve gayrı gilâli firâvân olur. Ve ekseriyyâ dağlarda

Kürd re‘âyâları kızıl darı ekmeği yerler.

Der-ayân-ı me’kûlât

Evvelâ beyâz ekmeği ve beyâz lavaşa yufkası ve beyâz gül-pembe-misâl çakıl ekmeği ve kahık halka çöreği ve katmer şeref çöreği ve mâhîcesi ve baklavası ve keklik böreği ve ışkını ve mastaba çobrası ve cacıhlı ve kızılı peyniri ve kaymağı ve gömeç balı ve keklik kebâbı ve lavaşalı keklik yahnisi ve keklik pilavı meşhûr ta‘âmlardır.

Der-sitâyiş-i me’kûlât-ı müsmirrât

Evvelâ bu şehr içre sicillâtda mastûr on bir gûne emrûdu olur kim şehr-i Malatıyye'de olmaz. Cümleden lezîz ü hoş-hor u âbdâr Abbâsî emrûdudur ve mahlaca emrûdu memdûhlardır ve gûnâ-gûn engür-i âbdârları olur kim Zerikî şehrinde olmazdır.

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı envâ‘-ı meşrûbât

Evvelâ bu şehrin yigirmi yedi aded uyûn-ı âb-ı zülâllerinden mâ‘adâ niçe yüz kaynak âb-ı hayâtları vardır ammâ cümleden ayn-ı İskender âb-ı hayâtdır ve ayn-ı Sendefe beyne'l-hukemâ memdûh âb-ı nâbdır. Ve meşrûbât-ı mükeyyefâtından koknar şerbeti ve nar şerbeti ve avşıla şerbeti ve reybas şerbeti ve müselles-i şer‘iyyesi ve kaysı cüllâbı ve baldıran şerbeti bunlar memdûhdur.

Der-medh-i dârü'l-ıt‘âm-ı imârât

Mukaddemâ selefde Şeref Hân imâreti ve Hâtûniyye imâreti ve Hüsrev Paşa imâretleri imâr iken cemî‘i müsâfirîn ü mücâvirîne ni‘metleri mebzûl imiş. Hâlâ evkâfları harâb u yebâb olmağile mâh-ı Âşûra'da ve mâh-ı leyle-i Ramazân'da çobrası çıkar ammâ bunlara ihtiyâc yokdur. Zîrâ cümle hânedânları bâbları meftûh olup dârü'z-ziyâfe gibi âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldur.

Der-alâmet-i mesîregâh-ı müferrihât

Cümle on yedi dere içre on iki bin bâğların baz ta‘bîr etdikleri kâşâne ve ibret-nümâları birer teferrücgâh-ı mesîregâh-ı dilküşâlardır ammâ cümleden biri seyrângâh-ı cihân-nümâ Hân bâğı ve Emîrek bâğı ve Şîrek bâğı ve Bağdo bâğı ve Âvîh bâğıdır. Altıncı teferrücgâhı taklaban mahallesinde Hân gölüdür kim bir buhayre-i azîmdir. İçinde kayıkları var ve etrâfında gûnâ-gûn hıyâbânları var kim âfitâbın te’sîri eşcâr-ı müntehâların berkleri kesretinden zemîn eyle kuyahdır kim gûyâ hıyâbân-ı İrân'dır. Yedinci mesîresi Şeref Hân Câmi‘i kurbünde Çevgân meydânıdır kim her haftada cemî‘i cündî silâhşorân ve fârisü'l-hayl Rujikiyân bu meydâna varup çevgân ve cirit oynayup arz-ı ma‘rifet ederler.

{Ta‘rîf-i lu‘bedebâz-ı Çevgân}: Çevgân oynamak oldur kim bu meydânın bir başında bir seng-i hârâ

var ve bir başında yine bir sütûn-ı müntehâ dikilmişdir. Bir tarafda bin atlı ve bir tarafda bin atlı cem‘ olup ellerinde birer kızılcık ağacından eğri kûpâl ve çevgân ile âmâde olurlar. Mezkûr meydân-ı muhabbete âdem kellesi kadar bir ağaç-ı müdevver top korlar. Bir tarafda sekizer kat mehterhâneye tarralar urulup âvâz-ı dühl evce peyveste oldukda bir tarafdan bir âdem ve bir cânibden bir âdem at bırağup meydândaki topa biri bir çevgân urup kendi taraflarındaki mili geçirmeğe bu topa çevgânlar ururlar. Biri dahi at ile seğirdüp ol galtân olan topa bir çevgân urup kendü hudûdundaki amûda getirmek ister. Biri dahi yetişüp top hevâda **[234b]** tayerân ederken bir çevgân urup biri dahi urup netice tarafeynin askereyni birbirlerine girüp fakîr topa eyle çevgân-ı kûpâllar ururlar kim niçesi pâre pâre olup elbette bir hâl ile bir taraf halkı gâlib gelüp topu kendü hudûdlarına getirüp karşu tarafdakiler mağlûb, topu alanlar gâlib olup mağlûblar gâliblere ba‘de'l-çevgân azîm ziyâfetler ederler.

Bir acâ’ib temâşâdır ve acâ’ib pehlivânlıkdır ve gâyetü'l-gâye fârisü'l-hayllikdir. Ammâ niçe atların ayağına çevgân rast gelüp hurd eder, yahûd fakîr mühre ve hussân leng olur. Ammâ fakîr atlar ile mu‘allem olanlar kim hirre fâreyi niçe gözedirse çevgân atları topu eyle gözedirler. Hakkâ ki yeğrek pehlivânlıkdır. Ammâ niçe kerre bu top içün ceng-i azîm olup niçe kan olmuşdur. Âhir-ı kâr kavil ile oynarlar. Meselâ beş kerre yahûd on kerre kankı taraf halkı topu kendileri tarafına kavilleri üzre millere götürürse meydân anlarda kalup ziyâfeti mağlûb olan eder.

Cümle diyâr-ı Kürdistân'da ve diyâr-ı Acem'de silâhşörlük budur. Ammâ ehl-i şer‘ bu çevgân topun oynamağa rızâ vermezler, gâyet memnû‘dur. Kaçan ki Deşt-i Kerbelâ'da Hazret-i İmâm Hüseyin şehîd olup niçe bin şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın ser-i sa‘âdetleri Şâm'da Yezîd-ı bî-mezîd'e geldikde Yezîd hammâmdan çıkup atına süvâr olup elindeki çevgân ile Hazret-i İmâm Hüseyin'in ser-i sa‘âdetin çevgân ile ura ura galtân edüp andan sâ’ir şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ kellelerin cünd-i cünüb-i Yezîd çevgân ile urarak lu‘bedebâzlık ederlerdi. Andan Yezîd kelle-i İmâm Hüseyn'i Mısır mülkine gönderdi kim "İşte sizin bî‘at-kerdesi olduğunuz İmâm Hüseyin başıdır." deyü on bin asker ile ser-i sa‘âdet-i Şâh Hüseyin'i Mısır'a gönderüp şehr-i Mısır'ın vasatında Rûmeli meydânında niçe gün pâyimâl-ı rimâl olup galtân idi. Yezîd'e tâbi‘ olan ehl-i Mısır kelle-i İmâm Hüseyin'e püşt-i pâ uranların hâlâ nesillerinden olanların cümle birer ayakları ilâ hâze'l-ân tulum gibidir, görenlere pinhân değildir. Böyle iken bir gün alâ mele’i'n-nâs kelle-i İmâm Hüseyin gâ’ib olup Beyne'l-kasreyn nâm Kasreyn-i Şîrîneyne karîb bir Şeddâdî dîvâr bi-emri Kahhâr-ı Settâr iki şak olup kelle-i Hüseyn-i Kerrâr ol dîvârda karâr eder.

Bu mahalde yine Yezîdîler kelle-i şehâde-i civân-bahtı görüp yine galtân edüp "Çevgân topu idelim" derken Mısır meliki İmâm Hüseyin'in mu‘tekidi olmak ile Yezîdîlere (---) altun verüp anlar da altunları Şâm'da Yezîd'e arz edüp Yezîd re’s-i İmâm Hüseyn'i Mısır melikine fürûht edüp ilâ yevminâ hâzâ re’s-i şerîf-i İmâm Hüseyin derûn-ı Mısır'da Hân Halîl kurbünde mezkûr (---) (---) (---) Melik Hayrâtı kubbesi içinde medfûndur.

Ba‘dehû Yûsuf Selâhaddîn-i Ekrâd bu kabr-i şerîfde bir câmi‘ ve bir tekye ve medrese inşâ etmişdir kim hâlâ her şeb [ü] rûz ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır ve mâh-ı Muharremin'in on (---) günü Deşt-i Kerbelâ'da şehîd olduğu güne Yevm-i Maktel ve Yevm-i Âşûra derler, hâlâ ol günde yılda bir gün İmâm Hüseyn seri âsitânesi içre Vâlî-i Mısır Abdurrahmân Paşa'nın fermânıyla bir mevlûd-ı azîm

cem‘iyyeti olur kim gûyâ şehr-i Mısır pür-nûr olur. Bu hayrât-ı Abdurrahmân Paşa-yı zîşân sene 1061 târîhinde olmuşdur. Anınçün Mısır'da ve Rûm'da top ile çevgân oyunu memnû‘dur kim "Yezîd İmâm Hüseyin başıyla oynamışdır", deyü memnû‘dur. Bu kavillerince Arab tevârihlerinde sıhhati üzre mastûrdur, ammâ haberden kavm-i Acem ve kavm-i Ekrâd haberdâr olmadıklarından çevgân lu‘bedebâzlığı ederler.

Sekizinci mesîre: Ammâ bu çevgân meydânında bir evc-i âsumâna ser çekmiş çam amûdu vardır. Ta zirve-i a‘lâsında bir gümüş tas vardır. Cemî‘i silâhşorân-ı kavm-i Ekrâd bu amûdun zeyline yeğin at ile gelüp (...) bir kabza-i tîr perrân edüp tası urursa hândan bir gümüş tas alur. Bu da bir temâşâgâhdır.

Dokuzuncu teferrücgâh: Kal‘a ardında ayn-ı İskender başıdır kim İskender'in boynuzu bu ayn-ı zülâlden nûş etmesi sebebiyle gâ’ib olduğiyçün bu ayn-ı hayâtın tulû‘ etdüği kaya zeylinde bir çemenzâr ve lâle-ızâr zemînde bir hıyâbân mastaba inşâ etmişdir. Bâlâda evsâfı tahrîr olunup hâlâ bir şükûfezâr mesîregâhdır.

Onuncu temâşâgâh: Kûh-ı Dehdîvân'dır kim zirve-i a‘lâsında olan İskender seddi Bitlîs fethiyçün on gün dîvân-ı müşâveresiyçün binâ etdiğinden Dehdîvân derler ve müfîd u muhtasar sedd-i İskender vardır. Mutalsamât eyle binâ **[235a]** olunduğundan bu Dehdîvân dağından âlî kûh-ı bâlâların mâverâlarındaki Güzeldere dağları ve Nemrûd dağları ve Mudikî kûhları ve Muş dağları ve Güvâr bâğları cümle nümâyân bir mesîregâh-ı kûh-ı Dehdîvân'dır.

On birinci mesîregâh:

.....(6 satır boş).....

Der-fasl-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bitlîs-i İmârât

Evvelâ diyâr-ı Âzerbaycân'da Gürcî Ermen diyârlarından add olunur. Ammâ belde-i kadîm olmağile mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-i fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ ve sulahâ bir şehr-i şîrîndir ve bir şehr-i garîb ü acîbdir kim ulemâları ulûm-ı garîbeye ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhîn-ı fâsıdı bî-hadd ü bî-kıyâsdır. Ve cümle Şâfi‘îyyü'l-mezheb, pâk-i‘tikâd ve mü’min ü muvahhid ü sâhib-i sülûk ve niçesi huddâm-ı mülûk zarîf ü nazîf ve nüktedân ü şi‘ir-şinâs âlüfte vü âşüfte şûh u şengül bî-riyâ âdemleri vardır. Ve cümle sıbyân-ı ebcedhânları gâyetü'l-gâye ve tîz-fehm ve necîb ve reşîd ciğer-kûşeleri olur kim Dîvân-ı Hâfız'ı ve Gülistân [u] Bostân'ı ve Dîvân-ı Fuzûlî ve Dîvân-ı Sâ’ib'i ezber etmişlerdir ammâ kitâb-ı Arabiyyâtda ve Kur’ân-ı Azîm'i hıfz etmede Arabistân sıbyânları gibi değillerdir. Ve cümle halkı garîbü'd-diyâr kimesnelere yâver olup ikrâm ederler. Zîrâ diyâr-ı sengistân olmağile garîb-dostlardır. Şehri ma‘mûr ve halkı dâ’imâ mesrûr ve buk‘aları hûb ve hâk-i pâki beyne'n-nâs mergûb ve hadîka-i cinânları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî vü revân bir şehr-i âbâdândır. İlâ inkırâzı'd-deverân müebbed ola, *âmîn yâ Müste‘ân.*

.....(2 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı şehr-i Bitlîs Evliyâu'l-ârifîn ve asfiyâü'l-vâsilîn *radıyallahu Ta‘âlâ anhüm ecma‘în*

Evvelâ Versengi medresesi içinde kıble-i vilâyet, ka‘be-i hidâyet, mücerred-i bâtın u zâhir **eş-Şeyh Hazret-i Ebû Tâhir:** Niçe bin kerâmeti zâhir ü bâhir olmuşdur kim bir kubbe-i pür-envâr içinde âsûde müstecâbü'd-da‘ve sultândır kim hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Andan **ziyâret-i Şeyhü'l-garîb,** bu dahi ulu sultândır.

Ve **Şeyh Hasanu'l-Kannâhî,** müfessirîn u muhaddisînden sultân-ı ulemâdır kim Hâtûniyye cisri başında bir zâviyede medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-azîz*.

Andan **eş-Şeyh Alemdâr,** ulu erdir. Andan **ziyâretgâh-ı Selâtîn-i Âl-i Abbâsiyân**

.....(4.5 satır boş).....

Şehr-i Bitlîs içre Melek Ahmed Paşa efendimizle dokuz gün dokuz gice zevk u safâlar edüp gicemiz kadir, rûzumuz rûz-ı nevrûz-ı Harzemşâhî idi ve alâ kadri'l-imkân niçe ahvâllerine vâkıf olup niçe kibâr-ı evliyâullahların ziyâret edüp onuncu günde paşa Van'a gitmeğe azîmet buyurduklarında,

Hân-ı âlîşândan Melek Paşa'ya gelen hedâyâları beyân eder

Evvelâ üç aded bikr-i nâ-şüküfte-i bâkire bintân ve üç aded pençe-i âfitâb mahbûb gılmân ve on aded hudûd-ı küheyl-i cığıldân-ı mu‘teber at-ı hussân. Biri murassa‘ zeynli ve altun zencîrli küheylân ve üç aded mücevher tüfeng-i Mâzenderân ve yigirmi cild kitâb-ı Tefsîr-i Kadı Beyzavî ü Keşşâf u Kâmûs u Takvîmü'l-Büldân ve niçe gûne mülûke mahsûs zî-kıymet kütüb-i nefîseler verdi. **[235b]** Ve üç aded ibrişim ve zerdûz haliçe-i Isfahân ve üç aded haliçe-i keçe-i Nahşevân ve kırk aded şemşîr-i elvân ve on katar üştür-i nerre-revân ve on katar üştür-i küheylân verdi. Ve bu hedâyâlardan sonra Hân dervîşlik edüp "Bu pîşkeşleri kabûl eylen" deyü dest-bûs etdi. Ve Hân yine paşa huzûrunda paşa kethudâsına bir sırma mebrûm zeynli bir küheylân at ve bir yelegendez at ve bir katar-ı katır verdi.Ve'l-hâsıl paşanın yigirmi yedi aded mertebe sâhiblerine birer re’s küheylân atlar ihsân etdiğinden sonra ta ednâ mertebe akkâmbaşıya ve seyisbaşıya varınca cümle paşalıya yetmiş re’s küheyl atlar hibe eyledi kim en ednâsı bir kise guruş değer atlardır. Paşa dahi hâna on günde sekiz semmûr kürk giydirüp bu vedâ‘ mahal hedâyâsında bir beyâz semmûr kürk giydirdi kim bizzât Âl-i Osmân pâdişâhında nâdirdir. Ve kendi belinden cevâhir kuşağın ve bıçağın ve mücevher hançerin Hân'ın kemerine paşa-bend etdi. Ve Hân'ın dörd aded ciğer-kûşesine ve Çâker Ağa nâm kethudâsına birer semmûr kürkler giydirdi kim her biri biner guruş değer ve haremde hanıma bir semmûr ve bir mücevher tâc ve yetmiş kıt‘a akmişe-i fâhire dîbâ vü zîbâ ve şîb ü zerbâf ve niçe kıt‘a elmas u la‘l [u] yakut u zeberced ve lü‘lü-i danedâr Amber Ağa ile sultâna hedâyâ gönderdi. Ve ibtidâ hân nökerlerinden aşçıbaşıya ve yetmiş aded mertebe sâhibi aşîret beğlerine gûnâ-gûn çuka kerrâkeler ve a‘lâ vü evsat kuşaklık ta‘bîr etdikleri hil‘at-i fâhireler giydirüp hân gâyet mahzûz olup şehr-i Bitlîs'in ahâlîleri cümle mesrûr [u] hândân oldular.

Hulâsa-i kelâm şehr-i Bitlîs'de on gün on gice tekâ‘üd etdiğimizde ahâlî-i beled ile ol kadar hüsn-i ülfet olundu kim ta‘bîri mümkin değildir. Ve paşa ile hân birbirlerine ol kadar muhabbet edüp birbirlerine eyle ikrâm etdiler kim meğer bu ikrâmı Hâtem-i Tayy veyahûd Ca‘fer-i Bermekî etmemiş ola. Netîce-i merâm iki bin askerle paşanın tuğları Rahova nâm mahalle gitdikde ertesi gün paşa hân ile vedâ‘ mahallinde öpüşüp görüşüp paşa esb-i sabâ-sür‘atine süvâr olup hân ile at başı berâber alây-ı azîm ile Van'a revâne olarak Bitlîs derelerinden Rahova nâm bir sahrâya çıkup bir çemenzâr köşede kırk elli aded haymeler kurulup hân hazretleri paşayı ol hayemâtlara indirüp bir ziyâfet-i âlî olmuşdur kim bu dahi *ve mine'l-acâ'ibdir.*

Ba‘de't-ta‘âm hân hazretleri bir eline Hasan Beğ'i bir eline Hüseyin Beğ nâm ciğer-kûşelerin eline alup paşanın huzûruna gelirken bu beyti terennüm etdi:

Karıncalar budın çekmiş çekirgenin Süleymân'e

Size lâyık nemiz vardır kabûl eylen fakîrâne

deyüp altıncı mâmelek diyerek iki mahbûb u nâzenîn şehzâde körpe kuzularının gûşlarına mengûş-vâr yapışup Hân eydür: "Ey menim efendim, bu oğullarımı sultânımın kulluğuna getirmişem, kabûl eyle." dedikde Hasan ve Hüseyin'in ellerinde birer şemmâme amber-i hâm ile paşanın destin bûs edüp koyunlarından birer Kelâm-ı İzzet çıkarup paşaya pîşkeşler çekdiler.

Paşa dahi Haseneyn'i bağrına basup birin yemîne birin yesâra alup eydür: "Ey cânım, hân-ı sâhib-i hânedân karındaşım hân-ı âlîşân. Bu iki şehzâde-i âzâde-i cüvânân menim dahi evlâd-ı ma‘nevîlerim olsun. Estağfirullah kim men bunları hizmetkârlığa alam. Hemân bunlar dâ'imâ sende okusunlar ve yazsınlar ve kemâl-i ma‘rifet tahsîl etsinler. İnşâallah biz bunları birer çerâğ ederim." deyüp Haseneyn'i yine hâna teslîm eyledi ve hân ile paşa bir obaya girüp bir hayli müşâvere eyledi.

Nasîhatnâme-i Melek Ahmed Paşa berâ-yı hân-ı âlîşân

Paşa eyitdi: "Ey hân karındaşım, biz senin sene 1045 târîhinde fâtih-i Revân Sultân Murâd Hân efendimizle bu sarâyına gelüp mihmân olduğumuzda ben Murâd Hân'ın silâhdârı ve musâhibi idim. Ol zamân dahi bî-hadd ü bî-kıyâs ni‘metlerin pâdişâhım merhûm Murâd Hân ve bu hakîr-i nâtüvân ni‘metin yiyüp ve ihsânın görüp görüşmüş idik ve efendimiz Murâd Hân sizin ta‘zîm [ü] tekrîminizden hazz edüp size Muş harâcı hazînesin mü'ebbed ihsân etmişdi ve çerâğ-ı efrûhtesi olmuş idiniz. Ammâ ol zamân tâzelik hasebiyle sene 1048 târîhinde efendi Murâd Hân Bağdâd'ı feth edüp sa‘âdetle avdet etdikde Bitlîs'den Diyârbekr'e gelüp Gâzî Murâd Hân'ın rikâbına yüz sürüp "Gazânız mübârek ola!" demeğe gelmediğinden Murâd Hân gâyet muğber-i hâtır olup hakîre eyitdi kim: "Ahmed, benim intikâmım Muzurî hâkimi Sultân Yûsuf Hân'a ve Bitlîs Hân'ı Abdâl Hân'a koma, elbette anlardan intikâm almak gereksin." deyüp kendileri Dârü's-sa‘âdelerine revâne oldukda ben dahi Diyârbekir vâlîsiyken başıma asker cem‘ edüp hamd-i Hudâ İmâdiyye'de kavm-i Muzurî hâkimi Yûsuf Hân'ı ele getirüp yedi yüz âdemîsin katl edüp kellelerin der-i devletde **[236a]** Murâd Hân'a gönderüp yine Yûsuf Hân'ı Diyârbekir kal‘asından âzâd edüp hükûmetin kendüye ibkâ etdiğim inşâallah senin dahi ma‘lûmundur.

Andan sonra Murâd Hân efendim merhûmun fermânı üzre senin üzerine asker cem‘ edüp Diyârbekir'den Mifârıkîn kal‘asına dek gelüp tarafeynimize maslahatın görüp senden yetmiş kîse mâl ve bu kadar metâ‘ [u] menâl alup "Menem; Diyârbekir eyâletinde değil Van eyâletindedir." deyü ığmâz-ı ayn edüp senin üstüne sefer etmeden ferâğat edüp bu kadar üsârâlar alınup bu kadar mâl-ı Firâvân ile asâkir-i Âl-i Osmân muğtenim olup sâlimîn ü gânimîn iken yine sen epsem duymayup tâzeliğin hasebiyle Erzurûm eyâletinde Bingöl yaylağına çıkan Ekrâd tâ’ifesinden bâc-ı öşr alırım deyü yetmiş bin koyun nehb ü gâret etdiğinde koyun sâhibleri Erzurûm'da bana gelüp tazallum etdiklerinde sana bir muhabbetnâmem ile koyuncular kethudâmı gönderdiğimde, "Ben anın eyâletinde vekîlim ve ben bir hân-ı âlîşânım, bende ne alâkası var Melek Ahmed Paşa'nın deyüp muhabbetnâmemi pâre pâre edüp "Koyuncular kethudâsını katl idem!..." dedin. Mudikî Alî Ağa ricâ edüp koyuncular kethudâm halâs olup Erzurûm'a geldikde üstüne asker çeküp gelmek sadedinde iken Sultân İbrâhîm Hân beni Erzurûm'dan ma‘zûl edüp yine sen ol zamân elimden halâs oldun. Mezâ mâ mezâ, ol zamânlar sen de biz de tâze idik. Ammâ sana nasîhatim oldur kim hamd-i Hudâ yine görüşmek müyesser olup bu kadar ni‘metin tenâvül edüp bu kadar ihsânların gördüm. Ammâ, ey hân karındaşım senden ricâm oldur kim biz Âl-i Osmân pâdişâhlarının vezîrleriyiz. Husûsan dâmâd-ı Sultân Murâd Hân'ım. Nitekim ben Van eyâletine mutasarrıfım. Sen benim taht-ı eyâletimde serbes hâkimsin ve mü’ebbed ocaklık olmak üzre bu eyâletine mutasarrıfsın. Ammâ paşayı hâneme kondurup bu kadar i‘zâz u ikrâm etdim, deyüp yanında olan hokkabâz ve sürâhîbâz ve ol sihirbâz maymuncuların sözlerine uyup Kürd damarları depreşüp bir nâ-şer‘ ü nâ-hemvâr işde bulunmayasın ve her tarafında meştâ olan mîr-i aşâ’irler ile hüsn-i zindegâne edüp memûr olduğun pâdişâh hizmetlerini edâ idesin. Ve illâ bu Melek karındaşın söz[i] doğrudur, zerre kadar şerî‘at u tarîkat ve hakîkat u ma‘rifetden taşra taş koparırsan senden baş kopar. Lûtf eyle ben Van'da iken cümle halk ile yahşı geçin ve illâ eğer dersen İpşir Paşa bu Melek Ahmed Paşa'yı Van'a sürdü, ne vaka‘ u vakârı olsa gerek dersen, ben hâlâ hatt-ı şerîf ile serdâr-ı mu‘azzam ve tuğrâ-yı garrâ-keş düstûr-ı mükerremim, hemân epsem olup tarîk-ı Hak'dan ayrılma. Sana nasîhatim budur." deyince hân eydür: "Hakkâ ki ata ve dede nasîhatidir, *el-emrü emrüküm,* sultânım" deyüp hân ile Paşa yine öpüşüp vedâlaşup giderken hân paşaya eyitdi: "Sultânım, Evliyâ Çelebi kulunuz bunda birkaç gün dursun. Akîbinizce Van'a ulaşdırırım." dedikde paşa: "Evliyâ'm, hân fermânıyla birkaç gün kalup yine tiz gel" deyüp me’zûn olup paşa Van'a revâne oldu.

Biz Hân ile Bitlîs'e avdet edüp hakîre gılmân-ı hâssa içre kendü hücrelerinde bir savma‘a düzüp şeb [u] rûz kendüleriyle cân sohbetleri edüp subh u mesâ Hüseyin-i Baykara meclisleri ederdik. Bir gün hân esnâ-yı kelâmda eydür: "Evliyâ'm görürsün, sizin paşa bize deve kinli olduğun bildirüp Rahova'da hayme içinde sûret-i Hak'dan görünüp nasîhat yüzünden bize otuz yıllık mâddeleri yüzümüze urdu. Bu sizin paşadan ihtirâz üzre olmalıdır. Ammâ olmaya, illâ hayr!" dedi.

Hakîr eyitdim: "Vallahi hanım, paşa size hicâbdan der, kesret-i muhabbetinden hâna biraz nasîhat-âmîz sözler söylemişdir. Olmaya kim siz ol kelimâtlardan muğber-i hâtır olasız. Bu Kürdistân'dır. Halkı mütemerrid kavm-i Rujikiyândır. Bir tarafınız kavm-i Van'dır. Mâbeyninize münâfik girüp arada sulh [u] salâha muğâyir iş olmasun, deyü karındaşınız hâssaten muhabbeten mukaddemce niçe bin gûne kelimâtlar etmiş. Hanım siz ol kelâmdan mahzûz olun. Yohsa paşa gıll u gışdan berî, kin ü kibr ü buğz u adâvetden ârî vüzerâlar serveri bir sahî zekî kimesnedir." deyü paşayı vâfir (...) dım. Hân bu kelâmlardan hazz edüp **[236b]** hâmûş-bâş oldu.

Netîce-i merâm üç gün hân ile ve gayrı a‘yân ile cân sohbetleri edüp her gün etdiğimiz safâ vü zevkleri ve gûnâ-gûn temâşâ vü revnakları tahrîr eylesek bir tomar-ı dırâz olur.

Andan dördüncü gün hân-ı âlîşân bu hakîri hâkden ref‘ edüp beyne'l-akrân irtifâ‘-ı kadrimiz dutup hakîre evvelâ bir semmûr kafası yeşil çukaya kaplı kürk ve serâvîl kamîse varınca ser ü pâ bir kat libâs-ı fâhire ve bir kise guruş ve bir esb-i sabâ-sür‘at biri katîfe üzre mebrûm sırmalı eğer ve raht ve gaddâresiyle ve dikdiği ile bir küheylân at ve bir dahi yelegendez sâde çullar at ihsân etdi. Ve bir Gürcî gulâmı cemî‘i esbâbıyla, pür-silâh atıyla hibe eyledi. Ve on dörd aded şehzâdegân-ı ciğer-kûşeleri ve hân kethudâsı Çâker Ağa ve Haydar Ağa ve Arab Halîl Ağa ve'l-hâsıl cümle a‘yân [u] eşrâf ve aşîret beğleri kılıç u gaddâre ve tüfeng ü zırh ve kalkan u çâryek kuşak ve hançer ü serbend ve pârçe harîr ü buhtî ve çaşkâvî yetmiş aded hançerler ve gayrı tuhaf u Keşmirî şâl ve şapik ve kâse u öd ve amber ve fincânlar verdiler kim üç günde üç sepet esbâb ve yedi küheylân at peydâ etdim ve harem-i muhteremden Hân'ın ehli Zâl Paşa kızı sultân hazretleri bir boğça-i zerdûz içre bir kat pâk esvâb ve üç yüz guruş göndermiş.

Ve'l-hâsıl her şeyden müstağnî olup hân yanında sehelce felekden kâm {alup} cümle aşâ’ir beğleriyle cân sohbetleri edüp Hüseyn-i Baykara zevkleri edüp cümle ahibbâ ile ve hân-ı âlîşân ile vedâlaşup ve mektûblar alup (---),

Şehr-i Bitlîs'den Van'a revâne olduğumuz menâzilleri ve kılâ‘-ı metîneleri ve garâ’ib [u] acâ’ibâtları ve belde-i mu‘azzamaları ayân u beyân eder

Evvelâ bin altmış beş Şa‘bân-ı mu‘azzamının gurresinde şehr-i Bitlîs'den huddâmlarımız ile çıkup cânib-i şarka gidüp Bitlîs deresinden çıkup Rahova sahrâsı içre 3 sâ‘atde,

Menzil-i Hüsrev Paşa Hânı: Bitlîs hânı hükmünde bir hân-ı kadîmdir. Yanında asla imâristân yokdur. Hatta merhûm sâhibü'l-hayrât Hüsrev Paşa bu hândan ta Van diyârına varınca ve yine bu hândan ta Bitlîs şehrine gelince bu hânın yemîn ü yesârında kâmil on üç sâ‘atlik yere bu Rahova sahrâsı içre içi boş kemer binâlar etmiş kim vakt-i şitâda cemî‘i tüccârân-ı berr ü bihâr ve seyyâhân-ı ehl-i züvvâr bu tâk-i Hüsrev altından ubûr ideler kim mâh-ı temmûzda serdâb ola, vakt-i şitâda germâ ola. Zîrâ bu Rahova sahrâsına nüzûl eden berf-i rahmet ne Muş sahrâsına ve ne Erzurûm sahrâsına ve Pasin ovalarına ve Tercân vâdîlerine ve Soğanlı hâmûnlarına ve Kelkik deştlerine ve Ardalân fezâlarına ve Kırım heyhâtlarına ve Baluhân kıpçaklarına eyle kar yağmak ihtimâli yokdur. Kâmil sekiz ay minâre kaddi kar bu Rahova'da kalup Bitlîs yolu bu tarafda sedd olur. Anınçün Hüsrev Paşa merhûm mâl-ı Kârûn harc edüp bu sahrâ içre bu hanı inşâ edüp yemîn ü yesârına kemerler edüp içinden ibâdullah âyende vü revendegân güzer ederlermiş. Mürûr-ı eyyâm ile evkâfı za‘îf olduğundan ve Ekrâd kavmine kemîngâh olduğundan niçe yerleri münhedim olmuşdur. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Andan yine cânib-i şarka Rahova sahrâsı içre 3 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Taht-ı Van: Ekrâd kavmi Tatvân derler. Bu mahal Van eyâleti hudûdunda Van deryâsı kenârında Van paşasının hâssı subaşısı hâkimdir ve niyâbetdir. Mâtekaddem Süleymân Hân zamânında Zâl Paşa bir müfîd ü muhtasar kal‘a binâ edüp derbend-i çalındır olmuşdu. Ba‘dehû Şâh Tahmasb asrında Acem Ercîş ve Âdilcevâz ve Ahlat kal‘alarına istîlâ etdikde bu Taht-ı Van kal‘asından gemiler ile Van kal‘asına imdâd gitmesin içün Taht-ı Van kal‘asın harâb edüp hâlâ leb-i deryâda liman ağzında kal‘a-misâl bir hân-ı kavî kalmışdır. Van paşasının bir ağası iki yüz âdem ile ol hânda hükûmet eder ve Van kulu tarafından bir ağa gümrüğü zabt edüp Van deryâsından gidüp gelen gemilerden bac ve gümrük, öşr-i sultânî alur. Bu hânın etrâfında ba‘zı Ekrâd hâneleri vardır ammâ bir câmi‘den gayrı çârsû-yı bâzârdan ve sâ’ir imâretden bir eser-i binâ yokdur. Ammâ imâr olacak bender-i lâzımdır. Zîrâ bir latîf limanı vardır.

{Sitâyiş-i bahr-i mâlih-i Van, be-diyâr-ı Âzerbaycân}

Evvelâ bu Van deryâsı etrâfın seyâhat edüp ayne'l-yakîn etdiğimiz mertebe Van bahrine mahlût olan nühûrları bildirir :Ammâ bu mahall-i Taht-ı Van'da yol iki fırkadır. Van bahrinin cânib-i cenûbîsindeki sağ tarafa giden sa‘b u sengistân Güzeldere ve Kepân ve kal‘a-i Vastân yoludur kim Hakkarî vilâyeti içre Van deryâsı kenârıyla **[237a]** Van'a gider. Ammâ bu Taht-ı Van'dan yine leb-i deryâ ile cânib-i şimâle niçe kılâ‘ları ubûr edüp on günde Van'a gider. Paşa efendimizin bu taraf ile Van'a revâne olduğun hakîr haber alup biz dahi refîklerimiz ile Taht-ı Van'dan kalkup cânib-i şimâle leb-i deryâ ile giderken Rahova sahrâsının nihâyeti şarkîsi tarafı cümle deryâdır.

Eşkâl-i deryâ-yı Van, ibret-nümâ-yı sun‘-ı Kahhâr-ı Kayyûm-ı Mutlak: Cümle müverrihân-ı Acem ve bi-kavli sâhib-i târîh-i Mıkdısî eyle ayân u beyân [u] tahrîr u tastîr kılmışdır kim kaçan kim Nemrûd-ı la‘în ve pelîd-i anîd *hâşâ sümme hâşâ* rubûbiyyet da‘vâsında oldukda âlemi geşt ederek Van diyârının irtifâ‘-ı arzın alup cümle arâzîden âlî bulup anda cemî‘i bennâları ve kûhkenleri ve ekâlîm-i seb‘anın âdemlerin cem‘ edüp kırk yılda bir sedd-i Nemrûd eder kim ta esâsından zirve-i a‘lâsına yedi günde ummâller seng-i hârâ ve kireç ve cıbıs ve hârâ çıkarırlarmış. Nemrûd-ı la‘în bu binâ etdüği amelî kûh-ı bülendin a‘lâsına urûc edüp bir sandûka içre kendüsü girüp sandûkaya niçe yüz kerkes ve kartal murgları bağlayup kerkes murglarının mâfevkinde bir sütûn üzre lahm-ı gûnâ-gûn salb edüp mezkûr kerse ve kartallar def‘-i cû‘ etmeğe bu üzerlerindeki maslûb etlere hücûm edince Nemrûd-ı la‘înin sandûku evc-i âsumâna münkalib oldukda hemân Nemrûd kerrûbiyânın sadâların istimâ‘ idince "Hay gök tanrısı bundadır." deyü kemânından şast ber-kabza tîrine rehâ buldurup Cenâb-ı Bârî Nemrûd'un okuna kan bulaşdırdup okunu yine Nemrûd'un sandûkasına düşürdür. Nemrûd-ı la‘în "Hay gök tanrısını ok ile urdum." mülâhazasıyla kartal ve kerkeslere mezkûr lahimden gıdâ verüp anlar gıdâ tenâvül ederek Nemrûd-ı la‘în yine binâ etdüği kûhu üzre nüzûl edüp kanlı oku askerine gösterüp "Müstakillen yerin ve göğün tanrısı oldum." deyüp enâniyyet da‘vâsında olduğu cemî‘i tefâsîrlerde bu hikâye-i garîbe musarrahdır kim bizim ihtisâr üzre tahrîr etmemize dahi hâcet yokdur. Ammâ münâsibiyle bir şemme terkîm etmek iktizâ etdi.

Ba‘dehû Nemrûd-ı la‘în bu dağı dahi âlî etmeğe fermân edüp kendüsü Ruha şehrine ya‘nî Urfa'ya gidüp Hazret-i İbrâhîm'i mancınık ile âteşgede-i Nemrûd'a atmağa ihtimâm-ı tâm edüp mancınık binâ ederken beri tarafda Van arzında binâ etdiği kûh-ı bülend itmâm buldukda Cenâb-ı Allah azametiyle Cibril-i Emîn'e emr edüp ol cebel-i âlînin esâsına kanad urup ber-hevâ oldukda üzerindeki niçe kerre bin aded ummâl-ı Nemrûdîler ile ol cebel-i bülend ser-nigûn olup bi-emrillahi Ta‘âlâ ka‘r-ı zemîne geçüp ol yerden bir âb-ı siyâh çıkup deryâ oldu kim hâlâ Van deryâsı ol Nemrûd-ı la‘înin binâ etdüği dağın ka‘ra geçdüğü yerden zâhir olmuşdur kim dâ’iren-mâdâr cirmi on bir konak ihâta eder bir bahrdir kim asla bir bahre ittisâli yok, başka bir semm-i helâhil bahrdir. Şarkdan garba tûlânîsi altmış sekiz mildir ve vakt-i şitâda gâşet şiddet üzre temevvüc eder. Ve devri cümle beş yüz mildir ve etrâfında cümle binâ-yı metîn dokuz aded kılâ‘-ı hısn-ı hasînler ve sedd-i metînlerdir ve bu bahr-i Van içre iki büyük cezîreler vardır.

Birine Ahdim-var cezîresi derler, bir kal‘a-i metîni ve bir deyr-i kadîmi var ve birisine Ahtaman cezîresi derler. Latîf limanı vardır. Ve bu buhayrenin ta vasatında umkı yetmiş kulaç derindir. Her tarafı a‘lâ demir dutar mahalleri vardır. Ve her tarafında a‘lâ latîf limanları vardır. Ve bu buhayrenin cânib-i edvârından bu bahre sağîr ü kebîr yetmiş aded enhârlar dâhil olur.

Evvelâ cânib-i cenûbunda,

Nehr-i Güzeldere: Hakkarî vilâyeti dağlarından gelir ve yine taraf-ı cenûbdan,

Ayn-ı Gevaş: Hakkarî'nin Çölümerik kal‘ası {Vastân kal‘ası} dağlarından gelüp Kuskunkıran kurbünde mahlût olur. Yine semt-i cenûbda sengistândan gelir.

Nehr-i (---) (---) (---): Bu dahi Hakkarî'den gelüp Vastân kal‘ası Kepân'ı dibinde munsabb olur. Andan,

Nehr-i Hoşâb: Elsine-i nâsda Hoşaf suyu derler. Nehr-i azîmdir kim Temmuz'da ve evvel-bahârda asla geçit vermez. Bu nehre yedi aded enhârlar rîzân olurlar. İnşâallah mahallinde esmâlarıyla ve tabî‘atleriyle bu mâ-i zülâller tahrîr olunur, ammâ bu nehr-i Hoşaf hakkâ ki hoş-âbdır kim âb-ı zülâlden nişân verir. İbtidâ bir kolunun tulû‘u yine Hakkarî dağlarından gelir ve bir fırkası Hoşâb kal‘ası dağlarından gelir ve bir bölüğü Mahmûdî diyârının Abagay ve Karakal‘a kûhlarından gelüp Hakkarî'nin Vastân kal‘asıyla ve anın Erdemid bâğları içinde Van deryâsına rîzân olur. Andan Van kal‘asının şimâli tarafında

Gedikçay: evvelbahârda tuğyân eder. İbtidâ tulû‘u cânib-i şarkda Akkirpi ve Çomaklı dağlarından gelüp kal‘a-i Amîk dibinde deryâya munsabb olur bir âb-ı nâbdır. Andan altı sâ‘at şimâle,

Karaçay: Bu mâ-i zülâl bahârda taşkın **[237b]** akar ammâ gayrı zamânda geçit verir çaydır. Kâsımoğlu Çayırı nâm sahrâdan ubûr edüp Kara Şeyhler kurbünde deryâya katılır. Andan bu bahrin yine şimâlinde,

Nehr-i Çeltik: Geçit verir ulu nehirdir. İbtidâ tulû‘u Bârgîrî dağlarından gelüp yine kal‘a-i

Bârgîrî kurbünde deryâya rîzân olur. Andan yine buhayrenin şimâlinde,

Nehr-i Bend-i Mâhî: Bârgîrî kal‘ası kurbünde Van deryâsı girer bir boğaz içre cereyân eder. Aşağıda şorcadır, ammâ yukaruda âb-ı zülâldir. İbtidâ hurûcu yine Bârgîrî dağlarından gelüp Bârgîrî altında Bend-i Mâhî mahallinde Van deryâsına mahlût olur. Bend-i Mâhî ol mahaldir kim yılda bir kerre mâh-ı (---) (---) Van deryâsında bir şîrînkârlık nâbûd-nâpeydâ iken ol gün *bi-emrillahi Ta‘âlâ* Van deryâsının balıkları râygân olup bu Bend-i Mâhî deresinden yukaruya kâmil bir ay niçe kerre yüz bin sağîr ü kebîr gûnâ-gûn mâhîler geçüp andan Bend-i Mâhî Sultân derler, bir ziyâretgâh vardır. Cümle semekeler ol ziyârete varup ol tarafın {su} otlarından ve eğir köklerinden otlayup ve ol sultânı ziyâret edüp bir ândan sonra cümle balıklar gerüye dönecek mahalde Bend-i Mâhî nâm mahalli Van defterdârı tarafından bir ağa bend edüp cümle balıklar yukaru derelerde mahpus kalup aşağı Van deryâsına geçmediklerinden Bend-i Mâhî derler. Ba‘dehû defterdâr ağası bâlâda mahpus kalan mâhîleri niçe yüz re‘âyâ vü berâyâ huddâmlarıyla balıkları sayd edüp tuzlar. Anda niçe bin Acem bâzergânları ve Gökdolak Ermenîleri bu mâhîleri mîrîden alup niçe yüz bin deve yükü tuzlu balığı diyâr-ı Acem'e ve Lahîcân ve Bakü ve Âzerbaycân'a götürürler. Gâyet lezîz ve semîn mâhîleri vardır. Bu semekelerden mîrîye dokuz yük akçe hâsıl olup Van kuluna ve Van deryâsı etrâfında olan kılâ‘ kullarına bu balık mâlından ulûfe verilir. Ammâ bu Bend-i Mâhî mahalli yılda bir ay bir temâşâgâhdır kim bir kimesne geçen balıkları sayd [u] şikâr etmeğe kâdir değillerdir. Emn olmağile cümle mâhîlere ma‘lûm olup rûy-ı mâda şinâverlik edüp reftâr ederek kadd [ü] kâmet gösterek asla âdemden kaçmayup gûnâ-gûn şîvekârlık ederek ubûr etdiklerinde *el-azametullah* ol günlerde niçe kerre yüz bin elvân mâhîlerin eşkâlleri ve elvânları temâşâ olunur. *Sübhânu'l-Hallâku'l-Bâkî.*

Ammâ bi-kavli müverrih Şeref Hân ol Bend-i Mâhî Sultân hazretleri İskender-i Kübrâ'nın hâkimi imiş. Bârgîrî nâm mahallin âb u hevâsından hazz edüp anda sâkin olur. Kendüye ve halka kifâf içün Van deryâsının mâhîleriyçün bir tılsım edüp bu mahalde defn eder. Anınçün yılda bir kerre ol mutalsamın te’sîri ile cümle balıklar yılda bir kerre ol tılsıma varup ve Bend-i Mâhî Sultân'ı ziyâret edüp avdetde sayd olunurlar, aceb hikmetdir. Andan

Nehr-i,

.....(10 satır boş).....

Hikmet-i Hudâ bu bahre (---) aded nehr-i azîmler dâhil olup bir katre ne ziyâde ve ne nâkıs olur. Ve bu kadar enhârlardan ta‘amı lezîz olmak ihtimâli yokdur, semm-i helâhilden nişân verir, gûyâ bender-i Süveys'ün Bahr-i Kulzüm'dür. Âdem tahâret etse istincâ yerlerin yakar, değme âdem tahammül edemez. Yine böyle iken sun‘-ı Hudâ bu bahrin etrâfında sâkin olan garîb u gurebâlar cümle bu bahrde esbâbların gasl etdikde asla sabun sürmeden ol kadar pâk u beyâz u nazîf esvâb yıkanır kim gûyâ pembe olur. Ve rîh-ı garbî ve cenûbî esdikde azîm fırtınası olur. Cümle elli pâre gemisi vardır. Kal‘adan kal‘aya bâzergânlar götürürler bahr-i kebîrdir. **[238a]** Ezîn-cânib bu Van deryâsının kenârında ibtidâ gördüğümüz Taht-ı Van nâm hânın kurbünde Rahova nihâyetinde bir vâdîde,

İbret-nümâ-yı sanâyi‘-i Lem-yezel: Mukaddemâ zikri sebkat eden Van deryâsı zemîninde Nemrûd-ı la‘înin binâ etdüği kûh-ı bâlâya Nemrûdîler develer ile taş taşırlarken bi-emri Hâlık-ı Kahhâr yetmiş

kadar develeri yükleri gibi taş eyleyüp şütürbânları dahi cümle seng-i hâr olup cümle develer katar katar tertîb üzre yükleriyle dizilmişler. Kimi çökmüş durur, kimi ber-pâ durur. Sârbânları kezâlik kimi ber-pâ kimi münhedim olmuş durur. Hâlâ cümle şekl [ü] şemâ'illeriyle ve kadd [ü] kâmetleriyle âmâde dururlar. Üç bin yedi yüz seneden berü birine bir rahne isâbet etmeyüp mesâfe-i ba'îdeden bir kârbân-ı şütürbân cânib-i Revân'a revân olunur zann olur. Cümle seng-i hârâdan nişân verir çakmak taşlarıdır, ammâ garâ'ib andadır kim ol azamet ıssı Allah bunlara hışm etdikde sârbânlar develerin taş olduğun gördüklerinde keç gerdân ve keç rû olup yüzlerin hevâya çevirüp el açup dergâh-ı Hakk'a tazarru' [u] nâliş eder şekilli birer hey'et-i garîbe vü acîbe eşkâle varmışlar kim kimi secde etmiş, kimi ser-nigûn yatmış, kimi yan yatup bir gözüyle âsumâna nigerân eder şekilli seng-i hârâ olmuş âdemler var kim âdem em'an nazar ile nazar etse hayrân kalup Hak Celle ve Alâ'nın gazabı ne idüği müşâhede olunur. [31]

Hele hakîr bunları görüp mebhût olup Cenâb-ı Bârî'nin gazabından yine kendüye sığındım. Hudâ-yı Bîçûn azametiyle cümle ümmet-i Muhammed'i âfât-ı semâvîden ve âfât-ı arazîden masûn u mahfûz eyleye. Bu temâşâları edüp yine cânib-i şimâle giderken refîklerimiz eydür: "Sultânım, eğer kadem dirîğ etmezseniz bu mahalle karîb bir temâşâgâh vardır. Ta ki acâ'ib göresiz." dediklerinde hakîr eyitdim: "Ey nûr-ı dîdem, bu seyâhatde ifnâ-yı vücûd etmeden murâd [u] merâmım sun'-ı Hudâ'yı temâşâ etmekdir." dedim.

Ol yâr-ı muvâfiklar dahi be-ser [ü] çeşm deyüp hakîre vesîle olup bir sâ'at dahi şimâle gidüp Muş sahrâsı yoluna gider bir râh-ı azîme gitmeyüp ol mahalde bir yalçın kaya üzre rubu' sâ'at ubûr edüp vardık. Sun'-ı Hudâ-yı azîm mezkûr yalçın minâre-misâl kad çekmiş kayaya bir âdemi zencîrler ile sarmışlar. Hâlâ ancak üstühânları kalmış. Ne uzvu ve ne zencîrler çürümemiş. Gûyâ henüz üstâd elinden çıkmış zencîrdir ve beyâz üstühânlardır, ammâ ol uzuvların incikleri ve kol kemikleri yedişer sekizer arşın gelir kalın ve tavîl kemiklerdir ve başı küçük hammâm halveti kubbesi kadar vardır. Gözlerinin deliklerine birer âdem girer ve çıkar. Hatta ayneyni deliklerinde miskî kartallar âşiyân etmişler. Meğer bu üstühân-ı pâk Hazret-i İbrâhîm *aleyhisselâm*a imân getirenlerden bir mü'min ü muvahhid kimesne imiş. Nemrûd-ı la'în bu şahsı âteşe göyündürmek içün bu kayaya kayd [u] bend edüp altına âteş yakdıkda Cenâb-ı Bârî bu merdin vücûdunun ba'zı yerin kayaya der-âğûş etdirüp niçe yerleri kaya ile yek pâre ve yek renk olup ancak incikleri ve kolunun biri ve başı {kayadan taşra nümâyândır kim ol Settâr Allah} sun'un ızhâr içün ol Hayyu'l-ebed ol kemikleri taşra komuş. On âdem kaddi bâlâda kaya içre durur kemiklerdir kim yoldan hayli mesâfe-i ba'îdededir.

Bunun evsâfın Şeyh Mustafâ Ahlatî'den istimâ' edüp "Sahîh, Hazret-i İbrâhîm ümmetidir" deyü niçe tevârihde gördük, buyurdular ve Mıkdısî târîhinde dahi eyle tahrîr olunmuşdur. Eğer eyle ise be-kavl-i Muhammed ibn İshâk Nemrûd-ı la'în bu mü'mine bu ihâneti etdiği ta Hazret-i İbrâhîm asrıdır. Hazret-i İbrâhîm'den vilâdet-i Mefhar-i Mevcûdât'a gelince sene 3070 olmuşdur. Hicretden bu üstühânları temâşâ etdiğimiz mahalde sene 1065 idi. Hicretden mukaddemde vilâdet-i Server-i Enbiyâ elli bir sene idi. Müddet-i ömürleri de 63 sene oldu. Bu hesâb-ı dırâzdan murâd-ı merâmım merkûm üstühânlar dörd bin yedi yüz elli bir sene olmuş olur kim mezkûr kayalarda ol kemikler hâlâ beyâz ter ü tâze durur, asla çürümemiş ve {Nemrûd-ı la'înin âteşi te'sîr etmemiş} hakkâ ki devr-i kıyâmete dek durup Sûr-ı İsrâfîl nefh olundukda hayât bulmasına şüphemiz kalmadı. Sübhânü'l-Hallâk. Bu temâşâyı edüp yine cânib-i şimâle Van deryâsı sâhiliyle 4 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Ezgak: Ahlad sancağı hudûdunda leb-i deryâ kurbünde (---) (---) ma‘mûr köydür. Andan yine şimâle 17 sâ‘atde leb-i deryâ ile imâristân içre,

Menzil-i Bend-i Mâhî: Bu dahi Ahlad hâkinde (---) (---) nâm deresinde balık dalyanıdır. Van defterdârı tarafından zabt olunur mîrî emânetdir kim ebvâb-ı mahsûlâtından kal‘a kullarının vazîfe-i mu‘ayyeneleri bu emânetden beher sene verile gelmişdir. **[238b]** Andan yine cânib-i şimâle sağ tarafımızda Van deryâsı kenârıyla ma‘mûr [u] âbâdân kurâları seyr [ü] temâşâ ederek (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı Dârü'l-Büleh, binâ-yı Âd, şehr-i kadîm Erzen-i Ahlad

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim,

.....(1 satır boş).....

İbtidâ binâsı kavm-i Âd'dır kim rîh-ı akîm havfinden bu şehrin hâ’ilinde olan kûh-ı bülendlerde ve cebel-i Sübhân'da gâr-ı azîmler vardır kim içlerinde üçer bin âdem sâkin olsa refâhiyyet üzre sığarlar. (---) (---) (---) (---)

Cemî‘i müverrihler bu şehr-i atîke Dâr-ı Büleh demişler. Ya‘nî Oğuz tâ’ifesi şehridir. Müverrihân-ı Acem bu şehr-i köhne-âbâda Erzen-i Ahlad demişler. Hakkâ ki erzeni, ya‘nî darısı çok olur, ammâ dest-i Âl-i Osmân'da Erzen nâmıyla meşhûr olan beş şehr-i azîmlerdir. Evvelâ biri diyâr-ı Acem'de Erzenbaycân'dır kim ana Acem müverrihleri Âzerbaycân derler, o kim şehr-i Tebrîz-i dilâvîz'dir kim sene 991 târîhinde dest-i Âl-i Osmân'da iken Şâh-ı Acem istîlâ edüp hâlâ niçe Acem'de kaldı. İkincisi Erzeni'r-rum'dur kim ana Erzurûm derler. Üçüncüsü yine Erzurûm kurbünde ara yatı menzilde şehr-i Erzincân'dır kim ana efvâh-ı nâsda Erzigân derler. Dördüncüsü Erzen-i Cezîre-i Dicle'dir kim nehr-i Şat ve nehr-i Furât mâbeyninde Erzen-i Dicle'dir. Beşincisi bu Erzen-i Ahlat'dır kim cümle erzenlerden kadîm ve şehr-i azîm idi. Niçe bin mülûkdan mülûka kalup ol kadar imâr oldu kim Van deryâsı kenârınca bir ucu üç günlük yol ile ta Ercîş kal‘asına varup bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlar birbirlerine çıt-a-çıt olup yaylaları Sübhân dağı idi.

Sebeb-i harâbî-i şehr-i Ahlad: Zamânı kadîmde bu şehir Mâhân pâdişâhının hükmünde idi. Ol pâdişâh-ı bî-tedbîr Semenkân pâdişâhı üzre sefer etmeğe murâd edindikde bu şehr-i Ahlad ahâlîsinden sefer-imdâd içün yüz bin yumurta ister. Bu fermân ahâlî-i Ahlad'a gelince "Bid‘atdir ammâ ne çâre verelim", deyü bu kavm-i tâ’ife-i Büleh-i Oğuzân yüz bin yumurtayı cem‘ edüp diyâr-ı Mâhân'a götürmeğe âdem lâzım ve harcırâh lâzım ve bu beyzaları tahmîl etmeğe ester ü üştür-i devâbât lâzım. Bunlar âlem-i hayretde kalup meşveret ederler. Bu kavmin bu ahvâl-i perîşânları Mâhân şâhının mesmû‘u olup "Sizden tavuk yumurtası istemezdim, yüz bin gümüş yumurta isterdim. Çünki bir alây büleh kavimsizin. Sizi bu tekâlîfden mu‘âf etdim. Herkes beyzaların alsın, devâm-ı devletim ed‘ıyesine müdâvim olsunlar" deyü afvnâme gelince bunlar mâbeyninde cem‘ etdikleri beyzalara nişân komamışlar idi.

Herkes birer yumurta alup gitdiklerinde sâhib-i sülûk olan kişiler eyitdiler kim "Benim beyzam küçük idi, bana büyük beyza vermişler, kimisi dahi benim beyzam büyük idi küçüğün aldım" deyü birbirleri

mâbeyninde bir hây hûy güft [ü] gûyâ düşdüklerinde âkıbet-endîşleri eyitdi: "Biz şimden gerü biribirimizin hakk-ı sarîhlerin yedik. Bu şehirden bed ve berekât kalkup bu şehir harâb u yebâb olmasına bu beyzalar sebeb olur." deyüp bize ne gûne belâ nâzil olur, diyerek havfe düşdüler. Âhir bunlara bir tâ‘ûn müstevlî olup bir gice on iki bin oba evcik âmedânî kalkup kat‘-ı menâzil ederek şehr-i Mısır'da Âl-i Abbâsiyân'dan Kal‘atü'l-Kepş sâhibi Sultân el-Müstekfî Billah'a gelüp bir yurd isterler. Halîfe-i Mısır bunlara Mısır'ın cânib-i şarkîsinde Kayıtbay yaylası nâm mahalde bu kavme mesken verüp bir senede toprakdan mebnî bir şehr-i kavî ederler kim ol zamâne dek Mısır diyârında kireçden dîvâr ve türâbdan sütûh imâr görülmemiş idi. Hâlâ Mısır'ın şarkında Tophâne tarafında Ahlad Mahallesi derler niçe bin hâne-i harâb zîr-i türâb olup yatur. Niçe bininin âsâr-ı binâları ve hâne-i câmi‘leri esâsları {hâlâ} zâhir ü bâhirdir.

Beri tarafda Mâhân pâdişâhı {şehr-i Ahlat'dan zulüm ile yumurta cem‘ edüp şehri imâr etdiğiyçün âhir-ı kâr Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet anı} Semenkân pâdişâhı destinde münhezim edüp Mâhân'a geldikde şehr-i Ahlad'dan on iki bin ev göçdüğün bir seneden sonra istimâ‘ eder. İşte ol mahalde şehr-i Ahlad eyle bir sevâd imiş kim on iki bin hâne hicret edüp Mısır'a gide, bir yıldan sonra istimâ‘ oluna, ne kadar belde-i azîm olduğu andan kıyâs oluna.

Ba‘dehû günden güne harâb olmasına sebeb birbirlerinin hakların yumurta ile yediklerinden harâb olmuşdur. Ba‘dehû Âzerbaycân pâdişâhlarından Şâh Celâyir imâr etdikde Âl-i Osmân'ın ecdâd-ı ızâmlarından Ertuğrul dedesi Kaya Alp Bay ve anın karındaşı Bayındır Hân ve Ertuğrul babası **[239a]** Süleymân Bay kim Urfa kurbünde Ca‘ber kal‘ası dibinde nehr-i Furât'a gark olmuşdur. Bu mezkûrûn Âl-i Osmân ecdâdları Cengiz Tatarı derdinden diyâr-ı Mâhân'ı terk edüp diyâr-ı Ahlad'da Sultân Celâyir'e gelüp boybeği olup sâkin olurlar. Bunlar yine Tatar-ı Cengiz'in kardeş evlâdları idiler. Bir alây şecî‘ ü dilîr erler idi. Sultân Celâyir Akkoyunlu pâdişâhı olmağile bu tâ’ifeye Akçakoyunlu derler. Asılları Mâverâü'n-nehir'in mâverâsından diyâr-ı Mâhânîlerdir. Bu Ahlad'dan ne cânibe sefer etdilerse *bi-emrillahi Ta‘âlâ* mansûr [u] muzafer olup Sultân Celâyir bunlara şehr-i Ahlad'ı temlîkiyyet üzre ihsân eyleyüp yüz elli senede şehr-i Ahlad'ı imâr edüp sâkin oldular. Ve cümle akrabâ vü ta‘allukâtları bunların zevk u safâların ve her bâr mansûr [u] muzaffer olup gazâ mâlıyla muğtenim oldukların istimâ‘ edüp diyâr-ı Mâhân'dan Âl-i Dânişmendiyye ile hicret edüp bu şehr-i Ahlad'a gelüp ol kadar evlâd-ı evlâdları tenâsül bulup kayser-zemîn diyârlar feth ederek bây olup Rûm'a Arab u Acem'e velvele saldılar.

Ba‘dehû bunların üzerine yine Tatar askeri istîlâ etdiklerinden şermende olup âhir sene 476 târîhinde Âl-i Dânişmend ile Ertuğrul pederi Süleymân Şâh diyâr-ı Yunaniyân'da taht-ı Konya'da Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâeddîn'e gelüp boybeği oldular. Bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan şehr-i Ahlat Kara Yûsuf b. Celâyir'e kaldı. Ol dahi sene sekiz yüz beş târîhinde Timur havfinden Yıldırım Hân'a firâr edüp dahl düşdü. Timur, Yıldırım Hân'dan Kara Yûsuf'u taleb edüp vermediğinden Yıldırım Hân üzre {Timur} Bursa'ya gelirken bu Ahlat şehrin Kara Yûsuf'a rağmen Timur yedi ayda harâb u yebâb, hânelerin türâb etdi. Hâlâ harâb-âbâd bir şehr-i berbâddır.

Ba‘dehû sene 868 târîhinde yine Âzerbaycân Şâhı Uzun Hasan Şâh Timur'a itâ‘at edüp Timur'un rikâbında Hasan-ı Tavîl piyâde yürüdüğiyçün elin memleketin Timur yine Uzun Hasan Şâh'a ihsân edüp Dâr-ı Büleh olan şehr-i Ahlad'ı imâr idem derken fâtih-i Kostantiniyye Ebü'l-feth Sultân

Mehemmed Hân-ı Gâzî deryâ-misâl asker ile Uzun Hasan üzre gelüp Tercân sahrâsında iki pâdişâh-ı zîşân bir ceng-i azîm edüp Cenâb-ı Bârî Mehemmed Hân'a yâver olup Uzun Hasan'ın cemî‘i askeri dendân-ı tîğdan geçüp kendüsü on yedi atlı ile Âzerbaycân'a cân atup cânın Tebrîz'de teslîm edüp na‘şını şehr-i Ahlad'a getirdiler. Âl-i Osmân'ın yedi benâm gazâsının biri dahi Tercân sahrâsında Mehemmed Hân ile Uzun Hasan cengidir kim târîh-i inhizâmı

Butlânu keydi'l-hâ’inîn"[32]

ve diğer târîh [33] vâki‘ olmuşdur, sene 878.

Uzun Hasan Şâh bu inhizâm derdinden merhûm olmağile şehr-i Ahlad yine imâr olmayup harâb kaldı. Âhir İrân-zemîn şâhları destine girüp Şâh İsmâ‘îl mutasarrıf iken sene 920 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel'[ün] Çıldır gazâsı ki, meşhûr-ı âfâkdır, Selîm Hân'ın dest-i kahriyle hâh nâ-hâh İsmâ‘îl Şâh münhezim olup firâr etdükde ahâlî-i Ahlad'ın bir cây-ı menâsları olmaduğu ecilden Erzurûm altında Selîm Hân-ı Evvel'in pây-ı semendlerine yüz sürüp "Pâdişâhım, ecdâd-ı ızâmının medfûn oldukları Ahlad şehrinde bize bir kal‘a bünyâd eyle." deyü ricâ etdiklerinde bu halka ihsân-ı firâvânlar edüp kal‘a binâ etme sevdâsında olmayup Kızılbaş-ı nâtıraşa imdâd eden Mısır sultânının boybeği olan Mar‘aş hâkimi Âl-i Zülkadir Sultân Alâüddevle üzre (---) paşayı serdâr eyleyüp Göksun sahrâsında Alâüddevle'yi dahi münhezim edüp yetmiş bin kadar Türkman-ı bî-girân-ı bed-gümân askerin dendân-ı şemşîr-i âteş-tâbdan geçirüp Alâüddevle'nin kelle-i bî-devletiyle yetmiş aded boy beğlerinin kellelerin Mısır'da Sultân Gavrî'ye gönderüp "Hâzırbâş ol kim Mekke ve Medîne pâdişâhı olasın ve Kızılbaşa kırk bin kırmızı şalvarlı Çerkes-i nâkes askeri gönderesin, hâzır-bâş ol!..." deyüp sene 921 târîhinde Gavrî üzre varup Haleb kurbünde Mercidâbık nâm sahrâda Sultân Gavrî'nin yüz bin askerin bi-emri Hudâ kırup Gavrî Haleb'e ve Şâm'a ve Gazze'ye ve Mısır'a firâr edüp sene-i âtîde yine Selîm Hân ile Arz-ı Hasan'da ya‘nî şehr-i Belbîs sahrâsında ceng-i azîm edüp bi-iznillah yine Gavrî askeri cümle seyf-i Selîm'den geçüp Sultân Gavrî dahi ol cengde bir seccâde üzre başsız şehîd bulunduğu müsbetdir.

Andan Selîm Hân yedi ayda sene 922 târîhinde Mısır'ı feth edüp mansûr [u] muzaffer "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn" olup İslâmbol'a geldikde merhûm olup sene 926 târîhinde Süleymân Hân ibn Selîm Hân cülûs edüp müstakil pâdişâh olup Şâh Tahmasb'ın karındaşı Elkas Mirzâ Şâh Tahmasb'dan rû-gerdân olup Şirvân ve Şâmakı şâhlığın bırağup Deşt-i Kıpçağ **[239b]** üzre vilâyet-i Kırım'a gelüp andan Edirne'de Sultân Süleymân Hân'a gelüp murâd-ı merâmından ziyâde i‘zâz [u] ikrâmlar olunup Süleymân Hân'ı deryâ-misâl asker ile diyâr-ı Acem'e götürüp Revân u Gence ve Nahşıvân u Tebrîz ü Hoy ve Merend ü Rûmiyye ve Dümdümî vü Dümbülî memleketleri cümle feth [ü] fütûh olup avdetde kal‘a-i Van ve tevâbi‘lerinde yetmiş pâre kılâ‘-ı metîneler sene 955 feth olup cümle Kürdistân beğleri dahi mutî‘ [ü] münkâd olup bu fütûhâtdan sonra avdetde Van deryâsı kenârını kıydırarak şehr-i harâb Ahlad'a gelüp cümle ecdâdların ziyâret edüp şehr-i Ahlad'ın imâr olmasiyçün Koca Zâl Paşa ile Koca Mi‘mâr Sinân Ağa'yı alıkoyup bir kal‘a-i metîn binâ olunmasın fermân edüp kendüleri şehr-i Bitlîs üzre Diyârbekir'e andan dârü's-saltanati'l-aliyyelerinde karâr ederler.

Beri tarafda Zâl Paşa ahâlî-i Ahlad ile meşveret edüp şehr-i Ahlad'ın harâbîsi tarafının cenûbîsi ucunda leb-i deryâda bir düz zemînde bir kal‘aya mübâşeret ederler.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Dârü'l-Büleh-i Ahlad: Sene 869 târîhinde bizzât Süleymân Hân'ın vezn-i tab‘-ı mi‘mârîsiyle binâ olunmuşdur, be-dest-i Zâl Paşa. Leb-i deryâda şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i üstüvârdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır ve cümle on üç aded kulledir, ammâ dîvârı ol kadar âlî değildir ve handakı da amîk değildir ammâ der-i dîvârları gâyet metânet üzre mebnîdir ve gâyet vâsi‘ dîvârları vardır.

Ve leb-i deryâya nâzır üç kat kavî hadîd kapusu vardır.

Bu kapu üzre kal‘anın itmâmına celî hatt-ı Ma‘kal ile târîhinin âhir mısra‘ı budur,

Aceb makâm-ı latîf zehî binâ-yı metîn.

Sene 907. [34]

Bu kapunun deryâ tarafı cânibi kıbledir ve bu kal‘a içre cümle hâk-i pâk ile mestûr üç yüz elli aded hâne-i ma‘mûrlar vardır. Süleymân Hân'ın bir câmi‘i ve bir hammâmı ve bir hânı ve yigirmi mikdârı dükkânı vardır. Gayri imârât-ı azîmelerden bir ebniyye-i âliyeler yokdur. Ve bu kal‘a Van eyâletinde Muş paşasının tahtıdır. Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden 410.000 yük akçedir. Ve kânûn üzre ber-vech-i adâlet beğine beher sene yigirmi kise olup beş yüz âdemle sancağı kurâların zabt [u] rabt eder. Erbâb-ı zu‘amâsı cümle 44 adeddir ve erbâb-ı timârı 148 adeddir. Alâybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleriyle bin mikdârı Muş sahrâsı bîhûş asker olup beğleri livâsı altında me’mûr oldukları sefere giderler. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı âsumânîdir kim senevî kadıya iki kise olur. Şeyhülislâmı ve nakîbi ve kethudâyeri ve serdârı yokdur. Ammâ şâhbenderi ve bâcdârı ve muhtesibi ve subaşısı vardır. Bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır kim cebecilere ve yeniçerilere hükûmet eder. Zîrâ Âsitâne tarafından gelir dizdârdır. Ve cümle yüz aded kal‘a neferâtları var, her şeb mehterhânesi çalınır, neferâtları cümle âmâdedir ve kifâyet mikdârı envâ‘ından cebehâneleri ve kırk aded sağîr ü kebîr şâhî darbzen ve kolomborna topları vardır ve leb-i deryâdaki iskelesinde gümrük emîni oturup cemî‘i gelen keştîlerin metâ‘larından öşr-i sultânî alup kal‘a kullarına mevâcib verir yedi yük akçe iltizâmdır. (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı harâbistân-ı şehr-i Erzen-i Ahlad: Be-kavl-i müverrihân-ı Acem bu şehir diyâr-ı Ermen şehirlerindendir kim ekâlîm-i örfiyyenin on sekizincisinde bulunmuşdur. Bu şehr-i harâb içre niçe yüz imâret kıbâb-ı azîmler ile mebnî câmi‘-i zîbâlar var kim gûyâ henüz mi‘mâr-ı mühendis destinden rehâ bulmuş câmi‘-i kadîmler vardır, ammâ cümle kıbâbları taşdan mebnî ve niçesinin kubbeleri kireç ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrlardır, eğer cemâ‘atden mahrûmlardır ve kebûter u zâğ u bum âşiyânları olmuş {câmi‘lerdir}.

Ammâ **câmi‘-i Emîr Kay** nâm bir câmi‘-i ma‘mûr var, meydân-ı muhabbetde kalmış. Cânib-i erba‘asının der-i dîvârları ta sütûhına varınca eyle mücellâ dîvârlardır kim gûyâ Hıtâyî kâğızdır. Bu câmi‘ sâhibi Emîr Kay bu şehr-i kadîmin muharriri olmağile câmi‘in cânib-i erba‘asındaki dîvârların yüzüne bu şehir içre ne kadar bin câmi‘ ve mescid ve medrese ve hân u hammâm ve sûk-ı sultânî, ve'l-hâsıl ne kadar imâristân var ise câmi‘ dîvârına Mühür hattı gibi zemîn hatt-ı Musta‘sımî şeklinde pâk râygân hattıyla cümle ebniyye-i azîmler tahrîr olunmuş hakîr anı kırâ’at edüp alâ kadri'l-imkân

deryâda katre ve güneşde zerre mikdârı tahrîr etdim. Ta ol mertebede dikkat etdim ki câmi‘in sütûhına karîb olan âlî hatları dûrbîn ile kırâ’at edüp terkîm etdim.

{Lisan-ı Tatariyye}: Ammâ lisân-ı Çağatay'a ve lisân-ı Moğol'a karîb bir lehce-i gayr-i mükerrerdir. "İşven, gitmişven, kürümize, varmışmız, bizim Kay gebidir. Boğar eyitdi, dükeli geleserlerdir, meni suncamışdır. Şâd bay kişidir, ayıtdım: Şol kişi manka dinedür, savular sayladım, ya‘nî ağlaya kaldım. Barımız uruş kişisimiz, ya‘nî cümlemiz ceng **[240a]** âdemiyiz" deyü bu gûne niçe kerre yüz bin elfâz-ı ibârâtlar tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu şehir imâr iken eyle tahrîr etmiş kim "Cümle otuz beş bin mihrâbdır", deyü rûy-ı dîvâra tahrîr etmiş. Hakkâ ki minârelerinin kesretinden ve imârâtının eser-i binâları vefretinden otuz beş bin mihrâb olsa lâğ değildir. Ve iki bin medrese ve bin aded hammâm ve iki bin hân ve bin aded dârü'l-hadîs-i Peygamberân ve altı bin mekteb-i tıflân ve sekiz yüz tekye-i dervîşân ve on sekiz bin çeşme-i âb-ı revân ve sekiz bin sebîlhâne-i cânsitân ve on bin mahalle-i Müselmân, gebr u tersâdan nâm u nişân yok imiş, ve iki kerre yüz bin büyût-ı Müselmân ve yetmiş bin sarây-ı a‘yân ve üç bin sarây-ı kârbân-ı âyende vü revendegân ve iki bin aded mihmânhâne-i gurebâ-yı mücerredân ve altı kerre yüz bin dükkân ve yüz elli mahalde kıbâb-ı âlîler ile bezzâzistân. Hâlâ niçesi imârdır kim mâr [u] mûr kânıdır. Ve yedi yüz aded imâret-i dârü'z-ziyâfe-i cû‘ân. Bu şehrin Van deryâsı kenârıyla üç günlük yol imâr iken kırk bin mesîregâhı ve dokuz kerre yüz bin bâğ u bâğçesi ve yetmiş bin aded ziyâretgâh-ı aliyyesi ve altı kerre yüz bin a‘yân-ı ulemâsı ve dörd kerre yüz bin ulemâ-yı tabî‘î ve yüz bin cerrâhı ve yüz elli bin sulehâ-yı meşâyihi ve niçe bin mazanne-i kerâme kimesneleri ve hemân kırk bin fetvâ sâhibi mezâhib-i erba‘ada şeyhülislâmı ve yetmiş bin sâdât-ı kirâmı ve altı kerre yüz bin pür-silâh askerî tâ’ifesi ve kırk bin pâsbânı ve iki bin yerde mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîni ve yedi yüz aded hâkimi örfü ve üç bin kapân ümenâları ve yaylalarının dâmenlerinde üç bin gâr-ı yetîmânlar var kim hâlâ zâhirdir. Niçesinin içinde halkdan münzevî yetmiş seksen yıldan beri fahfara ile kût edinir sâhib-i sülûk kimesneler vardır.

Ve bu şehrin yaylası hâlâ Sübhân dağıdır kim Bingöl yaylasından sonra bu Sübhân dağı yaylasıdır. Üç bin aded süd sarnıcı var imiş. Koyun ve keçi ve câmûs ve sığır ve atlarının südlerin sağup eğer koyun südü ise her gûne hayvân südünün bir gûne sarnıçları var. Herkes südünü mezkûr sarnıçlara döküp aşağı şehir içre yedi bin aded süd çeşmeleri var imiş. Süd sâhibinin âdemleri şehre haber getirüp sahrıca dökdüğü südü aşağı şehir içre süd çeşmelerinden alup öşrün Mâhân pâdişâhına verirlerdi. Öşr-i sultâniye çün [ü] çerâ olmayup kendülerinde dahi aslâ hilâf yok idi. Anınçün bu şehre müverrihîn Dârü'l-Büleh derler. Ve ol kadar ulu âdemler var imiş kim bir teveccüh-i tâm {ile du‘â} etseler cemî‘i hayr murâdâtları *min indillah* hâsıl olurmuş. Ve hâlâ süd çeşmelerinin ta yaylaya varınca yollara âşikâredir. Hatta Alî Kay Câmi‘i kurbünde tûlu üç bin adım bir sûk-ı sultânî vardır, üç bin dükkândır. Cümle sırma ve kılabdân çârsûsu imiş ve her çârsûnun dervezeleri üzre bâzâr-ı sarrâc ve bâzâr-ı cüllah ve bâzâr-ı gazzâz, deyü taşlarda esmâları tahrîr olunmuşdur. Hatta koyun südü çeşmesi ve keçi çeşmesi ve baytal çeşmesi deyü nâmları yazılmış. Baytal çeşmesi, ya‘nî kısrak südü çeşmeleri vardır. Andan ma‘lûm oldu kim bu kavim Tatar imiş kim at südü nûş ederlermiş. Zîrâ ta binâların târîhleri lehce-i ibâretleri cümle hatt-ı Tatar-ı Çağatayîdir. Ve bu şehrin zamân-ı imâretinde atdan gayrı bu şehre bir hayvân girmezmiş ve zî-rûh kısmı boğazlanmazmış. Cümle taşrada boğazlanup şehre getirirlermiş kim yedi bin hemân kassâb dükkânları var imiş.

Bu şehre hayvânâtlar girmediğiyçün cümle behâ’imlerinin südlerin yaylada sağup aşağı şehirdeki

çeşmelerde herkes südün alırdı. Zîrâ bu şehr-i harâbın ensesinde yıldız tarafi dağlar ve bâğlar ve yaylalardır ve kıble ve cenûb tarafi Van deryâsıdır. Ve bir câmi‘in dîvârında câmi‘in kendi evkâfnâmesin yazmış. Bin beş yüz dükkân ve bin aded tarla ve yüz aded değirmân ve beşlik altun sikke nişân-ı vakf imiş. Ve "Her kim bu evkâfını harâb itken bolursa Hâmân u Kârûn ve Mervân u Fir‘avn u Yezîd'in la‘neti orasına ve töresine ve üzerine olsun!", deyü yazmış. Ve dahi altında [35] âyetin yazmış. Hakkâ ki sikke-i mermerde kazmış.

Ammâ bu şehir içre niçe yüz âdemler bu harâbistânın içinde sâkin olurlar. Ma‘mûr bâğlı u bâğçeli ve âb-ı cân sulu hâneleri vardır. Emn ü emân diyâr olmağile niçe bin âdemlerin maskat-ı re’sleri olup irs ile kendülere intikâl etmeğile ferâğat idemeyüp her biri birbirinden birer mîl ba‘îd hânelerde sâkin olurlar, ammâ gâyetü'l-gâye sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi âdemler vardır. Hatta **[240b]** mezkûr gâr-ı yetîmânlarda kırk elli seneden berü sâkin olmuş günc-i mihnetde bir bûriyâ üzre bî-riyâ âdemler var kim kırk elli seneden berü zî-rûh kısmı ve ıssı ta‘âm yememiş niçe yüz âdemler vardır kim yüzlerinden nûr berk urur.

Dağlardan su yolları edüp gârları içre âb-ı latîfler cereyân edüp tecdîd-i vudû‘ ederler. Gündüz sâ’im ve gice kâ’im cânlar vardır. Bir kimesneden bir dane-i hardal almazlar, harâm yemezler ve giymezler. Niçeleri pâ-bürehne ve ser-bürehne olmuş lahm-ı şahm sâhibi merd-i Hudâ recül-i sâlihler vardır. Cümleden biri,

Şeyh Mustafâ Ahlatî: Kırk bir senedir sâ’imü'd-dehrdir, ammâ dehrî değildir. Hanefiyyü'l-mezheb mazanne-i kerâme bir er-i serverdir.

Hakîr vardıkda selâm verdim. Hudâ'ya a‘yândır kim "Ve aleykümü's-selâm ey Hâfiz Evliyâ-yı seyyâh-ı âlem." dediler.

Hakîr eyitdim "Efendim, hayır du‘ânız ricâ ederim" dedim. "Size elli beş senedir du‘â olunup erenlerden feyz-yâb olmuşsuz. Bize bir aşr-ı şerîf tilâvet eylen. Biz dahi size, siz dahi bize birer du‘â idelim. Mâbeynimizde bir gûne bey‘ u şirâ olsun" dedikde hakîr hemân (...) (...) sûre-i Sâd'dan savt-ı a‘lâ ile Sabâ makâmında, [36] aşr-ı şerîfin tamâm edince hakîre du‘â etdiler. Anlar da bizden du‘â temennâ edüp hakîr dahi anlara du‘â edüp el yüze sürüp hakîri dünyâ ve âhiret kardaşı edüp "Yürü bu âlem-i seyâhatde Cenâb-ı Kibriyâ mu‘în u zahîrin olup sa‘âdet-i dâreyne nâ’il olasın. Yürü şimden gerü kumda oyna. Ammâ avam olma avân ol" deyü du‘â-yı hayr ile vedâ‘ edüp andan,

Şeyh Alî Ahlatî: Bu azîz dahi bir mağarada otuz yıldır kim sâkindir, savm-ı Dâvûd ile geçinir, sâdât-ı kirâmdan gözü yaşlı ve bâğrı başlı ciğeri pür-hûn aşk-ı İlâhî ile mecnûn olmuş bir dekâyık-ı hakâyık sâhibi müfessir ü muhaddis ulemâ-yı mütebahhirînden bir fuzalâu'd-dehrden ulu kimesnedir. Anların dahi du‘âlarıyla şeref-yâb olduk. Andan,

Hasan Dede Ahlatî: Tarîk-ı Hâcegânda tekmîl-i fünûn etmiş, halk ile kelimât etmeden berî olmuş bir sultândır. Andan yine yayla eteğinde bir gâr-ı âlî içre,

Şeyh Takî Dede:

.....(3 satır boş).....

Bunların emsâli niçe kimesnelerin hayır du‘âların alup tâze cân buldum, ammâ bunlardan mâ‘adâ niçe yüz âdemler halkdan kat‘-ı ta‘alluk etmiş cânlar var ammâ ma‘lûmumuz olan bu tahrîr olunan sultânlardır. Himmetleri hâzır ola.

Bu şehr-i harâbı niçe gûne şerh etsem midhati zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur ve i‘tibârı olmayan nesnelerin medhi kelâmında melâmet vardır. Zîrâ kâr-ı dünyâ böyledir kim Hazret-i Dâvûd *aleyhisselâm* oğlu Hazret-i Süleymân'dan su‘âl eder kim "Ey oğul, bu dünyada ma‘mûr mu çokdur, harâb mı çokdur" Süleymân eydür "Baba, harâb çokdur kim cemî‘i imâristânlar dahi harâb olsa gerekdir" der. Hakîkatü'l-hâl Kur’ân-ı Azîm ile sâbitdir kim âyet [37] nass-ı kâtı‘ı delîl-i bürhândır kim cümle imârlar harâb olsa gerek.

Husûsan Âl-i Osmân'ın zulmünden harâb olan şehr-i azîmleri beyân eder

Evvelâ Irâk-ı Acem'de şehr-i Kûfe ve şehr-i Bağdâd-ı atîk ve şehr-i Musul ve şehr-i Meyâfârikîn ve Irâk-ı Arab'da şehr-i Antakiyye ve vilâyet-i Ma‘arra'da şehr-i İskenderiyye ve şehr-i Askalân ve şehr-i Taberistân ve şehr-i Busrâ-yı Havrân ve şehr-i Tarsus ve vilâyet-i Anadolu'da şehr-i Balat ve şehr-i Milas ve şehr-i Ayasluk ve şehr-i İdincik (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve diyâr-ı Rûm'da şehr-i Atina ve şehr-i Kavala ve diyâr-ı Kırım'da Eski Kırım ve şehr-i İnkirmân ve kûh-ı Elburuz dâmeninde Irâk-ı Dâdyân.

El-hâsıl bu bilâd-ı harâbeler gibi niçe yüz harâb kalmış şehr-i mu‘azzamların biri dahi bu şehr-i Ahlat'dır, ammâ keyfiyyet-i âleme vâkıf olan bu kîl u kâlden ferâğat eder. Lâkin dildir, duramaz. Mezkûr şehr-i harâblar burc-ı evliyâ vü enbiyâ olduğundan âdemin yazığı gelüp hayfâ dirîğ der, yohsa hâl-i dünyâ hemîşe böyledir. Bir cânibi imâr, bir cânibi harâb olmadadır. *Merhûm ve mağfûrun leh* Veysî Efendi Vâkı‘anâmesi'nde tahrîr etdüği gibi "Kankı zamân bedürüstî-i cihân ma‘mûr u âbâdân olmuşdur?!..." deyü tahrîr etmiş. Ammâ,

{Hikâye-i münâsib}: Bu şehr-i Ahlat-ı kadîm ta Fir‘avn zamânında dahi ma‘mûr u âbâdân şehr-i nısf-ı cihân imiş. Fir‘avn büleyde-i Mısır'da *hâşâ sümme hâşâ* rubûbiyyet da‘vâsında oldukda bu şehr-i Ahlat sâhibi olan pâdişâh-ı cem-cenâb Fir‘avn'ın ulûhiyyet da‘vâsında olduğun **[241a]** istimâ‘ edüp tebessüm-künân olup Ahlat pâdişâhı eydür: "Fakîr Fir‘avn, Mısır gibi bir büleydeciğe nâ’il olmağile tanrılık da‘vâsı eder. Ya benim Ahlad-ı sevâdıma *hâşâ* mâlik olsa acaba ne olmak da‘vâsın ederdi ki!" deyü şâh-ı Ahlat böyle halt-ı kelâm eder.

Ya‘nî şehr-i Ahlat ol mertebe imâr imiş kim tûlu üç menzil ve arzı iki menzil yerlerde hâlâ eser-i binâları zâhirdir ve mezâristânı bir günden güç ile ubûr olunur. Cemî‘i merâkıd-ı pür-envârlarının kıbâblarının atabe-i ulyâları üzre yahûd seng-i mezârları üzre yahûd mermer sandûkaları üzre cümle mevtâların esmâları celî hat ile mermerlere yazılmışdır. (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı ecdâd-ı selâtîn-i Âl-i Osmân der-şehr-i Ahlat-ı harâbistân

Evvelâ şehrin harâbistânı içre bir kıbâb-ı azîmde,

Ziyâret-i Kuba Alp Bay: Ertuğrul Bay'ın dedesidir ve Ertuğrul pederi Süleymân Şâh'dır kim Konya'ya Sultân Alâeddîn'e giderken Ca'ber kal‘ası dibinde nehr-i Furât'a gark olup andan medfûndur. Ba‘dehû Ertuğrul doğrulup Konya'da Sultân Alâeddîn'e varup boy beği olup mezkûr Ertuğrul İznik kurbünde Söğüt şehrinde medfûndur. Ammâ bu Ertuğrul'un Kuba Alp Bay nâm dedesi kim bu Ahlat'da medfundur. Gâyet azîmü'ş-şân ve şecî‘ ve nâmdâr fetâyimiş. Bu sultânın cenbinde Hasan Bayındır Hân {medfurdur}. Bunlar Kuba Alp Bay'ın birâderleridir kim Alp Bay'dan sonra Mâhân pâdişâhının izniyle şehr-i Ahlat'a hân olmuşdur. Şehr içre çok âsâr-ı binâları târîhleriyle kalmışdır.

.....(1.5 satır boş).....

Ziyâret-i Abdullah ve İzzeddîn Hân ve Sultân Hasan ve Sultân Meymendî ve Sultân Boğa Bay ve Sultân Tohta Bay ve Korkud Hân ve Sultân Alî Hân ve Sultân Kâzım ve Sultân Bendî Cân ve Zor Bay Hân ve İsmâ‘îl Hân ve Bedir Bay Hân ve Cığalı Hân ve Tohtamış Hân ve Selçuk Hân ve İsrâîl Hân ve Ma‘sûm Bay ve Kutlu Bay, andan havâtînleri başka yerde yaturlar. Evvelâ Mama Hâtûn ve Hurme Hâtûn ve Cân Hanım ve Nilfer Hanım ve Zübeyde Hanım ve Selviboy Hanım ve Zîbâ Hanım ve Vasfiye Hurme ve Hûrşîd Hurme ve Döndü Hurme ve Safiyye Hurme ammâ Âl-i Dânişmendiyye'den olan mevtâ-yı ziyâretgâhlar bunlar gibi kubbe-i âlî serdâblar içre yatmazlar. Cümle zîr-i zemînlerde mermerden sandûkalar içre yaturlar.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Âl-i Dânişmendiyân

Bu Ahlat'a ve Sivas'a ve Rûm'un ba‘zı yerine mâlik olmuşlardı ve efvâh-ı nâsda bunlara melik derlerdi. Cümle yedi neferdir kim Ahlat'da medfûn olanların esmâları böyledir: Evvelâ Melik Gündüz ve Melik Kıble ve Melik Safâ ve Melik Mukaddes ve Melik Umrân. Ammâ ecdâdları Sivas kurbünde Niksar şehrinde yatır.

Ziyâretgâh-ı Âl-i Çobaniyân: Bunlar memâlik-i Âzerbaycân'a ve Ahlat'a mâlik olmuşlardı. Cümle on iki nefer kimesnelerdir. Bunlara efvâh-ı nâsda emîr derler. Cümle hayrât [u] hasenât sâhibleridir kim nehr-i Araz üzre altun halkalı cisri ve yine nehr-i Araz üzre Pasin sahrâsında Hasan kal‘ası kurbünde Çoban Köprüsü bunların binâsıdır. Asılları yine diyâr-ı Mâhân'dan tulû‘ edüp kavm-i Tatar iken ba‘de hicreti'n-Nebeviyye sene 123 târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan Şâm pâdişâhı Hişâm b. Abdülmelik hilâfetinde bu Çobaniyân ve kavm-i Dağıstân İslâm ile müşerref olup Âl-i Çobaniyân ve bu diyâr-ı Ermen'de şehr-i Ahlat'a mâlik olup bunda yatanları bildirir:

Evvelâ Emîr Ziyâd ve Emîr Yavsı ve Emîr Korduman ve Emîr Abdîbar ve Emîr Kaytak ve Emîr Sârban ve Emîr Şan ve Sultân veli Şemseddîn ibn Hazret-i Abbâs. Bu azîz Bitlîs hânlarının ecdâd-ı ızâmlarıdır. *Kuddise sırruhû*.

Ziyâret-i selâtîn-i Karakoyunlu: Bunlar memâlik-i Irâk'a ve Âzerbaycân'a ve şehr-i Ahlat'a mutasarrıf oldular. Cümle on nefer âdemlerdir. Bunlar Âl-i Yûsufî derler. Âl-i Osmân'a akrabâ olduklarından Kara Yûsuf hânları Timur-ı bî-nûr havfinden Bursa'da Yıldırım Hân'a vardığından Timur Yıldırım Hân üzre varup Yıldırım Hân'ı münhezim edüp Kara Yûsuf Mısır'a ve Mısır'dan Mekke'ye ve yine Ahlat'a geldi. Bunlar dahi Âl-i Osmân gibi diyâr-ı Mâhân'da iken Şâm halîfesi Hişâm b. Abdülmelik diyâr-ı Acem'de hakanı münhezim edüp cümle ümerâ-yı Dağıstân'ı ve kavm-i Tabserân'ı ve kavm-i Kumuğu ve kavm-i Moğol'u ve kavm-i Boğol'u ve kavm-i Kaytak'ı ve bu kavm-i Kara Koyunlu Âl-i Yûsuf'u İslâm'a getirüp Tatar cengizlikden çıkup cümle İslâm ile müşerref {oldular}. Ba‘de mevt-i Melik Hişâm bu Karakoyunlu Âl-i Yûsuf'u üzre Cengiz askeri "Siz Müslümân oldunuz" deyü istîlâ etdiklerinden bu Karakoyunlu dahi diyâr-ı Mâhân'dan **[241b]** Âl-i Osmân ecdâdı Kuba Alp ve karındaşı Bayındır Hân ve Süleymân Şâh ve anın oğlu Ertuğrul Bay ile bu Karakoyunlu Âl-i Yûsuf diyâr-ı Mâhân'ı terk edüp diyâr-ı Ahlat'a gelüp tavattun etdiler.

Ba‘de mürûr-ı eyyâm ile evlâdları Ahlat şâhı oldular kim hâlâ şehr-i Ahlat'da yatur ümerâların beyân eder

Evvelâ Kara Celâyir Hân ve Kara Yûsuf Hân ve Kara Durmuş Hân ve Kara Bora Hân ve Kara Şeyhî Hân, bunlar dahi cümle havâtînleriyle şehr-i Ahlat içre zîr-i zemînlerde serîrler üzre yaturlar. Târîhleriyle merkûmdur.

{Bu bâlâda tahrîr olunan Âl-i Osmân ecdâdları kıbâblar içre serîrler ve mastabalar üzre katîfe eyvânlarıyla ve niçesi beyâz kefenleriyle saçları ve sakallarıyla cümle vücûdları ter ü tâze durup serîr üzre pâdişâhâne yaturlar. Birisi de türâb içre medfûn değiller. Niçesinin vücûdları pembe-misâl beyâz ve nermdir. Niçesi kurumuş, kadîd olmuşdur ammâ üzerlerinde esvâbları mukarrerdir. Kadd [ü] kâmetde tavîl ü cesîm âdemler ammâ cümlesi kubbe-i âliyesinin zîr-i zemîn-i muzlimde yaturlar. Hatta bir Zengi-çehre bir gulâmı elinde asasıyla ayağ üzre dîdebân gibi dîvâra dayanup durur. Ammâ gâyet mehîb ve mahûf çehredir. Türbedârları yokdur. Kapular yine fâtih-i Revân Murâd Hân ziyâret ideli mesdûdlardır. Cümle on bir aded kubbe-i âlîlerdir kim her biri eflâke ser çekmiş kubbe içre mermer sandûkaları etrâfında ve kapuları üzre esmâları mastûr olmağile tahrîr edüp pencere deliklerinden ipler ile zîr-i zemînlere inüp ziyâret etdim ve bu ebyâtı tahrîr etdim:

Ecel sûhânı hakkeyler Hadîdi

Niçe koya cihân içre kadîdi

Arab u Acem'de Ahlat kadîdleri meşhûrdur. Gayri melikler dahi serdâblarda yatırlar ammâ niçesinin sakalları dökülmüşdür. Ammâ Osmâncık dedeleri ter ü tâze dururlar. *Rahmetullahi aleyhim ecma‘în*}. Andan,

Ziyâretgâh-ı Akçakoyunlu: Bunlar dahi kavm-i Tatar iken Hişâm b. Abdülmelik mektûbuyla İslâm kabûl edüp âhir İslâm kabûl etmeyen Hulâgû Tatarı derdinden Mâverâü'n-nehir'de diyâr-ı Mâhân'ı taşlayup ecdâd-ı Âl-i Osmân ile ve Âl-i Dânişmendiyye ve Âl-i Çobaniyân ile diyâr-ı Âzerbaycân'da vatan idinüp şehr-i Ahlat'a ve Erzurûm'a ve Diyârbekir ve Irâk ve Fars'a dahi mâlik oldular. Cümle dokuz neferdir. Bunlara beğ derler ve bay ve şâh dahi derler. Sultân Uzun Hasan Şâh Bayındırî bunlardandır. Âl-i Osmân'a dahi bunlar karîb-i akrabâdırlar. Bu bâlâda tahrîr olunan selâtînlerin cümlesi ve Âl-i Osmân dahi cümle Tatardırlar. Anınçün Tatar hânlar Âl-i Osmân akrabâlardır. Cenâb-ı Bârî bu rûy-ı arzı ibtidâ Tatar ile imâr eylemişdir. Hatta be-kavl-i Tuhfe "Bizzât Hazret-i Âdem Tatar-sıfât idi", deyü tahrîr etmiş.

Ba‘dehû Hazret-i İsmâ‘îl'den lisân-ı Arab istimâ‘ olunup kavm-i Arab şâyi‘ olup cihân Arab-ı gûnâ-gûn ile ve Tatar'ın envâ‘ıyla zeyn oldu kim ve bu edîm-i arzda sâkin olan yetmiş iki millet add olunan ecnâs-ı millet yetmiş iki millet değildir. Niçe bin millet-i benî Âdem vardır. Hemân bu abd-i hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr kırk bir yıl seyâhatde yüz kırk yedi lisân sâhibleri benî Âdem ile on sekiz pâdişâhlık yerde ihtilât edüp her bir lisândan fesâhat [u] belâğatları üzre lûgatların ve ebyât-ı eş‘ârların tahrîr etmişim. İmdi azîz min evvel Mâlikü'l-mülk Allah bu rûy-ı arzı Arab u Tatar'dan mütevellid olan ecnâs-ı benî Âdem ile müzeyyen etdi. İlâ hâze'l-ân gûnâ-gûn insân peydâ olmadadır.

Manzara-i Yenidünyâ: Hatta *fetahtâ* {889} târîhinde bulunan yeni dünyâda yetmiş gûne benî Âdem vardır kim "Bu eski dünyâ nüfûsuna asla müşâbehetleri yokdur", deyü Bahr-i Muhît kenârında Loncat şehri küffârları hikâye etdiler kim "Yeni dünyâda olan halkın kadd [ü] kâmetleri ve harekât [u] sekenâtları ve kelimâtları ve sûretleri ve reng-i rûyları ve birbirlerine nigerânları ve lehce-i mahsûsaları cümle bu dünyâ halkına mugâyirdir", deyü nakl etdiler. Hatta Cenâb-ı Allah bu dünyâda ne kadar bin milel halk var ise cümlesinin lisânları yigirmi dokuz aded hurûf-ı teheccâ üzre kelimât olunur, ammâ bu Yenidünyâ halkı kelimâtlarının niçesi Çerkes lisânı gibi boğazdan söylenir, kaleme gelmez elfâzları var imiş ve niçe kavmi hukemâ-yı kudemânın eşrâfiyânı gibi bî-zebân birbirlerine nazar etmeğile kelimât ederlermiş ve niçe kabîlesi bî-zebân el ele duduşmak ile söyleşirlermiş. Mâbeynlerinde asla kelâm-ı hurûf yok imiş.

İşte Cenâb-ı Hâlık-ı Eflâk-ı Kevneynin irâdet-i ezeliyyesi böyle imiş kim bu edîm-i arzı {mezkûr akvâmlar ile ve} Arab u Tatar-ı gûnâ-gûnlar ile müzeyyen edüp diyâr-ı (...) Âl-i Osmân ve Âl-i Selçukiyân ve Âl-i Çobaniyân ve Âl-i Dânişmendiyân ve Âl-i Karacakoyunlu ve Âl-i Akçakoyunlular ile habîbi Muhammedü'l-Mustafâ dînini inkırâzu'd-deverân âşikâre ve mü’ebbed olmasiyçün mülûk-ı merkûmlar ile Rûm u Arab u Acem'i ecnâs-ı mütenevvi‘a-i benî Âdem ile imâr etdi. Ammâ bu tahrîr olunan selâtîn-i ümerâ ve kay u bay misilli mülûklerin cümle tulû‘ları Belh [u] Buhârâ ve Mâverâ ve diyâr-ı Mâhân'dan hurûc etmişlerdir. Zîrâ diyâr-ı Arab'dan sonra şa‘şa‘a-i Muhammedî Mâverâü'n-nehir'den kopdu. Hatta ba‘de'l-hicreti'n-Nebeviyye sene 446 târîhinde bu bâlâda tahrîr olunan şehr-i Ahlat'da medfûn olan beş firka mülûkun cümlesi diyâr-ı Mâhân'dan gelmişlerdir.

Müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm kavillerince bu tahrîr olunan kavm-i ecnâs-ı mütenevvi‘a ân-Merzûbûm be-takdîr-i Hayyu'l-Kayyûm emriyle mezkûr [u] merkûm akvâm-ı gûnâ-gûn asılda Ays b. İshak evlâdlarındandır kim netîce-i silsileleri Yâfes ibn Hazret-i Nûh'a

müntehîlerdir. Bu selâtînler ecdâd-ı Âl-i Osmân ile akrabâlardır kim gâyetü'l-gâye kavm-i şecî‘ ve pâk-i‘tikâd ve mü’min u muvahhid ve mutî‘-i şer‘-i Muhammedî ve sulehâ-yı ümmet ve mücâhid-i fî sebîlillah server-i hünerver merdlerdir .

İbtidâ İslâm ile Rûm'a kadem basan Âl-i Selçukiyân'dır kim sene 476 târîhinde ümerâ-yı Âl-i Dânişmendiyye ile yek-dil ü yek-cihet olup Niksar'ı ve Sivas'ı ve Malatıyye ve Kayseriyye ve Konya ve Antakiyye şehirlerine istîlâ eyleyüp Âl-i Selçukiyândan {Sultân Alâeddîn} taht-ı Yunan olan Konya'da müstakil pâdişâh oldu. Ba‘de Hicreti'n-nebeviyye sene 699 evvelâ Osmân lafzı târîhinde Ertuğrul oğlu Osmâncık ile şehr-i Ahlat'dan **[242a]** Konya'da Sultân Alâeddîn'e gelüp Ertuğrul boy beği oldu. Ba‘dehû sene 700 târîhinde Âl-i Selçukiyân Sultân Alâeddîn'de inkırâz bulup Ertuğrul müstakil boybeği oldu. Ammâ sikke ve hutbe sâhibi olmadın İznik kurbünde Söğütçük nâm kasabada merhûm olup anda medfûndur.

Ba‘dehû ulemâ-yı Konya meşveretiyle Ertuğrul oğlu Osmâncık'ı sikke ve hutbe ile müstakil pâdişâh eylediler. İnkırâzu'd-deverân devletleri mü’ebbed ola. Ammâ ibtidâ tulû‘ları diyâr-ı Mâhân'dan andan bilâd-ı Ahlat-ı Âzerbaycân'dan gelmişlerdir. Anınçün şehr-i Ahlat Dâr-ı Büleh ve kân-ı ulemâ ve sulehâ bir dâr-ı diyâr-ı kadîmdir kim Hudâ imâr eyleye, *âmîn.*

Sitâyiş-i tetimme-i külliyât-ı şehr-i Ahlat: Bu şehr-i Ahlat'ın kûh-ı bâlâlarında niçe bin elvân ma‘âdinler vardır, ammâ cümleden makbûl [ü] merğûb ma‘âdin-i zırnîh-ı ahmer, sabun ile halt olunsa vücûd-ı insâna dürtülse asla bir kıl komayup beden-i benî Âdemi pâk ü nerm eder kim gûyâ pembe gibi lahm-ı şahmı beyâz olur. Ve cüzzâm marazına mübtelâ olan bu nure (?) siyâh üzümle bir dank mikdârı tenâvül etse emrâz-ı kabadan ve barasdan ve firengiden ve cüzzâmdan ve dalasbatdan bi-emrillah halâs olur. Ve ma‘âdin-i zırnîh-ı asfer, bu dahi şehr-i Ahlat'ın şimâlî cânibindeki kûh-ı bülendlerde hâsıl olur. Türâb-ı tıbız gibi sakîl bir gûne sarı zırnîhdır kim Rûm u Arab u Acem'e ve Firengîstân'a bundan zırnîh gider, ammâ ehl-i kimyâ bu zırnîh-ı asferi nuhâs-ı hâssa koyup niçe eczâlar dahi idhâl edüp zer-i hâlis olur, derler. Anınçün Firengîstân'a bu zırnîhdan çok gider.

Menâfi‘-i diğer: Bu zırnîhdan bir âdem nîm miskâl bir fincânda su ile ezüp âbından yatacak mahalli nûş etse cemî‘i vücûdundaki mûy-ı bî-ma‘nâları dökülüp ol âdemin vücûdu dürr-i beyz-âsâ olur. Ammâ çok nûş ederse saçı ve sakalı ve bıyığı forra olup elli yaşında âdem pâk dilber olur. Hatta esîrciler Gürcî gulâmlarına bu Ahlat zırnîhı suyundan bir iki fincân nûş etdirüp beyt:

Âleti hüsn-i mükemmel kadd-i dilcûda güzel

Gövdede mûdan eser yok dahi pehlûda güzel

Ebyâtı üzre fakîr gulâmın şevâribleri zîr-i binâgûşlarına ererken bir gecede mâ-i zırnîhın te'sîriyle ol gulâm-ı müsin on ikisin bâliğ-nâ-bâliğ kalmış gulâm-ı ma'sûm olmuş görünür.

.....(2.5 satır boş).....

Şehr-i Ahlat'ın bu gûne niçe esrârlarına vâkıf olup ve niçe yüz aded ziyâretlerin edüp kal'a dizdârıyla vedâlaşup yine sâhil-i bahr-i Van ile cânib-i şarka (---) sâ'atde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kûh-ı Âşiyân-ı Bâz, ya'nî kal'a-i vâcibü's-seyr Âdilcevâz

Bu kal'ada efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı bulup dest bûs edüp Bitlîs hânı Abdâl Hân'ın mektûbların verüp mektûb-ı muhabbet-üslûbları kırâ'at etdikde, "Yabana söyler *Lâ-ya'lemü'l-gaybe illallah.* [38] dediler. Meğer mektûbda Hân "Benim efendim, inşâallah sedd-i İslâm olan kal'a-i Van'a dâhil olurken der-i Devlet tarafından sultânıma bir müferrıh haber gelüp mesrûr olursuz. *Allahu a'lem* ve Resûlihi İpşir Paşa'nın tâli'i gâyetü'l-gâye nuhûsetdedir. Elbette yakında katli haberi gelmesi mukarrerdir ve Van'a dâhil oldukdan sonra dest-i şerîfinize bir azîm mâl-ı gâ'ib girmesi mukarrerdir. Hemân bu abd-i dâ'îniz Abdâl bendenizi hayır du'âdan ferâmûş etmeniz" deyü mektûbda tahrîr eylemiş. Paşa "Allah bilür" deyü mektûbu hıfz eyleyüp hakîrden Bitlîs'in ve hân-ı âlîşânın ve evlâdlarının ve aşâ'ir-i kabâ'ilinin keyfiyyet-i hâllerin ale't-tafsîl su'âl edüp ma'lûmumuz olduğu mertebe hakîr cevâb verdim. Andan kal'a-i Âdilcevâz'ın ahibbâ vü yârânlarıyla ol ân ihtilât edüp seyr [ü] temâşâsına şürû' eyledim. Evvelâ,

Binâ-yı kal'a-i Âdilcevâz: İbtidâ bânîsi Âzerbaycân şâhlarından sene (---) târîhinde Tâceddîn Âlîşân-ı Şâh-ı İrân binâsıdır ve sebeb-i tesmiyyesi,

.....(1 satır boş).....

Bu dahi Ahlat gibi niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhir sene 940 târîhinde derûn-ı kal'ada mütehassın olan kavm-i Acem salâbet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyüp kal'anın miftâhların bizzât **[242b]** Süleymân Hân'a teslîm edüp ibtidâ hâkimi Zâl Paşa'dır.

Eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Âdilcevz: Kavm-i Ekrâd kal'a-i Cevz derler. Zîrâ bir yalçın Kahkahâ kal'ası gibi evce ser çekmiş bir sahre-i âlî üzre ceviz gibi bir müdevver kal'a olduğundan görenler ceviz kal'ası derler, ammâ Süleymân Hân adl ile aldığından Âdilcevâz derler. Van deryâsının kenârında ebr-i gûn bir kûh-ı nakş-ı bukalemun zirve-i âsumâna ser çekmiş kaya üzre vâki' olmuş seng-tıraş ile mebnî bir kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı kadîm ve sûr-ı azîm bir kal'a-i zîbâdır. Aşağı zemînden kal'anın ta zirvesine piyâde âdem nısf sâ'atde urûc etdikde bu kal'anın şarkîsi ve cenûbîsi tarafında olan Van deryâsı bir halîc-i sağîre gibi nümâyândır. Ta vakt-i çâşt

olmayınca ebr-i kebût içre kal‘anın zirve-i a‘lâsı görünmez. Bu iç kal‘a-i âlînin etrâfında asla handak yokdur ve mümkin de değildir. Zîrâ dâ’iren-mâdâr etrâfı şahin yuvalı yalçın yalama kayalardır kim bir tırnak ilişdirecek yeri yokdur ve otuz sekiz aded metîn kulleleri vardır ve cânib-i (---) nâzır bir demir kapusu vardır ammâ biri biri içre üç kat bâb-ı kavîlerdir. Bu kal‘ada cümle yetmiş aded bâğsız ve bâğçesiz daracık hâneleri cümle türâb ile mestûrdur. Derûn-ı kal‘ada Süleymân Hân'ın bir câmi‘i ve cebehâne mahzenleri ve gılâl anbarları ve su sarnıçları ve mehterhâne kullesi ve dizdârhânesi vardır ve azîm balyemez topları vardır. Gayri imâretden âsârı binâ yokdur ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin elli adımdır. Ve şekl-i müdevverden cânib-i şimâle tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Zîrâ bu kal‘anın taraf-ı şimâlinde bir top menzili ba‘îd bir kûh-ı bâlâ havâlesi olmağile ol havâleyi men‘ ve def‘ içün kal‘ayı ol tarafa tûlânîce inşâ etmişler ammâ ol havâleden bu kal‘aya asla zarar isâbet etmek ihtimâli yokdur. Zîrâ muhâsara eden düşmanın topu güllesi aşrı gidüp deryâya düşer. Andan aşağı,

Eşkâl-i rıbât-ı Âdilcevâz: Bu dahi yalçın kaya üzredir ammâ alçak püşte üzre vâki‘ olmuşdur. Bir tarafı leb-i deryâdaki kaya üzredir kim 3 aded kapusu var; Ahlat kapusu, cânib-i cenûba mekşûfdur. Bir kapusu, taraf-ı şarka cânib-i Ercîş'e meftûhdur. Bu aşağı kal‘a dahi gâyet metânet üzre seng-i azîmler ile binâ olunmuşdur ve şekl-i murabba‘dır. Şimâl cânibi kayalar üzre âlî vâki‘ olmuşdur. Ol tarafa bir uğrun kapusu vardır, dâ’imâ mesdûddur. Bu rıbâtın cirmi altı bin adımdır. Limana nâzır kullelerinde azîm şayka topları var kim içlerine âdem sığar. Cümle yetmiş altı pâre şâhâne balyemez topları var kim akrânları kal‘a-i Van sedd-i imândadır. Bu kal‘a cümle yine bâğsız ve bâğçesiz üç yüz aded hâne-i kadîmler var kim cümle kârgîr binâ-yı kavîlerdir. Zîrâ niçe kerre bu kal‘ayı Kızılbaş muhâsara edüp hâ’ib ü hâsir gitmişdir. Anınçün evleri cümle kârgîr ve cibis binâdır ve mağaraları kayalar içre kemîn-hâneleridir. Bu kal‘anın batı tarafı dağlardır ve üzerleri serâpâ bâğlardır. Hevâsı latîf olmağile ahâlîsi sağlardır ve kıble tarafı Van deryâsıdır. Sağîr ü kebîr sarâyları ve re‘âyâ hâneleri ve bâğ evleriyle cümle bin yüz aded büyût-ı ra‘nâlardır ve cümle sekiz mahalle ve yedi mihrâbdır. Cümleden Zâl Paşa câmi‘i,

.....(1.5 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Kal‘adan taşra Zâl Paşa hammâmı ol kadar müferrah değildir. Bir hammâm dahi harâbdır ve yetmiş aded a‘yâna mahsûs hammâmlar vardır ve kal‘ada bir hânı var ammâ bezzâzistânı yokdur. Çârsûsu vardır ammâ azdır, lâkin özdür. Cümle zî-kıymet mevcûddur. Yedi bin aded bâğları vardır. Şehrin şarkîsi hâricinde mesîregâh-ı âb-ı hayâtlı ve havuzlu ve şadırvânlı bâğçeleri vardır. Cümleden mesîregâh-ı bâğçe-i Zâl Paşa.

Der-beyân-ı hâkimân-ı kal‘a-i Âdilcevâz: Evvelâ Van eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı kânûn-ı Süleymân Hân üzre 145.036 yük akçedir. Ber-vech-i adâlet senevî sekiz bin guruş hâsıl olup altı yüz âdem ile sefer eşer. Taht-ı hükûmetinde erbâb-ı timârı cümle (---) adeddir ve ze‘âmeti (---) adeddir. Alâybeği ve çeribaşısı vardır. Cümle cebelüleri ile bin aded güzîde asker olup beğinin livâsı altında sefer eşer. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâ ve kaderdir. Kadıya senevî bin guruş olur. Müftî ve nakîbi ve nâ’ibi ve muhtesibi ve subaşısı ve şâhbenderi ve gümrük emîni vardır, ammâ kal‘a dizdârı kerr u ferli hâkimdir. Cümle (---) aded güzîde kal‘a neferâtları vardır kim şeb [u] rûz âmâdedirler. Ammâ sipâh kethudâyeri ve yeniçeri **[243a]** serdârı yokdur. Van yakîn olmağile Van

yeniçeri ağası tarafından her bâr bir çavuş gelüp mücrim yeniçerilerin haklarından gelir. Mâtekaddem sene 1041 târîhinde bu kal‘ada altı oda kapukulu yeniçeri ve iki oda topçu ve bir oda cebeci mustahfızân var idi. Zîrâ bu kal‘ada azîm balyemez toplar ve bî-hisâb cebehâneler olmağile bu kal‘a-i bülend Kızılbaş'ın dâğ-ı derûnudur.

.....(3 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Âdilcevâz: Evvelâ Zâl Paşazâde bunda hâkim iken bir gice ale'l-gafle sekiz bin şâh nökeri tülüngi Kızılbaş şebhûn edüp bâğlar içinde siyâbi yatarlar. Hemân Zâl Paşazâde istimâ‘ edüp altmış nefer kimesne ile Kızılbaş'a girüp eyle satûr-ı Muhammedî ururlar kim sekiz bin Kızılbaş'dan ancak elli aded sorhbaş firâr edüp on bir aded gâzîler câm-ı şehâdetde şerbet-i şehâdeti nûş etdiklerine bu beyt şâhiddir:

Sekiz bin kâfirin ardından altmış merd ile yetmiş
Aceb Rüstemlik etdi derler oğlu Zâl Paşa'nın.

Hâlâ mezkûr şühedâların on biri dahi ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve Kızılbaşların üstühânları püşte püşte yığıldığı alâ mele’i'n-nâsdır. Âhir yine bu kerre Kızılbaş şebhûn edüp Zâl Paşazâde Kızılbaş-ı kallâşlar ile ceng ederken destinde kılıc dünîme olup Paşa'yı şehîd ederler. Hâlâ kabr-i şerîfi mezkûr şühedâların cenbinde medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Kırk Karındaşlar: Bir müddetde ve bir batından kırk evlâd bir sâ‘atde doğduklarından kırklar ziyâreti derler.

.....(2.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı sun‘-ı azîm ve cebel-i Sübhân-ı kadîm

Bu Âdilcevâz kal‘asının cânib-i şimâlîsinde evc-i âsumâna ser çeken Sübhân dağı ki rûy-ı arzda Batlamyus-ı Hâkim kavlince yüz kırk sekiz aded cibâl-i azîmler vardır. Biri dahi bu Sübhân dağıdır. Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim bu kûh-ı bülendin cânib-i şimâlinde Malazcird kal‘ası câniblerinde bir mağara-yı azîm vardır. Ol gârdan ilâ hâze'l-ân "Ya Sübhân!" lafzı istimâ‘ olunduğiyçün Sübhân dağı derler. Şimâl tarafı yedi konak Erzurûm hâyilindeki Bingöl yaylasına muttasıldır. Şark tarafı on konak Revân kal‘ası ensesindeki Ağrı dağında nihâyet bulur. Sübhân dağıyla nâm bulmuş bir kûh-ı benâmdır kim her sene zirve-i a‘lâsına kadar Kemân ve Haltî ve Çekvânî ve Zaza Lulu ve Ziyarî ve Besanî ve Karkarî Ekrâdlarından ve niçe kerre yüz bin kerrât hayvânâtlarıyla bu Sübhân dağına çıkup yayla faslı ederler.

Hikmet-i garîbe: Bu kûh-ı bülend üzre kavm-i Yahûd urûc etse bi-emrillahi Ta‘âlâ zehresi çâk olup mürd olur. Hatta Yahûd hâhamlarının birine Van'da Sübhân dağına varasın!", disen "Başına uğrayup bolay ki sen varasın!", derler. Hâlâ elsine-i ârifânda darb-ı mesel olmuşdur. Hikmet-i Hudâ bu kûh-ı Sübhân'da otlayan devâbâtın çoğu ikişer kuzular.

Acîbe-i diğer: Benî Âdem dahi "İkişer ikiz müştak olduğundan mâ‘adâ üç evlâd müştakk olduğu karîbü'l-ahd vâki‘ olduğundan gayrı yedisi bir anda doğduğun gördük", deyü Âdilcevâz ihtiyârları şehâdet etdiler.

Hakîr i‘timâd etmeyüp "Âdetullah böyle cârî değildir", deyü mu‘âraza etdim. Hemân Savuluoğlu ve Dizdâroğlu ve Mendioğlu nâm ihtiyârlar mahkemeye varup Kadı Hâmid Efendi'ye bir guruş verüp "Cânım efendi, Sultân Süleymân asrında Zâl Paşa sicillâtlarına nazar idin" deyü ricâ etdiler.

Derhâl Âdilcevâz kal‘ası hazînesinden Zâl Paşa sicillâtın çıkarup nazar edüp buldular kim ol asırda Sübhân dağı yaylasında "Moğol Sücâh nâm bir merdin hurmesi dokuz ay on günde bir batından bir sâ‘atde kırk dane evlâd vücûda gelüp yigirmisi kız ve yigirmisi oğlan müştakk olup Zâl Paşa Süleymân Hân'a böyle arz etdüği sene 940 târîhi" deyü sicilde mastûr olduğun hakîre gösterdiler**. [243b]**

Mukaddemâ bu za‘îfe yedisi bir yerden tevellüd etdi dediklerinde i‘timâd etmeyüp mu‘âraza etdiğime peşîmân olup Sübhân dağında kırk evlâd birden müştak olduğun sicill-i şer‘-i Resûl-i mübînde görüp [39] deyüp hâmûş oldum. Ve Âdilcevâz'da Kırklar Makâmı deyü ziyâret etdim ve hâlâ evlâd-ı evlâdları vardır, deyü yemîn billah etdiler.

Hikmet-i Hallâk-ı âlem. Ve Sübhân dağında cemî‘i kurd ve sırtlan ve andık ve tilki ve çakal ve kaplan velhâsıl cümle yırtıcı canavarlar bu dağda çiftleşirler ammâ asla ve kat‘â balaları hâsıl olmaz.

Hikmet-i Allahu azîm, kurd ile koyun bu dağda bir yerde gezüp zîb ganeme asla bir zarar etmez. Gayri hayvânlar hem-çünân yırtıcı canavarlar şerrinden emîn olup bî-bâk u bî-pervâ gezerler. Anınçün bu Sübhân dağında çobanlara rağbet yokdur. Çobanları sebbu‘-ı Bağdâd'a benzer mıkreb kelb-i mu‘allemleri vardır. Sun‘-ı Hâlık mahlûk-ı Hudâ katır bu Sübhân dağında Nemrûd-ı la‘înin hargelelerinden hâsıl olduğu bu Târîh-i Mîrhând ve Târîh-i Mıkdısî dahi mufassal yazmış.

Ba‘dehû Nemrûd-ı la‘în Hazret-i İbrâhîm'i Urfa şehrinde âteşe atdıkda katır hırz-ı cân ile odun taşıdığından Hazret-i İbrâhîm "Tenâsül bulmayasın", deyü katıra beddu‘â eylediğinden ilâ hâze'l-ân harşık olan katırlar har-ı çârpâlarıyla cimâ‘ ederler ammâ katırdan kulun sâdır olmak ihtimâli yokdur.

Sun‘-ı diğer: Cemî‘i yırtıcı kuşlar dahi Sübhân dağında çiftleşüp biçe hâsıl edemediklerinden çıynaklı murglar asla duramazlar ve mu‘ammer de olmazlar. Ammâ kerkes kuşları gâyet çokdur ve gâyet mu‘ammer olup hattâ bin sene ömür sürer derler. Beyt

Yaşar kerkes kim âzâd olduğunca

Doğan durmaz ziyâfet bulduğunca

demişler. Hakkâ ki sükker yemişler. Sun‘-ı Hudâ Hallâk-ı ezel. Ammâ bu makâlîd-i Sübhân'da ekseriyyâ tavuklar her gün ikişer yumurta yumurtlarlar.

Ve mine'l-acâ’ib, ibret-nümâ-yı garîb: Kal‘a-i Erzurûm ve kal‘a-i Ahlat ile bu Sübhân

dağı mâbeynehümâlarında bir temâşâgâh-ı mahûf vardır. *Allahümme afvenâ,* ana Ayn-ı Çemenzâr derler, yalçın kayalardan tulû‘ edüp seng-i hârâlardan aşağı ol uyûn pertâb etdikde sâ‘ikasından âdemin kulağı asamm olup sadâsı iki fersah mesâfe-i ba‘îdeden istimâ‘ olunur. Bu ayn bir haylice cereyân edüp gâ’ib olur. Eğer âdem eğer gayrı hayvânât bu sudan nûş etseler ol ân âdem merhûm olup devâbât makûlesi mürd olurlar. Semm-i helâhilden nişân verir bir sudur, dediler. Bu hakîr yakîn geçdik ammâ görmedik. Hatta Kenzikli Hacı Cârullah nâm bir sâhibü'l-hayrât kendi hikâyet etdi kim "Bu ayn-ı hummenin yemîn ü yesârında gurûbuna varınca ol kadar dağî hayvân üstühânları var kim hadd ü hasrın Hudâ bilür. Âhir-ı kâr Hacdan geldiğim sene mâlımdan üç bin guruş hasbeten-lillah harc edüp bu ayn-ı hummenin tulû‘undan gurûbuna varınca iki tarafında kârgîr kireç cibis ile metîn dîvârlar etdim ki hayvânâtlar nûş edüp helâk olmayalar" deyü sâhibü'l-hayrât el-Hacı Cârullah hikâyet etdi. Ve bu aynın yemîn ü yesârında asla nebâtât u giyâhât ve imârâtdan bir nişân yokdur, dedi.

Sitâyiş-i germâb-ı cebel-i Sübhân: Bu kûh-ı Sübhân'ın şimâliyle şarkîsi mâbeyninde dağlar içre bir azîm ılıca vardır. Cümle yaylaya gidüp gelenler girüp gasl ederler ammâ gâyet ıssıdır. Lâkin sâ’ir hummeler gibi kıbâblar ile mebnî değil bir küşâde kaplıcadır, ammâ havzı gâyet vâsi‘dir ve suyu zırnîhlıdır. Her bâr giren âdemlerin saçı ve sakalı dökülür. Ammâ nisâ tâ’ifesine gâyet nâfi‘dir. Ve çamurundan uyuz olan âdem vücûduna sürse cerebden bi-emrillah halâs olur.

Ve mine'l-garâ’ib sun‘-ı İlâh vâcibü's-seyr: Bu Âdilcevâz kal‘asının şimâlinde Sübhân dağı dâmeninde Hazret-i Alî kayası nâm bir sahrâ-i benâm vardır. Bi-emrillahi Ta‘âlâ ol kayalar Mısr'ın Süveys deryâsı kenârı kurbünde Tur dağı tecellî-i cemâl-i Rabbü'l-İzzet'den niçe pâre pâre olmuşsa bu Hazret-i Alî kayası dahi eyle pâre pâre olmuşdur. Ammâ bu kayanın niçe kerre yüz bin pâre olması sebebi oldur kim bu kaya içre bi-emrillahi Ta‘âlâ iki ejderhâ sâkin idi.

{Bu mahalle rivâyet-i uhrâ Hazret-i Circîs'in karşu sahifede yazıla matlab}

Biri hicret-i nebeviyyeden sonra Erzurûm halkını tenâvül etmeğe vardıkda alemdâr-ı Resûlullah olan Hazret-i Abdurrahmân Gâzî bu ejderi görüp "Kande gidersin ya mübârek" deyüp emr-i Hudâ ol ejder lisân-ı hâl ile "Erzurûm halkın yemeğe giderim" dedikde hemân Abdurrahmân Gâzî *"Kıf yâ su‘bân, bi-emrillah misle'l-hacer!"* [40] dedikde bi-izni Hudâ ol ejder kara taş olmuşdur kim Erzurûm kal‘asının cânib-i cenûbundaki Eğridağ üzre yedi yüz yetmiş **[244a]** adım kaddi ki kara taş olduğu kal‘a-i Erzurûm evsâfında mufassaldır. Bu ejder Erzurûm'da taş olunca öbür eşi bu Sübhân dağı dâmenindeki Alî Kayası gârı içre kalır. Hemân Abdurrahmân Gâzî kerâmet kuvvetiyle "Yâ cebel-i Sübhân imsik bi-emrillah su‘bân" deyince bi-emri Fettâh Allah kayanın mağara kapusu sedd olup mezkûr ejder içinde mahbûs olup ilâ hâze'l-ân kalmışdır. {Anınçün bu kûh-ı serbülende Su‘bân dağı} Ba‘dehû derûn-ı gârda mahpus olan ejderin germiyyetiyle ve gâr içre harekât u sekenâtıyla ve gazabından âteşfeşânlığıyla mezkûr Alî Kayası pâre pâre olmuşdur.

Rivâyet-i uhrâ: Mıkdısî tevarihinde tahrîr etdiği üzre kal‘a-i Mifârıkîn'de Hazret-i Circîs'i kırk kerre âteşe yakdılar. Cenâb-ı Bârî rûzgâra emr edüp küli bir yere cem‘ olup yine Circîs Nebî hayât bulup yine küffârları dîne da‘vet ederdi. Âhir birisi İslâm ile müşerref olmayup Hazret-i Circîs bu Mefârikîn kavmine bed-du‘â edince bu Sübhân dağındaki ejderin biri gârından gelüp bu Mefârikîn

halkını cümle yiyüp Mefârikîn kal‘ası mu‘attal kalur. Ba‘dehû "Hazret-i Circîs du‘â edüp ejderhâ-yı mezbûru Sübhân kayasında Sübhânallahu Ta‘âlâ emriyle haps olunmuşdur." deyü Mıkdısî böyle tahrîr etmiş.

Rivâyet-i diğer: Ba‘de hicreti'n-nebeviyye bu ejderin bir eşi Erzurûm'da Abdurrahmân Gâzî'nin du‘âsı berekâtıyla taş oldukda bu eşi Sübhân dağı gârında yalınız kalınca ta Âzerbaycân'a ve Diyârbekir'e varınca eli vilâyeti harâb u yebâb etdüğünde niçe ahâlî-i büldân ve kavm-i Ahlat-ı Van Hazret-i Risâlet'e gelüp "Yâ Resulallah dâr-ı diyârımızı ve ehl [ü] ıyâlimizi bir ejderhâ yeyüp hânelerimizi pâymâl-i rimâl etdi" deyü tazallum etdiklerinde hemân Hazret-i Resûl-i kirâm "Yetiş yâ Alî, ol su‘bânı Zülfikârınla katl eyle!" deyüp destûr verince der-ân Hazret-i Alî-i Kerrâr Düldül'e süvâr olup kat‘-ı menâzil ederek Sübhân dağına geldikde görse kim ejderhâ Van deryâsından su içer. Hemân Kerrâr Alî ol Esedullah-ı Velî bir na‘ra-i Allah'a rehâ buldurup Düldül'e mahmîz edüp dal-ı tîğ-ı zülfikâr olup ejder ile mukâbele oldukda su‘bân âteş-feşânlık edüp bir hayli ceng ederler. Âhir bi-emrillahi Ta‘âlâ fermân-ı Resûlullah ile ejderi katl eder. Su‘bân cân acısıyla galtân {olarak} Van deryâsına düşüp gark olur. Hazret-i Alî ejderhânın mağarasına gelüp görse derûn-ı gârda ejderin yavrusu var. Gâra girmeyüp taşra kaya üzre iki rek‘at salât-ı hâcet kılup du‘â eder. Ba‘de's-senâ bi-emrillah gârın kapusu sedd olduğu hâlâ mezkûr kayalarda zâhir ü bâhirdir. Müverrihânların tahrîrleri üzre bu Sübhân dağı dâmeninde Alî Kayası içre mahpus olan Hazret-i Alî du‘âsıyla mahpusdur kim anınçün "Alî Kayası derler", deyü bir rivâyet dahi böyle tahrîr etmişler, hakkâ ki yahşı demişler.

Menâkıb-ı netîce: Ol zamân ki Hazret-i Alîyy-i Kerrâr *kerremallahu veche* sâhil-i Van'da ejderhâ ile ceng edüp su‘bânı katl idince su‘bân, yılanın bir nev‘i olmağile gecerek mürd olup pür-potur olarak su‘bânın lâşe-i murdârı Van deryâsına düşüp talattum-ı deryâ ile ejderin lâşesi Van kal‘ası kurbünde leb-i deryâya düşüp cîfe-i murdârı çürüyüp üstühânları kalur. Ba‘dehû sene 525 târîhinde Van kal‘asın binâ eden Kılıç Arslan Şâh ejderhânın kemiklerin cem‘ edüp demir zencîrler ile cümle üstühânları tertîb üzre dizüp Van kal‘asının aşağıdaki Rıbat kullesi ve Veled kullesi mâbeynine zencîrler ile ibret-nümâ içün mezkûr kemikleri âvîze edüp cümle seyyâhân-ı berr ü bihâr gelüp seyr [ü] temâşâ ederlerdi. Ta ki sekiz yüz beş târîhinde Timur Hân Mâverâü'n-nehir'den hurûc eyleyüp kal‘a-i Van'ı kâmil üç sene muhâsara eyleyüp bâğ diküp meyvesin yeyüp âhir fethi müyesser olmayup hâ’ib ü hâsir gider oldukda Hindistân'e tehî dest gitmemek içün mezkûr ejderhânın kemiklerin aşağı kal‘a dîvârından alup on katar develere kemikleri tahmîl edüp Hindistân'a götürüp hâlâ anda (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) râygândır, derler. Ammâ hakîr Hindistân'a varmamak ile görmedim. *Allahümme yessir bi'l-hayr ve'l-âfiye.*

{**Hikâye-i vâkıf-ı esrâr hakîr Evliyâ-yı pür taksîr:** Bu merkûm maktûl ejderin mahpus olan oğulları mağarası yanına varup kayaların seyr [ü] temâşâ edüp "Mezkûr gârdan ve pâre pâre kayalardan bir sadâ zâhir ola." deyü tahta'l-kahve tenâvül idince bir sâ‘at muntazır olduk, asla bir sadâ istimâ‘ olunmadı. Âhir refîklerimizin bir sefîh gulâmı elindeki Basra kargısı mızrağın kayalar deliğinden içeri sokup mızrak bir yumuşak şey’e dokunur gibi takırdamazdı. Anı istimâ‘ etdik kim gâr içre ra‘d-vâr bir gıjgırıklı kerrâr işidilüp cümlemiz havfe düşdük. Hemân ale'l-akîb kayalar arasından ebr-i siyâh gibi bir müte‘affin duman çıkup mezkûr gulâm cıdâsın bırağup firâr edüp bizler dahi karârı firâra mübeddel etdik, ammâ ejderin vücûdundan bir eser görmedik. Ammâ niçe kerre kayaların çatladığı mahalden "Ejderin kuyruğu elli altmış arşın taşra çıkdığın gördük", deyü yemîn eden

âdemlerin hadd [u] pâyânı yok idi. Ammâ hakîr ra‘d gibi bu mahalde sadâsın istimâ‘ etdim}.

Menâkıb-ı kerâmet-i kâtil-i su‘bân Alî Kerrâr-ı zamân: Kaçan kim Hazret-i Gazanfer Alî, ol Düldül-süvâr-ı Velî, Van bahri kenârında ejderhâ ile bâz-geşt ederken hırka-i peşmînesi ve Düldül-i üstür-dâbbesi ejderin hûnuyla surh-gûn olmuşdu. Hazret-i Alî cilbendinden bir sabun pâresi çıkarup Kamber ile Alî Düldül'ün yıkarken gördüler kim Van deryâsı Azâb suyundan hâsıl olmağile zehr-i mâr-ı semm-i helâhildir. Hazret-i Alî du‘â edüp Kamber âmîn deyüp "İlâhî, bu Van deryâsında gasl olan atlar ve gayrı hayvânâtlar cemî‘i emrâzdan selâmet olup lahm u şahm sâhibi olalar ve Van bahrinin mâhîleri gâyet lezîz olalar" deyü du‘â etdiler. İlâ hâze'l-ân Van bahrinde gasl olan atlar **[244b]** ve gayrı hayvânâtlar mahbûb u semîn ü cesîm olurlar.

Menâkıb-ı diğer: Yine Hazret-i Alî ejder kanıyla mülevves olmuş hırkasın Van bahrinde gasl ederken ba‘de'l-gasl destinden bir kıt‘a sabunu Van deryâsına düşüp Hazret-i Damâd-ı Nebî, ol Alî Kerrâr-ı Velî eydür; "İlâhî, bu deryâda esvâbın gasl edenlerin siyâbların benim sabunumla inkırâzu'd-deverân pâk u pâkîze eyle." deyü du‘â etdüğinden ilâ yevminâ hâzâ Van bahri bir semm-i helâhil iken sabunsuz bir gûne beyâz esvâb yıkanır kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Hikmet-i sun‘-ı Hudâ: Bu kal‘a-i Âdilcevâz'ın şimâline karîb yine Sübhân dağı dâmeninden gelir bir ayn-ı mâlih cereyân eder, ammâ gâyet berrâkdır. Bu aynın tarafeyninde cereyân eden sudan taş olup kalmışdır. Niçe binâlara andan taş keserler ve ba‘zı mi‘mâr-ı bennâlar murâdları üzre tahta sandûklar yapup içine mezkûr sudan koyup ol su içre sehelce tuz idhâl etseler bi-emrillah ol su taş olur kim seng-i hârâdan nişân verir, ammâ bi-emri Hudâ hafif taş olur. Hatta kapu kemerleri ve ocak paşmakları ve nerdübân ayakları ve niçe gûne eşyâlara lâzım olduğuna göre tahtadan yahûd çamurdan kalıplar yapup ana göre suyu dondurup taş olur. Garîb temâşâdır. [41]

Hamd-i Hudâ Âdilcevâz'ın bu mertebe seyr [ü] temâşâların edüp andan yine cânib-i şarka kâh bâğ u bâğçe-i gülistânlar içre kâh leb-i deryâ ile 9 sâ‘atde,

Karye-i Deliklitaş: Ercîş hâkinde leb-i deryâya karîb iki yüz hâneli Ermenî köyüdür ve ze‘âmetdir. Hatta bu delikli kaya içün bu diyâr halkı Hazret-i Alî Düldül'ün bu kayaya bağlamak murâd edindikde mübârek dest-i şerîfiyle bu kayayı delüp Düldül'ün bağladıklarından Deliklikaya derler, deyü hikâye etdiler. Andan,

Karye-i Demirci: Bu dahi Van deryâsından ba‘îd Ercîş kal‘ası hâkinde üç yüz hâneli ma‘mûr Ermenî köyüdür kim cümle kefereleri demircilerdir ve ze‘âmetdir. Andan yine şarka,

Menzil-i karye-i Kenzik: Bu dahi sâhil-i deryâdan ba‘îd Ercîş hâkinde iki yüz hâneli Müselman ve Ermenî sâkin, ma‘mûr ze‘âmet köyüdür. Paşa bunda serâperdesi önünde yedi aded harâmî Kürd'ün kellelerin kesdi. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı gâzîyân-ı ceyş, şehr-i kadîm kal‘a-i Erceyş

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim bu diyâr dest-i Ermen'de iken bir harâbe zemîn-i bî-hâsıl idi. Bir gün

bir kabîle-i Ermenî bu mahalden ubûr ederlerken görseler kim bir alây-ı azîm asker hayme vü hargâhlarıyla meks etmişler. Bu tâ'ife-i Ermenî bunların mâbeynlerine girüp ba'zı haymelerde meks ederler. Görseler kim bir alây yüzü münevver âdemler, ammâ kimisinin gerdeninden kiminin kolundan ve gayrı vücûdlarından kanlar cereyân eder ve cümle süvâr oldukları atları eğerli ve uyanlı aslan u kaplan ve bebr ü peleng ve câmûs-ı beyâbânî ve esb-i hâmûnî ve sığın-ı kûhî ve ejderhâ ve evren-i su'bânî bu makûle hayvânâtları bu kabâ'il-i Ermenîler gördüklerinde içlerinden biri su'âl edüp eydür: "Sultânım siz kimlersiz" der.

Ol ceyşden biri eydür: "Biz ricâlullahdan kavm-i nücebâ vü rukebâ vü büdelâ vü ümenâ ve evtâd u nukebâ vü melâmiyyûn (---) (---) (---) (---) vü ricâliyyûn askerîsiyiz kim Muş sahrâsı cengine gideriz." derler.

Hemân bu tâ'ife-i Ermenîler cümle parmak getirüp İslâm ile müşerref olup ricâl-ı gaybın fermânlarıyla bu İslâm ile müşerref olan âdemler ricâl-ı gaybın haymeleriyle bu Ercîş zemîninde kalup imârına sebeb olup Erceyş'den galat Ercîş derler.

Sebeb-i tesmiyyesi oldur. Andan bu mahal anların şerefiyyetiyle imâr olarak sene 521 târîhinde Âzerbaycân şâhlarından Kılıç Arslan Şâh bir kal'a binâ eyleyüp imâr etdi.

Ba'dehû niçe mülûkdan mülûka değüp Karakoyunlu şâhlarından Kara Yûsuf Şâh dahi ziyâde imâr edüp Timur geldikde harâb etmeğe kasd etdikde vâkı'asında ricâl-i gaybı görüp "Yâ Timur! Bu kal'a-i hasîn-üstüvâr bizim menzilgâhımız olduğundan himâyemizdedir, harâb etme" derler. Hemân Timur meks etmişken nefîr-i rıhletleri çalup kal'a-i Âdilcevâz ve kal'a-i Bitlîs'i incitmeyüp şehr-i Muş'u harâb u yebâb edüp ahâlîsin kebâb eder.

Ba'dehû sene 955 târîhinde Süleymân Hân diyâr-ı Acem'den gelüp kal'a-i Erceyş'i bî-ceyş dest-i Acem'den emân ile feth edüp Van eyaletinde sancak beği tahtı eder.

Hâlâ beğinin kânûn üzre hâssı 300.000 akçedir. Beğine senevî on kise olup bin aded askeriyle hükm eder. Erbâb-ı timârı 86 aded ve erbâb-ı zu'amâsı 14 adeddir. Alâybeği ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Bunlar kânûn üzre cebelüleriyle bin aded güzîde ve müsellah ve müretteb cengâver ve dilâver ü server-i hünerverlerdir. Hakkâ ki erceyş askerlerdir kim **[245a]** beğleri ile me'mûr oldukları sefere giderler.

Hatta Melek Ahmed Paşa efendimiz ile bu kal'a-i Ercîş'e girerken ol asırda beğleri Deli Ferhâd Beğ idi. Kal'a kuluyla ve livâsı tahtındaki sipâhânıyla altı bin mikdârı güzîde asker-i müsellah göstermişdir kim bu ceyş-i Ercîş'in âlât-ı silâhları şa'şa'asından çeşmlerimiz hîrelendi. Ve kal'aya karîb geldiğimizde derûn-ı kal'adan bir sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî istimâ' olunup sadâ-yı Allah Allah evc-i âsumâna peyveste oldu. Bu mâbeynde kal'anın burc u bârûlarından evvel bu kadar bin tüfeng atıldı ve ra'd-vâr gürlemesi âsûde olmadan bir yaylım balyemez topları atıldı kim kal'a-i Ercîş mürğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı ve paşa-yı zîşân kal'aya karîb geldikde topçular arz-ı mahâret içün Van deryâsı üzre balyemez topları sekdirme gülleler atup her gülleleri deryâda kelle gibi sekerdi. Bu hâl üzre niçe elvân şâdumânîler gösterüp paşa serâperdesinde meks edüp ba'de'z-ziyâfe bir dîvân-ı azîm olup üç gün tekâ'üd fermân olundu. Hakîr kal'anın seyr ü

temâşâsına şurû‘ etdik.

Der-beyân-ı zemîn-i eşkâl-i kal‘a-i Erceyş

Evvelâ Van deryâsı kenârında bir alçak kayalı zemîn püşt üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî seng-tıraş ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir kim her taşı fil cüssesi kadar var ve dürr-i yektâ gibi beyâz ve müzeyyen bir kal‘a-i münevverdir. Cümle (---) aded kullelerdir ammâ çâr rükninde olan kulleler gâyet sedd-i metîn ebrâclardır kim her biri birer sedd-i Kahkahâ'dan nişân verir kulle-i metînelerdir. Ammâ havâlesiz bir kal‘a olmağile dîvârı ol kadar âlî değildir. Ammâ gâyet arîz dîvârlardır kim üzerinde atlı cirid oynasa mümkindir ve etrâfında asla handakı yokdur. Hatta ba‘zı sene Van deryâsı eyyâm-ı bahârda cûş [u] hurûşa gelüp yedi sekiz ay bu kal‘a deryâ içre kalup ancak Âdilcevâz tarafında bir incecik yolu kalır ve cümle iki kapusu vardır. Cânib-i garba nâzır Âdilcevâz kapusu, büyük kapudur ve cânib-i (---) (---) kapudur. Ve bu kal‘a dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Bu cirmde olan sûr-ı kavî içre cümle bâğsız ve bâğçesiz tahtânî ve fevkânî hâk-i amber-pâk ile mestûr bin elli aded hâne-i ma‘mûrlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ mâtakaddem Yûsuf Şâh câmi‘in Süleymân Şâh imâr edüp Süleymân Hân câmi‘i derler. Sâfî kârgîr kemer toloz binâ ile mebnî tarz-ı kadîm bir câmi‘-i azîmdir ammâ müzeyyen değildir ve bir minâresi var.

Andan (---) (---) (---) hân u hammâm u tekye vü âb-ı hayât çeşme ve sebîl ve iki yüz aded kifâyet mikdârı sûk-ı sultânîsi vardır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ammâ bezzâzistânı ve imâreti dârü'l-ıt‘âmı ve kurşum örtülü imâristân-ı âlîleri yokdur. Ammâ gılâl anbarları ve cebehâneleri çokdur. Hatta sağîr ü kebîr yüz on pâre topları var kim Âdilcevâz kal‘asında eyle toplar yokdur. Ve kal‘anın cânib-i şimâlinde bir top menzilinden ba‘îd Aladağ üzre sâfî bâğ u bâğçedir. Âbları latîfdir ve mahbûb u mahbûbeleri nazîfdir. Ammâ hevâsı temmuzda gâyet ıssıdır. Ekseriyyâ ahâlîsi Aladağ'da bâğlarına göçüp altı ay zevk [u] safâ ederler.

Hâkimü'l-vakitlerin beyân eder: Evvelâ sancak beğinden ve alâybeğinden mâ‘adâ hâkimi yokdur. Yüzelli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Müftî ve nakîbi yokdur. Ammâ subaşısı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı vardır. Ammâ derûn-ı kal‘ada Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden dizdârı var ve üç yüz aded dörd bölük neferâtları vardır kim cümle mevcûddur. Zîrâ Acem serhaddidir. Hatta dizdârı kal‘anın garbîsinde top-ı tavîl menzili Erçîş çayı köprüsünden öte tarafa dizdârı geçerse hâkimi Van paşasına dizdârı "Terk-i kal‘a" deyü arz edüp ma‘zûl ederler. Ta bu mertebe serhadd-i azîmdir ve cezîre yerdir ve iskelesinde bir liman-ı azîm vardır kim Van gemileri bâzergânlar getirüp bu Ercîş'den diyâr-ı Erzurûm'a gider, ma‘mûr benderdir.

Ve bu kal‘anın cümle ahâlîsi Süleymân Hân asrından berü Boşnak ve Arnavud ve Rûm kavmi evlâdları olmağile cümle Sünnî vü şecî‘ ve mü’min ü muvahhidlerdir. Câ-be-câ ulemâları ve dârü't-tedrîsleri vardır. Ve kal‘aya bilmedikleri dönük ve mönük Kürd tâ’ifesin komazlar. Cümle birbirlerine akrabâ-yı muhibb-i sâdık olmuşlardır.

Evsâf-ı germâb-ı kal‘a-i Ercîş: Şimâlîsi tarafında Erzurûm râhı cânibinde bir hayli mesâfede sun‘-ı

Hudâ-yı azîm bir ılıca vardır kim her sene kabak mevsiminde Van'dan Bitlîs ve Ahlat ve Kürdistân'dan niçe bin âdemler çadırlarıyla ve me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla gelüp üç ay kâmil zevk [u] safâ-yı işret-i germâ-germ-i germâb edüp kisb-i tarâvet ederek ten-dürüst olurlar. **[245b]** {Ve bu germâbda} ebniyye-i azîmler ile âsâr-ı kadîmeler vardır kim binâ-yı İskender'dir derler. Ammâ germâbı bir değirmânı deverân etdirir gâyet ıssı sudur. Buhayre-misâl havzda cümle âşıkân ma'şûklarıyla şinâverlik edüp koç kocağ olurlar.

Ve Ayn-ı hânân: Yine bu mahalle karîb bir ayn-ı germâ vardır kim kayadan şadırvân gibi kendüyi pertâb edüp aşağıdaki aşren-fe-aşr havz-ı kebîre rîzân olur. Gâyet berrâk bir âb-ı murevvakdır ammâ ol kadar suhûniyyet üzre değildir. Zîrâ üzerinde kıbâbları yokdur. Buna karîb,

Ayn-ı arslan: Bir kayayı selef üstâdları arslan gibi tasvîr edüp ol esedin ağzından ol âb gürleyüp bir havz-ı azîme rîzân olur. Ammâ *el-ıyâzen-billah* ol kadar ıssıdır kim havz içinde kazganda aş niçe kaynarsa bu ayn-ı humme eyle kaynar. Hatta bu hummelere gelen ehl-i teferrüc bu aynda koyun ve sığır kellesi ve paçaları haşlarlar, tâ bu mertebe ıssıdır. Ammâ hikmet-i Hudâ-yı azîm bu mezkûr ıssı suya muttasıl mâbeyni üç adım kadar ba'îd bir kaya deliğinden bir sovuk su çıkar kim rûz-ı nevrûzda bir âdem ol suya el sokmağa iktidârı olmaz. Ta bu mertebe şiddet-i bürûdet üzredir, *ve's-selâm*.

Bu şehir dahi iklîm-i örfiyyenin sekizincisinde bulunmuşdur. Anınçün âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kal'a-i Erceyş

Evvelâ şehrin cânib-i garbında bâğlar kenârında ziyâret-i selâtîn-i Sultân (---) ibn Uzun Hasan Şâh ve Sultân Kara Yûsuf Bay,

.....(1.5 satır boş).....

Rahmetullahi aleyh.

Andan yine paşa ile cânib-i şarka leb-i deryâ ile giderken (---) sâ'atde,

Menzil-i Karaköprü: Bânîsi ma'lûmum değildir. Cisr-i musanna'dır. Altından nehr-i Aksu cereyân eder. Tulû'u Aladağ'dan ve Sübhân dağından cem' olup bu cisr altından ubûr edüp Van deryâsına rîzân olur. Bu su kenârlarına bu diyârda sazlık derler. Sâfî sazlıkdır kim latîf hasırı olur. Bu Karaköprü'ye karîb,

Karye-i Baz: Üç yüz hâneli Ermenî köyüdür kim cümle re'âyâları hasırcılardır ve Van kulu hâssı karye-i ma'mûrdur. Andan yine şarka sazlık ve bataklık mahûf u muhâtara yerler ile gidüp,

Nehr-i Döndürme: Kim ana Bend-i Mâhî derler. Bârgîrî dağlarından gelüp Bârgîrî kal'ası altından ubûr edüp yılda bir kerre balığı çıkdığı bâlâda Van deryâsı evsâfında deryâya mahlût olan nühûrlar evsâfında tahrîr olunmuşdur kim Van bahrine mahlût olur. Ba'dehû bu nehr-i Bend-i Mâhî'yi geçüp yine şimâle (---) sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i Ekrâd-ı cilvegerî, ya‘nî kal‘a-i kadîm Bârgîrî

Bu kal‘a nümâyân olduğu mahalde kal‘a kullarıyla sancak hâkimi olan Şeref Hân-ı Mahmûdî beş bin cebe vü cevşene ve âlât-ı silâha müstağrak asker ile paşaya istikbâle çıkup beği, paşanın pây-ı semendine rûmâlîde edüp paşanın rikâbında hayli piyâde yürüyüp ba‘dehû paşanın fermânıyla bilâ rikâb esb-i sabâ-sür‘atine süvâr olup alây-ı azîm ile Bârgîrî kal‘ası altına vardıkda kal‘adan kırk elli mikdârı toplar ve niçe bin tüfengler atılup şâdumânîler olup paşa serâperdesine nüzûl etdükde Bârgîrî beğinin ziyâfeti yeyüp hedâyâları alınup dîvân-ı azîm oldu.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Bârgîrî: Bir körfez dere-i dırâz nihâyetindedir kim ol dere nehr-i Döndürme'dir kim ana Bend-i Mâhî derler. Bu nehr-i sağîrenin cânib-i şarkîsinde yalçın kara kayalar üzre hayli âlî sahrâ üzre şekl-i muhammes Şeddâdî-misâl seng-i kebîrler ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Cânib-i etrâfında asla handakı yokdur ve cânib-i şimâle bir demir kapusu vardır. Dâ’iren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir. Zîrâ adımlamadım. Ve derûn-ı kal‘ada ne mikdâr hâne olduğu dahi ma‘lûmum değildir, ammâ eyle şehr-i müzeyyen değildir. Zîrâ kal‘ası ve rıbâtı Âl-i Osmân hükminde değildir, Ekrâd-ı Mahmûdî destindedir. Kal‘a dizdârı ve cümle neferâtları Ekrâd'dandır. Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden 300.000 akçedir. Erbâb-ı timârı 97 ve erbâb-ı zu‘amâsı 7 vardır. Alâybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda üç bin Ekrâd askeri olup sefer eşerler. Ve Âl-i Osmân tarafından yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı âsumânîdir, ammâ nâhiyeleri ma‘lûmum değildir.

Müftî vü nakîb ü kethudâyeri ve serdârı yokdur. Ancak bâcdârı ve subaşısı vardır. Bu kal‘aya Bârgîrî demesinin sebeb-i tesmiyyesi oldur kim Âzerbaycân pâdişâhlarından Kılıç Arslan Şâh bu kal‘a-i derbend-i çalındırı bir boğazda binâ edüp cemî‘i âyende vü revendegân, tüccârân-ı berr ü bihârdan bâc aldığıyçün kal‘a-i Bârgîrî ya‘nî yük alınur kal‘a demekdir. Ba‘zılar Bârgîr kal‘ası, ya‘nî **[246a]** rûzgâr gelecek kal‘a derler. Ammâ kavm-i Ekrâd Bavgir kal‘ası derler.

Cümle Ekrâdı şâhbâz u gâzî Muhammedî kavmidir kim bunlarda olan küheylân ve taşdökân kısa belli ve öküz bilekli ve dibek karınlı ve sumak burunlu, elma göz, semîn ü cesîm ve kesimi güzel mahbûb-ı Mahmûdî atları olur kim Kürdistân'da böyle at olmazdır. Bend-i Mâhîsindeki sayd olunan mâhîler dahi cümle memdûhdur. Ammâ imâret-i ebniyyeleri gayr-i memdûhdur. Ancak bir Ulucâmi‘i ve bir Şeref Hân sarâyı ve bir hammâmı ve bir hânı ve bâğ u bostânı ve kifâyet mikdârı dükkânı vardır. Ammâ âb u hevâsı ve engürü memdûhdur.

Feth-i kal‘a-i Bârgîrî: Hâk-i Âzerbaycân'da diyâr-ı Ermenden add olunup sene 955 târîhinde Süleymân Şâh'a derûn-ı kal‘ada mütehassın olan kavm-i Ekrâd itâ‘at edüp bilâ cidâl kal‘ayı teslîm edüp hükûmeti yine kendülere ihsân olunup Mahmûdî beği add olunur. Bu kal‘a altından kalkup bu kerre cânib-i kıbleye giderek sol tarafımızda,

Hasan Tapdı yaylası, ki Sultân Hasan bu dağda gencîne-i Kârûn'a mâlik olup genc tapdığından Yaylağ-ı Hasan Tapdı derler. Cümle Mahmûdî kavmi anda yaylanır ammâ zirve-i a‘lâsına çıkup temâşâ etmedim ammâ evc-i âsumâna ser çekmiş yayladır. Anın dâmeninden ubûr ederken yol iki çatal olup sol tarafdaki tarîk-ı âm kal‘a-i Van'a gider, sağ tarafdaki şâhrâh-ı sağîr kal‘a-i Amîk'e gider.

Bu mahalde Çomaklı dağı eteğinde karye-i Pasin'de paşa mihmân oldu. Van nevâhîlerinden yüz hâneli bâğlı u bâğçeli Müslim ü Yarmenî köyüdür. Bunda paşadan me'zûn olup kal'a-i Amîk'e gitdim. Andan cânib-i kıbleye ma'mûr u âbâdân çayır ve çemenistân kurâları ubûr ederek kâh sengistân, kâh sâhil-i bahr-i Van kenârıyla 3 sâ'atde,

Evsâf-ı misâl-i seng-i akîk, ya'nî kal'a-i Amîk: Be-kavl-i müverrihîn bunu kavm-i Âd binâ etmişdir. Zîrâ akîk-i Yemenî gibi sürh-gûn kayaları içre Âd kavmi gârları vardır kim midhatinde lisân kâsırdır. Kal'ası Van deryâsı kenârında evc-i semâya ser çekmiş yed-i kurdet ile mebnî beş Süleymâniyye minâresi kaddinde bir sivri kaya üzre bir küçük kal'adır. Allah'a ma'lûm urûc edüp bu kal'ayı temâşâ etmeğe cür'et edemedim. Zîrâ niçe bin kademe taş nerdübân ile bâlâsına çıkarken bir yalçın dîvâr gibi kal'aya dayanmış ağaç nerdübân ile çıkılır. Andan yukaru ta kal'anın zirve-i a'lâsına yine taş nerdüban ile urûc olunur. Hîn-i muhâsarada mezkûr ağaç nerdübanı kemendler ile yukaru kal'aya çeküp asla bir tarafdan urûc olunması muhâl olur.

Bu kal'a üzre meğer felekde melekler havâle oluna, yohsa cânib-i erba'asında bu kal'aya hâ'il yokdur. Kıblesi ve cenûbu ve garbîsi ve yıldız tarafi ve şimâlîsi cümle Van deryâsıdır kim deryâ içre bir burun gibi çıkmış bir serâmed kayadır. Garâbet bunda kim kal'anın kayasının ta zirve-i a'lâsından bir azacık sucağız cereyân etdüği mîzâbları zâhirdir. Meğer bu kûh-ı bülend üzre bir sucağız var imiş ve derûn-ı kal'ada bir câmi' ve elli mikdârı hâne ve ambarlarında darı ve çeltikli pirinç ve altı mikdârı şâhî topları varmış. Hakkâ ki bu kal'a kal'a-i Kahkahâ-yı Van'dır, ammâ her bâr çıkması emr-i asîrdir. Bu kal'anın derûnunda zahîresi oldukdan sonra, husûsan içinde suyu vardır. Buna bir vecih ile zafer mümkin değildir.

Bu hakîr-i pür-taksîr bu kal'aya mânend Adana eyâletinde Silifke sancağında kal'a-i Larende'ye karîb kal'a-i Ermenak'i gördüm ki ol dahi vâcibü's-seyr bir bî-misâl kal'a-i dâr-ı celâldir. Ammâ bu kal'a-i Amîk andan ziyâde âlî ve bî-hâ'il kal'a-i Amîk-i bî-hâyildir.

Sebeb-i tesmiyye-i kal'a-i Amîk: Bu kal'a eyle bülenddir kim cemî'i tîr-endâz kemândârân-ı kemânkeşânlar bu kal'a-i Amîk'in zîrinden bâlâsına tîr bârân etmişlerdir kim pîşrev ve hekkî vü âzmâyiş okları ile zirvesine irememişlerdir. Hatta Süleymân Hân bu kal'ayı temâşâ eder kim asker-i Âl-i Osmân'da olan atıcılara fermân edüp tîr bârân etdirmişdir. Mümkin olup bir sehm-i hadeng irememişdir. Süleymân Hân hazz edüp "Benim Amîk-i âlîm" buyurup hıfz u emânda olmasiyçün du'â etmişlerdir. Ve sene sekiz yüz beş târîhinde Timur Şâh bu kal'ayı görüp "Bu kal'a niçe şâh-ı şâhânların ırzın pâymâl etmişdir. Bunu muhâsara edüp bednâm olmadan, geçmek yeğdir" deyüp bu kal'aya asla nazar-ı im'ân ile nazar etmeyüp güzer eder ve bu kal'a önünde Van deryâsı ol kadar amîkdir kim niçe yüz kulaç şâkûleli ipler ka'r-ı umkuna ermedüğünden kal'a-i Amîk derler, ammâ galat-ı meşhûru beyne'l-Ekrâd Amîk derler {ve Amük derler}.

Cânib-i erba'asında niçe bin şahin ve karakuş ve kartal murglarının **[246b]** âşiyânları vardır. Hatta bir kerre aşağı şehirde kassâblar bir Van câmûsun boğazlayup yüz vukiyye gelür kelle-i câmûsu meydânda korlar. Hemândem bu Amîk kayasındaki âşiyânından bir karakuş süzülüp bu câmûs kellesin kapup kanat kakup âşiyânına çıkarup beççelerine fedâ eder. Ol ukâb murgda ne kuvvet olmak gerekdir kim yüz vukıyye gelir câmûs kellesin ber-hevâ semâya berâber âşiyânına çıkara. Zîrâ Van

câmûsıyla Adana câmûsu Rûm u Arab u Acem ü Tus'da meşhûrdur. Hâlâ ol kelle murg-ı zeyreğin âşiyânında beyâz sandûka gibi râygân durur. Bu kal‘ayı dahi Süleymân Hân feth etmişdir. Be-dest-i Rüstem Paşa sene 940. Hâlâ Van eyâletinde paşa hâssıdır ve voyvodalıkdır ve Van kadısının hükmünde ve niyâbetdir. Dizdârı ve elli aded kal‘a neferâtları vardır. Gayri hâkimleri yokdur. Ammâ aşağıda varoşu cümle bâğlı u bâğçeli yüz aded hâneli kasaba-i ma‘mûrdur. Bir câmi‘i ve hân ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır.

.....(4 satır boş).....

Gayri âbâdân yokdur. Bu kal‘ayı dahi seyr ü temâşâ edüp karye-i Canikler'de nehr-i Canik'i ubûr edüp karye-i Susuzel'i geçüp ve karye-i Ablankâz'da paşayı bulup Amîk kal‘ası evsâfın bir bir beyân etdim.

Paşa görmeden engüşt ber-dehen edüp huzzâr-ı meclisler cümle eyle şehâdet etdiler. Bâlâdaki kurânın üçü dahi Van nevâhîlerinde Müselman ve Yarmenî köylerinden ma‘mûr kend-i azîmlerdir. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kara Kâsım Sultân: Ba‘zılar Monlâ Kâsım köyü derler. Bir çemenzâr fezâda yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr köydür. Bu mahalde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in bir soffası vardır. Hâlâ mesîregâhdır. Ve

Ziyâret-i Monlâ Kâsım Sultân: Bir kubbe içre medfûn olup tekye-i dervîşândır. Sarı‘ marazına mübtelâ olan kimesneler bu âsitânede yedi gice mihmân olup bi-emrillahi Ta‘âlâ şifâ bulur. Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde,

Menzil-i Çaybaşı: Bir çemenzâr sahrâda vâki‘ olmuş çaydan ba‘îd yüz hâneli ma‘mûr karyesi vardır. Mezkûr çay Çomaklı dağından ve Van'ın cânib-i şarkîsinde bir top menzili ba‘îd olan Akkirpi dağlarından cem‘ olup bu mahalde Van deryâsına mahlût olur âb-ı zülâl bir çay-ı helâldir. Paşa bu ferahfezâda serâperdesiyle meks edüp Van şehrinin cemî‘i a‘yân u eşrâfları bu mahalde paşa ile müşerref olup ol kadar zî-kıymet hedâyâlar ve atlar ve zırh-ı zirih-külâh ve gayrı elvân elvân pîşkeş-i firâvânlar getirdiler kim ta‘bîr ü tavsîfi bir veci ile mümkin değildir.

Zîrâ bu kal‘a-i Van dest-i Âl-i Osmân'a girelden beri eyâlet-i Van'a mutasarrıf olmuş Melek Ahmed Paşa gibi mühürden ma‘zûl ve iki kerre kâ’immakâm olmuş ve dâmâd-ı şehriyârî olmuş bir vezîr gelmemişdir. Pâdişâhlar ve mühür sâhibi serdâr-ı mu‘azzamlar ve gayrı gûne sipehsâlârlar gelmişdir ammâ sadrıa‘zamlıkdan ma‘zûl Van vâlîsi gelmemişdir. Paşa dahi kevkeb-i taht-ı sa‘âdet sâhibi müte‘azzım ve dârât-ı Bermekîy-yi zîşân bir âsaf-ı Âl-i Osmân olduğundan ta Diyârbekir kurbünde Tercil kal‘ası nâm mahalden tuğra-yı garrâ ile emr-i pâdişâhî yazup Van kal‘asının ta‘mîr ü termîmi içün bir kapucubaşı kulların Van'a göndermiş idi. Ol günden cümle Van halkının etekleri dutuşup cümle kavm-i Kürdistân ve asâkir-i Van ta Diyârbekir ve Hazzo ve Bitlîs câniblerinde istikbâle gelirlerdi. Hatta paşanın yanı sıra ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlîden Kabakulak Mustafâ Ağa nâm bir benâm kapucubaşı kırk kapucusu ile Van ağalarından Hüsrev Paşa yeğeni Süleymân Beğ ve (---) (---) (---) ve Hasan Ağa ve oğulları Van'dan menfâ iken kapucubaşı anları Van'a komağa getirdiğin Van

kulu istimâ‘ edüp ve niçe yüz aded Van a‘yânının katllerine fermân-ı şerîfler sâdır olduğun cümle Van eyâleti beğleri Van a‘yânının yeğleri istimâ‘ edüp havf [u] haşyetlerinden mezkûr Çaybaşı nâm mahalde bir gün bir gicede ol kadar hedâyâ ve mâl-ı bî-hisâb geldi kim ta‘bîr olunmaz ve paşa ağavâtları dahi cümle hedâyâlar ile **[247a]** muğtenim oldular. Bu Çaybaşı mahallinde ale's-sabâh alây ile Van'a revâne olup girilmesi fermân olundu. Andan,

Evsâf-ı alây-ı asâkir-i kal‘a-i Van

Ale's-sabâh ki oldu, bin altmış beş senesi mâh-ı Recebü'l-mücerrebinin âhirinde bâzârertesi gün sa‘d sâ‘atde vakt-i seherde paşa-yı zîşân-ı Âsaf-ı Berhıyâ-vâr esb-i sabâ-sür‘atine *Bismillah* ile bilâ rikâb süvâr oldukda Van çavuşlar kethudâsı üç yüz aded başları otağalı ve mücevveze-i şâhîli tâ’ife-i çavuşân cümlesi bir ağızdan "Yaşın uzun olsun! Tanrı Ta‘âlâ pâdişâha uzun ömürler versin!" deyü paşa-yı kâmkârı alkışladılar. Ve paşa dahi azîmet-i Van deyince sekizer kat mehterhâne ra‘d-vâr sadâ verüp sağ tarafımızda Van deryâsı temevvüce geldi.

Sol tarafımızda Van'ın Akkirpi dağları âvâz-ı dühül sadâsından lerzenâk olurdu. Bu hâl üzre paşa-yı zîşân kânûnnâme-i vüzerâ üzre ibtidâ alây-ı serdâr-ı mu‘azzam Melek Ahmed Paşa, evvelâ bin beş yüz aded çatal kuş atlı, küpeli Tatar {askeri kim} cümle sadaklı ve savatlı ve elleri şıdak kamçılı ve başları şıpırtma ve börklü ve çalmalı ve Nogay ve Şirînî ve Mansûrî ve Avlatî tarzı kalpaklı zor batır yiğitler ubûr etdiler.

Andan kâmil bin aded deli askeri, andan bin aded gönüllü ceyşi. Bu iki asker cümle pür-silâh semmûr tacları ve Sâlihli taclar kurunây taclar ve yelketî taclar ve Evrenosî taclar ve Gâzî Porçavî taclar ve Kürs İlyasî taclar ve Behlûlî taclar ve Gâzî Mihalî taclar ve Hürumî taclar ve Kâsımî taclar ve Balılı taclar ve Yahyalı yeşil kulaklı çuka taclar ve Manlifke taclar ve Arabî taclar ve Bektaşî tac-ı âfitâbîler ve tac-ı Kalenderîler giymiş iki bin aded güzîde askerin tacları üzre Sîmurg otağaları ve balıkçıl telleri ve turna telleri ve ablak deve murgu telleri ve şahin ve zağanos telleriyle mezkûr tacların zeyn edüp beş altı yüz mikdârîsi semmûr kapâniçeli ve kimi bebr ve arslan ve kaplan [u] kurd ve ayu postlu ve kimi zülfikârı çekmânlı ve kimi porçavî çekmânlı ve kimi dürhânî çekmânlı ve Dârâyî ve hârâyî ve katîfe ve kemhâ gömlekli ve her birinin arkasında miskî kartal ve karakuş ve devlengeç ve ukâb kuşlarının kanatları bâğlı ve cümle ellerinde altun halliyle münakkaş altun yaldızlı toplu kostaniçse ta‘bîr etdikleri mızrakların her biri kol kalınlığıdır ve niçe yüz Kosdaniçsenin üzerleri kurd ve ayu postu sarılmış uçları alaca harîr filandıra bayraklı asâkirlerdir kim deli bayrakları kırmızı ve yeşildir. Gönüllü bayrakları sarılı ve allıdır.

Niçesi gök katlavî demire müstağrak olup potluklu ve dizbendli ve toğulkalı ve zırh-ı zireh-külâh serpenâhlı ve kaz göğüslü demir giymişler, ancak gözleri görünür cümle hadîde müstağrak mehîb ve mahûf âdemlerdir kim her biri hakkâ ki dîvâne hürüm sıfat deliler ve gönüllülerdir ve ayaklarındaki ve çizmelerinde ve Kubadî pâbuçlarında kopçalı çakşırlarında çekirdekli ve çarhlı mahmîzleri olur ki anınla atlarına ökçe edüp mahmûz ederler.

Ve cümle atları al ve ala kına ile Hasanî ve Hüseynî gerdânlarında ve karınlarında hınnâlı kızıl kana müstağrak olmuş Tunageçdi kınalı atları yancıklı ve bahrî hotaşlı ve sineleri demir kalkanlı ve

alınları demir harballı ve sırtları kaplan ve bebr postlu küheylân atlar üzre mezkûr müsellah iki bin deli ve gönüllü askerinin binden ziyâde dahi enselerinde çifte çifte müsellah semmûr kalpaklı pençe-i âfitâb süd gibi beyâz mahbûb köçekleri ile ubûr ederken sağ kolda deli askeri ve sol kolda gönüllü cündî at başı berâber rikâb rikâba zânû-be-zânû olup âdâb üzre ubûr etdiler.

Bunların mâbeynlerinde elli aded alây çavuşları zer-ender-zere müstağrak olup bellerinde üçer vukiyye gümüş kemerler üzre akve hançerler ve başlarında şam süvar teller ve niçesinin serinde ankâyî ciğalar ve ellerinde ikişer vukıyye gelir sîm-i hâlis çevgânlar ve kırmızı katîfe Rüstemânî şalvarlar ve atları kezâlik altışar pâre âlât-ı yancığa müstağrak ve bahrî hotoslar ile her birinin esb-i hussân-ı sâfinâtları hasîb ü nesîb Cılkıdan ve Musannek ve Gökeş ve Tariği ve Musâfaha ve Havvâre ve Mahmûdî ve Seylâvî ve Ketişe ve Mevâlî ve Dinoni ve (---) (---) (---) (---) (---) nâmân atlara bu mezkûr elli aded çavuşânlar süvâr olup tablbâzlarına tarralar urarak asker içre at bırağarak na‘ra-i Allah haykırarak asker düzüp alây gezüp "Yaşa, yaşa!" diyerek gûnâ-gûn rîş u şakalar ederek asker içre güzer ederlerdi. **[247b]**

Andan beş yüz asker-i kilârciyân ve beş yüz aded çâşnigîrân ve beş yüz aded serrâcân-ı hâss-ı gılmân ve beş yüz aded mehterân-ı hayme ve beş yüz aded sârbân ve beş yüz aded harbendegân ve beş yüz aded karakollukçu akkâm ve meş‘alciyân ve beş yüz aded tâ’ife-i ıstabl sayisân ve gayrı huddâmân. Bunlar dahi cümle pür-silâh ve ellerinde cümle cidâlarıyla esb-süvâr ve müsellah ve müzeyyen ubûr etdiler.

Andan kırk bayrak sekban ve kırk bayrak sarıca, bunlar dahi pür-silâh ve esb-süvâr ellerinde kırkar ellişer dirhem tüfengleriyle at başı berâber ubûr etdiler.

Andan bin aded asker-i müteferrikagân pür-silâh at başı berâber çifte köçekleriyle ubûr etdiler.

Andan beş yüz aded vâcibü'r-ri‘âyâ ağaları beşer onar aded mahbûb u mergûb mülebbes ve müsellah köçeklerinin ellerinde Basra kargı sırıklarıyla ubûr etdiler.

Andan üç yüz aded kapucubaşıları ekseriyyâ semmûr kürklü mükellef ü muhteşem ve mülebbes ağaların çoğu âlât-ı silâha müstağrak olup kırkar ve ellişer kafadâr köçekleri kantar cidâlı asker geçüp her birinin önünde küheylân yedekleriyle ubûr etdiler.

Andan paşanın tuğları ve bayrağı ubûr edüp andan paşanın üç aded yorga yedekleri ve sekiz aded cevâhir zeynli ve altun zencîrli yedekleri emîr-i ahûr tâ’ifesiyle ubûr eylediler kim her yedek atın bisâtı vasfında lisân kâsırdır.

Andan seksen aded sekban ve sarıca bayraklarının eşbehce olan dayıları ve cümle seksen aded bölükbaşıları ve çavuşlarıyla pür-silâh piyâdece ubûr edüp andan paşanın şâtırları altun taslar üzre beyâz ablakları ile zer-ender-zerli dîbâ vü zîbâ vü zîb ü zerbâfa müstağrak olup incülü konturalar ile ve eteklikler ile ellerinde teber-i Müslimîler ile çifte çifte tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi hırâmânî hırâmânî ubûr eylediler.

Andan paşa ünvânıyla kerr ü ferr ü dârât ile mücevvezesi üzre "Sa‘âdetlü pâdişâhın serdâr-ı

mu‘azzamımsın", deyü ihsân eylediği zî-kıymet mücevher sorguç-ı şâhîyi mücevvezesi üzre kec kılup yemîn ü yesârında mücevher matara ile mataracı ve mücevher tüfengleriyle tüfengciler ubûr edüp paşanın akîbince silâhdâr ve çukadâr kırmızı keçe zerdûz üsküf-i şâhîler ile ubûr etdiler.

Ve yigirmi iki mertebe sâhibi iç ağaları ve gayrı dörd yüz aded iç gulâmları ki her biri Gürcî ve çoğu Abaza ve Çerkes yiğitleri ki cümle cebe vü cevşene gark olup başlarında serpenâh üzre al ve yeşil ve kırmızı ve sarı ve elvân mukaddemlerin sarup taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup ellerinde gümüş sarıklı ve sağrı kaplı hıştları ve küheylân atları gümüş altun pullu yancıklara ve bahrî hotoslara müstağrak olup ubûr etdiler.

Andan yüz aded tüvânâ zırh-ı zireh-külâhlı ve tokmak tüfengli iç mehterleri güzer etdiler.

Andan Paşa Kethudâsı Yûsuf Ağa ve Hazînedâr Ca‘fer Ağamız anlar dahi cümle yüz aded pür-silâh meh-i enverden nişân verir iç ağalarıyla ubûr edüp andan sancak ve bayrak ve yemîn ü yesâr andan dokuzar kat mehterhâne segâh faslın ederek ubûr etdiler.

Andan sakkalar ve ba‘zı sarrâc gulâmları ve ba‘zı sâyisân gulâmları ubûr etdiler.

{Sitâyiş-i asâkir-i alây-ı Van}: Ammâ paşanın bu alây-ı azîminin yemîn ü yesârında kat-ender-kat zırh-ı zireh-külâhlı katlâvîli ve tuğulka ve serpenâh ve nemedli ve fetîl giyimli ve ciğni Halebî ve Mısrî ve Gavrî kalkanlı muhteşem ve müzeyyen gök demire gark olup mehâbet ü salâbet sâhibi Sâm u Nerîmân ve Zâl ü Köstehem ve Şağât u Rüstem ve İsfendiyâr ü Bîjen-akrân kırçıl müdebbir yetmiş tasdan geçmiş, semm-i helâhilden kattâl, cümle kâtil-i düşmen, mehîb çehre yarar u nâmdâr dilâverler küheylân atlar üzre ellerinde on yedişer boğum kargı sırıklı ve belleri çifte tabanca tüfengli ve uylukları hıştlı ve atları gaddâre ve bozdoğan topuzlu ve Ferhâdî külünklü ve cümle polad yancıklı atlar üzre cümle çıt-a-çıt selâma durup ibtidâsı sağ kol ve sol kol ve yaşlı ve taşlı ve Hasanî ve Hüseynî nâmân kullar yigirmi yedi aded ağalarıyla selâma durmuşlar idi.

Andan Bitlîs Hânı kethudâsı bin aded güzîde asker ile andan Hakkarî Hânı kethudâsı beş bin asker ile andan Mahmûdî Hânı İbrâhîm Beğ bizzât bile sekiz bin asker ile selâma durdu ve bin kadar askerle Şirvân beği ve bin kadar âdem ile Müküs beği ve Kesân beği ve Bâyezîd beği ve Hizân beği ve Pinyanişî beği ve Bîzeduş beği ve Karkar beği ve Ağakis beği ve Benî Kutur beği Esbsüvâr beği ve Karni beği ve Hiron beği ve Zîrıkî beği ve Muş beği ve Âdilcevâz beği ve Ercîş beği ve Bârgîrî beği ve'l-hâsıl Van eyâletinde yigirmi dörd sancak beğleri kethudâlarını biner aded Ekrâd askerin paşanın **[248a]** selâmına gönderdiler ve kırk yedi aşîret beğleri askerleriyle kendüleri selâma geldiler.

İllâ Mahmûdî beğinden Evliyâ beğ ne kendüsi ve ne kethudâsı ve hedâyâsı gelmedüğünden paşa, "Olmaya illâ hayr" deyüp yemîn ü yesârda mevc mevc ve fevc fevc selâma duran deryâ-yı Van ve Kürdistân asâkir-i firâvânına selâm vererek kâmil dörd sâ‘atde Çaybaşı'ndan Van'a gelince kilt-â-kilt seksen bin asker-i İslâm var idi.

Paşa ol şiddet-i hârdan ve izdihâm-ı benî Âdemden muztarr-ı hâl olup "Selâm alanlar ileri gitsin", deyü fermân etdiklerinde asker-i bî-pâyân "Taraf-ı Van" deyüp gitdiler.

Paşa âheste âheste giderken "Sultânım Âsitâne-i sa‘âdetden ulak geldi" dediler.

Derhâl Kaya Sultân'ın Yıldırım kapucusu yıldırım gibi gelüp paşaya at üzre mektûbları verüp eydür: "Sultânım, İslâmbol'da kul gulüvv edüp İpşir Paşa'yı pâdişâhdan alup kellesin kesüp yeniçerilerin Atmeydânı'nda başını bir ayak yolu üzre kodular ve Müftî Ebû Sa‘îd'in hânesin yağma etdiler ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve Kara Murâd Paşa kapudan iken vezîria‘zam oldu." deyü haber getirince,

{Hakîr eyitdim: "Bitlîs hânının sultânıma gönderdiği mektûbda ‘İpşir Paşa'nın katli haberin istimâ‘ edersüz’, dedüğü istihrâc geldi, zuhûr etdi ve inşâallah bir mâl-ı gâ’ib dahi zuhûr eder dedüğü dahi hâsıl olur" dedim. Hemân},

Mühürdâr Osmân Ağa eydür: "Sultânım, İpşir Paşa bizi Van'a sürdü kim cümleden melik-i müstakil vezîria‘zam ola. Hamd-i Hudâ İslâmbol'dan çıkup Van'a işte dâhil olunca şiddet-i şitâ ve renc [ü] anâ çekerek kâmil üç ayda katli haberi geldi *elhamdülillah*. Hemân sultânım şimdi tedârik oldur kim, çünki İpşir mürd oldu, Van'a bu askerimizle girmeyüp Van taşrasında meks edüp ya Erzurûm'u ya Bağdâd'ı arz edelim." deyü mühürdâr, paşaya bu gûne kelimâtlar edince hemân,

Paşa-yı âkıbet-endîş eydür: "Bre sefîh! Ulan senin ne hakkındır kim Âl-i Osmân'ın mühür sâhibi vezîrine zebân-dırâzlık edüp mürd oldu, deyü hamd etmek ne lâzımdır. Ya Van mansıbına biz İpşir Paşa sözüylen mi geldim. Yohsa fermân-ı pâdişâhîyle sorguc-ı pâdişâhî takınup serdâr-ı mu‘azzamlık ile mi geldim. Sen ne bilirsin? Tutun şu nâmerdi" deyüp mühürdâra at üzre ol kadar topuz-ı mücevher urdu kim topuz pâre pâre oldukda yine mütesellî olmayup "Tiz cellâd" dedikde derhâl selâma duran Van a‘yânları ve Hünkâr kapucubaşısı Kabakulak Mustafâ Ağa, paşanın rikâbına sarılup ricâ edüp mühürdârı cellâd-ı nâmerd elinden güc ile halâs edüp yine paşa tarafeynde kat kat duran Van askerine selâm vererek ubûr ederken Van'ın cümle piyâdegân askeri nümâyân olup selâma durdular.

Bir tarafa hisâr eri ve sağ cânibe azebistân eri cümle pür-silâh tüfeng-endâz, andan Van kal‘asının Yeniçeri Ağası Abdî Ağa yedi oda yeniçeri cümle iki bin piyâde ve müsellah tüfeng-endâz yeniçeriyân sağ tarafda ve beş yüz topcıyân ve beş yüz cebeciyân sol tarafda pür-silâh tüfeng-endâzlar selâm alup paşanın önü sıra yeniçeriler dahi ileri topcılar dahi ileri cebeciler dahi ileri paşanın sekban ve sarıca dayıları ve bölük kâtibleri cümle piyâde gidüp gülbâng-ı Muhammedî çekerek saf saf giderken *el-azametullah* kal‘a-i Van'ın zîr ü bâlâsından üçer kerre gülbâng-ı Muhammedî sadâsı gelüp andan ale'l-akîb bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atup üçer kerre tüfeng u top şâdumânîleri olup kal‘a-i Van murg-ı semender-vâr âteşleri nişân içre kalup karpuz kadar gülleleri Van deryâsı üzre seküp giderdi.

Paşa bu hâli görüp barûd gibi tutuşup eydür: "Hay nâmerd dizdâr, Sultân Murâd Hân efendimle yine bu mahalle geldikde bu kadar top atılmadı. Şimdi bu kadar barûd-ı siyâh vakfullahdan isrâf oldu" deyü dizdâra gazaba gelmişken hemân Van'ın İskelebaşı köyüne karîb geldikde Van kayasının evc-i âsumâna çıkmış yerlerinin ta ortalarından birer yaylım şayka toplarına âteş edüp sepet sandûkası kadar taş gülleler kimi Van sahrâsına kimi Van deryâsına düşünce paşa dibelik âteş-i mahz olup bir atlı mehter dizdâra, atmasın deyü tenbîhe gitdi. Ammâ ne fâ’ide, atılan gülle ve yanan barûd gerü gelmez. Bu hâl üzre paşa şehir halkının istikbâline çıkan bây [u] gedâlara selâm vererek bin altmış

beş Receb'i âhirinde İskele kapusundan içeri Van'a dâhil olup şehir içinde ahâlî-i esnâfât şâhrâh üzre pâyendâzlar edüp ve tarîk-ı âm üzre niçe yüz kurbânlar kesilüp paşa sarâya dâhil olunca Müsellim Arganalı Ahmed Ağa dîvânhâne-i Van'da bir sımât-ı Muhammedî çeküp bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim gûyâ ziyâfet-i Bitlîs Hânı idi.

Cümle Kürdistân askeri ve a‘yân-ı Van bu ni‘met-i uzmâ ile def‘-i cîy‘ân eyleyüp "Ba‘de't-ta‘âm ve'd-du‘â vü senâ dîvân-ı pâdişâhîdir", deyü dokuzar kat **[248b]** mehterhâneler çalınup ba‘dehû bin bir ayak bir ayak üzre kat-ender-kat durup çavuşlar alkışlayup, "Şikâyetçi var mı?", deyince netîce-i merâm yedi kimesnenin gûnâ-gûn da‘vâları dinlenüp şer‘ ile edâ-yı hak olunup yedi kimesnenin katillerine fermân-ı şehriyârî var iken anları kaldırdup kal‘aya fermân edince hemân dîvânda eli kavuşup duranlardan dörd âdem dîvândan firâr edüp üçü dîvânda tepesi üzre ser-nigûn olup sarı‘ dutdular. Meğer bunlar ve firâr edenler Van Paşası Şemsi Paşa oğlu Mehemmed Emîn Paşa'nın Van'a kapanup isyân etmesine bâ‘is ü bâdî olanlardan bu firâr edenler imiş. Der-akab anları keşân-ber-keşân getirüp dîvân-ı pâdişâhîde ba‘de's-subût huccet-i şer‘iyye ile kellelerin tenlerinden cüdâ olup öbir ser-nigûn olup düşen ihtiyârları kal‘aya fermân etdüğünden sonra kapucubaşı hatt-ı şerîfi dîvân-ı pâdişâhîde dîvân efendimiz Gınâyîzâde Alî Efendi destine verüp ol dahi savt-ı a‘lâ ile alâ mele’i'n-nâs kırâ’at edüp yetmiş aded âdemin kelle-i bî-devletleri Dârü's-saltanati'l-aliyyeye fermân olunup yetmiş âdemden kırk beşi anda mevcûd bulunup cümle huzûr-ı paşaya dest ber-kafa kayd [ü] bend ile gelüp cümlenin cürmleri su’âl olunup "Şehrimizi harâb u yebâb etdirüp top güllesiyle hânedânlarımız berbâd etdirüp bu kadar âdem kılıçdan geçmesine bu zorba ve aşkıyâlardır." deyü şehâdet eylediklerinde paşa eydür: "Bugünkü gün pâdişâhımın vekîl-i mutlakı ve serdâr-ı mu‘azzamıyım. Bu yedi âdemi vekâletim hasebiyle âzâd etdim, ammâ bu otuz sekiz âdemin haklarından gelirim. Tiz cellâdlar, kaldırın!" deyü sekban u sarıca bu mücrimleri kaldırup kal‘aya götürdüler. Biri giderken yolda cân verdi.

Ba‘dehû Vanlının nefy-i beled azl-i ebed etdikleri Hüsrev Paşa yeğeni Süleymân Beğ'i,

.....(1 satır boş).....

Cümle huzûruna getirdüp yine kendülerine ağalıkları ibkâ ve mukarrer olunup sâ’ir ağalara ve gayrı erbâb-ı menâsıba cümle hil‘at-i fâhireler giydirilüp herkes vatanına bî-cân gider gibi gitdiler. Zîrâ cümle Van kulu Mehemmed Emîn Paşa kapanduğunda âsî olmuşlar idi. Ba‘dehû mısra‘,

Dağılun bîçâreler çün kaldı dîvân erteye

Mısra‘ı mazmûnunca cümle halk hânelerine gidüp paşanın cümle askeri Van kal‘ası içre sâkin oldular. Hulâsa-i kelâm, ol gice paşaya mücrim ü müttehem âdemlerin halâsiyçün ve gayrı erbâb-ı hizmetin tecdîd-i menâsıblariyçün gice sabâha dek sekiz yüz kise geldi. Ba‘dehû ale's-sabâh beyt:

Seher-çın germ olup bâzâr-ı mihrün

Asar altun terâzûsın sipihrin

Anınçün zühre germ etmişdi bâzâr

Ki nakd-i ömre kazgan Müşterî var

deyü paşa-yı âkıbet-endîş ser-i kârda olmak içün pes ü perdeden bir iş görmeğe kasd edüp ale's-sabâh cümle a‘yân u kibâr ile ve yeniçeri ağası ve müftî ve nakîbü'l-eşrâf ve monlâ ile kola binüp Van kal‘asının ta‘mîr ü termîmi ve muhtâc olan rahnedâr yerlerin keşf ederken gördü kim Van'ın cânib-i şimâlîsinde Van kayasına muttasıl kûh-ı bî-sütûn var. Hâk-i amber-âsâ yığılmış bu toprak bu kal‘aya neden yığılmışdır kim bu toprakdan *Allahümme âfinâ* düşman bu kal‘aya zafer bulur deyü su’âl etdi.

Cümle ihtiyâr-ı Van eyitdiler: "Sultânım, bu türâbı üç yılda bu Van kayasına Timur sürüp yığmışdır. Âhir zafer bulamayup yıkılup gitmişdir. Sonra sene (---) târîhinde Kel Rüstem Hân yedi ay bu kal‘ayı muhâsara edüp bu türâb üzre dahi türâb yığup kal‘aya zafer bulma sadedinde iken Âl-i Osmân tarafından Demirkazık Halîl Paşa ve Kara Murtezâ Paşa imdâda yetişüp Kel Rüstem Hân metrislerin bırağup firâr ederken biz dahi Van'ın üç kapusun açup ale's-seher ceyş-i Acem'i basup kıra kıra sekiz bin kelle ve üç bin diri ve yetmiş bin gülle ve bin şüdde barûd ve sekiz yüz katar deve ve bu kadar bin kara çubuk atlar ve sâ’ir hayme vü hargâhlar ve bu kadar ordu-yı bâzâr-ı şâhî ve üç yüz yigirmi aded darbzen top-ı sipâhî ve yigirmi aded balyemez top-ı gümrâhî bırakdırup ana göre mâl-ı ganâ’im bırakdırup hâlâ ol zamândan berü bu türâb yığılı kalmışdır" dediler.

Hemân paşa-yı müdebbir eydür: "Gel e kethudâ! Benim cümle otaklarım bu mahalle kurup cümle askerim bu mahalde haymeleriyle meks eylesin ve cemî‘i eyâlet-i Van'da yigirmi yedi sancak beğleri ve ocaklık hâkimleri Van'a gelüp hizmet-i pâdişâhîde bulunup bu toprağı Van deryâsına döküp bu kal‘ayı türâbdan tathîr edelim." dedikde cümle hâs u âm "Allah âsân getire, devletli vezîr!" deyüp *"Bismillahirrahmânirrahîm"* deyüp ibtidâ kendüleri yedi kerre eteğiyle **[249a]** toprak taşıyınca azamet-i Allah cümle iç ağaları ve cümle Van ağaları toprak taşımağa başlayup şehirde dellâllar nidâ edüp herkes gele ve köle ve külfesi ve tobrasıyla kal‘a altındaki toprağı taşımağa başlayup deryâya dökerlerdi. Hemân paşanın serâperdesi ve cümle askerinin hayme vü hargâhları ve cümle Van askerinin bârhâne ve bâr [u] bengâhları sahrâ-yı Van'a kurulup cümle vâdî-i Van sâhil-i bahre varınca hayme-i çetr-i mülemma‘lar ile ma‘mûr u âbâdân olup der-akab pa(di)şa-yı dûrbîn-fikr destine kilk-i cevâhir-nisârın alup eyâlet-i Van'da ne kadar sancak beğleri ve ocaklık hâkimleri var ise cümlesine tuğrâ-yı garrâ çeküp yarlığ-ı belîğ-i şâhî tahrîr etdirüp "Mekke ve Medîne pâdişâhına mutî‘ u münkâd iseniz elbette hizmet-i pâdişâhîye gelüp Van kal‘ası derneğine gelesiz!" deyü her sancağa birer ağa emr-i pâdişâhîler ile cemî‘i Ekrâd ümerâlarını da‘vete gitmede.

Beri tarafda bu hakîr-i pür-taksîr görmediğim diyâr olmağile Van kal‘asının seyr [ü] temâşâsın etmede.

Sitâyiş-i kûh-ı yetîmân-ı gâr-ı Âd, ya‘nî Kahkahâ-yı İremezâtu'l-imâd, sedd-i celîlü'ş-şân ve kaviyyü'l-bünyân, şehr-i gâzîyân, dâr-ı îmân, ya‘nî kal‘a-i Van

Müverrihân-ı Rûm u Arab u Acem ve bu bilâdları kırat be-kırat tahrîr eden Müverrih Mıkdısî-i kıdem kavillerince ibtidâ bu Van kal‘ası kayasında sâkin olan kavm-i Âd'dır. Zîrâ cemî‘i Kürdistân'da ve diyâr-ı Ermenîstân'da Nemrûdîler ve Âdîler sâkinler idi kim anlar kadd [ü] kâmet

sâhibi olduklarında rîh-ı şedîde tahammül edemeyüp cümle Âd kavmi Kürdistân dağlarında ve gayrı diyârlarda ne kadar ulu dağlar var ise anda gâr-ı yetîmânlar ve kehf-i hânedânlar yapup sâkin olurlar idi.

Hikmet-i Hudâ anlara cemî‘i kûh-ı seng-i hârâlar musahhar imiş kim Van kayaların peynir gibi oyup mağaralar etmişlerdir kim her gâra bin aded asker-i çapur girse gâ’ib olur. Hücre hücre kâ‘a kâ‘a dîvânhâneler var kim anlarda olan hendese üzre atabeleri zîh zîh pervâzlı ve hurde tasarruflu taşlardan oyma dollâb ve kilvî ve medüne ve raf sergenler var kim şimdiki asrın üstâdları ana bir tîşe urmada âcizlerdir. Ve cümle mün‘im ve maldâr kavm imişler kim kubbe ve tavân yerlerine ve kemerlerine varak altunu gûyâ elleriyle sığamışlar. Böyle gâr-ı münakkaş ibret-nümûn bir diyârda yokdur. İllâ Şâm yoluyla hacc-ı şerîfe giderken Hazret-i Sâlih'e kayadan bi-emrillah köçeğiyle deve çıkdığı Nâka kayası kurbünde Hazret-i Hûd şehri ki hâlâ yere geçmiş kayalardır. Ol kayalarda dahi Van kayası mağaraları gibi gâr-ı garîbler vardır. Ammâ bu Van'ın gârları anlardan büyükdür ve musanna‘dır.

Ba‘dehû Cenâb-ı İzzet bu Âd kavmine Hazret-i Hûd ibni'l-Halûd ibn Âd'ı nebî gönderüp bu kavmi dîne da‘vet etdiğine delîl-i kat‘î âyet, sûre-i (---) [42] âyeti nâzil olup birisi İslâm ile müşerref olmayup Hazret-i (---) ve karındaşı Hazret-i Hûd'a te’ezzîler ederlerdi. Âhir Cenâb-ı Bârî kavm-i Âd'a bir rîh-ı akîm verüp bunları gârlarında ve sahrâlarda ol rîh-ı sarsar birbirine ura ura helâk olduğuna sûre-i (---) (---) âyet, [43] âyeti delîldir kim niçe bin kütüb-i mu‘teberelerde ve cümle tefâsîrde musarrahdır. Hatta bir âşık Türkîce bu ebyâtı Âd kavmi hakkında demişdir. Beyt:

Dünyede ol yel bir kez esipdürür

Âd kavminin kökin kesipdürür

{Ve kabr-i Hûd Nebî diyâr-ı Yemen'de şehr-i Murabbıt'da medfûndur}.

Anlardan sonra bu Van kayası niçe yüz devlete intikâl edüp âhir Hazret-i Risâlet vilâdetinden sene 1600 mukaddem Hazret-i Dâvûd-ı Nebî asrında Melik Câlût bu Van kayası üzre bir deyr-i pür-dîr inşâ eder. Melik Câlût'u Hazret-i Dâvûd sapan-ı Dâvûdîsiyle katl edüp mezkûr kenîse niçe mülûk destinde âyîngâh-ı Nasârâ olup âhir vilâdet-i Resûl-i Kibriyâ asrından sene 881 mukaddem İskender-i Kübrâ destine bu yüzden girmişdir. Be-kavl-i Mıkdısî İskender-i Kübrâ diyâr-ı Çamapur'a giderken bu Van kayasının sahrâsında serâperde-i İskenderîsiyle meks edüp bir ferd-i âferîdenin haber-i âgâhları yok iken Van kal‘asının hâkimlerin ve mezkûr deyrın bıtrîk u kıssîs u ruhbânların aşağı serâperdesine da‘vet edüp eydür: "İnşâallah ben diyâr-ı Çamapur'a giderim. Andan Dârâ Şâh üzre giderim, ammâ bî-ma‘nâ bâr-ı sakîllerim vardır. Sizde emânet dursun. Zîrâ sizin kal‘anız cümle mağaralardır ve deyriniz dahi cemî‘i Nasârâların ma‘bedgâhlarıdır kim benim bu sandûklarım sizde Allah emâneti olsun" dedikde anlar da üç yüz aded sandûkaları alup İskender'in üç dörd yüz âdemiyle derd [ü] belâ çekerek **[249b]** bu sandûkaları kal‘a içine koyup muzlim mağaralarda pinhân idelim derken hemân üç yüz aded sandûkaların kapakların taşradan gelen üç yüz {aded} İskender âdemleri açup derûn-ı sandûkalardan dahi üçer âdem pür silâh çıkup cümle taşradakiler ile bir iki yüz müsellâh âdemler ejderhâ gârından çıkar gibi sandûkalardan Van gârlarına girüp çıkup dal kılıç olup

Van kal‘asında olanlara tarfetü'l-ayn içre bir kılıç urup kimi havf-i şemşîr-i âteş-tâbdan kendüyi Van kayalarından aşağı atup pâre pâre olup ibtidâ İskender bu hîle ile kal‘a-i Van'ı feth edüp deyr-i Câlût'a "Vang" deyü nâm koydu.

Lisân-ı Ermenî'de vang, kenîseye derler. Lisân-ı Rûm'da bu Van'a (---) (---) (---) Aleksandıra derler, Aleksandıra İskender demekdir.

Andan İskender-i Kübrâ bu Vang'ı dahi ziyâde imâr edüp ma‘bedhâne etdi. Andan hâlâ bu vang ismi Van'un kalup galat-ı meşhûru elsine-i nâsda Van derler.

Ba‘dehû İskender vefâtından sene 882 sonra vilâdet-i Fahr-i Âlem asrında bu kal‘a-i Van Enûşirvân-ı Ekâsire-i âdil'e değdi.

Ba‘dehû Hazret-i Risâlet-penâh'a kırk yaşında [44] âyeti ile Cibril-i Emîn vesâtatı ile nübüvvet geldikde cemî‘i küffâr diyârlarına yarlığ-ı belîğ yazup birer sahâbe-i güzîni elçi gönderüp Hazret-i Ebâbekr'i Van diyârına gönderüp İslâma da‘vet etdikde Van kal‘ası içre olan Câlût deyrinin ruhbânı Hoca Nakdî-i Kakrîzî İslâm ile müşerref oldu. Anı görünce on iki bin Enûşirvânî Ermenî tâ’ife îmâna gelüp Hoca Nakdî'yi Hazret-i Ebâbekir hâkim edüp mezkûr deyri Hoca cevâmi‘ etdi.

Ba‘dehû Hoca Nakdî merhûm olup Yezdcird neslinden Tâceddîn-i âlîşân hâkim olup kal‘a-i Van'ı müceddeden imâr edüp aşağı kal‘ayı Tâceddîn Şâh binâ etmişdir.

Andan sene 811 târîhinde Âzerbaycân pâdişâhlarından Karakoyunlu Yûsuf-ı Celâyirî'ye değdi. Ol dahi Timur havfinden Âl-i Osmân'ın Yıldırım Hân'ına firâr edüp yine Âzerbaycân şâhlarından Akkoyunlu Uzun Hasan-ı Bayındırî Timur'a mutî‘ [u] münkâd olup Timur'un rikâbında piyâde yürüdiğiyçün diyâr-ı Âzerbaycân'ı ve şehr-i Ahlat'ı ve kal‘a-i Van'ı Timur Hân Uzun Hasan'a ibkâ ve mukarrer etdi.

Andan kal‘a-i Van-ı Âzerbaycân, sene 955 târîhinde Şâh Tahmasb'a değdi.

Ba‘dehû sene 956 târîhinde Sultân Süleymân hilâfetinde Şâh Tahmasb karındaşı Elkas Mirzâ {ibn Şâh İsmâ‘îl} Şirvân ve Şâmakı'da şâhvar-ı âlîşân iken karındaşı Tahmasb Şâh'ın havfinden Elkas Mirzâ firâr edüp Âl-i Osmân'dan Süleymân Hân'a gelüp Acem diyârın nehb ü gâret etdirmeğe delâlet edüp Makbûl İbrâhîm Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup umûmen kapukulu ve eyâlet-i Anadolu ve Karaman ve Mar‘aş ve Diyârbekir ve Şâm ve Haleb ve Trabulus ve Irâk ve Adana eyâletleriyle kâffe-i Kürdistân askeriyle serdâr-ı mu‘azzam Elkas Mirzâ i‘ânetiyle deryâ-misâl asker olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Van sahrâsına asâkir-i firâvân hayme vü hargâhlarıyla meks etdiklerin derûn-ı kal‘ada mütehassın olan kavm-i Acem salâbet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyeceklerin bilüp havflerinden amân ile kal‘anın miftâhların Serdâr Makbûl İbrâhîm Paşa'ya {sene 940} teslîm edüp derûn-ı kal‘adaki Kızılbaş-ı bed-ma‘âşlar Karnıyarık kal‘asına gitdiler. Hatta yevm-i mezbûrda kal‘a-i Amîk ya‘nî sûr-ı Amuk miftâhları ve kal‘a-i Savân ve kal‘a-i Vastân ve kal‘a-i Kepân mezkûr dörd pâre kal‘anın miftâhların Mahmûdî Beği Emîn Beğ serdâra teslîm etdüğinden hükûmeti ve kal‘aları kendüye ihsân olundu.

Andan kal‘a-i Cerem ve kal‘a-i Bidkâr ve kal‘a-i Bârgîrî ve kal‘a-i Rosni ve kal‘a-i Hal ve kal‘a-i Tennure bu zikr olunan kılâ‘-ı metînelerin hükkâmları ve cümle kavm-i Ekrâd mutî‘ [u] münkâd olup mezkûr kal‘aların miftâhların serdâr-ı mûmâ-ileyhe teslîm edüp serdâr-ı mu‘azzam eyâlet-i Van'ı Şâm vezîri Koca Hüsrev Paşa'ya ihsân eyleyüp karâr etdi. Ammâ Kürdistân hânlarının çoğu Bitlîs Hânı Şeref Hân gibi Şâh Tahmasb'dan tac giyüp âyende vü revende guzât-ı müslimîni rencîde-hâtır edüp rehzenlik etdiklerin ve Van kal‘asıyla kırk üç pâre kal‘aların fethi haberin müsta‘cel ulaklar ile Haleb meştâsında Süleymân Hân'a bildirdi.

Andan sene 940 târîhinde Süleymân Hân atf-ı inân-ı cânib-i Tebrîz ve Bağdâd-ı dilsitân edüp gitmede. Beri cânibde kal‘a-i Van'ı ibtidâ hâkim-i Âl-i Osmân olan Hüsrev Paşa Van'ı imâr etmede. Şâh-ı bed-fi‘âl Van'a Âl-i Osmân'ın istîlâ etdüği haberin alup İrân ve Turan askeriyle Van üzre gelmeğe kasd idince hemân Serdâr İbrâhîm Paşa Van'dan deryâ-misâl asker ile şâh üzre müteveccih olup Van'dan cânib-i şarka ve şimâlî tarafında diyâr-ı Salmas'a gitdi kim Van ile Salmas'ın mâbeynehümâsı yedi fersahdır.

Şâh-ı gümrâh serdâr-ı mu‘azzamın geleceğin istimâ‘ edüp cânib-i Isfahân'a cân atup gitdi. Serdâr-ı zafer-mu‘tâd kuvvet-i asâkir-i bî-dâd ile Tebrîz kurbünde Es‘ad-âbâd nâm mahalde çetr-i mülemma‘la **[250a]** meks etdikde cümle a‘yân-ı ümerâ-yı kibâr ve ulemâ-yı sülehâ-yı kübbâr-ı Tebrîz-i dilâvîz kavmi Serdâr İbrâhîm Paşa'ya hedâyâlarıyla gelüp mutî‘ olduklarından şehr-i Tebrîz asla nehb ü gâret olunmadı.

Ba‘dehû Kızılbaş-ı bed-ma‘âşın kânı olan Kızılcayayla'yı nehb ü gâret etmeğe Ulama Paşa'yı on sekiz bin askere serdâr edüp gönderdi. Âhir Ulama Paşa Kızılca dağda bi-emrillah münhezim olup az asker ile Tebrîz altına serdâr-ı mûmâ-ileyhe gelüp dahi ziyâde asker koşulup Tebrîz kurbünde Ucân yaylası ve Hoy ve Merende ve Tesûy ve Salmas diyârların nehb ü gâret edüp dârların Kızılbaşların başına dar edüp cümle guzât-ı müslimîn Kızılcayayla'da münhezim olduklarının intikâmın alup bî-hisâb mâl ile zîr-i Tebrîz-i dilâvîzde ordu-yı İslâm'a mansûr [u] muzaffer dâhil olup andan yine yigirmi günde Kutur derelerinden ve Pinyaniş Ekrâdı içinden Van'a dâhil olup kal‘a-i Van'ı dahi imâr etdiler.

Andan Bitlîs Hânı Şeref Hân Acem'e firâr etdiğinden eyâlet-i Bitlîs Ulama Paşa'ya Acem diyârın gâret etdüği mukâbelesinde ihsân olundu.

Ba‘dehû serdâr-ı mûmâ-ileyh Bitlîs ve Hazzo ve Mefârikîn ve Diyârbekir üzre Bağdâd altına varup Süleymân Hân Bağdâd'ı muhâsara etmiş bulunup serîr-i pâye-i âlîsine yüz sürüp kırkıncı gün {sene 941} kal‘a-i Bağdâd feth olup ba‘de'l-feth avdetde diyâr-ı Alman'da Nemse kralının Belgrad üzre hareketin istimâ‘ idince ale'l-acele der-i devlet'e varup diyâr-ı Alaman'da kal‘a-i Ardod ve kal‘a-i Islankoman ve kal‘a-i Vokin ve kal‘a-i Varadin ve kal‘a-i Ösek nâm yetmiş altı pâre kal‘alaları feth edüp mansûr [u] muzaffer Dârü's-sa‘âdeti'l-aliyye tarafına atf-ı ınân edüp gelirken Van ve Âdilcevâz nâm kal‘alardan feryâdcılar gelüp Şâh-ı gümrâh Van'a ve Âdilcevâz'a istîlâ etdi, deyü haber gelince hemân Süleymân Şâh def‘a-i sânîde,

Azîmet-i Süleymân Hân be-dârü'l-mülk-i Acem ve feth-i kal‘a-i Van

Sene 955, mâh-ı Saferi'nin fî 18. günü sa‘âdetle Şehzâde Cihângîr'i ile Üsküdar'a çıkup andan deryâ-misâl asker ile kat‘-ı menâzil ederek Seydî Gâzî Sultân nâm mahalle varınca vilâyet-i Saruhan vâlîsi olan ciğer-kûşesi Selîm Hân ser-çeşme-i şehzâdegân ordu-yı hümâyûna gelüp takbîl-i enâmil-i pâdişâhî ile şerefyâb olup Rûmeli diyârının hall [u] akdine nâmzed kılınup Dârü's-saltanati'l-aliyye olan taht-ı sânî Edirne'ye gönderildi.

Andan {Süleymân Hân} tayy-ı merâhil ederek Akşehir altında meks-i hıyâm edince Şehzâde Bâyezîd Hân mutasarrıf olduğu Konya askeriyle gelüp zü'l-cenâheyn askeriyle selâma durup alem-i Server-i Kâ’inât nümâyân olunca Şehzâde Bâyezîd atından piyâde olup babası Süleymân Hân'ın pây-ı semendine yüzün sürdükde pâdişâh-ı Cem-azamet tahsîl-i sürûr-ı ıyd-ı adhâ etdi.

Andan Şehzâde Bâyezîd'i eyâlet-i Karaman askeriyle alup "Gazâ-yı Van" deyüp gitdi.

Andan menâzil kat‘ ederek kal‘a-i Sivas'a geldi. Anda Amasiyye hâkimi olan Şehzâde Mustafâ Hân ebinin ciğer-kûşesi idi, gelüp pây-pûs-ı Süleymân Hân'ı takbîl etdikde Süleymân Hân şâd u hândân oldu. Ol şehzâde-i civân-bahtı dahi Amasiyye askeriyle alup menzil-be-menzil kal‘a-i Erzurûm altında serâperde-i Süleymânîsi ile meks etdi. Anda on gün tekâ‘üd edüp asâkir-i deryâ-misâl cem‘ oldu.

Andan konak-be-konak Âdilcevâz'a gelüp meks etdikde kal‘aya istîlâ eden Kızılbaş-ı evbâş karâr idemeyüp kimi gemiler ile kal‘a-i Van'a ve kimi kal‘a-i Vastân ve Taht-ı Van'a firâr edüp Âdilcevâz kal‘asın mu‘attal bırakdılar. Bu Âdilcevâz kal‘ası altında pâdişâh-ı âlî-vakâr Ulama Paşa'yı ve Karaman beğlerbeği Pîrî Paşa'yı kırk bin asker ile Van kal‘ası muhâsarasına gönderdiler.

Anlar zeyl-i Van'a varup meterislere girüp niçe bin asâkir-i İslâm etrâf-ı Van'da diyâr-ı Acem'i harâb u yebâb edüp âlet-i mülâhaza Van'ı muhâsara etmişlerdi. Pâdişâh-ı Dârâ-kişver on günde şehr-i Tebrîz-i dilâvîz sahrâsına varup Şâh Tahmas'ın birâder-i kîhteri olan Elkas Mirzâ'nın iğvâsıyla yine Elkas'ı serdâr edüp kal‘a-i Hemedân ve Dergezîn ve Erdebil ve Nihâvend ve Kum ve Kâşân ve Kazvîn ve Merâğa ve Esedâbâd ve şehr-i Ucân ve şehr-i Rey ve şehr-i Isfahân-ı nısf-ı cihâna varınca hâk-i Irâk'da ve hâk-i Âzerbaycân'da ve hâk-i İrân-zemînde kırk günde yetmiş altı şehri harâb u yebâb ve ahâlîsin esîr ü kebâb ve hânedânların türâb edüp Elkas Mirzâ ile şehr-i Tebrîz altına ol kadar mâl-ı ganâ’im ile asker-i İslâm geldiler kim bir harbende bir katar bâr-ı şütür müşk [ü] amber-i hâma mâlik olduğu meşhûrdur.

Ammâ Süleymân Hân şehr-i Tebrîz-i dilâvîzi korudup nehb ü gâret etdirmedi ve bir re‘âyâ vü berâyâya ta‘addî olunmasına rızâ-yı hümâyûnları olmadı. Ancak Tebrîz içre şâhın sarâyları ve hıyâbân ve bâğ-ı İremleri alâ rağmi'l-a‘dâ gâret ü hasâret etdirüp yakup yıkup hâke berâber etdi kim eser-i binâdan bir fül kadar bir seng ve hilâl kadar bir hıştî kalmadığı **[250b]** bâlâda Erzurûm'dan sene 1057 târîhinde Tebrîz-i dilâvîze vardığımızda imâret ve harâbî-i Tebrîz cümle tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehû Süleymân Hân taht-ı Tebrîz'den cânib-i garba beşinci günde kal‘a-i Van sahrâsına gelüp Ulama Paşa'yı ve Pîrî Paşa'yı Van meterisinde bulup Sadrıa‘zam Rüstem Paşa'yı yetmiş aded beğlerbeği ile Van kal‘ası fethine me’mûr edüp alâ mele’i'n-nâs amân ü zamân vermeyüp meterislere

girüp fütûhâta müte‘allık re’y [ü] tedbîrleri ihtiyârlar ile meşveret edüp her umûr yerli yerinde oldukda asker-i deryâ-misâl kal‘a-i Van'a sarıca arı gibi sarıldılar. Kâmil dokuz gün on gice döğülüp derûn-ı kal‘ada mutahassın olan Kızılbaş-ı kallâşlar "Amân cığı cığı! Amân ey kayser-i Rûm Âl-i Osmân, dâd amân!" deyü feryâd etdiler. Meğer mukaddemâ Ulama Paşa ve Pîrî Paşa ale'l-gafle muhâsara etdiklerinde cânib-i erba‘adan imdâdları ve zahîreleri gelmediğinden derûn-ı kal‘ada azîm kaht [u] galâ olup amân dediler.

On birinci gün derûn-ı kal‘ada mahsûr olan sipehsâlâr Alîcân niçe tülüngî Kızılbaş-ı rîş-tıraşlar ile bir şeb-i muzlimde kemend-i pesendleriyle kal‘adan nüzûl edüp Elkas Mirzâ'nın haymesine varup dahl düşerler. Elkas Mirzâ dahi Süleymân Hân'dan derûn-ı kal‘adakileri ricâ edüp on ikinci gün sene 955 Recebi'nin yigirminci gününde Süleymân Hân be-dest-i Rüstem Paşa-yı vezîr-i celîlü'ş-şân muhâsarasıyla def‘a-i sânîde feth olunmuşdur.

Ba‘dehû Süleymân Hân kırk gün meks edüp bu kal‘ayı eyle imâr etdi kim ilâ hâze'l-ân dest-i Âl-i Osmân'da böyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı kadîm ve sûr-ı azîm yokdur kim bi-emrillahi Ta‘âlâ yed-i kudret ile kal‘a olmak içün halk olmuş gûyâ Kahkahâ kal‘asıdır.

Bu abd-i hakîr kırk bir sene seyâhatde metîn ve müstahkem kılâ‘lardan yed-i kudret ile mebnî yalçın kayalar üzre Anadolu'da gördüğümüz kılâ‘ların evveli Erzurûm'da Hasan kal‘ası ve Kemâh kal‘ası ve Şebin Karahisâr kal‘ası ve Amasiyye kal‘ası ve Tokad kal‘ası ve Divriği kal‘ası ve Mardin kal‘ası ve İmâdiyye ve Dühek ve Palu ve Birecik ve Arabistân'da kal‘a-i Markab ve kal‘a-i Hasan ve kal‘a-i Şıkıf ve kal‘a-i Zeydâniyye ve kerk-i Nûh ve kal‘a-i kerk-i Kudüs ve kal‘a-i Ermenak, Silifke sancağındadır, ve {Anadolu'da} kal‘a-i Afyonkarahisârı ve kal‘a-i Honaz ve kal‘a-i Şahinkayası ve kal‘a-i Gedüz ve kal‘a-i Davaz bu altı aded kılâ‘lar Anadolu'dadır ammâ diyâr-ı Rûm'un evvelâ Kırım diyârında kal‘a-i Sudak ve kal‘a-i İnkirmân ve kal‘a-i Balıklağa ve kal‘a-i Menkub bunlar dahi acâ’ibdir. Ammâ diyâr-ı Alaman'da olan kal‘a-i Budan ve kal‘a-i Novograd {kurb-ı Segedin} ve kal‘a-i Şıklovişse ve kal‘a-i Varadin {kurb-ı Belgrad} ve kal‘a-i Islankamin ve Belgrad kurbünde kal‘a-i Havâle ve Bosna serhaddinde kal‘a-i Yayiçse ve kal‘a-i Sin ve kal‘a-i Kabin ve kal‘a-i Kilisen ve kal‘a-i Bolagay ve kal‘a-i Risna ammâ Mora cezîresinde kal‘a-i Gördüs ve kal‘a-i Arhoz ve kal‘a-i Anapoli ve kal‘a-i Termis ve kal‘a-i Menekşe ve kal‘a-i Misistre ve kal‘a-i Koron ve kal‘a-i Avarin-i bâlâ ve kal‘a-i Holomiç ve kal‘a-i İnibahtı. Bunlar dahi kayalar üzre metîn kayalardır kim asla bunların dahi havâleleri yokdur.

Ammâ deryâ içre olan cezîrelerde kal‘a-i ibret-nümâlardır ki tahrîr olunur. Evvelâ cezîre-i Rodos'da kal‘a-i Eski Rodos ve kal‘a-i Lindoz, bu iki kal‘a bî-hâ’ildir, evc-i âsumâna berâber kal‘alardır ammâ hâlâ Rodos gibi edîm-i arzda bir kal‘a-i bî-adîl yokdur, ammâ alçakda benî Âdem kârıyla sa‘b olmuşdur. Süleymân Hân bizzât toprak sürüp almışdır. Ammâ bâlâda cümle tahrîr etdiğim kılâ‘-ı metîneler yed-i kurdet ile min indillah havâlesiz kılâ‘-ı sedd-i İskender'lerdir kim ne toprak sürmek ve top urmak ile zafer mümkin değil kılâ‘lardır. Ancak muhâsara ile zebûn olur. Cezîre-i İstanköy'de kal‘a-i Heli ve kal‘a-i Andemâhî kal‘aları dahi evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kayalar üzredir ammâ yine cümle zikr olunan kılâ‘lara kal‘a-i Van ve kal‘a-i Mardin ve kal‘a-i İmâdiyye ve kal‘a-i Dühek ve kal‘a-i Amîk-i Var'dır ammâ cümle kılâ‘lara sultân, {kal‘a-i} Van'dır. Üç sene Timur Şâh yedi kerre yüz bin asker-i bî-pâyân ile toprak sürüp muhâsara edüp bir vech ile zafer bulmayup hâ’ib

[ü] hâsir gitmişdir. Hâlâ kal‘a-i Van'a yığdığı torbahı kûh-ı Demâvend kimi yığılmışdır. Hatta bu kal‘a-i Van hakkında Şeyh Sa‘dî hazretleri Gülistân'ında Van'ı şehrengîz etmişdir. Beyt:

Kızıl Arslan kal‘a-i soht dâşt.

Cemî‘i müverrihân-ı Acem içre kal‘a-i Van'a Kızıl Arslan derler. Zîrâ cümle kayaları surh-endâm kızıl kana müstağrak esed-hey’et bir kal‘a-i pür-salâbetdir. Sahrâ-i bâlâsına âfitâb-ı âlemtâb pertev urdukça kayalarının ba‘zı yerleri la‘lî ve mâvî ve sarı ve yeşil ve kebûdî ve ebrî nakş-ı bukalemun görünür.

Sitâyiş-i sahrâ-i kal‘a-i Van

Hâk-i Âzerbaycân'da diyâr-ı Ermen'de cenûbî ve garbîsi ve şimâlîsi Van deryâsı kıblesi ve şarkîsi ve yıldız tarafı İremezâtü'l-imâd misilli sahrâ-yı azîmin ortasında yükün yükleyüp çökmüş deve gibi arkası evc-i âsumâna çıkmış gûnâ-gûn ebrî ve la‘l-gûn ve nakş-ı bukalemun kaya-yı ibret-nümûndur. İki tarafında deve yükü gibi karnı vâsi‘ altı **[251a]** kûh-ı bî-sütûn gibi boş kayalardır kim kıble tarafındaki kayaları altında aşağı şehri etrâfında başka alçak hisâr varoşudur, ammâ şimâl tarafındaki altı boş kaya kim Timur'un toprak sürdüğü mahalde şehir yokdur. Bir cânibi sazlı bataklıkdır. Garb tarafı Timur toprağıdır, dahi mâverâsı sahrâdır. Bu kaya çökmüş deve gibi oldukda başı cânib-i şarka nâzır Kesikkaya nâmıyla ma‘rûf ve Deveboynu dahi derler. Hakkâ ki gerdân-ı şütür gibi bir eğri kayadır.

Cânib-i şarkîsinde asla top-ı dırâz güllesi irmez Akkirpi kayaları vardır, ammâ alçak dağlardır. Bu kayanın kıçı çökmüş deve gibi oldukda Van deryâsı tarafına, cânib-i garba nâzırdır. Meselâ bu deve kıçına müşâbih olan yerden üç bin altmış adım kayalar üzre havf ide ide kâmil bir sâ‘atde urûc edüp yedi kulle ve yedi kat kapu güzer edüp aşağı Azebcân kapusuna varılır kim en ednâ pest kal‘a dîvârıdır.

Ve bu kal‘a kayaları bir acâ’ib turfe eşkâlde görünür kim niçe yerinde kayalar ejderhâ gibi aşağı sarkmış şehre hâ’il durur. Bi-emrillah başları ve gerdânları ve pençeleri âşikâredir. İm‘ân-ı nazar ile nazar eden bilür ve niçe yerleri esed-hey’et kayalar görünür. Ve niçe sahrâları balık ve neheng-i evreng gibi nümâyândır ve ba‘zı hacerler gemi gibi zâhirdir ve çok sengi ukâb kuşu gibi oturmış kayalardır ve bî-kıyâs kayaları gemi yelkeni gibi çâr-kûşe ve şekl-i müselles ve şekl-i bademî beyâz ve mücellâ kayalardır. Niçe yerleri deve ve katır ve fil ve câmûs gibi mefret ü mehîb kayalardır. Ve niçe yerleri gemi gibi ve kalyon gibi ve kadırga gibi ve hammâm kubbesi gibi ve soffa-i âlî gibi gûnâ-gûn kayalardır.

Ve bu kayalar mâbeyninde niçe kerre yüz bin şahin ve zağanos ve balaban ve miskî kartal ve akbaba ve çaylak ve baykuş ve kırlangıç ve güvercin ve devlengeç ve karakuş ve niçe gûne [vu]hûş âşiyân etmiş vâcibü's-seyr sahrâtullahi azîmdir.

Bu eşkâlde olup bu sıfat ile muttasıf olan seng-i hârânın aşağısından kâmil üç sâ‘atde devr olunur. Sahrâ-i âlînin içi kat-ender-kat altı yüz aded gâr-ı azîmlerdir kim her biri birer kârbânsarâydan nişân verir. Cümle üç kat mağaralardır kim Âd kavmi bu kayaları şem‘-i asel gibi oyup gâr-ı

yetîmânlar inşâ etmişler kim vasfında cihân mühendisleri âcizdir.

Bu gârların niçesinin içinde devdâh hâneler var kim çarhlar ile üstâdlar ibrişim ve iplik ve sicim ve top urganları bükerler ve niçe yüz aded gârda top güllesi yığılmışdır kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Niçesinde niçe kerre yüz bin kantar şette barûd-ı siyâh memlûdur. Niçesinde top tahtaları ve tekerlekleri ve top kundakları ve top palamar âlâtları memlûdur.

Ve niçesinde ok ve yay ve zemberek ve tüfeng ve kılıç ve kalkan ve balta ve teber ve kazma ve külünk ve kürek ve çârpâ ve kumbara ve çarh-ı felekler ve paçarizler ve domuz ayakları ve mancınıklar ve müdevver taşlar ve bî-hisâb elzem-i levâzımından cebehâne ve sâ'ir mühimmâtlar var kim lâ-yu'ad velâ-yuhsâdır.

Hatta mahsûs yüz aded mağara-yı azîmlerde arpa ve buğday ve darı ve çeltikli pirinç ve bakla ve mercimek ve nohud (---) (---) (---) sâ'ir hubûbât var kim hisâbın Hallâk-ı Ezel bilür.

Ve bir gârda cemî'i hayvânın kemikleri yığılmışdır.

Ve bir kehfde bu kadar yıldan berü eski pâbuç ve çarık ve gayrı sarik misilli bî-ma'nâ deriler mâl-â-mâldır.

Ve bir gârda bir sahrıc-ı azîmde bezir yağı ve bir havzda şırlığan yağı ve bir havzda don yağı ve bir havzda say yağı ve bir havzda katran ve bir havzda zift ve gayrı gûnâ-gûn dühniyyât var ve yedi aded havz içre sığır derisinin yünlerin ve câmûs cildinin mûyların kazıyup dilim dilim ve şilim şilim edüp havzı azîmlere mâl-â-mâl edüp üzerine leb-ber-leb bal dökmüşler, kimine bekmez dökmüşler, sığır ve câmûs deriliğinden alâmet kalmayup bir gûne güzel reçel olmuş kim âdem yemek ile doyamaz.

Ve bir gâr-ı kebîrde tuzlanmış balık ve bir kehfde niçe bin câmûs ve sığır ve koyun ve keçi sığın etlerin tuzlamışlar kim hisâbın Allah bilür.

Ve üç aded gâr-ı azîmde tuz mâl-â-mâldır. Ve kırk aded gârda pişmiş darı ekmeği ve peksimat ve un ve bulkur var kim hisâbın Rabbü'l-ibâd bilür.

Ve niçe yüz havzlarda sirke ve bal ve peynir ve zeytun ve zeytun yağı, hatta şarâb-ı bî-hicâb dahi vardır kim müsâlaha içün yahûd mahsûr olan kefere re'âyâ vü berâyâ içün hamr dahi vardır. Hatta bi-emrillah bir gârda neft yağı ma'deni vardır kim kayadan cereyân edüp bir havz-ı azîmin içine rîzân olup ol havz-ı azîm mâl-â-mâl oldukda taraf-ı mîrîden Van defterdârı tüccârlara fürûht eder, bi-emrillâh bir temâşâdır. Ammâ bu gâr dahi şeb [u] rûz mesdûd durur. Hatta bu gârın bir tarafında püşte püşte hâk-i pâk yığılmış durur. *Allahümme âfinâ* bu nefte bir âteş isâbet etse üzerine bu toprağı döküp söndürürler.

.....(2 satır boş).....**[251b]**

El-hâsıl bu Van kayası içre altı yüz aded gârın birisi dahi tehî değildir. Cümle cebehâne ve âlât-ı mühimmât ve levâzımât ile pür olmuş kehflerdir. Hatta Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* çok feth [ü] fütûhâtda bulunup kal‘alar feth etmeğile vukûf tahsîl eyleyüp taşradan kal‘aya ve kal‘adan taşra düşman üzre top atılup niçe kal‘a döğüleceğin ve kal‘adan atılan toplar düşmana ne yüzden zarar isâbet ideceğin bilüp Van kal‘asının ta zirve-i a‘lâsına yigirmişer karış ve otuzar kırkar karış balyemez toplar komuş kim ta dörd sâ‘at mesâfe-i ba‘îdede Erdemit bâğlarında düşman görünce mezkûr toplar Van sahrâsında âdem ve kırk mil deryâsında gemi gezdirmez. Bu kerre düşman bir lu‘bla kal‘a altına girse bu bâlâdaki uzun topların gülleleri mesâfe-i ba‘îdeye gidüp zîr-i kal‘ada olan düşmana zarar etmez mülâhazasıyla koca Süleymân Hân mezkûr mağaraların niçesi kalyon karnındaki top deliklerine mânend delikler delüp her bir gârda birer gûne san‘at-ı usret ile toplar çıkarmış kim âdem gördükde engüşt ber-dehen edüp dem-beste ve hayrân olur. Bir sıra böyle balyemez topları kürsi gibi düşman ve cümle gûne mühimmâtların her top-ı kûb yanına cebehâneleriyle güllelerin hâzır etmiş. Bu toplardan aşağı bir kat dahi olan kehfleri yine delüp birer kat âdem sığar ve taş gülle atar şayka toplar dizmiş. Anların dahi mühimmâtların imâr etmiş.

Andan sonra aşağı varoş kal‘a sengdir. Dîvârları ve burc-ı bârûları üzre Yalı kapusundan paşa kullesine ve Rüstem Paşa kullesine ve Hüsrev Paşa kullesine ve Ortakapu kullesine ve Veled kullesine ve Tebrîz kapusu kullesine varınca kirpi gibi birer kat top dahi dizmişdir kim bu toplar alçakda olmağile kal‘ayı muhâsara edüp meterise giren düşmanı gezdirmez. Bu hisâb üzre kal‘a-i Van'ın dörd kat toplar dizilmişdir kim gûyâ yükün almış bir kalyon gibi yemîn ü yesârında dörd kat topları vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-ı kal‘a-i Van

Bâlâda tahrîr olunan mağaralı kayalar üzre evc-i âsumâna kad çekmiş bir kal‘a-i Kahkahâ-vâr bir hisârı vardır kim cânib-i garbîsinde yedi kat kapu kulleleri vardır. Birbirine nâzır burclar andan cânib-i şimâle nâzır tarafında bölme bölme kayalar üzre üç bölük kal‘a dîvârlarıdır kim içinde azebân tâ’ifesi ve gayrı neferâtları sâkin olurlar. Ve bu şimâl tarafından kayalar içre ta aşağı sazlığa inilir sulak yolu vardır kim bu kullede kirpi gibi balyemez topları vardır.

Andan bu kal‘anın cânib-i kıblesinde ve cenûbunda aşağı şehre nâzır mahalde asla kal‘a dîvârları yokdur. Cümle yalçın kayalar üzre sarây-ı âlîlerin ve yeniçeri ağasının ve başçavuşun ve kâtibinin ve kethudâsının sarâyları ve sâ’ir yeniçerilerin ve topçu ve cebecilerin odaları dîvârları ve şâhnişînleri vardır, yohsa kal‘a dîvârları yokdur. {Bu tarafdan aşağı şehre bakmağa benî Âdem tahammül edemeyüp zehresi çâk olur, *ne‘ûzü billâh.*}

Ve bu mahalde aşağı şehre hâ’il kayalar içre oyulmuş su kullesi yolu vardır kim bu su yoluna topları kipri gibi nâzırdır. Bu su yolu yukaru kal‘anın ta zirve-i a‘lâsından aşağı Horhor suyu kayasına inince bin kademe nerdübân ile inilür. Su alanın yolu başkadır, suya gidenin yolu başkadır kim hîn-i muhâsarada izdihâm olmasun içün Sultân Kılıç Arslan Şâh eyle binâ etmiş. Acâ’ib su yoludur, bir acîb ihsân-ı Hudâdır kim değme kal‘aya müyesser değildir. Cümle kal‘alara taşradan içeri su gider ammâ bu kal‘a-i Van'ın kal‘a kayasından Horhor nâm değirmân yürüden âb-ı hayât suları cereyân edüp Tabahâne içinde taşrada olan bâğ u bâğçe ve bostânları saky edüp deryâya mahlût olur bir âb-ı

latîfdir. Hîn-i muhâsarada sudan asla müzâyaka çekmek ihtimâlleri yokdur.

{Ta‘rîf-i kal‘a-i Kesik ve Deveboynu derler}: Bu kal‘adan mâ‘adâ cânib-i şarkda mukaddemâ deve boynuna benzer dediğimiz mahalde Kesik derler bir kal‘a-i sağîr vardır kim gûyâ deve kellesi üzre bir kulle-i azîm vardır. Ammâ yukaru Yeniçeri kal‘asından aşağıca vâki‘ olmuşdur. Lâkin yine büyük kal‘adan kayalar içre varılur yolları vardır kim başka dizdârı ve başka neferâtları ve başka cebehâneleri ve başka mağaraları vardır kim Tebrîz kapusuna hâ’il başka bî-hâ’il kal‘acıkdır. Buna hod asla bir vecih ile zafer mümkin değildir. Hakkâ ki deve gerdânı gibi birkaç kaya üzre deve kellesine müşâbih bir yalçın kayada bir kal‘a-i sağîredir.

Der-vasf-ı ecrâm-ı kal‘a-i âlî Van: Bu kal‘a-i serbülendi bir vech ile adımlamak mümkin olmadı. Zîrâ her cânibi çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir. Ol ecilden cânib-i edvârında asla handakı yokdur. Ancak şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuş bir kal‘a-i bâlâ-misâldir ve ibtidâ aşağıdan bu kal‘aya urûc ederken yokuş **[252a]** yukaru cânib-i şarka üç bin adımda gücile yedi kulle geçüp İçkal‘a kapusuna varılır kim cânib-i garba nâzır üç kat bâb-ı hadîdlerdir. Gûyâ derveze-i Şirvân diyârında İskender'in binâsı Demirkapu'dur. Bu Van kapuları mâbeynlerinde rûz [u] şeb sayf [u] şitâda beher yevm birer oda yeniçeri ve bir gün azeb-i hisâr ve bir gün hisâr erleri nigehbânlık ve dîdebânlık edüp bir ma‘sûm-ı pâk ve bir hâtûn-ı nâ-pâk bu kal‘a kapusundan içeri komak ihtimâlleri yokdur. Zîrâ bir kere niçe yüz Ekrâd avret libâsıyla bu kal‘aya girüp feth etmişlerdir.

Ba‘dehû Ahmed Ağa nâm bir gâzî-yi benâm-ı hümâm kendü mâlından üç bin aded serdengeçdi dilâverler yazup kal‘aya her tarafdan gemiler ile ve niçe hıyel [ü] mekr ile kal‘aya duhûl edüp derûn-ı kal‘aya istîlâ eden Ekrâd'a şemşîr-i Ahmedî urup niçe yüz Ekrâd kendüleri kal‘adan aşağı pertâb edüp pâre pâre olurlar. Mâ‘adâsını niçe bin eziyyet ile derilerin yüzüp kellelerin ârâyiş-i burc [u] bârû ederler. Bu ma‘reke Murâd Hân-ı Râbi‘de karîbü'l-ahd olmuşdur. Ol asırdan berü kal‘a-i Van'a on oda yeniçeri ağası ta‘yîn olunmuşdur. Anınçün ilâ yevminâ hâzâ Van kal‘asına bir sabî ve bir nâ-ma‘lûm avret komak ihtimâlleri yokdur.

Ve bu kapuların mâbeynlerinde ol kadar zî-kıymet âlât-ı silâh ve cebe vü cevşen vardır kim gûyâ kal‘a-i Eğre ve kal‘a-i Budin kapuları gibi silâh-ı gûnâ-gûn ile müzeyyendir. Bu kapudan gayrı Van'ın yukaru kapusu yokdur ve bu kapudan taraf-ı şarka Kesik kulle başına varınca bu kal‘anın tûlu bin kırk adımdır. Eğer aşağıdan adımlanan üç bin adımı dahi hisâba yâr ederseniz kal‘a-i Van aşağıdan ta İçkal‘anın Kesik kullesine varınca bin yüz adım tûlu olmuş olur. Ammâ arzı iki yüz ve üç yüz adım yerleri vardır.

Ammâ netîce-i kelâm kal‘a-i kapusundan içeri ta Kesik'e varınca bin adımdır ammâ Kesik kal‘aya varınca add olunmaz. Zîrâ başka kal‘adır. Ammâ yine bu yukaru Yeniçeri kal‘asından gider. Kâmil bin adımda dahi derd [u] belâ çekerek ana varılur.

Der-vasf-ı imâret-i kal‘a-i Van

Bu cirmde add olunan kılâ‘-ı sa‘b içre cümle üç yüz aded yeniçeri ve topçu ve cebeci hâneleri vardır kim cümle azeblerdir. Bu mahalde müte’ehhil âdemler olamaz. Ammâ şimâl tarafındaki sahrâya nâzır

Suluk kullesi üzre bölme hisârlar içre müte'ehhil âdemler sâkinlerdir ve kal'a kapusundan taşra yedi kulle ve burçlar mâbeyninde olan hisâr erleri ve kavm-i azebistân cümle evlâd [u] ıyâl sâhibleridir.

Ve bu İçkal'ada ancak bir Sultân Süleymân câmi'i var kim Hazret-i Dâvûd asrında Melik Câlût'un binâ etdüği yerdir kim her divelde ma'bedhâneden gayrı şey olmayup deyr iken ana Ermenîler Vang derlerdi. Hâlâ ol deyrin ismiyle müsemmâ olup Vang'dan galat Van derler. Hâlâ Süleymân Hân Câmi'idir kim minâresi {zelzeleden münhedim olup Yeniçeri Ağası Ömer Ağa nâm ağa minâre-i Muhammedî binâ etdi} ve kubbesi ve sâ'ir sarâyların dam u bâmları ta vakt-i zuhr olmayınca bu imâretler ebr-i kebûtlar içre görünmez. Ta bu mertebe eflâke kad çekmiş kal'a-i serâmeddir. Niçe bin kemândâr pehlivânlar aşağıdan ok atup kal'a aşıramamışlardır. Ammâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi' kal'a-i Revân'ı feth edüp bu Van'a geldikde Pehlivân Sarı Solak'a ve Koca Hacı Süleymân'a ok atdırup kal'a-i Van'ı aşırmışlardır. Hakkâ ki ebr-i kebûdlar içre görünmez bir kal'a-i âlem-ârâdır.

Süleymân Hân câmi'inden gayrı yedi mescid ve bir tekye vardır. Gayri hân ve hammâm ve çeşme ve kârbânsarây ve medâris ve imâret-i dârü'z-ziyâfe yokdur, ammâ üç mekteb-i sıbyân ve on mikdârı küçük dükkân vardır. Lâkin her hânda birer gasilhâne hammâm mukarrerdir. Herkes hânelerine atlarıyla ve katırlarıyla aşağıdan su götürürler ve niçe yerde âb-ı hayâtdan nişân verir buz pâresi gibi suları sarnıçlarda bârân-ı rahmetden cem' ederler, ammâ muhâsarada Suluk yollarından su taşırlar.

Ve mine'l-acâ'ib, ağreb-i garâ'ibden vâcibü's-seyr kal'adır kim kayası dibinden niçe yüz aded kaynak âb-ı hayâtlar çıkup aşağı şehre nüzûl olur.

Manzara-i hatt-ı Kızıl Arslan Şâh: Bu İçkal'a kayasının şehre nâzır kıble tarafında Kesik Top mağarası üzre evce berâber kayanın sînesinde kayayı çâr-kûşe mücellâ edüp niçe satır hatt-ı ibret-nümûn ile rümûz-ı künûzlar tahrîr olunup selef pâdişâhlarının defîne-i mâl-ı Kârûnları ve niçe mutalsamlar tahrîr olunmuşdur.

Der-vasf-ı kal'a-i zîr-i Van: Bâlâda tavsîf olan İçkal'a kayası ki şarkdan garba tûlu dörd bin yüz adım olan kal'anın cânib-i kıblesi zîrinde bir düz vâsi' sahrâda İçkal'adan gayrı havâlesi yok şekl-i müselles bir kal'a-i kavîdir. Batı ve şimâl cânibi mezkûr Kızıl Arslan nâm kal'a ile şekl-i murabba' olmuş olur, ammâ bu aşağı kal'anın yukaru kal'aya muttasıl olan yerinde asla kal'a dîvârı yokdur. Hemân İçkal'a kayalarıdır. Aşağı kal'anın şarkında ve cenûbunda ve garbında kal'a dîvârları vardır. Bu üç tarafından **[252b]** gayrı kal'a dîvârı yokdur. Bir katı gâyet metin ve Şeddâdî ve seng-tıraş ile mebnîdir kim Tâceddîn Şâh binâsıdır. Alçakdır ammâ gâyet metîndir. Dâ'iren-mâdâr dîvârının arzı on ikişer zirâ'-ı melikî kalın ve rıhtım dîvârlardır. Veled kullesinden Paşa Sarâyı Köşkü kullesi'ne gelince kal'a dîvârı yigirmişer arşın kalın dîvârdır ammâ Elmacı Paşa Kullesi tarafı niçe muhâsaralardan sonra binâ olunmak ile gâyet metânet üzre binâ olunup otuz ayak enli dîvârdır kim üzerinde cürd atlılar cirid oynamak mümkündür.

Aşağı kal'a kullelerin beyân eder: Dâ'iren-mâdâr cümle yetmiş aded kulle-i Kâflardır ammâ cümleden Sultân Veled kullesi, kal'a dîvârların muhâfaza eder kirpi gibi toplar ile âmâde bir kulle-i azîmdir. Andan Yalı kapusunda Şâh kullesi ve Paşa kullesi ve Rüstem Paşa kullesi ve Hüsrev Paşa

kullesi ve Kâsım Paşa kullesi ve Süleymân Paşa kullesi ve Ketenci Ömer Paşazâde Mehemmed Paşa kullesinin târîhidir:

Eyledi sa‘y edüp Van'ı müceddeden ta‘mîr,

sene 1055.

Ve Orta kullesi ve Van Ağası Ahmed Ağa kullesi ve ibtidâ fetihde vâlî olan Çerkes İskender Paşa kullesi ve Ulama Paşa kullesi ve Atlı Paşa kullesi ve Yassı kulle ve Nakışlı kulle ve Malmet kullesi ve yine Elmacı Paşa kullesi ve Tebrîz kapusu kullesi ve bu Tebrîz kapusu tarafında Kesik Deveboynu kullesi altında yalçın kayalar üzre otuz sekiz adeddir.

Rıhtım-ı Şeddâdî binâ kulle-i azîmler var kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz ve her birinde birbirine kayalar içre imdâda gidecek yollar vardır kim şâhrâh değildir, anı bilür başka neferâtları vardır kim ol yollarda kulleden kulleye giderler.

Ve bu Tebrîz kapusu kulleleri cümle kirpi gibi topları zeyn olmuşdur. Zîrâ bu aşağı kal‘anın havfi bu Tebrîz kapusu semtindendir. Anınçün aşağı kal‘anın bir cânibi beş kat kalın dîvârlardır, kat-ender-kat kırk aded kulle sedd-i Âd'dır ve bu tarafa nâzır kal‘a-i Deveboynu gûyâ kulle-i Ferhâd'dır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan kulle-i metînelerin önlerinde bir kat dahi alçak hisâriçe dîvârı gâyet kalın ve rıhtım ve Şeddâdî dîvârdır kim serâpâ mazgal delikleriyle ârâste ve köşe-bendler ile pîrâste olmuş hisâriçe ta‘bîr etdikleri dîvâr-ı pesenddir. Ammâ bu dîvâr üzre asla top yokdur ve bu dîvârın iç yüzünde zîr-i zemîn içre kârgîr binâ yollar vardır kim hîn-i muhâsarada düşman bu kal‘aya toprak sürse mezkûr yollardan handak içre sürülen türâbı kal‘ada mahsûr olanlar uğurlayup kal‘ayı gark-ı türâbdan halâs ederler. Mezkûr hisâriçe yolların üç tarafında dahi dâ’iren-mâdâr Yalı kapusundan ta Tebrîz kapusuna varınca kal‘ayı handak ihâta etmişdir. Elli altmış âdem oğlu handak ihâta etmişdir, ammâ alçakdır. Zîrâ çayırlı ve çemenzârlı alçak zemîn-i mahsûldâr bir tarafından düşman muhâsara edüp meterise girilmek muhâldir. Zîrâ bir zirâ‘ mikdârı meteris kazılsa su çıkar. Ammâ la‘în Kel Rüstem Hân İrân-zemîn askeriyle bu kal‘a altına çöküp bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden toprak süre süre handak kenârlarına gelüp amelî türâb ile meterise girmişdir.

Ammâ Tebrîz kapusu tarafı handakı yüz arşun arîz ve kırk arşun amîk handak-ı azîmdir, zîrâ türâblı zemîndir. Ekseriyyâ der-ceng-i evvel düşman aşağı kal‘aya bu mahalden sarıldığından aşağı kal‘anın bu Tebrîz kapusu mahalli kat-ender-kat sarpdır. Ammâ askerinin bahâdır ve şecî‘ olduklarından aslâ ve kat‘â düşmandan bâk [u] pervâları yokdur. Hattâ Kel Rüstem Hân muhâsarasında yedi ayda iç kal‘adan yedi aded top atmışlar. Kesik Top derler. Süleymân Hân'ın bir ağzı kırık topu vardır, anı bir kerre İçkal‘a kayasındaki mağaradan atup yedi aded Acem hânları müşâverede iken yedisin dahi dûzah-ı nîrâna gönderir. Böyle bir top-ı kûbdur.

Yedi ay muhâsarada İçkal‘a yedi topdan gayrı atmamışdır. Ta bu mertebe bî-bâk u bî-pervâ bir kal‘a-i bâlâdır. Ammâ ne derd-i ser çekerse ibtidâ aşağı kal‘a çeker. Hattâ Van kulu sâ’ir kal‘a kulları mâbeyninde mu‘âraza ve münâkaşa şekilli kelimâtlar esnâsında Vanlı eydür: "Hey kişi, Kel Rüstem Hân çağında kal‘amızda kaht [u] galâ olup pisik eti ve çomar ve turaş ve tola köpek eti yemişih ve

şehidlerimizden bacımız ve haltemiz ve ammimiz ve evlâdımız etlerin yeyüp Van kal‘asının bir taşına bin baş verüp Kel Rüstem'e Van'ı vermemişih" deyü tefâhur kisb ederler.

Hakkâ ki akûr kulu vardır. Yedi aydan sonra Kel Rüstem Hân hâ’ib ü hâsir cebehâne ve bârhâne ve ordu-yı bâzârın bırağup firâr ederken Van kulu Rüstem Hân'ın ardına düşüp Salmas ve Rûmiyye sahrâlarına varınca Kençel Rüstem Hân'ın askerin kıra kıra niçe bin baş dil ile ve niçe kerre yüz bin mâl-ı ganâ’imle Van'a dâhil olup şâdumân etdiler. Hâlâ diyâr-ı Acem'de efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olmuşdur kim "Van kal‘ası bizim **[253a]** Rüstem Hân sipehsâlârımızdan beri yaralı maralımızdır." derler. Ya‘nî "Biz Van'ı muhâsara edüp niçe yerlerin münhedim etmişizdir. Elbette şikârımızı alırız" derler ammâ bi-emrillah mümkin değildir. Zîrâ her gelen vüzerâ birer gûne âsâr-ı binâ zamîme edüp yevmen-fe-yevmen imâr olmadadır.

Hattâ efendimiz Melek Ahmed Paşa Van'a serdâr-ı mu‘azzam iken yukaru İçkal‘a kapusu kullesini müceddeden bir kulle-i ser-bülend inşâ edüp mazgal delikleri ile demir kapaklı top delikleri edüp cânib-i erba‘aya nâzır sekiz pâre balyemez toplar edüp bu kulle üzre bir kasr-ı âlî binâ etdüğüne târîh. linâmıkıhî Evliyâ:

Bir eksikli görüp kasrı müferrah

Diye ey Evliyâ bu işret-âbâd Sene 1065.

Ve bu kulleden mâ‘adâ mezkûr Tebrîz kapusunda bir dirsekli tabya-i metîn etmişdir kim Tebrîz kapusunun yemîn [ü] yesârı handakı içre kuş uçurmaz. Ve handak üzre Tebrîz kapusuna âyende vü revendegân içün mancınıklı bir gûne musanna‘ makaralı cisir inşâ etmişdir kim böyle kapân-ı cisr-i haşeb bir kal‘ada yokdur. Her şeb kal‘a huddâmları ve dîdebânları bu cisri makaralar ile ipleri bocı-ırgatlar ile çekerek cisr-i haşebi kal‘a dîvârına dayayup siper ederler. Ba‘dehû iç yüzden cisri kal‘aya zencîrler ile bend ederler. Ta bu mertebe metîn cisr oldu.

Van kal‘asının kapuların bildirir

Evvelâ cümle dörd aded hadîd kapulardır. Cümleden metîn cânib-i şarka meftûh,

Tebrîz kapusudur: Kim beş kat eğri ve büğrü yollu kapulardır. Hisâr eri ve azeb-i hisâr şeb [u] rûz bu kapular mâbeyninde dîdebânlık ve nigehbânlık edüp dakku'l-hanak ile tavla ve şatranç oynayup herkes bir işgâlde pâsbânlık ederler. Ve bu kapunun iç yüzünde Deveboynu ve Kesik kal‘a kayası dibinden değirmânlar döndürür âb-ı hayât kaynak su çıkup şehir içre hân u câmi‘ ü imâret ve hammâmları ve niçe hânedânların bâğçelerin saky edüp kal‘adan taşra gider. Bu kaynak ayn-ı zülâl mahrecinde bir ma‘bedhâne-i kadîm vardır. Anda cümle Tebrîz kapusu dîdebânları ibâdet edüp buz pâresi-misâl âb-ı zülâlinden nûş edüp Tebrîz kapusun beklerler. Ve ikinci,

Orta kapu: Cânib-i cenûba ve cânib-i kıbleye Erdemit bâğları tarafına mekşûfdur kim üç kat demir kapudur ammâ Mısır'ın Bâb-ı Nâsır'ı gibi vâsi‘ büyük kapulardır. Bunun dahi mâbeyni âlât-ı silâh-ı gûnâ-gûn ile müzeyyendir ve şeb [ü] rûz iki yüz aded pür-silâh nigehbânlar mukarrerdir. Bu kapu

handakı üzre metîn cisri vardır. Andan üçüncü**,**

Uğrın kapu: Paşa sarâyının bâğçesi köşesinde kıbleye nâzır bir küçük demir kapudur. Dâ'imâ mesdûd durur. Miftâhları paşada durur. Bir ulak veyahûd Kürdistân'dan ve Acem tarafından gücile bir âdem gelse bu kapuyu açup ol gelen âdemlerden paşa haber alur. Bu kapunun handakı üzre bir ince poh[r]enk tahta cisri vardır. Dîdebânlar her gice kulle üzre bu cisri beklerler, başka bir gûne kapudur kim paşaya mahsûsdur. Dördüncü,

Yalı kapusudur: Batı tarafına nâzır dörd kat metîn demir kapulardır. Her kapuda kat-ender-kat olmuş pür-silâh bevvâbânlar vardır. Zîrâ bu kapu iskeleye mekşûf olmak ile bunda neferât çokdur. Hattâ defterdâr ve gümrük emîni tarafından dahi âdemler bekler ve her kapu mâbeyninde rûy-ı dîvârda ol kadar âlât-ı silâh ve cebe vü cevşen var kim ta'bîr olunmaz ve bu kapu önünde dahi handak üzre haşeb cisr-i azîmi var.

Bu mahalde Van'ın dörd aded kapusu ve cisirleri evsâfı tamâm olup,

Van kal'asının cirmin beyân eder

Evvelâ cânib-i şarkda Tebrîz kapusundan taraf-ı garbîde Yalı kapusuna gelince bu aşağı kal'anın üç taraf dîvârı kal'a ve bedenler üzre kâmil beş bin adımdır. Ammâ İçkal'a kayasıyla bile hisâb olunursa kâmil on bir bin hatve-i fetâdır, ya'nî yiğit adımlamasıdır. Bî-tâb u bî-mecâl ehl-i keyf tiryâkî adımıyla on beş bin adım dahi olur ve dâ'iren-mâdâr kâmil dörd bin dendân-ı bedendir kim hîn-i muhâsarada her dendân-ı beden mazgalında ikişer âdem bekler ammâ ile'l-ân her gice yetmiş üç aded kullede beş yüz aded pür silâh âdemler fi's-sayf ve'ş-şitâ keşik bekleyüp sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî ile feryâd edüp nigehbânlık ederler. Ve bütün gice yigirmi dörd aded ağaları ve çavuşları şebrevânî esbâblarıyla kol dolaşup rıbât bekler, bir nöbetçi hâmûş bulsa iki yüz deynek urup paşaya arz edüp gediği âhara tevcîh olunur. Zîrâ ulûfe-i mu'ayyeneleri ve asıl mu'teber dirlikdir. Dörd beş bin mikdârı mahlûl bekler garîbü'd-diyâr ma'zûlcü nâm yiğitler vardır. Anlar dahi hasbî nöbet beklerler. Bir gedik mahlûl olsa anlara verilmek şartdır. Eğer fetâ oğlu var ise pederi gediği oğluna verilir. Ma'sûmlara gedik verilmek memnû'dur.

Bu dîdebânlar her şeb silâhlarıyla nöbet bekleyüp **[253b]** kal'a dîvârları ve burc [u] bârûlar üzre helvâ sohbetleri ve gûnâ-gûn şakalar edüp nöbet beklerler. Eğer düşmandan bir haber gelmişse kal'a dîvârlarından aşağı demir zencîrler ile handaklar içre meş'aller asup şeb-i muzlimi rûz-ı rûşen edüp çerâğân ederler ve cemî'i hânende vü sâzendeler kal'a üzre her gice gûnâ-gûn fasıllar eyleyüp kimisi tevhîd ve tezkî ve kimi temcîd-i Mecîd-i Bârî eder.

Ve ağaların cümlesi ol mahûf gicelerde dîvârlar üzre mehterhâne ile cura, zurna ve tabılların döğerek kol dolaşırlar. Ammâ sâ'ir gicelerde ba'de'l-ışâ ve kable salâti'ş-Şâfi'î mehterhâne çalınur. Andan yukaru Yeniçeri kal'asında mehterhâne ikinci yatsıda ve vakt-i Şâfi'îde sekizer kat mehterhâne-i Süleymân Hân kösleriyle çalınur. Ammâ gâyet bâlâ olmağile aşağı kal'ada yukaru kal'a mehterhânesi gücile istimâ' olunur. Ammâ mesâfe-i ba'îdeden yahşı sadâ işidilir.

.....(4 satır boş).....

Der-beyân-ı hâkimân-ı kal‘a-i Van

Evvelâ kânûnnâme-i tahrîr-i Süleymân Hân üzre bu kal‘a-i Van eyâletdir. İbtidâ Süleymân Hân asrında Makbûl İbrâhîm Paşa fethinde Ulama Paşa'ya iki tuğ ile eyâleti ihsân oldu. Ba‘dehû sene 953 târîhinde Kızılbaş-ı bed-ma‘âş istîlâ edüp bizzât Süleymân Hân Van'ı muhâsara edüp be-dest-i Sadrıa‘zam Rüstem Paşa feth etdükde bir gazâ-yı garrâda bizzât Süleymân Hân feth-i Van-ı âlîşânda bulunmak ile ibtidâ hatt-ı şerîfleriyle eyâlet-i Van'ı ber-vech-i arpalık vezâret pâyesiyle Âsitâne-i sa‘âdetde orta defterdâr olan Çerkes İskender Paşa şecî‘ ü bahâdır ve er server-i dilâver olmağile eyâlet-i Van ana ihsân olunup taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu on bin kerre yüz bin ve otuz iki bin akçedir. Hâssına göre üç bin cebeli askeriyle me’mûr olduğu seferi eşer. Ve ber-vech-i adâlet cürm-i cinâyetiyle bâd-ı hevâsıyla beher sene paşasına kırk bin guruş hâsıl olur. Ammâ efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya bin kiseden ziyâde mâl hâsıl oldu.

İkinci hâkimi örfî, yukaru kal‘ada dergâh-ı âlî yeniçerilerinin haseki ağalarından bir müte‘azzım yeniçeri ağasıdır. Zamânımızda Deli Abdî Ağa nâm bir ağa-yı hümâm idi kim altı odada üç bin yeniçeriye hâkim idi. Üçüncü hâkim ağa, başçavuşdur. Dördüncü yeniçeri efendisidir, beşinci cebecibaşıdır kim üç odada bin aded cebeciye hâkimdir. Altıncı, topçubaşıdır kim iki odada bin aded topçulara hâkimdir. Bunlar kerr ü ferr ü dârâtları müte‘azzım Âsitâne ağalarıdır kim her Cum‘a alây ile paşa dîvânına gelirler. Yedinci hâkim, paşa kethudâsıdır, sekizinci paşa müsellimidir, dokuzuncu paşanın şehir subaşısıdır. Onuncu pâdişâhın mâl defterdârı Şânî Efendi'dir kim hâssı 64.870 akçedir. Yüz elli aded tevâbi‘iyle yedi yüz kalemden mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp yetmiş aded kılâ‘ kullarına ve sâ’ir erbâb-ı vezâ’ife vazîfe-i mu‘ayyenelerin verüp üst haftanıyla paşa dîvânına gelmeğe me’mûrdur. On birinci zâbit, çavuşlar kethudâsıdır. On ikinci çavuşlar emînidir. On üçüncü çavuşlar kâtibidir. On dördüncü tîmâr defterdârıdır. On beşinci defter emînidir. On altıncı rûznâmecidir. On yedinci muhâsebecidir. On sekizinci mukâta‘acıdır. On dokuzuncu menkûfâtçıdır. Mezkûr dokuz aded dîvân halîfeleri taraf-ı pâdişâhîden ru’us-ı hümâyûn ile mutasarrıf hâkimlerdir kim kânûn-ı Süleymân Hân üzre ze‘âmetleri hâssı 60.999 akçedir. Bunlar dahi paşa ile sefer eşmek kânûndur.

Yigirminci zâbit, ze‘âmet kethudâsıdır, ammâ hâssı ref‘ olunmuşdur. Yigirmi birinci zâbit Sağ kolağası Süleymân Beğ'dir. Yigirmi ikinci hâkim sol kolağasıdır. Yigirmi üçüncü azeb ağasıdır. Yigirmi dördüncü hisâr eri ağasıdır. Yigirmi beşinci Âsitâne tarafından dizdâr-ı bâlâdır. Yigirmi altıncı dizdâr-ı deveboynudur. Yigirmi yedinci Aşağı Kal‘a dizdârıdır. Yigirmi sekizinci gümrük emînidir. Yigirmi dokuzuncu hâkimi harâcî ağadır.

Otuzuncu hâkimi muhtesib ağadır. Otuz birinci şâhbender ağadır. Otuz ikinci mîr-âb beğdir, ya‘nî su ağası dokuz bin aded bâğlara su salup saky edüp öşr alırlar. Paşa ağalarından dörd yüz aded tevâbi‘iyle hükûmet edüp paşaya altı kise ve kendüye üç kise hâsıl eder. **[254a]** Otuz üçüncü hâkim çöplük subaşısıdır. Cemî‘i şehri ve handak yolların tathîr eder. Otuz dördüncü hâkim şer‘-i Resûl-i mübîndir kim şehr-i Van kânûn-ı Süleymân Hân üzre üç yüz akçe şerîf kazâdır. Pâdişâh fethi olmak ile ber-vech-i arpalık beş yüz akçe mollaya sadaka olunmuşdur.

Cümle (---) aded nevâhîlerdir. Evvelâ cânib-i kıbleye Erdemit ve nâhiye-i Vastân ve nâhiye-i Gevar ve nâhiye-i Gevaş ve nâhiye-i Surp ve nâhiye-i Amîk ve,

.....(1 satır boş).....

Bu nevâhîlerden kadısına senevî ber vech-i adâlet on kise hâsıl olur.

Otuz beşinci hâkimi, mezheb-i İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdem şeyhülislâmıdır. Zîr-i destinde Şâfi‘î ve Mâlikî ve Hanbelî müftîleri vardır. Kânûn üzre her fetvâda onar akçe avâ’idleri vardır. Otuz altıncı hâkim nakîbü'l-eşrâfdır kim cemî‘i sâdât-ı kirâm ulusudur. Müteseyyidlerin haklarından gelir. Otuz yedinci zâbit şer‘-i şehr nâ’ibidir kim her dîvânda paşa huzûrunda mevcûddur. Bu nâ’ib yılda bir kerre Van sancağında olan cümle (---) aded kurâları devrine çıkup avâ’id [ü] fevâ’id tahsîl eder.

Ammâ bu şehr-i Van'da yeniçeri serdârı ve sipâh kethudâyeri yokdur. Zîrâ yeniçeri ağası yeniçerilere hâkimdir. Kal‘a sipâhiyânına sağ kol ve sol kol ve yigirmi dörd bölük neferâtları hâkimlerdir. Anınçün sipâh kethudâyeri yokdur ve Âsitâne sipâhîsi yokdur. Cümle Van-ı sedd-i îmân kullarıdır.

Der-beyân-ı aded-i sipâhân-ı ağavât-ı Van ve aded-i neferât-ı sâ’ir huddâmân

Evvelâ cümle sağ ve sol ve yerli ve gönüllü ve azeb-i hisâr ve topçu ve cebeci dizdâr-ı Bâlâ ve dizdâr-ı Kesik ve dizdâr-ı Estel ve Başlı ve Taşlı ve Hasanî ve Hüseynî ve çavuşân ağası ile kal‘a-i Van cümle on iki tuğ ve yigirmi dörd ağalık add olunur, ammâ cümleden asker-i güzîde asâkir-i sağ kol cümle (---) aded güzîde cüyûş-ı şecî‘dir. Ağaları Hüsrev Paşa yeğeni Süleymân Beğ'dir. Andan gâzîyân-ı solkol cümle (---) aded cünd-i pür-silâhdır. Ağaları Demircioğlu'dur. Yaşlı taşlı add olunan âdemler ve Hasanî ve Hüseynî ta‘bîr olunan askerler yine mezkûr iki fırka cüyûş içre başka hevâ gözedir oymak kabîle âdemlerdir. Taşlı dedikleri yukaru Taşkal‘ada sâkin olanlardır ve Yaşlı ta‘bîr etdikleri aşağı Yaşhisârda olanlardır.

Aceb hikmetdir kim bu kal‘ada sâkinler eyle birbirlerine adüvv-i cânlardır ve Hüseynî Hasan Ağalı'dır ve Hasanî Hüseyin Ağalı'dır kim yine sipâhân zümrelerindendir. Ammâ bunlar dahi birbirlerine hasm-ı kavîlerdir vesâ’ir esnâfdan bunların hevâsına tâbi‘ neferâtlar vardır. Gûyâ Hâbilli ve Kâbilli ve Bedî‘î ve Kâsımlı gibi ve Şâm'ın Aklı Kızıllısı gibi ve Mısır'ın Harâmî ve Cüzzâmî gibi bu Van kulu dahi ba‘zı zamân birbirlerine eyle kılıç ururlar kim ta‘bîr olunmaz. Bi-emrillahi Ta‘âlâ yine görsen şehir içinde omuz omuzu sökmez, bir gûne yarar şecî‘ âdemlerdir. Ammâ üzerlerine düşman gelse yek-dil ü yek-cihet olup düşmana her biri Alîy-yi Kerrâr gibi görünürler.

Andan asâkir-i çavuşân cümle (---) (---) (---) aded cünd-i erbâb-ı dîvândır. Andan asker-i müstahfizân cümle (---) (---) (---) aded askerdir. Andan cünûd-ı cebeciyân cümle (---) (---) (---) aded ceyş-i âmâdedir ve her bâr âlât-ı silâh[ı] mücellâ etmededirler. Andan asker-i topçıyân cümle (---) (---) (---) aded pür-silâh gâzîyândır. Andan cüyûş-ı azebân cümle (---) (---) (---) aded neferâtlardır. Andan tâ’ife-i hisâr eri cümle (---) (---) (---) aded pür-silâh bahâdır erler ve server-i

hünerverlerdir.

Hulâsa-i kelâm kânûn-ı Süleymân Hân üzre bu Van kal‘ası kulu altı bin kuldur ve Van deryâsı kenârındaki kal‘a-i Amîk ve kal‘a-i Ercîş ve kal‘a-i Âdilcevâz ve kal‘a-i Ahlat ve kal‘a-i Taht-ı Van ve kal‘a-i Vastân kulları dahi cümle altı bin kuldur. Cümle on iki bin kulun vazîfe-i mu‘ayyenelerin Van defterdârı Gevar ve Gevaş hâslarından ve Bend-i mâhî iltizâmından ve Van'ın harâcından ve Van gümrüğünden ve memlehalardan ve gayrı bâc-ı bâzâr u kappânlardan ve Muş harâcından ve şehr-i Bitlîs'in Arabî Ermenîsi harâcından ve Birecik kal‘ası önünde nehr-i Murâd geçidi gemileri mahsûlünden ve Bomboç ve Balis arâzîlerinden ve'l-hâsıl üç yüz yetmiş aded aklâmlardan Van defterdârı beher sene altı yüz kise-i Rûmî hâsıl edüp Van'ın on iki bin kuluna mevâcib verir. Bir ay mâlları te’hîr olunsa defterdârın ve kırk kalem küttâbların ve yigirmi dörd aded ağavâtlarının başlarına kıyâmet koparup paşaya "Dâd u havar hey vezîr hey!" deyü gulüvv-i âm ile dîvâna gelüp feryâd ederler. Ammâ gâyet bahâdırlardır. **[254b]**

Van eyâletinde olan sancak hâkimlerin beyân eder

Evvelâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre eyâlet-i Van'da cümle otuz yedi aded sancak hâkimleri vardır. Ammâ Âl-i Osmân'ın azl ü nasb kabûl eder sancakları cümle yigirmi aded güzîde sancaklardır. Evvelâ sancağ-ı Ercîş ve sancağ-ı Âdilcevâz ve sancağ-ı Muş ve Bârgîrî ve sancağ-ı Karkar ve sancağ-ı Kesânî ve sancağ-ı kal‘a-i Bayezid ve sancağ-ı Berda‘ ve sancağ-ı Erecik ve sancağ-ı Körladik ve sancağ-ı Çobanlık ve livâ-i Şureger ve livâ-i Dalegird ve sancağ-ı Zerikî ve sancağ-ı Van-ı sedd-i îmân, paşa tahtı sancağıdır, bu zikr olunan sancakların cümle beğleri Âl-i Osmân tarafından azl u nasb kabûl eder sancak beğleridir ve livâlarında hâs u harâclar cümle Van kulları aklâmlarıdır ve arâzî öşür verir, ze‘âmet ve timâra bâğlanmış yedi yüz pâre ma‘mûr u âbâdân kurâları vardır.

Eyâlet-i Van'da azl kabûl etmez hükûmetleri bildirir

Evvelâ cümleden şebîh-i Hükûmet-i Hakkarî-i Âl-i Abbâsiyân: Van'ın kıblesinde Vastân kal‘ası ve Şatak kal‘ası aşarı kal‘a-i Çölümerik'de sâkin ulu hânlıkdır kim kırk yedi bin askere mâlikdir ve kâmil on iki bin tüfeng-endâz Celüvî nâm piyâde askere mâlikdir kim cümle mutarraş ve çâr-darb u mehîb [ü] bed-çehre kavm-i şecî‘dir. Ancak çenesinde Filemenk kâfiri gibi azacık sakalı vardır. Ve Berabaş ve Portukalî ve Ihmılıh Kazağı gibi alınlarında sehel saçları vardır. Başları kazan kadar vardır. Ekseriyyâ kulakları halhallıdır.

Ve her biri kırkar ve ellişer dirhem tüfeng atar. Ol kadar tüfeng-endâzlardır kim pireyi ururlar ve arkalarında birer Kürd kalkanları ve ellerinde kûpâl nâm çevgânları vardır ve başlarında alaca serbendler üzre çığa teller ile zeyn olmuşdur. Ammâ ekseri kulakları yanların bıçağ ile delüp kanları akarak turna ve şahin ve horos telleri sokmuşlardır.

Ve cümle esbabları alaca şal ve şapikdir kim etekleri dilim dilimdir ve yine şalvarları alaca şaldır ve ayaklarında poçikli pâbuçları pansadı ve hezârî ve sıdısı kebkebli pâbuçları var kim her pâbucu ikişer vukiyye gelir. Hatta ceng mahallinde bu Celü kavminin kalkanları olmasa hemân ayağından

pâbucun çıkarup bir eline giyüp bir elinde ya hançer veya kılıç ile yumulup geldiklerinden sonra her biri on âdemden dönmek ihtimâli yokdur. Hatta Van kulu mâbeyninde darb-ı meseldir. Bir âdem gâyet gazaba gelüp bir hasma hücûm eylese "Hakkarî Celüvi gibi pâbucun eline giymiş gibi gelür." deyü darb-ı mesel olmuşdur. Ta bu mertebe Hakkarî'nin piyâde on iki bin tüfeng-endâzı vardır. Hîn-i ma‘rekede kırk elli bin Celü ulûfe-hârân-ı kavm-i bahâdırânlardır ammâ mezhebleri ma‘lûmum değildir.

Ve bu Van eyâletinde Hakkarî'den gayrı azîm askere mâlik biri dahi,

Hükûmet-i Bitlîs-i Âl-i Abbâsiyân hân-ı Abdâl Hân-ı âlîşândır: Bunlara kavm-i Rujikiyân derler. Hakkarî kadar askere mâlik değildir ammâ ülkesi çokdur. Ve Abdâl Hân'ın ihsân ve in‘âmı Kürdistân halkına mebzûl olmağile cümle kavm-i Ekrâd hâkister-i efkende ve çâkeri olmuşlardır. Hîn-ı ma‘rekede elli bin âdem cem‘ etmeğe kâdirdir. Bâlâda cümle eyâleti ve aşâ‘ir [ü] kabâ’ili tahrîr olunmuşdur kim on gün on gice Melek Ahmed Paşa ile hânesinde mihmân olmuşuzdur. Andan,

Hükûmet-i gâzîyân-ı Mahmûdî: Bunlar Van'ın cânib-i şarkîsindeki yalçın dağlar içre sâkin olup Acem ile mâbeynlerinde ancak Şâh Gediği nâm bir dağ vardır ve müşâlarında Acem'in Kotur kal‘ası vardır. Bunlar cümle altı bin aded kılıç askerdir kim Kürdistân'da bunların atlısı gibi şecî‘ ve nâmdâr kavim yokdur. Kerrât ile Salmas ve Çorus ve Rûmiyye sahrâlarında Şâh askerine karşu koyup mansûr u muzaffer olmuşlardır. Beğleri Hoşaf kal‘asında sâkin olur bir tüvânâ İbrâhîm Beğ'dir kim kerrât ile ceng âteş-i Nemrûd'una girüp çıkmışdır. Ve bu kavm-i Mahmûdî yüz yigirmi aşîret beğleri add olunur kim cümlesi İbrâhîm Beğ'den yıllık ve donluk alırlar. Bunların da hâkinde hâs u harâc ve timâr u ze‘âmet vardır. Bunların cânib-i kıblesi Hakkarî'dir. Ve Hakkarî hânı Yezdenşîr hazretleri ile akrabâlardır. Andan şimâlleri hâk-i kal‘a-i Van'dır kim Van'dan Araytı'da Hoşaf kal‘asına gelir. Andan,

Hükûmet-i Pinyanişî: Bunlar da Mahmûdî add olunur, ammâ başka hükûmetdir. Van'ın cânib-i şarkîsinde altı konak ba‘îddir. Beğleri Hasan Beğ'dir. **[255a]** Tahtı Hasanî kal‘asıdır kim bunların diyârının şarkîsi ve cenûbî ve şimâlîsi üç konak yer Acem diyârıdır kim Acem'in Rûmiyye hânlarından Çovlan Sultân ile müşâdırlar. Şeb [u] rûz Acem ile ceng ederler. Cümle altı bin askerdir ammâ gâyet kadd-i bâlâ ve zeber-dest tüvânâ âdemlerdir. Kerrât ile Rûmiyye ve Tebrîz hânlarının kırk elli bin askerin altı bin Pinyanişî gâzîleriyle Acem'i kırmışlardır. Bunların hâkinde dahi hâs u harâc ve timâr u ze‘âmet vardır. Diyâr-ı Acem'de bunlara Gâzîkıran derler.

{Hikâye-i Pinyanişî:} Hatta bu Pinyaniş kavminin Çolak Mîr Azîz nâm bir beğleri var imiş. Sultân Murâd Hân Revân üzre gelirken Kızılbaş kal‘a-i Revân'a imdâd gönderirken mezkûr Çolak Mîr Azîz Hân Kızılbaş'ın imdâda gidenlerinin Salmas sahrâsında önlerin alup sekiz bin âdemle otuz bin Şâhseven'i dendân-ı tîğdan geçirüp cümle top ve cebehânelerin Van'a gönderüp mâl-ı ganâ’imle muğtenim olmuş kavm-i Pinyaniş'dir. Ol zamândan berü bunlara Gâzîkıran derler. İnşâallah mahallinde ülkeleri ve kılâ‘ları ve sâ’ir evsâfları sonra tahrîr olunur. Andan yine cânib-i şarka,

Hükûmet-i Benî Kuturî ve Hükûmet-i Biredûsî ve Hükûmet-i Çovlânî ve Hükûmet-i Dümdümî ve Hükûmet-i Dümbülî

Kânûn-ı Süleymân Hân üzre bu beş sancak hükûmetler cümle Van'a tâbi‘ler idi. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Süleymân Hân vezîrlerinden Tavâşî Süleymân Paşa taht-ı Âzerbaycân olan şehr-i Tebrîz'i feth edüp bir kal‘a-i azîm inşâ etdikde mezkûr beş aded hükûmetler Van eyâletinden ifrâz olup eyâlet-i Tebrîz'e ilhâk olmuşdu. Ba‘dehû sene (---) asrında Acem Tebrîz'e el koyup kabza-i tasarrufa aldıkda mezkûr beş aded hükûmetler sâbit-kadem olup mâbeynde kaldılar. Âhir sene 1048 târîhinde Sultân Murâd-ı Râbi‘ Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth edüp evdetde {Dâr-ı} Saltanat-ı aliyyesine vardıkda [45] emrine imtisâlen dâr-ı bâkîye rıhlet etdüği sene 1048 Acem Benî Kutur kal‘asına asker koyup sulha muğâyir iş etmeğile bâlâdaki tahrîr olunan beş aded hükûmetler dahi bi'z-zarûrî Acem'e tâbi‘ olmuşlar. Zîrâ bunların hudûdları cümle Acem ile bâğ bâğa ve tarla tarlaya müşâdırlar. Ammâ beğleri şâhdan tâc giymemişlerdir. Ancak hoş-nişîn boy beğleridir. İnşâallah bunlar dahi mahalliyle aşağıda seyecî‘ü tahrîr olunur.

Bâlâda tahrîr olunan Hükûmet-i Pinyanişî ve Hükûmet-i Mahmûdî ve Hükûmet-i Hakkarî ve Hükûmet-i Bitlîs, bu dörd aded hükûmetler hîn-i fetihde Sultân Süleymân ahidnâmeleriyle bunlara kendü vilâyetleri sancak tarîkiyle verilmişdir ve sancak i‘tibâr olunur. Lâkin yurdluk ve ocaklık üzre hükûmet olup sâ’ir ümerâlar gibi azl [u] nasb kabûl etmezler. Biri fevt olsa yerini oğluna veyâhud müsinn akrabâ-yı müstehakkına verilir, gayriye verilmez. Lâkin eyâletlerinde sâ’ir sancaklar hâki tahrîr olunduğu gibi tahrîr olunup ebvâb-ı mahsûlâtı timâr u ze‘âmet kayd olmuş ma‘mûr kurâları vardır. Bir sefer-i hümâyûn vâki‘ olsa erbâb-ı timârı alâybeğisi ile Van paşası livâsı altında me’mûr oldukları sefere giderler. Ve bu hâkimler me’mûr oldukları sefere veyâhud Van derneğine gelmese sancağı oğluna ya akrabâ-yı elyakına sadaka olunup mülkiyyet üzre zabt edüp mefrûzu'l-kalem ve maktû‘u'l-kadem hükûmetlerdir.

Lâkin bunların taraf-ı pâdişâhîden hâsları yokdur. Kendü eyâletlerinde ebvâb-ı mahsûlâtları her ne ise kendülere hâs-ı hümâyûn kayd olunmuşdur. Ve bunlara taraf-ı pâdişâhîden bir emîr gelse elkâblarında cenâb yazılır. Lâkin Bitlîs hânları Âl-i Osmân'ın çok hizmetinde bulunmak ile iki tuğlu mîrimîrân pâyesi olup hâs-ı hümâyûn içün kendüye Muş harâcının nısfi ihsân olunup emr-i şerîflerinde "Cenâb-ı hân-ı âlîşân" yazılur.

.....(4/3 satır boş).....

Eyâlet-i Van'da olan sancak beğlerinin hâs-ı hümâyûnların beyân eder

Evvelâ bâlâda Van'a gelirken Muş, Âdilcevâz, Ercîş, Bârgîrî sancağ-ı Van hâsları tahrîr olunmuşdur. Ammâ sancağ-ı hâs-ı Gergar 300.000 akçedir ve sancağ-ı Kesân 350.000 ve sancağ-ı Espa‘ird 200.000 ve sancağ-ı hâs-ı Ağakis 350.000 ve sancağ-ı Ekrâd 900.000 ve sancağ-ı Benî Kutur 270.000 ve sancağ-ı hâs-ı kal‘a-i Bâyezîd 240.000 ve livâ-i hâs-ı Berda‘ 200.000 ve sancağ-ı Ovacık 385.000. Bunlardan mâ‘adâ mîr-i livâların hâsları kendü vilâyetlerinin ebvâb-ı mahsûlâtları kendülere hâs olmuşdur, *ve's-selâm*.

Van eyâletindeki olan sancaklardaki timâr u ze‘âmetleri beyân eder

Evvelâ bâlâda Muş ve Âdilcevâz ve Ercîş ve **[255b]** ve Bârgîrî sancaklarının Van'a gelirken timâr u

ze‘âmetleri tahrîr olunmuşdur.

Ammâ tahrîr olunmayan bunlardır kim beyân olunur

Evvelâ livâ-i Van'da ze‘âmet 48 ve timâr 147 kânûn-ı Süleymân Hân üzre cebelüleri ile cümle bin yüz on beş aded güzîde askerdir ammâ sâ’ir huddâmları ile üç bin güzîde asker olur. Ve livâ-i Şureger ze‘âmet 30 ve timâr 133 ve livâ-i Çobanlu'da ze‘âmet 2 ve timâr 26 ve sancağ-ı Valegerz'de ze‘âmet 7 ve timâr 61 ve livâ-i Zerikî'de ze‘âmet 12 ve timâr 125 ve livâ-i Müks'de ze‘âmet 9 ve timâr 95 ve livâ-i Karkar'da ze‘âmet 15 ve timâr 102 ve livâ-i Hizân'da ze‘âmet 45 ve timâr 155 ve livâ-i Şirvân'da ze‘âmet 63 ve timâr 165 ve livâ-i Espa‘ird'de ze‘âmet 12 ve timâr 125 ve livâ-i Bârgîrî'de ze‘âmet 7 ve timâr 97 ve livâ-i Kesân'da ze‘âmet 9 ve timâr 105 ve livâ-i Ağakis'de ze‘âmet 12 ve timâr 155 ve livâ-i Benî Kutur'da ze‘âmet 3 ve timâr 96 ve livâ-i Berda‘da ze‘âmet 7 ve timâr 115 ve livâ-i Erecik'de ze‘âmet 3 ve timâr 86 ve livâ-i Şureger'de ze‘âmet 13 ve timâr 151.

Bu merkûm sancaklarda bu mertebe timâr u ze‘âmet olduğu Van Defterdârı Şânî Efendi himmetiyle defterhâne-i Van'dan Süleymân Hân defterlerin ve kânûnnâmelerin getirüp bu hakîr-i pür-taksîr cümle livâlardaki timâr u ze‘âmetleri tahrîr etdik. Lâkin dörd aded hükûmetlerde olan timâr u ze‘âmetlerin niçesi Bitlîs hânına ve niçe yüzü Hakkarî hânına ve Mahmûdî ve Pinyanişî beğlerine hâs kaydıyla ihsân olunmuş timâr ve ze‘âmetler olduğundan tahrîr olunmadı. Ve bâlâda Van defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve emîni ve kâtibi ve defter kethudâsı ve timâr defterdârı ve'l-hâsıl (---) aded erbâb-ı dîvân hâcelerinin hâsları ve ze‘âmet ve timârları cümle bâlâda mahalliyle tahrîr olunmuşlardır.

Ammâ *el-hâletü hâzihî* diyâr-ı Van'da bu tahrîr olunan livâlardan gayrı timâr u ze‘âmet yokdur.

Ve eyâlet-i Van, cümle sancaklarıyla ve mîr-i aşâ’irleriyle cümle yüz yetmiş aded hükûmet add olunur.

Güzîde olan mîr-i aşâ’irleri beyân eder

Evvelâ,

.....(3 satır boş).....

Eyâlet-i Van'da hîn-i gazâda kânûn üzre ne kadar bin asker olur anı beyân eder

Evvelâ Süleymân Hân ahdi üzre Âl-i Osmân pâdişâhı Van tarafından diyâr-ı Acem'e gitse Van beğlerbeğisi talî‘a-i asker olur. Anın önü sıra Hakkarî hânı çarhacı olur, dahi ilerisinde Mahmûdî baş çarhacı olur. Andan ileride Pinyanişî ve çolak Mîr-i Azizli ve Gâzîkıranlılar yemîn ü yesârda ve pîşvâda ince karavullar olup ileride baş ve dil almağa me’mûrlardır.

Ba‘dehû Van paşasının akîbince Âl-i Osmân vüzerâları Van'dan bizzât pâdişâh-ı cem-kişver veyahûd serdâr-ı mu‘azzam olan vezîr-i server gider. Andan sonra cümle mîr-i mîrânlar, andan sonra cümleye akîb Bitlîs hânı cümle askeriyle kazan dibi kalup dündâr olur kim geri kalanları indire ve bindire ve hastaları gözleye, gerüye firâr edenleri kırmağa me’mûrdur.

Bu cüyûş-ı muvahhidînin sağında Kürdistân'ın Espa‘ird ve Şirvi ve Ziriki ve Karni ve Hiron ve Karkar ve Ağakis ve Kesân ve Müks ve Berda‘ ve Ladik ve Erecik ve Dalegerz ve Çobanlu ve Benî Kutur nâmân on beş aded sancak beğleri tabılların döğerek pür-silâh u güzîde deryâ-misâl asker ile Âl-i Osmân'ın sağ tarafında gitmek kânûn-ı Süleymân Şâh'dır. Ammâ,

Sol tarafda giden sancak beğlerin beyân eder

Evvelâ Muş beği ve Âdilcevâz beği ve Ercîş beği ve Bârgîrî beği ve Bâyezîd beği ve Akçakal‘a beği ve Şureger beği ve Karacakal‘a beği ve Ekrâd-ı Mekü beği ve Ziyâeddîn beği ve Abagay beği ve Şatak beğleri. Bu zikr olunan on beş sancakda olan güzîde asker beğlerinin livâları altında tabılhânelerin döğerek Âl-i Osmân askerinin sol tarafında yürürler. Ammâ kal‘a neferâtlarının nısfı kal‘ada kalup nısfı sefere gitmek şartdır. Ammâ cem‘an yekûn asâkir-i Van altı bin aded Van kal‘ası kuludur ve altı bin asker sâ’ir kılâ‘ kullarıdır kim cümle on iki bin asker kılâ‘ kullarıdır. Kânûn üzre altı bini sefere me’mûrlardır ve üç bin asker dahi cebelüleriyle Van paşası askeri olur ve on iki bin asker-i Hakkarî'dir ve altı bin asker-i kavm-i Mahmûdî'dir ve altı bin asker-i Gâzîkıran-ı Pinyanişî'dir ve beş bin asker-i Bitlîs hânıdır. Ammâ eyâlet-i Van'ın **[256a]** eğer Osmânlı sancaklarında ve eğer Kürdistân beğleri sancakları ki bâlâda tahrîr olunduğu üzre cümle otuz yedi aded sancaklardır kim kânûn-ı Süleymân Hân üzre mezkûr sancakları erbâb-ı ze‘âmetleri ve erbâb-ı timârlarının hîn-i gazâda cümle cebelüleri ile on iki bin kılıç erbâb-ı zu‘amâ askeridir. Ve nısıf kal‘a kulları ve üç bin paşa askeri ve Bitlîs hânı ve Hakkarî ve Mahmûdî ve Pinyanişî hâkimleri askeriyle cümle erbâb-ı zu‘amâ askeriyle cümle eyâlet-i Van'da hemân sefer eşer kırk sekiz bin asker-i güzîdedir. Bunlar cümle Âl-i Osmân'ın vazîfe ve timâr ve ze‘âmetin yeyen kullarıdır. Kırk elli bin asker dahi bunların huddâmân-ı pür-silâhları olur. Hakkâ ki bir asker-i güzîdedirler kim memâlik-i Âl-i Osmân'da kırk bir sene geşt ü güzâr etmediğimiz serhad kalmamışdır. Ammâ bu abd-i kemter Rûm'da Egre ve Budin ve Bosna gâzîleri kadar *mücâhidîn-i fî sebîlillah* bî-hîle ü bî-hud‘a asker görmedim. Ve diyâr-ı Anadolu'da Acem serhadlerinde Kars kulu ve bu Van kulu gibi serbâz ve şehbâz u güzîde müsellah bî-emân asker görmedim.

{Hikâye-i garîbe [vü] acîbe}: Hatta Süleymân Hân bu kal‘a-i Van'ı feth etdükde derûn-ı kal‘a-i Van'a asla Ekrâd kavmi komayup la‘netnâme tahrîr edüp cümle kavm-i Ervâm'dan Arnavud ve Boşnak ve Çerkes ve Abaza ve Gürcî ve Tatar ve gayrı benî Âdem-i mütenevvi‘den "Benem diğer nîst" diyen zor-âver fetâlardan on iki bin güzîde asker koyup bunlara beleğan-mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlar edüp âhir ulûfeler ve me’kûlât [u] meşrûbâtların müstevfâ ta‘yîn edüp "Bu kal‘a-i vakfullahı size emânet kodum. Dîn-i mübîn uğuruna bu sedd-i üstüvârı ale'l-ittifâk gözedesiz!" deyüp çetr-i mülammâ‘ında hâb-âlûd oldukda hemân Hazret-i Ebâbekrini's-Sıddîk *radıyallahu anh* Süleymân Hân'ın vâkı‘asına girüp eydür: "Ey Süleymân! Ne hoş bu kal‘ayı Van kuluna emânet verdin. Bu kal‘aya Hazret-i Risâlet-penâh efendim ibtidâ nübüvvetinde ben İslâm ile müşerref olduğumda yarlığ-ı belîğle beni bu kal‘a-i Van'a elçiliğ ile gönderüp ibtidâ Van halkını ben İslâm ile müşerref edüp Câlût Melik deyrini câmi‘ etdim. Ol zamândan berü bu kal‘a-i Van benim himâyemdedir. Yürü {rumûz} "Gam yeme!" sene (---) [46] târîhine dek evlâd-ı evlâdların mansûr [u] muzafferdir. Hemân sen diyâr-ı Alman'da Belgrad ve Malta ve Kızılelma ve Bağdâd ve gayrı diyâr deyrlerin feth [ü] fütûhâtına me’mûrsun. Yürü cenâb-ı Bârî sana yârî ola. Ben Van'ı bi-emrillah feth ederim." deyüp

Süleymân Hân ol ân hâbdan bîdâr olup Ebussu'ûd Efendi'ye *nakl bi'l-mastar* menâm-ı sâlihayı bir bir takrîr etdikde Ebussu'ûd Efendi ve gayrı huzzâr-ı meclisler hamd ü senâ edüp Van kulları inkırâzu'd-deverân tenâsül bulmalarıyçün du'â edüp cânib-i dârü's-saltanati'l-aliyye tarafına atf-ı ınân ederler.

Hakîkatü'l-hâl anların du'âsı berekâtıyla ve Hazret-i Ebâbekir'in himâyesi ruhâniyyetiyle Van'ın kulları merkûm Rûm kavminden tenâsül bulup bir gûne şedîd ü çerî ve cabbâr u bî-emân u gaddâr, aklı gözünde, ism-i Hudâ sözünde, nûr-ı münevver yüzünde şehbâz u bahâdır ceng eri âdemlerdir.

Asla latîfe ve mezâk u rîş-hand ve hîle vü hud'a bilmez âdemlerdir kim her biri birer kağan arslan gibi on Kızılbaş-ı bed-ma'âş-ı nâ-tıraşa karşu varup savaş ederler. Ve birbirlerine âşıkâne ve sâdıkâne görüşürler. Cümle garîb-dost ve muhibb-i garîbü'd-diyâr âdemlerdir. Şeb [u] rûz ellerinde kalkanları ve bellerinde hançer ü şemşîrleri ile âmâde kavimlerdir ve bunların içine bir gayrı mezhebden âdem giremez. Kal'a içre bir Yahûdî ve Acem girse emân vermeyüp katl ederler. Cümle Hanefiyyü'l-mezheb mü'min ü muvahhid ve mu'tekid ü pâk-mezheb, gıll u gışdan berî ve ceng eri âdemlerdir ve cümlesi Ebâbekir himâyesinde olmak ile Hazret-i Ebâbekir'in tarîk-ı Hâcegân-ı Nakşıbendiyye'si fukarâlarıdır. Tevhîd u tezkîrlerin görüp istimâ' eden âşıkânlar hayrân olurlar.

Ve bu tâ'ifenin asılları ecnâs-ı mütenevvi'adan tenâsül bulmağile bunların mâbeyninde bir gûne lehce-i mahsûsa lisânları var kim şütürbe kürbe bir mudhik lisândır kim mahallinde tahrîr olunur. Cenâb-ı Bârî bu kavmi hıfz-ı emânda ide, *âmîn.*

Bu mahalde kal'a-i Van'ın ibtidâ imâreti ve bânîsi ve fâtihleri ve hâkimleri ve askerleri cümle tahrîr olundu, ammâ,

Der-beyân-ı evsâf-ı imârethâ-yı cevâmi'-i kal'a-i Van-ı kaviyyü'l-bünyân

Cümle (---) aded salât-ı cum'a edâ olunur cevâmi'lerdir. Evvelâ cümleden akdem yukaru İçkal'a'da,

Câmi'-i Vang: Ta Hazret-i Dâvûd asrında binâ olunmuş ma'bedgâh-ı kadîmdir. Ba'dehû Hazret-i Ebâbekir elçilik ile geldikde mescid oldu ve niçe yüz mülûk-ı divelde câmi' olup âhir sene 940 târîhinde Süleymân Hân ta'mîr ü tevsî' edüp Süleymân Hân câmi'i derler. Bir kapulu hayli vâsi' câmi'dir ve bir minâresi vardır. Hatta [**256b**] Van'da bir zelzele-i azîm oldukda minâresi münhedim olup Yeniçeri Ağası Ömer Ağa bir musanna' minâre etmişdir kim minârenin alemi vakt-i zuhra dek ebr-i kebûtlar içre görünmezdir. Bu İçkal'ada bundan gayrı câmi' yokdur. Cümle pencereleri aşağı şehre ve Edremit sahrâsındaki bâğ u bâğçelere nâzırdır. Andan sonra binâ olunan aşağı kal'ada,

Ulucâmi': Âzerbaycân şâhlarından Akçakoyunlu Şâh Cihân'ın binâsıdır ve bundan büyük câmi' yokdur. Kıble kapusundan mihrâba varınca tûlen ve arzen orta ayak ile (---) ayakdır. Ve derûn-ı câmi'de cümle amelî amûdlar üzre mebnî bir kubbe-i âlîsi eflâke kad çekmişdir. Üstâd-ı bennâ-yı mühendis-i selef var makdûrun bezl edüp envâ-ı fusûs-ı mukavvim-i mahkûk gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma'kûk ile ma'kûd kılınmışdır ve kubbe-i âlîsi ve cümle der-i dîvârı rûyunu ol mi'mâr-ı selef kırmızı ve siyâh tulalar ile câmi'in cânib-i erba'ası dîvârı yüzüne yazılar yazmış ve tuladan gûnâ-gûn hatlar dizmiş kim *âyetün min âyâtillah*dır. Bu hatların misli Hama ve Hımıs kal'asının rûy-

ı dîvârında dahi vardır. Ve bu Ulucâmi‘ ma‘bedgâh-ı kadîm olup helâl ü zülâl gazâ mâlıyla binâ olduğundan başka bir gûne rûhâniyyetli câmi‘dir. Ve bir tarz-ı kadîm mihrâb u minberi var kim umk-ı mücevvefler ile ve beyâz u siyah ahmergûn u gayrı gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymetler ile sadefkârî olmuş mihrâbdır. Ve bir minâre-i musanna‘ı var kim vâcibü's-seyrdir. Ve'l-hâsıl bu câmi‘in misli seb‘ada yokdur. Bunda olan zîbâ san‘atlar ve bu savma‘ada olan zîbâ tasarruflar bir câmi‘-i ma‘bedhânede yokdur kim ehl-i vasf anın midhatinde kâsırdır. Hulâsa-i kelâm hüsn-i letâfeti ve kân-ı zerâfeti vasfdan hâric ü beyândan âric bir câmi‘-i rûşendir. Taşra haremi etrâfi kân-ı ulemâ ve sulehâ dârü't-tedrîslerdir. Andan,

Câmi‘-i Hüsrev Paşa: Süleymân Hân vüzerâlarından Koca Hüsrev Paşa'dır kim şehr-i Bitlîs içre bezzâzistânı ve kârgîr binâ sûk-ı sultânî ve Rahova sahrâsındaki hânı binâ eden Hüsrev-i Şîr câmi‘idir kim Van hâkimi iken bu câmi‘-i şerîfi binâ etmişdir kim cemî‘i kıbâbları ve medreseleri cümle rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr olmuş bir câmi‘-i pür-nûrdur. Orta kubbesi gâyet musanna‘dır ve zeheb-i hâlis ile mutalla‘ olmuş alemleri âfitâb-ı âlem-tâbın tesîriyle şa‘şa‘ası çeşm-i benî Âdemi hîrelendirir. Ve derûn-ı câmi‘de envâ‘-i zî-kıymet musanna‘ âvîzeleri vardır. Ve cânib-i erba‘asında revzenleri ve billûr ve necef ve moran camları gâyet münakkaşdır. Ve mihrâb u minberi ve mü’ezzinân mahfeli gâyet musanna‘dır. Ve bir İslâmbol tarzı minâre-i serâmedi vardır. Haremi etrâfında cümle medrese hücreleri vardır. Bu câmi‘-i pür-nûr Ortakapu iç yüzünde paşa sarâyı kurbünde olmağile her cum‘a paşalar bu câmi‘de ibâdet ederler. Bu şehr-i Van'da bundan gayrı kurşumlu imâret yokdur. Andan,

Tebrîz kapusu câmi‘i: Ma‘bedgâh-ı atîkdir, ammâ hâk-i amber-pâk ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrdur. Ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Bunun dahi harreminde medresesi vardır. Andan,

İskele kapusu câmi‘i: Abbâs Ağa nâm bir hümâmın binâsıdır.

.....(1.5 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Der-beyân-ı mesâcidhâ-yı kal‘a-i Van: Cümle (---) aded mezgitlerdir. Evvelâ,

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle (---) aded medrese-i dârü't-tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ medrese-i Ulucâmi‘ ve medrese-i Horhor ve medrese-i Hüsrev Paşa ve medrese-i Tebrîz kapusu ve medrese-i Abbâs Ağa ve medrese-i Kayaçlı.

Sitâyiş-i dârü'l-Kur'ân: Ancak iki yerde dershâne-i Hazret-i Kur’ân vardır. Evvelâ Ulucâmi‘de ve Hüsrev Paşa Câmi‘inde dârü'l-kurrâ vardır. Ammâ hıfz-ı Kur’ân'dan gayrı İbn Kesîr ve seb‘a ve aşere kırâ’atları tilâvet olunmaz, tâlibânı yokdur. Ammâ şâ‘iri çokdur.

Der-vasf-ı dârü'l-hadîs-i Peygamberân: Her câmi‘de ilm-i hadîs ders-i âmları vardır ammâ

Rûm'daki gibi kârgîr binâ ile mebnî dârü'l-hadîsleri yokdur ve müfessirîn ü muhaddisînleri gâyet çokdur. Hatta Müslim ü Buhârî hadîslerin hıfz eyler âlimleri vardır.

Der-ayân-ı dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân: Cümle yigirmi aded mekteb-i tıflândır. Cümle necîb ü reşîd ciğer-kûşeleri Fârisîhândır. Andan, **[257a]**

Manzara-i tekye-i dervîşân-ı zîşân: Cümle (---) aded tekyedir. Evvelâ tekye-i Hâcegân-ı Rûmiyye,

.....(1 satır boş).....

Ta‘rîf-i çeşme-i âb-ı revân: Cümle (---) aded çeşme-sâr-ı âb-ı hayvânlardır. Cümleden Horhor çeşmesi ve Dördgözlü çeşme ve Hüsrev Paşa çeşmesi

.....*(1 satır boş)*.....

Alâmet-i sebîl-i cân-sitân: Cümle (---) aded sebîlhânedir.

.....*(1.5 satır boş)*.....

Esmâ-i aded-i mahallât-ı Müselmân: Cümle (---) mahalledir. Evvelâ Paşa mahallesi ve Horhor mahallesi ve mahalle-i Ulucâmi‘ ve mahalle-i Suluk ve mahalle-i İskele kapusu ve mahalle-i Ortakapu ve mahalle-i Tebrîz kapusu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı sarâyhâ-yı kibâr-ı a‘yân: Cümle kırk aded sarây-ı ma‘mûrelerdir. Cümleden Ortakapu'nun iç yüzünde Hüsrev Paşa Câmi‘i kurbünde Paşa sarâyı, cümle kırk aded hücre ile ârâste ve kâl‘a vü dîvânhâne-i tahtânî ile pîrâste olmuş, kal‘a dîvârı tarafı bâğçeli ve Uğrunkapusu üzre kasr-ı âlîli ve bir hammâmlı sarây-ı azîmdir ve dîvânhâne odasının târîhi böyle vâki‘ olmuşdur:

Şâniyâ oldu sâl-i târîhi:

Tarh-ı dîvânhâne-i âlî. Sene 1055.

Bu dahi bir kasr-ı Havernak târîhidir:

Gönül levhinde yazdı kilk-i fikrin Şânî târîhin:

Süleymânî binâ vü tarh-ı zîbâ kasr-ı sultânî

Sene 1047.

Süleymân Paşa binâsı olmağile târîhi böyle vâki‘ olmuşdur. Bu dahi paşaların hâsodası târîhidir:

Şânî berâ-yı târîh-i sâleş Goftâ:

"Mübârek în beyt-i ra‘nâ" [47]

Sene 1058. [48]

Bu dahi Ketenci Ömer Paşazâde Van'ı ta‘mîr etdikde bir kal‘a-i bâlâ üzre binâ etdiği kasr-ı âlînin târîhidir:

Görüp itmâmını Şânî dedi ana târîh

Eyledi sa‘y edüp Van'ı mücedded[en] ta‘mîr [49]

Sene 1055.

Bu sarây-ı azîmin enderûn-ı gılmân-ı hâssa içün kırk elli aded tahtânî hücreleri ortasında bir meydân-ı azîmi vardır. Hatta taşra dîvânhânesi dahi tahtânî bir vâsi‘ meydândır. Bu hakîr ol dîvânhâne dîvârına bir kalyon ve kadırga tasvîri tahrîr etdim, hâlâ alâmetimizdir ve bu dîvânhânenin cânib-i garbındaki pençereler sarây bâğına nâzır bir bâğ-ı İremezâtü'l-imâd'dır. Ve dîvânhâne kapusundan taşra sarây meydânıdır kim bizim Melek Ahmed Paşa efendimiz ol meydânda tabl [u] kudümün döğerek her gün cirid oynadup iç ağaları silâhşörlük ederlerdi. Tâ bu mertebe meydân-ı vâsi‘dir. Bu fezânın cânib-i erba‘asında dâ’iren-mâdâr tahtânî ve fevkânî ikişer kat altı yüz aded müte‘addid hücrelerdir. Çârsûya nâzır bir kapusu vardır kim şeb [ü] rûz anda pâsbânlar bevvâblık ederler.

Andan yine bu aşağıda Hüseyin Ağa sarâyı ve Kadı Efendi sarâyı ve Süleymân Beğ sarâyı ve Demircioğlu sarâyı ve Mallı kayaçlı sarâyı ve Çendedanoğlu sarâyı ve Hadım Ca‘fer Ağa sarâyı ve Defterdâr Şânî Efendi sarâyı (---) (---) (---) (---)

Bu sarâylardan mâ‘adâ bâlâda ve aşağı kal‘ada cümle sekiz bin sekiz yüz hücre add olunur. Cümle hâneleri kireç ve cibis ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Çoğu ikişer kat musanna‘ ve kârgîr binâ hânedânlardır ve cemi‘î şâhrâhları pâk u pâkîze kaldırımlı vâsi‘ tarîk-ı âmlardır.

Üç aded mahalle Ermenîlerdir kim bunlar da kal‘a huddâmlarıdır kim harâclarına bedel kal‘anın ta‘mîr ü termîmine memûrlardır. Bunlardan gayrı bu kal‘ada millet-i Nasârâ'dan Urûm u Yahûdî ve Fireng ü Kıptî ü Râfizî yokdur. Ve gâyet mün‘im bâzergân Ermenîleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i sarây-ı kârbân-ı revân: Cümle (---) aded tâbhâne-i âyende vü revendegândır.

.....(1 satır boş).....

Ta‘rîf-i hân-ı hâcegân: Cümle (---) aded hândır. Evvelâ Gümrük hânı ve Kürd Ahmed Ağa hânı ve Kapân hânı ve,

.....(1 satır boş).....

Medh-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân:

.....(2 satır boş).....**[257b]**

Der-vasf-ı çârsû-yı bezzâzistân: Cümle (---) sûk-ı sultânî âbâdândır. Ammâ bezzâzistânı (---) (---) (---) (---) (---) zî-kıymet eşyâ bî-kıymet bulunur. Ammâ Mezgitli çârsûsu ve Hüsrev Paşa çârsûsu ve Haffâfhâne bâzârı ma‘mûr u müzeyyendir.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı uyûn-ı zülâl-i âb-ı revân

Van kal‘ası altından cümle (---) aded uyûn-ı âb-ı zülâller cereyân edüp Horhor nâm mahalde değirmân yürüdür enhâr-ı âb-ı hayâtdır. Ve Tebrîz kapusunun iç yüzünde kezâlik bir kaynağ-ı azîm mücellâ kırk bir âb-ı zülâldir kim nûş eden bir kuzu tenâvül edüp hazm eder. Ve bir kaynak dahi Suluk kal‘asındadır kim Bâlâburç'undan aşağı kayalar içre nüzûl olunur su yolu vardır. Bu su yoluna nâzır Bâlâburç nâmıyla bir burc-ı Kahkahâ vardır kim bu su yolunu korudur, kirpi yünü gibi dizilmiş balyemez topları vardır. Ve bir konak dahi Van kal‘asının şimâlinde yine su kullesi vardır. Anda dahi kayadan aşağı iner su yolu vardır. Bâlâburç Sultân Türbesi'nden aşağı nüzûl eder, kayalar içre su yolları vardır ve bu yollara nâzır hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kulle-i gevher-nigînler var kim balyemez toplar kat-ender-kat dizilmişdir kim aşağı su kullesin muhafaza eder. Bu kayanın aşağısı sazlı bataklı yerdir. Hergiz yanına âdem varamaz. Zîrâ Van topları bu mahalde âdem değil kuş kondurmaz.

Van kal‘asının zîr [u] bâlâsında cümle yedi yüz altmış topdur. Hudâ cümlesin hıfz ide. Ammâ cümlesinden mefret Ağzı kesik top elli vukiyye demir gülle atar. (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle (---) aded hammâm-ı gâsilândır. Evvelâ Mezgitli çârsûsu başında Sultân hammâmı, gayet musanna‘ ve şîrîn ve âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı dilküşâdır. Andan Çifte hammâm (---) (---) (---) (---) ve Nakışlı hammâm (---) (---) (---) (---) ve Tebrîz kapusu kurbünde Çukur hammâm.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân

Şehrin kibârlarının takrîrleri üzre şehir içre cümle yedi yüz ev hammâmlarımız vardır kim her bir hammâm hâs u âm olmağa lâyık hammâmlarımız vardır deyü tefâhur kisb ederler. Hakkâ ki kelâmlarından dürûğ u lâğ yokdur. Zîrâ bu Van halkı gazûb u lecûc ve sâhib-gayret ü sâhib-nâmûs âdemler olduklarından havâtînlerinin birisi taşra düğüne ve derneğe ve bir yere çıkdıkları yokdur. İllâ hâtûnları merhûme oldukda kapudan taşra [50] ile ol zamân kapudan taşra çıkar. Ol ecilden cümle

ehl-i ırz âdemlerin hânelerinde ev hammâmları vardır kim kavl-i sahîhleri üzre yedi yüz ev hammâmı olduğu muhakkakdır ve ba‘de'z-zuhr âm hammâmlarına ricâl girmeyüp hammâmları olmayan tâ’ife-i nisvân girer. Ammâ ol hammâmların avretler gideceği başka sokakları var kim ol yollardan ba‘de'z-zuhr ricâllerden bir ferd-i merd geçmeğe kâdir değillerdir. Ol avretler râhında şehirliden bir âdem görseler amân vermeyüp bilâ-su‘âl katl ederler, ta bu mertebe nisvânların sakınurlar, gayûr kavimdirler.

.....(4/3 satır boş).....

Der-medh-i reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân

Bu şehrin ekseriyyâ ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer oldukça reng-i rûyi gendüm-gûn olup, Zâl-ı zamân oldukça gazûb u şecî‘ levend olup tâzeleri cenge terğîb ederler ve cüvân fetâları kezâlik buğday iğlü zinde yiğitlerdir.

Sitâyiş-i mahbûb-ı gulâm-ı Van: Ekseriyyâ cüvânları ablak u soblak ve maralî ü gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve hûb-manzar ve perî peyker ve midilci(?) kaşlı ve bâğrı yaşlı levend cüvânları olur kim her cünbüş-i harekâtları ve reftâr u güftârları cümle merdâne âteşpâre cüvânları olur.

Tavsîf-i mahbûbe-i zamâne: Hudâ âlimdir nisâların görmedim, ammâ sikâ yâr-ı gârlarımızın nakilleri üzre cümlesi hüsn-i cemâlde ve latîf-i i‘tidâlde olup her biri bir zâhide-i sâhib-cemâl havâtînlerdir ve duhter-i pâkîze-ahterleri pederlerinden gayrı er yüzü görmemişlerdir. Müşerref olduğumuz dostân, evvelâ velî-ni‘metimiz Mallı Kaya Çelebi ve bürâderi (---) çelebi ve Hadım Ca‘fer Ağa ve Kulağası Hüseyin Ağa ve oğulları.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı tabîbân-ı hâzıkân

Gerçi bu belde-i tayyibenin hevâsı letâfetinden hukemâ lâzım değildir ammâ müsta‘idd olduklarından etıbbâsı vardır. İlm-i nabızda Mes‘ûd Çelebi lâ-nazîrdir ve Şeyhî Bay Çelebi bî-bedel tabîb-i hâzıkdır kim dâr-ı hukemâdandır, eyle hâkim yokdur**. [258a]**

Medh-i üstâd-ı cerrâhân: Bu şehrin halkı şecî‘ ü dilîr olduklarından şeb [u] rûz ceng [ü] cidâlleri eksik olmadığından üstâd-ı kâmil cerrâhları vardır. Evvelâ,

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân: Niçe yüz müstecâbü'd-da‘ve kimesneleri vardır ammâ cümleden Ulucâmi‘ Şeyhi (---) (---) Efendi azîz erdir. Ve,

.....(1 satır boş).....

Tasnîf-i musannifîn-i şâ‘irân: Evvelâ zamânenin sultân-ı şu‘arâsı Şânî Efendi, cemî‘i ulûmda bahr-i ma‘ânîdir. Hatta Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'in mevlûdına bu târîh-i hâtif anındır:

Nûrdur geldi, Mehemmed sulb-i Ibrâhîm'den.

Sene 1051.

Ve Vanî Çelebi ve Mîr Sipihrî (---) (---)

Menâkıb-ı mazanne-i mecâzibân: Evvelâ ser-çeşme-i büdelâ Yûsuf Dede, Paşanın Uğrunkapusu kullesi içinde yatır bir Melâmiyyûn cândır kim niçe yüz kerâmeti âşikâre olmuşdur. "Yûsuf ekmek ister" demeden gayrı bir kelâm demez iken bir gün "Kır hânı, öldür hânlıyı" demeğe başladı. Âhir {Bitlîs hânıyla ceng-i azîm olup niçe yüz askeri kılıçdan geçdi}.

Der-beyân-ı kabâ-yı râcilân: Van kavminin ekseriyyâ giydikleri çuka serhaddî ve çekmândır. Semmûr kürklüsü azdır ve cümle Acem boğasısı giyerler ve kemerlerinde alaca çarık harîr kuşak üzre birer hançer, elbette başlarında mukarrerdir ve başlarında katîfe kavukları gâyet büyükdür. (---)

Der-ayân-ı kaba-yı nisvân: Cümle havâtînleri ayağı sarı çizmeli ve başlarında altun ve gümüş ve dîbâ sivri tâc giyüp yüzlerine kıl nikâb ve beyâz burka‘ dutak koyup üzerlerinde cümle beyâz miskâli boğası câr bürünür mestûrelerdir.

Der-na‘t-ı esmâ-i merdân: Bu şehr-i Van'ın ekseriyyâ halkı Behlüloğlu ve Çendevânoğlu ve Demircioğlu ve Beşâretoğlu ve Alî Paşaoğlu, Keremeddînoğlu nâm isimli âdemlerdir. Mallı Kaya ve Rüstem Ağa ve Burhan Ağa ve Toğar Ağa ve Esed Beğ ve Gazanfer Beğ nâm âdemleri vardır.

Tavsîf-i esmâ-i bintân: Bu şehrin Râbi‘a-i Adeviyye misilli hâtûnlarının esmâları Âyişe ve Fâtıma ve Gülsûme ve İsmihân ve Ümmühân nâmlı oldukdan sonra Selîme ve Sâlime ve Kâlime ve Kâmile ve Esmâ hanım ve Perîbuy hanım ve Hümâ ve Müşkbâr ve Dâye nâm zenânları vardır.

Der-alâmet-i esmâ-i çâkerân: Ekser Gürcî köleleridir kim isimleri Usuf ve Evreng ve Çelerdi ve Hakverdi ve Çömez ve Zâl ve İskender ve Kubad ve Şağad ve Server ve Hurrem ve Levend ve Elvend ve Sıyâmî ve Pervîz ve Şükrullah ve Kâsım ve Şâhkırân nâm gulâmları var.

Müş‘ar-ı esmâ-i cevâriyân: Meselâ Zülnigâr ve Mürdecân ve Hatme ve Verka ve Şâkire ve Heniyye ve Mâhiye ve Dürrî ve Cevher ve Hümâ ve Serviboy ve Hanpây ve Dilârâ ve Pürçîne ve Perîşân ve Cânnisâr ve Mâye ve Sîme ve Hâlisa ve Zûzebân ve Şâhûbân esmâlı cevâriyeler var.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı âbâdân: Cümleden âsâr-ı acîbe sun‘-ı Hudâ Van kayasıdır ve binâ-yı azîm kal‘asıdır ve altı yüz aded gâr-ı yetîmânlarıdır kim vassâfân-ı cihân ol kehf-i acîbelerin midhatinde âcizdirler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Şehrengîz-i hevâ-yı câvidân: Bu Van'ın âb u hevâsı ol kadar latîfdir, bâd-ı nesîm bu şehre mahsûs olduğundan sağîr ü kebîri cümle ten-dürüst ü ten-perver ve kaviyyü'l-bünye dîv-dest âdemleri olur. Şiddet-i şitâsı i‘tidâl üzre olduğundan sayfi şitâsı hûbdur.

Manzara-i ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Alî Kuşçu şehr-i Van on sekizinci ekâlîm-i örfiyyedendir. Be-kavl-i Hân-ı Bitlîs ekâlîm-i hakîkiyyenin üçüncüsünde vasatından garba meyyâl olduğundan arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) derece ve (---) dakîkadır.

Tavsîf-i tâli‘-i imâristân: Be-kavl-i Kehene-i zû-cihân ya‘nî Müverrih Şeref Hân bu şehr-i Van'ın tâli‘-i imâreti burc-ı hamelde ve beyt-i Mirrîh'e münkalib nârîde bulunmuşdur. Anınçün halkı cellâd-ı bî-rahm gazûb u şecî‘ Mirrîh-sıfat âteş-pâre âdemlerdir kim bir düşmana amân vermezler.

Aded-i kenîse-i râhibân: Şehir içre (---) aded deyr-i ma‘mûrlardır. Birisi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ İskele köyündeki kenîsesi ve Van deryâsı içre cezîre-i Ahdim-var'daki ve Van'ın şarkîsinde Verek kiliseleri acâ’ib ü garâ’ibdir.

Der-şi‘r-i lisân-ı kavm-i Van: Bu kavmin mâbeynlerinde isti‘mâl olunur bir gûne lehce-i mahsûsaları var kim bir diyâr lisânına benzemez. Evvelâ,

pisih	*bihırı*	*geven*	*kepân*
kedi	ocak	diken çalı	sarılık

göyündirmişem	*Bacıma bir baş varam.*
bakmışım	Kız karındaşıma bir kerre varayım.

Heleşi gelişi idelüm.	*Har adaydın?*
Gülelim, oynayalım.	Nereye vardın?
Germede çimdim..	*Şâd başem*
Hammâmda yıkandım.	ya‘nî, "Şen ve mâldârım."
Gözeyi apar gılan!	*Bes çaş çağı olupdır.*
Bardağı getirsene!	Belî kuşluk ta‘âmı vakti olmuşdur.

Der-medh-i ganîmet-i mahsûlât: Bir vâsi‘atü'l-aktâr rahîsatü'l-eş‘ar bir dâr-ı diyâr olmağile ganîmetde deyyâr misli yokdur. Hatta yedi elvân buğday olur ve yedi gûne siyâh yağlı ve semîn şa‘îri olur. Fûli ve nohudu ve mercimeği ve sâ’ir hubûbâtının hisâbın Hudâ bilür. **[258b]**

Der-vasf-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Evvelâ üstâd-ı mühendis bennâları var kim, misilleri meğer cezîre-i Sakız'da ola ve hayyâtları Firengî şekilli esbâblar dikerler kim sûzen yerleri harîrin tellerinden fark olunmaz ve berber dükkânları Pâk-i Selmânî'lerdir ve sarrâcları gâyet üstâdlardır.

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ehl-i işgâlât: Bu Van halkı altı fırka ehl-i kârdır. Bir fırkası pâdişâh kuludur kim hizmet-i kal‘aya me’mûrdur. Bir kâr u kisbde olamaz, meğer şehir içre tüccâr ola. Bir fırkası taşra diyârlara gider metâ‘ getirir sevdâgerândır. Bir fırkası ehl-i hırefdir ve bir sınıfı defterdâr aklâmların zabt eder a‘yân-ı hizmetdir ve bir tâ’ifesi ulemâ ve ehl-i cihetdir ve bir bölüğü bâğbân u huddâmânlardır.

Der-ayân-ı mahsûlât-ı me’kûlât: Evvelâ çörek otlu ve râziyâne sulu ve anisonlu hâs ve beyâz somunu bir diyârda yokdur illâ Amasiyye Ladik'inde ve İzmit kurbünde Sabanca'da ve İslâmbol'da Tophâne'nin İsâ Çelebi ekmeği ola ve beyâz gül-i penbe-misâl yufka lavaşası ve katmer çöreği ve keklik böreği ve mastaba aşı ve karatlı aşı ve tüffâhiyesi ve karanfilli sefercesi bir diyârda yokdur.

Der-beyân-ı nebât-ı sebzevât: Evvelâ Van lahanası ekâlîm-i seb‘ada yokdur kim ikisi bir bâr-ı şütür lahanası olur kim her biri fil şikemi kadar olur ve gâyet rakîk varakları olur, gûyâ berk-i bândır ve ma‘denüvâzı ve kerefisi ve mevzûn su kabağı Van'da tenâvül olunur ve çiriş ta‘bîr ederler bir giyâhdır tabh olup gâyet lezîzdir ve teresi ve soğanı ve fûmı ve kırpısı ve harbuzası dahi memdûhdur.

Der-vasf-ı me'kûlât-ı müsmirrât: Evvelâ memdûh meyvesinden on iki gûne al yanaklı tebekânî ve cângüli ve seylânı ve zağafranı ve Şâmî nâmân tüffâhları olur kim misli meğer Kırım diyârında Sudak elması yahûd Kocaeli'nde misket elması ve Rûm'da Köstendil elması ola, ammâ bu Van'da ol kadar elma olur kim ehl-i teferrüc birbirleriyle elma cengi ederler ve âbdâr Engürü ve Abbâsî ve melece emrûdu olur kim misli yokdur.

Der-ilm-i memdûhât-ı envâ'-ı meşrûbât: Bu Van şehrinin ibtidâ meşrûbâtının memdûhâtında Kûh-ı Verek balının şerbeti râhat-ı cândır. Hatta darçın ile üç gün dursa sehel keyf verir. Ve Sergiloğlu ve Şirek Ermenî bâğlarının üç günlük helâl-i zülâl şırası kuvvet-i cândır ve beden-i insâna sâfî kandır. Ve âb-ı şülle [âbşıla] şerbeti ve reybas şerbeti ve tüffâhiye şerbetleri bir diyârda yokdur, meğer Bitlîs'de ola.

Der-fasl-ı dârü'l-ıt'âm-ı imârât: Zamân-ı kadîmde Ulucâmi'de Sultân Çoban Şâh'ın bir imâreti var imiş, bu şehrin cemî'i hânedânları dârü'z-ziyâfe-i müsâfirîn ve mücâvirîn olmağile ol imârete rağbet kalmayup hâlâ mu'attaldır. Ammâ Gâzî Hüsrev Paşa merhûmun medrese imâretinde cümle dânişmend ve ulemâ ve sulehâ fukarâlara mâh u sâl *bi'l-guduvvi ve'l-âsâl* ni'meti mebzûldur kim nâzır-ı nuzzârı vâlî-i Van'dır.

Der-manzara-i temâşâgâh-ı hayvânât: Evvelâ bu rûy-ı arzda Cenâb-ı Allah Rûmeli'nde Serez câmûsu ve Anadolu'da Adana câmûsu ve diyâr-ı Ermen'de bu Van câmûsu kadar mefret ü mehîb câmûs halk olunmamışdır, hatta pil-i Menkerûsî'den büyük câmûs olur. Bu câmûsları kâmil bir sene besleyüp fil gibi oldukda nevrûz günleri Van kavmi bu câmûsları ve küheylân atları ve develeri ve koçları döğüşdürdükleri garîb temâşâdır.

Der-alâmet-i mesîregâh-ı müferrihât: Şehr-i Van'ın Erdemit bâğları mesîregâhlarından mâ'adâ Van'ın garîb ü ba'îd yerlerinde yigirmi aded müte'ayyin teferrücgâhları vardır. Evvelâ Van'ın şarkîsinde top menzilinden ba'îd teferrücgâh-ı Akkirpitaşı ve Mesîregâh-ı Yalıköyü ve seyrângâh-ı Ala Melik ve Sazlıgöl ve Çaybaşı ve Kara Kâsım Çayırı ve Murâd Hân Soffası ve Erdemit bâğları ve Mirav Bendi ve Bend-i Mâhî bendi ve Hoşâb Kuyağı ve Verek dağı vengi bir deyr-i hıyâbân-ı Van'dır ve Nerkök Gediği Deyri meşhûr teferrücgâhlardır.

Der-vasf-ı aded-i bâğavât-ı İremezât: Kal'a-i Van'ın kıblesi tarafında handak aşrı mezâristânı ubûr edince tûlen ve arzen tâ Erdemit kendine varınca sahrâ-yı Van bâğ u bâğçe ve hıyâbân-ı gülistândır kim hâkim-i bâğavât-ı mîrâb defteriyle yigirmi altı bin bâğdır kim mîrâb su saldığıyçün öşür verirler. Bu bâğlar içre âdem gâ'ib olur. Her bir bâğda bir uyûn-ı câriye ve havz u şadırvân pertâb etmededir ve her birinde birer kasr mukarrerdir. Cümleden Mallı Kaya Çelebi bâğı ve Şirek bâğı ve Süleymân Beğ bâğı ve Paşa bâğı ve niçe bini meşhûrdur.

Der-beyân-ı hâric-i kal'a-i âsâr-ı imârât:

.....(4 satır boş)..... **[259a]**

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal'a-i Van: Bu şehr-i Van kadîm a'sârdan beri

mecma‘-ı ulemâ ve kân-ı fuzalâdır ve iklîm-i garîbe vü acîbedendir kim cemî‘i ulemâsı ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Erbâb-ı ma‘ârifi ve fetâ ve bahâdırânı dahi bî-kıyâsdır ve nâ-resîde püserânları gâyet tiz-fehm ve necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab‘ ciğer-kûşeleri olur ammâ tabî‘atları ebyât-ı eş‘âra ve Pârisî güftâra mâyillerdir. Kelâm-ı örfiyyede lisân-ı şarkî üzre fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyânlardır ve sığâr u kibârları âlüfte vü âşüfte ve hoş-sohbet ve pâk-meclis ve sâf-dil merd-i meydânlardır ve cümle pâk mezheb ü pâk i‘tikâd mü’min ü ehl-i tevhîdlerdir. Derûnlarında vâsi‘ mezheblik yokdur. Hakkâ ki bu dâr-ı diyârın umûmen zerâfet ü letâfeti gibi sabâhat u melâhati olmazdır. Ve dahi vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı dâ’imâ mesrûr, kend-i büleydelerinde buk‘aları hûb ve hâk-i anber-i pâki beyne'n-nâs merğûb ve mezra‘aları vâfir ve deryâsında keştîler ile berekâtı mütekâsir, deşt-i hâmûnlarında ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları hisâbın Hudâ-yı Bîçûn bilür. *Cenâb-ı Allah hemîşe imâr ide.*

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullah-ı Van-ı sedd-i imân, kân-ı veliyyü'l-ârifîn ve mesken-i şehdü's-sâlihîn *rahmetullahi aleyhim ecma‘în*

Evvelâ **ziyâret-i Gâzî Hüsrev Paşa:** Câmi‘i sâhasında âsûde ve **ziyâret-i gâzî {mîr-i mîrân-ı Ahmed Hân} sa‘îd-i şehîd Tekeli Paşa;** Serâv sahrâsında ale'l-gafle Şâh İsmâ‘îl'i basmak sadedinde iken bir Yezîdî Kürd da‘vâcı tarzında huzûr-ı paşaya gelüp dal hançer olup paşayı şehîd ederken Kürdü dahi pâre pâre ederler. Çi fâ’ide şâh-ı gümrâh bu ahvâlden haberdâr olup cânib-i Tebrîz'e atf-ı ınân edüp şebhûndan halâs olur. Ba‘dehû Tekeli Paşa'nın na‘ş-ı şerîfin Van'a getirüp mezkûr kâtil Kürd'ün sol pençesin Tekeli Paşa'nın kuşağında bulup ol pençeyi Hüsrev Paşa ile kabre bile defn ederler. Meğer Kürd'ü pâre pâre ederken bir pençesi paşanın kemerinde kalmışdır.

{Menâkıb-ı garîbe}: Hadım Ca‘fer Ağa nakli üzre bu kâtil Kürd'ün bir oğlun Tekeli Paşa katl ederken bu kâtil Kürd feryâd edüp eydür: Ey Gâzî Paşa, menim oğlum bî-günâhdır, evlâdım katl edüp ocağım söndürme. Huzûr-ı Hak'da bir elim yakanda ve bir elim kemerinde olacakdır, demiş. Hikmet-i Hudâ Kürd'ün pençesi Tekeli Paşa kemerinde olmuş. Bu esrâra vâkıf olanlar Kürd'ün pençesin paşa ile kabre komuşlar. Karîbü'l-ahd olmağile görmüş âdemlerden istimâ‘ edüp tahrîr etdik, *rahmetullahi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i Kurbân Baba: Yukaru İçkal‘a kapusu mâbeyninde medfûndur. Bu azîz Hazret-i Ebâbekir'i bu kapu mâbeyninde âşikâre görüp niçe kelimâtlar edüp âhir bu azîz kırk yedi sene kapu arasında sâkin olup bu azîzin vasiyyeti üzre "Beni bu makâm-ı Ebâbekri's-Sıddîk'a defn edin." dediğiyçün iki kapu mâbeyninde defn ederler. Hâlâ Makâm-ı Sıddîk deyü ziyâretgâh-ı ünâsdır. Andan,

Ziyâret-i Bâlâ Burc Sultân: Horhor kayası kurbünde medfûn ulu sultândır.

Ziyâret-i Cânpoladzâde Hüseyin Paşa; Mehemmed Hân-ı Sâlis vüzerâsıyken Ciğaloğlu Tebrîz altında münhezim olup "Niçün imdâdıma gelmedin?", deyü Cânpoladzâde'yi şehîd etdi.

.....(1 satır boş).....

Hamd-i Hudâ kal‘a-i Van'ın bu kadar seyr ü temâşâların edüp niçe yüz sulehâ-yı ümmetlerin hayr du‘âlarıyla behremend olup niçe ziyâretler etdik. Ammâ ez-în-cânib efendimiz Melek Ahmed Paşa kal‘a-i Van'a dâhil oldukda Timur-ı bî-nûrun Van kal‘asına yığdığı türâbı deryâya dökmeğe ihtimâm-ı tâm edüp eyâlet-i Van'da olan (---) aded beğlere ve dörd aded serbes hâkimlere evâmir-i şerîfler göndermiş idi. Cümle sem‘an ve tâ‘aten deyüp gün-be-gün deryâ-misâl Kürdistân askeri me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla ve hayme vü hargâh-ı bâr u bengâhlarıyla ve paşaya bî-kıyâs hedâyâlarıyla cümle gelüp sahrâ-yı Van'da meks edüp fezâ-yı Van haymeler ile zeyn olup âbâdân oldu. Ordu-yı İslâm eyle vâsi‘ oldu kim bir ucundan bir ucuna iki sâ‘atde varılırdı. Hemân üç bin ehl-i sûk haymesi ve aşbâzları var idi. Paşa bu cem‘iyyet-i kübrâyı görüp hamd edüp cümle hizmet-i pâdişâhîyi edâ etmeğe gelen beğlere dilnüvâzlıklar ve çâre-sâzlıklar edüp ihsân [u] in‘âmlardan mâ‘adâ beher yevm ikişer kerre cemî‘i ümerâlara ve mîr-i aşâ’irlere ziyâfet-i azîmler edüp hayr-ı hâtır ederdi. Ve matbah-ı Keykâvûs'dan cemî‘i kavm-i Ekrâd ni‘met-i firâvân Taht-ı Van'da bezl edüp kavm-i Ekrâd def‘-i cî‘ân ederlerdi.

Ba‘de't-ta‘âm yine guzât-ı müslimîne fermân edüp **[259b]** gülbâng-ı Muhammedî çekerek sadâ-yı Allah ile bir hây [u] hû ile Timur-ı bî-nûrun torpağın küfe ve tobra ve şilleler ile deryâya ilkâ ederlerdi. Bu hâl üzre Kürdistân'dan dahi ziyâde asker cem‘ olup ordu-yı İslâm deryâ olmada, ammâ Hakkarî Hânı kendüsü gelmeyüp Monlâ Muhammed Şatakî nâm kethudâsıyla altı bin Celüv askerin hizmet-i pâdişâhîye gönderdi ve girân-bahâ hedâyâları geldi, ammâ Mahmûdî beğlerinden Evliyâ Beğ ne kendi geldi ve ne imdâdı ve hedâyâsı geldi. Ve Bitlîs Hânı Abdâl Hân kezâlik bir şeyi ve bir haber-i âgâhı gelmediğinden paşa gâyet müte’ellim olup bir kerre Arganalı Ahmed Ağa ile hâna muhabbetnâmeler yazup nâme hâna vusûl buldukda kırâ’at edüp "Van'dan bizim atımız su içmez." deyü cevâb edüp varan âdeme "Necâtiyye sûret yok şeklin edüp ağa-yı mezbûr dahi bî-mektûb Bitlîs'den Kuskunkıran üzre iki gün iki gice Van deryâsın dolaşup Ahmed Ağa bî-mektûb paşaya gelüp nakl-i bi'l-masdar edince paşa kav u çakmak ile kibritli âteş-pâre olup ne dutuldu ve ne kapıldı ve derdine dibelik derd katıldı. Hikmet-i Hudâ,

Bitlîs {hânı üzre sefer olunmasın asl [u] fer‘in beyân eder}
İrâdallahu şey’en heyte esbâbehû

Hemân ol gün paşa alâ tarîkı's-seyr Van'ın içkal‘asında Yeniçeri Ağası Abdî Ağa ziyâfete varup anda cemî‘i Van ağaları ve cümle Ekrâd beğleri ile müşâvere olup cümle a‘yân-ı Van ve cümle ümerâ-yı Kürdistân hân-ı âlîşândan şikâyet edüp, "Ber-vâcibü'l-izâle Mülhid ü Şî‘î ve Hurûfî ve Cebrî ve Kaderî-mezheb fâsık ü fâcir velev sallî ve sehhâr ü müneccim ve kallâb u kezzâbdır kim kırk seneden berü anın katli geçmişdi." deyü bu kavm-i gaddâr hân-ı bî-haberin hakkına ol kadar hümeze ve lümezelik etdiler kim [51] öte tarafa geçdiler.

Ammâ hikmet-i Hudâ elbette olacak olur, bu cem‘iyyet-i kübrâ ile hânın müşâveresinde iken kapucular kethudâsı içeri girüp eydür, "Sultânım Erzurûm Vâlîsi Tavukçu Mustafâ Paşa oğlunuzdan ulaklar geldi ve Van yeniçerilerinden birkaç mecrûh yeniçeriler gelmişlerdir,." dedikde paşa-yı halîm, "Tîz gelsinler!", deyüp ulaklar içeri girüp zemîn-bûs etdikden sonra paşanın destine vâlî-i Erzurûm'un mektûbun verüp paşa kırâ’at etdikde mefhûm-ı kelâm oldur kim "Benim efendim, Habîb-i Hudâ aşkına olsun taht-ı hükûmetlerde olan Bitlîs hânı nâm şakî bu hakîrin eyâletinde olan Malazcird

Beği Mehemmed Beğ'in ülkesine on bin âdem ile ale'l-gafle şebhûn edüp bir sancak yerimiz nehb ü gâret edüp üç yüz aded ümmet-i Muhammed'i bilâ cürm katl edüp ve bî-hisâb âdem mecrûh edüp ve ma‘dûd kırk bin Şakakî koyunu sürüp ekl-i bel‘ etdi. Benim efendim, kendi eyâletindedir. Elbette hakkından gelürsünüz, bu iş ber-taraf olur. Ve illâ cümle gâret olan kimesneler ve şühedâların akrabâ vü ta‘allukâtları der-i devlet tarafına kanlı gömlekleriyle gidüp sonra sultânıma müşkil olur. Eğer fermân-ı şerîfiniz olursa ol âsî rehzen üzre bir sefer idin. Bu hakîr dahi yigirmi bin asker ile ol cânibe varup, "Hâk-i pây-ı şerîfinize rûmâlîde kılmağa nîm işâretinize muntazırdır." deyü bir tazallum-âmîz feryâd u figânlı mektûb tahrîr eylemiş kim istimâ‘ eden hân düşmanları zühre-misâl raks etdiler.

Andan sonra ol ân huzûr-ı paşaya bir alây eşirrâ vü eşkıyâ-yı Van ve Erzurûm yeniçerileri gelüp birinin bir kolu düşmüş kolun paşanın önüne atup "Amân hey vezir benim hakkım hak eyle!" deyü niçesi mecrûh u uryân feryâd [u] figân etdiklerinde paşa eyitdi: "Bre gâzîler size ne oldu?" "Sultânım, biz bu serhadleri yasdanup ticâret edüp kifâflanırız. Yüklerimizle Bitlîs şehrine girdiğimizde hân ‘Cümle yüklerden bac almak kânûndur’ deyü ol bahâne ile bizim yüklerimiz ahz u kabz edüp kânûn üzre bacımız verdiğimiz mahkemede sicilde kayd eyledik. Âhir yüklerimizi çözüp Malazgird Beği Mehemmed Beğ'in vilâyetin urmağa giderken bir hayli Ekrâd haşerâtına mâlımız verüp asker yazdı. Biz dahi huzûruna vardığımız gibi bizi urdurup böyle mecrûh etdi. Lâyık-ı Muhammedî midir kim biz kapu kulu olup serhadde dîn uğuruna mücâhid-i fî sebîlillah olayuz. Bize bu hakâreti Allah getürür mü?!" deyü feryâd etdiler.

Hemân paşa-yı âkıbet-endîş "Tîz mollâ ve mezâhib-i erba‘a müftîleri gelsinler." dedikde fi'l-hâl huzûr-ı paşaya müdde‘îlerin nakl-i evveline göre şikâyetleri istimâ‘ olunup "Kuttâ‘u't-tarîk olmuş ve haddi değil iken Erzurûm'dan vilâyet vurmuş ve niçe yüz âdem katl etmiş." deyü dörd mezhebin şeyhülislâmları fetvâları tahrîr etdiler.

Ve fetvâ mûcebince Van mollası dahi huccet-i şer‘iyye tahrîr edüp paşanın **[260a]** destine verüp "Gazânız mübârek ola! Hemân iki yerden gayret kılıcın kuşanup ol şakînin vücûdun seyf-i müczem ile sahîfe-i dünyâdan hakk etdün" deyü du‘â vü senâlar etdiler. Hân adüvleri mesrûr olup gitdiler.

Ammâ paşa-yı hayr-tedbîr eyitdi: "Evvel kendüye bir nâme-i muhabbet-uslûb tahrîr edüp şer‘-i şerîfe da‘vet idelim ve kânûn-ı Süleymân Hân üzre Van derneğine gelüp Malazgird Beği Mehemmed Beğ ile ve şâkîler ile ve bu yeniçeri gâzîler ile mürâfa‘a-i şer‘ olsun. Eğer şer‘-i şerîfden nükûl ederse bi-emrillah üstüne sefer etmemiz mukarrer ü muhakkakdır." deyince cümle huzzâr-ı meclis "Bre meded sultânım, şimdi hân müttehem olup mes’ûl olacağın bilir. *Her çi bâd-âbâd* deyü askerin cem‘ edüp bizim ülkemizden bir yer dahi urur. *Elhamdülillah* Timur'un toprağın sürmeğe gelmiş deryâ-misâl askerimiz hâlâ âmâde iken hemân *niyyetü'l-gâzâ* deyüp bu sâ‘at tuğlar Çaybaşı'na gitsin." deyü paşaya ibrâm-ı tâm ve teklîf-i mâlâyutâk etdiler.

Paşa-yı âdil cidden rızâ vermeyüp "Elbette mektûblar tahrîr olunsun!" deyü def‘-i meclis edüp Van'ın içkal‘asında yeniçeri ağasının ziyâfetin tenâvül edüp ba‘de't-ta‘âm içkal‘a içre reftâr edüp bu hakîr ile ve birkaç nüdemâlarıyla kal‘ayı seyr ü temâşâ ederek Kesik nâm burc üzre Fâtih-i Revân Sultân Murâd Hân içün binâ olunan maksûre-i tahtânî üzre çıkup eydür:

Hikâye-i Melek Ahmed Paşa

Bu hakîre hitâb edüp eydür: "Evliyâm bu sergüzeşt [ü] serencâmım bir hoşça dinle, tâ ki esrâr-ı hafî ne idüğün müşâhede idesin." dedi.

Ben Sultân Ahmed Hân *tâbe serâhın* çerağ-ı efrûhtesiyim. Otuz bir senede güc ile Hâsoda'ya girüp niçe sene Bursa ve Edirne ve Hotin gazaların edüp âhir Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ efendimizin çukadârlığı hizmetiyle şeref-yâb olup Revân fethinde dahi musâhib-i şehriyârî idim. Ba‘de feth-i Revân avdetde vilâyet-i Nahşevân'ı ve Serâv ve şehr-i Tebrîz'i ve niçe yüz aded İrân-zemîn diyârında kend ü büldânları harâb u yebâb edüp kal‘a-i Kutur altından ve Mahmûdî Ekrâdı içinden sedd-i imân kal‘a-i Van'a dâhil olduğumuzda Sultân Murâd Hân Van kal‘ası seyr ü temâşâsın edüp işte bu köşkde ta‘âm yeyüp hâb-âlûd oldu. O zamân Koca Nişancı Paşa benim üstâdım silâhdâr ve ben çukadâr idim. Hikmet-i Hudâ kazâ-yı nâgehânî Murâd Hân'ın üzerindeki yorkanlara mücmere-i müdevvereler ile ûd ü anber verirken bir şerâre yorgana düşüp bir duhân-ı siyâh zâhir oldu. Ol ân Murâd Hân hâbdan bîdâr olup "Bre oğlan" deyü bir sadâ etdi. Hemân hakîr içeri girüp gördüm ki bir dûd-ı siyâh-ı şerer hâne-i kasrı muzlim etmiş, hemân elimle âteşi söndürüp hâneyi ûd ve anber-i hâm ile mu‘attar etdim.

Hemân hûnkâr eyitdi: "Bre nöbetçi kim idi?" dedi. Deli Hüseyin Paşa, "Nöbetçi silâhdâr ağa idi, ammâ fakîri dutarak dutup anın cân havli derdinde iken pâdişâhımın câme-hâbı sehel yanmış." dedikde Murâd Hân eyitdi: "Behey deli! Ben âteş-i Nemrûd içinde kaldım. Tîz silâhdâr kâfiri sar‘a dutarsa da getirin. Kal‘adan aşağı atayım ki bir silâhdâra dahi ibret olsun." deyince hemân Musâhib silâhdâr-ı sâbık Mustafâ Paşa ve gayrı musâhibler ricâ edüp fakîr silâhdârı âzâd etdirüp taşra nefy etdiler.

Ba‘dehû Murâd Hân tahte'l-fütûr tenâvül ederken altun siniden bir nânpâre ve bir mücevher fağfûrîyle gûnâ-gûn ta‘âm kaldırup "Melek Ahmed şimden gerü benim silâhdâr-ı mukarrebim olup beni bir hoşça gözet. Al şu berekâtlı beyâz ekmeği yeyüp du‘â-i hayrımda ol." deyü eynime bir semmûr hil‘at-i fâhire ve başıma bir destâr-ı Muhammediyye kendi elleriyle sarup müstakil silâhdâr ve musâhib-i şehriyârî olduğum işte bu köşk-i mübâreke olmuşdur. Hamd-i Hudâ bu kasrda silâhdâr olduğum Revân dönüşünde sene 1045 târîhi idi. Hamd-i Hudâ *eş-şükrullah* mâbeynden yigirmi sene mürûr edüp işbu sene 1065 şa‘bânında yine sıhhat [ü] selâmetle düstûr-ı mükerrem ve serdâr-ı mu‘azzamlık ile bu mahalle gelüp ni‘met yeyüp ibâdet etdik. *Hâzâ min fazl-ı Rabbî."* deyüp bu hikâyeyi nakl etdi.

Ve yine buyurdular kim "Evliyâm ben İpşir Paşa merhûmun müstakil kâ’immakâmı iken bir vâkı‘a görüp sana ta‘bîr eyle deyü nakl etmedim mi?" buyurduklarında hakîr eyitdim "Efendim, hayli zamân olup hâtırımdan gitmiş" dedim.

Ve mine'l-acâ‘ib ta‘bîr-i rü’yâ-yı Melek Ahmed Paşa

Buyurdular kim ol gice menâmımda efendim Gâzî **[260b]** Murâd Hân'ı görürüm kim elinde bir hâs ve beyâz Tophâne somunu var, "Ahmed bu somunu gördün mü, hayli lezîz nân-pâredir. Bu ekmeği

Kürdistân-ı Van'da bir âdem pişirir. Bir kerre bu ekmeği İpşir Paşa ol ekmeği Kürd'den istedi. Ol âdem İpşir'e bu ekmekden vermedi. Ammâ ben sana bir kerre Van'ın içkal‘ası'nda böyle bir nân-pâre verüp silâhdâr etdim. Al imdi bu nân-pâreyi şimdi sana Van'daki gibi verdim. Safâ-yı hâtır ile tenâvül edüp mansûr u muzaffer ol." deyü ol nân-pâresin verdikde dest-i şerîfin bûs etdikde, "Yâ pâ[di]şâhım bu ekmeği ihsân etdin ammâ bu ekmeğe kan bulaşmış, niçe yenir?" dedim.

Murâd Hân eyitdi: "Ol kanlı pâreden kızım İsmihân Kaya'm hâtûna gönder, yıkayup tenâvül etsün ve bir parçasın Bitlîs hânına Van'dan gönder, kanlı ekmekden yesin, mâ‘adâsın sen ye, dediler" deyü bu vâkı‘ayı İslâmbol'da sana demedim mi idi ve sen hayr ola, deyü ta‘bîr etmedin mi idi, deyü bu vâkı‘a[y]ı Melek Paşa efendimiz hakîr-i pür-taksîre takrîr eylemişdir.

"Belî sultânım eyle oldu." dedim. "İmdi Evliyâm ol vâkı‘a böyle oldu kim Murâd Hân bana bu Van'ın İçkal‘asında bu köşkün içre nân-pâre verüp silâhdâr etdi ve yine eyle bir nândır, Kürdistân'da bir âdem pişirir, al ol ekmeği safâ-yı hâtır ile ye dedüğü bize Van mansıbı nasîb olup ekmeğin işte yine Murâd Hân kasrında yememiz işâreti idi. Ve bu kerre İpşir ol âdemden Van ekmeğin isteyüp ekmekçi İpşir'e ekmek vermediği İpşir Van mansıbı olup Van'a geldikde Vanlı İpşir'i urup Van'a komayup ekmeğinden yedirmedikleri alâmeti idi.

Ve "Pâdişâhım bu kanlı ekmek yenir mi? dediğin *Allahu a‘lem* biz Van'da hayli kan edüp harâm ekmek yerüz ve "Kanlı ekmekden İsmihân Kaya kızıma gönder, yıkayup yesin" dediği benden ana harâm u helâlden cem olup varan mâl ana pâk [ü] helâldir. Ve "Bir kanlı parça ekmekden Van'da Bitlîs hânına gönder yesin." dediği *Allahu a‘lem ve Resûlihî* işte bu mahalde hânın isyânı haberi geldiğidir kim biz ana sefer edüp askerin kırup ciğer-hûn yedirüp intikâm alırım.

Zîrâ Murâd Hân bu ekmeği yeyüp mansûr u muzaffer ol demiş idi. İnşâallahu Ta‘âlâ hânı münhezim edüp mâl-ı ganâ’imle muğtenim oluruz. Ve ol kanlı ekmekden sen dahi yediğin ecel-i müsemmâna dek ol nândan yiyüp âhir min muhabbetullah şehîd olup merhûm olmak işâretleri idi kim işte Van mansıbı zuhûr etdi ve hâna da kanlı ekmek yedirmemiz de an karîb zuhûr eder." deyü bu vâkı‘ayı gördüğün takrîr edüp bu gûne ta‘bîr etdi. Ve hakîr bu vâkı‘ayı istimâ‘ edüp "Hayr ola sultânım." deyüp hâmûş oldum.

Hemân Paşa bu Van'ın İçkal‘asında yeniçeri ağası ziyâfetin tenâvül edüp cümle askeriyle ve cümle a‘yân-ı kibâr ulemâ vü ümerâ vü Ekrâd ile aşağı serâperde-i çetr-i mülemma‘ına nüzûl edüp "Tîz Bitlîs hânına bir mektûb-ı muhabbet-üslûb tahrîr olunsun" deyü bu hakîre ibrâm u ilhâh edüp bu gûne şikeste-beste bir nâme tahrîr olundu.

Nasîhatnâme-i Ahmed Paşa berâ-yı Bitlîs Hânı Abdâl Hân-ı âlîşân

Devlet-i Âl-i Osmân'ın mûhini olan sen ki Abdâl Hân-ı dâl nâm şakî-i pür-ızlâl, kavm-i Rujikiyân eri, âr [u] nâmûsdan berî vü ârî olup "Âl-i Abbâsiyân neslinden ve Sultân Evhadullah'ın ırk-ı tâhirindenim." deyü ol zu‘m-ı fâsid ile *la‘anallahu'd-dâhilu ve'l-hâric* la‘netin kabûl eden Hâricîlerden ashâb-ı rıfz-ı ilhâd ve erbâb-ı fitne vü fesâd, ehli ile âlûde olan Yezîdî-Ekrâd, urûk-ı nâ-tâhirindensin kim mezâhib-i erba‘adan hâric olan Hâricî ve Ca‘ferî ve Cebrî ve Kaderî ve Hulûlî ve Hurûfî ve Zemînî ve Hamzavî ve vâsi‘î-mezheb olan fırak-ı dâldan bir bî-mezhebler ile

ihtilât etmiş Hâricî mezhebin ve cemî‘i mudhıkân u kışmirân u mutrıbân zümresiyle lû‘b u lehve meşgûl ve hem-celîs ü hem-enîs olup fısk u fücûr ile âlûde olup ve [52] ıtâbına mu‘âteb olan dalâlet-âbâd hâkimi Abdâl Hân-ı bî-mecâlsin kim bu hakîr mülk-i diyâr-ı Erz[urûm] vâlîsi iken etdiğin şenâ‘at ü şekâvet ve cinâyetlere "Tâze yiğitdir!" deyü *mezâ-mâ-mezâ* diyerek afv ederdim. Henüz sen bu sinn-i sâlde iken ıslâh-ı nefs etmeyüp âyende vü revende ehl-i tüccârın bâc bahânesiyle {tâcların kapup} yüklerün çözüp ale'l-kabz mâlların ucuz bahâ ile alursun ve Erzurûm eyâleti hâki müşânda olan Malazgird Beği Mehemmed Beğ'in kırk bin aded gûsfendlerin sürüp elin memleketin nehb ü gâret edüp üç yüz aded âdemlerin katl edüp serlerine serbendleri dâr olan Halitî ve Çekvânî ve Celüvî ve Rûzikî **[261a]** nâm Yezîdî Ekrâdı kabâ’illerin başına cem‘ eyleyüp dâr-ı diyârları hasâre etdirüp âyende vü revendegândan kapu kullarının eşedd-i ukûbet ile mâlların alup kolların kesüp mecrûh edersin ve her cânibe dest-dırâzlık edüp kuttâ‘u't-tarîklık edersin. Hatta dâr-ı diyârında olan ulemâ-yı Ekrâd, "Niçün böyle edersin", deyü va‘z u nasîhat etdiklerinde, "Kürdistân'dır, birbirimiz mâbeyninde gûşmâl içün gâhîce müşâmızda olan kimesneleri gâret etmek kânûn-ı Âl-i Abbâsiyân'dır." demişsin. Sana Âl-i Osmân devletinde emr-i Hudâ ile bir gûşmâl ideyim ki gûşine mengûş olup ehl-i ıyâlinle halka-begûş zer-harîd gibi Âl-i Osmân'a kul olasın. Hatta bu abd-i ahkarın derûnunda cilve-ger olan mel‘anetini ilhâm-ı Rabbânî ile *azharu mine'ş-şems* bilüp on gün hânende pinhân olup Rahova nâm mahalde haymen içre tek ü tenhâda sana pend ü nasîhatler edüp, ey cânım hân nitekim ben Van eyâleti hâkimi iken müşânızda olan ümerâlar ile ve ehl-i tüccâr ile ve re‘âyâ vü berâyâlar ile hüsn-i zindegâne eyle, deyü vasiyyet eylediğim bu maslahatlar içün idi. İmdi ol pendnâmelerimiz sana zerre kadar te’sîr etmeyüp bu kadar fitne vü fesâd edüp, ili vilâyeti gâret edüp sulha muğâyir nâ-şer‘î dest-dırâzlıklar etdiğün ecilden kuttâ‘u't-tarîk olduğuna şüphemiz kalmayup nass-ı kâtı‘la vücûdun şecere-i bî-meyvesin kat‘ etmek helâldir kim el-âyet: [53] emrine imtisâlen üzerine varmak farz-ı ayn olup fenkerû(?) mâl u menâl-i ganâ’iminüz helâl-i zülâl olduğuna mezâhib-i erba‘adan mükerrer fetvâlar alınup memâlik-i İslâmı sencileyin yağî ve bâğî ve dağî ve âsî haşerâtlar elinden şâh-râh-ı Müslimîni pâk edüp üstüne varmağa azîmet olunmuşdur. Gerekdir kim mektûb-ı pend-üslûbum vüsûl buldukda bir ân durmayup Van derneği altında sâ’ir ümerâ karındaşların ile hizmet-i pâdişâhîde bulunup gâret etdiğin koyunları ve mâl-ı sevdâgerânları ve gayrı nehb etdiğin mâl-ı bî-girânları cümle ashâblarına redd etmeğe Taht-ı Van'a gelüp mürâfa‘a-i şer‘-i Resûl-i mübîn olasın. Vallahi ve billahi ve tallahi sana ve gayrı tevâbi‘lerine ve mâl-ı hânene zerre kadar halel gelmez. Elbette gelesin ve illâ bu kadar mâl [u] menâl hasâre etdiğin mukâbelesinde senin dahi ilin vilâyetin nehb ü gâret olup hemîn cümle erzâkın gâret olup vücûd-ı bî-sûd-ı pür mazarratın sahîfe-i rûzgâr-ı zûrkârda hakk olunmağa azîmet olunup iki yerden gayret kılıcın kemerime bend edüp "Bismillah niyyetü'l-gazâ demişiz!", ümiddir kim seninle Rahova nâm sahrâda asâkir-i İslâm-ı Van ile varıldıkda sen dahi kavm-i Yezîdî Rûjikiyân asker-i Çamapurunla karşu çıkasın. Ya taht ola, ya baht ola, *ve's-selâm*.

Bu nâme tahrîr olunup Erzurûm Vâlîsi Tavukçu Mustafâ Paşa'nın dahi gönderdiği şikâyetnâme mektûbunu nâme ile paşa efendimizin kapucubaşılarından Çerkes Cânpolat Ağa Kuskunkıran üzre ılkar ile mektûbları hâna götürüp verdikde dîvânhânede mektûblar kırâ’at olunup mefhûmu hânın derûnunda yer edüp hân eydür: "Bre cânım, biz ne acâ‘ib cürüm sâhibi olup vâcibü'l-katl olmuşuz kim ilimiz vilâyetimiz nehb ü gâret olup bu kadar itâb u ikâba müstahak olayuz. Emr Hudâ'nındır, iki el bir baş içündür" deyüp "Tiz paşa efendimize cürmümüz afv etmek içün bir mektûb tahrîr edüp ve bu kadar genc-i Kârûn hedâyâ hâzır edin." deyü nâme getüren ağanın yanında hâb-ı hargûş-gûne

evzâ‘lar edüp pes-i perdeden belki Melek Ahmed Paşa bu mektûbunun akîbince şebhûn edüp şehrimi gâret ideler, mülâhazasıyla cümle eyâletinde olan Ekrâd beğlerine isti‘câlnâmeler tahrîr edüp asker taleb eder. Ve kendüsü dahi dahme-i Şeref Hân'ı küşâde kılup etrâf diyârlardan on yedi bin tüfeng-endâz cem‘ine mukayyed olup her diyâra âdemler gönderüp şehrin cânib-i erba‘asına meterisler ve rasîf-i İskenderîler etdirüp şeb [ü] rûz etrâf-ı şehre onar bin âdem nigehbânlar kor.

Hulâsa-i kelâm yigirmi altı kadılığı yerinden ve cemî‘i hatdeşi olan Ekrâd beğlerinden on yedi bin tüfeng-endâz piyâde ve cemî‘i aşâ’ir-i kabâ’ilinden on bin atlı cem‘ edüp cenge âmâde oldu.

Ba‘dehû paşaya gönderdiği nâme-i dürer-bârın sûretidir

"Evvelâ hamd idelim Hâlık-ı Bîçûn'a kim benî Âdeme akl-ı küll verüp cümle hayvânâtdan evvel eşref-i mahlûk etdi kim hayr u şerri ve zarar [u] nef‘i bilüp müfsidîn ve hâsidîn ve mekkârların hiyel ü şeytanatına aldanmayup bî-garaz Müselmanlara taşra umûrun su‘âl edüp hâkimü'l-vakt olan adâlet ide. Yürü ümîddir kim bu zerre-i nâçîzin zerre kadar hatâsın sütür etmeyüp sû-i zan **[261b]** ile deryâ-misâl askeri ser-i sa‘âdetinize cem‘ eyleyüp tarafeynde ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl ola da rûz-ı mahşerde sizden su‘âl olunmaz mı ve memâlik-i Âl-i Osmân'ın Bitlîs şehri nehb ü gâret olunursa ve bu kadar evlâd [u] ıyâl haşerât-ı Ekrâd tuğyânıyla pâymâl-i rimâl olursa sa‘âdetlü pâdişâhıma ne cevâb verirsin ve sa‘âdetle bu şehrimize gelüp hânemizde mihmân oldukda bu kadar va‘de-i kerîmeler etdiğinizi ne aceb ferâmûş etdiniz *Elkerîmü izâ ahede vefâ*" [54] değil midir? Ve bir gün yine bu dâ‘î-i muhlisinizin külbe-i ahzânında buyurdunuz kim "İnşâallah hân karındaşım sana Muş sancağın ihsân etdirüp yarlığ-ı belîğlerin getirdirim." buyurduğunuzdan memnûn olup cihân cihân sürûr-ı şâdân olup bu kadar ahd-i mîsâk emrine bünyâd-ı îmân u gılâz-ı şiddâd olunmuşdu kim zamân-ı hükûmetinizde ünâs-ı merd ü zen âsûde-hâl olalar. Re‘âyâ-perverlik bu mudur kim bu kadar askerle bu şehir üzre gelesin, âsûde-hâl olmak kande kalır ve kande cây-ı menâs bulunur ve bir kerre dahi buyurdunuz kim "Hân karındaşım sen benim velîni‘am efendim Sultân Murâd Hân Gâzî'nin çerâğ-ı efrûhtesi idin, Revân senesinde çok ni‘metin yedik ve hâlâ şimdi bî-hadd ü bî-hisâb ni‘met-i uzmânı tenâvül eyledik, sen dahi ehl [ü] ıyâlinle du‘â-yı hayrımızda olup devâm-ı devlet-i Sultân Mehemmed Hân ed‘iyyesine müdâvim olup zevk u safâda ol." deyü du‘â-yı hayrınızla behremend olduk mülâhazasıyla âsûde-hâl olup kavm-i Ekrâd Malazgird yaylağına çıkarken kânûn-ı pâdişâhî üzre aded-i ağnâm hakkın alalım derken hudûdumuzda olan Mehemmed Beğ Malazgird'den bu kadar asker çeküp Ekrâd'ı himâyete alup Ekrâd'ın koyun hakkın almağa mâni‘ olup biz dahi öşr-i ağnâm almak murâd etdiğimizde anlar bizi dûz eylediler, biz de anları hor eyleyüp mâbeynden bir kaç âdem düşüp demleri heder olduklarına biz dahi mezâhib-i erba‘adan fetvâ-yı şerîfler almışızdır ve yeniçeriler dahi bâc-ı sultânî vermediklerinden mâ‘adâ sâ’ir tüccârın şütür-bârlarına bir zibidi ve zübeydî ve Zeydî ve Zeynî-mezheb yeniçeri bâc-ı sultânîmize mâni‘ olup cebren kânûn üzre bâcımız alup gulüvv-i âm ile bâğımıza silâh ile gelüp niçe âdemlerimiz mecrûh etdikleri sicill-i şer‘-i Resûl'de kayd olunup huccetleri huzûr-ı izzete gönderilir. Yine böyle iken ol zalemeler mukaddem târîh ile sultânıma varup tasdî‘ edüp anların dürûğ kelâmlarıyla yine niçe iftirâ-gûne ta‘n-âmîz kelimâtlar tahrîr etmişsüz. Mu‘ammer olun, eğer bu abd-i kemter Abdâl za‘îf-i ahkar sultânım ile hukûk-ı sâbıkamıza mağrûr olup bir bed evzâ‘ [u] etvâr bu bendelerinden sâdır oldu ise" [55] âyeti üzre tevbeler olsun. [56] mazmûnu üzre cemî‘i cürmümüzü afv edin kim bizim üzerimize hüsn-i nazarınız olmuşken ahd [ü] emânınızdan rücû‘ etmen. Zirâ siz halîfe-i rûy-ı zemin vüzerâlarısuz kim

ve *hulefâ'i'r-râşidîni'l-mürşidîn min ba'dihî ve vüzerâ'i fî ahdih'*dir. Bu âlem-i kevn-i fesâdda nizâm-ı intizâm cemî'i hükkâmın ahde vefâ eylemesiyle bu dünyâ âsûde-hâl olmuşdur. Lutf edüp Hazret-i Risâlet-penâh ve Çâr-yâr-ı güzîn ervâhları içün ve sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh başıyçün olsun beyne'l-akrân bu hakîri şermsâr edüp münkesir-i hâtır ile huzûr-ı şerîfe küstâhâne mektûbumuz ile Zeynel Ağa'mız gönderüp hilâf-ı inhâ eyle şikâyet eyleyenlerimizi tatyîb-i hâtır edüp mâbeynimiz ıslâh edüp bu hakîri pâymâl etmeyesiz, *ve's-selâm.. Bâkî olasız, bâkî."*

{Matlab-ı nâme-i hân kırâ'at olundukdan sonra "Mefhûmu ma'lûm olunduğu yazıla"} deyü bu nâme-i nüvâzişi kal'a-i Van'da hânın bir ağasıyla ve niçe a'yân-ı Bitlîs ile gelüp Malazgird Beği Mehemmed Beğ yayla koyunu hakkın hâna vermemek içün hân üzre gelüp ceng etdiği ve Mehemmed Beğ'in ibtidâ müttehem olup demi heder olduğu ve yeniçerilerin hân üzre gulüvv edüp haklarından geldiklerinin arz-ı mahzarları gelüp ve paşanın mektûbun götüren Cânpolat Ağası da mektûblarla gelüp dîvân-ı Van'da hânın nâmeleri kırâ'at olunup paşa bu iltiyâm-âmîz mektûbdan hazz edüp eydür: "Ammâ niçün kendüsü cem'iyyet-i Van'a ve şer'-i Resûl-i sultâna gelmedi." dedikde hânın ağası eydür: "Sultânım sehel şikeste-hâtırdır. Sultânımdan ricâsı oldur kim yeniçeriler ile mâbeynlerin sulh idesüz deyü bu hakîri {vekîl edüp} hâk-i pâye gönderdi." deyince hemân Van a'yânları "Devletli vezîr sultânıma hâb-ı hargûş verüp hâlâ beş on bin asker yazmışdır. Göririz bir gün kim ale'l-gafle **[262a]** ilimiz memleketimiz Malazgird Beği Mehemmed Beğ diyârı gibi vilâyetimiz harâb u yebâb ve hânelerimiz türâb edüp dedesi Şeref Hân gibi diyâr-ı Acem'e firâr eder. Zîrâ kadîmen ocak dostumuzdur. Elbette bu kadar asâkir-i İslâm Van derneğinde âmâdeler iken sefer edüp hakkından gelelim, deyü yetmiş bin hıyel ü şeytanat ile paşanın ırkına girüp hâh nâ-hâh hân üzre sefere gitmeğe karâr verilüp altı bin güzîde asker-i Mahmûdî ile Van altından paşanın tâk-ı nüh-tâkı Karaçay başında meks edüp paşa Van altında sefer tedâriklerine mukayyed olup şehir içre münâdîler nidâ edüp herkes âmâde olmağa başladı ve yetmiş aded kapucubaşılar eyâlet-i Van'da otuz sancak yerde olan beğlerine ve askerî tâ'ifelerine ve yetmiş aded kazâlara emr-i şerîfler ile ağalar gidüp yine iki kıt'a emr-i şerîf üzre paşa tuğrâ-yı garrâ çeküp ağalarıyla Erzurûm Vâlîsi Tavukçu Mustafâ Paşa'ya gönderüp eyâlet-i Erzurûm'dan Hınıs beği ve Tekman beğin ve Kuzucân beğin ve Avnik beğin ve Pasin beğin ve hânın gâret etdiği Malazgird beğin emr-i pâdişâhî ile taleb edüp Erganeli Ahmed Ağa gitdi. Ve Diyârbekir Vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa'ya kendüsü tuğrâ çeküp eyâlet-i Diyârbekir'de olan Mifârıkîn beğin ve Tercil beğin ve Kulp beğin ve Mihranî ve Pertek beğin ve Sağman beğlerin güzîde asker ile Diyârbekir tarafından hânın ardın alup gelmeleriyçün vâlî-i Diyârbekir'e bir ağa gönderdi. Ve'l-hâsıl günden güne Van kal'ası altında hân üzre gitmeğe deryâ-misâl asker cem' olup hemân paşa-yı müdebbir kal'a-i Van'dan elli pâre şâhî toplar ve altı pâre balyemez topları cümle mühimmâtlarıyla âmâde eyleyüp Van deryâsının yigirmi pâre gemilerine bu kadar topları ve bu kadar bî-hisâb cebehâneleri ve niçe bin kantar peksimat ve barûd-ı siyâhı ve cümle piyâde azebistân ve cebeciyânları ve topçuları cümle ma'ûnetleriyle keştîlere koyup şâdımânlıklar edüp gülbâng-ı Muhammedî çekerek Van deryâsıyla cânib-i garba *mütevekkilen alallah* deyüp kal'a-i Âdilcevâz limanına gitmede.

Yine paşa-yı müdebbir Muş beğine bir kıt'a fermân gönderüp top-keşân içün altı yüz çift câmûs tahsîline bir ağa gitdi.

El-azametullah hikmet-i Hudâ ol esnâda Timur-ı bî-nûrun Van'a sürdüğü toprağı deryâda katre ve

güneşde zerre deryâya dökerken bir gice bir şeb-i muzlimde ol kadar bârân-ı rahmet yağdı kim niçe hayme vü hargâhları seyl-i rahmet götürüp cümle guzât-ı müslimîn gark-ı âb-ı matar oldu. Ve bu mahalde bir zelzele-i azîm olup bir gürüldü ve bir sâ'ika oldu kim cümle cüyûş-ı İslâm Van kal'ası ka'r-ı zemîne geçdi zann etdiler.

Ale's-sabâh ki oldu, Van kal'asına nazar etdik, Süleymâniyye minâresi kaddi Van kal'ası beyâz u mücellâ olmuş meğer bu kadar bin guzât-ı müslimîn Timur'un Van kayasına sürdüğü toprağı bir aydan berü dibinden alarak deryâya dökerek mezkûr türâbın altı boş olup kûh-ı Bî-sütûna dönmüşdü.

Hikmet-i Rabbü'l-izzet, kullarına sehel olsun içün ol gice ol matar-ı rahmeti evc-i semâdan sakka muşkundan boşanur gibi yağdırup mezkûr türâbı hamîr-i çamîr-i tîn-ı tahmîr eder. Cenâb-ı Hallâk-ı ezel ol mahalde bir zelzele-i azîm verüp mezkûr türâb kûh-ı Demâvend-misâl iken bir kerre gürleyüp Süleymâniyye minâresi kaddi yerden türâb uçup sahrâ-yı Van'a müstevlî olup hamd-i Hudâ bir âdeme ve bir devâbâta zarar isâbet etmedi.

Hamd ol Allah'a kim kal'a-i Van Timur'un türâbı rahnesinden halâs olup cümle asker-i İslâm da meşakkatden berî oldular. Ve cemî'i halk, "İnşâallah uğurdur, cümle müşkil işlerimiz suhûletle âsân olur ve hândan intikâm aluruz." deyü derûn-ı askerde bir sürûr u şâdımân olup halkdan kesâfet kalkup âlât-ı silâhlarına mukayyed olup cenge âmâde olurlardı.

İşbu sene 1065 Ramazânu'l-mübârekinin gurresinde kal'a-i Van'dan kırk bin asker ile Bitlîs Hânı Abdâl Hân üzre sefere gitdiğimiz

Evvelâ mâh-ı Ramazân'ın evvel gurresi günü bâzârertesinde du'â vü senâ ile Van'dan kalkdıkda kal'a-i Van'dan Süleymân Hân'ın Kesik nâm topun atup Allah yol vere işâreti ola ammâ mezkûr topun elli vukiyye demir güllesi asker-i İslâm üzre bir gûne gıjgırup feryâd ederek ubûr etdi kim cümle guzât-ı müslimîn andan dehşet alup cemî'i atlar ürkdüler. Andan cânib-i şimâle üç sâ'atde,

Menzil-i Çaybaşı: Mukaddemâ mevsûfdur. Paşa serâperdesinde meks edüp, cemî'i ümerâlara ziyâfet-i **[262b]** azîm olup paşa dilnüvâzlıklar etdi. Andan ale's-sabâh yine taraf-ı şimâle 3 sâ'atde,

Menzil-i Kâsımoğlu çayırı: Bâlâda memdûhdur. Bu mahalde kal'a-i Van'dan on iki aded şâhî darbzen toplar at arabalarıyla ve huddâmları topçuları dahi beş yüz nefer âdemler pür-silâh gelüp topları otak-ı Berhıyâ önüne ale't-tertîb boğazlarında zencîrler ile dizdiler. Andan ertesi yine şimâle gidüp kal'a-i Amîk sol tarafımızda ba'îd kalup nümâyân oldukda bir safâ geldin topu atup ubûr olunup 3 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kara Şeyhler: Van nevâhîlerinden ma'mûr müselmân köyüdür. Bir câmi'i var. Andan yine şimâle 3 sâ'atde

Karye-i Kara Canikler: Van hâkinde müselmân köyüdür ve bâlâda memdûhdur. Bu mahalde nehr-i Canik'i ubûr edüp yine cânib-i şimâle (---) sâ'at gidüp menzil-i kal'a-i Bârgîrî'den ba'îd,

Bend-i Mâhî : Kenârında meks olunup Mahmûdî beğlerinden Bârgîrî Beği Şeref Hân Beğ askeriyle gelüp ordu-yı İslâmda meks eyledi. Andan Bend-i Mâhî nehrin ubûr edüp taraf-ı garba Van deryâsı kenârıyla kâh sazlıklar içre ve kâh bataklıklar içre topları geçirüp,

Menzil-i kal'a-i Erceyş-i pür-ceyş: Kal'adan paşaya alây-ı azîm ile istikbâle asker çıkup kal'adan toplar atılup azîm şâdımânlar oldu. Ve Ercîş Beği Deli Ferhâd Beğ paşaya ziyâfet-i azîm edüp bir gümüş zeynli at hedâyâ çeküp cümle askeriyle ordu-yı İslâm'da meks etdi. Andan yine semt-i garba Van deryâsı kenârıyla 3 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kenzik: Erçîş hâkinde müselmân köyü olduğu bâlâda merkûmdur. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Derci: Ercîş hâkinde müselmân köyü olduğu mevsûfdur. Bu mahalde Bâyezîd beği askeriyle gelüp orduda meks etdi. Andan yine garba,

Menzil-i kal'a-i Âdilcevâz: Bâlâda mevsûfdur. Bu mahalde Erzurûm Vâlîsi Mustafâ Paşa bir ağasıyla bir katar-ı katır yüküyle, elli aded mücevher tüfeng ve on aded Gürcî gulâm pîşkeş gönderüp Malazgird Beği Mehemmed Beğ dahi üç bin aded güzîde askeriyle gelüp orduda meks edüp paşadan bir hil'at-i fâhire giydi ve bunda cebehâne gemilerine Âdilcevâz'dan iki pâre balyemez topları dahi mühimmâtlarıyla konup gemilere Âdilcevâz kullarının nısfı konup gemiler bâdbânın açup muvâfık rîh-ı tayyib ile gitdiler. Andan yine garba 3 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Surp: Âdilcevâz hâkinde sâhil-i bahre karîb ma'mûr müselmân köyüdür. Bu mahalde Erzurûm sancağından Hınıs beği askeriyle gelüp sâhib-i devletden hil'at giyüp ordu-yı İslâm'da meks etdi. Andan bu kerre cânib-i kıbleye deryâ kenârıyla 3 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Ahlat: Cümle kal'a neferâtları pür-silâh paşanın istikbâline çıkup kal'adan azîm toplar atılup şâdımânlar oldu. Kal'a dizdârı hakîrin haymesine gelüp hedâyâsıyla paşaya buluşdurup paşa ana ikrâmlar edüp bir hil'at-i fâhire giydirüp akrânları yanında mümtâz u ser-firâz olup hakîr ile dünyâ vü âhiret karındaşı oldu. Ve bu mahalde askeriyle Muş beği gelüp alây gösterüp paşadan hil'at giyüp haymeleriyle meks etdiler. Ertesi yine Ahlat kal'ası neferâtlarıyla Nasûh Paşa ile sefere me'mûr olup cânib-i kıbleye 4 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Ezgal: Bu dahi bâlâda mevsûfdur. Bunda Erzurûm sancağından Tekman beği alây gösterüp hil'at giyüp meks etdi.

Ve bu mahalde Mahmûdî Beği İbrâhîm Beğ altı bin yiğit ile ileri çarkacı ta'yîn olunup tuğlar ileri gitmeyüp paşa ile gidecek oldu.

Ve hânın adüvv-i cânı olan Malazgird Beği Mehemmed Beğ üç bin güzîde yiğit ile ince karavul ta'yîn olundu.

Ve Tekman beği ve Hınıs beği sağ kola ve Muş beği ile Âdilcevâz beği sol kola ta'yîn olundu. Diyârbekir beği ile Bâyezîd kal'ası beğleri gerüde kalan askerin dündârı olmak ta'yîn olundu.

Ve Pinyanişî beği altı bin bahâdır ile sağ ince karavula ta‘yîn olundu. Ve Gâzîkıran beği solkola ince karavula fermân olunup ba‘dehû bu Ezgal köyünden kalkup Van deryâsı kenârıyla Rahova nâm sahrâda Çalış çayırında cümle asker paşa otağın ortaya alup herkes kollu kollarınca yerlü yerlerine tınâb tınâba çıt-a-çıt kurup ordu-yı İslâm içre ancak dörd aded şâhrâh yollar alıkoyup mâ‘adâ kat-ender-kat haymeler konup cânib-i erba‘aya karavullar kondu.

Bu mahalde asker-i İslâm'dan Rahova'nın nihâyetine dek ota otluğa giden huddâmlardan hânın pusuda olan âdemleri basup bir hayli ceng edüp elli aded yiğitlerimiz hân âdemleri hâke **[263a]** düşürüp başlarıyla altı aded yiğitleri hâna dil getirüp hân bunları ne kadar askeriniz vardır ve Erzurûm'dan gelen beğleri ve top ve cebehâne ahvâllerin cümle su’âl edüp bu altı aded yiğitlere onar altun ihsân edüp ve kelleleri dahi bunların terkilerine asup orduya geldiler.

Asker-i İslâm bu yüzden şehîd olanların kellelerin görüp bir yere defn edüp cümle guzât âteş-pâre olup birbirlerin cenge terğîb etmeğe başladılar. Hemân paşa-yı hüsn-tedbîr Van kulunun sağ kol ağasın ota otluğa gidenlere serdâr eyledi.

Ve bu mahalde Erzurûm eyâletinden Pasin beği güzîde askeriyle ve Avnik beği müsellah cüyûşuyla ve Kuzucân beği mükellef ü mükemmel cündîyle üç aded beğler kânûnları üzre mehterhânelerin döğerek alây-ı azîmler ile paşa huzûrundan ubûr edüp paşadan birer hil‘at-i fâhire ile behremend olup ol ân bu üç aded sancak beğlerin ordu-yı İslâm'ın etrâfında meks etdirüp asker-i İslâm'ın ota otluğa ve zahîreye gidenlere karavul ta‘yîn olunup Van'ın sağ ve solkol ağası yine kalb-i asker ta‘yîn olundu. Ve bu mahalde ota giden fetâlar ve otluğa ta‘yîn olunan Erzurûm beğleri kemîngâhlara âdemler koyup hân tarafından niçe yüz âdemler at ve it oğlanları üzre hücûm edüp kelle almak sadedinde iken hemân kemîngâhdan Erzurûm beğleri ve bahâdıranın Rûm beğleri hân askeri içre girüp bir arbede-i hâs edüp yetmiş kelle-i Rujikiyân ve yigirmi dördü Ekrâd-ı Yezîdiyân dil dutulup kelle ve diller ile Erzurûm beğleri alây ile gelüp paşadan hil‘atler ve serlerine çelengler sancılup cümle kelleleri otak önünde bırakdılar ve paşa dilleri birer birer söyledüp Yağcıoğlu nâm bir mükessirü'l-kelâm dilli dil-i bî-bâk ü bî-pervâ eydür: "Vallahi sultânım hâlâ hânın başında on bin tüfeng-endâz meterisdedir ve on bin atlı asker dahi âmâdedir. Ve elli bin eli harbeli ve çap tirkeşli ve tüfeng-endâz re‘âyâ vü berâyâlar Bitlîs şehrinin cânib-i erba‘asını beşer altışar kat kuşadup ol sengistân içre meterisler yapup hâlâ şehri ihâta edüp muhâfaza ederler ve kal‘aya Kara Alî Ağa nâm bir ağasın üç bin tüfeng-endâz Rujikî ve Haltî ve Çekvânî ve Celüv kavmleriyle kal‘a[y]ı pür edüp muhâfaza ederler. Ve hân dahi bâğında kendü askeriyle bâğını muhâfaza edüp anda dahi kâmil üç bin tüfeng-endâz mevcûddur ammâ sultânım siz sa‘âdetle Âdilcevâz kal‘asına gelen bu bizim Bitlîs şehri içre cemî‘i re‘âyâ vü berâyâ hân askeri zulmünden mâllarıyla dağlara ve taşlara firâr edüp avret u oğlan çekilmede ve evler gâret olunmada. Derûn-ı şehirde bir vâveyla vü figân vardır kim şeb [u] rûz mahşerden bir nişân olmadadır." dedikde paşa-yı müdebbir bu dilin bî-bâk dilinden hazz edüp "Dahi beri gel ne beğlerden imdâd geldi." dedi.

Herîf-i zarîf-i dürüst-gû eyitdi "Vallahi sultânım Diyârbekir eyâletinden Çapakçur beği ve Çemişgezek beği hânın imdâdına gelirken Diyârbekir vâlîsi istimâ‘ edüp asker gönderüp siz niçün fermânsız pâdişâha âsî olan hâna imdâd edersiz deyüp Diyârbekir vezîri askeri gelüp Çemişgezek beğin ve Çapakçur beğinin ikisin dahi kayd [ü] bend ile Diyârbekir'e götürdüler." deyince, cihân

paşanın oldu, ammâ sultânım Diyârbekir eyâletinde Hazzo beği hânın dâmâdı olmağile bu cengden mukaddem hânın yanında idi. Hâlâ askeriyle Hazzo Beği Murtezâ Beğ Bitlîs içindedir ve Diyârbekir beğinden Cıska beği hân yanındadır ve sizin Van eyâletinden Zerikî beği askeriyle hân yanındadır ve sizin Van eyâletinden Esuk beği ve Karkar beği ve Şervi beği ve Karni beği ve Hero beği ve Ağakis beği ve Kesân beği ve Müküş beği ve Berda‘ beği ve Ladik beği ve Erecik beği ve Alagöz beği ve Çobanlar beği ve Hakkarî hâkimi ve Benî Kator beği ve Abagay beği Evliyâ Beğ ve'l-hâsıl bu zikr olunan Van eyâleti beğleri cümle hâna imdâda gönderüp kendüleri de size imdâda gelmek üzrelerdir ammâ gelmezler. Hâlâ bu ensenizdeki dağlar içre kemîngâhlarda pinhân olmuşlardır. "Ahvâl neye müncer olur?" deyü anlar pusularda size muntazırlardır. *Allahümme âfinâ* eğer siz hân cenginde münhezim olursanız, anlar dağlardan sizin ardınız alup cümle sizi hân üzre götürmeğe sebeb olan Vanlıyı kılıçdan geçirirler. Eğer koca vezîr bu Yağcıoğlu sözün dinlersiz, hândan korkma, kavm-i Rujikî'dir. Cengâver değillerdir ammâ bu size imdâda gelen bâlâda zikr etdiğim Kürdistân beğlerinden ihtirâz **[263b]** üzre olun. Zîrâ anlar hân ile *kasem billah u tallah* edüp hândan donluk hedâyâlar almışlardır. Gâfil-mebâş ey vezîr!", dedi. "Ammâ sultânım cenâb-ı şerîfiniz mukaddemâ Diyârbekir vâlîsiyken imdâd taleb etmişsüz. Anlar da yigirmi bin asker ile gelmek üzre cenâbınız dahi yetmiş bin asker ile bu mahalle geldiğinizde şehr-i Bitlîs içre hân askeri içre bir güft [ü] gû havf u haşyet düşüp iki asker-i bî-amân mâbeyninde kaldık, yaman-ender-yaman oldu, deyü derûn-ı Bitlîs hâyâ kıyâmetden bir nişân olup ammâ yine cenge âmâdedirler. Zîrâ Diyârbekir tarafında Deliklika'ya yolların bu sizin tarafınızda dîvârın ve iç kayalardan sedd edüp onar kat meteris çatmışdır ve hâlâ hân pür-silâh cengâver bin askere mâlikdir." deyü bu dil, tarafeynin ahvâllerinden böyle mâ-vaka‘ı üzre bî-garazâne hakîkat haberlerin verdiğinden paşa bu hakîre yüz altun ihsân edüp âzâd etdi ve yanına âdem koşup hân tarafına gönderdi.

Paşa-yı müdebbir on dokuz aded dilleri dahi söyletmeğe murâd edindiğinden cümlesi "Nizânim, haber-i hâniyye" deyü asla bir haber söylemediler. Hemân paşa-yı gazûb on dokuzunun dahi otak önünde başların kesdirüp çevgân top gibi kelleleri galtân oldu. Ve yevm-i mezbûrda Çalış çayırı nâm mahalden göçüp deryâ-misâl asker ile Van deryâsı kenârıyla cânib-i cenûba 3 sâ‘atde,

Menzil-i hân-ı Taht-ı Van: Van vezîri hâssı subaşılığı olduğu bâlâda imâretleriyle tahrîr olunmuşdur.

Bu mahalde Diyârbekir askerine çaşıtlar ile mektûblar gönderüp mâh-ı Ramazân'ın yigirmi dördüncü bazarertesi gün "Hânın ardından urasız!" deyü haber gitdi ve imdâdımıza gelmeyen Ekrâd beğlerinin cümlesine Van kulı tarafından çaşıtlar gidüp Tahtıvân sahrâsında ke'l-evvel asker-i İslâm kilt-â-kit ve çit-â-çit haymeleriyle meks edüp Van deryâsından mâ‘adâ tarafa hıfz u hırâset içün çarhacı askeri vâfir kullar koyup cemî‘i ümerâların nevbetleri tabl u kudümleri çalmak fermân olunup ibtidâ Melek Paşa'nın andan Hakkarî hâkiminin andan Mahmûdî hâkiminin niçe merâm kırk sekiz aded mîr-i livâların tablları döğüldükde sahrâ-yı Rahova cümle asâkir-i İslâm sürûr u safâ ederlerdi.

Ertesi gün ordu-yı İslâm'a dellâllar nidâ edüp on gün tekâüd fermân olunup mezbûr yigirmi iki aded cebehâne gemileri Tahtıvân limanına sâlimîn gelüp ve tüfeng şâdımânları olup cümle âlât-ı silâhlarıyla gemilerden çıkarup paşanın otağı önüne ale't-tertîb dizüp levâzımâtlarıyla âmâde oldukdan sonra ba‘de'l-asr serâperde-i vezîrde somât-ı Muhammedî tenâvül olunup gülbâng-ı

Muhammedî sadâsı üç nevbet gelüp sadâ-yı Allah Allah evce peyveste olup yetmiş bin guzâtın tüfenglerinden bir yaylım atup ve bir yaylım altı aded balyemez ve dörd aded şâhî darbzenlere de âteşler olup Rahovası Bitlîs kayaları ve dere ve depeleri ra‘d-vâr gürleyüp sâ‘ikasından zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp Bitlîs Hân bu sadâ-yı mûhişi istimâ‘ edüp "Hummâ-yı muhrıkaya mübtelâ oldu." deyü haber geldi ve yevm-i mezbûrda top câmûslarına me’mûr olan ağaya haber gitdi. Ve ertesi gün bin iki yüz aded fil-i Mahmûdî-misâl câmûslar geldi ammâ dahi sağ kol Kürdistânı beğleri gelmedi ve paşa "Olmaya, illâ hayr!" deyü ığmâz-ı ayn etdi.

Ba‘dehû bu Tahtıvân'dan cânib-i garba şehr-i Bitlîs'e doğru Rahova sahrâsı içre kalb-i askerde paşanın on iki bin güzîde askeri önü sıra ve yetmiş bayrak sekban ve sarıca piyâdeleri içre balyemez toplar ve kâmil elli aded şâhî darbzen topları ve dörder çift araba atları çeküp Pinyanişî ince karavula ve yemîn ü yesârda yine ince karavul beğleri ve Mahmûd[î] hâkimi sol çarhacı ve Malazgird beği sağ çarhacı ve Van askerinin sağ kol cümle sağında ve solkol askeri cümle solunda ve sâ’ir ümerâlar me’mûr olduğu kollarında ve Bârgîrî beği ve Bâyezîd beği gerüde kazandibi ve dündâr asker ile gelmede. Ammâ imdâda gelmeyen Van beğlerinin taraflarına dokuz aded bizimle olan beğleri bizim askerin sol tarafına me’mûr edüp anlar dahi dağlar içre ve püşte-i âlîler üzre karavullar ve nigehbânlıklar edüp ayak ayak sol tarafımızda mezkûr ümerâlar da yürümede.

Bu minvâl üzre Melek Ahmed Paşa'nın yemîn ü yesârın cenâhayn asker-i deryâ-misâl kat-ender-kat dutup âheste reviş ile kırk sekiz aded yerde cemî‘i ümerâların tablları döğülüp sıyt u sadâ-yı dühül ü kös ve nakkâre ü nefîr [ü] surnâ sadâsı kubbe-i âsumân-ı nîlgûnu pür etdi. Ve cemî‘i asâkir-i İslâm'ın nîzeleri yalmanları ve raht u baht u yancığ u tuğ u alemlerin müzehheb ü mutallâ şa‘şa‘aları âfitâb-ı âlem-tâbın pertevi te’sîriyle çeşm-i benî Âdemi hîrelendirir idi. **[264a]** Bu tertîb üzre paşa-yı âlî-vakâr sahrâ-yı Rahova'yı asker-i deryâ-misâl ile pür edüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i Hüsrev Paşa Hânı: Paşa yine kânûn-ı kadîm-i serdâr-ı şehriyârî üzre meks edüp serâperdesinin cânib-i erba‘asın asâkir-i İslâm kuşadup yine kânûn üzre her tarafa ince karavullar ve çerhalar ve otlukçular gidüp cümle askere fermân olundu kim herkes cebe vü cevşeniyle pür silâh atları yanında âmâde durup gâfil olmayalar deyü alây çavuşları tenbîh ü te’kîd eylediler. {Bu sahifeden beş sahife aşağıdaki sağ tarafdaki sahifedeki imdad isteyen herkes başına ve etlerine beyâz makramaler asup asker tarhı bu mahalle yazıla. Matlab}.

Bu mahalde Çarhacı Mahmûdî Beği İbrâhîm Beğ Papşin hânı kurbünde iki dil dutup paşaya gönderdi. Paşa bunları söyledüp "Vallah ve billah biz hânlı diyilıh biz Muşlıyıh" dediklerinde Paşa ikisini de âzâd eyledi ve yine bu mahalde Malazgird Beği Çarhacı Mehemmed Beğ hân tarafından üç kelle ve üç dil gönderdi. Paşa dilleri söyledüp diller zebân-dırâzlık etdiklerinden dilleri kellelerinden kesilüp serâperde önünde ser-i bî-devletleri pür-potur oldu.

Paşa bu mahalde yedi sekiz yüz aded "Benem diğer nîst!" diyen güzîde Van askeriyle ve iç ağalarıyla pür silâh olup Paşa tebdîl kıyâfet ordudan uğrun u akrın çıkup ordu-yı İslâm'ın cânib-i erba‘asın deverân u seyerân ederek tecessüs-i ahvâl içün niçe âdemleri Paşa söylederek kâh piyâde olup ordu bâzârı içre güzâr edüp ganîmetleri temâşâ edüp ordu-yı İslâm'ın çıt-a-çıt tınâb tınâba kondukların ve cânib-i erba‘ada çarha ve karavulların seyr [ü] temâşâ edüp murâd [u] merâmı üzre konulduğundan hazz edüp yine refîkleri yanına Paşa gelüp atına süvâr olup cânib-i garbda Bitlîs hânının meterislerini

seyr [ü] temâşâya Kassâb Çeşmesi nâm mahalle varup bir tüfeng menzili ba‘îd mesâfeden hânın meterislerin seyr [ü] temâşâ etdik.

Der-beyân-ı meteris-i hân-ı âlîşân ve asâkir-i Rujikiyân-ı bî-pâyân

El-azametullah Koca Abdâl Hân Âl-i Abbâsiyân'ın gayretin çeküp bir meteris binâ etmiş kim hakkâ ki Bitlîs dağlarında bir sedd-i İskender etmiş kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olmaz. Ammâ zerre-misâl bu zerre-i nâçîz istitâ‘ımız kadar deryâda katre-misâl tahrîr idelim.

Bu Meteris nâm mahal Bitlîs şehrinin şarkîsi tarafında Rahova'ya çıkup Van'a gidecek mahalde Kassâb Çeşmesi nâm derenin ağzında cânib-i şimâlinde Dehdîvân dağı ya‘nî on aded kûh-ı bâlâlardır kim biri gâyet âlîli olmağile ana Dehdîvân-ı bâlâ derler. Anın mukâbelesinde mezkûr Kassâb Çeşmesi deresinin cenûbuna da Dîvân-ı pes derler bir kûh-ı bülenddir. Anın akîbinde kûh-ı Âvîh derler bir kûh-ı bâlâdır ve dahi yedi aded kûh-ı elvend-misâl cibâl-i âlîlerdir ammâ mezkûr Dehdîvân-ı âlînin zirvesinden Dehdîvân-ı pestün tepesine varınca bir top-ı tavîl menzili mesâfe-i ba‘îdedir. Bu iki kûhun mâbeyni bir gayyâ deresi gibi teng ü Kepân boğazdır. Bu Dehdîvânların tâ depelerinden aşağı dere içine varınca bir dağdan bir dağa yedişer kat sedd-i Nemrûdlar gibi meteris dîvârları edüp cümle meterisler kat-ender-kat âdem deryâsı olup cümle âlât-ı silâhlarıyla âmâde olup meterisler içre kavm-i Ekrâd-ı Rujikiyân karınca gibi kaynarlar ve yedi kat meterislerde niçe bin elvân filandıra ve bayrağ u tuğ ve sancağ u alemlerle zeyn olmuş kim kûh-ı Dehdîvân lâlezâr-ı gülistân-misâl olmuş ve cümle meterislerin yüzleri bizim ordu tarafında Rahova sahrâsına nâzırlardır kim ol tarafdan bir âdem gelmeğe kâdir değildir.

Ve Bitlîs'e girecek dere ağzın sedd-i İskender ile ol kadar metîn etmiş kim andan dahi bir kuş uçamaz ve büyük Dehdîvân üzre hânın vezîri makâmında Çâker Akası yüz elli bayrak tüfeng-endâz ile çıt-a-çıt olup başka kal‘a-misâl bir meteris etmiş kim gûyâ sedd-i Kahkahâ'dır. Ve karşu alçak Dehdîvân'da kezâlik zirve-i a‘lâsında kal‘a-i Demâvend-vâr bir meteris edüp hânın ikinci akası Arab Halîl Ağa kapanup anda dahi mûr-ı mâr-misâl asâkir-i kerrâr âmâdelerdi. Paşa-yı mubassır im‘an-ı nazar ile nazar edüp "Bu tarafdan bunlara zafer mümkin değildir." deyüp Dehdîvân-ı âlî tarafında dağlar içre gidüp kâh esb-süvâr ve kâh piyâde reftâr ile gûnâ-gûn müşâvere-i güftâr ederek bir kûh-ı bülendin zirvesine urûc etdik kim meğer ana kûh-ı Taklaban derlermiş. Hakîkat andan bir kerre düşen takla atarak kendüyi Bitlîs şehrinde bulur. Bu kûh-ı bâlâdan aşağı nazar etdiğimizde *el-azametullah* Bitlîs şehrinin cânib-i etrâfın âdem deryâsı ihâta edüp pür-silâh âmâde dururlar. Ve kal‘a-i Bitlîs'in burc u bârûları toplar ile ârâste ve asâkir-i firâvân ile pîrâste olup cümle dendân-ı bedenleri sancağ u bayrağ-ı gûnâ-gûnlar ile zeyn olmuş. Paşa-yı {dûrbîn-fikr} eline dûrbînin alup hayli mesâfe-i ba‘îde **[264b]** olan yerleri dûrbîn ile temâşâ edüp ne cânibden bu şehre yürüyüş ideceğin gözden geçirdi.

Âhir *"Himmetü'r-ricâl takli‘u'l-cibâl"*[57] deyüp yanında olan Ekrâd ümerâlarıyla ol kûh-ı bülendin zirvesinde meşveret edüp "İnşâallah hücûm günü sen şu mahalden ve sen şu dereden ve sen şu depeden ve sen şu püşteden atlı ve yayan yürüyüş edersüz." deyü on sekiz aded ümerâlara hücûm idecek yerlerin gösterüp "Şehr-i Bitlîs'in etrâfında sizler hâzır olup biz aşağı Rahova sahrâsında Van askeriyle ve Hakkarî askeriyle ve benim on iki bin askerimle büyük meterislere hücûm edüp "Allah Allah" deyüp balyemez toplara âteşler etdikde sizler dahi bu me’mûr etdiğim on sekiz yerden şehr-i

Bitlîs'e hücûm edin, ammâ askerinize tenbîh ü te'kîd edin, evvel hân arısın söndürelim, sonra hânın balın yiyelim. Gayri re'âyâ vü berâyâya ve ehl [ü] ıyâle vaz'-ı yed edüp hâneleri nehb ü gâret etmesinler. Ancak hemân hânı ele getirsinler ve hânın bâğını kabz edüp kal'ayı muhâsara etsinler" tenbîh etdikde cümle *be-ser [ü] çeşm* deyüp bu müşâvere-i hayr üzre yemîn billah ile Fâtiha-i seb'u'l-mesânî tilâvet olunup paşa ile ordu-yı İslâm cânibine giderken Rahova sahrâsının bir köşesinde bir çemenzâr yerde tahte'l-kahve tenâvül etmeğe nüzûl edüp cânib-i erba'aya karavullar koduk. Hikmet-i Hudâ asker-i bî-pâyânın kesretinden ve yağmacı ve kavm-i talancının vefretinden ordu-yı İslâm'dan bir alây şikârcı âdemler dağ taş ve kemîngâh dereler ve râh bilmezler birer mağaracı kimesneler ale'l-ittifâk şehr-i Bitlîs'in etrâfın nehb ü gâret etmeğe giderken meğer hân tarafından kemîngâh içre altı yüz aded güzîde asker-i Rujikiyân var imiş. Bizim asker yağmacısı bu hân askeri üstüne uğrayup bir azîm ceng edüp biz paşa ile otururken bir tüfeng sadâsı istimâ' etdik, ammâ ne idüğü ma'lûmumuz olmayup paşa-yı müdebbirden ol mahalle âdem varınca bizim yağmacılardan iki yüz âdemi hân askeri amân vermeyüp kılıçdan geçirüp cümlesi câm-ı şehâdeti nûş ve gam-ı dünyâyı ferâmûş edüp kellelerin hâna götürürler.

Bu haber-i mûhiş paşaya gelince, "Bre bre" deyüp tarfetü'l-ayn içre bunlara karîb vardıkda cümle başları bırakdırup elimize teklîf-i mâlâ-yutak edüp Mahmûdî Beği İbrâhîm Beğ ileride bulunup hânlılar da Bitlîs derelerine girme sadedinde iken İbrâhîm Beğ anları çevirüp çoğunun atları kalup Bitlîs deresine cân atam derken anları da kayd ü bend edüp çıt-a-çıt tüfengleşerek paşa dahi yetişüp altı yüz hân askerinden ancak iki yüz ellisi piyâde sengistâna düşüp halâs oldular. Üç yüz ellisi hemân ol mahalde dendân-ı tîğdan geçüp cümle kelleleri paşa leşkeri yanında bırakdırup bizim şehîdlerin iki yüz aded kellelerin hemân ol mahalle bir dere içre bir bayır altında defn edüp ba'de'l-asr ordu-yı İslâm'a girüp paşa eydür: "Bre bre şu nâmerd hân gerçi hânesinde mihmân olduğumuzda bize hokkabâz şekilli göründü ammâ müdebbir imiş. Kemîngâhlarda yiğit saklarmış. Tiz dellâllar nidâ eylesünler kim her kim çete ve yağma ve talana giderse katl ederim." deyü yemîn edüp münâdîler nidâ edüp ol gice cemî'i ümerâlara fermânlar gidüp taraf taraf cânib-i erba'ada ince karavullar ta'yîn olunup "Herkes çadırlarında hâzır-bâş olsunlar ve çadırlarından bir hay huya çıkmasınlar ve ata binmesinler ve âteş yakmasınlar ve tüfeng atmasınlar." deyü gûnâ-gûn tenbîh ü te'kîdler olunup ordunun cânib-i erba'asına birer tüfeng menzili ba'îd kat-ender-kat ince karavullar konulup herkes haymesinde hâzır-bâş dururlardı. Zîrâ imdâda gelmeyen Kürdistân beğlerinden havf olunurdu. Ve Bitlîs Hânı Abdâl Hân'ın umûr-dîde olduğundan ve müdebbir ü mubassır olup hıyel u şeytanatda yegâne-i asr u ferîdü'd-dehr olduğundan ve asker-i bî-pâyân olduğundan hân bir gice ale'l-gafle şîrînlenüp bir hîle ile şebhûn eder deyü paşa ve asker-i İslâm havf ederlerdi. Ammâ Allah âlim ü dânâdır, ol hân-ı âlîşân âlüfte vü âşüfte hân-ı mazlûm bir şeyden haberi yok iken bir alây gammâz-misâller hân-ı bî-günâhı paşaya gamz ide ide cümle müfsidîn ü hâsidînler hâh-nâ-hâh hân-ı bî-günâhı âk edüp cenge âheng etdirdiler. Âhir Hân dahi gayret-i hamiyyet-i Âl-i Abbâsiyân'ı vücûda getirüp otuz kırk bin asker başına cem' eyleyüp bu gûne harekâtlar eyleyüp Ahlat kal'asından berü kâh bizim asker Hân tarafından ve kâh Hân askeri bizim tarafımızdan kelle ve dil alırlardı. Ammâ Paşa-yı müdebbire Pinyanişî beği tarafından bir dil gelüp meğer gâyet fasîh ü belîğ söz ebesi diller imiş, Paşa'ya eydür: "Sultânım, ol hân-ı bed-gümân-ı bî-îmân Ekrâd-ı Yezîdî'den ve Haltî ve Çekvânî ve Papirî ve Çelevî'den ve Tüvanî ve Mervânî **[265a]** ve Beddî ve Nankî ve Küvarî ve Güvaşî ve Bezikî ve Mornî ve Kanahî'den ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kavm-i Yezîdîlerden kâmil yigirmi bin tüfeng-endâz ve kırk bin cürd atlı hayyâl-i

mümtâz cem‘ edüp vezîri Çâker Ağa ile bu Ekrâd a‘râb-ı hâne-harâblar Hâna imdâd etmeğiçün kûh-ı Dehdîvân'ın Cehennem deresinden bu gice sizi basacaklardır." deyü bu hânın asker-i bî-pâyânı evsâfın ve mehâbet-i dârât-ı azamet-i salâbeti tarafın ol kadar ta‘rîf u tavsîf etdi kim gûyâ Sâm [u] Nerîmân'ı ve Zâl [u] Güstehem'i meddâhlar medh etmişdir.

Meğer fakîr meddâhın medh-i âharı hânda tamâm olmuş, şâtır Alî'ye paşa bir işâret edüp dahi fakîr herîf hân şöyle der, derken ayağ üzre kellesi ibrişim haliçeler üzre rîzân oldu. Gerçi paşa bir dil şeklinde çaşıtlığa gelüp hânı medh etdiğinden paşa-yı âkıbet-endîş hânın ne mertebe askeri var idiğin bilirdi, ammâ hânın askeri çokluğundan asla mütegayyır u muğber-i hâtır u melâl tarafın göstermedi ve bir ferd-i âferîdeye keşf-i râz etmedi. Ve müteveccih-i savb-ı merâm olup elzem-i levâzımından eşyalara mukayyed olurdu. Zîrâ Koca Melek Paşa Bağdâd sulhunda Derne ve Derteng hudûdlarında ve Sincâr'ın Saçlı dağında ve Bozcaada'yı küffâr donanması muhâsara etdikde ve Varna kal‘asın ve Özü kal‘asın Kazak-ı Âk basduğu cenglerde Koca Melek çok kişver-küşlük edüp adüv-keşlik etmiş bir vezîr-i dilîr olduğundan değme düşmanın kesret-i vefretinden bâk [ü] pervâsı yok idi. Lâkin ol günde hikmet-i Hudâ ol kadar şiddet-i harâret olup paşaya te’sîr etdi kim tâb-ı teb ile paşanın tâb [u] tüvânı kalmayup mizâc-ı nâzik-zücâcları âteş-pâre olup fevka'l-had şikeste-hâtır idi kim nutka mecâli yok idi. Ammâ yine böyle iken cümle asâkir-i İslâma kuvvet-i kalb olmağiçün iki yerden gayret kuşağın kuşanup *uluvvü'l-himme mine'l-îmân* deyüp bu ebyâtı terennüm ederdi. Beyt:

İki yerden kuşanalum yine gayret kılıcın

Bulaşup toz ile toprağa bu derdi çekelim

deyüp asla melâmet yüzün göstermezdi. Ve her koldan baş ve dil getirenlere ve bir şey getirenlere huzûrunda yığılmış duran altun ve guruş ve çil akçe ile mahlût olmuş mâldan cümle şehbâz gâzîlere ve ser-i kârda olanlara ihsânlar ederdi. Ve kâhîce bin iki bin aded "Benem, diğer nîst!" diyen fetâ vü bahâdır [ü] dilâver, erler ve server ü hünerverler ile esb-i sabâ-sür‘atine süvâr olup cânib-i erba‘ada olan karavulları devr ederdi. Ve cümle halka rûy-ı dil ile cenge terğîb ederdi ve ızhâr-ı gayret edüp bizzât müctemi‘ olan çarha-i hâna şahin süzülür gibi süzülüp gürûh-ı murg-ı ukâb gurâba sunar gibi sunardı ve meymene vü meyserede olan hasma murâd-ı merâm-ı maksûdu üzre sa‘b küme-i düşmanlara girüp şikâr alup sâf çıkardı. Gâyet bahâdır sâhib-i şecâ‘at er idi.

Ve mâh-ı Ramazân'ın (---) gününde cümle ümerâ-yı a‘yân u kibâr ile meşveret edüp bi'l-ittifâk yevm-i Ramazânı tenâvül etmeğe azîmet eyleyüp cümle guzâta bir ziyâfet-i âlîden sonra {buyurdular kim}: "Ey ümerâ-yı Âl-i Osmân ve ey a‘yân-ı kal‘a-i Van-ı sedd-i imân! {İşte} bu mahalle geldik ve birkaç gündür kim meks edüp Kürdistân beğleri gele dedik, mümkin olup gelmediler. İmdi anların gelmesinden me’yûs olup hemân hân askeri şîrînleyüp {bizimle} me’nûs olmadan bir gün mukaddem hân ile mukâbele idelim. Ya baht ola, ya taht." deyüp cümle huzzâr-ı meclis *el-emrü emruküm*, dediler ammâ yine Diyârbekir tarafına giden çaşıtların gelmesine muntazır oldular. Bu meşveretden sonra paşa efendimiz zırhın eynine giyüp güzîde iç ağaları ile Malazgird Beği Mehemmed Beğ'in çadırına dilnüvâzlık ve çâresâzlık edüp meşveret etmeğe gitdi.

Sergüzeşt-i temâşâ-yı mahûf: Paşa Mehemmed Beğ'in haymesine meşverette gitdikde bu

hakîr otakda kalup Miftâh gulâm ve Kilarcıbaşı ve İkbâl nâm birkaç güzîde hümâm-ı gılmân-ı hâssalar ile biz de başka meşveret ederdik. Bu hakîr sâ'im olmağile iftâriyye Şâm fısdığı ve badem kırup dakk u lakk edüp eğlenirdim. Anı gördüm, bir al küheylân atlı elinde kantar sırığı ile çiğini kalkanıyla otağın sokakları tınabların kılıç ile pâreleyüp üzerimize at çöğürüp "Hani paşa biti Melek Ahmed Paşa" dedi. Gördük bir dâbbetü'l-arz-misâl bir Kürd â[de]mi. Hemân hakîr eyitdim "Dilersin paşayı?!" dedim. "Şu mızrağı paşanın karnına sokarım" deyü Kür[d] lisânı üzre *"Ey kerânjini may kay Paşa yete"* deyü Paşa'ya bir harb-i şîrîn çaldı. Miftâh gulâmın **[265b]** aklı gözünde Abazalık olmağile "Gelin şu Kürdü öldürüp atını alalım" dedi.

Hakîr eyitdim *"Bre nişlersiz?"* deyü bunları men' etdim, *"Ey lolo işte paşa!"* deyü Yûsuf Kethudâ'nın çadırın gösterdim. Hemân paşanın huddâmları "Bu otak sokakların kılıç ile bu Kürd'ü kesdi" deyü çadır tokmağı ve balta [ve] nacak üşürüp herîfi atıyla kaçırdılar. Bu kerre herîf-i mezkûr benim gösterdiğim gibi Yûsuf Kethudâ'yı sahîh paşa sanup Yûsuf Kethudâ üzre berk-i hâtif gibi at bırağup otağı içine girüp kethudâya bir cıdâ eyle aşk etdi kim gûyâ hışt-ı İpşir Paşa'dır. Hemân fakîr Yûsuf Kethudâ cân havliyle yerinden pertâb edüp "Bre urun şu gidiyi!" deyince Kürd'ün cıdâsı Yûsuf Kethudâ'nın yasdığında zerk olmuş kalup hemân Kürd-i nâmdâr dal-tîğ olup üzerine gelenleri anı anda kimin şunda tekerleyüp pâreleyüp âhir mezkûr Kürd'e şu kadar yüz âdem birkaç zahm-ı mühlik irgirüp Kürd-i akûr kudurmuş kelb gibi köpek cengi ederken meğer ibtidâ bize Paşa'nın otağı yanına geldikde yigirmi aded güzîde serdengeçdi Yezîdî refîkleri serâperde-i Paşa kemîninde âmâde imişler, anlar dahi bu hâli görüp refîkinin halâsına yigirmisi de dal-mızrak {olup} "Ho!. Ho!." deyüp Yûsuf Kethudâ çergesiyle paşa otağı mâbeynindeki fezâda niçe bin âdem haymelerinden çıkup bir ceng-i âyî olmuşdur kim yigirmi âdem niçe yüz âdemi mecrûh edüp yedi âdemi hâke salup şehîd etdiler. Âhir-i kâr bu yigirmi Kürd şehbâzları fecc-i amîk deryâya düşer gibi asker deryâsı içre düşmüşlerdi. Evvel kethudâya hamle edenle yigirmi bir aded Ekrâd dilâverlerin topa tutulmuş maymuna döndürüp yetişdikleri yerde pâre pâre edüp mâlların ve atların guzât-ı müslimîn gâret edüp kellelerin serâperde önüne döküp cesedlerin Hüsrev Paşa Hânı cenbinde defn etdiler. Hudâ âlimdir kim bu kadar seyâhatde anlar gibi cengâver fetâlar ve dilâver ser verici serverler görmedim.

Meğer mezbûr herîfler Bitlîs Hânı'ndan ihsân [u] in'âmlar alup eğer ölürler ise oğullarına ocaklu ulûfeleri kalmak üzre hân ile ahd [ü] mîsâklar edüp da'vâ-yı merd ile serdengeçdilik edüp paşayı şehîd etmeğe gelmişler. Hakkâ ki paşanın yoluna şehîd-i mey oldular. Paşa bu hâli Mehemmed Beğ haymesinde istimâ' edüp artık haymeden haymeye gezmez oldu ve şeb [u] rûz eyninden zırhın çıkarmaz oldu.

Sergüzeşt-i diğer garâ'ib: Mâh-ı Ramazân'ın yine (---) günü bin mikdârı güzîde asker ile paşa yine hân meterislerinin cenûb taraflarında olan meterisleri seyr etmeğe gidüp cümle meterislerin önleri ve ardları yığın yığın fil cüssesi kadar seng-i hârâlar ve hammâm kubbeleri gibi sahrâ-i kebîrler var ve niçe yüz bin mülhid çukurları ve derk-i esfel ve gayyâ dereleri ve sakarr belleri ve gayyâ yokuşları ve usret paçarizleri etmişler kim niçe bin kepân u akabeler var kim vasfı kâbil değildir. Ve niçe bin çukur dûzah yerleri ve niçe bin pusu yerleri etmişler kim "Hîn-i ma'rekede Osmânlı yürüyüş etmesin." deyü niçe bin muhîl şeytanatlı dıraht-ı müntehâlar ve kırıntılar ve çarh-ı felekler döküp şehr-i Bitlîs'i bu günkü cenge mâni' olacak paçarizler ile kat-ender-kat kuşatmışlar.

Hakkâ ki Bitlîs derelerin derbend-i çalındır etmişler ve her kat meterislere kat-ender-kat benî Âdem doldurmuşlar. Hakkâ mukaddemâ Tahte'l-Van altında giriftâr olan dillerin sözleri sahîh imiş ve bu gûne muhîl Ekrâd'[da]n mâ‘adâ Bitlîs'in dere ve depelerde ve cemî‘i ser-i püşte ve püştelerde der-beste olmuş dere ağızlarında niçe bin tüfeng-endâz âdemler birbirlerine tirkeşüp gûnâ-gûn külbe vü haymeler ile cümle dağlar zeyn olmuş idi.

Paşa bu âdem deryâsın görüp eydür: "Bizden her kim bu âdemlerden dil getirirse yüz altun veririm." dedi. Hemân Mahmûdî'den Alî Hân eydür: "Menem Melek Paşam, sen du‘â eyle. Ben bir âdem getirirem ammâ öldürme." dedi. Paşa "Yok öldürmem." dedikde hemân Alî Hân tüfengin eline alup gitdi ve tarfetü'l-ayn içre cümlemiz bakarken hânın meterisine varup girdi ve bir âdem ile çıkdı ve Paşa huzûruna herîf gelüp zemîn bûs edüp yakasından dutdular. Paşa eyitdi: "Âdem söyle, hân askeri niçedir?" dedi.

Herîf-i zarîf eyitdi: "Bizim hâlimiz ve hânın hâl-i pür-melâli köpek hâlidir kim siz Taht-ı Van'a geldikden berü tırış kelb gibi açız. Ha bu gün ceng olur, ha yarın ceng olur, ya taht u ya baht olup halâs olur, deyü bu derece-i sa‘îrde ayda birer guruş içün beklemeden bîzâr olup firâr edenlerden çok âdemi hân katl etdi **[266a]** ve sizin böyle gelişünüz hânı ve bizi helâk etdi. Hatta dünki gün hânın bâğın cümle asker basup cemî‘i zahîresin alup hânda bir dane habta kalmadı ve re‘âyâ ise *ûlâ bi't-tarîk* aç u zâc ve bir daneye muhtâc, hâli harâb re‘âyâlardır. Girüden de Diyârbekir askeri gürleyüp gelmede. Cümle hân askeri vâveyletân-ı Kapân arasında kapandılar" deyü niçe müferrihne haberler söyleyüp Paşa herîfe on altun verüp âzâd etdi.

Ve dili getiren Alî Hân'a va‘d etdiği üzre yüz altun verdi ve gerüye dönüp otağa giderken bir çemenzâr-ı nişîmen görüp "Salât-ı zuhru edâ edelim." deyü atından nüzûl edüp hakîr ezân okuyup salât-ı zuhru edâ edüp paşa kıbleye müteveccih olup "Ben du‘â ideyim, cümleniz âmîn deyün" buyurdular.

Du‘â-yı Melek Ahmed Paşa

İki rek‘at salât-ı hâcet kılup başın açup ol mübârek nûrânî yüzün yere sürüp eydür: "İlâhî, hevl-i kuvvet ü kudret ve fursat u nusret senindir. İnâyet ü himâyet ve hidâyet ü izzet ü rif‘at senindir. Dîn-i mübîn gayretine bir firka ümmet-i Muhammed kullarını başıma cem‘ eyleyüp elim yüzüme alup kapuna dilenmeğe geldim. Bu abd-i hakîr Ahmed kulun eski sâyilindir. Hiç tehî-dest gönderdiğin yokdur. İdegeldiğin ihsândır. Yine Sen Pâdişâh-ı Bîçûn'dan dilerim ki yine Ahmed'in ricâsın kabûl edüp bu kadar kavmi yerindirme ve bu haşerât-ı Yezîdîleri sevindirme!" deyü tazarru‘ [u] nâlişler edüp dîde-i pür-nemlerinden yem-i Kulzüm gibi çekîde çekîde kanlu yaşlar cereyân edüp cümlemiz "âmîn" deyüp el yüze sürüldükde "Müjde size ey oğullar, du‘âmız vefk-i murâdımız üzre şast-ber-kabza sehm-i dilimiz nişân verdi. İnşâallahu Ta‘âlâ mansûr u muzafferiz." dedikde mübârek gül

cemâli verd-i hândân gibi hande edüp henüz melek çehre olmuş tebessüm ederek bilâ rikâb şahbâz gibi sa‘âdetli esb-i Mahmûdî divnesine süvâr olup hamd ü senâ ederek atf-ı ınânın Rahova sahrâsına keşîde ederek ba‘zı nüdemâ-yı hâslarıyla ve niçe yüz Van a‘yânlarıyla ve niçe iş görmüş iş erleriyle rikâb rikâba at başı berâber kelimât edüp ordu-yı İslâm'a gelirken Van ağalarından Behlûloğlu ve Demircioğlu ve Hüsrev Paşa yeğeni Deli Süleymân Beğler paşaya tesellî-i hâtır vermek içün "İnşâallah koca vezîr du‘â-yı hayrın berekâtıyla fursat u nusret ve ganîmet bizimdir." deyü (---) cümlesi hüsn-i rızâlarıyla paşanın uğuruna cân ve baş vermeğe ta‘ahhüd etdiler. Paşa eyitdi: "Ben dahi anı eyle bilirim ki dîn-i mübîn uğuruna çalışır bir alây mücâhid-i fî sebîlillah gâzî yiğitlersüz!" deyü cümleye hayr du‘âlar etdi.

Menâkıb-ı keşf [u] kerâmet-i Melek Ahmed Paşa

Bu mahalde Melek Ahmed Paşa efendimiz Van ağalarına du‘â edüp orduya girerken Van ağalarına hitâb edüp eydür: "Gerçi ey ağa oğullarım, benim uğuruma ölmeğe ta‘ahhüd edüp da‘vâ-yı merd-i gûnâ-gûn etdiniz. Ammâ şimdi şu bizim ordumuzun içinden çıkup giden Kürd askerleri düşman olsa bizi görüp gerüye dönüp üzerimize at bırağup bir uğurdan cümlesi hücûm etseler, size "Koman gâzîler!..." disem ol düşmanlara niçe sunardınız?" dedi.

Van ağaları eyitdi, "Devletli vezîr, uğuruna kurbân olunca baş verüp baş alırız. Elbette düşmana bir baş varır, vururuz." dediler.

Hemân paşa gûyâ keşf edüp bu gazâ niyyetine el-Fâtiha deyüp el yüze sürülüp hemân paşa silâhdâr Süleymân Ağa'nın destinden paşa kendü mızrağın alup on iki boğumundan boğum boğum berk yapışup Oniki İmâm aşkına ser-i sa‘âdeti üzre fir-a-fir deverân etdirüp meydân-ı muhabbete Mahmûdî divne atı çökerdüp bir kaç kerre tırıl u cevelân eyledikde anı gördük, paşanın maralî ve gazâlî çeşm-i siyâhı tas-ı pür-hûna dönüp yine bir hayli tırıl ve cevelân edüp niçe gûne lu‘bedebâzlıklar ve silâhşörlükler ederken paşa orduya girmeyüp bizim ordudan çıkup Rahova yoluna giden iki yüz mikdârı Kürd atlılarının alarkadan ardları sıra bir hayli mesâfe gidildikde Van ağaları "Sultânım, ordu geride kaldı. Bu taraf hânın yolu taraflarıdır. Biz ol cânibde nişleriz?" dediler.

Paşa eyitdi, "Ya şimdi sizinle ceng etmeğe Fâtiha okuduk. Ol Fâtiha hebâya mı gitsin. Elbette şimdi bir arbedemiz geçer." dedi.

Esnâ-yı kelâmda, "Bu bizim ordumuzdan çıkup önümüz sıra giden Kürd yiğitleri kankı aşîretdendir ve kande giderler, bilir misüz?", deyü su‘âl etdi.

Anlar da, "Vallahi sultânım hâlâ bizim ordumuzda Kılbarak {diyârından} âdemler vardır. Şimdi ordumuzdan çıkup âyâ ota otluğa mı giderler kim bilir?" dediler. **[266b]**

Paşa-yı Melek, "Şimdi görürsün." deyü bu kadar kelimât dırâz olunca mezkûr atlılar ordudan ayrıldılar.

Meğer Muş sahrâsına gidecek çatal yol başında bizim Pinyanişî beği ince karavul ileride imişler. Hemân bizim ordudan çıkan önümüzce giden mezkûr atlılar ince karavulumuz üzre "Allah Allah!"

deyüp at kodular.

Bizim karavul bunların bizim ordu tarafından geldiklerinden bizim asker sanup batîce hareket ederler. Hemân iki asker birbirlerine karılup katılup birbirlerinden niçe yüz tüfengler atılup hemân Melek Ahmed Paşa, "İşte Fâtiha bunlar içün okundu. Bre silâha el idin!" deyüp at başı berâber kurd lengi ile giderken anı gördüm, bizim karavullar gâfil olmağile yan verüp bize doğru firâra yüz dutunca hemân bunları bozan iki yüz aded atlılar karavulcuları kovarak başlarından serbendlerin boğazlarına geçirüp, "hân hân" diyerek dal-tîğ ve dal-mızrak u tüfeng atarak geldiklerinde bizim paşanın ve Van ağalarının atları yüğrük olanları hân atlılarına girişdiler. Karavulcular da gördüler kim paşalı ve Vanlı hızır gibi yetişüp hemân karavulcular tâze cân bulup kaçarken gerü dönek edüp yeniden cenge âheng edince paşa dahi yedi sekiz yüz atlı ile yetişüp derhâl paşa üç Kürdü mızrağıyla akdardı ve "Koma kurdlarım" deyü na‘ralar haykırdı kim gûyâ ra‘d-ı âsumân-âsâ na‘ralar ururdu.

Hulâsa-i kelâm ân-ı vâhide kalmayup iki yüz Ekrâd'dan cân kurtulup hâna cânlarıyla varamadılar. Bir kaçın paşa söyledüp "Vallahi iki yüz yiğit hândan ihsân-ı da‘vâ-yı merd ile adû-yı cânım olan Malazgird Beğini katl etmeğe Bitlîs'den iki yüz yiğit birer birer çıkup sizin orduda deryâ-misâl asker içre cem‘ olup ös kes Mehemmed Beği iki yüz atlı çar aparabilmedik. Âhir boş gitmeyelim deyü karavula gelirken sizi geriden gördük. Ammâ seçemezik ve otluğa gelirler derdik. Âhir sizi gâ’ib edüp karavula sataşdık. Ol ma‘rekede siz de bize sataşdınız. Emîr Hudâ'nındır. Hak belâ versin, hân bizi cândan etdi. kûr-be-kûr ola" deyü hâna beddu‘â etdiklerinden paşa ikisin âzâd edüp bir kaçı da piyâde firâr edüp yüz seksen beş kelle ve iki yüz küheylân atları ganîme olup ve cümle kelleleri ârâyiş-i nîze edüp mansûr u muzaffer orduya kable'l-gurûb dâhil olup bizimle bile olan Van ağaları Paşa'nın Fâtiha okuyup "Bu ileride gidenler kimdir?", deyü sorup "Şimdi görürsüz?" deyü niçe gûne rümûz-ı künûzâne kelimât söyleyüp "Hakkâ keşf ü kerâmetdir" deyü yemîn ederlerdi.

Demircioğlu ise paşanın, "Ya bizim ordu içinden çıkan âdemler düşman olup üzerimize gelse niçe ederdiniz?", dedüğü gelüp zuhûr etdiğin vird-i zebân etmişdi. {Ve Demircioğlu} "Bu keşf ü kerâmetdir?", deyü guzât-ı müslimîn içre şâyi‘ edüp ol cengde mecrûh olup Van'a dek gitmişdi.

Bu keşf ü kerâmeti çok müslimîn görüp "Melek gibi bir müstecâbü'd-da‘ve vezîrin asrında böyle bir gazâda bulunalım." deyü cümle guzât birbirlerin cenge terğîb eyleyüp her fetâ silâhlarıyla mukayyed olurlardı.

Ertesi ale's-sabâh bu arbedede bulunan Van ağalarına ağır hil‘at-i fâhireler giydirüp ve başlarına gümüş çelengler sokup sâ’ir akrânları mâbeynde serfirâz kılındı. Ve Paşa Kethudâsı Yûsuf Ağa'ya tenbîh edüp buyurdular kim "Ey Yûsuf cümle mîr-i livâlara ve sâ’ir Van ağalarına ve bölükbaşılara ve sâ’ir iş erlerine hüsn-i hulk ile kelimât ederek rûy-ı dil ile va‘deler ederek ve her birine mümkin olduğu mertebe ihsânlar eyleyüp tatyîb-i hâtırlarıyla mukayyed olup cümlesin cenge terğîb eyle" deyü niçe bunun emsâli va‘z u nasîhatlar eyledi. Hakkâ ki Yûsuf Kethudâ dahi mâlı ve cânı ve başıyla sağîr u kebîre ve cüvân u pîre bir mertebe dildârlık ve dilnüvâzlık ve hayrhâhlık ederdi kim ta‘bîr olunmazdı.

Ve deryâ-misâl Van askerleri dahi bu kadar istimâletleri ve lûtf u kerem ü iltifâtları görüp cümle asker hân üzre cenge cân atarlardı. Ve sâ’ir gürûh-ı asâkir-i şükûh kazâ-yı ebr-i kebût-ı semâvî ve

seyl-i siyâh-ı nâgehânî gibi orduda cümle guzât yevmen-fe-yevmen terakkîde olup talattum-ı deryâ gibi temevvüc edüp hân askerin gark-ı hûn etmeğe azîmet ederlerdi.

Hikmet-i Hudâ ertesi mâh-ı Ramazân'ın (---) günü Âsitâne tarafından bir serbevvâbân-ı dergâh-ı âlî ile bir kıt‘a hatt-ı şerîf gelüp "Eyâlet-i Van'da sekban u sarıca saklamayup bulundukları yerde katl idesin" deyü Fermân-ı şehriyârî kırâ’at olununca hemân paşa "Emîr pâdişâhımındır!", deyüp kendi sarıcalarından yüz aded fetâların kendüye iç ağası edüp "Fermân-ı pâdişâhîyi yerine getiririz!" **[267a]** deyü sefer üzre olmağile ığmâz-ı ayn etdi.

Yine ol gün Van'ın Ekrâd beğlerinden Şirvân Beği Tatar Beğoğlu'nun üç bin aded müsellah askeri kethudâsıyla gelüp alây gösterüp kethudâsı hil‘at giyüp zahîriyye gidenlere ta‘yîn olundular, ammâ beği gelmediğinden paşa muğber-i hâtır oldu ammâ keşf-i râz etmezdi.

Yine yevm-i mezbûrda vakt-i çâştda Hizân beğinden kethudâsıyla üç bin asker imdâda gelüp kethudâsı hil‘at giyüp Papşin hânı tarafında karavula ta‘yîn olundular.

Ve yine yevm-i mezbûrda Karni beğinden iki bin âdem kethudâsıyla gelüp Rahova'da Zerde Hân tarafında karavula ta‘yîn olundu.

Ve Espa‘ird beği tarafından kezâlik iki bin âdem kethudâsıyla gelüp hil‘at giyüp dağlar tarafına me’mûr olup dağlara kûpâllarıyla mûr-ı mâr gibi tırmaşup karavul beklerlerdi.

Ammâ bu dörd aded beğlerin ma‘a'l-kerâhe cüz‘î âdemleri gelüp kendileri gelmediklerinden Paşa-yı deryâ-dil gâyet dil-fikâr olup "Olmaya illâ hayr!", dedi.

Ammâ garâbet bunda kim bunlardan mâ‘adâ Karkar beği ve Kesân beği ve Ağakis beği ve Benî Kutur ve Berda‘ ve Erecik ve Şureger ve Çobanlu ve Dalegird ve Zerikî ve Körladik ve Müküs beği bu kadar Van beğlerinden ne imdâdları ve ne kendüleri geldi. Bir özürnâme mektûb-ı dürûğları bile gelmedi.

Paşa bunlara da bi'z-zarûrî imhâl verdi. Ammâ Paşa-yı müdebbir "Bu imdâda gelen dörd aded beğ askerleri hîn-i cengde bir döneklik ve askere bir rahne ve bir gûne isyân etmesinler." deyü her beğin askerleri içine kendü mu‘temedün-aleyh ağalarından birer mansab ağaları ikişer yüz pür-silâh Rûm yiğitleriyle Kürd askeri içine kodu ve "Basîret üzre olun!", deyü tenbîh etdi.

Hikmet-i Hudâ, yine ol gün Diyârbekir'e gönderdiğimiz asker talebine çaşıtlar dağdan dağa geçe geçe yürüyüp Muş sahrâsından Paşa'ya gelüp vâlî-i Diyârbekir'den ve imdâda me’mûr Diyârbekir serdârından mektûblar gelüp "Benim efendim! Fermân-ı şerîfiniz ile (---) (---) sancak yerin güzîde askerin taleb edüp Ramazânu'l-mübârekin yigirmi beşinci bâzârertesi gün sa‘d sâ‘atde Bitlîs şehrine giresüz, deyü fermân etmişsiz. Hâlâ bu mektûb tahrîrinde Kefindir kal‘ası altına gelinmişdir. Ol fermânınız hisâbı üzre yarınki gün şehr-i Bitlîs üzre Allah deyüp girmeğe kavl-i karâr olunmuşdur. Hemân sultânımın bir haberine dahi muntazırız." deyü haberler gelince paşa dilşâd olup gûyâ raks-ı Zühre etdi ve safâsından haber aparıcıya yüz mümessek altun ihsân edüp ol ân yine mektûblar ile çaşıd-ı mezbûru gönderüp elbette yarın vakt-i çâştda "Bitlîs üzre yürüyesüz" deyü pes

perdeden çaşıtlar gitdi.

Aceb hikmetdir kim hânın meterislerinden ve şehr-i Bitlîs'den asker-i Hân bizim orduya açlıkdan firâr edüp gelmeğe başladılar. Paşa istimâ‘ etdi kim niçe Kürdistân beğleri kümelerinde pinhân olmuş, niçe günden hân askeri firâr edüp gelmişlerdir, deyince hemân ol ân paşa-yı müdebbir, "Olmaya kim bir hîle ile hân, askerimiz içre asker koya." deyüp dellâllar nidâ etdirdi kim, "Ordu içinde hân askerinden âdem bulup kellesin getirirse elli altun ve bir at donluğu vardır." deyü münâdîler nidâ etdükde bir gicede üç bin kadar Hân askeri dağlara ve gayrı bâğlara firâr etdiler.

Ol gice cânib-i erba‘a karavullarına gâyet tenbîh ü te’kîd olunup ertesi gün cümle asker âmâde dururken sol tarafdaki dağlar içre bir hây hûy olup bir hayli tüfengler atılup ân-ı sâ‘atde yetmiş bir aded âdemi karavulcular getirüp Paşa söyletdikde "Vallahi vezîrim, kimimiz hân âdemiyiz, kimimiz Diyârbekirliyiz, kimimiz şehr-i Bitlîsliyiz. Hânın zulmünden ve açlıkdan ve gerüde Diyârbekir askeri havfinden ve bu tarafda senün havfinden dağlara firâr edelim derken cihânı karavullarınız dutup kuş uçurmazlar. Bizi dahi uçurmadılar ve kaçırmadılar, kayd ü bend ile sultânımın huzûruna getirdiler." deyince paşa-yı âdil bunları üç yüz mikdârı askere teslîm edüp Güzeldere tarafına götürüp koyverdiler. Bu husûsda Paşa aceb adâlet etdi.

Ale's-sabâh ki oldu ve,

Mine'l-bedâyi‘-i Rü’yâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa

Ba‘de salâti'l-fecr evrâd u ezkârlar tilâvet olundukdan sonra bir hayli ağavâtlar mâbeyninde Melek Ahmed Paşa efendimiz eydür: "Bu gice hayr ola, bir vâkı‘a gördüm." dedikde cümle huzzâr-ı meclis, "Hayr ola sultânım!" dediler.

"Görürüm kim bir alây kara karıncalar ayağıma üşüp yürürler ammâ ısırmadılar. Lâkin içlerinden bir ulu kara karınca beli ince inciğime tırmaşup durduğundan hayli gocunurdum. Anı gördüm, bir siyâh kara karınca arık u za‘if topraklı yer üzre seğirderek bu kadar bin âdemi geçüp bana gelüp ayağıma çıkup ısırdı ve gâyet pek pek acıtdı. **[267b]** Ben dahi cân havliyle iki elimle baldırımı sığardım. Cümle ayağıma çıkan karıncalar helâk olup yere döküldüler. Anı gördüm niçesi dahi cânlıca. Anlara merhamet edüp içlerinden bir kaçın çıkarup on altısın Evliyâ'ya verüp bunları yuvalarına koduydum. Bir kaçın Van Ağası Demircioğlu'na verüp var şunları deliklerine ko, inşâallah halâs olur derken meğer ölmüş karıncalar içinde ayağım ısıran kara za‘if karınca sağ imiş, ey imdi seni dahi âzâd edeyim, deyü ol karıncayı yerden alup Yûsuf Kethudâ'ya verüp "Şu karıncayı timâr eyle." dedim. Ve ölü karıncalar içinde elli altmış kadar diri karıncaları çıkarup pabucumla urup helâk eyledim, Allah hayr eyleye." deyü vâkı‘ayı takrîr eyledükde cümle "Hayr ola!" dediler.

Monlâ Mehemmed Hakkarî eydür: "İnşâallah evvelki karıncaları öldürüpsen, hân ile sulh [u] salâh olursen. Senden bir kara karınca dahi incinmiyiserdir" dedi.

Hakîr eyitdim: "Bana ki birkaç karınca bâğışladın, hân askeri bozulup ganîmetden bana birkaç kara gözlü ve karınca belli köleler bâğışlarsın." dedim.

Paşa eydür: "İkisi de iyi ta‘bîr" deyüp tebessüm edüp *el-ilmü indallah* buyurdular.

Hikmet-i İlâh-ı Lemyezel Bitlîs şehrinin niçe yüz aded ulemâ vü sulehâ vü a‘yân [u] kibârından âdemler {gelüp} Paşanın hâk-i pâyine yüzler sürüp niçe yüz kîse va‘deler edüp hânı ricâ etdiler. Mümkin olup ricâları bir vech ile kabûl olmayup paşa eyitdi: "Efendiler, bu tedârik, evvel Van'dan kendüye nâme gönderüp şerî‘ate da‘vet etdiğim mahalde gerek idi. Şimden gerü ben bu kadar deryâ-misâl askerle renc [ü] anâ çekerek geldik. Bugünkü gün ya taht ola ya baht, varın söylen vaktine hâzır olsun." deyü cümle ahâlî-i Bitlîs'i tehî-şuğl giru döndürdü. Zirâ cenge âmâde olmağiçün cümle asker-i İslâm'a tenbîh [ü] te’kîdler olunup herkes gusl edüp vasiyyetler edüp hâzır-bâş olmuşlardı. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı ceng-i germâ-germ-i asâkir-i Van ve inhizâm-ı hân-ı âlîşân

Fî 23 şehr-i Ramazân fî yevm-i isneyn sene 1065, merkûm senenin yigirmi dördüncü bâzâr ertesi gün vakt-i seherde cemî‘i alây çavuşları ordu-yı İslâm içinde "binâhâ(?)!" deyüp feryâd ederek geşt [ü] güzâr edüp fermân-ı serdâr-ı mu‘azzam Melek Ahmed Paşa ile cümle asâkir-i İslâm'ı atlandırup mukaddemâ müşâvere-i umûr-dîdelerin ta‘yîn etdikleri merkezlere gitmek içün cümle ümerâ paşa otağına gelüp paşanın hayr du‘âlarıyla herkes me’mûr olduğu yire gidüp karâr-dâde oldular. Ammâ giceden cümle piyâde tüfeng-endâz ileri gidüp kemîngâhlarda pinhân olup ancak kalb-i askerde paşa yanında kapukulu yeniçerileri ve Paşa'nın sekban u sarıcaları ve Van'ın piyâde neferâtlarıyla cümle sekiz bin tüfeng-endâz Paşa yanında kalmışdı. Mâ‘adâ piyâdegân me’mûr olduğu pusu yerlerine gitmişdi.

Andan ke'l-evvel yine karavullar gelüp cümle me’mûr oldukları yerlere gidüp sekiz bin güzîde asker-i pür-silâh ile Mahmûdî beği sağ çarkaya gitdi ve altı bin yiğit ile Malazgird beği sol çarkaya gitdi ve altı bin yiğit ile Mahmûdî'den Şeref Beğ ve Bâyezîd beği orta çarkaya gitdi. Ercîş ve Âdilcevâz ve Muş ve Tekmân ve Kuzucân ve Pasin ve Avnik ve Hınıs beğleri cümle sağ cenâh oldular ve Karni ve Hiron ve Espa‘ird ve Meksen ve Şervi ve Kesân ve Espa‘ird beğlerinin askerleri sol cânibe cenâh olup on iki bin asker ile Hakkarî hânı Paşa'nın kendi çarkası ve yüğrük bayrağı önünde Hakkarî talî‘a-i asker oldu ve sâ’ir ümerâ-yı Ekrâdlardan Zerikî beği askeri ve Ağakis ve Benî Kutur'dan ve Berda‘ ve Erecik'den ve Şureger ve Çobanlu ve Alagir ve Körladik beğlerinin cümle on bin asker ile ve cümle huddâmân-ı seyis ü sarrâc ve akkâm ü meş‘alciyân ve orducu ve bâzârcılar ile yigirmi bin asker ordu-yı İslâm'ın yurd yerinde kazandibi nâm asker kalup ordu etrâfında karavullar ta‘yîn olunmak fermân olunup yurd yerin muhkem edüp andan Van kulunun (---) aded sağ kolu paşanın sağında ve sol kolu cümle (---) aded paşanın solunda âmâde durdular ve yigirmi yedi sancak asker Paşa'nın yemîn [ü] yesârında âmâde oldular. Ve Van kal‘ası piyâdeleriyle sâ’ir kılâ‘ neferâtlarının askeriyle Hakkarî piyâdeleri ve kapukulunun altı oda yeniçeri ve cebeci ve topcu ve azeb-i hisâr ve hisâr erleri cümle on iki bin piyâde asker içinde yigirmi sekiz aded şukka-i alem olup bu piyâde-i cüyûş içre **[268a]** cümle elli aded şâhî toplar ve on pâre kolomborna toplar ve dörd pâre balyemez topları bu piyâde asker içre Van câmûsları keşân-ber-keşân Van kulunun yaşlı ve taşlı ve Hasanî ve Hüseynî ta‘bîr etdikleri güzîde asâkir-i müsellahlar mezkûr top-ı kal‘a-kûbların yemîn ü yesârında toplarla âheste gitmek fermân olunup üç bin piyâde serdengeçdi asker dahi toplar akîbince me’mûr oldular.

Andan paşa askeri dahi cümle âmâde olup on iki bin güzîde paşa askeri çıt-a-çıt durup tamâm üç buçuk sâ‘atde bu asker-i deryâ-misâl yerlü yerinde mükellef mükemmel oldukda paşa-yı kâmkâr "Sa‘d sâ‘atdir!" deyü Bismillah ile eynine zırhın giyüpdür. Beyt:

Dağlar halka zırıhlar geyirüpdür tenime

Cebe satmak nic'olur göstereyim düşmenime

deyüp mübârek tenine giyimin giyüp *Bismillah* ile *"Niyyetü'l-gazâ-yı hâricî!"* deyüp şemşîr-i âteş-tâbın kemerine bend kılup serâperdesinde iki rek‘at namâz kılup ba‘de's-selâm, "İlâhî, Habîbin yüzü suyuna ve evim oğlanı dediğin Veyse'l-Karanî yüzü suyuna ve yetmiş yedi bin tabakât-ı kümmelînden gavs-ı a‘zam olan kulların yüzü suyuna beni yerindirme ve cümle asker-i İslâm'ı hatâdan sakla" deyüp el yüze sürdü. Ve cümle iç ağalarına, "Atlanınız ve Feth-i şerîfe müdâvemet etmeğe başlan." dedikde cümle dörd yüz elli aded gılmân-ı hâssa bir ağızdan Feth-i şerîfe bede’ edüp kendüleri otağ içre tâvus-ı bâğ-ı cinân gibi bir cilve vü cevelân edüp hemân bir kerre sâ‘atine bakup *elhamdülillah* deyüp *Bismillahirrahmânirrahîm* ile çetr-i mülemma‘ı sâyebânı altında Mahmûdî divnesi atına bilâ-rikâb şâhbâz gibi süvâr olupdur. Beyt:

Ey süvâr-ı esb-i nâz olan rikâb-ı câne bas

Ceng meydânı senindir ayağın merdâne bas

deyü esb-i tazîsine süvâr olup cümle Van'ın dîvân çavuşları "Azîmetin mübârek olsun. Cenâb-ı Bârî muzaffer etsin. Tanrı Ta‘âlâ pâdişâha ömürler versin, devlet ile çok yaşa" deyüp du‘â ile alkışladıklarında Paşa bir kerre meydân-ı muhabbete at çökerdüp yemîn ü yesâr cevelân eyleyüp cümleye selâm verüp tarafeyninde olan guzât-ı müslimîn aleyk alup "Allah işin onara." dediler.

Hikmet-i Rabbü'l-İzzet, paşa esb-i sabâ-peymâsına süvâr oldukda Vekîl-harc İbrâhîm Ağa, paşanın atı önünde kırk aded koyunları *"Allahu ekber"* tekbîriyle kurbân etdikde, hemân üç dane koyunun ayakları bendi şeşilüp boğazlanmış iken birinin başı salınırken ikisi başsız ayağa kalkup üçü de paşanın atı önü sıra bir hayli mesâfe hân tarafına doğru seğirdüp gitdiklerin niçe bin Van askeri bu hâli görüp bu kadar bin asker içinden bir ağızdan bir sadâ-yı "Allah Allah!" kopdu kim zemîn ü âsumân gülbâng-ı Muhammedî sadâsıyla pür olup cümle guzât-ı müslimîn dediler kim "Bu boğazlanmış kurbânların yürümesi hayrdır ve ricâl-i gayb bizimle biledir." deyü cümle ricâlullah şâd [u] handân olup alâylar mevc ü mevc ve fevc ü fevc ve kavuş kavuş at başı berâber oldular. Beyt:

Müje-i haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf

Gûyiyâ cenge durur nîze güzârân saf saf

mazmûnunca niçe alâylar ârâste vü kemîngâhlar cümle pîrâste olup herkes at başı berâber kafadâr u sırdaş ve hâldaş u yoldaş ve karındaşlarıyla öpüşüp ve görüşüp ve gülüşüp birbirlerine vasiyyet ederken çalıcı mehterbaşı tabl [u] kudüm ü çengî [vü] harbî çalmağa izin taleb etdikde paşa-yı âkıl

"Vakti değildir, du‘â mahallidir. Tiz alây çavuşları gelsin" dedikde cümle gelüp "Varın, cemî‘i asâkir-i İslâm *Feth-i şerîf* okusunlar. Bilmeyenler *İzâ câ’e* sûresin ve *İhlâs-ı şerîf* ve *Fâtiha-i seb‘u'l-mesânîyi* tilâvet etsinler." deyü tenbîh edüp çavuşlar dahi cümle asâkir-i İslâma kavl-i tenbîhler etdikde azamet-i Hudâ cümle cüyûş-ı müvahhidîn içre atlar üzre bir sadâ-yı Kur’ân-ı azîm kopdu kim felekde melekler, *aleyke avnullah* dediler.

Bu minvâl üzre cümle asker Rahova sahrâsında çalkanup âheste âheste gidüp cümle çavuşlar taraf taraf, kol kol gezüp, "Bilin âgâh âgâh olun gâzîler! Bugünkü gün Kerbelâ cengidir kim önünüzde cümle hasımlarınız Yezîdî ve Haltî ve Çekvânî Kürdleridir. Özr ü bahâne bir tarafdır kim bugün ceng-i sultânî ve neberd-i Âl-i Osmânî'dir kim gâfil mebâş." deyüp bu ebyâtı terennüm ederlerdi. Beyt:

Ecel gelir bir gün eder nakd-i hayâtını telef

Etme teğâfül aç gözün özr ü bahâne bir taraf.

deyüp cümle halkı cenge kalındırırlardı. Bu tertîb üzre giderek hânın meterisleri nümâyân olunca derûn-ı askerde hemân Paşa cengî harbîler ısmarlayup ibtidâ üç kerre derûn-ı dilden **[268b]** gülbâng-ı Muhammedî çekilüp zemîn u âsumân lerzenâk olup ale'l-akîb paşanın dokuz kat mehterhâne ve Van eyâletinin yigirmi yedi sancak ümerâları ve Erzurûm'un imdâda gelen sancak ümerâlarının tabl [u] kudümleriyle cümle otuz sekiz yerde talb [ü] kudüm sadâsından zemîn ü âsumân güm güm gürleyüp âvâz-ı dühl Irâk'a çıkup şukka-i alemler ve yalmân-ı nîzeler şa‘şa‘asından ayn-ı benî Âdem hîrelenirdi.

Ve niçe bin bayraklar ve sancaklar ve flandıraların şakırdısından ve akıl akıl efil efil livâlar büklüm büklüm olup cümle bayraklar şakırdısından zühre-i nâr çâk olup gûnâ-gûn sancaklar ile deşt-i Rahova lâlezâr olup sıyt u sadâ-yı benî Âdem'den ve cümle at ve kısrak ve şütür seylinden düşmanın zehresi çâk u zahm-ı pây-ı devâbâtdan zemîn çâk çâk olup gubâr-ı gerd-i siyâh ebr-i kebûda dûd-ı siyâh gibi peyveste olup hân cündü üzre nüzûl ederdi. Bu minvâl üzre asâkir içre şümâr, bu sahrâ-yı Rahova'da at ata ve rikâb rikâba şöyle müzdehim olmuşdu kim asker içinde bir merd-i âferîde licâmın keşîde edüp gerüye kalmağa imkân olmazdı.

Bu tertîb üzre ceng tablına tarralar urulup mahall-i ma‘rekeye bir top menzili kaldıkda cümle iş erleriyle ve cemî‘i ümerâlar ile mukaddem ma‘hûd oldukları yerlere ve dağlara ve taşlara İspir keçisi tırmaşır gibi ve mûr-ı mâr sarılır gibi yalçın kayalara cümle piyâde olup ve atlılar tırmaşup Malazgird beği ibtidâ hânın vezîri olan Çâker Ağa'nın olduğu Dehdîvân dağına havâle olup âmâde durdu ve sol tarafda Âvîh dağı üzre meterisde olan hânın Arab Halîl Ağası üzre Şervi beği ve Karni beği havâle olup durdular.

Netice-i kelâm cümle asâkir-i İslâm şehr-i Bitlîs'in cânib-i erba‘asın ta giceden piyâdeler gidüp ve rûz-ı rûşende deryâ-misâl asker gidüp şehri kat-ender-kat çevirüp cümle âmâde oldukları haberi Paşa'ya gelüp hemân kuşluk vaktinde sa‘d sâ‘at-i tâli‘-i meymûnda bir kerre dahi Allah denilüp ceng-i harbîler çalınup işâret-i ma‘hûde üzre Paşa kolundan kolomborna ve balyemezler ve

Vanlı tarafından cümle şâhîlere âteşler olup sadâ-yı Allah Allah kopup *el-azametullah* bu kadar top-ı kûbların gülleleri taşa, taşlar dahi başa isâbet edüp Hân meterislerinde sâbit-kadem olanlar bu kere târumâr u allak bullak olup yine ber-karâr olup anlar dahi derûn-ı dilden ve cân u gönülden bir gülbâng-ı Muhammedî'ye rehâ buldurdular kim ka‘r-ı zemînde hamele-i arz-ı bakarı ditredüp semâda kerrûbiyânlar vehm-nâk olup zirâ iki İslâm askeri, anlar da Allah Allah derler, bizim asker de Allah Allah derler. Bu bâzârın bey‘ u şirâsında hakîr dem-beste ve hayrân kaldım.

Âhir bir yaylım toplar dahi meterislere atılınca cümle sengistânlı meteris dîvârları târumâr olup rahnedâr olan yerlerden asâkir-i İslâm Allah deyüp dal kılıç meterisler içine girince iki asker birbirlerine karılup katılup tarafeynden niçe bin top u tüfengler atılup iki asker-i deryâ-misâl âteş-i Nemrûd içinde kalup ol ân rûz-ı mahşerden bir nişân olup dûd-ı barûd-ı siyâh evce urûc edince dost düşman belürsüz oldu.

Dehdîvân dağının ta zirve-i a‘lâsında olan Hân Vezîri Çâker Ağa gördü kim Âl-i Osmân askeri meterisler içinde kılıç urup gelirler, tabyasında sâbit-kadem olup bir hayli ceng edüp âhir bu Çâker Ağa'yı Malazgird beği ve Mahmûdî beği yerinden koparup aşağı şehr-i Bitlîs'e firâr etdi. Ve paşa tarafından dahi cümle Van kuluna icâzet verilüp aşağı Kassâb deresi tarafından Van askeri kassâb gibi hân askeri içre girüp, "Kır a kır ha!" deyüp meterisde kanlar Hudâ âlimdir kayalar üzre ırmaklar gibi çağlardı. Her bir seng-i siyâh hûn-ı insân ile lâ‘l-gûn oldu.

Bu mahalde hakîri paşa efendim bir dest-mâl ile Mahmûdî Beği İbrâhîm Beğ'e gönderüp altı gulâmımla beğe varup paşanın selâmın teblîğ edüp hedâyâ makrameyi verdiğimde beğ ol mahalde cihân kadar hazz etdi. "Beğ efendim, paşa hazretleri selâm edüp buyurdular kim gayret benim değildir, gayret ü hamiyyet Mahmûdî ocağınındır. Göreyim anları dîn-i Muhammedî aşkına niçe ceng ederler. Allah işlerin âsân eylesin, dediler." dedim.

Hemân İbrâhîm Beğ cümle askerine "Allah'ı, Muhammed'i seven eynlerinden zırhların çıkarsınlar." deyince derhâl üç bin zırhlı zırhların çıkarup cümle **[269a]** bir yire yığup zırhlar yanında bin mikdârı âdem koyup her biri birbirleriyle helâlleşdiler.

Hakîr ta‘accüb edüp eyitdim "Be cânım böyle ceng mahallinde gâzîler cengâver olmağiçün zırh giyerler. Bunlar bu mahalde çıkarırlar." Bir fetâdan "Aslı ne ola?" deyü su‘âl etdim. "Belî, bunlar şimdi ceng-i azîme girerler kim sâfî kurşum cengidir. Zîrâ kurşum cenginde zırh fenâdır. Bir kurşum dokunsa zırhın halkaların âdemin vücûduna dıkup âdemi öldürmezse de gide gide sâhib-i firâş eder. Ammâ zırh olmasa kurşum girüp çıkar, ya ala, ya vere eder. Anınçün bunlar zırhların çıkardılar. Gör kim Mahmûdîler ne ceng ederler!" dedi.

Anı gördüm bu Mahmûdî askerinin çoğu atların bırağup üç bini piyâde, iki bini esb-süvâr "Allah Allah!" deyüp kayalara yarasa gibi tırnak urarak kayalara çıkup meterislerde karâr-dâde olan hân askerleri üzre hücûm etdiler.

Ne çâre hakîr at üzre kalup hicâbımdan gerü dönemeyüp gaflet ile Mahmûdî kavmi içinde kaldım. Allah âlim u dânâdır kim bir kerre başım dönüp gözüm karardı. Ba‘dehû cânım yerine gelüp havf [u] haşyetden berî olup gözlerim tas-ı pür-hûna döndü.Tarafeynden kurşum bârân-ı la‘net gibi yağar.

Halkın kimi düşer ve kimi kalkar ve kimi kalkmaz. Bu hâli görüp cân başıma sıçrayup ol yalçın kayalar içre hakîr de alâ kadri'l-imkân bir hayli fârisü'l-hayllik edüp vâfirce fodullandık. Ammâ mukaddemâ kıyâmet başıma kopdu sandık. Andan gice ile giden niçe bin piyâdegân kavl-i karâr üzre atılan topların sadâsın istimâ‘ etdikleri gibi anlar dahi kal‘a-i Bitlîs'in şarkîsi tarafında Ayn-ı İskender deresi meterislerine Allah deyüp yürüyüş edüp çat-a-çat tüfengleşerek ol tarafı anlar dahi süzüp şehre koyuldular.

Ve Âvîh deresinden Ercîş askeri girdiler ve Taklaban deresinden Âdilcevâz askeri koyuldular ve Kassâb çeşmesi boğazından cümle Van askeri aç kurd koyuna girer gibi girdiler. Ve Katah deresinden Muş beği ve Tekman beği girişdiler ve Âvîh deresi tarafından Kuzucân beği ve Pasin beğleri meterislere döküldüler. El-hâsıl cemî‘i asâkir-i İslâm toplar atıldığı işaretlerden istimâ‘ etdikleri gibi şehr-i Bitlîs'in cânib-i erba‘asından sedd-i şedîd meterislerden içeri göz karardup "Allah Allah!" deyüp girdiler ve birbirleriyle kafadâr olup Hân askerine eyle kılıçlar urdular kim Mirrîh-i felek bu kassâblığa reşk etdi.

Hemân dem asâkir-i hân-ı hezîmet-me’ser bu hâl-i pür-melâli gördüler kim içlerine Kassâb-ı Cömerd köçekleri girüp murâd idindikleri üzre başdan ve koldan ve butdan kelle paça edüp kırup dökerler. Hemân anlar dahi sa‘b meterislerinde kapanup var kuvveti bâzûya getirüp derûn-ı dilden cenge âheng etdiler ve meterisden taşra çıkmış bulunanlar gördüler kim cânib-i erba‘aların Osmânlı ve Vanlı askeri almış. Hemân anlar dahi bir yire cem‘-i vefîr ile domuz topu olup kudurmuş kelb gibi ve sunar-turaş zağar gibi her tarafa sunup iki asker "Allah Allah" diyerek birbirlerine karıldı ve katıldı. Meterislerinden niçe bin tüfengler hebâya atıldı.

Ol yürüyüşde bizim Muhammedî aşîretinden ancak bir at ve bir âdem şehîd olup kırk âdem dahi mecrûh olup niçesi atdan tekerlenüp mecrûh olduğudur. Ammâ ol gün Cenâb-ı Allah bizim askere ol kadar kuvvet ü kudret u nusret verdi kim bu meterisler içre hammâm kubbesi kadar taşlar ve dere ve depeler ve niçe bin mülhid çukurları ve bâlâda tahrîr olunduğu üzre niçe bin kemîngâhlar ve kepânlar ve muhîl şeytanatlar var iken bi-emri Hudâ gûyâ asâkir-i İslâm'ın gözleri bu kadar akabe ve musîbetleri görmeyüp piyâdeler Amr-ı Ayyâr-vâr pertâb ederek ve atlılar bî-bâk u bî-pervâ at koparak kılıç urup kelle ve dil alırlardı.

Hemân bizim tarafımızdan Hakkarî hânı piyâde Celüvları meterislere kapananları görüp hân askerine bir nevbet dahi tüfenglerin sıkılayup atdırmağa amân vermeyüp meteris taşlarından tayr-ı ebâbîl gibi kayadan kayaya uçup hâh-nâ-hâh meterislere göz karardup girince kılıç urmağa başladılar. Meğer mukaddemâ Hakkarî Celüvları ile hân Rujikîsi mâbeynlerinde kan adâvetleri var imiş. Ol adâvet-i kadîmeye binâen Hakkarî'nin Celüv kavmi, "Fırsat ganîmetdir." deyü Van kuluyla yek-dil [ü] yek vücûd olup kâmil üç sâ‘at-i nücûmî meterisler **[269b]** içre hânlıya eyle kılıçlar urdular kim hânlıdan bir cân meterislerde kalmayup kanları kayalar üzre seylâb-misâl cereyân edüp bakıyyetü's-seyf olanlar pây-beste vü şikeste vü haste olup her biri cellâd-ı bî-amânlar destinde dest ber-kafa kayd [ü] bend etdiler. Ve niçe bini hâk-i mezelletde pâymâl-i rimâl olup mecrûh-ı bî-tâb ü tüvân yetüp kimi "Âh!" ve kimi "Vâh illahlah!" ve kimi "Yâ Allah" ve kimi "Muhammedün Resûlullah" derken yine gözleri kızmış asker-i bî-amân anların "Ah illallah" dediklerine bakmayup kelleleri top-ı çevgân gibi galtân edüp kellesin alırlardı. Kimisi kelle bâr-ı sakîldir deyü kelle almağa tenezzül etmeyüp hemân

kellenin burnun ve kulakların kesüp kılıç kesesine koyup sebük-bâr olup bir kelle dahi kesmeğe giderlerdi.

Bu minvâl üzre paşa huzûruna yigirmi kulak ve on burun ve on beş ve yigirmi burun ve kırk kulak ile gelmiş ulak u solak yiğitler var idi. Ammâ hakku'l-insâf budur kim bozmak, bozulmak Allah elindedir. Hakkâ ki Hân askerinin Rujikiyân'ında dahi bahâdır u şehbâz u şehnâz u dilâver fetâ ve server-i hünerverleri var imiş. Bunlar münhezim oldukları ma'lûmları oldukdan sonra benî Âdem demi dem-be-dem nühûr gibi cereyân ederken hân askerinin "Benem diğer nîst!" diyen aşîret beğlerinden Mahmûd beği ve Manur beği ve Güvaz ve Kesvatil ve Tanahlı ve Kendir dereli kefenleri der-gerden edüp Güzeldereli Muslı Ağa güzel hempâ olup Hayderîler ile Haydâr-ı kerrâr-vâr kerrât-be-kerrât Hakkarî ve Ercîş ve Malazgirdli üzre selle seyf olup seyf-i Rujikî urmuşlardır kim bizim Hakkarî Çeluların ol kayalar içre demet demet edüp kırdılar.

Yine hânlılardan kırk bayrak Rujikî ve Haltî ve Çekvânî ve Mudikî ve Yezîdî ve Kanâhiler cümle kayalarda poca poca müctemi' olup arka arkaya verüp Mâzenderânî-misâl dalyan tüfenglerin ata ata cenge âheng edüp asâkir-i İslâm'a eyle kurşumlar urdular kim yanlarına bir kurşum menzili yakın varanlardan bir cân rehâ bulmayup rûy-ı zemînde cesed-i insân bûriyâ gibi düşdü.

Bu minvâl üzre ceng-i kelb ederek kal'a-i Bitlîs hâyilinde bir münhezim olmuş meteris içine girüp helâk edince bizim asker yine bu hânlıya şerkil(?) olup çıt-a-çıt ceng ederlerken kal'a-i Bitlîs'den yedi aded toplar atılup bizim asker târumâr olup hân askerleri meterisde selâmet kaldılar.

{Fasl-ı müşâvere-i re'y-i ahsen}

Hemân Mahmûdî ve Hakkarî ve Malazgirdî ve Ercîşî ve Âdilcevâz ve gayrı ümerâlar bir yire cem' olup bir pocada müşâvere edüp "Bre iş işden geçdi. Hân bozuldu." deyü cümle askerimiz şehre nehb ü gârete gitdiler.

Şimdi hân askeri bu meterisde kalınca belki hân askerine bir hîle şirinleye. Bre buna çâre deyüp {matlab} hakîri paşaya gönderüp imdâd istediler. Hemân hakîr paşaya tarfetü'l-ayn içre yetişüp "Sultânım, Ekrâd beğleri selâm ederler. Şimdi birkaç bin asker-i imdâd istediler" deyü kıssa-i pür-hisseyi bir bir takrîr etdim. Hemân Paşa Yûsuf Kethudâ'yı üç bin paşalıya serdâr edüp, "Her bahâdır atlarına soluk gemlerine birer beyâz makrame alâmet assınlar ve cümle paşalı destârlarının ikişer ucun taylesân-ı Muhammedî gibi sarkıtsınlar", deyü asker tarhı alâmeti etdiklerin cümle asâkir-i İslâm bu hâli görüp ol ân niçe bin destâr-ı firâvân pâre pâre olup herkes başları üzre muhteşemlerine varınca serbendleri üzre beyâz destâr-ı Muhammedî taylesânlar sarkıtdılar.

Hân askeri ile Âl-i Osmân askeri ma'lûm oldu. Zîrâ Hân askeri ve bizim Kürdistân askeri cümle başları Kızılbaş başları gibi ince serbendli ve ince şapik giymiş birbirine müşâbih kavm-i Çamapur-misâldir. Zîrâ cengde bizim tarafımızdan mecrûh u şehîd olanlardan niçe yüz âdemlerimizin başların bizim asker kesüp paşaya getirüp ihsânların alırlardı. Âhir böyle olmasın içün vezîr-i dilîr böyle ahsen-i tedbîr edüp asker henüz tâze cân bulup hakîr imdâd haberin getirdiği mahalde üç bin aded güzîde dilîrân-ı Ekrâd-ı şehbâz ve üç bin mikdârı asâkir-i Van-ı bî-dâd ile Melek Paşa Yûsuf Kethudâ'yı serdâr edüp "Yürü, yarıcın Allah ola!" deyüp gönderdikde Yûsuf Kethudâ Hazret-i Hızır

gibi Ekrâd beğleri imdâdına yetişüp mezkûr meterislere kapanan hân askeri üzre göz karardup Allah Allah ile cânib-i erba‘adan kol kol sarılup kut-â-kut bu vech ile ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olup savaş-ı perhâş oldu kim semâda **[270a]** melâ’ike-i kerrûbiyân safâ-bâş u tahsîn ve sad-lek-i âferîn eylediler.

Âhir {Hân askeri} hücûm-ı mehcûm-ı Âl-i Osmân'ın kesret ü vefretinden necciyyûn kâ’idesi üzre *"Firâren an-tevâli'l-kesürât"* deyüp bir kerre cümlesi meterisleri içinden dal kılıç ile taşra bizim askere bir kümeden koyulup bizim asker allak bullak olup ol sengistânda bizim asker yine cem‘ olup köpek cengi ide ide Hân askeri teper aşağı şehr-i Bitlîs'e doğru firâr edüp kal‘a altına varup emîn olup kal‘aya girdiler. Hakkâ ki Rüstemâne ceng edüp çoğu halâs oldular. Ammâ anlardan niçesi halâs olmayup dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan câm-ı nîşi nûş edüp vâdî-i hâmûşânda hâmûş-bâş olup yerleri zemîn-i İrân iken dâr-ı nîrânda ber-karâr olup dest-i müslimîn-i Hanefî'de tu‘me-i şemşîr oldular.

Muhassal-ı kelâm böyle derinti ulûfe serasker-i nekbânların(?) dernekleri bozuldu. Niçesi kılıçdan halâs olup kal‘aya çözüldü ve cümle Yezîdî eşkiyâlarının kelleleri kesildi. Ve Salamân-ı la‘înin dahi kelle-i bî-devleti fitrkâke asıldı ve bâzû-yı nâ-baht-ı kemânları yasıldı. Hakkâ ki Âl-i Osmân'ın Van kulu gâzîleri bu meydân-ı ma‘reke-i şecâ‘atde sâhib-i nâmûs olan bahâdırları ol kadar server-i hünerverlikler etdiler kim hân askerlerinin kanlarından kayalar içre halîcler olup kimi şehâdet getirir, kimi amân der. Asker-i bî-amân-ı Van bunlara amân u zamân vermeyüp kellelerin tenlerinden cüdâ edüp zemîne salarlardı.

Der-beyân-ı Abdâl Hân-ı bî-şân be-cânib-i aşîret-i Mudkiyân

Çün kim Abdâl Hân bâğ-ı dilsitânında kapanup "Âyâ bu hâl-i diyergûn neye müncer ola!" derken bâğdan dûrbîn ile gördü kim meterisleri içre asâkir-i Âl-i Osmân koyulup kassâb-ı feleğin kâr-ı hûnkârlığın ve asker-i bî-amânın hûn-hârlığın görüp cân başına düşüp cümle ehl [ü] ıyâlin birer esb-i tazîlere süvâr etdirüp hânın öti uçdu ve götürümde yeğni ve kıymetde girân-bahâ zî-kıymet-i kemyâb makûlesi eşyâların cümle alup Mudikî dağlarına beş bin güzîde tüfeng-endâz ile kaçdı.

Ve Mudikî Alî Ağa'ya hasm iken âhir hâk-i pâyine varup dahl düşdü. Anda ehl [ü] ıyâlin bırağup salt u sebükbâr kalup anda bir ân karâr idemeyüp niçe sarp dağlar aşup nâbûd [u] nâ-peydâ oldu.

Bu ahvâli paşa-yı müdebbir istimâ‘ edüp hânın adüvv-i cânı olan Malazgird Beği Mehemmed Beğ'i yedi bin askerle serdâr şoden Mehemmed Beğ berâ-yı hân-ı Bitlîs, mezkûr Mehemmed Beğ, hân ardı sıra arayup gitmede, beri cânibde ol hânende Hân-ı bî-şânın şe‘âmet-i nühûseti sebebiyle meterislerinde bu kadar bin mahlûk-ı Hudâ nâ-hak yire *"Lâ ilâhe illallah"* diyerek telef olup dükeli meterisleri feth u teshîre gelüp cümle asâkir-i İslâm şehr-i Bitlîs içre aç kurd koyuna girer gibi hücûm edüp şehri gârete başladılar.

Âhir a‘yân-ı vilâyetden cümle ulemâ vü sulehâ vü meşâyih-i sâdât-ı Ekrâd-ı Bitlîs ale'l-acele paşanın pây-ı semendine yüzler sürüp envâ‘-ı tazarru‘ [u] nâlişler edüp "Dâd u feryâd ey vezîr-i âlî-nijâd, hasmınız Hân idi, hamd-i Hudâ münhedim olup firâr etdi. Ya bu kadar ibâdullahı niçün gâret etdirirsüz?" deyü paşaya tazallum arz etdiklerinde cümle ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup, hemân paşa-yı müdebbir cümle Van eyâleti ümerâların ve cümle ocak beğlerin ve hemi ocak ağaların cümle

at üstünde iken yanına getirdüp tenbîh ü te'kîd edüp der: "Pâdişâh başıyçün ve azîmü'ş-şân Allah hakkiyçün eğer bu anda Bitlîs şehri içre yağma vü alan u talanda âdem bulup bir dahi feryâdcılar gelüp tazallum ederlerse sizi azl-i ebed etmek ile mütesellî olmayup başlarınızı keserim. Tiz şehre gidüp yağmacılarınızın aldığı eşyâları ashâblarına redd edin. İşte ben de akîbinizce şehre giderim. Siz bilirsüz." deyü bu beğlere ve ağalara bir sıkı verdi kim sıkılarından dızıkları kopdu.

Ve Yûsuf Kethudâ'ya iki bin yiğit verüp "Yürü şehr içre yağmacıları katl edüp gâret etdikleri metâ'ı erbâbına yahûd otağa getir." deyü Kethudâ beğ eline fermân verüp Yûsuf Kethudâ şehre girerken yedi Kürdü gördü kim bir hâneden bî-nihâye esbâb ile çıkup ardı sıra sâhib-i havâyic feryâd edüp hemân kapu önünde yedisinin dahi kellelerin kesüp şehre kırk elli yerden dellâllar gönderdi ve birkaç yerde dahi yağmacıları kırup derûn-ı şehr emn-i emân oldu. **[270b]** Ammâ kable't-tenbîh niçe bin asker şehr-i Bitlîs'i câ-be-câ gâret edüp dağlara firâr etdiler. Ammâ yine ol mahalde cümle Ekrâd beğlerine ve cemî'i iş erlerine fermânlar sâdır olup te'kîd ü teşdîdler olunup bir fakîrin mâl [ü] menâline ve sağîr ü kebîr evlâd [ve] ehl [ü] ıyâline hüsrân ermedi. Ve bir muştasının bir beyzası gitmedi.

{Der-beyân-ı müşâvere-i istihlâs-ı kal'a-i Bitlîs}

Ammâ bu şehir böyle emn-i emân olmağile Bitlîs kal'asında mahsûr olan Yezîdî ve Haltî ve Çekvânî melâ'înleri şehr içre gezen âyende vü revendeleri kal'adan kurşuma dutup niçe bî-haber âdemleri hâk-i mezellete saldılar. Paşa-yı muzaffere bu haberi ifşâ etdiklerinde cemî'i asâkir-i İslâm henüz atlar üzre iken Bitlîs kal'asiyçün cemî'i ümerâlar ile ve cemî'i ocak ağalarıyla müşâvere etdiler. Cümle Van kulları eyitdiler: "Devletlü vezîr! Hamd-i Hudâ meterisler bozulup zamân-ı devletinde böyle feth [ü] fütûh oldu. Ammâ bu kal'a-i Bitlîs'i feth etmeyince gitme. Zîrâ hânın cemî'i mâlı ve mâmeleki ve cevâhir makûlesi zî-kıymet metâ'ları cümle kal'adadır. Hümâm-ı ihtimâm-ı tâm ile kal'aya sarılalım ve balyemez toplar uralım. Olmaya illâ, hayr." dediler.

Ve Van kulunun yaşlı ve taşlı ve Hasanî vü Hüseynî gâzîlerinin ebü'l-kelâmları eyitdiler: "Devletlü vezîr! Hân bizim yedi yıllık Muş harâcımız ve şehr içre harbî kefereleri harâcımızı tağallüben zabt edüp yedi yıldan berü bize bir dane-i hardal vermedi. Hâlâ ellerimizde şer'î temessüklerimiz ve huccet-i şerîflerimiz vardır kim hânın zimmetinde bu kadar mâl kalup cümle erzâkı bu kal'a-i metîndedir. Toplar uralım, bi-emrillah feth idelim." dediklerinde Paşa-yı dûrbîn fikr eyitdi: "Sizin ve bizim hasmımız hân-ı bîcân idi. Hamd-i Hudâ firâr etdi. Bu kal'a pâdişâhındır. Kal'aya top çekince bu kal'a bir sa'b sûr-ı üstüvârdır. İhtimâldir kim muhâsarası mümtedd ve müştedd ola. Bu kerre ferâğat etmekde müşkil. Mısra':

Hep halka dilâ ârız olan {cümleden ammâ} şol gayret-i akrân

demişler. Bizim de vüzerâ vü vükelâ beyninde gayret-i akrân çekeriz. Kal'ayı döğerken şehir gerçekden nehb ü gâret olup bu kadar ibâdullah pârekende vü perîşân olur." buyurduklarında hemân cümle ümerâ vü a'yân-ı Van "Sultânım aleyna'z-zımân. Siz kal'ayı muhâsara edin. Eğer re'âyâ vü berâyâdan bir habbe giderse bizler zâmin olup, birine bin verelim ve cümle askerimiz kırk elli bin de olursa da zabt u rabt idelim ki dağda vü bâğda bir merdin bir haşebi ve bir kâğda bir merdin sûzeni giderse yerine çuvaldız verelim." deyü cümle asker-i İslâm kal'anın feth olunmasın ricâ etdiklerinde

ricâları hayyiz-i kabûlde olup *Fâtiha* tilâvet olunup ibtidâ kal‘ada mahsûr olanlara bir elçi gönderüp kal‘anın miftâhların pâdişâha teslîm edin" deyü haber varup elçilere "Kal‘a hânındır, Âl-i Osmân'ın kal‘ada ne alâkası vardır. Osmânlı kal‘ası olsa içinde Osmânlı kulu olurdu. Biz cümle hân kullarıyız" deyüp varan âdemlerin bir kaçın kal‘adan aşağı atmak murâd ederler.

Hele güç ile halâs olup bîcân paşaya gelüp kaziyye-i mâcerâyı bir bir takrîr etdiklerinde bu isyânları sicill-i şer‘-i Resûl-i mübîne tahrîr olunup paşa-yı müdebbir eline bir huccet-i kâ’ime alup cümle ümerâlara ve mîr-i aşâ’irlere ve iş erlerine ve cümle guzât-ı müslimîne kal‘ayı muhâsara etmek fermân olunup vakt-i gurûb olmağile cümle guzât-ı müslimîn kal‘anın cânib-i erba‘asın muhâsara edüp yatdılar ve gayrı asâkir-i İslâm Bitlîs şehrinin cânib-i şarkîsinde Rahova'ya çıkacak mahalde Paşa-yı zîşân çetr-i mülammâ‘ların kurup çıt-a-çıt yine tınab tınaba meks edüp yine kânûn üzre her tarafa mü’ekked kat-ender-kat karavullar konulup ta vakt-i Şâfi‘îye varınca cümle guzât-ı müslimîn hâbdan bîdâr ve top keşânlıkdan bîzâr olup on bin mikdârı asker şeb-i muzlimde meterislere girüp mülk edindiler. Ve yedi yerden çitler ve siperler ardına toplar koyup cümlesinin mühimmât u levâzımâtlarıyla âmâde etdiler.

Derûn-ı hisârda mahsûr olan erbâb-ı fiten bu hây hûy-ı Osmâniyânı istimâ‘ edüp serencâmların fikr edüp,

İftekiri'l-hurûce kable'd-duhûl

Fe li'l-menâzili hurûcun ve duhul [58]

ma‘nâsı üzre bir alây hulûlî kavm bîm u ru‘blarında ol şeb-i muzlimde kal‘ayı meş‘aller ile ve şem‘-i rîh ü neft ve katranlar ile hisârı çerâğan edüp "Allah yekdir yek." deyü feryâd ederlerdi.

Bu minvâl üzre vakt-i fecr olup **[271a]** ahâlî-i kal‘a gördüler kim kal‘anın hâyilinde olan dağlar ve dere ve depeler giceden asâkir-i bî-pâyân ile mâl-â-mâl olmuş. Vakt-i seher kim oldu, beyt:

Seher çün [seher-çın] germ olup bâzâr-ı mihrün

Asar altun terâzûsın sipihrün

Anınçün zümre germ etmişdi bâzâr

Ki nakd-i ömre kızgın müşterî var

Meğer mîzâna çekmiş Yûsuf'u mâh

Ki gec açmış Züleyhâ-yı sehergâh

Seherden doğdu çün nûr-ı İlâhî

Zümürrüd kubbenin zerrîn külâhı

Bu ebyât-ı münâsibler mazmûnunca bu cenge kızgın müşterîler burc-ı kavsda beyt-i Müşterî'de ecel bâzârı üzre müşterîler ale's-seher bir kerre sadâ-yı Allah Allah'a rehâ buldurup kal‘anın ensesindeki dağlardan ve ol kızıl çubuklu bâğlardan ibtidâ şâhî toplara, paşa balyemez kal‘a-kûblara bir yaylım gülle-misâl top güllelerin urunca kal‘anın niçe yerinden burc u bârûları rahne rahne olup münhedim olunca derûn-ı kal‘adan bir gırîv-i feryâd kopup "Amân amân ey gâzîyân-ı kal‘a-i Van!" deyü feryâd [u] figân etdiler. Meğer bu kal‘a-i Bitlîs gerçi sarp hisârdır ammâ ensesinde havâleleri olmağile darabât-ı kal‘a-kûb toplara tâkat getiremeyüp niçe ebrâcları ve niçe dendân-ı bedenleri ve her seng-i siyâhları doğancı pefteresi gibi atılup her ahcâr-ı gûnâ-gûnu Hallâc-ı Mansûr yayından atılır gibi atılan topların darbından hacerleri atıldı. Zîrâ bu kal‘ayı İskender'in fermânıyla İskender'in hazînedârı Bedlîs nâm gulâm-ı hümâm inşâ idelden berü bu kal‘anın burc u bârûları eyle balyemez toplar yememişdir.

Bu hâl-i pür-melâl üzre derûn-ı kal‘adan feryâd [u] figânlar evce urûc edüp anı gördük, kal‘a kapusu üzre bir beyâz vere bayrağı dikilüp paşanın tarafından mu‘temedün aleyh âdemler ricâ eylediler. Derhâl Yûsuf Kethudâ ve Van kulu ağalarından Demircioğlu zîr-i kal‘aya gelüp Van ağasın kal‘a içine aldılar ve kal‘a kethudâsın taşra rehin verüp mâbeynde kasem-Billah [u] Tallah ile cümle kal‘anın zükûr [u] inâsları ve bây [u] gedâları tîğ ü kefen ber-gerden gelüp envâ‘-ı tazarru‘ ve tezellül birle kal‘adan taşra silâhsızca esvâblarıyla orta kuşak ile çıkup herkes taşra evlerine revân oluruz zann edüp bunları niçe bin sekban ve sarıca haşerâtları keşân-ber-keşân paşanın serâperdesi önüne getürürken cümlesi hayâtdan me’yûs ve hâlât-ı memât ile me’nûs olup cümlesi paşanın serâperdesi önünde kassâb-ı ecel bunları dizüp kılıç uracak mahalde ol afüvv Allah, paşanın kalbine bir afv ilhâmı bırağup yedi yüz ma‘dûd âdemleri cümle âzâd etdi.

Beri tarafda kal‘a içre Yûsuf Kethudâ kal‘a kapusun sedd edüp hân kal‘asında kapanan kal‘a serdârına amân verüp kulleden çıkmaz, "Bre, kal‘a kabza-i teshîre girdi, çık taşra, seni vallahi paşadan halâs edeyim." deyü yemîn Billah etdikde taşra çıkup kal‘anın miftâhların ve Hân sarâyının hazînesi miftâhlarıyla kethudâya kırk sekiz aded miftâhları teslîm edüp hamd-i Hudâ sene 1065 Ramazânı'nın yigirmi beşinci Salı günü kal‘a-i Bitlîs suhûletle feth olup Yûsuf Kethudâ baş bölükbaşı bin aded güzîde yiğit ile muhtahfizân nasb edüp hânın sarâyının üç yüz aded hücreleriyle hazîne ve çilhânelerin zabt edüp bu hakîrin mühriyle mühürlenüp yine kal‘a kapusun taşradan sedd edüp hân bâğına dahi on bayrak sekban ve sarıca ve on aded güzîde kapucubaşıları ve Van kulundan bin aded güzîde pür-silâh askeri ve dîvân efendisi Gınâyîzâde Alî Efendi'yi hân bâğına gönderüp hânın üç yüz altmış aded enderûn [u] bîrûn hücrelerin zabt eyledikden sonra hânın cümle cebehânesi ve hazînesi ve çilhânesiyle zabt olunup kapucular kethudâsı mührüyle memhûrlanup kapucular kethudâsı yine Bitlîs'in aşağı kal‘asına geldikde hemân Yûsuf Kethudâ kal‘aya kapanup cenge âheng eden kal‘a serdârı Kara Alî Ağa'yı ve dizdârı ve kethudâsı ve sâ’ir yedi yüz aded haşerâtların dest ber-kafa kayd ü bend edüp alây-ı azîm ile bunlar giderken her biri kuzu gibi meleyüp "Hay oğul ve vay ana ve hay baba!" deyü ağlaşarak giderler ammâ bir ana baba günüdür kim gûyâ rûz-ı mahşerdir.

Bu hâl-i pür-melâmetle yedi yüz aded âdemler kayd u bend ile paşanın otağı önünde cümle cellâd-ı mezbaha muntazır olup durdular.

Paşa-yı âdil obasından sâyebân altında iskemle üzre lenger verüp eydür: "Bunlar nedir?" der.

Yûsuf Kethudâ eydür: "Kal‘ada kapanup **[271b]** pâdişâha âsî olup ceng edenlerdir?" dedi.

Paşa eydür: "Ya demin kal‘adan çıkmış yedi yüz eli bâğlı ve ciğeri dağlı âdemleri âzâd etdim, ya anlar ne idi?" der.

Yûsuf Kethudâ eydür: "Sultânım anlar kal‘aya amân ile bayrak diküp yine amân ile kal‘adan taşra çıkanlardır kim anlar cümle şehirliler idi kim âzâd etdiniz, ammâ bu yedi yüz âdem amândan sonra bizi aldatup hân kullesine kapanan hân kulları ve sekban u sarıcalardır kim bunların katline üç gün mukaddem hatt-ı şerîf gelmişdir. Fermân sultânımındır." deyüp Yûsuf Kethudâ hâmûş oldu.

Ammâ bu dîvânda bin bir ayak bin ayak üzre durup, Âya bu âdemlerin hâlleri neye müncer olur?" deyüp temâşâya gelmişler. Cellâdlarsa kabza-i şemşîri ele alup âmâde olmuşlar.

Hemân paşa-yı bâ-vakar eyitdi: "Kani bunların nâbaş-ı nâtıraşları" dedikde serdârların ileri çekdiler. Paşa gördü kim serdâr-ı bî-dârı bir siyâh çehre Kara Alî nâm murdâr-ı vâcibü'd-dâr bir eşkıyâ çehreli nâbekâr, ammâ paşa buna pek dikkatle nigerân etdi, "Ya bunlar nedir?" dedi. "Bunlar anın nökerleridir." deyince "Tiz cellâd" deyüp ol ân otak önünde cellâdlar ve iç ağaları ve iç mehterleri bunların arasına girüp tarfetü'l-ayn içre yetmiş danesin kelle paça edüp na‘şların püşte püşte yığup {hikmet-i Hudâ} Abaza Mehter Receb birine yedi kerre kılıç urup zerre kadar kesdiremedi, evvel ise bunlardan sekizin kesmiş idi. Hemân bir dahi eyle şemşîr urdu kim herîf-i mezbûr yüzü üzre kapanup ayağa kalkup eydür: "Amân Paşa! Bî-günâhım ve garîbü'd-diyârım. Babam merhûm Haleb'de saçım içine bir kurguşumlu heykel içre bir varak yazup koymuşdur. Cemî‘i kazâ vü belâdan ölünceye dek emînim. Anınçün bana kılıç geçmez." dedikde herîfi paşa âzâd edüp Van kulu gediği verüp çerâğ etdi.

Yine Paşa eydür: "Bre bunların serdârı olan şu kara belâya benzer Kara Arab'ı getirin!" dedikde fakîr Kara Alî Ağa'yı meydân-ı siyâsete çökerddiler. "Bre bizim Evliyâ Çelebi'yi çağırın!" dedikde "Lebbey sultânım." dedim.

"Bre gör Evliyâm, dün sabâh dîvânda ahşam bir vâkı‘a gördüm. Ayağımı bir kara karınca pek ısırup acıtdı. Ammâ öbür karıncalar ayağım ısırmadılar {dimedim mi}. İşte ayağım ısıran kara karınca bu kâfirdir kim kal‘ada kapandığından cânım acıtmışdı. Tiz bu nâmerdi katl idin." deyü cellâd dal kılıç olunca hemân hakîr eyitdim:

"Amân sultânım vâkı‘anızda buyurdunuz ki ölü karıncalar içinde beni ısıran kara karıncayı çıkarup Yûsuf Kethudâ'ya verüp âzâd etdim, buyurdunuz idi. Yine şimdi buyurdunuz ki ol karınca bu kara mel‘ûndur, dediniz. {Sûre-i Feth'de} kâlallahu Ta‘âlâ [59] der. Bu sultânımın rü’yâ-yı sâdıkasıdır. Vâkı‘anızda âzâd etdiğiniz hâlâ vâkı‘ada dahi beğ başıyçün ve azîz şerîf başıyçün ve *merhûm u mağfûrun leh* efendimiz Gâzî Murâd Hân rûhiyçün âzâd ediniz." deyü yer öpdüm."

Hemân Paşa eydür: "Kaldırın şu mel‘ûnu," dedikde hemân Kara Alî dîvân-ı siyâsetden ayağ üzre kalkup eydür: "Devletlü vezîr! İkinci Diyârbekir vâlîsi oldukda ben senin imrâhorun Kara Alî değil

miyim?" deyüp bir kerre âh edüp ağladı.

Paşa eyitdi: "Hay ol eski suçlu sen misin kim Saçlı Dağı Cengi'nde kaçup bu cengde elime girdin. Bre urun şu mel‘ûnun boynun." dedikde bildim ki Paşa yuvuşadı.

Hemân yine ayağına yüzüm sürüp eyitdim: "Sultânım! Ölmüş karıncalar içinden ayağım ısıran kara karıncayı âzâd edüp Yûsuf Kethudâ'ya verdim, buyurdunuz. İşte cânib-i erba‘asında kelle paça olmuş leşler ceste ceste [vü] püşte püşte olup yatarlar. Bu Kara Alî'yi leşler içinden âzâd etdiğiniz kara karınca budur ve vâkı‘anızın te’sîri dahi budur, amân sultânım âzâd ediniz." dedim.

Paşa eyitdi: "Eyle olsun, ammâ bre mel‘ûn ol zamân sen Diyârbekir'de benden emîr-i âhûrum iken niçün kaçdın?" dedikde,

Kara Alî eydür: "Ol zamân çakal etimiz niçün zebûndur deyü elli deyenek urup halk içinde rüsvây olduğum ecilden nâmûs edüp Sincâr'dan bir gicede Mardin kal‘asına, andan Hasankeyf'e, andan bu Bitlîs hânına gelüp kul olup ehl [ü] ıyâl sâhibi oldum. Ammâ ol zamândan berü elli deyenek acısı hâlâ derûnumda durur. Bî-günâh idim, hâlâ hakkım sultânımın üstünde kalmışdır." dedikde,

{Paşa eydür}: "İşte nâmerd! Evvel nâhak elli deyenek yedinse şimdi anın mukâbelesinde seni leşler içre çıkarup âzâd etdim" dedikde Kara Alî zemîn bûs edüp,

Paşa eydür: "Ammâ nâmerd, benim nân u nemekim ile perverde olasın, benim nâm u nişânım işitmedin mi ki hukûk-ı sâbıkayı gözetmeyüp kal‘aya **[272a]** kapandın?" dedi, "Elli deyenek yediğimin acısından dâğ-ı derûnum def‘ olsun içün kapandım".

Paşa eydür: "Hay, kara Arablar deve kinli olur derler. Yigirmi yıldan sonra fırsat bilip kal‘aya kapandı. Ya mel‘ûn! Ben kethudâmı gönderüp kal‘a[y]ı feth ideler, sâ’ir ibâdullahlar kal‘adan çıkalar, sen yine niçün kapandın" dedikde,

"Ol mahalde hân efendimin ekmeğin yer idim. Anın nân u nemek hakkın gözedüp "İki el bir baş içindir." deyü ceng edüp sizin meterisi basan askerinize top urup cenge âheng etdim. Tâ ki hân efendimizin firâr etdiğin işidüp ve bu kadar bin âdemlerimiz meterisde kılıçdan geçdiğin görüp sultânımın yigirmi yıl mukaddem ekmeğin yediğim gözedüp senin havfinden amân deyüp kal‘ayı vermişken işte amân ile meydân-ı siyâsete geldim. Amân u zamân vermeyüp cellâd-ı bî-amân önüne çökerdin, fermân sultânımındır." deyü bî-bâk u bî-pervâ bunun emsâli niçe sülle-i seyf-i kelâmlar söylediğinden,

Paşa eydür: "Yiğitdir mel‘ûn, hep doğru söyler." deyü paşa gülerek Kara Alî'ye bir hil‘at-i fâhire giydirüp Yûsuf Kethudâ'ya müsâfireten verüp âzâd etdi.

Ammâ bu Kara Alî ile kal‘aya kapanan yedi yüz neferin Kara Alî'yi söyletmezden evvel yetmiş adedin kırmış idi ve altı yüz otuzu dest ber-kafa dururlar idi.

Paşa-yı sâhib-kırân eydür: "Sa‘âdetlü pâdişâhımdan hatt-ı şerîf geldiği üzre ben bunları kırarım. Tiz

kıran kıranın olsun ve esbâb [u] eskâlleri hep anların olsun" der ammâ paşanın tabî‘atine bir ferd-i âferîde muttali‘ olmadıklarından bir merd huzûrunda dem çeküp bir âdemi ricâ etmeğe kâdir değiller idi.

Hemân yine hakîr ol kadar âdem deryâsı içre cür’et edüp paşa-yı kâmkârın ayağına düşüp eyitdim: "Sultânım, dünkü vâkı‘a-i şerîfiniz ta‘bîrinde bu hakîre on altı aded karınca verüp bâğışladım, buyurdunuz. *Elkerîmü izâ ahede vefâ*" [60] dediğimde,

Paşa eyitdi: "Allah bilür vâkı‘da eyle gördüm. Var imdi Evliyâ'm şu vâcibü'l-katllerin içinden on altı âdem, ammâ her birisiyçün Hazret-i Peygamber rûhuna birer hatm-i şerîf oku." dedikde,

Hakîr eyitdim, "Kırk hatm-i şerîf tilâvet etmeğe şürû‘ ideyim ve Hazret-i Risâlet'in ve Çâr-yâr-ı Güzîn'in ve cümle şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın ve cemî‘i kutbu'l-aktâbların rûh-ı şerîflerine savâb-ı hatm-i şerîfleri hibe eyleyem. Her hatm-i şerîf içün ikişer âdemden seksen âdem ihsân edüp âzâd edin." dediğimde hamd-i Hudâ ricâmız hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup, "Var imdi Evliyâ'm, eceli gelmişlerden sen âdem al." dedikde,

Hemân hakîr: "İnşâallah cümlesinin ecelleri gelmiş ola" deyü bu meydân-ı siyâsetde "Bir Fâtiha" deyü na‘ra edüp cümle huzzâr-ı guzât-ı müslimîn Fâtiha tilâvet edüp hakîr huddâmlarımla ve ba‘zı Paşa çâşnigîrleriyle katl olunacak eli bâğlı âdemlerden kırk aded âdem çıkarırken elli üç âdem çıkarup getirdiler.

Paşa eydür "Ey Evliyâ, bir Fâtiha sebebiyle cümlesini mi götürürsin, yetişir" dedi.

Hakîr eyitdim: "Sultânım, bu yiğit emîrüm, dedi, bu Abdülkâdir-i Cîlânî fukarâsıyım, dedi. Bu, Allah beni bu bendden halâs ederse hacc-ı şerîfe giderim dedi. Bu yiğit Hazret-i Hâlid ibn Velîd evlâdındanım dedi. Bu yiğit Diyârbekir'de sultânımın çâşnigîri idi. Bu yiğit Kürdüm Âl-i Abbâsiyân neslindenim, dedi." dediğimde,

Paşa eydür: "Cümle kavmi-i Ekrâd Âl-i Abbâsiyân'dan geçinirler, ammâ içlerinde Yezîdîleri vardır. Al, anları da var git, yeter, şimden gerü." dedi.

Hulâsa-i kelâm, hamd-i Hudâ "Kırk hatm-i şerîf tilâvet idem' demek berekâtıyla cümle altmış nefer âdemleri meydân-ı siyâsetden kaldırup haymeme gönderdim ve cümlesinin ellerin çözüp ta‘âm verdim. Ve yine paşanın otağına geldim. Gördüm ki Paşa'yı gazab-ı celâl dutmuş.

Elinde hezânıyla dîvân-ı pâdişâhîde iskemle üstünden kalkup "Tiz şunları kıran kıranın olsun" deyü na‘ralar urunca *el-azametullah* hemân cümle sekban ve sarıca haşerâtları Kassâb-ı Cömerd köçekleri gibi eli bâğlı ciğeri dağlı ibâdullahların mâbeynlerine mezkûr sarıca haşerâtları sarıca arılar gibi girüp kılıç urmağa başlayup sahrâ-yı çemenzâr lâlezâr iken hûn-ı benî Âdem ile la‘l-gûn olup garîb benî Âdemler zâr-ı nizâr olup her biri koyun kuzusundan ayrılup meleşdikleri gibi melil melil meleşüp ve her biri kassâblar elinde kanâre koyunları gibi meleşüp bir gırîv ü feryâd u vâveylâ dahi olup rûz-ı mahşerden ve meydân-ı haşrden bir gün oldu.

Bu mahalde bi-emr-i Hudâ bir Rujikî yiğidinin eli boşanup cellâdın birinin elinden kılıcı kapup yedi âdeme kılıç yetişdirüp cümle halkı allak bullak etdikde hemân paşa "Vurman, vurman!" deyüp fakîr yiğidi âzâd edüp Van kulu etdi.

Ba‘dehû cümle paşa ağavâtları ve cümle Van a‘yânları bu kılıç şakırdısın görüp cümlenin yazıkları geldi. **[272b]**

Hemân hakîr eyitdim: "Bre ümmet-i Muhammed! Paşanın gözünde, bir âdem arayıcısı görem, deyü nazar eder ammâ biriniz varup ricâ etmezsiz. Görmez misiz kim bana bir hatm bahânesiyle altmış aded eli bâğlı âdem bâğışladı. Görmez misiz, şu meydân hûn-ı insân ile üç günden beri halîce döndü. Bre varın âdemler ricâ edin. Paşanın gözünde ricâcılar uçar!" deyince,

Hemân bizim Paşa ağaları ve Van ağaları cümlesi paşanın ayağına düşüp yire yıkılup "Yeter oldu sultânım, fermân-ı pâdişâhî yerine geldi. Bakiyyetü's-seyf olanları cümle âzâd eylen." deyü ricâ eylediler.

Derhâl ricâları kabûl olup yedi yüz âdem ki Kara Alî ile kal‘adan çıkmış idi. Ancak yüz elli mikdârı âdem dendân-ı tîğdan geçmişdi. Mâ‘adâsı halâs şerbetin içmişdi.

El-hâsıl eğer bu cengi gördüğümüz gibi ferâden ferâdâ tahrîr ü terkîm eylesek Hudâ âlimdir bir savaşnâme-i mücelled olur. Bu neberd-i azîm bin altmış beş Ramazânı'nın yigirmi dördüncü bâzârertesi gün olmağile cümle bin altmış beş kadar âdem Hân tarafından [nâ-]şehîd ve gayrı şehîd oldu.

Mukaddemâ bu cenge gelirken Ahlat kal‘asından tâ bu ceng mahalline gelince hân tarafından alınan kelle ve diller ve paşayı katle gelüp pârelenen deliler ve karavullarımız ile ceng edenler ile cümle-i cümele anlar da bin altmış âdem olmuşdur. Cem‘an iki bin yüz yigirmi beş âdemin hân tarafından râygân kelleleri gelmişdir. Dağlarda ve taşlarda kesilen ma‘lûmum değildir. Anların hisâbın hân askeri bilir.

Ammâ bizim Van eyâleti askerinden ve paşalıdan cümle-i cümele dokuz yüz beş âdem şehîd ve gayrı nâ-şehîd olup *Lâ-ya‘lemü'l-gaybe illallah* [61] kim şehîd, şehîd değiller, ol Fâ‘il-i muhtâr Allah'a ma‘lûmdur.

Ancak bu kârhâne-i dünyâ da bir hây [u] hû ile kurulmuş bir dünyâdır ve benî Âdem böyle kırıla gelmiş bir kadîm dünyâdır kim netîce-i kelâmı *lâ yüs’elü ammâ yef‘al'* [62] dir.

Ammâ Hudâ'ya ıyândır kim ba‘de'l-feth Melek Ahmed Paşa eydür: "Evliyâ'm, bu ceng ü cidâlin aslın bilir misindir?"

Hakîr eyitdim: "Hayır sultânım, bilmem." dedim. "Ol zamân kim sene 1048 târîhinde Sultân Murâd Hân efendim Bağdâd'ı feth edüp ba‘de'l-feth avdetde Bitlîs Hânı, gazân mübârek ola, demeğe gelmediğinden Murâd Hân müte’ellim olup ‘Ahmed Allah emâneti olsun, Bitlîs Hânından benim intikâmım al, demiş’ idi. Ol nefs-i Murâd Hân'ın te’sîriyle bu ceng olmuşdur ve biz dahi bu sene

Âsitâne-i devletde İpşir Paşa'nın yedi ay kâ'immakâmı iken İpşir İslâmbol'a alây ile girdiği gice vâkı'amda Sultân Murâd, Van kayasında bana bir kana bulaşmış ekmek verüp bir pâresin Kaya kızıma ver ve bir kanlı pâresin Bitlîs Hânına ver dediği vâkı'anın ta'bîri bu vak'a-i ceng-i azîmdir kim Sultân Murâd sebebiyle bu ceng bize vâkı'a ile işâret olunup İslâmbol'dan kat'-ı menâzil ü tayy-ı merâhil ederek Van'a gelüp yüz elli günde vâkı'amızın te'sîri bu gûne vâki' olup böyle ceng-i azîm zuhûr etdi kim aceb sırr-ı Hudâ'dır." deyü vâkı'asının te'sîrin bu gûne ta'bîr u tahkîk etdi.

Ve ba'de'l-ceng paşa hân meterisleri temâşâsına gidüp leş leşe çitilmiş görüp "Sübhânu'l-Hallâk! Böyle sarp sengistân yerde bizim asker-i İslâm bunları niçe kırdılar?" deyü âlem-i hayretde kalup "İlâhî! Kudret ü kuvvet ve nusret ü hikmet senindir. Tiz bu lâşe-i Ekrâdları ahâlî-i Bitlîs defn etsinler ve otak kurbünde yatan kelleleri ve na'şe-i murdârları kaldırup bir çâha ilkâ etsinler ve bizim şehîdlerimizi dahi başka bir merkad-i ma'lûm edüp cümle mecrûhları cerrâhlara versünler." deyü tenbîh [ü] te'kîd edüp yine serâperdesine gelüp müşâvere cem'iyyeti olup kat-ender-kat âdem deryâsı oldukda, kapucular kethudâsı huzûr-ı paşaya gelüp eydür:

"Sultânım, bu cem'iyyet-i kübrâya gelmeyüp imdâd gönderen Kürdistân beğlerinden Şirvân beği ve Hizân beği ve Karni beği ve Espa'ird beği ve Zerikî beği ve Kesân beği nâm şakîler geldiler. Sultânıma buluşmak isterler." dedikde,

Paşa eydür: "Ba'de harâbi'l-Basra, Öküz öldü, boyunduruk kırıldı, dedikleri darb-ı mesel kelâmı üzre tav tavlanup ve sav savlandıkdan sonra gelen âsî hânîlerin şimden gerü geldikleri, ne fâ'ide. Cehenneme gitsünler." dediler.

Hemân Van-ı sedd-i îmân ağaları "Amân koca vezîr-i âlîşân, bunların haklarından gelin." deyü feryâd etdiler.

Paşa eydür: "Eyâletimizde pâdişâh beğleridir. Belki gelmediklerine birer özürleri vardır. Hele imdâdları geldi, ammâ imdâdları ve kendileri gelmeyenler ile hâlimiz neye müncer olurdu?" dediler.

Vanlı eyitdi: "İnşâallah anlar da Bitlîs Hânı gibi belâların bulur" **[273a]** dediler.

Anı gördük, ibtidâ Şirvân beği ve ardı sıra Hizân beği ve Karni beği ve Espa'ird beği ve Zerikî beği ve Kesân beği geldiler.

Ammâ Hizân beği berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp zemîn bûs etdiklerinde Paşa birinin yüzlerine bakmayup bir dakikadan sonra,

"Bunlar nedir?" dedi.

"Sultânım bu Şirvânlıdır kim Tatar beği oğlu? derler" deyü kapucular kethudâsı tavsîf etdikde,

Paşa eyitdi: "Ne güzel müzellef koltuk tüğü sakallı çelebidir. Hele bunun özrü avretlerden ziyâdedir kim bunu hân sakallandırmışdır kim hân hâtırından geçemeyüp bizim imdâdımıza gelememişdir".

"Ya bu kimdir?".

"Bu Hizân beği"dir.

"Ha kaziyye ma‘lûmdur. Hîzler kılıç cenginden hazzetmeyüp gayrı âlât-ı mahmasa ile ceng edüp siper verir." dedi.

"Ya bu kimdir?".

Karni beğidir." dediler.

"Bre koca mülhid! Sen kankı çukura düşüp gelmedin?"

Her birine birer gûne ta‘n-âmîz cevâblar söyleyüp "Van ağaları ve Ercîş ve Âdilcevâz beğleri bu yiğitceğizleri sizlere müsâfir verdim, beğlerimize ri‘âyet edin." dedikde, Karni beği eydür: "Sultânım bizim çadırlarımız ve askerlerimiz vardır. Çadırlarımıza giderıh." dedikde, Hemân Paşa

"Kaldırın şu kâfirleri" deyince meğer evvelden tenbîh olunmuş imiş. Derhâl yedi aded beğleri Van ağaları ve sâ’ir me’mûr olan beğler bunları kapup haymelerinde zencîre urup kayd ü bend etdiler.

Ve bu mahalde karâr eden hânın akîbince kovmağa giden Malazgirdli Mehemmed Beğ gelüp atları kalmış ve askeri bî-tâb u bî-mecâl olmuş, ammâ hân firâr ederken dağlar içre bırakdığı atlar ve katır katarları ve bâr-ı sakîller ve gûnâ-gûn haymânlar ve otağ u çadır ve cümle bin yedi yüz aded merkeb ü katır ve iki yüz aded küheylân at-ı sâfinâtu'l-ciyâd misilli esb-i sabâ-sür‘atler ağnâm olunmuş, gelüp otak önünde yığıldı ve dağlarda ve dere ve depelerde firâr edenlerden yedi yüz aded eli bâğlı ve ciğerleri dağlı şehbâz yiğitler getirdiler kim her biri birer kal‘a değer gözleri yaşlı ve bağırları başlı ve âh u enînleri evce urûc eder âdemlerin her biri servi dalına benzer tüvânâ yiğitler idi. Bunların çoğu âzâd olup iki yüzü otak önünde dest-i cellâd-ı kazâda dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp dehr-i denîden rû-gerdân oldular.

{Ba‘de'l-feth [ü] fütûh, Melek Ahmed Paşa guzât-ı müslimîne ihsân [u] in‘âmın beyân eder}

Ba‘dehû vakt-i zuhur oldukda cemî‘i alây çavuşları ordu-yı İslâm'da olan ümerâları ve gayri guzât-ı müslimîni dîvân-ı vezîre cem‘ edüp mehterhânelere tarralar urulup bin bir ayak bir ayak üzre kat-ender-kat olup Malazgird beğinin getirdiği mâl-ı ganâ’imden ibtidâ üç yüz aded çadırları ve cümle çerge vü otakları ve niçe hayme vü hargâhları cümle ümerâlara ve a‘yân [u] kibâra ve sâ’ir iş erlerine ve gayrilerin isti‘dâdlarına göre çetr-i mülemma‘lar ihsân edüp Malazgirdli Mehemmed Beğ'e hânın bin münakkaş otağın verdi kim otuz bin guruş değerdi. Ve yedi yüz aded merkeb ü katırları ve iki yüz küheylân hüssân-ı şâtırları ve atları şehîd ü mecrûh olan gâzîlerin mahalline bezl eyledi. Ve hân meterisinde alınan ve kelleleri kesilen âdemlerin mâl-ı ganâ’imleri cümle gâzîyâna taksîm olup cebehâneye müte‘allık olan âlât-ı silâh [u] seyf-i Hûşeng ve bin yedi yüz aded tüfeng-i pür-reng cümle hazîne-i pâdişâhî {içün} zabt olunup cebecibaşıya defter-i pâdişâhî ile teslîm olup toplar ile ve sâ’ir mühimmâtlar ile Taht-ı Van'da gemilere konup Âdilcevâz topları Âdilcevâz'a ve

Van topları Van'a gitmek fermân olunup Van'a revâne oldular. İktizâ hasebiyle ancak otak-ı nüh-tâk önünde on pâre darbzen toplar kaldı.

Ba‘dehû dîvân-ı âlîde sekizer kat mehterhâneler çalınup cümle ümerâ ve cümle ocak ağaları yemîn ü yesârda ale't-tertîb el kavşurup dururken cümle dîvân çavuşları bir ağızdan "Gazân mübârek olsun. Tanrı pâdişâha ömürler versün!" deyüp ba‘de'd-du‘â cümleden evvel paşanın Yûsuf Kethudâsı gelüp dest bûs edüp ibtidâ bir siyâh semmûr-ı pür-nûr bir yeşil çukaya kaplı kürk giydirilüp dahi üzerine bir zer-ender-zer müntehâ kuşaklık hil‘at-i fâhire giydirilüp başına paşa üç çatal bir çelengi kendi eliyle sokup yine dîvân çavuşları "Hil‘at u çelengin mübârek olsun!" deyü kânûn üzre alkışladılar.

Andan teşrîfâta nazar olunup kânûn-ı Süleymân Hân üzre ba‘dehû Hakkarî hâkiminin imdâda gelen vezîri Monlâ Muhammed'e bir hil‘at-i fâhire ve bir çeleng ile sâ’ir mîr-i livâlar mâbeyninde irtifâ‘-ı kadr içün Hakkarî hâkimi vezîri takaddüm olunup cümleye mümtâz-ı serfirâz olundu. **[273b]**

Andan Mahmûdî Beği İbrâhîm Beğ'e bir hil‘at-i semmûr ve bir çeleng ve Pinyanişî beğine bir hil‘at ve bir çeleng ve Gâzîkıran beğine ve Bârgîrî beğine ve Ercîş beğine ve Âdilcevâz beğine ve Muş beğine birer hil‘at-i fâhire ve birer çeleng ihsân olundu.

Ammâ Espa‘ird ve Ruzikî ve Şirvân ve Karni ve Kesân beğleri haps olunmak ile kethudâlarına bile hil‘at verilmedi.

Andan Erzurûm eyâletinden imdâda gelen beğlerden ibtidâ Mehmemmed Beğ-i Malazgirdî'ye andan Hınıs beğine andan Bâyezîd beğine ve Avnik beğine ve Pasin beğine ve Tekman beğine ve Kuzucân beğlerine cümle birer hil‘at-i fâhire ve üç çatal çelengleri Paşa kendi elleriyle başlarına sançdı.

Bu mahalde Malazgird Beği Mehemmed Beğ eydür: "Koca vezîr gerçi Abdâl Hân benim kırk bin koyunum gâret edüp ilim vilâyetim harâb etmek murâd etdi ammâ Cenâb-ı Allah seni hatâdan saklasın, benim hâtırım içün hân üstüne sefer edüp biz dahi anın askerine kılıç urup koyunlarımın kanları gibi askerinin kanların akıdup ardı sıra kova kova mâl-ı menâlin bırakdırup yedi yüz âdemin dest ber-kafa bağlayup ordu-yı İslâm'a bu kadar mâl-ı ganâ’imle gelüp orduyu ol ganâ’imle muğtenim edüp gözüm önünde benim koyunlarım yeyen hân askerinden yedi yüzünü bu sâ‘atde katl etdin. Şimden gerü oldu kim gam yemem." deyüp bu beyti yâd ve cümle gâzîyânları dilşâd etdi:

Eğerçi hayli müşkildir kişi dünyâda kâm almak

Bütün dünyâ değer ammâ adüvden intikâm almak

dediler ve zemîn bûs edüp hil‘atle ve çelengleriyle Rüstemâne apul apul yürüyüp gitdiler.

Bu mahalde Diyârbekir vâlîsi tarafından imdâda gelen gâzîyândan beş aded sancak beğlerine serdâr olan Firârî Mustafâ Serdârı Ramazân Ağa nâm bir ihtiyâr-ı hümâm geldikde paşa anlara i‘zâz u ikrâm edüp "Bürâder hoş geldin. Ya askeriniz kandedir?" {dedi} "Sultânım, feth [ü] fütûhâtınız istimâ‘ edüp bizim gelmemize ihtiyâc olmayup cümle askerimiz eyâletimizde olan Haddu kal‘asına gönderüp bu hakîr efendimin fermânları üzre hâk-i pâye yüz sürmeğe geldim. Gazânız mübârek ola efendim."

deyü niçe müdâhaneler ile levendâne lâf u güzâflar edüp paşa eyninden bir semmûr kürk ve başına bir tel sokup ve serdâr olduğu yedi aded sancakları beğleriyçün birer hil‘at-i fâhireler verüp, {Paşa eydür}:

"Emânet olsun, şedd-i rihal çeküp imdâdımıza gelmeğe me’mûr olan beğ oğullarımıza bu hil‘atleri vekîlimiz olup giydiresin." deyü tenbîh {idüp} mezkûr Ramazân Ağa'yı Yûsuf Kethudâ'ya konak verüp anda meks etdi.

Andan cümle Van ağavâtları ve kapu kullarının serdârı olan başçavuşu ve çorbacıları ve topçu ve cebeci ağaları ve çavuşlar kethudâsı ve sâ’ir cümle bâlâda niçe kerre tahrîr olunan cümle iş erleri ve cümle a‘yân pîr [u] serverleri ve cümle yigirmi dörd bayrak sâhibi Van ağaları gelüp teşrîfât kânûnları üzre birer hil‘at-i fâhire ve birer çeleng-i nâdire ile behremend ü berhordâr olundu.

Andan cümle iki bin yüz yigirmi aded kelleleri getiren gâzîlere ol kadar gümüş çelengleri paşa serlerine sokup her şehbâza birer destâr-ı Muhammedî ihsân etdi.

Ammâ mukaddemâ çetelerde ve karavullarda kelle getiren gâzîlere beşer onar altun ile birer tel ihsân ederdi, ammâ ne mertebe altun verildi ve ne kadar kelle kesildi ma‘lûmum değildir.

Ve'l-hâsıl bu dîvân-ı âlîde cümle-i cümele iki yüz yetmiş tahlî‘ât-ı fâhire ve teşrîfât-ı vâfire oldu. Ve yedi aded semmûr ve dokuz aded vaşak ve yigirmi aded zincap kürk giydirildiği mazbûtdur. Ve bu âna dek iki yüz beş kise masrûf olunduğu ma‘lûmumdur ve sâ’ir kereke ve kontuş ve serhaddî ve çuka ve kumaş hisâbın Hudâ bilir.

Tahrîr olunan ihsân [u] in‘âmlar ile ve tahlî‘ât-ı fâhireler ile ve çeleng-i vâfireler ile cümle guzât-ı müslimîn behremend ü berhordâr olup herkes merkezinde karâr-dâde oldular.

Yevm-i mezbûrda sene 1065 Ramazânı'nın fî 27, şehr-i Bitlîs'e hân-ı cedîd olduğun bildirir

Evvelâ bu dîvân-ı âlîye Bitlîs şehrinin cümle ulemâ vü sulehâ ve meşâyih-i kibârı vü kübbârı ve a‘yân [u] eşrâfı geldi ve Zâl Paşa'nın duhter-i pâkîze-ahterinden olan Ziyâeddîn Beğ kim marâlî ve gazâlî ve mükehhâl gözlü şehzâde-i âzâde misilli bâlâ-bülend ü mahbûb-ı âfet-i zamân Ziyâeddîn Beğ ibn Abdâl Hân {geldi} ve andan mihteri Arab hanımından vücûda gelen Bedreddîn {geldi} ve andan kihter başka câriyeden olan hûnhâr Nûruddehr Beğ {geldi}. Bu üç aded bürâder-i cân-berâberleri cümle a‘yân-ı Bitlîs ile berâber dîvân-ı pâdişâhîde Paşa huzûruna gelüp cümle ser ber-zemîn edüp dest bûs etdiklerinden sonra mukaddemâ Paşa bu şehzâdeleri **[274a]** hânelerinde mihmân oldukda bâğırlarına basup evlâd-ı ma‘nevî idinüp Ziyâeddîn Beğ içün "İnşâallah ben seni bir çerâğ ederim." demiş idi.

Hikmet: Ba‘de'l-ceng bu üç şehzâde paşa huzûruna geldiklerinde bunları yine bûs edüp Ziyâeddîn Beğ'i sağ tarafında ve Bedri'yi dahi aşağı ve Nûruddehr'i dahi aşağı ve andan aşağı yetmiş aded mîr-i aşâ’ir-i Rujikiyân'ı oturdup sol tarafında Bitlîs'in şeyhülislâmı ve monlâsı ve cemî‘i ulemâ vü

sulehâsın yerli yerlerine oturdup bunlara bî-hadd ü bî-nihâye rûy-ı dil gösterüp i‘zâz [u] ikrâmlar eyledi.

Hemân ol demde Monlâ Muhammed Buhtî eydür: "Ey vezîr-i dilîr! Bilirsin kim bir küme halk neye gelmişsüz? Cümle a‘yân [u] kibârımız sözleri dükeli mendedir ve cümleler hâzırlardır. Hamısı ricâ ederler kim bu Ziyâeddîn Beğ'i va‘de-i sâbıka-i kerîmen üzre bize hâkim-i hân idesüz deyü cümle ayağa düşüp ricâya gelmişıh." dediler.

Paşa-yı zûfünûn eydür: "Cümlenizin ricâları cânım ve başım üzre ammâ bu beği size hân edersem mu‘în u zahîr olur musuz" dedikde, cümle bây u gedâ ve pîr u cüvân ve ulemâ-yı meşâyihân-ı a‘yân kasem Billah u Tallah edüp "Cümlemiz bu Ziyâeddîn'in dini uğuruna ve bir ser-i mûyuna bîd-i ser tıraş etdirüp cânlarımız râhına fedâ ederiz. Zîrâ elli senedir kim koca hânın derdin çeküp niçe kerre şehrimiz böyle âlân u tâlân ve halkımız zulmünden nâlân olmuşdur. Anınçün bu Ziyâeddîn'in yoluna hâk-i râh oluruz. Ammâ ey vezîr senden ricâ-yı evvelimiz oldur kim çünki böyle bir iş olup bu kadar cân telef oldu. Elbette ve elbette cidd ü ihtimâm-ı tâm ile sa‘y-i belîğ edüp Abdâl Hân'ı ele getiresiz. Bu evlâdları dahi andan bîzârlardır. Bizler dahi cümlemiz gam-hârlarız" deyü tazallum etdiklerinde, hemân paşa-yı pür-tedbîr Ercîş ve Âdilcevâz ve Muş beğlerini Hân'ın ardı sıra aramağa me’mûr edüp,

"Ya hânın başı, yahod başlarınız gider. Hânın ya ölüsü veya dirisi veya kellesinin derisi matlûbumdur. Tîz ele getirmek gereksüz, kim sizlere dahi âlî sancaklar ve hâslar ihsân ederim. Zîrâ ol hân-ı dâll netekim hayâtdadır, şehr-i Bitlîs içre fitne ve fesâd eksik değildir ve cümle mahlûk-ı Hudâ andan emîn değillerdir." deyüp mezkûr sancakların askerlerin Hân ardı sıra gönderüp anlar gitmede. Yine Paşa eyitdi:

"Ey ahâlî-i vilâyet, gerçi Ziyâeddîn'i hân eylen deyü ricâ eylediniz ammâ kaçan hânın bu Van kuluna iki yüz kise deyni vardır ve kırk bin koyun Malazgird Beği Mehemmed Beğ'e vereceği vardır. Bu ricâ etdiğiniz beğiniz ya bu mâlları vermeğe zâmin olur mu ve siz de cümleniz zımân olup tahsîlde himmet ederseniz, cümle sizin ihtiyârlarınızın ihtiyârlarıyla ricâ eylediğiniz beğe hil‘at-i fâhire giydirüp sa‘âdetlü pâdişâha dahi telhîs ideyim ve illâ böyle kabûl etmezseniz Süleymân {Hân} asrında Ulama Paşa'ya eyâlet-i Bitlîs verildiği gibi Âl-i Osmân'ın bir kuluna Hükûmet-i Bitlîs'i verüp pâdişâha telhîs ederim" dedikde, cümle ulemâ vü a‘yân eyitdiler:

"N'ola sultânım kaçan hânın cümle borçların verelim. Hemân şehrimizi Âl-i Osmân mîr-i mîrânlığı etme." dediler. "Sultânım, şimdi hân firâr idince derûn-ı kal‘ada bu kadar mâl u menâl ve bu kadar çilhâne ve cebehâne-i pür-mâl Evliyâ Efendi'nin mühriyle memhûrludur ve hân bâğında kezâlik duhme-i Efrâsiyâb'dan ve kenz-i Kârûn'dan nişân verir gencîne-i bî-hisâblar var kim hadd [ü] hasrın Perverdigâr-ı âlem bilir. Hâlâ anlar dahi kapucular kethudâsı hâtemiyle mühürlü olup üç bin aded âdem dahi beklemeğe me’mûrlardır. Ol mâl-ı bî-kıyâsı adâletiniz ile ordu-yı İslâm'da fürûht olunup sâhib-i düyûnlara edâ olunsun" dediklerinde bu niyyete el-Fâtiha denilüp Ziyâeddîn Beğ hân olup bir semmûr kürk al çuka kaplı ve üzerine bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve başına bir ablak şâhî sancılup der-akab otak önünde on pâre toplar endâht olup kapucular kethudâsı {hânın} vâlidesine müjdeye gidüp on kise aldı.

Andan paşa Ziyâeddîn Hân'ın koltuğuna girüp paşa kendinin zerdûz iskemlesi üzre **[274b]** cülûs etdirüp ibtidâ {Paşa} kendüsü "Allah mübârek eyleye hanım" deyü bir Fâtiha-i seb'u'l-mesânî tilâvet edüp kendüsü bir gayrı iskemleye oturup "Gelin hânınızdan bî'at eylenüz" buyurduklarında ibtidâ bürâderi Bedir, andan öbür birâderi Nûruddehr bî'at ederken gözleri pür-nem olduğun hakîr görüp nakş aldım. Bildim ki derûnunda bir ukde vardır. İnşâallah mahalliyle bu ukde-i mâde tahrîr olunur.

Andan Ziyâeddîn'in ana baba bir bürâder-i asgarı Şerefeddîn bî'at eyledi.

Andan Şemseddîn Beğ, andan İsmâ'îl Beğ, andan Hasan Beğ ve Hüseyin Beğ bürâderleri bî'at etdiler.

Andan şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfları ve şehir mollası ve sâ'ir ulemâ ve sulehâ ve ba'dehû cümle ümerâlar bî'at eyleyüp Paşa'dan yetmiş aded hil'at-i fâhire giydirilüp Haydar Ağa nâmında yüz seksen sene mu'ammer olmuş bir umûr-dîde ihtiyârı yine cümle aşâ'ir [ü] kabâ'ilin re'y-i ahseni ile hâna kethudâ edüp paşa ana dahi bir semmûr kürk giydirüp "Göreyim seni! Benim çerâğ-ı efrûhte oğlum, hânım, cânıma istikâmet üzre niçe hizmet edersin!" deyü tenbîh u te'kîdler etdi.

Ve cümle aşâ'ir beğlerine ve cemî'i ulemâlarına ale's-sabâh yine dîvâna gelmeleriyçün fermân olunup cümle ahâlî-i Bitlîs hânların alup alây-ı azîm ile cümle ümerâ vü asâkir-i Van dokuzar kat mehterhâne ile hânı sarâyına götürürken kal'a-i Bitlîs'den bir yaylım tüfeng ü toplar atılup herkes mesrûr [u] handân olup Ziyâeddîn Hân'ı hânesine koyup fermân-ı Paşa ile dellâllar "Şehir içre emn-i emân-ı Osmâniyân hândır; üç gün üç gice sürûr [u] şâdumândır", deyü münâdîler nidâ edince azamet-i Hudâ ân-ı sâ'atde şehr-i Bitlîs'i eyle bezediler kim gûyâ arûsek-i nigârhâne-i Çîn oldu ve her tarafda gûnâ-gûn bey' [u] şirâlar oldu. Zîrâ, hakkâ ki şîre-i engür mahalli idi. Hakîr şehr-i Bitlîs'de ne mertebe dîbâ ve şîb u zerbâf-ı kâmyâb makûlesi eşyâlar olduğun ol donanmada müşâhade etdim.

Ve ertesi gün yine dîvân-ı pâdişâhî olup şehr-i Bitlîs'in cümle mîr-i livâları ve cümle ocak ağaları ve a'yân [u] eşrâf [ve] ulemâ vü sulehâ ve sâ'ir ihtiyârları gelüp otakda kat-ender-kat olup yerli yerlerinde karâr etdiler. Ve cümle a'yân u kibâr-ı Van dahi gelüp herkes merkezinde karâr-dâde oldular.

Ba'dehû paşa-yı müdebbir fermânıyla Yûsuf Kethudâ ve yetmiş aded ağa-yı sâhib-re'y ve şehir kadısı ve hakîr kal'aya gidüp cemî'i eşyâları hakîrin mühriyle bulup harârlarıyla cümle bârları yetmiş aded katıra tahmîl edüp otakda dağlar gibi yığıldı.

Andan yine kethudâ ile şehir mollası ve şehir müftîsi ve gayrı ağavâtlar ile hân bâğına varılup hânın cümle hücrelerin kapucular kethudâsı mühriyle bulup cümle hazîne ve çilhâne ve cebehâneyi Ziyâeddîn Hân ma'rifetiyle yüz elli katıra tahmîl edüp mismâr makûlesinden bir dane-i hardal kalmayup cümle otağa getirüp püşte püşte kûhlar gibi yığılup cemî'i asâkir-i İslâma ve cemî'i ümerâlara haber olunup Rahova sahrâsı âdem deryâsı olup mezâd oldu.

Firâr eden Abdâl Hân'ın defter-i hazâ'in-i mevfûresi ve emti'a-i gayrı mahsûresidir kim hakîrin defteriyle merkûmdur.

Evvelâ biri levha-i âcdan ve biri levha-i abanosdan ve biri levha-i servden ve biri levha-i Sindiyandan ve biri levha-i yeni dünyâdan ve biri levha-i palasantadan ve biri şîr-i mâhîden ve biri dendân-ı mâhîden ve biri sâfî kehribâdan ve biri kırmızı mercândan ve biri sâfî ödden tertîb olunmuş on bir aded zî-kıymet zarflı musanna‘ çâr-kûşe sandûkalar ve bir mücevher-i sâfî-i Seylânlı pîştahta ve biri sâfîce murassa‘ pîştahta ve biri sadefkârî ibret-nümûn pîştahta ve iki aded pîştahta-i peşinkârî kim cümle halk bu pîştahtayı gördükde merdüm-i dîdeleri hîrelendi. Ve cümle huzzâr-ı meclisin huzûrlarında bu sandûk ve pîştahtaların on dördünün mühürlerin bozup açdıkda her birinin içinde onar kıt‘a kütüb-i nefîse ve mu‘tebereler var kim her biri birer hattât-ı selefin ketebeleriyle mülûk içün tahrîr olunmuş *âyetün min-Allah Kelâmullah*'lardır.

Ve ol kadar zî-kıymet cevâhir makûlesi rîğdân u gülâbdân ve buhûrdân ve pîrûze surhdân ve musanna‘ ve murassa‘ mikrâs-ı lâlar ve bî-hisâb murakka‘âtlar ve Şâhnâme ve Gülistân ve Şerefnâme ve murassa‘ devâtlar ile **[275a]** bu sanadîklar meydân-ı muhabbete gelince Ziyâeddîn Hân'ın dîdeleri pür-nem olup niçe kitâblar anın hattıyla ve kendi imzâsıyla memhûrlu mecmû‘aları meydâna çıkdıkda {hân'n} çeşm-i gazâlları dolukdu.

Paşa-yı ârif eyitdi. "Oğul, ne hoş! Bukâ-âlûd oldun. Senin dîdelerinden nem kapdım. Yohsa bu pîştahtalar senin midir?" dedikde hân-ı cedîd eyitdi: "Belî! Cümle benimdir, babamın değildir. Zîrâ ekseriyyâ kitâblar kendi hattımlandır. Ketebeleri ve imzâ ve mühürleri şâhid-i âdildir" dedikde paşa adâlet ve ayn-ı inâyet eyleyüp ol dörd aded sandûka ve pîştahtaları âb-ı rûları ve miftâhlarıyla Ziyâeddîn Hân'a hibe eyleyüp cümle huzzâr-ı meclis paşaya hayr du‘â etdiler. (---) (---) (---).

Firâr eden hânın hazâ’ininden çıkan girân-bahâların nefîselerinden paşa huzûrunda, alâ mele’i'n-nâs fürûht olunan eşyâlardır ki zikr olunur

Evvelâ on yedi mücelled ve mükellef mülûk içün tahrîr olunmuş mücevher cildli hatt-ı Ya‘kûb-ı Musta‘sımî ve hatt-ı Ahmed el-Karahisârî ve hatt-ı eş-Şeyh Bâyezîd-i Velî ve nısf-ı Kelâm-ı izzet-i bî-cild-i İbnü'ş-Şeyh Dede Mehemmed ve bir kıt‘a Kelâm-ı izzet-i hatt-ı Abdullah Kırımî ve hatt-ı İskenderî Hasan Çelebi ve hatt-ı Hâlid Efendi ve hatt-ı Demirci Kulu ve hatt-ı Hasan Çelebi min telâmîz-i Karahisârî ve hatt-ı Bekrî ve'l-hâsıl on yedi kıt‘a mesâhif-i şerîfler kim her biri mezkûr hattâtların hatlarıyla birer mülûk içün tahrîr olunmuş Kelâm-ı izzetler idi.

Ve cümle bin üç yüz aded mücelled kütüb-i nefîse ve tefâsîr-i latîfeler kim her biri âharlı Hıtâî ve Dımışkî varak-ı semerkandîler ve âbâdî kâğızlar üzre tahrîr olunmuş hüsn-i hat Kelâm-ı izzetler ve kütüb-i mu‘tebereler ve tevârîh-i kesîreler dahi cümle yedi yüz mücelled envâ‘ından kitâb-ı müstetâblar idi ve yetmiş aded mücelled tefâsîr-i şerîfelerden evvelâ Tefsîr-i Cerîr-i Taberî ve Tefsîr-i Deylemî ve Tefsîr-i Feyzullah-ı Hindî-i bî-nukat tefsîrdir kim Kur’ân-ı azîmden gayrı hâldâr hurûfu yokdur. Cümle bî-nukât hurûflar ile te’lîf olunmuşdur. Ve Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî ve Tefsîr-i Şeyh ve Tefsîr-i Bağavî ve Tefsîr-i Kadı ve Tefsîr-i Ebussu‘ûd-ı Süleymânî. Böyle yetmiş aded tefâsîrlerdir kim her biri bin şeyhülislâmda bulunmaz zî-kıymet tefsîr-i şerîfler idi.

Ve bin üç yüz aded kütüb-i ehâdîs-i Nebeviyye ve gayrı Kudûrî ve Mültekâ ve Keşşâf ve Kûhistânî ve Monlâ Câmî ve manzûm ilm-i tecvîde müte‘allık Şâtıbî ve manzûm Cezerî ve Lûgat-i

Kâmûs ve Lûgat-i Ahterî ve Lûgat-i Şem‘î ve Lûgat-i İbn Melek ve kitâb-ı Cânberî ve bunun emsâli bin üç yüz mücelled kitâb-ı mu‘tebereler idi.

Andan yigirmi cild hatt-ı ta‘lîk ile Şâhnâme-i Firdevsî-i Tûsî ve bin cild hatt-ı gûnâ-gûn ile Hamse-i Nizâmîler ve Dîvân-ı Hâfiz ve Örfî ve Gülistân ve Bustân ve Ni‘metullah ve Dîvân-ı Monlâ Câmî ve Tezkiretü'ş-şu‘arâ-yı Hasan Çelebi ve Tezkire-i Latîfî ve Dîvân-ı Sâ’ib ve Dîvân-ı Bâkî ve Dîvân-ı Nef‘î ve Sihâm-ı Kazâ-yı Nef‘î ve Dîvân-ı Nisârî ve Dîvân-ı Enverî ve Dîvân-ı Hâkânî, bunun emsâli bin cild hamseler kim her biri münakkaş u müzehheb ve nefîs ü mülûkî müdevven-i fâhire kitâblar idi.

Ve iki yüz altmış kıt‘a mücelled mecmû‘a-i ibret-nümâ murakka‘âtlar kim her bir sahîfesinde olan kıt‘alar yüzer guruş değer. Selef hattâtlarının gûnâ-gûn hatt-ı pesendîdeleridir kim gûyâ hatt-ı Hazret-i Osmân'dır.

Evvelâ ilm-i nesh-i kadîmde hatt-ı Kûfî ve hatt-ı Kûfî-i Mağribî.

Ve hatt-ı Kûfî-i Hafsî ve ilm-i neshde vâzı‘u'l-asl Yâkût-ı Abbâsî-i Musta‘sımî'dir kim Âl-i Abbâsiyân'dan el-Melik Musta‘sım Billah asrında Yâkût hatt-ı neshi hatt-ı Kûfî-i Hafsî'den istihrâc etmişdir. Ve bir murakka‘ mecmû‘a-i mücelled dahi cümle altı yüz varak idi.

Cümle kıt‘aları Sultân Bâyezîd-i Velî asrındaki Şeyh hazretlerinin hatları idi.

Ve sülüsde Ahmed Karahisârî zamân-ı Süleymân Hânî'dedir.

Ve hatt-ı Bekrî ve hatt-ı Abdullah Kırımî ve hatt-ı İskenderî Hasan Çelebi ve Karahisârî Hasan Çelebisi ve Hâlid Efendi ve üstâdımız Ağa kapusu Mektebi hocası Hüseyin Efendi ve Yûsuf Efendi ve Kara Alî Çelebi ve Mustafâ Çelebi ve Dervîş Alî ve Suyolcuzâde Çelebi ve Hükmîzâde ve Teknecizâde.

Bu mezkûr hattâtların cümlesi ilm-i nesihde ve ilm-i hatt-ı sülüs-i Halebî'de ferîd-i asr kimesnelerdir kim hânın fürûht olunan cümle murakka‘âtları içinde bu üstâd-ı kâmillerin beşer onar kıt‘a dürr-i meknûnları var idi.

Ve ilm-i dîvânîde Âşık Paşa ve Yıldırım Hân Sâdık Çelebi ve Tâcizâde ve Cenderecizâde ve Okçuzâde ve İslâmbol'da Unkapanı'nda **[275b]** Gülâbîzâde Ahmed Çelebi hatları var idi.

Ve hatt-ı reyhânîde Şeyh İshak Fakîh-i Kütahiyyevî kim hâlâ derûn-ı Kütahiyye'de sakmağı ya‘nî İshak Fakîh nâm câmi‘i vardır kim ibtidâ hatt-ı reyhânîye Rûm'da iştihâr veren anlardır.

Ve hatt-ı rik‘ada Demirci kuludur.

Ve hatt-ı kırmada Enverî'dir.

{Der-beyân-ı tahkîk-i hatt-ı siyâkat}

Ve hatt-ı siyâkat kavm-i kadîm olan Mısır diyârında Kabâbıta kavminden âşikâre olmuşdur kim ibtidâ benî Âdem'den eline kalem alup yazı yazan Hazret-i Cibril-i Emîn'in ta‘lîmiyle Hazret-i İdrîs yazmışdır kim cemî‘i hattâtların pîri ve derzîlerin pîri Hazret-i İdrîs'dir kim setr-i avret içün hırkayı anlar diküp hayyâtlara {ve hattâtlara} pîr olmuşdur. Ammâ Hazret-i İdrîs'in ibtidâ hattı be-kavl-i Târîh-i Kıbtî hatt-ı siyâkatdir. Hatta bu hakîr Mısır'dan Sudan diyârın seyâhat ederken Fonçta vilâyetinde Rümeyleti'l-himâl nâm bir sevâd-ı azîm harâbistânında sâbite duran Atmeydânı'ndaki gibi amûdlarda tahrîr olunan hatlar cümle Hazret-i İdrîs hatlarıdırlar kim cümle hatt-ı siyâkatdir.

Andan sonra Bağdâd-ı behişt-âbâd kurbündeki Kûfe şehrinde bir hatt-ı garîb ü acîb te'lîf olup hatt-ı Kûfî dediler. Sonra nezâket ziyâde olarak ilâ hâze'l-ân on iki gûne hatt-ı Kûfî vardır. Ammâ cümleden latîf hatt-ı Kûfî-i Hazret-i Osmân'ındır ve Kûfî-i Hafsî'dir ve hatt-ı Kûfî-i Mağribî'dir ve hatt-ı Kûfî-i Fesî'dir ve hatt-ı Kûfî-i Merankûşî'dir ve hatt-ı Kûfî-i Tilemsânî'dir ve hatt-ı Kûfî-i Sünnârî'dir ve hatt-ı Kûfî-i Habeşî'dir kim her biri ibret-nümâ hatt-ı *âyetün min âyâtillah* hatlardır kim diyâr-ı şehr-i Mısr-ı atîkde câmi'-i Amr ibnü'l-Âs'da ve câmi'-i Menil'de ve câmi'-i Berkok'da ve Câmi'-i Sitti Nefîs'de ve câmi'-i Aybegi't-Türkman'da ve Câmi'-i Ferec'de ve Câmi'-i Taylun'da ve Câmi'-i Tâhir Baybars'da ve İçkal'a Yeniçeri Odaları yanındaki Tavâşî {Süleymân Paşa} Câmi'i'nde ve bu zikr olunan câmi'lerde Hudâ âlimdir {gûnâ-gûn} Kûfî hatlar var kim hakkâ ki cennet-i me'vâ hatlarıdır kim manzûru olan seyyâh cânlara hafî ve nihân değildir. Ammâ Mağrib-zemîn câmi'lerinde aslâ bir gayrı hat yokdur. Cümle on iki gûne hatt-ı Kûfîlerdir kim ancak bi-emrillahi Ta'âlâ her kankı hat olursa elif ve lâm harfleri birdir. Ammâ gayrı yigirmi yedi aded harflerinin tarz [u] tavırları ve eşkâlleri cümle birbirlerine muhâlif tahrîr olunmuşdur kim karîne ile dahi tilâvet olunmaz birer gûne hatt-ı kadîmlerdir kim erbâbı olan bilir. Ammâ Mağrib-zemînde şehr-i Kurtuba ve şehr-i Tilimsân'da ve şehr-i Tanca'da olan hatt-ı Kûfîler bir diyârda yokdur, ammâ eğer bu hakîr-i pür-taksîr bu kadar kesret-i seyâhatde manzûrumuz olan Kûfî hatları tahrîr eylesek sadedden çıkarız, ancak mezkûr hatt-ı Kûfîlerden bir kıt'a teberrüken bu mahalle resm olundu. [63]

Ezîn-cânib merkûm Bitlîs hânının kitâb-ı murakka'âtları sadedine rücû' idelim. Bu zikr olunan on iki gûne Kûfî hatlar dahi murakka'âtları içinde mastûr idi.

Ve hatt-ı ta'lîkde vâzı'u'l-asl Emîr Alî Tebrîzî ve İmâdu'l-Hüseynî ve Muhammed Rızâ et-Tebrîzî ve Kutbeddîn Muhammed ve Kutbeddîn-i Yezdî ve Şâh Mahmûd ve Hasan Şâmlu ve Muizzeddîn Muhammed el-Hüseynî ve Ahmed el-Hasanî min telâmîzi İmâdu'l-Hüseynî ve hatt-ı Şeref Hân min ecdâd-ı hân-ı âlîşân-ı münhezim Abdâl Hân ve hatt-ı Şâh-ı şâhân ve hatt-ı Büreyde-i Fahrî el-Bursevî, bu Fahrî'nin dahi oymalı hatları bu günde ne görülmüşdür ve ne görülecekdir kim Cenâb-ı Rabbü'l-izzet buna bir kuvvet-i basar vermiş kim gûyâ çeşmi şeb-çerâğ imiş. Hatta bir Kelâm-ı izzet ve bir kitâb-ı Gülistân ve bir kitâb-ı Bustân'ı oyma etmiş kim hakkâ ki sihr-i i'câz mertebesi idi.

Ve bâlâda tahrîr olunan talîk hattâtlarının hatlarıyla murakka'ât hatları çıkdı kim her biri birer genc-i Efrâsiyâb değerdi. Hamd-i Hudâ bu abd-i kemter-i dîrîne birkaç kıt'asına mâlik olduk. Bu mezkûr meşhûr-ı âfâk hattâtların hüsn-i hatlarıyla *âyetün min âyâtillah* hatlar fürûht olundu kim her bir kıt'anın bir noktası bahâsı değil idi. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve Hânın kendi mühriyle yedi aded sandûkalarında çıkan kitâb-ı nefîseleri ve kütüb-i mu'tebereleri ve mu'temed tevârîleri beyân u ayân eder

Evvelâ Fütûhât-ı Mekke min te'lîfi eş-Şeyh Muhyiddînü'l-Arabî.

Ve Fusûs-ı Muhyiddînü'l-Arabî.

Ve Şerh-i Fusûs min te'lîfi Sarı Abdullah Efendi bâ hatt-ı o.

Ve Fütûhât-ı Mekkiyye te'lîf-i Mevlânâ Kutbeddîn-i Hanefî.

Ve Târîh-i Fethnâme-i Mısır be-dest-i Selîm Hân, te'lîf-i Kâtib Yûsuf Cân min sâlik-i Selîm Hân.

Ve Kitâb-ı Milel-i Nahl, te'lîf-i Nûh Efendi.

Ve Menâkıb-ı eş-Şeyh Hazret-i Ebû İshak Kâzvinî te'lîf-i Şevkî Efendi.

Ve Kitâb-ı Sa'âdetnâme an müellefâtı merhûm Câmî-i Re(vâ)mî.

Ve Kitâb-ı Âşık Paşa.

Ve Kitâb-ı **[276a]** Menâsik-i Hacc-ı Sinân Efendi.

Ve Kitâb-ı Menâkıb-ı Evliyâullah min te'lîfâtı eş-Şeyh Dede Maksûd-ı Ahlatî.

Ve Tevârîh-i Hıtat-ı Mıkrısî.

Ve Târîh-i Sâlih Efendi.

Ve Târîh-i Câmi'u'l-hikâyât.

Ve Târîh-i Mîrhând.

Ve Lûgat-i Lâmi'î.

Ve Kitâb-ı manzûm Şurûtu's-salât min te'lîfâtı eş-Şeyh Şemseddîn-i Fenârî.

Ve Kitâb-ı manzûm Pendnâme-i Şeyh Attâr Tercümesi min te'lîfi Bâyezîd Hân huddâmı Emîr Çelebi.

Ve Kitâb-ı Harîdetü'l-acâ'ib.

Ve Târîh-i Mir'ât-ı Kâ'inât.

Ve Tevârîh-i Taberî.

Ve Kânûnnâme-i Lütfî Paşa.

Ve Târîh-i Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi'.

Ve Târîh-i Peçevî.

Ve Risâle-i Akâ'id-i Kemâl Paşazâde be-şerh-i Kuysunîzâde.

Ve Kitâb-ı Mir'ât-ı Külliyât tercüme-i Gınâyî-i Tarabefzûnî.

Ve Kitâb-ı Takvîmü'l-Büldân te'lîfât-ı Âşık Çelebi-i Tarabefzûnî.

Ve Kitâb-ı Sohbetü'l-ebkâr der-cevâb-ı Sübhatü'l-ebrâr te'lîfât-ı Atâyî Çelebi.

Ve Kitâb-ı Zeyl-i Şakâyık li-Nev'îzâde Atâyî Çelebi.

Ve Tevarih-i Sükkerî Fâtih-i Mısır Selîm Hân'ın cemî'i gazavâtın târîh etmişdir

VeTârîh-i Mısır li-Şihâbî Çelebi.

Ve Târîh-i Şeyh Suyûtî, ismuhu Kitâbu Hüsni'l-Muhâsara, hubût-ı Âdem'den tâ hilâfet-i Hazret-i Ömer'de Amr İbnü'l-Âs hazretleri Mısır'ı feth etdüği seneye dek tahrîr etmiş bir târîh-i mu'teberdir. Bu kitâbı Şihâbî Çelebi manzûm selîs tercüme etmişdir kim vâcibü'l-kırâ'atdır ve mezkûr Şihâbî Çelebi târîh sâhibi Sükkerîzâde'dir kim yegâne-i asrdır.

Ve Kitâb-ı Fütûhât-ı Mısr li-İbn Abdülhalîm.

Ve Fezâ'ilü'l-Mısr li-Ebî Amr el-Kindî.

Ve Kitâb-ı İbn Zevlak.

Ve Kitâb-ı Hallikân.

Ve Kitâbü'l-Hututi'l-Kazâ'î.

Ve Kitâb-ı İbnü'l-Yesr.

Ve Kitâb-ı İkâzü'l-mütefazzıl.

Ve Kitâb-ı İkazu'l-mütegâfil be-Tâceddîn Muhammed b. Abdullah.

Ve Kitâbü'l-mesâlik li-İbn Fazlullah.

Ve Kitâb-ı Muhtasar eş-Şeyh Nasreddîn-i Kirmânî.

Ve Kitâb-ı Menâhicü'z-fikr.

Ve Kitâb-ı Menâhicü's-sabr.

Ve Kitâb-ı Avân-ı ünvâni's-Siyer.

Ve Kitâb-ı Siyer-i Nebî-i Nûh Efendi.

Ve Kitâb-ı Siger-i Nebî-i Veysî Efendi.

Ve Kitâb-ı Vâkı‘anâme-i Veysî Efendi.

Ve Kitâb-ı Avânu's-sevâb li-müctehid İbn Abdülmelik-i Hemedânî.

Ve Kitâb-ı Târîhu's-sahâbe.

Ve Târîh-i Tecrid fi's-sahabe ez-Zehebî.

Ve Târîhu'l-ahbâbe fi Ma‘âritefi's-sahâbe.

Ve Kitâb-ı Ricâlü'l-kütübi'l-aşaret li-Hüseynî.

Ve Kitâb-ı Tabakâtu'l-huffâz ez-Zehebî.

Ve Kitâb-ı Tabakâtü'ş-Şâfi‘î li-İbni's-Sebkî.

Ve Kitâb-ı Tabakâtu'l-Malikiyye li-İbn Ferhûn.

Ve Kitâb-ı Tabakât-ı Şa‘râvî.

Ve Kitâb-ı Tabakât-ı Mizân-ı Şa‘râvî.

Ve Kitâb-ı Tabakâtu'l-Hanefiyye li-İbn Dokmak.

Ve Kitâb-ı Mir’âtü'z-zem’ân li-Sebt İbnü'l-Cevzî.

Ve Kitâb-ı Bidâye ve'n-Nihâye li-İbn Kesîr.

Ve Kitâbü'l-imdâdü'l-Gumr veİsnâdü'l-emr li-İbn Hacer.

Ve Kitâb-ı Tâli‘u's-Sa‘îd.

Ve Kitâb-ı Târîhu's-sahîfe li-Kemâli'l-İzafevî.

Ve Kitâb-ı Sekirdân li-İbn Hacle.

Ve Kitâb-ı Sec‘ ve'l-hezîl fî Evsâfi'n-Nil.

Ve Târîh-i Abbâs ve Kitâb-ı Samârü'l-evrâd li-İbn Hacce.

Ve Kitâb-ı Kadıhân ve Kitâb-ı Bezzâziyye.

Ve Kitâb-ı Tatarhâniyye.

Ve Kitâb-ı Keşşâf.

Ve Kitâb-ı Sünen-i Dâvûd.

Ve Kitâb-ı Dede Cöngi.

Ve Kitâb-ı Akâ‘id-i Birgili.

Ve Kitâb-ı Muhammediyye.

Ve Kitâb-ı Câmi‘u'l-kebîr.

Ve Kitâb-ı Câmi‘u's-sağîr.

Ve Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn.

Ve Kitâb-ı Tuhfetü'l-ebrâr.

Ve Kitâb-ı Demine ve Kelile.

Ve hânın kendi te’lîfâtlarından Fârisî ve Arabî ve Türkî yetmiş altı pâre mücelled te’lîfâtları. Ve yüz beş pâre risâle-i gûnâ-gûn te’lîfâtları çıkdı. Ammâ ekseriyyâ lisân-ı Fârisî'de fasîh ve zarîf olmağile te’lîfâtlarının çoğu lisân-ı Fârisî idi.

Ve iki yüz cild kefere hattı basmasıyla Kitâb-ı Atlas ve Minor ve Coğraf ve Papa Munta nâm kitâblar ve hey’et ü hikmet kitâblarının envâ‘ı basa(?) kefere hattı kitâblar çıkdı kim mısra‘:

Görenin aklı gider özğe temâşâdır bu

dediği mısra‘ üzre hey’et-i yeni dünya ve bu eski dünyâ eşkâlleri ve niçe gûne eşkâl-i dünyâ harîtaları ve cemî‘i nebâtât [ü] giyâhâtların hukemâlara lâzım basma tasvîr ahşâbları ve niçe bin gûne benî Âdem'in cümle eşkâlleri uzuvların teşrîh üzre tasvîr edüp basma etmişler kim her tasvîri zî-rûh sanırsın. Hakkâ ki siyâh basma kalem-i Fireng-i pür-renge kalmışdır. Ve iki yüz cild ibret-nümâ Acem u Fireng kalemleriyle tahrîr olunmuş ibret-nümâ-yı nakş-ı bukalemûn musavver mecmû‘alar var idi kim her biri birer sihr-i helâl mertebesi idi.

Evvelâ kalem-i Fireng-i Mânî'ce siyâh kalem ile iki aded Hind karakası ve bir Kalipot kalyonu ile temevvüc-i deryâda iki geminin birbiriyle ceng [ü] cidâllerin tasvîr etmiş kim gûyâ henüz harb [ü] kıtâl ederlerdi ve kalem-i Acem Mânî elvân kalemde hakkâ kim sihr-i mübîn kalemi vardır.

Ve Şâh Kulu ve Velîcân ve Şemsî Hân ve Mâlik ve Erjeng ve Ağa Rızâ ve Muhammed Rızâ ve kalem-i Behzâd hakkâ ki sihr-i füsûn-ı işve-gûne kalemi târdır ve murdâr elin eşkâlât-ı hayâlâtda pesendîde kalemi vardır. Hatta bir esb-i câdû ve pîl-i câdû tasvîr **[276b]** etmişdir kim sihr-i füsûndur.

Ve kalem-i Perîzâd, hakkâ ki perî-peykerler ve melek-manzarlar bâzımda perîzâddır.

Ve kalem-i Hacı Murâd ve Ağa Cân ve Takiyyüddîn-i Belhî bunların cümle tasvîrleri sihr-âsâr hayâl-pesend kalemlerdir.

Ve kalemkâr Rıdvân Beğ'in siyâh basma kalemi dahi Mısır şehrinde ferîd-i asr idi.

El-hâsıl niçe bin meşhûr-ı âfâk üstâd-ı kâmillerin vâcibü's-seyr sihr-âsâr kalemleri mezâd-ı sultânîde gezerken Ekrâd-ı gûnâ-gûn ve haşerât-ı Camapur-ı bî-fünûn ve niçe bin Etrâk-i nâpâk mezkûr murakka‘ât u tasâvîrâtlar elden ele gezüp mezkûr haşerâtlar her varağı karışdırarak ba‘zı evrâkları perîşân u pejmürde ederek dest-i dellâlda haymeden haymeye gezüp her kıt‘ası onarı onar olarak bey‘-i bî-bahâ bir nihâne(?) olunurdu. Hatta,

{Ve mine'l-acâ‘ib da‘vâ-yı udhike-i garîbe}: Bir mürâ’î muta‘assıbîn ü sabî-perest ya‘nî mahbûb-dostların Kadızâdeli fırkasından geçinen bir nâmerd-i zemmâm ü nemmâm ve fassâl u deccâl u ribâ-hor u cüvân-dost ve cüvân-merg afacan u mezmûm cehele-i cihân olan bir hümel ü mühmel ü müsta‘mel ve mânend-i nuhtâ-güm(?) tâ’ife-i münkerînden iken tama‘-ı hâma düşüp bir sihr-âsâr Şâhnâme'yi mezâd-ı sultânîde bey‘-i men-yezîd edüp bin altı yüz guruşa {Şâhnâme} alup üzerine yazılmışken {herîf-i zarîf} haymesine varup "Tasvîr harâmdır." deyüp cümle sahâyiflerde olan tasvîrâtları temâşâ ederken ba‘zı tasvîr-i sihr-âsârların gözlerin çıkarır şeklinde ol sûretlerin nergis gözlerin Etrâk bıçağıyla hakk ederken her varağı delik delik delmiş ve ba‘zı tasvîrleri bıçağıyla boğazladım zu‘mıyla boğazlarından çizmiş ve ba‘zı mahbûb u mahbûbe tasvîrâtların ol musanna‘ çehrelerin ve cümle libâsların ağzındaki mekrûh balgamı ve tükrüğüyle telvîs edüp böyle zî-kıymet kitâbın her varakın üstâd bir ayda hâsıl etmemişken bir ânda ağzı salyârıyla mülevves eder.

Ertesi dellâliye akçesin taleb etmeğe vardıkda "Ben nideyim suratlı papas kitabın, surat harâmdır", deyü almayup, "Cümle suratların bozdum"" deyü Şâhnâme-i şâhânşâhı dellâlın üstüne atar.

Dellâl kitâbı açar, bakar, görürse kim bir sûret kalmamış. "Deyyâr bre ümmet-i Muhammed! Bu Şâhnâme'yi görün, bu zâlim neylemiş!" deyü feryâd eder.

Herîf-i zarîf eydür: "Ey bürâderim {hoş etdim}. Tire şehrinde şeyhimin dediği gibi nehy-i münker eyleyüp hemân bir sûret alıkoydum. O da benim Tire şehrinde bir sevgili oğlanım var idi, anın sûretine benzediğiyçün bozmadım." dedikde hemân dellâl-ı bî-mecâl gördü kim ceng [ü] cidâl etmeğ ile olmaz. Hemân paşaya gelüp herîf-i mezbûrdan şikâyet edüp "Dâd u feryâd ey vezîr-i dilîr!" {dedi}.

Der-beyân-ı şikâyet-i da‘vâ-yı acîbe

Dellâl eydür: "Sultânım, şu Şâhnâme'yi Hakkarî Beği kethudâsı Çölümerik kal‘alı Hân Murâd Beğ bin dörd yüz guruşa mezâd-ı sultânîde alup kabz etmişken bir Tireli Hacı Mustafâ bin altı yüz guruşa alup kabz edüp üç gice kitâb kendüde yatup meğer herîf Kadızâdeli imiş. Tasvîr harâmdır deyü cümle sûretlerin gözlerin delüp ve bıçağıyla boğazladım deyüp her tasvîrleri pâbuç süngeri ile {silüp} bu Şâhnâme-i zî-kıymetin elli meclis tasvîrlerin telvîs edüp kitâbı bî-kıymet etdiğinden mâ‘adâ benim bu kadar dellâliyeme gadr etdi." deyü Şâhnâme'yi paşanın huzûruna bıkağup, paşa Şâhnâme'yi gördükde bir nâ[ğ]me "âh" edüp erbâb-ı dîvâna gösterdi.

Cümle huzzâr-ı meclis herîf-i mezbûra Fir‘avn u Yezîd ve Hâmân u Mervân ve Kârûn u Ebû Cehil ve Ebû Leheb u Bel‘am ibn Bâ‘ûr'un la‘netin üzerine okudular.

Dellâl yine eydür: "Sultânım, amân benim dellâllığıma gadr olmasın" dedikde paşa-yı zûrkâr eydür: "Bre dellâl-ı fâriğ-bâl-i tâlib-i vebâl! Senin dellâllığına gadr etmemiş, mâl-ı pâdişâhîye gadr etmiş. Tiz ol Tireli Hacı'yı getirsinler." dedikde herîf-i zarîf-i sâhib-telvîsi keşân-ber-keşân sürüyerek sille ve sadme ve püşt ü pâ urup fakîri kirşend u kettân gibi döğerek paşanın huzûruna getirüp "Bre âdem niçün bu kitâbı böyle etdin?" deyince,

Herîf eyitdi: "O kitâb mıdır, papas yazısıdır. Nehy-i münker edüp eyi edüp bozdum." dedikde,

Paşa eydür: "Sen nehy-i münker etmeğe me’mûr değilsin, ammâ ben icrâ-yı hükûmet edeyim ki mezâd-ı sultânîde iki bin guruşa çıkmış kitâbı bozmağı ben sana göstereyim. Al aşağı şunu" dedikde bir kapukulu yeniçeri "bism" dedikde herîfe cellâd-ı merihler emân vermeyüp yetmiş çaprâst deyenek urup bin altı yüz guruşu andan kadı-i Bitlîs hükm edüp mîrî içün tahsîl olunup dellâla on guruş verdiler ve pejmürde olan Şâhnâme'yi herîf-i mücrimin eline verdiler ve ordudan taşra sürdüler.

Fakîr herîf, "Tasvîr harâmdır" diyen şeyhimize "Allah belâ versin", deyü şeyhine **[277a]** beddu‘â ederek Diyârbekir'e gitdi. Ve cümle ordu halkı *aleyhi mâyestahıkka* deyü herîfi maymûna döndürdüler. Ardı sıra seng-sâr edüp Diyârbekir'e gönderdiler. Bir garîb temâşâ idi.

Hulâsa-i kelâm hânın bu kadar mâl u menâlinde böyle zî-kıymet eşyâlar bulundu ve bir mecmû‘a-i acîb dahi üç yüz seksen varak idi. Her sahîfesinde selef mühürgânlarının pesend-i zemîn ü zamân ve ta‘lîk u nesih u rık‘a seci‘-i manzûmları var idi kim benî Âdemin çeşmi hîrelenirdi.

Evvelâ mühürgân-ı Nakşî ve mühürken-i Selâmî ve Şehlâ Beğ ve Cân Beğ ve Memi ve Sehî ve Cem Beğ ve Çemenî Beğ ve Ahmed Beğ ve Mahmûd Çelebi ve Ferîd Çelebi ve Sırrî Çelebi ve bizzât {fürûht olunan} mâl [u] menâl sâhibi mühürken-i hân kârı ve niçe bin gûnâ-gûn basma mühürler var kim bir sahîfede olan mühür basması bir sahîfede yok idi. Ammâ bu murakka‘ dahi çiftçi eline düşmüş bâza dönmüşdü. Âhir yüz guruşa dîvân efendimiz Gınâyîzâde Alî Efendi almışdı.

Ve üç yüz seksen aded mücevher ve musanna‘ gılâflı şemşîr-i âteş-tâblar kim her biri Şeyhânî ve Ma‘arrâvî ve sunkurî ve esedî ve Cıskâvî ve Dâvûdî ve hadîd-i Hindî ve Kûmî ve Sıfahânî ve Şâmî ve Mısrî ve atîk İslâmbolî ve Firengî ve Almanî ve Selânikî ve kalara demirlerinden zikr olunan diyârların hadîd mücevherlerinden mezkûr üstâd işleri mücevher gılâflar ile üç yüz seksen aded kılıç ve gaddâreler çıkdı kim,

Seyfün min süyûfillahi meslûluh

ebyâtı üzre gûnâ-gûn seyf-i müczemler bey‘ olundu kim her bir kılıcın hâsiyyeti bâzû-yı kuvvet ile gerden-i düşmene ma‘lûm idi.

Ammâ hamd-i Hudâ bu cengde hazîn[e]de der-beste bulunup meydâna çıkmayup ve illâ şimdi mezâd-ı sultânîde meydâne merdâne kılıcı çıkdı.

Ve üç sandûka hemân gılâflı ve uryân altı bin aded Kürdistân yâdigârı hançer-i zülficâmlar çıkdı. Her biri birer tarz-ı âhar kimi Buhtî ve kimi Cıskavî ve tarz-ı Mahmûdî ve tarz-ı Zerikî ve tarz-ı Sağmanî hançerler çıkdı.

Ve iki bin aded Haleb ve Ayntâb ve Mısrî kalkanları ve Dağıstân ve Kürdistân ve Diyârbekir'in polad siperleri çıkdı kim her biri birer baş kurtarır.

Ve kâmil bin yedi yüz aded Bağdâdî ve Basravî ve Lahsavî ve Ummânî ve Kurnâvî kargı sırık mızraklar ve Mısır'ın Gavrî tarzı serâpâ Dımışkî polad-ı Nahşevânî cıdâlar ve Rûm haşeblerinden gûnâ-gûn zenler ve Kastamonu'nun çentme mızrakları ve sağrı sargılı gümüş telli cümle bin yedi yüz mızrak idi.

Ve iki yüz aded kâr-ı kadîm musanna‘ ve münakkaş kemânlar çıkdı kim her biri amel-i Usta Pervâne ve amel-i Sultân Bâyezîd-i Velî ve amel-i Bursalı ve amel-i Hacı Receb ve amel-i Gelibolulu Hayırlıoğlu ve amel-i Galatalı Mehemmed ve amel-i Mısırlı Yûsuf ve Takî Cân-ı Tebrîzî ve Hân Kulı Şîrâzî ve Piyâle-i Şîrâzî ve Yâr Velî-i Şîrâzî ve Usta Ömer-i Rûmî ve Usta Kurd-ı Mısrî ve Mirzâ Cân-ı Belhî misilli üstâd-ı kâmillerin yayları bey‘ olundu.

Ve niçe yüz bin aded hadeng ü tîr ve sihem ü nâvek ve ok ve paşak u pojaklar kim her biri Mısır hadengi ve İslâmbol ve Gelibolu ve Bursa ve Babadağı okları kim peykânları Nahşevân ve Kırım paşakları idi. Ve her birinin yelekleri perr-i tâvûsdan ve cenâh-ı hümâdan ve cenâh-ı gücüğen ve murg-ı kuğudan ve tayr-ı miskî kartaldan ve kamış okların yünleri murg-ı kebûter-i zeyrekden ve hezârpâre kalem ok yelekleri ve şahin cığasından ve zağanos yeleği okların her biri kalemden ve kamışdan ve kargıdan ve peleng nâm çamdan ve hezârpâre okların her birinin gezlerinden demrenine varınca içerisi boş olup paşakları müzehheb ü mutallâ, demrenleri Kılmağî ve Nogayî ve Kabartayî ve Evengî ve Horasânî ve Acemânî ve Moğolî ve Boğolî ve Kırımî ve Osmânî tarzı demrenli oklar idi kim her birinin peykânları zehr ile sıvarılmış hadenglerdir ve nice kerre yüz bin deste deste pota ve hekkî ve azmâyiş ve peşrev ve yeleksiz gez u zizan (---) (---) (---) (---) (---) misilli musanna‘ okların hisâbın Hudâ bilir kim anların demrenleri merîhden âb u tâb almış peykânlı nâveklerdir kim her biri pür hışımlı düşmana değer sihâm-ı kazâ pujenmiş kadalardır kim her biri bî-bahâ bir bahâne ile bey‘ olundu, hayfâ ve dirîğ.

Ve kâmil bin aded tüfeng-i îcâd-ı Fireng-i pür-reng-i bed-ceng tüfeng-i cevherdâr-ı murassa‘lardı kim her biri birer diyâr üstâdlarının kârhâneleri kârı olup gûyâ kâr-ı Dâvûd'dur kim her tarafdan hedâyâ gelmişdir. Evvelâ diyâr-ı Mâzenderân'dan kâr-ı Karçığa-yı Haddâdî **[277b]** ve kâr-ı Satî-i Belhî ve kâr-ı Lâçin-i Yetîm-şâh-ı Isfahânî ve Muzaffer Bay-ı Horasânî ve kâr-ı Sevindik Hân-ı Belhî ve kâr-ı Usta Oruç-ı Mısrî ve amel-i Uzun Ömer-i İslâmbolî ve Usta Memi ve Usta Küçük Ömer ve Usta Uzun Mehemmed ve amel-i Kara Mehemmed ketebeli, bunlar cümle İslâmbol üstâdlarının tüfengleri cümle murassa‘ ve mücevher idi. Ve amel-i el-Hac Şaşı Mustafâ, içi ve dışı burmalı bir gûne tüfeng yapar kim {diyâr-ı} Hersek'de, Taşlıca'da ve Bâzârcık'da ve İslâmbol'da dahi nazîri yokdur. Nigebolu şehrinde sâkin olup cevâhirsiz cevherdâr tüfenglerin kâmil beş yüz guruşdan bir nakra eksiğe vermek ihtimâli yokdur, ammâ yılda iki tüfeng ancak hâsıl eder. Ve amel-i Usta Receb Kırımî, Bağçesarây'da Mehemmed Giray Hân kârhânesinde işler. Bu dahi bî-bedel üstâd-

ı küldür.

Bu mezkûr üstâdların tüfenglerinden mâ‘adâ bin aded tüfenglerdir kim bunlardan gayrı odun yığını gibi yığılmış tüfengler var idi. Ve kâmil üç yüz aded kaplan ve arslan ve bebr postları var idi.

Ve yetmiş aded mücevher topuz ve iki yüz aded sîm-i hâlis topuz ve bin aded hadîd topuz ve iki yüz hadîd-i Ferhadî ve yetmiş aded mücevher topuz ve iki yüz hadîd mücevher bozdoğan topuzlar.

Ve üç yüz aded zemberek yaylar ve seksen aded gümüş zeyn-i musanna‘lar ve bin aded sırma mebrûm katîfe ve çuka eğerler ve iki yüz aded şukka-bend-i Şâmî ve Mardinî ve seksen aded elvân çukadan zîl-pûş-ı zerdûz ve iki yüz aded sırmalı dikdik-i Şâmî ve Mardinî ve Bağdâdî ve iki yüz aded sırma mebrûm abâyîler ve yüz aded hânın kendi işi sarı ve beyâz sırma ile bükme hotaslar kim her biri birer kise guruşa bey‘ olundu. Zîrâ hânın kendi icâd-ı cedîdi idi kim her biri sihr-âsârlardır.

Ve altı yüz çift müzehheb hadîd üzengi çıkdı ve seksen çift sîm-i hâlis rikâb-ı gûnâ-gûn çıkdı ve bin kıt‘a dîbâ vü zîbâ vü şîb ü zerbâf u dârâyî ve kemhâ vü sereng ü atlas ve ala yorganlar çıkdı. Ve iki bin aded pembeli ve tehî yasdıklar kim her biri katîfe ve çârkâb-ı Acemî ve Firengî ve Şâmî ve Mardinî ve Bursavî zer-dûz muhaddevlerde bâliş-i girde-bâlîn yasdıklar var idi.

Ve iki yüz aded harîr-i Acem haliçeleri kim her birinin ketebeleriyle nakş-ı bukalemun-ı ibret-nümûn haliçelerdir ve yetmiş aded münakkaş Isfahânî keçeler kim her biri kırkar zirâ‘ tavîl döşemeler idi.

Ve yüz elli aded Fireng kilimleri ve Urbân cacimleri ve Bâybûrd zilileri ve Uşşâk haliçeleri ve Mısır seccâdeleri ve Mısır'da Mahalle-i Kebîr'in otak perdeleri var idi.

Ve cümle yetmiş aded çerge ve üç otak-ı nüh-tâk-ı ibret-nümûn ve altı yüz nâmûsiyyeli hayme ve üç yüz çerge-i münakkaş ve altı yüz hayme vü hargâh ve üç yüz tengtir hurde çadır bey‘ olunup vakt-i gurûb karîb olmağile dîvân dağılup ol gice yeni Hân tanafından bin nefer âdem ve paşa tarafından üç bin aded pür-silâh asker otağı muhâfaza edüp fürûht olunmayan eşyâları muhafazaya me’mûr oldular. Ertesi ale's-sabâh,

Hânın zî-kıymet eşyâların beyân eder

Evvelâ otakda yine ale's-seher âdem deryâsı cem‘ olup meydân-ı muhabbete kâmil iki yüz aded mâl-â-mâl ayaklı ve ayaksız deve sandûkaları çıkdı. Ekseriyyâ levha-i servden idi ve dahi çoğu Haleb şehrinin sepet sandûkları idi. Ammâ niçesi hân mühriyle ve niçesi hânın A‘lâ Hanım sultân mühriyle niçesi cevârîler mühriyle cümle mukaffel ve memhûrlu sandûkçalardır. Yine ke'l-evvel Van monlâsı ve Bitlîs kadısı ve a‘yân-ı Bitlîs huzûrunda bir sanduğu küşâde edüp gûnâ-gûn zî-kıymet havâyic ü dîbâ ve şîb ü zerbâf ve harîr-i zer-dûz hil‘atler ve çerkâb haftanlar ve sâhib-i kârhâne içün mülûkâne eşyâlar var idi kim her kim gördü ise çeşm-i ibretleri hîrelendi ve niçe âdemler sad-lek tahsîn edüp dem-beste kaldılar.

Ve bir sandûka sırmalı ve ak kenarlı nisvâna müte‘allık kamîs ü serâvîller ve münakkaş makrameler ve çârşefler {çıkdı}.

Paşa eyitdi: "Bu avretlere mahsûsdur, Merdâne şey değildir, şöyle dursun." dedi. Ve bir sandûk dahi açdılar ammâ dörd kişi meydâna güc ile getirdiler, anı gördüler kim sâfî avret haftânları. Cümle dal dal sırma ve cevâhir ve lü'lü-i dürr-i yetîm ile işlenmiş çârkâb hil'atler kim cümle düğmeleri fındık kadar incü-yi dühlek-i Habeş idi. Niçe bin düğmeleri cümle zümürrüd-i İsvânî idi. Paşa âlem-i hayretde kaldı. **[278a]**

Ve bir sandûkda dahi niçe aded altun ve gümüş bilezik ve halhal u tavk u sorguç ve istefan u kenkere ve tac ve arakiyye ve mengûş-i lü'lü ve gûnâ-gûn askılar ve gerden kıskılar ve tâc-ı âvîzeleri ve gûnâ-gûn mücevher heykeller ve bazûbend-i mufattallar ve kâmil doksan aded cevâhirli murassa' kuşaklar çıkdı kim her biri birer Rûm harâcı değer. Ammâ cümle zenâne kemerleri kim asla biri birine benzemez. Her biri birer tarz-ı tuhaf ve mücevher kemerler idi. Paşa-yı âdil bunu dahi pinhân edin, dedi. Andan sonra bir sandûka-i azîm dahi getirdiler. İçinde niçe bin münakkaş destmâl pîşkîrler ve destehânlar ve destâr örtüleri ve perde-i zenbûrîler içre,

{Sitâyiş-i sandûka-i cevâhir-i ibret-nümâ}: Bir küçük pîştahta-i sadefkârî çıkdı. Ve yedi yerden kilidli ve mühürlü, miftâhı olmadığından üstâdlar açmağa kasd etdiklerinde ahâlî-i Bitlîs rızâ vermediler. Vanlılar elbette açılsın dediler. Hâh-nâ-hâh açdılar. Azamet-i Hudâ, içinde kâmil yedi yüz kıt'a la'l-i Bedahşân-ı âbdâr ve üç yüz kıt'a yâkût-ı ahmer ve yâkût-ı asfer ve yâkût-ı kebûtî ve kâmil üç bin kıt'a pîrûze-i Nişâbûrî ve altı aded pîrûze hançer kabzası ve yedi aded yine fîrûzeden şerbet kâsesi ve yedi dane yine pîrûzeden fincân ve üç aded zümürrüd fincân ve bir zümürrüd sorhdân ve altı aded akîk kâse ve yedi dane seylân tabak, bunlar cümle mezkûr cevâhirlerden olup yine cümle murassa' idi. Ve cümle iki yüz kırk beş kıt'a elmas-ı serendilî bir hücrecikden çıkdı. Cümlesi hâtem idi. Ammâ bir sarı kutu içinde yetmiş kıt'a hâtemsiz elmaslar var idi kim her biri birer şeb-çerâğ-misâl Rûm harâcı değer elmas-ı serendilîler idi.

Bu sandûka içün cümle ahâlî-i vilâyet şehâdet edüp dediler kim "Sabâhdan bu âna dek temâşâ etdiğiniz sandûkalar ve bu sandûka-i mücevher dahi cümlemiz şehâdet ederiz *alimallah ve şehidallah ve kefâ billah Muhammedün Resûlullah* ol sandûkalar cümle Zâl Paşazâde kızı hanım sultânın Âdilcevâz'dan cihâzıyla gelen sandûkalar ve cevâhirlerdir. Hâlâ miftâhları andadır ve cümle cihâz-ı nisvân olduğu manzûr-ı şerîfleriniz olmuşdur ve Hanım mühriyle memhûrlu idi." deyü şehâdet etdiklerinde hemân Paşa-yı âdil adâlet edüp cümle a'yân u kibâr huzûrunda on yedi aded sandûkaları hanım Sultânın Tavâşî Anber Ağa'ya teslîm ederken cümle Vanlı "Devletli vezîr! Hân zimmetinde bizim bu kadar mâl-ı bevâkîmiz var. Bunları verirseniz mâlımız kanden çıkar." dediklerinde,

{Paşa eydür}: "Malınız çıkmazsa benden alın, kaldırın şu sandûkaları." deyü fermân idince cümlesin kaldırup Tavâşî Ağa sandûkaları hanım sultâna teslîm edüp hanım şâd-merk olayazdı.

Der-kâr der-âmed Melek Paşa be-şart-ı ân-ı nihânî

Paşa bu sandûkaları hanıma gönderüp niçe bî-kıymet eşyâlar fürûht olunup ba'de'l-asr dîvân ber-taraf olup ba'de'l-letî ve'lletâ nısfu'l-leyl olup âlem ağyârdan bî-haber iken hanım tarafından on bâğça-i gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ve ibrişim kenârlı serâvîl ü kamîsler ve üç kise bundukânî altun ve Kaya Sultân içün bir tâc-ı Keyânî ve bir tâc-ı murassa' ve yedi çarkâb mücevher haftân ve kırk kıt'a

yâkût ve yüz kıt‘a la‘l-i Bedahşân ve yüz aded pîrûze ve elli aded zeberced ve elli kıt‘a onar kırat gelir elmas-ı makbûl-i inâs-ı âbdâr-ı âteş-tâb ve iki kıt‘a pîrûze hançer kabzası ve altı aded sandûkacıklarla cümle ud-ı Mâverdî geldi. Hatta bu levha sandûkanın biri uddan idi ve kâmil kırk vukiyye müşk-i Hoten ve kâmil iki yüz şemmâme amber idi. Amber Ağa ile geldi ve üç pîrûze fincân ve üç aded kâse-i Yemenî ve bir zümürrüd fincân ve üç aded Seylân tabak ve zerdûz kâr-ı Usta Fîrûz otak perdesi geldi kim gûyâ serâperde-i Süleymânî idi. Ve Kaya Sultân içün bir cevâhir kemer-i münevver idi kim kırk bin guruş bahâ takdîr etdiler ve yine Kaya Sultân içün bir hınnâ kutusu içre zer-i hâlisden mücevher ü murassa‘ tarz-ı Horasânî bilezik ve bir halhal-ı Arabî ve altı aded menkûş kebânî geldi ve bir sorguc-ı hümâ ve bir murassa‘ tılsım-ı İskender ve niçe kaleme gelmez bî-hisâb zî-kıymet eşyâlar geldi kim hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn idi.

Bu mahalde paşa-yı ârif bu hedâyâları getiren Amber Ağa'ya eydür: "Ey cânım kızımızdan bize bu hedâyâlar gelmek ne lâzım idi. Bizim anlara bir eyiliğimiz olamadı. Bize hedâyâyı evlâd-ı hân göndermek gerek idi. Zîrâ çerâğ-ı efrûhtemiz oldu, ammâ inşâallah hanım kızımıza bunun ıvazın Âsitâne-i sa‘âdete vardıkda Muş harâcın kendüye bir azîm hâss-ı hümâyûn etdiririz. **[278b]** Bizden eylece selâm eyle. Bizi hayr du‘âdan unutmasın, olmaya illâ hayr." deyüp Amber Ağa'ya bir semmûr hil‘at-i fâhire giydirüp gönderdi.

Ve Paşa bu kadar zî-kıymet eşyâları alup hâmûş-bâş oldu. Ve ertesi ale's-sabâh yine dîvân-ı pâdşâhî olup mezâd-ı sultânî ve cümle a‘yân-ı kibâr u kübbâr cem‘ olup mezâd olmasına muntazır iken,

{Der-vasf-ı ziyâfet-i hanım sultân}

Şehr-i Bitlîs'den taraf üç yüz aded âdemler nümâyân olup her birinin başlarında birer kâse ve tabak-ı fağfûrî ve mertebânî-i gûnâ-gûn kâr-ı Gavrî Sultân ve elli mikdârı sîm-i hâlisden sahûnlar ve mâ‘adâsı bakır âvânî sahûnlar ammâ cümle müzehheb ü mutallâ sahûnlar kim mülûk-i selef asrında amel olunmuş sahûnları yine Amber Ağa, paşa huzûruna koyup "Hanım Sultân efendimiz sultânım hazretlerine selâm edüp tahte'l-fütûr gönderdiler." deyü Amber Ağa huzûr-ı paşada dilîrâne dâmenin der-miyân edüp kemerine bir zerdûz peştemâli bend kılup ibtidâ zerdûz destehân-ı kâr-ı Isfahân döşedi kim görenler hezâr ahsen-i pesend etdiler. Andan bir zer-ender-zer pişkîr serdi ve bir leğen ibrik-i fağfûrî kim sâfî mücevher idi. Paşa dest-i şerîflerin gasl edüp der-ân paşanın huzûruna cümle fağfûrî mertebânîlerin kapakların açdıklarında azamet-i Hudâ ud u amber ü müşk ile tabh olmuş ni‘met-i nefîselerin râyiha-i tayyibesi Paşa'nın otağı içinde olanların dimâğların mu‘attar etdi. Hudâ'ya ayândır kim üç yüz aded sahûn u fağfûrî vü mertebânîlerin içinde olan ta‘âm-ı mümessekler cümle birer gûne et‘ıme-i nefîseler idi. Hatta yigirmi elvân pilav ve vezde büryân ve meza‘fer pilav ve kükü pilav ve çelav pilav ve avşıla pilav ve hoşek pilav-ı düvezdeh-büryân ve amber pilav ve gülnar pilav ve sarımsak pilav ve mâverd pilav ve gübeybe pilav ve bâdâm pilav ve sanavber pilav ve dûd pilav (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) misilli pilavların birisi dahi birbirine müşâbeheti yok idi.

Bu sofra-i Halîl'in ve ni‘met-i Celîl'in başına paşa oturunca niçe cümle a‘yân-ı kibâr-ı Van'a "Buyurun!", buyurdular.

Hemân Van Defterdârı Paşa'ya ârifâne eydür: "Sultânım, bu Bitlîs şehrine biz ne kılıç urduk, bilirsin? Ve *Mekr-i zenân* nâm bir kitâb vardır, anı kırâ'at etmişsin? Biz bu ta'âmdan şîr-i hurmâ ve katr-ı nebât-ı Hamevî dahi olsa yemenmiz" deyü gerüye çekildi.

Paşa eydür: "Bre gider, hey Şânî Efendi bu sözü!" deyüp ibrâm [u] ilhâh etdikde,

Van Ağası Demircioğlu eydür: "Hanımın Amber Ağa'sı bir vâcibü'r-re'âyâ kimesnedir. Sultânım ile ta'âma oturup sultânıma çâşnigîrbaşılık edüp evvel her sahûndan kendisi yeyüp sonra bizlere teklîf edüp yeyeyiz." dediklerinde hemân ârif Amber Ağa "N'ola bismillah!" deyüp ta paşa ile zânû-be-zânû oturup her ta'âmdan tenâvül edüp Paşa'ya ve cümle ağavâtlara teklîf ederdi.

Hakkâ ki cennet ta'âmı dinse sezâ idi. Hakîr dahi paşa ile bu ta'âma bî-renc u bî-dirîğ pirinç pilavlarının envâ'larına ve gayrı ni'met-i nefîselerin mümesseklerine eyle dendân-ı sindân urmışız kim inşâallah Ma'dîkerb Gâzî eyle ta'âm tenâvül etmemişdir. *Hâzâ min fazlı Rabbî*.

Netîce-i kelâm ba'de't-ta'âm bir gayrı deste-hân ile yigirmi kâse-i Çîn ile sükkerî ve amberîn ve mümessek hoş-âblar tenâvül olunup deste-hânlar kalkup eller gasl olundukda yine Amber Ağa dest-bûs edüp "Sultân efendim, sultânım hazretlerine selâm eyleyüp sıhhan u âfiyetler olsun. Lutf eylesinler bu cümle ta'âm âvânîlerin kabûl eylesinler kim Dede Gâzî Zâl Paşa'dan kalmışdır. Yine anlara lâyık değilse de bize hiç lâyık değildir. Kabûl eylesinler." deyüp ricâ etdi. Paşa'nın cân-ı azîzine minnet olup "Berekât versin, tîz ağaya benim eğerli atım çekün, bir atımıza binsin." deyüp bir at ihsân edüp "Sultâna selâm eyle." deyü Amber Ağa'yı gönderdi. Paşa Ziyâeddîn Hân'a eydür: "Oğul, vâlîden bizi aceb hicâba kodu, ammâ olmaya, illâ hayr" deyüp paşa ve hân gayrı kârda oldular.

Der-beyân-ı diğer mezâd-ı sultânî

Bu mahalde Hakkarî Celularının ellerine mâl-ı ganâ'imden dörd arka yükü çuvallarıyla ellerine ûd-ı mülebbes ve ûd-ı sandal-ı müdennes girüp haymelerinde süd ile darı aşı pişirmek iktizâ eder. Mezkûr Celüvlar dağ âdemîleri olmağile ûd u amber ü sandal nedir, ne bilsinler. Açlıkları gelmiş bir alây yağî ü bâğî ü dağî âdemler darı ile südü tencereye koyup ûda ve sandala âteş edüp ta'âm pişirirken ûd u sandalın râyiha-i tayyibesi ordu halkının dimâğların mu'attar etdikde "Siz hân bâğından ûd yağma etmişsiz" deyü dörd yük ûd-ı mülebbes ve sandal ile mezkûr Celüvîleri paşa huzûruna getirüp kıssa-i pür-hisselerin paşaya nakl edüp cümle **[279a]** huzzâr-ı meclis gülmeden gaşy oldular.

Paşa eyitdi: "Bir alây gâzîlerdir. Eyle olur, anlar anın kıymetin bilmezler. Alıkon harârları ve âzâd eylen anları." deyüp nezâketle dörd garar yükü ûdu Ekrâd âteşinden halâs edüp vüzerâ âteşiyle yakdı. Hamd-i Hudânâ bu mertebe bî-hisâb ganîmetler oldu.

Andan yine mezâd-ı sultânîde yetmiş aded katır yükü sahûnlar ve tencere ve taşt ve leğen ve ibrik ve siniler ve pişkir ve kazganlar ve gayrı bakır âvânî bisâtlar çıkdı kim hadden efzûn idi.

Ve yedi aded sîm sini ve kırk sahan sîm-i mutallâ ve kalemkârî idi ve yedi aded sîm leğen ve yedi aded sîm ibrik ve sekiz aded sîm şem'dânlar kim yedişer ve sekizer vukiyye tarz-ı Acem şem'dân-ı

gûnâ-gûnlar idi.

Ve yüz aded hurde duhân yakmağa nâzik ü musanna‘ şem‘dâncıklar ve kırk aded mıkrâs-ı sîm ve sekiz buhûrdân-ı sîm-i mücevher ve yigirmi aded gûnâ-gûn mücevher ü murassa‘ ve musanna‘ gülâbdânlar fürûht olundu.

Ve yigirmi katır bârı keçeli sandûkalar içre cümle sekiz yüz aded fağfûr-ı Çîn kâseler ve gûnâ-gûn zî-kıymet tabaklar ve mertebânîler ve münebbet kâseler ve elvân çârgül fincânlar ve balğamî tabaklar ve bî-hisâb musanna‘ u münakkaş kâse ve tabak-ı İznik-i Rûm çînîler ve içerisi ve taşrası münebbet Portukalî kâse ve tabaklar ve yüz elli aded balğamî ve Hüsrevânî küpler kim her biri gûnâ-gûn me‘âcin-i mümessek ü zî-kıymetler ile memlû küpler idi. Bu yüz elli aded münakkaş Acemî ve kâr-ı Kudüs ve şuğl-i Kütahiyyevî ve amel-i İznik kavanoz ve hokkalar içre mu‘amber reçellerin envâ‘ından reçel-i Kepat u Emlec ü Kâbilî ve âlû-yı Belhî ve âlû-yı Buhârî ve âlû-yı Horasânî vü tüffâhî ve murabba‘-ı zencîl ve murabba‘-ı cevz-i bevvâ ve murabba‘-ı cevz-i Hindî ve murabba‘-ı cevz-i Rûmî ve murabba‘-ı hıyârşember ve murabba‘-ı riyâs ve murabba‘-ı ışkın ve murabba‘-ı temer-i Habeşî misilli murabba‘âtlar mezkûr kavanoz ve hokkalar mâl-â-mâl iken mezâd-ı sultânîde gezerken beyyâ‘lar ve bâyi‘ler "Ayâ bu nedir çaşni helâl midir?" deyü herkes yeye yeye cümle hamlar boş kalup dellâllar bâr-ı sakîlden halâs olup ancak tehî küpler fürûht-ı bî-bahâ olundu. Ammâ ol gün cümle ahâlî-i ordu hulviyyât ve mümessek ta‘âm-ı zülbiyyât yediklerinden birbirleriyle tatlu ve ballu söyleşüp geçindiler ve insâf edenler hân-ı firârîye hayr du‘â etdiler.

{Der-beyân-ı sıfat-ı kâr-ı kâse-i mertebânî}

Ve bin altı yüz aded balğamî mertebânîler kim her biri Sultân-ı Mısır olan Gavrî Şâh'ın dest-kârıdır kim kendileri Mısır halîfesi olmazdan mukaddem Kuds-i şerîf kurbünde Kerek kal‘asında yedi sene zencîr-bend mahpus iken bir kibâr-ı evliyâullah kendüye mertebânî terkîbin ta‘lîm edüp yedi sene ol azîz ile mertebânî işlerler.

Ba‘dehû halîfe olup yine işleyüp cümle pâdişâhlara ve vüzerâlarına hedâyâ gönderirdi. Ba‘dehû üstâdı merhûm olup Gavrî Melik dahi Fâtih-i Mısır Selîm Hân destinde ceng-i Belbis'de şehîd oldu, anınçün mertebânî-i Mısır inkırâz bulup hâlâ cemî‘i divelde dest-âvîz olan mertebânîler Sultân Gavrî kârıdır. Ammâ fağfûrî ve çînî hâlâ Fağfûr u Çîn'de işlenmekdedir. Mezkûr balğamî mertebânîler dahi bilâ-bahâ bahâsız birer bahâne ile fürûht oldu.

Ve kırk yük köse destâr meydân-ı muhabbete gelüp Hudâ âlimdir içlerinde hayâlî kırkar ve otuzar dirhem gelir destâr-ı Muhammedîler var idi. Ve beş yük Ahmed-âbâd ve Külkend-âbâd ve Divbender-âbâd ve Mahmûd-âbâd nâm Hind diyârlarının elvân hayâl bezleri ve lekfûrî bezleri ve Behrâm bûrî dest bezleri çıkdı kim her biri birer hayâl-i makrameler idi. Ve bir serlevhalı sandûka-i kebîri dörd zeber-dest âdem meydân-ı muhabbete getirüp Beyt:

Hüsnün esbâbını hıfz etmeğe ey gevher-i nâb

Oldular dîdelerim iki kapaklı dollâb

Mazmûn-ı füsûnu üzre mezkûr sandûkanın kapağın küşâde edince niçe buhûr-ı tayyibe ile esbâb-ı hüsnü hıfz etmişler kim cümle girân-bahâ çartâb işleme cevâhirli şîb hil‘atler ve niçe yüz aded Keşmîrî ve elvân şallar çıkdı kim her biri birer hâtemden geçer Hâtem-i Tayî gibi sahiyyü'l-vücûd kimesnelere lâyık şal-ı Keşmîrîler idi.

Ve yedi yük kutnî-i Gücürât ve zencîrbâf ve zerbâf ve zâğî ve mellâyî ve katîfe-i Keşânî ve harîr-i Lahîcânî ve kutnî-i Yezdî ve niçe bunun emsâli gûnâ-gûn yedi yük akmişe-i fâhireler meydân-ı muhabbete gelince hemân yedi nefer yeniçeriyân-ı Van meydâna çıkup feryâd [u] figân etdiler.

Hemân içlerinden bir mütekellimcesi ileri gelüp eydür: "Devletli vezir! Mukaddemâ mâh-ı Şa‘bân'da {kal‘a-i Van'da} sultânımın huzûrunda feryâd edüp hân bizim yedi yükümüz bâc almak bahânesiyle alup bizden âdem katl eyleyüp niçe âdemlerimiz dahi mecrûh eyledi, dediğimiz hâlâ yüklerimiz budur" dediklerinde paşa ahâlî-i vilâyet-i bî-garaz mu‘temed âdemlerinden ve gümrük huddâmlarından su‘âl etdikde "Belî **[279a]** devletli vezîr, bu yedi aded yükleri hân bâc nâmıyla alup der-hazîne etmişdi. Lâkin bunlar da bâc vermeğe ta‘ahhüd etmişdi ve anınçün gavga olmuşdu ve bâc vermeyüp hamısı sultânıma gitmişdi" deyü şehâdet etdiklerinde "Tiz kânûn üzre bâcların alın" deyü yedi aded yükü ashâblarına cümle redd eyleyüp adâlet etdi ve yetmiş aded dahi dibâ vü zerbâf u sereng ve hârâ vü dârâyî ve valâ-yı gûnâ-gûn kalemkârî Hindî serâperdeler ve gayrı perde-i zenbûrîler ve zerdûz müzehheb işleme maksala çıkdı. Ve yedi aded sandûkalar içre cümle yetmiş tahta semmûr kürk ve on altı aded elvân çukalara kaplı semmûr kürkler ve yigirmi aded zincab kürk, sof elvânlara kaplı ve elli aded vaşak kürkler gûnâ-gûn Londeriye çukalara kaplı ve on bir aded kakum beyâz kürkler rengâreng soflara kaplı ve iki yüzden ziyâde Acem Keyunî kürkleri kapsız ve paşa Âsitâne'den gelüp şehr-i Bitlîs'de hâna müsâfir oldukda hâna giydirdiği beyâz semmûr kürkü bin guruşa Van yeniçeri ağası tarafından aldılar. Bu fürûht olunan eşyâlardan mâ‘adâ kırk yük kâmil sandıklar içre hanım sultâna ve yeni hânın haremine ve sâ’ir âzâdlı cevârîlere mute‘allık olan esbâblarına aslâ ve kat‘â vaz‘-ı yed olunmayup cümle guzâtın huzûrlarında anın izniyle kırk yük esbâb hanım sultânın Amber Ağasına teslîm olunup hareme götürdüler.

El-hâsıl bu muhallefât-ı kesîre niçe fürûht olundu ve her biri ne bahâ edüp ne kadar mâl tahsîl olunduğun hazîne defterdârı gibi ferâden ferâdâ defter eylesek bir mücelled kitâb-ı muhallefât evsâfı olup seyâhatimize mâni‘ olup ancak deryâda katre ve güneşde zerre mikdârı tahrîr etdik. Bunlardan mâ‘adâların hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir kim bî-nihâye esvâb-ı pâdişâhâne ve emti‘a-i Hüsrevânelerin hadd ü hasrı yok idi.

Netîce-i itmâm-ı mezâd-ı avâ’id-i kavâ’id-i Melek Paşa-yı âlî-nijâd

Mezkûr mezâd-ı sultânî dörd günde itmâm bulup tahsîl olunan mâldan Van kulunun iki yüz kise harâcları hâsıl olup paşa cemî‘i kulların huzûrunda iki yüz kise ağalarına teslîm edüp huccet-i şer‘iyyeye kayd olunup paşa ve hân-ı cedîd ellerine huccet-i şer‘-i mübîn aldılar ve Van kulları paşaya elli kise ücret-i kadem verdiler ve hândan intikâm almış oldular ve Malazgird Beği Mehemmed Beğ'in kırk bin aded gâret olunan koyunları içün mâbeyne muslıhîn girüp yetmiş kise mâl verilüp paşa ve hân-ı cedîd ellerine huccet-i şer‘iyye aldı ve Mehemmed Beğ paşaya yigirmi kise hizmet eyleyüp yer öpüp eydür "Efendim, kırk bin koyun içün bir akçe almasam hâtırım hoş idi.

Hele dünyâ gözüyle hândan intikâmım aldım ammâ neyleyim, ardı sıra gidüp bulamadım. Olmaya illâ hayr" deyü {Malazgirdli Mehemmed Beğ} elli kise mâl ile mukaddemâ paşanın hân ganîmesinden getürüp verdiği otağına gitdi. Mâ‘adâ bevâkî mâlları paşadan bir ferd-i âferîde su’âl etmeyüp ve mezâd-ı sultânîde kendinin artırup aldığı zî-kıymet hil‘at-i fâhireleri ve akmişe-i vâfireleri ve her kimyâb makûlesi zî-kıymet bahâların kimesne su’âl etmeyüp kendü ağavâtlarının mezâd-ı sultânîde aldıkları eşyâları bahâları hod ulâ bi't-tarîk ağalardan ve mu‘tebereden aslâ su’âl olunmadı. Hemân Hak berekât-ı Halîl vere.

Ve hân-ı cedîd Ziyâeddîn Hân şehr-i Bitlîs'in ahâlîlerine âdet-i kadîmeleri üzre kudümiyye üç yüz kise mâl cem‘ edüp paşaya kâmil yüz kise hizmet edüp beşer tula at ve on katar-ı katır ve on zırh ve on gulâm ve beş aded pâkîze duhter-i gül-endâm ve bir otak-ı nakş-ı bukalemûn-ı benâm ve elli şemmâme amber-i hâm verdi ve yeni hân sa‘âdetlü pâdişâha tecdîd-i berât içün yüz kise mâl vermeğe ta‘ahhüd edüp bâlâda tahrîr olunan üç kıt‘a sandûkaları tekrâr açup cemî‘i cevâhirlerin kırat-be-kırat tahrîr edüp paşaya Allah emâneti verilüp paşa dahi Van kullarına teslîm edüp Van kal‘ası hazînesinde hıfz olundu ve sa‘âdetlü pâdişâhın tecdîd-i hükûmet berâtı masrafına ve Âsitâne'de sadrıa‘zama dahi elli kise vermeğe hân ta‘ahhüd edüp üzerine Mataracı Deye Mehemmed Ağa me’mûr oldu.

Ammâ bu şehr-i Bitlîs'e ne kadar hasâre olup ve ne kadar mâl u menâl yağma ve alan oldu kim ordu-yı İslâm içre niçe bin dağî vü zağî Ekrâd çadırları içre ol musanna‘ zî-kıymet harîr-i Isfahânî ve harîr-i Mısrî ve Uşşâkî halıçalarının pâdişâha lâyıkların Kürd köye pâre pâre edüp haymeleri içre ve tîn-ı türâb-ı rimâl üzre döşeyüp rüsvây-ı harâb etmişlerdir. Ammâ niçe yüz mûğ-peçe ve Ya‘kûbî niçe gulâmları İslâm ile müşerref etmişler, ammâ niçe mâl-ı Kârûn şehir içre kavm-i Ekrâd alup dağlara gitmişlerdi.

Netîce-i kelâm **[280a]** şehr-i Bitlîs'e olan hasâre ve hâna olan elem-i kesâre ve askerine olan kırkın-ı kazâ-yı şerâre dedesi Ziyâeddîn ve Şeref Hân zamânında olmamışdır. Ve bu kadar rüsvâ-yı âmlık ve bu kadar bed-kâmlık Selîm Hân-ı Evvel asrında Çıldır gazâsına sene 920 târîhinde Şâh İsmâ‘îl'e olmamışdır kim Taclı Hanım nâm menkûha dest-i Âl-i Osmân'a girmişdi. Ammâ bu Hân'ın musîbet-i âlâm-ı şedâ’idi İsmâ‘îl Şâh'dan eşedd olmuşdu, *ve's-selâm*.

Hikmet-i Hudâ Hân'ın akîbince ikinci def‘a me’mûr olan Ercîş ve Âdilcevâz ve Muş beğler ta‘yîn olunmuşdu. Anlar ordu-yı İslâma gelüp hândan nâm u nişân bulamayup ancak dağlarda Malazgird beği Mehemmed Beğ'in nişânı eniyle yigirmi bin altmış koyun bulmuşlardı.

Mehemmed Beğ'e haber olup geldikde yigirmi {bin} koyunu kendüye teklîf olundukda "Hâşâ almam koca vezîr! Ben bu koyunlar içün demin yetmiş kise almışım. Bu yigirmi bin koyun benden sana helâl-i hoş olsun." deyüp Paşa, Mehemmed Beğ'e yine bir hil‘at verüp ol sâ‘at koyunları vekîl-harca teslîm edüp Haleb'e gönderüp anda fürûht olunup koyunların bahâsına cümle yıllık çuka ve atlas gelüp {paşa} askerine yıllık verilmesin fermân etdi.

Ve yine Ercîş beğine ve Âdilcevâz ve Muş beğlerine "Berhurdâr olun, ammâ hân-ı âsîyi bulmak gerek idiniz." dedikde "Vallahi sultânım yedi gün yedi gicedir kim ne Mudiki dağı koyduk ve ne Atak sancağı kûhların kodum ve ne Tercil ü Kulp u Mihranî dağların koduk. Nâm [u] nişânından bir haber

alamadık. Ammâ mâllarıyla kal‘adan firâr eden hân askerinden iki yüz âdem bulup kayalar içre bir azîm ceng etdik. İşte yüz kadar kazâ vü kadere uğramış kelle ve yüz kadar dahi diri âdemler getirdik." deyince Paşa-yı müdebbir "Cellâd!" deyüp yüz aded âdemleri meydân-ı Kerbelâ'ya çökerüp cellâdlar hâzır oldukda paşa namâza durdu. İki rek‘at namâz kılınca serâperde önüne asker cem‘ olup paşa namâzı edâ edüp eline asâsın alup iskemle üzre oturup "Başlaya cellâdlar!" dedikde Van ağaları paşanın ayağına düşüp {ricâ etdiler. Âhir Paşa-yı sâhib-i merhamet ricâların kabûl edüp} her ağaya birer ikişer âdem bâğışlayup "Ammâ bunlar benim âzâdlılarımdır. Elbette bunları birer çerâğ edersüz!" deyü tenbîh u te’kîd edüp cümle ağalar "Cân baş üzre!" deyüp âzâdlıların çadırlarına götürüp çerâğ etmede.

Beri tarafda bu âdemler ile kelleleri getiren beğlere üç hil‘at-i fâhire ve başlarına birer taşlı çelengler geçirüp hayr du‘â etdi. Ve yüz aded kelle getiren fetâlara birer çeleng ihsân eyledi.

Hemân bu mahalde hakîr eyitdim: "Yâ sultânım, meteris cengi günü bu hakîri Mahmûdî beğine gönderdiğiniz gün sultânıma imdâd isteme feryâdına geldiğimde Salman-ı la‘înin başın getirdiğimde bizim kellemiz ol ân araya gideyazdı. Şimdi bu ân ol kellemizin kanı bahâsı ricâ olunur." dediğimde hemân Paşa-yı kadir-şinâs bahâne eri idi. "Tîz Evliyâm bu gazâda bulunup Feth-i şerîfleri tilâvet edüp vâkı‘larımız hayr ile ta‘bîr edüp meterislere gidüp iş içinde kalup hakkâ ki Salman-ı la‘înin başın getirdi" deyü eynime bir hil‘at-i zerdûz ve yüz aded guruş-ı Balyoz verüp mübârek eliyle başıma bir çeleng sokup el açup hayr du‘â edüp beyne'l-akrân bu abd-i kemteri mümtâz-ı a‘yân etdi. *Hâzâ min fazlı Rabbî*.

Bu mahalde paşa efendimiz Diyârbekir vâlîsinden gelen Ramazân Ağa'ya üç kise harcırâh ve Firârî Mustafâ Paşa'ya bir mücevher hançer ve bir memlûk-i siyâh mektûblar ile Diyârbekir'e yolladı.

Ba‘dehû sene 1065 mâh-ı Ramazân-ı şerîfinin (---) gün şehr-i Bitlîs kurbünden kalkup deryâ-misâl asker ile avdet edüp yurd değişdirüp Rahova nâm mahalde menzil-i Hüsrev Paşa Hânı'nda meks olundu. Zîrâ ol mahalde âdem kanı râyihasından ve ordu kavminin muzahrafâtları müte‘affininden hareket olundu. Ve Ekrâd-ı haşerât şehirden ba‘îd olması ma‘kûl görülüp hicret olundu. Ve Ziyâeddîn Hân'ın devleti nizâm [u] intizâm bulmasiyçün bu mahalde bir gün tekâ‘üd fermân olunup Erzurûm eyâletinden imdâda gelen (---) aded sancak beğlerine birer hil‘at-i fâhireler ile izin verilüp serdârlarına bir hil‘at ve üç kise ve bir çeleng ve bir at-ı eşheb-i peleng ihsân olunup Erzurûm vâlîsine dahi bir mücevher hançer ve bir murassa‘ gaddâre gönderüp mektûblar verdi. Ammâ beri tarafda mahpus olan Kürdistân beğlerini kayd [u] bend ile zabt [u] rabt edüp Hân-ı cedîd ricâsıyla Şirvân beğinin otuz kisesin alup "Bir dahi Âl-i Osmân vüzerâlarının emrine inkıyâd eyle. Başın keserim ammâ hele hân oğlumun hâtırıyçün âzâd etdim" deyü hil‘at **[280b]** giyüp dest bûs ederken Paşa, beğin kellesine eyle bir muşt-ı Âsafî urdu kim zemîni dahi iki kerre bûs edüp fakîr beğ başı yere düşdü zanneyleyüp iki kerre başın yoklayup perîşân-ı hâtır olduğundan otak kapusun gâ’ib edüp ağaları içine gitmek ister, andan taşra çıkup ol ân nefîrlerin çalmadan kalkup Şirvân'a doğru gitdi.

Andan paşa cümle mîr-i mîrânlar ile cemî‘i kibâr u a‘yânlar ile hânların teferrücgâhlarına ve saydgâhlarına ve çiftlikler ve şikârgâhlarına ve şehir etrâfında olan niçe hâmûn-ı telâli ve vâdî-i cibâli seyr ederek hânın zağanos ve bâzları ile turna ve kazları sayd ederek ve tola ve tarraş ve zağarlar ile atmaca ve karagözler ile keklik ve bıldırcınlar şikâr ederek ve Urfa Göçüğü ve Muş

ovası cücüğü seri‘u's-seyr cerî yetken yeken tazı-yi kelb-i mu‘allemler ile hargûş-ı sahrâyî ve gûsfend-i yabanî ve sığın u karaca ve tablalı gazâlları sayd [u] şikâr edüp köşe köşe ziyâfetler olup hedâyâ-yı firâvânlar gelüp yine otağa gelinüp cümle mîr-i mîrânlara ve Van a‘yânlarına Paşa-yı bâ-vakâr kapucubaşılarıyla birer av şikârı gönderüp anlar da her varan ağalara birer küheylân at ve niçe elvân bârçe-i Gücürât verüp paşaya dahi birer hedâyâ gelmesi mukarrer idi. Ve her gün ale's-sabâh hanım tarafından yüz sahan futûr ta‘âmı ve hân tarafından iki yüz sahan öyle ta‘âmı gelmesi mukarrer idi.

Bu minvâl üzre yeni hândan sa‘âdetlü pâdişâh içün yüz kise kalemiyye-i tecdîd-i hükûmet ve yüz kise dahi vezîria‘zama vesâ’ir erbâb-ı hizmet avâ’id-i fevâ’idleri cem‘ olup Paşa sa‘âdetlü pâdişâha telhîs edüp yigirmi aded ulaklar ile iki yüz kiselik altunları Der-i devlete gönderüp anlar Âsitâne-i sa‘âdet tarafına gitmede. Ertesi gün paşa alây-ı azîm ile şehr-i Bitlîs içre Şeref Hân Câmi‘inde salât-ı cum‘ayı edâ edüp ba‘de's-salât cümle kibâr [u] sığâr ile vedâlaşup ahâlî-i Bitlîs'e [64] nassı üzre sadakât-ı bî-pâyân verüp hamd ü senâ-yı firâvân ederek esb-i sabâ-sür‘atine süvâr olup şehr içre selâma muntazır olanlara selâm verüp iki tarafına mataracıbaşı ve şâtırbaşı altun bezl ederek alây-ı azîm ile otağına geldi. Ertesi ale's-sabâh [65] hadîs-i şerîfi mazmûnu üzre tuğlar gidüp ale'l-akîb kendüleri de sa‘âdetle sene 1065 Ramazânının yigirmi dokuzuncu gün,

Van'a revâne olduğumuz menâzilleri ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Hân-ı cedîd ile Paşa atbaşı berâber alây-ı azîm ile,

{Menzil-i Taht-ı Van'a} gelüp paşa serâperdesinde meks edince Hân vedâ‘ mahallinde paşanın ayağına mübârek başın sürüp Hizân beğin ricâ etdikde paşanın cânına minnet olup ricâsı hayyiz-i kabûlde olıcak hemân ol mahalde Paşa'nın hazînesine on üç bin altun ve yigirmi zırh ve bir kantar gümüş teslîm edüp bir hil‘at ile Hizân beğin âzâd edüp hâna teslîm eyledi. Ve hân Karkar beğin dahi ricâ etdikde paşa, hânı âzâr edüp "İnşâallah şimdi Van'a vardıkda dîvân edüp ol dîvân-ı pâdişâhîde kellelerin galtân ederim ki bir beğe dahi ibret olup Van vâlîlerinin fermânına mutî‘ [u] münkâd olup dernek-i pâdişâhîde hâzır olalar. Van hükûmetinde bir hoşça basîret üzre ol!" deyü hân-ı cedîde bir iş boş kesüp hân zemîn bûs edüp paşa ile vedâlaşup Bitlîs'e revâne oldu. Ertesi paşa ale's-sabâh Taht-ı Van'dan kalkup Van deryâsının cenûb tarafı kenârıyla Kuskunkıran nâm yola azîmet olunup ibtidâ dağlara piyâde Hakkarî Celüvîlerin ve sekban u sarıcaların döküp hâzır-bâş olarak Van askerinin piyâdeleri gülbâng-ı Muhammedî getirerek îd-i şerîfin evvelki günü ol sengistân içre leb-i deryâ ile 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Güzeldere: Şirvân ve Hizân dağlarından cem‘ olur bir âb-ı zülâldir kim bu mahalde bahr-i Van'a mahlût olur, ammâ fi's-sayfi ve'ş-şitâ geçit verir bir nehirdir ve kendi hân hâkinde üç yüz hâneli Ekrâd u Ermenî köyüdür. Ağası Güzeldereli Muslı Ağa iki bin güzîde Rujikî askeriyle gelüp ol gice ordu-yı İslâm'ın etrâflarında keşik beklediler. Andan Güzeldere'yi kimi at ile kimi cisrden topları dahi geçirüp bu kerre Van deryâsı kenârıyla cânib-i şarka *el-iyâzü billah* sengistân u çengelistân içre giderken hândan yaya bir çaşıt kâğız ile gelüp "Benim efendim! **[281a]** Gâfil me-bâş, hapsinizde olan beğleri bir hoş zabt edüp yollarda çarha ve pusu edüp karavullar ile gitmeden hâlî olmasın." deyü haber geldikde gelen âdeme on altun verüp paşa-yı müdebbir

mahpusları atlar üzre kayd ü bend edüp cemî‘i piyâdelerimizi dağlara döküp giderek 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Surp: Van deryâsı kenârından ba‘îd Van hâkinde iki yüz hâneli ma‘mûr Ermenî köyüdür. Bir deyr-i kadîm vengi vardır. Papasları paşaya hedâyâ getirüp çümle asker-i İslâm dağlara ve taşlara konup paşa bir çemenzâr öz içinde cümle Vanlı ile meks etdiler. Beğleri ol gice kayd ü bend edüp cümle kûh-ı Kuskunkıranlara karavullar kodular. Andan ale's-seher yine tuğlar ile,

.....*(7 satır boş)*.....

Evsâf-ı cezîre-i kal‘a-i Ahdim-var

İbtidâ bu cezîreyi binâ eden Hazret-i Dâvûd asrında Van'ı binâ eden Melik Câlût Hazret-i Dâvûd'dan halâs içün bu cezîrede bir deyr binâ etmişdir kim cemî‘i millet-i Mesîhiyye içre mu‘teber bir deyr-i ebterdir. Ammâ bu cezîre Van deryâsı içre şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olup eflâke ser çekmiş cebel-i âlîdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi yedi mil ihâta eder. Ancak cânib-i cenûba zirve-i a‘lâsında olan deyri ve bâtıl hâneleri nümâyândır.

Ve sebeb-i tesmiyyesi oldur kim kaçan Hazret-i Risâlet-penâha kırk yaşında Mekke-i Mükerreme içre nübüvvet gelüp ibtidâ İslâm ile müşerref olan Hazret-i Ebâbekri's-Sıddîk'dır kim ibtidâ Hazret-i Risâlet anları diyâr-ı Ermenîstân-ı Enûşirvân vilâyetlerinde kal‘a-i Van'a gönderüp mezkûr Câlût'un deyrinde olan papası İslâm ile müşerref eder. Bu cezîrede olan papaslar harâcı kabûl edüp Hazret-i Ebâbekir'in akîbince Mekke'ye gidüp Hazret-i Osmân'ın hattıyla Hazret-i Risâlet-penâh'dan ahd-i emân kâğızın alup ümmetlerinde hıfz u emânda olalar. Mürûr-ı eyyâm ile sene 955 târîhinde Süleymân Hân kal‘a-i Van'ı feth edüp bu kal‘a içinden ruhbânlar azîm toplar atup şâdumânlar ederler.

Ba‘dehû Süleymân Hân'a cevâhirli kutu içre ahd-i emân-ı Resûlullah'ı gösterdiklerinde Sultân Süleymân yüzüne gözüne sürüp "Bunların destinde ahd-i emân-ı Resûlullah var imiş." deyü bir mu‘âfnâme-i hatt-ı şerîf {verüp} kal‘a-i ahdim-var buyururlar. Anınçün hâlâ ana Ahdim-var kal‘ası derler, ammâ kavm-i Ekrâd Ahtimâr derler.

Cümle papasları paşaya hedâyâlarıyla ve ahidnâme-i Resûl-i mübîn ile gelüp paşa hatt-ı Hazret-i Osmân ve mühr-i Nübüvvet-i Resûlullah'ı yüzünü sürüp hamd-i Hudâ bizler de bu âsî yüzümüze küstâhlık edüp muhabbaten sürdük ve paşa ellerinde olan Âzerbaycân şâhlarının ve Âl-i Osmân pâdişâhlarının hatt-ı şerîflerine nazar edüp paşa da anların mûcebince bir beyâz buyurdı ver[di] ve hedâyâları kabûl olundukda paşaya "Safâ geldiniz." deyü kal‘alarından yedi aded şâhî toplar atup cümle papaslar kayıklara binüp giderken hakîr dahi yedi aded huddâmımla bile kayıklarına süvâr olup varup temâşâ etdik. Yedi yüz adım cirminde bir Şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cânib-i garba bir bâb-ı sağîri var. Derûn-ı kal‘ada mezkûr deyr-i kadîmdir.

Ammâ Revân yanında olan üç kenîse ve Nahşevân yanında yedi kenîse ve Kudüs-i şerîfde Kamâme kenîseleri bunun yanında ne şeydir. Eğer bu deyrin binâsı ve hücreler ü âvîzelerin ve imâret ü tarz-ı tavrın tahrîr etsek bir tomar-ı dırâz olur.

İki yüzden mütecâviz ruhbân ve kıssîsleri var kim riyâzat-ı perhîz ile siyâh alıfı kopmuş bakla yemeden kadîd-i mahz olmuşlar, ammâ mahbûb marâlî ve gazâlî mûğ-peçe gulâmları var kim **[281b]** her hizmete cân baş ile müsta'cellerdir. Ve bu cezîre-i teferrüce gelenlere ol kadar i'zâz u ikrâm ederler kim ni'metlerinde kuş südü ve kutr-ı nebât bulunur. Ve dîbâ vü şîb ü zerbâf câme-i hâbları vardır kim her müsâfirîne hizmet ederler. Ve kal'alarının cümle altı mağaralardır ve me'kûlât u meşrûbâtlarıyla mâl-â-mâldir. Ve ahâlîsi cümle küffâr-ı dûzah-karârdır. Anda Müslümân bir ân karâr idemez, hemân temâşâ edüp giderler. Terk-i dünyâ şeklinde üç yüz mikdârı terzi kâfirleri vardır. Cümle kâfiristândan nezerâtlar gelüp anınla geçinirler ve cümle suları sarnıçlardır.

.....(2 satır boş).....

Andan yine kayık ile beri tarafa geçüp (---) (---) (---) (---) (---) bu cezîrenin cânib-i garbîsinde beş mil mikdârı ba'îd,

Cezîre-i Akkirpi: Bunda kal'a yokdur, ammâ Gevaşlıların keçileri çokdur. Andan,

.....(2 satır boş).....

Andan paşa ile yine cânib-i şarka leb-i deryâ ile giderken sol tarafı Van deryâsı, kim bir halîc-i sağîre gibi nümâyândır, ol kayaların altlarına serâpâ Van deryâsı girüp mezkûr kûhların altları cümle boşdur. Sağ tarafımız ise evc-i âsumâne çıkmış Kepân kayası nâm bir kûh-ı benâmdır kim seng-i hârâsı çakmak taşı gibi âteş verir. Bu diyârda sarp yollar ve bellere kepân derler. Rûm u Arab u Acem'de Van deryâsı kenârında Kuskunkıran yolunda Hakkarî dağlarında kepân meşhûr-ı cihândır. Bir âdem yukaru kayalardan bir taş yuvarlasa bin âdemi helâk eder. Aşağısı çâh-ı derk-i esfel-i gayyâ deryâdır. Yukarusu yalçın kayadır. *Allahümme âfinâ.*

Hatta Cenâbî Ahmed Paşa nâm bir vezîr-i hümâm deryâdan tarafa kârgîr binâ ile bir korkuluk sedd idem ve dağdan tarafa kûhkenlere kesdirüp şâhrâh-ı vâsi' idem deyü himmet etmişken Kızılbaş vilâyetimize âsân vech ile gelmeğe yol olur, deyü mâni' olmuşlar. Lafzen eyle demişler ammâ ma'nen Osmânlı'dan kendi diyârların halâs içün eyle demişler. Bu mahalde,

Sergüzeşt-i azîm Çomar Bölükbaşı (---) (---)

Sene 1055 târîhinde, niçe kapuya intisâb etmiş Çomar Bölükbaşı nâm bir nâmerd-i benâm er kimesne idi. Hatta o illerde Melek Ahmed Paşa efendimizin Diyârbekir'de Sincâr'da bölükbaşısı idi. Bizden ayrılup Üsküdar'da sene 1058 târîhinde Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu ile bu Çomar Bölükbaşı bile gelüp Sadrıa'zam Murâd Paşa ile ve Çarıkçı Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu ve Çomar Bölükbaşı ceng-i azîm edüp hikmet-i Hudâ yedi sâ'atden sonra Gürcî Nebî bozulup bu Çomar Bölükbaşı dahi firâr eder. Hakîr dahi bu Üsküdar cenginde mevcûd bulunup Murâd Paşa'dan ulak emîrleri alup Şâm-ı şerîfde Murtezâ Paşa'ya giderken Adana kurbünde Çakıt Hânı nâm mahalde bir orman içre bu Çomar'a râst gelüp harâmî zannetdim. Belî yine harâmîliğe inmişdi, ammâ hamd-i Hudâ hakîre âşinâ çıkup "Hay kapu yoldaşım ve karındaşım cânım." deyü öpüşüp kocuşup hâl u hâtır sorup Üsküdar'da Murâd Paşa ile ceng edüp firâr etdiklerin bir bir takrîr

etdikden sonra "Gel birâder seni Şâm'da Murtezâ Paşa'ya götüreyim." dedikde cânına minnet bilüp âheste âheste kat‘-ı menâzil ederek Şâm'a vardıkda bu Çomar Bölükbaşıı[yı] Murtezâ Paşa'ya intisâb etdirüp Sıfet'e giderken Dürzî seferinde bile olup Nakura boğazında hayli yüz aklığı eyleyüp Şâm'a gelirken Şâm'ı İpşir Paşa'ya verdiler ve Murtezâ Paşa'ya eyâlet-i Sivas'ı verüp Sivas'a vardığımızda Murtezâ Paşa bu Çomar Bölükbaşı'ya bayrağıyla Niksar şehri subaşılığın verdi. Altı ay mutasarrıf olup üzerinden subaşılığı, Tabanıyassılı Merzivân'da sâkin Dilâver Ağa alup muhâsebe içün Dilâver Ağa Çomar Bölükbaşı'yı haps edüp cümle mâlın alup Çomar'ın ancak üç atı kaldı.

Âhir Çomar hapisden halâs olup cümle yüz aded yiğidiyle Merzivân'da kendüyi haps edüp mâlın alan Dilâver Ağa'nın **[282a]** çiftliğin basup elli mikdârı küheylân atların alup bu kadar gâret ü hasâret edüp çiftliği âteşe verüp bu kadar mâl ü menâl ile doğru Van'da Şemsî Paşa oğlu Mehemmed Emîn Paşa, Melek Ahmed Paşalı olmağile ana varup yine bayrak açar. Mehemmed Emîn Paşa Van'da Hakkarî'yle ve Hoşâb Hâkimi Mahmûdî Süleymân Beğ ile hasm olup bu Çomar'ı serdâr edüp kâh Hakkarî ve kâh Mahmûdî köylerin nehb ü gâret etdirüp bay [u] muğtenim yine Van'a gelirdi. Niçe kerre böyle Hakkarî'den intikâm alup baş u dil ü mâl alurdu. Âhir Vanlılar bu Çomar'ın fetâlığından hazz edüp Çomar'a dirlik etdiler.

Âhir sene 1056 târîhinde efendimiz Melek Ahmed Paşa vezîria‘zam iken Van'da Mehemmed Emîn Paşa âsî olup (---) gün ceng-i azîm edüp yukaru kal‘adan yeniçeriler aşağı kal‘aya balyemez toplar ura ura aşağı kal‘ada Hüseyin Ağa sarâyı ve Paşa sarâyının niçe yerlerin harâb u yebâb etdiklerinde Diyârbekir Vâlîsi Haydar Ağazâde cümle eyâlet-i Diyârbekir askeriyle ve Van eyâleti askeriyle Van'ın imdâdına gelince Mehemmed Emîn Paşa kal‘adan kemend ile inüp taşrada hâzır olan atlarına binüp Van'dan dokuz günde Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp dahl düşdükde defter-i cerâyimine afv kalemi çekilüp Rûmeli'nde Köstendil sancağı ihsân olunup Girit'e gitmeğe me’mûr oldu. Beri tarafda Çomar Bölükbaşı başında âteşler yanup "Emîn Paşa'dan sonra Van'da durmak bana harâmdır." deyü doğru Bitlîs Hânı'na kaçar. Hânın bir mükellef ağası olup safâsında iken Van kulu Çomar'ı muhabbeten Van'a isterler.

{Çomar Bölükbaşı'nın Kepân'da kapanup ceng-i azîm etdiğinin netîcesin beyân eder}

Çomar dahi elli aded yiğidiyle Kuskunkıran yolundan Van'a gelirken meğer Hakkarî hânının beş altı yüz nefer âdemleri Çomar Bölükbaşı'yı bu Kepân nâm kapânda gözedirlermiş. Derhâl Hakkarîli Çomar'ın ol kepânda ardın önün çevirüp çıt-a-çıt cenge başlarlar. Hemân Çomar yarar atından piyâde olup "Koma kurdum!" deyü Hakkar'lıdan tarfetü'l-ayn içre yetmiş âdem düşürür. "Bre koma hay!" deyüp ceng kızışup kâmil beş sâ‘at germâ-germ ceng-âşûb ederler. Ammâ Çomar'ın elli yigitden yigirmisi kırılup otuz âdemle kalır. Yine böyle iken yüz nefer-i Hakkar'ı kırarlar, ammâ Hakkarî şehirlerinden Vastân kal‘ası karîb olmağile Hakkarî'ye iki bin yarar tüfeng-endâz imdâd gelir. Ammâ Çomar'a imdâd nereden gelir? Âhir çomar köpek gibi kudurup hırran fahran köpek cengi ederek görse ki cümle yiğitleri kırıldı, kendüsi de altı sâ‘at cengde âteş deryâsında bî-mecâl kalup bir gulâmıyla atının yanına varup atının iki gözlerin bûs edüp "Bismillah ey dağlı doru! deyüp süvâr oldukda dal-tîğ-i âteş-tâb olup bu kadar Hakkarî âteşinin üstüne at koyup niçe Hakkarîleri yalnız at üzre kırar ammâ görse kim o dar Kepân boğazında üç binden mütecâviz âdemler kendüyi çevirmişler.

Bir tarafdan kendüye bir halâs bulup rehâ bulacak bir yer yok. Ammâ deryâya nâzır kayalar üzre âdemsiz yer çok. İki Süleymâniyye minâresi kaddi yalçın kayalar ve aşağısı deryâ-yı Van'dır. Hemân bir kerre "Yâ Allah, sana sığındım" deyüp dolu dizgin ata ökçe edüp bu halkdan kendüye kurşum bârân-ı ni‘met gibi yağarken mezkûr kayanın başından yüğrük gelmiş atıyla kendüyi Çomar gözünü yumar ve deryâya atar.

Hudâ âlimdir yine ol cengde olan Hakkarî kavmi Çomar kendüyi atdığı kaya başında nakl etdiler kim "Sultânım anı gördük, Çomar bu kayadan ‘Yâ Allah!’ deyüp uçardı, ammâ kendüyi hevâdan yere niçe uçursa Çomar'ın atı ayakları yine kel-evvel seğirdir gibi yumulmuş ve Çomar üstünde ata sarılup büzülmüş. Bu hâl üzre uçduğun gördük. Âhir pâre pâre oldu atıyla" deyü mukayyed olmayup herkes cür’etine tahsîn etmeğe başladık.

Niçe kimesneler de bir iki sâ‘at yerden kayaları dolaşup "Varalım leşinde kemerinden kılıcı ve tüfengi ve gayrı bisâtından bir kelepirin alırdık." derlerken birkaç âdem gelüp "Bre koman, Çomar işte atıyla deryâ içre yüzüp karşu Van denizi kenârına gidiyor." dediklerinde anı gördük. Atının sağ tarafına asılmış atından ayrılmayup atıyla yüze yüze karşu tarafa bî-bâk gidiyor.

Niçe merd yigit kim "Bre ümmet-i Muhammed! Bu Çomar bu kadar zamân bizim Hakkarî ocağından bu kadar mâl-ı ganâ’imler ile bu kadar kelleler almışdı. Şimdi kezâlik iki yüz kadar âdemimiz kırmışdı. Ve şimdi böyle karşu tarafa gidüp **[282b]** halâs ola? Yarınki gün "Hakkarî Hâkimi Yezdenşîr Hân'ımıza ne cevâb verelim?", dedik. Niçemiz de, "Eyle yarar yiğidin yoluna cân u baş fedâ olsun. Şimdi burada bu kadar âdem kırup atıyla deryâya cân atdı. Gör deryâda balık gibi yüzüp gider, Allah işin onara, diyenin haddi pâyânı yok idi." deyü nakl etdiler.

Ve niçe yüz âdemler atlarıyla ve piyâdeleriyle Çomar'ın kendüyi deryâya atduğu yerden deryânın karşu tarafına üç sâ‘atde dolaşup Çomar'ın önün almağa at bırağırlar. Zîrâ Çomar kendüyi deryâya atduğu yer ile karşuda çıkacağı yere varınca üç sâ‘atde ancak dolaşılır Vastân kal‘ası boğazıdır kim ol boğaz kurbünde Hoşaf nehri deryâya karışır. Cümle Hakkarî askerleri Çomar'ı karşılamağa gitmede, ammâ hikmet-i Hudâ Çomar-ı yarar karşu tarafa yüz bin renc [ü] anâ çekerek at bürâderiyle çıkar. Ammâ bi-emri Hudâ bir bataklı ve çataklı kenâra çıkar, kendi yorgun ve atı durgun. Atdan inüp kâh atı kaldırır kendi batar ve kendi çıkar atı batar. Âhir çizmesi ve çakşırı bırağup pâbürehne atıyla bir sâ‘at kâmil ol bataklıkdan çıkmağa çalışırken Hakkarî'nin yüğrük atlılarının evvelleri gelüp yetişir. Çomar görür kim ne tüfengden ve ne de gedelecdeki yeleksiz okdan asla fâ’ide yok ve atında dahi dermân yok. Hemân bu ileri gelenlere dal satur olup yigirmi nefer Hakkarî'yi kaçırup yine kaya altından aziz atının yanına gelüp bir kerre "Yâ Hayy!" deyüp atı kaldırır. At dahi bir süheyl urup ayağı turâba basar. Hemân Çomar atına süvâr olup hasmına sunar, ammâ görse kim atta tâb u tüvân kalmamış, ammâ kazâ vü kader yine hasmları gitdikce çoğalup dörd yanından üşerler.

Çomar-ı fakîr ıslak çıplak ve şallak u mellak ve silâhdan bî-gallak neylesin, kâh atıyla ve kâh piyâde çomar cengi ederek bir kerre atına süvâr olur. Görse at beş altı yerde yaralanmış, bu kerre atda aslâ dermân kalmamış. Âhir atdan me’yûs olup hemân Çomar yine Rüstemâne piyâdece dal satûr olup cengleşerek leb-i deryâda Süren Baba nâm bir ziyârete girüp ceng ederken bir pencere deliğinden biri Çomar'a bir kurşumu alnından urunca şehîd edüp başın Hakkarî hânına getirirler. Ba‘dehû "Yigitdir" deyü başını cesedi yanına götürüp ol Süren Baba cenbinde medfûndur. Hâlâ ziyâretgâh-ı

inâsdır. Hatta Melek Ahmed Paşa efendimize ol cengde hâzır olup Çomar kılıcından kurtulanlar bu sergüzeşt-i Çomar'ı böyle nakl edüp paşa dahi ziyâret eyledi. Hâlâ eyâlet-i Van-ı Şirvân'da ve mâbeyn-i gâzîyânda Çomar'ın sergüzeşti dâstân-ı dûstândır. Hatta bir gâzî yiğit Çomar'ın kabrini kârgîr bina ile imâr edüp Çomar kendüyi deryâya atup uçduğu kayaya Çomar'ın târîhin taşa yazmışdır. Hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmışdır.

Eğer su'âl olunursa bir âdem kendüyi bir kayadan deryâya atmış ve bir kenâre çıkmış, katl etmişler. Ya bu dibâceyi tûl u dırâz medh etmeden murâd ne ola denirse {cevâb oldur kim} gerçi bir sarıca haşerâtı idi ammâ kapu yoldaşımız olup nân u nemek hakkı olduğundan dahi {değil hakku'l-insâf oldur ki} bir sâlih ü mütedeyyin ve mü'min ü muvahhid ve Şâfi'îyyü'l-mezheb Malatıyye kurbünde İzoli Kürdlerinden şehbâz u yarar u bahâdır bir er-i server-i hünerver idi. Hatta Şâm'da anın Nakura Boğazı'nda Dürzî ile bir ceng-i Alî etmişdir kim az değil bu abd-i hakîr kırk iki yıldan berü niçe cenglerde niçe bin gâzîler görmüşüm ammâ Seydî Ahmed Paşa ve Ketagaç Paşa ve bu Çomar Bölükbaşı gibi nefsinde bahâdır ü şecî' er görmedim. {Anınçün medh etdim}. *Rahmetullahi aleyh*.

Me'âl-i kelâm-ı dırâzımız işte hayr ile yâd eylemek idi, *ve's-selâm*.

.....(6 satır boş).....

Andan yine cânib-i şarka (---) sâ'atde, **[283a]**

Evsâf-ı şehr-i Hoş-âvân, ya'nî kal'a-i Vastân

Hulefâ-yı Âl-i Benî Abbâssiyân'dan el-Mu'temed Billah'ın hoş âvanâsından bir emîr-i ahûr binâ etmişdir kim ol şahsın ismiyle müsemmâ olup şehr-i Hoş-avan derlerdi. Ba'dehû yine hulefâ-yı Abbâsî'den Hâkim Cüvânmerg destine girüp ta'mîr etdikde Hakkarî'nin Şatak kal'asıyla Van kal'ası mâbeyninde olmağile nâmına Vasatan kal'ası dediler. Hâlâ Hakkarî hâkimi destinde bir yalçın püştecik üzre şekl-i murabba' kârgîr binâ bir kal'adır kim sene (---) târîhinde Cenâbî Ahmed Paşa nâm bir mîr-i mîrân-ı hümâm top-ı kûpile döğüp niçe yerinde kârgîr taş dîvârları harâbdır. Cânib-i şimâle bir kapusu var, içinde hâneleri azdır ve çârsû-yı bâzârdan bir şeyi yokdur. Ammâ dağlarında keçileri ve aşağı sahrâda bâğları çokdur. Ve kal'a kaya üzre olmağile handakı yokdur ve dâ'iren-mâdâr cirmi ma'lûmum değildir. Zîrâ meşhûr-ı âfâk kılâ'-ı azîmelerden olmamak ile adımlamadım, ammâ kal'anın şimâlî tarafında bir çemenzâr u lâle-ızâr yerde bin mikdârı hâk-i pâk ile mestûr hâne-i ma'mûrlardır. Cümle bâğ u bâğçe içindedir. Hâkim-i örfî Hakkarî hâkimi tarafındandır ve hâkim-i şer'î Van monlâsı niyâbetindedir. Bir câmi'i ve iki hânı ve bir hammâmı ve kifâyet mikdârı beş on dükkânları vardır. Gerçi bu kal'a Van hâkindedir ammâ Hakkarî tağallüben zabt etmişdir. Cenâbî Ahmed Paşa asrında Van paşası subaşılığı imiş. Ve Hakkarî hânının bu kasaba-i Vastân'da hedâyâ-yı vâfiresi geldi. Hatta hemân bir katar-ı katır yükü kaplan ve vaşak postu gelüp "Askerim edâ-yı hizmet etmişlerdir. Lûtf edüp izin viresüz!" deyü ricâ etdikde Paşa "Yabana söyler." deyü izin vermeyüp Van'a götürdü. Andan kalkup cânib-i şimâle 3 sâ'atde,

Menzil-i karye-i bâğ-ı İremezât-ı Erdemid: Van sahrâsında deryâya karîb (---) hâneli câmi' ve hân u hammâmlı bâğ u bâğçeli ve müşebbek bostânlı ravza-i cinândan nişân verir bir ma'mûr kend-i

İrem-i Erdemit olduğu Van bâğları evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Ale's-sabâh bu mahalle Van'ın cemî‘i a‘yân u eşrâfları istikbâle çıkup ale's-seher bir alây-ı azîm ile sene 1065 Şevvâl'inin dördüncü günü cemî‘i asâkir-i İslâm ile mansûr u muzaffer Van'a dâhil olurken kal‘a-i Van-ı kaviyyü'l-bünyân-ı celîlü'ş-şân top şâdumânîsinden murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içre kalup bir yaylım tüfeng-i pür-ceng atılup ale'l-akîb derûn-ı kal‘adan bir gülbâng-ı Muhammedî sadâsı istimâ‘ olup sadâ-yı Allah Allah evce peyveste olıcak Süleymân Hân'ın Kesik nâm topun bir kerre atup sahrâ-yı Van lerzân oldu. Van kal‘asına girerken kal‘a-i Van'ın dâ’iren-mâdâr burc u bârûları ve dendân-ı bedenleri niçe yüz bin sancağ u bayrağ ve tuğ u alem ve filandıra bayraklar ile zeyn olmuş ve beş bin aded kelleler nîze ve sekü ve cidâ ve hıştlar üzre ârâyiş-i nîze olup kelleler ile kal‘a ebdânların zeyn etmişler. Paşa "Bre bu kelleler nedir?" dedikde "Sultânım, hân cenginde kırdığımız kellelerdir kim kânûn-ı Van üzre getürüp böyle kelle nakılları ederiz!" dediler. Paşa hayretde kalup hakkâ çam ağacı direklerine kellelerden servler ve kulleler etmişler kim ve mine'l-acâ’ib idi.

Meğer bu Van kulu Bitlîs kulu ile kadîmî düşman imiş kim zâlimler bir nezâketle paşayı hân üzre götürüp bir intikâm almışlardır kim deryâda katre-misâl tahrîr olunmuşdur. Paşa-yı muzaffer bu hâl ile kal‘a-i Van'da sarâyına dâhil olunca kânûn-ı Âl-i Osmânî üzre Kâ’immakâm Ahmed Ağa beş bin sahan ta‘âm bir sommât-ı Muhammedî çekmişdir kim vasfında lisân kâsırdır.

Ba‘de't-ta‘âm dîvân dağılup cümle eyâlet-i Van askeri Van sahrâsında haymeleriyle Van deryâsı kenârında meks etdiklerinde mezkûr sefer imdâdına gelmeyen Kürdistân beğlerin kal‘aya urup haps etdikde bildiler kim Paşa ol beğleri katl eder deyü mâbeyne Van Yeniçeri Ağası Abdî Ağa'yı sulh etmeğe kodular. Ertesi gün mukaddemâ Paşa ile İslâmbol'dan gelen Kabakulak Kapucubaşı'ya on kise ve bir katar katır ve beş küheylân atlar ihsân edüp mektûblar ile Der-i devlet tarafına Erzurûm üzre yolladı.

Der-beyân-ı tahsîl-i mâl-ı firâvân, berâ-yı Melek Paşa-yı vâlî-i Van

Evvelâ a‘yân-ı Van'dan ol kadar bî-hisâb zî-kıymet boğça boğça esbâb-ı eskâl, akmişe-i fâhire ve kamîs-ı seâvîller geldi kim gılmân-ı hâssaların cümlesi don ve gömlekden müstağnî oldular.

Yevm-i mezbûrda paşa a‘yân-ı Van'a buyurdular kim: "Biz hân cenginde {iken} mübârek yevm-i Ramazân'ı cümle ale'l-ittifâk yemiş idik. Tiz dellâllar nidâ olunup cümle guzât-ı müslimîn ale'l-ittifâk sâ’im olsunlar ve bile ıyd-ı şerîf idelim." deyü fermân edince münâdîler nidâ edüp kal‘adan toplar atılup cümle ahâlî-i Van haberdâr olup **[283b]** sâ’im oldular. Ve üç gice cemî‘i minârelerde çerâğân olup otuz gice cemî‘i çârsû-yı bâzâr-ı Van küşâde olup kanâdîller ile çerâğân olup her gice sabâha dek cân sohbetleri olurdu. Hâlâ Van'da "Melek Ahmed Paşa Ramazânı'nda şöyle etdik ve böyle etdik." deyü Melek Paşa Ramazânı meşhûrdur. Otuzuncu gün kal‘adan toplar atılup herkes abâ-yı ıydiyyesin giyüp ancak salât-ı ıyd kılınmayup cemî‘i halk birbirlerine varup gelüp ıyd-ı Ramazân-ı Melek Paşa etdiler ve yine kânûn üzre sommâtlar olup ma‘sûm-ı ciğer-kûşeler içün çârsû-yı bâzâr tezyîn olup sûk-ı sultânîlerde beşikler ve dollâblar ve salıncak nâm bid‘atlar ile şehir müzeyyen olup üç gün ale's-seher kal‘adan toplar atılırdı. Hâlâ bu ıyd dahi "Melek Paşa ıydı." deyü

meşhûrdur.

Ezîn-cânib alây ile Van'a dâhil olduğumuzda Melek ramazanının ikinci gün bir dîvân-ı azîm olup cümle ümerâ edâ-yı hizmet etdik deyü izin taleb eylediklerinden ibtidâ Hakkarî hâkiminin kethudâsına destûr olup bir hil‘at-i fâhire ihsân olunup paşaya on kise ve on katar-ı katır pîşkeş keşîde kılup Çölümerik nâm kal‘asına şâd [u] handân gitdi. Andan Mahmûdî beği hil‘at giyüp paşaya sekiz kise ve yedi katar-ı katır ve üç tula Mahmûdî küheylân atlar verüp Hoşâb kal‘asına gitdi ve Pinyanişî beği hil‘at giyüp paşaya üç kise ve bir katar-ı katır hedâyâ verüp vedâ‘ mahallinde paşa eydür: "Beğ, yine vaktine hâzır ol! Hizmet-i pâdişâhîye gelmeyen Evliyâ Beğ üzre seferim vardır. Hâzır olun gâzîyân, bilmedim ve işitmedim demen!" dedikde cümle asâkir-i Van mesrûr u şâdkâm oldular. Ve Gâzîkıran beği ve Bârgîrî Beği ve Şeref Beğ ve Bâyezîd Beği Budak Hân Beğ ve Ercîş beği ve Âdilcevâz beği ve Muş beği birer hil‘at-i fâhire ve birer çeleng ihsân olunup anlar da paşaya üçer kise guruş ve birer katar katır kendi kânûnları üzre verüp livâlarına revâne oldular.

Ba‘dehû Van ağaları ve yeniçeri ağası ve hapisde olan Zerikî beği ve Espa‘ird beği ve Karni beği ve Kesân beği içün paşaya kırkar kise guruş ve birer katır yükü kaplan ve vaşak postları ve beşer katar-ı katırlar ve birer tula küheylân atlar verüp Paşa'dan hil‘at giyerlerken dördine de birer sille-i pehlivânî urup ağızlarından ve burunlarından kan Van'da revâne olup "Bir dahi pâdişâh vekîlinin fermânların tutun, yohsa sizi hayâsızlar kelle paça ederim. Tiz Evliyâ Beğ üzre sefere hâzır olun!" deyü bunları reddetdi ve her biri dâr-ı diyârlarına gitdi. Ertesi gün ne kendiler ve ne imdâdları gelmeyen Van beğlerinden Ağakis beği tarafından ve Ekrâd tarafından ve Benî Kutur tarafından ve Berda‘ beği tarafından ve Erecik beğindan ve Şureger'den ve Çobanlu tarafından ve Alagird tarafından ve Körladik beğinden bu merkûm dokuz aded Ekrâd beğlerinden âdemler gelüp Van a‘yânlarına daşınup her birinden beşer kise ve beşer katar-ı katır ve birer tola küheylân atlar hedâyâ gelüp gelen âdemleri hil‘atler giyüp cürümleri afv olunup ertesi gün dokuz aded beğler i‘timâd edüp paşaya birer el hedâyâlarıyla gelüp müşerref olup hil‘atler giyüp her birine yine birer sille urdu kim Çobanlu beği sadme-i pehlivânîden teker meker oldu. Meğer fakîrin fıtıkı var imiş. Şehrine varup merhûm olıcak yerini Murâd Hân'a verüp yigirmi kise dahi andan geldi. Melek Paşa efendimizin de'bi ol idi kim, kendü fermânın dutmayana deyenek ururdu. Fermân-ı pâdişâhîye itâ‘at etmeyeni ya katl ederdi ya muşt ve sille ile çehresine urup elbette kanın akıdırdı. Ve ceng mahallinde *Allahümme âfinâ* ejder-i heft-ser olurdu. Ammâ gayrı zamân halûk u halîm ü selîm olup pek gazab-âlûd olsa, "Bre âdem", "Hey hayâsız" ve "Hey nâmerd" deyü ıtâb etmeden gayrı bir şetm etmezdi. Ammâ hırsız ve harâmîye asla amân u zamân vermezdi.

Üçüncü gün Evliyâ'nın tarafından Yeniçeri Ağası Deli Abdî Ağa mâbeyne girüp Paşa'ya yüz on kise mâl ve on tula küheylân-ı Mahmûdî ve Benî Helâl ve on katar-ı katır yüküyle post-ı bebr ü kaplan ve vaşak ve zerdevâ ve sâ’ir akmişe-i fâhire ve haliçeler gelüp cürmü afv olup mektûblar ile Kâ’immakâm Arganalı Ahmed Ağa ile hakîr gidüp Ahmed Ağa kendüye hil‘at-i vezîri giydirüp Ahmed Ağa'ya bir kise ve beş at ve hayli pârçe harîr-i Gucerât verdi. Hakîre bir kise ve bir at ve bir gulâm-ı bihzâd verüp üçüncü gün yine nâmeler ile Van'a geldik. Ammâ Evliyâ Beğ kendüsi ibtidâ gelmedi.

Netice-i kelâm İpşir Paşa merhûm bize **[284a]** eyâlet-i Van'ı fenâ mansıbdır deyü tahkîren verdi,

ammâ sa‘âdetlü pâdişâh hatt-ı şerîf ile serdâr-ı mu‘azzamsın deyü sorguç-ı şâhî ve otağ-ı serâperde-i pâdişâhî ihsân edüp eyâlet-i Van'da hân-ı atîkden ve ehli hanım sultândan ve yeni hândan ve eyâlet-i Van'da cümle yigirmi yedi aded mîr-i livâlardan ve on bir aded kal‘a kullarından ve sâ’ir beğlerin cürm-i cinâyet [ü] bâd-ı hevâsından ve eyâlet-i Van'ın hâss-ı hümâyûnu mahsûlünden cümle-i cümele beş yüz yetmiş kise mâl kendüye kaldı. Ba‘de'l-harc ve'l-masârıf ve bir o kadar dahi ana karşılık gelen tuhaf u tefârûk-ı bî-hisâb emti‘a-i fâhire ve akmişe-i kâsire hisâbın Feyyâz-ı mutlak bilir. Hulâsa, Van Melek Ahmed Paşa'ya Mısır oldu, *ve's-selâm*.

Ertesi yedi katar-ı katır mâl ile beş yüz pür-silâh askere Ahmed Ağa'yı serdâr edüp Kaya Sultân'a hedâyâlar gönderirken Âsitâne tarafından Sadrıa‘zam Murâd Paşa'dan emr-i şerîfler ve mektûblar ile Benli Ömer Ağa nâm bir kapucubaşı-yı benâm gelüp dîvân-ı pâdişâhîde emr-i şerîfler *alâ mele’i'n-nâs* kırâ’at olunup mefhûm-ı kelâm-ı emr-i şerîf oldur kim Mukaddemâ sene 1065 târîhinde İpşir Mustafâ Paşa'ya diyâr-ı Haleb'de mühr-i şerîf gitdikde Gürcî İpşir mahzûz oldu, ammâ mühr ile diyâr-ı İslâmbol gibi dâr yere varmağa havf edüp Acem tarafına bir sefer açmağa tedârikler görüp beş ay kâmil Haleb'de oturup bu eyâlet-i Van'da mezkûr Pinyanişî beğlerine haber gönderüp elbette Kızılbaş'ın bir tarafını urup sulha muğâyir bir iş edüp ol tarafa serdârlığ ile varırsam sizin hâslarınız ve sancaklarınız dahi ziyâde ideyim." deyü İpşir Paşa Haleb'den bu Pinyanişî kavmine haber gönderir.

Fakîr Ekrâd-ı sâf-dil İpşir'in va‘de-i dürûğlarına i‘timâd edüp bir gice altı bin askerle Şâh Gediği'n aşup vakt-i Şâfi‘îde şehr-i Rûmiyye ve Dümbülî ve Salmas ovalarında olan kendleri gâret edüp yaylalarda olan koyunlardan on yedi bin Avşarî ve Dümbülî koyunu sürüp vilâyetlerine gelirler. Şâh-ı Acem bu hâl-i pür-melâli gûş edüp bir çapar ile bir nâme Haleb'de İpşir'e gönderüp İpşir asla nâmeye vücûd vermez. Âhir-ı kâr Acem dahi Kürd'den intikâm almak içün Rûmiyye hânı ve Çulan sultânı ve Biredos sultânı ve Dümdümî sultânı ve Dümbülî sultânı ve Salmas sultânları cümle on bin asker olup şâhî topların çekerek nefîr-i Efrâsiyâbların ve kerrenây-ı Menûçehrlerin ve kös-i hâkânîlerin çalarak asker-i Âzerbaycân Pinyanişî vilâyeti üstüne düşüp niçe köylerin alan u tâlân ve ahâlîsin nâlân edüp Hasanî yaylasından kâmil kırk bin koyun dahi sürüp şehr-i Rûmiyye'ye dâhil olurlar.

Bu kerre Pinyanişî Ekrâdları bu hâl-i pür-melâli İpşir'e i‘lâm etdiklerinde İpşir mühr ile Konya şehri altına varmış bulunup andan İslâmbol'a gelince "Acem diyârıyla Ekrâd mâbeynlerinde sulha mugâyir iş olmuşdur." deyü ol takrîb {ile İpşir Paşa} bizim Melek Ahmed Paşa'yı Van'a sürdü ve biz Van'a alây ile girerken İpşir'i katl etdikleri haberi gelüp Kara Murâd Paşa sadrıa‘zam oldukda mezkûr Pinyanişî'nin koyunlarını Acem'den tahsîl içün emîrler geldi kim mazmûn-ı kelâmı bu idi.

Paşa bu emr-i şerîfin vârid olduğundan hazz edüp gelen Kapucubaşı Ömer Ağa'yı Yûsuf Kethudâ'ya müsâfir verüp emr-i şerîfler ile mektûblar geldiğin vezîria‘zama i‘lâm edüp Kaya Sultân'a hazîne ile gidecek Ahmed Ağa'ya mektûbları verüp anlar Âsitâne'ye gitmede. Yine ol gün mektûblar yazılup Acem ile sulha muğâyir iş eden Pinyanişî beğine Şinikçi Ahmed Ağa mektûblar ile Pinyanişî beğin getirmeğe üç yüz yiğit ile me’mûr olup üçüncü günde Pinyanişî beği cemî‘i ulemâ vü sulehâ ile ve arz-ı mahzar huccet-i şer‘iyyeler ile ve Acem'den dâd u hârnâmeler ile gelüp feryâd eylediler.

Paşa bunlara "Gam yemen, inşâallah maslahatlarınız âsân-vech üzre hâsıl olur." deyüp bu gâzîlere

hüsn-i dil gösterüp hayli i‘zâz u ikrâm edüp bunları cümle Van ağalarına müsâferete verdi. Ve Dîvân Efendisi Gınâyîzâde'ye tenbîh edüp Bağdâd-ı behişt-âbâd'da şâha tahrîr etdiğin gibi şâha bir nâme-i hoş-âyende-i belîğ ve bir nâme Tebrîz-i dilâvîz Hânı Kaytaman hâna ve bir nâme Rûmiyye hânı Gencî Alî Hân-ı sefîhe ve yedi aded mektûblar dahi **[284b]** Kutur sultânına ve Çevlân ve Biredos ve Harr ve Domdomî ve Dümbülî ve Salmas ve Enzelî ve Avşarlı sultânlarına mü’ekkedâne mektûblar tahrîr eylegil bir gün mukaddem bu Pinyanişî'nin koyunların tahsîl ideler ve illâ asâkir-i Van diyâr-ı Âzerbaycân'a çöküp illeri vilâyetleri nehb ü gâret olunur." deyü mektûbları ve nâmeleri böyle tahrîr eyle deyü paşa-yı müdebbir dîvân efendimize tenbîh [ü] te’kîd etdi.

Hikmet-i Hudâ işbu 1065 senesinin mâh-ı Zilka‘desinin üçüncü günü bâlâda tahrîr olunduğu üzre Melek Ahmed Paşa ıydı olduğu gün "Vâlî-i Bağdâd Murtezâ Paşa tarafından hedâyâ-yı azîmeler ile bir kapucu geliyor." deyü haber geldikde paşa kethudâsıyla iki bin Van askeriyle istikbâline çıkup alây-ı azîm ile mezkûr ağayı kal‘a-i Van'da paşa huzûruna getirüp Alî Ağa nâm bu mîr-i kelâm ve müdebbir-i hümâm kimesne paşanın zânûsun bûs edüp kırk kıt‘a mektûblar ile Murtezâ Paşa'nın mektûb-ı muhabbet-uslûbların verüp dîvânda kırâ’at olundu.

Netîce-i kelâm-ı muhabbetnâme "Benim veliyy-i ni‘am efendim! Mukaddemâ mataracı kulunuzu Bağdâd'dan Gürcîstân'a gönderüp Hırtıs kal‘asından bürâderimiz çıkarup mataracı kulunuz ile Acem diyârından geçüp Bağdâd'a gelirler iken sultânımın mutasarrıf olduğu Van hudûduna müşâ Rûmiyye deryâsı kenârında Dümbülî kal‘ası sultânı nâm Kızılbaş-ı bed-ma‘âş bizim Türkçe bilir Gürcî bürâderimiz mataracı kulunuzla haps etmişler. Sultânıma müşâ olmaları cihetden efendime arz olundu. Lûtf edüp {bürâderimizin} ıtlâkına sa‘y-i belîğ edüp bizi elli yıllık hasretimiz ile mülâkât idesüz. Bâkî fermân sultânımındır. Ve benim efendim. *Elhamdülillah sümme elhamdülillah.* Bitlîs hânı nâm şakînin mâh-ı ramazânu'l-mübârekde asker-i Van ile hakkından gelüp bu kadar bin Yezîdîlerin kılıçdan geçirdiğiniz haber-i meserreti bu hakîre gelüp mesrûr oldum. Zîrâ bu abd-i kemterin dahi ana dâğ-ı derûnu var idi. Lâkin {hakkından gelmeğe} me’mûr değil idim. Hakkâ ki gazâ-yı ekber etmişsiz. Cenâb-ı İzzet gazânız mübârek eyleye ve sultânıma mektûb-ı muhabbet-üslûbumuz tehî olmak içün iki katar-ı katır ile bâr-ı bî-ma‘nîler gönderdik. Sultânıma lâyık değil ise de kabûl idesiz ve küstâhâne mühürlü defterimizle amel idesiz. Bâkî hemîşe *devlet bâd bi-Rabbi'l-ibâd"* deyü Murtezâ Paşa'nın mektûbu kırâ’at olunup hemân Alî Ağa iki katar yükü akmişe-i fâhireleri dîvânhâneye çeküp yüklerin yıkup katarları emîr-i ahûra teslîm edüp sâ’ir yükleri hazînedâr kaldırdı.

Meğer dörd yükü bir çetr-i mülemma‘ imiş kim mehterbaşı Van sarâyı meydânına kurup Paşa gördükde, "Bu bir gûne tarz [u] tarh üzre dikilmiş bir oba kim cihân şâhlarına serâperde-i Süleymânî ve hayme-i Efrâsiyâb ve sâ’ir yaban-ı hâkânî bile eyle değildir." deyü meddâhlar eyle tavsîf etdiler.

El-hâsıl cümle zer-ender-zere müstağrak olmuş sâfî Firengî atlas üzre incü ile dal dal işleme bir cibinlik idi. Ve cümle tınabları sâfî sırma ile mebrûm Lahîcân ibrişimi idi. Eğer sâ’ir kâlây-ı metâ‘ı tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ancak elli külçe köse destâr ve beş yüz nâfe müşk-i Hoten ve üç yüz şemmâme amber-i hâm-ı Sînî ve yüz çift kâse ve fincân-ı fağfûr-ı Çînî ve sâ’ir gûnâ-gûn Hindistân tuhefleri ana göre kıyâs oluna.

Murtezâ Paşa'nın defter-i kâ'imesi üzre Alî Ağası bu eşyâları cümle âb-ı rûları üzre teslîm edüp ağaya bir semmûr kürk giydirilüp ağaya benim atımdan bir at verin." dedikde,

Ağa eydür: "Sultânım taşrada bizim pîşkeş Bağdâd atları vardır. Emr-i şerîfiniz olursa huzûr-ı şerîfinize getirelim, temâşâ edin" dedi.

Paşa eyitdi: "Bu dîvânhâneye çeksinler" dedi.

Ağa eyitdi: "Devletli sultânım, kâmil elli re's atdır" dedikde,

Paşa eyitdi: "Bre cânım. Ne garîb temâşâ, elli at çok değil midir?" dedi.

"Sultânım on at on kısrak paşa oğlunuzdandır ve otuz re's at ve kısrak Bağdâd-ı behişt-âbâd'daki çerâğ-ı efrûhtelerinizindir" dedikde,

Paşa eydür: "Tiz cümle birer birer bu dîvânhâneye çeksinler." deyü fermân edince elli aded sâfinâtu'l-ciyâd misilli atlar ve hussân ü mühreler geldi kim Hudâ bilür her biri birer genc-i Kârûn değer karınlı ve kasıklı küheylân **[285a]** atlar idi. Cümlesin paşa emîr-i ahûru alup kabz etdi ve paşa ol atları birer birer erbâbına ve hân cenginde atı şehîd olanlara ve dahi Van ağalarına verdi. Hamd-i hudâ bu du'âgûya da bir at ve bir kısrak verüp "Hâzır ol seni Acem diyârına göndersem gerekdir." dedi. Gûyâ "Cihân benim olup yine mi Acem ülkesini seyr [ü] temâşâ ederim." deyü sürûrdan ayağım yere basmaz oldu.

Ve ol ân atları getiren ağaya bir kise guruş verüp Yûsuf Kethudâ'ya ağa-yı mezbûru müsâfir verüp ol ân dîvân efendisine paşa tenbîh edüp "Murtezâ Paşa karındaşımızın karındaşın haps eden Dümbülî hânına mektûb-ı mü'ekked yazup Paşa karındaşımızın bürâderin mataracısıyla hapisden ıtlâk eder. Yohsa Şâha bildirüp kendinin hakkından geldiririm." deyü bir nâme yazmağa tenbîh etdi.

Ol gün hakîre bir kise guruş harcırâh ve bir semmûr kafası kürk-i siyâh ve bir kat libâs-ı fâhire ve bir kemer raht-ı nâdire ve bir sırma-i mebrûm zeyn-i şemmâre ve bir gulâm-ı meh-pâre ihsân edüp,

Paşa eydür: "{Evliyâm! Varacağın} diyâr-ı Acem'dir. Ferzend-i rindi çokdur, dînleri yokdur. Zemmâm u nemmâm ve fassâl u feddâh şu'arâları çokdur. Seni imtihân ederler. Basîret üzre olup şer'-i Resûl-i mübîni elden komayup anları ilzâm ide gör ve dâ'imâ salâh-ı hâli ve zühd [ü] takvâyı ve ehl-i sünnet [ve'l-]cemâ'ati elden komayup evkât-ı hamseye sünnet-i Resûl üzre müdâvemet eyle ve ırz [u] nâmûsunla olup tevâbi' [u] levâhıkını zabt [u] rabt etmeğe mukayyed ol. Ve bizim bayraklardan yetmiş seksen aded tüfeng-endâz sekban ve sarıcalardan pür-silâh yiğitler götür." deyü bu gûne niçe yüz va'z u nasîhatler etdikde,

Hakîr eyitdim: "Sultânım, buyurursuz kim Acem diyârıdır, bir hoşça edebinizle ol, buyurup sekban u sarıca haşerâtları götür, dersiz. Eyle vâsi' mezheb diyârda bir sarıca bin gûne habâset etse gerek. Ben anları niçe zabt edeyim. Azîz başınız içün olsun benim baltam yemeğe irtikâb edüp zabt [u] rabtıma râzı olan âdemlerden götürürüm ve pür-silâh u mü'eddeb ve musallî ü ehl-i ırz âdemler götürürüm." dedikde "Âferîn, berhordâr-ı ömr ol. Sen bilirsin" dedi.

Ve seksen aded mü'min ü muvahhid ve perhîz-kâr âdemler cem‘ edüp her birin paşaya gösterüp dünyâ kadar hazz edüp seksen aded âdeme bir kise guruş harcırâh verüp cümlesi paşanın dâmenin bûs etdiklerinde "Göreyim sizi, ırz [u] nâmûs-ı Muhammedî ile olup Evliyâ'mın sözünden taşra taş koparırsanız sizden baş koparırım. Varın Allah işiniz âsân ide." deyü hayr du‘âlar etdi.

Ve Sarı Alî Ağa'ya tenbîh edüp "Sen de Isfahân-ı nısf-ı cihânda Şâh Abbâs'a gidersin. Hâzır ol, iki bayrak yiğit götür." deyü ana da bir kise guruş verüp azîm tenbîh ve te'kîdler etdi.

Ertesi gün Murtezâ Paşa ağasına on kise ve bir at ve mektûb-ı mu‘teberâtlar verüp "Evliyâ Çelebi ile bile Rûmiyye, andan Tebrîz'e ve andan Bağdâd'a gidersin." deyü Murtezâ Paşa ağasına izin verdi.

Andan koyun tahlîsine gelen Vezîria‘zam Ağası Ömer Ağa'ya "İnşâallah bu koyunları tahsîl ederiz. Sizler buyurun der-i devlete." deyü beş kise ve bir Gürcî gulâm ve bir re's küheylân-ı benâm verüp Âsitâne'ye yolladı.

Ve koyun sâhibleri olup şikâyete gelen cümle Pinyanişî beğine ve a‘yânına "Siz dahi Evliyâ Çelebi'yle yarın gitmeğe hâzır olun." deyü fermân etdi.

Ve yine ol sâ‘at Sarı Alî Ağa'yı huzûruna kığırup şâhın nâmelerin verüp, "Basîret üzre ol", deyü tenbîh edüp dest-bûs edüp gitdi.

Ba‘dehû hakîri katına kığırup eydür: "Evliyâm, yolun üzre olan Acem sultânlarına uğradıkda hüsn-i ülfet edüp Acem ülkesinde durmayup hoşnudlar mıdır ve adl-i adâletleri var mıdır ve Âl-i Osmân'a yine ke'l-evvel muhabbetleri olup Osmânlı isterler mi tecessüs eyleyüp her husûsda ârifâne anların ahvâllerine vâkıf ol." dedi.

Ve dahi ol Rûmiyye hânı esfehü's-süfehâ olan Genc Alî Hân ile hüsn-i zindegâne edüp, "Bir gün mukaddem Pinyanişî'nin kırk bin koyunun tahsîl idesin. Zîrâ ben de yakında Van'dan ma‘zûl olup Âsitâne'ye giderim ve bu eğerli atı ve bu yelegendez atı hâna hedâyâ götürüp iltiyâmı elden koma ve elbette koyunları tahsîl etmeden gâfil olma ve Murtazâ Paşa karındaşımın karındaşın haps eden Dümbülî hânına bu atı ve bu mektûb-ı berâtı verüp elbette Murtezâ Paşa karındaşın halâs idesin ve bu cevâhirli kılıcı ve bu cevâhir hançeri ve cevâhir çârkâb tîrkeşi Murtezâ Paşa **[285b]** oğlumuza hedâyâ götürüp bu mektûblarımızı teslîm eyle. Ammâ Bağdâd'da çok eğlenme. Hemân avdetde Şehrizol'dan ve Hak Ahmed kal‘asından ve Zâlim yaylasından ve Harîr ü Ardalân vilâyetlerinden ve Hakkarî içinden Van'a tiz gel, dedi. Ve bu nâmeyi ve bu cevâhir eğerli atı ve bu yelegendez atı ve bu cevâhir hançer-i zülficâmı Tebrîz hânı olan Kırçıl Kaytamaz Hân'a verüp ana cümleden ziyâde i‘zâz u ikrâm u iltiyâm eyle. Zîrâ bir müdebbir-i kâr-âzmûde İrân-zemîn şâhı vezîridir. Biz Bağdâd'da iken Kandehar seferine sipehsâlâr-ı ceyş oldu ve sonra hânlar hânı oldu ve şimdi ma‘zûl olup bizim gibi o da vezîria‘zamlıkdan ma‘zûl olup bize karşılık vilâyet-i Âzerbaycân-ı Tebrîz'de hânlar hânı oldu. Hatta bizim Bitlîs Hânı üzre hareket etdiğimizden diyâr-ı Acem'de hayli gulgule olup ihtirâz üzre oldular. Hân ile ceng etdiğimiz ahvâli ve sebeb-i cengi elbette sana su'âl ederler. Ayne'l-yakîn hâsıl etdiğin üzre takrîr eyle." deyü düstûr verdi.

"Ve Rûmiyye'de koyunlardan bekâyâ kalırsa Tebrîz hânına hedâyâ ve nâmelerimizden sonra i‘lâm

edüp elbette koca hân ile gâyet hüsn-i ülfet eyle" deyü niçe nasîhatler etdi.

Ve cümle hedâyâları ve nâmeleri ve yetmiş aded atlas kiseli mektûbları verüp dest bûs edüp hayr du‘âsıyla behre-mend olduk. Ve Sarı Alî Ağa'ya dahi bir cevâhir eğerli ve cevâhir rahtlı ve Bitlîs hânı kârı hotaslı bir eşheb küheylân at ve üç re’s sâfinât misilli yelegendez at ve bir kıt‘a Şâhnâme ve bir kıt‘a Hümâyûnnâme şâha gönderdi. Ve şâh vâlidesi dahi sünniye olmağile ana da bir at murassa‘ zeynli ve beş çift kumaş içinde hayyâl sırmalı gömlekler gönderdi. Ve şâh vezîrine bir at ve mektûblar gönderüp Alî Ağa'ya da hayr du‘â edüp {Alî Ağa} zemîn-bûs edüp gitdi.

Bin altmış beş zilka‘desinin onuncu günü kal‘a-i Van'dan diyâr-ı Acem'e elçilik ile gidüp diyâr-ı Rûmiyye ve diyâr-ı Âzerbaycân'da şehr-i Tebrîz-i dilâvîz'e gitdiğimizi, andan diyâr-ı Irâk-ı Arab'da seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘-ı şehr-i azîmleri beyân eder

Evvelâ Bismillah ile kal‘a-i Van'dan Sarı Alî Ağa iki yüz pür-silâh güzîde asker ile Şâh'a gitmeğe me’mûr olup çıkdı. Ve hakîr de yüz aded pâk [u] müsellah "Benem, diğer nîst!" diyen şehbâzlar ile bir katar-ı katırım çeküp azm-i diyâr-ı Acem etdim ve refîkimiz olan Mustafâ Paşa ağası Alî Ağa kâmil yüz aded yiğit ile ol dahi Van'dan çıkdı. Ve yine refîklerimiz olan koyun şâkîleri Pinyanişî a‘yânlarından yüz nefer âdemler dahi Şirvân'dan çıkup cümle beş yüz nefer âdem ile bir alây-ı azîm olup *mütevekkilen alallah* deyüp paşa efendimizin yine vedâ‘ında hayr du‘âsıyla kal‘adan taşra çıkup cânib-i şarka müteveccih olup şehr-i Van'ın Erdemit bâğları sağ cânibimizde kalup 3 sâ‘atde,

Nergök Gediği: Bir sarp beldir. Andan karye-i Nergök; üç yüz hâneli ve bir deyrli Ermenî köyüdür. Harâcı Van kulu aklâmıdır kim defterdâr tarafından zabt olunur. Andan yine cânib-i şarka 3 sâ‘[atde] kûh-ı Verek'de,

Menzil-i Veng-i Verek: Bu diyâr Ermenîstân olmağile cemî‘i kenîselerine veng derler. Ammâ bu veng-i Verek, Verek dağının ta zirve-i a‘lâsının sehel alçağında bir hıyâbân-ı gülistân [u] dırahtistân-ı azîm kıbâb-ı kârgîrler ile mebnî kal‘a-misâl demir kapulu bir veng-i pür-âvengdir kim bir deyr-i kadîme müşâbeheti yokdur. Üç yüzden mütecâviz ruhbân [u] kıssîs ve bıtrîk [ü] papas Ermenîleri vardır kim her biri birer şuğle me’mûrdur. Ol gice beş yüz nefer askere i‘zâz u ikrâm etdiler kim ta‘bîr olunur değildir. Zîrâ cemî‘i millet-i Mesîhiyye beyninde Kudüs'deki Kamâme'den sonra bu veng-i Verek'e i‘tibâr edüp nezerât getirirler. Ve refîkimiz olan ağalara ve hakîre birer vaşak postu hedâyâ verüp, mısra‘

Mâl-ı kâfir hest ber-mü'min helâl [66]

deyüp hedâyâların alup andan ale's-seher yüz bin renc [ü] anâ ile Verek dağı şeceristânın aşup 5 sâ‘atde,

Karye-i Hündüsten: Van nevâhîlerinden üç yüz hâneli ve bâğlı u bâğçeli Ermenî köyüdür. Harâcı Van kulu aklâmıdır. Kimse vaz‘-ı yed edemez, defterdâr tarafından zabt olunur. Andan 5 sâ‘ {atde,

Van} kulu çayırı: Tırfil-i giyâhâtlı çemenzâr yerdir. Andan,

Süleymân Beğ çayırı: Bir yonca ayrıklı vâdîdir. Bu kurâları geçüp,

Sitâyiş-i kal'a-i Hoşâb: Vech-i tesmiyyesi oldur kim kal'anın kayası dibinden nehr-i Hoşâb cereyân **[286a]** etdiğinden Hoş-âb derler, ammâ ism-i kadîmi Erçek-i Bâlâ'dır. Âl-i Abbâsiyân'dan Hakkarî binâsıdır. Sene 800 târîhinde Mahmûdî destine girüp hâlâ Mahmûdî beğlerinin taht-gâhıdır.

Ba'dehû Süleymân-ı zamân nâm bir azîmü'ş-şân bir hân bu kal'ayı tevsî' edüp cânib-i şarkîsinde sehel havâlesi olmağile ol havâleye hâ'il Süleymân Beğ bir kal'a-i Süleymânî inşâ etmiş kim her taşı fil-i Menkûsî cüssesindedirler ve her seng-i hârâsının tûlu yigirmi ayak uzunluğun dîvâra koyup uçlarını rûy-ı dîvâra komuş ve darabât-ı kûp-ı top te'sîr etmesin içün kal'a dîvârın kaplıbağa arkası gibi şak yapmış. Ne kadar top ursalar aslâ gülle te'sîr etmeyüp kayar. Hattâ sene 1060 târîhinde Şemsî Paşa oğlu {Mehemmed Emîn Paşa} yigirmi gün bu kal'ayı döğüp bir taşı koparamayup hâ'ib ü hâsir rücû' eder ve rüsvâ-yı âm olup gider. Ve cümle kal'aların kapuları ağaç üzre hadîd kaplu kapulardır kim âteş eylesen ağacı yanup demirleri dökülür ammâ bu kal'a-i Hoşâb kapusunun her kanadı üçer yüz kantar polâd-ı Nahşevânî'dir. Aslâ ağacı yokdur ve üstâd-ı bennâ bu kapuyu iki kal'a mâbeynine pinhân etmişdir kim aslâ görünmez. Gûyâ kal'a-i Bâbü'l-ebvâb'dır. Bu kal'a içre hâkim Mahmûdî İbrâhîm Beğ'den gayrı kimesne olmazdır. Gâyet küçük kal'adır. Dâ'iren-mâdâr cirmi bin iki yüz adımdır. İçinde bir zâviyesi ve beğe mahsûs bir hammâmcığızı vardır. Gılâl anbârları ve zîr-i zemînleri ve müstevfâ cebehânesi ve on pâre şâhî topları vardır. Suyu bârân-ı rahmetden cem' {olur su sahrınçları vardır}. Ve kal'anın bir kayası fil hortumu gibi taşra uzanmış bir kayadır. Merhûm Süleymân Beğ ol kayalar üzre Süleymânî san'atlar ile demir çarhlar eyleyüp yüz kulaç demir zencîrler ile aşağıda cereyân eden nehr-i Hoşâb'dan san'at-ı dollâb ile su çekdikleri Aşağı Rabât halkı çârsûdan seyr ederler, garîb temâşâgâh-ı kal'a-i seyrângâhdır.

Bitlîs hânı cenginde hâkimi İbrâhîm Beğ ile cengde bulunduğumuzdan kal'ada hakîre ve refîklerimize ziyâfet edüp {bu kal'a-i Hoşâb'ı} bir hoş temâşâ etdik. Cânib-i erba'ası çâh-ı gayyâdan nişân verir. Aslâ handakı yokdur ve ancak şimâle nâzır bir kapusu vardır, ammâ kapusunun iç yüzünde derk-i esfelden nişân verir bir handakı var, üzre, top tahtalarından cisrdir.

Bu handak içi leb-ber-leb sarnıç-ı âb-ı hayât sudur. Ve bu kal'aya kavm-i Ekrâd Hoş-âv derler. Suya dahi âv derler, ammâ Vanlılar bu kal'aya Hoşaf derler. Netîce-i kelâm {kal'a} dibinden cereyân eden nehr-i Hoşâb olmağile ol isimile müsemmâ bir kal'a-i zîbâdır kim dâ'iren-mâdâr şekl-i muhammesdir. Ve cümle ebrâcları gûyâ kulle-i Kahkahâ'dır.

Sitâyiş-i Aşağı Rabât: Bu diyârda varoşa rabât derler. Bu dahi bir dere içre cânib-i erba'ası havâleli ve garb tarafi nehr-i Hoşâb'dır, alçak dîvârlı ve kırk kulle ve iki kapulu ve handaksız dört bin adım cirmli bir kal'adır. İçinde cümle sekiz yüz kadar hâk-i pâk ile mestûr bir rabât-ı ma'mûrdur. Bir câmi'i ve hânı ve bir kesîf hammâmı ve bir kaç dükkâncıkları vardır. Gayri ibret-nümâ âsâr-ı binâsı kal'asından gayrı yokdur.

Ahvâl-i gâzîyân-ı Mahmûdî: Sene 955 târîhinde Sultân Süleymân'a itâ‘at edüp Tebrîz ve Nahşevân ve Revân seferlerinde hizmet-i vâfireleri sebkat etmeğile ülkeleri kendülere ber-vech-i te’bîd yurdluk ve ocaklık deyü hükûmet verilmişdir. Hâlâ Van eyâletinde tabl [u] alem sâhibi ocak beğidir. Hâlâ hâkimü'l-vakti İbrâhîm Beğ'dir. Ülkesi tahrîr olunup kânûn-ı Süleymân {Hân} üzre timâr u ze‘âmetleri vardır. Beğinin hâssı kendi diyârının ebvâb-ı mahsûlâtıdır. Ol takrîb ile Van vâlîsiyle sefer eşerler, ammâ alâybeği, çeribaşı ve dizdârı ve kethudâyeri ve serdârı yokdur. Ammâ Âsitâne tarafından yüz elli akçe kadısı vardır. Ve bu kavm-i Mahmûdî cümle sekiz bin asker olur. Ammâ kerrât ile Acem şâhına karşu komuşlardır. Gâyet şecî‘ ve yarar ve bahâdır şehbâz gâzîlerdir. Cümle al ve yeşil ve sarı ve kırmızı boyalı sakallı âdemlerdir kim cümle dîndâr ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at Şâfi‘îyyü'l-mezheb mü’min ü muvahhid âdemlerdir. Mâbeynlerinde bir âdemin kizbi zâhir olsa, "Sen kezzâbsın!" deyü ol âdemi nefy-i beled, azl-i ebed ederler. Evlâd [ü] ıyâlin dahi redd ederler.

Manzara-i nehr-i Hoşâb: Bu nehr-i zülâl diyâr-ı Hakkarî'nin Çölümerik kûhlarından ve Hasanî yaylalarından cem‘ olup bu kal‘a-i Hoşâb altından nehr-i Hoşâb **[286b]** cânib-i garba cereyân ederek Van sahrâsı içre Erdemit bâğlarından güzer edüp Hakkarî'nin Vastân kal‘ası dibinde Van deryâsına mahlût olur. Bu kal‘ada bir gice mihmân olup hândan gûnâ-gûn tuhaf hedâyâlar alup ale's-seher 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Davdan: Mahmûdî hükmünde yüz hâneli ve bir câmi‘li Kürd köyüdür. Bir çemenzâr fezâda haymelerimizle meks edüp ol gice ahâlî-i kurâ cümle askere kuzu ve karaca ve sığın ve yaban koyunları getirüp ziyâfet etdiler, ammâ süd ve darı ve tereyağıyla bir ta‘âm getirdiler. Meğer "Pohın" derlermiş, ol pohından cümlemiz yedik, ammâ lezîz pohın imiş. Gerçekden safâ etdik. Meğer bu diyârda pohın mu‘teber ta‘âm imiş. Anınçün her müsâfire ikrâm içün pohın yedirirlermiş. Ammâ ba‘zı Kürd veled-i zinâları, "Pohın yer misiz?" deyü pohından sormağa başladıklarından bizim asker dahi bed ismi var deyü pohından yemez oldular. Ammâ hakkâ ki lezîz ta‘âm idi. Andan yine cânib-i şimâle meyyâlce,

Evsâf-ı kal‘a-i Ereçek

Sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân'ın kadre ermişlerinden bir kimesne "Er gerçek"den galat Erçek derlermiş. Kadr mâlıyla binâ olunmuş bir yalçın püşte başında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır, ammâ zirve-i a‘lâya kad-keşân olmağile çıkup temâşâ etmedim. Hâlâ Mahmûdî hükmündedir ve mâ-tekaddem taht-ı Mahmûdî bu kal‘a imiş. Şimdi ol kadar imâr değildir, ammâ yine Van eyâletinde sancak beği hükmündedir. İki bin askere mâlikdir. Mahmûdî atlarının güzîdesi bu Erçek'de olur. Hükûmetinde timâr u ze‘âmet tahrîr olmayup ebvâb-ı mahsûlâtı beğine hâs kayd olunmuşdur. Beği kal‘ada olur Aşağı Rabâtı bir dere küncinde beş yüz hâneli câ-be-câ bâğ u bâğçeli ve kavak ağaçlı rabâtdır. Bir câmi‘i ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve on mikdârı dükkânı var ammâ buhayre-i Erçek kal‘anın kurbünde bir halîc-i sağîresi var, on vukiyye gelir yahşı alabalığı olur kim Kürdistân'da Ereçek balığı meşhûrdur. Bu semek-i mümessekden sayyâdlar sayd edüp a‘yân [u] kibâra hedâyâ götürürler. Aslâ balık râyihası yokdur. Bu halîcin kenârında Fâtih-i Revân Sultân Murâd Hân meks edüp mâhîlerinden tenâvül edüp "Hakkâ ki mâ’ide-i Erçek idiği gerçek imiş." demişdir. Ve bu buhayrenin yine cânib-i garbîsinde bir yol vardır. Ol râh-ı câdde ile Van'a beş

sâ‘atde varır tarîk-ı seheldir. Murâd Hân Van'a ol râhdan revâne olmuşdur. Bu Ereçek beğinin ziyâfetin tenâvül edüp ve hedâyâsın ve kulağuzların alup andan yolumuza hilâfcadır ammâ "Da‘vete icâbet" deyü cânib-i şimâle meyyâlce dağlar ve dereler aşup kâmil sekiz sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Abagay

Vech-i tesmiyye Abakay'dan galat Abagay derler. Kay, pâdişâha derler. Mısır pâdişâhlarından Kaytabay ve Kayabay ve Kayağay misilli isimler vardır. Bu kal‘ayı da Âl-i Abbâsiyân'dan Abakay nâmında bir pâdişâh binâ etmeğile kal‘a-i Abakay'dan galat Abagay derler. Van'a on sâ‘at karîb garb cânibine doğru yolu vardır. Kal‘ası şekl-i muhammes yalçın kaya üzre Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Hâlâ bu dahi Mahmûdî hükmündedir. Andan şarka 7 sâ‘[atde],

.....(4 satır boş).....

Andan cânib-i şarka 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı Karahisâr-ı Van-ı Kürdistân

Kavm-i Ekrâd bu kal‘aya Karaca kal‘a derler. Zîrâ ekseriyyâ seng-i siyâh ile Âl-i Abbâsiyân'dan Gıyâseddîn ibn el-Muktedir Billah binâ etmiş kal‘a-i köhne-âbâddır. Devlet-i Âl-i Osmân'da altıncı Karahisâr-ı Ekrâd budur. İbtidâ Afyonkarahisâr ve Şebin Karahisâr ve Develi Karahisâr ve Antalya Karahisâr (---) (---) (---) (---) (---) (---) altıncı bu Ekrâd Karahisârı'dır. Ammâ bu dahi anlardan kalmaz. Evc-i âsumâne ser çekmiş bir kûh-ı bî-mânend üzre bir hisâr-ı ser-bülenddir, ammâ küçükdür. Cânib-i erba‘ası çâh-ı sakar olduğundan ne kadar adımdır, bilmem, ammâ şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâkı‘ olmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---).**[287a]** Hâlâ Mahmûdî beğlerinden Evliyâ Beğ adaşımız hükmünde yurdluk ve ocaklık olmak üzre tabl [u] alem sâhibi bir mankâle mîr-i muhteremdir kim cemî‘i Kürdistân ümerâların ihsânıyla bend etmişdir. Dörd bin aded güzîde pâk müsellah asker-i Ekrâda mâlikdir. Cemî‘i Mahmûdî beğlerinin âb-ı rûyıdır. Gerçi bir lahm u şahm sâhibi görinür ammâ gâyet çâpük ü zinde ve server-i hünerverlik üzerinde mevcûd bir mîr-i Mahmûdî'dir. Bitlîs hânıyla bu Evliyâ Beğ diyâr-ı Kürdistân'ı Hâtem-i Taylık'da aralamışlardır kim ni‘metleri mebzûldür. Hattâ cümle refîklerimizle aşağı hıyâbânında bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim cümle ni‘met-i nefîselerinin sükkeri Şâm'ın nebât-ı Hamevîsinden idi. Ba‘de't-ta‘âm parmağındaki Ferîd hattıyla damlalı zümürrüd üzre yazılmış bir hâtem idi kim Hâtem-i Tay bile eyle bir hâteme mâlik olmamış idi. "Evliyâm görem gözüm mührünü" dedi. "Görün hânım" deyü eline {mührümü} verdikde kırâat etdi Sec‘:

Mühr ez re'îs-i etkıyâ vü enbiyâ

Dâred ümmîd-i şefâ‘at Evliyâ[67]

deyüp okudukda aklı gidüp "Evliyâ'm elbette birini bana cabalarsan." dedi. Hakîr eyitdim: "Hânım, bu sec‘ bana sa‘ddır, gayriye nahsdır" dedim. Hemân bi'l-bedâhe buyurdular kim, "Evliyâ ve enbiyâ nahs olmaz. Sen dahi vü men dahi hâssu'l-hâs Evliyâyız ve bizler sa‘d-ı ekber halk olunmuşuz.

Elbette bu mühre baş urdum." deyü ibrâm-ı tâm ile ricâ etdiğin bildikde hakîr hemân "Safâ nazar hânım, mübârek bâd." dedim. Cihân anın olup "Tiz Evliyâ Çelebi karındaşımıza beş yüz gûsfend-i Mahmûdî verin." dedi. Ve bir semmûr pâçesi kürk ve bir murassa‘ şeyhânî kılıç ve bir Mahmûdî at ihsân etdi ve Murtazâ Paşa ağasına ve bizim Paşa ağasına birer at ihsân edüp vedâ‘ etdik. Andan yarar kulağızlar alup cânib-i şark-ı şimâle meyyâl 5 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Pasik Ağa: Yine Mahmûdî Evliyâ Beğ'in yüz hâneli köyüdür. Bir câmi‘i ve câ-be-câ bâğları vardır. Andan yine şarka 3 sâ‘atde sarp sengistân içre gidüp,

Menzil-i Mellahan: Evc-i semâya ser çekmiş kayalar mâbeyninde bir vâsi‘ dere içre bin hâneli bâğlı u bâğçeli Ekrâd Müselmanlardır kim cümle Şâfi‘îyyü'l-mezheb kimesnelerdir. Ekseriyyâ Mahmûdî'nin güzîde askeri bundadır ve cümle Evliyâ Beğ'e tâbi‘lerdir. Hatta Evliyâ Beğ bu kende bir ayn-ı zülâlin başında İremezâtdan nişân verir bir bâğ-ı İrem inşâ etmiş kim gûyâ Konya'nın bâğ-ı Merâm'ıdır. Kethudâsı gelüp bu bâğçede bir ziyâfet etmişdir kim ta‘bîr olunmaz. Bunda dahi yine Evliyâ Beğ tarafından kaplan postları pîşkeş hedâyâlar alup beş yüz aded koyunlar ile cümlesin Van'a fürûht etmeğe gönderdim. Andan üç sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Pinyanişî, ya‘nî hisâr-üstüvâr-ı Hasanî

Sene (---) târîhinde Âzerbaycân pâdişâhlarından Sultân Uzun Hasan binâ etdiğiyçün Hasanî kal‘a derler. Hükm-i Âl-i Osmân'da cümle (---) aded Hasan isimli kal‘a vardır. Biri Hasan Badrak'dır kim harâbdır. Biri Hasan-ı Mansûr'dur ammâ Hasîn-i mansûr'dan galat Hasan Mansûr derler. Biri de Hasan Keyfâ'dır. Biri de Erzurûm kurbünde Hasan kal‘asıdır. Biri de Şâm Trabulus'da Hasan-âbâd'dır. Biri de (---) (---) (---). Biri de bu Hasanî kal‘asıdır. Evc-i âsumâne ser çekmiş kaya üzre vâki‘ olmuş yed-i Kudret ile kal‘a halk olunmuş bir vâcibü's-seyr kal‘adır kim aslâ benî Âdem kârıyla bir kârgîr binâ dîvârı yokdur. Hemân bi-emrillah burc burc beden beden kayalardır. Aslâ amelî kâr-ı insân yokdur. İllâ niçe yüz aded mi‘mârları var. Hakkâ ki Âd kavminden kalmış kâr-ı benî Âdem gâr-ı yetîmânlardır, ammâ kal‘ası küçükdür. İçinde on kadar hânesi var, suları sarnıçdır ve zahîresi kehflerinde gâyet çokdur. Lâkin zâlim kal‘anın havâlesi vardır, ammâ zerre denlü bu kal‘aya bir zevâl yokdur. Zîrâ eser-i binâdan bir âsârın yerinde yeller eser. Hattâ sene 1033 târîhinde Kel Rüstem Hân bu kal‘ayı kâmil sekiz ay muhâsara edüp kal‘a-kûp toplar ile döğüp bir çâre edemeyüp hâ’ib ü hâsir İrân-zemînde nîrân-ı ka‘ra gider. Cânib-i cenûba bir kapusu var, ana da nerdübân ile çıkılır. Nerdübânı ipler ile kal‘aya çeküp aslâ bir tarafdan urûcu mümkin değildir. Âdemden gayrı bu kal‘aya bir hayvân urûc idemez. Meğer murgân-ı hoş-elhânlar pervâz urup meks ideler. İçinde bir câmi‘i ve anbârları ve su sarnıçları vardır. Bu kal‘aya hâ’il olan dağlarda kaplan u vaşak ve kebş-i yabânî hisâbın Hudâ bilir. Hattâ Kürd ârifleri ol dağlarda kepânlar edüp kayaları **[287b]** kazmışlar. Yabân koyunları geçdiği zamân ol kepâna düşünce kepân kapanup içine ne düşmüş ise alup koyunun yerler, kaplan u vaşağın öldürüp postun alırlar. Cümle halkı böyle gûsfend-i yabânîyle geçinirler. Ve bu dağlarda olan kaplan Sikifle dağlarında ve Karataşlık'da olmazdır, at kadar kaplanı olur. Bu kal‘adan aşağı Berdük deresi kenarında altı yüz aded tahtânî Ekrâd hâneleri vardır. Ammâ etrâfında rabâtı yokdur, sâfî handakdır. Bağçeleri yokdur ammâ bâğları gâyet çokdur. Hatta Berdük nehri kenârında olan çemenzâristân içre niçe bin serâmed ve kadd-i kâmet kavak ağaçları var kim her biri ayyûka ser çekmişdir.

Hikmet-i garâ'ib temâşâ: Bu kavm sıbyânının cür'etine hayrânım ki kaçan bu diyârın cümle eşcârâtına su yürümeğe başladıkda bu şehir sıbyânları bir yere cem' olup her kavak ağacına sağîr ü kebîr yetmişer ve seksener ve yüzer mikdârı gulâmlar bu kavaklara tırmaşup çıkdıkça tâ zirve-i a'lâlarına vardıklarında kavak ağacının tahammülü olmayup bâr-ı sakîlden hemân ağaçlar Birecik yayı gibi eğilüp ser-nigûn olurken cümle ciğer-kûşeler kavak ağacının dallarına yarasa kuşu gibi sarılup kavak ağacının evc-i âsumâna çıkmış ucu oğlanların ağırlığından tâ yere düşüp yatar. Bu kerre nâresîde tıflânlar birer birer dallardan kendülerin yere atarlar. Bu kerre kavak ağacının yükü hafîf olup ağaç üzre ancak kırk elli oğlan kalır, ammâ zehredâr olanları tâ ağacın doruğunda kalır. Bu kerre ağaç deprenüp kalkmak ister, ammâ dahi üzerinde gulâmlar çokdur.

Hemân bir uğra ağaçdan aşağı on aded oğlan kendüyi atınca, hemân fakîr kavak, bâr-ı sakîlden halâs olup bir kerre kırk elli aded uşak ile {kavak} gürleyüp yerden kalkup tâ öbür tarafda yere eğilüp bir derîce kadar fakîr kavak kâh sağa ve kâh sola yatup kalkup sallana sallana ber karâr olur. Ammâ bu mahalde ağaç iki tarafa hırâmânî hırâmânî bu kadar gulâmlar üzerinde iken sallandıkça tıflân-ı ebcedhânların savt-ı hazînleri ile bu gûne hânendelikleri vardır. Güft-i sıbyân-ı hânendegân ağaç sağ tarafa salınırken cümle bir ağızdan "Halli sun, halli sun" deyü feryâd edüp şaka ederler. Kaçan kim ağaç sol tarafa eğilir "Verre run, verre run" deyü âğâz ederler. Ta ki ağac-ı fakîr yine ber-karâr durur.

Bu kerre demin ağaca bile çıkup ağacı aşağı eğdirüp aşağı yere inenler yine ağaca ankebût gibi tırmaşup yine ağaç bâr-ı sakîlden zemîne eğilüp yatar. Bu kerre demin ağaç üzre kalup salınanların cümlesi aşağı atılup demin aşağı inenler bu kerre ağaç üzre kalup ol kadar "Halli sun" çağırırlar kim sadâları eflâke çıkar. Eğer bir hoş salınmasalar aşağıdakiler ağaçdakilere "Hey batabnî batabnî; hey kösnî dümbelenî" deyüp el urup birbirine bu gûne şakalar ederler. Ammâ garâbet bundadır kim bir diyârın kavak ağaçları iki tarafına böyle eğilmek ihtimâli yokdur.

Beher yevm cümle sıbyân ba'de'l-asr hocalarından âzâd olunca böyle ağaçlar üzre oynarlar, aceb temâşâgâhdır. Ammâ gâyet necîb ü reşîd gulâmları var. Bir sengistân u cezîre-zemîn olmağile pederleri bu serhadde gulâmlarına imhâl vermişler. Zîrâ bu şehirde ancak bir câmi' ve bir mescid ve müsâfirîn içün bir hân vardır. Gayri eser-i binâdan bir hammâm ve bir çârsû-yı bâzâr aslâ yokdur. Ammâ yaylalarında koyunları çokdur. Lâkin şehr-i Haleb'den İpşir Paşa tahrîkiyle Kızılbaş bu kavmin kırk bin aded koyunların alup sürdü ve ol koyun mâddesiyçün tahsîle me'mûr olduğumuz Pinyanişî kavmi bunlardır kim anınçün bu kavm bize ikrâm edüp mezkûr ağaçlar sâyesinde meks edüp zevk [u] safâlar etdik. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Ahvâl-i kavm-i Pinyaniş: Sene 955 târîhinde Sultân Süleymân'a itâ'at edüp yine kendi vilâyetlerinin ebvâb-ı mahsûlâtlarıyla ocak beği olmuşlardır. Hâk-i pâklerinde timâr ve ze'âmet yokdur. Tabl [u] alem sâhibi mîr-i mükerremdir. Cümle altı bin âdeme mâlikdir ve yine bunlar da Mahmûdî add olunur, ammâ elkâblarında "Ümerâ-yı Pinyaniş" deyü tahrîr olunur. Aklı gözünde, sâdıklık özünde; şemşîr belinde, hançer elinde âteş-pâre âdemlerdir ve gâyet ankâlardır ve hîle vü hud'adan berîlerdir. Bunlardan bizimle Van'dan gelen yüz nefer âdemleri kalup on nefer âdemleriyle {aşağıdaki Berdük bu Hasanî kal'asına muttasıl bir dere aşrı yazıla, gaflet olunmaya} cânib-i Acem'e revâne olup cânib-i şarka (---) sâ'atde,

Menzil-i Rûbâcık Sultân: Murâd Hân Revân'a avdet etdikde bu mahalde meks edüp hâlâ otağı yerinde bir soffa var. **[288a]** Bu mahal yine Pinyaniş hudûdunda Âl-i Osmân hâkidir. {Hikmet-i Hudâ} ammâ bu Rûbâcık'da bir çâh-ı mâ vardır kim suyu Kuds-i şerîfin âb-ı Selvânından lezzet verir. Her kim o sudan kırk gün nûş etse bi-emrillah şecî‘ ü tüvânâ fetâ olur. Anınçün ekseriyyâ Mahmûdî kavmi bahâdırlardır. Ammâ bu Rûbâcık'ın yolları dahi sengistân u çengelistân yerleri vardır ve yalçın kayalarında keçi ve koyun-ı beyâbâni vardır. Ve kaplan, vaşak ve zerdevâsı bî-hisâbdır. Ammâ köyü ol kadar imâr değildir. Üç yüz hâneli ve bir câmi‘li Ekrâd-ı Pinyanişî köyüdür. Her hafta etrâfında olan kurâların halkı cem‘ olup azîm bâzâr durur. Andan şarka 6 sâ‘{atde},

Evsâf-ı kal‘a-i Kotur: Vech-i tesmiyyesi lisân-ı Moğol'da "kotur" sarplığa ve mu‘ânid olan âdeme derler. Kavm-i Moğol, Cengiziyândan İslâm ile müşerref olan Muhammed Şâm-ı Gazan hazretleri ki Tebrîz kurbünde medfûndur. Anın zamân-ı hilâfetinde Kotur nâmında bir mu‘ânid vezîri var idi. Muhammed Şâm-ı Gazan ol vezîre eydür: "Ey Kotur, şu kotur u potur sengistânda bir kal‘a binâ eyle." dedikde Kotur vezîr "El-emrü emrüküm." deyüp bu çengelistânda sene 693 târîhinde bu kal‘a-i Kotur'u Kotur Hân binâ etdiğinden kal‘a-i Kotur derler. Ammâ hakkâ ki kotur yerde vâki‘ olmuşdur.

Bir Kotur kal‘ası dahi Bosna eyâletinde Hersek sancağında Novi kal‘ası körfezi nihâyetinde böyle bir sarp kayalar üzre vâki‘ olmuş kotur kal‘ası vardır. Ammâ hâlâ Venedik kâfiri hükmünde bir sa‘b u metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir.

Ammâ bu kal‘a-i Kotur Acem hükmündedir. Sene 992 târîhinde Ferhâd Paşa feth edüp dest-i Âl-i Osmân'da idi. Ba‘dehû sene 993 târîhinde Cığaloğlu, Serâv altında münhezim olup cümle cebehâne ve bârhâne ve sâ’ir kârhâneleri bırağup firâr etdikde Acem fürce bulup bu Kotur kal‘asına istîlâ eder ve ta‘mîr ü termîm edüp metânet üzre istihkâm eder. Hatta sene 1045 târîhinde Fâtih-i Van Sultân Murâd Hân ba‘de'l-feth-i Revân bu Kotur deresinde meks etdikde asâkir-i İslâm'ın bu kal‘aya şergîl olanlarına ol kadar top urur kim yanına bir âdem uğramaz.

Murâd Hân eydür: "Bu top sadâsı nedir?" derler, "Pâdişâhım evvel bizim idi, şimdi Acem'in destinde Kotur kal‘ası askere top atar." derler. Murâd Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân,* der-ân Nogay eline süvâr olup bu kal‘a-i serbülendi temâşâ edüp "Hak belâ versin, ne turfe sa‘b-hisâr imiş. Şimdi bunu muhâsara etsek vakt-i şitâ garîbdir. Belki muhâsarası gün-be-gün müştedd ola. Buna mübâşeret etmeden, etmemesi makbûldür. Olmaya, illâ hayr." deyü serâperdesine gelüp sene 1048 târîhinde Bağdâd'ı feth edüp akd-i sulh mahallinde Murâd Hân Kara Mustafâ Paşa'ya der kim: "Mustafâ. Bu sulhda Acem, Revân kal‘ası kurbünde Mekü kal‘asın münhedim etsin ve Van eyâletinde Kotur kal‘asın münhedim etsinler." der.

Hakîkatü'l-hâl nutk-ı dürer-bârları üzre kal‘a-i Mekü ve kal‘a-i Kotur'u münhedim etmeyüp içinden cümle askerlerin çıkarup kal‘a-i Kotur'u hâli üzre bırağırlar. Hikmet-i Hudâ Sultân Murâd Hân ba‘de'l-feth-i Bağdâd İslâmbol'da merhûm olup beri tarafda Kızılbaş fürce bulup cülûs-ı İbrâhîm Hân'da nakz-ı ahd edüp kal‘a-i Mekü ve bu kal‘a-i Kotur'a asker koyup eyle mükellef ü müzeyyen ve kavî eylemişdir kim gûyâ bir beyâz dürr-i gevherdir. Hâlâ eyâlet-i Van'da Pinyanişî beğiyle müşâdırlar. Zamân-ı kadîmde Kotur sancak beğimizin tahtı idi. Kal‘ası Acem destindedir ammâ yine cümle Kotur nevâhîleri dest-i Âl-i Osmân'dadır. Kotur beği vardır. Hatta bizimle Bitlîs

Hânı cenginde bile idiler.

Eşkâl-i ahvâl-i kal‘a-i Kotur

Bir derenin cânib-i cenûbîsi nihâyetinde evc-i âsumâna ser çekmiş şekl-i murabba‘dan tûlânî bir kaya üzre Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim gûyâ kal‘a-i Âdilcevâz'dır. Ammâ ne kadar hatve idiği ma‘lûmum değildir, lâkin küçükdür. Hâlâ Acem'in intihâ-yı serhaddi olmağile mültefit bir kal‘a-i müzeyyendir. Hâlâ derûn-ı kal‘ada üç bin aded güzîde Mâzenderânî tüfeng-endâz dizçöken nökeri vardır. Biz anda bir gice aşağı bâğçelerde mihmân iken kal‘anın cemî‘i ebrâcların ve dendân-ı bedenlerin meş‘aller ile çerâğân edüp didebânları tâ vakt-i sehere dek, "Hudâ hûb" deyü feryâd ederlerdi. Hakkâ ki kal‘a beklemek Acem'e kalmışdır. Kal‘a binâ etmek Fireng-i bed-renge kalmışdır. Kal‘anın dizçöken ağası ve eşik ağası aşağıda haymelerimize nüzûl edüp hayli i‘zâz u ikrâmlar edüp mihmândârlık ile ziyâfet-i azîm etdiler.

Ale's-seher bunlar bize elli mikdârı dizçöken vesîle verüp Muhammedî deresi nâm mahalli geçüp Şâh Gediği nâm mahalle varıldığı bir alçak kûhdur kim ibtidâ hudûd-ı Acem'dir. Ammâ kal‘a-i **[288b]** Kotur Osmânlı'da iken Acem teğallüben zabt eylemişdir. Ammâ hakikatine nazar oluna. Bu kârhâne-i dünyânın kârı böyledir kim bu cihân kimesneye bâkî olmayup benî Âdeme eğlence olmak içün kâh dest-i Acem'e girer, nice yıl mutasarrıf olurlar. Kâhîce yine Osmânlı eline girer. Beyt,

Böyledir böyledir bu kâr-ı cihân

Eylenme bu kelâma lâğ yamân

mazmûnu üzre bu cihân içre cemî‘i pâdişâhların mâbeynlerinde olan hudûd kal‘aları alma verme dünyâsı içre kâh alınır ve kâh verilir.

Netîce-i kelâm mezkûr Şâh gediğin, sene 1065 Zilka‘desi'nde aşup Acem ülkesine kadem basdık. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Alî Bak, ya‘nî kal‘a-i Albak

Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim sene 694 târîhinde Mehemmed Şâm-ı Gazan asrında şâhbender-i Tebrîz olan Alî Bâkî bu kal‘ayı binâ edüp Alî Bâkî'den galat kavm-i Moğol ve kavm-i Ekrâd Albak derler. Niçe mülûka intikâl etmiş bir gurâbhâne-i harâbdır kim kal‘ası âlî bakdır. Hâlâ Van [u] Azerbaycân ve Rûmiyye [vü] Ucân şehirlerinin tâ vasatında bir zeyl-i kûhda şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. İçinde yasavul ağası ve dizçöken ağası vardır ve şâh destinden dolu nûş etmiş dizçöken tülüngîleri vardır. Ve şâh elinden câm ile çakır çekmişler ve şarâb-ı nâb içmişler nöker-i Mâzenderânîler var kim tüfeng-i pür-reng ile pire[y]i ururlar. Bâğı ve bâğçesi çokdur. Hatta fâtih-i Revân Gâzî Murâd Hân feth-i Revân'dan avdet etdikde bu Albak eline konup şehri tehî bulduklarında harâb u yebâb etmeyüp ubûr eder. Hâlâ otağı yerinde bir mesîregâh çemenzâr yerde soffaları vardır. Ol mahall-i mübârekde her hafta ahâlî-i kend cem‘ olup bâzâr-ı âlî olur. Kal‘adan taşra câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânı vardır.

Şemseddîn-i Hafî hazretleri: Tarîk-ı Hâcegân'dan ulu sultândır kim niçe keşf ü kerâmetleri zâhir ü bâhir olup bu şehirde medfûndur.

.....*(1 satır boş)*.....

Andan cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Kend-i Celu: Bir Hakkarî Celusu şâhdan tâc giyüp bu kendi imâr etdiğinden kend-i Celu derler. Halkı cümle Şî‘îlerdir. Andan yine şarka 3 sâ‘at gidüp,

Kend-i Sanasun: Salmas hudûdunda bir vâsi‘ çemenzâr sahrâda bin hâneli bâğ u bâğçe ve câmi‘ ü hân u hammâmlı bir kend-i ma‘mûrdur. Lâkin çârsû-yı şâhîsi olmayup Murâd Hân'ın otağı yerinde hafta bâzârı durur. Andan 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Karnıyarık: Sene 922 târîhinde karnıyarık nâmıyla mülakkab bir hân binâ etmeğile Karnıyarık derler. Berdük sultânı hükmünde bir kûh-ı bâlâ üzre Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâ ve şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olmuş bir küçük kal‘adır ammâ hayli âlî püşte üzredir. Kal‘aya komayacakları ma‘lûmum olup çıkup {seyr [ü] temâşâ etdiğimizden} ne kadar âdem idüği ma‘lûmum değildir. İçinde ancak "Bir câmi‘i ve bir sarâyı ve üç yüz mikdârı tülüngi neferâtları vardır." deyü nakl etdiler. Ammâ aşağıda bâğlar kenârında haymelerimiz ile meks edüp seyr [ü] temâşâ etdik. Bin aded hâk-i pâk ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır kim her birinde bâğ u bâğçe ve havz u şadırvân ile ârâste ve kâh-be-kâh kuyâh-ı hıyâbânlar ile pîrâste olmuş rabta-i zîbâdır. Müte‘addid câmi‘leri ve hân u hammâmları ve kifâyet mikdârı dükkânçeleri vardır. Sultân Murâd'ın otağı yeri bir mesîregâhdır. Ana karîb Monlâ Şecâ‘eddîn-i Kirmânî anda medfûndur.

.....(2 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle meyyâl 3 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Hobaş: Murâd Hân yolundan sapadır. Tesûy şehri minâreleri râygân sol cânibimizde kalup bâğları içre geçüp bu Hobaş'da haymelerimiz ile meks olunup kelenteri ve kend şâhnesi vâfir mihmândârlık edüp cümle ri‘âyet etdiler. Tesûy şehri nevâhîlerindendir. Bin hâneli câmi‘ ve hammâmlı kend-i ma‘mûrdur. Andan yine cânib-i şimâle 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Berdük: Bu kal‘a Acem hudûdu içre vâki‘ olmuşdur.{Van eyâletinde} Pinyanişî hükmündedir. Acem'in nehb ü gâret etdiği koyunların ekserîsi bunlarındır. Zîrâ yaylakları Acem'in Avşarlı kavmiyle hem-müşâdırlar. Bu kal‘a-i bâlânın bânîsi sene 1025 târîhinde Pinyanişî beğlerinden Çolak Mîr Azîz Beğ binâ etmişdir. Bu kal‘a-i Berdük Pinyanişî'nin Hasanî kal‘asına katı yakındır. Ammâ iktizâ hasebiyle da‘vete icâbet deyüp birkaç kal‘alara varılup mektûb-ı muhabbet-uslûblar **[289a]** verilüp kal‘a-i Berdük'e geldik. Cümle Pinyanişî istikbâle çıkup haymelerimizle bâğlarında mihmân olduk.

Eşkâl-i kal‘a-i Berdük: Bir bayır üzre müfîd [u] muhtasar bir küçük kal‘acıkdır. Handakı yokdur.

Cânib-i şarka bir ağaç kapusu vardır. Dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. İçinde iki yüz mikdârı odaları vardır. Neferâtları yine kavm-i Pinyanişî kavmidir. Üç topcağızı var ve bir câmi'i dükkânları ve hânları ve hammâmları yokdur. Ammâ her ne murâd idinsen cümle zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet bulunur. Zîrâ Acem diyârıyla müşâdır ve Acem içindedir. Ve kal'anın cenûbî taşrasında nehr-i Davdan kenârında üç yüz aded bâğlı u bâğçeli ve kavak ağaçlı rabât-ı ma'mûredir kim cümle hâk-i amber-pâk ile mestûr bir kasaba-i sağîredir.

Bir câmi'i Çolak Mîr Azîz'indir ve hân u hammâm-ı kesîf anındır kim bu hammâma hakîr girdim. Ancak altı âdem sığar bir hammâm-ı masharadır. Bu rabtada ancak üç bin mikdârı Pinyaniş fetâları sâkin olurlar ammâ kerrât ile diyâr-ı Acem'e girüp şâhın hânlar hânını defa'ât ile bozmuşlardır. Bir hayli akûr u şecî' kavm-i şedîddirler. Cümle başlarında Kızılbaş serbendleri üzre çelengli fetâlardır kim her biri beşer ve onar Kızılbaş-ı nâ-tıraş başların şemşîr-i âteş-tâb ile tıraş edüp kılıçların arşa asmışlardır. Hâlâ müşâlarında olan Acem'in Rûmiyye hânı ve Tebrîz hânı ve müşâlarında olan cümle Acem sultânları bunlara her bâr zahîre ve atlar ve pârçe harîrler hedâyâ gönderüp şerlerinden emîn olurlar.

Ammâ Kızılbaş azîm asker ile üzerlerine gelüp ceng ederek kırk bin koyunların yaylalarından sürdü ve biz anların koyunların tahsîl içün mübâşir olduğumuz ma'lûmları olup bizimle Rûmiyye hânına bile gitmeğe murâd edindiler. Hakîr eyitdim: "Biz yine sizin koyunlarınız içün, niçe Acem sultânlarına Van vezîrinden mektûblarımız vardır, dahi çok dolaşırız. Siz sonra Rûmiyye'ye geliniz." dedim. Hazz etdiler ve bize hayli hedâyâ verdiler ve bu rabta içre cereyân eden bu nehr-i Davdan'ı su'âl etdim. "Harîr dağlarından ve Ardalân bellerinden ve Hakkarî kûhlarından cem' olup şehrimiz içre ubûr edüp maşrık tarafında Çevlân sultân hâkinden güzer edüp Rûmiyye deryâsına rîzân olur." dediler. Ammâ âb-ı hayâtdır, her bâr geçit verir nehr-i sağîredir. Andan şarka 3 sâ'atde,

Kend-i Hine: Üç yüz hâneli Kürd ve Ermenîlerdir. Hem Acem'e ve hem Pinyanişliye tâbi'lerdir. İki kılıç altında olmağile tarafeyne öşür verirler. Anı geçüp,

Kend-i Harîr: Bunlar Gâzîkıran Ekrâdlarına tâbi'lerdir ammâ Acem'e de öşür verirler. Ma'mûr kend-i İremdir. Anı dahi geçüp 3 sâ'atde,

Evsâf-ı dâr-ı gâzîyân, kal'a-i Gâzîkıran: Sene (---) târîhinde bu kal'ayı Âl-i Abbâsiyândan Hakkarî pâdişâhları bina etmişdir. Ammâ ismini bilemediler. Niçe kerre dest-i Acem'e, niçe kerre Osmânlı eline girüp hâlâ eyâlet-i Van'da Pinyaniş beğlerinin Gâzîkıran'ın ocak beğleri hükmündedir. Bu kavmin nısfı Acem'e tâbi'dir. Zîrâ köyleri ve kendleri ve mezra'aları ve bâğ u bâğçeleri cümle Acem hâkindedir. Ancak kal'aları sarp olmağile mütehassın olup Âl-i Osmân'a tâbi'lerdir. Ammâ yine Mahmûdî'nin Pinyanişî kavminden Gâzîkıranlılardandırlar.

Bu kavme "gâzî kıran" denmeğe bâ'is oldur kim bunlar evvel asırda sekiz bin asker olup şâh hânları Gâzîkıranlılar ile kal'a-i Revân'a imdâda giderken bunlar Acem'in önün alup eyle kılıç ururlar kim Kızılbaş bir baş cân halâs idemez. Hâlâ ol asırdan berü bunlara Gâzîkıranlı derler, ammâ çoğu Acem'e tâbi'lerdir.

Eşkâl-i kal‘a-i Gâzîkıran: Rûmiyye sahrâsına nâzır bir yalçın kal‘a üzre şekl-i murabba‘ bir küçük köhne binâ, bir sa‘b-kal‘a-i ra‘nâdır. Kaç adımdır ma‘lûmum değildir. Derûn-ı kal‘ada on hânesi ve beğ sarâyı vardır, ammâ mükellef ü hevâdâr sarây-ı imârdır. Ve beği ocaklık hâkimidir. Hâlâ bin askere mâlikdir. Ebvâb-ı mahsûlâtı kendüye hâss-ı hümâyûn kayd olunmuşdur. Hâkinde timâr ü ze‘âmet-i cüdâ yokdur, "Mefrûzu'l-kalem ve maktû‘u'l-kademdir" deyü ellerinde hatt-ı şerîfleri var kim Acem galebe ederse ana tâbi‘ olalar. Anınçün cum‘a gün câmi‘lerinde hutbe içre ibtidâ Âl-i Osmân, andan şâh-ı İrân'ı yâd ederler, ammâ Âl-i Osmân'a ziyâde muhabbet ederler. "Ah Osmânlı, bir kerre dahi gelse!" deyü ah ederler. Zîrâ Acem ile Osmânlı sulh [u] salâh ideli fakîr olduk derler.

Der-vasf-ı Rabât-ı Zîr: Etrâfi kal‘asız bir varoşdur kim cümle bâğ u bâğçeli hânelerdir. Ammâ çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur, ammâ bir câmi‘i var. Andan bu kerre cânib-i cenûba gitmek **[289b]** iktizâ edince Isfahân-ı nısf-ı cihânda şâh-ı İrân-zemîne gitmeğe me’mûr olan Sarı Alî Ağa iki yüz aded atlılarıyla bizden ayrılup anlar cânib-i Isfahân'a bizler taraf-ı Âzerbaycân'a müteveccih olup taraf-ı cenûba 5 sâ‘atde,

Menzil-i Kuyâh Deresi: Bu mahal Acem'in Çevlân Sultân hudâdunda Gâzîkıran ile mâbeynlerinde bu dere-i Kuyâh, Şâh Gediği'dir. Garb tarafı Osmânlı'nın Gâzîkıranlısıdır. Bu Şâh Gediği'nde olan Kuyâh Deresi eyle bir deredir kim gûyâ hıyâbân-ı gülistân-ı İrem'dir. Niçe yüz bin elvân şükûfenin râyiha-i tayyibesinden âyende vü revendegânın dimâğları mu‘attar olur. Ve şâhrâh-ı câddenin tarafeynine bîd-i ser-nigûnlar ve servi vü sanavber ü ar‘ar ve şimşâd u çınar dırahtların hendese üzre dikmişler. Aslâ âdeme âfitâb-ı âlem-tâbın tâb-ı tüvânı te’sîr etmez. Böyle bir hıyâbân-ı Kuyâh deresidir. Ammâ zâlim derede sene 992 târîhinde Cığalazâde Sinân Paşa sû-i tedbîri sebebiyle Serâv cenginde münhezim oldukda firâr eden asker-i İslâm'ın ardın önün Acem ve Ekrâd alup bu Kuyâh deresinde kıra kıra tamâm edüp nâm içün yine şühedâları kenâr-ı râha defn etmişler. Alî Yâr Paşa ve Tireli Fazlı Paşa ve Vâsi‘ Alîsi Defterdâr Paşa ve Ferrûh Beğ bunlardan gayrı niçe yüz a‘yânların kabirlerinin seng-i mezârlarına ism ü resimlerin yazmışlar, hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmışlar. Ammâ Tebrîz ve Rûmiyye hânlıkları Osmânlı destinde iken yazmışlardır, deyü nakl etdiler.

Andan cânib-i cenûba Şehrezûl dağları ve Harîr ü Ardalân kûhları dâmenleri cânibine 5 sâ‘atde,

Menzil-i Çevlân Sultân: Bir kûh-ı bülendin dâmeninde bin hâneli bâğ u bâğçeli câmi‘ ve hân u hammâmlı ve yüz mikdârı çârsû-yı şâhlı bir kend-i azîmdir. Çevlân Sultân bir kırçıl koca tülüngiyân istikbâle çıkup alây ile bizi sarâyına ziyâfete götürüp cümle tevâbi‘imizi kendi bâğına kondurdu. Murtazâ Paşa ağası karındaşımızı oğlunun hânesine kondurdu. Bu Çevlân Sultân aslı Gâzîkıran Kürdü'ndendir. Şâhdan tâc giyüp sultân olmuşdur. Sultân, bu diyâr-ı Acem'in sancak beğlerine derler. Bir kırçıl koca âdemdir kim bin aded nökere mâlikdir, ammâ kal‘ası yokdur. Paşa efendimizin mektûb-ı dürer-bârını verüp bûs edüp kırâat etdirüp mefhûmu ma‘lûm olıcak "Vallah men Pinyanişden bir gûsfend aparmamışam. Ancak Rûmiyye hânıyla şehrlerin talava durmuşum." dedikde, "Ey imdi birkaç günden, sizinle Rûmiyye hânı dîvânında müşerref oluruz." deyüp konağımıza gidüp ale's-sabâh hedâyâsın alup cânib-i cenûba 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Avşarlı Sultânı: Bu dahi istikbâle çıkup bizi bâğına kondurup ziyâfetler edüp mektûbları verdik. Kırâ‘at edüp "Belî be[r]-ser ü çeşm. Sizinle Rûmiyye dîvânında görüşürüh." deyü hüsn-i dil

gösterdi. Aslı Türkman âdemîsindir Osmânlı zulmünden firâr edüp şâhdan tâc geymiş on bin Türkmana mâlikdir kim Harîr dağlarında yaylalanırlar, mün‘im âdemleri vardır. Kendi beş yüz hâneli câmi‘ ve hân u hammâmlı kenddir, bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. Andan yine cenûba 6 sâ‘atde,

Menzil-i Biredos Sultânı: Beği bir pîr-i fânî mücelled piranî olmağile müşevveşü'l-hâl olup girde-bâliş-i nâlişde feryâd-ı dâd ederdi. Kethudâsı istikbâlimize çıkup mihmândârlıklar edüp mektûbumuz teslîm edüp kendüsi hareminde câme-i hâb içre yatırken buluşdukda, "Hayr makdem! Yüz basa geldiniz, hayr kademler ile geldiniz." deyüp dilnüvâzlıklar etdi. "Ziyâret-i hakîkat lâzımdır." deyü konağımıza vardık. Kasabası gâyet ma‘mûrdur. Beş câmi‘i var ammâ Kızılbaş-ı bed-ma‘âş olduklarından câmi‘lerinin cemâ‘atleri yokdur. Hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârları vardır. Andan yine cenûba 5 sâ‘atde,

Menzil-i Enzelî Sultân: İstikbâle çıkup Şâh Abbâs-ı Sânî çerâğ-ı efrûhtesinden Kehrevân diyârından bir sabâhu'l-hayr ve fârisü'l-hayl sultândır. Kendi sarâyına kondurup mektûb-ı muhabbetden hazz edüp "Hey kurbân, tû Osmânlı kayser-zemîn?" deyüp Âl-i Osmân'ı vâfir mahtadı. Ve "İnşâallah Rûmiyye dîvânında sizin ile müşerref oluruz." deyüp ba‘de'z-ziyâfe sarâyına gidüp rabâtın temâşâ etdik. Hıyâbân-ı gülistân içre bir şehr-i şîrîndir. Ve câmi‘leri ve hân ve hammâmları ve dekâkîn-i kâmîleri ve huddâmân-ı vâfîleri vardır kim cümle bin aded nökere mâlikdir ammâ bu Enzelî güzeline aşk olsun. Âb u hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi ter endâm olurlar kim parmaklarında ilikleri seyr olunur. Ve âb-ı revânları vefret üzre olup müşebbek bostânları ve memdûh gülnarları ve elvân âlûları ve emrûdları vardır, gûyâ İrem'dir. Andan sehel kıbleye 5 sâ‘at, **[290a]**

Kend-i Habbena: Enzelî Sultânı hududunda Şâh İsmâ‘îl vakfi, bin hâneli hadîka-i hıyâbânlı kend-i azîmdir. Ahâlîsi Kürd ve Ermenî ve Gökdolak'dır. Bunun dahi mahbûbe vü mahbûbı diyâr-ı Rûmiyye'de meşhûrdur. Andan yine cenûba 3 sâ‘atde,

Menzil-i Harîr Sultânı : Kethudâsı karşu çıkup sarây-ı sultânda meks edüp meğer sultân sayd [u] şikârda imiş. Bin mikdârı nökeriyle ve tula ve taraş ve çapar ve halasçı neferleriyle avdan gelüp hakîrle görüşdükde "Bre emmim oğlu cânım, bre hoş geldin!" deyü hakîr ile âşinâyî kelimâtlar etdi kim meğer Türkman âdemlerinden Kızıklı kabîlesinden imiş. Yedi bin kadar âdemiyle Şehrezûl'dan Acem'e gelüp şâhdan tâc giyüp hoş-nişîn sultân olmuş. Mektûbumuzu verince yüzüne gözüne sürüp yine hakîre verüp okuyun dedi.

{Hakîr} tilâvet etdiğimde mefhûmu ma‘lûmu olup eydür: "Vallahi biz Rûmiyye hânıyla Pinyaniş'i urduğumuzda yigirmi sultân idik. Aldığımız koyunları güzel şâhımız "Verin!" derse "Baş yüz üstüne." deyüp hakîre ol ân belindeki kılıcın bâğışladı. "Yok kılıcın almam, Osmânlı arasında ayıbdır." dedim. "Hey kurbân olayım Osmânlı sana!" deyüp gayrı kılıç ve bir kara çabuk at hedâyâ verüp Rûmiyye'ye ol dahi gelecek oldu.

Bu bâlâda tahrîr olunan yedi aded sultânlar cümlesi Ahmed Hân ve Mustafâ Hân asrında Âl-i Osmân'a tâbi‘ onar bin Türkman'a mâlik Türkman beğleri idi kim Harîr ve Ardalân dağların yaylalanırlardı. Ba‘dehû Sultân Osmân fetretinde ve Murâd Hân cülûsu Kızılbaş Tebrîz'e ve Rûmiyye'ye istîlâ edüp bunlar cümle şâha tâbi‘ oldular. Ammâ cümlesinden haber aldım, yine Âl-i

Osmân'ı isterler. *Allahümme yessir.*

Bu sultânlardan cümle hedâyâlar alup cânib-i şarka 7 sâ‘at,

Menzil-i Harmanşâhî: Bu dahi bâlâda tahrîr olunan sultânların dâr-ı diyârları gibi Rûmiyye hânı hükmünde ve Rûmiyye sahrâsında beş yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr kend-i azîmdir. Câmi‘i ve hammâmı vardır. Andan yine sahrâ-yı Rûmiyye ile 5 sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Rûmiyye-i Azerbaycân, ya‘nî Toprakhisâr-ı Gazan

Sene 694 târîhinde Âl-i Cengiziyân'dan İslâm ile müşerref olan Muhammed Şâm-ı Gazan bu Toprak kal‘ayı binâ etmişdir. Ba‘dehû yine mülûkdan mülûk destine girmişdir. Ba‘dehû sene 932 târîhinde Şâh Tahmasb tevsî‘ edüp dahi ziyâdesiyle imâr eyledi. Ba‘dehû sene 992 târîhinde Kumla Çemeni kal‘asın Ferhâd Paşa binâ ederken bu Toprak kal‘ayı dahi imâr etdi. Ve Süleymân Hân'ın Tavaşî Süleymân Paşa'sı ve Hadım Ca‘fer Paşa'sı cümle der-i dîvârların metânet üzre bünyâd etdikleri ba‘dehû tavsîf ola.

Ammâ ibtidâ bu şehre girdiğimizi beyân edelim

Bir gün mukaddem Harmanşâhî nâm mahalden bir mütekellim ve sâhib-i vakâr âdemimizle Rûmiyye hânının kethudâsına haber gönderdikde âdemimiz buluşup dest-bûs edüp "Ale's-seher hareket buyurup teşrîf etsinler." deyü üç araba yükü me’kûlât u meşrûbât ve müsmirrât ü kutr-ı nebât makûlesi hedâyâlarıyla "Hayr-ı makdem!" deyü bir muhabbetnâmeleri gelüp gelen âdemine, riyâ olmaya ırz-ı Âl-i Osmân içün bir haylice şey verüp hakîr de bir destmâl-ı Kaya Sultân içre bir muhabbetnâme hâna gönderüp ale's-sabâh cümle tevâbi‘lerimiz âlât-ı silâha müstağrak olup cümle ıydiyyelerin giyüp hakîr ve Murtezâ Paşa ağası karındaşımız hem-çünân esbâb-ı ihtişâmımızla at başı berâber olup rikâb rikâba gidüp önümüz sıra üç yedek küheylân atlar çekilüp cümle iki yüz elli kadar pür-silâh yiğitlerle Rûmiyye sahrâsı içre giderken anı gördük, karşu tarafdan bir gird-i siyâh evce peyveste olup içinden bir asker zâhir olup kerrenay u nefîr ü surna ve balaban ve kös [ü] dühüller sadası âfâkı dutdu. Anlar gelmede biz varmada, anı gördüm, Acem askeri nümâyân karîb olıcak asker içinde beş on âdemle hân zâhir oldukda hakîr dahi Alî Ağa ile alâylarımızdan taşra anlara karşu at depüp meydân-ı muhabbetde at üzre hân ile öpüşüp görüşüp anlar bize biz anlara muhabbet üzre âşinâlıklar etdik. Hân eyitdi: "Safâ gelmişsüz ve hoş gelüp yüz basa gelmişsüz." dedikde hakîr "Yahşi esen emân bulup güler cemâlinizin şem‘-i münevverine muhabbet ile pervâne olmağa gelmişiz" dedim. Gördü kim Murtezâ Paşalı tarafından bir söz yok. Hakîr ile at başı berâber olup eydür: "Kânûn-ı İrân-zemîn değildir kim, hânlar akrânlarından gayre istikbâle çıkalar. Men Osmânlı'ya muhabbeten karşu çıkmışam." **[290b]** dedikde bildim ki derûnunda gurûriyyet ve müdemmağlık alâmeti var, hemân "Hânım Hak seni hatâdan saklasın. Hazret-i Resûl-i Kibriyâ'nın *Ekremu'z-za‘îfe* hadîs-i şerîfine imtisâlen Müsâfirinize ikr[âm] etmeğe gelüp deryâ-dillik eylediniz." deyü niçe bin gûne kelimât ederek niçe askerleri çevgân oynayarak Toprak kal‘aya karîb vardıkda bir sâ‘at yire şehrin niçe bin benî Âdemleri istikbâle çıkup şâhrâhın yemîn ü yesârın kat-ender-kat pîr ü cüvân u ağavât selâma durmuşlar.

Hân bir asker-i Çamapur gösterdi kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Cümle zerzevile tâclı ve başları çelengli, yaka Türkmanlı ve Ardalân Kürdlü ve Moğol u Boğol u Tülüngî askeriyle Çamapur askeri gibi birbirine benzemez asker gösterdi kim âdem hayretde kalır. Ammâ gördüm ki hân henüz müzellef-rîş nevcüvân bir hân-ı âlîşân, dârât u ihtişâmı ve yaka huddâmları kim değil, cümle merbût ve mazbût nökerleri var ammâ kerrenây u nefîr-i Efrâsiyâb'larına aşk olsun.

Netîce-i kelâm, bu kevkeb ü debdebe-i İrân-zemîn ile kal‘aya karîb vardıkda hân ileri gidüp biz yine ağa ile at başı berâber giderken hemân Toprak kal‘adan bir kerre âvâz-ı dühül ü köslere tarralar uruldukda kal‘anın cümle bedenlerinden balyemez toplarına âteşler uruldukda azamet-i Hudâ sâ‘ika-i topdan zemîn [ü] âsumân ra‘d gibi gürleyüp cemî‘i bünyâd-ı Rûmiyye ve ahâlî-i Rûmiyye berg-i hazân gibi dir dir ditrerlerdi ve kal‘anın cümle ebrâcların ve dendân-ı bedenlerin cümle sâyebânlar ile ve tuğ u alemler ile ve selvi filandıralar ile serâpâ kal‘ayı zeyn edüp gûyâ bir sûr-ı arûs etmişler. Bu hâl ile kal‘a-i Rûmiyye'yi seyr [ü] temâşâ edüp ve alâyımızla güzer edüp şehri ve cemî‘i ünâsı ve cemî‘i mahbûb-ı zamâneler teferrüc ederek anlar da bizi seyr ü temâşâ ederek hânın sarâyına dâhil olup yine hân ile birbirimizi dirâğûş edüp hân sağ tarafına bu hakîri sol tarafına Murtezâ Paşa ağasın alup meydân-ı muhabbete destehânlar ve peşkîr ü makrameler geldi kim her biri hayal-kâr-ı Halkârî idi.

Ba‘dehû meydâna sâfî fağfûrî tabaklar ile yigirmi elvân pilavlar gelüp ve yigirmi kâse çobra gelüp çâşnigîrbaşı olan cümle tabaklar arasına girüp hân önündeki mümessek u muza‘fer pilavdan kepçe ile alup herkesin önündeki tabağa pilav-ı gûnâ-gûn kor idi. Meselâ, dâhil-i meclis olanlara kepçe ile hân önünden pilav ve cilav vermek ri‘âyet ola. Hulâsa-i kelâm Acem'in pilavından gayrı ni‘metleri memdûh değildir. Ve birkaç gûne çobraları var idi. Câ-be-câ dûzde bünyânları da memdûh-ı âlemdir. Gayri ta‘âmları olmadığından Kızılbaş-ı bed-ma‘âş derler. Hakîkatü'l-hâl Karaçi halkının ve Tülüngi nökerlerinin ma‘îşetleri gâyet bed olduğundan bed-ma‘âş derler. Ammâ efsâne kelâmdır. Her ne gûne ta‘âm tenâvül olunsa yine benî Âdem def‘-i cû‘ eder. İstersen şîr-i hurma [vü] katr-ı nebât ye, istersen siyâh kara darı ekmeği ye, cümle def‘-i cû‘ etmede yeksândır. Niçe ta‘âmlar tenâvül olunup destehânlar kalkup hoş-âblar gelmedi. {Zîrâ} diyâr-ı Acem hoşâb u zerde memdûh değildir. Zîrâ hoşâbı Hazret-i Osmân te’lîf etdi. Zerdeyi Yezîd'in pederi Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân peydâ etdiğinden bu iki ni‘met ülke-i Acem'de memdûh değildir. Ammâ niçeler nihânîce yerler.

Ba‘dehû hân ile bizlere leğen ibrik gelüp âyîn-i Osmânî üzre ellerimiz gasl eyledik. Gayriler ellerin ucu ıslanmış makramalara sildiler ve gayrı Kızılbaş nökerleri cümle ellerini sağ elin sol koltuğuna ve sol elin sağ eteği peşine sildiler. Bir aceb kânûn-ı yiyişleri vardır.

Andan koynumdan paşanın nâmesin çıkarup hakîr bûs edüp dest-i hâna verdim. Hân dahi ve "aleykümü's-selâm" deyü muhabbetnâmeyi bûs edüp başına koyup ayağa kalkdıkda cümle nüdemâları ve cümle huzzâr-ı meclis erbâb-ı dîvân ayağa kalkup nâmeyi anlara gösterdi. Ve nâmeyi münşîye verüp kırâat etdirdi.

Mefhûmu ma‘lûm olıcak,

Hemân ol ân goft hân-ı âlîşân.

Hân eyitdi: "Evliyâ akam. Sen hoş gelmişsen, sen safâ gelmişsen ve sen bözörklü ve bir buyuruk kuhsan. Bu kâr-ı evkârdan seni âgâh idem. Danışığıma gûşını mengûş dut galan." Kaçan kim biz öz hâlimizle bu şehrimizde âsûde-hâl oturup şâh-ı İrân [u] Turan'ın du'â ve senâsında iken anı gördük, bir gece **[291a]** bu Pinyaniş kavmi şebhûn edüp bu kal'a dibinden kelle ve dil aparur. Çevlân Sultân ve Biredos Sultân ve gayrı sultânların ülkesinden on iki gûsfendlerimizi aparılardır.

Biz dahi âlem-i hayretde kalup, "Âyâ bu sulha muğâyir iş ne ola?" deyü müşâvere etdik.

Niçemiz dediler kim "Biz de Pinyanişî'den birkaç dil alup söyledeli göreli ki bu talavlın aslı nedir bileli." dediler. Mu'teber ihtiyârlarımız bu kârara rızâ vermeyüp "Güzelce şâha i'lâm idelih." deyü kekeş etdik ve şâha i'lâm etdik. Şâhımız dahi pâdişâhınıza ve Haleb'de vezîriniz İpşir Paşa'ya nâme ve arz-ı mahzarlar gönderdi.

Evvel nâmerd İpşir vezîr-i dilîrin yazuğı gelmeyüp "Men anların haklarından gelirem." deyü ığmâz-ı ayn etdikde yine Pinyaniş kavmi Salmas ve Tesûy elinden başlar kesüp niçe kârbân-ı sevdâgerânları talan urdular. Biz dahi gördüh olmayıser kâr mekârdır Tebrîz hânımızın fermânıyla birkaç sultân ve yigirmi bin asâkir-i İrân ile ülke-i Pinyaniş'i talayup bir kaç kelle aparup ve yigirmi bin koyunların alup sâlimîn ü gânimîn Rûmiyye'ye geldik" dedikde hemân hâzırda olan koyun sâhibleri kavm-i Pinyanişli eydür: "Hayır kırk bin koyunumuz ve yüz elli âdemimiz gâ'ibdir. Cümlesin siz aldınız.." deyü feryâd edüp "Şâha gideriz." dediler.

Hakîr eyitdim: "Bre âdemler ne feryâd edersiz. İnşâallah hân devletinde koyunlarınız mütehassıl olunur. Sabr edin, çıkın taşraya." deyü cümle koyun sâhiblerin taşraya redd ederdim. Hân ile teng ü tenhâ kalup niçe kelimât etdim.

Güft-i fakîr Evliyâ-yı pür-taksîr: Hân ile hakîr zânû-be-zânû oturup eyitdim: "Hânım, Van'dan berü şeref-i sohbetinle müşerref olmağa cân atdım. Hamd-i Hudâ gül cemâlin ile müşerref olup ni'metin yedim. Ammâ hânım senden bir ricâm vardır. Ol Muhammed min nutkı'd-dâd u Mahmûd, Tâhâ ve sûre-i Yâsin seversen ve Esedullah Alî *kerremallahu vechehû'*nun pâk rûh-ı şerîfin seversen cenâbınla bu mahalde âlem-i ağyârdan bî-haber iken bir danışık müşâvere edelim. Ammâ Habîb-i Hudâ aşkına olsun asla darçıkma, birkaç kelâm diyem." dedim. "Vallah ve Billah darçıkmam hemân destûr verirsen müsâfirimizsin söyle galan" dedi.

Hakîr eyitdim "Hânım. *Merhûm u mağfûrun leh* Sultân Murâd *tâbe serâh* Bağdâd'ı feth edüp İrân-zemîn Şâhı olan Şâh Safî ile tarafeynin sulh u salâhiyeti ne yüzden akd-i sulh etmişlerdi, ma'lûm-ı sa'âdet midir?" dedim. Hân eyitdi "Hayır men ol çağda henüz vücûda gelmişem, ammâ bizim Hoca Nakdî ve Hacı Kurbân Kulı yahşı bilir, anları kığır" dedi.

Der-ân anlar gelüp "Hâceler, Sultân Murâd ile Şâh Safî Bağdâd biline ne mene sulh etdilerdi? dedikde Hoca Nakdî eydür "Ey hânım. İşte ahidnâme pîştahtaları, yigirmi mâdde üzre tahrîr olunmuşdur." dedikde hân pîştahtayı küşâde kılup ahidnâmeyi ele aldı.

Sûret-i ahidnâme-i Murâd Hân: 'dır kim bu yüzden tahrîr olunmuşdur: Evvelâ be-nâm-ı Hudâ, sâniyen Muhammedün *levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk,* sâlisen Çihâryâr-ı güzîn *rıdvânullahi*

aleyhim ecma'în, râbi'an "Ben kim hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeynin mevlâ mülûkü'l-Arab ve'l-Acem. Sen ki İrân-zemîn şâhı geçinür Şâh Safî bahâdır *aslahahullahu'l-melikü'l-kâdir*, 'Kırk sene sulh u salâh ola' deyü ricâ etmişsin. Ve yigirmi sene ve yigirmi mâdde üzre akd-i sulh rızâ-yı hümâyûnum olup,

Mevâdd-ı evveli oldur kim tarafeynden urguncu ve yağmacı ve talancı olmayan. Ele gelirse tarafeynden hakkından geline.

İkinci; "Asker çekilüp kerrenây u nefîr ile top u tüfeng atılup ülke urulmaya" deyü bu iki mâdde kırâat olundu.

Hânım haberine rahmet. İşte bu iki mâdde bize ve size huccet-i bürhândır. Bu gûne akd-i sulhdan ne ifâde eyler, dedikde hân eyitdi:

"İbtidâ sulha muğâyir işi Pinyaniş kavmi eyleyüp bu kal'a-i Rûmiyye altından baş apardılar ve koyun sürdüler" dedikde, hakîr eyitdim:

"Hânım, Pinyanişli asker çeküp top u tüfeng atarak râygân mı geldi." dedim.

"Yoh, şebhûn ile geldiler." dedi.

"Hânım, baban cânına rahmet ola. Ya sen İrân-zemîn şâhının hemin vekîl-i mutlakı ve serdâr-ı mu'azzamısın. Sulhnâme mûcibince niçün yağmacıları ve hırsız Kürdleri dutup haklarından gelmeyüp sehel bahâne ile nakz-ı ahd eyledin? Yigirmi aded sultân ile kırk bin asker cem' edüp top u tüfeng ile ceng ederek alâ melei'n-nâs ahid-şikenlik edüp Pinyaniş diyârın harâb edüp kâmil **[291b]** kırk bin koyun ve üç yüz kelle aparılup hâlâ bu kadar âdemleri mecrûhdur ve ülkelerini harâb gördüm ve câmi'lerin darabât-ı top-ı kûpdan yebâb görmüş idim." dedim. Hemân hân eyitdi:

"Vallah Evliyâ akay, dükeli yedi top atmışıh." dedi. "Hânım, top atmasan dahi top-keşânlık etdiğin sulha muğâyir işdir." dedim.

Hemân gördüm ki Hân'ın kılağısı düşüp levni müteğayyir olup, "Pes muna çâre nedir?" dedi.

Hakîr eyitdim: "Vallahi hânım, buna tedârik oldur kim bu sulha muğâyir iş, Âl-i Osmân pâdişâhının mesmû'-ı hümâyûnları olup dâmâdı Melek Ahmed Paşa'yı serdâr-ı mu'azzamlığ ile bu mevâdd içün eyâlet-i Van'a gönderdi ve Van'a dâhil olunca işitmişsiz kim {Melek Ahmed Paşa başına kırk bin asker-i kerrâr cem' edüp} Bitlîs Hânıyla ne ceng edüp elin memleketin harâb u yebâb ve üç bin âdemin kebâb edüp şimdi bu işi karışdırmağa başladı. İmdi hânım azîz başın içün incinme. Biz senün çöreğin yedim. Hemân bir gün görürsün Melek Ahmed Paşa tuğra-yı garrâya dest urup bu mâdde içün eyâlet-i Diyârbekir ve eyâlet-i Erzurûm'u ve eyâlet-i Ahıska ve eyâlet-i Van'ı cümle seksen {bin} asker ile bu diyârlara çeküp harâb u yebâb eder. Bâ-husûs sa'âdetlü pâdişâh dâ'imâ Acem üzre sefer itsem. Ammim Murâd Hân'ın aldığı Revân kal'asın feth itsem ve Acem sulhu bozup Mekü kal'asına ve Kotur kal'asına asker koyup ahid-şikenlik eyledi ve şimdi benim Pinyanişî vilâyetimi urdu, deyü pâdişâh zabt olmayup kahrından gice ve gündüz sayd [u] şikârda gezer, nev-heves bir pâdişâh-ı Cem-

cenâbdır. İmdi hânım bu işin âkıbet kârı müştedd olup cümle asker bu diyârı urmadan hemân koyunları tahsîl edüp paşaya teslîm edüp tecdîd-i sulh idesiz ve illâ bu iş ayrıksı olursa Osmânlı topal gibidir. Beş on yıl bu diyârlardan {asker-i İslâm} çıkmayacak. Şâh tarafından size bir ıtâb-ı hitâb olmaya. Âkıbet-endîş bî-garaz kimesneler ile müşâvere edin." dediğimde,

{Hân eydür}: "Kırmızı Murtezâ Alî kemerine ursun. Her kim bu işi bana etdirmişdir!" deyü dîde-i gazâlleri nem-nâk oldu. Hemân Hoca Nakdî eydür: "Vallah hânım, elçi Evliyâ akay yahşı danışıh {etdi}. Hakkâ ki bügün cüreğinizi sâdıkâne yemiş. Ammâ hânım göresen Osmânlıyı bizim Mekü kal‘asına ve Kotur kal‘asına asker koyduğumızu unutmayup ‘nakz-ı ahd’ deyipdir. Hey gur-be-gur olasın, Osmânlı, beli hânım hemân birkaç bin gûsfend tahsîl edüp erbabına vireli ve Evliyâ akaya ri‘âyet ideli." dediler. Ve bu nasîhatlerden cümle hissemend olup âlem-i hayretde kaldılar.

Hemân hakîr eyitdim: "Hânım taht-ı hükûmetinizde olan sultânlara vezîrimizden mektûblar getirüp verdim. Anlar, biz hân hazretlerinin emrine me’mûruz, deyü cevâb etdiler. Hemân ale's-sabâh anlara çaparlar gönderün, gelüp müşâvere idesiz" deyü temennâ edüp hânın izniyle henüz konağımıza azîmet edüp yine alâyımızla ve hânın bin nökerleriyle bizi konağımıza mu‘azzezen getirüp Kelenter Bağı nâm bir hıyâbân-ı merâmda kıyâm etdim ve cümle tevâbi‘ime "Müeddeb olun." deyü tenbîh eyledim.

Hemân bizim Alî Beğ eyitdi: "Sultânım bu Acem'in her şeylerine tahammül ederiz ammâ Çâr-yâr-ı Güzîne sebb ediyorlar. Korkarız elimizden bir hatâ çıkar. Buna bir ilâc görün. Yohsa vallahi bir kaç Kızılbaş-ı teberrâyı katl ideriz." dediler. Hakîr eyitdim: "Bre âdemler, edebinizle olunuz. Islâh-ı âlem size mi kaldı. Bir kaç gün çârsû-yı bâzâra çıkman." deyü tenbîh [u] te’kîd etdim.

Andan Rûmiyye hânına bir kâğız tahrîr edüp sebbâbların ref‘ olunmasın ricâ edüp ve kapumuzu beklemeğe bir dizçöken akası ricâ edüp varağı mihmândârımıza verüp hâna götürdüğü ân Rûmiyye şehri içre münâdîler nidâ edüp "Kadâğa-i hân-ı âlîşândır kim, Osmânlılar bunda iken Çâr adı yamanlara sebb etmeyeler." deyü cümle sebbâb u teberrâîleri ve cevellâkî ışıkları cümle Rûmiyye şehrinden nefy-i beled etdiler. Hamd-i Hudâ bî-dînlerin zebân-dırâzlıkların istimâ‘ etmeden halâs olduk. Ol ân hân-ı âlîşân hakîre bir mükellef oda döşemesi ve yigirmi yasdık ve altı aded elvân zerbâf yorkan ve girdebâlişler ve gûnâ-gûn esbâb-ı âvânîler ve üç boğça câme ve hil‘at-i gûnâ-gûn ve ûd u amber ve altı nefer üstâd-ı aşbâzlarıyla altı araba yükü zahîre ve on araba bârı odun ve altı araba hımlı müsmirrât-ı gûnâ-gûn geldi. Ve kapumıza bir dizçöken ağası gelüp derbânlarımız oldular ve **[292a]** Murtezâ Paşa ağasını Şâhbender bâğına kondurup ana da hemçünân zahîreler gitdi.

Ba‘dehû bade'l-asr hân tarafından eşik ağası gelüp "Buyurun, sizi hân ister." dedikde Van ağavâtlarının mektûbların ve Mahmûdî İbrâhîm Beğ'in koyun tahsîli içün ricânâme mektûbların alup Paşa efendimizin hâna hedâyâ gönderdiği diğer at ki birin altun rahtıyla ve cevâhir zeyniyle pâk u mülebbes eğerleyüp dîbâ zilpûşin yelegendez kılup pâk yedekçiler çekdi. Ve bir zîbâ çul ile yelegendez çeküp yine alâya bizim âdemlerimizin mükellefçeleri bile gidüp hân âdemleri dahi mukaddemce gidüp hân huzûruna iki re’s küheylân atları çekince murassa‘ eğerli atı {hân} görüp aklı gitdi ve öbür atı görüp âlem-i hayretde kaldı. "Paşa pederiniz kayser-zemîn atlarıdır. Ma‘zûr buyurup kabûl eylesinler." deyü hânıma selâm-ı firâvân edüp bu hüssânları hânıma hedâyâ gönderdi ve buyurdular kim eğer hân-ı âlîşân oğlumuzun yanında Pinyaniş fukarâlarının koyunları ricâsı geçerse biz anlara çok küheylân-ı Rûm atları gönderirim ve dünyâ ve âhiret oğlum olsun. İnşâallah şâhdan ben

ana Revân hânlığın ricâ ederim. Babası yurdun imâr itsin." dedikde hân bu kelâm-ı müferrihlerinden safâ edüp "Melek vezîr babamız olsun. Bizi beyne'l-akrân mümtâz etdi. Allah da anı serefrâz eylesin." deyüp murassa‘ eyerli atın müzehheb ü mutallâ sîm-i hâlis rikâbına nazar edüp bilâ-rikâb ata süvâr olup sarây meydânında bir kaç müşvâr çevelân edüp cihân kadar hazz etdi ve ikisin dahi huzûrunda gümüş berbende urup atlar cevelân ederlerdi.

Andan dîvânhâneye çıkup eydür: "Evliyâ akam, inşâallah birez birez koyunları birer ejder-i heft-ser dendânlarından çıkarırız, olmaya illâ hayr! Ve bizimle talava giden cümle nökerlerin ser-i kârda olanlarına ve cümle sultânlara münşî varaklar tahrîr {idüp} hamusı gelelerdir." dedikde {hakîr} fürce bulup eyitdim: "Hânım, bir gün mukaddem bu koyunları tahsîl idesin. Özün kazâ ve kaderden halâs olasın. Biz dahi paşa pederine filan kadar bin koyunlar tahsîl oldu, deyü haber yollayalım." dedikde "Be-ser-i çeşm, ey ömr-i azîzim Evliyâ akam!" deyü hakîr ile bir günde gâyet hüsn-i ülfet etdi.

Ve Murtezâ Paşa ağası da gelüp ta‘âm-ı nefîsler tenâvül olunup ba‘de't-ta‘âm hânemize geldikde akîbimizce üç yüz guruş hammâm akçesi ile bir kara çubuk yorga alaca at geldi. Tarz-ı Acemâne licâmı ve zeyni ile yahşî at geldi.

Ertesi dîvân-ı Rûmiyye'ye cümle sultânlar gelüp üç günde kâmil yigirmi bin koyun cem‘ olup hakîre teslîm olunup ol ân Pinyanişî âdemleriyle bizim on aded âdemlerimize koyunları teslîm edüp Van'da paşaya yollayup "Öşrümü ve öşrünüzü alasız ve inşâallah ba‘de'l-yevm tahsîl olan koyunları dahi göndermek üzreyüz" deyü mektûblar tahrîr edüp koyunlar gitmede.

Hân mektûblar gönderdiğimizden hazz edüp dilşâd ve gam u gussadan sehel âzâd oldu. Ve ol gün hân ile sayd-ı şikâra gidüp çevgânlar oynayup Kocağa Sultân azîzin bâğ-ı hıyâbânında hân hazretleri hakîre ve cümle sultânlara ziyâfet-i uzmâ edüp ba‘de't-ta‘âm hân buyurdu ki "Evliyâ akaya menim hâtırım içün birer zâd bâğışlarsız. Zîrâ kayser-zemîn hânından size ve bize me’mûr olup gelmişdir kim ana ikrâm lâzımdır." dedi. Meğer mukaddem dahi şehr-i Rûmiyye'de iken tenbîh etmişdi. Ol ân sekiz sultândan sekiz re’s küheylân kara çubuk atları ve sekiz re’s alaca yorga atlar ve ikişer aded kaplan postları ve beşer kıt‘a Keşân katîfeleri ve onar kıt‘a Gücürât kutnîler ve yigirmişer kıt‘a elvân Lefkûrî boğasılar verdiler. Ve cümlesi ma‘zûr ola deyü özür dileyüp ba‘de'l-asr yine tablbâzlarımız döğerek sayd-ı şikârımızla şehr-i Rûmiyye'ye dâhil olduk.

Ertesi ale's-seher gördüm ki hân bizim konağımıza geldi ve on tabla ta‘âm-ı mümessek futûr getirüp tenâvül etdik. Ammâ hâna bir telâş elverüp hiç safâ-yı hâtırı yok idi.

Ba‘de't-ta‘âm eydür: "Ey bürâder-i cân-berâberim ve cân-ı azîzimden azîz ahî-yi e‘azzim, ol Muhammedü'l-Mustafâ rûhiyçün olsun, bugün senin hâk-i pâyine gelmişem. Menimle yahşı danışıh et galan ve be-dürüstî râst söyle galan. Vallah ve Billah sana ve Vezîr {Melek Ahmed Paşa} pederime çok ri‘âyet ederem. Doğrı söyle kim, sizinle Van'dan bir ağa çıkup **[292b]** bizim Güzelce Şâh'a gitdi mi?" dedi.

"Belî hânım, Sarı Alî Ağa nâm bir ağa-yı hümâm iki yüz askeriyle ve şâha dörd re’s küheylân atlar ile ve muhabbetnâmeler ile şâha hedâyâlar götürüp gitdi." {dedim}.

Hemân hân eydür: "Hakkâ ki menim çaşıtlarım ahşam gelüp eyle dedi. Cânına rahmet, doğru demişsin." dedi.

Hakîr eyitdim: "Hânım, biz mü’min ü muvahhidiz ve muhibb-i Hânedânız ve huddâm-ı vüzerâyız. Bizde yalan harâmdır. Husûsan Hazret-i Risâlet-penâh hadîsinde [68] buyura. Bizler dürüst söyleriz." dedim.

Hemân hân eydür: "Cığı cığı Evliyâ akam, nâmede ne tahrîr olunmuşdur ve ne mâdde içün ol ağa gitmişdir, bilmişsen." dedi.

"Vallahi ve Billahi hânım, bu sulh u salâha muğâyir iş olup bu koyunlar mâddesiyçün mezkûr ağa şâha gidüp men hânıma gelmişim" dedikde fakîr hân iki ellerin dizlerine urup eydür:

"Ey vâveledâ ve vaveylâ ey Genc Alî Hân! Hezze başına dehi bir bâğ oladır." deyü aklı başından gitdi.

Hemân hân yanıma gelüp elim eline alup eydür: "Evliyâ akam anı bildim ki sen bir sâfdil merd-i meydânsan. Men garîbem. Menimle Tebrîz Hânı Koca Kayıtmaz Hân bu koyunları talav etdiğim içün mene adüvv-i cân ve hasm-ı dîn-i îmân düşmen-i yaman olmuşdur. Ammâ buna çâre nedir?" dedikde hakîr derûn-ı dilden hamd edüp eyitdim:

"Menim hânım, cânım. Şimdi hemân cümle sultânlar bu şehirde iken anlardan ve gayrı âdemlerden yigirmi bin koyunu {dahi} tahsîl edüp bugün mena teslîm edüp ve mena dahi ri‘âyet edüp ‘Kırk bin koyun tamâm olduğun ale'l-acele paşaya çapar ile huccetleri gönderem ve Tebrîz hânına dahi varak tahrîr edüp Genc Alî Hân'dan kırk bin {koyunu} tahsîl etmişem’ deyü i‘lâm ederim ve eğer murâd edinirseniz Şâh eşiğine giden Alî Ağa karındaşıma dahi ‘Kırk bin koyunu Alî Hân'dan alup teslîm etmişdir ve Pinyaniş kavmiyle mâbeynlerin sulh etmişim’, deyü bir nâme yazarım. Senin çaparın nâmeyi Alî Ağa'ya tapşırır. Alî Ağa da nâmemiz Güzelce Şâh'a gösterüp her tarafdan iş âsân-vech ile hâsıl olur. Hemân saded bâkî kalan yigirmi bin koyundadır, *ve's-selâm*." dediğimde hemân hân elim öpüp,

"Genc Alî sana kurbân olsun. Meded menim dâdıma imdâd et galan." deyüp koynundan şâh sikkesiyle beş yüz mümessek kızıl altun verüp ve beş şemmâme amber ve on aded nâfe-i müşk-i Hoten ve üç aded kuntus burnu verüp eydür:

"Ömrüm, sana dahi çok şey virirem. Hemân ağanız henüz şâh eşiğine varmadan nâmeler ana vâsıl ola. Hemân tahrîr-i varak idegör. Men dahi bugün sana *bi-eyyi vechin* kân on beş bin koyun teslîm ederem" deyüp sarâyına gitdi ve dîvân edüp cümle eyâleti a‘yânından ve cümle sultânlardan iki günde otuz bin koyun tahsîl etdi.

Bi-emri Hudâ ol diyârın dağ u taşın koyun dutmuşdur ve her koyun otuzar kırkar vukıyye gelir. Kıymeti birer Bisitî-i şâhîyedir, ya‘nî yigirmi akçedir. Ta bu mertebe ganîmet diyârdır. Üçüncü günde dîvân-ı azîm olup yigirmi bin koyunu dîvân-ı Rûmiyye'de hakîre hân teslîm edüp paşaya dahi on bin koyun ve on aded kara çubuk at ve yigirmi katar deve-i nerre ve beş katar tâvûsî maya deve ve beş katar arvana deve yüküyle Isfahânî Acem keçeleri ve haliçeler ve beş re’s pençe-i âfitâb Gürcî gulâmları paşa içün hedâyâ verdi. Ve hakîre üç bin koyun ve üç küheylân at ve iki Acem haliçesi ve bir semmûr kafası kürk ve iki Gürcî gulâmı ve beş aded şütür erbânı ve kendi esbâbından bir kat zer-ender-zer kalemkârî esvâblar ve bir altun gılâflı kârhâne işi esedî kılıç verdi ve beyne'l-halk on tümen akçe verüp "Ma‘zûr ola." dedi.

Ve tevâbi‘lerime dahi birer tümen Abbâsî akçe verdi. Ve yüz kişiye cümle beş yüz koyun verüp "Safâ nazar." dedi.

Mezkûr koyunları dîvân-ı Rûmiyye'de bin bir ayak bir ayak üzre iken cümle a‘yân-ı vilâyet huzûrunda kavm-i Pinyaniş'e kırk bin koyunları teslîm edüp hân, Pinyanişliden kat‘-ı alâka, fasl-ı husûmet huccet-i şer‘iyyeleri taleb etdikde mahkeme-i şer‘de huccet yazılmada.

Hemân hakîr cümle koyunları ve paşa hedâyâların ve benim hedâyâlarım cümle elli aded tevâbi‘ime teslîm edüp bizim Alî Beğ'i anlara serdâr edüp "Tiz ale's-sabâh bu mâlları Şâh Gediği'nden içeri Osmânlı ülkesine Gâzîkıran ocağına düşüregörün ve illâ, olmaya kim Kotur deresine girmeyesiz ve durmayup eğlenmeyüp cümle koyunları ta Van'a süresiz. Andan paşa yigirmi {bin} koyunu öşür deyü ala. Zirâ batmış mâl idi. Mukaddemâ giden yigirmi bin koyunlar ashâblarına kifâyet eder ve paşanın dest-i şerîfin bûs ederiz." deyü bunlara tenbîh edüp hânın huzûrunda paşanın mektûbların verüp koyunlarla elli nefer tevâbi‘lerim yüz elli aded Pinyaniş Kürdleriyle yollayup hakîr elli âdem ile Rûmiyye'de kaldım.

Ol gün ol gice âdemlerimiz **[293a]** gidüp Şâh Gediği'n aşup Osmânlı hudûduna girdikleri haberi gelince hâna Pinyaniş a‘yânı elinden kat‘-ı alâka huccetlerin verdirdim. Hân mesrûr [u] handân ve cümle erbâb-ı dîvân dahi şâdân oldu. Ve hakîr Tebrîz hânına "Koyunları bi't-tamâm aldım, kabz etdim ve Pinyaniş'den kat‘-ı alâka huccetleri aldık." deyü Tebrîz hânı mektûbların hâna verdim ve şâh eşiğine giden Alî Ağa'mıza dahi eyle bir mufassal ve fasîh ü belîğ mektûbda hânın hüsn-i hâllerin ve re‘âyâ vü berâyâ ile hüsn-i ülfetin tahrîr edüp hâna verdikde hân cihân cihân hazz edüp gûyâ raks etdi. Hemân ol ân nâmelerimizin birin Tebrîz hânına birin Isfahân yoluyla Alî Ağa'mız cânibine kâsıd çaparlar ile ale'l-acele gönderüp inşirâh-ı sadr, zevk-i derûn bulup ba‘dehû şehr-i Rûmiyye'de zevk [u] safâya meşgûl olduk.

Bir gün esnâ-yı kelâmda hân eydür:

Su‘âl-i hân-ı âlîşân, şehr-i Rûmiyye berâ-yı sebeb-i katl-i İpşir Mustafâ Paşa

Hân eydür: "Ey cânım Evliyâ akay, lutf eyle, menimle yahşı danışık eyle. Her bâr bu kayser-zemîn şâhları hânların hemîşe kırup köklerin cûyiserlerdir. Pes niçün Vezir Kara Mustafâ Paşa'yı ve Hezârpâre Ahmed Paşa'yı ve fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa'yı ve Sâlih Paşa'yı ve Koca vezîr'i ve niçe vezîrlerin katl eder. Husûsan şimdi İpşir-i beşîr vezîr-i bî-nazîri ve ol mankâle sâhib-serîri niçün katl edüp kellesin galtân ederdi ki eyle bir nâmdâr kahramân-ı zamân u sâhibkırân-ı bî-amân, yahşiye yahşı yamana yaman bir vezîr-i Âl-i Osmân'a kıydı. Anın savlet ü salâbeti havfından İrân-zemîn kavmi değil belî zemîn [ü] âsumân dir dir berg-i hazân gibi ditrerdi. Hayfâ dirîğ kim devlet-i Âl-i Osmân'da nâhak yere kan dökerler. Ne Perverdigâr'dan havf ederler ve ne Peygamber'den hicâb ederler. İpşir Âsaf'a olan zulüm Âsaf-ı Berhıyâ'ya ve şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'ya olmamışdır. Muhibb-i fukarâ ve ebü'l-yetâmîn ve zu‘afâ bir mer[d]-i Hudâ vezîr-i dilârâ imiş. Gaddâr Osmânlı niçün bî-günâh eyle vezîri niçün katl etdi. Munı mena bir hoşça bildiresen." dedikde,

Hakîr eyitdim: "Eğer hânım, bu abd-i kemterden İpşir'in sebeb-i katlin danışık edersen, hikmet-i ders-i Aristo'dan şâfî haberi Hazret-i Lokmân'dan dinle galan" dediğimde,

Hân eydür: "Belî ömrüm, gûşlarım sende olup sâmi‘îndenim." dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım, kaçan kim Sultân Mehemmed Hân, İpşir'e mühri Haleb'e gönderip elbette ‘Tîz gelesin ve cezîre-i Malta üzre sefere gidesin’ deyü İpşir'e mühür Haleb'e vardıkda İpşir eydür, ‘Devlet kanare yeridir. Her varan vezîri İslâmbol'da katl ederler’ deyü yüz bin özr ü bahâne edüp Âsitâne-i sa‘âdete beş ay gitmeyüp bu Acem diyârına bir sefer açup Revân kal‘ası altında kendi

Murâd Hân'ın imrahoriyken askeri kırılup kendi mecrûh olup ayağı topal olduğunun intikâmın Acem'den almak içün serdâr-ı mu‘azzamlık ile Revân üzre gelmeğe hiyel ü tedârikler etdi.

Âhir gördü kim Acem tarafından sulha muğâyir bir şey yokdur. Âhir-ı kâr bu kerre kendüsi Van hâkimi olduğunda bu koyun sâhibi olan Pinyanişî kavmine Haleb'den haber gönderüp, ‘sizin donluğunuz ve sancağınız ve çöreğiniz ziyâde ideyim, Acem tarafın nehb ü gâret edüp sulha muğâyir iş idin, ammâ top çeküp tüfeng atup tabl döğüp varman’ deyü İpşir'den bu haber-i meserret Pinyaniş'e geldikde cânlarına minnet bilüp bir alây aklı gözünde kavm-i Ekrâd gelüp Rûmiyye'den hırsızlık ile başlar alup ve gûsfendler sürüp gitdi. Sizler İpşir'e arz etdiniz. Arzınıza iğmâz-ı ayn edüp sizler de Pinyaniş askerin ve vilâyetin top u tüfeng ile urup kırk bin koyunların nehb edüp {sürüp} üç yüz âdemlerin esîr edüp kırup bedürüstî sulha muğâyir iş olduğun Kürdler İpşir'e feryâd ile arz etdiler. İpşir Haleb'den arzı pâdişâha gönderüp ‘Pâdişâhım ben Acem üzre giderem ve senden hazîne ve asker istemem. Pâdişâhım cenâbın dahi nevrûz-ı Harzemşâhîde Revân üzre teşrîf buyurun’ deyü telhîsleri pâdişâha gelince kayser-zemîn şâhı bizim Melek Paşa'ya İpşir'in arzın gösterdikde Melek Paşa 'Hâşâ pâdişâhım, Acem sulha muhâlif bir evzâ‘ etmemişdir. Eğer sulha hilâf olduysa Ekrâd tarafından olmuşdur.

Hemân İpşir vezîrin İslâmbol'a gelmesi farz-ı ayndır. Elbette âdem gönderin' dedikde fi'l-hâl **[293b]** İpşir'e kâsıdlar hatt-ı şerîfle gidüp ‘Elbette der-i devletime gelesin ve şâhı kayd [ü] bend ile huzûruma getirsen makbûl-ı hümâyûnum değildir’ deyü İpşir'e bu haber pâdişâhdan varınca İpşir bi'z-zarûrî İslâmbol'a geldikde bir gün sa‘âdetlü pâdişâh esnâ-yı kelâmda İpşir'e {eyitdi}, ‘Bre lala, ben sana Haleb'de mührü gönderdim. Niçün sâ’ir vüzerâlarım gibi on günde der-i devletime gelmeyüp beş ay Haleb'de eğlenüp yüz bin sekban ve sarıca-i tüfeng-endâz ile Acem'e gitmek murâd idünüp ammim Gâzî Murâd Hân'ın sulhunu bozmak içün birkaç kerre bana arz eyledin. Şimdi der-i devletime gelüp benim eski vezîrlerim niçün müte’ezzî edüp mâl talebinde olursun ve niçün Pinyanişî Kürdiyle fitne ve fesâd etdirüp Acem'e ülkemi urdurdun’ deyü itâb-ı şitâb hitâb edince cümle Âl-i Osmân askeri gördüler kim pâdişâh-ı âlem-penâh İpşir'e muğber-i hâtır olmuş. Hemân kullar gulüvv edüp ‘pâdişâhım biz bu İpşir Paşa'yı katl ederiz’ deyü İpşir'i alup kellesin kesüp yeniçerilerinin Atmeydânı'na başın kodular. İşte hânım İpşir Paşa'nın sebeb-i katli bu gâret olan koyunlar içindir ve gâret etdiğiniz ülke-i Pinyaniş içündür ve an-aslen İpşir'in sulha muğâyir iş etdirdiğiyçün katl olundu" dediğimde hemân,

Hoca Nakdî eydür: "Ey kurbân olayım Osmânlı sana, görür misin kim İrân-zemîn şâhıyla sulhı bozmamak içün İpşir gibi bir müdebbir vezîr-i dilîri katl etdi." dedi.

Bu kerre hân {eydür}: "Eyle ise koy eyle müfsidi ve fitne ve fesâda sâ‘î mülhidi katl etsin, Osmânlının dest-bâzına kuvvetler olsun. Hemîşe katl etdikleri heme eyle müfsidîn olsun." dediler.

Hoca Bahtiyâr-ı ihtiyâr eydür: "Evliyâ akay, eyle ise Âl-i Osmân İpşir'in katliyle İrân-zemîne yahşı hörmet edipdir. Biz İpşir havfından hânemizde râhat yatabilmezdik. Şâh-ı İrân, İpşir'in katli haberin istimâ‘ etdikde 'henim heft iklîme şâh oldum' demişdir. Biz senden ne saklayalı, İpşir'in katliyçün diyâr-ı Acem'de bir gün bir gice şâdumânlar ve çerâğânlar ile sürûr u şâdumânlar etmişiz ve biz İpşir'in diyâr-ı Acem'e gelmesin çokdan istimâ‘ etmişih. Ammâ senden kasd ile su‘âl etmişih. Hakkâ

ki sika kelâmların vardır kim me'âl-i kelâm dükeli sendedir." deyü ta'accüb etdiler. Bu kelâm-ı hakîkatlerimden hân hazz edüp hakîre gitdikçe muhabbet edüp ihsân ederdi.

Der-beyân-ı ahvâl-i kal'a-i Rûmiyye ve eşkâl-i ebniyye-i suveriyye ve metânet-i hisâr-ı Urumiyye

Bu kal'a-i Rûmiyye'ye elsine-i nâsda Toprak kal'a derler. Müverrihân-ı Acem'de Sûr-ı Tılâ-yı Gazan derler. Zîrâ sene 694 târîhinde Muhammed Şâm-ı Gazan binâ etmişdir. Moğol kavmi bu kal'aya Urumiye derler. Kavm-i Acem Rûmiyye-i Kübrâ derler. Ba'zı müverrihân Türkistân-ı İrân derler. Zirâ evliyâ-yı Türkmanı gâyet çokdur. Ba'dehû sene 932 târîhinde Şâh Tahmasb tevsî' etdi. Ba'dehû Ferhâd Paşa ve Hadım Ca'fer Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa ve Cığaloğlu Sinân Paşa cümle imâr etdiler. Ammâ cümleden imâreti serâpâ sarı çim türâb-ı pâk ile ve darı sapıyla ve kamış köküyle çim ale'l-çim binâ olunmuş bir hâk-i pâk ile mebnî bir kal'a-i kavîdir. Ve cümle rûy-ı dîvârı beyâz cibiz kireç ile sıvalı ak kuğu gibi kal'a-i zîbâdır. Dendân-ı bedenleri yokdur. Hemân serâpâ mazgal delikleri ile ârâste ve metin tabya killeleriyle pîrâste olmuş bir kal'a-i üstüvârdır. Cânib-i garba ancak bir demir kapusu pinhândır. Derûn-ı kal'ada hân sarâyı vardır. Cümle hânlar Rûmiyye şehrindeki bâğ-ı İremde olurlar. Ammâ kal'a içre Gazan Câmi'i var, cemâ'ati yokdur. Buğday anbârları ve çâh-ı mâları ve üç yüz aded nökerât neferât hücreleri vardır. Gayri hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı asla yokdur. Dâ'iren-mâdâr cirmi on bir bin yedi yüz adımdır ve yedi tabya ve şekl-i murabba'dır. Handakdan dîvârının kaddi yetmiş aded zirâ'-ı melikîdir. Dîvârının arzı otuzar zirâ' vâsi' dîvârdır kim üstünde atlılar çevgân oynarlar.

Ammâ bir azîm handakı vardır kim gûyâ cezîre-i Kıbrıs'da Magosa kal'asının yahûd Rodos kal'asının handakıdır. Üstâd-ı kâmil kaçan bu kal'a-i Tıla'yı inşâ etdikde ibtidâ handakını hafr ederken çamur ederek kal'a dîvârına sarf ederek hem handak kazmış ve hem **[294a]** kal'ayı yasamış eyle amîk kazmış kim kâmil kırk kulaçda bınarlar çıkmış ve kâmil seksen zirâ' enli handakı vardır kim dâ'iren-mâdâr kal'ayı ihâta etmişdir. Handak kenârınca dâ'iren-mâdâr on beş bin hatvedir. Ve kal'a mazgallarından handak üzre uzun demirler uzatmışdır. Her gice ol demirlere meş'aller asup kal'ayı ve handakı çerâğân edüp cümle pâsbânlar ve nigehbânlar ve dîdebânlar "Hudâ hûûûb!" deyü ta sabâha dek yâd ederler. Ve her rûz-ı Cum'a kal'a dîvârın filandıra alemlerle ve bayraklarla zeyn ederler.

Cümle dört bin askere mâlikdir. Dizçöken ağası hükmünde miftâhları olup cümle nigâhbâna hâkimdir. Yasavul ağası ve topcıyânı ve cebeciyânı vardır. Özdemiroğlu Osmân Paşa zamânından berü yedi bin şedde barûdu ve dörd kerre yüz bin güllesi ve cümle üç yüz on pâre sağîr ü kebîr topları vardır. Ammâ aşağı tabakada yetmiş aded balyemez topları var kim Erzurûm'da Tebrîz kapusundaki toplara mânend top-ı kûplardır. Zîrâ bu kal'a Acem'in Osmânlı tarafına sedd-i sedîdi ve intihâ-yı serhaddidir. Handakı üzre kapânlar ile kalkar tahta cisri vardır. Her gice cisri kaldırırlar ve her şeb kal'adan kös ü nefîr ve kerrenây u surnâ ve tabl u kudüm fasılları olur.

Bu kal'adan taşra aslâ imâret yokdur. Hemân sahrâ-yı Rûmiyye'de beyâz kuğu gibi durur bir kal'a-i münevverdir. Ancak handak kenârında bir Çevgân meydânı kasrı vardır, o dahi bir müfîd ü muhtasar bir kasr-ı Havernakdır. Gayri bir hâyil âsâr yokdur. Hemân hâmûn-ı vâsi'de bir kal'a-i zîbâdır.

Hakkâ ki kal‘a gözetmek Acem'e kalmışdır. Ana hayretim ki bu kal‘a türâbdan ola da der-i dîvârlarında ve zîr-i handakında nebâtât u giyâhâtdan bir haşîş bitmeye, âdem hayrân olur. Bu kal‘anın cânib-i cenûbîsi ve şarkîsi bir buhayre-i mâlihdir kim semm-i helâhildir.

Kal‘a ile buhayre mâbeyni kâmil bir merhaledir. Ve yine kal‘anın şimâlinde şehr-i Rûmiyye bir top menzili ba‘îddir. Ve bu kal‘a deryâya ba‘îd olmağile hevâsı sevâhildir kim sayf u şitâda sebzevâtı eksik değildir. Vakt-i zemistânda kar yağar ammâ tiz mahv olur. Bu sûr-ı üstüvârın cânib-i şarkîsinde taht-ı Âzerbaycân {olan} Tebrîz-i dilâvîz beyni kâmil on altı fersahdır. Ammâ deryâdan muvâfik eyyâm ile Tebrîz'e giden bir günde varır, ammâ bu sedd-i metîn hâk-i Âzerbaycân'da başka hânlıkdır.

Der-vasf-ı asker-i hân-ı Rûmiyye

Cümle eyâletinde on bir sultândır ve cümle sultânlarıyla hân askeri on beş bin nöker olur. Bu add olunan nökerler cümle şâh çöreğin çekenlerdir [çiğneyenlerdir]. Yohsa gayrı nökerleriyle cümle yigirmi bin âdem olur. Şehir daroğası ve kelenteri ve münşîsi ve yasavul akası ve korıcı başısı ve dizçöken akası ve şâhbenderi ve mihmândârı ve eşik ağası ve kadı ve müftî ve nakîbi vardır. Hattâ şâh tarafından henüz bir zurzuvile tâclı bir müftî gelüp cümle halkı Şâfi‘îyyü'l-mezhebden çıkarup Ca‘ferî mezhebine da‘vet etmeğe gelüp henüz halkı hâmisî mezheb-i bâtıla da‘vet ederdi. Ve gerçi askerî kavmi cümle pür-silâh gezerler ammâ er ve şecî‘ değillerdir. (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı şehr-i Türkistân-ı İrân, ya‘nî Rûmiyye-i Âzerbaycân

Rûmiyye fezâsına vâki‘ olmuş bâğ u bâğçe ve gül-i gülistânlı bir şehr-i âbâdândır kim ancak hemân şehrinin dâ’iren-mâdâr cirmi on yedi bin adımdır. Ammâ bâğ u bâğçesiyle bir günde atlı güç ile devr eder. Kal‘adan bir top menzili ba‘îd ve deryâ şarkında bir merhale ba‘îd vâki‘ olmuşdur. Etrâfında aslâ suru yokdur. Zamân-ı kadîmde dâ’iren-mâdâr cânib-i edvârında handakı var imiş ammâ mürûr-ı eyyâm ile rimâl ü türâb ile pür olmuş. Ammâ yine her tarafda tedribe kapuları vardır. Gâyetü'l-gâye bir bilâd-ı köhnedir.

Ekseriyyâ halkı sünnî mezheb olmağile Âl-i Osmân nehb ü gâret etmezlerdi. Anınçün ma‘mûr u âbâdân bir şehr-i imâristândır. İbtidâ bânîsi hulefâ-yı Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd'dir. Niçe düvelden düvele intikâl etmiş kârhânedir. Cümle altmış mahalledir ve cümle altı bin aded hâk-i amber-pâk ile mestûr, der-i dîvârları dahi türâb ile ma‘mûr hânedânlardır. Cümleden Rûmiyye Hânı sarâyı gûyâ bir İrem'dir kim yetmiş aded kâ‘a ve soffa ve kâh-ı maksûreleri **[294b]** vardır. Altı yüz aded nöker hücreleri vardır.

Andan Kelenter sarâyı ve Münşî sarâyı ve Hoca Nakdî sarâyı ve hâlâ Diyârbekir'de medfûn Rûmiyye Şeyhi sarâyı, azîz-i merhûm bu Rûmiyye'den olmağile Rûmiyye Şeyhi derler. Hâlâ akrabâ ve ta‘allukâtları bu şehir içre çokdur ve Münşî sarâyı ve Şâhbenderoğlu sarâyı ve Kadı sarâyı dahi niçe bunun emsâli hıyâbânlı sarây-ı zîbâlar vardır.

Ve cümle seksen mihrâbdır. Selef-i selâtîn câmi‘leri vâfirdir. Evvelâ,

Sultân Uzun Hasan câmi‘i: Âzerbaycân şâhı iken binâ edüp Ebü'l-feth Sultân Mehemmed cenginde

Sultân Hasan münhezim olup Tebrîz'de merhûm oldukda bu câmi‘-i pür-envâr nâ-tamâm kalup oğlu Ya‘kûb Şâh itmâm etmişdir. Tûlen seksen ayak ve arzen yüz elli ayakdır. Cümle sekiz kubbedir. Bir minâre-i mevzûnu gâyet musanna‘dır ve mihrâb kapusu gâyet müzeyyen ve münakkaş ve musanna‘ bâb-ı garîbdir. Ammâ hakkâ ki cemâ‘atden dahi garîbdir. Zîrâ bu diyârda imâm-ı âdil ma‘sûm olmağile aslâ cemâ‘atle evkât-ı hamse edâ olunmaz. Hemân herkes namâzın münferiden edâ edüp "Namâz du‘âdır." deyü du‘âsızca kapudan taşra firâr ederler.

Ve derûn-ı câmi‘ eyle tasarrufât-ı hendese ile binâ olunmuşdur kim vasfında lisân kâsırdır. Ve kubbe-i âlîsinin midhatinde kalemler kâsirdir. Ve hareminin ta vasatında Şâfi‘î mezhebi üzre aşren-fe-aşr bir havz-ı azîmi var kim gûyâ havz-ı Kevser'dir.

Haremi etrâfı gûnâ-gûn sütûnlar ile mebnî olup üzerleri musanna‘ kıbâb-ı nîlgûnlardır. Ve hareminin üç kapusu vardır. Fakîr bu câmi‘i seyr ederken mü’ezzin ezân okurken *"Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah"*dan sonra *"Alîyyün veliyyullah, Alîyyün veliyyullah"* dedi ve ba‘de'l-ezân "Yâ düşmenân-ı Alî-râ ve şehîdân-ı Kerbelâ-yı dilîrâ" deyü efsâneler idem derken bizi görüp dem-beste oldu.

Minâreden aşağı indikde "Getir şu teberrâîyi!" deyüp mü’ezzin hocayı alt edüp sünnet üzre Sünniyâne Râfizîye kırbaçlar urdukça "Feryâd reses yâ Alî, yektâ beses yâ velî!" dedikçe hakîr eyitdim "Be-imdâd-ı Ebâbekir, be-aşk-ı Ömer be-aşk-ı Osmân-ı Zi'n-nûreyn!" deyüp kâmil yüz aded kırbaç-ı elvâh urup mel‘ûnu birkaç kerre havza daldırup sebbâğlığından pâk etdim. "Seg ber sahrâ." deyüp âzâd etdim.

Andan gayrı nâ-sezâ sözler istimâ‘ etmedik. Hâsıl-ı kelâm Sultân Hasan câmi‘i yahşîdir ammâ cemâ‘atleri böyle yamandır.

Andan **câmi‘-i Alî Hân.** Rûşen-âbâd câmi‘-i dilsitândır ve **Ca‘fer Paşa câmi‘i** ve **Ferhâd Paşa câmi‘i** ve **Koçuğa Sultân câmi‘i** Rûmiyye Şeyhi ecdâdı câmi‘idir ve **Kelenter câmi‘i** ve **Şeyh Akay câmi‘i**, meşhûr cevâmi‘ler bunlardır, mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ammâ bu şehir içre aslâ kurşum ile mestûr binâ-yı ma‘mûr yokdur.

Ve cümle altı medrese ve üç tekye ve kırk aded mekteb-i sıbyân ve on bir aded hân-ı sevdâgerân ve cümle (---) aded hammâm-ı zîşân vardır.

Evvelâ cümleden **Rûmiyye Şeyhi hammâmı**, binâ-yı azîm ve ziyâretgâh-ı kadîmdir. Ekseriyyâ hasta girse bi-emrillah şifâ bulur. Bir havz-ı kebîri vardır ve âb u hevâsı latîf hammâm-ı rûşenâdır ve **hammâm-ı Kelenter**, bu dahi zîbâ hammâm-ı hûbdur ve dellâkleri mahbûbdur ve **Daroğa hammâmı** ve **Korkud Hân hammâmı** bunlar cümle havzlı hammâmlardır, ammâ niçe yüz hânedân hammâmları vardır.

Ve cümle 200 aded çârsû-yı şâhîdir kim cemî‘i şâhrâhları üstü mestûr küşâde olmağiçün bacaları vardır. Cemî‘i dükkânlarda niçe bin elvân çiçekler ile müzeyyen olmuş dükkânçelerdir kim müşk-i amber-i hâm ezhârâtının râyiha-i tayyibesinden bey‘ [u] şîr edenlerin dimâğları mu‘attar olur. Bu diyârda berberlere Selmânîler derler.

Cümleden pâk u müzeyyen dükkânçeler berberler ve derziler ve sarrâclardır ve cemî‘i esvâkları sadranç nakşı tarh olunmuşdur. Ve kahvehâneleri Şâm u Haleb gibi havz u şadırvânlı kahâvîlerinde hânende vü sâzende ve mutrıbân u kışmirân ve rakkâsân [u] mahbûbânları vardır ve gâyet müzeyyendir. Kahve-i Yemen'den gayrı çay u bâdyân ve sa‘leb u mahleb ve sükker şerbeti ve leben-i hâlis pişirirler. Ve niçe bin edviye ile terkîb olunmuş mukavvî ve müferrihâtdan ma‘âcîn-i gûnâ-gûnlar bezl ederler. Her kahvede şükûfe râyihasından ahibbâ-yı dûstânların dimâğları mu‘attar olur ve her kahvenin elbette cânib-i erba‘ası **[295a]** gül-i gülistân ve hadîka-i çemenistândır kim her kûşesi birer gûne mecma‘-ı irfândır. Beher dükkânları hemçünân kân-ı kân-ı fândır. Ve pençe-i âfitâb Selmân-ı Pâk köçekleri hamı serbendleri üzre çiçekleri vardır.

Ve bir bezzâzistânı vardır kim gûyâ kal‘adır. Çâr dervâzesi Çârbâğ'a ve bâzâr-ı kâga mekşûfdur. Cümle kıbâblar ile ârâste vü dollâblar ile pîrâste olmuş bâzâr-ı hüsündür. Ankâ hâcegânları vardır. Cemî‘i diyârın kâlâyî vü âlâyî, kâmhâ ve hârâ vü dârâyî vü zîbâ vü şîb ü zerbâfi bî-kıyâsdır. Ammâ nânbâzları ve aşbâzlarına aşk olsun. Ve hâkimlerinin narh-ı Şeyh Safî deyü zabt u rabtlarına ve sikkelerinin pâkliğine aşk olsun. Abbâsî ve Bisitîlerinde *"Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Alîyyün veliyyullah"* yazar. Bu sikke üzre hilâf eden âdemi ve sikkeyi kalp edüp kesen âdemi ol ân amân u zamân vermeyüp katl ederler. Cemî‘i bâzârlarında cümle me’kûlât [u] meşrûbâtı bey‘ edenler vezn-i Alî ile fürûht ederler. Hatta buğday ve yumurtayı ve pişmiş tavuğu ve beyâz nânı ve'l-hâsıl cümle eşyâ-yı âvânîyi terazü ile fürûht ederler. Hattâ aşbâzlar bile çobra ve kebâb ve pilavı dahi vezn ile fürûht ederler. Kim kâdirdir kim narh-ı Safî üzre hilâf ide? Hîlebâzın gözüne milçe ve başına kızgın tas oturdurlar, niçesinün ödün çıkarırlar ve niçesinün karnın yarup yüreğin çıkarırlar. Gâyet zabt [u] rabt-ı Alî vardır. Bu şehrin cemî‘i imâretlerin ve bâğ u müşebbek bostânların reyy edüp ahâlîsinin nûş etdüği âb-ı hayâtlar bu şehrin cânib-i garbîsinde Çevlân dağlarından ve Harîr ü Enzelî kûhlarından gelüp bu şehri saky edüp cânib-i şarkda buhayre-i Rûmiyye'ye rîzân olur. Bu ülke-i Rûmiyye cümle yüz elli pâre ma‘mûr u âbâdân kendlerdir kim her biri ikişer üçer bin hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ü hân u hammâm ve çârsû-yı şâhlı kend-i mu‘azzamlardır. Ve cümle kırk bir pâre kasabadır ve cümle elli pâre kılâ‘-ı metînelerdir. Ha denilse bu ülkeden yigirmi bin asker çıkar, ammâ üç kerre yüz bin re‘âyâ tahrîr olunmuşdur.

Sitâyiş-i meşrûbât [u] me’kûlât-ı Rûmiyye-i kübrâ

Evvelâ yedi elvân gendümü olur kim gûyâ gılâl-ı Havrân-ı Şâm'dır ve şa‘îri gûyâ Sivas arpasıdır ve baklası ikişer dirhem gelir, danedâr fûli olur kim bir diyârda olmaz. Sâ’ir hubûbâtları dahi ana göre kıyâs oluna. Ve Kelenter kavli üzre yigirmi bin bâğdır, dedi. Cümleden âbdâr engürü Şâm'ın zeynî üzümüne ve Bozcaada'nın misket üzümüne ve İslâmbol kurbünde Bâzârköy kumla üzümünden lezîz ü âbdâr ve hoş-hor üzümü olur. Hatta efvâh-ı nâsda ve gayrı büldânda bir mahbûb-ı zamânı bir nâ-sezâ merd ile görseler "Şeledirende içre Rûmiyye engürü gibi yancılmış cüvândır." derler. Hâlâ elsine-i nâsda darb-ı mesel olmuş bir mümessek âbdâr u ter engürü olur. Ve sâ’ir envâ‘-ı müsmirrâtından memdûh olan fâkihesi yetmiş gûnedir. Ammâ nebî emrûdu ve meleçe emrûdunun aslâ nazîri yokdur. Eyle âbdâr emrûdlardır kim şırası şır şır akar ve âlusı ve âluvı ve zendisi gâyet latîf ter olduğundan aslâ cirmi yokdur ve kalınları bâdem gibi lezîzdir. Ve âb u hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ammâ ulemâsı meşhûr değildir. Lâkin sulehâsı gâyet çokdur. Hatta nihânîce cemâ‘atle namâz kılar Sünnîleri dahi çokdur. Cümle tarîk-ı Hâcegân fukarâlarıdır kim âsitâne-i

Koçağa sultândır. İklîm-i (---) bulunup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve dericedir. Ve tâli‘-i imâreti sünbülede vâki‘ olup beyt-i Utarid-i turâbîdir, dimişler. Anınçün cümle hubûbâtının sünbülesi *"Miete habbe."* olup ezheriyyâtı Utarid-i ıtriyyât gibi dimâğ-ı insânı mu‘attar eder.

Diyâr-ı Âzerbaycân'da bu da şehr-i mu‘azzam imiş. Acem destine girmek ile belde-i evsat demişlerdir. Hakkâ ki {cânib-i} garbîsinde şehr-i Şehrezûl ve şimâlinde Salmas ve şehr-i Tesûy ve şarkîsinde şehr-i Tebrîz ve cenûbunda şehr-i Erdebil cümle bu şehirler Rûmiyye'ye dörder menzil mesâfe olduğundan hâlâ müverrihân-ı İrân-zemîn bu Rûmiyye'yi "Belde-i evsat" ile yâd ederler. Hâlâ bir belde-i mutavassıtadır. *Ammerallah*. **[295b]** Hatta bir fetâ atıyla murâd edüp gitse bu şehirden şehr-i {Van'a} ve Revân'a dahi dörd menzilde irer, ammâ hakîr cihânı temâşâ içün beşer ve altışar sâ‘at giderdik.

Sitâyiş-i Buhayre-i Rûmiyye-i Kübrâ: Bu buhayreye niçeler bahr-i Rûmiyye ve bahr-i Dümbülî ve bahr-i Debîl ve bahr-i Tebrîz derler. Zîrâ etrâfında vâki‘ olan bilâdların ismiyle müsemmâ bir buhayredir. Van deryâsına Vastân bahri ve Erceyeş bahri ve Âdilcevâz bahri derler. Bu dahi eyledir. Ammâ Tebrîz bu deryâya mesâfe-i ba‘îde olup Rûmiyye karîb olmağile Rûmiyye bahri denmeğile ma‘rûf bir buhayre-i mâlih-i mevsûfdur. Böyle bir buhayredir kim rûy-ı deryâsında niçe yüz sayyâd-ı mâhî kayıkları vardır. Ba‘zı âyende vü revende tüccâr-ı sevdâgerân götürür ve getirir keştîleri vardır. Cânib-i şarkîsi şehr-i Tebrîz'dir ve taraf-ı garbîsi şehr-i Rûmiyye ve kal‘a-i Dümbülî'dir ve niçe kendlerdir. Ammâ cenûbunda şehr-i kadîm Erdebil'e hayli mesâfe-i ba‘îdedir. Bu buhayrenin dâ’iren-mâdâr etrâfi Van deryâsından büyükdür. Van deryâsın bir âdem sür‘at ile sekiz günde devr eder ammâ bu on iki günde devr olunur. Ve umkı yetmiş kulaçdır. Ve müverrihân-ı İrân-zemîn ve müverrih Mıkdısî bu buhayre içün {eyle} tahrîr eylemişler kim Hazret-i Resûl-i Kibriyâ-yı Mustafâ Mekke-i Mükerreme'de rahm-i mâderden müştâkk olduğu gice Tâk-i Kisrâ ve Ayasofya Kubbesi münhedim olup ol gice bu buhayre yerinde olan Pâncüm şehri ka‘r-ı zemîne geçüp bu buhayre zâhir olur, deyü yazmışlar. *El-ilmü indallah.*

Hâlâ bu buhayreye cânib-i etrâfinda kırk beş aded sağîr ü kebîr sular munsabb olur. Cümleden nehr-i Seylân Erdebil şehrin reyy edüp bu buhayreye karışır. Ve

Nehr-i Kehrân: Nehrevân kal‘asından berü gelüp bu halîce rîzân olur. Ve

Ayn-ı Çevlân: Rûmiyye şehrin reyy edüp bu buhayreye rîzân olur. Ve,

Nehr-i Davdan: Hakkarî ülkesinden gelüp Pinyaniş'in Berdük kal‘asından güzer edüp Rûmiyye kurbünde bu buhayreye koşulur.

Gayri uyûnları ma‘lûmum olmadığından tahrîr olunmadı.

{Zîrâ bu hakîr-i dâ‘î odur kim} ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etdiğim tahrîr etmeyüp ayne'l-yakîn hâsıl etdiğim tahrîr etmeği *"Elzemü mâlâ yülzem"* [69] etmişim ve bu buhayre içre dahi iki aded cezîre-i vâsi‘ler ve ma‘mûrelerdir. Birine,

Cezîre-i Kebûter {ya‘nî Güğercin adası}: derler. On mil çevirir bir vâsi‘ cezîre-i ma‘mûredir. Bir yalçın kaya üzre bir ma‘mûr kal‘ası var, neferâtları ve cebehânesi ve nâzük top-ı şâhîleri var. Cümle nökerleri sayyâd-ı mâhîlerdir kim azîm kâr edüp vazîfelerin mâhîlerden mâh-be-mâh alırlar. Metîn kal‘a-i bâlâdır. Bir cezîresine dahi

Cezîre-i Harsek: derler. Bunda dahi bir püşte-i âlî üzre Harsek kal‘ası vardır. Neferâtları ve topları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. Bu kal‘a buhayrenin Tebrîz hâki tarafına sehel muttasıl olmağile mezkûr cezîreler Tebrîz hâkimi hükmündedir. Bunun da nökerleri cümle sayyâd-ı semekdir.

Der-beyân-ı garîbe vü acîbe: Bu cezîreteyn içre olan mâhî sayyâdları kayıklar ile bu buhayrede her şeb şinâverlik edüp oltasız ve şebekesiz ve merk-i mâhîsiz bu gûne balık sayd ederler kim vâcibü's-seyrdir. Yine bu buhayre içre bir gûne sîm-endâm hurde balıklar olur sayyâdlar anı dutup yağından fitilleri yakup gice ile kayıkların çerâğân edüp rûy-ı deryâda şinâverlik ederler. Ka‘r-ı deryâda olan cemî‘i mâhî-i gûnâ-gûnlar rûy-ı deryâya çıkup mâhîler kendüyi ol şem‘a olduğu kayıklar içre pertâb edüp ân-ı sâ‘atde merâkibler mâhîler ile leb-ber-leb olur. Hikmet bu kim gemi içre bir gayrı âteş yakup keştîler on gice deryâda gezseler bir balık âşikâre olup sayd olmak ihtimâli yokdur. *Ve mine'l-garâ’ib.*

Sitâyiş-i tetimme-i külliyât-ı şehr-i Rûmiyye-i Âzerbaycân:

.....(3.5 satır boş).....**[296a]**

Şehr-i Rûmiyye'nin enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı evliyâullahın merkad-i pür-âşiyânların ayân u beyân eder

Evvelâ şem‘-i dâniş, çerâğ-ı âferîniş, şem‘-i âlem, çerâğ-ı hurrem, kutb-ı âlem-i rûhânî, ma‘den-i hikmet-i Rabbânî, sâhib-i yakîn-i bî-gümân, halvet-nişîn-i bî-nişân,

eş-Şeyh Hazret-i Koçağa Sultân: Hazret-i Ebâbekir'e silsile-i zülâleleri müntehî olur tarîk-ı Hâcegânda ulu sultândır. Diyârbekir'de sâkin iken fâtih-i Bağdâd Sultân {Murâd} şehîd etdüği Rûmiyye şeyhi azîzin bu Koçağa Sultân ol Azîz-i şehîdin ecdâd-ı ızâmıdır. Azîz-i merhûm sene (---) târîhinde Acem bu Rûmiyye'ye istîlâ idince Azîz-i sa‘îd Diyârbekir'e hicret edüp âhir sene 1038 târîhinde Diyârbekir içre Murâd Gâzî elinde münâfiklar iğvâsıyla ma‘nûkan şehîd oldukları Diyârbekir ziyâretlerinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ ol Azîz-i şehîdin ecdâdı koçağa sultân şehr-i Rûmiyye içre hâkisteri medfûndur. Hâlâ bir ulu âsitânedir. Cânib-i etrâfı gül-i gülistân içre bir tekye-i Hâcegândır kim üç yüz aded dervîşândan ziyâde fukarâları vardır. Ve sarâyları ve bâğ u bâğçeleri hâlâ imâristândır. Kavm-i Acem bu sultâna mu‘tekidlerdir. Ve âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldur.

{Menâkıb-ı Hazret-i Koçağa Sultân}: Bu Koçağa Sultân sene (---) târîhinde dâr-ı bâkîye rıhlet edüp bu kabr-i münevverde medfûn iken fukarâlarının biri gâyet mün‘im ü mâldâr olmağile sene (---) târîhinde Şâh Kör Hudâbende hânlarından Gençel Tokmak Hân mezkûr fukarâyı mâlıyçün işkence ederken "Hey hân! Merhûm Koçağa Sultân rûhiyçün olsun meni âzâd et galan!" dedikde hân-ı bî-îmân

eydür: "Men senin şimdi Koçağa Sultânı'nı dahi neylerim!" deyü mezkûr dervîşi katl edüp cümle mâlın alup kabz eder.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde merhûm olmuş cesed-i şerîf beyâz billûr gibi berrâk ve ter ü tâze ve pembe gibi yumuşak. Tokmak Hân eydür: "Hay hay sihr ile ve riyâzet ü perhîz ile şeyh kendüyi bu hâle koymuş." der. "Tiz bu şeyhi bir kilim içine koyasuz ve kal‘a-i kule handakı kenârına getüresiz" dedikde zâlimler Koçağa Sultân'ın na‘şını ol mahalle getürüp niçe yüz araba ve deve yükü odunları yığup âteş-i Nemrûd edüp cesed-i azîzi âteşe endâht ederken "Menem İbrâhîm-i sânî, yâ Hay, yâ Hay!" sadâsı istimâ‘ olunup yedi sâ‘atden sonra âteş sönüp cesed-i azîzin hâkisterin Cenâb-ı Allah bir ma‘sûm-ı pâk hey’etinde halk etmiş. Bunu görenler feza‘ u çeza‘ edüp Tokmak Hân'a rû be-rû vâfir şütûm ederler.

Ba‘dehû fukarâlar azîzin ma‘sûm sıfatında halk olan külünü alup bir kefene sarup yine musallâda niçe kerre yüz bin ibâdullah namâzın kılup tevhîd [ü] tezkîr ile yine kabr-i şerîfine getirüp defn ederler. Anınçün *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Kâzrûnî*'de Koçağa Sultân'ın Rûmiyye'de iki kerre namâzı kılınmışdır, dediği bu ma‘nâyadır.

Ba‘dehû azîzin vücûd-ı şerîfi muhrik olduğu yerde âteş sönmeden etrâflarında çemenistân ü sünbülistân bitmeğe başlar. Âteş sönüp bi-emrillahi Ta‘âlâ gül-i gülistân u reyhân-ı ezhâristân olur kim ilâ hâze'l-ân Rûmiyye kal‘asının cenûbîsinde Çevgân meydânı kurbünde ziyâretgâh bir makâm-ı gülistândır kim reyhânistânı içre bir fetâ at üzre mızrağıyla ubûr etse ol yiğit atıyla görünmez. Ta bu mertebe âlî reyhânı olup kendi biter, kendi yiter. Ammâ âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Cümle ehl-i beledin zu‘m-ı sahîhleri "Bu gül-i gülistân, Koçağa Sultân'ın mübârek külü düşdüğü yerdir." derler. Hakkâ ki gayrı yerde eyle reyhân yokdur. Hemân beş hırmen cirminde yerde vâki‘ olmuşdur ve gayrı diyârda eyle reyhân-ı gülistân hâsıl olmak ihtimâli yokdur.

Netîce-i tasarruf-ı kerâmet-i Koçağa Sultân: Koçağa Sultân'ın na‘ş-ı şerîfin Gençel Tokmak Hân âteşe göyündürdüğün Kör Hudâbende Şâh istimâ‘ edüp Kazvîn'den kat‘-ı menâzil ederek Rûmiyye'ye geldikde Koçağa bâğının ba‘zı yerlerin münhedim edüp bâğının müsmirrâtların yağma etdirir.

Kel Tokmak Hân eydür: "Güzelce şâhım, bu Sünnîlerin tekyesin dahi harâb u yebâb idelim!" dedikde,

Kör Hudâbende Şâh eydür: "Cânım Tokmak Hân bu Koçağa'yı niçe buldun ve niçe âteşe göyündürüpsün. Mana Kırmızı Murtezâ Alî ve Düvâzde İmâm'ın ervâhların seversen yahşı eyit galan." dedikde,

{Hân eydür}, "Ey güzelce şâhım bu Sünnîler bu şehr içre râygân **[296b]** cemâ‘atle namâz kılmağa başladılar ve meyyitleri önü sıra *vahdehû lâ şerîki leh* demeğe başladılar. Âhir ben de birkaç nökerin ve Sünnîlerin katl eyleyüp [koca} Koçağalarını dahi âteşe göyündürdüm. Ammâ güzelce şâhım ne te’sîr-i sihirdir kim Koçağa dede mürd olalı sene (---) olmuş derler, gûrunu açup gördüm ki beyâz pembe-misâl ter ü tâze idi. Men anın ter ü tâzeliğine bakmayup âteşe göyündürürken *yâ Hay, yâ Hay* çağırup feryâd etdiğin bu cümle nökerlerim işitmişdir" dedikde,

Kör Hudâbende Şâh eydür, "Âferin ey Tokmak Hân, seninçün Sünnî'dir derlerdi, meğer sen Sünnîlere adüvv-i cân imişsin. Çöreğim sana helâl olsun!" deyü başına bir tâc-ı zerrîn ve eynine bir kaba-yı hûb-rengîn ihsân eder. "Koçağa'yı göyündüren nökerlerin kimlerdir?" "İşte şâhım bunlardır ve bu perç aded evlâdlarımdır kim Koçağa'yı âteşe göyündirmağa çalışmışlardır?" dedikde Kör Hudâbende Şâh eydür, "Şimdi biz anlara hizmetleri mukâbelelerinde yahşı hizmetler ederim." der.

Fi'l-hâl Koçağa Sultân'ın na‘ş-ı şerîfin âteşe yakdıkları yere Şâh varup Tokmak Hân'ı ve evlâdlarını ve çöreğin çekenleri ve Koçağa'yı âteşe göyündürmede bulunanlardan cümle yedi yüz aded neferi dest ber-kafa bağladup huzûruna getirüp eydür: "Bre bre kâfirler, Tokmak Hân-ı âk İrân-ı nîrândan gitmeğe müştâk. Merhûm Koçağa Sultân muhibb-i Hânedândan bir ulu sultân idi. Bu dünyâdan âhirete intikâl etdi. Sene (---) târîhinde öldü. Siz anı görmeyesiz ve bilmeyesiz, ana bu adâvet ne idi ve kabrinden ter ü tâze çıkardığınızı göresin. Yahûdîler Circîs Nebî'yi âteşe yakdıkları gibi sen Koçağa'yı âteşe atasın. Biz dahi bugün anın adâletine gelüp Koçağa'nın yazığın almasam gerek. Tiz âteş-i Nemrûd yakın. Gerçi âteş ile azâb Perverdigâr'a lâyıkdır. Ammâ *Men dakka dukka* mazmûnu üzre men bu bu Yahudîleri âteşe göyündürem ki İrân-zemînde değil cihânda dâstân olsun." dedikde dağlar gibi âteş-i Nemrûd alev-ber-alev oldukda Tokmak Hân'ın ibtidâ gözü önünde cümle evlâdların, ba‘dehû altı yüz aded nökerlerin ve fetvâ veren müftî ve kadıların, ba‘dehû Tokmak Hân'ı âteşe atar.

Hulâsa-i kelâm Hazret-i Koçağa'nın na‘şın âteşe göyündürmede bulunanlardan yedi yüz nefer sebbâb-ı teberrâîleri Kör Hudâbende Şâh ibn Tahmas Şâh âteşe yakdığın bilir âdemler nakl etdiler kim dâstân-ı İrân-zemîn-i Van'dır.

Ba‘dehû Hudâbende Şâh âsitâne-i Koçağa Sultân'ı bir imâr etmişdir kim hakîrin konağına karîb olmağile tevhîd-i Hâcegânda bulunup bâğ u bâğçe ve imâretlerin temâşâ ederdik. Hâlâ ravza-i Rıdvân'dan nişân verir bir tekye-i dervîşân-ı zîşân-ı Hâcegândır. *Ammerallahu Ta‘âlâ.*

Ve azîz-i merhûmun bir menâkıbın istimâ‘ edüp rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp sevâbın rûh-ı şerîfine hibe eyledim. *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.* Andan,

Ziyâret-i Bozevli Sultân: Bunlar da fukarâ-yı Nakşıbendiyye'den bir ulu sultândır. Andan,

Ziyâret-i Sâlih Efendi: Bunlar Vâhidî tarîkinde hâk-i pâk Erdebil'de medfûn cümle İrân-zemîn şâhlarının cedd-i ızâmı Hazret-i Şeyh Safî'nin baş halîfeleri imiş. Şeyh Safî'nin mum söndürme kerâmetlerin Şeyh Safî hazretlerinden sonra bu Sâlih Efendi mum söndürmeği memnû‘ etmişdir. *Kuddise sırruhû.*

Netîce-i kelâm mum söndürme sene (---) târîhinde Hazret-i Şeyh Safî şehr-i Erdebil'de kutbu'l-aktâb mertebesine kadem basdıkda bir gün câzibe-i İlâhî ile vecde gelüp niçe bin ümmet-i Muhammedi tevhîd-i Muhammedîye da‘vet eder ve cümle tevhîde hâzır olanların ehl [ü] ıyâllerin dahi tevhîde da‘vet edüp cümle nisvân burka‘ları ve sarâveşleri ve dutakları ile ve ellerinde eldîvânlarıyla gelüp bir kûşede bu kadar havâtînler tevhîde meşgûl olurlar. Ba‘de'l-gurûb olup ol şeb-i muzlimde {Şeyh Safî bir şem‘-i münevver âşikâre edüp} eydür: "Gelin kızlarım siz de oğlan kuzularımla tevhîde

girin" derler. Hemân cümle merd ü zen tevhîd ü tezkîre karışdıklarında bir kerre azîz Şeyh Safî mumu söndürüp merd ü zen karış katış olup kâmil yedi sâ‘at tevhîd-i sultânî olup Şeyh Safî *"Ve salli alâ cemî‘i enbiyâ’i ve'l-mürselîn"* deyüp el yüze sürüp eydür: "Herkes bu karanlıkda yanında olanları kucaklayup hânesine gitsin" buyurduklarında be-keşf-i kerâmet-i Şeyh Safî cümle halk ol cahrahûn(?) karışıklığında kendi ehlini ve kızını kucaklamış bulunup hânelerine giderler.

Hakkâ ki ol karanlık gicede ol benî Âdem izdihâmında karış katış dönerken herkes ehlin bulmak aceb kerâmetdir. Şeyh Safî **[297a]** hazretlerinin zamân-ı hayâtlarında birkaç kerre böyle mum söndürüp herkes yine ehl ü ıyâllerini buldukları mukarrerdir.

Ba‘dehû kendülerinden sonra niçe halîfeleri mum söndürüp ehl ü ıyâlleri bulmada hatâ edüp "Acem mum söndürücüdür." deyü mezmûm olmuşlar. Ba‘dehû bu Rûmiyye'de medfûn Şeyh Sâlih hazretleri merd ü zen bir yere cem‘ olup tevhîd edüp mum söndürmeği men‘ etmişdir. Hâlâ Acem'de dahi vardır. Ammâ Hudâ âlimdir.

Sene 1056 târîhinde Erzurûm'dan Acem'e gitdim ve sene 1060 târîhinde Bağdâd'dan yine Acem'in Hemedân ve Dergezîn'ine gitdim ve 1057 târîhinde diyâr-ı Kırım'dan Dağıstân'a, andan Acem'in Demirkapusu ve Şirvân ve Şâmakî'si ve Gîlân ve Bakü'süne vardım ve yine şimdi bu Rûmiyye ve Hoy ve Merend ve Tesûy ve Kumla ve Tebrîz diyârların gördüm, mum söndürme dedikleri şeyi ve eyle cem‘iyyeti görmedim. Ammâ bu cihân halkı zemmâm ve fassâl u gaddâr u kaddâhdır.

Sivas eyâletinde, Keskin sancağında ve Bozok sancağında ve Sunkur imâd içinde mum söndürenler vardır kim "Mumu söndürüp herkes birer âdemin karısın kucaklayup bir bucakda bacaklar derler." *Hâşâ sümme hâşâ.*

Bu abd-i hakîr Bağdâd fethinden berü ol semtleri geşt ü güzâr etdim ve Sivas'da efendilerimiz vâlî iken Keskin ve Bozok'da niçe hizmetler zabt edüp eyle şey görmedim ve yine bu deccâl halk Rûmeli'nde Silistre eyâletinde Deliorman nâhiyesinde ve Karasu nâhiyesinde ve Dobruca vilâyetinde şâhseven ve mum söndürenler ile şâh taclığı er ve avretler var derler. Hudâ âlimdir belki elli kerre ol diyârlarda ülfet edüp hizmetler zabt etdim. Ammâ eyle nâ-şer‘î iş görmedik. Lâkin bî-namâzı ve gûyende avret sevici âdemleri vardır. Ammâ Şâm içinde Sâzenikler mahallesi vardır. Halkından Acem hakkı alırlar ve cümle Şâm'ın Dürzî ve Timânî dağlarında nohudî mezheb âdemler var kim Kızılbaşlığı yetmiş mertebe öte geçdikleri Şâm ve Şâm-ı Trablus seyâhatlerimizin cild-i (---) inde mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ezîn-cânib yine sadede gelelim. Bu şehr-i Rûmiyye'de,

Ziyâret-i Davdan Sultân: Kümeylî tarîkinde niçe yüz kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuş bir erdir. Ve,

Ziyâret-i İmâm Boğabây: Uzun Hasan Sultân'ın imâmı imiş. Kırk bin re’s câmûsa mâlik olmağile Boğabây derlermiş. Her sene mâh-ı Zilhicce'nin yevm-i arefeden evvelki giceye terviye gicesi derler. Ol gice {Hazret-i Şeyh Rûmiyye şehrinden} gâ’ib olup üç aydan huccâc ile yine şehr-i Tebrîz'e gelirmiş. Ol hisâb üzre bir gicede Tebrîz'den Arafât'a varup hacc edüp gelirmiş. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Şehr-i Rûmiyye'de nice bin ziyâretgâhlar vardır. Ammâ ziyâret edüp âşinâlık kisb etdiğimiz bu ulu sultânlardır. *Rahmetullahi aleyhim ecma'în.*

Hândan mektûblar alup Dümbülî hânından Murtezâ Paşa karındaşın halâs etmeğe gitdiğimiz menâzilleri ve kılâ'-ı metîneleri ve belde-i mu'azzamaları beyân eder

Evvelâ Rûmiyye'den üç yüz Acem nökerlerin hân bize refîk-i yâr-ı sâdık verüp Murtezâ Paşa Ağası Alî Ağa'nın yüz âdemi ile ve elli nefer bizim âdemimiz ile cümle dörd yüz elli âdemle Rûmiyye'den çıkup cânib-i cenûba Rûmiyye deryâsı kenârıyla giderken Asvene kûhları sağ tarafımızda kalup niçe yüz aded İremezât misilli kurâlar geçüp 4 sâ'atde yine Çevlân Sünnîlerdir. Andan yine cenûba 6 sâ[atde],

Evsâf-ı kal'a-i Dümdümî

İbtidâ bânîsi Yezdcürd Şâh'dır. Sebeb-i tesmiyyesi oldur kim bu kal'a kayası Rûmiyye deryâsı kenârında vâki' olmağile talattum-ı deryâ bu kal'a kayaları mağaralarına urdukça Hüsrevânî küp gibi güm güm ve düm düm sadâ verdiğinden Dümdüm kayası derler. Bir rivâyette Hazret-i Süleymân bunda Dümdüm nâm bir dîv-i benâmı habs edip anın düm düm sadâsı istimâ' olduğundan Dümdüm kayası derler. Hâlâ ol sadâ istimâ' olunur. Ammâ talattum-ı deryâdan olsa ba'îd olmaya. Bu kal'a ağası istikbâle çıkup haymelerimizle zîr-i kal'ada bir bâğ-ı İrem'de meks etdik. Bu kal'a Rûmiyye eyâletinde Rûmiyye buhayresi kenârında Kahkahâ-misâl bir kal'a-i bâlâdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Cânib-i şimâle bir demir kapusu var ve etrâfında handakı yokdur. Ammâ gâyet sarpdır ve bir tarafdan aslâ havâlesi yokdur. Bir cânibinden zafer **[297b]** mümkin değildir.

İçinde altı yüz hânesi ve Mîrkulu Hân câmi'i var. Gayri imâretden çârsû-yı bâzâr hammâmı yokdur. Dizçöken akası ve yasavul ağası ve üç yüz nefer dizçökenleri ve şâhî topları ve müstevfâ cebehâneleri vardır. Ammâ ba'zı zamân deryâ çekilüp bu kal'a sahrâda kalur. Ammâ aşağı rabât kal'ası ma'mûrdur. Ve şekl-i murabba' Şeddâdî taş binâdır kim Şâh Tahmasb binâ etmiş. Zîrâ binâ-yı cedîd alâmeti vardır. Derûn-ı kal'ada cümle yedi yüz mikdârı hâk-i pâk ile mestûr bâğsız ve bâğçesiz hâne-i ma'mûrlardır. Bağlı ve bâğçeli İşneviye kûhları dâmenine düşmüşdür. Ve bu kal'anın her tarafında handakı vardır. Dâ'iren-mâdâr bu rabât-ı ma'mûre altı bin adımdır kim iç kal'a kayasının garbîsi tarafın ihâta etmişdir.

Ve cümle on üç mihrâbdır. Evvelâ Şâh Tahmas Câmi'i ve Şâh Abbâs-ı Evvel Câmi'i gâyet musanna'dır. Ve Cağaloğlu Sinân Paşa Câmi'i rûşen binâ bir câmi'-i ra'nâ ve tarz-ı kadîmdir.

Ancak Kelb Alî Hân'ın bir havzlı hammâmı var, serâpâ kâşî çîn ile mebnî bir hammâm-ı rûşenâdır ve cümle çârsû-yı şâhîsi dahi Kelb Alî Hân'ındır. Ve bir hân-ı sevdâferânı vardır. Ekseriyyâ hâneleri tahtânîdir ve bezzâzistânı ve medreseleri yokdur. Cümle âb-ı hoş-güvârları İşnuviye yaylağından gelir âb-ı nâbdır. Ve hevâsı Rûmiyye'den latîfdir. Bağlarında unnâbı ve iğdesi ve dûdı gâyet

memdûhdur. Bu şehrin şark tarafın deryâdır, mağrib tarafı bâğlardır.

.....(3 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Dümdümî: Ziyâret-i Şeyh Arab Cebbârî ve Monlâ Dehkânî ve Şeyh Alî Tirmedî ve Şeyh Alî Nâcî ve kâşif-i esrâr-ı ma‘ânî Monlâ Nâsır Şirvânî.

Andan yine cânib-i cenûba bâğ-ı İremezât-misâl kendler içre 7 sâ‘atde,

Sitâyiş-i şehr-i İşnuviye

Hârûnu'r-Reşîd'in duhter-i pâkîze ahteri tahsîl-i mizâc içün Irâk-ı Arab'dan İşnuviye yaylağına gelüp bu mahalde bu şehri inşâ eder. Ba‘dehû Moğol tâ’ifesi harâb eder. Ba‘dehû sene 882 de Uzun Hasan Şâh imâr eder. Âzerbaycân şehirlerinden Dümbülî hâkimi hükmünde başka sultânlıkdır kim iki bin askere mâlikdir. Kal‘ası harâbdır. Şehrezûl ve Harîr ve Ardalân Ekrâdlarının havflerinden şehrinin dâ’iren-mâdâr etrâfında hafirler kazılmıştır. Köşebendlerde tedribeler vaz‘ olunup ma‘mûr u mazbût şehirdir. Dâ’iren-mâdâr etrâfı dokuz bin adım ihâta eder. Cümle hâneleri pespâye kâr olunmuşdur. Şehr-i Rûmiyye'nin cânib-i garbîsi ve cenûbîsine meyyâlce vâki‘ olmuşdur ve mezkûr kûh-ı İşnuviye şehr-i Rûmiyye ve şehr-i İşnuviye mâbeynine vâki‘ olmuşdur kim Rûmiyye ve Dümbülî hudûdudur. Ve İşnuviye'den cânib-i şimâle iki günde serî‘an Rûmiyye şehrine varılır ammâ Dümdümî hilâf kalır.

Ve bu şehr-i İşnuviye cümle altı bin aded pest binâ hâne-i ra‘nâlardır kim câ-be-câ hânelerde bâğlar ve bâğçeler vardır. Ekseriyyâ bu hânelerin der-i dîvârları kerpiç ile kâr olunmuşdur. Ve dam u bâmları dükeli kireç ve keçeden sıvanmış musaykal damlardır. Hevâsı Rûmiyye'den latîf olmağile heme ahâlî-i İşnuviye nevrûz-ı Harezmşâhî'den ta berk-i hazân faslına varınca halk-ı İşnuviye dam üzre yatarlar, ammâ damlarından birbirine harem-i muhteremleri görükmezdir. Zîrâ dükeli halkı Sünnîlerdir. Sakalların tâze yiğitler asla tıraş etmezler ve ihtiyârları asla sakal kırkmazlar. {Ve diyâr-ı Maskov'un} Heşdek kavmi gibi uzun ve kaba sakalları olduğundan şâhlığa sakal harâcı verirler. Gâyet Sünnî kavm-i İşnuviyândır. Ammâ nihânîce cemâ‘atle namâz kılarlar. Cum‘a salâtında hutbe[y]i şâh ismine okuyup yine salât-ı cum‘ayı münferiden kılarlar. Cümle halkı tüccârdır ve muhibb-i garîbü'd-diyâr kavm-i züvvârdır.

Cümle yigirmi mahalle ve on mihrâbdır. Cümleden Safî Hân câmi‘i ve Elem Şâh câmi‘i ve Kepayasan câmi‘i ve Ba‘dumah câmi‘i, gayriler ma‘lûmum değildir.

Ve yasavul ağası ve korucubaşı ve kadı ve müftîsi vardır. Mükellef binâ hammâmları ve hânları ve müzeyyen dükkânları ve ma‘mûr kahvehâneleri vardır. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin bâğ u bâğçesi çokdur. Fâkihelerinde sîb-i gûnâ-gûn ve âlû-yı âbdâr ve engür-i hoş-horu ve emrûd-ı lezîzi vâfir **[298a]** ve hayrât-ı berekâtları mütekâsir bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir şehr-i şîrîndir, ammâ ziyâretleri ma‘lûmum değildir. Bu İşnuviye şehrinden cânib-i şarka Rûmiyye gölüne doğru teveccüh olunup 7 sâ[‘atde],

Menzil-i kend-i Koçağa Baba: Rûmiyye şehrinde medfûn olan Koçağa Sultân imâr etmeğ ile Kend-i Koçağa Baba derler. Dümbülî hâkinde bir fezâda bâğlı u bâğçeli ve câmi‘li bir kend-i ma‘mûr ve Rûmiyye şeyhi ecdâdlarından hayli kimesneler medfûnlardır. Andan 6 sâ[‘atde],

Sitâyiş-i kal‘a-i Dümbülî

Müverrihân-ı İrân-zemîn tahrîri üzre ibtidâ bânîsi Enûşirvân-ı âdildir. Ba‘dehû Gıyâseddîn Kepânî ta‘mîr ü termîm etmişdir. İbtidâ bu kal‘anın ismi Telvân idi ve Hârûnu'r-Reşîd hilâfetinde imâr olmağ içün Terekeme Dümbülî kavmini bu Telvân sahrâsında meks etdirdiklerinden Dümbülî kal‘ası derler. Rûmiyye hânlığı hükmünde başka sultânlıkdır. Sultânı alây-ı azîmle istikbâle çıkup at üzre birbirlerimizle musâfaha edüp şehre dâhil olduk. Kal‘adan şâhî toplar atılup şâdumânîler olup hân, Murtazâ Paşa ağasın kendi sarâyına kondurdu ve hakîri Münşî Kay'ın sarâyına kondurup dîvân-ı sultân oldukda hakîr Melek Ahmed Paşa efendimizin ve Rûmiyye Hânının mektûbların verüp bûs etdi.

Murtezâ Paşa ağası Murtezâ mektûbların ve bir eğerli atın hedâyâ verüp hân kabûl eyleyüp mesrûr oldu ve cümle mektûbları kırâ’at etdi.

Mefhûmu ma‘lûmları olunca "Ey gözüm biz bu Murtezâ Paşa karındaşıdır bilmezdik. Ancak Gürcîstân beğleriyle bizim Acem serhadlerinde müşâ olan Tiflis hânı çapar ılgarup bir varak yazup eytmiş kim "Ol taraflara kayser-zemîn şâhı içün ve İrân-zemîn şâhı içün mâbeynde rehin olan Gürcîstân'ın Açıkbaş beğlerinden bir beğ Bağdâd'a kaçıpdır. Kankınızın ülkesine varırsa kayd [ü] bend idesiz. Belki Osmânlı tarafından taleb oluna." deyü bize Tiflis hânı tarafından böyle haber geldi. Bunlar dahi "Biz Bağdâd'a gideriz. Bağdâd hânı Kara Murtezâ Hân menim karındaşımdır. Meni koyuver, sana karındaşımdan çok mâl-ı cîve virem" diyedir. Çünkü sizler Van Hânı Vezîr Melek Paşa'dan gelmişsiz, Hüsem Mir[z]â'yı hapisden ıtlâk ederim ammâ Rûmiyye hânından işte varak geldi. Mu bana temessükdür, ammâ mana bir varak dahi bizim Ülgen hânımız hâlâ Tebrîz hânıdır, andan mana bir kâğız alasız kim Güzelce Şâh su’âl edende bu sened ile hapisden ıtlâk eylemişim demeğe destimde bir sened-i müsned lâzım." dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım, Hudâ yâver-i nigâhbânın ola. Sen bu âdemi bize teslîm eyle ve benimle bir nökerin bile koş. Bizim Tebrîz hânına dahi hedâyâlarımız ve nâmelerimiz vardır. Ohum Tebrîz'e varmalıyıh, be-ser-i çeşm men hândan seninçün el gönülgeleri alam." dedikde,

Hân eyitdi: "Ey seccanân, ola ki gârda mahpûs Gürcî âdemleri vardır. Anları getiresüz!" dedikde {derhâl hân zindânbânları} yedi kat ka‘r-ı zemînden on yedi nefer kimesneleri çıkarup cümle âdem hey’etinden çıkup bir acîbe-likâ olmuşlar kim gûyâ Termîm-i Dârî olmuşlar.

Bu fakîrleri gördükde yüzlerin yere sürüp âbdestleri ve tahâretleri yoğiken beş kerre secde-i şükr-i Yezdân etdiler. Fi'l-hâl Murtezâ Paşa ağası bunlara birer kat esvâb edüp cümlesin hammâma gönderüp hamd-i Hudâ benî Âdem kıyafetinde oldular. Bizler dahi maslahat tamâm olduğundan mesrûr olup şehrin seyr-i seyrânına meşgûl olduk.

Meğer Dümbülî sultânı Âl-i Osmân'ın Mar‘aş hâkinden Türkman âdemi olmağile yârândan bir âlüfte

Tülüngî imiş. Bağdan bâğa kâğdan kâğa yâğ u bâlî safâlar etdik.

Bu elli kadar marâlî vü gazâlî gözlü, şirîn sözlü ve münevver yüzlü pençe-i âfitâb yüzleri gûyâ mehtâb gulâmları var kim görenin aklı gider, ammâ görmeden aklı olmayanın nesi gider, ussı gider demişler. Hakkâ ki yerinde sükker yemişler. Mezkûr cüvânlardan mâ‘adâ iki bin aded pâk müsellah güzîde Türkmandan Dümbülî nökerleri var kim her biri bir kağan arslana mânend fetâlardır. Ve bu şehrin kadı ve müftî ve dizçöken ağası ve yasavul ağası ve kelenteri var ve altı yüz kadar kal‘a nökerâtları vardır.

Der-vasf-ı eşkâl-i kal‘a-i Dümbülî

Rûmiyye deryâsının kıblesi tarafında hayli **[298b]** mesâfe-i ba‘îdede bir sahrâ-yı azîmde vâki‘ olmuş şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng beyâz bir kal‘a-i mümtâzdır. Bir düz yerde vâki‘ olmağile handak-i amîki vardır. Dâ’iren-mâdâr yedi bin adımdır. Ve kırk bir metîn ebrâcları var ve üç kapusu var. Cânib-i garba Harîr kapusu, zîrâ Kürdistân'ın Harîr dağları ol tarafdadır ve cânib-i şimâle Rûmiyye kapusu ve cânib-i cenûba Erdebil kapusu. Şehr içre cümle bin aded bihter hâneleri vardır. Heme türâb-ı pâk ile mestûr tahtânî ve fevkânî hâne-i ma‘mûrlardır.

Cümle yedi mihrâbdır. Evvelâ {**Hacı Hân câmi‘i**, Süleymân Hân asrında Van Vezîri İskender Paşa bu hânı Dümbülî'de basup katl etmişdir. Câmi‘inde medfûndur}. Ve dahi **Şems Hân câmi‘i**, **Bağabay câmi‘i** ve **Şâh Cihân câmi‘i**, ma‘lûmum olan bunlardır ammâ mekteb ve medreseleri ve tekyeleri yokdur.

Lâkin yetmiş kadar dükkânçeleri vardır ve her nevrûz-ı sultânîde yılda kırk gün germâ-germ Dümbülî bâzârı ve Gîlân bâzârı diyâr-ı Acem'de meşhûrdur ve bu bâzâr içün Dümbülî şehri hâricinde üç bin kadar müfîd ü muhtasar dükkânları vardır ki cümle hıyâbân-ı kûyâh-ı dırahtistân sâyesinde dükkânlardır kim âfitâb-ı âlemtâbın tâb-ı tüvânı te’sîr etmez bir dırahtistân içre bâzâr-ı azîmdir. Âyende vü revendegân her bâr mihmân olurlar. İç kal‘asını temâşâ edemedik. "Güzelce Şâh kadağa eylemişdir." deyü dîdebânlar mâni‘ oldular. Ammâ yine ol kal‘ayı bir çerâğân etdiler ki ta‘bîr olunmaz. Bu şehrin cemî‘i halkı alaca Kızılbaşdır. Başları alaca ve eyinlerinde peşlileri kalemkârî çıt alaca ve yeşil don ve yeşil sağrı papuç geyer cümle Kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı ser-tıraş [u] kallâş evbaşdır.

Ve sanâyi‘âtının memdûhu ekseriyyâ halkı kalemkârî giyerler, gûnâ-gûn çârşefler ve perdeler dikerler kim sihr-i‘câz nakş-ı bukalemûn işlerler. Bu çârsûsu ve çârsû-yı sultânîleri ve kahvehâneleri gâyet müzeyyendir. Eğerçi Kızılbaş diyârıdırlar ammâ aslâ meyhâne görmedim, dest-i medhûş bir âdem görmedim. Zîrâ gâyet ayıbdır. Gayri eşyâlarda mubâhîlerdir. Hânları ve hammâmları ve şehr içre âb-ı hayât çâh-ı mâları vardır ammâ âb-ı cârîleri yokdur. Lâkin bâğ u bâğçesi çokdur ve hevâsı gâyet eşeddir. Zîrâ deryâdan ba‘îd olmağile bir tarafı sâfî kumsal sahrâdır. Ekseriyyâ halkı Temmuz'da Harîr dağlarına ve Eşnuye kûhlarına yaylağa çıkarlar. (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Dümbülî: Evvelâ bâğlar kenârında **Şûrî Baba** ve ana karîb Şeybeden ve **Cığalı Sultân** bi-emrillah rahm-i mâderden müştakk oldukda alnında sinir gibi bir cığatıl gibi bir şey ile

vücûda geldiğinden Cığalı Baba derler.

Ziyâret etdiğimiz bunlardır. Ba‘dehû hânın bir ziyâfetin tenâvül edüp hedâyâların alup batı cânibine şâhrâh ile,

Rûmiyye şehrine revâne olduğumuz menâzilleri beyân eder

Evvelâ yine Murtezâ Paşa ağası Alî Ağa ile ve Murtezâ Paşa karındaşı Gürcî Tomris Beğ ve hakîr ve hânın bizimle Tebrîz'e gidecek on âdemi ile şehr-i Dümbülî'den çıkup cânib-i garba 5 sâ‘at,

Menzil-i kend-i Sevindik Hân: Dergezîn hânlığından ma‘zûl bir ihtiyâr hânın bin hâneli kendidir. Andan yine garba mâmûr u âbâdân içre 6 sâ‘at,

Ta‘rîf-i kasaba-i Alî Yâr: Hazret-i Alî'nin âsitânesine vakıfdır kim her sene mahsûlünün surresi Meşhed-i İmâm Alî'ye gider. Bu şehir bir kûh-ı bülendin zemînine vâki‘ olmuş gûyâ bâğ-ı İrem'dir ve kâmil bin hânedir. Ve ol kûh-ı bâlâ bin aded uyûn-ı câriyecikler ve konacıklar tulû‘ edüp bu şehrin hadîkaların reyy edüp ahâlîyi saky eder. Ve bu şehri üstâd-ı bennâ sadrenç nakşı tarh edüp heme şâhrâhları râh-ı râstdır ve her yolun iki tarafı çınar-ı müntehâ ve bîd-i ser-nigûnlar ile müzeyyendir. Câmi‘leri ve hân u hammâmları ve çârsû-yı bâzârı henim günden güne ma‘mûr u avadân olmadadır.

Ziyâret-i Gâzî Ramazân Paşa: Dümbülî cenginde şehîd olmuş vezîr-i dilîr imiş. Andan yine garba,

Menzil-i Murâd Hân: Rûmiyye hânlarının hâssıdır. Beş yüz hâneli Ermenî kendidir, bir deyri var ve bâğları çokdur.

*.....(1.5 satır boş).....**[299a]***

Andan 6 sâ‘at,

Menzil-i diğer şehr-i Rûmiyye: Konağımıza dâhil olup yine hân ile zevk u safâya meşgûl olup niçe ziyâfetlerde bî-hisâb ihsânların aldık. Yevm-i mezbûrda Van'a giden âdemlerimiz gelüp paşaya yigirmi bin koyunu ve bizim koyunlarımızı vekîl-harca teslîm edüp sâ’ir eşyâlarımızın dahi âdemlerimize teslîm olunduğu meserret mektûbları geldi.

Bizler dahi hândan me’zûn olup vilâyet-i Tebrîz-i dilâvîze gitmeğe hâzır-bâş oldukda hân hakîri tek ü tenhâ katına kığırup eydür: "Ömrüm! Sen menim birâder-i cân-berâberimsen. Lutf eyle meni Tebrîz hânı yanında zânû-be-zânû olanda her danışıkda meni hâna yahşı mahtayasın." deyü koynundan üç yüz aded mümessek şâh sikke altun ve iki yüz guruş ve bir sâ‘at ve bir Gürcî kölesi ve bir Acemâne eğerli ve rahtlı kara çubuk at ve iki çapariz yorğa alaca çapar at ihsân edüp "Sehel ârâm idesiz kim sizin yollarınız üzre hânlar ve sultânlar ve Tebrîz hânına varaklar yazam." dedikde mektûblar tahrîr olunup hakîre teslîm oldukda hikmet-i Hudâ hân kapusunda âmâde olan nöker ve dizçökenler ve çiğ et yiyenler ve cümle merdümhorlar pârekende ve perîşân olmağa başladılar. Hân-ı garîbin reng-i rûyi müteğayyer olup "Heni kişiler bu velvele nedir?" dedikde "Ey hânım, atebe-i âlîden eşik akası Çapar

ile geledir!" dediklerinde hemân dem hânın aklı başından gedüp hakîre eydür: "Evliyâ akam, men ahrete giderem, meni du'âdan unutma!" dedikde hakîr tesellî-i hâtır içün eyitdim: "Ey hânım uğurunuza cân u başım vermişem. Hele hânım görelim bu sözün aslı fer'i nedir?" derken hemân hân dîvânhânesinin eşiğinden bir semmûr kürklü ve başı telli ve cevâhir zurzuvile tâclı beli cevâhir kılıçlı bir muhteşem ve sâhib-i salâbet âdem zâhir olunca cümle erbâb-ı dîvân ayağa kalkdılar ve ta'zîm etdiler.

{Der-beyân-ı temâşâ-yı mûhiş}

Hemân gelen eşik ağası kendi boğazından altun ve cevâhirli zencîr-i dırâzın bir ucun sağ eline alup dîvânhâne kapusu dibinde feryâd edüp der: "Ey diyâr-ı ahâlî-i Urumiyye ve ey hân-ı Türkistân-ı İrân-ı Âzerbaycâniyye! Bilesin âgâh olasuz, bugünkü kadağa-i şâh-ı şâhân Şâh Abbâs-ı Sânî eyle kadağa gelmişdir kim el derpetmeyesüz. Henim güzelce şâhın kayd u bendindesüz" dedikde cümle erbâb-ı dîvân "Emîr şâh-ı İrân-zemînindir." deyü yüzü üstüne yatdılar.

Hemân hân-ı bî-dermân dîvân meydânında yüzü üstüne yatup eşik ağası altun zencîrin bir ucun garîb hânın boğazına geçirüp bir kavî kıfil urup zencîrin bir ucu şâhın eşik ağası boğazında kalup hân ile ikisi dîvânhâne köşesinde zânû-be-zânû olup oturdular. Hemân hakîr ayağa kalkup gelen eşik ağasının yanına varup temennâ edüp "Akam safâ geldiniz. Hayr mukaddem." dedikde hakîre ayağa kalkup elim alup yanına aldı.

Hakîr eyitdim: "Akam bu ne hâldir" dedim.

Ağa eyitdi: "Her ne hâl ise sizin kayser-zemîn şâhının Van vezîrinden oldu kim sizin Melek Ahmed Paşa'dan güzelce şâha nâmeler ile bir eşik ağası gelüp bu hân sulha muğâyir iş işleyüp Pinyanişî'den kırk bin koyun sürüp bu kadar âdem helâk olup Pinyaniş ülkesin nehb ü gâret etdi. Ya bu koyunlar şâhımın devletinde tahsîl olup cümle ashâbına red olur, yâhûd serdârlığımız hasebiyle biz de Rûmiyye ülkesin urmak iktizâ edüp sulha muhâlif maslahat şâhım tarafından olmuş olur, deyü sizin Van vezîrinin böyle nâmeleri gelince şâh-ı âlî-câh meni bu hânın kayd ü bendine me'mûr eyledi" deyü cevâb verdi.

Hakîr eyitdim: "Bre cânım, kurbân olayım sana yahşı akam. Ya ben kırk gündür munda kırk bin koyunu tahsîl edüp Pinyanişî kavmiyle akd-i sulh olup bu hân ve kavm-i Pinyanişî Ekrâdı ellerine kat'-ı ibrâ ve iskâ huccetleri alup kırk min gûsfendi men bizim vezîr-i âlîşânımıza gönderdim. İşte bu şehir monlâsının mahkeme-i şer'-i resûl-i mübîninde mastûrdur. Ana bir kerre nazar oluna." dedim ve "Koyunların tahsîl olunduğu güzelce şâh eşiğine giden ağamıza ve Tebrîz hânına i'lâm etmişdim ki güzelce {şâha} bildireler", deyü varak-ı muhabbetler yazdım." dedikde,

Ağa eyitdi: "Belî men kadağa-i şâhî **[299b]** yarlığın alup bu cânibe teveccüh edüp Isfahân-ı nısf-ı cihândan iki merhale yer çıkanda bu hânın çaparıyla senin mektûbların heze şâh eşiğindeki ağanıza götürürlerdi. Men andan mukaddem çıhmışdım" dedi.

Men eyitdim: "İmdi akam! Men bu hân-ı mazlûm-ı bî-günâhın uğuruna kellem galtân ederem. Güzelce şâha bile giderem ve kırk min koyunları tahsîl etdiğim bildirirem." dedim.

Eşik ağası eydür: "Bre hûb kişisen ve muhibb-i hânedânsan! Eğer ki eyle edersen, dürüst ki mü'min ü muvahhid ü Sünnîsen." dedikde "Vallahi ve Billahi giderem, bu Rûmiyye'de durmanam." dedim.

Hemân eşik akası eydür: "Hey hân nökerleri şâhın size kadağası oldur kim hânın cümle bâr u bengâhını ve çilhânesi u bârhânesin şâhlığa niginleyesüz." dedikde,

Hân eyitdi: "Bu Evliyâ akay kırk gündür bunda hizmet-i şâhîde tek-i pûsu vardır. Bugünkü gün hânına gitse gerek idi. Men ana bir kise guruş ve beş at ve üç katar tâvûsî deve ve üç Gürcî gulâm ve bir bâkire-i benâm ve beş şemmâme amber-i hâm ve yigirmi nâfe müşk-i şemmâm ve yigirmi kâse-i fağfûrî ve niçe cam ve bir altun gılâflı hançer-i zü'l-ficâm ve bir murassa' tîğ-ı {hoş}-endâm virsem gerek idi. Bi-emri Hudâ böyle oldu. Lûtf eyle menim malım şâhlığa kabz eylemeden Evliyâ akaya menim va'de-i kerîmem olan eşyâ-yı metâ'ları veresen." dedikde,

Şâh ağası, "Vallah ve Billah lâyıkdır." deyü hânın defteriyle cümle eşyâları hakîre teslîm etdiklerinde şâd-merk olayazdım. Ol ân cümle metâ'ları develere tahmîl edüp bizimle ta'yîn olunan kırk aded âdemlere mezkûr eşyâları teslîm edüp "Elbette bu gice Şâh Gediği'n aşırup Osmânlı hâkine kadem basup develeri Van ağası Süleymân Beğ'e ve sâ'ir metâ'ları defteriyle gulâmlarımıza teslîm edesiz." dedim.

Anlar gitmede, beri tarafda Şâh ağası, hânın cümle mâlın kabz edüp şer' ile mühürleyüp kırk âdemi dahi kayd ü bend edüp işkence ederdi.

Şehr-i Rûmiyye'den Tebrîz'e ve Isfahân-ı nısf-ı cihânda Şâh Abbâs'a gitdiğimizi bildirir

Evvelâ sene (---) mâh-ı Zilhiccesinde şehr-i Rûmiyye'den çıkınca fakîr hânın gerdeninde tavk-ı la'net var iken atına bindirüp eşik karnı altından hânın pâylarına demir zencîrler ile bend edüp kırk nefer kimesneyi dahi cümle atlar üzre silsile-i belâ ile gerdenlerinden kayd u bend edüp ol yevm-i nahs-ı müstemirde Rûmiyye'den cânib-i şimâle çıkdığımız mahalde karşudan bir ulu gird-i gubâr evc-i âsumâna peyveste olduğu nümâyân olup içinden bir asker zâhir olup anı gördük, bir azîm Acem askeri nefîr ü kerrenâyları ve köslerin ve dühüllerin döğerek bir azîmü'ş-şân hân-ı İrân gelüp eşik ağasıyla ve kayd ü bend olan Genç Alî Hân ile görüşüp ağlaşdılar. "El-hükmü lillah birâder, hemân güzelce şâh sağ olsun." deyüp alây-ı azîm ile Rûmiyye'ye girdiklerinde Rûmiyye'nin toprak kal'asından ol kadar top u tüfeng şâdumânları oldu kim zemîn ü âsumân dir dir ditredi.

Hakîr su'al etdim: "Bu hân nedir?" dedim.

Acemler eyitdi: "Buna Kel Rüstem Hân'ın kiçi oğlu Alî Takî Hân derler. Bu Genç Alî Hân'ın yerine Rûmiyye hânı oldu ve şimdi hânın cümle mâlın kabz edüp şâha gönderir." dediler.

"Ya acaba bu fakîr hânı Güzelce Şâh neyler kim?" dedim.

"Bes neylese gerek! Münâfik sözüne uyup Osmânlı ülkesin ura, mâl apara, âdem depeyleye. Niçe Ekrâdları kuyluğa çaklaya. Anın işin güzel şâh yahşı bilir. Şimdi varanda iki gözlerine mil çeker ve

başına kızgın demir tas giydirer. Ertesi ödün ağzından çıkarar ve ciğerin ve yüreğin koltukları altından çıkarar ve bu kırk nefer bâğlı âdemlerin dahi birer gûne işkence-i şikence ve lomça ile heresinin özlerini sokar kim İrân-zemînde nişân olur." dedi.

Andan fakîr hâna yazığım geldi ammâ çi fâ'ide. Beyt.-:

İdemez def' sakınmağla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek.

deyüp bu hâl-i pür-melâl ile her ne hâl ise ol gün şimâle 7 sâ'atde,

Kend-i İmâm Rızâ: Mukaddemâ Rûmiyye ve Tebrîz Osmânlı elinde iken bu kend Tebrîz'de Ca'fer Paşa câmi'i vakfi imiş. Ba'dehû bu diyâra Acem istîlâ etdikde yine İmâm Rızâ'ya vakf ederler. Bir vâsi' fezâda bâğ-ı İremli ve üç bin **[300a]** hâneli ve kelenterli ve mihmândârlı ve mütevellîli ve müte'addid câmi'li ve kifâyet mikdârı dükkânlı kend-i azîmdir.

Makâm-ı ziyâretgâh-ı Hazret-i İmâm Rızâ *radıyallahu anh:* Bağdâd-ı behişt-âbâddan diyâr-ı Horasân'a giderken bu kendin âb u hevâsından hazz edüp üç sene sâkin olup ibâdet eder. Hâlâ cemî'i şâhlar ve cemî'i hânlar imâr ide ide binâ-yı azîmler ile inşâ olunmuş bir tekye-i Bektaşiyân'dır kim vasfında lisân kâsırdır. Eğer bu tekye-i pür-envârı mâ-vaka'ı üzre tahrîr eylesek "İmâm Rızâ evkâfın tahrîr etdirmeğe rızâsı olmaya." deyü tahrîr olunmadı.

Bir âsitâne-i azîm olduğu şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim üç yüz aded pâ-bürehne ve ser-bürehne Zırtıl ve Cavvelâkî ve Kalenderî ve Vâhidî ve Yesevî ve Fahrî ve Bozdoğanî dervîş-i dilrîşânları var kim her biri birer bâğın güli ve hıyâbânın sünbüli hezârfen ve tekmîl-i fünûn etmiş {zû-fünûn} mü'min ü muvahhid cânlardır, ammâ Ehl-i Sünnet değillerdir. Ve içlerinde asla teberrâîleri yokdur. Matbah-ı Keykâvûs'unda seksen fakr-ı pâ-bürehne aşbâzları var kim her biri birer pâdişâha lâyıh aşbâz-ı şehbâzlardır. Rûz-merre merreteyn âyende vü revendegâna pilav ve çobra ve herse ve nân-ı bî-imtinânları mebzûldur. Fakîr hânı bu âsitâneye getirüp ziyâret etdikde "Ahdim olsun bu girdâb-ı berzahdan halâs olursam bir altun kandîl düzdürem." deyü va'd eyledi. Hakkâ ki ol âsitânede niçe bin aded musanna' maslûbât-ı âvîzeler var kim her biri birer şâhın ve birer hânın yâdigârıdır. İmâretinde Tahmas Şâh'ın bir kazganı var. İçine beş ayak nerdübân ile inilir. Ve yevm-i âşûrada içine otuz sığır koyup tabh edüp fukarâya bezl ederler. Hakîr bu âsitâne-i makâm-ı Rızâ'ya kendi hüsn-i rızâmla bu zerd rûyimi sürdükde hâtıra bu ebyât hutûr edüp rûy-ı dîvâra kalem-i sehvimle tahrîr etdim. Beyt:

Yâ Resûl! Rızâ-yı Hakk içün

Et şâfi'at Hak'ın rızâsıyıla.

Kuddise sırrahu'l-azîz.

Andan yine şimâle 5 sâ'atde,

Menzil-i kend-i Şâhseven: Salmas hânlığı hâkinde bir vâsi‘ fezâda bin beş yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ü hân u hammâmı ve elli kadar dükkânlı kasaba-misâl bir kend-i ra‘nâdır. Cümle halkı şâhsevenlerdir kim hîn-i cengde şâh elinden dolu ayak çakır içenlerdir kim cümle teberrâî kızıl Kızılbaş-ı evbâşlardır ammâ gâyet ekin ocağı olduğundan ekseriyyâ halkı dükeli dihkânîlerdir. Ve hemî âb-ı revânları zîr-i zemînden revân idiserdir kim âb-ı yah-pârelerdir. Andan 3 sâ‘at yine şimâle,

Kend-i Biçor: Bir ferah-fazâ sahrâ-yı çemenzârda Salmas hânlığı hükmünde sekiz yüz hâne ma‘mûr kenddir. Anı geçüp yine şimâle 5 sâ‘at,

Menzil-i kend-i Yezdanbaş: Salmas hânlığı hâkinde bin hâneli Ermenî Gökdolak köyüdür. Sultân Murâd-ı Râbi‘ Revân seferinden gelende meks etmiş bir ma‘mûr kenddir. Andan yine cânib-i şimâle âbâdân içre 5 sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Salmas, ya‘nî şehr-i kadîm Dilmas

İbtidâ bânîsi Bözürcümihr'dir. Bir mahsûldâr ferah-fezâda olup gûsfend ve câmûs ve mahtı çok olmağile hâkim Bözürcümihr binâ edüp bu şehre Dilmast nâm kodu. Ya‘nî gönül yoğurdu şehri demek ola.

Ba‘dehû Hulâgû Hân kavm-i Tatar-ı Moğol u Boğol ile gelüp Âl-i Abbâsiyân'dan El-Mustansır Billah üzre Bağdâd'a giderken bu şehri harâb u yebâb edüp gider.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Cihân Şâh'ın Salmas nâm bir vezîri imâr edüp ismine Salmas dediler. Ya‘nî selâm esen kal‘ası demek olur. Bu kal‘a zeyline geldikde bi'l-acele hânı istikbâle çıkup eşik ağasıyla Rûmiyye hânını kendi sarâyına aldı. Murtezâ Paşa ağasın kethudâsına, bizi münşîsine mihmânlığa verüp kal‘ayı seyr ü temâşâya başladık. Ammâ kal‘ası bir sahrâ-yı azîmin içine vâki‘ olmuşdur. Cânib-i erba‘asına Rûmiyye ve Tesûy ve Kumla ve Karabağlar ve Hoy ve Merend ve Behistân ve Çures hânlarıyla ve sultânlarıyla müşâ bir Salmas sahrâsıdır kim Pasin ve Muş hâmûnlarının beşi kadar bir deşt-i Kıpçak gibi sahrâda vâki‘ olmuş kal‘a-i Salmas'dır. Ammâ şimâle nâzır kal‘a kapusunun içeri girerken sağ tarafında çâr-kûşe bir taş üzre "Emr-i hâzâ's-sûrü'l-metîn, bi-eyyâm-ı Tâceddîn-i âlîşân ve binâ-yı Hâce Nakdî-i Mıkrîzî." deyü tahrîr eylemiş ve sûrunun dâ’iren-mâdârı bin adımdır. **[300b]** Ve. hevâsı bürûdet üzredir. Âb-ı cârîleri cânib-i garbda Kürdistân'ın Pinyanişî ve Abagay kûh-ı bâlâlarından gelüp niçe yüz bin bâğ [u] hadîka-i hayâtları reyy edüp bâğıstân-ı engüristânlarından ubûr ederek cânib-i garba Rûmiyye deryâsına munsabb olur. Ammâ kal‘ası bir püşte üzre vâki‘ olmağile bu enhâr-ı zülâller kal‘adan cereyân etmeyüp âb-ı zülâl kuyuları vardır ve taşrada cereyân eden nühûrlar cümle zîr-i zemînden cereyân edüp şâhrâhları üzre çâh-ı mâları var. Âl-i Osmân askerinden Acem bu kuyulardan çok âdem alup esîr etmişlerdir. Bu diyârın cümle suları böyle taht-ı türâbdan ubûr eder.

Ammâ kal‘a-i Salmas kuyuları başka sulardır. Derûn-ı kal‘ada üç yüz aded hânedir. Bir câmi‘i var, gayrı eser-i binâ yokdur. Ve dîvârı çim ve seng-i ferahdır ve amîk handakı vardır. Ve dıraht-ı pülli vardır. Ve hân sarâyı kal‘ada ve taşra varoşunda dahi vardır. Hânı iki bin askere mâlikdir ve Tebrîz eyâleti hükmündedir. Kal‘ada beş yüz dizçöken nökerâtları vardır. Kadı ve müftî ve daroğa ve münşî

ve kelenteri ve yasavul ağası ve şâhbenderi ve mihmândârı vardır. Ekseriyyâ halkı esb-süvârdır. Ve kurâları halkı sünnîler mezheb-i nihânî ve pinhânîdir. Ve cümle ünâsı tüccârân-ı sevdâgerân u züvvârândır. Ammâ taşra rabâtı etrâfında sûru yokdur, ammâ cânib-i erba‘ası handak kesilmişdir. Ve üç kapusu cânib-i kıbleye mekşûf u cânib-i garba Tesûy kapusu meftûhdur ve taraf-ı şarka Tebrîz kapusu manzûrdur. Bu rıbatın etrâfı yedi bin hatvedir. Bu cirmde olan şehr içre cümle üç bin hâne türâb ile mestûr ve üç aded câmi‘i ma‘mûrdur.

Cümle dokuz mahalledir ammâ dördü Acem Sünnîyân Müselmânlardır, beş mahallesi Gökdolak Ermenîyândır. Hân, hammâmları ve müzeyyen dükkânları ve kahvehâneleri gâyet müzeyyendir ve râh-ı şâhîleri gâyet pâkdir ve âb u hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri hüsn-i cemâlde ve lutf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn u dişleri dürr-i meknûn cüvânları olur.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından bir Tuşa engürü yigirmi vukıyye gelir şıralı ve âbdâr engürü olur ve kırk elvân emrûdu ve sâ’ir nebâtât u hubûbâtları firâvândır. Enhârları zîr-i zemînde cârî vü revândır. Vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ halkı mesrûr şehr-i Salmas'dır. Ammâ hâlâ Sultân Murâd berbâd idelden berü imâr olmadadır. İllâ Murâd Hân'ın meks etdüği çetr-i mülammâ‘ı zemîni, bir mesîregâh-ı ârâmgâhdır.

Bu şehr-i Salmas bâlâda tahrîr olunan yedi pâre şehir vasatında vâki‘ olmuş bir şehr-i mutavassıtadır. Ammâ bu Salmas şehri Hoy şehrinin taraf-ı garbîsindedir ammâ cânib-i şimâle sehel meyyâlcedir. Mâbeynehümâları yedi fersah yerdir. Tebrîz on fersah yerdir ve cânib-i şarkîsindedir. Ve Salmas iklîm-i örfiyyenin 17 bulunmuşdur. Tâli‘-i imâreti burc-ı esedde ve beyti şems-i nârîde bulunmuşdur. Anınçün esed-salâbetdir. Şiddet-i hârları şems tesîrindedir.

.....(2 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı Salmas-ı Dilmas :

.....(2/3 satır boş).....

Andan yine cânib-i şimâle meyyâl 3 sâ‘atde,

Kend-i Kecâbâd derler bir ravza-i Rıdvân misilli bin hâneli bir kend-i ma‘mûrdur kim vilâyet-i Âzerbaycân-ı Ucân'da değil belki İrân-zemînde böyle âb u hevâsı ve binâsı latîf ve mahsûlât-ı firâvânı cihetinden eyle bir şîrîn kend yokdur. Câmi‘i ve hân u hammâmları ve çârsû-yı şâhîsi vardır. Anı ubûr edüp yine cânib-i şimâle (---) sâ‘at,

Menzil-i nâhiye-i kend-i Sirâv: Şehr-i Sirâh değildir. Ol Sirâh Tebrîz ile Erdebil beyninde şehr-i Serâh'dır. Bu bir kend-i Sirâv'dır. Acem ve Moğol kavmi buna Sarây dahi derler. Tebrîz bâğlarıyla Serâv bâğları müşâdır. Ammâ mâbeynleri üç konak yerdir ve bu nâhiye-i Sirâv kâmil seksen pâre avadan rabâtlar gibi ma‘mûr kendleri vardır. Her birinde câmi‘ ve hân u hammâm ve çârsûları vardır. Kend-i Sirâv dahi eyle ma‘mûr kend-i azîmdir.

Andan Tebrîz'e gitmeyüp hân çiftliklerini **[301a]** ve sâ’ir emvâl u erzâkın zabt etmeğe,

Şâh ağasıyla Tesûy şehrine ve Kumla şehrine revâne olduğumuz menâzilleri beyân eder

Evvelâ cânib-i şarka vâsi‘ sahrâlar içre ma‘mûr u âbâdân kendler içre 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tesûy-ı bî-sûy-ı pür-sürûr: Tebrîz eyâletinde Merend sultânı hudûdunda şehr-i Tesûy başka sultânlıkdır kim dü-hezâr cengâver dilîrân-ı pehlivânân nökere nâm zâd-ı sultândır. Kadı ve müftî ve ser-tâc-ı seyyidî ve münşî ve daroğa ve kelenter ve yasavul akası ve dizçöken ağası ve altı yüz kal‘a nökerleri ve cebehânesi ve topları vardır. Zamân-ı kadîmde Yezdcürd Şâh'ın Tesûbân nâm bir hurmesi bu kal‘ayı binâ etmeğile {bu şehir Tesûbân ismiyle müsemmâ idi. Ba‘dehû} Timur Şâh-ı pür-zûr harâb edüp Cihân Şâh imâr etmişdir. Kal‘ası nehr-i Aras kenârında üç bin aded toprak ile mestûr hâne-i ma‘mûr olup yedi câmi‘i ve üç hammâmı ve altı hânı ve bâzâr-ı muhtasarı olduğu ve şehr-i Merend'e on iki fersah karîb olduğu ve âb u hevâsı ve bâğ u bâğçesi ve mahbûb u mahbûbesi ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından ve düvâzdeh elvân engürü ve melçe emrûdu ve Abbâsî ve peygamber emrûdu rub‘-ı meskûnda nazîri olmayup hoş-hor u âbdâr olduğu bu şehr-i Tesûy'a {mahsûsdur}.

Sene 1057 târîhinde yine Tebrîz-i Âzerbaycân'a geldiğimizde bu şehr-i Tesûy'un evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur kim Erzurûm ve Revân ve Nahşevân ve Hoy ve Behistân seyâhatlerine nazar oluna.

Andan bu şehr-i Tesûy sultânı ziyâfet-i azîm edüp ba‘de't-tenâvül Rûmiyye hânının bu şehirde elli dükkânçesi ve pest ve şeş bâğ-ı hıyâbânları tahrîr olunup ertesi rûz-ı nevrûzda yine cânib-i şarka âbâdân sahrâlar içre kendler seyr edüp 6 sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Kumla Çemeni: Sene 998 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis devrinde fermân-ı şehriyârî ile Serdâr-ı mu‘azzam Koca Ferhâd Paşa bu kal‘ayı yasamışdır. Kûh-ı Velya dâmeninde şekl-i murabba‘ seng-binâ bir sûr-ı ra‘nâ olup cirmi üç {bin} seksen adım olduğu ve cümle imârâtıyla ve cemî‘i hayrâtıyla ve yüz elli pâre ma‘mûr Kumla kendleriyle ve Kumla bâğları engüriyle ve sahrâsının etrâfindaki dağlarda olan mağara-i azîmleriyle ve dâmen-i kûhlarda ma‘mûr palankalarıyla yine sene 1057 Tebrîz seyâhatinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Bunda dahi fakîr hânın bir sarâyın ve bir çiftliğin ve yedi bâğın tahrîr edüp Kumla sultânından şâha arz-ı mahzarlar alup andan cânib-i şarka,

Kend-i Sunca: Hâk-i Tesû'dadır, andan kend-i Varka hânım şâh kızları hâssıdır. Andan Mezîd Hân hânı, andan,

Kend-i Şeyh Safî: Erdebil'de medfûn olan şâhların ecdâdı Şeyh {Safî} hazretlerinin vakfıdır. Andan bu mahalde Kumla ile Tebrîz mâbeyninde cereyân eden nehr-i Karasu, bu nehrin menba‘ı Albak ve Karnıyarık kal‘aları dağlarından cem‘ {olup} niçe yüz kendlerin mezra‘aların reyy edüp cereyân ederek Rûmiyye deryâsına mahlût olur âb-ı hayâtdır. Tebrîz ve Kumla ve Tesûy mâbeynlerinde rûy-ı arzda râygân cereyân eden bu Karasu'dur. Mâ‘adâ cümle uyûn-ı câriyeler zîr-i zemînden cereyân eder kim Âzerbaycân'ın zemîni serâpâ sokak sokak tehîdir kim âb-ı hayât sular geçer. Ve köşe köşe mahalliyle kuyular vardır. Ba‘dehû yine şarka cümle merkûm kendleri geçüp her biri birer kasaba-

misâl kend-i azîmler idi. Ba‘dehû vakt-i asrda onuncu sâ‘atde,

Kend-i Sucecân'da meks olundu. Altı yüz hâneli ve câmi‘ ü hammâmlı kend-i ma‘mûrâtdır. Andan yine şarka,

Kend-i Ca‘fer Paşa hânı: Süleymân Hân'ın Hadım Ca‘fer Paşasıdır. Kal‘a-misâl hândır ve beş hâne kend-i ma‘mûrdur. Andan,

Kend-i Bend-i Mâhî: Nâhiye-i Tebrîz'de bin hânedir. Andan,

Ziyâret-i Hazret-i Muhammed Şâm-ı Gazan: Âl-i Cengiziyân'dan iken İslâm ile müşerref olmağile Âzerbaycân'a pâdişâh olup bu mahalde kendüye bir şehbet binâ eder. Lisân-ı Moğolî'de şehbet mezar'a derler. Şehbetden galat Şâm-ı Gazan derler. Hâlâ İslâmbol'da Galata Kullesi gibi evc-i âsumâna kadd-i kehkeşân çekmiş bir şembe-i gâzîyândır. Ba‘dehû Muammed Gazan sene 693 târîhinde merhûm olup bu kabr-i münevverde hâlâ medfûndur. Hamd-i Hudâ mukaddemâ sene 1057 târîhinde ziyâret etmişdik. Yine ziyâret-i şerîfi müyesser oldu. *Hâzâ min fazlı Rabbî*. **[301b]** Bu âsitâneyi ziyâret edüp ubûr olundu. Andan yine cânib-i şarka,

Kend-i Hacı Harâmî: Bu dahi cild (---) de merkûmdur. Bunu dahi ubûr edüp,

Kend-i Şebter'i ol gün görmemiş idik. Tebrîz nâhiyesinde bir hâneli câmi‘li ve hammâmlı kenddir.

Andan cümle pür-silâh olup esbâb-ı ihtişâmlarımız giyüp alây ile giderken Tebrîz hânının kethudâsı azîm asker ile karşu çıkup fakîr Rûmiyye hânı dest ber-kafâ bâğlı âdem deryâsı içre hicâb ederek 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı Vilâyet-i İrân taht-ı Âzerbaycân hâk-i pâk-i kûh-ı Ucâ şehr-i azîm ve bender-i kadîm kal‘a-i Tebrîz-i dilâvîz-i kend-i Pervîz

Ammâ müverrihân-ı Horasân-ı Türkistân içre Tebrîz hakkında yetîmân-ı Tebrîz ve liman-ı pür-sitîz derler ammâ hûb-hevâ-yı Tebrîz-i dilâvîz-i şehrengîz derler. Bu şehre alây-ı azîm ile dâhil olunca Tebrîz hânının dîvânına varup şâhın eşik ağası ibtidâ hânın destin bûs edüp andan fakîr hân zencîr ile gelüp Tebrîz hânının ayağına düşdükde hân aslâ bakmadı ve hakîr varırken hân yerinden kalkup *"Selâmün aleyküm"* dedi. Zîrâ kânûn-ı kudemâ-yı Acem eyledir kim odalarında oturan hâne sâhibi gelen müsâfire selâm verir. Hakîr dahi evvelden kânûnların bilüp "Ve aleykümüsselâm hân-ı âlîşânım!" dedim. Ardı sıra Murtezâ Paşa ağası geldikde selâm verüp ol dahi selâm alup her birimiz dîvânhâne-i Tebrîz'e karâr etmişdik.

Ammâ Tebrîz hânı hakîre mestâne(?) nigrân edüp eydür "Evliyâ aka men sene 1047 çağında Gîlân hânı iken özün Şirvân ve Şâmakı hânlarına ve Dağıstân pâdişâhına gelen Evliyâ aka değil misen?", "Belî hânım, men kemter gedâyım. Hamd, Îzid-i Yezdân'a olsun yine mübârek cemâlin görmüşem." dedim. Ammâ Hudâ âlimdir, hâtırımdan ferâmûş olmuşdu. "Hemân sen hoş gelmişsen, sen safâ gelmişsen. Yüz basa gelüp hoş kademle gelmişsen." dedi.

Hakîr eyitdim "Güzel hân'ımı esende emânda ten-dürüstlükde buldum." deyüp bu beyti terennüm etdim. Beyt:

Minnet Hudâya erdim e sen serv-i kâmete

Şükrüm budur ki kalmadı hasret kıyâmete

deyü hâna vâfir tevâzu‘ ve temallukâne mümâşât etdim. Zîrâ gâyet kadr-şinâs vü nükte-şinâs ve sâhib-vakâr u âlî-tebâr ve muhteşem-i zamâne vü kührâb-ı zemâne ve müdebbir ü akl-ı Aristo-re’y bir dûrbîn-fikr bây; Isfahân'da hânlar hânlığından ma‘zûl olmuş ya‘nî sadrıa‘zamlıkdan ma‘zûl olmuş kimesne idi.

Hemân Melek Ahmed Paşa efendimizin mektûbların verüp eline alup bûs edüp serine koyup *"Aleykümüsselâm"* deyüp nâmeyi bî-bâk ü bî-pervâ kırâat edüp eydür, "Evliyâ akam! Van vezîri karındaşımız buyurmuşlar kim eğer Rûmiyye hânının talavladığı kırk bin koyun tahsîl olup Evliyâ akaya teslîm olmazsa nakz-ı ahd İrân-zemîn tarafından olup biz dahi ana göre tedârik iderük deyüpdür. Pes Osmânlı tedâriki oldur kim bir alây urguncu askerdir, İrân-zemîn memleketin âlân u tâlâna gelirler! İşitmişsen hemî, Kebut bahtlı Hindîvâne kuhanlı Rûmiyye hânı çelebisi! Pes siz ne hayırmânde çelebisen kim kayser-zemîn hânlarından senin hakkına böyle şikâyetler gele. Men sana her bâr biti civermezmiydim ki ey sefîh mâder-i bahtây-ı nâdürüst ü celef zenî sakınasın kim intihâ-yı serhadsin, Osmânlıyla hüsn-i zindegâne edüp nîk-nâm kazanasın, deyü sana varak yazdım. Sen kim, şâh yanında menim ammilerim vardır, deyü mağrûr olup top u tüfengünle Osmânlı serhaddin ursun. Çünki cülâver ve dilâver fetâsın. Giresin Hind ile Kandehâr'da ceng idesin {yahûd} menim gibi şehr-i Gîlân'da Moskov kâfiri keştîleriyle ceng edesin. İşte Evliyâ akam, ol cengde hâzırım idi, henim şâhid-i âdilim idi." dedikde,

Hakîr eyitdim "Hânım! Hazret-i Düldül-süvâr Esedullah Aliy-yi Veliy-yi Kerrâr, Dâmâd-ı Resûl râhiyçün olsun ve Düvâzdeh imâmân rûhlarıyçün olsun afv ile mu‘mele eylen. Bizim vezîrin nâmesinde eğer koyunlar tahsîl olmazsa tahsîline sa‘y-i belîğ edesiz demiş. Hamd-i Hudâ kırk bin koyunu bu abd-i hakîre tahsîl edüp cümle kavm-i Pinyanişîler ve ol azu dişliler ile eyzân u itkân huccetleri alınup kırk bin koyun paşaya vâsıl olduğu mektûbları paşadan bu hakîre gelüp vâsıl olmuşdu. ‘İşte mektûb, işte Rûmiyye mollasının huccet-i şer‘iyyeleri!’ deyü cümle varakları hâna verüp ve yedi aded Pinyanişi **[302a]** Kürdünden âdemler götürmüş idim. Anlar şehâdet edüp "Bir koyunumuz kalmadı ve da‘vâ ve nizâ‘ımız tavsadı" dediklerinde Tebrîz hânı paşanın "Koyunlar bize vâsıl oldu." deyü Rûmiyye hânına gelen mektûbları ve huccet-i şer‘iyyeleri okuyup "Hamd-i Hudâ! Henim Osmânlı ile ber taraf olmışıh, ammâ Evliyâ akay şimden gerü bu sefih {Rûmiyye} hânın işi Allah'a kalup andan güzelce şâha kaladır. Bunın elbette gözlerine şâh milçe ve başına kızgınlı taşça geçiriserdir ve ödün sınıhdırasardır" dedikde,

Hakîr eyitdim: *"Hâşâ sümme hâşâ,* siz hânım huccet-i şer‘iyyeleri gördünüz. Elbette şer‘-i Muhammedî'yi ve kânûn-ı Şeyh Safî'yi icrâ etdirirsiz. Bu nâmeyi ve huccetleri güzelce şâha gönderüp bu fakîr nâ-murâd hânı âzâd eder. Mukaddemâ siz dahi şâh eşiğindeki ağanıza gûsfendlerin tahsîl olduğun anlara ve sultânıma bildirmişdim." dediğimde,

{Tebrîz hânı eydür}: "Belî eyle oldu. Mena bir yahşı varağın Rûmiyye'den gelipdir." dedi.

"İmdi hânım! Koyunlar kobdan tahsîl olupdur. Bu nâ-murâdı Habîb-i Hudâ aşkına âzâd etdir ki ebü'l-kelâmsın ve hem sipehsâlâr-ı mu'azzamsan!" dediğimde,

{Tebrîz hânı eydür} "Berâ-yı hâtır-ı Evliyâ akay, ey eşik ağası, güzelce şâh başıyçün ol sefîh hânın pây-bendlerin al galan. Şâh zencîriyle kalsın. Yahşi gözlemen. Bir kerre güzelce şâha bu mektûbları ve huccetleri göndereyim ve ben de ve sen de varaklar yazalım, şâha gönderelim. Görelim ne zuhûr eder, bilelim." dedikde hakîr ve erbâb-ı dîvân, Tebrîz ve şâh ağası ve fakîr hân dest bûs edüp {ol ân hânın} ayağından zencîrin ve gerdeninden duşahın {alup ancak fakîr hân altun} zencîr ile göz hapsinde kaldı.

Ve ol ân şâha nâmeler ve huccetler ve hakîrin koyun tahsîl etdiği defteri çapar ile şâha gönderüp ancak hân ile şâh akası Tebrîz hânı yanında müsâfir oldular. Hakîr ile Murtezâ Paşa ağası hân kethudâsına mihmân olmak fermân olıcak {hemân hakîr Tebrîz hânına eyitdim}: "Hânım, Melek Ahmed Paşa karındaşınız hâna selâm edüp bu cevâhirli hançer-i zerrîni pîşkeş gönderdi." deyü hançer-i murassa'ı hânın destine verince hân dikkat-i tâm ve temâşâ-yı ihtimâm sarf edüp baka baka ve dîvânda halka bakdıra bakdıra tamâm oldular. Ba'dehû kemerine bend kıldılar.

Andan hakîr eyitdim: "Hânıma iki sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlar gönderdi kim biri Âl-i Osmân pâdişâhının atlarından biri Şâm-ı cennet-meşâm atlarındandır." dediğimde atları huzûruna çekdirdim.

Kaçan kim murassa' eğerli ve pâk rahtlı bisâtlı eşheb cılgıdan iki başdan küheylân atları görünce koca kırçıl Kaytmaz Hân'ın aklı gidüp eydür: "Hân karındaşımız yahşılık etdi. Hak berekât versin." deyü birkaç kerre atın zîr ü pestine nazar edüp aklı gitdi. Andan öbür dibâ çullu yelegendez hurmâyî doru seylâvî atı görünce, "Bârekallah sad bârekallah!" deyüp ol vakt-i zuhr olunca at temâşâsı edüp âhir murassa' zeynli ata süvâr olup havlıda birkaç kerre turayl u cevelân kılup safâsından gûyâ cihân anın oldu.

Andan dîvânhâneye gelüp eydür: "Evliyâ akam men bu esb-i sefîdi güzelce şâha gönderirem." dedi.

Hakîr eyitdim: "Hânım mâl senindir, özün yahşı bilinsin. Eğer hânım sen atı güzelce şâha gönderirsen ahdim olsun vezir karındaşından sana eyle iki küheylân getüreyim, ammâ hânım azîz başın içün ve güzelce şâhın başıyçün şu fakîr hânı halâs eyle." deyü yine temennâ etdim. "Be-ser-i çeşm Evliyâ akam, görelim!" dedi.

Andan meydân-ı muhabbete destehânlar gelüp bir ziyâfet-i azîm tenâvül olunurken hakîr {eyitdim: "Hânım} şu fakîr hânı zencîr ile ta'âma kığırasın" dedim. Hân eyitdi. "Şâh gazablısıdır. Kânûn-ı İrân-zemîn değildir." dedi. Hâh-nâ-hâh ricâmız kabûl olup eşik ağasıyla ikisi bir zencîrde ta'âm tenâvül ederken fakîr hân firâvân nâz ü niyâz ve sâz u girişmeler etdi. Tebrîz hânı eydür: "Eyle olur." deyü bu mısra'ı eyitdi. Mısra':

deyü hâna tesellîler verdi.

Ba‘de't-ta‘âm hânı yine hapse gönderüp bizler dahi Murtezâ Paşa ağasıyla konağımıza gitdik. Sehel istirâhatde iken gördüm ki hândan beş girde bâliş-i zerdûz ve beş câme-hâb yorkan-ı zerbâf ve üç yüz guruş ve bir boğça câme don ve bir şemmâme amber-i hâm ve bir kara çubuk at Acemâne raht u bisâtıyla geldi ve ol gice bedüristî şâha kâsıdlar gönderüp *Allahu a‘lem* hânı derûndan Paşadan getirdiğimiz kır atı murassa‘ eğeriyle şâha gönderdi. Ve ol gice hakîr de şâh eşiğinde bizim Alî Ağa'ya hânın halâsı **[302b]** ricâsıyçün muhabbetnâmeler tahrîr edüp hân tarafından vâfir va‘de-i kerîmeler tahrîr edüp Rûmiyye hânının çaparıyla haber gönderdim.

Ale's-seher ki oldu, bu hakîri hân-ı Tebrîz dîvânına da‘vet edüp eydür: "Evliyâ akam, sizin hânınız ne mene şahısdır ve ne bâğun gülidir ve ne bostânın bülbülüdür" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım İslâmbol'da Tophâne şehrinde vücûda geldi ve beş yaşında Abaza diyârına süd anası götürdü ve on beş sene Abaza diyârında abaza olup Sultân Ahmed'e hedâyâ geldi. Ahmed Hân harem-i hümâyûna alup kırk yıldan sonra fâtih-i Revân Murâd Hân'a silâhdâr olup Revân'da ve Nahşevân'da ve Tebrîz u Kotur'da ve ba‘dehû Bağdâd seferinde cümle bile idi. Hâlâ otuz sâldir kim hândır. Şimdi serdâr-ı mu‘azzamlık ile Van'da hânlar hânıdır." dedim.

Hân eyitdi: "Eyle ise Evliyâm bu vezîriniz bu diyârların ahvâlin yahşı bilir?" dedi.

"Belî sultânım eski vezîrdir. Zabt etmediği menâsıb-ı âlî kalmamışdır" dedim.

"Ey Evliyâ akam, bu Bitlîs hânıyla bu ramazânda yaman ceng-i âlî edipdir. Aslı ne olupdur?" dedikde,

"Hânım, Acem tüccârın ve yeniçeri sevdâgerânın bâc içün rencîde-hâtır etdiği ecilden Van gümrüğü mu‘attal kaldı. Âhir paşa birkaç kerre tenbîh etdiğinden mütenebbih olmayup üstüne yetmiş bin asker ve bu kadar gemilerle Van deryâsından toplar çeküp hânın üzerine varup bin altmış beş Ramazân'ının yigirmi beşinci pazarertesi gün {Bitlîs} hânı askerine bir seyf-i Melek uruldu kim felekde melekler pesend eylediler. Âhir-ı kâr Bitlîs hânı firâr edüp nâbûd olup ciğer-kûşesin yerine hân etdi." dediğimde,

Hân eyitdi: "Koca Melek vezîr yahşı etdi. Ol hândan bizim Tebrîz tüccârları dahi âcizler idi. Ol gideli sevdâgerlerimiz emn-i emân-ı Osmânlı varup gelmişlerdir." dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım bizim vezîr ile hüsn-i ülfet içün sizden dahi elçi nâmında bir akanız gitse, yahşı atlar alsa gelse, mâbeyn-i serhadde emn-i emân olurdu." dedim.

Hân eyitdi: "Vallahi cânım Evliyâm, bu kelâmları seninle anınçün danışık etdim. Vakt-i seher bir pâk-zebân elçi gönderirem. Hele Van'dan haber aparıcılarımız gele, ana bakarım." dedi.

Ale's-sabâh Esed Ağa nâm bir ağaya elli aded tâvûsî devesiyle pirinc-i Revân ve on beş tüfeng-i Mâzenderân ve on Gürcî çâker cüvân ve elli aded post-ı kaplan ve beş aded döşeme keçe-i

Isfahân ve beş aded harîr haliçe-i Lahîcân ve yüz kıt‘a kâse vü tabak [u] fincân ve kâmil on re’s alaca yorğa ve altı re’s esb-i kara çubuğ küheylânlar ile {Paşa'ya} nâmeler gitmede. Hakîr dahi vesîle olmak içün yigirmi {aded} nefer koşdum. Anlara hân otuzar guruş ve birer Keşân katîfesi verüp cümle yüz nefer âdemler ile diyâr-ı Van'a revâne oldular. Ertesi gün,

Âmeden-i haber-i mûhiş, be-cânib-i kal‘a-i Van ve kal‘a-i Ercîş {ve mine'l-bedâyi‘ münâzarât-ı hakîr bâ hân-ı Tebrîz fakîr}

Ale's-seher ki oldu hân, hakîri katına kığırup eydür: "Ey bürâder-i cân-berâberim Evliyâ aka-yı mâ",

"Belî hânım!" dedim.

Hân eyitdi: "Haberdâr mısan kim Van'dan bir çaşıdım haber aparup geledir. Gûş kılarsan ne der!".

"Nola tavuşlayam hânım" dedim.

Hân eyitdi: "Çağır galan şu pis gidiyi." dedikde,

Çaşıt Gökdolak eydür: "Hânım kayser-zemîn hânı Van'da Gökmeydânı'nda serâperdesin kurmuş. Heze başına nöker birikdirüp hayme vü hargâhıyla ve bâr [u] bengâhıyla ol çerâgâhda meks edüp diha diha kal‘a-i Van'da balyemez toplar ve gülle gülle kûblar hânın çetr-i mülammâ‘ı pîşine koyalardır ve azîm sefer tedâriki idelerdir. Ammâ hânım Van şehri kazgan min kepçe olmışam Îzid-i Yezdân ve Perverdigâr hakkiyçün ve kırmızı Murtezâ Alî'nin pâk rûhiyçün bu kadar cüst ü çâlâklik edüp çaşıtladım, yek zerre haber aparabilmedim ki sefer ne cânibe ola bilmedim" deyü cevâb-ı nâ-savâb verdikde,

Kayıtmaz Hân hakîre hitâb-ı müstetâb edüp eydür: "Evliyâm bu ne mene tecdîd-i sulhdur kim sen elçilik ile gelesen, eşidirsen ve elçi taleb edersen. Biz dahi elçi çıkaralım. Sizin hânlar hânınız heze asker cem‘ edüp zâhir İrân-zemîn üzre asker çekedir, men ana hayrânam" dedi.

Hakîr eyitdim: "Hânım, çaşıt yahşı çaşıt ammâ sefer ne cânibedir haber aparamadım der. Hânım ise mütehayyir bakar elbette sefer bu cânibedir deyü vücûd verirsin. Ammâ hânım *alimallah şehidallah* ve Bâb-ı âlî âlimdir kim sefer yine Bitlîs hânı üzre ola. Zirâ firâr eden hân ele girmemiş **[303a]** idi. İşte hânım men bu Tebrîz'deyem. Eğer böyle değilse menim her kelâm-ı sahîhim dürûğ u lâğ olsun" dedim.

Hân eyitti: "Evliyâ akam, bu mizim çaşıtlarımız şâhdan ve bizden donluh giyerler ve çörek yerler. Her biri tekmîl-i fünûn etmiş Arab u Hind ü Özbek Tatar seyyâhı çaşıtlardır. Gayri zamân haber aparırlardı. Şimdi sizin hânınız zamânında niçe haber aparabilmezler. Men ana hayrânam" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım, *el-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘ir* mazmûnu üzre paşa-yı kâm-kârdadır. Yohsa söz gayrı nâbekâr-ı bîkâr hîlekârda yokdur. Cümle söz paşada olmağile çaşıdınız haber aparabilmemiş. Osmânlı hemîşe her işe böyle endîşe eder kim çaşıda muhtâc değillerdir ve {Melek Ahmed Paşa efendim} cümle {Acem} hânları ile ve mîr-i aşâ’irler ile ve bâ-husûs Rûmiyye ülkesiyle ve

sizin Tebrîz ülkesiyle cümle sulh u salâh üzredir. İllâ Bitlîs hânı üzre seferi vardır. Bir gün işidirsiz kim Van deryâsında gemilere toplar komuşlar. Bitlîs üzre {sefere} gitmişler derler." dedim.

Hemân çaşıt eyitdi: "Vallahi hânım, Evliyâ aka danışık itdiği kimi, Van iskelesinde yigirmi pâre gemi âmâde idi, ihtimâldir sefer ol tarafa ola derlerdi, ammâ henüz kimesne seferin asl [u] fer‘in bilmezdi" deyü çaşıt cevâb etdikde,

Hân eydür: "Hey kûteh bahtlı çaşıt, ol kenârlara gemi komağa "hâb-ı hargûş" diyerler,
"Osmânlı tavşanı araba ile avlar." derler.

Kayser-zemînin niçe yüz bin gûne mekri vesîleleri vardır. Ülke-i Osmânlı yağmacı Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adüv-şikâra benzer. Bir gün görürsün kim Bitlîs hânı üzre Hakkarî ve Pinyanişî üzre derken bizim Rûmiyye ve Salmas ve Hoy ve Merend ve Kumla ve Tebrîz sahrâların nehb ü gâret edüp Tatar gibi şebhûnlar eder. İmdi yaman günin tedârikin yahşı görmek gerek. ‘Cüstün işi gâfil kişinin başı kesilir’ demişler. Ne dersin Evliyâ akam bu müşâvere bu danışıklıklar yahşılık değil midir?" dedi.

Hakîr eyitdim: "Hânım Âl-i Osmân Oğuz tâ’ife vü minkaladır ve deryâ-misâl askere mâlik olduğundan hîle ve hud‘a nedir bilmez. Bir cânibe hâb-ı hargûş gösterüp bir tarafı urmağa tenezzül etmez ve hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeynliğe ol hîle-i bednâmı düşürmez. Ve cemî‘i zamânda Osmânlı ahid-şikenlik edüp bir düşmanının üstüne ale'l-gafle varmamışdır. İbtidâ sulha muğâyir bir pîşekârlık edeni evvel elçiler ile nâmeler gönderüp mudârâlar gösterir ve ‘Vaktine hâzır-bâş ol!’ deyü haber gönderir. Sonra deryâ-misâl asker ile kankı düşman ise üzerine çeküp intikâm alır. Yohsa hânım eğer Âl-i Osmân ve eğer vüzerâları evvel kendileri ahid-şikenlik etmemişlerdir. Husûsan bizim Melek Ahmed Paşa vezîrimiz hânımla dost ve kardaş olup hiçbir cânibe hakâret nazarıyla nazar eder mi?" deyü Tebrîz hânına inşirâh-ı sadr-ı derûn haberleri verdim.

Ammâ fakîr hâna telâş elvermiş, "Bu {Van} askerinden çaşıtlarım bir haber alabilmediler. Ben güzelce şâhıma ne cevâb vereyim?" deyü serserî gezerken,

Van'dan bir çaşıt dahi gelüp eydür: "Hânım müjde kim Van vezîri çopduğu Bitlîs hânı kaçmış imiş. Heze yine Bitlîs'e gelmiş imiş. Yine askerle Melek Hân ol hân-ı bî-cân üzre gitmededir" deyü haber-i meserret-i sahîh getirince,

Hân Kayıtmaz çaşıta on altun verüp "Tiz yine sen gidüp dahi ziyâde haber apara gelesen!" dedikde,

Çaşıt diz çöküp eydür: "İşte gerdenim, işte tîğın, menim hurdelerimi ve türtüllerimi ve ciğer-kûşelerimi garîb koma galan. Kanı menim yâr-ı gârım Hudâdâd niçe oldu sormazsan hey hânım" deyüp çaşıt ağladı.

Hân eyitdi: "Söyle hey nâbekâr!" dedikde,

Çaşıt eyitdi: "Hânım, Hudâdâd ile meni Van ordusunda çaşıtdır deyü dutup Melek vezîrin serâperdesi önüne meni ve Hudâdâd'ı götürüp adı Melek kendi zâlim bizi söyledüp men garîbim deyü diz çöküp bir aşr-ı Kur'ân okuyup Fâtiha dedim. Hemân ol Fâtiha berekâtıyla felekde Melek beni âzâd etdi.

Hudâdâd fakîr meded imdâd-ı dâd derken Van hânı önünde cellâd-ı Mirrîh fakîr Hudâdâd'a Hudâ'dan korhmadan bir hudâyî kılıç ile urdu kim Hudâdâd fakirin kellesi feryâd ederek galtân olup hamd-i Hudâ men halâs oldum. Belî hânım mena min tümen ahça virsen men bir dehi bu Van hânı devrinde Van'a çaşıtlığa gitmenem. Heze mende erlik ve hünerverlik kalmamışdır, Vallah ve Billah" deyü yaka silküp yemîn etdikde cümle hâzırân safâ-yı merdân olanlar ol meydânda handân olmadan usları gidüp bî-dermân kaldılar. **[303b]**

Hamd-i Hudâ on ikinci günde şâh eşiğinden yine bir eşik ağası ile yarlığ-ı belîğ-i şâhî gelüp Rûmiyye hânının ve hakîrin destinde olan huccetlerimiz getirüp Tebrîz hânıyla hakîrin mektûbları şâhın destine irüp şâh yanında olan Alî Ağa'mıza şâh hakîri su'âl edüp "Ne mene kimesnedir, men anı bir kerre Evliyâ aka nâmıyla Bağdâd'dan Hemedân hânına geldi işitdim. Bir kerre Gence hânı yanında işitmişem. Şimdi mektûbun görmişem. Olmaya kim bu kişi Acem ferzendlerinden ola?" der.

Alî Ağa eydür: "Şâhım aslında Kütahiyyelidir. Melek vezîrimizin imâmı ve musâhib-i yâr-ı gârıdır ve vâlidesi tarafından paşamıza karâbeti vardır. Ve Sultân Murâd Hân'ın çerâğ-ı efrûhtesi ve hâfız-ı Kelâmullah'dır" deyü hakîri Alî Ağa şâha hüsn-i terbiyeler eder.

Şâh eydür: "Rûmiyye hânı sefîhden kırk bin koyunu tahsîl edüp hâlâ Evliyâ aka, hânın cürmin afv ricâ etmiş." der.

Hemân Alî {Ağa} fürce bulup eydür: "Şâhım men dahi ricâ ederem." dedikde derhâl yarlığ-ı şâhî yazılup dîvân-ı Tebrîz'e çapar ile {nâme} gelüp kırâat olundukda,

{Tahrîr olunan sûret-i yarlığ-ı şâhî budur

Evvel benâm-ı Hudâ, sâniyen Muhammed levlâk ola ki} Rûmiyye hânı nâm bed-nâmı, bî-nâm idem, deyü kayd ü bend ile huzûruma getirüp ödün sınıhdırsam gerek idi. Rûm akaları ricâ etmeğin cerâyim defterine afv kalemi keşîde kılınup cümle emvâl [ü] erzâkın yine kendüye veresin ve tuğ u sancağ u alem ve kös ü nefîr ü kerrenâyların alup hazîneme gönderesin ve kendüyi azl-i ebed ve nefy-i beled edüp bin tâziyâne urup âzâd idesin." dedikde cümle erbâb-ı dîvân hamd edüp fakîr Rûmiyye hânın meydân-ı siyâsete getirüp kâmil bin kırbaç-ı Kamber-i Alî urup halâs etdiler.

Hakîr yanına varup hâlin hâtırın su'âl etdim. Hân hamd-i Hudâ edüp eydür: "Şükür olsun kim gözüm çıkarup ödüm çıkarmadılar" deyü hakîre koynundan yedi kıt'a elmas taş ve bir incü tesbîh ve bin altun verüp "Dehi çok şey verirem" dedi. Hemân ol mahalde cerrâhlar ve hukemâ-yı hâzık fassâdlar gelüp hânın vücûdunda olan kırbaç zahmların hacamatlar edüp şîşeler çeküp kanlar aldılar ve mumyâ-yı kânîleri badem yağıyla içirüp gûyâ tâze cân verdiler. Ol gün hân ile vedâ' edüp hânı nefy-i beled etdiler. Anlar dahi Rûmiyye cânibine gitdiler.

Hakîr yine şehr-i Tebrîz'de Kayıtmaz Hân ile zevk u safâya meşgûl olup a'yân u eşrâfıyla müşerref olurduk.

Der-beyân-ı şehrengîz-i şehr-i Tebrîz-i dilâvîz

Mukaddemâ sene 1057 târîhinde Erzurûm'dan Nahşevân'a ve kırk pâre şehri temâşâ edüp şehr-i Tebrîz'e (---) (---) Hân asrında gelüp (---) gün zevk u şevkler etdiğimizde şehr-i Tebrîz'in evsâfı gâyet tafsîl üzre cild-i sânî-i Seyâhatnâme'mizde tahrîr olunmuşdur, ana nazar oluna. Anınçün bu mahalde bir dahi tavsîf ü ta‘rîf etmeyüp sâdece geçdik. Zîrâ her şey’in kesret-i midhatinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur.

.....(14 satır boş).....**[304a]**

Sene 1065 mâh-ı Zilhiccesi'nde diyâr-ı Âzerbaycân-ı Tebrîz'den ve diyâr-ı Rûmiyye'den ve hâk-i Isfahân-ı nısf-ı cihândan güzer edüp Irâk-ı Arab'da ve diyâr-ı Hemedân'da ve ülke-i Şehrezûl'da ve eyâlet-i Musul'dan tâ Bağdâd-ı behişt-âbâda varınca temâşâ etdiğimiz kılâ‘ları ve belde-i mu‘azzamaları ve kûhmendleri ve enhâr-ı azîmleri ve cümle imâretleri ayân u beyân eder

Evvelâ Tebrîz hânından bu hakîr bir kise guruş harcırâh ve bir kat esvâb (---) ve iki re’s bisâtıyla kara çubuk atlarından mu‘teber at ve iki re’s çapar yorğa alaca at-ı sâfinât ve bir pençe-i âfitâb Gürcî gulâm-ı mehtâb verüp şâhrâhımız üzre olan hânlara ve sultânlara kâmil yetmiş kıt‘a muhabbetnâme varaklar verdi kim hândan hâna ve sultândan sultâna mu‘azzez ve mükerrem ubûr idevüz ve elli aded kişi kendi nökerlerinden refîk verüp bizimle elli âdem kalup mâ‘adâsın Van'a hânın hedâyâlarıyla yollayup sebük-bâr kaldım. Ve Murtezâ Paşa Ağası Alî Ağa karındaşımızın dahi elli nefer âdemi kalup Tebrîz hânı ana da bir kise guruş ve bir at ve bir yorga verdi. Hudâ ol ağadan râzı ola, bir sebük-rûh ve halîm ü selîm ve bir refîk-i yâr-ı sâdık ve hem-râh-ı muvâfik kimesne imiş kim anlar dahi seyâhate tâlib ü râğıblar imiş. Diyâr-ı Acem'i tûlen ü arzen yemîn ü yesâra gezmeğe azîmet etdiğimizde aslâ tereddüd-i kelâm etmeyüp evvelâ *Bismillah* ile Tebrîz hânıyla vedâlaşup Tebrîz'in cânib-i şarkîsinde beş fersah ba‘îd,

Menzil-i nâhiye-i Mihrânrûd: Kasaba-misâl câmi‘ ü hân u hammâmlı kenddir. Nâhiyesinde cümle altmış pâre âvâdân kend-i bahâristânı vardır. Andan yine şarka,

Nâhiye-i Kend-i Rûd: Bu dahi kasaba-misâldir, güzer edüp ve

Kend-i Esfah: Bunu dahi tay edüp,

Menzil-i kend-i Sa‘îd-âbâd: Tahmas Şâh vezîri imâr etdiğiyçün Sa‘îd-âbâd derler. Bu mahalden Süleymân Hân Bağdâd'a giderken harâb edüp hâlâ iki bin hâneli ve yedi câmi‘li ve hân u hammâmlı ve sûk-ı şâhinşâhlı rabta-i mu‘azzamadır.

Bâlâda ubûr etdiğimiz kendler dahi cümle kasaba-misâl kend-i azîmlerdir. Bu Acem diyârında şâhların ve hânların hazînesinde mâlları kifâyet mikdârıdır. Cümle hazîneleri re‘âyâ vü berâyâ üzre olup kendleri ma‘mûrdur. Bu Sa‘îd-âbâd kendinini sağ tarafı şimâlinde kal‘a-i Kumla hayli mesâfe-i ba‘îdede kalup **kend-i Serâvrûd**'u ubûr edüp ve **kend-i Dost**'u geçüp,

Menzil-i kend-i Çevlânduruk: Tebrîz hâkinde bin hâneli câmi‘ vü hân u hammâmlı kend-i imârdır.

Bu Çevlânderuk nâm mahalden cânib-i cenûba ubûr ederken,

Kend-i Al(l)ak-bullak: Nâm mahalli bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp,

Menzil-i kend-i Ser-Cem hânı: Sahrâ-yı Sercem'de şehr-i Merâğa ülkesi nâhiyesinde bin hâneli câmi‘ [ü] hânlı şîrîn kend-i engübîndir. Zîrâ bâğ u besâtînine nihâyet yokdur.

Der-beyân-ı gazâ-yı Serdâr-ı Mu‘azzam İbrâhîm Paşa

Bu sahrâ-yı hâmûnda yedi yerde püşte püşte benî Âdem üstühânları mâl-â-mâl idi. Bizimle refîk olan yasavul ağası olan Zâl-ı zamândan, "Bu üstühânlar nedir?" deyü su’âl etdikde ol kırçıl eyitdi: "Ey oğul! Sene 940 târîhinde Süleymân Hân Tebrîz'in Ucân yaylasında otururken Acem diyârın nehb ü gâret etmeğe İbrâhîm Paşa'yı seksen bin asker ile serdâr edüp Erdebil ve Merâğa ve Kehrevân ve Kum ve Kâşân câniblerin âlân u tâlân ide. Şâh dahi Osmânlı'nın bu hareketinden haberdâr olup yetmiş bin güzîde asker ile Halefüddîn Hân'ı sipehsâlâr-ı mu‘azzam edüp gönderüp bu Sercem sahrâsı içre iki asker meks ederler. Çün inâyet ü himâyet-i Bârî yârî olup Akkoyunlu beğzâdelerinden Murâd Beğ kim diyâr-ı Horasân'dan üç bin fetâsıyla gelüp Osmânlı'ya mu‘în ü yâr ve Kızılbaş'a adüvv-i hûnhâr olmuşdu. Hikmet-i Rabbânî mezkûr beğ karavulda nigehbânlık ederken Acem askerinden bir korucubaşı ele getirüp Serdâr İbrâhîm Paşa huzûruna kayd ü bend ile getirüp Âsaf-ı Berhıyâ İbrâhîm Paşa dili söyledir ve şâhın dahi geleceğin haber alır ve Hoca *Hâfız-ı Şîrâzî Dîvânı*'ndan tefe‘ül edüp bu beyt gelir. Şi‘r:

Dü ser ez-cenâb-ı Âsaf -peyk-i beşâret âmed

Vez Hazret-i Süleymân usret-i esâret âmed [71]

beyti gelir. Hemân serdâr-ı dilîrin cür’et ve şecâ‘at regleri hareket edüp Süleymân Hân'ın dahi Ucân yaylağından asker üzre ebyâta münâsib imdâda geleceğin haberi gelince hemân Serdâr İbrâhîm Paşa **[304b]** cenge âmâde oldukda gerüde Tebrîz cânibinden Süleymân Hân fermânıyla Gîlân Hânı Muzaffer Hân ve Hân-ı Nahşevân ve Timur Şâh neslinden Mirzâ Hân bi'l-cümle bunlar on yedi bin asker ile imdâda gelüp hemân ol ân İbrâhîm Hân amân u zamân vermeyüp Acem ceyşi üzre bu Sercem sahrâsında Allah Allah deyüp hücûm idince kâmil yedi buçuk sâ‘at-i nücûmî ceng-i azîm ü neberd-i elîm olup tarafeynden kırk bin benî Âdem dendân-ı tîğdan geçüp Osmânlı askeri mansûr u muzaffer olup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl ile muğtenim olup kırk bin kelle ârâyiş-i nîze edüp Tebrîz kurbünde Ucân yaylasında kelleleri Süleymân Hân'ın pây-ı serîrine rîzân etdiklerinde cümle ser-i kârda olanlara Süleymân Hân hil‘at-i fâhireler ve menâsıb-i âlî ile çörekler ihsân olundu.

Andan yine Osmânlı epsem durmayıp tâ Isfahân'a ve Hemedân u Dergezîn'e ve sâ’ir büldân-ı güzîne ve şehr-i Karakan'a ve Kum u Kâşân'a tâ bâb-ı Bağdâd'a varınca Osmânlı ili vilâyeti âlân u tâlân ve halkını esîr ü nâlân etdiler. Ba‘dehû biz bu Sercem deştinde Acem lâşelerin yedi yerde püşte etdik. Ammâ cümlesinin başları Ucân yaylasında tenleri bî-cân sahrâsındadır. Ve Osmânlı bedenlerin başlarıyla üç bin âdemi bir püşte etmişih. Men ol çağda on üç yaşı çağında yiğit idim. Bu cengi yahşı bilirmen" deyü refîkımız olan yasavul ağası {bu garâbeti} nakl etdi.

Andan cânib-i cenûba ma‘mûr kendleri güzer edüp **kend-i Alkabidles** ve **kend-i Lakderah** kasabalardır. İkisin dahi ubûr edüp,

Sitâyiş-i şehr-i Zülkadriyye, ya‘nî kal‘a-i Sultâniyye

Sene 920 târîhinde Selîm Hân-ı Evvel asrında Çıldır muhârebesinde şâh-ı gümrâha imdâd eden Zülkadirli Şâhruh Beğ oğlu Muhammed Şâh Beğ Çıldır'da münhezim olup Selîm Hân havfinden bir dahi Mar‘aş'a varamayup Şâh İsmâ‘îl kendüye bu ülkeyi sadaka edüp bu kal‘ayı binâ etmeğile kal‘a-i Sultâniyye derler. Kal‘ası Nehrevân Hânlığı hudûdunda bir yalçın püşte üzre müfîd ü muhtasar bir seng-binâ ve bir sûr-ı ra‘nâdır. Şarka nâzır bir kapusu vardır ve derûn-ı kal‘ada gâyet beytleri dardır ve sultânları nâ ber-hudârdır. Yine hâlâ Zülkadir nâbekârlarındandır. Aşağıda rabâtı bin {aded} hânedândır. Câmi‘ ve çârsû-yı bâzâr var ammâ vîrânkândan kıbleye kend-i Alemdâr kend-i Ustaşâyird dahi derler, bin hâneli ve cümle imâreti âbâdân kend[di]r. Andan,

Kend-i Semâdühün: Bu dahi iki bin hâneli ve câmi‘ ve hân u hammâmlı kenddir. Bu kendler şehr-i Kazvîn'e ve şehr-i Karakan derbendine gâyet karîb kendlerdir. Andan cânib-i cenûba 5 sâ‘at,

Kend-i Kecâbâd: Bir kasabadır, anı geçüp bir sengistân-ı siyâh ve bir meşakkat-i cângâh çekerek **nâhiye-i Rûdekân**'ı güzer edüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Karakan: Bu sahrâda Hulâgû Âl-i Abbâsiyân'dan yetmiş bin âdem katl edüp kanları buhayre gibi olduğundan Deşt-i Karakan derler. Ba‘dehû Timur Hân evlâdlarından (---) (---) Şâh bu vâdîde bir kal‘a bünyâd edüp kal‘a-i Karakan derler. Cığaloğlu Sinân Paşa harâb edüp yine imâr olmuş. Kal‘ası seng-binâ bir küçük kal‘adır. Ammâ varoşunu Şâh İsmâ‘îl'in Kara Hân'ı binâ etdiğinden Acem tâ’ifesi Kara Hân yerine Karakan kal‘ası derler. Kehrevân nâhiyesinde başka sultânlıkdır kim bin kadar nökere mâlikdir. Câmi‘ ve hân u hammâm ve bâzâr-ı şâhî vardır. Ve bir derbend-i çalındır var kim bu edîm-i arzda misli yokdur kim ubûr eden elbette kara kan nûş eder. Ve bu şehir hâricinde bir germâbı vardır kim diyâr-ı İrân'da misli yokdur. Meğer Bursa ılıcaları ola. Gâyetü'l-gâye nâfi‘ germâbdır. Andan yine cenûba,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i Merâğa: Bânîsi sene (---) târîhinde Mervân ibn Muhammedü'l-Hımâr olduğu ve Tebrîz hâkinde başka sultânlık olduğu sene (---) târîhinde Tebrîz'e geldiğimiz mahalde cemî‘i imârâtıyla cümle ahvâlâtı ta‘rîf ü tavsîf olunmuşdur. Bu şehirden cânib-i kıbleye sârîce sür‘at ile gidilse eyâlet-i Şehrezûl'a ve hâk-i kal‘a-i Kerkük'e iki merhalede varılır. Merâğa'da bir gün meks edüp ale's-seher cânib-i cenûba,

Kend-i Turnaçayırı: Bir çemenzâr hâmûnda Kehrevân hâkinde bin hâneli sâfî Gökdolak Ermenî köyüdür.

Andan yine taraf-ı cenûba kurâlar içre **kend-i Setgiz**'i geçüp,

Kend-i Manmâh: Bu iki kend birer belde gibi ma‘mûr u âbâdân câmi‘li ve hammâmlı ve bâzârlı kendlerdir. Andan,

Sitâyiş-i kal‘a-i Kehrevân: Sene (---) târîhinde Süleymân Hân havfinden Avşar hânlarından Seyfî Hân binâ eyledüğü ve Koca Ferhâd Paşa'nın askerine bu mahalde rahne olduğu ve ba‘dehû Süleymân Hân vezîri Hadım Ca‘fer Paşa **[305a]** ale'l-gafle bu Kehrevân'ı basup kal‘asın feth edüp Meymendî Hân'ın meymenetin bozup katl eyledüğü ve Kehrevân'ı zabt etdüği bi'l-cümle sene (---) târîhinde Tebrîz'den Erdebil'e giderken bu Kehrevân kal‘ası evsâfı cild-i (---) de ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur. Andan cânib-i cenûba,

Kend-i Şâhbender: Bir ulu kûh-ı bülend dâmeninde câmi‘li ve hân u hammâmlı ve çârsûlu kenddir. Anı geçüp,

Nâhiye-i Bayat: Bu dahi Erdebil hâkindedir. Andan yine taraf-ı cenûba,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve belde-i kadîm, dâr-ı kavm-i zelîl, ya‘nî sûr-ı atîk Harezbîl

Kûh-ı Ardalân dâmenlerine karîb yüzü cânib-i şarka nâzır Irâk-ı Dâdyân-misâl bir şehr-i mu‘azzam imiş. Hâlâ eser-i binâları râygândır. Sene (---) târîhinde Hulâgû Hân ve sene 793 târîhinde Timur Hân ve sene 941 târîhinde Süleymân Hân Bağdâd'a giderken ve sene 1040 târîhinde {mâh-ı saferin 27 gün} Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîri Hüsrev-i şîr, vezîr-i dilîri harâb etmişdir. Hâlâ yine imâr olmadadır. Erdebil hâkinde daroğalıkdır. Âzerbaycân-ı Ermenîyye şehirlerindendir. Hâlâ yine yetmiş seksen bin kadar ankâ Ermenîleri vardır. Ekseriyyâ ebniyye-i âlîleri deyr-i ibret-nümâ olduğundan ve keferesi ankâ olduğundan her mülûk gâret idegelmişlerdir. Ammâ ibtidâ bânîsi Menûçehr'dir ve Enûşirvân-ı âdil dahi ziyâde imâr etmişdir. Hatta bunda bir deyr-i kebîri var kim gûyâ Kudüs-i şerîfde deyr-i Kamâme'dir. Derûn-ı kenîsede beş yüzden mütecâviz ruhbânları var. Ammâ bu şehr içre Müslümânız diyen bî-dîn Kızılbaşları vardır. Câmi‘leri ve hân u hammâm ve bâzâr-ı şâhîsi vardır. Ammâ kenîseleri hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûndur. Bu şehirden beher sâl şâha elli bin altun harâc-ı hemyân gider. Bâğ u bâğçesinin hisâbı lâ-yu‘addir. Maralî vü gazâlî nergis gözlü muğ-peçe Yarmenî mahbûb u mahbûbe-i mehpâre cüvânları olur. Bir şehir gibidir, lâkin kefereleri kesîrdir. Hâlâ yedi bin aded bâğlı u bâğçeli hânelerdir. Cümle kârgîr binâ-yı cîrdir. Ammâ cümle dâm u bâmları kec ü kagîrdir. Cümle hânedânlarının dûdkeşleri serv-misâl serâmeddir. Ve Hillegân kavli üzre iklîm-i örfiyyenin on sekizincisinde bulunmuşdur. Ve cânib-i kıbleye üç menzilde,

Kasaba-i Musula'dır kim âhen ma‘deni kânıdır. Andan,

Sitâyiş-i kasaba-i Tıram Halhâl: Serâv hükmünde bin hâneli bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve çârsûlu bir rabtadır. Hevâsı sehel olduğundan güli ve gayrı meyvesi azca hâsıl olur. **Nehr-i Kandüzen**'den ubûr edüp andan yine cenûba,

Evsâf-ı menba‘-ı kân-ı giyâh, ya‘nî şehr-i kadîm kal‘a-i Serâh

Lisân-ı Moğolî'de "Serâf" derler. Lisân-ı Ekrâd'da "Serâv" derler, ya‘nî "Baş-su" derler, ammâ asıl lûgatı "Serâh"'dır. Cümle halkı "Yâ Kahhâr" ismine mazhar olduklarından başdan ayağa varınca sağîr ü kebîri âh-ı ser çekdiklerinden Ser-âh derler ve tâli‘-i imâreti akrebdir ve beyti Mirrîh-i mâ’idir. Anınçün bu menhûs şehirde niçe kerre Âl-i Osmân askeri münhezim olmuşdur. Evvelâ sene 993 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis vezîri Cığalazâde Sinân Paşa serdâr-ı mu‘azzamlık ile Tebrîz deryâsı kenârıyla bu sahrâ-yı Serâv'da deryâ-misâl asker-i kerrâr ile meks eder. [72] hadîsine i‘tibâr etmeyüp müşâvere olmadan niçe vüzerâların mansıbların pespâye âdemlere verir. Tekelü Paşa'ya Van'ı ve Râziye Kadınzâde'ye Sivas'ı verüp cümle Anadolu eyâletlerin tevcîh-i âhar eder. Bu hâl ile şâh üzre asker çeküp gider. Meğer bizzât şâh bunları dağ başından seyr eder. Kâmil vakt-i asr olunca şâh şahin gibi dağdan süzülüp şâh askeriyle İslâm askeri birbirlerine karılup katılup mâbeynde toplar ve tüfengler atılup neberd-i şâhî ve savaş-ı pâdişâhî olur kim kanlar tarafeynden seyl-i revân olur. Âhir nesîm-i nusret Acem şâhı tarafina esüp anlar gâlib Osmânlı mağlûb olup "gaynın te’sîridir" deyü cây-ı emne cân atup Âzerbaycân'da cânların halâs ederler. Ancak Tekyelü Paşa ve Karakaş Paşa ve Kacar Mehemmed Paşa Kızılbaş'ın elinden kaçup ordu-yı İslâma cân atarlar.

Mâdde yeniçeri ve sipâhân ve sâ’ir ümerâ-yı Kürdistân hem-‘inân olup tâ vakt-i sehere dek yurd yerinde kalırlar. Cümle iş erleri paşaya gelüp "Müşâvere edelim." derler. Paşa tevâbi‘leri "Paşa istirâhatde." derler. Ale's-seher ki olur, cümle asker-i İslâm gürûh gürûh olur. Cümle cebehâne ve bârhâne ve hazîne-i Âl-i Osmân ile toplar meydânda ve cemî‘i şühedâlar ile kalup Cığaloğlu da bir tarafa firâr eder.

Bu mahalde Cânpoladzâde Hüseyin Paşa **[305b]** on iki bin asker ile ve Bitlîs Hâkimi Ziyâeddîn Hân dahi on bin asker ile henüz imdâda gelirken görseler kim Cığaloğlu Sinân Paşa bozulmuş kaçarlar, hemân Cânpoladlı askeriyle Ziyâeddîn Hân'ın dinç askeri dağlar içre dörd yire yasavul edüp yatırlar. Acem askeri {ise} bozulmuş askerin ardına düşüp mevc mevc ve fevc fevc gelüp kovarak kırup geçmede. Bu kerre iki pusu askerin mâbeyninde Acem askeri kalınca girüden ve ileriden kemîngâhlar içre {Cânpolad askeri} sadâ-yı Allah Allah koparup Kızılbaş'a eyle satûr-ı Cânpolâdî ururlar kim yigirmi bin güzîde Kızılbaş'ın başların tîğ-i âteş-tâb ile tıraş edüp firâr edenleri kova kıra tâ asker-i İslâm'ın bozulduğu yire gelirler. Meğer henüz şâh askeri "Osmânlı'nın bir hîlesi vardır." deyü ordu-yı İslâm'a vaz‘-ı yed etmemişler. Şâh askeri bu hâl-i pür-melâli görüp Âl-i Osmân dönek etdi zann edüp {cümle hazâ’in ve ordu-yı şâhı bırağup} firâr ederler. Vezîr-i dilîr Cânpoladzâde bî-bâk ü bî-pervâ cümle cebehâne ve topları ve hayme vü hargâh-ı bâr u bengâhları zabt {idüp} Kızılbaş'dan yigirmi bin kelle ve üç bin diri Kızılbaşları Bitlîs Hânı Ziyâeddîn Hân ile bir alây-ı azîm ederek Van'a dâhil olunca Cığaloğlu hasedinden {eydür}: "Benim cengimde bulunmayup başlı başına böyle iş edersin!" deyü nâhak ol gâzî Cânpoladzâde'yi şehîd edüp "Askerin inhizâmına sebeb olmuşdur." deyü der-i devlet'e arz eder.

Andan sonra Cânpoladzâdeler Haleb'de ısyân ederler. Hulâsa-i kelâm bu sahrâ-yı Serâv'da bir gûne inhizâm olmuşdur kim Devlet-i Âl-i Osmân olalı bir serdâda olmamışdır. Hâlâ Serâv sahrâsında üstühân-ı Sünniyân püşte püşte râygândır.

İnhizâm-ı sânî def‘a, be-sahrâ-yı Serâv: Bu ma‘lûmumuzdur kim sene 1027 târîhinde Sultân Osmân Hân asrında Vezîr Dilâver Paşa ve Vezîr Halîl Paşa Acem serdârı olup Tebrîz'e vardılar. Acem

sulha rağbet etmişken hâkim Osmân-ı gâfilin gurûruyla sû-i tedbîrine uyup Tatar Hânı kırk bin yiğit ile Erdebil üzre talî‘a-i asker edüp gitmede. Beri tarafda ordu defterdârı dûrbîn-i âkıbet-endîş Bâkî Paşa bu işe *hâşâ sümme hâşâ* rızâ vermedi. Ammâ *el-abdü yüdebbiru vallahu yukaddiru* [73] Erdebil'de Karçığa Hân haber alup seksen bin asker ile çıkup Kehrevân dağlarına ve Serâv yollarında kemîngâhlara askerin âmâde eder. Bunlar da Tatar-ı sabâ-reftâr askeriyle azm-i Erdebil deyüp Serâv sahrâsına ılgar ile gelüp meks etdiklerinde dörd günlük yolu bir günde almış atları yorgun olmuş ve kendileri argın kalmış hemân Kızılbaş askeri her tarafdan "Şâh! Şâh!" deyüp kılıç urmağa başlar. Cümle asker bî-tâb u bî-mecâl iken yine üç sâ‘at ceng edüp âhir Kızılbaş'da meydân kalup illâ Tatar Hân ile ileri serdâr olan Bıyıklı Hasan Paşa ve Arslan Paşa ve Diyârbekir Vâlîsi Mustafâ Paşa, ve niçe mîr-i mîrânlar cümle şehd-i şehâdeti nûş, gam-ı dünyâyı ferâmûş eylediler. Ve Kara Bali Paşa ve Elmacı Mehemmed Paşa ve Rişvânlı Mustafâ Paşa bunlar ve niçe yüz ümerâlar esîr olup yigirmi altı bin âdem bu Serâv-ı menhûs sahrâsında şehîd oldular. Hâlâ üstühânları yığın yığın zâhir ü bâhirdir. Bu dahi bir nuhûset-i ekber idi. Hattâ bizler {şimdi} Serâv şehri içre seyr ü temâşâ tarîkiyle kahvehâneler önünden güzer etdiğimizce bayâtî makâmında usûl ile Kızılbaş-ı bed-ma‘âşlar Cığaloğlu'nun münhezim olduğunu ma‘niyyât-ı bî-ma‘nîleri yüzünden,

Gûr be-gûr olasın hey Cığaloğlu

Nâ-murâd kalasın hey Cığaloğlu

deyü murabba‘ misâl okurlardı.

Sitâyiş-i eşkâl-i Serâv: *Hâk-i pâk-i Âzerbaycân-ı Ucân'da bilâd-ı Ermen'dendir. Şehri bir deşt-i hâmûnda çemenzâr ve alefzâr vâdîye vâki‘ olmuş bir şehr-i mutavassıtadır. Kal‘asın Ferhâd Paşa Bağdâd'a giderken münhedim etmişdir. Bu şehrin ibtidâ bânîsi (---) (---) (---). Niçe mülûkdan mülûka intikâl etmiş bir menhûshânedir kim cümle dörd bin aded kireç dîvârlı ve hâk ile mestûr bâm u damlı tamuhânelerdir. Câmi‘leri ve hân u hammâmları ve çârsû-yı bâzârı müzeyyendir. Bu şehir cebel-i Seylân'ın şarkında ve cebel-i Seylân anın garbında beş fersah yerdir. Cümle âbı nehr-i Serâh'dır kim kûh-ı Seylân'dan tulû‘ edüp Rûmiyye buhayresine rîzân olur. Hubûbâtı çokdur, meyvesi yokdur. Ammâ halkı beyâzdır.*

Ziyâretgâh-ı şühedâ-yı vüzerâ-yı Âl-i Osmân Bıyıklı Hasan Paşa ve Arslan Paşa **[306a]** ve Mustafâ Paşa ve Sücâh Paşa

Cümle alâmetleriyle seng-i mezârında târîhleriyle ma‘lûm merkad-i pür-envâr âşiyânlardır. Ve bu Serâv'dan şehr-i Erdebil cânib-i cenûba bir mesâfe-i dırâz ba‘îddir. Andan kıbleye iki menzilde,

Evsâf-ı kasaba-i Mencîl-i Harezbil: Yine Erdebil hâkinde bir kûh-ı bülend dâmeninde üç bin hâneli zeytûnu dünyâyı zeyn etmiş câmi‘ ve hân ve hammâm ve çârsûlu büleyde-i ma‘mûredir. Hâyilindeki

kûh üzre karı dâ'imdir. Bu Mencil'den üç konakda şehr-i Kazvîn'e varmak mümkindir. Andan yine taraf-ı cenûba,

Evsâf-ı ülke-i azîm ve taht-ı İrân-zemîn-i kadîm, vilâyet-i şân-ı celîl, ya'nî kal'a-i Erdebil

Gerçi Âzerbaycân-ı Ermen vilâyetindendir, ammâ Bağdâd'a karîbdir. Tebrîz bu Erdebil'in şimâlinde altı merhale ba'îd yerdir. İbtidâ bânîsi Ermen meliklerinden Erdebil veled-i Erdemini binâsıdır. Sene (---) ba'de hicreti'n-Nebeviyye Hazret-i Ömer hilâfetinde Hazret-i Sâriyetü'l-Cebel Nihâvend'i feth etdikde kefere-i fecere E[r]meniler Hazret-i Ömer havfinden bu Erdebil'i binâ etdikleri ve niçe mülûk destine girdikleri ve İrân-zemîn şâhlarının ecdâd-ı ızâmı Şeyh Safî hazretleri bu Erdebil'de medfûn olduğu ve cemî'i imâretleri ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârı cümle sene 1057 târîhinde Tebrîz hânıyla geldiğimiz mahalde ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur. Ol cild-i (---) nazar oluna. Ammâ bu mahalde letâfeti mahalline gelüp Erdebil hânı Avşarlı Ebü'l-feth Hân ile cân sohbetleri edüp bâğçe fasılları etdik. Ammâ sene (---) Sultân Osmân hilâfetinde Serâv sahrâsında Dilâver Paşa ve Halîl Paşa asker-i İslâm ile münhezim olup Tekyelü Paşa ve Bıyıklı Vezîr Hasan Paşa ve Arslan Paşa ve Diyârbekir Beğlerbeğisi Şeyhülislâm dâmâdı Mustafâ Paşa ve gayrı niçe mîr-i mîrânlar şehîd olmuşlar iken yine Serdâr-ı mu'azzam Defterdâr Bâkî Paşa'nın re'y-i ahseni ile var kuvveti bâzûya getirüp cümle perîşân olan asker-i İslâm'ı cem' edüp bu şehr-i Erdebil üzre yürüdüklerinde hemân şâh tarafından Burun Kâsım nâm nâmdâr-ı benâm gelüp bin katar deve yükü zehâyir ve akmişe-i fâhire serdâra hedâyâ getirüp Erdebil diyâr-ı İrân'ın bir tekyesidir. Ve şâh-ı şâhânların merkad-i pür-envâr âşiyânlarıdır. "Ol şehri harâb u yebâb edüp hânelerin türâb itmen!" deyü ricâ ederler ve ricâsı hayyiz-i kabûlde vâki' olup getirdiği hedâyâ ve zahîreler ile Serdâr-ı mu'azzam guzât-ı Müslimîni bây eder. Ve yine Erdebil altına gelüp karâr edüp nasb-ı hıyâm eder. Kızılbaş bu hâl-i pür-meserreti görüp şehr-i Erdebil'i cümle tezyîn etdi ve derûn-ı şehirde medfûn olan şâhların ecdâdı Şeyh Safî hazretlerinin ve gayrı şâhların türbelerinde ne kadar gümüş ve altun âvânî ve cevâhir kanâdîller ve zî-kıymet eşyâlar ve harîr haliçeleri cümle Âsitâneyi götürmüşlerdi. Ve yine ol mahalde şâh tarafından İbrâhîm Kulu Hân elçi gelüp Sultân Ahmed Hân asrında Nasûh Paşa sulhü üzre Âl-i Osmân beher sene iki yüz yük harîr ve yüz yük gayrı tefârûk-ı bî-nazîr virmek üzre akd-i sulh edüp şehr-i Erdebil'de üç gün üç gice çerâğân olup şâdumânlar edüp Âl-i Osmân askeriyle Acem ceyşi şehr-i Erdebil içre emiş karış katış olup zevk u safâ etdiklerin hâlâ şehr-i Erdebil'de nakl ederler. Karîbü'l-ahd olmağile bu sulh-i Erdebil hâtırımdadır ve bu sulhnâme Şeyh Safî âsitânesinde Defterdâr Bâkî Paşa hattıyla mahfûzdur. Ve bu sulhun meserretiyçün şâh asker-i İslâm'a bin katar bâr-ı şütür zahâyir ve bin katar haml-i cemel sâ'ir me'kûlât [u] meşrûbât-ı et'ıme-i nefîse ve sükkerî nakıllar ve bî-hisâb müsmirrât hedâyâlar gönderir kim Âl-i Osmân askerini bây eder. Ve Mirzâ Hüseyin nâm bir elçi-i benâm nâmeler ile der-i devlete gider. Ale'l-akîb serdâr dahi Âsitâne-i sa'âdete gider. Bu akd-i sulh Erdebil halkı efvâhında şâyi'dir.

Ahvâl-i tetimme-i şehrengîz-i Erdebil:

.....(6 satır boş).....**[306b]**

Andan şehr-i Erdebil'in a'yânı ve Şeyh Safî türbedârı Şeyh Vâcid ile ve Erdebil hânıyla vedâlaşup

bir katar tâvûsî devesi yükü ile zahîre ihsân edüp cânib-i cenûba Erdebil'e hâyil kûh-ı Seylân, seylân taşı ma‘deni bunda olur, kûh-ı la‘l-i Bedahşândır, ammâ hâsılı harâcın ihâta etdirmediğinden Şâh Abbâs-ı Evvel'den berü mu‘attaldır. Bu kûh-ı Seylân'dan tulû‘ eden nehr-i zülâller şehr-i Erdebil'i reyy edüp mâbâkîsi Rûmiyye buhayresine rîzân olur. Bu dahi sene 1057 târîhinde tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehû bu cebel-i Seylân'ı ubûr edüp yine cenûba İmâdiyye kûhları dâmenin ubûr-ı hübûr ederek {cânib-i kıbleye gidüp,

Ma‘den-i âhen kasaba-i Musula: Erdebil hâkinde başka sultânlıkdır kim bin nökere mâlikdir. Şehri iki bin hâneli bâğ-ı İrem-misâl dâmen-i kûha vâki‘ olmuş kal‘asız bir ma‘mûr rabâtdır. Ammâ suyu demir ma‘denlerinden gelmek ile memdûh değildir. Câmi‘leri ve hân u hammâmı ve çârsû-yı şâhîsi vardır. Cemî‘i derveze ve revzenleri cümle demirdendir. Zîrâ bu şehrin hâyilinde olan kûhda yedi yerde âhen ma‘deni olur kim Gence diyârında olmazdır ve polad-ı Nahşevân'dan latîf âheni olur.

Acâ’ibât-ı kasaba-i Musula: Bu rabta-i ma‘mûrun hâyilinde bir yalçın kayalı havâle kûh-pâre var kim eflâke ser çekmişdir. Ammâ ol kayanın dibi gâyet incecikdir. Zelzeleden bu kaya münhedim olup şehri harâb etmesin içün bu kasaba kân-ı âhen olup cümle ahâlîsi âhenger olmağile mezkûr kayayı niçe bin kulaç tavîl âdem bâzûsu kalınlığında demir zencîrler ile ol kayayı sâbite olan kûh-ı bâlâlara sarup şehir halkı emîn olmuşlardır. Bir temâşâ-yı vâcibü's-seyr ibret-nümâ şehr-i ra‘nâdır}.

Evsâf-ı şehr-i Âvend, ya‘nî kal‘a-i Sehend

İbtidâ bânîsi Keyûmers'in Âvend nâmında ciğer-kûşesi binâ etdi. Ve sebeb-i tesmiyyesi oldur kim Âl-i Abbâsiyân sene (---) târîhinde iştihâr bulup İrân Turan'a ve Hindistân u Luristân ve Moltân u Horasân ve Belh [u] Buhârâ ve Dağıstân u Şâm ve Mısr u Habeş'e mâlik olup şa‘şa‘a-i Abbâsî alemler saldıklarında kavm-i Tatar'dan Hulâgû Hân Moğol u Kumuk ve Kaytak u Kozak ve Bulgar u Kılmah kavimleriyle Hulâgû yek-dil ü yek-cihet olup Çamapur askeri gibi derinti ceyş-i pîş ile diyâr-ı Acem'i urdukda Âl-i Abbâsiyân'dan El-Mustansır Billah'ın Sehend nâm bir vezîr-i dilîri bu şehr-i Âvend'de hâkim idi. El-Mustansır Billah Sehend'e fermân edüp bir kal‘a binâ edüp ismine Sehend deyü vech-i tesmiyye olmuşdur. Ammâ yine Hulâgû {Hân} harâb etmişdir. Ba‘dehû yine imâr olmuşdur.

Tâli‘-i binâsı burc-ı akrebde ve beyt-i Mirrîh-i mâîde vâki‘ olmağile içinden harb [ü] kıtâl eksik değildir. Hatta sene 962 târîhinde Sultân Süleymân Hân fermânıyla İmâdiyye Hâkimi Sultân Hüseyin bu şehr-i Sehend kendi müşâsında olmağile ale'l-gafle bu şehr-i Sehend'i basup eyle nehb ü gâret ve harâb u yebâb edüp taş taş üzre komayup eyle mâl-ı ganâ’im almışdır kim ‘Hâlâ İmâdiyye kavmi Ekrâdları ol mâl-ı ganâ’imle muğtenimdir.’ derler.

Andan ılgar edüp Kehrevân u Marâğa ve Ucân u Tebrîz ve Kumla vü Rûmiyye ve Hoy u Menend ve Tesûy u Salmas ve Ordubâr ve tâ Nahşevân'a varınca İmâdiyye hâkimi diyâr-ı Âzerbaycân'ı harâb u yebâb ve halkın kebâb edüp mâl-ı ganâ’imin cümle Süleymân Hân'a gönderüp kendüsi şehr-i Sehend üzre diyâr-ı imâdü'l-İslâm olan dâr-ı diyârına girüp karâr-dâde olur. Ba‘dehû Şâh-ı Acem ile İrân-zemîn hânlarından ve sultânlarından Hamîs oğlu Hamza Sultân ve Kertbây Sultân ve Memi Cân

Sultân ve Bayat ümerâsından Seyfî Sultân ve Cân Apardı Hân ve Alî Sultân ve Dünür Halîfe Sultân ve Memkendî Sultân ve Aları Gözübüyük Sultân ve niçe yüz sultân hânlar ile Şâh-ı Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre asker-keş olduğun yine mezkûr İmâdiyye Hâkimi Sultân Hüseyin {haber alup} Cizre ve İmâdiyye ve Akra ve Kelerni ve Hiron ve Espa'ird ve Kesân ve Şervî ve Müküs ve Hasankeyfâ beğlerin ve askerlerin cem' edüp bir gice içre Taht-ı Maşa altından ubûr edüp Şâh ordusun basup cümle Acem'i kırup kemân-ı kuvvetlerin yasup Hüseyin Hân kılıcın arşa asup Bağdâd'ı muhâsaradan halâs edüp yine mansûr u muzaffer niçe bin bâr-ı şütür genc-i Kârûn ile İmâdiyye'ye dâhil olur. Ba'dehû Süleymân Hân kendüye Musul eyâletin dahi ihsân eder. {Âhir-ı kâr} bi'z-zarûrî Şâh sulha rağbet eder. Ba'dehû yine şehr-i Sehend'i imâr eder.

Der-beyân-ı el-hâletü hâzihî imâret-i şehr-i Sehend

İmâdiyye kûhları dâmeninden bir merhale ba'îd sahrâ-yı Sehend'de bâğ-ı İrem'e mânend bir şehr-i Âvend'dir, kal'ası harâbdır. Erdebil hâkinde başka sultânlıkdır kim iki bin askere mâlikdir. Kadı ve müftî ve daroğa ve kelenteri vardır. Şehri cümle üç bin hâne-i müfîd ü muhtasardır. Zîrâ bisyâr hasâre çekmiş şehr-i mağdûrdur. Müte'addid câmi'lerinden Pîr Budak Hân Câmi'in bilirim, gayrı ma'lûmum değildir. Ammâ minâreleri çok idi. Ve hân u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı ve kahvehâneleri gâyet müzeyyendir. Ve âb-ı revânları kûh-ı Sehend'den cereyân edüp Rûmiyye buhayresine giderken nehr-i Seylân'a munsabb olup ma'an halîc-i Rûmiyye'ye rîzân olur.

Mahsûlâtından kızıl gendümi ve arpası ve pembesi memdûhdur ammâ engürü Akra Kürdlerinden gelir. Hevâsı burûdiyyet üzredir.

Bu şehr-i Sehend'in şimâlinde şehr-i Merâğa hâki üç menzildir ve şehr-i Sehend şehr-i Şehrezûl ile ve kal'a-i İmâdiyye ile üç şehir sac ayağı vâki olmuşdur. Mâbeynehümâları üçer merhale yerdir.

Sitâyiş-i kûh-ı Sehend:

.....(1 satır boş).....**[307a]**

Evsâf-ı şehr-i azîm ve belde-i kadîm, mahmiyye-i Nûh-ı Âvend, ya'nî kâl'a-i Nihâvend

Vech-i tesmiyyesi ve ibtidâ bânîsi oldur kim kaçan Âdem-i Sânî ya'nî Nûh Nebî *aleyhi's-selâm* ba'de't-Tûfân delîl-i kat'î olan bu âyet-i bürhân ile âyet [74] hükmü üzre Musul kurbünde cebel-i Cûde üzre keştî-i Nûh Necî karâr edüp cümle ümmet-i Nûh necât buldukda Cûde şehrin Hazret-i Nûh imâr eder. Andan bu Nihâvend semtlerini Nûh Necî deverân ü seyerân edüp âb u hevâsından hazz edüp bu Nihâvend'in şehrin inşâ etdüğinden Nûh-âvind'den galat Nûh-âvend derler. Giderek galat-ı meşhûr olarak Nihâvend derler. Ammâ Acem nâzükleri Nehrâvend derler ve lisân-ı Moğolîde Sare-sur derler, ya'nî Sâriye kal'ası derler. Ba'dehû Keyûmers Şâh ve Nuşirevân ve Hazret-i Ömer hilâfetinde Serdâr Sâriye ve Hârûnu'r-Reşîd ve Şâh Gıyâseddîn cümle bunlar imâr etmişdir ve niçe düvelden düvele intikâl etmişdir. Ba'dehû Hulâgû ve Timur-ı pür-zor ve Süleymân Hân asrında Serdâr İbrâhîm Paşa ve Murâd Hân-ı Sâlis asrında Cığaloğlu ve Osmân Hân-ı Sânî asrında Halîl

Paşa ve Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Hüsrev Şîr Paşa bu Nihâvend kal‘ası ve şehrin harâb u yebâb etmişlerdir. *İlâ hâze'l-ân*

İmâret-i şehr-i Nihâvend'i beyân eder: Evvelâ Irâk-ı Acem hâkinde şehr-i Hemedân'ın cânib-i cenûbunda bir kûh-ı bülend üzre zemîni mehâbet ü salâbetli ve şimâl tarafından nümâyişli pây-ı taht-ı şâhân-ı kadîm ü şehr-i azîmdir. Ve kal‘ası bir püşte-i âlî üzre serâmed kal‘a-mânend hısn-ı hasîn ve binâ-yı metîn hisâr-ı ibret-nigîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dokuz bin hatvedir. Etrâfında handakı vardır ammâ vâsi‘ değildir. Kal‘a-i âlîsinde bir kuyusu vardır. Derûn-ı kal‘ada bin mikdârı bâğ u bâğçesiz hâneler vardır.

Cümle dörd câmi‘i var. Ömer Halîfe Câmi‘i ve Sâriye Câmi‘i ve Hârûnu'r-Reşîd Câmi‘i var, gayrı hân hammâm ve sûk-ı sultân cümle aşağı şehirdedir.

Yüz elli burc u bârûsu ve iki kapusu ve sâzende kullesi ve yedi yüz neferâtları ve dizçöken ağası ve yasavul ağası ve daroğası ve kelenteri ve münşîsi vardır. Ve başka hânlıkdır kim üç bin güzîde nökere mâlik Bora Hân nâm bir Gürcî hânı idi, gâyet sâhib-i kerem kişidir. Hakîr ve Murtezâ Paşa ağası karındaşımızla hân sarâyında mihmân olup üç gün sohbet-i hâslar etdik.

Sitâyiş-i zîr-i Rabât-ı kebîr

Kal‘a-i bâlânın tahtında şekl-i murabba‘ etrâfı handaklı bir kat dîvârlı sûrdur. Ammâ zamâne kal‘aları gibi metîn değildir. Cânib-i kıbleye Bâb-ı Irâk'da Hârûnu'r-Reşîd binâsıyla târîhi vardır ve Bâb-ı Erdebil şimâle nâzırdır ve Bâb-ı Hemedân garba nâzırdır ve Derveze-i Sehend garba mekşûfdur. Bu cirmde olan rabât-ı azîm on üç bin adımdır. İçinde yetmiş mihrâbdır. Evvelâ bâzâr-ı sultânîde (---) (---) câmi‘i,

.....(1.5 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Cümle yedi medrese ve altı tekye-i dervîşân-ı Hayderî ve Bektaşî tekyeleri ve Kalenderî tekyeleri ve Vâhidî tekyeleri vardır ammâ Mevlevî Hazret-i Ebâbekr'e ve Nakşıbendî Ebâbekir'e müntehî olmağile Mevlevî tekyeleri ve Hâcegân-ı Nakşıbendiyye tekyeleri yokdur.

Ve cümle kırk aded mekteb-i tıflân-ı nâresîdegân vardır. Gâyet necîb ü reşîd ciğer-kûşeleri vardır. Ve bîcâh yerde âb-ı revân çeşme-sârları var ve derûn-ı şehirde besit yerde sebîl-i cân-perverleri var ve heftâd yerde sarây-ı hânedânları var, hemesi hâk-i pâk ile pûşîde dâm u bâmları var ve yedi yerde kârbân-sarây-ı hâcegân-ı sevdâgerânları var. Ve hezâr dükkânçe ve çârsû-yı şâhîsi var, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i zî-kıymet metâ‘-ı kâlây-ı vâlây bî-kıymet fürûht olunur.

Ve âb u hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbe-i Nihâvend meşhûrdur kim cümle halkının reng-i rûyları humret üzre buğday ağınnılardır. Zîrâ bu diyârın zemîni mürtefi‘dir, hevâsı bürûdet üzredir. Ve âb-ı hayât suları cümle kûh-ı Elvend'den gelüp şehrin bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlarını reyy eder. Bâğ u ravza-i cinânları ve hadîka-i gülistânları bî-haddir ve meyve-i gûnâ-gûnu firâvândır ammâ engürü ve sîbi ve âlû-yı gûnâ-gûnları ve danedâr gülnarı ve Melçe emrûdu memdûh-ı âlemdir. Hubûbâtından gendümü ve cevvi ve lobiyâsı **[307b]** ve pembesi ve sâ’ir nebâtâtı ve şükûfe vü

ezhâriyyâtı memdûhdur.

Ve ekseriyyâ halkı Ekrâd u Şî‘îlerdir. Ve a‘yân u eşrâfı çokdur. Ve tabîbân-ı hâzıkânı ve cerrâh-ı fâsıdânı firâvândır. Ve ulemâ vü sulehâsı asla yokdur ammâ şâ‘irân-ı musannifîni çokdur. Ve ihtilât etdiğimiz yârân-ı bâ-safâlardan Genç Avarlı ve Aları Alî Yâr ve Hasan Meymendî ve Hudâdâd-ı Kindî ve Sührâb Efendi ve Şâhbâz Ağa ve Tülüngî Bây ve Karıtbây ve Hân Cân. Ve cümle halkı kalemkârî çıt Lekfûrî elvân bezler ile döşeli haftânlar giyüp cümle kebûtî ve zerdavâ kürkler giyerler.

Ve zenâneleri heme sîm ü zertâc ile rûyları nikâblı ve beyâz ızârlı ve pâyları âsumânî ve yeşil çizmeli zenâneleri vardır.

Ve esmâ-i zenâneleri bu gûnedir: Güldemide ve Güldemdem ve Gülendâm ve Gülçini ve Gülşâh ve Gülbûy ve Itırşâh ve Sümehân ve Sümeykehân ve Hümâhân ve Elencecân ve Gülruh ve perîmâh ve Peykermâh ve Çekdimşâh.

Esmâ-i çâkerânları bu gûnedir: Tirmid ve Cânpolad ve Hayhay ve Vayvay ve Haykulı ve Vaykulı ve Karçığa ve Hurremkenderli ve Karakay ve Bâyolan ve Sendekî ve Sevindük ve Gulâmşâd ve Şâdî ve Âzâdlı.

Ve cevârîlerinin isimleri böyledir: Çekecân ve Cedârlı ve Zanbaka ve Sünbüle ve Feddene ve Hannâse ve Sünnete ve Yemâme ve Peymâne ve Kendîde ve Hurreme ve Sirâhbân ve Servboy ve Dırahşân ve Şehbâz ve Bey‘ana ve Cân-ı cihân.

Ve cümle heft hammâmı vardır. Cümleden Pîr Budak Hân hammâmı ve Sinân Paşa hammâmı ve Münşî Kay hammâmı ve cümle ‘Sad-si hânedân hammâmları vardır.’ deyü ahâlî-i Nihâvend tefâhur kisb ederler. Hakkâ ki kelâmlarında dürûğ yokdur.

Ve tâli‘-i imâreti burc-ı mîzândır ve beyti zühre ve hevâîdir. Anınçün halkı ehl-i hevâ ve i‘tidâl üzre geçinirler. Ve ekâlîm-i büldânı on sekizinci iklîm-i örfiyyede olup arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘atdir.

Ve bu şehrin ibret-nümâsın beyân eder: Eyâlet-i Nihâvend cümle yüz elli pâre kurâlar ile müzeyyen olmuş eyâletdir kim her bir kendi birer şehr-misâl câmi‘li ve hânlı ve hammâmlı ve çârsû-yı şâhîli kasabalardır.

Mutalsam-ı diğer: Şehr-i Nihâvend'in bîrûnunda bir bâğ kenârında bir çemenzâr u lâle-ızâr yerde çâr-kûşe bir hacer-i mermer vardır. Ol seng-i beyâz üzre üstâd-ı selef mermer-bür bir sürâhî {bardak} kûze-misâl bir bardak tasvîri eylemiş. Andan yılda bir kerre kırk gün bir âb-ı revân revân olup şehrin cemî‘i hadîka-i Rıdvânların ve bâğ u müşebbek bostân u mezra‘aların reyy edüp kırk günden sonra yine teskîn olurmuş. Hâlâ ol seng-i sürâhî nümâyândır, ammâ âb-ı revânı nihân olup mutalsamı mu‘attaldır.

Mutalsam-ı ibret-nümâ-yı diğer: Nehr-i Nihâvend kûh-ı Elvend'den tulû‘ edüp şehr-i Nihâvend'in

mezâri‘âtların saky edüp iner. Cânib-i şimâlde niçe yüz {aded} kendleri rüşş edüp Rûmiyye buhayresine rîzân olur. Nihâvend'e karîb bu nehir kenârında bir gûne ahmerü'l-levn müdevver (müdevver) {Akdeniz'de cezîre-i İlimni'nin} tîn-ı mahtûmı gibi bir yağlı tîn bulunur. Ol tînden cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye sürseler ve suya ilkâ edüp âbından marîz olan merd ü zen nûş etseler *bi-emrillahi Ta‘âlâ* şifâ bulur. Ammâ kavm-i Acem bu kerâmet-i Hazret-i Ömer'le hâsıl olmuşdur, deyü nef‘ini inkâr ederler. Hâlâ ki cümle Sünniyânlar şehir şehir götürüp şifâ bulurlar.

Def‘an mutalsam-ı vâcibü's-seyr: Bu şehr-i Nihâvend'in yine nehri kenârında bir amûd üzre beyâz mermer-i berrâkdan hukemâ-yı kudemâ bir semek timsâli etmiş. Vakt-i hamâsînde elli gün ol semek gıjgırup Nihâvend şehrinin niçe kerre yüz bin semekleri cem‘ olup cümle ehl-i Nihâvend ol semekleri sayd edüp kifâf-ı kût idinirlermiş. Hâlâ ol semek sûreti suya düşüp suya müte‘allık mutalsam olmağile ameli bâtıl olmayup her sene hamâsînde elli gün balıklar ol mahalde kenâra düşer meşhûrdur. Ve yine amûdu hâlâ râygândır.

Tılısm-ı âhar: Nihâvend'in bâğları içre bir somakî mermerden bir ifrit kellesi vardır. "Kazâ-yı Nihâvend'i def‘ içün vaz‘-ı mutalsam oldu", derler. Ameli bâtıl olmağile şehr-i Nihâvend Osmânlı'dan ol kadar kazâ vü kader-i mükerrer görmüşdür kim ol ise mukadder-i İlâhîdir, el-mukadderi kâ’indir.

Diğer mutalsam-ı gayr: Bu şehr-i Nihâvend'in garbında bir kayada bir çeşme-sâr var kim kaçan dihkânîlerin zirâ‘at mahalleri geldikde cümle re‘âyâ vü berâyâ-yı zürrâ‘ ol çeşme **[308a]** kayası dibine varup bir sığır ve bir deve ve bir at ve bir üştür ve bir çemender ve bir koyun ve bir keçi ve'l-hâsıl kırk gûne zî-rûh hayvânâtdan birer danesin boğazlayınca hemân bi-emrillah bu kadar zamândan berü mu‘attal çeşme kırk gün kâmil cereyân edüp cümle bâğ u bâğçe ve tarlalar kırk günde reyy olup yine çeşmeden su munkatı‘ olur. Bu mutalsamlar aceb hikmetdir.

Şehr-i kadîm olmağile niçe ibret-nümâlar var ammâ niçe mutalsamlar Hazret-i Risâlet-penâh sa‘âdetle rahm-i mâderden müştak olduğu şeb-i mezkûr tılsımların amelleri bâtıl olup hâlâ kimi cârîdir.

Ba‘dehû Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında Mekke-i Mükerreme'de Hazret-i Cibril-i Emîn vesâtatıyla [75] yarlığıyla nübüvvet geldikde ibtidâ Hazret-i Ebâbekir İslâm ile müşerref olup ba‘dehû nisvândan Hadîce-i kübrâ müslime olup ümmetleri bin aded oldukda ümmetlerin cenge terğîb içün [76] deyü İslâmbol ve Rûmiyye ve Kurtuba ve Mısır ve Şâm ve Kudüs ve Haleb ve Antakiyye ve Irâk-ı Basra ve Nihâvend ve Kazvîn içün hadîs-i şerîfler deyüp sahâbe-i kirâmların cenge terğîb edüp ekseriyyâ diyâr-ı Acem'de Kazvîn ve Nihâvend'i medh ederlerdi. Ammâ ol asırda bu Nûh-âvînd üç günde devr olunur bir sevâd-ı mu‘azzam imiş. Hâlâ cânib-i etrâfında kat-ender-kat âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Der-beyân-ı fütûhât-ı evvel-i kal‘a-i Nihâvend zamân-ı hilâfet-i Hazret-i Emîrü'l-mü'minîn Ömer ibn Hattâb *radıyallahu anh*, be-dest-i Hazret-i Serdâr Sâriyetü'l-Cebel

Çünkim Hazret-i Risâlet-penâh dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye azm-i cinân etdikde hilâfet Hazret-i Ebâbekr'e intikâl edüp cemî‘i ümmet-i ashâb fırka fırka, boy boy olup her biri birer tarafa pârekende vü perîşân oldular. Çünkim ba‘de hicreti'n-Nebevî hilâfet sene 23 târîhinde Hazret-i Ömer'e müyesser olup Irâk-ı Acem'de ve Basra ve Kûfe ve Nihâvend'de kavm-i havâriciyân isyân u tuğyân etmeğe başladılar. Âhir-ı kâr Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hazretleri seksen bin asker-i Arab'a ashâb-ı güzînin güzîdesi Sâriye (---) (---) hazretlerin Nihâvend üzre gönderüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı bu‘d-ı merâhil ederek taht-ı Nihâvend cünûd-ı Havâriciyân-ı Acem ile kâmil yedi sâ‘at-i nücûmî ceng-i mütemâdî olur. Âhirü'l-emr Acem tarafına galebe müyesser olup İslâm askeri muztaribü'l-hâl ve'l-bâl kalırlar. Meğer hikmet-i hudâ yevm-i Cum‘a imiş. Hazret-i Ömer Medîne-i Münevvere'de minber üzre [77] deyü hutbe okurken bâtın gözüyle görse kim Sâriye bozuluyor. Hemân hutbeyi bırağup minberde üç kerde *"Yâ Sâriye ile'l-cebel!"* [78] deyü na‘ralar urur. Cümle cemâ‘at hayretde kalup yine Hazret-i Ömer hutbeye şürû‘ eder. Ba‘zı cemâ‘at "Ömer hutbede yanılup Sâriye serdârı andı. Ol ise beş aylık yolda kaldı." derler. Kimisi "Ömer ma‘tûh oldu ve hutbede halt etdi." derler. Câmi‘ içre bunun emsâli niçe kîl u kâl ederler. Ammâ sahâbe-i kirâmın âkıbet-endîşleri ve umûr-dîdeleri, "Bunda bir hikmet vardır." deyü Hazret-i Ömer'in "Yâ Sâriye ile'l-cebel!" kelâmın ol ân işâret ederler. Hazret-i Ömer fi'l-hakîka ol sâ‘at hutbe esnâsında de’b-i şerîfleri değilken iki kerre du‘â edüp *"Elhamdülillah"* deyü mesrûren minberden nüzûl edüp edâ-yı Cum‘a ederler.

Ezîn-cânib kal‘a-i Nihâvend altında münhezim olan cüyûş-ı muvahhidîn âşikâre Hazret-i Ömer'in "Yâ Sâriye ile'l-cebel!" sadâsın cümle asker istimâ‘ edüp hemân cümle asker Nihâvend dağına arka verüp yeniden cenge âheng edüp hadeng ü zemberek ve sapan ve zerneh atarak galebe yüzün görünce hemân "Allah Allah!" deyü Râfiziyân u Havâriciyân üzre hücûm edüp bi-emrillahi Ta‘âlâ Kızılbaşları münhezim edüp kal‘a-i Nihâvend'i sene 26 târîhinde feth edüp ibtidâ dest-i İslâma girdiği bu sûretdir.

Ba‘dehû feth [ü] fütûh haberleri mâl-ı ganâ’imle ve kal‘a miftâhlarıyla Hazret-i Ömer'e geldikde cümle ehl-i Mekke ve ehl-i Medîne mesrûr olup Hazret-i Ömer'in hutbede "Yâ Sâriye [il]e'l-cebel!" dedikleri feth [ü] fütûha mutâbık gelüp cümle münkerîn Hazret-i Ömer'e muhabbet edüp nitekim Hazret-i Ömer halîfe idi.

Hazret-i Şeyh (---) Sârî Nihâvend hâkimi olup cümle Irâk-ı Acem ve diyâr-ı Âzerbaycân-ı Ucân Hazret-i Sârî elinde Kazvîn ü Hemedân ve Dergezîn ü Kum ve Kâşân u Rey ve Sehend ü Kehrevân Sâriye fethidir**. [308b]** Ba‘dehû Şeyh Sârî yine Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibn el-Âs ile Mısr fethinde bulunup Mısır-ı Fustat'ın hâricinde Âmir-i Cüheynî ve Zünnûn-ı Mısrî ve Mansûr-ı Ensârî ve Şeyh Sârî bir anda şehîd olup Şeyh Sârî hazretleri Mısr-ı Cedîd'in yukaru iç kal‘ası içinde Tavâşî Süleymân Paşa câmi‘i hareminde bir zîr-i zemîn içinde medfûndur. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Ammâ Sârî hazretleri ile bu Nihâvend cenginde kâmil yedi bin iki yüz ashâb-ı güzîn şehîd olup niçesi râvî-yi hadîsdir. Hâlâ kabr-i münevverelerinde seng-i mezârları hattıyla mastûr merkad-i pür-envârlardır. İnşâallah mahalliyle tahrîr olunur.

Hulâsa-i kelâm bu kevn-i fesâdın iktizâsına göre bu vakf-ı dünyâda bu şehr-i Nihâvend niçe bin elden ele elekden ve çember-i felekden geçüp sene 940 târîhinde Süleymân Hân asrında Koca Ferhâd Paşa dest-i Acem'den alup yine Acem istîlâ etdi.

Ba‘dehû sene 995 Murâd Hân-ı Sâlis asrında Cığaloğlu Sinân Paşa deryâ-misâl asker-i mûr-ı mâr-ı kerrâr ile Bağdâd-ı behiştâbâddan gelüp bu kal‘a-i Nihâvend'i ceng ile yedi günde feth edüp kal‘asını murâd-ı merâm-ı dilhâhı üzre metîn ü müstahkem edüp eyâletini kendü kethudâsı Suhte Mehemmed Paşa'ya verir ve cemî‘i mühimmât u levâzımâtların görür ve iç kal‘asına yedi oda kapukulu koyup cümle yiğirmi bin asker muhâfazacı ta‘yîn eder.

Ba‘dehû sene 1031 târîhinde yine Acem istîlâ eder. Ba‘dehû sene 1039 târîhinde ma‘lûmumuzdur, Hüsrev Paşa-yı vezîr-i dilîr Bâğ-ı cinânı ve Hemedân u Dergezîn'i urup nehb ü gâret etdikde bu Nihâvend şehrin dahi harâb u yebâb etdirmişdir. Ol asırdan berü hâlâ İremezâtü'l-imâd misilli bir şehr-i dilşâd olmuşdur. *Ammerallahu ilâ ebeden li-âbâd.*

.....(4 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Nihâvend:

.....(3 satır boş).....

Andan yine cenûb tarafına,

Kend-i Seyyidler: Nihâvend hâkinde cümle halkı sâdât-ı kirâm Sünnîlerdir. Andan cânib-i cenûba gidüp Cığaloğlu yoluyla,

Kend-i Hazret-i Sa‘d-ı Vakkâs: Nihâvend hâkinde bin hâneli şehir-misâl câmi‘ ve hân u hammâm ve çârsû-yı şâhîli bir kend-i İrem'dir. Kaçan kim Nihâvend cenginde Hazret-i Sa‘d-ı Vakkâs kendi âleti olan düşman okuyla mecrûh olup bu kendde sıhhat bulunca sâkin olup, "İmâr ola." deyü du‘â eder. Hâlâ makâm-ı Sa‘d-ı Vakkâs ulu âsitânedir. Birkaç Sünnî tekye-nişînleri vardır, ammâ kendüleri niçe yirde medfûn olduğun biliriz. Evvelâ Medîne-i Münevvere Bakî‘inde ve Mısır İskenderiyyesi kal‘asının Bâb-ı Ahdar'ı dâhilinde ve Şâm'a karîb Cisr-i Ya‘kûb ile Cübb-i Yûsuf mâbeyninde azîm âsitânelerin ziyâret etmişiz. *Kuddise sırrahû*

Bu Acem'de de makâmın ziyâret edüp ubûr etdik. Andan 7 sâ‘at,

Sitâyiş-i şehr-i ehl-i cevr, ya‘nî kal‘a-i Kinkevr: Bânîsi Enûşirvân'dır. Gürcî ve Moğol lisânında kal‘a-i Hor Kinkevr derler. Nihâvend hâkinde daroğalıkdır. Kal‘ası bir püşte üzre şekl-i muhammes seng-binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Ammâ cirmi ma‘lûmum değildir. Aşağıda bin hâneli bir varoşu ve bir câmi‘ ve hân u hammâm ve bâzârı ve bâğları vardır. Ekseriyyâ halkı Ekrâd-ı Şehrezûlî'dir ve Şî‘îlerdir. Bundan Nihâvend bir serî‘ rehrev merhaledir. Bu kal‘ayı sene 995 târîhinde Cığaloğlu feth edüp yine Acem istîlâ edüp hâlâ yine dest-i Acem'de âbâdân kal‘adır.

.....(1.5 satır boş).....

Dâmen-i kûh-ı bî-sütûnda Şâh Cisri'n {ubûr} edüp andan cânib-i kıbleye meyyâl, **[309a]**

Der-fasl-ı ülke-i Sipîd, ya‘nî kal‘a-i Sorh-bîd

Bânîsi Hârûnu'r-Reşîd'in Kızıl Oğlan nâm bir nedîm-i benâmının binâsıdır. Lisân-ı Acem'de Sorhbîd kal‘ası derler, ya‘nî Kızıl Söğüdlük kal‘ası derler ammâ kabâ’il-i Türkman-ı Avşar, Kızıl Oğlan kal‘ası derler. Nihâvend hâkinde bir söğüdlü dağlar ve özler içre bir püşte-i âlî üzre çâr-kûşe bir kal‘a-i şîrîndir, ammâ küçükdür. Cânib-i şimâli Nihâvend'e meftûh bir kapusu var, içine dâhil olmadım. Aşağıda sultânının bâğında mihmân olup bir pîr-i fânî Zâl-ı İrânî sultânı var, yüz kırk yaşındadır, dediler. Bin askere mâlikdir. Kadı ve kelenteri ve Oniki İmâm aşkına on iki hâkimi vardır kim kânûn-ı şâhân-ı İrân-ı Turan töresi ve beresi budur. Aşağı rabâtı bâğsız ve bâğçeli ve âb-ı revânlı ve üç bin hâneli avâdân kal‘a-i bahâristân-ı sorhistândır. Hakkâ ki sorhseristânları firâvândır. Bu dahi Irâk-ı Acem'den add olunur, ammâ hâk-i Şehrezûl ile müşâdır. Bu şehrin her imâreti mevcûddur. Bu kal‘ayı dahi sene 995 târîhinde {Cığalzâde} feth edüp Sorhbîd nâmında sancak edüp Akralı Alî Beğ'e ihsân edüp ba‘dehû Acem bu kal‘aya istîlâ ederken Alî Beğ şehîd olup şâhrâh üzre kabri zâhirdir. Bu kal‘adan kalkup münâsib refîklerimiz olmağile serserî kâh şimâle ve cenûba ve kıbleye ve şarka ve garba gezüp Cenâb-ı Bârî'nin niçe kerre yüz bin gûne sun‘-ı azîmlerin temâşâ edüp hamd ü senâ ederdik. Ba‘dehû yine kıbleye,

Evsâf-ı sûr-ı Gülgûn, kal‘a-i kûh-ı Bî-sütûn

Bu kal‘ayı ibtidâ müceddeden sene 999 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis vezîri Serdâr-ı mu‘azzam Cığaloğlu Sinân Paşa Bağdâd ile Hemedân ve Dergezîn ve Nihâvend mâbeynini Tebrîz'e varınca emn-i emân olsun içün bu kal‘a-i Bî-sütûn'u, kûh-ı Bî-sütûn dâmeninde bir püşte-i âlî üzre seng-tıraş ile bir kal‘a-i hâzır-bâş inşâ eylemişdir kim bu serhadlerde eyle kal‘a yokdur. Hattâ ba‘zı dûn-himmet, Âl-i Osmân kal‘a yapamaz derler. Hâlâ bu kal‘a-i Bî-sütûn vâcibü's-seyr-i ibret-nümûn kal‘a-i gülgûndur kim cümle der-i dîvârları seng-i hârâdandır. Cirmi üç bin adımdır. Yalçın püşte üzre olmağile cânib-i etrâfında aslâ handakı yokdur ve {cânib-i} şimâle mekşûf bir kapusu var, diyâr-ı Acem'de eyle polad-ı derveze-i kavî görmedim. Derûn-ı kal‘ada yüz elli hâne var ve Bî-sütûn sultânının bir âlî sarâyı ve Murâd Hân-ı Sâlis Câmi‘i ve anbarları ve bir çâh-ı gayyâdan nişân verir âb-ı hayât kuyusu vardır. Sultânın bin nökeri ve kal‘a nökerleri ve on iki hâkimi vardır. Derûn-ı kal‘ada gayrı imâretler yokdur, cümle aşağı deredir. Hâlâ kal‘ada Cığalzâde'nin koduğu toplardır.

Bu kal‘aya kavm-i Acem yeni binâ olunduğiyçün kal‘a-i Nev derler. Kal‘a-i Sorhbîd'e, rûy-i sefîd-i sûr-ı müfîde bu kal‘a-i Bî-sütûn bir merhale yerdir. Ammâ aşağı varoşu kûh-ı Bî-sütûn dâmeninde etrâf sûrsuz, Ekrâddan halkı huzûrsuz üç bin hâneli Şî‘î ve Râfızî ve tülüngî hâneleri vardır. Her imâreti firâvândır ammâ şâhrâhları ve çârsû-yı bâzârı gâyet pâkdir. Zîrâ dâmen-i Bî-sütûn'da olmağile üç yüz aded ırmaklar ark ark bu şehr içre akar, râhları pâk kurâlarında hubûbât-ı nebâtâtları firâvândır, uyûnları cârî vü revândır, ammâ meyvesi endek olup kûhlarında odunu firâvândır. Zîrâ kân-ı zemîstândır.

Sitâyiş-i kûh-ı Bî-sütûn-ı ibret-nümûn: Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet bu edîm-i arzda yüz kırk sekiz dağ halk edüp [79] âyet-i şerîfi tefsîrinde cemî‘i müfessirîn lûgat-i mekâlîdi, "kilid" ve "cebel" ma‘nâsıyla tefsîr edüp cümle hukemâ-yı kudemâ yüz kırk dağ-ı azîmler bulmuşlar. Biri de bu kûh-ı Bî-sütûn'dur, demişler. Lâkin kûh-ı Elburz gibi ve kûh-ı Samur gibi ve kûh-ı Sübhân gibi ve kûh-ı Ercîş gibi âlî dağ değildir. Ammâ ibret-nümâ olduğu cihetle meşhûr-ı âfâk kûh-ı bülend-i bî-tâkdır. Meselâ Âd kavmi mi yâhûd Semûd kavmi mi bu kûhun altını kesmişler, altına niçe bin asker devâbâtıyla girse yerim dar demez. Altında havz-ı azîmler ve kâ‘a-i kadîmler ve niçe kerre yüz bin hûş u tuyûr-ı gûnâ-gûnun âşiyânları var. Âdem bir kerre bu kûh altında "Hû!..." dise dağlar ra‘d gibi gürleyüp âdemin zehresi çâk olur.

{Bu gârın içi gûyâ} bir sahrâdır. Üzerine ol kûh-i bülend sâyebân olmuşdur. Bu kûh-ı ibret-şükûh direksiz durduğundan "Kûh-ı Bî-sütûn" derler ve "Ferhâd kesdi" deyü isnâd ederler **[309b]** ammâ galat fikr ederler. Ferhâd'ın kesdiği dağlar Amâlika kûhlarında Amasiyye kal‘asında kesdiği su yolları dağlarıdır kim hâlâ Ferhâd'un tîşe vü {pîşesi} yerleri zâhir ü bâhirdir. Ammâ bu kûh-ı Bî-sütûn makdûr-ı beşer değildir.

Ancak bu hakîrin akl-ı kasîrı üzre Cenâb-ı Hallâk, âlem[e] sun‘un ızhâr içün ve kullarına kudretin bildirmek içün Tûfân-ı Nûh'da temevvüc-i deryâya emr edüp bu kûhun türâbın sahrâ-yı Hemedân'a çekdirüp kayanın altı boş kalup görenler engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalır. Bu dünyâda nazîri yok bir kûh-ı Bî-sütûn'dur. Ammâ zirve-i a‘lâsı bir yaylağ-ı azîmdir kim bunda olan gül-i gülistânlar ve cârî âb-ı revânlar içre niçe bin elvân mâhîler ve cemî‘i Bağdâd halîfelerinin harâb u

yebâb âsâr-ı binâları zâhir maksûreleri var ve niçe Ekrâd ve Türkman Avşarı ve Yakaman u Sadak yaman Türkmanları yaylalanırlar. Ve niçe kerre yüz bin aded hayvânâtlarıyla altı ay safâlar edüp vakt-i şitâ irince Dümdümî ve Dümbülî ve Sehend ve Rûmiyye ve Salmas sahrâlarında sevâhillenirler. Böyle bir kûh-ı Bî-sütûn'dur.

{Der-hakk-ı Bî-sütûn:

Felek şeydâ dilî pûlâd dâred

Besî Leylî vü Mecnûn yâd dâred

[Be-] (deh) kûh-ı Bî-sütûn her gül be-rûyed

Ki her gül bûy zî-Ferhâd dâred} [80]

Andan cânib-i kıbleye meyyâl bir sahrâ-yı âbâdân içre ma‘mûr kendleri güzer ederek (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı taht-gâh-ı şâh-ı şâhân, binâ-yı Cemşîd bin Şeddâd-ı bî-emân, mânend-i şehr-i Irâk-ı cihân, ya‘nî belde-i bî-mânend kal‘a-i Hemedân

Cemî‘i müverrihân-ı Arab u Acem ve Hindistân husûsan be-kavl-i Târîh-i Yanvân-ı Yunan tahrîri üzre bu şehrin ibtidâ bânîsi Muhakkak Cemşid ibn Şeddâd'dır. Kûh-ı Bî-sütûn'da bir genc-i azîm bulup ol mâl ile bu şehr-i Hemedân'ı binâ etmişdir. Hâk-i Irâk'da bir sahrâ-yı azîme vâki‘ olmuş bir şehr-i mu‘azzamdır. Mıkdısî-i Yarmenî târîhinde bu şehre Merdcüvas derler. Lisân-ı Moğolî'de şehr-i Kalçak derler. Lisân-ı Yunan'da Daranya derler Zîrâ Dârâ Şâh'ın bir tahtı bu Hemedân idi, bir tahtı Nasîbîn kurbünde Karadere Dârâ tahtı olmağile hâlâ harâbistânına Karadere derler. Lisân-ı Ekrâd'da Hemâvdân derler. Ya‘nî sulu şehir derler. Lisân-ı Pârisî'de Hemedân, ya‘nî (---) (---). Kal‘asının cirmi kâmil dörd bin adımdır ve şekl-i müseddesdir ve cümle yetmiş kulledir. Bu sûr-ı sedîdde seng-i kebîrler vardır. Her bir taşı hammâm kubbesi ve fil-i Mahmûdî gövdesi kadar vardır. Andan ma‘lûmdur kim Cemşîd-i Âd binâsıdır ve dâ’iren-mâdâr etrâfında handakı vardır, ammâ amîk değildir. Ve dîvârı ol kadar âlî değildir ammâ arîzdir. Ve cümle dörd kapusu vardır: Derveze-i Kum ve Derveze-i Bî-sütûn ve Derveze-i Dergezîn ve Derveze-i Bağdâd. Ve derûn-ı kal‘ada cümle iki bin hücre-i sağîrelerdir. Asla bâğçe yokdur. Câmi‘ ve hammâm ve hân ve dükkânları vardır. Ve kifâyet mikdârı cebehâne ve serâmed topları vardır ve bin mikdârı nökeri vardır. Kal‘anın zemîni bir sahrâ-yı avâdâna vâki‘ olmuşdur. Eyâleti cümle beş yüz kend-i âbâdânlardır kim her biri birer kasabadır.

Hâkimlerin beyân eder: Evvelâ hâk-i pâk-i Irâk'da hâlâ intihâ-yı serhad olup başka hânlıkdır. Hânı Cân Apay Hân'dır kim üç bin güzîde pür-silâh dizçökene ve çiğyeyene ve çörek çekene ve donluk geyene ve tülüngîlere mâlikdir. Üç bin dahi esb-süvâr, cengâver ü dilâver askere mâlikdir. Bir hâkimi monlâ-yı Şâfi‘îdir ve bir hâkimi hâce-i enâmdır ve bir hâkimi seyyidü's-sâdâtdır. Andan dizçöken ağası ve yasavul akası ve kelenteri ve münşî ve daroğa ve şehbender ağası vardır. Ve'l-hâsıl her kim hân çöreğin ve şâh donluğun çekerse pür-silâh gezerler.

Der-sitâyiş-i imâret-i cevâmi‘hâ-yı Hemedân:

.....*(1.5 satır boş)*.....

Der-beyân-ı medrese-i âlimân: Cümle dokuz aded medâris-i dârü't-tedrîs-i tahsîl-i ulûmu vardır kim her birin birer selef şâhları inşâ etmiş. Hâlâ ders-i âmları vazîfe-i mu‘ayyeneleri ekl-i bel‘ edüp hücreleri cümle mu‘attaldır kim birer bevvâbı vardır.

Der-vasf-ı mekteb-i püserân: Cümle kırk aded mekteb-i tıflân-ı sıbyân-ı ebcedhânları vardır. Mekteb-i Hurrem-âbâd ve mekteb-i Cihân Şâh ve mekteb-i Genc Yâr ve mekteb-i Hümâvirân. Bunlar nûr-ı dîde-i ciğer-kûşe-i püserân ile memlû mekteb-i irfândır. **[310a]**

Ve der-ayân-ı tekye-i dervîşân-ı erbâb-ı şân: Cümle on bir aded tekye-i âşıkân-ı sâdıkân-ı zîşândır. Evvelâ bâğlar içinde tekye-i Genc Yâr ve tekye-i İmâm Takî ve tekye-i Arab Cebbârî ve Bağdâd kapusu tarafına Şâhruh tekyesi cümle fukarâ-yı Bektaşîyân'dır.

Ve çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümle yüz elli yerde çeşme-i cân-bahşlardır. Her birin temdîh u tavsîf etsek seyâhatimize mâni‘ olur. Ancak yine Osmânlıdan Ferhâd Paşa çeşmesi ve Alî Esen çeşmesi musanna‘ binâlardır ve cümle âb-ı revânları kûh-ı Elvend'dendir.

Ve sebîlhâne-i cân-sitân: Şehr içre çârsû-yı bâzârda sebîlhâne-i teşnegân bisyâr-ı firâvândır. Ammâ su’âl etdiğimizde adedleri ma‘lûm değil idi. Ammâ yine âb-ı rakîkleri kûh-ı Elvend'den gelir ve Temmûz'da yahpâreli âb-ı zülâl verirler.

Aded-i mahallât-ı sarây-ı a‘yân: Cümle sekiz bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hânedân-ı bây u gedâdır. Ammâ cümleden Hudâverdi Hân sarâyı ve Hamza Sultân ve Pîr Budak Sultân ve Elem Şâh Hân sarâyları bâğ-ı İremlerdir ve cümle hâk-i pâk ile mestûrdur.

Ve sarây-ı kârbân-ı revendegân: Cümle üç yerde kârgîr binâ mihmânsarây-ı ra‘nâ vardır. Yine cümleden mükellef Ferhâd Paşa kârbânsarâyı ve Levend Hân mihmânhânesi ma‘mûr u meşhûrdur. Ammâ bu şehirde aslâ kurşumlu âsâr-ı binâlar yokdur.

Ve hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân: Cümle on bir aded hân-ı mücedded vardır kim cümlesinde Hind ü Sind ve Rûm u Arab u Acem bâzergânları sâkin olur. Her biri birer kal‘a-misâl hân-ı derbend çalındırlardır kim cümle derleri polad-ı Nahşevânîdir.

Ve çârsû-yı bezzâzistân: Cümle iki bin dükkânçe bâzâr-ı şâhîdir ve gâyet pâk ve ma‘mûr u müzeyyendir ammâ Haleb ve Şâm ve Bursa dükkânları gibi kârgîr binâ dükkân-ı ra‘nâlar değildir. Ammâ yine şâhrâhları üzre haşeb ile mestûrlardır.

Sitâyiş-i hammâm-ı gâsilân: Cümle yedi aded hammâmları vardır.

.....*(1.5 satır boş)*.....

Der-vasf-ı hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân: Ve "Cümle iki yüz aded sarây hammâmları vardır", deyü a‘yân-ı kibâr-ı Hemedân tefâhür kisb edüp şükr-i Yezdân ederler. Hakîkatü'l-hâl Hân hıyâbânında bir hammâm-ı rûşenâya girdim ki gûyâ Bitlîs Hânı hammâmıdır.

Der-medh-i eşrâf [u] a‘yân: Müşerref olup cân sohbetleri etdiğimiz kibâr-ı eşrâfin güzîdesi ve ebü'l-kelâmların zübdesi Hebâoğlu ve Kassaroğlu ve Genç Alî ve Mihmân Kulı ve Pîr Yâr ve Şâh Budağ bunlar kelâm-ı Fârisî'de ebü'l-kelâmlardır.

Ve ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Ol kadar tabîbi yokdur. Ammâ cümleden hâzık Cân Kulı Hân-ı Şîrâzî ve Yâr Alî Bedahşânî ve Hoca Nukkal Tirmidî ve Hoyî Hasan Meymendî ve Çanarut Hemedânî, bunlar kârhâne sâhibleri üstâd-ı kâmillerdir.

Ve cerrâhân-ı kâmil fassâdân: Bu şehirden hâsıl olmuş cerrâhları yokdur. Zîrâ ol ilimde bir ebleh kavmdirler. Hatta bir gulâmım atdan tekerlenüp sehel mecrûh olunca bir cerrâh gücile buldular. Ol dahi İmâdiyye kurbünde Dühükli bir âdem idi.

Ve sulehâ-yı meşâyihân: Ancak Rûmiyyeli bir âdem var idi. Anı da Sünnîdir deyü muhabbet etmezler idi. Ammâ Monlâ Berzencî ve Monlâ Hırâmî ve Şeyh Sorhbîdî, bunlar günc-i uzletde halkdan münzevî gayrı diyârın âdemleridir.

Ve musannifîn-i şâ‘irân: Şu‘arâ-yı Hemedân'ın hadd [ü] hasrı yokdur. Diyâr-ı Fârisdir ammâ şu‘arâları fesâhat ve belâğat üzre kelâm-ı Arabîde mâhirlerdir. Hatta Hemedân hakkında bu şi‘r denmişdir:

Beledün ekûlû bi-fazlihî

Lâkinnehû akbahü'l-büldânı sıbyânühû

Fi'l-kubhi misle şüyûhihî

Ve şuyûhuhû fi'l-akli ve's-sıbyâni. [81]

Sitâyiş-i kabâ-yı merdân: Cümle halkı alaca kalemkârî çıt giyüp başlarında alaca serbend ve zurzuvile kalaklı tâc ve ayaklarında keçe çakşır ve yeşil don ve alaca câme ve yeşil ve cengârî ve turuncî sağrı pâbuc giyerler.

Ve kabâ-yı gûnâ-gûn-ı zenân: Cümle zenâneleri altun ve gümüş arakiyye ve dîbâ takiyye giyüp yüzlerinde harîr burka‘ları ve üzerlerinde beyâz Lefkûrî ve Behrâm pûrî miskâlî bez çârşef ve ızârlar bürünürler ve eylece şâhrâhlarda reftâr ederler.

Nâmhâ-yı emredân: Halkının ekseriyyâ isimleri Karahân ve Karacân ve Karakulhân ve Karapîr ve Seyfedîn ve Şemseddîn ve Esmâdîn ve Hurremnây ve Sunkurkay ve Şâhlevend Kay ve Gencebây ve Elvend Ak misilli nâmları var.

Nâmhâ-yı nisvân: Ve ekseriyyâ zenânelerinin isimleri Mercene Hanım ve Hengüle Hanım ve Şâdbâd Hanım ve Merhabâ Hanım ve Sevindik Hanım ve Gülbân Hanım ve Enzile ve Tenzile ve Gülçehre ve Melekrû ve Cândilân ve Şâhbân nâmlar havâtînleri var. **[310b]**

Nâmhâ-yı çâkerân: Ekseriyyâ köleleri Gürcî çâkerleridir ve isimleri böyledir, Kulı ve Yaşar ve Kendibal ve Şâhbende ve Hudâbende ve Gelgit ve Çarapar ve Alatlı ve Pervîz ve Behremân ve Yâr Alî ve Kutlu ve Kelender ve Sıyâmî misilli kullardır.

Nâmân-ı cevâriyân: Câriyeleri dahi Gürcî ve Gîlân'dan gelmiş Rus-ı menhûsdur kim isimleri böyledir, Şelefe ve Helece ve Gelece ve Henese ve Sevdâye ve Mehhriye ve Tâbende ve Gülçîn ve Mehçîn ve Künnese ve Emete nâmlı câriyelerdir.

Lisân-ı ahâlî-i Hemedân: Yaka Türkmanı lisânı üzre, "Harada idin, pes men neylerem, men diledigim edermen, heze nelisemen." yemînleri, "Güzelce Şâh başiyçün ve kırmızı Murtezâ Alî hakkiyçün ve Düvâzde İmâmlar ervâhiyçün", derler ve lisân-ı Kürd'ü ve Ermenîce bilirler.

Ve reng-i rûy-ı cüvân: Cümle halkı esmerü'l-levn ve gendüm-gûn ve kadd-i bâlâ ve tüvânâ âdemleri vardır. Cümle Şî‘î ve Râfizî ve Mu‘tezilî ve Müşebbehî ve Hurûfî mezhebinde bî-mezheb havâricî tâ’ifedirler. İçlerinde Sünnîler gâyet pinhânîlerdir kim Sünnîleri sevmezler.

Ve mahbûb u mahbûbân: Mahbûb u mahbûbesi esmer-levn olur ammâ cümle şîvekârlardır. Zenânelerine rağbet vardır. Ammâ gulâmları pespâyede ibtizâl üzredir. Zîrâ kavm-i Hemedân cümle muhibb-i zenândır ammâ zennân u zemmâm u nemmâm değillerdir ve âlüftelerdir.

Ve hevâ-yı hûb-ı câvidân: Büldânlar içre bu şehr-i Hemedân'ın hevâsı bürûdet üzredir ammâ yây u pâyistânı mahalliyle olduğundan cümle ahâlîsinin merd [ü] zenânı ve pîr [ü] cüvânı ve cemî‘i devâbât u hayvânı şahm u lahm sâhibi olup ten-dürüst ünâsı ve devâbbı vardır.

Ve enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayvân: Bu şehrin cânib-i garbîsinde kûh-ı Elvend-i serbülend vâki‘ olmağile cümle bu şehrin uyûn-ı câriyeleri ve âb-ı zülâl-i vâfireleri kûh-ı Elvend'den tulû‘ edüp şehrin gaytân-ı cinînlerin râyy edüp cümle imâretlere tevzî‘ ü taksîm olur. Ve cümle çâh-ı hânedân "Dokuz bin altmış aded çâh-ı mâlarımız vardır." deyü ehl-i Hemedân nakl etdiler. Sebebi aslı oldur kim hîn-i muhâsarada cümle metâ‘larıyla ve ehl [ü] ıyâlleriyle bu çâh-ı zîr-i zemînlere girüp mütehassın olup bâğî vü yağî vü dağîler ile ceng ü cidâl ederler.

Ve ekâlîm-i büldân: Be-kavl-i Monlâ Âhun nakli üzre bu şehr-i Hemedân on sekizinci iklîm-i örfiyyenin vasatında bulunup arz-ı beledi (---) irtifâ‘ üzredir ve etval-i nehârı (---) sâ‘at ve derîce ve dakîka (---). Şeb-i yeldâsı kezâlik eyle vâki‘dir.

Ve tâli‘-i imâristân: Bu şehr-i Hemedân-ı âbâdânın esâsına bânî-i binâ şürû‘ etdikde tâli‘-i imâreti burc-ı hamelde vâki‘ olmuşdur kim beyt-i Mirrîh münkalib-i nârîdir. Anınçün kırk elli senede bir kerre bu şehr üzre bâğîler gelüp Mirrîh sıfât kanlar dökülüp ceng ü cidâl olur.

Ve cümle deyr-i ruhbân: Cümle yedi aded kenîse-i kefere-i Ermenîler vardır. Cümleden Enûşirvân'ın Behtek deyri mükellefdir. Urûm u Fireng ü Kıbtî yokdur, ammâ Yahûdî çokdur. Hemedân cühûdu meşhûrdur. Zirâ, mısra‘

Râfızî rûz-ı kıyâmet harbud-ı zîr-i Yahûd.

demişler.

Ve ibret-nümâ-yı âbâdân: Ve Cemşîd-i pelîd-i anîd-i velîd bu şehr-i Hemedân'ı imâr etdikde gün başına birer tılsımât-âsâr-ı binâ-yı ibret-nümâ amûdlar ihdâs edüp niçe yerde alâyimâtları pâymâl-i rimâl olmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hubûbât-ı mahsûlât: Deh gûne gendüm-i elvânı var, danedâr u berrâk hıntadır ve gûnâ-gûn cevvi danedâr ü semîndir. Ve lobyası ve pirinci ve fûli ve sâ’ir hubûbâtı firâvândır. Ve nebâtât-ı giyâhâtı ve gûnâ-gûn sebzevâtı bî-pâyândır.

Ve medh-i me’kûlât: Evvelâ nânı Şeyh Safî menni ile üç men nân bir Kazbekîyedir. Kazbekî ki iki dirhem gelir mankırdır ve men ta‘bîr etdikleri iki yüz altmış dirhemdir ve üç men nân bir kazbekiyye olduğu hînde iki vukiyye ekmek bir mankıra gelir ammâ ekmeği siyâh-gündur.

Ve beyân-ı müsmirrât: Bâğvât-ı hadâyikâtları firâvân olduğundan kırk elvân sîbi ve âlûsu ve mışmışı ve âlû-yı Buhârâsı ve Gîlân emrûdu nâm emrûdu memdûhdır. Ammâ engürü telh olur. Narı ve limonu ve turuncu ve inciri olur ammâ memdûh değildir.

Ve envâ‘-ı meşrûbât: Cümleden kûh-ı Elvend'den engübînin şerbeti bir diyâr aseli şerbetine müşâbih değildir. Ve kışı şerbeti ve âbşıla şerbeti ve koknar şerbeti ve gülnar şerbeti meşhûr eşribelerdir. Ammâ bademi yokdur. Lâkin pirinç bozası çokdur.

Ve ayân-ı ıt‘âm-ı imârât: Cümle üç yerde dârü'z-ziyâfe imâreti var kim cümle âyende vü revendegân müsâfirîne keşik ve herîsesi ve haşek pilavı mebzûldur. Cümleden Cihân Şâh imâreti ve Şâh Hudâbende imâreti ma‘mûr ve sayf [u] şitâ ni‘metleri dâ’imdir.

Aded-i hadîka-i bâğvât: Cümle kırk altı bin bâğdır. Cânib-i garbîsi kûh-ı Bî-sütûn dağdır ve müşebbek bostândır. Sâ’ir şehir ahâlîlerinin bâğları dahi bu Hemedân'dadır. Her bâğına âdem girse hayrân olur. Cümle dırahtları ve kasr-ı Havernakları hendese üzre tarh olunmuşdur. **[311a]**

Der-vasf-ı külliyât-ı şehrengîz-i Hemedân-ı şehr-i hûbân

Evvelâ şehr-i Hemedân Irâk-ı Acem'de belde-i cebelden add olunur. Ya‘nî Kürdistân kûhlarının cânib-i şarkîsinde vâki‘ olan şehirlerdendir ve şehr-i kadîm bu Hemedân'ın cânib-i şarkîsindedir ve beynehümâları beş merhaledir kim her merhalesi yigirmi dörder bin adımdır. Şehr-i kal‘a-i Kasrü'l-Lusûs ve şehr-i Gazvîn ve bu şehr-i Hemedân üçü birbirlerine karîb olup sac ayağı vâki‘ olmuşdur. Hâk-i amber-pâkleri birbirlerine müşâdır. Mâbeynlerinde gayrı şehir yokdur. Ammâ kend-i

ma‘mûrlar yokdur ve Hemedân şehri hâyilinde yaylağ-ı kûh-ı Elvend Arab u Acem'de meşhûr yaylağ-ı azîmlerdir kim niçe kerre yüz bin behâyimle niçe bin kavm-i Ekrâd u tâ’ife-i Türkman yaylalanırlar. Hattâ şu‘arâ-yı Ekrâd:

Elvend-i mâ levend-i mâ

Bâdâş yâr-ı ğâr-ı mâ

Yek câm be-dih în bâde-râ

Ferzend-i kûh-Elvend-i mâ [82]

demişler. Nevâhîlerinde ve kûh-ı Elvendî'de ve gayrı püştelerde kal‘a-misâl gâr-ı azîmler var kim her bâr Hemedân'a bir yağî gelse cümle ehl-i Hemedân bu kehflerde cây-ı emân bulurlar ve bu mahalle Zâlim Alî Sahrâsı bir merhale yerdir ve gâyet âbâdândır. Şi‘r:

Sehend Sâve Lân kûh-ı Elvend

Her şey şükûh künend pîş-i Hudâvend

{Sehend Sâve Lân tu lâf me-zen

Hezârân çeşme dâred kûh-ı Elvend} [83]

Der-fasl-ı fütûhât-ı şehr-i Hemedân-ı kadîm

Evvelâ ba‘de hicreti'n-Nebeviyye sene 28 târîhinde Hazret-i Ömer hilâfetinde bu kal‘a-i Hemedân'ı ashâb-ı güzînden Hazret-i Sâriyetü'l-cebel dest-i Havâric'den darb-ı kahr ile feth etmişdir.

Yine melâhide istîlâ edüp sene 244 târîhinde Hârûnu'r-Reşîd feth etmişdir. Hulâsa-i kelâm niçe bir derd [ü] belâdan girüde kalmış bir şehr-i Hemedân'dır.

Âhir sene 940 târîhinde Süleymân Hân asrında Koca İbrâhîm Paşa emân ile feth edüp miftâhların Süleymân Hân'a îsâl eyleyüp eyâlet-i Hemedân mîr-i mîrânlığ-ı Âl-i Osmân oldu.

Yine şâh-ı Acem istîlâ edüp sene 995 târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis vüzerâlarından Cığaloğlu Sinân Paşa Bağdâd-ı behişt-âbâddan deryâ-misâl asker ile Hemedân üzre gelirken Şâh Abbâs-ı Evvel haber alup Kürdistân hâkimi Şâhverdi Hân bir mürtedd-i benâm şâha henüz kul olup şâhdan tâc geymiş idi. Şâh-ı gümrâh Şâhverdi Hân'a istimâletler verüp vezîri pâyesinde edüp başına ablak-ı şâhî ve kemerine bir murassa‘ şemşîr-i pâdişâhî bend kılup ve Korkmaz Hân'ı ve birkaç dilâver sultânları kırk bin "Benem, diğer nîst" diyen güzîde askere bu hânları ve sultânları başbuğ edüp asker-i İslâm üzre gönderüp şehr-i Hemedân kurbünde kûh-ı bülendler içre cüyûş-ı bed-ma‘âş-ı evbâş kemîngâhlarda hâmûş-bâş olup yatırlar. Çûn asker-i İslâm zîr-i Hemedân'a meks-i hıyâm edüp ota

otluğa giden huddâmândan niçe kimesneler giriftâr-ı bend-i belâ olurlar. Hemân Serdâr Sinân Paşa sinânın destine alup niçe beğleri ve beğlerbeğileri cânib-i erba‘aya karavullar ve çarhalar ta‘yîn edüp Alî Fakı nâm bir paşayı ve Deli Dızman Beğ'i çarhacı ta‘yîn edüp der-ân Kızılbaş-ı kallâş bu iki dilîrin üstüne düşüp ceng kızışup ikisi de şehîd olup beri tarafdan hemân asker-i İslâm Kızılbaş üzre "Allah" deyüp hücûm edince mukaddemâ kemîngâhlarda pinhân olan Sorserânlar dahi pocalardan çıkup "Şâh, şâh!" diyerek Hemedân sahrâsında deryâ-misâl iki ceyş-i azîm birbirlerine karılup katılup bir ceng-i sultânî ve neberd-i İrânî olur kim yedi sâ‘atde kanlar dem-nühûr-vâr cereyân eder. Görseler kim Nihâvend tarafında yeşil alemler ile bir asker gelüp Âl-i Osmân askeri içine girerler.

Biri eydür: "Sultânım, siz ne mene askersiz kim sizlerde aslâ kelimât yokdur ve atlarınızda süheyl yokdur." dedikde ol cân eydür:

"Biz Nihâvend gazâsında şehîd olan ervâh-ı ashâb-ı güzîniz." dedikde hemân asker-i İslâm bir hücûm dahi edüp aç kurd gibi Kızılbaş askerine girüp ân-ı sâ‘atde kırk bin güzîde süvâr-ı Kızılbaş'ın başları tenlerinden tıraş olup Kızılbaş'ın serdâr-ı murdârı olan Korkmaz Hân'ı kayd ü bend ile huzûr-ı serdâra getirirler ammâ şâh vezîri hân firâr-ı Kehrevân eder. Bakıyyetü's-seyf olanlar kûh-ı bülendlere giderler.

Hamd-i Hudâ bu gazâ-yı (...) sene 995 ıyd-ı adhâsı gününde olup kurbân kanları yerine Kızılbaş kanları cereyân edüp mansûr u muzaffer kal‘a-i Hemedân altına serdâr-ı hümâm gelince ahâlî-i şehr-i Hemedân "Amân amân ey güzîde-i Âl-i Osmân!" deyü kal‘anın miftâhların Cığaloğlu Sinân Paşa'ya bâ sulh teslîm edüp kal‘a-i Hemedân eyâlet olup Âl-i Osmân mutasarrıf oldu.

Ba‘dehû sene 1032 hilâfet-i Mustafâ Hân'da **[311b]** Şâh-ı Acem Hemedân ve Dergezîn ve Kum [ve] Kâşân'a istîlâ edüp mutasarrıf iken ol sene-i nâmübârekde Bağdâd-ı Irâk'a dahi mâlik oldular. Çünki sene 1033 târîhinde cülûs-ı Sultân Murâd olup {sene 1035} Bağdâd üzre Hâfiz Ahmed Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp yedi ay {Bağdâd'ı} muhâsara edüp Şâh-ı Acem imdâd-ı Bağdâd'a gelince Hâfiz Ahmed Paşa Bağdâd ile şâh-ı Acem mâbeyninde kalup zahîre dahi kalmayup bi'z-zarûrî asker-i İslâm yek-dil [ü] yek-cihet olup şâh askeri üzre yürüdüler. Ammâ ne şâh bunlara geldi ve ne Osmânlı anlara vardı. Âhir yine meterislerine girdiler kim derûn-ı Bağdâd'dan "Kızılbaş meterisi basmaya!" deyü meterise girdiler.

Âl-i Osmân Şâh ile ve kal‘a-i Bağdâd ile ceng etmeden ve zahîre kılletinden ve şiddet-i hârdan ve cebehânesizlikden bî-tâb u tüvân kalup kâmil bu minvâl üzre dokuz ay bu Bağdâd'ı muhâsara etdiler ve niçe bin âlâm-ı şedâyid çekdiler.

Âhirü'l-emr tarafeynden şâh dahi sulha rağbet edüp tarafeynden elçiler varup gelüp bâ-sulh Âl-i Osmân cümle asker-i İslâm Diyârbekir'e gelüp Hâfiz Ahmed Paşa hâ’ib {ü hâsir bî-feth geldikde} mühürden ma‘zûl olup def‘a-i sânîde sene 1036 târîhinde Halîl Paşa sadrıa‘zam oldu ve Dişlen Hüseyin Paşa Abaza Paşa üzre serdâr olup Abaza Paşa Hüseyin Paşa'yı âl ile şehîd etdi. Ba‘dehû Hüsrev Paşa sene 1038 târîhinde Abaza Paşa üzre serdâr olup Abaza'dan Erzurûm'u ve Acem'den Ahıçka'yı ve Kars'ı feth edüp Hemedân ve Dergezîn ve Nihâvend ve Bağdâd hânlarına "Hâzır-bâş olun." deyü haber gönderüp Abaza Paşa'yı kayd ü bend ile Sultân Murâd'a getirüp Murâd Hân Abaza

Paşa'yı âzâd edüp Bosna serhaddin ihsân etdi.

Ba‘dehû sene 1039 târîhinde Vezîria‘zam Hüsrev Paşa evvel-bahâr-ı Hârezmşâh'da Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Diyârbekir'e andan yigirmi menzilde Musul'a vâsıl {olup} Şattu'l-Arab deryâ gibi olduğun görünce "Bu kadar deryâ-misâl asker ile hebâ yire meks etmek olmaz." deyü Musul altından asker-i kerrâr ile her cânibe akınlar fermân edüp guzât-ı müslimîn mâl-ı ganâ’imle muğtenim olup iki günde kal‘a-i Hemedân'a gelüp fakîr Hemedân'ın şehrini ve etrâf-ı eknâf-ı kendini ve cevânib-i erba‘asını gâret ü hasâret ederler. Ol şehr-i müzeyyenenin ol bî-bedel hânedânların ve bâğ u besâtîn ü kâşânelerin ve niçe bin bâğ-ı İremlerinde ve nigârhâne-i çîn-misâl kasr-ı Havernakların ve her bâğ-ı cinânda müte‘addid kasr-ı zîbâların ve niçe yüz hânedân-ı musanna‘ sarâyların ve fiskiyye vü havz ve şadırvânların ve tarz-ı Horasân üzre kâh ve nişîmen ve kâl‘aların asker-i İslâm eyle harâb u yebâb ederler kim gûyâ kân-ı bum-ı gurâb olur.

Bu hâli derûn-ı kal‘a-i Hemedân'da mütahassın olan Kızılbaş-ı kallâşlar görüp "Amân ey güzîde-i Âl-i Osmân!" deyü kal‘anın miftâhların Hüsrev Paşa'ya sene 1039 târîhinde teslîm edüp niçe yüz yük mâl-ı ganâ’imlerin alup kal‘a-i İmâdiyye hâkiminin karındaşı Zeynel Beğ'i muhâfazacı ta‘yîn edüp hâkim nasb etmeden azm-i Bağdâd etdüği dahi *inşâallahu Ta‘âlâ* mahalliyle ol dahi tahrîr olunur. {Ammâ ol harâb-âbâddan berü şimdi Hemedân eyle âbâdân olmuşdur kim gûyâ nısf-ı cihândır}.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Hemedân

Hazret-i Ömer hilâfetinde Hazret-i Sâriye feth etdikde iki binden mütecâviz sahâbe-i kirâmdan ve Muhâcirîn [ü] Ensâr'dan ve Erbâb-ı Soffa'dan kimesneler medfûndur kim hâlâ seng-i mezârlarıyla ma‘lûmdur. Evvelâ; Hazret-i Ca‘fer-i Ensârî ve Halîl ibn Şâ‘ir Hassan ve Nâsıruddîn ibn Eyyûb-ı Suhyânî ve Şehâb ibn Zünnûn-ı Mısrî. Ulemâ-yı Acem'den musannifîn u mü’ellifîn niçe yüz bin kimesneler medfûndur, kankı biri tahrîr oluna!" Ve çay kenârında sene 995 târîhinde Cığaloğlu cenginde şehîd olan Alî Fakı Paşa ve Deli Dızman Beğ ve Sıyâmî Paşa mezârları hâlâ ma‘lûmdur. Andan cânib-i kıbleye 7 sâatde,

Menzil-i kend-i azîm Âvîh: Dergezîn hâkinde üç bin hâne-i İrem'li ve çârsû-yı keremli ve müte‘addid câmi‘ ve hân u hammâmlı bender-i şehr-misâl bir kenddir ve daroğalıkdır. Ekseriyyâ halkı cüllahdır ve bâğbândır. Ve mahbûbân-ı Âvîh meşhûr-ı cihândır ve ni‘metleri ve meyvesi firâvândır. Andan yine kıbleye niçe âbâdân kurâları iki günde geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kirmânşâhî: Sene 915 târîhinde Şâh İsmâ‘îl binâ eylediğinden Kirmân-ı Şâhî derler. Hemedân hâkinde bir vâsi‘ sahrâda kerpiç binâ bir hisâr-ı ra‘nâdır ve şekl-i muhammes binâ olunup iki dervezesi ve bin nökeri var ve başka sultânlıkdır. Hâlâ şâh vezîri Şeyh Alî Hân-ı Lurî hükmünde olup vekîli sultândır. Bu şehir aslında Luristân hudâdunda şehr-i mu‘azzamdır. Ve cemî‘i imâreti ve bâğ u bâğçesi müzeyyendir. Ve bu şehir kûh-ı Bî-sütûn'a ve şehr-i Hemedân u Dergezîn'e ve Kazvîn'e birer menzil karîb şehirdir. **[312a]** Andan bu kerre cânib-i şarka 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Dergezîn Boğazı: *Allahümme âfinâ* iki cânibi teng ü târ yalçın kaya-yı kûhsârdır kim mîl

minâre-vâr kayalarında cemî‘i ukâb u şahin ve zağanos ve balaban ve kerkes kuşları âşiyân etmişdir. Ve bu kayalarda gâr-ı azîm ve perkâr-ı kadîm ve kehf-i elîmler var kim gûyâ kal‘a-i Van mağaralarıdır. Hatta sene 1039 târîhinde Serdâr-ı mu‘azzam Hüsrev Paşa bu mahalden ubûr ederken mezkûr mağaralara niçe bin Kızılbaş-ı kallâş-ı ser-tıraş mâllarıyla mağaralara mutahassın olup asker-i İslâm ganîme içün mağaralara girişüp Kızılbaş-ı bed-ma‘âş ile uruşup hayli ceng-i savaş esnâsında niçe bin aded nîk-nâm guzât-ı müslimîn câm-ı şehâdetden şehd [ü] şerbet-i hayât-ı ebedî nûş edüp gam-ı dünyâyı ferâmûş ederler. Hâlâ ol Dergezîn Boğazı'nda cümle şühedâyı Acem şâhrâhın tarafeynine tertîb üzre defn etmişler kim Âl-i Osmân'a tenbîh-i tâm-ı bed-nâm ola. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kevnigîn, şehr-i güzîn, kal‘a-i metîn, sûr-ı kavî Dergezîn, huld-ı berrîn, cây-ı emîn

İbtidâ bânîsi Yezdecürd Şâh'dır. Vech-i tesmiyyesi oldur kim bu diyâr-ı Irâk'ı Arab u Kürd ve Moğol kavimlerinden halâs içün Yezdecürd Şâh mezkûr boğazın ağzıdır polad-ı Nahşevânî'den bir der-i azîm edüp her gice derbânlar mezkûr deri derbend ederler. Ba‘dehû bu kal‘ayı inşâ edüp nâmına Der-i güzîn, ya‘nî Güzîde Kapu kal‘ası demekdir. Sebeb-i tesmiyyesi oldur. Hâlâ güzînden galat kâf-ı şikâfın fethiyle Dergezîn derler. Hâk-i Irâk-ı Acem'de Dergezîn Boğazı'nın cânib-i şarkîsinde Hemedân sahrâsına nâzır bir vâdîde bir püşte-i pest üzre şekl-i muhammes kârgîr cibis kireç ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir kim her seng-i hârâsı tabl-ı Sıfahân ve kös-i Bağdâd-ı hâkâniyân kadar vardır. Ammâ kal‘a-i Hemedân'dan aşgardır. Cirmi beş bin adımdır ve cümle kırk beş kulle-i hasînelerdir. Ve cümle üç aded dervezeleri var; Hemedân kapusu ve Musul kapusu ve Bağdâd kapusu var ve dâ’iren-mâdâr etrâfında handakı var. Ve câmi‘leri var ammâ hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı taşradadır. Ve derûn-ı kal‘ada ne mikdâr hâne idüğü ma‘lûmum değildir. Ancak,

Hâkimân-ı Dergezîn'i beyân idelim

Şâh Tahmasb zamânında sultânlık imiş. Ba‘dehû sene 1048 târîhinde Sultân Murâd'a Bağdâd'ı veren Şâh Safî Hemedân ve Dergezîn ve Erdebil ve Gazvîn dest-i Acem'de kaldığına şükrâne bu kal‘a-i Dergezîn'in kadr [ü] kıymetin bilüp hânlık eder. Bağdâd'dan Murâd Hân'a emân ile çıkan Halef Hân'ın bürâder-i cân-berâber-i kihterine Şâh Safî Dergezîn hânlığın vermiş. Bir kırçıl tülüngî Kızılbaş sıfat idi. Ammâ "Vallah u Billah Kırmızı Murtezâ Alî hakkı men Sünnîyem" deyü yemîn ederdi. Üç bin askere mâlikdir ve bin aded kal‘a nökeri ve dizçöken akası ve kelenteri ve daroğası ve münşîsi ve yasavul akası ve korucubaşısı ve kadısı ve hâce-i İslâm'ı ve eşrâf-ı şürefâsı vardır. Ve kal‘asında miyâne topçağızları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır.

Eşkâl-ı rabât-ı bîrûn

Cânib-i erba‘ası ka‘r-ı zemîne ermiş handaklı bir varoş-ı azîmdir. Kelenter Karçığa Ağa'nın nakli üzre "Yedi bin hâne ve yedi câmi‘ ve beş medrese ve on mekteb ve yedi hân ve çâr hammâm ve yedi bin çârbâğ u bostân ve altı yüz dükkân-ı şâhân vardır." dedi. Ammâ çârsû-yı şâhîsinin tertîbine ve kahvehâne ve Selmânî berber dükkânlarının şîrînliğine aşk olsun.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbânının nâzenînleri üzerine müşk-i Hoten olsun. Cümle hânedânlarında ve bâğ u bâğçe ve kasr-ı müzeyyenler ile ârâste ve sâkıye ü havz u fevvâreler ile pîrâste olmuş şehr-i Dergezîn-i güzîndir.

Ve şehrin zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘ar bir diyâr-ı deyyârdır kim deyyâr bir merd-i âferîde hubûbât u nebâtât makûlesine muhtâc değillerdir. Cümle halkı dihkânîler olduklarından kendileri gendümlerin zirâ‘at edüp kût edinirler. Hattâ bir kilesinden seksen kile gendüm ü cevv hâsıl olur. Fezâlarında cümle buk‘aları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'l-emredân merğûb ve mezra‘aları firâvân ve hâmûnlarında enhârları revân şehr-i âbâdândır. Kendleri ma‘mûr ve cümle halkı mesrûr, gûnâ-gûn ni‘metleri vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir şehr-i kebîrdir. Ammâ zamân-ı kadîmde bir kend-i asğar imiş. Yezdecürd Şâh imâr etdikden sonra sene erba‘în seb‘a mie târîhinde adâlet-i şâhânlar ile bu aşağı varoş imâr olmuşdur. Tâli‘-i imâreti burc-ı sünbülede vâki‘ **[312b]** olup beyti Utarid-i türâbîdır. Anınçün türâb-ı pâkinde bir sünbüleden yüz dane-i gendüm hâsıl olur. Ve ekâlîm-i örfiyyenin on dokuzuncu hissesinde bulunmuşdur.

Arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at (---) ve derice ve (---) dakîkada bulunmuşdur. Ve şeb-i yeldâsı kezâlik eyledir. Ekseriyyâ halkı ilm-i usturlâba ve ilm-i hisâba mukayyiddir, Aristo âdemleri vardır. Ammâ cümlesi Şî‘î mezheblerdir. Bu şehrin bâğ u bâğçelerinde üç gün ayş [u] nûş ve zevk u safâlar eyledik kim her demimiz dem-i İsî olup her meclisimiz Hüseyin-i Baykara meclisleri olup cân u cihân sohbetleri etmişiz, ammâ yârân-ı bâ-safâya hafî olmaya kim Kızılbaş-ı bed-ma‘âş diyârı olmağile ayş [u] ışret etdik dediğimizden bir nakş-ı gayr anlanmaya.

Allahu Ta‘âlâ âlimu's-sırrı ve'l-hafiyyâtdır kim bu hakîr-i pür-taksîr bu âna dek Arab u Acem'de ve yedi sene kralların papinte hatlarıyla kâfiristânda beş on hizmetkârlarımla ve küheylân atlarımla bu kadar sene seyâhat etdiğim memâlik-i mahrûselerde bu kadar krallar huzûrunda ve bu Acem hânları pîşinde Vallahi ve Billahi ve Tallahi bir katre şarâb ve arak nûş etmek müyesser olmamışdır. Hattâ Âl-i Osmân diyârında cemî‘i a‘yân-ı meclisde kahve ve tütün mubâh iken Vallahi'l-azîm anları nûş etmek müyesser olmamışdır. Hamd-i Hudâ âlem-i sabâvetimden beri Cenâb-ı Bârî böyle ârî halk edüp yârî kıldı kim selîkam cânib-i seyâhate düşürüp geşt [ü] güzâr-ı cihân etmedeyim. Hemân Hudâ-yı Lem-yezel sıhhat vire.

Ezîn-cânib mezkûr Dergezîn şehri içre seyr-i safâlar ederken sene 1066 Muharrem'inin on ikinci günü yevm-i âşûrada bulunup Dergezîn hânı kadâğalar etdirüp münâdîler nidâ edüp ta‘âm-ı âşûra cem‘iyyeti oldu.

Der-beyân-ı rûz-ı nevrûz-ı âşûra ve hânde-i maktel-i Hüseyin

Çünki mâh-ı mezbûrun düvâzde günü olup Dergezîn hânı bir gün mukaddem Dergezîn şehri hâricinde Şâh Hıyâbânı kurbâğı kurâsında niçe yüz çetr-i mülemma‘ların ve serâperde ve nâmûsiyye ve otak-ı zer-tâkların kurup cemî‘i şehrin a‘yân [u] kibârları dahi hayme vü hargâh ve bâr-ı büngâhların nasb-ı hıyâm edüp Şâ‘ir Hayyâm-vâr herkes haymelerinde maksûd u merâmları üzre meks edüp ol fezâ-yı hâmûn-ı Dergezîn çetr-i gûnâ-gûnlar ile gûyâ lâlezâr oldu. Ve cümle şehrin aşbâzları dâmen-dermiyân edüp âşûralar ve niçe gûne çâşt-ı mümessekler pûhte etmeğe başladılar. Beri tarafda hân

dahi kerr ü ferr ü dârât u ihtişâmıyla ve cümle nöker-i çamapurıyla alây ederek kös ü nefîr ve kerrenây u surnâ ve nakkârelerin çalarak gelüp serâperdesinde karâr etdikde cümle erbâb-ı kibâr-ı güzîn-i şehr-i Dergezîn hânın otağasına cümle Şî'î vü Râfizî ve Sebbâb u Teberrâ'î ü Tülüngî ve Cevellâkî vü Kalenderî ve Melâhide ve Havâricân cümle kat-ender-kat cem' olup serâperde-i hân içre çıt-a-çıt zânû-be-zânû olup oturdular ve Makteli'l-Hüseyin dinlemeğe sâmi'înden oldular. Ba'dehû meydân-ı muhabbete çârpâlı bir kürsî-i sadefkârî getirüp pencgâh kademe bir nerdübân kodular.

Andan serâperde ardından başı zurzuvîli kebîr har kulaklı ve şütür-leb dudaklı ve pâları dolaklı ve gözü sürmeli ve rîş-i şevâribden müberrâ çâr-darb u kubh-manzaralı müstekreh çehreli şeyh nâmıyla bir bednâm-ı hümâm râygân olunca cümle pîr ü cüvân ayağa kalkup şeyhe selâm verdiler. Ve şeyh selâm alup kürsiye urûc edüp ibtidâ bir Fâtiha ve şâh-ı bedhâha {ve bed-câha} ve sâ'ir huzzâr-ı meclis-ârâ küstâha hayr du'â edüp Şâ'ir Fuzûlî-i Bağdâdî'nın te'lîfât-ı nâ-pesendîdesinden *Makteli'l-Hüseyin* nâm elfâz-ı türrehât-ı pür-hatâsın kırâat etmeğe başladıkda hâdise-i Kûfe'de şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ mahalline geldikde kimde cân kaldı. Bu asker-i Acem içre bir gırîv ü feryâd kopdu kim gûyâ rûz-ı mahşer oldu. Ve cümle "Vâ yâr-ı gâr-ı Şâh Hüseyn ve ey mücâhidân-ı Bedr [u] Huneyn ve refîkân-ı ceddi'l-Haseneyn" deyü bükâ edüp gûyâ her birin sar'a dutardı.

Bu mahalde yedi sekiz yüz aded Selmânî berberler ellerinde mûslarıyla gezmeğe başladılar ve niçe Selmânîlerin ellerinde humurde şem'-i aseller yanmış ve destlerinde pembeli fetileler yanmış âmâde gezerlerdi. Bu kerre cemî'i huzzâr-ı meclisler dahi kimi ser-bürehne ve kimi sîne-çâk u kimi bâzû-yı pâk küşâde edüp "Yâ Alî ve yâ Hüseyin!" deyü vecde gelüp çeşmleri tâs-ı pür-hûna dönüp hâzır-bâş oldular.

Hân eydür: "Ey Evliyâ akam! Kalk gör kim ne temâşâ idesin!" dedikde hakîr örü turup temâşâya âmâde oldum. Çünki şeyh kürsî üzre *Makteli'l-Hüseyin*'in şehîd olduğu mahalle gelince kürsînin ardında perde küşâde olup bir âdem bir yeşil imâmeli **[313a]** İmâm Hüseyin eşkâlin vücûdıyla çıkardıkda cümle halk gördüler kim sûret-i İmâm Hüseyin'in gerdeninden kanlar akup ser-i sa'âdeti gerdeninden cüdâ durup bir san'at ile hûn-ı Hüseyin fevvâre-vâr pertâb ederek bu sûret-i Hüseyin ile evlâd u ensâb-ı Hüseyin ve şehîdân-ı deşteyn-i Kerbelâ-yı Hüseyin meydân-ı muhabbete gelince *el-azametullah* cümle muhibb-i hânedân-ı Ehl-i Beyt feryâd u figân ve "Âh Hüseyin, Şâh Hüseyin." deyüp sînelerin ve bâzûların Selmânîlere dutup Selmânîler de bunlara Kassâb-ı Cömert köçeği gibi bâzûlarına ve sînelerine usturalar urup şerha şerha sînelerin sırım sırım edüp aşk-ı Hüseyin içün kanların revân ederdi. Ve ba'zı üstâd-ı Selmânîler niçe bin kimesnenin serlerine aşk-ı hüseyin deyü fetileler ile dâğlar yakardı. Ve niçe yüz âdem kanın akıtmak içün Hazret-i Risâlet'in Uhud gazâsında şehîd olan dendân-ı şerîfiyçün niçeler sinnin çıkarup "Aşk-ı Muhammedi'd-dâd." der di.

Netîce-i kelâm ol gün yevm-i âşûrada fezâ-yı Dergezîn hûn-ı insân ile rengîn olup zemîn-i Dergezîn lâle reng olurdu. Ve cemî'i âşıkân-ı sâdıkânın dâğları üzre dâğ dâğ oldu. Ve her birinin sîne ve bâzûlarından ahmergûn hûnlar revân oldu. Ve bu hay hûdan sonra cümle muhibbân-ı dûstân kanların revân ederek bir tevhîd-i sultânî etmişlerdir kim cümlesi mest [ü] hayrân oldu. Ba'de't-tevhîd meydân-ı muhabbete deste-hânlar gelüp niçe bin sahûn mümessek âşûralar ve ta'âm-ı hûşek pilav u muza'fer pilav-ı dûzde büryânlar geldiler ve cümle mahlûk-ı Hudâ tenâvül etdiler. Ve bu

sahrâda ol gün niçe bin yerde âşûra ve sâ'ir ni'met-i nefîseler tenâvül olunup ba'de'l-asr şehr-i Dergezîn'e gitdiler. Bu dahi bir gûne bir mesîregâh idi kim vâcibü's-seyrdir.

Der-beyân-ı tetimme-i şehrengîz-i Dergezîn

Evvelâ bu şehrin kavunu Diyârbekir ve Beğbâzârı ve Bühtân kavunundan lezîz ü âbdâr u hoş-hordur ve gâyet uzun ve iri olur.

.....(3 satır boş).....

Manzara-i fütûhât-ı şehr-i Dergezîn: İbtidâ fethi sene 28 târîhinde ba'de hicreti'n-nebeviyye Hazret-i Ömer hilâfetinde dest-i Havâriciyân-ı Ermenîyân'dan Hazret-i Sâriyetü'l-cebel fethidir.

Andan sene 941 târîhinde Süleymân Hân'ın Rüstem Paşa'sı fethidir.

Ba'dehû sene 995 târîhinde Murâd-ı Sâlis Hân'ın serdârı Cığaloğlu Sinân Paşa fethidir.

Ba'dehû hakîrin ma'lûmu olan zamânımızda sene 1039 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi'in vezîri Hüsrev-i Şîr Paşa Hemedân'ı feth etdikde bu Dergezîn'i dahi muhâsara edüp zîr-i kal'ada nasb-ı hıyâm ile on gün meks edüp sahrâ-yı Dergezîn'in etrâf-ı erba'asında avâdân kendlerinde ve kûhlarındaki gârlarından niçe bin bâr-ı ester ve hıml-ı üştür girân-bahâ metâ'-ı firâvân ve dûşîze pençe-i âfitâb bintân ü nisvân ve niçe bin aded mahbûb gılmânlar çıkarup ordu-yı İslâm'a gelirler ve şehir varoşunun zîr-i zemîn ve tırkaz u purkazlarından dîbâ ve şîb ü zerbâf-ı vâlây [ü] kemhâ-yı hârây çıkarup guzât-ı muvahhidîn muğtenim olurlar.

Ve sahrâda ve kûhlarda olan kend-i kurâları ihrâk bi'n-nâr edüp Kızılbaş'a bu kadar hüsrân ve gadr-i ziyân olunur kim hadden firâvân olur. Kızılbaş-ı evbâş-ı kallâş bu hâli görüp "Amân amân ey cüyûş-ı gâzîyân-ı sünniyân-ı Âl-i Osmân!" deyüp cümle itâ'at edüp hamd-i Hudâ sene 1039 sâlinde şehr-i Dergezîn-i güzîn dest-i Âl-i Osmân'a girüp serdâr-ı mu'azzam Sührâb hânını yedi bin asker-i İslâm ile muhâfazacı ta'yîn edüp kendüleri azm-i Bağdâd-ı behişt-âbâd ederler. Andan cânib-i şarka,

Evsâf-ı kal'a-i Pilever ve dâr-ı gâzîyân-ı kân-ı server

Sene (---) târîhinde bânîsi Şehrezûr hâkimi kavm-i Moğol'dan Pilever Hân inşâ etdiğiyçün kal'a-i Pilever derler. Bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba' kal'a-i küçükdür ammâ bî-havâle olmağile gâyet sa'bdır. Cirmi ma'lûmum değildir. Dergezîn hâkinde daroğalıkdır. Çâr sad mikdârı kal'a nökerleri vardır ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve topları ve şarka mekşûf bir dervezesi vardır. Bu kal'a-i bâlâ-yı zîbâ **[313b]** Bağdâd'ın şimâlinde kal'a-i Cem-cemâl râhı üzre vâki' olmuşdur. Aşağıda bin hâneli ve câmi'li ve hammâmlı varoşu vardır.

.....(2 satır boş).....

Andan yine cânib-i şarka,

Evsâf-ı kal‘a-i Denâver

Bu dahi hâk-i Irâk'da hükm-i Dergezîn'de bir püşte üzre şekl-i bâdemî seng-binâ kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Ancak içinde yüz hâne-i nev ve elli nökeri ve dizçöken ağası vardır. Ve aşağıda beş yüz hâneli bâğ u bâğçeli ve câmi‘li ve hammâmlı ve hânlı ve bâzârlı kasabası vardır. Bu dahi kelenterlik hâkimdir. Bu kal‘a-i Denâver ile bâlâdaki kal‘a-i Pilever'i sene 994 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis vezîri Cığalzâde Sinân Paşa bir anda ikisin sa‘b hisâr-ı metînelerdendir. (---) (---). Andan cânib-i kıbleye,

Sitâyiş-i diyâr-ı kûh-ı Bâb, ya‘nî kal‘a-i Cem-cenâb

Bânîsi ekâsirelerden Melik Pervîz-i Cem-cenâb'dır. Anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i zîbâ-yı musanna‘dır kim hakkâ ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i merğûbdur. Bunda olan hendese üzre tasarruflar vekâr-ı hurdekârlıklar ve gûnâ-gûn ebrâc-ı câmeliler biri biri içre tekellüflü seng-tıraş ile mebnî bir kal‘a-i musanna‘ meğer kal‘a-i Rodos ola. Ammâ bu küçükdür. Bir püşte-i best üzre şekl-i müseddes mühr-i Süleymânî üzre tarh olunmuş bir kal‘a-i merğûbdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Derûn-ı kal‘ada üç yüz hânedir ve üç yüz tülüngi neferâtları vardır ve cânib-i Bağdâd'a nâzır bir dervezesi vardır. Ve başka hânlıkdır. İki bin nökere ve on iki hâkime hâkimdir. Zîr-i destinde yüz seksen pâre âbâdân rabtaları vardır. Ve zeyl-i sûrda bâğlı u bâğçeli ve âb-ı revânlı ve câmi‘ ve hân u hammâmlı ve bin aded hâk-i pâk ile mestûr kasaba-i ma‘mûru vardır. Bâzârı dahi ma‘mûrândır. Andan cânib-i şarka,

Evsâf-ı kal‘a-i Destpol

Bânîsi ma‘lûmum değildir. Ammâ lisân-ı Moğol'da Despol çolak âdeme derler. Hâk-i Irâk-ı Acem'de bir hıyâbân u ormanistân ortasında ve nehr-i [Cem] cenâb sâhilinde bir vâdî-i gülistân içre vâki‘ şekl-i müdevver seng-binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Ve handakı ve bir dervezesi ve nökerleri vardır ammâ hâneleri dardır. Ve Cemcenâb Hânlığı hükmünde kelenterlikdir. Ve zîr-i kal‘ada bin beş yüz hâneli câmi‘ hammâmlı ve bâzârlı varoş-ı müzeyyeni vardır. Bu kal‘a-i Destpol'un ve kal‘a-i Cem-cenâb'ın dahi fethi sene 994 târîhinde Cığalzâde fethidir. Andan şarka,

Sitâyiş-i nîk-nâm-ı dâr-ı emîn, ya‘nî âsâr-ı binâ-yı Kasr-ı Şîrîn

İbtidâ bânîsi ekâsire-i Enûşirvâniyân'dan Melik Pervîz'dir. Ba‘dehû Hârûnu'r-Reşîd'in duhter-i pâkîze-ahteri Şîrîn nâm bir bint-i benâm bu mahalde bir kasır binâ etmeğile ol kerîme-i sâhib-i keremin ismiyle müsemmâ olup Kasr-ı Şîrîn derler. Yohsa ibtidâ ismi tevârîhlerde Kasr-ı Pervîz'dir. Hâlâ Irâk-ı Acem'de Bağdâd'a karîb ve cânib-i cenûbu çölistânda garîb kalmış bir Kasr-ı Şîrîn iken kâh-ı harâbdır. Bu şehir zamân-ı Hârûn'da ol kadar imâr imiş kim bâğ u bâğçe ve hadîka-i gülistân [u] bostânları bir menzil yire varırmış. Hâlâ eser-i binâları zâhirdir kim Timur Şâh-ı pür-zor harâb u yebâb etmişdir. Hâlâ bu şehr-i Kasr-ı Şîrîn Hemedân ve şehr-i Hulvân ile üçü sac ayağı vâki‘ olmuşdur. Ammâ bu Kasr-ı Şîrîn'in cânib-i şarkîsinde şehr-i Gazvîn karîbdir ammâ kendisi garîbdir. Zîrâ hâlâ harâb olmadadır. Mâ-tekaddem bir hisâr-ı hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn-i Medyen etmiş kim devri kâmil on iki bin adımdır. Hâlâ eser-i binâları ma‘lûmdur. Her sengi hammâm kubbesi mikdârı

olup demir kenidler ile ve Horasânî kec ü cıbıs u kireçler ile mebnî olup yigirmi yerde derveze alâmetleri vardır ve hâlâ imâr olmamasının sebebi oldur kim kabâ'il-i Urbân-ı Keysin ve kabâ'il-i Urbân-ı Benî Mevâl yatağı ve sâ'ir Urbân durağı ve kân-ı zâğî ü bâğî yeri oldu. Ve hevâsı gâyet bed olup her bâr bâd-ı Semûm esüp benî Âdemi helâk eder. Anınçün ol kadar âbâdân değildir. Hatta bunda bir gulâmım rîh-ı semden helâk olayazdı.

.....(2 satır boş).....

Bu mahalde Bağdâd Vâlîsi Murtezâ Paşa hazretlerinin Bağdâd'dan Düceylân arkını tathîr etmeğe gitdiğin istimâ' edüp **[314a]** bu,

Kasr-ı Şîrîn'den şark cânibine atlanup sayd [u] şikâra gitdiğimiz râhları ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz benî Âdem-i gümrâhları beyân eder

Evvelâ cânib-i şarkda (---) sâ'atde nehr-i **Dokuz ulam** nâm âb-ı zülâli atlar ile ubûr etdik. Kûh-ı Demâvend-i Elvend kûh-ı Cem-cenâb'dan hâsıl olup iner, nehr-i Diyaliye andan nehr-i Şattu'l-Arab'a rîzân olur. Anı geçüp yine şarka,

Evsâf-ı şehr-i Irâk-ı Hulvân

Bânîsi Âl-i Osmân'dan Süleymân Hân'dır. Mâ-tekaddem Timur harâb etdüği büldândır. Hâlâ hâk-i Bağdâd'ın hudûdunda hâs-ı âbâdândır.

.....(2 satır boş).....

Andan yine cânib-i şarka,

Evsâf-ı medîne-i Rünne ve belde-i bâbu'l-cenne, mahmiyye-i kadîm ve şehr-i azîm, sûr-ı köhne-i hısn-ı hasîn ve bender-i metîn şehr-i Gazvîn

Müverrihân-ı müdakkik-i Rûm ve nükte-şinâsân-ı zevi'l-mefhûmun kavilleri üzre *Târîh-i Hallikân*'da ve *Târîh-i Avân-ı Unvân*'da ve *Târîh-i Hıtat*'da ve *Takvîm-i Büldân*'da bu şehrengîz-i Gazvîn'in (---) aded ismin tahrîr etmişlerdir. Evvelâ bu şehr-i Gazvîn hakkında ehâdîs-i Nebeviyye vardır kim *Dîvân-ı İmâm Yâfi'î*'de musarrahdır.

Câbir b. Abdullah-ı Ensârî'den mervîdir, *radıyallahu anh* [84] buyurmuşlardır.

Bu sebebden ibtidâ bir ismi Kazvîn'dir ammâ zurefâ-yı Acem Kazbîn ve nâzikân-ı Pârs Gazvîn derler ammâ diyâr-ı Pârs'da harf-i gayn ol kadar isti'mâl olunmaz. Ammâ tülüngiyân-ı Acem Kazmîn derler. Ve fusehâ-yı Arab Belde-i Gâzmîn derler ve kavm-i Horasân Kend-i Kazmîn derler. Lisân-ı Hindegân Kâzımîn der. Zirâ İmâm Mûsâ Kâzım bunda hayli zamân kân-ı mekân idinmişdi. Ve lisân-ı Moğolî'de Kazmun derler.

Lisân-ı Latin'de (---) (---). Hulâsa-i kelâm şehr-i atîk olmağile her elsine-i muhtelifede bir ismi vardır. Ammâ,

Bânîlerin beyân eder: Evvelâ bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Acem ba'de't-Tûfân Hazret-i Nûh Necî *aleyhi's-selâm* Nûh-âvend, ya'nî Nihâvend'i binâ etdüği mahalde oğlu Yâfes bu şehri imâr edüp ismine lisân-ı Arab'da Yâfîs derler.

Ba'dehû Buhtunnasr bu diyârdan tulû' edüp Hazret-i Yahyâ *aleyhi's-selâm*ın kanın taleb içün Benî İsrâîlî üzre gidüp Şâm'ı ve Benî Ken'ân'ı ve şehr-i Sıfet'i ve şehr-i Taberistân'ı ve şehr-i Zağzağî'yı ve şehr-i Askalân'ı ve arz-ı Filistîn'i ve şehr-i Hasan'ı ve Arz-ı Mukaddes'i cümle harâb u yebâb edüp niçe kerre yüz bin Yahûd'un kanın döküp Hazret-i Danyal'ı da şehr-i Sıfet'de bulup anı da kayd ü bend ile esîr edüp hisâbın Hudâ-yı Bîçûn bilir mâl-ı ganâ'imle bu zemîn-i Kazvîn'e gelüp "Makâm-ı Yâfîs Nebî'dir deyü eyle imâr eder kim Hemedân u Dergezîn ve şehr-i Hulvân, bu şehr-i Gazvîn'in birer mahallesi imiş.

Ba'dehû Buhtunnasr "Hamd-i Hudâ Hazret-i Yahyâ'nın intikâmın kavm-i Yahûd'dan aldım." deyüp Hazret-i Danyal'ı âzâd edüp îmân getirüp bir deyr-i azîmde Danyal Nebî'yi kadı eder. Hâlâ ahâlî-i Kazvîn ol zu'm üzredirler kim Hazret-i Danyal ziyâretgâhı olan Kazvîn şehri kenârında medfûn olup şehr-i Kazvîn ve şehr-i Hemedân makâm-ı peygamberân olup arz-ı mukaddesedendir derler. Arz-ı mukaddes olsa ba'îd olmaya. Ammâ bu abd-i kemter Hazret-i Danyal'ı Adana şehri kurbünde şehr-i Tarsus kal'ası içinde bir âsitâne-i binâ-yı Âl-i Abbâsiyân'da medfûndur kim hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ba'dehû Buhtunnasr bu kal'a-i Gazvîn'den yedi bin katar deve yükü genc-i Kârûn ile cihânı geşt edüp Kâf'dan Kâf'a hükm edenin biri de Buhtunnasr ve biri de İskender-i Kübrâ ve Hazret-i Süleymân (---) (---) (---).

Ba'dehû Buhtunnasr sâlim ü gânim şehr-i Gazvîn'e gelüp anda mürd oldu desek İslâm'a geldi derler. Hele Gazvîn içre Deyr-i Danyal'da yatır.

Ba'dehû sene (---) târîhinde Hulâgû şehr-i Bağdâd'a Âl-i Abbâsiyân üzre el-Musta'sım Billah'a giderken şehr-i Gazvîn'i harâb edüp yine sene (---) târîhinde şâh-ı Irâk'dan sene (---) târîhinde Ardeşîr Babek imâr etdi.

Ba'dehû Şâh Timur-ı sâhib-i zor sene 791 târîhinde **[314b]** harâb u yebâb edüp Bağdâd'a mâlik oldu.

Ba'dehû sene (---) târîhinde Şâh İmâdeddîn-i Şîrâzî eyle imâr etdi kim Buhtunnasr'ın taht u rahtın unutdurup pây-ı taht-ı şâhân-ı Irâk-ı Isfahân eyledi.

Ba'dehû sene (---) târîhinde Süleymân Hân Bağdâd'ı "Fetahna'l-Irâk" {sene 941} târîhinde feth etdikde bu ahâlî-i Kazvîn dahi fikr-i dûrbîn eyleyüp Sultân Süleymân Hân-ı zamânın pây-ı semendine yüzler sürüp miftâh-ı kal'a-i Kazvîn'i teslîm eylediler. Ve eyâlet tahrîr olunup mîr-i mîrânlık eylediler.

Andan sene 992 târîhinde Acem istîlâ edüp ba‘dehû sene 995 târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis asrında Cığalzâde Sinân Paşa'ya mutî‘ oldular.

Ba‘dehû yine Acem sene 1032 târîhinde istîlâ edüp mutasarrıf iken sene 1039 sâlinde Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Hüsrev Paşa-yı dilîr Hemedân ve Dergezîn ve Hille ve Bâğ-ı Cinân'ı feth etdikde bu ahâlî-i Kazvîn mukaddem târîh ile Telîsime'den eden hâk-i pây-ı Hüsrev-i Şîr âsafa hedâyâlar ile gelüp mutî‘ [u] münkâd üzerlerine Adana paşasın nigehbân koyup Bağdâd üzre gider. Hikmet-i Hudâ Bağdâd'ın fethi müyesser olmayup kal‘a-i Tokad'a varup sâhib-i firâş iken Hâfız Ahmed Paşa hatt-ı şerîf ile Hüsrev Paşa'yı câme-i hâbdan şehîd edüp Rûm'a gider. Ba‘dehû İslâmbol'da kul gulüvv-i âm edüp Hâfız'ı da {huzûr-ı Murâd Hân'da} katl ederler. Bu kârlar cümle ma‘lûmumuz olmağile ale'l-ihtisâr bu gûne tahrîr olundu.

Ba‘dehû sene 1048 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ dest-i Acem'den Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth edüp İmâm-ı A‘zam'ı ve hümâmü'l-akdemi çirkâb-ı Acem'den halâs edüp Hemedân ve Dergezîn ve bu Kazvîn şehri câniblerine nazar etmeyüp Âsitâne-i sa‘âdetine geldikde sene 1048 de Murâd Hân civâr-ı rahmete revâne olup ol zamândan berü bu şehr-i Kazvîn dest-i Acem'de kalup eyle İremezâtü'l-imâd misilli bâğ-ı bilâd olmuşdur. Gûyâ Şâm-ı cennet-meşâm ve hâk-i pâk-i müşk [ü] amber-i hâm bir şehr-i benâmdır.

Tavsîf-i imâret-i şehr-i Kazvîn, belde-i güzîn ve hâkimân-ı İrân-zemîn

Evvelâ Kazvîn Irâk-ı Acem'de ve hâk-i pâk-i Bağdâd'a müşâ bir mu‘azzam hânlıkdır kim bu mahalde hânı Şâh Safî Kulı Cığalı Alî Hân idi. Hâk-i Hürmüz'den sâhib-kelâm bir hân-ı benâm idi kim Bağdâd'a karîb olmağile yedi bin çöreğin yer nökere mâlikdir. Ve on iki hâkimi dahi kânûn-ı İrân-zemîn üzre taht-ı hükûmetinde anlar da hâkimdir. Ve hükm-i eyâletinde üç yüz kırk beş kend-i azîme mâlikdir kim her biri birer şehr-i bendere mânend kend-i derbende mâlikdir. Ve monlâsı ve müftîsi ve nakîbi'l-eşrâfı vardır. Ammâ,

İmâret-i câmi‘hâ-yı şehr-i Kazvîn

Cümle câmi‘ ü mesâcidi ile iki yüz mihrâbdır. Beyt-i münâsib:

Hat gelse nola ebrû-yı pür-tâb yerinde

Mescid yıkılırsa nola mihrâb yerinde

ebyâtı mazmûnu üzre câmi‘ ve mescid [ü] mihrâb yerinde ammâ cem‘âatin yerinde yeller eser.

Evvelâ çârsû içinde **câmi‘-i Baytamur**, câmi‘-i kadîmdir. Hareminde bir ayn-ı Kana cereyân edüp eğer cemâ‘ati olup âbdest alsalar bu Kana'dan tecdîd-i vudû‘ ederler, bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir.

Ve **câmi‘-i Şehristân**, hulefâ-yı Abbâsiyândan el-Muktedir Billah'ındır.

Ve **câmi‘-i Sâve Hân**, minâresiz bir câmi‘-i rûşendir ve mihrâb ve minberi gâyet musanna‘dır.

Ve **câmi‘-i Dühük**, bu câmi‘i İmâdiyye'de Dühük kal‘asın binâ eden **Âl-i Abbâsî**'den Şeyh Dühük hazretleri binâ etmişdir kim anlar kutbiyyete kadem basdıkları ecilden bu câmi‘-i pür-envârda bir rûhâniyyet vardır kim cümle züvvârın vücûduna lerzân vâki‘ olup icâbet-i du‘â mercû olunur bir ma‘bedgâh-ı Sünniyândır. Ammâ Şî‘îler de bu câmi‘e mu‘tekıdlerdir.

Andan **câmi‘-i Tirmedî**, hayli vâsi‘ câmi‘dir.

Ve **câmi‘-i Sâlikân**, ulu câmi‘dir.

Ve **câmi‘-i Deylemî**, vâcibü's-seyr bir câmi‘ü'n-nûr ender nûrdur kim sâhib-i Tefsîr Deylemî inşâ edüp "Tefsîr-i Deylemî bu câmi‘de te’lîf olunmuşdur." derler.

Ve mine'l-acâ’ib ve'l-garâ’ib binâ-yı azîm **câmi‘-i Müşebbek**, ibret-nümâ-yı kadîm, şehr-i Kazvîn'in eski hisârına karîb bir câmi‘-i kebîrdir. Kıble kapusu bir bâb-ı vâcibü's-seyr bir dervezedir kim vasfında lisân kâsır bir müşebbek bâb olduğundan ol bâb ile müsemmâ câmi‘-i Müşebbek derler. Rûm u Arab u Acem'de bu hakîr böyle bir bâb-ı kebîr ve eyle kâr-ı hurdegîr görmedim. Niçe bin ilm-i hendese üzre gûnâ-gûn hayâl-i pesend tasarrufları vardır ammâ mülûk-ı selef içün bu câmi‘ içre bir maksûresi var kim benî Âdem anı gördükde vâlih ü hayrân kalup dillerle ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz bir kâh-ı Havernak-ı Gazvîn'dir. Ammâ bu câmi‘-i pür **[315a]** envârın bânîsi şehr-i Gazvîn'in dördüncü kerre imâr eden Şâh İmâdeddîn hazretlerinin abd-i memlûkü olan Emîr Humâ-i Yas inşâ etdirmişdir. Müverrihân-ı Acem "Bu câmi‘e bir şütür bârı altun masrûf olundu." deyü tahrîr etmişler. Hakkâ ki muhakkak mâ-lâ kelâm gitmişdir, ammâ câmi‘ Cennet-i Adn'e dönmüşdür. Lâkin cemâ‘atden garîb kalmışdır ve mihrâb üzere olan kubbe-i kebîri eflâke ser çekmiştir. Cemî‘i kıbâblar her diyârda surâhîce binâ olunmuşdur ammâ bu kubbe-i serâmed top-ı küreh arzı gibi müdevver ve cevfinde ol kadar envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim mahkûk-ı gûnâ-gûn sadefkârî var. Ruhâm-ı ibret-nümûn ma‘kûklar ile ma‘kûd kılınmış zî-kıymet taşlar var kim çeşm-i benî Âdem hîrelenir. Bu hakîr bu kadar kesret-i seyâhatde her âsâr-ı binâya im‘ân-ı nazar ile nazar etdiğimde Budin serhaddinde kal‘a-i Estergon'un iç hisârındaki Kızılelma Câmi‘i kubbesi ve biri dahi bu Gazvîn câmi‘i gibi bu arâzî-i edîmde böyle âsâr-ı acîbe ve bunun gibi binâ-yı garîbe görmedim. Hakkâ ki *min cihet-i'l-ahseni imâr* bu kubbeden âlî bir kubbe-i nüh-tâk-ı tumturak-ı revâk yokdur. Meğer yine bu kubbe-i Gazvîn-i arâk ola. Beyt:

Râeynâ câmi‘ü'd-dünyâ cemî‘an

Velâkin mâ ra‘eynâ misle hâzâ [85]

ebyâtı bu câmi‘ hakkına denilmiş ola. Şehr-i Gazvîn'de niçe câmi‘ler dahi vardır ammâ cümlenin âb-ı rûyı bu câmi‘-i pür-envârdır kim Âdem oğlanı anın vaz‘-ı binâsı beyânında âciz ü kâsırdır. (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i imâret-i kal‘a-i Kazvîn: Bir vâsi‘ mahsûldâr sahrâda bî-hâ’il-i şekl-i murabba‘ seng-tıraş ile mebnî bir kal‘a-i hâzır-bâşdır. Bânîsi Ardeşîr Babek ile Gıyâseddîn Şâh binâ etmişdir kim bâlâda tavsîf olunan câmi‘ kurbünde kal‘anın Müşebbek nâm kapusu üzre bânîlerinin nâmları sâlleriyle

tahrîr olunmuşdur.

Cümle (---) kapusu vardır. Evvelâ bâb-ı Müşebbek, bu bâbın hârici mukâbelesinde mezâristân-ı kurâfe-i kübrâdır kim lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ niçe bin kibâr-ı ulemâ-yı selef medfûndur. Andan bâb-ı Bağdâd, andan derveze-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu kal‘a-i kadîmin dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır ve derûn-ı kal‘ada cümle hâk-i pâk ile mestûr (---) aded hâne-i ma‘mûrlardır.

.....(2 satır boş).....

Âbâdân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle (---) medreselerdir ammâ dârü'l-Kur'ân ve dârü'l-hadîs-i mahsûsu yokdur. Hemân kelâm-i Hazret-i Alî ile amel ederler (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

İmâret-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân:

.....(1.5 satır boş).....

Âbâdân-ı tekye-i Bektaşiyân:

.....(1.5 satır boş).....

Âbâdân-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân: Cümle (---) aded çeşme-i cân-perverlerdir. Ammâ çoğu sevâkîler ile atlar ve gâvlar çeker dollâb çeşmeleridir.

.....(1 satır boş).....

Hayrât-ı selsebîl-i dilsitân: Cümle (---) aded selsebîl-i teşnegândır. Evvelâ Yasavul Aka sebîli ve Kuli Hân sebîli ve Vâ‘ız sebîli ve Hoca Hüsâm sebîli. Bunlar mükellef binâlar ile bâzâr-ı şâhî sebîlleridir. (---) (---) (---) (---)

Alâmet-i aynî-i âb-ı revân: Bu şehr-i Kazvîn içre uyân-ı câriyeler yokdur. Lâkin derûn-ı şehirde çârsû cenbinde Baytamur Hân câmi‘i hareminden bir ayn-ı câriye tulû‘ eder, Danyal Nebî mu‘cizesidir derler. Âb-ı Kevser'den nişân verir ammâ halka kifâyet etmez.

Esmâ-i mahallât-ı büldân:

.....(2 satır boş).....

Aded-i sarây-ı eşrâf-ı nökerân: Cümle üç yüz aded sarây-ı a‘yân [u] kibârdır. Cümleden hânlara mahsûs ârâmgâh u sarây-ı Monlâcâh ve sarây-ı Münşî ve sarây-ı Şâhbender ve sarây-ı Kassarbây (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[315b]**

Âbâdân-ı hân-ı hâcegân:

.....(2 satır boş).....

Şâdmân-ı çârsû-yı şâhân: Kelenter aka nakli üzre cümle iki bin altmış dükkânçe-i şâhîleri vardır. Niçesi kârgîr kârdır ammâ bezzâzistânı ve kahvehâneleri ve Selmânîleri gâyet pâk u müzeyyen bâzâr-ı hüsndür. (---) (---) (---) (---)

Kârhâne-i hammâm-ı gâsilân:

.....(2 satır boş).....

Çâh-ı âb-ı zülâl-i hânedân: Bu şehr-i Gazvîn'in enhâr-ı kesîreleri olmamak ile Monlâ Car nakli üzre on yedi bin aded hânedân ve bâğ u bostân kuyuları vardır kim her biri birer âb-ı hayâtdan nişân verir çâh-ı mâlardır. Cümle şehrin imâreti bu çâhlar ile {saky olunur}.

Ulemâ-yı tabîbân [u] cerrâhân: Bu şehr-i Kazvîn-i ârâyiş-i deh-diyâr ya‘nî on aded şehr-i mu‘azzamaların rûy-ı âbı olmak ile her diyârdan birer üstâd-ı kâmil tabîb u cerrâh-ı necîb mevcûddur, ammâ ilm-i hazâkatda Genc Alî hakkâ ki velîdir ve Cerrâh Levend dahi bî-bedeldir.

Ve sulehâ-yı e‘azze-i meşâyihân: Ekseriyyâ derûn-ı şehirde sâkin olanlar kavm-i Ekrâd-ı Şâfi‘îdir ve kavm-i Deylemî'dir ve Arab u Acem dahi firâvândır. Ammâ Bağdâd karîb olmağile ekseri Şâfi‘î mezheb erlerdir. Hoca Sâdık ve Alî Bâkır ehl-i hâl serverlerdir.

Musannifîn-i sultân-ı şâ‘irân: Hakîr bu şehirde iken yigirmi iki aded dîvân tertîb etmiş emlahu'ş-şu‘arâları var idi. Meşhûru bunlardır ki zikr olunur: Hümâ-yı Kâşânî ve Bencâhî ve Yârî ve Ferhî ve Keşânî ve Sabâyî ve Vâ‘ızî ve Hıtâyî ve bunlar nedîm-i şâhlardır.

Müşerref olduğumuz bürâderân: Cümle halkı hüsn-i ülfete mâlik olup âlüfte vü âşüfte ve halûk u halîm ü selîm merd-i meydânlardır kim birkaç günde ülfet etdiğimiz bu yârân-ı bürâderândır: Evvelâ Cân Alî ve Yâr Alî ve Kurbân Şâh ve Rızâ Kay ve Yezdân-kâr bunlardır.

Mazanne-i kerâme-i mecâzibân: Evvelâ hâk-i pâk-i arz-ı Irâk-ı mukaddesden olmağile perde-i bâtınîsi mekşûf olduğu ecilden halkında büdelâ ve melâmiyyûndan hâl sâhibi merd-i Hudâlar vardır. Cümleden; Sünceli Dede [ve] Merdân Dede niçe kerâmetleri zâhir olmuşdur.

Kabâ-yı merdân u zenân: Cümle merdleri başlarına alaca serbend ve beyâz dülbend sarup elvân çıt ve elvân boğası giyerler.

Esmâ-i merdân u nisvân: Ekseriyyâ halkının lakabları Alî Beşnu ve Kuli Sünce ve Mirzâ Cüli ve Hayder Kulı ve Hürmüz Akay'dır.

Zenânelerinin nâmları;: Semer Hanım ve Aslan Hanım ve Yarime ve Kandime ve Hüveyde ve

Mâhiye ve Hümâ Hanım misilli isimleri var.

Esmâ-i çâkerân ü cevâriyân: Gulâmlarının nâmları; Ferâh Gulâm ve Serend Gulâm ve Elvend Gulâm ve Budak Gulâm nâmları var. Câriyeleri cümle Gürcî'dir. Bâdi ve Sendeme vü Demsâz ve Çâresâz [u] Mehpâre ve İşvebâz ve Şehbâz gûne nâmları var.

Ahâlî-i zebân-ı Fârisî: Ekseriyyâ halkı harîf ve zarîf ve fusehâ [vü] büleğâ olduklarından birbirleriyle nâzikâne lisân-ı Pârsî güft [ü] gû ederler ammâ lisân-ı Arabî tekellüm etmede dahi gûyâ İmrü'l-Kays ve Monlâ Câmî'dirler ve ekserî ulemâdırlar.

Reng-i rûy-ı pîr u cüvân: Hevâsı mu‘tedil olmağile ekseriyyâ ünâsı ebyazu'l-levn ve kaviyyü'l-beden ve bisyârı gendüm-gûn halkı olup kadd [ü] kâmetleri vasatu'l-hâldir. Ve çoğu ankâ-yı sâhibü'l-menâldir. Ve ni‘metleri mebzûl firâvândır.

Sitâyiş-i mahbûb-ı püserân: Şehr-i Gazvîn'in diyâr-ı Acem'de ve Irâk'da ve Kâşgar'da ve Horasân'da mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı büldândır kim cümlesi hüsn-i cemâlde ve lûtf-ı i‘tidâlde olup Hoten âhûsu gözlü ve münevver yüzlü pençe-i âfitâb cüvânları olur.

Hevâ-yı i‘tidâl-i câvidân: Hevâsı ol kadar latîf germâ ve sermâ üzredir kim bâd-ı nesîm ve bâd-ı sabâ ve rîh-i seher bu şehr içre vakt-i seherde esince benî Âdem hayât-ı câvidân bulur. Dâm u bâmlarında şeb-i yeldâda hâb-âlûd olanlar safâ ederler.

Beyân-ı ekâlîm-i büldân: Hoca Nakdî kavli üzre ilm-i felek-i usturlâbda şehr-i Kazvîn on dokuzuncu iklîm-i örfiyyenin vasatında bulunup arz-ı beledi (---) (---) (---) (---) ve etval-ı nehârı (---) sâ‘at ve derecedir. Ve,

Tâli‘-i imâristân: İbtidâ bânîsi Yâfîs ibn Nûh *aleyhi's-selâm* binâ etdikde kehene Kalimun vaz‘-ı esâs etdikde tâli‘-i imâreti burc-ı sevrde vâki‘ olup beyti zühre-i türâbî olduğundan halkı şâdân ü sevri firâvân ü türâbı bî-pâyândır. **[316a]**

Aded-i düyûr-ı râhibân:

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı gendüm-i mahsûlât: Kût-ı kifâf içün heft gûne danedâr gendümü olur kim misli meğer Şâm Havran'ında ola. Esb, ester, üştür, gâv [u] çemender içün yağlı arpası ve böğrülcesi ve lobyası ve mâşı danedâr firâvân olur.

Pesendîde-i kâr-ı sanâ‘ât:

.....(2 satır boş).....

Der-vasf-ı me’kûlât: Evvelâ hâs ve beyâz gül-i pembe-misâl çakıl nânı ve lavaşa nânı ve kefk-i

Hemedân'ı ve şilbe çöreği ve turaç böreği ve mastaba çobrası ve lahışbası ve parya bazlaması ve âşûra ve şîr erzeni bir diyârda yokdur.

Sitâyiş-i me'kûlât-ı müsmirrât: Bu şehrin cemî'i fevâkihesinden kırk elvân emrûdu olur ammâ Beybini emrûdu bi-emri Hudâ mümessekdir. Engür-i âbdârı ve âlû-yı hoş-horu ve badem pısdıkı ve âlû-yı zerdi ve şeftâlû ve harbûze ve Hindîvânesi gâyet memdûhdur.

Der-medh-i nûş-ı cân meşrûbât: Bu şehr-i Gazvîn'in âb-ı hayâtı ekseriyyâ semâvât-ı bâr(î)dendir. Ve niçe sâhibü'l-hayrât güzeştegân-ı teşnegânlar içün kanat-ı kesîreler binâ etmişler ammâ ehl-i beledin şürbüne ancak kifâyet eder ve şehirde bir câmi'den {cereyân eder}.

Der-ni'met-i ıt'âm-ı imârât: Mukaddemâ bu şehr içre yedi yüz aded imâret-i dârü'z-ziyâfesi var imiş. Bu devlet mülûkdan mülûka intikâl etmeğile cümlesi harâb olup ancak yedi yerde tenâvülhâne kalmışdır. Cümleden; Sâlikân imâreti ve Cihân-sûd imâreti kalmışdır.

Teferrücgâh-ı bâğ-ı İremezât: Her cânibi mesîregâh-ı merâmdır. Ammâ yetmiş yerde mahsûs teferrücgâh-ı nişîmenleri var kim her biri birer ravza-i Rıdvân-ı bâğ-ı cinândır. Evvelâ; Hezârbâğ ve Çârbâğ-ı şâhân ve Kuyâh-ı bâğ-ı şâhân ve Hıyâbân ve Mendîmâh misilli bâğlardır.

Evsâf-ı aded-i bâğavât: Hoca Bâlî nakli üzre cümle on yedi bin bâğ u bâğçe ve cinîn ve gaytândır. Suları kıllet üzre olmağile bârân-ı rahmet ile reyy olunur, yahûd sevâkîler ile çâh-ı mâlardan çekilüp saky olunur.

Der-beyân-ı ahâlî-i ıstılâhât: Cümle halkı lisân-ı Kürdî ve Yaka Türkmanî ve Fârisî ve Arabî ve lisân-ı Pehlevî bilirler ammâ haşerât-ı nökerât-ı tülüngîleri lisân-ı Kaytakî ve lisân-ı Moğolî lehcesi vâr güft ü gû ederler. İnşâallahu Ta'âlâ mahalliyle terkîm olunur.

Binâ-yı ibret-nümâ-yı acâ'ibât: Şehr-i Kazvîn'in acâ'ib [ü] garâ'ibindendir kim niçe bin yıldan berü gûristân-ı Yahûdîsi vardır, asla eser-i binâ pâyidâr olmazdır. Bir Yahûdîyi defn etseler bir taşı taş üzre komağa kâdir değillerdir. Hemân taşları ka'r-ı zemîne geçer. Eser-i binâdan aslâ bir alâmet yokdur. Hemân bir vâdî-i gûr be gûrândır.

İbret-i garîbe-i acîbe: Bu şehr-i Kazvîn halkının bir atı ve gayrı hayvânât-ı devâbâtı şikeminde merg-i mafâcânı olsa helâk mertebesinde iken mezkûr hayvânâtları vec'i hâlinde zikr olunan Yahûdîlerin gûristânında ol atları birkaç def'a deverân ve seyerân etdirseler bi-emrillahi Ta'âlâ ol hayvânların sancısı def' olur, gâyet mücerrebdir.

Diğer şey-i acîbi: Bir bâğda bir bî-âb çâh-ı kadîm vardır. Kâtil zann olunan kimesneyi hâkim ol çâhın kenârına kayd [u] bend ile korlar. Eğer mücrim herîf hakkâ ki kâtil ise kuyudan bir dûd-ı siyâh {çıkup} bed râyiha-i mühlik şemm olunur. Ba'dehû herîfi katl ederler. Eğer herîf mazlûm kâtil değilse kuyudan duman çıkmayup herîfi âzâd ederler.

Diğer temâşâ-yı garîb: Hazret-i Danyal Deyri kurbünde yine bir bâğda bir çâh vardır. Bir harâmî

veya bir dûzd-i zâğî bir şeyi serîka eylese hâkimü'l-vakt ol herîfi ol çâh kenârına kor. Hakkâ ki ol herîf-i zarîf dûzd-i tarrâr ise çâhdan "Budur" deyü bir sadâ istimâ‘ olunur. Ba‘dehû herîflerin ödün ağzından çıkarırlar. Eğer herîfler bî-günâh ise çâhdan bir sadâ çıkmayup bî-günâhları rehâ ederler. Anınçün şehr-i Kazvîn'de kâtil ü harâmî ve dûzdân-ı himyân yokdur, ammâ ayyâr-ı {tarrâr-ı} tayyârları çokdur. Ve bu şehr-i Kazvîn'de niçe yüz aded a‘ceb ü garâ’ibât ve mutalsımâtlardan bî-hisâb ibret-nümâ âsâr-ı binâlar vardır. Niçesi Hazret-i Risâlet vilâdetinde münhedim olup amelleri bâtıl olmuş, niçesi hâlâ zikr olunan gibi râygân olmuş.

Sitâyiş-i tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Gazvîn: Bu şehr-i Kazvîn'in cânib-i (---) şehr-i Deylem (---) karîbdir ve şehr-i Bağdâd cânib-i kıblesinde (---) merhale menzildir. Ve gurûbundan cânib-i şarka Isfahân on menzildir. Şâhrâh üzre **[316b]** ulu şehirlerin evveli şehr-i Sâve'dir ve şehr-i Kum'dur ve şehr-i Kâşân'dır. Andan üç menzilde Isfahân-ı nısf-ı cihândır ve hâlâ tahtgâh-ı Şâh-ı şâhândır. Ammâ bu şehr-i Kazvîn kadîm taht-ı İrân'dır. Hâlâ bir şâh taht-nişîn oldukda ibtidâ bu şehr-i Kazvîn'e gelüp ber-taht cülûs etmeyince müstakil şâh olamaz. Andan şehr-i Erdebil'e gidüp cümle ecdâdların ziyâret edüp tekbîr-i şemşîr etdirüp kemerine bend kılur. Kânûn-ı İrân-zemîn budur.

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı belde-i kadîm şehr-i Gazvîn-i azîm

Evvelâ Deyr-i Danyal kurbünde bir bâğ-ı İrem-misâl hıyâbân-ı kûyâh içre, **ziyâret-i Hazret-i Danyal** Gerçi kıbâblar ile mebnî değildir ammâ kabr-i münevveri üzre bir seng-i azîm mestûrdur kim bu kevnde eyle rengâreng bir seng-i bukalemûn-ı ibret-nümûn görülmemişdir. Üzerinde lisân-ı İbrî ve lisân-ı Yunanî hatlar kazılmışdır. Hakkâ ki sihr-i i‘câz yazılmışdır.

Anın kurbünde **ziyâret-i Hâmeys ibn Yâfis ibn Nûh** *aleyhimü's-selâm* merkadidir, deyü kavm-i Yarmeniyân i‘tibâr ederler. Ve mülûk-ı selâtînden **ziyâret-i Şâh Gıyâseddîn bânî-i Gazvîn** ve **ziyâret-i Emîr Zâhid**, Hamâ’i baş câmi‘-i müşebbek-i ibret-nümâ sâhibidir ve **ziyâret-i Candemâh Hanım** bint-i Hârûnu'r-Reşîd bir kubbe-i âlîdir ve **ziyâret-i Efkende Şâh ibn Ferruhzâd**, hâkim-i Bağdâd iken bunda merhûm olmuşdur.

.....*(2.5 satır boş)*.....

Ve **ziyâretgâh-ı Karâke-i Kübrâ:** Sûr-ı Kazvîn'in müşebbek kapusu kurbünde bir mezâristândır kim seng-i mezârlarında olan târîhlerin bir âdem bir sâlde kırâ’at edemez. Bu vâdî-i hâmûşânda niçe yüz evliyâ-yı kirâm ve meşâyih-i ızâm ve niçe bin musannifîn u mü’ellifîn ve müfessirîn ü muhaddisînden kümmelîn kimesneler var kim tahrîr ü terkîm olunmak mümkin değildir. Hatta Kân-ı Sahbâ nâm bir mekân-ı cebbâne-i benâm vardır. Ol Mahall-i İcâset'de üç bin sahâbe-i güzîn medfûn olduğu muhakkakdır. Zîrâ şeb [u] rûz bu mahalde nûr berk urup rûz-ı nevrûz olur.

Ve bu mahalle karîb **ziyâret-i Kân-ı Şühedâ** derler bir âsitânedir kim her leyle-i Cum‘ada niçe yüz aded kavm-i zühhâd bu Mahall-i İcâbet'e gelüp ol şeb-i yeldâlarda sabâha dek ibâdet edüp niçe yüz kimesneler alâ melei'n-nâs râygân-ı nûr-ı münevveri müşâhade ederler, ulu âsitânedir,

kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz, rıdvânullahi Ta'âlâ aleyhim ecma'în.

Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp ve hândan ihsânlar alup cânib-i şimâle 6 fersah gidüp,

Sitâyiş-i şehri'l-mevt kal'a-i Mut

Vilâyet-i Yunan'da Lârende kal'asıyla Silifke sûru mâbeyninde bir dahi Mut kal'ası vardır ammâ bu Mut Kazvîn-i Irâk'dır. Kazvîn hükmünde kelenterlikdir. Kal'ası {Rûybâr nâm bir nâhiye-i nazargâhlı ve} bir ferah-fezâ-yı çerâgâhlı yerde şekl-i murabba'dan tûlânîce bir kal'a-i sultânîdir. Bânîsi Hadramut Sultân binâ etdiğinden kal'a-i Mut derler. Cirmi ma'lûmum değildir, ammâ küçükdür ve etrâfında handakı vardır. Üç yüz dizçöken neferâtları vardır ve kifâyet mikdârı cebehâne ve şâhî topları var.

Eşkâl-i rabta-i bîrûn: Taşra kal'asın sene 246 Hasan b. Zeydü'l-Bâmir binâ etmişdir. Orta kal'ayı ihâta etmişdir. Şekl-i muhammes hâk-i pâk top ve çim ve rıhtım ile mebnî bir kal'a-i kavîdir kim gûyâ Tebrîz kurbünde şehr-i Rûmiyye'nin Toprak kal'asıdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı bin zirâ'-ı Mekkî arşındır kim on bin hatve yer eder. Bir fecc-i amîk handakı vardır ve iki dervezesi vardır. Cânib-i kıbleye Gazvîn kapusu ve cânib-i şarka şehr-i Deylem dervezesi ve bu kal'a içre cümle bin altmış hânedir. Müte'addid câmi'leri ve (---) (---) (---) mesâcidleri ve hammâmları ve kifâyet kadar çârsû-yı şâhîsi ve hammâmları vardır. Fezâsında elli yedi pâre avâdân kend-i mu'azzamları vardır ve ba'zı kendlerde ma'mûr kal'aları var ammâ anlara varmayup ayne'l-yakîn hâsıl etmediğimizden ma'lûmumuz olmayup tahrîr olunmadı ammâ ganîmet ülkedir. Gendümü firâvândır ammâ nânı esmerü'l-levn çendândır. Meyvesi kezâlik hadden bî-pâyândır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan cânib-i şarka, **[317a]**

Sitâyiş-i şehr-i kadîm-i mu'azzam, dâr-ı âlimân-ı kal'a-i Deylem

Irâk-ı Acem'de hâk-i Gazvîn'de hâlâ sultânlıkdır kim bin nökere mâlik Pîr Yâr Sultân'dır. Bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan el-Müstekfî Billah'dır. Gazûb pâdişâh olmağile oğlu el-Müstemsik Billah'ı bu kende nefy-i beled edüp bu kal'ayı evlâdı haps olmağiçün binâ edüp ismine anınçün Deylem dediler. Hâlâ Deylem-i Irâk derler, ya'nî Irâk zindânıdır. Irâk-ı Arab deylemi Kudüs kurbünde kal'a-i Kerek'dir. Rûm'da mahbeshâne kal'a-i Rodos'dur. Diyâr-ı Acem'de deylem kal'a-i Kahkahâ'dır, diyâr-ı Kırım'da kal'a-i Menkup'dur, diyâr-ı Leh'de kal'a-i Kamaniçse'dir, diyâr-ı Budin'de Usturgon kal'asıdır ve diyâr-ı Alman'da kal'a-i Pojon'dur. Bu mezkûr kal'alar cümle zikr olunan diyârların esfeli gibi sicin deylemleridir. Ammâ bu Deylem-i Irâk cümleden eşeddir. Gerçi sarp kayalı değildir ammâ binâ cihetinde Deylem-i Müstekfî deyü nâm-ı bed-nâm vermişdir. Lâkin cirimde Sorhbîd kal'asına mânenddir. Kûh-ı Deylem dâmeninde bir pest-pâye püşte üzre nümâyişli bir kal'a-i sicn-i Irâk'dır. Aşağı varoşu ancak iki bin hânedir ammâ binâları gâyet atîkdir. Halkı ulemâ olmağile her mülûka itâ'at edüp şehri gâret olunmadığından köhne binâ hâne-i zîbâları vardır ve câmi' ü hân u hammâm u çârsû-yı şâhîsi vardır. Hevâsı gâyet latîf olduğundan necîb ü reşîd püserleri ve ders-i

Aristo Şâfi‘îyyü'l-mezheb âdemleri vardır. Hatta Tefsîr-i Deylemî sâhibi (---) (---) hazretlerinin maskat-ı re’sleri bu şehr-i imâr olduğiçün Tefsîr-i Deylemî derler. Bâğ u bâğçesi ve meyvesi firâvândır. Andan gendümü danedâr sorh-endâmdır. Lâkin nânı gâyet lezîzdir kim gûyâ nân-ı Hemedân'dır. En a‘lâ ve matîf gendümü Kal‘atü'l-Mut binâ olduğu Rudbâr nâhiyesinden gelir ammâ terbiye ile hûb nânı olur. Bu şehir,

.....(3 satır boş).....

Evsâf-ı şehr-i kadîm-i dilâvîz, ya‘nî kal‘a-i Kasrü'l-Lusûs-ı Şâh Pervîz

Sene (---) târîhinde zamân-ı Pervîz Şâh'da âbâdân olmuş bir belde-i mu‘azzam idi. Niçe mülûkdan mülûka harâmîlik ile alınup kalmak ile kal‘a-i Lusûs ya‘nî Harâmî kal‘ası derler. Ammâ aslında ismi Pervîz-âbâd kal‘asıdır. Timur Hân harâb etmezden mukaddem bu kal‘a evsâfın müverrihân-ı Acem eyle tahrîr ü terşîd eylemişler kim, "Bu kal‘a hemân bir kasr-ı azîm olmak içün binâ olunup on iki tabaka imiş kim beş menzil yerde Kabr-i Hazret-i Alî nümâyân olmak içün eyle âlî binâ olunmuş ve cümle tabakâtında on iki bin revzenleri var idi." deyü tahrîr etmişlerdir. Hâlâ eser-i binâları âşikârdır.

Ancak hâlâ hâk-i Irâk'da hükm-i Kazvîn-i Acem'de başka sultânlıkdır. Bin mikdârı nökere mâlikdir. Fezâlarında Urbân-ı Keys ve Mevâl sâkin olduklarından ol kadar âbâdân değildir. Kal‘a kezâlik dahi imâr değildir ve bunda bir câmi‘-i pür-nûr var kim binâsı midhatinde ve vâsi‘liği cihetinde misli meğer şehr-i Dımışk'da Câmi‘-i Ümeyye ola. Ammâ cemâ‘ati yokdur. Şî‘îler içre garîb kalmışdır. Şehri kal‘a-i Esedâbâd'a karîbdir. Hemedân ve şehr-i Kazvîn'e dahi karîbdir. Sahrâsında tâ Diyâle şehrine varınca pembesi ve hubûbâtı firâvândır. Ve halkı cümle Şî‘î ve melâhide ve zenâdıkalardır ve cümlesi harâmîler ve kemândârlardır kim bir kırçıl âdemîsi on âdemden yüz çevirmez sâhib-cür’et hırsızlardır. Ve Kasrü'l-Lusûs te’sîriyle ekseriyyâ halkı Lıslardır kim Çerâkise kavmi gibi sürmeden gözü çalup sürme gözde kalır. Tâ bu mertebe harâmî harâmzâdelerdir.

Ziyâretgâh-ı Kasrü'l-Lusûs: Evvelâ Şeyh Şücâ‘eddîn-i Gazvînî ve Şâh Mansûr-ı Bazravî ve Hazret-i Alî-i Tirmidî,

.....(1 satır boş).....

Andan cânib-i kıbleye,

Sitâyiş-i belde-i bî-dâd, kal‘a-i Esedâbâd: Irâk-ı Acem'de Hemedân hâkinde bin nökerli sultânlıkdır ve Hemedân-ı Irâk'a giderken iki menzil yoldur. Sene (---) târîhinde Esedüddîn Kirmânî nâm bir şâh-ı benâm binâ etmeğile kal‘a-i Esedâbâd derler. Kal‘ası bir vâdîde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. (---) (---) (---) (---) **[317b]**

Evsâf-ı belde-i hûbân
kal‘a-i Bâğ-ı Cinân

Irâk-ı Acem'de Musul hâkiyle Hemedân mâbeyninde bir sa‘b ü çengelistân ve hıyâbân içre bir yalçın püşte-i bülend üzre kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş bir kal‘a-i ser-bülend, Bâğ-ı Cinân-ı cihândır.

İbtidâ bânîsi Me’mûn Halîfe'dir derler ammâ kal‘a kapusunun atabe-i ulyâsı üzre "Şâh-ı şâhân Şâh İsmâ‘îl Şâh." deyü tahrîr etmişdir. Sene 941 târîhinde Süleymân Hân vezîri Rüstem Paşa feth etmişdir.

Andan sene 1032 âmında Acem ma‘a Cem istîlâ etmişdir. Ba‘dehû sene 993 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Cığalzâde Sinân Paşa feth etmişdir.

Yine Acem müstevlî olup sene 1039 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîri Hüsrev Paşa deryâ-misâl asker ile Hemedân ve Dergezîn'i ve Cem-cenâb ve Pilever kal‘aların dest-i kahr ile feth etdikde bu Bâğ-ı Cinân kal‘asın muhâsara etmek murâd edindikde gördü kim bunu muhâsara etmek bir emr-i asîrdir. Hemân ığmâz-ı ayn edüp cümle cüyûş-ı muvahhidîne çapkunlar ve çapullar fermân edüp Bâğ-ı Cinân sahrâsında vâki‘ Çiğ Alî nâm kal‘aya varınca sekiz yüz pâre şehr-misâl kend-i kebîrleri gâret ü âlân u tâlân ve halkını büryân u nâlân edüp mâl-ı firâvân ile cümle guzât Bâğ-ı Cinân altında ordu-yı İslâm'a sâlimîn ü gânimîn vâsıl oldukların kal‘a-i Bâğ-ı Cinân'dan Kızılbaş-ı evbâş {görünce} "Âmân el-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘a-i Bâğ-ı Cinân'ın miftâhların Serdâr Hüsrev-i Şîr'e teslîm edüp Palu Hâkimi Alî Beğ muhâfazacı ta‘yîn olunup vezîr-i dilîr azm-i Irâk edüp Bağdâd-ı behişt-âbâddan bî-feth avdet etdikde bu kal‘a-i Bâğ-ı Cinân Hüsrev-i Şîr-i gurrende ve dirrende pençesinden rehâ bulmuş yaralı ve maralî gazâl gibi halâs olup ilâ hâze'l-ân dest-i Acem'de kalmışdır.

Ba‘dehû bizzât fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd Bağdâd-ı Irâk'ı feth edüp avdetde Hemedân ve Dergezîn ve bu Bâğ-ı Cinân taraflarına nazar etmeyüp Dârü's-saltanati'l-aliyyesine vardıkda bi-emri Hudâ sene 1048 târîhinde vâsıl-ı cinân olup bu kal‘a-i Bâğ-ı Cinân dest-i Acem'de kalup hâlâ eyle imâr olmuşdur kim hakkâ ki bâğ-ı cinândır. Dest-i Acem'de başka hânlıkdır kim hânı üç bin nökere mâlikdir ve monlâ ve hâce-i İslâmı ve nakîbi ve On iki İmâm aşkına düvâzdeh hâkimleri vardır.

Eşkâl-i binâ-yı kal‘a-i Bâğ-ı Cinân:

.....(18 satır boş)..... **[318a]**

Andan cânib-i kıbleye,

Kend-i Yasavul: Beş yüz hâneli kenddir, anı ubûr edüp yine taraf-ı kıbleye gidüp Çiğ Ahmed Kal‘ası sahrâsında,

Kend-i Badanlıca: Mukaddemâ Şehrezûl hükmünde imiş. Hâlâ Mihribân kal‘ası hükmünde sekiz yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ü hân u hammâmlı ve çârsû-yı şâhîli kend-i mu‘azzamdır. Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı taht-ı şâh-ı şâhân, ya‘nî kal‘a-i latîf Mihribân: Irâk-ı Acem hâkinde ibtidâ bânîsi Pervîz

Şâh'dır. Ba‘dehû Âzerbaycân Şâh, andan Sultân Uzun Hasan Şâh-ı Bayındırî Bağdâd'a mâlik iken bu kal‘a-i Mihribân'ı sene 873 târîhinde müceddeden binâ etmişdir. Ba‘dehû sene 941 de Süleymân Hân destine girmişdir. Ba‘dehû sene 995 de Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîri Hüsrev Paşa fethidir kim ma‘lûmumuz olmağile ale'l-ihtisâr tahrîr olunur.

{Der-beyân-ı feth-i kal‘a-i Mihribân ve inhizâm-ı Zeynel Hân}

Çünki Serdâr-ı mu‘azzam Hüsrev-i Şîr diyâr-ı Acem'de Hemedân ve Dergezîn ve Bâğ-ı Cinân'ı ve Hille ve niçe nâmdâr kal‘aları muhâsara edüp amân u zamân vermeyüp on yedi pâre kılâ‘-ı metîneleri bilâ-ceng ü bilâ-cidâl feth edüp kendüleri Çiğ Ahmed kal‘asın ve Hille kal‘asın ta‘mîr ü termîm ederken kal‘a-i bâlâ Mihribân üzre gâret etmeğe Rûmeli eyâletiyle Arnavud Deli Yûsuf Paşa'yı ve Haleb Paşası Çerkes Muhammed Paşa'yı ve yeniçeri ağasıyla kırk oda kapu kulların ve dörd aşağı bölük sipahîlerin ve kifâyet mikdârı topçu ve cebeciler ile seksen aded şâhî toplar verüp kırk bin asker ile kal‘a-i Mihribân'ı muhâsaraya gönderir. Çünki asker-i İslâm kal‘a-i Mihribân altına varup vaz‘-ı hıyâm etdiler. Şâh-ı gümrâh tarafından elli bin güzîde pür-silâh ile Zeynel Hân nâmına bir hânlar hânı asker-i İslâm'ın mukâbelesinde meks-i çetr-i mülammâ‘ eder.

Serdâr-ı âkıbet-efkâr ol ân Hüsrev Paşa-yı azîmü'ş-şâna haber gönderüp istimdâd taleb eder. Der-ân serdâr-ı bâ-vakâr on bin aded güzîde "Benem, diğer nîst!" diyen sâhib-i şecâ‘at fetâlardan imdâd gönderir. Çünki Zeynel Hân bu kadar cünûd-i cünüb-i gümrâhân ile asker-i İslâm'a mukâbil olur. Ammâ Kızılbaş-ı kallâşın hakkâ ki evvel hamlesi yamandır. Asâkir-i İslâm üzre sehel galebe eder şekilli olurlar ve Kızılbaş ordunun bir cânibine girerler ve mâl-ı ganâ’im hasâresine düşerler ve niçe yüz haymeleri kabza-i tasarrufa alırlar. Çün Halîl Paşa ve Hasan Paşa bu hâl-i perîşânı görüp "Oldu olacak, Serdâr Hüsrev Paşa'ya ne cevâb virelim?" deyüp cümle guzât-ı müslimîn, dalkılıç "Allah Allah!" deyü Kızılbaş-ı evbâş üzre "Hû! Hû!..." deyüp Kızılbaş'a aslâ göz açdırmayup cenge âheng ederler.

Bir tarafdan dahi Rûmeli eyâleti gâzîleri Kosdaniçse sırıkların toplarından bagallarında zabt edüp anlar da hücûm ederler. Kızılbaş görse kim iki askerin mâbeyninde kalmış ve Kızılbaş'ın çoğu şaşmış. Hemân Kızılbaş cân u baş halâsı kaydına düşüp Halîl Paşa üstüne düşer. Halîl Paşa da anlara girişir. Kızılbaş bu beş yerden asâkir-i İslâm'ın hücûmuna tâkat getiremeyüp sahrâ-yı Mihribân'da nehr-i Mihribân üzre Şâh Cisri'ne cân havliyle uğrarlar. Akîblerince asker-i İslâm kovup kırarlar ve merkûm cisrden asker-i Acem birbirlerin ta‘kîb ederken niçe bini cisirden düşüp gark-ı âb olurlar. Cisri geçemeyüp gerü kalanları cümle kırarlar.

Bu ceng-i azîmde guzât-ı müslimîn ol kadar zî-kıymet tefârûk akmişe-i fâhire ve cevâhirli bisât avânî-i nâdireler ile mu‘tenim olurlar kim hadd-i hasrın Cenâb-ı Kibriyâ bilir. Hattâ bir harbende bir katar bâr-ı şütüre mâlik olup "Ayâ, ben bu kadar mâlı neylesem?" deyü serserî gezermiş.

Ba‘dehû guzât-ı müslimîn sâlimîn ü gânimîn ordu-yı İslâm'a kelle ve baş diller ve hân u sultânları kayd ü bend ile kerrenâyı ve köslerin çaldırarak huzûr-ı Hüsrev Paşa'ya gelüp dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ'da cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir iş erlerine mertebelerince ta‘zîm ü tekrîm olup ol sürûr u şâdımân ile Serdâr-ı mu‘azzam azîmet-i kal‘a-i Mihribân edüp Çiğ Ahmed kal‘asından

cânib-i şarka iki merhalede gelüp kal‘a-i Mihribân'ı muhâsara edüp meterise asker-i kerrâr döküp aslâ amân vermeyüp sene 1039 târîhinde kal‘a-i Mihribân feth olup derûn-ı kal‘aya Mar‘aş Paşası Süleymân Paşa muhâfazacı ta‘yîn olunup Serdâr-ı mu‘azzam Bağdâd'ı muhâsarâya gitdi.

Hikmet-i Hudâ fethi müyesser olmayup **[318b]** hâ’ib [ü] hâsir avdet edüp kal‘a[y]ı Musul'a vâsıl olup kal‘a-i mücedded ta‘mîr ü termîm edüp bir kulle-i azîm dahi inşâ etdi. Andan Şehrezûl kal‘asın dahi imâr etdi. Ve ol müştâyı kal‘a-i Tokat'da etdi ve anda şehîd olup dâr-ı ukbâya gitdi. Beri tarafda Kızılbaş-ı kallâş şükr-i Yezdân edüp çerâğân u şâdumânlar etdiler. Ba‘dehû sene 1048 de Murâd Hân bizzât kendüleri Bağdâd'ı feth edüp kal‘a-i Mihribân tarafına vechen mine'l-vücûh nazar etmeyüp ol dahi Der-i sa‘âdet-hânesine vardıkda dâr-ı gurûrdan dâr-ı sürûra ubûr etdikde beri tarafda şehr-i Mihribân dest-i Acem'de kaldı.

Eşkâl-i kal‘a-i binâ-yı zemîn-i sûr-ı Mihribân:

.....(3.5 satır boş).....

Der-beyân-ı hâkimân-ı Mihribân: Hâlâ dest-i şâhda ve hâk-i pâk-i Irâk'da başka hânlıkdır kim dörd bin çörek çeken ve donluk giyen nökere mâlik bir hân-ı âlîşânlıkdır. Zamânımızdaki hânın ismi Tolabar Hân idi. Hâk-i Kehrevân'dan bir şecî‘ ü dilîr idi. Mihribân şehrinin monlâsı ve hâce-i İslâm'ı ve şerîf-i şürefâ-yı hasîb [ü] nesebi vardır. Ve kelenter ve münşî ve daroğa ve yasavul ağası ve dizçöken ağası ve şâhbenderi ve'l-hâsıl on iki kadağa hâkimi vardır. Zîrâ hudûd-ı Bağdâd'da intihâ-yı serhaddir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı imâret-i şehr-i Mihribân: Evvelâ cümle (---) aded mihrâb mesâcid-i gülrûhlar vardır ammâ binâ-yı müzeyyenlik ile ma‘mûr olan câmi‘-i pür-nûr,

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i dârü't-tedrîs-i âlimân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı mektebhâ-yı tıflân-ı püserân:

.....(1.5 satır boş).....

Evsâf-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân:

.....(1.5 satır boş).....

Ta‘rîf-i tekyegâh-ı dervîş-i dilrîşân:

.....(1.5 satır boş).....

Çeşme-sâr-ı hayrât-ı âb-ı revân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı selsebîl-i cân-sitân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı cereyân-ı enhâr-ı âb-ı hayvân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i zülâl-i çâh-ı hânedân:

.....(1.5 satır boş).....

Tavsîf-i esmâ-i mahallât-ı büldân:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i sarây-ı kibâr [u] a‘yân:

.....(1.5 satır boş).....**[319a]**

Alâmet-i hân-ı hâcegân:

.....(1.5 satır boş).....

Şinâsden-i çârsû-yı şâhân:

.....(1.5 satır boş).....

Hammâm-ı gâsilân-ı rûşenâsân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı nökerân-ı a‘yân:

.....(1.5 satır boş).....

Ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân:

.....(1.5 satır boş).....

Ta‘rîf-i cerrâhân-ı fassâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Ümmet-i sulehâ-yı meşâyihân:

.....(1.5 satır boş).....

Na‘t-ı musannif-i şâ‘irân:

.....(1.5 satır boş).....

Müşerref olduğumuz erbâb-ı ma‘ârifân:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân:

.....(1.5 satır boş).....

Manzara-i mahbûb [u] mahbûbân:

.....(1.5 satır boş).....

Hevâ-yı hûb-ı râhat-ı cân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı iklîm-i büldân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı tâli‘i-i imâristân:

.....(1.5 satır boş).....

İbret-nümâ-yı alâmet-i âbâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Bâ-zikr-i düyûr-ı bıtrîkân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı hubûbât-ı mahsûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve me'kûlât-ı müsmirrât:

.....(1.5 satır boş)..... **[319b]**

Envâ'-ı et'ıme ve envâ'-ı meşrûbât

.....(1.5 satır boş).....

Der-na't-ı ârâmgâh-ı bâğ-ı İremezât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı aded-i bâğ-ı cennât:

.....(1.5 satır boş).....

Tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Bu Mihribân ile Bâğ-ı Cinân şehri mâbeyni iki merhale menzildir. Bağdâd'a (---) menzildir.

.....(3 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Mihribân-ı kibâr-ı evliyâullah:

.....(1.5 satır boş).....

Andan cânib-i şarka,

Evsâf-ı kal'a-i dâr-ı harîr-i medîne, ya'nî mahmiyye-i atîk şehr-i Sîne

Sene 616 târîhinde Luristân-ı Kürdistân hâkimlerinden Emîr Gıyâseddîn binâsıdır. Vech-i tesmiyyesi oldur kim bu şehr-i Sîn'de niçe bin sahâbe-i kirâm kabri vardır. Anınçün Sîn derler. Niçe mülûkdan mülûka kalmış bir şehr-i Luristân'dır kim hâk-i Irâk-ı Acem'de Bağdâd-ı behişt-âbâdın cânib-i şarkîsinde (---) karîb bir vâsi' sahrâda türâb-ı hâk-i pâk, tîn-i amber-i hâm ile mebnî bir sûr-ı kavîdir. Hâlâ dest-i Acem'de başka sultânlıkdır kim serhadd-i Bağdâd ve Musul ve Şehrezûl'da vâki' olmağile ma'mûr kal'a-i türâbdır. İçinde iki bin güzîde nökeri vardır ve kifâyet mikdârı hâne-i dardır, vâsi' değildir. Derûn-ı kal'ada bir câmi' ve üç gılâl anbarları vardır. Gayri âsâr-ı binâları kal'a hâricindeki varoşdadır.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal'a-i varoş-ı Sîn

Cümle altı yüz hâk-i pâk ile mestûr kal‘a-i ma‘mûrdur. Etrâfı altı bin adım cirminde kerpiç binâ kal‘a-i ra‘nâdır ve kavî handakı vardır ve iki dervezesi vardır. Cânib-i kıbleye Bağdâd kapusu ve taraf-ı şimâle Musul kapusudur. Derûn-ı sûrda altı yüz hânedir. Cümleden mükellef sultân sarâyıdır ve Monlâ hânesidir. Ve on iki zâbiti vardır. Câmi‘i ve hân u hammâm ve kifâyet mikdârı endek dükkânı vardır. İntihâ-yı serhad olmağile ol kadar imâr değildir. Etrâfı çöl olmağile bâğ-ı İremezâtı endekdir. Ve şehrinin etrâfı cümle handakdır. Kadîm-i kühenden bu kal‘a çîm ile mebnî olmağın mürûr-ı eyyâm ile harâba müeddî olup ba‘dehû sene 1039 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ vezîri Hüsrev Paşa-yı dilîr Bağdâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup bu kal‘a-i Sîn kurbüne karîb geldikde derûn-ı kal‘ada mütahassın olan Kızılbaş-ı ser-tıraş deryâ-misâl asker-i sâhib-savaş gelişine tâkat getiremeyüp derûn-ı kal‘adan zî-kıymet metâ‘ların alup bâr-ı sakîl cebehânelerin bırağup dâr-ı nîrân-ı İrân'a revâne olurlar.

Hüsrev-i serdâr-ı kerrâr-ı bâ-vakâr dahi deryâ-misâl askeriyle kal‘a-i Sîn zîrinde meks-i hıyâm edüp kal‘ayı temâşâ eder, görse kim Bağdâd fethinin sebebine elzem-i levâzımından bir kal‘a-i lâzımdır ve Bağdâd-ı behişt-âbâdın cânib-i şarkîsinde bir cây-ı menâsdır kim her vech ile Bağdâd'ın imdâdına elyak ve enfa‘ kal‘a-i musanna‘ olacak zemîndir. Ammâ pek harâb olup kal‘a demeğe müsta‘idd değil bir kân-ı bûm [u] gurâb âşiyânı olmuş bir sûr-ı harâbdır. Derhâl asker-i deryâ-misâle kol kol fermânlar edüp ve her diyârın üstâd-ı kâmil bennâların getirdüp ve handak-i azîm hafr edüp ma‘cûn-misâl tîn-ı top ve kerpiç ve cibis ve kireç ile bir kal‘aya mübâşeret edüp kâmil bir ayda kerpiç binâdan bir kal‘a-i ra‘nâ ve bir şehr-i zîbâ eder kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘dehû **[320a]** bâr-ı sakîl olan cebehâne ve hayme vü hargâh makûlesi eşyâları bu kal‘a-i Sîn'e leb-ber-leb edüp kal‘a-i Sîn'i cebehâne ile gereği gibi pür-silâh edüp âmâde eder ve Halîl Paşa ile Zülfikâr Paşa'yı ve niçe ümerâları muhâfazasına ta‘yîn edüp kendüleri Bağdâd muhâsarasına revâne olup bi-emri Hayy-ı Kadîr Bağdâd'ın fethi müyesser ve mukadder olmayup avdet etdikde şâh-ı Acem gördü kim bu kal‘a-i Sîn ve kal‘a-i Çiğ Ahmed dest-i Âl-i Osmânî'de oldukda Bağdâd üzre rahneden hâlî değillerdir deyü kal‘a-i Sîn üzre ve Çiğ Ahmed kal‘ası üzre Irâk askeriyle gelüp cenge âheng olmadan derûn-ı kal‘a-i Sîn'de mahsûr olan asker kal‘ayı cümle cebehânesi ve mühimmât-ı levâzımâtıyla bırağup firâr ederek kal‘a-i Musul'a vâsıl oldukları sâ‘at Sîn kal‘asın Kızılbaş-ı bed-ma‘âşa viren mîr-i mîrânları ve gayrı ümerâları ve cümle iş erlerin katına kığırup eydür:

"Bre mel‘ûnlar, ben size vakfullahdan bu kadar bî-hisâb cebehâne verdim. Ol Sîn kal‘asın ben eyle metîn eyledim ki bir ay muhâsarâya tahammül ederdi. Bâri üç gün cenge tahammül ederdi. Bi-emrillâh iki günde ben imdâda giderdim. Niçün ceng etmeden Sîn kal‘asın bu kadar mâl-ı firâvân ile Kızılbaş'a verdiniz?" deyü cümle ser-i kârda olan kimesnelerden serâperde-i Hüsrev önünde yüz elli nefer mankâle âdemlerin kellelerin bedenlerinden cüdâ etdirir.

Ol asırdan berü kal‘a-i Sîn dest-i Acem'de kalmışken sene 1047 târîhinde Bayrâm Paşa Bağdâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup giderken Şâm Vezîri Küçük Ahmed Paşa'yı eyâlet-i Şâm'ın kırk bin güzîde askeriyle Ahmed Paşa talî‘a-i asker olup bu kal‘a-i Sîn altına geldikde on bir aded hân yetmiş bin asker-i İrân ile Küçük Ahmed Paşa'yı karşulayup cenge âheng etdiklerinde hikmet-i Hudâ Küçük Ahmed Paşa taht-ı revân içre haste-hâl iken başsız ve buğsuz asker-i İslâm içre cünd-i cünüb-i Sürhserân girüp ceng-i firâvân edüp âhir asker-i İslâm münhezim olup kırıla kırıla az kimesne seyf-i

Acem'den halâs oldu. Hâlâ Sîn kal‘ası sahrâsında şühedâ-yı Âl-i Osmân'ın üstühânları üç yerde {ve kal‘a-i Sîn'de} püşte püşte yığılmışdır ve bir küme Kızılbaş kemikleri bir yerde yığılmışdır. Bu minvâl-i meşrûh üzre kal‘a-i Sîn dest-i Acem'de deştile kalmışdır. Hâlâ ol asırdan berü gâyet âbâdân olmuşdur.

Tetimme-i külliyât-ı kal‘a-i Sîn: Şehr-i kadîminin cemî‘i evliyâ ve enbiyâlarının ziyârât-ı aliyyeleri cümle mukaddemâ Bağdâd-ı behişt-âbâd ziyâretinde mufassal tahrîr olunduğundan şimdi terkîm olunmadı.

.....(2 satır boş).....

Andan (---) (---)

Evsâf-ı belde-i Irâk-ı Kamerü'l-Kum, ya‘nî taht-gâh-ı ecinne kal‘a-i Cebel-i Kum

Müverrihler bu kal‘a-i Kum hakkında şehrengîzlerin yazmışlar ammâ be-kavl-i müverrih-i Yarmenî Mıkdısî eyle tahrîr eylemişler kim ba‘de't-Tûfân-ı Nûh Hazret-i Necî-i Nûh *aleyhi's-selâm* Musul'da cebel-i Cûde üzre keştî ile selâmete vâsıl olunca âlemi geşt [ü] güzâr ederek bu Kum sahrâsına gelüp âb [u] hevâsından hazz edüp bir hayli zamân ol çölistân-ı kumsal üzre meks edüp bir kend imâr eder.

Andan Hazret-i Nûh Necî intikâl edüp ecinne kavmi bu Kamerü'l-Kum şehrine istîlâ ederler. Bir kabîle-i {cinn-i} sakalân dahi mukaddemâ mutasarrıf olan ecinne üzre gelüp ceng-i azîm ederler. Âhirü'l-emr mâbeynleri ıslâh olamayup Hazret-i Risâlet-penâh'ın nübüvvete mâlik olduğu mahallerde Bedr-i Huneyn fethinde cümle ecinne Hazret-i Risâlet huzûruna gelüp Kamerü'l-Kum şehri içün da‘vâ ederler.

Hazret-i Risâlet-penâh mukaddemâ şehr-i Kum'a mâlik olan ecinne melikinden su’âl buyururlar kim "Siz şehr-i Kum'a neden mâlik oldunuz" derler.

Anlar da "Yâ Resulallah bize bu şehri ceddin Hazret-i Âdem-i Sânî Nûh Necî ihsân eyledi. Ol zamândan berü bizim hükmümüzdedir ve hâlâ bizdedir. Şimdi bunlar kabza-i tasarrufa almak ister." dediklerinde,

Hazret-i Risâlet-penâh buyururlar kim "İkinizin de **[320b]** alâkası yokdur, dârü's-sakaleyn değildir. Dâr (---) (---) şimden gerü ol diyâra uğramanız" buyururlar.

Ba‘dehû ecinneden bir cân kalmayup ol sene Enûşirvân-ı âdil Hazret-i Risâlet'den me’zûn olup bu kal‘a-i Kamerü'l-Kum'u imâr eder kim "Bânî-i evveli Hazret-i Nûh, bânî-i sânîsi Enûşirvân-ı âdil-i Kisrâ'dır." deyü târîhi bir amûd-ı bâlâda celî hatt ile merkûmdur.

Hâssa-i şehr-i Kamerü'l-Kum: Çünki Hazret-i Risâlet-penâh tâ’ife-i ecinneye "Alâkanız yokdur, şehr-i Kum benim ümmetim içindir. Şimden gerü ol şehirden rıhlet edüp uğraman." buyurdular, ol nutk-ı dürer-bârın te’sîriyle bir kavm-i sekal şehr-i Kum'da kalmayup ilâ hâze'l-ân şehr-i Kum içre ecinne girmez, girerse sağ kalmaz ve Kum şehri halkın aslâ sar‘a dutmaz. Garâ’ib bu kim sâ’ir

diyârlarda bir âdemi sar‘a dutsa ya‘nî ecinne bulsa şehr-i Kum'a gelüp sâkin olsa bi-emrillahi Ta‘âlâ sar‘a zahmetinden halâs olur. Ammâ yine gayrı diyâra varsa sar‘a dutar, derler. *El-uhdetü ale'r-râvî.* Ammâ şehr-i Kum içre masrû‘-ı Âdem olmadığı muhakkakdır.

Şehr-i Kamerü'l-Kum-ı diğer

Bu hakîr ol kadar sene seyâhatde bir Kamerü'l-Kum dahi diyâr-ı Kırım kurbünde taht-ı salsâl olan kal‘a-i Akkirmân, müverrihân-ı Yunan üzre şehr-i Kamerü'l-Kum-ı Rûm-ı merzibûm-ı sûr-ı Akkirmân'dır. Gerçi kal‘a-i Sîn sene 889 târîhinde Sultân Bâyezîd feth edüp dârü'l-İslâm'dır ammâ bu Akkirmân'ın cânib-i şarkîsinde olan Kum deryâsı hâlâ ecinne hükmündedir. Benî Âdem girse selâmete çıkmayup helâk olur. Bir kerre Kazak-ı Âk Kirmân-ı Âk'ı nehb ü gâret etmeğe ol Kamerü'l-Kum kenârına yüz elli pâre gemilerle beş bin Kazak-ı Âk Kum deryâsına girüp bir cân halâs olmayup yüz elli pâre keştîleri sâhil-i bahrde kaldığı muhakkakdır kim karîbü'l-ahd olmağile niçe kimesnelerin ma‘lûmlarıdır kim asrımızda hayâtda idiler.

Hâlâ ol Kamerü'l-Kum'da hurde yaylar ve oklar ve ceviz kabuğu kadar sahanlar ve tancereler ve niçe yüz bin hurde ecinne eşyâları bulunur. Âteşe bıraksan yanmaz ve suya bıraksan batmaz bir gûne ma‘âdîn-i ibret-temâşâ şeylerdir. İnşâallah mahalliyle ol Kamerü'l-Kum-ı Rûm mahalliyle tahrîr olunur.

Ammâ bu Kamerü'l-Kum-ı Irâk hâlâ imâristân-ı benî Âdemdir. Ammâ kabâ’il-i Urbân-ı Mevâl ve Benî Keys halkı ecinne kavminden ziyâde istîlâ edüp imârâtına mâni‘ olurlar. Enûşirvân'dan sonra sene 254 târîhinde Me’mûn Halîfe imâr etdi ve sene (---) de Gıyâseddîn Şâh ve Taymur Hânzâde Ya‘kûb Şâh imâr etdi ve niçe mülûkun destine yetdi. Sene 941 de Süleymân Hân'da ve Murâd Hân-ı Sâlis'de feth etdi. Ve ol asırdan sonra hâlâ dest-i Acem'de kaldı. Ammâ Süleymân Hânî'de {953} Elkas Mirzâ ibn İsmâ‘îl harâb etdi.

Sebeb-i harâbî-i şehr-i Kum: Oldur kim Elkas Mirzâ'nın bürâder-i mihteri Şâh Tahmasb şâh-ı İrân-zemîn olunca bürâderi Elkas-ı kihtere Şirvân-ı Şâmakı hükûmetin verüp Elkas şâhlık iddi‘âsında olur. Âhir Mirzâ Elkas'ın Tahmasb Şâh ile hüsn-i zindegânesi olmayup vilâyet-i Kaytak'dan ve Deşt-i Kıpçak'dan vilâyet-i Kırım'a andan gemiyle Rûm'da Süleymân Hân'ın pây-ı serîrine yüzler sürüp bir sarây-ı azîmde meks eder. Andan Türkman u Kürdistân ve sâ’ir Türkmaniyân haşerâtlarından Elkas Mirzâ'ya seksen bin mikdârı yâğî ü dağî ve zâğî ü bâğî derinti asker verüp Elkas Mirzâ kat‘-ı menâzil ederek Bağdâd hudûduna varup diyâr-ı Hemedân ve Dergezîn ve Mihribân ve Bâğ-ı Cinân ve Cem-cenâb ve Şehribân ve Kum ve Kâşân ve Isfahân-ı nısf-ı cihâna varınca sekiz ayda diyâr-ı İrân [u] Turan [u]] Âzerbaycân'ı harâb u yebâb edüp ol kadar mâl-ı hazâ’in ve genc-i Kârûn {defâ’in} alırlar kim "Hadden bîrûndur." deyü müverrihler dilinde dâstân-ı dûstân olup meştâ-yı Haleb'de Elkas Mirzâ nâm eşhâs gelüp pây-ı serîr-i Süleymân Hân'ı bûs edüp niçe Mısır hazînesi tefârûk hedâyâlar arz eder. Ol asırdan berü bu şehr-i Kum Elkas Mirzâ'nın rahnesinden ol kadar ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen değildir.

Eşkâl-i kal‘a-i zemîn-i şehr-i Kum:

.....(1.5 satır boş).....**[321a]**

.....(2 satır boş).....

Ve hâkimân-ı şehr-i Kum:

.....(1.5 satır boş).....

Ve imâret-i cevâmi‘hâ-yı medîne-i Kum:

.....(1.5 satır boş).....

Ve medâris-i âlimân-ı müfessirânı:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mekteb-i ciğer-kûşe-i ebcedhânı:

.....(1.5 satır boş).....

Ve tekye-i dervîşân-ı zîşânı:

.....(1.5 satır boş).....

Ve çâh-ı hânedânları: Cümle bin altı yüz aded âb-ı hayât su kuyuları vardır. Bir cânibi Bağdâd-ı behişt-âbâd çölistânı olmağile nehr-i cârîleri yokdur. Cümle imâretleri çâh-ı mâlardan dollâblar ile saky olur şehr-i Kum'dur.

Ve hân-ı hâcegânları:

.....(1.5 satır boş).....

Ve çârsû-yı bezzâzistânı:

.....(1.5 satır boş).....

Tabîbân-ı hâzık cerrâhânı:

.....(1.5 satır boş).....

Sulehâ-yı meşâyihânı: *Gâyet firâvândır ammâ ekseriyyâ gayrı diyâr halkıdır ve Ekrâd-ı Sûrândan ilim tahsîliyçün gelmiş Şâfi‘îyyü'l-mezheb âdemleri vardır. Ammâ ahâlî-i şehir cümle Şî‘îlerdir, kalkar, durur, oturur, "Yâ Alî!" derler.*

Fusehâ [vü] büleğâ-yı şâ‘irân:

.....(1.5 satır boş).....

Reng-i rûy-ı mahbûbânı:

.....(1.5 satır boş).....

Ekâlîm-i tâli‘-i imâristânı: Şehir be-kavl-i Batlamyus 19'uncu iklîm-i örfiyyede bulunmuşdur. Atvel-i nehârı (---) sâ‘at, derecedir ve tâli‘-i imâreti burc-ı kavsda beyti müşterî-i nârîdir. Anınçün hevâsı şiddet-i hâr üzredir.

Acâ’ib-i hammâm-ı gâsilânı:

.....(1.5 satır boş).....

Hubûbât-ı me’kûlâtı: Gendümi ve şa‘îri rimâlistân olmağile az olup sahrâ-yı Kâşân'dan ve diyâr-ı Hille'den gelir ammâ her ni‘meti latîfdir. İllâ hulviyyâtı Basra helvâsından ve Konya zülbiyyâtından terdir ve latîf ü mümessekdir.

Ve me’kûlât-ı müsmirrâtı: Hadîka-i Rıdvânlarında gûnâ-gûn fâkihelerinden fındığı ve pesde-i handânı gâyet çokdur.

Ve meşrûbâtından Şîrâz ve Hürmüz sükkerî şerbeti ve âb-ı züllesi ve köknarı ve müselli gâyet lezîz ü hûbdur.

Ve aded-i bâğavâtı: Cümle bin mikdârı bâğ u bâğçe ve mesîregâh-ı hıyâbân bâğ-ı cinânları vardır kim zamân-ı kadîmden berü her birinde gûnâ-gûn maksûreler ile ârâste ve kâ‘a-i nişîmenler ile pîrâste olmuş bâğlardır. Cümleden Sercem bâğı meşhûrdur. **[321b]**

Ve tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Kamerü'l-Kum-ı Irâk: Bu şehr-i Kum şehr-i Hemedân'ın cânib-i şarkîsinde mâbeynehümâları beş merhale yerdir. Zamân-ı kadîmde medîne-i hısn-ı hasîne ve sûr-ı azîme idi. Ve cânib-i (---) Kasrü'l-Lusûs şehrine karîbdir.

.....(4 satır boş).....

Ve ziyâretgâh-ı kümmelîn-i kibâr-ı evliyâ-yı Kum-ı Irâk: Evvelâ cebbâne-i kübrâsında başka bir dâ’irede kâmil altı yüz aded ashâb-ı güzîn *rıdvânullâhi Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în* âsûdedirler kim niçelerinin üzerlerine Âl-i Abbâsiyân halîfeleri kıbâblar inşâ edüp târîhleriyle ma‘lûmlardır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan (---) sâ‘at cânib-i (---)

Sitâyiş-i şehr-i Kejdemâşiyân, ya‘nî kal‘a-i Kâşiyân, mahmiyye-i kadîm-i zîşân, kân-ı kânân-ı âlîşân, ya‘nî medîne-i Kâşân

Bu şehr-i kadîme ve belde-i azîme içün cemî‘i müverrihân-ı Arab u Acem ü Yunaniyân niçe gûne ta‘rîf ü tavsîf ile şehr-i Kâşân'ı tahrîr etmişler. Ammâ müverrih Mıkdısî-i Yarmeniyân bu diyâr-ı Pârs-ı Irâk'da kesret-i seyâhati sebebiyle eyle tahrîr ü tastîr etmiş kim ibtidâ bu şehr-i Kînmân'ın bânîsi Minûçehr'dir. Zelzeleden sehel harâb olup niçe sene hâli üzre mu‘attal kalup kavm-i gurâb u kejdem ya‘nî akreb ü çıyan kânı olur.

Ba‘dehû âb u hevâsının letâfeti cihetinden hazz olunup ve hâk-i Irâk'da böyle şehr-i mu‘azzam harâb u yebâb kalmışı ma‘kûl görülmeyüp sene 243 târîhinde Emîrü'l-mü’minîn Hârûnu'r-Reşîd'in hâtûnu Zübeyde Hanım mâl-ı Kârûn ve kenz-i Hârûn harc edüp bu şehri eyle imâr eder kim gûyâ şehr-i Luristân olup üstâd-ı kâmil keheneler cem‘ edüp akrebinin kesretin ve çıyanlarının vefretin def‘iyçün kırk gûne tılısmât inşâ ederler. Hâlâ âsâr-ı esâs-ı mutalsamâtların niçeleri sâbitdir.

Ba‘dehû bu şehr-i Kâşân bu vakf-ı dünyâ içre niçe bin mülûkdan mülûka intikâl edüp kâh imâr ve kâh harâb olup sene (---) târîhinde Bağdâd Halîfesi El-Mustansır Billah üzre Moğol kavmi gelüp Bağdâd'ı kabza-i tasarrufa alup bu Kâşân'da Aka Bây nâm vezîri hâkim olup eyle imâr eder kim gûyâ Dımışk-ı Şâm-ı cennet-meşâm eder. Âhir Moğol Pâdişâhı İnçul Şâh Bağdâd'dan bu Kâşân'a gelüp pây-i taht-ı İnçoliyân olup dahi âbâdân olur. Kavm-i Moğolî'de şâhlara İnçoliyân derler ammâ cümle Moğol-ı İnçuliyân üç neferdir. Üçü de bu Kâşân'dan İnçul olup üçünü de bu Kâşân'da katl eylemişlerdir. Hâlâ hâric-i Kâşân'da bir kıbâb-ı serâmed içre medfûnlardır kim Meşhed-i İnçuliyân-ı Moğol deyü ma‘rûfdur. Ammâ niçe târîhde bu kavm-i Moğol lisânı üzre bu şehre Kışvân derler. Lisân-ı Ekrâd'da Keşân derler, lisân-ı Hindî'de Kejdimân ya‘nî akreb diyârı, lisân-ı Arab'da Kâsibân ya‘nî kâr idiciler derler. Lisân-ı Çağatay'da Keşân-bür derler. Lisân-ı Pârsîde Kâşân ve Kaşân derler. Zirâ kaf ve kâfın birbirlerine kurb-ı mahreci vardır. Ammâ niçe efvâh-ı nâsda Kâşiyân ve Kasıyân {derler}. Ammâ lûgat-i sahîhi Kâşân'dır. Zîrâ ism-i kadîmi şehr-i Kılmân'dır.

Ba‘dehû Hârûnu'r-Reşîd hurmesi Zübeyde Hanım dörd yüz elli iki haftada itmâm etdiğinden lafz-ı Kâşân 452 add olunduğundan vech-i tesmiyyesi oldur kim Kâşân dediler.

Ba‘dehû sene 791 târîhinde Timur Hân-ı pür-zûr melik-i Irâk oldukda de’b-i Timur Hân ol idi kim her diyârı harâb ederdi. Ammâ bu Kâşân'a yazığı gelüp oğlu Ya‘kûb Şâh'a ihsân edüp pây-ı taht oldu. Ammâ sene 954 târîhinde Süleymân Hân fermânıyla Şâh İsmâ‘îlzâde Elkas Mirzâ-yı eşhâs bu şehr-i Kâşân'ı ve Kum-ı Hemedân'ı harâb edüp ol asırdan berü hâlâ ol kadar ma‘mûr olmuşdur kim **[322a]** deryâda katre ve güneşde zerre kadar tahrîr idelim.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i kadîm-i Kîn-i Kâşân-ı azîm

İbtidâ bu şehri imâr eden Minûçehr'in binâsı kal‘a-i Kîn'dir. Şehr-i Kâşân'ın zâhirinde bir sahrâ-yı vâsi‘de cânib-i kıblesi kûh-i Kîn kapândır kim eflâke ser çekmiş bir kûh-ı ser-bülend-i Kîn-i Kapân'ın dâmeninde iki fersah arz-ı ba‘îdede bir çemenzâr u lâle-ızâr ve gül-i gülistânlı ve bâğ u bostânlı fezâda şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olmuş bir gûne hâk-i pâk-i tîn inşâ olunmuş bir

kal‘a-i ra‘nâdır kim mutarraş seng ile binâ olunmuş kal‘alardan metîn bir gûne hısn-ı hasîn ve sedd-i kemîn kal‘a-i Kîn'dir kim gûyâ kal‘a-i Mağosa-yı Kıbrıs'dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi on üç bin yedi yüz hatvedir. Ammâ bu hisâb kal‘a dîvârı üzre add olunmuşdur ammâ taşra handak kenârınca kâmil on sekiz bin adımdır ve gâyet amîk handakı vardır. Ka‘r-ı handak eyle pâkdir kim hâr-ı hâşâk-ı nebâtât [u] giyâhâtdır, bir ahşeb-i menbût değildir. Ve cümle rûy-ı dîvârı bârân ve âfitâbdan fenâ bulmasın içün serâpâ Horasânî ve kîr-i cıbıs ile sıvanmış beyâz incü-misâl kal‘a-i pür-meâldir. Dîvârının kaddi ka‘rdan seksen zirâ‘-ı melikîdir ve arzı yigirmi zirâ‘ arîzdir. Üstünde niçe süvârîler çevgân lu‘bedebâzlığı ederler. Ve cümle (---) kapulardır.

.....(1.5 satır boş).....

Derûn-ı kal‘ada cümle (---) aded hâk-i pâk ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır ve gâyet şîrîn ü müzeyyen hânedânlardır.

Der-vasf-ı varoş-ı bîrûn: Cümle (---) aded hânedânlardır ammâ Kum şehrinden küçükdür.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı hâkimân-ı Kâşân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve âbâdân-ı cevâmi‘hâ-yı Kâşân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve medâris-i âlimân-ı müderrisân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mekteb-i püserân-ı tıflân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve tekyegâh-ı âşıkân-ı sâdıkân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve çeşme-sâr-ı âb-ı revân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve selsebîl-i atşân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve ayn-ı câriye-i hayvân: Bu Kâşân'ın cümle âb-ı revânları kûh-ı Kîn-i Kapân'dan gelüp nehr-i Dünyâsîr ile bir olup şehrin cümle imâretlerin reyy edüp ve cemî‘i bâğ u gülistân-ı İremlerin saky edüp iner, nehr-i (---) (---) (---) (---)

Ve çâh-ı mâ-i hânedân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve esmâ-i mahallât-ı büldân:

.....(1.5 satır boş).....**[322b]**

Ve sarây-ı kibâr-ı aka-yı nökerân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve sarâyhâ-yı kârbân-ı revân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mihmânhâne-i bî-kesân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve çârsû-yı bezzâzistân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hammâm-ı dilküşâ-yı tâhirân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve âlüftegân-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle halkı Şâfi‘îyyü'l-mezhebdir ammâ cümlesi Şî‘îyân ve Sünniyânlar ve muhibb-i Hânedânlardır. Kemâl akay

.....(1 satır boş).....

Ve ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve cerrâhân-ı fâssâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve sulehâ-yı meşâyihân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve na‘t-ı mü’ellif [ü] şâ‘irân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mazanne-i e‘azze-i kirâmân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve reng-i rûy-ı pîr u cüvân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mahbûbe-i mahbûbân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hevâ-yı nesîm-i câvidân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve âbâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve ahâlî-i lisân-ı Fârisî-hân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve kaba-yı merdân ve kaba-yı nisvân:

.....(1.5 satır boş).....**[323a]**

Nâmhâ-yı merdân u nâmân-ı zenân:

.....(1.5 satır boş).....

Esmâ-i çâkerân ve nâmân-ı kenîzekkân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân: Bi-kavl-i Hâkim-i kudemâ Batlamyus bu şehr-i Kâşân on dokuzuncu iklîm-i örfiyyede bulunmuşdur. Arz-ı beledi (---) (---) (---) ve atvel-i nehârı (---) sâ‘at ve (---) derece ve (---) dakîkadır.

Ve tâli‘-i binâ-yı imâristân: Bu şehr-i Kâşân'ın tâli‘-i burc-ı imâreti be-kavl-i Monlâ Kulga Şâh üzre burc-ı akrebde bu şehir vâki‘ olup beyti Mirrîh-i mâî olduğundan akrebi çokdur ve Mirrîh-sıfat halkı hûnîdir ve cengâverlerdir.

Ve binâ-yı kenîse-i kıssisân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve memdûhât-ı sanâyi‘ât: Ve cümle ahâlîsi ehl-i kâr-ı dükkânçedir kim Kâşân'da işlenen âlât-ı harbe müte‘allık silâh âvânî Diyârbekir'de ve Cıska şehrinde işlenmek ihtimâli yokdur. Bu şehir halkı yed-i tûlâların ayân etmişlerdir.

Ve kâr-ı kisb-i ricâlât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hubûbât-ı mahsûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i me’kûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i müsmirrât: Cümle meyvesi memdûhdur illâ âlû-yı nehârîsi bat beyzası kadardır ve meleçe ve Abbâsî emrûdu memdûh-ı Irâk-zemîndir ve kameri ve mışmışı gâyet âbdâr ve lezîz kaysıdır kim gûyâ Hamevî-i Şâm'dır.(---)

Der-vasf-ı envâ‘-i meşrûbât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve imârât-ı it‘âm-ı zülbiyyât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mesîregâh-ı bâğ-ı İremezât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve aded-i cinân-ı bâğavât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ bu Kâşân'da akreb [ü] kejdüm vefret üzre olduğundan ba‘zı müverrihân-ı Acem şehr-i Kejdüm nâmıyla bu şehri yâd ederler. Eyle akreb olur kim her biri gûyâ Rûm'un bahrinde olan yengeç hayvânı kadar olur. Kaçan kim dümmin kec kılup zemînde olan haşerâtları sayd etmeğe gitdikde keler gibi seğirdüp şikâr alır. Katırı tırnağından ve deveyi tabanından soksa emân u zamân vermez, helâk eder.

Hikmet-i Hudâ Hârûnu'r-Reşîd hurmesi bu şehri âbâdân etdikde bir kehene-i cihân-bân bulup bu akreb içün bir tılsım edüp Navan nâm deyrde defn edüp ol tılsım üzre ilm-i vefk ile "Müsâfirem müsâfirem" hattı tahrîr olunmuşdur. Hâlâ bir ehl-i beled ve bir garîbü'd-diyâr-ı nâ-beled bu şehre girdikde üç kerre "Müsâfirem" deyü nidâ ederek şehre girer. Bi-emrillah kendüye bir zarar isâbet etmez. Böyle bir mutalsamdır. Hatta Baba Abdî-i Horasânî **[323b]** refîkımız Anadolu diyârında Balıkesri şehrinde pire derdinden müteezzî oldukda pire içün bir şikâyet-âmîz Nâme-i Bergûs edüp bu Kâşiyân'ın akreblerin esnâ-yı ebyâtda yâd eylemişdir. Ebyât-ı Bergûsiyye:

Ne pire her biri bir zerk idici dîv-i hücûm

Ne pire bilmez amân, vermez amân câna kıyar

Pire bir heybet ile halka hücûm eyledi kim

Dîv bu yerde eğer bâğlasalar ide firâr

Kâşiyânlı diyeler akrebe rahmet her bâr

Olsalar muhbir eğer bu pireden ehl-i bihâr

Balıkesrî'de Hudâ ıydiyye kılmazsa meded

Pireler anı şehîd eyleyeler zâr [u] nizâr.

.....(5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı mülûk-ı selef-i selâtîn-i Kâşân ve ziyâretgâh-ı evliyâu'l-ârifîn ve asfıyâu'l-vâsılîn

haccallahu ale'l-âlemîn, radıyallahu Ta'âlâ aleyhim ecma'în, kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-mübîn, iste'ânet billahi ve bihi'l-avn

Evvelâ Basra'yı bizzât Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* Havâriciyân destinden feth etdikde cümle Ashâb-ı kirâm ile Hâlid b. Velîd bu Kâşân üzre geldiklerinde ceng-i azîm edüp niçe yüz Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn [u] Ensâr-ı benâm bu taht-ı Kâşân'da şehîd olmuşlar. Âhir-ı kâr Kâşân'ın fethi Esved ibn Mikdâd eliyle feth olup niçe sene dest-i Ashâb-ı güzînde olmağile imâr olup niçe bin Ashâb ve niçe bin evlâd-ı Sahâbe-i kirâm Karâke-i Arab nâb bir mahalde medfûnlardır kim cümle kıbâblarıyla ve seng-i mezârlarıyla merkad-i pür-envârları zâhir ü bâhirdir ve ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Andan ziyâret-i,

.....(2.5 satır boş).....

Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i şarka âbâdân kendler ubûr ederek (---) sâ'atde,

Menzil-i kend-i Zülyezen: İki bin hâneli ve câmi'li rabta-i zîbâdır. Andan yine taraf-ı şarka,

Evsâf-ı şehr-i hâsıl-ı Hindîvân, ya'nî medîne-i Cerbân Kan

{Mevlûd-i Nebî'nin} sene 6 târîhinde bânîsi Enûşirvân-ı âdil ümerâlarından Hâtem-i Tay-yi Arabî'nün karındaşı Emîr Cerbân Kan binâsı olduğundan Cerbân Kan nâmıyla meşhûr bir şehr-i ma'mûrdur. Kavm-i Moğol bu şehre Kan derler. Lisân-ı Çîn'de kan hâkime derler. Hâlâ bu şehr-i Cerbân Kân, hâk-i Irâk'da ve hükm-i Şâh-ı Acem'de Kâşân eyâletinde başka sultânlıkdır kim bin güzîde nökere mâlikdir. Sûru harâbdır ammâ şehri imâr-ı kâmyâbdır. Medînesinin cümle etrâfı handak hafr-i türâbdır ve cânib-i eknâfı çâr-deh bâbdır. Derveze-i Kâşân ve derveze-i şehr-i Sâve ve derveze-i şehr-i Rey ve derveze-i şehr-i Demâvend ve derveze-i Bağdâd ve derveze-i şehr-i Deylem ve derveze-i şehr-i Şehribân ve derveze-i Isfahân-ı nısf-ı cihân ve derveze-i Derteng ve derveze-i şehr-i Kum ve derveze-i şehrü'l-Mut ve derveze-i (---). Hulâsa-i kelâm cümle on dörd kapusu vardır. Bu kapular dâhilinde olan bir şehr-i müzeyyendir kim cümle yedi bin hâne-i âbâdândır.

Ve cümle yetmiş mihrâbdır ve câmi' vü hammâmları ve hân ve çârsû-yı bâzârları gâyet ma'mûr u müzeyyendir. Ve cümle halkı Şî'îlerdir . Ammâ ârifân-ı zarîfân-ı Acem deyü add olunsa bu şehir halkının zarâfeti ve letâfeti ve hoş-hûlukları yâd olunur. Cümle nüktedân ve nükte-şinâsân ve Fârisîhân şu'arâ-yı merd-i Hudâları vardır. Husûsan sıbyânı gâyet necîb ü reşîd olurlar ve mekteblerinde hurûf-ı hecâyı bu minvâl üzre kırâat ederler.

Diyâr-ı Acem'de tilâvet olunan hurûf-ı teheccidir

Evvelâ,

Elif, be ile elâ eblü elâ el ülüli ele üb.

Be, be ile belâ beblü belâ bel bülü ve lî bül büb.

Te, te ile telâ tetül ve telâtül tülüli tetül tüt.

Se, se ile selâ sesül ve selâ **[324a]** sel selli sel süs.

Cim, cim ile celâ cecil ve celâ cel cülüli cül cüc.

Ha, ha ile halâ hacel ve halâ hah huhuli hah huh.

İlâ âhirihî. Yigirmi dokuz aded hurûf-ı hecâ bu gûne tilâvet olunur. Ammâ hurûf-ı hecâ i‘râb-ı mu‘cemesiyle böyle okunur:

Elif zeber zîr î peş û.

Be zeber be zîr bî peş bû.

Te zeber te zîr tî peş tû.

Se zeber se zîr sî peş sû.

Cim zeber ce zîr ci peş cû.

Ha zeber ha zîr hî peş hû.

Hı zeber ha zîr hî peş hû,

ilâ âhirih, bu gûne okunur.

Ve bu ahâlî-i şehr-i Cerbân Kan nice gûne ulûm-ı acîbe ve garîbe ve felsefiyyâta mâliklerdir ammâ zâlimler gâyetü'l-gâye Şî‘îlerdir. Cümle halkı kalemkârî ve halkârî iki peşli haftân giyüp başlarında tâc-ı Revâc ve pâylarında yeşil don ve yeşil kîmhat-ı pây-pûş-ı mihâc giyerler ve ekseriyyâ halkı ilm-i edvâr üzre hânendelerdir kim her biri ayş u tarab mahallerinde destine müdevver dâ’ireyi alup on iki makâm ve kırk sekiz terkîb ve yigirmi dörd usûl ile savt-ı hoş-elhân ve fasl-ı makâm-ı Isfahân etdikde istimâ‘ eden yârân-ı hâzırân hayât-ı câvidân bulur. Ekseriyyâ murabba‘ât u kâr ü nakş tasnîfâtları tarz-ı Horasân üzre beste olunup ekseriyyâ güfte ve besteleri bu sûret şehrengîz kelâmlarıdır. Makâm-ı sabâ, usûleş evfer beste-i kara karçığa:

Tebrîzin bâğı güzel hey cânım

Bâğçesi dağı güzel ey zâlim

İşittim ki rakîb ölküpdür ol zâlim

Dahi hûb[b] dahi güzel ey cânım

deyü hoş âvâz ile okurlar. Ve makâm-ı Irak'da usûleş semâ‘î tarz-ı Luristân üzre hânendelik etdiklerinde âdem hayrân-ı Irâk olur. O semâ‘î budur:

Ne hevâ-yı bâğ-ı sâz

Ne kenâr kişt mârâ

Heme hayretem be-dihkân

Hemedân behişt-i mârâ

Dergüzîn behişt mârâ

Şehribân behişt mârâ

Dir dir ten nî tânâ dir ney

Dillere dillere tâney tâney tâney tâney tâney.

deyü âğâze edüp kûşe-be-kûşe sohbet-i hâs ederler. Eğer bu şehrin erbâb-ı ma‘ârifin ma‘lûmumuz olduğu mertebede ta‘rîf ü tavsîf etsek başka bir müdevven olur.

Ve ilm-i usturlâba mâlik olan Monlâ Hudâdâd-ı Kirmânî kavli üzre bu şehr-i Cerbân Kan 19'uncu iklîm-i örfiyyede bulunup arz-ı beledi (---) (---) (---) ve atvel-i nehârı (---) sâ‘at ve derecedir. Ve tâli‘-i imâreti burc-ı mîzânda ve beyt-i zührede ve hâne-i hevâyîde bulunmuşdur. Anınçün halkı mîzân üzre i‘tidâlâne hareket ederler kim burc-ı mîzân gibi beyne beyne geçinirler. Ve beyt-i zühre olduğundan cümle halkı rakkâs u hânende vü sâzende ve cümle sağîr ü kebîri hevâyîlerdir.

{Ve müverrihân-ı nâzikân-ı Acem; bu şehrin âbdâr karpuzu bisyâr olmağile bu şehrin ismine şehr-i Hindîvâne demişler ve sâ’ir müsmirrâtları hadden firâvândır}.

Ve ziyâret-i şehr-i Cerbân Kan: Bu şehre şehr-i Kum bir merhale cânib-i (---) karîbdir. Ol râh üzre bu şehir hâricinde mezâristân-ı Cerbân Kan'dır kim vâdî-i hâmûşândır. Mısra‘:

Kimi Cem'dir, kimi Dârâ yatan, mevtâyı söyletsen.

mazmûnu üzre niçe bin hakân u şâhân ve sultân ü İncurân u keyâniyân ve ekâsire ve Sâsâniyân ve Bayındırân ve Abbâsiyân ve melik ve kan-ı kanân ve hân-ı hânân ve ulemâ-yı İrân u Turân yatır. Böyle bir meşhed-i gûristân-ı vâdî-i hâmûşândır. Ammâ cümleden Kırklar makâmı ve Hazret-i Hızır

makâmı ve Penç Hüseyin makâmı ve Ricâlü'l-gayb makâmı ve Ümenâ makâmı ve Nücebâ makâmı ve Büdelâ makâmı ve Evtâd makâmı ve Nukebâ makâmı, bu zikr olunan makâm-ı sultânlar cümle kırk yerdedir ve cümle kavm-i Acem bu makâmât-ı aliyyelere i‘tikâd-ı pâk ile mu‘tekidlerdir kim leyle-i Cum‘ada ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în ve kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-mübîn.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine cânib-i şarka meyyâl gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm-i Sâvî, binâ-yı Âdem-i Sânî ya‘nî Nûh Necî, ba‘dehû binâ-yı sâhib-i hurûc Şâh Gâve, ya‘nî medîne-i mu‘azzam Sâve

Be-kavl-i müverrihân-ı Hind-i dükend ve müverrihân-ı Arab u Acem ve Külkend ü müverrih Deylemî ve müverrih Mıkdısî-i Yarmenî cümle müttefekun aleyh olup bu şehr-i Sâve'yi ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh zevrakıyla talattum-ı deryâda bu mahalle râst gelüp zevrakı hâk-i pâk üzre karâr bulunca [86] buyururlar.

Ba‘dehû bu cây-ı menâsdan keştî-i Nûh halâs olup Musul kurbünde gemisi cebel-i Cûde üzre karâr etdüği Kur’ân-ı **[324b]** Azîm'den sûre-i (---) (---) Hazret-i Risâlet-penâha alâ tarîkı'l-kasas nâzil olan âyet-i şerîfedir: (---) (---) (---) [87] ilâ âhiri'l-âyet.

Diğer âyet-i şerîfe [88] nassı cümle Hazret-i Nûh Necî hakkına nâzil olmuşdur.

Ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh cebel-i Cûde üzre Cûde şehrin imâr etdi. Andan Nûh Âvînd şehrin ya‘nî Nihâvend medînesin binâ etdi. Andan oğlu Yâfîs şehr-i Gazvîn'i binâ etdi. Andan şehr-i Kamerü'l-Kum'u binâ etdi. Andan bu şehr-i Sâve'yi binâ etdi kim mukaddemâ keştîsi bu mahalde sehel karâr buldukda buyurmuşlardı. Ba‘de'l-binâ bu şehrin ismine Sâvî ka‘dı dediler. Lisân-ı İbrî'de ka‘d şehre derler. Hattâ Kabâbıta târîhlerinde ka‘d-ı İskender ve ka‘d-ı Mısır ve ka‘d-ı Fustât ve ka‘d-ı Hasan ve ka‘d-ı Filistîn ve ka‘d-ı Dımışk-ı Şâm derler. Ba‘de't-Tûfân bu ka‘d-ı Sâvî ol kadar âbâdân oldu kim tûlen ve arzen kemâl-i vüs‘ati üç günde devr olunurdu.

Ba‘dehû sene 600 mukaddem Hazret'in vilâdetinden Hazret-i İsâ asrında Buhtunnasr Kürdistân'dan hurûc edüp hûn-ı Yahyâ talebiyçün bu şehr-i Sâvî'ye gelüp iki kerre yüz bin Yahûdî'sin katl edüp şehr-i Sâvî'yi harâb u yebâb eder.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sencer-i Yezcürd imâr edüp ismine tahfîf-i kelâm ile şehr-i Sâve dirler. Hâlâ hâk-i Irâk'da ve hükm-i Kâşân'da başka sultânlıkdır kim cümle bin aded güzîde şehbâz nökere mâlikdir. Ve monlâ ve havâce ve nakîbi ve on iki hâkimi mukarrerdir. Ammâ kal‘ası yokdur. Mâ-tekaddem hâk-i pâk ile mebnî kılınmış ammâ intihâ-yı serhad olmağın mürûr-ı eyyâm ile sûru yebâb u türâb kalmışdır. Ammâ taşra şehri cümle beş bin aded ulvî ve süflî hâk-i anber-i pâk ile ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır.

Hulâsa-i kelâm cemî‘i hayrât [u] hasenât-ı ebniyye-i imârâtı tâbıku'n-na‘l bi'n-na‘l şehr-i Kum'a mânenddir ammâ bu şehr-i Sâve'nin âb [u] hevâsı ve mahbûb [u] mahbûbesi ve halkının ten-

dürüstlüğü ve bâğ u bâğçe-i İremezâtları şehr-i Kâşân ve Hemedân'dan sonra sâ'ir şehirlere tercîh olunur. Ammâ cümle halkı Şî'îlerdir. Mâbeynlerinde Sünnîleri çokdur ammâ Çâr-yâr-ı güzîne sebbâbları yokdur. Her şâhdan destlerinde yarlığ-ı belîğ-i şâhîleri vardır kim sebbâbları nefy-i beled ve mansıbından azl-i ebed ederler. Ammâ bu şehrin hüsniyyâtı cihetinden niçe yüz şey'i vardır ve niçe şehrengîzleri vardır. Yetmiş aded fasl ile ta'rîf ü tavsîf etmek lâzım idi ammâ kesret-i kitâbet olmasın içün bu fihris-i müsveddâtımızı bu kadarca tahrîr edüp iktifâ etdik. Ammâ hüsniyyâtından iki şey'e aşk olsun.

Birisi oldur kim bu şehirde cümle halkı askerîdir kim bir şey'e muhtâc değillerdir. Bir de zabt u rabt ve narh-ı cârîlerine aşk olsun. Her şeb cümle dükkânçeleri küşâde kalup herkes hâne-i bî-minnetine bî-bâk ü bî-pervâ yatup pâsbânlar tâ vakt-i sehere dek dîdebân u nigehbân u keşikbânlık ederler. Ol kadar mazbût şehirdir kim me'kûlât [u] meşrûbât makûlesi eşyâlara seg-i dirende dahi dehân-dırâzlık etmezler. Ve çârsû-yı şâhîde metâ'-ı firâvâna bir merd-i âferîde dest-dırâzlık etmeyüp cemî'i me'kûlât [u] meşrûbâtı ve beyzası ve pişmiş tavuğu ve çobrası ve pilavı ve herîsesi cümle vezn-i Alî ile fürûht olunur, aslâ ve kat'â kelek ve şinik ve gülbe ve peymâne yokdur. Ammâ halkının ahd [ü] peymânları vardır. Eyle ganîmetdir kim bir kez gendüm-i danedâr nîm abbâsîye yarar. Ve bin menn-i hâs ve beyâz nân-ı cân bir kazbekî-i Tiflisîyedir. Ve bir vusak tereyağı kehribâ-vâr üç Kazbekiyyedir. Tâ bu mertebede ganîmet şehr-i Sâve'dir. Ve cümle halkı müdekkik-i âlem olduklarından gâyet hisâbîlerdir kim kâr [u] kisb içinde bir dangı hisâb ederler ve kânûn-ı Şeyh Safî'dir deyü narh-ı şâhîleri üzre cân verirler.

Narh-ı Alî üzre kez ü men ve ratl u sak hisâbları beyân eder

Evvelâ hisâb-ı kez; yedi yüz kırk sekiz bin sekiz yüz dirhemdir. Ve sak; altmış iki bin dört yüz dirhemdir. Ve nakin; on iki bin dörd yüz seksen dirhemdir. Ve nakiz; on iki bin sakdır. Mekul bin beş yüz **[325a]** altmış dirhemdir. Sâ'; bin kırk dirhemdir. Mud; beş yüz yigirmi dirhemdir. Menn; iki yüz altmış dirhemdir. Ratl; yüz otuz dirhemdir. İstâd; altı yüz dirhemdir. Dirhem; otuz üç arpa ağırıdır. Miskâl; yüz arpa ağırıdır. Kırat; beş arpa ağırıdır. Dânk; (---) (---). Fersah; on iki bin adımdır. Mil; dörd bin adımdır. Bir adım dörd ayakdır ve bir ayak-ı meyân uç uca yigirmi iki arpa kaddidir. Ve bir zirâ'-ı hayyât; üç karışdır. Ve bir karış; yigirmi arpa kaddidir ve çuka arşını üç karış iki parmak enlidir. Ve mi'mâr arşını bir zirâ'-ı hayyâtî ve bir sülüs ziyâdedir ve zirâ'-ı Mekkî, Hazret-i Zübeyr Mekke'yi ta'mîr etdikde zirâ'-ı Mekkî dedüğü bir çubuk zirâ'-ı hayyâtîdir. (---) (---) (---) (---). Bu hisâb-ı kitâblardan mâ'adâ bu şehr-i Sâve halkı ilm-i arkâmda gûyâ Feyzullah-ı Hindî'dir, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı kubûr-ı şehîdân-ı şehr-i Sâve:

.....*(2.5 satır boş)*.....

Bu şehr-i Sâve'den cânib-i cenûba kend-i Hayder Kan; yüz hâneli câmi' ve hânlı kend-i âbâdândır. Andan yine taraf-ı cenûba kend-i Sultân Dürûğ; Kâşân hânlarının hâssı bin hâneli kend-i âbâdândır. Andan yine cenûba,

Evsâf-ı diyâr-ı İrân-zemîn-i mers, binâ-yı Şâh Keyûmers, misâl-i şehr-i Dağıstân-ı Tarhû-yı Enderey, ya‘nî şehr-i azîm-i bender-i Rey

Müverrihân-ı İrân-zemîn ve sahâ’if-i münşiyân-ı Irâk-ı Dergezîn müverrihleri tahrîri üzre bu şehr-i Rey'i ibtidâ binâ eden İrân-ı Turan şâhlarından Keyûmers Şâh binâ etmişdir. Mürûr-ı eyyâm ile her tarafdan yâğî vü dağî rahneleri görmek ile harâba mü’eddî olup ba‘dehû Şâh Hûşah binâ etdi ve eyle imâr [u] avâdân oldu kim Bağdâd-ı behişt-âbâd-ı atîk bu şehr-i Rey yanında bir kendce gelmezdi. Bu kevn-i çarh-ı kec-revün âdeti üzre niçe bin mülûkdan mülûka intikâl edüp hâlâ hâk-i Irâk'da hükm-i Acem'de kûh-ı Demâvend'in cânib-i garbîsinde bir ferahfezâ-yı çemenzâr [u] lâle-ızârda Bursa şehri gibi temevvüc edüp kat-ender-kat bâğ-ı İremezâtü'l-imâd misilli bir şehr-i dilşâd-ı Rey âbâdândır.

Bu şehrin kadr-i âsâr-ı âbâdânı şarkdan garba tûlânîsi kâmil iki fersahdır, ya‘nî yigirmi dörd bin adımdır. Şehr-i Tire ve şehr-i Ma‘nisa gibi tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Ammâ arzen nısıf fersah şehr-i mu‘azzamdır ve bu şehrin cânib-i garbîsi iki fersah yerde kûh-ı Akra‘ vâki‘ olmuşdur kim hudûd-ı Kürdistân'dır. Ve sâve şehri bu şehr-i Rey'ün cânib-i şarkîsinde üç merhale menzildir, ammâ biz iki menzilde şehr-i Rey'e geldik âheste üzre.

Der-beyân-ı ahvâl-i hâkimân-ı şehr-i Rey: Hâlâ bir hân-ı âlîşânlıkdır kim yedi yâr aşkına heft hezâr nökere mâlikdir. Şehir mollası ve hâce şeyhülislâmı ve şeyhü's-sâdât-ı kirâmı ve dizçöken ağası ve korucubaşı ve yasavul akası ve kelenteri ve daroğası ve münşî ve şâhbenderi ve eşik ağası ve mihmândârı vardır ve bu hâkimler bu şehr içre eyle adl-i adâlet [ve] hükm-i hükûmât ederler kim gûyâ adl-ı Enûşirvân-i Kisrâ'dır.

Sitâyiş-i imârât-ı hânedân-ı şehr-i Rey: Gerçi sâ’ir diyârlar gibi kal‘ası amâr değildir ammâ şehri gâyet ma‘mûrdur. Cümle dokuz bin sekiz yüz aded derveze add olunur bâğlı u bâğçeli hânedânlardır. Her derveze içre ekall-i mâ-yekûn onar ve on beşer hâne-i müte‘addideler var. Cümle âsâr-ı binâları kerpiç ile mebnîdir ve cümle dam u bâmları türâb-ı pâk ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Ammâ bu şehrin cânib-i erba‘asında sûr hafri-misâl handak-i vâsi‘i ve umk-ı azîmi vardır kim yâğî vü bâğîden emîndir. Ve cânib-i etrâfında sekiz aded dervezeleri vardır. Ammâ cümle haşeb levha bâblardır.

Ve bu şehrin cemî‘i şâhrâhları gâyetü'l-gâye teng [ü] tardır. **[325b]** Zîrâ Urbân ve Ekrâd-ı nâbekâr bâğîleri havfinden yolların tîre eylemişler kim bir tarafdan düşman şehre zafer bulursa daracık yollarda izdihâm olup usret üzre yâğîler geçerken her hânenin dâm u bâmlarından ve revzen ü câmlarından ve kâ‘a vü şâhnişînlerinden hâne sâhibleri ok ve tüfeng ve saban ve seng nisâr edüp düşmandan intikâm almak mülâhazasıyla şehrin yolların şehr-i Mısır derbleri gibi daracık eylemişlerdir. Hakkâ ki şehr-i Rey'ün her hânesi cezîre-i Sakız hâneleri ve Haleb kâ‘aları gibi kal‘a-misâl hânedân-ı pür-meâldir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı cevâmi‘hâ-yı şehr-i Rey: Cümle

.....(1.5 satır boş).....

Ve âsâr-ı binâ-yı mesâcidhâ-yı Rey:

.....(1.5 satır boş).....

Ve dârü't-tedrîs-i âlimân-ı sûhteyân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve dârü't-tahsîl-i ulûm-ı gılmân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve tekyegâh-ı sâdıkân-ı dervîşân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân: Bu şehr-i Rey içre cümle yüz on aded çeşme-sârlar vardır kim âyende vü revendegân u müsâfirân ve devâbâtları nûş eder ammâ şehir halkının sâhib-tab‘ olanları çâh-ı mâdan nûş eder.

Ve sebîlhâne-i Kerbelâ-yı şehîdân: Bu şehrin enderûn u bîrûnunda cümle yetmiş yerde sebîlhâne-i teşnegân var kim her birin birer sâhibü'l-hayr şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ervâhlarıyçün inşâ olunmuşdur. Cümleden Şâh sebîli ma‘mûrdur.

Ve aynu'l-hayât-ı âb-ı cereyân: Bu şehrin garbîsinde evvelâ kûh-ı Demâvend'den iki nehr-i sağîre gelüp şehrin bâğ u besâtînlerin saky edüp ba‘dehû nehr-i (---) mahlût olur. Ve bu şehirde bir kana dahi cereyân eder.

Ve çâh-ı zemzem-i hânedân: Cümle âb-ı revânları cebel-i Demâvend'in demir ma‘denlerinden gelmeğ ile suları memdûh olmadığından derûn-ı şehir içre cümle dokuz bin âb-ı hayât buz pâre-misâl sulu kuyuları vardır. Hakkâ ki zülâldir.

Ve nâmhâ-yı mahallât-i âbâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hânedân-ı kibâr-ı nökerân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve sarâyhâ-yı kârbân-ı revân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mihmânhâne-i sevdâgerân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve ârâmhâne-i garîbân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve çârsû-yı bâzâr-ı şâhân:

.....(1.5 satır boş)..... **[326a]**

Ve hammâmhâ-yı rûşenâ-yı gâsilân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve âşüftegân-ı nüdemâ-yı yârân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hukemâ-yı feyyâz-ı tabîbân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve cerrâhân-ı zû-fünûn-ı üstâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve sâhib-sulûk-i meşâyihân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve Fârisî-şinâs-ı mü'ellif [ü] şâ'irân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve reng-i rûy-ı pîr ü cüvân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve nâ-resîde-i gılmân u duhterân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hevâ-yı bâd-ı sabâ-yı diyâr-ı İrân: Bu Rey şehrinin hevâsı gayrı diyâr hevâsı gibi memdûh değildir, şiddet-i hâr üzredir. Ammâ sayf u şitâda cemî‘i halkı damları üzre her gice serîrler üzre yatup kisb-i tarâvet ederler, gicesi latîfdir.

Ve ibret-nümâ-yı âbâdân: Bu şehrin etrâfında niçe yerleri hafr ederken zî-kıymet la‘l-i Bedahşân ve yâkût ve seylân-ı Erdebilî çıkar kim ta‘bîr olunmaz. Diğer vâcibü'l-iber; hâlâ her sene genc-i Kârûnlar ve kenz-i bâdâverler bulunur.

Ve güft [ü] gû-yı ehl-i beled-i Fârisîhân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve kaba-yı merd ü kaba-yı zenân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve nâmhâ-yı merd ü nâm-ı zenân:

.....(1.5 satır boş).....

Esmâ-i çâkerân ve nâm-ı cevâriyân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Hâkim Batlamyus, bu şehr-i Rey 19 iklîm-i örfiyyede bulunmuşdur. Ve Monlâ Tâc Şâh dahi eyle dedi ammâ hakîr irtifâ‘ almadım. Ve arz-ı beledi (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘atdir.

Ve tâli‘-i binâ-yı imâristân: Bu şehri ibtidâ Keyûmers Şâh binâ etdikde burc-ı esedde esâsın vaz‘ eder. Anınçün halkı esed-heybet ve gazanfer-salâbetlerdir ve burc-ı esed beyt-i şems-i nârîdir. Anınçün şemsinde te’sîr vardır.

Ve âbâdân-ı deyr-i papasân:

.....(1.5 satır boş).....

Ve medh-i ehl-i pîşekâr:

.....(1.5 satır boş)..... **[326b]**

Ve hubûbât-ı gendüm-i mahsûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve sitâyiş-i gıdâ-yı rûh-ı tenâvülât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve me'kûlât-i gûnâ-gûn-ı müsmirrât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve teşnegân-ı envâ'-i meşrûbât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve dârü'z-ziyâfe-i imârât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve teferrücgâh-ı menzil-i İremezât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve hıyâbân-ı gülistân-i bâğavât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve şehrengîz-i tetimme-i külliyât: Evvelâ bu Rey şehrinin cânib-i garbîsinde olan kûh-ı Demâvend'den nüzûl eden âb-ı revânlar ol kadar memdûh değildir. Ancak şehr-i Rey'ün mezâri'ât ü bâğ u bostâniyânların reyy edüp cânib-i şarkda eyâlet-i Rey kendlerin reyy ederek nehr-i azîm (---) munsabb olur nehreyn-i sağîreyndir. Birinin ismi (---) (---) (---) ve birinin nâmı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı yaylağ-ı kûh-ı Demâvend: Bir cebel-i kûh-ı serbülenddir kim zamân-ı kadîmde yedi aded sûr-ı metîneler ile âbâdân hâlâ biri ma'mûrdur kim kal'a-i Demâvend nâmıyla meşhûr-ı âfâk olup sene 995 târîhinde Murâd Hân-ı Sâlis vezîri Cığalzâde Sinân Paşa kal'a-i Demâvend'i yedi günde feth edüp hâk ile yeksân etmişdi. Ve kûh-ı Demâvend'den beş kerre yüz bin koyun sürmüşdü. Hâlâ yine bu yaylada on kerre yüz bin devâbât makûlesi vardır. Bu yaylanın şark cânibinde yaylayan Avşarî ve Kehrânî ve Dümbülî ve Dümdümî Türkmanânı yayla hakların Acem Şâhı tarafından Rey şehri hânı alur. Ammâ yine bu kûh-ı Demâvend'in cânib-i kıblesinde ve taraf-ı garbîsinde yaylayan Urbân u Türkman u Ekrâd-ı Zıbarı'nın {yaylamakların} İmâdiyye hâkimi ve Akra beği alırlar. Tâ bu mertebe böyle bir kûh-ı azîm-i mahsûldârdır ve ma'âdin-i hadîd gâyet çokdur. Ol ecilden sularının nef'i yokdur. Bu kûh-ı Demâvend'in şimâlinde,

Evsâf-ı kûh-ı Akra: Lakab-ı sahîhi kûh-ı Akra'dır. Bu dahi şehr-i Rey'ün cânib-i garbîsi ve şimâlîsine meyyâl nümâyândır, ammâ üç merhale ba'îd bir uryân u bî-dıraht u bî-semer bir cebel-i

Akra‘dır kim Kürdistân Akra beğiyle Acem müşâsında bir kûh-ı bâlâdır kim kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş bir kûh-ı serbülenddir. Nebâtât [u] giyâhâtı firâvân ve uyûn-ı câ’iyeleri âb-ı hayât-ı revândır. Sene (---) târîhinde İmâdiyye'ye giderken bu kûh-ı Akra‘da meks edüp Monlâ Karnî nakli üzre bu kûh-ı Akra‘da altun ma‘deni vardır ammâ Ekrâd diyârında olmağile zer-i hâlisin husûle getiremeyüp harcı hâsılıyla berâber gelmez demiş idi. Meğer lağv imiş. Bu hakîr şehr-i Rey temâşâsında iken Akra kûhundan yedi katar-ı katır yükü tibr altun Rey hânına gelüp tîz-âb ile suya çeküp ba‘dehû âteş-i germâ-germde kâl edüp bir nerm zer-i hâlis hâsıl oldu kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘dehû ol katar-ı katırlar ile mezkûr tibri hân şâha gönderdi. Hâlâ tibr-i Akra‘ Kürdistân-ı Acemistân'da meşhûrdur. **[327a]** Bu şehr-i Rey etrâfında bir imâret esâsı hafr etseler altında ol hafr olunan yerde beş on yahûd on beş kıt‘a cevâhir-i zî-kıymetden elmas u la‘l u yâkût çıkup sâhib-i zemîn girân bahâya fürûht eyleyüp binâya mübâşeret eder.

Temâşâ-yı garîbe: Hâlâ bu şehr-i Rey içre eyledir kim her sene elbette derûn-ı şehirde ve yahûd bîrûn-ı şehirde elbette her sâl birer ikişer defîne mâl çıkar. Ammâ bu künûzlar çıkması sebebiyle niçe bin mahlûk-ı Hudâ kâr u kisb pîşesinden âvâre olup şeb [u] rûz Ferhâd-vâr çalışup kenz-i Kârûn küşâde etmeğe cidd ü ihtimâm-ı tâm edüp derbeder benâm olup bu mekr ile ifnâ-yı vücûd etmededirler. Ve bu kenz-küşâlığın bir kubhu dahi oldur kim, bu mahalde bir kenz vardır deyü niçe yüz âdem hân tarafından ol hânedâna üşüp Ferhâdî tîşeler urup ilâ hâze'l-ân eyle şehr-i âbâdân eski mısır gibi harâb (---) olup bûm u gurâb u masasaya âşiyân olmadadır.

.....(3.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı cebbâne-i şehr-i Rey-âbâd

Hazret-i Ömer hilâfetinde ve Hazret-i İmâm Hüseyin şehzâdeliğinde ve gayrı Devâzde İmâmân-ı hümâmân asırlarında bu şehr-i Rey Ashâb-ı güzîn ve Muhâcirîn [ve] Ensârîn ile imâr olup cümle ehl-i Mekke ve ehl-i Bekke ve ehl-i Medîne bu şehr-i Rey'de sâkin olurlardı. Âhir dâr-ı âhirete intikâl edenleri bu şehr-i Rey cebbânesinde defn ederlerdi. Hâlâ mekâbîr-i Ashâb-ı güzîn şehrin cânib-i kıblesinde ziyâretgâh-ı azîmdir. Ve niçe kibâr-ı evliyâullah ulemâ ve sulehâ ve mü’ellif-i fukahâ-yı şu‘arâ medfûnlardır.

Ve **ziyâret-i Şâhruh Kay:** Bir kubbe-i âlîde âsûdedir.

Ve **ziyâret-i Selmân-ı Kûfî:** Hazret-i Alî belin bağladı. Sakaların pîridir. Otuz yaşında nakl etdi. Bu şehrin hâricinde bir kubbede medfûndur.

.....(1 satır boş).....

Bu şehr-i Rey'i bu gûne temâşâ edüp cânib-i garba kûh-ı Demâvend-i bî-mânendin kıbleye meyyâl tarafına gidüp

Kend-i Şîr Alî: Rey hâkinde kelenterlikdir. Anı ubûr edüp bir ferah-âbâd-ı dilküşâ kûyâh-ı hıyâbân-ı

bâğ-ı cinân içre uyûn-ı firâvânlar nûş edüp giderek,

Evsâf-ı kal‘a-i kûh-ı Demâvend, mânend-i şehr-i Külkend

Mukaddemâ zemîninde hulefâ-yı Benî Abbâsiyân'dan bir kal‘a inşâ etmişler ammâ mürûr-ı eyyâm ile bu kal‘a kerpiç binâ ile inşâ olunduğundan berbâd olur. Ammâ sene 995 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis vezîri Cığalzâde Sinân Paşa serdâr-ı mu‘azzamlık ile diyâr-ı Bağdâd'a gelüp andan deryâ-misâl asker ile Cem-cemâl yoluyla vilâyet-i Âzerbaycân'da şehr-i Tebrîz-i dilâvîze atf-ı inân etdikde şehr-i Rey ve şehr-i Kum ve şehr-i Kâşân ve şehr-i Dergezîn ve şehr-i Hemedân ve şehr-i Mihribân ve şehr-i Bâğ-ı cinân ve şehrü'l-Lusûs ve şehr-i Gazvîn ve şehr-i Cem-cenâb ve kal‘a-i Şehribân ve kal‘a-i Kinkur ve kal‘a-i Nihâvend ve kal‘a-i Sehend ve kal‘a-i Erdebil ve kal‘a-i Serâh ve kal‘a-i Kehrevân ve kal‘a-i Merâğa ve kal‘a-i Karakan ve kal‘a-i Sultâniyye ve şehr-i Tebrîz'e varınca mezkûr kılâ‘ları ve şehr-i azîmeleri nehb ü gâret etmeğe ahd-i amân etmişdi. Zîrâ zikri sebkat eden kal‘a-i Serâv altında Cığalazâde bir gûne münhezim olmuşdu kim devlet-i Âl-i Osmân'da eyle bir serdâr münhezim olmayup bed-nâmlık olduğu intikâmın Acem'den almak içün {Cığalzâde Sinân Paşa} dârü'l-hilâfe olan Bağdâd-i bî-dâddan leşker-keş olup niyyetü'l-gazâ diyerek ibtidâ kal‘a-i Cem-cemâl'den niçe gün kat‘-ı menâzil ederek kal‘a-i Pilever'e andan kal‘a-i Denâver'e andan kal‘a-i Despol'a andan kal‘a-i Sorhbîd-i Rûsipîd'e andan ibret-nümâ olan kûh-ı Bî-sütûn'a bir kal‘a-i müfîd binâ edüp andan kat‘-ı menâzil ederek kûh-ı Demâvend'e geldikde gördü kim Bağdâd ile Hemedân ve Tebrîz yolları üzre bir cây-ı menâs olacak kal‘a yokdur.

Âhir cümle guzât ile müşâvere edüp mezkûr kûh-ı Demâvend'de bir sûr-ı üstüvâr binâ olunmasın re’y-i ahsen görüp kûh-ı Demâvend'e bir kal‘a binâsına mübâşeret olunup kendüleri **[327b]** asker-i kerrâr-ı adüv-şikârlar ile bâlâda tahrîr olunan altmış altı pâre kal‘aları cümle feth eyleyüp tâ şehr-i Tebrîz-i dilâvîze varınca cemî‘i kurâ vü kasabât ve kend-i büleydeleri yakup yıkup hâke berâber edüp ol kadar Kızılbaş-ı evbâş-ı kallâşların başların tîğ-ı âteş-tâb ile tıraş edüp cemî‘i havâriciyânın vücûdların sahîfe-i dünyâdan kaldırmağa sehel kalmışdı. Ve bu kadar gâret olunan dâr-ı diyârlardan mâl-ı firâvân almışdı kim hisâbın Hudâ-yı Bîçûn bilir. Cümle guzât-ı müslimîn ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular kim mukaddemâ sahrâ-yı Serâv'da münhezim olduklarının yüz kerre yüz bin kat ıvaz olunup Acem'den bir intikâm alınmışdır kim hâlâ diyâr-ı Acem'de dâstân-ı dûstândır. Ba‘dehû Serdâr-ı mu‘azzam Cığalzâde yine cânib-i Bağdâd'a teveccüh etdikde niçe kılâ‘-ı metîneleri dahi feth ederek binâya mübâşeret olunan kûh-ı Demâvend kal‘asına geldikde henim dahi itmâm bulmayup asâkir-i nusret-me’âsir ile sa‘y-i tâm ve bezl-i ihtimâm edüp sene 995 târîhinde kal‘a-i Demâvend itmâm bulup derûn-ı kal‘aya üç bin aded neferât ve yetmiş aded top ve niçe bin gûne cebehâne ve levâzımât koyup kendüleri diyâr-ı Bağdâd'a azîmet etdiler.

Eşkâl-ı kal‘a-i kûh-ı Demâvend-i bî-mânend

Kûh-ı Demâvend dâmeninde bir püşte-i âlî üzre bir kal‘a-i serbülenddir. Ammâ bu dahi hâk-i çim ile rıhtım olmuş bir sûr-ı azîmdir. Lâkin etrâfında handakı yokdur. Ve iki kapusu vardır. Biri Rey kapusu ve biri Bağdâd dervezesi vardır. Ve kal‘a içre hâlâ üç yüz hâne ve Câmi‘-i Murâd Hân-ı Sâlis ve hân

ve hammâm ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Ve dâ'iren-mâdâr ecrâm-ı kal'a iki bin adımdır. Ve hâlâ dest-i Acem'de Rey şehri hükmünde sultânlıkdır kim bin aded güzîde nökere mâlik kal'adır.

Ve âb [u] hevâsı ve bâğ u bâğçesi envâ'-ı ziynet ile ârâste olmuş maksûreli hadîka-i İremleri vardır. Ammâ cümle halkı Şî'îlerdir.

Sitâyiş-i kûh-ı Demâvend: Bu dahi bir kûh-ı Bî-sütûn'a ve kûh-ı Akra'ya ve kûh-ı Elvend'e mânend bir kûh-ı serbülenddir kim üzerinde niçe kerre yüz bin hayvânât çerâgâhlarında tenâvül-i giyâhât edüp semîn olurlar. Bu kûh üzre Arab u Acem ve Türkman ü Terekemân-ı yamân yayla faslın edüp Rey hânına ve Bağdâd vâlîsine yayla hakkı verirler.

.....(15 satır boş).....**[328a]**

Andan yine sahrâ-yı Demâvend içre ma'mûr [u] âbâdân kend-i büldânlar ubûr edüp 5 sâ'atde,

Menzil-i Şâh Köprüsü: Diyâr-ı Acem'de püll-i Şâhî nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir cisr-i nûh-tâkdır kim dokuz aded tâki tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir.

Nehr-i Demâvend ile kûh-ı Bî-sütûn cânibinden gelen enhârlar, cümle bu kantara-i azîmin zîrinden güzer edüp cümlesi nehr-i Diyâle'ye Diyâle dahi Bağdâd sahrâsından ubûr edüp nehr-i Dicle-i Şatt'a munsabb olur. Bu cisr-i ibret-nümâyı ubûr edüp mukaddemâ bâlâda kûh-ı Bî-sütûn dâmenlerinden kal'a-i Sorhbîd sahrâsı içre üç menzil gidüp dördüncü günde yine,

Menzil-i kal'a-i Kirmânşâhî: Bu kal'a dahi mukaddemâ bâlâda Şâh İsmâ'îl binâ etdiğiyçün Kirmânşâhî dedikleri ve gayrı evsâfları tahrîr olunmuşdu. Lâkin bu mahalden Nihâvend ve Kum ve Kâşân diyârların seyr edüp yine bu kal'a-i Kirmânşâhî'ye gelmek iktizâ etdi. Zîrâ bu Kirmânşâhî diyâr-ı Hemedân'a üç menzil olup Bağdâd yolu üzre vâki' olmuş bir kal'a-i Kirmânşâhî'dir. Lâkin bu hakîr bu mahalleri geşt [ü] güzâr etmek içün seb'a-i seyyâre-vâr devr-i diyâr edüp Kirmânşâhî'den cânib-i cenûba üç sâ'atde,

Menzil-i kend-i Kaçar Hân: Bin hâneli ve câmi' ve hân u hammâmlı kend-i müzeyyendir. Andan yine semt-i cenûba 7 sâ'atde,

Kend-i Sührâb: Kirmânşâh hâkinde beş yüz hâneli ve bir câmi'li kend-i ma'mûrdur. Andan yine cenûba 5 sâ'atde,

Menzil-i kend-i Serhale: Üç yüz hâneli kend-i ma'mûr u bâğ-ı İrem-misâldir. Andan yine cânib-i cenûba 8 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Tâk-ı Giray: Zamân-ı kadîmde Hulâgû Hân Bağdâd'a mâlik oldukda Hulâgû'nun oğlu Giray Hân nâm bir şehzâde-i âzâde bu mahall-i sayd u şikârdan hazz edüp bir şehir bünyâd edüp ismine Tâk-ı Giray Hân derler. Hâlâ ol kadar imâr değildir. Ancak niçe yerde tâk-ı revâk alâmetleri kalmışdır. Sultân Murâd Hân-ı Râbi'in sipehsâlâr-ı mu'azzamı olan Hüsrev-i Şîr-i vezîr-i dilîr

Hemedân ve Dergezîn'i harâb u yebâb edüp Bağdâd üzre gelirken bu Tâk-ı Giray'a uğrayup Yeni İmâm nâm yoluyla bu Tâk-ı revâka gelüp harâb etmişdir. Hâlâ ol asırdan berü bir nâ-tamâm imârdır. Derteng kal‘ası hudûdunda bin hâneli ve câmi‘ ve hân ve hammâm u çârsû-yı şâhîli ve âb-ı revânlı kasaba-i Tâk-ı Giray'dır. Andan kalkup taraf-ı cenûba 2 sâ‘atde,

Derteng Boğazı: *Ne‘ûzü-billah Allahümme âfinâ* bir mahûf u muhâtara ve dayk u teng ü târ bir râh-ı Derteng-i reng-i bârdır kim elbette cemî‘i tüccârân ve sevdâgerânların metâ‘-ı bârları bu mahalde develerden ve katırlardan yıkılup pâymâl ü rimâl olur. Ve piyâde âdemleri dahi usret üzre güzer etdiklerinden Serâh-ı der-i teng nâmıyla meşhûr-ı âfâk Derteng Boğazı'dır. Lisân-ı Pârsî'de der; kapu, teng; daracık yire derler. Bu mahalde Enûşirvân-ı âdil bir demir kapu icâd etdiğinden Derteng derler. İki cânibi evc-i âsumâna ser çekmiş kayalı ve şahin ve zağanos kuşu yuvalı yalçın kayalardır.

Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd'ı feth edüp Dârü's-saltanati'l-aliyyelerine avdet etdikde vezîria‘zam Kara Mustafâ Paşa ile Diyârbekir Silahdârı Melek Ahmed Paşa bu Derteng mahalline gelüp Acem şâhıyla bu Derteng boğazında hudûd kesilüp hâlâ bu boğaz ağzında bir amûd-ı müntehâya hudûdnâme yazılmış ve celî hat ile sikke-i mermerde kazılmış bir mil-i mermerdir. Andan içeri cânib-i kıbleye Âl-i Osmân'ın Bağdâd hudûdudur. Ol amûddan taşra taraf-ı şarka Acem şâhı hudûdudur. Hâlâ bu boğaz ağzında Şâh Gediği'nde deve damları kadar tavîl mahzen ve mağaralar vardır. Kaçan Acem Bağdâd'ı muhâsara etmek murâd edindikde bu mağaralara zahîre doldurup andan Bağdâd'a sarılır. *Allahümme'l-hafız.*

Andan Derteng Boğazı'n selâmetle geçüp 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kûhistân-ı Seng, ya‘nî kal‘a-i Derteng: İbtidâ bânîsi Enûşirvân-ı âdildir kim arz-ı Irâk'ı Moğol ve Hind ve Özbek Tatarı destinden halâs içün bu kal‘ayı bu teng boğaz ağzında binâ etdi. Hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre hâk-i Bağdâd'da başka sancak beği tahtıdır. Cümle bin mikdârı güzide askere mâlikdir ve beğinin hâss-ı hümâyûnu 320.000 akçedir. Ammâ livâsında alâybeği ve çeribaşı ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı timârı yokdur. Zîrâ tahrîr-i Süleymân Hân'da bu ülkeye arz-ı Irâk deyü tahrîr olunup timâr ve ze‘âmet kurâları yokdur. Ve âhirü'l-hudûd olup iki kılıç mâbeyninde kurâları olmağile timâr kayd olunmamışdır. Ammâ ümerâlarına hâs kayd olmuş kendleri vardır. Beğine beher sene yigirmişer kise hâsıl olur sancakdır. Yüz elli akçe kadısına doksan pâre nâhiye kurâsından beş kise hâsıl olur. Kal‘a dizdârı ve üç yüz kal‘a neferâtı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şâhbenderi vardır. Ammâ müftî ve nakîbi yokdur.

Eşkâl-i kal‘a-i Derteng: (---) (---) (---) (---) (---) **[328b]**

.....(7 satır boş).....

Andan yine cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı hâk-i amber-pâk-i karâne, ya‘nî binâ-yı Yezdecürd Şâh-ı kal‘a-i Derne

Ba‘de hicreti'n-nebeviyye sene (---) târîhinde bir (---) (---) Yezdecürd Şâh'ın binâsıdır. Ol asırda

şehr-i azîm imiş. Ba‘dehû Timur Hân harâb etmişdir. Yine imâr olup sene 1039 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ âsafi Hüsrev-i Şîr harâb etmişdir. Hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da sehel imâr olup Süleymân Hân kânûnu üzre eyâlet-i Bağdâd'da sancak beği tahtıdır. Bin mikdârı çeri ile hükûmât eder. Beğinin hâssı 406.931 akçedir. Ber-vech-i adâlet yigirmi kise hâsıl olur. Alâybeği ve çeribaşı ve timâr ve ze‘âmet yokdur. Arz-ı Irâk'da Karane livâsı hâki ile müşâ olduğundan derne-i Karane derler. Kadı ve dizdârı ve neferâtı vardır ve muhtesibi ve şâhbenderi ve bâcdârı vardır ammâ müftî ve nakîbi ve emîni yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Derne:

.....(8 satır boş).....

Andan yine cânib-i kıbleye 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Hânkâh-ı kebîr: Derne livâsı hükmünde âyende vü revendegân-ı tüccârân mihmân olmak içün Şâh İsmâ‘îl bir hânkâh-ı azîm binâ etmiş, hâlâ âbâdândır. Ba‘dehû adl-i Acem ile bu mahalle bin mikdârı hâneler imâr olup müte‘addid câmi‘leri ve hân u hammâm ve müfîd ü muhtasar bâzâr-ı dükkânçeleri vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine kıbleye 6 sâ‘atde,

Menzil-i Hânkâh-ı sağîr: Bir vâsi‘ ferahfezâda bir hân-ı azîmdir ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Bu dahi Derne livâsı hâkinde şâhrâh üzre mihmânhâne-i sağîrdir. Yemîn [ü] yesârında beş yüz hâneli ma‘mûr câmi‘li ve hammâmlı ve bâğ u bâğçeli kendi vardır.

.....(2 satır boş).....

Andan semt-i kıbleye 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Hârûniyye: Sene 244 târîhinde Hârûnu'r-Reşîd Halîfe inşâ etdiğiyçün Hârûniyye derler.

.....(2 satır boş).....

Andan taraf-ı kıbleye 7 sâ‘atde, **[329a]**

Evsâf-ı kasaba-i Zeng-âbâd-ı hoş-bünyâd: Zamân-ı kadîmde Hârûnu'r-Reşîd hilâfetinde Zengî Hazînedâr nâm bir şahs-ı benâm tamâm etdiğiyçün Zeng-âbâd derler. Hâlâ eyâlet-i Bağdâd'ın berr-i Acem'de başka sancak beği hükmindedir. Bin aded güzîde askere mâlikdir. Beğinin kânûn-ı Süleymân Hân üzre hâssı 270.000 akçe eder. Ber-vech-i adâlet on sekiz kise dutar. Arz-ı Irâk'da olmağile timâr u ze‘âmet ve çeribaşı ve alâybeğisi vardır ve yüz elli akçe kadı ve yetmiş pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve Bağdâd kuluna aklâm kayd olunmuş hâsdır. Paşa ağalarından bir nâmdâr ağa iki yüz tevâbi‘iyle bu hâssı zabt edüp kırk yük akçe tahsîl eder ve yüz,

.....(3 satır boş).....

Andan cânib-i kıbleye meyyâl 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Hâs-ı Kızıl Rabat: Eyâlet-i Bağdâd'da Zeng-âbâd sancağı hâkinde nâhiyedir ve Bağdâd kulu içün dokuz yük akçe hâsdır. Paşa tarafından bir ağa gelüp on beş yük akçeyi tahsîl edüp kula mevâcib gider.

.....(5 satır boş).....

Andan yine cânib-i cenûba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Hâss-ı Bakuba: Hâk-i Bağdâd'da berr-i Acem'de Bağdâd kulu aklâmında hâsdır. Paşa ağalarından bir nâmdâr ağa yetmiş kise iltizâm ile alup yüz kise hâsıl eder, hâs-ı âlîdir.

.....(5 satır boş).....

Andan semt-i kıbleye (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i livâ-i Bayat: Kânûn-ı Süleymân Hân üzre başka sancakdır. Beğinin hâssı 200.000 akçedir. Hâk-i pâkinde timâr u ze‘âmet olmadığından alâybeği ve çeribaşı yokdur ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi cümle iltizâm kurâlarıdır. Yedi yük akçeye bir paşa ağası alup yüz elli âdemiyle zabt edüp tahsîl-i mâl eder.

.....(5 satır boş).....

Andan yine taraf-ı kıbleye (---) sâ‘atde, **[329b]**

Evsâf-ı kasaba-i Nev-âbâd, ya‘nî Yeni Kasaba:

.....(5 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i mu‘azzam sancağ-ı Debâlâ: Hâk-i Irâk'ın berr-i Acem'inde kânûn-ı Süleymân Hân üzre başka sancak beği tahtıdır. Mîr-i livâsının hâssı 260.000 akçe eder. Hâk-i amber-pâkinde timâr ü ze‘âmeti vardır ve alâybeği ve çeribaşı ve yüz elli akçe kazâ hâkimi dahi vardır. Ve cümle seksen altı aded ma‘mûr nâhiye kurâları vardır.

.....(5 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i Kerend: Hâk-i Irâk'ın berr-i Acem'inde kânûn-ı Süleymân Hân üzre başka sancak

beği tahtıdır. Beğinin hâssı 239.260 akçedir ve kazâdır ve nâhiyesinde Bağdâd kulu hâssı kurâları vardır.

.....(5 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i sancağ-ı Karâniyye: Eyâlet-i Bağdâd'da kânûn-ı Süleymân Hân üzre başka sancak beği tahtıdır. Beğinin hâss-ı hümâyûnu 200.000 akçedir ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesinde hâs köylerini paşa ağaları zabt eder.

.....(6 satır boş)..... **[330a]**

Evsâf-ı kasaba-i sancağ-ı Gîlân: Eyâlet-i Bağdâd'ın berr-i Acem'inde başka sancak beği tahtıdır. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre mîr-i livâsının hâss-ı hümâyûnu 200.000 akçedir ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Zamân-ı kadîmde Cîlân nâmında bir kend idi. Bizzât eş-Şeyh Hazret-i Abdülkâdir-i Cîlânî'nin maskat-ı re'sleri olmağile ma'mûr [u] âbâdân olup büleyde-i ma'mûrdur. Ammâ hâlâ ol kadar ma'mûr değildir. Şeyh Abdülkâdir'in vatan-ı aslîleri olduğundan Abdülkâdir-i Cîlânî derler. Yohsa Gîlânî değildir. Gîlân diyâr-ı Acem'in şimâlinde vilâyet-i Şirvân ve Şâmakı kurbünde Demirkapu kal'asına karîb bahr-i Hazer kenârında şehr-i Gîlân bir bender-i azîmdir. Ammâ bu Cîlân hâk-i Bağdâd'da başka sancakdır.

.....(2.5 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i sancağ-ı Âl-i Sâh: İbtidâ bânîsi Âl-i Sâlihiyân'dır. Kânûnnâme-i Süleymân Hân üzre başka sancakdır. Beğinin hâssı 200.000 akçe eder ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Diyâr-ı Acem'de bu livâ hâkine ülke-i Âl-i Sâ' derler. Zamân-ı Uzun Hasan-ı Bayındırî'de ülke-i azîm imiş. Hâlâ ol kadar imâr değildir. Ekseriyyâ kurâları Bağdâd kulu mevâcibine aklâm kayd olup bir paşa ağası iltizâm ile on yük akçeye zabt eder.

.....(4.5 satır boş).....

Evsâf-ı Hükûmet-i Karadağ: Hâk-i Irâk'da Basra gibi yurdluk ve ocaklık hükûmetdir. Hâkinde asla timâr u ze'âmet yokdur. Ammâ beğinin hâssı 804.287 akçedir.

.....(5.5 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i sancağ-ı Cengûle: Hâk-i Irâk'ın berr-i Acem'inde sancakdır. Beğinin hâss-ı hümâyûnu cümle 200.000 akçedir.

.....(7 satır boş).....

Bâlâda tahrîr olunan Derne ve Derteng livâları tahrîri bahânesiyle eyâlet-i Bağdâd'ın cümle sancakları tahrîr olunup yine menzil-i Hârûniyye'ye gelindi. **[330b]** Andan cânib-i kıbleye Bakuba hâssı hâkinden ubûr edüp ma'mûr u âbâdân ve mahsûldâr kurâları ve Hânkah'ı geçüp 7 sâ'atde,

Evsâf-ı bâ'is-i terk-i memleket ü sıla ve sâ'irîn olan ashâb-ı müstekmile ravza-i Irâk-ı Acem ve belde-i Sultân Ahmed-i be-Cem, kân-ı fâkihe-i rummân, İremezâtü'l-imâd-ı cihân, ya'nî şehr-i atîk-i Şehribân

Be-kavl-i müverrihân ibtidâ bânîsi Enûşirvân kızı Bânû-yı Cihân inşâ etmeğile Şehr-i Bânû derler. Mürûr-ı eyyâm ile elsine-i nâsda tahfîf-i kelâm edüp Şehribân dediler. Ammâ hakkâ ki hâk-i Irâk-ı medâyin-i Kûfe ve Arab u Acem'in Şâm ve Dârü's-selâm gibi bâğ-ı İremdir. Hâlâ Bağdâd-ı behişt-âbâdın cânib-i şarkîsinde iki menzil nehr-i Diyâle'nin karşu tarafında ba'îd bir ferahfezâda rûy-ı arzı zeyn etmiş bir hıyâbân-ı kûyâh gül-i gülistân ve nahlistânlı şehr-i şîrîndir kim cemî'i selâtîn-i selefin hasretü'l-mülûki bir şehr-i merâmdır.

.....*(29 satır boş)*..... ***[331a]***

.....*(35.5 satır boş)*.....

Andan cânib-i kıbleye berr-i Acem içre nehr-i Diyâle'den **[331b]** müteferrika olmuş tur'aları atlarımız ile ubûr edüp niçe yüz ma'mûr [u] âbâdân kend-i İrem-âbâdları 12 sâ'atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kasaba-i kadîm, itmâm-ı binâ-yı rûz-ı nevrûz, ya'nî şehr-i azîm-i Behrûz İbn Enûşirvân-ı âdil-i ekâsire

Behrûz nâm bir veled-i nâ-kâbili binâ etdiğinden şehr-i Behrûz derler. Nehr-i Diyâle kenârına varınca sevâd-ı mu'azzam belde-i kebîr idi. Ba'dehû sene (---) târîhinde Hulâgû Hân Bağdâd'a istîlâ edüp Âl-i Abbâsiyân'dan El-Mustansır Billah Halîfe'yi şehîd etdikde Âl-i Abbâsiyân inkırâz bulup Hulâgû Hân bu şehr-i Behrûz'u harâb etdi. Ve yine deryâda katre ve güneşde zerre kadar imâr oldu. Hâlâ Bağdâd hâkinde hâss-ı hümâyûndur. Paşa ağalarından bir nâmdâr ağa bu hâssı yigirmi yük akçe iltizâma alup iki yüz tevâbi'iyle mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl edüp Bağdâd'a irsâl olunur bir mansıb-ı âlî-i hâsdır. Ve Şehribân kadısı nâ'ibi hükm eder. Bu şehr-i Behrûz ile Bakuba hâssının hâki birbirlerine müşâdırlar. Ammâ bu şehr-i Behrûz Bağdâd'a karîb olmağile Bakuba kasabasından ziyâde ma'mûrdur. Cümle (---) aded hâne-i imârdır.

.....*(2.5 satır boş)*.....

Andan Diyâle'yi gemilerle ubûr edüp karşu tarafa berr-i Acem'e kadem basdık.

Sitâyiş-i nehr-i azîm-i Diyâle:

.....*(10 satır boş)*.....

Evsâf-ı kasaba-i sancağ-ı Demirkapu

Bizzât Bağdâd-ı behişt-âbâd bu Demirkapu hâkinde binâ olunmuş sevâd-ı azîm-i sancağ-ı kadîmdir kim kânûn üzre beğinin hâssı 200.000 akçedir. Ve bu livâda yigirmi yük akçe iltizâm ile zabt olunur

hâss-ı hümâyûn vardır kim bir müte‘azzım paşa ağası yüz elli aded tevâbi‘iyle hükm-i hükûmât eder. Ve bu hâkde Bağdâd müvellâsının nâ’ibi hâkim-i şer‘dir. Gâhîce nâ’ibi İmâm-ı A‘zam kasabasında oturur, gâhîce yetmiş aded nevâhî kurâların devr eder.

.....(5.5 satır boş).....**[332a]**

Evsâf-ı sevâd-ı mu‘azzam ve belde-i kadîm, sitâyiş-i burc-ı evliyâ ve mahmiyye-i dîn [ü] dünyâ, tahtgâh-ı ekâsire-i Enûşirvân ve pây-i taht-ı Âl-i Abbâsiyân, binâ-yı Amâlika-i Bâğ-ı ibn Dâd, ya‘nî Irâk-ı Bağdâd-ı behişt-âbâd

Hamd-i Hudâ sıhhat ü selâmet-birle sene 1066 mâh-ı Rebi‘ulevvel'inin yevm-i isneyninde rûz-ı nevrûz-ı mevlûd-i şerîf-i Nebevî'de şehr-i Bağdâd'a dâhil olup vâlî-i Irâk Kara Murtezâ Paşa hazretleri huzûruna varup dest bûs edüp Melek Ahmed Paşa efendimizin mektûb-ı muhabbet-uslûb ve hedâyâ gönderdiği murassa‘ gılâflı kılıcı ve bir cevâhirli hançer-i zülficcâmı ve bir cevâhirli çârkab tîrkeşi Murtezâ Paşa'ya verdikde cihân cihân hazz edüp hakîre eydür: "Evliyâm hoş geldin ve safa geldin. Ya biz sizi Tebrîz'den çıkup bürâderimizi Acem destinden halâs edüp bu cânibe teveccüh etdiğiniz çokdan istimâ‘ etmişdim" dedikde,

Hakîr eyitdim, "Sultânım *evvelü'r-refîk, sümme't-tarîk* fehvâsı üzre Alî Ağa kulunuz ve beğefendi karındaşınız münâsib refîkler olduklarından ve sultânım Bağdâd'da olmayup Düceyle arkın tathîr etmeğe azîmet etdiğinizden birkaç gün diyâr-ı Acem'de şehr-i Hemedân u Dergezîn ve Kum u Kâşân'da ve yetmişyedi pâre şehr-i mu‘azzamlarda eylenüp gezüp bu kadar bilâd-ı mu‘azzamaları seyr [ü] temâşâ edüp sultânımın mübârek cemâl-i bâ-kemâlin görüp bürâder-i azîziniz getirdiğim hizmet-i şerîfinde bulunduk." dedikde paşanın Alî Ağası ve paşanın karındaşı ve mahpus-ı Acem olan mataracıbaşısı gelüp ser-ber-zemîn bûs etdiklerinde hemân Murtezâ Paşa ayağa kalkup bürâder-i mihter-i cân-berâberin bâğrına basup eynindeki semmûr kürki karındaşına giydirüp bir kürk Alî Ağasına ve bir semmûr lipâçe bu hakîre giydirüp Mercâniyye Medresesi cenbinde bu hakîre bir konak verüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtımız ile üç aşbâz ta‘yîn edüp yedi aded hücrelerimiz kalemkârî çin[i]lerle ve harîr haliçeler ve Mardin yasdıklarıyla hânemiz döşeyüp bir kise hammâm akçesi ihsân edüp şeb [u] rûz kendülerinin nedîm-i hâslarından olup kal‘a-i Bağdâd'ı temâşâya meşgûl olup alâ kadri'l-imkân ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz ahvâlâtın beyân idelim. Evvelâ,

Binâ-yı Bağdâd-ı behişt-âbâdın bânîlerin beyân u ayân eder

Manzara-i evvel oldur kim müverrihân-ı Arab u Acem ve Hind ü Sind ü Rûm ve nükte-pezîrân-ı zevi'l-mefhûm kavilleri üzre ba‘de't-Tûfân Ays evlâdlarından Heremdâd nâm bir melik bir kal‘a-i azîm ü hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn binâ edüp anın ismiyle müsemmâ Heremdâd nâm bir sûr-ı âbâddandır. Hâlâ bu imâr olan Bağdâd'dan aşağı Eski Bağdâd dedikleri şehr-i Heremdâd idi kim hâlâ eser-i binâları Şattu'l-Arab kenârından cânib-i şarkda tâk-i Kisrâ'ya varup tâ nehr-i Diyâle'ye varınca iki günlük yollarda âsâr-ı imâretleri zâhir ü bâhirdir. Harâbâbâdı içre âdem girse gâ’ib olur.

Müverrihân-ı kudemâ olan Mıkdısî-i Yarmenî bu hâk-i Irâk tahrîrinde yed-i tûlâsın ayân u beyân edüp mezkûr Eski Bağdâd-ı Heremdâd hakkında eyle tahrîr ü tasdîr ü terkîm edüp eydür kim: "Hâk-i Irâk hudûdu tûlen Tikrit şehrinden tâ şehr-i Sadan'a varınca idi. Ve arzı şehr-i Kâdisiyye'den tâ şehr-i Hulvân'a varınca hudûd-ı İremleri varmış idi. Ve nefs-i şehr-i Heremdâd Şattu'l-Arab kenârından cânib-i şarka iki günlük yolda nehr-i Diyâle'ye varmış. Tûlen ve arzen bir sevâd-ı mu‘azzam idi. Ve vasat-ı şehir içre tâ nehr-i Diyâle'den üç aded tur‘a gelüp cereyân ederdi. Ve ol asırda cümle hâk-i Irâk'da nehr-i Şatt ve nehr-i Furât ve nehr-i Diyâle'den cümle yedi bin aded tur‘alar cereyân edüp arz-ı Irâk'ı saky edermiş. Ve bu Heremdâd'un vasatında deyr-i püt-gedesi var imiş kim cemî‘i kıbâbları üç bin amûd-ı müntehâ üzre mebnî üç bin altmış aded kıbâbları olup yedi bin aded huddâmları var imiş. Ve nehr-i Van **[332b]** dahi Kürdistân kuhlarından gelüp nehr-i Dicle'ye bu Heremdâd altında mahlût olurmuş. Ve nehr-i İsâ içre ve nehr-i Serâb kenârınca niçe bin âsiyâb-ı dakîkler deverân edüp mezkûr nehreyn-i mübârekeynler üzre niçe bin keştîler şinâverlik edüp şehr-i Heremdâd'a tüccârân ile metâ‘ getirüp kâlâ vü vâlâ getirirlerdi. Ve ne mertebede sevâd-ı mu‘azzam idüğü andan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim bu şehr içre hammâm-ı hâs [u] âm ile hammâmât-ı mahsûs-ı benâm altmış bin hammâm idi" deyü tahrîr etmişler. Hattâ Cerîr-i Taberî dahi "Bu Eski Bağdâd-ı Heremdâd'ın her hammâmı içre beşer âdem olsa olmaz her hammâmda ellişer huddâm var idi", deyü bî-hisâb benî Âdem tahrîr etmiş "Ve cümle kırk bin sırmakeş ve altı bin zerkûb var idi. Gayri esvâk-ı bâzârı ve niçe kerre yüz dükkânçeleri ve niçe yüz bin aded âsâr-ı imârâtları ana göre kıyâs oluna." deyü tahrîr etmişler. Ammâ şimdiki hâlde kân-ı mâr-ı mûr [u] bûm-ı gurâb olup ancak âsâr-ı binâdan Tâk-i Kisrâ nâm bir binâ-yı benâm kalmışdır. İnşâallahu Ta‘âlâ mahalliyle ol dahi tahrîr olunur.

Ehl-i hâl olan bu köhne-âbâdın harâbından ibret almak gerekdir kim âyet: [89] nassı nâzil olmuşdur kim bundan ukalâ-yı dûrbîn-fikr ibret almak gerekdir.

Sebeb-i harâbî-i Bağdâd-ı atîk

Bu şehr-i Heremdâd'da bir zamân kavm-i Yahûd çok olmağile Buhtunnasr hûn-ı Yahyâ talebiyçün hurûc edüp ibtidâ bu şehrin Yahûdların kırup şehri dahi harâb u yebâb etdi ve altı yüz sene harâb yatdı. Ba‘dehû Hazret-i Risâlet-penâh senesinden evvel Enûşirvân-ı âdil yedi aded kenz-i Kârûn bulup bu şehr-i Bağdâd-ı atîki ve Tâk-i Kisrâ'yı imâr etdi. Zîrâ Tâk-i Kisrâ eyle bir kasr-ı ulyâ idi kim cemî‘i selâtîn-i Irâk'ın yaylagâhı idi. Hazret-i Resûl-i Ekrem sa‘âdetle rahm-i mâder-i Emîne Hâtûn'dan Mekke-i Mükerreme'de müştakk olduğu leyle-i mübârekde bu Tâk-i Kisrâ münhedim oldu ve Urfa şehrinde âteşgede-i Nemrûd-ı merdûd söndü ve Tarabefzûn şehrinde üç yüz tılsımât ser-nigûn oldu ve Kırım diyârında kal‘a-i Kefe'de tuçdan bir atlı sûret ile ser-nigûn oldu ve İslâmbol'da

Sarâyburnu'nda ve Atmeydânı'nda ve Altımermer'de ve Yedikulle'de ve Avretbâzârı ve Tavukbâzârı'nda ve Galata Kullesi yerinde üç yüz altmış altı {aded} tılsımâtlar cümle baş aşağı olup Ayasofya kubbesi ve İşpaniye'de Kızılelma Deyri kubbesi münhedim oldu.

Ve'l-hâsıl "Leyle-i mevlûd-ı Nebî'de bu rûy-ı arz içre yetmiş bin alâmet zuhûr etdi." deyü cümle müverrihler ve cemî'i ehl-i siyerler yazdığından mâ'adâ Rûm Yanvân ve Mıkdısî-i Yarmen târîhlerinde ve gayrı milel bile târîhlerinden tahrîr etmişlerdir. Zîrâ cümle Nasârâ Hazret-i Resûl'i inkâr etmezler, ammâ kavm-i Arab'a ba's oldu derler.

{Ezîn-cânib} ba'dehû Enûşirvân Hazret'in zamânında Bağdâd meliki idi. Hazret'e mu'tekid olup Hâtem-i Tay nâm Arab beğin hedâyâ ile Hazret'e gönderüp mübârek ağzı yarların ricâ etmişdi. Hazret-i Resûl-i Ekrem dahi ricâsın kabûl edüp ağzı yarın âb-ı Zemzem ile mülammâ' edüp Hâtem-i Tay Enûşirvân-ı âdile götürüp kireç ve cıbıs içine Hazret'in ağzı yarın katup Tâk-i Kisrâ-yı Enûşirvân ta'mîr etdi. İlâ hâze'l-ân râygân bir tâk-i Enûşirvân'dır. Ol sene Hazret-i Risâlet-penâh henüz yigirmi sinneye bâliğ iken ol sene Enûşirvân ve Hâtem-i Tay nâm mîr-i Arab merhûm oldu. Hikmet-i Hudâ Enûşirvân mevt olduğu sâ'at bir zelzele-i azîm olup cümle halkıyla Eski Bağdâd münhedim oldu. "Bu zemîn menhûs-ı ekberdir." deyü yigirmi sene dahi mu'attal yatup Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet geldikde,

Evsâf-ı kal'a-i cedîd {ya'nî} Irâk-ı Bağdâd-ı sedd-i sedîd

Çünkim Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında [90] emriyle nübüvvet geldikde Bâğ ibn Dâd bin Ankâyi'd-Dâr-ı ber-murâd evlâd-ı Amâlika'dan idi. Hazrete gelüp Bâğ ve pederi Dâd huzûr-ı Resûl'de îmân ile müşerref olup Melik Bâğ bir kal'a âbâd etmeğe Hazret'den izin taleb etdi. Hazret dahi izin verüp "Dâr-ı Nu'mân-ı na'îmân dârü'l-hilâfe-i dâr-ı Bağdâd ola" buyurmuşlar.

Andan Bâğ ve pederi Dâd **[333a]** hâk-i Irâk'a gelüp hâlâ şimdiki Bağdâd'ın esâsına şürû' edüp Hazret'in nübüvveti gününden tâ hicret-i Resûl'ün evvelki senesinde tamâm olup Bâğ ve pederi Dâd binâ etmeğile kal'a-i Bağdâd denilmesinin vech-i tesmiyyesi oldur.

Bânî-i sânîsi, Hürmüz-i Tâcdâr ibn Enûşirvân'dır. Ekâsire melikleri bu Tâcdâr'da inkırâz buldu. Ammâ Gürcîstân'da kavm-i Dâdyân ekâsireden olmak iddi'âsın ederler.

Bânî-i sâlisi, Âl-i Emeviyyûn'dan el-Melikü'l-Devânîkî tevsî' etdi ve gâyet ma'mûr etdi. Bu Mansûr-ı Devânıkî gâyet hasîs ü le'îm ü nekes kes olup hisset denâ'etinden bir dankı hisâb etdiğiyçün Mansûr-ı Devânıkî derlerdi. Gerçi gaddâr halk eyle derler ammâ Âl-i Emeviyyûn'dan eyle bir sâhib-i kerem ve sâhibü'l-hayrât gelmemişdir. Bu Bağdâd kal'asın tevsî' etdikden sonra Mekke-i mükerreme'ye varup Harem-i Mekke'yi ve cemî'i kıbâbların müceddeden tevsî' edüp ve iki aded minâre-i serâmed inşâ edüp hâlâ Harem-i şerîf etrâfinda yedi aded minâre-i âlî olmışdır kim her biri beşer ve dörder şerîfeli minâre-i bâlâlardır. Ba'dehû Devânıkî Hazret-i Resûl'i vâkı'asında görüp "Yâ Mansûr, benim şefâ'time gel!" derler. Hikmet-i Hudâ ertesi Mansûr-ı Devânıkî merhûm olup Mekke-i Mükerreme hâricinde cânib-i şimâlde Bâb-ı Mu'allâ nâm bir makâm-ı benâmda kıbâbı içinde medfûndur. *Rahmetullahi aleyh*. Andan,

Bânî-i râbi‘-i Bağdâd-ı evvel, Abbâsiyân'dan Halîfe Abdullah ibn Muhammed ibn Alî ibn Abbâs'dır.

Bânî-i hâmisi, sene 244 târîhinde Emîrü'l-mü’minîn Hârûnu'r-Reşîd'dir.

Bânî-i sâdisi, sene (---) târîhinde Me’mûn Halîfe'dir kim Bağdâd'dan Mısır'a varup îze tarafındaki Heremeyn dağlarından kenz-i Kârûn çıkarup ol genc-i firâvân ile Bağdâd'ı behişt-âbâd etdi. Andan bakıyye-i mâl ile diyâr-ı Yunaniyân'a sefer edüp Adana şehrinin cânib-i garbîsinde altı sâ‘at karîb şehr-i Tarsus'u {Fireng elinden} dest-i kahr ile feth edüp ba‘dehû kal‘ayı ta‘mîr ü termîm ederken merhûm olup Câmi‘u'n-nûr nâmında bir câmi‘-i münevveri sâhasında âsûde olup mermer sandûkasında târîhiyle cild-i (---) (---) mastûrdur. Ba‘dehû bu şehr-i Bağdâd'ı sene (---) târîhinde yine Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) Billah halîfe iken kavm-i Tatar-ı adüv-şikârdan Hulâgû Hân Bağdâd'a istîlâ edüp halîfe ve yetmiş bin hurme hâtûnun karnın yarup katl edüp Bağdâd-ı behişt-âbâd iken harâb-âbâd eder.

Bânî-i sâbi‘î,

.....(2.5 satır boş).....

Bânî-i tâsi‘i, bu Bağdâd-ı behişt-âbâd-ı İremezâtü'l-imâd'ın Âl-i Ekrâd'dan Hazret-i Nûreddîn-i Şehîd sene (---) târîhinde mâlik-i Bağdâd olup Bağdâd'ı tevsî‘ ü termîm etdi. Ol sene Hazret-i Risâlet'i vâkı‘asında görüp "Yetiş yâ Nûreddîn, benim cesedim düşmanlar almak isterler!" dedikde hemân dem Nûreddîn Şâm'dan ılgarup yedi günde Medîne'ye girüp Hazret'e vaz‘-ı yed edenleri katl edüp kabr-i Resûlullah'ın cânib-i şeş cihetin tuç ile sarf edüp kubbe-i Resûl'ü ve kal‘a-i Medîne'yi Nûreddîn binâ etmişdir. Ba‘dehû merhûm olup kabri derûn-ı Şâm'da Mahkeme'ye muttasıl bir kubbe-i pür-nûr içre mestûrdur. Andan,

Bânî-i âşir, Bağdâd-ı kaviyy-i bünyâd Âzerbaycân şâhlarından Gıyâseddîn Şâh sene (---) târîhinde imâr etmişdir. Ba‘dehû diyâr-ı İrân-ı Turan ve Irâk u Âzerbaycân bilâdları tavâ’if-i mülûke dönüp niçeler Bağdâd'ın yolunda bî-ser ve niçe şâhlar mâlik-i tâc u efser olup her şâh Irâk'a mâlik olmağa cidd-i tâm ve bezl-i ihtimâm ederlerdi. Âhir,

Bânî-i hâdî aşeresi, sene 792 târîhinde sâhib-i hurûc Timur-ı pür-zor on sekiz pâdişâhlık yeri kabza-i tasarrufa alup on iki pâdişâhı rikâbında piyâdece yürüdüp Bağdâd üzre geldikde amân u zamân vermeyüp Bağdâd'a mutasarrıf olup imâr etdi. Ba‘dehû evlâdı **[333b]** Şehzâde (---) hilâfet-i Bağdâd'ı verüp Timur Şâh Âl-i Osmân'dan Yıldırım Bâyezîd Hân üzre hurûc edüp âhir-ı kâr dest-i Timur'da Yıldırım Hân münhezim olup asker-i Yıldırım târumâr oldukda hemân Yıldırım Hân Tatar askeri üzre dal kılıç olup hikmet-i Hudâ bir iş görememiş. Atdan tekerlenüp Yıldırım Hân'ı kavm-i Tatar huzûr-ı Timur Şâh'a götürüp Timur Hân {eydir}: "Eyle olur bürâder, bu baht hâlibdir!" deyü dilnüvâzlıklar eder. Yıldırım Bâyezîd Hân gazabından niçe gûne zebândırâzlıklar eder. Âhir Timur, Yıldırım Hân'ı demir kafes içre haps eder. Mahpus iken hummâ-yı muhrıkdan dâr-ı âhirete gider. Ol ân Çelebi Mehemmed ibn Yıldırım Hân Timur'a yetişüp Tatar askerine karışup bir kılıç urur kim Timur Şâh ancak öz başıyla diyâr-ı Horasân'a düşüp (---) (---) merhûm olur.

Ba‘dehû Bağdâd'da evlâd-ı evlâdları hâkim-i Irâk iken sene (---) târîhinde Âl-i Karakoyunlu'dan Kara Yûsuf Şâh **bânî-i sânî aşer** olup Bağdâd'ı imâr etdi. Ba‘dehû,

Bânî-i sâlis aşer, Akkoyunlu'dan Âzerbaycân Şâhı Uzun Hasan-ı Bayındırî şâh-ı Irâk oldu. Ba‘dehû,

Bânî-i râbi‘ aşer, sene 913 târîhinde {târîh-i hurûc-ı Şâh İsmâ‘îl:

Kâhir-i kahramân-ı melik-i Acem, sene 905}

Şâh İsmâ‘îl bu yüzden mâlik-i Irâk oldu kim Şâh İsmâ‘îl Diyârbekir'i muhâsara edüp derûn-ı Âmid'de mahsûr olan Karakoyunlu Emîr Şâh Beğ şâha bi'z-zarûrî amân ile kal‘a-i Âmid'i teslîm edüp Şâh İsmâ‘îl dahi tarafından eyâlet-i Diyârbekir'i İstac(ul)lu Muhammed Hân'a verüp andan kal‘a-i Mardin'i feth idemeyüp kal‘a-i Musul'u ve kal‘a-i Şehrezûl'u cümle peymân ile feth edüp âzim-i Irâk-ı Bağdâd olup geldikde merhûm Uzun Hasan neslinden olan hâkim-i Bağdâd Emîr-i Kebîr Yâr Beğ Hân şâhın cengine mukâvemete kâdir olamayacağın bilüp Uzun Hasan evlâdlarından Sultân Murâd ibn Ya‘kûb ile Bağdâd çölünden Ane kal‘ası ve Selme kal‘ası üzre Şâm'da Mısır Sultânı Gavrî'nin vezîri Sünyâl Hân'a varup dahil düşerler. Beri tarafda Şâh İsmâ‘îl kal‘a-i Bağdâd'ı tehî bulup bilâ ceng [ü] cidâl mutasarrıf olup hükûmetin Hâdim Emîr nâm bir hân-ı benâma verüp Bağdâd'ı imâr eder. Ba‘dehû Hükûmet-i Bağdâd Şâh İsmâ‘îl tarafından sene 939 târîhinde Zülfikâr Hân'a değüp meğer derûn-ı dilden Sünnî mezheb imiş. Pes-i perdeden Sultân Süleymân Hân'a haber gönderüp derhâl ulaklarla Şâm ve Haleb ve Diyârbekir ve Mar‘aş vâlîlerine haber gidüp anlar da azîm asker ile ılgar edüp şâh-ı gümrâh bu işden âgâh olup şâhın ilkâ vü tahrîkiyle fakîr Zülfikâr Hân'ın tevâbi‘leri Zülfikâr Hân'ı zülfikâr-ı Alî ile şehîd edüp yine Şâh müceddeden mâlik-i Irâk olup hânlığı Eleşkir Hân'a ihsân edüp halîfetü'l-hulefâ lakabıyla telkîb edüp Eleşkir Hân'ın destine yarlığ-ı belîğ-i şâhî verir. Andan,

Bânî-i hâmis aşer, sene 930 târîhinde {târîh-i cülûs-ı Şâh Tahmasb, ferzend-i Şâh İsmâ‘îl *"Saltanat şod"* [91] lafzı ve *"Cây-ı peder giriftî"* lafzı ve *"zıll"* 930 lafzı târîhdir} Şâh Tahmasb {şâh} olup Süleymân Hân havfinden Bağdâd'ı ol kadar ma‘mûr u metîn ü müstahkem etdi kim gûyâ sedd-i İskender edüp derûn-ı Bağdâd'a kırk bin tülüngî ve dizçöken asker koydu ve râhat olduk dedi. Ammâ *el‘abdü yüdebbiru vallahu yukaddiru* [92] Çünki kal‘a-i Bağdâd-ı bî-dâd Tahmas Şâh-ı gümrâh destinde kaldı. Ammâ nökerân-ı Kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı kallâş-ı nâ-tırâş kavmi derûn-ı sûrda âsûde {olan} Hazret-i Abdülkâdir-i Cîlânî ve Kassâb-ı Cömerd ve sâ’ir kibâr-ı evliyâullahların ve bîrûn-ı Bağdâd'da medfûn Hazret-i İmâmu'l-a‘zam ve hümâmü'l-akdem hazretlerinin kabr-i şerîfin, Osmânlı imâmıdır." deyü harâb u yebâb edüp âsitânesini ıstabl-ı anter eyleyüp atlar bağladılar. Belki kabr-i münevverinden cesed-i İmâm'ı çıkarup Şatt'a ilkâ etmeğe sa‘y eylediler.

Hemân bir gice kırk aded kibâr-ı evliyâ Süleymân Hân'ın vâkı‘a{sına} girüp "Yâ Süleymân! Bizi Kızılbaş elinden halâs eylemeğe Bağdâd'a gel kim Irâk-ı Bağdâd ve Âzerbaycân-ı dilşâd cümle senindir." dediklerinde hemân Süleymân Hân hâbdan bîdâr olup bu vâkı‘a-i vâkı‘ı Şeyhülislâm olan Ebussu‘ûd Efendi'ye nakl bi'l-masdar edince hemân müftî-i hümâm "Fursat ü nusret senindir pâdişâhım. Allah mübârek eyleye. Hemân azm-i Bağdâd idin!" dedikde Süleymân Hân Makbûl İbrâhîm Paşa'yı **[334a]** kırk bin güzîde askere serdâr-ı mu‘azzam edüp azm-i Bağdâd etmede. Ale'l-

akîb Süleymân Hân dahi yüz bin aded guzât-ı müslimîn ile kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek mukaddem ceyş-i guzât-ı sipehsâlâr-ı Süleymân Hân irişüp cümle deryâ-misâl asker ile sene 940 târîhinde şehr-i Tebrîz'e dâhil olunca cümle ulemâ [ve] a‘yân-ı Tebrîz Süleymân Hân-ı zamânın istikbâline çıkup pâyendâz-ı harîrler edüp "Hayr makdem, ey Süleymân Şâh!" deyü cemî‘i bây [u] gedâ-yı pîr u cüvân Süleymân Hân'ın pây-ı semendine yüzler sürerler ve şehr-i Tebrîz'in gâret olunmamasın ricâ ederler.

Derhâl Süleymân Hân Rûmeli vâlîsin şehr-i Tebrîz'in muhâfazasına me’mûr edüp bir ferd-i âferîde şehr-i Tebrîz'i gâret etmezler ve bir re‘âyâ vü berâyânın dane-i hardalına dest-dırâzlık etmezler.

Ba‘dehû Tebrîz'den kalkup birkaç menzilde şehr-i Sultâniyye'ye gelirler. Cümle ahâlîsi mutî‘ [u] münkâd olurlar. Andan kalkdığı gün bir kar ve dipi ve boran olur kim nüzûl eden berf ü bârânun kesretinden ve tîn-i siyâhun vefretinden ne nasb-ı hayemâta mekân-ı ârâmgâh var ve ne yol bellü ve ne şâhrâh var ve ne alef ve ne giyâh var. Âhir yüz bin derd-i ser çekerek cümle guzât-ı müslimîn ile kal‘a-i Karakan altında meks-i hıyâm olundukda ahâlî-i Karakan dahi kal‘anın miftâhların Süleymân Hân'a teslîm ederler.

Andan kalkup niçe bin renc [ü] anâ çekerek Derbend-i Karakan'ı kara kan yudarak gücile ubûr ederler. Ammâ bu hakîr dahi sene 1065 Zilhiccesi'nde Acem diyârına dâhil olup ubûr etdiğimiz menâzillerdir. Ammâ Süleymân Hân hudûd-ı Isfahân'da şehr-i Dergezîn'e, andan şehr-i Hemedân'a andan birkaç menzilde Kasr-ı Şîrîn'e ve andan Dokuz Evlim nâm nehr-i azîmin sâhilinde deryâ-misâl asâkir-i İslâm nasb-ı hıyâm etdikde Bağdâd Hânı olan Tekyelü Mehemmed Hân meğer sâhib-îmân-ı Sünniyândan muhibb-i Âl-i Osmân imiş. Nihânîce Süleymân Hân'a bir varak gönderir. "Pâdişâhım! Hazret-i Resûl'i vâkı‘amda gördüm. Benim mezhebim sâhibi İmâm-ı A‘zam'ımı, Süleymân melâhide-i zenâdıkadan halâs etmeğe gelir. Hemân kal‘a-i Bağdâd'ı Süleymân'a teslîm eyle. Bu kadar mahlûk-ı Hudâ pâymâl-i rimâl olmasınlar, deyü buyurdular ve Hazret-i Abdülkâdir-i Cîlânî ve Hazret-i İmâm-ı A‘zamı da menâmımda gördüm. Süleymân'a kal‘ayı teslîm eyle, dediler. Pâdişâhıma kal‘a-i Bağdâd'ı Hudâ mübârek ide. Azametle siz karîb geldikde ben bir cânibe revâne olurum." deyü Bağdâd hânından bu gûne haber geldikde Süleymân Hân görse kim mukaddemâ kendülerinin gördüğü vâkı‘aya bu rü’yâ-yı sâdıka mutâbık geldikde hemân serdâr-ı mu‘azzamı elli bin güzîde leşkere talî‘a-i asker edüp Bağdâd üzre gönderir. Hemân akîbince Süleymân Hân dahi "Niyyetü'l-gazâ!" deyüp sa‘âdetle hareket buyururlar.

Andan nehr-i Dokuz Evlim'i ubûr ederken tuğyân-ı nehre râst gelüp niçe yüz katar-ı mehâr u üştür ü ester bâr u bengâh bûriyâ-yı hâs gibi cereyân ederler. Ammâ hamd-i Hudâ bir câna zarar isâbet etmeyüp selâmetle ubûr ederler.

Bu mertebe sergüzeşt [ü] serencâmları peder-i azîzim merhûm Dervîş Mehemmed Ağa-yı Zıllî-yi Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî'den istimâ‘ etdik. Zîrâ ol gazâlarda bile oldukları haysiyyet ile bu gûne tahrîr olunmuşdur.

Andan serdâr-ı Mu‘azzam {İbrâhîm Paşa} Bağdâd'a vardıkda Hâkim-i Bağdâd Tekyelü Mehemmed Hân cümle ehl [ü] ıyâliyle keştîlere binüp Basra taraflarına gider ve cümle nökerân-ı Acem-i Becem Diyâle nehrin ubûr edüp Derne ve Derteng câniblerinden diyâr-ı Fars'a ve şehr-i Kum u Kâşân'a yüz

tutarlar. Çünki serdâr-ı vezîr-i dilîr bu ahvâli istimâ‘ edüp iki gün ılgar edüp Bismillah ile İmâm-ı A‘zam Bâbı'ndan sene 941 târîhinin şehr-i Cemâziyelevvelî'sinin yigirmi dördüncü günü Bağdâd-ı behişt-âbâda dâhil {olup} şehri bezekistân etdirüp cemî‘i burc u bârûları asker-i İslâm ile pür edüp tuğ ve alem ve sancağ u bayrağ ve filandıralar ile cümle dendân-ı bedenleri ve cümle ebrâcları zeyn edüp üç yaylım top ve tüfeng şâdumânları kal‘a miftâhların Süleymân Hân'a meserret haberleriyle irsâl eder.

Andan Süleymân Şâh mâh-ı merkûmun yigirmi altıncı günü deryâ-misâl asker ile alây-ı azîm ederek gelirken ibtidâ İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdemi mukaddemce ziyâret edüp kal‘aya dâhil olurken azamet-i Hudâ top u tüfeng şâdumânından kal‘a-i Bağdâd-ı hoş-dâd murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalır.

Andan Süleymân Hân taht-gâh-ı selâtîn-i Âl-i Abbâsiyân'dan ve niçe mülûk-ı selef-i şâh-ı şâhâna âşiyân olan sarây-ı âbâdâna girüp taht-gâh-ı Âl-i Osmân olur. Hemân ol ân Süleymân Hân **[334b]** âsitâne-i Abdülkâdir-i Cîlânî'ye piyâdece gidüp yüz sürer ve tathîr ü termîme ol ân cidd-i ihtimâm eder. Ve İmâm-ı A‘zam hazretlerinin de imâretin fermân edüp yüz bin altun masrûf eder ve ol etrâf-ı erba‘ayı telvîsât-ı Kızılbaş'dan pâk eder.

Andan Hazret-i Kassâb-ı Cömerd'i ve Mûsâ Kâzım *radıyallahu anh* hazretlerin ziyâret edüp cümle imâr eder. Ve hâk-i Bağdâd'da olan kibâr-ı evliyâullahı cümle ziyâret eder.

Ba‘dehû İmâm Hüseyn'i Deşt-i Kerbelâ'da ziyâret eder. Andan Kûfe şehrinde Hazret-i Alîyyü'r-Radiyyü'l-vefiy *kerremallahu vecheh* hazretlerin ve niçe yüz aded şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'yı ziyâret edüp sene 941 mâh-ı Cemâzilâhir'in yigirmi yedinci gününde tekrâr sa‘âdetle kal‘a-i Bağdâd'a dâhil olurken def‘an bir alây-ı azîm ile girüp bir top u tüfeng şâdumânları olur. *Bi-hamdillahi Ta‘âlâ* pâdişâh-ı cem-kişverün kudüm-i şerîfiyle belde-i Bağdâd'ı reşk-i İremezâtü'l-imâd ve himmet-i şerîfiyle âbâd olup taht-gâh-ı Âl-i Osmân olup kâmil üç ayda kal‘a-i Bağdâd'ı gûnâ-gûn ebrâc-ı metîneler ile ve tabya-i hasîneler ile imâr ve metîn ü muhkem eder kim gûyâ sedd-i Kahkahâ olup **bânî-i sâdis aşer** Süleymân Hân oldu.

Andan vezâretin Rûmeli Vezîri (---) (---) Paşa'ya verüp eyâlet-i Rûmeli askeri ve umûmen Kapukulu askeriyle cümle-i cümele yetmiş iki bin asker muhâfazacı koyup kendüleri yine İmâm-ı A‘zam'ı ve sâ’ir kibâr-ı evliyâları vedâ‘ ziyâreti eyleyüp derûn-ı Bağdâd'a girüp bu târîh-i feth-i Bağdâd'ı celî hat ile İmâm-ı A‘zam kapusunun atebe-i ulyâsı üzre tahrîr etdirir kim ol târîh budur:

Târîh-i feth-i Bağdâd-ı behişt-âbâd: *"Irâk-ı behişt-âbâd"* lafzı târîh olmuşdur. Sene 941. Andan *Fetahna'l-Irâk*, lafzı târîh olmuşdur. Târîh-i diğer:

Geldi burc-ı evliyâya pâdişâh-ı nâmdâr,

Sene 941.

.....(1 satır boş).....

Niçe bin târîhler vardır ammâ hakîr bu kadarca ile iktifâ etdik.

Ba‘dehû Süleymân Hân Irâk'dan Dârü's-sa‘âdetleri tarafına azm-i râh etdiler. Andan kal‘a-i Bağdâd dest-i Âl-i Osmân'da âbâdân iken sene 1031 târîhinde cülûs-ı Sultân Mustafâ Hânî'de kul mâbeyninde gûnâ-gûn ihtilâller vâki‘ oldu ve dünyâ fassâdla doldu ve Karamazak re’yiyle Dâvûd Paşa sadrıa‘zam oldu. Ve mesned-i sadâretde ber-karâr olam deyü herkese murâd edindiklerin verdi. Ve hazîne-i pâdişâhîde mâl kalmayup İslâmbol içre mün‘im âdemlerin hânelerin basup mâlların almağa başladılar. Âhir-ı kâr ulemâ-yı âkıbet-kârlar ile meşveret edüp Dâvûd Paşa'yı mühürden ma‘zûl edüp Mısır'dan ma‘zûl Merre Hüseyin Paşa'ya sadâret-i uzmâ verildi ammâ kula verecek ulûfe ve hizmet kalmadı. Bunu dahi (---) günde itlâf-ı hazîne etdi deyü mühürden ma‘zûl edüp mührü Lefkeli Mustafâ Paşa'ya verdiler ve kırk günde anı da ma‘zûl edüp vezâreti Tavâşî Gürcî Mehemmed Paşa'ya verdiler. Mukaddemâ üç kerre kâ’immakâm olmuş müdebbir âdem iken Merre Hüseyin Paşa kul eşkıyâlarıyla yek-dil [ü] yek-cihet olup def‘an Merre Hüseyin Paşa'yı vezîr etdiler.

Bu esnâda Acem fürce bulup Bağdâd taraflarında niçe şehirlere istîlâ etmeğe başladı. Beri tarafda Merre Paşa eyle cabbâr oldu kim gûyâ Dahhâk-i Mârî idi. Hatta bir gün dîvânda bir mîr-i mîrânı *alâ mele’i'n-nâs* aşağı alup bin deyenek urdu ve yine bir gün İzmir'den ma‘zûl bir monlâya dîvânda bin tâziyâne urdu. Cümle ulemâ bu hâl-i pür-melâli görüp Sultân Mehemmed Câmi‘ine cemî‘i ulemâ cem‘ olduklarında Merre Paşa'nın mesmû‘u olup at gemisi maryolundan ve acemi oğlanı eşkıyâlarından on bin mikdârı haşerât cem‘ edüp ulemâyı kırmak fermân eyledikde bu kadar pür-silâh temerrüdîn-i bî-dîn Ebü'l-feth Câmi‘i'nin cânib-i erba‘asından hücûm edüp vakt-i asrdan vakt-i gurûba dek üç bin mikdârı ulemâyı şehîd etdiler. Niçelerin çâhlara ilkâ etdiler. Niçelerin tâ sabâha dek Unkappanı'ndan ve Cübbe Alî kapusundan deryâya dökdüler. Asla biri de deryâya batmayup rûy-ı deryâda şinâverlik ederlerdi. Bu haşeri Anadolu'da Abaza Paşa istimâ‘ edüp Erzurûm'a sapup âsî oldu ve Diyârbekir'de Hâfiz Ahmed Paşa da isyân etmeğe âğâze etdi. Ve Abaza Paşa ulemâyı katl eden **[335a]** ve Sultân Osmân'ı şehîd eden yeniçerileri katl etmeğe başlayup "Engürü'ye gelince otuz bin yeniçeri kırdı." deyü Sultân Mustafâ Hân'a arz-ı mahzarlar her diyârdan geldi. Sene 1032 târîhinde Abaza Paşa üzre {Cığalzâde} Vezîr Mahmûd Paşa'yı kırk bin asker ile serdâr edüp Karamazak Abaza üzre me’mûr olan yeniçerilere ağa yerine serdâr oldu ve Engürü'ye vardılar ve Abaza üzre gidemeyüp İslâmbol'a geldiler. Ol sene,

{Ezîn-cânib âğâze-i dâstân-ı Bağdâd-ı dârü'l-cihâd}

Bağdâd'da dahi niçe kerre yerli kulu ve kapukulları mâbeyn olup birbirleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl edüp gâhîce Bağdâd paşası üzre top çeküp ceng-i azîm edüp ol makâm-ı halîfede ale'l-ittisâl neberd-i azîmler eksik değil idi. Hâfiz Ahmed Paşa dahi Diyârbekir vâlîsiyken eyâlet-i Bağdâd'ı taleb edüp "Derûn-ı Bağdâd'da olan eşkıyâları cümle katl edeyim." deyü der-i devletde Merre Hüseyin Paşa'ya arz eder. Merre Hüseyin Paşa da bu Hâfiz Ahmed Paşa'nın Bağdâd'ı bu yüzden taleb etdüğin Bağdâd a‘yânlarına te’dîben mektûblar gönderüp bildirdi.

Ve beri tarafda Bağdâd'ı Hâfiz Ahmed Paşa'ya verdi. Ve kat‘-ı menâzil ederek {Hâfiz Paşa}, Bağdâd'a karîb vardıkda Bağdâd-ı behişt-âbâdın cümleden meliki ve ebü'l-kelâmı olan Bekir Subaşı nâm şakî-yi âsî Hâfiz Paşa geleceğinden havfe düşüp kal‘a-i Bağdâd'a kaparup cenge âheng etdi. Ve

bir tarafdan şâha haber gönderdi kim "Şâhım Bağdâd senindir, yetiş." dedi. Ve bir tarafdan Merre Paşa'ya haber gönderüp her sene yüz bin guruş vermeğe der-uhde etdüği haberi ve kal'aya kapandığı haberi gelince hemân Sadrıa'zam Merre Paşa Çopur Bekir'e iki tuğla eyâlet-i Bağdâd'ı tevcîh edüp Harput Beği İbrâhîm Beğ pederimiz hânesinde mihmân iken Çopur Bekir, Paşa'nın emîrlerin ve hatt-ı şerîflerin eyâlet-i Bağdâd müjdesiyle götürmede. Ammâ beri tarafda Çopur Bekir Ağa Bağdâd'a kapanup şâha haber gönderdikde der-akab Bağdâd etrâflarında karîb olan hânlardan ve sultânlardan yetmiş bin aded şâh leşkeri zîr-i Bağdâd'a gelüp meks etdiler.

Bu kerre derûn-ı kal'ada mutahassın olan Çopur Bekir Ağa Âl-i Osmân tarafına haber gönderüp eyâlet-i Bağdâd'ı taleb etdüği habere muntazır olduğundan Bağdâd'ı şâh askerine vermeyüp derûn-ı dilden ve cân-ı gönülden kapandıkda Acem ceyşi dahi bedürüstî cenge âheng edüp top u tüfenge ve lağımlara başlayup tarafeynden germâ-germ cengler olmada ve Hâfız Ahmed Paşa "Eyâlet-i Bağdâd'a vâlî oldum" deyü gelmede. Ve Bağdâd'a kapanan Çopur Bekir, paşaya dahi ılgar ile eyâlet-i Bağdâd gelmede. Ammâ Bekir Subaşı Kızılbaş ile ceng-i azîm etmede. Ammâ hikmet-i Hudâ Bekir Subaşı'nın bir veled-i zinâ zâde-i pîç-gâdesi ceng esnâsında Bağdâd'ın iç kal'asının Uğrın kapusun küşâde edüp Kızılbaş askerin kal'aya doldurup ceyş-i Acem-i Becem derûn-ı kal'aya mâl-â-mâl olup sene 1033 târîhinde Sultân Mustafâ hilâfetinde ve Merre Hüseyin Paşa sadâretinde sû-i tedbîr-i Merre ile merreten vâhide Bekir Subaşı nâm mel'ûnun destinden dest-i Acem'e girüp Şâh Abbâs-ı Evvel **hâkim-i sâbi' aşer** oldu.

Bilâhare Bekir Subaşı gördü kim Bağdâd gibi bir hısn-ı hasîn ve sedd-i bender-i metîn ve böyle mahsûd-ı mülûk-i selâtîn ve taht-gâh-ı hulefâ-yı Abbâsîn ve sülefâ-yı hakâniyân-ı pîşîn tahtın bu yüzden elinden gidüp dest-i Acem'e girdi ve Şâh Abbâs-ı hannâs [u] vesvâs aksâ-yı merâmına erdi, hemân Bekir Subaşı mudârâ-yı müdâheneye girdi.

Ba'dehû Şâh, huzûruna Bekir Subaşı'yı kığırup eydür: "Ey adı yaman kişilerin nâmdaşı ve eşi ve yoldaşı ve karındaşı [ve] sırdaşı [ve] hâldaşı. Sen kayser-zemîn şâhı Osmânlının çöreğin çekesin vü ana âsî ve âk olup Irâk'a men müştâk iken kapanasın, mena haber gönderesin. Men azametimle gelende meni yaldayup savaş-ı pür-hâş idesin. Tiz bu gidinin gözlerine milçe çeküp başına kızgın tas koyup ödünü ağzından getirdir, üzin dübürinden ve dübürin nâkasından {göbeğinden} çıkarasuz!" deyü şâh-ı âlîcâh **[335b]** kadağa-i şâh idince üstâd-ı tîğ-zen-i cellâd-ı bî-amân şâh huzûrunda Bekir Ağa'ya ismi Bekir olduğiçün ve Âl-i Osmân'a hıyânet edüp kal'ayı verdiğiyçün yedi günde yüz yetmiş pâre âlât-ı şikenceyi Bekir Subaşı'nın {başında ve} vücûdunda icrâ edüp sekizinci gün kellesin galtân eder.

Andan Bekir Subaşı'nın oğlun getirüp "Sen yahşılık edüp kal'a dervezesin küşâde edüp meni sâhib-ı Irâk etdin. Anın mukâbelesinde men de sana ivazın idem!" deyü kayd-ı hayât ile Bağdâd'ın ser-sâzengânlığın, ya'nî babullukda gidibaşılığın alâ tarîkı'l-hakâre verir. Karîbü'l-ahde değin ol veled-i zinâ-yı bî-dîn hayâtda olup deyyûsbaşlığile başlı başına mürd oldu. Ve bu minvâl üzre Şâh Abbâs mâlik-i Bağdâd olup imâr etdi.

Ba'dehû Şâh, altmış bin askerle Kâsım Hân'ı Musul muhâsarasına gönderüp Musul Beğlerbeği Hüseyin Paşa Kâsım Hân'ı Kızılhân'da karşılayup savaş-ı perhâş edüp Hüseyin Paşa bi-emri Hudâ münhezim olup Kızılhân'da kapanur. Bu kerre şâh amân ile Kızıl kal'adan askeri çıkarup

yine şâh-ı gümrâh amân vermeyüp Hüseyin Paşa'yı katl edüp kal‘a-i Musul'a vâsıl olup istîlâ eder. Ve niçe Şehrezûl kal‘alarına dahi mâlik olur.

Ammâ İslâmbol tarafında dahi günden güne isyân u tuğyân-ı haşerât-ı yeniçeriyân [u] sipâhân ziyâde olarak devlet-i Mustafâ Hânî'de her tarafdan rahneler zuhûr etmede.

Âhirü'l-emr cümle a‘yân-ı devlet ve ulemâ vü meşâyihân-ı zevi'l-izzet müşâvere edüp 14 mâh-ı Zilka‘de, sene 1032 târîhinde "Sultân Murâd ibn Ahmed Hân'ı ale'l-ittifâk pâdişâh-ı Arâk etdik!" deyü du‘â vü senâ ile cülûs etdi. {Ve ibtidâ Vezîria‘zamınız Kemânkeş Alî Paşa'yı katl eyleyüp sene 1033 târîhinde Çerkes Mehemmed Paşa'yı mühr ile Abaza Paşa üzre serdâr edüp Abaza Paşa sene 1034 de makhûr olup yine kal‘a-i Erzurûm'a firâr etdi}. Ve üç sene {Murâd Hân} serserî olup kâh Edirne ve kâh Bursa ziyâretleri ederek cümle zorba ve eşkıyâları katl edüp Dârü's-saltanati'l-aliyyesin cünd-i eşkıyâdan pâk edüp sene 1035 târîhinde Hâfız Ahmed Paşa'yı Bağdâd üzre serdâr-ı mu‘azzam edüp gönderdi. Dokuz ay muhâsara edüp şâh Bağdâd imdâdına ress edüp Hâfız Paşa bî-feth Bağdâd'dan avdet etdüği bâlâda yine bu cildimiz içre mastûrdur.

Çün Hâfız Paşa Bağdâd'dan bî-feth hâ’ib ü hâsir geldikde sene 1036 târîhinde mühürden ma‘zûl olup Halîl Paşa diğer vezîria‘zam oldu ve 1036 sene–i mezbûrda Dişlen Hüseyin Paşa Abaza üzre me’mûr olup Kars kal‘ası istihlâsına gidüp Abaza Paşa eliyle Dişlen Hüseyin Paşa'yı şehîd etdi. Sene 1038 târîhinde Hüsrev Paşa vezîria‘zam olup serdâr-ı mu‘azzamlık ile Abaza Paşa üzre gidüp kal‘a-i Ahıçka'yı ve kal‘a-i Kars'ı ve kal‘a-i Erzurûm'u feth edüp Abaza Paşa'yı Der-i devlete kayd ü bend ile getirüp yine Abaza Paşa'nın defter-i cürmüne Sultân Murâd Hân afv kalemin çeküp Bosna eyâletin ihsân eyledi.

Andan sonra sene 1039 târîhinde Hüsrev Paşa-yı dilîr yine mühür ile Bağdâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup Hemedân ve Dergezîn şehirlerinden yetmiş altı pâre Acem şehirlerin harâb u yebâb etdüği cümle bâlâda, mahalle münâsebetleriyle seyâhat etdiğimiz Acem diyârı şehirlerinde tahrîr olunmuşdur. Ammâ bi-emri Hudâ Bağdâd'ın fethi Hüsrev Paşa'ya müyesser olmayup kırk gün kemâkân şeb [u] rûz döğüp ve bir akîm yürüyüş edüp derûn-ı kal‘ada Mazenderânî leşker-i İrânî bî-hisâb ve dinc-a-dinc leşker-i Acem (---) Âl-i Osmân askerîsine beş aydan berü yetmiş altı pâre kal‘aları feth edüp nehb ü gâret etmeden cümle askere bir mertebe fütûr u kelâl gelmiş kim cümle mâl-ı ganâ’imle muğtenim olup mâl-ı Kârûn'a mâlik olduklarından tok arslan şikâr alamaz dedikleri gibi bunlar dahi Bağdâd'a bedürüstî sarılmayup âlet-i mülâhaza ceng ederlerdi. Ve eyyâm-ı şitâ da erdiğinden top-keşân câmûsları(n)da ekseriyyâ telef olmuşlardı.

Âhirü'l-emr cümle vüzerâ vü vükelâ ve iş erleri müşâvere edüp netîce-i kelâmları *"el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ"* [93] deyüp cümle toplara seyyâhlık tarîkiyle top-keşân yazup sene 1040 Saferü'l-muzafferü'l-hayrın yigirmi yedinci gününde bî-hayr u bî-zafer kat‘-ı menâzil ederek kal‘a-i Hille'ye gelinüp kal‘aya er koyup andan kal‘a-i Musul'a gelüp ta‘mîr edüp muhâfazacı koyup serdâr-ı mûmâ-ileyh Mardin'de kışladı. Ve Erzurûm'dan **[336a]** Revân ve Nahşevân ve Tebrîz ve Erdebil ve Hemedân ve Derteng'den yine Bağdâd üzre gitmek arzusunda iken Hüsrev Paşa'yı mühürden ma‘zûl eyleyüp tekrâr Hâfız Ahmed Paşa sadrıa‘zam oldukda Hüsrev Paşa kal‘a-i Tokat'a gelüp anda sâhib-i firâş iken Hâfız Ahmed Paşa'nın ilkâ ve iğvâsıyla Hüsrev Paşa câme-i hâbında bîdâr iken şehîd edüp

na‘şın İslâmbol'da (---) (---).

Ba‘dehû sene 1040 târîhinde Hâfız Ahmed Paşa'nın dahi dîvânda kul elinde pâre pâre katli ve Receb Paşa'nın sadâreti, ba‘dehû sene 1040 târîhinde Süleymâniyye'de sâkin bizim velîni‘metimiz Boşnak Defterdâr Mustafâ Paşa'yı katl etdiler ve Atmeydânı'nda ayaklarından çınar dırahtına salb etdiler. Ve Yeniçeri Ağası olan Hasan Halîfe ve Musâhib-i Murâd Hân Mûsâ Çelebi'yi katl edüp fevtine târîh:

Mûsâ'ya cemâliyle tecellî kıla Bârî , sene 1041.

Bir halûk u halîm çelebi idi. Eyyûb'da medfûndur. Andan sonra sene (---) târîhinde Receb Paşa'nın katli ve yigirmi kise mâlı çıkdığı Tabanıyassı Mehemmed Paşa'nın vezîria‘zam olduğu ve sene 1044 târîhinde bizzât Sultân Murâd'ın şehr-i Ramazân'ın yigirminci sebt günü yedi günde kal‘a-i Revân'ı feth edüp Koca Ken‘ân Paşa'ya Ahıska kal‘asın feth etdirüp târîhinde bizzât Murâd Hân ba‘de'l-feth Revân [ve] Nahşevân ve şehr-i Âzerbaycân ve şehr-i Ocân gibi yetmiş pâre şehr-i mu‘azzamları feth ü yağma ü târâc edüp Hoy ve Menend ve Tesûy ve Kumla ve Salmas ve Şâm-ı Gâzîyân ve Karnıyarık ve Kotur ve Abagay kal‘aları üzre kal‘a-i Van'a andan Ercîş ve Âdilcevâz ve şehr-i Ahlat ve Bitlîs ve Hazzo ve Mifârıkîn ve Diyârbekir üzre dârü's-saltanati'l-aliyye olan İslâmbol'a dâhil oldukda Erzurûm muhâfazasında olan Sadrıa‘zam Tabanıyassı Mehemmed Paşa'dan haber {geldi kim} "Revân'ı şâh-ı gümrâh-ı pür-günâh {Kara Murtezâ Paşa elinden alup andan amân ile dahi çıkan asker-i İslâm'ı şâh kırdı ve Kars kal‘asın dahi} aldı." deyü haber geldikde Mehemmed Paşa mühürden ma‘zûl olup sene 1047 târîhinde Bayrâm Paşa mühr ile Irâk-ı Bağdâd üzre serdâr olup gitdikde (---) (---) (---) merhûm olup na‘şını İslâmbol'da Avretbâzârı'ndaki türbesinde defn etdiler.

Ba‘dehû sene 1047 târîhinde mühür Diyârbekir Vâlîsi Tayyâr Mehemmed Paşa'ya gidüp Bağdâd fethinin elzem-i levâzımâtına mukayyed olup sene 1048 târîhinde bizzât Murâd Hân-ı Râbi‘ kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek medîne-i Konya ve Kayseriyye ve Haleb ve Diyârbekir ve Musul şehirleri altından çöl yoluyla Musul'un şark tarafından kâmil (---) ayda taht-ı Bağdâd'a varup,

Der-beyân-ı muhâsara-yı Bağdâd-ı behişt-âbâd, be-dest-i Sultân Murâd

Hemân ki Sultân Murâd taht-ı Bağdâd'ın (---) (---) cânibine meks-i hıyâm etdikde yeniçeri ağası olan Küçük Hüseyin Paşa'ya tenbîh edüp *azharu mine'ş-şems alâ melei'l-a‘dâ* meterise girmek fermân olundukda *el-azametullah* cümle yüz beş oda yeniçerileri bir baş Akkapu'dan va Karanlık kapusu'ndan ve İmâm-ı A‘zam kapusu'ndan hulâsa-i kelâm Şattu'l-Arab'ın bir yanından bir yanına varınca rûz-ı rûşende cümle yeniçeriyân kal‘a-i Bağdâd'ı ihâta edüp tarfetü'l-ayn içre yedi kat ka‘r-ı zemîn meterise girirler. Derûn-ı kal‘ada mahsûr olan kavm-i Acem bu hâli görüp hayretde kalırlar. Meğer anlar sâ’ir serdârlar muhâsara etdikde beş altı günden sonra meterise girdikleri gibi zann edüp bir tüfeng atmayup ığmâz ederler. Yeniçeriyân da bu hâl ile bî-bâk meterise girerler. Sadrıa‘zam on bin asker ile (---) (---) tarafından meterise ve on aded balyemez top-ı kal‘a-kûp kor ve kapudan Kara Mustafâ Paşa sekiz bin askerle (---) (---) tarafından sekiz balyemezle meterise girer. Ve Şâm Vezîri Bıyıklı Dervîş Mehemmed Paşa on bin askerle ve on balyemez top ile (---) (---) (---) cânibinden

meterise girer. Ve Rûmeli Beğlerbeğisi {Arslan Paşa} yigirmi altı bin askere ve altı balyemezle (---) (---) semtinden meterise ta‘yîn olur. Ve Haleb Vâlîsi Musâhib Silâhdâr Mustafâ Paşa (---) yedi bin askerle ve altı top ile **[336b]** (---) (---) cânibinden meterise fermân olunur. Ve Mısır Vezîri Deli Hüseyin Paşa tarafından Mısır Beği olan Çerkes Ebû Şevârib Beğ beş bin güzîde asker ile ve üç balyemez top ile (---) (---) tarafından meterise me’mûr olur. Ve Şâm Tarablus eyâleti ve Mar‘ayş eyâleti ve Urfa eyâleti ve Adana eyâleti ve Karaman eyâleti ve Anadolu eyâleti ve Sivas eyâleti ve'l-hâsıl diyâr-ı Anadolu'dan on iki aded eyâlet sâhibi askerleriyle ve yüz beş aded sancak beğleri cümle cebelü zâ‘im ü zu‘emâ askerleriyle meterise yetmiş altı kat yerden girüp gün be-gün meterislerin ileri sürüp enderûn [u] bîrûndan eyle ceng-i azîm olurdu kim benî Âdem kanları seyller gibi cereyân ederdi. Ve sâ’ir esb-süvâr olanların yedi bölüğünden kırk yedi bin sipâhân-ı Osmâniyân meterisde olanların cânib-i erba‘aların muhâfaza ederlerdi. Ve bu sipâhânın dahi ardında hesâb-ı kitâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Urbân-ı Mevâl ve Urbânân-ı Benî Tay ve Urbân-ı Keys ve Urbân-ı Fârisî ve Urbân-ı (---) (---) (---) (---) bunun emsâli niçe bin Urbân-ı uryân sâfinâtü'l-ciyâd küheylân esbleri üzre ellerinde sinân u cıdâ-banlarına dayanup cemî‘i çölistânı muhâfaza edüp niçe bin cemel yükü zehâyirler taşıyup ordu-yı İslâmı ganîmet ederlerdi.

Der-beyân-ı leşker-i Acem

Koca Halef Hân bürâderi Berto Hân rivâyeti üzre derûn-ı Bağdâd'da mahsûr olup şâh defteriyle şâh çöreğin çeken cümle on bir hân idi. Evvelâ sipehsâlâr hân-ı hânân Bektaş Hân idi, andan mîr Fettâh Hân ve Halef Hân

.....(1 satır boş).....

Bu hânlardan mâ‘adâ yetmiş aded şâh ma‘lûmu Şâh Safî destinden câm çekmiş ve câm içmiş sultânlar var idi. Evvelâ cümleden Eşbeh Sultânı Cenâb Sultân ve Rızâ Sultân ve Hânepây Sultân ve Kulı Hân Sultân ve Şâh Sevdi Sultân ve Abdâl Hân Sultân ve Bayat Sultân ve Seyfi Sultân ve Çâker Sultân müte‘addidi bunlardır. Şeyhülislâmı ve nakîb-i şürefâsı ve dizçöken ağası ve daroğası ve kelenteri ve ihtimâ-devlesi ve yasavul ağası ve korucubaşısı ve münşî ve'l-hâsıl bu muhâsarada yüz doksan deyenek sâhibi hâkim {var idi}.

Ve tüfeng-endâzı Mâzenderân'dan hemân şâh destinden ayak üzre ayak ile çakır nâb nûş etmiş avucunun ortası kınalı, başı belâlı, şâh defteriyle kırk bin ma‘dûd tülüngi nöker dizçöken Kızılbaş Bağdâd'da kapanmışdı ve cümle-i cümele hemân askerîden şâh çörekli yetmiş bir bin âdem olduğu muhakkakdır.

Ve kâmil otuz bin Acem dahi tüccâr u neccâr ve kassâb ve esnâfdan âdemler var idi. Bu hisâb üzre bu kadar leşker içerden ve yüz yetmiş bin asker dışarıdan sûr-ı Bağdâd'ı hasâr edüp ale't-tevâlî mütemâdî kırk gün kırk gice Kızılbaş'a göz açdırılmayup tarafeynden top u tüfeng ve kumbara vü seng-i zemberek ve teber ü teng ve gûnâ-gûn teber-i hadeng ve tasnîf-i fişeng ü barûd ile memlû tulumba-i Fireng-i pür-reng her yanadan atılup her gûne âlât-ı hıyelât-ı ceng azâb-ı elîm gibi yağardı.

Hikmet-i Hudâ topların münhedim etdiği yerlerden yigirmi kerre belkim yürüyüşler oldu. Ve on altı aded lağım yerinden atılup hücûmlar oldu. Mümkin olup bir vech ile bir yerinden zafer bulunmadı. Âhir kırkıncı gün ki tamâm oldu, Sadrıa'zam Tayyâr Mehemmed Paşa şehîd oldu ve Kapudan Kara Mustafâ Paşa sadrıa'zam olduğu ân Bağdâd'a eyle hücûmlar oldu kim Kızılbaşların başları yine kaygulu işe uğradı. Gördüler kim gayrı çâre yok. Hemân burc [u] bârûlar üzre beyâz emân bayrakları diküp "Amân, el-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân! Cığı cığı dâd u havar ey muhibb-i Çâr-yâr ve Düldül-süvâr Alî-i kerrâr!" deyü feryâd [u] nâlân-ı sad-hezâr etdiler.

Hemân derûn-ı kal'adan beş aded hân boğazlarına kılıçların asup huzûr-ı Murâd Hân'a çıkdıklarında gördüler kim vezîria'zam makâmında gayrı âdem {var}. Hânın biri eydür: "Tayyâr mürd reft?" der, ya'nî **[337a]** "Tayyâr Vezîr öldü?", der.

Andan Murâd Hân'ın önünde ser ber-zemîn edüp Bağdâd'ın miftâhların teslîm edüp emân ile çıkmağa üç gün mehil isterler. Murâd Hân mehil vermeyüp "Uryân u bî-silâh bu ân kal'adan çıkup bir cânibe revâne olun!" dedikde "Ber ser [ü] çeşm!" deyüp bu hânlar Murâd Hân yanında rehin kalup derûn-ı kal'aya asker-i İslâm bi't-tamâm mâl-â-mâl olunca niçe bir Kızılbaş-ı evbâş Akkapu'dan piyâde ve esb-süvâr cânib-i nehr-i Diyâle'ye firâr edüp gitmede. Beri tarafda niçe bin Kızılbaş-ı kallâş İçkal'aya ve Karanlık kapusuna kapanup yine tekrâr cenge âheng ederler.

Hikmet-i Hudâ ol mahalde Kızılbaş İçkal'ada cebehâneye âteş edüp niçe bin Kızılbaş ve niçe yüz guzât-ı müslimînden sâhib-i savaş âdemler hevâya pervâz urup tayerân idince derûn-ı askerden bir sadâ zâhir olur kim "Tiz Kızılbaş kırılsın!" derler.

Azamet-i Hudâ ân-ı sâ'atde kırk bin piyâde şâh dolusun içmiş tülüngi Kızılbaş ve belürmekde gayrı evbâş seyf-i mücezem ile başları tıraş olup derûn-ı Bağdâd'da hûn-ı râfızıyân nehr-i âb-ı revân gibi cereyân etdi. Ve niçe bin atlı guzât cânib-i nehr-i Diyâle'ye gitdi ve emân ile mukaddemce çıkan Kızılbaş'a yetdi ve bu perîşân olmuş Kızılbaş'a girişdiler ve eyle kırdılar kim az Kızılbaş "Feryâd-resen-i yâ Alî!" deyüp nehr-i Diyâle'ye urdular. Düldül-süvâr Alî de bu havâricînin feryâdlarına res olmayup cümle Diyâle'de gark-ı âb oldular. "Yetmiş bin Kızılbaş'dan ancak altı bin mikdârı tırkazlarda ve merhametli dest-i Osmânlı'da halâs oldu." deyü kendüleri nakl etdiler.

Hakkâ böyle bir kırgın dahi diyâr-ı Acem'de olmuşdur. Meğer sene 920 târîhinde Şâh İsmâ'îl ile {Selîm Hân'ın} Çıldaran cengi ola. Ammâ Hudâ müntakîmdir, kaçan kim sene 1044 târîhinde Sultân Murâd Hân Revân'ı yedi günde feth edüp derûn-ı Revân'a Murtezâ Paşa ile yigirmi bin asker-i mü'minîn koyup kendileri sa'âdetle Dârü's-sa'âdelerine gitdiklerinde şâh Revân üzre gelüp Murâd Hân'ın yedi günde aldığı Revân'ı yedi ayda gücile aldı.

O da Serdâr Murtezâ Paşa şehîd olması sebebiyle Revân'ı emân ile aldı ve asker-i İslâm piyâde ve uryân-ı bed-nâm ve her biri bir diyâra gidüp güm nâm olmağa gitmede iken şâh-ı gümrâh peymânına vefâ etmeyüp on iki bin aded mahlûk-ı Sünniyânı kılıçdan geçirüp bakıyyetü's-seyf olan ümmet-i Muhammed'in kimi nehr-i Zengi'ye ve kimi nehr-i Araz'a gark-ı âb-ı rahmet olup ancak selâmetle Ahıska ve Kars ve Erzurûm-ı kân-ı bûma iki bin âdem Tabanıyassı Mehemmed Paşa'ya geldiler. Gör azîz-i zü'ntikâm Allah'ın hikmetin. Mâbeynden üç sene ubûr edüp bu Bağdâd cengi olup {bu Acem'in} Revân'da kırdıkları ümmet-i Sünnî'ye karşılık seksen yedi bin Kızılbaş-ı kallâş-ı bed-ma'âş [ve] ser-

tıraş-ı evbâş kılıçdan geçüp başdan oldular. Hakkâ ki "Men dakka dukka" demişler.

Hulâsa-i kelâm sene 1048 târîhinde Sultân Murâd fâtih-i Bağdâd olup sikke ve hutbesinde mevlânâ hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn ve mevlânâ mülûkü'l-Arab ve'l-Irâkeyn hutbesin icrâ etdi. Ve derûn-ı Bağdâd'ı mülevvesât-ı melâhide ve havâriciyândan tathîr edüp Bağdâd'ı yedi bin mühendisîn-i bennâ ile eyle metîn ü müstahkem eyledi kim belki Bağdâd bânîsi Dâd'dan berü böyle âbâd ve ahâlîsi böyle adl ile dilşâd olmamışdır. Hâlâ müverrihler, "Fâtih ü bânî ü **mâlik-i sâmin aşere** Sultân Murâd olmuşdur" deyü mübelligân-ı münşîler yazmışlardır.

Ve bu hakîr Murâd Hân'ın nutk-ı dürer-bârlarından istimâ‘ etmişdim. Buyurmuşlardı kim "Bu rûy-ı Arz-ı Mukaddes'de ve hâk-i Pârs'da ve diyâr-ı Kaytak'da dörd aded diyâr-ı Irâk var. Hamd-i Hudâ arz-ı Irâk-ı Arab ki Halebü'ş-şehbâ'dır. Ceddim Fâtih-i Mısır Sultân Selîm'den berü Irâk-ı Haleb'e mâlikim ammâ şimdi *elhamdülillah* fâtih-i Irâk-ı Acem Bağdâd-ı behişt-âbâd olup Cum‘a hutbelerimde sâhibü'l-Irâkeyn deyü yâd olunurum, dedi. Ve inşâallahu Ta‘âlâ mâlik-i Irâk-ı Horasân-ı Pârs olurum ki ol Isfahân pây-i taht-ı şâh-ı şâhân-ı İrân'dır ve ülke-i dördüncü Irâk, vilâyet-i Kıpçak'da ve diyâr-ı Kaytak'da kûh-ı Elburz dâmeninde vâki‘ olmuş bir diyâr-ı Irâk-ı Dâdyân'dır kim cedd-i ızâmım Süleymân-ı Sânî asrında Sokollu **[337b]** Mehemmed Paşa Irâk-ı Dâdyân'a ve vilâyet-i Gazan'a mâlik olmuşdu. Sene 986 târîhinde yine ceddim Murâd Hân-ı Sâlis vezîrlerinden Özdemirzâde Osmân Paşa Demirkapu fethine müteveccih oldukda bu Irâk-ı Dâdyân'a mâlik olmuşdur. Hâlâ Dağıstân şamhalı hükmünde harâb kalmışdır. İnşâallah ol Irâk-ı Dâdyân'ı da feth ederim." deyü dörd aded Irâk diyârlarının ta‘rîf ü tavsîfin Murâd Hân böyle nakl eyledi.

Ve Bağdâd'ın cemî‘i burc u bârû ve tabyaların imâr edüp itmâm eyledi ve Hazret-i İmâm-ı A‘zam kal‘asın Süleymân binâ etdiği üzre kubbesini ve kabr-i münevveresi şebekelerin cümle sîm-i hâlisden ve niçe yüz kanâdîllerin sîm ü zeheb-i hâlis ve cevâhirden ve bâb-ı sa‘âdetinin cenâhların ve atabe-i ulyâ ve süflâsın cümle sîm-i hâlisden inşâ etdirüp merhûm pederimizin dest-i kârıyla cümle sîm ü zer avânîler binâ olunmuşdur ve cemî‘i sîm micmeredân u şem‘dân u buhûrdânlar ve niçe bin zî-kıymet tuhaf ve maslûbât âvîze-i gûnâ-gûnlar cümle pederimizin dest-i kârıyla olmuşdu. Zîrâ pederimiz feth-i Bağdâd'da ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî idi ve âsitâne-i İmâm-ı A‘zam'ın eimme vü hutebâ vü huddâmlarına ve kal‘ası neferâtlarına cümle hazîne-i pâdişâhîden vazîfeler ta‘yîn eyledi. Ve derûn-ı Bağdâd'da Hazret-i Abdülkâdir-i Cîlânî kubbesin ve İmâm Mûsâ Kâzım türbesin ve Akkapu kurbünde Şeyh Şehâbeddîn-i Sühreverdî âsitânesin ve Kassâb-ı Cömerd-i Hazret-i Merd tekyesin ve niçe bunun emsâli âsitâneleri imâr edüp şehr-i Bağdâd'ı rûşen-âbâd edüp gayrı tedârikler görüp evvelâ inşâ etdüği âsâr-ı binâların ve Bağdâd dervezelerinin atabe-i ulyâları üzre alâmetim olsun deyü Bağdâd fethine müte‘allık musanna‘ târîhleri beyâz mermer üzre celî hatt ile kazdırdı ve zeheb-i hâlis ile yazdırdı. Ol târîh-i musanna‘ların âhir mısra‘-ı neticeleridir kim tahrîr olundu. Güfte-i Cevrî:

Gûş edüp Cevrî ederken vech-i târîhin hayâl

Eyledi hâtif bu beyti gevher-i gûş-ı fuâd

Asker-i şâhı düşünce fethine târîh olur

Aldı Bağdâd'ı adüvden ceng ile Sultân Murâd.

Sene 1048 [94]

Bağdâd'ın Akkapusu üzre Şeyh Şehâbeddîn tarafına cirid atdığına târîhdir.

Dedi târîhini görüp Cevrî

Âferîn ey dilîr-i Sâm-akrân. Sene 1048. [95]

Diğer târîh, güfte-i Füzûnî:

Ey Füzûnî feth-i Bağdâd'a aceb târîhdir

Dörd aded hân kim çıkınca belde-i Bağdâd'dan.

Bu târîh-i musanna‘ ta‘miye tarîkıyla denilmişdir kim nezâket-i şi‘riyyesi vardır. Diğer târîh-i Acemâne, güfte-i (---):

Şâh-ı İrân gûr-be-gûr olsun atan,

Hûb u yahşı eyledin imdâd hey

Hey halef hân nâ-halef Konkay Yezîd

Etdiripsen hânemiz berbâd hey

Oldu târîh Şâh Safî'nin nâlesi

Der imiş kim **vâ hey-i Bağdâd hey.**

.....(3 satır boş).....

Şu‘arâ-yı Rûm-ı zevi'l-mefhûmlar niçe bin târîhler demişlerdir ve niçe yüzü ma‘lûmumuzdur ammâ bu yüzden tahrîri tamâm etdik.

Ba‘dehû sûr-ı Bağdâd'da Sultân Murâd murâdı üzre karâr-dâde iken Bağdâd'ın elzem-i levâzımâtından olanları görmeğe cidd-i tâm u bezl-i ihtimâm üzre olup eyâlet-i Bağdâd'ın cânib-i erba‘asında müşâ olan diyârlara cümle cüyûş-ı kerrâr gönderdi ve re‘âyâları mutî‘ ü münkâd etdirüp,

Eyâletleri ve kılâ‘-ı metîne ve hısn-ı hasîneleri ve bender-i ma‘mûreleri kabza-i tasarrufa aldığın beyân eder

Evvelâ cümleden mukaddem Bağdâd feth olduğu sâ‘at Mekke-i Mükerreme Şerîfi Şerîf Zeyd hazretlerinin bir necâbı Tâyifî hecin deve ile çölden Bağdâd fethi müjdesin üç günde Mekke'ye götürür ve Şerîf'den nâme vü hedâyâlar ile miftâh-ı Mekke'yi Şeybeoğlu'ndan alup üç günde Mekke'den yine Bağdâd'a gelir. Ta bu kadar yakın yolu vardır ammâ perr-i tâvûs gibi uçar kuşa mânend hecin göndermek lâzımdır. Ve ol yakın yoldan Hârûnu'r-Reşîd'in hâtûnu Zübeyde Hanım Bağdâd'dan tâ Mekke'ye varınca içi boş bir kemer dîvâr inşâ etdirmişdir kim "A‘mâlar ol esâsa yapışarak gideler ve sâm yeli ve şiddet-i hâr görmeyeler" deyü binâ etmiş bir dîvârdır. **[338a]** Bu hakîr Bağdâd'dan ve Basra'dan çöl ile iki kerre Ka‘be'ye giderken mezkûr dîvârları görmek olmuşdur kim hâlâ niçe yerde eser-i binâları nümâyân binâ-yı azîmelerdir.

Hatta bu yol ile şerîf necâbı Murâd Hân'a gelüp Mekke miftâhıyla hedâyâları verince Murâd Hân eydür: "Hamd-i Hudâ bu sene-i mübârekde hem fâtih-i Irâk olduk ve hem henüz hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn olduk." deyü şerefe mukarrer ile bir hil‘at-i zerdûzu Tavâşî Sa‘îd Ağa ile irsâl eyler.

Ba‘dehû hedâyâsıyla Basra hâkimi Efrâsiyâb Hân mutî‘ [ü] münkâd olup kendüye mukarrer olur ve Kurfe kal‘ası miftâhları gelir.

Ba‘dehû Ummân hâkiminin hedâyâlarıyla yetmiş pâre kılâ‘ miftâhları gelüp Zeyneddîn Hân'a yine hükm-i Ummân inâyet olunur.

Ba‘dehû Lahsa Hâkimi Şâfi‘î Hân'dan hedâyâlar ile altmış pâre kal‘a miftâhları gelüp eyâlet-i Lahsa kendüye inâyet olundu ve istimâletleri verildi.

Ba‘dehû Yemen ve Aden İmâmı Yûsuf Masîr'den hedâyâlar ve nâmeler gelüp aslâ nazar olunmayup hedâyâsı yağmaya gitdi.

Ba‘dehû Cezâyir-i Hardât Hâkimi Şemseddîn Emîr'den hedâyâ ve nâmeler gelüp istimâletleri verildi. Ba‘dehû Hürmüz hânından hedâyâlar gelüp istimâletler verildi.

Ba‘dehû Hürmüz hâkiminden yedi yük lü’lü-i Hürmüz ve niçe yüz dürr-i yetîmler hedâyâlar gelüp ana da istimâletler verildi.

Ba‘dehû Basra benderinde medd [ü] cezminde lenger-endâz olan Hindistân Hakanı (---) (---) Hakan'ın mukaddem târîhiyle fermânı üzre gemilerinden Hind pâdişâhının hedâyâ ve nâmeleri gelüp "Gazânız mübârek ola. Mezhebimiz imâmı İmâm-ı hümâmımızı dest-i Kızılbaş'dan halâs eylediniz. {Makbûl-ı Dergâh ola. Hakkâ ki} aceb hayrât eylediniz. Ammâ sizden bir ricâmız vardır. Bu dahi sevâb-ı azîmdir. Ricâmız oldur kim bu sene-i mübârekde izn-i şerîfiniz ile Mekke-i Mükerreme'yi örtelim." deyü nâmesi kırâ’at olundukda hemân Murâd Hân âteş-i mahz olup "Tiz Sıdkı Efendi, Hind melikine bir nâme tahrîr eyle. Eğer hayrât isterlerse diyâr-ı Rûm'da çıplak gezen Hindîleri Hindistân'a da‘vet eyleyüp anları giydirmek Ka‘be örtmeden ziyâde hayrâtdır!" Zîrâ kıt‘a:

Dil bedest âver ki hacc-ı ekberest

Ez hezârân Ka‘be yek-dil bihterest

Ka‘be bünyâd-ı Halîl-i Âzerest

Dil nazargâh-ı Celîl-i Ekberest [96]

Bu mazmûn-ı füsûn üzre Ka‘be örtmeden bir sefîl pâ-bürehne ve ser-bürehne Hindî'nin avret yerin örtmek merdlikdir. Hemân Hindîlerin Hind'e kığırsınlar. Bizim Rûmluyu Hind'de bulursa kırsınlar." deyü nâmeler yazılup Hind pâdişâhına Bekir Ağa nâm ser-bevvâbân-ı hümâm ile Hind'e gitmede. Ammâ İrân-zemîn tarafında Şâh Safî'den aslâ bir elçi gelmedi.

Ba‘dehû çöl pâdişâhından ve Assâf'dan ve Midlic'den ve Mevâl'dan ve Keys'den ve Alî Fâris'den ve'l-hâsıl Bağdâd çölistânından tâ Basra ve Ummân ve Cezâyir ve Mekrân ve Lahsa ve Yemen ve Mekke ve Şâm ve Haleb ve Mardin çölistânları içre hoş-nişîn olan kabâ’il-i Urbân'ın altı yüz kabâ’il şeyhü'l-emîr Arablarından küheylân at cılgıdan ve hedâyâ-yı firâvân ile kendileri gelüp cümlesine hil‘at-i pâdişâhîler giydirilüp şeyhü'l-Urbânlıkları cümle mukarrer olup hizmet-i Bağdâd'a her bâr gelmeğe me’mûr oldular kim hâlâ hükm-i Bağdâd'da altı yüz aded kabîle-i Urbân-ı uryân vardır kim dünyâyı dutmuşlardır.

Ba‘dehû Kürdistân'ın cümle bin altmış aded mîr-i aşâ’irleri ve ocaklık hâneleri cümle hedâyâlarıyla gelüp pây-ı semend-i Murâd Hân'a yüz sürüp yurdluğu ve ocaklıkları kendülere mukarrer olup gitdiler. İllâ İmâdiyye'de Muzurî Hânı Yûsuf Hân ve Bitlîs Hânı Abdâl Hân gelmediklerinden Murâd Hân gâyet gazab-âlûd olup kemerinde kılıcı uryân çıkarup ve Silâhdâr Melek Ahmed Ağa'ya uryân kını verüp eydür: "Ahmed bu kılıç ile ol iki aded gelmeyen hânların haklarından gel!" deyü emr etdikde derhâl Melek Ahmed Paşa dest-bûs edüp "Bismillah niyyetü'l-gazâ!" deyüp Murâd Hân'ın destinden uryân kılıcı aldıkda Murâd Hân ayağa kalkup eyninde semmûr kürkün Melek Ahmed Paşa eynine giydirüp belindeki kılıç kının Ahmed Ağa'nın kemerine kılıcı bend edüp eydür: "Ahmed sana Diyârbekir eyâletin vezâretle ihsân eyledim. Göreyim seni, asker-i Diyârbekir ile Bağdâd'ı niçe muhâfaza edersin ve iki temerrüd hânlardan niçe intikâm alırsın!" deyü efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa'ya müsâferete gönderdi. **[338b]**

Bağdâd feth olduğu mahalde şehîd olan Vezîria‘zam Tayyâr Mehemmed Paşa'nın cemî‘i hayme vü hargâh ve bâr u bengâh ve katâr u mehâr ve iç gulâmların ve yedi bin güzîde askerlerin dane-i hardala varınca üç yüz kise mâlıyla Melek Paşa'ya verüp bir kevkeb ü baht-ı sa‘âdetli vezîr-i dilîr oldu kim cemî‘i vüzerâların âb-ı rûyı oldu.

Süleymân Hân'ın Bağdâd'ı tahrîr etdiği üzre Murâd Hân'ın da kal‘a-i Bağdâd'a ta‘yîn etdiği askeri beyân eder

Evvelâ mühür sâhibi Kara Mustafâ Paşa'yı kapusu kuluyla on iki bin askeriyle serdâr-ı mu‘azzam edüp hudûd-ı Bağdâd'ı kat‘ etmeğe me’mûr eder. Ve eyâlet-i Diyârbekir ile Melek Ahmed Paşa'yı yine hudûda ve muhâfazaya me’mûr eder. Ve eyâlet-i Şâm ve eyâlet-i Tarabulu's-Şâm ve eyâlet-i Haleb ve eyâlet-i Mar‘aş ve eyâlet-i Urfa ve eyâlet-i Adana ve eyâlet-i Karaman ve eyâlet-i Sivas ve

eyâlet-i Anadolu ve bu mezkûr on iki eyâletler ile cümle seksen bin güzîde asker Vezîria‘zam Kara Mustafâ Paşa {ile} Bağdâd hâricinde meks edüp muhâfazacı kaldılar. Ammâ Kapudan Paşa eyâletiyle Rûmeli eyâleti ve Mısır Beği Çerkes Şevârib Beğ bunlar pâdişâhdan me’mûr olup gitdiler. Ammâ eyâlet-i Van ve eyâlet-i Kars ve eyâlet-i Ahıska ve eyâlet-i Erzurûm ve eyâlet-i Tarabefzûn, bunlar intihâ-yı serhadde oldukları cihetinden taht-ı Bağdâd'a gelmemişlerdi. Ammâ hizmet-i Bağdâd'da kalan eyâlet vezirlerinin zîr-i livâları hükûmetinde cümle yüz beş aded sancak beğleriyle kırk bin asker bîrûn-ı Bağdâd'da meks edüp cemî‘i meteris yerlerin mâl-â-mâl edüp düzleyüp muhâfaza ederlerdi.

Sultân Murâd Hân'ın fermânı üzre Bağdâd içre kalan hâkimler ve kal‘a neferâtların beyân eder

Evvelâ yeniçeri ağalığından ma‘zûl Küçük Hüseyin Paşa vezâretle sekiz bin tevâbi‘iyle vâlî-i Bağdâd olup Bektaş Hân'ın binâ etdüği sarây-ı hulefâ-yı Abbâsiyân'a nakl etdi.

Hâkim-i sânî beş yüz akçe mevleviyyet ile (---) Efendi hâkim-i şer‘-i mübîn kaldı.

Ve Şeyhülislâm Zeynelâbidîn Efendi hâkim-i sâlis kaldı.

Ve hâkim-i râbi‘ nakîbü'l-eşrâfi vardır ve hâkim-i râbi‘i ayak nâ’ibidir.

Ve hâkim-i hâmisi yeniçeri ağası yerine Bektaş Ağa kırk oda yeniçeriyle yigirmi bin tüfeng-endâz yeniçeri kaldı.

Ve hâkim-i sâdisi cebecibaşı on oda cebeci yedi bin asker ile kaldı.

Ve hâkim-i sâbi‘ topçubaşı altı oda topçu beş bin askerle kaldı. Ve Fransa kâfirinden beş yüz aded Fireng topçu kalup hâlâ hizmet-i Bağdâd'da mukayyidlerdir. Ve cümle ze‘âmetleri Şâm'dadır. Cümle topçıyân ve sağîr ü kebîr bin altmış pâre top-ı kal‘a-kûb balyemez kolomborna ve şâhî ve saçma ve havan ve şayka ve darbzen ve müşkat misilli top-ı ibret-nümâlar hizmet ederler. Bu kal‘a-i Bağdâd'da olan toplar bir diyârda yokdur. İllâ İslâmbol'da ve Budin'de ve Akdeniz Boğaz hisârlarında ve kal‘a-i Rodos'da var, yoksa gayrı diyâr serhadlerinde yokdur. Gerçi vardır ammâ birer ikişer altışar top-ı güzîdeler vardır. Ammâ bu kal‘a-i Bağdâd'ın ekserî balyemez toplardır. Husûsan Akkapu'da ve Karanlık Kapu'da ve İçkal‘a'da ve Burc-ı Acem'de ve Küçük Hüseyin Paşa Tabyası'nda ve Mûsâ Paşa Tabyası'nda serâmed güzîde toplar var kim her biri birer kal‘a değer ve Hasan Paşa Zülfikâr Depesi'ndeki toplar {gâyet mefret balyemezlerdir}..

Ezîn-cânib hâkim-i sâmini vezîr kethudâsıdır.

Ve hâkim-i tâsi‘i vezîr subaşısıdır.

Ve hâkim-i âşiri bir tuğlu pâyesiyle mâl defterdârıdır.

Ve hâkim-i hâdî aşeresi gümrük emînidir.

Ve hâkim-i sânî aşeresi çavuşlar kethudâsı ve üç yüz çavuşu vardır.

Ve hâkim-i sâlis aşere çavuşlar emînidir.

Ve hâkim-i râbi‘ aşere çavuşlar kâtibidir.

Bu eyâlet-i Bağdâd iltizâm ile zabt olunduğundan hîn-i tahrîrde hâss-ı hümâyûnlardan mâ‘adâ kurâlarında timâr ve ze‘âmet olduğundan on beşinci zâbit alâybeğidir.

Ve on altıncı zâbit çeribaşıdır.

Ve on yedinci zâbit timâr defterdârıdır.

Ve on sekizinci zâbit defter kethudâsıdır.

Ve on dokuzuncu zâbit defter emînidir. Bunların ze‘âmet ve timâr olan kurâlarında hükm etdikleri zemîne "Kânûn-ı Süleymân Hân üzre arz-ı memleket" deyü add olunur.

Bu hâkimlerden aşağı yigirminci hâkim yeniçeri ocağından paşa yanında muhzır ağa çobracısıdır. Gerçi kırk oda yeniçeri çobracıları dahi vardır ammâ hükûmetleri serbest değildir. Ancak kendi neferâtlarına zâbitlerdir.

Ve yigirmi birinci **[339a]** zâbit yeniçeri ocağında başçavuşdur.

Ve yigirmi ikinci zâbit yeniçeri efendisidir.

Ve yigirmi üçüncü zâbit rûznâmecidir.

Ve yigirmi dördüncü mevkûfâtcıdır.

Ve yigirmibeşinci muhâsebecidir.

Ve yigirmi altıncı muhtesib ağadır.

Ve yigirmi yedince tâhir subaşıdır.

Ve yigirmi sekizinci şâhbenderdir.

Ve yigirmi dokuzuncu iç kal‘a dizdârıdır.

Ve otuzuncu taşra kal‘a dizdârıdır.

Ve otuz birinci İmâm-ı A‘zam kal‘ası dizdârıdır.

Ve otuz ikinci hâkim Şat mukâbelesinde Kuşlar kal‘ası dizdârıdır.

Kal‘a-i Bağdâd'ın cümle ağavâtların ve cümle kulların bildirir

Evvelâ otuz üçüncü hâkim sağ kolağası cümle bin beş yüz askere mâlikdir.

Ve otuz dördüncü hâkimi sol kolağasıdır kim beş yüz aded leşkere mâlikdir.

Ve otuz beşinci hâkim yerli yeniçeri ağasıdır kim bunlar da yeniçeri keçesi geyer cümle üç bin aded güzîde tüfeng-endâzı vardır ammâ Hak belâ vermesin çoğu Şî‘îlerdir.

Ve otuz altıncı hâkim azeb-i hisâr ağasıdır. Bunlar cümle iki bin aded Şî‘î şekline karîb garîb âdemlerdir.

Ve otuz yedinci hâkim yerli cebeci ağasıdır kim bin aded askere mâlikdir.

Ve otuz sekizinci hâkim yerli topçusudur kim bin aded askere mâlikdir.

Ve otuz dokuzuncu hâkim barutçu başıdır kim cümle bin aded üstâd barutçulara mâlikdir ve cümle kahve döğücüler bunlara mensûbdur. Ve bu Bağdâd'ın barûdu kadar keskin barûd meğer diyâr-ı Firengîstân'da İngilis barûdu ola.

Ve kırkıncı zâbit mi‘mâr başıdır kim şeb [u] rûz kal‘a imâr etmededir.

Ve kırk birinci hâkim şehremînidir, askeri yokdur ammâ cümle şehrin her umûru andan sorulur.

Ve kırk ikinci zâbit harâc ağasıdır. Cemî‘i keferelerden mâl-ı hazîneyi tahsîl edüp kula vazîfe-i mu‘ayyenelerin verir.

Ve kırk üçüncü zâbit Âsitâne sipâh kethudâyeridir ammâ yeniçeri serdârı ağadır, mahsûs serdârı yokdur.

Ve kırk dördüncü zâbit ze‘âmet defterdârıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

El-hâsıl bu belde-i Bağdâd elli ağalık ve yetmiş aded tuğ sâhibi hâkimlik add olunur.

Bu tahrîr olunan üzre Gâzî Murâd Hân derûn-ı kal‘a-i Bağdâd'a cümle-i cümele seksen yedi bin yedi yüz asker hemân Bağdâd içre kul kor ve doksan bin asker dahi Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa ile hâric-i sûrda muhâfazacı koyup kendüleri azm-i Dârü's-saltana ederler.

Ve Sadrıa‘zam dahi Melek Ahmed Paşa ile "Azm-i hudûd-ı Acem!" deyüp doksan bin askerle Derne ve Derteng ve Semâvât ve Bayat ve Debâlâ ve Vâsıt ve Gerend hudûdlarına varup şâh ile hudûdlar kesüp akd-i sulhlar olup tarafeynden elçiler çıkup Kara Mustafâ Paşa der-i devlete gelüp Melek Ahmed Paşa efendimiz Diyârbekir'de kalup cânib-i Bağdâd nizâm u intizâm buldu. Ba‘dehû Melek Paşa Murâd Hân'ın fermân-ı pinhânı üzre Kürdistân'da İmâdiyye Muzûrî Hâkimi Sultân Yûsuf Hân'ı ele getirüp niçe bin âdemin katl edüp hânı kal‘a-i Diyârbekir'de haps edüp ba‘dehû bin kîse

mâlın alup bu intikâm haberi Murâd Hân'ın hâlet-i nez‘ine varınca Murâd Hân'a bu meserreti dediklerinde "İlâhî Melek Ahmed, mu‘ammer olup düşman şerrinden emîn olasın!" deyü hayr du‘â edüp nîm sâ‘atden dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya sene 1048 târîhinin mâh-ı (---) (---) (---) merhûm olup şehr-i İslâmbol vâveylâ ile dolup Murâd Hân'ı Atmeydânı'nda pederi cenbinde defn edüp bürâder-i kîhteri olan Sultân İbrâhîm ibn Ahmed Hân'ı taht-nişîn pâdişâh-ı müstakil etdiler. Melek Ahmed Paşa Murâd Hân'ın mevtin istimâ‘ edüp *"el-Hükmü lillah!"* deyüp Yûsuf Hân'ın bin kisesin alup kal‘adan ıtlâk edüp yine mansıbın mukarrer eder. Yûsuf Hân da yıkılup mansıbına gider, *ve's-selâm*.

Ezîn-cânib bu hakîr Bağdâd'a Murtezâ Paşa hükûmetinde gelişimiz ve paşaya ricâ edüp defterhâne-i pâdişâhîye mürâca‘at edüp kânûn-ı Süleymân Hân üzre Eyâlet-i Bağdâd'da ne kadar hükûmet-i sancağ var ise anları beyân eder

Evvelâ eyâlet-i Bağdâd-ı İremezâtü'l-imâd-ı Irâk cümle on sekiz sancakdır. Ve hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve timâr defterdârı ve defter emîni vardır. Yedi sancağında sâ’ir memleketlerdeki gibi ze‘âmet timârları olan yerlere arz-ı **[339b]** memleket derler.

Evvelâ sancağ-ı Hille ve sancağ-ı Zeng-âbâd ve sancağ-ı Cevâzir ve sancağ-ı Rûm Nâhiye ve sancağ-ı Cengûle ve sancağ-ı Karadağ ve bunlardan mâ‘adâ on bir sancakda timâr ve ze‘âmet yokdur. Ancak sancağında sancak beğleri hâssı vardır ve bazı kurâların mezâri‘leri ber-vech-i tahmîn beğlere hâs verilmişdir. Bu vilâyetlere arz-ı Irâk deyü add olunur kim sancakları bunlardır:

Evvelâ sancağ-ı Derteng ve sancağ-ı Semâvât ve sancağ-ı Bayat ve sancağ-ı Derne ve sancağ-ı Debâlâ ve sancağ-ı Vâsıt ve sancağ-ı Gezend ve sancağ-ı Demirkapu, sancağ-ı Karâniyye ve sancağ-ı Gîlân-ı Irâk ve sancağ-ı Âl-i Sâh. Bunlar güzîde ma‘mûr u âbâdân sancaklardır kim niçesi hudûd-ı Acem'dedir.

Ve bu eyâlet-i Bağdâd'a tâbi‘ eyâlet-i İmâdiyye Bağdâd'ın şimâlinde vâki‘ olmuş bir ülke-i azîmdir. Hâkimi mülkiyyet üzre mutasarrıfdır, azl [ü] nasb kabûl etmezler, ellerinde hatt-ı şerîfleri vardır ve Âl-i Abbâsiyân neslindendirler. İnşâallah mahalliyle kânûn-ı âyînleri ve şehri imâristânları tahrîr olunur.

Ve eyâlet-i Basra, Bağdâd'ın cenûbunda vâki‘ olmuşdur. Şattu'l-Arab kenârında eyâlet-i azîmdir. Süleymân Hân'da hâkimi mülkiyyet üzre mutasarrıf idiler ammâ Murtezâ Paşa henîm feth edüp Efrâsiyâb oğlu Hüseyin Paşa Âl-i Osmân'a itâ‘at edüp Osmânlı eyâleti olmuşdur.

Ve eyâlet-i Lahsa, mülkiyyet üzre mutasarrıflardır ancak her sene Âl-i Osmân'a ve her mâh vezîr-i Bağdâd'a hedâyâları gelmek kânûn-ı Süleymân Hân'dır. (---) (---) (---)

Bâlâda tahrîr olunan sancak beğlerinin hâsların beyân eder

Evvelâ Bağdâd vezîrinin hâss-ı hümâyûnu on kerre yüz bin ve altı bin akçedir ve eyâletinden paşaya ber-vech-i adâlet dörd yüz kise hâsıl olur. Yetmiş altı pâre aklâm-ı hâsların cümlesin paşa iltizâm üzre zabt edüp fâ’ide ve zarar her ne ise kendüye olur. Ve Melek Ahmed Paşa kendü kalemiyyesinden

yüz kise kula mevâcib vermeği kânûn edüp Şâm Tarabulusu'ndan Bağdâd'a gelen mâl Âsitâne'ye gider oldu. Ve kırk bin kulun gılâlı anbârların paşalar zabt eyleyüp zarar ederse tazmîn eder ve üç ayda bir paşa defterdâr ile ve kırk kalem dîvân-ı Irâk halîfeleriyle her üç ayda iki bin beş kise masrûf-ı Bağdâd'dır. Senevîsi cümle-i cümele sekiz bin yigirmi kise eder, ammâ şimdi tenzîl oldu derler. Ve cemî‘i mühimmât u levâzımât cümle hayr u şer paşadan sorulur büyük hükûmetdir kim diyâr-ı Acem'de Bağdâd hâkimine halîfetü'l-hulefâ derler.

Ve hâss-ı hümâyûn-ı Bağdâd monlâsı senevî sekiz yüz akçedir. Mansıbının dahi ber-vech-i adâlet cevv-i ma‘dûdu yigirmi bin guruş eder. Ve cümle (---) niyâbeti ve nâhiyesi vardır.

Eyâlet-i Bağdâd'da cümle (---) aded kazâlardır. Ba‘zısı bî-nef‘ kazâ-yı âsumânîlerdir. Bâlâda tahrîr olunan sancaklar elbette birer kazâdır, mükerrer tahrîri tatvîl-i kelâmdır. Hâss-ı hümâyûn-ı yeniçeri ağası üç bin guruşdur, ammâ ağalar yeniçeri kuvvetiyle yüz bin guruşa kâyil değillerdir.

Hâss-ı ümerâları beyân eder: Evvelâ hâss-ı mîr-i livâ-i Zeng-âbâd 270.000 ammâ Hille sancağı hâlâ eyâlet olmuşdur. Hâss-ı hümâyûnu 951.000 ve livâ-i Cevâzîr 220.000 ve livâ-i Rûm Nâhiye 445.000 ve livâ-i Cengûle 200.000 ve livâ-i Karadağ hâlâ hükûmetdir, hâssı 804.287 ve livâ-i Derteng 520.000 ve livâ-i Semâvât 255.000 ve livâ-i Derne 406.931 livâ-i Debâlâ 426.000 ve livâ-i Karahân 200.000 livâ-i Gîlân 200.000 ve livâ-i Âl-i Sâh 200.000 ve ze‘âmet-i kethudâ-yı defter-i Bağdâd 100.000 ve ze‘âmet-i defterdâr-ı timâr-ı Bağdâd 80.000 ve livâ-i Vâsıt 230.000 ve hâss-ı livâ-i Gezend 239.360 ve hâss-ı livâ-i Napur 200.000.

Bu mahalde cümle ümerâların hâss-ı hümâyûnları tamâm oldu.

Sitâyiş-i zemîn-i eşkâl-i cirm-i kal‘a-i Bağdâd-ı ferah-âbâd-ı behişt-âbâd

Evvelâ kal‘a-i Bağdâd-ı İremezât-ı hâk-i Irâk'ın çöl [ü] çölistân berr [ü] beyâbânı içre Kamerü'l-Kum çölü gibi ve Deşt-i Kıpçak hâmûnu gibi bir vâdî-i tepe içre vâki‘ olmuş Şattu'l-Arab'ın cânib-i şarkîsinde sâhil-i Şatt'da **[340a]** şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ seng-i beyâz ve tula-i feyyâz ve kireç ve cibir ve kec ve cıbıs ve Horasânî ile mebnî bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir sûr-ı üstüvârdır kim bu kevn-i kec-rev-i gerdûn-ı devvâr-ı kec-reftârda eyle bir sedd-i İskender-vâr ve bir rabât-ı mu‘azzam hisâr-ı üstüvâr bu felek-i rûy-ı zemînde deyyâr görülmemişdir. Niçe yüz sa‘b püşteler üzre evc-i semâya müntehî kal‘a-i serâmedler vardır. Ammâ bu bir pest sahrâda bî-havâle olup cümle kârı benî Âdem destiyle inşâ olunduğu cihetden pest zemînde böyle bir kirmân ve bunun gibi bir pürgaz-ı sedd-i îmân {kal‘a} görülmemişdir kim sedd-i Irâk-ı Dâdyân'dır ve cânib-i erba‘asında birer merhale yer mesâfe-i ba‘îdeden bu kal‘a-i Bağdâd'a nazar olunsa bi-emrillahi Ta‘âlâ bir mehâbet ü salâbet üzre nümâyişli bir kirmen-i kirmândır kim bi'l-mehâbe gören düşmanların zehresi çâk olur ve harâb etmeğe sa‘y edenlerin vücûdu hâk olur. Zîrâ bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın nazargâh-ı bâtınîsidir kim hayr du‘âları berekâtıyla {Bağdâd} imâr olmuşdur.

Sebeb-i imâristân-ı Bağdâd: Evvelâ bâlâda zikri sebkat eden Eski Bağdâd'ı Buhtunnasr harâb etdikden sonra altı yüz sene harâb yatup ba‘dehû Hazret-i Risâlet-penâh yigirmisine bâliğ iken Enûşirvân-ı âdil Eski Bağdâd'ı yigirmi senede imâr etdikde bir zelzele-i azîm olup Eski Bağdâd

harâb oldu ve Enûşirvân sâhil-i diyârda sayd [u] şikârda bulunup halâs oldu. Hemân ol ân âdil Enûşirvân Hazret-i Risâletden mübârek ağzı yarın taleb edüp Hazret'in ağzı yârıyla Tâk-i Kisrâ'yı binâ etdi. Hâlâ eser-i binâsı mu'cize-i Resûl olmağile sâbite bir binâ-yı âliyedir.

Ba'dehû Eski Bağdâd zelzeleden harâb kalup Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet geldikde ahâlî-i Irâk'dan ve evlâd-ı Amâlık'dan Bâğ ve pederi Dâd {nâm kimesneler} Hazret'e varup îmân getirüp Bâğ ve pederi Dâd bir kal'a binâ etmeğe Hazret'den me'zûn olduklarında Hazret buyurdular kim "Ey Bâğ ve Dâd, {binânız} dâr-ı Nu'mân-ı na'îmân-ı dârü'l-hilâfe-i Bağ-Dâd ola" deyü buyurdular.

Andan Bâğ ve Dâd kat'-ı menâzil ederek hâk-i Irâk'a gelüp Bâğ ve Dâd kal'a bünyâd etdiklerinden anınçün vech-i tesmiyyesi Bağdâd'dır ve Hazret'in nutk-ı dürer-bârlarıyla binâ olunduğundan inşâallâhu Ta'âlâ inkırâzu'd-deverân ma'mûr u âbâdân durur.

Ve Hazret-i Risâlet buyurdukları üzre "Dâr-ı Nu'mân ola!" dedikleriyçün Hazret-i Nu'mân ibn Sâbit kim Hazret-i İmâm-ı A'zam'dır, bu şehr-i Bağdâd'ın {Kûfe şehrinde} vücûda gelüp dîn-i Muhammedî'yi âşikâre etmişdir. Ve Hazret'in "Dâr-ı nu'mân-ı dârü'l-hilâfe ola!" buyurduklarından şehr-i na'îm ve ma'mûr u müzeyyen ve ganîmet şehr-i dârü'l-hilâfe olmuşdur. Ve Hazret'in nutk-ı dürer-bârlarıyla binâ olunduğiyçün hâlâ eyle mehâbet ü salâbet ve mesâfe-i ba'îdeden nümâyişli bender-i şehr-i mu'azzam bu edîm-i arzda inşâ olunmamışdır.

Ve kal'a dîvârı üzre âheste âheste yürümek ile kal'a-i Bağdâd'ın çâr kûşesi dâ'iren-mâdâr, Bağdâd-ı üstüvâr yigirmi sekiz bin sekiz yüz adımdır kim iki buçuk fersahdan iki yüz adım eksik kal'adır. Zîrâ her fersah on iki bin adımdır. Bu hisâb üzre sûr-ı Bağdâd iki fersah ve dörd bin sekiz yüz adım ihâta eder kal'a-i kebîrdir. Mîl hisâbı üzre kal'a-i Bağdâd yedi mîl sekiz yüz adım ziyâdedir ve her mîl dörder bin adımdır. Eğer mîl hisâbı ve eğer Ekrâd melmak hisâbı üzre kal'a-i Bağdâd (---) sâ'atde devr olunur. Ammâ Şattu'l-Arab'ın cenûb tarafı kûşesinden Akkapu cânibinden tâ İmâm-ı A'zam tarafındaki kal'a-i Bağdâd kûşesine gelince kal'a-i Bağdâd'ın handakı hârici kenârıyla hisâr-ı Bağdâd'ın dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil otuz bin hatve-i levendânedir. Ammâ handakı ol kadar amîk değildir, ammâ altmış zirâ' enlidir. Şattu'l-Arab tuğyân ile cereyân itse handak Şattu'l-Arab ile leb-ber-leb olur. Ve Akkapu tarafı handakı gâyet vâsi' ve arîz ve amîkdir. (---) kat kal'a dîvârıdır.

Cümle rıhtım-ı binâ-yı Şeddâdî'dir kim bu kal'a dîvârının iç yüzü cümle dâ'iren-mâdâr kemer kemer binâ olunmuş sûr-ı pür-tâklardır. Hatta Murâd Hân-ı Râbi' kal'a-kûp top güllelerin âdem kellesi kadar urdukda mezkûr kemerlerin mâbeynlerine gülleler isâbet edüp tula binâdan gülle cirmi kadar yerden güzer edüp gayrı dîvâra zarar etmezmiş, ammâ cümle seng kayalar **[340b]** olsa darabât-ı topdan kal'a münhedim olurdu ammâ Horasânî ile tula binâ olmağın hâlâ niçe bin âdem kellesi kadar top güllesi sîne-i pûr-kîne Bağdâd'a dâğ-ı derûn olup durur. Ve bu kal'a dîvârının handakından tâ dendân-ı bedenlere varınca kaddi altmış arşın bâlâdır ve bedenler üzre dîvârının enniliği ba'zı yeri on zirâ' ba'zı mahallinin on beş zirâ', arîzdir. Ve handakından iç yüzü kenârıyla hisâr-ı piçe dîvârı gâyet metîn ve müstahkem olduğundan mâ'adâ tüfeng-endâz mazgal delikleriyle ârâste ve niçe bin dirsekler ile pîrâste olmuş hisâriçe bir hâşit bir kat dahi sûrdur. Ammâ bu kal'a-i Bağdâd'ın cânib-i kıblesinde Şattu'l-Arab kenârında olan dîvârı önünde aslâ ve kat'â handakı yokdur. Cümle der-i dîvârların nehr-i Şattu'l-Arab döğüp ba'zı zamân Şatt tuğyân etdikde kal'a dîvârlarına rahne verüp

yine ta‘mîr ü termîm ederler. Hatta Paşa sarâyının niçe kasırlarının pây-ı kârgîrleri nehr-i Şatt içre binâ olunmuşdur.

Ve bu mahalde derûn-ı Bağdâd'da şiddet-i hârdan emân bulmak içün sarâylar vardır. Ba‘zı zamân Şatt, Bağdâd içre girüp bu serdâbları mâl-â-mâl olur. Zîrâ Bağdâd'ın cümle imâreti Şat kenârı semtine vâki‘ olmuşdur kim cemî‘i burc [u] bârûlar üzre Şatt'a nâzır hânedânlardır. Ve bu tarafda kal‘a-i Bağdâd'ın aslâ havfi yokdur. Zîrâ nehr-i Şatt'a karşu kıble tarafı ka‘be hâki Kuşlar kal‘ası cânib bir kurşum menzili mesâfe-i ba‘îdede nehr-i azîm olmağile bu tarafdan Bağdâd'ın bâk u pervâsı yokdur ve bu tarafda imâreti çokdur. (---) (---) (---)

Kat-ender-kat dîvârdır kim kaddi elli zirâ‘-ı melikî âlîdir. Ve Şatt kenârında (---) kullesi köşesinden tâ cânib-i şimâle İmâm kûşesinden burca varınca kal‘a dîvârı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve,

Bağdâd kal‘asının cemî‘i kulle vü tabya ve dirsek ü ebrâcları ve dendân-ı bedenlerin ayân u beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Bağdâd'ın dâ’iren-mâdârında cümle (---) (---) aded kulle-i derbend-i meşâlardır kim her biri gûyâ birer Kahkahâ kal‘asıdır. Bu diyârda kullelere burc derler. Evvelâ cümle ebrâclardan metîn u muhkem kal‘anın Akkapu semtinde ve Cenâb cânibinde burc-ı azîm gâyet metîn kulle-i azîmdir ve İmâm-ı A‘zam kapusu kurbünde Hasan Paşa kullesi ve Yassı kulle ve Muzlim Kapu kullesi ve Şehâbeddîn kurbünde Küçük Hasan Paşa tabyası ve Melek Ahmed Paşa tabyası ve Zülfikâr depesi üzre tabya-i Azîm.

Bu kulleler cümle şehrin içindeki sahrâlarda kırk ellişer aded balyemez toplu kullelerdir kim her birinde yigirmi âdem sığar kullelerdir. Ve cümle (---) mazgal delikli dirseklerdir kim her biri birin korudurlar ve sûr-ı Bağdâd'ın etrâfında cümle yigirmi dörd bin bedendir kim kerrât ile hisâb olunmuşdur. Hîn-i muhâsarada her bedende ikişer tüfeng-endâz lâzımdır. Tâ bu mertebe bârû-yı azîmdir ve her gice bu bedenler üzre sekiz bin âdem tâ vakt-i sabâha dek "Allah yekdir yek!" deyüp nevbet beklerler. Ve her şeb-i yeldâda kırk ağa pür-silâh kol dolaşup hâb-ı gafletde yatan pâsbânlara yüzer aded deste çub urup ta‘zîr eder, pür-silâh âmâde bulunan nigehbânlara ihsân edüp her şeb şehrin cemî‘i zurefâları çeng ü çigane ve sâz u söz ve mutrıbânlarıyla kal‘a bedenleri üzre varup sabâha dek bir hay-huy fasıl ve helvâ sohbetleri olup Hüseyn-i Baykara fasılları etmeğe ruhsat verilmişdir, ammâ şarâb işreti memnû‘dur.

Der-beyân-ı mehterhâne-i Âl-i Osmânve kös-i hâkânî

Evvelâ ba‘de'l-ışâ ve vakt-i Şâfi‘îde sekizer kat mehterhâne-i Âl-i Osmânî faslı olur kim Mısır mehterleri faslından mükemmel fasıl ederler ve bir serhadde böyle mükellef mehterhâne yokdur. Cümle kırk neferdir. Kaçan kim İçkal‘ada fasıl etdiklerinde Şatt aşrı Kuşlar kal‘asında ve İmâm-ı

A‘zam kal‘asında râygân istimâ‘ olunur. Ammâ bir mefret kös-i hâkânî vardır. Kaçan üstâd-ı kös-zen köse velvele ve debdebe etdikce bir mesâfe-i çölistân-ı Bağdâd'dan istimâ‘ **[341a]** olunur. Zîrâ üç ayak nerdübân ile çıkılır bir bakırdan işlenilmiş kös-i azîmdir kim Bağdâd kösü Rûm u Arab u Acem'de meşhûr[dur].

Sûr-ı Bağdâd'ın cemî‘i kapuların beyân [eder]

Evvelâ cânib-i şimâle İmâm-ı A‘zam kapusu (---) kat sa‘b u metîn demir kapulardır ve handakı üzre cisri dahi kavîdir ve handaka nâzır mefred balyemez topları vardır. Her biri ejder-i heft-ser gibi âteş-feşân toplardır.

Ve dahi cânib-i garba nâzır **Karanlık kapu** (---) kat demir bâb kapulardır kim her biri derveze-i İskender'dir. Handakı ve cisri dahi metîndir ve mehîb balyemez topları vardır. Bağdâd'ın bir kulle-i metîni bu mahaldir kim Acem bu mahalde kapanup ceng-i azîm olmuşdur. Ve bir muzlim yerde vâki‘ olmağile Karanlık kapu derler.

Ve dahi **Ak kapu**, cânib-i şarkda berr-i Acem'de nehr-i Diyâle cânibine meftûh (---) kat demir kapular ve cümle bâblardan handakı ve cisri kavîdir.

Ve dahi **Cisir kapusu**, cânib-i kıbleye mekşûf (---) kat kapudur, handakı yokdur, Şat kenârıdır.

Ve**Tılsım kapusu**, Karanlık kapusu ile Ak Kapu mâbeyninde bir küçük kapudur ammâ dâ’imâ kapalıdır, ammâ mezkûr dörd aded kapular meftûhdur.

Kal‘a-i Irâk'ın İçkal‘ası eşkâlin beyân eder

Evvelâ bu İçkal‘a taşra sûr-ı kebîrin cânib-i şarkîsinde bir düz yerde şekl-i murabba‘ bir seng ve tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Etrâfında handakı (---) ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) (---) adımdır. Ve cânib-i kıbleye ve şehr içine mekşûf bir kapusu var ve bir uğrun kapusu var dâ’imâ mesdûd durur. {Sene (---) târîhinde Bekir Subaşı Celâlî olup Bağdâd'a kapanup Acem şâhına haber gönderdi kim "Şâhım, Bağdâd senin, sarâyına gelesin!" deyü haber gönderüp şâh geldikde Celâlî Bekir kal‘ayı şâha vermeyüp cenge âheng ederken Celâlî Bekir oğlu Dervîş Muhammed bu iç kal‘anın mezkûr handak kapusun açup şâh askerin Bağdâd'a koyup Acem istîlâ etdüği menhûs Uğrunkapusu'dur kim hâlâ mesdûddur}. Ammâ büyük kapusunun dâhilinde şeb [u] rûz cümle dîdebânlar pür-silâh âmâdedirler. Bilmedikleri âdemi kal‘aya komak ihtimâlleri yokdur. Zîrâ cümle cebehâne ve hazîne ve barûd-ı siyâh ve cümle erzâk-ı sipâh bu İçkal‘a'da mahfûzdur. Bu kal‘ada başka dizdâr ve cümle (---) aded neferât-ı kerrâr vardır. Ve derûn-ı hisârda cümle (---) hâk-i amber-pâk ile mestûr bâğsız ve bâğçesiz hâne-i ma‘mûrlardır.

Ve bir Murâd Hân câmi‘i var ammâ bânî-i evveli Süleymân Hân'dır. Âb-ı hayât kuyuları ve cebehâne mahzenleri ve gılâl anbârları ve Şâtır Hüseyin Paşa hammâmı vardır, ammâ hân ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

.....(3 satır boş).....

Kal‘a-i Bağdâd'ın cemî‘i câmi‘lerin beyân eder

Evvelâ şehr-i Bağdâd cümle altı yüz altmış aded mihrâbdır.

Cümleden selâtîn-i selef câmi‘i Cürce başında **Hulefâ câmi‘i**, kubbeli ve minâreli ma‘bedgâh-ı kadîmdir.

Ve Cisir kapusunun iç yüzünde **Hasan Paşa câmi‘i**, kubbeli ve iki minârelidir.

Ve Paşa Sarâyı kapusu önünde **Süleymâniyye câmi**‘i, kubbeli ve minârelidir.

Ve İmâm-ı A‘zam kapusunun iç yüzünde **Murâd Paşa câmi‘i**, ve ta‘mîr ü termîm-i Murâd Ağa, kubbeli ve iki minârelidir.

Ve Penc-i Alî yolunda **Hâtûniyye câmi‘i**, kubbeli ve minâreli câmi‘dir.

Ve yine Penc-i Alî kurbünde **Cisr-i Hâniyye câmi‘i**, minâreli câmi‘dir.

Ve **Kamber-i Alî câmi‘i**, bir minârelidir.

Ve **Şeyh Şehâbeddîn Sühreverdî câmi‘i**, bir minârelidir.

Ve **Sarrâchâne câmi‘i**, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Ve Kessâr kahvesinde **Sebîl-hâne câmi‘i**.

Ve Kurna başında **Haseki Mehmmed Paşa câmi‘i**, yeni câmi‘dir ve bir minârelidir ammâ gâyet müferrah câmi‘-i latîfdir.

Ve **Şeyh Abdülkâdir-i Cîlânî câmi‘i**, Sultân Süleymân'ındır, kubbe ve minâreli ve cemâ‘at-i kesîreli câmi‘-i pür-envârdır.

.....(6.5 satır boş)..... **[341b]**

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân-ı Bağdâd: Cümle (---) aded zâviye-i müselmândır.

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle (---) aded medrese-i tahsîl-i ulûmdur. Cümleden mükellef medrese-i Mercâniyye'dir. Ve Sarrâchâne'de medrese-i Hulefâ, hâlâ yeniçerilere et ta‘yîn verilir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-i Hazret-i Kur'ân: Cümle altı aded dârü'l-kurrâ kalmışdır. Niçe kerre dest-i Acem'e girmek ile niçesi harâb olmuşdur, ammâ Cığalzâde kurrâsı ve İmâm-ı A‘zam kurrâsı ve (---) (---) (---) (---) (---)

Makâm-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Kadîm-i evvelde yetmiş aded dârü'l-hadîs-i Nebevî var imiş. Hâlâ altı yerde dârü'l-hadîs kalmışdır.

.....(1 satır boş).....

Der-ayân-ı mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i püserân: Cümle altı yüz mekteb-i sıbyân imiş. Hâlâ kırk adedi âbâdândır. Evvelâ

.....(1 satır boş).....

Der-medh-i tekye-i dervîşân: Cümle yedi yüz aded tekye add olunur. Zîrâ her ziyâretgâhda bir tekye-i ârâmgâh mukarrerdir. Ammâ cümleden İmâm-ı A‘zam ve İmâm-ı Mûsâ Kâzım ve Şehâbeddîn Sühreverdî ve Abdülkâdir-i Cîlânî ve Mevlevîhâne tekyeleri {meşhûrdur}.

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân: Cümle iki yüz aded çeşme-i cân-perverdir ammâ sakkalarla suları Şatt'dan gelir. Evvelâ cümleden mükellef Atmeydânı'nda Murâd Ağa çeşmesi ve câmi‘i kurbünde yine Murâd Ağa çeşmesi (---) (---) (---) (---) (---)

Ta‘rîf-i selsebîl-i Kerbelâ-yı şehîdân: Cümle yüz aded sebîl-i atşândır ammâ yine cümle suları sakkalarla Şatt'dan getirirler. Evvelâ Haydar Çelebi sebîli ve Hüseyin Paşa ve Hasan Paşa ve Mûsâ Paşa sebîli ve Ebû Şükür Hoca ve Hasbullah Çelebi sebîlleri meşhûrdur.

Der-fasl-ı esmâ-i mahallât-ı büldân: Cümle 23 aded mahalle-i müslimîn ve gayrı mahallâtlardır. Evvelâ Meydân mahallesi ve Haydarhâne mahallesi ve Kamber-i Alî ve Kadıyü'l-hâcât ve mahalle-i Deştî ve Debbâğlar ve Karanlık Kapu ve Cisir başı ve Hurce ve Penc-i Alî ve Ekmekçiler ve Kurnabaşı ve Balıkçılar ve Cömerd Kassâb Yahûdîler mahallesi.

Der-zikr-i sarây-ı eşrâf [u] a‘yân: Cümle yüz elli aded hânedânlardır. Evvelâ Paşa sarâyı medihden hâric ü tavsîfden âric hammâmlı ve bâğçesinde sanavber dırahtlı ve iki yüz hücreli sarâydır. Ve yeniçeri ağası sarâyı ve sarây-ı Hasbullah ve sarây-ı Haydar Çelebi {ve sarây-ı Ebu'ş-şükür ve sarây-ı Mahmûd Hadîdoğlu.}

Der-âbâdân-ı hân-ı hâcegiyân: Cümle (---) aded vekâle-i tüccârân-ı berr [ü] bihârdır. Evvelâ Cığaloğlu hânı Sarrâchâne başındadır ve Murâd Paşa hânı ve Bekir Paşa hânı ve İbrişim hânı, sipâh bâzârı başındadır ve Kadı mahkemesi kurbünde Hurma hânı ve Mahkeme mukâbelesinde Basralı hânı.

Temdîh-i vekâle-i gurebâ-yı mücerredân: Cümle (---) aded garîbü'd-diyâr odalarıdır. Evvelâ bir kârgîr binâ Hurmalı vekâle ve Kurnabaşı'nda Kerâste hânı ve Hulefâ Câmi‘i hânı. (---) (---) (---) (---

) (---) (---) (---) (---).

Der-ayân-ı esvâk-ı sultân: Cümle 2.000 aded çârsû-yı bâzâr-ı pâdişâhîdir. Evvelâ bir kârgîr binâ bezzâzistânı vardır. Ve Uzun Çârsû ve Hurce çârsû ve Murâd Paşa ve Sarrâchâne ve Haffâflar ve Kuyumcular ve Gazzâzlar ve Kavukçular ve Kazancılar ve Karanlık Kapu çârsû ve Cisir kapusu çârsû.

Şehrengîz-i reng-i rûy-ı cüvânân: Cümle ahâlî-i Bağdâd'ın nümâyiş-i beşereleri gendüm-gûdur. Ammâ gâyetü'l-gâye hüsn-i sûrete mâlik vecîhü'l-manzar ve kesîrü'l-lıhye halkı vardır. Ve cüvânları cümle perî-peyker ve melek-manzar cüvânlardır.

Der-medh-i mahbûb [u] mahbûbân: Cümle mahbûbları sâhib-i cemâl ve latîfü'l-i'tidâl kaşları yay ve kirpikleri ok, gamzesi Tatar ve merâlî vü gazâlî gözlü ve münevver yüzlü ve şîrîn sözlü pençe-i âfitâb mahbûb-ı merğûbları vardır.

Der-beyân-ı esmâ-i kibâr [u] a'yân: Evvelâ Ebû Şükür Hoca Alî ve Hasbullah Çelebi ve Mahmûd Hadîdzâde ve Haydar Çelebi ve Rûznâmeci (---) Efendi ve Şâhbender.

.....(1 satır boş).....

Der-ayân-ı tabîbân-ı hâzıkân: Bu şehir kâr-ı hukemâ-yı kudemâ olduğundan hukemâ-yı hâzıkı ve nebbâzân-ı sâdıkı gâyet çokdur. Evvelâ Hekîmzâde Hamza Çelebi ve Kehhâloğlu Rızâ Çelebi ve Hasan Yâr Çelebi (---) (---) (---) (---).

Der-vasf-ı üstâd-ı cerrâhân: Evvelâ cümleden üstâd-ı kâmil Muhammed Çelebi'dir kim mûmyâ-yı kânî vermeden bir mecrûhu üç günde ten-dürüst eder bir merhem-i Süleymân'a mâlikdir kim hakkâ merhem-i cândır. Ve meydânda Cerrâh Usta Alî, ilm-i cerâhatde Filikos-ı Sânî'dir. **[342a]**

Der-zikr-i müstecâbü'd-da've-i meşâyihân-ı Bağdâd: Evvelâ Şeyhülislâm Kürd Mustafâ Efendi ve Müftî-i enâm Zeynelâbidîn Efendi ve Gurâb Efendi ve zâdesi Mahmûd Efendi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-na't-ı mü'ellif ü musannif-i şâ'irân: Evvelâ kırk aded dîvân sâhibi fasîh ü belîğ şu'arâları vardır. Cümleden pâk-zebân Şeyhzâde tahallus eder (---) (---) Çelebi ve Balı Dayı Çelebi ve Monlâzâde ve Gurâbî Mahmûd Efendi ve (---) (---) (---) (---)

Der-şi'r-i hoş-sohbet-i yârân-ı ihvân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı büdelâ-yı âşık-ı mecâzibân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı kaba-yı râcilân: Ekseriyyâ cümleden a‘yân u kibârı şiddet-i şitâda semmûr ve nâfe ve zincab kürk ve atlas ve gâyet merre bâğdâd giyerler ve şiddet-i hârda elvân sof ve beyâz bediyye kereke giyerler ve gayrı halkı çukadan kereke giyerler.

Der-ayân-ı hil‘at-i nisvân: Cümle zenâneleri altun ve gümüş ve dibâ arakıyye giyüp yüzlerine burka‘ ve nikâb koyup beyâz lekfûrî boğası ızâr bürünüp ayaklarına katîfe çakşır ve sarı çizme giyerler.

Ve esmâ-i elkâb-ı âdemiyân: Ekseriyyâ halkının ismi,

.....(1.5 satır boş).....

Temdîh-i esmâ-i zenâne-i sâhib-ısyân: Havâtînlerinin ekserî isimleri Âsiye.

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i nâmhâ-yı memlûkân: Ekseriyyâ kölelerinin isimleri Handân, Ken‘ân.

.....(1.5 satır boş).....

Der-kavl-i esmâ-i cevâriyân: Ekseriyyâ cevârîlerinin isimleri Şebtîz, Şebbûy.

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i hevâ-yı nesîm-i câvidân:

.....(1.5 satır boş).....

Ta‘rîf-i çâh-ı mâ-i hânedân: Derûn-ı şehirde cümle altı bin aded su kuyuları vardır kim âb-ı hayâtdan nişân verir. Gerçi bu şehir Şat sâhilindedir ammâ suları Şatt'dan sakkâlar ile gelmek usret olduğundan lezîz kuyuları vardır.

Der-vasf-ı ıklîm-i büldân: Evvelâ eyâlet-i Bağdâd yetmiş beş nâhiyedir. Taht-ı arzı elli küre ve fevka'l-arzı kırk kürede bulunmuşdur ve iklîm-i (---) bulunup tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) derecedir. Ve şeb-i yeldâsı dahi ılıca vâki‘dir. {Nazar cihetinde ahsen-i iklîmdir. Hayr yüzünden evsa‘î ve kara cihetinden ekserdir}.

Der-baht-ı tâli‘-i imâristân: Bu şehr-i Bağdâd burc-ı cedîde esâsı vaz‘ olunmuşdur. Ve beyt-i Zühal'i türâbîde bulunmuşdur. Anınçün hâk-i Bağdâd'da fitne vü fesâd eksik olmayup türâbı kan ile mülemma‘ olmuş bir deşt-i Kerbelâ'da vâki‘ olmuş kal‘adır.

Manzara-i hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân: Bu şehr içre cümle beş yüz aded sarây-ı kibâr hammâmları

vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Der-alâmet-i hammâm-ı gâsilân: Cümle (---) aded hammâm-ı rûşenâlardır. Evvelâ Cığalzâde Hânı kurbünde Bektaş Hân hammâmı bî-bedeldir ve Haffâflar hammâmı ve mahkeme kurbünde Kadı hammâmı ve Karanlık Kapu kurbünde Debbâğlar hammâmı ve Abdülkâdir-i Cîlânî hammâmı ve Penc-i Alî hammâmı ve Hasbullah hammâmı ve Haydar {Çelebi hammâmı ve Atmeydânı'nda Şa‘bân Efendi hammâmı}.

Der-zikr-i dârü'l-ıt‘âm-ı garîbân: Cümle (---) yerde imâret-i dârü'z-ziyâfedir. Evvelâ Abdülkâdir-i Cîlânî ve Şehâbeddîn-i Sühreverdî ve İmâm-ı A‘zam imâreti ve İmâm Mûsâ imâreti ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bî-medh-i kenîse-i râhibân: Cümle sekiz aded deyr-i Ermenî vardır. Fireng ve Urûm ve Kıbtî yokdur, ammâ Yahûdîsi çokdur. Ve üç sinağosu ve hahamları vardır. Ammâ Yarmenî kenîsesi Meydân kurbünde ve Curce'deki gâyet ma‘mûrdur. **[342b]**

Der-beyân-ı ahâlî-i lisân-ı ıstılâhât: Bu kavm-i Bağdâd'ın tekellümleri ekseriyyâ Fârisî ve Arabî ve Kürdî ve Türkmanî lehcesi üzre fesâhat u belâğat ile mülemma‘ bir hoş kelimâtları vardır. Kavm-i avânı lisân-ı Ermenî ve Hindce dahi bilirler.

Ve memdûhât-ı sanâyi‘ât: Her kârları memdûhdur ammâ kâr sâhibi meşhûrdur. Hatta bir gûne üzengi derler ceyran derisinden örerler kim sihr-âsârdır. Ve zergerleri ve hayyâtları ve haddâd kılıçları Diyârbekirliden ziyâde meşhûr-ı âfâklardır.

Der-zikr-i kâr [u] kisb-i ricâlât: Askerî tâ’ifesinin bir sınıfı rûmahiyye ve cevâzir ve gayrı hizmetler zabt ederler. Ve bir sınıfı Hind ü Sind ve Acem ü Yemen'e giderler, ankâ bâzergânlardır ve bir tâ’ife sûk-ı sultânîde ehl-i hıreflerdir.

Der-medh-i gılâl-ı hubûbât: Bu hâk-i pâk-i Bağdâd'da bi-emri Hudâ ol mertebe gılâl hâsıl olur kim bir tağar gendümden seksen tağar buğday ve gayrı hubûbât-ı şa‘îr ve erzen ü mâş u fûl ve pirinç hâsıl olup ganîmet olur.

Ve sitâyiş-i it‘âm-ı me’kûlât:

.....(2.5 satır boş).....

Der-fasl-ı güzîde-i müsmirrât: Şehr-i Bağdâd'da üzüm bâğı yokdur ammâ İmâm-ı A‘zam tarafından bâğçecikleri çokdur. Lâkin şehr etrâfın ve eyâlet-i eknâfın hurma nahlistânı cihânı dutmuşdur kim Bağdâd'ın Hustayî ve Bedrayî hurması meşhûrdur.

Der-vasf-ı envâ‘-ı meşrûbât: Evvelâ Basra sükkerî şerbetinin envâ‘ı ve hurma şerbeti ve arakının

bu hâk-i Irâk'da envâ‘ı olur.

.....(1 satır boş).....

Der-fasl-ı bâğ-ı İremezât:

.....(1.5 satır boş).....

Ve mesîregâh-ı cinân-ı bâğbân:

.....(1.5 satır boş).....

Manzara-i ibret-nümâ-yı imârât: Evvelâ Bağdâd'ın cânib-i şarkîsinde nehr-i Diyâle tarafında ibret-nümâ-yı kûh-ı Nemrûd; evc-i âsumâne ser çekmiş çâr-kûşe binâ olunmuş amelî bir kûh-ı bülenddir kim Nemrûd-ı la‘în *hâşâ sümme hâşâ* rubûbiyyet da‘vâsı etdiği asırlarda binâ etmişdir. Cümle tîn ve çim ve türâbdandır. Ve bir kat darı sapı ve bir kat tîn ve bir kat kamış kökü ve bir kat çim ile mebnî bir cebeldir kim bu kadar bin yıldan beri aslâ fenâ bulmamışdır, *ve's-selâm*.

Andan yine cânib-i şarkda Bağdâd'a karîb,

İbret-nümâ-yı Tâk-i Kisrâ: Nuşirevân-ı âdilin yayla sarâyı imiş. Hazret dünyâya geldikde münhedim olduğu bâlâda merkûmdur. Ba‘dehû Hazret'in ağzı yârıyla imâr olan tâk-i binâ hâlâ zâhirdir kim zemînden kaddi eflâke ser çekdiği kâmil yüz yigirmi arş-ı âlîdir. Hâlâ her sene birer tulası kaddi zemîne gark olarak bu kadde kaldı deyü nakl ederler. Zamân-ı evvelde dahi âlî imiş. Ammâ cümle eser-i binâsı serâpâ tuladır. Ammâ eyle bir tâk-ı tumturâkdır kim gûyâ tâk-ı Havernak'dır. Hâlâ Kehkeşân-âsâ semâya kemend atmış-misâl bir kûh-ı serbülenddir kim iki günlük yoldan nümâyândır.

{Kelâm-ı sitâyiş-i Tâk-i Kisrâ oldur kim her sene birer tulası kadar zemîne gark olur dedikleri galat-ı fehmdir. Eğer eyle olsa bin yüz yıldan beri tâkdan âsâr kalmayup gark olurdu ammâ şedîd rûzgâr-ı zorkârlara turâb u rimâl Tâk-i Kisrâ dibine yığılup bir tula kaddi gark oldu derler, yine rûzgâr rimâlleri bir tarafa götürür, Tâk-i Kisrâ ke'l-evvel durur metîn binâ-yı kavîdir}.

İbret-nümâ-yı cisr-i Şattu'l-Arab: Kal‘a-i Bağdâd'ın cânib-i kıbleye nâzır olan Cisir kapusundan karşu Kuşlar kal‘asına varınca nehr-i Dicle üzre cümle kırk beş aded tombaz kemerleri üzre bir vâcibü's-seyr cisr-i azîmdir. Karşu Mekke hâkinde cisir başında Kuşlar kal‘asıdır. Bu cisr-i haşebin Bağdâd'dan Kuşlar kal‘asına gelince kâmil (---) adımdır ve üç araba yürür enlidir. İşte nehr-i azîm-i Şatt'ın dahi eni (---) adım olmuş olur. Ve bu cisre Şatt içre bendler ve sepetlerle taşlar bırağup yaban asması ile ve demir {zencîrlerle} gemileri bâğlayup cisir ber-karâr olur. Ve bu cisre Diyârbekir'den ve Hasankeyfâ'dan ve Musul ve Cezîre'den bir kelek gemisi gelse cisir üzre cessârlar cisrin üç dört gemisin kapu gibi açup kelek gemileri geçüp gümrük önüne yanaşup yine cisrin kapusun sedd ederler. Ba‘dehû cemî‘i âyende vü revende ubûr ederler. **[343a]** Ve cemî‘i dilberân-ı Bağdâd kendülerin bu cisir üzre Şatt'a ilkâ ederler. Bağdâd'ın bir mesîregâhı dahi bu cisir başlarıdır. Kahvehâneler ve

Mevlevîhâneler ile ârâste ve memerr-i nâs ile pîrâste olmuş bir cisr-i ibret-nümâdır. Cümle masrafı mîrîdendir. Cisir başında pâsbânlar âyende vü revende yüklerden bâc-ı öşr-i sultânî alup cisrin meremmâtına ve gayrı kal‘a mühimmâtına {2.000 guruş}masrûf olunur *ve's-selâm*.

İbret-nümâ-yı diğer: Bu hâk-i medâyinde bir ibret-nümâ-yı azîm dahi ol idi kim bu cisir başından tâ Ka‘be-i şerîfe on menzilde varınca Hârûnu'r-Reşîd hâtûnu Zübeyde Hanım bir dîvâr inşâ etmişdi kim a‘mâlar dîvâra yapışarak Ka‘be'ye gideler. Hâlâ harâb olup niçe yerlerde birer ikişer konak menzilde zâhir ü bâhir olduğu bâlâda mastûrdur.

İbret-nümâ-yı mutalsam-ı garîb: Kuşlar kal‘ası mezkûr cisir başında Şeddâdî tula bina çâr-kûşe bir kal‘a-i ra‘nâdır. Bânîsi (---) (---) kapusu var. Cisir başındaki kapusu cânib-i şarka mekşûfdur. Ve handakı (---) (---) ve başka dizdârı ve (---) aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi topları vardır. Derûn-ı sûrda bir câmi‘i ve gendüm anbârı ve yüz aded mikdârı hâneleri vardır ammâ gayrı imâreti taşradadır.

.....(2.5 satır boş).....

Ve tekye-i Bektaşî ve Şatt kenârında tekye-i Hazret-i Hızır (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Mutalsam-ı kehene-i kadîm: Kuşlar kal‘ası nâmıyla meşhûr-ı âfâk olmanın aslı oldur kim zamân-ı cehâletde bu Kuşlar kal‘ası zemîninde bir râhib var idi. Bu kal‘a zemîninde bir deyr kehenesi var idi. Ol papas gâyet kehene idi. Ol deyrde bir kulle-i bâlâ inşâ edüp kullede niçe bin güvercin murgu besleyüp bu rûy-ı arzın ekâlîm-i seb‘asında olan bıtrîk ü kıssîs ü râhiblere ahvâl-i Irâk-ı Medâyin'i yazup bir kebûterin boğazına ol varağı bir mutalsam ile geçirüp murâd [u] merâmı olan diyâra ol murg-ı zeyrek pervâz urup papasın dostu hânesine varup gelen habere göre haberler ve gayrı havâdisâtlar yazup yine vefk ile ol murgun boğazına asup berk-i hâtif gibi ol murg yine gelirdi. Ol papasın dâ’imâ kârı bu idi.

Ba‘dehû leyle-i Mevlûd-ı Nebî'de Tâk-i Kisrâ ile ol deyr münhedim olup hâlâ eser-i binâlarına deyr-i hümâm derler ve ol isim ile müsemmâ olup Kuşlar kal‘ası derler. Ve hâlâ Bağdâd'ı güvercinler andan kalup Rûm u Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâk Bağdâdî güvercindir ve hâlâ ahâlî-i Bağdâd besleyüp bir eşin Şâm'a ve Haleb'e ve Mısır'a ve Hind ü Sind'e götürüp anda kanadına Hıtâyî kâğızla rakîk hatlar yazup hapisden âzâd edüp Hindistân'dan ve Mısr u Yemen ü Aden'den bir ânda gelir murg-ı zeyrek kebûterler vardır. Ekseriyyâ Bağdâd'ın tüccârları besler ve her bâr birbirlerine kafes kafes güvercinler gönderüp vakt-i hâcetde birer birer rehâ edüp elbette ol murg-ı Bağdâdî âşiyânına gelmeyince olmazdır. Tüccâr mâbeyninde birkaç kerre Hind ü Sind ve Yemen'e varmış ve gelmiş hümâmı beş yüz guruşa aldıkları çokdur. Ve bu ahvâl-i hümâm ahâlî-i Mısır bâzergânları da gâyet çok besleyüp Reşîd'e ve Dimyât'a ve İskenderiyye ve Cezâyir ve Tunus ve Fes u Merânkus'a ve beri tarafda bender-i Yenbû‘ ve bender-i Cidde ve Mekke ve Yemen'e dâ’imâ berren ve bahren Bağdâdî ve Mısırî güvercinler göndermededirlerdir ve yine gelmededirlerdir. Hakîr-i pür-taksîr Mısır'da ve Reşîd ve Dimyât'da iken bir kaçına ıttılâ‘ hâsıl etdim. Bu murg ile her diyâra mektûb göndermek Bağdâd'daki Kuşlar kal‘ası ruhbânından kalmışdır *ve's-selâm*. Andan,

İbret-nümâ-yı diğer-i musanna‘: Bu şehr-i Bağdâd'da gâyet şiddet-i hâr üzre olduğundan nehr-i Şattu'l-Arab hammâm **[343b]** suyu gibi cereyân eder. Bağdâd'ın sâhib-i tab‘ olan kimesneleri bu kumkumanın ağzını berkidüp kapağına bir ip ve kumkumanın boğazına bir ip bâğlayup bir taş dahi bâğlayup kumkumayı Şatt'a atup ka‘rına inince mezkûr kumkumanın kapağına bâğlı ipi çeküp içine Şatt dibinden buz pâresi gibi âb-ı hayât su dolup taşra çekerler ve nûş ederler. Ammâ gûyâ buz pâresi komuşlardır. Hakkâ ki Şatt'ın dibi gâyet sovukdur. Ammâ bir kulaç kadar suyu germâ ve bî-sermâdır. Ve Bağdâd'ın önünde Şatt'ın ka‘rı yigirmi ve on beş ve on yedi zirâ‘dır ammâ aşağılarda deryâ olur.

İbret-nümâ-yı âhar: Barûdhâne çarhı

.....(7 satır boş).....

Evsâf-ı kal‘a-i serrâc-ı vehhâc-ı İmâm-ı A‘zam-ı Kûfî

Sene 941 târîhinde bizzât Sultân Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân* hazretlerinin binâ-yı müteberrikesidir. Hattâ mukaddemâ Kızılbaş Bağdâd'a istîlâ etmezden mukaddem kal‘a-i Bağdâd Sünnniyândan Uzun Hasan-ı Bayındırî destinde iken ol asırda İmâm-ı A‘zam'ın bir Sünnî türbedârının vâkı‘asına İmâm-ı hümâm girüp "Benim kabrim üzre sandûkamı filân mahaldeki mezâra koy kim anda azâb-ı nâra müstahak bir kefere medfûndur" dedikde türbedâr hâbdan bîdâr olup İmâmın ta‘lîmi gibi eder. Meğer ol asırda İmâmın kabr-i münevveresinde kıbâb u hübâb u tekellüfden bir şey yok imiş. Ancak kendüleri el-Melikü'l-Mansûr-ı Devvânıkî nâm pâdişâhın mahpeshânesinde hasta iken vasiyyet edüp kazâ kabûl etmediğiyçün hapisde {80 yaşında} merhûm olup halîfeleri kendüyi sünnet üzre defn ederler.

Ba‘dehû selâtînin bir Sünnîsi, üzerine bir sandûka eder. Türbedâr-ı mezkûr da İmâmın ta‘lîm-i rü’yâsı üzre sandûka-i mezkûru keferenin üzerine koyup az zamânda Şâh İsmâ‘îl Bağdâd'a istîlâ edüp "Bu İmâm ne belâ-yı benâm-ı hümâmdır?" deyü der-ceng-i evvel İmâmın kabri olmayup kabridir dediği yire gelüp mezkûr sandûkayı kırup ve kabri açup bir cesed-i mülevves bulup âteşe yakup İmâmı göyündürdüm zu‘munda olup seg ber-sahrâ gider. Âhir Süleymân Hân Bağdâd üzre gelirken bir çavuş İmâm-ı hümâm içün bir vâkı‘a görüp ba‘de'l-feth İmâmın kabr-i kadîmîsin Taşkın Hoca nâm müsinn-i benâm bir Sünnî-yi hümâm bilirmiş. Ol kişi zemîn-i İmâmı gösterüp kazarlar. Hakîkatü'l-hâl esâs-ı kadîmeler zuhûr ederken bir taş-ı kebîr çıkar ve ol taşı kaldırırlar. Bir râyiha-i amber ü hâm ve ûd u aselbend ve ıtr-ı Şâm râyihası çıkar kim cümle halkın dimâğları mu‘attar olur.

Hemân Süleymân Hân ol seng-i azîmi hâli üzre koyup hâk-i pâk ile pür eyleyüp ol kabrin bir gayrı tarafına esâs-ı binâya şürû‘ edüp "Kabr-i İmâm budur." deyü bir kubbe-i pür-envâr etmişdir kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olmazdır. Ve bir imâret ü medrese binâ edüp etrâfına bir kal‘a inşâ etmişdir ve bir câmi‘ ve bir hammâm ve bir hân ve kırk elli aded dükkân ve kal‘aya dizdâr ve yüz elli aded asker-i kerrâr ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve topları var. Ve kal‘ası şekl-i murabba‘ tula binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz bin adımdır. Derûn-ı hisârda cümle (---) hânedir ve türâb ile mestûrdur. Ve taşrada bâğlı u bâğçeli rabtası mukarrerdir. **[344a]**

Ve bu Bağdâd'a mukaddemâ sene 1058 târîhinde Melek Ahmed Paşa ile geldiğimizde bu İmâm-ı

A‘zam âsitânesini imâr edüp sâkıyeli kuyular kazup ve hücreler yapup imâr etdi. Ve Âsitâne'den Kaya Sultân bir altun kandîl gönderdi ve Murâd Hân atabe-i süflîsini ve ulvîsin ve kapu kanatların ve kabr-i şerîf şebekelerin cümle sîm-i hâlis eyleyüp câmi‘-i İmâm ve kabr-i hümâm {gûyâ} cennet-i firdevs-i Dârü's-selâm olmuşdur. Ol asırdan berü cemî‘i vüzerâ ve vükelâ vü a‘yân u kibâr birer binâ-yı âsâr ederek ve gûnâ-gûn âvîzeler ile müzeyyen ederek merkad-i pür-envâr gûyâ nakş-ı nigârhâne-i Çîn olmuşdur.

.....(3 satır boş).....

Hâk-i Bağdâd'da ve Medâyin-i Irâk'da cereyân eden enhârları bildirir

Evvelâ Bağdâd'ın dibinden cereyân eden nehr-i Dicle ya‘nî Şattu'l-Arab Diyârbekir'in cânib-i şimâlinde Tercil ve Palu ve Demirkapu ve Taht-ı maşa ve Arganî kal‘aları dağlarından tulû‘ edüp dörd nehir bir olup Diyârbekir'e gelüp andan cezîre-i Cizre'ye andan Musul'a andan niçe yüz kılâ‘ ve kendlere ve andan kal‘a-i Bağdâd'a uğraduğu bâlâda Diyârbekir seyâhatimizde ibtidâ Şatt'ı gördüğümüzde nehr-i Şatt'ın başında cümle mahlût olan enhârlarıyla tahrîr olunmuşdur, ana nazar, ammâ şimdi,

Bağdâd kurbünde ve cânib-i erba‘asında nehr-i Şatt-ı Dicle'ye mahlût olan enhârları ve tur‘a-i kebîrleri beyân eder

Evvelâ cümleden **nehr-i Hermas**'dır, Nasîbîn kal‘ası dağlarından çıkup cereyân ederek nehr-i Sersâr'a münşa‘ib olur.

Ve **nehr-i Sersâr** ile ikisi belde-i Hatîbe ve Sincâr kal‘ası çölüne uğrayup andan kal‘a-i Tikrit yanında nehr-i Şatt'a munsabb olur.

Ve **nehr-i İsâ**, bu nehrin ibtidâ-i tulû‘ı şehr-i Kûfe mukâbelesinde kasaba-i kebîr Vehmâ nâm mahalden münşa‘ib olur, cereyân ederek niçe kendleri saky ederken nehr-i Furât'dan ayrılmış nehr-i Sarsar kim nehr-i İsâ mahreci altından ubûr edüp Kûfe şehri mâbeyninde nehr-i Sarsar ile nehr-i İsâ bir olup Bağdâd ile şehr-i Medâyin arasında Şatt'a karışır ve nehr-i İsâ üzre tuğyân-ı Şatt'da azîm gemiler yürür ve âb-ı hayât nehr-i Van bu zülâl (---) (---) gelüp (---) (---) nâm mahalde Şatt'a rîzân olur ammâ gâyet lezîz ü berrâk ve serî‘u'l-hazm mâ-i kevserdir.

Ve **nehr-i Serâb** (---) tulû‘ edüp üzerinde âsiyâb-ı gendümler olmağile gılâl gemileri yürümez ammâ serî‘ cereyân edüp (---) (---) nâm mahalde Dicle'ye munsabb olur.

Ve **nehr-i Melik**, bu nehir nehr-i Furât'dan ayrılır ammâ cümle hâk-i medâyin-i Irâk'ı reyy ederek nehr-i Sarsar kurbünden cereyân ederek sevâd-ı Irâk'dan geçüp Medâyin altında nehr-i Şatt'a mahlût olur.

Ve **nehr-i Kuti** gerçi bu nehr-i Furât'dan ayrılır ammâ nehr-i Melik altından geçüp arz-ı Irâk'ı reyy edüp yine nehr-i Melik kurbünde Şatt'a mahlût olur. Bu nühûrları nehr-i Şatt'dan ve nehr-i Furât'dan

ayıranlar cümle Âl-i Abbâsiyân pâdişâhlarıdır ve gayrı niçe yüz mülûklardır kim memâlik-i Irâk'ın çölistânın bu enhârlarla âbâdân edenlerin evveli El-Melik Sultân İsâ ibn Alî b. Abdullah b. Hazret-i Abbâs'dır kim amm-i mansûrdur ve bu meliklerin zamân-ı hilâfetlerinde bir nehrin tarafeyninde bir kurrâdan bir beldeye fâsıla yok idi ve bu mezkûr nehirler içre cümle gemiler işlerdi. Hâlâ niçesinde gemiler işlemez ammâ tulumdan kelek gemileri Diyârbekir'den ve kal‘a-i Birecik'den işler kelekler vardır.

Ve **nehr-i Basinka**, Diyârbekir kurbünde Mifârıkîn kal‘ası arzından tulû‘ edüp Cezîre şarkîsinden beş fersah alarkada nehr-i Şatt'a karışır.

Ve **nehr-i Zârib Alî**, Âzerbaycân şehirlerinden Erbîl ile Musul beyninden hurûc edüp Sine kasabası kurbünde Şatt'a rîzân olur.

Ve **nehr-i Zârib-i Esfel**, Şehrezûl yaylalarından tulû‘ edüp Erbîl kal‘ası ile kal‘a-i Musul beyninde **[344b]** büleyde-i (...) nehr-i Şatt'a mahlût olur.

Ve nehr-i Şatt'dan ayrılan enhârları beyân eder

Evvelâ **nehr-i Katol-ı a‘lâ**, bu nehrin ibtidâ-i tulû‘ı Melik el-Mütevekkil Alallah inşâ etdiği Kasr-ı Ca‘ferî nâm karyeden çıkup diyâr-ı Irâk'ı reyy ederek bu mahalde bu nehre Katol nehri demezler, nehr-i Van derler, andan niçe yüz kurâları saky ederek karye-i Cercerâbâd'ın aşağı yine Şatt'a mahlût olur.

Ve **nehr-i Kavatîl-i Sülüs**, üç nehirdir. Üçü de Şatt'dan ayrılup Selemen Rey kal‘ası esfelinden ubûr edüp yine Dicle'ye üçü de birer yerde mahlût olurlar.

Ve **nehr-i Dücle**, bu nehirden birkaç tur‘a-i azîm münşa‘ib olduğundan **nehr-i Düceylân** dahi derler. Ammâ bu nehrin mahreci zamân-ı kadîmde Bağdâd'a evvel varup gördüğümüzde nehr-i Şatt'dan çıkdığı mahal Sürremin Rey nâm mahalden aşağıda Şatt'dan ayrılup niçe kurâ vü kasabâtları reyy edüp ba‘dehû Batâyıh nâm nevâhîlerin altında ve cânib-i şarkîsinde ve taraf-ı garbîsinde bu nehr-i Dücle'den tur‘alar ayrılup müdün-i Furât'a müştemil küre-i kebîre kendlerin saky edüp çölde gâyip olur ya‘nî vücûd-ı âbdan eser kalmaz, ammâ şimdi Murtezâ Paşa efendimiz bu temâşâ etdiğimiz mahalde bu nehr-i Dücle'nin Sürremin'den gelen yerin sed eyleyüp bir menzil Şatt'ın bâlâsından bir hafr-i azîm açup kendü mâlından kâmil bin kise harc edüp elli bin kadar Arab u Urbân ve Kürd ü Türkman kavmine mâl-ı firâvân bezl eyleyüp bu kadar ummâl-i bennâlar ile yedi ayda bu nehr-i Dücle tur‘asın müceddeden minâre kaddi kazup deryâ-misâl nehr-i Şatt'ı bu nehr-i Dücle hafrine akıdup Deşt-i Kerbelâ'yı seylâb etdirüp bu nehrin yemîn ü yesârına üç yüz pâre kurâlar iskân etdirüp hâk-i Irâk'ı hulefâ asrından ziyâde âbâdân edüp Düceylân hâkimi nâm bir mîr-i benâm nasb edüp bu imâr olan kurâlardan hâlâ pâdişâha beher sene beşer yüz kise ve üç yüz kise vâlî-i Bağdâd'a ve yüz kise hâkim-i Düceylân'a tahsîl olur bir nehr-i azîm oldu. Ammâ bu nehr-i Dücle'nin cânib-i şarkîsine nehr-i Ehvâz'dan gayrı ulu nehirler karışmaz. Cümleden evvelki nehr-i Ehvâz'dır. Ammâ Şatt'ın cânib-i garbîsinde nehr-i Şatt'a bî-hadd ü bî-pâyân sular mahlût olur. Hatta cümle keştîbân-ı Şatt-ı Furât kavilleri üzre bu "Nehr-i Şatt'a bin aded enhârdan ziyâde mahlût olur." deyü kelekçi Hacı Hüsâm bir ihtiyâr-ı benâm eyle takrîr eyledi ve sahîh söyledi. Zîrâ anlar mellahân-ı Şatt u Furât'dır.

Bu nehreyn-i azîmeynin kûçe-be-kûçe umkunu ve sayını ve kurb [u] bu‘dunu cümle kırât be-kırât bilirler.

Ammâ bu memâlik-i Irâk'da cereyân eden enhârların aslı dokuz aded nehr-i azîmdir. Evveli fevkânîdir kim nehr-i Merre, Şatt'dan garb tarafına ayrılup şimâl cânibinde olan kurâları reyy edüp nehr-i Deyr'e rîzân olur. Nehr-i Deyr, Meşhed-i Muhammedü'l-Hanefî âsitânesi kasabasında nehr-i Şatt'dan ayrılır bir ziyâretgâh-ı azîm şehirdir, ammâ cümle halkı Râfizî ve Şî‘îlerdir. Gayri diyârda bir Şî‘î ve Râfizî mürd olsa cümle mâlın Hazret-i Muhammed Hanefî'ye vasiyyet edüp na‘ş-ı murdârın Muhammed Hanefî civârında defn ederler. Ve nehr-i Deyr ile nehr-i Merre'nin mâbeyni üç mîl mesâfedir.

Ve **Sebak nehri**, Şatt'dan ayrılup nehr-i Deyr'den aşağı bir günlük çölde mahv olur.

Andan **nehr-i Ma‘kal**, Sebak nehrine karîb Şatt'dan çıkup Basra hâkin saky edüp Basra kurbünde şehr-i harâb Minâ kurbünde nehr-i Übülle munsabb olur. Bu iki nehir bir oldukda Basra altında bu nehre nehr-i Safrây-denk derler. Hazret-i Ömer hilâfetinde Basra feth oldukda Melik Ma‘kal b. Beşâre emr edüp Basra nevâhîlerin reyy etmeğiçün Safrâyı nehrin Dücle'den ayırup nehr-i Ma‘kal mahrecinden altı fersah aşağı Basra'yı geçüp kasaba-i Übülle'nin ağzında nehr-i Übülle'nin cânib-i garbına cârî olur, andan eğri gidüp Basra kurbünde nehr-i Ma‘kal ile bir olup medd [ü] cezme mahlût olup medd [ü] cezm ile rücû‘ u duhûl eder ve rücû‘-ı kahkarî ile mercû‘ eder. Ve Bahr-i Hind keştîleri Şatt-ı Abâdân'da nehr-i Übülle su‘ûd eder. **[345a]** Andan nehr-i Ma‘kal'da nehr-i Şatt'a mahlût olur. Bu arz-ı Irâk'da nehr-i Ma‘kal ve nehr-i Übül'e nısıf dâ’ire gibidir ve nehr-i Şattu'l-Arab yedi kutub dâ’iresine müşâbihdir, demişler. Ve nehr-i Dücle ve nehr-i Übülle ve nehr-i Ma‘kal ihâta ve saky etdikleri arâzîye ukalâ-yı kudemâ-yı mühendisîn-i sâhib-i coğraflar Cezâir-i Ummân derler. Bu cezâyirin cümle kurâ vü büldân ve bâğ u besâtîn ve hadîka vü gaytânları cümle mezkûr nehirler ile saky olur.

Ve **nehr-i Yahûd**, bu nehir nehr-i Übülle altında beş fersah karîb yerde Şatt'dan ayrılır. Harâbistân ve arslan yatakları mahallerinden cereyân eder.

Ve **nehr-i Ebü'l-Hatîb**, bu nehir nehr-i Yahûd ile mâbeynleri iki fersah yerdir.

Ve **nehr-i Emîr**, bu nehir nehr-i Ebü'l-Hatîb'e bir fersahdır.

Ve **nehr-i Mendîl**, dahi Şatt'dan ayrılup çölde olan kurâları reyy eder. Bu mahalde Şatt'dan ayrılan nühûrlar tamâm oldular. Niçe enhârlar dahi Basra'dan aşağı cârîdir kim bahr-i Hürmüz'e rîzân olur derler ammâ bu hakîr-i pür-taksîr Basra'dan aşağı seyâhat eylemediğimizden ma‘lûmumuz değildir. Ammâ bu bâlâda Bağdâd'dan berü cereyân edüp tahrîr olunan suların adedin ve mahrec-i tulû‘ [u] gurûbların Bağdâd'dan Basra'ya Şatt üzre gemilerle giden kimesneler a‘lâ bilirler *ve's-selâm*. Ammâ yine

Bağdâd kurbündeki nehirleri beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Bağdâd'ın cânib-i şarkîsinde (---) sa‘at ba‘îde yerde **nehr-i Diyâle**-i azîm, cânib-i

şarkda diyâr-ı Acem'in (---) (---) (---) şehirlerinden berü gelüp Eski Bağdâd altında nehr-i Şatt'a munsabb olur.

Ve nehr-i Hilletü'l-fîhâ, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) munsabb olur.

Ve **nehr-i Şâhî**

.....*(1 satır boş)*.....

Ve **nehr-i Hüseyn**

.....*(1 satır boş)*.....

Ve **nehr-i Mehâvil**

.....(1 satır boş).....

Ve **nehr-i Mehennâvî**

.....*(1 satır boş)*.....

Ve **nehr-i Hâlis**

.....*(1 satır boş)*.....

Ve **nehr-i Mehrevânî** (---) (---) (---)

Ve **nehr-i Horasân**

.....*(1 satır boş)*.....

Ve **nehr-i Şehribân** (---) (---) (---) (---) (---)

Ve **nehr-i Mendel**

.....(1.5 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i İmâm Mûsâ Kâzım ibn İmâm Ca‘fer-i Sâdık ibn İmâm Muhammed Bâkır ibn İmâm Zeynelâbidîn ibn İmâm Hüseyn ibn Hazret-i Alî

kerremallahu vechedir

İmâm Hüseyin vâlidesi Hazret-i Fatımatü'z-Zehrâ binti Hazret-i Resûl-i Kibriyâ Muhammedü'l-Mustafâ'dır. *Rıdvânullahi Ta'âlâ aleyhim ecma'în.* Bu kasaba-i ma'mûr içre Hazret-i İmâm Mûsâ Kâzım evc-i âsumâne ser çekmiş bir kubbe-i bâlâ içre medfûndur kim Hârûnu'r-Reşîd binâsıdır. Sandûkası ve dervezesi ve âsitâne-i âlîsi cümle sîm-i hâlis ile mebnîdir. Ve kubbe-i pür-envârının derûnunda ol kadar musanna' maslûbât-ı âvîzeler ve kanâdîl-i murassa' ve çerâğdân u şem'dânlar var kim vasfında lisân kâsır ve midhatinde kalem kâsirdir. Evkâf-ı azîm olduğundan iki yüz aded huddâmları vardır. Ve cemî'i diyâr-ı Acem'den nezerâtlar gelir. Ve beher sene niçe bin Acem merhûm olup tâ diyâr-ı Acem'den merhûmun na'şın getirüp bu âsitâne civârında defn ederler. Bu kasaba halkı cümle İmâm Mûsâ huddâmıdır. Ve bu rabta Kuşlar kal'ası hâkinde Şatt'ın kıblesinde ve Mekke türâbında ve Şatt kenârında iki bin bâğlı u bâğçeli ve hurmalı ma'mûr kasabadır kim Şatt'ın karşu Bağdâd hâkinde İmâm-ı A'zam ile İmâm Mûsâ birbirine mukâbildir. Mâbeynehümâlarından Şatt cereyân eder. Ve bu rabtada niçe bin kibâr-ı evliyâullâh medfûn olduğu Bağdâd ziyâretgâhında mastûrdur. Ve bu kasabada İmâm Mûsâ Kâzım câmi'i ve hân u hammâmı ve mesâcid ü tekyeleri ve üç yüz mikdârı dükkânları vardır. Cemî'i bây u gedâ-yı züvvâra ni'meti mebzûl imâret-i ıt'âmı vardır.

Ziyâret-i İmâm Muhammedü'n-Nakî ibn Alîyyü'r-Rızâ: Oniki İmâm'ın dokuzuncusudur. Sene 221 de yigirmi bir yaşında merhûm olup ceddî Mûsâ Kâzım {yanında medfûndur}. **[345b]**

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Bağdâd-ı behişt-âbâd

Evvelâ bu kal'a-i Bağdâd-ı pür-dâd, dâr-ı *İremezâtü'l-imâdı lem-yuhlak mislehâ fi'l-bilâd* kim beyne'l-müverrihîn Irâk-ı behişt-âbâd nâmıyla meşhûr-ı âfâk olan kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve hisâr-ı kadîm ü bender-i azîm ve rabât-ı müzeyyen ü şehr-i Medâyin-i Medyen olan taht-gâh-ı dârü'l-hulefâ-yı Bağdâd kim refî'u'l-bünyân ve halkı Azîmü'ş-şân derler. Zîrâ bu şehr-i atîk zamân-ı kadîmden berü mecma'-ı ulemâ vü menba'-ı fuzalâ ve mesken-i sulehâ vü burc-ı evliyâdır. Ve ıklîm-i acîbe ve garîbedendir kim cemî'i ulemâsı ulûm-ı garîbeye ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Ve cemî'i sıbyânları hemçünân tabî'atları tîz-fehim olup gâyetü'l-gâye necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab' püserân-ı ciğer-kûşe âdemiyânları olur ve eyle zekiyyü't-tab' olduklarından ekseriyyâ ma'sûmları niçe kütüb-i mu'tebereleri hıfzen tekmîl etmişlerdir. Ammâ selîkaları Fârisî ve ilm-i inşâ ve ilm-i arûzda ebyât-ı eş'âr semtine gitmişlerdir. Anınçün şu'arâ vü mü'ellifîn ü musannifîni bî-hisâbdır.

Ve bu şehr-i Irâk'ın âb u hevâsı letâfetinden merd-i meydânları ol mertebede müsinn ü mu'ammer ve Zâl-ı zamân olurlar kim kuvveti gitmiş ve hey'eti bitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz sâle yetmiş ve musâhabet-i örfiyyeden kalmış olur ammâ çoğu muhibb-i Hânedân Şî'îlerdir.

Bu kavm-i Bağdâd bir girdâbda kalmış kişi gibidir. Bu şehr-i Bağdâd'a Acem şâhı istîlâ etse ehl-i Bağdâd'a, "Ey Nu'mân-ı A'zamî-i Sünnî!" ve Âl-i Osmân mutasarrıf olsa bu ehl-i Bağdâd'a, "Ey Şâhseven Şî'î vü Râfizî vü Hâricî!" derler. Bu hâl üzre ehl-i Bağdâd arada kalmışdır. Ammâ cümlesi yârândan âlüfte vü âşüfte ve yârân-ı ehl-i dilân sebük-rûh ve halîm ü selîm ve halûk u merd-i meydândır kim ni'metleri bây u gedâya ve fukarâ vü zu'afâya mebzûldur. Ve cümle muhibb-i garîbü'd-diyârlardır. Ammâ,

Sitâyiş-i tâ'ife-i zenâne-i masdar-ı insân: Ekseriyyâ hâk-i Bağdâd'ın zenâneleri hüsn-i cemâlde ve

lûtf-i i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dür-dâne dişleri gûyâ dürr-i meknûn halk olup geysû-yı müşkbârların çim-çim ve ham-be-ham edüp sarkıddıklarında bir cihetde uşşâkı mu’âhaze edüp cânlarına bin cân u dil eyle akıdırlar ammâ yine böyle iken her biri Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde zâhide-i sâhib-cemâle havâtînleri vardır ve niçe bin duhter-i pâkîze-ahterleri ve gâyet perhîzkâr bikr-i nâ-şükûfteleri var kim gûyâ her biri birer dürr-i yektâ-yı nâ-sifte ve birer gonca-i nâ-şüküftelerdir. Pederlerinden gayrı er yüzün ve erkek sözün istimâ‘ etmiş değillerdir. Ve hokka dehen ü la‘l fâm ve sîm-beden ve nâzük endâm olurlar. Ve söze gelseler bedî‘u'l-beyân u fasîhu'l-lisân olurlar. Her birinin cünbüş-i harekâtları ve reftâr u güftârları âdemi hayrân u ser-gerdân eder.

Ve müverrihân-ı selef bu arz-ı Kûfe ve hâk-i Medâyin ve türâb-ı Irâk içün "Arz-ı mukaddesdendir." deyü tahkîk etmişlerdir. Hakkâ ki bir sahrâ-yı ferah-fezâdır kim sayf [u] şitâsında ahâlî-i Irâk zindedirler. Cemî‘i hâmûnları kurâ vü kasabât ve halîcler ile ve tur‘a ve uyûn-ı câriyeler ile ma‘mûr u âbâdân ve her tarafı gül-i gülistân u nahlistân olup ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları var kim hurma hıyâbânları içinde bebr ü peleng ve arslan u kaplanları vardır. Basra ve Lahsa ve Ummân ve Kûfe ve Necef-i zer-kân-ı sadef sahrâlarına varınca nahlistânı cihânı dutup bâğbân-ı semeristânların kavilleri üzre diyâr-ı Bağdâd'da yetmiş gûne hurma olur dediler. Her sene niçe yüz keştî yükü hurma Bağdâd diyârından Hindistân'a ve Sindistân'a gider ammâ cümleden hastavî hurması ve bedrâsyîsi ve

.....(1 satır boş).....

olur kim akîk-i Yemenî olur. Ve niçe kerre yüz bin deve yükü hurmayı kabâ’il-i Urbân yükledüp diyâr-ı Hemedân ve Isfahân'a götürürler. Aslâ sâhibleri yokdur kim tâ Mekke ve Medîne ve Yemen çölünde nihâyet bulur, evc-i âsumâne ser çekmiş serâmed hurma dırahtlarıdır. Hatta Hüseyin Alî Efendi Bağdâd defterdârı iken bu diyâr-ı Irâk'ın hurma dırahtların medh etmişdir. Şi‘ir:

Hâk-i Bağdâd'da zeyn olan şeceri

Nahl-i hurma **[346a]** sanır gören ammâ

Tûğlardır ki kaldı menzilde

Çekilüp gitdi leşker-i hulefâ

demişdir. Hakkâ ki dıraht-ı hurmayı tuğa eyi teşbîh etmişdir. Ve her bir nahl mîl minâre-vâr ayyûka kad çeküp bir serv-i serbülend-vâr kıyâmda durup hırâm eder. Hâk-i amber-pâkinin letâfetinden cümle nahl-i hurması serâmed olmuşdur. Diyâr-ı Mısır'da ve vilâyet-i Elvâhân'da ve İşne ve İsvân'da ve diyâr-ı Sudan'da ve mağrib-zemîn-i Tilimsân'da böyle kad-keş ve nahl-i serkeş bir diyârda görmedim. Ve hâk-i Mekke ve Medîne ve Tâyif ve Abbâs'da böyle dırâz hurma şecerleri yokdur. Gerçi Medîne-i Münevvere'de tavîl kad şecere-i hurma olur ammâ Medîne'nin şimâli hâricinde Hazret-i Hamza-i bâ-safâ ziyâreti râhı üzre cümle hurma dırahtları birer âdem kaddi kadardır. İki üç senede dal dal hurma verüp her salkımı kum üzre yatar. Bu mu‘cize-i Resûlullah'dır kim Arz-ı

Mukaddes'de bir diyârda Medîne hurması dırahtı gibi pest hurma görmedim. Gûyâ Ayıntâb diyârının üzüm bâğlarıdır. Ammâ Bağdâd'ın nahlistânı kehkeşân-âsâ semâya ser çekmişdir.

Sitâyiş-i nahl-i hurma: Müverrihân-ı kudemâ-yı müfessirîn eyle tahrîr etmişler kim bu nahl-i hurmayı Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet dest-i kudretiyle tahmîr etdüği Hazret-i Âdem'in tînından ziyâde kalın tîn-ı pâkden kil-i ser nâm bir şecere-i tayyibeyi halk etdi kim hâlâ Hind cezîrelerinde bî-hisâb hâsıl olur. Bu dırahtın kil-i ser nâm bir cevizi olur. Rûm'a Hind'den getirüp içinde yağlı meyvesin yeyüp gâyet mukavvîdir. Ba‘dehû kabuğun biber koyacak hokka ve fincân ve kâse ve kaşık yaparlar, âdem kellesi kadar olanı su kabağı gibi bir musanna‘ şey yaparlar siyâh-reng bir cevz-i müdevverdir. Bi-emri Hudâ ağzı ve burnu ve kaşları ve gözleri ve saçı ve bıyıkları vardır, azîm temâşâ-yı sun‘-ı Hudâ'dır. Bu mezkûr kil-i serün şeceresi tîn-i Âdem'den hâsıl olmuşdur.

San‘at-ı diğer-i hâk-i Âdem: Yine Cenâb-ı Hallâk-ı Ezel sun‘un ızhâr içün tîn-i Âdem-i Safî'nin bekâyâsından cezîre-i Hindistân'da şecerü'l-Vakvak nâmında niçe dıraht-ı azîm halk etmişdir. Anda benî Âdem gibi meyveler hâsıl olup cemî‘isi başlarından maslûb imiş. Bi-emri Hudâ bu şecerenin âdem-misâl meyveleri kemâlin buldukda vak vak deyü feryâd ederek kırk günden zemîne düşüp bir gûne mahlûklar ol vakvakı tenâvül ederler, bu dahi tîn-i Âdem'den halk olmuşdur.

Netîce-i hilkat-i nahl-i hurma: Çünki Cenâb-ı İzzet benî Âdeme hayât verüp civârına da‘vet etdikde tîn-i Âdem'den hâk-i amber-pâk-i zemîn-i Kûfe'de kalup emr-i Hak ile ibtidâ nahl-i hurma hâk-i Kûfe'de Tennûr suyu kenârında halk olunmuşdur. Anınçün hâk-i Kûfe ve Irâk'da ve Medâyin'de ve Ummân'da hurma ormanı cihânı zeyn etmişdir. Kaddi benî Âdem gibi serâmeddir ve başı vardır, bergleri târumâr olmuş kâkülleridir. Haşeblerin kat‘ etsen asla zarar etmez dahi ziyâde biter. Meselâ benî Âdem'in lıhye ve kâküllerin kat‘ etsen dahi dırâz olur. Ammâ hurmanın başın kat‘ etsen yahûd başında beynîsi var, anı kat‘ etsen âdem başı kat‘ etmiş gibi kanlı suyu akup ol nahl kurur. Ve bi-emri Hudâ hurma erkek ve dişidir. Erkek hurma aslâ meyve vermez ve erkek hurmadan bir haşebi dişi hurmanın kalıba sokulsa cimâ‘ etmiş kadar dişi hurma hazz edüp yigirmi ve otuz salkım hurma verir ve her hoşe salkımı kırkar ve ellişer batman gelir. Ve dişi hurma gûyâ nisâ gibi hayz görür. Ve üç bin sene hurma mu‘ammer olur, derler ve şecere-i zeytûn dahi eyle mu‘ammer olur. Ve hurma ağacının üç yüz aded menfa‘ati ve üç yüz hâssası vardır. Dıraht-ı hurmanın bir şey’i hebâya gitmez, niçe yüz elvân haşeb olup hâneler içün levha ve amûd ve giranlar olur. Diyâr-ı Mısır'da haşeblerinin kabuğun soyup niçe yüz gûne habl-i kavîler ederler.

Hâssa-i sânî: Başı olan yerde kiyeflerinden yine gûnâ-gûn ipler ve süpürgeler ederler ve yaprağından gûnâ-gûn hasîrlar ve ferdeler ve bedrevîler ve zenbiller ederler. Ve'l-hâsıl bir şey’i hebâya gitmez, üç yüz gûne nef‘i var. Ve kavl-i hukemâ üzre üç yüz hâssası vardır.

Hâssa-i ûlâsı: Meyvesi gâyet mukavvî ve muslıh-ı ma‘îde ve serî‘u'l-hazmdir. **[346b]** Ve sirkesi ve helvâsı ve şerbeti âdeme hayât verir ve kuvvet-i basarı ziyâde eder. Eğer bu nahl-i hurmanın eşcârı ve semeresinin hâssaların tahrîr eylesek bir tomar-ı tayyibnâme olur. Ancak yine sadede rücû‘ idelim.

Bu hâk-i Bağdâd'ın letâfeti sebebiyle nahl-i hurma serâmed olur. Zîrâ zemînine niçe bin peygamberân

ve nize kerre yüz bin kibâr-ı kümmelîn-i âlimân bu zemîn-i Medâyin'e hayr du‘â-yı firâvân edüp anların du‘âları berekâtıyla bu hâk-i Bağdâd bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eşcâr bir dâr-ı diyârdır kim bu edîm-i arzda deyyâr-ı mânendi yokdur. Zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ halkı mesrûr, buk‘aları hûb ve hâk-i pâki beyne'n-nâs merğûb ve mezâri‘âtları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsirdir. Ve bu arâzî-i Irâk'da niçe bin aded künûz-ı azîme ve defâyin-i cevâhir-i cesîme ve habâyâ-yı kesîre ve metâlib-i azîze vardır. Ve niçe yüz aded hükmü mensûh olmuş mutalsamât-ı garîbe âsârları var kim âdem hayrân olur. Hatta müverrih Mıkdısî-i Yarmenî eyle terkîm eder kim zemîn-i Medâyin'de bir hatve arz-ı hâliye yokdur kim anda medfûn bir genc-i Kârûn olmaya. Ve hâlâ Tâk-i Kisrâ'dan mâ‘adâ ı‘mâl-i sâbileden ve ı‘lâm-ı hâbileden ve âsâr-ı azîme ve etvâr-ı acîbeden niçe bin aded âsâr-ı binâlar ve rasîf ve tur‘a ve Şeddâdî binâlar var kim benî Âdem gördükde ta‘accübâne engüşt ber-dehen eder. Hâlâ bu diyârın mezra‘aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir ve deşt-i hâmûnları nahlistân-ı gülistânlı arz-ı mukaddesdir. Ahâlîlerinin ni‘metleri firâvân ve zemîninin enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır kim cemî‘i selâtîn-i mülûk mâbeyninde hasretü'l-mülûk bir şehr-i Irâk'dır. El-hâsıl bu hâk-i pâkde acâ’ibât-ı dehrden ve garâ’ibât-ı asırdan niçe bin âsâr-ı ibret-nümâlar vardır.

.....(20 satır boş)..... **[347a]**

Andan Hazret-i Şeyh Bişri'l-Hâfî radî, andan Hazret-i Şeyh Ebûbekiri'ş-Şebenkî *radî,* andan Şeyh Sa‘îd *radî,* andan evlâd-ı İmâm Mûsâ Kâzım Hazret-i Şeyh İsmâ‘îl ve Hazret-i Şeyh İbrâhîm *radıyalllahu anhüm,* andan Hasanu'n-Nûrî *radî,* andan Hazret-i Şeyh Cemîl *radî,* andan Hazret-i Şeyh Hasan *kuddise sırruhu'l-azîz,* andan Hazret-i Şeyh Ma‘rûf-ı Kerhî *radî,* andan Hazret-i Şeyh Halîl *radî,* andan Hazret-i Şeyh Hallâc-ı Mansûr-ı maslûb-ı sa‘îd ü şehîd *radî,* andan Hazret-i Şeyh Müftî-i esrâr-ı İlâhî ve mücâhid-i envâr-ı nâ-mütenâhî, andan Hazret-i Şeyh Serîr-i Sakatî *kuddise sırruhu'l-azîz,* andan Hazret-i Behlûl Dânâ *radî,* andan en-Nesîbe Zübeyde hâtûn-ı Halîfe Hârûnu'r-Reşîd *radî,* andan Hazret-i Şeyh Zünnûn-ı Mısrî *radî,* andan Hazret-i Baba Çoban *radî,* andan Hazret-i Baba Çirkin *radî,* andan makâm-ı Hazret-i Yûşa‘ Nebî *aleyhi's-selâm.*

Bağdâd-ı behişt-âbâd etrâfında olan meşâyihân ve kibâr-ı ulemâ ve evliyâullahların makâmı ziyâretlerin ayân u beyân eder

Evvelâ Hazret-i Muhammed Züherî *radî,* andan Hazret-i Şeyh Muhammed Havlânî radıyallah, andan makâm-ı Hazret-i Avn b. Alî *radî*, andan Hazret-i Ca‘fer-i Tayyâr *radî*, andan makâm-ı Hazret-i Nûh Nebî *aleyhi's-selâm*, andan Hazret-i İmâm Hamza *radî*, andan makâm-ı Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-selâm.*

Nehr-i Şattu'l-Arab ve nehr-i Diyâle'nin karşu cânibinde olan kibâr-ı evliyâullahı ve sâ’ir izâmların merkadlerin beyân eder

Evvelâ Hazret-i Selmân-ı Pâk, berberlerin pîridir. Yılda bir kerre yüz bin âdem cem‘ olup azîm teferrücler olur, azîm âsitânedir. Andan Hazret-i Meryem binti Umrân *radî,* andan makâm-ı Ûc. Ve bu cânibde niçe yüz ziyâretler vardır ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır ve bu Bağdâd burc-ı evliyâdır ancak Aşere-i Mübeşşere'den gayrı bu hâkde niçe kerre sadlek kibâr-ı evliyâullah vardır. Ba‘zısı çöl

ü çölistânda ve arslan u kaplan u bülbülistânda medfûn olduklarından ziyâretleri mümkin değildir, ammâ hâmûn-ı Kerbelâ ve deşt-i Necef pür melâmetler ile müzeyyendir, hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir, ammâ ziyâret edüp bu âsî yüzümüz sürüp bir hatm-i şerîf yâhûd bir Yâsîn-i şerîf yahûd Fâtiha-i şerîf hedâyâ ile varup [97] hadîs-i şerîfine imtisâlen ziyâret edüp ervâh-ı şerîflerinden istimdâd taleb etdiğimiz bu tahrîr etdiğimiz ziyâretlerdir. Himmetleri hâzır u nâzır ola. *Rahmetullahi aleyhim.*

Hazret-i İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdem Nu‘mân ibn Sâbit hazretlerinin { Mansûr-ı Devânıkî Bağdâd'ı binâ edüp kazâsın İmâm-ı A‘zam'a teklîf edüp kazâdan ibâ etdiğiyçün haps olunup seksen yaşında mahpusda merhûm oldu. *Rahmetullahi aleyh*} civârında medfûn olan evliyâ-i kibâr ve meşâyih-i izâm ziyâretlerin ayân u beyân eder

Evvelâ âfitâb-ı nihânî, kamer-i zindegânî Hazret-i Şiblî ve Şeyh Sa‘îd memlûklarıdır *radî*, andan merkad-i pür-envâr Hazret-i Beşîr el-Hâc hemîşe pâ-bürehne ve ser-bürehne gezerdi. Emr-i azîm sultândır.

Andan merkad-i kutb-ı âlem-i rûhânî, ma‘den-i hikmet-i Rabbânî Hazret-i Şeyh Hammâd Debbâsî, *rahmetullahi aleyh*. Hazret-i İmâm-ı A‘zam'ın üstâdı idi. Yine İmâm-ı A‘zam'ın civârında medfûndur ve İmâm-ı A‘zam mezhebi bunlardan ahz eyledi. Hammâde Alkam'dan, anlar İbrâhîm-i Necefî'den, anlar Abdullah ibn Abbâs'dan, anlar Habîb-i Ekrem *sallallahu aleyhi vesellemden*, anlar Hazret-i İbrâhîm'den anlar Hazret-i Şîf'dan, anlar Hazret-i Âdem'den, anlar Hazret-i Cibril-i Emîn'den, anlar Hazret-i İsrâfîl'den, anlar Hazret-i Mîkâîl'den, anlar bizzât Hazret-i Rabbü'l-âlemîn'den *celle celâluh ve amme nevâluh* hazretlerinin bî-nihâye kereminden ahz eylemişlerdir. Elhassa hamd-i Hudâ mezheb-i hakîkîmiz böyle bir mezhebdir, *elhamdülillahihâzâ min fazlı Rabbî*. Andan merkad-i Şeyh Hasanu'n-Nûrî, yine İmâm-ı müşârun ileyh civârında medfûndur, *radî*.

Şehr-i kadîm-i Hille'de ve emâkin-i mübâreke makâmât-ı şerîfeleri ayân u beyân eder

Evvelâ Şehdü'ş-şems nâm mevzi‘de Hazret-i Nebî Yûşa‘ kabr-i şerîfi ve Havâriyyûnlar merkad-i şerîfleri ve İmâm Alî hazretlerinin birâderleri Hazret-i İmâm Ukayl'in merkad-i şerîfi ve İmâm Alî'nin makâmı bu mahaldedir.

Andan merkad-i Hazret-i Şeyh el-Fezâ’il nefs-i Hille'de medfûndur. *Radıyallahu anh*.

Andan kabr-i şerîf-i Hazret-i Zeynelâbidîn *radıyallahu anh* Hazret-i Alî ibn İmâm Hüseyin evlâdındandır *radî*

Andan makâm-ı Hazret-i İmâm Mehdî, sâhibü'z-zamân nefs-i Hille'nin câmi‘-i şerîfinde medfûndur.

Andan merkad-i Şeyh Muhammed el-Müntecib, nefs-i Hille'de medfûndur, *radıyallah*.

Andan yine makâm-ı İmâm Mehdî, sâhibü'z-zamân nefs-i Hille'de bir makâmdır.

Andan merkad-i şerîf-i Hazret-i İmâm Hamza b. Mûsâ Kâzım nefs-i Hille'nin taşrasında medfûndur, *radî*.

Andan merkad-i şerîf-i Hazret-i Avn b. Alî evlâdındandır, nefs-i Hille'nin taşrasında medfûndur *radıyallahu anh*.

Andan yine Hille şehri kurbünde Cimcime nâm bir şerîf makâm vardır ki pâdişâh iken tâc u tahtı ve raht u bahtı bezl edüp bu mahalde sâkin iken Hazret-i Alî bu pâdişâhı ziyârete gelüp ilm-i ledünden yedi gün yedi gice ekl [ü] şürb etmeden cân sohbeti edüp kelimât ederler. Ba'dehû vedâ' mahallinde Hazret-i Alî nehr-i (---) taht su'âl edüp taht gösterirler. Hikmet-i Hudâ Düldül'ün pây-i semendine bir katre âb dokunmadan ubûr eder. Hâlâ Cimcime Sultân ol mahalde medfûndur, azîm ziyâretdir. *Kuddise sırruhu'l-azîz.* Andan Hille ile râbi'u'l-hulefâ Hazret-i Alî mâbeyninde Hazret-i Zülkülf *aleyhi's-selâm* medfûndur.

Andan merkad-i şerîf-i Hazret-i Mansûr b. el-Hasan ki İmâm Hasan'dır anın ırk-ı tâhirindendir, *radıyallahu anh*ümâ.

Andan merkad-i şerîf-i Hazret-i Şeyh Muhammed Tâhir, Hazret-i Risâlet-penâh hazretlerinin neslindendir, *radıyallahu anh*ümâ.

Andan merkad-i şerîf-i İmâm Mehdî, Makuli binti Ebseme evlâdındandır, *radıyallah*.

Andan merkad-i şerîf-i Hazret-i Alî ibn Zeynelâbidîn *radı*î

Andan makâm-ı şerîf-i Hazret-i Ca'fer-i Sâdık, *radî*.

Andan makâm-ı şerîf-i Hazret-i Selmân-ı Pâk el-Fârisî, *radî*.

Andan makâmât-ı şerîf-i evlâd-ı Hazret-i İmâm Hüseyin, müte'addiddir, *radî*

Andan merkad-i şerîf-i Hümâ Hâtûn binti Hazret-i Yûsuf el-Sıddîk ve zevcet-i Hazret-i Eyyûb *aleyhim ve alâ nebiyyinâ efdalu's-salât ve's-selâm.*

Andan makâm-ı şerîf-i Hazret-i Hızır Nebiyyullah *aleyhim ve alâ nebiyyinâ efdalu's-salât ve's-selâm.*

Andan merâkıd-ı evlâd-ı zevi'l-ihtirâm Hazret-i İmâm Mûsâ Kâzım *radıyallahu anh*üm ecma'în.

Andan merkad-i şerîf-i Hâris b. Mûsâ Kâzım hazretlerinin evlâdındandır, İmâm Hamza kurbünde medfûndur.

Andan merkad-i şerîf-i Hazret-i İmâm Kâsım, Hazret-i İmâm Alî Mûsâ er-Rızâ'nın bürâderidir,

radıyallahu anhümâ.

Andan Bâbil kal‘asında merkad-i şerîf-i Hazret-i Umrân ibn Hazret-i İmâm Alî *radıyallahu anh*ümâ.

Ziyâret-i İmâm Hanbel: İsm-i şerîfi Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'dir. Cedd-i büzürgvârları ile müte‘âriflerdir. İmâm Mâlik ve İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Şâfi‘î hazretlerinden tahsîl-i ulûm etmişlerdir. Âl-i Abbâsiyân'dan el-Musta‘sım Billah ile bu İmâm Hanbel'in çok mücâdelesi olmağile Musta‘sım İmâm'a çok cefâ etdi. Sene 80 yaşında iken sene 240'da fevt olup Bağdâd'ın cânib-i garbında Şatt aşrı medfûndur, *rahmetullahi aleyh.*

Ve **ziyâret-i Monlâ Kâsım-ı Bağdâdî**: Yine Bağdâd monlâsı iken bin otuz târîhinde Acem ile Çopur Bekir Subaşı yek-dil ve ü-cihet olup Bekir Subaşı'ya Kızılbaş tâbi‘ olmuşken bir gice Bekir Subaşı oğlu Muhammed Dede kal‘a kapusun açup kavm-i Acem Bağdâd'a doluşup cümle Osmânlı ve Bağdâd monlâsı Monlâ Gânim'i dahi şehîd edüp Bağdâd'a Acem istîlâ edüp monlâ-yı mezbûru Kassâb-ı Cömerd civârında şehîd edüp kassâblar anda defn ederler. Hâlâ âsitâne-i Kassâb'da medfûndur, *kuddise sırruh*.

Ve **ziyâret-i el-Müvellâ Nûrullah-ı Rûmî**: Bağdâd monlâsı iken revâfiz Bağdâd'a müstevlî olup Nûreddîn'i şehîd etdiklerinde tevâbi‘leri cesed-i monlâyı Abdülkâdir-i Cîlânî âsitânesine götürüp defn ederler, dahi kanı teskîn olmadan giderler ve "Ulemâ-yı şehîd Nûreddîn'dir." deyü hâlâ ziyâret ederler. **[347b]**

.....(3 satır boş).....

Şehrengîz-i dâr-ı hulefâ-yı Bağdâd ve ziyâretgâh-ı Irâk-ı behişt-âbâd

Benâm-ı Hâlık u Hayy u Kadîm u ferd-i Yezdânî

Getür tevhîd ile her dem zebâne zikr-i Sübhân'ı

İbâdet kıl Hak'a Firdevs-i a‘lâda makâm eyle

Halâ solgıl cehennemden bekâ ref‘ eyle nîrânı

Demidir bir kasîde söylemek mir‘ât-ı yârâna

İderlerse bize himmet ola tevfîk-i Rabbânî

Gel imdi dinle vasf-ı hâlini gör ehl-i Bağdâd'ın

Denilir cümle evsâfı dükenmez hadd u pâyânı

İki kavm arasında ta‘neden âvâre kalmışlar

Biri ya‘nî Acem şâhı biri hem Rûm sultânı

Felek-i dest-i cefâ gösterdi oldu mün‘akis hâli

Yıkıldı Tâk-i Kisrâ'sı kesildi bâğ-ı bostânı

Dağıldı her diyâra halkının çoğu hazân oldu

Yanar sevdâ-yı gurbetde gezer hâl-i perîşânı

Cefâdan her bir a‘lâsı gulâm oldular ednâya

Müşerref eyler idi ger otursa sadr-ı eyvânı

İkilik vâdîsinde kaldılar hayrân [u] sergerdân

Dönerken devri el-hâsıl bozuldu çerh-i mîzânı

Acem geldikde Bağdâd'a eyidir mülhid u sünnî

Urum geldikde söyler Râfizî bîdîn-i nasrânî

Buna Dârusselâm ad oldu ya‘nî ma‘den-i İslâm

Kamû bundan gidipdir her yana ehl-i müselmânî

Bu burc-ı evliyâ Bağdâd'a her kim kec-nigâh etdi

Bu çarh-i tîre elbette yakup hâr eyledi anı

Buna zulm eyleyen maksûde ermez matlaba vâsıl

Murâdı olmadı hâsıl deminde döndü devrânı

Buna Bağdâd derler ey habersiz gel su'âl eyle

Nedir iklîm-i Fâris yâ Yemen'le sa'd-ı San'ânı

Bu şehre nisbet olmaz Mısr [u] yâhûd milk-i Hindistân

Velî arz-ı Hicâz'ı söyleyem Tûs u Horasân'ı

Eğer ta'rîf edersem vasf olunmaz şehr-i Bağdâd'ı

Niçe bin evliyâlarla dolupdur bahr-i ummânı

Biri Âdem Safiyyullah biri Nûh-ı Neciyyullah

Biri Şâh-ı Necef ya'nî Alî ol Tanrı arslanı

Biri Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ'dır vâris-i Ahmed

Cefâ-yı ta'n-ı a'dâdan revân olmuşdurur kanı

Nedir ol ma'den-i lûtf u kerem ilm ü sehâ bahri

Nedir ol Kâzımeyn evvel imâmân-ı Semerrânî

Nedir ol sâhib-i mezheb ki meşhûr oldu âlemde

Nedir ol künbed-i hadrâ nedir ol şehr-i Nu'mânî

Eğer şeyh [ü] meşâyihı söylesem bir bir hisâb olmaz

Velîkin cümleden ekber olupdur Şeyh Cîlânî

Nedir ol aşk-ıla berdâr olan Hallâc-ı Mansûr'ı

Diyem ehl-i dile serdâr olan Behlûl-i Dânâ'yı

Nedir ol Kamber-i Şîr-i Hudâ Cömerd Kassâb'ı

Nedir ol gâzîyân-ı nusret u kattâl-i Mervân'ı

Kurupdur bârgâhın seyr içün arz-ı Medâyin'de

Müyesser eyle görmek cümleye ol Pâk Selmân'ı

Pirim Ma‘rûf-ı Kerhî garba kâmil bir menâzildir

Esedlerle pür olmuş dâ’imâ ol kabr-i nûrânı

Yazılmış cümlenin adı tevârîh-i evâ’ilde

Niçe bin evliyâ bu buk‘ada etmişdi sükkânı

Eğer âb [u] hevâsından su‘âl etsen aceb olmaz

Eser sayf u şitâ şâm [u] seher ol bâd-ı Rıdvânı

Dokundukça zemîn üzre kılur ihyâ nebâtâtı

Deminde rahmet-i Hak'dan yağar seylâb-ı bârânı

Açılur câ-be-câ nerkis benefşe lâle amber-bû

Döşer ferş-i zümürrüdden bezer sahn-ı gülistânı

Saçıldı amber-i sârâ dokundu verd-i nesrîne

Mu‘attar kıldı ol demde cihânı buy-ı reyhânî

Getürmüş her bir eşcârı bir envâ‘-ı fevâkihden

Gelür ta‘rîfe kâbil söylesem nârenc-i rummânı

Okur medh [u] senâsın her yanadan tûtî [vü] kumrı

Kılur şâh-ı gül üzre her seher bülbüller efğânı

Çıkar seyrân içün faslı bahâra cân-ı uşşâkı

Gezer nâz ile nâz eyler yürür serv-i hırâmânı

Aceb gâyetde mahbûbı olur kim hüsn-i sûretde

Hatâdır söylesem milk-i Mısır'da Şâh-ı Ken‘ân'ı

Safâ ehlidir ammâ şîve-i reftâra mâyildir

Deler âhîn-pûşı ger dokunsa çeşm-i peykânı

Ger elhân-ı Dâvûd'a münâsib olsa âvâzı

Velî hulk-ı letâfetde geçer hikmetde Lokmân'ı

Eğer hüsn-i zebânı söylese her dâde mâhirdir

Bu gâyetde olur ancak kemâl u akl-ı insânî

Nedir Hâtem sehâvetde nedir Rüstem şecâ‘atde

Mukâbil olsa rezminde pesend etmez Nerîmân'ı

Eğer kim tâli‘i döndü felekde gözde hâr oldı

Deminde her bir ednâsı olur bir Âsaf-ı sânî

Nedir ol Dicle kim şehrin kenârında revân olmuş

Yapılmış iki cânibde binâ-yı kasr-ı şâhânı

Donatmış nahl-i bâsıkdan kamu etrâf [u] eknâfı

Düzülmüş çevre yanında ne hoş tarzile dihkânı

Nedir ol hulletü'l-fîhâ ki dâyim Hille pûş olmuş

Çekilmişdir Furât üzre akar âb-ı firâvânı

Nedir ol nehr-i Şâhî kim hisâb olmaz menâfi‘de

Nedir nehr-i Hüseynî kim irişdi halka ihsânı

Nedir nehr-i Mehâvil ya nedir nehr-i Mühennâvî

Getürmez Sâ ne hâsılda niçe bin nehr-i aynâyı

Nedir ol nehr-i Hâlis kim hisâb olmaz avârızdan

Nedir ol nehr-i Mihrûnî nedir nehr-i Horasânî

Nedir ol Şehribân u Mendelî kim verd-i Kaddâhı

Dökülmüş rûy-ı hâk üzre gören ihyâ olur cânı

Nedir ol Hânıkî kim zeyn idipdür dâmen-i kûhı

Gelen dervîş-i dilrîşe sebîlullahdır nânı

Kalem âciz olur tahrîrin etse müdde‘â üzre

Zebâne münhasır olmaz denilse cümle nehrânı

Eğer kim tâli‘i döndü felek hâr eyledi ammâ

Eğer merdûd-ı halk oldu olur makbûl-i Sübhânî

Bu çarha i‘tibâr olmaz fenâ milkinde yâr olmaz

Bırakdı hâke döndürdü niçe taht-ı Süleymân'ı

Niçe Efrâsiyâb'ı eyledi ma‘zûl mülkinden

Niçe kayser zebûn oldu niçe Cemşîd Kisrânı

Bırakdı vâdî-i aşka niçe Mecnûn [u] Ferhâd'ı

Geçirdi sadr-ı a‘lâya niçe ednâ-yı nâ-dânâyı [98]

Anınçün söylenir meşhûr olupdur çarh-ı kec-reftâr

Karâr etmez makâmında döner her demde bir yanı

Velî her kimseye arz-ı diyârı hoş gelir çün kim

Mukârin eylemişlerdir vatan sevmekle îmânı

İlâhî sakla Bağdâd'ı kamu fitne belâsından

Vücûdu kalmaya hergiz başı hâk üzre dermânı

Meselder bülbüle altun kafesde gül nasîb olsa

Yine feryâd edüp ağlar görür dal üzrebengânı

Dahi besdür cefâ şimden gerü emn ü emân olsa

Murâda vâsıl eyle rahmetinden cümle yârânı

Bi-hakk-ı Seyyid-i âlem Resûl-i eşref Âdem

Bi-hakk-ı sûre-i İnnâ fetahnâ Âl-i İmrân'ı

Şükür kim kıldı Bağdâd'ın bize Hak seyrini ihsân

Ferâmûş etme ey sayyâh oku her demde Kur'ân'ı ***[348a]***

Der-beyân-ı [ziyâ]retgâh-ı hâk-i Bağdâd ve Kûfe ve Hille ve Irâk

Huzûr-ı ihvân-ı safâya ve yârân-ı bî-vefâya şöyle ma'lûm ola kim bu hakîr-i pür-taksîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem cihân-geşt, muhibb-i Evliyâ-yı bî-riyâ bin elli dokuz târîhinde,

Irâk-ı behişt-âbâd ya'nî Bağdâd-ı bî-dâd-ı behişt-âbâda varup enderûn [u] bîrûnunda ve memâlik-i mahrûse eyâletinde *sirtü mine'l-Basrati ile'l-Kûfe*'ye varınca bir buçuk senede ziyâret etdiğimiz evliyâ ve enbiyâ merkad-i şerîflerin ve makâmât-ı latîflerin alâ kadri'l-imkân bu abd-i âciz tahrîr edüp anı beyân eder

Bismillahirrahmânirrahîm

Evvelâ râbi'u'l-hulefâ'i'r-râşidîni'l-mürşidîn Hazret-i Alî *kerremallahu vechehü'l-azîz* hakkında *"Vesîletü'l-Müte'abbidîn"* kitâbında Ömer b. Cemî'i Âyişe hazretlerinden rivâyet eyler ki, Hazret-i Risâlet-penâh *sallallahu aleyhi ve sellem*, Murtazâ hazretlerin ve Fâtımatü'z-Zehrâ hazretlerin ve İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin hazretlerin bir abânın altına çeküp buyurdular ki [99] demişlerdir. Hatta İbn Abbâs hazretlerinden menkûldur ve sahîh rivâyetdir. Buyururlar [100]

Ve Hazret-i Resûl-i Hudâ Kur'ân-ı azîm işâretiyle Hazret-i Alî hakkında bu âyeti tebşîr etmişlerdir.

E'ûzü billahi Ta'âlâ mine'ş-şeytân. [101]

Cemî'i tefâsirde nakil vardır kim bu âyet-i kerîme nâzil oldukda Âl-i Abâ husûsu vâki' olup şuyû' u şöhret bulmuşdur. Ve Pençe-i Âl-i Abâ'dan garaz Hazret-i Levlâk Mustafâ mücevvedü'd-dâd-ı bâ-safâ ve Hazret-i Alî ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve Hasan u Hüseyin mahsûs olmuşdur *ve's-selâm*..

Firdevsi'l-Ahbâr'da Mu'âz ibn Cebel buyurmuşlardır. [102]

Ve kâle'ş-Şâfi'î *radıyallahu anh*ü. *"Lev kâne rafazâ hubbu âli Muhammed fel-yeşhedu's-sakalân innî râfız"* [103] buyurmuşlardır.

Hakîr, Bağdâd'da sâkin iken bu hadîs-i sahîhleri ve bu âyet-i şerîfleri kütüb-i tefâsirde tilâvet edüp fermân-ı Hudâ'ya imtisâlen cemî'i makâmât u ziyâretlere gitmeğe azîmet edüp ibtidâ Bağdâd'dan karşu tarafa ubûr edüp dörd menzilde Necef-i eşrefde olan şehr-i Hazret-i Alî'de meks edüp ibtidâ âsitâne-i sa'âdet ki evce ser çekmiş bir kubbe-i nûh-tâk-ı revâkdır. Anda bizzât ol dâmâd-ı Hazret-i Resûl-i Ekrem Düldül-süvâr Alî muhbit-ı nûr-ı Hudâ'ya müstağrak yatur. Ve sandûka-i münevveri içinde "Hazret-i Âdem Safiyyullah ve Hazret-i Nûh Neciyyullah ile üçü bir yerde medfûndur." deyü tevâtüre ermişdir.

El-hâsıl bu âsitânenin midhatinde lisân kâsırdır. Ancak bir soffa-i safâ Hazret-i İmâm Alî ve İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve Selmân-ı Pâk ve Kamber-i Alî *rıdvanullâhi Ta'âlâ aleyhim ecma'în* mekân u makâm-ı şerîfleri olduğu mahalle diyâr-ı Necef derler, bir kenâre vâki' olmuşdur. Ammâ hâlâ deryâdan âsâr yokdur.

Andan **makâm-ı Alî b. Hüseyin b. Zeynelâbidîn** hazretleri Medâyin'den Kûfe'ye gelüp ol makâm-ı mihrâbda namâz kılup ibâdet ve du'â ederdi. Bu dahi diyârı Necef kenârında vâki' olmuşdur.

Andan **makâm-ı İmâm Mehdî** hazretleri, İmâm Alî kasabasının taşrasında vâki' olmuşdur, gâyetü'l-gâye bir mesîregâh u teferrücgâh-ı pür-giyâh bir hoş binâdır ve binâsı târîhi sene 631.

Andan bi'l-fi'l Kûfe'nin câmi'-i şerîfinde vâki' olan mihrâb-ı enbiyâ vü evliyânın tâ'at u ibâdet etdikleri mekân-ı şerîfleri beyân eder

Makâm [u] mihrâb-ı Nûh Nebî *aleyhis's-selâm* hazretleri câmi'-i şerîfin küçük kapusu kurbündedir. Dâ'imâ Nûh Nebî anda ibâdet ü du'â ederdi.

Andan **makâm u mihrâb-ı İmâm Alî** *kerremallâhu vecheh* Nûh Nebî *aleyhis's-selâmın* makâmı kurbündedir. Ol makâm u mihrâbda Hazret-i Alî'yi Mülcem harbe ile şehîd etdüği muhakkakdır.

Andan **makâm u mihrâb-ı İmâm Hasan** hazretleri Kûfe şehrinde iken dâ'imâ ol mihrâbda tâ'at u

ibâdet ederdi.

Andan **makâm u mihrâb-ı İmâm Hüseyin** hazretleri Kûfe'de iken pederleri ile ol makâm u mihrâbda tâ‘at u ibâdet ederlerdi.

Andan **makâm u mihrâb-ı Alî b. Hüseyin b. Zeynelâbidîn,** Benî Ümeyye hulefâsı asrında Medîne'den Kûfe'ye geldikde ol makâm u mihrâbda tâ‘at u ibâdet etmişdir.

Andan **makâm u mihrâb-ı Âdem Safî** *aleyhi's-selâm*, cennet-i Me’vâdan ihrâc olunduğu demde bu câmi‘ mahalline gelüp niçe yıl makâm idinüp tazarru‘ u nâlişler ile tevbe vü istiğfâr edüp tevbesi kabûl olup kırlangıç kuşu vâsıtası ile Hazret-i Havvâ ile mülâkî olduğu mahal Cebel-i Arafât'dır.

Andan **makâm u mihrâb-ı İmâm Ca‘fer-i Sâdık,** Mansûr-ı Devânıkî zamânında Medîne'den Kûfe'ye geldikde bu makâm u mihrâbda ibâdet ederdi.

Andan **makâm u mihrâb-ı Ömerü'l-Fârûk** hazretleri, gerçi hilâfetleri ve gayrı eyyâmlarda Mekke ve Medîne'den ba‘îd gitmemişlerdir ammâ teberrüken ve teyemmünen bu mihrâb-ı şerîfi helâl mâlı ile Kûfe câmi‘i içre binâ etmişlerdir.

Andan **makâm u mihrâb-ı dekketü'l-mi‘râc Muhammedün Resûlullah** hazretleri mi‘râc yerine Burâk-süvâr-ı sabâ-reftâr giderken bu câmi‘-i şerîfe mukâbelesine geldikde Burâk'dan nüzûl edüp bu makâmda iki rek‘at ibâdet etmişlerdir.

Andan **makâm u mihrâb-ı dekketü'l-kazâ İmâm Alî** hazretleri, eyyâm-ı hilâfetlerinde iken kazâyâ-yı şer‘iyye vâki‘ oldukda bu dekke üzre oturup su’âl hükm ederlerdi.

Andan **makâm u mihrâb-ı İmâm Mûsâ Kâzım,** Hârûnu'r-Reşîd zamânında Medîne'den Kûfe'ye gelüp bu makâmda niçe yıl ibâdet etmişdir.

Andan **makâm u mihrâb-ı Hazret-i Mûsâ Kelîmullah,** Mısır şehrinden firâr edüp bu Kûfe câmi‘i yerinde sâkin olup tâ‘at u ibâdet eylediği mahaldir. Gâyetü'l-gâye müstecâbü'd-da‘vedir.

Andan **makâm-ı Hazret-i İbrâhîm Halîlullah** *aleyhi's-selâm*, bu mihrâbda namâz kılup du‘â ederdi.

Andan **makâm-ı Hazret-i İsâ Rûhullah**, bu mihrâbda namâz kılup du‘â ederdi ve tevârîh-i Yunan'da gâyet mastûrdur.

Andan **merkad-i Müslim b. Ukayl** *radıyallâhu anh*, İmâm Hüseyin'in ammisi oğludur ve İmâm Hüseyin'in müsellimi olup İmâm Hüseyin Kûfe'ye gelmeden müsellimi Yezîdîler şehîd etdiler. Kabr-i şerîfi Kûfe câmi‘inde medfûndur.

Andan **merkad-i Hânî b. Amr** hazretleri**,** sahâbe-i kirâmdan olup ve muhibb-i hânedân-ı Peygamber olduğiyçün kendüyi şehîd edüp cesed-i şerîfi Kûfe câmi‘i içinde medfûndur.

Andan **sefîne-i Nûh Necî** *aleyhi's-selâm*, câmi‘i içinde binâ olunmuşdur. Hâlâ yeri mevcûd u ma‘lûm olup üzerinde bir âlî binâ olunmuşdur, teberrüken ziyâret ederler.

Andan **seng-i Helâlzâde ve Harâmzâde, câmi‘** içinde Hazret-i Nûh gemisinin binâ olunduğu mahalle karîb vâki‘dir. Ammâ bu taşı Hazret-i Alî Basra'dan bu Kûfe câmi‘ine getirüp komuşdur.

Andan **merkad-i Hazret-i Mûsâ Nebî** *aleyhi's-selâm*, câmi‘-i pür-envâr içinde medfûndur. Yeri mevcûd ve ma‘lûm olup üzerinde âlî binâ yapılmışdır.

Andan **merkad-i Sitti Hadîce** *radıyallahu anh*â. İmâm Alî hazretlerinin duhter-i sa‘d-ahterleridir. Bâbu'l-fil kurbünde vâki‘ olup medfûndur.

Andan **merkad-i Sitti Zeyneb** *radıyallahu anh*â, Hazret-i İmâm Alî bintidir. Câmi‘in taşrasında medfûndur.

Andan **merkad-i Gülsûm** *radıyallahu anh*â, bu dahi Hazret-i İmâm Alî'nin duhter-i pâkîzeleridir. Câmi‘in taşrasında medfûndur.

Andan **merkad-i pür-envâr-ı Muhammed b. Hazret-i Alî** *radıyallahu anh*, İmâm Alî'nin küçük oğludur. Bu dahi câmi‘in taşrasında medfûndur.

Andan **merkad-i Hazret-i Süheyl,** sahâbe-i kirâmdan olup Kûfe şehri içre kendü helâl mâlı ile bir câmi‘ binâ edüp bizzât kendüleri ol câmi‘de medfûndurlar.

Andan yine Kûfe şehri içre **mescid-i Sa‘sağa b. Sûhân,** sahâbe-i kibârdandır ve bizzât kendüleri câmi‘inde medfûnlardır.

Andan **mescid-i Zeyd b. Sûhân,** sahâbe-i kirâmdan olur. Kûfe şehrinde bu mescidi binâ etmişdir.

Andan **hâne-i İbrâhîm Halîlullah** *aleyhi's-selâm*, mescid-i hazret-i Süheyl içinde vâki‘ olmuşdur, ziyâret-i azîmdir.

Andan **hâne-i Hazret-i İdrîs** *aleyhi's-selâm*, bu dahi mescid-i Süheyl içinde vâki‘ olmuşdur.

Andan **hâne-i Hızır Nebî** *aleyhi's-selâm*, bu dahi mescid-i Süheyl içinde vâki‘ olmuşdur.

Andan **nehr-i Alkamî** mâ-tekaddem ziyâret-i azîm imiş. Kûfe şehrinin kapusundan cereyân edermiş. Ol zamân şehr-i Kûfe bâğ-ı İrem imiş. Hâlâ ol ark cereyân etmeyüp mu‘attal olmak ile Kûfe şehri harâbdır.

Andan **mescid-i Hınâne**, Kûfe'nin yolu üzre vâki‘ olup ve İmâm Hüseyin hazretleri başını ol yerde koyup kaldırdıkları demde bir âh-ı serd çeküp ol zemînden kanlu yaşlar çıkduğu içün ol yere Hınâne deyü ad komuşlardır. *Temmet bi'l-hayr ve'l-bereke, ammet bi-hakkı Muhammed ve âlihî ve ashâbihî ecma‘în.*

Tevârîh-ı Hıtat-ı Mıkdısî kavli üzre mastûr u mezkûrdur kim Kûfe şehri kırk kerre ma‘mûr u âbâdân ve kırk kerre harâb u yebâb oldu. **[348b]** Kırk birinci kerre Emîrü'l-mü’minîn Hazret-i Ömerü'l-Fârûk *radıyallahu anh* hilâfetleri zamânında fermân-ı şerîfleri ile ma‘mûr u âbâdân oldu ki hicret-i Nebeviyye'nin on yedi senesinde ve bir rivâyetde on altısında idi. Ba‘dehû yüz on beş sene ma‘mûr u müzeyyen durdu. Andan kavm-i Alkamî munkatı‘ olduğu ecilden harâb olmuşdur. Ammâ yine inşâallah bir dahi eyle ma‘mûr ola kim bir zirâ‘ yeri bin altuna bey‘-men-yezîd ola. *Vallahi Ta‘âlâ a‘lem.*

Ve **Kûfe câmi‘i**nin binâsı içün müverrih-i âlem ve âlimler eyle tahrîr etmişlerdir kim Tûfân'dan evvel Nûh Necî binâsı veyâhûd Şîs Nebî binâsı olmak gerekdir. Zîrâ kıble dîvârı binâ-yı kadîm olup Tûfân görmüş alâmetleri var. *Lâ-ya‘lemü'l-gaybe illallah.* [104]

Ve bu câmi‘in kıblesi doğar gün batısı tarafınadır. Lâkin bu câmi‘in evsâfın vâkıf-ı ahvâl olduğumuz üzre tahrîr eylesek bir müceled kitâb olur.

Andan yine hâk-i Necef'de **deşt-i Kerbelâ**'dır ve Bağdâd'ın karşu cânibinde üç menzilde vâki‘dir.

Evvelâ **âsitâne-i Hazret-i İmâm Hüseyin Ebî Abdîllah-ı Seyyidü'ş-şühedâ** *radıyallahu Ta‘âlâ anh,* bir kubbe-i âlîdir ve bir ziyâret-i pür-envârdır kim nûr-ı berk urur.

Andan **ziyâret-i Alî Evsat ve Alî Asğar** veledeyni'l-Hüseyin *radıyallahu anhüm ecma‘în.*

Andan **ziyâret-i Hazret-i İmâm Abbâs** şehîd-i reşîd Hazret-i İmâm Hüseyin karındaşıdır. *Radıyallâhu Ta‘âlâ anhüm.*

Andan **ziyâret-i Hurr** şehîd-i reşîd hazretleri, *radî*

Andan **ziyâret-i Hazret-i Habîb b. Müzâhir,** *radî*.

Andan Bağdâd-ı behişt-âbâdın enderûn u bîrûnunda medfûn olan şehîd-i reşîd yetmiş iki ziyâretleri beyân eder

Evvelâ Hazret-i Abdullah b. Seyyidinâ Alî *radî*.

Andan Hazret-i Osmân b. Seyyidinâ Alî *radî*.

Andan Hazret-i Muhammed b. Seyyidinâ Alî *radî*.

Andan Hazret-i Ebûbekir b. Seyyidinâ el-Hasanu'z-Zekî *radî*.

Andan Hazret-i Abdullah b. el-Hüseyin *radî*.

Andan Kâsım b. el-Hasan *radî*.

Andan Hazret-i Avn b. Abdullah b. Ca‘fer-i Tayyâr *radî*.

Andan Hazret-i Muhammed b. Abdullah b. Ca‘fer-i Tayyâr *radî*.

Andan Hazret-i Ca‘fer b. Ukayl *radî*.

Andan Hazret-i Abdullah b. Müslim b. Ukayl *radî*.

Andan Hazret-i Ebî Abdîllah b. Müslim b. Ukayl *radıyallahu anh*.

Andan Hazret-i Selmân, gulâm-ı İmâm Hüseyin *radî*.

Andan Hazret-i Kârib, gulâm-ı İmâm Hüseyin *radî*.

Andan Hazret-i Sencah, gulâm-ı İmâm Hüseyin *radî*.

Andan Hazret-i Müslim b. Avsihati'l-esedî *radî*.

Andan Hazret-i Sa‘îd b. Abdullahu'l-Hanefî.

Andan Hazret-i Bişr b. Ömerü'l-Hadarî *radî*.

Andan Hazret-i Berîr b. Zeyd b. Hasîn b. el-Husayn b. el-Kâbinî el-Hemedânî *radî*.

Andan Hazret-i Umrânu'l-Ka‘bu'l-Ensârî *radî*.

Andan Hazret-i Naî‘m b. Aclânu'l-Ensârî *radî*.

Andan Hazret-i Züheyr b. Lakînu'n-Nahlî *radî*.

Andan Hazret-i Ömer b. Karsatu-l-Ensârî *radî*.

Andan Hazret-i Habîb b. Muzâhirü'l-Esedî *radî*.

Andan Hazret-i Hurr-i Şehîd b. Yezîdü'r-Riyâhî *radî*.

Andan Hazret-i Abdullah b. Ömerü'l-Kelbî radî.

Andan Hazret-i Hilâl b. Nâfi‘u'l-Cemelî el-Murâdî *radî*.

Andan Hazret-i Enes b. Kâhilü'l-Esedî *radıyallah.*

Andan Hazret-i Kays b. Abdullah b. Mihrâsadâvî *radî*.

Andan Hazret-i Abdullah b. Abdurrahmân b. Urve b. Harrâku'l-Fenârî *radî*.

Andan Hazret-i Hun-ı Gulâm Ebî Zer-i Gıfârî *radî*.

Andan Hazret-i Şebîb b. Abdullahu'n-Nehşelî *radî*.

Andan Hazret-i Haccâc b. Zeydü's-Sa‘dî *radî*.

Andan Hazret-i Kâsıt ve Kürs ibn Züheyrü's-Sa‘lebî *radî*.

Andan Hazret-i Kenâne b. Atîk *radî*.

Andan Hazret-i Hoy b. Mâlikü'd-Day‘î *radî*.

Andan Hazret-i Ömer b. Zabî‘atu'd-Day‘î *radî*.

Andan Hazret-i Zeyd b. Yenbîsü'n-Nefesî *radî*.

Andan Hazret-i Abdullah ve Ubeydullah b. Yezîd b. Banîtu'l-Kaysî *radî*.

Andan Hazret-i Âmir b. Müslim *radî*.

Andan Hazret-i Akneb b. Amru'n-Nemrî *radî*.

Andan Hazret-i Sâlim b. Âmir, gulâm-ı Müslim *radî*.

Andan Hazret-i Seyyid Muhammed Âkûlî, Bağdâd içinde medfûndur.

Andan Hazret-i Seyf b. Mâlik *radî*.

Andan Hazret-i Züheyr b. Beşîr el-Ceşgamî *radî*.

Andan Hazret-i Bedr b. Mukbilu'l-Ca‘lî *radî*.

Andan Hazret-i Haccâc b. Mesrûku'l-Ca‘lî *radî*.

Andan Hazret-i Haccac oğlu Mes‘ûd *radî*.

Andan Hazret-i Mecma‘ b. Abdullahu'l-Âbidî *radî*.

Andan Hazret-i Ammâr b. Hassan b. Şerâyıhu't-Tâyî *radî*.

Andan Hazret-i Hayyân b. el-Haresüs-Selmâniyyü'l-Ezedî *radî*.

Andan Hazret-i Haydar b. Cüneyd b. Hacerü'l-Havlânî *radî*.

Andan Hazret-i Ömer b. Âmirü's-Saydâvî *radî*.

Andan Hazret-i Sa‘d gulâm-ı Hazret-i Ömer *radî*.

Andan Hazret-i Yezîd b. Ziyâd b. Musâhirü'l-Kindî *radî*.

Andan Hazret-i Zâhir, Ömerü'l-Hammû Hazâyimîn'in kuludur *radî*.

Andan Hazret-i Cebele b. Alî eş-Şeybânî *radî*.

Andan Hazret-i Sâlim b. Medînetü'l-Kelbî nâm kimesnenin kuludur, *radî*.

Andan Hazret-i Eslem b. Kebîrü'l-A‘recü'l-Ezderî *radî*.

Andan Hazret-i Züheyr b. Selîmü'l-Ezderî ve Kâsım b. Habîbü'l-Ezderî *radî*.

Andan Hazret-i Ömer b. el-Ahdûsü'l-Hızrî *radî*.

Andan Hazret-i Ebî Temâme Ömer b. Abdullah el-Saydâvî *radî*.

Andan Hazret-i Hanzala b. Es‘adü'ş-Şeybânî *radî*.

Andan Hazret-i Abdurrahmân b. Abdullah b. el-Kedenü'l-Ercîn(?) *radî*.

Andan Hazret-i Ammâr b. Ebî Selâmeti'l-Hemedânî *radî*.

Andan Hazret-i Âbis b. Şebîbü'ş-Şâkirî *radî*.

Andan Hazret-i Şûzeb gulâm-ı Şâkirî radıyallâh.

Andan Hazret-i Şebîbü'l-Hars b. Serî‘ *radî*.

Andan Hazret-i Mâlik b. Abdullah b. Serî‘ radî.

Andan Hazret-i Cerîh b. Nâsûr-ı Sevâris Ebî Hamîri'l-Fehmî el-Hemedânî *radî*.

Andan Hazret-i Mürettis ve ma‘ahû Amr b. Abdullahu'l-Handakî *radıyallahu Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

{Hıtta-i Bağdâd-ı dârü'l-İslâm'da ziyâret-i İmâm Tâhir b. Hazret-i Alî merkadi zâhirdir. Sene 433 târîhinde intikâlleri zâhir olmuşdur. *Rahmetullahi aleyh*}.

Bu mahalde yetmiş iki aded şehîd-i şühedâ ve sahâbe-i kirâm ve kibâr-ı evliyâlar tamâm oldu, *ve's-selâm*.

Bağdâd-ı behişt-âbâd-ı dârü'l-İslâm'ın enderûn [u] bîrûnunda medfûn

evliyâları mekâbiri ve makâm-ı şerîflerin beyân eder

Evvelâ mazhar-ı envâru't-tarîka, kâşif-i esrârü'l-hakîka, imâm-ı sâhib-i sadr ve hümâm-ı âlî-kadr. Âlim ü âlem **Hazret-i İmâm Mûsâ Kâzım b. {Ca'fer-i Sâdık:** Hilâfet-i Hârûn'da sene 183, ya'nî selâse ve semânîn ve miede sene 55 yaşında merhûm olup Bağdâd'ın cânib-i garbîsinde bir âsitâne-i azîmdir}. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve civârında **Hazret-i Muhammedü'l-Cevâd** *radıyallahu Ta'âlâ anhümâ.* Bu sultân hazretleri Bağdâd'ın karşu yakasında bir kubbe-i pür-envârda medfûnlardır ve ziyâret-i azîmdir.

Andan şeyh-i ale'l-ıtlâk, kutb-ı istihkâk, ma'den-i hikmet-i Rabbânî ve sâkin-i külbe-i Sübhânî **Hazret-i Şeyh Abdülkâdir-i Cîlânî** *kuddise sırruhu'l-azîz.* Yeri Bağdâd'da bir âsitâne-i sa'âdetde medfûndur.

Andan sirâcü'l-ümme, kâşif-i esrârü'l-hafiyye, pîşvâ-yı mezheb ve fusehâ-yı Arab, müctehid-i evliyâ, münferid-i asfiyâ, **Hazret-i İmâm-ı A'zam ve hümâm-ı ekrem Nu'mân ibn Sâbit el-Kûfî**, *kuddise sırruhu'l-azîz.* Hâk-i Bağdâd'da bir âsitâne-i pür-envâr içinde medfûndur kim midhatinde lisân kâsırdır.

Andan Sirâcüddîn-i Bağdâdî *radî.*

Andan Şeyh Abdülazîz, alemdâr-ı Resûlullah'dır.

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed Hallâmî *radî.*

Andan Hazret-i Lokmân *aleyhi's-selâm,* ammâ nübüvvetinde ihtilâf vardır. Şeyh Lokmân nâmında bir şeyhdir derler *radî.*

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed en-Nûrî *radî.*

Andan Hazret-i Şeyh Ahmed el-Gazzâlî *radî.*

Andan Hazret-i Şeyh Fazlûn el-Âbid *radî.*

Andan Hazret-i Şeyh Şihâbüddîn *radî.*

Andan Hazret-i Kamber-i Alî *radî,* {Haccâc şehîd etdi. Sayisler ve mekkârîlerin pîridir}.

Andan Hazret-i Seyyid İmâm İbrâhîm *radî.*

Andan Hazret-i Şeyh Necmeddîn *radî.*

Andan Hazret-i Âfitâb-ı Âlem-tâb Şeyh Cömerd Kassâb *radî.*

Andan Hazret-i Şeyh İbrâhîm el-Fazl *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed el-Fazl *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Necîbüddîn *radî*.

Andan Hazret-i Pîr Dâvûd *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed el-Kudûrî *radî*.

Andan Hazret-i İmâm Abdullah *radî*.

Andan Hazret-i İsâ makâmı *salavâtullahi aleyh.*

Andan Hazret-i Ebû Sa‘îd *radıyallahu Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

Vech-i meşrûh üzre ol hadarât ki Bağdâd içerüsünde olan bunlardır kim tahrîr olundu. *Rıdvânullahi Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

{Ve el-Mevlâ Mehemmed Subaşı İslâmbol hâkidir. Bağdâd monlâsı iken merhûm olup kabri İmâm Mûsâ'da medfûndur. Âlim ü fâzıl-ı Rûm idi}.

Bağdâd-ı dârü'l-İslâmın karşusunda Kuşlar kal‘ası cânibinde olan evliyâ vü meşâyih-i asfiyâ âsitâneleri aşağıda tahrîr olunur, böyledir

Evvelâ Şeyh Sandal *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed el-Veyrî *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed en-Nu‘mânî *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Burhâneddîn *radî*,

[Andan] Hazret-i Kılıç Arslan *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh Muhammed *radî*.

Andan Hazret-i Şeyh el-Mesânî *radî*.

Andan Hazret-i İmâm Hanbel *radî*.

Andan Hâne-i Bûriyâ-yı Velî *radî*.

Andan Hâne-i perûy-i Haydar.

Andan makâm-ı Seyyidinâ Nûreddîn *radî*.

Andan Hazret-i İmâm Yûsuf *radî*.

Andan Hazret-i İmâm Mücîb *radî*. **[349a]**

Bağdâd'dan Murtezâ Paşa kethudâsı (---) Ağa ile İmâm Hüseyin'e ve İmâm Alî'ye ve şehr-i Kûfe'ye ve kal'a-i Kurna'ya ve vilâyet-i Basra'ya gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ kal'a-i Bağdâd-ı İremezât'dan beş yüz aded küheylân atlı asker ile Bağdâd'ın Cisir kapusundan çıkup cisri ubûr edüp karşu Ka'be hâkinde,

Menzil-i evvel Kuşlar kal'ası: Bu mahalde cümle asker haymeleri ile meks edüp Murtezâ Paşa efendimizden bu hakîre bir eğerli at ve bir kise guruş-ı masrûfât ihsân geldi. Andan kalkup cânib-i kıbleye çölistân ü berr [ü] beyâbânistân içre şiddet-i hâr çekerek 2 sâ'at,

Menzil-i Dura: Bunda durmayup yine çöl ile 7 sâ'at,

Menzil-i Rıdvâniyye: Acı suyu var, harâb köydür. Andan yine çöl ile taraf-ı kıbleye 6 sâ'at,

Menzil-i Çelebiler: Ma'mûr köydür ve acı suyu vardır. Bu mahalli geçüp yine cânib-i kıbleye 7 sâ'at,

Menzil-i karye-i Ortahân: On beş hâneli köydür ve suyu sehel şorcadır. Ammâ bu mahalde bir gice mihmân olundu. Andan kıble semtine çölistân içre 4 sâ'at,

Menzil-i karye-i Müseyyib: nehr-i Furât kenârında Mekke hâkinde iki yüz hâneli ve câmi'li ve hânlı ma'mûr köydür. Câmûsları ve gayrı hayvânâtları bî-hisâbdır. Bu mahalde nehr-i Furât'ı gemilerle geçüp,

Hudûd-ı Deşt-i şehîd-i Kerbelâ-yı pür-belâyı beyân eder (---) (---) (---)

Andan çöl [ü] çölistân ve berr [ü] beyâbân-ı Deşt-i Kerbelâ-yı pür-belâ sahrâsı içre niçe yüz aded kıbâb-ı âlîler içre Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn ve Ensâr ve Erbâb-ı Soffa'dan ulu sultânlar cümle bu Kerbelâ'da İmâm Hüseyin uğuruna şehîd olup niçesinin üzerlerinde es-Sultân Adud nâm pâdişâhın mâlıyla binâ olunmuş kubbeler içre medfûnlardır ve niçe yüz bin kıbâblarının kapuları üzre ve mermer sandûkaları üzre ve seng-i mezârlarında târîhleri vardır. Ammâ tahrîri mümkin olmayup niçe yüz bin kıbâbların görüp ve niçe kubbelere girüp kimine bir Yâsîn-i şerîf ve birer Fâtiha-i Ümmü'l-Kitâb tilâvet edüp ubûr etdik. Bu Deşt-i Kerbelâ'da hâlâ benî Âdem sâkin değildir. Hemân bir deşt-i hâmûndur kim on beş menzilde çöl ile Mekke ve Medîne'ye varılır. Kubbe kubbe niçe bin ziyâretgâh vardır ve hâlâ şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın hûnları türâb u rimâl üzre bin yıldan berü râygândır kim hûn-ı şehîdân ile mülammâ' olmuş bir Kerbelâ-yı pür-belâdır. *Hikmet-i Hudâ.*

{Der-beyân-ı kelb-i Kerbelâ}: Bu sahrâyı gören deryâ zann {ider}, talattum-ı bahr gibi şa‘şa‘a verüp temevvüc eder. Bi-emri Hudâ bu sahrâda İmâm Hüseyin ile Yezîd askeri ceng edüp Yezîdîlerin kelbleri şühedâ kanın yeyüp serâsime olup deşt-i hâmûna düşerler. İlâ hâze'l-ân ol kelblerin eblehlerinden bu Kerbelâ'da kalup deryâ gibi çölü görüp sudur deyü seğirderek varır, görse kim su değil. Andan bir yere dahi seğirdirler. İlâ mâşâallah kavm-i Yezîdî'nin kelbleri bu Kerbelâ'da böyle seğirdüp gezmededirler. Hatta bir âdem bî-meze boş yelenlik edüp gezse efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olmuşdur kim "Behey âdem Kerbelâ kancığı gibi boş yire bî-fâ’ide yelek yelek ne gezersin, bir ser-i kârda olsana" derler. Temâşâ-yı sahrâ-yı Kerbelâ'dır *vallahümme âfinâ.* Sam yeli dahi çok olur. Bu çölde 6 sâ‘at ılgar ile gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i İmâm Hüseyin

Bağdâd'dan ara yatıda bu rabtaya gelinir ammâ bizler âheste âheste geldik. Bu kasaba Necef hâkinde ve Kerbelâ sahrâsında Mekke türâbında (---) (---) (---) (---) kenârında (---) nahlistân-ı gülistân [ve] bâğ [u] bostânlı cümle (---) aded hâne-i âbâdânlı kasaba-i ma‘mûrdur. Câmi‘i ve medrese ve imâreti vardır kim cemî‘i ehl-i züvvâra ni‘meti mebzûldür. Ve hânları ve hammâmı ve üç yüz mikdârı dekâkînleri ve mesîregâhları vardır. Gerçi her mülûk [u] selâtîn bu İmâm Hüseyin şehrin imâr etmişlerdir. Ammâ ibtidâ bânîsi halîfe-i Bağdâd'dan Sultân Adud binâsıdır. İlâ hâze'l-ân Acem şâhlarından niçe yüz bin tümen mâl-ı nezerât gelüp ve niçe bin âdem mâlın İmâm Hüseyin'e vasiyyet edüp merhûm oldukda diyâr-ı Acem'den vücûdun getirüp civâr-ı İmâm Hüseyin'de defn edüp mâllarıyla bu şehir âbâdân olmadadır. Hâlâ bu hayrâtın nâzır-ı nuzzârı Bağdâd mollalarıdır. Deşt-i Acem'de iken nâzırı bizzât şâh-ı Acem'dir. Zîrâ cemî‘i kavm-i Acem Ka‘be'ye gidüp gelirken bu İmâm Hüseyin'i ziyâret ederler. Niçe bini hemân "İmâm Hüseyn'i ziyâret edüp bir hacc etdim." deyüp vilâyetine gider**.**

.....(6 satır boş).....**[349b]**

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı menâkıb-ı sıbtu's-sa‘îd ve seyyidü'ş-şehîd Hazret-i İmâm Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*

Vâlidesi Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ binti Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'dır kim Hazret-i Resûl-i Kibriyâ İmâm Hasan'ın ve Hazret-i İmâm Hüseyin'in dedesidir. Ve Hazret-i Fâtıma'nın İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ciğer köşeleridir. Beyt:

Hasanla Hüseyin'dir iki hümâ

Radıyallahu Ta‘âlâ anhümâ

Be-kavl-i müverrihîn-i siger-i Nebî, hicret-i Nebeviyye'den dörd sene evvel Uhud Gazâsı'nda Hazret-i Hamza-i bâ-safâ şehîd olduğu gün Hazret-i İmâm Hüseyin (---) şehrinde vücûda gelüp Hazret-i Risâlet-penâh Hamza-i bâ-safânın kasâvetin def‘ etdiler. Ol ân Cibril-i Emîn nâzil olup sûre-i (---) (---) (---) (---) âyetin getirüp hamr harâm oldu. Ve yevm-i mezbûrda Ümmü Seleme nâm

hâtûn kırk dörd yaşında iken firâş-ı Resûlullah ile müşerref oldu. Ve mâh-ı mezbûrda Hazret-i Ömer'in kızı Hafsa'yı ve Zeyneb binti Huzeyme Hazret-i Resûl izdivâclarına indirâc edüp İmâm Hüseyin'i Hafsa Ana beslerdi. Ve İmâm Hasan'ı Zeyneb Ana beslerdi.

.....(2.5 satır boş).....

Âhirü'l-emr Âl-i Emeviyyûn'dan Yezîd b. Mu‘âviye ibn Süfyân derdinden İmâm Hasan hüsn-i rızâsıyla hilâfeti kabûl etmeyüp Medîne'de uzlet-nişîn iken hâtûnu İmâm Hasan'a zehir verüp şehîd olup Medîne-i Münevvere'de Cebbâne-i Baki‘ içre Hazret-i Abbâs cenbinde {İmâm Hasan} medfûndur.

Andan İmâm Hüseyin dahi Yezîd b. Mu‘âviye tasallutundan terk-i vatan-ı asliyye edüp Kûfe şehrine cümle ehl [u] ıyâliyle ve yetmiş bin sahâbe-i kirâm ile hicret edüp kâh Bağdâd'da ve kâhîce şehr-i Haleb'de ve kâh Vâsıt şehrinde ve Basra'da sâkin olurdu. Ammâ cümle kavm-i Irâk ve cemî‘i kavm-i Acem ve cümle ehl-i Medâyin ü Arab-ı Urbân, Hazret-i Resûl ve Hazret-i Alî hatırıyçün İmâm Hüseyin'den bî‘at edüp Yezîd'den bî‘at etmediklerinden Yezîd müte’ellim olup ammâ Hüseyin'i tecdîd-i bî‘at idesin deyü Şâm'a da‘vet eyledi. İmâm Hüseyin dahi "Ben târik-i dünyâyım, bana hilâfet ü bî‘at lâzım değildir. Bir köşe-i vahdetde şehr-i Kûfe içre halkdan fârig bir merdim." deyü Yezîd'e nâme gönderdi.

Hemân Yezîd-i bî-mezîd Şâm diyârından ve Şâm-ı Tarablus dârlarından niçe bin kavm-i Dürzî ve Tımânî, Yezîdî, Hubârî ve aklı ve kızıllı Mervânî ve Hurûfî ve Nusayrî ve Türbedî ve Püsanî ve Zeydânî ve Zibânî ve Şehbâzî ve Kelbânî kavimlerin başına cem‘ etdi. Kürdistân'dan ve Sincârî ve Haltî ve Çekvânî ve Celüvî ve Bapırı ve Zıbarı ve kavm-i Dasni ve Cerdefilî ve'l-hâsıl yüz bin mikdârı Yezîdî asker cem‘ edüp Ubeydullah b. Ziyâd b. Ömer nâm abdullahı serdâr edüp Şâm'dan Irâk üzre gitmede. Hazret-i İmâm Hüseyin tarafında da elli yedi bin sahâbe-i kirâm ve gayrı tâbi‘în hemân cümle cüyûş-ı benâm Deşt-i Kerbelâ'da cem‘ oldular. Ol asırda Kerbelâ'nın bir âb-ı hayât sulu yerinde cenge âmâde olup kavm-i Yezîdîler susuz yerde kaldılar. Ammâ ceng germâ-germ olunca İmâm Hüseyin askeri yan vire vire sulu yerler kavm-i Yezîd'e kaldı. Çöl [ü] çölistân yerler İmâm Hüseyin askerine kalup kavm-i Yezîdî İmâm Hüseyin askerin ortaya aldılar. Hikmet-i Hudâ günden güne Yezîdî gâlib olup Hüseynî mağlûb oldular.

Netîce-i kelâm bu hâdise-i Kûfe niçe Hadîka'larda ve siger-i tevârîhlerde mastûrdur. Tafsîli lâzım değildir. Âhirü'l-emr sene 61 târîhinin yevm-i Âşûrasında İmâm Hüseyin askeri cümle Kerbelâ'da şehîd olup İmâm Hüseyin giriftâr olup müddet-i ömrü 56 seneye bâliğ iken (---) (---) (---) bî-dîn şehîd edüp re’s-i şerîfin kat‘ etdi. Ve dahi İmâm Hüseyn'in iki evlâdı ve dörd nefer bürâderleri ve bir karındaşı evlâdı ve beş aded ammîsi evlâdları cümle şehîd olup re’s-i şerîfleri kat‘ olundu. Ammâ be-kavl-i İbn Şahne Ravzatü'l-Menâzır nâm kitâbda tahrîr etmiş kim ında ehli'l-hadîs mu‘temedün anh muktezâsınca {Hazret-i İmâm Hüseyin tarafında olan cümle asâkir-i Hüseyin} yüz on dörd bin nefer Sahâbe-i güzîndir. Ammâ yigirmi bin Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn ü Ensâr ve Erbâb-ı Soffa "Bu sâha-i mesâfe-i Kerbelâ-yı pür-belâda şehîd olmuşlardır." deyü yazmışlar ve yigirmi bin dahi gayrı Tâbi‘în şehîd olmuş demişler ve niçe Hadîka'larda dahi eyle yazmışlar. Beyt:

Ana, âline va's-selâm olsun

Yerleri Ravza-i Selâm olsun

Diğer beyt:

Dâyim ez Hak selâm-ı Rıdvâneş

Bâd ber Ehl-i Beyt yârâneş

Cümle şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın re’s-i şerîflerin Şâm'a Yezîd'e götürmede ammâ beri tarafda muhibb-i **[350a]** Hânedân olanlar İmâm Hüseyin'in ve cümle evlâdlarını ve ammîzâdelerini ve gayrı Ashâb-ı güzîni sünnet-i Resûl üzre Deşt-i Kerbelâ'da defn etdiler. Ve niçe bin âşıkân gen yakadan İmâm Hüseyin'in ve gayrı şühedâların kabr-i münevverlerin gözedirlerdi.

Ba‘dehû cümle ser-i sa‘âdetler Şâm-ı dârü's-selâmda Yezîd'e vardıkda müjde etdiler. Meğer ol mahalde hammâmda imiş. Hemân ferâhından peştemâlsız uryânen hammâmdan taşra çıkup şallak u mallak İmâm Hüseyin başını temâşâya çıkdıkda bi-emrillahi Ta‘âlâ İmâm Hüseyin'in başı cıdâ üstünden gâ’ib olur. Hemân Yezîd "Hay siz beni müsahhariyyâta alup İmâm Hüseyin başı geldi deyü bana kizb edüp beni uryân hammâmdan çıkarup halka melâlet edersiz." deyü esbâbın giyüp cümle Şâm'da olan askerin atlandırup Hazret-i Hüseyin'in ser-i sa‘âdetin getirenlerin cümlesin kılıçdan geçirüp Kerbelâ'dan on günde cümle kelleler Şâm'a girdi ve Azîzü'z-üntikâm Allah on günde cümle kelleleri getirenleri yine Yezîd fermânıyla kılıçdan geçirdüp hûn-ı Hüseyn'i ve gayrı şehîdânın hûnların Kerbelâ'da dökenlerin hûnları da derûn-ı Şâm'da Yezîd hammâmı semtinde dökülüp hûn-ı Yezîdî Şâm içre seyl-i revân olduğu muhakkakdır.

Ertesi gün Hazret-i Hüseyin'in ser-i sa‘âdetin bir dîvâr üzre üzerine nûr yağdığından bulup Yezîd'e getirdiler. Secde-i şükr edüp kelle-i İmâm'ı getireni bir sâ‘at tahtında oturdup ba‘dehû kendüsü taht-nişîn olup eydür: "*Elhamdülillah* henüz müstakil pâdişâh-ı Emeviyyûn oldum. Tiz Kostantin üzre seferim vardır." deyü tedârik-i sefere mukayyed oldu ve yedi günden Hazret-i İmâm Hüseyin'in ser-i sa‘âdetin cıdâ üzre götürdüp teferrücgâh u sayd [u] şikâre giderdi.

Sekizinci gün İmâm Hüseyin'in ser-i sa‘âdetin ılgar ile Mısır'a gönderdi. Zîrâ ahâlî-i Mısır'ın ekserî Hazret-i İmâm'dan bî‘at edüp Yezîd'den bî‘at etmemişlerdi. Ve ehl-i Gazze'nin çoğu dahi Yezîd'den bî‘at etmemişlerdi. Bî‘at etmeyenlere rağmen re’s-i İmâm Hüseyn'i {Yezîd} Mısır'a gönderüp derûn-ı Mısır'da Sultân Hasan Câmi‘i zemîninde bırağup birkaç gün pâymâl-i rimâl yatırken ba‘zı Yezîdîler re’s-i şerîfe püşt-i pâ ururlar idi. Hâlâ Mısr-ı Kâhire fellahının ve Hazrî kavminin bir ayakları tulum gibi şişmişdir, görenlere nihân değildir.

Ba‘dehû bir hâtûn-ı mu‘tekıde evlâdının başın bir hâl ile kesüp İmâm Hüseyin'in başı yerine koyup İmâm'ın başın hânesinde müşk [ü] amber-i hâm ile perverde edüp hıfz eder. Bir rivâyetde mezkûr hâtûn bir melike-i mün‘ime imiş. Yezîdîlere yetmiş bin altun verüp yine Şâm'da Yezîd'in izniyle ser-i sa‘âdet-i İmâm Hüseyin'i alup Mısır-ı cedîdin ta vasatında Kasr-ı Müsâfirîn nâm mahalde defn eder.

Ba‘de'l-inkırâz-ı Emeviyyûn Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mustansır Billah Mısır'da hâkim iken re’s-i şerîf üzre bir kubbe-i müfîd ü muhtasar inşâ edüp Meşhed-i İmâm Hüseyin nâm ider. Ba‘dehû sene 240 târîhinde el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn-i Âl-i Eyyûb bir câmi‘ ü imâret ve bir kubbe-i azîm binâ edüp hâlâ derûn-ı Mısır'da Hân Halîl kurbünde Meşhed-i İmâm Hüseyn nâmıyla meşhûr-ı âfâk ziyâretgâh-ı erbâb-ı müştâkdır. Sene 1091 târîhinde Vâlî-i Mısır Abdurrahmân Paşa muhibb-i Hânedân olmağile bir kise guruş masrûf edüp yevm-i Âşûra'da şehîd olmağile İmâm Hüseyin ol leyle-i mübârekde Abdurrahmân Paşa bir mevlûd-i şerîf etdirmişdir. Re’s-i İmâm Hüseyin şehr-i Mısr'a geleli olmamışdır, tâ sabâha dek cemî‘i çârsû-yı bâzârlar küşâde olup cemî‘i minâreler ve şâhrâh dükkânlar niçe kerre yüz bin kanâdîller ile çerâğân olup şehr-i Mısır arûs-ı Ümm-i dünyâ oldu.

Hâlâ bu hayrât-ı azîme hâliyetü'l-hâliye olup Abdurrahmân Paşa'dan bir hayrât-ı hasene kaldı. Hâlâ bu mevlûde ve re’s-i şerîf-i İmâm Hüseyn'e ehl-i Mısır gâyet i‘tibâr ederler ve ba‘zı ehl-i Mısır Bağdâd'a gidüp cesed-i şerîf-i İmâm Hüseyin'i ziyâret ederler. Hamd-i Hudâ bu abd-i ahkara Bağdâd'da üç kerre cesed-i şerîfin ve niçe yüz kerre Mısır'da re’s-i şerîfin ziyâret etmişiz. Ammâ,

Diyâr-ı Bağdâd'da Deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'in meşhed-i şerîfi imâretin beyân eder

Kaçan kim na‘ş-ı şerîf, İmâm şehîd olup hûnu rîzân olduğu mahalde muhibleri defn edüp gözetdiler. Şâm'da Yezîd yüz bin asker ile ve Hazret-i Eyyûb Hâlid-i Ensârî ve Mesle ile Kostantiniyye üzre müteveccih olduklarında yedi yüz pâre yelken ile deryâdan asker-i deryâ-misâl gönderüp İslâmbol'u berren ve bahren muhâsara etdiler. Âhir fethi müyesser olmayup bâ sulh Ayasofya deyri içre ikişer rek‘at namâz kılup Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ol mahalde merhûm olup İslâmbol'da defn etdiler. Andan bî-feth Yezîd-i bî-mezîd Şâm'a gelüp ba‘dehû Hicret-i Nebeviyyenin sene (---) târîhinde helâk olup Şâm'da Koyun kapusunun iç yüzünde mü’ezzinânların pîri Hazret-i Bilâl-i Habeşî kurbünde bir mezbelede medfûndur *{la‘netullahi aleyh}*. Ömreş sene 38, müddet-i ûvfi sene 3 ve şehr 3 ve ahd-i Yezîd b. Mu‘âviye bî‘at-i ûvfi sene 60.

Bu Yezîd Âl-i Emeviyyûn'un ikincisidir ammâ babası Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân Âl-i Emeviyyûn'un evvelidir kim Çâr-yâr-ı güzînden sonra Şâm'da emîrü'l-mü’minîn olmuşdur. Ve Hazret-i Alî ile hüsn-i zindegânesi olmayup Furât {nehri} kenârında **[350b]** Ca‘ber kal‘ası dibinde Mu‘âviye Hazret-i Alî ile Sıffîn cengi olup Âyişe-i Sıddîka Hazret-i Alî tarafında bulunup ceng-i azîm olup Hazret-i Alî hilâfetinde Mu‘âviye Şâm'da hilâfet iddi‘âsında idi. Âkıbet adâvet-i ezelîleri Mu‘âviye oğlu Yezîd'e intikâl edüp ol dahi Alî evlâdı İmâm Hüseyin ile ceng etdi. Anınçün Âl-i Benî Ümeyye inkırâz bulunca Âl-i Hasan ve Âl-i Hüseyin ile adâvet üzre idiler.

Âl-i Emeviyyûn cümle 14 neferdir. Müddet-i îşân sene 91 Şâm-ı Dârü'l-İslâm tahtları idi. Emeviyyûn'un ibtidâsı Mu‘âviye b. Ebî Süfyân'dır. Bu Mu‘âviye Hazret-i Alî'yi sevmezdi, ammâ Hazret-i Osmân'a pek muhabbet ederdi. Hatta hilâfet Mu‘âviye'de iken "Ehl-i Medîne Hazret-i Osmân'ı katl etdiler." deyüp cümle ehl-i Medîne'yi katl-i âm edüp cesed-i Resulullah'ı Medîne'den kaldırup Şâm'a götürmeğe mübâşeret etdikde minber-i Resûlullah mütezelzil olup semâda şems-i âteş-tâbun tâb [u] tüvânı kalmayup münkesif oldu. Mu‘âviye havfinden cesed-i Resûl'i yerinden ref‘ etmeden ferâğat etdi ammâ vücûdu ra‘şeye uğradı.

Âhir sene 60 mâh-ı recebü'l-müreccebinde Şâm'da lakve marazından merhûm olup Bâbu'l-Câbî'de medfûndur. Müddet-i hilâfeti sene 19 ve müddet-i ömrü sene 75, künye-i Mu‘âviye Abdurrahmân'dır. Nakş-ı hâtemi *"Li-külli amelin sevâb"* idi.

Hazret-i Ömer ve Osmân zamânında Şâm'da yigirmi sene halîfe oldu. Ba‘dehû yigirmi sene dahi cümle kırk sene halîfe oldu. Cemî‘i hilâfetinde İmâm Hasan'a ve İmâm Hüseyn'e itâb u şitâblı ve ta‘n-âmîz mektûblar tahrîr ederdi. Hazret-i Âyişe-i Sıddîka Mu‘âviye ile Sıffîn cenginden sonra yine hilâfet-i Mu‘âviye'de ba‘dehû Hicretü'n-Nebeviyye sene 58 târîhinde müddet-i ömrü sene 67 yaşında merhûme olup Medîne-i Münevvere'de Bakî‘de medfûndur.

Bu Hazret-i Âyişe-i Sıddîka'yı Mu‘âviye kabrinden çıkarup gayrı beyâbâna defn etmek murâd edindi. Ehl-i Medîne "Hazret-i Resûl'ün ehlidir ve ümmü'l-mü’minîndir ve bint-i Hazret-i Ebâbekir'dir." deyü yerinden çıkarmağa rıza vermediler.

Âhirü'l-emr sene (---) târîhinde Timur Hân Şâm-ı şerîfe geldikde bu Hazret-i Mu‘âviye'nin kabrinden vücûdun çıkarup âteşe göyürdürmeğe murâd edindikde, "Hazret'in vahiy kâtibidir ve Hazret'in halası oğlu akrabâsıdır incitmen." deyü ricâ etdiler. Kabrin küşâde etmeden ferâğat edüp Yezîd'in kabrine gelüp gördü kim cemî‘i Yezîdîler bu Yezîd'in kabrini ravza-i Rıdvân'dan nişân verir bir İrem edüp "Rabb-i hafî" nâm deyü *hâşâ* böyle bir nâm komuşlar. Hemân Timur gördü kim cemî‘i Mısr u Şâm ve Haleb ü Tarabulu's-Şâm halkı cümle Yezîdî olmuşlar. Timur, "Ben de Yezîdîyim." deyü halka çav çalup efvâh-ı nâsa söz bırakdı. Ve "Yezîd'in kabrini altundan ve gümüşden ve cevâhirden yaparım." deyü iklîm-i Şâm'dan bin deve yükü mâl-ı hazâ’in olup kabrinden Yezîd'i çıkarup gördü kim na‘ş-ı Yezîd altı yüz yıldan berü ter ü tâze beyâz pembe-misâl durur.

Âhir-ı kâr cesed-i Yezîd'i âteşe göyündürüp cemî‘i Tatar askerine emr edüp kabr-i Yezîd'e peste-i bârân-zede edüp Yezîd'in külün göğe savurdu ve cemî‘i âsâr-ı binâlarında olan girân-bahâ olan âvîzeler ve maslûbât u musanna‘âtdan şem‘dânlar ve gülâbdân ve gayrı sîm âvânî eşyâları cümle şütürlere tahmîl edüp Şâm'dan bu kadar metâ‘ ile bin kise mâlı Bağdâd'da İmâm Hüseyin'e gönderüp âsitâne-i İmâm Hüseyin'i dahi ziyâde imâr etdi. Ammâ devlet-i Emeviyye'de İmâm Hüseyin'i bir kimesne imâr etmeğe cür’et edemezlerdi. Ammâ devlet-i Abbâsiyân'da niçe hulefâlar ve el-Mütevekkil Alallah halîfe ve Hârûnu'r-Reşîd ve Adudu'd-devle ve niçe mülûk dahi tevsî‘ ü ta‘mîr ü termîm ederlerdi.

Şimdiki eşkâl-i imâreti Timur Hân hayrâtıdır kim evc-i âsumâna kehkeşân-âsâ kad çekmiş bir kubbe-i münevverdir. Bâb-ı sa‘âdeti cânib-i (---) mekşûfdur ve atebe-i âlîsi ve süflîsi ve kapu kanatları ve halkaları ve kilidleri cümle sîm-i hâlisdendir ve derûn-ı kubbede ol kadar zî-kıymet mücevher altun ve gümüş kanâdîller ve âvîzeler var kim âdemin gözü hîrelenir. Zîrâ her biri birer pâdişâhlar ve vüzerâ vü vükelâ ve a‘yân [u] kibârın hayrâtlarıdır. Husûsen Acem şâhlarının kanâdîlleri ve şem‘dânları ve çerâğdânları ve gülâbdân u buhûrdânların hisâbın ve bunda medfûn olan mâl-ı Kârûn'un hisâbın Hudâ bilir.

Ve kubbe-i nîlgûnun cânib-i erba‘asındaki revzenlerde olan camlar ve murakka‘ sadefkârî Arabî kapaklar ve cümle rûy-ı dîvârda olan cemî‘i seyyâhân-ı berr u bihârın ve erbâb-ı ma‘ârifin birer kıt‘a hüsn-i hatları ve gayrı âsârlarıyla zeyn olmuş rûy-ı dîvârdır. Bunda olan Kelâm-ı İzzetler ve niçe bin kıt‘a kütüb-i mu‘tebereler vardır kim bir âsitânede yokdur.

.....(1.5 satır boş)..... **[351a]**

Sitâyiş-i kabr-i münevver-i sandûka-i Hazret-i İmâm Hüseyin *radıyallahu anh*

Bu kubbenin tâ vasatında *nûrun alâ nûr-ı* pür-envâra müstağrak olup yeşil imâmesiyle bir mehâbet ü salâbet üzre medfûndur kim kabr-i şerîfine ibtidâ giren âdemin vücûduna bir ra‘şe ârız olup mebhût [u] hayrân olur ve müşk ü amber-i hâm râyihasından cemî‘i erbâb-ı züvvârın dimâğları mu‘attar olup cümle kesâfetden müberrâ olur. Gûyâ hâbdan bîdâr ve safâ-yı hâtırdan hüşyâr olur. Cümle ehl-i züvvâra bu râyiha-i pür-safâ bahşdır kim cümle erbâb-ı dilân bu hikmetin hayrânı ve bu ıtriyyât-ı tayyibenin şâdânı olur. Niçeler bu râyiha-i tayyibe içün cennet râyihasıdır derler, niçeler Hazret-i

İmâm Hüseyin hayâtında verd-i ebyaz gibi kokardı, anın râyihasıdır derler.

Muhassal-ı merâm âdem müşk ü amber-i hâm-ı hoş-bûdan sermest ü hayrân ve gûyâ bî-ser ü sâmân olur. Ve müstecâbü'd-da‘ve misilli olduğuna delîldir kim bir âdem ne kadar mağmûm u pür-gussa vü müte’ellim olup nutka mecâli olmasa bir kerre ziyâret edince cemî‘i gıll u gışdan ve gam u gussa ve evhâm-ı mühlikden ve vesvâs-ı düllîden ârî olup bir gûne inşirâh-ı sadr-ı zevk-i derûn hâsıl olup âdeme bir gûne cevelân u tab‘ u zekâvet hâsıl olur. Ve her kim emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olsa bu İmâm Hüseyin âsitânesine yedi gün müdâvemet edüp yüz sürse bi-emrillahi Ta‘âlâ rahm-i mâderden henüz müştakk olmuş gibi vücûdunda bir illet kalmayup zinde olur. Tâ bu mertebe dâru'ş-şifâ-yı kûy-ı yâr-ı Hüseyni'ş-şehîdi'r-rızâdır.

Zîrâ ciğer-kûşe-i Aliyy-i Vefâ'dır ve nûr-ı çeşm-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dır ve ser-çeşme-i Düvâzde İmâm'dır kim bu İmâm Hüseyn'in oğlu İmâm Zeynelâbidîn'dir, anın oğlu İmâm Muhammed Bâkır'dır, anın zâdesi İmâm Ca‘fer Sâdık'dır, anın ciğer-kûşesi İmâm Mûsâ Kâzım'dır, anın nûr-ı dîdesi İmâm Alî Rızâ'dır, anın ırk-ı tâhiri İmâm Muhammedü't-Takî'dir, anın sülâle-i pâki İmâm Alîyyü'n-Nakî'dir, anın ferzend-i ercümendi İmâm Hasanu'l-Askerî'dir, anın mahdûm-ı mükerremi İmâm Muhammedü'l-Mehdî'dir.

Bu mezbûr dokuz aded imâmın cedd-i a‘lâsı İmâm Hüseyin'dir, karındaşı İmâm Hasan'dır ve pederleri İmâm Alî *kerremallahu vechedir* kim diyâr-ı Acem-i Horasân'da ve Belh [u] Buhârâ'da on iki imâm bunlardır ve İmâm Hüseyin ırkından vücûda gelen sâdât-ı kirâm makbûldür.

Zîrâ ekseriyyâ şürefâların şecere-i huccetleri Hazret-i İmâm Hüseyin'e müntehîlerdir. İmâm Hasan'a azacık sâdât müntehî olurlar. Ve Hazret-i İmâm Alî ve İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin Âl-i Abâ'dırlar.

Vesîletü'l-Müte‘abbidîn nâm kitâbda eyle tahrîr eder kim bir gün Hazret-i Risâlet-penâh, Hazret-i Alî ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve Hasan ve Hüseyin'i bir abânın altına çeküp buyururlar: [105] demişlerdir.

Ve hatta İbn Abbâs'dan menkûldür [106]

Ve Hazret-i Resûl-i Hudâ Kur’ân-ı Azîm işâretiyle Hazret-i Alî hakkında bu âyet-i şerîfeyi tebşîr etmişlerdir. *"E‘ûzü billahi Ta‘âla mine'ş-şeytân:* [107] cemî‘i müfessirîn müttefekun-aleyh olup Ehl-i Beyt'den murâd Penc-i Âl-i Abâ'dır kim Hazret-i Risâlet-penâh ve Hazret-i Alî ve Fâtıma ve Hasan ve Hüseyin mahsûs olmuşdur demişlerdir.

Bâlâda Bağdâd ziyâretlerinde bu Âl-i Abâ hakkında cümle evsâflar mufassal tahrîr olunmuşdur, ana nazar oluna. Ancak bu mahalde bu kadarca ile iktifâ olundu.

Ve âsitâne-i İmâm Hüseyin'de medfûn olan evlâd-ı zevi'l-kirâmları beyân eder

Evvelâ Hazret-i İmâm Hüseyin'in iki aded evlâd-ı kirâmı Hazret-i Alî Evsat ve Alî Asğar ve dörd nefer bürâder-i cân-berâberleri medfûndur.

Evvelâ İmâm Abbâs-ı Asğar şehîd ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve İmâm Hüseyin'in karındaşları evlâdları İmâm (---) (---) ve beş aded ammîzâdeleri şehîd olup bu âsitânede âsûdedirler.

Evvelâ İmâm,

.....(1 satır boş).....

Ve ziyâret-i Hurr-i Şehîd *radıyallahu anh* ve ziyâret-i Hazret-i Habîb b. Muzâhir *radıyallahu anh*.

Netîce-i kelâm bu İmâm Hüseyin etrâfında hadd ü hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir ziyâretgâhlar vardır. Mümkin olduğu mertebe mukaddemâ bin elli dokuz târîhinde Bağdâd'a gelüp ziyâret etdiğimiz mahallerde ekseriyyâ tahrîr olunmuşdur. Tekrârının tahrîrinde âlem yokdur. *Rahmetullahı aleyhim ecma'în ve kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-mübîn.*

Niçe kimesneler bu şühedâları ziyâret edüp bunlara yazığından ve kesret-i muhabbetden Yezîd'e la'net ü şetm ederler ammâ şetm etmemek gerek. Zîrâ Mu'âviye ve Yezîd neseb-i Resûlullah'dandır. Anların cemî'i ahvâlâtların Hazret-i Cibril-i Emîn *min indillah* haber getirmişdir kim Hasan zehir nûş edüp merhûm ola , İmâm Hüseyin dest-i Yezîd'de şehîd ola.

Hatta **[351b]** Hazret-i Mu'âviye Hazret'in vahiy kâtibi olmağile Cibril-i Emîn'in bu haberi Hazret'e getirdiğinden haberdâr olup bir gün esnâ-yı kelâmda Mu'âviye eydür: "Yâ Resulallah! Allah ile ahdim olsun kim ebedü'l-ebed te'ehhül etmeyem kim senin kızın evlâdlarına benim evlâdımdan bir hıyânet zâhir olmaya" dedikde Hazret-i Risâlet-penâh buyururlar kim *el 'abdü yüdebbiru vallahu yukaddiru* [108] dediler.

Âhirü'l-emr bir gün Hazret-i Mu'âviye'nin zekerin akreb sokup niçe bin hukemâ ve etıbbâ ilâcında âciz kaldılar. Âhir-i kâr "Yâ emîre'l-mü'minîn cimâ' eyle!" dediler. "Hâşâ ben evlenem." deyü yemîn etdi ve günden güne mesânesinin illeti müştedd olup hâlet-i nezi' mertebesine vardı.

Âhir-i kâr yüz yigirmi yaşında evlâddan kalmış bir fertûte-i zâl-ı zemâneyi Mu'âviye nikâh ile alup bir kerre yakîn olunca bi-emri Hayy-ı Kadîr Mu'âviye zehirli akreb kuyruğun ol fertûtenin ferc-i kabîhine dökünce Mu'âviye akreb zehrinden halâs olup ten-dürüst oldu ammâ ol akreb zehrinden mezkûr avret evlâddan kalmışken hâmile kalup ol semm-i helâhilden Yezîd vücûda gelüp Deşt-i Kerbelâ'da elli bin Sahâbe-i kirâm'ı zehr-i mâr ile sokup şehîd eyledi.

İmdi bu ahvâl-i pür-melâl eskiden bâzâr-ı bî-zer bey' [u] şirâ olunmuş bâzârdır kim taraf-ı Hak'dandır. Mu'âviye ve Yezîd'e şetm etmemek gerek ammâ diyâr-ı Acem'de cümle Teberrâyî ve Havâricî ve Râfizîler Hazret-i Mu'âviye'ye sebb ederler. Zîrâ Hazret-i Alî'yi sevmeyüp nehr-i Furât kenârında Hazret-i Alî ile Sıffîn cengi etdi ve "Hilâfet Alî'nin değildir, benimdir." dediğiyçün buğz ederler. Ve Hazret-i Ömer Mu'âviye'ye muhabbet edüp Şâm hilâfetin Mu'âviye'ye mü'ebbed verdiğiyçün Hazret-i Ömer'e de buğz [u] adâvet ederler. "Ve Yezîd'e dâ'imâ sebb ü la'n ederler. Ve Âl-i Osmân'a dahi hâtır-mândedirler kim Âl-i Osmân muhibb-i Hânedân ve muhibb-i Ehl-i Beyt ola da niçün Diyârbekir diyârında Yezîdî Kürdleri Sincâr'da ve Haltî ve Çekvânî ve Bapırı kavmin korudırlar ve Şâm-ı cennet-meşâm hâkinde Dürzî ve Tımânî ve Yezîdî ve Mervânî ve Hubârî ve

Ma‘rûfî ve Aklı ve Kızıllı Yezîdîlerini Osmânlı bu ülkelerinde korlar ve niçe bin umûrlarına mu‘âvenet ederler?" deyü kavm-i Acem ellerine fetvâlar alup Âl-i Osmân'a kılıç çeküp adâvet etdiklerinin aslı bu tahrîr olunan mevâdâtlardır.

Ammâ garâ’ib-i acîbe diyâr-ı Rûm'un Arnâ‘ûd vilâyetinde ya‘nî Arnavudistân'ın İskenderiyye'sinde ve Pirizren sancağında ve Dukagin'inde ve Elbasan'ında ve Avlonya ve Delvinye ve Yanya sancaklarında Mu‘âviye ve Yezîd'e ol kadar sebb ederler kim Kızılbaş-ı ser-tıraş ol kadar sebb idemez ve zerde ta‘âmın ve boza müskirin Mu‘âviye peydâ etdiğiyçün ne ne zerde yerler ve boza içerler.

Ve Mu‘âviye maviye rağbet edüp dâ’imâ mavi libâs geydiğinden bu Arnavudistân'da asla mavi siyâb geymezler ve mavi lafzın anmazlar. Hatta yine Arnavudluk'da Aydonat nâm bir şehirde kadısı şehre dâhil olunca bir mavi kürk geymiş, a‘yân-ı şehir kadıya bin guruş verüp kürkün kadıdan alup pâre pâre etdiler.

Bu havfden Fireng küffârları kaçan kim Arnavudistân iskelelerinde Olgün ve Bar ve Leş ve Dıraç ve Avlonya ve Delvinye ve Sayada iskelelerine çuka metâ‘ı ve gayrı kâlâ getirdiklerinde aslâ ve kat‘â maviye müte‘allık bir metâ‘ getirmeğe kâdir değillerdir.

Ta bu mertebe Mu‘âviye'yi ve Yezîd'i sevmezler. Bu ahvâle hakîr pek vâkıfım ve niçe Arnavud huccâcları Şâm'a geldiklerinde kabr-i Yezîd üzre gelüp teşelşül ve teğayyuz etdiklerin bu hakîr görmüşüm. Zîrâ hâlâ kabr-i Yezîd Şâm'da yeste-bârân-zede hânedir kim âyende vü revendelerin ârâmgâh-ı teşelşülhâneleridir. Bu ahvâle dahi vâkıfım ki bir kavm-i Yezîdî kabr-i Yezîd kurbünden ubûr ederken eğer etrâfı hâlî görürse elbette eğilüp Yezîd'in kabri üzre olan sidiği eteğin bulaşdırır yahûd bir vasla necâset kaldırup azâb-ı Yezîd'i tahfîf edüp ubûr eder. Andan ma‘lûmdur kim ol âdem dürüst Yezîdî'dir ve dahi Yezîd ile,

.....(6 satır boş).....

Ve dahi İmâm Hüseyin ile Yezîd'in hikâyeleri tamâm oldu. **[352a]**

Ziyâret-i İmâm Hüseyin'den yine cânib-i kıbleye 8 sâ‘atde çöl ü çölistân içre şiddet-i hârda Merzıvân şehrinin ve Kastamonı diyârının cilav katırları kadar mehîb arslanlar ile ceng edüp niçesin temâşâ ederek,

Menzil-i Ortahân: Çölistân içre bir hân-ı kavîdir kim Hârûnu'r-Reşîd hâtûnu Zübeyde Hanım binâsıdır. Etrâfında Mevâl Urbânı kara obalarıyla meks edüp müşk ü amber-i hâm râyihalı südleri ve yoğurd ve kaymakları olur. Bu mahalde tarîk-ı âm iki fırka olup cânib-i kıbleye giden râh-ı müstakîm Zübeyde Hâtûn dîvârıyla on günde Ka‘be-i şerîfe gider kim bu mahalde kıble garb tarafındadır. Cümle ehl-i Bağdâd'ın kıblesi gün batısı tarafınadır. Ve şimâl tarafına giden yol çöl [ü] çölistân ile Ane kal‘ası ve Selme kal‘ası üzre sekiz günde Şâm-ı şerîfe kârbân gidüp gelir şâh-râh-ı dürüstdür. Yine bu mezkûr Ortahân'dan taraf-ı kıbleye çölistân [u] muğaylânistân içre 6 sâ‘atde Deşt-i Kerbelâ'da gidüp,

Evsâf-ı taht-gâh-ı Şâh Zavil, ya‘nî şehr-i Irâk-ı Mahavil

Sene (---) târîhinde el-Melik Zavil ibn Adud Şâh binâsıdır. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Bir taraf tâ nehr-i Furât'a müntehî imiş. Hâlâ nehr-i Furât'dan ba‘îd bir kasaba-misâl (---) (---) nahlistân [u] gülistân içre (---) hâneli câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve müfîd [ü] muhtasar çârsû-yı şâhlı büleydedir. Bağdâd hâkinde hâss-ı hümâyûndur kim vâlî-i Bağdâd tarafından (---) guruşa iltizâm ile zabt olunur ağalıkdır. Bânî-i şehr olan Şâh Zâvil ilm-i musikârda yed-i tûlâ sâhibi olup bu diyâr-ı Irâk'da makâm-ı Irâk'ı îcâd edüp Irâk'dan bir şu‘becik dahi âğâze îcâd etdiğinden makâm-ı zevil-i Irâk derler. Niçe bin kâr u nakş ve murabba‘ât u zecil ve savt u zikr ve tasnîfât ü ameller vardır kim yahşı mü’essir makâm-ı zâvil-i ırakdır. Ve nehr-i Mehâvil bu mahalde Furât'dan münşa‘ib olup sahrâ-yı Mehâvil'de olan kurâları saky edüp sahrâ-yı Kerbelâ bu mahalde tamâm olur.

.....(3 satır boş).....

Ve Kuşlar kal‘asından cânib-i kıbleye kal‘a-i Hille ara yatıda varılır. Lâkin bu hakîr andan yine kıbleye 4 sâ‘atde çölistânda ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i Mînâ, ya‘nî kal‘a-i Hilletü'l-Fîhâ

Şehr-i azîm ve belde-i kadîmdir. Sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân'dan el-Melikü'l-Fîhâ Cedallah ibn el-Mütevekkil Alallah binâsıdır. Cezîre-i Dicle'de nehr-i zülâl Furât-ı helâl sâhilinde bender-i sevâd-ı mu‘azzam imiş. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp niçe kerre imâr ve niçe kerre harâb olmuşdur. Ba‘dehû sene 1040 târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in serdâr-ı mu‘azzamı olan Hüsrev Paşa Bağdâd'ı muhâsara edüp bî-feth avdet etdikde bu Hille kal‘asına Hüsrev-i Şîr şîrâne vü dilîrâne gelüp deryâ-misâl askeriyle taht-ı Hille'de serâperde-i Hüsrevânesiyle meks etdikde bu kal‘a-i Hille'yi gördü kim harâbe mü’eddî olmuş ammâ Bağdâd'a bundan rahne irüp zafer bulmak mülâhazasında olup kal‘a-i Hille'ye asker-i deryâ-misâli üşürüp mukaddemâ hâk-i pâk ile mebnî olan sûr-ı üstüvârın müceddeden yine top ve tula ve kerpiç ve kec ve Horasânî ve kireç ile bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn edüp bir handak-ı amîk ü arîz edüp handak içinden nehr-i Furât'ı deverân u cereyân edüp nehr-i Furât üzre bir araba ubûr olunur bir cisr-i haşeb inşâ edüp cümle cebehâne vü levâzımâtların kemâkân müheyyâ edüp üç bin sipâh ve iki bin piyâde yeniçeri ve topçu ve cebeci ve gayrı muhâfazacı kodu.

Ve Halîl Paşa ve Zülfikâr Paşa ve Karaman Paşası Bali Paşa'yı eyâletleriyle muhâfaza-i Hille'ye koyup kendüleri Musul'a vâsıl oldular. Çünkim bu kal‘a nehr-i Murâd sâhilinde ummân olup Osmânlı mâl-â-mâl oldu ve nehr-i Şatt kenârında kal‘a-i Musul imâr olup sedd-i Osmânlı oldu. Derûn-ı Bağdâd'da olan Kızılbaş gördüler kim bu iki kal‘a dest-i Osmânlı'da imâr olalı kal‘a-i Bağdâd'a keleklerle zahîre gelmez oldu. Hemân kavm-i Acem Bağdâd'dan yetmiş seksen bin asker ile bu kal‘a-i Hille üzre gelirken derûn-ı Hille'de olan asâkir-i İslâm kavm-i Acem'e mukâvemet idemeyeceklerin bilüp bu kadar cebehâne ve bu kadar mâl-ı erzâklarıyla hemân bir gice Hille kal‘asın bırağup Musul'a vâsıl oldukları sâ‘at Hüsrev Paşa da kal‘ayı Kızılbaş'a bî-ceng verenlerin **[352b]** ser-i kârda olanların cümle kılıçdan geçirdi. Beri tarafda Kızılbaş kal‘a-i Hille'ye istîlâ edüp dahi metîn ü müstahkem etdi.

Ba‘dehû sene 1048 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth edüp bu kal‘a-i Hille bî-ceng feth oldu. Be-dest-i (---) Paşa. Hâlâ hükm-i Bağdâd'da ma‘mûr kal‘adır. Kal‘a dizdârı ve üç yüz aded neferâtı ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. Kal‘ası nehr-i Furâd kenârında bir düz vâdîde şekl-i murabba‘ hâk-i pâk ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Kıble tarafı nehr-i Furât'dır ve cümle (---) aded kapusu vardır. Evvelâ cânib-i kıbleye Cisir kapusu ve taraf-ı şarka nâzır Bağdâd kapusu (---) (---) (---) (---) (---) ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi (---) (---) adımdır. Hâkimi sancak beğidir. Yedi yüz kadar asker ile hükûmet eder. Beğinin hâss-ı hümâyûnu (---) (---) akçedir. Hâkinde timâr ve ze‘âmet vardır. Alâybeği ve çeribaşısı vardır. Ammâ yeniçeri serdârı ve kethudâyeri ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi yokdur, ammâ a‘yânı çokdur. Ve hâss-ı hümâyûnları iltizâm ile zabt eder paşa ağalarından bir ağa hâkimdir ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Ve cümle nevâhîleri yetmiş pâre arslan kaplanlı köylerdir kim hurması cihânı zeyn etmişdir.

Ve nehr-i Melik Fîhâ, bu nehr-i Furât'dan ayrılup cümle Hille köylerin reyy eden nehr-i Şatt değildir nehr-i Furât'dır.

Ve Hille zâbitinin biri dahi muhtesib ve bâcdâr ve şâhbenderdir ammâ hâlâ muhâfazacı kapu kulu yeniçeri yokdur.

Derûn-ı kal‘ada cümle (---) türâb-ı pâk ile mestûr (---) tahtânî ve fevkânî hâne-i ma‘mûr ve harâblardır.

Cümle (---) aded câmi‘dir. Evvelâ cümleden ma‘bedgâh-ı kadîm Hazret-i Alî Câmi‘i. Hayli vâsi‘ câmi‘dir ammâ kıbâbları kurşum ile mestûr değildir. Tûlen ve arzen (---) ayakdır. Bir minâre-i âlîsi var kim cümle İslâm diyârında bu minâre meşhûr-ı âfâkdır. Bu minâre-i bâlâ dibine niçe züvvârlar gelüp "Ey minâre-i bâng-i Muhammedî Hazret-i Alî'yi seversen ırğan!" derler. Bi-emrillah ol minâre yemîn ü yesârına hırâmânî hırâmânî avnanır. Niçe züvvâr-ı erbâb-ı dilân gelüp "Seyencelî bi-vilâyetike yâ Alî, yâ Alî" derler. Yine minâre salınır derler.

Hakîr bu kelâmları belki onar kerre tekrâr etdim ammâ minârenin asla salındığın görmedim.

Âhir üç nefer yârân ile yüz beş kademe minâreye urûc edüp sahrâ-yı Hille'yi ve Deşt-i Kerbelâ'yı temâşâ edüp "Ey Hazret-i Alî'yi seversen ırgalan!" dediler. Hemân minâre eyle sallanmağa başladı kim hakîrin aklı başından gidüp aşağı kapuya dar düşdüm. Bu a‘ceb-i garâ’ibden minâre-i ibret-nümâdır.

Ve bir dahi çârsû içre (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---)

Ve medrese-i Hazret-i Alî; hâlâ ma‘mûr ziyâretgâhdır ve mekteb-i Hazret-i İmâm Hüseyin; hâlâ ma‘mûr ziyâretgâh-ı dârü't-tahsîl-i ulûmdur.

Ve hânları ve hammâmı ve kifâyet mikdârı üç yüz kadar dükkânları vardır ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ her hânda ehl-i hırefi çokdur ve Hille gemi gâyet meşhûrdur. Her kankı at serkeşlik etse Hille gemi ol serkeş atı maymun gibi raks etdirir.

.....(4 satır boş).....

Şehr-i kadîm Hille'de ve emâkin-i müteberrikde âsûde olan enbiyâ-yı ızâmın ve evliyâ-yı kirâmın merkad-i şerîflerin ve makâmât-ı aliyyelerin ale'l-infirâd beyân eder

Evvelâ mukaddemâ sene 1059 târîhinde Bağdâd'a geldiğimizde bu Hille'nin ziyâretgâhları bâlâda tahrîr olunmuşdu. Ammâ hâlâ şimdi geldiğimizde niçe ziyâretler dahi ziyâde etmeğile anları da tahrîr etmek iktizâ etdi.

Evvelâ makâm-ı Havâriyyûn ve şehîdü'ş-Şems nâm mahalde Hazret-i Yûşa‘ Nebî kabri, *aleyhi's-selâm.*

Ve kabr-i İmâm Ukal ibn Ebî Tâlib, Hazret-i Alî karındaşıdır.

Ve bu mahalde makâm-ı Hazret-i Alî ve Hille içinde merkad-i Şeyhu'l-Fezâ’il ve makâm-ı İmâm Zeynelâbidîn ibn İmâm Hüseyin. Ve Hille'de Ulucâmi‘ içinde makâm-ı Hazret-i İmâm Mehdî ibn İmâm Hasanu'l-Askerî'dir. Ve Hille'de merkad-i eş-Şeyh Muhammedü'l-Müftecib ve Hille'nin hâricinde merkad-i Hazret-i İmâm Hamza b. İmâm Mûsâ Kâzım ve yine Hille taşrasında merkad-i **[353a]** Hazret-i İmâm Avn ibn İmâm Alî ve Hille şehri kurbünde ziyâretgâh-ı Cimcime Sultân, pâdişâh iken tâc u efser-i dîhîmi terk edüp bu mahalde tavattun etmişken Hazret-i Alî bu pâdişâh-ı Cem-cenâbı ziyârete gelüp yedi gün yedi gice ekl [ü] şürb etmeden sohbet-i hâssu'l-hâs edüp Hazret-i Alî bu Cimcime Sultân'dan ilm-i ledünni tekmîl eder. Vedâ‘ mahallinde Hazret-i Alî bu sultâna nehr-i Furât'ın geçidin su‘âl eder. Azîz geçit yerin gösterir. Hemân Hazret-i Alî Düldül ile nehr-i Furât'a uğrar. Bi-emri Hudâ Hazret-i Alî Düldül'ünün pâyine bir katre âb-ı Furât dokunmadan Hazret-i Alî ubûr eder. Cimcime Şâh ulu sultândır.

Ve merkad-i Hazret-i İmâm Mansûr ibn İmâm Hasan *radıyallahu anh*ümâ ve Şeyh Muhammed merkadi; Hazret neslinden Âl-i Hâşimî'dir ve İmâm Mehdî-i Makûlî e’imme-i müctehidîn evlâdındandır ve merkad-i İmâm Alî Asğar ibn İmâm Zeynelâbidîn ve makâm-ı İmâm Ca‘fer Sâdık ibn İmâm Muhammedü'l-Bâkır ve makâm-ı Hazret-i Selmân-ı Pâk el-Fârisî ve makâmât-ı evlâd-ı İmâm Hüseyin ve merkad-i pür-envâr Hümâ Hâtûn binti Hazret-i Yûsuf Sıddîk zevceti Hazret-i Eyyûb *aleyhim ve alâ nebiyyinâ efdalu's-salât ve's-selâm* ve makâm-ı Hazret-i Hızır *aleyhi's-selâm* ve merâkıd-ı evlâd-ı zevi'l-ihtirâm Hazret-i İmâm Mûsâ Kâzım *radıyallâhu anhüm ecma‘în* ve merkad-i İmâm Hârib ibn Mûsâ Kâzım, İmâm Hamza kurbünde başka kubbede medfûndur ve merkad-i İmâm Hamza ve merkad-i Hazret-i İmâm Kâsım, Hazret-i İmâm Alî Mûsâyı'r-Rızâ'nın bürâderidir, *radıyallahu anh*ümâ. Çölistân içre bir kubbe-i serâmedde medfûndur. Ve dahi, ziyâret-i Eyyûb Nehîcî *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

.....(3 satır boş).....

Niçe bin ziyâretgâhlar dahi vardır ammâ hâlâ ziyâret etdiğimiz bunlardır. Ve bu Hille'den kalkup cânib-i cenûba nehr-i Furât kenârıyla 4 sâ‘atde,

Menzil-i (---) Hâşimiyye :

.....(1 satır boş).....

Bu mahalde ol kadar şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ kıbâbları var kim hadd-i hasrı yokdur. Râst geldiğimiz merkad-i pür-envârları ziyâret edüp birer Fâtiha ile rûh-ı şerîflerin yâd edüp âşinâlık kisb etdik. Andan yine Murâd kenârıyla taraf-ı cenûba 7 sâ‘atde,

Menzil-i (---) Yetîmân:

.....(1 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Avn b. Hazret-i İmâm Alî *radıyallahu Ta‘âlâ anhümâ.* Bu mahalde bir kubbe-i âlî içre medfûn olup ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır. Andan yine semt-i cenûba nehr-i Furât kenârıyla 5 sâ‘atde,

Menzil-i (---) Refiyye:

.....(1 satır boş).....

Bu mahalden bir mesâfe-i ba‘îde çölde Hille ile İmâm Alî mâbeynine vâki‘ olmuş bir tur‘a-i Furâd kenârında,

Ziyâret-i Hazret-i [Zül]kefîl Peygamber {ibn Hazret-i Eyyûb} *aleyhi's-selâm:* Bir kubbe-i pür-envârın içinde medfûndur. Bir fersah yerden nümâyân kubbe-i âlîdir. Bu âsâr-ı azîmenin ve bu hayrât-ı (---) nın bânîsi bizzât Hazret-i Ömer'dir kim Basra kal‘ası fethine sa‘âdetle geldiklerinde binâ etmişlerdir. Cemî‘i Arab-ı Urbânın zî-kıymet metâ‘ları bu Kefîl Peygamber'in kubbesinde emânet durduğundan Kefîl Peygamber derler. Ammâ asıl Zülkifl Nebî'dir. Zîrâ Kur’ân-ı Azîm'de ve Furkân-ı Mecîd'de dahi sûre-i (---) ve Ve [109] (---) (---) (---) lafzıyla yâd olunmuş peygamberdir. Kabr-i münevveresinde eyle mehâbet var kim ziyâretine vardıkda gaşş olur. Bunda emânet olan mâl-ı firâvâna bir ferd-i âferîde vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değillerdir.

Bevvâbı ve dîdebânı ve kubbe-i pür-envârın bâbı ve bevvâbı yokdur. Hemân cümle metâ‘ şöyle yatır, vakt-i hâcetde metâ‘ sâhibleri erzâkların alup bir hilâle ve bir sûzene ziyâde vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değillerdir. Her kim bu emânet şeylere dest-dırâzlık eylese ol ân cân verüp bu âsitânenin kapusu önüne defn ederler. Anda ne kadar mezâristân varsa emânete hıyânet edenlerin kabirleridir. Anınçün kimesne bir şeye vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değillerdir. Niçe bin kerre tecrübe olunmuş peygamber-i guduvvîdir. Bu diyâr halkı gâyet i‘tibâr u i‘tikâd ederler.

{Lisân-ı İsrâîlî'de bu Hazret-i Zelkifl'in ism-i şerîfi Harkil'dir. Keykubâd Melik zamânında vücûda gelmişdir. Ba‘de'n-nübüvve Keykubâd Şâh Hazret-i Zülkifl'e imân getirmişdir. Ol asırda niçe yüz yıldan berü bir sahrâda mürde olmuş üç bin aded kimesne türâb-ı rimâl olup yatırlardı. Zülkifl Nebî'nin du‘âsıyla cümlesi ihyâ oldular. Zamân-ı Hazret-i Üzeyr'de dahi böyle niçe yüz yıllık

mevtâlar Üzeyr Nebî du‘âsıyla hayât bulmuşlardır}.

Andan **[353b]** cânib-i cenûba nehr-i Furât sâhiliyle ma‘mûr u âbâdân kurâları ve nahlistân [u] bostânları şiddet-i hârda 7 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve belde-i kadîm kal‘a-i Rûm Nâhiye

Ammâ efvâh-ı nâsda "Rûmâhiye" derler, ammâ lûgat-i sahîhi Rûm Nâhiye'dir. Diyâr-ı Rûm gibi âb u hevâsı latîf ve Rûm gibi hâki mahsûldâr olduğundan Rûm diyârına benzedüp Rûm Nâhiye derler. Sevâd-ı muazzam nevâhîleri vardır. Evvelâ kendi nâhiyesi kadar hâk-i Irâk'da bir mahsûldâr nâhiye yokdur. Hatta bi-emri Hudâ bir tağar tohumu Kur’ân-ı Azîm fehvâsınca [110] nass-ı kâtı‘ı üzre bir kilesi yüz kile verir ve bir dane-i gendümden yigirmi otuz sünbüle hâsıl olup her sünbülde yüzer hınta hâsıl olur. sâ’ir hubûbâtlar dahi ana göre kıyâs oluna.

Andan nâhiye-i İbn Melek ve nâhiye-i Kebçe ve nâhiye-i Âl-i Sâh ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu mezkûr nevâhîler cümle Rûm Nâhiye nevâhîleridir kim tâ şehr-i Erce ve şehr-i Semâvât'a varınca ma‘mûr u âbâdân nevâhîlerdir. Şehr-i Bağdâd'ı ganîme eden ve mîrî anbârları gılâl ile pür eden bu nevâhîlerdir. Hatta bu hâk-i amber-pâk böyle mahsûldâr hâk-i pâk olduğundan bu şehr-i Rûm Nâhiye'yi ibtidâ binâ eden Âl-i Emeviyyûn'dan sene (---) târîhinde Mansûr-ı Devânıkî imâr etmişdir ve niçe mülûkdan mülûka kalmışdır. Hâlâ hâk-i Bağdâd'da nehr-i Furât kenârında ma‘mûr bir şehirdir. Ammâ niçe bin harâbistânı nümâyândır. Zâbıtı vâlî-i Bağdâd tarafından bir mükellef ağa paşadan iltizâm ile hükûmetin (---) kiseye alup hükm-i hükûmet edüp mâl u gılâl-ı helâli vü zülâli her mâh [u] sâl tahsîl eder. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Gayri hâkimi yokdur. Ancak ankâ a‘yânı çokdur. Ve bâcdârı ve muhtesibi ve şâhbenderi vardır. Ve cümle (---) aded türâb-ı tâhir ile mestûr tahtânî ve fevkânî hâne-i ma‘mûrlardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i

.....(1.5 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

.....(4 satır boş).....

Rûm Nâhiye'den yine Ka‘be çölüyle nehr-i Murâd kenârınca ma‘mûr [u] âbâdân nâhiye kurâları geçüp (---) gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i şehr-i Kûfe-i dürr-i Necef

Bu hâk-i amber-pâk-i Kûfe nehr-i Furât'ın karşu tarafında Mekke ve Medîne hâkine vâki‘ olmuş cânib-i kıblesi çöl [ü] çölistân ve berr [ü] beyâbândır kim kıblesi Mekke'de cenûbi Yemen'de cenûbdan şarka meyyâl Lahsa'dır ve şarkîsi cânibi vilâyet-i Ummân ve vilâyet-i kûh-ı Mekrân'da

nihâyet bulur çölistân içre vilâyet-i Kûfe'dir. Andan hâk-i Kûfe'de (---) gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i İmâm Alî

Eyâlet-i Bağdâd'da ve nâhiye-i Rûm Nâhiye'de nehr-i Furât (---) (---) bir vâdîde gül-i gülistân ve sünbül ü reyhânistân u nahlistân içre (---) aded hâk-i pâk ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Ammâ ekserî fevkânî mükellef hânedânlardır. Ahâlîsi dahi muhibb-i Hânedân ve Şî‘îler ve gâyet ankâ kimesnelerdir. Kâr [u] kisbleri Hazret-i Alî züvvârlarının tasadduk nezerâtlarıyla ve hurma bâğları ve mahsûliyle geçinir âdemlerdir. Bu kasaba-i şîrîn cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden ma‘mûr u mükellef ü müzeyyen âsitâne câmi‘-i Hazret-i Alî'dir.

Andan mâ‘adâ zevâvîlerdir ve müte‘addid hânları ve imâret [ü] medrese ve mekteb-i sıbyânı ve hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Cümle zî-kıymet eşyâlar bu çârsû-yı hüsünde bî-kıymet bulunur. Zîrâ bu kasaba Bağdâd'ın ve Basra'nın Mekke-i Mükerreme'ye gider şâhrâhı üzre vâki‘ olmuş kasaba-i ma‘mûrdur. Ve rûhâniyyet-i İmâm Alî ile ahâlî-i beledi mesrûrdur ve imâret ü dârü'z-ziyâfesinde cemî‘i bây u gedâ-yı âyende vü revendegâna ni‘meti mebzûldur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[354a]**

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Hazret-i Dâmâd-ı Nebî ve Düldül-süvâr Esedullah Alî ve şehîdân-ı güzîde-i Velî, ya‘nî Hazret-i İmâm Murtezâ Alî *er-radiyyü's-sahiyyü'l-vefiyyü't-takiyyü'n-nakî kerremallahu vechehü ve nevverallahu merkadehû* ibn Ebî Tâlib ibn Abdülmuttalib Hâşim ibn Abdî Menâf'dır.

Tâ Mâlik ibni'n-Nazr'a varınca on iki aded atası Âl-i Hâşimî'dir. Yigirmi sekizinci atada Hazret-i İsmâ‘îl'e çıkar. Yigirmi dokuzuncu atada Hazret-i İbrâhîm b. Âzer'e müntehîdir kim Hazret-i Alî Hazret-i Resûl-i Kirâm'ın ammîzâdesidir. Ammîsi Hazret-i Ebû Tâlib'dir. Hazret-i Resûl'ün pederi Mekke'den ticâret ile Şâm kurbünde Busrâ şehrine ticârete gidüp ba‘de'l-ganîme gelirken Hazret'in pederi Abdullah ibn Abdülmuttalib Medîne kurbünde Dâru't-tâbi‘a nâm mahalde müşevveş-hâl olup müddet-i ömrü sene 25 yaşında iken merhûm olup vilâdet-i Resûl'den altı sene sonra Hazret-i Resûl'ün vâlidesi Emîne Hâtun ehli Abdullah'ın mîrâsı içün taleb ederek Hazret'i kucağında bile Medîne'ye götürüp mîrâsdan cüz’î ve küllî alup yine Mekke'ye gelirken Mekke kurbünde Ebvâ nâm (nâm) karyede Hazret'in vâlidesi Emîne Hâtûn merhûm olup na‘ş-ı vâlide-i Resûl'i Mekke'ye götürüp defn etdiler.

Hazret'in dedesi Abdülmuttalib cânı gibi gözedüp anadan babadan yetîm kalup ismine Muhammed-i Yetîm derlerdi. Hazret-i Resûl ile Hazret-i Hamza ve Ebû Seleme b. Abdullahi'l-Mahzûmî ve Abdullah b. Cahşi'l-Esedî ile Hazret-i Muhammed bunlar ile uhuvvet-i rıdâ‘a sû[re]t buldu. Ammâ rıdâ‘an hâherleri Selmâ nâm ferişte-sîmâ kız ile Hazret-i Resûl süd karındaşlar idi. Ve Hazret'in pederinden intikâl eden Birke nâm câriye Hazret'e huddâme idi.

Ammâ Hazret'in vilâdetinden iki yıl dörd ay sonra Hazret-i Ebâbekir vücûda geldi ve Hazret-i Resûl yedi yaşına bâliğ iken Hazret-i Osmân ibn Affân Mekke'de vücûda geldi. Ve bu mahalde Mekke'de kaht u galâ olup Hazret'in dedesi Abdülmuttalib cümle Kureyş halkıyla Cebel-i Ebû Kubeys'e urûc

edüp Abdülmuttalib Muhammed'in başın açup "Yâ Rabbî, bu ma‘sûm Muhammed hürmetine ve yüzü suyuna bize su ver, ganîmet olsun!" dedikde *azametullah* bir matar-ı rahmet nâzil oldu kim Mekke'yi sel aldı ve ol kadar nebâtât [u] giyâhât oldu kim cümle kabâ’il-i Kureyş Muhammed-i Yetîm'e muhabbet edüp başına yemîn edüp Muhammed-i Emîn demeğe başladılar. Ve bu mahalde Abdülmuttalib yüz yigirmi yaşında iken cümle kavm-i Kureyş huzûrunda Muhammed'i oğlu Ebî Tâlib'e Allah emâneti verüp Abdülmuttalib ve Enûşirvân ve Hâtem-i Tay merhûm oldular. Ba‘dehû Hazret'in ammîsi Ebû Tâlib Mekke'de kabâ’il-i Kureyş üzre ebü'l-kelâm olup Hazret-i Muhammed'i terbiye ederdi.

Ba‘dehû Hazret on ikisine bâliğ iken Ebû Tâlib ile Şâm'a ve Şâm'a karîb Busrâ şehrine ticârete gitdiler. Yine Mekke'ye geldikde mevlûdun 23. senesinde Hazret-i Ömer vücûda geldi. Ve bu sene Ebû Tâlib Hazret-i Resûl'ü ve Abbâs'ı ve Zübeyr b. Abdülmuttalib'i ticâret ile Yemen'de belde-i Aden'e gönderdi ve Yemen'den geldikde Hazret yigirmisine bâliğ iken melâ’ike-i mukarrebîni görür oldular ve kelimât ederlerdi. Ve mevlûdün sene 22 Sa‘du Vakkâs rahm-i mâderden müştakk oldu. Ve sene 24 Zübeyr ibnü'l-Avvâm ve Talha ibn Ubeydullah vücûda geldi ve sene 25 sâlde Hazret-i Hadîce-i Kübrâ mâlıyla Hadîce'nin Müyesser nâm gulâmı bile Şâm'a ticârete gidüp fâyide-i firâvân ile Mekke'ye geldikde Hadîce kırk yaşında Hazret yigirmi beş yaşında iken Hadîce Hazret'in menkûhası oldu.

Ezîn-cânib menâkıb-ı Esedullahi'l-Gâlib, Hazret-i Alî b. Ebî Tâlib *kerremallahu vecheh*

Hazret-i Resûl'in mevlûd-i şerîfi 30. senesinde Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib ibn Abdülmuttalib ibn Hâşim Mekke-i Mükerrem'in Beyt-i şerîfi hareminde vücûda geldi. Hazret'den otuz sene kiçidir ve ammîzâde-i Resûl'dür. Babadan ve anadan Hâşimî'dir. Vâlidesi Fâtıma binti'l-Esed b. Hâşim b. Abdî Menâf'dır.

Ba‘dehû vilâdet-i Resûl'ün sene 34 Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân vücûda geldi ve ol ân Mu‘âz ibn Cebel-i Elhem dahi müştakk olup Ebû Süfyân kabîlesiyle Ebû Tâlib kabîlesi şehr-i Mekke'de birbirleriyle ceng-i azîm edüp tarafeynden bî-hisâb âdemler merhûm oldular. Kavm-i Hâşimî ve kavm-i Kureyş mâbeyninde ilm-i nücûmda kâmil olanlar eyitdiler: "Bu Mu‘âviye mevlûdü günü böyle ceng-i azîm olup nahs-ı ekber oldu. Âhir Mu‘âviye ile Alî **[354b]** mâbeynleri ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl ile güzer eyleye" deyü istihrâc etdiler.

Ba‘dehû Hicret-i Nebeviyye'nin 9. senesinde Hazret-i Alî'nin pederi Ebî Tâlib vefât edüp Mekke hâricinde Cebel-i Mu‘allâ'da bir kubbe-i âlîde medfûndur. "Cehâletde kaldı." deyü huccâclar ziyâret etmezler ammâ Hazret-i Alî hâtıriyçün Acem huccâcları ziyâret ederler.

Ba‘dehû Hicretin ikinci senesinde Hazret-i Alî yigirmi yaşında idi. Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ binti Hazret-i Resûl-i Ekrem on sekiz yaşında iken izdivâc-ı Alî bâ-Fâtıma vâki‘ olup ibtidâ Hazret-i Hasan vücûda geldikde Hazret-i Alî'ye "Ebü'l-Hasen" deyü künye kodular. Bu günde bâ ceng-i azîm-i pehlivân Ebû Cehil ve Ebû Leheb-i hîlekâr Hazret ile Ebû Cehil güleş edüp Hazret Ebû Cehil'e gâlib gelüp ceng-i azîm oldukda Ebû Cehil münhezim olup yetmiş nefer müte‘addid a‘yân-ı cühele-i

Kureyş katl olunup Hazret-i Resûl'ün ammîleri Abbâs ve ammizâdesi Ukayl kim Hazret-i Alî'nin bürâder-i kihteridir, bunlar ile yetmiş nefer kimesneleri bu Gazâ-yı Bedir'de Ka‘b b. Ömer-i Ensârî kayd ü bend ile huzûr-ı Resûl-i Ekrem'e getirdiklerinde Abbâs ve Ukayl muvâcehe-i Resûl'de İslâm ile müşerref olup Hazret-i Resûl Ömer-i Ensârî gazâsı mukâbelesinde Hükûmet-i Tâyif'i verdi ve ammîsi Abbâs'a diyâr-ı Abbâs'ı verdi. Ukayl ibn Ebî Tâlib'e bürâderi Hazret-i Alî hâtıriyçün Hazret-i Resûl kendi maskat-ı re’si olan vâlidesi Emîne Hâtûn hânesin Ukayl'a ihsân eyledi. Hazret-i Alî ile Hazret-i Ukayl Hazret'in irs ile intikâl eden hânesinde olurlardı.

Ba‘dehû Ukayl vârisleri beyt-i Resûl'ü Haccâc-ı zâlim Yûsuf'a bey‘ etdiler. Ba‘dehû zamân-ı Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd vâlidesi Hîzrân Hâtûn hacca gelüp bu hâne-i Resûl'i iştirâ edüp bir pes-i pâye yigirmi kademe nerdübân ile nüzûl olunur bir minâreli mescid kıldı.

Ba‘dehû sene 659 târîhinde Yemen Tubba‘î el-Melikü'l-Muzaffer Şemseddîn Yûsuf dahi tevsî‘ edüp imâr etdi. Hâlâ bu câmi‘ beyt-i Resûl'ün mukâbelesinde Hazret-i Alî hânesi ma‘mûrdur ve mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i Kur’ân'dır.

Ba‘dehû Hazret-i Alî Hicret-i Nebeviyye'nin 35. senesinde mâh-ı Zilhicce'de halîfe-i Resûl emîrü'l-mü’minîn oldukda elli üç yaşında ve dokuz aylık idi. Mesnevî,

Evc-i ihsân u mekremet-bedr

Vâlî-i dîn ü âlî-i kadr

Yâr-ı râbi‘dürür Alîyy-i velî

Müşkil-i dîn bununla oldu celî

Sened-i mesned-i ecvet oldur

Vâzı‘-ı süfre (ve) fütüvvet oldur

Kat‘a-i (nokta-i) dâ’ire-i sıdk u safâ

Nükte-i nâdire-i sırr-ı Hudâ

Fâyiz-i çeşme-i ilm-i ezelî

Menba‘-ı ma‘rifet-i Lem-Yezelî

Beyt:

Vâris-i ilm-i Nebî Hazret-i Kerrâr Alî

İbn ammi'n-Nebevî ya‘nî ki şâhân-ı Velî

.....(1 satır boş).....

Âhir-ı kâr sene 36 Hicret-i Nebevî'de Alî hilâfetinde Hazret-i Mu‘âviye Şâm vâlîsi bulunup hilâfet iddi‘âsında olup mâbeynde hayli güft [ü] gûy-ı nifâk bulunup Hazret-i Alî ile Hazret-i Mu‘âviye nehr-i Furât sâhilinde Ca‘ber kal‘ası nâm hisâr-ı üstüvârın fezâsında bin ceng-i azîm olup tarafeynden niçe bin Sahâbe-i kirâm ve tebe-i tâbi‘in evlâd-ı zevi'l-ihtirâm şehîd olup bu ceng-i perhâşa Sıffîn cengi dediler. Âhirü'l-emr Mu‘âviye gâlib ve Hazret-i Alî tarafı bi-emrillah mağlûb olup Hazret-i Resûl'ün dâmâdı Hazret-i Alîyy-i Velî dâğ-ı derûnundan cümle ehl [ü] ıyâliyle Mekke'ye ve Medîne'ye uğramayup diyâr-ı Kûfe'de şehr-i Hille'ye hicret edüp anda sâkin olup Irâk-ı Arab şâhı idi. Cemî‘i Hind ü Sind ü Acem ve Horasân u Belh [u] Buhârâ {kavimleri} kendüye fermân-ber idiler. Mu‘âviye ancak Şâm u Haleb ve Kuds ü Mısır'a mâlik idi. Ammâ yine Hazret-i Alî ile hüsn-i zindegânesi yok idi.

Âhirü'l-emr Hazret-i Alî Kûfe şehrindeki câmi‘inde Hicret-i Nebeviyye'nin 40. senesinde namâz kılarken Abdurrahmân Mülcem nâm la‘în ale'l-gafle harbe ile ol Alîyy-i Velî'yi urup mecrûh etdikde bi-emrillahi Ta‘âlâ Kûfe câmi‘inin cümle bâbları mesdûd olup Mülcem nâm la‘în firâr edemeyüp girîbânın ele verdi.

Hazret-i Alî eydür: "Lillahi ve Resûlihî bu Mülcem'i incitmen. Bu mâdde ezelü'l-ezelde bey‘ [u] şirâ olunmuş metâ‘dır. Şimdi bâzâra çıkdı". Mülcem'i kendi eliyle Hazret-i Alî halâs edüp cümle cemâ‘ate ve İmâm Hasan ve İmâm Hüseyn'e vasiyyet edüp eydür, "Ben merhûm oldukda beni pâk gasl edüp techîz [ü] tekfînimle kaput içre koyup karındaşım Ukayl namâzım kılsın ve nikâblı bir şütürbân devesiyle gelüp benim na‘şımı tabutumla devesine yükledüp ne cânibe giderse vücûdum götürsün ve illâ olmaya kim ol deveciye bir kîl [u] **[355a]** kâl diyesen. Ve ey oğlum İmâm Hasan, şimden gerü sen de Medîne-i Münevvere'de deden Hazret-i Muhammed civârında sâkin ol, dedi. Ve ey nûr-ı hûn-ı ciğer-kûşem İmâm Hüseyin, sen de bu hâk-i Irâk'ın Deşt-i Kerbelâ'sında vatan edin" deyü (---) (---) vasiyyetler edüp Hicret'in kırkıncı sâlinde [111] emrine imtisâlen rûh-ı şerîfi cânib-i Hakk'a revâne olup vasiyyeti üzre cümle müheyyâ etdiler.

Gördüler kim yüzü nikâblı bir deveci Arab gelüp bî-bâk ü bî-pervâ na‘ş-ı Alî'yi cemeline tahmîl edüp çöl cânibine revâne olup gitmede. Beri tarafda İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve sâ’ir muhibb-i Alî "Bre cânım bu efendimizi bu A‘râbî kande götürür. Buna bir kubbe ve bir âsitâne edüp bir kabr-i münevver etsek. Niçün bu Arab'a pederimiz verdik?" deyü atlarına {Hasan u Hüseyin} süvâr olup tarfetü'l-ayn içre deveci Urbâna yetişüp "Pederimiz kande götürürsüz-" dediklerinde hemân ol şütürbân Urbân yüzünden nikâbın uryân edince gördüler kim bizzât Hazret-i Alî kendüsü cemmâl olup na‘ş-ı şerîfin götürür.

Hemândem Hasan u Hüseyin pederlerinin ayağına düşdüklerinde Hazret-i Alî eydür: "Ey oğullar, dedeniz Muhammedü'l-Mustafâ'ya Cenâb-ı Kibriyâ, habîbim ‘Arş [u] Kürsî ve Levh u Kalemi senin içün yaratdım.’ demişken bu fânî cihânda bir harman yeri kalmayup *min muhabbetillahi Ta‘âlâ* dest-i kudret ile o da şehîd oldu ve cemî‘i makbûl-i Hudâ olanlar huzûr-ı Hakk'a şehâdetle varırlar. Ben de

eyle gitdim ve siz de eyle gidersiz. Benim kabrimden sakının su'âl etmen. Zamân ola kim kabrimi nûrumdan müşâhede edeler." deyü niçe bin kelimâtlar edüp yine deve ile tabutu Hazret-i Alî Urbân şeklinde götürüp çölde gâ'ib oldu. İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin Kûfe'ye gelüp niçe zamân kendi umûrlarına mukayyed oldular.

Cemî'i ehl-i Irâk, Arab u Acem İmâm Hasan'dan bî'at etdiler. Âhir-ı kâr Mu'âviye'nin tasallutundan İmâm Hasan {hüsn-i rızâsıyla Hasan} hilâfetden fâriğ olup Medîne-i Münevvere'ye gidüp hâtûnu kendüye zehir verüp merhûm oldukda şehr-i Medîne-i Münevvere'de Hazret-i Abbâs kubbesinde medfûndur.

Bu kerre Şâm'da Mu'âviye Âl-i Emeviyyûn'un ibtidâsı olup müstakil pâdişâh oldu ve sene 60 târîhinde Şâm'da lakve marazından merhûm olup oğlu Yezîd yerine halîfe olup İmâm Hüseyin Yezîd'den bî'at etmediğiyçün İmâm Hüseyin üzre Yezîd çeri gönderüp Deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'i şehîd etdirüp Yezîd müstakil pâdişâh olduğu bâlâda ve niçe bin tevârîhlerde mastûrdur. Ammâ,

Şehâdet-i Hazret-i Alî: Niçe müverrihlerin kavilleri üzre yine Mu'âviye'den oldu, derler. El-uhdedetü ale'r-râvî. Eğer eyle ise da'vâları huzûr-ı Rabbü'l-İzzet'de görülür. Ammâ bi-kavl-i müverrihîn, ibtidâ hilâfet-i Hazret-i Alî ba'de Hicreti'n-Nebevî sene 35 târîhinde idi ve müddet-i hilâfetleri 3 sene ve 9 ay idi. Ve târîh-i şehâdetleri sene 40 ve müddet-i ömr-i azîzleri sene 63 mu'ammer olup âhir Abdurrahmân Mülcem destinden şehd-i şehâdeti nûş etdi ve dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya gitdi kim [112] âyeti sûretü'r-Rahmân'da nâzil olmuşdur.

Der-beyân-ı kabr-i pür-envâr-ı Hazret-i İmâm Alî

Ol vakit kim cesed-i İmâm Alî'yi Arab cemmâl götürdüğü gice hâlâ meşhed-i İmâm Alî mahallinden bir nûr zâhir olup cânib-i kıbleye kavs-ı kuzah gibi müdevver çekilüp tâ Hazret-i Risâlet-penâhın kabr-i şerîfi üzre bir ucu nihâyet bulup yedi gün yedi gice kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp necm-i gîsûdâr gibi zâhir u bâhir ve sâbite idi kim zıyâsı cemî'i ekâlîm-i seb'aya fer verirdi. Ve birkaç kerre bu nûrdan şihâb gibi pâreler kopup Şâm üzre Mu'âviye'nin dam-ı bâmına düşüp Mu'âviye havfinden ka'r-ı zemînde serdâb ve zîr-i zemînlere ve muzlim künce ve bunca yerlere girerdi. Âhir Mu'âviye havfindan lakve marazına mübtelâ olup andan vefât etdi derler.

Ve kırk gün kırk gice bu nûr, ber-devâm durduğundan bildiler kim Kûfe diyârına ibtidâ zâhir olan nûr yerinde cesed-i Alî'dir, deyü Hazret-i İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve niçe bin muhibb-i Hânedân-ı Alîyân bir yere cem' olup müşâvere-i netîce edüp "Hâk-i Kûfe'de nûr-ı Alî hâk-i Medîne'de nûr-ı Muhammedü'l-Mustafâ tulû' edüp evc-i semâda birbirleriyle iki nûr-ı mübîn cem' oldu." deyü müttefekun aleyh olup kırk birinci gün Medîne ve Kûfe'den tulû' eden nûreyn-i bedreyn-i münîreyn gâyib oldukda İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin nûr tulû' eden mahalle müfîd ü muhtasar bir kubbe inşâ etdiler. İmâm Hasan Medîne'de merhûm olduğu gün kubbe-i pür-envârın bir tarafı münhedim oldu.

Ba'dehû **[355b]** Deşt-i Kerbelâ hâdisesi olacağı gün kubbe-i âlî serâpâ münhedim olup bir taşı taş üzre kalmayup kabr-i münevverin zemîninde bir hûn-ı la'l-gûn kaynayup eyle cereyân etdi kim kabr-i

Alî olan fezâ-yı hûn semâya seyelân etdi. Cümle ehl-i Kûfe ve ehl-i Medâyin bildiler kim bu alâmet hayr alâmet değildir.

Hikmet-i Hudâ ol günlerde Yezîd ile İmâm Hüseyin ceng edüp elli bin Ashâb-ı güzîn Deşt-i Kerbelâ'da şehîd olup hûn-ı Hüseyin ve hûn-ı Ehl-i Beyt ile hâmûn-ı Kerbelâ la'l-gûn oldu. Ve bu bir gûne hâdise-i kübrâdır kim tahrîrinde ve takrîrinde çendân meze yokdur kim âdemin ciğeri hûn-ı Hüseyin yerine pür-hûn olur.

Bu mâdde-i kübrâyı ve Hazret-i Alî'nin kabr-i şerîfinden nûr zâhir olup Medîne-i münevvere'den dahi nûr tulû' etdüği kırk gün kırk gice sâbite olduğunu cemî'i müverrihân-ı mü'minânların tahrîr etdiklerinden mâ'adâ milel-i Nasârâ'dan Târîh-i Yunan-ı Yanvân'da ve Târîh-i Mıkdısî dahi yazmışdır. Ve kavm-i Latin'de ve târîh-i Kıbtî'de gâyet mufassal tahrîr etmişlerdir. Ammâ Fuzûlî-i Bağdâdî muhibb-i Hânedân-ı Âl-i Abâ olduğu haysiyetden dâğ-ı derûn hâsıl edüp Hadîkatü's-Sü'adâ nâm kitâbında hâdise-i Kerbelâ'yı eyle tahrîr etmiş kim kırâat edenin zehresi çâk olur. Andan,

İmâret-i sânî, merkad-i pür-envâr-ı Hazret-i Alî-i Velî: Sene (---) târîhinde Irâk şâhlarından el-Melik Adud binâsıdır. Niçe yüz mülûk imâr etmişlerdir ammâ Hazret-i İmâm-ı A'zam'ın şehâdetiyle dahi ziyâde imâr eden Mansûr-ı Devânıkî'dir. Ammâ Âl-i Emeviyyûn'un Âl-i Abâ-yı Ehl-i Beyt'e ihânetleri mukarrer iken sene 96 târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan Velîd b. Abdülmelik Şâm halîfesi iken bin pâre gemiyle cezîre-i Kıbrıs'ı ve cezîre-i Girid'i ve diyâr-ı İspanya ve Mağrib-zemînde şehr-i Kurtuba ve Tilemsan ve Fes ve Merânkeş vilâyetlerin cümle feth edüp gazâ mâlıyla Şâm'da Câmi'-i Ümeyye tevsî' ve müceddeden binâ etdiği mahalde Hazret-i Alî'nin dahi kabr-i şerîfin sene 99 târîhinde eyle imâr etmişdi ki gûyâ *"Ravzatün min riyâzi'l-cenne."* [113] edüp Emeviyyûn'un kabâhatlerin afv etdirmiş idi. Zîrâ Âl-i Emeviyyûn'un sâdâte etdikleri hiyâneti ve ihâneti kavm-i Nasârâ bile etmemişdir.

Hatta Firdevsü'l-Ahbâr nâm kitâbında Mu'âz ibn Cebel hazretleri buyurmuşlardır kim [114] buyurmuşlardır. Ve kâle'ş-Şâfi'î *radıyallahu anh*, [115] buyurmuşlardır. Ve Âl-i Abâ-yı Ehl-i Beyt hakkında niçe hadîs-i şerîfler olduğundan mâ'adâ Kur'ân-ı Azîm'de sûre-i (---): [116] âyeti nâzil olmuşdur kim cemî'i müfessirîn müttefekun aleyhdirler kim Âl-i Abâ-yı Ehl-i Beyt'den murâd Penc-i Yâr-ı Âl-i Abâ'dır kim bizzât Hazret-i Resûl-i Ekrem ve Hazret-i Alî ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve Hasan ve Hüseyin'dir demişler. Ve bir rivâyetde Ehl-i Beyt'den murâd Çâr-yâr-ı güzîndir kim Ebâbekir, Ömer, Osmân, Alî'dir demişler.

Hulâsa-i kelâm Alî hakkında niçe bin gûne ta'rîf ü tavsîf etmişlerdir. Ammâ kavm-i Acem yüz mücelled kitâb kesret-i muhabbetlerinden "Hazret-i Alî peygamberdir." deyü Kelâm-ı Alî cem' edüp *"Kâle Hazret-i Alî sallallahu aleyhi ve sellem"* derler. Peygamber değildir desek "Cibril-i Emîn şaş getiripdir yohsa nübüvvet Hazret-i Alî'nin hakkı idi." deyü zu'm-ı bâtıla düşmüşlerdir. Ve cümle teberrâî ve melâhide ve Kalenderî râfizîler otursa ve dursa ve yatsa ve kalksa "Yâ Muhammed, Yâ Alî!" derler ve niçe bin Kızılbaş her sene hacca niyyet edüp niçe bin altun harc edüp şedd-i rihal çekerek Hazret-i Alî ve İmâm Hüseyin'i ziyâret edüp "Hacc-ı ekbereyn etdim." deyü avdet edüp vatanına gider ammâ âsitâne-i Hazret-i Alî'ye bir kerre yüz süren elbette birkaç kerre dahi gelüp ziyâret kasd eder.

Sitâyiş-i eşkâl-i binâ-yı merkad-i pür-envâr-ı Hazret-i Kerrâr-ı Alî *radıyallahu anh*

Evvelâ hâk-i Necef'de ve sahrâ-yı Kûfe'de ve şehr-i İmâm Alî içre evc-i âsumâna kubbesi ser çekmiş bir kubbe-i ser-bülenddir kim ayyûka kad keşândır kim gûyâ kubbe-i Kâşân'dır. Deryâ-yı Necef-i eşrâfdan üç menzil yakındır. Çölistândan nümâyân bir kubbe-i imâmdır. Ve kubbenin tâk-ı revâkına im‘ân-ı nazar ile nigerân edenin dîdeleri pür-nûr olur. Ammâ bu kubbe-i âlî sâ’ir bir diyârın kıbâbları gibi rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr değildir. Serâpâ yah ve cıbıs ve kireç ve (---) ile mestûr bir kubbe-i ma‘mûredir. Bu hakîr diyâr-ı Bağdâd u Basra ve Lahsa [vü] **[356a]** Ummân ve Yemen ü Aden ve Mekke vü Medîne'de bu kadar seyâhat etdim, asla kurşum örtülü imâret görmedim.

Husûsan bu hâk-i Bağdâd ve Kûfe ve Ummân'da şiddet-i hârdan kurşum eriyüp mahv olur. Ol kadar ıssı hevâsı vardır. Ammâ bi-emri Hudâ benî Âdeme ve gayrı hayvâna mü’essir değildir. İllâ hikmet-i Hudâ bu diyârda arslanı ısıtma dutar, o da taraf-ı Hak'dan bir rahmetdir. Eyle olmasa diyâr-ı Bağdâd'da esed derdinden bir âdem çöle çıkamazdı. Ammâ hikmet-i Hayy-ı Kadîr Hazret-i Alî kasabasında asla hummâ ve tâ‘ûn ve zâtü'l-cenb misilli emrâz-ı muhtelife yokdur. İllâ maraz-ı zahîr çokdur. Ve hevâsı gâyet latîf olduğundan cümle ahâlîsi ten-dürüstlerdir. Ve bu âsitâneye bir marîz gelse bi-emr-i Hudâ cemî‘i illetinden pâk olur ve bu âsitânenin bâb-ı mu‘allâsı cânib-i (---) meftûh bir bâb-ı sa‘âdetdir kim cemî‘i selef pâdişâhları atebe-i âlîsi ve süflîsi ve bâb-ı şerîfinin cenâhları ve halka vü mismâr ve miftâh ü kıfilleri cümle (---) (---) mebnî bir bâb-ı musanna‘dır kim cihân meddâhlarının zebânları midhatinde kâsır ve küttâbların kalemleri kâsirdir. Ve bu derveze-i cinândan içeri cümle ahâlî-i züvvâr duhûl etdikde âdem gûyâ hayât-ı câvidân bulup mesrûr [u] handân olur. Bu kubbe-i bülendin tâ vasatında sandûka içre ol Dâmâd-ı Hazret-i Resûl-i Ekrem ve güzîde-i imâm-ı muhterem ol Düldül-süvâr Alî mehbit-i nûr-ı Hudâ'ya müstağrak olup gazanfer fer esed-i heybet-misâl yatır.

Ve ba‘zı müverrihân-ı selef bu Hazret-i Alî sandûkası içre Hazret-i Âdem Safî ve Hazret-i Nûh Necî ile üçü medfûndur derler. Ammâ bu hakîr bir târîhde görmedim ki Hazret-i Nûn Nebî Tûfân'dan evvel Hazret-i Âdem'i ve Hazret-i Havvâ'yı Cidde şehrinde azâb suyun görmesinler deyü Âdem ü Havvâ'yı kabrinden çıkarup Kuds-i şerîfin {Halîlü'r-Rahmân kasabasında} Cânlar Kuyusunda defn etmişdir deyü tahrîr etmiş ve hakîr Hazret-i Nûh'u bir dahi Şâm kurbünde Bekâ‘ sahrâsında Cebelü'l-Lübnân dâmeninde Kerek-i Nûh nâm bir büleydede Hazret-i Nûh'u ziyâret etdim. Binâ-yı âlîler ile mebnî bir âsitâne-i azîmi var kim bu hakîr anda da ziyâret etdim. Ve Hazret-i Alî kabrinde dahi medfûndur deyü tevâtür ile meşhûrdur. *El-ilmu indallah.*

Ve bu kubbe-i pür-envârın içinde ol kadar ibret-nümâ âvîzeler ve maslûbât ve musanna‘ât eşyâlar var kim vasfında lisân kâsırdır. Ve niçe yüz bin seyyâhân-ı berr ü bihâr-ı züvvârânın birer gûne tuhef-i yâdigâr kıt‘a ve ebyât-ı eş‘ârlarıyla rûy-ı dîvâr eyle nakş-ı bukalemun olmuşdur kim bir kıt‘a koyacak mahal kalmamışdır.

Ve bu İmâm Alî kasabasının hâricinde bir mesîregâh yerde **makâm-ı İmâm Mehdî:** Kubbe-i âlîsinin atebe-i âlîsi üzre târîhi sene 631 tahrîr olunmuşdur.

.....(3 satır boş).....

Der-sitâyiş-i dürr-i yetîm ve câm-ı billûr bahr-i bâris-i Necefü'l-eşref

Müverrihân-ı mütekaddimîn tahrîrleri üzre bu bahr-i azîm çölistân-ı Kûfe'de tâ Tûfân-ı Nûh'dan kalmışdır kim ibtidâ Tûfân suyu Kûfe şehrinde tennûr-ı Nûh'dan zâhir olup bu bahr-i Necef-i eşrefde karâr edüp ibtidâ keştî-i Nûh Necî bu bahr-i Necef'de şinâverlik edüp ba'de't-Tûfân bu deryâ nâmı kaldı. Bir tarafı Basra ve Lahsa ve Yemen ve Mekke ve Ummân ve Kuc-i Mekrân hudûdlarına varır bir bahr-i azîm idi. İçinde niçe bin aded kelek gemiler ve niçe yüz aded haşeb keştîler gezüp şinâverlik ederdi. Bi-emri Hudâ Hazret-i Alî'nin hûnu zemîne düşdüğü sâ'at yevm be-yevm tenezzülde olup ilâ hâze'l-ân deryâdan bir katre âbdan nâm [u] nişân yokdur kim bir çöl ü çölistân ü berr ü beyâbândır. Ammâ niçe Arab u Urbân bu bahr-i rimâli içre ubûr ederken billûr u necef parçaları bulup Basra bâzergânlarına fürûht ederler. Anlar da ol billûr ve necefleri gözlük etdirüp ihtiyâr âdemler ol gözlükleri isti'mâl etdiklerinde gözleri dürbîn gibi görür. Ve necefden yüzük taşı ve bıçak sapı ve hançer kabzası yaparlar. Ve bu bahr-i Necef'de kavm-i Urbân niçe bin elvân cevâhir makûlesi gibi eşyâlar bulurlar. Andan,

Mescid-i Hınnâne: Kûfe yolu üzre ziyâretgâhdır. İmâm Hüseyin'in ser-i sa'âdetin koyup zemînden kan kaynayup bir âh-ı serd sadâsı istimâ' olunduğiyçün bu mahalle zemîn-i Hınnâ derler. Hâlâ kızıl kanlı bir yerdir. Mescidine dahi Hınnâ derler. **[356b]** Bir sâ'atde,

Evsâf-ı harâbâbâd-ı şehr-i azîm ve nazargâh-ı kadîm ve tahtgâh-ı Hazret-i Alî ve ziyâretgâh-ı Murtezâ-yı Velî, dâr-ı Âdem Safî ve mekân-ı Nûh Necî, belde-i atîk-i Kûfe

Evvelâ müverrihân-ı selef ve ulemâ-yı diyâr-ı Necef ü Müverrih Hıtat-ı Mıkrısî kavilleri üzre Hazret-i Âdem Safiyyullah civâr-ı Rabbü'l-İzzet'den bu edîm-i arza hubût etdikde diyâr-ı Hindistân'da cezîre-i Serendil'e indi. Murg-ı tâvûs (---) indi ve Hazret-i Havvâ ana Cidde'ye indi ve yılan (---) (---) nüzûl etdi. Çünki Hazret-i Âdem cezîre-i Serendil'de kalup Rabbü'l-İzzet'den cüdâ düşüp bî-refîk ü bî-enîs kaldığından feza' u nâlişinden semâda kerrûbiyânlar âh [u] enîn-i Âdem'den müte'ezzî olup Cenâb-ı İzzet'e melâyikeler feryâd-ı Âdem'den şikâyet etdiler. Hikmet-i Hudâ kırlangıç kuşu Hazret-i Âdem'e gelüp "Yâ Âdem, sana refîkan Havvâ'yı bulayım, bana sakalın telinden birkaç kıl ver." deyüp gîsû-yı şevârib-i Âdem'den birkaç tel alup {ba'zı müverrihîn Hazret-i Âdem melek sıfat olup cennetde sakalı yok idi. Ve cümle âdem cennetde yine gılmân sıfat sakalsız olup illâ çenesinde sehelce lihye alâmeti ve bıyık olsa gerekdir. Hazret-i Âdem firâk-ı Rabbü'l-İzzet ile gamından sakalı diyâr-ı Yemen'de geldi, derler. Niçe müverrihler Havvâ ana derdinden sakalı geldi, derler. Netîce-i merâm kırlangıç murgı ol ân} per açup Cidde'de Havvâ'ya gelüp anın {dahi} gîsû-yı kaküllerinden birkaç tel alup Havvâ'yı Cidde'den Yemen'e, Âdem'i Serendil'den Hürmüz'e Hürmüz'den bu hâk-i Kûfe'ye getirüp Havvâ'yı dahi Yemen'den Lahsa'ya andan Kûfe'ye getirüp andan Âdem ü Havvâ'yı ba'de'l-hubût birbirlerine gîsûları alâmetleriyle mülâkât etdirüp vâsıtalık eden ibtidâ murg-ı kırlangıçdır. Bu murgun âşinâlığ-ı ezelîsi olmağın hâlâ benî Âdem sâkin olduğu beytlerde âşiyân etmek ezelîdir.

Ba‘dehû Havvâ ve Hazret-i Âdem ibtidâ Cebel-i Arafât'da müşerref olup ibtidâ bu edîm-i arzda benî Âdemin imâr etdiği {Beyt-i Cebel-i Arafât'dır.

Andan} şehr-i Kûfe-i atîk, dâr-ı Sıddîk'dır. Anda yetmiş sene sâkin olup Hazret-i Şîs ve Hâbil ü Kâbil Kûfe şehrinde vücûda geldi, derler.

Andan Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet Âdem'e ibâdetgâh içün Cennet-i Me’vâ'dan beyâz incü ile halk olmuş bir kasır gönderüp ana Beyt-i Ma‘mûr derlerdi. Emr-i Hakk ile bu Beyt-i Ma‘mûr hâlâ Mekke-i Mükerreme yerine vaz‘ olunup Hazret-i Âdem fermân-ı Hakk ile Kûfe'den Mekke zemîninde olan Beyt-i Ma‘mûr kasrına hicret edüp rûy-ı zemînde imâret-i Âdem Serendil'dir ve ikincisi {Beyt-i Cebel-i Arafât ve} şehr-i Kûfe ve üçüncü şehr-i Mekke ve Bekke ve'r-râd-ı(?) Beyt-i Ka‘be'dir. Ammâ bu şehr-i Kûfe Hazret-i Nûh Tûfânı'ndan mukaddem eyle imâr idi kim bir ucundan bir ucuna üç menzil yol idi. Tûfân-ı Nûh'da harâb olup yine ba‘de't-Tûfân Nûh Nebî imâr etdi.

Hulâsa-i kelâm bu şehr-i Kûfe kırk kerre ma‘mûr u âbâdân ve kırk kerre harâb u yebâb ü berr ü beyâbân oldu. Kırk birinci kerre imâr olduğu ba‘de Hicreti'n-Nebeviyye sene 23 de Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* hilâfetinde imâr oldu. Bir rivâyetde Hicretin 17. senesinde imâr oldu.

Ba‘dehû yüz on beş sene imâr-ı ma‘mûr kalup andan kavm-i Alkamî munkatı‘ olup şehr-i Kûfe dibinden cereyân eden nehr-i Furât'dan münşa‘ib olan nehr-i Alkamî cereyân etmeyüp mu‘attal kalmağile şehr-i Kûfe harâb oldu. Ve dahi harâb olmasının aslı hemân İmâm Hüseyin Deşt-i Kerbelâ'da şehîd olup kırk elli bin ehl-i Kûfe Kerbelâ'da şehîd olunca hemân şehr-i Kûfe'ye nuhûset gelüp günden güne harâb oldu. Ammâ İmâm Alî'nin tahtgâhı iken muhabbet-i Alî ile eyle imâr oldu kim nehr-i Alkamî kenârıyla üç günlük yol tâ hâk-i Ummân'a varınca bâğ u bostân ve gül-i gülistân u reyhânistân idi. Ve nehr-i Alkamî şehr-i Kûfe içre yedi yerden cereyân ederdi.

Ol asırda Kûfe bâğ-ı İremden nişân verüp yetmiş bin mesâcid ve kırk bin hânedân-ı azîm ve on kerre yüz bin gayrı büyûtlar ve dörd kerre yüz bin dekâkîn ve on bin hân ve üç bin hammâm ve gayrı imâret-i firâvân ile âbâdân olmuş diyâr idi. İmâm Hüseyin'in Kerbelâ hâdisesinden sonra harâba yüz dutdu. Ammâ be-kavl-i Şeyh Muhyiddîni'l-Arabî sûre-i (---) [117] âyeti hurûfları târîhinde bu şehr-i Kûfe eyle imâr ola kim bir zirâ‘-ı melikî zemîni sûk-ı sultânîde *bey‘u men-yezîd* olup imâr ola. *Allahu Ta‘âlâ a‘lem.* Mezkûr imâristândan hâlâ Hazret-i Alî'nin şehîd olduğu câmi‘ kalmışdır ve bin mikdârı fukarâ hâneleri ve niçe bin Urbân-ı uryân kavmi obalarıyla konup göçüp meks eder. Andan gayrı imâristânın esâsları ma‘lûmdur.

Der-beyân-ı binâ-yı câmi‘-i azîm, der-şehr-i harâb-ı Kûfe, der-Necefü'l-eşref

Bu câmi‘-i kadîmin esâsın binâsı içün cümle müverrih-i âlem ve âlimler eyle tahrîr etmişler kim ibtidâ bânîsi Hazret-i Âdem'dir. Ba‘dehû Hazret-i Şîs Nebî'dir, demişler. Ve ba‘de't-Tûfân **[357a]** Hazret-i Nûh olduğuna müttefekun aleyh olmuşlardır. Tûfân'dan mukaddem binâ olunmasına câmi‘in kıble dîvârı delâlet eder kim Tûfân âbı görüp dîvâra rahne irmiş alâmetleri var. *Lâ-ya‘lemü'l-gaybe illallah.* [118]

Ve bu câmi‘ kadîm olmağile kıblesi gün batısı tarafına, Kudüs-i şerîfe doğrudur. Ammâ yine hisâb olunsa bu şehirden Ka‘be cânib-i garba vâki‘ olmuşdur. Zîrâ Mekke-i Mükerreme'de dahi Beyt-i şerîfin rükn-i Irâkîsi cânib-i şarka meyyâldir. Eyle olsa Irâk hâki şarka olup cümle kıbleleri cânib-i garba vâki‘ olmuş olur. Zîrâ Beyt-i şerîf ortada vâki‘ olup cânib-i erba‘asındaki dîvârlardan ana müteveccih olunca niçe diyâr-ı İslâm'ın kıbleleri cânib-i şarka ve garba ve şimâle ve cenûba râst gelir. Mîkât-ı Ekâlîm nâm dâ’irede ma‘lûmdur. Ve bu câmi‘-i Kûfe nazargâh-ı peygamberân olmağile hâlâ ma‘mûr u âbâdândır.

Be-kavl-i müverrihîn eğer ibtidâ Hazret-i Âdem binâ etdi ise Hazret-i Âdem'den Hicret-i Fahr-i Âlem'e gelince sene 6750 olmuşdur ve eğer ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh bu Kûfe câmi‘in binâ etdiyse be-kavl-i Muhammed b. İshak, Hazret-i Nûh'dan vilâdet-i Resûl'e gelince sene 4490 olmuşdur. Bu câmi‘-i Kûfe binâ olunalı vilâdet-i Resûl'den de bu câmi‘i temâşâ etdiğimiz mahalle dek kâmil bin yüz yigirmi sekiz sene olmuşdur. Zîrâ temâşâ etdiğimiz mahal, Murtezâ Paşa sene 1065 târîhinde vâlî-i Irâk idi, 63 yaşında iken de Hazret-i Risâlet-penâh mu‘ammer oldu. Ol hisâb üzre Kûfe câmi‘in Hazret-i Nûh binâsından vilâdet-i Resûl'e gelince, andan şimdi temâşâ etdiğimiz bin altmış beş târîhine gelince cümle beş bin altı yüz on sekiz sene olmuş olur.

Bu hisâb-ı dırâzdan murâd u merâm oldur kim bu kadar bin yıldan berü bu câmi‘-i Kûfe nazargâh [u] ibâdetgâh-ı evliyâ ve enbiyâ olmağile hâlâ imâr olup derûn-ı câmi‘-i pür-envârda eyle rûhâniyyet vardır kim pür-gussa olan âdem girüp rek‘ateyn ibâdet etse cemî‘i âfât-ı semâvî ve arazîden masûn u mahfûz olur. Ve eğer münkerîn mezhebinde olanlar bu kelâma mu‘âraza edüp "Ya niçün bu câmi‘de Hazret-i Alî ibâdet ederken âfât-ı arazîden halâs olamayup şehîd oldu" derse [119] emrini inkâr etmiş olur. Hazret-i Alî şehâdeti ezelü'l-ezelde görülmüş da‘vâdır kim anın su’âl ü cevâbı bizlere lâzım değildir. *Rahmetullahi aleyh*.

Ammâ bu câmi‘-i Kûfe Mekke-i Mükerreme'de câmi‘-i Sayf ve câmi‘-i Meş‘ari'l-Harâm ve câmi‘-i İbrâhîm Nebî kadar vardır. Cümle (---) aded kapudur.

.....(2 satır boş).....

Haremi bir sahrâ-misâl vâsi‘dir. Sultân Uzun Hasan-ı Bayındırî binâ etdüği taraf sehel rahnedâr olmuşdur ve kıble kapusundan tâ mihrâb-ı aliyyeye varınca arzı (---) adımdır ve şarkdan garba tûlu (---) adımdır. Ve cümle (---) aded mihrâb add olunur kim niçe enbiyâ ve evliyâların mihrâblarıyla ârâste ve makâm-ı aliyyeleriyle pîrâste olmuş câmi‘-i latîf u mahfil-i münîfdir. Ve bu câmi‘ içre (---) aded sütûnlar üzre tâk-i Havernaklardır. Dahi mâfevkinde kıbâb sutûhları cümle kireç ve cıbıs ile mebnî sutûhlardır ammâ âvîze ve maslûbât-ı musanna‘âtlar ile müzeyyen değildir ve cemâ‘atden garîb kalmış bir câmi‘-i garîbdir. Eğer bir câmi‘in ahvâline vâkıf olduğumuz mertebe evsâfın tahrîr eylesek bir mücelled tomar-ı dırâz olur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Kûfe-i Necef-Eşref

Evvelâ mukaddemâ sene 1059 târîhinde Bağdâd'ın ve Hille ve İmâm Hüseyin ve İmâm Alî ve bu şehr-i Kûfe'nin niçe yüz aded ziyâretleri tahrîr olunmuşdu. Ammâ şimdiki hâlde dahi ziyâdece ziyâret

etdiklerimizi beyân eder:

Evvelâ deryâ-yı Necef kenârında makâmât-ı İmâm Alî ve İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin ve Selmân-ı Pâk ve Kamber-i Alî makâm-ı aliyyeleri vardır. *Rıdvânullahi aleyhim ecma'în.*

Makâm-ı İmâm Alî ve İmâm Zeynelâbidîn makâmları yine sâhil-i Necef'dedir. Ve makâm-ı Hazret-i Nûh Ulucâmi'in küçük kapusu kurbündedir ve mihrâb-ı İmâm Alî; Mülcem-i la'în İmâm Alî'yi bu mihrâbda ibâdet ederken harbe ile urup şehîd etdüği kanı hâlâ mihrâb dîvârında bulaşmış durur.

Ve mihrâb-ı İmâm Hasan ve mihrâb-ı İmâm Hüseyin ve makâm-ı Hazret-i Âdem Safî ve dahi mihrâb-ı İmâm Ca'fer Sâdık ve mihrâb-ı Hazret-i Ömerü'l-Fârûk ve dahi mihrâb-ı dekketü'l-mi'râc Hazret-i Resûl-i **[357b]** Ekrem mi'râc yerine urûc etdikde bu câmi'e gelüp iki rek'at hâcet namâzı kılmışdır ve mihrâb-ı dekketü'l-kazâ Hazret-i Alî eyyâm-ı hilâfetinde bu mihrâbda oturup kadılık ederdi.

Ve makâm-ı İmâm Mûsâ Kâzım, Hârûnu'r-Reşîd asrında İmâm bu mihrâbda sâkin idi.

Ve mihrâb-ı Hazret-i Mûsâ Kelîmullah ve makâm-ı Hazret-i İbrâhîm Halîlullah ve makâm-ı Hazret-i İsâ Rûhullah ve merkad-i Müslim b. Ukayl, İmâm Hüseyin'in ammîzâdesi ve müsellimi iken Yezîdîler şehîd edüp kabri Ulucâmi' içredir.

Ve merkad-i Hânî b. Urve, Sahâbe-i kirâmdandır kim şehîd olmuşdur.

Ve makâm-ı sefîne-i Hazret-i Nûh, bu câmi' içre binâ olunmuşdur. Ve ziyâret-i Seng-i helâl ve Harâmzâde Hazret-i Nûh gemisi binâ olunduğu yire karîb iki amûd durur. Arasından helâlzâde geçer ve harâmzâde geçemez.

Ve makâm-ı Hazret-i Yûnus Nebî *aleyhi's-selâm*. Ve merkad-i Sitti Hadîce binti İmâm Alî, Ulucâmi'in bâbu'l-katl kurbünde medfûndur ve merkad-i Sitti Zeyneb binti İmâm Alî'dir ve bu câmi'in taşrasında medfûndur. Ve kabr-i Sitti Gülsûme-i duhter-i İmâm Alî, bu da câmi' hâricinde âsûdedir.

Ve merkad-i İmâm Muhammed b. İmâm Alî, bu dahi câmi'in taşrasında medfûndur. Ve kabr-i Hazret-i Sehle, ashâb-ı güzîndendir, Kûfe içre câmi'-i harâbında medfûndur.

Ve kabr-i Sa'sağa b. Sûhân, Sahâbe-i kirâmdan olup kendi Sa'sağa câmi'inde medfûndur.

Ve Mescid-i Zeyd b. Sûhân, sahâbedendir, kendü mescidinde yatır.

Ve hâne-i Hazret-i İbrâhîm, mescid-i Sehle içinde vâki' olmuşdur.

Ve hâne-i Hazret-i İdrîs, bu dahi mescid-i Sehle içindedir.

Ve hâne-i Hızır Nebî, bu dahi mescid-i Sehle içinde vâki' olmuşdur. Ve Fâtıma Ana tennûru ve dahi bi'r-i tennûr-ı Nûh Nebî, Tûfân-ı Nûh'da ibtidâ mâ-i zulumât bu tennûr-ı şerîfden tulû' etmişdir.

Ve ziyâret-i Hazret-i Kümeylî, Haccâc Yûsuf şehîd edüp Kûfe hâricinde medfûndur. Tarîk-ı Kümeylî silsilesi ana müntehîdir.

.....(2.5 satır boş).....

Rıdvânullahi Ta'âlâ aleyhim ecma'în.

Hamd-i Hudâ bu ziyâretleri edüp yine cümle refîklerimizle nehr-i Furât kenârıyla 6 sâ'atde,

Karye-i Mendiş: Üç yüz hâneli ve hurma bâğlı ve câmi' ü hânlı ma'mûr köydür.

Ziyâret-i İmâm Nûr ibn İmâm Alî *radıyallahu anh*ümâ. İmâm Nûr, Kıbtî câriyesindendir, Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dan değildir, ammâ ziyâretgâh-ı azîmdir. Hatta kubbe-i pür-envârının etrâfında her gice niçe bin Hasanî ve Hüseynî arslanlar gelüp sabâha dek yatırlar. Sabâh olıcak arslanlardan ehl-i züvvâr gelmeğe havf edüp İmâm Nûr'un türbedârları asâlarıyla arslanları döğe döğe kovup giderler. Ammâ arkası siyâh tüğlü Yezîdî arslanlar bu ziyârete gelseler ol ân mürd olurlar. Ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcât kubbe-i azîmdir. Bânîsi Timur Hân'dır.

Andan yine nehr-i Furât kenârıyla âbâdân içre taraf-ı cenûba (---) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Meyn-i Yân: Üç yüz hâneli ve hurmalı ve hân ve câmi'li kend-i ma'mûrdur ve şehr-i Semâvât hudûdudur. Ve,

Karye-i Kirâm: Dahi bu kende karîbdir. Ba'zı âdemlerimiz karye-i Kirâm'a kondular ammâ üç küheylân at ve beş âdemimiz ol gice arslanlar helâk edüp ale's-seher bir sürü arslanlara râst gelüp ceng-i azîm ederek bizden bir âdem atından tekerlenüp atı arslanlar pâre pâre edüp herîf-i zarîf piyâde firâr edüp askere geldikde arslanlar lâşe-i esbi yerlerken her tarafdan dirhemli tüfengler ile arslanları kurşuma dutup yedisini ol sâ'atde katl edüp birisinin postu burnundan tâ kuyruğu ucuna varınca otuz üç karış bir gazanfer idi, *Allahümme âfinâ.*

Bu mahallerin hâvurlarında ve büklüklerinde esedler sürü sürü gezüp câmûs-ı beyâbânı ve har-ı çârpây-ı deşti ve gazal-ı maralı ve gayrı gûne gûsfend ü câmûs ve bakar-ı beyâbânî şikâr edüp tenâvül ederler. Bu Bağdâd arslanı kadar mahbûb u şîrîn ve semîn ü müdrik esed bir diyârda yokdur. Ammâ mel'ûnlar gâyet mehîb ü mahûfdur. Bir kerre kemîngâh-ı hâvurdan tulû' edüp ra'd-âsâ bir na'ra ursa âdemin zehresi çâk, elbette ol mahalde ol âdem hâk olması mukarrerdir. Garâbet anda kim âdem yine na'rasına karşu varmağa cür'et eder ammâ altında eğer atın aygır ise isterse iki yaşdan cılıkdan küheylânı olsun na'ra-i esedi istimâ' edince hemân ol ân dümmin hotas edüp firâr eder. Bin kerre mahmîz itsen feryâd edüp avdet eder. Ammâ eğer kısrak üzre bulunursan **[358a]** bi-emri Hudâ kısrak arslanın na'rasından değil birkaç mühlik zahm-ı pençesinden bile havf etmeyüp yine arslan üzre hamle eder. Ammâ dişi arslan yavrularına nafaka tahsîliyçün şikârbâz u cengâver olur. Eğer tokdur ve eğer açdır elbette şikâr arar. Ammâ erkek sübû' yigirmi dörd sâatde bir kerre şikâr alsa tok iken artık gayrı şikâra bakmaz ve asla ceng etmez. Ammâ Yezîdî gazanfer eğer aç ve eğer tok Yezîdî'dir elbette ceng eder ve gâyet bed-çehre vü hamlekâr u hîlekâr ve boz tüğlü ve gerdeni kalın ve arkası siyâh ve başı büyük ve tüğleri çim çim Marzıvân katırından iri Yezîdî arslan bî-emân olur. Ammâ hikmet-i hudâ bu Bağdâd arslanları şikâr içün köylere ve büleydelere gelince avretler bu arslanları ortaya

alup döğe döğe deyelerler. Arslanlar firâr ederken durup avretlerden tarafa aslâ nazar etmeyüp firâr eder, bir aceb hikmetdir.

Bu hikmete ehl-i Kûfe eydür. "Bir gün Kamber-i Alî'nin bir evlâdın bir arslan Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'nın yanından kapup kaçarken Hazret-i Fâtıma bir asâ ile esede yetişüp döğe döğe {esedden} ma‘sûmu halâs edüp ol mahalde iki rek‘at salât-ı hâcet kılup eydür: İlâhî! Esedullah Alî hürmetine bu diyârın esedlerin nisâ tâ’ifesi destinde zebûn edüp cümle nisvân-ı Bağdâd'ı isyândan ve âfât-ı arslandan masûn [u] mahfûz eyle!" deyü du‘â etdiğinden ilâ yevminâ hâzâ hâk-i Bağdâd'da avretler arslanın kuyruğundan yapışup "Yâ ibne'l-kelb!" deyü döğe döğe kovduğun bu hakîr dahi birkaç kerre görmek [nasib] olmuşdur.

Ammâ şimdi diyâr-ı Bağdâd'da gâzî şahbâz u fetâ, dilâver ü server-i hünerver yiğitler vardır kim bir eline bir deste pembe alup bir eline şemşîrin alup bî-bâk u bî-pervâ bir iki arslana hamle edüp merdüm-i şîr-hor [u] şîr-keş bahâdır erler var kim her biri kırkar ve ellişer arslan katl etmişlerdir. Ve niçe yiğitler dahi kemîngâhlardan kurşum ile urup katl edüp postun beş altı guruşa fürûht ederler.

Netîce-i kelâm bu esedistân-ı çölistânı ubûr edüp yine nehr-i Furât kenârınca 5 sâ‘atde renc [ü] anâ çekerek,

Menzil-i nehr-i Atîk: Nehr-i Furât'dan el-melikü'l-Muktedir ayırup çöl cânibine cereyân etdirmiş yemîn ü yesârına Mevâl Urbânı meks ederler. Şehr-i Semâvât hâkinde mahsûlâtlı zemîndir. Andan yine taraf-ı cenûba Furât sâhiliyle âbâdân içre 7 sâ‘atde,

Menzil-i (---) nâhiye-i Kebce: Şehr-i Semâvât hâkinde nâhiye-i azîmdir. Vâlî-i Bağdâd tarafından kırk bin guruşa verilir iltizâmdır.

.....(1 satır boş).....

Andan yine Furât kenârıyla 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı arz-ı kadîm kal‘a-i Semâvât-ı Azîm: Bu şehr-i atîkin Semâvât nâmıyla şöhre-i şehr olmasının vech-i tesmiyyesi oldur kim Tûfân-ı Nûh'da ibtidâ âb-ı zulmet Hazret-i Nûh'un Kûfe şehrindeki bi'r-i tennûrunda kaynayup kırk günde ibtidâ zemîn ü zamân su ile leb be-leb olup kırk birinci gün bir Tûfân-ı Nûh zulumât olup kıyâmetden bir gün oldu. Ve bu şehr-i Semâvât üzre zemâdan bulutlar pâre pâre ve rîze rîze olup Hazret-i Nûh lisân-ı (---) ce [120] buyurduklarından ba‘de't-Tûfân bu şehre Semâvât eyitdiler. Şehr-i azîm ve belde-i kadîmdir. Hâlâ hâk-i Bağdâd'da vâlî-i Bağdâd'ın bir müte‘azzım ağası hâkimdir. On altı bin guruş iltizâm hâss-ı hümâyûndur. İki yüz âdemiyle hükûmet eder. Ve yüz elli akçe ednâ mertebe kazâ-yı âsumânî-yi Semâvât'dır. Senevî mahsûlâtı Semâvât'dan bâd-ı hevâ hâsıl olur. Kal‘a dizdârı ve yüz mikdârı neferâtı ve kifâyet edecek kadarca hâne ve mühimmâtı ve şâhî topları vardır. Muhtesibi ve şâhbenderi ve gümrük emîni vardır. Şehri nehr-i Furât kenârında Ka‘be hâkinde hurma hıyâbânı içre ma‘mûr şehirdir. Kal‘ası hâk-i pâk ile mebnî şekl-i murabba‘ bir küçük sûr-ı musanna‘dır. Ve cümle (---) aded müfîd ü muhtasar hânelerdir ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i.

.....(6 satır boş).....**[358b]**

Ba‘dehû kal‘a-i Semâvât'dan yine cânib-i cenûba nehr-i Murâd kenârıyla hâk-i Mekke âbâdân içre 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Havşıla: Anı ubûr edüp yine semt-i cenûba sâhil-i Furât ile 6 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Nekîye: Şehr-i Arace hâkinde üç yüz hâneli ve hurma hıyâbânlı kend-i ma‘mûrdur. Cümle re‘âyâsı Arab-ı Urbân-ı Şî‘îler ve Zeydîlerdir. Andan yine cânib-i cenûba 4 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Arace: Sebeb-i tesmiyyesi

.....(1 satır boş).....

Ve bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Kal‘ası hâk-i Mekke'de nehr-i Furât kenârında Bağdâd hükmünde paşa ağalarından bir minkale ağa iki yüz tevâbi‘iyle hükm-i hükûmet edüp beher sene hâss-ı hümâyûn içün (---) kise tahsîl edüp Bağdâd vâlîsine gönderir. Kal‘ası nehr-i Furât kenârında şekl-i murabba‘ türâbdan mebnî bir küçük kal‘adır. Dizdârı ve (---) aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve şâhî topları vardır. Ve cümle (---) aded hâne-i müfîd ü muhtasarlardır ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i. Andan

.....(4 satır boş).....

Yine cânib-i cenûba nehr-i Furât kenârıyla gidüp vilâyet-i Basra'ya kadem basıldı. 6 sâ‘atde nehr-i Furât kenârıyla gidüp,

Menzil-i karye-i (---) (---): Ma‘mûr nahlistân-ı gülistândır. Andan yine cenûba 4 sâ‘at,

Menzil-i karye-i (---) (---) (---) (---): Andan yine 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i (---) (---): Meks olunup ma‘mûr köydür. Ammâ arslanların şûr-ı şerlerinden bîzâr olduk.

Ale's-sabâh nehr-i Ma‘kal'ı atlar ile ubûr etdik. Bu nehir nehr-i Sebuk kurbünde Şatt'dan ayrılup Basra kurbünde kal‘a-i Mehnâvî dibinde nehr-i Şattu'l-Arab'a mahlût olduğu bâlâda Bağdâd suları evsâfında tahrîr olmuşdur. Andan yine cenûba 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Mansûriyye: Sene 111 târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan el-Melikü'l-Mansûr Devânıkî binâ etdiğinden kal‘a-i Mansûriyye derler. Nehr-i Furât kenârında hâk-i Mekke'de ve hükm-i Basra'da şekl-i murabba‘ turâb-ı tâhirden mebnî bir küçük kal‘acıkdır. Hâlâ Basra hudûdunda Kurna hâkimi hükmünde dizdârı ve neferâtları ve iltizâm ağası ve kadı ve muhtesibi vardır. Ve kal‘asında kifâyet mikdârı cebehâneleri ve şâhî topları vardır. Ve cümle (---) aded müfîd ü muhtasar hasır u saz u kamışdan sutûhları türâb ile mestûr beyt-i ma‘mûrlar vardır. Câmi‘ (---) (---) (---) ve

hân ve hammâmı ve birkaç dükkânları vardır.

Andan gemilere süvâr olup nehr-i Furât'ı ubûr edüp karşu tarafa cezîre-i Kurna'ya geçüp

Evsâf-ı cezîre-i Mansûriye-i cezîre: Bu dahi Mansûr-ı Devânıkî binâsıdır kim iki Mansûre kal‘ası bir boğazda birbirine mukâbeleten binâ olunmuş kal‘alardır kim zamân-ı kadîmde nehr-i Furât üzre bu kal‘adan kal‘aya hadîd zencîr çeküp nehr-i Furât ile bu kal‘alardan aşağı şehr-i Basra'ya bir gemi ve bir kelek ubûr idemezmiş. Hâlâ bu cezîre-i Kurna Mansûresi dahi hâk-i pâk ile mebnî şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i kavîdir. Dizdârı ve neferâtları ve müstevfâ cebehânesi ve hâkimi ve Kurna nâ’ibi ve bender emîni vardır. Andan câmi‘ ve hânı var ammâ hammâmı yokdur. Lâkin kifâyet mikdârı dekâkînleri vardır. Bu kal‘a-i cezîre-i Mansûresinde gemiden çıkılmayup nehr-i Furât ile cereyân edüp güzer itse kal‘a-i Kurna'ya varmadan kal‘a-i Basra'ya üç günde eğer berren ve eğer bahren varılır.

Ba‘dehû bu kal‘a-i Mansûre'den cânib-i şarka meyyâlce Kurna cezîresi içre hıyâbân [u] nahlistân [u] gülistânlı ma‘mûr kurâlar içre 7 sâ‘atde,

Menzil-i Havur: Bir bataklı ve sazlı menzildir. Andan geçüp nehr-i (---) ubûr edüp nehr-i (---) münşa‘ib olup cezîre-i Kurna içre niçe yüz pâre ma‘mûr [u] âbâdân kurâları saky edüp nehr-i (---) mahlût olur. (---) (---) (---). Anı ubûr etmeden kenârıyla cânib-i şarka meyyâl şekillice hurma hıyâbânı içre ma‘mûr kurâları 5 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Fethiyye-i Sağîr: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[359a]**

Evsâf-ı kal‘a-i Fethiyye-i Kebîr: Bu dahi sene (---) târîhinde el-Melikü'l-Mansûr (---) (---) (---) binâsıdır. Nehr-i (---) sâhilinde çim ve top binâ bir kal‘a-i ra‘nâ. Bu iki kal‘a-i Fethiyyeler birbirine mukâbil binâ olunup mâbeyne-hümâdan tur‘a-i (---) (---) cereyân eder iki kal‘adır. Bu nehir üzre zamân-ı kadîmde âhen silsile çeküp bir gemi geçmek mümkin değil imiş. Hâlâ zencîr çekilen mahaller râygândır. Bu kal‘anın dahi dizdârı ve neferâtları ve müstevfâ cebehânesi ve şâhî topları ve hâkimi ve nâ’ibi vardır. Ve cümle müfîd ü muhtasar bin aded beytü'l-hazenleri vardır. Ve câmi‘i ve birkaç dükkânları var ammâ hammâmı ve hânları ve medrese vü gayrı imâretleri yokdur.

.....(2 satır boş).....

Andan yine şarka meyyâl (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Kilidü'l-bahreyn, binâ-yı İskender-i Zülkarneyn, Merece'l-bahreyn, bender-i Irâkeyn, hısn-ı hasîn ü sedd-i metîn, diyâr-ı Basra, ya‘nî kal‘a-i Kurna

Be-kavl-i müverrihân-ı Rûm ve nükte-küşâ-yı zevi'l-mefhûm kavilleri üzre ibtidâ bu kal‘ayı İskender-i Zülkarneyn binâ etmişdir. Sebeb-i binâsı oldur kim İskender'in alnında iki karnı ya‘nî iki boynuzu hâsıl olmuşdu. Anın vec‘ine dermân arayup âb-ı hayâta gitmişdi. Âhirü'l-emr âb-ı hayâtı

bulmadan el yuyup hâ'ib ü hâsir kat'-ı menâzil ederek Basra'ya andan bu cezîre-i Kurna'ya gelüp nehr-i Furât ve nehr-i Şatt'ın birbirine mahlût olduğu mahalde nehreyn-i zülâleynden nûş edüp karneyninin vec'aynı teskîn olup hâb-ı râhata vardı. Ba'dehû hâb-ı râhatdan bîdâr ve şarâb-ı Şatt'dan huşyâr olup gördü kim bedenine hiffet [ü] kemâkân sıhhat gelmiş ve karnlarının acısı teskîn olmuş, hemân İskender safâ-yı hâtırından cemî'i hükemâların cem' edüp eydür: "Hamd-i Hudâ benim karnımın acısı zâ'il oldu. Tiz bu mahalde Karne nâm bir şehr bünyâd olunsun." deyü bir şehr-i mu'azzam inşâ edüp ismine şehr-i Kanre dediler. Mürûr-ı eyyâm ile efvâh-ı nâsda galat-ı meşhûr olan olup kal'a-i Kurna dediler kim karndan galat Kurna derler.

Târîh-i Yarmenî-i Mıkdısî bu kal'a-i Kurna'yı ve kal'a-i Basra'nın evsâfın hûb tahrîr etmişdir. Hâlâ bu kal'a-i Kurna eyâlet-i Basra hâkinde sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu ve livâsında timâr ü ze'âmeti ve çeribaşı ve alâybeğisi yokdur. Ancak paşası bin kadar güzîde asker ile hükm-i hükûmet edüp iltizâm ile mâl tahsîl eder. Yüz elli akçe kadısı var ve cümle (---) aded nâhiye kurâsı vardır. Bu diyârı Murtezâ Paşa Efrâsiyâboğlu Hüseyin Paşa destinden feth edüp Âl-i Osmân sancağı olalı kal'a-i Kurna'ya altı oda yeniçeri ve bir oda cebeci ve bir oda topçu koyup hâlâ bir hâkimi dahi yeniçeri ağasıdır.

Ve muhtesibi ve şâhbenderi ve gümrük emîni vardır. Kal'asında dizdârı ve 3.000 aded neferâtları ve bî-hisâb cebehânesi ve yüz aded şâhî ve balyemez topları vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Kurna: Nehr-i Şatt ve nehr-i Furât birbirine mahlût olup Şattu'l-Arab olduğu mahalde bir vâsi' cezîre-i azîm burnunda bir çemenzâr u nahlistân içre hâk-i amber-pâk çim ve rıhtım ile mebnî şekl-i murabba' bir gûne toprak musanna' kal'adır. Dâ'iren-mâdâr cirmi (---) (---) adımdır. Ve der-i dîvârları üzeri ol kadar vâsi'dir kim atlılar harbe oynamak mümkindir.

Ve handakı (---) (---) (---) ve cümle (---) aded kapusu vardır. Ve derûn-ı kal'ada cümle tahtânî ve fevkânî hâk ile mestûr hâne-i ma'mûrlardır. Ve cümle (---) mihrâbdır.

Evvelâ Hüseyin Paşa Câmi'i ve (---) (---) (---) Alî Paşa Câmi'i (---) (---) (---) ve (---) aded hammâmı var (---) (---) ve müte'addid hânları ve üç yüz aded dükkânları ve kahvehâneleri vardır. Ammâ medrese ve dârü'z-ziyâfe imâretleri yokdur. Ammâ bâğ u bâğçe vü nahlistânı çokdur. Ekseriyyâ bu şehirde atlarına ve sâ'ir devâbât makûlesi hayvânâtlarına arpa yerine hurma ve pirinç verirler. Zirâ cemî'i bâğlarında ve kendlerinde hurma-yı gûnâ-gûnu dağlar gibi yığılmışdır kim Hindistân'a niçe yüz, **[359b]**

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i tetimme-i külliyât-ı kal'a-i Kurna: Evvelâ bu kal'a-i Kurna'dan kal'a-i Bağdâd'a varınca on beş menzildir, yüz otuz üç sâ'at yerdir. Ammâ bu hakîr Murtezâ Paşa kethudâsıyla âheste âheste köyden köye ve ziyâretden ziyârete giderek ve zevk u safâlar ederek otuz bir günde kal'a-i Kurna'ya dâhil olduk. Ammâ bu kal'a-i Kurna gerçi Şatt-ı Furât bir yere cem' olduğu cezîrededir ammâ iki nehir bir olduğu mahal Kurna'dan yukaru Bağdâd cânibine (---) nâm mahalde iki nehir birbirine mahlût oldukdan sonra bu nehreyn-i azîmeyne Şattu'l-Arab derler kim deryâ-misâl olup tâ Arace ve

Semâvât kal‘alarına varınca deryâ gibi talattum edüp azîm Hindistân gemileri ve Portukal küffârı gurâbları işler. Ve bu kal‘a-i Kurna'dan cânib-i kıbleye yine nehr-i Furât'ı geçüp ara yatıda kal‘a-i Basra'ya varılmak mümkindir ammâ üç menzilde refâhiyyet üzre erilir.

.....(4 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Kurna:

.....(2 satır boş).....

Kal‘a-i Kurna'dan Basra'ya gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Kurna'dan cânib-i kıbleye yine kal‘a-i Fethiyye-i Kebîr'i ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i Havra's-subû‘: Bir bataklı ormanistân kenârında yüz hâneli, pirinci firâvân, Şî‘î kavmi köyüdür ammâ gâyetü'l-gâye marâlî ve gazâlî gözlü mahbûbe kızları vardır. Andan yine cânib-i kıbleye Kurna cezîresi içre 7 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i def‘a Mansûriyye: Yine bu kal‘ada bir gice mihmân olup cümle gemiler âmâde oldukda ale's-sabâh beş yüz askerle nehr-i Furât'ı gemilerle ubûr edüp karşu Mekke hâkinde ve Basra hudûdunda,

Kal‘a-i Eski Mansûr: Bunda mihmân olmayup yine nehr-i Şatt sâhiliyle Mekke hâkinde cânib-i cenûba (---) sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kendler içre,

Menzil-i karye-i

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine cenûba kenâr-ı Şatt ile Ka‘be hâkinde (---) sâ‘atde,

Sitâyiş-i şehr-i bedreka-i makâmât, ebniyye-i kerâmât, kân-ı müctehid-i evliyâ, mesken-i münferid-i asfıyâ, nazargâh-ı enbiyâ, belde-i atîk-i Abâdân, sâhil-i bahr-i Hürmüz [ü] Ummân, ya‘nî hâk-i Mekrân-ı Hadra, kal‘a-i Basra

Cemî‘i müverrihîn kavilleri üzre hubût-ı Âdem'de ibtidâ du‘â-yı Âdem Safî ile imâristân olan diyâr-ı Hindistân'da cezîre-i Serendil'dir.

Andan emr-i Hakk ile Âdem Safî diyâr-ı Hürmüz'e gelüp berrine ve bahrine du‘â edüp diyâr-ı Hürmüz imâr olup ganîmet oldu ve deryâ-yı Hürmüz'de dürr-i yetîm hâsıl oldu.

Andan bu hâk-i Basra'ya gelüp sâkin oldu ve du‘â edüp imâristân oldu.

Andan hâk-i Abâdân'a varup du‘âsı sebebiyle imâr oldu.

Andan diyâr-ı Ummân'a varup imâr oldu.

Andan Kûh-ı Mekrân hâkine varup imâr oldu.

Andan hâk-i Lahsa'ya andan hâk-i Yemen [ü] Aden'e andan Mekke'ye varup cebel-i Araf'da Havvâ ile buluşup ve bilişüp müşerref olduğiyçün Arafât dağına Cebel-i Arafe derler.

Ba‘dehû Şît Nebî ile Âdem Nebî şehr-i Kûfe'ye gelüp imâr etdi. Andan Şît Nebî evlâdları bu şehr-i Basra'yı imâr etdiler. Ve ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh imâr etdi. Ba‘dehû Yemen tebâbi‘aları ile imâr etdi. Andan Hazret-i Ömer hilâfetinde Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* sene (---) târîhinde dest-i hâricîden feth edüp Sâriyetü'l-Cebel hazretlerin hâkim nasb edüp üç yılda hâk-i amber-pâk ile bir kal‘a binâ edüp niçe bin sahâbe-i kirâm Mekke ve Medîne ve Yemen ve Aden'den hicret edüp eyle imâr eylediler kim zamân-ı adâlet-i adl-i Ömer'de ehl-i İslâm diyârlarında bundan mu‘azzam şehr-i kebîr yok idi. Cümle yedi bin mihrâb cevâmi‘ ü mesâcidler idi. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Ve altı yüz medrese ve bin aded hân u hammâm ve yedi bin aded dekâkîn-i bezzâzistân ve iki yüz aded imâret-i dârü'l-ıt‘âm ve yetmiş altı bin hânedân var idi.

Ba‘dehû Âl-i Abbâsiyân asrında bu şehr-i Basra'nın cânib-i erba‘asında **[360a]** nehr-i Şatt'dan ve nehr-i Furât'dan ve nehr-i (---) ve nehr-i (---) bu Basra hâkine on iki bin tur‘a cereyân edüp her tur‘ada gemiler yürürdü. Hatta Hârûnu'r-Reşîd'in hâtûnu Zübeyde Hanım nehr-i Şatt'dan bir tur‘a ayırup tâ Yemen hâkinde Yemen huccâcının Yelemlem nâm kasabada ihrâm geydikleri mahaldir. Tur‘a-i Zübeyde Basra'dan Yelemlem şehrine huccâc gemilerle gidüp anda ihrâma girüp andan Ka‘be'ye vâsıl olurlardı. Ya‘nî ol asr-ı Abbâsiyân'da Basra ol kadar ma‘mûr idi. Ba‘dehû niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp kâh imâr ve kâh harâb olurdu.

Ba‘dehû sene 945 târîhinde Süleymân Hân'a itâ‘at eden {Mekâkıs oğlu Emîr Reşîd eban an ced sikke ve hutbe sâhibi idi. Âhir-ı kâr Mâni‘ Hân nâm oğlun ve vezîri nâmına Mîr Muhammed'i hedâyâlar ile Basra miftâhların Süleymân Hân'a gönderüp yine Basra hükûmeti eyâlet ünvânıyla Emîr Râşid'e ihsân olunup sikke ve hutbe Süleymân Hân nâmına tilâvet olundu}.

Ba‘dehû sene 1048 târîhinde Efrâsiyâb Alî Paşa Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e itâ‘at etdi ve ber-vech-i te’bîd eyâlet-i Basra kendüye ihsân olundu. Ammâ şimdiki halde hâkim-i Basra Hüseyin Paşa ibn Efrâsiyâb Paşa'dır kim ber-vech-i ocaklık Âl-i Osmân'a mutî‘ u münkâd olup vezâret ile hükm-i hükûmet eder. Murtezâ Paşa kethudâsı (---) (---) karındaşımızla Hüseyin Paşa'ya alây-ı azîm ile vardığımızda kethudâsı (---) (---) Ağa on bin askerle istikbâle çıkup kal‘a-i Basra'ya (---) (---) kapusundan dâhil olurken kal‘adan şâdumân topları atılup huzûr-ı Hüseyin Paşa'ya varup dest-bûsdan sonra Murtezâ Paşa hedâyâları gidüp arz olup zerre kadar makbûle geçmez şeklinde olup bizlere hayli i‘zâz [u] ikrâm edüp bir ziyâfet-i azîm oldu kim gûyâ Bitlîs Hânı, Melek Ahmed Paşa'ya ziyâfet etmişdi. Ba‘de'z-ziyâfe Murtezâ Paşa kethudâsına bir zerdûz kerrake ve hakîre bir kerrake birer eğerli at ihsân edüp Murtezâ Paşa kethudâsı Hüseyin Paşa kethudâsına ve hakîre dîvân efendisi (---) (---) efendiye mihmân olup gayrı tevâbi‘leri Abdüsselâm oğullarına müsâferete gönderüp akîbimizce hakîre bir kise Muhammedî guruş ve bir kat esvâb ve Murtezâ Paşa kethudâsına iki kise ve bir kat

libâs-ı fâhire gönderüp her bâr paşa-yı âlîşân ile sohbet-i hâs edüp cemî‘i nüdemâlarıyla hüsn-i ülfet edüp ahvâl-i Basra'ya muttali‘ olup evsâfını alâ kadri'l-imkân tahrîr ü tavsîf etmeğe bezl-i ihtimâm olundu.

Der-fasl-ı hâkimân-ı eyâlet-i Basra

Azîm eyâlet-i hükûmetdir. Paşasının hâssı kânûn-ı Süleymân Hân üzre altı yüz seksen bir bin elli yedi akçedir kim Musul mîr-i mîrânından bir akçe ziyâde olmak kânûndur. Ammâ eyâletinde timâr u ze‘âmet yokdur. Ve çeribaşı ve alâybeği dahi yokdur. Yedi yüz pâre kurâları iltizâm ile zabt olduğundan kânûn üzre müverrih-i âlem Ayn-ı Alî Efendi Basra defterdârı ve Lahsa ve Bağdâd defterdârı olmuşdur. Ammâ çavuşlar kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve timâr defterdârı vardır. Hâlâ Efrâsiyâbzâde Hüseyin Paşa-yı Cem-cenâb mülkiyyet üzre eyâlet-i Basra'ya mutasarrıfdır. Ammâ her üç ayda bir vâlî-i Bağdâd'a ve her senede bir kerre Âsitâne'de sadrıa‘zama ve sa‘âdetlü pâdişâha hedâyâları gitmek kânûndur.

Basra paşasına beher sene bin kise hâsıl olur. Hemân beş yüz kise gümrüğünden hâsıl olur. Zîrâ beher sene iki yüz pâre Hindistân gemisi ve Firengîstân u Yemen ve Aden u Habeş gemileri gelir. Ve paşası üç bin asker ile tâ Lahsa ve Yemen ve Ummân ve Mekrân ve Mekke ve Ane ve Seleme çöllerine varınca hükm eder. Ve Bağdâd ile müşâdır. Ve Şattu'l-Arab karşusunda Gürdelen kal‘asından kal‘a-i Durak ve kal‘a-i Haviziye üç menzilde varınca Basra hâkimi Şatt aşrı mezkûr Acem kal‘alarıyla müşâdır. Ve cenûb tarafına yine Hürmüz diyârında Acem ile müşâdır. Tâ bu mertebe ülke-i azîmdir. Ve cümle (---) aded kal‘aya mâlikdir. Ve eyâletinde cümle yetmiş aded kös-i şâhî çalar ve kerrenây-ı Efrâsiyâb u tabl-ı Âl-i Osmân çalar. Sancak beğleri vardır ve iki yüz aded bî-tabl mîr-i aşâ’ir-i Arab u Urbân ve şeyh-i meşâyihleri vardır. Ammâ,

Sancakları bunlardır ki zikr olunur

Evvelâ livâ-i Kurna ve livâ-i İskenderiyye'dir kim İskender-i Kübrâ binâ etmişdir ve livâ-i Ammâre, Şatt kenârında berr-i Acem'dedir. Ve livâ-i Abâdân, berr-i Basra'dadır. Ve livâ-i Zekiyye makâm-ı Hazret-i Üzeyr Nebî andadır ve Şatt kenârıdır ve Basra'dan aşağı livâ-i kal‘a-i Mühennâvî, Basra'ya gâyet karîbdir. Ve andan aşağı livâ-i Kabân, bender-i azîmdir ve Basra'nın Şatt aşrı mukâbelesinde livâ-i Böğürdelen, bir kal‘a-i metîndir. Acem hudûdunda olmak ile neferâtları ve cebehânesi mükemmeldir. Bu mahalde nehr-i Şatt'a mahlût olan nehr-i Kârûniyye, tâ diyâr-ı Acem'de şehr-i Hureyza dağlarından gelir âb-ı hayâtdır. Ve mukâta‘a-i livâ-i kasaba-i Cenûb ve mukâta‘a-i livâ-yı kasaba-i Şimâl **[360b]** ve livâ-i kasaba-i Akkara ve mukâta‘a-i kasaba-i Mansûriyye, bu dahi Şatt kenârında ve mukâta‘a-i kasaba-i Ca‘feriyye, nehr-i Şatt kenârında vâki‘ olmuş ma‘mûr rabtadır. Ve livâ-i kal‘a-i Arce ve mukâta‘a-i gümrük senevî beş yüz kise hâsıl olur ve Basra'dan altı fersah aşağıda kasaba-i mukâta‘a-i Übülle ve mukâta‘a-i Cerce ve livâ-yı azîm cezîre-i Basra, eyâlet-misâl bir sancakdır. Cümle otuz altı pâre ma‘mûr kal‘alardır. Baş kal‘ası Tuzla'dır. Andan gayrileri mahalliyle tahrîr olunur. Ve kasaba-i Vehmâ ve dahi kasaba-i İmâm Muhammed Hanefî ve kasaba-i Mînâ ve kasaba-i Übülle ve livâ-i Katîf.

.....(1 satır boş).....

Bu bâlâda zikr olunan sancakların ve mukâta‘aların cümlesi Şatt kenârıyla Furât nehri sâhilinde ve tur‘alar kenârında vâki‘ olmuş kal‘alar ve hân u câmi‘ ve mesâcidli ve çârsû-yı bâzârlı kasaba-i ma‘mûrlardır. İnşâallah gayrı livâlar ve gayrı şehr-i müzeyyenler dahi mahalliyle tavsîf ü tahrîr olunur.

Ammâ bu zikr olunan livâların cümlesine hâkim-i kübrâ Basra paşasıdır ve bir hâkimi dahi şer‘-i mübîn tarafından üç yüz akçe pâyesiyle kadısıdır. Cümle (---) aded kurâdan beher sene kadıya on bin guruş hâsıl olur. Ve bir hâkim-i şer‘ dahi şeyhülislâmdır. Ve üç aded mezâhib müftîleri ve şeyhülislâm-ı Hanefî hükmündedir. Ve bir hâkim dahi nakîbü'l-eşrâfdır ve şâhbenderi ve kal‘a dizdârı ve yedi yüz aded kal‘a neferâtları ve 800 sağ kol ve 800 sol kol askeri ve topçu ve cebeci ve gayrisi cümle 3.000 askeri vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Basra

Evvelâ hâk-i Mekke'de nehr-i azîm Şattu'l-Arab kenârında şekl-i murabba‘ sâfî çim ve top ve kireç ve cibis ve hâk-i pâk ile mebnî bir sevâd-ı azîm ve bir sûr-ı kadîmdir kim bizzât Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* dest-i melâhide ve hâricîden feth edüp imâr etdikden berü hisârı türâb olmağile niçe kerre imâr ve niçe kerre harâb olmuşdur. Hattâ efvâh-ı nâsda "Ba‘de harâbi'l-Basra" deyü darb-ı mesel olmuş bir kelâmdır. Hâlâ bu mahalde kal‘a-i Basra'yı temâşâ etdiğimizde niçe yerleri câ-be-câ rahnedâr olmuşdur. Ammâ bir taraf düşmanından bâk [ü] pervâsı yokdur. Zîrâ cânib-i erba‘asın Şattu'l-Arab bendleri ve tur‘aları ihâta edüp cümle sahrâsı pirinç çeltikliğidir. Kaçan bir düşman Basra üzre gelse cümle bendleri boşandırup sahrâ-yı Basra deryâ olup at ve âdem ve fil-i Mahmûdî gark olur ve Bağdâd tarafından gelen düşmana Kurna kal‘ası mâni‘dir. Aşağı bahr-i Hürmüz tarafından gemilerle gelen düşmanlara kal‘a-i Mühennâvî ve kal‘a-i Gürdelen mâni‘dir.

Bu Basra böyle cây-ı emânda vâki‘ olmağile kal‘asının imâretine ol kadar mukayyid değillerdir. Zîrâ kal‘a-i kebîrdir. Kal‘a-i Musul'dan vâsi‘ ve kal‘a-i Bağdâd'dan küçükdür. Dâ’iren-mâdâr cirm-i kal‘a-i Basra (---) (---) adımdır ve handakı alçakdır. Niçe yerleri türâb-ı rimâl ile pür olmuşdur. Ammâ dîvârları gâyet enli ve âlîdir. Niçe yüz kulle ve tabyaları metânet üzredir. Ol kadar balyemez topları ve cebehânesi yokdur. Serâmed müntehâ topları cümle Kurna kal‘asındadır. Zîrâ kal‘a-i Kurna Basra'nın hadd-i sedîdi ve kıfl-ı medîdidir.

Ve Basra'nın üç tarafında handakı vardır. Ammâ Şatt tarafında handakı ve cisri yokdur. Zîrâ bu mahalde Şattu'l-Arab deryâdır kim arzı üç mildir, merd ü zen fark olunmaz ol kadar arîz Şatt'dır. Ve Basra kal‘asının bu Şatt tarafı gâyet metânet üzre mebnîdir. Ve cümle Basra kapusu (---) aded bâb-ı haşeblerdir. Bu bâblara nâzır metîn ü kavî ebrâclar vardır. Evvelâ Bağdâd tarafına Müşrâk kapusu paşalara cirid meydânı ve ıydeyn-i şerîfeynde sıbyânlar ve fetâlar içün Salıncak ve Dollâb meydânı bu kapu tarafındadır. Ve Varoş Cisri kapusu, cânib-i (---) ve Kurna kapusu, taraf-ı (---) mekşûfdur ve Rabât kapusu, Bağdâd tarafına meftûhdur. Ve Mühennâvî kapusu, cânib-i Şatt aşrı Gürdelen'e meftûhdur. Ve Bahr kapuları cânib-i şarka küşâdedir. Ve Hasan-ı Basrî kapusu, taraf-ı kıbleye nâzırdır.

.....(1 satır boş).....

Ma‘lûmum olan bunlardır.

Der-beyân-ı imârethâ-yı kal‘a-i Basra

Evvelâ derûn-ı Basra'da şâhbender hisâbıyla cümle on bin aded tahtânî ve fevkânî sarây-ı imârlar ve gayrı beyt-i fukarâ-yı kibârlardır. Ekseriyyâ der-i dîvârları kerpiç ve cibis ve tula ve sutûhları cümle hâk ile mestûr **[361a]** Beytü'l-hazen-i ma‘mûrlardır. Ammâ hâneleri sazdan ve kamış u çalaşdan ve hurma haşebinden mebnî mekân-ı fukarâlardır. Cümleden mükellef paşalara mahsûs sarâydır. Cümle on bin iki yüz aded hâne ve dîvânhâne ve hammâm-ı rûşenâlı sarây-ı zîbâdır kim Müşrâk kapusuna karîbdir.

.....(1.5 satır boş).....

Ve Gümrükhâne, paşa sarâyı kurbünde vâki‘dir. Andan kethudâ hânesi ve Abdüsselâm oğulları hânesi, Hüseyin Cemâl sarâyı (---) Hacı Halîl beyti

.....(2 satır boş).....

Ma‘lûmumuz olan hâneler bunlardır.

Ve cümle (---) aded mahalle add olunur. Bir mahallesi Aşşâr tur‘ası kenârında haşeb cisir ile ubûr olunur müfîd ü muhtasar re‘âyâ hâneleridir kim suyu medd [ü] cezr-i Şatt'dan alırlar ve mahalle-i Müşrâk ve mahalle-i Paşa ve mahalle-i Hindî ve mahalle-i Kara Arablar, kurb-ı bâb-ı Müşrak'dadır. (---) Ve cümle (---) aded câmi‘-i hulefâdır. Evvelâ cümleden ma‘bedgâh-ı kadîm Arab câmi‘i bizzât Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* binâsıdır. Ve Paşa sarâyı ardında cemâ‘at-i kesîreye mâlik Ayas Paşa câmi‘i, rûşen binâ-yı ma‘mûrdur. Ve Abdüsselâm câmi‘i binâ-yı cedîddir ammâ gâyet metîndir. Ve Şeyh Habîbullah câmi‘i, ma‘mûrdur. Ve Rüstem Paşa câmi‘i. Ve Paşa sarâyı kapusu önündeki Hüseyin Paşa câmi‘i, sâhasında Kara Mustafâ Paşa medfûndur. Ve çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik yine Hüseyin Paşa câmi‘i ve Müşrâk câmi‘i ve Güvâzîler Câmi‘i ve Seymer câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu câmi‘ler ma‘mûr u minâreli câmi‘-i pür-nûrlardır ammâ cümleden Hazret-i Ömer câmi‘i ulu ma‘bedgâh-ı kadîmdir ve bu câmi‘lerin birisi kurşumlu değildir. Cümlesinin sutûh-ı kıbâbları kireç ile mestûrdur. Zîrâ kurşum şiddet-i hârdan erir.

Ve bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) aded medrese-i dârü'l-ulûmdur.

.....(1.5 satır boş).....

Ve cümle (---) mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır.

.....(1.5 satır boş).....

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. Tur‘a-i Aşşâr cisri başında tekye-i Şeyh Mustafâ Uryânî

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) sebîl-i dilsitândır.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) aded hân-ı hâcegândır.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle 1.000 aded dükkân-ı bezzâzistândır. Evvelâ Paşa sarâyı önünde Buğday bâzârı ve Müşrâk bâzârı ve Seymer bâzârı ve Sayf bâzârı ve Haffâflar bâzârı ve Kettân bâzârı mükellefdir. Ve şehrin ortasında Attârlar bâzârı bezzâzistân-ı kebîr örtülü sûk-ı tavîldir. Ve Pilav bâzârı ve Kumar bâzârı.

Cümle (---) aded hammâm-ı gâsilândır. Evvelâ Aşşâr tur‘ası cisri başında Sayf hammâmı ve Müşrâk hammâmı ve Kavvâflar hammâmı ve Rabât cisrinin karşu tarafında yine Aşşâr üzre Beled-i Seyyâs hammâmı ve Seymer hammâmı ve Ayas Paşa hammâmı ve Çârsû hammâmı. Bu hammâmlar cümle {zift ü katran ile döşenmişdir}..

Sitâyiş-i kibâr [u] a‘yân: Çavuşlar kethudâsı Serhân Beğ birkaç kerre Basra emîr-i haccı olmuşdur. Ve incü bâzergânı Yek-çeşm Hacı Muhammed ve Deli Beğli ve Muhtesib Ağası Abbâs Ağa ve Sâdât-ı kirâmlar birkaç kerre âteşe girüp bi-emrillah yanmadılar. Ve (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı ulemâ-yı tabîbân:

.....(2 satır boş).....

Ta‘rîf-i cerrâh-ı fassâdân:

.....(2 satır boş).....**[361b]**

Ta‘rîf-i âlimân-ı meşâyihân:

.....(2 satır boş).....

Der-şi‘r-i musannifîn-i şâ‘irân:

.....(2 satır boş).....

Der-ayân-ı mazanne-i kibâr-ı mecâzibân.

.....(2 satır boş).....

Der-medh-i reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân:

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı kabâ-yı ricâl [ü] nisvân:

.....(2 satır boş).....

Temdîh-i çehre-i mahbûb [u] mahbûbân:

.....(2 satır boş).....

Der-fasl-ı esmâ-i râcilân:

.....(2 satır boş).....

Der-zikr-i nâmhâ-yı zenân:

.....(2 satır boş).....

Der-alem-i esmâ-i çâkerân:

.....(2 satır boş).....

Alâmet-i nâm-ı cevâriyân:

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı kelimât-ı ehl-i büldân:

.....(2 satır boş).....

Der-manzara-i ibret-nümâ-yı âbâdân:

.....(2 satır boş).....

Medh-i hevâ-yı şiddet-i hâristân:

.....(2 satır boş).....

Der-kavl-i müneccimîn-i ekâlîm-i büldân:

.....(2 satır boş).....

Der-fasl-ı tâli‘-i imâristân:

.....(2 satır boş).....

Bî-nâm-ı deyr-i râhibân-ı muğân: Cümle (---) aded kenîse-i püt-hânedir ve yetmiş iki millet-i fırak-ı dâlle bu şehirde çokdur. Husûsan âteşperest Hindû ve kavm-i Benyân ve kavm-i Muğân firâvândır ve Gebrâ ü Tersâ ve Yahûdî vü Fireng ve Arab u Acem gâyet çokdur.

Sitâyiş-i memdûhât-ı sanâyi‘ât: Ekseriyyâ halkı incü delicilerdir. Bir sokağı sâfî incü-yı gûnâ-gûn nakb edüp bâzâr-ı lü‘lûdur kim incü harman gibi yığın yığın durur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kavli kâr [u] kisb-i râcilân: Ekseriyyâ halkı Hindistân'a ve Çin'e ve Hıtây-ı Hoten'e varup cevâhir ve müşk-i Hoten ve ûd ve amber ve niçe bin ıtriyyât makûlesi hoş-bû metâ‘ ve gayrı kâlâlar getirüp çârsû-yı hüsünde âdemin dimâğı mu‘attar olur.(---) (---) **[362a]**

Der-fasl-ı dârü'z-ziyâfe-i imârât:

.....(2 satır boş).....

Der-medh-i hubûbât-ı mahsûlât:

.....(2 satır boş).....

Der-vasf-ı et‘ıme-i nefîs-i hulviyyât: Evvelâ gıdâ-yı rûh olan ni‘metden memdûhu Basra'nın kıblesi hâricinde bir lezîz tuzu olur kim ekâlîm-i seb‘ada nazîri yokdur. Cümle derde devâdır. Ve bu şehirde olan üstâd-ı kâmil helvâcılar iki yüz elvân helvâ pişirmede meşhûrlardır.

Tavsîf-i me’kûlât-ı fevâkihât:

.....(2 satır boş).....

Der-zikr-i envâ‘-ı meşrûbât:

.....(2 satır boş).....

Der-teferrüc-i mesîregâh-ı İremezât:

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı aded-i nahlistân-ı bâğavât: Cümle bin altmış aded bâğ u bâğçesinde cemî‘i nebâtât [u]

giyâhâtı ve şükûfe vü ezhârâtı firâvândır. Ammâ bu bâğlarda râzıkî gül ta‘bîr ederler bir gûne beyâz gülü vardır, Hudâ âlimdir râyihası âdemi mest edüp câna {cân bâğışlar}.

Der-manzara-i enhârât-ı cennât

Evvelâ şehr-i Basra ve kal‘a-i Dâru'n-nasra deryâ-misâl nehr-i Şattu'l-Arab'ın sâhilinde vâki‘ olup nehr-i Şat ve nehr-i Furât'dan münşa‘ib olmuş hâk-i Basra'[y]a saky etmiş on iki bin tur‘a idi kim her birini birer mülûk-ı selef-i selâtîn-i Âl-i Sâsâniyân u Keyâniyân u Ekâsire ve Âl-i Emeviyyûn u Âl-i Abbâsiyân ve niçe yüz mülûk bu hâk-i Basra'yı imâr etmeğiçün turalar cereyân etdirüp her bir tur‘a ve halîc ve havuzlarda gemiler yürürdü. Niçe bini mürûr-ı eyyâm ile mu‘attal olup hâlâ altı yüz aded tur‘alar Şatt u Furât tuğyânında cereyân edüp vilâyet-i Basra'yı saky ederek her nehr-i tur‘ada keştîler şinâverlik eder ammâ cümle nühûrlardar mu‘azzam bahr-i Şattu'l-Arab'dır kim Basra önünde deryâ-misâldir. Basra'dan aşağı bahr-i Hürmüz'de bahr-i Muhît'e mahlût olur.

Andan kalyonlar ve gurablar ve karakalar ve barçalar ve filipotlar ve gûnâ-gûn gemiler ile Cidde benderine ve Habeş'e ve Yemen ü Aden'e ve Lahsa ü Hindistân'a gidilir bahr-i Ummân'dır. Ammâ nehr-i Şattu'l-Arab bi-emrillahi Ta‘âlâ bu Basra altında medd [ü] cezimde ya‘nî nehr-i Şatt vakt (---) tuğyân ile taşup iki menzil yer kal‘a-i Kurna'ya yakın varır.

Andan vakt oldukda yine Şatt çekilüp niçe Hindistân gemileri Basra önünde ve dahi aşağıda Mühennâvî kal‘ası dibine niçe gemiler deryâ-yı Şatt'a kum üzre kalırlar. Ertesi yine vakt (---) oldukda Şattu'l-Arab taşup med oldukda cümle gemiler kum üstünden kalkup bahr-i Şatt üzre şinâverlik ederler. Bi-emrillahi Ta‘âlâ ilâ mâşâallah Basra önünde nehr-i Şatt'ın hâli kâh medd ü kâh cezimdir. Ve şehr-i Basra içre bu nehr-i Şatt'dan müteferrika olmuş bir tur‘a vardır. İsmine efvâh-ı nâsda,

Nehr-i Aşşâr: Derler. kal‘a-i Basra ile Rabât mâbeyninde bu nehir cereyân edüp üzerinde haşeb cisri vardır. Bu nehr-i Şatt'dan münşa‘ib olmağile bu da medd [ü] cezimdir kim bir temâşâ-yı sun‘-ı Lemyezel'dir. Ve biri dahi yine Basra'nın cânib-i cenûbîsi kurbünde,

Nehr-i Mühennâvî'dir kim Şatt'dan ayrılup yine nehr-i Şatt'a mahlût olur. Ve biri dahi,

Nehr-i Anter'dir. Şatt'dan ayrılup (---) (---) (---) yine Şatt'a rîzân olur. Ammâ,

Nehr-i Kârûniyye: Basra'nın karşu Acem tarafında vâki‘ olan Böğürdelen kal‘ası dibindeki Kârûniyye nehri diyâr-ı Acem'in Huveyze nâm şehrinin dağlarından gelüp nehr-i Şatt'a karışır.

Bu enhârlarda ve Basra içinde cereyân eden Aşşâr tur‘asında gezen kayıklara ma‘şûk derler. Bir turfe-gûne binâ olunmuş kayıklardır. Medrile derler bir gûne ağaçlarla bu gemileri sürerler ve Yemen'den gelen hasır ile örülmüş celbe gemilerine bu Basra diyârında merkeb derler. Ve Hind gemilerine gurâb derler beşer bin âdem alır kalyonlardır. Bu gemilerin cümlesi Makâm-ı Alî önünde nehr-i Şatt'ın medd ü cezîminde üç ay oturup eyyâm-ı müsâ‘idde Hindistân'a giderler. **[362b]** Ammâ kal‘a-i Kurna cezîresinde,

Nehr-i Zekke-i zülâl: Nehr-i Şatt'dan ayrılup cezîre-i Kurna içre Fethiyye kal‘alarını ve kendlerini reyy edüp yine nehr-i Şatt'a rîzân olur. Ve,

Nehr-i Ma‘kal: Benu nehrine karîb yerde nehr-i Şatt'dan ayrılup Basra hâkin saky ederek şehr-i Mînâ harâbistânı kurbünde,

Nehr-i Übülle rîzân olur. Bu nehreyn bir oldukdan sonra bu iki nehre **nehr-i Safrâydenk** derler.

Hazret-i Ömer hilâfetinde Basra feth oldukda Melik Ma‘kal b. Beşşâre Basra nevâhîlerin reyy etmeğiçün Safrây nehrin Dicle'ye girmezden mukaddem ayırup nehr-i Ma‘kal mahrecinden altı fersah aşağı Basra'yı geçüp kasaba-i Übülle'nin ağzında nehr-i Übülle'nin cânib-i garbına cârî olarak andan Basra kurbünde nehr-i Ma‘kal ile bir olup kal‘a-i Mühennâvî'den aşağı Şatt'ın medd ü cezimi mahallinde nehr-i Şatt'a mahlût olup bu nehr-i Safrây-ı Ma‘kal Şatt'ın medd ü cezmiyle rücû‘ u duhûl eder. Bu arz-ı Irâk ve arz-ı Basra'da "Bu nehr-i Ma‘kal ve nehr-i Übülle nısıf dâ’ire gibidir." demişler ve "Nehr-i Şatt yedi kutub dâ’iresine müşâbihdir" deyü ukalâ-yı hukemâ-yı kudemâ ve sâhib-i Coğraf ve Minor mü’ellifleri ile rivâyet etmişler ve nehreynden bu nehr-i Übülle altından fersah karîb yerde Şatt'dan ayrılup harâbistân u esedistân içre cereyân edüp Şattu'l-Arab'a rîzân olur. Ve ,

Nehr-i Ebü'l-Hatîb: Bu nehr-i Yahûd ile mâbeynehümâları iki fersah zemînden cereyân ederek Şatt'a karışır ve nehr-i Emîr, bu nehr-i Ebü'l-Hatîb ile mâbeyni bir fersah yerde cereyân edüp Basra fevkinde Şatt'a rîzân olur. Ve,

Nehr-i Sandîl-i ekber: Şatt'dan ayrılup Basra nevâhîlerin saky eder. Bu mahallerden tâ Lahsa ve Ummân ve Tûc Mekrân ve Cezâyir vilâyetlerine varınca konup göçen Urbân-ı bî-pâyânın şeyhine Şeyh Berrâvî derler.

.....(1.5 satır boş).....

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı diyâr-ı Basra

Evvelâ şehr-i Basra'da niçe bin temâşâ-yı garîbe ve mezâhib-i kesîre sâhibi bî-dîn âdemler vardır. Cümleden seyr-i garîb oldur kim kavm-i âteşperest var. Anlardan biri mürd oldukda paşaya niçe bin guruş verüp akrabâları ol mel‘ûnları Mühennâvî kal‘asında alâ melei'n-nâs âteşe yakarlar. Eğer avretinin muhabbeti var ise erinin ardı sıra kendüyi âteşe atar. Ve,

Kavm-i Gûrîler: Bunlar da mel‘ûn tâ’ifedirler. Müslümândan aslâ ta‘âm alup yemezler ve işret etmezler. Ve,

Kavm-i Bâniyân: Cümle beyâz destâr u beyâz esvâb giyerler. Kimseden ta‘âm almazlar ve ni‘meti yalnız yerler ve ba‘de't-ta‘âm elbette suya girüp gasl ederler. Ve,

Tâ’ife-i Âb-perest: Her sabah cümlesi Şatt kenârına çıkup "Dîdâr-ı Hakk'ı görmüşdür ve biz hayâtı

su ile bulmuşuzdur." deyü suya taparlar ve secde ederler. Ve,

Kavm-i Muğân: Millet-i Dâvûdî olmak zu‘mundadırlar. Ekserî eyyâm-ı nuhusâtları savm-ı Dâvûd ile güzer eder. Ve,

Kavm-i Âfitâb-perest: Elbette şems-i âteş-tâb merkezinden tulû‘ u gurûb etdikde birer kerre perestiş ederler. Ve,

Tâ’ife-i Gâv-perest: Bunlara kavm-i Gûrân derler. Basra içinde bâğ-ı İrem-misâl bir ahurda bir sarı sığır vardır. Şeker şerbeti içüp pirinç ü şa‘îr ve gendüm-i gûnâ-gûn yemeden ol bakar câmûs-ı Van gibi semiz olmuşdur kim on nefer huddâmı vardır. Bu bakarın necâsetin huddâmları hıfz edüp câmûsa secdeye gelenlerin alınlarına parmaklarıyla sığır boku sürüp gider. Bu kıyâfette bâzârda râygân gezerler. Garîb temâşâdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı evliyâu'l-ârifîn ve asfiyâu'l-vâsılîn der-şehr-i Basra

Evvelâ şehr-i Basra'nın enderûn [u] bîrûn berr ü beyâbân çölistânında niçe kerre yüz bin sa‘îd ü şehîd kibâr-ı kümmelînler medfûnlardır. Evvelâ Basra'nın cânib-i kıbleye nâzır olan Müşrâk kapusundan çıkup kâmil üç sâ‘at çöl gidüp ceyran şikârları ve arslan cengleri ederek sıhhat ü selâmetle,

Ziyâret-i Hasan-ı Basrî *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz:* Cemî‘i ehl-i turuk meşâyihin pîşvâsıdır. Tarîk kutbu derler. Hazret huzûrunda Alî'den me’zûndur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Yüz yetmiş yaşında nakl edüp bir kubbe-i serâmed içinde medfûndur.

Ziyâretgâh-ı makâm-ı câmi‘-i Hazret-i Talha: Yolu üzre câmi‘-i azîmdir. Ammâ harâb olmadadır. Bu âsitâneden bir sâ‘at yine çöldür. Hazret-i Talha *radıyallahu anh* Sahâbe-i güzînin güzîdesidir kim Aşere-i Mübeşşere'dendirler.

Ya‘nî Hazret-i Risâlet-penâh on nefer kimesneye "Ehl-i cennetsüz!" deyü tebşîr etdiler. İbtidâsı bu Hazret-i Talha b. Ubeydullah'dır. İkincisi **[363a]** Hazret-i Zübeyr b. Avvâm ve Hazret-i Abdurrahmân ibn Avf ve Hazret-i Sa‘d ibn Ebî Vakkâs ve Hazret-i Sa‘îd b. Zeyd b. Ömer ve Hazret-i Ubeyd b. Cerrâh ve Hazret-i Ebâbekri's-Sıddîk ibn Kuhâfe ve Hazret-i Ömerü'l-Fârûk ibnü'l-Hattâb ve Hazret-i Osmân-ı Zü'n-nûreyn ibn Affân ve Hazret-i Alîyyü'r-Radî ibn Ebî Tâlib *rıdvânullahı Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

Bu on kişiye Hazret-i Resûl cenneti müjde etdiklerinden Aşere-i Mübeşşere derler. Bu Talha hazretleri anların biridir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır. Andan yine hâk-i Basra'da (---) finda

Ziyâret-i Hazret-i Âsaf-ı Berhıyâ: Hazret-i Dâvûd Nebî'den demircilik san‘atın tekmîl edüp Hazret-i Dâvûd Melik Câlût ile Haleb kurbünde Mercidâbık sahrâsında ceng-i azîm edüp Dâvûd Nebî Câlût'u sapan-ı Dâvûd ile katl edüp Câlût Melik yerine Hazret-i Dâvûd melik olup peygamber ü pâdişâh olduğuna delîl-i kat‘î sûre-i (---) [121] (---) âyeti Habîb-i Hudâ'ya nâzil olmuşdur. Bu ceng-i azîmde mezkûr Haddâd Âsaf Câlût'un askerine eyle kılıç urup şemşîrbâzlık, ser-firâzlık etdiğiyçün

Hazret-i Dâvûd Âsaf-ı Berhıyâ'ya bir kerîmesin verüp Câlût'un tahtı olan kal‘a-i Van hükûmetin Âsaf'a verdi. Ba‘dehû Dâvûd Nebî intikâl edüp Âsaf-ı Berhıyâ Hazret-i Süleymân'a vezîr olup anın da tahtını berhevâ rûzgâr götürdüğü ecilden Rûm-ı Yunaniyân ve sâhib-i târîh Mıkdısî-i Yarmeniyân bu Âsaf-ı Berhıyâ içün peygamberdir derler ammâ Hazret-i Süleymân'ın vezîr-i müdebbiri olduğu muhakkakdır ve bir ziyâretgâh-ı azîmdir. Andan,

Ziyâret-i Enes ibn Mâlik: Yüz üç yaşında Âl-i Emeviyyûn'dan Velîd b. Abdülmelik hilâfetinde sene 91'de merhûm oldu ve yüz yigirmi nefer evlâdları kaldı. Bir kaçın Haccâc-ı Zâlim Yûsuf şehîd etdi. Hazret-i Enes Hazret'den iki yüz on hadîs-i şerîf rivâyet eder.

.....(3 satır boş).....

Şehr-i Basra'dan diyâr-ı Abbâdân'a ve vilâyet-i cezâyir-i Hardat'a ve deryâ-yı Hürmüz'ü geçüp diyâr-ı Acem'de vilâyet-i Hürmüz'ü ve şehr-i Huveyze'yi beyân eder

Evvelâ Basra hâkimi Hüseyin Paşa yüz aded güzîde pür-silâh asker refîk koşup Basra'dan cânib-i cenûba gidüp Şatt kenârıyla 1 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sultânî, şehr-i kadîm Mühennâvî: Sene 241 târîhinde Hârûnu'r-Reşîd hâtûnu Zübeyde Sultân binâsıdır. Anınçün kal‘a-i Sultânî {derler ammâ} kal‘anın lûgat-i sahîhi ba‘zı müverrihîn kavli üzre Mühennâvî derler. Zirâ bunda zamân-ı hulefâda cümle hınnâ destli havâtînler sâkin olmağile kal‘a-i Mühennâ ya‘nî kınalanmış kal‘a derlerdi. Galat-ı meşhûr evlâ olmağile kal‘a-i Mühennâvî derler. Kal‘ası Basra hâkinde şekl-i murabba‘ kerpiç ü türâb-binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin altmış adımdır ve gâyet mükemmel cebehânesi ve mefret topları vardır. Zîrâ bu mahalde medd ü cezm-i Şatt üzre Hindistân gemileri ve Portukal kalyonları ve Donkarkız karaka gemileri bu kal‘a önünde yatup hurde iskelesinde ya‘nî gümrükhânede gemiler bâc verirler, latîf benderdir. Kal‘ası hâkimi ve yedi yüz neferâtları ve gemiler dîdebânları vardır. Ve cümle iki bin hânesi serâpâ türâb ile mebnî ve mestûr beyt-i ma‘mûrlardır.

Ve câmi‘i ve hânları ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Ammâ imâret-i dârü'z-ziyâfesi yokdur ammâ bâğ u bâğçe ve gül-i gülistân [u] nahlistânı çokdur. Ve ahâlî-i Basra'nın bu kal‘a-i Mühennâvî teferrücgâhlarıdır. Şehre bir sâ‘at karîb olmağile ehl-i Basra teferrüc edüp berren ve bahren piyâdece ve kayıklar ile şehr-i Basra'ya giderler. Aslen bu kal‘anın sebeb-i binâsı "Gemiler gümrük vermeden firâr etmesinler." deyü binâ olunmuşdur. Hâlâ cümle gemiler medd ü cezm üzre top altında yatup gümrüğün tamâm etmeden giderse zarabât-ı top-ı kûb ile işi tamâm olur. Ve bu kal‘ayı mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek hâk-i Basra'da bunun emsâli (---) pâre kal‘alar vardır. Her birinin ta‘rîf ve tavsîfi birer müdevven kerrâs olur. Ancak her birin birer şemme mikdârı temdîh idelim.

Tatvîl-i kelâm olup istimâ‘ eden ahibbâya melâl ü kelâl vermeye. Bu kal‘a-i Mühennâvî,

.....(3 satır boş).....

El-hâsıl Basra'dan üçüncü menzilde, **[363b]**

Evsâf-ı kal‘a-i Kapân: Sene 213 târîhinde Abâdân şâhlarından Mekrân Şâh binâ etmişdir. Kapân nâmıyla müsemmâ olmasının vech-i tesmiyyesi oldur kim bu kal‘a Hürmüz deryâsı boğazında binâ olunup âyende vü revende keştîlerden bâc u kapân aldığıyçün kal‘a-i Kapân derler. Bu sûr-ı azîm Basra hâkinde nehr-i Şatt cezîresi sâhilinde Hürmüz bahri boğazı kurbünde şekl-i muhammes bir kal‘a-i muhannesdir. Zîrâ bir kerre ahâlîsi bu kal‘ayı Portukal küffârına verüp kefere-i fecere bu kal‘ayı esâsına varınca münhedim edüp ba‘dehû Melik Mansûr tula esâs üzre hâk-i pâk ile bir kal‘a inşâ etmişdir ammâ gâyet metânet üzre mebnîdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi dokuz bin adımdır ve iki kapusu var, biri cânib-i şarkda bahr-i Hürmüz kenârına mekşûfdur. Biri cânib-i garba Übülle hâkine meftûhdur. Cümle sazdan ve kamışdan üç bin kadar müfîd ü muhtasar hâne-i külbeleri vardır. Cümle halkı şiddet-i hârdan çuka esvâb geyemeyüp beyâz lekfûrî hil‘at giyerler. Fukarâları arkalarına birer futa ihrâm giyüp kâr ederler. Tâ bu mertebe şiddet-i hârı mü’essirdir. Ammâ hikmet-i Hudâ halkı gâyet ten-dürüstdür. Ba‘de'l-asr ol kadar latîf hevâsı olur kim âdem hayât-ı câvidân bulur. Ve her şeb bâd-ı nesîm bu diyârda esmesi mukarrerdir.

Ve müte‘adddid câmi‘leri ve hânları ve ancak bir hammâmı var, hammâma muhtâc değillerdir. Zîrâ cümle halkı rûz-merre hammâmda durur gibi gark-ı arak olup dururlar. Ve iki yüz mikdârı hâr-ı hâşâk-ı haşebden dükkânları vardır. Basra hâkimi tarafından hâkimi sancak beğidir. Kadısı ve dizdârı

cümle mîr-i livâsıdır kim andan gayrı hâkim yokdur. Cümle üç bin Urbân u uryân çeyşe mâlikdir. Andan üç menzilde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm kasaba-i Übülle

Müverrihân-ı selef tahrîri üzre Hazret-i İskender-i Zülkarneyn bu hâk-i pâke kadem basdıkda Hazret-i Hızır İskender ile bile olup bu şehri inşâ edüp ismine Dâr-ı Ebülhe derler, ya‘nî Oğuz şehri demek olur. Ammâ hâlâ elsine-i nâsda mâ-kablinde elifi zamme ile kırâet edüp mâ-ba‘dinde zamîri tahfîf-i kelâm içün ref‘ edüp Übülle derler. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Hâlâ bahr-i Şatt sâhilinde bin hâneli ve müte‘addid câmi‘li ve hân u hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı bir kasaba livâ-i Kapân hükmünde başka mukâta‘adır. Nehr-i Ma‘kal ve nehr-i Safrâ bu mahalle karîb nehr-i Şatt'a mahlût olur ve nahlistânı cihânı dutmuşdur.

Andan beş günden taraf-ı cenûba vilâyet-i Cezâyir-i Hardat'a kadem basdık ve yedi günde birbirine müşâbih türâb ile mebnî hurde kal‘aları seyr [ü] temâşâ etdik. Evvelâ,

Kal‘a-i Sahhâr: Vilâyet-i Ummân ile cezîreden ba‘îd şehr-i Ummân'a karîb şehirdir, ammâ ol kadar ma‘mûr değildir. Ammâ yine câmi‘ ü hân i hammâm vü medrese ve imâretleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bundan sonra cenûba 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı Cezâyir-i diyâr-ı Ummân, şehr-i azîm Ubbâdân

Müverrihân-ı selef tahrîri üzre bu şehri ibtidâ Hazret-i Nûh binâ etdüği muhakkakdır. {Ba‘dehû Ummân b. Na‘sân imâr etdi kim bu Na‘sân Hazret-i İbrâhîm neslindendir. Bu şehrin önünde bahre bahr-i Ummân derler. Zîrâ Ummân şehri önündedir. Nitekim diyâr-ı Acem ile Moskov diyârı mâbeyninde bahr-i Harez'e bahr-i Gîlân dahi derler, zîrâ Gîlân şehri kenârındadır. Ammâ bu mezkûr bahr-i Ummân bahr-i Muhît'e mahlût olur. Kur’ân-ı Azîm'de sûre-i (---) âyetin [122] âyetin müfessirîn bu bahr-i Ummân'dır demişler.

Ve kâle *aleyhi's-selâm*, [123] buyurmuşlardır.

Zîrâ sâhil-i bahr-i Ummân'da ve bahr-i Fâris kenârında bu Ummân şehri kadar şehr-i azîm ve belde-i kadîm yokdur ve iklîm-i sânînin evvelinde vâki‘ olmuşdur}. Zamân-ı kadîmde ol kadar sevâd-ı mu‘azzam imiş kim diller ile ta‘bîr ü kalemler ile tahrîr olunur değildir, ammâ hâlâ ol kadar imâr değildir. Basra eyâletinde sancak beği hükmünde nehr-i Şattu'l-Arab bahr-i Hürmüz ile bahr-i Muhît'e mahlût olduğu mahalde yedi bin müfîd ü muhtasar hâneli ve kırk aded câmi‘li ve hân u hammâm ve medrese vü mekteb ü tekye ve çârsû-yı bâzârı müzeyyen şehr-i ma‘mûr-şekilli belde-i Ubbâdân'dır. Şehr-i Ubbâdân nâmıyla mevsûf olmasının vech-i tesmiyyesi oldur kim bu şehrin ahâlîsi Hazret-i İsâ nübüvvetinde cümle İsevîler idi. Hazret-i İsâ Hazret-i Risâlet-penâhın altı yüz yıl sonra Hâtemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ geleceğin bu halka tebşîr etdikde cümlesi altı yüz yıl mukaddem Hazret'e îmân getirdiler. Cümlesi müslim ü mü’min ü muvahhid oldular.

Ba‘dehû Bağdâd'da Tâk-i Kisrâ münhedim olup Urfa'da âteşgede-i Nemrûd sönüp niçe bin alâmetler zuhûr edüp Hazret-i Resûl vücûda geldiği gice cümle kavm-i Ubbâdân tecdîd-i îmân etdiler. Anınıçün bu kavme kavm-i Ubbâdân deyü tesmiye olunmuşdur. Ba‘dehû Hazret-i Resûl'e kırk yaşında nübüvvet geldikde bu kavim cümle Hazret'e varup tecdîd-i İslâm etdiklerinde Hazret buyurdular kim "Yâ kavm-i ibâdullah-i âbidân-ı Ubbâdân! Size müjde olsun kim Cenâb-ı Allah sizin üzerinize ve şehriniz üzre cennetden bir kapu açdı kim subh u mesâ size ve hayvânlarınıza ve türâb-ı pâkinize ve cümle mevtânıza ol rahmet kapusundan rahmet saçılup yetmiş aded âfât-ı semâvî ve âfât-ı arızîden halâs oldunuz." deyü bu kavm-i Ubbâdân'a tebşîr etmişdir.

Hakîkatü'l-hâl gâyet zinde kavmi vardır ve gâyet ganîmet şehirdir kim hurması cihânı {dutmuşdur ve şehr-i Merre bu şehr-i Ummân'a karîbdir ammâ ol kadar imâr değildir. Bunda buğday olmaz. Me’kûlât u ekmekleri ve meşrûbât [u] bozaları cümle pirinçdir ve mâlları cümle devedir ve gâvları çokdur ve lisânları müsta‘cemdir kim gayrı lehceleri vardır kim tercümân ile lisânları fehm olunur}. Ve bu şehr-i Ummân Basra'dan aşağı yine Basra ve Ummân bahri üzredir. Hind ü Sind ü Sîn gemileri limanında yatır kim a‘lâ lenger bırağacak yerdir. **[364a]**

Bu diyâr-ı Ummân'ı ve bilâd-ı Cezâyir-i Harıdât'ı ve şehr-i Mühre'yi ve (---) (---) seyr ü temâşâ edüp cümle refîklerimiz ile yek-dil ü yek-cihet olup Basra hâkimi Efrâsiyâbzâde Hüseyin Paşa'nın mektûb-ı muhabbet-uslûblarıyla Acem diyârına gitme arzûları derûna gelüp,

Vilâyet-i Basra cezâyirinden diyâr-ı Acem'e gitdiğimiz menâzilleri ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kend ü kılâ‘ vü şehirleri ayân u beyân eder

Evvelâ cezâyir-i Harıdât'ın benderlerinden,

Bender-i Mekrânâbâd: Nâm bender kim şehr-i mu‘azzamdır. Basra'nın Lahsa ile intihâ-yı hudûdunda bahr-i Hürmüz ile bahr-i Muhît bir olduğu mahalde Basra hükmünde Mekrânâbâd bir bender-âbâddır. Hâkimi Basra hâkimi cânibinden yedi bin askere ve yetmiş pâre gemiye mâlik sekiz bin hâneli ve yetmiş mihrâblı ve hân u hammâm u imâret [ve] mescid ü medrese ve mekteb ü tekye ve çârsû-yı bâzârlı şehirdir ammâ cümle eser-i binâsı türâb u top ile mebnî beyt-i kavîlerdir. Ammâ sutûhları yine türâb-ı pâk iledir. Ve nahlistânı bî-hadd [ü] bî-pâyândır. Bu şehirde bir gice mihmân olup ertesi ale's-sabâh yedi pâre gemiler cümle refîklerimizle süvâr olup mütevekkilen alallah deyüp muvâfik eyyâm-ı sa‘d ile bir günde bahr-i Hürmüz'ü ubûr edüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Hürmüz-i tâcdâr, hudûd-ı diyâr-ı Acem Şâh-ı âlî-vakâr, sâhib-i İrân u Turan u Kandehâr, {ya‘nî Bender-i Tâcdâr}

Evvelâ sâhil-i bahr-i Hürmüz'de,

Evsâf-ı Bender (---) âbâd: Şâh-ı İrân-zemîn Âzerbaycân hükmünde başka hânlıkdır. Yedi bin müsellah nökerâtla bu benderi hırâset eder. Zîrâ intihâ-yı serhadd-i Fireng-i bed-reng-i pür-ceng Portukal-ı dâlldır. Sene 925 târîhinde Şâh İsmâ‘îl çağında bu Benderçeye Portukal talâva vuranda bist-hezâr mürdamân-ı Acem esîr-bend-i hicrân hor-dem olanda Şâh İsmâ‘îl mu Benderçede bir

hisâr-ı üstüvâr yasayupdır kim heze çâr köşesi Kahkahâ-âsâ hisâr-ı şâhîdir. Derûn-ı kirmânda endek dü-hezâr hâne-i çâr-kâr vardır ve niçe câmi‘ler ve hân u hammâm ve zâviye vü tekye vü mekteb ü medrese ve imâretleri ve çârsû-yı bâzâr-ı şâhîsi vardır ammâ hevâsı gâyet sevâhil olmağile şiddet-i hârdan âdem pişer. Ve pirinc ü şeker kamışı olur ve limonu ve turuncu ve narı ve zeytunu ve inciri ve servi dırahtı çokdur. Ammâ mahbûbu memdûh değildir. Halkı ekseriyyâ Urbân-ı Cebrî mezhebinde melâhideden eşedd kavmi vardır ammâ hâkimi olan Hânkulu Hân nâm bir mest-i müdâm Gürcîyyü'l-asl bir benâm kimesne idi. Ammâ halûk u hoş-sohbet merdüm-i merd idi.

.....(16 satır boş).....

Andan yine cânib-i şarka imâristân içre 7 sâ‘atde, **[364b]**

Evsâf-ı ülke-i müzeyyen-âvîze, ya‘nî şehr-i ma‘mûr Huveyze

.....(35 satır boş)..... **[365a]**

Andan yine cânib-i garba kıble tarafına 5 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Mihmândâr: Duvrak şehri hânlığı hükmünde bin hâneli ve câmi‘ u hânlı ve çârsû-yı bâzârlı kend-i ma‘mûrdur. Re‘âyâları cümle Urbân-ı Şî‘îlerdir. Andan yine cânib-i kıbleye giderken diyâr-ı Acem'den gelen nehr-i Kârûniyye'yi atlar ile gücile ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Sencuvân: Duvrak hânı hükmünde bir hânlı ve hurmalı ve câmi‘li ve bâzârlı kend-i mu‘azzamdır. Cümle ahâlîsi şürefâlardır ammâ kızıl Kızılbaşlardır.

.....(22 satır boş).....

Evsâf-ı ülke-i Hân Durak, ya‘nî şehr-i âbâdân-ı Durak

Sene (---) târîhinde Kör Hudâbende Şâh'ın Durak Hân nâmında bir benâm hânı vilâyet-i Hürmüz'ü Portukal Firengî destinden feth etdiği sene-i mezkûrde bu hâk-i amber-pâke geldikde bu şehri Durak Hân âbâdân etdiğiyçün şehr-i Durak derler. Dal-ı mazmume ve vâv-ı müczem râ-yı meftûh ve elif-i meskûn ve kaf-ı müczem ile Duvrak şehri derler. Başka hânlıkdır kim üç bin nökere mâlikdir ve on iki aded hâkimi mukarrerdir. Şehri bir vâsi‘ çemenzâr fezâda nehr-i Kârûniyye kurbünde altı bin hâneli ve câmi‘ ü hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârlı şehr-i şîrîndir. Mahbûb u mahbûbesi dahi şîrîn zebân ve marâlî vü gazâlî gözlü ve münevver yüzlü Arab u Acem mahbûbları vardır.

.....(1 satır boş).....

Bu mahalde Acem haddi tamâm olup Basra hudûduna kadem basdık. Zîrâ Şatt'ın şarkında hâk-i Acem'de Basra'nın Böğürdelen nâm kal‘asının **[365b]** hâk-i pâki vardır. Hîn-i sulhda hâk-i Acem'de Böğürdelen kal‘ası binâ olunmuşdur. Andan yine cânib-i garba Kârûniyye nehri kenârıyla 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Böğürdelen

Sene (---) târîhinde Acem'in böğrün delmek için alâ rağmi'l-a‘dâ hâk-i Acem'de kuvvet-i bâzû ile bu kal‘a[yı] (---) (---) binâ edüp nâmına Böğürdelen dediler. Sâhil-i Şatt'da şekl-i murabba‘ gâyet metîn tula binâ-yı hısn-ı hasîn kal‘a-i zîbâdır. Lâkin Basra gibi büyük değildir. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır ve handakı vardır. Ve Şatt kenârında bir kapusu var, kıbleye nâzırdır. Ve cânib-i berre şark tarafında Duvrak şehri kapusudur. Derûn-ı kal‘ada sâkin başkaca sancak beği hâkimdir kim bin mikdârı nökere mâlikdir. Bu kal‘a hudûd-ı Acem'de intihâ-yı serhad bender olmağile kal‘a dizdârı ve sekiz yüz kal‘a neferâtı vardır ve başkaca gümrük emîni vardır. Diyâr-ı Acem'den ve diyâr-ı Hürmüz'den gelen bâzergân metâ‘larından bâc u gümrük alınır bender-i Böğürdelen'dir kim şâhî darbzen toplar ile Acem'in ve Fireng gemilerinin böğrün deler şâhâne top-ı kûbları vardır. Ve derûn-ı kal‘ada cümle altı yüz mikdârı müfîd ü muhtasar külbe-i ahzânları ve câmi‘ vü hânları ve gâsılları ve birkaç dükkânları vardır ammâ gayrı imâretleri yokdur. Lâkin bâğ-ı nahlistân [u] gülistânları çokdur.

.....(3 satır boş).....

Andan gemilere süvâr olup karşu tarafda yine şehristân-ı Arab kal‘a-i Basra; hamd-i Hudâ selâmetle dâhil olup Basra hâkimi Hüseyin Paşa velî-ni‘metimize ve Murtezâ kethudâsı karındaşımıza Huveyze şehrinin at gemilerinden (---) şehrinin Gucurât kutnîlerinden ve Duvrak şehri elma ve ayvalarından hedâyâlarımız verüp yine şehr-i Basra içre birkaç eyyâm cân sohbetleri etmeğe başladık.

Hikmet-i Hudâ Acem Şâhı olan Şâh Abbâs-ı Sânî'den Yâr Alî Hân nâm bir hân-ı benâm elçi gelüp Basra mukâbelesinde olan Böğürdelen kal‘asındaki kadırga ve kayıklar ve ma‘şûka nâm peremeler ile hânı Şatt üzre beri Basra'ya geçirirken rûy-ı deryâda bir alây-ı azîm olup alâ zu‘mı'l-a‘dâ Basra kal‘asından niçe yüz pâre toplar atılup niçe bin tüfeng-i pürrengler endâht olup âdem deryâsı temevvüc edüp cümle ahâlî-i Basra Acem elçisi istikbâline bir alây-ı Muhammedî olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ü kalemler ile tahrîr olunmaz.

Ba‘dehû elçi i‘zâz [u] ikrâm ile Hüseyin Paşa huzûruna gelüp ser ber-zemîn edüp şâh-ı âlî-câhın nâmesin paşaya verüp kırâ’at olundukda mefhûm-ı nâme ma‘lûm-ı Hüseyin Paşa olup şâh tarafından gelen hedâyâları Hüseyin Paşa birer kerre gözden geçirüp kabûl edüp hazînedâra teslîm etdi.

İbret-nümâ-yı sun‘ı azîm: Gelen elçi bir kafes içre bir kara karınca ve gâyet beli ince kuvvet [ü] kudreti kadarınca kafes içre harekât ederdi. Ammâ cüssede tazı kelbi kadar var idi. Hatta bir altun zencîr ile karıncayı kafese kaydbend etmişlerdi. Hikmet-i sun‘-ı azîm idi.

.....(10 satır boş).....**[366a]**

Dâru'n-Nusra ya‘nî kal‘a-i Basra'dan Bağdâd'a gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Basra'dan yine Murtezâ Paşa kethudâsı refîkımız ile cümle beş yüz aded pür-silâh cengâver fetâlar ile azm-i Bağdâd-ı behişt-âbâd deyüp Basra'dan cânib-i şimâle Şatt kenârıyla,

.....(1.5 satır boş).....

Menzil-i kal‘a-i Eski Mansûre: Nehr-i Murâd kenârında, Basra hâkinde olduğu bâlâda mastûrdur. Andan gemilerle yine cezîre-i Kurna'ya nehr-i Furât ile geçüp,

Kal‘a-i Yeni Mansûre'de karâr etmeyüp Havri's-subû‘ nâm mahalden ubûr edüp 12 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Fethiyye: Mukaddemâ bâlâda tavsîf olunmuşdur. Andan yine cânib-i şarka 8 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Kurna: Bu dahi mukaddemâ bâlâda temdîh olunmuşdur. Bunda bir gün meks edüp mîr-i livâsından ve yeniçeri ağasından ve gayrı a‘yânından cüz’î ve küllî hedâyâlar alup cümle dostân-ı muhibbân-ı sâdıkân ile vedâlaşup yine cezîre-i Kurna içre tur‘a-i Zekiyye-i âb-ı hayâtı gemiyle ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Mansûre. Andan yine cânib-i (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i üstüvâr, ya‘nî sûr-ı Hımmâr

Bu kal‘a-i sene 121 târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan Mervân-ı Hımâr binâ etdiğiyçün kal‘a-i Hımmâr derler. Mervân-ı Hımâr bu hisâr-ı üstüvârı ol kadar imâr etdi kim yetmiş bin alaca atlı askeri ve iki kerre yüz bin gayrı nökeri atlanırdı. Ebü'l-Müslim-i Mervî Horasân'dan on iki bin leşker-i muvahhidîn ile hurûc edüp Mervân dahi üç kerre yüz bin cünûd-ı cünübiyle Ane ve Seleme sahrâlarında Ebü'l-Müslim ile ceng-i perhâş edüp yedi gün savaş-ı azîm ederek âhir Mervân'ın dedesi Mu‘âviye Hazret-i Alî ile nehr-i Furât sâhilinde Ca‘ber kal‘ası altında Hazret-i Alî ile Sıffîn cengi etdikleri yerde Mervân ve Ebü'l-Müslim ceng edüp bi-emri Hudâ sekizinci günde Mervân-ı Hımâr münhedim olup Şâm'a firâr etdikde iki kerre yüz bin asker-i Mervâniyân teber-i Ebü'l-Müselmân'dan geçüp Mervân'ın akîbince Ebü'l-Müslim askeri Mervân'ı kovarak Şâm'dan Gazze'ye, andan Arz-ı Hasan-ı Bilbeys'e andan Mısır'a varınca Mervân'ı kovup âhir Mervân Mısır'da dahi karâr edemeyüp diyâr-ı Sudan'a firâr etmek içün şehr-i Mısır'dan nehr-i Nil'i ubûr edüp karşu Cîze şehri hâkinde Heremeyn ya‘nî Fir‘avn dağları kurbünde Busır nâm mahalle varup "Ebü'l-Müslim elinden halâs oldum." deyü mezkûr karyede hâb-âlûd olmuşken Ebü'l-Müslim tarafından kova gelen Âmir ibn Cürcânî ibn Abdullah-ı Mâznî Mervân-ı Hımâr'ı yorgun argın ve durgun eşek gibi yatır bulup hımâr-ı eşek gibi anırda anırda katl edüp başın Haleb'de Ebü'l-Müslim'e götürüp kavm-i Müslimî emîn oldular.

Ba‘dehû Mervânîler Mervân-ı Hımâr'ın na‘şın yine katlolunduğu Busır büleydesinde defn etdiler. Hâlâ gayrı ziyâret-i Mervâniyândır kim Âl-i Emeviyyûn bu Mervân-ı Hımâr'da inkırâz buldu. Cümle 14 aded halîfe-i Benî Ümeyye idi. Müddet-i îşân sene 91 Şâm-ı cennet-meşâm taht-ı Emeviyyûn idi. İbtidâları Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân'dır ve neseb-i Resûl'dendir. Müddet-i emâret-i Mu‘âviye sene 19, şehr 3 vefâteş der-şehr-i Recebü'l-mürecceb fî sene 60, müddet-i ömreş sene 78 Şâm'da medfûndur.

Ahır evlâdı Hımâr'ın gövdesi Mısır Cîze'sinde belde-i Busır'da başı şehr-i Haleb'in Kellâsiyye

mahallesinde medfûndur. Ba‘dehû Ebü'l-Müslim-i Teberdâr askeri Mervâniyân'ı kıra kıra bu Basra kurbünde merkûm Ammâre kal‘asın feth edüp içinde olan Mervâniyân'ı cümle teber-i Müslimî'den geçirüp bu Hammâr kal‘asın harâb u yebâb edüp ba‘dehû yine imâr olup hâlâ Basra hükmünde sancak beği mukâta‘sında ma‘mûr kal‘ası Şatt cezîresi kenârında türâbdan şekl-i muhammes bir küçük kal‘adır. Dizdârı ve iki yüz neferâtları vardır ve cümle tahtânî müfîd ü muhtasar türâb ile mestûr hâneleri ve câmi‘ ve hân u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı vardır.

.....(3 satır boş).....

Andan taraf-ı şimâle 8 sâ‘atde, **[366b]**

Evsâf-ı Kasr-ı Ca‘feriyye: Sene 192 târîhinde Âl-i Bermekiyân'dan Ca‘fer-i Bermekî imâr u termîm etdiğinden Kasr-ı Ca‘ferî derler, ammâ ibtidâ bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mütevekkil Alallah bu şehri müceddeden inşâ edüp nehr-i Şatt'dan Katul nâm bir tur‘a-i azîm ayırup Kasr-ı Ca‘feriyye'den aşağı çöle cereyân edüp niçe yüz pâre kurâları reyy edüp bitdikden sonra nehr-i Katul denmeyüp Nehrivân derler.

Ba‘dehû Cürc-âbâd kasabasından aşağı nehr-i Şatt'a mahlût olur ammâ bu mezkûr nehr-i Katul'un ibtidâ Şatt'dan mahreci bu Kasr-ı Ca‘ferî kurbündedir. Hâlâ bu Kasr-ı Ca‘ferî ancak Şatt kenârında bir ma‘mûr kasaba-misâl kalmışdır.

Cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî müfîd ü muhtasar beyt-i fukarâlardır. Câmi‘i ve hânı ve kahvehâneleri ve bâğ u bâğçe ve gülistânı ve kifâyet mikdârı dükkânı vardır. Ammâ müverrihân-ı Irâk'ın tahrîri üzre Kasr-ı el-Mütevekkil Alallah Şatt cezîrelerinden Ravza nâm bir cezîrede bir kasr-ı azîm etmiş kim içinde yetmiş hammâmı ve üç yüz aded maksûreleri ve niçe bin havz u şadırvân ve müte‘addid çile-hâne-i nakş-ı nigârhâne-i çîn hücreler var imiş. Bu Kasr-ı Ravza içre on iki bin huddâm var imiş ve her huddâma birer tarz üzre inşâ olunmuş pencere ve şâhnişînler ile ârâste ve kat-ender-kat gûnâ-gûn maksûreler ile pîrâste olmuş Kasr-ı Ravza-i Mütevekkil imiş. Ancak hâlâ temelleri zâhir ü bâhirdir. Ammâ kasabası ma‘mûr u zâhirdir. Ve hâkimi,

.....(2.5 satır boş).....

Andan yine (---) (---) 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Medâyin-i Hûrî: İbtidâ bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ammâ nehr-i Şatt'dan ba‘îddir ve arslanı gâyet çokdur ve Kurna kal‘asından bu mahalle gelince otuz bir sâ‘atlik yerdir.

.....(3.5 satır boş).....

Andan yine cânib-i (---) (---) 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve belde-i kadîm (---) (---) (---) mahmiyye-i harâb-âbâd Medâyin: Bu dahi Şatt'dan ba‘îddir. Müverrihân-ı Acem kavilleri üzre bâlâda tahrîr olunan Medâyin-i Hûrî ile bu

Medâyin-i Atîk mâbeyni on iki sâ‘at yerdir. Zamân-ı kadîmde Medâyin-i Hûrî bu eski Medâyin'in bir mahallesi imiş. Ne kadar ma‘mûr u âbâdân idüği andan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim hâlâ bu şehreyn-i Medyenen'in iki günde mezâristânı güc ile ubûr olunur. Ehl-i hâl olan bu diyâr-ı harâbdan çok ibret alır.

.....(11 satır boş)..... **[367a]**

Andan yine cânib-i (---) (---) hâkinde 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Tuzla:

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine (---) (---) 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı Zü'l-celâ[l-i] Bâsıt, ya‘nî belde-i kadîm şehr-i Vâsıt

Evvelâ bu şehr-i Vâsıt içün müverrihân-ı Arab u Acem ve müverrih Hıtatı'l-Kadâ‘î ve Târîhu't-Tecrîd fi's-Sahâbe li-Zehebî ve Târîhu's-Seb‘atü'l-Kemâli'l-Edfûyî, bu zikr olunan üç aded müverrih-i müstakîm ve niçe tevârîh-i mu‘teberelerde bu şehr-i Vâsıt içün müttefekun aleyh olup bizzât Cenâb-ı İzzet Âdem Safî'nin vücûdu hâkin yed-i kudretiyle ibtidâ Arz-ı Mukaddes'den ve Arz-ı Hasan'dan ve arz-ı Acem'den ve arz-ı Hind'den ve hâk-i Serendil'den ve'l-hâsıl bu edîm-i arzın yetmiş aded yerinden hâk-i Âdem'i alup yed-i kudretiyle tahmîr etdikde hâk-i Irâk'dan bizzât Hazret-i Âdem'in ser-i sa‘âdetin tahmîr eyleyüp vücûd-ı âdeme hayât verdiği mahal bu hâk-i Vâsıt'dır, demişler ve Vâsıt nâmın bu zemîne melâyikeler komuşlar. Bir rivâyetde vücûd-ı Âdem Hindistân'da ve bir rivâyetde ma‘bedgâh-ı kadîm câmi‘-i Kûfe zemîninde ve bir rivâyetde "Mekke-i Mükerreme yerinde tahmîr olunup hayât buldu." deyü niçe müverrihîn ü müfessirîn kütüb-i mu‘teberelerinde tahrîr etmişlerdir.

Ammâ ilm-i hey’et sâhibleri bu şehr-i Vâsıt içün iklîm-i sâlisin vasatında bulunup arz-ı beledi (---) (---) olup tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve derîcede bulunduğiyçün şehr-i Vâsıt demişler ve niçesi Bağdâd ile Basra mâbeyninde Şatt kenârında bulunduğiyçün şehr-i Vâsıt demişler, deyü niçe kîl u kâl etmişler. Hakkâ ki sükker yemişler.

Ba‘de'l-hubût-ı Âdem "Serendil'den bu şehr-i Vâsıt'a gelüp sâkin olup evlâd sâhibi olup Kûfe hâkine gidüp andan hâk-i Mekke'ye gitdi." derler. Ba‘de't-Tûfân bu Vâsıt şehrin Hazret-i Nûh oğlu Sâm binâ etmişdir. Niçe kerre harâb ve niçe kerre imâr olmuşdur ve niçe bin mülûkdan mülûka kalmışdır. Âhir sene 878 târîhinde Akçakoyunlu pâdişâhlarından Sultân Uzun Hasan hilâfetinde Şattu'l-Arab tuğyân üzre gelüp Bağdâd'ın İmâm-ı A‘zam kapusundan ve Cisir kapusundan Şatt girüp şehr-i Bağdâd'ı harâb etdiği sene bu şehr-i Vâsıt dahi gark-ı âb olup niçe bin âdem helâk olduğun müverrihler tahrîr etmişlerdir.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Medâyin hâkimi Melik İsâ imâr etmiş ammâ deryâda katre ve güneşde zerre kadar imâr edememişdir. Eğer müverrihânın imâret-i kadîmin ve âsâr-ı binâ-yı zâhirin ta‘rîf ü tavsîf etsek başka bir kürrâs-ı hâs olur. Ancak hâk-i Bağdâd'ın berr-i Acem tarafında Şatt kenârında

Kûfe şehriyle Basra mâbeyninde vâki‘ olmuş bir çemenzâr ü gül-i gülistân u nahlistân içre şehr-i mu‘azzam imiş.

El-hâletü hâzihî şimdi cümle imâristânı Bağdâd eyâleti hükmünde sancak beği hükmünde âlî mertebeli livâdır ve beğinin kânûn üzre hâssı 220.000 akçedir. Ammâ kânûn-ı Süleymân Hân livâsına "arz-ı Irâk" deyü tahrîr olunup ze‘âmet ü timârı yokdur. Beğinin hâssı kurâlarından mâ‘adâ kurâları vâlî-i Bağdâd tarafından on yük akçe iltizâm ile zabt olunur hâs köyleridir. Anınçün bu livâda çeribaşı ve alâybeği ve erbâb-ı zu‘amâ yokdur. Ammâ a‘yân u eşrâf çokdur. Ve bir hâkim dahi yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Ekseriyyâ mahsûlü hurmadır.

Ve memdûhâtından: Bu Vâsıt havuzlarında olan yazı kalemi bir diyârda yokdur. Cemî‘i dünyâya bu Vâsıt'dan niçe bin yük kalem gider. Ve bir hâkim dahi müftîsi ve bir hâkim nakîbi ve hâkim-i şehbenderi ve bir hâkim muhtesibidir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i Vâsıt: Nehr-i azîm Şatt kenârında yine nehr-i Şatt'dan münşa‘ib bir tur‘a-i azîm sâhilinde zamân-ı kadîmde birbirine mukâbil iki şehir idi ve ortasında haşeb cisirden ubûr olunurdu. Cisrin karşu tarafı garbında şehr-i Keskin derler, hâlâ ol kadar imâristân değildir. Ba‘zı Arab u Urbân ve uryân meks edüp gider. Ammâ kadîm-i evvelde bu şehr-i Keskin bâğ-ı İrem'den nişân verir bir şehr-i şîrîn imiş kim hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Ammâ şimdi karşudaki imâr-ı Vâsıt cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî hâk-i pâk ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır.

.....(1.5 satır boş).....**[367b]**

.....(5 satır boş).....

Andan yine cânib-i (---) (---) 5 sâ‘atde,

Menzil-i Ebû Garîbe:

.....(2 satır boş).....

Andan yine taraf-ı (---) (---) 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı mahmiyye-i kadîm ve belde-i azîm, ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilâna nâzır, ya‘nî bender-âbâd-ı şehr-i Cevâzir

Evvelâ şehri ibtidâ binâ eden Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve vech-i tesmiyyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Hâk-i Bağdâd'da başka sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı 220.000 yük akçedir ve beği altı yüz âdem ile hükûmet eder. Taht-ı hükûmetinde timâr u ze‘âmet olduğundan alâybeği ve çeribaşısı vardır. Beğinin beher sene kârı on bin guruş cevz-i ma‘dûdu vardır. Lâkin niçe kurâların Murâd Hân-ı Râbi‘ tahrîrinde Bağdâd kuluna aklâm edüp paşa tarafından yigirmi kise verilir iltizâm köyleri vardır. Zîrâ arz-ı memleket add olunan

hâkinde vâki‘ olmağile bu livâda timâr ve ze‘âmet ü hâs var ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Müftî ü nakîb ü şâhbenderi ve muhtesibi vardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i şehr-i Cevâzir: Hâk-i Bağdâd'da ve berr-i Acem'de Şattu'l-Arab sâhilinde bir vâsi‘ düz sahrâda cümle (---) hâneli ve bâğ u bâğçe vü nahlistân u gülistânlı ziyâretgâh-ı kadîm şehr-i Cevâzir'dir ammâ dest-i Âl-i Osmân'a gireli ol kadar ma‘mûr değildir.

Ancak cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ câmi‘-i,

.....(4.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Cevâzir: Evvelâ şehrin (---) Seyyid nâm İmâm Alî-i Kûfî ibn Hazret-i İmâm Hasan, bu şehzâde-i âzâde İmâm Alî'nin maskat-ı re’sleri şehr-i Kûfe olmağile İmâm Alî-i Kûfî derler. Deşt-i Kerbelâ cenginde mecrûh olup Ammîsi İmâm Hüseyin râhına bu şehr-i Cevâzir'de sa‘îd u şehîd olup hâlâ bir kubbe-i âlîde gül-i gülistân içre âsûdedir ve ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Ve niçe bin ziyâretler dahi var ammâ meşhûr-ı âfâk bunlardır. Andan cânib-i (---) (---) menzilde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hussân, binâ-yı Abdurrahmân ibn Hasan: Bu dahi hâk-i Bağdâd'da sâhil-i Şatt'dan ba‘îd bir büleyde-i sedd-i sedîddir.

.....(5.5 satır boş).....

Andan yine cânib-i (---) 12 sâ‘atde, **[368a]**

Menzil-i karye-i Ammâr, kend-i Şâr: Cevâzir hâkinde Şatt kenârında iki bin hâneli câmi‘ ve hânlı ve hammâmlı ve müfîd ü muhtasar yüz aded dükkânlı bâğlı u bâğçeli ve nahlistân u gülistânlı bostânlı kasaba-misâl bir kend-i pür-me’âldir. (---) (---)

Ziyâretgâh-ı Mansûr b. Alî: Bir kubbe-i âlîde medfûndur. Türbedârları olmayup ve seng-i mezârında ve atabe-i ulyâsında târîh u ism-i resmi olmamağın kankı Mansûr b. Alî olduğu ma‘lûmumuz olmadığında tezce geçilüp mufassalca tahrîr olunmadı. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan cânib-i berr-i Acem içre 3 sâ‘atde,

Sitâyiş-i menzil-i Ammâre-i kadîm: Hâlâ hâk-i Bağdâd'da ve berr-i Acem tarafında sâhil-i Şatt'da bir kasaba-i ma‘mûrdur. Cümle (---) aded hânesi türâb ile mestûrdur ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i (---)

.....(3 satır boş).....

Ve hâkimi hâlâ vâlî-i Bağdâd tarafından yigirmi kise iltizâm ile başka bir mukâta‘a ağası hâkimdir ve kadısı ve a‘yânı vardır. Ammâ re‘âyâsı cümle Urbândır.(---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i (---) **Ebû Gazlân:** Nehr-i Dicle-i Şatt'dan ba‘îd çölde ve berr-i Acem'de kalmış bir ma‘mûr kasabadır.

.....(1 satır boş).....

Ziyâret-i eş-Şeyh Hazret-i Ebû Gazlân: *Bir kubbe-i âlîde medfûn ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,*

Evsâf-ı menzil-i Cünîn-i Cüryâne

Zamân-ı kadîmde Cürcân tur‘ası kenârında şehr-i ma‘mûr imiş. İbtidâ bânî ve vâlîsi Emîrü'l-mü’minîn Hârûn binâ edüp ve nehr-i Dicle Şatt'dan Cürcân nâm bir ark hafr edüp bu şehri eyle müzeyyen eyledi kim şehr-i Vâsıt-misâl cünîn-i hayâbân olduğundan bu şehre Cünîn-i Cürcân nâm verdi. Hâlâ elsine-i nâsda galat-ı meşhûr evlâ olmağın bu şehre Cünîn-i Cüryân derler. Ammâ hâk-i amber-pâki imâr [u] âbâdân olmağile hâss-ı hümâyûn olup vâlî-i Bağdâd tarafından iki yüz atlı ile bir ağa gelüp bu şehrin mukâta‘asın kırk kiseye alup zabt eder. Defterhâne-i Bağdâd mukâta‘a-i Cürcân nâmıyla meşhûr mansıb-ı âlî mukâta‘adır. Mısır diyârında Sa‘îd-i âlîde dahi Circe nâm bir sancak vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i (---) **Dühle:** Şatt'dan ba‘îd berr-i Acem'de vâki‘ olmuş bir

.....(1 satır boş).....

Andan yine şimâle 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i ziyâretgâh-ı eş-Şeyh Hazret-i Sultân Merkez-i dâ’ire-i kerâmet, kutb-ı felek-i vilâyet, üsve-i ashâb-ı tedkîk, kıdve-i erbâb-ı tahkîk, sultân-ı dünyâ vü dîn, Sîmurg-ı Kâf-ı yakîn Hazret-i Sultân-ı Tâcu'l-ârifîn *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-mübîn*

Hâk-i Bağdâd'ın berr-i Acem'inde vâki‘ olmuş bir ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândir. Bu sultân-ı kân-ı vefâ, bahr-i sehânın bizzât ism-i şerîfleri (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.....(7 satır boş)..... **[368b]**

Andan yine cânib-i şimâle 8 sâ‘atde berr-i Acem'de ya‘nî Bağdâd hâki üzre,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Diyâle-i azîm

Mukaddemâ diyâr-ı Acem'de vilâyet-i Erdebil ve Kum ve Kâşân ve Hemedân ve Dergezîn ve

Şehribân diyârlarından Bağdâd'a gelirken bu nehr-i Diyâle'nin tulû‘ [u] gurûbuyla evsâfı tahrîr olunmuşdur ammâ şimdi bu mahalde sâhil-i nehirde haymelerimizle meks edüp kend-i Havlinden mâhî sayyâdları getirüp ol kadar gûnâ-gûn balıklar sayd olunup Şehribân'ın lüffân narın semekeler üzre sıkup tenâvül olunup ol gice cihânda bir zevk u safâ etdik ve nehr-i Diyâle'ye çıkup tarâvet kisb etdik.

Andan ale's-seher nehr-i Diyâle gemiler ile ubûr etdik. Zîrâ tuğyânı mahalli idi. Taşgın mahalli olmayup tenezzülde olduğu vakit dahi az olsa değme yerinden at ile ubûr olunur nehr-i Diyâle değildir, gâyet taşgın ve coşkun sudur.

Hatta Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd'ı feth etdikde derûn-ı Bağdâd'dan amân ile çıkan Acem bu nehr-i Diyâle nehrine geldikde "Osmânlı ardımızdan kırmağa geliyor." deyü havf [u] haşyetlerinden nehr-i Diyâle'ye cümle Kızılbaş urup hamısı gark-ı âb olup hâlâ üstühânları Diyâle sâhilinde râygândır. Tâ bu mertebe nehr-i azîm Diyâle'dir.

Hamd-i Hudâ bu mahalde gemilerle ubûr edüp be-dürüstî hâk-i Bağdâd'a kadem basup andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i ziyâretgâh-ı sâkin-i hâk-i Irâk, kutb-ı istihkâk-ı Sahâbe-i güzîn, Sîmurg-ı Kâf-ı yakîn, huddâm-ı Resûl-i Nebî, pîşvâ-yı tarîk-ı Selmânî, yâr-ı gâr-ı Habîb-i Levlâk, ya‘nî Hazret-i Selmân-ı Pâk

Ashâb-ı güzînin güzîdesi ve zindesi Selmân-ı Pâris'dir. Aslında hâk-i pâk-i Pâris-i Selmân-ı Pâk'dir. Hazret-i Resûl'e Hazret-i Hadîce-i Kübrâ'dan sonra îmân getirüp Hânedân-ı Resûl'de Hazret'in Âyişe'ye berdûş-ı halka-be-gûşu gibi huddâmı idi. Hazret-i Risâlet-penâh *aleyhi's-selâm* Hazret-i Alî'nin ser-i sa‘âdetine Zü's-sehâb nâm bir tâc-ı imâmî ser-i sa‘âdet-i Alî'ye giydirüp önüne ve ardına iki taylesân-ı Muhammedî sarkıddığıyçün bu tâca Zü's-sehâb dediler ve bizzât Hazret-i Risâlet-penâh Hazret-i Alî'nin kemerine bir şeddi bend edüp dest-i Alî'ye bir asâ verüp tarîk-ı Halvetî pîşvâsı olmak üzre Hazret-i Resûl Hazret-i Alî'ye bir seccâde verüp eyitdi: "Yâ Alî, cemî‘i tarîk-ı meşâyihe seni pîşvâ eyledim. Sen de senin muhibbân u dostânından murâd idindiğin kimesnelerin kemerin bâğlayup destûr ver. Anlar da bir tarîka ve ehl-i sanâyi‘ ve erbâb-ı hırefe pîr olsunlar." deyü Hazret-i Resûl izin verdikde hemân Hazret-i Alî yerinden turup Resûl-i Hudâ'nın önünde on yedi rek‘at namâz kılup ba‘dehû Ashâb-ı güzînden on yedi nefer kibâr-ı ashâbın kemerlerine du‘â vü senâ ve gülbâng-ı Muhammedî ile niçe bin Sahâbe-i kirâm huzûrunda on yedi âdemin kemerin bağladı. İbtidâ Hazret-i Alî eyitdi: "Destûr yâ Resûlullah." deyüp Hazret'in yanından Selmân-ı Pâk'i meydân-ı muhabbete çekdikde Hazret-i Resûl "Destûr yâ Alî, istihâl Selmân'dır." dediklerinde Hazret-i Alî ibtidâ du‘â-i hayr ile Selmân'ın kemerine şed bend edüp Selmân, Hazret'in ve Çâr-yâr-ı güzînin ve Aşere-i Mübeşşere ve sâ’ir Ashâb-ı güzînin destlerin bûs edüp huddâmlara ve berberlere Selmân-ı Pâk pîr oldu. Ol dahi üç yüz yigirmi yaşında pîr-i fânî idi, ammâ nazar-ı Resûl ile zinde idi ve ilm-i ledünde gâyet âlim idi. Ve Hazret-i Resûl Selmân-ı Pâk hakkında [124] buyurmuşlardır. Ya‘nî "Selmân bizden ve ehl-i beytimizdendir. Evvelîn ü âhirîn ilmine erdi. Ve bedürüstî cennet anı arzular." deyü hakkında hadîs vardır. Âhir Hazret-i Ebâbekir hilâfetinde üç yüz otuz yaşında bu hâk-i Medâyin'de intikâl edüp bu Diyâle kurbünde bir kubbe-i âlîde medfûn olup

cânib-i erba‘asında bâğ-ı İrem'den nişân verir.

.....(1 satır boş).....

Ve yılda bir kerre (---) faslında ehl-i Bağdâd'ın cemî‘i ehl-i hırefi ve cümle yârân-ı bâ-safâ ve erbâb-ı teferrücleri hayme vü hargâhlarıyla bu Selmân-ı Pâk'e gelüp beş altı bin çadır kurulup sahrâ-yı Selmân çetr-i mülammâ‘lar ile âbâdân olup üç gün üç gice âdem deryâsı {olup} Bağdâd'dan ve gayrı kûy [u] kendden gelüp ziyâret edüp gitmemedirler. Ve niçe ehl-i sanâ‘at bu teferrücde tilmîzlerin revâne edüp başka çıkarup irşâd ederler. El-hâsıl yılda bir kerre bir mesîregâh-ı Bağdâd budur kim misli meğer İslâmbol'da Kâğızhâne'de Kuyumcu teferrücü ola yâhûd Mısır'da Seyyid Ahmedü'l-Bedevî teferrücü ola ammâ bu teferrüc-i Selmân anlardan ziyâde şâdumândır. **[369a]** Andan yine cânib-i şimâle gidüp,

Temâşâ-yı ibret-nümâ-yı Tâk-i Kisrâ: Tâk-i Kisrâ dahi derler. Kayâsıralardan Enûşirvân-ı âdil binâsı olduğu bâlâda Bağdâd şehrengîzi ibret-nümâsı evsâfı içre mufassal tahrîr ü terkîm olunmuşdur. Ammâ ki vâcibü's-seyr binâ-yı acîb ü garîbdir. Andan yine semt-i şimâle 3 sâ‘atde sahrâ-yı Bağdâd-ı behişt-âbâd içre gidüp,

Evsâf-ı Bağdâd-ı İremezâtü'l-imâd: Akkapu'dan dâhil olup sâlimîn ü gânimîn (---) ayda dokuz aded ülke-i Arab u Acem ü Kûfe ve Basra vü Lahsa ve Ummân ve Cezâyir ü Hürmüz ü Huveyze ve Durak diyârların ve niçe şehir ve kılâ‘ ziyâretlerin edüp sene (---) mâh-ı (---) gurresinde vâlî-i Bağdâd Murtezâ Paşa efendimiz huzûruna vâsıl olup Basra Vâlîsi Hüseyin Paşa'dan ve temâşâ etdiğimiz ülke hânlarından nâmeleri ve hedâyâlarımızı verüp yine şeref-ı sohbetiyle müşerref olup Bağdâd'ın tetimme-i seyr [ü] temâşâsına mukayyed olup gicemiz Kadr ve rûzumuz rûz-ı Nevrûz-ı Hârezmşâhî vü yevm-i ıyd-ı adhâ idi. Ammâ bu Basra seyâhatin edüp Kurna kal‘asından tâ Bağdâd'a gelince cümle yüz yigirmi sâ‘at yerdir, onar sâ‘atden on iki menzildir. Ammâ münâsib yâr-ı muvâfık olmağile yigirmi konakda ve otuz günde şehr-i Bağdâd'a dâhil olduk, *ve's-selâm.*

Murtezâ Paşa efendimizle Hâlis sancağında çayırda olan atların ve gayrı kurâ vü kasabâtların teferrücüne gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ bin altmış altı mâh-ı (---) (---) gurresinde kal‘a-i Bağdâd'dan üç bin cünd atlı asker ile İmâm-ı A‘zam kapusundan çıkup cânib-i şimâle nehr-i Dicle ya‘nî Şatt sâhiliyle âbâdân kurâlar ubûr ederek (---) sâ‘atde,

Menzil-i (---) (---)

.....(30 satır boş)..... ***[369b]***

.....(36 satır boş)..... ***[370a]***

Bu mahalde eyâlet-i Bağdâd-ı behişt-âbâd hudûdu tamâm olup Şehrezûl eyâleti haddine kadem basdıkda Murtezâ Paşa efendimiz İmâdiyye hâkiminin duhter-i pâkîze-ahterin taleb etdikde üç katar-ı

katır yükü akmişe-i fâhire ve gûnâ-gûn silâh-ı zî-kıymet-i nâdire ve on aded küheylân esb-i tâzî hussân atlar ile Urus Yûsuf Kethudâ'ya iki bin âdem ta‘yîn edüp mezkûr hedâyâları İmâdiyye hâkimine ve Akra beğine ve Dühük beğine ve Cezîre beğine ve Harîr beğine ve Luristân Hâkimi Süleymân Beğ'e ve sâ’ir ümerâ-yı Ekrâd'ın her birine mertebelerine göre tuhef ü nâdire hedâyâ gönderüp,

Bu hakîr-i pür-taksîr dahi Yûsuf Kethudâ ile diyâr-ı Kürdistân'da Şehrezûl ve Luristân ve İmâdiyye ülkesine gitdiğimiz menâzilleri bildirir

Evvelâ hudûd-ı Irâk'dan cânib-i şimâle 7 sâ‘atde bir düz vâsi‘ sahrâ içre nehr-i Şatt'dan ba‘îd, bî-hâsıl, kend-i kurâsız ve ma‘mûr u âbâdânsız ve susuz zemîn-i yâbis içre şiddet-i hâr çekerek,

Vilâyet-i Şehrezûl'da Hân-ı Hasan Cân: Bir vâdîde kârgîr binâ bir hân-ı ra‘nâdır. Cânib-i etrâfında imâristânı yokdur. Cümlemiz haymelerimizle meks edüp ol gice harâmî havfinden hâb-ı râhat görmedik. Andan yine cânib-i şimâle 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Havâr: Sene 99 târîhinde bu kal‘ayı Abdullah b. Hazret-i Ömer ibnü'l-Hattâb binâ etmişdir kim Hazret-i Ömer'den sonra bu Melik Abdullah b. Ömer azîmü'ş-şân pâdişâh-ı zîşân olup diyâr-ı Basra vü Bağdâd u Medâyin ve Şehrezûl u Musul'a mâlik olup velvele-ârâ bir şâh-ı dilârâ olduğundan Mervân-ı Hımâr oğlu Abdülmelik Şâm-ı cennet-meşâm şâhı iken merkûm Abdullah ibn Ömer'in diyâr-ı Acem'e ve Basra ve Lahsa ve Ummân'a ve Irâk'a mâlik olup Havâra kal‘asın Şehrezûl hâkinde binâ etdiğin Abdülmelik ibn Mervân-ı Hımâr istimâ‘ edüp Şâm'dan asker-i azîm ile Abdullah ibn Hazret-i Ömer üzre gelüp Havâra kal‘ası altında ceng-i azîm olduğundan Havâra kal‘ası {halkı} gördü, bir kerre "havâr havâr" deyüp dal satûr-ı Muhammedî olup Abdülmelik ibn Mervân'ın ceyş-i menhûsuna bir satûr-ı Muhammedî urup kal‘a-i Havâra'yi Âl-i Mervâniyân'dan halâs etdikleriyçün Havâra kal‘ası derler. Mukaddemâ ismi lisân-ı Ekrâdca Keyhû Kirmân derler. Ol ceng-i azîmden sonra kal‘a-i Havâr nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir kal‘a-i (---) dir.

Ba‘dehû bu kal‘ayı binâ eden Abdullah ibn Ömer ibnü'l-Hattâb çeri cem‘ edüp diyâr-ı Dımışk üzre varup Abdülmelik ibn Mervân ile neberd-i azîm edüp Abdülmelik'i münhedim edüp Abdülmelik Yezîdî ve Mervâniyân sâkin olduğu Kelbin dağlarına firâr edüp mezkûr Abdullah ibn Ömer şehr-i Şâm'dan ol kadar mâl-ı hazâ’in ü ganâ’im aldı kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Ba‘dehû mansûr u muzaffer diyâr-ı Şehrezûl'da bu Havâra kal‘asına gelüp Şâm'ın mâl-ı ganâ’imiyle diyâr-ı Şehrezûl'u ve ülke-i Luristân'ı imâr edüp günden güne şöhret bulup mülk-ârâ bir melik-i tüvânâ oldu. Hatta ol kadar mâldâr oldu ki bin aded âzâdlı kulu dîvânında el kavşırırlardı. Sâ’ir memlûkları ana göre kıyâs oluna. Zira bu Abdullah Hazret-i Risâlet-penâh hayâtında dörd yaşında idi. Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* İslâm ile müşerref oldukda bu Abdullah pederi Hazret-i Ömer'e teba‘iyyet edüp âlem-i sabâvetde îmâne geldiğinden Hazret-i Resûl bu Abdullah'a du‘â edüp arkasın yepeledi ve "Sen benim ma‘nâ oğlumsun" dedi. Hatta Hazret-i Resûl'ün hâtûnu Hafza binti Ömer'in li-ebin ve ümmin karındaşıdır. Bu Abdullah Hazret'den altı yüz otuz hadîs rivâyet eder. Âhirü'l-emr yine Âl-i Mervâniyân'dan Abdülmelik ibn Mervân derdinden hâk-i Irâk'ı ve ülke-i Şehrezûl'da bu kal‘a-i Havâr'ı terk edüp Mekke-i Mükerreme'ye gidüp terk-i tecrîd iken yine Abdülmelik ibn

Mervân hilâfetinde sene 74 târîhinde Mekke'de merhûm olup Mekke hâricinde Mu‘allâ nâm cebbânede Hazret-i Hadîce Ana kurbünde medfûndur.

Ba‘dehû bu Hevâr kal‘asına Âl-i Mervâniyân istîlâ edüp niçe bin mülûk-ı selef destine girmiş çıkmışdır. Âhirü'l-emr sene 962 bizzât Süleymân Hân asrında vâlî-i Bağdâd Baltacı Mehemmed Paşa feth edüp Şehrezûl eyâletine zamm olunmuşdur. Ba‘dehû yine Acem istîlâ edüp hükûmetin Luristân hâkimine hibe eyledi. Ba‘dehû sene 1040 târîhinde Vezîr-i dilîr Hüsrev Paşa'ya Lur Hâkimi Hüseyin Hân bu kal‘a-i Havâra'nın miftâhların teslîm edüp yine kal‘a hükûmeti kendüye ihsân olundu.

Eşkâl-i kal‘a-i Havâra: Bir mahsûldâr hâmûnun ortasında bir amelî püşte üzre rıhtım-ı türâb ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Cânib-i şarka bir kapusu var, şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Bu kal‘a gerçi Şehrezûl eyâletinde Lur hâkimi hükmündedir ve hâkiminin destinde hatt-ı şerîfleri vardır. Acem gâlib olsa Acem'e ve kâhîce Âl-i Osmân'a tâbi‘dir. Hâlâ hutbesi Âl-i Osmân'a tilâvet olunur. Altı aded hutbeli câmi‘leri ve hân u hammâm ve medrese vü mektebleri ve kifâyet mikdârı dekâkînleri vardır ve bâğ u bâğçesi firâvândır ve şehr içre âb-ı zülâlleri cârî vü revândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine şimâle 7 sâ‘atde Luristân üzre gidüp,

Menzil-i karye-i Başke: Yüz hâneli âbâdân kenddir. Andan 12 sâ‘atde şimâle gidüp, **[370b]**

Evsâf-ı kal‘a-i Nukûd: Bu sûr-ı kadîmin bânîsi Kapus Şâh ibn Menûçehr Şâh'ın Hoca Nukûd nâm tâcirinin binâsıdır. Anınçün sûr-ı Nukûd derler. Hakkâ ki niçe bin kise mâl-ı nukûd sarf olunmağile imâr olmuş şekl-i murabba‘ bir türâb-ı pâk ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Bu dahi Lur hânı hükmünde ma‘mûr kal‘adır. Dizdârı ve neferâtları âmâdedirler. Şehri cümle üç bin hâneli bâğlı u bâğçeli câmi‘ vü medrese vü zâviye ve hân u hammâmlı ve çârsû-yı bâzârlı kal‘adır. Ammâ bu sûr-ı imâr hudûd-ı Acem'de Derbend-i Mâşa nâmında bir derbend-i azîmin iç yüzünde cânib-i kıbleye Şehrezûl hâkine karîb olmağile ekseriyyâ ahâlîsi kavm-i Acem Gökdolağı ve Ekrâd-ı Luristân'dır. Sene 931 târîhinde Süleymân Hân vezîri Osmân Paşa fethidir. Yine Lur Hâkimi Hüseyin Hân'a in‘âm olunmuşdur.

.....(2.5 satır boş).....

Evsâf-ı kal‘a-i Başke: Melik Zopi'nin Başke nâmında Moğol kavminden bir vezîri binâ etmeğile Başke kal‘ası derler. Sûru bir hıyâbân içre şekl-i murabba‘ toprak binâ bir hisâr-ı ra‘nâdır. Sene 962 târîhinde Baltacı Mehemmed Paşa fethidir. Ba‘dehû sene 1039 da Murâd Hân-ı Râbi‘ Vezîri Hüsrev Paşa'ya mutî‘ olup yine Lur Hâkimi Süleymân Hân'a mülkiyyet üzre sadaka olundu.

.....(6 satır boş).....

Sitâyiş-i kal‘a-i Sine: Sene 616 târîhinde Luristân hâkimlerinden Emîr Gıyâseddîn binâsı olduğu ve Âl-i Osmân'a ve Acem'e tâbi‘ olup Luristân hâkimi tahtı olduğu ve şehri bir çukur yerde vâki‘ olup Derbend-i Mâşa dağlarından çam ağacı oluklarıyla bu Sine şehrinin damları üzre sular cereyân etdiği ve iç hisârı taş binâ kal‘a-i ra‘nâ olup şehr-i imâr olduğu bâlâda diyâr-ı Tebrîz ü Erdebil ve

Hemedân u Dergezîn'e gitdiğimizde bu şehr-i Sine mufassal tahrîr olunmuşdu. Ammâ şimdiki hâlde Murtezâ Paşa kethudâsı Yûsuf Ağa ile geldiğimizde Luristân hâkimi Süleymân Hân beş bin güzîde askerle istikbâle çıkup alây-ı azîm ile Sine şehrine dâhil olduk. Ba‘de'z-ziyâfe Murtezâ Paşa'nın hedâyâsı bir mücevherli küheylân atın ve bir külçe lepanı destârın verüp kabûl etdi. Ve mektûb-ı dürer-bârların bûs edüp mahzûz olup cümlemize birer mesîregâh-ı hıyâbânlı konaklar verüp üç gün şehri seyr [ü] temâşâ etdik.

.....(3 satır boş).....

Andan taraf-ı şarka meyyâl 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şemîrân: Sene 259 târîhinde Me’mûn Halîfe'nin üstâdı binâ etmişdir. İlm-i nücûmda ve cemî‘i ulûmda yegâne-i asr-ı Şemîr olup bu kal‘ayı inşâ etdiğinden kal‘a-i Şemîrân derler.

.....(2.5 satır boş).....

Der-vasf-ı kal‘a-i Nerîmân ya‘nî sedd-i Hemedân: Bu kal‘a kâh Acem'in ve kâh Luristân'ın hükmünde olğandır ammâ hâlâ hükm-i Luristân'da mezkûr Derbend-i Mâşâ'nın şarkîsi cânibinde sedd-i İrân kal‘a-i Nerîmân'dır kim Melik Nerîmân binâ etmişdir. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır ammâ küçükdür. Lâkin aşağıda şehri bir dereli ve âb-ı hayât sulu ve bâğ u bâğçe ve câmi‘li ve medrese ü hân u hammâmlı ve kifâyet mikdârı dükkânlı rabta-i ma‘mûrdur.

.....(1 satır boş).....

Andan taraf-ı kıbleye 9 sâ‘atde gidüp, **[371a]**

Evsâf-ı kal‘a-i Kızılca: Sene 915 târîhinde Şâh İsmâ‘îl'in Kızılca Hân nâmında bir benâm hânı Selîm Hân-ı Evvel havfinden bu sûr-ı üstüvârı inşâ etmişdir. Niçe hândan hâna intikâl etmişdir. Ba‘dehû sene 962 târîhinde Süleymân Hân Vezîri Baltacı Mehemmed Paşa dest-i Acem'den feth edüp Luristân Hâkimi Hüseyin Hân'a ihsân olunup ilâ hâze'l-ân Şehrezûl hâkinde Lur Hânı Süleymân Hân hükmünde bir çengelistân u hıyâbân içre bir düz sahrâda şekl-i murabba‘ bir hâk-i amber-pâk ile mebnî bir kal‘a-i kavî sûr-ı ma‘mûrdur. Cümle halkı Sünnî Ekrâd-ı mesrûrdur. Sene 1039 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘ Vezîri Hüsrev-i şîr diyâr-ı Acem'in Erdebil ve Hemedân ve Pilever ve Dergezîn ve Cem-cenâb nâm kal‘aların nehb ü gâret ve harâb u yebâb etdikde bu kal‘a altından ubûr idince Hüsrev Paşa'nın şîrâne mehâbet ü salâbetin bu kal‘a-i Kızılca ahâlîsi görüp itâ‘at etdiler. Hâlâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir ammâ Kürdistân Sünnîleri diyârı olmağile câmi‘i ve hân u hammâm u dükkânları vardır. Andan yine taraf-ı kıbleye 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Zâlim Alî: Sene 921 târîhinde Selîm Hân-ı Evvel asrında Şâh İsmâ‘îl'in Zâlim Alî nâm bir hânı binâ etmişdir kim bir sahrâ-yı azîm hıyâbân içre bir sarây-ı metîne olmak üzre binâ olunmuşdur. Lâkin Selîm Hân Süleymân Hân'ın diyâr-ı Acem'e ziyâde vaz‘-ı yed etdiklerinden bu Zâlim Alî bu sarâyı burc u bârûları ve handakları ile bir sa‘b hisâr-ı metîn etmişdir. Âhir sene 941

târîhinde Süleymân Hân Bağdâd'ı feth edüp avdetde bu kal‘aya elli bin asker ile Osmân Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp bu kal‘ayı muhâsara etmişken bi-emri Hudâ Osmân Paşa darb-ı top-ı kûbdan şehîd olup yine asker-i İslâm kal‘aya amân u zamân vermeyüp döğerken bir gice derûn-ı kal‘ada mahsûr olan Sührâb Hân nâm kişi firâr edüp Derbend-i Mâşa'dan içre hudûd-ı Acem'de şehr-i Zingân'a firâr edüp anda karâr etdi ve Baltacı Mehemmed Paşa kal‘aya kifâyet mikdârı asker koyup Lur Hâkimi Hüseyin Hân'a hükûmetin verüp miftâhların Süleymân Hân'a gönderdi. Hâlâ Şehrezûl hükmünde Lur Ekrâdı hükmünde câmi‘ vü hân u hammâm u çârsû-yı bâzârlı ve cânib-i etrâfı kûhlu ve bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı kal‘a-i türâbdır. (---) (---) (---) (---) (---) Andan taraf-ı şimâle 5 sâ‘atde,

Sitâyiş-i nâhiye-i Belkas,-ıvâdî-i Hâssu'l-hâs: Vilâyet-i Şehrezûl'un âb-ı rûyı olan bir nâhiye-i Belkas'dır kim gâyetü'l-gâye ma‘mûr u âbâdân kurâ vü kasabâtlar ile müzeyyen ve kılâ‘-ı sağîreler ile etrâf-ı cibâli ârâste olmuş bir imâristân-ı nâhiyedir. Hatta Murâd Hân vezîri Hüsrev Paşa asker-i deryâ-misâl ile bu sahrâ-yı ferah-fezâda kırk gün meks edüp niçe kerre yüz bin aded devâbâtlarıyla yeyüp içdiler ve konup göçdüler. Me’kûlât u meşrûbâtından mâ‘adâ nebâtât ve tırfîl-i giyâhâtından bir orakdas eksilmemişdir. Tâ bu mertebe halfe ve alefzârlı vü hubâbât [u] nebâtâtlı ve âb-ı hayâtları tatlı nâhiye-i mahsûldârdır, Hudâ imâr ide. Andan cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Harîr, hâs-ı Ekrâd-ı kavm-i Zarîr:

.....(3.5 satır boş).....

Evsâf-ı vilâyet-i Ardalân-ı dâr-ı bahâdırân:

.....(3.5 satır boş).....

Evsâf-ı ülke-i azîm Sûrân-ı Kürdistân:

.....(3.5 satır boş).....**[371b]**

Evsâf-ı sahrâ-yı Ashâb-ı Pîl, ya‘nî mânend-i Erdebil, şehr-i kadîm kal‘a-i Erbîl

İbtidâ bu cây-ı ma‘hûdede Ashâb-ı Fîl'den Ebrehe nâm bî-behre bu vâdîlerde meştâ verüp imâr etmişlerdi. Ba‘dehû Kûfe vü Vâsıt ve Harrân u Havrân diyârların harâb u yebâb ve halkın kebâb u hânelerin türâb ederek bî-hisâb abûs Zengi çerisin niçe yüz bin fil ile Hicâz-ı Abbâs ve Tâyif'i harâb ederek Mekke şehrine dest urup Beyt-i şerîfin cemî‘i hacerlerin fîllere yükledüp Cidde benderinde cümle Mekke taşların Kulzüm deryâsına dökdü. Âhir Hacerü'l-Esved'i yerinden kal‘ edüp deryâyâ ilkâ etmek içün her kankı fîle Hacerü'l-Esved'i tahmîl etdilerse bi-emrillahi Ta‘âlâ ol mahmil-i Hacerü'l-Esved olan filin beli üzülüp mürd olurdu.

Bu hâli Ebrehe la‘în görüp inâdına musırr olup Hacerü'l-Esved'i kendi fil-i Mahmûdîsine yükledüp azm-i râh ederken Cenâb-ı Hak tarafından bir ra‘d u berk zâhir olup "Ebrehe ve pîli yanup Hacerü'l-Esved ol âteşden seng-i siyâh oldu." deyü niçe müverrihler eyle yazmışlar. Niçesi "Tûfân-ı Nûh'un

azâb suyunda kaldığıyçün siyâh oldu." demişler. Niçe müverrihler "Hacerü'l-Esved'e âsîler yüzlerin sürdüğiyçün siyâh oldu." demişler. Ammâ be-kavli Muhammed ibn İshâk "Hacerü'l-Esved kable't-Tûfân Beyt-i Ma‘mûr'dan kalmış beyâz incü-misâl taş idi." demişler.

Hulâsa-i kelâm Hacerü'l-Esved Mekke'de kalup cümle Ashâb-ı Fîl üzre tayr-ı ebâbîl nâhunlarında olan taşları bırağup cemî‘i Ashâb-ı Fîl'in depelerinden ol taşlar delüp çeneleri altından çıkup cemî‘i Ashâb-ı Fîl mürd olup ba‘dehû Mekke-i Mükerreme'yi müceddeden (---) (---) inşâ etdiği cemî‘i tefâsîr-i mu‘teberelerde mastûrdur.

Ezîn-cânib sadede rücû‘ edelim. Çünkim Ashâb-ı Fîl'in bu Erbîl hâmûnlarında meştâda kalan Ashâb-ı Fîl üzre murg-ı ebâbîl cehennem hacerlerin tırnaklarından kavm-i fil üzre ilkâ edüp depelerinden urup cümle mürd oldular. "Hâlâ nehr-i Zarb-ı Kebîr sâhilinde dörder ve beşer vukıyye gelir âdem dişleri çıkar." deyü müsinn âdemler şehâdet etdiler.

Ve Lur hâkimi tahtı olan Sine kal‘ası derecesi üzre altışar vukıyye âdem dişleri vardır. Ashâb-ı Fîl dişidir, derler. Lûgat-i Arabî'de ve İbrî'de dişe sîn derler. Ol dişler Sîn şehrinde maslûb olduğiyçün kal‘a-i Sîn derler, deyü tahrîr etmişler. Hâlâ yine bu sahrâ-yı Erbîl'de Ashâb-ı Fîl'in niçe üstühânları ve niçe dendânları bulunur. Bu kal‘a-i Erbîl Âl-i Benî Ziyâd'dan Erbîl ibn Behsitvân ibn Kâbus ibn Menûçehr binâ edüp Hazret-i Yahyâ'ya îmân getirmişlerdir.

{Anınçün kal‘a-i Erbîl derler. Ba‘zılar Ashâb-ı Fîl'den kaldı derler ammâ efvâh-ı nâsda Erbîl kal‘ası derler}.

Ba‘dehû Enûşirvân-ı âdil imâr etmişdir. Âl-i Abbâsiyân asrında Hulâgû Hân harâb etmişdir. Niçe kerre imâr ve niçe kerre harâb olmuşdur. Âhir sene 962 târîhinde Süleymân Hân asrında be-dest-i Baltacı Mehemmed Paşa imâr edüp yine sene 1033 târîhinde Acem istîlâ edüp sene 1040 yine Hüsrev Paşa feth edüp derûn-ı hisâra müstevfâ cebehâne ve asker koyup metîn [ü] hasîn etdi. Yine Acem müstevlî olup sene 1048 târîhinde {kavm-i} Acem Murâd Hân-ı Râbi‘in mehâbet [ü] salâbetine tâkat getiremeyüp kal‘ayı mu‘attal bırağup Sarı Mehemmed Paşa tâ Murâd Hân Bağdâd'a gelinceye dek kal‘a-i Erbîl'i zabt edüp imâr edüp kifâyet kadar derûn-ı hisâra asker-i kerrâr kodu. Hâlâ Şehrezûl hâkinde sancak beği tahtıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Erbîl'i beyân eder: Nehr-i Zarbu'l-kebîr nehr-i Zarb-ı asğar kim bunlara nehreyn-i Zarb-ı Alî derler. Bu nehreyn-i azîmeynin mâbeyninde bir çölistân ve berr ü beyâbân yerde bir püşte-i âlî üzre evce ser çekmiş şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Cânib-i (---) bir kapusu var, handakı yokdur. Derûn-ı kal‘ada (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘anın kıblesi tarafında kal‘a-i Musul iki günlük yoldur.

Ve bu Erbîl kal‘a-i Kerkük'ün cânib-i şarkîsinde iki menzil yerdir. Ammâ kal‘a hâricinde aşağı şehri zamân-ı kadîmde sevâd-ı azîm imiş. Hâlâ eser-i binâları bî-hisâb zâhir ü bâhirdir. Ancak bir ulu câmi‘i minâresiyle meydân-ı muhabbetde kalmış ve iki aded nehir garizi vardır, kâh cereyân eder ve kâh yâbis olur. İhtiyâr kimesneler bu uyûn-ı câriye nehr-i Zarb'dan gelir derler. Ve bu kal‘a çölünün nihâyeti cânib-i garbda kal‘a-i Musul mukâbelesinde Yûnus Nebî âsitânesi hâkinde Şat kenârında

tamâm olur ve vilâyet-i Harîr bu kal‘a-i Erbîl hâkiyle müşâdır. Acem diyârından gelen kârbândan bu Erbîl kal‘ası kulları bâc-ı sultân alırlar. Zîrâ Şehrezûl eyâletinin derbendidir. Musul'a giderken nehr-i Zarb'ı ubûr edüp iki merhalede kal‘a-i Musul'a kârbân vâsıl olur.

.....(4 satır boş).....

Andan cânib-i kıbleye 4 sâ‘at gidüp, **[372a]**

Evsâf-ı kal‘a-i Şamük: Enûşirvân-ı âdil asrında Büzürcimihr'in karındaşı Şamük nâm bir pehlivân-ı benâm imâret-i tamâm etdiğiyçün kal‘a-i Şamük derler. Hâk-i Şehrezûl'da yoldan ba‘îd bir püşte üzre şekl-i müseddes hâk ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir ammâ küçükdür. Hâkimi ber-vech-i ocaklık Ekrâd beğlerinin eşbehi aşâ’ir-i Sarılı'dan Haydar Beğ bunda hâkimdir. Kal‘asının nökeri ve dizdârı ve cebehânesi cümle Haydar Beğ hükmündedir. Ulu aşîret sâhibidir kim on bin tüfeng-endâza mâlikdir. Ve Ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘atdan olup huzûr-ı Hakk'a sâlikdir. Dâ’imâ Derbend-i Mâşa'dan Acem haddine geçüp Sultâniyye kal‘asın Sencer şehrin ve Zengân şehrin urup Hemedân ve Dergezîn'e varınca diyâr-ı Acem'i talava vurur bir Haydar-ı Kerrâr Sarılı'dır ve cümle aşîretleri dahi Sünnî gâzîlerdir. Ve şehri cümle iki {bin} hâne-i müfîd ü muhtasardır. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârı vardır.

.....(3 satır boş).....

Andan yine cânib-i kıble kim bu diyârda kıble cânib-i garba meyyâlce vâki‘ olur. Çölistân üzre 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Örenhân: Nehr-i Zarb kenârında bir küçük hân vardır. Anda mihmân olup Urbân haylinden havf u haşyet çekerek bu hân-ı bî-amândan gayrı imâristân yokdur. Ve bu mahalde,

Nehr-i Zarb-ı Sağîr: Kûh-ı derbend-i Mâşa'dan gelüp (---) (---) (---) (---) (---) kılâ‘lara uğrayup (---) (---) kurbünde nehr-i (---) mahlût olur. Bu mahalden ale's-seher kalkup altun cisrin yine Zarb-ı Ekber nehri üzre geçüp 9 sâ‘atde kıbleye,

Evsâf-ı diyâr-ı Dahhâk-ı bî-nûr, ya‘nî Şehrezûr ibn Dahhâk, binâ-yı kal‘a-i Kerkâk

Müverrih Mıkdısî tahrîri üzre bu kal‘a-i Şehrezûl'u ibtidâ binâ eden Zor ibn Dahhâk-i Mârî'dir. Aslında Şehr-i Zor'dur. Galat-ı meşhûru Şehrezûl'dur, sahîhi Şehr-i Zor'dur. Hâk-i Irâk'da Kûfe ve Medâyin'den sonra bu Şehr-i Zor gâyet imâr olup gûyâ ravza-i cinân oldu. Ba‘dehû Âl-i Abbâsiyân asrında Hulâgû Hân bu Şehrezûr'u zor-ı bâzû-yı tüvânâsıyla harâb u yebâb etdi. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Âl-i Emeviyyûn'un Mervân-ı Hımâr'da inkırâz olduğu senede yine Zor ibn Dahhâk-i Mârî neslinden Moğol Karkük nâm bir benâm-ı merd-i hümâm ba‘zı kabâ’il-i Ekrâd ile yek-dil [ü] yek-cihet olup anların isti‘ânetiyle Şehrezûr'u müceddeden imâr edüp ismine kal‘a-i Kerkâk-i Moğol derler. Murûr-ı eyyâm ile elsine-i nâsda galat-ı meşhûr evlâ olmağile hâlâ kal‘a-i Kerkük derler ammâ kal‘a-i Kelkek ve Kelkit ve Kerkit değildir. Kelkik eyâlet-i Erzurûm'da bir

nevâhînin ismidir. Ammâ bu hâk-i Irâk ile müşâ Şehrezûr'un pây-i tahtı bu kal‘a-i Kerkük'dür. Lâkin Şehrezûr-ı kadîm diyâr-ı Acem hudûdunda Merâğa şehrine karîb olup Timur Hân'dan berü harâbe [vü] garîb kalmışdır. Şehr-i Merâğa dahi Timur harâbından kalmışdır, ba‘dehû imâr olmuşdur. Şehrezûr-ı kadîm ile şehr-i Merâğa beyni altı merhale zemîn-i mahsûldârdır. (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı hâkimân-ı Şehrezûr: Kânûnnâme-i Süleymân Hân tahrîri üzre hîn-ı fetihde eyâlet olup ülke-i azîm olmuşdur. Ve dahi istimâletler verilüp niçe kerre üç tuğlu vüzerâlara sadaka olunmuşdur. Ve eyâletinde olan Ekrâd ümerâlarına ikişer tuğlu mîr-i mîrânlık pâyesi verilmişdir. Ve emr-i şerîflerinde mîr-i mîrân elkâbları yazılmışdır. Ammâ vâlî-i Şehrezûl intihâ-i serhadd-i Irâk'da olup Bağdâd ile hudûddaş olmak ile vâlî-i Şehrezûr'un hükmü tâ Bağdâd kapularına varınca {sözü} nâfizdir. Tâ bu mertebe hükmü cârîdir. Vâlî-i Şehrezûr'un kânûn üzre hâss-ı hümâyûnu on bir kerre yüz bin akçedir. Kânûn-ı mîr-i mîrân böyledir kim her kankı memleket evvel feth oldu ise ol beğlerbeği sâ’ir mîr-i mîrân üzre takaddüm eder. Ve her beğlerbeğinin hâsları ne mikdâr ise kânûn-ı Süleymân Hân üzre beş bin akçede bir cebelü askeriyle sefer eşerler. Ardı sıra mehterhânesi ve bayrakları ve iç ağaları ve yanında mataracıları ve önü sıra şâtırları ve peykleri ve tuğları ve vâcibü'r-ri‘âyâ ve müteferrikagân ve deli gönüllüleri ve Tatar askerin çeküp me’mûr olduğu sefere gider. Ammâ Şehrezûl vâlîsi Bağdâd vâlîsi üzre takaddüm eder. Zîrâ sene 941 târîhinde Süleymân Hân eyâlet-i Şehrezûr'u feth edüp andan Bağdâd feth olmuş, ulu hükûmetdir. Üç bin güzîde asker ile beher sene ber-vech-i adâlet yüz kise tahsîl ide. (---) (---) (---) (---) (---) **[372b]**

Eyâlet-i Şehrezûl'da olan sancakları beyân eder: Kânûn-ı Süleymân Hân üzre cümle yigirmi aded sancakdır. Ve eyâletinde mâl defterdârı ve timâr defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve rûznâmeci ve mukâta‘acı ve (---) (---) (---) (---) (---)

Sancakları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ sancağ-ı Surucek ve sancağ-ı Erbîl ve sancağ-ı Keşân ve livâ-i Şehr-i Bâzâr-ı Cengûle ve Cebel-i Cimri sancağı, lakabına göre değil, şerîf livâdır. Ve sancağ-ı Hezârmerd ve livâ-i Zülhavârân ve sancağ-ı Mergâ ve Dahhâk-i Mârî'yi katl eden Demirci Gâve'nin şehridir. Ve livâ-i Harîr ü Sûrân ve sancağ-ı Tiltarı ve livâ-i Sîne ve Zencîr ve dahi sancağ-ı Acûz ve dahi livâ-i Ebrûmân ve livâ-i Davdan ve sancağ-ı Bak ve livâ-i Berend ve sancağ-ı kebîr Belkas Acem hudûdundadır ve livâ-i Uştı.

Bu on sekiz aded sancaklar cümle sengistân u dağıstân içre sa‘b yerlerde kavm-i Kürdistân'ın içinde livâlardır kim aslâ ceng ile alınmamış ülkelerdir. Bunlarda evc-i âsumâna kad çekmiş hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘alar vardır kim bir tarafdan bir vech ile zafer mümkin değildir. Cümle eyâlet-i Şehrezûl seksen altı pâre kal‘alardır kim cümlesi amân ile itâ‘at etmişlerdir. Eğer bu kılâ‘ları seyr ü temâşâ etdiğimize göre evsâfların tahrîr eylesek başka bir mücelled olur. İnşâallah seyecîu niçe kılâ‘-ı metînelerin ve belde-i kebîrelerin mahalleriyle ta‘rîf ve tavsîf ederiz.

Ve bu eyâlet-i Şehrezûr'da tahrîr olunan on sekiz sancakdan mâ‘ada iki aded sancak dahi hükûmetdir. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre azl u nasb kabûl etmezler. Hâkimi merhûm olursa evlâdlarına yâhûd akrabâ ve akrebine yâhûd duhter-i pâkîze-ahterine verilmek kânûndur. Bir eyâletde avrete sancak verilmek kânûn değildir illâ bu eyâlet-i Şehrezûl'da var. Hatta zamân-ı Murâd Hân-ı Râbi‘de

Hânzâde Sultân nâm hâtûn-ı hurme vilâyet-i Harîr ve Sûrân'a hâkim olup on iki bin tüfeng-endâza ve on bin esb-süvâr hadeng-endâza mâlik idi. Burka‘ın rûyına bend edüp siyâh poşusın gerdenine bend edüp küheylân at üzre meydâna tarîl-i cevelân etdikde gûyâ hayyâl-ı Sâm u Nerîmân idi. Niçe kerre bu hâtûn kırk elli bin askeriyle diyâr-ı Acem'in Hemedân ve Dergezîn ve Cem-cenâb ve şehr-i güzînleri nehb ü gâret edüp yine sâlimîn ü gânimîn vilâyet-i Sûrân'a duhûl etmişdir. Tâ bu mertebe şecî‘a-i hâtûn kağan idi. Anınçün bu diyâr-ı Şehrezûr'da iki hükûmet avrete verilmek kânûndur.

Evvelâ Hükûmet-i Gâzîyân ve Hükûmet-i Mehrevân. Bu iki aded hükûmet ile Şehrezûl'un yigirmi aded sancağı tamâm olup yigirmi birinci livâsı kal‘a-i Kerkük'dür kim paşa sancağı tahtıdır.

Ammâ eyâlet-i mezbûrede yüz altmış aded dahi mîr-i aşâ’irler vardır ammâ tuğ ve tabl u alem sâhibi değillerdir. Hîn-i gazâda sâkin oldukları mîr-i livâların sancağı altında sefer eşerler. Eyâlet-i Diyârbekir'de ve eyâlet-i Van'da ve eyâlet-i İmâdiyye'de böyle hükûmetler ve böyle ocaklık mîr-i aşîretler vardır. Ve bu livâlarda cümle ze‘âmet ü timâr ve hâs kurâları vardır ammâ hükûmet add olunan livâlarda timâr ve ze‘âmet ve hâs yokdur. Ammâ bu eyâlet-i Şehrezûl'da paşanın üç bin askeriyle yigirmi sancak askeri cümle-i cümele otuz bir bin altmış aded cengâver asker-i dilâverândır. Pâdişâhlar ve sipehsâlârlar Bağdâd üzre sefere gelseler bu Şehrezûl vâlîsi talî‘a-i asker olup çarkacı olur. Zîrâ iklîm-i Irâk'ın ve diyâr-ı Fâris'in fârisü'l-meydânı asâkir-i Şehrezûr-ı zor-âverler ve server ü hünerverlerdir. Ammâ her sancakda alâybeği ve çeribaşı yokdur. İllâ Erbîl ve Şehrezûr ve Kerkük sancaklarında alâybeği ve çeribaşı vardır.

Gayri hâkimleri bildirir: Evvelâ Âsitâne-i sa‘âdet tarafından hâkim-i şer‘-i Resûl'i üç yüz akçe pâyesiyle kazâdır, (---) aded nâhiye kurâlarından beher sene ber-vech-i adâlet altı kise hâsıl olur. Mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfı vardır. Ve hâlâ Âsitâne tarafından bu kal‘a-i Kerkük'e yeniçeriyânın haseki ağalarından bir yeniçeri ağası ve başçavuş ve yeniçeri efendisi ve altı aded yeniçeri odası bin aded yeniçeri ve üç yüz aded cebeci ve üç yüz aded topçu askeri ta‘yîn olunup âlî mertebe yeniçeri ağalığı oldu. Ve kal‘a dizdârı ve altı yüz aded kal‘a neferâtları vardır. Muhtesibi ve şâhbenderi vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kerkük-i Şehrezûr: Evvelâ bu kal‘a hâk-i Bağdâd'ın çölistânında bir sahrâ-yı hâmûnda nehr-i Zarb'a bir menzil ba‘îd yerde ve kal‘a-i Musul'a iki menzil ba‘îd yerde bî-hâyil bir amelî püşte üzre şekl-i muhammesden tûlânîce bir kal‘a-i türâb-ı pâkdir kim çim ve rıhtım ve cir ve cıbıs ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve cümle (---) **[373a]** aded kal‘a kapusudur ve gerçi hâk-i amber-i pâk ile mebnî bir kal‘adır ammâ gâyet metânet üzre inşâ olunmuşdur. Her sene taraf-ı pâdişâhîden ta‘mîr ü termîm olunur. Cümle aded kulle ve tabyalar ile ârâste ve cümle (---) aded ebrâclarla ve dendân-ı bedenler ile pîrâste olmuş bir kal‘a-i intihâ-i serhaddir. Cebehânesi ve yetmiş aded sağîr ü kebîr topları ve sâ’ir mühimmât u levâzımâtları mevcûd bir sûr-ı mahdûddur.

Sitâyiş-i imâret-i kal‘a-i Kerkük: Evvelâ derûn-ı kal‘ada cümle (---) aded türâb-ı pâk ve kireç ile mestûr hâne-i ma‘mûr kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî büyûtlardır ammâ kal‘a içinde olmak ile bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı hâneler değillerdir. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ,

.....(30 satır boş).....**[373b]**

.....(36 satır boş).....**[374a]**

Bu şehri dahi seyr ü temâşâ edüp Murtezâ Paşa kethudâsıyla azm-i İmâdiyye deyüp cânib-i şimâle 7 sâ‘atde çöl ile gidüp,

Karye-i Urbân: Nehr-i Zarb kenârında kırk hâneli köydür ammâ bin aded kara çadırlı Mavâl Urbânı sâkinlerdir kim câmûsu ve keçi ve bakar ve at ve develeri bî-hisâbdır. Andan ale's-sabâh kalkup Zarb'ı altun cisr-i ibret-nümûnun yedi göz üzre ubûr edüp yine çölistân içre semt-i şimâle giderken sol tarafımızda kal‘a-i Musul iki menzil yer kalup biz yine nehr-i Zab-ı Alî'nin kenârınca şark ile şimâl mâbeynine 9 sâ‘atde,

Ülke-i Uğurlu: Sene (---) târîhinde livâ-i Surhserân idi. Hâlâ nevâhîleri Şehrezûr hâkimine tâbi‘lerdir kim yine nihâyet-i hudûdları Acem hâkiyle müşâdır ammâ âhir-ı hudûdlarına varmadık. Ancak Uğurlu nâm bir imâristân köyde mihmân olduk. Bu tâ’ifeye Ulus derler Acem türkmanıdır kim beş bin Sünnî geçinir Türkman-ı bî-amândır. Yaylaları kûh-ı Ardalân'dır. Andan kalkup yine cânib-i şimâle meyyâl niçe ma‘mûr-ı âbâdân kurâları çengelistân hıyâbân içre ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Bana: Dağlar içinde bin hâneli ma‘mûr köydür. Hân u câmi‘i vardır ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur. Lâkin hammâm yerine bunda bir germâb-ı kudret hammâmı vardır kim gûyâ Erzurûm'un Hasan kal‘ası banaları olduğundan anınçün bu kende Banaköy derler. Bunlar dahi Acem'den Âl-i Osmân'a tâbi‘ olmuşlardır. Mîr-i aşîretlerine Bana beği derler. Üç bin güzîde Ekrâd'a mâlikdir. Beğlerine Hevân Beğ derler. Andan kalkup yine şimâle dağlar ve beller ve sa‘b yollar aşup 8 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Vestân: Hıyâbân içre bin hâneli câmi‘ ve hânlı ve hammâmlı ma‘mûr karyedir ammâ çârsûsu yokdur. Hafta bâzârı durur. Cümle ahâlîsi kavm-i Ekrâd-ı Vestânîdir. İçlerinde aslâ Yezîdîleri yokdur. Görseler amân u zamân vermeyüp Yezîdîyi katl ederler. Ammâ Acem ile müşâ olmak ile kavm-i Acem'e muhabbet ederler. Kûhlarında kaplanları ve gürbe-i beyâbânları ve zerdevâları ve kebş-i beyâbânı ve teys-i kûhîleri gâyet çok olur. Beğleri Cân Ata ile bir gün sayd-ı şikâra gidüp beş aded gûsfend ve yedi aded erkeç teys-i beyâbânî şikâr etdik. Gâyet lezîz eti olur. Andan yine cânib-i şarka meyyâl dıraht-ı müntehâlar içre 10 sâ‘atde,

Menzil-i hudûd-ı Börüce kendi: Sâfî Kürd-i bî-amândır kim dağ âdemleridir. Bu kendin mukâbelesinde bir yalçın kaya üzre şekl-i müselles bir seng-binâ kal‘a-i sağîre nümâyân idi ammâ varup derûn-ı hisâra dâhil olup hakka'l-yakîn hâsıl etmedik ammâ ayne'l-yakîn hâsıl etdik ve ihtiyârlarından eyle istimâ‘ etdik kim Süleymân Hân asrında bu kal‘a emân ile Budak Hân Beğ Serdâr-ı mu‘azzam Baltacı Paşa'ya kal‘a miftâhların teslîm edüp yine ülkeyi ber-vech-i ocaklık Budak Beğ'e ihsân etmişler. Andan kalkup yine taraf-ı şimâle niçe kend-i ma‘mûrlar ve mahsûldâr fezâlar ve dıraht-ı müntehâlı ormanları 10 sâ‘atde geçüp,

Menzil-i ülke-i Oraman: Bir dere kenârında hakkâ ki orman hıyâbânlı bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ü hân u hammâmlı çârsûsuz bir ma‘mûr u âbâdân bin beş yüz hâneli belde-i ma‘mûrdur. Bu kendin

hâyilindeki kûh-ı bülend üzre kal‘a-i Cihân Şâh nâm bir kal‘a-i tamâm vardır kim Âzerbaycân şâhlarından Cihân Şâh binâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır. Ma‘mûr u âbâdândır ammâ bu mahalde sayd-ı şikâre taraş ve tola ve çapar ve araş zağarlar ile ve Bağdâd ve Urfa küçüğü tazılarımızla şikâra gidüp kal‘a-i Cihân Şâh'ı temâşâ edemedik ammâ mesâfe-i ba‘îdeden seng-binâ bir kal‘a-i metîn-i ra‘nâ nümâyân idi. Ahâlî-i vilâyetin takrîri üzre bunu da Süleymân Hân asrında Cihân Beğ nâm bir mîr-i hümâm bu kal‘ayı yine Baltacı Mehemmed Paşa'ya teslîm-i miftâh edüp mutî‘ olur. Ammâ ahâlîsi cümle Ekrâd-ı Şâfi‘îdir. Mîr-i aşîretlerinin ismi Şems-i Alî'dir. Ellerinde hatt-ı şerîfleri var kim, "Eğer Acem ve eğer Osmânlı gâlib olup Şehrezûr zor-ı bâzû ile her kimde ola bu kavim ana tâbi‘ ola." deyü ellerinde yarlığ-ı belîğleri var ve ülkenin cânib-i şarkîsinde Hemedân ve Dergezîn-i Acem beş konak yakındır. Cânib-i kıblesinde dahi kal‘a-i Musul beş menzil yerdir. Ve cânib-i şimâlinde kal‘a-i İmâdiyye dahi beş menzil zemîndir.

Ve bu mahalde Şehrezûl hudûdu tamâm olup İmâdiyye hâkine dâhil olundu, *ve's-selâm*.

Eğerçi bu eyâlet-i Şehrezûl büyük vilâyetdir ammâ herkes bir gûne yol ile bir cânibe teveccüh eder. Ammâ bu abd-i hakîr münâsib refîklerimiz ile böylece seyâhat edüp kâh şarka ve kâh garba ve kâh şimâli cenûba kılâ‘ u büldânları seyr ü temâşâ edüp hâk-i Şehrezûr'u bu gûne geşt ü güzâr edüp hâk-i **[374b]** (hâk-i) Behdînân ve vilâyet-i Seyyid Hân ya‘nî diyâr-ı İmâdiyye-i sedd-i îmân olan hâk-i pâke kadem basdık. Evvelâ İmâdiyye hâkine kadem basdıkda cânib-i şimâle 5 sâ‘atde gidüp sarp çengelistân içre,

Menzil-i karye-i Zıbarı: İki yüz hâneli ma‘mûr köydür. Cümle hâneleri kârgîr binâ ve türâb ile mestûr hâne-i ma‘mûrdur. Bir câmi‘i ve medrese ve bâğ u bâğçesi vardır. Andan yine semt-i şimâle 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zıbarı-yı Alî: Bu dahi Akra hâkinde beş yüz hâneli ve câmi‘ ü medrese ü hammâm ü bâğlı u bâğçeli ve âb-ı hayât dereli kend-i latîfdir. Andan yine şimâle 3 sâ‘atde dağlar aşup,

Menzil-i karye-i Legandır: Akra hâkinde üç yüz hâneli câmi‘ ü hân u hammâmlı ve besâtînli ma‘mûr kenddir. Bu mahalde Murtezâ Paşa efendimizin hedâyâ atlarından biri bir kayadan uçup pâre pâre oldu. Andan yine taraf-ı şimâle meyyâlce 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Hüzdâr: Bu dahi Akra sancağı hâkinde bin hâneli ma‘mûr câmi‘li ve medreseli ve hân u hammâmlı ve kifâyet mikdârı dükkânlı ve dağları bâğlı ma‘mûr u kârgîr binâlı karye ve ulemâsı gâyet çokdur. Ve bu Kürdistân'ın elbette her köyünde medrese mukarrerdir. Andan yine taraf-ı şimâle 7 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı till-i şâhıka-i kân-ı ma‘âdin-i zeheb-i nakra ya‘nî şehr-i kadîm kal‘a-i Akra

Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve fâtihi bizzât Hazret-i Alî'dir. Şehr-i Kûfe'den bu dağlara niçe bin asâkir-i İslâm ile gelüp bu kal‘a-i Akra'yı Enûşirvân neslinden Kapus Akrı elinden feth etdi. Ol asırda bu Akra kavmine kavm-i

Humeydiyye derlerdi. Tâ Hazret-i Yûnus'dan berü îmâna gelüp Kürd lisânı üzre tekellüm eder kavm-i kesîr idi.

Ba‘de Hicreti'n-Nebeviyye sene 36 târîhinde Hazret-i Alî bu kavm-i Humeydiyye'yi dîn-i Muhammediyye'ye da‘vet edüp da‘vete icâbet etmediklerinden Hazret-i Alî leşker-i firâvân ile gelince cümlesi hâk-i pây-ı Alî'yi rûmâlîde edüp şeref-i İslâm ile müşerref oldular. İlâ hâze'l-ân kavm-i Akra gâyet mü’min ü muvahhid ve Şâfi‘îyyü'l-mezheb Sünnî kavmdirler. Hâssu'l-hâs Ekrâd-ı hâlisdirler. Hazret-i Alî bu kavme hayr du‘â etdiğinden evlâd-ı ensâbları bî-hisâbdırlar. Ve hayr-ı berekâtları vâfir ve enhâr-ı uyûnları mütekâsir olduğundan mâ‘adâ cânib-i şarkîsinde olan kûh-ı Akra kim hudûd-ı Acem'de vâki‘ olmuşdur, ol kûh-ı bülend üzre yedi gûne ma‘âdin-i hâlis olur.

Evvelâ ma‘âdin-i zırnîh ve ma‘âdin-i cîz ya‘nî seng-i alçı ve ma‘âdin-i hadîd ve ma‘âdin-i nuhâs ve ma‘âdin-i zeheb-i hâlis olur. Lâkin diyâr-ı Kürd olmağile her gûne ma‘âdinlerin istihrâcı ilminden haberdâr olmadıkları ecilden hâsılı harcın ihâta etmeyüp mu‘attal kalmış ma‘âdinlerdir.

Bu hakîr mukaddemâ Acem diyârın seyâhat ederken Hemedân ve Dergezîn taraflarından güzer edüp bu kûh-ı Akra dâmenlerinden güzer ederken bu kûh-ı Akra'nın ve ma‘âdinlerinin evsâfı tahrîr olunup tekrârına hâcet yokdur. Ammâ şimdi mezkûr kûh-ı Akra'nın cânib-i kıble ve garbîsi mâbeynine bir menzil ba‘îd kal‘a-i Akra düşer. Diyâr-ı Hakkarî'nin Çölümerik nâm şehrine cânib-i şimâle dörd menzil ba‘îd kal‘a-i Akra'dır.

Ve bu Akra'nın cenûbunda dağlar içre şehr-i Nenîvâ Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâmın* meb‘ûs olup lisân-ı Ekrâd'ı anın ta‘lîmiyle kavm-i Humeydî'den (---) (---) nâm kimesne tekellüm etdiği şehr-i Nenîvâ bu şehr-i Akra'ya iki konakdır. Hâlâ ol kadar imâr değildir.

Anda hâne-i Yunus *aleyhi's-selâm* hâlâ ma‘mûr ve ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Hazret-i Yûnus kâh bu medîne-i Nenîvâ'da sâkin olurmuş ve kâhîce şehr-i Musul'da sâkin olurmuş. Âhir-ı kâr Ekrâd-ı mu‘ânidin ısyân u tuğyânları derdinden Yûnus Nebî şehr-i Musul'u terk edüp Akra'nın Humeydiyye kavminden niçe mu‘tekid âdemler ile cânib-i garba seyâhat ederek sâhil-i Bahr-i Sefîd'e gelüp leb-i deryâda bir külbe-i ahzân inşâ edüp tâ‘at u ibâdâta meşgûl idi.

İlhâm-ı Hayy-ı Kadîr bir gün Hazret-i Yûnus eydür: "İlâhî bana dokuz deryânı seyr {etdir." deyü du‘â eder.

Hikmet-i Hudâ ale's-seher bir Bahr-i Muhît gemisi Yûnus Nebî olduğu mahalle gelüp Yûnus Nebî dahi bu keştîye girüp azm-i bahr-i Ummân edüp giderlerken hikmet-i Hudâ bir rûzgâr-ı zorkâr zâhir olup cümle ibâdullah gark-ı deryâ olmada.

Hazret-i Yûnus Nebî eydür: "Bu girdâbdan murâdınız halâs ise kur‘a ile birbirinizi deryâya atasuz. Tâ ki gemi hiffet bulup halâs olasuz" dedikde eyle ederler.

Hikmet-i Hudâ üçüncü kur‘a Yûnus Nebî'nin deryâya atılmasına gelüp amân vermeden Hazret-i Yûnus'u Bahr-i Sefîd'e ilkâ ederler.

Hikmet-i Hudâ ol ân} bir neheng-i azîm Hazret-i Yûnus'u yudar. Hemân ol ân neheng-i okyonus {görür kim yutduğu gıdâ bir nûr-ı İlâhîdir kim cemî‘i deryâların mâhîleri gelüp karnındaki kişiyi ziyâret ederler ve neheng kendi karnı rahmet deryâsı kadar olmuş. Âhir-ı kâr fakîr neheng karnında bir enbiyâyı hıfz edemeyüp} dîvâne olup berk-i hâtif gibi Bahr-i Sefîd içre şinâverlik ederek Sebte Boğazı'ndan taşra çıkup bahr-i Muhît'e girer. Andan bahr-i Moğolyan'a varır. Andan bahr-i Fiyamenk'e ve bahr-i Yenidünyâ'ya ve bahr-i Okyonus'a ve bahr-i Girdâb'a ve bahr-i Ummân'a, andan bahr-i Hürmüz'e andan nehr-i Şatt ile balık şinâverlik ederek kırk günde bi-emrillahi Ta‘âlâ Hazret-i Yûnus'u mezkûr balık Şatt kenârında şehr-i Musul'da kayy edüp Hazret-i Yûnus şiddet-i hârda uryân kalınca bi-emrillahi Ta‘âlâ Yûnus Nebî'nin etrâfında kabak ağacı hâsıl olup Yûnus'un avret yerlerin kabak yaprakları setr edüp **[375a]** şiddet-i hârdan ve şav-ı rûzgârdan emîn olur. Ve mezkûr balık Hazret-i Yûnus ile kırk gün enîs-i ülfet edüp yedi deryâyı geşt ü güzâr etdirdiğinden hüsn-i ülfet edüp niçe sene nehr-i Şatt içre şinâverlik edüp her bâr Hazret-i Yûnus'u ziyârete gelüp Hazret-i Yûnus bu mâhîye nafaka verirdi. Hâlâ ol mâhîlere Yûnus balığı derler. Akdeniz'de ve Karadeniz'de çok olur. Esmerü'l-levn zararsız bir gûne mefret mâhîdir.

{**Ammâ hikmet**}: Beher sene niçe bin yûnus balıkları bahr-i Muhît'den bahr-i Ummân'a ve bahr-i Hürmüz'e andan nehr-i Şattu'l-Arab'a girüp baş yukaru cânib-i şimâle Bağdâd önünden geçüp şehr-i Musul'da Hazret-i Yûnus'u yudan mâhî-yi Yûnus'u ziyâret iddüp yine Şatt ile avdet etdiklerin niçe bin Şatt kelekçileri görmüşlerdir. Zîrâ Hazret-i Yûnus, şehr-i Musul'un Şattu'l-Arab şarkîsi tarafında balık karnından çıkdığı mahalde medfûndur ve niçe sene mürûrundan balık dahi ölüp Hazret-i Yûnus Nebî civârında kavm-i Humeydiyye ki ümmet-i Yûnus Nebî'dir, mezkûr balığı anlar Yûnus Nebî cenbinde defn etmişlerdir.

{Bir rivâyetde "Hazret-i Yûnus merhûm olduğu ân nûn-ı Yûnus dahi ölüp cenb-i Yûnus Nebî'de Humeydiyye kavmi yûnus balığın defn etmişlerdir." deyü yazmışlar}.

Ve niçe müverrihler kabak ağacı bu Musul'da Hazret-i Yûnus içün halk olduğun tahrîr etmişlerdir.

El-âye sûre-i (---) (---) [125] âyetin müfessirîn böyle tefsîr etmişlerdir.

Ve niçe tevârîhde ve tevârîh-i Mıkdısî'de Hazret-i Yûnus'un bu şehr-i Akra'da Humeydiyye kavmi ümmetlerinden hoşnûd olup bu Akra'ya gelüp yedi sene sâkin olup niçe mu‘cizeler gösterüp halkı îmâna da‘vet etdiğin tahrîr edüp niçe mu‘cizelerin tahrîr etmişler. Evvelâ,

Mu‘cize-i Yûnus Nebî: Bu kal‘a-i Akra kurbünde medîne-i Nenîvâ ki Hazret-i Yûnus anda meb‘ûs olmuşdur. Ana karîb dağlar içre üç sâ‘atde Beled-i Betra nâm bir kend-i sağîr vardır. Bu kend halkından Hazret-i Yûnus asrında imân getiren Humeydiyye kavminden idiler. Çünki Hazret-i Yûnus balık karnından çıkup şiddet-i hârda aç u zâc ve bir nâna muhtâc kalınca bu mezkûr Betra halkı şehr-i Musul bâzârına gelmişlerdi. Hazret-i Yûnus'u bu hâlde görüp bir hayli i‘zâz u ikrâm edüp bir nânpâre verüp Hazret-i Yûnus'u toylayup kal‘a-i Akra'ya andan Beled-i Betra'larına getirüp ta‘zîm ü tekrîm ederler. Hazret-i Yûnus bunlardan mahzûz olup hayr du‘â edüp bu kavme bir âsiyâb-ı dakîk binâ edüp "İnkırâzu'-devrân mü’ebbed ola!" deyü du‘â eder. Hâlâ ol değirmân Beled-i Betra hâricinde zâhir ü bâhirdir.

Nitekim Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâm* hayâtda idi, susuz deverân edüp gice ve gündüz yüz elli tağar gendümü kendi kendinden öğüdüp dakîk-i rakîk hâsıl ederdi. Hâlâ cemî‘i değirmânın enkâz-ı bisâtları Diyârbekir kal‘asının siyâh taşı gibi esved-gûn seng-i hârâlardan çarhları ve fili ve milleri ve dollâbları ve göze ve revzeleri ve tahtânî ve fevkânî taşları cümle seng-i hârâdan enkâzlardır kim ne âteşe yanar ve ne kırılır ve ne fenâ bulur. Bir gûne seng-i hârâdır kim gûyâ Diyârbekir kal‘ası taşıdır. Niçe yüz sene deverân edüp niçe kerre yüz bin âdem ol âsiyâb-ı bî-mâdan intifâ‘ görürlerdi. Ba‘zı âdemin gendümi âsiyâb içre kalmasa hemvâre deverân ü seyerân eden seng-i tahhâna ol âdem "Yûnus Nebî hakkiyçün dur!" dese bi-emrillah dururdu. Ve yine ulbe-i âsiyâba gendüm koyup "Yûnus Nebî aşkına deverân eyle!" deseler hemân bi-emri Hudâ tahhânın seng-i âlîsi ve süflîsi deverân ederdi.

Garâbet bunda kim hâlâ cemî‘i âsiyâbların deverânı su ile yâhûd devâbât iledir ve altındaki taşı sâbitedir ve üstünde taşı deverândadır ammâ bu âsiyâbın ne suyu var ve ne tahhâncısı var. Hemân yemîn-i Yûnus Nebî nâmıyla altındaki taş sağına ve üstündeki taş soluna deverân edüp rakîk dakîk hâsıl ederdi ve bu tahhândan "Yâ Ganiyy-i Muğnî!" sadâsı istimâ‘ olunurdu.

Bu âsiyâb tâ Enûşirvân asrına dek bî-mâ deverân ederdi. Ol asırda bir bî-dîn mil-i tahhânda olan hatt-ı Yûnus üzre tebevvül edince deverân etmez olur.

Andan sonra kavm-i benî Hamûdiyye peygamberimiz "Hazret-i Yûnus Nebî mu‘cizesidir, mu‘attal kalmasın." deyü dağlardan değirmâna sular salup niçe yüz sene su ile deverân eder ammâ ne taşları ve ne sâ’ir âletleri fenâ bulmayup yine ke'l-evvel herkesin gılâlin öğüdürdü.

Âhir be-kavl-i müverrihân İskender-i Yunan kavm-i Rûm-ı bûm ile şehr-i Nasîbîn üzre çeri çeküp Karadere nâm mahalde Dârâ Şâh ile ceng-i azîm edüp Dârâ Şâh münhedim olup niçe yüz bin asker-i Dârâ Rûm destinde dendân-ı tîğ-ı Yunaniyân'dan geçüp Dârâ Şâh'ı esîr etdiler ve taht-ı şâhîsi olan şehr-i Karadere'yi ve şehr-i Nasîbîn'i harâb u yebâb ve halkını kebâb ve hânelerin türâb edüp diyâr-ı Acem'i Rûm keferesi harâca kesüp andan hâsıl olan mâl-ı harâcın nısfın Kudüs-i şerîfde deyr-i Gammâmeye ve nısfın Kostantiniyye içre deyr-i Alina ya‘nî Ayasofya'ya vakf **[375b]** eyleyüp kavm-i Rûm cemî‘i Irâk-ı Arab kim diyâr-ı Haleb'dir ve Irâk-ı Acem kim diyâr-ı Bağdâd'dır, bu şehirlere ve diyâr-ı Kürdistân'a kavm-i Rûm istîlâ edüp kal‘a-i Dühük ve kal‘a-i İmâdiyye'yi ve kal‘a-i Şuhoy'u ve kal‘a-i Akra'yı, andan medîne-i Nenîvâ'yı ve beled-i Betra'yı cümle harâb u yebâb edüp bu beled-i Betra'da Hazret-i Yûnus Nebî'nin mu‘cizesiyle deverân eden değirmânın dahi harâb etmişler.

Niçe zamân mu‘attal kalup âhir Seyyid Hân Sultân İmâdiyye hâkimi iken imâr edüp niçe sene deverân eder. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile harâb olup hâlâ cemî‘i âlât-ı bisât-ı enkâzları siyâh taşdan pâymâl-i rimâl olup yatır ammâ yine bir âlî-himem murâd idinse imâr edüp deverân etdirir. Zîrâ cemî‘i bisâtları dest-i Yûnus Nebî ile inşâ olmağın âlât-ı hacerine rahne gelüp müsta‘mel olmadan fenâ bulmamışdır. Cümle seyyâhân-ı berr u bihâr ve kavm-i İmâdiyye ve erbâb-ı tüccâr gelüp temâşâ ederler, *ve's-selâm*. Ezîn-cânib,

Sitâyiş-i hâkimân-ı kal‘a-i Akra: Evvelâ kânûn-ı kadîm-i kavânîn-ı Âl-i Osmâniyân'dan Süleymân Hân tahrîri üzre bu kal‘a-i Akra eyâlet-i Bağdâd-ı behişt-âbâdda İmâdiyyeyi serbest hükûmetinde

hâlâ kal‘a-i Akra sancak beği hükmünde kal‘a-i kadîmdir. Lâkin beği Âl-i Osmân tarafından değildir. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre İmâdiyye hâkiminden Akra beği hil‘at giyüp tabl u alem sâhibi olup İmâdiyye hâkimiyle Bağdâd seferine ve muhâfaza ve mahâsarasına me’mûr bir mîr-i Behdinânura'dır. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu olmayup evâmirleri elkâbında mîr-i mükerrem tahrîr olunup Âl-i Osmân hâs-ı harâc ü bâc u revâclarına müdâhale etmeyüp livâsı hükmünde aslâ timâr u ze‘âmet yokdur ve kal‘ası ve cemî‘i hükûmâtları beğinin kabza-i tasarrufundadır. Aslâ bir ferd-i âferîde müdâhale edemez. Hatta kadıları dahi İmâdiyye tarafından bir âbid ü zâhid ü fâzıl kimesne olur. Ve beği üç bin mikdârı Humeydî Ekrâd bahâdır askerine mâlikdir. Ve sancağı hâkinde yigirmi bin mikdârı tüfeng-endâz Ekrâd re‘âyâsına mâlikdir. Cümleden melik hâkimdir. Şimâlinde dörd konak Hakkarî hâkiyle müşâdır. Cânib-i şarkîsinde şehr-i (---) Acem ile çetdeşdir. Cenûb tarafında şehr-i Şehrezûl hâkiyle hudûddeşdir. Cânib-i garbında beş konak İmâdiyye ile hem-hâkdir. Selâmetle bu kal‘aya dâhil oldukda mîr-i muhteremi Sultân Hüseyin ibn Sultân {Seyyid} idi. Murtezâ Paşa Kethudâsı Köle Yûsuf Ağa ile bu Akra kal‘asına dâhil olurken Akra beği alây-ı azîm ile istikbâlimize çıkup şehde girerken ka‘adan toplar atılup sarâyında ni‘met-i nefîseler tenâvül olunup Murtezâ Paşa'nın mektûb-ı muhabbet-uslûbun ve bir eğerli raht u bahtlı küheylân atın hedâyâ verüp cihân kadar pek hazzedüp sarâyında mihmân olduk.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Akra: Ve Ekra dahi derler. Lisân-ı Ekrâd'da Ekra-i Zıbarı ve lisân-ı Urbân'da Akra-i Alî derler. Ve lisân-ı Acem'de Till-i Akra derler ve lisân-ı Moğolî'de Til Muzurî derler. Ve lisân-ı Zaza-i Ekrâd'da Til Gerdüm derler. Ve lisân-ı Yunan'da Petre Boğas derler. Ya‘nî Taşlı Kal‘a derler. Ve lisân-ı Ekrâd-ı Lulu'da Kûh-pola derler. Ve lisân-ı Yarmenî'de (---) derler.

El-hâsıl her lisânda kûh-ı bülendiyle meşhûr-ı âfâk bir kal‘a-i Akra-i atîkdir. Ammâ zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Aşağı sahrâsında cümle Zıbarı Ekrâdı sâkinlerdir. Ve Ekrâd-ı Pesân ve Ekrâd-ı Muzurî dahi vardır ammâ azdır. Ammâ kavm-i Humeydî gâyet çokdur. Ve Hânzâde Sultân vilâyeti bu Akra hâkiyle hem-hudûd olmağın Hânzâde'nin (---) Ekrâdı aşîreti her bâr bâzâr-ı Akra'ya gelirler.

Ve bu Akra kal‘ası hâk-i Sûrân ile hem-müşâ olmağile kal‘a-i Akra'ya kavm-i Sûrân'ı komazlar. Zîrâ birkaç kerre kavm-i Sûrân Akra üzre hücûm etmişlerdir ammâ hâ’ib ü hâsir gitmişlerdir. Ol zamândan berü kal‘a-i Akra dîdebânları bâb-ı Akra'da nigehbânlık ederler. Kal‘ası evc-i semâya ser çekmiş seng-i hârâ ile mebnî bir sûr-ı kavîdir ve şekl-i muhammes handaksız ve bâğ u bâğçesiz bir püşte-i kebût üzre hisâr-ı mebnîdir. Bu kal‘a hasretü'l-mülûk olup niçe kerre bu hisâr-ı metîne üzre selâtîn-i selef ceng [ü] cidâl ü harb [ü] kıtâl edüp aşağı sahrâda (---) (---) mahalde üstühân-ı benî Âdem mâl-â-mâldır. Ve derûn-ı sûrda cümle (---) aded fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır kim cümle hâk-i pâk ile mestûr beyt-i ma‘mûrlardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

.....(3 satır boş).....**[376a]**

Andan cânib-i şimâle İmâdiyye kal‘asına azîmet edüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bekufâr: İmâdiyye hâkinde kal‘a-i Baytanûr hükmünde üç yüz hâneli câmi‘ ve

medrese ve hammâmlı bâğ u bâğçeli Ekrâd kendidir. Karye-i Bekufâr lisân-ı Ekrâd'da söylenici sıçan köyü demekdir. Hakkâ ki faresi çokdur ve hirresi azdır. Andan yine cânib-i şimâle 9 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı kadîm Sûr, ya‘nî kal‘a-i Baytanûr

Lûgat-i sahîhi Bî-tennûr'dur. Zamân-ı kadîmde bu kal‘a hâyilindeki kûh-ı bâlâda bir gâr var idi. Bir tarafı germâb var idi. Herkes hamîrin ol gâra koyup ekmeği pişerdi ve germâb hammâmına girüp şehre gelirdi. Bu şehir içre bir kimesne tennûra muhtâc olmayup murâd-ı merâmları üzre mezkûr tennûrda nânları pişdiğiyçün şehr-i Bî-tennûr derler. Mürûr-ı eyyâm ile galat-ı meşhûr olan evlâ olmağile Baytanûr derler. Ba‘zı müverrihîn ol gâr-ı tennûr Hazret-i Nûh'un du‘âsı berekâtıyla oldu, derler. Zîrâ Hazret-i Nûh ba‘de't-Tûfân bu mahalle bir menzil karîb cebel-i Cûde üzre keştiyle karâr etdiği sûre-i (---) âyet [126] nassıyla müsbetdir. Andan bu kûh-ı bâlâya gelüp bu gâr-ı tennûrda du‘â edüp tennûr gibi oldukda ekmek pişirmişlerdir. Anınçün bu kal‘aya bî-tennûrdan galat Baytanûr derler.

Bânîsi, Âl-i Benî Ziyâd'dan Behistivân ibn Şemkîn binâ etmişdir. Âl-i Benî Ziyâd altı neferdir. Vilâyet-i Cürcân ve diyâr-ı Taberistân'a mâlikler idi. Ba‘dehû Şâh Behistivân Irâk-ı Şehrezûl'a mâlik oldukda bu kal‘a-i Bî-tennûr'u bir püşte-i âlî üzre inşâ eyledi. Ammâ gâyet küçükdür, lâkin sa‘b hisârdır kim cânib-i etrâfından bir vech ile zafer mümkin değildir. Meğer birkaç sene her tarafdan muhâsara olup kaht-ı galâdan amân ile kal‘ayı vere ile vereler. Andan muhâsara edenler kal‘aya gireler. Yohsa bir vech ile duhûlü mümkin değildir. Hâlâ İmâdiyye eyâletinde Şuhoy beği hükmünde bir hisâr-ı şîrîndir.

.....(3 satır boş).....

Andan yine dağlar içre 5 sâ‘atde cânib-i şimâle gidüp,

Menzil-i karye-i (---): Bu dahi Şuhoy kal‘ası hudûdunda yüz hâneli köydür. Andan 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı misâl-i şehr-i Hoy ya‘nî kal‘a-i Şuhoy: Bânî-i kadîmi yine Âl-i Benî Ziyâd'dan Merdâvîh Şâh binâ etmişdir. Vech-i tesmiyyesi lisân-ı Ekrâd-ı Zaza'da Şıhoy (---) (---) (---) derler. Anınçün kal‘a-i Şuhoy dediler. Bu dahi eyâlet-i İmâdiyye'de başka sancak beği tahtıdır. Ammâ Âl-i Osmân'dan hil‘at giymeyüp İmâdiyye hâkiminden me’zûn mîr-i livâdır. Lâkin evâmir-i Âl-i Osmân'da beğine mîr-i muhterem elkâbı yazılır. Hâs-ı hümâyûnu yokdur. Taht-ı hükûmetinde olan harâc u bâc-ı bâzâr cümle beğinin hâssıdır. Bunun dahi hâk-i pâkinde aslâ timârı ve ze‘âmet ve çeribaşı ve alâybeği ve dizdâr u serdâr yokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Şuhoy: Bu kal‘ayı gördüğümüz mahalde hâkimi Muhammed Beğ nâm bir mîr-i benâm idi. Alây ile istikbâle çıkup derûn-ı sûrda meks edüp ziyâfetler tenâvül olundu ve kal‘adan birkaç hurde şâhî toplar atıldı.

.....(4 satır boş).....

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı cihâd, kal‘a-i Âzerzâd: İbtidâ bânîsi Âzeroğullarından Melik Âzer olmağile kal‘a-i Âzerzâd derler ammâ kavm-i Ekrâd Âzerzâr derler. Bu dahi İmâdiyye hükmünde kal‘a-i Baytanûr ile kal‘a-i Şuhoy'a karîb ve Salcân Şuhoy Beği Muhammed Beğ hükmünde bir püşte-i bâlâ üzre seng-binâ kal‘a-i ra‘nâdır lâkin küçük sûr-ı zîbâdır.

.....(2 satır boş).....

Andan yine cânib-i garba meyyâl sa‘b kûhlar içre 6 sâ‘atde **[376b]** kal‘a-i İmâdiyye nümâyân olunca İmâdiyye hâkimi (---) (---) Hân askeriyle zâhir u bâhir olup Murtezâ Paşa kethudâsı istikbâl edüp cemî‘i İmâdiyye askerinin güzîdesi cebe vü cevşene müstağrak olup bir alây-ı azîm ile İmâdiyye'ye girerken kal‘a-i İmâdiyye'den şâhî ve balyemez toplar atılup evce urûc eder gibi kal‘a-i İmâdiyye'de (---) (---) hânın sarâyına dâhil olup dîvân-ı azîm oldu.

El-azametullah diyâr-ı İmâdiyye'nin pâk ü pâkîze semmûr kürklü a‘yân u eşrâfı ve ulemâ vü sulehâsı ve cümle hânın on bin mikdârı güzîde askeri şal ü şapik ve çarık ile mülebbes olmuş tüfeng-endâz ceyş-i mehîbi cem‘ olup hânın dîvânında yemîn ü yesârda altun ve gümüş kavuklu serbendleri turna telli ve şahin çığalı kapucubaşıları ve zer ü zîvere müstağrak olup âdâb üzre el kavuşup dîvânhâne-i hânda tabl u nefîr ü kudümlere turralar urulup dîvân-ı hâkim tamâm oldukda Murtezâ Paşa efendimizin nâmeleri kırâ’at olunup mefhûmu ma‘lûm-ı hân-ı âlîşân olunca hân eyitdi: "Ey kavm-i İmâdiyye, Murtezâ Paşa karındaşımız bizden bizim duhter-i pâkîze-ahterimizi menkûhalığa şer‘-i Resûl-i mübîn üzre taleb eylemiş, ne buyurursuz?" dedikde cümle a‘yân-ı İmâdiyye "İstihâl istihâl, Allah mübârek eyleye!" denildikde şeyhülislâm-ı İmâdiyye eydür: "Kani Murtezâ Paşa vekîli ve kani ya bu hânın vekîli?" dedikde Murtezâ Paşa kethudâsı meydân-ı muhabbete çıkup hân ile dest be-dest olup Bânû Perî'yi Murtezâ Paşa'ya şeyhülislâm nikâh edüp Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî tilâvet olunup niçe bin kâse eşribeler nûş olunup Murtezâ Paşa tarafından hâna ve hân kethudâsına ve şeyhülislâma semmûr hil‘atler giydirilüp sâ’ir ümerâ-yı a‘yâna yüz elli kadar zerdûz hil‘atler giydirilüp üç katar-ı katır yükü zî-kıymet tuhef-i tefârik-i kâmyâb makûlesi hedâyâları hâna pîşkeş çeküp Dâvûdî zırhlar ve tuğulka-yı Tâlûtîleri hâna bergüzâr edüp on re’s küheylân-ı sâfinâtu'l-ciyâd misilli atları hâna hedâyâ çeküp hân-ı âlîşân, cihân cihân hazz edüp ol ân Murtezâ Paşa'ya nikâh olduğu müjdecileri gidüp andan İmâdiyye hânının niçe bin sahûn et‘ime-i nefîse ni‘met-i mümesseki meydân-ı muhabbete gelüp bir summât-ı Muhammedî çekilmişdir kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Ba‘de't-ta‘âm Murtezâ Paşa kethudâsına hân kendü sarâyına hücreler döşeyüp anda mihmân oldu.

Bu hakîre Musul kapusu kurbünde Muzurî beği sarâyını menzilgâh verüp hakîre bir kîse guruş hammâm-bahâ ve bir boğça esvâb-ı girân-bahâ gelüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtımız ta‘yîn olunup her gâh u geh gâh hân-ı âlîşânın şeref-i sohbetiyle müşerref olup a‘yân-ı İmâdiyye ile hüsn-i ülfet edüp ahvâl-i İmâdiyye'yi tetebbu‘ edüp alâ kadri'l-imkân tahrîre cür’et olundu.

Evsâf-ı şehr-i Amediyye, binâ-yı Behdînân vilâyet-i Seyyid Hân, ya‘nî kal‘a-i ibret-nümâ-yı hısn-ı hasîn, İmâdiyye-i sedd-i îmân

Cemî‘i müverrihân-ı cihân kavilleri üzre bu sûr-ı ibret-nümûn olan İmâdiyye hakkında müttefekun aleyh olup eyle tahrîr ü terkîm eylemişlerdir. Ba‘de't-Tûfân-ı Hazret-i Nûh Necî bu mahallere karîb cebel-i Cûde üzre necât bulup keştî-i Nûh'dan çıkan benî Âdem bu edîm-i arza istîlâ edüp her biri bir diyâra perîşân olup cây-ı vatan edindiler. Ammâ bu İmâdiyye gârlarında ibtidâ vatan edinen Âl-i Amâlika'dan Keyûmers oğlu Behdînân bu İmâdiyye kûhunda tavattun edinüp üç yüz sene kâmil mu‘ammer olup evlâd-ı evlâdı tenâsül buldu. Anınçün bu kûh-ı İmâdiyye'ye vilâyet-i Behdînân derler. Ba‘dehû niçe mülûkdan mülûka bu İmâdiyye intikâl edüp âhir Hazret-i İsâ asrından sonra Âl-i Benî Ziyâd'a nakl edüp Melik Merdâvenc ve Melik Şemkin ve Melik Behistivân ve Melik Kapus ve Melik Menûçehr ve Melik Enûşirvân nâmân melikler cümle cehele-i dalâlet-âyînlerden olup bu İmâdiyye'ye ve Irâk u Medâyin'e mâlikler idi.

Âhirü'l-emr ba‘dehû hicreti'n-Nebeviyye Hazret-i Alî nehr-i Furât kenârında Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân ile ceng-i azîm edüp Hazret-i Alî Mu‘âviye'den dilgîr olup Kûfe şehri ve Medâyin şehrin pây-i taht edinüp ol sene-i mübârekede bizzât Hazret-i Alî *kerremallahu veche* asâkir-i Urbân ile bu İmâdiyye kal‘asın muhâsara edüp yedi ayda cebren ve kahren Enûşirvân oğlu Amedân destinden dest-i kahr ile feth etdiğini müverrihân-ı Arab u Acem tahrîr etmişler. Amedân Kral ibn Enûşirvân bir amûd-ı müntehâya sarılup mürd olmuş bulunduğu müverrih Mıkdısî-i Yarmenî hûb tahrîr etmişdir.

Melik Amedân imâda sarıldığından İmâdiyye deyü vech-i tesmiyyesi olunmuşdur. İnşâallah mahalliyle ol mutalsam amûdun evsâfı dahi tahrîr olunur.

Ba‘de'l-feth bu kal‘a-i İmâdiyye'nin hükûmetin Hazret-i Alî **[377a]** ammîzâdelerinden (---) İbn Hazret-i Abbâs'a verüp diyâr-ı İslâm oldu. Hâlâ İmâdiyye hâkimleri Seyyid Hân ve Murâd Hân ve Mîrhâc Hân ve Memkân Hân ve niçe hânlar cümle-i cümele Hazret-i Alî'den berü sülâle-i ırk-ı tâhir-i Âl-i Abbâsiyân'dır. Cizre hâkimi ve Hakkarî hâkimi ve Bitlîs hâkimi dahi bu sülâle-i pâkdendir kim inşâallah inkırâzu'd-devrân devletleri mü’ebbeddir. Zîrâ diyâr-ı Acem ile vilâyet-i Âl-i Osmân mâbeyninde ol kûh-ı Bî-sütûn kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Akra ve kûh-ı Seylân ve kûh-ı Harîr ve kûh-ı Ardalân (---) (---) (---) mâbeyne sedd olup kavm-i İmâdiyye-i bahâdırân sedd-i sedîd olmuşlardır.

Âhir sene 941 târîhinde Süleymân Hân deryâ-misâl asker ile diyâr-ı Irâk üzre giderken İmâdiyye hâkimi (---) hân, Süleymân Hân'ı tâ nehr-i Furât'da istikbâl edüp diyâr-ı İmâdiyye'nin yüz yetmiş altı pâre kılâ‘larının miftâhların Süleymân Hân'a verdiğinden Sarı Süleymân Hân memnûn u mahzûz olup İmâdiyye hükûmetin ber-vech-i te'bîd ve ocaklık yine (---) hâna yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile ihsân olunup ilâ hâze'l-ân hâkimân-ı İmâdiyye Süleymân Hân'a hayr du‘â ederler.

Ba‘dehû sene 1048 târîhinde İmâdiyye hâkimi kırk bin askeriyle Bağdâd fethinde bulunup ba‘de'l-feth ocaklık ve yurdluk hatt-ı şerîfleri tecdîd olundu.

Ahvâl-i hâkimân-ı İmâdiyye: Eyâlet-i Bağdâd'da iki tuğlu mîr-i mîrân pâyesiyle ber-vech-i te’bîd hükûmet-i azîmdir kim kırk bin tüfeng-endâza ve elli bin ulemâya ve üç kerre yüz bin re‘âyâ-yı gûnâ-gûna mâlikdir. Ve eyâletinde yüz (---) aded mîr-i aşâ’ir-i kabîle ve cümle 176 aded kılâ‘-ı sağîre vü kebîre mâlikdir. İnşâallah her biri mahalliyle tahrîr olunur. Ve kânûn-ı Süleymân Hân üzre Şehrezûl hâkiminin hâssından bir akçe eksik hâssı olmak ile hîn-i dîvânda İmâdiyye hâkimi Şehrezûl hâkiminin

alt yanında oturur. Ve Irâk seferleri oldukça Şehrezûl hâkimiyle İmâdiyye hâkimi talî‘a-i asker-i İslâm olup çarhacı olur. Diyârbekir hâkimi dümdâr olur.

İmâdiyye diyâr-ı Kürdistân'da ulu hükûmetdir, andan Hakkarî'dir, andan hâkim-i Bitlîs'dir, andan hâkim-i Cezîre-i Ömer'dir ammâ İmâdiyye hâkimine ülkesinden ber-vech-i adâlet beher yevm birer kile-i Âmidî mâl tahsîl olunur ve eyâletinde asla timâr u ze‘âmet ve alâybeği ve çeribaşı ve serdâr u dizdâr ve kethudâyeri hâkimleri yokdur. Cümleten melik kendüsü hâkim-i dünyâdır ve ba‘zı müverrihler hâkim-i Behdînân derler. Ve hâkim-i Seyyid Hân ve hâkim-i İmâdiyye ve hâkim-i Âmidiyye, Âmide bir melike ismidir. Bir zamân bu diyârda Hânzâde Hanım'e diyârında melike olduğu gibi Âmide dahi bu diyârda melike olmağın hâkim-i Âmidiyye derler, ba‘zılar İmâdiyye, Âmidiyye'den galatdır derler ammâ bu İmâdiyye kal‘asına lisân-ı İbrî'de Til Harîr derler. Ve lisân-ı Arab'da Cebel-i Akreb derler ve lisân-ı Pârisîde kûh-ı Kerdüm derler ve lisân-ı Ekrâd-ı Lulu'da Baytanûr derler ve lisân-ı Zaza-i Ekrâd'da Âmidiyye, fasîh u belîğleri İmâdiyye derler ve lisân-ı Moğolî'de ibtidâ Keyûmers binâ etdiğiyçün Til Keyüm derler ve lisân-ı Rûm'da Dârâ Şâh'ın yaylağı olmağile bu İmâdiyye'ye Dârâ Piğados derler ve lisân-ı kadîm-i Ermen'de (---) derler.

Hakkâ ki arz-ı Irâk'da böyle bir sedd-i Kahkahâ-misâl kal‘a-i bî-misâl görmedim. Diyâr-ı Anadolu'da kal‘a-i Karahisâr-ı Sâhib ya‘nî Afyonkarahisârı ve diyâr-ı Rûm-ı Erzurûm'da kal‘a-i Kemâh ve diyâr-ı Ermen'de kal‘a-i Van ve diyâr-ı Âzerbaycân'da kal‘a-i Mekü ve diyâr-ı Diyârbekir'de kal‘a-i Mardin ve diyâr-ı Irâk'da bu kal‘a-i İmâdiyye cümleden şöhre-i şehr olmuş hisâr-ı üstüvârlardan yed-i kudret ile kal‘a halk olunmuş bur sûr-ı sun‘-ı Allah'dır kim seyyâh-ı âlem ve cihân-geşt ü âlem-bîn olanlar ve im‘ân-ı nazarla bu kal‘aya nazar edenler bu kal‘anın keyfiyyet-i hâlin bilirler, yohsa herkes sâmi‘înden olmağile bu kal‘aya akl u fikr-i Aristo irgürmemişdir.

Hatta be-kavl-i Yarmenî-i Mıkdısî bu kal‘a-i İmâdiyye Dârâ Şâh tahassun edüp kâmil üç sene kefere-i Rûm muhâsara edüp bir vecihle bir tarafdan zafer bulamayup Rûm keferelerinin hâ’ib ü hâsir gitdiklerin mufassal yazmış. Ya‘nî tâ bu mertebe kûh-ı bülend üzre bennâsız binâ olunmuş kal‘a-i zîbâdır. Ve sâhib-hurûc Timur Hân dahi kal‘a-i Van ve kal‘a-i Mardin'e ve kal‘a-i Amasiyye ve bu kal‘a-i İmâdiyye'ye aslâ bir çâre edemeyüp me’yûs ve hüsrân gitmişdir. Ve ol asırda bu İmâdiyye hâkinde kûh-ı bâlâlar içre bin yedi yüz pâre kend-i ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar olup dağ u taşı âdem deryâsı imiş.

Ammâ hâlâ müsinn kimesnelerin nakli üzre yedi yüz pâre kend-i ma‘mûr kalmışdır. Ammâ cümle ahâlîsi Şâfi‘îyyü'l-mezheb ve mü’min ü muvahhid kimesnelerdir kim cümle bây u gedâsı şer‘-i şerîfe mutî‘ u münkâdlardır. Ve dahi hân-ı âlîşândan gayrı bir hâkimi dahi devlet-i Âl-i Osmân tarafından üç yüz akçe pâyesiyle kadısı **[377b]** vardır ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmları ve nakîbi'l-eşrâfı ve şâhbenderi ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Eyâlet-i İmâdiyye'de olan sancak beğlerin beyân eder: Cümle (---) aded hâkim ümerâlardır kim tabl [u] alem sâhibleridir. Lâkin Âl-i Osmân ümerâları değillerdir. Cümlesi İmâdiyye hâkiminden hil‘at giyüp hâkim olur ammâ anlar da mâbeynlerinde ocaklık üzre hükûmet sâhibleridir. Bir sefer olsa İmâdiyye hâkimiyle sefer eşerler. Taht-ı hükûmetlerinde aslâ timâr u ze‘âmet yokdur. Ebvâb-ı mahsûlâtları İmâdiyye hâkimi gibi kendülere hâs kayd olunmuşdur. Bu ümerâlardan biri fevt olsa

kânûn üzre İmâdiyye hâkimi vâlî-i Bağdâd'a arz etmeden oğluna veya bir akrabâsına sancağın verir. Eğer akrabâsı yok ise bir gayrı müstahıkkına verüp kalemiyye avâ'idinin nısfın İmâdiyye hâkimi ve nısfın Bağdâd vâlîsi kalemiyye almak kânûn-ı Süleymân Hân'dır. Evvelâ mîr-i livâ-yı Akra ve mîr-i livâ-yı Şuhoy Muhammed Beğ ve mîr-i livâ-yı Zaho ve mîr-i livâ-yı Dühük ve mîr-i livâ-yı Muzurî ulu sancak sâhibidir. Ve mîr-i livâ-yı Zıbarı bu dahi yigirmi bin tüfeng-endâza mâlikdir. Akra sahrâsın kavm-i Zıbarı dutmuşdur. Ve mîr-i livâ-yı Zaho, nehr-i Habur sâhilinde ulu sancakdır.

.....(2.5 satır boş).....

Ülke-i İmâdiyye'nin mîr-i aşîretlerin beyân eder: Evvelâ cümle (---) aded tabl [u] alemsiz aşîret beğleridir. Evvelâ aşîret-i Sindî ve aşîret-i Selvâne ulu aşîretlerdir. Bu ikisi Zaho sancağı beğine tâbi'lerdir. Sindî ve Selvâne nâm câmi' ve hân ve hammâm ve medrese ve çârsû-yı bâzârlı kasabaları var biner hâneli ve bâğ-ı İremle ma'mûr u müzeyyen rabtaları vardır. Ve,

.....(5 satır boş).....

Der-sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal'a-i İmâdiyye: Evvelâ bu kal'a-i İmâdiyye kûh-ı bâlâlar içre sa'b u sengistân u çengelistân cebel-i âlîler içre sa'bu'l-mürûr râhlar ile ubûr olunur bir püşte-i şâhika üzre eflâke kad çekmiş bir sûr-ı siver gibi bir sedd-i Kahkahâ hisâr-ı ra'nâdır. Cânib-i erba'ası mahsûldâr kûh-ı bâlâlardır. Kal'asının aşağı dereleri serâpâ bâğ-ı İrem-misâl ravza-i Rıdvân'dan nişân verir mahsûldâr bâğ-ı cinânlardır. Ve bu kal'anın cânib-i şarkîsinde (---) menzilde kal'a-i Akra'dır ve cânib-i şimâlinde dörd menzilde vilâyet-i Hakkarî hânıyla müşâdır kim Çölümerk kal'ası pây-ı taht-ı hân-ı Hakkarî'dir. Anın şimâlinde iki menzilde kal'a-i Pîzân'dır kim Hakkarî hânı karındaşı Hüsrev Paşa bu kal'a-i Pîzân'da olur. Ve bu İmâdiyye'nin şarkıyla şimâli arasında ara yatıda kal'a-i Şuhoy'dur. Anın şimâline karîb kal'a-i Baytanûr'dur. Bu iki kal'ateyn İmâdiyye ile Hakkarî ülkesi mâbeynine vâki' olmuşdur. Ve bu İmâdiyye'nin cânib-i garbîsinde kal'a-i Dühük'dür.

Bu gûne ta'rîf u tavsîfden murâd oldur kim bu kal'a-i İmâdiyye cemî'i Kürdistân'ın ve Arab u Acem'in tâ ortasında vâki' olmuş kal'adır kim cânib-i etrâfında olan seng-i hârâlarında niçe kerre yüz bin gûne murg-ı vahşî âşiyân dutmuş İmâdeddîn kal'asıdır. Cânib-i (---) urûc olunur. Ancak bir yolu vardır ve cânib-i erba'ası çâh-ı gayyâdan ve derk-i esfelden nişân verir mahsûldâr âb-ı revânlı bâğlı u bâğçeli derelerdir kim bir tarafından kal'aya zafer mümkin değildir. Bu derelerin mâbeyninde vâki' olmuş seng-i hârâlar üzre bir kal'a-i yed-i kudretdir kim her tarafından aşağı nazar edenin zehresi çâk olur. Gerçi böyle seng-i bâlâ üzre niçe sa'b hisâr-ı metîneler var ammâ daracık kal'a-i sağîrelerdir. Ammâ bu İmâdiyye şâhikası bir vâsi' sahrâlı ve çemenzâr yerli ve hân sarâylı ve bâğlı u bâğçeli ve servî dırahtlı ferah-fezâ yalçın kayalı zemîndir kim bu kûh-ı bülendi bir âdem (---) sâ'atde devr eder. Niçe yeri **[378a]** arz-ı hâlî olduğundan mâ'adâ şehrin cümle mezâristânı kal'a içindedir.

.....(1,5 satır boş).....

Ve şekl-i müdevverden tûlânîce kûşe kûşe vâki' olmuş bir sûr-ı ibretdir. Dâ'iren-mâdâr cirmi âheste reviş ile cümle (---) (---) adımdır. Ve cümle iki aded kal'a kapusu vardır. Evvelâ cânib-i şarka Zıbarı kapusu mekşûfdur. Bu iki kat kapu mâbeyninde bir seng-i hârâ vardır. Hîn-i fetihde Hazret-i

Alî *radıyallahu anh* düşmana karşu ol taşı Zülfikâr ile iki pâre etmişdir. Bi-emri Hudâ gûyâ mânend-i hıyar dilmişdir. Hâlâ makâm-ı Alî nâmıyla ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve cânib-i garba bâb-ı Muzurî meftûhdur. Bu kapuya Musul kapusu dahi derler. (---) (---) (---) (---) Bâbü'l-ebvâb misilli metîn kapulardır.

Ve bu kal‘anın etrâfında asla handak yokdur handağa ihtiyâc değildir. Zîrâ her cânibi esfel dereleridir. Ve sâ’ir kılâ‘-ı metîneler gibi etrâfında metîn kulleler ve tabyalar ve fosticse ve mazgallar yokdur. Ancak Hudâyî bir kal‘a-i kudretdir.

Sitâyiş-i imâret-i kal‘a-i İmâdiyye: Şâhbender defteri üzre derûn-ı kal‘a-i İmâdiyye'de cümle (---) aded hânedân u sarây-ı âlîler u tahtânî vü fevkânî kârgîr binâ büyût-ı ra‘nâlardır. Ve cümle kireç ve cir u cıbıs ve hâk-i pâk ile mestûr külbe-i ahzân-ı ma‘mûrlardır. Cümleden Hân Sarâyı Muzurî kapusunun iç yüzünde bir köşeye vâki‘dir. Bu sarây-ı azîm gûyâ İmâdiyye kal‘asına iç kal‘a vâki‘ olmuşdur. Yüz elli aded hücre-i ma‘mûrlar ile ârâste ve dîvânhâne ve hammâm u kâ‘alar ile pîrâste olmuş sarây-ı azîmdir. Bin on seneden berü gelen hân-ı hânân mülûk-ı selâtîn-i Abbâsiyân'ın her biri birer âsâr-ı binâ zamîme ederek kasr-ı Havernak-misâl bir sarây-ı pür-kemâldir. Ve bu sarây içinde bir meydân-ı azîmin bir köşesinde bâğ-ı İrem-misâl bir bâğçesi var ve anda iki aded sebz-gûn zümürrüd-misâl serâmed serv dırahtları var kim her gören "Sübhânu'l-Hallâk!" deyü engüşt ber-dehen edüp ta‘accüb eder. Ve bu bâğçe kurbünde seng-i hârâdan Sultân Hüseyin İmâdiyye'de sikke ve hutbe sâhibi iken bir çâh-ı mâ kazdırmış, umku yetmiş zirâ‘-ı Mekkîdir ammâ âb-ı hayâtdan nişân verir. Cümle sarâyın enderûn [u] bîrûnunda hân ile sâkin olanlar bu bi’r-i zülâlden dollâblar ile su çeküp nûş ederler ve gayrı levâzımâtlarına mâ-i zülâlden isti‘mâl ederler. Ve bu sarây-ı azîmin cümle revzenleri cânib-i (---) küşâde olup cihân-nümâ maksûreler ile müzeyyen bir taht-gâh-ı Âl-i Abbâsiyân'dır. Ancak meydâna nâzır bir kapusu gûyâ kal‘a kapusudur. Ve bu Hân sarâyı kurbünde yine Muzurî kapusu iç yüzünde Zıbarı beği sarâyı dahi meşhûr ve ma‘mûr u müzeyyen sarâydır. Ve yine Hân sarâyı meydânına nâzır Muzurî kapusu kurbünde Muzurî beği sarâyı, bu dahi İmâdiyye ve Kürdistân'da meşhûr hânedândır. Ve Mezâristân meydânında Kadı efendi sarâyı mahkeme-i şer‘-i Resûl-i Mübîn'dir kim dîvânhâne ve hücreleri cümle kal‘a bedenleri üzre vâki‘ olup cihân-nümâ bir hevâdâr sarây-ı ra‘nâdır ve Şeyhülislâm Monlâ (---) Efendi sarâyı

.....*(2.5 satır boş)*.....

Kal‘a-i İmâdiyye içre olan cevâmi‘leri beyân eder

Cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden mükellef ve mükemmel câmi‘-i selef-i selâtîn kal‘a içinde Hân Sarâyı kurbünde Ulucâmi‘, sene (---) târîhinde (---) (---) binâsıdır. Bundan ulu câmi‘ yokdur. Cümle amûdlar üzre kârgîr kemerler ile toloz binâlı câmi‘-i kadîmdir. Lâkin kurşum örtülü değildir. Serâpâ Horasânî kireç binâ ile mestûr mezgitgâh-ı ma‘mûrdur. Mezheb-i Şâfi‘î'de cum‘a namâzı sahîh olsun içün bu câmi‘de salât-ı cum‘a edâ olunur câmi‘-i azîmdir. Ammâ sâ’ir diyârın cevâmi‘leri gibi maslûbât âvîzeler ile ve harîr halıçalar ile döşenüp müzeyyen değildir. Ammâ gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve ancak bir minâresi var imiş, zelzeleden münhedim olup nısfı kalmış.

.....*(1 satır boş)*.....

Ve bu Ulucâmi‘e muttasıl Kubad Beğ nâm bir mîr-i hümâm bir câmi‘ binâ etmeğe mübâşeret edüp nâ-tamâm kalup ancak minâre-i bâng-ı Muhammedîsi tamâm olmağile evkât-ı hamsede ezân-ı Muhammedî bu minârede okunup Ulucâmi‘in münhedim minâresinde ezân okunmaz, dâ’imâ mu‘attaldır. Hudâ imâr ide. **[378b]** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Sitâyiş-i dârü't-tedrîs-i âlimân-ı İmâdiyye

Cümle (---) aded dârü't-tahsîl-i ulûmdur. Cümleden mükellef ü mükemmel ve kadîm medrese-i Kadı, kârgîr binâ-yı azîmdir. Bunda bir kerre *Bismillah* diyen mahrûm olmayup elbette müfessir ü muhaddis olmuşdur. Hareminde bir servi dırahtı vardır kim bu felek-i atlas-ı ahdarda eyle bir serâmed mevzûn bir serv-i sebz-gûn görülmemişdir. Berk-i pîçâ-pîçinin râyiha-i tayyibesi dershânların dimâğların mu‘attar eder. Ve bu medrese kurbünde bir âb-ı zülâl kuyusu vardır, umku elli kulaçdır.

Ve medrese-i Emîrhâc, evkâfı ma‘mûr ve kitâbhâne hazînesinde on bin pâre kütüb-i nefîsesi mestûr medrese-i Emîrü'l-Hac'dır.

Ve medrese-i Zıbarı, dergâh-ı azîmdir. Ekseriyyâ kavm-i Zıbarı talebeleri vardır.

Ve medrese-i Murâd Hâniyye, âsitâne-i kübrâdır. Her suhteye hücre-bahâ lahmiyye ve şem‘ıyyesi, vazîfe-i mu‘ayyenesi cânib-i vakıfdan mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl vâsıldır.

Ve medrese-i Memkân ya‘nî Memi Hân, bu dahi ma‘mûr ve telâmîzleri mesrûr medrese-i dârü's-sürûrdur.

Ve medrese-i Melik İzdin ya‘nî Melik İzzeddîn, rûz-merre merreteyn çobrası mebzûldur.

Andan medrese-i Seyyid Hân, buna medrese-i Nev derler, ya‘nî yeni medresedir. Sene (---) karîbü'l-ahd binâ olunmağile binâsı ve evkâf akârâtı ma‘mûrdur. Bu medrese kurbünde bir yalçın kaya vardır kim aşağısı çâh-ı sa‘îrdir. Vâcibü'l-katl olan kişileri hâkimü'l-vakt ol kayalardan aşağı atdırup ol mücrim âdem pâre pâre olur. Ammâ hikmet-i Hudâ bir kerre bir âdemi mücrim deyü sicinden çıkarup bu kayadan aşağı atarlar. Hemân ol âdem murg-ı zeyrek gibi ber-hevâ tayerân ederken bi-emri Hâfizullah on aded ukâb kuşları İmâdiyye kayalarındaki âşiyânelerinden pervâz urup mezkûr mücrim herîfi minkâr u nâhunlarıyla kapup alâ melei'n-nâs Seyyid Murâd Hân'ın huzûruna müttehem {zann etdikleri} âdemi koyup yine ber-hevâ pervâz edüp âşiyânlarına giderler. Bu hâli cümle ahâlî-i İmâdiyye görüp âlem-i hayretde kalırlar. Hemân Murâd Hân herîf-i zarîfin kaydbendlerin küşâde edüp eydür: "Ey âdem doğru söyle, sen ne gûne teshîre mâliksin, dürûğ deme, dürüst söyle. Seni rehâ idem!" der. Herîf-i mazlûm eydür: "Vallah hânım ahşam vâkı‘amda Hazret-i Yûsuf'u gördüm. Safâ geldin benim yâr-ı gâr-ı refîkim, benim dayf-ı mükerremim. Gam yeme ale's-seher biz seni Cenâb-ı Kibriyâ'nın on aded melâyikesine bi-emri Hayy-ı Kadîr ısmarlarım. Benim gibi sana bu sicinden zarar isâbet etmeyüp halâs olursun. Gam yeme [127] deyüp cemî‘i vücûdum üçer kerre sığayup gâ’ib oldu. Hakîr dahi hâbdan bîdâr ve zevk-i derûndan huşyâr olup gördüm ki cümle

kaydbendlerim ve kıfl-ı hadîdlerim şeşilmiş yerde yatır gördüm. Hemân siccânların havfinden yine bendlerim kendime bend edüp salât-ı fecri edâ ederken anı gördüm, beni cellâd-ı bî-amânlar huzûruna getirüp bilâ tevakkuf ne cürümde idiğüm benden su‘âl etmeyüp beni yalçın kayadan aşağı ilkâ etmeği fermân etdikde beni atdılar. Bir kerre hırz-ı cân ile "Yâ Allah" dedim, anı gördüm, on dane melâ'ike gökden nüzûl edüp beni kapdılar. İşte kendim huzûrunda kodular ve gâib oldular." deyü herîf-i mazlûm sergüzeşt [ü] serencâmın nakl edince Murâd Hân herîfin destin bûs edüp helâllık dileyüp âzâd edüp üç bin altun ihsân edüp ehl [ü] ıyâlinin rûz-merre ma‘ûnâtın ta‘yîn eder. Bu ahvâle vâkıf olmuş âdemlerden istimâ‘ edüp bu sergüzeşt-i ibret tahrîr olunmuşdur. Hâlâ bu medrese bu kayası kenârında niçe sâhib-i sülûklar gelüp ibâdet ederler ve niçeler sicn-i Yûsuf'da teberrüken girüp ibâdet ederler, *ve's-selâm*.

Andan sonra kal‘a-i İmâdiyye'nin aşağı deresinde Hân bâğ-ı İremi kurbünde bâğlar kenârında medrese-i Sultân Hüseyn-i âdil, bundan gayrı binâ-yı azîmli ve evkâf-ı metînli medrese-i kebîr yokdur. Gûyâ bir kal‘adır. Altmış aded kârgîr binâ kıbâblar ile mebnî hücreleri ve dârü't-tedrîsi ve hareminde havz-ı azîmi ve selsebîl ü fevvâreleri ve hareminde hıyâbân [u] gül-i gülistânı ve hücreleri etrâfında bostânı vardır. Derûn-ı medrese sayf u şitâda üç yüz dörd yüz talebe ile memlûdur kim cemî‘i fünûn bu âsitânede kırâ’at olunur ders-i Aristo ve Hâkim Sînâtabî‘at kimesneler vardır. Ve sâhibü'l-hayrât gâyetü'l-gâye muhibb-i ulemâ olmağile bu medreseye elli aded ma‘mûr kurâlar ve,

Mâl-ı kâfir hest ber-mü’mini helâl,

deyü kefere kenîselerinden avâid ü fevâid ta‘yîn edüp niçe bâğ u bâğçe ve dekâkîn ü âsiyâb-ı âb bu medreseye muttasıl inşâ edüp vakf **[379a]** etmişdir ve ders-i âmın şehrin şeyhülislâmın etmişdir. Bu imâret evkâf-ı kavî olmağile her hücrenin talebelerine cânib-i vakfdan vazîfe-i mu‘ayyeneleri dâyimdir. Ve her hücreye dârü'z-ziyâfesinden birer sofra ta‘âm merreteyn ta‘yîndir. Ammâ bu medrese-i azîm cisr-i Kophan yanında olmağile kavm-i Ekrâd bu medreseye medrese-i Kophan derler. Ammâ bânîsi Sultân Hüseyin'dir. Kavm-i Ekrâd'ın niçesi medrese-i Kubâ derler. Hulâsa-i kelâm bu diyâr-ı Kürdistân'da on bir sene seyâhat edüp bu medrese-i Kophan gibi bî-misâl medrese görmedim. Kal‘a-i Mardin'de medrese-i Kâsım Paşa ve kal‘a-i Van'da medrese-i Horhor ve medrese-i Hüsrev Paşa dahi meşhûrlardır ammâ bu İmâdiyye'nin medrese-i Kophan'ı anlardan ma‘mûr u müzeyyendir. Ve bu kal‘a-i İmâdiyye'de mahsûs dârü'l-hadîs ve medrese-i dârü'l-kurrâ yokdur. Ammâ cümle medreselerde ilm-i hadîs ve ilm-i tecvîd görülür. Lâkin ilm-i hıfz-ı Kur’ân-ı Azîm'e ol kadar mukayyed değillerdir. Zîrâ hâfız-ı Kelâmullah olan âlim olmaz derler.

Sitâyiş-i mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle (---) aded ta‘lîmhâne-i tıflân-ı püserândır. Evvelâ (---),

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı tekye-i dervîşân-ı zîşân: Cümle (---) mihmânhâne-i bî-minnet dervîşândır. Evvelâ (---),

.....(1 satır boş).....

Der-ayân-ı esmâ-i mahallât-ı büldân: Cümle (---) aded,

.....(1.5 satır boş).....

Der-zikr-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle (---) aded,

.....(1.5 satır boş).....

Aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle (---) aded,

.....(1.5 satır boş).....

Binâ-yı hammâm-ı gâsilân: Bu şehirde hammâm (---) ammâ sâ'ir diyârın hammâmları gibi rûşenâ hammâm-ı ra'nâ değildir. Kâr-ı kadîm binâ-yı azîmdir. Lâkin bu şehir halkı gâyet gayyûr olduklarından hâtûnlarıyçün hânelerinde birer hammâmları elbette mukarrerdir.(---) (---)

Esmâ-i eşrâf-ı kibâr-ı a'yân:

.....(1.5 satır boş).....

Müşerref olduğumuz dostân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı ulemâ-yı hâzıkân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i cerrâhân-ı fâsıdân:

.....(1.5 satır boş).....

Evsâf-ı ulemâ-yı meşâyihân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-na't-ı musannifîn-i şâ'irân:

.....(1.5 satır boş).....

Ahvâl-i mazanne-i kerâme-i mecâzibân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-zikr-i ahvâl-i gâzîyân:

.....(1.5 satır boş).....**[379b]**

Tavsîf-i reng-i rûy-i pîr [u] cüvân:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i mahbûbe-i mahbûbân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı kaba-yı ricâl [u] nisvân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı esmâ-i râcilân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-zikr-i nâmhâ-yı zenân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı esmâ-i çâkerân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı nâmhâ-yı cevâriyân:

.....(1.5 satır boş).....

Alâmet-i ekâlîm-i arz-ı büldân:

.....(1.5 satır boş).....

Ta‘rîf-i tâli‘-i imâristân:

.....(1.5 satır boş).....

Zikr-i ibret-nümâ-yı âbâdân:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i hevâ-yı hûb-ı câvidân:

.....(1.5 satır boş).....

Binâ-yı çeşme-i âb-ı revân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı enhâr-ı âb-ı hayvân: Evvelâ İmâdiyye kal‘asından aşağı Kophan cisri altından iki aded âb-ı hayât uyûnlar cereyân eder. Her biri aynu'l-hayâtdan nişân verir âb-ı kevserlerdir. Birine Serkehînân-ı Müzgân derler. (---) dağlarından gelüp bu nehir altından ubûr eder. Birine ayn-ı Kehînâ Hâtûn derler. Beşiş dağlarından tulû‘ edüp niçe kılâ‘ u kendlere uğrayup bu İmâdiyye altında Kophan cisrinde iki nehir bir olup İmâdiyye'den aşağı bâğ u bâğçe ve besâtînleri saky ederek nehr-i Habur'a mahlût olur. Habur dahi (---) altında nehr-i Şatt'a munsab olur. Ve bir nehr-i sağîr dahi yine kal‘a altında hânın bâğ-ı İremin reyy eden nehr-i Kehîne Since derler, âb-ı hayâtdır. (---) dağlarından gelüp Kobhan cisrinden aşağı ayn-ı Kehînâ Hâtûn'a karışır. Ve nehr-i Hizel (---) dağlarından gelüp kal‘a-i Zaho kurbünde nehr-i Habur-ı Sindiyân'a karışır ve Cizre'den İmâdiyye'ye giden Cizre dibinde Şatt'ı cisir ile geçüp andan nehr-i Hizel'i geçüp iki menzilde İmâdiyye'ye gelinir.

.....(1.5 satır boş).....**[380a]**

Kal‘a-i İmâdiyye içindeki âb-ı hayât kuyuları beyân eder: Cümle (---) aded âb-ı zülâlden nişân verir çâh-ı mâlardır. Evvelâ Hân Sarâyı içindeki kuyu seng-i hârâdan kesilmiş bir bi’r-i azîmdir. Vasfında lisân kâsırdır. Sâhibü'l-hayrât Sultân Hüseyin halîfe iken mâl-ı firâvân sarf edüp kazdırmışdır ve yetmiş arşın derindir ve âb-ı hayâtdır. Cümle atşân andan âb-ı bâridi nûş edüp sâhibü'l-hayra hayr du‘â ederler. Ve Kadı medresesi kurbünde dahi bir âb-ı nâblı kuyu vardır. Ol mahalle halkı andan nûş ederler. Ve mezâristân kurbünde mahkemeye karîb bir âb-ı rakîk bi’r-i mâ vardır. Ve Seyyid Hân medresesinde memdûh-ı âlem üç aded âb-ı hayât çâh-ı mâlar vardır kim birbirlerinden lezîzdir. Büyük kuyunun umku kâmil altmış zirâ‘dır. Ve Muzurî kapusu yanında Lulub nâm bir kuyu vardır, âb-ı kevserden nişân verir. Ve Hammâm kuyusu sehel şorcadır. Ve Ulucâmi‘ kuyusu, mâh-ı Temmuz'da yah-pâre-misâl bir âb-ı tahûrdur. Bu bi’r-i azîm dahi vâcibü's-seyr bir çâh-ı ibret-nümâdır.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu âb-ı hayât kuyulardan mâ‘adâ niçe yerde seng-i hârâlardan kesme su sahrıçları var kim her biri birer buhayreye benzer. Cümle bârân-ı rahmetden cem‘ olup âb-ı rakîklerdir. Ba‘zı sâhibü'l-hayrâtlar kayaları kûh-kenlere Ferhâd-vâr kesdirüp matar-ı rahmete yollar edüp andan cereyân eden bârân-ı rahmet sahrınçlara cem‘ olup hîn-ı muhâsarada kuyulardan ve sahrınçlardan âb-ı hayâtları nûş edüp def‘-i atşân ederler. Bu ahâlî-i İmâdiyye'nin bir vech ile hîn-ı muhâsarada suya ihtiyâcları yokdur.

Sitâyiş-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle (---) aded sebîlhâne-i cân-perverdir. Evvelâ sâhibü'l-hayrâtlar çârsû-yı bâzârda garîb-i gurebâ-yı bî-kes ve garîbü'd-diyâr müsâfirîn içün köşe be-köşe

niçe sebîlhâneler inşâ etmişler ve niçe şâhrâhlarda humlar ve musluklar koyup cümle âyende vü revende andan nûş edüp ehl-i hayra hayr du‘â ederler. Bu sebîlhâne suların hımârlar ile sakkalar taşıyup sebîlhâne havzların leb-ber-leb edüp cümle âyende vü revendeler nûş ederler, azîm hayrâtdır, *tekabbelallâh*.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı Mıkdısiyân: Cümle (---) aded deyr-i bıtrîk u kıssîs u derdergân-ı ruhbânândır. Ammâ Fireng ve Urum ve Kıbtî (---) kenîseleri yokdur. Lâkin kendileri ticâret ile gelüp giderler, sâkin olamazlar. Zîrâ bu diyârda Fireng'i ve kelbi ve Urum'u berâber dutup aslâ sevmezler ve kelb olan yere ve millet-i Nasârâ olan yere bu kavm-i İmâdiyye girmezler. Ve küffâr ile ve Kızılbaş ile asla bey‘ [ü] şirâ etmezler. Cümle re‘âyâları Ya‘kûbî ve Celüvî Ermenîlerdir. Harâc-güzâr olduklarından şehirlerde kadîm a‘sârlardan berü deyrleri vardır. Ve yaylak dağlarında Yezîdî ve Haltî ve Çekvânî ve Papirî kavmi Kürdleri vardır. Anlar köpeğe meyl-i muhabbet edüp kelb-perest olduklarıyçün İmâdiyye kavmi ol Yezîdîleri şehirde görseler katl ederler. Hâsıl-ı kelâm gâyetü'l-gâye mü’min ü muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘a Şâfi‘îyyü'l-mezheb pâk ü pâkîze dâmen mücâhid fî-sebîlillah kimesnelerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ahâlî-i İmâdiyye: Bir sınıfı hânın hizmetinde askerî tâ’ifesidir kim şeb [u] rûz başlarında alaca serbendleri üzre cığalı ve turna telli ve zerdevâ ve sansar ve tilki kürklü ve atlas haftânlı ve beli şemşîrli ve kemerinde hançerli ve ayağında poçuklu pabuçlu kapu kullarıdır. Dâ’imâ kalkanlarıyla ve sâ’ir âlât-ı silâhlarıyla gezer hân nökerleridir. Ve bir sınıfı kavm-i tüccârdır kim Bağdâd'a ve Şehrezûl ve Musul ve Hasankeyfâ ve Mardin ve Diyârbekir'e metâ‘ götürürler. Ve bir zümresi alaca şal u şapik ve çarık kuşak giyüp kuşanup *el-kâsibü habîbullah* deyüp çârsû-yı bâzâr dükkânlarında ehl-i hırefdir. Ve bir fırkası ulemâ ve sulehâ-yı müfessirîn ü muhaddisînden kimesnelerdir kim Monlâ Şervî takrîri üzre "Diyâr-ı İmâdiyye'de kırk üç bin aded ulemâ-yı fuzalâ vardır kim tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir." deyü nakl etdi ammâ yine cümlesi pür-silâh hançeri belinde hîn-ı cengde kağan gibi destârı elinde cengâver şecî‘ ve bahâdır ulemâlardır. Bunlardan mâ‘adâ re‘âyâ şekilli âdemlerdir.

Der-ayân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât-ı kavm-i Behdînân:

.....(1.5 satır boş).....**[380b]**

Der-beyân-ı ahâlî-i lehce-i mahsûs-ı ıstılâhât: Bu diyâr-ı Kürdistân vilâyet-i azîm olmağile cümlesi dağlar içre sâkin olup bir alây dağî ü bâğî ü zâğî âdemler olup cemî‘i müverrihân bu kavm-i Ekrâdı yedi bin gûne kavim addetmişler ammâ bu abd-i ahkar-ı kalîlü'l-bızâyenin anladığına göre yigirmi dörd bin kadar ülkelerdir kim her bir bini birbirinden onar konak fâsıla ülkelerdir ve her ülke kavminin bir gûne ıstılâhât-ı ibârât kelâmları vardır kim birbirlerinin lehcesin müşâsında olan kimesneler anlar. Yohsa bir ülke-i ba‘îd olan kimesneler iki ülke aşrı olan kavmin kelimâtların bir tercümân ile anlar.

Meselâ Erzurûm'un eyâletinde olan Avnik ve Ziyâeddîn ve Hınıs ve Kiğı Tekmân ve Mamrevân ve Malazcird kal‘alarının Ekrâdları lisânı başka lehcedir kim bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ve eyâlet-i Van'da Pinyanişî ve Mahmûdî lehcesi başkadır ve Hakkarî ve Pîzânî ve Şatakî ve Çölümerkî ve

Celüvî lisânı başka lehce-i mahsûsadır. Mahallinde tahrîr olunur. Ve şehr-i Bitlîs'in lisân-ı Rujikî'si başkadır ve lisân-ı Pesanî gayrı gûnedir ve lisân-ı Zaza bir gûne kelimâtdır ve lisân-ı Lulu gayrı güft ü gûdur. Ve kûh-ı Sincâr'ın lisân-ı Bapırîsi bir turfe lehcedir kim anı kavm-i Ekrâd fehm idemez. Ve lisân-ı kavm-i Harîr başkadır.

Ve lisân-ı Ardalân, gerçi fesâhat üzre tekellüm eder görünürler ammâ tahfîf-i kelâmları çokdur. Meselâ "Âb bidih= Su ver" diyecek yerde tahfîf-i kelâm edüp "av beh" der. Niçe yüz bin bunun emsâli lehce-i mahsûsaları var kim mecmu‘âmıza tahrîr etmeğe vaktimiz yokdur. Ve lisân-ı Sûrânî, bu dahi bir gûne lisân-ı nâzikdir.

Ve lisân-ı Yezîdî-i Haltî bir gûne muğlak lisândır kim anı bir kavm-i Ekrâd anlayamaz. Meselâ Kırım'ın Badjak Tatarı ve Şidak Tatarı ve Çoban eli Tatarı ve Arslan eli ve Nevruz eli ve Devey eli ve Ulu Nogay ve Kiçi Nogay ve Urumbet Nogay Tatarları Kılmah Tatarı lisânların anlamadıkları gibi bu Yezîdî-i Haltî Kürdü lisânın da sâ’ir kavm-i Ekrâd'ın yigirmi dörd lisân sâhibleri dahi anlayamazlar.

Ve lisân-ı Yezîdî Çekvânî Ermenî lisânıyla mülemma‘ bir turrehât kalenderî lisân-ı mühmelâtdır. Gerçi "El-Arabî fesâhatün ve'l-Acemî zarâfetün ve't-Türkî kabâhatün ve gayrü'l-lisân necâsetün" demişler, ammâ lisân-ı Ekrâd'da dahi fesâhat ü belâğat üzre tekellüm eder kavm-i Ekrâd-ı Hızre ve kavm-i Ekrâd-ı Şirvân ve kavm-i Ekrâd-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ bunlardan dahi ziyâde fesâhat ü zarâfet ü selâset üzre tekellüm eden kavm-i Ekrâd-ı İmâdiyye-i Behdînân'dır. Bu kavm-i İmâdiyye'nin ulemâ-yı âmilînleri kavli üzre lisân-ı Ekrâd'ı Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâm* diyâr-ı Musul'da sâkin iken Kürd lisânın söylemiş ola. Zîrâ, *"Lisân-ı Ekrâd Fârisî'den azmış ehl-i cennet lisânıdır"* deyü bu hadîs-i sahîhi delîl ederler. Min Dakâyıku'l-Hakâyık li-Kemâlpaşazâde *rahmetullahi aleyh*. [128] buyurmuşlardır. "Eyle olsa bizim Kürd lisânı Fârisîdendir." deyü kavm-i İmâdiyye tefâhur kisb ederler. Ve nâzikâne ebyât-ı eş‘ârları vardır.

Der-beyân-ı eş‘âr-ı pâkîze güftâr-ı lisân-ı kavm-i Ekrâd-ı İmâdiyye, güfte-i Monlâ-yı âlim-i Ramazân-ı Abbâsiyân

Re’yi'l-esef -i dikken, vâlih u hayrân-ı ışk

Ders-i Aresto diden, serhoş-ı sekrân-ı ışk

Akl-ı kül irbît -i nîf, mekteb-i aşkî dimek

Di bibitîn mudhıkî tıfıf-ı heves hân-ı ışk

Def‘-i harâret diket, Maj dilî- i zemherîr

Lâyezâl-i ger miyâ, âteş-i sûzân-ı ışk

Di basîjet âlemî, âh-ı şerer-bâr-ı dil

Ger hebeten kâfigî, mâni‘-i tûfân-ı ışk

Men hasedâ küfr-i bu, dâğ-ı lâyemân-ı lû

Sergerûbî hâs de çum, dâmen-i râhibân-ı ışk

Dâğ nihânî-i meh lû, eşgere zâhir keren

Emr-i çerağân keren, Hüsrev-i hûbân-ı ışk

Kej zahîrî beho, hûn-ı kuter nesc-i diket

Dide dibet ma‘deni la‘l-i Bedahşân-ı ışk

Gonca-i bostân eğer, bende nikâbî feket

Lâl-i dibet bî-gümân, murg-ı gülistân-ı ışk

Fâş meke zâr-ı heve, ey Ramazân-ı Kürdigî

Şemme nesîmî debî, tâzı vü uryân-ı ışk.

Bu gûne niçe penç-beyt ü müselles ü murabba‘ vü muhammes ü müseddes ve müsebba‘ vü müsemmen ebyât-ı eş‘âr u kasîdeleri vardır. Ve bu şehir kavmi nevrûz-ı sultânî olunca sağîr ü kebîrleri ve cemî‘i ulemâ ve şu‘arâları mesîregâhlara gidüp hasmâne ebyât-ı eş‘âr okurlar.

Der-sitâyiş-i teferrücgâh-ı İremezâtu'l-İmâdiyye : Evvelâ kal‘anın hâricinde aşağı Kophan medresesi deresi kurbünde nehr-i Kehniyâsinçe kenârında bir hıyâbân u kûyâh gölgelik sâyesinde buhayre-misâl bir havz-ı azîm vardır kim niçe **[381a]** bin âşıkân-ı sâdıkân-ı mahbûbân ol havz-ı azîmde şinâverlik edüp âşık ma‘şûk birbirleriyle bilâ vâsıta kuç kucağ ve bir günc-i puv bucağ olurlar, ayıb değildir. Ve bu hıyâbânda olan çınar u bîd-i ser-nigûn ve şimşâd ü serv-i ar‘ar ve gül-i gülistân zeyn olup görenin aklı gider. Bu ayn-ı câriyenin etrâfında gûnâ-gûn nişîmen ü mastaba ve dikke vü soffa ve maksûreler ile tezyîn olup cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif havz u şadırvân ve selsebîl ü fevvâreler kenârında cân sohbeti ederler. Niçe yüz bin elvân andelîb-i murgân-ı hoş-elhânın nevâhânlığı uşşâka makâm-ı uşşâkı âğâze etdirüp Bûselikde ve Gerdâniyye makâmın deverân ederek bedürüstî âlem-i ağyârdan bî-haber ise râst karâr eder. Tâ böyle sohbet-i hâs idecek cây-ı safâdır kim Arab u Acem'de ve cemî‘i Kürdistân'da hıyâbân-ı İmâdiyye Kopanhânı meşhûrdur.

Ve yetmiş aded mesîregâhları kûhlar içre ayn-ı zülâller kenârlarında vardır kim eğer her birin birer birer ta‘rîf ü tavsîf etsek Seyâhatnâme-i müsevvedâtımızı tahrîr etmeğe mâni‘ olur. Ammâ bu teferrücgâhlar İmâdiyye kal‘asının cânib-i etrâfında birer mesâfe-i ba‘îde kûh-ı bülendlerde ve dere vü depelerde vâki‘ olup atlar ile gidilüp keklik ve turaç ve çil ve süglün sayd-ı şikârına gidildikde varılır mesîregâhlardır. Ve kûh-ı bâlâlarında kaplan ve hirre-i beyâbânî ve kepş-i Ucânî ve âhû-yı kûhî saydı teferrücü olur kim bu dahi bir diyâra mahsûs değildir. Ve bu mesîregâh-ı sayd-ı şikârlarda ol kadar keklik [ve]turaç süglün avlanır kim kâmil altı ay bu İmâdiyye şehrinde av eti tenâvül olunur, niçe bunun emsâli şikârgâh-ı mesîregâh-ı hıyâbân-ı kûyâh yerleri vardır.

Ve aded-i teferrücgâh-ı bâğavât: Şâhbender defteri üzre cümle (---) aded bâğ u bâğçedir. Cümleden kal‘adan aşağı nehr-i Kehniyâsinçe kenârında İmâdiyye hânı bâğıdır kim vasfında lisân kâsırdır. Andan Muzurî bâğı, Zıbarı beği bâğı, Kophan medresesi bâğı, Müftî bâğı

.....(1.5 satır boş).....

Meşhûr bâğ-ı İremlerdir.

Sitâyiş-i dârü'z-ziyâfe-i imârât-ı et‘ıme: Cümle altı aded imârâtdır kim âyende vü revende ve bây u gedâya heme ni‘metleri mâh [u] sâl mebzûldür. Evvelâ yukaru kal‘ada Hân sarâyında sekiz yüz seneden berü devlet-i Âl-i Abbâsiyân'da hânın ni‘meti beher yevm merreteyn pîr ü cüvâna ni‘meti mebzûl olup matbahında âteşi sönmemişdir. İnkırâzu'd-devrân Cenâb-ı Bârî yârî kılup söndürmeye. Ve dahi (---) aded medreselerde cemî‘i talebelere ve ba‘zı müsâfirîne her bâreyn hûşek pilavı ve çobrası ve birer nân-pâresi dâyimdir. Dâ’im bâkî Allah ni‘metlerin dâyim eyleye, *âmîn yâ Mu‘în.*

Der-beyân-ı mahsûlât-ı hubûbât:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i ta‘âm-ı güzîde-i me’kûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i güzîde-i fevâkihe-i müsmirrât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı envâ‘-ı meşrûbât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal‘a-i İmâdiyye:

.....(1.5 satır boş).....**[381b]**

.....(6 satır boş).....

Kal‘a-i İmâdiyye'nin cânib-i erba‘ası eyâleti hükmünde olan güzîde kal‘aları beyân eder

Ve billahi a‘tasımu ammâ yesam.

.....(29 satır boş).....**[382a]**

Şehr-i İmâdiyye'de ve hâricinde âsûde olan kibâr-ı evliyâ-i kümmelîn ve ulemâ-i vâsılînin merâkıd-ı pür-envârların bildirir

Evvelâ İmâdiyye kal‘ası hâricinde aşağı Kophan medresesi kurbünde,

Ziyâretgâh-ı İmâm Muhammed Bâkır *radıyallâhu anh:* Cümle ulemâ-yı İmâdiyye "Muhammed Bâkır ibn İmâm Zeynelâbidîn hazretleri bunda medfûndur." derler. Ammâ niçe kimesneler Muhammed Bâkır nâmında bir kimesnedir, İmâm Muhammed Bâkır değildir, derler. El-uhiddet ale'r-râvî, ammâ ulu ziyâretgâhdır.

Ve ziyâretgâh-ı Zıbarı kapusu mâbeyninde Hazret-i Alî'nin Zülfikâr ile dünîme eyledüğü seng-i hârâ ve ziyâretgâh-ı selâtîn-i Âl-i Abbâsiyân'dan evvelâ hâlâ İmâdiyye hâkimi olan Sultân Müseyyed efendimizin ecdâd-ı ızâmı,

.....(4.5 satır boş).....

Hamd-i Hudâ İmâdiyye ziyâretlerin mümkin olduğu mertebe edüp ve şehrin niçe gün seyr ü temâşâsın edüp kânûn u kâ‘ide-i Ekrâdı ve âyîn-i dîvân-ı Âl-i Abbâsiyân'ı ve niçe ibret-nümâ âsârları im‘ân-ı nazar ile temâşâ edüp gicemiz leyle-i kadr ü rûzumuz rûz-ı ıyd-ı nevrûz-ı Harzemşâhî olup âhir-ı kâr sene 1066 mâh-ı (---) günü İmâdiyye hânından Murtezâ Paşa kethudâsı refîkimiz beş kise harcırâh ve beş küheylân esb-i siyâh yeri aşkar sücâh ve bir katar-ı katır me’kûlât nân-ı lavaş ve omaş ve niçe gûne zî-kıymet tuhef ü âvânî harîr kumaş verdi. Ve bu hakîre bir kise guruş ve iki at ve üç re’s üştür yüküyle niçe akmişe-i fâhire ve bir Ma‘arravî zıvzık seyf-i Şeyhânî ve bir pençe-i âfitâb Gürcî gulâmı ihsân edüp Murtezâ Paşa kethudâsına mektûblar ve Melek Ahmed Paşa efendimiz içün hakîre mektûblar verüp hân ile vedâ‘ edüp bize üç bayrak müsellah tüfeng-endâz pür-silâh piyâde fetâlar verüp cümle ahibbâ ile vedâlaşup İmâdiyye'den,

İmâdiyye şehrinden yine Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre avdet edüp seyr ü temâşâ etdiğimiz diyârları ve kılâ‘ları ayân u beyân eder

Evvelâ kal‘a-i İmâdiyye'den şahin âşiyânından süzülür gibi bizler dahi üç yüz aded yiğit cânib-i şimâle süzülüp aşağı Kophan medresesi kurbünde su değirmânları yanında Murtezâ Paşa kethudâsı eydür: "Vallahi Evliyâ Çelebi, ben doğru Bağdâd'a gitmem. Bu İmâdiyye ve Cizre ve Si‘ird hâkinde niçe a‘yânda karz-ı hasen verüp alacak mâlım vardır. Hâlâ fursat ganîmetdir, elbette {ol taraflara} gidelim." dedikde "Benim cân-ı azîzime minnet." deyü İmâdiyye'den Bağdâd cânib-i cenûba iken bizler cânib-i şimâle *tevekkülen-alallah* deyüp İmâdiyye'den sa‘b sengistân dağlar aşup 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i (---): Bir kûh-ı bâlâ dâmeninde üç yüz hâneli ve câmi‘ ve bâğlı karyedir. Andan cânib-i garba Musul râhı üzre niçe sengistân beller ve yollar ve kendler aşup ve sun‘-ı Hudâ dırahtlar temâşâ edüp kâmil (---) gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Erez-i Şîrîn: Ba‘zı kavm-i Ekrâd Eres derler ammâ kal‘a-i Eres diyâr-ı Acem'de Revân ile Gence ve Niyâzâbâd diyârları mâbeyninde Eres nâmında eyâlet-i Şirvân'da Keyûmers Şâh binâsı bir kal‘a-i zîbâdır. Ana dahi Acem'in Gökdolak kavmi kal‘a-i Eres derler. Bu Kürdistân İmâdiyye Erez'ine kal‘a-i Eres dahi derler. Âl-i Abbâsiyân'dan Sultân Hüseyin Âzâz binâ etmişdir. Kadre erüp mâl-ı Kârûn bulunup binâ etdiğinden kal‘a-i Araz'dan galat Erez derler. Bir püşte-i âlî zirvesinde şekl-i murabba‘ seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Aslâ handakı yokdur. Ancak bir

kapusu var. Hâkimi İmâdiyye hâkimi Sultân Müseyyed'in kethudâsı (---) Ağanın hükmündedir. Dörd bin tüfeng-endâz askere mâlikdir. Meselâ bu kal‘a hükûmeti hân kethudâlarına kânûn-ı İmâdiyye üzre hâs olduğundan Erez-i Şîrîn derler.

.....(1.5 satır boş).....

Andan cânib-i garba (---) **[382b]**

Evsâf-ı kal‘a-i Balta: İbtidâ bânîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) vech-i tesmiyyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) İmâdiyye eyâleti hükmünde Musul râhı üzre kal‘a-i Dühük'e bir menzil karîb kal‘a-i sağîredir ammâ gâyet sa‘bdır. Hatta bir püşte-i serbülendin tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i murabba‘ binâ-yı musanna‘ bir sûr-ı üstüvârdır ammâ bu hakîr derûn-ı hisâra dâhil olmadım. Hâkimü'l-vakti Şeyh Pirim Ağa nâm bir şecî‘-i benâm hâkim olup on bin aded güzîde tüfeng-endâz askere mâlikdir ammâ çoğu Yezîdî Kürdüdür. Müslümânları cümle Şâfi‘îyyü'l-mezheb dilâver [ü] server [ü] hünerverlerdir.

.....(2.5 satır boş).....

Andan (---) menzilde cânib-i şimâle,

Evsâf-ı kal‘a-i Nişâbûr-ı Ekrâd: Horasân ile diyâr-ı Acem hudûdunda pîrûze taşı ma‘deni olan şehr-i Nişâbûr dahi vardır ammâ bu İmâdiyye hâkimi eyâletinde (---) (---) hükmünde bir kal‘a-i seng-âbâd sûr-ı müzeyyendir. İbtidâ bânîsi (---) (---) (---) (---) ve sebeb-i tesmiyyesi,

.....(4.5 satır boş).....

Evsâf-ı kal‘a-i Dühük-i Dihkânî: İbtidâ bânîsi yine Âl-i Abbâsiyân vüzerâlarından Dühük-i Dihkân nâm bir vezîr-i dilîr binâ etdiğinden kal‘a-i Dühük-i Dihkân derler. Lisân-ı Ekrâd'da Dühük (---) (---) derler. Dihkân ekinciye derler. Bu dahi İmâdiyye eyâletinde başka beğlikdir kim altı bin askere mâlikdir. Zîr-i hükmünde timâr u ze‘âmet yokdur. Hemân mülkiyyet üzre ocak hâkimidir. Kal‘ası Musul'un cânib-i şarkîsinde dağlar içre (---) menzil-i ba‘îd yerde ve kûh-ı bâlâlar dâmeninde bir vâsi‘ zemînde seng-i hârâ ile mebnî şekl-i muhammes bir kal‘a-i kavîdir kim bu kal‘adan cânib-i garba bir menzilde karye-i Yezîdî Menar'da yatup ertesi kal‘a-i Musul'a erken ererler

.....(4.5 satır boş).....

Evsâf-ı şehr-i ulemâ-yı Kâşî ya‘nî kal‘a-i Gevâşî: Hakkarî diyârının Van yolunda Gevaş nâm bir kasabası vardır ammâ bu İmâdiyye hâkinde (---) (---) hükmünde bir şâhika üzre ol kadar imâr değildir. Lisân-ı Ekrâd'da Gevaş (---) derler. Bânîsi (---) vech-i tesmiyyesi (---) (---) ammâ kadîm eyyâmda şehir ma‘mûr imiş. Hâlâ (---) aded Ekrâd hâneleri var ammâ kal‘ası bir yalçın kaya üzre sa‘b hisâr-ı kavîdir ammâ gâyet küçükdür. Ammâ aşağı şehrinde bâğ u bâğçesi ve âb-ı revânları bî-hisâbdır ve hıyâbân-ı mesîregâhları dahi çokdur. Hâlâ ulemâsı dahi hadden efzûndur. Hatta *Tefsîr-i Gevâşî* bir mu‘teber tefsîr-i şerîfdir. Bu şehirde te’lîf olunduğundan *Tefsîr-i Gevâşî* derler ve

mü'ellifi dahi bu şehirde medfûndur. Ve bu şehirden İmâdiyye üç menzildir ammâ bizler seyâhat içün hilâf gitdik. Zîrâ bu kal'a Cezîre şehri yoluna râh-ı râstdır.

.....(1 satır boş).....**[383a]**

Sitâyiş-i kasaba-i bâğ-ı İrem Ermişt: Nûh Necî *aleyhi's-selâmın* hayr du'âsıyla Keyûmers imâr edüp kavm-i Rûm Dârâ Şâh üzre hurûc etdikde harâb etdi, derler. Lisân-ı Kürd'de Ermişt (---) (---) derler. Hâlâ (---) hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi' u hân u hammâmlı bâğ-ı behişt-misâl bir kasaba-i ma'mûrdur.

.....(5 satır boş).....

Evsâf-ı kal'a-i Zaho: Lisân-ı Ekrâd'da Zaho (---) (---) derler. Bânîsi (---) (---) (---). Bu sûr-ı üstüvâr İmâdiyye hâkinde sancak beği tahtıdır. Beği İmâdiyye hâkimi Sultân Müseyyed'in ciğer-kûşesi Kubad Beğ'dir kim yedi bin askere mâlikdir ve kadı ve müftîsi vardır ve ulemâsı gâyet çokdur. Kal'ası evc-i âsumâna kad-keşân olmuş Habur-ı Sindiyân kenârında şekl-i murabba' seng-binâ bir kal'a-i zîbâdır. Nehr-i Habur-ı Sindiyân dağlarından ve Hakkarî kûhlarından cem' olup nehr-i Hızel ile bir olup (---) nâm mahalde nehr-i Dicle'ye rîzân olduğu bâlâda İmâdiyye uyûnları vasfinda mastûrdur. Ve bu Zaho önünde cisr-i azîmi vardır. Ve karye-i Sindi aşireti ve kasaba-i Silivâne aşîreti onar bin tüfeng-endâz yiğide mâlik mîr-i aşîretleri vardır. Cümlesi Zaho beğine tâbi'dir.

.....(3 satır boş).....

Andan bir menzilde cânib-i şimâle nehr-i Hızel.

Evsâf-ı kabasa-i Derebun: Lûgat-i sahîhi Deyrebun'dur. Lisân-ı Ekrâd'da deyr millet-i Mesîhiyyenin kilisesine {derler}. Bunan nâm bir bıtrîkın bu şehirde kenîsesi olmağile Deyr-i Bun'dan galat Dereybun derler. Şat kenârında bir vâsi' ferah-fezâda bâğ u bâğçeli câmi' ü hân u hammâmlı ve medreseli ve (---) (---) ma'mûr kasabadır. İmâdiyye hâkinde Şatt'ın cânib-i şarkında Cizre ve kal'a-i Dühük mâbeyninde kalmış kasaba-i şîrîndir. Zîrâ kâhîce İmâdiyye hâkimi mutasarrıf olur ammâ el-hâletü hâzihi'l-vakt Cizre hâkimi (---) (---) nâm mîr-i muhterem-i benâm hükmündedir.

.....*(3 satır boş)*.....

Der-beyân-ı Cezîre-i İbn Ömer, ya'nî şehr-i evvelü'l-evvel binâ-yı kadîm ve belde-i azîm mahmiyye-i Cûde

İhvân-ı bâ-safâya şöyle ma'lûm ola kim ba'de't-Tûfân Hazret-i Nûh Necî *aleyhi's-selâm* gemisiyle mâh-ı muharremin on ikinci isneyn günü bu Cûde şehri hâyilindeki cebel-i Cûde'de merkeb-i Nûh karâr edüp Tûfân'dan halâs olup herkes ta'âmın bir yire koyup pişirdiler ve Tûfân'dan halâs olduklarına şükrâne ol ta'âmı tenâvül edüp ismine ni'met-i âşûra dediler.

Ba'dehû Hazret-i Nûh ba'de't-Tûfân bu Cûde şehrin ibtidâ rûy-ı arzda binâ edüp eyle imâr oldu kim

cemî‘i dünyâya benî Âdem bu Cûde şehrinden istîlâ edüp Cûde'de vücûda gelmişlerdir. Ba‘dehû cebel-i Cûde üzre Hazret-i Nûh bir câmi‘ binâ edüp hâlâ ol câmi‘e kavm-i Ekrâd câmi‘-i Sülupeyân derler, ya‘nî halâs olanlar câmi‘i demekdir. Ol asırda bu câmi‘in levhaları ve gayrı haşebleri ve amûdları cümle keştî-i Nûh levhasından idi.

Ba‘dehû Rûm keferesi Dârâ Şâh üzre Nasîbîn kurbünde Karadere nâm mahalle gelüp ceng [ü] cidâl edüp Dârâ Şâh münhedim oldukda küffâr-ı Rûm diyâr-ı Kürdistân'a istîlâ edüp bu Cûde şehrin harâb u yebâb edüp cebel-i Cûde üzre Hazret-i Nûh'un binâ etdiği câmi‘ münhedim edüp cemî‘i haşebleri ve levhaların develer ile İskenderiyye benderine gönderüp andan İslâmbol'da Ayasofya deyrinin kapuların **[383b]** cümle keştî-i Nûh tahtasından binâ etmişdir kim hâlâ Ayasofya kapularının tahtasında mismâr delikleri zâhir ü bâhirdir.

Andan sonra yine Cûde şehri imâr olup Hulâgû Hân harâb etmişdir ve hâlâ cebel-i Cûde yaylağ-ı Ekrâd'dır. Hazret-i Nûh'un binâ etdüği Câmi‘-i Sülûpeyân ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve cemî‘i müverrihânın kavl-i sahîhleri üzre keştî-i Nûh Necî bu cebel-i Cûde üzre karâr etdiğine cümle müfessirîn müttefekun aleyhdirler kim sûre-i (---) (---) âyet [129] tefsîrinde bu cebel-i Cûde evsâfı tahrîr olunmuşdur kim hakîrin tahrîrine hâcet yokdur.

Ve mukaddemâ sene 1065 târîhinde Diyârbekir Vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa ile Sincâr dağına vardıkda münâsebetle niçe kerre bu cebel-i Cûde tahrîr olunmuşdur, ana nazar oluna.

Ammâ Ardalân dağı ve kûh-ı Bî-sütûn ve kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Elvend ve kûh-ı Ağrı ve kûh-ı Bingöl ve kûh-ı Erces kadar âlî dağ değildir ammâ nazargâh-ı Nûh Necî olduğundan ziyâretgâh-ı azîmdir. Ve kasaba-i Cûde bu cebel-i Cûdî dâmeninde (---) aded hâneli vü câmi‘ ve medrese vü hân u hammâmlı ve çârsû-yı bâzârlı ve bâğ u bâğçeli nazargâh-ı Âdem-i Sânî Nûh Necî makâmı belde-i kadîmdir. Lâkin bu şehr-i Cûde nehr-i Şatt'ın cânib-i şarkîsinde (---) (---) İmâdiyye hâkindedir ammâ Şatt'ın cânib-i garbında olan Cezîre şehri {bir menzildir ve Cezîre} hâkimi hükmündedir. Ve Sülupeyân nâm aşîret cümle on bin aded kavm-i cengâver dilâverlerdir. Cümle cezîre hâkimine tâbi‘lerdir.

Andan yine cânib-i (---) beş sâ‘atde {cebel-i Cûde'den nîm konak ba‘îd yine kûh-ı Cûde dâmeninde,

Evsâf-ı bâğ-ı İremezât-ı dırahtistân-ı pür-şâh ya‘nî belde-i kadîm kal‘a-i Şatah

Müverrihân-ı Ekrâd kavli üzre bu şehri ibtidâ imâr eden Hazret-i Sâm ibn Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm*'dır. Niçe kerre ma‘mûr u harâb olup hâlâ yine imârdır. Bârûsu üç sâ‘atlik yer çevirir. Bağ u bâğçesi bî-hisâbdır. Hâlâ Cizre hâkimi hükmünde kal‘ası imârdır kim el-Melik Şatah binâ etdiğiyçün kal‘a-i Şatah derler. Diyâr-ı Hakkarî'de dahi kasaba-i Şatah vardır ammâ bu bâğ-ı Merâm'dan nişân verir. Câmi‘i ve medreseleri ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Cümle (---) aded hâne-i ma‘mûrlardır. Ve buk‘aları hûb ve hâk-i pâk beyne'n-nâs merğûb ve mezra‘aları vâfir ve hayrât-ı berekâtı mütekâsir, deşti serâpâ dırahtistân ü gülistân u bostânlı bir şehr-i ma‘mûrdur. Ve halkının ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları eyle cârî ü revândır kim her uyûn-ı zülâlleri kûh-ı bâlâlardan

selsebîl-âsâ cereyân etdikde sadâ-yı mâ-i zülâlden âdeme dehşet hâsıl olur. Her tarafı birer gûne kûyâh u hıyâbân mesîregâhlar ile ârâste olmuş şehirdir. Hulâsa-i kelâm diyâr-ı Kürdistân'ın bâğ-ı cinân-ı arûsekidir. Ammâ Diyârbekir ve Haleb ve Şâm gibi bender şehir değildir. Ancak bâğ u bâğçe ve âb-ı revânı kesreti cihetiyle şöhre-i şehr olmuş bir şehr-i şîrîndir. Andan,

Menzil-i karye-i Rusurbed: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) },

Menzil-i karye-i Rusur: Lisân-ı Kürd üzre Kırmızı Şat demekdir. Bu mahalde Şatt Dicle'ye (---) (---) rîzân olur. Nehr-i Şatt'ın şarkîsi kenârında İmâdiyye hâkindedir ammâ Cezîre hâkimi hükmünde gâyet ma‘mûr kenddir. Hatta câmi‘i ve medrese ve hân ve hammâmı vardır. Ekseriyyâ halkı Sülupeyân kavmidirler. Bağ u bâğçe ile kifâflanırlar.

.....(3 satır boş).....

Evsâf-ı kasaba-i Fısdık: Nehr-i Dicle'nin cânib-i şarkîsinde İmâdiyye hâkindedir ammâ Şatt'ın karşu tarafı garbında Cizre olmağile bu kasaba-i Fındık Cizre hâkimi hükmünde bâğlı u bâğçeli ve câmi‘ vü hân u hammâm ve medrese vü çârsû-yı bâzârlı rabta-i ma‘mûrdur.

.....(4 satır boş).....

Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Deyreşu: Bu dahi Şatt'un şarkında İmâdiyye hâki tarafında Cezîre hükmünde Şatt üzre cisir başında câmi‘(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu mahalde Cizre hâkimi kethudâsı gelüp alây ile Şatt üzre cisirden geçüp Cizre kal‘asından top şâdımânları istimâ‘ edüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Bühtân, belde-i Finik-i kaviyyü'l-bünyân, dârü'l-Melik Dârâ Şâh, tahtgâh-ı Âl-i Abbâsiyân-ı âlîcâh, bilâd-ı rebî‘-i pür-semer, ya‘nî Cezîre-i kal‘a-i İbnü'l-Ömer

Be-kavl-i müverrihân Mıkdısiyân-ı Yarmenî ve müverrihân Yanvân-ı Yunanî eğer millet-i Mesîhiyye'den iseler de hubût-ı Âdem Nebî'den berü ibtidâ bu edîm-i arzun ahvâlâtın Hazret-i İdrîs Nebî tahrîr etmişdir. Anların tahrîrinden müverrih Mıkdısî ve müverrih Yanvân bu cezîre-i dünyânın cemî‘i kûhları ve enhârları ve şehr-i azîmleri ve kılâ‘-ı kadîmleri bânîleri ve fâtihlerin ve arz-ı beled [ü] tâli‘-i imâretlerin cümle tahrîr etmişlerdir. Ol akl-ı Aristo müverrihayn-ı İsevînin tahrîrleri üzre bu şehr-i azîm Cezîre'ye ibtidâ esâs urup cây-ı vatan edinen ba‘de't-Tûfân bizzât Hazret-i Nûh Necî'dir kim ba‘de't-Tûfân Cûde şehrin imâr etdi. Ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olmağile cebel-i Cûde'den etrâfı geşt ü güzâr ederek bu Cezîre şehri hâkine kadem basup âb u hevâsından hazz edüp bu zemîn-i sevâhili cây-ı vatan idinüp niçe zamân bu edîmde sâkin oldu.

Hattâ Hazret-i Nûh Nebî'nin hâtûnu gemi ile Tûfân deryâsında mellah-vâr şinâverlik ederken talattum-ı deryâ-yı azâbdan havf ü haşyete **[384a]** düşüp hâmile iken iddet-i müddeti tamâm olmadan

vaz‘-ı haml edüp sıkt vâki‘ oldukda bir merhûm ciğer-kûşe-i nâ-tamâm vücûda gelir. Gördüler kim henüz bir pençe-i âfitâb-ı âlemtâb olmada. Bir nûr-ı İlâhî gulâm-ı nâ-tamâm meğer rahm-ı mâderde dokuz ay on gün ki iki yüz seksen gün tamâm olmadan iki yüz on yedi günde bi-emri Hayy-ı Kadîr merhûm tevellüd etdiğiyçün ismine Tarh ibn Nûh-veled kodular. Lafz-ı tarh hisâb-ı cifr-i Alî üzre 217'dir. Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm* bu ciğer-kûşe-i nâ-tamâmın na‘şını ba‘de't-Tûfân bu şehr-i Cezîre'de defn etmişdir kim bundan mukaddem rûy-ı arzda benî Âdem'den bir ferd-i âferîde medfûn olmamışdır.

Ba‘dehû Hazret-i Nûh du‘â edüp "İlâhî bana bin yıl ömür verdin. Bu evlâdım dünyâya gelmeden merhûm oldu. Bu evlâdım bu amber-pâkde yatdıkça bu şehirde sâkin olanların evlâdları ve sâ’ir hayvânâtları ekiz doğup tenâsül bulalar ve evlâdları sıkıt doğmayalar. Ve dâ’imâ âfât-ı semâvî ve âfât-ı arazîden ecel-i müsemmâlarına dek mu‘ammer ü mesrûr ve şehirleri ma‘mûr olalar." deyü Nûh Necî bu Cezîre-i İbn Ömer'e hayr du‘â etdiğinden bu şehrin ekseriyyâ havâtînleri ve ba‘zı devâbâtları ekiz doğarlar ve halkı ekseriyyâ altmışdan yetmişden yüz yetmişe yetmiş olurlar.

Hatta bu hakîr "Selîm-i Evvel ile Çıldır'da Şâh İsmâ‘îl cenginde fetâ yiğit idim." diyen Cizre halkıyla kelimât etmişim. Ammâ be-kavl-i müverrihân-ı Kıbtıyân eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Nûh'un ırk-ı tâhirinden dörd oğlu var idi. Biri Sâm ve biri Hâm ve biri Yâfis ve biri Ken‘ân idi.

Çünkim bu Cizre şehrinde vücûda gelen beşinci evlâd-ı Nûh kim Tarhu'n-Nûh idi. Hazret-i Nûh Tûfân'da kırk gün gezüp ba‘de't-Tûfân iki yüz on yedi günde Tarhu'n-Nûh evlâdı ba‘de't-Tûfân ibtidâ zemîne defn olundu, denildiğine müverrihân-ı Kıbtî eydürler: "Ol zamân kim Hazret-i Nûh emr-i İlâhî ile Tûfân'dan haberdâr olup Kûfe şehrinde câmi‘-i Alî içinde keştî binâ edüp cümle evlâd-ı zevi'l-ihtirâmı merkebe girüp âmâde oldular.

İllâ Hazret-i Nûh'un dördüncü oğlu Ken‘ân, Ûc ibn Unk'un iğvâsıyla pederi inşâ etdiği gemiye girmeyüp "Yüce dağlar başına çıkarım." deyü başın alup diyâr-ı Mısır'da Cîzi şehri tarafınra Hazret-i İdrîs'in ta‘lîmiyle Sûrîd Hâkim binâ etdiği Heremeyn dağları kim hâlâ anlara İhrâm dağları ve Fir‘avn dağları derler, Ken‘ân ibn Nûh ol dağların kehfine girüp cây-ı menâs ola deyü mülâhaza edüp gitdi. Ammâ beri tarafda Hazret-i Nûh evlâdı Ken‘ân'ın gemiye girmediğinden gâyet müte’ellim oldukda Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Cibril-i Emîn nâzil olup sûre-i (---) bu âyet-i şerîfi Hazret-i Nûh'a tesliye-i hâtır içün getirdi. "Ayet-i şerîfe [130] nassı kâtı‘ı kıbel-i Hak'dan nâzil olunca Hazret-i Nûh'un ma‘lûmu oldu kim amel-i gayr-i sâlih kavm-i dâldir.

Andan tesellî-i hâtır olup Nûh Necî bu gamdan fârig olup Tûfân'dan necât ricâsında oldu. Öte tarafda Nûh, evlâdı Ken‘ân-ı mürîd bed-gümân bir tuç-ı kumkuma içre üç aylık me’kûlât [u] meşrûbâtla kumkuma içre girüp evlâdları kumkuma ağzın âteş ile kalay eridüp lehem akıdup kumkumanın kapusun sedd edüp gitdiler. Ve cümle evlâd-ı Ken‘ân âb-ı zulumâtdan gark oldular. Ken‘ân bu hokka içre yine içine tebevvül ve takayyuz ide ide necâset içinde kaldı. Yanında bir âleti dahi yokdur kim kumkumanın lehimli yerin kal‘ edüp kendi taşra çıka. Ve çıkarılır Tûfân-ı Nûh'da gark olam deyü havfinden kumkuma-i müdevver içre kalup kendi necâseti ile âlûde olup dururken bi-emri Hayy-ı Kadîr Tûfân-ı Nûh gün be-gün müşted olup talattum-ı deryâ Ken‘ân'ın kumkumasını galtân ide ide Ken‘ân-ı bî-amân necâseti içinde gark olup temevvüc-i deryâ-yı zulumât kumkuma-i dehlîz[e] habs

olan Cürce diyârının cânib-i garbîsinde Elvâhât diyârında Elvâh-ı kebîr-i Kalimun'da kumkuma-i Ken‘ân kalup Tûfân-ı Nûh âsûde olunca benî Âdem zemîn-i dünyâya {bu cebel-i Cûdî şehrinden bu Cezîretü'l-Arab şehrinden} müstevlî olup Ken‘ân'ın kumkumasın bulup kırarlar ve Ken‘ân'ı kumkumadan çıkarup necâsetiyle Ken‘ân'ı Kalimun Elvâhının cânib-i garbında bir gâr içre Ken‘ân'ı defn ederler. Hâlâ ziyâretgâh-ı Kıbtîlerdir kim be-kavl-i Kıbtî ba‘de't-Tûfân rûy-ı arzda defn olunan ibtidâ Ken‘ân ibn Nûh'dur.

Andan şehr-i Cezîre'de Tarh ibnü'n-Nûh'dur deyü Kıbtî müverrihleri ve müverrih Mıkdısi'ye ve müverrih Rûm Yanvân'a bu gûne i‘tirâz etmişler ammâ cümlesinin rivâyetleri üzre bu şehr-i Cezîre-i ibn Ömer'de medfûn olan Tarh ibnü'n-Nûh'dur. Zîrâ hâlâ kadd-i mezârının tûlu kırk ayak vardır. Hâlâ ziyâretgâhdır. **[384b]**

Andan ma‘lûmdur kim bu cezîre şehrin ibtidâ imâr eden Hazret-i Nûh'dur. Ba‘dehû Hazret-i Nûh yine Kûfe şehrine gidüp Yâfis ibn Nûh bu şehri dahi ziyâde imâr edüp tenâsül buldu. Andan niçe yüz mülûkdan mülûka değüp âhir Melik Dârâ Şâh hevâ-yı sevâhilinden hazz edüp bu şehri dârü'l-mülk etdi. Âkıbet Rûmeli'nde Kavala ve Selânik ve Atina ve Makedona ve Kostantiniyye'den İskender-i Yunan diyâr-ı Acem'e hurûc edüp bu diyâra mâlik Dârâ Şâh ile ceng-i azîm edüp esnâ-yı cengde Dârâ Şâh münhezim olup taht-ı Dârâ olan Karadere şehrin ve Nasîbîn şehrin ve bu Cezîre şehrin cümle harâb u yebâb edüp kavm-i Acem'i harâca kesüp İskender-i Rûm diyâr-ı Rûm-ı merzibûm-ı edna'l-arza gider.

Andan sonra sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân'dan el-Melik Müstencid Billah bu şehri imâr edüp yüz sene dest-i Abbâsiyân'da durup kavm-i Yezîdîler istîlâ edüp mutasarrıf oldular.

Andan yine Âl-i Abbâsiyân'dan Buhtî nâm bir mîr-i benâm ale'l-gafle Bağdâd'dan ılgar ile şebhûn edüp şehri feth edüp cümle Yezîdîleri dendân-ı tîğdan geçirüp Buhtî Hân yetmiş sene mu‘ammer olup adl-i adâletiyle Cizre ma‘mûr olup kavm-i Buhtî bî-hisâb güzîde asker olduğundan hâlâ Cizre ahâlîsine niçe tevârîhlerde kavm-i Buhtâniyân derler.

Ba‘dehû yetmiş seneden sonra Mîr Hân Buhtî merhûm olup yerine evlâd-ı ferhunde-ahteri Mîr Finik Hân taht-nişîn olup cihân-ârâ bir melik oldu ve mâl-ı firâvâna mâlik olup bu kal‘ayı binâ etdiğinden hâlâ cümle tevârîhlerde Cizre kal‘asının ismine Finik derler.

Ve müverrihân-ı Arab bilâd-ı Rebî‘ derler. Kavm-i Ervâm Cizre derler. Kavm-i Ekrâd Cezîrî derler. Kavm-i Moğol Til-Cize derler. Kavm-i Yarmenî (---) derler. Kavm-i Rûm Darapye derler. (---) (---) (---)

Ba‘dehû sene 212 târîhinde bu Cezîre-i Cizre'ye millet-i Mesîhiyye'den Ermenî kavmi istîlâ edüp "Cümleden melik oldum" deyü bu şehri imâr ederken ba‘de Hicreti'n-Nebeviyye iki yüz yigirmi sene mürûrdan sonra Hazret-i Ömer evlâdlarından Hazret-i Emîr Ziyâd ve anın oğlu Emîr Lokmân ve onun oğlu Emîr Ömer Şeybân hazretleri bile idi. Bu Emîr Ziyâd yetmiş bin "Benim dîger nîst!" diyen güzîde asker ile Malatıyye kal‘asın Ermen nasârâsı destinden dest-i kahr ile feth edüp ol mâh-ı mübârekde mansûr u muzaffer deryâ-misâl asker ile bu kal‘a-i Cezîre üzre çöküp hâh-nâ-hâh kılıç urarak feth edüp ilâ hâze'l-ân Ya‘kûbî ve Mansûrî Ermenî ri‘âyâları harâc-güzârlardır. Anlar feth

etdikden berü bu Cizre şehrine Cezîre-i ibn Ömer ibn Ömer Şeybânî derler.

Ba‘dehû Melik Ömer ibn Hazret-i Ömer bu kal‘anın der-i dîvârının bir taşın beyâz ve bir taşın siyâh ile inşâ etdiğinden fâtihi ve bânîsi Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* derler ammâ galatdır. Hazret-i Ömer bizzât zamân-ı hilâfetlerinde Kudüs-i şerîfi Kayâsıra Harkil'den feth etdi.

Andan şehr-i Basra'yı feth edüp diyâr-ı Acem'de Nihâvend kal‘asın serdârı Sâriye'ye feth etdirüp Basra'dan imdâda yetişdiler. Gayri fütûhâtlara gitmeyüp Amr ibnü'l-Âs'a Mısır'ı ve Arz-ı Hasan'ı ve Dimyât'ı ve Reşîd'i ve İskenderiyye'yi ve Esine ve İsvân'ı ve Elvâhât ve Cerce ve Dimne ve Behnîsâ ve Feyyûm'u feth etdirmişdir. Ammâ evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarından Emîr Ziyâd ve Emîr Ömer Şeybânî bu Cizre {şehrin feth} etmişlerdir.

Ba‘dehû sene 791 târîhinde Timur Hân Bağdâd üzre gelirken bu Cezîre halkını cümle ale'l-ittifâk Timur Hân'a ser-fürû etmeyüp kal‘a-i Cezîre'nin cânib-i şarkîsinde bir hafr-i azîm kazup nehr-i Şatt'ı cereyân etdirüp kal‘a-i Cezîre içinde kaldı. Ba‘dehû Timur Hân-ı pür-zor gelüp gördü kim Şatt'ın tuğyânından kal‘a-i Finik cezîre olmuş, bir yerden muhâsara edemeyüp "Olmaya illâ hayr, ey kavm-i Buhtâniyân!" deyüp hâ’ib ü hâsir Bağdâd-ı İremezât'a varup dest-i Acem'den feth edüp evlâd-ı mîhteri (---) şehzâdeyi Irâk'a hâkim edüp yine Cezîre kal‘ası üzre gelüp Şatt'ın tenezzülünde olmağile deryâ-misâl asker ile amân u zamân vermeyüp kal‘ayı feth ederken cümle kavm-i Buhtâniyân gemilere süvâr olup nehr-i Şatt ile birer tarafa pârekende ve perîşân olduklarında Timur Hân-ı pür-zor mâl-ı ganâ’im bulmaduğu dâğ-ı derûnundan aşağı varoş-ı hisârın niçe yerlerin münhedim edüp bî-ganâ’im Timur azm-i Horasân edüp gitmede. Beri tarafda Cezîre kal‘asının cânib-i şarkîsinde hafr olunan handak içre nehr-i Dicle cereyân ide ide yol bulup hâlâ büyük Şatt kal‘anın şarkında akup kelekler yanaşır iskele-i azîmdir. Ammâ kadîm-i eyyâmda Şatt-ı Kebîr Cizre'nin taraf-ı garbîsinde cereyân edermiş. İlâ hâze'l-ân Şatt nehri içre bir cezîrede kal‘a-i Finik-i Cizre vâki‘ olmuşdur. Ammâ Diyârbekir hâkinde Hasînkeyfâ kal‘ası hâkine karîbdir.

Timur'dan sonra yine dest-i Âl-i Abbâsiyân'da imâr olup ba‘dehû sene 920 târîhinde **[385a]** Selîm Hân-ı Evvel diyâr-ı Acem'e Çıldır sahrâsında Şâh İsmâ‘îl ile savaş-ı perhâşa giderken bilâ-da‘vet bu Cezîre'nin hâkimi (---) Hân yigirmi bin güzîde cengâver ü dilâver-i server [ü] hünerverler ile Selîm Hân'ın selâmına el kavuşduklarından Selîm Şâh-ı Evvel cihân kadar hazz edüp başından tâcın ve eyninden semmûr lipâcesin Cizre hâkimine giydirüp yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile eyâlet-i Cizre'yi Sultân Hüseyin'in ocaklığı ola!" deyü fermân eder. Hâlâ eyâlet-i Cezîre, Cizre hânlarının mülk-i mevrûslarıdır kim azl [u] nasb kabûl etmezler. Ve taht-ı hükûmetlerinde aslâ timâr ü ze‘âmet ve hâss-ı hümâyûn yokdur. Cümle ebvâb-ı mahsûlâtı Cizre hânının hâss-ı hümâyûnu kayd olunmuşdur ve cümle sancağında olan kefere re‘âyâlarının harâcları Cizre beğinindir. Ve kânûn-ı Süleymân Hân üzre iki tuğlu mîr-i mîrân pâyesidir.

Hîn-i gazâda cümle yigirmi bin asker ile Diyârbekir vezîrine talî‘a-i asker olup sefer eşer. Zîrâ eyâlet-i Diyârbekir'de bundan büyük hükûmet yokdur. Taraf-ı pâdişâhîden kendüye bir emîr gelse hân-ı âlîşân-ı cem-cenâb yazılır. Zîrâ Âl-i Abbâsiyân'dandır. Ve eyâlet-i Bağdâd'da hân-ı âlîşân-ı Abbâsiyân İmâdiyye sultânlarıdır kim Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ anlara *sultân-ı âlîşân* tahrîr etdiğin bilirim. Asla sultân değil sültân idi. Ve dahi eyâlet-i Van'da Âl-i Abbâsiyân'dan Hakkarî hânlarıdır kim anlara da *hân-ı âlîşân cenâb* yazılır. Yine eyâlet-i Van'da Bitlîs hânına dahi ol elkâb ile evâmir-i

şerîfler yazıldığı bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ammâ Selîm Hân-ı Evvel asrında bu Cizre hâkimi bî-tekellüf Çıldır imdâdına giderken Mısır'dan Sultân Gavrî'nin Acem şâhına gönderdiği imdâda Cizre hâkimi yolda râst gelüp kırdığından Selîm Hân mahzûz olup cümleden Kürdistân hâkimleri üzre bu Cizre hâkimi tasaddur etmişdi. Hattâ Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd Hân'a nehr-i Furât kenârında istikbâle vardığından cümleden mu‘azzez ü mükerrem olan Sultân (---) (---) idi.

Sâ’ir hâkimlerin ayân u beyân eder: Evvelâ mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfı ve der-i devlet tarafından üç yüz akçe pâyesiyle mu‘teber kadısı ve cümle (---) aded nevâhî kurâlarından kadıya senevî ber-vech-i adâlet üç bin guruş olur. Ve cümle eyâlet-i Cizre'den beğine beher yevm birer rub‘ {kile} mâl hâsıl olur. Zîrâ taht-ı hükûmetinde cümle (---) aded kurâ vü kasabât ve kılâ‘-ı ma‘mûrelerdir. Ve sekizinci hâkim hân kethudâsıdır ve dokuzuncu hâkim şehbenderdir. Ve onuncu hâkim iskele bâcdârıdır ve on birinci zâbit şehir muhtesibidir.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cezîre sancağında olan mîr-i aşâ’irleri beyân eder: Cümle on iki aded aşîret beğleridir. Ammâ tabl [u] alem sâhibi değillerdir, ammâ beğleriyle me’mûr oldukları sefere mükellef ü mükemmel güzîde asker ile giderler.

Evvelâ Cizre şehrinin cânib-i (---) ba‘îd kal‘a-i Hardekıl beği Cizre hâkiminin sağ vezîri hükmündedir. Ol dahi on iki aşîret beğine hâkim olup on bin askere mâlikdir. Anın baş aşîreti kavm-i Sülupiyân'dır kim cümle üç bin tüfeng-endâzdır ve aşîret-i şehbâzdır ve sol vezîri pâyesindedir. Mîr-i Birispi, bu dahi on aded aşîrete hükm edüp on bin tüfengliye mâlikdir. Ve üçüncü aşîret mîr-i Veseldân'dır ve döndürcü Kârsân'dır ve beşinci Kibriyân'dır ve altıncı Kellehugiyân'dır ve yedinci Jilaniyân'dır ve sekizinci Küçük Zıbarı'dır ve ve on iki aded mîr-i aşâ’irin güzîdesi bunlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cizre sancağında olan ma‘mûr kurâların güzîdelerin beyân eder: Evvelâ nevâhî-i Til Akra derler bir kal‘acıkdır. Cezîre-i Dicle ve nehr-i Furât mâbeyninde Sincâr'a ve Musul'a karîbdir. Ammâ Musul'un garbîsinde çölündedir. Hâlâ ol kadar ma‘mûr değildir ve Cizre'nin hudûd-ı intihâsına vâki‘ olmuşdur. Ve,

Nevâhî-i kal‘a-i Kefirsusa, Şatt'ın cânib-i garbında Cezîre hâki hudûdunda Dicle ve Furât'da vâki‘ olmuşdur. Bağı ve bâğçesi vardır ve Musul'a bir menzil karîbdir ve Cizre ile kal‘a-i Nasîbîn arasında,

Sancağ-ı Aşdı: Aşdı beği Diyârbekir hükmüdür. Cezîre'nin cânib-i garbîsinde bir konakdır ve Cizre köyleriyle müşâdır ve Aşdı beği tahtı kasaba-i Marin, çölde cezîre-i Dicle ve Furât'da câmi‘ ve hân u hammâmlı ve esvâk-ı muhtasarlı ma‘mûr kasabadır. Niçe kerre Cizre hükmünde olmuşdur. Hâlâ niçe bin halkı dağlarda mağaralar içre sâkinlerdir.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[385b]**

Cizre kal‘asının zemîn ü eşkâl-i cirmin beyân eder

Evvelâ bu kal‘a-i Finik, hâk-i bilâd-ı rebî‘de Şatt içinde ve şimâlinde bir konak kal‘a-i Hasankeyfâ ve kıblesinde kal‘a-i Küfürzamân'dır. Bu iki medîne-i atîkin mâbeyninde taşra varoş düzde ve iç kal‘ası püşte-i âlî üzre bir kal‘a-i Bûhinân'dır. Cânib-i garbîsinde bir menzilde Aşdı beği hâkidir. Bu dahi Diyârbekir sancaklarındandır kim kavm-i Aşdı on bin asker olur. Yine Cizre'nin garbında üç konakda çölistânda nehr-i Furât'a karîb Sincâr kal‘ası sancağıdır kim bâlâda Musul'dur. Cânib-i şimâline ve garbîsine meyyâlce kal‘a-i Mardin çölde (---) menzil karîbdir kim yalçın kaya üzre meşhûr-ı âfâk kılâ‘ların biri dahi bu kal‘a-i Mardin'dir. Sene 1065 târîhinde kal‘a-i Mardin dahi vasf olunmuşdur. Bu kal‘a-i Cezîre mezkûr kal‘alara karîb bir tarz-ı acîb ve garîb binâ-yı mehîb seng-i mutarraş ile mebnî bir hisâr-ı kavîdir. Ve üstâd-ı bennâ-yı kûhken bu kal‘a inşâsına var makdûrun arz-ı ma‘rifet içün tarf edüp rûy-ı dîvârı bir sıra seng-i siyâh ve bir sıra hacer-i ebyaz ile ta‘mîr etmiş ve niçe yerlerinde cümle ahcârları sadranc nakşı tertîb eylemiş ve iç kal‘anın burc u bârûların gâyet metânet üzre etmiş. Ve dendân-ı bedenleri ve mazgal deliklerin icrâ-yı ma‘rifet edüp müzeyyen etmiş ammâ iç kal‘asının handakı yokdur. Lâkin aşağı varoş-ı hisârın handakı vardır.

Ve cümle üç aded kapudur. Evvelâ cânib-i garba mekşûf bâb-ı Tur, Hadîd kapusu dahi derler ve ikinci kapuya Bâbu'l-mâ derler, ya‘nî Şatt kenârı kapusudur. Cânib-i kıbleye meftûhdur. Ve üçüncü kapuya Bâbu'l-cebel derler. İç kal‘anın altındadır ve cânib-i şimâle nâzırdır. Ve bu kapu önünde Şatt-ı azîm üzre yigirmi aded gemi üzre cisr-i kavî vardır kim vâcibü's-seyrdir. Kaçan kim Diyârbekir ve Hasankeyfâ'dan {ve Fındık kal‘asından} kelek gemileri gelse cisir dîdebânları cisirin ortasında iki gemiyi küşâde edüp kelekler ubûr edüp yine sedd ederler.

Bu cisrin karşu tarafındaki mahalle (---) (---) derler, yine Cizre hükmündedir. Ve bu cisir başına karîb kelek gemileri yanaşır iskeledir ve niçe kerre Şatt nehri tuğyân ile gelse Cisir kapusundan içeri nehr-i Dicle şehre girüp şâhrâhları gark eder ammâ her bâr nehr-i Şat taşkın ve coşkun gelmez gâyet tuğyân ile gelse şehri gark eder. Ammâ ilm-i nücûmda ve ilm-i cifirde üstâd-ı kâmillerin tahrîri üzre şehr-i Cizre'yi ve kal‘a-i Bağdâd ve kal‘a-i Kurna ve kal‘a-i Basra'yı Şattu'l-Arab gark edüp nehr-i Şatt ve nehr-i Furât seyl-i Ceyhûn u Seyhûn u Nil gibi deryâ olup Necef deryâsı yine buhayre-i azîm olup andan taşup Şâm'ın Ka‘be çöllerini ve Mekke ve Medîne yollarına cereyân ederek Ka‘be çölistânı nehr-i Furât ile çengelistân ve ormanistân olup benî Âdem ile imâr olup nehr-i Furât Süveys deryâsına cereyân ide deyü tahrîr etmişler. Ve ol asırda bu şehr-i Cizre harâb kalup Küfürzamân kal‘ası Medâyin-i Irâk misilli bir sevâd-ı mu‘azzam ola demişler. *Lâ-ya‘lemü'l-gaybe illallah.* [131]

Ammâ hamd-i Hudâ bu asırda Cizre kal‘ası ve şehrin gâyet ma‘mûr u âbâdân ve ahâlîsin mesrûr [u] handân gördük. Ve kal‘a-i Cizre dâ’iren-mâdâr (---) adımdır. Sâ‘at-i nücûmî ile (---) sâ‘atde devr olunur ammâ cânib-i garbîsindeki bâğ u bâğçeleriyle bir günde güç ile devr olur.

Der-sitâyiş-i imârât-ı hânedân-ı şehr-i Cizre: Bu cirimde olan şehr-i mu‘azzamın enderûn [u] bîrûnunda cümle (---) aded sarây-ı âlîler ve büyût-ı vâlîler ve hânedân-ı a‘yân u eşrâf u kibâr ve külbe-i ahzân-ı fukarâlardır.

Evvelâ İçkal‘ada Paşa sarâyı, iki yüz hücre ve kâ‘alı ve hammâmlı ve kasr-ı Havernaklı şâhâne sarâydır kim İçkal‘a içre gûyâ nârin hisârdır. Dizdârı ve kal‘a neferâtları yokdur. Kal‘a miftâhları cümle paşa destindedir. Ve kal‘a huddâmları cümle Cizre paşası tevâbi‘idir. Bu kal‘a gerçi iç ildir

ammâ adû-yı cânîsi Yezîdî ve Haltî ve Çekvânî ve Bâpirî ve Sincârî ve Zibarî Kürdleri hasm-ı kavîleridir. Anınçün bu kal‘anın dîdebânları şeb [ü] rûz nigehbânlık edüp âmâde dururlar. Ve bu kal‘anın kifâyet mikdârı cebehânesi ve sâ’ir mühimmâtları ve müstevfâ şâhî topları vardır. Ve buğday anbârları ve cebehâneleri ve Şatt'a nüzûl eder su yolları vardır. Andan aşağı bârûda (---) (---) hânesi gâyet mükellefdir. Ve bu şehrin cümle binâları kârgîr ve cibiz ile mebnî imâretlerdir ve sarây-ı (---)

.....*(1 satır boş)*.....

Evsâf-ı imârethâ-yı câmi‘-i mü’minân [u] muvahhidân: Evvelâ şer‘-i Resûl-i mübîn üzre cum‘a namâzı sahîh olsun içün hutbe-i Âl-i Osmân tilâvet olunur. Câmi‘-i selâtîn birdir ve binâ-yı kadîmdir ve rısâs-ı hâs ile mestûr değildir. Cümle kireç ile siper olmuş ibâdetgâh-ı azîmdir. Bânîsi **[386a]** Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) hâkimin binâsıdır. Bir minâreli ve rûhâniyyetli müstecâbü'd-da‘ve mahal bir ma‘bedgâh-ı latîfdir.

Bundan mâ‘adâ cümle iki yüz kırk aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ (---) mescidi,

.....*(1.5 satır boş)*.....

Der-beyân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle altı aded medrese-i tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ (---) (---) semtinde Medrese-i Mîr Abdâlî, sorh-gûn tula ile mebnî bir kârgîr kavî medrese-i kadîmdir ve Medrese-i Süleymân Beği (---) (---) mahaldedir ve (---) (---) semtinde Meydân Medresesi ve iki aded medreseler dahi yukaru kal‘a altındadır. Bu medreseler cümle ma‘mûr [u] âbâdân vakf-ı kavî hayrât [u] hasenâtlardır kim cânib-i vakıfdan mütevellîsi her hücrede sâkin olan talebelere vazîfe-i mu‘ayyenelerin ve lahmiyye ü şem‘iyyelerin mâh-be-mâh vâsıl eder. Bunlardan mâ‘adâ derûn-ı şehirde ne kadar mahalle mesâcidleri var ise elbette birer medrese-i hasbîleri vardır. Zîrâ bu Cizre şehrinde tâlib-i ilm ulemâ-yı Ekrâd ziyâdesiyle çokdur. Ve bu şehirde dârü'l-hadîs ve dârü'l-Kur’ân kurrâ-yı mahsûs yokdur. Cümle medreselerde cemî‘i ulûm ü fünûn görülmektedir.

Sitâyiş-i tekye-i erbâb-ı tarîk-ı dervîşân: Cümle (---) aded tekyegâh-ı seyyâhândır. Evvelâ mezâristân içinde tekye-i Hazret-i Muhammedü'l-Gavs tarîk-ı Hâcegân-ı Nakşıbendî'de bu Şeyh Muhammedü'l-Gavs kutbiyyete kadem basmış ulu sultândır. Kubbe-i âlîsinde cümle Hindî ve Özbekî ve Çağatayî ve Kumuk kavmi sâkin olmuşdur. Halîm ü selîm ve halkdan münzevî künc-i mihnetde sâkin âdemler vardır. Ve tekye-i,

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân: Cümle bir aded mihmânhâne-i tüccârândır kim cümleden kadîm kârgîr binâ-yı musanna‘dır. (---) demek ile ma‘rûfdur. Bundan gayrı hân-ı tüccârân firâvândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı mihmânsarây-ı ehl-i hıref-i gurebâ-yı mücerredân: Cümle (---) aded bekâr odalarıdır.

.....(1.5 satır boş).....

Der-alâmet-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle (---) aded dekâkîn-i bâzâr-ı hüsündür kim sûk-ı tavîli tertîb üzre mebnîdir. Bezzâzistânı şehrin vasatında vâki‘ olup üzeri serâpâ örtülüdür. Sûk-ı sultânîsinde her esnâfda zî-kıymet kâlây-ı cevâhir elbette boldur.

Sitâyiş-i dükkânçe-i ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-sûret-i cerrâhân-ı fâsıdân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-kavl-i hammâm-ı gâsilân-ı tâhirân: Dörd hammâmı var. Kadı hammâmı ve Meydân hammâmı ve Nâsırî hammâmı ve Beğ hammâmı, bunun suyu karşu dağdan terazû ile gelüp künk ile Şatt nehri altından geçüp kal‘aya çıkar, andan bu hammâma gelir, ibret-nümâdır. Ve bu şehirde yüz elli sarây hammâmları vardır muhakkak.

Sitâyiş-i sebîlhâne-i cân-sitân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân:

.....(1.5 satır boş).....

Alâmet-i enhâr-ı âb-ı revân: Şehr-i Cezîre'nin âb-ı hayâtı nehr-i Dicle'dir kim ana Şatt derler. Tâ şehrin kenârında cereyân edüp cümle ahâlî-i Cezîre andan nûş ederler, ammâ yukaru kal‘a halkı Şatt'ın taraf-ı (---) mukâbelesi aşrı (---) dağından üstâdlar ayn-ı (---) âlî binâ terâzûlar ile ve künkler ile Şatt altından ol suyu Cezîre'nin iç kal‘asına çıkarup kal‘a halkı andan nûş ederler. Andan aşağı Beğ hammâmına bu su gider, âb-ı hayât-ı ayndır. Ve şehrin garbında bâğlar içre ayn-ı Sakalân (---) (---) gelüp Şatt'a rîzân olur âb-ı zülâldir.(---) (---) (---) (---) (---) **[386b]**

Der-beyân-ı aded-i çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle (---) aded

.....(1.5 satır boş).....

Der-manzara-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Temâşâ-yı garîb oldur kim üstâd-ı selef Beğ hammâmının suyun ilm-i mi‘mâr üzre Şatt'ın karşu tarafındaki kûh-ı bâlâlardan uçurup Şatt aşrı iç kal‘aya çıkarup andan hammâma gelir, akıl çâk olur ma‘rifet-i ibret-nümâdır.

Müşerref olduğumuz eşrâf [u] a‘yân:

.....(1.5 satır boş).....

Cümle halkı Şâfi‘îyyü'l-mezheb merd-i meydânlardır.

Der-ilm-i sulehâ-yı ulemâ-yı meşâyihân: Ulemâ-yı fuzalâsı bî-hisâbdır. Ammâ ma‘lûmumuz olan mü’ellif ü musannif hâşiye sâhibi Monlâ Muhyiddîn mütebahhirîndendir ve Monlâ Seyyid Efendi ve birâder-i mihteri Seyyid Abdurrahmân Efendi (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

.....*(1.5 satır boş)*.....

Der-vasf-ı mazanne-i kerâme-i mecâzibân:

.....*(1.5 satır boş)*.....

Der-medh-i hevâ-yı nesîm-i câvidân: Bu şehr-i hevâ-yı hoş-rîhi bâd-ı sabâ ve bâd-ı nesîmden nişân verir. Bâ-husûs evvel-i zemîstândan âhir-ı şitâya varınca hevâsı eyle cân-perverdir kim âdeme hayât verir. Zîrâ diyâr-ı sevâhildir. Mâh-ı Temmuz'da hevâsı şiddet-i hâr üzredir ammâ mu‘tedildir.

Der-beyân-ı ekâlîm-i arz-ı beled-i Kürdistân: Evvelâ be-kavl-i Batlamyus-ı Filyos ilm-i usturlab üzre bu Cizre şehri iklîm-i örfiyyenin (---) sinde bulunup arz-ı beledi (---) dir ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) dericedir. Şeb-i yeldâsı kezâlik eyledir, *ve's-selâm*.

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i imâristân: Bu kal‘a-i Finik-i Cezîre'nin şürû‘-ı imâreti be-kavl-i Monlâ Kâmil-i Şirvânî burc-ı kavsda bulunup beyt-i müşterî-i nârîdir. Anınçün halkı tîz-fehim âteş-pârelerdir. Vakt-i şitâda halîm ü selîmlerdir ve burc-ı kavsda olmağile cümle halkı kemândârlardır.

Sitâyiş-i reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-medh-i mahbûbe vü mahbûb-ı gulâmân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı esmâ-i merd-i meydân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı esmâ-i nisvân:

.....(1.5 satır boş).....

Nâm-hâ-yı gılmân-ı çâkerân:

.....(1.5 satır boş).....

Ta‘rîf-i esmâ-i cevâriyân:

.....(1.5 satır boş).....

Bed-nişân-ı kenîse-i râhibân: İki deyrdir. Zîrâ keferesi Ya‘kûbî ve Mastûrî ve Ermenîlerdir. Fireng ü Urum u Kıbtî yokdur. Ammâ Yezîdî re‘âyâları çokdur. Ve bir aded kenîse-i ganneşt-i Yahûdî {vardır}. Bu Yahûdîler İbn Ömer'den berü ganneşt nâm deyrleri kurbünde sâkinlerdir.

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ricâlât:

.....(1.5 satır boş).....

Memdûhât-ı sanâyi‘-i mu‘teberât:

.....(1.5 satır boş).....**[387a]**

Der-fasl-ı hubûbât-ı mahsûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ni‘met-i memdûh-ı me’kûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı sun‘-ı Hudâ-yı müsmirrât: Cemî‘i envâ‘-ı fevâkihleri memdûhdur. Evvelâ rummânı Şehribân narlarından danedâr ü lezîz ve hoş-hor u âbdâr olur. İnciri de memdûhdur.(---) (---) (---) (---) (---) İllâ hurması ve kirazı yokdur.

Der-medh-i envâ‘-ı meşrûbât: Koknar şerbeti ve nar şerbeti (---) (---) (---) ammâ her leyle-i Ramazânda hânın bal şerbeti kâse kâse cemî‘i bây u gedâ ve pîr [u] cüvâna hânın şerbeti mebzûldur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı dârü'z-ziyâfe-i imârât: Cümle (---) aded imâret-i dârü'l-ıt‘âmdır. Cümleden meşhûr yukaru kal‘ada Beğ sarâyında rûz-merre merreteyn cemî‘i âyende vü revende ve gurebâ vü nökerâna hânın ni‘meti mebzûldur. İllâ Yezîdî Kürdlerine bir dane-i darı ve dürü vermeyüp Yezîdîleri redd ederler.

Evsâf-ı aded-i mesîregâh-ı İremezât:

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i aded-i gaytân-ı bâğavât: Şâhbender zabtı üzre Cizre'nin cânib-i garbîsinde ayn-ı Sakalân'ın yemîn [ü] yesârında on bin aded bâğ u besâtîn ve hadîka-i Rıdvânlar vardır ve her bâğ-ı İrem'de birer Külbe-i ahzân hâne mukarrerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Lehce-i mahsûs-ı ıstılâhât [u] ibârât: Ahâlîsinin lisânları fasîh [u] belîğ Ekrâd lisânıdır. Ammâ ba‘zı hânende-i hûb-âvâzlı kimesneleri makâm-ı Bayâtîde bu semâ‘îyi terennüm ederler. Murabba‘:

Çuma cezîzî kelek berdânî {hub hub}

Çuma cebûrî hıyut vedânî {hub hub}

A ye ya ya u yu yu yu u yu yu yu yu

Amân mürüvvet azîzim bûçî kelendu

Amân mürüvvet, mükerrer

Şâ murûtî şâ murûtî birûy birûy birûy birûy

Amân mürüvvet azîzim bûçî kelendu

Yine amân mürüvvet, mükerrer derler.

Bend-i diğer:

Îzu dû roje mekân dûre hûb hûb

mükerrer-

Bejnin zizâve hâl tahûre hûb hûb

mükerrer-

A ye ya ya u yu yu yu u yu yu yu yu

Amân mürüvvet ilâ âhir a ya ya ya

Bend-i sâlis:

Ey şeb çi şeve şeve ki dârî hûb hûb

Cahgın tireyşe barandı Bârî hûb hûb

İlâ âhirih A ya ya ya.

Bir hoş-âyende nevâ olduğundan lisân-ı Ekrâd-ı Cizre üzre bu mahalle Cizre kelek gemilerinin ve nehr-i Habur'un evsâfları bu gûne murabba‘ ile tahrîr olunup bu lisân-ı fasîh bu kadar ile iktifâ olundu. Eğer her mısra‘ın tercüme etsek tatvîl-i kelâm olur.

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Cezîre-i İbn Ömer

Hikmet-i Hudâ Cizre içre sâkin bir sâhib-i hânedân kimesne vardır. Hazret-i Risâlet-penâhın alemdârı Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretleri neslindendir. Anlar evlâd-ı evlâda ulu ocakdır ve gâyetü'l-gâye sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir. Bunların evkâfından şehre karîb bir su değirmânları vardır. Bi-emrillah ol değirmân dönmez olsa andan ma‘lûm olur kim ol hânedândan bir kimesne fevt olur ve yine deverân eder, sırr-ı acîb-i mücerrebdir.

Ve bu Cizre'nin cânib-i garbîsi çölünde kavm-i (---) (---) Urbânı kara haymeleriyle sâkinlerdir ve kavm-i (---) (---) Ekrâdı dahi hayme vü hargâhlarıyla konup göçerler. Zîrâ bu diyârın hevâsı sevâhil olup zemîni vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir mahsûldâr dâr-ı diyâr olmağile deyyâr u kûhistânda benî Âdemden hâli bir hatve arz-ı hâliye yokdur. Ve Bâbü'l-mâ‘da Küçük Şatt üzre bir musanna‘ cisri vardır.(---) (---)

.....(6 satır boş).....**[387b]**

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı ulemâ-yı sulehâ-yı kibâr-ı kümmelîn-i şehr-i Cezîre-i İbn Ömer

Evvelâ bu şehrin cebbâne nâm mezâristânı şehir içinde vâki‘ olmuşdur. Niçe yüz bin kibâr-ı evliyâ-yı izâm ve niçe bin sahâbe-i kirâm kurâfe-i kübrâsında medfûndur kim, beyt:

Nelerden arda kalmışdır dilâ dünyâyı söyletsen

Kimi Cem'dir kimi Dârâ yatan mevtâyı söyletsen.

Mazmûnu üzre niçe selâtîn-i Âl-i Abbâsiyân âsûdelerdir ammâ ziyâret edüp ma‘lûmumuz olan bunlardır: Evvelâ Cizre içre Turnabine nâm mahalde,

Ziyâret-i Sultân: Mevtâ-yı kadîm-i evvel Hazret-i Tarh ibn Hazret-i Nûh'dur kim Tûfân-ı Nûh'da gemi içre vâlidesi havfinden vaz‘-ı haml etdikde merhûm olmuş müştakk olup ba‘de't-Tûfân rûy-ı arzda ibtidâ bu sıkıt Tarh ibn Nûh defn olunmuşdur. Hâlâ derûn-ı şehirde bir mescidde medfûn olup kaddi kırk kademe tavîl bir kabr-i münevver-i dırâzdır kim bu Cizre şehri evsâfının ibtidâsında bu Tarh ibn Nûh mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan,

Ziyâret-i Hazret-i İmâm Ca‘fer-i Sâdık ibn İmâm Muhammed Bâkır *kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz* **hazretleri:** Cezîre şehrinin cânib-i garbîsi hâricine sehel karîb bir kubbe-i âlî âsitânede

medfûndur. Garâbet bunda kim kal‘a-i İmâdiyye'nin aşağı Kopan medresesi dibinde dahi İmâm Muhammed Bâkır âsitânesi vardır. Ulemâ-yı İmâdiyye bizde medfûndur derler ve ulemâ-yı Cizre bizde âsûdedir derler. Ammâ bu hakîr-i pür-taksîr âlem-i seyâhatde niçe yerde İmâm Muhammed Bâkır meşhedi ziyâret etdiğime şehâdet ederim. Belki makâmları ola. *Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi‘a.* Andan,

Ziyâretgâh-ı eş-Şeyh Muhammedü'l-Gavs: Kibâr-ı Nakşıbendiyye'dendir. (---) (---) (---) mahalde kubbesinde Hindî fukarâları sâkin olurlar. Ve kal‘a-i Cizre'nin su kuyusu kurbünde,

Ziyâretgâh-ı Meşhed-i İmâm Alî: Kubbe-i âlîleri bir âsitânedir ammâ kabr-i şerîfi değildir. İmâdiyye kal‘asın feth etdikde bu Cizre'ye gelüp sâkin oldukda makâmıdır, derler ammâ hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır. Ve dahi ilm-i tecvîd üzre {Hazret-i Kur’ân'ı} Cenâb-ı Kibriyâ tarafından Hazret-i Cibril-i Emîn Hazret-i Risâlet-penâha âyet be-âyet getirüp Hazret'e Cibril-i Emîn ta‘lîm etdiği üzre Hazret-i Kur’ân-ı Azîmi ve Furkân-ı Kerîmi *kemâ hüve hakkuhu* icrâ edüp ilm-i tecvîde müte‘allık *Cezerî* nâm bir kitâb te’lîf eden eş-Şeyh Muhammed ibn Cezerî eş-Şâfi‘î hazretleri bu Cezîre şehrinde medfûndur kim niçe yüz mücelled kitâb-ı mu‘tebere te’lîfâtları vardır. Gerçi *kitâb-ı Cezerî* bir küçük kitâbdır ammâ Hummûs-ı Nahşevânî'dir. Cümle yüz dokuz aded ebyâtdır. Tâlibîn anı hıfz etdükde me’hazlarıyla sâ’ile cevâb-ı pür-savâb verüp cemî‘i hurûfu mehâriciyle icrâ etmeğe kâdir olup niçe musannifîn *Kitâb-ı Cezerî* şerh edüp bir müdevven kitâb-ı mu‘teber olmuşdur. Üstâd-ı kâmil kitâbın evvelinde kendülerinin ismin ve maskat-ı re’slerin ayân u beyân içün hutbe-i kitâba bu yüzden bede’ eylemişdir:

{Bismillahirrahmânirrahîm}. Yakûlü serâcî afvu Rabbu sâmi‘ Muhammed ibnü'l-Cezeriyyi'ş-Şâfi‘î, elhamdülillah ve sallallahu alâ Nebiyyihî ve Mustafâh Muhammedün ve âlihî ve sahbihî ve mukri'il-Kur'ân ma‘a muhibbihi.

Deyü (---) (---) aded manzûm kitâbı altı fasl üzre itmâm etmişdir. Hâlâ Hazret-i Kur’ân'ı mehâric-i hurûfiyle kırâ’at etmek Muhammed Cezerî hazretlerinden kalmışdır kim şehr-i Cezîre'de medfûn olup ziyâretgâh-ı huffâz-ı Kur’ân ve hamele-i Furkân uşşâkânlar ve gayrı müştâkânlardır. *Rahmetullahi aleyh*.

Bu şehr-*i* Cezîre'de niçe bin bunun emsâli musannifîn ü mü’ellifîn kimesneler âsûdedirler ammâ niçe kimesneler Musul şehri hâricinde medfûndurlar, haber-i galatdır. Andan medfûn olan bu azîzin evlâdıdır.

.....(11 satır boş).....**[388a]**

Şehr-i Cizre'yi alâ kadri'l-imkân seyr [ü] temâşâ edüp Murtezâ Paşa kethudâsı karındaşımız ile Cizre hânından me’zûn olduğumuz mahalde Murtezâ Paşa kethudâsından karz-ı hasen aldığı mâlı Cizre hânı verüp ve bin guruş harcırâh ve beş re’s küheylân at ve beş aded Gürcî gulâmı ve bir katar-ı katır me’kûlât [u] meşrûbât verüp hakîre dahi bir at ve bir gulâm-ı mehtâb ve üç yüz guruş ihsân edüp hân ile vedâlaşup,

Cizre şehrinden Aşdı sancağına ve Hasankeyf şehrine gitdiğimiz menâzilleri ve kılâ‘ u kasabât u kurâları beyân eder

Evvelâ Cizre Hânı (---) (---) Hân üç bayrak güzîde tüfeng-endâz Kürd şehbâzları refîk verüp *Bismillah* ile cânib-i şimâle Şatt sâhiliyle (---) sâ‘atde,

Menzil-i (---) (---) : Cizre hâkinde bir sengistân dere içre bâğ u bâğçeli ma‘mûr câmi‘ ve medreseli köydür. Andan yine cânib-i şimâle meyyâlce (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i (---) (---) : Bu dahi Cizre hâkinde câmi‘ ü medrese ve bâğ u bâğçeli Ekrâd köyüdür. Andan yine cânib-i şimâle meyyâl n*e‘ûzü Billah* sengistân ve sa‘b u gazabistân yerlerin yüz bin renc [ü] anâ ile (---) (---) nâm mahalde Aşdı beği hâkine kadem basdık. Andan (---) sâ‘atde,

Karye-i (---) : Aşdı hükmünde beş yüz hâneli câmi‘ vü medrese ve hân [u] hammâmlı ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr karyedir.

Hikmet-i Hudâ bu kasabada Dülhû nâm bir Kürd gördüm. Bi-emr-i Hudâ merd-i Hudâ'nın kaddi üç buçuk zirâ‘ ide. Başı Adana kabağı veyâhûd Van lahanası veyâhûd nehr-i Sakarya kenârında Geyve kasabası kavunu kadar kelle-i zî-devleti var idi. Gözleri uğu kuşu gözleri gibi müdevver idi ammâ hikmet-i Sânı‘-ı Hallâk-ı âlem ol mehîb âdem gözlerinin kapakların kıpsa sâ’ir benî Âdem gibi ığmâz-ı ayneyn etmeyüp gözleri bınarı yerinden gözleri kuyruğu tarafiyla gözleri pilelerin ya‘nî göz kapakların yanına kayardı. Ve burnu Mısır'ın ve Mora diyârının mor patlıcanı kadar minkârî burnu var idi. Ve dudakları gûyâ şütür-leb idi. Ve dendânları gâv-ı Isfahân kadar idi. Ve kıtifeyninde birer âdem otursa yerim dar diyemezdi. Ve hikmet-i garîbenin biri dahi ol kimesnenin sekiz bıyığı var idi. Evvelâ büyük bıyığı aslîsi demm-i binâ-gûşuna erdikden sonra ziyâdesin arakıyyesi içre kor idi. Ve arakıyyesi bir kile Sa‘îrd pirinci alırdı. Ve iki bıyığı dahi burnu deliklerinden taşra sarkmış idi. Ve iki bıyığı kulakları deliğinden taşra çıkmış idi. Ve iki kaşları dahi birer karış bıyık gibi sarkmış idi. Bu minvâl üzre meşrûh olur sekiz adet sâhib-i şevârib bir ağreb ü garâ’ib âdem idi.

Bundan mâ‘adâ bu Aşdı kavminin ekserî böyle tüğlü âdemlerdir. Hatta bir kerre hammâmlarına girmek iktizâ etdi. Ekserî cümle halkı siyâh koyun pöstekisi geymiş endâmlı tüğlü âdemlerdir ammâ gâyet şecî‘ dilâver kimesnelerdir. Bu kasabayı (---) (---) temâşâ edüp yine cânib-i şimâle (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kabasa-i Marin: Diyârbekir eyâletinde Aşdı beği tahtıdır. Yiğirmi üç bin askere ve on beş bin Ekrâd re‘âyâ-yı tüfeng-endâza mâlikdir. Gerçi beği Diyârbekir eyâletinde beğdir ammâ hâss-ı hümâyûnu yokdur. Ülkesinin ebvâb-ı mahsûlâtı kendüye hâs kayd olunmuşdur. Eyâlet-i Diyârbekir'de mîr-i aşâ’irlerde bundan güzîde askerli aşîret yokdur. Bir ümerâsı fevt olsa yerini Âmid vâlîsi oğluna yâhûd akrabâlarının bir eşbehine verilüp gayriye verilmez ve Osmânlı beği dahi olamaz. Zîrâ gâyet sa‘b u çengelistân u sengistân kûh-ı bî-emânlarda Yezîdî kavimleri çokdur. Hatta Diyârbekir'den tulumdan kelek gemileri Hasankeyf'den ubûr edüp bu Aşdı içine geldikde her gelen kimesne Şatt kenârından kurşun urup ol gemilerden elbette bâc alırlar akûr kavimdirler.

Eşkâl-i zemîn-i kasaba-i Marin-i Aşdı:

.....(6.5 satır boş).....**[388b]**

Kasaba-i Marin'den Cizre hâkiminin verdiği üç bayrak kulağuzlara izin verüp Aşdı hâkine kadem basdığımızın haberin Cizre beğine i‘lâm edüp rehber-i mezbûrlar mektûb-ı muhabbet-üslûbumuz ile Cizre'ye revâne olup Aşdı beğinden yine üç bayrak piyâde yiğitler alup cânib-i şimâl-i garba meyyâl ol mahûf ve muhâtara dağlar ve sengistânlar aşup (---) sâ‘atde,

Menzil-i (---) : Hasankeyf hâkinde beş yüz hâneli câmi‘ vü hân [u] medrese vü hammâmlı ve bâğ u bâğçeli köydür.(---) (---) (---) (---)

Andan semt-i şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı ülke-i kavm-i Ekrâd-ı Sikiyfâ, ya‘nî kal‘a-i hasn-ı Hasîn-keyfâ

İbtidâ bânîsi Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd'in vezîr-i dilîri Sikiyf Kay binâsıdır. Lisân-ı Ekrâd'da Sikiyf (---) (---) derler. Anınçün kavm-i Ekrâd bu kal‘aya Sikiyf derler. Lisân-ı Arab'da Hasînkeyfâ derler, ya‘nî ince kal‘a derler. Ammâ müverrihân-ı Arab kavlince bu şehri Sikiyf nâm Ekrâd binâ etdi ammâ kal‘asını Mısır pâdişâhlarından Âl-i Eyyûbiyân'dan el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb {ibn el-Melikü'l-Kâmil Muhammed} halîfe iken oğlu {el-Melikü'l-Mu‘azzam Turan Şâh'ı} bu Hasînkeyfâ'ya hâkim edüp gönderdi. Bi-emri Hudâ pederi el-Melik Sâlih merhûm olup hilâfet oğlu Turan Şâh'a intikâl edince vâlidesi Şecerü'd-dür nâm hâtûn ki hâlâ Ka‘be-i Mükerreme'nin kisvesi ya‘nî Mekke'nin siyâh örtüsü ol Şecerü'd-dür Hâtûn'un hayrâtıdır. Ol hâtûnun ehli merhûm olunca cümle a‘yân-ı Mısır meşveretiyle ve cemî‘i kulun talebiyle Şecerü'd-dür nâm hâtûnu Mısır'a melike edüp derhâl evlâdına yedi Mısır hazînesi mâl gönderüp "Elbette ne keyfiyyette olursa benim oğlum bir hasîn inşâ idesin" deyü evlâdına fermân edüp "Kal‘a itmâmından sonra Mısır'a gelüp müstakil pâdişâh olasın" deyü şehzâde-i âzâdeye vâlidesi tarafından yedi Mısır hazînesiyle bu gûne fermân varınca derhâl kal‘anın esâsına sa‘d-ı sâ‘atde ve burc-ı seretân-ı beyt-i kamer-i mâ’i'de mübâşeret edüp kal‘a itmâm bulunca ismine Hasînkeyfâ dediler.

Ba‘dehû şehzâde bu Hasînkeyf'den Mısır'a gelirken vâlidesinin mâlıyla Şâm kurbünde bir kal‘a binâ edüp ismine Şecer kal‘ası dediler. Zîrâ Şecerü'd-dür'ün Hasînkeyfâ kal‘asından artan mâl ile binâ olunmuş kal‘a-i Şecerü'd-dür'dür.

Andan şehzâde Mısır'da bir azîmü'ş-şân pâdişâh olup Akka ve Remle ve Yafa kal‘alarında ve Antakiyye altında İşpaniye kâfiriyle ceng-i azîmler edüp mansûr u muzaffer olup el-Melikü'l-Muzaffer es-Sultânu'l-Mu‘azzam Turan Şâh b. el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb {b. el-Melikü'l-Kâmil Muhammed} deyü nâmdâr bir pâdişâh-ı sâhib-vakâr oldu. "Bu kal‘a-i Hasînkeyfâ anın binâsıdır." deyü niçe müverrihân-ı Arab eyle tahrîr etmişler ve müverrih dahi mezkûr mezkûr şehzâdenin bu zemîn-i Hasînkeyfâ maskat-ı re’si olmağile müstakil halîfe olunca "Mısır'dan hazîne

gönderüp bu Hasînkeyfâ'yı binâ etdi." deyü tahrîr etmiş.

{Ba‘dehû bu Turan Şâh-ı Mu‘azzam Dimyat kal‘asın İşpaniye Firengî destinden halâs eyleyüp Mısır'a geldikde sene 648 târîhinde kendü kulları Turan Şâh üzre gulüvv edüp şehîd etdiler. Müddet-i saltanatı ancak yetmiş gün oldu. Ammâ gazâlarda ve kal‘a-i Hasankeyfâ'da çok hilâfet etdi. Mısır'da vâlidesi Şecerü'd-dür yanında medfûndur. Âl-i Eyyûbiyân bunda inkırâz buldu ve saltanat kullarına intikâl etdi}. Ammâ efvâh-ı nâsda galat-ı meşhûr evlâ olup Hasankeyf kal‘ası derler.

Bu gûne galat-ı meşhûr ile dest-i Âl-i Osmân'da (---) aded Hasan nâmında kal‘alar vardır. Evvelâ Erzurûm'un cânib-i şarkîsinde bir menzil ba‘îd Pasin sancağı beği tahtı olan sahîh Hasan kal‘asıdır. Hasîn kal‘ası değildir. Zîrâ Akkoyunlu pâdişâhlarından Sultân Uzun Hasan Bayındırî binâ etmeğile Hasan kal‘ası derler.

Ve Malatıyye kurbünde Hasan Badrak kal‘ası, Timur Sivas'a giderken harâb edüp kendi kaldı. Ve yine Malatıyye kurbünde Hasan Mansûr kal‘ası ve Trablus-Şâm kurbünde Hasan kal‘ası ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘a-i Hasankeyfâ Erzurûm Hasan kal‘asından sa‘bdır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hasînkeyfâ

Nehr-i azîm Diyârbekir önünden cereyân eden Şatt'ın kenârında bir püşte-i âlî üzre şekl-i muhammes seng-binâ kal‘a-i ra‘nâdır kim Şatt'ın cânib-i garbında Cizre ve Mardin hâkinde anlara ikişer konak karîb bir kal‘a-i garîbdir kim cânib-i garbîsinde iki menzilde Diyârbekir hâkiyle müşâdır. Cânib-i şimâlîsinde nehr-i Şatt aşrı Mifârıkîn beğiyle bir menzilde müşâdır. Ve yine cânib-i şimâlin şarkîsine meyyâl Şatt aşrı bir menzilde Karabaş nâm Yezîdî Kürdü köyünde Hazzo beğiyle müşâdır. Ve cânib-i şarkı Şatt'a Cizre beği hudûdu olmağile hem-hudûddur. Ve cânib-i cenûbda bir konakda Aşdı beğiyle müşâdır ammâ müverrihân kavli üzre bu kal‘a-i Hasankeyf cezîre-i Dicle vü Furât addolunan cezîre içinde Şatt kenarında nehr-i Furât semt-i garbîsinde üç menzîl ba‘îddir. Ammâ kal‘a-i Keyf-i Sikiyf, Hasankeyf Sikyf tâ Şatt kenârındadır. Zîrâ Diyârbekir'den Şatt ile taraf-ı cenûba cereyân eden kelek gemileri ibtidâ Hasankeyf'e yanaşırlar, andan Aşdı hudûduna çıkarlar, andan Cizre şehrine, andan Kefirzamân'a, andan şehr-i Hafr'a andan şehr-i Musul'a andan Tikrid'e andan İmâm Mûsâ andan Kuşlar kal‘asına cümle kelekler yanaşırlar. **[389a]** Zîrâ bu bâlâda tahrîr olunan kılâ‘lar cümle Şatt'ın cânib-i garbîsinde Hasankeyf tarafindadır ve Diyârbekir'e (---) menzil karîbdir ve Diyârbekir'in eyâleti hâkinde bir sancakdır.

Ahvâl-i hâkim-i Hasankeyf'in keyfiyyet-i hâllerin beyân eder

Evvelâ eyâlet-i Diyârbekir kânûn-ı Süleymân Hân üzre on iki aded Osmânlı sancağıdır. Kılıç-ı ze‘âmet elli ikidir ve kılıç-ı timâr 626 dır. Sekiz aded yurdluk ve ocaklık tarîkiyle zabt olunur sancaklardır. Beş aded dahi mülkiyyet üzre mutasarrıf hükûmetler vardır ammâ bu Hasankeyf sancağı Diyârbekir eyâletinde azl ü nasb kabûl eder Osmânlı sancağıdır. Kânûn üzre beğinin hâssı 203.955 akçedir ve hâk-i amber-pâkinde Osmânlının sâ’ir livâlarındaki gibi timâr u ze‘âmet ve alâybeği ve çeribaşısı vardır. Erbâb-ı timârı cümle cebelüleri ile bin altı yüz asker olur. Mîr-i livâsı

dahi bin kadar askere mâlikdir. Me'mûr olduğu seferlere Diyârbekir vâlîleriyle tabl u kudümün döğüp sefer eşer. Livâsı hâkinden beğine ber-vech-i adâlet on sekiz bin veya yigirmi bin guruş olur ve Âl-i Osmân tarafından yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Cümle (---) pâre nâhiye kurâlarından beher sene kadıya üç bin guruş olur. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a'yân u eşrâfı vardır ammâ yeniçeri serdârı ve sipâh kethudâyeri ve kal'a dizdârı yokdur. Kal'anın hükmi cebehânesi ve mühimmât u levâzımâtları ve kal'a neferâtları cümle mîr-i livâsı hükmündedir ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir subaşısı vardır. Cümle hâss u harâcı Âl-i Osmân tarafından Mardin voyvodası zabt eder. Ve derûn-ı hisârda cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçesiz hânelerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Aşağı rabâtda cümle (---) aded hânelerdir.

.....(18 satır boş).....

Sitâyiş-i me'kûlât-ı Hasankeyf: Şalgamı gâyet büyükdür ve lezîzdir. Bir kerre Hasankeyfli bin sun'-ı Hudâ şalgam-ı kebîri Sa'îrd'e hedâyâ gönderirler. Sa'îrd'in pürçüklüsü ya'nî kırmızı havucu büyük olmağile Hasankeyf'in şalgamın delüp Sa'îrd havucu sokup Hasankeyf'e gönderirler. Hasankeyfli bundan bir nükte anlayup asker cem' edüp Sa'îrdli ile bir havuç ve şalgam içün ceng-i azîm {etdiklerin hâlâ meşhûr olup mâbeynlerinde adâvetleri vardır}. **[389b]**

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân

Evvelâ bu şehr-i Hasankeyfâ'da nehr-i azîm Şatt üzre bir cisr-i azîm vardır kim diller ile ta'bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz ammâ deryâda katre ve güneşde zerre kadar tavsîf idelim.

Evvelâ bu cisr-i kebîr eyle bir kantara-i bî-hemtâdır kim tâk-ı revâkına dîde-i insân gücile nazar eder. Her kim ilm-i mi'mârîden haberdâr ise dikkat-i tâm ile nazar etse ta'accüb edüp vâlih [ü] hayrân olur. Devlet-i Âl-i Osmân'da meşhûr olan püllerin ve kantara ve cüsûrların en müntehâ memdûhu diyâr-ı Rûm'un Hersek sancağında Mostar şehri içre nehr-i Neranta ya'nî nehr-i Neretva üzre bir göz Süleymân Hân'ın cisri meşhûr-ı âfâkdır kim târîhi "Kudret kemeri" [133] lafzıdır.

Andan Bosnasarâyı serhaddinde Vişgrad kal'asında nehr-i Dirin üzre Sokollu Mehemmed Paşa'nın on iki göz cisri ibret-nümâsıdır.

Andan Edirne kurbünde nehr-i Ergene üzre Koca Murâd Hân'ın yüz yetmiş dörd gözlü köprüsü vâcibü's-seyrdir.

Anadolu'da nehr-i Sakarya üzre Geyve cisri ve Osmâncık cisri ve Amasiyye cisri ve Erzurûm'da nehr-i Araz üzre Çoban köprüsü ve yine Araz üzre Altun Halkalı cisri ve nehr-i Batmân üzre kal'a-i Hazzo kurbünde Batmân cisri. Bu zikr olunan cüsûrlardan mâ'adâ niçe bin ibret-nümâ cisr-i azîmler seyr [ü] temâşâlar etdim ki her birinin vasfında lisân kâsırdır ammâ alâ kadri'l-imkân tahrîr olunmuşu vardır ve inşâallah mahalliyle niçesin dahi tahrîr ederiz.

Ammâ bu Hasankeyf cisri temâşâ olıcak vâcibü's-seyr pül-i ibret-nümâdır. Şatt üzre, eyle bir dîvâne cereyân eder nehr-i arîz ü amîk üzre, Kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp eflâke kemend atmış kavs-ı kuzahdan nişân verir bir cisirdir. Üstâd-ı bennâ var kuvvetin bâzûya getirüp bu cisrin yemîn [ü] yesârında olan pâyelerine eyle rıhtım-ı Şeddâdî esâs bırağup üzerine bir kemer inşâ etmiş kim şehr-i Medâyin'de Tâk-i Kisrâ-yı Enûşirvân bu tâk-i Havernak'ın yanında bir bend-i revâkdır ve bu cisrin yemîn [u] yesârı cümle boşdur. Hâne hâne kâ'a kâ'a müte'addid hücreler ve ıstabl-ı azîmler ve her hücrede Şatt'a nâzır pencereler ve şâhnişînler ile inşâ olunmuşdur. Bu cisir gûyâ nehr-i Batmân-ı azîm üzre inşâ olan Batmân cisrine müşâbihdir. Zîrâ Batmân cisri mukaddem binâ olunmuşdur.

Ana taklîden bu kal'a-i Hasankeyf'de nehr-i Şatt üzre bu cisri el-Melikü'l-Muzaffer es-Sultânu'l-Mu'azzam Turan Şâh Batmân cisrin inşâ eden mi'mârın şâkirdine bu Hasankeyf cisrin inşâ etdirmişdir. Bu cisrin itmâmın Batmân cisrini binâ eden {üstâd} istimâ' edüp bir gün nihânîce Hasankeyf'e gelüp görse kim kendünün Batmân nehri üzre binâ etdüği cisirden âlî ve musanna' vü müzeyyen ve metîn ü müstahkem bir cisr-i ibret-nümâ olmuş kim hasedinden âh edüp şâkirdine eydür: "Ey oğul, eyi cisir binâ etmişsin ammâ bu cisir henüz nâ-tamâmdır. Bu cisrin tâ zirve-i a'lâsında kined yerine bir hayli civa dök kim bu cisir ilâ yevmi'l-haşr ber-karâr ola." deyüp gâ'ib olur. Ol gice bu cisri binâ edenin üstâd-ı hasûdu bir tulum içre yedi yıllık Ergane sirkesi kim semm-i helâhilden nişân verir, âlem ağyârdan bî-haber iken ol hasûd-ı lâ-yesûd üstâd cisrin tâ kined yerine bir tulum sarp sirke döküp firâr eder. Ol gice cisrin orta yeri nehr-i Şatt'a dökülür.

Ale's-sabâh cisri binâ eden halîfe gelüp cisr-i musanna'ı bu hâlde görüp bildi kim kendünün üstâdı hasedinden böyle etdi. Der-ân yine horasân ve cibis ile cisrin vasatın ta'mîr ü termîm eder, ammâ çi fâyide. Âhir-ı kâr yine Şatt'a düşer. İlâ hâze'l-ân bu cisr-i ibret-bünyân ortası meksûr kalup üstâd-ı mâzîler bu cisirin ortasına haşeb sütûnlar ile bir metîn kinedler edüp hâlâ ortası ağaç ile mebnî bir cisr-i kavîdir kim rûy-ı arzda meşhûr-ı âfâk cisrin biri dahi bu Hasankeyf kantarasıdır.

Bu püleden karşu tarafa Hasankeyf beğiyle atlara süvâr olup sayd [u] şikâra gitdikde hakîr at üzre bu cisirden ubûr etmeğe zehrem çâk olup piyâdece güzer edüp karşu tarafda yine esb-i sabâ-sür'atime süvâr olup Şatt'ın karşu tarafında yine Hasankeyf sancağı hâkinde sahrâ-yı vâsi' içre hargûş u gazâl şikâr ederek 5 sâ'at gidüp nehr-i Batmân kurbünde,

Ziyâret-i eş-Şeyh Hazret-i Çoban Sultân: Erzurûm eyâletinde Hasan kal'ası kurbünde nehr-i Araz üzre bâlâda merkûm olan cisr-i Çoban'ı inşâ eden Âl-i Çobaniyân'dan bu dahi bir pâdişâh-ı Çobaniyân idi. Terk-i tâc u taht u baht edüp bu mahall-i fezâda bir bâğ-ı İrem içre bir mesîregâh kubbede medfûn olup ziyâretgâh-ı avâm-ı ünâs-ı hâs [u] âmdır. Ve bu **[390a]** mahalde nehr-i Batmân Hasankeyf'e gelmezden üç sâ'at mukaddem Şatt-ı Dicle'ye rîzân olur ve nehr-i Batmân'ın Miyâfârikîn ve Zirkî ve Bitlîs dağlarından tulû' edüp kal'a-i Hazzo altında cisr-i Batmân altından ubûr etdiği, Van'a Melek Ahmed Paşa ile revâne olurken mufassal tahrîr olunmuşdur. Ve Şeyh Çoban ziyâretinde bir gece zevk u safâ edüp andan ale's-sabâh yine cânib-i şimâle 5 sâ'atde yine sayd [u] şikâr-ı erneb ve ceyran ederek,

Menzil-i karye-i Karabaş: Hazzo beği hükmünde beş yüz hâne-i İremli Yezîdî Ekrâdı köyüdür. Hatta bin altmış beş târîhinde bu köy Yezîdîleri bizi Van'a giderken Diyârbekir karşısında Çöldepe

nâm mahalde bir şeb bu mel‘ûn Yezîdîler bizi şebhûn ile urup arbede-i azîm edüp hele hamd-i Hudâ serîka etdikleri eşyâları ve atları bırakdırup harâmîlerin ta bu Karabaş köyüne dek kovup birkaçın katl etmişdik. Hamd-i Hudâ sıhhatle yine geldik, bir kend-i ma‘mûrdur ammâ kavmi Yezîdî mağrûrdur. Anda dahi bir şeb hâb-âlûd olup andan avdet edüp cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Menzil-i **karye-i Seremin:** Bu dahi Hazzo beği hâkinde iki yüz hâneli Sünnî Şâfi‘îyyü'l-mezheb kimesnelerdir. Andan yine kıbleye vâsi‘ sahrâlar içre şikâr ederek 7 sâ‘atde,

Menzil-i **diğer kal‘a-i Hasankeyf. Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Hasînkeyfâ:**

.....(10 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Hasankeyf:

.....(6.5 satır boş).....

Bu ziyâretleri tamâm edüp Hasankeyf beği (---) (---) beğden Murtezâ Paşa kethudâsı refîkimiz üç bin guruş mâlın alup ve niçe hedâyâ dahi gelüp hakîre de bir at ve bir kızıl katır ihsân edüp bir bayrak refîkler verüp beğ ile vedâlaşup,

Hasankeyf'den Diyârbekr'e gitdiğimiz menâzilleri bildirir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[390b]**

Kal‘a-i Diyârbekir'de Balıklı mahallesinde Osmân Paşazâdelerde on gün mihmân olup Firârî Mustafâ Paşa ile sohbet-i hâslar edüp Murtezâ Paşa Kethudâsı Ruznâmeci Hüseyin Efendi'den beş kise mâlın alup hakîr dahi paşadan ihsân [u] in‘âm-ı firâvânlar alup Diyârbekir'den bir asker-i pür-silâh ile,

Bağdâd-ı behişt-âbâda giderken seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘ u menâzilleri beyân eder

Evvelâ Diyârbekir'den *Bismillah* ile cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâlar içre,

Menzil-i karye-i Göksu:

.....(1 satır boş).....

Bâlâda Sincâr seferine giderken mevsûfdur. Andan yine cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde çölistân içre,

Menzil-i Hazret-i eş-Şeyh Zolî Sultân: Mardin hâkinde ziyâretgâh-ı azîmdir kim aslında eş-Şeyh Şehrezûlî'dir. Beyne'l-halk tahfîf-i kelâm ve galat-ı meşhûr evlâ olmağile Şeyh Zolı derler ammâ sahîhi eş-Şeyh Şehrezûlî'dir kim ziyâretgâh-ı hâs [u] âm olduğu sene 1065'de evsâfı bâlâda mevsûfdur. *Kaddese sırruhu'l-azîz.*

Andan yine cânib-i cenûba çöl ü çölistân ve berr ü beyâbân içre 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i gevher-nigîn, ya‘nî hisâr-ı ibret-nümâ-yı Mardin

Beliyyât-ı dehrden emîn ola, âmîn yâ Mu‘în, bi-hurmeti Seyyidi'l-Mürselîn

Bu mahalde bu kal‘a-i Mardin'e geldiğimizde Mardin hâkimi Diyârbekirli Bakkaloğlu Muhammed Ağa sarâyında mihmân olup üç gün tekâ‘üd edüp cân sohbetleri etdik.

.....(2.5 satır boş).....

Bu kal‘a-i ibret-nümânın dahi evsâfı bâlâda sene 1065'de Firârî Mustafâ Paşa ile Sincâr dağına ve Alî Fâris üzre nehb etmeğe gelen çöl pâdişâhı eş-Şeyh (---) üzre gitdiğimizde evsâf-ı Mardin mufassal tahrîr olunmuşdur. Ve bu Mardin'in şimâline bir menzil-i tavîlde kal‘a-i Hasankeyf'dir ve başka sancakdır. Ve Mardin ile Hasankeyf mâbeynehümâlarında mîr-i Aşdı hâkiyle müşâlardır. Ve bu Mardin'den üç sâ‘at cenûba karye-i Göllü'dür kim Rûm keferesi ile Dârâ Şâh bu Göllü sahrâsında ceng etdikde Dârâ Şâh münhedim olup na‘ş-ı kavm-i Acem püşte püşte yığılıdır. Ve Rûm keferesinin cîfe-i murdârlarının üstühânları başka başka üç yerde kümler içre yığılmışdır kim niçe bin küffâr ol hâk-i nâ-pâke gelüp yüzsüz yüzlerin sürerler. Ve bu Mardin'in cenûbunda Hâtûniyye nâm bir kal‘a-i ma‘mûr-ı benâm Mardin hâkindedir ve kal‘a-i Mardin bu Hâtûniyye kal‘asından nümâyândır. Hârûnu'r-Reşîd'in hâtûnu Zübeyde Hanım bu kal‘ayı inşâ etdiğiyçün Hâtûniyye kal‘ası derler.

.....(1 satır boş).....

Mardin'den kalkup cânib-i cenûba (---) sâ‘atde,

Menzil-i Serçehânı: Kal‘a-i Mardin hudûdunda (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Bu Serçehânı'nın cânib-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı tahtgâh-ı Dârâ Şâh-ı kadîm ve sevâd-ı belde-i harâb-ı azîm kal‘a-i Karadere ya‘nî sûr-ı Kara Dârâ

Bu mahmiyye-i kebîrin eğer müverrihân-ı seleflerin tahrîri üzre bu şehr-i harâbâbâdı tahrîr eylesek bin mücelled {kitâb} olur. Ancak harâbe-i ibret-nümâsından ma‘lûmdur kim Dârâ Şâh asrında altı bin câmi‘ ve yetmiş bin mesâcid ve altı bin medrese ve on bin mekteb-i sıbyân ve yetmiş bin dükkân ve üç bin hammâm ve iki bin hân ve üç kerre yüz bin sarây-ı a‘yân ve gayrı büyût-ı hânedân olduğundan mâ‘adâ bâğ-ı İremezâtları şehr-i Nasîbîn ile müşâ imiş ve şehr-i Kûfe ve şehr-i Ummân ve şehr-i Musul imiş.

Ba‘dehû bu Kara Dârâ şehrinin harâb olmasının sebeb-i aslı oldur kim kal‘a-i Mardin altında Rûm keferesi askerin Dârâ Şâh Göllü sahrâsında karşılayup bir savaş-ı perhâş edüp dest-i Rûm'da Dârâ

Şâh münhezim olup firâr edüp bu pây-ı tahtgâhı olan Karadere'ye gelüp yine var kuvveti bâzûya getirüp deryâ-misâl asker cem‘ edüp kavm-i Rûm ile bu Karadere önünde bir neberd-i azîm edüp bi-emri Hudâ Dârâ Şâh **[391a]** yine münhezim olup bizzât Dârâ Şâh esîr-bend-i zencîr olup cemî‘i İrân-zemîn vilâyetlerin Rûm keferesi harâca kesüp bu Kara Dârâ şehrin harâb [u] yebâb ve halkını kebâb edüp ilâ hâze'l-ân harâbistânı ve sûr-ı kadîmi bir konak mesâfeye varınca yerde yatır ammâ bu şehr-i harâb memerr-i nâsda elzem-i levâzımından olmağile sene 1041 târîhinde Sultân Süleymân Hân a*leyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* Irâk seferlerine geldiği mahallerde bu kal‘a-i zîbâyı ibtidâ Hûşeng Şâh binâ etdiği kal‘a esâsı üzre seng-binâ bir kal‘a-i çâr-kûşe-i ra‘nâ inşâ edüp Mardin ve Nasîbîn mâbeyni emn ü emân-ı râh oldu. Hâlâ bu kal‘a şehr-i Nasîbîn hâkinde Karadere nâm bir dere ağzında bir boğazkesen kara dereli boğazda bir püşte-i âlî üzre bir kal‘adır. İçinde şitâ eyyâmlarında Aşdı ve Keys kavmi sâkin olurlar.(---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve makâm-ı ziyâret-i Hazret-i Zelkifl ibn Hazret-i Eyyûb *aleyhi's-selâm:* Niçe müverrihler bunda medfûndurlar ammâ sahîhi kal‘a-i Hille kurbünde Refiyye nâm {karye kurbünde Hazret-i Alî kabri kurbünde nehr-i Furât kenârında medfûndur, sah}. Bu kal‘anın cânib-i (---) nâzır bir kapusu vardır. Bu kapunun iç yüzünde,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i eş-Şeyh Emîr Sultân: Cümle kavm-i Ekrâd bu sultâna mu‘tekid olup ziyâret ederler. *Kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Andan sonra bu Karadere şehr-i harâbından cânib-i cenûba (---) sâ‘atde çöl [ü] çölistân içre yüz bin renc [ü] anâ çekerek şiddet-i hârda yine Bağdâd-ı İremezâtu'l-imâd'ın yoluna gelüp,

Evsâf-ı bilâd-ı Sakaleyn ve tahtgâh-ı Dârâ Şâh-ı dârü'l-mülûkeyn, mâbeyn-i âmid-i Irâkeyn, ya‘nî Nasîbîn-i bilâd-ı rebî‘ayn

Müverrihân-ı selef-i Rûm u Arab u Acem kavilleri üzre bu kal‘anın bânîsi ibtidâ Hûşeng Şâh'dır. Andan niçe mülûk-ı kudemâya intikâl edüp İskender-i Yunan asrında Dârâ Şâh'ın tahtgâhı olup bu şehr-i azîmde İskender Dârâ Şâh'a rağmen harâb etdi. Zîrâ ol asırda bu edîm-i arzda Dârâ Şâh'dan ulu pâdişâh-ı şâh-ı şâhân yok idi. Ba‘dehû İskender-i Yunan hurûc edüp diyâr-ı Rûm-ı edna'l-arz-ı ân-merzibûmu cümle kabza-i teshîre alup arz-ı Irâkeyni feth etmeğe ihtimâm-ı tâm edüp Irâk-ı Arab kim kal‘a-i Haleb'dir ana istîlâ etdi. Andan Dârâ Şâh'ı zebûn edüp arz-ı Irâk-ı Acem kim Bağdâd'dır, ana da mâlik oldu ve ba‘dehû Dârâ Şâh merhûm olup İskender Dârâ'nın ehl-i beytlerin cümle Anadolu diyârında Menteşa hâkinde Rodos cezîresi mukâbelesinde Dârâhiyye nâm kazâ-yı fezâda Dârâ Şâh'ın duhter-i pâkîze-ahterlerin anda haps edüp Sönbeki cezîresi küffârların Dârâ Şâh kızları üzre dîdebân nasb etdi. Hâlâ ol kazânın vech-i tesmiyyesi Dârâ Şâh kızları anda sâkin olduğiyçün Dârâhiyye kazâsı derler.

Hakkâ ki ol kazâ halkı gâyetü'l-gâye perî-peyker ve melek-manzar kimesneler olup "Dârâ Şâh neslindeniz." deyü iddi‘â ederler. Ve lisânlarında dahi ba‘zı lûgatları Fârisî tekellüm ederler. Ve ol Dârâhiyye kazâsının âb u hevâsında gâyet hoş-hevâ olup kûh-ı bâlâlarında aselbend ağacı ve karagünlük buhûru ve kitre ve sıgala yağı nâm dühn-i mu‘amberin râyiha-i tayyibesi âdemin dimâğın mu‘attar eder. Ol Dârâhiyye kûhlarında bunun emsâli niçe gûne zî-kıymet mahsûlâtlar vardır.

Ve yine İskender-i Yunan Dârâ Şâh'ın cümle vüzerâ ve vükelâ ve şehzâdelerin ve cümle ser-i kârda olan Acem serdârların kayd [ü] bend ile Rûm'a getirüp Üsküdar ile İzmit kal‘ası mâbeyninde sâhil-i halîc-i Rûm'da bir yalçın kaya üzre kal‘a-i Kahkahâ'dan nişân verir bir sûr-ı üstüvâr inşâ eyleyüp Dârâ Şâh'ın cümle şehzâdelerin ol kal‘a-i bülende haps-i ebed etdüğinden ol kal‘aya kavm-i Rûm Dârâ Piğados derlerdi.

Ba‘dehû sene 827 târîhinde kal‘a-i mezbûru Çelebi Sultân Mehemmed Hân feth edüp piğadosunu ref‘ edüp Dârâca kal‘ası dediler. Geybizye rabtası altında bir kal‘a-i bülenddir. Ba‘dehû Dârâ Şâh merhûm olup bu kal‘a-i Nasîbîn harâb olup niçe şu‘arâlar Dârâ Şâh'ı ba‘zı ebyât-ı eş‘ârlarında tahmîs ile yâd eylemişlerdir. Tahmîs-i güfte-i (---) Efendi:

Gûş-ı murg-i dile gökden gelir âvâz-ı horûs

Eyleme kendünü tezyîn misâl-i tâvûs

Deyr-i âlemde nedir dinle sadâ-yı nâkûs

Vaktidir na‘raların anla nedir tabl ile kûs

Kanı Keyhüsrev [ü] Dârâ kanı yâ Keykâvûs

Acem şâhlarında Dârâ Şâh gibi bir pâdişâh yok idi. Ne tâc u taht u raht u bahtı kalmayup [134] *nassı üzre ne vücûd-ı Dârâ ve ne şehr-i Nasîbîn-i seng-i hârâ kalup hâlâ cemî‘i imâristân-ı Nasîbîn rimâl-i türâb olup yatır. Müverrihân-ı sâhib-i hey’et üzre bu şehr-i Nasîbîn'e beyne'l-Irâkeyn derler. Zîrâ Bağdâd'a ve Haleb'e ve Diyârbekir'e ve Erdebil'in cümle mâbeynlerine* ***[391b]*** *vâki‘ olmağile Nasîbîn-i Irâkeyn derler. Ve cümle müverrihler buna Nasîbîn dedikleri Hazret-i Yûnus aleyhi's-selâmın nutk-ı dürer-bârları te’sîriyle Nasîbîn derler. Zîrâ Hazret-i Yûnus'a kavm-i Nasîbîn îmân getirdiklerinden Yûnus Nebî du‘â edüp "Yâ kavm-i hâmiyet, sizin her mahsûlünüz Nasîbîn ola!" deyü du‘â edüp bir kerre ekdikleri mahsûl iki kerre hubûb verir.*

Ekseriyyâ cümle devâbları ikizer doğurur ve Şattu'l-Arab'da nûnları bile iki kerre yavru hâsıl eder ve ekserî evlâdları ikişer ikişer müştakk olur ve mezra‘alarında hod giyâhât [u] nebâtâtları ve pembe vü hinduvâneleri bir kerre eküp ikişer üçer kerre mahsûl aldıklarından cümle müverrihân şehr-i Nasîbîn derler ammâ efvâh-ı nâsda Nısibin derler ammâ lisân-ı İbrî'de şehr-i Hamit derler. Zîrâ bu şehri ba‘de't-tûfân Hûşeng Şâh binâ edüp ba‘dehû oğlu Hamit Şâh dahi ziyâde tevsî‘ imâr edüp Hamit üç yüz sene mu‘ammer olduğundan şehr-i Hamit derler. Hazret-i Yûnus Nebî'nin nazargâhıdır ve hâlâ hânesinin zemîni ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Hâkimân-i Nasîbîn'i beyân eder

Evvelâ bu şehr-i kadîm Diyârbekir eyleti hâkinde başka sancak beği tahtıdır. Beğinin kânûn-ı Süleymân Hân üzre hâssı 200.000 yük akçedir ve yedi yüz askere mâlikdir ve taht-ı hükûmetinde ze‘âmet 12 ve timâr 105 ve cebelüleriyle cümle dokuz yüz asker olup alâybeği ve çeribaşısıyla sefer

eşerler ammâ za‘îf askerdir. Zîrâ timârlarının kurâları Keys Urbânı ve Mevâl Urbânı ve Aşdı Ekrâdı aşkıyâları derdinden köyleri imâr olmayup bî-hâsıl olmağile erbâb-ı timârları müflislerdir ammâ şecî‘ ü bahâdır merd-i meydânlardır. Ve bir hâkimi dahi Âsitâne tarafından gelir yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı nâgehânîdir kim hakkâ senevî yüz elli guruş ancak hâsıl olur. Müftî ve nakîbi ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı kal‘a neferâtları ve şehir benderi ve şehir subaşısı ve muhtesibi vardır ammâ sipâh kethudayeri yokdur. Zîrâ bu diyârlarda sipâhlık makbûl değildir. Ammâ Bağdâd ve Tikrit ve Diyârbekir yakın olmağile kapukulu yeniçeriliği mu‘teberdir.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hamit-i Nasîbîn

Kal‘ası bir mahsûldâr düz yerde sâhil-i nehr-i (---) de bir sûr-ı köhnedir ve seng-i mutarraş ile bennâ-yı selef binâ etmiş şekl-i (---) bir kal‘a-i yektâdır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) bin adımdır ve cümle (---) aded kapudur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve derûn-ı sûrda cümle 700 aded tahtânî ve fevkânî hâk-i pâk-i kireç ve cıbıs ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Dizdârı ve kal‘a mustahfizânı hâneleri ve cebehâne mahzenleri vardır. Zamân-ı kadîmde gâyet ma‘mûr imiş. Zemîni cezîre-i Dicle ve Furât'da kâ‘ide-i rebî‘dedir.

Cümle (---) aded câmi‘lerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve nehr-i Hermas tulû‘ etdüğü cebel-i Hermas üzre Câmi‘-i Hazret-i Nûh ziyâretgâh-ı azîmdir, ammâ ol kadar imâr değildir.

Cümle (---) aded medreselerdir.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) aded tekye-i dervîşândır.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) aded hammâm-ı gâsilândır.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) aded hân-ı hâcegândır.

.....(1.5 satır boş).....

Cümle (---) aded bâzâr-ı bezzâzistândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Memdûhâtından, âb-ı revânı ve bostân u gülistânı ve verd-i handânı meşhûr olduğundan kavm-i Arab verd-i Nasîbîn diye medh ederler.

Cümle (---) aded sebîl-i atşândır. Melik Sincâr ve Sencer Şâh asrında bu Nasîbîn içre cereyân eden nehr-i Nasîbîn Hermas şehrin **[392a]** cümle sebîlleri ve cevâmi‘ ü hammâmları reyy etdikden sonra şehrini cânib-i şimâlinden ba‘îd sahrâlar cümle bâğ u besâtîn ve hadîka-i ravza-i Rıdvân misilli cinîn ü gaytânlar idi. Nehr-i Hermas tulû‘ etdüği kûh-ı bülende varınca bâğ-ı behişt birbirlerine çıt-a-çıt olup cümle mezra‘aları nehr-i Hermas'dan sulanır bir kûh-ı bâlâdan tulû‘ eder. Hatta be-kavl-i müverrihân mahall-i Tûfân'da Hazret-i Nûh'un gemisi bu Hermas dağında dahi müstakarr olup iki gün ol cebel üzre ârâm edüp hâlâ anda ziyâretgâh-ı Câmi‘-i Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm* var, zamân-ı kadîmde gâyet ma‘mûr imiş. Hâlâ ol kadar imâr değildir. Ancak yayla zamânı Aşdı Ekrâdları ibâdet ederler.

.....(30 satır boş).....**[392b]**

Der-fasl-ı külliyât-ı şehrengîz-i belde-i Nasîbîn

Evvelâ bu şehrin hâkiyle cezîre-i Ömer hâki arasında cânib-i garba meyyâl Aşdı Ekrâdı beğinin köyleri vardır kim Nasîbîn'e bir konak ba‘îd ma‘mûr ve müzeyyen kurâlardır. Ammâ Aşdı beğinin taht-ı kadîmi olan kasabası şehr-i Mardin'dir. Ekseriyyâ ahâlîsinin hâneleri mağaralardır ammâ mâh-ı temmûzda cümle kehfleri gûyâ serdâb-ı Bağdâd'dır ve vakt-i şitâda her gâr-ı yetîmânları gûyâ hammâmdır.

Sitâyiş-i âb-ı zülâl-i nehr-i zülâl-i Hermas-ı Nasîbîn

Bu nehr-i âb-ı hayâtın evveli şehr-i Nasîbîn garbında Aşdı dağlarından tulû‘ edüp şehr-i kadîm Nasîbîn (---) (---) (---) ubûr edüp şehrin şark cânibine karîb bir cisr-i metînin altından ubûr edüp bu cisrin başına cümle tüccâr u züvvâr ve âyende vü revendegân u sevdâgerân ve vüzerâ vü vükelâlar hayme vü hargâhlarıyla mezkûr cisir başında meks edüp nehr-i Hermas'dan gûnâ-gûn mâhîler sayd edüp tenâvül ederler. Ol mahalden nehr-i Hermas geçüp sehel aşağı vardıkda nehr-i Sersâr andan müteferrika olur andan nehr-i Sersâr beled-i Hatîb ve çölistânda kal‘a-i Sincâr vâdîlerine uğrayup deverân u cereyân ederek iki fırka olup biri kal‘a-i Tikrit kurbünde nehr-i Dicle'ye rîzân olur ve bir fırkası yine nehr-i Sersâ'dır kim nehr-i Hermas'dan ayrılmışdır.

Ba‘dehû bir konak cereyân edüp nehr-i Habur kal‘a-i Karkaya nehrine mahlût olur ve nehr-i Sersâr ve nehr-i Habur-ı Karkaya üçüsü bir olup yine nehr-i Karkaya'nın bir fırkası yanındaki nehr-i azîm Furât'a mahlût olup kal‘a-i Hille ve kal‘a-i Rûmahiyye'yi geçüp kal‘a-i Kurna altında nehr-i Furât nehr-i Şattu'l-Arab'a dâhil olur ammâ be-kavl-i müverrihân-ı Irâk bu nehr-i Hermas'ı şehr-i Nasîbîn'e ve kal‘a-i Sincâr'a cereyân etdirüp üç aded nehirleri birbirlerine mahlût etdirüp "Hâk-i pâk-i Nasîbîn'i ve türâb-ı sancağ-ı Sincâr'ı reyy etdirüp hayrât eden melik-i Sincâr, Sencer Şâh'dır." deyü müverrihler eyle tahrîr etmişler ammâ bu hakîrin ol diyârlarda fâtih-i Bağdâd Murâd Hân-ı Râbi‘den sonra çok tek-i pûmuz olup ma‘lûmımız olduğu üzre Şattu'l-Arab'ın cânib-i şarkîsinde İmâdiyye hâkinde diyâr-ı Hakkarî'den berü cereyân edüp gelir nehr-i Habur-ı Sindiyân dahi vardır. Kal‘a-i Zaho dibinden cereyân edüp Cizre'nin şatt-ı şarkîsindeki toprağı hudûdunda nehr-i Şatt'a rîzân olur, buna nehr-i Habur-ı Sindiyân derler. Ammâ bu Nasîbîn sahrâlarından ve Karkaya kal‘ası dibinden cereyân eden nehre Habur-ı Karkaya derler ammâ bu nehir kenârında ve Nasîbîn

içre Kâşiyân akrebi gibi kâtile akrebi olur kim gâyet ağuludur.

Hâssa-i hâk-i cebel-i Cûdî: Ammâ cebel-i Cûde hâkinden sehel çamur edüp akrebin zahm urduğu yere yapışdırsalar bi-emrillahi Ta‘âlâ şifâ bulduğiyçün cümle Nasîbîn ahâlîsi kûh-ı Cûde hâkinden hânelerinde fârûk-ı a‘zam gibi hıfz ederler. Gâyet mücerrebdir kim Hazret-i Nûh Necî'nin mu‘cizesinden kalmışdır. Ve bu şehr-i Nasîbîn cebel-i Sincâr'ın şimâlinde birbirlerinden nümâyân kûh-ı bülendleri vardır.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Dârâ-zemîn, ya‘nî kal‘a-i kadîm Nasîbîn

Evvelâ,

Ziyâretgâh-ı beyt-i Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâm:* Şehrin harâbistânının cânib-i şimâlinde bir kârgîr hâne-i külbe-i ahzân bir savma‘a-i ra‘nâdır kim cemî‘i erbâb-ı hâcât anda varup ziyâret ederler. Andan,

Ziyâretgâh-ı makâm-ı Hazret-i Üzeyr Nebî *aleyhi's-selâm:* Bu âsitânenin evkâfı harâb olmağile ol kadar imâr değildir. Ekseriyyâ Hindî fukarâları sâkindir. Lâkin müstecâbü'd-da‘ve yerdir.

Andan yine şehrin cânib-i (---) bir ferahfezâ yerde **Makâm-ı Hazret-i Zeynelâbidîn ibn Hazret-i İmâm Alî** *radıyallahu anhümâ.* Andan şehir harâbistânında,

Ziyâretgâh-ı makâm-ı Hazret-i Eyyûb Nebî: Evkâfı yokdur. Bunda dahi Hindî fukarâları sâkinlerdir, ammâ Hazret-i Eyyûb'un vücûd-ı şerîflerin Karadere şehrinde ziyâret etdik. Ammâ be-kavl-i ulemâ-yı Şâm-ı cennet-meşâm Hazret-i Eyyûb Şâm eyâletinde Mezirît {kal‘ası} kurbünde karye-i Şeyh Sa‘duvi yarım sâ‘at geçüp nâhiye-i Çevlân'da ziyâret-i Hazret-i Eyyûb'dur. Bizzât kendüleri bir beyâz kubbe ortasında yeşil bez ile mestûr sandûka içre medfûndur. Göğünde on nefer fukarâsı var. Kubbe kapusu şimâle nâzır bir âdem eğilüp geçer küçük kapudur. Mihrâbının iki tarafında sancağ u bayrakları var ve taşra haremi vâsi‘dir. Kapusu cânib-i garbda Kunaytara tara{fına açılır ve kasaba-i Kunaytara ile bu Eyyûb Nebî} kurbünde bir âsitâne-i müfîd ü muhtasar içinde {Hazret-i Ukkâşe} medfûndur. Etrâfı dağ ve bir tarafı çölistândır ammâ Hazret-i Eyyûb'un cümle vücûdun kurdlar yeyüp bir kerre âh demedi. Müddet-i ömürleri yüz otuz sene oldu. Hâtûnuna Râhime derlerdi. Hazret-i Yûsuf'un oğlu Hazret-i Efrâyim kerîmesidir.

Bu Çevlân nâhiyesinde dahi ziyâret eyledik. Hamd-i Hudâ bu Nasîbîn şehrinde makâmın dahi ziyâret eyledik. *Rahmetullahi aleyh.*

Andan yine şehr-i Nasîbîn içre harâbistânda,

Makâm-ı Hızır Nebî: Kubbesi harâbdır.

Der-fasl-ı ahvâl-i şehr-i Nasîbîn-i Dârü's-Sakalân ya‘nî bilâd-i kavm-i ecinne-i cân

Evvelâ cümle muhaddisîn ü müverrihîn ve bâ-husûs müfessirîn Keşşâf hazretleri eyle tahrîr eylemişler kim bu Nasîbîn şehrine hukemâ-yı kudemâ kehhânları şehr-i Sakalân derlerdi. Niçe bin yıl bu şehr üzre ecinne kavmi ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederlerdi. Zîrâ Cenâb-ı Allah bu rûy-ı arzı sûre-i (---) (---) âyet-i şerîfe fehvâsında (---) [135] nass-ı şerîfi üzre **[393a]** bu edîm-i arzı altı günde lafz-ı "Kün" ile halk etdükde bu yer yüzün niçe bin ecnâs-ı mahlûkât-ı gûnâ-gûn ile mâl-â-mâl edüp ecinne kavmine bu arz-ı Irâk'da bu Nasîbîn-zemînin mesken [ü] me'vâ edüp mutasarrıflar idi. Tâ ki Enûşirvân-ı Ekâsire hâkim-i Irâk iken târîh-i İskender-i Yunan'dan sene 882 geçüp ve zamân-ı Hazret-i İsâ'dan sene altı yüz geçüp Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ mâh-ı Rebî'u'l-evvel'in on ikinci gice isneyn gicesi Emîne Hâtûn'un rahminden müştakk olup sa'âdetle bu rûy-ı arza kadem basdukda ol leyle-i mübâreke içre cemî'i dünyâda düyûrların kubbeleri yıkılup ve cümle âteşgede-i Nemrûdlar sönüp ve bu şehr-i Nasîbîn-i Dârü's-sakalân dahi cümle tılsımâtlarıyla heme âsâr-ı binâları münhedim {olup} kavm-i ecinne dahi güzel mesken-i latîf oldu. Zîrâ kavm-i ecinne harâb-âbâddan hazz ederler.

Ol asırda ecinne pâdişâhı ervâh-ı tayyibeden Melik Sırfeyâîl idi kim tâ Hazret-i Süleymân'dan berü mu'ammer olup îmân getirmiş idi. Bu mezkûr Melik Sırfeyâîl mevlûd-ı Nebî'den sonra kırk yıl dahi Nasîbîn şehrine mutasarrıf olup Hazret-i Risâlet-penâh dahi kırk seneye bâliğ oldukda ol gün Hazret'e Cenâb-ı Kibriyâ tarafından Hazret-i Cibril-i Emîn vesâtatıyla sûre-i Ikra'da yarlığ-ı belîğ-i Rabbü'l-İzzet gelüp [136] emriyle âmil olup {mühr-i nübüvvet sâhibi hâtemü'l-enbiyâ oldukda ibtidâ hadîs-i şerîfi bu olmuşdur: [137]} şehr-i Mekke ile Mine bâzârı mâbeyninde Mescid-i Bî'at'de ibtidâ nisâ tâ'ifesinden Hadîce-i Kübrâ îmân ile müşerref oldu kim zevce-i Resûlullah'dır.

Andan ricâl tâ'ifesinden ibtidâ bî'at eden Hazret-i Ebâbekri's-sıddîk ve Alî ve Zeyd b. Hâris ve Abdullah ibn Mes'ûd ve Abdurrahmân ibn Avf ve Osmân ve Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Zübeyr ibnü'l-Avvâm ve Bilâl-i Habeşî ve Süheyb-i Rûmî ve niçe yüz sahâbe-i kirâm îmân ile müşerref olup ol mahalde Hazret-i Cibril-i Emîn Hazret-i Risâlet'e şerâ'it-i vudûyı ve tahâreti ve salâtın şerâ'it [ü] kuyûdun ta'lîm edüp cümle ashâb tecdîd-i vudû edüp Hazret-i Cibril imâm olup iki rek'at namâz kılup selâm verdikde cânib-i Irâk'dan bir rîh-ı akîm ve bir gürüldü zâhir olup Hazret-i Cibril-i Emîn buyururlar kim:

"Yâ Muhammed! İbtidâ mühr-i nübüvvetin gününde diyâr-ı Irâk'da Nasîbîn-i Dârü's-sakalânın gelen Melik Sırfeyâîl ki ecinne melîkinün müslimidir, anın da'vâsın fasl eyle." deyüp cânib-i Hakk'a gidince hemân bir toz içinden bir asker nümâyân olup cümlesi eli kolu kanlı ve yaralı ve bereli kavm-i ecinneden bir ecinne gelüp "Esselâmü aleyk Yâ Muhammed!" dedi. Hazret dahi "Ve aleykümü's-selâm yâ Melik Sırfeyâîl, hoş geldin!" dedikde Yâ Muhammed bî'at deyüp Hazret-i Risâlet-penâhın dest-i şerîfin bûs edüp kelime-i şehâdeti getirüp ibtidâ ecinne kavminden İslâm ile müşerref olan Melik Sırfeyâîl'dir.

"Yâ Muhammed, nübüvvetin mübârek ola. Ben Hazret-i Süleymân'dan berü mü'min ü muvahhid idim. Hamd-i Hudâ cemâl-i bâ-kemâlin görüp İslâm ile müşerref oldum!" deyü Hazret-i Resûl huzûrunda kelimât eder ammâ aslâ bir vücûd görünmez. Cümle henüz bî'at eden huzzâr-ı meclis ta'accüb edüp âlem-i hayretde kalup Hazret'den su'âl etdiklerinde Hazret buyurdular kim "Yâ Ebâbekir, bizim ecinne meliki Sırfeyâîl'dir." buyurdular. Cümle sahâbe-i kirâm andan bildiler kim Hazret-i Resûl ins

[ü] cinne meb‘ûs olup hâtemü'l-enbiyâdır.

Andan Melik Sırfeyâîl eyitdi. "Yâ Resûlullah, şer‘ile huzûrunda da‘vâm var. Dünyâ halk olunaldan berü Dârü's-sakalân şehr-i Nasîbîn bizim kânımız idi. Şimdi sana nübüvvet geldiği mahalde şehr-i Nasîbîn'den ervâh-ı habîse Melik Tahlîc ile ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl edüp anlar bizi bu hâle koyup anlardan ve bizden bu kadar cân u cinn helâk olup âhir münhezim olup huzûruna geldim. Amân yâ Muhammed, vatanımız elimizden gitdi." deyü feryâd etdiğinde hemân Hazret-i Risâlet-penâh tecdîd-i vudû edüp eydür:

"Yâ ashâbî! Bu gün acâ’ib da‘vâ istimâ‘ edersiniz ammâ müddî‘ [vü] mede‘un aleyhaların vücûdların görmezsiniz. Hemân *e‘ûzü Billahi mine'ş-şeytâni'r-racîm* deyü isti‘âzeye müdâvemet edin." deyü tenbîh buyurdular.

Ve bu te‘avvüz ibtidâ Hazret-i Risâlet'den istimâ‘ olundu kim anların kelâm-ı dürerbârlarıdır. Zîrâ ibtidâ nübüvvet günü idi. Sûre-i Ikra âyeti yarlığından gayrı âyet nâzil olmamış idi. Hemân Hazret-i Risâlet-penâh "Yâ ashâbî korkman, bir kimesneye zararı yokdur." deyüp bir kerre *"Yâ Melik Tahlîc kavm-i ecinne-i cân ta‘al."* deyü nidâ edince *el-azametullah* be-kavl-i müfessirîn huzûr-ı Resûl-i Ekrem kavm-i cân-ı ecinne ve ervâh-ı tayyibe kavmi, Melik Sırfeyâîl ile Mine bâzârından tâ cebel-i Arafât'a varınca ol vâdîler mâl-â-mâl-i {ecinne} olup bir feza‘ u çeza‘ kopdu kim huzzâr-ı meclis âlem-i hayretde kaldılar.

Bir sadâ istimâ‘ olunur ammâ zâhirde bir ferd-i âferîdeden bir merd-i cân nümâyân değil. Hemân bu asker içinden karalar geymiş kara çehreli ve burnunun orta direği yok bir ecinne geldi ve yanı sıra bir kara çehreli âdem sıfatlı elli ayaklı ammâ iki omuzlarında kanatlı sağ gözü kör bir cin sıfatlı **[393b]** dahi ervâh-ı habîse meliki ile ilerü gelüp *"Esselâmü aleyk yâ Muhammed"* dediler. Hazret-i Risâlet *"Aleynâ yâ la‘înân"* dedikde meğer ol gözü kör kanatlı şeytân-ı aleyhi'l-la‘ne idi.

Hazret buyurdular kim: "Yâ Melik Sırfeyâîl! İşte hasmın Tahlîc Melik, gelüp mürâfa‘ olun!" dedikde iki melik yan yana durup Sırfeyâîl müslim olmağile Hazret tarafına meyyâl durup,

Sırfeyâîl-i tayyibe eydür: "Yâ Nebî! Bu Tahlîc-i habîse benim mülk-i mevrûsumu elimden aldı kim dâr-ı dünyâ duralı abâ-an-ceddin mekânımız idi. Şimdi bu Tahlîc bu İblîs askeriyle yek-dil [ü] yeh-cihet olup bizi şihâb ile helâk edüp mülkimiz elimizden aldı." deyü da‘vâ etdikde Tahlîc, ervâh-ı habîse tarafından şeytân *aleyhi'l-la‘ne* söze başladıkda,

Hazret eydür: "Yâ mel‘ûn bu da‘vâda senin ne alâkan var?" dedükde İblîs-i pür-telbîs tezvîr libâsların giyüp vesvese kelâmlarına rehâ buldurup eydür:

"Yâ Muhammed, asıl bu şehr-i Nasîbîn, Âdem ceddin ile zemîne hubût etdiğimizde (---) (---) şehrine nüzûl edüp andan bu şehri mesken [ü] me’vâ eyledim. Bu da‘vâyı ben ederem ve ben bu kavmin ulusıyam ölüsü değilem ve kabri kabrun kurbı kabrun ve hafrudan değilem. Bu şehr-i Sakalân tâ zemîn ü âsumân devr edelden berü Şemlâl b. Eres pâdişâhın cedleri cân-ı ecinne kavminden berü bu şehir mülk-i mevrûsumuzdur. Ba‘dehû Hazret-i Süleymân bizim kavmimiz kırup bu ervâh-ı tayyibe Melik Sırfeyâîl fursat bulup Süleymân Nebî'ye îmân getirüp şehrimiz elimizden alup zabt etdi. Tâ ki

Hazret-i Yûnus balık karnından şehr-i Musul'da taşra çıkdığı sene bu Sırfeyâîl ecinnesi kavm-i Rebî‘ kabîlesin incitmeğe başlayup Yûnus Nebî ümmeti Nasîbîn'den firâr edüp bu Sırfeyâîlî kavmi Nasîbîn'de karâr idinüp taht idinüp Sakalân şehri oldu. Niçe yüz sene benî Âdem Nasîbîn'e varamayup anlarda kaldı. Şimdi biz dahi fursat bulup yine mülk-i mevrûsumuz içün ceng-i azîm edüp Sırfeyâîl'i münhezim edüp Nasîbîn'i kabza-i tasarrufa alup zabt etdik. Emîr senin yâ Muhammed. Da‘vete icâbet edüp geldik, hüküm senin." deyü gûnâ-gûn lisân-ı belâğatle İblîs huzûr-ı Resûlullah'da tekellüm edüp hâmûş oldukda ervâh-ı tayyibe,

Melik Sırfeyâîl eyitdi. "Yâ Resûl-i Hudâ! Bu İblîs-i telbîsin şimdi belî dediğine bakma. Senden sonra bize ve ümmetlerine belâ olur. Hâlâ bu şehrimiz da‘vâsın fasl eyle." dedikde,

Hazret-i Risâlet-penâh buyurdular kim "Yâ Sırfeyâîl ve yâ Melik Tahlîc! İki kavminizin ve cümle cân [u] ecinne vü ervâh-ı tayyibe ve ervâh-ı habîsenin bu Nasîbîn şehrinden nasîbiniz kesilüp ümmetlerime nasîb ola. Sizler bir dahi Nasîbîn içine girmen ve ol şehirde benî Âdemi müte’ezzî etmen." deyü cemî‘i cân u cin kavminin ervâh-ı habîse ve ervâh-ı tayyibesine yemîn verüp anlar dahi birbirleriyle ceng etmemeğe ve bir dahi şehr-i Nasîbîn'e girmemeğe ahd-i emân edüp da‘vâların Hazret-i Risâlet bu yüzden fasl edüp cemî‘i Sırfeyâîlî ve Tahlîcî yer öpüp huzûr-ı Resûl'den her biri çölistân u berr ü beyâbânlara ve mezbelelistânlara gitdiler.

Hikmet-i Hudâ ol zamândan berü şehr-i Nasîbîn'de aslâ benî Âdemi sar‘a dutmaz ve sâ’ir diyârdan dutarak dutan âdemi Nasîbîn'e getirseler bi-emrillahi Ta‘âlâ sar‘a zahmetinden halâs olur. Ammâ bu Nasîbîn'in hevâsı eyle sakîldir kim ısıtması âdemi dutarıkdan ziyâde dutar. Rûm u Arab u Acem'de Nasîbîn ısıtması ve Dil Herseki ısıtması dahi meşhûr-ı âfâkdır kim bu iki şehirde serçe[y]i ısıtma dutar.

Netîce-i merâm huzûr-ı Resûl-i Ekrem'de iki ecinne melikinin da‘vâları fasl olup gitdiklerinde,

İblîs-i *aleyhi'l-la‘ne* eydür: "Yâ Muhammed yine devletinde mekânsız kaldım." dedikde,

Hazret-i Resûl eydür: "Yâ mel‘ûn bana îmân getir!" dedikde,

"Yâ Muhammed, sen halk olmazdan yetmiş bin yıl evvel Levh-i Mahfûz'da Cenâb-ı Allah'ın ismiyle senin ismin görüp yed-i kudret ile *Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah* diye yazılmış. Hak celle ve alâdan evsâfın işidüp tâ ol zamândan berü sana îmân getirmişim. Hakkâ ki hak peygambersin ammâ yine merdûd olmama sen sebebsin. Zîrâ seni Âdem belinden rûy-ı arza[ullah]a getirse gerek idi. Bahâne, tanrı(sı)(?) beni arada bî-bahâ edüp Âdem'e secde eyle, dedi. Ben ise âteşden halk oldum, ulvîyem; Âdem ise türâbdan halk oldu, süflîdir. Anınçün tenezzül etmeyüp secde etmedim. Ve Cenâb-ı Kibriyâ'nın "{Âdem'e} secde eyle!" demeden murâdı benim aşkımdan ferâğat edüp Âdem'e âşık ol dedi. Ben ise Âdem'e hasm-ı adüvv-i cânı oldum. Efendim Allah'ın niçe aşkın bırağup bir toprakdan halk olup isyân ile mürekkeb olacak Âdem'e niçe secde ideyim. Secde hod Allah'a mahsûsdur. Zîrâ şerîki ve nazîri ve vezîri yokdur, mülkü çokdur. Kemâl-i aşkımdan Âdem'e secde etmeyüp merdûd oldum." dedikde Hazret-i Habîb-i Hudâ buyurdular kim: "Yâ İblîs! Dahi sen benlik ve enâniyyet ve ucub da‘vâsında mısın? Gel {imdi} cedd-i ızâmım Hazret-i Âdem Safî kabri Kudüs-i {Şerîf kurbünde} cebel-i Ceberût'da Hazret-i **[394a]** İbrâhîm Halîl yanında medfûndur. Var anda

meşhed-i Âdem Safî'ye yüz sürüp secde eyle. Seni Hazret-i Allah'dan ricâ ideyim. Ke'l-evvel yine cân u cin kavmine melik olup rûy-ı arzda bir mülke mâlik olup şehr-i {Nasîbîn'den el çekesin}" dedikde,

İblîs-i telbîs eyitdi: "Yâ Muhammed ben yedi kat yerde ve yedi kat gökde yetmiş bin yıl ibâdet edüp Cenâb-ı Allah'a takarrub hâsıl edüp Hazret-i Bârî'nin cemâlin müşâhede edüp bu kadar bin yıl âşık-ı serbâzı olup bilâ vâsıta kelimât edüp ismi ile benim ismim arasında bir *mine* bâzârı vardır. Meselâ *e'ûzü Billahi* ***mine'***ş-şeytânı demişdir. Ben ol *mine* bâzârı aşkından geçmem. Ne kadar merdûd-ı racîm isem Sûr-ı İsrâfîl'e dek benden geçmez ve hayâtda edüp kulluğundan çıkarmaz. Ben de anın aşkından dönüp Âdem'in hayâtında cennetde secde etmedim. Şimdi niçe toprağına secde ideyim. Ben ol aşkdan geçmem. Âhir nefesde İsm-i A'zamı okuyup yine huzûr-ı Rabbü'l-İzzet'e varup mukarrer olurum." dedikde,

Hazret buyurdular kim "Yâ la'în, Hazret-i Allah yetmiş yıl mukaddem sana İsm-i A'zamı unutdura." deyü Hazret-i Resûl İblîs ile yedi sâ'at mübâhase ve mücâdele edüp âhir Resûl-i Ekrem huzûrunda Allah aşkına yemîn verüp "Benim ümmetim arasında ümmetim eşkâline girüp gezme." deyü yemîn verüp yemîni kabûl edüp eydür: "Yâ Muhammed, ammâ vesveseden hâlî olmam." dedikde Hazret gazab-âlûd olup anlar dahi huzûrundan İblîs'i redd etdiler.

Hamd-i Hudâ ol zamândan berü ümmet-i Muhammed zeylinde âşikâre gezmez. *"E'ûzü Billahi mine'ş-şeytâni'r-racîm"* deyüp sadaka ile te'avvüz eden bi-emrillah şeytandan emîn olur ammâ sâhib-i sülûk olan kimesnelerin bu du'âsına dahi müdâvemet gerekdir kim ol du'â budur: [138] buyurmuşlardır.

Der-beyân-ı hulviyyât-ı kelâm-ı müfessirîn ve muhaddisîn: Evvelâ huzûr-ı Resûl-i Kerîm'de murâfa'a-i şer' olunan cân u cin kavimleri ile İblîs-i *aleyhi'l-la'ne'*nin isbât-ı vücûd etdikleri da'vâların istimâ' eden Câbir-i Ensârî ve Ka'bu'l-Ahbâr ve Abdullah ibn Mes'ûd ve niçe sahâbe-i kirâmdan müfessir-i Kur'ân-ı Azîm ve Furkân-ı Mecîd olan Keşşâf hazretleri şeytân-ı *aleyhi'l-la'ne*nin haseb [ü] nesebi ve asl [u] fer'i ve sebeb-i tulû'un eyle tahrîr ü terkîm eylemiş kim zikr olunur.

Der bî ayne bî şeb-i pür-nisbet şeytâni'r-racîm: Evvelâ bu İblîs-i pür-telbîs cân-ı ecinne kavminden bir gulâm idi. Babası (---) dır. Babası Şemlâl b. Eres adlu bir pâdişâhlarına âsî olup azîm ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl etdiklerinde İblîs anlardan bir âbid ü zâhid ve necîb ü reşîd gulâm olmağile Cenâb-ı Kibriyâ niçe bin melâyikeler ile İblîs'i anlara serdâr edüp Cân kavminin âsî olanlarıyla ceng edüp bu kerre İblîs kavmi Cân kavmi üzre galebe edüp cümle âsî olan Cân kavimleri âteş-i azâbdan helâk olup emr-i Hak ile İblîs Cân kavmine pâdişâh oldu.

Ol zamânda İblîs'in ismi lisân-ı ehl-i cennet kerrûbiyânları arasında ya'nî lisân-ı Arabî'de ismi Hâris idi ve künyesi Ebû Mürre idi. Kur'ân-ı Azîm'de ismi İblîs'dir kim [139] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve sûre-i Nâs'da dörd ismi vardır. Biri Vesvâs'dır, [140] nassı vardır.

Biri Hannâs'dır ve biri Yüvesvis'dir ve biri Cinne'dir. [142] dır.

Cümle müfessirîn ü mütebahhirîn ecinne vü şeytân bir kavimdir derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ sûre-i Mülk'de âyet-i şerîf ile sâbitdir kim [144] nassı üzre İblîs-i pür-telbîsin yedi kat semâda ismi vardır kim sûre-i Fâtiha-i Seb'u'l-mesânî-i Ümmü'l-kitâb'da Cenâb-ı Allah azametiyle kinâyeten ism-i Düllî'yi yâd eylemişdir kim cemî'i müfessirîn ü şeyhu'l-kurrâ ve muvahhidîn Fâtiha sûresin tilâvet ederken on dörd yerde hazer ederler.

Evvelâ evvelki kat gökde ismi Düllî'dir, ya'nî *elhamdüllî* demeyüp *elhamdülillah* diye.

Ve ikinci kat ismi Hireb'dir, lillâ diyüp Heri demeye *Allahu rab deye.*

Üçüncü kat gökde ismi Eelem'dir, *Eelemîn* demeyüp *Âlemîn* diye.

Ve dördüncü kat âsumânda ismi Rehmâ'dır. *er-Rahmâ* demeyüp *er-Rahmân* diye.

Ve beşinci kat tabakada Rehim'dir. *Er-Rehîm deme*yüp *er-rahîm* diye.

Ve altıncı kat gökde Kiyûm'dur. *Mâli* deyüp *Kiyûm* demeye, *Mâliki yevmi'd-dîn* diye.

Ve yedinci kat gökde Kena 'dır, *iyyâ* deyü durup k*ena'büd* demeye, *iyyâke na'büdü* deye.

Ammâ evc-i Illıyyîn'de ve Huld-i berîn'de ve Firdevs uçmağında ve Adn uçmağında ve Sidre uçmağında ve Ebrârda (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve'l-hâsıl sekiz uçmak meleklerinin aralarında İblîs'in ismi Racîm'dir {ve Hâris'dir. Anınçün cümle Kerrûbiyân ve Hafaza ve Hamele ve Gâşiye ve Kürsî ve Levh u Kalem huddâmı melekler *"E'ûzü Billahi min şerri'l-vesvâsi'ş-şeytâni'r-racîm."* derler}. Anınçün evvelki kat gök meleklerinin müvekkilleri İblîslerin biri biri üzre göğe çıkmak isteyen merdûd şeytânları âteş ile recm edüp her gice niçe bin yıldızlar semâdan yere düşer. Ammâ be-kavl-i mezheb-i hukemâ ol yıldızların ömürleri âhir olup zemîne düşer derler. Kavl-i za'îf-i indîdir, kitâbî değildir.

Ammâ İblîs'in yedi kat tamu zebânîleri ve müvekkilleri içinde esmâların beyân eder

Evvelâ dâr-ı Cahîm'de ismi 'dir. *İyyâke na'bü* deyü durmaya *na'bü**dü ve** iyyâke* diye.

Ve Veyl-i cahîmde ismi Kenes'dir ve *iyyâ* deyü bir soluk alup durup *ke-nesta'în* demeye *ve iyyâke nesta'în* deye.

Ve dûzah-ı Derk-i esfelde ismi Sırat'dır. *İhdinâ sırâta* demeyeler, *ihdine's-sırât* diyeler.

Ve cahîm-i Sakar'da ismi Ellez'dir. *Ellez îne* denmeye. Zâl-i nuhaz ile *ellezîne* diyeler.

Ve bi'r-i Gayyâ'da ya'nî çâh-ı Gayyâ'da **[394b]** şeytânın ismi Te'aley'dir. *En'am* deyü durup

te‘aleyhim demeyeler. *En‘amte aleyhim* diyeler.

Ve dâr-ı Cahîm'de ismi Mağzûb'dur. *Gayri'l-mağzûbu* denilmeye, *gayri'l-mağdûbu* denile.

Ve yedinci tamuda ismi Zâllîn'dir. *Vele'z-zâllîn* denilmeye *vele'd-dâllîn* denile.

Ammâ cemî‘i müfessirîn ü muhaddisîn ü müverrihînler ve bizzât Ashâb-ı güzînden Câbir-i Ensârî ve Ka‘bu'l-Ahbâr ve Abdullah ibn Mes‘ûd hazretleri huzûr-ı Resûl-i Kerîm'de İblîs-i pür-telbîs yedi sâ‘at kelimât etdikde İblîs'in cümle esmâların zabt edüp bu yüzden tahrîr eylemişlerdir.

Ve dahi sene 592 târîhinde eş-Şeyh Abdurrahmân-ı Şefî-i Melâyik hazretleri Mısır diyârında Cürce şehrin Nil aşrı cânib-i şarkî mukâbelesinde bir menzil ba‘îd Kınâ şehrinde mezkûr Şeyh Abdurrahmân Kınâvî evvelki tabaka melâyikelerinin mu‘allimi iken İblîs-i *aleyhi'l-la‘ne'*nin esmâların cümle şâkirdleri ve halîfeleri olan melâyikden haber alup ve kuvvet-i kudsiyye ile ma‘lûmları olup anların tahrîr etdiği risâlelerinde ebâlîsin bu esmâları tahrîr olunmuşdur.

Hakîr dahi ol risâle-i mu‘tebereden terkîm eyledik. Ammâ Keşşâf hazretleri ile şeyhu'l-kurrâlardan eş-Şeyh ibn Kesîr ve Ebû Amr ve Veş ve Bezzî ve Kalun ve Susî ve İbn Âmir ve Zekvân ve Kumbül ve Dürrî ve yetmiş aded rivâyât u dirâyât sâhibleri ve Hazret-i Kur’ân-ı Azîm'in ve Furkân-ı Mecîd'in kırâ’at sâhiblerinden Muhammed Cezerî ve İmâm Şâtıbî ve niçe bin mü’ellif ü musannifîn ilm-i tecvîd üzre sûre-i Fâtiha'yı tilâvet ederken lahn-ı hafî ve lahn-i celî etmeden ve on dörd aded zikr olunan mahallerde sûre-i Fâtiha içre şeytân esmâların lahn-ı celî ile icrâ etmeden gâyet hazer etmişlerdir. *Allahümme âfinâ* ma‘nen tağayyür olup mahâric-i hurûf icrâ olunmasa namâz fâsid olup kazâ lâzımdır, *ve's-selâm*.

Ammâ niçe musannifîn ve mü’ellifîn İblîs-i telbîsin dâr-ı A‘râf'ın yedi derecesinde yedi aded esmâların ahlâk-ı zemîmeleriyle sûre-i A‘râf tefsîrinde Şeyh Bağavî ve Müfessir Keşşâf tahrîr etmişlerdir. {Ammâ dâr-ı} A‘râf oldur kim ne cennetdir ve ne cehennemdir. Cennet ile cehennem mâbeyninde yedi derece vâdîlerdir kim keferelerin nâ-bâliğ mûğ-beççe evlâdları ve {Enûşirvân-ı} âdil gibi kefere kıralları ve perhîzkâr olan papaz u bıtrîk ve râhibân u kıssîsler ve erbâb-ı ma‘ârif Nasrânîler (---) (---) (---) (---) ve bunun emsâli niçe bin milel âdemlerinden hayr-hâh-ı devlet olan kefereler bu a‘râfa girer demişler.

Bi-emri Hayy-ı Kadîr bu A‘râf'ın hevâsı eyle imiş kim ehl-i A‘râf şiddet-i şitâdan şikâyet etseler bi-emri Hudâ şiddet-i hâr olurmuş. Şikâyet etmeyüp hamd etseler Cenâb-ı Allah ehl-i a‘râfa i‘tidâl-i hevâ ihsân edermiş. Ammâ bu A‘râf cennet ve cehennem mâbeyninde olmağile {ehl-i A‘râf} tabaka-i evvelde olan ehl-i cennetin ayş u işretlerin ve sürûr u şâdımânların görüp tahassür çeküp âyet sûre-i Amme [145] derler ammâ sol tarafda cehennemde muhalledün bi'n-nâr olanların azâb-ı elîmlerin görüp Cenâb-ı Allah'a hamd ederler. A‘râf böyle bir cây-ı mâbeyn-i râhat [u] meşakkatdir. Yine anlara da tesellî-i hâtır veren Hâllâk-ı âlemdir.

Ezîn-cânib vâdî-i a‘râfın yedi kat derecesinde İblîs'in esmâların beyân eder

Evvelâ derece-i evvelde ismi Emmâre'dir.

Derece-i sânîde ismi {Nefs'dir} ve yine derece-i sânîde Levvâme'dir.

Ve derece-i sâlisde ismi Râziye'dir.

Ve derece-i râbi‘de ismi Marziyye'dir.

Ve derece-i hâmisde ismi Mutma‘inne'dir.

Ve derece-i sâdisde ismi Mühmele'dir.

Ve derece-i sâbi‘de ismi Hamîde'dir ve ahlâk-ı Zemîme'dir ve ahlâk-ı A‘râf'dır ve ahlâk-ı Cehil'dir. Bu üç ahlâk {ahlâk-ı Hamîde'ye tâbi‘dir} ammâ bu zikr olunan İblîs esmâları Kur’ân-ı Azîm'de ve Furkân-ı Mecîd'de vücûd-ı insânda olan enfâsların esmâlarıdır.

Ba‘zı müfessirîn ü muhaddisîn bizzât "Nefs şeytândır." {demişler}. Ba‘zı âdemler "Nefsime uydum,

şeytâna uydum.' derler. Anınçün nefs-i emmâreye şeytân demişler kim vücûd-ı insânda yedi nefis vardır kim şeytândır. Sûre-i Yûsuf'da âyet: [146] âyeti vardır ve sûre-i ve'l-Fecr âyet: [147] âyeti nâzil olmuşdur. Ve sûre-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu âyet-i şerîfler ile yedi aded nefisden Cenâb-ı Allah kulların sakındırmışdır, Hudâ hıfz eyleye! Ve cümle enfâsın her biri niçe gûne sıfatlarla muttasıf enfâslardır.

Evvelâ sûret-i **nefs-i emmâre**, cehl ü hışım ve buğz u kahr ve kibir ü kin ve hased ü buhul ve küfür ü nifâk.

İkinci sûret-i **nefs-i levvâme**, zühd ü takvâ ve vera‘ u bendegî ve namâz u rûze ve hacc u meyl-i hayrât ve zekât u cihâd.

Üçüncü sûret-i **nefs-i mülheme**, akl u hikmet ve dâniş u vahy ve ilhâm u ilim ve hilm ü kemâl ve fazl u zekâ ve ihsân u hüsn-i hulk.

Dördücü sûret-i **nefs-i mutma‘inne**, evvelâ fakr u sabır ve adl ü insâf ve rızâ vü tahkîk ü yakîn ve ahd ü vefâ ve kanâ‘at u tevekkül ve vüs‘at-i kalb ü temkîn ve keşf ü kudret ve sükûn u kasr-ı kelâm u ketm-i sır.

Beşinci sıfat-ı **ahlâk-ı hamîde**, ehl-i cennet alâmetidir. Evvelâ akl-ı tâm u halâvet-i lisân ve tab‘-ı pâk u sehâ ve hüsn-i hulk u merhamet ve sıdık u rızâ ve sıfat-ı vuslat u hande.**[395a]**

Altıncısı sıfat-ı **ahlâk-ı zemîme** cehennem alâmetidir. Teşvîş ü gussa ve ucb u kibr ve şehvet ü hırs u hased.

Yedincisi **sıfat-ı a‘râf**dır, ancak tûl-ı emele düşerler.

Sekizincisi **sıfat-ı cehl**dir ancak ol âdem bir mertebede kanâ‘at eder.

Ulemâ-yı allâm ve ulemâ-yı ehl-i tasavvuf-ı mütebahhirîn ve meşâyih-i ızâm-ı mütekaddimîn cemî‘i evliyâ ve enbiyâlardan bu zikr olunan enfâsların evsâfların kütüb-i mu‘teberelerde böyle tahrîr edüp *"Tenbîhü'l-gâfilîn"* deyü nâm vermişler.

İmdi bu mahalde dahi İblîs-i pür-telbîsin vâdî-i A‘râf'da olan ahâlîsi arasında esmâları dahi bu yüzden temâm oldu kim Kur’ân-ı Azîm ile sâbitdir.

Ammâ kitâb-ı Tevrât'da İblîs'in yetmiş ismi vardır. Her birin tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Evvelâ kitâb-ı Tevrât'da bir ismi Yeserherağdır ve bir ismi Harisom'dur. (---)

Ammâ kitâb-ı Zebûr'da ismi yokdur. Zîrâ kitâb-ı Zebûr'da va‘d ü va‘îd ü kasas ve emr [ü] nehiy yokdur. Cümle du‘âdır kim Hazret-i Dâvûd'a verilmişdir. Sûre-i (---) [148] nassı vardır.

Ve kitâb-ı İncîl'de dahi yedi yerde İblîs'in ismi ecinne isimleriyle bile yâd olunmuşdur. Anınçün ba‘zı müfessirîn "İblîs ecinne kavmindendir", deyü müttefiklerdir.

Kitâb-ı İncîl'de olan ismi bunlardır: Evvelâ Yoğula ve bir ismi Diyavolo ve bir ismi Iskırnot ve Demune ve Sadana'dir. (---)

Ammâ Suhuf-ı Hazret-i İbrâhîm'de ismi Emmâre'dir ve dahi Judaj'dır. Ve niçe peygamberlerin suhufunda ismi şeytândır. Ve niçe peyâmberlerin suhufunda ismi hemân Nefis'dir. "Yâ kullarım sakının nefs-i emmâreden" deyü Cenâb-ı Allah kulların sakındırmışdır.

Ammâ bu hakîr-i pür-taksîr elli bir yıl seyâhatde on sekiz pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr edüp yüz kırk yedi lisân ile kelimât eden elsine-i muhtelife üzre İblîs-i *aleyhi'l-la'ne'*nin esmâların bu hakîr Evliyâ bu mahalle münâsib olmağile alâ kadri'l-imkân bu mahalle terkîm olundu.

Evvelâ lisân-ı Arab'da ismi Şeytân'dır ve İblîs'dir.

Ve lisân-ı Süryânî'de Mimmim.

Ve lisân-ı Kıbtî'de Katırnas.

Ve lisân-ı İmrân'da Melfâk'dir.

Ve lisân-ı İbrî'de Nihâb ve hunâs ve hejçizdir.

Ve lisân-ı Rebî'de Azâzdır.

Ve lisân-ı ecinnede Kabrumdur.

Ve lisân-ı melâyikede ismi Hâris'dir, lakabı Ebû Mürre'dir.

Ve bâlâda tahrîr olunduğu gibi Kur'ân'da ismi İblîs ve Vesvâs ve Hannâs ve Yüvesvis ve Cinne'dir.

Ve kitâb-ı Tevrât'da Yeserherâğ'dır.

Ve kitâb-ı İncîl'de Yoğula ve Diyavolo'dur kim Rûm tâ'ifesi birbirlerine şetm etseler "Bre Diyavolo!" derler.

Ve lisân-ı Etrâkda Elbis'dir.

Ve lisân-ı Fârisîde (---).

Ve Hindîce (---).

Ve Çağatay'da (---).

Ve Tatarca'da (---).

Ve Kürdce Hilverik.

Ve (---) ve Funcî (---).

Ve Berberî (---).

Ve Latince (---).

Ve Gürcî (---).

Ve Mikrilce (---).

Ve Abazca (---).

Ve Çerkezce (---).

Ve Moskovca (---).

Ve Lehce (---).

Ve Çehce (---).

Ve İsfaçca (---).

Ve Urusça Dirfo'dur.

Ve Felemenkce (---).

Ve Nemsece (---).

Ve Boşnakça (---).

Ve Bulgarca (---).

Ve Arnavutça (---).

Ve Firengçe (---).

Ve Macarca (---).

Ve Eflakçe (---).

Ve Çinganece (---).

Ve Ermenîce (---) (---) (---)

Hülâsa-i kelâm her elsine-i muhtelifede niçe İblîs esmâları vardır ammâ biz muhtasar kıldık. Hatta

ıstılâh-ı sûfiyyûnda ismine Nedîm derler. Hatta bâlâda tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Risâlet ile {İblîs} yedi sâ‘at kelimât edüp anda dahi merdûd olup gitdikde Hazret-i Alî buyurmuşlardır kim "Eğer İblîs mel‘ûn olmasa iyi musâhib olurdu. Zîrâ devr-i dünyâdan berü mu‘ammer olup çok umûr u ser-encâmlar görmüşdür, ammâ la‘îndir." buyurmuşlardır. Ammâ cemî‘i elsinede ismi yâd olunsa la‘n edüp isminden nefret ederler. Ammâ sâhib-i sülûk olan kimesneler dillerin zabt eylemek içün İblîs'e ve Yezîd'e la‘net demeğe revâ görmemişler. Netîce-i kelâm bu edîm-i arzda ve yedi kat ka‘r-ı zemînde ve yedi kat gökde ismi vardır. Hatta lisânları olmayan kavm-i bî-zebânlarda ya‘nî dilsizler lisânı üzre şeytânın işâreti sağ elinin salavât parmağın sağ gözü yanına koyup parmağın eğri etse şeytân demek işâretidir. Ammâ be-kavl-i Cerîr-i Taberî ve be-kavl-i Keşşâf hazretleri ve Sultânu'ş-şüyûh Hazret-i Ekber Arabî ya‘nî eş-Şeyh Muhyiddînü'l-Arabî bunlar müttefekun aleyhdirler kim evvelâ İblîs bâlâda tahrîr olunduğu üzre cân kavminden bir âbid ü zâhid gulâm-ı necîb idi. Cenâb-ı Kibriyâ bu Hâris-i İblîs'e melâyikeleri imdâd verüp âsî olan cân kavimlerin kırup rûy-ı arzda İblîs yedi bin yıl pâdişâh olup zühd [ü] takvâsıyla bile Cenâb-ı Allah'a takarrub edüp kâhîce âsumâne urûc edüp yedi kat gökde ve sekiz kat uçmakda cemî‘i melâyike-i kerrûbânlara karışup emr-i Hak ile cümle meleklere mu‘allim olup yedi kat göğün her katında yedişer bin yıl ibâdet edüp âhir-ı kâr Hazret-i Âdem'e secde etmeyüp Allah'a âsî olduğu ecilden merdûd olup yine vatan-ı aslîsi olan **[395b]** edîm-i arza Hazret-i Âdem ve Havvâ ve yılan ve tâvûs ile dördü rûy-ı zemîne dergâhdan hubût etdiklerinde cenâb-ı Allah Racîm'e ibtidâ nefsi havâle kıldı. Zîrâ Âdem ile Havvâ cennetde hırâmânî reftâr [u] güftâr ederlerken İblîs anların cimâ‘ına hased edüp Âdem'i ta‘kîb ederdi. Rûy-ı arzda ana dahi Allah şehveti havâle edüp serserî vü sergerdân ve zâr u giryân gezerdi ve dâ’imâ cânından bezerdi. Âhir sihr-i efsûn ile hâkden kendüye bir dişi peydâ edüp anınla cimâ‘ ederdi. Eşinün ismin Sanâ‘ koyup her anda niçe bin kerre serçe kuşu gibi cimâ‘ ederdi ve cimâ‘ı dahi hemân kuş gibidir.

Der-beyân-ı eşkâl-i İblîs

Ve kendüsü dahi kuş sıfatlıdır ve kanatları omuzu başındadır ve kuyruğu ardında tüğlü ve ucu tırnaklı ve elleri ve ayakları dahi kuş minkârı gibi tırnaklıdır. Ba‘zılar arslan tırnaklıdır demişler. Ve başı ve kolları ve uylukları âdem gibidir ammâ kim kulakları fil kulağı gibidir. Kelimâtında kâf ve fâ ve jâ hurûfu çokdur ve savtı avret sadâlıdır. Hâlâ bir gözü kördür kim Hazret-i İbrâhîm İsmâ‘îl'i kurbân etmeğe götürürken "İsmâ‘îl'e gitme" deyü vesvese ederken Şehzâde İsmâ‘îl Nebî Mekke'de Minâ bâzârında bir taş ile urup İblîs'in gözün çıkardı. Hâlâ cümle huccâc ol zamândan berü Minâ bâzârında altmış iki aded şeytâna racemât taşların atarlar kim İsmâ‘îl Nebî'den sünnet kalmışdır. Anınçün hâlâ şeytânın sağ gözü kördür ve kankı sûrete girmeğe murâd edinse ol ân ol hey’ete temessül edüp ber-hevâ tayerân edüp murâd edindiği kimesnelere vesvese eder ve avreti dahi kendi sûretindedir.

Ve avreti timsâh gibi yumurtlar. Yumurtaları mezbele içinde yetmiş gün kalup kırkar ellişer yumurtadan birer birer ecinne peydâ olur ammâ kendü sûretinde olmaz demişler, kanatsız ve tırnaksız burnunun orta direği yok, erkekli ve dişili, hurde hurde veled-i nâ-pâkleri hâsıl olur demişler. Ammâ diğer hulviyyât-ı haber-i sahîh niçe müfessirîn ü muhaddisîn ve Hâkim Ebû Alî Sînâ ve bürâderi, Ebü'l-Hâris da‘vet sâhibleri olmağile ecinne ve şeyâtînin ahvâllerine vâkıf olup eyle nakl ederler kim merdûd İblîs'in kendi vücûdunun sağ uyluğunda zekeri vardır ve sol uyluğunda ferci vardır. Kaçan bir âdem bir âdeme söğse hemân İblîs ol ân ol âdemin şetmi içün sağ uyluğundaki zekerin sol

uyluğundaki ferciyle İblîs cimâ‘ edüp hemân kendüye benzer bir evlâd yetmiş günde yumurtasız hâsıl olup o söğen âdeme vesvese hizmetin eder. Zîrâ ol âdemin şetm-i galîzi sebebiyle vücûda gelüp yine kendüye hizmet eder. *Allahümme âfinâ* söğmemek gerek.

İşte İblîs'e müşâbih olan evlâdları yumurtasız böyle şetm-i galîzden hâsıl olur ammâ avretiyle cimâ‘ etse yumurtadan hâsıl olup ecinne sıfatında olduğu müsbetdir. Ve hâlâ İblîs'in mesken [ü] me’vâsı deryâlar üzre olan cezâyirâtlarda ve imâristânların zibilistânlarında sâkinlerdir. Be-kavl-i müfessirîn ecinne ve şeyâtîn ikisi bir kavimdir kim cümle otuz beş kavimdir. Onbeşi hevâda uçarlar, on kabîlesi âteş alevlerinde gezerler. Zîrâ anlar âteşden halk olmuşlardır. Bunlardan mâbâkîsi yer yüzünde harâb yerlerde olurlar. Bu otuz beş kabîleden otuz kabîlesi göklere biri biri üzre çıkup meleklerden haber almağa urûc ederken hafaza melâyikeleri anlara yıldız gibi âteş pâreleri atup ol âteşden şeyâtîn ü ecinneler helâk olurlar ve ol âteş atmak hizmetine niçe kerre yüz bin müvekkel melâyikeler vardır kim benî Âdem üstünden şeyâtîn ü ecinnenin şerlerin def‘ etmeğe me’mûrdurlar.

Ba‘zı ehâdîs-i Nebeviyye'de vardır kim eğer melâyike-i Kerrûbiyân olmasa benî Âdem ecinne ve şeyâtîn derdinden tuz gibi erirlerdi buyurmuşlar. Anınçün Hazret-i Allah Habîbi'nin ümmeti içün sûre-i Mu‘avvizeteyn'i ve Fâtiha-i seb‘u'l-mesânîyi ve te‘avvüzü hırz içün göndermişdir kim kulları evkât-ı hamsede tilâvet edüp ecinne vü ebâlîs şerrinden emîn olalar.

Hakkâ ki bâlâda evsâfı tahrîr olunan şehr-i Musul ve şehr-i Dârü's-sakalân-ı Nasîbîn ahâlîsi ki kavm-i Humeydî ve kavm-i Rebî‘îdir, anlar dâ’imâ Mu‘avvizeteyn'e müdâvimlerdir.

Der-beyân-ı rivâyet-i uhrâ-yı müfessirîn: Niçe kütüb-i mu‘teberelerde tahrîr olunmuşdur. Bi-emrillahi Ta‘âlâ yer yüzünde Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın du‘âsı berekâtıyla cümle kurd ve koyun ve deve ve sığır ve kelb cümle ecinneye hasımdır. Hattâ Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm* çoban iken Rummâ'sında olan Şu‘ayb Nebî koyunlarıyla kelimât edüp ganemler eyle derlermiş kim "Yâ Mûsâ! Eğer dağlarda sâkin olan kurdlardan havf etmesek cümle dağları çobansız gezüp ecinneden bir cân komayup cümlesin alef gibi yer idik. Zîrâ ömründe bir kerre ecinne yeyen koyunun boynuzları dörd beş çatal olur (ve) **[396a]** ve beş altı çatal boynuzlu koyunu evinde saklayanın hânesine ecinne girmez ve her giz masrû‘ âdem çatal boynuzlu kurbân eti yese ol âdemi dutarık dutmaya." deyü koyunlar Hazret-i Mûsâ'ya havâss-ı kebs-i sâhib-i kurbânânı bildirirlerdi. Hattâ,

{Hikâyet-i garîbe vü acîbe-i ahvâl-i ganem}: Bu hakîr pederinin Sücâh Balı nâmında Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'e erişmiş bir pîr-i fânî çoban-ı Germiyânî var idi. Bir gün bu hakîr esnâ-yı kelâmda eyitdim: "Cânım Sücâh Balı! Bu sinn-i sâl-i müddet-i medîd ömr içinde ibret-nümâ ne gördün?" dedim. Herîf-i çoban-ı zarîf eyitdi: "Bir gün Kütahiyye'de Sultânbağı dağında babanın koyunların otladırken hemân koyun köpeklerinden Çomaran ve Karaman ve Toraman ve Alabaş ve Palu nâm kelb-i mu‘allimler bir kerre hav hav deyüp dağlar içine girince hemân cümle koyunlar târımâr olup ormanlar içinde otlamağı bırağup serserî gezüp seğirde seğirde temâm olup ben de koyunların ardına düşdüm. Anı gördüm ki ba‘zı koyunun ağzında bir siyâh keçe pâresi ve ba‘zısının ağzında hurma yaprakları çiğner. Hurma yaprağı ise Arabistân'da olur, Kütahiyye'de olmaz. Ve ba‘zı koyun ağzında deri pâreleri çiğneyüp koyunların ağzı köpürür. Ve bir iki koyunun ağızlarında hasır pâreleri var. Koyunlar hasırları çiğnedikçe koyunun ağzından "Bre meded gitdim, bre kaf kaf, bije

bije vay!" deyü feryâdlar gelir. Hemân seğirdüp koyunun birisinin ağzından bir alaca dokunmuş hasır pâresin alup bir cânibe atdım, anı gördüm hasır pâresi çayırlık içine girüp "Semif semif senindir!" deyüp gâ'ib oldu ammâ elim âteş gibi yanar. Elime bakdım işte doksan yedi yıldır ol hasıra yapışalı işte elim böyle kudretden yeşil boyalıdır {ve elim dâ'imâ misk gibi kokar}. Andan babanın ve benim koyunum ne kadardığının hisâbın bilmeyüp sonra Celâlî Cennetoğlu ve Kalenderoğlu ve Karayazıcı nâm Celâlîler babanın ve benim yüz yetmiş yedi bin koyunlarımızı alup ol zamândan berü çobanlığı ferâğat edüp ihtiyâr oldum." deyü Sücâh Balı koyunların ecinne kavmin yediğin böyle takrîr [ü] tenkîl eyledi.

Hâssa-i diğer: Ve kurd olduğu yerde ecinne olmadığı meşhûr u mücerrebdir. Zîrâ sar'a dutan âdeme kurd yüreği yedirseler bi-emrillah dutarıkdan şifâ bulup ten-dürüs olur.

Hâssa-i diğer: Ecinne kavminin sevmediği kuşlar bunlardır: Evvelâ ekit ve beyâz çatal ibikli ibiksiz horos ve ayağı çakşırlı kırmızı kut güvercin, İmâm Hüseyin beslemişdir ve ayağı çakşırlı demkeş kebûter, bu güvercini İmâm Hasan beslemişdir. Bu murgân olan yerlere aslâ ecinne girmez.

Rivâyet-i uhrâ-yı acîbe: Yine cümle müfessirîn ü müverrihân-ı selefin kavl-i sahîhleri üzre ibtidâ yer yüzünde sâkin olan ümem-i gûnâ-gûnun esmâları budur kim bu mahalle münâsib olmağile tahrîr olundu.

Evvelâ kavm-i Tam ve kavm-i Rûm ve kavm-i Dekum ve kavm-i Bün ve kavm-i Huk ve kavm-i Bes {bunlar cümle cân kavmindendir} ve kavm-i Sâfin, bir gûne atlar idi ve kavm-i ciyâd yine atların bir nev'idir ve kavm-i subû' ya'nî arslanlar ve kavm-i firâhâ ya'nî horoslar ve kavm-i te'ab ya'nî tilki kavmi {bunlar cân kavminin bir nev'idir}.

Ber-hevâ olan mahlûkâtdan evvelâ Sîmurg-ı Kâf-ı kanâ'at edîm-i arz halk olaldan berü ber-hayâtdır. Zirâ tecellî-i cemâl müyesser olduğundan hâlâ zindedir derler.

Hazret-i Süleymân ile takdîr mübâhasesinde hikâyeti mastûrdur kim cemî'i murgânın pâdişâhı idi.

Ve kavm-i murg-ı hümâ hâlâ vilâyet-i Çîn ve vilâyet-i Semenkân üzre ve cebel-i Kâf verâsı üzre çokdur. Aslâ yere konmaz, ber-hevâ bulutlar içre âşiyânları vardır. Beyzasın hevâdan zemîne bırağup beş yüz yıllık yoldan beyzası zemîne inince yavrusu zemîne inmedin âsumâna urûc eder. Aslâ vücûdu hayâtda iken kimse görmemişdir. Ammâ lâşesin bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr diyâr-ı Acem'de Gencikulu Hân hazînesinde görmişim. Gûyâ ebâbîl kıt'asında münakkaş bir murg-ı zeyrekdir. Kanatları kırlangıç cenâhları gibi sivridir ammâ kanatları ucunda birer karış kadar bükülmüş teller ucunda birer çengel-misâl tırnakları vardır ve ayaklarında dahi çengelli tırnakları var ve minkârı yırtıcı kuş burnu gibi değil bir küçük kuşdur. Evc-i âsumânda gıdâsı elma kabuğu duhânıdır ve suyu çiğ ve kırağıdır derler.

Ve yine ber-hevâ mahlûk-ı Hudâ kavm-i ukâb dahi kavm-i kadîmdir. Hâlâ kûh-ı Elburz dağında ukâb kuşları var kim Heyhât sahrâsına şikâra nüzûl edüp tırnaklarına birer yaban atları yahûd yaban develerin alup bir sığın dahi minkârına alup yine kûh-ı Elburz'da âşiyânına gidüp piçelerine {ya'nî

yavrularına} şikâr götürür. Ekseriyyâ Heyhât sahrâsında sâkin olan Kalmak kavmi bu ukâblardan korkarlar. Hakîr Moskov diyârında Dağıstân Pâdişâhı Şamhal Şâh'a gelirken birkaç ukâb görüp zehrelerimiz çâk olup ba‘zı yerde bıldırdan kalmış otları yaka yaka ubûr ederdik.

Ve ber-hevâ halk olunan mahlûk-ı Hudâ hâlâ hayâtda olan miskî kartal kuşlarıdır kim yine kûh-ı Elburz'da fil cüssesi kadar kartal kuşları vardır, benî Âdeme aslâ zararları yokdur. İki bin üç bin yıl mu‘ammer olur derler.

Ve yine murgândan kavm-i kadîm kerkes kuşudur. **[396b]** Rûy-ı zemînde benî Âdemden evvel halk olup kem-âzar olduğundan iki bin sene mu‘ammer olup *ba‘de'l-haşri ve'n-neşr* yine hayâtda olup rûy-ı zemîn anlar ile memlû ola demişler. *Lâ-ya‘lemü'l-gaybe illallah.* [149]

Beyt-i münâsib:

Yaşar kerkes kem-âzâr olduğunca

Doğan durmaz ziyânkâr olduğunca

Bu zikr olunan akvâm-ı hûş-ı tuyûrdan sonra Cenâb-ı Allah yer yüzünde halk etdiği mahlûk-ı Hudâ bunlardır kim zikr olunur:

Evvelâ kavm-i sekal, ya‘nî kavm-i ecinnedir ammâ bâlâda tahrîr olunan on bir aded kavm-i {ecinne} kavm-i cândır ammâ bu tahrîr olunacak esnâf-ı kavm-i ecinnelerin kimi ervâh-ı tayyibedir kim Hazret-i Âdem'den evvel gelen peygamberlerine ve Hazret-i Âdem'den sonra gelen benî Âdem peygamberlerine ve bizzât Hazret-i Risâlet-penâha îmân getirenlere ervâh-ı tayyibe derler. Bunların içinde yetmiş kavmi tâ‘ûn askeridir ammâ emr-i Hak ile urdukları hışt ile mecrûh olup halâs olur. Ammâ yetmiş aded kavmi de ervâh-ı habîselerdir kim kable'l-Âdem ve ba‘de'l-Âdem kendi peygamberlerine ve benî Âdem peygamberlerine îmân getirmeyüp bunlar ervâh-ı habîsedirler. Bunların hışt ile urdukları âdem müslim ise şehîd olur. Bir gûne kara sıfatlı ve siyâh esvâblı âdem kıyâfetli kavm-i ecinnedir.

Sergüzeşt-i Armağanî Mehemmed Efendi

İznikmit kurbünde Kocaeli sâkinlerinden bir müteverri‘-hâl sâhibi sulehâ-yı ümmetden mazanne-i kerâme büdelâ-meşreb bir âdem idi. Kocaeli'nden akrabâları buna misket ve Fireng elması gönderdiklerinde bu dahi İslâmbol a‘yânlarına ve bizzât Sultân Ahmed ve Sultân Mustafâ ve Sultân Osmân ve Gâzî Murâd Hân'a varınca "Güzel âdem, güzel elma, armağan alma." deyü cümleye elma armağan verdiğinden Armağanî Mehemmed Efendi derlerdi.

Sene 1032 târîhinde Murâd Hân-ı Râbi‘in henüz tahta cülûs etdiği sene Murâd Hân'dan ve müftî-i zamân Hüseyin Efendi'den ve Üsküdarî Mahmûd Efendi ve Doğanî Efendi ve Kapânî Geysûdâr Mehemmed Efendi ve hakîrin pederi Dervîş Mehemmed Zıllî'den me’zûn olup sıla-i rahm etmeğe Üsküdar'a geçüp taban kakup Bostâncıbaşı nâm cisre varup tecdîd-i vudû edüp vakt-i zuhur ezânın

tilâvet edüp görse kim cisrin yemîn ü yesârında asker-i deryâ-misâl, asker hayme vü hargâhlarıyla meks etmişler. Ammâ bir beğ ve paşa askerine ve benî Âdeme benzemez asker, Üsküdar tarafında beyâz çadırlı ve beyâz hil‘atli âdemler ammâ karşu tarafda siyâh haymeli ve siyâh çerde ve siyâh geysûlu ve eli hıştlı âdemlerdir. Bu Mehemmed Efendi {bunları görüp} "Sübhânallah ayâ bu ne asker ola." deyü ta‘accüb-künân olup vakt-i zuhuru edâ idem derken başına niçe âdem üşüp "Tiz bize imâmet eyle, bu kerre bu namâzı benî Âdem imâmetiyle kılmış olavuz." dediklerinde edâ-yı salâta mübâşeret mahallinde "Biz ehl-i seferiz, iki rek‘at kıl." derler. Mehemmed Efendi ben dahi ehl-i seferim deyü bunlar salât-ı zuhuru kılıverüp ba‘de's-salât ta‘âmları meydâna getirüp tenâvül mahallinde Armağanî görse kim aslâ bu dünyâ ta‘âmından değil, cümle hubûbât ve nebâtât kökleri. Mehemmed Efendi bi'z-zarûrî yerken görse kim lezzetde dahi dünyâ ta‘âmı lezzeti yok, ta‘accüb edüp ba‘de't-ta‘âm bunların serçeşmesi Melik Şiyam eydür: "Âdem sen eyi âdemsin, bizler tâ‘ûn askerinin ervâh-ı tayyibesiyiz. Bizim urduğumuz bi-emrillah halâs olur ammâ karşu kara çadırlılar ervâh-ı habîselerdir, anların urduğu şehîd olur." dedikde Mehemmed Efendi eydür: "Sultânım, şimdi İslâmbol'da uracak âdemler var mıdır?" dedikde, "Çok vardır, istersen uracağımız âdemleri defter eyle." dedikde Armağanî'nin cân başına sıçrayup derdest devât ve kalem alınca melik eydür "Tiz habîse meliğin dahi çağırın. Şehîd olacakları da yazasın." dedikde habîse meliği dahi gelüp kâmil ahşama dek tayyibe vü habîseden vurulacaklardan üç bin kırk yedi âdem tahrîr eder. Ol gice anda bunlar ile mihmân olup çîl aded âdem dahi tarafeynden yazup vakt-i sabâh olunca Armağanî bunlardan me’zûn olup defteriyle dosdoğru Murâd Hân'a gelüp "Beğim sana müjde olsun. İslâmbol içine yarın tâ‘ûn askeri girüp kıyâmet kopar ammâ senin hâsodanda Hazret-i Risâlet hırka-i şerîfi ve dendân-ı şerîfi vardır ve anda aslâ cimâ‘ olmadığından tâ‘ûn hâsodaya girmese gerek, ammâ yarınki gün bu şehr-i tayyıbeyene kıyâmet kopar!" deyü tâ‘ûn defterin Murâd Hân'ın eline verüp kaziyye-i sergüzeştin bir bir Murâd Hân'a nakl eder.

Murâd Hân defteri okuyup "Bir meczûb kaydıdır" deyü deftere i‘timâd etmeyüp Armağanî Vücü bostâncıbaşıya verüp göz hapsine ısmarlayup bu ahvâli Murâd Hân niçe kimesnelere deyüp defteri gösterüp kimi i‘timâd etdi kimi inkâr etdi. Âhir sabâh ki oldu *el-azametullah* İslâmbol içre bir kıyâmet kopup bir feza‘ u çeza‘ kopup kırk günde üç kerre yüz bin âdem cenâzesi taşındı {kim Mehemmed Efendi'nin tahrîr etdüği esâmîler üzre kimi halâs ve kimi merhûm olup defteri sahîhe çıkdı}.

Andan cümle İslâmbol halkı Armağanî Mehemmed Efendi'ye muhabbet edüp i‘timâd etdiler ammâ Mehemmed Efendi artık İslâmbol'da karâr-dâde olamayup yine Kocaeli'ne koca varınca gidüp anda merhûm oldu. *Kuddise sırruh.*

İşte bu hakîr ervâh-ı tayyibe **[397a]** ve ervâh-ı habîse evsâfların anlardan istimâ‘ edüp bu mahalle münâsebetiyle tahrîr oldu.

Ezîn-cânib yine sadede rücû‘ idelim. Çünkim Cenâb-ı Allah yer ile gök arasında kavm-i tuyûru halk edüp anlardan sonra kavm-i sekali ya‘nî kavm-i ecinnenin envâ‘ın halk etdi kim bâlâda tahrîr olunduğu üzre yetmiş kavmi müslim ervâh-ı tayyibedir ve yetmiş kavmi habîse keferelerdir denmişdi. Bunlardan sonra kavm-i Câbülkâ hisâbın Allah bilür. Mi‘râc-ı berrîn gicesi Hazret-i Risâlet'e bunlar îmân getirmişlerdir. Bunlar dahi Âdem Nebî'den evvel halk olmuşlardır.

Andan kavm-i Câbülsâ, bunların hadd [ü] hasrın Hâlık-ı Bîçûn bilir mahlûk-ı kadîmdir. Andan kavm-i gûl-ı beyâbân haşerât-ı kadîmdir. Ekseriyyâ vâdî-i Tîh'de ve Deşt-i Kıpçak'da ve kûh-ı Elburz'da ve Kamerü'l-kum'da ve vâdî-i Tîh'de olur. Kûh-ı Elburz'da gördüğümüzü inşâallah mahallinde tahrîr ederiz.

Andan kavm-i Ye'cûc, bunun dahi hadd [ü] hasrın Sannâ'-ı Lem-yezel bilir kim zulumâtdan verâ-yı Kâf'a dek mâl-â-mâldir. Andan kavm-i Me'cûc bunun dahi sağışın Üstâd-ı Ezel bilir. Bu Ye'cûc u Me'cûc hakkında sûre-i (---) İskender-i Zülkarneyn'e hitâben âyet-i şerîfe var. [150] nassı vardır. Bu fermân-ı Yezdân'dan sonra İskender sedd-i Ye'cûc'u yedi yılda binâ etdi ammâ "Fütühatâ" [151] lafzı târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Karadeniz sâhilinde nehr-i Turla kenârında Eflâk u Boğdan kralları elinde Salsâl tahtı olan Akkirmân kal'asın döğerken iki seyyâh papas gelüp "Yenidünyâ nâm bir dünyâ bulduk" deyü müjde etdiler. Devr-i dünyâdan berü ve hubût-ı Âdem'den sonra ne işidilmiş ve ne görülmüş, hâlâ üç bu dünyâ kadar yeri bulundu, ammâ ne zamân halk oldu, {benî Âdem} halkıyla memlû bir dünyâdır kim hâlâ hâlini Hallâk-ı âlem bilir, nâ-ma'lûm-ı ahvâl bir dünyâ-yı cedîddir" deyü {haber verdiler}.

Andan kable'l-Âdem halk olan cân kavmidir kim bunun dahi hadd [ü] nihâyetin Perverdigâr-ı Zü'l-celâl bilir. Cümle hasîb ü nesîb ve asl [u] fer'i tahrîr olunan şeytân Hâris bu cân kavminin bir gulâmı idi. Ba'dehû bunlar cümle helâk olup rûy-ı zemîne Hazret-i Âdem kadem basdığının hakkına sûretü'r-Rahmân'da [152] nassı nâzil olmuşdur.

Andan Hazret-i Âdem (---) sene cennetde zevk u safâlar edüp civâr-ı Hak'da sâkin iken Cenâb-ı Allah sûre-i Bakara'da buyurur: [153] emrini sıyup iğvâ-yı Havvâ'ya ve vesvese-i İblîs'e uyup Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmet-i ezelîsi üzre nisyâna uğrayup buğday danesinden yeyüp bir dane içün başından tâc ve eyninden hulle gidüp emr-i Hak ile Hazret-i Âdem yine vatan-ı aslîsi olan zemîne inüp diyâr-ı Hindistân'da cezîre-i Serendil'de ibtidâ mesken [ü] me'vâ edüp hâk-i Hindistân'a du'â etdi. Anınçün Hindistân ma'mûr [u] âbâdân velvele-i âdemiyândır.

Andan Hazret-i Havvâ Cidde'ye indi ve yalnızlıkdan cihân başına dar oldu.

Andan kavm-i İblîs hâk-i (---) (---) sürüldü. Andan kavm-i tâvûs (---) nüzûl etdi ve kavm-i yılan bu dahi bir ulu melek iken ayakları kesilüp yüzü üzre sürünerek yer yüzünde (---) şehrine sürüldü.

Andan Cenâb-ı Allah rûy-ı arzı nev'-i benî Âdem ile ve envâ'-ı mahlûkât ile sahîfe-i dünyâyı müzeyyen etdi. Ammâ bâlâda tahrîr olunup kable'l-Âdem halk olunan mahlûkâtların peygamberleri ve pâdişâhları olup yine birbirleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl dahi ederlerdi. Zîrâ Hallâk-ı Ezel bu âlem-i kârhânesin böyle halk etmişdir.

Der-beyân-ı sırr-ı İlâhî acîbe ve garîbe

Ba'dehû Cenâb-ı Hudâ bu rûy-ı arzı hubût-ı Âdem'den sonra ins [ü] cinn ile ol kadar ma'mûr u âbâdân u müzeyyen etdi kim benî Âdem ekin ekecek yer ve bir gice hâb-ı râhat idecek birer cây-ı vatan bulamayup Ûc bin Unk gibi deryâ cezîrelerinde yatup ve deryâlar içre gezüp balıkları sayd

edüp âfitâb-ı âlemtâbda pişirüp yerlerdi. Tâ bu mertebe rûy-ı arz âdem ile pür olup zirâ‘at yeri kalmayup derd-i ser ile geçinirlerdi. Tâ ki hubût-ı Âdem'den iki bin iki yüz kırk sene geçüp Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm* vücûda gelüp rûy-ı dünyâda mâl-â-mâl olan benî Âdemi dîne da‘vet eyleyüp aslâ birisi îmân kabûl etmediklerinden Cenâb-ı Kahhâr-ı Kibriyâ anlara tûfân-ı Nûh verüp ancak keştî-i Nûh'da yetmiş iki benî Âdem ve yetmiş iki çift hayvânât ile İblîs-i aleyhi'l-la‘ne bir hımârın kuyruğuna yapışup keştî-i Nûh'a İblîs bile girüp cümle yüz kırk beş mahlûk keştî-i Nûh ile tûfândan halâs olduklarıyçün Hazret-i Nûh'a Âdem-i sânî dediler. Zîrâ gemiden çıkan yetmiş iki aded benî Âdem yetmiş iki millet olup rûy-ı zemîne yayılup tenâsül bulduklarıyçün Hazret-i Nûh Necî'ye Eb-i sânî dediler. Ammâ ol Tûfân-ı Nûh'dan beri bâlâda zikr olunan ne cân kavmi ve ne cin kavmi ve ne sâ’ir kavimlerin cümlesi gark-ı **[397b]** Tûfân olup helâk oldular. Hamd-i Hudâ ba‘de't-Tûfân yine Rabbü'l-İzzet bu edîm-i arzı benî Âdem ve sekalân ve hûş u tuyûr ile müzeyyen edüp âsûde etdi ammâ emr-i Hak ile benî Âdem'den ne kavm-i ecinne ve ne kavm-i şeyâtîn ayrılmadılar. Ammâ Nasîbîn şehrine ecinne kavmi Hazret-i Risâlet-penâhın mu‘cizesi du‘âsı berekâtıyla ecinne ol şehre giremez ammâ İblîs girüp benî Âdeme vesveseden hâlî değildir. İblîs-i telbîs Nasîbîn şehrine girmek değil vücûd-ı benî Âdemin cümle damarlarına bile girüp kan ile beden-i insânda gezer deyü Müslim [ü] Buhârî'de hadîs-i sahîh vardır. Kâle Resûlullahi *sallallahu aleyhi ve sellem* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) buyurmuşlardır.

Hulâsa-i kelâm *"el-kelâmu yecürrü'l-kelâm"* [154] mazmûnunca söz sözü açup mahalle münâsib niçe tatvîl-i kelâmlar oldu ammâ mısra‘

Ser-rişte-i aşk eldedir el-minnetü lillah

mısra‘ı üzre yine sadede gelelim. Ol zamân ki Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet geldiği gün ecinne pâdişâhı Sırfeyâîl'in ervâh-ı habîse ve kavm-i şeyâtîn ile da‘vâların fasl edüp şehr-i Nasîbîn'den ecinne kavmin sürüp kavm-i ecinne bir dahi şehr-i Nasîbîn'e girmemeğe ta‘ahhüd edüp gitdilerdi. Hikmet-i Hudâ ol zamândan berü bir sar‘a dutan âdem her kankı diyârdan gelüp şehr-i Nasîbîn'e girse bi-emrillahi Ta‘âlâ dutarıkdan halâs olur. Ammâ hâlâ şehr-i Nasîbîn'in hevâsı eyle beddir kim ısıtması, âdemi dutarıkdan eşedd dutar. Husûsan rub‘ ısıtması diyâr-ı Irâk'da ve diyâr-ı İrân u Turan'da Nasîbîn'in ve Rûm'da İznik Dili Hersek'inin ısıtması serçe kuşun bile dutduğu meşhûr-ı âfâkdır *ve's-selâm, temme'l-kelâm.*

Netîce-i merâm harâbâbâd-ı Nasîbîn'in alâ kadri'l-imkân bu mertebe ahvâllerine vâkıf-ı esrâr olup ba‘zı ahbâb ile vedâlaşup cânib-i cenûba 6 sâ‘atde çölistân içre şiddet-i hâr çekerek gidüp,

Menzil-i Aznavurdepesi: Nasîbîn hâkinde bir çölistân içre bir püşte-i a‘lâdır. Sene 244 târîhinde Hârûnu'r-Reşîd'in vüzerâlarından Aznavur nâm bir hümâm niçe yüz bin âdem cem‘ edüp bu depeyi yığdığından galat-ı meşhûr evlâ olup Aznavur Depesi derler. Zamân-ı kadîmde bu püşte üzre evc-i âsumâne ser çekmiş bir kulle-i nüh-tâk var imiş kim cânib-i garbında tâ Şâm çöllerinde olan Ane ve Seleme kal‘aları nümâyân imiş ve cânib-i şimâlinde tâ Mardin kal‘ası ve Sencâr Şâh kal‘ası zâhir ü bâhir imiş ve cânib-i cenûbunda tâ Eski Musul âşikâre olur bir depe-i âlî imiş. Ve her ne tarafdan bir kârbân veyâhûd bir asker-i bed-gümân nümâyân olsa bu depe olan kasr üzre âteşler yakup çerâğân ile şehr-i Dârâ-zemîne haber ederlermiş.

Ba‘dehû sene 815 târîhinde Timur Hân-ı Gürkân, Bağdâd üzre gelirken bu mezkûr kasr-ı bülendi münhedim edüp hâlâ esâsı ma‘lûmdur. Ammâ *el-hâletü hâzihî* bu Arnavud Depesi nâm mahalden bir çay cereyân eder ammâ ismi ma‘lûmum değildir. Bu mahallin (---) (---) içinden berü cereyân edüp nehr-i Habur-ı Karkaya'ya mahlût olur. (---) (---) (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Andan cânib-i cenûba çöl ile 6 sâ‘atde giderken şâhrâh-ı müstakîm iki çatal yol olup cânib-i cenûba giden Bağdâd'a gider ve cânib-i garba meyilli giden kal‘a-i Urfa'ya ve kal‘a-i Bilecik'e ve vilâyet-i Haleb'e giden yollardır kim mukaddemâ sene 1059 târîhinde ubûr etdiğimiz konaklardır kim mahalli olmağile tahrîr olundu. Evvelâ bu çatal yol dediğimiz Haleb yolunda,

Göllü Köy: Hâk-i Mardin'in Ermenî köylerinden bin hâneli ve âb-ı hayât kuyulu ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr ze‘âmet (---) köydür. Mardin bu mahalden dörd sâ‘at nümâyândır. Andan,

Koçhisâr: Bu dahi Mardin nevâhîlerinden kasaba-misâl câmi‘li ve bir kaç dükkânlı ma‘mûr kasabacıkdır ve câmi‘inde Mardin gılâli leb-ber-lebdir. Gerçi Koçhisâr derler ammâ hisârı ma‘mûr değildir. Dizdârı ve a‘yânı yokdur. Andan,

Menzil-i Gümişbend: İsmi nâ-ma‘lûm bir çay kenârında (---) (---) (---) ve bir püşte üzre Hazret-i Eyyûb Nebî makâmı vardır. Andan yine cânib-i garba,

Menzil-i Vîrânkal‘a: İçinde Keys Urbânı sâkindir. Mardin hâkinde olmağile suları sarnıçdır. Andan yine garba meyyâl,

Menzil-i Karadepe: Bu Diyârbekir'in Siverek sancağı hâkinde bir harâb köydür ammâ suyu çokdur. Andan,

Menzil-i Gözlükuyu: Bu dahi Siverek hâkinde bir çölde harâb köydür ammâ bir çay vardır cereyân edüp nehr-i Furât'a mahlût olur ammâ ismi hâtırda kalmamış. Andan yine cânib-i garba,

Kasaba-i Cüllâb: Bâlâda mevsûfdur. Andan yine garba şehr-i Ruha ya‘nî taht-ı Nemrûd Urfa, andan kasaba-i Çârmelik, andan kal‘a-i serâmed Birecik, andan kasaba-i Nizib, andan Kızılhisâr, andan Balis ve Azez ve Kilis ve Bâb ve Bomboç ve Haleb'e varınca yol üzerinde olan mezkûr kasabalar kerrât ile bâlâda tahrîr olunmuşdur ammâ bu Kızılhisâr'dan çıkan **[398a]** suyun nısfı Ayntâb şehri suyuna karışup Ayntâb'dan Haleb şehri bâğçelerine uğrayup andan (---) (---) mahlût olur. Ammâ bu bâlâda tahrîr olunan Göllü köyünden beri tahrîr olunan on bir aded kasabâtlara şimdi uğramayup "Çatal yol" dediğimiz Göllü köyünden sonra cânib-i cenûba çöl ile 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Monlâ Alî: Bu mahalde bâlâda tahrîr olunan Urfa ve Birecik ve Haleb yolları cânib-i garbda kalup bizler diyâr-ı Musul yoluna azîmet etdik ammâ bu mezkûr karye-i Monlâ Alî, (---) hâkinde bir çölistânda Mavâl Urbânı atlarının ayağı altında pâymâl-i rimâl olmuş bir büleyde-i mu‘azzam imiş. Mürûr-ı eyyâm ile harâb olup hâlâ Murtezâ Paşa imâr edüp

.....(1.5 satır boş).....

Bir âb-ı hayât nehr-i sağîre kenârında birkaç aded su değirmânları var, etrâf kurâlardan dahi sâ'ir ehl-i beled gendümleri getirüp tahhânlar herkesin gılâlın öğüdüp öşrün alur meşhûr değirmân-ı mahsûldârlardır. Andan yine çöl ile cânib-i cenûba 4 sâ'at şiddet-i hârda gidüp,

Menzil-i (---) **Kamçıyân:** (---) hâkinde cezîre-i Dicle ve Furât'da nehr-i Şatt'dan dörd sâ'at mikdârı ba'îd bir püşte-i azîm üzre,

.....(3 satır boş).....

Önünden nehr-i Kamçıyân çayı cereyân edüp vâdî-i Kamçıyân'ı saky eder. Bu ayn-ı zülâlin ibtidâ-i tulû'ı cebel-i Hirem'den hurûc edüp niçe yüz aded kasabât u kend-i âbâdânları reyy edüp cereyân ederek nehr-i Habur-ı Karkaya'ya rîzân olur. Ol dahi nehr-i Furât'a munsabb olur denilmişdi. Ammâ bu mahalden çölistân ile bir günde cânib-i şimâle susuz şiddet-i hârda derd-i belâ çekerek 15 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Yeni Ruhbe: Evlâd-ı Arab mâbeyninde Ruhbe-i Cedîd derler, kavm-i Ekrâd-ı Sincâr, Künişşet Ruhbân derler ya'nî Ruhbân Kilisesi derler. Moğol kavmi Pül Muğân derler. Bu kal'a eyâlet-i Ruha hükmünde kal'a-i Sincâr ile müşâdır. Sincâr'ın dahi cânib-i şarkîsi hâk-i Nasîbîn ile müşâdır ammâ bu Yeni Ruhbe kal'asını ibtidâ binâ eden Mısır pâdişâhlarından Sultân Berkuk sene 777 târîhinde binâ etmişdir. Zîrâ bu diyârda anların Acem ile Haleb ve Urfa içün çok ceng [ü] cidâl bâzgeştleri olup anınçün bu Ruhbe kal'asın müceddeden bir til-i türâb püşte-i âlî üzre bir seng-i mutarraş kal'a-i ra'nâ inşâ etdirmişdir ammâ gâyet sa'b hisâr-ı üstüvârdır lâkin küçükdür. Bu dahi cezîre-i Dücle ve nehr-i Furât kenârında vâki'dir. Ve cümle ahâlî-i Ruhbe nehr-i Furât'dan nûş ederler. Derûn-ı kal'ada elli mikdârı hâne-i sağîrleri ve medfa-i şâhî darbzenleri ve dizdârı ve kal'a neferâtları ve Urfa paşası tarafından hâkimi vardır. Ve nehr-i Furât sâhilinde bostân u bâğlı u bâğçeli ve Câmi'-i Berkuk Şâh'lı ma'mûr kasabacıkdır. Ammâ Urbân eşirrâsından mahsûllerin halâs idemezler. Ve,

Ruhbe-i Atîk: Bu Ruhbe-i Cedîd'e bir menzil karîbdir ve Ruhbe-i Atîk dahi Urfa eyâletindedir ammâ bu Ruhbe-i Cedîd Şâm'dan ve Haleb'den gelen âyende vü revende tüccârânın memerr-i nâsıdır kim Ane kal'ası ve Seleme kal'ası üzre gidüp kâh sâhil-i Furât ile kâh çölistân u berr ü beyâbân ile Bağdâd'a ve kal'a-i Tikrit'e ve kal'a-i Musul'a ve eğer isterlerse şehr-i Nasîbîn'e gelir şâhrâh üzre bu kal'a-i Yeni Ruhbe binâ olunmuşdur. Andan iki günde bu Yeni Ruhbe'yi temâşâ edüp yine iki günde şehr-i Nasîbîn'e gelindi. Andan yine râh-ı Bağdâd'a azîmet edüp 7 sâ'atde çölistân içre şiddet-i hâr çekerek arslan u zi'b havflerin çekerek ve erneb ü gazâl ve hımâr-ı beyâbânî sayd ederek,

Menzil-i Tahtigân-i mülûkân: Bâlâdaki tahrîr olunan Ruhbe-i Cedîd Bağdâd yolundan hılâfdır ammâ dahi bâlâdaki (---) Kamçıyân'dan ve bu Tahtigân Bağdâd'ın doğru yoludur. (---) hâkinde nehr-i Şatt'ın taraf-ı garbîsi çölünde Şatt'dan on sâ'at ba'îd bir sahrâda bir hân-ı azîmi var.

.....(1 satır boş).....

Ve bu mahalde Buhtî Kürdleri hayme-i siyâhlarıyla meks ederler ve bu Tahtıgân'ın cânib-i şarkîsinde on sâ‘atde Şatt kenârında kal‘a-i Kefirzamân'dır ammâ zamânımız olmamağile inşâallâh avdetde temâşâ idelim deyü ubûr olundu ammâ bu Tahtgâh-ı sarây-ı kârbân (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[398b]**

Andan yine taraf-ı cenûba çölistân içre on bir sâ‘at gidüp,

.....(35 satır boş).....**[399a]**

Evsâf-ı menzil-i şehr-i azîm ve belde-i kadîm-i harâbâbâd Eski Musul

Eyâlet-i Musul-ı cedîde sâhil-i Şatt'ın garbında cezîre-i Dicle vü Furât'da vâki‘ olmuş bir harâb mesken-i bûm [u] gurâb olmuş bir şehr-i harâbdır kim Şatt kenârınca kâmil bir günde devr olunur harâbistânı vardır. Evvelâ be-kavl-i müverrihân-ı Mıkdısî-i Yarmenî, eğer millet-i Mesîhiyye'den ise de, bu diyâr-ı Irâk'ı ve Âzerbaycân'ı ve Şirvân u Şâmakı'yı tâ Mâverâü'n-nehir'e varınca arz-ı Mukaddes'i eyle tahrîr etmişdir kim, bir müverrih-i âlem anın tahrîrine göre terkîm edüp mâhiyyet-i dünyâyı Atlas ve Minor ve Coğrafiyye kitâbları gibi hakîkat üzre yazamamışlardır. Ammâ merkûm Mıkdısî-i Yarmenî bu arz-ı Irâk'da şehr-i Musul'u kûh-ı bâlâsı ve bânîsi ve arz-ı beledi ve mutalsamât-ı ibret-nümâlarıyla ve imârât-ı külbesiyle tahrîr etmişdir kim Arab u Acem ve Kıbtî ü Yunaniyân müverrihleri ta‘bîr ü tavsîf etmede Mıkdısî yanında cümle müverrihler lâl olmuşlardır.

Evvelâ bu Eski Musul içün be-kavl-i Mıkdısî ibtidâ bânîsi ba‘de't-Tûfân (---) (---) imâr edüp ol asrın müverrihleri bu şehre lisân-ı Süryânî üzre Bendâv Acînât ya‘nî Peygamber Cenneti demekdir. Tâ bu mertebe bu Eski Musul İremezâtü'l-imâd misilli bir hadîka-i ravza-i Rıdvân-ı bâğ-ı cinân imiş. Yârân-ı bâ-vefâya ne gûne imâreti müzeyyen olduğu andan ma‘lûm ola kim bu şehrin yemîn [ü] yesârında olan bâğ-ı cinânları ve gaytân-ı gülistânları ve müşebbek bostânları sabâh ve ahşâm nehr-i Şatt ile saky etdikleri mahalde Şattu'l-Arab gibi deryâ-misâl nehr-i azîm cereyân itmeyüp Şatt'dan aşağı ehl-i Medâyin feryâd edüp "Bre, nehr-i Şatt Musul kavminin isti‘mâl etdiğinden gelmez oldu." deyü feryâd ederlermiş ve vakt-i gurûb olup ahâlî-i Musul atlarına su vermek içün nehr-i Şatt'ın yemîn ü yesârından altı kerre yüz bin altun ve gümüş satıllar ile atlarına su verdikleri zamân yine Şattu'l-Arab bir sâ‘at cereyân etmez olurmuş.

Yine şehr-i Medâyinli "Musul harâb ola!" deyü du‘â ederlermiş. Ve Şatt nehrinin yemîn [ü] yesârında imâristân [u] bostânları saky etmeğiçün yetmiş bin aded âsiyâb-ı mâları var imiş kim her biri Hamâ dollâbı gibi üç fersah yerden sadâları istimâ‘ olunurmuş ve nehr-i Şatt üzre haşeb-i tavîlden ve levha-i arîzden kâmil üç bin aded cüsûrlar var imiş. Kırk aded yerde dahi kârgîr binâ ile mebnî kantara-i azîmeler var imiş. Hâlâ Şatt'ın tulum kelek gemileri mezkûr püllerün Şatt içre pâyelerinden havf ederler.

Hulâsa-i kelâm sâ’ir imâristânları *"Hâkezâ kıyâs remev!"* dedikleri gibi gayrı âbâdânları ana göre kıyâs oluna.

Sebeb-i harâbîsi içün bir müverrih eyle tahrîr etmiş kim bu Musul pâdişâhı Âzerbaycân'da Ahlat

pâdişâhıyla mâbeynlerine bürûdet hâsıl olup Musul pâdişâhı nâmesinde Ahlat pâdişâhına eyle tahrîr eder kim "Musul şehrimin imârı hakkiyçün sana bir iş ederim ki Buhtunnasr kal'a-i Sıfet'e ve şehr-i Taberistân ve şehr-i Askalân'a ve Arz-ı Hasan'a etmemiş ola." deyü nâmesin Ahlat pâdişâhına gönderir. Ahlat pâdişâhı da bir alây-ı Dârü'l-Büleh ya'nî Oğuz kavim kimesneler bir yire gelüp Musul içün bed-du'â ederler. Bi-emri Hudâ ol gice bir zelzele-i azîm olup şehr-i Musul cümle ahâlîsiyle helâk olup şehri harâb olur. Bir kavilde Hazret-i Risâlet-penâh rahm-i mâderden müştakk olduğu leyle-i mübârekde Tâk-i Kisrâ münhedim olduğu gice "Bu şehr-i Musul da harâb oldu." derler.

Bir kavilde Hulâgû Hân Âl-i Abbâsiyân üzre Bağdâd'a gelirken Moğol kavmine harâb etdirüp Bağdâd üzre geldi, deyü tastîr etmiş. Hatta Musul'un harâb olmasiyçün lisân-ı Süryân'da böyle şi'ir demişler. Güfte-i Midâc, makâm-ı sabâ, usûleş sofyâne:

Lev şilî ballem bî lânikî.
Tercüme-i mısra': Bu dünyâda sebât yokdur.
Şum bize bir nâlûmı berkî.
Tercümesi: Nahsdır gam-i şâdî geçer
Ahbû tırminânî çarkî.
Tercümesi: Ne denlü meyl edersen kaçar.
Kitülle buhtarsem hırkî.
Tercümesi: Ehlî isen aldanma bakar.

Bu ebyâtları Mıkdısî yahşı tahrîr etmişdir ammâ hakîr bu kadar ancak işâret edebildik ve hâlâ bu harâbe niçe bin Buhtî kavmi ba'zı kıbâblarda ve zîr-i zemînlerde ve hâne-i harâblarda haymeleriyle sâkin olurlar.

.....(1.5 satır boş).....

Ammâ bu Musul'un Şat mukâbelesi şarkîsinde Bağdâd hâkinde kasaba-misâl (---) (---) bir büleyde vardır, gâyet ma'mûr [u] âbâdândır. **[399b]** Bu eski Musul'dan hareket edüp mezâristânın ubûr ederken alâyimât-ı ibret-nümâlar var kim diller ile ta'bîr olunmaz ve her mevtânın seng-i mezârlarında niçe yüz yıllık gûnâ-gûn hatlar ile tahrîr olunmuş vâcibü's-seyr merâkıd-ı tavîleler var kim niçesini tahrîr eylesek Deşt-i Kıpçak'da kûh-ı Elburz dâmeninde Irâk-ı Dadyân şehrinin harâbistânının mezâristânın tahrîr etdiğimize döner. Gerçi kimyâb makûlesi eşyâların midhati zikrinde fâ'idesi ve beyânında âyidesi vardır ammâ harâbistân ve gûristân gibi gayrı meşhûrun zikrinde fâ'idesi ve beyânında âyidesi olmayup ol kadar "İ'tibârı olmayan nesnelerin tavîl zikrinde melâlet vardır." deyü mezâristân-ı Musul'dan güzer ederken bir Fâtiha-i seb'u'l-mesânîyi cemî'i ehl-i îmân rûhiyçün tilâvet edüp ubûr edüp anda yine cânib-i cenûba sâhil-i Şatt ile sayd [u] şikâr-ı gazâl ederek 6 sâ'at gidüp,

Menzil-i hân-ı İsmâ'îl: Hâk-i Musul'da Şatt kenârında kal'a-misâl bir hân-ı kârbânsarây-ı azîmi var ammâ bu çölistânda bir cây-ı emândır kim ol şiddet-i hârda âdem ol mihmânsarâya dâhil olunca cennete girecek Ashâb-ı Kehf kelbine düşüp âdem tâze cân bulur.

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine semt-i cenûba 6 sâ‘at çöl ile şehr-i Musul'a vâsıl olduk. Hamd-i Hudâ bu çölistânda bir şehr-i ma‘mûr görüp pür-hâsıl oldu. Hattâ Musul paşası sayd [u] şikâr tarîkiyle Murtezâ Paşa efendimiz kethudâsına istikbâle çıkup alây ile kal‘aya girerken toplar atılup dâhil-i sarây olunca ta‘âmlar tenâvül olunup Murtezâ Paşa kethudâsı Musul paşası (---) Paşa sarâyına kondu. Hakîr dîvân efendisine konup şehr-i Musul'un a‘yân [u] eşrâfı ve erbâb-ı ma‘ârifiyle ihtilât edüp şehr-i Musul'u geşt [ü] güzâr edüp evsâfın tahrîre şürû‘ eyledik.

Evsâf-ı şehr-i kadîm, sevâd-ı azîm, belde-i kavm-i Humeydiyye, bilâd-ı Rebî‘iyye, ehl-i beledi vâsıl-ı dâru'n-na‘îm, ya‘nî kal‘a-i Musul-ı sûr-ı azîm

İhvân-ı bâ-safâ-yı sâhib-rümûz ârifân |u] sâdıkâna şöyle ma‘lûm ola kim hubût-ı Âdem'den berü cemî‘i elsine-i muhtelife müverrihleri bu şehr-i Musul içün niçe bin kîl u kâl eyleyüp şehr-i Musul'un ahvâlâtını tahrîr eylemişler. Niçesi galat ve niçesi mâ-vaka‘ı sıhhatiyle tahrîr eylemişler.

Ammâ sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân'dan Me’mûn Halîfe diyâr-ı Bağdâd'dan diyâr-ı Mısr-ı Kâhire-i mağziyye-i Ümm-i Dünyâ'ya gelüp şehr-i Fustât ki Mısr-ı atîkdir, anın mukâbelesinde nehr-i Nil aşrı Cîze şehri garbîsinde nîm sâ‘at Heremeyn dağları nâmıyla ma‘rûf üç aded amelî ve çâr-kûşe dağlardır kim ikisi dörder yüz arşın âlî binâ olunup evc-i âsumâna ser çekmişlerdir. Biri gâyet alçacık yine çâr-kûşe amelî seng-binâ kûh-ı sağîredir. Hâlâ bu kûhlara elsine-i nâsda Fir‘avn dağı derler. Me’mûn Halîfe bu kûh-ı bülendlerde defîne vardır deyü bu kûh-ı Heremeynleri asker-i deryâ-misâline ve üstâd-ı kûh-kenlere bu kûhları nakb u kam‘ u hedm etdirüp yetmiş günde güc ile bir defîne mâla râst gelüp anda bir seng-i hârâ üzre hatt-ı Hazret-i İdrîs-i hoş-nüvis ile bir hacer zâhir olup böyle tahrîr etmiş kim "Ey bu makâlîd-i âlîlerden defîne istihrâcına mukayyed olan mülûk. Ne kadar cidd ü cehd-i tâm-ı ihtimâm itsen renc [ü] anâ çeküp ifnâ-yı vücûd etdiğin günlerin masrûfu kadar mâla mâlik olursun, *ve's-selâm*. Ammâ ilm-i târîh ve ilm-i evvelîn ü âhirîn istersen, hâsıl olup bu edîm-i arzın ibret hırmeni mahsûlün direrin, *ve's-selâm.* Ve illâ dahi ziyâde tama‘-ı hâma düşersen ifnâ-yı vücûd edersin, *hatmü'l-kelâm.*" deyü merkûm seng-i hârâda bu gûne hatları Me’mûn kırâ’at etdikde cemî‘i ulemâsıyla Me’mûn Halîfe müşâvere edüp kenz-i Kârûn'dan ferâğat edüp "Hemân bize ilm-i evvelîn ü âhirîn lâzımdır. Elbette ana müte‘allık kitâblar vardır." diyerek cebel-i Heremeynleri kam‘ u hedm ederek bir kubbe-i yekpâre zâhir olup anı kam‘ edüp derûn-ı kubbeye duhûl edüp gördüler kim mâl-â-mâl deve kemikleri ve fil ve gergerdân üstühânlarıyla leb-ber-leb olmuş bir kubbe-i nüh-tâk cümle kemikler üzre hatt-ı gûnâ-gûnlar yazılmış ve niçe bin gûne rümûzlar kazılmış. O kubbeden içeri bir tuç bâb-ı sağîre nümâyân olup ol dervezeyi hâh nâ-hâh küşâde kılup gördüler kim bir kubbe-i ser-bülend-i nuh-tâkı eflâke kemend atmış ammâ derûn-ı kubbe kat-ender-kat kitâb-ı müstetâblar ile mâl-â-mâl.

Hemân bi-emri Zü'l-Celâl kubbenin nısfını zulumât bürüyüp **[400a]** kubbenin kapu tarafındaki kitâblar küşâdelikde kalır. Me’mûn Halîfe andan bilir kim bu kitâblardan almada zarar yokdur. Yedi yüz cild kitâbları alup Ehrâm dağlarından taşra çıkarup yine kubbeleri ke'l-evvel sedd edüp ve nakb etdüği yerleri ta‘mîr ü termîm edüp şehr-i Mısr-ı Fustât'da kitâbları kırâat etmeğe sa‘y-i belîğ edüp her diyârın âlim-i müdekkık kehenelerinden âdemler getirüp bir ferd-i âferîde bu kitâbları kırâat

idemezler, illâ kavm-i Kabâbıta kırâat eder. Ve bu cümle kitâblar ceyran derisi üzre mastûr hatt-ı İdrîs Nebî idi. Gördüler kim hubût-ı Âdem'den berü cümle vakâyi‘ât tahrîr olunmuş tevârîh kitâblarıdır ve Me’mûn Halîfe'nin hukemâ vü kehene vü ulemâları kıbâb-ı evvelde yığılı olan üstühânlardan niçe yük kemikler alup taşra çıkarmışlar idi.

Andan ilm-i İdrîs ve ilm-i reml ve ilm-i nücûm ve ilm-i cifr ve ilm-i ledün ve niçe bin gûne ilm-i nebî tahrîr olunmuş. Bunları cümle Me’mûn Halîfe'nin fermânıyla Heremeyn'den çıkardığı mâl-ı defâyini erbâb-ı ma‘âriflere bezl edüp cümle kitâbları tercüme edüp diyâr-ı Arabistân'a lisân-ı Kıbtî'den tevârîh-i mu‘tebereler şüyû‘ buldu.

Andan diyâr-ı Yunan'a ve diyâr-ı Acem'e ve diyâr-ı Rûm'a ve niçe bin gûne tevârîh münteşir olmuşdur. Meğer bu kitâb-ı mu‘tebereler zâyi‘ olmasın içün Hazret-i İdrîs *aleyhi's-selâm* emr-i Hak ile Tûfân-ı Nûh olacağın bilüp Surîd Hâkim-i Mekik'e emr edüp bu Heremeyn cebellerin inşâ etdirüp cümle kitâbları anda pinhân edüp gûnâ-gûn mutalsamât-ı ibret-nümûnlar ile niçe bin künûzlar defn etmişlerdi ve niçe bin mülûkların na‘şların anda defn etmişlerdi. Hâlâ üstühân-ı benî Âdem mâl-â-mâldır. Hatta 1081 târîhinde Kethudâ İbrâhîm Paşa vâlî-i Mısır iken bu abd-i kemter niçe yüz kimesneler ile fânûs ve şem‘a ve meş‘aller çerâğân edüp künc künc benî Âdem üstühânları gördük ammâ genc-i âdem ile genc-i Kârûnları görmedik. Bâlâda cild-i (---) (---) mastûrdur kim tatvîl-i kelâma hâcet yokdur.

Ezîn-cânib Me’mûn Halîfe'nin cebel-i Heremeyn'den çıkardığı kitâb-ı târîhlerden tercüme vü istihrâc eden Kıbtî Rufeyl nâm kehene tahrîri üzre ve Benî İsrâîl'den sâhib-i târîh Azerya kavli üzre ve sâhib-i târîh Mıkdısî-i Ermenî terkîmi üzre kitâb-ı İdrîs Nebî'de bu şehr-i Musul hubût-ı Âdem'den evvel tilki hayvânı mahlûku sâkin imiş. Bin sene kâmil hükm-i sa‘lebü'l-ba‘îrde olup anların da mâbeynlerinde hâkim ü zâbitleri var imiş. Ba‘de hubût-ı Âdem evlâd-ı benî Âdemden Hazret-i Şîs Nebî evlâdları sâkin olurlar.

Be-kavl-i İbn Abbâs ve be-kavl-i Muhammed ibn İshâk Şîs Nebî'den iki bin yedi yüz elli sene Tûfân-ı Nûh'a gelince evlâd-ı Şîs'de bu şehr-i Musul ber-karâr durup ba‘dehû Tûfân-ı Nûh'da şehr-i Musul harâb u yebâb olup ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh keştîsiyle bu Musul kurbünde Şattu'l-Arab mukâbelesinde cebel-i Cûdî üzre merkeb-i Nûh müstekarr olup tûfândan halâs olduklarında Hazret-i Nûh Ferîdûn'u gemiden taşra du‘â vü senâ ile çıkarup du‘â-i hayr edüp inkırâzu'd-deverân inkırâz-ı evlâd olmaya ve cihâna pehlivân evlâdların müstevlî olup bu vech-i arzı imâr ideler ve "Yâ Ferîdûn sen dahi cedd-i sânîmiz Hazret-i Şîs'in binâ etdiği Humeydiyye şehrin binâ edüp Musul'a vâsıl eyle." deyü emr edüp ol ân Ferîdûn şehr-i Humeydiyye'yi imâr edüp ismine Musul deyü nâm kodı. Ammâ Hazret-i Nûh fermânıyla binâ olunduğiyçün müverrihân-ı Arab bilâd-ı Rebî‘ dediler.

Zîrâ ibtidâ tûfândan sonra binâ olunan Cûde şehridir, ikinci Nûh Âvind'den galat-ı meşhûr Nihâvend şehridir, üçüncü Kûfe şehridir ve dördüncü bu Musul şehri binâ olduğiyçün bilâd-ı Rebî‘ dediler ve dahi vakt-i rebî‘de hevâsı gâyet latîf olduğiyçün bilâd-ı Rebî‘ dediler. Ve arz-ı Mukaddes'de ve Haleb ü Şâm ve Kudüs [ü] Mekke'den sonra bilâd-ı rebî‘de dahi bilâd-ı erba‘a kim şehr-i Cûde ve şehr-i Nûh Âvend ve şehr-i Kûfe ve şehr-i Musul meşhûr şehirlerdendir. Ve bu şehr-i Musul'u Ferîdûn Şâh eyle imâr edüp bir sevâd-ı mu‘azzam etdi kim ol asırda andan ülgen şehir yok idi. Ferîdûn ile keştî-i Nûh'da bile olan kimesnelerden dahi niçe kimesneler bu şehr-i Rebî‘-i

Musul'da sâkin olup evlâd-ı evlâdları münteşir olup benî Âdem ile şehir müzeyyen oldu. Ferîdûn Şâh beş yüz yıl mu‘ammer olup Hûd Nebî'ye dahi yetişüp ana da îmân getirdi ve Musul'dan tâ şehr-i Me‘âd'a ya‘nî Ka‘be ve Mekke vü Bekke ve Bathâ vü Mu‘allâ'ya varınca çölistân-ı Irâk'da yollar açup huccâc içün Musul'dan Mekke'ye bir dîvâr binâ edüp a‘mâlar Bekke'ye ol dîvâra yapışarak giderlerdi. Mürûr-ı eyyâm ile harâb olup ana taklîden Hârûnu'r-Reşîd hâtûnu Sitti Zübeyde Bağdâd'dan tâ Bathâ vü Mekke'ye varınca bir dîvâr inşâ etdirdi. **[400b]** Hâlâ çölistân-ı Mekke'de ol dîvâr niçe yerlerde zâhir ü bâhirdir.

Ba‘dehû Ferîdûn Şâh'ın Hazret-i Hûd du‘âsıyla on bir aded oğlu bu şehr-i Musul'da vücûda geldi. Büyük oğlu Tûr'dur, anın oğlu Nâdîm'dir, anın oğlu Peşeng'dir ve anın zâdesi Efrâsiyâb'dır. Ferîdûn'un gemide bile olan evlâdı Ebrec Şâh'dır, anın oğlu Kûşeng'dir ve anın zâdesi Menûçehr'dir kim Hazret-i Mûsâ Nebî'ye îmân getirmişdir ve yüz yigirmi yıl pâdişâhlık edüp hükmünde olan kal‘aları âbâdân eyleyüp bu şehr-i Musul'un cânib-i etrâfına handaklar kazdırup nehr-i Şatt'ı handaklar içre ve çölistân-ı Irâk içre cereyân edüp hayli mu‘ammer oldu ve merhûm olup Deşt-i Kıpçak'da Kazan şehrinde Menûçehr Şâh medfûndur. Andan sonra bu Musul'a Ferîdûn'un Selem nâm bir oğlu şâh oldu ve anın zâdesi Gâv-ı Isfahânî hâkim oldu ammâ Isfahân'da tevellüd etdi. Anın oğlu Kareb şâh oldular kim her biri birer pehlivân-ı cihân idiler. Bunlar cümle oğul oğula nebîrezâdeler İrân u Turan ve Semerkand u Luristân u Moltân diyârları sâhibi olmuşlar iken devlet-i Mısr'a tama‘ edüp cebel-i Heremeyn'den mâl-ı defâyin-küşâlık idelim derken Mısır'da merhûm olup cebel-i Heremeyn'de medfûnlardır deyü müverrihân-ı Acem ve müverrih Mıkdısî-i Yarmenî böyle tahrîr etmişlerdir ve gerçi Me’mûn Halîfe mezkûr Ehrâm dağlarından İdrîs Nebî tevârîhleri âşikâre olunandan mukaddem Arab u Acem ve Kabâbıta ve Yunaniyân-ı Rûm ve İsrâîlî târîhleri var idi ammâ bu cebel-i Heremeyn'den Me’mûn'un ihrâc etdiği târîhler cihâna velvele-ârâ oldu. Ve bu şehr-i Musul Ferîdûn ve Menûçehr devletinden sonra Âl-i Ekâsire'den Enûşirvân-ı âdile intikâl edüp Hazret-i Risâlet'in vilâdeti gicesi Tâk-i Kisrâ ve âteşgede-i Nemrûd ve niçe mutalsamâtlar ve kıbâb-ı Ayasofya ve kubbe-i Kızılelma münhedim olup ol leyle-i mübârekede bu şehr-i Musul serâpâ münhedim olup ecinne pâdişâhlarından Melik Sırfeyâîl mâlik-i Musul olup benî Âdem varamaz oldu.

Ba‘dehû bir ecinne meliki dahi Melik Sırfeyâîl üzre cünd-i cünüb-i sakalân çeküp ceng-i azîm etdiler. Melik Sırfeyâîl münhezim olup firâr edüp Hazret-i Resûl'e gelmede. Melik-i mezbûr Musul'a ve Nasîbîn'e mâlik olup dururken Hazret-i Resûl-i Kibriyâ tarafından yarlığ-ı belîğ [155] âyeti gelince ecinne meliki huzûr-ı Resûl'de mürâfa‘a-i şer‘ olup ikisi de meclis-i şer‘de cerh olunup Hazret-i Risâlet-penâh "Benim ümmetlerim Nasîbîn'i ve şehr-i Rebî‘ayn-ı Humeydiyye'[y]i imâr ide." deyü du‘â etdiler.

Ba‘dehû hilâfet-i Hazret-i Ömer'de şehr-i Basra ve şehr-i Kurna feth olup gazâ mâlıyla şehr-i Musul-ı Humeydiyye imâr oldu. Ammâ bu şehr-i Musul'a Humeydiyye denmesinin vech-i tesmiyyesi oldur kim kaçan Hazret-i Yûnus nûn balığı karnından bu şehr-i Musul'da der-kenâr olup tâc-ı nübüvveti ahâlî-i Musul ser-i sa‘âdet-i Yûnus Nebî'de görüp hamd [ü] senâ edüp yetmiş bin âdem imâna hamd ile geldiklerinden kavm-i Humeydiyye derler. Hâlâ cemî‘i müverrihân diyâr-ı Kürdistân'ın kavmine kavm-i Humeydiyye derler. Zîrâ Hazret-i Yûnus bu Kürdistân vilâyetlerine ba‘s olunup Hakkarî vü İmâdiyye ve Sûrân u Ardalân ve Harîr ü Cizre vilâyetleri ahâlîlerine cümle kavm-i Humeydîler derler. İnşâallahu Ta‘âlâ seyecîü, Yûnus Nebî evsâfında mufassal tahrîr olunur.

Ba‘dehû Hazret-i Ömer'den sonra Âl-i Abbâsiyân imâristân-ı müzeyyen edüp Hulâgû Hân harâb etdi. Yine Âl-i Abbâsiyân'dan Hazret-i Zülkifl Câmi‘i sâhibi (---) (---) (---) imâr edüp anların destinden Uzun Hasan Şâh-ı Bayındırî aldı. Andan Timur Hân oğlu Sultân (---) (---) aldı. Anlardan Şâh İsmâ‘îl sene 922 târîhinde aldı. Anın destinden sene 941'de Süleymân Şâh-ı Âl-i Osmân aldı ve yine sene 1033 târîhinde Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında şâh-ı Acem (---) Şâh istîlâ etdi.

Sebeb-i istîlâ-yı Acem be-kal‘a-i Musul

Evvelâ Abaza Paşa Erzurûm'da isyân [u] tuğyân idince Şâh-ı Acem fürce bulup kal‘a-i Kars'a istîlâ etdi. Ba‘dehû Bağdâd-ı behişt-âbâdda olan Çopur Bekir nâm kul ağası der-i devlet tarafında askerî tâ’ifelerinin fetret ü ısyân u tuğyânların istimâ‘ edüp Bekir Subaşı da Bağdâd içre kapanup der-i devletden kendüye eyâlet-i Bağdâd olunmak ricâsında olup yine olmaz ihtimâlinde olup Şâh-ı Acem'e dahi haber gönderüp "Şâhım Bağdâd senindir, hemân acele ile imdâd gönderesin." deyü haber gönderdi.

Beri tarafda Merre Hüseyin Paşa bi'z-zarûrî Çopur Bekir Subaşı'ya eyâlet-i Bağdâd'ı tuğ ve tabl u alemiyle Bekir **[401a]** Ağa'ya gönderüp müjdesi Bekir Subaşı'ya gelmişken Şâh askeri de bir gice Bağdâd'ı muhâsara etdi. Bekir Subaşı gördü kim iş işden geçdi, vâlî-i Bağdâd olmuş oldu ve şâha haber gönderdiğine dahi peşîmân olup bi'z-zarûrî Acem leşkeriyle cenge âheng edüp yedi gün yedi gice ceng ederken bir gice Bekir Subaşı'nın pîç-i nâ-halef konkay koyulğay veled-i nâ-pâki nâ-dervîş-i bî-nâm oğlu Bağdâd'ın iç kal‘asının uğrun kapusun şâh askerine küşâde edüp şâh cündü kal‘a-i Bağdâd'a leb-ber-leb olup Bekir Ağa'nın şâh gözlerine mil çeküp "Niçün Âl-i Osmân'a hıyânet edüp kal‘a-i Bağdâd'ı bize verdin" dedi ve oğluna kapuyu küşâde etdiğiyçün Bağdâd'a gidibaşı etdi. Andan meşveret edüp bizzât şâh-ı Acem eyâlet-i Şehrezûl ve eyâlet-i Hille ve eyâlet-i Musul üzre leşker çeküp şehr-i Musul'a vâsıl oldukda bile ceng [ü] cidâl kal‘a-i Musul'a mâlik oldu.

Âl-i Osmân'ın dahi Abaza cenginden başları kaygulu olup Bağdâd tarafına nazar etmeyüp âhir Hüsrev Paşa'yı Abaza Paşa üzre serdâr-ı mu‘azzam edüp kal‘a-i Ahıska'yı dest-i Acem'den ve kal‘a-i Erzurûm'u dest-i Abaza Paşa'dan feth edüp kayd [ü] bend ile Abaza'yı huzûr-ı Sultân Murâd'a getirüp Abaza Paşa'nın defter-i cerâyimine afv hükmi çekilüp Abaza Paşa'ya eyâlet-i (---) ihsân olunup Hüsrev Paşa'ya Abaza seferi mukâbelesinde mühr ile yine Bağdâd-ı İremezâtü'l-imâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ibtidâ kal‘a-i Musul'u hâlî ve mu‘attal bulup sene 1039 târîhinde fâtih-i Musul Hüsrev Paşa olup kal‘a-i Musul'a bir metîn ü müstahkem kulle ve sûr-ı harâbının cânib-i erba‘asın istihkâm üzre edüp cemî‘i mühimmât u levâzımâtların müheyyâ edüp Bağdâd içün getirdiği balyemez topları ve gayrı mühimmâtları şehr-i Musul'a bırağup yüz bin ma‘dûd müslimîn-i cünûd ile "Tevekkülen alallah" deyüp diyâr-ı Acem'de Hemedân ve Dergezîn ve Pilever ve Cem-cenâb ve Sultâniyye ve şehr-i Ebhar ve şehr-i Zengân ve kal‘a-i Bî-sütûn ve Gazvîn ve Kasr-ı Şîrîn ve kal‘a-i Mihribân ve kal‘a-i Bâğ-ı Cinân ve kal‘a-i Çîğ Ahmed ve kal‘a-i Zâlim Alî ve kal‘a-i Derne ve kal‘a-i Derteng ve kal‘a-i Şehribân ve'l-hâsıl şâh-ı Acem'in destinden Hüsrev Paşa yetmiş altı aded mezkûr şehr-i ra‘nâları feth edüp ülkelerin harâb u yebâb edüp kal‘a-i Bağdâd'a sarılup âhirü'l-emr Bağdâd'ın fethi müyesser olmayup bî-feth taht-ı Bağdâd'dan avdet edüp kal‘a-i Mardin'de meştâ verüp anda kal‘a-i Tokat'a gelüp şikeste-hâtır iken câme-i hâbda yatırken der-i devletde Hâfız Ahmed Paşa sadrıa‘zam iken anın iğvâsıyla Murâd Hân'dan hatt-ı şerîf gelüp

Tokat'da Hüsrev-i Şîr'i firâşında şehîd etdiler. Ol mâh-ı mezbûrda şâh-ı Acem yine kal‘a-i Şehrezûl'a ve Musul'a ve Ahıska'ya müstevlî oldu.

Ba‘dehû sene l047 târîhinde Bayrâm Paşa sadrıa‘zam olup evvel-bahâr-ı huceste-âsâr olduğu gibi asâkir-i zafer-me’ser Üsküdar'a geçüp menâzil kat‘ ederek (---) (---) mahalle vardıkda Bayrâm Paşa ıyd-ı şerîfi âhiretde edüp yerine Tayyâr Mehemmed Paşa sadrıa‘zam olup akîbince Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Musul'a vâsıl olmadan mukaddem sene 1048 târîhinde kal‘a-i Musul feth oldu ve sene-i mezbûrede bizzât Murâd Hân kırk günde cebren ve kahren kılıç urup kal‘a-i Bağdâd'ı feth etdi. Hamd-i Hudâ ol asırdan berü Bağdâd ve Şehrezûl ve Hille ve kal‘a-i Musul dest-i Âl-i Osmân'dadır. Hudâ-yı Müte‘âl nigehbânı olup mü’ebbed ola.

Der-fasl-ı evvel kânûn-ı Süleymân Hân üzre eyâlet-i Musul'un hâkimlerin ve asâkir-i kerrârların cümle ayân u beyân eder

Evvelâ eyâlet-i Musul üç tuğlu vezâretdir. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden kânûn üzre hâssı altı yüz seksen bir bin akçedir. Ber-vech-i adâlet eyâletinden kırk iki bin guruş olur. Cümle eyâleti üç yüz kırk pâre ma‘mûr kurâlardır. Bu kurâlarda paşasının (---) aded hâs subaşılığı hâkimi vardır. Hîn-ı seferde paşası üç bin asker-i pür-silâh ile sefer eşer.

Kânûn üzre eyâlet-i Musul sancakların bildirir: Cümle yedi sancakdır. Evvelâ livâ-i Musul paşa sancağı tahtıdır. Sancağ-ı Bacvânlı ve livâ-i Tikrit ve sancağ-ı Eski Musul ve Herûn ve sancağ-ı Bana ve sancağ-ı Mutufdağı. Bu yedi aded sancaklarda devâm-ı sebât yokdur, kâh Bağdâd'a ve kâh Hille'ye ilhâk olunur ammâ eyâletinde yahşı timâr u ze‘âmetleri vardır ve alâybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-ı gazâda paşasının askeriyle cümle erbâb-ı zu‘amâ askerinin dokuz bin cebelü asker-i pür-silâhı olur. Hâss-ı mîr-i Bacvânlu 215.000, hâss-ı mîr-i Tikrit 217.284, hâss-ı mîr-i Herûn 200.000, hâss-ı mîr-i Bana 200.000, hâss-ı mîr-i Mutûf 200.000 **[401b]**

Ve şehr-i Musul'un hâkim-i şer‘lerin beyân eder: Evvelâ mezheb-i Hanefî'de şeyhülislâmı ve ana tâbi‘ Şâfi‘î ve Mâlikî ve Hanbelî mezhebi müftîleri vardır ve cümle şürefâya hâkim nakîbü'l-eşrâfdır ve kânûn üzre beş yüz akçe mevleviyyetdir. Taht-ı kazâsında üç yüz kırk pâre kurâdan müvellâya beher sene ber-vech-i adâlet dokuz bin guruş olur. Ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları ve şehir subaşısı ve gümrük emîni ve bâcdârı ve kal‘a mi‘mârbaşısı ve harâc ağası ve şâhbenderi vardır.

Erbâb-ı dîvân neferât-ı a‘yânların bildirir: Evvelâ çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve timâr defterdârı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve ruznâmeci ve mukâta‘acı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bu gûne dîvân huddâmlarının cümle hâss-ı hümâyûndan ifrâz-ı timâr u ze‘âmetleri vardır ammâ mâl defterdârı Bağdâd'a ref‘ olunmuşdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Rebî‘ Musul-ı kadîm: Evvelâ bu sûr-ı azîm nehr-i Şattu'l-Arab'ın cânib-i garbîsi tarafında Kefirzamân Nasîbîn ve Mardin hâkinde cezîre-i Dicle ve nehr-i Furât mâbeyninde Şatt'ın kenârında havâlesiz bir vâdî-i tar içinde bir düz fezâda şekl-i murabba‘dan tûlânî cümle seng-tıraş-ı Harekânî ile mebnî bir kal‘a-i metîn-i muhtasardır. Zîrâ zamân-ı kadîmde

top u tüfeng-i pür-ceng olmamak ile bu kal‘a hemân yalın kat bir bârû-yı azîmdir ammâ gâyetü'l-gâye hisâr-ı ibret-nümâ-yı azîmdir. Hatta bu abd-i za‘îfin hatvesiyle Bağdâd'dan ancak üç bin adım küçükdür kim dâ’iren-mâdâr cümle (---) adımdır ve cümle (---) sâ‘atde handak kenârıyla piyâde âdem devr eder. Ve cümle (---) aded kulledir. Cümleden Hüsrev Paşa kullesi ve Ciğ Ahmed kullesi

.....(1 satır boş).....

Ve cümle (---) aded dendân-ı bedendir. Hîn-ı muhâsarada her beden himâyesinde birer âdem ceng eder. Cümle bin yedi yüz aded kal‘a neferâtları ve her şeb mehterhâneleri çalınup cümle (---) aded kal‘a neferâtı ağalıklarıdır kim her gice ağalar nevbet ile kal‘a dîvârları üzre kol dolaşup dîdebânlık edüp "Allah yekdir yeeeek!" deyü feryâd ederler. Ve derûn-ı hisârda kifâyet mikdârı sağîr ü kebîr yüz on aded topları ve sâ’ir cebehâne ve mühimmâtları müheyyâdır.(---) (---) (---)

Ve cümle yigirmi yedi aded kal‘a kapuları vardır. İslâmbol'un dahi yigirmi yedi aded kapusu vardır ammâ İslâmbol kal‘ası hemân dâ’iren-mâdâr kırk bin adımdır ve arşın hisâbıyla rûy-ı dîvârdan Bayrâm Paşa ölçüp seksen yedi bin zirâ‘-ı melikîdir. Ammâ bu Musul İslâmbol'dan ve Kefe'den ve Selânik'den ve Antakiyye ve Bağdâd'dan küçükdür ammâ Mısır u Şâm ve Haleb ü Basra kal‘alarından kal‘a-i Musul büyükdür, inşâallahu Ta‘âlâ hilâf değildir. Zîrâ birkaç kerre bu kal‘aların enderûn [u] bîrûnundan hakîr ve gulâmlarım adımlamışlardır ve her biri mahallinde tahrîr olunmağı üzerime iltizâm-ı mâlâ yülzem etmişizdir. Ammâ bu kal‘a-i Musul'un handakını Hüsrev Paşa tathîr edüp derûn-ı handakı nehr-i Şatt'ı cereyân etdirmiş imiş ammâ mürûr-ı eyyâm ile rimâl-i türâb ile niçe yerleri leb-ber-leb olmuş ve hisârının dahi dendân-ı bedenleri ve rûy-ı dîvârları câ-be-câ rahnedâr olmuş ammâ kara tarafı sehel metânet üzredir.

Evvelâ Cân İsmâ‘îl kapusu garba nâzırdır ve Cisir kapusu ve Bağdâd kapusu Hazret-i Ömer Mescidi dibindedir ve Yumurta kapusu Alî Hammâmı tarafindadır. {Bu dörd aded kapulardan mâ‘adâ kapular cümle mesdûd olmuşdur}.

Bu kal‘a-i Musul'un cânib-i etrâfı müşâsında olan kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Musul'un cânib-i şarkîsinde nehr-i Şatt aşrı ara yatıda giderken mâbeynde nehr-i Zarb-ı Asgar'ı at ile ubûr edüp Şehrezûl hâkinde **kal‘a-i Erbîl**'e varır.

Andan yine cânib-i şimâle ara yatıda nehr-i Şatt'ı cisr ile geçüp **kal‘a-i Cizre**'ye gelinir ammâ hayli mişvâr-ı azîmdir. Ve yine Musul'un cisir aşrı şarkında ara yatıda Dasni beği aşîreti (---) hâkimi hükmünde on bin güzîde Yezîdî mel‘ûn tüfeng-endâzlara mâlikdir.

Ve yine Musul'un garbında **kal‘a-i Til Akra** çölde iki konakdır.

Ve yine şimâlinde ara yatıda Şatt kenârında **kal‘a-i Kefirzamân**'dır, Beledü'l-hatîb dahi derler.

Ve yine cisri ubûr edüp cânib-i şarka meyyâl ara yatıda **kal‘a-i Dühük**'dür kim İmâdiyye hükmünde vâki‘dir.

Andan yine ara yatıda **kal‘a-i İmâdiyye**'dir ve ara yatıda **kal‘a-i Akra**'dır. Ve Musul'un cenûbîsinde çöl tarafında medîne-i Übhur sehel harâbdır. İçinde Mavâl Urbânları sâkin olurlar. Bu mahalde nehr-i Zarb-ı Cezîre nehr-i Şatt'a munsabb olur nehr-i sağîrdir.

Ve yine Musul'un şimâlinden ziyâde garb cânibine meyyâl **kal‘a-i Mardin** yedi menzildir. Ammâ bu hakîr şimdi gelişimizde niçe yerlere dahi sapup temâşâ-yı büldân eyledik.

Ve Musul'un cânib-i şarkında Şatt aşrı ara yatıda Musul'a karîb Şehrezûl hâkinde Acem **[402a]** diyârıyla müşâ **kal‘a-i Çiğ Ahmed** kâh Musul'a ve kâh Şehrezûl'a ve kâh Acem destine girerdi. Mürûr-ı eyyâm ile harâb olmağile sene 1039 târîhinde Hüsrev Paşa Bağdâd üzre serdâr-ı mu‘azzam oldukda Musul'dan bu kal‘a-i Çiğ Ahmed üzre gelüp meks etdikde gördü kim bu kal‘a kân-ı bûm [u] gurâb ve harâb u yebâb olmuş. "Kal‘a-i Bağdâd'ın bu kal‘a, esbâb-ı fethine bâ‘isdir." deyü deryâ-misâl asker ile ta‘mîr ü termîmine mübâşeret edüp bir ayda tekmîl edüp derûn-ı kal‘aya müstevfâ asker ve cebehâne koyup muhâfazasına Arnavud Ahmed Paşa'yı kodu. Hâlâ Şehrezûl hâkinde ma‘mûr kal‘adır, ammâ kal‘a-i Musul'a karîbdir. Ve diyâr-ı Acem'de Hemedân ve Dergezîn ve Mihribân ve Bâğ-ı cinân şehirlerine dahi ikişer günlük yol karîbdir. Yine Musul'un şarkında ara yatıda Acem hudûdunda Sultâniyye kal‘asına bir menzil karîb şehr-i Übhur Hemedân hâkimi hükmünde daroğalık bir şehirdir ve bâğ-ı Merâm'dan nişân verir bir şehr-i cinândır kim diyâr-ı Acem'in âb-ı rûyıdır. Lâkin Musul'a karîbdir. Bu şehr-i Übhur'a gâyet karîb şehr-i Musul'a ara yatı ba‘îd şehr-i Zengân, şehr-i Hemedân hâkinde başka sultânlık ve daroğalıkdır. Bir yanı sahrâ-yı azîmdir.

.....*(2.5 satır boş)*.....

Bu mahalde Musul'a karîb kal‘alar itmâm oldu.

Evsâf-ı câmi‘hâ-yı şehr-i Musul

Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden ma‘bedgâh-ı kadîm, şehr içinde ma‘mûr [u] âbâdân **Câmi‘-i Hazret-i Circîs Nebî** *aleyhi's-selâm* gâyet ulu câmi‘dir ammâ Şâm ve Haleb cevâmi‘leri gibi müzeyyen değildir ammâ rûhâniyyetli câmi‘dir. Cümle (---) aded amûd-ı amelî üzre (---) binâ câmi‘-i köhne-âbâddır. Mihrâbı, minberi ve mü’ezzinân mahfeli tarz-ı kadîmdir ammâ bu câmi‘-i ma‘bedgâhın bânîsi, Âl-i Atabegân'dan Seyfeddîn Gâzî binâ etmişdir. Hazret-i Circîs Nebî bu câmi‘in minberi sağında medfûndur kim ziyâretgâh-ı hâss u âmdır.

Ve **Câmi‘u'n-Nûriyye**, ibtidâ bânîsi Âl-i Atabegân'dan {Seyfeddîn Gâzî'dir}, cemâ‘atden garîb bir musanna‘ câmi‘-i acîbdir. Ba‘dehû bu Câmi‘u'n-Nûriyye Şâm'da Nûreddîn Şehîd pâdişâhın duhter-i pâkîze-ahteri binâsıdır. Lâkin savâbın pederi rûhuna hibe etdiğinden câmi‘u'n-Nûreddîn derler. Dîvârları müşk ü amber-i hâm ile binâ olduğundan âdemin dimâğı mu‘attar olur ammâ haşerât-ı avân, dîvârından koparup "Amberi var." deyü âteşe yakup câmi‘ {harâb olmadadır}.

Ve **Hazret-i Yûnus** *aleyhi's-selâm* **Câmi‘i** (---) (---) binâsıdır. Şattu'l-Arab cisrinden cânib-i şarka Bağdâd hâkine kadem basdıkda ol hâk-i amber-pâkde bir vâsi‘ fezâda bir câmi‘-i atîkdir ammâ bu dahi cemâ‘atden garîbdir. Ancak Yûnus Nebî ziyâretine varanlar ibâdet ederler ammâ hayli vâsi‘

câmi‘dir. Bu dahi cümle amûd-ı amelî üzre kârgîr (---) binâ-yı ra‘nâdır ve (---) minâresi ve mihrâb ve minberi tarz-ı kadîmdir ve ol kadar müzeyyen değildir. Zîrâ evkâfı za‘îfdir ammâ rûhâniyyetli münevver câmi‘dir ve Hazret-i Yûnus bu câmi‘ün mihrâbı solunda bir perdeli bâb-ı mu‘allâdan içeri girdikde on bir kademe taş nerdübândan aşağı nüzûl edüp kabr-i münevver-i Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâmdır* kim niçe mâl-ı hazâ’in harc olunmuş âvîzeler maslûb bir kabr-i merğûbdur. Ve Kızıl Câmi‘

.....(7 satır boş).....

Bu zikr olunan cevâmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.**[402b]**

Sitâyiş-i mesâcid-i muvahhidân-ı şehr-i Musul: Cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Cümleden kadîm ma‘bedgâh-ı azîm Bağdâd kapusu dibinde Hazret-i Ömer *radıyallahu anh* mescidi kârgîr kubbe-i cibisdır.(---) (---) (---) (---)

Andan,

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı medâris-i âlimân: Cümle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Dârü'l-hadîs-i peygamberân: Hemûsu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Kamusu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tekye-i dervîşân-ı zîşân: Dükeli (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Küllîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sebîlhâne-i cân-sitân: Bârîsi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Esmâ-i aded-i mahalle-i büldân: Hemesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i sarây-ı vüzerâ-yı a‘yân: Cümlesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mihmânsarây-ı kârbân: Cümleden **Gümrükhâne**, mükellef binâ-yı azîmdir, otuz yedi yük akçe emânetdir. Ba‘zı paşalar gümrük ile mutasarrıfdır.

Aded-i hân-ı hâcegiyân: Olancası (---) hândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Hepsi (---) aded odalardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Çârsû-yı kapân-ı bezzâzistân: Cümle (---) aded dükkânçedir ve her hirefden mevcûddur. Ekseriyyâ dükkânlar Bekir Paşa evkâfı ve Çavuş Paşa evkâfı bezzâzistândır.

Cisr-i azîm-i imâristân: Emetâ (---) aded cisirdir. Şat cisri (---) aded kemer üzredir. İki başının sedleri Küçük Ahmed Paşa hayrâtıdır.

Reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Halkının ekseriyyâ beşereleri asferü'l-levndirler ve ol kadar ten-dürüstlük ile meşhûr değillerdir ammâ şitâda tenperver olurlar.

Vasf-ı mahbûb u mahbûbân: Dilberânları ol kadar memdûh değildir. "Bülûğiyyetde div belâsı gibi tüğlü bir âdem olur, ammâ zenânesi mahbûbe olur." derler.

Der-zikr-i eşrâf [u] a'yân-ı kübbârân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-zikr-i mu'allimân-ı cerrâh-ı fâsıdân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Mevsûf-ı sulehâ-yı meşâyihân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-na't-ı musannifîn-i şâ'irân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Müşerref olduğumuz ihvânân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Menâkıb-ı mazanne-i ehl-i hâl-i meczûbân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-fasl-ı kaba-yı merd-i meydân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-alem-i libâs-ı tâ'ife-i nisvân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i nâmhâ-yı bintân-ı zenân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı esmâ-i gulâm-ı halka-begûşân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı nâmhâ-yı cevâriyân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Yine Şatt cisridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bî-medh-i kenîse-i râhib Mıkdısiyân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Medh-i hevâ-yı hûb-ı câvidân: Fasl-ı rebî'de hevâsı latîfdir. Bu eyyâmlarda hummâya mübtelâ olanlar halâs olur. Zîrâ bâd-ı seher eser derler, ammâ görmedim.

Tetimme-i bed-hevâ-yı mezmûm: Eyyâm-ı sayfda ısıtması ve zahîri çok olup nâr-ı cahîm olur. Zîrâ cümle binâ seng-i hârâdır. Harâret-i şems te'sîr edüp şehir pür-âteş olur. **[403a]**

Sitâyiş-i hammâm-ı rûşenâ-yı gâsilân: Cümle (---) aded hammâmdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i enhâr-ı azîm-i âb-ı hayvân: Ahâlî-i Musul cümle Şattu'l-Arab'dan nûş edüp hayât-ı câvidân bulurlar. Vakt-i seherde âbı hûbdur.

Der-zikr-i çâh-ı mâ-ı hânedân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Nehr-i Şatt üzre gemilerle niçe değirmânları gezdirüp un öğüdüp menâfi‘-i kesîre ederler turfa nevâ‘îrlerdir kim vâcibü's-seyrdir.

Der-vasf-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: Ekâlîm-i örfiyyenin (---) bulunup arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) derecedir.

Der-fasl-ı tâli‘-i imâristân: Be-kavl-i sâhib-i usturlâb Monlâ Bahşî kavli üzre tâli‘-i imâreti burc-ı kavsda ve beyt-i nârîde bulunduğiyçün âteşdir.

Memdûhât-ı sanâyi‘ât: Niçe bin elvân ma‘rifeti vardır ammâ beyâz Musul bezi gûyâ Hıtâyî kâğızdır. (---) (---) (---)

Kâr [u] kisb-i râcilân: Halkının çoğu avâmdır ve bir sınıfı tüccârdır ve ekseriyyâsı ehl-i hıref sâhib-i kâr u erbâb-ı kanâ‘atdir.

Der-medh-i hubûbât-ı mahsûlât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı dâr-ı it‘âm-ı imârât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Memdûh-ı ni‘met-i me’kûlât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i me’kûlât-ı külliyât: Derûn-ı şehirde ancak yedi aded nahl-i hurma vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hayât-ı cân-perver envâ‘-ı meşrûbât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-aded-i bâğavât-ı İremezât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı erbâb-ı hâcât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Lehce-i mahsûs-ı ahâlî ıstılâhât: Bu şehr-i Musul halkı gâyet tîz-fehm ü pâk-tabî‘at olduklarından ecdâdlarından berü cümlesi fesâhat üzre Kürd lisânının envâ‘ın bilirler ve zarâfet üzre lisân-ı Fârisî tekellüm ederler ve belâğat üzre Mevâl Urbânı gibi Arabî kelimât ederler ve lisân-ı Ermenî'[y]i râhibân-ı Mıkdısî kadar bilirler ammâ kendülerinin lehceleri Kürd lisânına karîb olup, "Hey gözüm varmışıh. Bre cânım haradaydın?" deyü kelimât ederler.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı mutalsamât: Evvelâ Musul'a karîb bir çeşme-sâr vardır. Hazret-i Yûnus'un mu‘cizesiyle ilâ hâze'l-ân Selsebîl-âsâ cereyân etmededir. Kaçan kim bir hâkim-i zâlim ol ahâlî-i Musul ol zâlimi ziyâfet takrîbiyle ol çeşme-i mu‘cezeye götürüp nûş idince ol zâlim bi-emri Hudâ üç güne varmaz âhiret be-güzişt olur. Hâlâ ol çeşme-i mücerreb cârîdir ammâ herkesin ma‘lûmu değildir. İllâ müsinn kimesneler mâbeyninde darb-ı mesel olmuşdur kim bir âdem yamân olup bed-du‘âya sezâ olsa, ana nezâketle "Nûş etdiğin Musul çeşmesi ola!" derler, bilmeyen du‘â zann edüp "Hak râzî ola!" der. Ammâ *el-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘ir*i üzre "nûş etdiğin Musul çeşmesi ola"dan murâd der-akab fevt olasın demekdir.

İbret-i mutalsam-ı diğer: Şehr-i Musul'un cenûbunda bir merhale ba‘îd Alî Hammâmı kurbünde âteşgede-i Erdeşîr var idi. Hazret'in mevlûdüne gelince âteş-i Nemrûd gibi yanardı. Leyle-i mevlûd-ı Nebî'de söndü ammâ hâlâ niçe kerre tılsımâtın te’sîriyle yanmışdır. Kimesne ol nâr-ı rûşeni işgâl ve efrûhte etmez ve çerâğân oldukda niçe kerre yüz bin şererleri nücûm-ı eflâk gibi zemîne zıyâ verir. Cümle halk-ı kârbân anın şu‘lesinden cânib-i erba‘aya bir günlük yol leyle-i muzlimde rûşen gibi giderler. Hâlâ kâhîce zâhir olur. Hatta sene 1059 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimizle Bağdâd'dan ma‘zûl olup Alî Hammâmı mahallinden güzer ederken ol gice bu âteşgede çerâğânına râst gelüp sekiz sâ‘atde şu‘le-i enver içre ubûr etdik. Niçe kimesne ma‘den-i kibrîtdir ve niçeler ma‘den-i neftdir dediler. Aslı âteşgede-i Erdeşîr'dir kim tılsımât-ı garîbdir.

.....(8 satır boş).....**[403b]**

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Musul:

.....(14.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı peygamberân-ı ulu'l-azm-ı mürselîn ve yalvac-ı ser-tâc-ı Resûl-i mübîn ve ziyâretgâh-ı evliyâ’i'l-ârifîn ve asfiyâ’i'l-vâsılîn
haccallahu ale'l-âlemîn, radıyallahu anhüm ecma‘în, kaddesenallahu bi-sırrıhi'l-mübîn, ista‘teb Billahi ve bihi'l-avn

Evvelâ Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet Hazret-i Circîs'e kırk yaşında nübüvvet verüp Mekke-i Mükerreme'yi tavaf edüp bilâd-ı Rebî‘ kavmini îmâna da‘vet etmeğe me’mûr oldukda Hazret-i Yahyâ dest-i Yahûda'da şehîd olduğu sâ‘at {Circîs Nebî} Mekke-i Mükerreme'den kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek şehr-i Musul'a vâsıl olup ahâlîsini dîne da‘vet edüp aslâ îmân kabûl etmediklerinden mâ‘adâ Hazret-i Circîs'i yedi kerre âteşe yakup külün göğe savururlardı. Gene Cenâb-ı Bârî hayât verirdi, yine halkı dîne da‘vet ederdi. Âhir sehhârdır deyü bir münkir îmâna gelmediğinden Hazret-i Circîs bu

kavm-i Rebî‘e hâtır-mânde olup Musul halkına bed-du‘â ederek menâzil kat‘ edüp diyâr-ı Âmid kurbünde Meyyâfârıkîn şehrine gelüp anın dahi halkın îmâna da‘vet idince anlar dahi "Bre bu sehhâr bunda dahi geldi" deyü Hazret-i Circîs'i kayd [ü] bend ile âteşe ilkâ edüp alâ mele’i'n-nâs âteş-i sûzân içre tevhîd-i Rabbü'l-İzze ederdi.

Andan Cenâb-ı Bârî yârî kılup rîh-ı sabâya emr edüp hâkister-i Circîs'i bir yere rîh-ı sabâ cem‘ edüp yine Hallâk-ı Ezel gubâr-ı Circîs'e hayât verüp yine şehr-i Mifârıkîn kavmin îmâna da‘vet ederdi. Bu hâl üzre Hazret-i Circîs'i yedi kerre dahi âteşe yakdılar ve yine Allah hayât verüp bir münkir îmâna gelmedi.

Âhir Circîs Nebî eydür: "İlâhî bunları bir ejderhâya yedirüp vilâyetlerin harâb eyle" deyüp bed-du‘â ederek gitmede. Cenâb-ı Allah Van deryâsı sâhili şimâlinden Sübhân dağı içinden bir ejderhâ çıkarup cümle Mifârıkîn kavmin ekl edüp yine Sübhân dağına girüp bi-emri Hudâ ilâ hâze'l-ân mahpûs olup sadâsın istimâ‘ etdiğimiz bâlâda Van'dan Bitlîs hânı üzre sefere gitdiğimizde tahrîr olunmuşdur. Andan Hazret-i Circîs yine şehr-i Musul'a girince amân vermeyüp yine âteşe yakdılar ve yine Allah hayât verüp halkı îmâna da‘vet ederdi. Yine âteşe göyündürüp külün göğe savururlardı. Yine Hâkim-i Mutlak hayât verir. Be-kavl-i müfessirîn şehr-i Mifârıkîn ile bu Musul'da Hazret-i Circîs'i kırk kerre oda yakdılar yine hayât bulurdu. Âhir-ı kâr sehhârdır deyü bıçağile zebh eyleyüp şehîd etdiler ve civâr-ı **[404a]** rahmete gitdiler. Ve Musul kâfirleri dahi azâb-ı elîm ile dâr-ı nîrâna yetdiler. Hâlâ,

[Ziyaretgâh-ı] Hazret-i Circîs *aleyhi's-selâm:* Musul şehri içinde (---) (---) mahalde câmi‘-i Kebîrinin minberi sağında medfûndur kim ziyâretgâh-ı hâs u âmdır. Ve bu câmi‘in kıble pencereleri önünde merkad-i Gâzî Hacı Paşa vardır ve kurbünde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in rûznâmeci İbrâhîm Efendi'si medfûndur. Ve dahi yine bunun kurbünde Serezli Gâzî Dervîş Paşa medfûndur ve yine bunlara karîb Doğancıbaşı Allâmî Ahmed Paşa medfûndur. Bu merâkıd-ı pür-nûr-âşiyânların seng-i mezârı târîhleri var idi ammâ tahrîr olunmadı.

Ve dahi yine bu şehr-i Musul içre Câmi‘u'n-Nûr'un haremi ferşi altında yetmiş aded mürsel peygamber medfûndur kim tevâtürle meşhûrdur. Ammâ niçe müverrihler cemî‘i peygamberânın kabr-i şerîfleriyçün ihtilâfât-ı kesîre etmişlerdir. İllâ Hazret-i Risâlet-penâh ile Hazret-i İbrâhîm Halîlullâh kabr-i şerîfleriyçün müttefekun aleyhdirler. Zîrâ ehl-i Medîne her sene kabr-i Mutahhara-i Resûlullâh'ı sicill-i şer‘-i mübîne kayd edüp cümle arz-ı mahzarlar ile Âl-i Osmân pâdişâhına huccet-i şer‘iyyesin gönderirler. Ve yine Kuds-i şerîfde Halîlü'r-rahmânlı Hazret-i İbrâhîm'in ve civârında olan enbiyâların kabr-i münevverelerine bir zarar isâbet etmediğin sicille kayd edüp der-i devlete arz ederler. Ammâ niçe müverrihînin merâkıd-ı enbiyâ-yı ızâm içün ihtilâf etdikleri kable't-tûfân olan peygamberân içündür ammâ ba‘de't-tûfân gelen peygamberlerin kabr-i şerîflerine bir zarar isâbet etmeyüp merkad-i münevverelerinin kankı şehirde ve kûh-kende oldukların müverrihân-ı selef ve müfessirîn-i kable'l-elf tahrîr etmişlerdir. Ve sâ’ir milel müverrihleri dahi peygamberlerinin rûz-merre ahvâlleriyle sergüzeşt [ü] serencâm-ı kabr-i şerîflerin tahrîr etmişlerdir. Ve kavm-i Urbân'a tevârihe ihtiyâc yokdur. Cümlesi eben an cedlerinden istimâ‘ etdikleri merâkıd-ı peygamberânı anlar a‘lâ bilirler. Ve kavm-i Tatar dahi tevârîhe ihtiyâcları yokdur. Cümle atalarından tavuşladıkların evlâd-ı evlâda zabt etmişlerdir ve ulemâ-yı Tatar'ın müverrihleri her şey’i sıhhati üzre yahşı yazmışlardır. Zîrâ kavm-i Tatar dahi millet-i kadîmdir *ve's-selâm.*

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Yûnus Nebî ibn (---) *aleyhi's-selâm*: Bi-kavl-i Muhammed ibn İshâk ve be-kavl-i Müfessir İbn Abbâs *radıyallahu anh*ümâ, anların rivâyetleri üzre Hazret-i Yûnus sûre-i En‘âm'daki âyet-i şerîfe fehvâsında mürsel peygamberdir. Tâyife-i mülûk asrında ümmetlerinden rû-gerdân olup âlem-i ticâretde Bahr-i Sefîd sâhilinde Sayda şehrinde halkı dîne da‘vet edüp cümle İslâm ile müşerref olup niçe ümmetleriyle mağrib-zemîn ticâretine azîmet içün bir gemiye süvâr olup hikmet-i Hudâ talattum-ı deryâya uğrarlar. Âhir gemi temevvüc-i deryâdan hafîf olsun içün kur‘a ile bir niçe âdemi deryâya atarlar. Bi-emri Hayy-ı Kadîr kur‘a nasîbi Hazret-i Yûnus'un tâli‘ine gelüp Yûnus Nebî'ye emân vermeyüp deryâya atarlar. Hemân ol mahalde bir nûn-ı ibret-nümûn Hazret-i Yûnus'u yudup gider. Ammâ ol Hallâk-ı âlem Yûnus Nebî'nin du‘âsın kabûl etmeğiyçün Hazret-i Yûnus'u balık karnına düşürdü. Zîrâ Hazret-i Yûnus Musul şehri kavmine hâtır-mânde oldukda "İlâhî bu kavimden beni halâs edüp yedi deryâyı deverân idem." dimiş idi. Du‘âsı müstecâb olup Yûnus Nebî balık karnına girince fakîr neheng neye uğradığın bilmeyüp berk-i hâtif gibi Akdeniz'in Sebte Boğazı'ndan taşra çıkup bahr-i Muhît'den bahr-i Alman'ı ve bahr-i Moğolyan'ı ve bahr-i Okyonus'u ve bahr-i Girdâb'ı ve bahr-i Kulzüm'u ve bahr-i Ummân'ı ve bahr-i Hürmüz'den nehr-i Şatt'a girüp fakîr balık emr-i Hak ile nehr-i Şatt kenârında şehr-i Musul'da cân havliyle kırkıncı günde Yûnus Nebî'yi neheng kayy edüp bi-emri Hudâ Yûnus Nebî üzre kabak yaprakları sâye salup Hazret-i Yûnus uryân iken şiddet-i hârdan selâmet olur. Ba‘zı müfessirîn sûre-i (---) [156] âyeti tefsîrinde ibtidâ kabak Hazret-i Yûnus içün bu şehr-i Musul'da halk oldu, derler ve mezkûr balık kırk gün Hazret-i Yûnus ile üns-i ülfet etdiğinden niçe sene Şatt nehri içre şinâverlik edüp her bâr Hazret-i Yûnus'u ziyârete gelüp Hazret-i Yûnus nûnına nafaka verirdi.

Hâlâ ol mâhîlere yûnus balığı derler. Akdeniz'de ve Karadeniz'de gâyet çokdur. Esmerü'l-levn bir gûne zararsız mâhîdir. Beher sene niçe bin yûnus balıkları Akdeniz'den bahr-i Muhît'e andan bahr-i Şatt'a girüp Musul'da Hazret-i Yûnus'u ziyârete gelir mâhîlere çok râst gelmişlerdir.

Ba‘dehû Hazret-i Yûnus Musul kavmin dîne da‘vet etdikde hamd ü senâ ile İslâma geldiklerinden ahâlî-i Musul'a kavm-i Humeydiyye derler. Şehr-i Akra ve İmâdiyye ve Hakkarî ve Dühek ve Cezîre kavimlerine cümle Humeydiyye kavmi derler kim Hazret-i Yûnus Nebî bu kavm-i Humeydiyye'ye ba‘s olunmuşdur.

Ba‘dehû Akra halkın dîne da‘vet edüp bu hakîr **[404b]** Akra seyâhatin etdiğimizde Hazret-i Yûnus'un menâkıbın Akra evsâfında gâyet mufassal tahrîr olunmuşdur, tekrârında âlem yokdur.

Ba‘dehû Hazret-i Yûnus yine şehr-i Musul'a gelüp [157] emrine imtisâlen huzûr-ı Hakk'a gidüp Humeydiyye kavmi Yûnus Nebî'yi şehr-i Musul'un şarkîsinde nehr-i Şat aşrı cisir başında defn etdiler.

Ba‘dehû Hazret-i Yûnus'u yudan mâhî dahi ol gün kendüyi Şatt'dan taşra pertâb edüp rûmâlîde edüp pür-potur olarak tâ Hazret-i Yûnus kabrinin yanına varup fakîr nûn rûh teslîm edüp kavm-i Humeydiyye mezkûr balığı Yûnus Nebî cenbinde defn ederler.

Ba‘dehû kavm-i Humeydiyye Yûnus Nebî üzre müfîd ü muhtasar bir âsitâne binâ ederler:

Ba‘dehû Hicreti'n-Nebeviyye Hazret-i Ömer bu şehr-i Musul'u havâricîler destinden feth etdikde kabr-i Hazret-i Yûnus'u dahi tevsî‘ edüp bir câmi‘-i şerîf inşâ eder. Andan sonra selâtîn-i mülûk-i selefden Sultân (---) (---) câmi‘-i şerîfi müceddeden vâsi‘ edüp kabr-i şerîf-i Hazret-i Yûnus'u câmi‘in mihrâbı solunda bir perdeli kapudan içeri girüp on bir ayak taş nerdübân ile enilir bir kabr-i müzeyyen ve münevver etmişdir kim âdem derûn-ı kubbeye girdikde cümle a‘zâsına lerze ârız olur. Andan ma‘lûmdur kim kabr-i Hazret-i Yûnus Nebî'dir, *salavatullah ve selâmuh.* Ve,

ziyâret-i eş-Şeyh İzzeddîn ibn Alî ibn Muhammed ibn Muhammed ibn Abdülkerîm ibn Abdülvâhidü'ş-Şeybânî ibnü'l-Cezerî'dir: Kur’ân-ı Azîm'e kırâat-ı Hafz üzre manzûm Cezeriyye risâlesi bunlarındır kim Hummûs-ı Nahşevânî bir te’lîfdir ve Şâfi‘î mezhebinde ulu sultândır. Sene 628 târîhinde 73 yaşında Musul hâricinde medfûndur.

.....(5 satır boş).....

Bu şehr-i Musul şehr-i atîk olmağile niçe bin kibâr-ı kümmelîn medfûnlardır kim lâyu‘ad ve lâyuhsâdır ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır kim dergâh-ı mu‘allâlarına yüz sürüp birer Fâtiha'[y]ı ve Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp âşınâlık kisb etdiğimiz bu tahrîr olunan sultânlardır. *Kuddise sırruh.*

Ve şehr-i Musul'un niçe gün temâşâsın edüp ve niçe ahvâllerine vâkıf oldukdan sonra Musul hâkini (---) Paşa'dan Murtezâ Paşa kethudâsı karındaşımız ile me’zûn olup ve gûnâ-gûn ihsânlar alup

Şehr-i Musul'dan Bağdâd'a gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ Musul'dan cânib-i cenûba berr-i beyâbânda gidüp 4 sâ‘atde,

Menzil-i Alî Hammâmı: Hâk-i Musul'da Şatt kenârında üç aded kubbe-i âlîler ile mebnî germâblardır kim neftî-i kudretden suyu kaynar hammâmlardır. Diyâr-ı Acem'de germâb derler. Lisân-ı Ekrâd'da (---) (---), lisân-ı Arab'da humme derler. Lisân-ı Moğol'da (---) (---), lisân-ı Etrâk'de kaynarca derler, Anadolu kavmi ılıca derler, Bursa Etrâkleri kaplıca derler, Rûmeli'nde bana derler ve bunlıca derler ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hâsıl-ı kelâm her lisânda birer gûne ismi vardır. Ve Rûm u Arab u Acem'de niçe yüz ılıcalara girüp seyr [ü] temâşâ etmişiz ammâ menâfi‘ cihetinde bu mertebe hâsiyetli germâb-ı latîf görmedim. Yetmiş yedi gûne emrâz-ı muhtelifeye dâ-i devâ olduğundan mâ‘adâ *Allahümme âfinâ* burnu ve dudakları düşmüş fireng zahmetine mübtelâ olmuş kimesneler kırk gün girüp âb-ı germâbında aç karnına nûş etse bi-emrillah vücûdu kırk günde dürr-i beyz-âsâ olur. Zîrâ bizzât Hazret-i Alî'nin nazargâhı olduğundan ve bir kubbe-i havzını Hazret-i Alî binâ etdiğinden Alî Hammâmı derler. Öbir kıbâblarını Âl-i Abbâsiyân selâtînleri binâ etmişlerdir. Her sene cânib-i etrâfında niçe bin kara çadırlı Kürd ve gûye-i Türkman u Urbân ve Acem-i uryân gelüp meks edüp her bir milel kırk gün meks edüp cümle marîzleri dâ-i devâ bulup giderler ammâ garâbet andadır kim bu germâbların havzları içre cümle zift döşenmişdir. Aslâ mermer ve ruhâm döşeli değildir. Zift ısıcak sudan eriyüp fenâ bulmak ihtimâli yokdur ve eyle suhûniyyet üzre sudur kim yumurta pişer ve koyun paçası ve kellesi ütülenir. Ve bu zemînin şehr-i Şat aşrı karşusu (---) hâkidir.

.....(1 satır boş).....

Ve bu germâbdan yine cânib-i cenûba çöl ile 8 sâ‘atde, **[405a]**

Menzil-i Kargaçamı: Musul hâkinde Şat kenârında bir ma‘âdin-i sun‘-ı Hudâ'dır kim Rûm u Arab u Acem'de misli yokdur. Şatt sâhilinde ve dahi ba‘îd yerde göl göl olup kara çam sakızları kaynar ammâ gâyet lezîzdir. Gûyâ mastaki sakızıdır ammâ esmerü'l-levndir. Ve bir gûne lezzeti vardır kim yeyenin dimâğın mu‘attar eder. Ve her sabâh birer miskâl isti‘mâl edenin vücûdunda safrâ ve sevdâ ve balğam ve sâ’ir ahlâtı cümle mahv edüp batn-ı insânda olan solucanları cümle kırup tahtânî amel eder. Ve kuvvet-i basarı ziyâde edüp dendân-ı benî Âdemi dürdâne gibi pâk u mücellâ eder.

Ve şehr-i Bağdâd u Basra hammâmlarının ferşi cümle bu siyâh sakız ile mefrûşdur. Bir ma‘âdin-i Hallâk-ı Ezel'dir kim bu kadar bin yıldan berü niçe bin bâr-ı üştür ü ester taşıyup bir çiğnem sakız eksilmemişdir. Ve karga çamı nâmıyla meşhûr-ı âfâk olmasının sebeb-i tesmiyyesi oldur kim bu sakız ma‘deni göllerinin üzerine cemî‘i hûş-ı tuyûr konsa cemî‘i murg-ı zeyrekler cenâhlarından yapışup sayd olunduğiyçün karga çamı derler. Hatta bu mahalle Şakakî Kürdleri kara çadırlarıyla meks edüp bu kara sakızdan taşıyup diyâr diyâr götürüp kâr ederler.

Bir gice bu mahalde bir hay huy kopdu. Meğer bir arslan-ı Yezîdî, Şakakî Yezîdîlerinin bir câmûs-ı mefretin kovarak sakız gölüne câmûs gark olur. Esed-i Yezîdî dahi akîb-i câmûsa düşüp kovarak arslan dahi sakız ma‘deni içre gark olup câmûsu pençesiyle reşh urup var kuvvet-i bâzûsıyla câmûsu gölden taşra atmış ammâ câmûsun bir kolunu pençesiyle söküp silküp ayırmış ve câmûs kenâr-ı gölde kalmış ammâ arslan dahi câmûsu sakızdan taşra atdığı zorundan beli kırılup sakız ma‘deni içre kalmış. Ale's-sabâh temâşâsına vardık, fakîr arslan sakız ma‘deni dâmına giriftâr olup bar bar bâğırır ve çar çar çağırır. Paşalı fetâlarından bir yiğit arslana bir kurguşum urup {esed} mürd oldu.

Ve bu ma‘dende nice ceyran u erneb ve gâv-ı beyâbânî ve hımâr-ı berrî ve niçe bin gurâb-ı vahşî gark olduğundan Kargaçamı derler. Ma‘mûr [u] âbâdândan pür-nişândır ammâ hâlâ harâb [u] virândır. Ve mesken-i Ekrâd-ı Şakakîyândır. Ve bu Kargaçamı nâm mahallin cânib-i garbîsi çölünde bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerde bir azîm katran gölü vardır. Anda dahi niçe bin zî-rûh kısmı gark olur. Bu katrandan dahi niçe bin deve yükü kara katranı vilâyet vilâyet taşırlar. Bu dahi ma‘âdin-i azîmdir kim vâcibü's-seyrdir.

.....(3 satır boş).....

Andan yine cânib-i cenûba çöl ile 7 sâ‘atde,

Menzil-i Toprakkal‘a: (---) hâkinde nehr-i Şatt kenârında bir toprak yığılı bayır üzre bir harâb kal‘a olduğundan Toprak hisâr derler. Bânîsi Me’mûn Halîfe'dir. Şehrezûl hâkinden beri tarafa geçenlere ârâmgâh olmağiçün binâ olunup ol asırda âbâdân imiş, Timur Hân harâb etmişdir. Hâlâ âbâdânî Benî Sehvân Urbânı kara haymeleriyle sâkin olurlar. Bu kavm-i kabîle dahi kabâ’il-i Mavâl'dan add olunur. Yedi bin aded güzîde fârisü'l-hayl-i Fârisî, fesâhat u belâğat sâhibî Urbân-ı uryânlardır. Ammâ bunlarda olan devâbât makûlesi câmûs u cemel ve bakar u ganem ve teys ü küheylân atlar bir

Urbân'da yokdur ve mahbûb u mahbûbeleri gâyet çokdur. Ve zirâ‘atları cümle darıdır ve bükler içre çemenzâr ve alefzâr yeri gâyet çokdur.

.....(2 satır boş).....

Ve yine bu mahalden taraf-ı cenûba 7 sâ‘at çölistân içre,

Menzil-i Acısu: Tikrit sancağı hâkinde Şatt'dan ba‘îd çölistân içre harâb u yebâb bir mahaldir kim Şakakî Kürdleri haymeleriyle kışlarlar. Varan kârbân halkı ve sâ’ir âyende vü revendegân hayme vü hargâhlarıyla meks ederler. Sâhibü'l-hayrâtlar niçe yerlere çâh-ı mâlar hafr etmişler ammâ bi-emri İlâh suları sehel nemekîn olduğundan acı sudurlar ammâ bir menzilde nehr-i Şatt karîbdir ammâ Şatt dolaşık cereyân etdiğinden bu mahalle çölden gelinir ve Toprakkal‘a'dan murâd edinen iki günlük Şatt suyun develeriyle taşırlar ammâ bu mahallin garbında karîb yerde ormanlar ve büklük dereler çemenzâr u hıyâbân yerleri vardır. Cümle Ekrâd-ı uryân ile memlûdur.

.....(2 satır boş).....

Andan yine semt-i cenûba çöl ile 5 sâ‘atde, **[405b]**

Menzil-i Kızılhân: Tikrit sancağı hâkinde sâhil-i Şatt'da zamân-ı kadîmde şehr-i Beledü'l-Hatîb nâmında bir medîne-i kübrâ imiş. Hâlâ imâretinden bir hânı kalmışdır. Sâ’ir abâdânın (---) Hulâgû Hân Bağdâd üzre gelirken harâb etmişdir ammâ imâr olmadadır. Bir cây-ı menâsdır. Hâlâ kabâ’il-i Urbân-ı Mevâl'dan Zeynî Urbânı nâm kavm-i hümâm hayme vü hargâhlarıyla bu Beledü'l-Hatîb şehri sahrâsında sâkinlerdir. Ve bu kabâ’il-i Zeynîler Hazret-i Yûnus Nebî'nin sülâle-i ırk-ı tâhirinden olmak iddi‘âsındadırlar, *Allahu a‘lem* eyle olmak ihtimâli ola. Zîrâ vech-i ahsenleri delîldir kim bir alây nûrânî-vecîh ve pâk u pâkîze ve müslim ü fasîh ü belîğ ve mün‘im âdemlerdir kim bu arz-ı hâliye cedd-i ızâmımız Hazret-i Yûnus'dan berü milk-i mevrûsumuzdur deyü meks ederler. Bunların da hayvânâtları çokdur ve bir kimesne bunların mâllarına ve cânlarına vaz‘-ı yed etmezler. Cümle kelek gemileri bunlara verüp geçerler, hâl sâhibi erlerdir.

.....(3 satır boş).....

Ve bu mahalde semt-i cenûba 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i âbâd Beledü'l-Hatîb diyâr-ı Nârenc-âbâd, ya‘nî kal‘a-i Tikrit-i Bürâbâd

Bu kal‘a-i cây-ı emân cezîre-i Dicle ve nehr-i Furât mâbeynindeki hâk-i amber-pâk cezîresinde sâhil-i nehr-i Şatt (---) (---) Musul eyâleti hükmünde başka sancak beği tahtıdır ve beğinin hâssı kânûn-ı Süleymân Hân üzre 21.284 akçedir. Hâk-i pâkinde timâr u ze‘âmet vardır ve alâybeği ve çeribaşısı vardır. Cümle erbâb-ı timârı ve cebelüleriyle bin iki yüz asker olur. Beği ekseriyyâ Urbân beğlerinden ola gelmişdir. Sâliyâne akçesin Musul gümrüğünden ala gelmişlerdir. Cümle altı yüz aded fârisü'l-hayl Urbân askeriyle tâ Şâm yolları çölünden kal‘a-i Ane ve kal‘a-i Seleme'ye varınca

müşâ olup hükûmât eder. Bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır, senevî iki yüz guruş ancak hâsıl olur. Zîrâ Urbân-ı Mavâl'dan kendleri harâbdır kim Urbân kurâların dâ'imâ nehb u gâret eder. Müfti ve nakîbi ve zâbitleri yokdur. Zîrâ Bağdâd u Musul mâbeyninde vâki' olmağile müftî ve nakîbe hâcet yokdur ve ol kadar bender şehr-i çalındır değildir ammâ Hulâgû Hân harâb etmezden mukaddem gâyetü'l-gâye şehr-i kebîr imiş.

Manzara-i eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Tikrit: Evvelâ vech-i tesmiyyesi oldur kim lisân-ı Moğol'da bu kal'aya Dikrit derler. Zîrâ Hulâgû asrında hâkimine Dikrit derlerdi, hâlâ ol ismile müsemmâdır. Ve bânîsi ibtidâ Erdeşîr Bâbek'dir kim bu şehir cümle âteşperestler idi. Ve Erdeşîr bu şehir etrâfı çölünde 131 tur'a akıdup imâr etdi. Ba'dehû Enûşirvân imâr etdi, ba'dehû Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mütevekkil Alallah imâr etdi.

Der-beyân-ı esmâ-i sûr-üstüvâr-ı Tikrit: Evvelâ bu kal'aya lisân-ı Arab'da bilâdü'l-Hatîb derler. Zîrâ bir zamân Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâm* Musul'dan evvel bu diyârda sâkin olup minber üzre âteşperestlere va'z u nasîhat edüp İslâm ile cümlesin müşerref eylediğinden lisân-ı Arab'da şehr-i Beledü'l-Hatîb derler. Hâlâ beyt-i Yûnus Nebî bu şehr içre ziyâretgâhdır ve Hatîb-i Bağdâdî kim sâhib-i târîhdir bu şehirden tulû' etmeğile Hatîb-i Bağdâdî derler. Ba'dehû Bağdâd'da sâkin idi. Anınçün Bağdâdî derler.

Ve şehr-i Hatîb bu Tikrit hâkinde üç aded şehirdir. Biri Cezîre kurbünde Şatt kenârında sûru harâbdır, içinde Şakakî Kürdü sâkin olurlar. Bir şehr-i Hatîb-i Evsat yine bu cezîre-i Dicle vü Fırat'da nehr-i Furât sâhilinde harâbdır.

İçinde Urbân-ı Mavâl sâkinlerdir ammâ Beledü'l-Hatîb-i sâlis bu kal'a-i Tirkit'dir kim lisân-ı Arab'da Beledü'l-Hatîb derler ve lisân-ı Acem'de bu Tikrit'e Nârenc-âbâd derler. Zîrâ kadîm-i a'sârda imâr iken turunc-ı la'l-gûnu firâvân olmağile ülke-i Acem'de bu Tikrit'e Nârenc-âbâd derler. Ve lisân-ı Moğolî'de Dikrit'dir. Zîrâ hâkim-i şedîdi Dikrit ve lisân-ı Ekrâd'da Bür-âbâd derler ve lisân-ı Yarmenî'de (---) (---) ve lisân-ı Etrâk'de Güngirmen derler ve lisân-ı Yunaniyân'da Kiyre Purgaz derler. Her lisânda birer gûne ismi vardır. {Ba'zı müverrihler bu Tikrit'e şehr-i İshâk derler. Zîrâ zamân-ı hilâfetinde Melik İshâk imâr edüp bir tur'a cârî etdiğiyçün şehr-i Melik İshâk derler}. Ma'lûmumuz olan bu esmâlardır.

Ve kal'a-i Tikrit'in vâzı'-ı esâsı olan zemînin beyân eder: Evvelâ hisâr-ı Tikrit cezîre-i Dicle ve nehr-i Furât'dan olduğu takdîrde Şattu'l-Arab'ın cânib-i garbîsinde bir püşte-i âlî üzre bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn havâlesiz bir kal'a-i bî-hemtâdır. Ve Irâk-ı Bağdâd'a beş menzildir ve Musul hâki çölünde vâki' olup Musul'a beş konakdır kim Musul ile Bağdâd'ın kâmil mâbeynehümâlarına vâki' olmuş bir kal'a-i musanna'dır ve Şatt'ın garbîsindedir ve Şatt'ın cânib-i **[406a]** şarkîsi tarîki hâk-i Bağdâd'dır. Ammâ Şehrezûl eyâletinde kal'a-i Kerkük dahi yakîndir ammâ hudûd-ı Irâk bu Tikrit'in kurbünde nehr-i İshâk vardır, hudûd-ı Irâk ol nehirden add olunur. Tikrit'in şimâlîsi hudûd-ı Musul add olunur ve nehr-i İshâk'ın cânib-i şarkîsi ve cenûbîsi kal'a-i Tikrit'dir ve cânib-i cenûbunda çöl ü çölistân içre beşinci menzilde Bağdâd kal'ası mukâbelesinde Şatt aşrı vâki' olan Kuşlar kal'asıdır.

Eşkâl-i kal‘a-i Tikrit: Sâhil-i Şatt'da (---) bir kayalı püşte üzre şekl-i murabba‘ eşkâlinden bâdemî eşkâl bir seng-binâ-yı kal‘a-i azîmdir. Burc u bârûları hâlâ metîndir ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) (---) adımdır ve cümle (---) aded kapusu vardır. Evvelâ,

.....(2 satır boş).....

Ve handakı (---) ve derûn-ı hisârda cümle yedi sekiz yüz mikdârı tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ kireç ile mestûr hâne-i ra‘nâlardır. Cümleden sarây-ı ma‘mûr sancak beği olan Arab Ömer Beğ'in sarâyı âbâdândır. Ve bu sancak Ömer Beğ'in ocaklığıdır kim Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ diyâr-ı Bağdâd'ı feth etdikde bu kal‘a-i Tikrit'i bu Arab Ömer Beğ'in pederine ihsân edüp ilâ mâşâallah ocaklık olmak üzre mutasarrıflardır. Ve Kadı sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve kal‘a-i Tikrit cümle (---) aded mihrâbdır.

.....(3 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve medrese ve mekteb-i sıbyânları vardır.

.....(7 satır boş).....

Şehr-i Tikrit'in enhâr-ı zülâllerin beyân eder

Evvelâ cümle halkı Şattu'l-Arab'dan nûş ederler, evsâfı niçe kerre tahrîr olunmuş bir âb-ı hayâtdır ammâ bu şehr-i Tikrit'in cânib-i şimâlîsinde nehr-i (---) münşa‘ib olan **nehr-i İshâk**, Tikrit çölistânında olan büleyde ve rabtaları hâk-i pâklerin saky edüp pür hâsıl olur. Bu tur‘a-i İshâk'ın cenûb tarafı hudûd-ı Irâk'dır ve şimâl cânibi hâk-i berr-i Musul'dur. Ve bu tur‘ayı Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mütevekkil Alallah emîrü'l-mü'minîn iken vezîri İshâk ibn Ca‘fer hafr edüp nehri cereyân etdiğiyçün hâlâ nehr-i İshâk derler. Arz-ı Irâk'da tur‘a-i azîmdir.

Kadîm-i evvelde içinde gemiler ve kelekler şinâverlik edermiş ve zamân-ı kadîmde **nehr-i Düceylân** nehr-i Şatt'dan bu Tikrit kal‘ası kurbünden hafr olunup cezîre-i Dicle ve Furât beyninde olan hâki reyy edüp vilâyet-i Hatîb ganîme olurmuş.

Ba‘dehû şâh-ı İrân-zemînden Kör Hudâbende Şâh "Nitekim bu hâk-i Irâk böyle tur‘a nehirleriyle âbâdândır. Osmânlı Bağdâd'ı destimizde koymaz." deyü bu Düceylân arkının ibtidâsı bu Tikrit kal‘ası dibinden doldurup mu‘attal eder. Ammâ hâlâ bu sene-i mübârekede Murtezâ Paşa **[406b]** efendimiz kendü mâlından bin kise mâl sarf edüp kırk elli bin âdem ile (---) (---) nâm mahalden nehr-i Düceylân arkın açarken reh-i râst üzre bir seng-i hârâ zâhir olup ol seng-i siyâhı kûh-kenlere Ferhâdî tîşeler ile Ferhâd-vâr kesdirüp ve kayalar üzre âteşler yakup sarp sirkeler dökerek kayaları pâre pâre edüp çâr-nâ-çâr nehr-i Düceylân'ı cereyân etdirüp cezîre-i Tikrit'i ve hâk-i (---) reyy edüp üç yüz pâre kurâ-yı azîmler iskân etdirüp hâlâ bin aded atlı ile Düceylân ağası hükûmet edüp beher

sene beşer yüz kise hâsıl olur nehr-i Düceylân âlî ağalıkdır.

Ve **nehr-i Hermas** ibtidâsı arz-ı Nasîbîn'den tulû‘ edüp çölistân içre cereyân ederek iki fırka olur. Ol fırkaya kavm-i Urbân-ı uryân-ı Mavâl **nehr-i Sersâr** derler. Bu nehir cezîre-i Dicle içre cereyân ederek şehr-i Beledü'l-Hatîb-i Vustâ'ya ve hâk-i Sincâr'a uğrayup andan cânib-i cenûba ve kâhîce taraf-ı şarka cereyân ederek bu kal‘a-i Tikrit kurbünde nehr-i Şatt'a munsabb olur. Ve bu Tikrit çölistânında dokuz yüz yigirmi bir tur‘alar var idi kim cümlesin Erdeşîr Bâbek hafr edüp cereyân etdirmişdi. "Ol asırda hâk-i Tikrit bâğ-ı İrem idi." deyü niçe müverrihler eyle tahrîr etmişlerdir. Hâlâ âsâr-ı imâretistânları taraf taraf zâhir ü bâhirdir kim târîh-i Acem'de diyâr-ı Nârenc derler.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kal‘a-i Tikrit:

.....(4.5 satır boş).....

Bu Tikrit beğinde Murtezâ Paşa kethudâsı karındaşımızın avâ’id-i fevâyidinden üç bin guruş kalmış mâlı alup yine cânib-i cenûba 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı belde-i kadîm ve mahmiyye-i azîm şehr-i Hızır *aleyhi's-selâm*

Cemî‘i Arab u Acem ve Kıbtî müverrihleri ve gayrı milel-i Mesîhiyye ve Ya‘kûbî ve İsrâ’ilî müverrihleri bu şehr içün müttefiklerdir kim Hazret-i Hızır *aleyhi's-selâm*ın bu şehir maskat-ı re’sidir, demişler.

Ba‘dehû kırk yaşında kendüye nübüvvet gelüp seyyâh-ı âlem olup Hazret-i Mûsâ ile refîk olup niçe zamân Hazret-i Mûsâ ile seyâhat ederken "Yâ Mûsâ benim me’mûr olduğum işlere mâni‘ olup benden su’âl etme." deyüp ahd ü mîsâk etdiler.

Andan bir gün Hazret-i Hızır bir yetîmin gemisinin dibin delüp nehr-i Nil'e gemiyi gark eyledi ve bir dîvârı münhedim eyledi ve bir nâresîde ma‘sûmu katl eyledikde Hazret-i Mûsâ gazab-âlûd olup "Yâ Hızır niçün böyle eyledin?" deyü su’âl etdikde Hazret-i Hızır eydür: "Yâ Mûsâ benim bi-emrillah me’mûr olduğum işlere karışma demedim mi? Ol gemiyi ki delüp gark etdim, bir yetîmin merkebi idi. Hâkim-i zaleme o gemiyi mağrûk görüp mîrîye almayup geçer.

Ba‘dehû yetîmin sâhibleri ol gemiyi sehel şey ile Nil'den çıkarup kullanırlar. Ve ol dîvârı kim münhedim etdim ve ol dîvâr esâsında bir yetîmin mâl-ı mevrûsu çokdan medfûn olup zâhir olmuşdu. Hâkim-i zâlim görmeyüp yine ol yetîme müyesser ola, deyü dîvârı münhedim edüp mâl dîvâr altında müstetir kaldı ve ol gulâmı ki katl eyledim ebeveynine ve ulu'l-emre âk olsa gerek idi. Emr-i Hak ile katl eyledim. Ey imdi yâ Mûsâ sen ilm-i bâtından haberdâr değilsin. Benim me’mûr olduğum şeylere mâni‘sin. Sen bana refîk olamazsın" deyü Hazret-i Hızır Hazret-i Mûsâ ile müfârakat eylediklerini Cenâb-ı Rabbü'l-İzze Hazret-i Risâlet'e bu âyet-i şerîfle alâ tarîkı'l-kasas bildirdi kim sûre-i (---) mastûrdur. Âyet: [158] nassı ile müsbetdir ve niçe kütüb-i tefâsîrde ve niçe kütüb-i mu‘teberelerde

Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ ahvâlleri tahrîr olunmuşdur kim bu hakîrin terkîmine ihtiyâc yokdur.

Ba‘dehû Hızır Nebî İskender-i Zülkarneyn Mısır diyârın Kabâbıta-i İdrîsî elinden feth edüp hâk-i Mısır'ın cânib-i garbında Bahr-i Sefîd sâhilinde İskenderiyye kal‘asın binâ ederken Hızır Nebî İskender askerî tâ’ifesinden yazılup Hızır Nebî ta‘lîmiyle kal‘a-i İskenderiyye'yi hısn-ı hasîn-i bender itmâm bulup bu vech-i arzda eyle eşkâl-i ibret-nümâ kal‘a-i zîbâ inşâ olunmamışdır.

Ba‘dehû rûy-ı arzda binâ olunan kal‘aların tarz[u] tarh-ı vaz‘ ve esâs-ı tarzları cümle İskenderiyye kal‘asına taklîd olunup binâ olunmuşdur **[407a]** ve hâlâ İskenderiyye kal‘asının Kadırga limanı tarafında Hazret-i Hızır kapusu vardır. Efvâh-ı nâsda ol derveze-i âlîye Bâb-ı Ahzar derler ammâ aslında Bâb-ı Hızır'dır.

Ba‘dehû İskender-i Zülkarneyn iki aded boynuzlarının derdine dermân arayup âb-ı hayât bulmağa gitdikde Hazret-i Hızır İskender ile bile idi. İskender cümle hukemâlarıyla âb-ı hayât bulmadan el yuyup avdet ederken Cenâb-ı Bârî yârî kılup Hazret-i Hızır'a âb-ı hayâtı müyesser edüp ilâ hâze'l-ân emr-i Hakk ile zinde olup deryâ hizmetine me’mûrdur. Ve bu rûy-ı zemînde Hazret-i Hızır'ın basup durup yatduğu yerler yeşil çemenzâr olduğiyçün Hızır Nebî derler. Ammâ niçe müfessirîn ve müverrihîn Hazret-i Hızır ve İskender ve Lokmân (---) (---) Nûn haklarında "Nebî değillerdir. Ancak Hızır bir recül-i sâlih idi ve İskender bir pâdişâh-ı cihângîr idi ve Lokmân bir hâkim-i hâzık idi ve Zünnûn dahi bir sayyâd-ı semek idi." demişler ammâ niçe müverrih ve müfessirler Hızır ile Mûsâ Kelîm hakkında âyet sâbık olmağile ve İskender hakkında sûre-i (---) [159] âyeti fermânıyla ve sûre-i (---) [160] âyeti olmağile peygamberdir demişler.

Ve Hazret-i Şemuyil ve Şem‘ûn ve Semmûn ve Melik Rac‘im ibn Süleymân Nebî içün bu dörd kimesne içün dahi ihtilâf-ı kesîre edüp nebî ve nebî değildir, demişler. Ammâ müverrihân-ı Acem Hazret-i Hızır'ın peygamber olup hâlâ hayâtda olduğuna zâhib olup bu Dicle nehri sâhilindeki şehirde tevellüd eylediğin tahkîk eylemişlerdir. Ve bu şehr-i Hızır'ın ma‘mûr u âbâdânlığın ol kadar ta‘rîf ü tavsîf etmişler kim şehr-i Medâyin'den ve şehr-i Kûfe'den imâr idi demişler. Hatta du‘â-yı hayr [u] berekât-ı Hızır Nebî ile bu şehir eyle imâr imiş kim Cenâb-ı Kibriyâ rûy-ı arzda ahcârât [u] eşcârât [u] müsmirrâtdan ve sâ’ir hûş-ı elhân [u] hûş-ı tuyûrdan gayret-nemâ sun‘-ı Hudâ'dan her ne var ise bu Hızır Nebî şehrinde mevcût idi. Hatta kavm-i Amalâk "Bu şehir bizim kıblemizdir." deyü ziyâretine beher sene mesâfe-i ba‘îde diyârlardan gelirler imiş ve cemî‘i kavm-i milel dahi gelüp seyr ederlermiş. İllâ kavm-i Yahûd gelmeyüp Sıfet şehrine giderlermiş. Hâlâ bilâ-teşbîh tâ’ife-i Yahûd'un ka‘beleri Sıfet şehridir kim sehel imâr kalmışdır. Ammâ bu şehr-i Hızır Sıfet şehrinden ziyâde ma‘mûr u İremezât misilli ziyâretgâh imiş.

Hatta be-kavl-i müverrihân-ı Arab u Acem Hazret-i Risâlet-penâh *sallallahu aleyhi ve sellem* rahm-i mâderden rûy-ı arza sa‘âdetle kadem basmadan mukaddem hayâtda olanlarını Hazret-i Hızır bu şehr-i Hızır'a da‘vet edüp ziyâfetler edüp cümle hâzır olan enbiyâlar Hazret-i Hızır'dan ilm-i ledünni tekmîl ederlerdi. Böyle bir nazargâh-ı enbiyâ olduğiyçün cemî‘i mülûk ü selâtîn bu şehre gelüp her sene seyr [ü] temâşâ edüp himâye ederlerdi.

Ba‘dehû Rûm keferesi cihâna velvele saldıklarında kavm-i Yahûd Hazret-i Yahyâ *aleyhi's-selâm*ı

şehîd etdikleri ecilden cümle Cuhûdun cây-ı emn [ü] dârü'l-karârları kalmayup cümlesi dârü'l-bevâra gitmeğe karâr verüp âhir "Bu şehr-i Hızır emn ü emândır." deyü bu şehr-i Hızır'da mutavattın olup Sıfet şehrinden ziyâde kavm-i Yahûd cem‘ oldu.

Ba‘dehû Buhtunnasr diyâr-ı Kürdistân'dan hurûc edüp Hazret-i Yahyâ kanın kavm-i İsrâ’ilî'den taleb etmeğe azîmet etdikde deryâ-misâl asker ile ibtidâ gelüp bu şehr-i Hızır Nebî'yi harâb u yebâb ve kavm-i Yahûd'u kebâb edüp be-kavl-i müverrihîn iki kerre yüz bin Yahûdî katl etdi ve bakıyyetü's-seyfi firâr edüp hâlâ diyâr-ı Acem'de şâhların tahtgâhı olan Isfahân-ı Atîk'e varup anda sâkin olduklarından Isfahân'a beled-i Yahûdiyye derler.

Ba‘dehû ârifân-ı Acem ve zarîfân-ı kavm-i Becem kesr-i elif ile ve feth-i elif ü med ile Aspehân derler ammâ niçe füsehâları kesr-i elif ve sükûn-ı sad-ı mühmele ve feth-i bâ-i muvahhid ve hâ-yı hüvvez meftûh ile ve sükûn-ı elif ve uhrâ nûn-ı sükûn ile Isfahân dediler ammâ kâ‘ide-i lisân-ı lûgat-i Acem'dir kim bâ-i muvahhideyi harf-i fâya tebdîl eylerler. Zîrâ ilm-i tecvîdde bâ harfi ve fâ harfi hurûf-ı şefevî olduğundan bâ harfin fâ yerine isti‘mâl ederler. Meselâ ferişteye perişte ve perifte dahi derler ve file pîl dahi derler. Anınçün Aspehân'a Isfahân-ı nısf-ı cihân derler. Ammâ bu gûne isim ile müsemmâ oldu ammâ yine ba‘zı tevarihlerde şehr-i Yahûd derler. Bu mezmûm isim ile müsemmâ olmuş pây-i taht-ı şâh-ı şâhân-ı İrân-zemîn olmasın içün Âl-i Kiyâniyân'dan Keygubâd Şâh bir gayrı şehir inşâ edüp ismine "Nısf-ı cihân-ı seyyâhân." dediler. Anınçün şehr-i Isfahân birbirine muttasıl iki şehirdir ammâ Isfahân-ı atîk-i şehr-i Yahûd'u ibtidâ binâ eden Tahmûres ve Cemşîd ve Zülkarneyn binâ etmişlerdir. Lâkin sonra kavm-i Yahûd mezkûr Hazret-i Hızır şehrinden varup mâl-â-mâl olduklarından şehr-i Yahûd derler.

Ezîn-cânib yine sadede rücû‘ idelim. Ol zamân kim Buhtunnasr bu Hazret-i Hızır şehrin harâb edüp yine imâr olup Hulâgû Hân harâb etdi ve yine âbâdân olup Timur Hân harâb **[407b]** edüp ilâ hâze'l-ân cezîre-i Dicle ve Furât'da (---) (---) kal‘a-i Tikrit kurbünde bir merhale yerde binâları cihânı dutmuş âbâdânı ancak kasaba-misâl kalmış câmi‘ vü hân u medrese vü hammâmlı ve kifâyet mikdârı esvâk-ı muhtasarlı dekâkînleri vardır. Ve evâyil-i a‘sârda seng-i hârâ-yı mutarraş ile mebnî bir sûr-ı azîmi var imiş, ol dahi harâbdır. Bu şehr-i harâbı şu‘arâ-yı selef görüp ta‘accübâne bu şi‘ri terennüm etmişler. Beyt:

Eyâ leyte şi‘rî hel tefirru ba‘denâ

Urûm ve Âram ve Şâne ve'l-Hadra

demişlerdir.

.....(1 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı harâbe-i kasaba-i Hızır: Evvelâ ziyâret-i beyt-i Hazret-i Hızır, bir kehf içre külbe-i ahzândır kim hâlâ derûn-ı gârda müşk ü amber-i hâm râyihası şemm olunur. Niçe ârifân-ı sâdıkânlar varup ziyâret ederler.

Ve makâm-ı enbiyâ-i sâbi‘: Bu dahi bir gâr-ı yetîmândır kim derûn-ı kehfde bin âdem sığar bu gârın etrâfında birer hücre-misâl küçük gârceğizler vardır. Her birinin atabe-i ulyâsı üzre makâm-ı Hızır ve makâm-ı Yûnus ve makâm-ı Circîs ve makâm-ı Zülkifl ve makâm-ı İlyâs ve makâm-ı Nûh Necî ve makâm-i esîr Danyal deyü her gâr üzre bu esmâ-i peygamberânı bir gûne hatt ile seng-i hârâlar üzre tahrîr etmişler.

.....(1.5 satır boş).....

Bu ziyâretleri edüp yine cânib-i cenûba 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘ateyn-i Âşık u Ma‘şûk

Tikrit sancağı hâkinde cezîre-i Dicle ve Furât içinde Şatt kenârında bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i harâb-ı musanna‘dır. Mâ-tekaddem bu dahi şehr-i ma‘mûr imiş, Hulâgû Hân harâb etmiş. Nehr-i Şatt kenârında iki kal‘a birbirlerine mukâbildir. Bu beri Tikrit tarafında olana Âşık kal‘ası derler. Şatt'ın taraf-ı şarkîsinde Bağdâd hâkinde olana Ma‘şûk kal‘ası derler. Bu dahi bir püşte üzre şekl-i murabba‘ taş binâ bir kal‘a-i harâbdır kim ikisinin de dizdârları ve neferâtları yokdur. Ve zamân-ı kadîmde tâ Cemşîd asrından berü bu kal‘adan kal‘aya nehr-i Şatt üzre on yedi göz bir cisr-i azîm var imiş. Hâlâ nehr-i Dicle tenezzülde oldukda cisrin kârgîr pâyeleri zâhir ü bâhir olur ve Şatt'ın kelek gemileri bu mahalle geldikde cisir pâyeleri esâslarından havf ederek ta‘vîz ile ubûr ederler. Bu mahal gûyâ diyâr-ı Rûm'da nehr-i Tuna üzre kal‘a-i Budin kurbünde Tuna'nın tarafeynindeki harâb olan Siverin ve Severin kal‘aları mâbeynindeki cisr-i harâb pâyelerine müşâbihdir ammâ bu Şatt'ın Âşık-Ma‘şûk kal‘ası boğazı Tuna boğazından sarpdır. Zamân-ı kadîmde bu Âşık'dan Ma‘şûk kal‘ası cisrinin her gözlerine zencîr çekerlermiş ve üstâd-ı selef kal‘a-i Âşık'dan kal‘a-i Ma‘şûk'a nehr-i Şatt altından kârgîr kubur binâ ile yol var imiş ammâ hakîr görmedim, illâ harâbistân-ı şehrin gördüm. Kâhîce bu mahalle kavm-i Urbân-ı Mavâl gelüp meks ederler ammâ bu mahalle gelen Tikrit'den atlarının yemlerin ve kendülere ekmeklerin bile getirmek gerek .

.....(2 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Âşık:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve Şattu'l-Arab'ın karşusunda,

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Ma‘şûk: Bu harâbistânın hâricinde bir kubbe-i âlî içre merkad-i Hazret-i Hasan el-Asker ibn (---) (---) hazretleri medfûndur. Bu kubbe-i âlînin külâhı evc-i âsumâna ser çekmiş zümürrüd-misâl yeşil kâşî ile mebnî bir kubbe-i münevver-i *nûrun alâ nûr'*dur, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Ve dahi yine bu âsitâneye karîb,

Ziyâret-i kubbe-i İmâm Mehdî ibn: (---) (---) Hazretleri medfûndur. Bu kıbâbların aslâ evkâfları kalmamışdır ammâ yine muhibb-i Hânedân'dan fukarâ-yı Bektaşiyân'dan tekye-nişîn-i zîşân fukarâları vardır, âyende vü revendenin nezerâtlarıyla geçinirler. Bunda bir sarây-ı azîm vardır kim eğer harâbının medhin tahrîr etsem başka bir tomar-ı azîm olur. İçinde kavm-i Urbân sâkin olup Sarây-ı

Sultân Mehdî derler.

.....(1.5 satır boş).....

Ve eğer bu Âşık [u] Ma‘şûk kal‘aları âbâdân olsa bir hazîne-i Irâk hâsıl olurdu. Zîrâ zemîn-i mahsûldârdır. Andan cânib-i cenûba 8 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Düceyle-i cedîd ya‘nî şehr-i kadîm Sümeyke: Şehr-i kebîr iken mürûr-ı eyyâm ile harâb olup Kör Hudâbende Şâh tur‘asın harâb etdi. Hâlâ Murtezâ Paşa imâr edüp nehr-i Şatt'dan Düceyle arkı girdiği mahalle Murtezâ Paşa Ağası Bekir Ağa bir câmi‘ ve medrese ve hân u hammâm ve birkaç aded dükkân ve bir mekteb-i sıbyân inşâ edüp yedi yüz mikdârı hâneler ile günden güne imâr olmadadır. **[408a]** Sene 1065 târîhinde Murtezâ Paşa'nın yüz bin guruş sarf edüp açdığı Düceylân arkı budur kim hâlâ üç yüz pâre kasabât misilli ma‘mûr u âbâdân kendlerdir ve beş yüz atlı ile iner ve biner hoş-âmed ağası hâkimi vardır. Hâlâ bu Düceylân hükûmetinden bin kise mâl hâsıl olup Âsitâne'ye üç yüz kise irsâliye gidüp mâ‘adâsı paşaya ve kulun mevâciblerine kalır. A‘lâ vü zîbâ hükûmet olduğu bâlâda evsâf-ı Düceylân ile tahrîr olunmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine cenûba 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i (---) (---) **Cırbeli:** Bu dahi cezîre-i Şatt-ı Furât'da ma‘mûr kasaba-i kebîrdir. Sebeb-i tesmiyyesi (---) (---) (---) Bu rabta-i zîbâyı dahi Murtezâ Paşa imâr edüp bir câmi‘ ve bir hammâm ve iki aded hân ve bir aded mekteb-i sıbyân ve elli aded dükkânlar inşâ eyledi. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine cenûba 9 sâ‘atde,

Menzil-i (---) (---) Akşirî‘a:

.....(3.5 satır boş).....

Andan yine taraf-ı cenûba (---) sâ‘atde

Menzil-i kasaba-i Hazret-i İmâm Mûsâ *radıyallahu anh*: Âsitânesi ma‘mûr u âbâdân olup Kuşlar kal‘ası hâkinde olup nehr-i Şatt mukâbelesinde Hazret-i İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdem âsitânesidir kim mukaddemâ Bağdâd-ı behişt-âbâd evsâfında İmâm-ı A‘zam âsitânesi tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehû İmâm Mûsâ'dan bir sâ‘at cenûba gidüp,

Menzil-i Kuşlar kal‘ası'nda meks olundu. Zîrâ Şatt üzre cisri ta‘mîr etdiklerinden geçilmeyüp mihmân olundu. Bu kal‘a-i Tayr-âbâd dahi bâlâda mevsûfdur.

Ertesi cisir tamâm olup hamd-i Hudâ cisirden selâmetle ubûr edüp alây-ı azîm ile cümle paşa ağaları

ve Bağdâd a‘yânları ile Bağdâd-ı İremezâtü'l-imâda dâhil olup Murtezâ Paşa efendimizin yine dîdâr-ı şerîfin görüp Murtezâ Paşa ve bu hakîr cihân cihân mahzûz olup dest-i şerîfin bûs edüp şerefyâb olduk. Ve kethudâsı dest bûs edüp İmâdiyye ve Cezîre ve Hasankeyf beğlerinin ve Diyârbekir vezîri Firârî Mustafâ Paşa'nın verdiği mektûbları ve cümle hedâyâları Murtezâ Paşa'ya kethudâsı arz etdikde cemî‘i hedâyâlardan gâyet memnûn oldu. Ve hakîr dahi fakîrânece ba‘zı dest-âvîz hedâyâlarımızı Murtezâ Paşa'ya arz edüp andan dahi gâyet mesrûr oldu. Ve her gice yine şeref-i sohbetleriyle müşerref olup bu hakîre bir semmûr kürk ile serâpâ bir kat libâs-ı fâhire ve bir kise guruş verdi ve yine gicemiz Kadr u rûzumuz ıyd-ı adhâ ve rûz-ı nevrûz-ı Harezmşâhî olup Melek Ahmed Paşa efendimizin meclis-i şerîfi sohbetlerin bu hakîre ferâmûş etdirdi. Ve bu geldiğimiz çölistânda dahi çekdiğimiz renc [ü] anâ-yı âlâm-ı şedâyidi dahi cümle hâtırdan dûr eyledik.

Ammâ ihvân-ı seyyâhâna şöyle ma‘lûm ola kim İslâmbol'dan Bağdâd-ı behişt-âbâda gelince kâmil 449 sâ‘atlik yerdir ve cümle 64 konaklık yerdir. Bağdâd ile İslâmbol'un nısıf menzili Malatıyye kurbünde karye-i Hasan Badrık'dır *ve's-selâm*. Ammâ şimdi Diyârbekir'den Bağdâd'a gelişimiz 161 sâ‘atlik yerdir. Ve Diyârbekir'den Bağdâd yigirmi üç konak yerdir ve yigirmiden dahi eksiklikle gelinir ammâ şiddet-i hâr olmağile bizler âheste âheste reviş geldik. Ve seyâhat içün Yeni Ruhbe ve şehr-i Hızır'a uğradık. Şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet oluna. **[408b]**

Âhir-ı kâr bir gün Melek Ahmed Paşa efendimizden Murtezâ Paşa'ya diyâr-ı Van'dan ulaklar ile mektûb-ı muhabbet-uslûblar gelüp Melek Ahmed Paşa'nın Bağdâd'da olan arkı mahsûlün Murtezâ Paşa'ya i‘lâm edüp "Elbette mahsûlümüzü Evliyâ ile bu cânibe gönderesüz" deyü haber geldikde hakîr bu haber-i mûhişden müte’ellim olur şeklin gösterüp Murtezâ Paşa'ya eyitdim:

"Sultânım ben Van'a revâne olmam ve ben sultânımdan ayrılmam." dedim. Bu kelimât-ı hoş-âmedden Murtezâ Paşa hazz edüp eyitdi:

"Evliyâm, pederimiz Melek Ahmed Paşa pederimiz olmasa ve ben anın çerâğ-ı efrûhtesi olmasam Hudâ hakkiyçün ben seni göndermezdim. Ammâ Evliyâm sen benimsin ve ben seninim, elem çekme. Dağ dağa kavuşmaz âdem âdeme kavuşur." deyüp üçüncü gün hakîre üç kise guruş ve üç at ve bir küheylân kısrak-ı mu‘teber at ve bir mahbûbe-i cihân bikr-i nâ-şüküfte-i zamâne ve üç aded pençe-i âfitâb-ı âlem-tâb misilli Gürcî gulâmları ve hakîre bir kat yol esvâbları ve bir kılıç ve tirkeş ve bir yorga bârgîr raht u baht u licâmı ve gümüş zeyni ile ihsân edüp on bir aded huddâmlarıma dahi ellişer guruş ve birer kat esvâblar ihsân edüp Bağdâd'dan ma‘zûl Yeniçeri Ağası (---) (---) Ağa'ya hakîri teslîm edüp gâyet tenbîh ü te’kîd etdi.

Ve Melek Ahmed Paşa efendime muhabbetnâmeler ile beş re’s küheylân ve iki başdan hudûd-ı cılğıdân kısraklar verdi. Ve on aded Şeyhânî kılıçlar ve bir yük fağfûrî kâseler ve fincânlar ve bir yük mertebânîler ve kırk aded nâfe-i müşk-i Hoten ve on şemmâme amber-i hâm ve bir incü tesbîh-i dürr-i yetîm ve yüz kıt‘a dîbâ vü şîb ü zerbâf ve akmişe-i fâhireler ve kâlâ-yı nâdireler makûlesi eşyâları Kaya Sultân içün hedâyâlar verüp bu mezkûr eşyâları cümle bir katar katıra tahmîl edüp katarıyla hakîre teslîm edüp yine ol ân hakîre hemân beş yüz altun harcırâh ihsân edüp tâ kal‘a-i Van'a varınca kâmil bir bayrak sarıca arı eri yiğitleri ta‘yîn eyleyüp paşanın Bağdâd'daki arkı mâlından üç bin altun ve beş bin altun dahi Murtezâ Paşa ceybinden Melek Ahmed Paşa efendimize ceyb harclığı gönderüp paşa ile ve cümle a‘yân [u] kibâr [u] ağavât [u] eşrâflar ile vedâ‘laşup her

birinden cüz’î ve küllî ihsân hedâyâlar alup Şeyh Abdülkâdiri'l-Ceylânî hazretlerin ve Şeyh Şehâbeddîn-i Sühreverdî hazretlerin ve Kassâb-ı Cömerd'i ve Kamber-i Alî'yi (---) ve Hazret-i İmâm-ı A‘zam Nu‘mân ibn Sâbit'i ve niçe yüz kibâr-ı evliyâ-ı kümmelînleri ziyâret ve vedâ‘ edüp paşanın dest-i şerîfin bûs edüp bükâ-âlûd olup du‘â ve hayr u senâlar ile sene 1066 mâh-ı (---) (---) günü *Bismillah* ile nehr-i Şattu'l-Arab üzre cisirden ubûr edüp ibtidâ,

Menzil-i Kuşlar kal‘ası: Bunda bir gün meks edüp cümle üç bin aded güzîde pür-silâh asker-i İslâm olup paşadan hakîre üç katar deve yükü me’kûlât [u] meşrûbâtlar ile bir bayrak ta‘yîn olunan sekban ve sarıca yiğitleri gelüp haymelerin kurup meks edüp azm-i râh etmeğe âmâde olduk. Hudâ-yı Bîçûn âsân ide *ve's-selâm*.

Dizin

- A -

A‘lâ Hanım sultân: 157

a‘râb-ı hâne-harâblar: 135

A‘râf: 337, 338

A‘râf vâdîsi: 7

a‘yân: 130, 150, 157, 162, 241, 275, 328, 344, 349

a‘yân u eşrâf: 104, 151, 310, 329, 346

a‘yân-ı Bitlîs: 130, 150, 157

a‘yân-ı İmâdiyye: 310

a‘yân-ı Mısır: 328

a‘yân-ı Tebrîz: 241

a‘yân-ı Van: 106, 126, 136, 145, 151, 158, 166

Abâdân: 36, 258, 288, 289, 293

Abâdân şâhları: 293

âbâdî kâğızlar: 152

Abagay: 171

Abagay beği: 120, 133

Abagay kal‘ası: 3, 171, 245

Abagay kûhı: 87, 193

abanos: 152

abâyî: 54

Abaza: 49, 60, 75, 105, 120, 136, 197, 243, 348

Abaza Ahmed (yeniçeri serdârı): 9

Abaza Paşa: 212, 243, 244, 348

Abazca: 339

Abbâs Ağa medresesi (Van kal‘ası): 121

Abbâs Ağa, Muhtesib Ağası: 290

Abbâs diyârı: 260, 278, 279

Abbâs, Hazret-i: 267, 270, 280, 311

Abbâs-ı Asgar, İmâm: 273

Abbâsî: 61, 125, 185, 204

Abbâsî akçe: 181

Abbâsî emrûdu: 82, 194, 229

Abbâsî-i Musta‘sımî: 153

Abbâsiyân: 230, 249, 272, 288, 313, 322

Abbâsiyân, hulefâ-yı: 11, 165, 184, 218, 234, 243

Abbdülgaffâr-ı Medenî: 73

Abdâl Hân (Bitlîs Hânı): 2, 3, 31, 48, 58, 60, 63, 64, 68, 69, 85, 96, 118, 126, 128, 131, 134, 135, 144, 150, 151, 152, 153, 161, 245, 248

Abdâl Hân, Hezârfen: 71

âbdâr emrûdu: 15

âbdâr engürü: 125, 194

âbdest havzı: 25

âbdest kürkü: 53

Abdî Ağa, Yeniçeri Ağası: 106, 126, 166, 167

Abdî kasabası: 42

Abdî Menâf: 278

Abdîbar, Emîr: 94

Abdîher kasabası: 21

Abdîllah b. Müslim b. Ukayl: 267

Abdullah b. Abbâs: 34, 72, 257, 262

Abdullah b. Abdurrahmân: 267

Abdullah b. Cahşi'l-Esedî: 278

Abdullah b. Hüseyin: 267

Abdullah b. Müslim b. Ukayl: 267

Abdullah b. Ömer ibnü'l-Hattâb: 301

Abdullah b. Ömerü'l-Kelbî: 267

Abdullah b. Serî‘: 268

Abdullah b. Seyyidinâ Alî: 267

Abdullah Ca‘fer-i Tayyâr: 73

Abdullah Efendi, Sarı: 154

Abdullah Faryâbî: 72

Abdullah ibn Abdülmuttalib: 278

Abdullah ibn Mes‘ûd: 334, 336, 337

Abdullah ibn Muhammed: 240

Abdullah, İmâm: 268

Abdullah Kırımî hattı: 152, 153

Abdullah-ı Kûfî: 73

Abdullah-ı Mâznî: 296

Abdullah-ı Vâsıtî: 73

Abdullahu'l-Âbidî: 268

Abdullahu'l-Handakî: 268

Abdullahu'l-Hanefî: 267

Abdullahu's-Sabbâğ: 73

Abdurrahmân Efendi, Seyyid: 325

Abdurrahmân Gâzî: 99

Abdurrahmân, Hazret-i: 99, 268

Abdurrahmân ibn Avf: 292, 334

Abdurrahmân ibn Hasan: 298

Abdurrahmân Kınâvî, Şeyh: 337

Abdurrahmân Mülcem: 279, 280

Abdurrahmân Paşa (Mısır vâlîsi): 17, 83, 271

Abdurrahmân-ı Şefî-i Melâyik: 337

Abdülazîz, Şeyh: 268

Abdülkâdir-i Cîlânî: 147, 237, 241, 242, 247, 253, 268, 360

Abdülkâdir-i Cîlânî âsitânesi: 263

Abdülkâdir-i Cîlânî hammâmı (Bağdâd): 255

Abdülkâdir-i Cîlânî imâreti (Bağdâd): 255

Abdülkâdir-i Cîlânî tekyesi: 253

Abdülmelik ibn Mervân-ı Hımâr: 301

Abdülmuttalib ibn Hâşim: 278

Abdülmü’min Beğ: 20

Abdülvâhidü'ş-Şeybânî ibnü'l-Cezerî: 354

Abdüsselâm câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

Abdüsselâm oğulları: 288, 290

âb-ı Hamrevât: 28

âb-ı hayât: 33, 101, 115, 122, 185, 253

Âbis b. Şebîbü'ş-Şâkirî, Hazret-i: 268

ablak: 104, 105

ablak şâhî: 151, 211

Ablankâz karyesi: 103

Âb-perest tâ’ifesi: 292

âbşıla pilav: 76

âbşıla şerbeti: 125, 211

Acem: 5, 6, 8, 12, 27, 30, 33, 35, 39, 40, 43, 47, 56, 61, 76, 81, 82, 83, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 100, 101, 103, 107, 109, 110, 115, 118, 119, 120, 130, 157, 159, 163, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 186, 188, 190, 192, 194, 195, 199, 200, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214,

216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 259, 263, 270, 273, 274, 279, 280, 289, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 317, 318, 321, 322, 331, 332, 335, 344, 347, 348, 350, 354, 356, 357, 358

Acem ahâlîsi: 16

Acem askeri: 200, 203, 223, 243

Acem bâzergânları: 88

Acem boğasısı: 123

Acem elçisi: 296

Acem haddi: 295

Acem haliçeleri: 65, 157, 181

Acem hânları: 75, 114, 198

Acem huccâcları: 279

Acem hudûdu: 175

Acem kalemleri: 155

Acem kavmi: 55, 56, 83, 96, 109, 206, 208, 263, 270, 275, 281, 302, 306, 321

Acem keçeler: 181

Acem Keyunî kürkler: 160

Acem lisânı: 12, 40, 207, 309, 356

Acem Mânî: 155

Acem müverrihânı: 21, 42, 45, 47, 87, 89, 91, 108, 111, 183, 209, 218, 222, 227, 229, 230, 297, 311, 331, 345, 347, 357, 358

Acem nâzükleri: 204

Acem serhadleri: 190

Acem sultânları: 169, 175

Acem şâhı: 56, 89, 167, 171, 201, 204, 211, 212, 225, 234, 236, 253, 260, 270, 272, 296, 322, 332, 348

Acem şem‘dânı: 159

Acem tâ’ifesi: 200

Acem tengtirleri: 60

Acem tevârîhi: 63

Acem tüccârı: 197

Acem türkmanı: 306

Acemâne: 5, 38, 60, 159, 180

Acemâne eğer: 191

Acemâne raht: 197

Acemânî oklar: 156

acemi oğlanı: 243

Acemistân: 234

Acısu menzili: 8, 53, 355

Aclânu'l-Ensârî: 267

Acûz sancağı: 305

Açıkbaş beğleri: 190

Âd kavmi: 89, 103, 108, 111, 172, 208

Adalya: 16, 38

Adana: 103, 109, 217, 240, 245, 248

Adana câmûsu: 103, 125

Adana kabağı: 327

Adana köprüsü: 57

Adana paşası: 217

Âdem, Hazret-i: 8, 45, 95, 148, 154, 260, 261, 262, 263, 265, 282, 283, 288, 297, 320, 335, 336, 339, 341, 342, 343, 346

Âdem kıyafeti: 190

Âdem, makâm-ı: 266, 284

Âdem oğlanı: 218

Âdem-i sânî: 45, 204, 225, 320, 343

Aden: 33, 34, 36, 256, 278, 281, 288, 291

Aden hasırı: 77

Aden İmâmı: 248

Adevî Hanım: 31

Âdil Enûşirvân: 251

Âdilcevâz: 97, 98, 100, 101, 102, 109, 110, 117, 119, 131, 132, 143, 158, 161, 245

Âdilcevâz askeri: 142

Âdilcevâz bahri: 185

Âdilcevâz beği: 106, 120, 132, 140, 149, 151, 161, 166

Âdilcevâz kal‘ası: 2, 86, 96, 97, 98, 100, 101, 110, 117, 131, 132, 174

Âdilcevâz kapusu: 101

Âdilcevâz kulları: 131

Âdilcevâz topları: 149

Âdîler: 108

Adn uçmağı: 337

Adud, Melik: 270, 281

Affân: 278, 293

Afife Hanım: 31

afvnâme: 62, 89

afyon: 71

Afyonkarahisâr: 172, 311

Afyonkarahisârı kal‘ası: 44, 110

Ağa Cân: 155

Ağa kapusu Mektebi: 153

Ağa Rızâ: 155

Ağakis: 119, 140

Ağakis beği: 106, 133, 139, 167

Ağazarmahallesi (Malatıyye): 13

ağnâm: 52

Ağrı dağı: 97, 319

Ağzı kesik top (Van kal‘ası): 123

ahd-i mîsâk: 130

Ahdim-var cezîresi: 87

Ahdim-var kal‘ası: 3, 124, 163

âhen ma‘deni: 201, 203

âhengerân-ı Ermenîler: 29

Ahıska: 179, 212, 246, 248, 348

ahidnâme: 118, 163, 179

Ahkerden kûhı: 14

ahlâk-ı hamîde: 338

ahlâk-ı zemîme: 338

Ahlat (Ahlad): 2, 64, 86, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 109, 117, 132, 135, 148, 245, 345

Ahlat mahallesi (Mısır'da): 90

Ahmed Ağa: 113, 126, 167, 248

Ahmed Ağa, Arganalı (Kâ’immakâm): 49, 106, 126, 130, 166, 167

Ahmed Ağa kullesi (Van): 114

Ahmed Ağa, Şinikçi: 168

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel: 263

Ahmed Beğ: 72, 156

Ahmed Çelebi, Gülâbîzâde: 153

Ahmed Derrânî, Seyyid: 18

Ahmed Gazzâlî, Hazret-i: 268

Ahmed Hân: 50, 125, 127, 177, 197, 203, 237, 244, 250, 341

Ahmed Hasanî: 153

Ahmed Karahisârî: 152, 153

Ahmed Paşa: 128, 225

Ahmed Paşa, Arnavud: 350

Ahmed Paşa, Cenâbî: 163, 165, 166

Ahmed Paşa, Doğancıbaşı Allâmî: 353

Ahmed Paşa, Hâfız (Sadrıa'zam): 212, 217, 243, 244, 348

Ahmed Paşa, Hezârpâre: 182

Ahmed Paşa, Küçük (Şâm Vezîri): 50, 225, 351

Ahmed Paşa, Melik: 26

Ahmed Paşa, Seydî: 165

Ahmed Yesevî: 193

Ahmed-âbâd: 34, 81, 160

Ahmed-i Yesevî: 12, 13

Ahmedü'l-Bedevî teferrücü (Mısır'da): 300

Ahtaman cezîresi: 87

Âhun, Monlâ: 210

Ahvân nehri: 36

Ak kapu (Bağdâd sûru): 252, 253

Aka Bây nâm vezîr: 227

Akâ'id-i Birgili (kitap): 154

akbaba: 111

Akçaasma karyesi: 10

Akçakal‘a: 23, 120

Akçakoyunlu: 90, 95, 121, 298

Akçakoyunlu karyesi: 10

akçe: 181, 250

akçe şerîf kazâ: 20

akçe şerîf mevleviyyet: 24

Akdeniz: 32, 206, 307, 353

Akdeniz Boğaz hisârları: 249

akîk: 75, 76

akîk kâse: 158

akîk-i Yemenî: 103, 260

Akka: 328

akkâm: 140

akkâmbaşı: 84

Akkapu (Bağdâd): 245, 246, 247, 249, 251, 252, 300

Akkara kasabası: 289

Akkari nehri: 35

Akkirmân: 226

Akkirmân kal‘ası: 44, 226, 342

Akkirmân, Sûr-ı: 226

Akkirpi cezîresi: 3, 163

Akkirpi dağları: 87, 104

Akkirpi kayaları: 111

Akkirpitaşı teferrücgâhı (Van kal‘ası): 125

Akkoyunlu: 63, 90, 109

Akkoyunlu beğzâdeleri: 200

Akkoyunlu pâdişâhların: 328

aklâm-ı hâs: 250

Aklı kavmi: 51

akmişe: 51

akmişe-i fâhire: 54, 66, 81, 84, 158, 160, 166, 167, 168, 203, 223, 318, 360

akmişe-i kâsire: 167

akmişe-i vâfireler: 160

Akneb b. Amru'n-Nemrî: 267

Akra: 7, 35, 208, 234, 306, 307, 308, 309, 312, 353

Akra beği: 204, 234, 301, 309

Akra kal‘ası: 35, 42, 307, 308, 309, 312, 350

Akra kavmi: 307, 353

Akra kûhu: 232, 234, 235, 307, 311

Akra Kürdleri: 204

Akra sahrâsı: 312

Akra seyâhati: 353

Akreb, cebel-i: 311

akrep: 1, 46, 47, 67, 79, 227, 229, 274, 333

Aksarây: 18

Aksu nehri: 102

Akşehir: 110

Akşerî'a menzili: 8, 359

akûr kulu: 115

akve: 53, 105

Ala Melik seyrângâhı (Van kal'ası): 125

alabalık: 171

Alabaş (koyun köpeği): 340

Alaben hân: 10

alaca atlı asker: 296

alaca bezler: 79

alaca câme: 210

Alaca hammâm (Malatıyye): 14

Alaca kapu (Malatıyye): 13

alaca serbend: 117, 210, 219, 316

alaca şal: 117, 316

alaca yorga at: 180, 197

Alacahân: 1, 10, 18

Alacakapu mahallesi (Malatıyye): 13

Alacakapu mescidi (Malatıyye): 13

Aladağ: 101, 102

Alâeddîn, Sultân: 12, 13, 90, 94, 95

Alâeddîn-i Selçukî: 13

Alagir beği: 140

Alagird: 167

Alagöz beği: 133

Alak-bulak kendi: 4, 200

Alaman: 14, 40, 109, 111, 120, 221

âlât-ı harb: 229

âlât-ı mühimmât: 112

âlât-ı silâh: 113, 115, 133, 134

âlât-ı şikence: 243

Alatlı (köle ismi): 210

Alâüddevle, Sultân: 90

alây çavuşları: 105, 149

Alâybeği: 12, 20, 23, 43, 47, 55, 58, 64, 91, 97, 101, 102, 119, 171, 236, 237, 249, 275, 287, 288, 298, 305, 310, 311, 329, 332, 349, 355

Alâybeği sarâyı (Bitlîs): 66

Albak: 174

Albak kal‘ası: 3, 195

Albostân kasabası: 18

alçı: 307

alefzârlı: 303

Aleksandıra: 9, 63, 108

alem: 133, 141, 166, 171, 172, 173, 178, 199, 242, 305, 309, 312, 348

Alemdâr kendi: 4, 200

Alemdâr mescidi (Bitlîs): 65

Alemdâr, Şeyh: 84

Âlemşâh Beğ: 67

Âl-i Abâ: 265, 273, 281

Âl-i Abbâsiyân: 8, 20, 22, 34, 36, 37, 43, 55, 57, 58, 61, 63, 64, 66, 68, 81, 82, 84, 90, 117, 118, 128, 129, 134, 135, 147, 153, 170, 171, 172, 175, 193, 200, 204, 217, 221, 227, 238, 240, 242, 250, 257, 263, 271, 275, 279, 288, 291, 297, 298, 303, 304, 311, 313, 317, 318, 320, 321, 322, 324, 326, 327, 345, 346, 348, 354, 355, 356

Alî Ağa: 168, 170, 177, 181, 182, 197, 198, 199, 238

Alî Ağa, Mudikî: 48, 85, 144

Alî Ağa (Murtezâ Paşa Ağası): 170, 188, 191, 199

Alî Ağa, Sarı: 169, 170, 176, 181

Alî Ahlatî, Şeyh: 93

Âl-i Akçakoyunlular: 95

Âl-i Amâlika: 310

Alî Asğar: 267, 273

Âl-i Atabegân: 350

Alî b. Abdullah b. Abbâs: 34, 257

Alî Baba: 18

Alî Bak kal‘ası: 174

Alî Bâkır: 219

Alî Bâkî (şâhbender-i Tebrîz): 174

Alî Beğ, Akralı: 208, 309

Alî Beğ aşîreti: 64

Alî Beğ (Palu Hâkimi): 180, 181, 222

Âl-i Benî Ümeyye: 272

Âl-i Benî Ziyâd: 303, 309, 310

Âl-i Bermekiyân: 297

Alî Beşnu: 219

Alî cengi: 165

Âl-i Cengiziyân: 177, 195

Alî, Cerrâh Usta (Bağdâdlı): 254

Âl-i Çobaniyân: 94, 95, 330

Âl-i Dânişmend: 12, 90, 94, 95

Alî, Dervîş: 153

Alî Efendi: 288

Alî Efendi, Gınâyîzâde (dîvân efendisi): 49, 107, 146, 156, 168

Âl-i Ekâsire: 347

Âl-i Ekrâd: 240

Âl-i Emeviyyûn: 5, 94, 240, 270, 271, 272, 277, 280, 281, 291, 293, 296, 297, 304

Alî Esen çeşmesi (kal'a-i Hemedân): 209

Alî eş-Şeybânî: 268

Alî Evsat: 267, 273

Âl-i Eyyûbiyân: 328

Alî Fakı Paşa: 212, 213

Alî Fâris, Şâm Şeyhi: 1, 41, 52, 53, 248, 330

Alî hammâmı menzili: 8

Alî Hammâmı (Musul): 349, 352, 354

Alî Hân: 137, 168, 181, 192, 210, 219

Alî Hân câmi'i (Rumiyye): 184, 321

Alî Hân, Genc (Rûmiyye hânı): 168, 169

Alî Hân, Kelb: 189

Alî Hân, Sultân: 94

Alî Hân-ı Lurî, Şeyh: 213

Âl-i Hasan: 272

Âl-i Hâşimî: 276, 278

Alî, Hazret-i: 2, 5, 6, 32, 36, 42, 61, 72, 73, 81, 99, 100, 135, 179, 185, 187, 191, 196, 197, 213, 214, 218, 222, 231, 234, 242, 246, 259, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 269,

270, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 291, 292, 293, 296, 300, 307, 311, 312, 318, 331, 334, 339, 354, 358

Alî ibn Muhammedî: 354

Âl-i Karacakoyunlu: 95

Alî kasabası: 6

Alî Kay Câmi‘i: 92

Alî Kayası: 99

Alî Kuşcu: 31, 124

Âl-i Mervâniyân: 301

Alî Mısrî hammâmı (Malatıyye): 14

Alî Mûsâ er-Rızâ: 263

Alî Nâcî, Şeyh: 189

Âl-i Osmân: 2, 3, 4, 12, 13, 16, 20, 28, 44, 50, 56, 74, 77, 84, 85, 89, 90, 93, 95, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 110, 117, 120, 128, 129, 136, 142, 143, 144, 145, 151, 161, 162, 166, 169, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 194, 196, 198, 201, 202, 203, 211, 213, 214, 215, 225, 236, 242, 243, 244, 246, 250, 252, 260, 274, 275, 287, 288, 289, 298, 301, 302, 306, 308, 309, 310, 312, 324, 329, 348

Âl-i Osmân askeri: 120, 143, 203, 212

Âl-i Osmân pâdişâhı: 72, 163

Âl-i Osmân vüzerâları: 119

Alî Paşa câmi‘i: 26, 28

Alî Paşa câmi‘i (kal‘a-i Kurna): 287

Alî Paşa, Efrâsiyâb: 288

Alî Paşa, Kemânkeş: 244

Alî Paşaoğlu: 124

Alî Rızâ, İmâm: 273

Alî Rübâb: 72

Âl-i Sâh kasabası: 5, 237, 250, 251, 277

Âl-i Sâlihiyân: 237

Âl-i Sâsâniyân: 291

Âl-i Selçukiyân: 12, 13, 90, 95

Alî Sînâ, Hâkim Ebû: 314, 339

Alî Sultân: 204

Alî Takî Hân (Kel Rüstem Hân'ın kiçi oğlu): 192

Alî Tebrîzî, Emîr: 153

Alî Tirmedî, Şeyh: 189

Alî Yâr: 205

Alî Yâr kasabası: 4, 191

Alî Yâr Paşa: 176

Âl-i Yûsuf, Karakoyunlu: 94

Alî, Zarbeyn-i: 56

Âl-i Zülkadir: 90

Alîcân, sipehsâlâr: 110

Alî-i Tirmidî: 222

Âlime (kadın ismi): 15

Alina deyri: 308

Alina Kral: 11

Alina Tekür: 11

Alîyyü'n-Nakî, İmâm: 273

Alîyyü'r-Rızâ: 259

Alkabidles kendi: 200

Alkam: 262

Alkamî kavmi: 267, 283

Alkamî nehri: 266, 283

Allahverdi (köle ismi): 15

Almanî kılıç: 156

Altımermer: 239

altun: 19, 28, 50, 51, 53, 59, 60, 61, 67, 75, 124, 132, 133, 136, 139, 150, 157, 162, 199, 234, 272, 281, 310, 345

altun arakiyye: 210, 254

altun âvânî: 203

altun gılâflı hançer: 192

altun gılâflı kârhâne: 181

Altun Halkalı cisri: 329

altun halli: 104

altun kandîl: 193, 257

altun leğen: 76

altun ma‘deni: 234

altun raht: 180

altun sini: 127

altun tâc: 29

altun tâkiye: 30

altun taslar: 105

altun yaldızlı mızraklar: 104

altun zencîr: 105, 191, 296

âlû: 177, 185, 205

âlû-yı âbdâr: 189

âlû-yı Buhârâ: 211

âlû-yı hoş-hor: 220

âlû-yı nehârî: 229

âlû-yı zerd: 220

Amalâk kavmi: 358

Amalâk kızları: 21

Amâlika: 239, 251

Amâlika kûhları: 208

Amasiyye: 9, 12, 57, 110, 124

Amasiyye cisri: 329

Amasiyye kal‘ası: 110, 208, 311

amber: 86, 110, 158, 159, 180, 217, 257, 271, 273, 274, 291, 305

Amber Ağa: 84, 158, 159, 160

amber pilav: 158

amber-i hâm: 39, 224

amber-pâk: 121, 211

Amedân (Enûşirvân oğlu): 311

Amediyye şehri: 310

Âmid: 5, 22, 23, 24, 25, 241, 311, 352

Âmid hâkimi: 22

Âmid kal‘ası: 27, 241

Âmid vâlîsi: 327

Âmidiyye hâkimi: 311

Amîk kal‘ası: 2, 87, 103, 109, 111, 117, 131

Amîk nâhiyesi: 116

Âmir b. Müslim: 267

Âmir ibn Abdullahu's-Sabbâğ: 73

Âmir ibn Cürcânî: 296

Âmir-i Cüheynî: 207

Ammâdiye hâkimi: 22

Ammâr b. Ebî Selâmeti'l-Hemedânî: 268

Ammâr b. Hassan b. Şerâyıhu't-Tâyî: 268

Ammâr karyesi: 299

Ammâre kal‘ası: 297

Ammâre livâsı: 289

Ammâre menzili: 6

Ammâre-i kadîm: 299

Amme sûresi: 337

Amr b. Abdullahu'l-Handakî: 268

Amr el-Kindî: 154

Amr ibnü'l-Âs: 154, 207, 322

Amr ibnü'l-Âs câmi‘i: 153

Amr-ı Ayyâr: 77, 143

Amr-ı Ümeyye-i Damîrî: 72

Anadolu: 9, 44, 57, 81, 110, 120, 125, 201, 229, 243, 245, 248, 311

Anapoli kal‘ası: 111

anbârlar: 172

anber: 16, 75, 79, 127

Anber Ağa, Tavâşî: 158

anber pilav: 76

andelîbânlar: 17

Andemâhî kal‘ası: 111

Ane: 289

Ane kal‘ası: 13, 42, 53, 241, 274, 343, 344, 355

Ane sahrâsı: 296

Ane yaylası: 5

anisonlu somun: 124

Ankâ bâzergânlar: 29, 37, 255

Ankâ hâcegânlar: 185

ankâyî ciğalar: 105

Ankâyi'd-Dâr: 239

ankebût: 74, 80, 173

Antakiyye: 93, 95, 206, 328, 349

Antalya Karahisâr: 172

Anter nehri: 291

Apardı (köle ismi): 31

ar‘ar: 176, 317

Arab: 8, 20, 27, 39, 56, 61, 90, 93, 95, 96, 103, 147, 163, 170, 189, 198, 199, 209, 211, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 235, 238, 239, 246, 248, 252, 256, 258, 279, 280, 282, 289, 291, 295, 298, 300, 308, 312, 317, 331, 333, 335, 344, 347, 354

Arab askeri: 206

Arab câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

Arab Cebbârî, Şeyh: 189

Arab Cebbârî tekyesi (kal‘a-i Hemedân): 209

Arab diyârı: 43, 95

Arab Halîl Ağa: 67, 86, 134, 141

Arab Halîl Ağa sarâyı (Bitlîs): 66

Arab hanım: 150

Arab köprüsü (Bitlîs): 66

Arab Köprüsü mahallesi (Bitlîs): 66

Arab lisânı: 7, 12, 40, 56, 61, 95, 219, 227, 311, 328, 336, 338, 354, 355, 356

Arab müverrihânı: 42, 45, 108, 209, 227, 231, 297, 311, 322, 328, 331, 345, 347, 357, 358

Arab Ömer Beğ: 356

Arab tevârihleri: 83

araba: 187

araba atları: 133

araba tekerleği: 77

arabalı top-ı kûblar: 50

Arab-ı Urbân: 270, 276

Arabî: 64, 66, 72, 220, 255

Arabî Ermenîsi harâcı: 117

Arabî kitâbı: 72

Arabî oyma percere kapakları: 75

Arabî taclar: 104

Arabistân: 27, 32, 65, 110, 340, 346

Arabistân hammâmları: 32

Arabistân sıbyânları: 84

Arabkir kal‘ası: 19

Arablı bâğı (Bitlîs): 70

Arace kal‘ası: 286, 287

Arace şehri: 286

Araf, cebel-i: 288

Arafât dağı: 188, 266, 282, 288, 335

arak: 79, 214

arakiyye: 50, 73, 157

Aras nehri: 194

ârâste: 185, 313

araş zağarlar: 306

Araytı: 118

Araz kal‘ası: 318

Araz nehri: 58, 94, 246, 329, 330

Ârbişe Hanım: 31

Arce kal‘ası: 289

Ardalân: 6, 47, 56, 86, 169, 175, 176, 178, 201, 303, 348

Ardalân dağları: 177, 306, 311, 319

Ardalân Ekrâdları: 189

Ardalân lisânı: 56, 316

Ardalân-ı Bitlîs: 65

Ardeşîr Babek: 217, 218

Ardod kal‘ası: 109

Argana: 106, 126, 167

Arganî: 23, 24, 33

Arganî beği: 1

Arganî kal‘ası: 33, 257

Arhoz kal‘ası: 111

Aristo: 47, 182, 195, 214, 221, 314, 320

arkâm ilmi: 232

Arnavud: 101, 120, 223, 350

Arnavud Belgradı: 44

Arnavud Depesi: 343

Arnavud huccâcları: 274

Arnavudistân iskeleleri: 274

Arnavudluk: 274

Arnavutça: 339

arpa: 59, 82, 112, 204, 220, 287

arpalık: 116

arslan: 37, 51, 79, 100, 102, 104, 120, 157, 190, 244, 260, 262, 274, 275, 281, 284, 285, 286, 292, 297, 340, 344, 354

Arslan eli Tatarı: 316

Arslan Paşa (Rumili beğlerbeğisi): 202, 203, 245

arslan tırnaklı: 339

arslan yatakları: 259

arûsek-i nigârhâne-i Çîn: 151

arûz ilmi: 259

Arûz, Monlâ: 67

Arz-ı Mukaddes: 19, 35, 42, 217, 246, 260, 297, 347

Âsaf-ı Berhıyâ: 104, 182, 200, 223, 293

asâkir-i İslâm (asker-i İslâm): 22, 49, 50, 54, 106, 110, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 152, 162, 166, 174, 179, 202, 212, 223, 275, 302, 307, 311

asel: 17, 211

aselbend: 79, 257, 331

asel-i musaffâ: 15

Ashâb-ı Fîl: 303

Ashâb-ı Güzîn: 206, 207, 227, 229, 234, 271, 280, 284, 300, 337

Ashâb-ı Güzîn ziyâretgâhı (Diyârbekir): 40

Ashâb-ı Kehf kelbi: 346

Ashâb-ı kirâm: 229

âsî haşerâtlar: 129

Âsî nehri: 19

Âsitâne: 3, 91, 116, 138, 148, 160, 161, 168, 169, 171, 203, 250, 257, 288, 305, 332

Âsitâne ağaları: 116

Âsitâne sipâhîsi: 117

Âsitâne-i sa‘âdet: 40, 106, 116, 158, 162, 182, 217, 305

âsiyâb: 25, 308

âsiyâb-ı âb: 314

âsiyâb-ı dakîk: 28, 308, 351

âsiyâb-ı mâ: 25, 345

Âsiye: 254

Askalân: 35, 43, 93, 217, 345

Aslan Hanım: 219

Aspehân: 358

Aspuzan dağları: 12, 15

Aspuzu: 12, 15, 16, 17, 18

Aspuzu bâğı: 1, 13, 15, 16, 17, 18, 39

Assâf: 248

Âsûde Hanım: 31

Asvene kûhları: 188

Aşadı kavmi Ekrâdı: 43

Aşağı Kal‘a (Van kal‘ası): 116

Aşağı Rabât: 170, 171

aşbâzlar: 126, 180, 185, 193, 214, 238

aşçıbaşı: 84

Aşdı: 7, 323, 327, 328, 330, 331

Aşdı beği: 323, 327, 328, 333

Aşdı dağları: 333

Aşdı Ekrâdı: 332, 333

Aşdı kavmi: 323

aşere kırâ'atları: 121

Aşere-i Mübeşşere: 262, 292, 293, 300

Âşık Çelebi-i Tarabefzûnî: 154

Âşık kal'ası: 358, 359

Âşık Paşa (kitap): 153, 154

Âşık u Ma'şûk kal'ası: 8, 358

âşık-ı mecâzibân: 254

aşîret beğleri: 60, 84, 86, 106, 118, 151, 312, 323

Âşiyân-ı Bâz, kûh-ı: 96

aşkar sücâh: 318

aşra dîvânhânesi: 122

Aşşâr cisri: 290

Aşşâr nehri: 291

Aşşâr tur'ası: 290, 291

Aştı Kürdü: 44

âşûra: 4, 17, 45, 82, 220, 319

âşûra, yevm-i: 45, 83

at: 10, 20, 21, 48, 52, 53, 61, 62, 69, 76, 77, 79, 84, 92, 100, 113, 132, 141, 167, 169, 175, 177, 180, 187, 190, 192, 196, 197, 199, 206, 289, 306, 340

at arabaları: 131

at dişli: 51

at donluğu: 139

at gemileri: 296

at gemisi maryolu: 243

at hotası: 72

at sakkâları: 28

Atabay (köle ismi): 31

Atak: 23, 58

Atak kal‘ası: 19, 34, 42

Atak sancağı: 23, 161

Atâyî Çelebi: 154

Atbâzârı: 29

âteşbâz: 71, 73

âteşgede: 43

âteşgede-i Erdeşîr (Musul): 352

âteşgede-i Nemrûd: 239, 294, 334, 347

âteş-i Nemrûd: 41, 50, 101, 142, 166, 187, 242

âteşperest: 291, 292, 355

at-ı eşheb-i peleng: 162

at-ı mu‘teber: 53

Atîk nehri: 285

Âtike (kadın ismi): 15

Atina: 93, 321

Atina balı: 39

atlas: 30, 34, 53, 58, 157, 161, 254

atlas haftân: 316

Atlas: 48, 155, 345

Atlas-ı Coğraf: 34

Atlas-ı Kalon: 34

Atlas-ı Minor: 34, 155

Atlas-ı Padra: 34

Atlı Paşa kullesi (Van): 114

atmaca (kuş cinsi): 71, 162

Atmeydânı: 106, 153, 182, 239, 244, 250

Atmeydânı (Bağdâd): 253, 255

Attâr Tercümesi: 154

Attârân bâzârı (Diyârbekr): 29

Attârlar bâzârı (Basra kal‘ası): 290

Avân-ı ünvâni's-Siyer (kitap): 154

Avânu's-sevâb li-müctehid İbn Abdülmelik-i Hemedânî: 154

avârız: 264

Avarin-i bâlâ kal‘ası: 111

Âvend şehri: 204

Avınç deresi: 62

Âvîh bâğı (Bitlîs): 82

Âvîh (Bitlîs): 66, 68

Âvîh dağı (Bitlîs): 63, 134, 141

Âvîh deresi (Bitlîs): 63, 66, 142

Âvîh kendi: 213

Âvîh mahallesi (Bitlîs): 66

âvîzeler: 75, 121, 163, 247, 257, 259, 272, 282, 313

Avlatî: 104

Avlonya: 274

Avlonya iskelesi: 274

Avn b. Abdullah b. Ca‘fer-i Tayyâr: 267

Avn b. Alî: 262, 276

Avn, Hazret-i: 276

Avn, makâm-ı: 261

Avnik: 316

Avnik beği: 130, 132, 140, 150

Avnikî lisânı: 56

Avretbâzârı: 239, 245

Avşar hânları: 201

Avşarî koyunu: 167

Avşarî Türkmanânı: 234

Avşarlı Ebü'l-feth Hân (Erdebil hânı): 203

Avşarlı kavmi: 175

Avşarlı sultânı: 3, 168, 176

avşıla pilav: 158

avşıla şerbeti: 82

Avul Meydânı mahallesi (Bitlîs): 66

Avvâm, Hazret-i: 292

ayak nâ'ibi: 24, 249

ayak (ölçü birimi): 232

Ayas Paşa câmi'i (Basra kal'ası): 290

Ayas Paşa hammâmı (Basra kal'ası): 290

Ayasluk şehri: 93

Ayasofya: 19, 308, 347

Ayasofya deyri: 271, 319

Ayasofya kapuları: 319

Ayasofya Kubbesi: 186, 239

Ayasofya-i kebîr: 25

Ayaş beli: 10

Ayaş kasabası: 10

Aybegi't-Türkman câmi‘i: 153

Aydonat: 274

Aydos balı: 15

aygır: 61, 285

Ayıntâb: 260

âyîngâh-ı Nasârâ: 108

Âyişe (kadın ismi): 124

Âyişe-i Sıddîka, Hazret-i: 5, 42, 265, 272

ayn-ı Alî bınarı: 28

ayn-ı Alî Efendi: 288

ayn-ı arslan (Âdilcevâz): 102

ayn-ı Âvîh (Bitlîs): 66, 68

ayn-ı Balıklı: 28

ayn-ı Bınarbaşı: 15

ayn-ı Çemenzâr: 98

ayn-ı Çevlân: 186

ayn-ı Dîr: 36

ayn-ı Erba‘ataş: 28

ayn-ı Gevaş: 87

ayn-ı Güvaşî: 35

ayn-ı Hamrevât: 25, 27, 28

ayn-ı hânân (Âdilcevâz): 102

ayn-ı havz (kal‘a-i Mefârikîn): 55

ayn-ı humme: 98

ayn-ı İskender (Bitlîs): 62, 64, 66, 68, 82, 83, 142

ayn-ı Kehînâ Hâtûn: 315

ayn-ı Külati: 35

ayn-ı Sakalân (Cizre): 324, 325

ayn-ı Sendefe (Bitlîs): 68, 69, 82

ayn-ı Şakku'l-acûz (Diyârbekr): 28

ayn-ı Taklaban (Bitlîs): 68, 74

Ayntâb: 18, 47, 344

Ayntab gedeleci: 51

Ayntâb kalkanları: 156

Aynu'l-berut (Bitlîs): 65, 66, 68

aynu's-semek: 75

ayrık (otu): 54

Ays b. İshak: 95

ayu postu: 104

ayubâz: 71

ayva: 15

ayva perverde şerbeti: 15

ayva râyihası: 16

Azâb suyu: 100

Âzâdlı (erkek ismi): 31, 205

âzâdlı kulu: 301

âzâr-ı palândûzân: 29

Azâz (şeytan): 338

azeb ağası: 116

azebân tâ'ifesi: 112

Azebcân kapusu: 111

azeb-i hisâr: 113, 115, 117, 140, 249

azebistân: 106, 113, 131

azebler: 113

Âzer, Melik: 310

Âzerbaycân: 4, 11, 35, 40, 43, 59, 63, 84, 87, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 99, 102, 109, 110, 111, 118, 168, 169, 170, 172, 174, 176, 177, 183, 184, 185, 186, 189, 191, 194, 195, 199, 201, 207, 226, 240, 241, 244, 258, 295, 306, 311, 345

Âzerbaycân askeri: 167

Âzerbaycân Şâhı: 58, 63, 90, 96, 100, 109, 121, 163, 222, 240

Âzerbaycân-ı Ermenîyye: 201, 203

Âzerbaycân-ı Ucân: 194, 202

Âzeroğulları: 310

Azerya: 347

Âzerzâd kal‘ası: 7, 310

Âzerzâr: 310

Azez: 344

Azîz Efendi câmi‘i: 26

Azizli: 119

âzmâyiş (ok cinsi): 73, 103, 156

Azmîzâde Hâletî: 72

Aznavur (Hârûnu'r-Reşîd'in vüzerâlarından): 343

Aznavurdepesi: 8, 343

- B -

Ba‘dumah câmi‘i: 189

Baba Abdî-i Horasânî: 229

Baba Çengî: 72

Baba Çirkin, Hazret-i: 261

Baba Çoban, Hazret-i: 261

Babadağı okları: 156

Bâb-ı Ahdar: 207

Bâb-ı Ahzar: 357

Bâb-ı Akra: 309

Bâb-ı Bağdâd: 218

Bâb-ı Erdebil (Nihâvend): 205

Bâb-ı Hemedân (Nihâvend): 205

Bâb-ı Hızır: 357

Bâb-ı Irâk (Nihâvend): 205

Bâb-ı Mu‘allâ: 240

Bâb-ı Muzurî: 312

Bâb-ı Müşebbek (kal‘a-i Kazvîn): 218

Bâb-ı Nâsır (Mısır): 115

Bâb-ı Tur (Cizre kal‘ası): 323

Bâbil: 63

Bâbil kal‘ası: 263

Bâbu'l-Câbî: 272

Bâbu'l-cebel (Cizre kal‘ası): 323

Bâbu'l-mâ (Cizre kal‘ası): 323

Bâbü'l-ebvâb: 170

bâc: 58, 86, 102, 127, 128, 130, 160, 293, 296, 309

bâcdâr: 64, 91, 101, 102, 236, 275, 277, 312, 329, 349

bâc-ı bâzâr: 64, 117, 310

bâc-ı öşr: 85, 256

bâc-ı sultânî: 130

Bacvânlı sancağı: 349

Bacvânlu: 349

bâdâm pilav: 158

Badanlıca kendi: 222

badem: 136, 211

badem kırması: 17

badem pısdık: 220

badem pilav: 76

badem yağı: 199

bâd-ı Semûm: 216

Bâdi (cariye ismi): 219

Badjak Tatarı: 316

bâdyân: 76, 185

bagallar: 223

bâğ: 185, 206, 212

Bâğ (evlâd-ı Amâlık): 239, 240, 251

Bâğ, Melik: 240

bâğ sarâyı: 74, 80

bâğ u bâğçe: 9, 17, 18, 19, 20, 22, 50, 55, 58, 66, 69, 74, 89, 92, 100, 101, 113, 121, 125, 165, 166, 171, 175, 176, 177, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 193, 194, 201, 205, 206, 207, 213, 214, 215, 216, 220, 222, 227, 231, 235, 236, 287, 291, 293, 297, 298, 301, 302, 305, 306, 309, 314, 315, 317, 319, 320, 324, 327, 329, 344

bâğ u bennâk: 52

bâğ u besâtîn: 200, 325, 333

bâğ u bostân: 39, 102, 228, 233, 283

bâğ u gülistân: 228

Bağabay câmi‘i (Dümbülî): 190

bâğavât: 325

bâğavât-ı mîrâb defteri hâkimi: 125

Bağavî, Şeyh: 27, 152, 337

bâğbân: 73, 213

bâğçeler: 115

Bağçesarây: 157

Bağdâd: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 19, 22, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 52, 54, 55, 56, 85, 106, 109, 118, 120, 148, 153, 157, 168, 169, 174, 179, 186, 188, 190, 193, 198, 199, 201, 203, 204, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 284, 285, 286, 289, 294, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 311, 312, 316, 318, 321, 322, 330, 331, 332, 333, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 354, 355, 356, 359, 360

Bağdâd a‘yânları: 359

Bağdâd ağası: 8

Bağdâd arslanları: 285

Bağdâd atları: 168

Bağdâd bânîsi: 246

Bağdâd cengi: 246

Bağdâd çölü: 37, 42, 248

Bağdâd defterdârı: 260, 288

Bağdâd dervezesi (kal‘a-i kûh-ı Demâvend): 235

Bağdâd hâkimi: 5, 250

Bağdâd Halîfesi: 208, 227

Bağdâd hânı: 190

Bağdâd kal‘ası: 5, 42, 109, 212, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 269, 275, 287, 289, 300, 323, 348, 349, 350, 356

Bağdâd kapusu (kal‘a-i Hemedân): 213

Bağdâd kapusu (kal‘a-i Hille): 275

Bağdâd kapusu (kal‘a-i Musul): 349, 350

Bağdâd kapusu (kal‘a-i Sîn): 224

Bağdâd kargıları: 54

Bağdâd kavmi: 255, 260

Bağdâd kösü: 252

Bağdâd kulu: 298

Bağdâd meliki: 239

Bağdâd monlâsı: 263, 269, 270

Bağdâd müvellâsı: 238

Bağdâd paşası: 243

Bağdâd sahrâsı: 235

Bağdâd seferi: 197, 309

Bağdâd sulhu: 135

Bağdâd, Sûr-ı: 245, 251, 252

Bağdâd tazıları: 306

Bağdâd tüccârları: 256

Bağdâd vâlîsi: 3, 168, 216, 235, 249, 258, 275, 277, 285, 286, 288, 298, 299, 301, 304, 312

Bağdâd vezîri: 250

Bağdâd-ı atîk şehri: 93, 239

Bağdâd-ı behişt-âbâd: 37, 204, 222, 318

Bağdâd-ı dârü'l-İslâm: 268

Bağdâd-ı hâkâniyân: 213

Bağdâd-ı Irâk: 212

Bağdâd-ı İremezât: 322

Bağdâdî güvercinler: 256

Bağdâdî mızrak: 156

Bağdo bâğı (Bitlîs): 70, 82

Bağdo, Hacı: 36

Bâğ-ı Cinân: 67, 217, 222, 223, 224, 226, 234, 350

Bâğ-ı Cinân kal‘ası: 5, 222, 348

Bağ-ı ibn Dâd: 238

bâğ-ı İrem: 2, 3, 15, 16, 17, 18, 33, 35, 39, 66, 70, 71, 74, 75, 105, 110, 166, 172, 183, 189, 191, 193, 203, 204, 209, 212, 220, 235, 237, 255, 266, 283, 292, 298, 300, 312, 313, 314, 315, 317, 319, 320, 325, 330, 331, 357

bâğ-ı İremezât: 220, 224, 229, 232

bâğ-ı kûh-ı Ahkerden: 14

bâğ-ı Merâm: 12, 16, 172, 320, 350

Bağın kayası: 33

Bağın köyü: 33

bâğırsak: 73

bahâristân: 199

bahr-i Alman: 353

bahr-i Basra: 36

bahr-i Debîl: 185

bahr-i Dümbülî: 185

bahr-i Fâris: 294

bahr-i Fiyamenk: 307

bahr-i Gîlân: 294

bahr-i Girdâb: 307, 353

bahr-i Harez: 32, 294

bahr-i Hazer: 237

bahr-i Hind: 36, 258

bahrî hotoslar: 105

bahr-i Hürmüz: 259, 288, 289, 291, 293, 294, 295, 307, 353

bahr-i Kulzüm: 36, 88, 353

bahr-i Moğolyan: 307, 353

bahr-i Muhît: 33, 34, 95, 291, 294, 295, 307, 353

bahr-i Necef: 282

bahr-i Okyonus: 33, 307, 353

bahr-i Rûmiyye: 185

bahr-i Sefîd: 307, 353, 357

bahr-i Şatt: 37, 294, 353

bahr-i Şattu'l-Arab: 291

bahr-i Tebrîz: 185

bahr-i Ummân: 32, 34, 36, 288, 291, 294, 307, 353

bahr-i Van: 87, 103, 162

bahr-i Yenidünyâ: 307

Bahşî, Monlâ: 351

Bak sancağı: 305

bakar (inek): 305, 355

Bakara sûresi: 342

bakar-ı beyâbânî: 285

bakır: 18, 29, 252

bakır avânî: 41, 51, 53

bakır âvânî bisâtlar: 159

bakır âvânî sahûnlar: 158

Bâkî dîvânı: 152

Bâkî Paşa, Defterdâr: 202, 203, 272

bâkire: 30, 48, 84, 192

Bakkâlzâde Çelebi: 30

bakla: 112, 163, 185

baklava: 54, 82

Bakuba kasabası: 5, 237, 238

Bakü: 88, 188

bal: 15, 52, 112

bal şerbeti: 325

balaban (kuş cinsi): 71, 111, 177, 213

balaban (saz cinsi): 72

Bâlâburç (Van kal'ası): 122

Balat şehri: 93

baldıran şerbeti: 82

balgam: 28, 69

balgamî: 60, 75

balgamî küpler: 159

balgamî mertebânîler: 159, 160

balgamî tabaklar: 159

Balı Dayı Çelebi (Bağdâdlı): 254

balık: 57, 88, 102, 111, 171, 186, 206, 299, 308

balık dalyanı: 89

balıkçıl telleri: 104

Balıkçılar mahallesi (Bağdâd): 254

Balıkesri: 229

Balıklağa kal‘ası: 111

Balıklı: 28

Balıklı ayazma: 54

Balıklı gölü: 28

Balıklı mahallesi (Diyârbekir): 28, 330

Balıklı tekyesi (Diyârbekr): 27

Balıklı zâviyesi: 27

Balılı taclar: 104

Balis: 117, 344

Balis kal‘ası: 13

balta: 29, 112, 136

Balta kal‘ası: 7, 318

Baltacı Mehemmed Paşa: 301, 302, 303, 306

Baluhân kıpçakları: 86

balyemez toplar: 96, 97, 101, 107, 112, 115, 122, 123, 131, 133, 135, 140, 141, 144, 145, 164, 178, 183, 197, 245, 249, 252, 287, 289, 310, 348

Balyoz: 161

Bana: 349

Bana beği: 306

bana (kaplıca): 354

Bana kendi: 306

Banaköy: 306

Banîtu'l-Kaysî: 267

Bâniyân kavmi: 292

Bânû Perî: 310

Bânû şehri: 237

Bânûya (genç ismi): 15

Bânû-yı Cihân (Enûşirvân kızı): 237

Bapır köyü: 52

Bapır nâm: 50

Bapırî kavmi: 270, 274

Bapırî: 48, 324

Bapırî lisânı: 316

Bapırlar: 54

Bar iskelesi: 274

bâr u bengâh: 53, 107, 192, 248

baras: 96

barçalar: 291

bârçe-i Gücürât: 162

Bârgîrî: 88, 117, 119

Bârgîrî beği: 102, 106, 120, 133, 149, 166

Bârgîrî dağları: 88, 102

Bârgîrî kal‘ası: 2, 88, 102, 109, 131

bârhâne: 107, 115, 174, 192, 202

bâr-ı ester: 215

bâr-ı sakîller: 149

barûd: 106, 107, 246, 249

Barûdhâne çarhı: 256

Barûdhânesi: 16

barûd-ı siyâh: 44, 51, 106, 111, 131, 142, 253

barutçu başı: 249

barutçular: 249

Basinka nehri: 56, 258

basma mühürler: 156

Basra: 5, 6, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 52, 54, 56, 62, 206, 229, 237, 242, 247, 248, 250, 258, 259, 260, 266, 269, 270, 278, 281, 282, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294,

295, 296, 297, 298, 300, 301, 322, 348

Basra ahâlîsi: 296

Basra bâzergânları: 282

Basra benderi: 248

Basra defterdârı: 288

Basra emîr-i haccı: 290

Basra hâkimi: 247, 289, 293, 294, 295, 296

Basra hammâmları: 354

Basra helvâsı: 227

Basra kal‘ası: 6, 36, 276, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 296, 323, 349

Basra kapusu (Basra kal‘ası): 289

Basra kargı sırıkları: 105

Basra kargısı: 99

Basra paşası: 288, 289

Basra sahrâsı: 289

Basra sükkerî şerbeti: 255

Basralı hânı (Bağdâd): 254

Basravî mızrak: 156

başbuğ: 212

başçavuş: 112, 249, 305

Başela karyesi: 6

Başhân menzili: 1, 19, 21

Başke kal‘ası: 6, 302

Başke karyesi: 301

Başke (Moğol veziri): 302

Başlı: 117

bataklık: 102, 131, 165, 286, 287

Batâyıh: 56, 258

Bathâ: 347

bâtıl hâneler: 163

Batlamyus: 32, 97, 227, 229, 233, 325

Batmân cisri: 16, 58, 329

Batmân nehri: 33, 34, 54, 55, 57, 58, 62, 69, 78, 329, 330

Batmân suyu: 2

Battâl Ca‘fer Gâzî, Seyyid: 11, 13, 17, 18, 110

Battâl Gâzî şehri: 12

Bavgir kal‘ası: 102

bây u gedâ: 278

Bayat kasabası: 5, 237

Bayat nâhiyesi: 4, 201

Bayat sancağı: 250

Bayat Sultân: 245

Bayat ümerâsı: 204

Bayâtî makâmı: 202

Bâybûrd: 22, 157

Bâyezîd beği: 106, 120, 131, 133, 140, 150, 166

Bâyezîd Hân huddâmı: 154

Bâyezîd Hân, Yıldırım: 12, 43, 90, 94, 109, 240

Bâyezîd kal‘ası: 117, 119, 132

Bâyezîd, Şehzâde: 110

Bâyezîd-i Velî: 9, 152, 153, 226, 342

Bayındır Hân: 90, 94

Bayındırân: 230

Bayındırî: 222, 284

Baykara faslı: 39

baykuş: 111

Bâyolan (erkek ismi): 205

bayrak: 48, 49, 54, 105, 134, 141, 242, 304, 327, 334

Bayrâm Paşa (sadrıa‘zam): 225, 245, 349

Bayrâm-ı Velî, Hacı: 81

Bayrâmî tekyesi: 10

Bayrâm-i Velî: 10

Baytal çeşmesi (kısrak südü çeşmeleri): 92

Baytamur câmi‘i (Kazvîn): 218

Baytamur Hân câmi‘i (Kazvîn): 219

Baytanûr kal‘ası: 7, 309, 310, 311, 312

baytar ilmi: 73

Baytarnâme (kitap): 71

bâz evi: 70

bâz ilmi: 72

Baz karyesi: 102

bâzâr: 207

Bâzâr kapusu (Malatıyye): 13

Bâzârcık: 157

bâzârcılar: 140

bâzâr-ı Akra: 309

bâzâr-ı bezzâzân: 29

bâzâr-ı bezzâzistân: 332

bâzâr-ı cevâhirciyân-ı zergerân: 29

bâzâr-ı cüllah: 92

bâzâr-ı çilingirân: 29

bâzâr-ı gazzâz: 92

bâzâr-ı haffâfân: 29

bâzâr-ı kâga: 185

bâzâr-ı sarrâc: 92

bâzâr-ı şâhî: 201

Bâzârköy kumla üzümü: 185

bâzergân: 101, 122

bâz-ı bâzân: 71, 74

Bâzirgân hânı (Diyârbekr): 29

bâzlar: 162

bazûbend-i mufattallar: 157

Bebekbâzârı şehri: 10

bebr: 37, 79, 100, 104, 105, 157, 167, 260

Becem Diyâle nehri: 242

Becem kavmi: 358

Bedahşân: 157, 158, 203, 233

Bedahşân (genç ismi): 15

Beddî: 135

Bedî‘î: 117

Bedir (Abdal Hân'ın oğlu): 73

Bedir Bay Hân: 94

Bedir Beğ: 67

Bedir gazâsı: 279

Bedir, (Ziyâeddin Hân kardeşi): 151

bediyye kereke: 254

Bedlîs câmi‘i (Bitlîs): 65

Bedlîs, İskender'in hazînedârı: 62, 63, 65, 68, 145

Bedlîs kal‘ası: 62

Bedr: 214

Bedr b. Mukbilu'l-Ca‘lî: 268

Bedrayî hurması: 255

Bedreddîn, Hânzâde: 76

Bedreddîn ibn Abdal Hân: 150

bedrevîler: 261

Bedri: 150

Bedr-i Huneyn: 225

beğ emrûdu: 16

Beğ hammâmı (Cizre): 324, 325

Beğ hammâmı (Malatıyye): 14

beğ kumru (kayısı cinsi): 16

Beğ sarâyı (Cizre): 325

Beğbâzârı kal‘ası: 9

Beğbâzârı kavunu: 215

Beğbâzârı şehri: 1

beğlerbeği: 110, 212, 304

behâ’imler: 92

Behcet: 10

Behdînân: 6, 306, 310

Behdînân hâkimi: 311

Behdînân kavmi: 316

Behistân: 193, 194

Behistivân ibn Şemkîn: 309

Behistivân, Melik: 311

Behlûl-i Dânâ: 261, 264

Behlûlî taclar: 104

Behlûloğlu (Van ağası): 124, 137

Behnîsâ: 322

Behrâm bûrî dest bezleri: 160

Behrâm Paşa câmi‘i: 26

Behrâm Paşa hammâmı (Diyârbekir): 32

Behrâm Paşa hammâmı (Malatıyye): 15

Behrâm pûrî: 210

Behrâmîye câmi‘i: 26

Behremân (köle ismi): 210

Behrûz (Enûşirvân'ın oğlu): 238

Behrûz şehri: 5, 238

Behsitvân ibn Kâbus: 303

Behtek deyri (Hemedân): 211

Behzâd: 155

Bekâ‘ sahrâsı: 282

bekâr odaları: 15, 29

Bekir Ağa: 243, 348

Bekir Ağa, Murtezâ Paşa Ağası: 359

Bekir Ağa, ser-bevvâbân-ı hümâm: 248

Bekir, Celâlî: 253

Bekir Paşa evkâfı: 351

Bekir Paşa hânı (Bağdâd): 254

Bekir Subaşı: 243, 244, 253, 263, 348

Bekke: 283, 347

bekmez: 112

Bekrî hattı: 152, 153

Bektaş Ağa: 249

Bektaş Ağa mescidi (Malatıyye): 13

Bektaş Hân: 245, 249

Bektaş Hân hammâmı (Bağdâd): 255

Bektaşî: 13

Bektaşî tâc: 73, 104

Bektaşî tekyesi: 13, 66, 193, 205, 218, 256

Bektaşîyân: 18, 209, 359

Bekufâr karyesi: 309

Bel‘am ibn Bâ‘ûr: 155

belâğat: 72

Belbis cengi: 160

Belbîs sahrâsı şehri: 91

belebânî: 39

Beled-i Betra: 308

Beled-i Seyyâs hammâmı (Basra kal‘ası): 290

Beledü'l-hatîb: 42, 48, 333, 350, 355, 356, 357

Belgrad: 109, 111, 120

Belh: 95, 204, 273, 279

Belh ahâlîsi: 16

Belhî: 156, 159

Belkas nâhiyesi: 6, 303, 305

Belkıs sarâyı: 72

Bencâhî (Kazvînli): 219

Bendâv Acînât: 345

Benderâbâd: 6

Benderçe: 295

bender-i Basra: 34, 36

bender-i Böğürdelen: 296

bender-i Haleb: 18

bender-i Mekrânâbâd: 295

bender-i Peyguvar: 34

bender-i Süveys: 88

bender-i Tâcdâr: 295

Bendî Cân, Sultân: 94

Bend-i Mâhî: 88, 89, 102, 131

Bend-i Mâhî bendi (Van kal‘ası): 125

Bend-i Mâhî deresi: 88

Bend-i Mâhî iltizâmı: 117

Bend-i Mâhî kendi: 195

Bend-i Mâhî nehri: 88, 102

benefsec: 16

benefşe: 17, 74

Benefşe kal‘ası: 44

Benî Âdem: 10, 41, 46, 53, 61, 63, 69, 71, 78, 79, 106, 112, 129, 134, 141, 153, 155, 172, 200, 216, 218, 219, 226, 239, 251, 260, 261, 281, 310, 323, 335, 340, 341, 343, 347

Benî İsrâîl: 217, 347

Benî Ken‘ân: 217

Benî Keys: 226

Benî Kutur: 119, 133, 139, 140, 167

Benî Kutur beği: 106

Benî Kutur kal‘ası: 118

Benî Kutur livâsı: 119

Benî Kutur sancağı: 119

Benî Kuturî hükûmeti: 118

Benî Sehvân Urbânı: 355

Benî Tanur kal‘ası: 35

Benî Tây: 245

Benî Tây kabîlesi: 41

Benî Ümeyye halîfesi: 266, 297

Benli Ömer Ağa, kapucubaşı: 167

bennâlar: 32

Benu nehri: 292

Benyân kavmi: 291

Berabaş: 117

berber dükkânları: 124

Berberî: 339

berberler: 185, 261

berberlik: 72

berbûtî: 39

Berda‘: 119, 139, 140

Berda‘ beği: 133, 167

Berda‘ livâsı: 119

Berda‘ sancağı: 117

Berdük deresi: 173

Berdük kal‘ası: 3, 173, 175, 186

Berdük nehri: 173

Berend livâsı: 305

Bergûs: 229

Berhıyâ: 131

Berîr b. Zeyd: 267

Berkok câmi‘i: 153

Berkuk, Sultân: 344

Berkuk Şâh câmi‘i: 344

Bermekîy-yi zîşân: 104

Berrâvî, Şeyh: 292

berş-nâk: 71

Berto Hân: 245

Berzencî (Hemedânlı), Monlâ: 210

Bes kavmi: 340

Besanî Ekrâdı: 97

besâtîn: 212

Besne: 21

Beşâret Ağa: 31, 67, 68

Beşâret Ağa mektebi (Bitlîs): 65

Beşâret Ağa sarâyı (Bitlîs): 66

Beşâret, Cerrâh Usta: 14

Beşâretoğlu, Cerrâh: 67, 124

beşikler: 166

Beşîr el-Hâc, Hazret-i: 262

Beşir (köle ismi): 15

Beşiş dağları: 315

beşlik altun sikke: 92

Betra: 308

Betra halkı: 308

bevvâb: 15, 29, 115, 122, 277

Bey‘ana (cariye ismi): 205

beyâbân: 269, 306, 335

beyâbânî: 355

beyâbânistân: 269

beyân ilmi: 27

beyâz ablaklar: 105

beyâz bal: 15

beyâz bediyye kereke: 254

beyâz burka‘ dutak: 124

beyâz buyurdı: 163

beyâz car u ızâr: 14

beyâz cibiz kireç: 183

beyâz çadırlı: 341

beyâz çârşefe: 30

beyâz çatal ibikli ibiksiz horos: 340

beyâz çöreği: 37

beyâz destâr: 292

beyâz dülbend: 219

beyâz ekmeği: 82

beyâz esvâb: 292

beyâz gül: 17, 291

beyâz hil‘atli âdemler: 341

beyâz kumru (kayısı cinsi): 16

beyâz lavaşa yufkası: 82

beyâz Lefkûrî: 210, 254

beyâz Musul bezi: 351

beyâz nân: 185

beyâz pembe bezi: 15

beyâz semmûr kürk: 84

beyâz vere bayrağı: 145

Beybini emrûdu: 220

Beyhakî: 61

Beyne'l-kasreyn: 83

Beyt-i Ka‘be: 283

Beyt-i Ma‘mûr: 283, 303

Beyt-i Makdis: 43

Beyt-i Mirrîh: 67, 124, 204

Beyt-i Müşterî: 145

Beyt-i nârî: 351

Beyt-i Resûl: 279

Beyt-i şerîf: 278, 283, 303

Beyt-i Zühal: 255

Beyt-i Zühre: 230

beytü'l-hazân: 17, 43, 290

beytü'l-mâl: 24, 53

beyyâ‘lar: 159

Bezikî: 135

Bezîkîoğlu: 30

Bezîkîoğlu sarâyı (Diyârbekr): 29

bezir yağı: 112

bezler: 79

bezzâz: 15

bezzâzân: 29

bezzâzistân: 29, 66, 92, 97, 101, 121, 122, 185, 189, 205, 209, 219, 254, 276, 288, 324, 332, 351

bezzâzistân sebîli (Bitlîs): 65

Bezzâziyye (kitap): 154

Bezzî: 337

bıçak: 37, 72, 75, 78, 79

bıçak sapı: 282

bıldırcınlar: 162

Bınar nehri: 15

Bınarbaşı: 15, 17

bınarlar: 183

bıtrîk: 22, 108, 170, 224, 256, 337

bıttîh: 16

Bıyıklı Hasan Paşa: 202, 203

Bıyıklı Mehemmed Paşa: 20, 22, 25, 26, 43, 55, 58, 245

Bıyıklı Mehemmed Paşa câmi‘i: 26

Bıyıklı Mehemmed Paşa hammâmı (Diyârbekir): 31

bi’r-i Gayyâ: 337

biber: 260

Biçor kendi: 4, 193

Bidâye ve'n-Nihâye li-İbn Kesîr (kitap): 154

Bidkâr kal‘ası: 109

bihter hâneleri: 190

Bihzâd: 30

Bîjen: 105

Bikr diyârı: 21

bilâd-ı Cezâyir-i Harıdât: 294

bilâd-ı Ermen: 59, 63, 202

bilâd-ı Rebî‘: 8, 322, 347, 352

bilâd-ı Rebî‘iyye: 346

bilâd-ı Rûm: 65

bilâd-ı Sakaleyn: 331

bilâdü'l-Hatîb: 355

Bilâl-i Habeşî: 72, 271, 334

Bilbeys: 296

Bilecik kal‘ası: 8, 18, 42, 258, 344

billûr: 6, 31, 33, 37, 75, 121, 187, 282

Bingöl, kûh-ı: 62, 319

Bingöl yaylası: 19, 85, 92, 97

Birdinic: 33

Birdinic cisri: 20, 33

Birdinic karyesi: 20

Birdinic köyü: 20

Birdinicî, Monlâ: 15

Birecik: 34, 35, 110, 344

Birecik kal‘ası: 13, 117

Birecik yayı: 173

Biredos Sultânı (yer adı): 3, 167, 168, 176, 178

Biredosî hükûmeti: 118

Birispi: 323

Birke, câriye: 278

bisât: 60, 199, 223

Bisitîler: 185

Bî-sütûn kal‘ası: 208, 348

Bî-sütûn, kûh-ı: 208, 209, 211, 213, 235, 311, 319

Bî-sütûn sultânı: 208

Bişr b. Ömerü'l-Hadarî: 267

Bişri'l-Hâfî, Hazret-i: 261

Bî-tennûr kal‘ası: 309

Bî-tennûr şehri: 309

Bitlîs: 2, 48, 49, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 91, 96, 101, 104, 109, 117, 118, 121, 124, 125, 126, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 150, 151, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 198, 245, 316

Bitlîs ahâlîsi: 2, 148, 151, 157, 162

Bitlîs askeri: 120

Bitlîs dağları: 134, 330

Bitlîs deresi: 71, 74, 86, 135, 137

Bitlîs hâkimi: 59, 202, 311

Bitlîs hânı: 2, 3, 31, 48, 49, 58, 59, 60, 63, 64, 69, 74, 85, 86, 94, 96, 105, 106, 109, 119, 120, 123, 126, 128, 131, 133, 134, 135, 136, 147, 148, 149, 153, 164, 168, 169, 170, 172, 174, 179, 197, 198, 202, 288, 322, 352

Bitlîs Hânı hammâmı (Hemedân): 210

Bitlîs Hânı kethudâsı: 105

Bitlîs hükûmeti: 118

Bitlîs kadısı: 157

Bitlîs kal‘ası: 2, 3, 62, 63, 64, 68, 100, 134, 142, 143, 144, 145, 146, 151

Bitlîs kayaları: 133

Bitlîs kulu: 166

Bitlîs nehri: 34, 60, 71

Bitlîs sahtiyânı: 82

Bîzeduş beği: 106

bocı-ırgatlar: 115

Boğa Bay, Sultan: 94

Boğabây, İmâm: 188

boğası: 67

boğça: 310

boğça-i zerdûz: 86

Boğdan: 342

Boğol: 35, 178

Boğol kavmi: 94

Boğolî oklar: 156

Bohtân kavunu: 39

Bolagay kal‘ası: 111

Bomboç: 13, 117, 344

Bora Hân: 205

boruzen: 74

Bosna: 111, 174, 212, 244

Bosna gâzîleri: 120

Bosnasârâyı: 329

bostân: 206

bostân u gülistân: 333

Bostâncı mescidi (Malatıyye): 13

Bostâncıbaşı: 341

Bostâncılar mahallesi (Malatıyye): 13

bostânlar: 185

Boşnak: 101, 120, 244

Boşnakça: 339

boy beği: 13, 23

boyacılık: 73

boyahâne: 66, 81

boyahâne emîni: 64

boybeği: 90, 95

boza: 274, 294

Bozcaada: 135, 185

bozdoğan topuz: 105, 157

Bozdoğanî: 193

Bozevli Sultân: 188

Bozok sancağı: 188

böcek haşerâtları: 79

böğrülce: 220

Böğürdelen kal‘ası: 6, 291, 295, 296

Böğürdelen livâsı: 289

bölük kâtibleri: 106

bölük sipahîleri: 223

bölükbaşı: 105, 138, 163

börek: 54

börklü: 104

Börüce kendi: 306

Bözürcümihr: 193

Budağ, Şâh (Hemedânlı): 210

Budak Beğ: 306

Budak Beğ hammâmı (Bitlîs): 68

Budak Gulâm: 219

Budak Hân Beğ (Bâyezîd beği): 166, 306

Budan kal‘ası: 111

Budin: 16, 28, 40, 120, 221, 249

Budin kal‘ası: 113, 359

buğday: 44, 82, 112, 124, 185, 205, 255, 294, 342

Buğday anbârları: 183, 324

Buğday bâzârı (Basra kal‘ası): 290

Buhârâ: 95, 204, 211, 273, 279

Buhârî: 27, 65, 121, 159, 343

buhayre: 3, 73, 171, 183, 185, 186, 315

Bûhinân kal‘ası: 323

Buhtâniyân kavmi: 321, 322

buhtî: 86

Buhtî Ağa: 67

Buhtî Hân: 321

Buhtî hançer: 156

Buhtî kavmi: 321, 345

Buhtî Kürdleri: 345

Buhtunnasr: 43, 55, 217, 231, 239, 251, 345, 358

buhûrdân: 75, 152, 159, 247, 272

buhûr-ı meryem (çiçek): 74

buhûr-ı tayyibe: 160

buk‘alar: 320

bukalemun: 46

Bukrat: 67, 71

Bulgar: 204

Bulgarca: 339

Bulgari kal‘ası: 44

bulkur: 112

bum (baykuş): 91

Bun deyri: 319

Bunan, bıtrîk: 319

bundukânî altun: 158

bunlıca: 354

Burâk: 266

Burc Sultân ziyâreti: 126

burc-ı akreb: 67, 204, 229

burc-ı hamel: 124

burc-ı Kahkahâ: 122

burc-ı kavs: 145, 351

burc-ı mîzân: 230

Burhan Ağa: 124

Burhâneddîn, Şeyh: 269

Bûriyâ-yı Velî: 269

burka‘: 14, 67, 124, 188, 254

Bursa: 12, 65, 66, 90, 94, 127, 209, 244

Bursa Etrâkleri: 354

Bursa ılıcaları: 201

Bursa okları: 156

Bursa şehri: 58, 232

Bursalı (Yay ustası): 156

Bursavî: 157

Burun Kâsım: 203

bûselik: 18, 317

Busır: 297

Busır büleydesi: 297

Busır nâm mahal: 296

Busrâ şehri: 278

Busrâ-yı Havrân: 93

Bustân (kitap): 152, 153

buyurdı: 17, 163

buz pâresi: 113

buzağı: 46

Büdelâ makâmı: 231

Bühtân kavunu: 37, 215

Bühtân şehri: 320

Bühtânî, Monlâ: 67

bülbül: 18, 75, 197

bülbülistân: 262

Büleh-i Oğuzân: 89

Bün kavmi: 340

Bür-âbâd: 356

Büreyde-i Fahrî el-Bursevî hattı: 153

büryân: 158, 215

Büyük hân (Bitlîs): 66

Büyük İskender kal‘ası: 63

Büzürcimihr: 304

- C -

Ca‘ber kal‘ası: 13, 42, 90, 94, 272, 279, 296

Ca‘fer Ağa, Hazînedâr: 105

Ca‘fer b. Ukayl: 267

Ca‘fer Gâzî, Battâl: 11

Ca‘fer Paşa câmi‘i (Rumiyye): 184

Ca‘fer Paşa câmi‘i (Tebrîz): 193

Ca‘fer Paşa hânı kendi: 195

Ca‘fer-i Bermekî: 58, 73, 84, 297

Ca‘fer-i Ensârî, Hazret-i: 213

Ca‘ferî mezhebi: 128, 184

Ca‘fer-i Sâdık: 32, 259, 262, 263, 266, 268, 273, 276, 284, 326

Ca‘fer-i Tayyâr: 261

câb gödelec: 59

câb (silah): 51

Câbir b. Abdullah-ı Ensârî: 216

Câbir-i Ensârî: 336, 337

Câbülkâ kavmi: 8, 342

cacıhlı peynir: 51, 82

cacim nâm kilim: 53

Cağaloğlu Sinân Paşa Câmi‘i: 189

cahîm-i Sakar: 337

Calinus: 71

Câlût Melik: 108, 113, 120, 163, 293

cam kâseler: 74

cam taslar: 74

Camapur: 62, 155

câme: 180

câme don: 197

câme-i hâblar: 163, 197

Câmi‘-i Ezher: 17, 25

Câmi‘-i Kebîr (Diyârbekir): 13, 25, 27, 28, 30, 31

Câmi‘-i Peygamber medresesi (Diyârbekr): 27

Câmi‘u'l-kebîr (kitap): 154

Câmi‘u'n-Nûr (Musul): 240, 350, 353

Câmi‘u's-sağîr (kitap): 154

Câmî-i Revâmî: 154

câmûs: 51, 92, 100, 111, 112, 125, 131, 133, 193, 269, 285, 292, 305, 354, 355

Cân Alî: 219

Cân Apardı Hân: 204

Cân Apay Hân: 209

Cân Ata: 306

Cân Beğ: 156

Cân Hanım: 94

Cân İsmâ‘îl kapusu (kal‘a-i Musul): 349

Cân kavmi: 336, 339, 340, 342

Cân Kulı Hân-ı Şîrâzî: 210

Can Petro Kaşpar: 72

cânbâzlık: 80

Cânberî (kitap): 152

Cânbezdi (köle ismi): 15

Candemâh Hanım (bint-i Hârûnu'r-Reşîd): 221

Cândilân (kadın ismi): 210

Cânfedâ (genç ismi): 15

cângüli (elma): 125

Cân-ı cân Kadın: 31

Cân-ı cihân (cariye ismi): 205

Canik nehri: 103, 131

Canikler karyesi: 103

Cânlar Kuyusu: 282

Cânmerd (köle ismi): 15

Cânn kavimleri: 8

Cânnisâr (cariye ismi): 124

Cânpolad (erkek ismi): 205

Cânpolad Ağa, Çerkes: 129

Cânpolad Ağası: 130

Cânpolad askeri: 202

Cânpoladzâde: 126, 202

Cânverdi (köle ismi): 15

Car, Monlâ: 219

car u ızâr: 14

câriye: 47, 67, 150, 210

Cârullah, Hacı (Kenzikli): 98

Cavvelâkî: 193

cebbâne: 234

Cebbâne-i Baki‘: 270

cebe vü cevşen: 113, 115, 134, 310

cebeci: 91, 106, 112, 117, 131, 140, 183, 223, 249, 275, 287, 289, 305

cebeci ağaları: 150

cebeci ağası: 249

cebeci hâneleri: 113

cebeci mustahfızân: 97

cebecibaşı: 116, 149, 249

cebehâne: 20, 41, 44, 47, 55, 58, 63, 91, 97, 101, 112, 113, 115, 131, 132, 146, 149, 151, 152, 170, 174, 186, 189, 194, 202, 209, 212, 213, 221, 225, 246, 253, 256, 257, 275, 286, 287, 289, 293, 303, 304, 305, 324, 329, 350

cebehâne gemileri: 131, 133

cebehâne mahzenleri: 96, 253

Cebele b. Alî eş-Şeybânî, Hazret-i: 268

Cebel-i Kum kal'ası: 225

cebelüler: 12, 20, 23, 43, 64, 91, 97, 101, 116, 119, 120, 304, 329, 332, 349, 355

Cebelü'l-Lübnân: 282

Ceberût, cebel-i: 336

Cebrâ'il, Zerikî Monlâ: 48, 67

Cebrî: 126, 295

Cebrî mezhebi: 128

Cedârlı (cariye ismi): 205

Cehennem deresi: 135

Celâlî: 253, 340

Celâyir, Şâh: 90

celbe gemileri: 291

celî hat: 11, 93, 226, 236, 247

cellâd: 59, 106, 124, 143, 146, 147, 149, 156, 161, 198, 243, 314

Celüv askeri: 117, 126

Celüv kavmi: 118, 143

Celüv kendi: 175

Celüvî: 129, 132, 143, 159, 270, 315, 316

Celvanî lisânı: 56

Celvetî: 13

Celve-yi Hakkarî lisânı: 56

Cem: 326

Cem Beğ: 156

Cem-cemâl kal‘ası: 215, 235

Cem-cenâb: 234

Cem-cenâb Hânlığı: 216

Cem-cenâb kal‘ası: 216, 222, 226, 234, 302, 305, 348

Cem-cenâb kûhı: 216

Cem-cenâb nehri: 216

Cemîl, Hazret-i: 261

Cemşîd: 60, 74, 211, 358, 359

Cemşid ibn Şeddâd: 209

Cemşîd (köle ismi): 31

Cemşîd-hüner: 74

Cemşîd-i Âd: 209

Cemşîd-i Sânî: 73

Cenderecizâde: 153

Ceneviz Firengi şîşeler: 77

Cengiz Tatarı: 90

Cengiziyân: 173

Cengûle: 250, 305

Cengûle kasabası: 237

Cengûle livâsı: 251

Cengûle sancağı: 5

Cennet çeşmesi bınarı (Erzurûm): 28

Cennetî Çelebi: 67

Cennetoğlu, Celâlî: 340

Cenûb kasabası: 289

cerâhat ilmi: 254

Cerbân Kan, Emîr: 229

Cerbân Kân şehri: 230

Cerce: 322

Cercerâbâd karyesi: 258

Cerceraya karyesi: 36

Cerdefilî: 270

cereb: 98

Cerem kal‘ası: 109

Cerîh b. Nâsûr-ı Sevâris: 268

Cerîr-i Taberî: 7, 27, 152, 239, 339

cerrâh ilmi: 73

cerrâhân: 14, 30, 67, 71, 123, 199, 205, 210, 219, 224, 228, 233, 254, 290, 314, 324

cerrâh-ı fâsıdân: 351

cerreler: 15

Ceska şehri: 81

Ceski kal‘ası: 19

cevâhir: 29, 56, 105, 144, 157, 158, 161, 180, 247

cevâhir bisât: 223

cevâhir çârkab tîrkeş: 169, 238

cevâhir eğerli atı: 169

cevâhir fincânlar: 76

cevâhir hançer: 169, 196, 238

cevâhir hil‘atlar: 160

cevâhir kanâdîller: 203

cevâhir kemer-i münevver: 158

cevâhir kılıç: 169, 191

cevâhir kuşak: 84

cevâhir makûlesi: 152

cevâhir raht: 169

cevâhirciyân-ı zergerân: 29

cevâriyân: 31, 67, 124, 160, 233, 254, 291, 315, 325, 351

Cevâzir: 250, 255, 299

Cevâzîr livâsı: 251

Cevâzir şehri: 6, 298

Cevellâkî: 214

cevellâkî ışıkları: 180

Cevher (cariye ismi): 124

ceviz: 76, 260

Cevrî: 247

cevv: 214

cevvi: 205, 211

Cevz kal‘ası: 96

cevz-i ma‘dûd: 298

ceyb harclığı: 360

Ceyhûn: 323

ceyran: 292, 355

ceyran derisi: 255, 346

ceyran tüğü: 79

Cezâyir: 248, 256, 292, 300

Cezâyir-i Hardât: 248, 295

Cezerî (kitap): 152, 326

Cezeriyye risâlesi: 354

Cezîre: 7, 33, 35, 42, 54, 56, 256, 258, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 353, 356, 359

Cezîre ahâlîsi: 324

Cezîre beği: 301

Cezîre hükûmeti: 20, 23

Cezîre kal‘ası: 7, 35, 322, 323

Cezîre-i ibn Ömer şehri: 321, 326

Cezîre-i Ömer hâkimi: 311

Cezîretü'l-Arab şehri: 321

cıbıs: 87, 216, 228, 239, 251, 281, 305, 312

cıdâ: 53, 136

Cığalazâde: 176, 201, 234

cığalı: 316

Cığalı Alî Hân: 217

Cığalı Baba: 191

Cığalı Hân: 94

Cığalı Sultân: 191

Cığaloğlu: 174, 202, 204, 207, 213

Cığaloğlu hânı (Bağdâd): 254

Cığalzâde: 208, 216, 235

Cığalzâde Hânı (Bağdâd): 255

Cığalzâde kurrâsı (Bağdâd): 253

cılgı: 248

cılkıdan (at cinsi): 105

Cırbeli: 359

Cıska: 229

Cıska beği: 133

Cıska kasabası: 42

Cıskavî hançer: 156

cibinlik: 168

cibir: 251

cibis: 98, 122, 183, 213, 225, 289, 290, 324, 329, 350

Cibril-i Emîn: 46, 87, 108, 153, 206, 262, 270, 273, 321, 326, 334

cidâlar: 105

Cidde: 33, 256, 282, 303, 343

Cidde benderi: 291

cifir ilmi: 323, 346

Ciğ Ahmed kullesi (kal'a-i Rebî'): 349

Ciğaloğlu: 126

Ciğer: 46

Cihân Beğ: 306

Cihân Şâh: 193, 194, 306

Cihân Şâh imâreti (Hemedânlı): 211

Cihân Şâh kal‘ası: 306

Cihân Şâh mektebi (kal‘a-i Hemedân): 209

Cihângîr, Şehzâde: 110

Cihân-sûd imâreti (Kazvîn): 220

cihâz-ı nisvân: 158

Cîlân kendi: 237

Cîlânî, Şeyh: 264

cilav katırları: 274

cilbend: 80

cild: 81, 152

Cimcime Sultân: 262, 276

Cimri sancağı: 305

cinler (ecinne): 50, 225, 226, 336, 340, 341, 342, 343

Cinne (şeytan): 336, 338

cir: 305, 312

Cirbeli menzili: 8

Circe sancağı: 299

Circîs, makâm-ı: 358

Circîs Nebî: 8, 55, 98, 99, 187, 350, 352, 353

Circîs Nebî câmi‘i (Musul): 350

cirid: 71, 82, 101, 114, 122, 247

Cisir başı mahallesi (Bağdâd): 254

cisir dîdebânları: 323

Cisir kapusu: 298

Cisir kapusu (Bağdâd sûru): 253, 254, 269

Cisir kapusu (Cizre kal‘ası): 323

Cisir kapusu (kal‘a-i Hille): 275

Cisir kapusu (kal‘a-i Musul): 349

cisr-i Batmân: 24, 34, 56, 57, 58, 330

cisr-i Berdeniç: 1

cisr-i Çâşnigîr: 57

cisr-i Çoban: 330

cisr-i Geyve: 57

Cisr-i Hâniyye câmi‘i (Bağdâd): 253

cisr-i Irgandı: 58

cisr-i Kelek: 54

cisr-i Kophan: 35, 314

cisr-i Şattu'l-Arab: 255

cisr-i Ya‘kûb: 207

civa: 329

cîz madeni: 307

Cîze şehri: 240, 296, 321, 346

Cizre: 7, 35, 36, 55, 56, 204, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 333, 348

Cizre beği: 322, 327, 328

Cizre cezîresi: 257, 322

Cizre hâkimi: 23, 311, 319, 320, 322, 323, 327

Cizre hânı: 322, 327

Cizre kal‘ası: 42, 320, 322, 323, 324, 326, 350

Cizre paşası: 324

Cizrî lisânı: 56, 326

cizye: 22, 40, 64

Coğraf (kitap): 155, 292

Coğrafiyye kitâbları: 345

Cömerd Kassâb, Şeyh: 254, 264, 268

Cû‘ân tâ’ifesi: 76

Cûde (Cûdî) cebeli: 7, 45, 204, 225, 231, 309, 319, 320, 321, 333, 347

Cûde şehri: 7, 45, 46, 56, 204, 231, 319, 320, 347

Cum‘a hutbesi: 25

cum‘a namâzı: 313, 324

Cum‘a salâtı: 189

cura: 116

Cübbe Alî kapusu: 243

Cübb-i Yûsuf: 207

Cüllâb kasabası: 8, 344

cüllah: 73, 92, 213

cülûs-ı hümâyûn: 28

Cünâne (cariye ismi): 31

Cündevân: 67

Cüneyd b. Hacerü'l-Havlânî: 268

Cünîn-i Cürcân (şehir): 299

Cünîn-i Cüryâne menzili: 6, 299

cünûd-ı cebeciyân: 117

cünûd-ı Havâriciyân-ı Acem: 206

Cürc-âbâd kasabası: 297

Cürcân tur'ası: 299

Cürcân vilâyeti: 309

Cürce şehri: 253, 321, 337

cüsûrlar: 329

cüvânân: 254

cüyûş-ı azebân: 117

cüyûş-ı Ekrâd: 43

cüyûş-ı İslâm: 131

cüzzâm marazı: 96

Cüzzâmî: 117

- Ç -

çadır: 39, 49, 101, 135, 149, 305, 341, 354

çadır tokmağı: 136

Çağatay: 324, 339

Çağatay lisânı: 92, 227

çâh-ı mâ-i hânedân: 325, 351

çakal: 98, 147

Çâker Ağa: 67, 84, 134, 135, 141, 142

Çâker Ağa, hân kethudâsı: 86

Çâker Ağa, Hân Vezîri: 142

Çâker Ağa sarâyı (Bitlîs): 66

Çâker (köle ismi): 67

Çâker Sultân: 245

çâkerân: 15, 67, 124, 315

çakıl ekmeği: 37, 82

çakır: 174

çakır içenler: 193

çakır (kuş cinsi): 71

Çakıt Hânı nâm mahal: 164

çakmak: 126

çakmak taşı: 58, 88, 163

çakşır: 165

Çalabverdi (köle ismi): 15

çalaş: 290

çalav pilav: 76

Çalındır: 59

Çalındır şehri: 355

Çalış çayırı: 132, 133

çalmalı: 104

çam ağacı direkleri: 166

çam amûdu: 83

çam boduçlar: 28

çam sakızları: 354

Çamapur askeri: 178, 204

Çamapur diyârı: 108

Çamapur kavmi: 143

Çanarut Hemedânî: 210

Çânhâ kal‘a: 22

çap tirkeşli: 132

Çapakçur: 23, 33, 64, 132

Çapakçur kal‘ası: 19, 42

çapar: 167, 177, 180, 181, 182, 190, 191, 192, 196, 199, 306

çapkunlar: 222

çapullar: 222

çaput: 78

Çarapar (köle ismi): 210

çârbâğ: 185

çârbâğ u bostân: 213

Çârbâğ-ı şâhân (Kazvîn): 220

Çârdâklı Hammâm (Diyârbekir): 32

Çâresâz (cariye ismi): 219

çâre-sâzlıklar: 126

çarha: 134, 212

çarhacı: 3, 119, 133, 134, 212, 311

çarh-ı felekler: 112, 137

çarhlar: 75

çarhlı mahmîz: 104

çarık: 112, 310

çarık kuşak: 123, 316

çarka: 140

çarkâb: 157, 158

çarkacı: 132, 305

Çârmelik kasabası: 8, 344

çârpâ: 112

Çârsû hammâmı (Basra kal‘ası): 290

Çârsû mektebi (Bitlîs): 65

çârsû-yı âhengerân: 29

çârsû-yı bâzâr: 29, 40, 44, 47, 59, 63, 65, 66, 86, 165, 166, 173, 176, 180, 183, 189, 191, 200, 202, 204, 208, 209, 213, 230, 233, 253, 254, 271, 289, 294, 295, 297, 302, 304, 306, 312, 315, 316, 320, 324

çârsû-yı bezzâzistân: 226, 228, 314

çârsû-yı kapan-ı bezzâzistân: 351

çârsû-yı sultânîler: 191

çârsû-yı şâhân: 224

çârsû-yı şâhî: 176, 194, 205, 207, 213, 221, 222

çârşef: 30, 157, 191, 210

çartâb işleme: 160

çârtây (saz cinsi): 72

çârtâyî: 39

Çâr-yâr-ı güzîn: 130, 147, 180, 271, 281, 300

çâryek kuşak: 86

çaşıt: 133, 135, 181, 197, 198

çaşkâvî: 86

çâşnigîr: 105, 147

çâşnigîrbaşı: 61, 159, 178

çatal ibikli horos: 340

Çatal yol: 344

Çatalkend beli: 54

Çavuş Paşa evkâfı: 351

çavuşân ağası: 117

çavuşlar: 105, 115

çavuşlar emîni: 23, 116, 249, 288, 304, 349

çavuşlar kâtibi: 23, 116, 249, 288, 304, 349

çavuşlar kethudâsı: 116, 119, 150, 249, 288, 290, 304, 349

çay: 76, 185

Çay bostânlığı: 33

çay kavunu: 37

Çaybaşı: 104, 106, 125, 127, 131

çaylak: 46, 111

çeber: 73

Çeh: 38

Çehce: 339

Çekdimşâh (kadın ismi): 205

Çekecân (cariye ismi): 205

çekic: 29, 80

çekirdekli: 104

çekmân: 123

Çekvânî: 54, 59, 97, 129, 132, 135, 141, 143, 144, 270, 274, 315, 324

çelav pilav: 158

Çelebi Abdurrahmân Paşa: 17

Çelebi bâğı (Van kal'ası): 125

Çelebi Mehemmed ibn Yıldırım Hân: 240

Çelebi Sultân Mehemmed Hân: 332

Çelebiler: 5

Çelebiler menzili: 269

çeleng: 132, 138, 149, 150, 161, 162, 166, 178

Çelerdi (köle ismi): 124

Çelevî: 135

Çeltik nehri: 88

çeltikli pirinç: 44, 103, 112

çemender: 46, 206

Çemender bayırı: 60

Çemenî Beğ: 156

çemenistân: 187

çemenzâr: 17, 98, 228, 287

Çemişgezek: 23

Çemişgezek beği: 132

Çemişgezek kal‘ası: 19, 42

Çendedanoğlu: 124

Çendedanoğlu sarâyı (Van kal‘ası): 122

çeng (saz cinsi): 72, 252

çengelistân: 173, 323, 327

çengî: 39, 141

çentme mızraklar: 156

çepkenler: 82

çerâğdân: 259, 272

Çerâkise: 222

çerge: 41, 53, 54, 58, 149, 157

çergeviler: 73

çerhalar: 134

çeribaşı: 12, 20, 23, 43, 47, 55, 58, 64, 91, 97, 101, 102, 171, 236, 237, 249, 275, 287, 288, 298, 305, 310, 311, 329, 332, 349

Çerka: 33, 78

çerkâb haftanlar: 157

Çerkes: 49, 75, 91, 105, 114, 116, 120, 129, 223, 244, 245, 248

Çerkes gulâm: 60

Çerkes İskender Paşa kullesi (Van): 114

Çerkes lisânı: 95

Çerkezce: 339

Çermik: 19, 23, 24

Çermik kal‘ası: 21, 42

Çermik mahallesi (Malatıyye): 13

Çermik mescidi (Malatıyye): 13

çeşme: 65, 218

çeşme-i âb-ı revân: 92, 121, 351

çeşme-sâr: 209, 218, 224, 228, 232

çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân: 121, 253, 324

Çeşmi-i siyâh (cariye ismi): 67

çete: 40, 135, 150

çetr-i mülemma‘: 149, 168

çevgân: 71, 82, 83, 105, 180, 183

Çevgân meydânı (Bitlîs): 65, 82, 83, 183, 187

Çevlân: 186

Çevlân dağları: 185

Çevlân kasabası: 3

Çevlân kendi: 4

Çevlân nâhiyesi: 334

Çevlân Sultân: 168, 175, 176, 178

Çevlân Sünnîler: 188

Çevlânduruk kendi: 4, 199

Çeyrek mahallesi (Bitlîs): 66

çıban: 72

çığa teller: 117

Çıldaran cengi: 246

Çıldır: 20, 43, 200, 321, 322

Çıldır gazâsı: 22, 55, 58, 90, 161

Çıldır muhârebesi: 200

Çıldır sahrâsı: 63, 322

çınar: 176, 317

Çınarlı dere: 20, 33

çıyan: 1, 46, 47, 79, 227

çıynaklı murglar: 98

çifte düyek usûlü: 29

Çifte hammâm (Van kal‘ası): 123

çiftlikler: 162

çigane: 252

Çiğ Ahmed kal‘ası: 5, 222, 223, 225, 348, 350

Çiğ Alî kal‘ası: 222

çiğ et yiyenler: 191

çiğini kalkanı: 136

çil: 317

çil akçe: 61, 136

çile-hâne-i nakş-ı nigârhâne-i çîn: 297

çilhâne: 146, 151, 152, 192

çilingirân: 29

çim: 183, 255, 286, 287, 289, 305

Çin: 160, 291

Çîn bâzergânı: 26

Çîn, kâse-i: 159

Çîn u fağfûr: 75

Çîn vilâyeti: 341

Çinedâr mahallesi (Bitlîs): 66

Çinganece: 339

çînî: 160

çinili harem-sarây: 71

çiriş: 125

çitler: 145

çiyik yağı: 79

çizme: 14, 30, 37, 104, 124, 165, 254

Çoban cisri: 58

Çoban eli Tatarı: 316

Çoban Köprüsü: 94, 329

Çoban Sultân, eş-Şeyh: 330

Çoban, Şeyh: 330

Çobaniyân: 94

Çobanlar beği: 133

Çobanlık sancağı: 117

Çobanlu: 119, 139, 140, 167

Çobanlu beği: 167

çobra: 178, 185, 193, 231, 317

Çolak Mîr Azîz: 118, 175

Çomaklı dağı: 87, 103, 104

çomar: 114, 164, 165

Çomar Bölükbaşı: 163, 164, 165

Çomar, Van kulu: 164

Çomaran (koyun köpeği): 340

Çomar'ın sergüzeşti: 3

Çopur Bekir Ağa: 243

Çopur Bekir Subaşı: 263, 348

çorbacılar: 150

Çorum: 9

Çorum mahallesi (Bitlîs): 66

Çorus: 118

Çovlan Sultân, Rûmiyye hânı: 118

Çovlânî hükûmeti: 118

Çöke (köle ismi): 31

Çökeç karyesi: 1, 10

çöl: 280, 281, 299, 305, 323

çöl pâdişâhı: 1, 41, 53, 330

çöl Urbânı: 52

Çöldepe: 54, 330

çölistân: 34, 35, 36, 37, 41, 43, 53, 226, 269, 274, 275, 276, 281, 282, 285, 292, 304, 323, 330, 333, 335, 343, 344, 345, 346, 347, 356, 359

Çölümerik: 166, 307, 316

Çölümerik kal‘ası: 35, 87, 117, 155, 312

Çölümerik kûhları: 171

Çömez (köle ismi): 124

Çömezzâde: 31

çöplük subaşısı: 116

çörek: 37, 54, 200, 209, 223

çörek çeken: 209

çörek otlu: 124

çuka: 14, 30, 67, 81, 84, 86, 149, 150, 151, 157, 160, 161, 254, 274

çuka arşını (ölçü birimi): 232

çuka eğerler: 157

çuka serhaddî: 123

çukadâr: 105, 127

Çukur hammâm (Van kal‘ası): 123

Çulan sultânı: 167

Çures: 193

çuvaldız: 145

Çüngüş kasabası: 21, 42

- D -

dâ’ire: 77, 230

dâbbetü'l-arz-misâl: 136

Dabol: 34

Dâd (Bağdâd bânîsi): 239, 240, 246, 251

Dâdyân: 35, 93, 240, 246, 247, 251, 346

Dağ kapusu (Bitlîs): 71

Dağ kapusu (Diyârbekr): 22, 24, 25, 31

Dağıstân: 35, 94, 156, 188, 195, 204, 232, 247, 341

dağî vü zağî: 161, 316

Dahhâk: 10, 304

Dahhâk-i mârî: 10, 243, 304, 305

Dakâyıku'l-Hakâyık li-Kemâlpaşazâde: 316

dakku'l-hanak: 115

Dalegird: 119, 139

Dalegird livâsı: 117

dalyan tüfengler: 143

Danimarka barçaları: 34

Dânişmendiyye: 12

Dânk (ölçü birimi): 232

Danyal deyri: 217, 220

Danyal, makâm-ı: 358

Danyal Nebî: 35, 217, 219, 220

Dârâ Piğados: 311

Dârâ Şâh: 43, 44, 47, 53, 108, 209, 308, 311, 319, 320, 321, 330, 331, 332

Dârâ şehri: 331, 333, 343

Dârâca kal‘ası: 332

Darağacı (yer adı): 18

Dârâhiyye kazâsı: 331

Dârâ-kişver: 110

Daranya: 209

Darapye: 322

Dârâyî: 104, 157, 160, 185

Darb nehri: 78, 304, 305, 350

darbbâz: 71

darbbâzlık: 73

darb-ı mesel: 97, 115, 148, 289, 352

darbzen (top cinsi): 107, 149, 249

darçın: 39, 125

Darende: 16, 39

Darende bâğı: 39

Darende kal‘ası: 18

darı: 44, 47, 50, 82, 103, 112, 159, 171, 255, 325, 355

dâr-ı Bedlîs: 2

dâr-ı Büleh: 89, 96

dâr-ı Cahîm: 337

dâr-ı Ebülhe: 294

darı ekmeği: 178

dâr-ı Ermen: 20

dâr-ı Nu‘mân: 240, 251

dâr-ı Rukbe: 11, 12

dâr-ı Rukbetiyye: 11

dâr-ı Sıddîk: 283

daroğa: 184, 194, 201, 204, 205, 207, 209, 213, 215, 223, 232, 245, 350

Daroğa hammâmı (Rumiyye): 184

Dâru'n-nasra kal‘ası: 291

dâru'n-Nusra: 296

dâru'ş-şifâ: 273

Dâru't-tâbi‘a: 278

Dârü'l-Büleh: 2, 89, 92

dârü'l-hadîs: 13, 27, 65, 92, 121, 218, 223, 253, 324, 351

dârü'l-ıt‘âm: 101, 255, 288, 325

dârü'l-ıt‘âm-ı fakîrân: 15

dârü'l-ıt‘âm-ı imârât: 82

dârü'l-İslâm: 226

dârü'l-Kur’ân: 218, 324

dârü'l-kurrâ: 13, 27, 65, 253, 351

dârü'l-ulûm: 13, 65

dârü's-sakalân: 334

dârü's-sakalân-ı Nasîbîn şehri: 340

dârü's-sakaleyn: 225

dârü's-saltanati'l-aliyye: 107, 120

dârü't-ta‘lîm: 13, 65, 121, 253, 314

dârü't-tahsîl-i ulûm: 232, 313

dârü't-tedrîs: 27, 65, 101, 121, 218, 223, 232, 253, 313, 314, 324

dârü'z-ziyâfe: 82, 113, 125, 220, 233, 255, 278, 287, 291, 293, 314, 317, 325

Dasni beği aşîreti: 350

Dasni kavmi: 270

Davaz kal‘ası: 111

Davdan karyesi: 3, 171

Davdan livâsı: 305

Davdan nehri: 175, 186

Davdan Sultân: 188

Dâvûd Nebî: 79, 93, 108, 113, 121, 163, 268, 292, 293, 338

Dâvûd Paşa: 242

Dâvûd-ı Tâhir: 73

Dâvûdî: 292

Dâvûdî kılıç: 156

Dâvûdî zırhlar: 53, 310

Dâye (kadın ismi): 124

Debâlâ sancağı: 5, 237, 250, 251

Debbâğhâne (Bitlîs): 69

debbâğhâne çârsûsu: 66

debbâğlar: 81

Debbâğlar (Bitlîs): 68

Debbâğlar câmi‘i (Bitlîs): 65

Debbâğlar hammâmı (Bağdâd): 255

Debbâğlar mahallesi (Bağdâd): 254

Debil şehri: 20

deccâl: 155

Dede Cöngi (kitap): 154

Dede Gâzî: 159

Dede Maksûd-ı Ahlatî: 154

def: 80

defîne mâl: 346

defsâzlık: 72

defter emîni: 23, 116, 249, 250, 288, 304, 349

defter kethudâsı: 23, 119, 249, 250, 304, 349

defterdâr: 23, 88, 115, 117, 250

Defterdâr hammâmı (Şâm): 32

Defterdâr Paşa: 176

Defterdâr Şânî Efendi sarâyı (Van kal‘ası): 122

defterhâne-i Bağdâd: 299

defterhâne-i pâdişâhî: 21

defterhâne-i Van: 119

defter-i hazâ'in-i mevfûresi: 152

defter-i pâdişâhî: 149

değirmân: 25, 92, 101, 115, 122, 308, 318, 344

Değirmân deresi (Bitlîs): 68, 71

Değirmân mahallesi (Bitlîs): 66

dehc-i hindî: 72

Dehdîvân: 68, 83, 134

Dehdîvân dağı (Bitlîs): 63, 68, 83, 134, 135, 141, 142

dehenkzen: 39

Dehkânî, Monlâ: 189

Dekum kavmi: 340

Deli Abdî Ağa: 116

deli askeri: 104, 105

deli bayrakları: 104

Deli Beğli: 290

Deli Dızman Beğ: 212, 213

Deli Ferhâd Beğ (Ercîş Beği): 101, 131

deli gönüllüler: 105, 304

Deli Hüseyin Paşa (Mısır Vezîri): 127, 245

Deli İmâm (Câmi'-i Kebîr imâmı): 27

Deli İmâm Efendi: 30

Deliklikaya (Diyârbekir'de): 68, 100, 133

Deliklitaş karyesi: 100

Deliorman nâhiyesi: 188

dellâllar: 107, 133, 135, 139, 144, 151

Delvinye: 274

Demâvend: 111, 131, 216, 230, 232, 233, 234, 235, 311, 319

Demâvend kal‘ası: 234, 235

Demâvend nehri: 235

Demâvend sahrâsı: 235

Demdem (cariye ismi): 31

dem-i İsî: 214

Demine ve Kelile (kitap): 154

demir bâb kapular: 252

demir çarhlar: 170

demir gülle: 123, 131

demir harba: 105

demir kafes: 25

demir kalkan: 104

demir kapaklı top delikleri: 115

demir kapu: 25, 57, 63, 66, 96, 102, 115, 236, 252

demir kenidler: 216

demir ma‘denleri: 203, 233

demir tas: 192

demir zencîrler: 116, 170

demirci Gâve: 10, 305

Demirci karyesi: 100

Demirci kulu: 153

Demirci Kulu hattı: 152

demircilik: 73

demircilik san‘atı: 293

Demircioğlu sarâyı (Van kal‘ası): 122

Demircioğlu (Van ağası): 117, 124, 137, 138, 139, 145, 159

Demirhân (genç ismi): 15

Demirkapu: 20, 33, 113, 188, 238, 246, 257

Demirkapu kal‘ası: 237

Demirkapu karyesi: 1, 20

Demirkapu kasabası: 238

Demirkapu sancağı: 5, 250

demren: 156

Demsâz (cariye ismi): 219

Demune (Şeytan'ın ismi): 338

Denâver kal‘ası: 4, 215, 235

derbend-i çalındır: 10, 60, 86, 102, 137, 200, 209

Derbend-i Karakan: 241

Derbend-i Mâşa: 302, 304

Derci karyesi: 131

Derebun kabasası: 319

Derebun kal‘ası: 7

dergâh-ı âlî: 101, 138, 242, 247

dergâh-ı âlî kapucubaşı: 22, 24, 28

dergâh-ı âlî yeniçeriler: 116

Dergezîn: 110, 188, 200, 207, 208, 209, 212, 213, 214, 215, 217, 222, 223, 226, 234, 235, 238, 241, 244, 299, 302, 304, 305, 306, 307, 348, 350

Dergezîn Boğazı: 4, 213

Dergezîn hânlığı: 191, 213, 214

Dergezîn kal‘ası: 4, 213

Dergezîn kavunu: 215

Dergezîn müverrihleri: 232

Dergezîn sahrâsı: 215

deri: 112

derim obaları: 60

derk-i esfel: 137

Derne: 56, 135, 236, 237, 242, 250, 251

Derne kal‘ası: 5, 236, 348

ders-i âm: 27, 65, 121, 314

Derteng: 56, 135, 230, 236, 237, 242, 244, 250

Derteng Boğazı: 5, 236

Derteng kal‘ası: 5, 235, 236, 348

Derteng livâsı: 251

Derteng sancağı: 250

Dervîş Mehemmed Zıllî: 242, 341

Dervîş Muhammed (Celâlî Bekir oğlu): 253

Dervîş Paşa, Serezli: 353

derzi iğnesi: 53

derziler: 81, 185

Despol kal‘ası: 4, 216, 235

destâr: 143, 292

destâr örtüleri: 157

destâr-ı Muhammedi: 128, 143, 150, 160

destehânlar: 157, 178

destmâl: 142

destmâl pîşkîrler: 157

Deştî mahallesi (Bağdâd): 254

devâbât: 53, 98, 234, 321

Devânîkî: 240, 257, 286

devdâh hâneler: 111

deve: 10, 21, 43, 50, 53, 58, 79, 88, 99, 107, 108, 111, 125, 192, 206, 229, 280, 294, 306, 319, 340

deve gerdânı: 113

deve kemikleri: 346

deve kini: 86, 147

deve sandûkaları: 3, 157

deve yükü: 20, 32, 53, 181, 187, 260, 272, 360

deve yünü: 79

deveboynu (çiçek): 74

Deveboynu dizdârı: 116

Deveboynu kal‘ası: 114

Deveboynu (Van kal‘ası): 111, 113, 115

deveci: 280

deve-i nerre: 181

Develi Karahisâr: 172

Devey eli Tatarı: 316

devlengeç: 71, 104, 111

Devlet (köle ismi): 67

Deylem: 220, 230

Deylem dervezesi (kal‘a-i Mut) şehri: 221

Deylem kal‘ası: 5, 221

Deylem, kûh-ı: 221

Deylemî: 27, 152, 218, 221

Deylemî câmi‘i (Kazvîn): 218

Deylem-i Irâk: 221

Deylemî kavmi: 219

Deylem-i Müstekfî: 221

Deylemî, müverrih: 231

deyr: 113

deyr kehenesi: 256

Deyr nehri: 258

Deyreşu karyesi: 320

Deyr-i Mesîh nehri: 11, 12, 15, 17

Deyyâle nehri: 33

Dımışk: 222, 301

Dımışk-ı Şâm: 227, 231

Dımışkî: 152

Dımışkî polad-ı Nahşevânî cıdâ: 156

Dıraç iskelesi: 274

Dırahşân (cariye ismi): 205

dırahtistân: 190

dibâ: 84, 105, 151, 157, 160, 163, 180, 196, 360

dîbâ sivri tâc: 124

dîbâ takiyye: 210

dibek karınlı: 102

Dicle: 1, 8, 18, 34, 42, 78, 89, 257, 258, 264, 292, 320, 323, 330, 356, 358

Dicle cezîresi: 39, 42, 43, 47, 275, 323, 328, 332, 344, 345, 349, 355, 356, 357, 358

Dicle nehri: 34, 36, 42, 56, 235, 239, 255, 257, 258, 299, 300, 319, 322, 323, 324, 333, 359

dîdebân: 25, 94, 115, 183, 277

dîdebânhâneler: 63

dihkân: 73, 214, 318

dikdik: 86

dikdik-i Bağdâdî: 157

dikdik-i Mardinî: 157

dikdik-i Şâmî: 157

dikke: 317

Dikrit: 356

dil: 134, 135, 143, 178

Dil Herseki ısıtması: 335

Dilârâ (cariye ismi): 124

Dilârâm (cariye ismi): 67

Dilâver Ağa: 164

Dilâver (köle ismi): 15

Dilâver Paşa (Vezîr): 202, 203

dildârlık: 138

diller: 132

Dilmas: 193

dilnüvâzlık: 126, 138

Dimne: 322

Dimyât: 256, 322

Dimyat kal‘ası: 328

dinoni (at cinsi): 105

Dîr: 36

Dir kal‘ası: 42

Dîr nehri: 36

Direbo kal‘ası: 35

Dirfo (şeytan): 339

dirhem: 232

Dirin nehri: 329

dirrende: 222

dirsek: 252

Dişlen Hüseyin Paşa: 212, 244

Divâbâd: 34

Divâl deresi: 16

divâl eğer: 73

dîvân çavuşları: 149

dîvân efendisi: 146, 168, 169, 346

dîvân hâceleri: 119

Dîvâne Beşo: 67

dîvânhâne: 25, 71, 106, 108, 122, 129, 168, 180, 191, 192, 195, 196, 290, 310, 313

dîvân-ı pâdişâhî: 148, 150, 151, 158, 162, 167

dîvânî ilmi: 153

Divbender-âbâd: 160

Divriği: 16, 19

Divriği kal'ası: 18, 110

Diyâle nehri: 5, 6, 216, 235, 237, 238, 239, 246, 252, 255, 259, 261, 299

Diyâle şehri: 222, 235, 238, 246, 300

Diyârbekir (Diyârbekr): 1, 3, 7, 8, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62, 64, 81, 85, 91, 95, 99, 104, 109, 130, 132, 133, 136, 139, 147, 156, 161, 163, 164, 179, 184, 186, 212, 229, 241, 243, 245, 248, 250, 255, 256, 257, 258, 274, 305, 311, 316, 320, 322, 323, 327, 328, 330, 332, 344, 360

Diyârbekir ahâlîsi: 16, 39

Diyârbekir askeri: 133, 137, 139, 248

Diyârbekir beği: 132

Diyârbekir beğlerbeğisi: 203

Diyârbekir cibâlleri: 32

Diyârbekir dağları: 34

Diyârbekir Ekrâdları: 22

Diyârbekir hâkimi: 22, 311

Diyârbekir halîfesi: 12

Diyârbekir kal‘ası: 18, 21, 22, 24, 25, 28, 42, 52, 54, 58, 85, 250, 308, 330

Diyârbekir kavunu: 39, 215

Diyârbekir ulemâsı: 39

Diyârbekir vâlîsi: 29, 41, 48, 52, 54, 85, 130, 132, 133, 146, 150, 161, 164, 241, 243, 245, 319, 329

Diyârbekir vezîri: 23, 132, 322, 359

Diyavolo (Şeytan'ın ismi): 338

dizbendli: 104

dizçöken: 174, 184, 189, 191, 194, 209, 221, 241, 245

dizçöken ağası: 174, 180, 183, 190, 194, 205, 209, 213, 215, 223, 232, 245

dizdâr: 47, 58, 91, 101, 103, 106, 116, 117, 146, 171, 236, 249, 256, 257, 286, 294, 302, 304, 310, 311, 324, 344, 349

dizdârhâne: 96

Dizdâroğlu: 98

Dobruca: 188

doğan (kuş cinsi): 71, 72

doğancı pefteresi: 145

Doğanî Efendi: 341

Dokuz Evlim nehri: 216, 241, 242

dollâb: 75, 166, 170, 185, 226, 313

Dollâb meydânı: 289

domuz ayakları: 112

domuz topu: 142

domuzlan böceği: 79

don: 166

don yağı: 112

Donkarkız karaka gemileri: 293

Donkarkıza: 34

donluk: 118, 133, 198, 209, 223

Dost kendi: 199

Döndü Hurme: 94

Döndürme nehri: 102

Dördgözlü çeşme (Van kal‘ası): 121

dûd: 189

dûd ağaçları: 52

dûd pilav: 76, 158

Dukagin: 274

Dukaka kal‘ası: 35

Dumlu Sultân dağı: 19, 34

Dura menzili: 5, 269

Durak Hân: 295, 300

Durak kal‘ası: 289

Durak şehri: 295

dûrbîn: 134, 144

Durmuş Hân, Kara: 94

Dustî kendi: 4

dut balı: 37

dutaklar: 188

dutarık: 340, 343

Duvrak Hân şehri: 6

Duvrak hânı: 295

Duvrak şehri: 295, 296

dûzah-ı Derk-i esfel: 337

dûzah-ı nîrân: 114

dûzdân-ı himyân: 220

dûzde bünyânlar: 178

dûzd-i zâğî: 220

Düceylân: 18, 356, 359

Düceylân ağası: 356

Düceylân arkı: 216, 359

Düceylân hâkimi: 258

Düceylân nehri: 258, 356

Düceyle: 36, 238, 359

Düceyle nehri: 36

Düceyle-i cedîd kasabası: 8, 359

dügâh: 18, 29, 72

Dühek: 110, 353

Dühek kal‘ası: 35, 111

Dühle menzili: 6, 299

dühniyyât: 79, 112

Dühük: 312

Dühük beği: 301

Dühük câmi‘i (Kazvîn): 218

Dühük kal‘ası: 7, 218, 308, 312, 318, 319, 350

Dühük, Şeyh: 218

Dühük-i Dihkân, vezîr: 318

Dühükli: 210

dühüller: 177, 192

dükkân: 92, 102, 175, 209, 257, 271, 278, 302, 306

dükkânçe: 71, 185, 190, 205, 209, 219, 239

dükkân-ı şâhân: 213

dülbend: 219

Düldül: 61, 72, 99, 100, 196, 246, 262, 265, 276, 278, 282

Dülhadî suyu: 21

Dülhû nâm bir Kürd: 327

Düllî (Şeytan'ın ismi): 337

Dümbülî: 91, 167, 189, 190, 191, 208

Dümbülî bâzârı: 190

Dümbülî cengi: 191

Dümbülî hâki: 190

Dümbülî hâkimi: 189

Dümbülî hânı: 4, 169, 188

Dümbülî hükûmeti: 118

Dümbülî kal‘ası: 168, 186, 190, 191

Dümbülî kavmi: 190

Dümbülî koyunu: 167

Dümbülî sultânı: 167, 168, 190

Dümbülî Türkmanânı: 234

Dümdüm kayası: 189

Dümdümî: 91, 208

Dümdümî kal‘ası: 4, 189

Dümdümî sultânı: 167, 168

Dümdümî Türkmanânı: 234

Dünür Halîfe Sultân: 204

dünyâ eşkâlleri: 155

dünyâ harîtaları: 155

Dünyâsîr nehri: 228

dürbili üzümü: 15, 17

dürhânî çekmânlı: 104

Dürrî: 337

dürr-i beyza: 34

Dürrî (cariye ismi): 124

dürr-i gevher: 174

dürr-i yektâ: 34, 101

dürr-i yetîm: 6, 34, 282, 360

Dürzî: 41, 165, 188, 274

Dürzî cengi: 53

Dürzi dağları: 50, 51

Dürzî kavmi: 270

Dürzî seferi: 164

düvâzde imâmlar (ayrıca bkz. Oniki İmâm): 77, 187, 196, 210, 234, 273

düvâzdeh elvân engürü: 194

düvâzdeh hâkimleri: 222

düzda biryân pilav: 76

- E -

Ebâbekir, Hazret-i: 16, 21, 26, 39, 108, 109, 120, 121, 126, 163, 184, 186, 205, 206,

272, 278, 281, 292, 300, 334

ebâbîl: 41, 74, 143, 303, 341

ebcedhân: 226

Ebhar şehri: 348

Ebî Selâmeti'l-Hemedânî: 268

Ebî Süfyân: 76, 178, 271, 272, 278, 297, 311

Ebî Tâlib, Hazret-i: 270, 278, 279, 293

Ebî Temâme Ömer: 268

Ebî Vakkâs: 72, 278, 334

Eble (köle ismi): 67

ebrâc: 252

Ebrâr: 337

Ebrec Şâh (Ferîdûn'un oğlu): 347

Ebrehe: 303

ebrî: 81

ebr-i kebûtlar: 113

Ebrûmân livâsı: 305

Ebseme: 262

Ebû Abdü'l-harrât: 73

Ebû Alî Sînâ: 73, 77

Ebû Amr: 337

Ebû Cehil: 155, 279

Ebû Derdâ‘-ı Âmirî: 73

Ebû Garîbe: 298

Ebû Garîbe menzili: 6

Ebû Gazlân, eş-Şeyh: 299

Ebû Gazlân kasabası: 6

Ebû Gazlân menzili: 299

Ebû Habîb Muhyiddîn: 73

Ebû Hureyre: 32

Ebû İshak Kâzvinî: 154

Ebû Kâsım es-Semmâk: 73

Ebû Kubeys, cebel-i: 278

Ebû Leheb: 155, 279

Ebû Mürre (Şeytan'ın ismi): 336, 338

Ebû Ömer Abdullah Vâsıtî: 73

Ebû Sa‘îd, Hazret-i: 269

Ebû Sa‘îd, Müftî: 106

Ebû Sa‘îd-i Târî: 73

Ebû Seleme b. Abdullahi'l-Mahzûmî: 278

Ebû Süfyân kabîlesi: 278

Ebû Şevârib ya‘nî Bıyıklı Mehemmed Paşa: 55

Ebû Şükür Hoca Alî (Bağdâdlı): 254

Ebû Şükür Hoca sebîli (Bağdâd): 254

Ebû Tâhir, eş-Şeyh: 84

Ebû Tâlib: 278, 279

Ebû Ubeyd-i Kassâb: 73

Ebû Yûsuf, İmâm: 263

Ebû Zeyd Müslim-i Haddâd: 73

Ebû Zeyd-i Hindî Baba Rüten: 73

Ebûbekir b. Seyyidinâ el-Hasanu'z-Zekî: 267

Ebûbekiri'ş-Şebenkî, Hazret-i: 261

Ebu'n-Nasr Hâtem-i Bağdâdî: 73

Ebussu‘ûd Efendi: 27, 41, 120, 152, 241

Ebu'ş-şükür sarâyı (Bağdâd): 254

Ebü'l-feth Câmi‘i: 243

Ebü'l-Hâris: 77, 339

Ebü'l-Hasen: 279

Ebü'l-Hatîb Basra: 37

Ebü'l-Hatîb nehri: 37, 259, 292

Ebü'l-kâsım Abdülvâhid Neccâr: 73

Ebü'l-kâsım Ennâr: 73

Ebü'l-Leys-i Semerkandî: 27, 152

Ebü'l-Makassıd: 11

Ebü'l-Müselmân: 296

Ebü'l-Müslim: 296

Ebü'l-Müslim-i Mervî: 296

Ebü'l-Müslim-i Teberdâr askeri: 297

Ebü'ş-şevârib Mehemmed Paşa: 22

Ebvâ nâm (nâm) karye: 278

ebvâb-ı mahsûlâtlar: 119

Ebyât-ı Bergûsiyye: 229

Ecel Beşiği nâm salkı ip: 74

ecnâs-ı mahlûkât murgân: 7

ecvef toplar: 74

Edirne: 65, 81, 91, 110, 127, 244

Edremit sahrâsı: 121

edvâr ilmi: 230

edviye: 79, 185

Eelem (Şeytan'ın ismi): 337

Efkende Şâh ibn Ferruhzâd: 221

Eflâk: 342

Eflakçe: 339

Eflatun: 67

Efrâsiyâb: 12, 21, 151, 153, 168, 288, 289

Efrâsiyâb (Ferîdûn'un sülalesinden): 347

Efrâsiyâb Hân (Basra hâkimi): 247

Efrâyim, Hazret-i: 334

Efseloğlu mescidi (Bitlîs): 65

efvâh-ı nâs: 115

Egîl hâkimi: 23

Egre: 120

eğerler: 73

Eğîl: 19, 20, 23, 24

Eğîl beği: 1, 19, 21

Eğîl hükûmeti: 20, 23

Eğîl kal‘ası: 1, 20, 42

Eğin kal‘ası: 18, 19

eğir kökleri: 88

Eğlence (cariye ismi): 67

Eğre kal‘ası: 113

Eğri: 72

Eğridağ: 99

Eğriköprü: 10

ehl-i Bekke: 234

ehl-i Beyt: 215, 273, 280

ehl-i cennet: 337, 338

ehl-i Gazze: 271

ehl-i sûk hayme: 126

ehl-i sülûk: 41

ehl-i sünnet: 304

Ehrâm dağları: 346, 347

Ehvâz nehri: 258

Ejder: 99

ejder kelleleri: 74

ejderhâ: 2, 79, 98, 99, 100, 108, 111, 352

ekâlîm-i seb‘a: 125

Ekber Arabî, Hazret-i: 339

Ekir-i Yemenî: 73

ekit (kış cinsi): 340

ekmek ayvası: 16

ekmekçibaşı: 79

Ekmekçiler mahallesi (Bağdâd): 254

Ekrâd (ayrıca bkz. Kürd): 14, 18, 20, 22, 26, 35, 39, 46, 47, 51, 55, 56, 64, 69, 71, 78, 82, 83, 85, 86, 96, 102, 103, 106, 107, 109, 113, 119, 126, 127, 128, 129, 130, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 144, 147, 148, 155, 159, 161, 162, 163, 167, 172, 176, 182, 192, 202, 204, 205, 208, 211, 232, 251, 301, 303, 306, 307, 309, 314, 316, 318, 326, 327, 344, 355

Ekrâd askeri: 102, 172

Ekrâd beğleri: 22, 129, 133, 139, 143, 144, 304

Ekrâd diyârı: 234

Ekrâd hâneleri: 173, 319

Ekrâd kabileleri: 304

Ekrâd Karahisârı: 172

Ekrâd kavmi: 65, 83, 118, 120, 126, 134, 171, 174, 182, 219, 306, 310, 316, 319, 322, 328, 331

Ekrâd köyü: 44, 327

Ekrâd (Kürd) lisânı: 2, 7, 12, 40, 56, 201, 209, 210, 220, 227, 301, 307, 309, 310, 311, 316, 318, 319, 320, 325, 327, 354, 356

Ekrâd ulemâsı: 65, 129, 324

Ekrâd ümerâları: 134, 304

Ekrâd yaylası: 319

Ekrâd-ı eşirrâlar: 22

Ekrâd-ı Luristân: 302

Ekrâd-ı Mahmûdî: 3, 102

Ekrâd-ı Mekü beği: 120

Ekrâd-ı Muzurî: 309

Ekrâd-ı Pesân: 309

Ekrâd-ı Pinyanişî: 173

Ekrâd-ı Sikiyfâ: 327

Ekrâd-ı Sûrân-ı Ardalân-ı Bitlîs: 65

Ekrâd-ı Şâfi‘î: 306

Ekrâd-ı Şakakîyân: 355

Ekrâd-ı Şehrezûlî: 207

Ekrâd-ı Yezîdî: 135

Ekrâd-ı Yezîdiyân: 49, 50, 132

Ekrâd-ı Zıbarı: 234, 309

Elbasan: 274

Elbis (şeytan): 338

Elburz dağı: 93, 208, 246, 341, 342, 346

Elem Şâh câmi‘i: 189

Elem Şâh Hân sarâyı (kal‘a-i Hemedân): 209

Elencecân (kadın ismi): 205

Eleşkir Hân: 241

Eleşkir (köle ismi): 15

Elkâbidles kendi: 4

Elkas Mirzâ (ibn İsmâ‘îl): 109, 110, 226, 227

Elkas Mirzâ Şâh Tahmasb: 91

Ellez (Şeytan'ın ismi): 337

Elmacı Paşa Kullesi (Van): 114

elmacık ta‘bîr etdikleri kemikleri: 60

elmas: 15, 84, 158, 199, 234

Elvâhân: 260

Elvâhât: 321, 322

Elvâh-ı Kalimun şehri: 45

elvân boğası: 219

elvân çârgül fincânlar: 159

elvân çıt: 219

elvân çuka: 157, 160

elvân sof: 254

elvânlar: 160

Elvend Ak (erkek ismi): 210

Elvend Gulâm: 219

Elvend (köle ismi): 124

Elvend, kûh-ı: 205, 206, 209, 210, 211, 216, 235, 319

Elvend yaylası: 211

Emete (cariye ismi): 210

Emeviyyûn: 271, 272, 281

emîn ağa: 12

Emîn Beğ, Mahmûdî beği: 109

Emîn Bektaş Ağa: 14

Emîn nehri: 37

Emîn Paşa: 164

Emîne Hâtun (vâlide-i Resûl): 239, 278, 279

Emîne (kadın ismi): 15

Emîr Çelebi: 154

Emîr Kay câmi‘i (Ahlad): 91

Emîr nehri: 259, 292

Emîr Ömer mahallesi (Malatıyye): 13

Emîr Ömer mescidi (Malatıyye): 13

Emîr Ömer Şeybânî: 11, 322

Emîr sarâyı (Malatıyye): 14

Emîr Sultân ziyâretgâhı: 331

Emîr Şâh Beğ, Karakoyunlu: 241

Emîrek bâğı (Bitlîs): 82

emîr-i ahûr: 105, 147, 168

Emîrü'l-Hac medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 313

Emlec: 159

Emmâre (Şeytan'ın ismi): 338

emrâz-ı kaba: 96

emrâz-ı muhtelife: 273, 354

emr-i pâdişâhî: 104, 107, 130

emr-i şerîf: 130, 167, 168

emrûd: 16, 82, 125, 177, 185, 189, 194, 205, 211, 229

En‘âm sûresi: 353

enderûn-ı gılmân-ı hâssa: 122

Enes b. Kâhilü'l-Esedî: 267

Enes ibn Mâlik: 293

engübînin şerbeti: 211

engür: 17, 20, 49, 50, 52, 102, 189, 194, 205, 211, 220

Engürü: 9, 81, 185, 243

Engürü kal‘ası: 10

Engürü sofu: 81

Ensâr: 213, 229, 234, 269, 270

Enûşirvân: 11, 20, 21, 108, 163, 190, 201, 207, 211, 216, 226, 229, 232, 236, 238, 239, 240, 251, 278, 300, 303, 304, 307, 308, 311, 329, 334, 337, 347, 355

Envârü'l-âşıkîn (kitap): 154

Enverî: 153

Enverî dîvânı: 152

Enzelî kûhları: 185

Enzelî Sultân: 3, 168, 176, 177

Enzile (kadın ismi): 210

Erba‘a Hanım: 31

Erba‘ataş: 28

Erbâb-ı Soffa: 213, 269, 270

erbâb-ı timâr: 43, 58, 91, 97, 101, 102, 119, 236, 329, 355

erbâb-ı zu‘amâ: 12, 43, 58, 91, 101, 102, 120, 236, 349

Erbîl: 258, 303, 305

Erbîl ibn Behsitvân: 303

Erbîl kal‘ası: 6, 35, 258, 303, 304, 350

Erbîl sahrâsı: 303

Erce kal‘ası: 6

Erce şehri: 277

Erces, kûh-ı: 319

Erces oğulları: 10

Erceyş bahri: 185

Erceyş kal‘ası: 100, 102, 131

Ercîş: 97, 100, 101, 117, 119, 131, 143, 161, 208, 245

Ercîş askeri: 142

Ercîş beği: 106, 120, 131, 140, 149, 151, 161, 166

Ercîş çayı: 101

Ercîş kal‘ası: 2, 86, 89, 100, 101, 117, 197

Erçek: 3, 171

Erçek-i Bâlâ: 170

Erdebil: 4, 110, 185, 186, 188, 190, 194, 195, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 213, 220, 244, 299, 302, 303, 332

Erdebil kal‘ası: 203, 234

Erdebil veled-i Erdemini: 203

Erdemit: 116, 125, 166

Erdemit bâğları: 87, 112, 115, 125, 170, 171

Erdemit köyü: 3

Erdeşîr Bâbek: 355, 357

Erdeşîr (Musul): 352

Erecik: 117, 119, 139, 140

Erecik beği: 133, 167

Erecik kal‘ası: 3

Ereçek balığı: 171

Ereçek beği: 171

Ereçek kal‘ası: 171

Eres kal‘ası: 318

Eres (Şirvân): 318

Erez kal‘ası: 35, 318

Ergane sirkesi: 329

Erganî: 19, 21, 49, 130

Erganî beği: 19, 21

Erganî engürü: 20

Erganî kal‘ası: 1, 20, 42

Erganî Sultân: 20

ergavânistân: 39

Ergene nehri: 329

erguvan: 74

Erjeng: 30, 155

Ermen: 21, 22, 55, 63, 84, 100

Ermen diyârı: 13, 91, 94, 111, 125, 311

Ermen kavmi: 55

Ermen melikleri: 203

Ermen nasârâsı: 322

Ermen vilâyeti: 21

Ermenak kal‘ası: 44, 103, 110

Ermenî (Yarmenî): 12, 13, 19, 20, 21, 28, 39, 40, 42, 43, 44, 54, 55, 56, 61, 64, 66, 67, 70, 88, 100, 103, 108, 109, 113, 122, 163, 170, 175, 177, 194, 201, 203, 211, 215, 220, 255, 309, 311, 315, 318, 322, 325, 356, 357

Ermenî (Bağdâd) deyri: 255

Ermenî bâğları: 125

Ermenî köyü: 19, 20, 42, 100, 102, 162, 170, 191, 193, 344

Ermenî lisânı: 108, 311, 316, 352

Ermenî tâ’ifesi: 100

Ermenî tevârîhleri: 10

Ermenîce: 210, 339

Ermen-Kayser: 10

Ermiş kasabası: 7

Ermişit dağı: 35

Ermişit nehri: 35

erneb: 330, 344, 355

Ertuğrul (Âl-i Osmân'ın ecdâd-ı ızâmlarından): 90

Ertuğrul Bey: 13, 90, 94, 95

ervâh-ı habîse: 341, 342, 343

ervâh-ı tayyibe: 342

Ervâm asâkiri: 53

Ervâm kavmi: 120, 322

erzâk: 253

Erzen: 89, 91, 255

Erz-i Şîrîn kal'ası: 7

Erzincân: 89

Erzurûm: 3, 19, 22, 28, 34, 35, 56, 58, 64, 85, 89, 90, 95, 99, 101, 106, 110, 127, 129, 130, 132, 141, 150, 161, 166, 172, 179, 183, 188, 194, 199, 212, 243, 244, 245, 246, 248, 304, 306, 316, 330, 348

Erzurûm beğleri: 132

Erzurûm deştleri: 19

Erzurûm diyârı: 311

Erzurûm eyâleti: 132

Erzurûm halkı: 99

Erzurûm kal‘ası: 98, 99, 110, 244, 348

Erzurûm sahrâsı: 86

Erzurûm sancağı: 132

Erzurûm seyâhati: 19, 32

Erzurûm vâlîsi: 126, 128, 129, 131, 162

Es‘ad-âbâd nâm mahal: 109

Es‘adü'ş-Şeybânî: 268

Esbsüvâr beği: 106

esed: 281, 285

Esed Ağa: 197

Esed Beğ: 124

Esedâbâd: 5, 110, 222

esedî: 156

esedî kılıç: 181

Esedüddîn Kirmânî: 222

Esfah kendi: 4, 199

Esine: 322

esîrciler: 96

Eski Mansûre kal‘ası: 6, 287, 296

Eski Sarây kapusu (İslâmbol): 27

Eskicâmi‘ (Malatıyye): 15

Eskicum‘a (Malatıyye): 13

Eslem b. Kebîrü'l-A‘recü'l-Ezderî: 268

Esmâ hanım (kadın ismi): 124

Esmâdîn (erkek ismi): 210

esnâf: 15, 29, 37, 71, 106, 117, 245, 324, 341

Espa‘ird: 119

Espa‘ird beği: 139, 140, 148, 149, 150, 166, 204

Espir vilâyeti: 35

Estel dizdârı: 117

ester: 242

Estergon kal‘ası: 218

Esuk beği: 133

esvâb: 190

Esved ibn Mikdâd: 229

Eşbeh Sultânı Cenâb Sultân: 245

eşek: 79

Eşek hammâmı (Diyârbekir): 31

eşik ağası: 174, 180, 191, 192, 195, 196, 198, 232

eşirrâ: 127

eşkıyâ: 127, 146, 243

Eşnuye kûhları: 191

Eşpek hammâmı (Diyârbekir): 31

eşrâf [u] a‘yân: 314, 351

eşrâf-ı şürefâ: 213

eşribeler: 54, 310

et‘ıme-i nefîseler: 158

Etrâk bıçağı: 155

Etrâk lisânı: 338, 354, 356

evâmir-i şerîfler: 49, 322

Evengî oklar: 156

Evhadullah, Sultân: 20, 22, 61, 63, 65, 66, 68, 82, 128

evkâfnâme: 92

Evliyâ: 4, 9, 32, 49, 52, 115, 127, 128, 139, 146, 147, 148, 151, 161, 169, 172, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 214, 238, 265, 338, 360

Evliyâ Beğ (Mahmûdî): 106, 133, 166, 167, 172, 267

Evliyâ Beğ, Mahmûdî beği: 72, 126, 172

Evliyâ (Çelebi, ayrıca bkz. hakîr): 48, 49, 61, 85, 86, 93, 95, 99, 146, 169, 172, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 318, 341

Evliyâ-yı Kâzrûnî: 187

Evreng (köle ismi): 124

evren-i su‘bânî: 100

Evrenosî taclar: 104

Evtâd makâmı: 231

Eyvaz (köle ismi): 15

Eyyûb Nebî: 5, 263, 276, 331, 333, 334, 344

Eyyûb Nehîcî: 276

Eyyûb (semt): 244

Eyyûb-ı Ensârî: 271, 326

Eyyûb-ı Suhyânî: 213

Ezgak karyesi: 89

Ezgal karyesi: 132

Ezgal köyü: 132

ezhâriyyât: 205

Ezher câmi‘i: 17, 25, 27

- F -

fağfûr: 75

fağfûr-ı Çîn: 75, 159

fağfûrî: 60, 76, 127, 158, 160

fağfûrî kâse: 192, 360

fağfûrî mertebânîler: 158

fağfûrî tabaklar: 43

Fahrî: 193

Fahrî (genç ismi): 15

Fâkiheler: 189

fakîr: 135, 195

fânûs: 17, 39, 347

fare: 46, 309

Fârisî: 56, 72, 155, 219, 220, 228, 233, 245, 255, 259, 331, 338, 352, 355

Fârisî lûgatlar: 72

Fârisîhân: 121, 233

Fars: 95, 242, 305

fâsık: 126

fassâl: 155, 188

Fâtıma Ana tennûru: 284

Fâtıma binti'l-Esed b. Hâşim b. Abdî Menâf: 278

Fâtıma (kadın ismi): 15, 124

Fâtımatü'z-Zehrâ: 259, 265, 270, 273, 279, 281, 284, 285

Fâtiha sûresi: 262, 336, 337

Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî: 340

Fâtiha-i Ümmü'l-Kitâb: 269

Fazlı Paşa, Tireli: 176

Fazlûn el-Âbid: 268

Fecr sûresi: 338

Feddene (cariye ismi): 205

Fehrâd (köle ismi): 31

Felemenk: 33

Felemenkce: 339

felsefiyyât: 71, 230

Ferâh Gulâm: 219

Ferahâbâd: 34

ferdeler: 261

Ferec câmi‘i: 153

Ferhâd Paşa: 174, 177, 183, 202, 208

Ferhâd Paşa câmi‘i (Rumiyye): 184

Ferhâd Paşa çeşmesi (kal‘a-i Hemedân): 209

Ferhâd Paşa kârbânsarâyı (kal‘a-i Hemedân): 209

Ferhâd-ı kûhkenler: 80

Ferhâdî külünk: 50, 105

Ferhâdî tîşeler: 234, 356

Ferhâd-vâr: 51, 234

Ferhî (Kazvînli): 219

Ferîd: 72

Ferîd Çelebi: 156

Ferîd hattı: 172

ferîd-i asr: 155

Ferîdûn Şâh: 8, 347

ferik elması: 16

fermân: 19, 52, 83, 85, 86, 89, 91, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 127, 131, 132, 133, 135, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 161, 167, 178, 195, 200, 204, 212, 222, 225, 250, 267, 322, 328

ferrâce: 14

Ferrûh Beğ: 176

Ferrûh (köle ismi): 31

Fersah (ölçü birimi): 232

feryâdcılar: 52, 144

Fes: 256, 281

Fesî: 153

Fethiyye kal'ası: 6, 286, 287, 292, 296

fetihnâme: 22

Fettâh Hân: 245

Fettâhdereli Alî Ağa: 48

fetvâ: 92, 127, 129, 130, 187

fevvâre: 25, 74, 75, 214

feylesof: 71

Feyyûm: 322

Feyyûm bâğı: 16, 39

Feyzullah-ı Hindî: 27, 152, 232

Fındık kal‘ası: 323

Fındık kasabası: 7, 320

Fırat: 19, 356

Fısdık kasabası: 320

fısdık pilav: 76

fıskiyye: 74, 75, 212

fıtık: 167

Fızkayası: 21, 24, 25, 31, 33, 55

Fidâye (genç ismi): 15

Fikirli (köle ismi): 15

fil: 101, 111, 125, 137, 303, 339, 341, 346, 358

fil dişi: 79

fil hortumu: 170

filandıra alemler: 183

filandıra bayrak: 104, 166

filandıralar: 242

filâr: 73

fil-i Mahmûdî: 55, 133, 209, 289, 303

fil-i Menkûsî: 170

Filikos-ı Sânî: 254

Filimenk: 117

filipotlar: 291

Filistîn: 217, 231

Filkos, hukemâ: 71

Filkosoğlu İskender: 9

Filpot: 34

fincân: 76, 86, 96, 159, 168, 197, 260, 360

Finik: 320

Finik kal‘ası: 322, 323, 325

Fir‘avn: 92, 93, 155

Fir‘avn dağları: 296, 321, 346

firâhâ kavmi: 340

Firdevs uçmağı: 337

Firdevsî-i Tûsî: 152

Firdevsi'l-Ahbâr (kitap): 265, 281

Fireng: 28, 38, 66, 122, 174, 211, 255, 291, 295, 315, 325

Fireng elması: 341

Fireng gemileri: 296

Fireng kalemleri: 155

Fireng kilimleri: 157

Fireng küffârları: 274

Fireng topçu: 249

Firengçe: 339

Firengî: 157

Firengî atlas: 168

Firengî kılıç: 156

Fireng-i Mânî: 155

firengi marazı: 96, 354

Firengî sicim: 80

Firengî şekilli esbâblar: 124

Firengî şîşeler: 77

Firengîstân: 81, 96, 249, 288

Fîrûz, Usta: 158

fîrûze şerbet kâsesi: 157

Fisagoras-i Tevhîdî: 39, 72, 77

flandıralar: 141

Fonçta vilâyeti: 153

Fransa: 249

fûl: 37, 124, 185, 211, 255

fûm: 125

Funcî: 339

Furât: 1, 12, 13, 18, 19, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 48, 55, 89, 90, 239, 257, 258, 264, 269, 272, 274, 275, 276, 277, 279, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 296, 311, 322, 323, 328, 331, 332, 333, 344, 345, 349, 355, 356, 358, 359

Furkân-ı Mecîd: 277

Fustât: 231, 346

Fusûs-ı Muhyiddînü'l-Arabî: 154

futûr ta‘âmı: 162

Fuzûlî: 30, 75, 84, 214, 281

fül (çiçek): 74, 110

Fürûdûn (köle ismi): 31

Fütûhât-ı Mekkiyye (kitap): 154

Fütûhât-ı Mısr li-İbn Abdülhalîm (kitap): 154

- G -

gaddâre: 37, 86, 105, 156

Galata Kullesi: 195, 239

Galatalı Mehemmed (Yay ustası): 156

Gammâmeye deyri: 308

gammâz: 40, 41

Gammâzzâde: 31

ganâ’im: 129, 301

ganem: 355

Gânim, Monlâ: 263

ganîme: 138, 160

ganîmet: 124, 140, 159, 231

garâr: 78

gâr-ı garîbler: 108

gâr-ı yetîmânlar: 108, 111

gârlar: 44

gasilhâne: 113

Gâşiye melekleri: 337

Gâşûr ağa: 31

Gâve-i âhenger: 10

Gâv-ı Isfahânî (Ferîdûn'un sülalesinden): 347

Gâv-perest: 292

Gâv-perest tâ'ifesi: 292

Gavrî kalkan: 105

Gavrî, Sultân: 91, 156, 159, 160, 241, 322

Gayyâ: 24, 337

Gayyâ dereleri: 137

Gayyâ deresi: 134

Gayyâ yokuşları: 137

gazâl: 285, 330, 344, 346

gazâlî: 138, 163, 190, 201, 254, 295

Gazan: 43, 177, 246

Gazan Câmi‘i: 183

Gazan, Sûr-ı: 183

Gazanfer Alî, Hazret-i: 100

Gazanfer Beğ: 124

Gazanfer (köle ismi): 31

Gâzî Mihalî taclar: 104

Gâzî Porçavî taclar: 104

Gâzîkıran: 118, 175, 176

Gâzîkıran beği: 132, 149, 166

Gâzîkıran Ekrâdları: 175

Gâzîkıran kal‘ası: 3, 175, 176

Gâzîkıran Kürdü: 176

Gâzîkıran ocağı: 181

Gâzîkıranlılar: 119, 176

Gâzîyân hükûmeti: 305

Gazvîn (Kazvîn): 5, 200, 211, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 231, 234, 348

Gazvîn câmi‘i: 218

Gazvîn kal‘ası: 217

Gazvîn kapusu (kal‘a-i Mut): 221

gazzâz: 73, 92

Gazzâzlar (Bağdâd): 254

Gazze: 32, 91, 296

gebr: 92

Gebrâ: 291

gedelec: 165

gedik: 115

Gedikçay: 87

Gedüz kal‘ası: 111

Gelece (cariye ismi): 210

Gelgit (köle ismi): 210

Gelibolu okları: 156

Gelincik bâzârı (Bursa): 66

gemi: 19, 34, 45, 46, 86, 111, 112, 113, 117, 186, 198, 248, 256, 259, 269, 286, 288, 291, 293, 296, 323, 356

Genc: 23

Genc hâkimi: 23

Genc hükûmeti: 20, 23

Genc kal‘ası: 19, 42

Genc Yâr mektebi (kal‘a-i Hemedân): 209

Gence: 91, 203, 318

Gence hânı: 198

Gencebây (erkek ismi): 210

Gencî Çelebi: 67

Gencikulu Hân: 341

Genç Avarlı: 205

Gençel Tokmak Hân: 186, 187

gendüm: 37, 44, 82, 185, 204, 205, 214, 219, 221, 227, 231, 233, 255, 257, 292, 308

Gerdâniyye: 317

Gerek kal‘ası: 44

Gerend: 250

Gergar sancağı: 119

Gerger şehri: 21

germâb: 98, 101, 201, 309, 354

Germiyân: 340

Gevar nâhiyesi: 64, 116, 117

Gevaş kasabası: 64, 87, 116, 318

Gevâşî kal‘ası: 7, 318, 319

Gevaşlılar: 163

Gevher (cariye ismi): 67

Geybizye: 332

Geyumers: 10

Geyve cisri: 329

Geyve kasabası: 9, 327

gez (ok): 73, 156

Gezend livâsı: 251

Gezend sancağı: 250

gezengev (kudret helvâsı): 15, 37

gılâflı: 156

gılâflı şemşîr-i âteş-tâblar: 156

gılâl: 44, 185, 255

gılâl anbârları: 96, 101, 170, 253

gılâl gemileri: 37

gıll u gış: 273

gılmân-ı çâkerân: 325

gılmân-ı hâssa: 86, 122, 140, 166

gılmânlar: 82

Gınâyî-i Tarabefzûnî: 154

Gıyâseddîn, Emîr: 224, 302

Gıyâseddîn ibn el-Muktedir Billah: 172

Gıyâseddîn Kepânî: 190

Gıyâseddîn Şâh: 204, 218, 221, 226, 240

Gîlân: 5, 188, 196, 210, 237, 250, 251, 294

Gîlân bâzârı: 190

Gîlân cisri: 18

Gîlân emrûdu: 211

Gîlân Hânı: 200

Giray Hân: 235

Giray Hân (Hulâgû'nun oğlu): 235

girdebâlişler: 180

Girit: 164, 281

Goncabûy (genç ismi): 15

gök sulu (armut cinsi): 16

Gökdolak köyü: 88, 177, 193, 194, 197, 201, 302, 318

gökeş (at cinsi): 105

Gökmeydân: 197

Gökmeydân mahallesi (Bitlîs): 66

Gökmeydân medresesi (Bitlîs): 65

Göksu: 16

Göksu karyesi: 7, 42, 330

Göksun sahrâsı: 90

Göllü karyesi: 44, 54, 330

Göllü köyü: 1, 8, 344

Göllü sahrâsı: 44, 330, 331

gömeç balı: 82

gömlek: 166

gönüllü: 117

Gönüllü bayrakları: 104

gönüllü ceyşi: 104

gönüllü cündî: 105

Gördüs kal‘ası: 44, 111

gözlük: 282

Gözlükuyu: 8, 344

Gözübüyük Sultân: 204

Gucerât harîri: 167

Gucurât kutnîleri: 296

gulâm: 94, 161

Gulâm Ebî Zer-i Gıfârî: 267

Gulâm Şâdî: 72

Gulâm Şâh-ı Bedlîs: 61

Gulâmşâd (erkek ismi): 205

Gûl-i beyâbânı: 8, 342

gurâb: 174, 291, 292

Gurâb Efendi (Bağdâdlı): 254

Gurâbî Mahmûd Efendi (Bağdâdlı): 254

Gûrân kavmi: 292

gurîler: 76

Gûrîler kavmi: 292

gûristânlar: 22, 220

gurrende: 222

guruş: 53, 136, 161

gûsfend: 193

gûsfend-i Mahmûdî: 172

gûsfend-i yabanî: 162

gübeybe pilav: 158

Gücürât kutnîler: 180

güderi derisi: 81

Güfte-i Midâc: 345

Güğercin adası: 186

güğümler: 28

gül: 17, 39, 74, 75, 193, 291

gülâb: 76, 152, 159, 272

Gülbân Hanım: 210

gülbâng-ı Muhammedî: 106, 126, 131, 133, 141, 166

gülbe: 231

Gülbûy (cariye ismi): 31, 205

Gülcân (cariye ismi): 31

Gül-cenân: 31

Gül-çehre (cariye ismi): 31, 210

Gülçîn (cariye ismi): 31, 210

Gülçini (kadın ismi): 205

Güldemdem (kadın ismi): 205

Güldemide (kadın ismi): 205

Gülendâm (kadın ismi): 205

Gülfâm (cariye ismi): 31

Gülgûn (genç ismi): 15

Gülgûn, Sûr-ı: 208

gülgûnî: 81

Gülhânde (cariye ismi): 31

gülhatmi (çiçek): 74

gül-i gülistân: 185, 187, 228, 283, 293, 298, 317

gül-i pembe: 81, 82

gül-i Sîn: 75

gül-i şeftalü: 81

gülistân: 39, 111, 152

Gülistân (genç ismi): 15

Gülistân (kitap): 153

Gülistân u Bostân (kitap): 84

gülle: 44, 106, 107, 111, 112, 141, 145, 170, 183, 197

Güllü (cariye ismi): 67

gülnar: 205

gülnar pilav: 158

gülnar şerbeti: 211

Gülruh (kadın ismi): 205

Gülsüm, merkad-i: 266

Gülsüme (kadın ismi): 15, 124

Gülşâh (kadın ismi): 205

Gülşâha (genç ismi): 15

Gülşân (köle ismi): 31

Gülşenî: 13, 39

Gülşenî tekyesi: 66

Gümişbend: 344

gümrük: 86, 256, 288, 293, 296, 351

gümrük bâcdârı: 24

gümrük emîni: 91, 97, 115, 116, 249, 285, 287, 296, 349

Gümrük hânı (Van kal'ası): 122

gümrük huddâmları: 160

gümrük öşrü: 22

gümrükhâne: 290, 351

gümüş: 50, 75, 124, 162, 203, 272

gümüş altun pullu yancıklar: 105

gümüş arakiyye: 210, 254

gümüş bilezik: 157

gümüş çelengler: 138, 150

gümüş kanâdîller: 272

gümüş kavuk: 310

gümüş kemer: 105

gümüş lengerîler: 60

gümüş mengûş: 28

gümüş sahûnlar: 60

gümüş sarıklı: 105

gümüş satıllar: 345

gümüş tâkiye: 30

gümüş takye: 67

gümüş tas: 83

gümüş yumurta: 89

gümüş zeyn: 131, 360

Gümüşbend: 8

Gündüz, Melik: 94

Güngirmen: 356

Gürcî: 49, 67, 75, 84, 105, 120, 168, 207, 210, 219

Gürcî âdemleri: 190

Gürcî çâker cüvân: 197

Gürcî çâkerleri: 210

Gürcî gulâm: 9, 54, 60, 86, 96, 131, 169, 181, 192, 199, 318, 360

Gürcî İpşir: 167

Gürcî köle: 124, 191

Gürcî Nebî: 163, 164

Gürcî Tomris Beğ: 191

Gürcîstân: 35, 67, 82, 168, 190, 240

Gürcîstân beğleri: 190

Gürcîstân boğazı: 19, 34

Gürdelen kal‘ası: 289

gürzbâz: 71

Güvâr bâğları: 83

Güvaşî: 35, 135

Güvaşî kal‘ası: 35

Güvaşî nehri: 35

Güvaz: 143

Güvâzîler Câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

güvercin: 46, 111, 256, 340

Güzelce Şâh: 181, 190, 192

Güzeldere: 87, 139, 143, 162

Güzeldere dağları: 83

Güzeldere karyesi: 162

Güzeldere menzili: 3

Güzeldere nehri: 87

Güzîde Kapu kal‘ası: 213

- H -

Habbena kendi: 3, 177

haber aparıcıları: 197

Habeş: 33, 157, 204, 291

Habeş gemisi: 288

Habeşî: 153

Habîb b. Muzâhir: 267, 273

Habîb-i Ekrem: 262

Habîbî, Monlâ: 15

Hâbil: 283

Hâbilli: 117

habîse meliği: 342

Habur: 23, 34, 319, 333

Habur nehri: 34, 35, 48, 312, 315, 326, 333

Habur-ı Karkaya nehri: 333, 343, 344

Habur-ı Sindiyân nehri: 315, 319, 333

Habuşi karyesi: 19

hacamatlar: 199

Haccâc: 268

Haccâc b. Mesrûku'l-Ca‘lî: 268

Haccâc b. Zeydü's-Sa‘dî: 267

Haccâc oğlu Mes‘ûd: 268

Haccâc Yûsuf: 279, 284, 293

hacc-ı şerîf: 108, 147

Hâcegân: 18, 27, 39, 40, 93, 120, 175, 185, 186, 324

Hâcegân-ı Nakşıbendiyye tekyeleri: 205

Hâcegân-ı Rûmiyye tekyesi (Van kal‘ası): 121

hâcegân-ı sevdâgerân: 205

hacer-i zenbûrî ve yerakânî: 25

Hacerü'l-Esved: 303

Hacerü'l-Havlânî: 268

hâcet namâzı: 284

Hacı Beğ medresesi (Bitlîs): 65

Hacı Halîl beyti (Basra kal‘ası): 290

Hacı Hân câmi‘i (Dümbülî): 190

Hacı Harâmî kendi: 4, 195

Hacı Mûsâ sarâyı (Diyârbekr): 29

Hacı Paşa, Gâzî: 353

Hacı Receb (Yay ustası): 156

haddâd: 37, 58, 72, 81

Haddâd Âsaf: 293

haddâd kılıçları: 255

Hadde kal‘ası: 42

Haddîse kal‘ası: 42

Haddu kal‘ası: 150

hadeng: 62, 73, 156

hadeng-endâz: 305

Hadım Ca‘fer Ağa: 123, 126

Hadım Ca‘fer Ağa sarâyı (Van kal‘ası): 122

Hadım Ca‘fer Paşa: 177, 183, 195, 201

Hadice (kadın ismi): 15

Hadîce-i kübrâ: 206, 278, 300, 301, 334

Hadîd kapusu (Cizre kal‘ası): 323

hadîd madeni: 234, 307

hadîd üzengi: 157

hadîd-i Ferhadî: 157

Hadîka (kitap): 270

hadîka-i bâğ-ı cinân: 73

hadîka-i çemenistân: 185

hadîka-i hıyâbân: 177

hadîka-i İrem: 235

hadîka-i Rıdvân: 55, 74, 206, 325, 333, 345

Hadîkatü's-Sü‘adâ (kitâb): 281

Hâdim Emîr: 241

Hadîme (cariye ismi): 31

hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyen: 246

hadîs ilmi: 121, 314

Hadramut Sultân: 221

Hafaza melekleri: 337

haffâfân: 29

Haffâfhâne bâzârı (Van kal‘ası): 122

Haffâflar (Bağdâd): 254

Haffâflar bâzârı (Basra kal‘ası): 290

Haffâflar hammâmı (Bağdâd): 255

Hâfız dîvânı: 84, 152

Hâfız Paşa: 243, 244

Hâfız-ı Şîrâzî: 72, 200

hafirler: 189

Hafr şehri: 328

Hafsî: 153

haftan: 116, 158, 205

Hafz kırâatı: 354

Hafza binti Ömer: 270, 301

hahamlar: 255

Hak Ahmed kal'ası: 169

hâk-i amber-pâk: 214, 253, 329

Hâkim Bi-emrillah: 10

Hâkim Cüvânmerg: 165

hâkimân: 7, 213, 228, 304, 311, 332

Hâkime (genç ismi): 15

hakîr (ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 18, 21, 24, 32, 37, 40, 41, 43, 44, 45, 48, 49, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 67, 68, 74, 85, 86, 88, 92, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 107, 110, 122, 126, 127, 128, 132, 133, 136, 137, 140, 142, 143, 147, 148, 151, 152, 153, 159, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 172, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 205, 214, 215, 218, 233, 234, 238, 241, 246, 247, 250, 259, 265, 269, 274, 275, 276, 281, 282, 285, 287, 288, 306, 307, 310, 318, 319, 321, 326, 327, 330, 333, 337, 338, 340, 341, 342, 345, 346, 353, 357, 359, 360

hakkâk: 72

Hakkarî: 35, 48, 56, 81, 87, 117, 118, 120, 140, 143, 155, 164, 165, 169, 171, 175, 198, 307, 309, 311, 312, 316, 318, 320, 333, 348, 353

Hakkarî askeri: 120, 135, 165

Hakkarî Celüvi: 118, 143, 159, 162, 175

Hakkarî dağları: 87, 163, 319

Hakkarî hâkimi: 64, 81, 133, 149, 165, 166, 311

Hakkarî hânı: 105, 118, 119, 126, 140, 143, 164, 165, 166, 322

Hakkarî hükûmeti: 118

Hakkarî kavmi: 164

Hakkarî pâdişâhları: 175

Hakkarî piyâdeleri: 140

Hakkarî (Şahıs): 170

Hakverdi (köle ismi): 124

Hal kal‘ası: 109

halasçı: 177

Haleb: 14, 18, 25, 43, 47, 56, 91, 109, 146, 157, 161, 167, 173, 178, 182, 185, 202, 206, 209, 226, 245, 246, 248, 256, 270, 272, 279, 293, 296, 297, 308, 320, 332, 344, 347, 350

Haleb kal‘ası: 232, 331, 349

Haleb kalkanları: 156

Haleb meştâsı: 109

Haleb vâlîsi: 241, 245

Halebî: 153

Halebî kalkan: 82, 105

Halef Hân: 213, 245, 247

halhal: 50, 117, 157

halhal-ı Arabî: 158

halîc-i Rûm: 332

halîc-i Rûmiyye: 204

halîc-i sağîre: 171

haliçe: 53, 84, 167, 181

haliçeler: 197, 203, 238, 313

Hâlid câmi‘i (Diyârbekir): 26, 40

Hâlid Efendi hattı: 152

Hâlid ibn Velîd: 21, 26, 31, 40, 229

Hâlid ibn Velîd câmi‘i: 25, 26

Halîl, berekât-ı: 160

Halîl, Hazret-i: 17, 261

Halîl ibn Şâ‘ir Hassan: 213

Halîl Paşa, Demirkazık: 107

Halîl Paşa (Vezîr): 202, 203, 204, 212, 223, 225, 244, 275

Halîlî, Monlâ: 15

Halîlü'r-Rahmân kasabası: 282, 353

Hâlis nehri: 259, 264

Hâlis sancağı: 6, 300

Hâlisa (cariye ismi): 124

Halitî: 54, 59, 129

Halkârî: 178

Hallâc-ı Mansûr: 52, 145, 261, 264

hallâclar: 29

Hallikân (kitap): 154

Haltî: 97, 132, 135, 141, 143, 144, 270, 274, 315, 324

Haltî lisânı: 56, 316

halvethâne: 41

Halvetî: 300

Halvetî (Malatıyye): 13

Hâm (Nûh'un oğlu): 321

Hamâ: 121

Hamâ dollâbı: 345

Hamâ'i baş câmi'-i müşebbek (Kazvîn): 221

Hâmân: 92, 155

Hamavî (kayısı cinsi): 16

Hamele melekleri: 337

Hamevî: 159

Hamevî-i Şâm: 229

Hâmeys ibn Yâfis ibn Nûh: 220

Hâmid şehri: 21, 332

Hamîde (Şeytan'ın ismi): 338

Hamîs oğlu: 204

Hamit Şâh: 332

Hamit-i Nasîbîn kal‘ası: 332

Hammâd Debbâsî, Hazret-i: 262

Hammâde: 262

hammâm: 2, 17, 18, 28, 31, 32, 47, 61, 65, 68, 71, 75, 76, 83, 89, 91, 97, 101, 102, 103, 113, 115, 122, 123, 165, 166, 170, 171, 174, 175, 176, 177, 183, 184, 185, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 213, 215, 216, 219, 221, 222, 224, 227, 228, 230, 233, 235, 236, 239, 254, 255, 256, 257, 259, 270, 271, 276, 278, 283, 286, 287, 288, 290, 294, 295, 297, 301, 302, 304, 306, 309, 312, 313, 314, 319, 320, 323, 324, 325, 327, 332, 333, 351, 354, 358, 359

hammâm akçesi: 180, 238

hammâm kasîdesi (Fuzûlî): 75

hammâm kubbesi: 55, 111, 137, 142, 209, 216

hammâm kuyusu (Kal‘a-i İmâdiyye): 315

hammâm-bahâ: 310

Hammâm-ı Atîk (Diyârbekir): 31

Hammâm-ı Kelenter (Rumiyye): 184

Hammâr kal‘ası: 297

hamr: 112

Hamrevât: 25, 27, 28, 37

Hamse-i Nizâmî: 67, 152

hamseler: 152

Hamşâd (köle ismi): 31

Hamûdiyye kavmi: 308

Hâmûn sahrâsı: 47

hâmûn-ı Dergezîn: 214

hâmûn-ı Kerbelâ: 262

Hamza: 276

Hamza b. İmâm Mûsâ Kâzım: 276

Hamza b. Mûsâ Kâzım: 262

Hamza Baba ziyâreti (Diyârbekir): 40

Hamza, Hazret-i: 260, 261, 270, 278

Hamza, İmâm: 276

Hamza Sultân (Hamîs oğlu): 204

Hamza Sultân sarâyı (kal'a-i Hemedân): 209

Hamzavî mezhebi: 128

hân: 3, 28, 66, 67, 69, 81, 82, 85, 86, 91, 96, 97, 101, 102, 103, 113, 115, 124, 132, 144, 165, 166, 174, 175, 176, 177, 185, 189, 191, 194, 199, 200, 201, 203, 204, 207, 209, 276, 286, 288, 294, 295, 301, 302, 304, 306, 312, 319, 320, 351

Hân bâğı (Bitlîs): 61, 66, 82

Hân Cân: 205

Hân gölü (Bitlîs): 82

Hân Halîl (Mısır'da): 83, 271

Hân Kulı Şîrâzî (Yay ustası): 156

hân odaları: 71

Hân sarâyı: 312, 313

Hân sarâyı (Bitlîs): 66

Hân sarâyı hammâmı (Bitlîs): 68

Hân sarâyı (Kal'a-i İmâdiyye): 313, 315

Hân Yezdenşîr: 81

Hanbe, İmâm: 263, 269

Hanbelî: 24, 116, 349

hançer: 29, 37, 50, 51, 53, 65, 72, 75, 78, 84, 86, 118, 120, 124, 125, 156, 158, 161, 162, 169, 173, 192, 196, 238, 282, 316

Hânçük: 23

handak: 116, 170, 173, 175, 183, 194, 312

Hândan (köle ismi): 31, 67, 254

Handik nâm bir melik: 55

hânedân: 115, 254

Hanefî: 24, 64, 93, 120, 349

hânende: 18, 39, 72, 116, 185, 230

Hânepây Sultân: 245

hân-ı gurebâ-yı mücerredân: 66, 122

hân-ı hâcegân: 4, 8, 15, 17, 29, 122, 133, 184, 200, 209, 224, 226, 228, 254, 301, 314, 324, 332, 346, 351

Hân-ı İsmâ'îl menzili: 8, 346

Hanım Sultân: 158

Hânî b. Amr: 266

Hânî b. Urve: 284

Hani kasabası: 19, 20

Hânkâh: 237

Hânkâh mahallesi (Malatıyye): 13

Hânkâh mescidi (Malatıyye): 13

Hânkâh-ı kebîr: 5, 236

Hânkâh-ı sağîr: 5, 236

Hânkulu Hân: 295

Hannâs (Şeytan'ın ismi): 336, 338

Hannâse (cariye ismi): 205

Hanpây (cariye ismi): 124

Hânü's-sübû‘ menzili: 6

Hanverdi (köle ismi): 67

Hanya: 182

Hânzâde Hanım: 311

Hânzâde Sultân: 305, 309

Hanzala b. Es‘adü'ş-Şeybânî, Hazret-i: 268

hârâ: 160, 185

harâb Şerbetin kasabası: 1

Harâbâbâd: 239

harâbi'l-Basra: 148

Harâbistân: 258

harâc: 22, 43, 64, 82, 118, 122, 144, 160, 163, 203, 310, 321, 322

harâc ağası: 12, 64, 250, 349

harâc-ı hemyân: 201

harâcî ağa: 116

harâclar: 117, 309

harâmî: 19, 81, 117, 164, 167, 220, 222

Harâmî kal‘ası: 221

harâmzâdelik: 81

harâr: 78, 79, 152

hârâyî: 104

harb ü kıtâl: 28, 30, 49, 52, 129, 155, 204, 243, 278, 343

harbe: 279, 287

harbendegân: 105

harbende-i Ervâm: 53

harbî kefereler: 144

Harbiridî, Monlâ: 15

harbûze: 125, 220

harcırâh: 89, 161, 199, 318, 360

hardal: 144

Hardat cezîresi: 6

Hardat vilâyeti: 293, 294

Hardekıl kal‘ası: 323

harem: 71

Haremeyn-i Muhteremeyn: 17

harem-i hümâyûn: 197

Harem-i şerîf: 240

Haresüs-Selmâniyyü'l-Ezedî: 268

Harezbîl: 4, 201

Hârezmşâh: 212

hargâh: 19, 21, 39, 51, 53, 58, 59, 60, 107, 109, 131, 149, 157, 202, 225, 248, 300, 341

hargûş: 330

Hârib ibn Mûsâ Kâzım: 276

Hâricî: 128, 260

Harîdetü'l-acâ‘ib (kitap): 154

harîr: 30, 51, 52, 54, 56, 66, 81, 86, 157, 160, 161, 167, 175, 177, 197, 203, 210, 238, 241, 313, 318, 348

Harîr beği: 301

Harîr dağları: 175, 176, 185, 190, 191, 311

Harîr Ekrâdları: 189

Harîr kapusu: 190

Harîr kendi: 175

Harîr livâsı: 6, 56, 169, 176, 303, 304, 305

Harîr Sultânı: 3

Harîrî lisânı: 56, 316

Hâris: 342

Hâris b. Mûsâ Kâzım: 263

Hâris (Şeytan'ın ismi): 336, 337, 338

Harisom (Şeytan'ın ismi): 338

harîtalar: 34

Harkil, Kayâsıra: 277, 322

Harmenşâhî menzili: 3, 177

hârnâmeler: 168

Harput: 19, 23, 24

Harput Beği: 243

Harput kal‘ası: 18, 19, 42

Harr sultânı: 168

Harrân: 303

Harrân kal‘ası: 42

harrâtîn: 73

Harrin: 15

Harsek cezîresi: 186

Harsek kal‘ası: 186

Hârûn hilâfeti: 268

Hârûniyye kasabası: 5, 236, 237

Hârûnu'r-Reşîd: 11, 18, 37, 44, 184, 189, 190, 204, 205, 211, 216, 221, 227, 229, 236, 240, 247, 256, 259, 261, 266, 272, 274, 279, 284, 288, 293, 299, 327

Hârûnu'r-Reşîd Câmi‘i (Nihâvend): 205

hâs: 2, 20, 23, 55, 58, 63, 64, 82, 86, 91, 101, 102, 103, 116, 117, 118, 119, 151, 158, 167, 171, 176, 236, 237, 238, 249, 250, 251, 275, 285, 286, 287, 298, 299, 304, 309, 310, 311, 322, 327, 328, 329, 349, 355

hâs kurâlar: 305

hâs subaşılığı hâkimi: 349

Hasan: 298

Hasan (Abdal Hân'ın oğlu): 73

Hasan Ağa (Vanlı): 104

Hasan b. Âl-i Büveyh: 14

Hasan b. Zeydü'l-Bâmir: 221

Hasan Badrak kal‘ası (Malatıyye): 172, 328

Hasan Badrak karyesi: 1, 11, 360

Hasan Bayındır Hân: 94

Hasan Beğ (Bitlîs hânının şehzadesi): 85, 118, 151

Hasan Cân: 6

Hasan Cân hânı (Şehrezûl'da): 301

Hasan Cân (Şehrezûl'da): 301

Hasan Çelebi: 9

Hasan Çelebi hattı: 152

Hasan Çelebi, Karahisârî: 153

Hasan Çelebi karyesi: 1, 10

Hasan Çelebi (Tezkiretü'ş-şu‘arâ müellifi): 152

Hasan Dede Ahlatî: 93

Hasan Efendi, Yek-çeşm Monlâ: 67

Hasan el-Asker: 359

Hasan Halîfe (Yeniçeri Ağası): 244

Hasan, Hazret-i: 16, 35, 43, 91, 231, 261, 265, 270, 272, 273, 279, 280, 281, 284, 296, 297, 322, 340, 345

Hasan kal‘ası: 44, 94, 110, 172, 306, 328

Hasan kal‘ası (Erzurûm): 328, 330

Hasan kal‘ası (Pasin sancağı): 328

Hasan kal‘ası sahrâsı: 58

Hasan kal‘ası (Trablus-Şâm): 328

Hasan Kattâl-i Gârî: 73

Hasan Keyfâ kal‘ası: 172

Hasan makâmı: 265

Hasan Mansûr kal‘ası (Malatıyye): 21, 328

Hasan Mansûr, Sultân: 16

Hasan Meymendî: 205

Hasan Paşa: 223, 249

Hasan Paşa bâzârı (Diyârbekr): 29

Hasan Paşa câmi‘i (Bağdâd): 253

Hasan Paşa (Diyârbekr): 29

Hasan Paşa hânı (Diyârbekr): 29

Hasan Paşa kullesi (Bağdâd): 252

Hasan Paşa, Küçük: 252

Hasan Paşa sebîli (Bağdâd): 254

Hasan, Sultân: 11, 15, 94, 103, 184, 271

Hasan Şâh, Uzun: 11, 63, 90, 95, 102, 109, 184, 189, 237, 240, 256, 348

Hasan Şâmlu: 153

Hasan şehri: 217

Hasan Tapdı yaylası: 103

Hasan Yâr Çelebi (Bağdâdlı): 254

Hasan Ziyad'a: 15

Hasan-âbâd kal‘ası: 172

Hasan-ı Basrî: 72, 292

Hasan-ı Basrî kapusu (Basra kal‘ası): 290

Hasan-ı Mansûr kal‘ası: 172

Hasan-ı Tavîl: 90

Hasanî: 104, 105, 117, 140, 144

Hasanî arslanlar: 284

Hasanî kal‘ası: 118, 172, 173, 175

Hasanî yaylası: 167, 171

Hasankeyfâ (Hasînkeyfâ, Hasankeyf): 2, 7, 16, 23, 33, 34, 42, 54, 55, 57, 60, 69, 147, 204, 256, 316, 322, 323, 327, 328, 329, 330, 359

Hasanu'l-Askerî: 273, 276

Hasanu'n-Nûrî, Şeyh: 261, 262

Hasbîzâde, Şeyh: 67

Hasbullah Çelebi (Bağdâdlı): 254

Hasbullah Çelebi sebîli (Bağdâd): 254

Hasbullah hammâmı (Bağdâd): 255

Hasbullah sarâyı (Bağdâd): 254

Hâsçayır: 58

Hasdepe kal‘ası: 42

haseki ağaları: 116, 305

Haseki Mehmmed Paşa câmi‘i (Bağdâd): 253

hasır: 102, 261, 286, 291, 340

hasırcılar: 102

Hasırlı câmi‘i (Diyârbekr): 26

Hasîn b. el-Husayn b. el-Kâbinî el-Hemedânî: 267

Hasîn kal‘ası: 328

Hasîn-i mansûr: 172

Hâsoda: 122, 127

Hassan b. Nusayr: 73

Hassan b. Sâbit: 73

Hâssu'l-hâs vâdîsi: 303

hastavî hurması: 260

hâşâ sümme hâşâ: 93

haşek pilavı: 211

haşerâtlar: 46, 146

Hâşim b. Abdî Menâf: 278

Hâşime (kadın ismi): 15

Hâşimî kavmi: 278

Hâşimiyye: 276

Hâtem: 264

Hâtem-i Tay: 58, 73, 81, 84, 160, 172, 229, 239, 278

Hatîb nehri: 34

Hatîb şehri: 356

Hatîbe: 257

Hatîb-i Bağdâdî: 356

Hatîb-i Evsat şehri: 356

Hatîbiyye medresesi (Bitlîs): 65

Hâtime (kadın ismi): 15

hatlar: 72, 121, 256, 346

Hatme (cariye ismi): 124

hatm-i şerîf: 147, 262

hatt ilmi: 72, 153

hattât: 73, 152, 153

hatt-ı Abdullah Kırımî: 152, 153

hatt-ı Ahmed el-Karahisârî: 152

hatt-ı Bâyezîd-i Velî: 152

hatt-ı Bekrî: 152, 153

hatt-ı Büreyde-i Fahrî el-Bursevî: 153

hatt-ı Demirci Kulu: 152

hatt-ı gûnâ-gûnlar: 346

hatt-ı Hâlid Efendi: 152

hatt-ı Hasan Çelebi: 152

hatt-ı Hazret-i İdrîs: 346

hatt-ı Hazret-i Osmân: 163

hatt-ı İdrîs Nebî: 346

hatt-ı İskenderî Hasan Çelebi: 152, 153

hatt-ı kırma: 153

hatt-ı Kızıl Arslan Şâh: 114

hatt-ı Kûfî: 153

hatt-ı Kûfî-i Fesî: 153

hatt-ı Kûfî-i Habeşî: 153

hatt-ı Kûfî-i Hafsî: 153

hatt-ı Kûfî-i Mağribî: 153

hatt-ı Kûfî-i Merankûşî: 153

hatt-ı Kûfî-i Sünnârî: 153

hatt-ı Kûfî-i Tilemsânî: 153

hatt-ı Musta‘sımî: 91

hatt-ı reyhânî: 153

hatt-ı rik‘a: 153

hatt-ı siyâkat: 153

hatt-ı Şâh-ı şâhân: 153

hatt-ı Şeref Hân: 153

hatt-ı şerîf: 22, 28, 64, 85, 107, 116, 138, 146, 147, 163, 167, 176, 182, 217, 243, 250, 301, 306, 311, 348

hatt-ı ta‘lîk: 153

hatt-ı Ya‘kûb-ı Musta‘sımî: 152

hatt-ı Yûnus: 308

Hâtûniyye câmi‘i (Bağdâd): 253

Hâtûniyye cisri (Bitlîs): 66, 68, 84

Hâtûniyye hânı (Bitlîs): 66

Hâtûniyye imâreti (Bitlîs): 82

Hâtûniyye kal‘ası: 1, 44, 53, 54, 331

Hâtûniyye mektebi (Bitlîs): 65

Hâtûniyye, Sûr-ı: 44

Havâle kal‘ası: 111

havan (top cinsi): 249

Havâr kal‘ası: 6, 301

Havâra kal‘ası: 301

Havâric: 207, 210, 211, 214, 215, 229, 235, 246, 262, 274

havâriciyân kavmi: 206

Havâriyyûn, makâm-ı: 276

havâtînler: 124

havâyic: 157

Havernak: 74, 183, 211, 212, 313, 324

Havernak târîhi: 122

Havernak-ı Gazvîn: 218

Haviziye kal‘ası: 289

Havlin kendi: 299

Havrân: 15, 303

Havrân-ı Şâm: 185

Havra's-subû‘: 287, 296

Havşıla karyesi: 286

havuç: 329

havuz: 97, 291

Havvâ, Hazret-i: 266, 282, 343

Havvâ, Hz.: 8, 282, 288, 339

Havvâ (kadın ismi): 15

havvâre (at cinsi): 105

Havvâre (genç ismi): 15

havz: 25, 28, 29, 39, 55, 70, 74, 75, 98, 102, 112, 125, 175, 184, 185, 212, 214, 297, 317, 354

havzlı hammâm: 189

hayâl bezleri: 160

hayâl-i Firengî sicim: 80

hayâl-i makrameler: 160

hayal-kâr-ı Halkârî: 178

Haydar Ağa: 67, 86, 151

Haydar Ağazâde, Diyârbekir Vâlîsi: 164

Haydar b. Cüneyd b. Hacerü'l-Havlânî: 268

Haydar bâğı (Bitlîs): 70

Haydar Beğ (aşâyir-i Sarılı'dan): 304

Haydar Çelebi (Bağdâdlı): 254

Haydar Çelebi hammâmı (Bağdâd): 255

Haydar Çelebi sarâyı (Bağdâd): 254

Haydar Çelebi sebîli (Bağdâd): 254

Haydar Kan kendi: 232

Haydar kethudâ sarâyı (Bitlîs): 66

Haydar Kulı: 219

Haydarhâne mahallesi (Bağdâd): 254

Haydar-ı Kerrâr Sarılı: 304

Haydarî: 143, 205

hayemât: 41, 84

Hayhay (erkek ismi): 205

hay-huy fasıl: 252

Hayırlıoğlu, Gelibolulu (Yay ustası): 156

Haykulı (erkek ismi): 205

haymânlar: 149

hayme: 19, 21, 39, 49, 51, 53, 58, 59, 60, 100, 107, 109, 126, 131, 132, 133, 135, 136, 149, 157, 159, 166, 168, 174, 175, 202, 225, 248, 269, 300, 341, 360

hayrhâhlık: 138

Hayyâm, Şâ‘ir: 214

Hayyân b. el-Haresüs-Selmâniyyü'l-Ezedî: 268

hayyâtlar: 153, 255

hayyâtlık: 73

hazâ’in: 11, 202

hazâkat ilmi: 219

Hazer: 34

hâzık: 71

hâzıkân: 228

hâzık-ı fassâd: 30

hazîne: 23, 76, 85, 98, 146, 149, 152, 160, 167, 182, 199, 202, 250, 253, 359

hazînedâr: 62, 105, 168, 296

Hazret-i Alî Câmi‘i (kal‘a-i Hille): 5, 275, 277

Hazret-i Alî hânesi: 279

Hazret-i Alî kasabası: 281

Hazret-i Alî kayası: 98

Hazret-i Alî medresesi (Hille): 276

Hazrî kavmi: 271

Hazzo: 23, 57, 58, 59, 64, 104, 109, 132, 245, 328, 330

Hazzo hâkimi: 23

Hazzo hükûmeti: 20, 23

Hazzo kal‘ası: 2, 24, 34, 56, 58, 59, 68, 329, 330

Hebâoğlu (Hemedânlı): 210

hecin deve: 247

hedâyâ: 72, 104, 163, 190, 248

hejçiz (şeytan): 338

hekî (ok cinsi): 73, 103, 156

Hekimhânı kal‘ası: 1, 10

Hekîmzâde Hamza Çelebi (Bağdâdlı): 254

Helâlzâde ve Harâmzâde: 266, 284

Helece (cariye ismi): 210

Heli kal‘ası: 111

helvâ: 15, 261

helvâ sohbetleri: 115, 252

helvâcılar: 291

Hemâvdân: 209

heme sîm: 205

Hemedân: 188, 199, 200, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 220, 222, 223, 226, 227, 231, 234, 235, 238, 241, 244, 260, 299, 302, 304, 305, 306, 307, 348, 350

Hemedân ahâlîsi: 210

Hemedân hâkimi: 350

Hemedân hânı: 198

Hemedân kal‘ası: 4, 110, 209, 211, 212, 213

Hemedân kapusu (kal‘a-i Hemedân): 213

Hemedân kavmi: 210

Hemedân sahrâsı: 208, 212, 213

Hemedân-ı Irâk: 222

hendese ilmi: 218

Henese (cariye ismi): 210

Hengüle Hanım: 210

Heniyye (cariye ismi): 124

Heremdâd (Ays evlâdlarından): 238, 239

Heremdâd şehri: 239

Heremeyn: 296, 346

Heremeyn dağları: 240, 321, 346, 347

herîse: 211, 231

Hermas dağı: 332, 333

Hermas nehri: 257, 332, 333, 356

Hermas şehri: 333

Hermas-ı Nasîbîn: 333

Hero beği: 133

herse (işkembe): 193

Hersek: 57, 157, 174, 329

Herûn: 349

Heşdek kavmi: 189

Hevân Beğ: 306

Hevâr kal'ası: 301

hey'et ilmi: 298

Heyhât: 35

Heyhât sahrâsı: 341

heykel: 51, 146, 157

Hezârbâğ (Kazvîn): 220

hezârfen: 73, 74, 193

hezârî: 117

hezârî kepkepli: 51

Hezârmerd sancağı: 305

hıfz-ı Kur’ân ilmi: 27, 314

hımâr: 46, 315

hımârbâz: 71

hımâr-ı berrî: 355

hımâr-ı beyâbânî: 344

Hımıs: 40

Hımıs kal‘ası: 121

Hımıs şehri: 26

hıml-ı üştür: 215

Hımmâr kal‘ası: 296

Hımmâre kal‘ası: 6

Hınâne mescidi: 266, 282

Hınıs: 316

Hınıs beği: 130, 132, 140, 150

Hıni kasabası: 1

hınnâ: 82

Hınnâ (Kûfe): 282

hınna kutusu: 158

hınta: 44

hınzîr: 46, 79

Hırâmî (Hemedânlı), Monlâ: 210

hıref: 29, 82, 255

hırfet: 82

hırka-i şerîf: 342

hırsız: 19, 54, 81, 167, 179

Hırtıs kal‘ası: 168

Hısînkeyfâ kal‘ası: 56

Hısn-ı Mansûr: 10

Hısn-ı Mansûr kal‘ası: 18

hışt: 53

Hıtâî: 152

Hıtatı'l-Kadâ‘î, müverrih: 297

Hıtây-ı Hoten: 291

Hıtâyî: 76, 81

Hıtâyî kâğız: 91, 256, 351

Hıtâyî (Kazvînli): 219

Hıyâbân (Kazvîn): 220

hıyâbân-ı gülistân: 125

hıyâbân-ı İmâdiyye: 317

hıyâbân-ı Isfahân: 70

hıyâbân-ı merâm: 180

hıyâbân-ı rez (üzüm asmaları): 70

hıyar: 79

Hızel nehri: 319

Hızır, Hazret-i: 8, 33, 62, 230, 294, 357, 358

Hızır kapusu (İskenderiyye kal'ası): 357

Hızır kasabası: 8, 358

Hızır, makâm-ı: 263, 276, 334, 358

Hızır Nebî hanesi (Kûfe): 266, 284

Hızır şehri: 8, 357, 358, 360

Hızır tekyesi: 256

Hızil dağları: 35

Hızil nehri: 35

Hızre Ekrâdı: 316

Hicâz: 263

Hicâz-ı Abbâs: 303

hil'at: 132, 139, 149, 150, 157, 160, 161, 162, 166, 167, 180, 309, 310, 312, 341

hil'at-i fâhire: 60, 81, 84, 131, 132, 138, 147, 149, 150, 151, 160, 161, 166, 200

hil‘at-i nisvân: 254

hil‘at-i pâdişâhîler: 248

hil‘at-i semmûr: 149

hil‘at-i zerdûz: 161, 247

Hilâl b. Nâfi‘u'l-Cemelî el-Murâdî: 267

Hîlebâz: 185

Hille: 217, 223, 227, 250, 262, 265, 275, 276, 279, 284, 348, 349

Hille gemi: 276

Hille kal‘ası: 5, 223, 244, 275, 331, 333

Hille sahrâsı: 276

Hille sancağı: 251

Hille şehri: 262, 276

Hille zâbiti: 275

Hille ziyâretleri: 5

Hillegân: 201

Hilletü'l-fîhâ nehri: 259

Hilverik (şeytan): 339

Hind: 16, 196, 198, 209, 236, 238, 248, 255, 256, 260, 279, 297

Hind cezîreleri: 260

Hind diyârları: 160

Hind gemileri: 291, 294

Hind karakası: 155

Hind meliki: 248

Hind müverrihânı: 209, 231

Hind pâdişâhı: 248

Hind sadefkârîsi: 74

Hindce: 255

Hindegân lisânı: 217

Hindî fukarâları: 326, 333

Hindî kılıç: 156

Hindî lisânı: 227

Hindî mahallesi (Basra kal‘ası): 290

Hindî serâperdeler: 160

Hindîce: 339

Hindî-i seyyâh: 73

Hindîler: 248, 324

Hindistân: 33, 36, 41, 99, 204, 248, 256, 260, 263, 282, 287, 288, 291, 292, 297, 343

Hindistân gemileri: 288, 291, 293

Hindistân Hakanı: 248

Hindistân tuhefleri: 168

Hindîvâne: 220

Hindîvâne kuhanlı: 196

Hindîvâne şehri: 229, 230

Hindû: 291

Hine kendi: 175

Hireb (Şeytan'ın ismi): 337

Hirem, cebel-i: 344

Hirmas nehri: 34, 48

Hiron: 119

Hiron (beği): 106, 140, 204

hirre: 46, 309

hirre-i beyâbânî: 317

hisâb ilmi: 214

hisâb-ı kez (ölçü birimi): 232

hisâr eri: 113, 115, 116, 140

hisâr eri: 117

hisâr-ı Hasanî: 3

hisâriçe: 114, 252

Hişâm b. Abdülmelik, Şâm halîfesi: 94, 95

Hişâm, Melik: 94

Hizân beği: 64, 106, 139, 148, 149, 162

Hizân dağları: 162

Hizân kal‘ası: 42

Hizân livâsı: 119

Hizân vilâyeti: 35

Hizel nehri: 315

Hîzler: 149

Hîzrân Hâtûn (Hârûnu'r-Reşîd vâlidesi): 279

Hobaş kendi: 175

Hoca Bahtiyâr: 183

Hoca Bâlî: 220

Hoca Hüsâm sebîli (Kazvîn): 219

Hoca Nakdî: 109, 179, 183, 219

Hoca Nakdî sarâyı (Rumiyye): 184

Hoca Nakdî-i Kakrîzî: 108

Hoca Nukkal Tirmidî: 210

Hoca Nukûd, tâcir: 301

Hoca Sâdık: 219

hokka: 79, 159, 260, 321

hokkabâz: 71, 73, 85, 135

Holomiç kal‘ası: 111

Hom hammâmı (Malatıyye): 15

Honaz kal‘ası: 111

Hor Kinkevr kal‘ası: 207

Horasân: 193, 200, 204, 212, 217, 219, 230, 240, 246, 263, 273, 279, 296, 318, 322, 329

Horasân nehri: 259, 264

Horasân-ı Türkistân müverrihânı: 195

Horasânî: 18, 156, 159, 228, 251, 252, 275

Horasânî bilezik: 158

Horasânî kec: 216

Horasânî oklar: 156

Horhor çeşmesi (Van kal‘ası): 121

Horhor kayası: 126

Horhor mahallesi (Van kal‘ası): 122

Horhor medresesi (Van kal‘ası): 121, 314

Horhor nâm değirmân: 113

Horhor suyu: 113

horos telleri: 117

horoslar: 340

hoşâb: 178

Hoşâb Hâkimi: 164

Hoşâb kal‘ası: 3, 87, 170, 171

Hoşâb Kuyağı (Van kal‘ası): 125

Hoşâb nehri: 87, 170, 171

Hoşâb şehri: 3

Hoşaf kal‘ası: 118

Hoşaf nehri: 87, 165

Hoşaf suyu: 87

Hoş-âvân (kal‘a-i Vastân): 165

hoşek pilav: 158

hotaslar: 157

Hoten: 158, 168, 213, 291, 360

Hoten âhûsu: 219

Hotin: 127

Hoy: 91, 109, 188, 193, 194, 198, 204, 244, 267, 310

Hoyî Hasan Meymendî: 210

Hubârî: 270, 274

hubûbât: 37, 44, 50, 82, 112, 124, 185, 205, 211, 214, 224, 227, 229, 233, 255, 317, 351

hubûbât-ı mahsûlât: 291

huccet-i kâ’ime: 145

huccet-i şer‘-i mübîn: 160

huccet-i şer‘iyye: 107, 127, 160, 168, 196

huccet-i şerîfler: 145

huccetler: 130, 181, 182, 192, 196, 198

Hûd (ibni'l-Halûd ibn Âd), Hazret-i: 8, 108, 347

Hudâbende (köle ismi): 210

Hudâbende, Şâh Kör: 186

Hudâdâd: 198

Hudâdâd-ı Kindî: 205

Hudâdâd-ı Kirmânî, Monlâ: 230

Hudâverdi Hân sarâyı (kal'a-i Hemedân): 209

huddâmân-ı seyis: 140

huddâmlar: 131

hudûdnâme: 236

Huk kavmi: 340

hukemâ: 62, 72, 233, 346

hukemâ-yı hâzık: 199

hukemâ-yı kudemâ: 206

Hulâgû: 28, 37, 42, 43, 55, 193, 200, 201, 204, 217, 235, 238, 240, 303, 304, 319, 345, 348, 355, 358

Hulâgû Tatarı: 95

Huld-i berîn: 337

Hulefâ câmi'i (Bağdâd): 253, 254

Hulefâ medresesi (Bağdâd): 253

hulletü'l-fîhâ: 264

Hulûlî mezhebi: 128

Hulvân şehri: 216, 217, 239

hulviyyât: 15, 54, 73, 76, 159, 227

humbarabâz: 71

Humeydî: 307, 309, 340, 348

Humeydiyye: 307, 308, 346, 347, 348, 353, 354

hummâ: 28, 60, 133, 240, 281, 351

humme (ılıca): 354

hummeyz: 74

Hummûs-ı Nahşevânî: 326, 354

hunâs (şeytan): 338

Huneyn: 214

Hûrâye (cariye ismi): 31

Hurce çârsû (Bağdâd): 254

Hurce mahallesi (Bağdâd): 254

hurde duhân: 159

hurde incüler: 72

Hureyza şehri: 289

Hûri: 82

Hûrî Cân: 31

hurma: 74, 255, 260, 261, 275, 287, 294, 298, 325, 340, 352

hurma ağacı: 261

hurma bâğları: 277

Hurma hânı (Bağdâd): 254

hurma haşebi: 290

hurma hıyâbânı: 285

hurma nahlistânı: 255

hurma ormanı: 261

hurma şecerleri: 260

hurma şerbeti: 255

Hurma yaprağı: 340

Hurmalı vekâle (Bağdâd): 254

Hurme Hâtûn: 94

Hurr: 267

Hurrem (köle ismi): 124

Hurrem-âbâd mektebi (kal'a-i Hemedân): 209

Hurreme (cariye ismi): 205

Hurremkenderli (erkek ismi): 205

Hurremnây (erkek ismi): 210

Hurr-i Şehîd: 267, 273

Hûrşîd Hurme: 94

Hurûf-ı tehecciî: 5, 230

Hurûfî: 126, 128, 210, 270

Hussân kal'ası: 6, 298

Hustayî hurması: 255

Husul (Bitlîs) nehri: 68

Husul nehri (Bitlîs): 65, 66

Hûşah, Şâh: 232

hûşek pilav: 215, 317

Hûşeng Şâh: 71, 331, 332

hutbe: 13, 95, 206, 207, 246, 288, 301, 313, 324

hutebâ: 247

Huveyze şehri: 6, 291, 293, 296, 300

Huzeyme: 270

Hüdâverdi (köle ismi): 15

Hüdâyî mümessek elması: 16

Hükmîzâde: 153

hükûmet berâtı: 161

Hümâ (cariye ismi): 124

Hümâ Hanım: 219

Hümâ Hâtûn: 68, 263, 276

Hümâ (kadın ismi): 15, 124

Hümâ kuşu: 341

Hümâhân (kadın ismi): 205

hümâm: 343

Hümâvirân mektebi (kal‘a-i Hemedân): 209

Hümâ-yı Kâşânî (Kazvînli): 219

Hümâyûnnâme: 47, 170

hümeze: 126

Hündüsten karyesi: 3, 170

Hünerver (köle ismi): 15

Hürmüz: 6, 217, 240, 248, 282, 288, 289, 293, 295, 296, 300

Hürmüz Akay: 219

Hürmüz bahri: 293

Hürmüz gemileri: 33

Hürmüz hâkimi: 248

Hürmüz hânı: 248

Hürmüz sükkerî şerbeti: 227

Hürumî taclar: 104

Hüsâm b. Abdullah el-Basrî: 73

Hüsâm, Hacı (kelekçi): 258

Hüsem Mirzâ: 190

Hüseyin (Abdal Hân'ın oğlu): 73

Hüseyin Ağa, Kulağası: 123

Hüseyin Ağa sarâyı (Van kal‘ası): 122, 164

Hüseyin Alî Efendi: 260

Hüseyin asâkiri: 270

Hüseyin âsitânesi: 273

Hüseyin Âzâz, Sultân: 318

Hüseyin b. Zeynelâbidîn: 265, 266

Hüseyin Baykara fasılları: 18

Hüseyin Beğ (Bitlîs hânının şehzadesi): 85, 151

Hüseyin Cemâl sarâyı (Basra kal'ası): 290

Hüseyin Efendi (Ağa kapusu Mektebi hocası): 153

Hüseyin Efendi (müftî-i zamân): 341

Hüseyin Efendi, Rûznâmeci: 24, 29, 30, 330

Hüseyin Gâzî: 11

Hüseyin Hân, Luristân Hâkimi: 204, 301, 302

Hüseyin, Hazret-i: 1, 5, 11, 17, 42, 49, 83, 214, 215, 234, 242, 259, 262, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 298, 340

Hüseyin ibn Sultân Seyyid: 309

Hüseyin, İmâm (Mısır meliki): 83

Hüseyin Paşa: 212, 244, 288, 293, 296

Hüseyin Paşa, Basra Vâlîsi: 300

Hüseyin Paşa câmi'i (Basra kal'ası): 290

Hüseyin Paşa câmi'i (kal'a-i Kurna): 287

Hüseyin Paşa, Cânpoladzâde: 126, 202

Hüseyin Paşa, Efrâsiyâboğlu: 250, 287, 288, 294

Hüseyin Paşa kethudâsı: 288

Hüseyin Paşa, Küçük: 245, 249

Hüseyin Paşa, Merre: 242, 243, 348

Hüseyin Paşa (Musul Beğlerbeği): 244

Hüseyin Paşa sebîli: 254

Hüseyin, Sultân (İmâdiyye Hâkimi): 204, 313, 314, 315, 322

Hüseyin, Şâh: 83

Hüseyin, Şehzâde: 17

Hüseyin-i Baykara: 39, 58, 70, 86, 214, 252

Hüseyn Ağa, Kelepür: 41

Hüseyn nehri: 259, 264

Hüseynî: 29, 104, 105, 117, 140, 144, 153, 284

Hüseynî Hasan Ağalı: 117

Hüseyn-i sabâ-sür‘at: 71

Hüsref (köle ismi): 31

Hüsrev Ağa: 59

Hüsrev Bâkır: 76

Hüsrev Paşa: 3, 86, 107, 109, 117, 125, 137, 207, 212, 213, 217, 222, 223, 224, 244, 275, 301, 302, 303, 312, 348, 349, 350

Hüsrev Paşa bâzârı (Bitlîs): 67

Hüsrev Paşa câmi‘i: 26, 121, 122

Hüsrev Paşa çârsûsu (Bitlîs): 65, 66

Hüsrev Paşa çârsûsu (Van kal‘ası): 122

Hüsrev Paşa çeşmesi (Van kal‘ası): 121

Hüsrev Paşa, Gâzî: 125

Hüsrev Paşa hammâmı (Bitlîs): 68

Hüsrev Paşa Hânı: 66, 86, 134, 136, 161

Hüsrev Paşa imâreti (Bitlîs): 82

Hüsrev Paşa, Koca: 109, 121

Hüsrev Paşa kullesi: 112

Hüsrev Paşa kullesi (kal‘a-i Rebî‘): 349

Hüsrev Paşa kullesi (Van): 114

Hüsrev Paşa mahallesi (Bitlîs): 66

Hüsrev Paşa medresesi (Van kal‘ası): 121, 314

Hüsrev Paşa mektebi (Bitlîs): 65

Hüsrev Paşa (Murâd Hân-ı Râbi‘ Vezîri): 302

Hüsrev Paşa sebîli (Bitlîs): 65

Hüsrev Paşa, Serdâr: 222, 223

Hüsrev Paşa, Van ağası: 104

Hüsrev Şîr Paşa: 204

Hüsrevânî küp: 159, 189

Hüsrev-i Şîr: 214, 217, 222, 223, 235, 236, 275, 302, 348

Hüsrev-i Şîr câmi‘i: 121

Hüsrevîyye medresesi (Diyârbekir): 27, 41

hüssân: 53

hüssân-ı şâtırlar: 149

Hüveyde (kadın ismi): 219

Hüzâr karyesi: 7

Hüzdâr karyesi: 306

- I -

Ihmılıh Kazağı: 117

Ikra sûresi: 7

Irâk: 1, 11, 12, 34, 35, 36, 37, 38, 94, 95, 109, 110, 141, 189, 199, 201, 206, 209, 213, 215, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 231, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 244, 246, 247, 250, 251, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 270, 275, 277, 279, 280, 281, 283, 286, 297, 298, 300, 301, 304, 305, 309, 311, 322, 331, 334, 343, 345, 347, 356, 359

Irâk ahâlîsi: 16, 260

Irâk askeri: 225

Irâk halîfeleri: 250

Irâk kal‘ası: 253

Irâk kavmi: 18, 36, 270

Irâk müverrihânı: 56, 297, 333

Irâk seferleri: 331

Irâk tahrîri: 239

Irâk vâlîsi: 283

Irâk zindânı: 221

Irâk-ı Acem: 93, 205, 206, 207, 208, 211, 213, 216, 217, 222

Irâk-ı Arab: 56, 93, 170, 221, 246, 279, 308, 331

Irâk-ı Bağdâd: 238, 239, 241, 245, 356

Irâk-ı Dâdyân: 93, 246, 247, 251, 346

Irâk-ı Dergezîn müverrihleri: 232

Irâk-ı Hulvân şehri: 5

Irâkeyn: 331, 332

Irgandı nehri: 58

Isfahân kârhânesi: 72

Isfahân keçeleri: 65

Isfahân-ı Atîk: 358

Isfahân: 4, 17, 29, 72, 73, 74, 81, 84, 109, 110, 156, 158, 169, 176, 192, 195, 197, 199, 200, 213, 217, 220, 226, 230, 241, 246, 260, 327, 347, 358

Isfahânî harîri: 161

Isfahânî keçe: 157, 181

Isfanoz kasabası: 10

Iskırnot (Şeytan'ın ismi): 338

Islankamin kal‘ası: 109, 111

Istanaz: 16

Itırşâh (kadın ismi): 205

İblîs: 7, 8, 46, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343

İblîs esmâları: 338, 339

İblîs kavmi: 336, 343

İbn Abbâs: 32, 265, 273, 347, 353

İbn Abdülmelik-i Hemedânî: 154

İbn Âmir: 337

İbn Melek nâhiyesi: 277

İbn Ömer: 56, 325

İbn Şahne: 270

İbn Zevlak (kitap): 154

İbn-i Hacce: 154

İbn-i Kesîr: 27, 65, 121, 154, 337

İbn-i Mes‘ûd: 27

İbnü'l-Cevzî: 154

İbnü'l-Yesr (kitap): 154

İbnü'ş-Şeyh Dede Mehemmed: 152

İbrâhîm Ağa, Vekîl-harc: 141

İbrâhîm b. Âzer, Hazret-i: 278

İbrâhîm Beğ (Harput beği): 243

İbrâhîm Beğ (Mahmûdî beği): 106, 118, 132, 134, 135, 142, 149, 170, 171, 180

İbrâhîm Efendi (Murâd Hân-ı Râbi‘in rûznâmecisi): 353

İbrâhîm el-Fazl, Şeyh: 268

İbrâhîm Halîl, Hazret-i: 336

İbrâhîm Halîlullah: 266

İbrâhîm Hân: 28, 85, 174, 200, 250

İbrâhîm hanesi, Hazret-i (Kûfe): 284

İbrâhîm Kulu Hân: 203

İbrâhîm Nebî câmi‘i: 284

İbrâhîm Paşa, Kethudâ: 347

İbrâhîm Paşa, Makbûl: 109, 116, 241

İbrâhîm Paşa, Serdâr: 200, 204

İbrâhîm Paşa: 4, 109, 200, 242

İbrâhîm, Hazret-i: 7, 87, 89, 98, 261, 262, 294, 338, 339, 353

İbrâhîm, makâm-ı: 261, 266, 284

İbrâhîm-i Necefî: 262

İbrî lisânı: 46, 56, 220, 231, 311, 332, 338

İbrî: 303

ibrik: 76, 79, 158, 159, 178

İbril kal‘ası: 35

İbrişim hânı (Bağdâd): 254

ibrişim haliçeler: 135

ibrişim putalar: 75

ibrişim: 84, 111, 158

icâzet: 142

iç ağalar: 105, 107, 122, 134, 139, 140, 146, 304

iç gulâmları: 105, 248

iç kal‘a dizdârı: 249

iç mehterler: 105, 146

İçkal‘a (Bağdâd): 253

İçkal‘a hammâmı (Diyârbekir): 32

İçkal‘a kapusu: 113, 115, 126

İçkal‘a kayası: V, 114

içkal‘a kaynağı suyu: 28

İçkal‘a: 153, 252

İdincik şehri: 93

İdrîs hanesi, (Kûfe): 266, 284

İdrîs Nebî (kitap): 347

İdrîs Nebî hattı: 346

İdrîs Nebî: 347

İdrîs, Hazret-i: 153, 320, 321, 346, 347

İdrîs-i İmâdî, Monlâ: 20, 22, 43

ifrit kellesi: 206

iğde: 189

iğdiş: 61

iğnecilik: 73

iğvâ-yı Havvâ: 342

İhrâm dağları: 321

ihtimâ-devlesi: 245

İkazu'l-mütegâfil be-Tâceddîn Muhammed b. Abdullah (kitap): 154

İkâzü'l-mütefazzıl (kitap): 154

iksîr-i a‘zâm: 41

İlimni cezîresi: 206

ilm-i arkâm: 232

ilm-i arûz: 259

ilm-i baytar: 73

ilm-i bâz: 72

ilm-i beyân: 27

ilm-i cerâhat: 254

ilm-i cerrâh: 73

ilm-i cifir: 323

ilm-i cifr: 346

ilm-i dîvânî: 153

ilm-i edvâr: 230

ilm-i hadîs: 121, 314

ilm-i hatt: 72, 153

ilm-i hazâkat: 219

ilm-i hendese: 218

ilm-i hey’et: 298

ilm-i hıfz-ı Kur’ân: 27, 314

ilm-i hisâb: 214

ilm-i inşâ: 259

ilm-i kırtâs: 76

ilm-i kimyâ: 41, 71

ilm-i ledün: 346, 358

ilm-i mi‘mârî: 72, 329

ilm-i mûsıkî: 74, 275

ilm-i nabız: 123

ilm-i nebî: 346

ilm-i nesih: 153

ilm-i nücûm: 278, 323, 346

ilm-i reml: 346

ilm-i resim: 72

ilm-i simyâ: 2, 71, 76, 79

ilm-i şi‘ir: 72, 73

ilm-i târîh: 346

ilm-i tayy-ı mekân: 76

ilm-i tecvîd: 314, 326, 337, 358

ilm-i tefsîr: 72

ilm-i usturlâb: 31, 214, 219, 230

iltizâm köyler: 298

iltizâm: 91, 237, 238, 249, 250, 277, 285, 288, 298

İlyâs, makâm-ı: 358

İmâd: 72

İmâdeddîn kal‘ası: 312

İmâdeddîn-i Şîrâzî, Şâh: 217, 218

İmâdî lisânı: 56

İmâdiyye: 6, 7, 22, 35, 56, 85, 110, 204, 210, 218, 234, 248, 250, 301, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 333, 348, 350, 353, 359

İmâdiyye ahâlîsi: 313, 316

İmâdiyye askeri: 310

İmâdiyye beyi: 204

İmâdiyye dağları: 34

İmâdiyye Erez'i: 318

İmâdiyye Hâkimi: 204, 234, 301, 308, 309, 310, 311, 312, 318, 319

İmâdiyye hânı: 317, 318

İmâdiyye kal‘ası: 6, 7, 35, 42, 44, 111, 204, 212, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314,

315, 317, 318, 326, 350

İmâdiyye kavmi: 204, 308, 311, 315, 316

İmâdiyye kayaları: 313

İmâdiyye kûhı: 203, 310

İmâdiyye Muzûrî Hâkimi: 250

İmâdiyye şâhikası: 312

İmâdiyye ulemâsı: 317

İmâdiyye-i Behdînân Ekrâdı: 316

İmâm Alî kasabası: 265, 277, 281, 282

İmâm Alî-i Kûfî: 298

İmâm câmi‘i (Bağdâd): 257

İmâm Hüseyin kasabası: 5, 269

İmâm Hüseyin mektebi (Hille): 276

İmâm kûşesi: 252

İmâm Muhammed Hanefî kasabası: 289

İmâm Mûsâ imâreti (Bağdâd): 255

İmâm Mûsâ kasabası: 5, 8, 259, 328, 359

İmâm Mûsâ Kâzım câmi‘i: 259

İmâm Mûsâ Kâzım türbesi: 247

İmâm Rızâ evkâfı: 193

İmâm Rızâ kendi: 193

İmâm Rızâ ziyâretgâhı: 4

İmâm Takî tekyesi (kal‘a-i Hemedân): 209

İmâm-ı A‘zam âsitânesi: 257, 359

İmâm-ı A‘zam imâreti (Bağdâd): 255

İmâm-ı A‘zam kal‘ası: 247, 249, 252

İmâm-ı A‘zam kapusu (Bağdâd): 242, 245, 252, 253, 298, 300

İmâm-ı A‘zam kasabası: 238

İmâm-ı A‘zam kurrâsı (Bağdâd): 253

İmâm-ı A‘zam tekyesi: 253

İmâm-ı A‘zam: 5, 40, 116, 217, 241, 242, 247, 251, 255, 256, 257, 259, 262, 281, 359, 360

imâret: 101, 113, 115, 255, 257, 278, 294, 324, 325

imâristân: 351

imrahor: 146, 182

İmrân lisânı: 7, 338

İmrü'l-Kays: 219

İnallı karyesi: 10

İncîl: 7, 45, 338

incir: 52, 211, 295

incü deliciler: 291

incü tesbîh: 199, 360

incü: 33, 157, 168, 228, 283, 290

incülü konturalar: 105

İnçoliyân-ı Moğol: 227

İnçul Şâh (Moğol Pâdişâhı): 227

İngilis barûdu: 249

İngilis: 33

İnibahtı kal‘ası: 111

İnkirmân kal‘ası: 111

İnkirmân: 44, 93

inşâ ilmi: 259

İparî ya‘nî miskli câmi‘i: 26

İpâriye hammâmı (Diyârbekir): 31

İpariyye câmi‘i: 26

İpâriyye medresesi (Diyârbekr): 27

İpâriyye tekyesi (Diyârbekr): 27

ipler: 79, 111, 261

İrân: 28, 31, 35, 43, 47, 71, 82, 90, 96, 109, 110, 114, 127, 144, 169, 172, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 203, 204, 208, 212, 217, 220, 225, 226, 230, 232, 233, 240, 244, 246, 247, 248, 295, 302, 331, 343, 347, 356, 358

İrân askeri: 114

İrân müverrihânı: 185, 186, 190, 232

İrân şâhı: 28, 31, 178, 183, 190, 226

İrân ulemâsı: 230

İremezâtü'l-imâd: 108, 111, 122, 217, 233, 259, 345, 348, 359

İremistân kal‘ası: 1

İsâ b. Alî b. Abdullah b. Abbâs: 34, 257

İsâ Çelebi ekmeği: 124

İsâ nehri: 34, 239, 257

İsâ Rûhullah, makâm-ı: 266, 284

İsâ tur‘ası: 34

İsâ, Hazret-i: 43, 231, 269, 294, 310, 334

İsâ, Melik: 298

İsevî müverrihânı: 320

İsevîler: 294

İsfaçca: 339

İsfendiyâr: 105

İshâk Fakîh nâm câmi‘i: 153

İshâk Fakîh-i Kütahiyyevî, Şeyh: 153

İshâk ibn Ca‘fer: 356

İshâk nehri: 356

İshâk şehri: 356

İshâk, Melik: 356

İskele kapusu câmi‘i (Van kal‘ası): 121

İskele kapusu mahallesi (Van kal‘ası): 122

İskele kapusu: 106

İskele köyü (Van kal‘ası): 124

İskelebaşı köyü (Van): 106

İskender (köle ismi): 124

İskender binâsı: 101

İskender deresi: 63

İskender Paşa: 190

İskender Paşa câmi‘i: 26

İskender Paşa hammâmı (Diyârbekir): 31

İskender Paşa, Çerkes: 116

İskender seddi (Bitlîs): 83

İskender-i Kübrâ: 1, 33, 55, 62, 65, 88, 108, 217, 289

İskender-i Rûm: 321

İskender-i Yunan: 308, 321, 331, 332, 334

İskender-i Zülkarneyn: 9, 33, 61, 62, 68, 286, 287, 294, 342, 357

İskender: 33, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 71, 83, 108, 113, 129, 145, 231, 287, 357

İskenderî Hasan Çelebi hattı: 152, 153

İskenderiyye benderi: 319

İskenderiyye kal‘ası: 357

İskenderiyye livâsı: 289

İskenderiyye: 93, 256, 322

İslâm Ağa: 67

İslâm askeri: 142

İslâm Kubâd (köle ismi): 31

İslâmbol: 8, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 25, 27, 28, 40, 41, 65, 91, 106, 128, 148, 153, 157, 167, 174, 182, 185, 195, 197, 206, 239, 242, 243, 244, 245, 249, 250, 269, 271, 300, 319, 342, 349, 360

İslâmbol a‘yânları: 341

İslâmbol Boğazhisârı: 9

İslâmbol fidanları: 16

İslâmbol halkı: 9

İslâmbol kal‘ası: 349

İslâmbol kirazı: 17

İslâmbol okları: 156

İslâmbol tarzı: 121

İslâmbolî kılıç: 156

İsm-i A‘zam: 336

İsmâ‘îl (Abdal Hân'ın oğlu): 73

İsmâ‘îl Beğ: 151

İsmâ‘îl Çelebi, Şeyhzâde: 30

İsmâ‘îl Hân: 94

İsmâ‘îl hânı: 346

İsmâ‘îl Nebî: 339

İsmâ‘îl Şâh: 90, 161

İsmâ‘îl, Hazret-i: 81, 95, 261, 278, 339

İsmihân (kadın ismi): 124

İsmihân Kaya: 128

İspanya: 281

İspir keçisi: 141

İspir'in neftî boyası: 66

İsrâ’ilî kavmi: 358

İsrâ’ilî müverrihleri: 357

İsrâfîl, Hazret-i: 262

İsrâfîl, Monlâ: 67

İsrâfîl, Sûr-ı: 89, 336

İsrâîl Hân: 94

İsrâîlî lisânı: 277

İsrâîlî târîhleri: 347

İstaclu Muhammed Hân: 241

İstâd (ölçü birimi): 232

İstanâz bâğı: 39

İstanköy cezîresi: 111

İstefan: 157

istiskâ du‘âsı: 18

isyân u tuğyân: 244

iş erleri: 52, 138, 141, 144, 145, 149, 150, 223

işkence: 193

İşne: 260

İşnuviye: 4, 189

İşpaniye Firengî: 328

İşpaniye: 239, 328

İşvebâz (cariye ismi): 219

İvaz İmâm mektebi (Malatıyye): 13

İzimgit: 9

İzmir: 243

İzmit kal‘ası: 332

İzmit: 9, 16, 124

İznik: 94, 95

İznik Dili Hersek'i: 343

İznik kavanoz: 159

İznik-i Rûm çînîler: 159

İznikmit: 341

İzoli Kürdleri: 1, 18, 19, 42, 165

İzvornik kal‘ası: 44

İzzeddîn Hân: 94

İzzeddîn ibn Alî ibn Muhammedî: 354

- J -

Jilaniyân: 323

Judaj (Şeytan'ın ismi): 338

- K -

Ka‘b b. Ömer-i Ensârî: 279

Ka‘be: 247, 248, 256, 269, 270, 274, 277, 283, 285, 323, 328, 347

Ka‘bu'l-Ahbâr: 336, 337

kâ’immakâm: 148, 166, 242, 1677

Kabâbıta: 45, 153, 231, 346, 347, 357

kabak ağacı: 307, 308

kabak çekirdekleri: 79

kabak mevsimi: 101

kabak yaprakları: 307

Kabakulak Kapucubaşı: 166

Kabân livâsı: 289

Kabartayî oklar: 156

Kabidli karyesi: 10

Kâbil: 283

Kâbil (köle ismi): 31

Kâbilli: 117

Kabin kal‘ası: 111

Kabrum (şeytan): 338

Kâbus ibn Menûçehr: 303

Kacar Beğ: 20, 21

Kaçar Hân kendi: 5, 235

kadağa: 191, 192, 223

kaddâre: 29

kadeh: 50

kadehbâz: 71

Kadı Beyzavî: 27, 84, 152

Kadı Efendi sarâyı (Van kal‘ası): 122

Kadı Hâmid Efendi: 98

Kadı hammâmı (Bağdâd): 255

Kadı hammâmı (Cizre): 324

Kadı mahkemesi (Bağdâd): 254

Kadı medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 313, 315

Kadı sarâyı (kal‘a-i Tikrit): 356

Kadı sarâyı (Rumiyye): 184

Kadıhân (kitap): 154

kadırga: 111, 122, 296

Kadırga limanı: 357

Kadıyü'l-hâcât mahallesi (Bağdâd): 254

Kadızâdeli fırkası: 155

Kadîf şehri: 6

Kadir gecesi: 84

Kâdirî: 13

Kâdisiyye şehri: 239

Kâf: 217, 341

kâfûrî (çiçek): 74

kâfûrî mum: 79

Kâğıdhâne: 16

kâğız: 162

Kâğızhâne: 300

kahâvîler: 185

Kahhâr-ı Settâr: 83

kahık halka çöreği: 82

kâhin: 47

Kâhire: 25, 346

Kahkahâ kal'ası: 96, 103, 221, 252, 332

Kahkahâ-misâl kal'a: 311

Kahriyye-i Sarsar kal‘ası: 34

kaht u galâ: 278

Kahta kasabası: 21

kahve: 76, 79, 185, 214

kahve döğücüler: 249

kahve makremeleri: 54

Kahvecizâde: 38

kahvehâne: 185, 189, 191, 194, 204, 213, 219, 256, 287, 297

kakum: 79, 160

kal‘a dizdârı: 12, 20, 24, 43, 55, 58, 91, 97, 102, 132, 236, 249, 275, 289, 305, 329, 332

kal‘a huddâmları: 115, 122

kal‘a kulları: 120

kal‘a mazgalları: 183

kal‘a mi‘mârbaşısı: 349

kal‘a neferâtları: 91, 97, 132, 332, 349

Kal‘a sipâhiyânı: 116

Kal‘acik kal‘ası: 10

kal‘a-kûp top: 145, 172, 252

kalay: 321

kalay-ı kumkumalar: 79

kâlâyî: 185

Kalçak şehri: 209

Kalem huddâmı melekler: 337

kalem küttâbları: 117

kalemkârî: 159, 160, 191

kalemkârî çıt: 191, 205, 210

kalemkârî çiniler: 238

kalemkârî esvâblar: 181

kalemkârlar: 29

Kalenderî: 193, 214

Kalenderî tekyeleri: 205

Kalenderoğlu: 340

Kâlime (kadın ismi): 124

Kalimun: 219, 321

Kalimun Elvâhı: 321

Kalipot kalyonu: 155

kalkan: 73, 82, 86, 105, 112, 118, 120, 316

kallâb: 126

Kalmak kavmi: 341

kalpaklı: 104

Kalun: 337

kalyon: 111, 112, 122, 291

Kamâme: 163, 170

Kamâme deyri: 201

Kamaniçse kal‘ası: 221

Kamber: 100

Kamber-i Alî: 199, 265, 284, 285, 360

Kamber-i Alî câmi‘i (Bağdâd): 253

Kamber-i Alî, Hazret-i: 268

Kamber-i Alî mahallesi (Bağdâd): 254

Kamçıyân: 8, 344

Kamerü'l-Kum: 225, 226, 227, 231, 342

Kamerü'l-Kum çölü: 251

kâmhâ: 30, 185

kamış: 70, 156, 255, 286, 290

Kâmil (köle ismi): 31

Kâmile (kadın ismi): 31, 124

Kâmil-i Şirvânî, Monlâ: 325

kamîs-ı seâvîller: 166

kamîsler: 158

Kâmûs: 84

kanâdîl: 17, 39, 166, 203, 247, 259, 271, 272

Kanahî: 135, 143

kanâre koyunları: 148

Kand Üzen nehri: 4

Kandehâr: 169, 196

Kandil nehri: 37

Kandime (kadın ismi): 219

Kandüzen nehri: 201

Kankal kasabası: 1, 10, 18

Kankırı: 9

Kanre şehri: 287

kantar sırığı: 136

kantara: 16, 33, 329, 577

kânûn: 127, 130, 134, 145

kânûn (saz cinsi): 72

Kânûnnâme-i Lütfî Paşa: 154

kapân: 137, 183, 293

kapân emîni: 43

Kapân hânı (Van kal‘ası): 122

Kapân kal‘ası: 6, 293

Kapân livâsı: 294

kapân ümenâları: 92

kapândâr: 64

kapân-ı cisr-i haşeb: 115

kaplan: 79, 98, 100, 104, 105, 157, 166, 167, 172, 173, 180, 197, 260, 262, 275, 306, 317

kaplıbağa arkası: 170

kaplıca: 98, 354

kappân: 66, 117

kapu handakı: 115

kapu kulları: 129, 150, 223, 275, 316

kapu kulleleri: 112

kapucubaşı: 28, 104, 105, 107, 129, 130, 146, 162, 167, 310

kapucular kethudâsı: 126, 146, 148, 149, 151, 152

Kapudan Paşa: 245, 246, 248

kapukulu: 109, 140, 207, 242, 243

kapukulu yeniçeri: 97, 156, 332

Kapus Akrı: 307

Kapus Şâh: 301

Kara Alî, Cellâd: 59, 132, 146, 147, 148

Kara Alî Çelebi: 153

Kara Alî, imrâhor: 146

Kara Âmid: 20, 21, 22, 23, 24, 28, 48, 55

Kara Âmid kal‘ası: 1, 24, 25

Kara Arab: 146

Kara Arablar mahallesi (Basra kal‘ası): 290

Kara Baba: 18

Kara Bali Paşa: 202

Kara Bora Hân: 94

Kara câmi‘: 26

Kara Canikler karyesi: 131

Kara Celâyir Hân: 94

kara çadır: 305, 354

kara çam sakızları: 354

kara çubuk at: 107, 180, 181, 197, 199

Kara Dârâ, Sûr-ı: 331

Kara Dârâ şehri: 43

kara günlük: 79

Kara Hân (bina): 200

Kara Hasan Paşa: 9

kara karçığa, beste-i: 230

Kara Kâsım Çayırı: 125

Kara Kâsım Sultân karyesi: 103

Kara Koyunlu kavmi: 94

Kara köprü: 21

Kara Mehemmed: 157

Kara Mehemmed Ağa sarâyı (Bitlîs): 66

Kara Murâd bâğı (Bitlîs): 70

Kara Murâd Paşa: 106, 167

Kara Murtezâ Hân (Bağdâd hânı): 190

Kara Murtezâ Paşa: 107, 238, 245

Kara Mustafâ Paşa: 174, 182, 236, 248, 250, 290

Kara Rıdvân: 30

kara sûret darısı: 44

Kara Sücah, Hakîm: 67

kara sülük: 79

Kara Şeyhî Hân: 94

Kara Şeyhler: 87

Kara Şeyhler karyesi: 131

Kara Taşlık: 21

Kara Yûsuf: 90, 94, 100, 240

Kara Yûsuf b. Celâyir: 90

Kara Yûsuf hânları: 94

Kara Zov kabîlesi: 58

Karabağlar: 193

Karabaş karyesi: 330

Karabaş köyü: 328, 330

karaca: 162, 171

Karaca kal‘a: 172

Karacadağ: 28

Karacakal‘a beği: 120

Karacân (erkek ismi): 210

Karaçay (Van'da): 87, 130

Karaçi halkı: 178

Karadağ: 24, 27, 28, 37, 250

Karadağ hükûmeti: 5, 237

Karadağ livâsı: 251

Karadar: 44

Karadeniz: 32, 35, 307, 353

Karadepe: 8, 25, 344

Karadere: 43, 209, 308, 319, 321, 331, 333

Karadere kal‘ası: 7, 331

Karadere mahallesi (Bitlîs): 66

Karadere nehri (Bitlîs): 68

Karadere şehri: 308

karagöz (kuş cinsi): 71, 162

karagünlük buhûru: 331

Karahân (erkek ismi): 210

Karahân livâsı: 251

Karahân mahallesi (Malatıyye): 13

Karahân mescidi (Malatıyye): 13

Karahisâr: 3, 172

Karahisâr-ı Sâhib kal‘ası: 311

Karahisârî Hasan Çelebi: 153

Karakal‘a kûhu: 87

karakalar: 291

Karakan: 200

Karakan ahâlîsi: 241

Karakan kal‘ası: 4, 200, 234, 241

Karakan şehri: 200

Karakaş Paşa: 202

Karakav: 34

Karakay (erkek ismi): 205

Karakayık kasabası: 21

Karâke-i Arab: 229

Karâke-i Kübrâ: 221

karakollukçu: 53, 105

Karakoyunlu: 58, 63, 94, 109, 241

Karaköprü: 33, 102

Karakulhân (erkek ismi): 210

karakullukçu çergeleri: 54

karakuş: 71, 103, 104, 111

Karaman: 14, 109, 110, 245, 248

Karaman beğlerbeğisi: 110

Karaman (koyun köpeği): 340

Karaman Paşası Bali Paşa: 275

Karamazak: 242, 243

Karane livâsı: 236

karanfil: 16, 39, 74

karanfil bergleri: 75

karanfilli seferce: 125

Karâniyye kasabası: 5, 237, 250

Karanlık Kapu (Bağdâd): 41, 245, 246, 249, 252, 253, 255

Karanlık Kapu çârsû (Bağdâd): 254

Karanlık Kapu mahallesi (Bağdâd): 254

Karapîr (erkek ismi): 210

Karasu nâhiyesi: 188, 195

Karasu nehri: 195

Karataşlık: 173

karatlı aşı: 125

karavul: 3, 49, 58, 119, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 145, 148, 150, 162, 163, 200, 212

Karayazıcı: 340

kârbânsarây: 29, 111, 113, 205

kârbâzbâzân: 73

karcığa (kuş cinsi): 71

Karçığa (erkek ismi): 205

Karçığa Hân: 202

Kareb (Ferîdûn'un sülalesinden): 347

Kargaçamı: 354, 355

Kargaçamı menzili: 8

kargı: 105, 156

kârhâne: 72, 74, 81, 157, 174, 181, 184, 210, 219

kâr-ı Dâvûd: 156

kâr-ı Gavrî Sultân: 158

kâr-ı Karçığa-yı Haddâdî: 156

karınca: 6, 79, 139, 140, 146, 147, 296

karış (ölçü birimi): 232

Karıtbây: 205

Kârib, Hazret-i: 267

Karkar: 97, 119

Karkar beği: 106, 133, 139, 162

Karkar livâsı: 117, 119

Karkaya kal‘ası: 333

Karkaya nehri: 34, 48, 333

Karnıyarık kal‘ası: 3, 109, 175, 195, 245

Karni: 119, 287

Karni beği: 106, 133, 139, 140, 141, 148, 149, 150, 166

Karnî, Monlâ: 234

karpuz: 39, 79, 230

Kars: 212, 246, 248

Kars kal‘ası: 244, 245, 348

Kars kulu: 120

Kârsân: 323

kartal: 87, 89, 103, 156

Kârûn: 41, 51, 86, 92, 114, 129, 155, 161, 168, 226, 227, 233, 244, 261, 272, 346

Kârûniyye nehri: 289, 291, 295

kâse: 73, 76, 86, 158, 159, 168, 192, 197, 260

Kâsım b. el-Hasan: 267

Kâsım b. Habîbü'l-Ezderî: 268

Kâsım Hân: 244

Kâsım, İmâm: 263, 276

Kâsım (köle ismi): 124

Kâsım Paşa kullesi (Van): 114

Kâsım Paşa medresesi (Kal‘a-i Mardin): 314

Kâsım Sultân, Monlâ: 104

Kâsım-ı Bağdâdî, Monlâ: 263

Kâsımî taclar: 104

Kâsımlı: 117

Kâsımoğlu Çayırı: 87, 131

Kâsıt ve Kürs ibn Züheyrü's-Sa‘lebî: 267

Kâsibân: 227

Kasreyn-i Şîrîneyn: 83

Kasr-ı Ca‘ferî: 6, 36, 258, 297

Kasr-ı el-Mütevekkil Alallah: 297

Kasr-ı Havernak: 74, 183, 211, 212, 313, 324

Kasr-ı Müsâfirîn nâm mahal: 271

Kasr-ı Pervîz: 216

Kasr-ı Ravza-i Mütevekkil: 297

Kasr-ı Şîrîn: 4, 216, 241, 348

Kasrü'l-Lusûs: 222, 227

Kasrü'l-Lusûs kal‘ası: 5, 211, 221

kassâb: 245

Kassâb, âsitâne-i: 263

Kassâb çeşmesi boğazı: 142

Kassâb Çeşmesi (Van): 134

Kassâb deresi: 142

kassâb dükkânları: 92

Kassâb-ı Cömerd: 241, 242, 263, 360

Kassâb-ı Cömerd köçekleri: 142, 148, 247

Kassarbây sarâyı (Kazvîn): 219

Kassaroğlu (Hemedânlı): 210

Kastamonu: 156, 274

Kâşân: 47, 110, 160, 200, 207, 212, 220, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 238, 242, 281, 299

kâşâne: 82, 212

Kâşgar: 219

kaşık: 73, 76, 260

Kâşî: 318

Kâşiyân: 229

Kâşiyân akrebi: 333

Kâşiyân kal‘ası: 5, 227

kaşmerân: 39

Katah deresi: 142

katır: 10, 21, 51, 52, 58, 79, 98, 111, 113, 149, 152, 161, 166, 167, 168, 229, 330, 360

katır bârı: 159

katır katarları: 149

katır yükü: 131, 159, 310

Katırcıoğlu: 163, 164

Katırnas (şeytan): 338

kâtib: 112

Kâtibî Çelebi: 67

Katîf livâsı: 289

katîfe: 86, 104, 157, 160

katîfe çakşır: 254

katîfe kavukları: 124

kâtil: 220

katl-i âm: 272

katmer çöreğ: 124

katmer kâhi: 37

katmer şeref çöreği: 82

Katol nehri: 258

Katona: 40

katran: 79, 112, 145, 290, 355

katran gölü: 355

katr-ı nebât: 54, 159, 178

Katul nâm bir tur‘a: 297

Katul nehri: 6, 297

kav: 126

kavak ağacı: 173, 175

Kavala: 9, 93, 321

kavanoz: 159

Kavatîl-i Sülüs nehri: 258

Kavukçular (Bağdâd): 254

kavun: 37, 39, 79

Kavvâflar hammâmı (Basra kal‘ası): 290

Kay, Emîr: 91

Kaya Alp Bay: 90

Kaya Çelebi: 30

Kaya Çelebi sarâyı (Diyârbekr): 29

Kaya Sultân: 9, 106, 148, 158, 167, 177, 257, 360

kayabaşı: 72

Kayabay: 171

Kayaçlı medresesi (Van kal‘ası): 121

Kayağay: 171

Kayâsıra: 20, 21, 40, 300, 322

Kaydefâ sarâyı: 63, 72

kayıklar: 163, 186, 296

Kayıtbay yaylası: 90

Kayıtmaz Hân (Tebrîz Hânı): 168, 169, 181, 197, 198, 199

kaymak: 82, 274

kaynak: 68, 114

Kaynan (köle ismi): 67

kaynarca: 354

Kays b. Abdullah b. Mihrâsadâvî: 267

kayser: 12, 90, 110, 180, 182

Kayseriyye: 10, 18, 81, 95, 245

kaysı: 15, 16, 229

kaysı cüllâbı: 82

Kaysûnî, Hâkim: 67

Kaytabay: 171

Kaytak: 94, 204, 226, 246

Kaytak, Emîr: 94

Kaytakî lisânı: 220

Kaytmaz Hân: 196

kaz: 162

kaz göğüslü demir: 104

Kazak-ı Âk: 135, 226

Kazan: 347

Kazancılar (Bağdâd): 254

kazandibi nâm asker: 133, 140

Kazbekî (ölçü): 211, 231

kazgan: 29, 45, 102, 159

kazgancılık: 73

Kâzım (köle ismi): 67

Kâzım, Sultân: 94

Kâzım Sührâb: 76

kazma: 112

Kazmîn kendi: 217

Kazvîn: 110, 203, 206, 207, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222

Kazvîn kal‘ası: 217, 218

kebâb: 18, 76, 185

kebâb âsiyâbları: 18

Kebân: 3

kebbât: 76

Kebce nâhiyesi: 277, 285

Kebîr: 322

kebş-i beyâbân: 306

kebş-i yabânî: 172

kebûter: 91

Kebûter cezîresi: 186

kebûtî: 82, 205

kec: 251, 275

Kecâbâd kendi: 4, 194, 200

kecceler: 46

keçe: 74, 105

keçe çakşır: 210

keçe külâh: 73

keçe pâresi: 340

keçe seccâde: 73

keçeli muhzırbaşı: 24

keçeli yeniçeri çukadârı: 24

keçi: 53, 79, 92, 165, 173, 206, 305

keçi çeşmesi: 92

keçi sığın etleri: 112

keçibâz: 71

kedi: 46, 61

Kefe: 16, 349

Kefe kal‘ası: 239

Kefindir kal‘ası: 2, 34, 59, 60, 62, 68, 69, 139

Kefindir kapusu (Bitlîs): 71

Kefirsusa kal‘ası: 7, 42

Kefirsusa kal‘ası (Cizre): 323

Kefirzamân: 328, 349

Kefirzamân kal‘ası: 345, 350

Kehene: 124, 227, 256, 346

kehf: 112

kehf-i hânedânlar: 108

kehhâllık: 72

Kehhâloğlu Rızâ Çelebi (Bağdâdlı): 254

Kehînâ Hâtûn: 315

Kehkeşân-âsâ: 255

kehle: 1, 46, 51

Kehniyâsinçe nehri: 315, 317

Kehrân nehri: 186

Kehrânî Türkmanânı: 234

Kehrevân: 176, 200, 201, 204, 207, 223

Kehrevân dağları: 202

Kehrevân kal‘ası: 4, 201, 234

kehribâ: 75

Kejdem şehri: 227

Kejdimân: 227

kejdüm: 229

Kejdüm şehri: 229

keklik: 71, 162, 317

keklik böreği: 82, 125

keklik göçgünü: 71

keklik kebâbı: 82

keklik pilavı: 76, 82

keklik yahnisi: 82

Kel Rüstem Hân: 107, 114, 115, 172, 192

Kelaki kal‘ası: 35

kelb: 46, 51, 269, 340

Kelbânî: 270

kelbbâz: 71

Kelbin dağları: 301

kelek: 54, 57, 231, 258, 286, 322, 323, 326, 356

Kelek Cisri İskelesi: 33

kelek gemileri: 35, 54, 256, 323, 328, 359

kelekçi mellahları: 54

Kelender (köle ismi): 210

kelenter: 184, 190, 193, 194, 204, 205, 208, 209, 213, 216, 219, 223, 232, 234, 245

Kelenter Bağı: 180

Kelenter câmi‘i (Rumiyye): 184

Kelenter Karçığa Ağa: 213

Kelenter kavli: 185

Kelenter (Rumiyye): 184

Kelenter sarâyı (Rumiyye): 184

Kelerni beyi: 204

Kelerni vilâyeti: 35

Kelîme (kadın ismi): 15

Kelkek kal‘ası: 304

Kelkik deştleri: 86

Kelkit: 304

Kellâsiyye mahallesi: 297

kelle: 132, 178, 179

Kellehugiyân: 323

Kemâh: 22

Kemâh kal‘ası: 19, 110, 311

Kemâl aka: 228

Kemâl Paşazâde: 154

Kemân Ekrâdı: 97

kemân (saz cinsi): 72, 156

kemândârlar: 222

kemân kirişi: 29

kemânkeşlik: 72

kemendbâz: 81

kemer: 158

kemer raht-ı nâdire: 169

kemhâ: 157

kemhâ gömlek: 104

kemhâ-yı hârây: 215

kemîngâh: 49, 135, 142, 202

Ken‘ân (Hazret-i Nûh'un oğlu): 35, 45, 254, 321

Ken‘ân Paşa: 244

Ken‘ân şâhı: 264

Kenân (köle ismi): 31

Kenâne b. Atîk: 267

Kençel Rüstem Hân: 115

Kend-beli: 44

Kend-i Rûd nâhiyesi: 199

Kendibal (köle ismi): 210

Kendîde (cariye ismi): 205

Kendir dere: 143

kendir sicimleri: 79

Kenes (Şeytan'ın ismi): 337

Kenho Alî, Hakîm: 67

kenîse: 15, 25, 31, 67, 108, 124, 163, 201, 229, 255, 291, 314, 315, 319, 325, 351

kenîse-i Veng: 3

kenkere: 157

Kenkur kal‘ası: 4

kenz-i Hârûn: 227

kenz-i Kârûn: 21, 151, 234, 239

Kenzik karyesi: 100, 131

Kenzikli: 98

Kepân: 62, 87, 142, 163, 164, 172

Kepân boğazı: 134, 164

Kepân kal‘ası: 109

Kepân kayası: 163

kepân kulleli: 70

Kepat: 159

Kepayasan câmi‘i: 189

Kepş kal‘ası: 90

Kerâste hânı (Bağdâd): 254

Kerbelâ: 5, 17, 37, 42, 49, 50, 51, 83, 141, 147, 161, 182, 215, 233, 242, 254, 255, 258, 262, 263, 267, 269, 270, 271, 274, 276, 279, 280, 281, 283, 298

Kerbelâ sahrâsı: 269, 275

Kerdüm, kûh-ı: 311

kerefis: 125

Kerek kal‘ası: 159, 221

kereke: 150, 254

Kerek-i Nûh büleydesi: 110, 282

Keremeddînoğlu: 124

Kerend kasabası: 5, 237

Kerkâk-i Moğol kal‘ası: 304

kerkes kuşları: 87, 98, 213, 341

Kerkit: 304

Kerkük: 305

Kerkük kal‘ası: 201, 303, 304, 305, 356

kerpiç: 189, 224, 225, 232, 275, 290

kerrake: 84, 288

Kerrâr (köle ismi): 15

Kerrârkulu Beğ: 67

kerrenay: 167, 177, 178, 179, 183, 192, 199, 214, 223, 289

Kerrûbiyân: 87, 282, 336, 337, 340

Kertbây Sultân: 204

kertenkele: 46, 79

Kesân: 35, 117, 119

Kesân beği: 106, 133, 139, 140, 148, 149, 150, 166, 204

Kesik Deveboynu kullesi (Van): 114

Kesik dizdârı: 117

Kesik kal‘a: 113, 115

Kesik kulle: 113

Kesik nâm burc: 127

Kesik nâm top: 114, 131, 166

Kesik Top mağarası: 114

Kesikkaya: 111

Keskin sancağı: 10, 188

Keskin şehri: 298

Kessâr kahvesi: 253

Kesvatil: 143

Keşân: 227, 305

Keşân katîfesi: 79, 180, 197

Keşân-bür: 227

Keşânî (Kazvînli): 219

keşik: 211

keşikbânlık: 231

Keşmîrî: 160

Keşmirî şâl: 86

Keşşâf (kitap): 154

Keşşâf, Müfessir: 84, 152, 334, 336, 337, 339

keştî: 91, 131, 186, 196, 291, 293, 321

keştîbânlar: 19

keştî-i Nûh: 45, 46, 204, 231, 282, 310, 319, 343

Ketagaç Paşa: 165

kethudâ: 23, 112, 136, 139, 146, 150, 152, 166, 172, 176, 177, 193, 195, 320, 347

kethudâyeri: 43, 91, 102, 171, 275, 311

ketişe (at cinsi): 105

kettân: 156

Kettân bâzârı (Basra kal'ası): 290

Kevkebân (cariye ismi): 67

Kevneyn, Hazret-i: 9

Kevser: 62, 65, 184, 219

Keygubâd Şâh: 358

Keyhû Kirmân: 301

Keykâvûs: 18, 55, 60, 126, 193

Keykubâd: 277

Keys: 222, 245, 248

Keys kavmi: 331

Keys Urbânı: 332, 344

Keyûmers: 10, 204, 232, 233, 310, 311, 318, 319

kezzâb: 126

Kezzibân (kadın ismi): 15

Kıbrıs: 183, 228, 281

Kıbtıyân müverrihânı: 321

Kıbtî: 7, 28, 153, 211, 255, 281, 315, 321, 325, 347

Kıbtî câriyesi: 284

Kıbtî lisânı: 338, 346

Kıbtî müverrihleri: 321, 345, 357

kıjı şerbeti: 211

kıl nikâb: 30, 124

kılâ‘ kulları: 116

kılabdân çârsûsu: 92

Kılbarak diyârı: 138

kılıç: 9, 29, 37, 50, 51, 53, 63, 86, 97, 107, 112, 117, 118, 120, 135, 136, 142, 143, 146, 147, 148, 159, 164, 169, 175, 177, 191, 202, 236, 240, 322, 328, 360

Kılıç Arslan, Şâh: 99, 100, 102, 113, 269

kılıç kesesi: 143

kılıç yapma: 73

Kılmağî: 156

Kılmah: 204, 316

Kılmân şehri: 227

kına: 82

Kınâ şehri: 337

Kıpçak: 91, 193, 226, 246, 251, 342, 346, 347

Kıptî: 122

kırâ’at-i aşere: 27

kırâ’at-i Ebû Ömer: 27

kırâ’at-i Hafz: 354

kırâ’at-i İbn-i Kesîr: 27, 65

kırâ’at-i Seb‘a: 27

Kırat (ölçü birimi): 232

kırbaç: 199

kırçıl: 200

kırgıl (kuş cinsi): 71

Kırım: 11, 44, 91, 93, 111, 125, 188, 221, 226, 239, 316

Kırım heyhâtları: 86

Kırım paşakları: 156

Kırımî oklar: 156

Kırk Karındaşlar (Âdilcevâz): 97

Kırkçeşme bınarı (Van'da): 28

Kırkgöz: 16

Kırklar: 18

Kırklar makâmı (Âdilcevâz): 98, 230

Kırklar ziyâreti (Âdilcevâz): 97

kırlangıç kuşu: 111, 266, 282, 341

kırma: 153

kırma badem pilav: 76

kırmızı: 81

kırmızı bez: 37

kırmızı çizme: 14

kırmızı havuc: 329

kırmızı katîfe: 105

kırmızı keçe: 105

kırmızı mercân: 152

kırmızı sahtiyân: 81

Kırmızı Şat: 320

kırpısı: 125

kırtâsd ilmi: 76

Kırtıl Cân-ı Hindî: 72

kısrak: 53, 54, 61, 141, 285, 360

kısrak südü: 92

kıssahân: 18

kıssîs: 22, 108, 163, 170, 256, 315, 337

kışmirân: 74, 128, 185

Kışvân: 227

Kızıklı kabîlesi: 177

Kızıl Arslan: 111

Kızıl Arslan kal‘ası: 114

Kızıl Arslan Şâh hattı: 114

Kızıl Câmi‘ (Musul): 350

kızıl darı: 44, 82

kızıl gendüm: 204

Kızıl kal‘a: 244

kızıl katır: 52, 330

Kızıl Oğlan (Hârûnu'r-Reşîd'in'in nedîmi): 207

Kızıl Oğlan kal‘ası: 207

Kızıl Rabat kasabası: 5, 237

Kızıl Söğüdlük kal‘ası: 207

Kızılbaş: 28, 40, 41, 90, 91, 97, 109, 110, 116, 118, 120, 143, 163, 167, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 188, 191, 193, 200, 201, 202, 203, 207, 212, 213, 214, 215, 222, 223, 225, 235, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 256, 263, 274, 275, 281, 295, 299, 315

Kızılbaş diyârı: 191

Kızılbaş nökerleri: 178

Kızılbaş serbendleri: 175

Kızılca dağ: 109

Kızılca Hân: 302

Kızılca kal‘ası: 6, 302

Kızılcayayla: 109

kızılcık ağacı: 83

Kızıldepe karyesi: 1, 44, 54

Kızılelma: 120, 347

Kızılelma Câmi‘i: 218

Kızılelma Deyri (İşpanya'da): 239

Kızılhân: 8, 244, 355

Kızılhisâr: 8, 344

kızılı peyniri: 82

Kızıllı, kavmi: 51

Kızılmescid mahallesi (Bitlîs): 66

Kızlar mahallesi (Malatıyye): 13

Kızlar Manastırı: 11

Kızlar mescidi (Malatıyye): 13

kibrit: 126

kibrît madeni: 352

Kibriyân: 323

Kiçi Nogay Tatarı: 316

Kiğı: 316

Kilarcıbaşı: 136

kilârciyân askeri: 105

kile-i Âmidî: 311

kîle-i mevik: 64

Kilidü'l-bahreyn şehri: 286

kilim: 187

Kilis: 344

kilise: 319

Kilisen kal‘ası: 111

kilvî: 108

kimyâ ilmi: 41, 71

kimyâb makûlesi: 160, 346

kimyâcılar: 61

Kîn kal‘ası: 228

Kîn, kûh-ı: 228

kined: 329

Kîn-i Kapân: 228

Kinkevr kal‘ası: 207

Kinkur kal‘ası: 234

Kînmân şehri: 227

kiraz: 15, 17, 325

kireç: 26, 71, 87, 90, 91, 98, 122, 189, 202, 216, 225, 239, 251, 275, 281, 289, 290, 305, 312, 324, 332

kirişler: 73

Kirmân-ı Ak: 226

Kirmânşâhî kal‘ası: 4, 5, 213, 235

kirpi yünü: 122

kirşend: 156

Kîs urbânı: 52

kisbet: 73

kise guruş: 192, 359

kîse-i Rûmî: 12, 24

Kisrâ: 5, 57, 235, 239, 251, 255, 300

Kîş: 47

kişmiş pilav: 76

kitâb-ı Arabiyyât: 84

Kitâb-ı Muhammediyye: 154

Kitâb-ı Muhtasar eş-Şeyh Nasreddîn-i Kirmânî: 154

kitâb-ı murakka‘âtlar: 153

Kitâb-ı Samârü'l-evrâd li-İbn Hacce: 154

Kitâbu Hüsni'l-Muhâsara: 154

Kitâbü'l-Hututi'l-Kazâ‘î: 154

Kitâbü'l-imdâdü'l-Gumr veİsnâdü'l-emr li-İbn Hacer: 154

Kitâbü'l-mesâlik li-İbn Fazlullah: 154

kitre: 331

Kiyre Purgaz: 356

Kiyûm (Şeytan'ın ismi): 337

Koca Ferhâd Paşa: 195, 201, 207

Koca Hacı Süleymân: 113

Koca Halef Hân: 245

Koca İbrâhîm Paşa: 211

Koca Murâd Hân'ın yüz yetmiş dörd gözlü köprüsü: 329

Koca Mustafâ Paşa Câmi‘i: 11

Kocaeli: 125, 341, 342

Kocağa Sultân: 180

Kocaili: 9

Koçağa Baba kendi: 189, 190

Koçağa bâğı: 187

Koçağa Sultân, eş-Şeyh: 40, 185, 186, 187, 189

Koçhisâr: 8, 344

Koçı Baba Sultân karyesi: 10

koçlar: 125

Koçuğa Sultân câmi‘i (Rumiyye): 184

kohık-i şanpur destâr: 81

koknar şerbeti: 82, 211, 325

koknos: 76

kolağası: 116, 117, 132, 133, 140, 249, 289

kolomborna (top cinsi): 91, 140, 141, 249

konakçı: 48

Konkay Yezîd: 247

kontuş: 30, 67, 150

Konya: 16, 81, 90, 94, 95, 110, 167, 172, 245

Konya Merâmı: 38

Konya ulemâsı: 95

Konya zülbiyyâtı: 227

Kopan medresesi: 326

kopçalı çakşırları: 104

Kophan cisri: 315

Kophan medresesi: 317, 318

Kophan medresesi bâğı (İmâdiyye): 317

Kophan medresesi (İmâdiyye): 314

Korduman, Emîr: 94

korıcı başı: 184

Korkmaz Hân: 212

Korkud Hân: 94

Korkud Hân hammâmı (Rumiyye): 184

Koron kal‘ası: 111

korucubaşı: 189, 200, 213, 232, 245

Kosdaniçse sırıklar: 104, 223

Kostantin: 271

Kostantiniyye: 90, 271, 308, 321

Kotur: 173, 174, 197, 245

Kotur beği: 174

Kotur deresi: 174, 181

Kotur Hân: 174

Kotur kal‘ası: 3, 118, 173, 174, 179

koyun: 7, 51, 53, 61, 71, 79, 92, 98, 112, 129, 130, 141, 144, 148, 150, 151, 160, 161, 167, 169, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 191, 192, 196, 199, 206, 340

koyun derileri: 35

Koyun kapusu (Şâm): 271

koyun kebâbları: 51

koyun kellesi: 354

koyun köpekleri: 340

koyun paçası: 354

koyun pöstekisi: 51

koyun südü: 92

koyun şâkîleri: 170

Koyuncular kethudâsı: 85

koyunlar: 171, 172

Kozak: 204

Kozak (köle ismi): 67

köfte pilav: 76

köfter badem kırması: 17

köknar: 227

köle: 67, 107, 254

Kömür dağları: 14

Kömürhânı: 19, 55

Kömürlü kûhu: 18

köpal çevgânlar: 82

Köpe haşerâtları: 60

köpek: 61

köpek cengi: 144

köpek eti: 114

Kör Hudâbende Şâh: 187, 295, 356, 359

Körladik: 117, 139, 140

Körladik beği: 167

körükler: 29

kös: 133, 177, 178, 183, 192, 199, 214, 223

köse destâr: 160, 168

kösengiler: 50

kös-i azîm: 252

kös-i hâkânî: 5, 167, 213, 252

kös-i şâhî: 289

Köste Beğ hânı: 9

Köstehem: 105

Köstendil: 164

Köstendil elması: 125

Köşebendler: 189

Kuba Alp Bay: 94

Kubâ medresesi (İmâdiyye): 314

Kubad Beğ: 313, 319

Kubad (köle ismi): 124

Kubadî pâbuçları: 104

kubur: 78

Kuc-i Mekrân: 282

Kucur Hân: 20

Kudde Mehemmed Kethudâ: 9, 30, 49

Kudûrî: 152

kudurmuş kelb: 142

kudüm: 77, 80, 122, 133, 141, 183, 310, 329

kudümiyye: 161

kudümzen: 74

Kudüs (Kuds, Kuds-i şerîf): 25, 32, 47, 110, 159, 163, 170, 173, 201, 206, 221, 279, 282, 283, 308, 322, 336, 347, 353

Kûfe: 5, 6, 11, 32, 34, 35, 37, 42, 93, 153, 206, 242, 251, 257, 260, 261, 265, 266, 269, 270, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 288, 298, 300, 303, 304, 307, 311, 321, 331, 347, 358

Kûfe câmi‘i: 266, 267, 279, 283, 284, 297

Kûfe sahrâsı: 281

Kûfî hatlar: 153

kuğu: 156, 183, 327

Kuhâfe, Hazret-i: 292

kûhkenler: 50

Kûh-pola: 309

Kuka kal‘ası: 42

kuklabâz: 71

kulağızlar: 172, 327

Kulga Şâh, Monlâ: 229

Kulı Hân Sultân: 245

Kulı (köle ismi): 210

Kuli Hân sebîli (Kazvîn): 219

Kuli Sünce: 219

kulle: 252, 289, 305

kulle-i Ferhâd: 114

kulle-i Kâf: 24, 114

kulle-i Kahkahâ: 171

Kulp: 23, 58, 161

Kulp beği: 130

Kulp kal‘ası: 19, 42

Kulp sancağı: 23

Kulzüm: 137

Kulzüm deryâsı: 303

Kum: 110, 200, 207, 209, 212, 220, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 234, 235, 238, 242, 299

Kum deryâsı: 226

Kum kal‘ası: 5, 225

Kum sahrâsı: 225

Kumacık hammâmı (Malatıyye): 14

Kumar bâzârı (Basra kal‘ası): 290

kumarbâz: 71

kumaş: 48, 150, 170

kumbara: 44, 50, 112, 245

Kumbül: 337

Kum-ı Hemedân: 227

Kûmî kılıç: 156

kumkuma: 256, 321

Kumla: 188, 193, 198, 204, 245

Kumla bâğları engüri: 195

Kumla Çemeni kal‘ası: 177

Kumla kal‘ası: 4, 195, 199

Kumla sultânı: 195

kumral: 82

kumru: 16, 264

Kumuk kavmi: 94, 204, 324

Kunaytara kasabası: 334

kuntus burnu: 181

kûpâl: 83, 117, 139

Kur’ân-ı Azîm: 7, 84, 152, 277

Kurbağılı: 10

kurbân: 54, 106

Kurbân Alî, gulâm: 60

Kurbân Baba ziyâreti: 126

Kurbân Kulı, Hacı: 179

Kurbân Şâh: 219

kurd: 51, 53, 98, 104, 144, 340

kurd lengi: 138

kurd yüreği: 340

Kurd-ı Mısrî (Yay ustası): 156

Kureyş: 278, 279

Kureyş mescidi (Bitlîs): 65

Kurfe kal‘ası: 247

kurgurşum: 29

kurguşumlu heykel: 146

Kurna: 32, 37, 55, 75, 348

Kurna başı: 253

Kurna cezîresi: 42, 286, 287, 292, 296

Kurna hâkimi: 286

Kurna kal‘ası: 5, 6, 32, 33, 42, 55, 269, 286, 287, 289, 291, 292, 296, 297, 300, 323, 333

Kurna kapusu (Basra kal‘ası): 289

Kurna livâsı: 289

Kurna nâ’ibi: 286

Kurnabaşı (Bağdâd): 254

Kurnabaşı mahallesi (Bağdâd): 254

Kurnâvî kargı sırık mızraklar: 156

kurşum: 25, 26, 50, 51, 101, 143, 144, 184, 209, 275, 281, 285, 290, 313

kurşumlu imâret: 121

Kurtuba: 153, 206, 281

Kus bâğı: 39

Kuskunkıran: 87, 129, 162, 163, 164

kuş südü: 163

kuşak: 75, 84

kuşaklık: 60

Kûşeng (Ferîdûn'un sülalesinden): 347

Kuşlar kal‘ası: 5, 8, 42, 249, 252, 255, 256, 259, 269, 275, 328, 356, 359, 360

Kutbeddîn-i Muhammed Yezdî: 72, 153

kutbu'l-aktâb: 147

Kût-ı kifâf: 219

Kuti nehri: 34, 257

Kutlu Bay: 94

Kutlu (köle ismi): 210

kutnî-i Gücürât: 160

kutnî-i Yezdî: 160

kutr-ı nebât: 73, 163, 177

Kutur dereleri: 109

Kutur kal‘ası: 127

Kutur sultânı: 168

Kuyâh deresi: 176

Kuyâh-ı bâğ-ı şâhân (Kazvîn): 220

kuyruklu pabuç: 51

Kuysunîzâde: 154

kuyumcu: 29, 37, 254

kuyumcu potası: 72

Kuyumcu teferrücü (Kâğızhâne'de): 300

kuyumcular bâzârı (Diyârbekr): 29

kuyumculuk: 73

kûze: 73

kûzebâz: 71

Kuzucân beği: 130, 132, 140, 142, 150

kücügez (kuş cinsi): 71

Kücür mahallesi (Bitlîs): 66

Küçük mahalle mescidi (Malatıyye): 13

Küçük mahallesi (Malatıyye): 13

Küçük Ömer, Usta: 157

Küçük Şatt: 326

Küçük Zıbarı: 323

Küçür mahallesi (Bitlîs): 66

Küfürzamân kal‘ası: 323

küheylân (at, kısrak): 52, 53, 81, 84, 86, 102, 105, 125, 136, 138, 149, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 177, 180, 181, 196, 197, 214, 245, 248, 269, 285, 301, 302, 305, 310, 318, 355, 360

küheylân-ı Mahmûdî: 167

Kühniya Hâtûn nehri: 35

Kühniyân-ı Büzürgân: 35

kükü pilav: 158

Külati: 35

külbe vü haymeler: 137

Külbe-i ahzân: 50, 325

külfe: 107

Külkend: 231, 234

Külkend-âbâd: 160

Külledîr kal‘ası: 35

külünk: 29, 50, 112

Kümeylî, Hazret-i: 284

Kümeylî tarîki: 188

Kümuz mahallesi (Bitlîs): 66

Künişşet Ruhbân: 344

künk: 324

Künnese (cariye ismi): 210

küpeli: 104

Kürd: 2, 6, 7, 9, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 24, 27, 30, 33, 34, 39, 43, 44, 46, 48, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 66, 67, 71, 75, 81, 82, 83, 85, 86, 91, 100, 101, 102, 104, 106, 108, 109, 115, 118, 119, 120, 125, 126, 128, 129, 133, 135, 136, 138, 139, 143, 144, 147, 156, 161, 162, 166, 167, 171, 172, 175, 177, 179, 182, 190, 193, 196, 211, 213, 224, 226, 231, 232, 234, 239, 248, 250, 258, 270, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 325, 348, 354, 355, 356, 358

Kürd Ahmed Ağa hânı (Van kal'ası): 122

Kürd ârifleri: 172

Kürd askeri: 137, 139

Kürd Atâ Dede: 14

Kürd kalkanları: 117

Kürd köyü: 171

Kürd lehce: 77

Kürd lisânı: 14, 307, 352

Kürd şehbâzları: 136, 327

Kürdâne: 60

Kürdce: 339

Kürdî: 255

Kürdim, Melik: 45, 46, 56

Kürdler mahallesi (Malatıyye): 13

Kürdler mescidi (Malatıyye): 13

kürek: 112

kürekçiler: 19

kürk: 30, 60, 82, 86, 149, 160, 205

kürkcülük: 73

Kürs ibn Züheyrü's-Sa‘lebî: 267

Kürs İlyasî taclar: 104

Kürsî huddâmı melekler: 337

Kütahiyye: 153, 198, 340

kütüb-i ehâdîs-i Nebeviyye: 152

kütüb-i nefîse: 152

Küvarî: 135

- L -

la‘l: 84, 234

la‘l-i Bedahşân: 157, 158, 203, 233

la‘netnâme: 120

Lâçin: 156

lades kemiği: 71

Ladik: 119

Ladik beği: 133

lâğım: 24, 243, 246

lahana: 15, 125, 327

lahışbası: 220

Lahîcân haliçesi: 197

Lahîcân ibrişimi: 168

Lahîcân şehri: 81, 88

Lahîcânî harîri: 160

Lahsa: 34, 52, 248, 250, 260, 277, 281, 282, 288, 289, 291, 292, 295, 300, 301

Lahsa defterdârı: 288

Lahsa Hâkimi: 248

Lahsavî mızrak: 156

Lakderah kendi: 4, 200

lakişe çobra: 76

lakve marazı: 272, 280

Lâlâ Mustafâ Ağa sarâyı (Bitlîs): 66

lâle: 74, 228

lâlezâr: 134, 214

Lâr şehri (Hindistân): 41

Larende kal'ası: 103, 221

Latin kavmi: 281

Latin lisânı: 217

Latince: 339

lavaş: 220, 318

lavaşa yufkası: 82

Lazlar: 15

ledün ilmi: 346, 358

Lefkeli: 242

Legandır karyesi: 7, 306

leğen: 76, 159, 178

Leh: 38, 221

Lehce: 339

lehem: 321

lekfûrî: 210, 254

lekfûrî bezler: 160, 205

lekfûrî boğasılar: 180

lekfûrî hil‘at: 293

Leş iskelesi: 274

Levend, Cerrâh: 219

Levend Hân mihmânhânesi (kal‘a-i Hemedân): 209

Levend (köle ismi): 124

Levh huddâmı melekler: 337

Levh-i Mahfûz: 335

Levvâme (Şeytan'ın ismi): 338

Leylâ (cariye ismi): 31

libâs-ı fâhire: 76, 86, 169, 288, 359

limanlar: 87

limon: 74, 211, 295

Lindoz kal‘ası: 111

lisân-ı Acem: 12, 40, 207, 309, 356

lisân-ı Arab: 7, 12, 40, 56, 61, 95, 219, 227, 311, 328, 336, 338, 354, 355, 356

lisân-ı Ardalân: 56, 316

lisân-ı Avnikî: 56

lisân-ı Bapırî: 316

lisân-ı Celvanî: 56

lisân-ı Celve-yi Hakkarî: 56

lisân-ı Cizrî: 56, 326

lisân-ı Çağatay: 92, 227

lisân-ı Ekrâd (Kürd): 2, 7, 12, 40, 56, 201, 209, 210, 220, 227, 301, 307, 309, 310, 311, 316, 318, 319, 320, 327, 354, 356

lisân-ı Ermenî: 108, 311, 352

lisân-ı Etrâk: 338, 354, 356

lisân-ı Fârisî: 56, 228, 338, 352

lisân-ı Haltî: 56, 316

lisân-ı Harîrî: 56, 316

lisân-ı Hindegân: 217

lisân-ı Hindî: 227

lisân-ı İbrî: 56, 220, 231, 311, 332, 338

lisân-ı İmâdî: 56

lisân-ı İmrân: 7, 338

lisân-ı İsrâîlî: 277

lisân-ı Kaytakî: 220

lisân-ı Kıbtî: 338, 346

lisân-ı Latin: 217

lisân-ı Lulu: 56, 309, 311, 316

lisân-ı Mahmûdî: 56

lisân-ı Moğol: 8, 11, 92, 173, 195, 201, 204, 216, 217, 220, 309, 311, 354, 355, 356

lisân-ı Pârsî: 209, 219, 227, 236

lisân-ı Pehlevî: 220

lisân-ı Pesanî: 316

lisân-ı Pisanî: 56

lisân-ı Rebî‘: 338

lisân-ı Rujikî: 2, 56, 316

lisân-ı Rûm: 9, 108

lisân-ı Sincârî: 56

lisân-ı Sûrânî: 56, 316

lisân-ı Süryânî: 8, 345

lisân-ı Şirvanî: 56

lisân-ı Turrehât: 56

lisân-ı Türkî: 40

lisân-ı Urbân: 309

lisân-ı Yarmenî: 40, 309, 356

lisân-ı Yunan: 9, 11, 12, 220, 309, 356

lisân-ı Zaza: 56, 310, 316

lobya: 205, 211, 220

Lokmân, Emîr: 11, 322

Lokmân, Hazret-i: 182, 264, 268, 357

lomça: 193

Loncat şehri: 95

Londeriye çukalar: 160

Londora: 30

lû'b u lehve: 128

lu'bedebâz: 60, 71, 80, 83, 138

Lûgat-i Ahterî: 152

Lûgat-i Arabî: 303

Lûgat-i İbn Melek: 152

Lûgat-i Kâmûs: 152

Lûgat-i Lâmi'î: 154

Lûgat-i Şem‘î: 152

Lulu lisânı: 56, 309, 311, 316

Lulub nâm bir kuyu (Kal‘a-i İmâdiyye): 315

Lur Ekrâdı: 302

Lur hâkimi: 301, 302, 303

Luristân: 33, 204, 213, 224, 227, 230, 301, 302, 347

Luristân hâkimi: 302, 3102

Lusûs: 234

Lusûs kal‘ası: 221

lü‘lü-i danedâr: 84

lü’lü-i dürr-i yetîm: 157

lü’lü-i Hürmüz: 248

lüffân narı: 299

lüleler: 75

lümezelik: 126

- M -

ma‘âcin-i hulviyyât: 79

ma‘âcinler: 76

ma‘âdin-i cîz: 307

ma‘âdin-i hadîd: 234, 307

ma‘âdin-i nuhâs: 307

ma‘âdin-i zeheb: 7, 307

ma‘âdin-i zırnîh: 96, 307

Ma‘ânoğlu: 41, 50, 76

Ma‘arra şehri: 27, 93

Ma‘arratü'n-nu‘mân kal‘ası: 47

Ma‘arravî: 59, 72, 81

Ma‘arrâvî kılıç: 82, 156

Ma‘arravî zıvzık seyf-i Şeyhânî: 318

Ma‘arretü'n-nu‘mân suyu: 27

ma‘bedgâhlar: 108

ma‘bedhâne: 108, 113, 115, 121

Ma‘den kasabası: 67

ma‘denüvâz: 125

Ma‘dîkerb Gâzî: 76, 159

Ma‘kal b. Beşâre, Melik: 36, 258, 292

Ma‘kal nehri: 36, 258, 286, 292, 294

Ma‘nisa şehri: 232

Ma‘rûf-ı Kerhî, Hazret-i: 261, 264

Ma‘rûfî: 274

Ma‘sûm Bay: 94

Ma‘şûk kal‘ası: 359

ma‘ûnetler: 131

ma‘zûlcü: 115

Macarca: 339

mâdiyye kûhları: 204

Mafrık-ı Ermen: 54

Magosa kal‘ası: 183

mağara: 44, 50, 51, 68, 97, 99, 108, 111, 113, 114, 135, 213, 323

Mağara mescidi (Bitlîs): 65

Mağazbird kal‘ası: 19

Mağosa kal‘ası: 228

Mağribî: 153

Mağrib-zemîn: 79, 153

Mağzûb (Şeytan'ın ismi): 337

Mahalle-i Kebîr, Mısır'da: 157

Mâhân: 12, 13, 89, 90, 92, 94, 95, 96

mahbeshâne: 221

mahbûb u mahbûbân: 30

mahbûbân: 254

mâhî sayyâdları: 186

mâhîce: 82

mâhîler: 102

Mâhiye (cariye ismi): 124

Mâhiye (kadın ismi): 219

mahlaca emrûdu: 82

mahleb: 76, 185

Mahmûd: 179

Mahmûd Çelebi: 156

Mahmûd Efendi (Bağdâdlı): 254

Mahmûd Efendi, Üsküdarî: 341

Mahmûd Hadîdoğlu sarâyı (Bağdâd): 254

Mahmûd Hadîdzâde (Bağdâdlı): 254

Mahmûd Paşa, Cığalzâde Vezîr: 243

Mahmûd, Şâh: 153

Mahmûd-âbâd: 160

Mahmûdî: 3, 87, 102, 118, 119, 120, 137, 142, 143, 167, 170, 171, 172, 173, 176, 316

Mahmûdî: 171

Mahmûdî askeri: 120, 130, 142

Mahmûdî atlar: 102, 105, 138, 141, 166, 171, 172

Mahmûdî beği: 72, 102, 106, 109, 119, 126, 132, 133, 134, 135, 140, 142, 143, 149, 161, 166, 170, 172, 180

Mahmûdî Ekrâdı: 127

Mahmûdî hâkimi: 133

Mahmûdî hançer: 156

Mahmûdî hükmü: 171

Mahmûdî hükûmeti: 118

Mahmûdî kavmi: 103, 118, 142, 171, 173

Mahmûdî köyleri: 164

Mahmûdî lisânı: 56

Mahmûdî ocağı: 142

Mahmûdî Süleymân Beğ, Hoşâb Hâkimi: 164

mahpeshâne: 257

maht: 193

mahzenler: 44

makâm-ı Bayâtî: 325

makâm-ı Irak: 230

makâm-ı Isfahân: 230

makâm-ı Sabâ: 230, 345

makâm-ı Segâh: 18, 29, 69

makaralar: 115

makaralı cisir: 115

Makedonya: 9, 321

Mâkisîn kal‘ası: 42

makrame: 142, 143, 160, 178

maksala: 160

maksûreler: 317

makta‘lar: 73

Makteli'l-Hüseyin (Fuzûlî'nin): 4, 214

maktû‘u'l-kadem: 176

maktû‘u'l-kalem: 20

Maktûl Haydar (Kethudâ birâderi): 67

mâl defterdârı: 23, 116, 249, 304, 349

Malatıyye: 1, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 39, 55, 82, 95, 165, 328, 360

Malatıyye ahâlîsi: 16

Malatıyye bezi: 14

Malatıyye ekrâdları: 12

Malatıyye elması: 16

Malatıyye emrûdu: 16

Malatıyye Ermenîleri: 12

Malatıyye kal‘ası: 12, 13, 15, 42, 322

Malatıyye muhassılı: 12

Malazgird: 130, 143, 316

Malazgird Beği: 3, 64, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 138, 140, 141, 142, 144, 149, 150, 151, 160, 161

Malazgird kal‘ası: 97

Malazgird yaylağı: 130

mâl-ı defâyin: 346

mâl-ı Firâvân: 52, 85, 222, 235, 321

mâl-ı ganâ’im: 49, 50, 51, 53, 54, 107, 110, 115, 118, 128, 149, 150, 159, 165, 204, 212, 217, 223, 235, 301, 322

mâl-ı harâc: 308

mâl-ı hazâ’in: 226, 301

mâl-ı hazîne: 250

mâl-ı Kârûn: 41, 51, 86, 114, 161, 227, 244, 272

mâl-ı pâdişâhî: 12, 116

Mâlik: 155

Mâlik b. Abdullah b. Serî‘: 268

Mâlik ibni'n-Nazr: 278

Mâlik, İmâm: 263

Mâlike (genç ismi): 15

Mâlikî: 24, 116, 349

Mâlik-i Eşter: 72

Mâlikü'd-Day‘î: 267

Malkoç karyesi: 19

Mallı Kaya Çelebi: 123, 124

Mallı Kaya (Van kal‘ası): 125

Mallı kayaçlı sarâyı (Van kal‘ası): 122

Malmet kullesi (Van): 114

Malta: 40, 120, 182

Maltiyye: 12

Mama Hâtûn: 94

Mamrevân: 316

Mamrevân beği: 64

mancınık: 62, 87, 112, 115

Mâni: 72, 288

Manlifke taclar: 104

Manmâh kendi: 4, 201

Mansûr: 34

Mansûr b. Alî: 299

Mansûr ibn İmâm Hasan: 262, 276

Mansûr, Melik: 293

Mansûre kal‘ası: 6, 286, 296

Mansûr-ı Bazravî, Şâh: 222

Mansûr-ı Devânıkî: 240, 262, 266, 277, 281, 286

Mansûr-ı Ensârî: 207

Mansûrî: 104

Mansûrî Ermenî: 322

Mansûriye cezîresi: 286

Mansûriyye kal‘ası: 6, 286, 287

Manur beği: 143

Mâr, cebel-i: 42, 43

Mar‘aş: 12, 90, 109, 190, 200, 245, 248

Mar‘aş kal‘ası: 18, 21

Mar‘aş vâlîsi: 241

Marâğa: 204

maral: 285

maralî: 115, 138, 163, 190, 201, 222, 295

Marankûş şehri: 79

mârât: 317

Marâtıya: 12

Mardin: 1, 7, 22, 37, 41, 42, 43, 44, 48, 50, 53, 54, 157, 244, 248, 316, 328, 330, 331, 333, 344, 349

Mardin: 330

Mardin a‘yânı: 52

Mardin beği: 47

Mardin cebeli: 42

Mardin Dede (Kazvînli): 219

Mardin gılâli: 344

Mardin hâkimi Diyârbekirli Bakkaloğlu Muhammed Ağa: 330

Mardin kal‘ası: 1, 41, 42, 43, 44, 49, 50, 52, 54, 110, 111, 147, 241, 311, 314, 323, 330, 331, 343, 348, 350

Mardin kapusu (Diyârbekr): 22, 24, 26, 27, 28, 29, 31

Mardin kavmi: 54

Mardin, kûh-ı: 42

Mardin kurâları: 48

Mardin voyvodası: 329

Mardin yasdıkları: 238

Mardine kılıcı: 156

Mardinî: 52, 157

Marin kasabası: 7, 323, 327

Marin-i Aşdı kasabası: 7, 327

Markab kal‘ası: 44, 110

Marzıvân katırı: 285

Marziyye (Şeytan'ın ismi): 338

masfakar pilav: 76

maslûbât: 272

mastaba: 317

mastaba aşı: 37, 125

mastaba çobrası: 76, 82, 220

mastaba-i Nûh: 47

mastaki sakızı: 354

Mastûrî: 325

Masula kasabası: 4

mâş: 255

Maşa: 33

Maşa dağı: 33, 204, 257

Mâşa derbendi: 304

Maşad dağları: 20

matara: 105

mataracı: 105, 304

mataracı kulu: 168

mataracıbaşı: 162

matbah: 18, 41, 54

matbah-ı Keykâvûs: 18, 55, 126, 193

matrakbâz: 71

Mavâl: 245, 355, 356

Mavâl kabilesi: 355

Mavâl Urbânı: 305, 344, 350

Mâverâ: 95

Mâverâü'n-nehir: 12, 13, 35, 90, 95, 99, 345

mâverd pilav: 158

Mâverdî: 158

mavi kürk: 274

mavi libâs: 274

Mâye (cariye ismi): 124

maymun: 136, 276

maymunbâz: 71

maymuncuk: 46, 85

mazanne-i kerâme-i mecâzibân: 314, 325

mazanne-i mecâzibân: 123, 290

Mâzenderân: 143, 156, 174, 244, 245

mazgal delikleri: 50, 63, 114, 115, 183, 252

mazı: 15

me‘âcin-i mümessek: 159

Me‘âd şehri: 347

Me’cûc kavmi: 8, 342

me’kûlât: 15, 45, 50, 51, 101, 125, 126, 185, 194, 203, 211, 220, 224, 227, 229, 231, 233, 238, 303, 317, 318, 321, 327, 329

Me’mûn Halîfe: 8, 222, 226, 240, 302, 346, 347, 355

Me’mûn (Hârûnu'r-Reşîd oğlu): 37

Me’vâ: 266, 283

Mecma‘ b. Abdullahu'l-Âbidî: 268

mecmû‘alar: 152

Medâyin: 5, 6, 11, 34, 35, 37, 256, 257, 260, 261, 264, 265, 270, 280, 297, 300, 301, 304, 311, 345

Medâyin hâkimi: 298

Medâyin şehri: 34, 257, 329, 345, 358

Medâyin-i Atîk: 297

Medâyin-i Hûrî: 6, 297

Medâyin-i Irâk: 257, 323

Medâyin-i Medyen şehri: 259

medd ü cezr: 36, 290, 293

meddâh: 18, 39, 72, 135, 168, 281

medh-i âhar: 135

Medîne: 91, 107, 206, 207, 234, 240, 260, 266, 269, 270, 272, 277, 278, 279, 280, 281, 288, 323, 353

Medîne hurması: 260

Medîne kal‘ası: 240

Medînetü'l-Kelbî: 268

medrese: 1, 5, 13, 17, 27, 47, 65, 83, 91, 113, 121, 184, 189, 190, 209, 213, 218, 228, 253, 257, 270, 278, 286, 287, 288, 290, 294, 295, 301, 302, 306, 309, 312, 319, 320, 324, 327, 332, 350, 358, 359

Medrese-i Nev (Kal‘a-i İmâdiyye): 313

Medrile (ağaç): 291

Medyenen: 297

Mefârikîn: 55, 56, 57, 58, 109

Mefârikîn dağı: 55, 56

Mefârikîn halkı: 99

Mefârikîn kal‘ası: 48, 55, 56, 57, 58, 99

Mefârikîn kavmi: 99

Mefârikîn ziyâretgâhı: 56

mefrûzu'l-kalem: 176

mefrûzu'l-kıdem: 20

Mehâvil nehri: 259, 264, 275

Mehâvil sahrâsı: 275

Mehâvil şehri: 5

Mehçîn (cariye ismi): 31, 210

Mehdî, Hazret-i: 262

Mehdî, İmâm: 276, 359

Mehdî, makâm-ı: 262, 265, 276, 282

Mehdî, Makuli binti Ebseme: 262

Mehdî sarâyı: 359

Mehdî-yi sâhib-zuhûr: 41

Mehemmed Ağam, Mataracı Deye: 161

Mehemmed Beğ: 130, 136, 138, 161

Mehemmed Beğ, Çarhacı: 134

Mehemmed Beğ, Malazgird Beği: 3, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 136, 144, 149, 150, 151, 160, 161

Mehemmed, Ebü'l-feth Sultân: 11, 63, 184, 340

Mehemmed Efendi, Armağanî: 7, 341, 342

Mehemmed Efendi, Kapânî Geysûdâr: 341

Mehemmed Emîn Paşa: 48, 49, 50, 107, 164

Mehemmed Giray Hân: 157

Mehemmed Hakkarî, Monlâ: 140

Mehemmed Hân: 28, 72, 90, 123, 130, 182

Mehemmed Hân, Tekyelü (Bağdâd Hânı): 202, 203, 241, 242

Mehemmed Hân-ı Sâlis: 126

Mehemmed Paşa: 245

Mehemmed Paşa, Çarıkçı Defterdârzâde: 163

Mehemmed Paşa, Elmacı: 202

Mehemmed Paşa, Kacar: 202

Mehemmed Paşa, Köprülü: 10

Mehemmed Paşa kullesi (Van): 114

Mehemmed Paşa, Sarı: 303

Mehemmed Paşa, Sokollu: 246, 329

Mehemmed Paşa, Suhte: 207

Mehemmed Paşa, Tabanıyassı: 164, 244, 245, 246

Mehemmed Paşa, Tavâşî Gürcî: 242

Mehemmed Paşa, Tayyâr (sadrıa‘zam): 41, 245, 248, 349

Mehemmed Subaşı, el-Mevlâ: 269

Mehemmed Şâm-ı Gazan: 174

Mehemmed, Usta Uzun: 157

Mehennâvî nehri: 259

Mehhriye (cariye ismi): 210

Mehnâvî kal‘ası: 286

Mehpâre (cariye ismi): 219

Mehrani kal‘ası: 19

Mehrevân hükûmeti: 305

Mehrevânî nehri: 259

Mehrû (cariye ismi): 67

mehter: 106

mehterân-ı hayme: 105

mehterbaşı: 141, 168

mehterhâne: 5, 60, 74, 83, 91, 96, 104, 105, 106, 116, 132, 141, 149, 151, 252, 304, 349

Mekâkıs oğlu Emîr Reşîd: 288

Mekik, Sûrîd Hâkimi: 347

Mekke: 36, 37, 91, 94, 107, 163, 186, 206, 207, 232, 234, 239, 240, 247, 248, 255, 256, 259, 260, 266, 269, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 289, 297, 298, 301, 303, 323, 328, 334, 339, 347, 352

Mekrân: 248, 289

Mekrân kûhı: 277, 288

Mekrân Şâh: 293

Mekrânâbâd: 295

Mekrân-ı Hadra: 288

Mekr-i zenân (kitâb): 159

Meksen (beği): 140

mekteb: 190, 213, 294, 295, 301

mekteb-i püserân: 209, 228

mekteb-i sıbyân: 17, 113, 184, 253, 278, 332, 359

mekteb-i tıflân: 92, 121, 205, 209, 218, 223, 290, 351

mektûb: 22, 54, 129, 133, 167, 168, 169

Mekul (ölçü birimi): 232

Mekü beği: 120

Mekü kal'ası: 44, 174, 179, 311

Melâhide: 214, 222

Melâmiyyûn: 123

melâyikeler: 282, 297, 336, 340

meleçe emrûdu: 125, 185, 194, 205, 229

Melek Ahmed Paşa: 1, 2, 3, 9, 11, 13, 14, 18, 19, 21, 26, 28, 41, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 84, 85, 96, 101, 104, 115, 116, 118, 122, 126, 127, 128, 129, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 179, 181, 182, 190, 192, 195, 196, 198, 236, 238, 248, 250, 252, 257, 288, 318, 330, 352, 359, 360

Melekrû (kadın ismi): 210

Melfâk (şeytan): 338

Melik Abdullah b. Ömer, Melik: 301

Melik Fîhâ nehri: 275

Melik Hayrâtı (Mısır): 83

Melik İzdin (Melik İzzeddîn) medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 313

Melik Kapusu: 311

Melik Kıble: 94

Melik nehri: 34, 257

Melik Paşa hammâmı (Diyârbekir): 31

Melik Paşa hânı (Diyârbekr): 29

Mellahan köyü: 172

mellahân-ı Şatt: 258

mellahlık: 36

mellâyî: 160

Memi Cân Sultân: 204

Memî Dede mescidi (Bitlîs): 65

Memi, Usta: 156, 157

Memkân Hân: 311

Memkân medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 313

Memkendî Sultân: 204

memlehalar: 117

Memo, Külhanî: 67

men (ölçü): 211

Menâhicü'z-fikr (kitap): 154

Menâkıb-ı Evliyâullah min te'lîfâtı eş-Şeyh Dede Maksûd-ı Ahlatî: 154

Menâsik-i Hacc-ı Sinân Efendi (kitap): 154

Mencik bâğı: 39

Mencil: 203

Mencîl-i Harezbil kasabası: 203

Mendel nehri: 259

Mendelî: 264

Mendîl nehri: 259

Mendîmâh (Kazvîn): 220

Mendioğlu: 98

Mendiş karyesi: 284

Menekşe kal‘ası: 111

Menend: 204, 244

meneviş sahtiyân: 81

Menfelût şehri (Mısır'da): 32

mengûş-i lü’lü: 157

Menil câmi‘i: 153

menkûfâtçı: 116

Menkup kal‘ası: 44, 111, 221

menkûş kebânî: 158

Menn (ölçü birimi): 232

menn-i selvâ nâm bir kuş: 51

Menteş Ağa: 67

Menteş Bölükbaşı, Cerrâh: 67

Menteşa: 331

Menûçehr Şâh (Ferîdûn'un sülalesinden): 71, 72, 167, 201, 301, 303, 311, 347

merâ hâsları: 1

Merâğa: 110, 200, 201, 204, 304

Merâğa kal'ası: 4, 234

merâlî gözlü: 254

Merâm: 1

Merânkuş: 153, 256, 281

mercân: 152

Mercâniyye medresesi (Bağdâd): 238, 253

Mercâniyye medresesi (Diyârbekr): 27

Mercene Hanım: 210

Mercidâbık: 91, 293

mercimek: 112, 124

Merd tekyesi: 247

Merdâvenc, Melik: 310

Merdâvîh Şâh: 310

Merdcüvas: 209

Merdeyn: 43

merdümhorlar: 191

merece'l-bahreyn: 34, 286

Merend: 91, 109, 188, 193, 194, 198

Mergâ sancağı: 305

Merhabâ Hanım: 210

merhem-i Süleymân: 254

merkad-i Sitti Zeyneb: 266, 284

merkeb: 149, 291, 319

Merkısa kal‘ası: 42

merk-i mâhî: 186

mermer: 25, 32, 75, 176, 205, 206, 247, 354

mermer sandûkalar: 93, 94

mermer-i berrâk: 206

mermer-i hâm: 25

Merre nehri: 36, 258, 294

mertebânî kâseler: 60

mertebânîler: 60, 158, 159, 360

Mervân: 92, 155, 264, 296

Mervân ibn Muhammedü'l-Hımâr: 201

Mervân-ı Hımâr: 296, 297, 301, 304

Mervânî: 51, 135, 270, 274, 297

Mervâniyân: 296, 297, 301

Meryem binti Umrân: 261

Meryem (kadın ismi): 15

Merzıvân şehri: 274

Merzifon: 9

Merzivân: 164

Mes‘ûd Çelebi: 123

Mesânî, Hazret-i: 269

mescid (mesâcid): 1, 5, 17, 27, 50, 65, 91, 97, 101, 113, 121, 205, 218, 221, 223, 232, 253, 259, 277, 282, 283, 288, 289, 290, 295, 309, 313, 324, 350

Mescid-i Aksâ: 25

Mescid-i Bî‘at: 334

Mesîh deyri (Malatıyye): 14, 15

Mesîh nehri: 16

Mesîh-âsâ: 71

Mesîhiyye: 163, 170, 319, 320, 322, 345

mesîregâh: 2, 18, 33, 47, 82, 83, 92, 97, 125, 194, 215, 220, 229, 255, 256, 270, 282, 300, 317, 319, 320, 325

Mesle: 271

mest: 37

meş‘alciler: 76

meş‘alciyân: 105, 140

meş‘ale: 39, 116, 183, 347

meş‘ale topu: 60

Meş‘ari'l-Harâm câmi‘i: 284

Meşak kapusu (Malatıyye): 13

meşâyihân: 67, 144, 150, 210, 219, 224, 228, 233, 244, 254, 261

Meşhed-i İmâm Alî ziyâretgâhı: 326

Meşkûre (kadın ismi): 15

meşrûbât: 15, 45, 50, 51, 101, 126, 185, 194, 203, 211, 220, 224, 227, 229, 231, 233, 238, 303, 317, 321, 325, 327

metâ‘-ı firâvân: 215

meteris: 24, 49, 107, 110, 129, 132, 133, 134, 136, 137, 141, 142, 143, 144, 147, 161

Meteris nâm mahal: 134

mevâcib: 91, 117

Mevâl: 248

Mevâl Urbânı: 274, 285, 332, 352

Mevalî (at cinsi): 105

mevkûfâtcı: 249

Mevlânâ Kutbeddîn-i Hanefî: 154

Mevlevî tekyeleri: 205

Mevlevîhâne tekyesi: 253

Mevlevîhâneler: 256

Meydân hammâmı (Cizre): 324

Meydân mahallesi (Bağdâd): 254

Meydân Medresesi (Cizre): 324

Meydân-ı Âhen: 4

meyhâne: 191

Meymendî Hân: 94, 201

Meymun-ı Mustafââbâd: 34

Meyn-i Yân karyesi: 285

meza‘fer pilav: 158

mezâd-ı sultânî: 156, 159, 160

mezâhib-i erba‘a: 129, 130, 322

mezâristân: 125, 324, 326

Mezâristân meydânı (Kal‘a-i İmâdiyye): 313

mezâristân-ı Cerbân Kan: 230

mezgitler: 121

Mezgitli çârsûsu (Van kal‘ası): 122, 123

Mezîd Hân hânı: 195

Mezirît kal‘ası: 333

mezra‘alar: 176

Mıkdısî (-i Yarmenî, müverrih): 33, 35, 42, 45, 56, 61, 68, 87, 89, 98, 99, 108, 154, 186, 209, 225, 227, 231, 239, 261, 266, 281, 282, 287, 293, 304, 308, 311, 315, 320,

321, 345, 347, 351, 352

mıkrâs-ı sîm: 159

Mısır (Mısr): 8, 10, 16, 17, 25, 39, 43, 45, 73, 75, 83, 90, 91, 93, 98, 115, 117, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 167, 204, 206, 207, 231, 240, 242, 246, 256, 260, 261, 263, 264, 266, 271, 272, 279, 296, 299, 300, 321, 322, 327, 328, 337, 346, 347, 357

Mısır bâzergânları: 256

Mısır Beği: 245, 248

Mısır Cîze'si: 297

Mısır derbleri: 232

Mısır hadengi: 156

Mısır halîfesi: 90, 159

Mısır hazînesi: 63, 226, 328

Mısır İskenderiyyesi kal‘ası: 207

Mısır kal‘ası: 349

Mısır mehterleri: 252

Mısır meliki: 83

Mısır pâdişâhları: 171, 344

Mısır seccâdeleri: 157

Mısır sultânı: 90, 241

Mısır şehri: 296

Mısır ulemâsı: 17

Mısır vâlîsi: 17, 83, 347

Mısır Vezîri: 245

Mısır-ı Fustat: 207

Mısırî güvercinler: 256

Mısr-ı atîk: 153

Mısr-ı Cedîd: 207

Mısr-ı Fustât: 346

Mısrî harîri: 161

Mısrî kalkan: 105, 156

Mısrî kılıç: 156

mışmış: 16, 229

mızrak: 52, 53, 99, 136, 156, 187

mızrak yalmanı: 29

mi‘mâr: 58, 91, 100, 172

mi‘mâr arşını (ölçü birimi): 232

mi‘mâr başı: 249

Mi‘mâr Sinân Ağa: 91

mi‘mârbaşı: 349

mi‘mârî ilmi: 72, 329

Mi‘râc: 342

micmeredân: 247

micmereler: 75

Midlic: 248

Mifârıkîn: 21, 23, 245, 352

Mifârıkîn beği: 130, 328

Mifârıkîn kal‘ası: 2, 24, 34, 54, 55, 85, 93, 99, 258, 352

Mihmân Kulı (Hemedânlı): 68, 210

mihmândâr: 184, 193, 194, 232

Mihmândâr kendi: 6, 295

mihmânhâne: 92, 228, 233, 236, 324

mihmânsarây: 29, 209, 324, 351

Mihrâbzâde Alî Efendi, Monlâ: 67

Mihranî: 23, 130

Mihranî dağı: 161

Mihrani kal‘ası: 42

Mihrânrûd nâhiyesi: 4, 199

Mihrî (genç ismi): 15

Mihribân: 226, 350

Mihribân Hanım: 31

Mihribân kal‘ası: 222, 223, 348

Mihribân nehri: 223

Mihribân sahrâsı: 223

Mihribân, Sûr-ı: 223

Mihribân şehri: 223, 224, 234

Mihrûnî nehri: 264

Mîkâîl, Hazret-i: 262

Mîkât-ı Ekâlîm: 283

mikrâs-ı lâlar: 152

Mikrilce: 339

Mîl hisâbı: 251

Mil (ölçü birimi): 232

Milas şehri: 93

milçe: 185, 243

milel-i Mesîhiyye müverrihleri: 357

milel-i Nahl, te'lîf-i Nûh Efendi.: 154

milel-i Nasârâ: 281

millet-i Dâvûdî: 292

millet-i Mesîhiyye: 163, 170, 319, 320, 322, 345

millet-i Nasârâ: 315

Mimmim (şeytan): 338

Minâ bâzârı (Mekke'de): 258, 339

Mînâ kasabası: 289

Mînâ şehri: 36, 275, 292

minâre: 17, 26, 36, 44, 101, 113, 121, 175, 184, 271, 275, 276

Minâre-i Mu‘allak: 26

Mine: 334

Mine bâzârı: 335, 336

minkale ağa: 286

Minor (kitap): 345

Minor mü’ellifi: 292

Minûçehr: 227, 228

Mîr Abdâlî medresesi (Cizre): 324

Mîr Alî: 72

Mîr Finik Hân: 321

Mîr Muhammed: 288

Mîr Sipihrî: 123

Mir’ât-ı Kâ’inât: 154

Mir’ât-ı Külliyât tercüme-i Gınâyî-i Tarabefzûnî: 154

Mir’âtü'z-zem’ân li-Sebt İbnü'l-Cevzî: 154

mîr-âb beğ: 116

mirâs-hor mâl-ı mevrûs: 53

Mirav Bendi (Van kal‘ası): 125

Mîrek bâğı (Bitlîs): 70

Mîrhâc Hân: 311

Mîrhând: 98, 154

mîr-i aşâ'ir: 56, 119, 145, 150, 198, 248, 289, 305, 311, 323, 327

mîr-i livâ: 23, 55, 133, 138, 149, 151, 167, 294, 296, 305, 312, 329

mîr-i Mahmûdî: 172

mîr-i mîrân: 23, 119, 151, 162, 165, 203, 211, 217, 223, 243, 288, 304, 322

mîr-i muhterem elkâbı: 310

mîrimîrân pâyesi: 119

Mîrkulu Hân câmi'i (Dümdümî kal'ası): 189

Mirrîh: 211, 229

Mirrîh-i cellâd: 67

Mirrîh-i felek: 142

Mirrîh-i mâ'i: 201

Mirzâ Cân-ı Belhî (Yay ustası): 156

Mirzâ Cüli: 219

Mirzâ Çavuş karyesi: 10

Mirzâ Elkas: 226

Mirzâ Hân: 200

Mirzâ Hân kendi: 4

Mirzâ Hüseyin: 203

Misis sırâtı: 57

Misistre kal'ası: 44, 111

Miskâl (ölçü birimi): 232

miskâli boğası: 124

misket elması: 16, 125, 341

misket üzümü: 185

misk-i Hoten: 26

miskî kartal: 104, 111, 341

Miskinler (Bitlîs): 66

mismâr makûlesi: 152

mismârbâz: 81

mişe ağacı: 15, 37

Miyâfârikîn: 330

mizmeregân: 39

Mod Beği: 64

Moğol: 35, 173, 178, 183, 189, 193, 194, 204, 213, 215, 227, 230, 236, 344

Moğol Karkük: 304

Moğol kavmi: 94, 174, 227, 302, 322, 345

Moğol lisânı: 8, 11, 92, 173, 195, 201, 204, 207, 216, 217, 220, 309, 311, 354, 355, 356

Moğol Pâdişâhı: 227

Moğol Sücâh: 98

Moğolî oklar: 156

Moltân: 33, 204, 347

Monlâ Alî karyesi: 8, 81, 344

Monlâ Câmî: 152, 219

Monlâ Efendi karyesi: 19

Monlâ İdrîs: 20

Monlâ Kâsım köyü: 103

Monlâ Kâsım mescidi (Bitlîs): 65

Monlâ köyü: 19

Monlâcâh sarâyı (Kazvîn): 219

Monlâzâde (Bağdâdlı): 254

Monlâzâde Monlâ Ebûbekir: 67

Mora: 111, 327

moran: 33, 75, 121

Mornî: 135

Moskov: 38, 81, 189, 196, 294, 341

Moskovca: 339

Mostar köprüsü: 57

Mostar şehri: 329

mu‘âf: 89

mu‘âf u müsellem: 10, 19

mu‘âfnâme-i hatt-ı şerîf: 163

Mu‘allâ: 347

Mu‘allâ, cebbâne: 301

Mu‘allâ, cebel-i: 279

Mu‘allak câmi‘i (Diyârbekr): 26

Mu‘allak Minâre (Diyârbekir): 31

Mu‘âviye (Hz., Halife): 5, 39, 76, 178, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 279, 280, 296, 297, 311

Mu‘avvizeteyn sûresi: 340

Mu‘âz ibn Cebel: 265, 278, 281

Mu‘temed Billah: 165

Mu‘tezilî: 210

Muammed Gazan: 195

Mud (ölçü birimi): 232

mudhıkân: 128

Mudikî: 143, 144

Mudikî Alî Ağa: 48, 85

Mudikî dağları: 144, 161

Mudikî kûhları: 83

Mudiki nâhiyesi: 64

Mudkiyân aşîreti: 144

muganiyâtlar: 72

Muğân kavmi: 291, 292

mûğ-peçe: 161, 163

muhabbetnâme: 22, 49, 85, 126, 177, 181, 197, 199, 360

Muhâcirîn: 213, 229, 234, 269, 270

muhaddis: 27, 93

muhaddisîn: 65, 121, 221, 316, 334, 338, 339

muhâfazacı: 207, 223, 275

Muhakkak Cemşid ibn Şeddâd: 209

Muhammed b. Abdullah: 267

Muhammed b. Ebîbekir: 72

Muhammed b. İmâm Alî: 267, 284

Muhammed Bâkır: 259, 273, 276, 317, 326

Muhammed Beğ (Şuhoy beyi): 310, 312

Muhammed Buhtî, Monlâ: 150

Muhammed Cezerî: 326, 327, 337

Muhammed Çelebi (Bağdâdlı): 254

Muhammed Dede (Bekir Subaşı oğlu): 263

Muhammed el-Fazl, Şeyh: 268

Muhammed el-Kudûrî, Şeyh: 268

Muhammed el-Müntecib, Şeyh: 262

Muhammed el-Veyrî, Şeyh: 269

Muhammed en-Nu‘mânî, Şeyh: 269

Muhammed en-Nûrî, Hazret-i: 268

Muhammed Gazzâlî, İmâm: 73

Muhammed Hallâmî, Şeyh: 268

Muhammed Hân, İstaclu: 241

Muhammed Hanefî âsitânesi: 258

Muhammed Hanefî, Hazret-i: 36, 258

Muhammed Hanefî kasabası: 289

Muhammed Havlânî, Hazret-i: 261

Muhammed ibn Abdülkerîm: 354

Muhammed ibn Dânişmend: 12, 13

Muhammed ibn İmrân: 73

Muhammed ibn İshâk: 45, 89, 283, 303, 347, 353

Muhammed, Monlâ: 48, 60, 61, 77, 78, 79, 80, 149

Muhammed Nakî, İmâm: 259

Muhammed Paşa, Çerkes (Haleb Paşası): 223, 244

Muhammed Rızâ et-Tebrîzî: 75, 153, 155

Muhammed Şâh Beğ (Zülkadirli Şâhruh Beğ oğlu): 200

Muhammed Şâm-ı Gazan: 173, 177, 183, 195

Muhammed Şatakî, Monlâ: 126

Muhammed, Şeyh: 276

Muhammed Tâhir, Şeyh: 262

Muhammed Takî, İmâm: 273

Muhammed, Yek-çeşm Hacı (incü bâzergânı): 290

Muhammed Züherî, Hazret-i: 261

Muhammedî aşîreti: 142

Muhammedî deresi: 174

Muhammedî guruş: 288

Muhammediyye (kitap): 154

Muhammedü'l-Cevâd, Hazret-i: 268

Muhammedü'l-Gavs, Şeyh: 324

Muhammedü'l-Gavs tekyesi (Cizre): 324, 326

Muhammedü'l-Mehdî, İmâm: 273

Muhammedü'l-Müftecib, eş-Şeyh: 276

muhâsebeci: 116, 249

muhassıl-ı harâcî ağa: 24

Muhe: 34

muhîl şeytanatlar: 142

Muhsin ibn Osmân: 73

muhtesib: 20, 24, 43, 55, 64, 91, 97, 101, 116, 236, 249, 275, 277, 285, 287, 290, 298, 305, 312, 329, 332, 349

Muhyiddîn, Monlâ: 325

Muhyiddîni'l-Arabî, Şeyh: 154, 283, 339

muhzır ağa, çobracı: 249

Muizzeddîn Muhammed el-Hüseynî: 153

Mukaddes, Melik: 94

Mukallid Kahvecizâde: 1

mukâta‘a: 116, 289, 294, 299, 304, 349

mukâta‘a-i Ca‘feriyye: 289

mukâta‘a-i Cerce: 289

mukâta‘a-i Cürcân: 299

mukâta‘a-i Mansûriyye: 289

mukâta‘a-i Şimâl: 289

muklalar: 71

mukre: 7

Muktedir Billah: 37, 218

mum söndürme: 188

mumyâ: 199

mûmyâ-yı kânî: 71, 74, 254

murabba‘: 5, 326

murabba‘ât: 7, 76, 159, 230, 275

murabba‘ât varsağı: 72

murabba‘-ı cevz-i bevvâ: 159

murabba‘-ı cevz-i Hindî: 159

murabba‘-ı cevz-i Rûmî: 159

murabba‘-ı hıyârşember: 159

murabba‘-ı ışkın: 159

murabba‘-ı Kürdî: 35

murabba‘-ı riyâs: 159

murabba‘-ı temer-i Habeşî: 159

murabba‘-ı zencî: 159

Murabbıt şehri: 108

Murâd Ağa çeşmesi (Bağdâd): 253

Murâd Beğ (Akkoyunlu beğzâdelerinden): 200

Murâd Beğ, Çölümerik kal‘alı Hân: 155

Murâd, Hacı: 155

Murâd Hân: 4, 5, 13, 19, 28, 38, 40, 41, 59, 60, 74, 76, 85, 95, 106, 118, 127, 128, 130, 146, 148, 167, 173, 175, 177, 179, 182, 186, 194, 198, 212, 213, 217, 223, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 257, 303, 311, 313, 314, 341, 342, 348

Murâd Hân câmi‘i (Bağdâd): 253

Murâd Hân (menzil): 191

Murâd Hân Soffası (Van kal‘ası): 125

Murâd Hân-ı Râbi‘: 10, 14, 19, 28, 38, 39, 59, 64, 73, 74, 76, 104, 113, 118, 127, 154, 171, 174, 175, 186, 193, 194, 197, 201, 204, 215, 217, 222, 224, 235, 236, 245, 252, 275, 288, 298, 299, 302, 303, 305, 322, 333, 341, 348, 349, 356

Murâd Hân-ı Sâlis: 195, 201, 204, 207, 208, 211, 215, 217, 222, 226, 234

Murâd Hân-ı Sâlis câmi‘i (kal‘a-i Bî-sütûn): 208

Murâd Hân-ı Sâlis câmi‘i (kal‘a-i kûh-ı Demâvend): 235

Murâd Hâniyye medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 313

Murâd ibn Ya‘kûb (Uzun Hasan evlâdlarından): 241

Murâd nehri: 13, 19, 20, 32, 34, 35, 42, 55, 117, 275, 276, 277, 286, 296

Murâd Paşa (Bağdâd): 254

Murâd Paşa câmi‘i (Bağdâd): 253

Murâd Paşa hânı (Bağdâd): 254

Murâd Paşa, Kara (vezîria‘zam): 3

Murâd Paşa, Sadrıa‘zam: 163, 164, 167

murakka‘: 152, 153, 155, 156

murakka‘ mecmû‘a-i mücelled: 153

murakka‘ sadefkârî Arabî kapaklar: 272

murassa‘: 72, 157, 259

murassa‘ devâtlar: 152

murassa‘ eğerli at: 180, 196

murassa‘ gaddâre: 162

murassa‘ gılâflı kılıc: 238

murassa‘ kuşaklar: 157

murassa‘ şemşîr-i pâdişâhî: 212

murassa‘ şeyhânî kılıç: 172

murassa‘ tîğ-ı hoş-endâm: 192

murg-ı Bağdâdî: 256

murg-ı ebâbîl: 303

murg-ı kebûter-i zeyrek: 156

murg-ı semender: 242

murg-ı tâvûs: 282

mûristân-ı bîmâristân: 15

mûristân-ı kelb: 51

Murtezâ Beğ (Palu Beği): 19

Murtezâ Paşa ağası: 169, 172, 178, 180, 188, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 199, 205, 359

Murtezâ Paşa (Bağdâd Vâlîsi): 3, 6, 8, 10, 19, 53, 58, 59, 133, 164, 168, 169, 176, 177, 188, 190, 216, 238, 246, 250, 258, 269, 283, 287, 288, 300, 301, 302, 306, 309, 310, 344, 346, 356, 359, 360

Murtezâ Paşa, Kara: 36

Murtezâ Paşa karındaşı: 169

Murtezâ Paşa kethudâsı: 269, 288, 296, 302, 305, 309, 310, 318, 327, 330, 346, 354, 357

Mûsâ Ağa, Hacı: 30

Mûsâ Çelebi (Musâhib-i Murâd Hân): 244

Mûsa, Hazret-i: 8, 25, 52, 266, 284, 340, 347, 357

Mûsâ Kâzım (b. Ca‘fer-i Sâdık, İmâm): 5, 8, 217, 242, 247, 255, 259, 261, 263, 268, 269, 273, 276, 328, 359

Mûsâ Kâzım makâmı: 266, 284

Mûsâ Kâzım tekyesi: 253

Mûsâ Paşa sebîli (Bağdâd): 254

Mûsâ Paşa Tabyası: 249

musâfaha (at cinsi): 105

Musâhib, Haleb Vâlîsi: 245

musâhib-i şehriyârî: 41, 128

Musannek (at cinsi): 105

musannif: 221, 259, 337

musannifîn-i şâʻirân: 123, 290, 314, 325, 351

Mûsâ-yı Hakkarî, Monlâ: 67

musaykal damlar: 189

mûsıkî: 29

mûsıkî ilmi: 74, 275

mûsîkâr: 39, 72

Muslı Ağa, Güzeldereli: 143, 162

Muslihüddîn Lârî ziyâretgâhı (Diyârbekir): 41

Mustaʻsım Billah: 37, 153, 217, 263

Mustaʻsımî: 91

Mustafâ Ağa, Kabakulak (Hünkâr kapucubaşısı): 104, 106

Mustafâ Ahlatî, Şeyh: 89, 93

Mustafâ Çelebi: 153

Mustafâ Efendi, Şeyhülislâm Kürd (Bağdâdlı): 254

Mustafâ Hân: 61, 110, 177, 212, 242, 243, 244, 341

Mustafâ Paşa: 52, 53, 54, 170, 202

Mustafâ Paşa, Boşnak (Defterdâr): 244

Mustafâ Paşa (Diyârbekir Vâlîsi): 202, 203

Mustafâ Paşa (Erzurûm Vâlîsi): 131

Mustafâ Paşa, Firârî: 1, 21, 41, 44, 45, 48, 49, 52, 53, 59, 130, 150, 161, 319, 330, 359

Mustafâ Paşa (Haleb Vâlîsi Musâhib): 245

Mustafâ Paşa hammâmı (Malatıyye): 14

Mustafâ Paşa hânı (Malatıyye): 14

Mustafâ Paşa, İpşir: 4, 9, 21, 85, 96, 106, 128, 136, 148, 164, 167, 173, 178, 182, 183

Mustafâ Paşa, Kara (kapudan): 245, 246

Mustafâ Paşa, Kara, Sadrıa'zam: 248, 250

Mustafâ Paşa, Lefkeli: 242

Mustafâ Paşa, Musâhib silâhdâr-ı sâbık: 127

Mustafâ Paşa, Rişvânlı: 202

Mustafâ Paşa sebîli: 14

Mustafâ Paşa, Tavukçu (Erzurûm vâlîsi): 126, 129, 130

Mustafâ, Tireli Hacı: 155, 156

Mustansır Billah: 37, 193, 204, 227, 238, 271

Musul: 8, 11, 21, 32, 33, 42, 54, 55, 56, 93, 199, 204, 212, 222, 223, 224, 225, 231, 244, 245, 256, 257, 258, 275, 288, 301, 307, 308, 316, 318, 323, 327, 328, 331, 335, 340, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356

Musul ahâlîsi: 345, 348, 351, 353

Musul beğlerbeğisi: 244

Musul bezi: 351

Musul çeşmesi: 352

Musul gümrüğü: 355

Musul halkı: 21, 352

Musul kâfirleri: 353

Musul kal‘ası: 8, 35, 42, 45, 47, 53, 55, 225, 241, 244, 258, 275, 289, 303, 304, 305, 306, 318, 344, 346, 348, 349, 350

Musul kapusu: 213, 224, 310, 312

Musul kavmi: 345

Musul livâsı: 349

Musul pâdişâhı: 345

Musul paşası: 346

Musul râhı: 318

Musula kasabası: 201, 203

Musul-ı atîk: 21

Musul-ı cedîde: 345

Muş: 19, 42, 64, 100, 117, 119, 130, 161, 193

Muş beği: 106, 120, 131, 132, 140, 142, 150, 151, 161, 166

Muş dağları: 83

Muş harâcı: 73, 85, 117, 119, 144, 158

Muş ovası: 19, 68, 162

Muş paşası: 91

Muş sahrâsı: 62, 64, 82, 86, 88, 91, 138, 139

Mut: 230

Mut kal‘ası: 5, 221

Mutaflar hânı (Bitlîs): 66

mutallâ sahûnlar: 158

mutalsam: 5, 47, 68, 114, 220, 256

mutarraş: 117

Mutma‘inne (Şeytan'ın ismi): 338

mutrıbân: 18, 39, 74, 128, 185, 252

Mutûf: 349

Mutufdağı sancağı: 349

muz: 74

Muzaffer Bay-ı Horasânî: 156

Muzaffer Hân (Gîlân Hânı): 200

Muzlim Kapu kullesi (Bağdâd): 252

muzmer (saz cinsi): 72

muzmerrât: 72

Muzurî: 309, 312

Muzurî bâğı (İmâdiyye): 317

Muzurî beği sarâyı (Kal‘a-i İmâdiyye): 310, 313

Muzurî hâkimi: 85

Muzurî kapusu (Kal‘a-i İmâdiyye): 312, 313, 315

mü’ellif: 221, 228, 233, 259, 337

mü’ezzin: 25, 39, 72, 121, 184, 271

mübâhase-i ilm: 18

mücellid: 72

mücerredân-ı garîbân: 29

mücevher: 152, 156, 157, 158, 159, 272

mücevher altun leğen: 76

mücevher avânî: 29

mücevher cild: 152

mücevher fağfûrî: 76, 127

mücevher gılâflar: 156

mücevher haftân: 158

mücevher hançer: 84, 161, 162

mücevher heykeller: 157

mücevher kuşak: 75

mücevher matara: 105

mücevher saplı kaşıklar: 76

mücevher sorguç-ı şâhî: 105

mücevher tâc: 84

mücevher topuz: 157

mücevher tüfeng: 105, 131

mücevher zarf: 62

mücevherli küheylân at: 302

Mücîb, İmâm: 269

müderrisân: 228

müdevver kaşıklar: 73

müdevver taşlar: 112

müfessir: 13, 65, 93, 121, 221, 226, 336, 337, 338, 339, 340

müftî: 24, 43, 55, 58, 64, 97, 101, 102, 106, 107, 116, 184, 187, 189, 190, 194, 204, 236, 254, 289, 298, 319, 332, 341, 355

Müftî bâğı (İmâdiyye): 317

mühendis: 58, 62, 75, 91, 111, 124

Mühennâvî kal‘ası: 6, 289, 291, 292, 293

Mühennâvî kapusu (Basra kal‘ası): 289

Mühennâvî nehri: 264, 291

mühimmât: 44, 112, 131, 285

mühimmât u levâzımât: 145, 250, 329

Mühmele (Şeytan'ın ismi): 338

Mühranî: 58

mührât: 53

Mühre şehri: 6, 294

mühr-i Nübüvvet-i Resûlullah: 163

mühr-i Süleymânî: 216

mühr-i şerîf: 167

mühür: 72, 104

mühür basması: 156

mühür hattı: 91

mühürdâr: 106

mühürgân-ı Nakşî: 156

mühürgânlar: 156

mühürken-i Selâmî: 156

Müks livâsı: 119

Müksân vilâyeti: 35

Müküs beği: 106, 133, 139, 204

Mülcem, la'în: 279, 284

mülebbes ağalar: 105

Mülhid: 126

mülhid çukurları: 137

Mülk sûresi: 336

Mültekâ: 152

mümessek: 178

mümessek hoşâblar: 159

mümessek kızıl altun: 181

mümessek sabun: 76

mümessek ta‘âm-ı zülbiyyât: 159

münâdîler: 130, 135, 151, 166

münakkaş kâse: 159

münakkaş makrameler: 157

münebbet kâseler: 159

müneccim: 47, 126, 325

münşî: 184, 194, 205, 209, 213, 223, 232, 245

Münşî Kay: 190

Münşî Kay hammâmı (Nihâvend): 205

Münşî sarâyı (Kazvîn): 219

Münşî sarâyı (Rumiyye): 184

mürâ’î muta‘assıbîn: 155

Mürdecân (cariye ismi): 124

Mürettis, Hazret-i: 268

Mürre nehri: 36

Müseyyed, İmâdiyye hâkimi Sultân: 318, 319

Müseyyed, Sultân: 318

Müseyyib karyesi: 5, 269

Müseyyid, Sultân: 319

Müshil bir yeşil: 51

Müslim: 27, 32, 343

Müslim b. Avsihati'l-esedî: 267

Müslim b. Ukayl: 266, 267, 284

Müslim hadîsleri: 65, 121

Müslimî kavmi: 296

müslimîn-i Hanefî: 144

müsmirrât: 227, 229, 233, 317

müstahfızân: 117

Müstedâm (köle ismi): 31

Müstekfî Billah: 90, 221

Müstemsik Billah: 221

Müstencid Billah: 321

müstevfâ asker: 350

Müşebbehî: 210

müşebbek bostân: 39, 125

Müşebbek câmi‘i: 218

Müşebbek nâm kapu: 218

müşg râyihası: 26

müşk: 32, 158

müşk ü amber: 110, 217, 271, 273, 274

müşkat (top cinsi): 249

Müşkbâr (kadın ismi): 124

müşk-i Hoten: 158, 168, 213, 291, 360

müşk-i rumî (çiçek): 74

müşk-i şemmâm: 192

Müşrâk bâzârı (Basra kal‘ası): 290

Müşrâk câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

Müşrâk hammâmı (Basra kal‘ası): 290

Müşrâk kapusu (Basra kal‘ası): 289, 290, 292

Müşrâk mahallesi: 290

müte‘azzım ağası: 285

müte‘azzım paşa: 238

müteferrikagân: 105, 304

Mütevekkil Alallah: 36, 37, 258, 272, 275, 297, 355, 356

Müyesser, Hakîm, Monlâ: 67

Müyesser nâm gulâm: 278

müzehheb: 157, 158, 180

- N -

na‘leynler: 75

na‘t-ı mü’ellif: 254

nacak: 136

Nâdîm (Ferîdûn'un sülalesinden): 347

nâfe: 254

nâfe-i müşk-i Hoten: 181

nâhiye nâ’ibleri: 24

nahlistân: 287, 298

Nahşevân: 74, 84, 91, 127, 163, 194, 197, 199, 200, 204, 244

Nahşevân paşakları: 156

Nahşevân seferi: 171

Nahşevânî: 58, 170, 203, 209, 213

Naî‘m b. Aclânu'l-Ensârî: 267

Nâka kayası: 108

Nakışlı hammâm (Van kal‘ası): 123

Nakışlı kulle (Van): 114

nakîb: 43, 55, 58, 91, 97, 101, 102, 184, 236, 298, 332

nakîb-i şürefâ: 245

nakîbü'l-eşrâf: 12, 17, 20, 24, 64, 107, 116, 151, 249, 275, 289, 312, 322, 329

nakîbülislâm sarâyı: 29

nakiz (ölçü birimi): 232

nakkâre: 133, 214

nakkâş Mânî: 29

nakş: 275

nakş-ı bukalemun: 96

nakş-ı nigârhâne-i Çîn: 257

Nakşıbendî: 13

Nakşıbendiyye: 66, 120, 188, 324, 326

Nakşot deresi (Bitlîs): 68

Nakşot mahallesi (Bitlîs): 66

Nakura Boğazı: 53, 164, 165

nâme: 167, 168, 169, 181, 192, 196, 198, 199, 247, 248

nâme-i Bergûs: 229

nâme-i dürer-bâr: 129

nâmûsiyyeli hayme: 157

nânbâzlar: 185

nân-ı mûz ta‘âmı: 37

Nankî: 135

Napur livâsı: 251

Nar: 211, 295

nar pilavları: 76

nar şerbeti: 82, 325

Nârenc diyârı: 357

Nârenc-âbâd: 355, 356

narh: 231

narh-ı Alî: 232

narh-ı Evhadullah: 66

narh-ı Şeyh Safî: 185

Nâs sûresi: 336

Nasârâ: 108, 122, 239, 281

Nasıf Paşa hânı: 9

Nâsır Şirvânî, Monlâ: 189

Nâsırî hammâmı (Cizre): 324

Nâsıruddîn ibn Eyyûb-ı Suhyânî: 213

Nasîbîn: 7, 8, 23, 43, 48, 209, 308, 319, 321, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 343, 344, 348, 349, 356

Nasîbîn ısıtması: 335

Nasîbîn kal‘ası: 7, 34, 42, 44, 45, 47, 53, 257, 323, 332, 333

Nasîbîn kavmi: 332

Nasîbîn nehri: 333

Nasîbîn sahrâları: 333

Nasîbîn-i Dârü's-sakalân: 334

Nasîbîn-i Irâkeyn: 332

Nasr b. Abdullah: 73

Nasrânîler: 337

Nasreddîn-i Kirmânî: 154

Nasrullah-ı Semmâk: 73

Nasûh Paşa: 49, 50, 132, 203

Nasûh Paşa meydânı (Diyârbekr): 28

Navan nâm deyr: 229

nâvek: 156

Nazîf Paşa meydânı: 26

nebâtât: 155, 211, 303

nebât-ı Hamevî: 172

nebâtî (çiçek): 74

nebî emrûdu: 185

nebî ilmi: 346

neccâr: 73, 245

necciyyûn kâ'idesi: 143

Necef: 6, 33, 75, 121, 260, 262, 265, 267, 269, 281, 282, 283, 284, 323

Necef ulemâsı: 282

Necefü'l-eşref: 282

Necîbüddîn, Şeyh: 268

Necmeddîn Eyyûb b. el-Melikü'l-Kâmil Muhammed: 271, 328

Necmeddîn Sûrânî, eş-Şeyh: 56

Necmeddîn, Şeyh: 268

Nedîm (şeytan): 339

Nef'î: 152

nefîr (saz cinsi): 39, 49, 72, 133, 162, 177, 179, 183, 192, 199, 214, 310

nefîr-i Efrâsiyâb: 167, 178

nefîr-i rıhletler: 100

nefis: 338

nefrakı (saz cinsi): 72

Nefs (Şeytan'ın ismi): 338

nefs-i emmâre: 338

nefs-i levvâme: 338

nefs-i mutma‘inne: 338

nefs-i mülheme: 338

neft: 79, 112, 145

neft madeni: 352

neft yağı ma‘deni: 112

neheng-i evreng: 111

Nehrâvend: 204

Nehrevân Hânlığı: 200

Nehrevân kal‘ası: 186

Nehrivân: 297

Nekîye kendi: 286

Nemrûd: 5, 41, 50, 87, 88, 89, 98, 101, 108, 118, 142, 166, 187, 239, 242, 255, 294, 334

Nemrûd dağları: 83, 255

Nemse: 38

Nemse çasarı: 40

Nemse kralı: 109

Nemse küffârı: 40

Nemsece: 339

Nenekler karyesi: 10

Nenîvâ: 307, 308

Neranta nehri: 329

Nerdübanlı hammâmı (Bitlîs): 68

Nergis (genç ismi): 15

Nergök Gediği: 170

Nergök Gediği Deyri (Van kal‘ası): 125

Nergök karyesi: 3, 170

Nerîmân: 105, 264

Nerîmân kal‘ası: 6, 302

Nerîmân, Melik: 302

nerkis: 17, 74

Nesîbe Zübeyde: 261

nesih: 156

nesih ilmi: 153

Nev kal‘ası: 208

Nev‘îzâde Atâyî Çelebi: 154

Nev-âbâd kasabası: 5, 237

nevrûz: 4, 221, 238

Nevrûz eli Tatarı: 316

nevrûz-ı âşûra: 214

nevrûz-ı Harezmşâhî: 84, 182, 189, 300, 359

nevrûz-ı sultânî: 190

neyzen: 39

nezerâtlar: 163

Ni‘metullah: 152

nigâhbân: 183

nigârhâne: 212

nigârhâne-i Çîn: 70

Nigebolu: 157

Nihâb (şeytan): 338

Nihâvend: 110, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 212, 217, 231, 235, 347

Nihâvend ahâlîsi: 205

Nihâvend cengi: 207

Nihâvend dağı: 207

Nihâvend gazâsı: 212

Nihâvend hâkimi: 207

Nihâvend kal‘ası: 4, 204, 206, 207, 234, 322

Nihâvend nehri: 206

nîk ü bed zırhları: 53

nikâb: 254

Nîkhisâr kal‘ası: 12

Niksar: 94, 95, 164

Nil: 33, 296, 323, 337, 346, 357

Nilfer Hanım: 94

nîrân (ok cinsi): 73

Nisâkadın (kadın ismi): 15

Nisârî dîvânı: 152

Nişâbûr kal‘ası: 7, 318

Nişâbûrî: 157

Nişancı Paşa: 127

nişîmen: 317

niyâbet: 103

Niyâzâbâd: 318

Nizib kasabası: 8, 344

Nogay: 104, 174

Nogay Tatarları: 11, 316

Nogayî oklar: 156

nohud: 112, 124

Novi kal‘ası: 174

Novograd kal‘ası: 111

nöker: 146, 174, 176, 177, 178, 180, 184, 186, 187, 190, 191, 194, 197, 304

Nu‘mân ibn Sâbit: 251, 262, 268, 360

Nu‘mân-ı A‘zamî: 260

Nu‘mânî şehri: 263

Nûh Âvînd: 206, 231, 347

Nûh câmi‘i ziyâretgâhı: 333

Nûh gemisi: 284

Nûh kavmi: 46

Nûh, makâm-ı: 261, 284, 358

Nûh Nebî câmi‘i: 7, 332

Nûh (Nebî, Necî, Hz.): 45, 46, 47, 51, 56, 204, 217, 225, 226, 231, 263, 265, 266, 267, 282, 283, 285, 288, 294, 298, 309, 310, 319, 320, 321, 333, 343, 347

Nûh tûfânı: 45, 208, 225, 282, 283, 285, 303, 310, 321, 326, 343, 347

nuhâs madeni: 307

Nûh-ı Âvend: 204

Nukebâ makâmı: 231

Nukûd kal‘ası: 6, 301

Nukûd, Sûr-ı: 301

Nûn: 357

nûn balığı: 348

Nûr ibn İmâm Alî, İmâm: 284

Nûrbânû (cariye ismi): 67

Nûre (cariye ismi): 31

Nûreddîn: 240, 263

Nûreddîn, makâm-ı: 269

Nûreddîn-i Şehîd: 240, 350

Nûruddehr (Abdal Hân'ın oğlu): 73, 150, 151

Nûrullah-ı Rûmî: 263

Nusayrî: 51, 270

Nusayrü'l-Vakkâr: 73

Nuşirevân: 204, 255

Nücebâ makâmı: 231

nücûm ilmi: 278, 323, 346

nühâs-ı hâssa: 41

- O -

oba: 168

ocak ağaları: 144, 149, 151

ocak beği: 23, 144, 171

ocak paşmakları: 100

ocaklık: 2, 23, 118, 171, 172, 237, 248, 304, 305, 306, 311, 312, 322

ocaklık hâkimleri: 107

ocaklık hâssı: 64

ocaklık hükûmetleri: 1

ocaklu ulûfeleri: 136

Ocân: 244

Oğuz: 345

Oğuz şehri: 294

Oğuz tâ'ifesi: 89, 198

Oğuzân: 89

ok: 51, 81, 112, 113, 156, 232

ok peykânı: 29

ok yelekleri: 156

Okçuzâde: 153

oklar: 156

okyonus: 307

Olanapardı (köle ismi): 67

Olgün iskelesi: 274

olta: 57, 73, 186

Oniki İmâm: 5, 77, 138, 187, 196, 208, 210, 222, 234, 259, 273

Oniki makâm: 230

Oraman: 306

ordu defterdârı: 202

Ordubâr: 204

orducu: 140

ordu-yı bâzâr: 107, 115

ordu-yı hümâyûn: 110

ordu-yı İslâm: 22, 48, 109, 126, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 140, 149, 150, 151, 161, 162, 215, 222, 223

orman: 306

ormanistân: 287, 323

Orta kapu (Van kal‘ası): 115

Ortahân: 1, 19, 274

Ortahân karyesi: 5, 269

Ortahân menzili: 21

Ortakapu kullesi: 112

Ortakapu mahallesi (Van kal‘ası): 122

Ortakapu (Van kal‘ası): 121, 122

Oruç-ı Mısrî, Usta: 156

Osmân Ağa, Mühürdâr: 106

Osmân b. Seyyidinâ Alî: 267

Osmân Beğ hammâmı (Menfelût şehrinde): 32

Osmân, hâkim: 202

Osmân Hân: 202, 204

Osmân hattı: 163

Osmân, Hazret-i: 16, 152, 163, 178, 184, 272, 278, 281, 293, 334

Osmân Paşa: 302

Osmân Paşa, Özdemiroğlu: 183, 246

Osmân Paşa sarâyı (Diyârbekr): 29

Osmân Paşa (Süleymân Hân vezîri): 302

Osmân Paşazâdeler: 30, 330

Osmân, Sultân: 177, 203, 243, 341

Osmâncık: 13, 57, 95

Osmâncık cisri: 329

Osmâncık dedeleri: 95

Osmânî tarzı demrenli oklar: 156

Osmânlı: 137, 142, 145, 163, 169, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 209, 243, 250, 263, 274, 275, 299, 306

Osmânlı alâyı: 61

Osmânlı askeri: 200

Osmânlı beği: 20, 327

Osmânlı kal‘ası: 145

Osmânlı sancağı: 23, 120, 328

Osmânlı sâyebânları: 60

Osmân-Paşazâde: 54

otağ (otak): 60, 107, 131, 132, 133, 136, 140, 144, 146, 148, 149, 151, 152, 157, 158,

161, 162, 167, 173, 214

otluğ: 132

otlukçular: 134

Ovacık sancağı: 119

oymak: 117

oymalı hatlar: 153

- Ö -

öd: 17, 75, 79, 86, 152

öküz bilekli: 102

Ömer Ağa, Kapucubaşı: 167

Ömer Ağa, vezîria‘zam ağası: 169

Ömer Ağa, Yeniçeri Ağası: 113, 121

Ömer b. Âmirî: 73

Ömer b. Âmirü's-Saydâvî, Hazret-i: 268

Ömer b. Cemî‘i: 265

Ömer b. el-Ahdûsü'l-Hızrî, Hazret-i: 268

Ömer b. İmrân: 73

Ömer b. Karsatu-l-Ensârî: 267

Ömer b. Yâser: 73

Ömer b. Zabî‘atu'd-Day‘î: 267

Ömer câmi‘i (Basra kal‘ası), Hazret-i: 290

Ömer cezîresi: 36, 319, 320, 321, 322, 326, 333

Ömer en-Nusayrü'l-Vakkâr: 73

Ömer Halîfe Câmi‘i (Nihâvend): 205

Ömer ibn Hazret-i Ömer: 322

Ömer Kethudâ mescidi (Bitlîs): 65

Ömer Mescidi (kal‘a-i Musul), Hazret-i: 349, 350

Ömer Paşazâde, Ketenci: 114, 122

Ömer Şeybânî: 322

Ömer-i Ensârî: 279

Ömer-i İslâmbolî, Uzun: 157

Ömer-i Rûmî (Yay ustası): 156

Ömer(ü'l-Fârûk ibnü'l-Hattâb), Hazret-i: 4, 11, 16, 27, 36, 154, 184, 203, 204, 206, 207, 211, 213, 215, 229, 258, 266, 270, 272, 274, 276, 278, 281, 283, 284, 288, 289, 290, 292, 301, 322, 348, 354

Ömerü'l-Hammû Hazâyimîn: 268

Örenhân: 304

Örfî: 152

Ösek kal‘ası: 109

öşr (öşür): 92, 116, 117, 125, 175, 180, 181

öşr-i ağnâm: 130

öşr-i sultânî: 51, 66, 86, 92

Özbek: 198

Özbek Tatarı: 236

Özbekî: 324

Öziçe mor sahtiyânı: 81

Özü kal‘ası: 135

- P -

pâbûc: 37, 81, 112, 117, 316

paça: 79

paçarizler: 112, 137

paçile: 64

Palancılar (Diyârbekr): 26

palankalar: 195

palasanta: 152

Palu: 19, 24, 110, 257

Palu beğleri: 19, 33

Palu hâkimi: 23, 222

Palu hükûmeti: 20, 23

Palu kal‘ası: 1, 19, 20, 33, 42

Palu (koyun köpeği): 340

Pâncüm şehri: 186

pansad: 51, 117

papa ayvası: 16

Papa Monta: 34, 69, 155

papas: 22, 162, 163, 170, 233, 256, 337

papinte hatları: 214

Papirî: 135, 315

Papşin hânı: 3, 134, 139

Pârisî güftâr: 125

Pârs: 246

Pârs diyârı: 217, 227

Pârsî lisânı: 209, 219, 227, 236

parya bazlaması: 220

pâsbân: 92, 115, 122, 183, 252, 256

Pasik Ağa karyesi: 172

Pasin: 193

Pasin beği: 130, 132, 140, 142, 150

Pasin karyesi: 103

Pasin ovaları: 86

Pasin sahrâsı: 94

Pasin sancağı beği tahtı: 328

Paşa ağaları: 148

Paşa bâğ (Van kal‘ası)ı: 125

Paşa hânı (Bitlîs): 14, 66

Paşa kethudâsı: 105, 116, 138

Paşa kullesi (Van): 114

Paşa mahallesi (Basra kal‘ası): 290

Paşa mahallesi (Van kal‘ası): 122

paşa müsellimi: 116

Paşa sarâyı: 24, 115, 253, 290

Paşa sarâyı (Bağdâd): 252, 254

Paşa sarâyı (Cizre): 324

Paşa sarâyı köşkü kullesi (Van): 114

Paşa sarâyı (Malatıyye): 14

Paşa sarâyı (Van kal‘ası): 122

paşak: 156

patlıcan: 327

pâypuşçu bekârları: 15

pazı: 15

Peçevî: 154

Peçoy Sîrem-rû: 16

Pehlevî lisânı: 220

pehlivân: 30, 76, 80, 83, 113

peksimat: 112, 131

peleng: 37, 79, 100, 156, 260

pelid ağaçları: 15

pembe: 27, 29, 78, 96, 204, 205, 220

pembe bezi: 15

pembe ipliği: 15

pembeli fetileler: 214

penbe-dûzluk: 73

penbe-misâl: 52

Penc Hüseyin makâmı: 230

Penc-i Alî: 253, 265, 273, 281

Penc-i Alî hammâmı (Bağdâd): 255

Penc-i Alî mahallesi (Bağdâd): 254

pençe-i âfitâb: 84, 181

pendnâme: 129

Pendnâme-i Şeyh Attâr Tercümesi: 154

perde-i zenbûrîler: 157, 160

perdeler: 191

peremeler: 296

perendebâz: 71, 80

Perîbuy hanım (kadın ismi): 124

perîmâh (kadın ismi): 205

perî-peykerler ve melek-manzarlar: 155

Perîşân (cariye ismi): 124

Perîzâd: 155

perr-i tâvûs: 156

Pertek: 23

Pertek beği: 130

Pertek kal‘ası: 19, 42

Pertek sancağı: 23

Pervâne (Yay ustası): 156

Pervîz: 195

Pervîz kendi: 4

Pervîz (köle ismi): 124, 210

Pervîz, Melik: 215, 216

Pervîz Şâh: 221, 222

Pervîz-âbâd kal‘ası: 222

Pesân: 309

Pesân vilâyeti: 35

Pesanî lisânı: 316

pestil: 16

Pesyân: 23

Pesyân u Pozan: 23

Peşeng (Ferîdûn'un sülalesinden): 347

Peşiş dağları: 35

peşkîr: 178

peştemâl: 76, 78, 158, 271

Petre Boğas: 309

Peygamber câmi‘i (Diyârbekr): 25

Peygamber Cenneti: 345

peygamber emrûdu: 194

Peyguvar: 34

peykân: 73

Peykermâh (kadın ismi): 205

peykler: 304

peymâne: 231

Peymâne (cariye ismi): 31, 205

peynir: 43, 108, 112

Piğados: 332

pilav: 76, 158, 178, 185, 193, 231

Pilav bâzârı (Basra kal‘ası): 290

pilav-ı dûzde: 215

Pilever: 302, 348

Pilever Hân (Şehrezûr hâkimi): 215

Pilever kal‘ası: 4, 215, 222, 235

pil-i Mengurûsî: 63, 125

Pinyaniş: 118, 119, 120, 133, 167, 168, 169, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 192, 196, 198, 316

Pinyaniş a‘yânı: 170, 182

Pinyaniş askeri: 120

Pinyaniş beği: 106, 119, 132, 135, 138, 149, 166, 167, 168, 169, 174, 175

Pinyaniş diyârı: 179

Pinyaniş Ekrâdı: 109, 167, 192

Pinyaniş fetâları: 175

Pinyaniş kavmi: 3, 118, 167, 173, 175, 176, 178, 179, 181, 182

Pinyaniş kûhı: 193

Pinyaniş Kürdü: 181, 182

Pinyanişî hükûmeti: 118

Pinyanişî kal‘ası: 3, 172

Pîr Budak Hân Câmi‘i (Sehend): 204

Pîr Budak Hân hammâmı (Nihâvend): 205

Pîr Budak Sultân sarâyı (kal‘a-i Hemedân): 209

Pîr Ömer en-Nusayrü'l-Vakkâr: 73

Pîr Yâr (Hemedânlı): 210

Pîr Yâr Sultân: 221

pirankona: 30

pire: 1, 46, 47, 51, 117, 229

Pirgaz-ı Aleksandıra: 9, 63

Pîrî Paşa (Karaman beğlerbeğisi): 110

Pirim Ağa, Şeyh: 318

pirinç: 39, 211, 255, 287, 292, 294, 295, 1977

pirinç bozası: 211

pirinç çeltikliği: 289

pirinç pilavları: 159

Pirizren sancağı: 274

pîrûze: 75, 158

pîrûze fincân: 158

pîrûze hançer kabzası: 157

pîrûze surhdân: 152

pîrûze taşı ma‘deni: 318

pîrûze-i Nişâbûrî: 157

Pisanî lisânı: 56

pisik eti: 114

pîşkeş-i firâvânlar: 104

pişkîr: 76, 158, 159

pîşrev: 73, 74, 103, 156

pîştahta: 152

pîştahta-i peşinkârî: 152

pîştahta-i sadefkârî: 157

Piyâle-i Şîrâzî (Yay ustası): 156

Pîzân kal‘ası: 35, 312

Pîzânî: 316

pocalar: 212

poçilli pâbuc: 81, 117

poçuklu pabuçlu: 316

pojaklar: 156

Pojon kal‘ası: 221

polad siperleri: 156

polad yancıklı: 105

polad-ı Nahşevânî: 58, 170, 203, 209, 213

porçavî çekmânlı: 104

Portukal: 33, 117, 159, 287, 293, 295

Portukal Firengi: 295

Portukal kalyonları: 293

post: 167, 173, 197

poşu: 305

pot: 57

pota (ok): 73, 156

potlar: 19

potluklu: 104

potura: 40

Pozân: 23

Purtukalistân: 36

putgedeler: 15

puthâne: 43

püçekli: 51

Pül Muğân: 344

Pül nehri: 11, 12

Pürçîne (cariye ismi): 124

pürçüklü (kırmızı havuc): 329

Püsanî: 270

püserânlar: 30

- R -

Râ‘î: 13

Rabât: 291

Rabât cisri: 290

Rabât kapusu (Basra kal‘ası): 289

Rabât-ı Zîr: 176

Râbi‘a Hanım: 31

Râbi‘a-i Adeviyye: 40, 67, 124, 260

Rac‘im ibn Süleymân Nebî: 357

Racîm: 337

Racoy Ağa: 67

Râfızî: 36, 122, 184, 207, 208, 210, 214, 258, 260, 263, 274

Rahbe kal‘ası: 42

râhib: 15, 31, 67, 256, 291, 337, 352

Râhime (Hz. Eyyûb'un hanımı): 334

Rahmân sûresi: 342

Rahova: 82, 84, 86, 88, 129, 132, 133, 134, 138, 139, 141, 145, 161

Rahova sahrâsı: 68, 86, 87, 121, 133, 134, 135, 137, 141, 152

rakı: 79

Rakka: 11

Rakka kal‘ası: 13

rakkâs: 185, 230

Ramazân Ağa (Firârî Mustafâ Serdârı): 150, 161

Ramazân Çelebi, Monlâ: 67

Ramazân Efendi, muhaddis: 27

Ramazân, Hakîm, Monlâ: 67

Ramazân Paşa, Gâzî: 191

Ramazân-ı Abbâsiyân, Monlâ: 316

Râst makâmı: 72

Ratl (ölçü birimi): 232

Ravza nâm bir cezîre: 297

ravza-i Rıdvân: 18, 125, 260, 272, 312

Ravzatü'l-Menâzır (kitap): 270

râygân hattı: 91

râyiha-ı bıttîh: 39

râzıkî gül: 291

Râziye Kadınzâde: 201

Râziye (Şeytan'ın ismi): 338

rebâbî: 39

Rebî‘ kal‘ası: 349

Rebî‘ kavmi: 335, 340, 352

Rebî‘ lisânı: 338

Receb, Abaza Mehter: 146

Receb Kethudâ: 49

Receb Kırımî, Usta: 157

Receb Paşa: 244

Receb (Yay ustası): 156

reçel: 76, 112, 159

reçel-i âlû-yı Belhî: 159

reçel-i âlû-yı Buhârî: 159

reçel-i âlû-yı Horasânî: 159

reçel-i Emlec: 159

reçel-i Kâbilî: 159

reçel-i Kepat: 159

reçel-i tüffâhî: 159

Refiyye karyesi: 276, 331

Rehbi kal‘ası: 21

Rehim (Şeytan'ın ismi): 337

Rehmâ (Şeytan'ın ismi): 337

reml ilmi: 346

Remle: 328

resenbâz: 71

resim ilmi: 72

Reşîd: 256, 322

Reşîd, Emîr: 288

Revân: 40, 64, 74, 76, 85, 88, 91, 95, 118, 127, 128, 163, 171, 174, 182, 185, 194, 197, 244, 245, 246, 318

Revân fethi: 127

Revân hânlığı: 180

Revân kal‘ası: 40, 59, 113, 118, 174, 176, 179, 182, 244

Revân seferi: 171, 193

Revân senesi: 130

Revânî (cariye ismi): 31

revzenler: 71, 121, 203

Rey: 207, 230, 232, 233, 234, 235

Rey hânı: 234, 235

Rey kapusu (kal‘a-i kûh-ı Demâvend): 235

Rey şehri: 5, 110, 232, 234

reybas şerbeti: 76, 82, 125

reyhân: 20, 33, 39, 74, 187

Reyhân bâğı: 16, 39

reyhânî: 153

Rezzâk: 33

Rıbat kullesi (Van kal‘ası): 99

rabât-ı Hazzo: 58

Rıdvân Beğ: 155

Rıdvâniyye: 5, 269

rıhtım: 251, 305

Rıhtım-ı Şeddâdî: 114, 329

rık‘a: 156

Rıkka kal‘ası: 42

rısâs-ı hâs: 324

Rızâ, İmâm: 4, 193

Rızâ Kay: 219

Rızâ, makâm-ı: 193

Rızâ Sultân: 245

ribâ-hor: 155

Ricâlü'l-gayb makâmı: 230

Ricâlü'l-kütübi'l-aşaret li-Hüseynî (kitap): 154

ricânâme: 180

rîğdân: 152

rîh-ı şedîd: 108

rik‘a: 72, 153

Risâle-i Akâ’id-i Kemâl Paşazâde be-şerh-i Kuysunîzâde: 154

Risna kal‘ası: 111

Riyâs b. Ömerü'l-Harrât: 73

Rodos: 111

Rodos cezîresi: 331

Rodos kal‘ası: 111, 183, 216, 221, 249

Rosni kal‘ası: 109

ru’us-ı hümâyûn: 116

rub‘ ısıtması: 343

Rûbâcık: 3, 173

Rûbâcık Sultân (yer adı): 173

rubûbiyyet da‘vâsı: 93

Rudbâr nâhiyesi: 221

Rûdekân nâhiyesi: 4, 200

Rufâ‘î: 13

Rufeyl: 347

Ruha: 18, 87, 344

Ruha kal‘ası: 21, 42

Ruha şehri: 344

ruhâm-ı hâm: 75

ruhâmkârlar: 32

ruhbân: 22, 108, 163, 170, 315

Ruhbân, cebel-i: 58

Ruhbân Kilisesi: 344

Ruhbe ahâlîsi: 344

Ruhbe kal‘ası: 8, 344

Ruhbe şehri: 8

Ruhbe-i Atîk: 344

Ruhbe-i Cedîd: 344

Rûhî-yi Bağdâdî: 30

Rujikî: 3, 82, 132, 143, 148, 162

Rujikî kavmi: 2, 64, 118, 133

Rujikî lisânı: 2, 56, 316

Rujikistân: 59

Rûjikiyân: 82, 86, 128, 129, 132, 134, 135, 143, 150

Ruka (cariye ismi): 67

Rukbe dağları: 15

Rukbe, Kayser: 11, 12

Rukiyye (kadın ismi): 15

Rûm: 11, 13, 18, 27, 28, 32, 35, 39, 41, 43, 44, 47, 53, 56, 74, 81, 90, 93, 94, 95, 96, 103, 110, 120, 121, 153, 163, 199, 209, 217, 218, 221, 229, 238, 239, 248, 252, 256, 260, 269, 274, 277, 308, 311, 319, 321, 329, 330, 331, 335, 343, 347, 354, 358, 359

Rûm âdemi: 82

Rûm atları: 180

Rûm beğleri: 132

Rûm binâsı: 63

Rûm çînîler: 159

Rûm harâcı: 157, 158

Rûm haşebleri: 156

Rûm kal‘ası: 5, 18, 42, 277

Rûm kavmi: 101, 120, 308, 319, 322, 331, 340

Rûm lisânı: 9, 108

Rûm livâsı: 251

Rûm müverrihânı: 21, 22, 25, 42, 55, 61, 95, 108, 286, 321, 331

Rûm Nâhiye şehri: 277

Rûm sancağı: 250

Rûm tâ’ifesi: 338

Rûm yiğitleri: 139

Rûmâhiye: 255, 277

Rûmâhiye kal‘ası: 333

Rûmeli: 110, 125, 164, 188, 223, 248, 321, 354

Rûmeli meydânı (Mısır): 83

Rûmeli vâlîsi: 241

Rûmeli vezîri: 242

Rûm-ı Yunaniyân: 293

Rûmî: 64, 117

Rûmî (Diyârbekir), Hazret-i: 40

Rûmî, Şeyh: 27, 40

Rûmiyye: 4, 40, 91, 118, 167, 169, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 193, 196, 198, 199, 204, 206, 208, 210, 221

Rûmiyye askeri: 184

Rûmiyye bahri: 186

Rûmiyye buhayresi: 189, 202, 203, 204, 206

Rûmiyye deryâsı: 168, 175, 189, 190, 195

Rûmiyye dîvânı: 177

Rûmiyye engürü: 185

Rûmiyye eyâleti: 189

Rûmiyye gölü: 189

Rûmiyye hânı: 4, 118, 167, 168, 169, 175, 176, 177, 180, 184, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199

Rûmiyye hânlığı: 190

Rûmiyye kal‘ası: 3, 4, 177, 178, 179, 183, 187

Rûmiyye kapusu: 41

Rûmiyye mollası: 196

Rûmiyye sahrâsı: 115, 176, 177

Rûmiyye şeyhi: 1, 26, 28, 40, 41, 184, 186

Rûmiyye şeyhi hammâmı (Rumiyye): 184

Rûmiyye şeyhi sarâyı (Diyârbekr): 29

Rûmiyye şeyhi sarâyı (Rumiyye): 184

Rûmiyye şeyhi tekyesi (Diyârbekir): 31

Rûmiyye-i Kübrâ: 183

Rûmkapusu (Diyârbekir): 24, 26, 28, 29, 31, 40, 41

rummân: 325

rummân pilav: 76

Rus: 210

Rusâfe kal‘ası: 42

Rusça: 339

Rusur karyesi: 320

Rusurbed karyesi: 320

Rûşenî: 13

Rut kendi: 4

Rûybâr nâhiyesi: 221

Ruzikî: 64, 69, 129, 150

rûznâme: 37

rûznâmeci: 24, 29, 30, 116, 249, 254, 304, 349

Rü’ûs-ı hümâyûn: 24

Rüknü'd-devle: 31

Rümeyleti'l-himâl: 153

rümûz-ı künûzlar: 114

Rünne: 216

Rüstem: 40, 71, 105, 264

Rüstem Ağa: 124

Rüstem Hân, Kel: 107, 114, 115, 172, 192

Rüstem (köle ismi): 15, 67

Rüstem Paşa: 103, 110, 215, 222

Rüstem Paşa câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

Rüstem Paşa kullesi (Van): 112, 114

Rüstem Paşa, Sadrıa‘zam: 110, 116

Rüstemâne: 144, 150, 165

Rüstemânî şalvarlar: 105

- S -

Sâ‘ (ölçü birimi): 232

Sa‘âdetnâme (Kitap): 154

sâ‘at: 191

sâ‘at çanı: 78

sâ‘atçi: 72

Sa‘d b. Ebî Vakkâs: 72, 278, 334

Sa‘d, Hazret-i: 268, 292

Sa‘d Vakkâs, makâm-ı: 4, 207

Sa‘dî karyesi: 2, 54

Sa‘dî köy sahrâsı: 25

Sa‘dî, Şeyh: 111

Sâ’ib dîvânı: 84, 152

Sa‘îd Ağa, Tavâşî: 247

Sa‘îd b. Abdullahu'l-Hanefî: 267

Sa‘îd b. Zeyd b. Ömer, Hazret-i: 292

Sa‘îd, Şeyh: 261, 262

Sa‘îd-âbâd kendi: 4, 199

Sa‘îd-i âlî: 299

Sa‘îdî köyü: 48

Sa‘îrd: 329

Sa‘îrd pirinci: 327

sa‘leb: 185

Sa‘sağa b. Sûhân: 266, 284

Sa‘sağa câmi‘i (Kûfe): 284

Sabâ makâmı: 93

saba-i Tıram Halhâl: 4

saban: 232

Sabanca kasabası: 9, 124

sabanlar: 3

Sabâyî (Kazvînli): 219

sabbâğlar: 66, 73

sabî-perest: 155

Sâbite (genç ismi): 15

sabun: 88, 96, 100

saç: 96, 98

saçaklı abâyî: 24

Saçlı Dağı: 1, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 135

Saçlı Dağı Cengi: 147

Saçlı Ekrâdı: 48

Saçlı kavmi: 51, 52

Saçlı Kürdü: 47, 53

Saçlı Yezîdîleri: 49, 50, 51

saçma (top cinsi): 249

Sadan şehri: 239

Sadana (Şeytan'ın ismi): 338

sadef: 76

sadefkârî: 72, 75, 121, 152, 157, 214

Sâdık Çelebi: 153

Sadırbaz kal‘ası: 21

sadranç: 54

sadranç nakşı: 185, 191, 323

sad-renc-i şatranç: 65

sadrıa‘zam: 104, 110, 116, 161, 163, 167, 212, 245, 246, 248, 250, 288, 349

Safâ (cariye ismi): 31

safâ geldin topu: 131

Safâ, Melik: 94

safâlar: 73

Safâ-yı hâtır: 128

Safet şehri: 43

Sâfın kavmi: 340

sâfî fağfûrî tabaklar: 178

Safî Hân câmi‘i: 189

sâfî kehribâ: 152

Safî, Şeyh: 188, 196, 203, 211, 231

sâfîce murassa‘ pîştahta: 152

Safîkulu, Cerrâh: 67

Safiyye Hurme: 94

Safrâ: 28, 69, 354

Safrâ nehri: 294

safrâ vü sevdâ vü balgam: 37

Safrây nehri: 292

Safrâydenk nehri: 36, 258, 292

Safrây-ı Ma‘kal nehri: 292

sağ kolağası: 116, 117, 132, 133, 140, 249, 289

sağleb: 76

Sağmân: 23

Sağman beği: 130

Sağman kal‘ası: 19, 42

Sağmanî hançer: 156

sağrı kaplı hıştları: 105

sağrı sargılı gümüş telli mızrak: 156

sahâbe: 229

sahâbe-i güzîn: 221, 270, 292

sahâbe-i kibâr: 266

sahâbe-i kirâm: 206, 213, 229, 266, 268, 269, 270, 274, 279, 284, 288, 300, 334, 336

sahrâ-i kebîrler: 137

sahrıc-ı azîm: 112

sâhtiyân: 37, 66, 81, 82

sahûn: 50, 158, 159

Sâî: 72

sak (ölçü birimi): 232

sakal: 96, 98

sakal harâcı: 189

Sakal kavmi (kavm-i ecinne): 8, 341, 342

Sakalân (Cizre): 324, 325

Sakalân şehri: 334, 335

Sakaların pîri: 234

sakankur: 46, 79

sakarr belleri: 137

Sakarya nehri: 9, 327, 329

sâkıye: 214

sakız: 354

Sakız cezîresi: 124, 232

sakız gölü: 354

sakız ma‘deni: 354

sakîl usûlü: 29

sakka muşku: 131

sakkalar: 105, 253, 254, 315

Salamân-ı la‘în: 144

Salcân Şuhoy Beği: 310

Salıncak meydânı: 289

Sâlih: 328

Sâlih Efendi: 154, 188

Sâlih, Hazret-i: 108

Sâlih Paşa: 182

Sâlih, Şeyh: 188

Sâlihli taclar: 104

Sâlikân câmi‘i (Kazvîn): 218

Sâlikân imâreti (Kazvîn): 220

Sâlim b. Âmir: 267

Sâlim b. Medînetü'l-Kelbî, Hazret-i: 268

Sâlime (cariye ismi): 31

Sâlime (kadın ismi): 124

Sâliyâne: 355

sallar: 19

Salmân: 67

Salmân ağa: 31

Salmân-ı la‘în: 161

Salmas: 109, 118, 167, 175, 178, 185, 198, 204, 208, 245

Salmas diyârı: 109

Salmas hânlığı: 193

Salmas kal‘ası: 4, 193, 194

Salmas sahrâsı: 115, 118, 193

Salmas sultânı: 167, 168

Salmas şehri: 194

Salmas, vezîr: 193

Salmas-ı Dilmas ziyâretgâhı: 194

Salsâl tahtı: 342

Sâm (Hazret-i Nûh oğlu): 73, 105, 298, 320, 321

Sâm u Nerîmân: 135, 305

sâm yeli: 247, 269

Samârü'l-evrâd li-İbn Hacce: 154

Sâmi‘a (cariye ismi): 31

Samsad kasabası: 42

Samur, kûh-ı: 208

San‘an: 34

San‘ân keştîleri: 36

Sanâ‘ (İblîs'in eşi): 339

Sanasun kendi: 175

sanavber: 176

sanavber dırahtlı: 254

sanavber pilav: 158

sanâyi‘-i mu‘teberât: 325

sancak beği: 5, 8, 20, 23, 47, 101, 107, 117, 119, 120, 132, 150, 161, 171, 174, 236, 237, 245, 250, 275, 287, 289, 294, 296, 297, 298, 303, 308, 319, 332, 355

sancak hâkimi: 102, 117

sancak ümerâları: 141

sandal: 159

Sandal, Şeyh: 269

sandaloz: 79

sandık: 98

Sandîl-i ekber nehri: 292

sandûka: 108, 152, 272, 282

sandûka-i mücevher: 158

sansar: 316

santûr (saz cinsi): 39, 72

sapan: 62, 207

sapan-ı Dâvûd: 108, 293

sar‘a: 127, 214, 226, 335, 340, 343

Saraçhâne sebîli (Bitlîs): 65

sarâveşler: 188

sarây: 13, 25, 29, 31, 63, 71, 72, 80, 81, 85, 92, 97, 112, 113, 122, 164, 190, 194, 205, 210, 219, 224, 228, 233, 242, 249, 252, 254, 290, 312, 324, 330, 345, 351, 359

Sarây mahallesi (Malatıyye): 13

Sarây mescidi (Malatıyye): 13

Sarâyburnu: 239

sârbân: 105

Sârban, Emîr: 94

Sârbânlar: 88

Sare-sur: 204

sarhoş: 60

sarı çizme: 14, 124, 254

Sarı Gâzî Sultân: 9

Sarı Gâzî Sultân tekyesi: 9

sarı Hamavî (kayısı cinsi): 16

sarı kutu: 158

sarı sahtiyân: 81

sarı sığır: 292

Sarı Solak, Pehlivân: 113

sarıca: 3, 10, 29, 48, 49, 50, 54, 76, 105, 107, 138, 139, 140, 146, 162, 165, 169, 182

sarıca arı: 148, 360

sarıca dayıları: 106

sarıca haşerâtlar: 148

sarıca piyâde: 48, 133

Sarıçiçek: 18

Sarıkadı karyesi: 9

Sarıkamış karyesi: 19

Sarılar karyesi: 9

Sarılı aşâ'iri: 304

Sarılı nâm mahalle: 26

Sarılızâde, Hakîm: 67

Sarılızâde medresesi (Diyârbekr): 27

sarımsak pilav: 158

Sârî, Şeyh: 4, 207

Sâriye: 206, 207, 322

Sâriye Câmi‘i (Nihâvend): 205

Sâriye, Hazret-i: 213

Sâriye kal‘ası: 204

Sâriye, Serdâr: 204

Sâriyetü'l-Cebel, Hazret-i: 203, 206, 211, 215, 288

sarnıç: 44, 114, 163, 171, 172, 344

sarrâc: 73, 92, 140

sarrac gulâmları: 105

Sarrâchâne (Bağdâd): 253, 254

Sarrâchâne câmi‘i (Bağdâd): 253

Sarrâchâne câmi‘i (Bitlîs): 65

sarrâclar: 124, 185

Saruhan vâlîsi: 110

Sarulı mahallesi (Diyârbekr): 28

Sarulı mahallesi mescidi: 27

Sâsâniyân: 230

Satî-i Belhî: 156

satranç nakşı: 70

satranç oyunu: 115

satranç-ı Leclâc: 65

satûr-ı Muhammedî: 53

Savân kal‘ası: 109

savaşnâme-i mücelled: 148

Sâve Hân câmi‘i (Kazvîn): 218

Sâve şehri: 5, 220, 230, 231, 232

savma‘a: 42, 121

savt: 275

Savuluoğlu: 98

say yağı: 112

Sayada iskelesi: 274

sayağı (kuş cinsi): 71

Sayda: 353

Saydâvî, Hazret-i: 268

saydgâhlar: 162

sâye çuka ferâce: 30

Sayf bâzârı (Basra kal‘ası): 290

Sayf câmi‘i: 284

Sayf hammâmı (Basra kal‘ası): 290

sâyisân gulâmları: 105

sayisler: 53

sayyâd: 71, 186

sayyâd-ı mâhî: 186

sayyâd-ı semek: 186

saz (bitki): 286, 290

sâz makûlesi: 72

sâzende: 18, 39, 72, 116, 185, 230

sâzende kullesi: 205

Sâzenikler mahallesi (Şâm): 188

sâzlar: 72, 73

sazlı: 286

sazlı bataklık: 111

Sazlıgöl (Van kal‘ası): 125

sazlık: 21, 37, 102, 112

seb‘a kırâ’atları: 121

Sebak nehri: 258

Sebak-ı Şîrîn nehri: 36

sebbâb: 180, 187, 214

sebbâğlığ: 184

sebbu‘-ı Bağdâd: 98

sebîl: 101, 122, 254, 290

sebîlhâne: 14, 65, 122, 209, 233, 315, 324, 351

Sebîl-hâne câmi‘i (Bağdâd): 253

Sebte Boğazı: 307, 353

Sebuk nehri: 286

sebzevât: 15, 211

Sec‘ ve'l-hezîl fî Evsâfi'n-Nil (kitap): 154

seccâde: 73, 300

sedd-i Âd: 114

sedd-i İskender: 71, 83, 134

sedd-i Kahkahâ: 101, 134, 312

sedd-i Medyen: 216

sedd-i Nemrûd: 87, 134

sedd-i Ye’cûc: 24, 61, 342

sefer: 23, 85, 116, 119, 139, 198, 329

sefer eşerler: 12, 20, 23, 43, 64, 102, 116, 120, 304, 322, 329, 332

sefer-i hümâyûn: 119

segâh faslı: 105

segâh makâmı: 46

segbân: 54

Segedin: 111

Sehend kal‘ası: 4, 234

Sehend, kûh-ı: 204

Sehend (Nihâvend): 205

Sehend sahrâsı: 204

Sehend şehri: 4, 204

Sehend, vezîr: 204, 207, 208

sehhâr: 126, 352

Sehî: 156

Sehle, Hazret-i: 284

Sehle mescidi (Kûfe): 284

sekalân: 343

sekban: 3, 10, 29, 48, 54, 76, 105, 106, 107, 133, 138, 140, 146, 148, 162, 169, 182

sekdirme gülleler: 101

Sekirdân li-İbn Hacle (kitap): 154

Selâmet (köle ismi): 31

Selânik: 321, 349

Selânikî kılıç: 156

selâtîn-i selef câmi‘i (Bağdâd): 253

Selçuk Hân: 94

Selem (Ferîdûn'un oğlu): 347

Seleme (cariye ismi): 31

Seleme çölleri: 289

Seleme kal‘ası: 53, 343, 344, 355

Seleme sahrâsı: 296

Selemen Rey kal‘ası: 258

Selîm Hân: 22, 25, 55, 58, 63, 67, 91, 110, 119, 121, 154, 200, 246, 302, 322

Selîm Hân-ı Evvel: 20, 22, 25, 26, 43, 55, 58, 59, 63, 90, 154, 160, 161, 200, 246, 302, 321, 322

Selîm Şâh, Kânûn-ı: 20

Selîme (kadın ismi): 124

Selinvân aşîreti: 35

Selmâ (Peygamberimizin süt kardeşi): 278

Selmân Ağa: 67, 264

Selmân (köle ismi): 15, 67

Selmân sahrâsı: 300

Selmân-ı Kûfî: 234

Selmân-ı Pâk: 6, 50, 72, 73, 185, 261, 262, 265, 267, 276, 284, 300

Selmân-ı Pâris: 300

Selmânî: 124, 214, 215, 219, 300

Selmânî berberler: 185, 213, 214, 215

Selme kal‘ası: 13, 42, 241, 274

selsebîl: 74, 218, 224, 228, 254

Selvana nehri: 35

Selvâne aşîreti: 312

Selviboy Hanım: 94

Semâ Hân: 31

semâ‘î: 69, 230, 325

Semâdühün kendi: 4, 200

Semâvât: 250, 251, 277, 285

Semâvât kal‘ası: 6, 285, 286, 287

semek timsâli: 206

semek-i mümessek: 171

semekler: 28, 73, 88

Semenkân pâdişâhı: 89, 90

Semenkân vilâyeti: 341

Semer Hanım: 219

Semerkand: 347

semerkandîler: 152

Semerrânî: 263

Semm-i helâhil: 98

Semmûn: 357

semmûr: 53, 60, 79, 81, 82, 84, 128, 149, 150, 158, 254

semmûr hil‘at-i fâhire: 128, 158

semmûr hil‘atler: 310

semmûr kafası: 86, 169, 181

semmûr kalpaklı: 105

semmûr kapaniçeli: 104

semmûr kürk: 14, 21, 67, 81, 84, 105, 123, 150, 151, 160, 168, 191, 238, 248, 310, 359

semmûr lipâce: 30, 238, 322

semmûr pâçesi: 30, 172

semmûr tacları: 104

Semûd kavmi: 208

Sencah, Hazret-i: 267

Sencâr Şâh kal‘ası: 343

Sencer Şâh: 333

Sencer şehri: 304

Sencer-i Yezcürd: 231

Sencuvân Hân kendi: 6, 295

Sendefe (Bitlîs): 68, 69, 82

Sendekî (erkek ismi): 205

Sendeme (cariye ismi): 219

senek (çam boduçlar): 28

Seng: 236

seng-i hârâlar: 137

seng-i tahhâna: 308

sengistân: 132, 135, 173, 327

Seniyye (kadın ismi): 15

sepet sandûkları: 157

Serâb nehri: 239, 257

Serâf: 201

Serâh kal‘ası: 4, 201, 234

Serâh nehri: 4, 194, 202

serâperde-i Hüsrevâne: 275

serâperde-i Süleymânî: 110, 158, 168

Serâv: 127, 174, 201, 202

Serâv bâğları: 194

Serâv cengi: 176

Serâv kal‘ası: 234

Serâv sahrâsı: 125, 201, 202, 203, 235

serâvîl: 86, 157, 158

Serâvrûd kendi: 4, 199

serbâzân: 74

serbend: 138, 143

Sercem bâğı (şehr-i Kum): 227

Sercem deşti: 200

Sercem hânı kendi: 4, 200

Sercem sahrâsı: 200

serçe kuşu: 339, 343

Serçehânı menzili: 7, 331

serçe-i sanâfîr: 62

serdâr: 48, 85, 91, 102, 104, 106, 150, 200, 203, 204, 212, 222, 223, 310, 311

serdengeçdi: 113, 136, 140

Seremin karyesi: 330

Serend Gulâm: 219

Serendil: 282, 283, 288, 297, 298, 343

sereng: 157, 160

serenler: 46

Serez câmûsu: 125

Serezli: 353

Sergiloğlu: 125

Serhale kendi: 235

Serhân Beğ, Çavuşlar kethudâsı: 290

Serîr-i Sakatî, Hazret-i: 261

Serkehînân-ı Müzgân (nehir): 315

Sersâr nehri: 34, 48, 257, 333, 357

Servboy (cariye ismi): 205

Server (köle ismi): 15, 124

servi: 74, 152, 157, 176, 295, 313, 317

Serviboy (cariye ismi): 124

Setgiz kendi: 4, 201

sevdâ: 28, 69, 354

Sevdâye (cariye ismi): 210

Severin kal‘ası: 359

Sevindik Hân: 156

Sevindik Hanım: 210

Sevindik kendi: 4, 191

Sevindik (köle ismi): 31

Sevindük (erkek ismi): 205

Seyâhatnâme: 317

Seyf Alî, Cerrâh: 67, 68

Seyf b. Mâlik: 267

Seyfeddîn Gâzî: 350

Seyfedîn (erkek ismi): 210

Seyfi Ağa: 67

Seyfî Hân (Avşar hânlarından): 201

seyf-i mücezem: 246

seyf-i Rujikî: 143

Seyfi Sultân: 245

Seyfî Sultân (Bayat ümerâsından): 204

Seyfüddevle ibn Hemedânî: 55, 56

Seyfüddevle sarâyları: 55

Seyhûn: 323

seyisbaşı: 84

seylâb-misâl: 143

seylân: 76, 125

Seylân, kûh-ı: 4, 202, 203, 311

Seylân nehri: 186, 204

seylân tabak: 158

seylân taşı ma‘deni: 203

seylân-ı Erdebilî: 233

Seylânlı pîştahta: 152

seylâvî (at cinsi): 105

Seymer bâzârı (Basra kal‘ası): 290

Seymer câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

Seymer hammâmı (Basra kal‘ası): 290

seyyâh: 41

seyyâhân: 27, 32, 86, 308

Seyyid Ahmedü'l-Bedevî teferrücü (Mısır'da): 300

Seyyid Battâl Ca‘fer Gâzî: 11, 17, 18, 110

Seyyid Battâl Gâzî tekyesi: 13

Seyyid Efendi, Monlâ: 325

Seyyid Hân: 311

Seyyid Hân hâkimi: 311

Seyyid Hân medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 313, 315

Seyyid Hân Sultân: 308

Seyyid Hân vilâyeti: 306, 310

Seyyid İmâm İbrâhîm: 268

Seyyid Kemâhlı Sultân: 18

Seyyid Muhammed Âkûlî: 267

Seyyid Murâd Hân: 313

Seyyidler kendi: 4, 207

seyyidü's-sâdât: 209

sıçan: 46

sıçan köyü: 309

Sıddîk, makâm-ı: 126

sıdısı kebkebli pâbuçlar: 118

sıdısî: 51

Sıdkı Efendi: 248

Sıfâhân milçeleri: 73

Sıfahânî kılıç: 156

sıfat-ı A‘râf: 7, 338

sıfat-ı cehl: 338

Sıfet: 164, 217, 358

Sıfet kal‘ası: 345

Sıffîn Cengi: 5, 42, 53, 272, 274, 279, 296

sıgala yağı: 331

sığın: 162, 171

sığın-ı kûhî: 100

sığır: 92, 112, 193, 206, 292, 340

sığır boku: 292

sığır câmûsları: 53

sığır derileri: 35

sığır derisi: 112

sığır ödü: 72

sımât-ı Muhammedî: 60, 106

Sırat (Şeytan'ın ismi): 337

sırça: 73

Sırfeyâîl, Melik: 334, 335, 343, 347, 348

sırma: 72, 157, 168

sırma çârsûsu: 92

sırma mebrûm: 84, 157, 169

sırmadan at hotası: 72

sırmahotaslar: 157

sırmalı dikdik-i Bağdâdî: 157

sırmalı dikdik-i Mardinî: 157

sırmalı dikdik-i Şâmî: 157

sırmalı eğer: 73, 86

sırmalı gömlekler: 157, 170

sırmalı peştemâller: 76

Sırrî Çelebi: 72, 156

sırtlan: 98

Sıyâmî (köle ismi): 31, 124, 210

Sıyâmî Paşa: 213

Si‘îrd: 23, 318

sîb: 205

sicim: 111

Sidre uçmağı: 337

Siger-i Nebî: 270

Siger-i Nebî-i Veysî Efendi (kitap): 154

siger-i tevârîhler: 270

Sihâm-ı Kazâ-yı Nef‘î: 152

sihem: 156

sihirbâz: 61, 80, 85

Sikifle dağları: 173

Sikiyf Kay (Hârûnu'r-Reşîd'in vezîri): 327

Sikiyf nâm Ekrâd: 328

Sikiyfâ: 327

sikke: 13, 22, 95, 181, 185, 191, 246, 288, 313

silâh: 130

silâhdâr: 14, 36, 41, 85, 105, 127, 128, 137, 245, 248

silâhşör: 53, 71, 72, 83, 122, 138

Silifke: 103, 110

Silifke sûru: 221

Silistre eyâleti: 188

Silivâne aşîreti: 319

sîm: 159, 186, 247

sîm avân: 29, 272

sîm ibrik: 159

sîm leğen: 159

sîm micmeredân: 247

sîm sini: 159

sîm şem‘dânlar: 159

Sîme (cariye ismi): 124

sîm-i hâlis: 28, 75, 76, 105, 158, 180, 247, 259, 272

Sîmurg otağaları: 104

Sîmurg-ı Kâf: 340

simyâ ilmi: 71, 76, 79

simyâcılar: 61

Simyât kal‘ası: 15, 42

Simyât nehri: 15

Sîn gemileri: 294

Sîn kal‘ası: 44, 111, 224, 225, 226, 303

Sin kayası: 45, 47

Sîn şehri: 224, 303

sinağo: 255

Sinân Efendi: 154

Sinân Paşa (Cığaloğlu, Cığalzâde): 176, 183, 200, 201, 202, 207, 208, 211, 212, 215, 217, 222, 234, 235

Sinân Paşa hammâmı (Nihâvend): 205

Sinân Paşa, Serdâr: 212

Sincallı karyesi: 10

Sincâr: 1, 23, 41, 42, 45, 47, 52, 53, 54, 135, 147, 163, 274, 323, 330, 333, 344, 357

Sincâr akrebi: 47

Sincâr (dağı, cebel-i, kûh-ı): 1, 34, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 316, 319, 330, 333

Sincâr (Dârâ Şâh'ın oğlu): 47

Sincâr harîri: 52

Sincâr kal‘ası: 1, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 52, 53, 56, 257, 323, 333, 344

Sincâr kayaları: 45, 49

Sincâr, Melik: 1, 44, 47, 333

Sincâr sahrâsı: 1, 49, 53

Sincârî: 270, 324

Sincârî lisânı: 56

Sind: 209, 238, 255, 256, 279

Sind gemileri: 294

sindân-ı haddâd: 72

sindânlar: 29

Sinde kasabası: 35

Sindî aşîreti: 35, 312, 319

Sindi nehri: 35

Sindistân: 260

Sindiyân: 152, 319

Sindiyi aşîreti: 35

Sîne: 5, 224, 258, 302, 305

Sine kal‘ası: 6, 302, 303

Sinekbâzârı (Diyârbekir): 31

sini: 159

Sinn-i Ruha kal‘ası: 42

Sinoğlu: 26

Sinoğlu câmi‘i: 26

sipâh: 117, 202, 244, 245, 253, 275, 332

sipâh bâzârı (Diyârbekr): 29, 254

sipâh kethudâyeri: 20, 24, 47, 55, 58, 97, 116, 250, 329, 332

sipâhân-ı Osmâniyân: 245

sipâhiyân kethudâyeri: 12

sipehsâlâr: 104, 110, 115, 169, 305

Sirâcüddîn-i Bağdâdî: 268

Sirâh şehri: 194

Sirâhbân (cariye ismi): 205

Sirâv kendi: 4, 194

Siremen: 36

sirke: 50, 72, 79, 112, 261, 329, 356

Siroz: 16

Sitti Gülsûme: 284

Sitti Hadîce: 266, 284

Sitti Nefîs câmi‘i: 153

Sivas: 10, 12, 18, 19, 94, 95, 164, 185, 188, 201, 245, 248, 328

Sivas kal‘ası: 10, 110

Sivas vâlîsi: 19

Siverek: 23, 344

Siverek kal‘ası: 21, 42

Siverin kal‘ası: 359

siyâkat: 153

Siyâvuş (köle ismi): 15, 67

Siyer-i Nebî-i Nûh Efendi (kitap): 154

sof: 254

sof ipliği: 81

soffa: 184, 317

sofra-i Halîl: 158

Sofraz kal‘ası: 21

soğan: 51, 125

soğan suyu: 51

Soğanlı hâmûnları: 86

Sohbetü'l-ebkâr der-cevâb-ı Sübhatü'l-ebrâr te’lîfât-ı Atâyî Çelebi: 154

sokar: 73

Sokrat: 67, 71

sol çarhacı: 133

sol kol: 117, 132, 133, 140, 289

sol kolağası: 116, 132, 249

solak yiğitler: 143

solucan: 46, 79, 354

somakî: 32, 75, 206

somât-ı Muhammedî: 76, 133, 166

sommaki: 25

sommâtlar: 166

sorguc: 157

sorguc-ı hümâ: 158

sorguc-ı pâdişâhî: 106

sorguc-ı şâhî: 105, 167

Sorhbîd kal‘ası: 4, 207, 208, 221, 235

Sorhbîdî, Şeyh: 210

sorhistân: 208

Sorkun karyesi: 10

Sorserânlar: 212

Söğüt şehri: 94

Söğütçük kasabası: 95

Sönbeki cezîresi: 331

su ağası: 116

su değirmânları: 25, 318, 344

su kabağı: 72, 125, 260

su kullesi: 112, 122

su kuyuları: 226, 254

su sarnıçları: 44, 58, 96, 170, 172, 315

su yolları: 324

su yolu: 112

su‘bân: 46, 99, 100

subaşı: 20, 43, 59, 86, 91, 97, 101, 102, 116, 164, 166, 329, 332, 349

subaşılık: 64

Sucecân kendi: 195

Sudak bâğı: 16

Sudak elması: 16, 125

Sudak kal‘ası: 44, 111

Sudan: 153, 260, 296

Suheyb-i Rûmî: 72

Sûk-ı sultânî: 40, 91, 92, 101, 121, 122, 166, 205, 255, 324

sulehâ: 144, 150, 151, 168, 185

sulehâ-yı meşâyihân: 123, 351

sulehâ-yı müfessirîn: 316

Sultân Ahmed beldesi: 237

Sultân Celâyir, Sultân: 90

Sultân Çoban Şâh (Van kal‘ası): 125

Sultân Dürûğ kendi: 232

Sultân hammâmı (Van kal‘ası): 123

Sultân Hasan câmi‘i: 184, 271

Sultân Hasan yaylası: 10

Sultân Hüseyn-i Âdil medresesi (Kal‘a-i İmâdiyye): 314

Sultân kal‘ası: 64

Sultân Kalâvân kâl‘ası: 25

Sultân Mehdî sarâyı: 359

Sultân Mehemmed Câmi‘i: 243

Sultân Süleymân câmi‘i (Van): 113

Sultân Şeref medresesi (Bitlîs): 65

Sultân Türbesi' (Van kal‘ası): 122

Sultân Veled kullesi (Van): 114

Sultân Veys (Âl-i Abbâsiyân neslinden), Hazret-i: 59

Sultân ziyâreti (Cizre): 326

Sultânbağı dağı: 340

Sultânî kal‘ası: 293

Sultâniyye: 241, 348

Sultâniyye kal‘ası: 4, 200, 234, 304, 350

sulu kumru (kayısı cinsi): 16

sulu kuyular: 233

Suluk kal‘ası: 122

Suluk kullesi: 113

Suluk mahallesi (Van kal‘ası): 122

summât-ı Muhammedî: 310

sunar-turaş zağar: 142

Sunca kendi: 195

Sunkur imâd: 188

sunkur (kuş cinsi): 71

sunkurî: 156

Sunkurkay (erkek ismi): 210

Sunkuroğlu karyesi: 10

Sur kasabası: 21

sûrahbâz: 71

sûrâhîbâz: 73

Sûrân: 6, 47, 56, 65, 303, 305, 348

Sûrân kal‘ası: 8

Sûrân kavmi: 309

Sûrân Kırman: 2

Sûrânî lisânı: 56, 316

Sûrânî, Monlâ: 15

Sûrânistân: 39

Surhıle kendi: 5

Surhserân livâsı: 306

Sûrîd Hâkimi: 321, 347

surnâ: 133, 177, 183, 214

Surp karyesi: 3, 132, 162

Surp nâhiyesi: 64, 116

Surucek sancağı: 305

Susî: 337

Susuzel karyesi: 103

Suyolcuzâde Çelebi: 153

Suyûtî, Şeyh: 154

sûzen: 145

Sübhân dağı (cebel-i): 2, 55, 89, 92, 97, 98, 99, 100, 102, 208, 352

Sücah bâğı: 16

Sücâh Balı (çoban-ı Germiyânî): 340

Sücâh Beğ sarâyı: 55

Sücâh İmâm mektebi (Malatıyye): 13

Sücâh Paşa: 202

süd: 43, 51, 76, 159, 171, 274

süd ana: 197

süd çeşmeleri: 92

süd karındaş: 278

süd sarnıcı: 92

Süfyân: 270

süglün: 317

Süheyb-i Rûmî: 334

Süheyl: 266

Süheyl mescidi: 266

Sührâb Efendi: 205

Sührâb Hân: 215, 302

Sührâb kendi: 5, 235

Sührâb (köle ismi): 31, 67

sükker: 17, 54, 76, 159, 172, 185, 190, 203

Sükkerî, tevârîh-i: 154

Sükkerîzâde: 154

Süleymân Ağa, Silâhdâr: 137

Süleymân Beğ: 13, 170

Süleymân Beğ bâğı (Van kal'ası): 125

Süleymân Beğ çayırı: 170

Süleymân Beğ, Deli (Van ağası): 107, 117, 137

Süleymân Beğ, Sağ kolağası: 116

Süleymân Beğ sarâyı (Van kal‘ası): 122

Süleymân Beğ, Van ağası: 192

Süleymân Beğ (Vanlı): 104

Süleymân Beği medresesi (Cizre): 324

Süleymân Hân: 1, 2, 8, 12, 20, 22, 43, 55, 58, 86, 91, 96, 98, 100, 101, 103, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 131, 151, 153, 163, 166, 170, 171, 173, 177, 199, 200, 201, 204, 207, 211, 215, 216, 217, 222, 226, 227, 236, 237, 241, 242, 247, 248, 250, 253, 256, 257, 288, 301, 302, 303, 304, 306, 308, 311, 331

Süleymân Hân câmi‘i: 113

Süleymân Hân câmi‘i (Âdilcevâz): 101

Süleymân Hân câmi‘i (Van kal‘ası): 121

Süleymân Hân, kânûn-ı: 5, 23, 43, 97, 116, 117, 118, 119, 120, 127, 149, 171, 236, 237, 249, 250, 288, 298, 304, 305, 309, 311, 312, 322, 328, 332, 349, 355

Süleymân Hân, kânûnnâme-i: 22, 116, 237, 304

Süleymân Hân, Luristân Hâkimi: 301, 302

Süleymân Hân, Sarı: 311

Süleymân Hân vezîri: 67, 201, 302

Süleymân Hân'ın cisri (nehr-i Neretva üzre): 329

Süleymân, Hazret-i: 93, 217, 293, 334, 335, 341

Süleymân Nebî: 335, 357

Süleymân Paşa: 122

Süleymân Paşa kullesi (Van): 114

Süleymân Paşa (Mar‘aş Paşası): 223

Süleymân Paşa, Tavâşî: 118, 153, 177, 183, 207

Süleymân Şâh: 12, 13, 90, 94, 101, 102, 109, 120, 241, 242, 348

Süleymân-ı Sânî: 246

Süleymânî kal‘ası: 170

Süleymânî san‘atlar: 170

Süleymâniye câmi‘i: 25

Süleymâniyye câmi‘i (Bağdâd): 253

Süleymâniyye minâresi: 80, 103, 131, 164

Sülupeyân aşîreti: 320

Sülupeyân câmi‘i (Cûde): 319

Sülupeyân kavmi: 320, 323

Sümehân (kadın ismi): 205

Sümeyke şehri: 8, 359

Sümeykehân (kadın ismi): 205

sümüklü böcekler: 79

sünbül: 17, 74, 193

Sünbüle (cariye ismi): 15, 205

sünbül-i Hitâyî: 39

sünbülistân: 39, 187

Sünceli Dede (Kazvînli): 219

Sünen-i Dâvûd (kitap): 154

Sünnârî: 153

Sünnete (cariye ismi): 205

Sünnî: 101, 184, 185, 187, 189, 192, 194, 206, 207, 210, 213, 218, 228, 231, 241, 246, 256, 257, 260, 302, 304, 307

Sünyâl Hân (Mısır Sultânı Gavrî'nin vezîri): 241

Süpürge kapusu (Malatıyye): 13

süpürgeler: 261

sürâhî bardak kûze-misâl: 205

sürâhîbâz: 85

Süren Baba: 165

Süreyyâ (cariye ismi): 67

Sürhserân: 225

Sürremin Rey nâm mahal: 258

Süryân: 7

Süryânî: 338

Süryânî lisânı: 8, 345

süsen: 74

Süveys: 88

Süveys deryâsı: 98, 323

- Ş -

Şa‘bân Efendi hammâmı (Bağdâd): 255

şâ‘ir: 121, 205, 210, 224, 227, 228, 233, 254

şa‘îr (hububat): 37, 44, 255, 292

Şabinkarahisârı kal‘ası: 44

Şâdbâd Hanım: 210

şadırvân: 29, 39, 70, 74, 75, 102, 125, 175, 185, 212, 297, 317

Şâdî (erkek ismi): 205

Şâfi‘î: 24, 116, 145, 209, 265, 306, 349

Şâfi‘î: 65, 313

Şâfi‘î Ekrâdı: 219

Şâfi‘î Hân (Lahsa Hâkimi): 248

Şâfi‘î, İmâm: 263

Şâfi‘î medresesi (Diyârbekr): 27

Şâfi‘î müftîsi: 24

Şâfi‘îyyü'l-mezheb: 24, 56, 59, 64, 165, 171, 172, 184, 219, 221, 227, 228, 307, 312, 316, 318, 325, 330

Şağad (köle ismi): 124

Şağât: 105

Şağât-ı İrânistân: 71

Şağmân sancağı: 23

Şâh Abbâs: 169, 192, 243, 244

Şâh Abbâs-ı Evvel: 203, 211, 243

Şâh Abbâs-ı Evvel Câmi‘i (Dümdümî kal‘ası): 189

Şâh Abbâs-ı Sânî: 176, 191, 296

Şâh ağası: 192

şâh akası: 196

Şâh askeri: 118

Şâh Cihân, Akçakoyunlu: 121

Şâh Cihân câmi‘i (Dümbülî): 190

Şâh Cisri: 207, 223

şâh donluğu: 209

Şâh Gâve: 231

Şâh Gediği: 118, 167, 174, 176, 181, 182, 192, 236

Şâh Hıyâbânı (Dergezîn): 214

Şâh Hudâbende imâreti (Hemedân): 211

Şâh İsmâ‘îl: 5, 22, 63, 90, 125, 161, 177, 200, 213, 222, 235, 236, 240, 241, 246, 257, 295, 302, 321, 322, 348

Şâh Köprüsü: 5, 235

Şâh kullesi (Van): 114

Şâh Kulu: 155

Şâh Pervîz: 221

Şâh Safî: 179, 213, 217, 245, 248

Şâh sebîli (Rey): 233

Şâh Sevdi Sultân: 245

Şâh Sincâr kal‘ası: 45

Şâh Tahmas Câmi‘i (Dümdümî kal‘ası): 189

Şâhbân (kadın ismi): 210

Şâhbâz Ağa: 205

Şâhbende (köle ismi): 210

şâhbender: 12, 24, 43, 64, 91, 97, 184, 194, 223, 232, 236, 249, 275, 277, 285, 287, 289, 298, 305, 312, 349

şâhbender ağa: 116

Şâhbender bâğı: 180

Şâhbender defteri: 312, 317

Şâhbender kendi: 4, 201

Şâhbender sarâyı (Kazvîn): 219

Şâhbenderoğlu sarâyı (Rumiyye): 184

Şâhıma (genç ismi): 15

Şâhî nehri: 259, 264

şâhî toplar: 103, 131, 133, 140, 141, 145, 163, 167, 170, 189, 190, 201, 221, 223, 249, 285, 286, 287, 296, 310, 324

şâhî zarbzen: 91

Şâhika, cebel-i: 42

Şâhika kal‘ası: 42, 43

şahin: 96, 103, 111, 136

şahin cığası: 156

şahin çığalı: 310

şahin (kuş): 71, 82, 213, 236

şahin telleri: 104, 117

Şahinkayası kal‘ası: 111

Şâhkırân (köle ismi): 124

Şâhlevend Kay (erkek ismi): 210

Şâhnâme: 152, 155, 156, 170

şâhnişîn: 71, 112

Şahoy kal‘ası: 35

şâhrâhlar: 122

Şâhruh Beğ: 200

Şâhruh Kay: 234

Şâhruh tekyesi (kal‘a-i Hemedân): 209

şâhseven: 10, 11, 118, 188

Şâhseven kendi: 4, 193

Şâhûbân (cariye ismi): 124

Şâhverdi Hân (Kürdistân hâkimi): 211

şakakıl: 76

Şakakî koyunu: 126

Şakakî Kürdleri: 44, 354, 355, 356

Şakakî Yezîdîleri: 354

Şakakîyân: 355

şakâyık (çiçek): 74

Şakırdiken hânı: 21

şakî: 128

Şâkire (cariye ismi): 31, 124

Şakku'l-acûz (Diyârbekr): 28

şal: 14, 51, 64, 82, 117, 160, 310

şalgam: 7, 329

şal-ı Keşmîrî: 160

şalvarlar: 105, 117

Şâm: 14, 25, 32, 39, 41, 43, 47, 51, 53, 56, 76, 83, 91, 109, 117, 157, 164, 165, 172, 185, 188, 196, 204, 206, 207, 209, 217, 240, 241, 245, 248, 249, 256, 270, 271, 272, 274, 278, 279, 280, 281, 282, 296, 297, 301, 320, 323, 328, 333, 344, 347, 350

Şâm ahâlîsi: 16

Şâm çölleri: 343

Şâm fısdığı: 136

Şâm halîfesi: 94, 281

Şâm Havran'ı: 220

Şâm kal‘ası: 349

Şâm kutnîsı: 79

Şâm mahallesi (Bitlîs): 66

Şâm râyihası: 257

şam süvar teller: 105

Şâm Şeyhi: 41

Şâm Tarabulusu: 172, 188, 245, 250, 270

Şâm üzümü: 185

Şâm vâlîsi: 241, 279

Şâm vezîri: 109, 225, 245

Şâmakı: 91, 109, 188, 195, 226, 237, 345

Şamhal Şâh, Dağıstân Pâdişâhı: 341

Şâm-ı Gazan: 4, 195

Şâmî: 125, 157

Şâmî kılıç: 156

Şâmî, Şeyh: 18

Şamük kal‘ası: 6, 304

Şamük, pehlivân: 304

Şânî Efendi (Van defterdârı): 116, 119, 122, 123, 159

şapik: 14, 51, 64, 81, 82, 86, 117, 143, 310, 316

Şâr kendi: 6, 299

şarâb: 79, 112, 174, 214, 252

Şark diyârı: 30

şarkı: 72

şarmut: 78

Şaşı Mustafâ, el-Hac: 157

Şat: 320

Şat cezîresi: 55, 359

Şat cisri: 54, 351

Şat kavunu: 39

Şat keleği: 54

Şat mukâbelesi: 249

Şat nehri: 20, 39, 354

Şatah, el-Melik: 320

Şatah kal‘ası: 7, 35, 320

Şatah kasabası: 320

Şatak beğleri: 120

Şatak kal‘ası: 117, 165

Şatakî: 316

Şatakî Aşîreti Ekrâdı: 43

Şatı bâğı: 33

Şâtıbî, İmâm: 152, 337

Şâtır Hüseyin Paşa hammâmı (Bağdâd): 253

şâtırbaşı: 162

şâtırlar: 105, 304

Şatt: 1, 5, 20, 24, 25, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 42, 43, 48, 49, 54, 56, 62, 69, 241, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 263, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296,

297, 298, 299, 300, 304, 307, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 344, 345, 346, 350, 351, 354, 355, 356, 358, 359

Şatt nehri: 16, 20, 21, 24, 25, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 48, 54, 55, 56, 57, 62, 89, 239, 252, 257, 258, 259, 275, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 297, 298, 301, 307, 315, 320, 322, 323, 324, 328, 329, 345, 347, 349, 350, 351, 353, 355, 356, 357, 359

Şatt-ı Abâdân: 258

Şatt-ı Bağın: 33

Şatt-ı Demirkapu: 33

Şatt-ı Dicle: 34, 330

Şatt-ı Diyârbekir: 48

Şatt-ı Furât: 34, 258, 287

Şatt-ı Kebîr: 322

Şatt-ı Maşa: 33

Şatt-ı Tercil: 33

Şattu'l-Arab: 1, 20, 24, 25, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 55, 62, 212, 239, 245, 250, 251, 252, 257, 287, 289, 291, 292, 298, 307, 323, 332, 333, 345, 347, 350, 351, 356, 360

Şattu'l-Arab nehri: 33, 34, 36, 37, 42, 216, 252, 256, 261, 286, 291, 294, 307, 333, 349

şayka (top cinsi): 97, 249

şebbâz: 71

Şebbûy: 254

şebeke (balık ağı): 73, 186

Şebîb b. Abdullahu'n-Nehşelî: 267

Şebîbü'l-Hars b. Serî‘, Hazret-i: 268

Şebîbü'ş-Şâkirî: 268

Şebin Karahisâr: 172

Şebin Karahisâr kal‘ası: 110

şebrevânî esbâblar: 115

Şebter kendi: 4, 195

Şebtîz: 254

Şebtîze.: 31

Şecâ‘eddîn-i Kirmânî, Monlâ: 175

Şecer kal‘ası: 328

şecere-i zeytûn: 261

Şecerü'd-dür Hâtûn: 328

Şecerü'd-dür kal‘ası: 328

şecerü'l-Vakvak: 260

Şeddâd: 209

Şeddâdî: 12, 55, 102, 114, 251

Şeddâdî binâ: 20, 29, 163, 174, 175, 189, 190, 261

Şeddâdî dîvâr: 83

Şeddâdî seng-tıraş: 101

şedde barûd: 183

şeftâlû: 220

Şehâb ibn Zünnûn-ı Mısrî: 213

Şehâbeddîn (Bağdâd): 252

Şehâbeddîn Sühreverdî imâreti (Bağdâd): 255

Şehâbeddîn Sühreverdî tekyesi: 253

Şehâbeddîn-i Sühreverdî, Şeyh: 247, 253, 360

Şehbâz (cariye ismi): 205, 219

Şehbâzî: 270

şehbender: 298, 323

şehbender ağası: 209

Şehdü'ş-şems nâm mevzi: 262

Şehhûbân Hanım: 31

şehîdü'ş-Şems nâm mahal: 276

şehir a‘yânı: 60

şehir benderi: 332

şehir daroğası: 184

şehir kadısı: 152

şehir kethudâsı: 101

şehir mollası: 151, 152, 232

şehir muhtesibi: 12, 323

şehir müftîsi: 152

şehir nâ’ibi: 12, 43, 349

şehir subaşısı: 20, 116, 329, 332, 349

şehir voyvodası: 12, 24

Şehlâ Beğ: 156

şehremîni: 249

şehrengîz: 1, 4, 5, 7, 30, 62, 84, 211, 216, 220, 224, 225, 229, 233, 254, 292, 317, 352

Şehrezûl: 6, 35, 56, 169, 177, 185, 199, 201, 204, 208, 222, 224, 244, 258, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 316, 348, 349, 350, 355, 356

Şehrezûl dağları: 176

Şehrezûl Ekrâdları: 189

Şehrezûl hâkimi: 311

Şehrezûl ibn Dahhâk: 6

Şehrezûl kal‘ası: 223, 241, 304, 305, 348

Şehrezûl vâlîsi: 304, 305

Şehrezûlî, eş-Şeyh: 207, 330

Şehribân: 5, 226, 230, 237, 264, 299

Şehribân kadısı: 238

Şehribân kal‘ası: 234, 348

Şehribân narları: 325

Şehribân nehri: 259

Şehristân câmi‘i (Kazvîn): 218

şehristân-ı Arab: 296

Şehsüvâr (köle ismi): 67

şehzâde: 47, 73, 85, 86, 322, 328

şeker kamışı: 295

Şeker şerbeti: 292

Şeledirende: 185

Şelefe (cariye ismi): 210

şem‘a: 347

şem‘dân: 159, 247, 259, 272

şem‘-i aseller: 39, 214

şem‘i asfer: 41

şem‘-i revgân: 39

şem‘-i rîh: 39, 145

Şem‘ûn: 357

Şemîrân kal‘ası: 6, 302

Şemkin, Melik: 310

Şemlâl b. Eres: 335, 336

şemmâme amber: 85, 158, 161, 168, 181, 192, 197, 360

Şemmâsa (cariye ismi): 67

Şems efendi: 26

Şems Efendi câmi‘i: 26

Şems Hân: 31

Şems Hân câmi‘i (Dümbülî): 190

Şemseddîn (Abdal Hân'ın oğlu): 73

Şemseddîn Beğ: 67, 151

Şemseddîn Emîr (Cezâyir-i Hardât Hâkimi): 248

Şemseddîn ibn Hazret-i Abbâs: 94

Şemseddîn Yûsuf: 279

Şemseddîn-i Fenârî: 154

Şemseddîn-i Hafî: 175

Şemsedîn (erkek ismi): 210

Şems-i Alî: 306

Şemsî Hân: 155

Şemsi Paşa oğlu Mehemmed Emîn Paşa: 48, 107, 164, 170

şemşîr: 120, 173, 316

şemşîrbâz: 71, 293

şemşîr-i Ahmedî: 113

şemşîr-i âteş-tâb: 72, 140

Şemuyil, Hazret-i: 357

Şerâyıhu't-Tâyî: 268

şerbet: 15, 76, 125, 261

şerbet kâsesi: 76, 157

Şerbetîn menzili: 19, 21, 24

Şeref (Abdal Hân'ın oğlu): 73

Şeref Beğ: 67, 166

Şeref Beğ (Mahmûdî beği): 140

Şeref Hân: 59, 67, 102, 129, 130, 161

Şeref Hân Beğ (Bargiri Beği): 131

Şeref Hân, Bitlîs Hânı: 109

Şeref Hân câmi‘i: 65, 82, 162

Şeref Hân hammâmı (Bitlîs): 68

Şeref Hân hânı (Bitlîs): 66

Şeref Hân hatîbi: 67

Şeref Hân hattı: 153

Şeref Hân imâreti: 82

Şeref Hân medresesi (Hazzo): 58

Şeref Hân mektebi (Bitlîs): 65

Şeref Hân, müverrih: 88, 124

Şeref Hân sarâyı: 102

Şerefeddîn (Abdal Hân oğlu): 76, 151

Şerefeddîn câmi‘i (Bitlîs): 64

Şerefiyye imâmı: 67

Şerefnâme (tevârîh): 44, 61, 152

Şerefüddîn, Sultân: 61

Şerh-i Fusûs min te’lîfi Sarı Abdullah Efendi: 154

şerîf kazâ: 116, 329

Şerîf Zeyd (Mekke-i Mükerreme Şerîfi): 247

Şervi beği: 133, 140, 141, 204

Şervî, Monlâ: 316

şeştâr (saz cinsi): 72

şeştârî: 39

Şevârib Beğ, Çerkes (Mısır Beği): 245, 248

Şevkî Efendi: 154

şeyâtîn: 340

Şeyâtîn: 343

Şeybe: 191

Şeybeoğlu: 247

Şeyh Abdülkâdir-i Cîlânî câmi‘i (Bağdâd): 253

Şeyh Akay câmi‘i (Rumiyye): 184

Şeyh Habîbullah câmi‘i (Basra kal‘ası): 290

Şeyh Halîl âsitânesi: 10

Şeyh Halîl karyesi: 10

Şeyh Hasan mahallesi (Bitlîs): 66

Şeyh Hasan mescidi (Bitlîs): 65

Şeyh Hasanu'l-Kannâhî: 84

Şeyh İbrâhîm mescidi (Bitlîs): 65

Şeyh mahallesi (Diyârbekr): 28

Şeyh Mustafâ Uryânî tekyesi (Basra kal‘ası): 290

Şeyh Rûmî: 41

Şeyh Rûmî medresesi (Diyârbekr): 27

Şeyh Sa‘duvi karyesi: 333

Şeyh Safî kendi: 185, 195

Şeyh Şâmî karyesi: 10

Şeyh Şehâbeddîn Sühreverdî câmi‘i (Bağdâd): 253

Şeyh Vâcid (Şeyh Safî türbedârı): 203

Şeyhânî: 59, 72, 81, 318

Şeyhânî kılıç: 21, 82, 156, 360

Şeyhî Bay Çelebi: 123

Şeyhü'l-Arab mescidi (Bitlîs): 65

şeyhülislâm: 12, 20, 29, 65, 91, 92, 116, 127, 150, 151, 152, 203, 232, 241, 245, 254, 275, 289, 310, 312, 313, 314, 322, 329, 349

şeyhü'l-kurrâ: 13, 27, 336, 337

şeyhü's-sâdât-ı kirâm: 232

Şeyhzâde (Bağdâdlı): 254

şeytân (ayrıca bkz. iblis): 7, 336, 338, 342

şeytanatlı dıraht-ı müntehâlar: 137

şeytancık: 46

şıdak kamçılı: 104

Şıkıf kal‘ası: 110

Şıklovişse kal‘ası: 111

şılla pilav: 76

şıpırtma: 104

şıra: 194

şırlığan yağı: 112

Şî‘î: 36, 126, 175, 205, 207, 208, 210, 214, 218, 222, 227, 228, 230, 231, 235, 249, 258, 260, 277, 287, 295

şi‘ir ilmi: 72, 73

şîb: 84, 157, 163, 185, 360

Şiblî, Hazret-i: 262

Şidak Tatarı: 316

Şîf, Hazret-i: 262

Şihâbî Çelebi: 154

Şihâbüddîn, Hazret-i: 268

şik ağası: 184

Şikâkî, Monlâ: 15

şikârcı âdemler: 135

şikârgâhlar: 162

şikâyetnâme mektûbu: 129

şilbe çöreği: 220

şilleler: 126

şimşâd: 176, 317

Şin kal‘ası: 44

şinik: 231

Şîr Alî kendi: 234

şîr erzeni: 220

Şîrâz sükkerî şerbeti: 227

şîre-i engür: 151

Şîrek bâğı (Bitlîs): 70, 82

Şirek bâğı (Van kal‘ası): 125

Şirek Ermenî bâğları: 125

şîr-i hurmâ: 159, 178

şîr-i mâhî: 152

Şîrîn (Hârûnu'r-Reşîd'in duhteri): 216

Şirînî: 104

Şirvân: 35, 67, 91, 109, 113, 119, 162, 165, 170, 188, 195, 226, 237, 318, 345

Şirvân beği: 64, 106, 139, 148, 149, 150, 162

Şirvân Ekrâdı: 316

Şirvanî lisânı: 56

Şîs Nebî: 267, 283, 347

şîşe el kumbarası: 50

şîşebâz: 71

şîşebâzlık: 73

Şît Nebî: 288

Şiyam, Melik: 342

Şovrî sultân: 40

şömne: 44

şu‘arâ: 254, 259

Şu‘arâ-yı Rûm: 247

Şu‘ayb Nebî: 340

şuğl-i Kütahiyyevî: 159

Şuhoy: 312

Şuhoy beği: 309, 310

Şuhoy kal‘ası: 7, 308, 310, 312

şukka: 141, 157

Şureger: 139, 140, 167

Şureger beği: 120

Şureger livâsı: 117, 119

Şûreger makâmı: 35

Şûrî Baba: 191

Şurûtu's-salât min te'lîfâtı eş-Şeyh Şemseddîn-i Fenârî: 154

Şûzeb, Hazret-i: 268

Şücâ‘eddîn-i Gazvînî, Şeyh: 222

şühedâlar: 127

Şükrullah (köle ismi): 124

şütür: 141

şütür erbân: 181

şütürbân deve: 279

- T -

ta‘lîk: 72, 153, 156

ta‘lîmhâne-i tıflân-ı püserân: 314

tâ‘ûn: 281

tâ‘ûn askeri: 341, 342

Tabahâne: 113

tabak: 159, 197

Tabakât-ı Mizân-ı Şa‘râvî (kitap): 154

Tabakât-ı Şa‘râvî (kitap): 154

Tabakâtu'l-Hanefiyye li-İbn Dokmak (kitap): 154

Tabakâtu'l-huffâz ez-Zehebî (kitap): 154

Tabakâtu'l-Malikiyye li-İbn Ferhûn (kitap): 154

Tabakâtü'ş-Şâfi‘î li-İbni's-Sebkî (kitap): 154

tabak-ı fağfûrî: 158

tabaklar: 159

tabanca: 105

tabekânî elma yanaklı: 71

Tâbende (cariye ismi): 15, 67, 210

Taberî, tevârîh-i: 154

Taberistân: 35, 43, 93, 217, 309, 345

tabılhâneler: 120

tabılkı çubuğu: 79

Tâbi‘în: 270

tabîbân: 219, 224, 228, 233

tabîbân-ı hâzıkân: 30, 67, 205, 210, 254, 324

tabl: 15, 17, 29, 74, 116, 122, 133, 141, 171, 172, 173, 183, 213, 289, 305, 309, 310, 312, 329, 348

tablalı gazâllar: 162

tablbâz: 105, 180

Tabserân kavmi: 94

tabya: 5, 142, 252, 289, 305

tâc: 84, 109, 157

Tâc Şâh, Monlâ: 233

Tâcdâr: 295

Tâceddîn Şâh: 96, 109, 114

tâc-ı âvîzeler: 157

tac-ı Kalenderîler: 104

tâc-ı Keyânî: 158

tâc-ı murassa‘: 158

tâc-ı zerrîn: 187

Tâcizâde: 153

Taclı Hanım: 161

Tâcu'l-ârifîn: 6, 299

Tâhir b. Hazret-i Alî, İmâm: 268

Tâhir Baybars câmi‘i: 153

tâhir subaşı: 249

tahlî‘ât-ı fâhireler: 150

Tahlîc, Melik: 335

Tahmasb Şâh: 5, 86, 91, 109, 110, 177, 183, 187, 189, 193, 199, 213, 226, 241

Tahmîs: 69

Tahmûres: 358

Tahtgâh-ı: 345

Tahtıgân: 344, 345

Tahtıvân limanı: 64, 133

Takî Cân-ı Tebrîzî (Yay ustası): 156

Takî Dede, Şeyh: 93

Tâk-i Giray kasabası: 5, 235, 236

Tâk-i Havernak: 255, 284, 329

Tâk-i Hüsrev: 86

Tâk-i Kisrâ: 5, 29, 57, 186, 239, 251, 255, 256, 261, 263, 294, 300, 329, 345, 347

Takî tekyesi (kal‘a-i Hemedân): 209

Takiyyüddîn-i Belhî: 155

Taklaban deresi: 142

Taklaban, kûh-ı: 71, 134

Taklaban mahallesi (Bitlîs): 66, 68, 71, 74, 75

Takvîmü'l-Büldân (Kitap): 84, 154, 216

takye: 14

talan: 135, 144, 179

Talha b. Ubeydullah: 278, 292

Talî‘a-i asker: 22

tâli‘-i imâristân: 124

Tâli‘u's-Sa‘îd (kitap): 154

talîk hattâtları: 153

Tâlûtîler: 310

Tam kavmi: 340

tamuhâneler: 202

Tanahlı: 143

tanbûr (saz cinsi): 72

tanbûrî: 39

Tanca şehri: 153

târ: 73

Tarabefzûn: 154, 239, 248

Tarabulu's-Şâm: 248, 272

Tarabzan: 15

Taraklı kasabası: 9

taraş: 177, 306

Tarh ibn Nûh: 320, 321, 326

tarhana: 17

tariği (at cinsi): 105

târîh ilmi: 346

Târîh-i Abbâs: 154

Târîh-i Avân-ı Unvân: 216

Târîh-i Câmi‘u'l-hikâyât: 154

Târîh-i Fetihnâme-i Mısır: 154

Târîh-i Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi‘: 154

Târîh-i Hallikân: 216

Târîh-i Hıtat: 216

Târîh-i İskender-i Yunan: 334

Târîh-i Kıbtî: 153, 281

Târîh-i Mıkdısî: 35, 68, 87, 98, 281, 287

Târîh-i Mısır li-Şihâbî Çelebi: 154

Târîh-i Mir’ât-ı Kâ’inât: 154

Târîh-i Mîrhând: 98, 154

Târîh-i Peçevî: 154

Târîh-i Sâlih Efendi: 154

Târîh-i Şeyh Suyûtî: 154

Târîh-i Tecrid fi's-sahabe ez-Zehebî: 154

Târîh-i Yanvân-ı Yunan: 209

Târîh-i Yunaniyân-ı Yanvân: 63, 281

Târîhu'l-ahbâbe fi Ma‘âritefi's-sahâbe: 154

Târîhu's-sahâbe (kitap): 154

Târîhu's-sahîfe li-Kemâli'l-İzafevî (kitap): 154

Târîhu's-Seb‘atü'l-Kemâli'l-Edfûyî: 297

Târîhu't-Tecrîd fi's-Sahâbe li-Zehebî: 297

Tarîk kutbu: 292

tarîk-ı Gülşenî: 39

tarîk-ı Hâcegân: 18, 27, 39, 40, 93, 120, 175, 185, 186, 324

tarîk-ı Halvetî: 300

tarîk-ı Kümeylî: 284

tarîk-ı Nakşıbendiyye: 66, 120, 324

tarîk-ı Selmânî: 300

tarralar: 141, 149, 178

tarraş: 162

Tarsus: 93, 240

Tarsus kal‘ası: 217

tasadduk nezerâtları: 277

tasbâz: 71

tasnîfât: 275

tasnîf-i fişeng: 246

tasvîr ahşâbları: 155

Taşkın Hoca: 257

Taşlı: 117

Taşlı Kal‘a: 309

Taşlıca: 157

taşt: 159

Tatar: 92, 94, 95, 120, 198, 202, 204, 240, 254, 316, 353

Tatar askeri: 90, 104, 240, 272, 304

Tatar Beğ, Şirvân Beği: 139

Tatar beği oğlu: 149

Tatar Hânı: 95, 202

Tatar ulemâsı: 353

Tatarca: 339

Tatarhâniyye (kitap): 154

Tatar-ı Cengiz: 90

Tatar-ı Çağatayî: 92

Tataristân: 35

Tatul nehri: 36

Tatvân: 86

Tavâşî Süleymân Paşa câmi‘i: 153, 207

tavk: 50, 157

tavla: 54

tavla oyunu: 115

Tavşan: 46

Tavşanlı karyesi: 9

tavuk: 185, 231

tavuk yumurtası: 89

Tavukbâzârı: 239

tâvûs: 8, 75, 105, 247, 339, 343

tâvûsî deve: 181, 192, 197, 203

Tay: 47

Tay kabîlesi: 43

Tâyif: 260, 303

Tâyif hükûmeti: 279

taylesân-ı Muhammedî: 105, 143, 300

Taylun câmi‘i: 153

Taymur Hânzâde Ya‘kûb Şâh: 226

Tayr-âbâd kal‘ası: 359

Tayyâr Mehemmed Paşa, Sadrıa‘zam: 246

tayy-ı mekân ilmi: 76

tazı kelbi: 162, 296

Te‘aley (Şeytan'ın ismi): 337

tebekânî (elma): 125

teber: 112, 296

teber ü teng: 245

teber-i hadeng: 246

teber-i Müslimîler: 105

Teberrâî: 36, 180, 184, 193, 214, 274

Tebrîz: 4, 59, 74, 75, 89, 90, 91, 109, 110, 118, 125, 126, 127, 169, 170, 173, 174, 176, 177, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 208, 221, 234, 235, 238, 241, 244, 302

Tebrîz bâğları: 194

Tebrîz hâkimi: 186

Tebrîz hânı: 4, 169, 175, 178, 181, 182, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 203

Tebrîz kal‘ası: 195

Tebrîz kapusu (kal‘a-i Salmas): 194

Tebrîz kapusu kullesi (Van): 112, 114

Tebrîz kapusu mahallesi (Van kal‘ası): 122

Tebrîz kapusu medresesi (Van kal‘ası): 121

Tebrîz kapusu (Van kal‘ası): 113, 114, 115, 121, 122, 123, 183

Tebrîz seferi: 171

Tebrîz şehri: 4

Tebrîz tüccârları: 197

Tebrîz-i dilâvîz: 4, 14, 168

tecvîd ilmi: 314, 326, 337, 358

tefârik-i kâmyâb makûlesi hedâyâlar: 310

tefâsîr-i latîfeler: 152

tefâsîr-i şerîfeler: 152

teferrücgâh: 82, 83, 125, 162, 233, 317

teferrüc-i Selmân: 300

tefsîr ilmi: 72

Tefsîr-i Bağavî: 27, 152

Tefsîr-i Cerîr-i Taberî: 27, 152

Tefsîr-i Deylemî: 27, 152, 218, 221

Tefsîr-i Ebussu‘ûd: 27, 152

Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî: 27, 152

Tefsîr-i Feyzullah-ı Hindî: 27, 152

Tefsîr-i Gevâşî: 319

Tefsîr-i İbn-i Mes‘ûd: 27

Tefsîr-i Kadı Beyzavî: 27, 84, 152

Tefsîr-i şerîf: 319

Tefsîr-i Şeyh: 152

tekâlîf: 89

tekâlîf-i örfiyyeler: 52

Tekeli Paşa: 125, 126, 201

Tekgül (köle ismi): 31

Tekirdağı vişnesi: 17

Tekmân: 316

Tekman beği: 130, 132, 140, 142, 150

Teknecizâde: 153

tekye: 83, 101, 113, 121, 184, 203, 207, 253, 259, 294, 295

tekyegâh: 18, 228

tekyegâh-ı dervîş: 223

tekyegâh-ı gül-i gülis: 18

tekyegâh-ı sâdıkân-ı dervîşân: 232

tekyegâh-ı seyyâhân: 324

tekye-i Arab Cebbârî (kal‘a-i Hemedân): 209

tekye-i Balıklı (Diyârbekr): 27

tekye-i Bayrâmî: 10

tekye-i Bektaşî: 13, 66, 193, 218, 256

tekye-i dervîşân: 17, 27, 92, 121, 205, 209, 226, 253, 290, 314, 332, 351

tekye-i erbâb-ı tarîk-ı dervîşân: 324

tekye-i Genc Yâr (kal‘a-i Hemedân): 209

tekye-i Gülşenî: 66

tekye-i Hâcegân-ı Rûmiyye (Van kal‘ası): 121

tekye-i Hızır: 256

tekye-i İmâm Takî (kal‘a-i Hemedân): 209

tekye-i İpâriyye (Diyârbekr): 27

tekye-i Muhammedü'l-Gavs (Cizre): 324

tekye-i Sarı Gâzî Sultân: 9

tekye-i Seyyid Battâl Gâzî: 13

tekye-i Şeyh Mustafâ Uryânî (Basra kal‘ası): 290

telâtin derisi: 81

telhîsler: 182

Telvân sahrâsı: 190

temâşâcılar: 78

temâşâgâh-ı hayvânât: 125

temessük: 54

Tenbîhü'l-gâfilîn: 338

tencere: 159

tengtir çadır: 41, 54, 157

tennûr: 309

Tennûr suyu: 261

Tennure kal‘ası: 109

Tenzile (kadın ismi): 15, 210

terazü: 185

Tercân: 22

Tercân sahrâsı: 11, 22, 63, 90

Tercân vâdîleri: 86

Tercil: 21, 23, 33, 58, 161, 257

Tercil beği: 64, 130

Tercil kal‘ası: 19, 34, 42, 104

Tercil nehri: 33

tere: 125

Terekemân-ı yamân: 235

tereyağ: 171, 231

Terir (köle ismi): 15

Termis kal‘ası: 111

tersâ: 92, 291

terzi: 163

Tesûbân: 194

Tesûy: 4, 7, 109, 175, 178, 185, 188, 193, 194, 204, 244

Tesûy kal‘ası: 194

Tesûy kapusu (kal‘a-i Salmas): 194

teşrîfât-ı vâfire: 150

tevârîh: 33, 44, 63, 152, 154, 266, 308

tevârîh kitâbları: 346

Tevrât: 7, 45, 338

teys: 355

teys-i kûhîler: 306

Tezkire-i Latîfî: 152

Tezkiretü'ş-şu‘arâ: 152

tıflân-ı ebcedhân: 173

tıhtab kâseler: 74

tıhtab tas: 78

Tıla kal‘ası: 183

Tılsım kapusu (Bağdâd sûru): 253

tılsımâtlar: 4, 227, 334

tılsım-ı İskender: 158

Tımânî: 51, 270, 274

tınablar: 168

Tıram Halhâl kasabası: 201

tırfîl: 303

Tiflis hânı: 190

Tiflisîye: 231

tîğ: 50

Tîh sahrâsı: 47

Tîh vâdîsi: 342

Tikrit: 8, 34, 239, 328, 332, 349, 355, 356, 358, 359

Tikrit beği: 357

Tikrit kal‘ası: 8, 42, 48, 56, 257, 333, 344, 355, 356, 357, 358

Til Akra (Cizre): 309, 323

Til Akra kal‘ası: 350

Til Gerdüm: 309

Til Harîr: 311

Til Keyüm: 311

Til Muzurî: 309

Til nehri: 15, 16

Tilemsânî: 153

Tilhovar kal‘ası: 1, 42, 52, 53

Tilhovar sahrâsı: 52, 53

Tîl-i Cezîre kal‘ası: 42

Tilimsân: 153, 260, 281

tilki: 98, 347

tilki kavmi: 340

tilki kürklü: 316

Tiltarı sancağı: 305

Timânî: 188

timâr: 2, 12, 20, 23, 43, 47, 58, 91, 97, 101, 102, 117, 118, 119, 120, 171, 173, 176, 236, 237, 249, 250, 275, 287, 288, 298, 305, 309, 310, 311, 312, 318, 322, 328, 329, 332, 349, 355

tîmâr defterdârı: 23, 116, 119, 249, 250, 288, 304, 349

timsâh: 339

Timur: 10, 11, 12, 26, 41, 42, 43, 47, 55, 58, 90, 94, 99, 100, 103, 107, 109, 111, 126, 127, 131, 194, 200, 201, 204, 216, 217, 222, 227, 236, 240, 272, 284, 304, 311, 322, 328, 343, 348, 355, 358

tîr: 29, 156

Tire şehri: 155, 156, 176, 232

tirfil: 54

Tirfil (genç ismi): 15

Tirhi karyesi: 1, 20

tîrkeş: 74, 82, 169, 238, 360

Tirmedî câmi‘i (Kazvîn): 218

Tirmid (erkek ismi): 205

tiryâkî adımı: 115

tîzâb: 72

tobra: 126

Toğar Ağa: 124

toğulkalı: 104

Tohma nehri: 15, 16

Tohta Bay, Sultân: 94

Tohtamış Hân: 11, 94

Tokad kal‘ası: 110, 217, 223, 244, 348

tokmak: 29

Tokmak Hân, Kel: 187

tokmak tüfengli: 105

tola: 114, 162, 306

Tolabar Hân (Mihribân hânı): 223

tomâr: 73

top: 2, 20, 47, 50, 55, 63, 96, 102, 104, 106, 107, 111, 112, 114, 131, 132, 134, 136, 140, 142, 145, 147, 149, 151, 162, 163, 166, 170, 174, 179, 182, 186, 192, 194, 196, 197, 198, 202, 213, 218, 223, 242, 243, 244, 245, 252, 256, 257, 275, 286, 289, 296, 305, 309, 346, 349

top câmûsları: 133

top delikleri: 112

top gülleleri: 111, 145, 252

top keşânlık: 145

top kundakları: 112

top palamar âlâtları: 112

top tahtaları ve tekerlekleri: 111

top urganları: 111

topçu: 97, 106, 112, 113, 116, 117, 131, 140, 150, 183, 223, 249, 275, 287, 289, 305

topçubaşı: 116, 249

Tophâne: 124, 197

Tophâne (Mısır'da): 90

Tophâne somunu: 128

top-ı kal‘a-kûb: 44, 140, 245, 249

top-ı kûb: 50, 112, 114, 141, 165, 179, 183

top-keşân: 131, 244

Toprak kal‘a: 177, 178, 183, 221, 355

Toprakhisâr-ı Gazân: 177

Toptaş mahallesi (Malatıyye): 13

Toptaş mescidi (Malatıyye): 13

topuz: 157

topuz-ı mücevher: 106

Topyeri: 16

Toraman (koyun köpeği): 340

Torbalı Göynük: 9

toygun (kuş cinsi): 71

Trabulus: 109

Tûc Mekrân: 292

Tûfân (-ı Nûh): 7, 45, 46, 56, 204, 208, 225, 231, 238, 267, 282, 283, 285, 298, 303, 309, 310, 319, 320, 321, 326, 333, 343, 345, 347, 353

tuğ: 48, 49, 105, 116, 117, 119, 132, 133, 134, 162, 166, 178, 199, 242, 243, 249, 304, 305, 322, 348

tuğlu vezâret: 349

tuğrâ: 130

tuğra-yı garrâ: 85, 104, 107, 130, 179

tuğulka: 105, 310

Tuhfe: 95

Tuhfetü'l-ebrâr (kitap): 154

tula: 177

tula at: 161

tulum gemileri: 54

tulumba-i Fireng-i pür-reng: 246

tulumlar: 57

Tuna nehri: 28, 359

Tunageçdi kınalı atlar: 104

Tunus: 256

Tur dağı: 98

Tûr (Ferîdûn'un oğlu): 347

tur‘a-i Aşşâr cisri: 290

tur‘a-i İshâk: 356

tur‘a-i Zekiyye: 296

tur‘a-i Zübeyde: 288

turaç: 317

turaç böreği: 220

Turan: 35, 43, 47, 204, 208, 232, 240, 343, 347

Turan askeri: 109

Turan Şâh (el-Melikü'l-Mu‘azzam): 226, 328, 329

Turan şâhı: 178

Turân ulemâsı: 230

turaş: 114

Turla nehri: 342

turna: 82, 162

Turna (cânbâz-ı resenbâz): 74

turna telleri: 104, 117, 310, 316

Turnabine (Cizre): 326

Turnaçayırı kendi: 4, 201

Turrehât lisânı: 56

turşu: 16

turunc: 74, 211, 295

turuncî sahtiyân: 81

Tûs: 103, 263

tûtî: 264

tutya: 17

tuz: 53, 100, 112, 291

Tuzla karyesi: 6, 289, 297

tuzlu balık: 88, 112

tüccâr: 15, 16, 22, 29, 33, 37, 52, 58, 81, 82, 86, 102, 112, 128, 129, 130, 186, 189, 194, 236, 245, 254, 256, 316, 324, 333, 351

tüfeng: 51, 86, 101, 102, 105, 106, 112, 117, 131, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 143, 149, 151, 157, 164, 165, 166, 169, 174, 179, 182, 192, 196, 232, 242, 243, 245, 252, 323, 349

tüfeng şâdımânları: 133

tüfengciler: 105

tüfeng-endâz: 22, 49, 50, 64, 106, 117, 118, 129, 132, 134, 137, 140, 144, 174, 182, 245, 249, 304, 305, 309, 310, 318, 319, 323, 327, 350

tüfeng, dirhemli: 285

tüfeng-i cevherdâr: 156

tüfeng-i îcâd-ı Fireng: 156

tüfeng-i Mâzenderân: 84, 197

tüffâhiye şerbetleri: 125

tülekhânesi: 71

Tülüngî: 190, 214, 241

Tülüngî Bây: 205

tülüngi neferâtlar: 175

tülüngi nöker: 178, 245

tülüngiyân: 176, 209, 217

Türâb-ı tıbız: 96

türbedâr: 94, 256

Türbedî: 270

Türbeli Gönlük kal‘ası: 9

Türk lisânı: 14, 40

Türkçe: 168

Türkî târîhleri: 72

Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî: 12

Türkistân: 4, 184, 191

Türkistân-ı İrân: 183

Türkistân-ı Tataristân: 35

Türkman: 10, 11, 12, 14, 18, 39, 43, 176, 177, 178, 183, 190, 208, 211, 226, 234, 235, 258

Türkman âdemi: 190

Türkman ağası: 10

Türkman Avşarı: 208

Türkman beğleri: 177

Türkman yaylağı: 10

Türkmane: 60

Türkman-ı Avşar kabileleri: 207

Türkmanî: 255

Türkmanistân: 12, 14, 30

Türkmaniyân: 226

tütün: 79, 214

tütün çubuğu: 72

Tüvanî: 135

- U -

Ubbâdân: 6, 294

Ubeyd b. Cerrâh: 292

Ubeydullah: 278

Ubeydullah b. Yezîd b. Banîtu'l-Kaysî: 267

Ubeydullah b. Ziyâd b. Ömer: 270

Uc b. Unuk: 78

Ûc ibn Unk: 261, 321, 343

Ucân: 110, 174, 194, 195, 202, 204, 207

Ucân yaylası: 109, 200

Ucânî: 317

uçkur: 78

ûd: 72, 76, 127, 158, 159, 180, 257, 291

ûd-ı Mâverdî: 158

ûd-ı mülebbes: 159

ûd-ı sandal-ı müdennes: 159

Uğrın kapusu: 243

uğrun: 134

Uğrunkapusu (Bağdâd): 253

Uğrunkapusu (Van kal‘ası): 115, 122, 123

Uğurlu, ülke-i: 6, 306

Uhud gazâsı: 215, 270

ukâb kuşu: 80, 104, 111, 213, 313, 341

Ukal ibn Ebî Tâlib: 276

Ukayl, Hazret-i: 262, 267, 279

Ukkâşe, Hazret-i: 334

ulaklar: 109, 126, 143, 162

Ulama Paşa: 109, 110, 116, 151

Ulama Paşa kullesi (Van): 114

Ulaş kasabası: 10, 18

ulbe yoğurdu: 37

ulemâ: 17, 39, 65, 67, 95, 101, 129, 144, 150, 151, 168, 185, 221, 230, 241, 244, 261, 282, 290, 314, 316, 317, 319, 324, 325, 333, 346, 351, 353

ulemâ vü sulehâ: 205, 310

ulemâ-yı hâzıkân: 314, 351

ulemâ-yı kibâr [u] a‘yân: 67

ulemâ-yı meşâyihân: 314, 325

ulemâ-yı tabîbân: 290

Ulu câmi‘i (Haleb): 25

Ulu Nogay Tatarı: 316

Ulucâmi‘: 102, 284

Ulucâmi‘ (Hille): 276

Ulucâmi‘ (Kal‘a-i İmâdiyye): 313, 315

Ulucâmi‘ (Kûfe): 284

Ulucâmi‘ mahallesi (Van kal‘ası): 122

Ulucâmi‘ (Malatıyye): 13

Ulucâmi‘ medresesi (Van kal‘ası): 121

Ulucâmi‘ (Van kal‘ası): 121, 123, 125

ulûfe: 64, 115, 120, 136, 242

Ulus tâ’ifesi: 306

Ummân: 33, 247, 248, 258, 260, 261, 277, 281, 282, 288, 289, 292, 294, 300, 301, 331

Ummân b. Na‘sân: 294

Ummân diyârı: 6

Ummân hâkimi: 247

Ummânî mızrak: 156

Umrân ibn Hazret-i İmâm Alî: 261, 263

Umrân, Melik: 94

Umrânu'l-Ka‘bu'l-Ensârî: 267

un: 112

Unkapanı: 153, 243

unnâb: 189

Urbân: 41, 47, 52, 53, 54, 232, 234, 245, 248, 258, 282, 283, 289, 292, 294, 298, 299, 304, 326, 354, 355

Urbân asâkiri: 311

Urbân beğleri: 355

Urbân cacimleri: 157

Urbân devesi: 54

Urbân eşirrâsı: 344

Urbân gönderleri: 54

Urbân kabileleri: 248, 260

Urbân karyesi: 305

Urbân kavmi: 53, 282, 353, 356, 359

Urbân kurâları: 355

Urbân lisânı: 309

Urbân-ı Benî Mevâl kabileleri: 216

Urbân-ı Cebrî: 295

Urbân-ı Fârisî: 245

Urbân-ı Keys: 216, 222, 245

Urbân-ı Mavâl: 226, 245, 355, 356, 359

Urbân-ı Şî‘îler: 295

Urfa: 18, 87, 90, 98, 239, 245, 248, 294, 344

Urfa Göçüğü: 162

Urfa kal‘ası: 13, 344

Urfa paşası: 344

Urfa tazıları: 306

Urum: 66, 122, 211, 255, 315, 325

Urumbet Nogay Tatarları: 316

Urumiye: 183

Urve b. Harrâku'l-Fenârî: 267

Usta Haydar, Cerrâh: 67

Ustaşâyird kendi: 200

ustura: 72

Usturgon kal‘ası: 28, 221

usturlâb: 351

usturlâb ilmi: 31, 214, 219, 230

Usuf (köle ismi): 124

usûleş evfer: 230

usûleş semâ‘î: 230

usûl-ı sofyâne: 29

usûl-i sakîl: 29

Uşşâk haliçeleri: 157

Uşşâkî halıçalar: 161

Uştı livâsı: 305

Utarid: 214

Utarid-i ıtriyyât: 185

Utarid-i turâbî: 185

Uvvukî: 32

uyuz: 98

Uzun Çârsû (Bağdâd): 254

Uzun Hasan: 10, 11, 58, 63, 90, 109, 172, 188, 222, 241, 284, 298, 328

Uzun Hasan câmi'i (Rumiyye): 184

Uzun Hasan Şâh: 11, 63, 90, 102, 189

Uzun Hasan Şâh yaylası: 10

Uzun Hasan-ı Bayındırî: 95, 109, 237, 240, 256, 348

- Ü -

Übhur şehri: 350

Übülle: 6, 36, 258, 289, 292, 293, 294

Übülle nehri: 36, 258, 292

Üftâde (genç ismi): 15

Ümenâ makâmı: 231

ümerâ: 2, 23, 144, 145, 149, 151

ümerâ-yı a‘yân: 310

ümerâ-yı Dânişmendiyye: 12

ümerâ-yı Ekrâd: 126, 202, 301

Ümeyye câmi‘i (Dımışk): 25, 222, 281

Ümeyye-i Damîrî: 72

Ümm-i Dünyâ: 346

Ümmü Seleme: 270

Ümmühân (kadın ismi): 15, 124

Ünzile (kadın ismi): 15

Üsküdar: 1, 9, 110, 163, 164, 332, 341, 349

Üsküdar cengi: 164

Üsküdar mesîregâhı: 9

Üsküdar mevleviyyeti: 9

üsküf-i şâhîler: 105

üstühânlar: 200

üştür: 206, 242

üzengi: 255

Üzeyr Nebî: 277, 289, 333

üzüm: 52, 96

üzüm asmaları: 70

üzüm bâğı: 255, 260

üzüm şırası: 17

üzümlü tarhana: 17

- V -

Vâ‘ız sebîli (Kazvîn): 219

Vâ‘ızî (Kazvînli): 219

Vâhidî tarîki: 188, 193

Vâhidî tekyeleri: 205

Vâkı‘anâme-i Veysî Efendi (kitap): 93, 154

Vakkâs, Hazret-i: 207, 292

Valegerz sancağı: 119

Van: 1, 2, 3, 9, 35, 37, 39, 48, 50, 52, 54, 56, 57, 59, 63, 64, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 96, 97, 99, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 148, 149, 157, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 185, 191, 197, 198, 201, 248, 305, 316, 322, 330, 352, 360

Van a‘yânları: 104, 106, 130, 137, 148, 162, 167

Van ağaları: 104, 107, 114, 126, 137, 138, 139, 145, 148, 149, 150, 159, 161, 166, 168, 180, 192

Van askeri: 2, 3, 104, 105, 106, 120, 133, 134, 135, 138, 141, 142, 151, 162, 166, 168, 198

Van bâğları: 166

Van beğlerbeğisi: 119

Van beğleri: 133, 139, 167

Van câmûsı: 103, 125, 140

Van çavuşlar kethudâsı: 104

Van defterdârı: 88, 89, 112, 117, 119, 159

Van derneği: 119

Van deryâsı: 3, 55, 64, 68, 79, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 111, 117, 124, 126, 131, 132, 133, 162, 163, 164, 166, 171, 185, 186, 197, 198, 352

Van gârları: 108

Van gemileri: 101

Van gümrüğü: 117, 197

Van hâkimi: 121, 129, 182

Van halkı: 120, 123, 124

Van Hânı: 190, 198

Van harâcı: 117

Van hâsları: 119

Van hudûdu: 168

Van hükûmeti: 162

Van iskelesi: 198

Van kadısı: 103

Van kal‘ası: 2, 3, 28, 44, 59, 64, 68, 86, 87, 91, 96, 97, 99, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 140, 145, 160, 161, 163, 165, 166, 168, 170, 197, 245, 293, 311, 360

Van kal‘ası: 86

Van kapuları: 113

Van kavmi: 99, 123, 125

Van kayası: 106, 107, 108, 112, 124, 131, 148

Van kulu: 86, 88, 107, 114, 115, 117, 118, 120, 132, 133, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 151, 160, 161, 164, 166, 170

Van kulu gediği: 146

Van kulu hâssı: 102

Van lahanası: 125, 327

Van mağaraları: 213

Van mansıbı: 106, 128

Van mollası: 127, 157, 165

Van nehri: 36, 239, 257, 258

Van nevâhîleri: 131, 170

Van ordusu: 198

Van paşası: 64, 86, 101, 107, 119, 120, 166

Van sahrâsı: 2, 106, 112, 125, 126, 131, 166, 171

Van sarâyı: 168

Van serdârı: 64

Van topları: 123, 149

Van vâlîsi: 104, 125, 162, 171

Van vezîri: 133, 175, 192, 196, 198

Van yeniçeri ağası: 160, 166

Van yeniçerileri: 126

Van yolu: 318

Vang: 108, 113

Vang câmi‘i: 121

Van-ı Kürdistân: 3, 172

Vanî Çelebi: 123

Varadin kal‘ası: 109, 111

varak altunu: 108

Varka (cariye ismi): 31

Varka kendi: 195

Varna kal‘ası: 135

Varoş Cisri kapusu (Basra kal‘ası): 289

Vasatan kal‘ası: 165

Vasfiye Hurme: 94

Vâsıt: 6, 56, 250, 251, 270, 297, 298, 299, 303

Vastân: 116, 166

Vastân bahri: 185

Vastân kal‘ası: 3, 87, 109, 110, 117, 164, 165, 171

vaşak: 79, 82, 150, 167, 172, 173

vaşak kürkleri: 160

vaşak postu: 166

Vâtime Hanım: 31

Vaykulı (erkek ismi): 205

Vayvay (erkek ismi): 205

Vehmâ kasabası: 34, 257, 289

vekîl-harc: 141, 161, 191

Veled kullesi (Van kal‘ası): 99, 112, 114

Velîcân: 155

Velîd b. Abdülmelik: 281, 293

Velya, kûh-ı: 195

Venedik kâfiri: 174

veng: 3, 162, 170

verd-i ebyaz: 273

verd-i handân: 17, 333

verdi'l-ahmer: 16

Verdiye (genç ismi): 15

vere bayrağı: 145

Verek: 170

Verek balı, kûh-ı: 125

Verek dağı: 125, 170

Verek kiliseleri: 124

Verka (cariye ismi): 124

Versengi medresesi (Bitlîs): 65, 84

Veseldân: 323

Vesîletü'l-Müte‘abbidîn (kitâb): 265, 273

Vestân kendi: 306

Vestânî Ekrâdı: 306

Vesvâs (Şeytan'ın ismi): 336, 338

Veş: 337

Veyis, Sultân: 59

Veyl-i cahîm: 337

Veys el-Karanî, Hazret-i: 59, 140

Veysî Efendi: 93, 154

Vildân (cariye ismi): 67

Vîrânkal‘a: 8, 344

Vişgrad kal‘ası: 329

vişne: 17

Vokin kal‘ası: 109

voyvoda: 12, 24, 103

Vücü bostâncıbaşı: 342

- Y -

Ya‘kûb Hân, Sultân Uzun Hasanoğlu: 10

Ya‘kûb Şâh: 11, 184, 226, 227

Ya‘kûb (Uzun Hasan evlâdlarından): 241

Ya‘kûb-ı Musta‘sımî hattı: 152

Ya‘kûbî: 64, 322, 325

Ya‘kubî Ermenî: 66, 70, 315, 357

Yafa kal‘ası: 328

Yâfi‘î dîvânı: 216

Yâfis (Nûh a.s.'ın oğlu): 95, 217, 219, 231, 321

Yağcıoğlu: 132, 133

yağma: 135, 144

yağmacı: 135, 144, 179, 198

Yahûd: 42, 45, 97, 217, 239, 358

Yahûd hâhamları: 97

Yahûd nehri: 37, 258, 259, 292

Yahûd şehri: 358

Yahûda: 352

Yahûdî: 13, 66, 120, 122, 187, 211, 220, 231, 255, 291, 325, 358

Yahûdîler mahallesi (Bağdâd): 254

Yahyâ b. Alî: 11

Yahyâ, hûn-ı: 239

Yahyâ Nebî, Hazret-i: 43, 55, 217, 231, 303, 352, 358

Yahyalı : 104

Yaka Türkmanî: 220

Yakaman u Sadak: 208

yâkût: 84, 158, 233, 234

Yâkût hatt-ı neshi: 153

Yâkût-ı Abbâsî-i Musta‘sımî: 153

yâkût-ı ahmer: 157

yâkût-ı asfer: 157

yâkût-ı kebûtî: 157

Yalı kapusu (Van kal‘ası): 112, 114, 115

Yalıköyü mesîregâhı (Van kal‘ası): 125

yalmân-ı nîzeler: 141

Yanvân (müverrih): 63, 239, 281, 320, 321

Yanvân-ı Yunan: 209, 320

Yanya: 274

Yâr Alî: 219

Yâr Alî Bedahşânî: 210

Yâr Alî Hân: 296

Yâr Alî (köle ismi): 210

Yâr Beğ Hân, Emîr-i Kebîr: 241

Yâr Velî-i Şîrâzî (Yay ustası): 156

yarasa kuşu: 78, 81, 142, 173

yarekânî: 32

Yârî (Kazvînli): 219

Yarime: 219

yarlığ-ı belîğ: 17, 120, 130, 306, 348

yarlığ-ı belîğ ahidnâmeler: 22

yarlığ-ı belîğ-i şâhî: 107, 198, 231, 311, 322

yarlığ-ı şâhî: 199

yasavul: 202

yasavul ağası (akası): 174, 183, 184, 189, 190, 194, 200, 205, 209, 213, 223, 232, 245

Yasavul Aka sebîli (Kazvîn): 218

Yasavul kendi: 5, 222

yasdık: 157, 180

yasemen: 16, 74

Yasemen (genç ismi): 15

Yâsîn-i şerîf: 262, 269

Yassı kulle (Bağdâd): 252

Yassı kulle (Van): 114

yassıbaşı: 14

Yaşar Beğ: 67

Yaşar (köle ismi): 210

Yaşhisâr: 117

Yavsı, Emîr: 94

yay: 51, 81, 112

yaycılık: 72

Yayiçse kal‘ası: 44, 111

yayla koyunu: 130

yayla sarâyı: 255

yaylagâh: 239

yaylaklar: 175

yazı kalemi: 298

Ye’cûc kavmi: 8, 342

Ye’cûc u Me’cûc: 342

yedekçiler: 180

yedi tevir elması: 16

Yedikulle: 239

Yekbastı karyesi: 10

Yektâ suyu: 27

yelegendez: 84, 86, 169, 170, 180

yeleksiz (ok): 156, 165

Yelemlem kasabası: 288

yelisan: 79

yelketî taclar: 104

Yemâme (cariye ismi): 205

Yemen: 33, 36, 77, 108, 185, 248, 255, 256, 260, 277, 278, 281, 282, 288, 289, 291

Yemen celbe gemileri: 34

Yemen Tubba‘î: 279

yemenî: 72, 75, 76

Yemenî, kâse-i: 158

Yenbîsü'n-Nefesî: 267

Yenbû‘: 256

yengeç: 229

yeni dünyâ: 95

Yeni hammâm (Malatıyye): 14

Yeni İmâm nâm yol: 235

Yeni kapu (Diyârbekr): 24

Yeni Kapu hammâmı (Diyârbekir): 32

Yeni Kasaba: 237

Yeni Ruhbe: 360

Yeni Ruhbe kal‘ası: 344

yeniçeri: 91, 97, 101, 106, 112, 113, 116, 126, 127, 130, 140, 160, 164, 182, 197, 202, 243, 244, 245, 249, 253, 275, 287, 305

yeniçeri ağası: 97, 106, 107, 112, 113, 116, 121, 126, 127, 128, 160, 166, 167, 223, 244, 245, 249, 287, 296, 305, 360

yeniçeri ağası sarâyı (Bağdâd): 254

yeniçeri efendisi: 116, 249, 305

yeniçeri kal‘ası: 113, 116

yeniçeri keçesi: 249

yeniçeri ocağı: 249

yeniçeri odası: 153, 305

yeniçeri serdârı: 9, 12, 20, 24, 43, 47, 55, 58, 64, 116, 250, 275, 329, 332

Yenidünyâ: 2, 8, 95

Yenişehir kasabası: 10

Yeserherağ (Şeytan'ın ismi): 338

yeşil alemler: 212

yeşil çizmeli: 205

yeşil destâr-ı Muhammedî: 17

yeşil don: 191, 210

Yeşil kîmhat pây-pûş: 230

yeşil pâbuc: 210

yeşil sağrı papuç: 191

yeşim: 75

Yevm-i Maktel: 83

Yezdânba kendi: 4

Yezdânbaş kendi: 193

Yezdân-kâr: 219

Yezdecürd Şâh: 109, 189, 194, 213, 214, 236

Yezdenşîr Hân, Hakkarî Hâkimi: 118, 165

Yezîd: 17, 50, 83, 92, 155, 178, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 280, 339

Yezîd b. Banîtu'l-Kaysî: 267

Yezîd b. Ziyâd b. Musâhirü'l-Kindî: 268

Yezîd hammâmı: 271

Yezîdî: 48, 49, 50, 51, 83, 135, 136, 137, 141, 143, 144, 147, 168, 266, 269, 270, 271, 272, 274, 284, 285, 301, 306, 315, 321, 324, 325, 330, 350, 354

Yezîdî arslan: 285

Yezîdî Çekvânî lisânı: 316

Yezîdî Ekrâdı: 43, 48, 49, 128, 129, 330

Yezîdî kabîleleri: 5, 327

Yezîdî kavmi: 129, 269, 270, 274, 321

Yezîdî Kürdleri: 50, 59, 125, 274, 316, 318, 325, 328

Yezîdî Menar karyesi: 318

Yezîdiyân: 49, 50, 132

Yezîdü'r-Riyâhî: 267

yılan: 8, 46, 47, 51, 60, 61, 79, 80, 99, 282, 339, 343

Yıldırım, kapucu: 106

Yoğula (Şeytan'ın ismi): 338

yoğurd: 37, 43, 274

yonca: 54

yorga: 199

yorga bârgîr: 360

yorga yedekleri: 105

yorkan: 127, 157, 180, 197

yöğrük kısraklılar: 53

yufka lavaşa: 124

yumurta: 89, 90, 185

Yumurta kapusu (kal'a-i Musul): 349

Yunan: 35, 47, 95

Yunan diyârı: 38, 90, 240, 347

Yunan lisânı: 9, 11, 12, 220, 309, 356

Yunan, tevârîh-i: 266

Yunan vilâyeti: 221

Yunaniyân: 43, 55

Yunaniyân müverrihi: 42, 226, 227, 345

Yunaniyân-ı Rûm: 347

Yûnus: 42, 43, 307, 308

yûnus balığı: 307, 308, 353

Yûnus Câmi‘i (Musul): 8, 350

Yûnus hattı: 308

Yûnus Nebî: 7, 8, 11, 12, 21, 24, 31, 39, 42, 43, 284, 304, 307, 308, 316, 332, 333, 335, 348, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 358

yurdluk: 22, 118, 171, 172, 237, 248, 311

Yûsuf Ağa, Köle (Murtezâ Paşa Kethudâsı): 302, 309

Yûsuf Ağa (Paşa Kethudâsı): 105, 138

Yûsuf Bay, Sultân Kara: 102

Yûsuf Cân, Kâtib: 154

Yûsuf Celâyirli, Karakoyunlu: 63, 109

Yûsuf Dede: 123

Yûsuf Efendi: 153

Yûsuf el-Sıddîk: 263

Yûsuf Hân (İmâdiyye Muzûrî Hâkimi): 85, 248, 250

Yûsuf Hân, Kara (Karakoyunlu): 58

Yûsuf, Hazret-i: 16, 123, 145, 313, 314, 334

Yûsuf, İmâm: 269

Yûsuf Kethudâ: 6, 136, 138, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 167, 169, 301

Yûsuf (köle ismi): 15

Yûsuf Masîr (Yemen ve Aden İmâmı): 248

Yûsuf, Mısırlı (Yay ustası): 156

Yûsuf Paşa: 182

Yûsuf Paşa, Arnavud Deli: 223

Yûsuf Selâhaddîn-i Ekrâd: 83

Yûsuf Sıddîk: 276

Yûsuf sûresi: 338

Yûsuf Şâh câmi‘i (Âdilcevâz): 101

Yûşa‘ Nebî: 261, 262, 276

yüğrük atlı: 49

yüğrük bayrağı: 140

yünler: 112

Yüvesvis (Şeytan'ın ismi): 336, 338

yüzbaşı: 12, 64, 101

yüzük taşı: 282

- Z -

Zâbilistân: 71

zâğ: 91

zağafran: 125

zağanos (kuş cinsi): 71, 111, 162, 213, 236

zağanos telleri: 104

zağanos yeleği oklar: 156

zağar kelb leşi: 68

zağarlar: 162

zâğî: 160

Zağzağî şehri: 217

zahâyir: 203

Zâhid el-Kattân: 73

Zâhid, Emîr: 221

Zâhir, Hazret-i (Ömerü'l-Hammû Hazâyimîn'in kulu): 268

zahîre: 19, 20, 110, 132, 137, 175, 180, 203, 212, 351

Zaho: 35, 312, 319

Zaho aşîreti: 35

Zaho beği: 319

Zaho kal‘ası: 7, 35, 315, 319, 333

Zaho nehri: 35

zaka: 46

zakkum: 79

Zâl: 105

Zâl (köle ismi): 31, 124

Zâl Paşa câmi‘i, (Âdilcevâz): 97

Zâl Paşa hammâmı (Âdilcevâz): 97

Zâl Paşa mesîregâhı (Âdilcevâz): 97

Zâl Paşa sicillâtı: 98

Zâl Paşa (Süleymân Hân vezîri): 67, 86, 91, 96, 97, 98, 150, 159

Zâl Paşazâde: 97, 158

Zâl [u] Güstehem: 105, 135

Zâl-ı zamân: 200

Zaliha (kadın ismi): 15

Zâlim Alî hân: 302

Zâlim Alî kal‘ası: 6, 302, 348

Zâlim Alî Sahrâsı: 211

Zâlim yaylası: 169

Zâliye (cariye ismi): 31

Zâllîn (Şeytan'ın ismi): 337

zanbak: 74

Zanbaka (cariye ismi): 205

Zarbeyn-i Esfeleyn: 56

Zarb-ı Alî: 33

Zarb-ı Alî nehri: 35, 258, 303, 306

Zarb-ı Asgar nehri: 303, 350

Zarb-ı Ekber: 304

Zarb-ı Esfel nehri: 35, 258

Zarb-ı Kebîr nehri: 303

Zarb-ı Sağîr nehri: 304

zarf: 62

Zarîr kavmi: 303

zâtü'l-cenb: 281

Zavil ibn Adud Şâh: 274

Zavil, Şâh: 274, 275

zâviye: 13, 170, 253, 295, 302, 356

zâviye-i Halvetî (Malatıyye): 13

Zaza lisânı: 56, 310, 316

Zaza Lulu Ekrâdı: 97

Zaza-i Ekrâd lisânı: 309

ze‘âmet: 2, 12, 20, 23, 64, 82, 97, 116, 117, 118, 119, 120, 171, 173, 176, 236, 237, 249, 250, 251, 287, 288, 298, 305, 309, 310, 311, 312, 318, 322, 328, 329, 332, 349, 355

ze‘âmet defterdârı: 23, 250

ze‘âmet kethudâsı: 116

ze‘âmet köyü: 100

zebbâllar: 32

zeberced: 84, 158

Zebûr: 7, 45, 338

zecil: 275

zehâyir: 203

zeheb madeni: 7, 307

zeheb-i hâlis: 41, 247

zehir: 280

zeker: 78

Zekeriyyâ, Hazret-i: 10

Zekiyye: 296

Zekiyye livâsı: 289

Zekke-i zülâl nehri: 292

Zekvân: 337

Zelkifl (Zülkifl), Hazret-i: 5, 262, 276, 277, 331, 348

zelzele: 113, 121, 131, 203, 227, 239, 251, 313

zemberek: 62, 112, 157, 207, 245

Zemînî: 128

zemmâm: 155, 188

zemzem: 233, 239

zenâdıkalar: 222

zenâne kemerleri: 157

zenâneler: 205

zenberek: 62

zenbiller: 32, 261

zenbûrî: 32

Zencîr livâsı: 305

zencîrbâf: 160

Zeng-âbâd: 251

Zeng-âbâd kasabası: 5, 236, 237, 250

Zengân şehri: 304, 348, 350

Zenge Mehemmed: 36

Zengi çehre: 94

Zengi çerisi: 303

Zengi Hazînedâr: 236

Zengi nehri: 246

zengûle: 19

Zengüzer, Pehlivân: 76, 80

zer: 30, 247, 310

zerbâf: 84, 157, 160, 163, 180, 185, 215, 360

zerdalü: 15, 16

zerde: 39, 178, 274

Zerde Hân: 139

zerdeçavî: 82

Zerdehân nâhiyesi: 64

zerdevâ: 20, 30, 79, 82, 167, 173, 205, 306, 316

zerdûz: 84, 158, 197

zerdûz destehân-ı kâr-ı Isfahân: 158

zerdûz hil‘atler: 310

zerdûz kerrake: 288

zerdûz müzehheb işleme maksala: 160

zerdûz peşkir: 76

zerdûz peştemâl: 158

zerdûz tâc: 59

zerdûz üsküf-i şâhîler: 105

zerger: 72, 255

zergerânlar: 29

Zerıkı kal‘ası: 60

zer-i hâlis: 29, 41, 158

zer-i mümessek: 81

Zerikî: 48, 82, 117, 119, 139

Zerikî beği: 133, 140, 148, 149, 166

Zerikî hançer: 156

zerkûb: 239

zerneh: 207

zerrîn: 17, 74

zertâc: 205

Zeyd b. Hâris: 334

Zeyd b. Ömer, Hazret-i: 292

Zeyd b. Sûhân mescidi (Kûfe): 266, 284

Zeyd b. Yenbîsü'n-Nefesî: 267

Zeydan mescidi (Bitlîs): 65

Zeydânî: 270

Zeydâniyye kal‘ası: 110

Zeyd-i Hindî: 73

Zeydîler: 286

Zeyl-i Şakâyık li-Nev‘îzâde Atâyî Çelebi: 154

Zeyneb Ana: 270

Zeyneb binti Huzeyme: 270

Zeyneddîn Hân: 247

Zeynel Ağa: 130

Zeynel Beğ: 212

Zeynel Hân: 223

Zeynelâbidîn: 276

Zeynelâbidîn Efendi, Müftî-i enâm (Bağdâdlı): 254

Zeynelâbidîn Efendi (Şeyhülislâm): 249

Zeynelâbidîn, İmâm: 259, 262, 273, 276, 284, 317, 333

zeyn-i şemmâre: 169

Zeynî Urbânı: 355

Zeynîler: 355

Zeynîzâde Hasan Çelebi: 30

Zeynüddîn, Monlâ: 67

zeyt-i hâr: 17

zeytun: 112, 295

zeytun yağı: 112

Zıbarı: 234, 270, 312, 323

Zıbarı beği bâğı (İmâdiyye): 317

Zıbarı beği sarâyı (Kal'a-i İmâdiyye): 313

Zıbarı ekrâdı: 54, 309

Zıbarı karyesi: 7, 306

Zıbarı kavmi: 312, 313

Zıbarı Kürdler: 59

Zıbarı medresesi (Kal'a-i İmâdiyye): 313

Zıbarı ziyâretgâhı: 318

zıhgîr sepâları: 73

Zıpur Bölükbaşı: 49, 50

zırh: 53, 86, 136, 140, 142, 161, 162

zırh-ı zireh-külâh: 48, 53, 104, 105

Zırıkı vilâyeti: 35

Zırkı nehri: 34

zırnîh: 82, 96

zırnîh madeni: 2, 307

zırnîh-ı ahmer madeni: 96

zırnîh-ı asfer madeni: 96

Zırtıl: 193

Zırzıvân Boğazı: 1, 49, 54

zıvzik kılıç: 59

zîbâ: 84, 157, 185

zîbâ çul: 180

Zîbâ Hanım: 94

Zibânî: 270

Zibarî Kürdleri: 324

Zibilci hammâmı (Diyârbekir): 31

zibiller: 32

zicl: 72

zift: 79, 112, 290, 354

zikr: 275

Zilka‘de: 244

zîlpûş-ı zerdûz: 157

zilpûşin: 180

zilzen: 74

zincâb: 82

zincab kürk: 150, 160, 254

Zindân mahallesi (Bitlîs): 66

Zingân şehri: 302

zirâ‘-ı hayyât (ölçü birimi): 232

zirâ‘-ı mekkî (ölçü birimi): 221, 232

zirâ‘-ı melikî (ölçü birimi): 252

Zîrıkî: 119, 330

Zîrıkî beği: 64, 106

Zîrıkî dağları: 60

Zirzıvân Boğazı: 42

zivzik kılıç: 72, 81

Ziyâd b. Ömer: 270

Ziyâd, Emîr: 11, 94, 322

Ziyâeddîn Beğ (Abdal Hân'ın oğlu): 3, 67, 73, 120, 150, 151, 161, 316

Ziyâeddîn Hân: 151, 152, 159, 161, 202

Ziyâeddîn, Hânzâde: 76

ziyâfet: 126, 136, 170, 180

Ziyarî Ekrâdı: 97

zizan (ok): 156

Zolı, Şeyh: 7

Zolî Sultân: 330

Zopi, Melik: 302

Zor Bay Hân: 94, 304

Zor şehri: 304

zorbâz: 71

Zov şehri: 58

zu‘amâ: 12, 23, 43, 47, 58, 91, 101, 102, 120, 236, 349

Zuhrüfe (kadın ismi): 15

Zuli Sultân, Hazret-i: 42

zurna: 74, 116

zurnazen: 74

zurzuvile kalaklı tâc: 210

zurzuvile tâclı bir müftî: 184

Zûzebân (cariye ismi): 124

Zübeyde Hanım (Hârûnu'r-Reşîd hâtûnu): 44, 94, 227, 247, 256, 274, 288, 293, 331, 347

Zübeyr b. Abdülmuttalib: 278

Zübeyr, Hazret-i: 232, 292

Zübeyr ibnü'l-Avvâm: 278, 334

Züheyr b. Beşîr el-Ceşgamî: 268

Züheyr b. Lakînu'n-Nahlî: 267

Züheyr b. Selîmü'l-Ezderî: 268

Züheyrü's-Sa‘lebî: 267

Zühre: 139

Zühre Hanım: 31

zühre-i Sührâb: 72

zülbiyyât: 73

Züleyhâ: 145

Zülficâm (köle ismi): 15

Zülfikâr: 99, 318

Zülfikâr depesi (Bağdâd): 249, 252

Zülfikâr Hân: 241

Zülfikâr (köle ismi): 15

Zülfikâr Paşa: 225, 275

zülfikârı çekmânlı: 104

Zülhavârân livâsı: 305

Zülkadriyye: 4, 12, 200

Zülkarneyn: 61, 358

Zülkifl Nebî: 277, 358

Zülnigâr (cariye ismi): 124

Zülyezen kendi: 229

Zülyezen (köle ismi): 15, 67

zümürrüd: 76, 172

zümürrüd fincân: 158

zümürrüd kubbe: 145

zümürrüd sorhdân: 158

zümürrüd-i İsvânî: 157

zümürrüd-misâl: 313

Zünnûn: 357

Zünnûn-ı Mısrî: 72, 207, 213, 261

Zü's-sehâb tâc: 300

züvvârân: 194

[1] Hainlerin oyunları suya düştü.
[2] Mü'minlerin güzel gördüğü şey Allah indinde de güzeldir.
[3] Kur'ân, Nisâ, 175; "Allah'a sarıl."
[4] Kur'ân, Mürselât, 27; "Tatlı sular..."
[5] Kur'ân, Fecr, 28; "Rabbine dön."
[6] Hadîs, Halkın dili.Hakk'ın kalemidir (Keşfü'l-Hafa, C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.
[7] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[8] Hadîs, "İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi."
[9] Hadîs, Müslim, Cennet, bâb 10, h. 26, (2839); "Allah'ın Resûlü buyurdu: Seyhun, Ceyhun, Nil ve Fırat nehirleri cennet nehirleridir."
[10] Kur'ân, Mü'minûn, 18; "Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk..."
[11] Hadîs, Buhari, Fiten 24, Müslim, Fiten 29, (2894); Ebu Davud, Melahim 13, (4313, 4314); Tirmizi, Cennet 26, (2572, 2573); "Allah'ın Resûlü buyurdu: Fırat nehri, altından bir hazine ortaya çıkarmadıkça..."
[12] Kur'ân, Nahl, 66; "Halis süt.."
[13] Hadis, "Kim bir kavme benzerse, onlardandır."
[14] Kur'ân, Hûd, 46; "O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir."
[15] Kur'ân, Hûd, 44; "(Gemi) Cûdî dağının üzerine yerleşti ve; o zalimler topluluğunun canı cehenneme denildi."
[16] Kerem sahipleri sözünde dururlar.
[17] Kur'ân, Saffât, 79; "Bütün âlemlerden Nûh'a selâm olsun."
[18] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[19] Söz sözü çeker
[20] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.
[21] Hadis "İki kişinin arasını bulan kimseye şehid sevabı verilir."
[22] Allah köpeğini domuza musallat etti.
[23] Sana sığındım ey sultanın askeri.
[24] Hadis-i Şerif "Peygamber (A.S.) dedi ki: Cennet ehlinin dili Arapça ve fasih Farsça'dır."
[25] Hadis, "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz". Bu hadis-i şerifin sıhhati şüphelidir.
[26] Kur'ân, Kehf, 94; "Dediler ki: Ey Zülkarneyn Yecüc Mecüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar."
[27] Hainlerin oyunları suya düştü.
[28] Kur'ân, Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".
[29] Hadîs, "İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi."
[30] Her ne kadar bu bendenin çok aybı varsa da, sultanın beğendiği her ayıp hüner sayılır.
[31] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[32] Hainlerin oyunları suya düştü.
[33] Kur'ân, Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".
[34] Tarih mısraının ebced karşılığı 970 rakamını vermektedir.
[35] Kur'ân, Tevbe, 18; "Allah'ın mescidlerini sadece şunlar imar eder ki;"
[36] Kur'ân, Sâd, 30; "Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi."
[37] Kur'ân, Kasas, 88; "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır."
[38] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."
[39] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[40] 'Ey yılan Allah'ın izniyle taş kesil."

[41] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[42] Kur'ân, A'râf, 65; "Ad kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur.'"

[43] Kur'ân, Hâkka, 7; "Allah onu ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti."

[44] Kur'ân, Alak, 1; "(Yaratan) Rabbinin adıyla oku."

[45] Kur'ân, Fecr, 28; "Rabbine dön."

[46] İbarenin ebced hesabı ile toplamı 1095 rakamını verir.

[47] Şânî yılının tarihini şöyle dedi: "Mübârek olsun bu hoş görünümlü ev."

[48] Tarih dizesindeki ibarenin ebced karşılığı 1057 rakamına vermektedir.

[49] Beytin vezninde bozlukluk mevcut olup tarih dizesinin ebced karşılığı da 1046 rakamını vermektedir.

[50] Kur'ân, En'âm, 163; "(Tek olan) Allah'ın ortağı yoktur."

[51] Gıybet zinadan daha kötüdür.

[52] Kur'ân, Hicr, 35; "Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır."

[53] Kur'ân, En'âm, 45; "Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

[54] Kerem sahipleri sözünde dururlar.

[55] Kur'ân, Tahrim, 8; "Ey iman edenler, samîmî bir tevbe ile Allah'a dönün."

[56] Hadîs, "Günahtan tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."

[57] "Büyüklerin himmeti dağları yerinden atar."

[58] (Bir yere) girmeden evvel nasıl çıkacağını düşün. Çünkü her yerin girişi ve çıkışı vardır.

[59] Kur'ân, Fetih, 27; "Allah elçisinin rüyasını doğru çıkardı."

[60] Kerem sahipleri sözünde dururlar.

[61] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."

[62] "Yaptığından sual olunmaz."

[63] Yazma nüshada Kûfî yazı örneği bulunmamaktadır.

[64] Kur'ân, Tevbe, 60; "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere.."

[65] Hadis, "Allah Cumartesi ve Perşembeyi bereketli kıldı."

[66] "Kafirin malı müslümana helaldir." (Sadi'nin Gülistan'ında geçer).

[67] Muttakiler ve enbiyâlar sultanıdır mühür. Bütün veliler andan şefaat ümit ederler.

[68] Hadîs, "Yalancı ümmetim[den] değildir."

[69] Gereksizi kendime en gerekli şey edindim.

[70] Zincirdeki arslana ar olmaz.

[71] Hazret-i Âsaf tarafından müjdeci olarak iki kişi geldi. Hazret-i Süleymân'dan ise esaret ve sıkıntı haberi geldi.

[72] Hadîs, "İstişare hayırlıdır."

[73] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[74] Kur'ân, Hud 44, "(gemi) Cudi (dağının) üzerine yerleşti."

[75] Kur'ân, Alak, 1; "Yaratan Rabbinin adıyla oku."

[76] Hadîs, "Kostantiniyye mutlaka feth olunacaktır, onun kumandanı ne güzel kumandandır."

[77] Asi olan nefsime Allah'tan korkmasını ve O'na itaati emrederim.

[78] "Ey Sâriye, dağa koş!"

[79] Kur'ân,. Şurâ 12, "Göklerin ve yerin anahtarları onundur."

[80] Felek meftûn, çelikten bir yüreği var. Nice Leylâ ve Ferhâd'ı hatırlar. Bî-Sütûn'da biten her gül. Her gül bil ki Ferhâd kokar.

[81] Bu, faziletlerinden bahsettiğim bir şehirdir. Ancak bu şehir şehirlerin en çirkini; çocukları yaşlıları gibi çirkin, yaşlıları da akıl yönünden

çocuklarıyla aynı seviyededir.

[82] Elvendimiz levendimiz. Mağara arkadaşımız olsun bizim. Bu badeden bir kadeh sun bize. Sen bizim Elvend dağının çocuğusun.

[83] Sehend Sâve Lân ve Elvend dağı. Hepsi Allah'ın huzurunda böbürlenirler. Sehend Sâve Lân! Siz konuşmayın. Binlerce pınarı vardır Elvend dağının.

[84] Hadîs, Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: "Kazvin'i ta'zîz edin, çünkü o cennetin en üst mertebelerindendir.

[85] Dünyanın her yerindeki camileri baştan başa gördüm, ama bunun gibisini asla görmedim.

[86] Kur'ân, Hud 43, "Beni [sudan] koruyacak bir dağa sığınacağım [dedi]."

[87] Kur'ân, Hud 43, "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım [dedi]."

[88] Kur'ân, Hud 43, "Ey yer suyunu yut. Ve ey gök (suyunu) tut denildi. Su çekildi, iş bitirildi, (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti."

[89] Kur'ân, Kasas 88, "O'nun zatından başka her şey yok olucudur."

[90] Kur'ân, Alak, 1; "Yaratan Rabbinin adıyla oku."

[91] Ebced karşılığı 853 rakamını vermektedir.

[92] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[93] Her iş, vakt ü zamanı gelince olur.

[94] Tarih dizesinin ebced toplamı 1038 rakamını gösterir. Bu dize toplamından ilk dizedeki "Asker-i şahı" ibâresi (666) düşürülürse 1048 rakamı bulunur.

[95] Tarih dizesinin ebced karşılığı 1049 rakamını vermektedir.

[96] Bir gönül yapmak, en büyük hac sevabıdır.
Bir gönül almak, bir Ka'be yapmaktan yeğdir.
Ka'be Âzer oğlu Halilullâh'ın yapısıdır
Gönül ise yüce Allâh'ın nazargâhıdır.

[97] Hadis "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz". Bu hadis-i şerifin sıhhati şüphelidir.

[98] Bu dizede vezin hatalıdır.

[99] Hadis, "Allah'ım! Bunlar benim aile bireylerimdir. Günahları onlardan uzak tut.

[100] Ağaçlar kalem, deniz mürekkep, cinler hesap edici, insanlar da yazıcı olsa; Ebû Talib oğlu Ali'nin (Allah yüzünü ak etsin) fazilet ve kerametlerini saymağa yetmez.

[101] Kur'ân, Ahzab, 33; "Ey ehl-i beyt Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."

[102] Ali sevgisi güzeldir. Bu sevgiyle kötülük zarar veremez. Ali buğzu kötüdür. Bu buğzla birlikte iyiliğin faydası olmaz.

[103] [İmam] Şafi'î dedi ki: "Eğer Hazret-i Muhammed'in ehl-i beytini sevmek Rafizilikse, bütün cinler ve insanlar şahid olsun ki ben Rafiziyim."

[104] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."

[105] Hadis, "Allah'ım! Bunlar benim aile bireylerimdir. Günahları onlardan uzak tut.

[106] Ağaçlar kalem, deniz mürekkep, cinler hesap edici, insanlar da yazıcı olsa; Ebû Talib oğlu Ali'nin (Allah yüzünü ak etsin) fazilet ve kerametlerini saymağa yetmez.

[107] Kur'ân, Ahzab, 33; "Ey ehl-i beyt Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."

[108] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[109] Kur'ân, Sâd, 48; "Zülkifli de an."

[110] Kur'ân, Bakara 261, "yüz taneli başak"

[111] Kur'ân, Fecr, 28; "Rabbine dön."

[112] Kur'ân, Rahman, 26; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."

[113] "Cennet bahçelerinden bir bahçe"

[114] Ali sevgisi güzeldir. Bu sevgiyle kötülük zarar veremez. Ali buğzu kötüdür. Bu buğzla birlikte iyiliğin faydası olmaz.

[115] Ağaçlar kalem, deniz mürekkep, cinler hesap edici, insanlar da yazıcı olsa; Ebû Talib oğlu Ali'nin (Allah yüzünü ak etsin) fazilet ve kerametlerini saymağa yetmez.

[116] Kur'ân, Ahzab, 33; "Ey ehl-i beyt Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."
[117] Kur'ân, Âl-i İmran, 154; "Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki;"
[118] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."
[119] "Allah'ın kazası durdurulamaz ve onun hükmünün önüne geçilemez."
[120] Semâvât (gökler, yağmurlar) şehir üzerine indi.
[121] Kur'ân, Bakara, 251; "Davud da Câlut'u öldürdü. Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi."
[122] Kur'ân, Hac, 27; "Uzak yollardan gelen"
[123] Hadis-i Şerif," Rızık korkusu çeken, Umman'a gitsin.
[124] Hadis, açıklaması metin içerisinde verilmiştir.
[125] Kur'ân, Saffat 146, "Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik."
[126] Kur'ân, Hûd, 44; "(Gemi) Cûdî dağının üzerine yerleşti."
[127] Kur'ân, Tevbe 40, "(Korkma) Üzülme Allah bizimle beraberdir." Ayette kelimesi yoktur.
[128] Hadis-i Şerif "Peygamber (A.S.) dedi ki: Cennet ehlinin dili Arapça ve fasih Farsça'dır."
[129] Kur'ân, Hud 43, "Ey yer suyunu yut. Ve ey gök (suyunu) tut denildi. Su çekildi, iş bitirildi, (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve o zalimler topluluğunun canı cehenneme denildi.
[130] Kur'ân, Hud 46, "O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir."
[131] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."
[132] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."
[133] İbarenin ebced karşılığı 974 rakamını verir ki milâdî yılını gösterir.
[134] Kur'ân, Kasas 88, "O'nun zatından başka her şey yok olucudur."
[135] Kur'ân, A'raf, 54; "Altı günde [yarattı] sonra göğe yöneldi."
[136] Kur'ân, Alak, 1; "Yaratan Rabbinin adıyla oku."
[137] Hadis; "Ben (ümmî=okuma yazmasız) doğdum."
[138] "Allah'ım bizi cinlerin, insanların, münafıkların ve hasetçilerin şerrinden koru."
[139] Kur'ân, Hicr, 30; "Melekler secde ettiler, sadece İblis secde etmedi."
[140] Kur'ân, Nas, 4; "Vesvesecinin şerrinden."
[141] Kur'ân, Nas, 4; "Vesvesecinin şerrinden."
[142] Kur'ân, Nas, 6; "İnsanlardan ve cinlerden."
[143] Kur'ân, Nas, 6; "İnsanlardan ve cinlerden."
[144] Kur'ân, Mülk, 3; "Yedi kat gök."
[145] Kur'an, Nebe, 40; "Keşke ben, (daha önce) toprak olsaydım."
[146] Kur'an, Yusuf, 53; "Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefs, Rabbimin merhameti olmadıkça, kötülüğü emreder."
[147] Kur'an, Fecr, 27-28; "Ey huzur içinde olan can! O, senden,sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"
[148] Kur'an, Nisa, 163; Davud'a da Zebur verdik.
[149] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."
[150] Kur'ân, Kehf, 94; "Dediler ki: Ey Zülkarneyn Yecüc Mecüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar."
[151] Kelimenin ebced karşılığı 889 rakamını vermektedir ki milâdî 1484 yılını karşılar.
[152] Kur'an, Rahman, 56; "(Orada, bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, daha önce ne) insan ve ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşler vardır."
[153] Kur'an, Bakara, 35; "Ey Adem! Eşin ve sen cennette kal, orada olandan istediğiniz yerde bol bol yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" dedik.
[154] Söz sözü çeker

[155] Kur’ân, Alak, 1; "(Yaratan) Rabbinin adıyla oku."

[156] Kur‘an, Saffat, 146; "Onun için, geniş yapraklı bir bitki yetiştirdik."

[157] Kur’ân, Fecr, 28; "Rabbine dön."

[158] Kur‘an, Kehf, 78; "O şöyle söyledi: "İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor; dayanamadığın işlerin yorumunu sana anlatacağım"

[159] Kur’ân, Kehf, 94; "Dediler ki: Ey Zülkarneyn Yecüc Mecüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar."

[160] Kur‘an, Enbiya, 87, "Zünnun hakkında söylediğimizi de an. O, öfkelenerek giderken, kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı..."

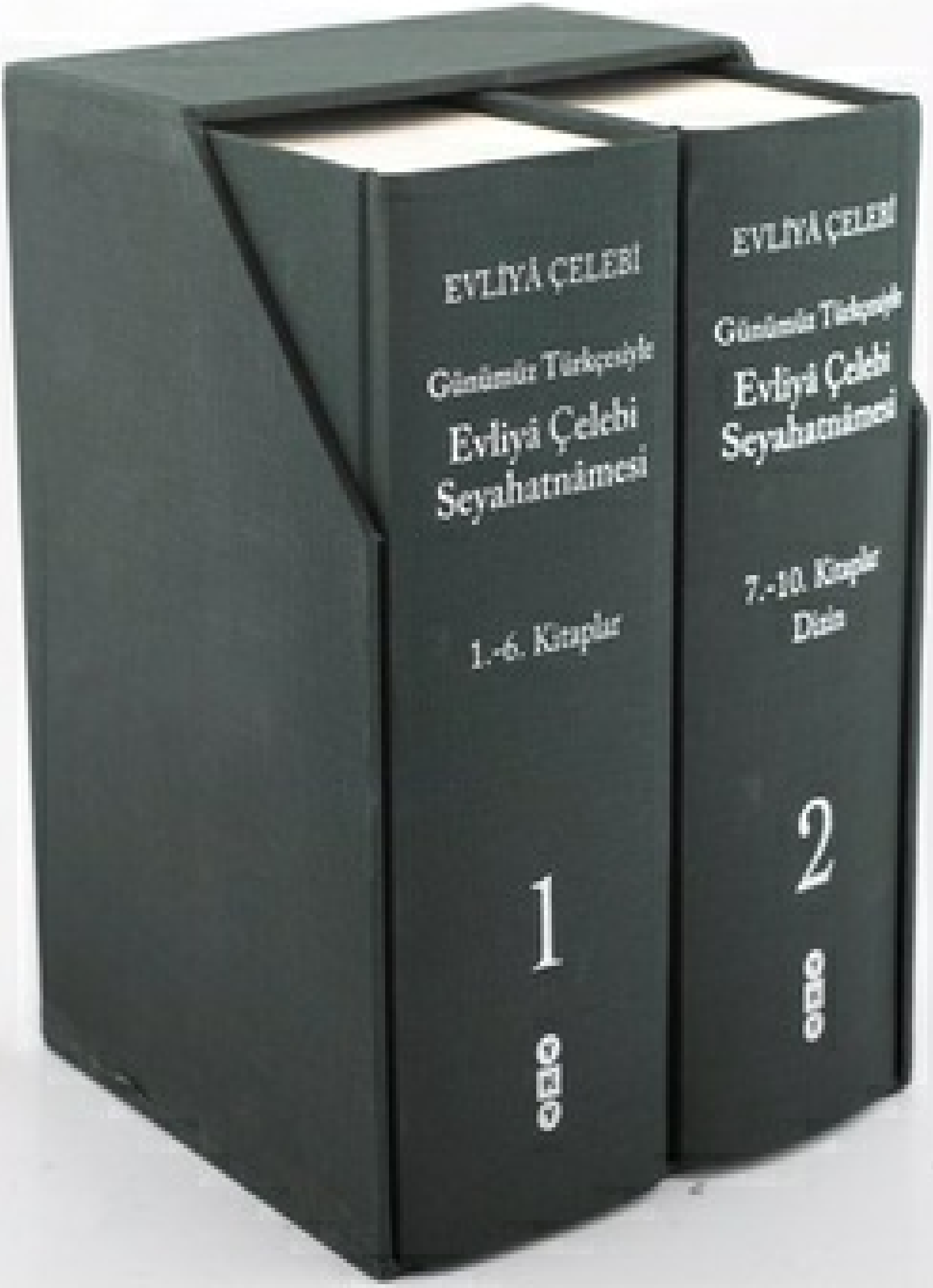
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

V. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
V. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Kıvançlı, heyecanlı ve sevinçliyiz; elinizdeki kitap ile Seyahatnâme'nin bir cildi daha okuyucuya kazandırılmış oldu.

Orhan şaik GÖKYAY Hoca'mızın attığı adım ilerlemiş, sınırların ötesine çıkmıştır. Artık hazırlanmakta olan ciltler Seyahatnâme'nin geçtiği ülkelerin akademisyenleri tarafından da kontrol edilmektedir. Küçücük yazar kadrosunun arkasında artık değişik ülkelerden ve ülkemiz ilim adamlarından oluşan geniş bir kadro bulunmaktadır. Macaristan ile ilgili yerler Prof. Dr. Geza David, Yunanistan ile ilgili yerler Prof. Dr. Evengelia Balta tarafından gözden geçirilmektedir. Seyahatnâme'nin son redaksiyonu Prof. Dr. Robert Dankoff tarafından titizlikle yapılmaktadır.

Böylelikle heyecanla başlayıp umutla devam ettirdiğimiz çalışmamızın, sevinçle karşılanıp takdirle alkışlanması her geçen gün bizi biraz daha yüreklendirmektedir. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yapı Kredi Yayınları'nca okuyucuya sunulan ilk dört cildinden sonra bugün beşinci cildini de tamamlamış olmanın gönül huzuru içindeyiz ve artık karşınızda daha bir gurur ve cesaretle duruyoruz. Ciltleri hazırlarken "ben" demek yerine "biz" demeyi daha onur verici olarak görüyoruz.

Atalarımıza ait bazen buğulu, bazen büyülü, bazen hazin ve bazen eğlenceli bir hayatın renklerini, kokularını ve kesitlerini bize sunan Seyahatnâme, muhtelif girişimlere rağmen maalesef bugüne kadar tam bir metin hâlinde yayınlanmamıştı. Bu çalışmanın, zincirinin bir halkasının daha tamamlanması bakımından Türk kültürüne hizmet olduğuna inanıyoruz. Yolumuza her zamanki titizlikle devam edeceğimizin samimi bilinci içerisinde, tarihimizin hamurunu mayalandıran Seyahatnâme'den alınacak lezzetlerle bir sofra daha açmakla bahtiyar olacağımızın bilinmesini arzulamaktayız. İkinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerin yayımından sonra muhatap olduğumuz takdir dolu sözler, bize yol gösterdi ve yaptığımız işin önemi, yerli ve yabancı pek çok okuyucunun dikkatini üzerimize yoğunlaştırdı. Gücümüzü bu müspet ilgiden alarak yolumuza devam etmekte olduğumuzun bilinmesini isteriz.

Seyahatnâme'nin V. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 307 numarada kayıtlıdır. Yazma 305 x 205 mm. ebadında olup, kahverengi ciltli, şemseli, mıkleplidir. Nüsha beyaz, âharlı kağıda yazılmıştır. Sayfaların satırları 33 ile 36 arasında değişmektedir. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II., III. ve IV. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.)

kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

Bu vesileyle, eseri hazırlayan Dr. Yücel DAĞLI, Seyit Ali KAHRAMAN ve Dr. İbrahim SEZGİN ile her zaman yardımlarına baş vurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Bu ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a da özellikle teşekkür ederim.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAOĞLU

Giriş

Seyahatnâme'nin V. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 307 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ olarak okunmuştur.

Bugünkü yazılıştan farklı olarak Prof. Dr. Robert DANKOFF'un tecrübe ve teklifleri doğrultusunda şimdiye kadar diğer ciltlerde farklı imla ile yazdığımız kelimeleri bu ciltte değiştirdik. Bunlardan birkaçı şunlardır: 'adüvv yerine adû, Allah yekdir yek yerine Allah yeğdir yeğ, Ceneviz yerine Ciniviz, Köprülü yerine Köpürlü, patrona yerine paturuna, voyvoda yerine voyvada, eydür yerine eydir, girer yerine girir, gice yerine gece, giymek yerine geymek, yatar yerine yatır, vb. yazılmıştır.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır. Ancak, istisna olarak "Arz-ı rûm" kelimesi "Erzurûm" olarak yazılmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), öbür yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sure ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak öbür Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***" [15a; 15b; 16a; ...]"*** biçiminde verilmiş olmakla birlikte dizin, varak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Elinizdeki eser yalnızca bir ya da birkaç kişinin mesaisi sonucunda oluşmadı. Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Bu hocalarımıza ve Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ, Prof. Dr. Halil İNALCIK, Prof. Dr. Şinasi TEKİN ile büyük bir titizlikle eserin son redaksiyonunu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a teşekkür ederiz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Dr. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Dr. İbrahim SEZGİN

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze (i) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

Metin

[Beşinci Cilt]

[1b] *Allâhu velîyyü'l-hidâyeti ve bihi nesta‘în. Elhamdülillâhi'l-lezî şerrefenâ bi-şerefi sohbeti derâvîşi's-sıddîk, ve lekaytü fîhâ seyyâhâni'l-berri ve'l-bihârı ehli’t-tahkîk. Ve salli ilâ künhi hakîkatihî bi'l-kavli ve’t-tasdîk. Ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Muhammedin ve âlihi’t-tâbi‘în bi'l-hidâyeti ve’t-tevfîk.* Ammâ,

Der-şurû‘-ı sitâyiş-i azm-i râh-ı iklîm-i Van, kaviyyü'l-bünyân olan diyâra azm etdikde, defter oldur ki,

Bağdâd-ı behişt-âbâddan Hille çölistânıyla diyâr-ı Musul’a, andan diyâr-ı Kürdistân kal‘aları ve şehr-i ma‘mûrelerin ve cereyân eden enhârları ve gayrı ibret-nümâların seyr [ü] temâşâ ederek diyâr-ı Van’a revâne olduğumuz kurâ vü kasabât ve menâzilleri ayân u beyân eder
ve's-selâm

Evvelâ *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp Kuşlar kal‘asından cânib-i şarka şatt ile Furât arasında cezîre add olunan çöl ü çölistân içre şiddet-i hâr çekerek arslan-ı arbedelerin sadâların istimâ‘ ederek iki kerre esedlere râst gelüp kovarak 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i ziyâret-i karye-i eş-şeyh Hazret-i Ma‘rûf-ı Kerhî
rahmetullâhi aleyh:

Kuşlar kal‘asında bir bî-emân yerde bir ziyâretgâh-ı azîmdir. Fukarâ-yı hattâtân tarîk-i Hazret-i Osmân-ı Zünnûreyn'den ulu sultândır kim tarîk-i ser (---) ser-çeşme-i mektûbcıyândır kim pîr [ü] perverini fehm eden nâme tahrîr eden hattâtlar bu ebyâtı mektûb üzre tahrîr etseler elbette ol mektûb sâhibine varup vâsıl olur. Beyt:

Umarım mektûbumu vâsıl ede minnî ileyh,
Hazret-i Ma‘rûf-ı Kerhî rahmetullâhi aleyh.

Beyti mücerrebdir kim bir mektûb üzre bu beyt yazılsa elbette vâsıl olur, mücerrebdir, ammâ ba‘zısı Ma‘rûf-ı Kerhî mektûblar üzre hurûf ile tahrîr ederler. Meselâ harfleri bunlardır: Bu dahi mücerrebdir.

El-hâsıl ulu sultândır kim ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır. Ve her bâr merkad-i pâk-i pür-envârında Hasanî ve Hüseynî arslanlar gelüp ziyâret etdiklerin niçe bin âdemler görmüşlerdir. Hattâ "Bir esed dâ'imâ merkad-i şerîfin türbedâr ile bekler" dediler, ammâ niçe kerre varup ziyâret etdim, ammâ görmedim, ammâ bu türbe etrâfında olan arslanlar bir ferd-i âferîde merd ü zene zarar etmeyüp türbeye benî âdem varsa arslanlar çöle giderler.

Bu gûrgâhlar gerçi bu çölistânın ortasında evc-i âsumâna ser çekmiş kubbe-i pür-envârdır, ammâ mürûr-ı eyyâm ile kubbesi câ-be-câ rahnedâr olup sene 1059 târîhinde efendimiz Melek Ahmed Paşa vâlî-i Bağdâd iken kubbesin ve câmi'i ve hücrelerin ta'mîr ü termîm etmişdi. Türbedârları ve e'imme vü hutebâsına vazîfe ta'yîn etmişdi, ammâ bu hayrât-ı kadîmin bânîsi hulefâ-yı Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd'in hatunu Zübeyde Hatun inşâ etdirmişdir ve kendi merhûme dahi derûn-ı kubbede medfûndur, derler.

Bu âsitâne nehr-i şatt'dan müteferrika olmuş bir tur'a kenârına vâki' olmuşdur. Bir minâreli câmi'i ve kırk elli aded hâne-i müfîd [ü] muhtasarlı kenddir, ammâ bâğ u bâğçesi ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

..... (2 satır boş).....

Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ'atde,

Menzil-i (---) Tilli Kuş: Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---). Bu dahi şatt ile Furât mâbeynindeki çölde şatt'a karîb (---) yerde karşu şatt aşrı Bağdâd hâkinde şehr-i Hâlis hâkidir. Cümle Bağdâd vüzerâlarının atları bu Hâlis sahrâsında çayırlar, ammâ beri Tilli Kuş tarafında aslâ çayır ve bayır yokdur. Ancak Tikrit hâkinde,

..... (1 satır boş).....

Andan yine cânib-i şimâle çöl ile (---) sâ'at gidüp, **[2a]**

Menzil-i kasaba-i cedîd Sümeyke: Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---). Hâlâ bânîsi Murtazâ Paşa efendimizdir kim bâlâda tahrîr olunan Düceylân arkı kim tathîr olunmuşdur, ol tur'a-i âb-ı hayât şatt'dan münşe'ib olduğu nehr-i şatt ağzında Sümeyke nâm bir belde-i kadîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile şehri harâb olup tur'asın dahi gûr-i hüdâbende rimâl-i türâb ile pür edüp mu'attal olmuşdu.

Bu sene-i mübârekede Murtazâ Paşa hafr eyleyüp amâr etdiği bâlâda mastûrdur.

Cerbeli kasabasın geçdik, zîrâ bâlâda mevsûfdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Andan yine şimâl tarafına gidüp **Cerbeli kasabası** ubûr olunup yine semt-i şimâle (---) sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i harâb-ı Âşık: Bâlâda mevsûfdur, ammâ bu gece cümle asker pür-silâh olup âmâde oldular, zîrâ nısfu'l-leylin şeb-i muzliminde arslanlar bir sürü gâv-ı beyâbânı kovarak asker içine

câmûslar cânları havfinden girince cümle asker şebhûn olunduk zann edüp iki sâ‘at bir hay huy olup tüfeng sadâsı evce peyveste oldu.

Âhir-ı kâr yedi arslan ve on bir câmûs-ı berri urup halk-ı âlem fâriğ oldu, ammâ altı âdem bizden kurşum ile şehîd olup on beş kadar âdem mecrûh olup bir rüsvâylık oldu. Ale's-seher şühedâlarımız kal‘a-i Âşık'da defn edüp yine çölistân içre semt-i şimâle 8 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Tikrit: Bâlâda cümle eşyâlarıyla memdûhdur, ammâ bu mahalde yeniçeri ağası refîkimiz bir küheylân Arab atı ihsân eyledi.

Andan ale's-sabâh kalkup yine şimâle 9 sâ‘atde **Kızılhân'**ı geçüp yine şimâle 7 sâ‘atde,

Menzil-i çölistân-ı Acısu: Bâlâda bu dahi mastûrdur.

Andan kalkup 7 sâ‘atde, **Toprak Hisâr**'ı geçüp yine taraf-ı şimâle meyyâlce 8 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i Kargaçamı'nda meks olunup anda sâkin olan şekaki ekrâdında bir hayli me’kûlât [u] meşrûbât bulunup def‘-i zarûret olundu.

Andan yine şimâle çöl ile 4 sâ‘atde, **Alî Hammâmı**n geçüp yine semt-i şimâle 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i azîm Musul'a vâsıl olduk. Ve leyle-i Mi‘râcı Hazret-i Circîs ve Hazret-i Yûnus Nebî'de ederiz deyü beş gün oturak tenbîh olundu. Bu hakîr ertesi gün Musul paşası (---) Paşadan yigirmi aded pür-silâh refîkler alup cânib-i (---) **kal‘a-i Tell A‘kar** bir püşte üzre nümâyân oldu.

Cezîre-i Dicle ve Furât'da Sincâr ve Musul mâbeyninde bir kal‘a-i atîkdir, lâkin kal‘a-i Musul’un garbîsinde olup (---) (---) binâsı olduğu bâlâda Musul eyâleti hudûdundaki kal‘alar evsâfında bu Tell A‘karı evsâfı mevsûfdur.

Bu kal‘a-i A‘kar'ı ubûr edüp mukaddemâ bâlâda tahrîr olunan **Tahtekân menzili** sol tarafımızda kalup bizler şatt nehri tarafına azîmet edüp ol gece kabâ’il-i Mevâl Urbânı haymelerinde mihmân olduk. Ertesi 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kefr-i Sevsâ-yı şehr-i kadîm, Beledü'l-Hatîb

İbtidâ bânîsi Âl-i Atabekîyândan Melik Sevsâ nâm bir melik bir kefr, ya‘nî bir çiftlik binâ edüp ba‘dehû dest-i Ermeniyâna girüp bir kal‘a inşâ etdiler. Hâlâ anıniçün elsine-i nâsda kefr-i Zamân derler, ammâ lugat-i sahîhi Kefr-i Sevsâ'dır. Ve Hazret-i Yûnus Nebî diyâr-ı Musul'a meb‘ûs oldukda bu Kefr-i Sevsâ'da halkı dîne da‘vet edüp hitâbet etdiğiyçün beyne'l-müverrih bu şehre Beledü'l-Hatîb derler. Bu cezîre-i Dicle'de üç beledü'l-hatîbdir. İbtidâ budur, andan kal‘a-i Tikrit'dir, andan Tikrit'in çöl tarafında bir Beledü'l-Hatîb dahi vardır, ammâ ol kadar amâr değildir, ammâ Tikrit ve bu Kefr-i Sevsâ-yı Beledü'l-Hatîb ma‘mûrlardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kefr-i Zamân: Evvelâ zemîni nehr-i şatt ile Furât mâbeynindeki cezîre

içredir, ammâ nehr-i şatt kenârında kal‘ası bir püşte üzre şekl-i muhammes şeddadî binâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Sâ’ir kılâ‘-ı metîneler gibi ma‘mûr değildir. Derûn-ı hisârda ve bîrûnunda Buhtî ekrâdları sâkinlerdir. Âsâr-ı binâlarından,

..... (1.5 satır boş).....

ve hâkimi Cizre'dendir, zîrâ Cizre'nin ulu nevâhîsidir, lâkin Musul'a on sâ‘atden ziyâde karîbdir kim mâbeyninde Tahtekân menzili vardır. Ve zamân-ı kadîmde bâğı ve bâğçesi firâvân olmağile hâlâ yine âsâr-ı gaytândan alâmetleri vardır.

..... (3 satır boş).....

bu şehri temâşâ edüp semt-i cenûba Nil kenârıyla [**2b]** zevk [u] safâ ederek (---) günde yine,

Menzil-i kal‘a-i Musul: Ol gece leyle-i Mi‘râc'ı câmi‘-i Hazret-i Circîs'de edüp niçe sulehâ-yı ümmetden meşâyıh-i ızâmın hayr du‘âların alup ale's-sabâh Bağdâd ağası refîkimiz Diyârbekir üzre der-i devlete revâne oldu. Bu hakîr,

şehr-i Musul'dan Kürdistân içre diyâr-ı Van'a revâne olduğumuz konakları beyân eder

Evvelâ cümle a‘yân-ı Musul ile ve paşa ile vedâ[‘]laşup Musul'dan nehr-i şatt üzre cânib-i şarka cisirden ubûr edüp Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâmı* vedâ‘ ziyâreti edüp cânib-i şarkdan şimâle meyyâl azm-i râh etdikde Musul'un cânib-i cenûbunda bir merhale ba‘îd Medîne-i Enver nâm şehr-i be-nâm-ı harâbistânı kalup bu hakîr refîklerimizle nehr-i Zarb'ı ubûr etmeyüp kal‘a-i Dühük cânibi tarîkına giderken bir menzilde âbâdân içre,

Menzil-i kasaba-i Nebeveyn

Musul hâkinde nehr-i Zarb'a karîb bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘ ve hân ve zâviyeli rabta-i ma‘mûrdur. Hazret-i Yûnus ile Hazret-i Circis-i Nebî evkâfı olduğundan Nebeveyn, ya‘nî iki peygamber köyü demek olur, ammâ kâhîce gaddâr hâkimler mîrîye bu köyleri zabt ederler. Anıniçün iflâh [u] ber-hordâr olmazlar.

Bu mahallin nehr-i Zarb'dan ötesi şehrezûl eyâleti hâkidir kim kal‘a-i Kerkük'e ve kal‘a-i şehrezûl'a gider.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kasaba-i Nebeveyn ez Hazret-i Abdullâh ibn Hazret-i Ömer *radıyallâhu Te‘âlâ anhümâ:* Bir soffa üzre medfûndur. Aslâ kubbesi ve türbedârları yokdur, zîrâ niçe kerre kubbe inşâ etmişlerdir. Aslâ esâsı sâbite olmayup münhedim olur. Seng-i mezârında târîhinden ma‘lûmdur. Musul fethinde bulunup hâkim olmuşlardı. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Bu Nebeveyn köylerinden kalkup yine bir menzilde taraf-ı şimâle,

Menzil-i karye-i Menârek

Hâk-i Akar'dadır, ammâ Musul hükmünde beş yüz hâneli sâfî Yezîdî Ekrâdlarıdır kim *ne'ûzubillâh* bir müselmânı katl etmeğe fursat ararlar. Eğer yüzlerine karşu şeytâna ve Yezîd'e ve kara köpeğe la'net desen ol ân amân u zamân vermeyüp âdemi katl ederler. Ve eğer bir soğanı ayağın altında ezsen ve yâhûd bir kara kelbi ursan ol ân hemân ol müselmânı katl ederler. Nâhiye-i Menârek nâm bir {nâ-mübârek} mel'ûn Yezîdî Kürdleridir ve cümle tüfeng-endâzdırlar kim serçeyi kurşumla gözünden ururlar. Bu karye-i Menâr'dan yine şark ile şimâle meyyâl dağlar içre bir menzilde,

Dâsnî Beği: Hâk-i Dühük'de ve hükm-i Musul'da mîr-i aşîretden ulu beğdir. Musul paşasının mektûbun verince cihân anın olup bizlere hayli ikrâm etdi. Bir sebük-rûh âdem, ammâ kâmil on bin aded güzîde tüfeng-endâz Yezîdî ve bî-dîn-i la'în kavm-i melâ'înlerdir.

Bu tâ'ife-i Yezîdî gayrı Yezîdî-i Halitî ve Çekvânî ve Sincârî ve Bâpirî mel'ûnlarından bin kat eşedd Yezîd-i bî-dînlerdir. Hattâ tâ cedd-i nâ-pâklerinden berü deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'in ve sâ'ir şühedânın hûnların hâk-i Kerbelâ ile cem' edüp her mel'ûn hânelerinde hıfz edüp cân otu gibi birbirlerine hedâyâ gönderirler.

Bir mel'ûnu mürd olsa ya bir veled-i zinâsı vücûda gelse mürdeleri ve zindelerin soğan suyuyla bapirleri ve ebeleri gasl edüp Hazret-i İmâm Hüseyin'in hûnun ölülerine ve veled-i nâ-pâklerine buhûr yerine hûn-ı Hüseyin'i yakarlar.

Ve niçe yüz mel'ûnların hânelerinde mahfûz şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ'nın esbâbları ve âlet-i silâhları vardır kim birbirlerinin mâbeynlerinde "Atamız şu kadar Hüseynî katl etmişdir" deyü tefâhur kesb ederler.

Bir kesin hânesinde hûn-ı Hüseyin kalmasa deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'in şehîd olduğu mahalden hâk-i Kerbelâ getirdüp elbette bir müslim şehîd etdiklerinde türâb-ı Kerbelâ'yı ol hûn ile mülemma' edüp mahall-i iktizâda buhûr edüp yakarlar. Tâ bu mertebe mel'ûn Yezîdî-i Dâsnî'dir. Lisân-ı Kürd'de Dâsnî (---) demekdir, ya'nî müntehâ kavm-i gâzîyândır, ammâ hikmet-i Hudâ bu kavm-i melâ'înin içinde,

Ziyâret-i Hazret-i eş-şeyh Hâdî *kuddise sırruh*: Bir kubbe-i âlî ve bir tekyegâh-ı binâ-yı vâlî bir âsitânedir kim Kürdistân sünnîleri içre niçe kerre yüz bin ziyâretgâh vardır. Böyle mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ziyâretgâh yokdur, zîrâ bu mezkûr Dâsnî Yezîdîleri ol zu'm-ı bâtıl üzredirler kim bu şeyh Hâdî ceng-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin tarafından rû-gerdân olup kendüler ile Hüseynîlere kılıç urmuş ola. *Hâşâ ve kellâ* bu sultân sahâbe-i kirâmın güzîdesidir. Hazret-i Ömer evlâdı Hazret-i Abdullâh ile Musul cenginde bulunup mecrûhen şehîd olup bunda medfûndur.

Âsitânesin şâm Sultânı Nûreddînü'ş-şehîd hazretleri binâ etmişdir. Evkâfnâmelerinde ale't-tafsîl mastûrdur. Ve bu azîzin şehâdetinden sonra hilâfet-i Mu'âviye andan hilâfet-i Yezîd olup hâdise-i Kûfe olmuşdur. Eyle olsa bu şeyh Hâdî hazretleri niçe deşt-i Kerbelâ vak'asında bulunmuş olur.

Hemân cümle Yezîdî **[3a] "**şeyh Hâdî bizimdir" deyü ta'mîr ü termîm edüp ziyâret ederler. Ve bir şey içün yemîn etseler "Sırr-ı şâh-ı Hâdinî" deyü yemîn etdikden sonra ana çûn-ı çerâ yokdur, ammâ bu da Cenâb-ı Allâh tarafından ol sultâna rahmetdir. Eğer Hüseynî olduğun bilseler Musul'da medfûn

olan Circîs Nebî gibi bu azîzin külün göğe savururlardı.

Andan yine cânib-i şimâle kal‘a-i Dühük hudûdun geçüp bu İmâdiyye hâkinde Cezîre sancağı hudûduna kadem basup **Cûde kasabası** bâlâda tahrîr olunup sağ tarafımızda cebel-i Cûde dâmeninde kalup bizler yine semt-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Rüsûr: Cizre hükmünde olup câmi‘i ve medresesi olduğu ve karye-i Rüsûr, "Kırmızı su" demek olduğu bâlâda İmâdiyye'den gelirken tahrîr olunmuşdur. Andan yine semt-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Deyreşu: Nehr-i şatt'ın cânib-i şarkîsi tarafında dağlar içre İmâdiyye hâkinde Cezîre hâkimi hükmünde altı yüz hâneli ve câmi‘ ve medreseli ma‘mûr kend olduğu bâlâda İmâdiyye'den Cezîre'ye gelirken bu karye-i Deyreşu'nun evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ Deyreşu ismiyle müsemmâ olduğu lisâ[n]-ı Acem'de ve lisân-ı Kürd'de deyr kenîse-i mugâna derler. Bu cây-ı ma‘hûdede tâ Hazret-i İbrâhîm'in pederi Âzer binâsı bir kenîse-i ibret-nümâ var idi. Hâlâ eser-i binâdan ancak esâsı kalup ma‘bedgâh-ı müslimîn olmuşdur. Anıniçün Deyreşu derler.

Ve bu mahalden cânib-i garba şatt'ın cânib-i garbîsinde Mardin ve Musul hâkine karîb bir şatt cezîresi içre kal‘a-i Cezîre şehri bir menzil yer kalup mukaddemâ seyr [ü] temâşâ etmek ile şimdi ol cânibe meyl etmeyüp karye-i Deyreşu'dan yine şimâle dağlar içre ubûr ederken Fındık kasabası sol tarafımızda şatt kenârında kalup bizler taraf-ı şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Tanaz-ı tannâz rabta-i şehnâz

Ekrâd meliklerinin bir şehzâde-i âzâdesi amâr etmişdir. Lisân-ı Ekrâd'da Tanaz (---) (---) (---) derler. İmâdiyye ve Cûde şehri hâkinde nehr-i şatt'ın cânib-i şarkîsinde 3 sâ‘at dağlar içre şatt'dan ba‘îd bir hıyâbân kûh-ı bülendler mâbeyninde âb-ı revânlı ve bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘-i muhtasarlı ve medreseli (---) (---) (---) (---) ve bir cisr-i sağîrli ma‘mûr kasabadır. Cümle halkı darı ekmeği tenâvül ederler, zîrâ darısı ve balı ve kudret helvâsı ve mazusu meşhûrdur kim debbâğlara beher sene niçe bin yüz {yük} mazı gider. Ve su değirmenleri çokdur.

..... (1.5 satır boş).....

Andan yine şimâle dağlar içre 2 sâ‘atde {âbâdân içre gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Mîrhand, ya‘nî kal‘a-i Resând

İmâdiyye hâkindedir, ammâ Cezîre hâkimi hükmünde Tanaz kasabası garbında iki sâ‘at ba‘îd dağlar içre bir püşte kaya üzre şekl-i müseddes seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Derûn-ı hisârında ocak beği sâkin olur. Cânib-i erba‘ası bâğ-ı Merâm'dan nişân verir nahlistân [u] gülistânlı bir kal‘adır.

Bânîsi ibtidâ Âl-i Abbâsiyân'dan Resând Hân olmağile vech-i tesmiyesi oldur. Zîr-i kal‘adan cereyân eden nehr-i (---) (---) Hakkârî diyârından gelen nehr-i (---) (---) bu kal‘a altında birbirine mahlût olup andan şatt'a munsabb olurlar. Bu Resând aşîreti altı bin tüfeng-endâz askere mâlikdir, ammâ

sünnîlerdir. Ve kûh-ı Kürdelân bu mahalle karîbdir. O da beş bin tüfeng-endâza mâlik Kürdelân beğidir. Bunlarda Yezîdîler de vardır. Kasabaları (---) (---) dır, ammâ Resând beği aşîreti şecî‘ vü tüvânâ fetâlardır, ammâ Resând kasabası},

Menzil-i karye-i Kelek-i Mervânî

Zamân-ı kadîmde amâr köy imiş. Mervân-ı Himâr bu mahalde Ebû Müslim-i Mervî ile ceng edüp münhedim olup firâr etdikde bu mahalde gemiyle bu nehr-i (---) (---) ubûr etdiğiyçün Kelek-i Mervânî derler, ammâ yine asker-i Ebû Müslim Mervân-ı Himârı akîbince kova kova Haleb'e andan şâm'a andan Gazze'ye ve Mısır'a varınca kovdular.

Mervân-ı Himâr Mısır'da dahi karâr edemeyüp Nîl'i gemiyle karşu Cîze tarafına ubûr edüp tâ Sa‘îd-i âlîde ve dehlîz-i Habeş olan şehr-i Cerce ve şehr-i İsvân ve şehr-i Sûdân ve şehr-i Donkala ve şehr-i Sünnâre nârinde karâr etmeğe karâr verüp Mısır'dan Nîl'i geçüp "Ebü'l-Müslim Türâbîleri elinden halâs oldum" deyü şükr edüp Cîze şehrinde âlem ağyârdan bî-haber deyü hâb-ı râhatda yatırken Ebü'l-Müslim askeri Mervân-ı Himâr'ı ale'l-gafle basup Himâr hâkimi himâr gibi bağırda bağırda katl edüp başın kesüp Ebü'l-Müslim'e götürdüler.

Ehl-i Mısır u şâm, şûr-ı şerr-i Himâr'ın asvâtından halâs olup Âl-i Emeviyyûn bu Mervân-ı Himâr'da inkırâz bulup devletleri Âl-i Abâ olan Âl-i Abbâsiyân'a nakl etdi.

Ba‘dehû Ebü'l-Müslim-i Mervî bu mezkûr Kelek-i Mervân şehri halkın Mervânî kelek ile geçirdikleriyçün cümle Mervânîleri teberden geçirüp Kelek-i Mervân şehrin harâb u yebâb edüp ol asırdan berü ancak bir kurâ misilli geçit başında nehr-i (---) sâhilinde Cizre hudûdunda bir harâbe şekilli köy kalmışdır. Ve bu Kelek-i Murvân'ın sebeb-i tesmiyesinin sıhhati oldur kim lisân-ı Fârisî ve lisân-ı Kürd'de "mûr", karıncaya derler, ya‘nî karınca geçidi demekdir. Galat-ı meşhûr evlâ olduğundan Kelek-i Mervânî derler. Ve Mervân-ı Himâr geçdiği dahi sahîhdir kim hâlâ Ebü'l-Müslim'in kırdığı Yezîdîlerin üstühânları püşte püşte dağlar içre zâhirdir.

Ve bu Kelek-i Mervânî geçidinden cereyân eden nehr-i (---) (---) tâ Hakkârî tahtı olan Çölümerik kal‘asına üç sâ‘at karîb şempû dağlarından tulû‘ ***[3b]*** edüp bu Kelek-i Mervân'dan geçüp Fındık kasabası kurbunda şatt'a mahlût olur, ammâ hurûc etdiği kûh-ı şempû ulu dağdır. Ve Hakkârî kavminin irtifâ‘-ı kadrlerine sebeb bu kûh-ı şempû'da genc [ü] defîne-i Karûn bulup Âl-i Abbâsiyân iken dahi ziyâde şeref bulup nâmdâr olduklarıyçün hâlâ kavm-i Hakkârî'ye bu kûhun ismiyle kavm-i şempû derler. Ma‘âdîn-i kesîre ile mevsûf bir kûh-ı şempû'dur. Bu Kelek-i Mervânî geçitden (---) nehirden karşu geçüp,

Sitâyiş-i vilâyet-i güzîde-i Kürdistân dâr-ı Sa‘îd, ya‘nî mahmiyye-i İspa‘ird u şehr-i kadîm Sa‘îrd

Müverrihân-ı sülûf kavilleri üzre belde-i kadîmdir kim Yezdicürd şâh'ın binâsıdır. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp sene (---) târîhinde Hazret-i Ömer evlâdlarından Hazret-i Abdullâh kavm-i Yezîdî destinden feth etmişdir.

Ba‘dehû sene 921 târîhinde Diyârbekir Vâlîsi Selîm Hân-ı Evvel Vezîri Bıyıklı Mehemmed

Paşa Monla İdrîs (---) re'y [ü] tedbîriyle bu Si'îrd hânı itâ'at edüp memâliki kendüye mü'ebbed verilmişdi. İnkırâz bulup hâlâ Diyârbekir eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 223.772 akçedir. Ze'âmeti 7 ve tîmârı 123, alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kanûn üzre cebelüleri ile cümle sekiz yüz asker olur. Beş yüz asker de beğinin olur. Diyârbekir vâlîsiyle me'mûr oldukları sefere eşerler, ammâ güzîde pür-silâh askerdir. Kürdistân askeri içre bu Si'îrd kavminin nısfu'l-leylde haymelerin bulmak isteyen oran çağırdıkda teşrîfât üzre "Dâr-ı Sa'îd" deyü oran çağırup andan bulunur.

Ve bu Si'îrd'e Dâr-ı Si'îrd denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Lisân-ı Arab'da Dâr-ı Sa'îd derler, zîrâ kayâsıra kefereleri asrında bu diyârda ceng-i azîmler olup niçe gâzîler sa'îd ü şehîd olmuşlardır. Ve lisân-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Hulâsa-i kelâm her lisânda birer gûne ism ile ma'rûf bir şehirdir. Gerçi Kürdistân'dır, ammâ cümle halkı lisân-ı Arabî tekellüm ederler, ammâ Kürdî ve Türkmanî ve lisân-ı Ermeni dahi bilirler. Ve bir hâkim-i şer'î şeyhülislâmdır kim mezâhib-i erba'a müftîleri vardır. Ve Âsitâne tarafından yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şâhbenderi ve şehir subaşısı vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Müşâsında olan şehr-i kılâ'ları beyân eder

Evvelâ bu şehrin cânib-i garbında Kara Âmid, ya'nî kal'a-i Diyârbekir dörd konakdır. Yine garbına karîb Mardin üç konakdır. Ve yine garb ile cenûba iki menzilde kal'a-i Hasankeyfâ karîbdir. Ve cânib-i cenûbunda dörd merhale yer Cezîre şehridir. Ve cânib-i şarkîsinide kasaba-i Küfre bir konakdır. Ve Musul şarkîsindedir. {Bu Si'îr[d] Musul'un garbîsindedir}.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Sa'îrd

Evvelâ bu şehr-i müzeyyen nehr-i şatt'ın cânib-i şarkîsinde nehr-i şatt'dan nısıf merhale dağlar içre ba'îd bir hıyâbân ve koyah bâğ-ı cinân içre ravza-i Rıdvân misilli bir şehr-i İrem'dir. (---) (---) (---) (---) (---).

Cümle (---) aded hâne-i zîbâlardır kim bu şehir içre haşeb binâ katı nâdir vâki' olmuşdur. Cümle kârgîr binâ kubâb-ı ra'nâlar ile mebnî hânedân-ı ma'mûr u müzeyyenlerdir.

Evvelâ Beğ sarâyı müte'addid kâ'alarıyla ve enderûn [u] bîrûnuna niçe müzeyyen hücreleriyle ârâste ve bâğ u bâğçesiyle pîrâste olmuş, hâlâ sâkin olan beği (---) (---) Beğ'dir kim bir vücûd-ı mükerrem Hâtem-i Tayy ve Ca'fer-i Bermekî-meşreb kimesnedir.

Ve (---) (---) sarâyı dahi ma'mûr [u] mükellefdir. ..... (1 satır boş).....

Eşkâl-i ecrâm:

..... (3 satır boş).....

Der-beyân-ı câmi‘hâ-yı muvahhidân:

..... (4/3 satır boş).....***[4a]***

Der-beyân-ı mesâcid-i müselmân:

..... (4/3 satır boş).....

Sitâyiş-i medâris-i âlimân:

..... (4/3 satır boş).....

Dârü'l-kurrâ-i mücevvidân:

..... (4/3 satır boş).....

Dârü'l-hadîs-i peygamberân:

..... (4/3 satır boş).....

Mekteb-i tıflân-ı ebcedhân:

..... (4/3 satır boş).....

Tekye-i dervîşân:

..... (4/3 satır boş).....

Der-ayn-ı çeşme-i âb-ı revân:

..... (4/3 satır boş).....

Sebîlhâne-i atşân:

..... (4/3 satır boş).....

Hân-ı hâce-i tüccârân:

..... (4/3 satır boş).....

Hammâm-ı rûşinâ-yı gâsilân:

..... (4/3 satır boş).....

Çârsû-yı bezzâzistân:

..... (4/3 satır boş).....

Reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân:

..... (4/3 satır boş).....

Sitâyiş-i mahbûbân:

..... (4/3 satır boş).....

Kibâr-ı eşrâf [u] a‘yân:

..... (4/3 satır boş).....

Zikr-i sulehâ-yı meşâyihân:

..... (4/3 satır boş).....

Der-na‘t-ı mü’ellif-i şâ‘irân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve ulemâ-yı hâzıkân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve üstâd-ı cerrâhân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve kabâ-yı ricâl [ü] nisvân:

..... (4/3 satır boş).....

Der-ilm-i ahâlî-yi lisân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve ibret-nümâ-yı âbâdân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve havâ-yı hûb-ı câvidân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve mâ-i zülâl-i hayavân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve çâh-ı mâ-i hânedân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve iklîm-i arz-ı büldân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve tâli‘-i imâristân: Bitlis Hânı Abdâl Hân kavli üzre tâli‘-i binâsı burc-ı sevrde vâki‘ olup beyt-i Zühre-i türâbîde bulunmuşdur.

Ve kenîş-i râhibân:

..... (4/3 satır boş).....

Ve hubûbât-ı mahsûlât: Buğdayı ve pirinci ve darısı ve fûl ve mâşı ve kırmızı havucu ve tulğa aşı gâyet memdûhdur.

Ve memdûhât-ı sanâyi‘ât:

..... (4/3 satır boş).....

Ve kâr [u] kisb-i ricâlât:

..... (4/3 satır boş).....

Der-medh-i me’kûlât: Evvelâ beyâz nânı ve lavaşa nâm yufkası ve köftesi (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Zikr-i me’kûlât-ı müsmirât: Envâ‘-ı fevâkihesi bî-haddir, ammâ inciri ve narı ve botom nâm fısdığı dağı ve taşı zeyn edüp cemî‘i diyâra gider.

Envâ‘-ı meşrûbât:

..... (4/3 satır boş).....

It‘âm-ı imârât:

..... (4/3 satır boş).....

Mesîregâh-ı İremezât:

..... (4/3 satır boş).....

Aded-i ravza-i bâğavât:

..... (4/3 satır boş).....***[4b]***

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Si‘îrd şehr-i Sa‘îd temâşâ-yı garîbe

Bir kerre Hasankeyfâ halkının şalgamları gâyet büyük olmağile bir azîm şalgamı şehr-i Si‘îrd'e hedâyâ gönderirler. Si‘îr[d] şehrinin zurefâları da kızıl havuçları gâyet büyük olmağile Hasankeyf şalgamın delüp kızıl havucu zeker gibi yapup şalgama sokup Hasankeyfâlıya gönderirler. Hasankeyfli dahi bu keyfiyyetden âr u gayret-i hamiyyete gelüp niçe bin asker cem‘ edüp Si‘îrdli ile bir ceng-i azîm edüp tarafeynden niçe yüz âdem merhûm olduğu, karîbü'l-ahd olmağile meşhûrdur. Hakkâ ki Si‘îrd'in gâyet lezîz ve iri pürçüklüsü olur. Ol diyârda havuca pürçüklü derler.

..... (3.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ ve ulemâ ve sulehâ-yı şehr-i Sa‘îrd:

..... (3.5 satır boş).....

Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp ve beğinden ihsân [u] in‘âm refîkler alup yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde âbâdân içre ubûr edüp, {İbtidâ-i eyâlet-i Van},

Evsâf-ı kasaba-i Küfre-i şirvan-ı Kürdistân

Bu dahi küfr-i zamân gibi Kefr-i zamân-ı şirvan'dır, lâkin elsine-i nâsda Küfre derler. Bu mahalde Diyârbekir eyâleti tamâm olup bu rabta-i Küfre Van eyâletinde şirvan beği hükmünde bir vâsi‘ düz zemînde bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı ve havz-ı fevvâreli ve ma‘mûr câmi‘ ve medreseli ve hammâm u hân ve çârsû-yı bâzârlı âbâdân kasaba-i hükm-i şirvan'dır. Cümle Kürdistân halkının geydikleri alaca şal ve şâpik cümle bu Küfre kasabasında işlenir. Ankâ re‘âyâsı Ya‘kûbî ve Ermeni kefereleri var. Küfre'nin,

..... (5 satır boş).....

Andan yine cânib-i şimâle âbâdân içre (---) sâ‘atde,

(---) (---) hâsıl olduğundan şehr-i Ma‘den derler. Bânîsi ma‘lûmum değildir. Bu dahi Van eyâletinde şirvan beği hükmünde bir aşîret beği hâkimdir. Âsâr-ı binâ-yı imâreti bir,

..... (1 satır boş).....

bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘ ve medrese ve hân u hammâmlı ve çârsû-yı bâzârı gâyet mükellef ü müzeyyen ma‘mûr kasabadır. Bunun dahi alaca şal [u] şâpiki memdûhdur.

..... (4.5 satır boş).....***[5a]***

Hamd-i Hudâ Van sahrâsında,

Menzil-i kal‘a-i Vestan: Van deryâsı kenârında bâğlı ve bâğçeli ve câmi‘ medreseli Hakkârî hâkimi hükmünde olduğu bâlâda Bitlis hânı cenginden Melek Ahmed Paşa efendimizle gelirken bu Vestan kal‘ası evsâfı tahrîr olunmuşdur.

Ertesi ale's-seher sene (---) târîhinde yigirmi beş atımızla ve on bir gulâm-ı halka-begûşumuzla ve Murtazâ Paşa koşduğu refîklerimiz ile sâlimîn ü gânimîn, **kal‘a-i Van-ı sedd-i îmân ve kaviyyü'l-bünyân**a dahil olup Melek Ahmed Paşa efendimizin mübârek cemâlin müşâhede edüp dest-i şerîfin bûs etdikde eydir:

"Bire oğul! Sen cânib-i Tebriz'e ve andan Murtazâ Paşa karındaşın Dümbülî kal‘asında hapsden çıkarmağa gidüp Bağdâd'a varup andan Basra'ya varup yine Bağdâd'a gelüp gönderdiğin mektûb ile sıhhat haberin geleli sekiz ay oldu. Sen bu kadar zamândan berü kanda idin" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Vallâhi sultânım, seyâhat etmediğim diyârlar ol semtde çok idi. Sultânımın Acem hânlarına ihsân etdiğiniz mektûblar elime girince ‘Fursat ganîmetdir’ deyüp Murtazâ Paşa hedâyâsın getiren (---) (---) Ağa da sebük-rûh bir yâr-ı muvâfik ele girince diyâr-ı Acem'de kırk altı pâre sağîr ü kebîr şehir temâşâ edüp diyâr-ı Irâk'da Bağdâd'a vardım. Andan Murtazâ Paşa karındaşınızın mektûbuyla vilâyet-i Basra ve Lahsa ve Ummân ve Tûcmekrân ve Katîf ve Cerâyir-i Hâridât ve Bahr-i Hürmüz ve andan yine diyâr-ı Acem'de şehr-i Huveyze ve şehr-i Durak ve niçe şehirlerden sonra yine kal‘a-i Basra'ya gelince altmış bir pâre şehir ve kılâ‘ vü kasabâtlar seyr edüp yine diyâr-ı Medâyin üzre kal‘a-i Bağdâd'a geldim. Andan Murtazâ Paşa efendimizin Yûsuf Kethüdâsıyla diyâr-ı Kürdistân'da eyâlet-i şehrezûl ve eyâlet-i İmâdiyye'de dahi yigirmi altı pâre kılâ‘ u şehr-i müzeyyenler seyr edüp Diyârbekir'e geldik. Andan yine Bağdâd yoluyla çölden yigirmi üç günde Bağdâd'a gelüp andan mâh-ı (---) Murtazâ Paşa ile vedâ[‘]laşup (---) günde şehr-i Musul'a andan yine Kürdistân içre (---) sancak yeri temâşâ edüp vilâyet-i Hakkârî'den bu Van'a gelince cümle (---) aded sancak yerde (---) aded kal‘a temâşâ edüp hamd-i Hudâ ten-dürüstce sultânımın mübârek cemâlin gördüm" deyü yine hâk-i pâyine rûmâlîde edüp Basra'da Efrâsiyâboğlu Hüseyin Paşa mektûbların ve Murtazâ Paşa ve Bağdâd a‘yânlarının ve İmâdiyye ve şehrezûl [ve] Akra ve Zaho ve Dühük ve Cezîre ve Musul ve Hasankeyf ve Diyârbekir vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa'nın ve'l-hâsıl cümle mîr-i mîrân ve ümerâ ve a‘yân u eşrâfların yüz yetmiş kıt‘a mektûbların ve Hüseyin

Paşa ve Murtazâ Paşa'nın verdiği hedâyâları defteri mûcebince cümle Melek Ahmed Paşa'ya hedâyâları teslîm edüp emânet-kârlığı edâ etdik ve paşadan hayr du‘âlar alup bu hakîre bir kîse guruş ve bir kat libâs-ı fâhire ve bir raht ve zeynli mu‘teber at ihsân edüp hamd-i Hudâ konağımıza varup cümle dostânlar ile müşerref olup ertesi gün Murtazâ Paşa efendimizin koşduğu üç bayrak sarıca yiğitlerine bu hakîr üç yüz guruş verüp paşa efendimizden ve bizim sıhhatle Van'a dahil olduğumuzu mektûblar ile Murtazâ Paşa'ya i‘lâm edüp mezkûr refîkleri Bağdâd'a Kürdistân-ı Hakkârî içre yolladık.

Ba‘dehû şeb [ü] rûz Melek Paşa efendimizin meclis-i şerîfinden bir ân münfekk olmayup sekiz ayda etdiğimiz seyâhatleri ve manzûrumuz olan kılâ‘-ı azîmeleri ve şehr-i kadîmeleri ve acâ’ib ü garâ’ibâtdan ibret-nümâ şeyleri ve her diyârın amâr u harâbın ve adl [ü] adâlet-ünvânın su’âl edüp nedîmlik edüp gecemiz Kadr ve rûzumuz rûz-ı ıyd olup sohbet-i hâs ederdik.

Bu minvâl üzre yedi gün mürûr edüp Âsitâne tarafından Sadrıa‘zam Siyâvuş Paşa'nın ve Kaya Sultân efendimizin ulaklarıyla Melek Paşa efendimize yetmiş aded mektûblar Der-i devletden gelince kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûmları olunca ol sâ‘at Gınâyîzâde efendimize kırk kıt‘a mektûblar yazmağa fermân edüp ol leyle-i nâ-mübârekede Melek Paşa efendim eydir:

"Evliyâm, oğul! Sekiz ay hândan hâna vüzerâdan vüzerâya ve ümerâdan ümerâya safâ-yı hâtır ile cihânı geşt [ü] güzer etmek merdân-ı Hudâlık değildir. İşte merd-i meydânlık oldur kim ale's-sabâh benim hâtırım içün ale'l-acele ulaklık ile üç gulâm alup elbette İslâmbol'a gidersin" deyü elime üç yüz altun ve belime bir hoş-kadem kılıç ve koynuma bir aylı ve günlü bir cevâhir zarflı sâ‘at verdikde hakîr dahi gaş[y] olup *"El-emrü emrüküm"* deyüp hâzır-bâş oldum.

Ertesi ale's-seher paşanın destin bûs edüp,

Sene 1066 mâh-ı (---) gününde diyâr-ı Van'dan Erzurûm üzre ulaklığile Rûm'a gitdiğimiz menâzilleri bildirir *[5b]*

Evvelâ kal‘a-i Van'dan üç gulâmımla sekiz aded çatal atlara süvâr olup *bismillâh* deyüp cânib-i şimâle 12 sâ‘atde Amik kal‘asın geçüp,

Menzil-i Amik kal‘ası: Andan menzil bârgîrleri alup (---) sâ‘atde **Bârgîri kal‘asın** geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Malazcird andan (---) sâ‘atde **Hınıs kal‘ası** hâkin geçüp ve **Altun Halkalı** cisrin geçüp,

Menzil-i Hasankal‘ası: Anda Tavukçu Mustafâ Paşa'dan mektûb ve ihsân alup (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Erzincân: Andan yarar bârgîrler ve sürücülerin nâmdârın alup (---) sâ‘atde **Koylıhisâr kal‘asın** geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Nîkhisâr, ya‘nî Niksâr, andan yine cânib-i garba **şehr-i Lâdik**'i geçüp,

Menzil-i Marzifon şehri, bundan dahi yarar bârgîrler alup semt-i garba (---) sâ‘atde **Osmancığ**'ı

geçüp şehr-i **Tosya** andan yine yarar menzil bârgîrleri alup (---) sâ‘atde seğirdüp **Bolu** şehrin geçüp **kal‘a-i Göynük**'e erken varılup der-akab atlar alup ol gece yine seğirdüp ale's-seher,

Menzil-i kal‘a-i İzmit: Anda üç sâ‘at istirâhat edüp ve yarar atlar alup nısfu'l-leylde **Gekbiziyye**'de menzil alup ale's-seher,

Menzil-i şehr-i Üsküdar, andan kayık ile İslâmbol'a dahil olup onuncu günde Van'dan İslâmbol'a gelüp mektûblar ile Sadrıa‘zam-ı dilîr Süleymân Paşa'ya gelüp bir hil‘at-i fâhire ihsân edüp gayrı in‘âm-ı nâyâbla hakk olup hâ’ib u hâsir taşra çıkup ulaklık hebâya çıkdığından belime urup Re’îs Efendi hücresinde sehel istirâhat edüp ba‘de'd-dîvân Sadrıa‘zam hakîri huzûruna çağırup paşanın ve Kürdistân'ın ve kal‘a-i Van'ın cümle ahvâllerin su’âl edüp,

Buyurdular kim: "Paşa karındaşımıza Bağdâd'ı, Murtazâ Paşa’ya Basra'yı versek hazz eder miydi? Yohsa İslâmbol'a gelüp Kaya Sultân'dan mı hazz ederdi?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Van bir cezîre yerdir. Anda efendimiz bir şey tahsîl edemeyüp ancak masrûfun ihâta edebildi. Züğürd âdem İslâmbol'a gelse Kaya Sultân ile ne safâ etse gerek" dedim.

Vezîr eyitdi: "Yok yok! Paşan İslâmbol'a gelmeğe amel edermiş" dedikde,

"Lâ, vallâhi ve billâhi eğer Van'da ve eğer bir ulu hânda oturmak paşaya Mısır'da oturmadan yahşıdır, zîrâ güft ü gûdan paşanın kulağı dinç olur" dedim.

Hemân vezîr eyitdi: "Paşan mühr ile Girid'e gitmeden mahzûz mudur?" dedi.

"Eğer dîn-i mübînden imdâd ederseniz fermân pâdişâhındır, diyen kullardandır" dedim.

"Âferim Evliyâm! Hakkâ ki Melek Ahmed Paşa hüddâmısın. Ey imdi seni birkaç günden sonra Van'a yollarız, hâzır ol" deyü ceybinden yüz yedi altun ihsân etdikde cânım yerine gelüp ulaklık yorgunluğun ferâmûş edüp andan doğru Kaya Sultân'a gelüp paşanın mektûbların verüp niçe bin kelimâtlar olundu.

Andan iki yüz altun ve bir kat esvâb ihsân edüp ol gece anda mihmân olup her sabâh dîvândan eksik olmayup yine Van'a revâne olmak sadedinde iken İslâmbol içre kul mâbeyninde fetret ve gulgule ve velvele olmağa başladı.

Eğer rûz-merre olan vekâyi‘âtları birer birer tahrîr etsem bir tomar-ı dırâz olması mukarrer idi, ammâ alâ kaderi'l-imkân deryâda katre ve güneşde zerre mikdârı tahrîre cür’et edelim. (---) (---) (---) (---).

Der-beyân-ı vekâyi‘ât-ı gulgule-i Rûm-ı edne'l-arz, ya‘nî hâdisât-ı gulû-i âm-ı avâm be-vâdî-i Atmeydânı

İhvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm ola kim işbu sene 1066 Cemâziyelevvel'inin gurresi ki yevmü'l-isneyn idi. Vezîria‘zam Süleymân Paşa Girid mühimmâtına mukayyed olup tershâne-i âmire umûruna

mukayyed iken sadâret-i uzmâdan ma‘zûl olup cümle a‘yân-ı devletlerin re’y-i ahsenleri ile mührü cezîre-i Girid'e küçük sipâhiyle Hüseyin Paşa'ya gönderdiler. Ol sâ‘at Zurnazan Mustafâ Paşa kapudan iken Deli Hüseyin Paşa'nın yerine Der-i devletde kâ’immakâm oldu ve kapudan pa[şa] (---) Paşa oldu.

Ertesi gün selâse idi. Kalıçacızâde Mehemmed Paşa defterdârlıkdan ma‘zûl olup Kara Murâd Paşa'nın kethüdâsı Karagöz Mehemmed Efendi başdefterdâr olup defterdâr-ı sâbık Kalıçacızâde'nin muhâsebesin görüp zimmetinde bin kîse çıkup haps fermân olundu.

Mâh-ı mezbûrun beşinci cum‘a günü kable’z-zuhr Üsküdar'dan İslâmbol'a niçe yüz aded kayıklar geçüp fi'l-hâl İslâmbol içre kıyâmet kopup *Allâhümme âfinâ* bir gulgule oldu kim herkes hânesinde cân u başı havfine düşdü.

Ve cümle a‘yân-ı dîvân ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân bir yere cem‘ olup [1] nass-ı kâtı‘ı üzre müşâvere edüp sulehâ-yı ümmetden Kazancızâde re’yiyle nakîbüleşrâf ve Nişâncı Süleymân Paşa'yı gulû eden kullara ***[6a]*** elçi gönderdiler. Kul tâ’ifesi de Süleymân Paşa'yı rehin alıkoyup kendülerden niçe ebü'l-kelâmları nakîbüleşrâf ile sa‘âdetlü pâdişâha gönderüp "Cümle kulun pâdişâhım ayak dîvânı olmak ricâ ederler" dediklerinde nakîbüleşrâf nihânîce pâdişâha ve vâlideye kulun fetret-i isyân [u] tuğyân-ı vefretin sıhhati üzre haber verince huzûr-ı pâdişâhda hâzır olan musâhib [u] musâhibeler ayak dîvânı olmasına aslâ cevâz göstermediler. Çünkim ayak dîvânı olmayup cemî‘i haşerât-ı eşkıyâ-yı bî-bekâ-yı pür-şekâ sadâ-yı Allâh Allâh'a üç nöbet rehâ buldurup ol gece cümle zorbalar zor-ı bâzûlarına dayanup Yenicâmi‘de ve hareminde ve Atmeydânı'nda ve Mehterhâne'de ve ednâları Atmeydânı'nda Çingane cergelerinde "Habarla çörteni" diyerek Çinganelere mihmân oldular.

Ol gece cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ Hâsbâğçe'de müsâfir oldular. Ve sabâha dak bir kimesne râhat hâbın görmeyüp müşâvereler etdiler.

Ale's-sabâh ki oldu, Halıcızâde'yi kapu arası hapsinden çıkarup Yedikulle sicnine kodular. Ve sâ‘at-be-sâ‘at ecnâs-ı mahlûkât-ı camapur askeri gibi ipi sapı ve zâbiti ve râbıtı yok âdemler zorba zorba ve küme küme pür-silâh ve bî-silâh kişiler cem‘ olup birkaç kerre mâbeyne elçiler gidüp geldiler. Aslâ tarafeynden bir fâ’ide zuhûr etmeyüp kul ayak basup,

"Elbette ve elbette ayak dîvânı isteriz" dediler.

Yine cümle erbâb-ı dîvânın re’yiyle sipâh ocağından Kara Abdullâh nâm bir müksiri'l-kelâm ve bir mudhikân hümâmı elçilik ile bu camapur askerine gönderüp vardıkda,

Feth-i kelâmı ol oldu kim: "Bak a bire âdemler! Kanı sizin içinizde söz anlar âdem şekilli âdeminiz. Ve başınız buğunuz kimdir" dedikde,

Kul eydir: "Ya sen bizi beğnemedin mi Kuşlu haddır(?) bire vura şu gidiyi" deyince Kara Abdullâh bire âdemler masharalığı koyuldum zann edüp ol ân Kara Abdullâh'ı hemân pâre pâre ve dilim dilim ve şılım şılım edüp na‘şını Mehterhâne kapusu önündeki parmaklığa ayaklarından salb etdiler, ammâ pâdişâhımızın kulun murâdları ne idiğin bilmedi ve musâhibler kulu pâdişâha hilâf inhâ

ederlerdi.

Bu gûne velvele ve gulgule üç gün üç gece olup âhir-ı kâr cümle çârsû-yı bâzâr kapanup bey‘ [ü] şirâ olmayup câmi‘ler kapanup ibâdet olmayup nân u nemek ve Tahta'l-kal‘ada yemek dahi bulunmaz olunca hemân sipâh zümresinden âkıbet-endîş umûr-dîde şekilli zorbalar sûret-i hakdan görünür şekilli olup evvelâ Rûm Hasan Ağa ve Kayıkçı Hüsâm Ağa pâdişâha girüp mâ-vaka‘ kelâmı bir bir tefhîm etdirüp pâdişâh-ı cem-cenâb bi'z-zarûrî Alayköşkü’ne çıkup,

"Nedir kullarım" dedikde cümle eşkıyâlar bir ağızdan,

"Kul Allâh'ındır. Sen bir mütevellîsin. Hemân bize vazîfemizi ver. Dîn uğruna ceng edelim" deyü her kafâdan bir sadâ zâhir olunca hemân Rûm Hasan Ağa ve Boşnak Mehemmed Ağa ve Kayıkçı Hüsâm Ağa ve şâmlı Mehemmed ve Arnavud şa‘bân Ağa ve niçe söz sâhibi eşkıyâlar eyitdiler:

"Pâdişâhım! Anadolu zulm ile doldu ve re‘âyâ vü berâyânın beti benzi zulmden soldu. Re‘âyâ-yı Türkman ve gayrı berâyâ ve Terekemân diyâr-ı Acem'e kaçup vilâyetlerin boşaldı. Yemen İmâm'da, Revân dest-i Acem'de kaldı. Hazîne dahi gelmez oldu ve mevâciblerimiz verilmez oldu. Senin hareminde Girid kâfiriyle yek-dil [ü] yek cihet olup gizli çaşıtlık eden dîn düşmenlerin isteriz" deyü bir feryâd u figân etdiler kim sadâ-yı benî Âdem evc-i âsmâna peyveste olup cümle eşkıyâ murâd [u] merâmları üzre pâdişâha defter gönderüp,

"Ya bu dediklerimiz olur ve illâ ne sen kalırsın ve ne vâliden ve ne sâ’ir musâhib [u] musâhiben kalır" deyü feryâd etdiler.

Sûret-i defter-i eşkıyâlar: Evvelâ Dârü's-sa‘âde ağası (---) Ağa ve Bilâl Ağa ve Musâhib Yûsuf Ağa ve Caco İbrâhîm Ağa ve Hâsodabaşı Hasan Ağa ve Yeniçeri ağası Mehemmed Ağa ve Kul kethüdâsı Keçecizâde ve Gümrük Emîni Hasan Çelebi ve Tershâne Emîni Sâlih Çelebi ve Topkapulu Mustafâ Ağa ve Kızlar Ağası Kâtibi Abru Baltacı ve şa‘bân Halîfe ve hatunu Mülkî Kadın ve Deli Birâder Ahmed Ağa ve'l-hâsıl kırk yedi nefer kimesneyi elbette isteriz, katl olunsun" deyü feryâd ederken,

Biri "Mülkî Kadını isteriz" der.

Biri dahi "Mülkî Kadıyı isteriz" der.

Biri "Milkî Ağa'yı",

Biri "Milkî Efendiyi" isteriz derler.

Biri eydir: "Bire yoldaşlar kimi istersiz" der.

Birisi eydir: "Bire ne bilem, Milkî Beğ mi, Milkî Big mi, Milkî Beşe mi isteriz der. Ben de anıniçün öykünüp isterin deyü her Etrâk çoluk çolpa bir gûne âheng-i nâ-sezâ ederdi.

Garâ'ib ü acîbe-i kelâm budur kim bu bir mareke-i esrâr idi kim bir merd-i âferîdenin bu esrâr-ı hafiyyesine ***[6b]*** bir merd ü zen vâkıf-ı esrâr olamadılar.

Âhir-i kâr pâdişâh-ı âlem-penâhın kula aslâ ricâsı geçmeyüp ol sâ'at kızlar ağasıyla kapu ağasın katl edüp Alay Köşkü bedenlerinden aşağı endâht edüp katrân tulumları gibi ol bî-günâh Arabcıklar şehîd oldular mı ki?.

Hemân kul bu leşlerin ayaklarına ipler bağlayup sürüye sürüye "Allâh" deyü şâdumânlıklar ederek Atmeydânı'ndaki çınar ağaçlarına âvîze-vâr salb edüp vücûdlarına kılıç üşürüp yara yara, tiftik tiftik edüp kırmızı etleri ve sarı yağları şerha şerha olup maslûb durdular, ammâ yeniçeri ağası firâr edüp Sekbânbaşı (---) Ağa yeniçeri ağası oldu. Kâsım Ağazâde sekbânbaşı oldu, ammâ yeniçeri ağasından ziyâde vak' [u] vakârı var idi.

Ve defterde olup firâr edenlerden ertesi gün Bostâncıbaşı Musâhib Yûsuf Ağa'yı bulup (---) pâdişâh boğup sarây meydânına bırakdılar, ammâ kulun fetret-i tuğyânı dahi müştedd olup kâ'immakâm olan Zurnazan Mustafâ Paşa vezîria'zam olup kadıaskerlikden ma'zûl Sultânselîm'de sâkin Memekzâde Efendi şeyhülislâm olunca bu kerre cümle ulemâ,

"Ol câhil-i ebter şeyhülislâm mı oldu?" deyü gulû edüp Sultân Mehemmed câmi'inde cem'iyyet-i kübrâ etdiler.

Bu haber kul tâ'ifesinin istimâ'ı olunca cümlesi ulemâ ile yek-dil [ü] yek-cihet olup ol gün beş sâ'atden sonra kul gulû ile Zurnazan Paşa'yı vezîria'zamlıkdan, Memekzâde'yi müftîlikden ma'zûl edüp tekrâr mührü Silisre'de Siyâvuş Paşa'ya sadaka olunup Kara Hocazâde Alî Ağa kapucular kethüdâlığıyla mührü Siyâvuş'a götirüp Deli Hüseyin Paşa'ya mührü Girid'e götürmeğe me'mûr olan Küçük Sipâhî akîbince döndermeğe berren u bahren âdem gitdi.

Ba'dehû Siyâvuş Paşa gelince kâ'immakâm, Koca Yûsuf Paşa oldu.

Ve Defterdârzâde Süleymâniyyeli Mehemmed Paşa vezâretle defterdâr paşa oldu.

Ve Karagöz Defterdâr-ı sâbık Mehemmed Efendi kapu arasında haps ve Defterdârzâde re'yiyle Burnâz Hoca şeyhülislâm olup Memekzâde hânesinde münzevî olmak fermân olundu.

Hulâsa-i kelâm İslâmbol içi helc ü melc olup günden güne askerî haşerâtları yüze çıkup ol ân maktûl olan Yûsuf Ağa'yı ayağından Atmeydânı'nda çınara asdılar.

Bundan sonra maktûl Caco İbrâhîm Ağa'yı, der-akab Hâsodabaşı Hasan Ağa'yı sinirlerinden ip takup "Allâh Allâh" ile gemiciler gibi keşân-ber-keşân sürüyerek getirüp yine Atmeydânı'nda çınara sinirlerinden asdılar.

Kimi kılıç kimi kürde ve yarak ve balta üşürüp pare pâre edüp birbirlerine şaka ederek,

"Sen kaç vukıyye et istersin ve sen ne kadar âdem yağı istersin sızıya gâyet nâfîdir ve Âdem ödü göz

ağrısına şifâdır" deyü bu gûne şütür-gürbe evzâ‘lı kelimâtlar ederlerdi.

Ol gün Sarı Çavuş Mahmûd Ağa'yı bulup sa‘âdetlü pâdişâh gücile ricâ edüp kapu arasında haps etdi.

Yine ol sâ‘at pâdişâhımız çukadârı Musâhib Mahmûd Ağa'yı çıkarup yeniçeri ağası etdi.

Cümle ocak ağaları "Sem‘â ve tâ‘a" deyüp alay-ı azîm ile Mahmûd Ağa'yı Süleymâniye'de Ağa Kapusu'na getürdiler. Ol gün haps olan Sarı Çavuşbaşı'nın bir sabî evlâdı pâdişâha ruk‘a sunup pederinin ıtlâkın ricâ etdikde pâdişâh ricâsın kabûl edüp,

"Senin babanı bugün âzâd ederim" deyü buyurduklarında oğlu hânesine gelüp pederinin âzâd olacağına şükranesine kapusu eşiğinde birkaç re’s kurbân edüp pâre pâre edüp âyende vü revendeye bezl ederlerken hikmet-i Hudâ birkaç eşkıyâ ol mahalden ubûr ederken kurbân pây alup doğru Atmeydânı'na ol eşkıyâ gulgulesi içre girüp kurbân vaslaların gösterüp,

"Çavuşbaşı'nın halâs olacağı kurbânıdır" deyince,

"Bire dahi ol Sarı çıyan-ı akûr sağ mıdır" deyüp nâ-hak hûn-ı kurbân akdığıyçün hâtıra gelüp ol ân "Allâh Allâh" ile Bâb-ı Hümâyûn'a gelüp "Sarı Çavuşbaşı'yı isteriz" deyü feryâd etdiklerinde derhâl kapu arası hapsinden çıkarup katl edüp leşini Sarây meydânına bırakdılar.

Asker bunu dahi sürüyüp şecer-i Vakvâk çınara asdılar. Ammâ,

Hikâye-i münâsib: Sene (---) târîhinde efendimiz Melek Ahmed Paşa Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova'da iken kâ’immakâm idi. Sarı Çavuşbaşı kâ’immakâm çavuşbaşısı idi. Dîvânhânede cümlemiz oturup dakku'l-hanek ederken Kör Hasan Paşa gelince cümlemiz ayağa kalkup ta‘zîm eyledik. Zâhir Âl-i Osmân'ın bir yüğrük üç tuğlu vezîr-i âlîşânıdır. Bâ-husûs Kandiye kal‘ası altında niçe gazâları ***[7a]*** var. Ve ol savaş-ı perhâşlarda gözünün biri şehîd olmağile Kör Hasan Paşa nâmıyla şöhret bulmuşdu.

Bu çavuşbaşı, Hasan Paşa'yı görüp aslâ yerinden zerre kadar hareket etmeyüp dahi ziyâde ayağın uzadup durdu. Hasan Paşa sünnet üzre selâm verüp Çavuşbaşı'nın yanına oturup,

"Birâder ne hoş bize iltifât etmediniz" dedikde hemân Sarı Akûr Çavuşbaşı ol vezîr-i mazlûmu bu kadar cem‘iyyet-i dîvânda ele alup,

"Bire kör, bire mel‘ûn! Sen âdem misin kim sana ayağa kalkam? Bak bana şu gûne teklîfin" deyüp birbirlerine niçe bâzkeşleri geçüp âhir Kör Hasan Paşa ol bir nerkes gözciğezinden katre katre yaş akıdup eydir:

"Bak a çavuşbaşı sen beni bu kadar dîvân halkı içre rusvây-ı âmm etdin. Dilerim ol Pâdişâh-ı Perverdigârdan kim bir gulû-i âmda senin bana uzatdığın ayağını kıralar ve ayağına ip takup sürüyeler" deyüp âh-ı derûn ederek paşaya bulaşmadan kalkup gitdi.

Mâbeynden (---) sene mürûr edüp hikmet-i Hudâ bu ma‘rekede ayaklarından çınara asdıklarında Hudâ âlimdir Çavuşbaşı'yla Hasan Paşa'nın bâzgeştleri hâtıra hutûr edüp *"Sübhânallâh"* deyü Hasan Paşa rûhiçün bir Yâsin tilâvet etdim.

Me’âl-i kelâm kişi kulûb yıkmamak gerek ve nâ-hakk yere kurbân kanı dökmemek gerek. İmdi Çavuşbaşı halâs olmadan kurbân-ı nâ-hakk edüp kendinin dahi ol sâ‘at hakk ve nâ-hakk kanı akdı. *Temme'l-kelâm.*

Münâsib ez-în-cânib yine kulun fetreti sâkin olmayup günden güne defterleri mûcebince olan firâr eden âdemleri istemeden fâriğ olmadılar.

Âhir Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve Tavukçu Mustafâ Paşa Erzurûm'dan gelmişdi. Ve kul kethüdâsı ve bölük kethüdâları fermân-ı pâdişâhîyle tekrâr Atmeydânı'nda kula varup,

"Ağalar, kardaşlar dahi gayrı isteyeceğiniz var mı?" deyince anlar dahi,

"Bilâl Ağa'yı ve Milkî kadını ve şa‘bân Halîfe'yi ve Gümrük Emîni Hasan Ağa'yı ve Tershâne Emîni Sâlih Çelebi'yi ve Topkapulu Mustafâ Ağa'yı Ebrû nâm oğlanı ve ma‘zûl yeniçeri ağasını ve kul kethüdâsını isteriz. Bunlar defterimizdedir. Elbette ele girüp katl olunsun" deyü ibrâm [u] ilhâh etdiler.

Varan vüzerâlar da "N'ola, her birisi ele girdikde katl edelim" deyü şeyhülislâm ve kadıaskereyn huzûrunda yemîn edüp kulun eline hüccet-i şer‘iyyeler verilüp bu kul ol ahd-i mîsâk üzre cümle kul haşerâtları Atmeydânı'ndan dağılup gitdiler.

Ol gün Defterdâr Mehemmed Paşa firâr edenlerin hânelerin ve emvâl [u] erzâkların zabt eyleyüp yevm-i mezbûrda Yedikulle'de mahpûs defterdâr-ı sâbık Kalıçızâde katl olunup İslâmbol'daki ve Anadolu Hisârı'ndaki sarây yalıları cümle mîrîye girift olundu.

Ol gece Milkî Hân[ım] Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de bir hânda bulunup zindâna getirüp haps etdiler.

Ertesi yevm-i erba‘a idi kim Cemâziyelevvel'in onunda fakîr Milkî Hatunı katle edüp cenâzesin kul haşerâtları çınara asup cümle avret yeri mekşûf olup hınnâlı parmaklarından kan revân olup ol gün acîb bî-hayâsızlık iş olup Milkî Hatun'un milk-i mâ-melekin ahz ü kabz edüp nora sifâline varınca fürûht etdiler.

Mâh-ı mezbûrun on ikinci günü cum‘a idi. Hoca Bilâl Ağa'yı İstavroz Bâğçesi kurbunda bir fakîrin hânesinde pinhân olmuş bulunup katl olunup yine çınara asdılar.

Ba‘de'z-zuhr şa‘bân Halîfe bulunup çınara âvîze etdiler.

Kul kethüdâsını "Pinhân olduğu yerde bednâmlık ile katl olunmasın" deyü niçe kimesnelerin ma‘rifetiyle kul kethüdâsını bulunduğu hânda salb edüp kendü kendüyi salb etmiş nâmın çıkarup tabut ile na‘şını Atmeydânı'na getirüp durdu.

Vakt-i asrda yeniçeriler "Kethüdâmızdır" deyü na‘şını kaldurup defn etdiler.

Mâh-ı mezbûrun on beşi isneyn günü Gümrük Emîni Hasan Ağa'yı Galata'da Kullekapusu kurbunda bize ma‘lûm kimesne hânesinde bulunup kapu arasında haps olunup kendüden iki bin kîse mâl taleb olundu.

Bu hakîr-i pür-taksîr ol gün huddâmlarımla âriyetî atlara süvâr olup Vezîria‘zam Siyâvuş Paşa istikbâline gitdik.

Menzil-i kasaba-i Çatalca andan menzil-i karye-i Fener

Bu mahalde sadrıa‘zamı meks etmiş bulup yüz bin renc [ü] anâ ile ol izdihâmda gücile buluşup dest-i şerîfin bûs edüp,

"Hamd-i Hudâ sultânımı yine sadâret-i uzmâda gördüm. Cenâb-ı Bârî yârî kılup her işde Allâh mu‘în u zahîrin ola" deyü hayır du‘âlar etdiğimizde,

"Van serhaddinde Melek Paşa karındaşımız ne hâldedir?" dedikde,

"Du‘ânız hidmetindedir" dedim.

"İnşâ’llâh ben anları der-i devlete getirüp hidmet-i pâdişâhîye istihdâm ederiz. Ben ol vezîr-i âlîşânın henüz kıymetin bildim" deyüp niçe kelimatlardan sonra,

"Ziyâret-i hafîf lâzımdır" deyüp hakîr giderken "Elbette her gün ***[7b]*** bize görün sen bizim aşîretimizdensin" buyurup hakîr dest bûs edüp taşra çıkdım.

El-azametullâh İslâmbol a‘yânı âdem deryâsı gibi temevvüc ederek gelüp ol kadar hedâyâ ve ol kadar kîse gelirdi kim hadd [ü] hasrın Hudâ bilirdi.

Andan kalkup yine,

Menzil-i kasaba-i Çatalca: Bu mahalde sadrıa‘zama sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh tarafından kılıç, haftân gelüp alay-ı azîm fermân olunmuş. Siyâvuş Paşa Silisre'den berü müşevveşü'l-hâl ve münkesirü'l-bâl olmağile "Alay ile girmeğe tâkatım yokdur. Hemân şöylece girirüz" deyüp ertesi yine bir alay-ı azîm ile İslâmbol'a dahil olmuşdur kim gûyâ Cüvân Kapucubaşı mührile şâm'dan İslâmbol'a dahil oldu, ammâ Siyâvuş Paşa ba‘de alay sa‘âdetlü pâdişâha buluşup semmûr fâhireler geyüp umûr-ı müslimîne ol mertebe takayyüd etdiler kim gûyâ emîrü'l-mü’minîn Abdülmelik idi, ammâ ne çâre zorbaların isyân [u] tuğyânları dahi teskîn olmamış idi.

Hemân ol gün ba‘de'l-asr mahpûs olan Gümrük Emîni Hasan Ağa'yı katl edüp defter-i sultânî üzre borcın edâ etmeğiçün cümle mâlın kabz edüp cenâze-i Hasan Ağa'yı Atmeydânı'nda çenar dibine bırakdılar, ammâ na‘şını kul tâ’ifesi salb etmeğe cür’et edemedi. Üç sâ‘atden sonra Hasan Ağa tevâbi‘leri tabut ile cenâzesin getirüp Galata'da defn etdiler.

Ba‘dehû fermân-ı Siyâvuş Paşa ile cümle maktûl ve makbûlelerin hânelerin ve gayrı âvânîlerin taraf-ı mîrîden pulluk pulluk Mansûr-ı Devânıkî gibi bir dânıka varınca sûk-ı sultânîde bey‘-i men-yezîd edüp her şey’i fürûht etdiler. Kâsım Ağazâde sekbânbaşılıkdan ma‘zûl, Keçecizâde Alî Ağa sekbânbaşı oldu.

Mâh-ı Cemâziyelâhir'in ikinci günü selâse idi, firâr eden Deli Birâder Ahmed Ağa katl olundu. Ve kal‘a-i Azak'da dahi kulun isyân [u] tuğyânı haberi geldi.

Mâh-ı mezbûrun beşinci gün cum‘a idi, Deli Hüseyin Paşa'ya mührü götürenler Menekşe kal‘asında oturup telattum-ı deryâdan ve küffâr-ı hâksârın vefretinden cezîre-i Girid'e geçemeyüp Sipâhî Mehemmed Ağa mührü pâdişâha getirüp pâdişâh dahi mührü Siyâvuş Paşa'ya teslîm edüp müstakil vezîria‘zam oldu.

Bu arada Deli Hüseyin Paşa cezîre-i Girid'e kendüye mühür gelüp yine gerüye avdet olunduğın istimâ‘ edince Deli Hüseyin Paşa timarhâneden boşanır gibi boşanup kükreyüp,

"Ben bu cezîre-i Girid'de niçe oturayım. Asker yok ve imdâd u zahîre ve cebehâne ve mevâcib yokdur, üskes başım alup Cezâyir'e çıkarım" deyü feryâdcıları gelüp ba‘dehû Hüseyin Paşa cezîre-i Girid'de İsfakiye dağlarında yetmiş seksen pâre kâfir köylerin nehb u gâret edüp on bin aded esîr alup bu kadar mâl-ı ganâ’im aldığı haberi geldi.

Ve Topkapulı Mustafâ Ağa ve Tershâne Emîni Sâlih Çelebi ele girüp katl olunmuşlardır.

Ve mâh-ı mezbûrun dokuzuncu salı günü Mi‘mâr Mustafâsı Üsküdar'da Berber Yûsuf nâm bir bî-nâm kimesnenin hânesinde pinhân iken minârede mü’ezzin görüp Siyâvuş Paşa'ya müjde edüp Mi‘mâr Mustafâsı katl olunup mâlı mîrîye kabz olundu.

Çehârşenbe gün vüzerâdan Gürcî Mehemmed Paşa zorbalar tarafında bulunup dilin zabt etmediği hâtırıyçün Memekzâde ve Nakîbüleşrâf Kudsîzâde üçü bir günde cezîre-i Kıbrıs'a nefy-i beled olundular.

.....(5 satır boş).....

Eğer bu mahalde olan vakayi‘ât-ı turrehâtı birer birer tahrîr eylesem başka bir mücelled *Vâkı‘anâme-i Veysî* gibi ümmü'l-ahbâ*r* nâm bir tevârîh olur. Ancak bu kadarla iktifâ etdik.

Kara ağaların Atmeydânı'nda şecer-i Vakvâka salb olundukları târîhidir: (---) (---) (---) (---)

Arablar combalak atdı. Sene 1066

Diğer târîh-i musanna‘ (---) (---) (---) (---)

.....(3 satır boş)..... ***[8a]***

İşbu sene (---) mâh-ı Cemâziyelâhir'in onuncu çehârşenbe gün Sadrıa‘zam Siyâvuş Paşa bu abd-i ahkara emr-i şerîfler ve hatt-ı şerîf-i pâdişâhî verüp,

"Tîz Melek Ahmed Paşa karındaşıma Van'a bi'l-acele yetiş. Eyâletinde alacağı kalmasın. Sonra varan emr-i şerîflere amel edüp ana göre hareket eylesin" deyüp hakîre iki yüz altun harc-ı râh verüp dest bûs ile taşra çıkup doğru Kaya Sultân'dan mektûblar ve harçlıklar alup *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp,

İslâmbol'dan diyâr-ı Van'a revâne olduğumuz beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Üsküdar'dan,

Menzil-i Gekbiziyye, andan **menzil-i İznimgit,** andan **Handak**'ı geçüp gece ve gündüz yortup,

Menzil-i şehr-i Bolu, andan **menzil-i kasaba-i Çerkeş,** andan vakt-i gurûbda kalkup yedi nefer harâmîye râst gelüp bir hayli kelimâtdan sonra "Soyunun!" deyü üzerimize dal kılıç olunca üç hüddâmımla atdan inüp heybelerimizde olan emrleri ve mekâtîbleri gösterdik.

Birisi eydir: "Bire n'idek bunları, altun ve cevâhir var mıdır?"

"Lâ vallâh u billâh işte bunlardır. Ve bu heybede donumuz ve gömleklerimizdir" dedim.

"Berekât versin. Biz dağ âdemîsiyiz, bize gömlek lâzımdır" deyü heybesiyle gömlekleri aldılar.

Biri dahi belimdeki kılıca yapışam zann edüp hakîr bir pertâb edüp alarka olup bir silâha davranam zann edince yedisi de üzerime tüfeng havâle edüp,

Hakîr eyitdim: "Hey gâzîler! Altında atı kalmış yorgun argın ve durgun ulak âdeme sarılmak yüklü avrede el urmak gibidir. Ne var, îmân ehlinde yad olmaz. Bu sizin etdiğiniz bu dağlarda Köroğlu etmemişdir. Eğer merd-i Hudâ iseniz sizden emîn olalım. Hemân yol alup gidelim" deyüp lütf ile tekellüm edince birisi belinden kılıcın çözüp,

"Yiğit bu kılıcım pek ey kılıçdır. Sende yâdigârım olsun. Senin belindeki gümüşlü kılıcı bana ver. Ben de senin bir yâdigârın taşıyam" deyüp minnet etdikde hakîr n'ola deyüp {kılıcım verüp} cümlesiyle öpüşüp karındaş olup hamd-i Hudâ dahi bir şey'imize vaz‘-ı yed etmeyüp andan,

Menzil-i Tosya, andan ol gece **Osmâncığ**'ı geçüp ve **Gümüş**'ü ve **Kerkez** kasabaların ubûr edüp,

Menzil-i Amasiyye, andan **Çengalli Bel,** mahûf [u] muhâtara olmağile gece ile ubûr edüp, **menzil-i kal‘a-i Niksâr,** andan **menzil-i Koylıhisâr,** andan teper aşağı uçurumdan uçarak **menzil-i karye-i Keremli,** andan **Erzincân** şehrin geçüp dinç atlar ile **Erzurûm** sahrâsıyla gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Erzurûm, andan cânib-i şarka gidüp **menzil-i kal‘a-i Malazcird**, andan **menzil-i kal‘a-i Erciş**, anda dinç atlar alup **Amik kal‘asın** geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Van, serhadd-i Azerbaycân

Vakt-i şâfi‘îde uğrın kapuyu açup hamd-i Hudâ sıhhat ü selâmetle on üçüncü gün Melek Ahmed Paşa efendimizin mübârek cemâl-i bâ-kemâlin görüp emrleri ve hatt-ı şerîfi ve cümle mekâtibleri kırâ’at edüp Siyâvuş Paşa'nın sadrıa‘zam olduğundan cihân cihân hazz edüp hakîre bir kîse guruş ve bir kat esvâb semmûr kafâsı kürkü ile ihsân edüp,

"Evliyâm sen sağ ol. Kâzım nâm gulâm-ı memlûkun merhûm oldu. İşte sana ki ana bedel iki Gürcî gulâm" deyüp hakîri memnûn eyleyüp konağıma revâne oldum.

Bir hafta istirâhat edüp bir gün paşa-yı deryâ-dil eydir: "Evliyâm! Ulaklık ile hidmetimizde bulunup bize müjde haberleri getirdin. Sana Bitlis hânı oğlumun mukarrernâmesin ve Zirikî beğinin mukarrernâmesin sana hidmet vermişim. Ale's-sabâh durma, zîrâ vakit ahşamlıdır ve Bitlis hânı oğlumuzda bekâya yetmiş kîse mâlın tahsîline anda olan mataracıbaşıyla bir ayak evvel mukayyed olup tahsîl edüp tîzce gelesin, zîrâ getirdiğin emr-i şerîfde ve mektûb-ı mahabbet-uslûblarda neler tahrîr olunduğun sen bilirsin" dedi.

Ertesi sene (---) Rebî‘ulâhir'in âhirinde Van'dan şehr-i Bitlis'e ve kal‘a-i Zirikî'ye gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ paşadan mukarrer emrlerin ve hânlara mahabbetnâme hil‘atleri ve hedâyâların alup paşanın hayr du‘âsıyla Van'dan Mâllı Kaya Çelebi ile çıkup cânib-i cenûba,

Menzil-i kal‘a-i Restân: Niçe kerre bâlâda memdûhdur.

Andan Van deryâsı kenârında Çomar Bölükbaşı atıyla kendüyi üç minâre kaddi Kepan {kayası} nâm yerden deryâya atdığı mahalli ubûr edüp,

Menzil-i karye-i (---), andan **Kuskunkırân** dağın ubûr edüp,

Menzil-i Hân-ı Taht-ı Van: Bu dahi bâlâda mevsûfdur.

Bundan hâna mukarrer haberin gönderüp ertesi Bitlis hânının kethüdâsı Kara Mehemmed Ağa nâm ankâ-yı be-nâm on bin mikdârı Rujikiyân askeriyle mukarrer istikbâline karşu çıkup alay-ı azîm ile Bitlis şehri içinden ubûr edüp ***[8b]*** doğru Hânbâğı'na varılup bir dîvân-ı azîm olup paşa-yı âlî-vakârın mukarrernâmesi ve mektûbları kırâ’at olunup paşa-yı bâ-vakârdan getirdiğimiz hil‘at-i fâhireleri hâna geydirüp du‘â-yı hayr ile sandal-nişîn oldukda paşanın gönderdiği hedâyâları Ziyâeddîn Hân'a arz etdiğimizde dünyâ kadar hazz edüp pîşkeşin harîr makûlesi olanların vâlidesine gönderdi.

Andan hânın hil‘at geydiğin bâğdan Bitlis kal‘asına işâret etdiklerinde *el-azametullâh* evvelâ kal‘adan ve şehrin dam u bâm kayalarından niçe bin tüfeng atılup akîbince üç yaylım top kal‘adan atılup şehr-i Bitlis murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup üç gün şehirde meks edüp dördüncü gün hândan me’zûn olup "Gideriz" dedikde hakîre iki kîse ve bir semmûr kürk ve bir Gürcî

gulâm ve iki at ihsân edüp esbâb [u] kürkleri cümle bir yere Allâh emâneti verüp hândan refîkler alup,

Bitlis'den Zirikî beğine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Bitlis'den cânib-i cenûba **Seng-i Har deresi**n geçüp ve **Delikli kaya**yı geçüp sengistân uçurum yerlerden ubûr edüp,

Menzil-i kal‘a-i Kefender: Bitlis hânı hükmünde olduğu bâlâda Van'a giderken mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan cânib-i kıbleye Bitlis deresi cereyân etdiği dereler içre ba‘dehu evc-i âsumâna ser çekmiş cibâl-i âlîlere yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr ederek (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i (---): Zirikî beğinin hükmünde sâfî üzüm bâğlı bir sarp yerde ma‘mûr karyedir.

Bu mahalden Zirikî beğine mukarrer getirdiğimiz haberin gönderüp ertesi üç bin mikdârı güzîde asker ile kethüdâsı Beşâret Ağa nâm hümâm gelüp alay-ı azîm olmaya ancak bir cem‘iyyet-i tüfeng-endâz Ekrâdıyla kal‘a-i Zirikî'ye dahil olduk.

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı Zirikî

Beğin sarâyına dahil olduğumuz gibi dîvân olup mukarrernâme-i paşa-yı âlî-vakâr tilâvet olunup hil‘at-i fâhireyi hakîr geydirüp sâ’ir hedâyâlar dahi kendüye arz olup mesrûr oldu. Ve de’b-i kadîmeleri üzre kal‘adan on pâre şâhî toplar atılup gûyâ şâdumân oldu. Ve hakîre beğ bir cihân-nümâ havâdâr yerde bir konak verüp birkaç gün şehri teferrüc etdik.

Evvelâ hâkim-i Zirikî: Van eyâletinde başka beğlikdir. Beğinin hâssı (---) akçedir. Altı bin tüfeng-endâz askere ve yigirmi aded mîr-i aşâyire mâlikdir. Gerçi sâ’ir ümerâ-yı Van gibi muhteşem değildir, ammâ pâyda mertebesi âlîdir. Ve taht-ı hükûmetinde tîmâr ve ze‘âmet vardır. Hîn-i gazâda erbâb-ı tîmârı altı yüz asker olur. Çeribaşı ve alaybeğisi ve yüz elli akçe kadısı vardır, ammâ müftî ve nakîb ve sâ’ir hâkimleri yokdur, ammâ ulemâsı çokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Zirikî

..... (14 satır boş).....***[9a]***

Andan

..... (2 satır boş).....

Andan yine,

Menzil-i kal‘a-i şehr-i Bitlis

Hân ile müşerref olup yine bize bir mükellef oda döşeyüp gece ve gündüz hân ile ve on iki aded bürâder-i cân-berâberleriyle sohbet-i hâs ederdik. Hamd-i Hudâ gecemiz Kadir ve rûzumuz rûz-ı ıyd-ı adhâ idi. Ve paşanın fermân etdiğine göre mataracıbaşıyla cidd u cehd edüp ihtimâm-ı tâm ile elli kîse mâl hân-ı âlîşândan tahsîl edüp paşaya göndermeğe üç yüz tüfeng-endâz ile bizim kendi mâllarımız dahi Van'a gönderüp şehr-i Bitlis'de sebük-bâr kaldık.

Ve hân-ı cedîdin zimmetinde ancak yigirmi kîse kaldı ve mataracıbaşı yine anın dahi tahsîline şeb [ü] rûz ibrâm ederdi, ammâ bu hakîr cümle hânzâdeler ve mîr-i aşâyir ve a‘yân-ı kibâr-ı Bitlis ile hüsn-i ülfet edüp her birinden bu kadar ihsân [u] in‘âmlar görüp az zamânda dörd sepet sanduka esbâb ve gayrı tuhaf ve zî-kıymet eşyâlar ve yedi re’s küheylân atlar peydâ edüp her şeb [ü] rûz rûz-ı Nevrûz-ı Harezmşâhî ederdik.

Hikmet-i Hudâ sene (---) mâh-ı Cemâziyelevvel'inin gurresinde Melek Ahmed Paşa efendimizin Van'dan azli haberi gelüp eyâlet-i Van Pehleli Ahmed Paşa'ya ihsân olunmuş, ammâ gâyet şiddet-i şitâdan paşa Van'da kalup müsellem zabt etdiği haberiyle paşanın bakâya mâlı tahsîli içün Yûsuf kethüdâmızdan bir kıt‘a mektûb gelüp,

"Elbette mâlı tahsîl etmeden gelmeyesiz" deyü tahrîr eylemiş.

Mâh-ı mezbûrun ikinci günü anı gördük. Melek Ahmed Paşa efendimizle bin altmış beş Ramazân'ının yigirmi dördüncü bâzârertesi gün ceng edüp firâr eden Abdâl Hân şehr-i Bitlis'e girüp dahil oldukda ahâlî-i şehir helc u melc olup,

"Hay Melek Ahmed Paşa'nın azli muhakkak oldu kim Abdâl Hân Mudiki dağlarına firâr etmişken yine şehr-i Bitlis'e geldi, gör bu şehre neler işler?" deyü herkes havf u haşyetinden hân-ı atîke hedâyâlar ile gelüp buluşurlardı.

Hemân bu hakîr dahi bir tuhaf hüsn-i hatt kelâm-ı İzzet hedâyâ ile Abdâl Hân'a vardığımda ayağa kalkup yanına alup vâfir ta‘zîm ü tekrîm etdi.

"Pes Evliyâcığım sen bunda mısan?"

"Belî Hân'ım, bu hânedânın yigirmi seneden berü çörekhârı ve çanak-keşânıyım. Ecdâd-ı izâmın Hazret-i Sultân Evhadehullâh'ın pâk rûhiçün beni bu şehirde bir çerâğ-ı efrûhte edüp meni kulluğuna kabûl eyle, men gayrı Melek Paşa'nın kapusuna gitmenem" dedikde yanında bir küçük pîş-tahtanın kapağın küşâde kılup,

"İşte sene bir nânpâre-i boyahâne. Beher yevm dörder guruş olur ve ben sana Muş'da ze‘âmet de verirem ve sana câriyeler verüp evlendir ve barhlandıram" deyü bir *şâhnâme* ve bir *Kitâb-ı Gülistân* ve yüz guruş-ı İşpanyan verüp bir kat libâs verdi.

Anı gördüm, Melek Ahmed Paşa'nın çerâğ eylediği oğlu Ziyâeddîn Hân gelüp babasının ayağına düşüp Melek Paşa'nın Âsitâne'den hânlık içün getirdiği berât-ı pâdişâhî ve emr-i şerîfleri ve hâlâ bizim paşa tarafından getirdiğim mukarrernâme ve hil‘at-i fâhireyi cümle pederinin huzûruna koyup

pederinin ayağına yüz sürüp eydir:

"Vallâhi peder efendim, pâdişâhım! Melek Paşa cenginde devletimize âhardan bir ferd ü merd müdâhale etmesin içün cümle ehl-i beledin meşveretiyle beni hân taleb etdiler. Bir yıldır kim senin vekâletin ederdim. İşte Melek Paşa dahi ma‘zûl oldu. Allâh yine tâc ü raht ü bahtın sana mübârek eyleye" deyüp ser-ber-zemîn etdikde Abdâl Hân-ı âkıbet-endîş dûrbîn-fikr eydir:

"İmdi oğul ben seksen yaşına girüp okum atup, yayım yasup niçe kerre kemânım âsumâna asup felekden nâm [u] kâmlar alup niçe kere bu atlas-gerdûnun germ [ü] serdin çekmişem. *Hâşâ sümme hâşâ* ben bundan sonra hânlığı kabûl idem. Hemân siz on iki aded ciğer-kûşe ve nûr-ı dîdelerimsiz. Hemân yek-dil [ü] yek-cihet olup basîret üzre olup hükûmet-i Bitlis'i bir hoşça zabt u rabt edüp halka gülünç olman. Bana da bir nânpâre verin. Vâliden ehlimle bir kûşe-i vahdetde sizlere hayır du‘âda olam. Kaldır şu berâtların. Allâh mübârek eylesün" dedi, ammâ ciğeri pür-hûn olarak nutk edüp yukarudan aşağı mu‘âmele-âmiz kelimâtlar ederdi.

Netîce-i merâm niçe bin kelimâtdan sonra ta‘âm tenâvül olunup gasl-i destanden sonra {Hân eydir}:

"Evliyâm şimden gerü değil evvel dahi bizimdir. Buna bir hücre döşen kim bana yakın olup cân sohbeti edeh" dedi.

Ve yine hakîr hânın destin bûs edüp hücreme gelüp sehel hâb-ı nâza vardım. Ol ân vâkı‘amda pederim merhûmu görüp {eydir:

"Oğul sana} Ahlat kal‘ası üzre bu ***[9b]*** şehirden sana çıkmak âsândır, gam yeme. Hemân Hazret-i Kur’ân'a müdâvemet eyle" deyü menâmımda pederim merhûmu görünce hâbdan bîdâr olup ol ân, pâk tecdîd-i vuzû‘ edüp pederimin rûhiçün bir hatm-i şerîfe şürû‘ edüp üçünci günde tamâm etdim.

Sergüzeşt [ü] serencâm-ı hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ der-şehr-i Bitlis

Bir gün bu hakîr-i kesîrü't-taksîr Hânbâğı'nda hücremden çıkup hânın dîvânhânesinde hazîne odasında ale's-sabâh bir künc-i vahdetde âlem ağyârdan bî-haber iken evrâd-ı ezkârım tilâvet edüp âsûde-hâl dururken anı gördüm. Haremden koca hân bir gümüş sini içre on aded fağfûrî tabaklar içre emlec ve kebbât ve kâbulî ve zeytûn ve karîşe ve asel-i musaffâ ve gûnâ-gûn hamîreler ve hâs u beyâz gül-pembe-misâl mutabbak çörekler ve bir kâse anberli çobra ve bir kâse avşula şerbeti gelüp yalnız bir köşede tenâvül ederken harem kapusundan bir Tavâşî Anber Ağa nâm abûs çehre, ammâ Mesîh-âsâ dem urup bir boğça esvâb ile gelüp eydir:

"Hânım Sultân efendim size selâm eyleyüp bu boğça esvâblarımızı geyüp paşasına durmayup gitsin ve Kaya Sultân yanında bizi hayr du‘âdan unutmasın, elbette durmayup gitsin" deyü bu tavâşî-i Lokmân-sıfatdan haberin sıhhatin Lokmân'dan alup aklım başımdan gidüp gûnâ-gûn efkâr-ı fâsideye varup hemân,

Arab: "Boğça ve esbâbları pek saklayup kimes[ne]ye dimen" deyüp gûyâ firâr etdi.

"Aya, böyle haber gelmeden murâd [u] maksûdu ne ola?" deyü perîşân-hâtır tahta'l-kahve tenâvül ederken yine harem kapusu açılup içerden Abdâl Hân'ın en ulu oğlu Bedir Beğ ve dahi küçüğü Nûruddehr Beğ câme-hâb donlarıyla başlarında birer arakıyye kelle-pûşlarıyla nümâyân olup yanıma gelüp,

"Sabâhü'l-hayr Evliyâ Çelebi, nedir hâl-i şerîfin? Yine hân babanın gümüş sinisiyle ta‘âm yersin, hân baba sana iltifât edüp futûr göndermiş. Eğer ortak alırsan bilece yeyelim" deyüp yanıma oturdular. Hakîr eyitdim. Beyt:

Hep sizindir cân ü dil tek bir kadem rencîde kıl
Yoluna nem var ise şükrânedir bilmez misin

deyüp bu ebyâtı terennüm etdim ve latîfe olmağiçün,

"Bu ta‘âm benimdir, ammâ hân babanızın mâlı gibi yeyün. Helâl-i hoşunuz olsun, Seyf Kulu Ağa hoşikiniz olsun" dedim.

Hemân ta‘âmı yerken Nûruddehr eyitdi: "*Elhamdülillâh*, Hân babanın Melek Ahmed Paşa cenginde ganîmet olmamış, bir gümüş sini ve bu fağfûrî tabakları kalmış" deyüp tebessüm etdi.

Bildim ki hakîri imtihâna çeker. Aslâ cevâb veremeyüp ta‘âm-ı mümessekden ekle ye’külü bâbından ta‘âmı sîgaya çekerdim.

Hemân yine Bedir Beğ eydir: "Evliyâ Çelebi, işte paşanız da ma‘zûl oldu. Ne idi kim murâdı bu şehir içre eyle kılıç urup vilâyetimizi ve şehrimizi poh edüp niçe bin âdemi dendân-ı tîğdan geçürüp ol rûz-ı Ramazân-ı mübârekede eyle fezâhat u kabâhatlar edüp şehrimizden on Mısır hazînesi mâl gâret olundu. Ayâ Evliyâ, bu işler Melek Paşa'nın ve tevâbî‘ [ü] levâhıklarının ve Van kulu eşkıyâlarının yanlarına bu mâl-ı ganâ’im kalır mı ki?" dediler.

Hemân hakîr eyitdim: "Vallâhi beğlerim, bu dünyâda dervîşân gûnâ-gûndur. Ben dahi âvân-ı nâs mâbeyninde bu gûne atlı ve donlı ve bârhâne ve hidmetkârlı dervîşim. Ben umûr-ı dünyâ kaydında değilim. Ceng oldu ve vilâyet harâb oldu ve gâret ü yebâb oldu. Ben anları bilmem. Ancak bu hakîr bir du‘âgûyunuzum ve kendi hânedânınıza gelmiş yigirmi yıldan berü müştak [u] garîbiniz idim. Hamd-i Hudâ bugünkü gün Hân-ı âlîşân hazretleri pederiniz boyahâne hüccetleri verüp çerâğ etdi. Dahi gayrı şân-ı şerîfinize ne lâyık ise anı eylen. Hâlâ bu âsitânenin müsâfiriyim. Size mahabbetimden gelüp âlüfte vü âşüftelik ederim" deyü vâfir tevâzu‘-âmîz kelimâtlar edüp tahta'l-kahve yerim, ammâ semm-i helâhil yeyüp ensemden geçer. Hemân Bedir Beğ mu‘ammer olsun.

Ol eydir: "Belî hakkâ ki, Evliyâ Çelebi bir garîbü'd-diyâr seyyâh-ı âlemdir. Her kimin arabasına binerse anın türkisin okur ve her kimin ihsânın görürse anın medh [ü] senâsında olur. Her kanda başı hoş anda ta‘âmı yeyüp ser-hoş geçinir" dedi.

Ve bu esnâ-yı kelâmda dahi fütûr tabakları meydân-ı mahabbetde iken dîvânhâne kapusundan içeri ale's-seher Melek Ahmed Paşa'nın Ziyâeddîn Hân'a kethüdâ etdiği Halhalî Haydar Kethüdâ kulağında

menkûşun sallayarak yüz on yaşında bir zâl-ı nâ-tüvân-ı umûr-dîde-i müsinn kimesne idi. Kapudan zâhir olup derhâl içeri girüp,

"Es-selâmu aleyk, beğlerim ve sabâhü'l-hayr Evliyâm" deyüp aşk edüp beğler aslâ selâmın almayup,

Hakîr, "Yâ sabâhü'l-hayr ey Haydar-ı Kerrâr, dûrbîn-efkâr-ı dîl-fikâr" dedim.

Haydar Kethüdâ eyitdi: "Dûrbîn-fikrim, ammâ niçün beğlerim ben ihtiyârın selâmın sabâhın almadılar?" deyüp arz odasında ayak reftârı ederdi.

Sergüzeşt-i netîce ***[10a]***

Hemân Haydar Kethüdâ fakîr arz odasında ayak reftârı ederken beğlerin yanında olan biheri, ya‘nî ocak yanına gelüp bir kerre "âh tû" deyüp ocağa bir lakoz istiridye kadar balgam tükürüp savurdu ve balgamın habâbları, beğlerin ve hakîrin üzerine hubâb-efşân oldu. Ve ba‘zı kinâye cevâblar ile beğlere yukarudan aşağı mu‘âmeleler edüp,

"Beğler bizim selâmımız almadı" deyü somurdanup bir kerre dahi ocağa "âh tû" deyüp tükürünce ocak taşı ve Bedir Beğ'in başı balgam ile mülevves edince hemân bu kerre Bedir Beğ ve Nûruddehr Beğ ayağa kalkup,

"Bire vurun, şu mel‘ûn kocayı" deyince hemân benim yanımdaki dollâb kapağı açılup Güzeldereli Musli Ağa dal kılıç başım üstünden bir pertâb edüp Haydar Kethüdâ'ya bir haddâdî kılıç aşk edince hemân fakîr Haydar kemerinden dal hançer olup ol yara ile Musli Ağa ile yaka yakaya gelüp Mahmûd-ı Peryâr-ı Velî köçekleri gibi küştegîrlik ederken hemân yüklük içinden Abdurrahman Bölükbaşı ve Kanahdereli Deli Mahmûd kılıç yetişdirip Koca Haydar {Hân} cân havliyle üçüne de hançer yetişdürüp kendüyi de çalup döğerler. Fakîr Koca dîvânhânede bağırup çağırup "Havâr" deyü feryâd eder.

Âhir ol fakîr elinde dal hançer beğler üzre gelirken iç oğlanları hançer ve kılıç üşürüp pâre pâre ederlerken

Nûruddehr eydir: "Evliyâm, senin paşanın çerâğıdır, sen de hânı seversin, bir hançer ursana" dedikde yerimden pertâb edüp başından mendilin ve kulağından menkûşin ve belinde[n] Hayd[ar]î pâlheng ve hançeri kının ve bıçağın aldım, ammâ semmûr kürkü pâre pâre olmuşdu. Meğer fakîrin dahi cânı var imiş hemân hakîrin ayağına sarılup "Âh!" deyüp ayağa kalkup yine düşünce oda içre fakîri iç oğlanları dilim dilim ederken kapudan taşrada Haydar Kethüdâ'nın pabucı ve çizmesin dutan huddâmları dal kılıç kapudan içeri hovlayup iç gulâmlarıyla birbirlerine eyle sâtûr-ı Haydarî urdılar kim Haydar Kethüdâ'nın yanı sıra niçe cânlar telef olup haliçeler üstü buheyre-vâr deryâ-yı hûn oldu.

Hudâ âlim u dânâdır kim taşradan içeri giren Kürd yiğitleri eyle kılıç urdılar kim Kassâb Cömerd eyle satır urmamışdır, ammâ çe-fâ’ide, beş altı kişi yetmiş seksen cülâver iç gulâmlarına neylesin? Beğler ve hakîr bir bucakda kalup üzerimiz cümle kızıl kan oldu.

Âhir bu hakîr "Ekall eksere tâbi‘dir" deyü beğlere teba‘iyyeten "Âf, yûf, pûf" ederek leşlerin ayağından yapışup çekmeğe imdâd ederken Haydar Ağa'nın koynundan sâ‘ati düşüp aldım ve kapu arasında yüzüklerin dahi aldım. Leşlerin sürüyerek nerdübân cağından aşağı sarây meydânına dördün dahi endâht etdik.

Ammâ bu hakîrin aklı başından gitmişdi, zîrâ futûr yerken Nûruddehr Beğ'in, "Ayâ bu işler Melek Ahmed Paşa'ya ve tevâbi‘ine kalır mı?" demişdi.

Ve haremden Hânım Sultân bir boğça esbâb gönderdikde "Durmasın paşasına gitsin" demişdi.

Bu iş de zuhûr edince kelime-i şahâdeti dilimden eksik etmeyüp mebhût [u] dem-beste idim. Artık derûnuma âteş düşüp bir gece hâb-ı râhatı görmedim.

Ve her gez firâr etme tedârikin görürdüm, ammâ bir kimesneye keşf-i râz etmezdim.

Hemân her gün ol şiddet-i şitâda atlara gulâmlarımla süvâr olup karlar söküp atlar gezdirüp izler açardım, ammâ yine hânın ve beğlerin sohbetlerinde, "Haydar Ağa'yı şöyle çaldık, şöyle urduk, şöyle urdu" deyü niçe zamân dillerinde dâsitân olup,

"Melek Ahmed Paşa'yı bu şehre seksen bin askerle getiren ol Haydar değil miydi? Buldu cezâsın" derlerdi.

Ertesi anı gördük. Haydar Ağa'nın cümle aşîreti askeri on bin güzîde tüfeng-endâz erlerdir. Bitlis şehri içre ve Hânbâğı hâyili dağlara cem‘ olup "Kana kan ister[iz]" deyü feryâd edüp "şer‘ ile da‘vâmız var" dediler.

Hele cümle ulemâ vü sulehâ mâbeyne girüp {eyitdiler}: "Bu Haydar Kethüdâ Melek Ahmed Paşa'yı bu şehre getürmeğe ba‘is olup kethüdâ olmuşdu. *Aleyhi mâ yüstehakk* cezâsın buldu" deyü cümle aşîretin ehl-i beled hân ile sulh edüp hemân hakîr Haydar Kethüdâ ve üç aded Haydar huddâmı ve beş aded hân nökeri kanları hebâya gidüp,

Haydar Ağa aşîretleri eydir: "Hele bizim aşîret beğimiz Haydar-ı Kerrâr yalnız ölmedi" deyüp anınla tesliye-i hâtır bulup vatanlarına gitdiler.

Ve ol güne dek Abdâl Hân hareminden aslâ taşra çıkmamış idi. Haydar Kethüdâ'nın aşîreti da‘vâları ber-taraf olup ol gün ***[10b]*** dîvânhâneye çıkup, "Âlem ağyârdan bî-haberdir" deyüp bir köşede sâmi‘înden olup ba‘zı hükm-i hükûmât şekilli umûra müte‘allık kelimâtcıklar ederdi. Nice ârifler yine hânın demâğında fesâd râyihacığı vardır derlerdi.

Ba‘dehû Hân eyitdi: "Evliyâm, bu hâl-i Haydar Kethüdâ ne hâldir?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Karınca kanatlandıkça zevâlin bulup cümle erbâb-ı dîvân taht-ı nazarında peşm ü hâye değil idi. Herkese yukarudan aşağı mu‘âmele ederdi. Hattâ katl olunduğu yevm-i sa‘îdde beğlerimin ve hakîrin yanına gelüp ocağa tükürür şeklinde bir lakoz balgam nice tükürdü ise

beğlerimin esvâbların telvîs edüp hakîrin çehresine kayy ideyazup yüzüm gözüm balgam oldu" deyü niçe gûne zemm ü nemm ü kadihî tarafında ba‘zı latîfe-âmiz kelimâtlar etdikde Hân gülmeden mebhût olup şâd oldu.

Hemân hakîr ol şâdumân mahallinde hânın dest-i şerîfin bûs edüp eyitdim: "Benim efendim, velî-ni‘amım hân-ı âlîşânım, ben kırk bir yıldır kim seyyâh-ı âlemim ve nedîm-i âdemim. Ekâlîm-i seb‘ayı geşt [ü] güzâr etmeden usandım. Beyt:

Bildin mi bu âlemde câna neye aşk olsun,

Her cânibi seyr etdim bu Bitlis'e aşk olsun.

Âb u havâsı latîf, husûsan hânım bu diyârın rûhudur. Gerçi meni boyahâne ile hâkdan ref‘ eyledin, ammâ bana bir hâne ve bir câriye ihsân eyle" deyü arz-ı hâcât edüp zânûsın bûs etdikde vezîri yerine olan Çâker Ağa'ya hitâb edüp:

"Ey Çâker, var haremden menim ile bile olan murassa‘ pîş-tahtamı getirgilen" dedikde, derhâl Çâker Ağa pîş-tahtayı huzûr-ı hâna getirdikde,

Hân eyitdi: "Evliyâm, işte paşan bu hânedânımızı seksen bin asker ile berbâd edüp on Mısır hazîneliği mâlımız gâret olunup bu kadar bednâmlığımız olup mâl [u] menâlden ancak bu sandukacığı ehlimiz Zâl Paşa kızı Hânıma Sultân kucağında götürüp halâs eyledi. Ve sizin paşa dahi üzerime gelmeden yedi katar katır yükü mâl-ı hazâ’îni Mudiki dağlarına kaçırmışdım. Hâlâ anlar dahi diyâr-ı Mudiki'dedir, ammâ hele bu pîş-tahtaya bir kerre îm‘ân-ı nazar ile nazar eyle" deyü sandukanın kapağın küşâde etdikde bir kerre nazzâreye aldım.

Azamet-i Hudâ içinde elmas ve la‘l [ve] yâkût ve zümürrüd [ve] lü’lü’-i dürr-i yetîm ve zeberced ve seylân ve pîrûze ve aynü'l-hirr ve aynü's-semek ve aynü'l-kıtt (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) misilli cevâhir-i zî-kıymet ile memlû kim orta hücresi mâl-â-mâl şeb-çırâğ kıt‘asında yigirmişer ve otuzar kıt‘a belki kırkar kırat elmas ile pür-olmuş bir sanduka idi.

Ve bu sandukanın bîrûnı Firengî mînâ ile zer-ender-zer nakş-ı Mânî ile münakkaş sâfî murassa‘ bir pîş-tahtadır kim cihân selâtînleri ana adâletle bahâ veremezler, meğer gasben alalar.

Bu hakîr sehel ma‘rifetden behreyâb olur, şekilli olmağile bu pîş-tahta-yı murassa‘ı görüp dîdelerim hîrelenüp âlem-i hayretde engüşt-ber-dehen etdiğim hân görüp, "Nice Evliyâm?" dedi.

Hakîr eyitdim, "Vallâh Hân'ım, kırk bir yıldır on bir pâdişâhlık diyâr gezüp dokuz pâdişâh ile zânû-be-zânû olup nedîm-i hâsları oldum, dahi böyle musanna‘ ve murassa‘ sanduka görmedim" dedikde cihân kadar hazz etdi.

"Ey, imdi Evliyâm, çünki sen bizi sevüp Melek'den ayrılup bunda kaldın. şimdengerü sen benim oğlumsan ve seni oğullarıma hoca ta‘yîn etmişem. Bundan sonra kalbin vâsi‘ tut. Kürdistân'ın fetret-i isyân [u] tuğyânına bakma. Sen benimle ol, istediğin bâğ u bâğçede zevk u safâ ile ceddim Hazret-i

Âl-i Abbâs rûhiçün ve Sultân Evhadehullâh cânıçün vallâhi ve billâhi ve tallâhi Melek Paşa'ya rağmen seni mâl [u] menâle müstağrak ederem ve bir kerîmemi sana nikâh-ı şer‘-i Resûl-i mübîn ile verirem. Ve birkaç câriye ve bir bâğ-ı İrem verirem. Hele şimdiki hâlde bu hânenin hüccet-i temessükâtlarını al kabûl eyle. Âvih deresinde hıyâbân-ı Acem şekilli müte‘addid ka‘a ve gûnâ-gûn hücre ve havz [u] şazrevân hammâmlı bir bâğ-ı İremdir" deyü mezkûr pîş-tahtadan hüccet-i temessükâtları çıkarup bu hakîre ihsân edüp pây-ı sa‘âdetine rûmâlîde edüp taşra çıkup cümle erbâb-ı dîvâna bu ihsânları gösterüp müjde ederek memnûn [u] mesrûr olur şeklin gösterdim, ammâ Haydar Ağa'yı yanımda pâre pâre edeliden berü yüreğimden kan gidüp her gün at binüp, kılıç kuşanup firâr etmek gözümde uçar. Beyt:

Derdin nice düşvâr idiğin her kişi bilmez

Bir ben bilirim çekdiceğim bir de bir Allâh

fehvâsınca ıyşim nîş ve nûşum semm-i nîş idi.

Bu hâl üzre hakîr iki ay dahi şehr-i Bitlis'de durup şiddet-i şitâdan bir cânibe gidemeyüp cihânı kar dutmuş bir gün Melek Ahmed Paşa'dan Ziyâeddîn Hân'a ve hakîre mektûblar gelüp,

"Elbette mataracıbaşı ile bakayâ kalan yigirmi kîseyi tahsîl edesiz" deyü haber geldikde,

Koca Abdâl Hân eydir: "Bu şehirden on Mısır hazînesi ***[11a]*** mâl alup dahi bakâya yigirmi kîse kaldı" der.

"İnşâ’llâh bu kışda ve kıyâmetde Van'dan ma‘zûldür. Erzurûm üzre bu şitâda gidemez. Sevâhil diyârdır, deyü elbette Diyârbekir üzre giderken bu Bitlis deresinden geçer. İnşâ’llâh Koca Melek'i bu dere içre tâ Eşekderesi'ne varınca topa tutulmuş maymuna döndürüp eşek gibi bar bar bağırdup ve cümle tevâbi‘lerin zâr zâr anırdup üryân ü büryân u giryân edüp Boynueğri Mehemmed Paşa'ya etdiğim gibi Melek'in başına yesteh-i bârânzede hâvrûzı döküp necâsetle yüzleri ve gözleri mutellâ ve münecces ola ve birkaç bildiğim mümtâz iç gulâmlarıyla cümle tuğ u tabl ve alemin alam" deyü yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh etdikde cümle huzzâr-ı meclis taraf taraf "Ma‘kul eydirsiz hânım" dediler.

Hân hakîre hitâb edüp eydir: "Ne dersin Evliyâm" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım, yine siz deryâ-dil bir pâdişâh-ı cem-cenâbsız, {yine} siz afv ile mu‘âmele edersiz. Anların etdiğine kalmayup eğer ma‘zûlen paşa bunda gelirse ke'l-evvel geldiği gibi dâmâd-ı pâdişâhî bir vezîr-i âlîşândır. ‘Ben dahi şânıma düşeni ideyim ki dâstân-ı dostân olsun’ deyü etdiği kemliğe karşılık {eylik} edersin kim cümle halk sana ve cemî‘i Kürdistân halkı ve cemî‘i Âl-i Osmân diyârı halkı, ‘Hezâr-ahsend ey hân-ı âlîşân’ deyü pesend edeler. Melek'e sadlek la‘net ve Hâman ve Fir‘avn ve Karûn ve Yezîd'in la‘netin edüp Melek'e beddu‘â sana hayır du‘â ederler. Hânım, beyt:

Demişler eyliği eyle suya sal

demişler hânım" dediğimde,

Hân eyitdi: "Âferim Evliyâ! Hakkâ ki nân u nemek hakkın bilir merd-i meydânsın. Ol Allâh hakkı derûnum âteşinden şöyle böyle edem dedim, ammâ eğer Melek bu dereçeye gelende men anı ihsân [u] in‘âm ile utandurup tâ Diyârbekir'e varana dek zahîresin verüp evlâdlarımı ve hân etdiği oğlum Ziyâeddîn'i bilesince koşup ‘Tâ Diyârbekir'e varana dek hidmetinde olalar’ deyü fermân eylesem gerek idi" deyü niçe bin lâf u güzâflar urdu, ammâ gün-be-gün Bitlis şehri içre niçe bî-günâh mazlûmları iftirâ-yı mahz edüp "Sen Melek Ahmed Paşa'yı bu diyâra getirmeğe bâ‘is u bâdî olduğuz" ve "Haydar Kethüdâ çerâğısınız" deyü niçe ibâdullâhları Bitlis kal‘ası burcundan aşağı âdemleri atup pâre pâre olup niçesin kılıç üşürüp rîze rîze ederlerdi. Ve kimin Bâğ kayalarından ve Dehdîvân ve Âvih kayalarından dest ber-kafâ bağlı âdemleri endâht edüp garîb-i benî Âdem tayr-ı ebâbîl gibi tayerân edüp zemîne nüzûl etdikde sad pâre olup herîse olurlardı.

Ancak bir âdeme cenâb-ı Bârî yarı kılup kal‘adan aşağı atdıkları gibi herîfin gömleği bâdbân gibi açılup bi-emr-i Hudâ herîfin gömleği bir kayaya ilişüp herîf-i mazlûm asıla kalup hakîrin ricâsıyla herîfe kemendler takup yine kal‘aya çeküp âzâd etdiler. Hattâ,

Menâkıb-ı ibret-nümâ

Mukaddemâ Melek Ahmed Paşa ile bu Bitlis şehrine girirken Monla Mehemmed-i Simyâyî nâm ilm-i simyâda kâmil Ebû Alî Sîna idi kim bir hammâm kütüğüne süvâr olup at şekilli bir şâh-ı gedâ esbiyle bâlâda memdûhdur.

Bir gün bu {hakîr ol} Monla Mehemmed ile bu şehr-i Bitlis'in Âvih deresi nâm bir mahalde şehir mahbûblarının kar ve buz ve yah-pâre üzre tâhûk, ya‘nî kızak kaydıkların seyr [ü] temâşâ edüp cemî‘i mahbûbân [u] sıbyân-ı tıflân-ı ciğer-kûşe-i Rujikiyân birbirleriyle kuç-kucağ olup sürûr [u] şâdumân ederek kızak kayup aşağı dereye andan yine yukaru çıkup kızaklar ile arz-ı ma‘rifet edüp lu‘bedebâzlık ederlerdi. Ve niçe bin âşıkân-ı mahbûb dostânlar dahi bizim gibi dilberânların heleşe ve keleşe etdiklerin seyr [ü] temâşâ ederlerdi.

Bu kerre yanımda olan refîkim Monla Mehemmed-i Simyâyî eydir: "Evliyâ Çelebi, şu kızak kayan püserânın kankısın istersen kim yokuş aşağı kızak kayup dereye indikde yokuş yukaru kızağıyla kayarak yanıma gelüp temâşâ-yı cemâl edesin" dedi.

Hakîr eyitdim, "Men şu iki ala mendilli kızakları ellerinde gulâmları isterim kim anları görem" dedim.

Monla Mehemmed eyitdi, "Men şu iki oğlanı severem ki başlarında ala mendilleri ve arkalarında Küfre şâpikleri geyüp altlarında kızakları var. şimdi ol dörd mahbûb gulâmları dahi kızaklarıyla aksine yokuş yukaru bize doğru kayup geleler" deyüp bir kerre {Monla Mehemmed} yanımdan gerüye dönüp eteklerin başına örtüp birer şey okuyup anı gördük oğlancıklar yokuş aşağı yıldırım gibi kızak kayup berk-i hâtif gibi aşağı dereye indiler.

Hemân hakîrin dediği ve Monla Mehemmed'in dediği gulâm-ı mehpârelerin dördü dahi kızaklarıyla yokuş yukaru şazrevân çıkdığı gibi aksine bize doğru dörd aded ***[11b]*** gulâmlar yıldırım gibi kızaklarıyla çıkup önümüze geldiler.

Meğer gulâmlar Monla Mehemmed'i bilirlermiş. Dest-bûs edüp yine her biri kızaklarıyla âdet üzre yokuş aşağı Hânbâğı altında su değirmenlerine doğru kayup indiler. Andan yine yokuş yukaru kendü karârgâhlarına kayup vardılar.

Cümle uşşâkân bu işe hayrân kalup hakîr vâlih [ü] sergerdân kaldım. Ve bir dahi yine cümle mahbûbân turna katarı birbiri ardı sıra katarlanup kızak kayarlarken beri yola gelmişlerken tarfetü'l-ayn içre cümlesi gerü gerü yokuş yukaru aksine kayup yıldırım gibi gerü gitdiler ve cümle halk {bu işe} hayretde kaldılar.

Hulâsa-i kelâm ol gün bu Monla Mehemmed hakîre ve ahâlî-i Bitlis'e niçe bunun emsâli ma‘rifetler gösterdi, ammâ hikmet-i Hudâ bu kadar kemâl-i ma‘rifete mâlik iken *"Fe izâ câe'l-kazâ amye'l-basar"*. [2] fehvâsınca beyt,

Edemez def‘ sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnunca [3] kelâmı üzre takdîre ilâc yokdur.

Bu temâşâ-yı ibret-nümâları seyr ederken gerüye Hânbâğı'nın revzenlerine nazar etdikde pençereden bir beyâz kol nümâyân olup hakîre gel işâreti eder. Hakîr iğmâz edüp yine gulâmların kızak kaydıkları seyrânlarına mukayyed idim, ammâ yine gözlerim Hânbâğı {pençerelerinde idi}. Birkaç kerre acele ile mezkûr kol işâret eder. "Ayâ bu ne işâretdir" deyü efkâra düşüp dururken anı gördüm. Altıkulac nâm bir sarıca-i dırâz kim külâhı başında bir kulac idi. Kendü de bir kadd-i bâlâ-yı dırâz-bâr olmağile Altıkulac derlerdi. Dâ’imâ hânın öni sıra gidüp kolunda bir mehîb ü musanna‘ teber taşırdı.

Bu Altıkulac kazâ ve kader buludu gibi yanımıza gelüp eydir: "Evliyâ Çelebi, Hân-ı âlîşân, bâğ cağından birkaç kerre kendü mübârek koluyla size işâret etdi. Bilemediniz ve bâğa gelemediniz. Kalk imdi yalnız seni isterler" deyince hakîr kar üstünden "Yâ Allâh" deyüp kalkarken Monla Mehemmed dahi bile kal[k]mak istedikde Altıkulac Monla Mehemmed'in kellesine bir balta ile urdı kim henüz hakîr dürüst kalkmamış idim. Monla Mehemmed'in cümle beynisi omzuma ve çehreme sıçrayup yüzüm gözüm rüsvâ olup cân havliyle bir pertâb ile eyledim kim Amr-ı Ayyâr eyle reftâr edemez.

Altıkulac, Monla Muhammed'in esbâbların alup leşini kayalardan aşağı kar üzre atdı.

Hakîr dahi "Fî-emânillâh bir gün beni de bir hâl ile bu derelerde böyle yok ederler", deyü yokuş yukaruya çıkarken anı gördüm. Hân kendi atın gönderüp "Binsin de gelsin" demiş.

Hemân hamd-i Hudâ edüp bilâ-rikâb süvâr olup hân huzûruna gûnâ-gûn şaka ederek ve Monla Muhammed'in cenâze namâzına, "Sihirbâz er kişi niyyetine" deyü Türk lehcesiyle mashariyyât ve mudhikâne turrehât-ı kelimâtlar ederek Monla Mehemmed'in beynisi ile yüzüm gözüm ve esvâblarım evgâr u mülevves hâna selâm verüp, "Gazânız kutlu ola" dedim.

Hân eyitdi, "Evliyâm, çehrene n'oldu?"

Hakîr eyitdim, "Sihirbâz evliyânın du'âgûy Evliyâ yüzine beynisi bulaşdı" dedim.

Hân eyitdi, "Bire Evliyâm ben sana pençereden kaç kerre kol salmışam, sen gelmemişsen."

"Ey hânım, men uryân kolun el saldığın ne bilem, bir vücûd görünmez, bir eldir salınır, men dahi ana hayrân idim ve sovukdan men buymuş idim. Monla Mehemmed nâ-merhûm 'Hele dahi otur, sana bir ma'rifet dahi gösterem Rûm'a vardıkda meni mahtayasın, fermân ile meni Rûm'a kıgıralar, tâ ki mende ne ma'rifetler var göreler' deyü meni ol sovukda alıkoyardı" dedim.

"Meğer hânım ol fakîr-i pür-ma'rifetin cürmi ne idi kim eyle katl etdiniz" dedim.

Hân eyitdi, "Evliyâm, ol kâfir-i bed-hûy-ı bî-dîn ve cefâ-hûy menim bu kadar zamândan berü çöreğim yeyüp elimden cam cam avşula şerbetlerim çekerken nân u nemek ve lavaşa ekmek hakkın gözetmeyüp Haydar Kethüdâ ile yek-dil [ü] yek-cihet olup 'Sen Melek Ahmed Paşa ile ey Haydar Ağa bir ol, Van askeriyle bu şehre gelsin, men hân askeri içre bir vefk bırağam, hânın askeri târumâr olsun ve Melek Paşa askeri içre bir tılsım bırağam, mansûr u muzaffer olup hânı katl etsinler, oğlunun biri hân olsun. Sen ki Haydar-ı Kerrâr'sın mü'ebbed kethüdâ olup men kadı-ı Bitlis olam' deyüp hakîkatü'l-hâl ben Melek ile ceng ederken eyle edüp menim askerim ol ânda mûr u mâr gibi târumâr olup ben dahi Mudiki dağlarına firâr etdim. Hamd-i Hudâ sıhhatle tahtıma gelüp mel'ûnı Altıkulac'ın teberiyle katl etdirdim" dedikde,

Hemân hakîr eyitdim, "Ey hânım Ebü'l-Müslim-i Mervî-i Horasanî teberdârın rûh[u] şâd olsun kim eyle Yezîdî'yi Altıkulac teberiyle başın çevirdi, *aleyhi mâ yustehakk.* Ey hânım ol mel'ûnun cürmi eyle ise bana izin ver varup ***[12a]*** leşi üstüne sepe sepe işeyem. Ve Kürd ve Küye kavmiyle üzerine recm taşı atup la'net taşıyla defn edem" dedikde hemân hân fermân edüp cümle şehrin ekâbir u esâğirinin huddâmları ve Nasârâ pîçeleri birer ikişer kıt'a seng-pâre ile gelüp ol sehhâr-ı mürdenin lâşe-i murdârı üzre niçe bin aded seng-i recimât atup lâşesi üzre la'net taşından bir püşte olup anda medfûn kaldı.

Ammâ merhûm gâyet pür-ma'rifet idi. Ekâlîm-i seb'ada ol âna dek eyle bir ilm-i simyâya mâlik kimesne görmemiş idim. Gerçi sene 1058 târîhinde cülûs-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' asrında Kara Murtazâ Paşa vâlî-i şâm-ı cennet-meşâm iken Dürûzî üzre sefere gitdiğimizde Akka kal'asında bir resenbâz üstâd ilm-i simyâda gûyâ Mirzâd idi, ammâ bu Monla Muhammed hem müfessir u muhaddis [ü] musannif, ilm-i simyâda mü'ellif ve bî-bedel kimesne idi kim bâlâda cümle san'atları hân sarâyında Melek Ahmed Paşa'lıya arz-ı ma'rifet etdikleri cümle tahrîr olunmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ bu hakîr ve paşanın mataracı fakîri bu hâl-i pür-melâlleri görüp ciğerimiz hûn olur, ammâ ne çâre. Beyt:

Demâdem eylediğim âh u zâr elimde değil

Esîr-i derd-i gamım ihtiyâr elimde değil

mazmûnı üzere *innâ lillâh* deyüp dururduk.

Günden güne şiddet-i şitâ katı olup yollar sedd olmada ve paşa dahi Van'da ma‘zûlen kapudan taşra çık[a]mamada, ammâ bu {hakîr} hân yanında ve tevâbi‘ u levâhıkları yanında aslâ paşa tarafın lisâna getirmem, ammâ her gün atlar binüp kar ve boranlar söküp Rahova yolların ve Kefender kal‘ası yollarının karın söküp hânın ve gayrının çiftliklerine uğrayup ba‘zı ta‘âmlar tenâvül edüp yine şehre gelirdim.

Hân su’âl etse, "Hânım, sizin çiftliğe ve Arab Halîl Ağa'nın çiftliğine varup avşulalı kükü pilav yedim" deyü her kanda varsam dürüst nakl edüp aslâ durûğ demezdim.

Anlar da çiftlik âdemlerinden su’âl etdiklerinde kelâmımın sıhhati zâhir olurdu. Bu hâl üzre bir ay dahi ömr-i hırâş-ı cân çekdiğim derûnumda pinhân ederdim, ammâ yine rûz [u] şeb tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl olup tilâvet-i Kur’ân edüp Ehâdîs-i Nebeviye ve *Tefâsîr-i Deylemiye* okuyup alâ kadri't-tâka istitâ‘ımıza göre ulemâ-yı Ekrâd ile mesâ’il-i şer‘iyyeler görmeden de hâlî değil idik. Ve muta‘assıb olup bî-mezâkdır demesinler içün hân huzûrunda ve evlâdları Bedir ve Nûruddehr Beğ yanlarında ve sâ’ir mîr-i aşâyir mâbeynlerinde âlüfte [vü] âşüftelik edüp ilm-i mûsikîden kâr ve nakş ve savt ve zikr ve zecel ve amel ve tasnîfât ve hazengîr şekilli kaviller okuyup gûnâ-gûn şakalar ederdim. Tâ hakîri bildiler kim kendülerine nöker olmuşum. Artık hân-ı cedîd, ya‘nî Melek Ahmed Paşa çerâğı Ziyâeddîn Hân hakîri kendü hücresinde yatırdup bir ân hakîrsiz olmazdı, ammâ yine anlardan Allâh'a sığınmışdım, zîrâ derûnuma bir vehm âriz olup şeb [ü] rûz âgâh [u] hâzır-bâş olup aşağı ahurda birer arşın kalınlıkda fişkı üzre atlar eğerleriyle yatup huddâmlarım da cümle esvâblarıyla hâb-âlûd olurlardı ve gulâmların cümlesi silâhları yanlarında hâzırlar idi. "Ha" desem atlar eğerli pâybendlerin alup binmeğe muhtâc idi.

Sergüzeşt-i ibret-nümâ-yı elîm ve musîbet-i vâveylâ-yı azîm

şehr-i Bitlis-i bed-leys pür-telbîs kân-ı iblîs içre şeb [ü] rûz leyle-i Kadr rûz-ı Nevruz eder şekilli idik, ammâ aşımız hûn-ı ciğer idi. Sırdaşımız ve yoldaşımız ricâlü'l-gayb idi.

Âhir bir gece Ziyâeddîn Hân-ı nev-cüvân eydir: "Bu gece sizinle âlem ağyârdan bî-haber oldukda hammâmlara girüp hınnâlar ve noralar urunup ve fütûnî kîseler sürünüp cân sohbetleri edeh" dedikde taraf taraf "Vallâh yahşı ve ma‘kul" dediler. Çünki vakit gurûb oldu Summat-ı Muhammedî gelüp mümessek ta‘âmlar tenâvül olunup ba‘de'l-ışâ hân-ı âlîşânın mukaddemâ memdûh olan hammâmın ârâste ve müheyyâ etdikleri haberi gelüp Ziyâeddîn Hân ve büyük karındaşı Bedir Beğ ve dahi kiçi {birâderi} Nûruddehr Beğ ve bu hakîr ve Çaşnigîrbaşı Mustafâ Çelebi ki Diyârbekir'de Rûmiyye şeyhinin akrabâlarından idi. Ve Kıssahân Monla Dilâver-i Isfahanî bu altı aded herîf-i zarîf ile ol

hammâm-ı hasretü'l-mülûke girüp mülûkâne bir zevk u safâ edüp havuzlar içre kebûterî perendeler atup yemîn ü yesâra şinâverlikler edüp her birimiz gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar edüp gark-âlûd oldukda kîse ve sabunları ol mümtâz [ü] müstesnâ gulâm-ı zer-harideler sürüp, hidmetler edüp micmereler içre şemmâme şemmâme amber-i hâmlar yanup demâğlarımız mu‘attar olup gûnâ-gûn mümessek eşribeler nûş edüp pâk ***[12b]*** u pâkîze olup câmekânda dahi kesb-i tarâvet edüp yine derûn-ı hammâmda havzın fevvârelerinde niçe sihr-i i‘câz san‘atları temâşâ ederken,

Nûruddehr Beğ Ziyâeddîn Hân'a eydir: "Karındaş, taşrada menim esbâbım yanında hokka ile bir gûne müferrih ü mukavvî ma‘cûn vardır kim bir miskal andan yiyen yedi kerre cimâ‘ eder, eğer andan birer sehel yersek def‘-i harâret dahi ederiz. Belki kazıyye-i marzıyye hareket ederse birbirimize girişmek olur" dedikde,

Hakîr şaka olsun içün, "Eğer ben andan yersem Kıssahân Monla Dilâver'e bile doğdu bürâderimle görüşmek girişmek mukarrerdir" dedim.

Hemân Hân eyitdi, "Seyf Alî'ye söyle câmekândan ol hokkayı getirsin" deyince, Seyf Alî esbâbıyla hammâma girüp hokka-i Nûruddehr-i bî-behreyi beğ destine verdikde,

Nûruddehr eydir: "Ey hazînedâr Seyf Alî katı ahmaksın. şimdi bu ma‘cûn meblâksız nice yenir, ver şu belindeki hançerin" deyüp Seyf Alî'nin belinden hançeri {Nûruddehr} eline alup bir elinde hokka ve bir elinde hançer-i zü'l-fecâm ile hammâm içre Rüstemâne bir gûne kağan arslan gibi reftâr etdi kim benim aklım başımdan gitdi, zîrâ birkaç zamân mukaddem Haydar Kethüdâ'yı paraladıkları gün bu Nûruddehr ol mahalde dal hançer olup kaç kişiye ve Haydar Kethüdâ'ya niçe hançer-i sertîz-i zü'l-feccâmlar kadadı men bilirem. Ol günü hâtırıma getirüp hammâmda hançerle Nûruddehr'i görünce aklım gitdi. {Zîrâ cümlemiz hammâmda uryân Nûruddehr'in elinde hançer-i tîğ-i berrân} hemân,

Nûruddehr eydir: "Eğer bu ma‘cûn fenâdır derseniz, ibtidâ ben yiyem" deyüp hançerle hokkadan bir hayli ma‘cûn çıkarup evvel kendi yedi.

Andan hakîre verdi, "Yâ Rabbî sana sığınıram" deyü derûn-ı dilimden Hudâya sığınup her ne cenes ise yedim.

Andan bir hançer ucuyla dahi karındaşı hâna ma‘cûn verirken Hudâ âlimdir, şîr-i nerre-i dirrende gibi süzülüp hâna bir gûne revîş ile varup bir evzâ‘-ı hayâl ile bir ma‘cûn verdi kim gûyâ hemân hânın uryân memesi üzre hançer ile urur şekli edüp,

Hân eyitdi: "A kardaş, ne güzel reftâr ile ve ne yahşı güftâr ile ma‘cûn verirsin" deyü Nûruddehr'in elinden hançer ile ma‘cûnı alup hân kendi yemek istedikde,

Nûruddehr eydir: "Kardaş, Hızır elinden âb-ı hayât yeyüp içmez misin?" dedikde hân hançer ucundan ma‘cûnı alup ağzına atup ale'l-akîb {hân} kendüyi havuza atdı.

Bildim ki ma‘cûnı havuza bırağup yemedi ve hân havuzda birkaç lu‘bedebâz ve şîvekârlık edüp fi'l-hâl taşra çıkup {geyindi}.

Hemân Nûruddehr, Monla Dilâver'e ve Mustafâ Çelebi'ye {dahi} ma‘cûn verüp hokka ile taşra câmekâna çıkup o dahi geyindi. Ve bizler dahi gusl edüp taşra cümle câmekâna çıkup geyindik.

Andan Ziyâeddîn Hân'ın kendü halvethânesine varup gülâb ve ûd ve amberler dütünüp cân sohbetleri edüp gâh saz ve gâh sûz ederek tâ nısfu'l-leyl olunca Gencefe nâm bir oyun vardır Kâfiristânda ana Hartiye derler, yetmiş seksen aded çâr-kûşe münakkaş kâğızlardır, ammâ bu Gencefe kâğızları Acem'den gelir. Bir gûne münakkaş revganî kâğızlardır.

Bu Gencefe oyunun oynayanlar iki firka olup oynarlar. Hakîr hân tarafinda bulunup tâli‘im güşâde olup yetmiş aded Abbâsî aldım.

Netîce-i merâm bu kâr-ı lu‘bedebâzlıkdan dahi ferâğ gelüp meydân-ı mahabbete gûnâ-gûn deste-hânlar gelüp ellerimiz gasl edüp ol kadar hulviyyât ü zülbiyyât ve katr-ı nebât mümessek zülâbiyât tenâvül etdik kim gören bizi "şu âdemler bütün helvâdan halk olmuş" derlerdi.

Andan pâdişâha lâyık müsmirât kısmından gûnâ-gûn alû ve zerdâlû ve rümmân ve şeftalü ve Meleçe emrûdu ve Abbâsî emrûdu ve Ordubârî emrûdu ve yedi gûne engür-ı âbdâr tenâvül olunup andan mümessek vişne hoşâbı ve Mardin acası ve âl Buhârâ hoşâbı ve şehrebân rûmmânî hoşâbları tenâvül olunup dest-hânlar gelüp ellerimiz gusl edüp câme-hâblar döşenmek fermân olunca hânın büyük bürâderi Bedreddîn ve Nûreddîn-i bî-dîn ve çaşnigîrbaşı miskin üç kişi "Hânım ahşamınız hayr ola" deyüp hücrelerine gitdiler.

Hakîr de teşelşül bahânesiyle odadan odaya tâ dîvânhâneye çıkup anı gördüm. Haydar Ağa, kethüdâ katl olundukdan sonra hân-ı cedîde kethüdâ olan Kara Mehemmed Kethüdâ dîvânhânede beş yüz tüfeng-endâz ile keşik bekler, ya‘nî sabâha dak nöbet beklerler ve çöğür ve tanbura ve karadüzen ve ıklığ ve ravza ve karadüzen şekilli sazlar çalup sohbet ederler.

Anlara selâm vere vere ubûr edüp aşağı ahura varup de’b-i kadîmim üzre atlarım görüp gulâmlara tenbîh edüp yine hânın yanına geldim. Gördüm ki Hân biheri başında serîr üzre câme-hâbında yatmış. Kıssahân Monla Dilâver {kıssa-dırâ[zlık ede]r iken hâb-ı dırâz edüp Ashâb-ı Kehf hâbında makâm-ı Rehâvî'de nefîr-i hâblar çalup} yine yüklük dolabı dibinde yatmış. Hakîre yine ke'l-evvel kapu kurbunda câme-hâb bırakmışlar, zîrâ dâ’imâ anda yatmağı mu‘tâd-ı te’eddüb etmişdim, {ammâ serimi serîr-i kirde-bâliş üzre edüp derûn-ı dilimden Hudâ-yı fettâhü'l-kürrube nâliş edüp penâh edinmişdim}.

Ve hânın kahvecibaşısı ***[13a]*** Rüstem nâm gulâm-ı be-nâm hânın serîri dibinde biheri kenârında yatup {Kahveci Rüstem baba-yı Zâl-ı zamân gibi hâb-ı hârgûşe kulak çekdi.

Hikmet-i Hudâ bunların hınzîr gibi horuldamaları hakîrin tabî‘atına girân gelüp efkâr-ı fâside ve tûl-ı emele düşüp safrâ ve sevdâ ve vesvese nâm yâr-ı hemrâh mâderzâdlarımız ile meşveret ederken},

Hân eyitdi: "Evliyâm, taşra niye vardın?",

Hakîr eyitdim: "Pâdişâhım, teşelşülhâ-yı kertem pereset" dedim.

Hazz edüp nîm hande etdi, "Evliyâm, bu kertem pereset ne lisândır" dedi.

"Hânım, buna ceddimiz Âl-i Kıravûn çelebisinden beri erkek farsı derler" dediğimde güle güle tamâm olup câme-hâbından kalkup serîr üzre oturup eyitdi:

"Evliyâm, uykum gelmedi, derûnumda âteşim var, beri gel seninle yatdığımız yerde ırgat lakırdıcıkları edelim. Sen bizim mahrem-i râzımızsın ve niçe zamân üstâdımız idiniz. Ne dersiz bizim bu Kürdistân'ın bu gûne ahvâllerine?" dedi.

"Eyle olur hânım Allâhu a‘lem bu şehr-i Bitlis'in tâli‘-i binâ-yı imâreti burc-ı akreb ve mirrîhde ve beyt-i nârîde bulunmuş gibi derûn-ı şehrde cellâd-ı mirrîh dâ’imâ kılıç urmadadır. Eyle olur hânım, bu kârhâne-i kadîm-i bî-bekânın hükmi budur" dedim.

Netîce-i kelâm, kâmil iki sâ‘at müşâvere etdiğimiz tahrîr olunmak ne mümkün. Hatm-i kelâmı ol oldu kim, "Evliyâm, vallâhi ve billâhi kış kıyâmet olmasa bir gece Kusgunkırân üstünden Van'da Melek Ahmed Paşa babamın pây-ı semendine yüz sürüp hidmetinde kâseşûy olmak yanımda emr-i sehel idi".

Hakîr eyitdim: "Allâh ırağ eylesin. Hânım, sen Osmânlıya düşsen birkaç {ay} iltifât edüp ba‘dehû âdemin yüzüne bakmazlar. Sizin bu acziniz neden gelür?" dedim.

"Görmez misiz? Melek babamın bana kethüdâ etdiğin pâre pâre etdiler ve niçe âdemlerim kal‘a kayasından atdılar ve demin hammâmda görmedin mi Nûruddehr hançer {ile} ma‘cûnı bana ne evzâ‘ ile verdi" deyüp bir "âh" etdi.

Hakîr eyitdim: "Hânım, karındaşına ma‘cûn te’sîr edüp sana ma‘cûnı keyf hayâliyle eyle verdi" dedim.

"Evliyâm, sen bilmezsin. Hele söz burda kalsın" deyü yorganın başına çeküp yatdı.

Hakîr de yatağıma gelüp eyitdim: "Ey gidi fânî dünyâ, hey pâdişâh vekilleri ve pâdişâhları böyle, ya bunun zevk [u] safâsı ne ola. Hemân mısra‘:

Mücerredî be-hakîkât azîm saltanatest [4]

deyüp ben de başım ihrâmıma çeküp mu‘tâdım üzre kuşağım çözüp çakşırım çıkarmadan esbâbımla yatdım, ammâ vesveseden gözüme uyku girir mi? Allâhu a‘lem nısfu'l-leyl iki sâ‘at geçmişdi.

Netîce-i Sergüzeşt-i Musîbet

Yatdığım yerde iki gözlerim kapuda idi. Anı gördüm, Nûruddehr Beğ orta kuşak ile bâzûların sığamış kapudan içeri yap yap girüp bir kerre gerindi ve sündü ve parmakların çatırdatdı ve belin kütürdetdi ve elin hançerine koyup kemerin onarup gördüm.

İbtidâ bana doğru gelirken eydir: "Ey fakîr Evliyâ sen bu diyârda n'işlersin?" dedikde cânım dişime

alup, "İlahî sana sığınıram" deyü derûnumdan bir teveccüh edüp uykuda horlar gibi muş muş uyur şekilli olup {hınzîr-vâr öbürleri gibi horuldamağa başladım, ammâ şaka-gûne nefîr-i hâb çekerdim.

Bu hâl üzre Nûruddehr hakîri görüp eydir: "Garîbin hâb-ı nâzı dahi hâb-ı hınzîr gibidir" deyüp hele beni} geçüp yüklük dibinde Kıssahân Monla Dilâver'e varup,

"Ey gidi Isfahanî işine ya aşağı şehirde hânene gidüp yatsana" deyüp anı da geçdi.

Ve Hânın yanında yatan Kahveci Rüstem'e varup anda bakup hânın serîri yanına varup gördü kim serîr üzre hân hâb-ı nâzda nâz-ı na‘îm ile gül döşenüp sünbül örtünen bürâder-i cân-berâberidir. Bir kerre cânib-i erba‘asında bizlere bakup yine hâna bakdı.

Hakîr yine ihrâm altından nazar edüp "Ayâ bir tenhâ müşâvere edecek kelimâtları mı var ki?" deyü kademgâhda etek tahtası altından av zağarı bakar gibi hakîr nigerân edüp dururken hemân Nûruddehr belinden hançerin çıkarup Hânın üzerinden zer-ender-zer yorganın serpüp hâna bir depme urup,

"Kalh bire hey hîz götlek" deyince hân dahi nevm-âlûd serâsime kalkup nigerân etdikde gördi kim bürâder-i cân-berâberidir, hay derken hânın memesi üstüne bir hançer-i sertîz ü tîz bir dahi bağrına urup hançeri karnında burdu. Hân cân havliyle başı altından hançerin çıkaram derken serîrden aşağı düşüp hâna bir hançer dahi urunca Kahveci Rüstem ocak başından kalkup,

"Bire beğim hânımı neyledin? Hey hânümânımı harâb eyledin, hey harâb olacak Nûruddehr" deyüp Rüstem Nûruddehr'e sarılınca Nûruddehr Rüstem'in bağrına bir hançer-i buhtî eyle urdu kim Rüstem'in hûn-ı ciğeri rîzân olup fakîr Rüstem'in bağırsakları pâylarına bend oldu.

Ammâ bu hakîr gâfil değil iken ve ol kadar cüst ü çâpük hâzır-bâş iken yerimden hareket etmeğe iktidârım olmayup gaş[y] olmuşum. Hemân fakîr hân cân havliyle bir âh-ı serd çeküp Nûruddehr ile ikisi küştegîrlik ederken bir tarafdan Rüstem dahi sarılup ol Nûruddehr-i bî-rahm hünkâr-ı tüvânâ hânı altına alup ol nâzenîn vücûdı birkaç yerde dahi bârûtçı galburı gibi delik delik bırakdı.

Âhir, rehzen-i ecel ol katı‘-ı ser-rişte-i emel, vâki‘ olup ***[13b]*** dâr-ı gurûrdan dâr-ı sürûra dest-i Nûruddîn-i bî-dînin hançer-i zü'l-fecâmından câm-ı nîşi nûş edüp sarây-ı bâkîde ayş [u] nûş etdi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bir yanında hân ve bir yanında Rüstem-i bî-cân yatırken hemân Nûruddehr hazîne odası kapusun kırup bî-bâk ü bî-pervâ dollâbları ve sandukaları açmağa başlayınca hamd-i Hudâ aklım başıma gelüp ok yılanı süzülür gibi câme-hâbımda ihrâm altından süzülüp yedi kat kapudan taşra dîvânhâneye çıkarken uçkurûm elime alup teşelşüle çıkar gibi çıkarken gördüm ki cümle nöbetçiler hâb-âlûd yatırlar.

Biri eydir: "Evliyâ Çelebi, sabâh yakın mıdır?"

Biri eydir: "Nûreddîn Beğ içerde hân ile müşâvere mi eder?"

"Belî, müşâvere tamâm oldu. Ben işemeğe giderim" deyüp dîvânhâne nerdübânının yigirmi kademesinden aşağı süzülüp ahura inüp, "Bire kalkın oğlanlar, bire tîz ata binin, bire kahbeler" dedim.

Hemân hançer ile atların pâybend kösdeklerin kesüp der-ân atımı gemleyüp belime kılıcım çalınca Hüseyin nâm bir gulâmım ber-hurdâr olsun hâzır olup öbürleri dahi gözün ovmada ve kuşağın bağlamada gördüm ki anlardan fâ'ide yokdur. Meğer Kâzım da hâzır olmuş ve ol dahi esvâbıyla yatırmış. Başı ucundan kılıcın alup beline çalup ve tüfeğin eline alup atının pâybendlerin çözünce bir kılıç ve iki tüfeng alup ve bir teberkeşi belime çalup ve atların kolanların berk edüp hakîr iki memlûkumla süvâr olup dörd memlûkum ve altı re's atım bu kadar mâl [u] esvâbım kalup Hânbâğı'ndan teper aşağı kar buz üzre şahin süzülür gibi süzülüp yokuş aşağı buz üzre gıjlayup aşağı Değirmenler deresine inüp,

"Bire Menteş Bölükbaşı karındaşım, bire atlan iş işden geçdi" deyince meğer herîf ü zarîf seher-hîz-i latîf imiş.

"Bire hânı öldürdüler, sen ne durursun?" deyince aklı başından gidüp hemân ahurına inüp bir kantarma ile yaldak atına binüp hidmetkârı kılıcın tüfeğin verüp kürkün eğnine geyüp bin renc [ü] anâ ile Hüsrev Paşa çârsûsın karanlıkda geçüp şehr-i Bitlis ne kadar şehr-i mu'azzamdır. Bir hayli zamânda şehri çıkup Kassâb çeşmesi nâm mahalle vardıkda henüz Hânbâğı'nda bir gırîv [ü] vâveylâ ve revşen kopup tüfengler atılmağa başladı. Biz dahi Rahova sahrâsına çıkdık, ammâ kar minâre kaddince var, ammâ hele hakîr her gün binmeğile rûz-merre yığın karı yol üzre pâymâl edüp beş altı huddâmlarımla yolları açardım. Hele dörd kişi gâh kurdlingî ve gâh eşdirme ve gâh segirdüp kara batarak her bâr karanlıkda ardımıza bakarak vakt-i şâfi'îde Van deryâsı kenârında **Taht-ı Van** nâm hâna vardık.

Meğer anda Pehleli Ahmed Paşa'nın bir ağası yeni hâkim olmuş. Melek Ahmed Paşa'dan haber sordukda "Yarın Adilcevaz kal'ası yanında erersin" dedikde,

Hakîr eyitdim: "İmdi ağam lutf eyle. Bizim acele ile Melek Ahmed Paşa yanında işimiz var, ılgar ile gideriz" deyü on âdem refîk alup yine vakt-i şâfi'îde fi'l-hâl atlanup "Bâb-ı kazâ meftûhdur" deyü sabâh namâzın kılmayup bir sâ'at Van deryâsı kenârında karsız kumsal yerde segirderek giderken geriden seçilir seçilmez kırk elli atlı nümâyân olup beyâz kar üzre karakuş gibi şikâr özleyip gelirler.

"Ayâ bunlar ne ola? Bizim gibi bunlar da kaçgın mı ola yohsa bizi kovkuncı mı ola?" derken bir mürtefi' karlıca depe üzre çıkup gördük. Bu görünen elli atlı kadar âdemlerin ardı sıra yüz mikdârı atlı asker subh-ı sâdık mahallinde nümâyân olup tarfetü'l-ayn içre evvelki elli kadar atlılara yetişüp birbirlerine girişüp cenge âheng etmeğe başlayup âhir-i kâr elli kadar âdemleri gerüden gelenler tarfetü'l-ayn içre kırup atları ve esbâbların alırken biz hemân "Kuskuna kuvvet ve kamçıya berekât" deyüp kaçarken refîk [ü] yâr-ı gârım Menteş Bölükbaşı'ya eyitdim:

"Ey birâder, bunlar bizim izimiz gördüler, bunlar bize de gelirler, bire meded, bolay kim Ahlat kal'asına düşebilsek" deyüp atlara ikdâm edince Taht-ı Van hâkiminin bize on aded verdiği refîkler Van deryâsı kenârında kaldılar.

Biz dahi cân bâzârına düşüp "Sehel tâzîyânelere berekât" deyüp giderken gerüye nazar etdik. Bizden ayrılan on nefer refîklerimize gerüdeki katiller yetişüp cenge başladılar ve amân u zamân vermeyüp gözümüz görürken onunu dahi kırup atların donların almağa başladılar.

"Bire meded senden yâ Allâh" deyü bizler dahi dörd kişi atlarımıza teklîf-i mâlâ-yutâk ederken anı gördüm. Bizim fakîr Hüseyin'in atı dolmuş gerü gerü kalmağa başladı.

"Bire meded oğlan, gayret eyle, eğer at ***[14a]*** kalırsa belinden cümle silâhın bırak. Van denizi kenârınca piyâde birez seğird. İnşâ'llâh Ahlad kal'ası gibi huld-i berîne eriş" dedim.

Atına tâzîyâne urdukça at gerüye kalup kendisi atdan inüp piyâde seğirdirken gerüdeki Rujiki mel'ûnları Hüseyin'ime yetişüp amân vermeyüp fakîre dal kılıç olup kellesin kesdiler.

Bizler üç kişi kalup atlara havfımızdan teklîf-i mâlâ-yutâk edüp dolu dizgin seğirdüp Van deryâsı kenârınca kaçardık.

Hamd-i Hudâ Bitlis şehrinde her gün binüp kar söküp atları yarandırup saman vermeyüp cürd etdiğimizden atlarımız dizgin-be-dizgin müşvâr-be-müşvâr işleyüp ra'd-vâr şakıyup kaçardık.

Tâ ki kulle-i felekden âfitâb-ı âlem-tâb rûy-ı zemînde yatan kara bir mızrak kaddi pertev urdukda Ahlat kal'ası da nümâyân olup Papşen hânı sol tarafımızda kaldı, ammâ bizi kovan mel'ûn ekrâdlar hayli mesâfe-i ba'îdede kalup gerüde dökülerek gelmede idiler, ammâ biz de cân atup Tatar gibi yortup **kal'a-i Ahlad**'a bî-cân u bî-mecâl cân atup, [5] âyetin tilâvet edüp kal'aya girince hemân hakîr piyâde olup kal'a kapusun sedd etdikde dîdebânlar eyitdiler: "Bire nedir aslı" dediklerinde, "Hân askeri bizi kovup gelirler" dediğimde, bevvâblar dahi kapuları bir hoş sedd edüp âlât [ü] silâha yapınup bizler iç kal'ada yeniçeri ocağımızda olan Dizdâr Alî Beşe hânesine cân atup,

Dizdâr bizi görüp, "Bire cânım Evliyâ Efendi, hoş geldin ve bire cânım Menteş Bölükbaşı safâ geldin" deyü bizlere ol kadar ta'zîm ü tekrîm eyledi kim hadden efzûn, zîrâ Melek Ahmed Paşa ile Bitlis hânı üzre sefere gelirken bu Ahlad kal'asında meks etdiğimizde bu dizdâr ile âşinâlık kesb edüp paşaya buluşdurup neferâtların yoklama etdirmemişdim. Hamd-i Hudâ ol eylik etdiğimizin semeresi zuhûr edüp hâne-i bî-minnetinde râhat edüp,

Hakîr eyitdim: "Bire meded bu kışda atları sarup sarmalayup gezdirsinler ve üzerlerine âdem bindirsinler" deyü haber gitdikde,

Bir âdem gelüp eydir: "Siz sağ olun bir çıplak al at çatladı" deyince Menteş Bölükbaşı karındaşım ağlayup *"El-hükmi lillâh"* dedi.

Hakîr eyitdim: "Gam yeme birâder, Koca Melek Ahmed Paşa yanına vardığımdan benden sana bir küheylân at verem, ahdim olsun, hemân kuş-ı cânımız halâs edin" derken,

Dizdâr eydir: "Efendim bu geliş ve bu at çatlayış ve bu kışda kıyâmetde bu revîş ne gelişdir?" deyü su'âl etdikde bu hakîr sergüzeşt-i serencâmımız ale'l-ihtisâr nakl ederken anı gördük. Üç yüz atlı

kadar ol ekrâd mel‘ûnları at boynuna düşüp kal‘a altına gelüp dizdârdan bizi istediler.

Dizdâr eyitdi: "Pâdişâhın kal‘asına dahil düşen âdemleri biz size nice verelim?" dedikde,

Anlar eyitdi: "Bizim hânımızın anlar musâhibidir. Anlar hânın yanında yatırlardı. Hânımızı kim öldürdü ve hânın hazînesin alav u talava kim urup yağma etdi, anlar bilir. Biz anları senden eylik ve kemlik ile alırız" dedikde hemân,

Koca dizdâr "Hani kal‘a gâzîleri atlansın ve kal‘a kapuların çevirsinler" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Biz kal‘aya girince kapuları sedd etdim" dedim.

Hemân cümle kal‘a neferâtlarının mevcûd olanlarından beş yüz atlı âmâde oldular ve cümle piyâde neferâtları burc [u] bârû üzre hâzır-bâş olup,

"Vurun şu gidi Rujiki Kürdlerini" deyince ibtidâ anlardan pâdişâhın kal‘asına yetmiş seksen kadar tüfeng atup kal‘a neferâtlarından bir âdem kurşum ile urup şehîd olunca hemân cümle kal‘a neferâtları bizi kovanlara bir yaylım kurguşum urup on bir âdemleri kar üzre düşüp atları cümle kal‘a altına geldiler hemân kal‘adan anlara birkaç şâhî toplar atınca anlar da bizim gibi at boynuna düşüp firâr edüp bizler kal‘a-i Ahlad'da istirâhat edüp kal‘a kapuların açup anlardan mürd olan on bir nefer âdemlerin leşlerin kal‘a dibinde kadı ve a‘yân-ı Ahlad huzûrunda keşf olunup bizlerin destine arz [u] mahzarlar verüp kal‘ayı muhâsara eden mel‘ûnları Melek Paşa'ya ve Van eyâleti müsellimine arzlar gönderüp anların mürd olanlarından bir küheylân at Menteş Bölükbaşı'nın mukaddemâ çatlayan atı yerine verdiler. Ve bir at dahi eğeri oyanıyla yedek ihsân etdiler ve dörd at dahi bisatıyla hakîre ihsân edüp üç sâ‘atden sonra bize kal‘a neferâtlarından üç yüz âdem refîk verüp cümle a‘yân u dizdâr ile vedâ[‘]laşup Van deryâsı kenârıyla (---) sâ‘atde **menzil-i kal‘a-i Adilcevaz**'a selâmetle dahil olup Ahlad'dan gelen refîkleri avdet etdirdik.

Bu Adilcevaz'dan yüz aded süvârî-i pür-silâh yiğitler refîk verüp giderken Van deryâsı ***[14b]*** sâhilinde Paşa efendimizin Konakçıbaşısı Cânpolad Ağa'ya beş yüz âdemiyle râst gelüp ba‘de'l-musâfaha,

Hakîr eyitdim: "Bire birâder, bu tuğ-ı pâdişâhîyi kanda götürürsün" dedikde,

"Paşa ma‘zûldür. Bitlis üstünden Diyârbekir yolu sevâhil olmağile Paşa ol tarafa teveccüh etdi" deyince,

"Bire hey birâder, dönder tuğu, yohsa bugün Ahlad kal‘ası yanında bizi kovan üç dörd yüz âdemlere tuğu aldırup cümle sizi kılıçdan geçirirler" deyü kıssa-i mâcerâ-yı serencâmım müfîd [ü] muhtasar takrîr etdiğimde konakçıbaşının aklı başından gidüp bizimle tuğu gerüye beş sâ‘at dönderüp Demirciköy nâm mahalde kalup cânib-i erba‘asına karavullar koyup bizler yine ılgar ile Van deryâsı kenârınca gidüp kal‘a-i Erciş kurbunda **menzil-i karye-i Akserâb** nâm mahalde Melek Paşa efendimiz ol şiddet-i şitâda evlere konup hakîr huzûruna varup pâyına yüz sürüp destin bûs etdikde bi'z-zarûrî hakîre bir bükâ âriz olup seyl-i sirişkim çekide çekide hûnâbe-misâl cereyân

ederek yaşın yaşın ağlayup Yâsin-i şerîfden üç âyet tilâvet edüp,

"Sen sağ [ol] sultânım. Benim yanımda çerâğ-ı efrûhten olan Ziyâeddîn Hân oğlunu ortanca karındaşı ol Nûreddîn-i bî-dîn niçe yerden hançer ile urup şehîd edüp işte altı konak yeri kaça kaça bir gün bir gecede kaçup geldim. Ve işte Menteş Bölükbaşı'yı da kaçırdım deyü" cümle serencâm-ı sergüzeşti bir bir ayân etdim.

Paşa eyitdi: "Yâ Evliyâm, bizim anda olan yetmiş kîseden ber-hurdâr ol ellisin göndermişsin, gelüp vâsıl oldu, ammâ yigirmi kîse bâkî mâlımız nice olur" dedikde,

"Bire sultânım, sen andan fârig ol, ammâ şimdi sen ne cânibe teveccüh edüp gidersin?"

Paşa eydir: "Bitlis'e doğru gidüp andan Diyârbekir'e" dedi.

"Vallâhi efendim, Boynueğri Mehemmed Paşa gibi rüsvây-ı âm u bednâm olur, zîrâ, sizin henüz Bitlis şehrinde kırdığınız beş on bin âdemlerin kanları kurumadan bu azilde ne cür'etdir kim Bitlis'e gidem dersiz?" deyince

Birkaç ağalar, "Yâ Evliyâ Efendi, böyle vezîre ne olur?" dediklerinde,

"Hay sultânım, bunlara eski hân yine at ve köle bağışlamağa hâzır-baş olmuşdur. Anıniçün Bitlis şehrine gitmek isterler, ammâ Hudâ âlimdir, cümle Kürdistân askeri sizden dilgîrlerdir. Hele cümle beğleri kayd [u] bend edüp bu kadar mâllarını aldığınızı ferâmûş etmeniz, yohsa at yerine atdan ve götden çıkarsız, zîrâ cümle Kürdistân ayağa kalkmışlardır. Hemân şimdi tuğu konakcıdan hân askerine aldırmayasız. Ana ilâc görün" dedikde,

Paşanın aklı başından gidüp eydir: "Evliyâm, ya nice olur?" dedi.

Hakîr eyitdim, "Sultânım, gâ'ibâne vekâletiniz edüp fermân-ı bî-haberiniz ile tuğu gerüye beş sâ'at döndürüp işte sultânıma haber etdim" dedikde,

"İlahî, ber-hurdâr ol. Tîz asker gidüp tuğları getirsinler, ammâ bu kışda kıyâmetde Evliyâm ne cânibe gidelim" dedikde,

"Sultânım, bundan Malazgird kal'asına andan kal'a-i Hınıs andan kal'a-i Ziyâeddîn'e andan kal'a-i Bâyezîd'e andan kal'a-i Avnik'e andan nehr-i Araz kenârları Ahısha hudûdlarıdır ve sehel sevâhildir. Ol mahallere varınca şiddet-i şitâ sehel def' olup Soğanlı sahrâlarından Hasan kal'ası'na andan iki günde Erzurûm'a muklacılık ve tavuk kırıcılık ederek selâmetle çıkarız" dediğimde Paşa gâyet hazz edüp hakîre du'âlar edüp merhûm hâna ol kadar acıyup tuğları getirmeğe âdem gidüp vakt-i asrda tuğlar gelüp ol gece anda karavullar ile mihmân olduk.

Ve {Bitlis şehrinden} firâr ederken şehîd olan Hüseyin'imin yerine bedel bir mümtâz Gürcî gulâmı ve pür-silâh bisâtıyla hakîre bir mükellef ü mükemmel küheylân at verüp öbür atlarım ve gayrı memâliklerim su'âl edüp,"Cümle Bitlis'de bırağup kaçdım" dedim.

Paşa, "Olmaya illâ hayr" deyüp Menteş Bölükbaşı'ya bir kafâ semmûr kürk ihsân edüp kapucubaşıları zümresine ilhâk edüp yedi günden sonra Menteş Bölükbaşı'nın üç yüz yiğidi Bitlis deresinden ceng ede ede bizim izimizce paşanın hâk-i pây-ı semendine yüzler sürüp tevâbi‘ yazılup ol gün Menteş Bölükbaşı bayrak açup konakcıyla ileri ta‘yîn olundu. {Ve Ahlat kal‘ası dizdârı bizi hân askerine vermeyüp ceng etdiğiyçün dizdâra hil‘at-i fâhire gitdi.}

Allâhu Te‘âlâ'ya ma‘lûmdur kim bu sergüzeşt-i serencâmımız bundan ziyâde olup lâkin kitâbete iktidârımıza vakit olmamağile bu kadarca tahrîr edüp hemân cenâb-ı Rabbü'l-izzet bu bahâne ile kuş-ı cânımızı âzâd etmişdir. Hamd ü senâ ve sadlek hamd ol Feyyâz-ı Mutlak'a kim bu abd-i ahkarı hâkden ref‘ etdi. Ammâ,

Sitâyiş-i merhûm hân mersiyesidir

Bu hakîr-i pür-taksîr merhûm hân gibi bir kadir-şinâs hân-ı ***[15a]*** âlîşân görmedim ve kerem [ü] ihsân ile sâ’ir ihvânları üzre mümtâz-ı cihân ve dâ’imâ tâlib-i erbâb-ı ma‘rifet ile hem sohbet idi ve *Mesnevîhân* ve *Gülistân ve Bostân* ve Fârisîhân idi. Ve fârisi'l-hayl-ı zamân ve mirzâ-yı Kürdistân idi. Bu sıfatlarla muttasıf olmağın cümle ahâlî-i Bitlis cümle birâderlerine bu Ziyâeddîn Beğ'i tercîh edüp sağîr ü kebîr ve cüvân ü pîr bu nev-cüvânı Melek Ahmed Paşa'dan eyâlet-i Bitlis'e hân taleb etdiler.

El-hâsıl bin kadar ebyât-ı hüsniyât ile mersiyesin tahrîr etsem güneşde zerre ve deryâda katre kadar hüsniyât ve mersiyesin tahrîr edemem ve sebeb-i şehâdeti niçe cild-i kürrâs-ı tafsîle muhtâcdır, lâkin biz bu seyâhatnâmemizde muhtasar kıldık ve bu makûle mersiyeler iltizâm mâ-lâ-yelzem kabîlindendir. Bu gûne mûhiş havâdisâtları yazmakdan ise yazmamanın lutfü çokdur ve tatvîl-i kelâmın hüsnü yokdur, zîrâ âdeme kelâl verir. Hemân ol merhûm hânın kabri pür nûr olup meskeni dâr-ı huld-i berîn ola. *Rahmetullâhi aleyh.*

İşbu sene 1066 mâh-ı (---),

Kal‘a-i Van'a üç menzil karîb Erciş kal‘asından İslâmbol'a revâne olduğumuz konakları bildirir

Evvelâ Paşa efendimizle **karye-i Akserâb**'dan kalkup cânib-i şimâle (---) sâ‘atde ma‘mûr [u] âbâdân kurâları ol şiddet-i şitâda geçüp,

Menzil-i karye-i Taşkın: Erzurûm eyâleti hudûdunda Malazcird sancağı hâkinde bir ma‘mûr Ermeni köyüdür. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı bilâd-ı şâh-ı Yezdicürd, ya‘nî kal‘a-i Malazcird

İbtidâ bânîsi Yezdicürd şâh ibn (---) şâhdır.

Lisân-ı Moğolî'de Malazcird derler,

Lisân-ı Acem'de Hân Gazanfer şâh derler.

Ve lisân-ı Arab'da Sûr-ı Sebu‘ derler, zîrâ Azerbaycân pâdişâhlarından Kılıç Arslan dahi amâr etdiğinden Sûr-ı Sebu‘, ya‘nî Arslan kal‘ası demek olur, ammâ lisân-ı Ekrâd'da Malazırd derler ve ba‘zıları Malazgird derler, zîrâ bir değirmi kaya üzre vâki‘ olduğundan Malazgird, ya‘nî Değirmi kal‘a derler ve niçeler Merazbird derler, ammâ sahîhi Malazcird'dir, ya‘nî (---) (---) (---) (---) demek olur.

Eyâlet-i Erzurûm'da başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 100.000 akçe eder. Livâsında 14 ze‘âmetdir ve 282 tîmârdır. Alaybeği ve çeribaşısı vardır. Kanûn üzre cebelüleriyle bin beş yüz asker olur, ammâ Kürdistân olmağile bizimle Bitlis Hânı cenginde bile olduklarından ma‘lûmumuzdur kim sekiz bin aded müsellâh ü müzeyyen ve müretteb asker idiler. Bitlis Hânı Abdâl Hân'a bunlar dilgîr olmağile hânın askerini münhezim eden ibtidâ bu kavm-i Malazcird{dır} ve ba‘dehû kavm-i Mahmûdî idi.

El-hâsıl güzîde asâkir sâhibü's-seyf-i zü'l-fecâmlar ve şemşîr sâhibi müczemlerdir ve Âsitâne tarafından iki müddetde yüz elli akçe pâyesiyle bir kadı gelüp ahkâm-ı şer‘-i Resûl-i mübîn edüp beher sene ikişer bin guruş tahsîl eder. Gerçi Kürdistân'dır, ammâ halkı şâfi‘îyü'l-mezheb olmağile şer‘-i şerîfe mutî‘lerdir. Gayrı hâkimleri yokdur, cümleden mülk-i mîr-i livâdır. Kal‘ası dahi neferât-ı nökerâtlarıyla beğine müfavvazdır, lâkin adâlet yeridir, zîrâ halkı gâyet şedîd ve şecî‘lerdir.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Malazcird: Be-kavl-i müverrihân, diyâr-ı Ermen-i Erzen'den bir şehr-i sagîredir. Kal‘ası bir müdevver püşte üzre sâfî kesme taşdır ve şekl-i müdevver olduğundan Sûr-ı gird dediler. Derûn-ı hisâr ma‘mûrdur, ammâ hâneleri ma‘lûmum değildir. Sene 878 târîhinde Akkoyunlu Sultân Uzun Hasan-ı Bayındırî zabtında iken Ebü'l-feth Hasan-ı Tavîl'i münhezim edüp bu kal‘a halkı itâ‘at etdiler.

Ba‘dehû Bâyezîd-i Velî asrında Acem istîlâ edüp sene 902 târîhinde Selîm şâh-ı Evvel'e Çıldır gazâsı avdetinde mutî‘ olup el-ân hükm-i Âl-i Osmân'dadır. Kal‘anın cânib-i selâsı havâleli kal‘acıkdır. şarka nâzır bir kapusu var ve aşağı (---) deresine nuzûl olunur. Kesme kayadan su yolları vardır. Bâğ u bâğçe ile memdûh değildir. Kal‘asını câ-be-câ Timur harâb etmişdir. şehri dahi ol kadar ma‘mûr değildir. Cümle iki bin hâne ve bir câmi‘ ve iki medrese ve bir küçük hammâmı var, ancak beş âdem alır. Bir hânı ve elli mikdârı dükkânı ve yedi aded mekteb-i sıbyânı vardır. 18 iklîm-i örfiyyenin vasatında bulunmuşdur.

Bu şehrin şimâlinde Erzurûm üç menzildir. Ve cânib-i kıblesinde şehr-i Bitlis iki menzilden nâkısdır. Kal‘a-i Van şarkında dörd menzildir. Kal‘a-i Ahlat ile Malazcird beyni kâmil yedi fersahdır. Kûh-ı bâlâlardan müstakîm râhları vardır. Ve şehrin âb [u] havâsı gâyet yayla olup cümle ahâlîsi ten ***[15b]*** dürüstlerdir, zîrâ kışı gâyet katıdır.

şehrin içinden cereyân eden (---) nehri Bingöl yaylasından tulû‘ edüp bu şehirde şiddet-i şitâdan kapanup kâmil bir ay teka‘üd olunmak fermân olunup bir gün hikmet-i Hudâ bir dolu yağdı kim her dânesi yüzer dirhem vezn olundu ve çok hayvânât telef edüp bir sâ‘atden sonra paşaya bir dolu dânesi getirdiler, kâmil bir vukıyye geldi. Paşaya ol dâne gelince belkim elli dirhem erimiş idi. Ve şeşhâne-

i mühr-i Süleymân gibi ve kaz yumurtası gibi dolular yağdı.

Bu şehirde paşa ile meştâ faslında iken Bitlis hânı koca hândan bizim paşaya mahabbetnâmeleriyle hedâyâları gelüp hakîrin altı re’s atlarımız ve iki sepet esvâblarımız gönderüp dörd aded kölelerimize onar altun harc-ı râh ve birer kat libâs-ı sipâh verüp hakîre iki yüz guruş ve iki kızıl katır yüküyle şeker işi hulviyyât ve sâ’ir me’kûlâtlar ihsân edüp göndermiş.

Ve mektûb-ı mahabbet uslûbunda eyle tahrîr etmişler kim, "Benim ömrüm karındaşım Evliyâ Efendi niçün havfa düşüp bir gecede böyle firâr etdiniz? Bilmez miydiniz kim Kürdistân hâli eyle olagelmişdir? İşte boyahâne ihsân etdiğimizin mahsûlünden cenâbınıza iki yüz guruş gönderdim. Allâh ile ahdim olsun. Nitekim bu Abdâl Hân-ı za‘îf [ü] nâ-tüvân hayâtdadır. Her sene ebvâb-ı mahsûlâtın size vâsıl ederiz. Hemân bizi ve merhûm yâr-ı gârın oğlum Ziyâeddîn'im merhûmı hayr du‘âdan unutmayasın. Hamd-i Hudâ cümle aşâ’ir [ü] kabâ’ilim kavm-i Kürdistân cem‘-i vefîr ile ‘Hânımızı katl edeni de yerine katl ederiz. Emr-i şer‘ Resûl-i mübînindir’ deyü gulû-yı âm edüp kana kan taleb edüp oğlum Nûruddehr senin yanında karındaşı Ziyâeddîn'imi katl eylediği hâtıriyçün şer‘ile anı da katl etdiler. *Elhükmilillâh* üç günde iki şehzâde-i âzâde-i cüvân-baht nâzenîn ciğer-pârelerden ayrıldım" deyü tahrîr etmiş, ammâ "Elhükmilillâh", "*Elhamdülillâh*" yerine idi.

Zîrâ anların katlleri yine kendüsi Koca Hân'ın tahrîkiyle idi. Devlet-i dünyâ içün iki cân-pâreden ayrılup devlet yine kendüsine münhasır oldu, *ve's-selâm*, ammâ âkıbeti hayr olsun.

Esvâblarımı ve gulâmlarımı gönderdiğinden ol kadar memnûn oldum ki gûyâ cihân benim oldu, zîrâ mâldan değil cânımdan bile me’yûs olmuşdum. Hamd-i Hudâ halâs oldum *ed-du‘â (---) (---)*

Ve mine't-te’sîrâtı ru’yâ-yı sâliha-i fakîr

Bir gece bu şehr-i Malazcird'de külbe-i ahzânım içre hâb-âlûd iken menâmımda görürüm ki İslâmbol'da imişim. Siyâvuş Paşa'nın vâlidesiyle Süleymâniyye'de Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın vâlideleri baş başa verüp ağlaşırlar.

Hakîr eyitdim, "Ey vâlide efendilerim, ne ağlarsız?" dedim.

Anlar eyitdi, "Ey Evliyâ Efendi, ikimizin de oğulları Siyâvuş ve Mehemmed İslâmbol denizinde boğuldılar. Lütf eyle, bu haberi Erzurûm'da sizin Melek Ahmed Paşa'ya bu haberi söyle. Anların derdine birer dermân edüp anları boğulmuşken diri eylesin" dediler.

Hemân hakîr hâbdan bîdâr olup tecdîd-i vuzû‘ edüp vakt-i şâfi‘î olmağile Paşa huzûruna varınca selâm verüp aleyke aldıkda, "Evliyâm, Erzurûm'da ne vâkı‘a gördün?" dedi.

Hakîr eyitdim, "Hele sultânım, Erzurûm'a varalım" dedim.

"Hele ne vâkı‘a gördünse söyle?" dedi.

Hakîr de görüp tahrîr etdiğim vâkı‘ayı ale't-tafsîl Paşa'ya takrîr eyledim.

Hemân Paşa eydir: *"Sübhânallâh,* ben de demin vâkı‘amda seni gördüm. ‘Erzurûm'da size bir vâkı‘a-yı garîbe nakl ederim, ammâ ağlaman’ dedin. Ben de sana anıniçün ‘Erzurûm'da ne vâkı‘a gördün?’ dediğim ol idi, ammâ hayr ola, ol hatunların ağlayup ‘Oğullarımız İslâmbol'da gark oldular’ dedikleri dünyâ mâlına gark olup Allâhu a‘lem ‘Erzurûm'da Paşa'ya söyle, boğulmuşken oğullarımız diri eylesin’ dedikleri çerâğ ve tevâbi‘lerin ihyâ ederiz ve ruhlariçün hayrât [ü] hasenât edüp anlar zinde olur. Allâhu a‘lem bize Erzurûm'da senin ağzınla çok haber gelür" deyü vâkı‘amı böyle ta‘bîr edüp "Hayr ola" deyü bir Fâtiha tilâvet etdi.

Ve'l-hâsıl bir ayda şiddet-i şitâ sehel teskîn olup azm-i cânib-i Rûm'a başladık, zîrâ ber-hurdâr olsun, Malazcird Beği Mehemmed Beğ beher yevm üçer bin at yemi ve ellişer koyun ta‘yîn verüp bir ay mihmândârlık etdiğinden Paşa hicâbda idi. Âhir Malazcird'den hareket günü Paşa eğninden bir semmûr kürkü Mehemmed Beğ'e geydirüp livâ-i Malazcird re‘âyâsına cümle a‘yânın huzûrunda beş aded kîse-i Rûmî ihsân edüp tuğlar Erzurûm cânibine revâne olup ertesi gün Paşa da Malazcird'den cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kaz Gölü: Malazcird hâkinde bir buhayre sâhilinde beş yüz hâneli ma‘mûr köydür. ***[16a]***

Sitâyiş-i buhayre-i Fahte: Kal‘a-i Malazcird ile kal‘a-i Hınıs mâbeyninde bir müdevver göldür ammâ Malazcird'e bir menzil karîbdir. Bu buhayrede alabalıklar olur kim Bosna ve Hersek diyârında şehr-i Mostar içre akan nehr-i Neretva'da ol kadar iri alabalığı olamazdır. Ve cemî‘i eyyâm-ı şitâda cümle kaz ve ördek bu buhayrede kışlayup cemî‘i Malazcird sancağı ahâlîsi bu kazlardan sayd edüp kifâf edindiklerinden Kaz gölü derler. Cemî‘i kûh-ı bâlâların cereyân eden âb-ı hayâtları bunda cem‘ olur. Bu buhayrenin dâ’iren-mâdâr cirmi iki menzil yerdir. Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ‘at karlar çiğneyüp,

Menzil-i karye-i Kamber Baba Sultân: Hınıs sancağı hâkinde beş yüz hâneli müselmân ve Yarmeni köyüdür. Andan, **Ziyâret-i Kamber Baba** nâm bir ziyâret etdik ammâ aslı ve fer‘iyle ma‘lûmum olmadığından tahrîre cür’et olunmadı. Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Hınıs: Erzurûm eyâletinde başka sancakbeği hükmünde olup kal‘asının bânîsi ve eşkâli ve fâtihi ve âsâr-ı binâları ve âb [u] havâsıyla cümle bâlâda sene 1057 târîhinde Defterdârzâde ve Gâzî Seydî Ahmed Paşa ile âsî olan şuşik Beği (---) nin üstüne cenge gitdiğimiz sene bu Hınıs kal‘ası evsâfı cild-i evvelimizde mufassal tahrîr olunmuşdur. Cild-i evvelin fihrisine nazar oluna. Bunda dahi beş gün tekâ‘üd edüp andan beş altı bin re‘âyâ Hınıs beği fermânıyla karlı dağları kürüyüp yolları tathîr edüp andan,

Menzil-i karye-i Kozlu Baba: Bu dahi Hınıs sancağı hâkinde Yarmeni köyüdür. Bâğ u bâğçeden alâmet yokdur.

Ziyâret-i Kozlu Baba: Ebû İshâk Kâzrûnî *kuddise sırruh* hazretlerinin hulefâlarından mecâzibûn sultândan ulu kimesne imiş. Evkât-ı hamseyi Erzurûm'da Ebû İshâk Sultân ile kılup yine bunda savma‘asında bulunurmuş kim bu mahal ile Erzurûm mâbeyni dörd menzil yerdir. Netîce keşf ü

kerâmetleri âşikâre olmuş erdir. Otuz üç dâne kozdan bir tesbîhi var imiş. Dâ'imâ boynunda taşırmış. Anıniçün Kozlu Baba derler. Bir bî-evkâf tekyeciğinde künc-i anâda genc-i gınâ sâhibi fukarâları vardır. Andan yine şimâle (---) sâ'atde,

Menzil-i Ağzıaçık Mağârâ: Hınıs sancağı hâkinde kenâr-ı Araz nehrinde bir ma'mûr köydür. Bu kurâ halkının cemî'i hayvânâtları sayf u şitâda nehr-i Araz sâhilindeki mağârâlarda yatırlar. Mâh-ı Temmuz'da ol gârlar sermâdır. Eyyâm-ı şitâda hummâ-misâl germâdır. Anıniçün Ağzıaçık mağârâ derler. Kûh-ı Bîsütûn'dan nişân verir gâr-ı yetîmânlardır kim her bir kehf içre onar ve on beşer bin koyun kışlar. Andan yine taraf-ı şimâle (---) sâ'atde gerçi kar üzre gitdik ammâ havâ mu'tedil olup,

Evsâf-ı Altun Halkalı Köprü

Mukaddemâ sene 1057 târîhinde şuşik kal'ası gazâsına geçerken bu cisrden ubûr olunmuşdur ammâ ta'rîf ü tavsîf olunmamış idi. Bu cisr-i azîm nehr-i Araz-ı azîm üzre Âl-i Çobaniyân'dan es-Sultân (---) Melik Gâzî binâ etmişdir.

Bir sarp ve zayyık yerde eflâke ser çekmiş kayadan kayaya Kehkeşân-âsâ bir göz tâkı atılmış kavs-i kuzahdan nişân verir bir göz pül-i ibret-nümâdır, ammâ Batman cisri ve Hasankeyf kal'ası cisri gibi kemeri içinde hânı ve hücre ve matbahları yokdur. Hemân ibret-nümâ bir göz cisr-i musanna'-i garâ'ibdir.

Bu kantara-i vâcibü's-seyrin pesendîde bir ma'rifet arz edüp yed-i tûlâsın ayân u beyân etdiği oldur kim tâk-ı Kisrâsının ortasına vaz' etdiği kined ta'bîr etdikleri seng-i hârânın tâ vasatına bir zer-i hâlisden bir halka asmış, nehr-i Araz üzre maslûb durup bir rîh-i şedîd ol halkaya isâbet etse halka-i müdevver hareket eder. Ve ol halkanın da rezesi vardır kim âdem beli kalınlığı vardır. Ve halka kezâlik âdem uyluğu kalınlığı vardır, âlî yerde olmağın küçük görünür ammâ içinden bir at geçse mümkündür, tâ bu mertebe bir azîm altun halkadır. Anıniçün Altun Halkalı köprü derler.

Sâhibü'l-hayrât bu cisri inşâ ederken ol halkayı bu cisrin ortasına ol mülâhaza ile vaz' eylemiş kim *Allâhümme âfinâ* bu cisir mürûr-ı eyyâm ile münhedim olursa bu halka mâlıyla bu cisri ta'mîr ü termîm edeler ammâ niçe kerre Kürd harâmîleri bu halkaya kemendler ile vaz'-ı yed etmek murâd edinüp helâk olmuşlardır.

Ve bu cisre karîb karye ahâlîleri bu pülle dîdebânlardır. Ve bu cisir altına nehr-i Araz tâ Bingöl yaylağından gelüp kal'a-i Malazcird'e uğrayup andan kal'a-i (---) uğrayup andan Hasankal'asına üç sâ'at karîb Çoban köprüsü altından güzer edüp niçe yüz kurâ vü kasabâtlara râst gelüp kal'a-i Revân kurbunda nehr-i Zengi'ye mahlût olur.

Zengi dahi nehr-i Kür'e, Kür dahi Bahr-i Harez'e mahlût olur kim Bahr-i Gîlân ve Bahr-i Bâbü'l-ebvâb, ya'nî Demirkapu denizine munsabb olur. Bu mezkûr cisr-i Halkalı'yı ubûr edüp karlı sarp dağlar çıkup ve inüp (---) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Artıf: Hınıs sancağında Ermeni köyü olduğu ***[16b]*** cild-i evvelde merkûmdur.

Andan yine şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Alvar: Pasin sancağı hâkinde ma‘mûr Yarmeni köyüdür. Andan dürüst şimâle Pasin sahrâsının berf-i rahmeti üzerimize serçe başı gibi yağarak at sînebendinde kar sökerek (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Hasanâbâd-ı seng-i bünyâd: Sene 1057 târîhinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa asrında bu sûru seyr {etmişdik}. Ve bu kal‘a-i Hasan'ı Hüsn-i ta‘bîrile yedi aded Hasanâbâd ve Hüsnâbâd kal‘aları içre bu kal‘a-i Hasan'ı hüsn-i edâ ile ibtidâ esâsı meşveretini [6] re’yile binâ olunduğu, bânîsi Uzun Hasan şâh olup fâtihi Fâtih Mehemmed Hân ve Selîm Hân-ı Evvel olup kal‘ası eşkâl-i imârâtıyla ve germâblarıyle cümle cild-i evvelimizde tahrîr olunmuşdur kim cild-i evvelimize nazar oluna.

Bunda bir kerre meks edüp şuşik kal‘ası gazâsına gitmişdik. Bir kerre Revân'a giderken, bir kerre Ahıska'ya giderken ve bir kerre Kars kal‘ası ve yine Revân'a giderken tekrâr tekrâr bu kal‘a evsâfı terkîm olunmuşdur, ammâ şimdi bir gün meks edüp havâ-yı mu‘tedilde cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i Ca‘fer Efendi köyü: Sâhibi Erzurûm muharriri Ca‘fer Efendi'dir. Üç yüz hâneli Ermeni köyüdür. Cümle asker sâ’ir kurâlara yâfteler ile ta‘yîn olundu. Bu Ermeni evlerine şiddet-i şitâda girdiğimizde {gûyâ} hayât-ı ebed bulurduk. Cümle bu Erzurûm hânelerinin dam u bâmları gemi direğiyle binâ olunmuşdur kim ol direklere keran derler, bâr-ı girân-ı amûd çamlardır, ammâ hâneleri anınla kırlangıç kanadı gibi binâ edüp cümle re‘âyâ evleri hammâm gibidir. Hâne damının ortasında bacadan küşâdelik gelir ve hâne zemîni ortasında alev-ber-alev sığır tezekleri yanup tennûrlarında kete, külümbe ve herse ve lahşe ve kıjılı çobra ve sarmasaklı tarhana çobrası ve tovga çorbası pişüp cümle âyende vü revendegâna ni‘metleri mebzûldür, zîrâ gâyet ganîme diyâr-ı Rûm-ı hâk-i Erzurûm'dur. Ve her hânenin cânib-i erba‘asında câmûs ve sığırları bağlıdır. Anların da nefesinden hâneleri hammâm gibi olur.

Ba‘dehû bu Ca‘fer Efendi köyünden kalkup yine semt-i garba (---) sâ‘atde **Gümüşlü Künbed** nâm kubbe-i âlîyi geçüp sehel alay şekilli bir cem‘iyyet ile cümle a‘yân-ı Erzurûm istikbâle çıkup,

Menzil-i dârü'l-celâl vilâyet-i dârü'l-ikbâl şehr-i Erzurûm-ı behcet-rusûm

Hamd-i Hudâ sıhhat [u] selâmetle yine on bir seneden sonra gelüp meks etmek müyesser olup paşa efendimizi vüzerâlara mahsûs olan sarây-ı azîme kondurup cümle ağavâtlara yâfte ile şehir içre bizim âdil paşamızın ağalarıdır deyü ol kışda kıyâmetde şehir içre konak verüp cümle katarları Erzurûm sahrâsında olan Kân köyüne kondurdular ve cemî‘i ta‘yînâtımız şehirli tarafından verdiler.

Bir ağavâtımız tencere ve kahve kaynatmağa ihtiyâc olmadılar, zîrâ Melek Paşa efendimiz sene (---) târîhinde Erzurûm vâlîsiyken paşa efendimiz a‘yân ve kibâr u eşrâf-ı sığâr ile hüsn-i ülfet etdiğinden eylik zâyi‘ olmayup "Bizim halîm ü selîm ve halûk paşa efendimiz geldi" deyü paşanın yoluna var makdûrların bezl edüp hedâyâ-yı vâfire ve ni‘met-i hulviyyât-ı mütekâsireler getirirlerdi.

Bâ-husûs vâlî-i vilâyet olan Zurnazan Mustafâ Paşa Âsitâne-i sa‘âdet'de bir sâ‘at mühür sâhibi olup yine ma‘zûl olup eyâlet-i Erzurûm'i ana ihsân eylemişler. O da gelmek üzre iken Erzurûm'da

müsellimi Abdullâh Ağa nâm bir sâhib-i tab‘ ve kadir-şinâs-ı hümâm bir âkıbet-endîş ve dûrbîn-fikr ve maslahat-güzâr ve müdebbir ve mubassır gönül uğrısı kimesne imiş. Paşa sarâya indiği sâ‘at cümle iç ağalara hücreler ve dîvânhâneleri serâpâ zer-ender-zere müstağrak döşeyüp bir mümessek ni‘met-i uzmâ ile summât-ı Muhammedî çekmişdir kim diller vasfında kâsır ve kalemler midhatinde kâsirdir. Gûyâ Van'dan ma‘zûl olup Erzurûm mansıbına mutasarrıf olduk. Meğer Topkapulu Mahmûd Ağa Erzurûm gümrük emîni imiş. Mîrîye iki yüz kîse deyni olmağile {Âsitâne'de} Defterdârzâde Mehemmed Paşa tarafından İznikli Hüseyin Ağa nâm bir ağada Mahmûd Ağa mahpûs imiş. Paşa bu işden haberdâr olup Hüseyin Ağa'yı huzûruna çağırup müsellimin ziyâfeti başına oturdup vâfir dil-nüvâzlıklar edüp Hüseyin Ağa gâyet memnûn oldu.

Ba‘de't-ta‘âm müsellim, Paşa'ya bir semmûr kürk ve on boğça esbâb ve üç Gürcî gulâm ve üç re’s küheylân at ve üç katar ester ve üç katar üstür hedâyâ çeküp Paşa-yı re’y-i ahsen hussân-ı sabâ-sür‘atin birisin Mahmûd Ağa'yı haps eden Hüseyin Ağa'ya ihsân etdi ve buyurdular kim,

"Hüseyin Ağa oğlum, Gümrük Emîni Mahmûd Ağa sende zincir ile kayd [u] bend olup mahpûs mudur?"

"Belî sultânım, göz hapsindedir" dedikde,

"İmdi biz ol âdeme kefîl bi'l-mâl **[17a]** ve kefîl bi’n-nefsim. Eğer bin kîse deyni de var ise biz mütekeffiliz. Anı bu ânda hapisden ıtlâk eyle" dedikde hemân Hüseyin Ağa-yı dûrbîn-fikr, "N'ola sultânım! El-emrü emrüküm, bana kapucular kethüdânızı koşun şimdi teslîm edeyim" dedikde,

Paşa eydir: "Hüseyin Ağa yine burada nezâket eyledin, ya‘nî ‘Ben ıtlâk etmedim, ale'l-gasb ıtlâk edüp fülân ağasına teslîm etdim’ demeğe ba‘is-i kelâm ola" dedikde,

Hüseyin Ağa eydir: "Lâ Vallâhi sultânım! Bu sözler hâtırıma gelmemişdir" dedikde,

Paşa "Tîz var, Kapucular Kethüdâsı Mahmûd Ağa'yı sana teslîm edüp Hüseyin Ağa ile gelüp bize teslîm etsin, şer‘îsi odur" dedi.

Derhâl Mahmûd Ağa'yı hapisden ıtlâk edüp paşa huzuruna getirüp zemin bûs etdikde "Tîz Mahmûd Ağa, on güne dek ben bunda iken beytü'l-mâl-i müslimîne deynin edâ edüp deynin halâs eyle. Yohsa sen bilürsün" deyüp,

Paşa Hüseyin Ağa'ya "Ber-hurdâr ol" deyü hayr du‘â etdi. Ve Hüseyin Ağa hânesine gitdi. Anı gördük Mahmûd Ağa paşaya on sekiz kîse nakid guruş ve yigirmi kîse bahâ eder akmişe-i fâhire ve dîbâ ve şîb ve zerbâf ve nevâdire ve yedi küheylân at ve üç aded gulâm-ı mümtâz-ı nevâdirât hedâyâlar getirüp, Paşa dahi Mahmûd Ağa'ya bir semmûr postîn kürk ihsân edüp eydir:

"Elbette borcun edâ eyle. Yohsa vallâhi hedâyâlarını almam" deyü yemîn etdi.

Ertesi gün Mahmûd Ağa paşaya yine Paşa sarâyında {bir} ziyâfet tertîb etdi kim iki pâdişâh-ı cem-cenâb bir yere cem‘ olsa aslâ hicâb çekilmezdi, zîrâ sükkerî ta‘âm-ı mümesseklerdi kim ancak olur.

Cümle ekâbir ü a‘yân ve Mahmûd Ağa ve ana mübâşir gelen Hüseyin Ağa cümle ol ta‘âm-ı nefîseyi tenâvül edüp ba‘de't-ta‘âm eller gasl olup paşa ayak reftârı ederken,

"Bu kasr-ı cihân-nümâ ne zîbâ kasr-ı ra‘nâ olmuş", deyü seyr [ü] temâşâ ederken nakş-ı bukalemûnu,

Mimmâ bi-resmi seyyâh-ı âlem Evliyâ min-huddâm-ı Mehemmed Paşa.

Sene 1056.

târîhiyle hakîrin hattın görünce,

"Bire Evliyâm! Ol sene Acem diyârına gitdiğin asırda mı bu kasr binâ olunup nakş etdin" deyü su’âl buyurduklarında hemân Mahmûd Ağa'ya mübâşir gelen,

Hüseyin Ağa eydir: "Sultânım! Hikmet-i Lokmân’dan haber alın. Bu kasrı efendimiz {Mehemmed} Paşa oğlunuz vâlî-i vilâyet iken binâ edüp cümle nakş-ı bukalemûnu ve lâciverd ve müzehhebi cümle Evliyâ Çelebi dâ‘înizin dest-i hattıdır. Ve târîhi güfteleri dahi anındır kim en aşağı kitâbe içre

..... (1/2 satır boş).....

..... (1/2 satır boş)..... sene (---)

deyü tahrîr etmişdir" dedikde,

Paşa dahi ziyâdece im‘ân-ı nazar ile nazar edüp "Hay hay fenâ dünyâ, vallâhi gerçek Evliyâ'nın güftesi ve resm-i bukalemûnudur. *Sübhânallâh,* işte Defterdârzâde Mehemmed Paşa oğlumuz da bu sarâyda bir âsâr eyledi. Niçe cânlar böyle eser edemeyeler. Anıniçün derler kim ‘Er ölür adı kalır’. El-hâsıl hayr ile yâd olunmağiçün niçe böyle hayrâtlar inşâ etmek gerek" deyü bu kasr içre gezer.

Ammâ paşa gûyâ mest [ü] medhûş şekilli gezerdi ve gözleri tas-ı pür-hûna dönmüş.

Hakîr kendi kendime eyitdim: "Yine paşanın celâli var" deyüp,

Paşanın yanına varup eyitdim: "Sultânım! İnşâ’llâhu Te‘âlâ Âsitâne-i sa‘âdete an-karîbi'z-zamân vardığımızda bu kasrı binâ eden Defterdârzâde hâlâ defterdâr paşadır, anlar ile an-karîb müşerref olduğunuzda hoş geçinirsiz" dedim.

Hemân Paşa eydir: "Biz anlar ile ve Siyâvuş Paşa ile görüşmeği Allâh gecinden nasîb eyleye. Bin sene yerde yatmadan ise bir gün yer yüzünde ibâdet etmek eydir" deyüp "Evliyâ! İnşâ’llâh biz seninle sıhhat ü selâmetle Rûm mansıblarına gideriz. Defterdârzâde ve Siyâvuş Paşa gayrı mansıba gitmişlerdir" deyüp paşa hâmûş-bâş oldu.

Hakîr, paşanın bu gûne sözlerinden niçe nükte ve rumûz u künûz fehm etdim ammâ "*El-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘iri*"dir deyüp hakîr sükût etdim.

Gördüm ki Melek Ahmed Paşa eline tesbîhin alup "Allâh Allâh, kadîr Allâh, bâkî Allâh, fânî dünyâda böyle köşk ve sarâylar yapan" deyüp Erzurûm sahrâlarına nazar ederken hakîr kasr-ı mezbûrdan aşağı indim.

Gördüm ki Gümrük Emîni Mahmûd Ağa'nın iki aded Tatar ulakları geldi ve hemân gerüye dönüp paşaya çıkup "Sultânım! Müjde, Tatar ulaklar[ı] geldi ve sultânıma mektûblar getirdi" dedim.

Hemân Paşa eyitdi: "Evliyâm! İşte Malazgird kal‘asında gördüğün vâkı‘ada Siyâvuş Paşa ve Mehemmed Paşa vâlideleri ‘Oğullarımızın gark olduğun Evliyâm paşana Erzurûm'da söyle’ dedikleri budur kim sen bana bu Erzurûm'da ‘Ulaklar geldi’ deyü haber etdin. Bu ulaklarda çok haber vardır. Tîz Gümrük Emîni Mahmûd Ağa'yı ve ana mübâşir gelen öksüz kalmış Hüseyin Ağa'yı ve müsellim ağayı çağırın, gelsinler" derken anlar dahi iki ulak ile hâzır imiş. **[17b]**

Paşa huzûruna girüp hemân iki ulak sadağı ve savatı ve belinde kılıcıyla Paşa huzûruna gelüp kalpakların taşlayup, ya‘nî yere bırağup dest bûs edüp mektûbları Paşa destine verüp gerüye durdu. Paşa ibtidâ Kaya Sultân'ın mektûbun kırâ’at edüp *el-hükmülillâh* [7] deyü ağlayup,

"Evliyâm, gördün mü? Demin sen İslâmbol'da Defterdârzâde {ile} müşerref olduğunuzda ‘Hoş geçinirsiz’ dedin. Ben ‘Allâh gecinden müyesser ide’ dediğimde sen ta‘accüb etdin. İşte Siyâvuş Paşa sadrıa‘zam iken merhûm olmuş. Hemân ol ân Defterdârzâde Mehemmed Paşa'yı huzûr-ı pâdişâhîye kığırup ‘Sen Siyâvuş Paşa lalama en‘âm-ı şerîf okutdurup öldürmüşsün’ deyü bostâncıbaşı çardağında katl edüp na‘şını Demirkapu önüne bırağırlar. Mehemmed Paşa'yı boğup rûh teslîm etdiği ân bir oğlu vücûda gelüp ismini Mehemmed Yetîmi komuşlar" dedikde hemân bu hakîrin cânı hulkuma gelüp bana bir bükâ âriz oldu kim aklım başımdan gitdi.

Zîrâ ol vezîr-i rûşen-zamîrin bu Erzurûm'da gümrük kitâbeti ve hazînesi kitâbeti ve nedîmliği hidmetinde olup bu kasrın nakşı ve târîhleri bahânesiyle bir buçuk senede on yedi kîse ihsânın ve on kîse kuruşluk hedâyâ in‘âmın görmüşdüm. *Hudâ garîk-i rahmet ede.*

Der-beyân-ı ahlâk-ı hamîde-i Defterdârzâde Mehemmed Paşa

Peder-i büzürgvârları Bosnevîyyü'l-asl livâ-i Hersek'de kasaba-i Nevesin'li idi. Fâtih-i Egre Mehemmed Hân hidmetinde behreyâb olup niçe manâsıb-ı âlîlerde merâtib-i ulyâ kat‘ ederek âhir cülûs-ı Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘de başdefterdâr olup hazîne-i pâdişâhîye nizâm [u] intizâm buldurmuşken sene 1041 târîhinde Hâfiz Ahmed Paşa'yı kul pâre pâre edüp Receb Paşa sadrıa‘zam olup yine kul mâh-ı Ramazân'da bir dipi ve boran kar yağarken kul gulû edüp Murâd Hân'dan Musâhib Mûsâ Çelebi'yi isteyüp Receb Paşa sarâyında kul hançer üşürüp şehîd etdiler ve na‘şını sarâydan aşağı Atmeydânı'na atdılar. Mevtine târîh:

Mûsâ'ya cemâliyle tecellî kıla Bârî.

Sene 1041

Cümle kul yine gulû etmeden ferâgat etmeyüp "Bu Mûsâ'nın himâyesinde olan Yeniçeri Ağası Hasan

Halîfe'yi ve Defterdâr Mustafâ Paşa'yı isteriz" dediler.

Âhir-i kâr Hasan Halîfe'yi bulup tîğ-i cellâd-ı şâhî ile kellesin teninden cıdâ, serini ber-cıdâ edüp Atmeydânı'na bırakdılar.

Ve Defterdâr Mustafâ Paşa'yı dahi pinhân olduğu günc-i vahdetde bir hidmetkâr ta‘rifi sebebiyle bulunup Atmeydânı'nda anı dahi fermân-ı pâdişâhîyle katl olunup na‘şını kul haşerâtları sinirinden çınar ağacına asdılar. Anıniçün pâ-maslûb Defterdâr Mustafâ Paşa derler.

Bu hikâye-i mûhîş-i dırâzdan murâd oldur kim bâlâda zikr olunup şehîd olan Mehemmed Paşa efendimiz bu maslûb Defterdâr Mustafâ Paşa'nın ciğer-kûşesi idi.

Âhir-i kâr elli sekiz yaşında kendüye de rütbe-i şehâdet müyesser oldu, ammâ pederinden sonra on dörd yaşında garîb ve bî-kes kalup bir pençe-i âfitâb mehtâb bir mahbûb şâh-ı cem-cenâb idi kim ol asırda cihân-ârâ bir melek-sîmâ sultân-ı cüvânân idi. Rûznâmeci İbrâhîm Efendi ve Süleymâniyye'de sâkin Uzun Hüseyin Ağa ve Defterdâr Ömer Efendi ve Sıdkı Efendi nâm be-nâm-ı hümâm kimesneler bu Mehemmed Beğ'in pederi huddâmlarından oldukları cihetden bu Mehemmed Beğ'i gözedüp ecnebî ve enâyîden hıfz [u] hırâset etdiler. Tâ ki yigirmi beş seneye bâliğ olup müzellef zakan(?) oldukda dîvân hâceliklerinden taşra kâğız emâneti hidmetine istihdâm etdirüp niçe sene mutasarrıf olup niçe manâsıb-ı dîvân zabt edüp âhir-i kâr cülûs-ı İbrâhîm Hânî'de Anadolu muhâsebecisi olup niçe zamân ana da mutasarrıf olup ba‘dehû silihdâr ağalığı hidmetine me’mûr olup ol asırda Sâlih Paşa defterdâr iken vezîria‘zam oldu.

Hikmet-i Hudâ bu Sâlih Paşa sinirinden maslûb Defterdâr Mustafâ Paşa'nın hidmetkârı idi. Kendüleri sadâret rütbesine nâ’il oldukları gün hukûk-ı sâbıkaya binâ’en bu Defterdârzâde Mehemmed Beğ çelebisini ileri çeküp Yeniçeri Ağası etmek murâd edindikde Mehemmed Beğ kabûl etmeyüp eyâlet-i Erzurûm'a tâlib oldukda ol ân Vezîr Sâlih Paşa Sultân İbrâhîm Hân'a telhîs edüp telhîsi hayyız-ı kabûlde olup eyâlet-i Erzurûm üç tuğ vezâret ile ibtidâ’en Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimize sadaka olunup ibtidâ anlar ile memâlik-i Erzurûm seyâhatine gidüp andan üç kerre diyâr-ı Acem'e gitdiğimiz bâlâda cümle cild-i evvelimizde mastûrdur, ammâ saded-i ahlâk-ı hasene-i Mehemmed Paşa oldur kim bu eyâlet-i Erzurûm'a mutasarrıf iken ahâlî-i Erzurûm emn [ü] emân-ı âsâyiş ile herkes kendü kâr [u] kisbinde zevk u safâdan hâlî değiller idi. ***[18a]*** Ve adl [ü] adâlete mâ’il ve hakk-ı cevâba her bâr ka’il idi ve mutasarrıf olduğu eyâletlerde bir karye değil bir hâne gâret olunmadı ve tevâbi‘ine gâyet zâbit w râbit olup herkes ırzıyle zevk u şevkinde olup pâk u pâkîze ve musallî tevâbi‘lere mâ’il idi, zîrâ kendü nefsinde dahi pâk u pâkîze her şeyden müberrâ bir mahbûbü'l-kulûb ve bir akl-ı Arasto ve dûrbîn-fikr ve re‘âyâ-perver idi ve kemâl-i sâhib-i hayâ ve mü’eddeb olduğundan bir ferd-i âferîde anın avret yerin görmüş değiller idi. Ve irtişâ ve zemm ü nemm ve gıybet ve mesâvî tarafından gâyetle perhîzkâr idi. Ve şecâ‘at ve mehâbet ve selâbetde beyne'l-akrân Sâm u Nerîmân akrân idi. Hattâ sene 1057 târîhinde şuşik kal‘ası cenginde ve dahi sene {1058 târîhinde} Üsküdar'da Kara Murâd Paşa sadrıa‘zam iken Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu cenginde bu Mehemmed Paşa talî‘a-i asker olup çarha cenginde etdiği bahâdırlıkları bir vezîr-i dilîr etmemişdir. Meğer Gâzî Seydî Ahmed Paşa Tarabefzûn eyâletinde nehr-i Çoruğ kenârında Gönye kal‘ası cenginde kavm-i Kazak-ı Ak ile etmiş ola.

Âhirü'l-emr otuz bir sene müfârakatımızdan sonra vezâret ile gâh şâm ve Mar‘ayş ve Malatıyye ve eyâlet-i Mora ve niçe manâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup mu‘azzez ve mükerrem idi. Çün emr-i Hudâ böyle imiş kim,

Sebeb-i şehâdet-i Mehemmed Paşa

Burnâz Müftî nâm müfsidin ifsâd u mekriyle böyle yüzden şehîd olduğın beyân eder: Evvelâ Siyâvuş Paşa merhûm olıcak,

Burnâz Müftî nâm şakî paşaya gelüp eydir: "Bire birâder, durma hemân cülûs idelim. Bu Mehemmed Hân sabîdir, bilmez. Necîb ü reşîd değildir. Ya Selîm'i, ya Süleymân'ı veya Ahmed'i veya Orhân'ı pâdişâh edelim. Anlar bu devlete vukûf-ı tahsîl edince zamân geçer, sen mü’ebbed vezîria‘zam ol. Bir müstakil şeyhülislâm olup bu kârhâne-i atîkde bir kâr-ı cedîd edüp mülk-i emlâklar ve çerâğ-ı efrûhteler edüp her tarafa kol kanat salup zemîne bîhler uralım, iş görelim, durma hemân cümle ocak ile söz edelim ve elbette bir iş görelim" dedikde,

Paşa -yı dûrbîn-fikr eydir: "Bire efendi, cülûs yok iken ben şimdi bu kula üç ayda ben beşer bin altışar kîse mevâcibi yetişdiremem. Tedâhül bize göz açdırmamışdır. Eğer cülûs olursa ya bu yüz bin askere altı bin kîse cülûs in‘âmın kanden peydâ edeyim" dedikde, hemân,

Burnâz-ı pürnâz u kurnaz müftî eydir: "Bire Harem-i Hâs'da birkaç kişiyle bir olup Sultân Murâd'ın cem‘ etdiği çilhâne hazînesin açdırup cümle kula cülûs in‘âmı ve mâhiyye kul mevâciblerin verdikden sonra bin pâre gemiyle Girid ve Malta üzre sefer edüp ba‘de'l-feth [ü] futûh kula ruhsat verüp artık sefer lafzın anmayup niçe zamân bu devletde seninle ber-devâm oluruz" dedikde,

Paşa -yı umûr-dîde eydir: "Bire efendi, bu iyi meşveretdir, ammâ ol hazîne dediğini Sultân İbrâhîm perîşân edüp Cinci Hoca'ya ve şekerpâre'ye ve Telli Haseki'ye ve Ahmed kulu sâzendelerine ve niçe bin aded musâhib ve musâhibelere ol hazîneyi telef edüp bir nukre ve bir dânık-ı Devânıkî hazînede kalmamışdır. Ben bu gûne vezâret istemem. *Allâhümme âfinâ.* Efendi bu cevâbı pinhân eylen gâyet bed sözdür" dedikde hemân,

Burnâz ve kurnaz müftî muğber hâtır kalkup, "Siyâvuş Paşa'nın ve gayrının cenâzesine hâzır olalım" deyüp huzûr-ı Mehemmed Paşa'dan kalkup gider.

Der-akab Harem-i Pâdişâhîye varup, "Pâdişâhım, Defterdâroğlu hâlâ defterdârın cülûs etmek ister, ben rızâ vermedim" deyü kendi kelâmın yine huzûr-ı pâdişâhîde nakl-i bi'l-mıstar edince der-akab,

Defterdârzâde Defterdâr Mehemmed Paşa'yı içeri çağırup, "Siyâvuş Lala'mın fevtiyçün En‘âm okudup şehîd eden ve cülûs etmek murâd eden sen misin?" deyü söyletmeden bilâ-te’hîr efendimiz Gâzî Mehemmed Paşa-yı mazlûmu nâ-hakk ma‘nûkan hürre şehîd etdiler ve katl îcâb eder hâli yok iken rütbe-i şehâdete erişüp livâ-i Hazret-i Hamza sâyesinde haşr oldu. *Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi‘a.*

Bu mertebe ta‘rîf ü tavsîf ve mertebeden murâd [u] merâm oldur kim âlem-i sabâvetden beri bir yerde

esüp nân u nemek hakkı olduğundan hayr ile yâd etmeğiçün bu yüzden tahrîr olundu. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ garâbet andadır kim, bu hakîr Malazcird kal‘asında gördüğüm vâkı‘ada Siyâvuş Paşa ve Mehemmed Paşa İslâmbol denizinde gark oldu dedikleri vâkı‘ayı,

Melek Ahmed Paşa ta‘bîr edüp, "Erzurûm'da anların haberi gelir ve biz Âsitâne'de anlar ile ***[18b]*** görüşemeziz. Anlar şimdi gayrı mansıbdadır. Biz seninle Evliyâm Rûm mansıblarına gideriz" dediği rumûz-ı künûzler cümle gelüp zuhûr etdi.

Andan bildim ki Koca Melek Ahmed Paşa tehî değil. Bir rumûz-ı künûz sâhibi velî mertebesinde bir vezîr-i meşâyihdir. Dibelik mahabbet edüp dâmenin elden komadım.

Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa Erzurûm'da ulakların mektûbların kırâ’atden sonra ulaklara in‘âm edüp Gümrük Emîni Mahmûd Ağa'nın üzerine mübâşir gelen Hüseyin Ağa melîl melîl ağlarken,

"Elem çekme Hüseyin Ağa, Defterdârzâde efendin merhûm olduysa Melek sağ olsun. Demin sen bizim bir ricâmızla Mahmûd Ağa'yı hapsden ıtlâk edüp insâniyyet etdin. Anlar mukâbelesinde biz de seni garîb komazız. Tîz kethüdâyı çağırın" dedi.

Der-sitâyiş-i kerem-i Melek Ahmed Paşa berây-ı Hüseyin Ağa

Derhâl kethüdâ gelüp, "Yûsuf, bu Hüseyin Ağa bizim garîbimiz oldu ve İslâmbol'dan birer kamçıyla ulak olup geldi. Biz buna ibtidâ bir cerge, ammâ cedîd ve mükellef ola, matbahı ve sâ’ir beş aded haymesiyle ola ve bir katar katır ve beş köle ve beş at bisâtıyla ve beş tîrkeş ve kılıç ve mızrak ve cümle yol mühimmât [u] levâzımâtın gör. Tîz hazînedâr beş kîse getür" deyüp beş kîseyi Hüseyin Ağa'ya verüp Paşa kendü arkasındaki beş yüz guruşluk semmûr kürkün Hüseyin Ağa'nın arkasına geydirüp Paşa kendisi yerinden kalkup,

Mahmûd Ağa'nın arkasından semmûr kürkün çıkarup "Senin üzerine mübâşirdir. ‘Efendisi merhûm oldu’ deme, dahi ziyâde ri‘âyet eyle" deyü Mahmûd Ağa'nın kürkin Hüseyin Ağa'ya geydirüp kendi kürkü ve Paşa kürkü ve Mahmûd Ağa kürküyle Hüseyin Ağa üç kürklü olup,

Mahmûd Ağa'ya Paşa fermân etdi kim "On kîse de sen ver" deyüp der ân on kîse Mahmûd Ağa verüp üç at ve iki Gürcî gulâm ve bir katar katır verdi ve,

Paşa buyurdular kim, "Her kim beni severse a‘yân-ı Erzurûm Hüseyin Ağa'ma cümle ri‘âyet eylesin" deyü fermân edince Allâhu ekber yedi günde herîf mâla müstağrak olup neye uğradığın bilmedi. Ve Paşa'nın ta‘yînâtın alup kapucubaşı zümresine ilhâk eyledi ve,

Paşa buyurdular kim "Hüseyin Ağam eski kapu yoldaşın ile yan yana cerge cergeye kurup konup göçün" deyü fermân etdiler. *Ve's-selâm.*

Ve ol gün yine Paşa efendimiz bu hakîr ile iki yüz altun ve iki Keşmirî şal ve bir destmâl Vanî

Efendi'ye hedâyâ gönderüp altunları kabûl etmeyüp iki aded şâlları alup elli altunun hakîre verüp mâbâkîsinden fukarâlarına üçer altun bezl edüp ziyâdesin bir fukarâsıyla mühürleyüp Paşa'ya gönderdi.

Sâhib-i sülûk u müfessir ve muhaddis, bahr-i me‘ânî ârif u samedânî eş-şeyh Hazret-i Muhammed Vanî'dir kim ol asırda yegâne-i asr-ı zamâne idi, ammâ vakt-i gurûb değil küşâde-meşreb mustalih ve fusehâ-i bülegâdan bir fudalâü'd-dehr kimesne idi, ammâ dehrî değil idi. *Sellemehullâh.*

Hulâsa-i kelâm, şehr-i Erzurûm'da on gün tekâ‘üd edüp şiddet-i şitâyı sehel geçürüp Erzurûm Vâlîsi Zurnazan Paşa'nın gelmesi haberin alup tuğlar gidüp ertesi gün ale's-seher cümle a‘yân-ı vilâyet alay ile paşayı Erzincân kapusundan taşra çıkarup nısf menzil gidüp cümle vedâ[‘]laşup anlar Erzurûm'a avdet etdiler. Bizler (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Ilıca

Akkoyunlu pâdişâhlarından (---) binâsı olup bir nâfi‘ germâb [u] sahn-âb olduğu cild-i evvelde mastûrdur.

Bu mahalde Erzurûm Vâlîsi Zurnazan Paşa hayme vü hargâhıyla ol şiddet-i şitâda meks edüp bizim paşaya bir âlî ziyâfet edüp paşaya bir semmûr kürk ve bir murassa‘ eğerli at ve bir oba hayme ve yigirmi kîse harc-ı râh ve beş katar ester ve beş katar şütür ve on aded güzîde Gürcî gulâmı hedâyâ verüp Melek Paşa memnûn oldu. Ve âkıl Gümrük Emîni Mahmûd Ağa deyni olan iki yüz kîse mâl-ı mîrîyi iki vezîr-i pâdişâhî huzûrunda Hüseyin Ağa'ya teslîm edüp ve huzûr-ı şer‘de hüccet-i şer‘iyye ve temessükler alup borcdan halâs olup iki yüz kîse mâla kirâ bârgîrleri de âmâde olup bizim paşa bu mâl-ı pâdişâhî üzre beş bayrak sarıca ve yigirmi aded iç mehterleri hıfz [u] hırâsetiçün ta‘yîn eyledi ve vezîr-i dilîr birbirleriyle musâhebet eyledi. Esnâ-yı kelâmda,

Zurnazan Paşa bizim Melek Paşa'ya eydir: "Sultânım, bize bîgâne âşinâlık edüp yukarudan aşağı mu‘âmele eyleme, zîrâ sultânım, biz de yarım sâ‘at mühür sâhibi olduk. Bizden mührü alup Girid'e Deli Hüseyin Paşa'ya gönderdiler ve yine alup Siyâvuş Paşa'ya mührü döndürdüler. Hele biz yarım sâ‘at ***[19a]*** mührü alup koynuma koyup ve yüzün görüp çaşni helâl bir kerre mührü kokladım. Gûyâ hayâl-i hâb imiş. Yine aldılar, bizim Deli birâdere gönderdiler, ammâ ana mührü alup koklamak bile müyesser olmayup Siyâvuş Paşa tama‘ından mührü çok şemm edüp mührün zehr-i mârı Siyâvuş'a nîş gibi te’sîr edüp merhûm oldukda ol mühür çaşnisi Defterdâroğlu Mehemmed Paşa'yı da zehirledi. şimdi yolda işitdim" deyü bu gûne latîfe-âmîz sözler söyledikde,

Melek Paşa eydir: "İmdi birâder, çünki yarım sa‘at mühür sâhibi oldun. Başımıza berâber bir vezîria‘zam olup pâye kat‘ etmişsin. İmdi benim birâderim, ben bir buçuk sene vezîria‘zam oldum. Senin nîm sâ‘at mühre mâlik olduğun kadar olmadı. Bu dünyâ çirkâbı bir hayâl-i hâb gibidir" dedikde,

Zurnazan Mustafâ Paşa eydir: "Hele hey sultânım, mühür bende birkaç gün kalaydı gam yemezdim. Hemân mührü koynumda bir kerre yokladım gördüm ki durur, elim koynumdan çıkardım, ‘ver mührü’ dediler. Ol ânda yine mührü aldılar ve gitdiler. İşte beni bu Erzurûm'a atdılar. Hele varır görürsün, mührü Haleb'e Boynueğri'ye gönderdiler. Yakında anın da mührile boynun doğruldurlar" deyü

mudhikâne kelimâtlar edüp,

El-hâsıl, "Efendim, devlet-i Âl-i Osmân'da böyle helc ü melc günleri görmekden ise bir gün evvel ölmek yeğdir" deyince hemân,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Ey birâder, ölmeğe acele etme. Hele bu Erzurûm şehrine dahil ola" dedi, ammâ vech-i şerîfi verd-i handân-misâl surh reng olup yine gözleri aları aları olup *"Sübhânallâh sübhânallâh"* dedi.

Zurnazan Paşa bizim paşanın "Hele Erzurûm'a var" kelâmın tehî anlayup latîfeye bozdu ve paşa ile ol gün Ilıca karyesinde cân sohbetleri edüp ertesi Zurnazan Paşa bizim paşa ile vedâ[‘]laşup alay ile Erzurûm'a girdi.

Biz andan yine cânib-i garba (---) sâ‘atde gidüp **karye-i Cinis** andan **karye-i Mama Hatun** andan **karye-i Götür**. Bu mahalde istimâ‘ etdik ki Zurnazan Paşa kal‘a-i Erzurûm'a dahil olunca merhûm olduğu haberi geldi ve Melek Paşa'nın,

"Hey birâder, ölmeğe acele eyleme. Hele Erzurûm'a var" dediği rumûzu hâtırımıza gelüp âlem-i hayretde kalup Melek'e bin cân ile hidmet edüp yoluna kurbân olmağa karâr verdik, bilmeğe muhtâc bir vezîr idi. *Hafizahullâh*.

Andan **menzil-i karye-i Cibice** andan **Evrenküş Gâzî Süleymân Efendi köyü**. Bu mahalde Zurnazan Paşa'nın fevti haberi ulakları ubûr etdiler. Andan **kal‘a-i Erzincân** andan **karye-i Yalnızbâğ** andan **karye-i Başhân** andan **karye-i Balkar Çayırı** andan **karye-i Erzinsi** andan karye**-i şeyh Sinân** andan **karye-i Bârû** andan **karye-i Alamelik** andan **karye-i Ya‘kûbağa** andan,

Kaplanlı Beli: *Ne‘ûzubillâh* bir şiddet-i şitâ ve bir berf ü dipi ve boran çekerek cümle develerin ayaklarına keçe pâreleri bağlayarak ve cümle bâr-ı şütürleri katırlara yükledüp bir günde bu Kaplanlı Beli nâm belâyı gücile aşup ol gece kar üzre cümle askerle yatup dıraht-ı müntehâları âteşe urup orman kebâbı fasılları etdik.

Andan **karye-i Zara çayırı** andan **karye-i Oğdümit**.

Bu mahal Sivas eyâletidir ve bu mahalde Seydî Ahmed Paşa'nın Sivas'dan ma‘zû[l] olup der-i devletde kapudan paşa olmağa gitdiğin istimâ‘ etdim.

Andan **karye-i Nebî çayırı** andan **karye-i Kurd Beli**.

Hamd-i Hudâ bu beli küşâde havâda selâmetle aşdık, ammâ bu da sarplık imiş. Bu râhdan hakîr aslâ güzer etmemişdim. Hele hoş geçdik.

Andan **karye-i Yıldız dağı**. Sivas eyâletinde Tokat voyvadası hükmünde üç yüz hâneli ma‘mûr [u] âbâdân köydür.

Evsâf-ı Kûh-ı Süreyyâ, ya‘nî Yıldız dağı

Be-kavl-i Batlîmûs Hakîm bu rûy-ı arzda cümle yüz kırk sekiz aded cibâl-i azîmlerdir. Cümleden ulu diyâr-ı Dağıstân'da Kûh-ı Elburz'dur kim cânib-i erba‘asında altı aded ülke sâhibi pâdişâhlar sâkin olduğu münâsebetle diyâr-ı şirvan'a vardığımız mahalde evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur.

Andan küçük {dağ} nehr-i Tuna başında Alman dağıdır.

Ve'l-hâsıl niçe kûh-ı bülendleri seyâhat etdiğimiz mahallerde tahrîr olunmuşdur, ammâ bu Yıldız dağı tahrîr olunmamışdır, zîrâ de’bimiz oldur kim ilme'l-yakîn hâsıl etdiğimiz tahrîr etmeyüp ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz tahrîr etmeği üzerimize iltizâm-ı mâlâ-yelzem etmişiz.

İmdi, bu kûh-ı bülendi bu zemînde gördüm ki evc-i âsumâna ser çekmiş bir ser-bülend-misâl kûh-ı Demâvend bir kûh-ı Elvend'dir. Gerçi Bursa'da cebel-i Ruhbân gibi ve kûh-ı Erceyş gibi ve kûh-ı Ramazân gibi ve kûh-ı Göksun gibi ve cibâl-i Sübhân-misâl ve kûh-ı Ağrı gibi ve kûh-ı ***[19b]*** Bingöl gibi bir vâsi‘ dağ değildir, ammâ aslında zemîni âlîdir ve kendi de gâyet bâlâdır kim cümle kevkebân andan nümâyân olduğıyçün Yıldız dağı derler. Niçe bin Türkman Keskin ve Bozok sancaklarından niçe kerre yüz bin hayvânâtları bu kûh-ı bâlâya urûc edüp kâmil yedi ay yayla faslı ederler. Niçe yüz âb-ı hayâtları cereyân eder. Kâmil beş konak yerden nümâyândır, ammâ bu hakîr eyyâm-ı şitâ olup yayla mahalli olmamağ ile temâşâ etmedim, ammâ Kör Hazînedâr Mustafâ Paşa her sene çıkup anda yayla faslıyçün kasr-ı âlî ve matbah ve müte‘addid kâ‘alar binâ etdiği ma‘lûmumdur.

Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i kavm-i Amalika, ya‘nî binâ-yı Dok‘âd-ı sûr-ı şâhika mahmiyye-i şehr-i bâğ-ı İremezât, ya‘nî kân-ı cev, dârü'n-nasr-ı kal‘a-i Tokat

Cemî‘i müverrihân-ı Arab ve Acem ve Rûm ve Yarmeni Mığdısi ve târîh-i Yanvan-ı Yunanî kavilleri üzre bu kal‘a-i Tokat diyâr-ı Rûm'dandır. Diyâr-ı Ermen'den değildir. Be-kavl-i müverrihîn ibtidâ bânîsi Amasiyye kal‘asın binâ eden Amalika kavminden Dok‘âd nâm bir Ferhâd-kâr binâ etmişdir kim ibtidâ kân-ı mekânları gâr-ı yetimânlardı kim hâlâ gârlarında âdem gâ’ib olur.

Ba‘dehû yine anların neslinden tenâsül bularak kehflerden çıkup bir kûh-ı bülende-i şâhika üzre şekl-i muhammes seng-tırâş bir sûr-ı kân-ı savaş inşâ etmişdir kim Amasiyye-i gâsiyye kal‘asına mu‘âdil bir hısn-ı hasîn ve hisâr-ı sedd-i metîn binâ etmişdir kim ilâ inkırâzi'd-devrân Hallâc-ı Mansûr kemânının çilesine karşu durur bârû-yı ser-bülenddir. Niçe bin divelden divele intikâl etmişdir. Sene 567 târîhinde Âl-i Selçukiyân'dan el-Melik İzzeddîn Kılıç Arslan şâh ibn Mes‘ûd kavm-i kayâsire-i Yarmeni destinden dest-i kahr ile şimşîr-i âteş-tâb urup kefere vü fecerenin tâb [u] tüvân urûkun kesüp feth etmişdir.

Ba‘dehû Konya'da Sultân Alâ’eddîn inkırâz bulduğu mahalde Ermeni ve Rûm kefereleri fürce bulup bu kal‘aya bir takrîb ile istîlâ eylemişlerdi. Ol sene Sultân Hacı Bektaş Velî-i Horasanî cedd-i ızâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî izniyle Horasan'dan diyâr-ı Rûm'a gelüp Âl-i Osmân'ın ibtidâ-i tulû‘unda Ertuğrul'a ve Osmâncığa imdâd etmeğe geldikde bu kal‘a-i Tokad'a karîb

gelirken cümle kefere istikbâline çıkup şehrin şimâli hâricinde Sünbüllü nâm bâğ-ı merâma kondurup i‘zâz [ü] ikrâm etdiler. Hazret-i Hacı Bektaş Velî kefereden {bu kal‘ayı} istedi, vermediler. "İnşâ’llâh an-karîb Yıldırım gibi bir er zuhûr edüp bunu feth eder" deyü Sünbüllü nâm makâmda bir halîfesin sâhib-i seccâde edüp anda alıkodu. Hâlâ Sünbüllü Sultân nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir kutb-ı istihkâk kimesne anda medfûndur.

Andan Sultân-ı Horasan azm-i diyâr-ı Karaman edüp yine Horasan erenlerinden Hazret-i Sultânü'l-ulemâ ve Hazret-i Mevlânâ ile müşerref olup Rûm seyâhatin ederek hikmet-i Hudâ mürûr-ı eyyâm ile Selçukiyân devleti inkırâz bulup sene 600 târîhinde yine Hazret-i Mevlânâ ve Hazret-i Bektaş Velî izniyle devlet Ertuğrul'a doğrulup niçe feth [ü] fütûhâtlar edüp az müddetde Söğüdcük nâm kasabada {Ertuğrul} merhûm olup devlet Osmâncığa yüz dutup cülûsu târîhi "Evvelâ Osmân" lafzıdır.

Netîce-i merâm Hazret-i Hacı Bektaş Velî Osmâncık ile Bursa fethine me’mûr olup Osmâncık nikrîs marazına mübtelâ olmak ile Konya'ya gidüp yerine oğlu Orhân Gâzî'yi Bursa üzre muhâsarâya koyup kâmil (---) ay döğüp Osmân Gâzî merhûm olduğu ân kal‘a-i Bursa feth olup Orhân ibtidâ Bursa içre Hacı Bektaş Velî izniyle sikke ve hutbe sâhibi olup müstakil pâdişâh oldu.

Ba‘dehû Sultân-ı Horasan Hacı Bektaş Velî Kırşehri nâm şehirde sene (---) târîhinde merhûm oldu.

Ba‘dehû anların nutk-ı dürer-bârları berekâtıyla Yıldırım Hân zuhûr edüp deryâ-misâl asker ile bu Tokat kal‘asın muhâsara edüp hâh-nâ-hâh dest-i kahr ile sene 795 târîhinde kal‘a-i Tokad'ı feth etdi.

Ba‘dehû sene-i mezbûrda Amasiyye'yi de feth etdi.

Ba‘dehû yine ol sene Azerbaycân şâhlarından Karakoyunlu'dan Kara Yûsuf Kara Celayirî Timur'dan Yıldırım Hân'a firâr edüp bu Tokat kal‘asına Yûsuf Celayir kapanup Timur ceyş-i azîm ile gelüp Tokat'ı döğe döğe bir taşın koparamayup hâ’ib [ü] hâsir avdet edüp Yûsuf Celayir'i Timur Yıldırım Hân'dan taleb etdikde Timur Hân'a Yûsuf Celayir'i vermediğiyçün Yıldırım ile Timur Hân ***[20a]*** mâbeynine adâvet girmesine sebeb bu Tokat kal‘asında Yûsuf Celayir'in mütehassın olması sebebiyle olmuşdu.

Âhirü'l-emr Timur Hân Yıldırım Hân'ı münhezim edüp Yıldırım Hân Timur'un hapsinde demir kafes içre hummâ-yı muhrikden merhûm olıcak Yûsuf Celayir şâh şûm u uşûm bu kal‘a-i Tokat'dan firâr edüp Mısır'da Sultân Berkuk Çerâkizîye varup andan hacca vardıkda beri tarafda Timur Hân da bî-nûr olup merhûm olunca Yûsuf Celayir yine kendi diyârına gidüp hükûmetde olup Timur Hân'ın üç evlâdların katl edüp Yıldırım Hân'ın intikâmın aldı.

Netîce-i kelâm bu Tokat kal‘ası[n] Timur'dan berü niçe yüz celâlî ve cemâlî muhâsara edüp sûrunun seng-i hârâsında bir kol mikdârı taşın koparmağa kâdir olamayup hâ’ib ü hâsir avdet ederlerdi. Tâ bu mertebe sa‘b hisâr-ı üstüvârdır.

Der-fasl-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Tokat

Bu kal‘ayı Yıldırım Hân feth etdikde cemî‘i müverrihân ismine Dârü'n-nasr dediler, ammâ lisân-ı

Moğolî'de Suvbaru. Bârû anlarda kal‘aya derler.

Lisân-ı Arab'da Dokat, ya‘nî Arabistân'da bakla gibi türmüs nâm bir habbe olur. Anı un edüp sabun gibi el yıkarlar. Elde olan ta‘âmın zifirin izâle eder, ana dokat derler.

Lisân-ı Arab'da dâl ile tânın kurb-i mahreci olduğundan Tokat demeyüp Dokat derler.

Lisân-ı Acem'de Kân-ı cev derler, ya‘nî Arpa vilâyeti derler. Hakîkatü'l-hâl arpası Karaman eli arpası gibi pâk ve semîn ve firâvân olduğunda bu Tokat'a ve Sivas'a diyâr-ı Acem'de Arpa Çukuru derler.

Lisân-ı Ermeni'de (---) derler, ammâ Ermeni kavmi Türkçe bu Tokat'a Tohat der. Hattâ ba‘zı şehir oğlanı zurefâları Ermeni tâ’ifesini istihzâ’en, "Erzingan'dan inç habar Tohat'ın çaşmaları ahar mı? Ahar, ammâ şır mır ahar" deyü üleşirler.

Ve lisân-ı Rûm'da (---) derler. şehr-i kadîm ve bender-i azîmdir.

{Kavm-i Etrâk Tok At der. Niçesi Doğat der, niçesi "Dohat'a vardım" der, ammâ şehir zurefâları Dok‘âd derler}.

Kal‘ası bir püşte-i bülend üzre şekl-i (---) bir şeddadî beyâz seng-tırâş ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir, ammâ ol kadar büyük değildir. Dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin altmış adımdır. Cânib [u] etrâfında burc [u] bârûlarıyla ârâste ve musanna‘ dendân-ı bedenler ile pîrâste etrâfında aslâ handakı yok bî-bâk u bî-pervâ bir sûr-ı bâlâdır kim kehkeşân-âsâ semâya ser çekmişdir. Ve cânib-i erba‘ası derk-i esfelden nişân verdiğinden aslâ handak olacak yeri yokdur. Cümle etrâfı şahin ve kartal ve zağanos âşiyânlı elvân reng kayalardır.

Cânib-i garba nâzır bir demir kapusu vardır. Derûn-ı hisârda dizdâr hânesi ve kethüdâ ve imâm ve mü’ezzin ve kal‘a mehterleri hânesi var ve cebehâne hücreleri ve gılâl anbârları ve su sarnıçları ve Ceylân yolu nâm su yolları vardır. {Kâmil üç yüz altmış iki ayak kesme kaya taş nerdübân ile nehr-i (---) inilir ve garb tarafında Ayyâr kayası bu kal‘aya sehel havâledir}. Ve Yıldırım Hân câmi‘i var. Gayrı hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir âsâr yokdur, zîrâ evc-i âsumâna kad-keşân olmuş bir kal‘a-i bâlâ olmağile değme âdem bir sâ‘atde urûc edemediğinden şeb [ü] rûz kapusu dâ’imâ mesdûddur, ammâ dîdebânları dâ’imâ nigâhbânlık edüp pür-silâh bevvâbları vardır, zîrâ aşağı şehir ahâlîsinin cemî‘i zî-kıymet metâ‘ları cümle kal‘ada mahfûzdur ve cümle mücrim ve kanlılar bunda mahpûsdur kim Kuds-i şerîf'in zindânı Kerek kal‘asıdır, ammâ bu Tokat gûyâ diyâr-ı Acem'in kal‘a-i Kahkaha'sıdır. Hattâ sene 1056 târîhinde Varvar Alî Paşa'dan İpşir Mustafâ Paşa'nın hatunu Mavrol Hân kızı Perihân'ı Sultân İbrâhîm Hân Varva[r]'dan taleb etdikde,

{Varvar eydir}: "Cânum, hankı şer‘de vardur kim bir müselmânın menkûhesin nâ-şer‘î verem? Verememe, cânum" deyü Boşnak lehcesiyle kelimât edüp vermedi. Âhir Sivas'dan azli kabûl edüp İpşir Paşa'nın hatunun bu Tokat kal‘asına haps edüp kilidine kurşum akıdup ol hatunı İbrâhîm Hân'a vermedi.

Âhir-i kâr İpşir Paşa Varvar üzre me'mûr olup gûyâ "Sen benim hatunum niçün hünkâra vermedin?" deyü Varvar'a "Ben seninlen bileyim, pederimsin ve benim ehlim hünkâra vermedin" deyü {Varvar}'a hâb-ı hargûş verüp bir gün ale'l-gafle Çerkeş kasabasında İpşir Paşa Varvar Alî Paşa'yı basup askerin kırup Varvar'ın başın kesüp der-i devletde Hezârpâre Ahmed Paşa'ya gönderüp anın tahtında Sivas'ı İpşir Mustafâ Paşa'ya verdiler. Cümle halk İpşir'e, "Yüzü kara ola babak topal zîk-ı nefes gidi" dediler.

Ve bu kal'a-i Tokat'da olan cebehâne bir kal'ada yokdur. Hattâ tazı ve zağar kelplerine ve şahin ve zağanos kuşlarına kim zırh vardır. şehr-i kadîm refî'ü'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şândırlar. ***[20b]***

Der-fasl-ı hâkimân-ı şehr-i azîm Tokat

Eyâlet-i Sivas'da Süleymân Hân tahrîri üzre başka sancakbeği mutasarrıf idi. Ba'dehû sene 1026 târîhinde vâlide sultânlara hâss-ı hümâyûn olup hâlâ beher sene (---) yük akçe iltizâm ile bir voyvada beş yüz atlı ile hükûmet edüp mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl edüp der-i devlete irsâliye gönderir. A'lâ hükûmetdir kim şehri cemî'i tekâlîf-i örfiyyeden mu'âf u müsellemlerdir.

Ve hâkim-i şer'i beş yüz akçe pâyesiyle mollâdır. Ve taht-ı hükûmetinde cümle (---) aded ma'mûr u âbâdân kurâlardan beher sene ber-vech-i adâlet (---) guruş hâsıl olur ve cümle (---) aded nevâhîsi vardır.

Evvelâ nâhiye-i

..... (2.5 satır boş).....

Ve şeyhülislâmı vardır ve cümle sâdât-ı kirâma nakîbüleşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve (---) aded kal'a neferâtı ve şehir nâ'ibi ve şehir muhtesibi ve şehir kethüdâsı ve harâc ağası vardır, zîrâ cümle (---) aded harâcdır. Ve âvârız ağası vardır, zîrâ şehr-i Tokat (---) aded hâne-i avârıza bağlı bir sevâd-ı mu'azzamdır ve gümrük emîni ve darbhâne emîni vardır, zîrâ kadîm-i evvelde pâyitaht-ı Selçukiyân ve pâyitaht-ı Âl-i Dânişmendiyân ve pâyitaht-ı Âl-i Osmân'dan Yıldırım Hân tahtı olmağile darbhânesinde *"Azze nasruhu duribe Tokat"* deyü akçe kesildiğin bilirim. Ve bir hâkimi dahi şehir voyvadasıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i cevâmi'-i selâtîn-i ehl-i îmân

Cümle aded (---) aded mihrâbdır.

Evvelâ cümleden kadîm câmi'-i ma'bedhâne-i atîk yukaru kal'ada **Sultân Melik Gâzî câmi'i**dir. Ba'dehû Yıldırım Hân feth edüp ta'mîr ü termîm edüp hutbe-i şerîfinde ism-i şerîfi yâd olunur. Andan gayrı kal'a içre câmi'-i selâtîn yokdur.

Andan aşağı şehir içre Emîr Kadı Efendi hânesi kurbunda **Koca Alî Paşa câmi'i**. (---) Hân vüzerâlarındandır. Gâyet mükellef ü müzeyyen ve ma'mûr selâtîn-misâl kubâb-ı azîmler ve amûd-ı

müntehâlar ile mebnî bir câmi‘-i kavîdir ve bir serâmed minâresi vardır kim sihr-i i‘câzdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) bu hayrât-ı hasenenin cümle âsâr-ı binâları rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûrdur.

Andan bâzâr meydânında **Zincirli câmi‘**. (---) binâsıdır. Bu dahi cümle kurşumlu kubâblar ile ma‘mûr bir serâmed minâreli câmi‘dir kim şeb [ü] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir. Bu câmi‘-i pür-nûr sâhasında Gürcistân hâkimi Mavrol Hân kızı Perihân kim İpşir Paşa'nın ehlidir. Bu cihân içre Züleyhâ ve Kaydefa ve Belkıs'dan sonra bu Perihân gelmişdir deyü cemâl-i bâ-kemâl ile meşhûre bir peri-peyker Perihân idi. Bi-emrillâh merhûme oldukda bu Zincirli câmi‘ sâhasında medfûnedir kim bâlâda İbrâhîm Hân {bu hurmeyi} taleb etdiği mestûrdur.

Andan Mevlevîhâne'nin **Behzâd câmi‘i**: Kubbeli ve demir pençereli ve cümle imâreti kurşumlu câmi‘-i pür-envârdır ve gâyetü'l-gâye bir musanna‘ mihrâbı ve minberi vardır, ammâ minâresi âlî değildir.

Andan attarlar içinde **Takyacılar câmi‘i:** Ulu câmi‘dir. Cümle kubâb-ı âlî ve minâre-i bâlâ ile mebnî ve cümle rasâs ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur.

Andan kal‘a altında Köse Kadı hânesi önünde **Hünkâr câmi‘i:** (---) (---) binâsıdır. Cümle kubâbdır, ammâ tahta örtülüdür ve bir minâre-i ser-bülendi vardır, ammâ bu ma‘bedgâhın cemâ‘ati çokdur.

Andan zîr-i kal‘ada **Bâzârcık câmi‘i:** Bu dahi kubbe ve minârelidir.

Andan Mehemmed Ecîb tarafında **İmrahor câmi‘i**.

Andan İpşir Paşa hânı kurbunda **Hamza Beğ câmi‘i** kubbe ve minârelidir.

Andan **Alaca câmi‘** derler ve ba‘zılar Küçük Minâreli derler, zîrâ minâresinin zirve-i âlîsi bir gayrı san‘at üzre inşâ olunmuşdur kim vâcibü's-seyrdir ve kubbeli bir câmi‘-i ma‘mûrdur.

Andan Çâşnigîr sarâyı yanında **Küçük Ahmed Ağa câmi‘i:** Kubbeli ve minâreli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir.

..... (2 satır boş)..... ***[21a]***

Der-fasl-ı mesâcid-i mahallât-ı muvahhidîn-i Tokat

Cümle (---) aded mesâcid-i müslimîndir.

Evvelâ Topçu bâğı içinde vâki‘ **Müftî mescidi**. Gâyet büyük kârgîr binâ, mesâcid-i ra‘nâdır kim câmi‘ olmağa müsta‘iddir. Bir musanna‘ rakîk minâre-i zîbâsı vardır. İlm-i mi‘mârîden haberdâr olan pesend eder.

Andan **Çay mescidi**, andan **Bahâdır Sultân mescidi**. Kubbe ve kemer binâdır ve ziyâretgâh-ı azîmdir,

zîrâ bu mescid hareminde bir gûne dıraht-ı ibret-nümâ vardır. Bi-emrillâhi Te‘âlâ kökünden bir âb-ı hayât su çıkar. Kulak ağrısına mübtelâ olan kimesnelere bu âb-ı rakîkden birer katre âb-ı nâbı üç gün damzırsalar bi-iznillâhi Te‘âlâ şifâ bulur. Ve her diyâra kumkuma ve şişeler ile hedâyâ getirüp vakt-i hâcetde isti‘mâl ederler. Hacı Bektaş Velî'nin halîfelerinden Sultân Cavlı Dede nazargâhıdır derler.

Andan Yeni Tabahâne'de **Tabahâne mescidi**.

Andan **Zincirli Kuyu mescidi**. Bu mahalde bir çâh-ı mâ vardır kim şekerden lezîz bir âb-ı hayâtı vardır kim mâh-ı Temmuz'da yehpâredir ve vakt-i şitâda germâbdır. Üstâd-ı kâmil bu kuyuya bir sütûn-ı bâlâ ile bir gûne seren çıkrık etmiş kim evc-i âsumâna kad çekmişdir. Ve üstâd-ı haddâd ol serene elli kulaç kadar kaddi bir zincir-i musanna‘ etmiş kim gûyâ kâr-ı Hazret-i Dâvûd Nebî'dir. Ve bu çıkrık eyle hendese üzre inşâ olunmuş kim bir tıfl-ı sağîr gelüp bu zinciri çeküp kuyuya endirüp delvesin su ile doldurup yine taşra suyu bir âsân vech ile ol ma‘sûm çeker kim her gören pesend eder. Tâ bu mertebe tetik ile inşâ olunmuş kuyu çıkrığıdır.

Andan Pervâne hammâmı kurbundaki **Ala mescid**. Câmi‘ olmağa lâyık bir zâviye-i zibâdır.

..... (3.5 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ her mahallede birer ve ikişer ve üçer aded mesâcidler vardır, ammâ cemâ‘at-i kesîreli ve ma‘mûr u âbâdân ve câmi‘ olmağa lâyık mesâcid-i muvahhidân bunlardır kim kiminde ibâdet edüp ve kimini seyr [ü] temâşâ etdiğimiz ma‘bedgâh-ı kadîmler bunlardır.

Der-beyân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân

Cümle (---) aded dâr-ı tahsîl-i ulûmdur.

Evvelâ **Gök Medrese**. Selâtîn-i selef binâsıdır kim metânet üzre mebnî kârgîr binâ bir medrese-i ra‘nâdır, lâkin Vanî nâm bir âdem meşâyih zümresinden geçinüp bu medrese-i kadîmi emr-i pâdişâhîyle tekye etmişdir. Kubbesinin ortası açık olup zemîninde bir havz-ı murabba‘ı var.

Andan **medrese-i Hatuniyye** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-yı Hazret-i Kur’ân

Cümle (---) aded dârü'l-mücevvidân-ı huffâzândır. Kadîm-i evvelde asâleten dârü'l-kurrâ binâ olunmamış, ammâ şimdi sâhibü'l-hayrâtlar birkaç kurrâ binâ etmişler, ammâ halkı gâyet zekî ve ma‘sûmları gâyet necîb ü reşîddirler. Ekseriyyâ cümle halkı *Envârü'l-âşıkîn*'ı ve *Muhammediye kitâbı*n cümle hıfzen tilâvet ederler.

Evvelâ **Dârü'l-kurrâ-yı Ulu câmi‘**. Mahsûs ilm-i Hafz ve ilm-i İbn-i Kesîr ve kırâ’at-i seb‘a okudur başka şeyhü'l-kurrâsı ve talebeleri vardır.

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı dâri'l-hadîs-i peygamberân

Cümle (---) aded dârü'l-hadîs-i nebevîdir.

..... (1 satır boş).....

Der-sitâyiş-i dârü't-ta'lîm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân

Cümle (---) aded mekteb-i ciğer kûşe-i püserândır. Evvelâ (---)

..... (1 satır boş).....

Der-zikr-i tekye-i dervîşân-ı zî-şân

Cümle (---) aded hânkah-ı dervîş-i dil-rîş-i miskindir.

Evvelâ, cümleden ma'mûr [u] âbâdân derûn-ı şehrde **tekye-i Mevlevîhâne-i Hazret-i Mevlânâ**'dır. Bânîsi *merhûm u mağfûrunleh* Süğlün Musli Paşa'dır kim Sultân Ahmed Hân vüzerâlarındandır, lâkin sadrıa'zam olmamışdır, ammâ bir sahiyyü'l-vücûd ve sâhib-i kerem ve sâhib-i cûd olmak ile rûh-ı Mevlânâ'yı şâd ve tarîk-i Hâcegân fukarâların dilşâd etmek içün bir mevlevîhâne bünyâd etmişdir kim misli bir diyârda ***[21b]*** yokdur. Meğer İslâmbol'da Beşiktaş Mevlevîhânesi ola, ammâ bunun andan ziyâde evkâfı olmağile gâyet ma'mûrdur ve semâ'hâne etrâfında semâ'zen fukarâlarının hücrelerinin cümle revzenleri, cânib-i erba'asındaki şükûfe ve murgzârlı bâğ-ı İreme nâzırdır. Ve haftada iki gün mukâbele olup âyîn-i Mevlânâ iderler kim gûyâ fasl-ı Hüseyin Baykara fasılları olur. Husûsan Sızıltızâdeler nâm neyzenleri var kim her biri san'atının ferîdidir. Ve şeb [ü] rûz-merreteyn cümle fukarâya ve ba'zı ehibbâya ni'met-i Mevlânâsı mebzûldür.

Andan bâğlar içinde Hızırlık nâm mahalde **Açıkbaş tekyesi**. Bir âsitâne-i Bektaşiyândır kim tâ Hazret-i Hacı Bektaş Velî, bu şehir Yarmeni destinde iken bu şehirde mihmân olup âsitâne-i Bektaşiyân olmuşdur. Hâlâ cümle bay u gedâya sofra-i bî-imtinânıyla ni'meti mebzûldür.

Andan bu mahalle karîb **tekye-i Hızırlık**. Bu dahi külbe-i ahzân-ı Bektaşiyândır.

Andan şehrin kıblesi tarafında bir havâle yerde **tekye-i Çöreğibüyük,** mesîregâh tekyegâhdır. Bu dahi mesken-i Âl-i Âbâ-yı Bektaşiyân'dır.

Andan yine şehre hâ'il bir cihân-nümâ püşte üzre **tekye-i Gıjgıj Dede Sultân** tarîk-i Yesevî'de bir ulu sultân imiş. Hacı Bektaş Velî-i Horasanî'yle diyâr-ı Horasan'dan gelüp izn-i Bektaş Velî ile bu kûh-ı bülend üzre sâkin olur. Kaçan kim celâl sıfat olduklarında ejdeha gibi gıjıldadığından Gıjgıj Dede derlermiş. Himmeti hâzır u nâzır ola. Sâhib-i kanâ'at birkaç fukarâları vardır.

Andan **Alp Gâzî Sultân tekyesi**. Bu dahi şehre hâ'il cihân-nümâ bir yerdedir.

Andan şehir hâricinde **Miskinler tekyesi**. Cemî'i cüzâm ve kaba marazına mübtelâ olanlar anda sâkinlerdir, ammâ sulehâ-yı ümmetden içlerinde hâl sâhibi âdemler vardır. Bunlar halkdan münzevî

ve halk bunlardan nefret etmiş mezmûm kavimdirler, ammâ du‘âları müstecâbdır. Hattâ bir âdemin atını sancı dutsa yâhûd düvüce ve kızıl kurd olsa bir akçelik yağ mumu alup atın boğazına asup tekyeyi deverân u seyerân etdirirken miskinler "Allâh Allâh" deyü gülbâng-ı Muhammedî du‘âsın ederler. Bi-emrillâhi Te‘âlâ ol at şifâ bulur. Hattâ bu hakîre Basra Paşası Efrâsiyâbzâde Hüseyin Paşa bir sâfinâtü'l-ciyâd misilli bir mu‘teber at ihsân etdikde bu Tokat'da sancılanup bir akçe mum götirüp nezri verdim. Bi-izn-i Hudâ at şifâ buldu. Mücerreb bir tekye-i mezmûmdur, ammâ inşâ’llâh ind-i Hudâ memdûhdurlar.

Andan şehrin cânib-i şimâlinde aşağı bâğ u bâğçeler içre **tekye-i Sünbüllü Baba Sultân** *kuddise sırruhu*. Bizzât Hazret-i Sultân Hacı Bektaş bunda sâkin olup Sünbüllü Sultân'ı bunda sâhib-i seccâde edüp tâ kefere asrından berü âsitâne-i Bektaşiyândır. Sâfî berü dudluk ve bîd-i ser-nigûn ve envâ‘-ı dıraht-ı müsmirât ile müzeyyen bir tekye-i İrem [ü] İremezâtü'l-imâd misilli tekye-i dervîşândır.

Andan Eke bağları içinde **Taşoluk tekyesi**. Tekye-i Bektaşiyân'dır ve bir teferrücgâh yerdir.

Andan Hızırlık ırmağı kenârında **Hazret-i Kömsek Baba Sultân tekyesi**. Âsitâne-i kadîmdir. Gâh fukarâ-yı Bektaşî ve gâh tarîk-i Halvetî fukarâları sâkin oldular. Evkâfı yokdur.

Andan **Alaca mescid tekyesi**. Fukarâ-yı Abdülkâdirü'l-Cîlânî âsitânesidir. şehir içinde olmağile ma‘mûr ve evkâfı vâfir ve hayr [u] berekâtı mütekâsir tekye-i Abdülkâdir'dir.

Andan şehir içinde **Meydân tekye**. Kân-ı fukarâ-yı (---) sândır. Gâyetü'l-gâye ma‘mûr [u] âbâdândır. Hattâ binâ-yı kadîm olmağile sâhibü'l-hayrât bu âsitâneyi eyle mükellef ü müzeyyen etmiş kim serâpâ sebiz-gûn kâşî-i çin nakş-ı bukalemûn ile inşâ edüp bu âsitâne gûyâ nigârhâne-i çin olmuşdur. Ve bu savma‘a-i ibret-nümûnda bir âb-ı hayât kuyu vardır kim mâh-ı Temmuz'da ol kadar bârid ve âb-ı hayâtdır kim şehrin zurefâları ve hekîm tabî‘at olanları bu bi’r-i zülâlden nûş ederler.

Andan şehir içinde **Gök Medrese tekyesi**ne **Vanî tekyesi** derler. Bâlâda medrese şehrengîzinde mevsûfdur.

Andan **Timarhâne tekyesi**. (---) (---) (---) (---) (---)

Andan **Hamza Beğ tekyesi**. Âsitâne-i Hazret-i Alî Halvetî'dir ve evkâfı vâfirdir ve fukarâları cümle zâkir ü şâkirdir.

Andan şehir derûnunda **Horos tekyesi**. (---) (---) (---) (---)

..... (3 satır boş).....***[22a]***

Der-fasl-ı çeşmesâr-ı âb-ı hayevân der-şehr-i Tokat bender-i büldân

Cümle (---) aded ayn-ı âb-ı revândır.

Evvelâ Mehemmed Ecîb içinde **Oğul Beğ çeşmesi**, âb-ı zülâldir ve dâ’imâ cârîdir. Lüleli değildir.

Ve **Sovuk bınar** ve **Çark bınar** (---) (---) (---) ve **Bâzârcık bınarı:** Başı ibtidâ Osmân Efendi hânesinden tulû‘ eder bir âb-ı hayâtdır.

..... (2 satır boş).....

Ve **Mevlevîhâne çeşmesi**nin târîhidir. (---) (---) (---)

Çeşme-i âb-ı hayâtı buldular.

Sene 1056

Bu tahrîr olunan meşhûr-ı âfâk çeşmelerden mâ‘adâ niçe yüz aded çeşme vardır, ammâ meşhûr âb-ı zülâl olan bunlardır. Ve her bir çeşme-i cân-perveri bânîsiyle ve târîhleriyle evsâfların tahrîr eylesek başka bir tomar olur. (---) (---) (---) (---) (---)

De[r]-sitâyiş-i selsebîl-i atşân-ı cân-sitân

Cümle (---) aded sebîlhâne-i berây-ı şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ'dır. Ekseriyyâ bu sebîlhâneler çârsû-yı bâzârın izdihâm olan yerlerinde vâki‘ olmuşdur. Evvelâ,

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı şehr-i Tokat-ı âbâdân

Cümle (---) aded şehir mahallesidir.

Evvelâ şehrin taşra etrâfın ihâta eden mahalleleri beyân eder: Evvelâ mahalle-i Mehemmed Ecîb ve mahalle-i Kızılca ve mahalle-i Çay ve mahalle-i Topçubâğı ve Kiras Deresi mahallesi ve mahalle-i Aksu ve mahalle-i Horos ve mahalle-i Büyük Terbiye ve mahalle-i Küçük Terbiye ve mahalle-i Behzâd, Mevlevîhâne kurbundadır ve mahalle-i Miskinler ve Beğ mahallesi hammâmı kurbundadır ve Kaya mahallesi ve mahalle-i Bâzârcık ve mahalle-i Zincirli Kuyu ve mahalle-i Depe ve bu zikr olunan mahallâtlar cümle şehr-i azîmin etrâfın ihâta eden mahallâtlardır kim tahrîr olunup yine Mehemmed Ecîb mahallesine gelindi.

Bu mahallâtlar cümle beş sâ‘atde devr olunur. şehr-i Tokat böyle bir sevâd-ı mu‘azzamdır. Hâlâ gün be-gün ma‘mûr olmadadır.

şehr içinde olan mahallâtların esmâların beyân eder: Evvelâ Meydân mahallesi. Kân-ı vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân u kibâr-ı kümmelîndir. Ve şeftalü sokağı mahallesi ve Müftî mahallesi ve Tabahâne mahallesi ve Sovukbınar mahallesi ve Başmeydân mahallesi ve Sinân Beğ mahallesi ve Eski Tabahâne mahallesi ve Çalık İslâm mahallesi Alî Paşa câmi‘i ardındadır ve Fitozoğlu mahallesi ve Emîr Kadı mahallesi Mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn sarâyı bu mahallede hâne-i meşrûtadır ve Sultân mahallesi ve Beğ mahallesi ve Semerkandî mahallesi ve Semerciler mahallesi.

..... *(2 satır boş)*.....

Meşhûr mahalleleri bunlardır.

Bu mahallâtlarda olan sarây-ı a‘yân ve vüzerâ ü vükelâ hânedânların beyân eder: Cümle (---) aded sarây-ı a‘yân [u] kibârdır. Evvelâ cümleden Kör Hazînedâr İbrâhîm Paşa sarâyı, Çul Giydiren oğlu sarâyı. Hüsrev Paşa'yı bunda şehîd etmişlerdir, sene 1040 ve Sultân Murâd-ı Râbi‘ bu sarâyda mihmân olmuşdur ve Osmân Paşa oğlu sarâyı ve Defterdâr Bekir Efendi sarâyı ve Süleymân Efendi sarâyı ve Cihân Sofîzâde sarâyı ve Kıbleli Kethüdâsı Ömer Ağa sarâyı ve Mühürdâr Mehemmed Ağa sarâyı ve Tavîl Efendi sarâyı ve Külâhçızâde sarâyı ve Müftî sarâyı ve Nakîbüleşrâf sarâyı ve,

..... (1.5 satır boş).....

Bu sarâylar cümle sarâylardan ma‘mûr ve meşhûrdur.

Manzara-i sarây-ı kârbân-ı revân

Cümle (---) aded mihmânhâne-i bî-minnet kârbândır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Der-zikr-i hân-ı gurebâ-yı esnâf-ı mücerredân

Cümle (---) aded ehl-i hıref gurebâlarının bekâr odalarıdır. Evvelâ

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân-ı sevdâgerân

Cümle (---) aded kal‘a-misâl kârgîr kubâblar ile mebnî hân-ı metînlerdir.

Evvelâ Düğmeciler Çârsûsunda **Taş hân**. Cümle kârgîr kubâblar ile mebnî kal‘a-misâl bir hân-ı kadîmdir. Her gece tabl çalınır. (---) (---) hayrâtıdır.

Ve yeniçeri serdârı **Fazlî Beşe hânı** ve Atbâzârı'nda **Abdurrahman Beşe hânı** ve **Vartan oğlu** nâm ***[22b]*** bir Ermeni bir hân inşâ etmişdir kim cümle Acem sevdâgerânı anda mihmân olurlar.

Ve **Kapan hânı** ve **Kebeciler hânı** Bitbâzarı'na karîbdir ve Mutâfçılar içinde **Nâzır hânı** ve gazzâzlara karîb **Kadı hânı** ve sarrâchâne kurbunda **Sulu hân** ve boyacılar kurbunda **Sarı Ağa hânı** ve Pervâne hammâmı kurbunda **Müftî hânı** ve **Yeni hân** etrâfında yetmiş altı aded kârgîr kemer binâlı dükkânlar ile mebnî kal‘a-misâl bir hân-ı cedîddir. Ve **Kıbleli Paşa vekâlesi** gâyet ma‘mûrdur ve **İpşir Paşa mihmânhânesi** çârsû meydânındadır ve Çark Bınarı yanında **Çark hânı** ve

..... (1.5 satır boş).....

Bu mezkûr vekâlelerden ziyâde vardır, ammâ meşhûr bunlardır.

Der-beyân-ı çârsû-yı bezzâzistân-ı şehr-i Tokat

Cümle (---) aded dekâkîn-i sûk-ı sultânî-i bâzâr-ı hüsndür. Gerçi bu şehir bir dereli ve depeli zemîne vâki‘ olmuşdur, ammâ gâyetü'l-gâye ma‘mûr [u] âbâdân olduğundan çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen ve ma‘mûrdur kim gûyâ bu şehrin cümle esvâk-ı sultânîsi Haleb şehri ve Bursa şehri çârsûları gibi gâyet tertîb üzre tekellüflü binâ olunmuşdur.

Ve Tahta'l-kal‘a nâm çârsûsı gâyet izdihâm ve imârdır. Cümle (---) aded mîrî kahvehâne-i ma‘mûr u müzeyyenleri var. Bir mağmûm âdem kahvelerine varsa def‘-i gam eder, zîrâ her kahvehânede gûnâ-gûn sâz u sûz ve Hüseyin Baykara fasılları olur kim hukemâ kavlince âdem def‘-i gam eder ve her bir kahvehânede kıssahân ve hânendegân ve mutrıbân ve şu‘arâ-yı gazelhân ve sâ’ir erbâb-ı ma‘ârifân mâl-â-mâldır ve sarrâchânesi ve gazzâzhânesi ve haffâfhânesi ve attâr çârsûsu gâyet pâk u müzeyyendir.

..... (6 satır boş).....

Evsâf-ı hammâmât-ı gasilân-ı rûşenâ

Cümle (---) aded hammâm-ı âb-ı rûy-ı şehr-i Tokat'dır. Evvelâ cümleden latîf hammâm-ı hoş havâ **Bâzârcık hammâmı**. Efvâh-ı nâsda bu hammâma şâre Küsdü derler, ya‘nî şehirden taşra kalmış hammâm derler, ammâ şehrin henüz güzîde yerinde bir müferrih hammâm-ı rûşendir.

Andan Meydân ağzında **Pervâne hammâmı**. Her şeyi pâk u pâkîze âb [u] havâsı ve binâsı latîf hammâmdır.

Andan şehir içinde **Alî Paşa hammâmı**. Gâyet büyükdür. Erli ve avratlı çifte hammâm-ı kebîrdir.

Andan **Tahta'l-kal‘a hammâmı**. Gâyet izdihâmlı hammâm-ı kadîmdir.

Andan Düğmeciler kurbunda **Sultân hammâmı**. Hakkâ ki hammâm-ı sultândır.

Andan Miskinler kurbunda **Beğ hammâmı**. Müferrih dil-küşâ bir hammâm-ı rûşenâdır.

Andan **Çerçiler hammâmı**. (---)

Andan şehir etrâfında **Çay hammâmı**. Hammâm-ı fukarâdır.

Andan **Mevlevîhâne hammâmı**. Bu dahi pâk u pâkîze hammâm-ı müferrihdır, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir.

Andan **Çâşnigîroğlu Mahmûd Paşa hammâmı**. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan **Ağacık hammâmı**. Gâyet şîrîn binâ-yı latîf hammâmdır, ammâ çifte değil yalnızdır.

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı muhammâm-ı mahsûs-ı kibâr-ı a‘yân

Cümle ehl-i beledin rivâyetleri üzre,

"Cemî‘i sarâylarda ve gayrı hânedânlarda cümle bin kırk beş aded sarây ve gayrı ma‘dûd büyût-ı ra‘nâlarda hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân [u] eşrâf gasilhânelerimiz vardır" deyü cümle kibâr-ı kübbâr tefâhür kesb ederler.

Hakkâ kim ba‘zı sarâyda ikişer üçer hammâm vardır. Gerçi bir küçük şehir görünür, ammâ sekiz aded dere ve depe ve dağ ve bayır ve deşt ve püşteler üzre birbiri üzre üçer dörder kat sarâylar ve gayrı ağniyâ hâneleridir kim cümlesinin revzenleri cânib-i şarka ve şimâle nâzır dağlara yamanmış birbirinden âlî ve havâdâr ve kârgîr binâ büyût-ı ra‘nâlardır. Cümle kiremit ile mestûr la‘lgûn reng bir şehr-i bî-ceng, belde-i mu‘azzam, şehr-i garîb ü acîbdir, lâkin aşağı şehir etrâfında varoş hisârı yokdur, ammâ her tarafında tedrîbe kapuları vardır. celâlî ve cemâlîden mahfûzdur. ***[23a]***

Der-vasf-ı ibret-nümâ-yı âbâdân-ı Tokat

Bu şehr-i kadîme içre niçe bin kâr-ı kadîm-i vâcibü's-seyr âsâr-ı binâlar vardır, ammâ cümleden Kirezlik Gölü köprüsü gâyet musanna‘ sihr-âsâr kantara-i mi‘mârdır.

Diğer ibret-nümâ: Kal‘a-i Tokat'ın karşusunda Aksu bayırı nâm mahalde bir püşte-i âlî vardır. Ol püştenin tâ zirve-i a‘lâsında[n] bi-emr-i Hudâ birkaç seneden berü bir âb-ı hayât ılıca suyu çıkdı. Sâhibü'l-hayrâtlar kubâblar binâ edüp bir havuzlu germâb-ı latîf olmuşdur. [8] Hâlâ teferrücgâh-ı ünâsdır.

İbret-nümâ-yı diğer: Bu şehrin hâricinde Kemer köprü nâm bir cisr-i musanna‘ vardır. Gerçi memdûh-ı âlem olacak bir kantara-i azîm değildir, ammâ garâbet andadır kim bu cisir dibinde sun‘-ı Hudâ İçme Suyu nâmıyla bu diyârda meşhûr-ı âfâk bir şorca su vardır. Her sene mâh-ı Temmuz'da niçe bin çorlu âdem ol ayn-ı şordan aç karnına nûş etse amel eder, ammâ garâbet andadır kim bu âb-ı nâbı aşağı akındısıyla alsalar aşağıdan yedi sekiz amel eder, ammâ suyun akdığı aksine aşağıdan yukaru kâse ve tas ile su alup nûş etseler yedi sekiz kerre fevkânî istifrâğ etdirüp cümle balgam ve safra ve sevdâ ve ahlat kay olunup bu âb-ı nâfi‘den nûş edenin reng-i rûyu humret üzre olup yedi günde vücûdu cemî‘i ilelden selâmet bulur. Böyle bir nâfi‘ mücerreb âb Hakîm-i mutlakdır kim her kurâ vü kasabâtlara kumkumalar ile hedâyâ götürürler, meşhûr-ı âfâkdır. Ve,

San‘at-ı musanna‘-ı gayr: Mevlevîhâne kurbunda bir küçük cisir vardır. Ana Halkalı Köprü derler. Efvâh-ı nâsda meşhûr kantaradır, ammâ ehl-i beledin ekseri sebeb-i tesmiyesinin aslını bilmezler, ammâ üstâd-ı bennâ bir zeber-dest-zeber âdem imiş ve baş parmağında zih-gîr yerine bir halka takarmış. Bu cisir itmâm olacak mahalde üstâd-ı bennâ o parmağındaki halkayı çıkarup, "Bunda bir alâmetim olsun" deyü cisrin kinedi altına asmışdır. Anıniçün Halkalı Köprü derler. Hâlâ zamânemiz halkının ol halkaya beş parmağı değil belki kolu geçer. Tâ bu mertebe cüssedâr üstâd mi‘mâr imiş.

İbret-nümâ-yı sun‘-ı diğer: Bâlâda cisri memdûh olan Kirezlik Gölü nâm bir buhayrecikdir. şehrin cümle fukarâsı ve bay [u] gedâları bu gölde her bâr câmeşûyluk edüp esbâb yıkarlar, ammâ bi-emrillâhi Te‘âlâ yaykadıkları esbâb-ı köhne eğer zamân ile la‘lgûn ve sebiz-gûn ve nîlgûn ve esved levn ve beyâz levn ise hemân kim bu buhayrede bir esbâb yaykana, bi-emrillâh eğer beyâz ise ve eğer kırmızı ve siyâh ise ol mertebe her rengi tâzelenir kim gûyâ henüz sabbağ boyacı destinden çıkmışa döner. Ekseriyyâ hindîler bu buhayrede fenâ bulup lekelenmiş esbâbları gasl edüp ter u tâze olur. Cümle halk bu esrâra vâkıfdır.

İbret-i mutalsam-ı mu‘attal: Bâlâda zikri sebkat eden Sünbüllü Baba tekyesi kurbunda bâğlar içre Taşoluk tekyesi nâm tekyede hâlâ bir turfe elvân-gûn hacer vardır. Bir tarafı oluk gibi kazılmışdır ve üzerinde hatt-ı İberî yazılmışdır. Zamân-ı kadîmde hükemâ-yı selef mi yâhûd kehene-i kudemâ mı bu taşa üç satır hatt ile bir tılsım harfleri tahrîr etmiş, günde birer kerre bu seng-i hârâdan süd akarmış ve bir sâ‘atden yine münkatı‘ olurmuş. Hazret-i Risâlet-penâh sa‘âdetle rûy-ı arza kadem basdıkda niçe kerre yüz bin mutalsamâtlar mu‘attal oldukda bu dahi harâb olur. Hattâ bu diyâr, kefere destinde iken Hacı Bektaş Velî, kefereden bu kal‘ayı Osmâncığa taleb etdikde,

Ermeniler sultândan kerâmet isteyüp, "şu taşdan zamân ile süd akardı, yine aksın. Bu kal‘ayı senin Osmâncığına cümle teslîm edelim" derler.

Hemân Bektaş Velî bir kerre, "Yâ hacer, bi-iznillâh {ak} süd ak" deyince yedi sâ‘at süd akup Sünbüllü deresinden süd cereyân eder. Andan kefereler va‘delerine hilâf edüp kal‘a-i Tokad'ın miftâhların vermediklerinde süd kesildiğin Ermeniler "Sihirdir" deyü yazmışlardır.

Hâlâ ol taş oluk râyegân durduğıyçün Taşoluk tekyesi nâmıyla teferrücgâh ve bir mesîregâh-ı ibret-nümâ taş olukdur. *Ve's-selâm.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i reng-i rûy-ı pîr ü cüvân

Cümle halkının beşereleri humret üzeredir ve kemâl mertebe müsinn ve mu‘ammer ve Zâl-ı zamân u zamâne olup kuvveti gitmiş ve müddet-i ömr-i girân-mayeleri yüze yetmiş olurlar. Netîce-i kelâm örfiyyeden ve kâr [u] kisbden kalmış olurlar.

Der-medh-i mahbûbe-i mahbûbân

Mahbûbu memdûh değildir, ammâ mahbûbesi hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûndur kim her biri Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde-i

zâhide-i sâhib-cemâle havâtînlerdir. ***[23b]***

Esmâ-i kibâr-ı eşrâf [u] a‘yân:

..... (1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı üstâd-ı cerrâhân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-zikr-i sulehâ-yı meşâyıhân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

..... (1.5 satır boş).....

Müşerref olduğumuz ihvânân:

..... (1.5 satır boş).....

Mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı havâ-yı dil-sitân: Gerçi bu şehir yedi sekiz aded dereler mâbeynine vâki‘ olmuşdur, ammâ poyraz rûzgârı tarafi küşâde olmağile havâsı gâyet latîfdir. Ve şitâsı i‘tidâl üzre olduğundan meyvesi firâvândır ve halkı gâyet ten-dürüstlerdir.

[Der]-manzara-i zülâl-i âb-ı revân: Bu şehr-i müzeyyen dereleri içre (---) aded uyûn-ı mâ-i zülâller cereyân eder. Evvelâ nehr-i Tozanlı ve ayn-ı Kireniç ve ayn-ı Eğerlikaya ve Kiras deresi ve Aksu ve Hızırlık ırmağı ve Alaca Mescid tekyesi suyu ve (---) (---)

Der-medh-i çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle (---) aded âb-ı hayât kuyulardır. Evvelâ çârsû içre Zincirli kuyu, bir mâ-i zülâldir. Ve Kireniç kaynağı ve

..... (1 satır boş).....

Der-vasf-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Hakîm Batlîmûs, bu şehr-i Tokat iklîm-i hâmis-i hakîkîdedir. Ve on yedinci iklîm-i örfiyyede bulunmuşdur. Ve arz-ı beledi (---) (---) (---) irtifâ‘dadır ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘atdir ve (---) derece ve (---) dakîkadır.

Der-ilm-i tâli‘-i imâristân: Be-kavl-i sâhib-i hey’et Kolon-ı İfrikî bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı cevzâda ve beyt-i Utarid-i havâyîde bulunmuşdur. Anıniçün cümle halkı ehl-i şuğlu tüccâr ve sâhib-i vakâr ve ehl-i şevk ve ehl-i zevk ve havâyî âdemlerdir.

[Der]-fasl-ı kabâ-yı ricâl [ü] nisvân:

..... (1.5 satır boş).....

Esmâ-i merd [ü] zenân:

..... (1.5 satır boş).....

Nâmhâ-yı çâkerân [u] cevâriyân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-zemm-i kenîse-i râhibân: Cümle (---) aded deyr-i gumâm-ı râhibân-ı bıtrîkân-ı Mığdısiyân'dır.

Evvelâ şehir içinde **Taşnerdübân deyri**, Urumlarındır. Ve **Tahta'l-kal‘a deyri** ve şehir içinde Büyük Terbiye mahallesinde **Atnabur deyri**, Ermeni lisânında "Gatnabur"; "Südlü aşa" derler. Bâlâda zikri sebkat eden Taşolukdan akan südden bu kilisede südlü aş pişdiğiyçün Atnabur, Südlü aş deyri derler, deyr-i atîkdir.

Ve şehrin kıblesi hâyilinde **Haçdağı deyri** ve şehrin şimâlinde Mehemmed Ecîb tarafında bir deyr vardır, şehre havâle **Kirkoriş** nâm deyr-misâl bir mahal vardır. Kefereler ve ahmak müselmânlar da varırlar, acîb cehelelikdir. Bu şehirde Fireng ve Kıbtî yokdur, ammâ re‘âyâsı cümle Ermeni çokdur. Yahûdî ve bâzergân-ı Acem vardır. (---) (---) (---) (---) (---). ***[24a]***

Der-beyân-ı memdûhât-ı kâr-ı ahâlî-i şehr-i Tokat: Evvelâ beyâz pembe bezi ve câm tasları diyâr-ı Lahor'da yapılmaz. Gûyâ altun gibi mücellâdır. Ve kalemkârî basma yorgan yüzleri ve münakkaş perdeleri ve kazancı kârından suhûn ve tancereleri Kastamonu ve Belgrad ve Bosna'da işlemek ihtimâli yokdur, zîrâ cümle âvânîsi kalemkâr işi savatlıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı kâr [u] kisb-i ricâlât-ı Tokat: Evvelâ bir fırkası voyvadaya tâbi‘ ehl-i hizmet âvândır. Ve bir zümresi ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve ehl-i cihetdir. Bir zümresinin ekseri ankâ tüccârdır ve bir sınıfının çoğu bâğbân u dihkân ve ehl-i sanâyi‘âtdır.

Der-zikr-i dârü'z-ziyâfe-i imârât: Evvelâ bâlâda tahrîr olan tekyelerde birer imâret-i dârü'l-it‘âm mukarrerdir.

..... (1 satır boş).....

Der-beyân-ı ganîmet-i hubûbât-ı mahsûlât: Evvelâ yedi elvân buğdayı olur ve dânedâr arpası firâvândır. Ve bakla ve mercimek ve mâşı ve,

..... (1 satır boş).....

Der-vasf-ı et‘ıme-i me’kûlât:

..... (1.5 satır boş).....

Der-medh-i me’kûlât-ı müsmirât:

..... (1.5 satır boş).....

Ta‘rîf-i envâ‘-ı meşrûbât: Evvelâ her meyve-i âbdârının hoşâbları gâyet memdûhdur.

..... (1.5 satır boş).....

Der-aded-i ravza-i bâğavât:

..... (1.5 satır boş).....

Der-sitâyiş-i mesîregâh-ı İremezât

Cümle (---) aded teferrücgâh-ı ehl-i merâmdır.

Evvelâ Müftî mescidi kurbunda **Topçu bâğları**. Andan,

Mesîregâh-ı ziyâretgâh-ı Kereniç: Kuds-i şerîf'de âb-ı Selvân gibi nerdübân ile inilir bir âb-ı hayâtdır. Ve ba‘zı zamân taşar taşra bâğlara dökülür. Ba‘zı marîzler bu aynda çimüp bi-emrillâh şifâ bulur. Kereniç nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir âb-ı nâbdır, ammâ hakkâ ki Ayn-ı Selvân ta‘mındadır. Bu mahalde olan bâğlarda cümle yârân-ı bâ-safâlar cem‘ olup zevk u safâlar ederler. Andan,

Mesîregâh-ı Eğer kayası: şehrin {garbı} havâlesinde eğer-misâl bir çatal kayadır. Ba‘zı şehir zurefâları Uc ibn Anûk bu kaya üzre binermiş, derler. Hakkâ ki eğer gibidir. Ol cebel bir minâre gibidir. Bi-emrillâh bir mâ-i zülâl var kim gûyâ buz pâresidir. Cümle ıhvân-ı bâ-safâ anda gidüp teferrüc ederler ve ziyâretgâhdır ammâ ismi ma‘lûmum değildir. Andan şehre havâle,

Kirkoriş dağı: Kefere ve müselmânlara mesîregâhdır. Andan şehrin şarkına hâ’il,

Gıjgıj Dede tekyesi: Seyrângâhdır. Andan,

Mesîregâh-ı Erenler dağı: Müstecâbü'd-da‘ve bir yerdir. Cemî‘i huccâc-ı müslimînin âyende vü revendesin a‘yân-ı vilâyet bu mahalde vedâ‘ ederler ve istikbâl ederler. Mesîregâh u çerâgâh du‘â harmanı bir makâm-ı teferrücgâhdır. Andan,

Seyrângâh-ı Alp Gâzî tekyesi: şehre hâ’il cihân-nümâ bir mekân-ı âlîdir. Andan,

Mesîregâh-ı Analı bayırı: Bu dahi şehre hâ’il bir seyrângâh yerdir. Andan,

Mesîregâh-ı Yeni ılıca: Bâlâda zikri sebkat eden kal‘aya havâle Aksu depesindedir. Andan Taşoluk tekyesinden aşağı şehir hâricinde şehre karîb Keksi köyünde,

Mesîregâh-ı Haft: Lisân-ı Acem üzre heft, ya‘nî yedi mesîre demekdir ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağın elsine-i nâsda Haft derler. Hakkâ ki vakt-i bahârda suların tuğyânları mahâlinde yedi gölcük olur. Câ-be-câ mâhîcikleri de bulunur. Ve çemenzâr ve murgzâr ve hayâbân olmuş dıraht-ı müntehâlar sâyesinde aşren-fe-aşr havuzları içinde cân kuzuları sîne bülbülleri, gümüş balıkları gibi bu havuzlar içre şinâverlik edüp havuzda bülbül-âsâ nevâhânlık ederler, bir mesîregâh-ı bî-minnetdir. Andan,

Mesîregâh-ı Kömsek Sultân tekyesi: Cümle uşşâkân Hızırlık ırmağı kenârında haymeleriyle ve külbeleriyle cân sohbetleri ederler.

..... (1 satır boş)..... ***[24b]***

Der-fasl-ı lehce-i mahsûsa ıstılâh-ı ibârât-ı ahâlî-i Tokat

Gerçi diyâr-ı Rûm-ı behcet-rüsûm-ı Sivas'dandır, ammâ yine Türkistân add olunup re‘âyâ vü berâyâsı gâyet koyu Etrâk'dir. Lehce-i mahsûsalarının ba‘zı ıstılahları budur. Evvelâ

şarlı eyne

şehirli câmi‘

..... (6 satır boş).....

Ammâ şehir zurefâları fasîh u belîğ Türkî ve lisân-ı Ermenice dahi bilirler, zîrâ şeb [ü] rûz ihtilâtları Ermeni re‘âyâlarıyladır. Ulemâları ekseriyyâ ilm-i fıkıh ve ferâ’ize mukayyeddirler, ammâ lisân-ı Parisîye ol kadar mukayyed değillerdir. (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Etrâf-ı Tokat'da cereyân eden enhâr-ı cennât: Ve şehr-i Tokat altından cereyân eden nehre **Tozanlı** derler. Bu Tokat'dan yukaru yine Tokat kazâsı dağlarında Tozanlı dağlarından gelüp kal‘a-i

Tokat önünden ubûr edüp Eski Eyne bâzârından beri ve Kaz Gölü'nden beri kal‘a-i Turhal kasabasının ardından geçüp Çengellibeli'nden beri ve Sarı Kosun'dan beri Dadoy Karı köprüsünden Ceylân köprüsünün arasından Çekirge suyuna karışır. İki kârgîr köprülerdir.

Andan geçüp Ferhâd boğazından Amasiyye şehrine uğradıkda Tokatlılar Amasiyyeliye rağmen bir gûne yâve kelâm derler, ammâ mezeden hâlî değil bir gûne avâm sözüdür kim efvâh-ı nâsda,

"Tokat sıçar, Amasiyye içer" derler. {Hakkâ ki Tokat nehri Amasiyye'ye gelir}.

Ba‘dehû bu nehr Amasiyye'den aşağı Lâdik gölünün ayağı Kavza önünden ve Suluova içinden gelüp Amasiyye kurbunda ve bu nehr-i Tozanlı'ya mahlût olur, ammâ Amasiyye'den aşağı bu nehre Tozanlı denmeyüp Çehârşenbe suyu derler, zîrâ Çehârşenbe kadılığına uğrayup niçe büleyde ve kurâların mezra‘aların saky ederek Karadeniz kenârında Samsun kal‘asının taraf-ı şarkîsinde Karadeniz'e munsabb olur âb-ı hayâtdır. Andan,

Kal‘a-i Tokat'ın dağlarında ve bâğlarında cereyân eden kaynak suları beyân eder

Evvelâ ayn-ı Kireniç ve ayn-ı Eğer Kayası ve Kiras deresi ve Aksu (---) ve Hızırlık ırmağı (---) (---) (---) (---) ve (---) (---) (---) (---)

..... (1.5 satır boş).....

Bu zikr olunan uyûn-ı câriyelerin cümlesi nehr-i Tozanlı'ya karışır.

Tokat şehrinin cânib-i erba‘asında müşâ olan şehirleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Tokat'ın cânib-i şarkîsinde bir menzilde Yenişehir, andan yine bir merhalede Sivas şehri karîbdir. Sivas {ile} Tokat mâbeyni ara yatıdır. Ve Sivas şehrinin şehr-i Tokat cenûbîsine vâki‘ olmuşdur ve şehr-i Zile Tokat'ın şarkî şimâline meyyâl yine ara yatıdır. Ve kal‘a-i Turhal ve kal‘a-i Amasiyye Tokat'ın be-dürüstî şimâline yine ara yatıda varılır, ammâ şehr-i Marzifon ve kasaba-i Gümüş anlardan birer konak dahi mesâfe-i ba‘îdedir ve Tokat'ın cânib-i garbîsinde yine ara yatıda kal‘a-i Çorum ve Kazova kazâsı vâki‘ olmuşdur, ammâ Turhal kal‘asından Zile kal‘ası mâbeyni bir konakdır, lâkin kal‘a-i İskilip uzakdır.

..... (1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Tokat

Evvelâ bu şehr-i hoş-havânın her tarafda cânib-i erba‘asında olan hadîka-i bostânlar ve bâğ-ı gülistânlar içre cârî âb-ı revânları var kim her bir enhâr-ı zülâlin sâhilinde İremezâtü'l-imâd misilli ravza-i Rıdvânlarda bülbüllerin nâliş [ü] efgân-ı hoş-nevâhânlığı âdeme rûh-efzâ safâ verir ve cemî‘i fevâkihâtları eyle ***[25a]*** ter ü tâze ve âbdârdır kim sâ’ir büleydelere meyve-i gûnâ-gûnlarından hedâyâ götürürler. Henüz letâfet ve halâveti bâkî olup birkaç günde lezzetine tagayyür gelmeyüp yine halâveti bâkîdir. Ve her bâğda birer gûne kasr ve havz ve fiskıyye vü fevvâreler ile ârâste ve eşcâr-ı gûnâ-gûnlar ile pîrâste olup cemî‘i halkı ehl-i zevk ve ehl-i şevk muhibb-i garîbü'd-diyâr

kimesnelerdir kim gıll [u] gışdan berî ve her şeyden ârî deryâ-dil halûk ve halîm ü selîm âdemlerdir. Herkese hüsn-i zan edüp ekseriyyâ bâzergân olduklarından herkes ile hüsn-i ülfet ederler. Ve hayrât u hasenât ve imârât binâ etmeğe mâyillerdir. Her câmi‘ ve sarây ve imâretleri ol kadar metîn ve müstahsen etdirirler kim hâne-i bî-minnetlerine ve cevâmi‘-i latîflerine âdem girse hayrân olur.

Bu şehrin binâlarında olan letâfet ve zerâfet meğer Haleb şehrinde ola. üstâd-ı mühendisler var makdûrların sarf edüp ol bennâ-yı bânîler bu şehir binâların Amasiyye şehri binâlarından musanna‘ olmak üzre tasarruflar ve mukarnas ve medîne ve kilvîler etmişler kim atlas bukalemûn gerdiş-i devvârda böyle kârgerliği bir mi‘mâr-ı selef etmemişlerdir, zîrâ bu şehir ahâlîleri gâyetü'l-gâye ankâ kimesneler olmağile hayrâta sâ‘î olup var makdûrların hasbeten lillâh imâret ederler.

Ol ecilden bu şehir günden güne sevâd-ı mu‘azzam olmadadır. Hattâ seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre bu rûy-ı arzda ekâlîm-i seb‘a add olunduğu gibi bu şehr-i Tokat bilâd-ı seb‘adandır.

Evvelâ Mısır ve Bağdâd'dan mâ‘adâ şâm ve Haleb ve Ayıntâb ve Diyârbekir ve Tire ve Mağnisa ve İzmir'dir. Sekizinci şehr-i azîm bu medîne-i Tokat'dır. *Ammerehullâh*,

Ve bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır. Deyyâr mânendi yokdur. Hemîşe edîm-i arzı ma‘mûr ve dükeli zamân ahâlîsi mesrûr her tarafda buk‘a-i ma‘bedhâneleri hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'l-ünâs mergûb, halkının mâh sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ni‘metleri firâvân ve her yanada uyûn-ı zülâlleri cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır. Ve hâlâ du‘â-i hayr-ı berekât-ı Sultân-ı Horasan Hacı Bektaş Velî ile bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâdır ve ulemâsı çokluk ilm-i felsefiyyâta mukayyed değillerdir. Ancak ilm-i hadîs ve ilm-i fıkıh ve ilm-i ferâ’iz görürler. Cümlesi mezheb-i Nu‘man ibn Sâbit'de sâbit-kademlerdir ve cümle pâk i‘tikad ve mü’min ve muvahhid ve sâhib-i vera‘ ehl-i takvâ kimesnelerdir.

Bây u gedâsının ni‘metleri âyende vü revendeye mebzûldür. En ednâ mertebe kimesneleri ve âlüfte vü âşüfte add olunan kimesneleri bile sâhib-i kanâ‘at olup ni‘metin yalnız yemezlerdir, zîrâ *bi-emrillâhi Te‘âlâ* halkı "Yâ Gânî" ismine mazhar olduklarından ol sıfat ile muttasıf olmuşlardır.

..... (6 satır boş).....

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Tokat-ı İremezât

Evvelâ zübde-i evliyâ umde-i asfiyâ imâm-ı sâhib-i sadr hümâm-ı âlî kadr kıdvetü'l-ashâb zübdetü'l-ahbâb tarîk-i Mûsâ Nebî-i Râ‘î, ya‘nî **eş-şeyh Hazret-i Hasan-ı Rüfâ‘î**. Bu şehr-i Tokat'ın şimâli tarafı hâricinde bir mesîregâh murgzâr bâğ-ı behişt içre Sünbüllü Baba Sultân cenbinde bir kubbe-i âlî içinde âsûde-hâldirler. şehr-i Amasiyye kurbunda kasaba-i Lâdik'de medfûn eş-şeyh Hazret-i Ahmed-i Kebîr Rüfâ‘î'nin ammizâdeleridir. şâm-ı şerîf'de medfûn Hazret-i Muhyiddîni'l-Arabî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp anlardan tekmîl-i ilm-i ledün edüp yine vatan-ı aslîleri olan bu şehr-i Tokat'a gelüp Orhân Gâzî asrında sene 752'de dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya irtihâl edüp hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [ü] âmmdır.

Andan ana karîb, menba‘-ı esrâr merci‘-i ebrâr bedrika-i makâmât ebniye-i kerâmât ser-çeşme-i

dervîşân, ya‘nî **Sünbüllü Baba Sultân**. Bizzât Hazret-i Hacı Bektaş Velî bu şehre kadem basup Ertuğrul tarafına doğru gitdiklerinde bu Sünbüllü Baba'yı postlarına koyup gitmişlerdir. Bunlar Gâzî Hudâvendigâr asrında ***[25b]*** intikâl eylemişlerdir. şâhrâh üzre bir dud ağaçlı bâğçesi içinde bir tekye-i mesîregâhda medfûnlardır kim hâlâ nazargâh-ı erbâb-ı dilândır.

Andan cisir başında merkad-i pâk-i Âl-i Abâ, ya‘nî **eş-şeyh Hazret-i Beğdud Baba**. Be-kavl-i müverrihîn Âl-i Beğdudiyân'dan ulu sultândır. Cisre karîb bir tekye içinde medfûndur.

Ve Zincirli câmi‘ hazîresinde Mavrol Hân duhteri **Peri Hânıme Sultân** medfûndur.

Ve Topçu bâğı içinde **şeyhülislâm Sultân** ve **ziyâret-i Gıjgıj Dede**. Bâlâda tekyeler evsâfında memdûhdur.

Ve **Erenler Sultân** huccâcları istikbâl etdikleri yerdedir.

Ve şehrin hâricinde **ziyâret-i Alp Gâzî Sultân**. Âl-i Dânişmendiyye'den Melik Gâzî'yle gelüp tekyesinde medfûndur.

Ve **Kömsek Sultân**, tekyesinde medfûndur, ammâ bu mahalle karîb bir kaya içinde bir ziyâret vardır. Kâfiristândan bir müdevver kayasıyla bi-emrillâh gelmiş derler, azîm ziyâretdir, ammâ ismi ma‘lûmum değildir.

Ve şehre havâle **Kireköriş** nâm bir ziyâretdir. Müslim ve Nasârâlar cümle i‘tikad edüp ziyâret ederler. Ve,

Ziyâretgâh-ı Çerkes Mehemmed Paşa: Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in silihdârlığından eyâlet-i şâm ile çıkup ba‘dehû mühr ile Celâlî Abaza Paşa üzre serdâr olup Abaza'yı Larende kal‘ası altında münhezim edüp Abaza firâr etdikde kendisi bu Tokat'da kışlayup sene 1034 {Rebî‘ulâhir'inde} târîhinde merhûm olup bu şehr-i ma‘mûr Tokat'da medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Gâzî Hüsrev-i şîr Paşa: Bosnevîyyü'l-asldır. Silihdârlıkdan tulû‘ edüp Bayrâm Paşa yerine yeniçeri ağası oldu. Andan Diyârbekir vâlîsi olup giderken mühür kendüye varup Erzurûm'dan Abaza'yı zor ile çıkarup İslâmbol'a getirüp Abaza'yı pâdişâhdan ricâ edüp kendisi mühr ile Bağdâd'ı Kızılbaş'dan almağa gidüp diyâr-ı Acem'de yetmiş pâre şehir feth edüp Bağdâd'ı feth edemeyüp Tokat meştâsında sâhib-i firâş-ı alîl iken Diyârbekir Vâlîsi Murtazâ Paşa Hâfiz Ahmed Paşa vezîrin fermânıyla Hüsrev Paşa'yı şehîd etdi. Fî yevm-i hamîs fî şehr-i şa‘bân sene 1041. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi‘a*.

..... *(4 satır boş)*.....

Bu ziyâretleri edüp bu şehr-i merâmı seyr [ü] temâşâ ederken der-i devletde Boynueğri Mehemmed Paşa vezîrden efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya emrler gelüp "Elbette Âsitâne-i Sa‘âdet'e gelesiz" deyü fermânlar gelüp,

Der-i devlete revâne olduğumuz beyân eder

Evvelâ şehr-i Tokat'dan cânib-i şimâl ile taraf-ı garba meyyâl (---) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Eynebâzârı: Lisân-ı Etrâk'de Cum‘abâzârı derler. Tokat sancağı hâkinde başka kazâdır kim yüz elli akçe a‘lâ kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir subaşısı vardır. şehrinin zemîni Kazova sahrâsında (---) (---) vâki‘ olmuşdur, cümle (---) aded (---) ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Câmi‘i ve hânları ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârı vardır ve haftada bir etrâf kurâlarından niçe bin âdem cem‘ olup bey‘ ü şirâ olduğıyçün Eynebâzârı derler.

.....(2 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Turhal: Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Etrâk'de (---) (---) (---) demekdir.

Kal‘ası Âl-i Dânişmendiyye'den Turhal nâm bir Etrâk beği binâ etmişdir.

Ba‘dehû Ermen kefereleri istîlâ etmişdir.

Ba‘dehû 795 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'a bilâ-ceng [ü] cidâl mutî‘ olmuşlardır, zîrâ kal‘ası ol kadar hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn değildir. Ancak Turhal sahrâsında bir yığma püşte üzre şekl-i muhammes taş binâ bir küçük kal‘adır. İç il olmak ile ol kadar ma‘mûr değildir ve dizdârı ve neferâtları (---) (---) (---) (---) (---). ***[26a]*** Ve bu kal‘a-i Turhal imâristânı cümle (---) hâssıdır kim başka hâkimi vardır. (---) (---) (---) (---)

Ve bu Turhal'dan şehr-i Zile'ye bir konakda varılır. Bu Turhal vâdîleri cümle ekin ocağı olmağile ahâlîsi gâyet ekinci ve çiftçi olduklarından yedi aded ovalardır kim gılâl kânıdır.

Evvelâ Turhal ovası ve Kaz ovası ve Yaban ova ve Çubuk ova ve Murtat ova ve Hasan ova ve Zile ova nâm fezâlar eyle ekin ocağı yerlerdir kim Âl-i Osmân askeri bir ovaya konup göçüp usret çekmemişlerdir ve bu mezbûr ovalarda sene 1057 târîhinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile sekiz bin askerle konup göçdüğümüzden cümle kurâ vü kasabât kendleriyle cild-i evvelde tahrîr olunmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehû bu Turhal'dan şimâle (---) sâ‘atde Sarı Kosun içinden Dadoy Karı köprüsünden geçüp,

Menzil-i Çengellibel: Sene 1049 târîhinde bu mahalde harâmîler bir kârbân-ı azîmi münhezim edüp ba‘dehû hâkimü'l-vakt Hazînedâr {İbrâhîm} Paşa cümle harâmîleri eli bağlı ele getirüp kârbânı bozdukları yerde bir darağacı yapup cümlesin çengele urur. Hâlâ çengelleriyle darağacı durduğıçün Çengellibeli derler, ammâ hakkâ ki bir bî-amân orman içidir. Andan yine semt-i şimâle (---) sâ‘atde

Menzil-i Lütfî Beğ çayırı: Bu mahall Amasiyye sancağı hâkidir. Dadoy Karı köprüsüyle Ceylân

cisri arasında Çekirge suyu gelüp iki cisir altından geçen sular bir olup Ferhâd'ın kesdiği boğazdan aşağı geçüp Amasiyye altına varır.

Ba‘dehû Lütfî Beğ çayırın geçüp cânib-i şimâle Ferhâd kesdiği kayaları seyr [ü] temâşâ edüp (---) sâ‘atde,

Mezil-i kal‘a-i kadîm ve rabât-ı azîm Amasiyye-i şâhika-i gâsiyye

Hacı Paşaoğlu sarâyında Paşa mihmân olup cümle ağavâtlara yâfteler ile şehir içre izn-i şer‘ile konaklar verilüp üç gün ikamet fermân olunup hamd-i Hudâ bu şehir sevâhil olmağile şiddet-i şitâdan halâs olup sehel râhat bulduk. Bu şehr-i sevâd-ı mu‘azzamın bânîsi ve fâtihi ve âb [u] havâsı ve arz-ı belediyle ve cümle âsâr-ı imâret-i selâtîn-i selefiyle cümle sene 1056 târîhinde mufassal tahrîr olunmuşdur kim bâlâda cild-i evvelimize nazar oluna. Amasiyye'den kalkup yine cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Gergerâz: Bu dahi bâlâda ma‘mûr rabta olup hâs olup voyvadalık olduğı cümle imâretiyle tahrîr olunmuşdur.

Andan yine taraf-ı şimâle sol tarafda **kal‘a-i Gümüş** şehrin geçüp, **menzil-i karye-i Ovacık,** andan yine şimâle, **menzil-i karye-i Hacıköy,** andan *ne‘ûzubillâh* **Direkli Beli'**n yüz bin renc [ü] anâ ile ol sengistân ve mahûf u muhâtara beli geçende belimizde dermânımız kesilüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Osmâncık: Bâlâdaki kurâlar ve bu Osmâncık şehrinde Koyun Baba Sultân âsitânesiyle cümlesi cild-i evvelimizde ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Andan yine Kızılırmak üzre **Osmâncık** cisrin geçüp ve **Sarmaşıklı** nâm kayaları Kızılırmak kenârında geçüp cânib-i garba (---) sâ‘atde **menzil-i karye-i Hacı Hamza.**

Andan yine semt-i garba, **menzil-i kal‘a-i Tosya** andan **menzil-i Koçhisâr.** Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘atde **menzil-i karye-i Karacalar.** Andan,

Menzil-i kasaba-i Çerkeş: Sene 1057 târîhinde Varvar Alî Paşa ile bu mahalde İpşir Paşa elinde bozulup kırılup firâr etdiğimiz mahalde bu kasaba ve ceng etdiğimiz cümle ta‘rîf ü tavsîf olunmuşdur. Andan (---) sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-i Daraluga, ya‘nî hisâr-ı kadîm Çağa

Lisân-ı Etrâk'de çağa eğir kökine derler ve koca kimesneye derler. Vech-i tesmiyesi Çağa Koca nâm bir merd binâ etmişdir. Bolu sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Kastamonu hâkimi (---) nâm hükmünde iken sene 822 târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân feth edüp kal‘asın sehelce münhedim etmişdir, ammâ kasaba ve nâhiyesi ve câmi‘ ve hân ve hammâm ve kifâyet mikdârı sûk-ı sultânîsi vardır. Memdûhât-ı ma‘rifetinden Çağa yayı meşhûrdur kim ekseriyyâ halkı yaycı ve okcudur.

Evsâf-ı Buhayre-i Çağa

Dâ'iren-mâdâr cirmi altı mîl ihâta eder bir buhayrecikdir, ammâ bunda olan hâssiyetli ve lezîz mâhîler buhayre-i Sabanca'da ve İznik gölünde olmak ihtimâli yokdur. Husûsan sazan balığı ve beğ balığı ve çağa balığı gâyet lezîz mâhîlerdir, zîrâ bu gölde ***[26b]*** eğir kökü hâsıl olur. Ol otlardan cümle mâhîler otlayup eti gâyet lezîz olur ve balık râyihasında değildir. Bi-emrillâh müşk gibi kokar ve bir âdem ne kadar balık yese aslâ ve kat'â sıklet-i harâreti yokdur ve gâyet mukavvîdir ve serî'ü'l-hazmdır.

Sitâyiş-i eğir: Bu gölde bi-emrillâh-i Te'âlâ ol kadar eğir olur kim cemî'i halkı gölden eğir kökü çıkarup iplere dizüp vilâyet vilâyet gönderirler. "Eğir ye de geğir" demişler. Gâyetü'l-gâye hâzımü'l-ifrâtdır. Gerçi Azak kal'ası dibinde nehr-i Ten'de ve Kanija kal'ası gölünde ve İslâmbol Kâğızhâne nehrinde eğir kökü olur, ammâ bu Çağa'nın eğiri Rûm u Arab u Acem'de memdûhdur. Anıniçün Çağa gölü balığı da meşhûrdur. Ve'l-hâsıl bu Çağa kazâsının dağlarında bâğları ve keraste ve tahtaları ve sâ'ir eşyâlardan kırk gûne mahsûlât ile memdûh bir nâhiye-i ma'mûrdur.

..... (2 satır boş).....

Andan yine cânib-i garba (---) sâ'atde **menzil-i kal'a-i Bolu** kal'asının harâbiyle ve bânîsiyle ve fâtihiyle ve şehrinin cümle âsâr-ı binâlarıyla cild-i evvelimizde terkîm olunmuşdur. Fihrise nazar oluna, ammâ Türkistân'da bu dahi bir şehr-i ganîmetdir.

Andan garba **karye-i Silihdâr Ağa.**

Andan yine garba **menzil-i kal'a-i Mudurnu:** Dâr-ı sûzen, ya'nî iğneci şehri olduğu bânîsi ve fâtihiyle bâlâda mufassal mevsûfdur.

Andan yine garba **menzil-i kal'a-i Göynük:** Akşemseddîn hazretleri cümle evlâd-ı zevi'l-ihtirâmıyla bu büleydede âsûde olduğu cild-i evvelde merkûmdur.

Andan yine garba, **menzil-i karye-i Kuruçeşme.**

Andan yine taraf-ı garba ağaç deryâsı içre (---) sâ'atde **menzil-i kasaba-i Sabanca:** Niçe kerre bu dahi mevsûfdur.

Andan garba (---) sâ'atde **kal'a-i harâb İznikmit, ya'nî İznimgit:** Bu dahi Kütâhiyye eyâletinde sancakbeği tahtı olduğu bâlâda gâyet mufassal meşrûhdur.

Andan yine leb-i deryâ ile, **menzil-i kal'a-i Hereke.**

Andan yine cânib-i garba 6 sâ'atde, **menzil-i kasaba-i ma'mûr Gekbiziyye**.

Andan, **menzil-i karye-i Kartal.**

Andan yine cânib-i garba 6 sâ'atde, **menzil-i şehr-i azîm Üsküdar.**

Andan gemilere süvâr olup hamd-i Hudâ selâmetle sene 1066 mâh-ı Ramazân gurresi gününde **Ahurkapu**'dan **şehr-i sevâd-ı azîm ve belde-i kadîm mahmiyye-i Kostantiniyye, ya‘nî belde-i tayyibe-i İslâmbol'**a dahil olundu. *Ve's-selâm.*

Andan Paşa sarâyına varup Kaya Sultân ile müşerref olup andan Boynueğri Mehemmed Paşa sadrıa‘zam idi. Henüz şehr-i Haleb'den mühr ile der-i devlete gelmiş. Melek Ahmed Paşa ile görüşüp öpüşüp ba‘de'lletî ve'lletâ,

Sadrıa‘zam, Melek Ahmed Paşa'ya buyurdular kim "Benim karındaşım, buyurun sizi sa‘âdetlü pâdişâh ister, bile gidelim. Serhadd-i Van-ı sedd-i îmân ahvâlin ve ol habîs Bitlis hânıyla nice ceng eylediğinizin ahvâlin su’âl ederler. Künhü ile bî-bâk u bî-pervâ sa‘âdetlü pâdişâhıma nakl buyurun" deyüp atlarına süvâr olup Çemen-soffa nâm mahalde sa‘âdetlü pâdişâh huzûruna Melek Ahmed Paşa varup mu‘tâd-ı kadîmesi üzre, "Es-selâmu aleyküm pâdişâhım" deyüp zemîn bûs etmeyüp dest-i pâdişâhîyi bûs edüp niçe hayr du‘âlar edüp kâmil iki sâ‘at Melek Paşa ile sa‘âdetlü pâdişâh musâhebet edüp ekseriyyâ kelimâtları diyâr-ı Acem ve serhadd-i Van müşâveresi idi. Ba‘de'l-musâhabe sa‘âdetlü pâdişâh, efendimize "Hoş geldin" deyü bir semmûr hil‘at-i fâhire ve bir kîse altun mümessek-i nâdire ihsân edüp,

Buyurdular kim "Elem çekme lalam, an-karîb sana bir eyâlet ihsân ederim. Hemân du‘â-i hayrımda ol" deyüp Paşa efendimiz sadrıa‘zam ile taşra çıkup vezîria‘zam ve bizim paşa sarâylarına gitdiler.

Hamd-i Hudâ sıhhat [ü] selâmetle ol mâh-ı Ramazânü'l-mübâreki İslâmbol'da kendi gamhânemizde edüp sene 1066 ıydının dördüncü günü Sadrıa‘zam Boynueğri Mehemmed Paşa tarafından hatt-ı şerîf gelüp Özü eyâletine Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa mutasarrıf iken dahi gitmeyüp Silivri kal‘asında otururken eyâlet-i mezbûr efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya müft ü meccânen sadaka olunup tedârik görmeğe mübâşeret olundu. Allâh mübârek eyleye.

Ol gün efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı sa‘âdetlü pâdişâh Hâsbâğçe'de Çemen-soffa nâm mahalle da‘vet edüp efendimiz huzûr-ı pâdişâhîye vardıkda selâm verüp, pâdişâh-ı cem-haşmet "Aleyke" alup,

"Lala, sana Özü eyâletin müft ***[27a]*** ihsân eyledim. Bir hoşca basîret üzre olup Karadeniz kenârındaki yalı şehirlerin Urus-ı menhûsdan bir hoş hıfz [u] hırâset eyle" deyüp bir kîse altun ve bir semmûr kürk ihsân edüp,

Buyurdular kim "Melek lalam, senden evvel Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa lalam Özü eyâletine mutasarrıf idi, ammâ zabtı müyesser olmayup hâlâ mahsûlü sana â’id ü fâ’id olmuşdur. Mehemmed Paşa'dan mahsûlün taleb edüp inşâ’allâh sabâh kalkup eyâletine selâmetle varasın" deyü pâdişâh-ı cem-cenâb, efendimize du‘â edüp,

Efendimiz dahi yine, "Es-selâmu aleyküm" deyüp âdâb üzre kıçın kıçın taşra çıkup doğru Sadrıa‘zam Boynueğri Mehemmed Paşa'ya varup mülâkat olduklarında anlar dahi efendimize harc-ı râh on kîse verüp anlar dahi,

"Sabâhın mansıbınıza teşrîf buyurun" deyüp Paşa anlar ile dahi öpüşüp görüşüp vedâ[‘]laşup ağlaşarak birbirlerinden ayrılup paşa, sarâyına gelüp ol ân yedi yüz pür-silâh yiğit ile konakçı Himmet Ağa tuğu Edirnekapusu'ndan taşra Otakçılar nâm mahalde Melek Ahmed Paşa'nın Topçular Sarâyı'na tuğu getürdüler. El-hâsıl Van'dan İslâmbol'a geldikde ancak on gün tekâ‘üd edüp bin altmış altı ıydının dördüncü günü

İslâmbol'dan Özü eyâletine gitdiğimiz konakları ve kurâ vü kasabât, acîbe vü garîbeleri beyân eder

Evvelâ İslâmbol'dan ibtidâ bir alay-ı azîm ile dokuzar kat mehterhânemiz döğerek şâhrâh-ı pâdişâhîden ubûr ederek ibtidâ efendimiz Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ı ziyâret eyleyüp andan yine alay-ı azîm kerr ü ferr ü dârât u şöhret-i şevket-i Âl-i Osmâniyân üzre pür-silâh mükellef ü mükemmel Edirnekapusu'ndan taşra çıkup ibtidâ,

Menzil-i Topçular: Paşa Efendimiz, Haydar Ağazâde'ye bir mahabbetnâme yazup bu hakîre verüp buyurdular kim,

"Var Evliyâm, bizim bacanağımız Mehemmed Paşa karındaşımıza Silivri'de selâm eyle, bizim anların zimmetinde yetmiş yedi kîse Bender mâlından kalmış hasad mahsûlümüz vardır. Lütf edüp harc-ı râh içün versinler" deyü hakîri Mehemmed Paşa'ya gönderüp hakîr dahi ale'l-fevr huzûr-ı Mehemmed Paşa'ya varup,

"Hay Evliyâm, hoş geldin, dahi sağ mısın?" dedikde hikmet-i Hudâ hakîr dahi latîfe olmağiçün dedim ki

"Aşk olsun yola, evvel beğler, paşalar ölür, sonra dervîşler" dedim. [9]

Netîce-i kelâm Van ve Diyârbekir ahvâllerin su’âl ederken efendimizin mektûb-ı mahabbet-uslûbun Haydar Ağazâde'nin eline verüp kırâ’at etdikde âteş pâre olup,

Buyurdular kim "Hem Van mansıbından mâl ile gelüp, hem üzerimden mansıbım alup, yine benden yetmiş yedi kîse ister, bir akçe vermem. Biz anınla akrabâyız. cânım Evliyâm, vallâhi vermem" deyü yemîn edüp âteş pâre oldu.

Hikmet-i acîbe ve garîbe-i kâr-ı Hudâ: Yine huzûr-ı Mehemmed Paşa'da ba‘zı seyâhat etdiğimiz diyâr-ı Acem'de Tebriz ve Hemedân ve Derkezin ve Erdebil'i söyleşirken,

İç ağalarından biri {eydir}: "Sultânım, dörd ulak geldi" derken hemân ulaklar dahi içeri girüp,

"Es-selâmu aleyküm devletli vezîr, biz sa‘âdetlü pâdişâhın hidmeti içün Edirne'ye gideriz. Tîz bize dörd bârgîr ve bir menzilci" dediklerinde,

Haydar Ağazâde eydir: "Ya kahpe oğulları, ben menzilci miyim? Varın Silivri şehrinde menzilciden beygirler alup cehenneme dek gidin" deyü çekişmeğe başladı. Meğer gelen ulaklar Bostâncı aznavurları idi.

Biri eydir: "Sultânım menzilci kaçmış, ammâ bize sizin atlardan birkaç at verin ve karnımız açdır, bize ta‘âm verin" deyüp bellerinden tîrkeş ve kılıçların çıkarup ve sedd-i İskender-vâr bî-bâk u bî-pervâ oturdular.

El-hâsıl bunlara mâ-hazar bir ta‘âm getürüp bunlar ta‘âmı yerken paşanın,

Receb Ağa'sı eydir: "Sultânım deryâdan bir kanca başlı kayık göründü ve işde geldi" derken paşa pençereden bakup,

"Ayâ bunlar kimdir?" cümle paşalı güft [u] gûyâ başladılar. Hemân dörd dâne gelen ulaklar ta‘âmı bırağup tarfetü'l-ayn içre bellerine silâhların bend edüp yine beygir istemeğe başladılar.

Paşa dibelik gazab-âlûd olup, "Bire sehel sabr edin, şu gelen kimdir görelim" derken,

"Sultânım, kayık ile gelen bostâncıbaşı imiş, Edirne'ye gider" dediklerinde,

Paşa eydir: "Bize gelsin, tîz ta‘âm hâzırlan" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Sultânım, ben gederim. Paşa efendimize bir kâğız tahrîr edin" dedikde,

"Katlan Evliyâm, şunları savabilir miyiz, görelim. ***[27b]*** Andan sonra gidesin" derken, hemân kapudan Bostâncıbaşı İdrîs Ağa gelince evvel gelen dörd aded ulaklar dal kılıç olup,

"El kaldırmanız paşam, pâdişâhımızın esîrisin" deyü ol ân Paşayı (---) (---) (---) (---) Hemân hakîr taşra çıkup aklım başımdan gidüp tarfetü'l-ayn içre ılgar ile paşaya gelüp kıssa-i pür-hisse-i mâcerâyı mâ-vaka‘ı üzre nakl bi'l-mıstar Paşaya nakl etdiğimde paşa âlem-i hayretde kalup,

"Gitdi yetmiş yedi kîse" deyü gamnâk oldu.

Üç gün Topçular'da meks edüp ertesi gün Haydar Ağazâde mâlından cümle atları ve develerin ve yetmiş kîse mâlın sa‘âdetlü pâdişâh Bostâncıbaşı İdrîs Ağa eliyle Melek Ahmed Paşa efendimize teslîm etdikde paşa dahi beş kîsesin bostâncıbaşıya ihsân edüp mâ-bâkîsin cümle karakullukçulara ve iç ağalarına ve taşra tevâbi‘lere bahşîşler ihsân olunup altmış altı şevvâl'inin on yedinci bâzâr günü Topçular'dan kalkup Kaya Sultân bile koçu arabalar ile,

Menzil-i kasaba-i Çatalca: Bâlâda Hünkâr bâğçesi ve şehrinin câmi‘ ve hân [ve] hammâmlarıyla memdûhdur. Bunda Paşa, Kaya Sultân ile Hünkâr bâğçesinde üç gün zevk edüp Kaya Sultân cümle ağalara ve karakullukçulara yigirmi kîse harc-ı râh ihsân edüp sultân ile paşa vedâ[‘]laşup sultân İslâmbol'a bizler Kovukdere nâm tenk ü tar dereden

Menzil-i kasaba-i Fener: Bu dahi bâlâda mevsûfdur.

Andan yine cânib-i şimâle **karye-i menzil-i Harmanşâhî**. Andan **karye-i Uzunhacılar.** Kırkkilise sancağında nehr-i mecnûn Ergene kenârında birkaç hânlı ve câmi‘li ve bâğ u bâğçeli

ma‘mûr [u] âbâdân müselmân köyüdür. Andan yine şimâle,

Evsâf-ı kal‘a-i Yenehisâr

Kostantin tekrûru binâsıdır. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes şeddadî bir küçük kal‘adır. İçinde âbâdânı yokdur. Sene 769 târîhinde Sultân Murâd-ı Evvel, ya‘nî Gâzî Hudâvendigâr Rûm keferesi elinden cebren ve kahren feth edüp ol zamândan berü kal‘ası harâb-âbâddır. Kal‘asının kayalarından bir âb-ı hayât kaynak suyu çıkar kim gûyâ şarâb-ı kevserdir. Tuna'dan geldiği muhakkakdır kim Çelebi Sultân Mehemmed, Tuna Demirkapusu'ndan saman ve kömür döküp bu Yenehisâr'dan ve Devne değirmenlerinden kömür akmışdır. Anıniçün bu kasabaya Bunarhisâr dahi derler. Câmi‘i ve bir küçük hammâmı ve mesâcidleri ve mükellef müte‘addid hânları ve birkaç dükkânları ve bâğları ve bâğçeleri vardır. Kırkkilise sancağı hükmünde (---) (---) niyâbetdir.

..... (1 satır boş).....

Andan şimâle,

Evsâf-ı şehr-i Kırknisâ, ya‘nî Kırkkilisa'dır

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Gâzî Hudâvendigâr Rûm keferesi elinden feth etmezden evvel bu şehir içre bir karıdan dokuz ay on günde kırk aded kız rahm-ı mâderden vücûda geldüğiyçün Hudâvendigâr bu şehri feth edüp ismine Kırknisâ korlar. Hâlâ Kırknisâ'dan galat-ı meşhûr Kırkkilise derler. İbtidâ bânîsi Yanko oğlu İlyana kraldır. Edirne'den evvel binâ olunup sene 769 Gâzî Hudâvendigâr destine girüp Özü eyâletinde başka mükellef sancakdır. Taht-ı hükûmetinde (---) pâre âbâdân kurâdır. Mîr-i livâsına ber-vech-i adâlet on bin guruş hâsıl olup beş yüz âdem ile mîr-i livâsı zabt [u] rabt edüp Özü eyâletinde muhâfaza eder. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu iki yüz bin akçedir. Ve taht-ı livâsında bir ze‘âmet ve cümle tîmâr on sekizdir. Hîn-i seferde cümle erbâb-ı tîmâr kanûn üzre cebelüleri ile sekiz yüz âdem olur, beğinin askeriyle bin üç yüz asker olur. Ve üç yüz pâyesiyle yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ber-vech-i adâlet kadıya senevî üç kîse olur, ammâ kal‘ası yokdur. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır. Ve şehrinin cânib-i erba‘ası kara taşlık içinde kırmızı topraklı bâğ u bâğçeler var kim âdem gâ’ib olur ve her bâğda niçe yüz keklik kuşları cihânı dutmuşdur. Ve şehri bâğistân içre (---) kenârında bir vâsi‘ öz içre cümle kat-ender-kat kiremit örtülü ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen sarây-ı âlîler ile ârâste ve hadîkalar ile pîrâste olmuş kasaba-i şîrîndir kim cümle (---) mahalledir.

Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve cümle (---) aded sağîr ü kebîr hânelerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde Kurşumlu (---) câmi‘i. Bir minâreli cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir kim Eski câmi‘ demekle ma‘rûfdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) aded mesâcidlerdir. Evvelâ (---) mescidi (---) mescidi (---)

..... (1 satır boş).....***[28a]***

Ve cümle (---) aded tekyesi var (---) (---) (---).

Ve iki aded pâk hammâmı var. Biri köprü başında (---) (---) hammâmı rûşendir. Biri bezzâzistâna muttasıl (---) hammâmıdır, ammâ hânedân hammâmları çokdur.

Ve cümle (---) aded her esnâfdan dükkânları var, lâkin şehrine göre dükkânları azdır, ammâ bezzâzistânı ma‘mûrdur.

Ve cümle (---) mükellef ü mükemmel hânları vardır. (---) (---) (---).

Ve kurşum örtülü imâretleri çokdur.

Ve cümle (---) mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır.

Ve câ-be-câ sebîlleri ve âb-ı hayât çeşmeleri vardır. Cümleden şehir içinde köprü başında iki yoldan cereyân eder bir aynü'l-hayât çeşme-i cân-perveri var. Bu çeşme üzre cemî‘i erbâb-ı ma‘ârife ârâmgâh içün mekteb-i irfân misilli bir kahvehânesi var.

Ve cümle evleri kiremitlidir. şehri bir bayır dibine vâki‘ olmuş, kıble tarafı sâfî bâğ u bâğçeli kurâlarla müzeyyendir. Ve kıble tarafında mezâristânı acâ’ib sivri sivri uzun taşlar ile alâmetleri var ve halkı cümle musallî ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at ehl-i zevk âdemlerdir. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri de olur.

Ve memdûhâtından yigirmi bin bâğı var ve âbdâr üzümü olur. Müsellesi, pekmezi, köfteri gâyet meşhûrdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve **ziyâretgâh-ı Kırknisâ** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan

Menzil-i karye-i Erikli: Bir hıyâbân içre bâğlı ve bâğçeli ve üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr tîmâr köydür. Eriği çok olduğundan Erikli köyü derler. Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Fakılar: Kırkkilise hâkinde bir orman içre üç yüz Bulkar kefereli ma‘mûr ze‘âmet köyüdür. Ancak bir hânı var.

Andan yine şimâle dağlar ve ormanlar içre gidüp Istıranca dağları ve Burgaz iskelesi üç sâ‘at sol tarafda Karadeniz kenârında kalup, bizim yolumuzda,

Menzil-i karye-i Karabınar: Aydos kazâsında bir orman içre üç yüz Bulkar keferesi evli ma‘mûr köydür. şâhrâh üzre olmak ile Vezîria‘zam Siyâvuş Paşa bu köy içre nehr-i (---) kenârında bir hân-ı azîm binâ etdi. Ve nehr-i (---) Istıranca dağlarından tulû‘ edüp bu köyde ağaç cisir altından geçüp nehr-i Ergene'ye munsabb olup ol dahi Enez kal‘ası kurbunda Akdeniz'e mahlût olur. Bu Karabınar'da Paşa efendimiz hakîri üç kazâ yere gönderüp kendileri Aydos ılıcası sahrâsına azîmet etdiler. Hakîr Karabınar'dan 3 sâ‘atde cânib-i şarka ormanlar içre {gidüp},

Evsâf-ı kal‘a-i harâb Süzebolu

Sâhil-i Karadeniz'de ma‘mûr iskeledir. Leb-i deryâda azîm mahzenleri var. Kal‘ası leb-i deryâda (---) üzre şekl-i murabba‘ Rûm binâsı kal‘adır. Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) hâkinde mu‘âf müsellem Kiritsiler zabtındadır. Sene 814 Mûsâ Çelebi fethidir. (---) kazâsıdır. Emîni ve serdârı ve kethüdâyeri vardır ve altı yüz kiremitli hânelerdir. Câmi‘i ve hânı u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı var. {Ve re‘ayâsı cümle kefere olduğundan kenîseleri var. Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Ve bu kasaba mukâbelesinde deryâ içre üç aded cezîrecikler üzre birer ma‘mûr kiliseleri var. Andan yine Ayâ Anastansiyye derler bir cezîre üzre bir ma‘mûr manastırı var. Yılda bir kerre niçe bin kefereler cem‘ olup bednâm ederler. Bu cezîrenin karşusunda Çingane iskelesi derler a‘lâ yataklı iskele-i ma‘mûrdur}.

Andan yine cânib-i şimâle 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Poroz, ya‘nî Burkaz iskelesi

Anadolu'da Bartın ve Sinab ve Ereğli ve Amasra nâm bender şehirlerden gelen gemiler cümle bu Burgaz iskelesine yanaşup andan Edirne'ye ve Selânik'e ve Filibe'ye gidüp gelirler. Gâyet işlek iskeledir. Kal‘ası (---) binâsıdır. Sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Bâyezîd Hân usret ile feth etdiğiyçün kal‘asın münhedim etmişdir. Cümle (---) aded kiremitli ma‘mûr hânelerdir.

Ve yedi mihrâbdır, ammâ Hacı Kılıc câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Aydos kazâsı hükmünde iskele başında mükellef mahzenleri ve hânları ve kifâyet mikdârı dükkânları ve kefere re‘âyâları ve bâğları vardır ve a‘lâ demir dutar yataklı limanı var kim karşu boğaz tarafı Ahyolu kal‘asıdır.

..... (1.5 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ahyolu

Karadeniz kenârında bir körfez sâhilinde evvelki Batlîmûs Kral Mıgalo Mantıkî derler anın vüzerâlarından Ahpolı, ya‘nî Kuş sevici vezîr binâsıdır. Ahpolı'dan galat Ahyolu derler.

Ba‘dehû sene 814 târîhinde Mûsâ Çelebi Edirne'den deryâ-misâl asker ile gelüp bu kal‘ayı Rûm keferesi ve Ciniviz Firengi destinden dest-i kahr ile feth etmişdir.

Kal‘ası leb-i deryâda (---) üzre şekl-i muhammes şeddadî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde Rûm kefereleri sâkindir. (---) hâkinde (---)lıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâlardır ve gümrük emîni ve dizdârı ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Ve cümle (---) aded kiremit örtülü ma‘mûr Urûm evleridir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle iki aded hammâmı var.

Ve cümle iki yüz aded dükkânları var kim her esnâfdan bulunur lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ bâğları ve tuzlaları çokdur. Ve limanı gâyet latîfdir.***[28b]***

Andan leb-i deryâ ile şimâl cânibine Ahyolu körfezi kenârıyla gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Müsevre

Lisân-ı Rûm'da Müsevre (---) ismidir. Bu dahi Batlîmûs Kral kızı Kalopatra nâm bir kızın binâsıdır. Bu dahi Rûm ve Ciniviz Firengi destinde iken sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Hân fethidir.

Leb-i Karadeniz'de kıbleye nâzır bir dereli ve ensesi kayalı yere vâki‘ olmuş bir küçük şeddadî kal‘a-i harâbdır.

Bu dahi (---) hâkinde (---) (---) evkâfından tuz emîni hâkimdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle (---) kurâdır. Senevî kadıya üç kîse mâl â’id olur ve tuz emîni üzre (---) kîse iltizâmdır. Elli aded âdemiyle hükm-i hükûmât edüp kendüye on kîse mâl tahsîl eder. Ekseriyyâ re‘âyâsı cümle Rûm keferesidir.

Ve cümle (---) aded kiremit örtülü mükellef hânelerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded dükkânlardır, ammâ kurşumlu bezzâzistânı yokdur, ammâ bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur. Üzümü ve şarâbı ve tuzu memdûhdur ve limanında gûnâ-gûn mâhîlerinden pisi balığı ve levrek balığı ve kalkan balığı ve kılıç ve uskumru ve kefal balıkları meşhûr-ı âfâkdır, lâkin limanına her sene Kazak-ı Ak gelüp demir bırağup yatdıkda emîn ağa ve gayrı müslimler cümle Aydos şehrine firâr ederler.

Ve cümle (---) hammâmı var (---) (---) (---) ve cümle (---) aded dükkânlarının çoğu beksümâtcı furunları ve balıkçı ve tuzcu dükkânları ve mahzenleri var. (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Müsevre karşusunda Emene burnunda azîm limanı vardır ve bin hâneli Emene köyü var. Cümle re‘âyâsı Rûm keferesidir.

Andan cânib-i şimâle leb-i deryâ ile giderken **nehr-i Kamçı** bâlâda mevsûfdur. Beher sene niçe yüz pâre keraste gemileri yüklenür.

Andan öte leb-i deryâ ile Varna şehridir, ammâ biz kara tarafıyla cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Menzil-i Aydos Ilıcası

(---) hâkinde leb-i deryâdan nîm sâ‘at ba‘îd bir çemenzâr-ı sahrâ-yı sebzezârda Mihâloğlu binâsı bir kubbe-i âlî ılıcadır kim Rûm ve Arab u Acem'de ve İsfaç ve Nemse ve Çeh u Leh ve Alman diyârında böyle bir nâfi‘ germâb ılıca görmedim. Hattâ benî Âdem girdikde aslâ kîse ve sabuna ihtiyâc olmaz. Vücûd-ı insânı dürr-i beyz-âsâ eder ve beden-i insân eyle nerm ü ter olur kim gûyâ kulak şâhmesi gibi vücûd-ı benî Âdem yumuşak olup ten-dürüst olur. Hâssiyeti ol mertebededir kim cüzâm ve miskin ve Fireng uyuzu âdem kırk kerre girse bi-emr-i Hayy-i Kadîr ol âdem anadan doğma olur ve suyundan kırk sabâh aç karnına nûş edenin vücûdunda behak ve baras ve zâti'l-cenb ve hafakan marazları cümle gider ve ba‘zı müsta‘mel altunları bu su ile yıkasan sarı su altununa döner ve bir âdemin hâtemi gümüş olsa ol ân altun gibi olup bir haftada reng-i hâtem mütegayyir olmaz.

El-hâsıl yetmiş iki derde devâ bir âb-ı germâbdır. Hattâ Süleymân Hân kesret-i seferden nikrîz zahmetine mübtelâ olup Pılak Mustafâ Paşa kapudan paşa iken Süleymân Hân hekîm Kaysûnîzâde ile başdarda-i hümâyûna süvâr olup İslâmbol'dan bir gecede eyyâm-ı muvâfık ile bu ılıcaya gelüp serâperdesinde meks edüp bu hummâya yedi kerre girdikde bi-emrillâhi Te‘âlâ iki ayaklarındaki nikrîzi aşağı topuklarına enüp yığıldı, ammâ Süleymân Hân veca‘ından bî-tâb ü bî-mecâl kaldı.

Âhir bir kerre dahi ılıcanın çamuru içine Süleymân Hân ayakların sokup nikrîzin veca‘ı teskîn oldu, ammâ ayakları tulum gibi şişdi. Hekîm-i hâzık tabîb Kaysûnîzâde gördü kim nikrîz deşilmek ister, ammâ Süleymân Hân'a keşf-i râz edemez. Hemân nezâketle,

Kaysûnî eydir: "Hamd-i Hudâ hünkârım, nikrîziniz yumuşadı, bârî bir kerre dilimle yoklayam. Ne mertebe nerm olmuş?" deyüp bir kerre Süleymân Hân'ın sağ ka‘bını öper şekilli olurken,

Süleymân Hân: "Hay kâfir Kaysûnîoğlu, neyledin?" deyince Süleymân Hân'ın sağ ayağından kâmil iki vukıyye cerâhat cereyân eder.

Meğer hekîmin ağzında nişter var imiş. Ağzındaki nişter ile Süleymân Hân'ın ayağın delüp Süleymân Hân ifâkat buldukda sol ayağın dahi âşikâre nişter ile deşüp Süleymân Hân bu Aydos ılıcasında ifâkat bulup Kaysûnîzâde'ye bir semmûr kürk ve iki kîse altun verüp cemî‘i vilâyetlere emrler pârekende olup her sene mâh-ı Temmuz'da bu ılıcaya niçe kerre yüz bin âdem gelüp panayır olup bir bâzâr-ı azîm olur kim beş Mısır hazînesi mâl sarf olup yük çözülüp ve yük bağlanup bey‘ [ü] şirâ olup ayş [u] işretler olur ve niçe bin âdem bîmâr iken bu ılıca ile kendüye tîmâr edüp ten-dürüst vatanına gider. Hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân'dır kim her sene Aydos subaşısı kırk gün kırk gece bunda panayır edüp muhâfaza eder kim azîm temâşâgâhdır.

Andan yine şimâle Çenge yaylası dâmeninde,

Menzil-i karye-i Koparan: Aydos kazâsı hâkinde iki yüz hâneli Bulkar köyü ze‘âmetdir. Paşa efendimizi ***[29a]*** bu köyde bulup Ahyolu ve Müsevre kal‘aları ve limanları eşkâllerin su’âl buyurdular. Andan yine şimâle Çenge dağın aşup,

Menzil-i karye-i Sücülü: Hırsız ve harâmî Bulkar keferesi köyü ve (---) (---) dür. şarâbı çok

olmağile Sücülü derler. Lisân-ı (---) sücü şarâb-ı nâba derler. Gâyet ma‘mûr köydür. Andan yine şimâle yokuş aşağı,

Evsâf-ı kal‘a-i Köprü: Sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ Çelebi fethidir, be-dest-i Gâzî Mehemmed Beğ. Sırf ve Bulkar ve Ciniviz Firengi elinden feth olup kal‘ası sehel harâbdır kim nehr-i Kamçı üzre bir püşte-i âlî üzre hâlâ câ-be-câ harâb bir kal‘a-i türâbdır. Ve bu köy hâlâ (---) hâkinde (---) köyüdür kim cümle re‘âyâsı Bulkardır.

Ve bu nehr-i Kamçı Kızan balkanından ve şıpka dağlarından ve Kızanlık ensesindeki Kabirova dağlarından cem‘ olup bu Köprü köyünde ağaç cisir altından geçüp aslâ geçit vermez nehr-i azîm olup cereyân ederek Varna kal‘asıyla Galata köyü arasında deryâ-misâl Karadeniz'e mahlût olur. Bir kerre bu nehirden Rus-ı menhûs girüp şehr-i Pravadi etrâfindaki kurâları nehb ü gâret edüp yine Karadeniz'e avdet ederken el vilâyet âdemleri Kazak-ı Ak kayıklarının önlerin alup ceng ede ede bin mikdârı Kazağ ile yigirmi pâre gemilerin feth etdiklerinde artık andan gayrı Kazak bu Kamçı suyuna girmeğe cür’et edemedi, ya‘nî ol mertebe nehr-i azîm âb-ı hayâtdır kim iki cânibinde tîmâr ve ze‘âmetlerin ma‘mûr kurâları vardır. Andan yine cânib-i şarka meyyâl,

Menzil-i Devne Değirmenleri: Bir dereli ve depeli yerlerde bî-hisâb değirmenlerdir kim biri birinden suları cereyân edüp âsiyâblardır. Cemî‘i Dobruca ve Deliorman halkı bu değirmenlere muhtâclardır ve her bir değirmen birer ze‘âmetden yahşıdır. Cemî‘i a‘yân-ı vilâyetin ve nısf paşazâdelerin Devne değirmenleri vardır. Sayf [u] şitâda âb-ı hayât suyu cârîdir. Hattâ Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân Ruscuk mukâbelesinde Yergöğü kal‘asın Eflâk hâkinde binâ ederken nehr-i Tuna'nın Demirkapusu'ndan saman ve kömür döküp bu Devne değirmenlerinden ve Yenehisâr'dan ve Çekmece göllerinden saman ve kömür çıkdığı müsbetdir. Anıniçün bu Devne değirmenlerinin suyu dâ’imdir. Bu Devne fezâsında Melek Paşa efendimizle meks edüp ale's-sabâh huzûr-ı paşada edâ-yı salât-ı fecri tamâm edüp hakîr Yâsin-i şerîfi tilâvet etdikden sonra,

Paşa efendimiz buyurdular kim "Evliyâ Çelebi, Allâh hayırlar vere. Bu gece bir vâkı‘a gördüm" dedikde,

Hakîr, "Hayr olup Hazret-i Yûsuf-ı Sıddîk'ın ta‘bîr etdiği rûyâ-yı sâliha ola. Bu niyyete el-Fâtiha" deyüp Ümmü'l-kitâb tilâvet olundu.

Ve mine'l-acâ’ib rüyâ-yı sâliha-ı Melek Ahmed Paşa**:** *Bismillâh* deyüp, "Evliyâ rüyâ-yı sâliham oldur kim, vâkı‘amda çömelüp âbdest alırken edebde ardıma biri bir parmak urunca hemân sıçrayup gördüm ki birkaç pösdeki kürkü geymiş Kazaklar hemân gazab-âlûd olup elimde misvâk ile birkaçının başların yarup kanlarından sen ve bizim Rıdvân Halîfe ve birkaç ağavâtlarımız kanları yalayup içdiniz ve Çerkez Alî ve Arpa Emîni Mustafâ Ağa ve Kürd Haydar ve Elvend Ağalar dahi sizin Urus kanların içdiğinizi görüp anlar dahi kanlarından yalayup cümleniz kanları tükürdünüz" dedikde,

"Bu garîb vâkı‘adır, hayr ola sultânım" deyüp Fâtiha tilâvet olundu.

Hikmet-i Hudâ öyle ta‘âmın yerken bir çatal atlı âdem feryâd ederek atı ile Paşa'nın otağı içine girüp piyâde olup yer öpdükden sonra,

"Amân sultânım, yigirmi altı pâre büyük Urus şaykaları Varna ile Balçık şehri arasında kurâları ıhrâk bi'n-nâr ederek azîmetleri Allâhu a‘lem Varna şehri üzredir, yetiş sultânım" deyince hemân,

Paşa ta‘âmı bırağup "Bire at" deyüp bilâ-rikâb çakal ata süvâr olup ol ân yetmiş aded sekbân ve sarıca bayrakları ve muhâfazaya me’mûr olan Silisre ve Kırkkilise ve Nigebolı ve Çirmen ve Vidin [ve] Vize sancaklarının erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı ve paşanın yedi bin aded ağavâtları esb-i sabâ-sür‘atlerine süvâr olup fi'l-hâl Varna şehri ile Galata köyü arasına varup bâğlar içre cümle asker piyâde olup kemîngâhlarda âmâde olunca hemân küffâr-ı hâksâr Kazak-ı Ak bî-bâk u bî-pervâ yigirmi pâre şaykasıyla kenâra yanaşup altı pâre gemisi deryâya açıldı, ammâ yine kenârdan ayrılmazlardı. Beri tarafda Kazak-ı Ak-ı bed-ahlâk bî-havf [ü] haşyet şehri âlân u tâlân ve nehb ü gârete başlayup şehr-i Varna içre Rûm keferesinden gayrı bir cân kalmayup cümle dağlara zî-kıymet mâllarıyla firâr etmişlerdi, ammâ yine Varna Urûmları içre bir vâveylâ vü feza‘ ü çeza‘ kopdu kim istimâ‘ edenlerin ciğeri hûn-ı siyâh olur. Hemân paşa-yı müdebbir şehir içini yağma eden Kazaklara aslâ bakmayup hemân cümle asker ile ale'l-gafle bâğlar içinde leb-i deryâda olan Urus-ı menhûsun kayıkları üzre hücûm edüp kayıklara bir yaylım kurşum urunca şayka içre olan küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu hâli görüp sademât-ı kurşuma tahammül edemeyüp salpa demir edüp ***[29b]*** bi'z-zarûrî alarka olup şehri gârete çıkan cümle küffâr meydânda kalup cân başlarına düşüp aldıkları mâl-ı ganâ’imi bırağup serseri gezerken kal‘a-i Varna'dan ve limanda yatan şaykalardan Kazağa eyle toplar urup darebât-ı top-ı kûpdan niçesi helâk olmada ve niçesi dağlara kaçarken el vilâyet halkı erişüp taraf taraf hücûmlar eyleyüp bu kadar küffâr karârı firâra dönüp cân baş halâsıyçün leb-i deryâda olan şaykalarına gelüp gördüler kim deryâya alarka olmuşlar. Hemân cân başlarına sıçrayup kimi silâhın bırağup deryâya girüp yüzer. Kimi karaya cân atup cândan bezer.

Hemân bizim gâzîler atlarıyla deryâya urup yüzerek kâfirleri saçlarından yapışup taşra çıkarup kayd [u] bend esîr etdiler. Kara cânibine firâr eden kefereler {dahi} iskele başında olan buğday mahzenlerine girüp kapuların sedd edüp tarfetü'l-ayn içre mahzenlere mazgal delikleri edüp cenge âhenk edüp bizden hayli âdem hâke düşüp şehîd oldu.

Âhir-i kâr cümle re‘âyâ vü berâyâ şehirden hâr [ü] hâşâk cem‘ edüp mahzenlerin dam [u] bâmları üzre ve kapuları önlerine birer hâl ile odunlar yığup âteş ile yakup cümlesi taşra "el-amân" deyü çıkup giriftâr-ı bend-i hicrân oldular.

Deryâda olan Kazaklar kayıklar içre bu hâl-i pür-melâli görüp hemân baş hatmanları bayrak haçın kaldurup hemân "Avanta" deyü ribaçsa urarak göz karardup bizim tarafımızı özleyüp bir yaylım kurşum urup karaya çıkdılar kim karada kalan refîklerin halâs edeler.

Hemân bizim bâğlar içre pusuda yatan sekbân ve sarıca bayrakları nümâyân olup bir ağızdan "Allâh" deyüp küffârın üzerlerine hucûm edince küffârın henüz kenâra yanaşmamış gemileri yine alarka olup içlerinde gayrı diyârlardan gâret etdikleri mâl-ı ganâ’im ile ıskarça ve niçe yüz esîr ümmet-i Muhammed ile mâl-â-mâl idi, ammâ kenâra yanaşup feth olan şaykalara garîb gâzî yiğitler leb-ber-leb olup kürek çekerek alarka olan şaykalara amân u zamân vermeyüp on iki pâresin dahi feth eyleyüp

bu kadar mâl-ı ganâ'im ile ve bu kadar ümmet-i Muhammed esîrler ile paşaya getirüp teslîm eylediler. Ve cümle feth olan firkateleri Varna kal'ası limanına gönderildi. Ve paşa dağlarda olan re'âyâ vü berâyâya fermânlar yazup, "Firâr eden Kazaklar anların olsun" deyü buyurdular.

Bu hâl üzre Varna şehrin Rus-ı menhûs elinden halâs edüp yedi yüz kâfirin beş yüzü esîr ve iki yüzü kelle paça ve iki yüzü ağavâta ihsân etdiler. Bizden ancak yigirmi altı âdem şehîd olup hakîr ve mezkûr Rıdvân Halîfe ve Çerkes Alî Ağa mecrûh olduk, zîrâ paşa mukaddemâ vâkı'asında bizim Kazak kanların yaladığımız meğer mecrûh olmamıza işâret imiş. Hamd-i Hudâ mecrûh-ı sehel olduk, ammâ gâzî olup mansûr ve muzaffer ve mesrûr [u] handân olup üç esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'im sâhibi olduk. Ve ol sâ'at paşa efendimiz cümle esîr [ü] mâl-ı ganâ'imleri ve kâfirin tabl u dankiyoları ve torompeteleriyle Varna şehrine bir alay-ı azîm ile dahil olup kal'adan ve limanda lenger-endâht olan bizim şayka gemilerinden ve bizim asker-i İslâm'dan ol kadar top u tüfengler atılup Varna şehri dûd-ı bârûd-ı siyâh ile duhân içre kalup Varna'nın dağ ve bâğları ra'd-vâr gürleyüp şehir içre herkes vatanına gelüp ziyâfetler ve şâdumanlar fermân olundu.

Hikmet-i Hudâ bu gûne zevk-i surûr-ı safâda iken deryâdan on pâre Urus şaykaları nümâyân olup kal'a-i Varna deyüp gelmede. Meğer bunlar Kavarna iskelesi câniblerin nehb ü gârete gidüp bu Varna ahvâlin istimâ' edüp var kuvveti bâzûya getirüp imdâda gelirken hemân paşa-yı kâr-âzmûde küffârdan alınan yigirmi altı pâre Urus şaykalarına sekbân ve sarıcadan pür-silâh seksener {aded} fitoz ve bahâdır fetâlar koyup Varna kal'ası limanında yatan yigirmi pâre şayka ve karamürsellerin sandallarına yigirmişer aded pür-silâh yiğitler koyup cümle Varna gemicilerin küreğe koyup limanlı havâ-yı latîfde Kazak firkateleri kal'a altına gelirken bunlar dahi âmedânî kal'a limanından kâfire kırk pâre gemi karşu çıkup bunlar anlara Kazaklar bunlara bir yaylım kurşum elbeştisi edüp sadâ-yı Allâh Allâh ile aslâ kâfire amân vermeyüp on pâre gemileri feth etdiler, zîrâ bu mel'ûnlar Kavarna {şehri} altında ceng edüp içlerinde yaralı ve bereli kâfirleri olup cenge iktidârları olmayup keştîbânlık edecek ve âlât-ı levâzımât-ı bâdbânların ve cümle âlât-ı halatın kullanmağa ve içlerinde "orsa poca" demeğe hükm-i hükûmât eder hatmanları bile mürd olup {mukaddemâ gemiler} içinde esîr olan ümmet-i Muhammedler dahi bizim gemiler sarıldığın göricek anlar dahi imdâd edüp bu vak'ada bizden bir âdem şehîd olmadan on pâre şaykalar feth olup azîm şâdumânlar edüp küffârın haçlı bayrakların ser-nigûn ederek dankiyolar çalup top u tüfeng şâdumânları edüp yine sâlimîn ü gânimîn on pâre şayka ile Varna limanına lenger ***[30a]*** endâht olup şâdumân-ı top u tüfeng ve fişengden şehr-i Varna murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde {kalup} ba'dehû paşanın serâperdesi gelüp cümle ordu-yı İslâm tınâb tınâba çıt-a-çıt kurulup ceng-i harbî tablları döğülüp dîvân-ı pâdişâhî oldukda ibtidâ Yûsuf Kethüdâ'ya bir semmûr hil'at-i fâhire ve kapucular kethüdâsına ve sâ'ir kapucubaşılardan yigirmi ağaya ve yetmiş bayrak bölükbaşılarına birer hil'at-i fâhire ve ihsân-ı vâfireler ile behremend [ü] behreyâb olup baş dil getiren garîb yiğitlere kırkar guruş ve birer gümüş çelenk ile ser-firâz etdiler ve sandalların imdâd veren yigirmi pâre şayka kapudanlarına birer hil'at ve kürek çeken levendâtlarına onar guruş in'âm olunup Kazak-ı Ak'ın şaykalarında {esîr} bulunan ümmet-i Muhammed esbâbların başka yığup esîr olan ibâdullâh halâs olduklarına hamd [ü] senâ ederken cümle ibâdullâha isbât etdiği mâlların verüp niçesine harçlık ihsân edüp herkes gemiler ile vatan-ı aslîlerine revâne oldular.

Bu gazâda paşa-yı sâhib-i kerem cümle guzât-ı müslimîne yetmiş kîse ve yüz altı hil'at-i fâhire bezl-i

in‘âm edüp bu feth-i meserreti Âsitâne-i sa‘âdet'de Boynueğri Mehemmed Paşa'ya arz edüp ardı sıra karadan cümle altı yüz esîr ve altı yüz kelle paça ve yigirmi dokuz aded hatmanları haçlı bayraklarıyla üç yüz aded arabalara tahmîl olunup Âsitâne-i sa‘âdet'e vardıkda paşanın kapu kethüdâsı Zühdî Efendi Sadrıa‘zam Boynueğri'ye arz edüp ol dahi sa‘âdetlü Sultân Mehemmed Hân'a telhîs edüp alay-ı azîm ile cümle kelle ve diller ve hatmanlar bayrakların arabalar üzre ser-nigûn edüp cümle esîrler hatmanlarıyla dest ber-kafâ kayd [u] bend ile huzûr-ı pâdişâhîden boruları ve dankiyoların çalup ubûr etdiklerinde sa‘âdetlü pâdişâh hazz edüp cümle küffârları Tershâne-i Âmire'ye gönderüp kelleleri Bâb-ı hümâyûn önüne dökerler. Sa‘âdetlü pâdişâh safâsından kapu kethüdâsı Zühdî Efendi'ye hil‘at-i fâhire geydirüp paşaya ibka ve mukarrer içün kılıç haftân ile Mîr Mehemmed Ağa hatt-ı şerîf ile Varna altında gelüp dîvân-ı pâdişâhîde hatt-ı hümâyûn kırâ’at olunup paşa hil‘at-i pâdişâhî geyüp ve sorguc-ı şâhîyi başına takup ve şimşîri kemerine bend edüp,

Mefhûm-ı hatt-ı şerîf oldur kim "Melek Lalam, ber-hurdâr-ı ömr olup ekmeğim sana helâl olup hemîşe böyle feth [ü] fütûhâtlar edesin. Hâlâ feth etdiğin Rus-ı menhûsun otuz altı pâre şaykaların kal‘a-i Varna ve kal‘a-i Karahırman ve kal‘a-i Tolca ve kal‘a-i Akkirmân ve kal‘a-i Kili'yi ve kal‘a-i Özü ve kal‘a-i Hasan Paşa ve kal‘a-i Kılburun kal‘alarının ta‘mîr ü termîmine kefere şaykaların sarf edesin" deyü hatt-ı şerîf gelüp ol ân paşa *bism-i İlâh* ile Varna kal‘asının ta‘mîr [ü] termîmine mübâşeret edüp her gün beşer bin âdem handak tathîrine hidmet edüp handakın içi cümle Karadeniz ile leb-ber-leb olup kal‘aya cisrile geçilir oldu. Ve şeb [ü] rûz hidmet eden ibâdullâhlara onar kazgan ta‘âm tabh olup huddâmlara bezl olurdu. Ve bizzât paşa-yı müşârün-ileyh kendi eteğiyle handakdan türâb taşıyup sâ’ir ağavâtlar dahi evlâ bi't-tarîk kal‘a hidmetin cân baş ile ederken kütür kütür mehterhâneler çalınup kal‘anın cemî‘i ta‘mîr [ü] termîmi ve cebehânesi itmâm bulup kal‘a gûyâ dürr-i beyz gibi münevver oldu. Ba‘dehû hatt-ı şerîf ile istimrâr getiren Kapucubaşı Mîr Mehemmed Ağa'ya bir semmûr lipâçe ve yigirmi kîse guruş ve yigirmi esîr ve yigirmi re’s Sâlihli bârgîrleri verüp Âsitâne'ye revâne oldu. (---) (---) (---).

Der-beyân-ı sitâyiş-i kal‘a-i Varna

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim sene 851 târîhinde Murâd Hân-ı Sânî, ya‘nî Gâzî Hudâvendigâr Ciniviz Firengi elinden feth ederken kal‘adan taşra küffâr hurûc edüp guzât-ı müslimîn küffâr ile alak bulak olup ceng-i azîm olurken küffâr-ı bed-girdâr savlet [ü] mehâbet-i asker-i İslâma mukabil olmağa iktidârı olmayup kal‘aya kefereler hınzîr sürüsü gibi girdiler. Bu kerre Sultân Murâd Hân yedi bin aded güzîde serdengeçdi yiğitlere,

Buyurdular kim "şu kal‘aya varana tîmâr u ze‘âmetler ihsân ederim" dedikde cümle guzât-ı müslimîn kal‘aya bir baş yürüyüş edüp feth eylediklerinde ismine "Kal‘a-i Varana"dan galat kal‘a-i Varna derler, ammâ bânîsi İsâ Nebî asrında Batlîmûs Ağıstaş binâsıdır. Ba‘dehû Ciniviz istîlâ edüp dahi tevsî‘ edüp niçe divelden divele kalmış bir âşiyândır kim kal‘ası Karadeniz kenârında şekl-i murabba‘ bir şeddadî binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Hemân bir tarafı karadır. Cümle etrâfı handak içi deryâdır ve cânib-i garba nâzır şehre açılır bir demir kapusu önünde şehre cisir ile ubûr olunup çâr-kûşesinde çâr kulle-i metînleri var ve cümle burc [u] bârûlarında ve dendân-ı bedenlerinde mazgal delikleri ile ârâste ve limana nâzır şâhâne top-ı kûplar ile pîrâste bir hisâr-ı ***[30b]*** üstüvârdır kim derûn-ı hisâr cümle müstahfizân hâneleri ve gılâl anbârları ve bir câmi‘i var, ammâ çârsû-yı hammâmı yokdur, lâkin mükemmel cebehânesi ve topları çokdur. Cümle (---)

yetmiş aded neferâtları her şeb "Allâh yeğdir yeğ" deyüp nigehbânlık ederler. Ulûfeleri iskele gümrüğünden mu‘ayyendir, ammâ limanı kıble ve şark cânibine küşâde olmağile gemiler lenger-endâz olup huzûr ile yatamazlar.

Evsâf-ı varoş-ı müzeyyen-i şehr-i Varna

Bu şehrin cânib-i garbîsi havâleli kırmızı topraklı dağlardır. Üzerleri on bin aded bâğlardır. şark tarafı bir vâsi‘ düz meydânın nihâyeti Karadeniz'dir kim cümle şehri bâğlı ve bâğçeli düz yere vâki‘ olup cümle hâneleri serâpâ kârgîr dîvârlı ve kırmızı kiremitli dörd bin aded tahtânî ve fevkânî ve a‘yân-ı kibâr u sigâr evleridir ve cümle yedi mahalle-i müslimîn ve beş mahalle-i kefere ve Rûm [ve] Yahûdî ve Ermeni mahalleleridir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ iskele başında Emîr Efendi câmi‘i. Bir minâreli ve cemâ‘at-i kesîreli câmi‘dir ve Yeni câmi‘ ve Tabahâne câmi‘i ve Müstecib Efendi câmi‘i ve şebşâh Kadın câmi‘i. Bunlar câmi‘-i kebîrlerdir.

Bunlardan mâ‘adâ otuz altı mihrâb mesâcidlerdir. Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı mücerredândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ tevhâne ve kârbânsarâyları yokdur ve cümle 1000 aded çârsû-yı bâzâr dükkânları var kim her esnâf mukarrerdir.

Ve cümle (---) aded hammâmdır, ammâ Pîrî Paşa hammâmı gâyet rûşenâ hammâm-ı hoş havâdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded çeşmesârlardır. Hattâ iskele başında Boğdan Beği olan Lepol keferenin bir âb-ı hayât çeşmesi var kim iskele başı olmağile gâyet işler çeşme-i cân-perverdir. Ve bu iskele Rûm ve Arab u Acem iskelesidir kim leb-i deryâda dağlar gibi demir çubukları ve tuz kayaları ve bal fiçıları ve pasdırma çuvalları ve kerastenin envâ‘ları hisâbın Hudâ bilir. Gâyet işlek iskeledir. Niçe kerre yüz bin araba gidüp gelmededir ve beher sene bin beş yüz pâre gemiler her diyârdan metâ‘ getirüp götürmede. Yüz yetmiş kîse iltizâm ile gümrük emânetidir.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden halkı ehl-i işret âdemler olup câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri olup halkı çuka ferrâceler geyüp cümle tüccârlardır ve fukarâları Tatar kalpağı geyüp vakt-i şitâda Kutmen kürkü ve Marzifon bezi kapama geyerler. Ekseriyyâ hatunları beyâz abâ ferrâce geyüp yassı baş ile gâyet mü’eddeb gezerler.

Ve câ-be-câ sebîlleri var, ammâ dârü'l-kurrâları ve dârü't-tedrîs ve dârü'l-hadîs ve dârü'z-ziyâfe imâretleri yokdur, lâkin ahâlîsi muhibb-i fukarâ olmağile cemî‘i müsâfirîn ve garîb gurebâlara i‘zâz [u] ikrâm edüp ziyâfet ederler ve a‘yân-ı kibârdan Varnalı İbrâhîm Ağa ve Kadı Laz Alî Efendi ve Gümrük Emîni Hüseyin Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ammâ cümle (---) aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı vardır. Cümleden şeyh Müstecib Efendi

Mektebi ve Pîrî Paşa mektebi meşhûrdur.

Ve memdûhâtından üzümü ve şırası ve köfteri meşhûrdur.

Ve nehr-i Devne kenârında bir çemenzâr ve mesîregâh müferrih bir namâzgâhı var kim bu eyâlet şehirlerinde eyle bir hıyâbân ibâdetgâh-ı musallâ yokdur.

Bu şehrin hâkimlerin beyân eder: Evvelâ şehri Özü eyâletinde (---) (---) dir ve bir hâkimi dahi gümrük emînidir ve kal‘a dizdârı ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve cebeci odabaşısı ve muhtesib ağası ve şehir subaşısı vardır ve bir hâkim dahi şer‘-i Resûl-i mübîn tarafından üç yüz akçe pâyesiyle bir kadı zâlim hâkim idi kim "Paçavra Kadı" derler. Azîm mashariyyât menâkıbı vardır. Gâh Hacıoğlu bâzârı kadısı ve gâh Varna azlamı olurdu.

Der-beyân-ı menâkıb-ı sergüzeşt-i Paçavra Kadı

Bu Varna şehrinde fuzelâyi'd-dehrden bir muta‘assıb kadı var idi. Efvâh-ı nâsda lakabına "Paçavra Kadı" derlerdi, ammâ ol kadar zemmâm u nemmâm ve fassâl u dehhâl u kaddâh idi kim lisân-ı sinânından bir ferd-i âferîde halâs olamazdı, ammâ *el-kudretülillâh* bir turfe ve ucbe-lika ve bed çehre-i gûl beyâbânî idi kim enf-i ankâ-yı Semerkandîsi hakîkatü'l-hâl bilâ-cidâl yarım akçe tahtası kadar burnu var idi. Hattâ görenler "Minkârîzâde'nin zâdesidir" derlerdi. Hattâ ol mertebe minkâr-ı koknus-ı la‘lgûnu ol kadar büyük ve uzun idi kim gazab-âlûd olup hışıldasa Tatar bârgîri gibi burnu kışır kışır öterdi, ammâ gâyet musallî idi. Evkât-ı hamsesin terk etmeyüp ibâdetine meşgûl idi, ammâ burnunun büyüklüğünden Cenâb-ı Bârî'ye secde içün ser ber-zemîn etdikde alnı yere değmeyince secdesi sahîh olmazdı. Eyle olsa bu mezkûr Paçavra Kadı'nın burnu secde mevzi‘ine bir karış mukaddem inüp alnı mahall-i secdeye konmağa mâni‘ olup ancak bu manzûm beyt üzre:

Ser ber-zemîn dum be havâ mîküned

Ya‘nî **[31a]** ibâdât-ı Hudâ mîküned [10]

ebyâtı mazmûnu üzre ibâdet edem zann edüp yine halka ta‘n [u] ta‘arruzdan hâlî değil idi, ammâ cümle ehl-i beled dahi,

"Efendinin ibâdeti sahîh değildir, zîrâ burnunun havâlesinden alnı şeytân gibi secdeye varmaz" dediklerin kadı-i zemmâm istimâ‘ edüp bilâhire secdeyi sağ kulağı üzre ederken hayli ızdırâb çekerdi.

El-hâsıl cümle ahâlî-yi zurefâ-yı şehir Paçavra Kadı'ya taraf taraf dahl [u] ta‘arruz edüp her meclisde fasl-ı kadh ederlerdi. Hattâ bir gün dîvân efendimiz Gınâyîzâde Alî Çelebi hânesinde bir alay yârân-ı zarîfân-ı nükte-şinâsân ile şaka ve latîfe esnâsında,

"Paçavra Kadı'nın kulağı üzre secde etdiğinin ibâdeti sahîh olur mı?" dediklerinde,

Hakîr-i pür-taksîr eyitdim: "Vallâhi ey ihvân-ı vefâ, bu mes’ele-i müşkileyi müşkil-güşâlık bir

kimesne edemez. İllâ ‘Başına gelen başmakçı eder’ demişler bir darb-ı meseldir. İmdi bu mes’eleyi halletmez illâ Monla Paşmakçızâde Efendi yâhûd üstâdımız Kadıasker-i Rûm Minkârîzâde Efendi hal eder, zîrâ anlar dahi kebîrü'l-enf olduklarından ‘Secdelerin nice ederler’ deyü anlardan istiftâ edin" deyü cevâb verdim.

Âhir Gınâyîzâde ve Varnalı İbrâhîm Ağa fetvâya mürâca‘at edüp bir haftada ulak gidüp geldikde,

Minkârîzâde fetvâsında buyurmuşlar kim, "Ol kimesneye taraf-ı Hak'dan burun büyüklüğü verilmiş, gurûriyyetinden değildir ve ol kişi burun büyüklüğüne göre sâhib-i hâlâtdır. şeytân gibi secde etmemeden ise rû-gerdân olup kulağı üzre secde etse câ’izdir, zîrâ *el-özrü makbûl inde kirâmi'n-nâs*. Biz dahi tenhâmızda teheccüd ve işrâk-ı ebvâbın ve duhâ namâzların kılarken kulağımız üzre secde edüp bu gûne güft [ü] gû su’âllerin işitmeziz, ammâ burun büyüklüğü ehl-i cehennem alâmetidir. Nakl-i Keşşâf."

Bu fetvâdan mezkûr Paçavra Kadı bu fetvâdan mütesellî olup dâ’imâ kulağı üzre secde edüp hamd [ü] senâ ederdi, ammâ kulağı üzre secde ederken gâyet usret çeküp latîfe içün {der idi kim},

"İlahî Minkârîzâde Ördek{zâde} ve Tatzâde olup pat burun oğlu {gibi} olasın" deyü latîfe edüp zemmâm ü nemmâm ve dehhâllıkdan fâriğ olup bir âlüfte vü âşüfte sâhib-i şaka ve ehl-i vefâ bir kimesne olup, nitekim bu Varna ve Hacıoğlu ve Mankalya'da muhâfazada idik her bâr efendimiz Melek Ahmed Paşa ile hüsn-i ülfet edüp lâubâli kelimâtlar ederdi, zîrâ bu Paçavra Kadı Sultân Murâd-ı Râbi‘e kebîrü'l-enf olup bir şekl-i kabîh-i mudhik olduğundan duhûl etdiği cild-i evveldeki fasl-ı ibret-nümâda sergüzeşt [ü] serencâm-ı acîbesi {ile} mastûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kubûr-ı şühedâ-yı kal‘a-i Varna: Evvelâ Eski câmi‘ hareminde eş-şeyh Tatar Mehemmed Efendi seng-i mezârında târîhiyle ma‘lûm bir merkad-i pür-nûrdur. Maskat-ı re’sleri cezîre-i Kırım'da şehr-i Karasulu'dur. Azîz-i merhûm tarîk-i Halvetî'nin vâkıf-ı esrârı idi. Kuddise sırruhu.

..... (1.5 satır boş).....

Andan birkaç yârânlar ile Varna'da kayıklara binüp Kamçı nehrinin karşu tarafında,

Mesîregâh-ı karye-i Galata: Bir mürtefi‘ bayır üzre bin hâneli (---) köyüdür kim cümle re‘âyâsı Rûm keferesidir. Bâğı ve bâğçesi cihânı dutup şarâbı firâvândır. Bu mahalde nehr-i Kamçı içinde beş yüz pâre gemi birer halat ile kışlaya bağlanup yatırlar, zîrâ Varna limanı şiddet-i şitâda *ne‘ûzubillâh* gemiler gark olur.

Andan yine kayıklara süvâr olup şehr-i Varna'ya gelindikde ertesi nefîr-i rıhletler çalınup cânib-i şimâle,

Menzil-i Yeniköy. Andan yine leb-i deryâ ile cânib-i şimâle,

Menzil-i tekye-i ibret-nümâ Batova Sultân: Gâzî Hudâvendigâr asrında hayâtda olan Velî Gâzî Evrenos ve Mihâloğulları'ndan Arslan Beğ bu âsitâne-i ibret-nümâyı inşâ etmişdir. Azîz-i merkûm Belh [ü] Buhârâ'da cedd-i izâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî halîfelerinden olup Hacı Bektaş Velî ile Rûm'a kadem basdıkları bâlâda bin altmış bir târîhinde sadâretden Melek Ahmed Paşa ma'zûl olup Silisre eyâletine mutasarrıf olduğumuzda bu tekyegâh-ı fukarâ mufassalen tahrîr olunmuşdur. Cild-i sânînin fihrisine nazar oluna. Andan,

Menzil-i karye-i İncili: Balçık kazâsı nâhiyesinde ma'mûr müselmân köyü olduğu tahrîr olunmuşdur. Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i kasaba-i bender Balçık: Bu dahi bâlâda altmış bir târîhinde Kazak ile ceng edüp mansûr [ve] muzaffer olduğumuz merkûmdur. Andan yine semt-i şimâle âbâdân kurâlar içre gidüp,

Menzil-i kasaba-i bender Kavarna: Bu dahi cild-i sânîde mektûbdur, ammâ bu mahalden hakîr

{Deliorman nâhiyesine} hidmete gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ **karye-i Çayırlı**. Yüz evli ve bir câmi'li Çıtak kavmi köyüdür. Andan **Güllü köy**. Anda bir kan keşfinden ***[31b]*** kırk bin akçe ve yüz aded koyun alup bir gece mihmân olduk. Bu nâhiye kurâlarına Deliorman derler, Silisre nâhiyeleridir. Ahâlîsi içün "şâhseven" ve "Mum söndüren" ve "şâh pabucundan su içen" derler, ammâ görmedim. Bir alay ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at âdemlerdir kim kendi kâr [u] kisblerinde bir alay fukarâlardır. Cümle kurâları meşe ve pelîd ve ahlad armudu ormanlarında olmak ile Deliorman vilâyeti derler, yüz altmış pâre kurâlardır. Andan yine cânib-i şimâle bir günde,

Menzil-i kal'a-i Silisre: Bu dahi bâlâda cild-i sânîde mufassalan memdûhdur.

Andan cânib-i kıbleye **Karye-i Kızılca,** andan, **Karye-i Kuyucuk,** andan,

Karye-i Receb Kuyusu: Yüz kulaç kuyusu vardır. Andan, **Karye-i Keçi Deresi.** Andan,

Karye-i Kulaklar: Bu mezkûr kurâların cümlesi Dobruca add olunur. Her kurâsı beşer ve altışar yüz hâneli ve hân ve câmi' ve müsâfir hâneli ma'mûr u müzeyyen kurâlardır, ammâ cereyân eder nehirleri yokdur. Cümle kuyulara muhtâclardır. Ahâlîleri birbirleriyle "Müsâfir bana gelsin" deyü gavga ederler. Her bir hânedânda her gece yüzer ikişer yüzer atlı konup göçer. Rabbü'l-ibâd bunların mâlına berekât-ı Halîl verüp bir kîlesi altmış kîle buğday verir, ammâ şiddet-i şitâsı şedîddir, zîrâ dağ u bâğ u râğ u dırâğ ve ormanistân yokdur.

Dobruca'nın memdûhâtından hâs ve beyâz ekmeği ve yufka ekmeği ve çiğ kaymak ile tavuk çullaması ve kavun turşusu gâyet meşhûr-ı âfâkdır. Andan yine cânib-i şarka,

Menzil-i kal'a-i Mankalya

Bu dahi altmış birde cümle imârâtı ve âb [u] havâsı ve halkının kâr [u] kisbi ve lisânıyla memdûhdur. Paşa efendimizi bunda bulup şeref-i sohbetiyle müşerref olup ertesi gün sene 1067 târîhinde Kırım Sultânı Mehemmed Giray Hân'ın Çolak Dedeş Ağa nâm ulağı Âsitâne-i sa‘âdet'den gelüp Kırım'a giderken Paşa efendimize mektûblar getirüp kırâ’at olundukda paşa acîb temâşâ olmuş {deyü},

Âlem-i hayretde kalup eydir: "Evliyâm, haberin var mı? Boynueğri Mehemmed Paşa sadâretden ma‘zûl olup Köpürlü Mehemmed Paşa vezîria‘zam olmuş" dedikde,

Mühürdâr Osmân Ağa eydir: "Göre sultânım, Devlet-i Âl-i Osmân ne güne kaldı kim Köpürlü gibi bir miskîn iki öküze saman vermeğe kâdir olmayan âdem sadrıa‘zam oldu" deyince hemân,

Paşa gazab-âlûd olup eydir: "Bire sefîh oğlan, senin ne haddin var kim mîr-i mîrân [ü] vüzerâlara zebân-dırâzlık edersin" deyü eline hezârân deyneği alup Osmân Ağa'yı döğe döğe girşend edüp "Kaldır şu sefîhi" deyüp Osmân Ağa'yı taşra çıkarup haps etdiler.

Paşa gâyet müte’ellim olup def‘-i harâret edemeyüp Mankalya serdârı Gedikoğlu Dişlen Mehemmed Ağa hânesinde serseri gezüp "Yâ fettâh u yâ Rezzâk u yâ Kahhâr" der idi.

Meğer Köpürlü'den gelen mektûblarda paşaya eyle yazmış kim, "Gerçi seninle harem-i pâdişâhîde perverde olup neşv [ü] nemâ bulup Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in çerâğ efrûhtelerindeniz, ammâ bundan sonra ma‘lûm ola kim taht-ı hükûmetinde olan Özü eyâleti iskelelerinden Rus-ı menhûs kurâ vü kasabâtlardan bir yer nehb ü gâret ve ıhrâk bi'n-nâr ederse eyle ma‘lûm ola kim vallâhi'l-azîm salâh hâline bakmayup seni ibret-i âlem içün amân u zamân vermeyüp pâre pâre ederim. Basîret üzre olup cemî‘i yalıları muhâfaza edesin ve her kazâdan fermân-ı pâdişâhî üzre zahîre bahâ alup asker-i İslâm besleyesin" deyü paşaya mektûblar gelmiş.

Hikâye-i acîbe vü garîbe: Ol gün Paşa ile tek ü tenhâ otururken, "Sultânım, azîz başınız içün Osmân Ağa kulunuz hapsden ıtlâk ediniz" dedikde,

Paşa eydir: "Evliyâm, eyle sefîhe haddin bildirmek gerek, ammâ senin ricânı kabûl etdim. şu sefîhi koyversinler" deyüp Osmân'ı hapsden ıtlâk etdiklerinde,

Hakîr paşaya eyitdim: "Sultânım, meclis emânetdir. Allâhu a‘lem sultânım ile Köpürlü'nün mâbeynlerinde sehel bürûdet var, zîrâ zamân-ı sadâretinizde ana Anadolu eyâletin ihsân edüp on yedi günden Bektaş Ağa ve Çelebi Kethüdâ iğvâsıyla Kütâhiyye'den ma‘zûl eyleyüp hayli zamân Köprülü serseri gezerdi. Lütf eylen, dâ’imâ mektûb-ı dürer-bârlarınızda Köpürlü'ye iltiyâm ü temennâ ve ta‘zîm ve tekrîmlice mektûblar inşâ olunsun" dedim.

Paşa eyitdi: "Belî Evliyâm, eyle gerekdir. Mühür kimde ise Süleymân odur. Husûsan bu Köpürlü sâ’ir vezîria‘zamlar gibi değildir. Feleğin çok germ ü serdin ve çok fakr u fâka ve âlâm-ı şedâ’idi çeküp çok seferlerde vukûf tahsîl eyleyüp ahvâl-i dünyâya vâkıf olmuşdur. Husûsan sene (---) târîhinde merhûm Hüsrev Paşa mühr ile Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup bu Köpürlü ol asırda Hüsrev Paşa ile Bağdâd altında bile olup hazînedârı idi. Ve bunun re’y [ü] tedbîriyle Hüsrev Paşa Acem diyârında Hemedân ve Dergezîn ve Erdebil ve şehribân ve Mehribâne {şehirlerine}

varınca diyâr-ı Acem'i âlân u tâlân ve halkın ***[32a]*** cümle esîr [ü] nâlân etdi.

Hamd-i Hudâ sadrıa‘zam oldu. Gerçi gazûb ve lecûcdur, ammâ *"El-hubbulillâh el-buğzulillâh"* [11] mazmûnu üzre hareket eder. Eğer Anadolu vilâyetlerinde sekbân u sarıca haşerâtlarının vücûdların kaldırırsa ve sikkeyi tashîh edüp tedâhülü ref‘ edüp kara seferlerin açarsa bilirim ki devlet-i Âl-i Osmân'a nizâm verir. Yohsa bu devlet-i Âl-i Osmân'a taraf taraf rahneler göründü." Ve buyurdular kim, "Evliyâm! Sene 1058 târîhinde Diyârbekir vâlîsi iken Diyârbekirli Rûmiyye şeyhi Azîz Efendi'yi vâkı‘amda görüp, ‘Sultânım, bu devlet-i Âl-i Osmân'ın bir yanı Venedik tarafından oyuluyor’ dedim, ‘Ayâ bu devletin hâli neye müncer ola’ dedim. Anlar dahi buyurdular kim ‘Melek Ahmed'im! Bin altmış yedide Köpürlü Mehemmed Paşa sadrıa‘zam olup cümle celâlî ve cemâlîyi Anadolu'da ve Rûm'da kırup merhûm oldukda oğlu vezîria‘zam cümle (---) yılda Mehemmed Hân-ı Râbi‘ devletinde âlem tasîh olup yetmiş aded feth [ü] fütûhâtlar ve âsâr-ı acîbeler zuhûr ede’ deyü buyurdular.

Ve yine ol gece Rûmiyye şeyhi ‘Melek Ahmedim! Bu kelâm-ı mu‘cez-beyânı dinle kim Köpürlü Mehemmed Paşa hakkında Hazret-i Risâlet-penâh huzûrunda Hazret-i Alî'ye buyurmuşlardır. Dinleyüp âgâh ol’ deyüp buyurdular kim: [12] buyurmuşlardır kim "Ka‘b" lafzından murâdları ebced hisâbı üzre doksan ikidir ve ism-i Mehemmed dahi doksan ikidir. Nezâketle Mehemmed demeyüp Ka‘b Cisri buyurdukları Köpürlü Mehemmed Paşa'dır.

Andan oğlu Ahmed Paşa sadrıa‘zam olacağına işâret etmişlerdir kim ol rumûz *Cifr-i Câmi*‘de dahi mestûrdur. [13]

Ve "Köpürlü oğlu Ahmed" elli üçdür ve lafz-ı "Kelec" dahi elli üçdür ve "Fâtihü'l-kâf" dediği kal‘a-i Kandiye'dir. Ve andan "Esvedü's-safâ" dediği Kara Mustafâ Paşa sadrıa‘zam olup bilâd-ı Sol‘ât'ı, ya‘nî Kazak vilâyetin cefâ ile feth ede’ deyü Rûmiyye şeyhi Diyârbekir'de vâkı‘amda bana böyle Köpürlü hakkında beşâretler etdiği vâkı‘amı Evliyâm sana Diyârbekir'de demedim mi?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Vallâhi sultânım! Yigirmi yıldan berü kesret-i seyâhatden sehel hâtırımda kalmış" dedim.

"Ey imdi Evliyâm göresin bu Köpürlü, kârhâne-i Âl-i Osmân'da evlâd [u] ensâbıyla ne kârlar çıkarır. Hâlâ şeyh hazretleri Diyârbekir'de vâkı‘ama girüp bu elfâz-ı dürer-bârları bana ta‘lîm etdiği üzre hıfzımdadır. Eğer koca Evliyâ, eğer sen ve eğer ben sağ kalırsak gör neler zuhûr eder. Hemân dediğin gibi bu Köpürlü ile hüsn-i zindegâne edüp eyâletimizde bir hoş hıfz [u] hırâset üzre olalım" deyüp gayrı musâhabete başladık.

Hikmet-i Hudâ-yı Lem-yezel paşa-yı deryâ-dil Varna cenginde ve kal‘a ta‘mîr ü termîminde şiddet-i hârda başı açık durduğundan Mankalya şehrinde mizâc-ı şerîfleri şikeste olup günden güne bî-tâb ü bî-mecâl olup gerdeninin sol tarafında bir mâdde zâhir olup beş on günde gerdeniyle ensesi dolup bir somun kadar kırmızı mâdde çıkup cemî‘i kurâ vü kasabâtlardan ve tâ Erdel ve Eflâk ve Boğdan'dan cerrâh ve hekîm-i hâzık fassâdlar getirüp her biri birer gûne devâ edüp aslâ ilâc-pezîr olmayup günden güne paşanın hâli mükedder olup niçe yüz aded ağalar hemân berren ve bahren firârî tahallüs

etdiler.

Paşanın dahi âvâzı kesilüp bir zenbûr-ı asel gibi sızlardı. Bir gün paşa, lisân-ı hâl ile bâkî kalan ağavâtlar huzûrunda vasiyyet edüp Mankalya {şehri} hâricinde Muharrem Sultân mesîregâhında defn etmeği anlatdılar.

Hulâsa-i kelâm cümlemiz paşanın sıhhatinden me'yûs olup gamnâk [ü] derdnâk birbirimizle baş başa verüp feza' u çeza' etmedeyiz. Paşanın gerdenindeki mâddeden bir şey zuhûr etmeyüp ancak paşanın ağzından ve burnundan cerâhatler cereyân ederdi ammâ hakîr {paşaya} karâbetimiz sebebiyle yanından şeb [ü] rûz bir ân münfek olmazdım.

Ve min bedâyi'i'l-garâ'ibi'r-rüyâyi's-sâliha-i hakîr ve ta'bîr-i Melek Ahmed Paşa-yı fakîr

Hikmet-i Hudâ bir gün ale's-sabâh yanında paşanın elin ovup dururken gâyet müte'ellim olup bükâ-âlûd mertebesinde idim.

Hemân paşa gözün açup hakîrden tarafa teveccüh edüp lisân-ı hâl ile anladup eyitdi:

"Evliyâm! Bu gece ne vâkı'a gördün" deyü su'âl edüp "Söyle!" dedi.

Hakîr eyitdim: "Bir vâkı'a gördüm ammâ elemimden aslâ hâtırımda yokdur kim gûyâ bir şey görmemişim" dedim.

Hemân paşa gayrete gelüp eydir: "Vallâhi büyük vâkı'a gördün" deyü yemîn edüp,

"Tîz söyle" deyü ibrâm [u] ilhâh etdi, ammâ paşanın sadâsı {za'afından} meges gibi vızıldardı. ***[32b]***

Hakîr eyitdim, "Hey sultânım, {vâkı'a} gördün deyü ne yemîn edersin? Düşü sen mi gördün, yohsa ben mi gördüm? Benim gördüğüm vâkı'anın hâtırımda olanı budur kim, vâkı'amda cenâbınızı {görürüm ki} Mısır sultânı olup gâyet sürûr [u] şâdumânınız var. Ve {cümle} Mısır askeriyle {Erdel} seferine giderken cümle askerinizle Süleymâniyye câmi'i gibi bir câmi'de namâz kıldınız ve Erdel seferinden feth-i nusret haberleri gelüp cenâb-ı şerîfiniz dahi sefere gitmeden ferâgat eyleyüp Süleymâniyye câmi'inin ta'mîr [ü] termîmine mübâşeret eylerken niçe âdemler sultânıma dediler kim, 'Efendimiz bu Süleymâniyye câmi'inin ta'mîri [ü] termîmi ahvâlin sabâhın Evliyâ Çelebi'den su'âl edin. Ol a'lâ bilür. Anın ta'bîriyle amel edüp câmi'i amâr eyle' dediler. İşte gördüğüm vâkı'adan hâtırımda bu kadar var. Hâlâ şimdi huzûrunuza geldim. Elbette vâkı'a gördün söyle deyü yemîn etdiniz" dedim.

Hemân paşayı gördüm ki sehel cân havliyle kelimât edüp eydir: "Elbette Evliyâ bu vâkı'anın te'sîri sendedir. Ben de {vâkı'amda} gördüm ki,

'Evliyâ'dan {sabâhın gördüğü} vâkı'asın su'âl eyle' dediler.

Anıniçün sana ibrâm [u] ilhâh ederim. Tîz tetimme-i vâkı'ayı ale't-tertîb kâle getir. Bu niyyete el-

Fâtiha" deyüp Fâtihayı tilâvet edüp üzerime üfledikde Hudâ âlimdir kim üzerimden bir kesâfet gidüp gûyâ akl-ı Arasto olup cümle gördüğüm vâkı‘alar min evvelihi ve âhirihi hâtırıma hutûr edüp "Allâhu ekber" deyü ber-zânû olup *bism-i İlâh* ile bed’-i kelâm edüp eyitdim:

"Sultânım, hayr ola bu gece vâkı‘amda cenâbınız ile cümle ağavât du‘âcıların Mısır şehrinde imişsiz. Anda iç kal‘ada Süleymâniyye câmi‘i nâmında bir câmi‘ var imiş. Niçe bin pîr [ü] cüvân sultânıma gelüp eyitdiler. ‘Sultânım, bu Süleymâniyye câmi‘i mihrâbının sol cânibi dîvârı şişüp taşra depüp münhedim oluyor. Mütevellîsi şeyh Ahmed Ağa ve kayyımı Evliyâ Çelebi bu câmi‘in harâb oluyorduğun hâkime bildirmeyüp yıkılup harâbe mü’eddî oluyor. Rızâ-yı Allâh içün olsun, siz keşf edüp bir hâl ile bu Süleymâniyye câmi‘in ta‘mîr [ü] termîm eylen. Tâ ecel-i müsemmânıza dek Mısır şehrinde hâkimü'l-vak[t]sin. Bu iş sizin başınızdadır. Rûz-ı mahşerde bu vakfullâh sizden su’âl olunur’ deyü vâki‘ hâli sultânıma ahâlî-i Mısır bildirdiler" deyince,

Paşa eydir: "Bire oğlancıklar, beni kaldırın" dedikde derhâl gulâmlar hamd edüp paşayı câme hâb üzre kaldırup cânib-i erba‘asına girde-bâliş-i nâliş yasdıkların dayadılar. Paşa oturup cân kulağıyla vâkı‘ama sâmi‘înden olup,

"Ey imdi Evliyâm, dahi söyle" dedikde,

{Hakîr eyitdim}: "Sultânım, anı gördüm ki, sultânım bir al ata binüp cümle ağavâtlarınız ile ve câmi‘-i Süleymâniyye ahvâlin sultânıma i‘lâm eden âdemlerle Mısır'ın iç kal‘asındaki Süleymâniyye câmi‘ine varup gördünüz kim mihrâbın sol tarafı taşra yıkılıyor. ‘Bire meded, buna bir çâre gerek’ deyü Mısır şehrinin cemî‘i a‘yân [u] eşrâfın cem‘ edüp ta‘mîr [ü] termîmi içün gûnâ-gûn müşâvereler eylediler. Kimi ‘Minâresi havâledir, yıkalım’ der. Kimi ‘Kubbesi büyükdür, küçük edelim’ der. Kimi ‘Eğri olan yerlerine bordınar direkleri ile pâyeler uralım’ der. Kimi ‘Taşradan dibin kazup birez yerin yıkup yeniden yapalım’ der. Kimi ‘Taşradan bir kat yanından dîvâr edelim’ deyüp niçe bin güft [ü] gû etdiler. Aslâ ve kat‘â bir âdem bir netîce cevâb vermediler. Gördüm ki bu cem‘iyyet-i kübrâ içinde merhûm pederimin elinde Sultân Süleymân Hân'ın ihsân etdiği arka kaşağısı ile câmi‘ içinde gezer gibi olup câmi‘in ba‘zı yerlerine ta‘mîr ü termîm eder şekilli işâretler edüp mi‘mârlık eder şeklinde câmi‘in harâb olan yerlerin gösterir.

Hakîr eyitdim: ‘Sultânım, şu eli arka kaşağılı âdem benim pederimdir. İlm-i mi‘mârîde mühendis-i lâ-nazîrdir. Bir kerre ana da su’âl buyurun’ dedikde, ‘Var pederiniz çağır’ dediğinizde fi'l-hâl varup pederimin destin bûs edüp sultânımın huzûruna geldikde, selâm verüp, aleyke alup buyurdunuz kim, ‘Baba bu câmi‘in hâli niçe olur’ dediğinizde,

{Pederim eyitdi}: ‘Bi-emrillâh âsândır. Hemân buna çâre oldur kim, bu câmi‘ bir metîn binâdır. Değme rahne ile yıkılmaz, ammâ mürûr-ı eyyâm ile şiddet-i şitâ te’sîrinden kıble yüzüne bir rahne gelmiş, eyle olur. Buna ilâc oldur kim bu câmi‘ kıble tarafına eğilüp bel vermiş. Kıblenin ensesi kim ardıdır, ardında bir derince handak kazup tâ içinde sular çıkınca anda iki arşın eyi temel bırağup ve câmi‘ içinde olan huddâm cemâ‘atlere ta‘âmlar yedirüp kisveler verüp bi-emrillâhi Te‘âlâ ol câmi‘ gerü kazılup su çıkan handaka yerleşir. Ömrü oldukca ilâ mâşallâh ol câmi‘ mü’ebbed olur. Buna ilâc budur, gayrı çâre olmaz ve bu benim cânım pâresi ciğer köşem oğlum seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâyı İslâmbol'a ale'l-fevr gönder. Câmi‘in levâzımâtların ve ta‘mîr ü termîmâtlara

müte‘allık eşyâlar ve hekîm-i hâzık-kâr âdemler getire’ deyüp pederimiz bu şâfî haberleri verüp dest bûs edüp pederimiz selâm verüp gitdi. İşte efendim bu gece gördüğüm ***[33a]*** vâkı‘a budur" deyü takrîr edüp hâmûş-baş oldum.

Hemân paşa derûn-ı dilden bir kerre "Yâ Allâh" deyüp bi-emr-i Hudâ evvelkiden a‘lâ zebâne gelüp eydir:

Der-beyân-ı ta‘bîr-i Melek Ahmed Paşa

"Dinleniz cânım, bu vâkı‘ada Mısır şehri dedikleri benim vücûdum şehridir. Süleymân Hân câmi‘inin kıblesi yıkılıyor. Mütevellîsi ağa ve kayyımı Evliyâ Ağa hâkime bildirmez dedikleri Âl-i Osmân Süleymân Hân'ın harem-i hâssında perverde olup vücûdum câmi‘i anların hayrâtıdır ve kıble yüzümdür. Mihrâb alnımdır. Hâlâ yüzüm ve gözüm ve alnım ve boynum şişdiğidir. Mütevellîsi Ahmed Ağa benim kim benim vücûdum câmi‘inin mütevellîsiyim ve benim vücûdum hidmetkârı kayyım Evliyâ Çelebi'dir. Vücûdum câmi‘ine müte‘allık şâfî haberleri hâkime söylemez dedikleri bana söylemediğidir ve cümle a‘yân-ı Mısır meşveret edüp bir netîce cevâb veremedikleri benim ağavât-ı garîblerim, âyâ efendimize nice ilâc olur, deyü müşâvere edüp âlem-i hayretde kaldıklarıdır ve kıble dîvârı yıkılup bel vermiş dedikleri kıble yüzüm şişüp belim eğri olduğudur. Âhir ben Evliyâ'sını oğlum gibi sevdiğimizden senin pederin bizim pederimiz ile dünyâ ve âhiret karındaşı ve Özdemiroğlu Osmân Paşa ile sefer yoldaşı olduğu ecilden pederin görünüp anlara su’âl olundukda bi-emrillâh âsândır. Bu câmi‘in kıble tarafı eğilüp mürûr-ı eyyâm ile kıble yüzüne bir rahne gelmiş dediği hâlâ ben ihtiyâr olup kıble yüzüm eğilüp belim kaldıramam. Kıble ensesine bir handak kazın, handak içinden su çıksın dediği ensemin kulak cânibinden nişter ile yarup içinden su yerine cerâhat çıka ve ol handaka iki ay iki arşın temel oldur kim bu yaranın içine iki ay fitiller işlediniz ve câmi‘ içindeki huddâmlara ta‘âm yedirin ve geydirin dediği bu vücû[du]m câmi‘inin içinde olan rûh ve cân ve safra ve sevdâ ve balgam ve ahlat ve kuvvet ü kudret za‘afıdır. Anlara perhîz ile ta‘âm yedirüp tâze cân bulmak işâretidir ve bi-emrillâh ol yarılan handaka câmi‘ gelir yerleşir ve câmi‘ yerin bulur dediği ol yarılan yerden şifâ bulup ke'l-evvel olur dediği ilâ mâşallâh bir câmi‘-i mü’ebbed olur dediği ecel-i müsemmâsına dek mu‘ammer olmamız işâretidir" deyü bu vâkı‘ayı bu yüzden ta‘bîr etdikde cümle huzzâr-ı meclisin sağîr ü kebîri âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen etdiler ve,

Cümle ağalar dediler kim, "Cânım bu vâkı‘ayı Evliyâ Çelebi söyledikçe Paşa tâze cân bulup sözü anlanır olup söylemeğe başladı. Allâhu ekber acîb hikmet-i sırr-ı Hudâ'dır deyü halk vâlih olup hamd-i Hudâ Paşa sehel ifâkat buldu" deyü herkes ferehnâk oldular.

Hemân ol mahalde Paşa eydir: "Bu vâkı‘anın ta‘bîri gelüp zuhûr etsin. Tîz bana bir cerrâh getirin. Bu vâkı‘ayı ben ilhâm-ı Rabbânî ile ta‘bîr etdim ki ensemden bu mâddeyi yardırırım. Tîz cerrâh getirin" dedikde,

Hakîrin cân başına sıçrayup {eyitdim}: "Sultânım, bu vâkı‘anın ta‘bîri eyle değildir. Siz enfüsî ta‘bîr etdiğiniz vâkı‘a âfâkî olmak vardır. Azîz başınçün bu vâkı‘ayı ben görüp sen ta‘bîr edüp şimdi enseni yararsın, yaran müştedd olursa ‘Evliyâ'nın gördüğü vâkı‘ayla Paşa yarasın yardırup helâk oldu’ deyü bu hakîri âteşe yakdırırsın. ‘Senin düşünle Paşa böyle etdi, yohsa böyle olmazdı’ deyü beni kebâb etdirirsin. Amân sultânım, cerrâh getirüp mâddeyi yarman. Benim ne cennetde ve cehennemde ve ne

a‘râfda ve ne gayyâda ve ne derk-i esfelde yerim kalmaz" deyü paşanın hâk-i pâyına sarıldım.

Hemân paşa-yı âkıbet-endîş, "Tîz dîvân efendisin kığırın gelsin" dedikde,

Efendi gelüp, eydir: "Alî Efendi, tîz sadrıa‘zama ve dârü's-sa‘âde ağasına ve Kaya Sultân'a ve Kapu Kethüdâsı Zühdü Efendi'ye sıhhatde olduğumuz mektûbların yazup Evliyâ'ma altı menzil bârgîrleri emri yaz" dedikde ale'l-acele mektûblar yazılup hakîr dahi pür-silâh âmâde oldukda anı gördüm, cerrâh-ı cellâd gelüp âlât-ı bisâtın paşanın yanına koyup paşa dahi tahrîr olunan mektûblar ile hakîre harc-ı râh üç yüz altun verüp dest bûs etdikde hemân cerrâh-ı cellâd paşanın ensesine bî-pâk u bî-pervâ geçüp beş parmak mikdârı ensesinin solundan bir yaka açdı kim Allâhu Te‘âlâ a‘lemdir, benim yanımda üç yek merdî kâse dolusu leş gibi kokar sarı cerâhat cereyân edüp parça parça çürük etler çıkınca hemân Paşa, *Elhamdülillâh* deyüp gözün açup "Mankalya şehri fukarâlarına on kîse bezl olunsun" deyü fermân edince, hemân hakîr dest bûs edüp,

Mankalya şehrinden ılgar ile İslâmbol'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Mankalya'dan menzil bârgîrleri ile üç gulâmım bile ılgar edüp, menzil-i **karye-i Sarıgöl**, andan **karye-i Gelincikli**, andan **karye-i Hasılcıklı**, andan **kal‘a-i Pravadi**'de menzil bârgîrleri değişdirirken lisân-ı halkda "Melek Paşa ölmüş" deyü bir güft u gû var.

Hele cümle halka "Paşa sıhhatdedir" deyü haber verdim.

Andan ol ân **karye-i Çenge**, andan **kal‘a-i Aydos**, andan **karye-i Fakılar**, andan **karye-i Kovanlı**, andan **şehr-i Kırkkilise**.

Yine menzil bârgîrleri değişdirüp anda dahi Paşa'nın sıhhat haberin halka i‘lân edüp andan, **Kasaba-i Bunarhisâr**, andan **Uzunhacılar**, andan **kasaba-i Kösdemir**, andan **kasaba-i Çatalca**, andan **Rabta-i Topçular**.

Mankalya'dan ***[33b]*** üçüncü günde Kaya Sultân'a vâsıl olunca Paşa'nın mektûbların verüp Paşa'nın sıhhat haberin i‘lâm etdikde "Kanı Paşa'nın kendi hattı" dediklerinde "Paşa gâyet şikeste-hâl ve meksûr-ı per ü bâl olduğundan kendü kalemiyle yazmağa iktidârı olmayup ‘İ‘timâd etsinler’ deyü beni üç günde sultânıma gönderdi ve sultânıma Eflâk ve Boğdan hazînesiyle yetmiş kîse gönderdi ki İnşâ’llâh sekiz günden hazîneniz dahi vâsıl olur" dedikde sehel i‘timâd edüp Kaya Sultân hazz etdi, ammâ musâhibeler "Elbette Paşa öldü" dediler.

Meğer efvâh-ı nâsda Paşa ölüp Kaya Sultân'ı Kara Murtazâ Paşa'ya nikâh sadedinde iken hakîr hızır gibi yetişüp varmışım.

Hemân sultâna yemîn edüp, "Bire efendim, Paşa hayâtdadır. Sultânımdan bir cerrâh ve bir hekîm ister, işte mektûblara nazar edüp i‘tikad edin" deyü feryâd etdim. Aslâ zerre kadar i‘timâd u i‘tikad etmediler.

Hemân hakîr yine atlara süvâr olup kapu kethüdâsıyla Köpürlü Mehemmed Paşa huzûruna varup dest

bûs etdikde,

"Evliyâ, paşanızdan mı gelirsin? Paşa kaç gündür merhûm olalı?" dedikde,

"Allâh ırağ eylesün. Paşadan üç gündür ayrılalı. İşte sultânıma ve dârü's-sa‘âde ağasına mektûbları" deyüp mektûbun destine verüp kırâ’at etdikde,

"*Elhamdülillâh* sıhhatde imiş. Hay gidi avratlar, hemân Kaya'yı bir kocaya dahi vermek içün fakîr Melek'i öldü deyü niçe gûne güft [ü] gûlar etdiler" deyü mektûbları Telhîsî Ramazân Ağa ile sa‘âdetlü pâdişâha hakîri bile gönderüp Yalı Köşkü'nde hakîr huzûr-ı pâdişâha varup yer öpdükde paşanın sıhhat haberin bildirüp pâdişâh-ı hakîm paşanın hayâtda olduğın hazz edüp hakîre yüz on altun ihsân edüp taşra çıkdıkda kızlar ağasının mektûbların dahi verüp taşra çıkup yine Topçular Sarâyı'nda Kaya Sultân'a gelüp yine perde-i zenbûrî ardında hakîr ile sa‘âdetlü pâdişâhın niçe gûne kelimât etdiklerin su’âl buyurup Paşa'nın za‘af-ı hâlin ve ahvâl-i pür-melâlin su’âl ederken hikmet-i Hudâ Karadeniz'den muvâfik eyyâm ile üç günde Uzun Ömer Re’îs gemisi gelüp mektûblar içinde paşa kendi hattıyla "*Elhamdülillâh* sıhhatdeyiz" deyü ancak yazabilmiş ve yine cerrâh ve hekîm istemiş ve bir gemi zahîre ve sâ’ir metâ‘-ı gûnâ-gûnlar göndermiş. Bu kerre sultân hakîre i‘timâd edüp iki yüz sikke-i hasene şerîfî altun ve bir semmûr kafâsı kürk ve hânemize muttasıl bir hâneyi seksen yedi bin akçeye olup hüccet [ü] temessükâtların hakîre ihsân edüp ol gün cerrâh Çipilyanoğlu kefereye bir kîse guruş harc-ı râh ile sâ’ir ma‘ûnâtların verüp hakîr yine Köprülü'ye varup ve her a‘yân-ı kibârdan mektûblar alup,

Köpürlü vezîr buyurdu kim, "Evliyâ, paşana söyle, yalıların hıfz u hırâsetine pek mukayyed ola. Yohsa bu hastalıkdan halâs oldu, ammâ benim marazımdan değmede ki şifâ bula" deyüp yetmiş altun ihsân edüp mektûblar ile Kaya'ya gelüp ol dahi {hakîre} yüz altun harc-ı râh ile üç aded seğsâne yükü paşa içün me‘âcinler ve edviyeler ve me’kûlât [ü] meşrûbât [ve] melbûsâtlar {verdikde} bârgîrlere tahmîl edüp sene 1067 mâh-ı Safer'inin yigirminci günü,

Silisre'ye revâne olduğumuz menâzilleri beyân [eder]

Evvelâ **kasaba-i Çatalca** andan **kasaba-i Kösdemir**, andan **karye-i Incıklar**, andan **karye-i Erikli**, andan **karye-i Karabınar**, andan **karye-i Nâdir**, andan kal**‘a-i Pravadi**, andan **Ortaköy**, andan **karye-i Kızılca**, andan **karye-i Eflatar**, andan **kal‘a-i Silisre**'de paşayı Mankalya'dan taht-ı revân ile getirmişler, bulup, pâyına hakîr yüzüm sürüp cümle mektûbları verüp Çipilyanoğlu Paşa'ya tîmâra başlayup Paşa hamd-i Hudâ günden güne iki ayda ten-dürüst olup cümle fukarâlara yigirmi kîse bezl edüp cümle ağavâtlarının voyvadalığı muhâsebelerin bağışlayup cemî‘i ağavâtları hidmetlere yollayup kendüleri kâhîce sayd [u] şikâra ve bâğ u bâğçelerde zevk u safâlar ederken niçe yüz gulâm yetimleri sünnet edüp kimin birer ağaya ve kimin üstâda ve kimin hocaya verüp birer kat hil‘at-i fâhireler ihsân ederdi. Ve niçe yetîme kerîmeleri ba‘zı müselmânlara verüp geydirüp kuşadup çerâğ-ı efrûhte edüp Silisre içre Çârsûbaşı'ndan tâ İslâmbol kapusuna varınca üçer bin mi‘mâr arşını dolu şâhrâh üzre kârgîr binâ kaldırımlar yapup niçe yollara seyl yolları açup şehr-i Silisre'yi çamur deryâsından halâs edüp bir sarrâchâne ve bir kahvehâne-i âlî ve niçe hâneler binâ edüp tarîk-i âm kaldırımlarına vakf eyleyüp sipâh kethüdâyeri Zankoç Hasan Ağa'yı bu evkâfa mütevellî nasb etdi.

El-hâsıl bu Melek efendimiz hakkâ ki melek haslet olup cemî‘i evkâtı hayr [u] hasenât ile geçerdi. Ve sefer ve hazerde bir vaktin kazâya komayup evkât-ı hamsesin vakt-i evvelde edâ-yı farz edüp ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at bir dindâr hâmî-i dîn-i mübîn idi. Ve ekseriyyâ ömrü savm-ı Dâvûd ile geçüp cemî‘i zamânda lisânından sikem sikem lafzı çıkmayup pek gazab-âlûd oldukda "Hay nâmerd" ve "Hay hayâsız" der idi.

Bu gûne niçe bin gûne hüsn-i hâller ile muttasıf adl [ü] adâlet[e] sâ‘î ve hakkına râzî bir âdem idi.

Hikmet-i Hudâ Silisre şehrinde zevk u safâda iken sene 1067 Safer'i âhirinde Leh kralı tarafından bir feryâdcı elçi paşaya gelüp,

"Erdel Kralı Rakofçioğlu benim Leh memleketime gelüp istîlâ etmeğe murâd edinüp Eflâk ve Boğdan beğleri dahi Rakofçi krala yigirmişer bin asker imdâd verüp üzerime gelmek üzeredir. Amân devletli vezîr" deyü Leh kralı ***[34a]*** bu gûne tazallumnâme ile hedâyâsı gelüp Paşa'ya vâsıl olunca hemân elçi ile Paşa bir ağasın Âsitâne tarafına ulaklığla gönderüp Köpürlü Mehemmed Paşa da sa‘âdetlü pâdişâha elçiyi buluşdurup, nâmenin mazmûnu,

"Ben pâdişâhımın mutî‘ [ü] münkad kuluyum, amân" dedikde derhâl Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âli'den Mustafâ Ağa nâm bir kapucubaşı Paşa'ya hatt-ı şerîf ile gelüp Dîvân-ı Silisre'de hatt-ı şerîf tilâvet olunup,

"Sen ki Melek Ahmed Paşa lalamsın, hatt-ı şerîf-i sa‘âdet makrûnum vusûl buldukda bir ân durmayup Leh memleketine Tatar Hân Mehemmed Giray ile serdâr-ı mu‘azzamım olup cümle eyâletin sancağı askeri ile ve birden bine ve binden yüz bine varınca eli berâtlı olan askerimle mükellef ü mükemmel kapun askeriyle Leh seferine gidüp Leh kralına imdâd edüp Rakofçi nâm la‘înin hakkından gelmek içün fermân-ı hümâyûnum sâdır olup bir semmûr kürk ve bir kılıç ve haftân ve sorguc-ı pâdişâhî ve cebehâne-i âmiremden iki bin tüfeng ve bin aded şemşîr ve bin aded mızrak ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlar ile yüz katar deve ve yüz katar katır ve on tavla at ve yigirmi oda kapukulum yeniçerilerinden ve sağ ve sol gurebâların dörd aded aşağı bayrak sipâhîleriyle bir otağ-ı pâdişâhî irsâl etmişim. Gerekdir kim bir ân durmayup Leh kralı imdâdına Tatar Hân ile haberleşüp yetişesin" deyü hatt-ı şerîf ve emr-i pâdişâhî ve Köpürlü Paşa mektûbları kırâ’at olunup,

{Melek Ahmed} Paşa "Emir pâdişâhımın" deyüp, dîvân-ı pâdişâhîde semmûr hil‘at-i fâhireyi geyüp şemşîri kemerine bend edüp sorguc-ı şâhîyi ser-i sa‘âdetine takup ceng tablına turralar urulup ol ân tuğ-ı vezîr çıkup "Sefer-i pâdişâhîdir!" deyü taraf taraf dellâller nidâ edüp cemî‘i sancakbeğlerine ve cemî‘i kazâlara ağavâtlar Paşa'nın serdârlık tuğrâ-yı garrâsı emriyle gidüp asker cem‘ etmeğe me’mûr oldular.

Ol gün hemân Paşa Silisre'de Namâzgâh mahalline otağ bârhânesin çıkarup bir sâ‘atden alay-ı azîm ile serâperdesinde meks edüp ertesi gün bir müşâvere-i azîm edüp,

şehr-i Silisre'den sene 1067 şa‘bân'ının on ikinci güni Leh memleketine Rakofçi kral üzre sefere gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ vü kasabâtları bildirir

Evvelâ Namâzgâh'da sa‘âdetlü pâdişâhdan hatt-ı şerîf ile tuğrâ-yı garrâyı serdârlık sorgucu getiren kapucubaşıya on kîse ve on at ve bir semmûr kürk ihsân edüp mu‘tâd-ı kadîmesi üzre ağayı der-i devlete mektûb-ı mahabbet uslûblar ile Köpürlü vezîre yolladı.

Andan *bism-i İlâh* ile **Silisre**'den cânib-i kıbleye, **menzil-i karye-i Elmalı,** andan **Çukurbınarı,** andan **Karaağaç,** andan **Kilisecik,** andan **Bozâvurd**, andan **Söğüdcük**, andan kasaba-i ma‘mûr **Hacıoğlu bâzârı** sahrâsında meks eyleyüp günden güne asker-i İslâm deryâ-misâl olup cem‘iyyet-i kübrâ olmada.

Bu mahalde Paşa-yı müdebbir Tatar Hân'a ve yalı ağasına ve Bucak Tatarı ot ağaları ve et kullarına ve Eflâğ ve Boğdan beğlerine "Hâzır-bâş olasız" deyü kapucubaşıların gönderüp Hacıoğlu'nda üç gün meks ederken ale's-sabâh,

Paşa eydir: "Allâhu a‘lem, şimdi Âsitâne tarafından bir âdem isti‘câl emriyle gelir" dediği sâ‘at Hudâ hakkıyçün hemân kapucular kethüdâsı otağa girüp eydir,

"Sultânım, sadrıa‘zam hazretlerinin bir ağası gelmiş" dedikde,

"Gelsin" deyüp kapucubaşı dâmen bûs edüp emr-i şerîf kırâ’at olundukda "Cümle cebehâne ve serâperde-i pâdişâhî ve yigirmi oda yeniçeri ve dörd aşağı bölük sipâhîsi ile rûznâme halîfelerinden ve nüzûl emîninden ve sürsat ağasından birer âdem tevâbi‘leriyle gelüp vâsıl olup "Yine elbette bir ân durmayup kalkasın" deyü emrler kırâ’at olunup ol ân tuğ kalkup ale'l-akîb Paşa dahi tabl [u] kudûmun döğüp gelen ağaya üç kîse verüp yolladı.

Andan, altmış yedi Ramazân'ının evvelki günü cânib-i şimâle gidüp **karye-i Hırmenli**, andan **karye-i Düdükci**, **karye-i Kurnarcık**, andan **karye-i Bülbüllü**, andan

Kasaba-i azîm İster: Âsitâne-i Sa‘âdet'de yeniçeri ağaları hâssı olup cümle re‘âyâsı kefereler olduğu cild-i sânîde mastûrdur. Andan,

Karye-i Eynehân çeşmesi, andan **karye-i Yaylacık**, andan kal‘a-i şehr-i azîm **Babadağı**, bu dahi cild-i sânîde mufassalen merkûmdur. Andan **Yeniköy**.

Anda mâh-ı Ramazân ıydının salâtın edâ edüp günden güne asâkir-i İslâm deryâ-misâl olup Erdel diyârından Rakofçi kral tabur-ı azîm ile Leh memleketi üzre hurûc etdiği haberi geldi.

Andan **Hacıgî Paşa çiftliği,** andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Tulça

Sene 1044 târîhinde müceddeden Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ binâsıdır, be-dest-i Piyâle Kethüdâ-yı Tershâne-i Âmire, bâ-fermân-ı Kâ’immakâm-ı Pâdişâhî Bayrâm Paşa.

Tuna kenârında bir alçacık kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce şeddadî metîn taş binâ bir kal‘a-i

zîbâdır kim dâ'iren-mâdâr cirmi bin altmış adım küçük kal'adır. Ve cânib-i cenûba nâzır ancak bir küçük demir kapusu var. Etrâfında aslâ handakı yokdur. Ve derûn-ı hisârda bir câmi'i ve buğday anbârı ve cebehânesi ve Tuna'ya enilir bir su yolu ve yetmiş aded neferât hâneleri var, ammâ üç yüz neferâtları ve dizdârı ve Tuna'ya nâzır serâmed topları vardır.

Gâyet mahallinde binâ olunmuş elzem-i levâzımından kal'a-i zîbâdır. Hâkimi gümrük emînidir kim on yük akçe iltizâm mu'âf kasabadır ve yüz elli akçe kazâdır. Cümle yetmiş pâre nâhiye kurâlarından ve Beşdepe nâhiyelerinden kadısına senevî ber-vech-i adâlet üç kîse ***[34b]*** mâl hâsıl olur, ammâ Silisre eyâletindedir kim Silisre alaybeğisi çerileriyle bu kal'a etrâfını Rus-ı menhûsdan muhâfaza eder, ammâ bu Tulça varoşu sâfî saz ve hasır örtülü altı yüz aded Eflâk ve Boğdan ve Bulkar keferesi hâneleridir. Dağlarında bâğları ve nehr-i Tuna'da balık avlayacak ağları vardır ve bal suyu meyhâneleri vardır ve gümrüğe karîb müfîd [ü] muhtasar bir câmi'i ve bir mükellef kiremit örtülü kârgîr binâ-yı metîn hânı ve birkaç dükkânları cümle Gümrük Emîni Tokatlı Mustafâ Ağa'nın hayrâtıdır.

Hikmet-i Hudâ biz bu kal'a altında meks etmişken bir sabâh kırk altı pâre Rus-ı menhûs şaykaları kal'a altına hücûm edüp bu kadar deryâ-misâl asker-i İslâm'ı görüp kal'adan bunlara yigirmi pâre balyemez toplar urup yine Karadeniz'e firâr etdi.

Bu kal'a altında asker-i İslâm ile üç gün meks edüp beş yüz pâre tıransa ve şayka ve kayıklar ile cümle asker-i İslâm üç günde cezîre-i Tulça'ya ubûr olundu.

Evsâf-ı cezîre-i Tulça, ya'nî Yılan Adası

şimâli ve cenûbı nehr-i Tuna'dır. Tûlı Karadeniz'e varınca sekiz sâ'atdir. Arzı Tulça karşusundan İsmâ'îl şehri karşusuna varınca beş sâ'at yerdir, ammâ eyle hıyâbân-ı Rûm bir ormanistân ve cengelistân ve meşeyistân bir cezîredir kim içinde niçe bin gûne vahşî hayvânât ve hûş tuyûrların hisâbın cenâb-ı Bârî bilür, ammâ gücügen kuşu gâyet çokdur kim sayyâdları avlayup kanatların ok yeleği yaparlar. Ve bu cezîre içre beher sene yetmiş seksen bin sığır boğazlanup Kili pasdırması yapılan kanâre evleri vardır ve sivrisineği ol kadar çokdur kim vakt-i gurûbda âdemi ve atları helâk eder ve tatarcık sineği ve delem arısı âdemi helâk eder. İsmâ'îl ve Kili ve Tulça kal'alarında fâhişeleri dutup üryânen bu cezîreye bırağup bir gecede sivrisinek ve delem sinek ve tatarcık sinek zahmından ol avrat helâk olur.

Hulâsa-i kelâm bu cezîreyi selâmetle ubûr edüp üç günde dahi İsmâ'îl şehri önündeki Tuna-yı azîmi beş yüz pâre gemiyle geçüp,

Evsâf-ı menzil-i şehr-i azîm İsmâ'îl

İbtidâ bânîsi Salsal Kral-ı dâlldir. Sene (---) Hazret-i Ömer hılâfetinde Cengiz Hân'a elçilik ile gelen Mâlik Eşter hazretleri Salsal'ı katl edüp bu şehr-i Sol'ât'ı, Kazak-ı Ak Boğdan elinden feth etmişdir. Hâlâ makâm-ı Mâlik Eşter İsmâ'îl şehrinde vardır.

Mâlik Eşter, gözü yırtlaz olana derler. Mâlik ezder galatdır. {Sahîh lugati eşterdir. Andan} Mâlik

hazretleri Salsal zahmından Kırım cezîresinde Bâğçesarây mezâristânında bir pespâye bir kubbecik içinde tîr [ü] kemânıyla medfûndur.

Andan sene 889 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî'nin İsmâ'îl kapudanı bu şehri feth etdiğiyçün İsmâ'îl şehri derler. Hâlâ Özü eyâletinde Mekke ve Medîne-i Münevvere evkâfı bir bender şehr-i kebîrdir.

Maktû'-ı kalem ve mefrûzü'l-kadem serbest vakfullâhdır. Hâkim-i örfîsi kızlar ağası tarafından bir âdem dörd yüz âdemiyle hükm-i hükûmât edüp üzerine (---) kîse mâl ile iltizâm bir mansıb-ı âlîdir ve bir hâkimi dahi gümrük emînidir.

{Bu şehrin} kal'ası olmamağla dizdârı yokdur, ammâ beşli ağası ve yetmiş aded neferâtları vardır. Ve hâkim-i nâ-şer'îsi üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır kim cümle (---) nâhiye kurâlarından kadıya senevî yedi kîse ve mütevellîsine yigirmi kîse hâsıl olur.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve azeb ve beşli ağaları ve kapudanı ve subaşı ve muhtesibi vardır. Ve bu şehir cümle iki bin hânedir ve üç mahalle-i müslimîndir. Mâ'adâ Eflâk ve Boğdan ve Rûm [ve] Ermeni ve Yahûdî re'âyâlarıyla mâl-â-mâl bir şehirdir kim ekseriyyâ evlerinin üzerleri serâpâ hasır ve avluları kamış ile mebnî hânelerdir. Kârgîr dîvârlı ve kiremit örtülü evleri ve hâneleri ve câmi'leri cümle müselmân mahallâtları içre vâki' olup bu şehirde aslâ kurşum örtülü imâret yokdur.

Ve cümle on bir mihrâbdır kim dördü câmi'dir. Mütevellî hânesi ardında (---) câmi'i ve iskele başında (---) câmi'i (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle yedi aded hânları var ve bir hammâmı var. Ol kadar kesîf hammâmdır kim giren peşîmân olur ve cümle sekiz yüz dükkândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ekseriyyâ dekâkînleri tahta şindire örtülüdür. şehrinde aslâ kaldırım yokdur. Limanında beş yüz pâre gemi elbette mukarrerdir.

Balı, yağı ve peyniri ve Eflâk tuzu ve morina balığı ve mersin balığı kurusu ve karabalık havyârı ve kurâlarında buğdayı ve arpası gâyet latîf olup beyâz ekmeği ve esîr bâzârında beyâz câriye ve gılmânlarının hadd [ü] hasrları yokdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûb u mahbûbesi olur ve cemî'i halkı ticâret ile geçinüp Eflâk ve Boğdan kefereleriyle bey' [ü] şirâ ederler.

Ve a'yânından Ermenioğlu ve Murâdoğlu ve Yeniçeri serdârı Kepçe Alî Beşe semmûr geyüp mâ'adâsı bogası kaplı kuzu ve tilki kürkü ve başlarına Tatar kalpağı geyerler, zîrâ nâhiye kurâları cümle Tatar köyleridir.

Bu şehr-i İsmâ'îl'in cânib-i şarkîsi Kili kazâsıyla müşâdır. şimâl tarafı Akkirmân ile çetdeşdir. Yıldız tarafı Tabak köyü ve İskerled köyleri tarafı Boğdan vilâyetiyle hudûddaşdır. Tuna kenârıyla gidüp Boğdan'ın Kalas kal'asıyla hem müşâdır. ***[35a]***

Bu şehir içre kırk elli bin guruşa mâlik morina ve mersin balığı bâzergânı kefereleri var kim Leh

diyârına ve Maskov diyârlarına yılda iki bin araba balık salamurası gider, zîrâ Tuna kenârında hemân iki yüz aded mîrî balık kassâbı dükkânları vardır.

Eğer bu şehrin sivrisineği olmasa acâ'ib kâr yeri bir şehr-i garîb idi, ammâ ziyâretleri, makâm-ı Mâlik Eşter'den gayrı ma'lûmum değildir.

Bu şehirden asker-i İslâm ile kalkup cânib-i şimâle,

Karye-i Kaplıbâğlı: Tatar köyüdür ve İsmâ'îl nâhiyesidir. Andan,

Koca Gölbaşı: Bu dahi Tatar köyüdür kim bu mahallere Bucak Tatarı vilâyeti derler. İsmâ'îl mütevellîsinin hükmü bu mahallerde nâfiz değildir. Özü eyâletinde yalı ağası hükmündedir. Andan yine şimâle,

Evsâf-ı kal'a-i Tatarbınarı

Silisre'nin Özü eyâletinde yüz elli akçe kazâdır. Sene 1046 târîhinde müceddeden Koca Ken'ân Paşa Özü eyâletine mutasarrıf iken binâ edüp cirmi bin adım çâr-kûşe şeddadî taş binâ bir küçük kal'acıkdır. Cânib-i cenûba mekşûf bir demir kapusu var ve çâr-kûşesinde çâr kulle-i bâlâsı var. Mukaddemâ bu kal'a zemîni bir sazlı bataklı yer olmak ile Boğdan ve Tatar eşkıyâları bu mahalde kârbân bozarlarmış. Aceb mahallinde binâ olunmuş bir cây-ı amândır.

Hâlâ derûn-ı kal'ada bir câmi'i ve buğday anbârı ve yüz elli neferâtın müfîd [ü] muhtasar hâneleri ve dizdârı var, ammâ derûn-ı hisârda çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâmdan bir nişân yokdur, lâkin taşra varoşunda iki yüz hasır örtülü fukarâ hâneleri ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı var. Bâğ u bâğçesi ve bâzârı yokdur.

Hâkimi Ken‘ân Paşa merhûm tarafından Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Abdüllatîf Beğ'in bir âdemi vakıf tarafından hâkimdir. Gelen geçen kârbândan ve usârâdan bâc u bâzâr hakkı alup kal‘a neferâtlarına vazîfe verüp yolları muhâfaza ederler. Andan,

Karye-i Acıgöl: Bir ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan,

Evsâf-ı pây-i taht-ı Salsal-ı Boğdan, ya‘nî kal‘a-i sedd-i amân Akkirmân

İbtidâ bânîsi Salsal-ı Konman'dır. Anın zamânında bu kal‘anın ismi Pirgaz-ı Konman idi. Pürgaz, lisân-ı Yunan'da kal‘aya derler. Konman Salsal kralın lakabıdır. Bu kal‘anın şarkî tarafı Karadeniz kenârında Kamerü'l-kum tılsımâtı olmağile Âl-i Cengiziyân'dan bu kal‘a altında niçe kerre yüz bin âdem mürd ve kimi hürr-i şehîd olmuşdur. Ve niçe yüz devletden devlete düşmüş bir kal‘a-i ibret-nümâdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz, lâkin istitâ‘ımız yetdiği mertebe bir şemme ta‘rîf ü tavsîfine cür’et edelim.

Evvelâ bu kal‘a dest-i Boğdan'da iken sene 889 *"Fetehetâ"* lafzı târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Sivaslı Kara şemseddîn-i Velî hazretlerinin tahrîkiyle yer götürmez deryâ-misâl asker ile bu kal‘ayı muhâsarâya başlayup pey-ender-pey cânib-i selâsından sademât-ı top-ı kûplar ile her tarafın rahnedâr etdi, ammâ yetmiş kulaç kesme kaya handakının umku olmağile guzât-ı müslimîn tahta'l-kal‘aya varmağa cesâret edemeyüp âhir-i kâr toprak sürerek handak kenârına gelüp toprağı ale't-tevâlî handaka ilkâ ederler, ammâ küffâr uğrın kapulardan handak içindeki toprakları uğurlayup kal‘anın şimâli tarafında cereyân eden nehr-i Turla'ya toprağı döküp handak içre bir kırat taş ve türâb kalmazdı. Bu hâl ile cüyûş-i muvahhidîn âciz-mânde kaldılar.

Hikmet-i Hudâ ol gün Kırım Hânı Mengli Giray Hân ibn Hoci Giray Hân iki kerre yüz bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ve on kerre yüz bin sabâ-sür‘at alaşa atlar ile nehr-i Turla'yı küffârın gözlerine karşu yıldırup beri geçdikde Mengli Giray Hân Bâyezîd Hân'ın pây-ı semendine yüz sürüp cümle Tatarların çapula göndermeğe izin taleb edüp Bâyezîd Hân Tatar askerine izin verüp Eflâk ve Boğdan ve Kazak memleketlerin harâb [ü] yebâb edüp şeb [ü] rûz ordu-yı İslâm'ı ganîmet edüp yine Âl-i Osmân askeri şeb [ü] rûz kal‘a-i Akkirmân'ı döğmeden hâlî olmazlardı.

Hikmet-i Hudâ bir gün iki ruhbân serâperde-i Bâyezîd Hân içinde yerden çıkup zuhûr ede düşdüler.

Bunları huzûr-ı Bâyezîd Hân'a getirüp, "Siz kimlersiz" denildikde,

"Bizler millet-i Mesîhiyye'nin güzîdesi Hıristiyânlarız kim pâdişâhıma bir müjdeye geldik. Eğer murâd [u] merâmınız ise ol devlete nâ’il olasız" dediler.

Pâdişâh da, "Nedir, söylen?" dedi.

Bunlar eyitdi, "Vallâhi pâdişâhım, bu dünyâ cezîresinin cânib-i garbîsinde üç bin mîl ba‘îd Bahr-i Okyunus içre bir yeni dünyâ bulduk. Benî Âdem ile ve bu dünyâ şeylerine benzemez gûnâ-gûn nebâtât [u] giyâhât [ve] ahşâbât ile ma‘mûr [u] müzeyyen bir dünyâdır kim Mageylan nâm bir nehr-i azîm ile gümüş cevheri ve altun tibri akar ve üç yüz gûne me‘âdinleri dağlarında mevcûddur. Benî Âdemi bir

behâ'im gibi ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl bilmezler ve aslâ gülmezler ve hayvânât-ı gûnâ-gûnının hisâbın Hallâk-ı âlem bilür" deyü bu yeni dünyâyı ol kadar ta'rîf ü tavsîf etdiler.

Bâyezîd Hân âlem-i hayretde kalup Sivasî Kara şemseddîn Efendi'ye, "Ne buyurursun efendi?" dedikde,

"Belî pâdişâhım, kavl-i hükemâ üzre yedi iklîm ***[35b]*** dedikleri bu dünyâdır ve dörd köşe dediklerinin bir köşesi bu cezîre-i dünyâdır ve 'bundan gayrı üç köşede dünyâlar dahi buluna' deyü,

Hikâye: Hattâ Hazret-i Risâlet-penâhın zamân-ı sa'âdetlerinde Ebû Leheb ve Ebû Cehil la'înler Hazret-i Risâleti ziyâfete da'vet etdiklerinde {Hazret-i Resûl} her kime olsa da'vete icâbet deyüp teşrîf buyururlardı. Ba'dehû hazret ziyâfet mahalline varup gördü kim dörd kademe nerdübândan yukaru bir alay heccâ ve İmrü'l-kays ve Selmân ve Hassân misilli kaddâh fessâllar cem' olup Hazret vardıkda mezkûr dörd kademe nerdübânın bir kademesine basup,

'Es-selâmu aleynâ' dediklerinde, cümle selâm alup,

'Buyurun Yâ Muhammed, yukaru' dediklerinde hazret buyurdular kim,

'Yok bu sahîfe-i arzda dörd dünyâ bulunsa gerekdir. İşte bu dünyâ kademesine bu nerdübânda {kadem} basdım. Devr-i kıyâmete dek benim ümmetime bu dünyâ yetişir. Ümmetlerim sizi bu dünyâdan sürüp *'fetehetâ'* lafzında bulunacak dünyâlara siz gidin' buyurduklarında cümle münkirîn {eyitdiler},

'Yâ Muhammed, yine kerâmetden dem urdun' deyüp Resûl-i Kibriyâ'ya ta'na sehimlerin atup Hazret-i Risâlet bir kademeden yukaru üç kademe nerdübâna kadem basmadan Mekke-i Mükerreme'ye tavâfa gitdiler.

İmdi pâdişâhım lafz-ı *"fetehetâ"*, {889} târîhidir. Bu {Akkirmân} kal'ası da feth olur. Ve bu ruhbânlar ilm-i hükemâ ile yeni dünyâyı buldukları ve iki dünyâ dahi devr-i kıyâmete dek bulunacağı muhakkakdır" deyü Kara şemseddîn hazretleri tasdîk-i kelâm etdiler.

Bâyezîd Hân buyurdular kim, "Ey ruhbânlar bize yeni dünyâ lâzım değildir. Ancak bize eski dünyâda Mekke ve Medîne hılâfeti lâzımdır" dedikde hemân dem,

Padra nâm papas {eydir}: "Pâdişâhım, hâzır ol vakte ki oğlun Selîm Tırabzan'dan gelüp halîfe olup Muhammed'inizin kitâbında [14] âyeti hükmünce oğlun Selîm velekaddır ve lafz-ı *"zikr"* Mısır fethi târîhidir. Müjde sana pâdişâhım" dediklerinde {Sultân} Bâyezîd {ve Kara} şemseddîn bu ruhbânlardan hazz edüp kal'a-i Akkirmân'ın fethin su'âl etdikde,

Kolun eydir: "İşte pâdişâhım, *'Fetehetâ'* {889} vaktidir. Sabâh vakt-i kuşlukda bu otağın içinden bu Akkirmân'ın ve Kili kal'asının miftâhları pâdişâhıma gelir" dediler.

Pâdişâh bu iki papası Mengli Giray Hân'a verüp göz hapsiyle gözetdiler.

Hikmet-i Hudâ ale's-sabâh Akkirmân'a bir top nice urdular ise otak-ı nüh-tâkın bir tarafı delinüp içinde on aded papaslar on aded kal‘a miftâhlarıyla bu Pirgaz Konman kal‘asının miftâhların cevâhir zarf ile dest-i pâdişâhîye teslîm edüp kal‘a-i Pirgaz Konman *'Fetehetâ'* {889} lafzında feth olup sâ’ir bilâd-ı İslâmiyyeye zamm olundu.

Ol asırda bu kal‘a ol kadar beyâz ve münevver idi kim gûyâ nûr idi. Ol ecilden kavm-i Tatar bu kal‘a-i Pirgaz Konman'a Akkirmân derlerdi. Lisân-ı Tatar'da kirmân kal‘aya derler. Lisân-ı Yunan'da pirgaz derler. Lisân-ı Arab'da kal‘a derler. Lisân-ı Acem'de (---) derler ve lisân-ı Etrâk'da (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Netîce-i kelâm kal‘a-i Akkirmân'ı Bâyezîd Hân feth edüp Padra ve Kolun nâm papaslara ihsân edüp bir şey kabûl etmeyüp doğru İşpaniye kralına gelüp Yeni dünyâ ahvâlin krala söyleyüp on iki pâre gemi ile altı ayda yeni dünyâya kadem basan *"Fetehetâ"* {889} târîhinde kavm-i İşpaniye'dir.

Andan Bâyezîd Hân bu Akkirmân kal‘asın ta‘mîr ü termîm eyleyüp Silisre eyâletinde başka sancakbeği tahtı eyleyüp derûn-ı kal‘aya on bin asker ve beğine üç bin asker verüp Kili kal‘ası cânibine azîmet buyurdular.

Hâlâ beğinin taraf-ı pâdişâhîden kanûn-ı Bâyezîd Hân üzre hâss-ı hümâyûnı 240.000 ve erbâb-ı tîmârı 104 ve erbâb-ı zu‘amâsı 6'dır. Hîn-i ma‘rekede cebelüleri ile beş yüz asker olur ve hâkimlerinin eşbehi Bâyezîd ve Selîm Hân mütevellîsidir ve kal‘a dizdârı ve azeb ağası ve beşli ağası ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve gümrük emîni ve muhtesib ağası ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâsı ve (---) aded nâhiye kurâları vardır.

Sitâyiş-i kal‘a-i Akkirmân

Evvelâ kal‘a-i Akkirmân nehr-i azîm Turla kenârında bir yalçın küfeke kaya üzre binâ olunmuşdur. Nehr-i Turla bu mahalde kal‘adan iki top menzili ba‘îd Karadeniz'e mahlût olduğu yerden içeri Turla suyunun cenûbu kenârında, ya‘nî mezkûr İsmâ‘îl şehri hâkinde bir püşte-i âlî üzre beyâz billûr-misâl Akkirmân'dır.

Bu kal‘ayı Melek Ahmed Paşa efendimiz ile temâşâsına giderken *el-azametullâh* bu kal‘adan nehr-i Turla üzre kırkar karış ve yigirmişer vukıyye gülle atar toplar atdılar kim Turla nehri üzre gülleler seke seke karşu Özü kıyıları tarafında Otyarık nâm mahalle varup yine karşu sahrâlarda gülleler seke seke zemîni toz edüp gitdi.

Beri kara cânibinde burc [u] bârûlar üzre olan toplara âteşler edüp kal‘a-i Akkirmân dûd-ı bârûd-ı siyâhdan ak kirmân iken kara kirmân olup cümle kal‘a neferâtları pür-silâh olup cemî‘i dendân-ı bedenlerden bir yaylım kurşum atup bir gülbâng-ı Muhammedî getirdiler. Sadâ-yı "Allâh Allâh" ile vâdî-i Akkirmân pür-nûr olup kal‘anın seyrine meşgûl olduk.

Evvelâ bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin altmış adımdır, ammâ içerdeki katdan adımladım. Taşradan üç ***[36a]*** kat kal‘adır. Andan adımlayanlar "Beş bin altı yüz adımdır" dediler, ammâ nehr-i Turla kenârı alçak dîvârlardır, lâkin metîn ve hısn-ı hasîn kulle-i azîmleri vardır.

Ensesi ki kara cânibidir, ol semti üç kat rıhtım şeddadî binâ bir kal‘a-i zîbâdır.

Derûn-ı kal‘ada cümle evleri maşrık tarafına nehr-i Turla'ya ve Karadeniz'e ve Kamerü'l-kum tîhi câniblerine nâzırdır.

Ve üç kapusu var. İkisi nehr-i Turla'ya nâzır küçük kapulardır. Biri maşrık tarafına varoşa mekşûf gâyet işlek üç kat metîn demir kapulardır. Bu büyük kapu arasında kal‘ayı feth eden içine iki âdem sığar kırkar karış serâmed toplar var kim Âl-i Osmâniyân'ın bir serhaddinde misli yokdur. Meğer nazîri kal‘a-i Rodos'da yâhûd Akdeniz'in Boğazhisârları'nda ola, ammâ hâlâ bu top-ı kûpun biri doludur.

Ve derûn-ı kal‘ada cümle bin beş yüz tahta şindire örtülü ma‘mûr evlerdir kim aslâ kiremit örtülü hâneleri yokdur.

Ve Sultân Bâyezîd câmi‘i var. Bir minâreli câmi‘-i müferrahdır. Ve aşağı hisâr-pîçede bir hammâmcığı var. Ve iç kal‘ası Galata kullesi gibi dörd aded kulle-i ibret-nümâlar biri biri içinde musanna‘ ibret-nümâ kulle-i azîmlerdir kim her birinin içlerinde niçe yüz yıllık dânedâr darılar yığılmışdır. Ve bu iç kal‘ada dizdâr sâkin olduğu Turla'ya nâzır bir kral-ı dâl sarâyı var kim eğer mâ-vaka‘ı üzre ta‘rîf ü tavsîf etsem başka bir tomar-ı dırâz olur kim, mısra‘:

şenîden key buved mânend-i dîde [15]

demişler.

Netîce-i merâm: Görmeğe muhtâc bir binâ-yı bî-bâcdır ve bu sarâyın zîr-i zemîninde olan bârûd-ı siyâh niçe yüz bin kantar idiğinin hisâbın Hallâk-ı âlem bilür.

Ve bunda anbârlarda olan gılâl-ı hubûbâtın envâ‘ın ve mühimmât [u] levâzımâtın gûnâ-gûnunun adedinin hadd [ü] hasrı yokdur.

Ve bu iç kal‘ada nehr-i Turla boğazına nâzır ejder-i heft-ser-misâl balyemez toplar var kim ta‘bîr olunmaz. Cümle sağîr ü kebîr yüz seksen topdur ve bî-hisâb gûnâ-gûn cebehânesi var.

Ve kal‘anın üç katında dahi gûnâ-gûn mukarnaz ve müşebbek ve medîne ve gilvili ve gömlekli bir biri içinde gûnâ-gûn musanna‘ serâmed kullelerin ba‘zısı kurşum örtülü kulle-i bâlâlardır kim cümlesi iki yüz aded kulle-i ra‘nâlardır.

Ve ilm-i hendese üzre bu kal‘a çâr-kûşe ve altı kat bölme hisâr-ı üstüvârdır ve iki tarafı nehr-i Turla'dır kim ol tarafı alçak yokuş aşağı vâki‘ olmuşdur. Ve iki tarafı yalçın kaya üzre âlî cidâr-ı hemvârdır. Ve iki tarafının yalçın kesme çakmak kayası kaya üzre binâ olunan üç kat dîvârın handakı elli arşın-ı Mekkî derindir ve elli arşın enli bir handak-ı azîmdir kim rub‘-ı meskûnda bu hakîr yedi bin altmış kal‘a seyr [ü] temâşâ etdim, böyle bir ibret-nümâ handak-ı amîk-i mehîb görmedim.

Etrâf-ı handak cümle sarp çakmak taşı kesme mücellâ kayadır kim bir kuş pençe ilişdirecek rahnedâr

yeri yokdur. Bir tarafdan bu kal‘aya ne lağım ve ne meteris ve ne sîbe ve ne kubur kabûl eder kal‘a değildir. Hattâ Erdel diyârına bu hakîr Seydî Ahmed Paşa asrında vardığımızda Foğraş nâm kal‘ada bir Macar tevârîhinde bu Akkirmân kal‘asının evsâfın okurlarken hakîr sâmi‘înden olup gûş dutdum.

Bu Akkirmân handakın Salsal kırk aded sâdât-ı kirâma kazdırup "Eğer bu handak içinden Turla suyın geçirirseniz sizi âzâd edeyim" deyüp bunlar da ecdâd-ı izâmları rûhâniyetlerinden istimdâd taleb edüp niçe mücrim esîrler dahi çalışarak kırk aded sâdât-ı kirâmlar kırk yılda bu handakı kazup içinden nehr-i Turla'yı geçirirler. Bunların kimi merhûm ve kimi sağ, kalanlar el açup du‘â ederler kim,

"İlahî bu handaka kâfir düşerse mürd ü hurd olsun. Müslim düşerse âfât-ı semâvî(?) ve âfât-ı arzîden sâlim olsun" deyü du‘âlar ederler.

Hâlâ Hudâ âlimdir, iki kerre vâki‘ olup gördük. Bir kerre bir kefere düşüp hurd oldu ve bir kerre bir büdelâ müslim âdem düşüp sabâhın handak kapusun açup taşra çıkardılar. Aslâ bir kılına hatâ gelmemiş. Bir ibret-nümâ handak-ı a‘lâdır. Ve bu derin handak tarafında olan kal‘a dîvârı kırkar ayak enli kalın rıhtım fîl cüssesi kadar küfeke taşlı kalın şeddadî dîvâr-ı hemvârdır. Ve büyük kapu önünde bir haşeb cisr-i mu‘allâkı vardır. Her gece nigehbânlar makaralar ile cisri kaldurup kal‘anın demir kapusuna dayayup kal‘aya aslâ geçilmez olur.

Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri üzre Salsal'ın altı vukıyye dişleri ve ikişer kulaç eğegi kemikleri zincirler ile asılmışdır.

Ve Melek Ahmed Paşa efendimiz Kırım hânından ve Âsitâne'den gelecek piyâde yeniçeri askeri bakayâsından haber gelince Akkirmân altında meks etmek iktizâ edüp tehî-dest durulmasın içün cümle asker-i İslâma ve cümle ahâlî-i şehre dellâllar nidâ edüp beher gün onar kazgan pilav ve zerde pişüp cümle askere ve ehl-i belede ni‘met-i firâvân-ı bî-imtinân bezl olunup mehterhâneler çalup cümle alaybeğleri ve çeribaşıları ve yetmiş bayrak sekbân [u] sarıca bölükbaşıları etek der-miyân edüp Akkirmân kal‘asının handakı tathîrine bezl-i ihtimâm edüp handak içinden defter ile beş kerre yüz bin araba toprak nehr-i Turla'ya dökülüp mukaddemâ şürefâların kazdığı zamân gibi ***[36b]*** handak içre nehr-i Turla cereyân edüp handak tathîr olduğu sicille kayd olup bir dahi handaka bir dâne-i hardal bırağanın hakkından gelmek içün dellâllar nidâ edüp tenbîh [ü] te’kîd olundu.

Ammâ hikmet-i Sannâ‘-ı Lem-yezel bir gün handak pâk olurken bir mağârâ kapusu zâhir olup çeri olan âdemlerden niçe âdemler gar-ı yetîmânın içine girüp küçük hammâm kubbesi kadar âdem kelleleri çıkardılar kim birkaçının içine yigirmişer kile arpa kodular. Sararmış kelleler idi ve niçe yüz âdem inciği ve kolu kemikleri çıkup her biri beşer altışar zirâ‘ mi‘mâr {arşını} idi. Ve ikişer ve üçer arşın kaburga ve eğegi kemikleri çıkdı. Cümle halk temâşâ edüp [16] deyüp yine mezkûr üstühânları merkûm mağârâya koyup kapusun horasanî kireç ile mesdûd etdiler. (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Akkirmân: Cümle on üç mahalledir kim cümle tahta örtülü ve tahta avlulu tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli hâne-i mergûblardır. Ve niçe saz örtülü ve kamış örtülü evler ve hânlar ve kahvehâneler vardır.

Bu varoşda cümle (---) aded mihrâbdır, ammâ (---) câmi‘dir. Evvelâ **Sultân Bâyezîd câmi‘i,** tarz-ı kadîm sâde gözeli câmi‘-i pür-nûrdur. Ve Tatar hânlardan **Mengli Giray Hân câmi‘i** ve **Vâ‘iz câmi‘i** ve **Sultân Selîm Hân câmi‘i** tevliyet-i azîmdir ve (---) (---). Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve medrese-i Selîm Hân, ammâ dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâsı yokdur, lâkin on yedi yerde mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır. Cümleden çârsû içinde (---) mektebi mükellefdir, ammâ dârü'z-ziyâfe imâreti ve tevhâne ve kârbânsarâyları ve bîmârhânesi yokdur

Ve cümle (---) aded hammâmdır. Evvelâ, nehr-i Turla kurbunda **Sultân Bâyezîd-i Velî hammâmı** tarz-ı kadîm bir atîk nâ-pâk hammâm-ı garîbdir, ammâ ev hammâmları çokdur.

Ve cümle (---) aded hân-ı sevdâ-gerân-ı mücerredândır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded dükkân-ı ehl-i hırefdir kim her esnâfdan bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur ve bozahâneleri çokdur, zîrâ ahâlîsi cümle Tatar kavmidir. Bâzârında mahbûb u mahbûbe esîrleri çokdur.

Ve cânib-i şarkîsinde ve kıblîsinde bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır, ammâ cânib-i garbîsinde kumdan yığın yığın depeler vardır. Âhir-i kâr "Bu şehri kum gark eder" derler.

Ve a‘yân-ı kibârdan halkı yokdur. Cümle fukarâ zeylinde ehl-i tüccâr ve mücâhid fî-sebîlillâh halkı vardır. Ekseriyyâ cümle Tatar kalpağı geyüp at eti yeyüp kuzu postu {kürkü} geyüp boza ve bal suyu içüp ayda bir kerre beş baş gazâsına *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp Kazak vilâyetine akın edüp ya bay, ya hay veya vay doyum gelüp kılıçlarıyla geçinir gâzîlerdir.

..... (1.5 satır boş).....

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan halkının reng-i rûları humret üzre olup ten-dürüst âdemlerdir.

Ve iskelesinde yaz ve kış her diyârın gemileri eksik değildir.

Memdûhâtından beyâz ekmeği ve mayak yağı ve kızıl buğdayı ve arpası ve sâ‘at kumu (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve iklîm (---) tûl-ı nehârı (---) ve arz-ı beledi (---) (---) (---) (---).

Evsâf-ı vâdî-i mehîb Kamerü'l-kum, ya‘nî kân-ı ecinne-i kavm-i Kum

İhvân-ı safâya şöyle ma‘lûm ola ki bu Akkirmân vâdîleri ba‘de't-tûfân cümle deryâ idi. İskender-i Zülkarneyn emr-i Hakk ile Karadeniz boğazın kesüp Akdeniz'e akıtdıkda bu mahaller ıssız ve hâlî rimâlistân kalup kavm-i sakalân, ya‘nî Ecinne kavmi bu vâdîleri beğenüp vatan edindiler. Tâ ki ekasireler zamânına dek bu fezâlar ecinnelerin cây-ı râhatları oldu. Âhir Enûşirvân asrında Salsal nâm bir pehlivân tamâm seyâhat ederek bu Akkirmân zemînine gelüp görse kim bir âb [u] havâsı latîf kal‘a yeridir, lâkin kurbunda ecinne kavminin cây-ı menâsları var. Derhâl hükemâların cem‘ edüp ilm ile ecinne kavmine bir tılısm-ı a‘zam edüp yine Kamerü'l-kum'da sâkin olalar, ammâ

benî Âdem üzerine gelmeyeler ve benî Âdem anlar üzre varmayalar. Böyle bir tılsımât edüp ilâ hâze'l-ân bir vâdî-i kumistân-ı mehîb [ü] mahûfdur kim âdem ol rimâlistâna girse vâlih [u] hayrân olur.

Hattâ sene (---) târîhinde Kazak-ı Ak yetmiş pâre şaykalar ile Akkirmân'ın varoşun urmak kasdına bu Kamerü'l-kum içre girüp cümle gâ'ib olurlar. Sonra kayıkların cümle Akkirmân kavmi alup ganîmet ederler. Hâlâ ol asırdan beri Kazak, Akkirmân'ın adın anmazlar. Gûyâ bir kum deryâsıdır. Her bâr kumdan niçe dağlar peydâ olup yine bozulup bir yerde dahi peydâ olur, azîm temâşâ-yı mehîbdir.

Bir kerre beş on yârân cür'et edüp kimimiz atlı ve kimimiz piyâde ellerimize demet demet kamışlar alup kum içine kamışları ***[37a]*** dike dike alâmet edüp gitdik ki gerü dönüşde ol alâmetlerle gelevüz. Hele cür'et edüp bir sâ'atde gezüp kumdan bî-tâb ü bî-mecâl olup ba'zımız küçük ecinne yayı ve babucı ve asâları ve okları ve niçemiz tencere ve tavalar ve meşe kozalağı kadar çanak tabaklar ve mızraklar

..... (2 satır boş).....

Âhir-i kâr gezerken bir rîh-i akîm esüp kumlar üzre sokduğumuz kamışlar yıkılup yolumuz gâ'ib oluyor, hemân tarfetü'l-ayn içre cümlemiz gerü dönüp atlarımıza süvâr olup Akkirmân'a gelüp bulduğumuz metâ'ları ehl-i belede gösterüp anlar eyitdi,

"Bizlerde dahi acâ'ib ü garâ'ib ecinne bisâtları vardır" deyü ziyâdesiyle ta'rîf ü tavsîf etdiler ve,

"Bulduğunuz ba'zı şey'leri âteşe bırağın görün yanar mı?" dediler.

Hakîkatü'l-hâl niçe bisâtları âteşe bırakdık. Ne yandı ve ne kavruldu ve ne karardı ve bozardı. Âteşin harâreti bile te'sîr etmeyüp âteşden çıkarup elimize aldık. Gûyâ buz pâre gibi idi. Niçe şey'leri Paşa'ya verüp ol dahi Âsitâne'de Kaya Sultân'a hedâyâ gönderdi ve hâlâ hakîrde niçe gûne şey'leri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı mekabir-i müslimîn-i Akkirmân

..... (1 satır boş).....

Ba'dehû Akkirmân'dan Paşa efendimiz ile kalkup cânib-i garba meyyâl gidüp,

Menzil-i Hân Kışlası, {ya'nî mekân-ı hâkim-i Bucak Tatarı}

Beş yüz hâneli {cümle saz örtülü ve nehr-i Turla'dan bir sâ'at ba'îd} ma'mûr [u] âbâdân kasaba-misâl hân ve câmi' ve hammâmlı köydür. Yalı ağası dedikleri hâkim Tatar hânlar tarafındandır, ammâ Özü vezîri hükmündedir.

Bucak Tatarı kavmi dedikleri kim kırk bin şiydak[lı] ener biner Tatar-ı sabâ reftâr adû-şikâr kavimdirler. Cümle iki yüz yetmiş pâre köy ve kışla ve otar köylerdir.

Bunlarda olan mâl u rızk ve hayvânât u ganîmet vilâyet-i Kırım'da yokdur. İslâmbol'u yağ u bal ile ganîmet eden bunlardır.

Bu Bucak Tatarı dediklerinin mekânları nehr-i Tuna ile nehr-i Turla arasında şarkdan garba tûlu beş konakdır. Tuna ile Turla'ya gelince iki germe konak yere Bucak derler, ammâ çok asker-i nâmdâr çıkar, lâkin cümlesi Özü vezîri emrine me'mûrdurlar, ammâ Tatar hânın yalı ağası zabt edüp ağaya da ve paşaya da gazâ mâlından öşr verirler. Gâyet mutî' gâzîlerdir.

Andan yine cânib-i garba meyyâl gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Yanıkhisâr

Akkirmân hâkinde nehr-i Turla batağı geçidinde hâlâ Galata kullesi gibi müdevver üzeri sivri tahta kubbeli bir kulle-i kavîdir. Mâ-tekaddem kal'a-i azîm imiş kim Sultân Bâyezîd-i Velî binâsıdır.

Ba'dehû Semiz Mehemmed Giray Hân asrında bu kal'ayı Kazak-ı Ak alup kal'asın harâb ü yebâb eder.

Ba'dehû sene 1025 târîhinde bâ-fermân-ı Sultân Ahmed Hân Özü hâkimi şakşakî Paşa bu kulle-i âlîyi şeddadî taş binâ inşâ edüp hâlâ imârdır.

Taşrasında bir kat ağaçdan dolma palanka hisârı vardır. Akkirmân'dan Özü'ye ve Kırım diyârına giden, nehr-i Turla'yı bu Yanık kal'ası'ndan geçer. Lâzımlı geçit olmağile dizdârı ve iki yüz aded müsellâh neferâtları vardır. Cebehânesi ve yigirmi pâre hurde şâhî topları vardır. Bu kal'a altında meks etdiğimiz sâ'at Melek Paşa efendimiz bu kal'anın handakın fi'l-hâl cümle askere tathîr etdirüp derûn-ı kal'aya elli aded dalyan tüfengler vakf eyleyüp teslîm-i dizdâr olup Akkirmân sicilline kayd olundu.

Lâkin bu kal'a-i müfîd [ü] muhtasarın enderûn [u] bîrûnunda aslâ hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. İllâ bir mescidi vardır.

Andan asker-i İslâm'ın niçe bini Hân Kışlası üzre gidüp Paşa efendimiz alay-ı azîm ile nehr-i Turla kenârıyla semt-i garba gidüp,

Karye-i Hacı Hasan: Tatar Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'nın kışlasıdır. Sefer Gâzî Ağaoğlu İslâm Ağa yalı ağası olmağile bu mahalde Paşa'ya kırk bin sadaklı ve savatlı şehbâz Tatar gâzîleriyle istikbâle çıkup Paşa'ya ve cümle asker-i İslâma bin koyun ve yüz sığır boğazlayup ziyâfet-i azîm edüp cümle guzâtı tok toyum eyledi. Andan,

Karye-i Korkmaz: Nehr-i Turla'ya karîb bir câmi'li ma'mûr yalı köyüdür. Andan,

Karye-i Sultân Savatı: Hân ve câmi'li ma'mûr yalı köyüdür kim cümle evleri saz örtülüdür. Darb-ı meseldir kim "Tatarın yediği darı ve geydiği deri, evleri saz kendileri nâ-sâz" derler, meşhûr meseldir. Andan,

Karye-i Porka: Bu dahi yalı köyüdür. Andan,

Karye-i Tonal: Ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan yine cânib-i mağribe nehr-i Turla kenârınca,

Menzil-i Kasaba-i Çöplüce: Bender kal‘ası nâhiyesinde beş yüz saz örtülü hân ve câmi‘li ve yetmiş aded dükkânlı yalı ağası hükmünde ma‘mûr Tatar ve Eflâk ve Boğdan köyüdür. Haftada bir kerre azîm cem‘iyyet-i kübrâ olup bâzârı durur. Turla nehri kenârı olmak ile bâğları ve bâğçeleri çokdur. Andan yine taraf-ı garba,

Karye-i Tilmaza: Re‘âyâsı Eflâk ve Boğdan'dır. Andan,

Karye-i Livonta: Bender köylerinden re‘âyâsı cümle Eflâk ve Boğdan'dır. Andan ***[37b]*** cânib-i garba,

Karye-i Kopan: Re‘âyâsı cümle Boğdan'dır kim yalı ağası hükmündedir, ammâ Bender kal‘ası hâkinde Turla nehri kenârındadır ve cümle iki yüz saz örtülü ve bir kenîseli ma‘mûr köydür ve bunun nehr-i Turla karşusu sâfî Kazak-ı Ak vilâyetidir. Andan semt-i garba 3 saat gidüp,

Yeniköy: Nehr-i Turla kenârında bir mu‘azzam köydür kim cümle re‘âyâsı Boğdan keferesidir. Ve bunda Bender hâkimi tarafından kulağuzlar alup chanib-i garba 3 sâ‘at gidüp

Kal‘a-i Bender nümâyân oldukda *el-azametullâh* kal‘a-i Bender askeri cümle dokuz bin aded pür-silâh mükellef ü mükemmel asker Paşa'ya istikbâle çıkup alay-ı azîm ile gülbâng-ı Muhammedî çekerek kal‘a altına varıldıkda kal‘adan bir yaylım top [u] tüfengler atılup zemîn [ü] âsumân sadâ-yı top-ı kûpdan lerzenâk olup Paşa efendimiz dârât [u] kerr ü feriyle serâperdesinde meks edüp istikbâle çıkan kal‘a neferâtlarına bir kîse bahşîş ihsân edüp sahrâ-yı Bender'de asker cem‘ olmasıyçün üç gün tekâ‘üd ile cânib-i erba‘aya karavullar fermân olundu, zîrâ bu kal‘a-i Bender tâ kâfiristânın kat(?) ortasıdır.

Evsâf-ı sedd-i İslâm-ı dâr-ı imdâd, ya‘nî kal‘a-i Üstüvâr-ı Bender-âbâd

Mâ-tekaddem sene 889 târîhinde Bâyezîd Hân Akkirmân kal‘asın feth etdikde bu mahalle Gedik Ahmed Paşa Tatar-ı adû-şikâra geçit olsun içün bir müfîd [ü] muhtasar kulle binâ ederler. Tâ ki Süleymân Hânî'de Kazak-ı Ak ol kulleyi münhedim edüp andan Tatar askeri nehr-i Turla'yı geçerken Rus-ı menhûs Tatarı bu mahalde kırardı. Âhir Tatar Hân Süleymân Hân'a bu mahalde bir kal‘a binâ olunmasın ricâ edüp ricâsı hayyız-ı kabûlde vâki‘ olup,

Süleymân Hân buyururlar kim "Ben derim, anda bir kal‘a yapılsın" demek ile kal‘a yapılup tamâm oldukda ismini kal‘a-i Bender'im kodılar.

Sonra galat-ı meşhûr evlâ olmağile kal‘a-i Bender dediklerinin vech-i tesmiyesi oldur. Sene (---) târîhinde binâ olunmuşdur. Âl-i Osmân kal‘a inşâ edemez derler. Bu kal‘ayı görmeyen Âl-i Osmân'ın kal‘a yapmasına elbette münkirdir. Hâlâ Özü eyâletinde Akkirmân ile müşâ bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i dârü'l-amândır.

Hâlâ Özü hâkinde başka sancakbeği tahtıdır kim beğinin hâss-ı hümâyûnu 340.000 akçedir. Kanûn üzre erbâb-ı tîmârı 312 ve erbâb-ı ze‘âmeti 4. Cümlesi cebelüleri ile üç bin asker olur. Beği dahi beş yüz askere mâlikdir ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı ve ot ağaları ve beşli ağaları ve ot kulları vardır ve yüz elli akçe hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîn kazâsı vardır. Nâhiyesi cümle (---) aded kurâdır. Beher sene ber-vech-i adâlet kadıya beş kîse ve beğine yigirmi kîse â’id ü fâ’id olur. Eğer Tatarın "Beş baş" ta‘bîr etdikleri seferleri karşu kâfir tarafına işlerse beğine kırk elli kîse-i Rûmî olur.

Kal‘a dizdârı ile yigirmi ağalıkdır ve üç bin aded müstahfizân-ı azeb ve yerli ve gönüllü kal‘a neferâtları vardır, Ve yeniçeri ağasıyla yedi oda kapukulu çorbacıları ve bir oda cebeci ve bir oda topçu {ve muhtesib ve subaşı ve gümrük emîni} vardır.

El-hâsıl hîn-i muhâsarada bu kal‘a içre on iki bin asâkir-i İslâm mevcûd olur, zîrâ elbette haftada bir kerre küffâr şarâbı içüp gözüne şarâb-ı bî-hicâb geldikde elbette bu kal‘ayı her bâr muhâsara eder.

Evsâf [u] eşkâl-i cirm-i kal‘a-i Bender

Kal‘ası nehr-i Turla kenârında bir yanı alçak, cenûbu ve kıblesi yüksek küfeke kayalar üzre şekl-i murabba‘ bir şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ u metîndir, Ve her taşı fîl-i Mengerusî cesedi ve sığır ve at karnı kadar seng-i hârâ taşlardır kim Süleymân Hân'ın Mi‘mârbaşısı Sinân ibn Abdülmennân Ağa bu kal‘ayı inşâ ederken var makdûrun sarf edüp gûnâ-gûn ilm-i hendese üzre ihtirâ‘âtlı kulleler ve musanna‘ ve metîn burc [u] bârûlar etmiş kim vasfında lisân kasırdır ve cümle der [ü] dîvârı yigirmişer ayak enli ve kalın horasanî ve rıhtım dîvâr-ı hemvârdır. Ve dahi dâ’iren-mâdâr cirmi bedenler üzre kâmil iki bin beş yüz germe adımdır ve kara cânibinde handakı gâyet derindir, ammâ nehr-i Turla kenârında handakı yokdur, lâkin ol tarafı dahi iki kat bölme metîn hisâr-ı üstüvârdır. Ve cümle iki kapusu var. Biri kıble cânibine nâzır varoşa açılır büyük ve metîn demir kapudur kim handak üzre asma cisri dollâb ve zincirler ile her gece kalkup cisri kal‘a kapusuna siper ederler. Ve bu kal‘a cümle iki kat dîvâr olmak ile bu büyük kapudan içeri bir kat demir kapu dahi vardır. Kıbleye mekşûfdur kim bu kapu üzre çâr-kûşe beyâz mermerde târîhi var, ammâ gâyet bâlâda olup ve izdihâm yer olmak ile kırâ’at olunmayup tahrîr olunmadı, ammâ bu târîhin sağ tarafında bir beyâz mermer üzre hüsn-i hat ile tahrîr olunmuş:

"Âh cânım Rukıyye Hânım, âşıkı Macar Mustafâ"

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hattın üst yanında bir taşı oyup bir münakkaş İznik çanağını ayağından dîvâra yapışdırmışlar, ammâ gâyet üstâd işi, içi mâvi nakş-i bukalemûn çanağ-ı nîlgûndur. Ve bu demir kapu arasında yukaru kemerde bir demir kafes asılıdır kim hîn-i ma‘rekede bu kafesi koyverüp kapu önüne siper ederler.

Ve bu kapu üzre Süleymân Hân'ın câmi‘i var. Ol kadar büyük ve mükellef değildir.

Ve bu bölme kal‘ada cümle yüz aded şindire tahta örtülü evlerden gayrı bir imâret şey yokdur. Ve bu Yukarukal‘a on iki aded tahta örtülü metîn ve müstahkem kulle-i azîmlerdir kim her birinde beşer

altışar pâre balyemez topları var. Ve bu kal‘anın dörd köşesinde olan başka kal‘a-misâl kulle-i azîmler üzre sağîr ü kebîr yüzer aded şâhâne topları olup her kullede yüzer ***[38a]*** ve yüz ellişer aded kâfirin top gülleleri saplıdır, zîrâ Berebaş kâfiri bu kal‘ayı yüzer bin asker-i Rus-ı menhûs ile altı kerre muhâsara edüp hamd-i Hudâ bir zafer bulmayup hâ’ib ü hâsir gitmişdir.

Ve bu kal‘anın içinde bir demir kapu dahi aşağı hisâra iner. şarka nâzır bir küçük kapudur kim bu aşağı kal‘a tâ nehr-i Turla kenârına varır. İçinde cümle evleri şark cânibine nâzır biri biri üzre Turla'ya bakar cümle üç yüz aded tahta şindire örtülü hânelerdir.

Bu mahalde aslâ bâğ u bâğçe yokdur. Cümle yeniçeri ve cebeci ve topçular bunda sâkin olup başka bölme metîn rabât-ı şeddadî'dir.

Ve bu aşağı hisârın altı aded metîn kullelerinde nehr-i Turla'ya nâzır mehîb balyemez topları var kim Urus şaykaların aslâ geçirmez. Bu kullelerin cümle üstlerini Melek Ahmed Paşa efendimiz kendi mâlıyla tahta şindire ile örtmüşdür.

Ve Turla kenârında şark cânibine nâzır bir su kapusu vardır. Cümle ahâlî-i kal‘a suyu andan alırlar. Ve Turla kenârı kumsal yer olmak ile ol tarafda kal‘anın handakı yokdur. Ve ba‘zı yeri kal‘anın bu cânibi kanara kaya üzre vâki‘ olmuşdur.

Ve bu aşağı kapu olan kulle-i azîm içinde Süleymân Hân'ın bir câmi‘i dahi var. Mihrâbının iki tarafında balyemez topları var ve ağa kapusu önünde iki şehîd merkadi vardır kim her leyle-i Kadîr'de üzerine nûr yağdığın kerrât ile görmüşlerdir.

El-hâsıl Âl-i Osmân'ın kilid-i metîni bu kal‘a-i bender-âbâddır. *Hafizahullâh*, ammâ derûn-ı kal‘ada cebehâne ve anbâr ve mahzenlerden gayrı çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm ve bezzâzistân misilli imâretler yokdur.

Ve bu kal‘anın büyük kapusunun taşra sol tarafında handak kenârında bir mürtefi‘ havâdâr yerde mecma‘ü'l-irfân bir teferrücgâh ve mesîregâh namâzgâh-ı ferah-fezâsı var. Cümle guzât anda tâ‘at u ibâdet edüp varda beklerler. Ve handak kenârınca cümle kalın direkler ile şaranpav ta‘bîr etdikleri parmaklık çevirmişlerdir kim andan içeri at ve katır ve sâ’ir hayvânât giremeyüp kimesne handaka bir hâr u hâşâk atamazlar. Gâyet amîk ve pâk handakdır.

Ve bu hisâr-ı üstüvârın cânib-i erba‘ası ceng içün meydânlardır. Aslâ eser-i binâdan bir şey yokdur kim ol meydânlara kal‘anın topları kirpi gibi nâzırdır ve bu kal‘anın şark tarafında aslâ ve kat‘a varoşu yokdur, ammâ batı ve kıble tarafında varoş-ı azîmi var kim cümle etrâfi kesme handakdır. Ve her tarafında balvan kuyuları ve karavulhâneleri vardır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Bender

Bu varoş içre cümle dörd aded mihrâbdır. Ve dörd aded Müslim mahalleleri var. Yedi mahallesi cümle Eflâk ve Boğdan keferesi mahallesidir. Ve cümle bin yedi yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâsı yok, cümle tahta havlılı ve tahta örtülü ve saz ile mestûr ve niçe havlıları etrâfı çitli evlerdir.

Aslâ selâtîn câmi‘leri ve kârgîr minâreli câmi‘ler yokdur. Cümle minâreleri tahta ile mebnîdir, ammâ çârsû içinde (---) câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs yokdur, ammâ iki yerde mekteb-i sıbyânı var.

Ve cümle iki yüz aded müfîd [ü] muhtasar dükkânları var, lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ hânları ve mahzenleri çokdur ve sokaklarında aslâ kaldırım dahi yokdur ve bâğları dahi azdır, zîrâ her gün küffâr gelüp ceng edüp harâb eder. Anıniçün bâğ u bâğçeleri azdır, ammâ bu varoşdan taşra batı ve kıble tarafi gâyet mahsûllü nebâtât ve giyâhâtlı sahrâlardır kim kurâlarında bal ve yağı gâyet çok olur.

Ve âb [u] havâsı (havâsı) gâyet latîfdir ve halkı gâyet şecî‘ ve bahâdırlardır kim cümle Tatar kalpağı ve Kutmen kürkü geyüp her sabâh Turla'nın karşu tarafına Kazak kâfiri gelüp ceng ederler. Bu şehir içre ancak bir kesîf hammâmı vardır ve ziyâretgâhları ma‘lûmum değildir.

Bir gün birkaç gâzîler karşu tarafda kemîngâh yerlerde sinüp yedi aded Kazak kâfiri diller getirüp Paşa-yı müdebbir bunları söyledüp,

"Vallâhi Erdel kralı Rakofçi oğlu yüz bin asker ile Erdel vilâyetinin Seykel sahrâlarına gelmiş, ammâ dahi Leh vilâyetine girmemiş ve Leh kralı iki kerre yüz bin askerle sizin gelmeniz imdâdına bakar, ammâ size tâbi‘ Eflâk ve Boğdan beğleri yigirmişer bin asker Rakofçi'ya {imdâd} gönderüp sizi urmak üzredir" deyü haber verdikde, hemân Paşa bu dilleri ılgar ile Köpürlü'ye beş günde gönderüp ahvâl-i pür-melâli kefereler nakl etdikde Eflâk ve Boğdan Kapu Kethüdâsı Uzun Alî
Ağa Köpürlü vezîre der kim,

"Sultânım, bu bed haber Melek Ahmed Paşa'nın düzme iftirâsıdır. Eğer Eflâk ve Boğdan Rakofçi krala imdâd verirse beni katl edin" deyü da‘vâ-yı merd etdiğinin haberi kal‘a-i Bender altında Melek Paşa'ya gelüp Köpürlü dil kefereleri küreğe göndermiş.

Hemân Paşa-yı âkıbet-endîş Eflâk ve Boğdan tarafına çaşıtlar gönderüp iki günde haberin sıhhatin getirdiklerinde Paşa-yı müdebbir cümle asâkir-i İslâm ile âmâde dururdu.

Ertesi gün Âsitâne tarafindan hatt-ı şerîf ile bir kapucubaşı gelüp "Melek Lalam ***[38b]*** Allâh işin âsân getirüp Leh kralı dostumuza Tatar hân ile imdâd edüp basîret üzre olasın" deyü du‘ânâme hattı gelüp ol gün yine Tatar hândan Aliş Ağa nâm bir bartır carlıklar getirüp eyle tahrîr etmişler kim,

"Benim karındaşım, hâzır olun, Hacılar Bayrâmı gününde sizinle inşâ’llâh kal‘a-i Hotin altında mülâkat olup andan Rıdvaniçse nâm kal‘adan cenâbınız nehr-i Turla'yı ubûr edüp Leh vilâyetinde cenâbınız ile ve Leh kralı ve Kıraku kıralıyla ve bizim Kardaş Kazağımızla bir olup Rakofçi la‘înin siz ardından ve biz önünden bir hareket edelim, olmaya illâ hayr. Hudâ kerîmdir, âheste hareket edesiz, zîrâ bizim karındaşımız Nûreddîn Sultân'ı kırk bin asker ile Rakofçi'yı aramağa göndermişimdir. İnşâ’llâh Leh içine anlar dahi varup taburdan haber aldıklarında cenâb-ı şerîfinize anlardan haber varır" deyü hândan bu gûne imhâlnâme gelince Paşa-yı müdebbir âdemer ile müşâvere edüp bir ayak ileri kâfirin Orhay nâm vilâyetine doğru gitmeği ma‘kul görüp,

Kal‘a-i Bender'den Leh vilâyetine gitdiğimiz kılâ‘ u konakları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Bender'den seher vaktinde kös-i rıhletler çalınup üç aded mîr-i mîrân askeriyle ve yalı ağası Sefer Gâzî oğlu İslâm Ağa kırk yedi bin aded güzîde sadaklı ve savatlı ve koş atlı bahâdır-ı Bucak Tatarı ileri çarkacı olup kös-i kebirgeler çalup ileri gitdiler, ammâ cümle kapu kuluyla cebehâne ve toplar ile aşağı bölük sipâhîleri cümle kal‘a-i Bender'de kalmak fermân olunup ancak Melek Ahmed Paşa seksen yedi bin altmış aded güzîde asker ile kal‘a-i Bender'den *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp cânib-i garba Turla kenârınca gidüp mukaddemâ Eflâk ve Boğdan memleketine gönderdiğimiz çaşıtlarımız Paşa'ya gelüp,

"Amân sultânım, işte Eflâk ve Boğdan küffârı sizin bu Benderde durduğunuz haberin işidüp Rakofçi'dan dahi on bin aded katana Macar Eflâğ ve Boğdan'a imdâd gelüp yarın ya öbür gün elbette sizi bir su geçidinde basarlar" deyü haber verdiklerinde Paşa-yı müdebbir gelen çaşıtlar ile ileri bir ağasın çarhacı olan yalı ağasına ve üç aded mîr-i mîrânlar haber gönderüp anlar âmâde olmada, beri tarafda Paşa kâmil 15 sâ‘at hâk-i Bender'de gidüp nehr-i Yişnevic'i atlar ile ayakdan geçüp,

Menzil-i karye-i Sihare: Bender nâhiyesi kurâsıdır, ammâ nehr-i Yişnevic, İskerled ve Boğdan dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Turla'ya mahlût olur. Bu Sihare köyünde sabâha dak cümle asker-i İslâm hâb-ı râhat görmeyüp pür-silâh âmâde durdular, ammâ hamd-i Hudâ düşmandan bir nâm u nişân görülmedi.

Andan ale's-sabâh nefîr-i rıhletler çalınup cümle asker hâzır u müheyyâ ağırlıklar cümle gerüde giderek,

Karye-i Boboyoz: Nâhiye-i Bender'in âhir hudûdudur kim altı yüz aded bâğlı ve bâğçeli re‘âyâ-yı Boğdan köyüdür. Bu köyü ubûr edüp ol gün vakt-i asrda,

Menzil-i nâhiye-i Orhay

Sahrâsında cümle hayme vü hargâhları tınâb tınâba çıt-a-çıt kurup meks olundukda cânib-i erba‘aya çeteciler ve karavullar gidüp pusulara girdiler. Biz beride asker-i İslâm ile ol gün kazanlar asup ta‘âmlar pişürüp safâlar etdik ve bu Orhay nâhiyesi evvel ve âhir Boğdan kâfirinin vilâyetinin gâyet ma‘mûr yeridir kim nehr-i Turla kenârına vâki‘ olmuş imâristândır, lâkin kâhîce nehr-i Turla karşusunda Durujunka Kazağı bu Orhay cânibine geçüp harâb eder.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde ileri giden yalı ağası çarhacılarımızdan yedi aded kâfir dil getirüp Melek Paşa bu dilleri söyledüp "İşte şimdi sizi kâfir basar" deyü haber verdikde amân u zamân verilmeyüp yedi aded kâfir katl olunup anı gördük, birkaç atlı Tatar feryâdcı gelüp,

"Amân sultânım, bir sâ‘at ileride ceng-i azîmdir, ammâ gam yemen. Atlanup âheste âheste imdâda gelin. Biz dahi kâfiri sizin üzerinize çekeriz. Olmaya illâ hayr" deyüp yine ol bahâdır yiğitler seğirdüp ileri cenge gidince hemân Paşa-yı kâmkâr mehterhâne çaldırmayup seksen bin aded güzîde askeri salt çıkarup gerü ağırlık üzre Kırkkilise ve Köstendil ve Vize sancağı askerlerin koyup cümle asker ile *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp at başı berâber rikâb rikâba çıt-a-çıt bir sâ‘at kadar gidince

top u tüfeng ve gülbâng-ı Muhammedî sadâsı istimâ‘ olunup hemân cümle guzât-ı müslimîn ejder-i heft-ser div-i nerre-i dirrendeye dönüp giderken anı gördük çarka giden askerimiz ilerisi at boynuna düşüp Bucak Tatarlı "Kavur cav katı caman katı yaman" deyüp bize işâret ederek kaçarlar, ammâ meğer murâdları kâfiri bizim askerin üzerine getirmek imiş.

Hemân Paşa-yı müdebbir Orhay sahrâsının sağ tarafı nihâyetinde dağlar içre cüyûş-ı muvahhidîni üç bölük edüp kemîngâhlarda âmâde edüp kendisi tevâbi‘ [u] levâhıkıyla ve yetmiş yedi bayrak sekbân u sarıcasıyla Orhay sahrâsında âmâde durup küffâr ile bizim talî‘a-i asker olan yalı askeri ***[39a]*** sahrâ-yı Orhay'da "Bire vur hay" diyerek elleri ve kolları kanlı gelince hemân Paşa efendimizin Arganalı Ahmed Ağa ve Ensesi Yamalı şâmlı Halîl Ağa ve niçe yüz müsellâh Abaza ve Çerkes ve Kürd ve Türkman ağalarımız aç kurd koyuna girir gibi Eflâk ve Boğdan keferesinin içine girüp kılıç urmağa başladılar, ammâ küffâr-ı dûzah-karârın aslâ bâk-i pervâsı olmayup yaralı hınzîr gibi kudurup ceng ede ede tâ Orhay sahrâsının ortasına küffârın gerüsü de gelüp tamâm oldukda ceng-i azîm mahallinde iken hemân mukaddemâ Paşa efendimizin dağlar içre kemîngâhlara koduğu asker dahi pusudan bir kerre sadâ-yı "Allâh Allâh" ile çıkup kâfirin ardın aldılar.

Hemân küffâr gördü kim Bucak Tatarı askeriyle Osmânlı arasında kalup sehel cenge mukavemet edem sanup bi-emr-i Hudâ bir anda cümle yigirmi sekiz bin küffâr dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçüp bakıyyetü's-seyfi nehr-i Turla'ya urup anda dahi yalı Tatarı Turla nehrine atlarıyla yıldırup küffârları kara saçlarından kara şaykalarıyla {karaya} çıkarup esîr etdiler. Ve dağlara firâr eden küffârlar dahi bizim paşalı elinden halâs olmayup anlar dahi pâ-beste ve dil-haste esîr-i bend-i silsile-i âhen olup âh [u] enîne başlayup cümle kelleler Paşa'nın serâperdesi önünde dağlar gibi yığılup cümle esîrlere bu kelleri yüzdürüp yigirmi sekiz bin kelle tuzlanup iki bin esîr ve on iki top ve cebehâne ve haçlı bayrakları ile Ahmed Ağa bu kelle ve esîrleri Âsitâne-i sa‘âdet'de Köpürlü Mehemmed Paşa'ya götürdükde tîz Boğdan ve Eflâk kapu kethüdâsı mel‘ûn Uzun Alî Ağa'yı huzûruna getürdüp,

"Bire mel‘ûn, bu Eflâk ve Boğdan kelleleri nedir? Geçende sen dimedin mi ki ‘Melek Ahmed Paşa Eflâk ve Boğdan'a iftirâ eder. Eğer anlar âsî olurlarsa beni ibret-i âlem eyle’ dimedin mi? Bire kaldırın şu hınzîrı" deyüp Kıbrıs'a nefy-i beled nâmıyla sürüp anda katl etdiler.

Andan Melek Ahmed Paşa sahrâ-yı Orhay'da meymene ve meysere meks edüp "Âyâ Leh diyârında ne zuhûr eder?" deyü müterakkıb iken Paşa efendimiz cümle iş erleriyle meşveret edüp Orhay sahrâsından kalkup yine nehr-i Turla kenârınca bir gün ve nısfu'l-leyle varınca ılgar edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hotin

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Boğdanca (---) demekdir. Leh lisânınca (---) demekdir. Mukaddemâ ibtidâ bânîsi (---). Niçe kraldan krala intikâl edüp sene (---) târîhinde Leh kralı hükmünde iken Sultân Osmân Hân-ı Sânî-i şehîd iki kerre yüz bin asker ile muhâsara edüp fethi müyesser olmadı, zîrâ yedi kral küffârının taburları ile ceng-i azîmler edüp niçe bin asker şehîd olduğundan mâ‘adâ Budin askeri ile Budin vezîri Karakaş Paşa dahi şehîd olup asker-i İslâm'ın gözleri büyüyüp Hotin kal‘asının fethi müyesser olmamasının bir aslı budur.

Bir aslı dahi Osmân Hân kuldan yüz çevirüp mudârâ etmediğinden kul dahi Osmân Hân'dan rû-gerdân

olup avk [u] te'hîr ile kış gelüp kal'anın feth-i teshîri müyesser olmadı.

Ba'de'l-ceng-i cidâl Leh kralıyla Sultân Osmân sulh-ı salâh edüp Hotin kal'asın Leh kralı berâ-yı sulh Sultân Osmân Hân'a miftâhları ve top u kûpleri ve cebehâneleriyle teslîm edüp Osmân Hân dahi Boğdan beğine kal'a-i Hotin'i ihsân edüp hâlâ bizim Boğdan beği boyarlığında yüz yetmiş pâre köye mâlik bir küçük palanka-misâl kal'acıkdır. İçinden cümle Boğdan küffârı Paşa'ya alay ile istikbâle çıkup kal'adan kırk elli pâre hurde toplar atılup şâdumânlar edüp kal'a-i Hotin altında nehr-i Turla kenârında meks olunup cânib-i erba'aya yine çarhacılar ve karavullar koyup kal'a hatmanı ve boyarları Paşa'ya üç bin koyun ve bin sığır ve yüz fiçı bal ve yüz fiçı yağ ve niçe yüz elvân zahîreler ile iki münakkaş altışar atlı hinto arabalar içinde yigirmişer kîse ve on tahta semmûr ve bir araba yükü balık dişi ve kâmil bin araba yükü cümle askere beksümât ve hâs ve beyâz ekmekler ile küheylân Boğdan bârgîrleri hedâyâlar gelüp Paşa ve cümle ağavâtlar ve cemî'i asâkir-i nusret-me'ser ganîmet oldukda Melek Ahmed Paşa efendimiz eydir,

"*Elhamdülillâh* sene (---) târîhinde Osmân Hân ile bu kal'a altına geldikde kilâr-ı hâsda gılmân-ı hâssa idik. Hamd-i Hudâ şimdi Âl-i Osmân'ın serdâr-ı mu'azzamı olup bu kal'ayı emn [ü] emân ile görüp yigirmi sekiz bin küffârların dahi kırup bu kadar bin esîr alup Sultân Osmân'ın intikâmın aldık" deyü hamd [u] senâ etdi.

Eşkâl-i kal'a-i Hotin: Nehr-i Turla kenârında şeddadî taş binâ bir küçük kal'adır kim cirmi {bin} beş yüz adımdır ve handakı gâyet metîndir. İki kapusu var. Biri cânib-i ***[39b]*** cenûba biri nehr-i Turla kenârına nâzırdır ve içinde iç kal'a-misâl bir manastır-ı azîmi var, İstifanî derler, gâyet metîndir.

Ve cümle sekiz aded tahta örtülü kulleleri var. Ve derûn-ı hisârda ancak altmış yetmiş mikdârı tahta örtülü bâğsız ve bâğçesiz küçük evlerdir. Ve cümle elli mikdârı dükkândır, ammâ taşra varoşı nehr-i Turla'ya doğru bin aded saz ve kamış örtülü Boğdan evleridir. Ve altı aded kenîseleri çanı nümâyân idi. Ve yüz elli kadar yine saz örtülü dükkânlarında asker-i İslâm bey' [ü] şirâ edüp kırdığımız kâfirler içün feryâd [u] nâlân edüp,

"Ölsün gidi Türk, Leh vilâyetine gidersiniz. Erdel hâkimi Rakofçi kral dahi sizi kırar" deyü cevâb ederlerdi.

Ammâ {Hotin'in} âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan Boğdan'ın kazda kızları başı açık siyâh kâküllü mahbûbeleri ve bâğ u bâğçesi ve arpa suyu ve pivo [ve] med ve horilka rakılarının envâ'ı ve balı ve yağı gâyet meşhûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kal'a-i Hotin

Merkad-i pür-envâr şehîd Karakaş Paşa: Pederimizin ve Melek Ahmed Paşa efendimizin hikâyetleri üzre mezkûr Karakaş Paşa Budin vezîri iken tabur cenginde alnından kurşumla urulup şehîd oldukda yedi bin Budin askeri dahi bu mahalde şehîd olup bu hâk-i pâkde medfûnlardır. Ve yedi kerre tabur cenglerinde on beş bin aded guzât-ı müslimîn şehîd olup cümle bu cebbânede medfûnlardır kim hâlâ niçesinin seng-i mezârlarında isimleriyle ma'lûm kubûr-ı şühedâlardır.

Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.

Hikmet-i Hudâ cümle asker-i İslâm ile kal‘a-i Hotin altında âsûde hâl üzre yatırken Leh vilâyetinde Tatar Hân'ın karındaşı Nûreddîn Sultân'dan bir mektûb-ı mahabbet-uslûb gelüp eyle tahrîr etmiş kim,

"Benim efendim, sultânım, hâlâ kırk yedi bin asker-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile diyâr-ı Kırım'dan Ramazân-ı şerîf ıydını kılup ılgar ile Durujunka Kazağı vilâyetinde Aksu kenârında kal‘a-i Ladicin altında kırk bin tüfeng-endâz Kardaş Kazak ve şeremet Kazak ve Sirge Kazak ve Andırya Kazak nâm dostlarımızla Rakofçi kral üzre varmadayız.

Benim efendim, mektûb-ı mahabbet-uslûbumuz ile ağaçayımız Mehemmed Giray Hân hazretlerinin mektûbu dahi sultânıma vusûl buldukda azîz şerîf başın içün ve pâdişâh-ı İslâm başıyçün olsun Bucak Tatarıyla yalı ağasın bu cânibe ale't-ta‘cîl yollayup cenâb-ı şerîfiniz Bender kal‘ası'nda yâhûd yalı köylerinde yâhûd Akkirmân kal‘ası'nda muhâfaza edesiz, zîrâ sizin ile piyâde yeniçeri askeri ve cebehâne-i pâdişâhî vardır. Tatar askeriyle sizlere sefer eşmek müşkildir. Hemân bizi hayır du‘âdan unutmayasız ve dahi sahrâ-yı Orhay'da Eflâk ve Boğdan ve Macar kâfirine ey sâtûr-ı Muhammedî urmuşsun. Küffâr-ı dûzah-karâra hayli rahne verüp Leh kralı dünyâ kadar hazz edüp cenâb-ı Bârî ile bir kılıcı Rakofçi kral'ın taburuna müyesser eyleye. Hemân benim efendim, Bucak Tatarın ale'l-umûm bu cânibe gönderesiz" deyü Nûreddîn Sultân'ın mektûbları geldikde hemân kal‘a-i Hotin altında nefîr-i rıhletler ve kös-i hareketler çalınup cümle guzât ile cânib-i şimâle 6 sâ‘at gidüp Boğdan'ın hükmünde,

Kal‘a-i Soroka: Nehr-i Turla kenârında bir küçük taş kal‘adır. Varoşunda bin kadar saz örtülü ve kiliseli ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kal‘adır. Sağ tarafımızda bir konak ba‘îd kalup biz cümle askerle Hotin'den altı sâ‘atde,

Menzil-i Palanka-i Rıdvaniçse: Evvel ve âhir Leh kralının kal‘asıdır. Âl-i Osmân'a hizmet ile neşv ü nemâ bulup kapucubaşı olan Rıdvân Ağa nâm köle kısmından bir be-nâm ağa fursat bulup kırk yıldan sonra "Âh vatan-ı aslîmin semiz domuz etleri" deyüp Kazak-ı Ak'a firâr edüp bu kal‘ayı binâ etdiğinden kal‘a-i Rıdvaniçse derler. Hâlâ müfîd ü muhtasar bir küçük palanka kal‘acıkdır. Varoşu beş yüz pâre saz örtülü evlerdir.

Bu mahalde cümle asker-i İslâm hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhları ile meks edüp Bucak Tatarı askeriyçün ân-ı sâ‘atde kamışdan ve sazdan botlar ve tulumdan kelek gemiler ve niçe yüz aded kayıklar ve çırnıklar peydâ edüp kırk yedi bin Bucak Tatarıyla yalı ağası ve Akkirmânlı Eşekdereli Mehemmed Ağa ve Sarataylı Velî Ağa ve Koda Batır Ağa cümlesi Paşa'dan me’zûn olduklarında hemân hakîrin aklı başından gidüp {Melek Ahmed} Paşa'nın ayağına düşüp Tatar ile sefere gitmeğe ricâ etdiğimde du‘â-yı hayr ile yigirmi at ile ve on yedi gulâmımla,

Bin altmış yedi Zilka‘desi'nin nısfında yalı ağasıyla Leh memleketine sefere gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Paşa'nın dest-i şerîfin bûs edüp Rıdvaniçse kurbunda kayıkla nehr-i Turla'yı hakîr selâmetle geçüp karşu tarafda Tatar askerin ***[40a]*** seyr [ü] temâşâ etdim.

El-azametullâh haşr [u] neşirden bir Kerbelâ günü olup kırk yedi bin Tatar askeri yüz elli bin bârgîrler ile nehr-i Turla'ya kendülerin urduklarında nehr-i Turla bu kadar kerre yüz bin at ayağıyla dolup su bügendi. Alt yanı sığ kalup niçe bin Tatar sudan seğirde seğirde geçdiler. Niçe bin Tatar dahi gemiyle ve pot ile ve tulum ile tarfetü'l-ayn içre geçüp tulumlardan tîrkeş ve kılıçları ve cümle esbâbların çıkarup geyindiler ve tarfetü'l-ayn içre atlandılar. Meğer Leh kralı tarafından on bin Leh askeri imdâda gelüp hâzır imiş. Anlar bizi sol tarafımızda görünen Kamaniçe kal'asına götürmeyüp yıldız cânibinde Durujunka vilâyetine götürdiler kim Nûreddîn Sultân ol tarafda imiş. (---) (---) (---)

Der-beyân-ı vilâyet-i Leh be-hâkimân-ı Rus-ı menhûs Durujunka

Evvelâ Nûreddîn Sultân'ı şunda bunda râst geliriz diyerek nehr-i Turla kenârıyla cânib-i şarka meyyâl kâmil bir konak ormanistânda Leh askeri önümüz sıra kulağız gidüp,

Evsâf-ı Palanka-i Raşkova: Bânîsi ma'lûmum değildir, ammâ nehr-i Turla kenârında gâyet ma'mûr şehirdir. Lisân-ı Lehce Raşkova (---) demekdir.

..... (2 satır boş).....

Andan yıldız cânibine sahrâlar içre âbâdân kurâlar geçüp ikinci günde,

Evsâf-ı kal'a-i Mohilo: Bu dahi Leh vilâyetinde Durujunka Kazağı hükmünde ganîmet vilâyetdir, ammâ iç kal'ası bir kaya üzre taş binâ kal'a-i ra'nâdır. İçinde üç bin tüfeng-endâz cengâver Kazak-ı Akı var, ammâ taşra varoşu nehr-i Turla kenârında üç bin saz ve tahta örtülü ve ve çârsû-yı bâzârı ve bâğ u bâğçeli ma'mûr ve metîn palankadır kim her palanka ağaçları âdem kucaklayamaz. İçi cümle rıhtım dolu topraklı palankadır. Çârsû-yı bâzârı ve ma'mûr haçlı keniseleri var, ammâ hammâmı yokdur.

Andan kalkup cânib-i şarka düz ormanlar içre çemenzâr yerlerde kat'-ı menâzil edüp bir gece,

Menzil-i sahrâ-yı Zin: Bir acâ'ib otlu ve sulu çemenzâr sahrâ-yı lâle-izârdır.

Andan ertesi ale's-sabâh 10 sâ'atde gâh ormanlıkda ve gâh kumsal ağaçsız çemenzâr yerler ile gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Zingü: Lisân-ı Leh ile (---) (---) demekdir. Bânîsi Krakov Kral'ınındır. Nehr-i (---) kenârında iç kal'ası evc-i âsumâna berâber bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes metîn ve müstahkem taş binâ kal'a-i ra'nâdır. Cebehânesi ve mükellef topları ve üç bin askeri vardır, ammâ Kamaniçse hükmündedir, ammâ aşağı varoşı gâyet büyükdür. Cümle üç bin tahta ve saz örtülü ma'mûr evlerdir ve deyr-i kebîrleri gâyet çokdur. Ve çârsû-yı bâzârı ve aşağı palankası etrâfı sarp taşlık yerde etrâfi sarp handaklı ve yedi kapulu sarp varoşdur. Ve bâğçelerinin hadd [ü] hasrı olmayup elması ve kirazı ve emrûdu ve eriği firâvân olduğundan bu şehir halkı cümle meyvelerin arabalar ile Kamaniçse'ye götürürler.

Andan biz yine şimâl cânibine giderken kâmil on bin aded müsellâh ve mükemmel Leh

askeri torompetelerin çalarak altı bin aded arabaları ve cebehâne toplarıyla gelüp bizim askere imdâd gelüp yalı ağasına ve ot ağalarına hedâyâlar verüp,

"Rakofçi Kral, Erdel'in Seykel vilâyetinden çıkalı on gündür. Gâfil olmayalım" deyüp haber getirdiler.

Anlar ile ol gece sahrâ-yı Bora nâm mahalde yatdık, ammâ atlarımız ve bizler safâ-yı câvidân etdik.

Andan yine ale's-sabâh şimâl tarafına ormanlar ve ma‘mûr kurâları seyr [ü] temâşâ ederek 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyr Kamaniçse

Cümle Leh ve Tatar askeriyle altına varup meks etdiğimizde *el-azametullâh* cânib-i erba‘asından âdem kellesi kadar gülleler ile balyemez toplar atup murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup şâdumânlar edüp içerden kapudanı beş yüz araba zahîre ile gelüp cümle hedâyâların yalı ağasına teblîğ eyleyüp yine kal‘aya gitdi.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Kamaniçse: Leh lisânınca Kamaniçse taşa derler, ya‘nî taşdan mebnî kal‘a demekdir. Bânîsi ibtidâ (---) (---) (---) nehr-i (---) kenârında evc-i âsumâna çıkmış cümle kesme kaya handak üzre niçe yerleri yine kesme kaya dîvârlı bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve kal‘a-i üstüvârdır ki vilâyetinde değil belki Çeh vilâyetinde ve İsfaç diyârında ve Filimenk iklîminde ve Alman dağlarında böyle bir sûr-ı kavî yokdur, lâkin zâlim kal‘anın cânib-i (---) sehel havâlesi vardır, ammâ ol tarafa hâ’il kal‘aya azîm havâle tabyalar yapup kal‘a ol havâle tarafından emîn olmuşdur.

Hattâ sene (---) târîhinde Abaza Paşa Özü vâlîsiyken bu kal‘ayı ***[40b]*** yetmiş yedi gün muhâsara edüp fethi müyesser olmayup bednâmlık ile avdet edüp Silisre'ye geldi, ammâ Âl-i Osmân deryâ-misâl asker ile gelüp muhâsara edüp Tatar askeri imdâda gelen askerin komasa kaht [u] galâdan bi-emr-i Hudâ feth olurdu. *Allâhümme yessir bi'l-hayr.*

..... (14 satır boş).....

Bu kal‘ayı temâşâ edüp Leh kralından haber geldi kim "Bizim askerimizle cümle İslâm askeri kalkup Izbaraş kal‘ası altına doğru gidesiz kim Kırım askeri dahi ol tarafa gelmek üzredir" deyü Leh kralından böyle haber gelince hemân Kamaniçse altından yalı ağası kalkup bir gece arada yatup ale's-sabâh vakt-i asrda,

Evsâf-ı kal‘a-i Bar

Hakkâ ki seng-i bâr bir hisâr-ı üstüvârdır. Evvelâ bânîsi (---) (---) ve Leh lisânınca Bar (---) demekdir. Bu dahi Leh'e tâbi‘ bir ağrabü'l-garâ’ib sa‘b hisâr-ı mükerrerdir kim cebehânesi ve şâhî darbzen topları var. Taşra varoşu bir sâ‘at batak kenârında etrâf [u] eknâfı ormanlı bir varoş-ı azîmdir ve bir tarafı bataklık kenârında sâfî dolma rıhtım palanka-i azîmdir kim cümle iki bin aded tahta ve saz örtülü evlerdir ve sekiz yüz kadar dükkânlar ve on iki aded çanlı mükellef kenîseleri ve bâğçeleri bî-hisâbdır, ammâ kış vilâyeti olmak ile incir ve zeytûnu ve narı olmaz. Gerçi üzümü olur,

ammâ lezîz ve âbdâr olmaz

.....(2 satır boş).....

Andan yıldız tarafına bir konakda ormanlı ormanları ve ma‘mûr Kazak ve Leh kurâların geçüp,

Evsâf-ı Palanka-i (---) (---): Bânîsi (---) (---) ve sebeb-i tesmiyesi (---) (---). Bu dahi bir bataklık göl içinde bir cezîre-i azîmde bir sevâd-ı mu‘azzam palanka-i azîmdir. Göl kenârından Aynasu üzre tâ kal‘aya gelince ağaç cisrin tûlu kâmil iki sâ‘atdir. Niçe yerden cisrleri zemberek ile kaldurup kal‘a cezîrede kalır. Yaz günleri Tatar'dan aslâ bâk-i pervâsı yokdur, ammâ kış günü gölü dondukda niçe kerre Tatar bu varoşu urup beş altı bin esîr almışdır ve zirâ‘at yerleri cümle cezîreden taşradadır. Derûn-ı kal‘ada ancak bin evdir, ammâ bunlardan Leh kralı fermânıyla gelen hedâyâ ve zahîre yenmeyüp yine yerinde kaldı. Tâ bu mertebe ganîmet şehirdir. Cümle altı bin kula mâlikdir. Hatmanı Leh kralı tarafındandır.

Altı yüz kadar dükkânları ve yigirmi kadar deyrleri vardır, ammâ cezîrede olmak ile bâğ u bâğçeleri aslâ yokdur. Andan ara yatıda ormanlığı ve çölleri ve bâğçe kurâları iki günde geçüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Hanarvaş, ya‘nî kal‘a-i seng-âbâd-ı Izbaraş

Evvelâ bânîsi (---) (---) ve sebeb-i tesmiyesi ***[41a]*** lisân-ı Lehce (---) demekdir. Eğer iç kal‘ası ve eğer taşra kal‘ası cümle beyâz taş kal‘adır Nehr-i (---) kenârında mebnî bir kal‘a-i kavî hisâr-ı üstüvârdır kim evvel [ve] âhir Leh kralının hükmünde olup gûyâ paşalıkdır. Cümle üç bin pür-silâh askere mâlikdir. Derûn-ı hisârda cümle iki bin evdir ve dokuz kenîse ve üç yüz dükkân ve (---) (---) (---).

Bu mahalde Leh kralından yedi araba yalı ağasına hedâyâ ve yüz araba me’kûlât [u] meşrûbât gelüp hakîre dahi "El-hedâyâ tüşterek" deyüp hissemiz değdi. Hattâ bu mahalde Krakov Hâkimi Varşalka Kral cânibinden otuz bin müsellâh ve mükemmel Krakov askeri imdâd gelüp cümle küffâr başka konup bizim Tatar askeri başka konmağa başlayup cânib [u] etrâfımıza kolcular kurduk. Ve bu mahalde Nûreddîn Sultân'ın kal‘a-i Omân'a geldüğü ve Kırım ağzında Or ağası Karaş Biy kal‘a-i Praslov'a gelüp kırk bin Kardaş Kazak ile bile geleceği haberi mektûblar geldi. Biz dahi üç gün kal‘a-i Izbaraş altında meks edüp kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdik. Taşsız bir sahrâ-yı mahsûldâr içre şekl-i mukavves, ya‘nî yay gibi şeddadî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim üç kapusu var. İç hisâra girmedim, ammâ varoşu cümle on dirsek kulle tabyalardır ve handakı alçakdır, ammâ pâkdir ve içi batakdır. Cebehânesi ve mefret topları vardır kim birer birer temâşâ etdik, mâni‘ olmadılar, ammâ Kazakların temâşâ etdiklerine Leh askeri rızâ vermezler idi. Ve gâyet musanna‘ kârgîr binâ sarâyları var, lâkin cümle şindire tahta örtülüdür ve bunun kapudan hatmanı yalı ağasına kal‘a hâricinde ziyâfetler edüp vâfir hedâyâlar ile yigirmi aded pâk Macar esîrleri verdi. Andan üçüncü günde cümle Leh askeri ve bizim Tatar askeri kalkup poyraz cânibine düz ormanlık içre gidüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gürlev

Bânîsi (---) sebeb-i tesmiyesi (---). Bu kal‘a Krakov hâkinde vâki‘ olmuşdur, ammâ evvel ve âhir

Leh kralı hükmündedir, lâkin sene 1054 târîhinde İslâm Giray Hân asrında Kardaş Kazak bu kal‘ayı hân kuvvetiyle alup yine Leh kralına vermişdir. Kal‘ası bir düz sahrâda çit ve ağaç palanka kal‘a-i metîndir kim içi rıhtım dolma yigirmi adım enli dîvârdır ve yedi köşe ve yedi bin adım cirmi vardır. Ve cümle üç kapusu var. İçinde ancak bir azîm manastırı var, gûyâ iç kal‘adır. Ve cümle bin aded dükkânları var ve taşrasında bâğçeli bir varoş-ı azîmi etrâfı dâ’iren-mâdâr handakdır. Andan kal‘a-i Gürlev altından kalkup yine cânib-i şimâle bir konak düzde ormanlık içre gidüp,

Evsâf-ı Palanka-i Burut: İbtidâ bânîsi (---) (---) ve sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Leh üzre (---) demekdir. (---) (---) nehr-i (---) kenârında rıhtım dolma binâ palanka hisârdır. Kârgîr binâ değildir. Evvel ve âhir Leh kralı hükmünde hatmanlıkdır kim bin aded kefere kula mâlikdir. Ve bin aded tahta şindire örtülü ma‘mûr çârsû-yı bâzârlı ve manastırlı palankadır.

.....(1 satır boş).....

Andan yine semt-i poyraza gidüp,

Evsâf-ı Palanka-i (---): Bu da Leh kralına tâbi‘dir.

.....(1 satır boş).....

Andan yine taraf-ı poyraza gidüp

Evsâf-ı kal‘a-i Podhayiçse: İbtidâ bânîsi (---) (---) ve sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Leh üzre (---) demekdir. Evvel ve âhir bu kal‘a Leh kralının hükmünde kal‘a-i azîm ve şehr-i kadîm ma‘mûr u müzeyyen bir diyâr-ı bender-âbâddır kim bu şehrin cümle imâristânının enderûn [u] bîrûnu serâpâ taş kârgîr binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ asker tündlüğü izdihâmından dâ’iren-mâdâr cirmi ve kaç kapusu olup kaç köşe kal‘a olduğu ma‘lûmum değildir, ammâ hâkimi Leh kralı vezîridir kim beş bin cengâver tüfengli Nemse soltatının yayasına ve üç bin atlı askere mâlikdir. Ve bu kal‘a içre çuka işler ankâ Yahûdî ve Ermeni re‘âyâsı ol kadar çokdur kim hisâbın vâmoşları bilür.

Ve bu şehir içre cümle dörd bin tahta örtülü kârgîr binâ sarâyları vardır ve iki bin aded dükkânlarında cümle avratlar oturup metâ‘ların satarlar ve dokuz aded mükellef hânları ve 3 aded bir gûne sobalı hammâmları vardır ve şehir içi ol kadar pâkdir kim korta sarâyı yolu serâpâ kırmızı tula döşelidir ve cümle sağîr ü kebîr yigirmi aded mu‘azzam kenîseleri vardır. Cümleden Varşalka kral deyri (---) (---) (---) (---) ***[41b]***

Ve bâğçesinin hadd [ü] hasrı yokdur ve cemî‘i meyvesi olur. İllâ hurma ve incir ve zeytûnu ve limon ve turuncu ve narı olmaz. Zîra kış kânıdır kim iklîm-i sâdisin vasatında vâki‘ olmuşdur, lâkin âb [u] havâsı mu‘tedil olduğundan mahbûb u mahbûbelerine nihâyet yokdur. Cümle kızları açık başlı ve siyâh saçlı ve elvân harîr hil‘atlı ve fisdanlı ve kubâdî sarı pabuçlu kızları olur. Kefereleri semmûr kalpak-ı elvân geyüp cümle libâsları elvân çuka ve elvân güderi altun ve gümüş düğmeli dolamalar geyüp zünnâr kuşak ve teybend harîr kuşak kuşanır mülebbes pâk kefereleri vardır.

Leh keferelerinin ismi: (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve Leh kızlarının esmâları:

.....(4/3 satır boş).....

Ve şehrinin memdûhâtından elvân şayak ve saya ve dimi çukaları ve bin gûne rakıları ve pivo ve medleri cümleden beyâz ekmeği meşhûrdur, lâkin bu şehir dağ eteğinde vâki‘ olmağile şehre havâlesi vardır.

Bir sabâh vaktinde ol havâle olan dağlar tarafından bir toz evc-i âsumâna zâhir olup tarfetü'l-ayn içre anı gördük. Nûreddîn Sultân kırk bin Kırım askeriyle nümâyân olunca biz dahi kırk yedi bin aded Bucak Tatarıyla atlanup istikbâle çıkup fi'l-hâl iki asker bir yere cem‘ olup yalı ağası ve hakîr atlarımızdan piyâde olup Nûreddîn Sultân'ın pây-ı semendine yüzler sürüp yine atlarımıza süvâr olup sultân ile hakîr atbaşı berâber olup niçe kelimâtlar ederek yine sahrâ-yı Podhayiçse'de meks etdik.

Der-beyân-ı mülâkat-ı Nûreddîn Sultân bâ-müşâvere-i yalı ağası ve cümle ot ağaları

Bu sahrâda mukaddemâ bizimle sâkin olan kırk bin Leh kralı askeri ve Nûreddîn Sultân ile gelen kırk bin aded Kardaş Kazağı ve yigirmi bin aded Nûreddîn Sultân ile kulağız olup gelen Leh askeri cümle bir yere geldikde yüz bin kâfir olup başka konup anların dahi hatmanları ve boyarları ve gorofları cümle iş erleri Nûreddîn Sultân'ın alaçasında müşâvere edüp keneşlerin bir yere koyup ale'l-ittifâk "Rakofçi'yı Leh vilâyetine komayup dahi Erdel vilâyetinden çıkmadan ya çıkmışsa da râst geldiğimiz yerde basalım" deyü ittifâk ile sahrâ-yı Podhayiçse'de kös-i kebürge ve nefîr-i Efrâsiyâblar çalınup kefere tarafından nâkûs ve erganon ve dankiyoları çalınup,

Podhayiçse sahrâsından Horodok ve Topurdok ve İşcerez ve İlvov ve Lobinya ve tâ Erdel vilâyetine gitmeğe azîmet etdiğimiz kılâ‘ ve sahrâ ve kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ Podhayiçse'den kalkdığımız gün cânib-i şimâle 7 sâ‘at çemenzâr vâdîlerle gidüp

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-âbâd-ı İşcerez: Evvelâ bânîsi (---) (---) (---) ve lisân-ı Lehce sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---).

Ammâ bu kal‘a asker-i İslâm'ı görünce azîm top şâdumânları edüp zîr-i kal‘ada meks olunup gerüde kalan kırk elli bin arabalar ile bize imdâd gelen kefereler dahi gelüp kara nahır gibi kara çadırlarla konup tarfetü'l-ayn içre etrâflarına tabur handakı kazmağa başladılar. Meğer Rakofçi kralın Erdel memleketinden çıkup geliyorduğun haber almışlar. Gerçi Tatar askeri dahi haber aldılar, ammâ cümlemiz yağmurluklardan çadırlarımız kurup donlarımız çıkarup cümle atlarımız soyup arkanlarla çayırlara salup atlar dahi bizim gibi râhat olmada.

Eşkâl-i kal‘a-i kadîm İşcerez: Evvel ve âhir Leh kralınındır, ammâ Krakov vilâyeti hâkinde vâki‘ olmuş kirmândır. Kal‘ası bir sahrâ-yı lâle-izârda nehr-i İşcerez sâhilindedir. Nehr-i İşçerez Krakov dağlarından gelüp bu mahalden ubûr edüp nehr-i Özü'ye ve bir kolu nehr-i Turla'ya mahlût olur. Bu

kal‘a şekl-i muhammes bir tula binâ beş tabyalı bir sûr-ı ra‘nâdır. Ve ancak iki kapusu var ve etrâfı sulu ve bataklı handakdır.

Derûn-ı hisârda bin aded tahta ve saz örtülü mükellef kefere hâneleridir ve cümle yüz dükkân ve üç aded mu‘azzam kenîseleri vardır ve dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin adımdır. Ve kapudanı sultâna hedâyâlar verüp eydir:

"Meded pâdişâhım, dünki gün Rakofçi kralın sizinle çaşıdı gelüp Rakofçi'ya ‘Tatar geliyor’ deyü ılgar ile habere giderken çaşıtları dutup söyletdim.

{‘Rakofçi} bu mahalle yedi konak İlvov vilâyetine karîbdir’ dedikde kal‘amız altında çaşıtları öldürdüm. Rakofçi'ya haber varmayup anlar sizlerden gâfillerdir. Bire pâdişâhım, yetiş. Anların atları yorulmuş ve âdemleri açlıkdan kırılmış" deyü kal‘a kapudanı sultâna böyle müferrih haber verüp kal‘adan on top ile üç bin aded güzîde Leh askeri imdâd verüp bu mahalde Leh kralından dahi sultâna vâfir hedâyâlar gelüp,

"Pâdişâhım biz dahi sana yüz bin asker ile imdâda varmak üzereyim" deyü ***[42a]*** haber gelince hemân sultân cemî‘i zamânda kırsan Tatar askeri gece yürümez iken hemân vakt-i gurûbda nefîr-i Efrâsiyâbları çalınup cânib-i garba ol gece mâhtâbda seğirdüp yine Eflâk ve Boğdan'dan Rakofçi'ya giden imdâdlar niçe mâl ve birkaç bî-mecâl kefereler bırakmışlar. Anları söyledüp kelle paça edüp geçdik. Tâ sabâha dak ılgar ile yürüyüp ale's-seher yol üzre Eflâk ve Boğdan kefereleri cebehâne ve topların bırakmışlar. Anları bu Leh kapudanına verüp dahi ileri seğirdüp yol üzre on bin mikdârı Eflâk ve Boğdan cünûd-ı cünüblerine râst gelüp tarfetü'l-ayn içre içlerine Tatar askeri aç kurd gibi girüp amân u zamân vermeyüp cümlesi şemşîr-i âteş-tâbdan geçdiler. Cümle atların ve kemerlerinde mâlların Tatar askeri alup sâ’ir mâl-ı ganâ’imlerin kavm-i Kazak ve kavm-i Leh alup nehb [u] gâret etdiler, zîrâ ahd [u] amân ve yemîn-i Kur’ân anın üstüne idi kim mâl ve cânlı makûlesi Tatarın ola. Sâ’ir kelepür-esbâb sonra Leh'in ve Kardaş Kazağın ola.

Andan bir sâ‘at ileri varup **sahrâ-yı Boraj'**da bir handak tabur yeri gördük kim dörd kat handak-ı azîm kim handakının umkuna âdem bakamaz. Meğer Rakofçi kral üç gün mukaddem konup kazup kalkup İlvov kal‘ası altına gitmiş. Hemân Nûreddîn Sultân hazretleri ot ağaları ve cümle kart kişiler ile keneş, ya‘nî müşâvere edüp cümle yemîn billâh ile çapul civerecek olup Leh ve Kazak askeri salt olup atlar ile ve arabalar ile anlar dahi seğirdecek olup Fâtiha tilâvet oldukda *el-azametullâh* cümle koş atlı sadaklı ve savatlı zor-batır yiğitler koşkol atların kollarına alup Kazaklanmış ağırmak atlarına süvâr olup *"Tevekkülen-alallâh niyyetü'l-gazâ*" deyüp seksen yedi bin Kırım ve Bucak Tatarı iki kerre yüz bin atlar ile bir kerre yortup gird-i siyâh evc-i âsumâna peyveste olup at ayağı altına râst gelen ağaç kökleri sofî misvâkı gibi tiftik tiftik olup *Allâhümme âfinâ* bir âdem atdan tökezlense ol âdemin âhirete ulaklık ile gidişidir, zîrâ bu çapul civerildiği mahalde Tatarın mahşerden nişân verir bir günüdür.

Ol gün ol gece seğirdüp altı konak yeri dokuz sâ‘atde alup **menzil-i sahrâ-yı kal‘a-i İlvov** fezâsının bir köşesinde cümle atlardan düşüp atları cümle soyup sehel çayırlar üzre atlar avnayup atlar râhat olunca gerüdeki asker-i Leh gelince ârâm edüp cümle asker dağarcıklarından talkanları ve kurudları ve yazmaların çıkarup yediler ve at südlerin sağup nûş etdiklerinde gerüdeki {imdâdımız} asker-i

küffâr dahi geldiklerinde hemân sultân nefîrlerin çalup yine çapula seğirdüp kâmil dokuz sâ‘atde dörd günlük yolu alup sahrâ-yı (---) (---) nâm mahalle vardıkda *el-azametullâh* ol sahrâ-yı çemenzâr-ı lâle-izârın her otu başına âdem deryâsı cem‘ olup çıt-a-çıt tınâb tınâba kurulmuş bir tabur-ı azîm kim dâ’iren-mâdâr cirmi iki günde devr olunmaz ve etrâfi kat-ender-kat handak-ı amîk bir tarafi nehr-i (---) arka verüp Rakofçi kral iki kerre yüz bin asker ile bu tabura mütehassın olup cânib [u] etrâfina handak toprakları üzre yetmiş seksen bin arabaların birbirlerine zincirler ile bağlayup taburlar çatmış ve tabur içre ta‘âmlarının duhânları evc-i âsumâna çıkmış. Bu hâl üzre Nûruddehr [Nûreddîn] Sultân bu taburu alarkadan görüp bir orman içre müşâvere edüp ibtidâ Tatar Hân'a ve sâniyen Hotin altında Melek Ahmed Paşa'ya ve sâlisen Leh kralına mektûblar yazılup,

"Mâh-ı Zilhicce'nin on beşinci gününde taburu (---) sahrâsında kamamışız. Elbette bize imdâd yetişesiniz" deyü niçe çatal atlı şehbâzlar gitmede. Beri tarafda müşâvere yek-dil [ü] yek-cihet olup tabura sarılup muhâfaza etmeğe ahd etdiler.

Der-fasl-ı muhâsara-i tabur-ı Rakofçi Kral

İşbu sene 1067 mâh-ı Zilhicce'sinin onbeşinci gün vakt-i seherde Nûreddîn Sultân ile Yalı Tatarı ile Leh imdâdı ve Kardaş Kazak ile bir uğurdan (---) sahrâsı ormanından çıkup sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup cümle guzât berk-ı hâtif gibi at bırağup cümle (---) asker ile Rakofçi kralın taburun muhâsara eyleyüp alarkaca meks olunup ol gece etrâf [u] eknâfda karavullar konup yatdık. Yine kâfirden ve ne bizden hareket olmayup cümle âsûde-hâl yatdık.

Sitâyiş-i eşkâl-i tarz [u] tavr-ı tabur-ı Macar-ı Füccâr Rakofçi-i la‘în

Ol gece tabur içre küffârın bir harekât-ı hıyel ü şeytanat etmede cidd ü cehdleri var idi kim tâ sabâha dak aslâ râhat uykusu görmediler. Ale's-seher kim oldu bir mürtefi‘ yerden tabur mahalline nazar etdik. Tabur handakından taşra iki kat handak dahi kazup cereyân eden nehr-i (---) handak ***[42b]*** içinden akıdup handaklar önüne niçe kerre yüz bin hurde kuyular kazup aralarına çarh-ı felekler şaranpav parmak[lık]lar ve niçe kerre yüz bin arabaların tekerleklerin yere dökmüş ve çalıları ve niçe kerre yüz bin dallı ve budaklı dıraht-ı müntehâları paçarız içün yere dikmiş ve beş yerde asma cisrler edüp etrâf-ı tabura on bir yere dağlar gibi topraklar yığup tabya-i azîmler inşâ eyleyüp her tabyaya kırkar ve ellişer pâre balyemez toplar koyup her cânibinde havân kumbaralar hâzır eylemiş ve handaklardan taşra püskürme bârûdlu lağımlar atmış.

.....(2 satır boş).....

El-hâsıl eğer cümle hîle vü hud‘a ile inşâ etdiğin ta‘rîf ü tavsîf etsek başka bir taburnâme olur.

Hulâsa-i kelâm bu taburu kâmil iki gün muhâsara edüp ne bir baş ve ne bir dil alınmak mümkün olmayup bir tarîk ile bir zafer bulunmadı. Âhirü'l-emr Nûreddîn Sultân gördü kim günden güne iş gerü kalır. Âhir bu re’y [u] tedbîr-i müstahsen görüp asâkir-i Tatar içre ne kadar salb [u] siyâsetden rehâ bulmuş şakî veled-i zinâ-yı cüst ü çâpük ü çâlâk düzdân ve ayyâr pehlivân yiğitler var ise anları katına kığırup hezârân va‘deler ile anlara istimâletler verüp,

"Taburun derûnundan rindâne ve merdânelik ile birkaç dil getirirseniz size şu kadar ihsân ederim" deyüp niçe in‘âmlar dahi etdi.

Hemân derûn-ı askerden üç yüz aded Amr-ı ayyâr köçekleri şeb-revânî esbâbların geyüp kimisi imdâda gelir şeklinde Macar dilinden fasîh u belîğ bilenler zahîre getirüp kimisi dilenüp kimi Leh'den kaçar şeklinde.

El-hâsıl üç yüz aded ferzend-i ayyârlar birer gûne şeytanat ile ol şeb-i muzlimde kol kol tabura birer lu‘b ile girdiklerinde tabur içre bir gırîv [ü] feryâd kopup sabâha dak küffâr-ı dûzah-karâr içre bir vâveylâ kopdu kim ta‘bîr olunmaz.

Ale's-sabâh anı gördük. Üç yüz kişiden yedisi gâ’ib olup mâ‘adâsı bu kadar mâl-ı ganâ’imle yetmiş sekiz aded küffârı pâ-beste ve dil-haste kayd [u] bend ile huzûr-ı Nûreddîn Sultân'a getirdikleri kimi kâfir sarhoş u evkâr kimisi dârû-yı hoşber ile pür-efkâr yatırlar. Niçesini tilmaşlar, ya‘nî tercümânlar söyledüp tabur içre iki kerre yüz bin küffâr ve seksen yedi bini yaya tüfengli olup zahîreleri kalmaduğu haberleri alınup cümlesinin kelleleri tenlerinden cüdâ olunup tekrâr taburun altına dahi yakın varılup ancak top yetişir oldu.

Deryâ-misâl asker-i İslâm alacıkların kurup taburun cânib-i erba‘asın kat-ender-kat asker kuşatdı, ammâ nehrin karşu cânibinde {bizim imdâd-ı} küffâr-ı Leh ve Kazak gâfil yatırlardı. Ol gece taburdan küffâr üç bin aded top çeken câmûsların boğaz ağırlığı olmasın içün handak kapuların açup taşra sürünce der-ân cümlesin Tatar yağma edüp pişirmeden çigle hora geçirdiler. Hakîre de bir sığır pay verüp biz dahi pişürüp horladık.

Hikmet-i Hudâ üç gün üç gecede küffâr tabur içre farzen eyle oldular kim handak içinden bir kâfir kara başın kaldırup kara şapkasın göstermeğe kâdir değiller idi. Bu hâl ile zahîre muzâyakasından hâlleri diyergûn olup asker-i Tatar günden güne şîrînleyüp tabura zenbûr-ı asel gibi üşürlerdi, ammâ bir tarafdan tabura hücûm edemezlerdi, ammâ küffâr cânları havfına düşdüler ve girdâb-ı gamda kalup şaşdılar ve tabur içre bed râyihadan kendülere sinekler üşdüler. Ve Erdel Seykeli tarafından "İmdâd ve zahîre gele" deyü muntazır iken ol cânibin dahi her dıraht sâyesinde Tatar ile Leh ve Kazak askeri kemîngâhlarda pinhân olup imdâd ve zahîre değil bir kuş uçurmazlardı ve gelen kâfirleri giriftâr-ı bend-i hicrân edüp kaçırmazlardı, zîrâ bu kadar bin dûzd-i çâpük Tatar-ı adû-şikâr destinden küffâr rehâ bulmayup tabur içre inek etlerin ve kendü atların yemeğe başladılar. Beş günden sonra kendü lâşe-i mürde-i murdârların yemeğe başladılar.

Âhir sene 1067 mâh-ı Zilhicce'sinin yigirminci gün Kırım Pâdişâhı Mehemmed Giray Hân seksen yedi bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârdan kavm-i şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitli ve Arkınlı ve Dayirli ve Ulanlı ve Oraklı ve Badraklı ve Nogaylı'dan Urûmbetli ve Yaman Sadaklı ve Kör Yûsuf Biyli ve Arslan Biyli ve Çobanelli ve Nevrûzelli ve Deveyelli (---) (---) (---) (---) (---) niçe bunun emsâli Tatar eli kavminden pür-silâh zor-batır yiğitler ile Hân-ı âlîşân gelüp Nûreddîn Sultân ile istikbâle çıkup Hân'a buluşup Melek Ahmed Paşa efendimizin mektûbların Hân'a verüp selâmın teblîğ etdik.

Hân hazretleri hakîri koşuna alup şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref olup musâhebeti

hidmetinde olup bu sefer-i meserret me'serin cümle ahvâline vâkıf olduğumuz üzre evsâfi tahrîrine ***[43a]*** cür'et olundu.

Hemân ol ân Hân hazretleri bu kadar bin Tatar askeriyle etrâf-ı taburu kat-ender-kat ihâta edüp bizimle gelen Tatar askeri tâze cân buldular, ammâ kâfirin başlarına taburları dar oldu. Hemân ol gün küffâr-ı dûzah-karâr Hân'ın deryâ-misâl asker ile geldiğin görüp ol ân on yedi cân tersâ-yı kâfirân taburdan "Amân el el-amân, ey güzîde-i Âl-i Cengiziyân hân-ı âlîşân Mehemmed Giray Hân" deyüp taburdan papasları ve bıtrîk ve kıssîs ve ruhbânlarıyla huzûr-ı Hân'a gelüp ellerinde emrlerin ibrâz edüp eyitdiler:

"Pâdişâhım, bizim Rakofçi kralımız Âl-i Osmân pâdişâhına mutî' ve münkaddır. Biz bu emr-i şerîfi Boynueğri Vezîria'zam Mehemmed Paşa'dan iki yüz kîseye alup Âl-i Osmân'a Hotin kal'asın vermeyüp isyân eden Leh kralı hakkından gelüp pây-ı tahtını alup Erdel vilâyeti gibi Mekke ve Medîne vakfı etmeğe sefere emr-i Pâdişâhî ile gelirdik. Emir sizin" deyü hâmûş-baş olduklarında hemân,

Hân hazretleri buyurdular kim, "Boynueğri Mehemmed Paşa şimdi ma'zûldür. şimdi boynu doğru ve dişleri eğri {Köpürlü} Mehemmed Paşa devridir kim hüküm anlarındır kim beni Tatar askeriyle ve Melek Ahmed Paşa'yı Âl-i Osmân askeriyle sizin üzerinize gönderdi kim sizi Leh tahtına oturmadan men' edüp dönesiz, elinize ve vilâyetinize gidesiz ve illâ size amân u zamân vermeyüp bugün yarın bir azîm ceng ederiz" dedikde,

Küffâr inâdına musırr olup eydir: "Hânım, ibtidâ Köpürlü Egre paşası iken bizim Rakofçi kral ile hasm idi. şimdi vezîr olup intikâm almak ister. Lütf eyle Hânım, cenâbınıza on hinto araba guruş ve Âl-i Osmân'a on araba altun ve Köpürlü'ye beş araba altun verelim ve gayrı bî-hisâb hedâyâlardan mâ'adâ her sene Leh memleketinden Âl-i Osmân'a beşer bin kîse verelim. Biz bu Leh diyârına gelmişken boş gitmeyüp İlvov tahtın ve Daniska tahtın ve Krakov vilâyeti tahtların feth edüp her sene Âl-i Osmân'a beşer bin kîse vereceğimizi der-i devlete arz edün" deyü Hân hazretlerine altı sâ'at niçe yüz bin şeyler arz edüp aslâ küffârın laklaka ve bakbakalarına kulak dutmayup sehel istimâletler verir şeklinde {olup} gelen kıssîs ve mitrepolid belîdleri kovup hâb-ı hargûş verüp Kırım'a döner şeklinde oldukda cümle cezîre-i Kırım'ın Karaçi halkı şıpırtma kalpakların taşlayup Hân alacığına yığınak edüp "Cılu cılu yaman yaman Hânım" deyü feryâd etdiklerinde,

Hân eydir: "Nedir Karacılarım? Nedir Kazakdaşlarım?" dedikde,

{Cümle asker lisân-ı Tatar ile} eyitdiler kim, "Hânım, bu kadar cıldır derd-i belâ çekermiz, şimdi mâldan ve cândan olak. Toyum bulmadan Kırım'a nice barup biyimlerimize ve bükeçlerimize ve şura ve mirzâlarımıza ve kart kişilerimizin betine benzine ne yüz ile bakak. Alaydan revâ bula mı? İmdi Hânım, biz bugün barımızda kırılırmız. Elbette şu (şu) taburdaki kavurnı sokamız barımızda kavurı talava urup doyum olup bay kişi olganda Kırım'a gitemiz" dediklerinde,

Hân eyitdi: "Karacılarım ve iy koşdaşlarım ve kardaşlarım, aşıkman, ya'nî acele etmen, akrın akrın idin. Alatlaman şallâh doyum bulursunuz" deyü Hân cümle askere ricâ etdiler.

Anlar dahi Hânın ricâsın kabûl edüp herkes koşlarına gitdiler.

Hikmet-i Hudâ ol gün Leh kralından Hân'a elli araba hedâyâ ve on araba kîse ve bin araba zahîre ile vilâyet-i Krakov'dan ve Daniska'dan ve İsfaç kralından ve Çeh kralından ve Islovin banından ve Korol banından ve Tot banından ve on iki boy Kazak hatmanlarından ve Leh kralına tâbi‘ ümmet-i Muhammed'den Lipka kavminden (---) (---) (---) el-hâsıl kırk boybeğleri ve kralları ve hatmanlarından yüz yetmiş bin âdem Leh kralı tarafından Hân'a imdâd ile yetmiş pâre balyemez ve kolumburuna ve havân-ı şâhîler ve saçma toplar ile asker-i pür-silâh gelüp anlar dahi Tatar sırasında meks edüp taburu ihâta etdiler, ammâ ma‘nen Tatar askeri taburdaki küffâr ile taşraki Leh küffârı arasında kaldılar, lâkin Hân hazretleri gâyet basîret üzre hareket ederlerdi, zîrâ *El-küfrü milletün vâhide*dir [17]. Belki küffârın mâbeynleri müttehid olup Tatar'ı ortaya alup uralar deyü kâfirden ihtirâz üzre oldular.

Ertesi gün Kardaş Kazak ve Brebaş Kazak ve Andırya Kazak ve Potkalı Kazak ve Zeporosk Kazak ve İhmilinç Kazak ve Çoçka Kazak ve şeremet Kazak ve Sirge Kazak (---) (---),

El-hâsıl kırk gûne Kazak kavminden seksen bin aded sâfî âteş-i tüfeng-endâz Rus-ı menhûs Hân'a imdâd gelüp Macar taburunun cânib-i garbîsinde nehr-i (---) öte tarafında meks eyleyüp anlar dahi tarfetü'l-ayn içre rûy-ı zemîni köstebek gibi kazup ***[43b]*** tabur-ı azîm kazup içine kamanup etrâflarına karavullar kodular ve Rakofçi taburuna havâle bir bayır üzre bir kat handak kesüp kırk elli top ile tabya yapup yedi bin aded arabaların kendü taburları etrâfına zincirler ile bağlayup aralarına Kazak tüfenglileri mâl-â-mâl olup mütehhassın oldular, zîrâ bu Kazak kavmi mukaddemâ Leh kralının re‘âyâsı idi. Hân'a kardaş olmağile Hân ile Kazak yedi yıl Leh memleketin urup âbâdân yer komadıklarından anıniçün Kazak Leh'den havf edüp etrâflarına tabur çatup içine girüp Leh'den emîn oldular, ammâ yine birbirlerinin adû-i cânîleridir.

Bu hâlî taburdan küffâr-ı Macar-ı füccâr gördü kim günden güne taşrada asker-i bî-pâyân olup ganîmet olmada, kendülerine imdâd ü zahîre gelmeyüp kaht [u] galâ olup açlıkdan helâk mertebesine varmada.

Âhir-i kâr cümle küffâr-ı füccâr Rakofçi'ya varup eydirler: "Hâlimiz âhir ne ola? İşte dörd yanımızı kat-ender-kat düşmanlarımız bağladı. Tabur içre ehl [ü] ıyâllerimiz ağladı. Âhir hâlimiz neye müncer olur?" deyince hemân,

Rakofçi la‘în eydir: "İşte bana Leh cânibinden mektûblar geldi. Altmış bin Erdel askeri ve kırk bin Seykel askeri ve yigirmi bin Hayduşak kavmi askeri ve on bin Saz Macarı askeri sabâhın geliyorlar. İsâ'nın emriyle anlar imdâda gelince bir kerre taşra çıkup Leh ile ve Tatar ile bir ceng-i azîm ederiz. Ya taht ola, ya baht" deyü bunlara tesellî-i hâtır verüp ol gece mel‘ûn Rakofçi taburun bir cânibin hâlî bulup gemiler ile âdemlerin hâzırlayup,

"Gelen imdâda karşu giderim" deyü kırk elli mikdârı yarar yunaklar ve yarar katana atlar ile gemilere binüp ol gece firâr edüp Erdel'in Seykel diyârına cân atar. Ale's-sabâh görürler kim tabur içinden Rakofçi kaçmış.

Cümle küffâr bir yere gelüp müşâvere edüp eydirler: "Cemî‘i fitne ve fesâd bizim Rakofçi içün idi. İşte ol kaçdı. şimdi biz kimin içün ceng edüp bu açlığı çeküp gitmek içün kırılalım" deyüp turvinlerin, ya‘nî müşâverelerin bir yere akd edüp,

"Tatar Hân'a ve Kalga Sultân'a ve Nûreddîn Sultân'a ve yalı ağasına ve sâ’ir iş erlerine mâl-ı firâvân verelim" deyüp,

"Vatanımıza sâlimîn ü gânimîn gidelim" deyü bu re’y [ü] tedbîri müstahsen görüp yetmiş yedi kal‘a sâhibleriyle niçe evvel giden papaslar ile on yedi kralzâdelerden evvelâ şolom Gırgırı ve Barçay Kral ve Apopi Mihâl ve Redey Iştvân ve Hilîl Gabor ve Kaşa sâhibi ve Husvâr sâhibi ve Sakmar sâhibi ve Eçetvâr sâhibi ve Zolomioğlu ve Betlen Gaboroğlu ve Bihâroğlu ve Rakofçioğlu (---) (---) (---) (---) bunun emsâli kralzâdelerin eşbeh-i müte‘addidleri hedâyâlarıyla Hân'a "Amân" deyüp "Gelüp mâl verelim ve dönüp vatanımıza gidelim" derken hemân bir kerre Tatar askeri içinden bir atlab sadâsı kopup *el-azametullâh* at süheyli ve er süheyli ve sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup cümle imdâda gelen Leh ve Çeh ve İsfaç ve Kazak askeri de atlanup atbaşı berâber olup,

Hân bu hâli görüp "Min indillâh hayırlısı ola" deyüp Hân'ın iç ağaları hakîr ile feth-i şerîfe müdâvemetde iken cümle cüyûş-ı muvahhidîn atbaşı berâber taburun top altına karîb varıldıkda yüz bin Tatar yaylarının çilelerine ikişer üçer tabur okları gezleyüp şast ber-kabza çeküp tabura doğru şastlara küşâd verdiklerinde iki kerre yüz bin ok bârân-ı la‘net gibi tabur içre yağup niçe bin oklar üryân atlara güzer etdikde atlar âdemler[e] depme urup atlar rehâ bularak âdemleri depüp ısırarak kâfirlerin kellelerine oklar lâle gibi konarak derûn-ı taburda bir gırîv ü feryâd kopup Leh küffârı dahi yedi koldan tabur içine balyemez top-ı kûbları urarak bize imdâda gelen Kazak dahi tabur içre kurşumu yağdırarak bir hâl-i pürmelâl olup hemân derûn-ı taburdan sene 1067 Zilhicce'sinin yigirmi üçüncü günü tabur içinden Macar-ı küffâr-ı füccâr cenge âhenk edüp bir yaylım kurşum ve bir yaylım top atup tarafeynden üç sâ‘at ceng-i azîm olup bârûd-ı siyâhın dumanından göz gözü seçemez olup taşradan sadâ-yı "Allâh Allâh" ile ceng-i harbî-i Efrâsiyâblar ve tabur içinden "Yajuj Yajuj" sadâsıyla nâkûs ve torompete boruları sadâsı evce peyveste olup bu arada niçe bin cân ecel câmın nûş etdikde bir kerre hemân Tatar askeri evvel taşra amân ile çıkan kralzâdeleri kayd [u] bend ile alup taburdan gerüye yan verince taburdan küffâr bu hâli görüp hemân ölüsü dirisine binüp ***[44a]*** taburdan cümle balyemez toplarıyla "Yajuj Yajuj" diyerek Tatarın ardı sıra kovarak sahrâ-yı (---) çıkdıkda gerüden Kazak ve Leh askeri tarfetü'l-ayn içre tabura koyulup ganîmete başladılar.

Hemân Tatar bir kerre "Dönek batırlar" deyince *el-azametullâh* Macar küffârı taburdan da çıkmış bulunup meydânda kalup köpek cengine başlayup kâmil bir sâ‘at-i nücûmî hücûm-ı ikdâm-ı tâm ile bir âlî ceng-i perhâş ve bir Rüstemâne savaş ve bir dilîrâne uğraş olmuşdur kim Âl-i Cengiz Hân ve Hülâgu Hân ve Timur Hân ve Tohtamış Hân ve Suyuncı Hân ve Mengli Giray Hân'dan berü böyle ceng [u] cidâl ve harb [u] neberd-kıtâl olmamışdır. Hattâ küffârın meydânda nâmdâr kapudanları cenge yarar Nemse soltatları ve cümle bî-dîn kaltabanları ol cengde hâk-i yeksân olup *"Küllü şey'in yerci‘u ilâ aslih"* [18] e vâsıl olup yerleri derk-i esfel oldu. Ve bakıyyetü's-seyfi ortaya alınup topa tutulmuş maymuna ve oka tutulmuş hınzîrlara döndüler. Ve ol kadar benî Âdem katl olundu kim dem-i benî Âdem dem nühûr-misâl cereyân edüp hayâtda olanları [19] deyü ricâ ederlerdi.

Bu savaş-ı perhâş-ı neberdde hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn küffâr-ı hâksâr-ı Macar-ı füccâr-ı dûzah-karâr dendân-ı tîğdan geçdiler kim iki deryâ-misâl asâkir-i bî-pâyânın top u tüfeng ve sadâsından ve oklar fışırdısından ve benî Âdem velvele ve gulgule ve cığcığa (ve) sadâsı ve atlar süheylinden cihân velvelenâk olup gird-i siyâh ile rûy-ı şems-i âteş-tâbın tâb-ı tüvânı kalmayup bârûd-ı siyâh dûdından mihr-i münîrin nûru muzmahil olup kesâfet bağladı. Ve bu cengde Leh cünûdu ve Kazak cünûbü bî-hadd ü bî-pâyân mâl-ı firâvânlar alup zî-rûh kısmını Tatar-ı sabâ-reftâr alup yigirmi yedi bin at ve kırk yedi bin esîr alınup seksen yedi bin küffâr leşi yüzü koyun püşt-vâr yatup arkaların kılıç ile çizüp ad olundukda seksen yedi bin küffâr katl olunduğu Hân kadısı sicillinde merkûm olup üsârâları pây-beste ve dil-haste ve şikeste-beste ve leşleri püşte-i deste ve ceste ceste olup sahrâ-yı (---) cesed-i benî Âdem ile şecer-i Vakvâk dibi gibi zeyn oldu.

Hikmet-i Hayyü'l-ebed Tatar askerinden yedi yüz âdem câm-ı şehâdeti nûş edüp na‘şelerin tuzlayup sallar ile Kırım'a gönderildi, ammâ Leh'den ve Kazak'dan ve sâ’ir imdâdımıza gelen kral keferelerinden yedi bin altmış beş kadar dalâlet-âyîn kefereler mürd olup yerleri dârü'l-bevâr oldu.

Ve mâl-ı ganâ’imin hisâbın cenâb-ı Bârî bilir kim her Tatar ve her Kazak-ı Ak mâl-ı ganâ’imlerin konak be-konak döke döke vatanlarına gitdiler.

Ve bu cengde kırk bin Bucak Tatarı Hân-ı âlîşân ile hem-ınân olup ol ecilden guzât-ı zafer-makrûn hadden efzûn mâl-ı ganâ’im ile muğtenim oldular. Hattâ bu taburda alınan seksen bin arabalar içinde pençe-i âfitâb maralî ve gazâlî gözlü mizilci yüzlü ve şîrîn sözlü duhter-i pâkîze ahter-i nâ-şüküfte pençe-i âfitâb âfitâbeler esîr oldu kim her birisi Rûm harâcı değerken her biri bir lüle tütüne ve birer oka esîrler bey‘ olunup Hân'a üç yüz araba mâl zabt olunup ne idiği nâ-ma‘lûm idi. Ve Rakofçi'nın âlât-ı kilârı ve âlât-ı hazînesi cümle Hân içün zabt olunup sâ’irlerin Kalga Sultân ve Nûreddîn Sultân ve şîrînli ve Mansûrlu vesâ’ir kara halkları tabur içindekin yağma etdiler, ammâ Âl-i Osmân içün cümle cebehâneleri ve kırk aded balyemez topları ve yüz elli pâre şâhîleri ve altı aded havân topları cümle Hân, Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa'ya gönderdi.

Hamd-i Hudâ, bu hakîr-i pür-taksîre dahi bu cengde elime yedi gulâm ve üç aded pençe-i âfitâbe kızlar ve yedi Macar keferesi ve on tüfeng ve on yedi aded ufak gümüş tepsi ve bir gümüş haç ve iki gümüş Macar tarzı üzengi ve bir gümüş kadeh ve niçe gûne kelepür makûlesi eşyâlar elime girüp selâmetle hamd-i Hudâ koşumuza geldik. Hâlâ Kırım Tatarı içinde bu sefer-i meserrete Erkek Macar seferi derler. Hattâ bir Tatar baylık satup mâlın mîrâsyedi çelebi gibi sefâhat edüp akçe sarf eylese "Kişi sen Erkek Macar seferinde bay olmuşsun gibi" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Tâ bu mertebe bir ganîmet sefer olup bu sefer ganîmetinden sonra Bâğçesarây'ın ekseriyyâ evlerin kırmızı kiremit urdılar. Mâ-tekaddem ekseriyyâ saz örtülü evler idi. Hudâ-yı Lem-yezel Kırım diyârın dahi ziyâde amâr eyleye, zîrâ kân-ı mücâhid fî sebîlillâh yeridir.

Hulâsa-i kelâm bu hakîr-i pür-taksîr ***[44b]*** yigirmi altı seneden berü on aded mesâff cenginde bulunup ve Âl-i Osmân ile on bir aded kılâ‘-ı azîm muhâsaralarında ve yürüyüşlerinde bulundum ve bir kerre Özü kal‘asında mahsûr olup Kazak ile ceng-i azîmde ve Bahâdır Giray ve İslâm Giray ve Mehemmed Giray Hân'ın kalgalığında ve Sübhân Gâzî ve Sefer Gâzî Ağa ve Karaş Ağalar ile yedi sene Kırım diyârında altmış bir kerre Kırım askeriyle beş baş ve çapul-ı azîmlere gidüp neberd-i kebîrler

görüp bu kadar uruşlarda bu Erkek Macarı seferindeki Tatar-ı adû-şikârın böyle Rüstemâne ve dilîrâne ve şecî‘âne kıyah cengin görmemişim. Ve bu Rakofçi taburu cengi kadar bir küffâr-ı dûzah-karârın cengin {dahi} görmemişim, ammâ mel‘ûn,

Rakofçi Kral, "Size imdâd getiririm" deyü nezâketle firâr edüp yerine vezîri Kemen Yanoş la‘în esîr-i pây-beste ve dil-haste olup mecrûhen giriftâr-ı bend-i zincir oldu, ammâ cemî‘i ilm-i felsefiyyâtdan haberdâr olup niçe ulûm-ı garîbe vü acîbeye mâlik ol zahm-i mühlik ile hâlik olacak Heleke kâfiri idi kim gerdeninde tavk-ı silsilebend ve ayaklarında kol kalınlığı neybe-bend var iken der idi kim,

"Ben bu zahmdan ve bu esîrlikden halâs olup Rakofçi Kral'dan sonra Erdel'e ben kral olup Âl-i Osmân'ın ocağına kül dökerim, ammâ mu‘ammer olmayup sizin Muhammediniz beni öldürür" der idi.

Hakîr eyitdim: "Ya bu gâ’ib hükmü neden edersin?" dedim.

"İlm-i nücûm ile söylerim" dedikde,

"Ya niçün böyle esîr olacağını bilmeyüp bu kadar bin kefereyi kırdırdın?" dedikde,

{Kemen Yanoş eyitdi:} "Elbette kazâ ve kader olacak idi kim benim ve kralım Rakofçi ile üzerimizde nuhûset var idi. Âhir-i kâr dînimiz uğuruna kralım kaçırup biz kazâ [ve] kader üzre giriftâr olduk. Ayıb değildir. Eyle olur, zanca hâlidir" deyü kendüye tesellî-i hâtır verirdi.

Hattâ bu târîh kendü elfâz-ı müstekrehindendir. Târîh-i güfte-i Kemen Yanoş la‘în:

Bir eksikli Kemen Yanoş-ı Macar

Bir âh edüp dedi kim geldi Tatar

sene 1067.

Hakîkatü'l-hâl âhirü'l-emr Kemen Yanoş, Hân hapsinden seksen bin altuna halâs olup yine diyâr-ı Erdel'e varup yine Rakofçi Kral'a vezîr oldukda Gâzî Seydî Ahmed Paşa dahi diyâr-ı Erdel'de Kolojvâr kal‘ası altında Rakofçi Kral'ı katl edüp yerine bu Kemen Yanoş la‘în krallık iddi‘âsında iken üzerine fâtih-i Vârat Köse Alî Paşa'yı serdâr edüp Kemen Yanoş'un hakkından gelemeyüp Tımışvâr'a avdet mahallinde Vârat paşası Küçük Mehemmed Paşa bir gün ale'l-gafle ılgar edüp Erdel içinde Udvarhel nâm kal‘a altında Kemen Yanoş'u basup kendü ile yedi bin keferesini cümle katl edüp kellesi der-i devlete gelüp Mehemmed Paşa'ya Vârat eyâleti ihsân olunup mel‘ûn Kemen Yanoş'un

"Kral olurum, ammâ mu‘ammer olmayup sizin Muhammed beni öldürür" dediği meğer Küçük Mehemmed Paşa imiş.

Netîce-i kelâm her fünûnda bir necîb ü reşîd kefere-i bî-hidâye kalmışdı. Ve esîrliği hâlinde hakîre bir tabak kâğız üzre münhezim olup kırıldıklarının ve taburlarının tabya ve handaklarıyla bir

musanna‘ tasvîrin yazmış idi kim sihr-i bukalemûn idi.

Ve hakîr-i pür-taksîrin ol gazâ-yı garrâya şikeste-beste küstâhâne ale'l-fevr târîhi ebyâtları böyle vâki‘ olmuşdur. Târîh-i güfte-i Evliyâ-yı bî-riyâ:

Hamdü lillâh bu gazâ oldu bin altmış yedide

Bu fütûhâtı müyesser ede Mevlâ Girid'e

Devr-i Âdem'den berü olmuş değildir bu gazâ

Seyf-i Muhammed çekildi şimdi Macar-pelîde

Âl-i Cengizânı ihyâ eyledi Hân hazreti

Böyle bir tîğı Bû Müslim çekdi ola Yezîd'e

Esb-i tâzî seyf-i müczem tîrkeş hep sizdedir

Sehm kavsinden çıkınca güzer eyler hadîde

Evliyâ feth-i fütûhu göricek târîh dedi

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu târîh-i nâ-merbûtumuzu Hân'a arz etdikde beş esîr ve beş at ve bir semmûr kürk ve bir gümüş eğerli yorga bârgîr ve bir sırma mebrûm tîrkeş ile yüz altun ihsân edüp beyne'l-akrân safâ kesb etdik. Bu gazâ-yı meserretden sonra Leh kralından ve Krakov kralı Varşalka'dan yigirmişer araba mâl-ı firâvân ile gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler gelüp Leh kralı nâmesinde ricâ edüp eyle tahrîr etmiş kim,

"Benim pâdişâhım efendim, Allâh sana ve Âl-i Osmân pâdişâhına ömürler versin kim beni Rakofçi gibi düşmandan halâs edüp memleketim bana ihsân eylediniz, ammâ *el-ihsânu illâ bi't-tamâm* ricâm oldur kim benim vilâyetimde olan âsî kal‘aları Tatar ile urup nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ’imlerin alup esîrler çıkarup haklarından gelesiniz kim ol bana âsî olan kılâ‘lar bunlardır" deyü iki yüz yetmiş pâre gâret olacak kılâ‘ları defter edüp ve gâret etmeğe kendü vüzerâlarından İlvov hâkimin yetmiş bin âdem ile ta‘yîn etdikde Tatar-ı adû-şikâr dünyâlar kadar hazz edüp cümle taburdan aldıkları ***[45a]*** mâl-ı ganâ’imlerin herkes Or beği Karaş Ağa ile Kırım'a {gider} on bin asker olup şühedâları ve mâlların Kırım'a gönderüp cümle asâkir-i Tatar yine birer sadak ve birer şiydak ile sebük-bâr kaldılar. Ol gün Hân-ı âlîşân feth [ü] fütûh haberleriyle cümle cebehâne ve topları sa‘âdetlü pâdişâha ve vezîria‘zama ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya i‘lâm içün ulaklar gönderüp "Kırılan kâfir kellelerin göndermek ayıbdır" deyüp göndermedi. Ba‘dehû (---)

Sene 1067 Zilhicce'sinin âhirinde vilâyet-i Leh'de Leh kralına âsî olan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kılâ'ları ıhrâk bi'n-nâr etmeğe sefere gitdiğimiz kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ tabur cengi etdiğimiz sahradan yüz yetmiş bin asker-i kerrâr-ı Tatar ile cânib-i şimâle ma'mûr [u] âbâdân ve mahsûldâr kurâlar ubûr ederek 7 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i ibret-nümâ-yı İlvov: İbtidâ bânîsi (---) (---) (---) ve lisân-ı Leh üzre vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---), ammâ efvâh-ı nâsda kimisi Ülvev derler. Kimisi Ulviy derler. Kimi Ulu derler. Kimi İlvov derler. Bu kal'a evvel ve âhir Leh krallarının taht-ı kadîmleridir kim ibtidâ kavm-i Sol'ât-ı Leh bu İlvov sahrâsından neşv [ü] nemâ bulmuşlardır. Asılları yine Dadyan kavminin Menûçehr evlâdlarından müteferrika olup bu diyârları cây-ı âsâyiş edüp tenâsül bulup sonra millet-i Mesîhiyye'den kavm-i Nasârâ olmuşlardır, ammâ mukaddemâ Mecûsî mezhebinde idiler. Hâlâ kitâbları İncîl'dir ve lisânları lisân-ı kadîm Latince'dir.

Evvelâ Dobra-Venedik ve Boşnak ve Hersek ve Bulgar ve Sırf ve Voynuk ve Islovin ve Korol ve Dodoşka ve Hırvat ve Tot ve Rus ve Lipka ve Maskov ve Krakov ve kavm-i Heşdek. El-hâsıl yigirmi aded kavm-i gûnâ-gûn cümle Latin lisânı söyleşirler.

Der-beyân-ı lisân-ı Leh: Evvelâ, hisâbları böyle ad olunur:

adna	*dva*	*tri*	*çatri*	*payti*
bir	iki	üç	dörd	beş

şes	*sim*	*osem*	*devet*	*çeşih*
6	7	8	9	10

..... (6 satır boş).....

Ammâ bu kavm-i Leh kavm-i Çeh'e müşâ olmağile ba'zı ıstılâhât [u] ibârâtlarında Çeh lisânı isti'mâl olunur. İnşâ'llâh ol dahi bir mahallinde tahrîr olunur. Ez-în-cânib,

Sitâyiş-i eşkâl-i hisâr-ı İlvov: Bu kal'a altına Tatar Hân ile gelirken bizimle tabur cengi imdâdına gelen vilâyet-i Krakov hâkimi Varşalka Kral elli bin aded güzîde asker ile Hân'a istikbâle çıkup ol kadar alay-ı azîm ve ol kadar mülebbes ve mükellef ü mükemmel ve müretteb ü müzeyyen zırh u zereh-külâhlı ve cebe vü cevşenli ve katlavî ve demir geyimli ve atları dahi serâpâ demir geyimli küheylân atların hemân gözleri görünürdü.

Nâkûs-ı Erganun ve dankiyoların çalarak alay-ı kerr u fer ile Hân'ı İlvov kal'ası altına meks etdirüp

Hân'a bir turfa otak içinde bir ziyâfet-i Mesîhî etdi kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz, zîrâ İlvov Leh diyârının Mısr'ıdır kim gâyet ganîmet şehr-i âbâdândır, zîrâ zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır kim Leh diyârında deyyâr mânendi yokdur.

Hakkâ ki vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ halkı ankâ ve mesrûr ve buk‘aları hûb ve hâk-i anber-pâki beyne'n-nâs mergûb ve mezra‘aları vâfir ve hayr [u] berekâtları mütekâsir ve niçe deşt-i hâmûnları tâ Krakov vilâyetine ve Daniska vilâyetine varınca nahlistân dırahtistânlı hıyâbân-ı Acem-misâl orman mahsûllü zemînleri var. Ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır kim cümle ahâlîsi mün‘im ve mâldâr olup esbâb-ı ihtişâma mâlik olduklarından gûnâ-gûn libâs-ı fâhire ve elvân elvân akmişe-i nâdireler ile alaya çıkdıklarında cümle altunlu raht u gaddâre ve gümüş eğer ve bellerinde kılıç ve gaddâre ve ellerinde yeni dünyâ ağacından yalmanlı sırıklar ve başlarında gûnâ-gûn katîfe ve çukadan semmûrlu Tatar kalpakları üzre ablak ***[45b]*** ve balıkçıl ve turna telli ve hümâ telli askerleri ellerinde niçe bin elvân harîr ve zerdûz sancağ u bayrağ ve alem şa‘şa‘asından gözlerimiz hîrelendi. Ve cümle esbâbları katîfe ve kâmha ve sof ve dârây ve semmûrdur ve atları cümle küheylân ve zer-ender-zer abâyîler ve kemer rahtlı ve dîbâ ve şîb ve zerbâf ve sereng ve harîr çadırlı kavimdir. Ve hinto arabalar içre me’kûlât [u] meşrûbâtları ve matbahları acâ’ibdir.

El-hâsıl Âl-i Osmân'dan müzeyyen ü muhteşem kefere askeridir. Ve her biri cengde cümle mâlın karısı ve evlâdlarıyla yanına alup zî-kıymet esbâbların üstlerine geyerler. Pâk sipâh çelebi askerdir, ammâ Âl-i Osmân gibi yarar ve şecî‘ cengâver ü dilâver hünerver asker değildir. Ancak pâk u pâkîze keferelerdir, lâkin cümle kâfiristân kavmi siyâh rokla şal geyüp ve siyâh Eflâtûniyye şapkayı başlarına geyerler, ammâ bu Leh kavminin aslâ sâ’ir kefereye müşâbehetleri yokdur.

Hemân Leh ve Çeh ve Eflâk ve Boğdan kavimleri Tatar gibi kalpak geyerler, ammâ Hân bu İlvov kal‘ası altında ziyâfeti tenâvül ederken İlvov kal‘asından ol kadar bin top atdı kim zemîn ü âsumân top-ı kûp sâ‘ikasından dir dir ditredi.

Ve hâkimi üç gün asker-i Tatar'a ziyâfetler edüp her gün Hân'a ve Kalgay'a ve Nûruddehr'e ve sâ’ir ot ağalarına ve atalıklara ve sâ’ir mirzâlara hedâyâlar verirdi, zîrâ düşmanları Rakofçi Kral'dan Hân hazretleri intikâm aldı. Ve mukaddemâ bu İlvov hâkimi Krakov'da Hân'ın esîri olup âzâd edüp çerâğ-ı efrûhtesi idi.

Eşkâl-i kal‘a-i İlvov: Bu kal‘a İlvov dağları dibinden ba‘îd bir sahrâ-yı çemenzâr-ı lâle-izârda nehr-i (---) (---) bir sevâd-ı mu‘azzam Arabistân'ının Mısır'ına mânend bir şehr-i derbenddir, ammâ kal‘ası şehrinin cânib-i (---) bir püşte-i âlî üzre bir sa‘b hisâr-ı üstüvâr-ı şeddadîdir, lâkin küçükdür. İçinde ancak beş yüz hânesi cümle tahta örtülü kulleleri ve (---) aded çanlı kenîseleri vardır, ammâ cebehânesi ve azîm mefret topları vardır, zîrâ bu şehrin hasmı gâyet çokdur. Hattâ Rakofçi Kral bu şehre tama‘ edüp bu kal‘ayı feth edüp taht edinmek içün bu cengde cümle askeri kırılup kendisi cânın gücile halâs etdi, ammâ bu kal‘a-i İlvov cümle kırk beş aded tabya kullelerdir, lâkin iç kal‘ası dâ’iren-mâdâr kaç adım idiği ma‘lûmum değildir.

Evsâf-ı varoş-ı İlvov. Bu şehr-i mu‘azzam bir vâsi‘ sahrâda vâki‘ olup dâ’iren-mâdâr etr[â]fı handaklı yalın kat dolma (---) (---) (---) ve dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil otuz yedi bin germe adımdır.

Kâmil Arabistân'da Antakiyye kal‘ası cirmindedir. Ve cümle yigirmi altı aded tedrîbe kapularıdır. Ve cümle dîvârları (---) ve yetmiş aded köşelerinde dirsek dirsek mazgallı tabyaları vardır.

Bu şehri asker velvelesinden bir hoş temâşâ edemeyüp bir konsardan su’âl etdim. Cümle seksen dörd bin tahtânî ve fevkânî ve tahta örtülü sarây-ı ibret-nümâlardır, ammâ bâğsız ve bâğçesiz hurde fukarâ hânelerinde vardır.

Cümle yedi bin dükkândır kim her birinde birer pençe-i âfitâb kızlar metâ‘-ı hüsnlerin bâzâra çıkarup bey‘ [ü] şirâ ederler. Beyt:

Çârsû-yı hüsni seyr edem serâser hocayım

Bir cefâ dükkânı yokdur hep vefâ bâzârıdır

Ve cümle kırk aded çanlı manastırı var kim her birinde yüzer ikişer üçer yüz papasları vardır. Ve yüz aded ufak kenîseleri vardır. Ve cümle kırk aded mükellef ü mükemmel hânları var ve altı aded sobalı hammâmları vardır.

Âb [u] havâsının letâfetinden elvân-ı harîr fisdanları pençe-i âfitâbe maralî ve gazâlî Hotan âhûsu gözlü kızları var kim görenin aklı geder.

Esmâ-i zenânları:

..... (4/3 satır boş).....

Ve ricâlının reng-i rûyları gâyet beyâz olur kim gûyâ pembedir kim vücûdları şâhme-misâl yumuşakdır, ammâ tenleri burûdet üzredir

Esmâ-i ricâl:

..... (4/3 satır boş).....

Ve iklîm-i sâdisdedir kim arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve tâli‘-i imâreti burc-ı hamelde ve beyt-i Merrîh ve münkalib nârîdir. Anıniçün bu şehre her kral tama‘ edüp gâh âteş-i Tatar ile ve gâh cellâd-ı merrîh gibi içine kılıç girir azîm temâşâdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Memdûhâtından evvelâ beyâz ekmeği ve firancıla çöreği ve yabluka derler elması ve emrûdu ve eriği gâyet çokdur, zîrâ sovuk vilâyet olmağile üzümü memdûh değildir. Limonu ve turuncu ve nârı ve zeytûnu aslâ olmaz ve yedi bin yerde çuka dezgâhlarında gûnâ-gûn Leh çukası ve şayak ve dimi çukası işlenir kim işleyenler cümle Yahûdîlerdir, zîrâ bu şehirde cufûddan çok bir kavm yokdur ve Ermeni ***[46a]*** dahi yokdur, ammâ Cingâne ve Hırvat kavimleri yokdur, lâkin bâzergânlardan Laz kavmi ve Acem ve Fireng ve Macar ve gayrı milel-i kesîre çokdur.

Ve Tatar Hân Rakofçi taburun bozup feth etdiğiyçün bu şehirde üç gün üç gece donanma olup şâdumânlar ile herkes metâ‘ların meydân-ı mahabbete çıkarup şehir arûs müzeyyen oldu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu şehirden Hân ile kalkup dokuz sâ‘atde yedi aded varoş-ı azîmleri geçüp gâh cânib-i garba ve şimâle gidüp âhir semt-i şarka giderken sekizinci şehr

Evsâf-ı kal‘a-i Topordok

Yedi lisân üzre ismi başka başkadır. İbtidâ bânîsi (---) (---) ve sebeb-i tesmiyesi (---) (---). Evvel ve âhir Leh kralı hükmündedir, ammâ Varşalka kralı hâkindedir. İslâm Giray Hân asrında bu kal‘aya Kardaş Kazak istîlâ edüp mâl [u] menâlin nehb u gâret edüp Tatar-ı adû-şikâr varoşun ıhrâk bi'n-nâr etmişdi. Hâlâ ol kadar imâristânı yokdur ve kal‘ası küçük şeddadî binâ ve şekl-i muhammes bir tula binâ hisâr-ı ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi bin sekiz yüz adımdır ve bâğları yokdur, lâkin bâğçesi çokdur. Eriği ve elması ve emrûdu firâvândır, lâkin üzümü ekşi olur, ammâ kırk elli elvân horilka rakıları şişeler içinde ispençer dükkânlarında bî-hisâbdır ve etıbbâ ve cerrâh fassâdı bu şehrin memdûhdur.

..... (1.5 satır boş).....

Bunda dahi Varşalka kral, Hân'a ziyâfetler edüp kal‘adan top şâdumânlarıyla Hân hazretleri bu şehir altından kalkup cânib-i yıldıza vâsi‘ sahrâlar içre 9 sâ‘atde altı pâre şehirleri ubûr edüp ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn vâsıl etmediğimizden evsâflarına cür’et olunmayup ubûr olunup cânib-i yıldıza,

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-âbâd pihar-ı Horodok

Bânîsi (---) (---) vech-i tesmiyesi lisân-ı Leh üzre (---) (---) Ammâ beş lisânda birer gûne ismiyle müsemmâ bir Pihar-ı köhne binâdır. Hâlâ Leh kralı hükmündedir, ammâ Krakov vilâyeti hâkinde hâkimi Nemse pihardır kim yedi bin tüfeng-endâz Nemse askerine mâlikdir. Hân'a azîm şâdumânlar edüp on araba hedâyâ ve iki yüz araba zahîre verüp ziyâfet-i azîmler etdiler, ammâ bu kal‘aya iki kerre Maskov kralı renc [ü] anâ çekerek istîlâ edüp yine Leh kralı aldı.

Kal‘ası bir sahrâ nihâyetinde şekl-i murabba‘ bir tula binâ handaklı ve cebehâneli ve kulleleri yetmiş aded cümle tahta örtülü burc [u] bârûları metîn ve müstahkem kal‘a-i atîkdir. Ve dîvârının iç yüzleri dağlar gibi topraklar yığılmışdır ve dâ’iren-mâdâr cirmi yedi bin adımdır.

Ve cümle yedi kapudur kim maşrık tarafı göllü ve bataklı yerdir.

Ve derûn-ı hisârda üç manastır çanlığı nümâyân idi. Ve cümle yedi yüz aded dükkânlarında cümle kızlar ve avratlar bey‘ [ü] şirâ edüp kocaları hemân iş işlerler. Âdet-i kâfiristân-ı Hıristiyân budur.

Ve bu şehrin mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur kim Pihar kazdası Leh diyârında meşhûrdur. Ve mahbûb gulâmları cümle kara kaşlı ve siyâh gözlü ve buğday enli yüzlü Marmara cezîresi

mermeri gibi beyâz ve tüğsüz katîfe gibi yumuşak gulâm-ı nâ-resîdeleri olur.

Ve havâsı burûdet üzre olduğundan bâğı yokdur, ammâ bâğçelerinde eriği ve elması [ve] emrûdu çokdur.

Ve bu kal‘a altından kalkup cânib-i yıldıza üç günde on bir pâre şehirleri ubûr edüp sahrâlarda konardık, zîrâ bu diyârlar Maskov kralı ülkesiyle müşâ olduğundan çemenzâr sahrâlarda konardık anıniçün on bir pâre şehirleri görüp içine girüp temâşâ edemedik, lâkin ol kal‘aların isimleri budur.

..... (1.5 satır boş).....

Andan,

1068 Muharrem'inde Maskov kralı memleketine kadem basup gâret etdiğimiz kılâ‘ ve kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ Hân-ı âlîşân cümle Tatara ve cümle Leh ve Krakov askeri ve Kazak askerine fermân edüp pür-silâh âmâde olup salt sebük-bâr ol gün ol gece dörd konak yeri yigirmi iki sâ‘atde çapul-ı azîm civerüp niçe atlar gerüye sürücülere kalup vakt-i şâfi‘îde,

Evsâf-ı hisâr-ı ibret-nümâ-yı azîm kal‘a-i Gürlev-i kadîm

Min-evvelihî ve âhirihî tâ Âl-i Dâdâniyân'dan berü Maskov kâfiri neşv ü nemâ bulaldan berü bu kal‘a-i müzeyyen anların dest-i nâpâklarında bir pâk u pâkîze kal‘a-i vâcibü's-seyrdir.

İbtidâ bânîsi Dadan ***[46b]*** oğlu Maskov Acem ve Maskov Gürcî iki karındaş binâsıdır kim bu şehirden neşv ü nemâ bulmuşlardır. Anıniçün hâlâ kanûn-ı Maskov eyledir kim bir kralları mürd olup lâşe-i murdârların bu Kiyu'da meşâd edüp cülûs eden şehzâdelerin bu şehre getirüp iclâs-ı âcâs bid‘at ederler. Eğer kralları bilâ-veled-i pelîd mürd olursa Gürcistân Dadyanından bir kefere-i anîd getirüp kûh-ı Elburz dâmeninde Arâk-ı Dadyan şehrinde tâ cedd-i nâ-pâklarından Maskov ve Masko kralı meşâdın bilâ-teşbîh ziyâret edüp andan bu Gürlev kal‘asında kılıç kuşanup ibtidâ bu şehirde cülûs etmese cilâsları sahîh olmaz, zîrâ bu kal‘a-i kadîm Leh'in ve Maskov'un bilâ-teşbîh Kuds-i şerîfleridir ve cemî‘i kâfiristânda dahi bu Gürlev'e i‘tibâr edüp ruhbânlar hedâyâ ve nezerâtlar gönderirler.

Vech-i tesmiyesi lisân-ı Maskov üzre "kiyu" dimek (---) demekdir, ammâ efvâh-ı nâs-ı keferede niçe gûne esmâsı vardır. Bir ismi Kiyu'dur ve bir adı Kiyuviçse'dir ve bir ismi Kiyulçise'dir ve bir nâmı Gürlevçe'dir ve bir şânı Kiyuriçse'dir.

Netîce-i merâm her elsine-i muhtelifede birer gûne ismi vardır. Meğer bu şehr-i mu‘azzam içinde sâkin olan müdebbir ve kâr-âzmûde âkıbet-endîş iş erleri Hân-ı âlîşânın bu kal‘ayı nehb u gâret edeceklerinin haberin alup vakt-i seherde cümle küffâr hedâyâlarıyla Hân'ın pây-ı semendine yüzler sürüp mutî‘ [u] münkad olup şehirlerin halâs edüp defter-i cerâyimlerine nazar olunmayup afv kalemiyle amân yarlığ-ı belîğ-i Cengiz Hânî yazılup Kırım askerinden üzerlerine şîrîn beğlerinden bir beğ on bin Tatar ile kadağacı koyup ahâlî-i şehir ile hüsn-i ülfet edüp ve Hân'a vezîr-i

Maskov ziyâfet-i azîmler edüp hedâyâ ile ordu-yı İslâm bay oldu, ammâ mukaddemâ "Hân gelmesi" haberinde ehl-i beled havfa düşüp cemî‘i esbâb [u] eskallerinin zî-kıymetlerinin Kiyu şehri ensesinde Kiyu dağı mağârâlarına firâr edüp anda tahassun etmişler idi. Tatar-ı adû-şikâr haber alup hâh-nâ-hâh ol gârlardan niçe bin esîr ve mâl-ı ganâ’im çıkarup Kiyu şehri halkından esîr olanlara aslâ sâhib çıkmayup kal‘ayı bırağup mağârâlara dayandıklarında *"Aleyhi mâ yestahik"* deyüp Tatar kavmi bu kadar mâl-ı Karûn'a mâlik oldular.

Eşkâl-i cirm-i kal‘a-i Kiyu:

..... *(11 satır boş)*.....

Lisân-ı kadîm-i Maskov: Bunlar kavm-i kadîm olup Hazret-i Yahyâ asrında Mecûsîler idi. Hazret-i İsâ zuhûr etdikde millet-i Mesîhî olup hâlâ kitâbları İncîl'dir. Ba‘dehû Risâlet-penâh asrında bunlardan Enûşirvân Kisrâ zuhûr edüp âteş-perest olup gâhî Mecûsî meşreb olurdu.

Lisân-ı ıstılâhları: Irâk-ı Dadyan vilâyetinde lisân-ı Fârisî'den azup lisân-ı Kaytak ve lisân-ı Moğol ve lisân-ı Boğol ve (---) lisânlarından azup Maskov lisânına irtibât verdiler, ammâ tâ Karanlık dünyâya ve Sedd-i Ye’cûc'e ve Bahr-i Zulumât'a varınca on sekiz pâdişâhlık yere mâlik olup lisân-ı Maskov on iki gûne lisân-ı acîbdir, ammâ aceb hikmetdir kim cemî‘i lisânları yine bizim yigirmi dokuz aded hurûfumuz ile telâffuz olunur deyü Maskov'un devleti iki bin altmış yıldır hâlâ şehinşâhlık iddi‘âsındadır kim Hind hâkânıyla Âl-i Osmân'dan gayrıya nâme yazmak ihtimâli yokdur. ***[47a]***

Lisân-ı kavm-i kefere-i Maskov: Evvelâ ism-i Rabbü'l-izze (---) derler ve Hazret-i İsâ (---) ve Meryem Ana'ya (---) derler, zîrâ bu kavm Urûm kavmi mezhebindedirler. Bilâ-teşbîh oruçları ve perhîzleri ve ıyd-ı Nasârâları ve haça tapmaları cümle Urûm keferesi âyînidir kim aslâ fark yokdur.

..... (5 satır boş).....

Bu kal‘a-i Kiyuv'ı temâşâ edüp yine Hân ile bu kerre gerü düşüp gâh cânib-i şarka ve gâh cânib-i kıbleye beş konak konup göçüp gâh çöl ve gâh ormanistân-ı hıyâbân ve gâh hâmûn-ı bî-pâyân içre,

Mutî‘ [u] münkad ve nehb u gâret etdiğimiz kılâ‘ların esmâları budur kim tahrîr olunur

Evvelâ,

..... (3 satır boş).....

Andan semt-i kıbleye,

Evsâf-ı kal‘a-i Metîn, ya‘nî kirmân-ı Lubin

Bânîsi (---) dir. Sebeb-i tesmiyesi Leh lisânınca (---) derler, ammâ efvâh-ı Rus-ı menhûsda Lubnin derler, ammâ evvel ve âhir Leh kralı hükmünde başka serhad vezîrliği şeklindedir kim on yedi

bin güzîde askere ve yetmiş bin re‘âyâ Kazağ'a mâlikdir. Bu kal‘adan Hân'a "Safâ geldiniz" deyü hâkimi alay ile istikbâle çıkup kal‘a altında ziyâfetler tenâvül olunurken kal‘adan bin pâre toplar atup şâdumânlar edüp hâkiminden hedâyâ-yı firâvânlar gelüp Hân hazretleri anların kal‘alarından aldıkları cümle üsârâların davulu zurnası ve nâkûs-ı erganonları ve başaşağı haçlı bayrakların açarak kal‘a dibinde iki gün meks olundu.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Lubin: Lubin sahrâsının şimâl cânibindeki dağların dâmeninde ve nehr-i (---) kenârında şekl-i müseddes bir tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cirmi yedi bin adımdır. Cebehânesi ve mükellef topları ve hisâr içre yedi aded çanlı kenîseleri vardır.

Ve üç kapusu ve altı tabya kulleleri metîn ve handakı derin ve kal‘a içi dörd bin tahta örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle bin aded müzeyyen dükkânlardır kim cemî‘i zî-kıymet akmişe-i fâhireler bî-kıymet bulunur, lâkin her elvân mebrûm ibrişim gâyet zî-kıymetdir. Bâzâr günü olmak ile bu kapudan kal‘ayı bayraklar ile cümle müzeyyen edüp ol kadar toplar atdı kim her kadeh horilka içdikde bir top atardı.

..... (1.5 satır boş).....

Bu kal‘a altından yine Hân ile kalkup cânib-i şimâlden dönüp iki konakda,

Evsâf-ı kal‘a-i Bobno: Leh kralı hükmünde nehr-i Özü kenârında bir küçük ağaç palankadır. İçinde beş yüz hâne ve iki kilise ve hâkimi hatmandır kim bin kula mâlikdir. Çârsû-yı bâzârı azdır. (---) (---) (---) Andan yine cânib-i kıbleye,

Evsâf-ı kal‘a-i Carkazi: Leh kralı hâkinde (---) bir taş kal‘adır, lâkin Leh kralı vezîri Potnik'e tâbi‘dir, ammâ kal‘ası Durujunka hükmündedir kim,

Der-beyân-ı vilâyet-i Rus-ı menhûs Kazak-ı Ak kavm-i Sol‘ât-ı benî Asfar
Allâhümme âfinâ

Bu kavmi görmeyen dîn-i mübînin muhîni ve ümmet-i Muhammed'in ve sâ’ir ecnâsın adû-i cânı kim idiğin bilemezler. Bin altmış sekiz Muharremi'nin nısfında vilâyetlerine kadem basup isti‘âze du‘âlarıyla gezerdik. Hudâ anların şerrinden emîn ede, *âmîn yâ mu‘în bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*

Zîrâ bir kerre bu hakîr sene (---) târîhinde Azak kal‘ası gazâsında bu kefere-i menhûsun derd [u] belâsın çeküp ceng [u] cidâllerin görmüşüz. Hudâ-yı Müte‘âl hıfz etdi. Anda Carkazi kal‘asından kalkup yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kirmancık: Leh kralı hâkinde ve Durujunka Kazağı hükmünde (---) [kenâ]rında taş binâ bir küçük kal‘a-i ***[47b]*** zîbâdır. Cümle üç bin askere mâlikdir. Derûn-ı kal‘ada ancak bir manastırın görüp içine girmedik.

..... (1 satır boş).....

Andan bir konak kıbleye gidüp nehr-i Özü kenârınca âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kaniv: Bânîsi (---) Lisân-ı Lehce Kaniv (---) derler. şeddadî binâ bir kal‘a-i garrâdır kim derûn-ı hisârda cümle beş bin hâne ve beş çanlı kiliseleri ve çârsû-yı bâzârı ve bâğçeleri vardır. Hâkimi Durujunka hatmandır, ammâ Leh kralına tâbi‘dir. Cümle üç bin Kazak tüfenglisine mâlikdir. (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Andan cânib-i kıbleye bir konak çölde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çerkezi: İbtidâ bânîsi Tatar'dan firâr etme Çerkez nâm bir mürted binâsı olmağile Çerkez-kirmân derler. Kavm-i Rus Çerkezi kirmân derler. Nehr-i Özü kenârında bir püşte-i pespâye üzre dolma rıhtım palankadır. şeddadî taş binâ değildir. Derûn-ı hisârda bin kadar tahta örtülü evleri ve üç aded çanlı manastırı ve dükkânları ve topları ve cebehâneleri mükellef olup Hân'a vâfir şâdumânî topları atdı.

Hâlâ hâkimi Pokovnik Holap'dır, ya‘nî Tatar'dan mürted olmuş bir bî-dîn mel‘ûndur kim asker-i İslâm'a Hân'a buluşmağa yüzü olmayup hedâyâları kabûl olunmadı. Bu kal‘a üç bin askere mâlik olup yarar gemiler ile Karadeniz etrâfın nehb u gâret eden bu kirmân kâfirleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine cânib-i kıbleye nehr-i Özü kenârınca gidüp bir konakda,

Menzil-i karye-i azîm Lomovat

Leh hâkinde Durujunka hatmanı hükmünde Kazak-ı Ak vilâyetinin tâ ortasında şehre mânend bir derbend kenddir kim Çehriliçse kal‘asından büyükdür, ammâ âdemi azdır. Nehr-i Özü kenârında bâğçeli ve elma ve erikli ve amrudlu ve yulaf çavdarlı yigirmi aded kiliseli ve beş yüz aded dükkânlı köydür, ammâ kal‘ası yokdur. Anıniçün Lomovat derler. Urus lisânı üzre Lomovat (---) derler.(---)

Andan yine cânib-i şarka ve gâh kıbleye nehr-i Özü kenârıyla gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kazâ-yı zemîn Çehril-i bî-emîn

İbtidâ bânîsi Leh krallarından (---) binâsıdır. Sebeb-i tesmiyesi Leh lisânı üzre Çehril (---) demekdir. Hâlâ Leh vilâyeti hâkinde Durujunka hatmanı hükmünde kırk bin tüfengli askere mâlik üç kat kal‘a-i metîndir kim iç kal‘ası yalçın kaya üzredir ve üç kat sarp handaklı şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır.

Bu kal‘a-i Çehril'in nehr-i Özü solunda ve nehr-i Tasma sağından cereyân edüp birbirlerine iki nehir bu mahalle karîb bir yere mahlût olup bu kal‘a-i Çehril bir ada-i vâsi‘de vâki‘ olup kal‘anın yemîn [ü] yesârında ağaç cisrler vardır.

İç kal‘ada cümle tahta örtülü bâğ u bâğçesiz soltat Kazak evleri ve cebehânesi ve mükellef topları ve kulle-misâl nâkûs kulleli manastırları vardır, ammâ aşağı taşra varoşu cümle on bin aded şindire tahtası örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve yigirmi yedi aded kenîse çanlığı nümâyân idi.

Ve çârsûsunda her esnâfı mukarrerdir, ammâ adedi ma‘lûmum değildir, lâkin rakıcı ve pivocu ve medci ve meyhâneci dükkânları çokdur.

Ve bâğçeleri bî-hisâb olup eriği ve emrûdu ve elması ve lahanası ve purasa ve soğanı gâyet çokdur, ammâ limon ve turunç ve nar ve inciri ve pembesi yokdur, ammâ bu kal‘a etrâfında olan ceng âlâtı içün muhîl [ü] şeytanatları ve çarh-ı felekleri ve paçarızları ve domuz ayakları ve su çarhların âdem görse hayrân olur.

Ve varoş handakı içinden nehr-i Tasma dolaşup su içinde gûnâ-gûn harbe ve kapanlar ve çarhlar peydâ etmiş kim iblîs-i pür-telbîs dahi bu tasnîfâtları görse hayrân kalır.

"Allâhu Te‘âlâ âsân vech ile Âl-i Osmân'a fethi müyesser ede" deyü Mehemmed Giray Hân ile du‘â etdiğimizde Tatar kartları bu du‘âdan hazz etmeyüp,

"Evliyâ Çelebi, bu kal‘alar Osmânlı eline girse Tatar'a rağbet kalmayup kim adamdır(?)" dediler. (---) ***[48a]***

Andan bu Çehril kal‘asında Hân hazretleri Durujunka hatmanın hedâyâların alup "edâ-yı hidmet etdi" deyü Leh kralına hitâben yarlığ-ı hânî verüp Durujunka bu Çehril kal‘asında kalup biz cümle asker ile Çehril'den cânib-i kıbleye iki sâ‘atde nehr-i Tasma suyunun ağaç cisrinden geçüp

Evsâf-ı kal‘a-i Vedmeduka

İbtidâ bânîsi Tatar'dan gelme Ayo nâm bir âdem binâ etmişdir. Lisân-ı Leh üzre Vedmeduka (---) (---) (---) demekdir. Hâlâ Leh kralı hükmünde Durujunka hatman hâkimidir kim yedi bin Kazak-ı Ak tüfeng-endâz cünûd-ı cünübü vardır kim her biri cengâver ve dilâver-i hünerver Rus-ı menhûslardır.

Bu kal‘a-i metîn iki su arasında vâki‘ olup iç kal‘ası gâyet sarp hisâr-ı üstüvâr şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Cânib-i (---) ancak bir iç kal‘a kapusu var.

Derûn-ı hisârda ancak iki bin tahta örtülü tahtânî ve fevkânî bed hâneleri ve üç aded deyr-i puthâne-i küfr-âyînleri vardır.

Çârsû-yı bâzârı aşağıdadır, ammâ taşra varoşunun cümle etrâfı rıhtım dolma çit palankadır. Bir yanı nehr-i Tasma suyudur kim ol kadar nehr-i azîm değildir. Bir tarafı cumbul fecc-i amîk bataklıkdır.

Bu varoşda cümle iki bin tahtalı bâğ u bâğçesiz bed-âyîn hânelerdir. Çârsû-yı bâzârı ve çanlı

kiliseleri râyegân idi, ammâ adedi ma‘lûmum değildir.

Der-beyân-ı nehr-i azîm Özü ve nehr-i tufeyl Tasma

Nehr-i Özü cânib-i şimâle ve yıldızdan vilâyet-i Maskov ve vilâyet-i Krakov dağlarından cem‘ olup iki aylık yollarda üç yüz pâre kılâ‘-ı azîmlere uğrayup bu kal‘a-i Vedmeduka ve Çehril ve Omân ve Cânkirmân ve Özü kal‘ası önünde Hasan Paşa kal‘asıyla Kılburun kal‘ası mâbeyninde Karadeniz'e deryâ-misâl olup mahlût olur, ammâ nehr-i Tasma (---) (---) dağlarından tulû‘ edüp niçe kal‘alar ve tahrîr etdiğimiz kal‘a ve palankalara uğrayup kal‘a-i Çehriliçse kurbunda nehr-i Özü'ye munsab olur. Ol kadar lezîz su değildir, zîrâ çok azmak bataklıkdan gelüp cereyân eder.

Andan kal‘a-i Vedmeduka altından kalkup yine cânib-i kıbleye bir konakda ormanlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Jabotin

Hâlâ Leh kralı hükmünde Durujunka hatmanı hâkimdir kim üç bin Kazak-ı Ak fecereleri var. İbtidâ bânîsi (---) (---) sebeb-i tesmiyesi Leh lisânınca (---) demekdir.

Sağ tarafı çölistândır. Sol tarafı ma‘mûr kurâlarla müzeyyendir, ammâ ol tarafı kal‘a altında bataklık kenârında dolma rıhtım ağaçdan kavî palankadır. Bu bataklık gelüp ayağı nehr-i Tasma'ya karışır. Tahta örtülü evleri ve deyr-i sagîrleri ve bir hayli çârsû-yı bâzârı vardır. Hatmanı, Hân'a hedâyâlar getirüp kal‘adan top şâdumânları olurken Hân hemân tahta'l-kahve yeyüp sûr-ı rıhletler çalınup ol ândan andan cânib-i şarka meyyâl çölistân ile bir konak yeri ân-ı vâhidde varup,

Evsâf-ı palanka-i kat-ender-kat kal‘a-i metîn Kapusna-i Dolin-âbâd

Nehr-i Doline kenârında vâki‘ olmak ile kavm-i Asfar bu kal‘aya Doline derler. İbtidâ bânîsi (---) (---) lisân-ı Lehce Kapusna (---) derler. Hâlâ Leh kralı hâkinde Sotnik {vezîr} hükmünde, ya‘nî Leh'in sancakbeği hükmünde üç kat geçit bataklık içinde üç kat palanka hisâr ve üç kat handak-ı üstüvâr ile ârâste cezîre olmak ile cebehâne ve toplar ile pîrâste olmuş bir sedd-i metîn ve bender-i hasîn bir cây-ı mûjıkhâne-i menhûsdur. Bu kal‘anın kıble tarafı Tatar'ın Kırım vilâyetine gider, çölistân-ı bî-amândır, ammâ yine ol tarafda nehr-i Özü kenârınca ma‘mûr Sarıkamış kal‘aları vardır kim Kırım diyârına yakındır, ammâ bu Kapusna şehri üç kat bataklık arasında on bin aded şindire ve tahta ve saz örtülü keferelerin menhûs hâneleridir. Câ-be-câ bölme bölme çârsûsu ve müfîd [u] muhtasar kenîseleri ve Doline nehri üzre su değirmenleri kenârında kal‘a poniki Hân'a ziyâfetler edüp hedâyâlar verdi.

Bu mahalde Hân-ı âlîşân-ı müdebbir bir hüsn-i tedbîr edüp Leh kralına âsî olan kılâ‘lardan alınan mâl-ı ganâ’im ve esîrleri ve meskûk kılâ‘larından alınan nehb u gâret-i emvâl erzâk esîrlerin ve cemî‘i kal‘alardan alâ tarîki'l-hedâyâ gelen mâlları ve metâ‘ları cümle vilâyet-i Kırım'a gönderüp kendüleri Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa ile görüşmeği re’y-i savâb görüp cümle asâkir-i İslâm'ın üç bin aded araba metâ‘ların şîrîn ve Mansûrlu beğlerinden on bin {aded} güzîde yiğitlere üç bin arabayı teslîm edüp Hân bu Kapusna kal‘asında üç dörd gün meks edecek olduklarında hakîr dahi esîrlerim anlar ile Kırım'daki otarıma ***[48b]*** ve Hızırşa Efendi atalığıma göndermek içün Hân'dan me’zûn olup yine cümle koşdaşlarımla Hân'ın dest-i şerîfin bûs etdikde beş esîr ve beş at ve bir semmûr hil‘at ve beş tüfeng ve bir yorga at ve üç yüz Ungur[us] altunu harc-ı râh verüp Hân ile

vedâ[‘]laşup,

Kal‘a-i Kapusna altından Sarıkamış vilâyetine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ ol gün ol gece yürüyüp kal‘a-i Çehril berâberliğin geçüp nehr-i Özü kenârıyla Aşağı Sarıkamış vilâyetidir, ya‘nî Zaporoska diyârına, ya‘nî Cezâyir levendi gibi levend vilâyetine girdiğimizde Çehril kal‘ası kıbleye bir konak kalup bizler,

Evsâf-ı kal‘a-i Kırılov: Uruslar Kürilov dahi derler. Nehr-i Özü kenârınca bir sarp taş kal‘adır. Aşağı varoşu kesme handaklar içinde {5000 evdir}, şehr-i azîmdir. Hâkimi Sarıkamış hatmanıdır. Ne Leh'e ve ne Maskov'a ve ne Kırım'a tâbi‘ değil, bir alay ipden kazıkdan kurtulmuş dalâlet-âyîn müşrikîndir. Birkaç müfîd u muhtasar deyrleri ve çârsûları vardır. Bu kavm-i Kazaklar nehr-i Özü'ye Vodenipir derler. Bâğları yokdur, ammâ bâğçeleri azdır. Andan yine cânib-i kıbleye bir konakda,

Evsâf-ı kal‘a-i Kobilak: Bânîsi Kobilak nâm bir hatman binâsıdır. Lisân-ı Rusça kobilak kısrak demekdir, ya‘nî Kısrak kal‘ası derler. Bunlar dahi Sarıkamış hükmünde kavm-i Zaporoska'dır. Bunlar dahi bir krala ve Kırım hânlarına mutî‘ [u] münkad değillerdir kim cümlesi Sirge Kazağı'yla birdirler, ammâ bunlar Cezâyirli gibi on bin askerdir.

Eşkâl-i kal‘a-i Kobilak: Nehr-i Özü kenârında bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ şeddadî taş binâ bir küçük kal‘a-i zîbâdır. Cebehâne ve topları vardır. Birkaç deyrleri ve dükkânları vardır. Ve nehr-i Özü kenârının karşu kıble tarafı Kırım vilâyetine gider. On konak Heyhat sahrâsı nihâyeti çöldür âdem âdemî zâd yokdur. Bir kerre Tatar ile sene (---) târîhinde bu on konak çölü bir gecede aşup bu kal‘aları nehb u gâret etdiğimiz cild-i sânîde mestûrdur, nazar oluna. Ve yine bu mahalde nehr-i Özü'nin beri tarafında kıble cânibine on menzilde tâ {kal‘a-i} Bender mukâbiline ve Akkirmân karşusuna ve sekiz konak Özü kal‘asına varınca cümle bu Sarıkamış vilâyetidir ve Rus-ı menhûs lisânı üzre "Zaporoska" demek "Kapu eşiği" demekdir. Bir kavilde "Serhaddin kapu eşiğin bekleyen levendler" demekdir. Bu Kobilak kal‘asından kalkup yine cânib-i kıbleye nehr-i Özü kenârıyla Sarıkamış kâfiri içre (---) (---) (---) (---) kal‘a (---) (---) (---) (---) (---) kal‘a (---) (---) (---) geçüp iki günde,

Menzil-i Doğan geçidi: Sarıkamış hâkinde bir mürtefi‘ yalçın kaya üzre bir harâb kal‘a yeri vardır. Sene (---) târîhinde Tohtamış Giray Hân asrında bu kal‘ayı Timur Hân harâb etmiş, ammâ bir amâr olacak yerdir, zîrâ Kazak vilâyetinden ganîmetle gelirken geçit başıdır. Bir kerre kâfir bizi bu mahalde basup hamd-i Hudâ cümle esîrleri beri Kırım cânibine şahinkirmân kal‘asına geçürüp salt âdemlerimizi Kazak-ı Ak basınca ân-ı vâhidde nehr-i Özü'yi yıldırup beri cânibe geçdik. Kâfir karşuda hâ’ib ü hâsir baka kaldı. Hudâ-yı Müte‘âl ihsân edüp bu Doğan'da ya Kırım hânları ya Âl-i Osmân bir kal‘a yasasalar cümle Tatar'a rahmet olurdu. Hattâ bir kerre bu Doğan geçidi yerinde çâr-kûşe beyâz mermer üzre hüsn-i hat ile *"Fetahatâ"* târîhini kazılmış buldum. Zamân-ı kadîmde kal‘a-i metîn imiş.

Hamd-i Hudâ şimdi bu mahalde cümle askeri ve üç bin aded talika ve hinto arabaları şahinkirmân gemileri ve salları ve potlarıyla geçürüp bizim âdemlerimiz dahi esîrlerimiz ile Kırım'a gidüp bizler

salt kalup ol gün ol gece ılgar edüp ale's-sabâh yine kal‘a-i Kapusna altında Hân hazretleriyle mülâkat olup,

"Hoş geldin Kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliyâm" dedikde şıpırtma kalpağım başımdan taşlayup Hân hazretlerinin zânûsun bûs edüp askerin selâmetle nehr-i Özü'yi ubûr etdiklerin müjde etdiğimizde Hân hazz edüp ol ân nefîrler çalınup Kapusna kal‘asından cânib-i kıbleye bir konak susuz çölde gidüp Tasma suyu geçidinden geçüp değirmenler kenârında Hân oturup on göz değirmenlerden tâze ıssı poğaçalar gelüp asker-i İslâm fevrî geçidi geçüp, zîrâ ağırlık aslâ kalmamış idi. Andan,

Evsâf-ı palanka-i Duşka: Bânîsi (---) dır. Lisân-ı Rus'da Duşka (---) derler. Leh kralı hâkinde Sotnik vezîr hükmünde bin kefere cünûd-ı cünübe mâlik fâcirlerdir. Bu da nehr-i Tasma kenârında ***[49a]*** bir küçük palankadır. İçinde ancak bin kadar tahta ve saz örtülü âyîn-i bedhâneleri ve kenîse-i müşrikhâneleri vardır. Câ-be-câ çârsûları ve bâğçeleri vardır. Hatmanı, Hân'a ziyâfet ve hedâyâlar verüp (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan yine cânib-i kıbleye,

Evsâf-ı kal‘a-i Praslov: Bânîsi (---) (---) dır. Lisân-ı Lehçe Praslov (---) (---) derler. Evvel ve âhir Leh kralı hâkindedir, ammâ bu kal‘a Durujunka, ya‘nî Durucan hükmünde üç bin çengâl dest-i sermest Kazaka mâlikdir. Bu dahi nehr-i Tasma kenârında cümle palanka çıt ve rıhtım dolma hisâr-ı kavîdir. Derûn-ı hisârda cümle iki bin aded şindire ve saz örtülü meykede ve hınzîrhânelerdir. Câ-be-câ kiliseleri nümâyân olup çârsû-yı bâzârı ve gayrı âsâr-ı binâlarına nazar etmedim. Bu mahalle nehr-i Tasma tâ batı tarafından gelüp Çehrin kal‘ası kurbunda nehr-i Özü'ye karışır.

..... (1 satır boş).....

Andan yine taraf-ı kıbleye bir konakda,

Evsâf-ı hisâr-ı cây-ı amân, ya‘nî kal‘a-i Omân

Bânîsi (---) (---) dır. Leh lisânınca Omân (---) (---) derler kim vech-i tesmiyesi oldur. Ba‘zı efvâh-ı nâsda Omâniçse derler, ammâ lisân-ı Etrâk'de Omân derler. Nehr-i (---) kenârında sevâd-ı mu‘azzam Kazak vilâyetinin Mısır'ı bir bender şehr-i müzeyyendir kim dâ’iren-mâdâr beş sâ‘atde devr olunur. Cümle kalın direkler ile mebnî rıhtım ve dolma kilt-â-kilt palankadır. Dîvârının kaddi yigirmi zirâ‘-ı Mekkî'dir ve arzı on arşın enli dolma dîvârdır.

Ve cümle yigirmi üç aded dirsek tabyalardır, ammâ topları hurdedir ve muhîl [ü] şeytanatı azdır ve cümle yigirmi bir kapudur. Çoğu (---) suyu kenârında tahtalı su kapularıdır ve yıldız tarafı sâfî sazlık ve bataklıkdır ve (---) cânibi ovalardır kim ma‘mûr kurâlarla müzeyyendir. Hâlâ Leh kralı hâkindedir, ammâ Durajanka hâkimdir. Cümle yedi bin güzîde kefere askere mâlikdir.

Hân'a cümle askeriyle karşu çıkup tablların çalarak ve hora depüp dankiyo düdüklerin çalarak Hân'ı kal‘a kurbuna getirirken kal‘adan bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp bir tafra satdılar kim kal‘a-i Omân murg-i semender-vâr âteş-i Ummân içinde kaldı ve Hân'a azîm ziyâfetler edüp hedâyâlar geldi.

Bu mahalde sa‘âdetlü pâdişâh Mehemmed Hân-ı Râbi‘'den Hân'a "Rakofçi gazân kutlu olsun" deyü mahabbetnâme hatt-ı şerîfiyle kılıç ve haftân ve murassa‘ kemer kuşak ve çârkab cevâhir tîrkeş ile Kalga ve Nûruddehr'e ve vezîri Sefer Gâzî Ağa'ya ve on iki aded iş erlerine hil‘at-i fâhireler gelüp Hân surûrundan gelen kapucubaşıya yigirmi kîse ve yigirmi esîr ve yigirmi re’s ağırmak atlardan verüp gelen kapucubaşı beş yüz âdem ile tâ Bender'e ol gün yollayup kal‘a-i Omân altında üç gün dahi meks edüp etrâf kal‘alardan dahi hedâyâlar gelmesine muntazır olup bizler Omân {şehri} seyrine mukayyed olduk.

Bu kal‘a içre iş erlerinin cevâbları üzre derûn-ı hisârda cümle dokuz bin sağîr ü kebîr tahtânî ve fevkânî nuhûset hâneleri vardır kim cümle şindire tahta örtülü ve sobalı ve furunlu dâr-ı nekbethâne-i murdârlardır ve yetmiş aded kenîse ve manastırlarıdır ve sekiz yüz aded dükkânları vardır.

Yedi aded hânı ve üç sobalı hammâmı vardır. Bir hâkimi dahi vâmoşdur, ya‘nî gümrük emînidir. (---) (---)

Memdûhâtından: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Esmâ-i kefereleri: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Esmâ-i avratları: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı lisân-ı Rus-ı menhûs

Bu kavm-i Kazak dahi Maskov ve Leh gibi Rûm keferesi mezhebinde olup salîbe-perest ve perhîz ve ıyd-ı bednâmları cümle Rûm keferesi gibi millet-i Mesîhiyyeden geçinüp Kitâb-ı İncîl okurlar. (---) (---) (---) (---)

				piyak
odin	*dvey*	*tri*	*çetri*	
				5
1	2	3	4	

				desek
şişek	*sim*	*vosim*	*duveyk*	
				10
6	7	8	9	

				vuhuk
hileb	*voda*	*hudi*	*sak*	
				âteş
ekmek	su	gel	otur	

yabluka *isfinye* *isfiçka* *Hilibe pirniş.* Ekmek getir.

elma domuz mum

loziçe

Hudi sedi. *ruşe* *islivi*

kaşık

Gel otur. armud erik

masle

med *Kudideş?*

yağ

bal Nereye gidersin?

Puda yüz duru.

Kudi hudivce? *Pomahay bu.*

Aleyküm selâm.

Nereye vardın? Sabâhü'l-hayr.

[49b]

ispasiyo

İduz diro.

Allâh ismidir. Allâh'a ısmarladım.

Var sağlığla.

parbuk

Çiduz çizdiro? *hilopçe*

büyük yiğit

Nedir hâlin? küçük oğlan

çibula

uvuçka *çasnok*

soğan

koyun sarımsak

kon

koriça *otva* *çerevik*

at

tavuk ördek pabuç

Yâve sözlerin yazmak ayıbdır, ammâ seyyâh-ı âlem olanlara lâzımdır kim şetm etdiklerin bilüp ihtirâz üzre olasın.

Huc isfine

Domuz ye

Mujik isfinye

Bire çufud domuz

Sedi

Otur

Uskurvisi sobak.

Bire gidi köpek.

didko

şeytân

Yabut oymaker.

Ananı sikeyim.

Day meni.

Getir bana.

Napra günis.

Burnuna osurayım.

Nasoroto biholova.

Başına sıçayım.

Didko holopçi.

şeytân oğlan.

Yabut uçsa.

Babanı sikeyim.

Bu gûne şetmlerinden gâyet hazer lâzımdır, zîrâ gâyet lecûc ve gazûp kavimdirler kim muhakkak Benî Asfar kavmi bunlardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘a-i Omân'ın yedi günde alâ kadri'l-imkân seyr [ü] temâşâların edüp bu mahalde Hân hazretleri cümle imdâda gelen Leh cünûduna ve cümle Kazak cünübüne destûr verüp dârü'l-bevârlarına gidüp Hân hazretleri ancak Kırım askeri ve bizim Bucak Tatarı askeriyle yüz yigirmi bin Tatar'la Hân hazretleri kalup ale't-ta‘cîl Akkirmân altında Melek Ahmed Paşa efendimize gitmeğe azîmet edüp kal‘a-i Omân altından cânib-i kıbleye bir günde azîm ormanları ve çengelistân balkanları ve ma‘mûr kurâları teferrüc [ü] ubûr ederek,

Sitâyiş-i fasl-ı kal‘a-i Ladicin

Bânîsi (---) (---) Leh lisânınca sebeb-i tesmiyesi (---) demekdir. Bu kal‘a nümâyân oldukda hâkimi Pokovnik, ya‘nî Leh vezîri pâyesiyle on bin müsellâh asker-i zâl ile Hân'a karşu tabl [u] nâkûs-ı erganonların çalarak alay ile Hân'ı kal‘a altında meks etdirdiklerinde azamet-i Hudâ Ladicin kal‘asından ibtidâ kırk elli bin tüfeng ve fişeng, ba‘dehû beş yüz pâre topları üç nöbet atup bir

şâdumânlar olmuşdur kim zemîn ü âsumân güm güm gürleyüp dûd-ı bârûd-ı siyâhdan ebr-i kebûd siyâh levn olup ol ân Hân'a yüz araba hedâyâ-yı zî-kıymetler gelüp zîr-i kal‘ada ziyâfet-i azîmler oldu, ammâ hâlâ bu kal‘a-i Ladicin Leh kralı hâkindedir, ammâ eyâleti hâkimi Durujunka Kazağı hükmündedir.

Eşkâl-i kal‘a-i Ladicin: Bir düz sahrâda nehr-i Aksu kenârındadır. Kavm-i Kazak bu Aksu'ya Vodebuh derler. Tâ Leh vilâyetinde (---) dağlarından gelüp üç yüz on pâre şehre ve kılâ‘lara uğrayup bu kal‘a-i Ladicin altından ubûr edüp (---) (---) mahlût olur.

Bu Ladicin bu nehir kenârında bir bayır altında vâki‘ olup kal‘ası cümle dolma ve rıhtım çim ve kamış ve darı köküyle memlû bir palanka-i sedd-i metîndir kim Leh diyârında böyle bir hisâr-ı üstüvâr yokdur. Allâh Âl-i Osmân'a müyesser ederse Akkirmân ve Karadeniz etrâfları emîn olur. Dolma hisârının kaddi kırk arşındır ve yigirmi arşın enli dolmadır.

Ve cümle (---) kapudur ve (---) tabyadır ve cebehânesi ve yüz elli pâre topları ve on bin âmâde askeri ve yüz yetmiş bin re‘âyâsı mevcûd ülke-i mu‘azzamdır. Derûn-ı hisârda cümle altı bin aded tahta şindire örtülü menhûs hâneler var ve çanlı kenîseleri ve çârsû-yı bâzârı ma‘mûr u müzeyyendir. Birkaç müfîd ü muhtasar tüccâr hânları var. Bâğları yokdur, ammâ bâğçeleri çokdur. Meyve-i âbdârlarından eriği ve emrûdu ve elması vefret üzredir ve elvân-ı horilka rakısı ve pivo ve medi gâyet çokdur ve mahbûb u mahbûbeleri câ-be-câ vardır.

..... (2 satır boş).....

Bundan kalkup iki günde cânib-i kıbleye giderken sahrâ-yı âbâdânlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn İstine: Bânîsi (---) (---) dir. Vech-i tesmiyesi Leh lisânınca (---) demekdir ve Leh kralı hükmünde bunda dahi Durujunka Kazak hatmandır. Yedi bin asker-i Leh Hân'a gelüp ziyâfetler edüp kal‘adan top şâdumânları edüp Hân'a yigirmi araba hedâyâlar verdi, ammâ kal‘ası nehr-i sağîr (---) kenârında iç kal‘ası yalçın kaya üzre şeddadî binâ taş kal‘a-i zîbâdır.

Derûn-ı hisârda cebehânesi ve topları ***[50a]*** ve birkaç çanlı manastırları vardır, ammâ cirmi ne mikdâr idiği ma‘lûmum değildir, ammâ küçük görünürdü, lâkin metîndir, ammâ aşağı taşra varoşu dâ’iren-mâdâr dolma rıhtım çit palankadır. Etrâfı cunbul amîk handakdır. Ve gâyet sarp varoş-ı kebîrdir kim cereyân eden nehr-i (---) ihâtâ etmişdir.

Bu kal‘a intihâ-i serhadleri olmağile Tatar askerin derûn-ı hisâra komadılar, ammâ çanlı ki[li]seleri nümâyân idi.

..... (2 satır boş).....

Andan yine cânib-i kıbleye 7 sâ‘at ormanlı ve çayır ve çimenli âbâdân yerler ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i şehrut: Bânîsi (---) lisân-ı Lehçe şehrut (---) demekdir. Hâlâ Leh kralı hâkinde Durujunka hatman hükmünde hâkimi on bin kefere ile Hân'a alay edüp zîr-i kal‘ada ziyâfetler edüp elli araba pîşkeş verüp kal‘adan top şâdumânları etdiler. Hakkâ ki ey balyemez mefret topları ve

vâfir cebehânesi var.

İç kal‘ası bir depe üzre şekl-i muhammes bir küçük hisârdır, ammâ aşağı taşra varoşu serâpâ ağaç palanka-i azîmdir kim cânib [u] etrâfı dâ’iren-mâdâr sulu ve bataklı handakdır.

Ve cümle yigirmi aded çanlı manastır ve kenîseler ve beş yüz mikdârı dükkânlardır ve yedi aded haşebden hânları var ve bâğçelerinden üzümü ve eriği ve elması ve emrûdu,

..... (1 satır boş).....

Ve şehrut kal‘asına Boğdan'ın Yaş şehri ve Bender kal‘ası ve Soroka kal‘ası üçü sac ayağı vâki‘ olup birbirlerine ara yatı menzil vâki‘ olmuşdur. Bu şehrut kal‘ası altından dahi kalkup semt-i kıbleye giderken nehr-i azîm Turla'ya râst gelüp kenârıyla yedi sâ‘at gidüp tarfetü'l-ayn içre hâzır olan gemiler ve kayık ve çırnıklar ve sal ve potlar ve tulumlar ile cümle asker nehr-i Turla'yı geçüp karşu tarafda dâr-ı sehl amân hâk-i Boğdan olan zemîne kadem basup andan cânib-i şarka,

Evsâf-ı kal‘a-i kavî Soroka: Bânîsi (---) filândır. Lisân-ı Boğdanca "Soroka" demek (---) demekdir. Bu Boğdan beği hükmünde başka boyarlık ve vâmoşlukdur. Kal‘ası nehr-i Turla kenârında şeddadî taş binâ kal‘a-i bâlâdır, ammâ küçükdür, lâkin Hân'a ey top şâdumânları edüp ziyâfetler ile yüz araba hedâyâlar ile Hân'a yetmiş tahta semmûr ve kırk tahta kafâ ve yüz elli tahta semmûr paçası kürkler ve elli kîse guruş gelüp "Pâdişâhdan bizi ricâ edesiz ki ‘Melek Ahmed Paşa'nın kırdığı bizim Boğdan askeri değil idi’ deyü ricâ edin" deyü ricâları hayyız-ı kabûlde vâki‘ olmayup bu kadar mâldan çıkdılar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i şarka nehr-i Turla kenârınca bir günde,

Menzil-i evsâf-ı Dâr-ı İslâm kal‘a-i Bender-âbâd sedd-i be-nâm

Hamd-i Hudâ sene 1068 Rebî‘ulevvel'in gurresinde vakt-i asrda bâng hâne-i Muhammedî'de ezânlar okunurken Dâr-ı İslâm'a dahil olup kal‘adan Hân'a şâdumânlar ve ziyâfetler olup lâkin şey’-i kalîl hedâyâlar verildi.

Andan yine cânib-i şarka nehr-i Turla kenârıyla gidüp,

Karye-i Kızılçan: Bender köyüdür. Andan,

Hân Kışlası: Bunda Yalı Ağası İslâm Ağa, Hân'a üç bin koyun ile bir ziyâfet-i azîm edüp Hân'a ve Kalga'ya ve Nûreddîn'e ve İslâm Ağa babası Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'ya ve Sübhân Gâzî Ağa'ya ve defterdâr (---) ağaya ve Ayu Ahmed Ağa'ya ve şîrîn ve Mansûrlu beğlerine ve şâh Polad Ağa'ya ve Hânzâde Ahmed Giray'a el-hâsıl yetmiş kimesneler yetmiş aded semmûr tonlar geydirüp Hân'a yetmiş köle ve yetmiş yorga hedâyâ çeküp Hân huzûrunda kalpağın taşlayup baş urup kullukda oldu. Bu mahalde Melek Ahmed Paşa efendimizden dîvân efendisi Gınâyîzâde Alî Efendi, Paşa'dan gelüp niçe gûne mümessek eşribeler ile münakkaş Kaya Sultân yağlıklarıyla selâm getirüp,

"Buyurun, Akkirmân altında Melek Paşa pederiniz pâdişâhımı da‘vet edüp muntazırlardır" dedikde,

Hân eydir: "Da‘vete icâbet gerek. El-emrü emrüküm" deyüp, Hân ale's-sabâh atlanacak olup bu mahalde bu hakîr Hân'dan me’zûn olup yigirmi re’s esîrimle ve kırk yedi alaşa atlarımla ve yedi kîse nakid mâlım ve yedi semmûr kürk ve kırk yedi aded Macar tüfengleri ve üç talika araba kelepür-esbâbımla Akkirmân altında çadırımda sâ’ir ***[50b]*** huddâmlarım hayâtda bulup hemân atımla ve sadağ ve kıyâfetimle Melek Ahmed Paşa efendimin huzûruna varup ta‘aşşukumdan bükâ-âlûd olup dest bûs ile şerefyâb olup,

"Evliyâm, gazân kutlu olsun" dedikde,

{Hakîr eyitdim:} "Bu gazâ senin himmetinle olmuşdur, efendim, zîrâ ibtidâ kâfire imdâda geden Eflâk Boğdan askerin kırup sâ’ir küffârlar dahi andan ibret alup Rakofçi'ya aslâ imdâd gelmediğinden mel‘ûn kral münhezim oldu" deyüp ol ân Paşa'ya beş esîr ve beş tüfeng hedâyâlar çeküp haymeme gidüp istirâhat etdim. Hamd-i Hudâ sâlimîn ve gânimîn ordu-yı İslâma vâsıl olup cümle ehibbâ ve dostân ve yârânlar ile görüşdük.

Ertesi ale's-sabâh Melek Ahmed Paşa efendimiz cümle askerine ve cemî‘i iş eri ağavâtlarına "Pâk müsellâh olup Hân'a istikbâle hâzır olasız" deyü fermân buyurdular.

Der-beyân-ı da‘vet-i ziyâfet-i Melek Ahmed Paşa berây-ı Mehemmed Giray Hân be-sahrâ-yı Akkirmân

Evvelâ Melek Ahmed Paşa Mehemmed Giray Hân'a Akkirmân'dan cevâhir ve murassa‘ eğerli ve cevâhir raht ve gaddâre ve altun zincirli bir siyâh küheylân at ile kethüdâsı ve dîvân efendisi ve kapucular kethüdâsıyla cümle üç bin aded güzîde pür-silâh küheyl atlı ağalar zırh [u] zereh-külâh ile ve yetmiş bayrak piyâde sekbân ve sarıca askeriyle Hân'a istikbâle gidüp Hân'ı getürürlerken Paşa dahi Yanık kal‘ası cânibine kendüye müte‘allık tevâbi‘leriyle Hân'ı karşıladıkda hemân Hân atdan piyâde olunca Paşa dahi piyâde olup birbirleriyle ağlaşup öpüşerek yine atlanup atbaşı berâber Hân ile Paşa'nın otağına gelüp Hân otakda meks eyleyüp Kalga ve Nûreddîn otakda kalup Sefer Gâzî Vezîr, kethüdâya kondu ve Hân'ın iç ağaları Paşa'nın iç ağaları içinde kalup Paşa kendü gulâmlarından Hân'a yüz aded pâk gılmân-ı hâssalar ta‘yîn eyleyüp Paşa kendünün gayrı otağına gidüp cümle Mansûrlu ve şîrînli ve Kapukulu ağaları ve cümle gayrı mirzâları cümle ağalara kondurup yüz elli aded münakkaş çergelere sâ’ir Badrak ve Karaçi ve Nogay Tatarların kondurup tatyîb-i hâtırlarıyla mukayyed olup Paşa hemân sâ‘at yine Hân yanına varup tahte'l-fütûr nâmında iki yüz fağfûrî tabak mümessek hamîreler ve emlec ve kebbât ve kâblı ve helîle ve külbe şeker mu‘amber ve hamîre-i benefşe ve hamîre-i zambak ve hamîre-i ıtrıfil ve hamîre-i şekakul ve yetmiş aded envâ‘-ı mümessek reçeller tenâvül olunup andan gûnâ-gûn maslûka çorbaları ve gûnâ-gûn mümessek pâdişâha lâyık hoşâblar içilüp ba‘de't-ta‘âm mücevher ileğen ve ibrikler ile eller yaykanup kahveler ve şerbet ve çay ve bâdyân içildikden sonra gülâb ve buhûrlar verilüp Paşa hazînedâra işâret etdikde ayağa kalkup {cümle hedâyâlar huzûr-ı Hân'a gelince Paşa} eydir:

"Pâdişâhım, hayr mukaddem gazân kutlu olsun. Hemîşe böyle gazâlar edesin. Hoş geldin ve safâ gelüp yüzüm basa geldin, zîrâ bir mücâhid pâdişâh-ı kâmkârsın. Âl-i Osmân'ın fermânın edâ edüp dîn düşmanından intikâm alup gazân mübârek ola" deyü Paşa, Hân'ın başına bir zî-kıymet sorguc-ı

pâdişâhî sokdu ve üç küheylân at biri gâyetü'l-gâye murassa‘ ve mücevher eğerli küheylân at idi ve Hân'ın beline bir sunkur demirli ve murassa‘ ve mücevher gılâflı seyf-i müczemi Hân'ın kemerine bend edüp andan bir cevâhir çârkab tîrkeş ve bir cevâhirli Sultân Murâd Hân kuşağı ve bir mücevher ve murassa‘ hançer ve bir semmûr kürkü Paşa kendü eliyle Hân'a geydirdi.

Ve bir kat dona gömleğe varınca zer-ender-zer esbâbları Hân'ın huzûruna Paşa koyup Kalga Sultân'a ve Nûruddehr Sultân'a ve şîrîn beğine ve Mansûrlu beğine ve Sincivit mirzâlarına ve atalıklara ve ot ağalarına ve Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'ya ve Yalı Ağası İslâm Ağa'ya ve Defterdâr İslâm Ağa'ya ve Dedeş Ağa'ya ve Kerş Ağa'ya ve Ayu Ahmed Ağa'ya ve'l-hâsıl on yedi semmûr kürkden mâ‘adâ yüz yetmiş aded kuşaklık zer-ender-zer hil‘at-i fâhireleri mezkûr mirzâlara ve Karaçi ve kapukulu ağalarına mertebeli mertebesince hil‘atlar geydirüp sultânlara ve mezkûr ağalara birer at verilüp cümle yetmiş iki re’s küheylân atlar verildi.

Ve niçe mirzâlara zırh [u] zereh-külâh ve kılıçlar ve tîrkeşler verilüp ol gün üç yüz koyun kebâb ve elli kazgan pilav ve zerde ve çorba ve yetmiş gûne ni‘met ile altı bin sahan ta‘âm-ı gûnâ-gûn ve elli bin ekmek summât-ı Muhammedîlere yetmiş yerde ni‘metler döşenüp Akkirmân çayırları üstüne kebâb ve pilav yahni konup Tatar askeri birbirine girüp yedi günlük ta‘âmı bir günde yeyüp pilav zerde ve çorbayı kalpaklarına koyup koşlarına götürdüler. Bu ziyâfet-i azîm hâlâ Akkirmân'da ve Kırım diyârında dâsitân-ı dûstândır. ***[51a]***

Ba‘de'z-ziyâfe bu mahalde cümle Bucak Tatarlarına ve cümle et kullarına destûr verilüp cümle vatanlarına gitdiklerinde Hân hazretleri Akkirmân altında seksen yedi bin asker ile yalnız kaldıkda Paşa, Hân-ı âlîşândan üç gün gece kalmasıyçün ricâ edüp,

Hân, "N'ola kalalım, ammâ kardaşım, size bu Tatar askeri bârdır" dedikde,

Paşa-yı müdebbir eydir: "Pâdişâhım, siz berekâtınızla geldiniz. Biz Âl-i Osmân askeri gibi deryâ askerden kocunmazız, n'olsa gerek" dediler.

Andan cümle Kırım askeri Âl-i Osmân ordusun mâl-ı erzâk ile ve zî-kıymet akmişe-i fâhireler ile ve gûnâ-gûn sıgâr ve kibâr pençe-i âfitâb esîrler ile Paşa askerin ve Akkirmân halkın eyle ganîmet etdiler kim bir harbende ve bir sâyis ve garîb yiğitler çifte çifte köçeklere mâlik olup yedi yaşında bir gulâm yedi oka ve bir vukıyye duhâna bey‘ olunup bir gümüş Macar üzengisi üç guruşa ve bir semmûr kürk on vukıyye duhâna bey‘ olunup sâ’ir metâ‘-ı zî-kıymetler dahi bî-kıymet ve bî-su’âl fürûht olundu.

Ve Hân hazretlerinin üç gün gece müsâfir olması muhakkak olunca Paşa, vekîlharc Boşnak İbrâhîm Ağa'yı huzûruna çağırup {eyitdi}:

"Beher yevm ikişer kerre yetmiş yerde {ta‘âm summât-ı Muhammedî'de} ellişer bin ekmek ve beş yüz koyun ve ellişer sığır ve onar at kulunu ve yigirmişer at eti kebâb pişirüp onar kazgan yahni ve onar kazgan pilav ve onar kazgan karanfilli aselî mümessek zerde ve onar kazgan pirinç çorbası ve onar kazgan herîse" pişmek içün vekîlharca tenbîh olup bunlardan mâ‘adâ {Tatar} Hân'a rûz-merre üçer kerre summât-ı Muhammedîler çekilüp Hân tevâbi‘lerine mahsûs otuz üç yerde summâtlar keşîde

kılınup her summâtı üçer yüz matbah-ı Keykâvusî sahanları çekilmek içün fermân olunup Akkirmân şehrinden kâmil on yedi bin sahan defterle cem‘ olup üzerlerine dîdebânlar ta‘yîn olundu, zîrâ Tatar ba‘de't-ta‘âm yağmaya öğrenmişlerdir, ammâ Hân huzûruna ale's-sabâh yüz aded münebbet fağfûr tabaklar ile mümessek hulviyyât ve zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı hamevi ve mümessek hamîre ve külbe şekerler ve gûnâ-gûn emlec ve kâbülî ve mümessek ve mu‘amberîn reçel-i gûnâ-gûnlar ile perhîz çorbaları ve maslûkalar ile nebâtî hoşâblar gelirdi.

Ve öyle ta‘âmında seksen gûne mümessek bahârlı ni‘met-i nefîseler cümle mertebânîlerle gelirdi ve kindi ta‘âmına cümle mücevher gümüş suhûnlar ile seksen elvân ni‘met-i Perverdigâr gelirdi kim niçe bin elvân bahârların râyiha-i tayyibeleri âdemin demâğın mu‘attar ederdi.

Paşa kethüdâsında Hân vezîri Sefer Gâzî oğlu, dîvân efendisinde Kadıasker Murtazâ Alî Efendi ve şîrîn beği Kapucular kethüdâsında ve Mansûr {Kaya} beği Defterdâr İslâm Ağa ve Telhisî Hüseyin Ağa'da şîrînli Kürşâh-ı Merdân Beğ ve'l-hâsıl cümle a‘yân-ı Kırım'dan kapukulları ve Karaçiler ve şîrînli ve Mansûrlu ve Dâyirli ve Mankıtlı ve olanlar ve emildeş ve atalıklar ve gayrı kartlar ve ot ağaları ve gayrı Nogay mirzâları ve Badrak ataları ve Orak mirzâları cümle-cümle Paşa ağavâtlarının hayme vü hargâhlarında mezkûr ni‘met-i nefîseler ile üç gün üç gece ayş [u] işret edüp azîm ri‘âyetler olunup sohbet-i hâslar olurdu kim ta‘rîf ü tavsîfden müberrâdır.

Yine böyle iken her gün Paşa efendimiz Hân'a ve Kalga ve Nûreddîn'e birer semmûr ton ve birer boğça esbâb ve birer yelkendez gümüşî çullu küheylân atlar hedâyâlar verirdi.

Sitâyiş-i netâyic-i ziyâfet: Üçüncü gün ki oldu ba‘de'l-futûr nefîr-i Hûşenk-şâhî ve Efrâsiyâb sûrnâları ve hâkâniyân kösleri çalınup cümle Tatar askeri Turla nehri geçidi başına gidüp Hân hazretleri kendü yakın ağalarıyla ve kapu kullarıyla Paşa yanında kalup Paşa ile Hân vedâ‘ mahallinde Hân'a bir kîse altun harc-ı râh ve beş şemâme amber-i hâm ve on okka ûd-ı Mâverdî ve yüz çift münakkaş Kaya Sultân yağlıkları ve Hân'ın beline yine bir mücevher zerrîn kemer ve bir hançer-i zü'l-fecâm ve bir kat yine libâs-ı fâhire ve bir semmûr lipâçe-i nâdire kim dîbâya kaplu, Paşa kendü eliyle Hân'ın arkasına geydirüp ta‘zîm ü tekrîm etdi ve tefâruk ve nevâdirât kısmından zî-kıymet girân-bahâ beş boğça envâ‘ından kâlâ-yı vâlâ-yı akmişe-i fâhire ve altun sîmîn âvânî kısmından buhûrdân ve gülâbdân ve şam‘dân ve sîm sini ve on aded sîm suhûnlar pîşkeş çekildi.

Ve yine Kalga Sultân'a ve Nûreddîn Sultân'a ve ***[51b]*** ve Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'ya dahi birer kat siyâb-ı nazîf ve birer semmûr postîn kaplu dîbâ hil‘at-i fâhireler verilüp huzûrlarına birer boğça zer-ender-zer dîbâ ve şîb ve zerbâf ve çarkûli ve çârbâf ve her boğçadan katîfe ve kâmha ve hârâ ve dârây ve sereng ve Güçerât zertârîler ve kûse destârlardan birer külçe verilüp Kalga {Sultân'ın} ve Nûreddîn {Sultân'ın} ve vezîr Sefer Gâzî Ağa'nın başlarına Paşa kendü elleriyle birer çelenk sokup {eydir:}

"Oğullar, Kırım'da ve seferlerde bu çığalar ile gezün" buyurdular.

Ve andan cemî‘i mirzâlara ve boybeğlerine ve kapu kullarına ve Karaçilere ve yüz aded kuşaklık hil‘at-i zerdûz ve elli çift hil‘at-i evsat ve yüz çift hil‘at-i ednâ ve yüz yetmiş kereke çuka çekmanlar ve hil‘atlar geydirilüp ba‘dehû gülâb ve buhûr verilüp ba‘de'd-du‘â ve senâ Hân kalkacak

mahalde Paşa koltuğuna girüp otak bâbına dek piyâde giderken Hân hazretleri Paşa'ya, Rakofçi Kral'ın taburdan alınan vezîri Kemen Yanoş'u ve Apopi Mihâl'ı Paşa'ya hedâyâ verdikde,

Paşa eydir: "Pâdişâhım, aldım kabûl etdim, ammâ şimdi Âl-i Osmân duyup bu esîrleri benden taleb edüp ve Yedikulle'de hapis ederler. Anlardan bana ne fâ'ide" dedikde,

Hân eydir: "Bu söz çındır" {deyüp gulâmlarından} Necatî ve şâh Polad {nâm gulâmlarına}, "şu kîseleri getür" deyüp ol mahalde ayak üzre Paşa'ya seksen bin altun verüp,

Paşa, "Ne zahmet, hey Hânım?" deyüp altunları kabûl edüp Paşa dahi Hân'a bir siyâh kaytas nesl-i cilfidânü's-sâfinâtü'l-ciyâd at-ı sabâ-sür'at ki gûyâ kaytas-ı sa'âdetdir, zer-ender-zere müstağrak olmuş bir mücevher zeyn ve murassa' ve zerrîn raht ve sîm ve mutallâ zeheb rikâbıyla ve murassa' gaddâre ve topuzıyla mezkûr kaytas-ı esb-i peymâyı Hân altına Paşa çeküp bilâ-rikâb süvâr olmada ve Kalga ve Nûruddehr'e ve vezîr Sefer Gâzî Ağa'ya dahi birer mebrûm katîfe eğerli ve sîm ve zeheb mutallâ rahtlı atlar ve birer gümüş çullı yelkendez atlar keşîde kılınup süvâr oldular ve Kadıaskere ve şîrîn beği ve Sincivit ve Mansûrlu ve Arkanlı ve Dâyirli ve Mankıtlı ve Arslanlı ve Çobanlı ve Deveyli ve Nevrûzlı ve Oraklı ve şiydaklı ve Yaman Sadaklı ve Defterdâr İslâm Ağa ve Yalı ağası İslâm Ağa ve Sübhân Gâzî Ağa ve kapukulu a'yânlarından atalıklara ve emildeşlere ve olanlara ve Karaçilere ve ot ağalarına ve Badrak mirzâlarına ve yurd atalarına ve sâ'ir iş erlerine ve'l-hâsıl bu zikr olunanlardan mâ'adâ emirzâlara cümle iki yüz on bir neferâtlara on biri sırma eğerli ve sîm rahtlı ve mutallâ-yı zeheb rikâblı atlar idi. On birden mâ'adâsı iki yüz aded gümüşî çullu atlar yelkendez esb-i tâzîler Hân askerine hedâyâ atlar verildi.

Hân bu hâli görüp Paşa'ya eydir: "Ey karındaşım, efendim, Paşa hazretleri. Bu bize çok iltifâtdır ve ne zahmetdir. Keremkârlık etdiniz" dedikde,

Paşa-yı hâzır cevâb eyitdi: "Pâdişâhım, siz dîn-i mübîn uğuruna mücâhid fî sebîlillâhsız ve Hâdimü'l-Haremeynü'ş-şerîfeyn pâdişâhının emrine imtisâl edüp Devlet-i Âl-i Osmân'a mu'în oldunuz. Sizlere ta'zîm ü tekrîm vâcibdir. Ma'zûr olsun. Ba'de'l-yevm yine hidmetde olalım" deyü özr âmîz ricâlar edüp, Paşa dahi mahmûdî divne doru atına süvâr olup Hân ile atbaşı berâber giderken Hân'ın Efrâsiyâb mehterhâneleri ve Paşa'nın Âl-i Osmân tablları döğülerek atbaşı berâber Akkirmân'dan cânib-i şimâle bir sâ'at nehr-i Turla kenârında Yanık nâm kal'a dibinde Hân suyu geçmeğe kalup Paşa, Hân ile vedâ[']laşup Akkirmân'a gitmede. Hakîr dahi Hân'ın dest-i şerîfin bûs edüp vedâ' mahallinde koynundan bir mücevher sâ'atin ve üç yüz altun verüp du'â-i hayriyle dest bûs edüp Akkirmân'da Paşa'ya gelüp Hân'ın selâmın teblîğ etdim.

İmdi ihvân-ı safâya şöyle ma'lûm ola kim Allâhu Âlim u Dânâ'ya ma'lûmdur kim bu ziyâfetler böyle olup ve tahrîr olan sefer-i zafer-me'ser böyle olup cümle ziyâfetlerin muhâsebesi bu hakîrin der-i defterinde dest-i hattımla mesârîf-ı ziyâfet tahrîr olunmuşdur kim üç gün üç gecede olan masrûfât ve cemî'i hedâyâlar ile iki yüz kırk altı kîse olup Özü eyâleti ve Nigebolı sancağı ilhâk idi. Bu mansıbın cümle mahsûlâtları bi'l-cümle Tatar Hân hedâyâlarına gitdi. Bu mahalde Melek Ahmed Paşa Hâtem-i Tayy ve Ca'fer-i Bermekî sehâsı etdi. Cemî'i halk Melek Ahmed Paşa içün Abaza tâ'ifesinde bu kadar sehâ görülmemişdir derler, ammâ Melek Ahmed Paşa aslında Abaza değildir. İslâmbol'da

Tophâne şehrinde vücûda gelüp anası ve babası Abaza cinsinden olmak ile ***[52a]*** Melek'i peder [ü] mâderi altı yaşında süd anasıyla Abaza kavmi mu‘tâdı üzre Abaza vilâyetinde (---) nâm aşîrete gönderüp anda on dörd yaşına bâliğ oldukda bu hakîrin vâlidesi halâsı kızı olmağile der-i devlete Melek gelüp bizim vâlidemizle Melek'i Sultân Ahmed'e hedâyâ verdiklerinde Ahmed Hân Melek'i gördükde,

"Allâhu a‘lem şu oğlan melekdir" der. Bu Melek'i Kızlar Ağası Büyük Mustafâ Ağa'ya, vâlidemizi pederimiz Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Zıllî Ağa'ya ihsân edüp, andan bu hakîr vücûda gelüp Melek ile karâbetimizin aslı odur ve "Melek" lakabı Ahmed Hân'ın nutk-ı dürer-bârlarıyla olmuşdur.

Ez în-cânib netîce-i kelâm Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa'dan, Hân ayrılup Turla nehri kenârında cümle Tatar askerinden geçit başında defter ile cemî‘i üsârânın savğasın alup seksen yedi bin Tatar-ı adû-şikâr içinden ne kadar mahbûb mahbûb pençe-i âfitâb gulâmlar ve nâ-şükûfte duhter-i pâkîze ahterler var ise Hân kendü huzûruna getirdüp güzîdelerin seçer.

Der-beyân-ı hedâyâ-yı Hân-ı âlîşân berây-ı Melek Ahmed Paşa-yı vezîr-i zî-şân

Evvelâ elli re’s esîr-i Macar-ı füccâr kapudanlar kim her biri yigirmişer otuzar bin guruş girân bahâ ile halâs olmak isterler.

Ve yüz aded Macar-ı füccâr muğpîçe pençe-i âfitâb gulâmları.

Ve yüz re’s dahi Macar duhterleri.

Ve cümle askerden cem‘ olmuş pâk u pâkîze erbâb-ı ma‘ârif Abaza gulâmları.

Ve elli re’s mümtâz müstesnâ mahbûb Çerkez cüvânları.

Ve elli re’s Gürcî mahbûbları kim her biri Kırım'da neşv ü nemâ bulup sâhib-i hüner [ve] server-i ilm ve kemâl-i ma‘rifet tahsîl etmiş erlerdir.

Ve Leh kralına âsî olan kılâ‘lardan elli aded gulâm-ı mehpâre ve Maskov vilâyetinde Kiyu kal‘ası dağlarında alınan elli re’s beyâz Maskov dilberleri.

Bu zikr olunan cümle dörd yüz aded pençe-i âfitâb gulâmları ve kızları cümle ağırmak Tatar atlarıyla ve zırh [u] zereh-külâhlarıyla ve cümle kılıçları ve sadaklarıyla ve beş araba mâl-ı ganâ’imden altmış zî-kıymet çarhlı Macar tüfengleri kim cümle beş yüz tüfeng idi.

Ve elli ağırmak at ve elli yorga bârgîr ki her biri berk-i hâtifden nişân verir kim cümlesi sîm Tatar eğerli ve cümle gümüşden Macar üzengili ve münakkaş sırma mebrûm depingili fârih atlar kim cümlesi yüz aded atlardır.

Ve her atı birer katana Macar esîri ellerine verüp keşân-ber-keşân çeküp Paşa'ya getirmede.

Ve elli tahta semmûr kürk.

Ve üç araba balık dişi.

Ve üç araba dâne semmûr.

Ve Rakofçi Kral'ın isti‘mâl etdiği sîm ü zer makûlesi bisât âvânî suhûnları ve şam‘dânları ve tepsileri ve niçe bin gûne kilâr şeyleri cümle üç araba gümüş âvânlar ve gayrılar idi.

Ve iki hinto ibrişim.

Ve iki hinto Daniska haliçesi

Ve iki hinto araba Daniska kehribâ sandukları ve tesbîhleri.

Ve elli kıt‘a şâhî toplar ve beş {aded} kolumburuna toplar kim her biri altuna benzer mücellâ ve musaykal toplardır.

Ve yüz kızı ve yüz gılmânları dahi beşer beşer arabalara bindirüp cümle kırk araba etdi.

Ve araba çeken dörder at ki her biri fîle benzer. Alman vilâyetinden ve vilâyet-i Daniska'dan ve vilâyet-i Danimarka'dan gelme atlar kim cümlesi yüz altmış araba atları idi.

Ve bu zikr olunan hedâyâları Hân hazretleri Çolak Dedeş Ağa ile Paşa'ya bir alay-ı azîm ile gönderdikde cümle Âl-i Osmân askeri hayrân kalup Paşa safâsından esb-i tazîler üzre süvâr olan pür-silâh cümle iki yüz aded Abaza ve Çerkez ve Gürcî memlûkların şıpırtma kalpaklarıyla Paşa huzûrundan ubûr etdirüp cümle hazînedâra teslîm olunup sâ’ir eşyâları dahi temâşâ edüp hazînedâra teslîm olup Paşa safâ edüp Dedeş Ağa Hân'ın nâmesin ve esîrlerin ve gayrı hedâyâların defterin mührile Paşa'ya verdikde,

Cevâb-ı mahabbetnâme: Elkâb-ı ıstılâhât u ibârâtdan sonra me’âl-i kelâm bu idi kim lisân-ı Tatar üzre,

"Benim Akaçay vezîrim atalığım carlığımız ilten Dedeş şuranız ile depter mûcibine şol kadar uruş mâlından doyum bulduğumuzca hedâyâlar saldık. "Es-sehî mâ melek." Seper üzre bulungan şolkaydır. Alay bolursa vilâyetimiz Kırımga bardıkda Kaya Sultân aytılan efendimize elli Çerkes ve elli Abazga ve elli Gürci ve elli Urus devgeleri ve şılgaları ve adıkalarına hüsündâr er ve kızlarından gönderemiz ***[52b]*** ve cenâb-ı şerîfiniz hidmetine lâyık bulmak içün yahşı sadak taşıgan zor cigit köleler ve ağırmak yorgalar ve elli çift karçıgalardan toykunlar ve sunkurlar göndermemiz mukarrerdir. İnşâ’allâh. Bende Mehemmed Hân" deyüp mahabbetnâme-i memhûrlusun lisân-ı Nogayî tahrîr edüp vâfir i‘tizâr gûne mahabbetler arz-ı tahrîr etmişler.

Paşa efendimiz mektûbdan ve hedâyâlardan hazz edüp hedâyâları getiren Çolak Dedeş Ağa'ya bir semmûr ton ve bir al at ve bir kîse guruş verüp ve gayrı tevâbi‘lerine birer hil‘at ve yigirmişer

altun verüp dest bûs edüp Paşa dahi Hân'a hedâyâlar defteri mûcebince vâsıl olduğunun mahabbetnâmesin Hân'a gönderüp Dedeş Ağa gitdikde Paşa cümle tüfengleri ve cümle araba atların ve gayrı ganîmet bârgîrlerin ve iki yüz aded gulâmları cümle ağalara ve hakîre bezl [ü] ihsân eyleyüp cümle ağavâtların hâtırların şâd etdi.

Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa-yı âkıl mukaddemâ Hân'ın elli aded Macar kapudanları ki vermiş, hemân anları der-ceng-i evvel Âl-i Osmân istemeden Tatar eliyle Eflâk ve Boğdan ve Kazak ve Leh ve Erdel kefereleri eliyle her birin değerin değmeze kırkar ve ellişer kîse ve beşi yüzer kîseye verilüp cebr ü noksan cümlesinin bahâları bin altı yüz doksan altı kîse edüp ol mâl-ı ganâ’imle Akkirmân kal‘ası ve Kili kal‘ası ve Bender kal‘ası ve Yanık hisârı ve Özü kal‘alarına birer mu‘temedün-aleyh ağalar gönderüp ta‘mîr ü termîm etmeğe cehd [u] ihtimâm edüp niçe hayrât [u] hasenâtlar etdi. Ve nitekim Melek Ahmed Paşa Özü eyâletine mutasarrıf idi, Hân ile Paşa'nın birbirlerine âdemleri hedâyâlarıyla gidüp gelmede idi. Ol ecilden Hân ile Paşa'nın mahabbetleri münkatı‘ olmayup Paşa-yı müdebbir Kırım Hânına bir mahabbetnâme gönderse kırk elli bin Tatar murâd edindiği yerde hâzır-bâş idi.

Hikmet-i Hudâ der-i devlet tarafından Köprülücü Baba vezîria‘zam, Melek Ahmed Paşa ile Hân'ın hüsn-i ülfet etdiğin ve bu kadar ziyâfet ve ihsân [u] in‘âmların tarafeynden olunduğun istimâ‘ edüp derûnunda bir gıbta ve ukde hâsıl edüp niçe kerre Paşa'ya ta‘n-âmîz mektûblar gönderüp,

"Âl-i Osmân'dan ziyâde size Tatar Hân dahi yakın ve dahi ziyâde lâzımdır. Âkilâne hareket edüp Hân'ın eteğin elden koma" deyü niçe bunun emsâli varakları vârid olurdu.

Ba‘dehû Hân Turla nehrinin Mayak geçidinden ve Otyarık geçidinden üç günde geçüp yedi günde vatan-ı aslîsi olan Kırım diyârına sâlimîn ü gânimîn ve mansûr u muzaffer varup üç gün üç gece şehir donanması olup mukaddemâ Kaya Sultân'a göndereceği ta‘ahhüd etdiği iki yüz kız ve iki yüz gulâmlar ve on çift doğan ve toykun ve sunkur kuşlar ve Paşa'ya elli aded yarar tîrkeş getürür bahâdır gulâmlar ve niçe girân bahâlı eşyâlar gönderüp ahdlerine vefâ etdiler.

Ve hemân Hân hazretleri Kırım'a vardıkda Rakofçi vezîri Kemen Yanoş'ı Osmânlı taleb etmeden doksan bir bin altuna verüp âzâd etdikde hemân la‘în-i mel‘ûn Erdel'e vardıkda yine Rakofçi'ya vezîr olup iki kerre yüz bin kefere cem‘ edüp Tımışvâr eyâletinde Lipova kal‘ası ve Çanad kal‘ası ve Solmoş kal‘ası ve Façat kal‘ası nevâhîlerin nehb ü gâret etdiği Âsitâne tarafında istimâ‘ olunup kırk yedi bin aded Budin eyâleti askeriyle {Budin vezîri} şeyh Yahyâ lakablı Gürcî Ken‘ân Paşa ile Tımışvâr eyâleti vezîri (---) Paşa'yı askerleriyle ale'l-umûm Rakofçi kralı üzre ta‘yîn edüp kal‘a-i Çanad altında nehr-i (---) kenârında iki deryâ-misâl asker birbirlerine mukabil olup hikmet-i Rabbü'l-ibâd asker-i İslâm münhezim olup cümle guzât nehr-i Murış'a gark olup hattâ (---) mansıbına mutasarrıf Elçi Hasan Paşa dahi nehr-i Murış'a ve niçe ümerâlar ve mîralaylar cümle gark olup bu kadar mâl-ı ganâ’im ve hayme vü hergâh-ı bâr [u] büngâh ile kefere askeri muğtenim olup Rakofçi ve Kemen Yanoş, vezîr Hân elinde esîr olduğunun intikâmın alup Göle kal‘asının muhâsarasına gidüp zamân-ı şitâ olmağile cümle kefere Erdel diyârına avdet edüp cümle eyâlet-i Tımışvâr'a ve eyâlet-i Egre'ye her eyâletden muhâfazacılar kondu.

Bu inhizâm Âl-i Osmân'a Rûmeli'nde olmamışdır. Meğer Salanta sahrâsında Budin vezîri Nasûh

Paşazâde Hüseyin Paşa bozulduğu oldu ola. Ol dahi {büyük} bednâm inhizâm idi.

Ba‘dehû Köpürlü'den Hân'a böyle bir mektûb varır kim,

"Mâla tama‘ edüp Kemen Yanoş la‘îni yüz bin altuna satup Âl-i Osmân diyârların harâba sebeb olup kırk elli bin ibâdullâhın katline sebeb oldun ***[53a]*** inşâ’allâh Akkirmân'da Melek'den yediğin ziyâfetleri evlâdların burnundan bile çıkarup Melek ta‘âmından sonra şeytân ta‘âmına muhtâc olasın. Tîz emr-i pâdişâhîye itâ‘at edüp âzâd etdiğin Kemen Yanoş Kral ve Rakofçi Kral üzre Yanova seferine gelesin" deyü emrler Hân'a gelüp Hân'ın etekleri tutuşup cümle emrleri ve ta‘n-âmîz mektûbları Hân Paşa'ya gönderüp Paşa Hân'a yazup,

"Pâdişâhım el-emrü emrüküm deyüp me’mûr olduğunuz gazâya teveccüh buyurup basîret üzre olun" deyü haber gönderüp âhirü'l-emr Hân havfinden Köpürlü'yle Yanova seferinde bulunmayup gerü seferden Kırım'a gelüp âhir Hân'ın Kırım'dan Köpürlüzâde Ahmed Paşa asrında sebeb-i azli Yanova seferine ve Uğvar seferine varmadığıdır.

Netîce-i kelâm: *"El-kelâmu yecürrü'l-kelâm"* [20] üzre söz sözü açup yine sade[de] rucû‘ edelim. Melek Ahmed Paşa efendimiz Hân'dan ayrılup Akkirmân kal‘asın ta‘mîr ü termîm ederken bir gece bir vâkı‘a görüp ertesi sabâh namâzı imâmetin bu hakîr edüp Yâsin-i şerîf tilâvetinden sonra,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Evliyâm, Allâh hayırlar vere. Bu gece bir vâkı‘a gördüm" deyü rü’âyı söylemeğe başladı.

Ve min bedâyi‘i'l-garâ’ibi'r-rüyâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa

"Evliyâm, hayr ola. Bu leyle-i mübârekede görürüm. Özü kal‘ası üstüne niçe bin kara kuşlar konup feryâd [u] figânlar ederek ayaklarında[n] ve minkarlarından ber-havâ kal‘a içine birer taş bırakdılar. Hemân kal‘a içinden bir feryâd u figân kopup kal‘a kapuların açup cümle ümmet-i Muhammed kal‘adan kaçarken taşra çıkan âdemlerin niçesin kuşlar yemeğe başladı. Ve kal‘adan ba‘zı ümmet-i Muhammed niçe yüz kuşları ayaklarından tutup bağladılar ve birkaçın îzâ ve işkence ile öldürdüler. Ve cümle kara kuşlar bir yere cem‘ olup kal‘anın bir kullesi üzre konup etrâf [u] eknâfa uçup hâr-ı hâşâklar taşıyup yuva yapmağa başladılar. Hemân kal‘a içinden bir âteş zâhir olup cümle kara kuşların kanatları yanup yere düşüp kanatsız kuyruksuz dik dik kalkışmağa başlayup uçmağa medârları kalmadı" deyüp bu vâkı‘ayı hakîre dedikde,

"Hayr ola sultânım, Allâhu a‘lem Özü kal‘ası üzre düşman kuşları konmak isterler, ammâ inşâ’allâh kanatları yana" deyü bir Fâtiha tilâvet etdikde hemân Paşa-yı müdebbir,

Der-beyân-ı imdâd-ı cem‘iyyet berây-ı kal‘a-i Özü

Ol ân Paşa Nigebolı ve Kırkkilise [ve] Vize ve Çirmen ve Akkirmân ve Bender ve Silisre ve Vidin alaybeğlerin ân-ı vâhidde cümle askerleriyle âmâde edüp ve Bucak Tatarı'ndan on bin askere Eşekdereli Mehemmed Ağa'yı ve Dedeşbay Ağa'yı ve Satıbay Ağa'yı ve Batır Mirzâ'yı ve'l-hâsıl bu makûle kırk bayrak sâhibi ot ağaların ve et kulların cümle ma‘ûnâtlarıyla tahsîl edüp Yûsuf

Kethüdâ'sına on kîse harc-ı râh verüp on beş bin güzîde askere serdâr edüp arkasına bir semmûr lipâçe geydirüp cümle askere sağular sağlayup gözlerinden çekîde çekîde yaş ile Melek ağlayup cümle guzâta,

"Yürü, Allâhu Rabbü'l-âlemîn mu‘în ola" deyüp on beş bin güzîde askeri ol gün Akkirmân karşusunda Otyarık nâm mahalle cümle gemilerin sandalları ve zarbina ve tıransa gemileriyle fi'l-hâl karşuya cümle askeri geçürüp kendüleri kal‘a-i Akkirmân altına gelüp,

Der-beyân-ı re’y [ü] tedbîr-i âhir: Hemân Akkirmân limanında sene-i sâbıkadan kalmış Varna cenginde alınan yigirmi pâre Urus-ı menhûs şaykalarının cümle mühimmâtların tarfetü'l-ayn içre koyup ve küçük şayka ve zarbuna ve şayka sandallarının sâhiblerine ücretlerin verüp elli pâre gemilere Akkirmân'dan on bin guruşluk keraste ve beksimâd ve bârûd-ı siyâh ve gülle ve gayrı âlet-i silâhlarla ve sâ’ir levâzımât mühimmâtlar ile elli pâre gemileri leb ber-leb edüp yüz kantar mismâr ve cümle Akkirmân ve Kili mi‘mârların gemilere iki bin kile buğday ve beş bin kile darı dahi doldurup kendü bayraklarından yigirmi bayrak sekbân ve sarıca ve Akkirmân kal‘ası kulundan bin aded güzîde şehbâz yiğitler ile cümle iki bin ma‘dûd asâkir-i pür-silâhı iki günde elli pâre gemilere doldurup Akkirmân'dan bi-emr-i Hudâ eyyâm-ı muvâfik ile sekiz sâ‘atde kal‘a-i Özü'ye varınca cümle asker-i İslâm elli pâre gemiyle gelen zahîre ve kerasteleri ve askeri görüp tâze cân bulup cümle cebehâne ve zahîreleri der-anbâr ve der-mahzen edüp kal‘anın ta‘mîr ü termîmine ve handak-ı azîmlerin tathîrine mukayyed olup bu asâkir-i İslâm sâlimîn ü gânimîn Özü'ye vâsıl oldukları haberi ertesi gün zahîre getüren gemilerle gelüp, Urus şaykalarının birkaçın bozup kal‘a ta‘mîrine iskeleler yapıldığı haberi Yûsuf Kethüdâ mektûbiyle gelüp Yalı Tatarların bi'l-cümle Özü ağaları ve Özü Beği Kargılı ***[53b]*** Halîl Ağa ve sâ’ir iş erleri ve Yûsuf Kethüdâ dahi Tatar askerin istemiş.

Paşa eyitdi: "Bunda dahi bize asker lâzımdır" deyüp ol gün Eflâk ve Boğdan ve Bender beğlerine mektûblar yazılup Özü kal‘ası meremmâtıyçün on bin kıt‘a belvân direkler ve mismâr ve şindire tahta ve sâ’ir top tahtaları ve gayrı elvân keraste ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlar ile bin aded mi‘mâr ve çerâhor ve iki bin Eflâk ve üç bin Boğdan ale'l-acele gelsin" deyü buyurdular mü’ekkeden tahrîr olunup Ensesi Yamalı şâmlı Halîl Ağa mübâşir olup katar-ı mehâr ile Halîl Ağa Eflâk ve Boğdan'a gitmede.

Ve yine ol gün Özü'den haber geldi kim "Kal‘anın hayli dîvârları meremmât olup handaklar tathîr oluyor" dediklerinde Paşa safâsından raks edüp Yalı ağasına,

"Sen de cümle Bucak Tatarı'yla Özü kal‘asına gitmeğe hâzır ol" dedikde,

"El-emrü emrüküm" deyüp âmâde oldu.

Ve ol gün İsmâ‘îl ve Kili kal‘asından on gemi keraste ile bin aded müsellâh asker gelüp anlar dahi eyyâm-ı muvâfik ile üç sâ‘atde Özü kal‘asına varup vâsıl oldukları haberi geldi. Bu messerret üzre Akkirmân altında Melek Ahmed Paşa ile âsûde hâl dururken sene 1068 târîhinde Âsitâne-i Sa‘âdet tarafından Köpürlü Mehemmed Paşa vezîria‘zam ağalarından (---) Ağa nâm bir hümâm gelüp,

Der-beyân-ı fetihnâme-i Cezîre-i Bozcaada

Vârid olup dîvân-ı pâdişâhî oldukda fetihnâme-i hümâyûn kırâ'at olunup cemî'i asker-i İslâm ferah kesb edüp kal'a-i Akkirmân top şâdumânları edüp kal'a-i Akkirmân gûyâ murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup âteş-nişân olup fermân-ı pâdişâhî üzre yedi gün yedi gece top u tüfeng ve fişeng şâdumânlarından mâ'adâ cümle şehr-i Akkirmân akmişe-i fâhireler ile ve niçe kerre yüz bin kanâdiller ile şehir çırâğân olup herkes köşe köşe cavk cavk gûnâ-gûn zevk u şevk edüp devâm-ı devlet-i pâdişâhî ed'iyesine müdâvemet ederlerdi.

Ve her tarafda herkes lu'b u lehv ve ayş [u] işretde olup Paşa'nın evkât-ı hamsede dokuzar kat mehterhâneleri çalınup sabâh ve ahşam yigirmi Akkirmân kazganı ta'âm tabh olup hâs u âm ve bay u gedâya ni'met-i bî-imtinânı mebzûl idi.

Ve ol gün Melek Ahmed Paşa-yı müdebbir üç yüz kıt'a buyurdular tahrîr edüp eyâlet-i Özü'de cümle kazâlara ve şehir [ve] kurâ vü kasabâtlara birer mükellef ağa ile fetihnâme sûretleri müjdesi her ağa ile gitdikde Paşa efendimiz hakîre kal'a-i Özü ve kal'a-i Hasan Paşa ve kal'a-i Kılburun fetihnâme müjdesi emrlerin verüp ve Özü kal'ası ta'mîr ü termîmi içün Yûsuf Kethüdâ'ya ve Özü beğlerine ve Kılburun beğine birer mektûb ve birer hil'at verüp,

Akkirmân'dan Özü kal'asına Bozcaada fetihnâmesin götürdüğümüz menâzilleri ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'id serencâmı beyân eder

Evvelâ Akkirmân'dan Paşa efendimle vedâ[']laşup hayır du'âsıyla yigirmi aded tevâbi' ve yigirmi aded Akkirmân kal'ası kulağızlarından yarar ve nâmdâr kulağızlar alup Akkirmân'dan üç aded firkatelere süvâr olup eyyâm-ı tayyib ile nehr-i Turla Karadeniz'e karışdığı boğazı altı mîlde selâmetle ubûr edüp,

Menzil-i Otyarık: Nehr-i Turla'nın karşu şimâli tarafında Özü kal'ası hâkinde sâfî Kazağistân Rus-ı menhûsların şikârgâh yerleridir, zîrâ bu mahalde Akkirmân'dan gemiyle geçüp Özü'ye andan Kırım'a gidilen şâhrâh olduğundan cemî'i Kazak bu yolların kemîngâhlarında bekleyüp âyende vü revendeleri alup esîr etmeden hâlî değil. Bir ıssız bî-amân yollardır. *Hudâ hıfz ede.*

Bu mahalle Otyarık nâmının vech-i tesmiyesi oldur kim Kırım'dan ve Özü'den bu çöl-i bî-amân ile gelen eğer gece ise bıldırdan kalmış ölen otları cem' edüp ot edüp karşu Akkirmân'a yarık işâreti etdiğinden Akkirmân'lı tarfetü'l-ayn içre gemilerle bu mahalle gelüp söyleşüp eğer müslim ise ve mutî'lerden ise alup karşu geçirirler, ammâ birkaç kerre kâfirlerin Türkçe bilen Kazakları bu mahalle gelüp otları yarık edüp Akkirmân'dan kayık ile âdemler gelince cümle Akkirmânlıyı esîr edüp gitdiler. Ol zamândan berü Akkirmânlı gâfil olmayup değme âdemi bu Otyarık'dan değme hâl ile almazlar, ammâ ulakları ve yolcuları bilüp âteş yakdıklarından bilüp alırlar. Anıniçün bu mahalle Otyarık dirler. Bâyezîd Hân-ı Velî Akkirmân'ı feth edince bu mahalle bir cây-ı menâs olmak içün bir püşte üzre bir geçit kulle-i azîmi yapup emn [u] amân yer olur. Ba'dehû mürûr-ı eyyâm ile Kazak-ı Ak istîlâ edüp temelinden münhedim eder. Hâlâ eser-i binâları zâhirdir. Bir bayır üzre gâyet muhâtara yerdir. Ol gece anda Kazak havfinden aslâ nevm-i râhat görmedik, zîrâ bu mahal Kazağın ***[54a]*** tahta kal'asıdır.

Andan cânib-i şarka Karadeniz kenârıyla sahrâ-yı Tîh'den nişân verir bir bî-amân zemîn-i yâbis ile 8 sâ‘atde,

Menzil-i Böremoyin: Lisân-ı Tatarca, ya‘nî Kurd boynu dimekdir. Hakkâ ki eşek kadar kurdları Kazak domuzlarından eşeddir. Bir dereli ve ılkınlı ve sazlı ve kamışlı bî-amân yerdir.

Etrâfımıza karavullar koyup yine pür-silâh iken heybelerimizden hâzır ta‘âmlar yeyüp andan yine Karadeniz kenârıyla 5 sâ‘atde,

Menzil-i Dallık: Bir dere içre ormanlık dalları olmağile Tatar kavmi bu mahalle Dallık derler. Bu dahi kâfirin gâyet pusu yerleridir kim gâyet mahûfdur ve Mayak yolu bu mahalde kavuşup 14 sâ‘atde geçüp,

Zemîn-i kal‘a-i Hocabay: Sultân Bâyezîd Akkirmân'ı feth edince Hocabay nâm bir bay kişi Bâyezîd Hân'dan me’zûn olup bu mahalde bir kaya üzre bir kal‘a-i metîn inşâ edüp içine kul koyup beş kerre yüz bin koyuniyle bu vâdîleri mülk edinüp geçindiğinden Hocabay derler. Hâlâ kal‘ası Karadeniz kenârında bir sarp kaya üzre âsâr-ı binâları zâhir ve bâhir durup şey’-i kalîl ile bu kal‘a amâr olsa ülke amâr olup emn-i tarîk olurdu.

Ve bu mahalde Karadeniz'den tuz çıkup kal‘a neferâtının mevâcibleri memlahadan hâsıl olurdu. Anda cümlemiz bir dere içre ormanlığa girüp atlara yemler asup etrâfımıza karavullar koyup atlara yemler kesdirüp yine ol gece kalkup ılgar ile Karadeniz kenârıyla gidüp Hoca deresin atlar ile geçdik. Bu dere sol tarafda Durujunka vilâyetinden gelüp bu mahalde Karadeniz'e munsabb olur küçük sudur. Ol suyu geçüp Karadeniz kenârınca taraf-ı şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i Üçacılı gölü: Nâm mahalli âheste âheste pür-silâh âmâde sehel ârâm edüp at dinlendirdik, zîrâ bu Üçacılı nâm gölün başında Kazağ-ı Durujunka'nın Orbakirmân nâm bir balıkhâne kal‘ası vardır. Anıniçün ol mahalden sît u sadâsız geçüp ve Deli gölü geçüp gerçi esbâblarımız sehel ıslanup ol mahalde sehel meks olundu. Bu mahal dahi emîn değildir. Andan yine cânib-i şimâle,

Yahşı Deresi: Bunu dahi âsân vech ile geçüp 2 sâ‘atde,

Nehr-i azîm Perezen: Tâ cânib-i garbda şahrut ve Ladicin dağlarından gelüp Durujunka Kazağı vilâyetin geçerek bu yol üzre aslâ geçit vermez nehr-i azîm olup Karadeniz'e Tentere adaları önünde mahlût olur. Bir mîl enli sudur. Yüz bin renc [ü] anâ çekerek ancak bir küçük gemiyle karşu geçerken hamd-i Hudâ Akkirmân askeriyle mukaddemâ fermânlarla giden bin aded Boğdan keferesi askeri gelüp anlar ile bî-bâk u bî-pervâ sabâha dak potlar ve sallar çatup atları yıldırarak karşu tarafa geçdik, zîrâ bu mahalde kâfir pusuya saklanup görür ki askerin yarusu geçüp yarusu yerinde kaldıkda asker iki bölük olunca ya berisin ya ötesindeki askeri urup esîr eder çok olmuşdur kim hem berisin ve hem ötesin urur bir muhâtara nehr-i Perezen'dir. Hamd-i Hudâ selâmetle cümle ubûr edüp yine Karadeniz kenârınca cânib-i şarka 4 sâ‘atde,

Hamd-i Hudâ sene (---) târîhinde bin aded Akkirmân ve bin aded Boğdan askeriyle Özü kal‘asına karîb vardıkda Özü beğine ve Paşa kethüdâsına hakîrin geldiği haberin gönderüp hakîr cümle asker ile sehel atlardan inüp istirâhat mahallinde iken kal‘a cânibinden bir toz zâhir olup cümle Özü askeriyle beğleri ve Paşa kethüdâsı hakîre istikbâle gelüp *ba‘de'lletî ve'l-letâ* alay-ı azîm ile zîr-i kal‘aya vardıkda *el-azametullâh* üç aded Özü kal‘ası ve Hasan Paşa ve Kılburun kal‘alarının beş pâre kal‘adan ol kadar "Safâ geldin" topları endâht etdiler kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp kal‘a-i Özü'ye selâmetle dahil olup beğ sarâyında dîvân-ı pâdişâhî olup mehterhânelerden sonra efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın buyurdumların ve mektûbların beğlere ve Yûsuf Kethüdâ'ya verüp ibtidâ Bozcaadası fetihnâme-i hümâyûnu kırâ’at olunup cümle ibâdullâh hazz edüp devâm-ı devlet-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘'e ve fâtih-i Bozcaada Köpürlü Mehemmed Paşa'ya hayır du‘âlar edüp,

Sitâyiş-i şâdumânî-i feth-i cezîre-i Bozcaada der-kal‘a-i Cânkirmân, ya‘nî Özü

Hemân fetihnâme okundukdan sonra kal‘a neferâtı ve çavuşları nidâ edüp cümle neferâtlar kal‘anın burc [u] bârûları ve bedenleri üzre pür-silâh hâzır olup mukaddemâ imdâda giden on bin aded güzîde asker enderûn [u] bîrûn-ı kal‘ada deryâ-misâl asker-i İslâm cümle silâhlariyle âmâde ***[54b]*** olup ibtidâ yukaru büyük kal‘ada üç nöbet gülbâng-ı Muhammedî çekilüp sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup ba‘de'd-du‘â ve senâ beş aded kal‘alardan tabl ve nakkâre ve nefîrlere Rehâvî makâmında üstâd-ı kâmil mehterler rehâ buldurunca hâzır-bâş olan guzât-ı müslimîn dendân-ı bedenlerden bir yaylım tüfeng atup ardı sıra şâhî ve balyemez toplar atılup zemîn ü âsumân ra‘d-vâr güm güm gümledi.

El-hâsıl bu uslûb üzre üç nöbet top u tüfeng şâdumânları olup şehr-i Özü'yi eyle müzeyyen etdiler kim gûyâ pîrezen-i dünyâ nev-darûs olup sûr-ı zifâf-vâr şenlik şâdumânlar ile ahâlî-i Özü'nin geceleri leyle-i Kadir rûzları gûyâ rûz-ı ıyd-ı adhâ oldu.

Andan sonra hakîr cümle kal‘anın iş erleriyle etrâf-ı kal‘ayı deverân u seyerân ederek kal‘anın ta‘mîr ü termîm olunmuş yerlerin ve meremmâta muhtâc olan yerlerin cümle keşf edüp termîme muhtâc olan yerlere âdemler üşürüp üç günde niçe yerleri sedd-i İskender-vâr metânet üzre amâr ederlerdi, ammâ bu hakîr gûyâ kal‘anın imâretine mübâşir gelüp her gün kal‘aları seyr [ü] temâşâ edüp ve cümle ocak ağalarıyla hüsn-i ülfet edüp vilâyetin ahvâllerin su’âl ederek vâkıf-ı esrâr olup tahrîr ederdim.

Ve her gün donanma şâdumânında ale's-sabâh bir ağada ba‘de'l-asr bir ağada, ziyâfetler tenâvül edüp hedâyâlar tahsîl ederdik.

Bir gün Özü beği hakîre donanma müjdesiyçün bir kîse guruş ve bir semmûr kafâsı kürk ve iki donluk saya çuka ve iki Rus kölesi ve üç re’s küheylân Sâlihli atları verdi. Ve Özü kal‘alarının beşinden dahi bir kîse guruş ve beş gulâm-ı be-nâm ve beş re’s at-ı cilfidâm verdiler. Andan Paşa kethüdâsı Yûsuf Ağa yüz altun ve bir köle ve bir kafâ kürk ve bir at ve bir kılıç, gulâmlarıma dahi onar altun ihsân edüp kal‘anın evsâfına mukayyed olmağa şurû‘ etdik.

Der-beyân-ı sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i amân Özü-yi cân

Sene (---) târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Sultân (---) binâsıdır, be-dest-i Macar Alî Paşa. Üç tuğlu

vezîr eyâleti tahtıdır, lâkin bî-amân yer olmak ile vezîri Silisre ve Babadağı ve Akkirmân şehirlerinde oturup on bin asker ile muhâfaza edüp hâlâ bu kal‘a-i Özü Silisre eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır, ammâ bunun beği kanûn üzre Özü suyunun karşu Kırım tarafında Kılburun nâm kal‘ada oturup muhâfaza edüp tâ Kırım cezîresinin Orağzı nâm mahalle dörd konak çöl ile Kırım'a varınca Özü beğinin hükmündedir. Tatar hânların Kanûn-ı Bâyezîd Hân üzre alâkaları yokdur. Özü beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 240.000 akçedir, lâkin ze‘âmet u tîmâr ve alaybeğisi ve çeribaşısı yokdur, zîrâ kıble tarafı Karadeniz ve garb tarafı cümle Kazağistân'dır. Her bâr Kazak horoslarının sadâları işidilir ve şark tarafı nehr-i Özü aşrı Heyhat sahrâsıdır. Tâ kal‘a-i Azağ'a ve andan doksan yedi konak tâ Bahr-i Harez'e varınca sahrâ-yı Heyhat Deşt-i Kıpçak'dır ve cenûb tarafı kezâlik Akkirmân'a varınca cây-ı bî-amân yerlerdir kim niçe kerre ubûr itmişih. Anıniçün tîmâr ve ze‘âmetleri yokdur.

Yüz elli akçe kazâdır. Nâhiye kurâları arzullâh-ı vâsi‘dir. Üç oda cebeci ve üç oda topçu askerleri var. Aslâ yeniçeriler yokdur ve duramazlar, zîrâ kazanç ve kâr [u] kisb yok bir cezîre-i derbend-i calenderdir.

Ve cümle beş pâre kal‘alarda beş aded mankala dizdârları vardır ve cümle yigirmi aded tuğ sâhibi muhteşem ağalardır ve cümle iki bin elli aded güzîde pâk ve müsellâh hâzır u âmâde kulları vardır.

Bir hâkimi dahi beğ subaşısıdır ve mi‘mâr ağası ve muhtesib ağası ve bâc u bâzâr ağası ve marankoz ve kalafat ağası vardır, zîrâ iskele olmağile Akkirmân'a ve Kili ve İsmâ‘îl'e gider gelir ve karşu Kırım'a asker geçirir gemileri çok olduğundan kalafat ve marankozları vardır.

Eşkâl-i Özü: Bu kal‘a biri birine muttasıl üç kat bölme kal‘alardır, ammâ cümleden kadîm yukaru Macar Alî Paşa binâ etdiği eski kal‘a bir topraklı bayır üstünde on beş tahta örtülü kulleli ve yigirmi ayak enli kalın şeddadî-misâl taş dîvârlı ve iki kat hisâr pîçe dîvârlı ve handakı derin enli sarp ve metîn çâr kûşe bir kal‘a-i üstüvârdır. Ve handakı üzre bir haşeb cisri var, her gece cisri nigâhbânlar makaralar ile çeküp cisri kal‘a kapusuna dayayup kapuya siper ederler.

{Bu cisir Melek Ahmed Paşa binâsıdır kim asma makaralı cisirdir}.

Ve iki kat metîn demir kapusu kıbleye ve Karadeniz kenârında Kılburun kal‘asına nâzırdır ve handak içine cümle kullelerden toplar ***[55a]*** kirpi gibi nâzırdır ve cümle kullelerin Melek Ahmed Paşa tahta şindire örtüp ma‘mûr u müzeyyen kulleler oldu. Ve bu taşra büyük demir kapudan içeri bir kat kal‘a dîvârında bir demir kapu dahi vardır, ammâ taşra kapudan küçük demir kapudur ve bu iki demir kapu arası üzre toloz kemer kârgîr binâdır kim üstü tahta minâreli Hünkâr câmi‘i'dir, ammâ küçükdür ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bu câmi‘e muttasıl fevkânî mahkemedir.

Ve bu kal‘ada cümle havlısı küçük iki yüz aded bâğçesiz üstleri serâpâ toprak örtülü tahtânî ve fevkânî serhad evleridir. Ve beğ sarâyı bu kal‘adadır kim cümle sokakları pâk kaldırımlı, yolun iki tarafında ancak birer âdem sığar yigirmi aded hurde dükkâncıkları kurbunda bir küçücük üç kurnalı hammâmı vardır. Aşağıdan atlarla suyun getirirler, ammâ cebehânesi ve buğday anbârları ve mükellef ü mükemmel hâzır-bâş topları vardır.

Ve bu kal‘anın maşrık tarafı bayırdır. Mağrib tarafı cümle sahrâdır. Handak kenârından taşrası bir top menzili ol sahrâ cümle amâr bostânlardır. Kavunu ve karpuzu çok olup bâğları ve bâğçeleri yokdur, zîrâ "Sovuk cehennem bu diyârdadır" derler. Anıniçün bu çölistânlarda bir dikili ağaç olmaduğundan efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olup "Seni Özü kırında yitireyim" derler.

{Sitâyiş-i eşkâl-i orta hisâr-ı üstüvâr}: Ve bu Yukarukal‘a'nın mahallesi içre şimâl cânibinde aşağı orta hisâra iner bir küçük demir kapu var. Yokuş aşağı ortaki hisâra inilir. Bu hisâr zamânımızda mukaddemâ çit ağaçdan palanka hisâr idi.

Ba‘dehû sene 1036 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında fermân-ı pâdişâhîyle Piyâle Paşa donanma-yı hümâyûn ile gelüp bu kal‘ayı şeddadî taş binâ ile inşâ edüp yukaru eski kal‘aya ilhâk edüp on kulleli bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i gevher-nigîndir.

Bu kal‘anın dahi iki demir kapusu var. Biri kıbleye, biri cânib-i şimâle açılır. İçinde yüz mikdârı küçük havlılı bâğçe ve bâğsız cümle toprak örtülü hâne-i müfîd [u] muhtasarları var.

Kıble kapusu üzre bir tula minâreli Sultân Murâd-ı Râbi‘ câmi‘i var. Bu da fevkânî câmi‘-i pür-nûr-ı sultânîdir.

Ve yigirmi aded hurde dükkânları ve bunun dahi ağaları ve üç yüz kulu ve topçu ve cebecileri vardır, ammâ bunda dahi yeniçeriler yokdur, ammâ alçak yerde olmak ile sokakları çamurdur. Yukarukal‘a gibi pâk kaldırım değildir ve buna Piyâle Paşa kal‘ası derler, zîrâ Piyâle Paşa yapdı. Bunun şarkında Hasan Paşa kal‘asına açılır mahalle içinden bir küçük kapusu var, zîrâ Kapudan Hasan Paşa kal‘ası bu Piyâle Paşa kal‘asına muttasıldır kim mâbeynehümâlarında bir yalın kat bölme hisâr dîvârı vardır. Bu hisâb üzre bâlâda eski Macar Alî Paşa kal‘ası ve ortada Piyâle Paşa kal‘ası ve nehr-i Özü kenârında Kapudan Hasan Paşa kal‘alarının üçüsü dahi birer cirmde ve birbirlerine muttasıl olup ancak aralarında birer kat şeddadî hisâr dîvârları olup her dîvârda kal‘aların birbirlerine girilecek birer küçük demir kapuları vardır ve bu mezkûr dîvârlarda yine kulleler ve dendân-ı bedenler ve toplar mukarrerdir.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i Hasan Paşa-yı Kebîr

Bu kal‘ayı dahi sene 1036 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ fermânıyla Kapudan Hasan Paşa Çelebi donanma-yı hümâyûn ile gelüp bu kal‘ayı nehr-i azîm Özü kenârında Piyâle Paşa kal‘asına muttasıl şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘ edüp eyle metânet üzre inşâ etmişdir kim öbür kal‘alar bunun yanında gûyâ kara çavlı binâ-yı sâdelerdir, zîrâ nehr-i Özü kenârında vâki‘ olmağile dâ’imâ Kazak niçe yüz pâre şaykalarıyla gelüp buna sarılup bunun önünden ubûr edeceği muhakkak olduğundan Murâd Hân'ın tenbîh [u] te’kîdiyle bu kal‘a metânet üzre çâr-kûşe şeddadî ve rıhtım binâ-yı âlî olup nehr-i Özü kenârında gâyet metîn tabya-i azîmler ve kulle-i metînler ve gûnâ-gûn ceng tasavvuru içün birbirlerin korudur dirsekleri ve kal‘adan aşağı düşmana taş bırağacak medîneli kilvili mukarnaz baca delikleri ile ârâste ve gûnâ-gûn âlet-i silâh-ı ceng ile pîrâste olmuş kal‘a-i metîndir.

Ve cümle kulleleri ve burc [u] bârûlarının üzerlerin Melek Ahmed Paşa efendimiz Rus

şaykaları tahtalarıyla örtüp müzeyyen kulle-i azîmlerdir kim bu kullelerin önünden Özü nehriyle Urus şaykaları geçmemek içün kırk aded demir kapaklı top kapuları içre kırk yedi aded balyemez ve şayka ve kolumburuna ve pıranka toplar[ı] var kim nehr-i Özü üzre değil Karadeniz'de on beş mîl ve Heyhat çölünde beş sâ‘at yerde kuş kondurmayup kuş uçurmaz. Ve bu kal‘anın dahi ağaları ve kulları öbür kal‘alardan ***[55b]*** ziyâde (ve) hâzır-başlardır ve iki kapusu var. Biri cânib-i şimâle mekşûf ve biri taraf-ı kıbleye nâzır olup kapu üzre bir alçak tula ninâreli Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in müfîd ü muhtasar bir câmi‘-i fevkânîsi vardır ve otuz aded hurde dükkânları var.

Cümle bu kal‘a içre üç yüz aded toprak örtülü bâğ u bâğçesiz ve havlıları dar daracık dârlardır. Ve bu Hasan Paşa ile Piyâle Paşa kal‘aları alçak ve kumsal yerde vâki‘ olmağile aslâ handakları yokdur, zîrâ bir karış zemîni kazsan su çıkup hîn-i muhâsarada aslâ lağım ve meteris kabûl etmez. Anıniçün handakı yokdur.

Ve bu mezkûr iki kal‘a cümle yalın kat dîvârdır, ammâ gâyet metîn ve kırk arşın âlî ve on arşın arzî şeddadî dîvârdır. Ve cümle tabyaları ve kulleleri ve cümle dirsekleri birbirlerini korudur mazgal delikleri ve top delikleri ile müheyyâ kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ yukaru eski Alî Paşa hisârı bunlara havâle ve nümâyişli ve mehâbetli iki kat dîvârlı ve handaklı metîn hisâr-ı hısn-ı hasîndir. Netîce-i merâm bu zikr olunan üç aded kılâ‘ların dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin aded germe adımdır.

Hulâsa-i kelâm Karadeniz etrâfında amâr olan bin altmış aded kılâ‘ ve şehir ve kasabâtları muhâfaza eden {kılâ‘ların} biri bu Özü kal‘asıdır ve biri Azak kal‘asıdır, zîrâ bu iki kal‘a-i azîmler olmasa Azak ve Özü Kazakları İslâmbol'a bile istîlâ ederlerdi.

Sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ cülûsu mahallinde bu Özü Kazakları üç yüz pâre şaykasıyla bî-bâk u bî-pervâ Karadeniz boğazından içeri girüp kasaba-i Sarıyar'ı ve kasaba-i Büyükdere'yi ve Kefeli köyün ve kasaba-i Tarabya'yı ve kasaba-i Yeniköy'ü ve kasaba-i İstinye'yi urup nehb u gâret edüp hemân Yeniköy'den beş Mısır hazînesi mâl alup bu kadar zî-kıymet eşyâlar ve bu kadar ümmet-i Muhammed esîrlerin alup muvâfik eyyâm-ı musâ‘id ile Karadeniz'e çıkup bu nehr-i Özü'den içeri girüp dârü'l-bevârlarında sâlimîn ü gânimîn ber-karâr oldular.

Ol gün İslâmbol içre Ermeni ve Rûm kefereleri az kaldı kim baş kaldurup Galata kal‘asına istîlâ etme sadedinde iken Yahûdîler cemî‘i zamânda Rûm keferelerine hasm-ı kavî oldukları ecilden Yahûdîler haber edüp niçe yüz Rûm ve Fireng-i bed-reng keferelerinin haklarından gelinüp İslâmbol içre azîm güft u gûy velvele oldu.

Ba‘dehû Sultân Murâd-ı Râbi‘ Karadeniz boğazının iç yüzünde Kavak kal‘asın ve mukâbelesinde Yoroz kal‘asın binâ edüp ol sene bu Özü kal‘aları ve Tulça kal‘ası ve Karahırman kal‘aları binâ olunup Karadeniz etrâfları sehel emn [ü] amân oldu.

Me’âl-i kelâm, bu Özü kal‘aları Âl-i Osmân'ın Karadeniz tarafında olan kılâ‘larının sedd-i sedîdi ve kal‘a-i kıfl-ı metînidir, ammâ ismi Cânkirmân'dır. Lisân-ı Tatar'da Kirmân kal‘aya derler. Özü nehri kenârında inşâ olmağile kal‘a-i Özü derler . Ve,

Nehr-i Özü: Tâ vilâyet-i Maskov ile vilâyet-i Krakov ile vilâyet-i Daniska dağlarında on yedi

yerden cem‘ olup bâlâda tahrîr olunan Leh kal‘aları önünden cereyân ederek inüp Kazak diyârında niçe yüz pâre kal‘alara uğrayup ba‘dehû bu Özü kal‘ası önünde bir top menzili ba‘îd kal‘a-i Hasan Paşa-yı sağîr ve kal‘a-i Kılburun arasında deryâ-misâl gûyâ şattı'l-Arab gibi Karadeniz'e mahlût olup bu mahalde on mîl ve yedi mîl enli nehirdir.

Özü kal‘alarının taşra varoşların beyân eder

Bu Özü kal‘alarının kıble tarafına beş yüz adım gidüp ceng mahallinden alarka beş yüz aded saz örtülü kefere-i Eflâk ve Boğdan evleridir ve cümle iki yüz aded halaş ve çalaş ve balaş ve palaşdan ve saz ve kamışdan mebnî dükkânlardır. Aslâ kârgîr binâ yokdur, zîrâ her bâr ceng olup Kazak kâfiri gelüp yakar, ammâ bu dükkânların çoğu bozahâne ve meyhâneler ve at değirmenleridir ve yedi aded çalaşdan mebnî hânlar ve yüz mikdârı sehel metîn binâ olunmuş mahzenlerdir kim bunlar cümle toprak örtülü imâretlerdir. Ve bu mahallin zemîni sehel mürtefi‘ olmağile zîr-i zemînde iki bin aded buğday ve arpa ve darı ve çavdar kuyuları var kim ağızları dar dipleri vâsi‘ yüzer aded âdem alur zîr-i zemînlerdir. Bunda dahi aslâ bâğ u bâğçe ve bir ağaç yokdur.

Ve yukaru eski kal‘a ensesinin cânib-i garbında üç yüz aded Karatayak nâmıyla ma‘rûf Nogay Tatarları obaları vardır ve mezkûr aşağı kefere varoşundan kıble tarafına bir ok menzili ba‘îd bir kumsaldır. Ol kumluk burnunda,

Evsâf-ı kal‘a-i Küçük Hasan Paşa

Sene 1036 târîhinde bu dahi Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘'in binâsıdır, be-dest-i Kapudan Çelebi Hasan Paşa. İslâmbol kurbunda Çatalca rabtasında tevellüd edüp Tabanıyassı Mehemmed Paşa çerâğlarından Hâtem-i Tay bir vezîr-i müdebbir-i dilîr idi. Bu kal‘ayı Kapudan Paşa iken fermân-ı pâdişâhî ile donanma-yı hümâyûnu üç yüz ***[56a]*** pâre gemiyle bu mahalle yanaşdırup yedi ayda bu kal‘ayı tamâm edüp pâdişâha arz eyledi.

Bu kal‘a nehr-i Özü kenârında Özü kal‘ası hâkinde birbirlerine topları yetişir çâr-kûşe şekl-i murabba‘ bir küçük şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cânib-i şarka nâzır bir küçük demir kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile târîhi budur:

şehinşâh-ı cihân Sultân Murâd Hân

Zamân-ı devletin medd ede Bârî,

Mukâbilinde hısn-ı Kılburun'un

Yapıla bir hisâr-ı şehriyârî,

Hasan Paşa'ya fermân olduğıyçün,

Bin otuz altıda yapdı hisârı.

Bu kal‘a içre ancak beş hâne ve Murâd Hân'ın bir câmi‘i ve buğday anbârı ve cebehânesi var. Gayrı imâretden bir nişân yokdur. Dizdârı ve yüz aded âmâde ve hâzır-bâş neferâtları vardır. Kal‘ası leb-i Özü'de sekiz köşe bir küçük kal‘acıkdır kim cirmi üç yüz germe adımdır, ammâ dîvârı elli arşın bâlâdır ve aslâ handakı yokdur, zîrâ kumsal bir alçak yerde binâ olunmuşdur. Ve karşu Kılburun'a ve nehr-i Özü boğazına ve kara câniblerine on iki köşeye bakar on iki pâre balyemez top-ı serâmedleri var kim nazîrleri meğer Rodos kal‘asında ola. Ve her topların delikleri Özü nehrine berâber demir kapaklı kapulardır. Özü ve Karadeniz temevvüc etdiği yer olmak ile iki bahrin fırtınası bu top deliklerinden içeri su girir. Ve her kulleleri ejder-i heft-ser-misâl metîn ve müstahkem kullelerin depeleri cümle tahta örtülü kubbelerdir. El-hâsıl "Kilidü'l-bahreyn" nâm denilse sezâ bir kal‘a-i bâlâdır.

Ammâ garâbet bunda kim bu kal‘a ile karşusundaki Kılburun kal‘alarının ve Özü kal‘alarının topları sular üzre kirpi gibi kat-ender-kat nâzır iken sene (---) İbrâhîm Hân asrında Kazak kâfiri bir gece yüz pâre şaykaların sırık hamalları gibi arkalarında ve gâh felenkler ve gâh kızaklar üzre gemilerin karadan getirüp Karadeniz'e çıkarup Karadeniz etrâfın nehb u gâret edüp Kâsım'dan sonra yine bu mahalle gelüp arkalarında gemilerin getirirken Tatar askeriyle Özü askeri yetişüp cümle kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp cemî‘i İslâm esîrlerin halâs edüp bakıyyetü's-seyf olan kefereleriyle şaykaları Der-i sa‘âdet'e geldi, ya‘nî bu Özü Kazağı tâ bu mertebe div-dest kavm-i Benî Asfer kâfirlerdir. Her bâr Özü kal‘ası gâzîleri atlanup şeb [ü] rûz bu kâfirler ile ceng eder bir alay yarar ve bahâdır ve şecî‘ dilâver server-i hünerver gâzîlerdir. Bu gâzîlerin birkaç ağavâtlarıyla kayıklara binüp karşu tarafda Kılburun kal‘ası seyr [ü] temâşâsına gitdik.

Der-beyân-ı sitâyiş-i cây-ı amân kal‘a-i Kılburun dâr-ı îmân

Sene (---) târîhinde (---) binâsıdır. Be-dest-i (---) Silisre eyâletinde sancakbeği tahtıdır kim kanûn üzre Özü paşası bunda sâkin olmakdır ve gâhîce karşı Özü'de oturmakdır, lâkin çöl [ü] çölistân yer olmağile re‘âyâ vü berâyâların da‘vâların dinleyüp adl [ü] adâlet içün paşalar gâh Silisre tahtında ve gâh Babadağı şehrinde oturup etrâf [u] eknâfların muhâfaza eder. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ fermânıyla yine Piyâle Paşa donanma ile bu kal‘a-i Kılburun'a yanaşup Eflâk ve Boğdan kâfirleri hidmetiyle bu Kılburun kal‘asının garb tarafına muttasıl çâr-kûşe bir kal‘a-i metîn dahi binâ edüp kal‘a dahi vâsi‘ olup yüz aded neferâtlar dahi konup şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz germe adımdır. Ve iki aded gâyet metîn şâhâne cebehâne kullesi ve anbâr kulleleri cümle tahta örtülü kulle-i serâmedlerdir.

Piyâle Paşa'nın ilhâk etdiğinin dîvârı nehr-i Özü kenârı ki kal‘anın garb tarafıdır. Ol cânibe nâzır bir metîn demir kapusu var. Eski kal‘a iç kal‘a-misâl kalup anın dahi garb semtine mekşûf bir demir kapusu vardır. Piyâle Paşa kal‘ası içine açılır. Bu kal‘anın dahi handakı yokdur, ammâ dîvârları kırkar arşın âlîdir ve etrâfı cümle kumsaldır kim sahrâ-yı Heyhat bu mahalde nihâyet bulur,

Ve cümle yüz seksen neferâtları ve başka dizdârı ikidir. Biri eski ve biri yeni Piyâle Paşa dizdârıdır. Bunda dahi mehterhâne çalınup beş kal‘ada beş vakitde mehterhâne fasılları olur. Ve derûn-ı hisârın ikisi de cümle tahta örtülü havlısız seksen aded küçük hânelerdir.

Bir câmi‘i var, hammâmı ve dükkânları ve hânları aslâ yokdur, ammâ taşra sahrâlarında odunları

çokdur. Cebehânesi ve yigirmi aded şâhâne topları karşu tarafda Hasan Paşa'yı ve Özü kal‘aların döğer serâmed topları vardır, ammâ gâyet cezîre yerdir.

Bu kal‘adan taşra garb tarafında elli ve altmış mikdârı saz örtülü ahurları var ve şark tarafında mahsûldâr bostânları var kim Kırım vilâyetine bu bostânlar içinden gidilir ve buna Kılburun kal‘ası denmesinin aslı oldur kim bu ***[56b]*** kal‘anın lodos cânibi Karadeniz'dir ve poyraz cânibi Özü suyudur. Bu ikisi mâbeyninde kıl gibi bir incecik kumsal on iki sâ‘at uzun dil gibi tâ şarkdan garba gelince bu ince burunun garbî ucunda bir kal‘acık olduğundan Kılburun derler ve eyle dil gibi bir Kılburun'dur kim her bâr Karadeniz fırtınası ince burnu atlayup nehr-i Özü'ye Özü dahi gâhice Karadeniz'e atlar bir ince kıl gibi burun nihâyetinde olmağile Kılburun derler.

Kırım'a giden hânlar bu kal‘ada cem‘ olup bin iki bin âdem olup pür-silâh Kılburun üzre cânib-i şarka on iki sâ‘at seğirdüp andan büyük Heyhat'a çıkup anda dahi iki gün iki gece yine şarka çöl ü çölistân ve berr ü beyâbân içre seğirdüp dâr-ı amân Kırım diyârının Orağzı nâm kal‘asına varup selâmet bulunur. Yohsa *Allâhümme âfinâ* bî-amân yoldur. Tatar kavmi bile havf ederler, zîrâ Kazak kâfirleri ormanlar içre pusu edüp âdem alup nehr-i Özü'de kayıklarına giderler *ve's-selâm temme'l-kelâm.*

Bu kal‘a-i Kılburun'ı dahi seyr [ü] temâşâ edüp dizdârın ziyâfetin yeyüp hedâyâların alup yine kayıklar ile karşu Özü kal‘asına geçüp paşalılar ile ve asker-i İslâm ile yine Bozcaada donanması topları ve şâdumânların ederken Âsitâne tarafından Mehemmed Giray Hân'ın Kapu kethüdâsı Tatar Süleymân Ağa ve Yalı Ağası Ahmed Ağa Tatar Hân'a Bozcaada fethi müjdesin götürüp ol ân gemilerle Kılburun'a üç yüz yiğit ile geçdiler ve anlar ile Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa efendimizden bir kapucubaşı bir mü’ekked buyurdumla gelüp,

"Elbette ve elbette başınız gerek ise Özü kal‘asının mukaddemâ münhedim olan yerlerin bir gün evvel ta‘mîr ü termîmile mukayyed olup hayr ile itmâmına cidd u cehd edesiz" deyü haber-i ibrâm [u] ilhâh gelince hemân cümle alaybeğleri ve cümle asker-i İslâm ve cümle kal‘a neferâtları etek der-miyân edüp yine donanma şâdumânları ederek cümle guzât-ı müslimîn taş ve kireç taşıyup her gün işlenenden ziyâde tekayyüd-i tam ihtimâm edüp ba‘zı münhedim olan yerlere kara çavlar çatılup fütûhât topları atılup meremmâta başlanıldı.

Hakîkatü'l-hâl yukaru eski kal‘anın hisâr-pîçe tarafına nazar olunmayup niçe yerinden âdem murâd edinse güzer etdi. Ol dahi bir haftada itmâm bulup dahi kara çavlar dururken ve mukaddemâ aşağı kal‘alar meremmât olup anların dahi iskeleleri dururken kal‘ayı beyâz etmeğe Yûsuf Kethüdâ sa‘y edüp yukaru kal‘a tamâm dürr-i yetîm gibi beyâz olup iske[le]leri bozulup aşağı Piyâle Paşa ve Çelebi Hasan Paşa iskeleleri kaldı. Bu mahalde Akkirmân'dan on pâre gemi keraste ve Eflâk ve Boğdan'dan iki bin çerâhor re‘âyâ me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla kal‘a meremmâtı hidmetine gelüp taşra varoşda cümlesin deftere kayd edüp hidmete kullanmağa başladılar. Ol gece Bozcaada'nın altıncı gece donanması şâdumânı oldu kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp cümle gâzîyân-ı serbâzân mu‘tâdları üzre pür-silâh âmâde durup beş yerden mehterhâneler çalınup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp sabâha dak altı geceden berü böyle şâdumânlar ve zevk [u] safâlar olurdu, ammâ hikmet-i Hudâ-yı Müte‘âl [ü] bî-zevâl,

Beyt-i münâsib,

Edemez def‘ sakınmağla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

Zîrâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [21]. demişler.

Melek Ahmed Paşa kethüdâsı Yûsuf Kethüdâ'nın Özü kal‘asın Kazak'dan tahlîs etdiği sûretdir

Evvelâ bu Özü kal‘ası istihlâsı cengini tahrîr etmeğe cür’et etsek tatvîl-i kesret-i kitâbet olup sâ’ir seyâhat etdiğimiz mahallerin tahrîrine mâni‘ olur, lâkin ba‘zı ahvâlleri alâ kadri'l-istitâ‘a tahrîr olunup belki icmâlen ayân u beyân olunsa birkaç varak dahi tatayyür olunmak iktizâ eder, ammâ çünki kendü sergüzeşt [ü] serencâmımızdır mümkün olduğu mertebe tahrîr edelim.

Özü kal‘asında mahsûr olup ceng ü cidâl etdiğimizin hulâsa-i kelâmı oldur kim Özü kal‘asında altı gün altı gece Bozcaada fethi müjdesi donanma ve şâdumânların ederken hikmet-i Hudâ Durujunka Kazağı hatmanı Seralipe nâm la‘în baş {hatman} mürd olup yeri dârü'l-bevâr olıcak cümle Kazak hatmanlarından Sirge Kazak ve Berebaş Kazak ve şeremet Kazak ve Sarıkamış Kazak ve Potkalı Kazak ve İhmilniç Kazak ve Andırya Kazak ve Kardaş Kazak ve niçe gûne kabâ’il-i Kazak-ı Ak-ı Rus-ı menhûslar birbirlerine "Ayâ kangı kabîleden baş hatman eylesek" deyü ceng u cidâle düşüp mâbeynleri tefrikaya ba‘is olup aralarında bir gün ceng-i azîm olup tarafeynden niçe bin mest evkâr kâfirler mürd olup âhir-i kâr baş papaslarına varup meşveret etdiklerinde ol mel‘ûn-ı bî-dîn ***[57a]*** eydir:

"Dünyâ ciheti içün birbirinizi kırmağa aceb pehlivânsız, ammâ dîn-i Mesîh içün gayret-i Hıristiyânî gözedüp ma‘bedhâne-i kadîmimiz olan Özü kal‘asın Türk elinden almağa kâdir değilsiz. Ey imdi eğer benim rızâm isterseniz ve Hazret-i İsâ ve Meryem Ana ve İsvet Nikola ve Sarı Saltık ve Hızır-Ellez ve Avustos ve Aya Nikol ve Ayanta sizlere şefâ‘at etsin derseniz yigirmi aded boybeği yarar Kazak hatmanısız. On hatman karadan on hatman şayka ve kayıklarla Özü'den varup her kangınız Özü kal‘asın alırsa baş hatman ol kavim hotmandan olsun. Cümlemiz ana tâbi‘ olalım, zîrâ şimden gerü fursat u ganîmet bizim Hıristiyânlarındır. Görmez misiz Türk'ün kuvveti kalmayup Venedik penc-pirimi Türk'ün elinden Bozcaada'sın ve İlimni adasın alup Boğazhisâr'da donanmasın birkaç kerre almışdır. Hemân gayret sizindir. Ve Özü vezîri Melek Paşa Mankalya'da ölmüşdür. Hâlâ Özü {kal‘ası} boşdur. Hemân fursat sizindir" deyü kırk elli bin kâfiri Özü kal‘ası üzre cenge terğîb etdirüp,

"Hemân fursat sizindir, İsvet Nikola yardımcınız ola Lat, Melat, Çeplat, Pohlat" deyüp yigirmi aded hatmanlara yemîn ü ahd-i mîsâk verüp on aded mezkûr hatmanlardan Andırya hatmanı ve Durujunkalı Kazakları beş bin tüfengli piyâde ve beş bin atlı sâde silâh bunlar karadan Özü üzre gitmede ve yüz elli pâre battâl şayka ve iki yüz pâre çırnık kayıklar ile Kardaş Kazak üç bin tüfengli ve Sarıkamış Kazağından yarar Zaporoska'dan üç bin tüfengli ile gemilere cümle süvâr olup mezkûrûn yigirmi aded boy hatmanları berren u bahren kal‘a-i garîb Özü üzre gelüp yakın olduklarında hikmet-i Hudâ yine Bozcaadası donanması şâdumânı Özü kal‘asında nısfu'l-leylde olunca hemân gülbâng-ı

Muhammedî sadâsın deryâdan gelen Kazaklar işidüp,

"Hay gördün mü? Andırya hatmanı ve Duru[ju]nka kavmi karadan bizden evvel Özü kal‘asına varup işte ceng edüp toplar atılup Türk Allâh Allâh çağırır. Vah vah, şimdi anlar kal‘ayı alup hatman anlardan olur" deyü te’essüf çeküp ellerin ovarlar.

Ba‘zı Kazaklar, "Ko alsınlar. şimdi biz dahi denizden varup anları ve Türk'ü kırup Özü kal‘asın alırız. Tîz avanta" deyüp cümle küffâr var kuvveti bâzûya getirüp eyle kürek çekerler kim gûyâ gemileri berk-i hâtif gibi Özü nehri ile akup gidüp vakt-i şâfi‘îden evvelce kal‘aya karîb geldiklerinde görseler kim ne ceng ve ne cidâl {var}.

"Ayâ bu ne hayâl ola" deyü müşâvere ederken niçesi eydir,

"İşte, kal‘ayı alup içine girmişler, âsûde olup oturmuşlar" deyü niçe güft [u] gû ederler.

Hemân Sarıkamış hatmanı, "Bire meded bize bir dil" derken vakt-i şâfi‘îde kal‘adan ba‘îd bir balık avcısı dutup,

"Bu atılan toplar ve Türk'ün Allâh Allâh'ı deminden ne idi" dirler.

Ol dahi, "Vallâhi Türk Akdeniz'de Venedik kâfirinden bir kal‘a almış. Anın donanma şenliğidir" dedikde, hemân

Sarıkamış hatmanı eydir: "Bire meded bizim evvel gelmemiz Meryem Ana'dan oldu".

Kimisi eydir: Yok, İsvet Nikola'dan oldu" deyüp kal‘a üzre anlar gelmede. Hakîr ise âbdest alup atlarım eğerledüp kal‘a kapusu açılınca Akkirmân'da Paşa'ya gitmek sadedinde olup,

"Kanı bizimle Akkirmân'a gidecek gâzîler" der iken, tamâm vakt-i şâfi‘îde âlem ağyârdan bî-haber iken cümle asker-i İslâm taşrada handakda ve handak kenârında hâb-ı râhatda idiler, ammâ derûn-ı hisârda cümle paşalı ve kal‘a neferâtları uyanık idiler. Hemân kal‘a taşrasında yatan guzât-ı müslimîn içinden,

"Bire kâfir geldi, basdı" deyü bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup derûn [u] bîrûn-ı kal‘adan sedâ-yı Rabbânî evc-i âsumâna peyveste olup durdular. Meğer küffâr bir dil dahi almağa âdem gönderdikde Nigebolı karakolu dile gelen kâfirlerin yedisin de nakîr u kıtmîr söyledüp kal‘a handakı kenârına getirüp kapu kullesinde,

Yûsuf Kethüdâ bunları söyledüp, "İşte deryâdan ve karadan kırk bin Hıristiyân geliyor" deyü haber alınca,

Yûsuf Kethüdâ, "Urun boyunların" dedikde, yedisini de şirp kelle ve pâf gevde edüp handak kenârına leşlerin bırağup hemân,

Yûsuf Kethüdâ, div belâsı gibi bülend-âvâz ile, "Bire asker-i İslâm, Kerbelâ günüdür, hâzır olun" dedikde *el-azametullâh* kal‘anın derûn [u] bîrûnunda bir velvele ve bir gulgule ve kaynaşma olup herkes helâlleşüp ve cümle öpüşüp ve kucuşup silâhlarıyla âmâde olup cümle toplar ve kumbara ve neft ve katrânlar ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlar meydân-ı mahabbete gelüp cümle dendân-ı bedenler üzre asker-i İslâm hâzır-bâş u müheyyâ oldular, ammâ kal‘anın meremmât olacak yerlerinde altı yerde dahi karaçav iskele var. Anlardan kal‘aya çıkmak kâfire âsândır.

"Bire şahbâzlarım evvel karaçavları yıkalım" deyü üşüntü olup üçü yıkıldı ve üçün dahi yıkarken hemân küffâr şâfi‘î karanlığında Özü suyunun üst yanında kayıkların bırağup "Yajuj Yajuj" deyü çakal gibi feryâd ***[57b]*** ederek kal‘a-i Özü'ye yürüyüp gelirken hemân kal‘anın şimâlî ve garbî tarafına küffâr fi'l-hâl küffâr-ı füccâr sarılup ân-ı vâhidde göz gözü görmez iken karadan ak seçilmez iken kâfir hemân seçilüp meterise girem derken *el-azametullâh* kal‘adan kâfire bir kat yağlı çatal telli kurşumları dirhemli tüfengler ile yağdırup ardı sıra bir kat sekdirme toplar urulup kâfirleri toplar demet demet ve sokak sokak perem perem etdiklerinde anlar dahi bir yaylım tüfeng havâ-yı karanlıkda kal‘aya urup yüz bin hırâş-ı cân ile tarfetü'l-ayn içre mel‘ûn Kazak-ı Ak meterize girüp cenge âheng etdiler.

Vakt-i şâfi‘îde göz gözü görmez iken top u tüfengin bârûd-ı siyâhı dûdından âdem âdemi dibelek seçmez olup eğer kal‘adan ve eğer kâfirden tâ sabâha dak tarafeynden ol kadar top u tüfengler atılup sadâ-yı top-ı kûp cihânı velvelenâk etdi, ammâ kâfirden aslâ top atıldığın istimâ‘ etmedik, ammâ ne çâre küffâr subh-ı sâdıka dak tarfetü'l-ayn içre handak kenârında babası evine girir gibi meterise girüp handakda yatan Kırkkilise ve Vize ve Çirmen sancaklarının erbâb-ı ze‘âmetlerine bir yaylım kurşum urup anlar cümle handak içinde hayme vü hargâh bâr [u] büngâhların bırağup cümle karârları firâra mübeddel olup nehr-i Perezen câniblerine yaldak atlarına süvâr olup bizimle gelen Akkirmân ve Eflâk ve Boğdan askeriyle cümle firâr etdiklerinin hâl-i pür-melâllerin kâfir görüp handak içinde ve taşrada kalan esvâb [ü] eskal kelepürleri cümle ganîmet sanup yağma ederken bostânlar içinden Silisre ve Nigebolı sancağı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârları hemân küffâr üzre bir ağızdan Allâh deyüp süzülüp kılıç urmağa başlayınca işde dost ve düşman dahi birbirin seçmeğe başlayup kâfire eyle bir tîğ-i Nigebolı urdular kim kâfiri demet demet edüp handakdan aldıkları cümle bırakdırup kâfiri meterizlerine dıkarken kal‘adan dahi kâfirin firâr edenlerine eyle kurşum yağdırup kâfiri yasdadılar.

Hemân Nigebolı gâzîleri handakdaki bırağılan sipâh mâlların yüklenüp kal‘a kapusu önüne gelelim derken yetmiş aded haçlı bayrak zâhir olup Nigebolı sipâhları üzre gelüp köpek cengi ederek âhir cümle Silisre ve Nigebolı sipâhları kendü mâlları handakda kalan mâllarıyla bî-bâk u bî-pervâ kâfirle ceng ede ede Çelebi Hasan Paşa kal‘ası altına varup siperlendiklerinde Hasan Paşa kal‘asından kâfire bir yaylım top-ı sekdirme eyle urdular kim biz kal‘adan seyr [ü] temâşâ ederdik.

Niçe yüz kâfirler cüce gibi ayaksız ve kolsuz gezüp niçe yüzü top-ı kûp güllesinden herse olup leş leşe çatılup kaldı. Hemân küffâr Hasan Paşa kal‘ası ardında kışlaya bağlı dör[d] aded şayka içine girüp sekiz pâre İngilisin demir topların arabalarıyla gemiden çıkarup keşân ber-keşân çekerek Özü hâricinde varoşa getirüp niçe yüz aded bal fiçıları ve nârdenk fiçıları yuvarlayarak ve topları sürüyerek getirirlerken hemân taşra varoşun mâl-ı mâmelekin ve at değirmen bârgîrin toplara koşup

varoşu âteşe der-ceng-i evvel urup toplar ve fiçılar ile kal‘a altında meterislerine gelirken kal‘adan yine sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup bunlar eyle kurşumlar ve eyle top gülleleri urup niçe yüz kâfir kırıldı, ammâ varoşdan aldıkları şarâbı ve bozayı ve rakıları içüp kanzil mest hayrân olup kızararak ve bozararak kal‘a üzre vararak gelüp yine meterislerine hemân handak içine inüp kal‘a dîvârın delmeğe başladılar. Hemân yukaru kal‘adan bizim gâzîler neft ve katrân ve kaynar suları üzerlerine döküp ve çömlek kumbaraları ve el kumbaraları atarak kal‘adan bunları alarga etdiler. Hemân yine domuz topu olup mezkûr bal fiçılarını ve nârdenk fiçılarını meterislerinde ân-ı vâhidde toprak ile doldurup gemilerden aldıkları sekiz pâre toplara fiçıları siper edüp toplara âteş urmağa başladılar, ammâ Özü kal‘asına eyle top ne te’sîr etse gerek.

Hemân kâfir meterislerin gitdikçe dahi ileri sürüp gelirken kal‘adan bunlara balyemez topları urunca balyemezler anların [ne] bal fiçısı siperlerin kodu ve ne İngilis topların kodu. Hattâ yukaru eski kal‘ada şakşakî Paşa ve Sultân Ahmed'in Kalender Paşa'sı ve Kırım diyârında Gözlev kal‘asın ve bu Özü kal‘asın binâ eden Macar Alî Paşa'nın ve mezkûr paşaların nâmdâr topları kapakları dahi henüz açılmamış idi. Her bir top kim birer Mısır hazîne ve birer kal‘a değer top-ı kûplardır. Ol topların önünde handak kenârında küffâr-ı dûzah-karâr gûnâ-gûn hıyel ü şeytanata mukayyed iken hemân mezkûr toplara bir fitilden âteş edince cümle ol mahalde olan kâfirleri herse edüp birkaç güllelerimiz kâfirin getirdiği şayka toplarına isâbet edüp eyle sît u sadâ ***[58a]*** verüp hezâr pâre oldukda her pâresi bin aded mikdârı küffârlara isâbet edüp niçe yüz küffârı sarhoş kusmuğuna döndürüp helâk oldular. Ve orta kal‘ada dahi kuşlu top aslâ atılmayup ol tarafda küffâr-ı bed-girdâr alâ mele’i'n-nâs deryâdan çırnıkların karaya çıkarup siper ederek kal‘a altına meteris etmeğe(?) gelirken hemân mezkûr kuşlu topa âteş edince kâfirin çırnıkları siperlerine top güllesi isâbet edüp bu tarafda dahi küffâr demet demet leş olup yatdılar.

Hamd-i Hudâ cebehânemiz ve gayrı mühimmât levâzımâtlarımız çok ve askerimiz kal‘a içre firâvân, ammâ yine Kırım cânibinden ve Akkirmân'da Paşa tarafından gözlerimiz imdâda bakar. Yine ol gün vakt-i zuhr olup ibtidâ ceng günü idi. Kal‘anın cümle burc [u] bârû-yı kullelerin yeşil al ve ala sancağ u bayrağ u filandıralar ve gûnâ-gûn alemlerle kal‘ayı zeyn edüp üç aded kal‘a mehterhânesi ve Özü beği mehterhânesi çalınup henüz guzât-ı müslimîn birbirlerin cenge terğîb edüp cenge âheng etdiler.

Ve evkât-ı hamsede pencgâh-ı Muhammedî çekilüp salât-ı hamse cemâ‘at ile edâ olunup beş vakitde derûn-ı hisârın beşinden dahi sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup bu minvâl üzre şeb [ü] rûz ceng-i azîm olurdu, ammâ bize bir tarafdan imdâd gelmeyüp ol gece kâfire elli pâre çırnık Zaporoska Kazak imdâd geldiğinden küffâr şîrînleyüp bî-bâk u bî-pervâ Özü kal‘asın dâ’iren-mâdâr kuşadup meterise girüp tâ sabâha dak handak kenârın milk edüp bârân-ı la‘net gibi kurşum yağdırırlardı, ammâ bizim kal‘amız mazgalların gözetmeyüp hemân def‘aten vâhide tüfeng şâdumânı ederlerdi ve zemîn [u] âsumânı bir dûd-ı bârûd-ı siyâh ederlerdi.

Hamd-i Hudâ derûn-ı kal‘ada bir ferd-i âferîde dahi mecrûh [ve] şehîd olmayup bir günde der-ceng-i evvel sademât-ı toplardan yedi kâfir mürd oldu deyü kendiler nakl ederlerdi. Hemân derûn-ı kal‘adan ümmet-i Muhammed çatal kurşumları endâht edüp saçma toplara ve şâhîler ve darbuzanlara ve kolumburuna ve balyemez toplara kol kol tabyalardan ve burc [u] bârûlardan ve her taraf

mazgallardan mezkûr toplara âteş etdikce küffârı demet demet ederdi., niçe yüz kâfirlerin cân-ı habîsleri nîrâna giderdi.

Ammâ ertesi ale's-sabâh gördük kim kâfirin meterisleri üzre yetmiş yerde yetmiş aded gûnâ-gûn haçlı peykerler nümâyân olup her biri birer hatman u hotmana alâmetdir kim her hatman kolunda birer ikişer hurde şâhî toplar atılup cemî'i küffâr bir ağızdan "Yajuj Yajuj" deyü çağırup aslâ tabıl çalmamışlar iken ertesi gün torompete ve dankiyo tulumların ve düdükleri ve nâkûs-ı erganonların çalup kara günlük râyihası cihânı mu'attar edüp bildik ki {kâfirin} henüz imdâd-ı azîmleri gelüp topların atdıkça zerre kadar Özü kal'asına zarar isâbet etmediğinden derûn-ı hisârda mahsûr olan guzât-ı muvahhidîn hamd edüp cümle paşalı sekbân [u] sarıca yiğitleri kırkar ve ellişer dirhem tüfengleri bir darbdan mazgal deliklerinden kotardıkça küffâr taşrada kurşumu yeyüp meterislerinden baş gösteremezlerdi, lâkin anların lağım hîlesinden havf edüp kal'anın içinde dîvâr diplerinde lağım yerleri arayup kal'a dîvârları üzre davullar koyup davullar üzre daru ve buğday döküp lağım hîlesi gözedirdik. Eğer küffâr kal'a temelin kazup lağım ederse davullar üzre darılar kâfirin külüngi darbından sıçraşırlar. Hamd-i İlah eyle bir lağım hîlesi duyulmadı, ammâ gün be-gün kâfir kırıldıkça anlara nehr-i Özü ile imdâd ve zahîreleri gelmede, ammâ bize imdâd gelmeyüp zahîremiz tükenmede. Ve küffâr nehr-i Özü'den kal'a içine giren su yolun bulup kesdi. Bi'z-zarûrî kuyulardan acı suları nûş {ederek} benî Âdem hayâtda olmağı ferâmûş edüp sekbân ve sarıcaların ve paşalıların atları acı su içmeden karın ağrısına uğrayup at sâhiblerinin başlarına cihân dâr-ı cahîm oldu.

Böyle iken beri tarafda kal'a içre tâ'ife-i nisvân-ı sâhib-isyân ve sıbyânların feza' ü çeza'ından ve gûnâ-gûn güft u gûy-ı mesâvîden ve mecrûhların câ-be-câ gırîv [u] feryâdlarından ve kal'a içinde kesret-i nâsın izdihâmından bu kadar benî Âdem ve devâbbâtın muzahrafâtları râyiha-i kerîhelerinden ekseriyyâ halkın meşâmları tutulmuş idi. Ve anbârda bir günlük hınta ve sâ'ir zahîre kalmamış idi. Ancak herkes hânesinde cânı başı içün kifâyet mikdârı kût-ı lâ-yemût açlık zahîre hıfz edüp tedrîc ile yerken bir iki kerre asker ba'zı evleri basup zahîrelerin gasben alup âhir-i kâr Yûsuf Kethüdâ ol gâret olunan gılâlın sâhiblerine akçesin verüp helâllik taleb etdi, ammâ yine ol gün Paşa'nın sekbân ve sarıcaları Yûsuf Kethüdâmız üzre gulû edüp,

"Devletli bizi ve atlarımızı açlıkdan kıran mı? Ceng etmek değil namâz kılmağa dermânımız kalmayup susuzlukdan Kerbelâ şehîdine dönüyoruz" deyü niçe gûne güft [u] gûy yâve ile ***[58b]*** haşerât-ı levendât feryâd-ı zilgât etdiler.

"Bire gâzîler, siz zahîre bulun, ben bahâsın vereyim" dedikde hele hamd-i Hudâ, kal'a ağalarından Kargılı Halîl Ağa nâm kimesnenin der-mahzen bin kile darı ve üç bin kile buğdayı var imiş. Derhâl Yûsuf Kethüdâ anı alup ol ân bahâsın verüp cümle levendâta ve ağavâtlara ta'yîn verüp sac üzre kavurup ve su ile yoğurup kaşık ile tenâvül edüp def'-i cû' etdiler, ammâ yine halkın gözleri doymaz ve yüzleri gülmez ve bir kimse bir kimseye hayır söylemezlerdi, ammâ karınları tok olmağın derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden bu hâl üzre üç gün üç gece mahzûr olup kemâkân her bâr ceng-i sadkâr olurdu. Âhir-i kâr cümle guzât meşveret edüp,

"Hân'dan ve Paşa'dan imdâd isteyelim. Bize imdâd gelmez. Kâfirin kapu komşusu olmağile berren u bahren imdâdı gelmede" deyüp dörd aded şahbâz yiğitlere mâl-ı firâvânlar ile Paşa'ya ve Hân'a

feryâdnâme bitileri verüp kal‘anın Özü tarafında küffâr kumsal yer olmağile meterise giremeyüp ol tarafda küffâr seyrek ve sermest evkâr yatırlarken bir gece hemân kal‘adan dörd nâmdâr fetâları ipler ile aşağı sarkıdup ol {yiğitler} esbâbları ve silâhların cümle tulumlar içre koyup bu dörd aded Amr-ı Ayyâr çâlâk cân fetâlar nehr-i Özü'ye girüp ellerine birer {delikli} kamış alup {kamışın} uçların ağızlarına alup kendü vücûdların nehr-i Özü içre saklayup kamış ile soluk alarak nehr-i Özü ile cereyân ederek küffâr içinden ubûr edüp nehr-i Özü Karadeniz'e mahlût olduğu yerdeki burunda Küçük Hasan Paşa kal‘asına dörd kişi sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup andan atlanup iki yiğit Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa'ya ve iki yiğit Kırım'a Mehemmed Giray Hân'a {figân u} feryâda revâne olmada, ammâ beri bizim kal‘ada bir merd-i nâ-murâd-ı sâhib-cihâd Kara Alî nâmında bir fetâ-yı sâhib-i ciyâd yiğit seğirderek Yûsuf Kethüdâ ile Özü beğine gelüp,

"Bire sultânım, ne durursun? Aşağı Hasan Paşa kal‘asının su kullesin kâfir alup haçlı bayraklar diküp Piyâle Paşa kal‘ası içine kurşum urup hucûm etmek ister, ammâ ahâlî-i kal‘a kırılup vere vermek istemezler, bire yetiş" deyince hemân dem Yûsuf Kethüdâ bülend âvâz ile,

"Mâl [u] menâl isteyen gâzî yiğitler ardım sıra gelsin" deyince hemân sarıca bölükbaşısı Arnabud Hüseyin Bölükbaşı ve Gırbo ve Çento ve Yunakoğlu nâm on aded bölükbaşılar bin aded pür-silâh Hırvad ve Kürd yiğitlerile Yûsuf Kethüdâ ardı sıra bayrak çeküp gördüler kim su kullesine Kazak nerdübânlar ile çıkup ân-ı vâhidde kulleyi zabt edüp Piyâle Paşalı ile hırren fe-hırren köpek cengi ederken anı gördük: Piyâle Paşa'nın bir kullesi üzre Cebeci Alî nâm bir mürted kâfir-i bedkâm bir boza Bekrîsi mest-i müdâm mel‘ûn kâfir eline bir beyâz bayrağı alup baş aşağı diküp kal‘ayı vere ile Kazaka vermek ister. Hemân Yûsuf Kethüdâ'nın *âkıbeti hayr olsun*,

"Bire kâfir, neylersin" deyü bedenler üzre seğirdüp Yûsuf Kethüdâ elindeki bayrağın harbesiyle Cebeci Alî nâm mürtedin böğrüne bir harbe nice sokduysa harbe öbür tarafından güzer edüp Cebeci Alî'ye cümle guzât kılıç üşürüp pâre pâre edüp beyâz bayrağile lâşe-i murdârın aşağıdaki kâfirler üstüne endâht etdiler. Ve aşağı küffâr üzre iki yüz kumbara atdılar ve cümle küffârı târumâr etdiler. Andan cümle guzât Allâh Allâh deyüp su kullesin alan kâfirler üzre gitdiler. Ol ân anda bir ceng-i azîm olup tarfetü'l-ayn içre beş yüz aded kâfirler katl olup cânları nîrâna gitdiler. Niçe yüz aded kâfirler dahi şemşîr-i Âl-i Osmân şa‘şa‘asından kulle üzre karârları kalmayup kendülerin kullelerden aşağı atdılar. Pâre pâre olup kimisi bî-cân oldular, ammâ kal‘anın her tarafında subh [u] mesâ böyle ceng-i azîm olurdu.

Üçüncü gün "Yukaru Alî Paşa kal‘asının kapu arası kârgîr binâ ve emn [u] amândır" deyü hakîr anda Feth-i şerîf tilâvet ederken anı gördüm: Benim sâkin olduğum kapu önündeki cisri kâfirler bir lu‘b ile indirüp cisir üzre iki araba tekerlekleri üzre bir borbınar gemi direği koyup kal‘a kapusuna tekerlekler ile ol gemi direğin küt küt kapuya urdukların hakîr işidüp hemân cân başıma sıçrayup yerimden kalkup,

"Bire bizim sarıca gâzîleri yok mu?" deyü hakîr feryâd edince der-akab elli aded şahbâz nâmdâr tüfengli yiğitler gelüp gördüler kim kapunun içerdeki semerkandîlerinden bir aralık peydâ olmuş. Hemân ol aralıkdan elli aded tüfeng bir ağızdan atılınca kapu önünde cisir üzre yığılup çalışan küffârların yetmiş sekseni ser-nigûn olup tekerlekleri bakıyye-i küffâr bırağup firâr etdiklerinde

bedenler üzre sâ'ir gâzîler kâfirlere kurşumlar ***[59a]*** urup kapu aralığından gâzîler taşra çıkup derhâl cisri zincirler ile bağlayup yine makaralar ile kapu kullelerinden çeküp kapu cisrin kal'a kapusuna siper eylediler. Ve tarfetü'l-ayn içre derûn-ı hisârda avrat ve oğlan üşüp kapu arasına taş ve toprak doldurup kapuyu sedd edüp emîn oldular, {lâkin sonra} bu kapu mahalli arası cenginde Yûsuf Kethüdâ'nın bir gulâmı mecrûh ve biri kurşum ile urulup şehîd oldu ve yukaru dendân bedenden Alî Hoca nâm bir sulehâ-yı be-nâm benim yanımda kâfire beden üzre birkaç el kumbarası atup hayli kâfiri mürd edüp bir dahi atarken kumbara elinde paralanup kendisi dahi şehîd olup bu hâl üzre {mezkûr} kapu önünde üç sâ'at ceng-i azîm ederken yine Özü {nehri} kenârını küffâr hâlî bulup ol taraflar kayıklarına yakın olmağile kayıkların direklerin nerdübân edüp kal'a bedenlerine urûc edüp Yassı Kulle nâm bir kulleye haçlı bayraklar diküp milk etdim zann edüp sâ'ir guzât ile köpek cengi ederken ahâlî-i kal'aya telâş verüp hemân Özü beği ve Karkılı Halîl Ağa ve Yûsuf Kethüdâ bir sâ'at kulle üzre ceng-i azîmde iken anı gördük: Mukaddemâ handak kenârında yatan Nigebolı ve Vidin ve Silisre alaybeğileri ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları "Bu ceng dörd gündür mümted oldu. Âhir n'olsa gerek. Her çi bâdâ-bâd" deyüp üç bin mikdârı güzîde asker Özü {nehri} burnundaki Küçük Hasan Paşa kal'asından berü dal uryân kılıç olup kal'a-i Özü altında meterislerde olan Kazak-ı Ak üzre bir baş at bırağup Allâh Allâh deyü sâtûr-ı Muhammedî ururken hemân bizimle kulle üzre ceng edüp metânet etdim diyen kâfirlerin cümle bakıyyetü's-seyfi kendüleri kal'adan aşağı perrân atup kimi pâre pâre ve kimi mecrûh-ı pür-yara olup bu kerre aşağı meterislerde basılan küffârlar savlet-i guzât-ı müslimîne tâkat getiremeyüp meterislerinden çıkınca kal'adan bunlara kurşumları guzât-ı müslimîn bârân-ı la'net gibi üzerlerine yağdırup kal'adan toplar râyegân gezen küme küme kâfirlere atılup balyemezler ve şâhî toplar demir zincirler ile ve safra taşlarıyla sıklanmış topların darbından niçe bin küffâr helc ü melc olup Silisre ve Nigebolı gâzîleri mâl-ı ganâ'imle ve kelle ve diri esîrler ile muğtenim olup anlar bize feryâd ederler kim,

"Bire kal'a kapuların şimden gerü açup taşra çıkup bize imdâd edüp şu kâfirleri cümle kıralım ve vücûdların dünyâ sâhifesinden kaldıralım" deyü bire feryâd etdiklerinde cümle gâzîler,

"Vallâhi ma'kul cevâbdır, sultânım, hemân taşra çıkalım. Bir kerre dokuşalım, ya taht ola ya baht" dedikde Yûsuf Kethüdâ eydir:

"Taşra çıkmağa me'mûr değilim. Ancak kal'a imârına me'mûr idim. Hikmet-i Hudâ böyle oldu" dedi.

Ba'zı ihtiyârlar eyitdi:

"Vallâhi ma'kul sözdür. Küffâr taşrada çokdur, ammâ bize taşrada imdâd yokdur. Yedi sancak askerimiz ve Akkirmân ve Eflâk ve Boğdan askerleri cümle firâr etdiler. Hemân kal'ada sâbit kadem olalım. Mısra'

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp Nigebolı ve Silisre gâzîlerine bedenden haykırup,

"Bizden taşra şimdiki hâlde çıkar yokdur. Siz dahi varın Hasan Paşa {kal'ası} altında mütehassın olun" dedikde, anlar {dahi} bu kadar mâl-ı ganâ'im üsârâları ve kelle ve paçalarıyla kal'a-i Hasan

Paşa'ya sâlimîn ü gânimîn varup bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp Allâh Allâh sadâsıyla zemîni velvelenâk etdiler. Hikmet-i Hudâ ol mahalde Akkirmân'dan yigirmi pâre gemiyle üç bin pür-silâh yiğit ve yigirmi bin kile buğday ve un ve nohud ve sâ'ir zehâyirler geldi, ammâ ne çâre {gelen zahîreyi Özü kal'asına komak muhâl.} Hemân Nigebolı Beği Yûsuf Kethüdâ'ya bir yarar atlı şahbâz yiğit gönderüp kâfirlerin meterisleri kurbuna gelüp kal'a içine üç kerre ucu kâğızlı oklar atup yine kal'a-i Hasan Paşa'ya ol yiğit firâr ederken küffâr bu yiğide belki üç bin kurşum atup hamd-i Hudâ birisi de isâbet etmeyüp ol yiğit yine Hasan Paşa kal'asına vâsıl {oldukda beri Özü} kal'asında {oklara bağlı} üç kıt'a mektûblar bulunup biri Paşa'nın cümle gâzîlere selâmdan sonra,

"Feryâdnâmeniz bir gecede vâsıl olup Bozcaadası donanmasının altıncı gecesi sabâhında mahsûr olmuşsuz. Hudâ kerîmdir. Dîn-i mübîn gayretin elden koman. İnşâ'allâh üç günde ve dörd günde kırk bin Bucak Tatarıyla ve altı bin benim askerimle ve toplar ile sizlere imdâd yetişmek üzereyüz. İşte yigirmi pâre gemiyle üç bin serdengeçdi yiğit ile yigirmi bin kile buğday ***[59b]*** ve un ve sâ'ir zahîre göndermişim. Eğer mümkün ise bir ceng arasında kâfire bir velvele gösterüp bir tarafdan varan imdâd zahîreleri kal'aya alasız ve illâ sâbit kadem olup durasız".

Ve bir mektûb dahi cümle kal'a ağalarına ve dizdâr ve neferât ve beğlerine eyle yazmış kim,

"Eğer serdârınızın emrine fermânber olmayup kal'aya küffâr bir hîle ile *Allâhümme âfinâ* sizin tekâsül-i batıyyü'l-hareketinizle kal'anın birine {kefere} istîlâ ederse kâfire firâr etmeğile elimden kurtulmayup cümleniz evlâd [u] ıyâliniz ile kılıçdan geçmeniz mukarrerdir" deyü dîvân-ı Özü'de bu mektûblar kırâ'at olundukda zahîre gemileriyle gelen imdâdı da ahâlî-i kal'a görüp "Hamd-i Hudâ Paşa dahi birkaç günden seksen bin asker ile işte gelirmiş" deyü herkesin ayakları sürûrdan yere basmayup Yûsuf Kethüdâ dahi gördüm ki kağan arslana dönüp ejder-i heft-sere dönüp cümle askeri birbirine katup şeb [ü] rûz çengleri terakkîde olup cenge âhenk ederlerdi, ammâ küffâr-ı dûzah-karâr Nigebolı ve Silisre gâzîleri küffârın meterislerin basaldan berü hayli kırılup hayli {keferesi} esîr ve haylisi mecrûh ve niçe bini firâr edelden berü küffâr bu kadar rahne ile sehel cengden el çeküp guzât-ı müslimîn âsûde oldular, ammâ yine fitne vü fesâd kaşağısı mel'ûn hıyel ü şeytanat etmeden hâlî olmazlardı.

{Der-beyân-ı re'y [u] tedbîr-i hakîr ve Yûsuf Kethüdâ ve gayrı

Fakîr derûn-ı kal'ada cemî'i iş erleriyle müşâvere edüp,

"Ayâ bu gelen üç bin serdengeçdi imdâd askeri ve bu kadar gelen zehâyir-i vâfiri nice kal'aya kosak" dediklerinde Yûsuf Kethüdâ eydir:

"Bu gece karanlığında kal'amız içinde bulunan iki yüz mikdârı koyunların ve keçilerin boynuzlarına ikişer fitiller yakup uğrın kapudan taşra kâfir meterisleri üzre keçileri sürüp biz dahi ardları sıra Allâh Allâh deyü kâfir üzre hücûmda iken gelen imdâd dahi Küçük Hasan Paşa kal'asından yukaru kal'aya girsinler" dedikde hakîr eyitdim:

"Ol gelen imdâdlara fişengler ucunda mektûblar atup haberdâr edelim kim biz beride ceng ederken üç bin yiğit ve Nigebolı ve Kırkkilise ve Silisre sancağı askerleri dahi atlarıyla ve kendüleri

getirebildikleri kadar zahîre ile kal‘a kapusu önüne geleler. Olmaya illâ hayr" dediğimde niçesi

"Fişenglerimiz yokdur" dediklerinde fi'l-hâl hakîr on dâne badaluçka fişengler yapup mektûbları fişengler ile atdıkda hikmet-i Hudâ beş aded fişeng derûn-ı kal‘aya ve ikisi taşraya düşüp anlar mektûbları kırâ’at edüp yine anlardan bir serdengeçdi yiğit azharun mine'ş-şems bizim kal‘a altına gelüp derûn-ı kal‘aya üç aded mektûblar oklar ile kal‘aya atup yine kal‘asına firâr etdikden sonra hakîr mektûbları kırâ’at edüp eyle tahrîr etmişler kim,

"İnşâ’allâh hemân bu gecede siz deryâ tarafında eyle bir hareket edin. Bizler dahi yukaru kal‘a kapusuna hücûm ederiz" deyü haberleri gelince hemân ol şeb-i muzlimde Yûsuf Kethüdâ üç yüz aded koyunların ve keçilerin boynuzlarında fitiller ile aşağı kal‘adan taşra nısfu'l-leylde kâfirlerin meterisleri üzre sürüp kal‘adan Allâh Allâh deyince azamet-i Hudâ küffâr birbirlerine girüp kimi deryâya dökülüp kimi sahrâya firâr ederken hemân Hasan Paşa kal‘asından cümle asker imdâda çıkup bî-pâk bî-pervâ üç bin müsellâh asker birer cağ yükü buğdaylar ile yukaru kal‘aya girüp Nigebolı ve Kırkkilise ve Silisre sancağı askerleri dahi atları terkisinde birer cağ yükü buğday kal‘a kapusu önüne bırağup yine Hasan Paşa kal‘asına Allâh Allâh deyüp gitdiler. Hamd-i Hudâ bu üç bin yiğit kal‘aya selâmetle dahil olunca kağan arslan gibi kanıkmış yiğitler Yûsuf Kethüdâ'dan me’zûn olup keçilerin çıkdıkları kapudan bir kerre Allâh Allâh deyü kâfir üzre çıkup aç kurd koyuna girir gibi küffâr meterise girince kal‘anın bedenlerinden iki bin mikdârı meş‘aller ve neft ve katrân ve fânûslar ile çırâğân olunca el-azametullâh küffâra eyle sâtûr vurmuşlardı kim böyle bir şebhûnı Efrâsiyâb ve Rüstem ve Sâm-ı Nerîmân etmemişdir. Hamd-i Hudâ ol şebhûnda guzât-ı müslimîn bin altmış kelle ve beş yüz diri ve bu kadar mâl-ı ganâ’im ile yine kal‘aya girirken taşra çıkan keçilerden iki yüz adedi sağ bulup anları da ganîmet bilüp derûn-ı kal‘aya sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup bir top u tüfeng ve fişeng ve gülbâng-ı Muhammedî sadâsı olup guzât-ı müslimîn içre gûyâ hacc-ı ekberin ıyd-ı adhâsı olup cümle mâl-ı ganâ’imi guzât-ı müslimîn berâber pay edüp gelen zehâyirler ile bay oldular.}

Hikmet-i Hudâ-yı Rabbü'l-âlemîn bu kal‘ada mahsûr olup dörd gün dörd gece ceng-i azîmler etdiğimizin beşinci gecesinin vakt-i şâfi‘îsinde kal‘a ardındaki meteris kâfirleri içre bir gırîv ü feryâd u vâveylâ ve vâveledâ şekilli bir harekâtları var, ammâ şeb-i muzlim olmağile ne cünbüş [u] harekâtda idikleri ma‘lûmumuz değil idi.

Hikmet-i Hudâ niçe Türkçe bilen mürted kâfirler kal‘adan alarka "Muhammed Muhammed" deyüp gelirken kal‘adan bunlara "Nedir? Nedir?" deyü su’âl etdiklerinde anlar eydir:

"Mujik, Sobak Durujunka gâvur çok bizi kal‘aya alın" derler. Birkaçı dahi kal‘a altına gelüp,

"Tatar çok, gelir. Bizi kal‘aya alın" dediklerinde hemân kal‘a gâzîleri,

"Bire bunların kal‘a altına gelmeleri hîledir. Bire urun kurşumu" deyüp bunlar bir yaylım kurşum urup kimi mürd olup kimi firâr etdikleri gibi anı gördük: Subh-ı sâdık dahi olup cânib-i şimâlden bir gubâr-ı ebr-i siyâh evc-i âsumâna peyveste olup içinden deryâ-misâl kırk elli bin atlı ve talika arabalar içinde beşer ve altışar aded pür-silâh kâfirler kal‘a ensesinde bir top menzili yerde atlarından nüzûl edüp sehel kaynaşup âheste âheste kal‘a üzre gelirken cemî‘i guzât-ı müslimîn âmâde

oldular, ammâ mukaddemâ meterisde olan küffârdan aslâ bir kara başlı kara şapka görünmedi.

Der-beyân-ı âkıbet-i kâr netîce-i ceng-âşûb-ı kal‘a-i Özü

Hemân vakt-i Hanefîde alâ mele’i'n-nâs kırk elli bin kâfir karadan arabaların birbirlerine zincirler ile bağlayup Tabur kal‘ası gibi tabur sürerek ibtidâ Özü kal‘asıyla Küçük Hasan Paşa kal‘ası arasına arabaların küren çatup bî-bâk u bî-pervâ "Yajuj Yajuj Durujunka" deyüp gelirken *el-azametullâh* ibtidâ Özü nehri karşusundaki Kılburun kal‘asından Özü nehri aşrı bunların içine yigirmi pâre sekdirme {top} gülleleri girince bunlar bir kerre alak bulak kimi kolak ve kimi çolak olup karış katış mahallinde iken {kal‘a-i} Küçük Hasan Paşa'dan ve {kal‘a-i} Büyük Hasan Paşa'dan ve {kal‘a-i} Piyâle Paşa'dan ve {kal‘a-i} Macar Alî Paşa kal‘alarının dördünden dahi top gülleleri kâfir derilerinin içlerine eskici bızı girir gibi girüp tâ güneş bir mızrak boyu çıkınca kâfir gülle yemeden kelleleri galtân olup Özü varoşu önünde arabalar kırığı ve kâfirlerin leşleri yarığı yığın yığın püşte püşte ve deste deste ve ceste ceste ve kimi mecrûh dil-haste yatırlardı, ammâ evvelki kâfirler kal‘anın şimâli tarafında gûyâ bu yeni gelen kâfirlerden rû-gerdân olup âsûde-hâl yatırlardı, ammâ yine anlar tarafına dahi beş altı bin âdemlerimiz kal‘adan anlara nezârede idiler, ammâ bu yeni gelen kâfirler bu sademât-ı top-ı kûpların darblarına aslâ bakmayup arabalarıyla hâh-nâ-hâh kal‘a altına geldi, zîrâ ol tarafda handaklar yokdur, zîrâ alçak su çıkar. Özü kenârı kumsal yerdir.

Hemân küffâr arabaları altında tarfetü'l-ayn içre yeri kazup meterise girmek sadedinde iken yine beş pâre kal‘adan top gülleleri karpuz gibi bunların arasında yuvarlanup gezer. Kimin hurd edüp kimisin kirşend edüp kal‘a bedenlerinden cümle guzât-ı müslimîn ***[60a]*** bunlar üzre taş ve kesek ve el kumbarası ve tulumba ve neft ve katrânları ve kaynar suları ve elenmiş kül ve kireçleri ve paçavra ve neft ve katrânlı yorganları bırağup bunları âteş ile eyle etdiler kim cemî‘i küffârı hareketden kodular.

Tâ vakt-i zuhur kim oldu, anı gördük. Kâfir bir kerre yedi sekiz yüzü bir yere gelüp cümlesinin ellerinde iki yüzlü baltalar ile bu kadar tüfengli küffâr-ı dûzah-karâr mukaddemâ kal‘anın yıkık yerlerinde meremmât içün kalan karaçav kerasteler üzre âşikâre âsân vech ile kal‘aya biri biri ardları sıra bî-bâk u bî-pervâ tırmaşup kal‘aya çıkmağa başladılar. Ol mahallerde ise bizim Hüseyin Bölükbaşı yedi yüz pür-silâh şahbâzlar ile ol gediği beklerlerdi.

Hemân hakîr, "Bire gâzîler, işte kâfir iskelelerden bedenler üstüne çıkdılar. Bire Allâh'ı severseniz, bire şu kâfirleri urun" deyince *el-azametullâh* hemân pusudan arslan gibi Hüseyin Bölükbaşı başı kabak {baş kaldurup} yedi yüz yiğit ile nice küffâra hücûm edüp kılıç urunca küffâr-ı hîlekâr elindeki baltalar ile köpek cengine başlayup cümle guzât tekbîr getirüp küffâra eyle kurşum urdular kim cümlesi bârûdcu kalburu gibi delik delik olup ser-nigûn kal‘adan aşağı perrân uçdular.

Yine küffâr aslâ kılıca bakmayup bedenler üzre yaka yakaya kûştegîrlik eder gibi köpek cengi edüp bizden dahi imdâd gelir, ammâ kâfir dahi her tarafdan domuz topu {olup} gelmede.

Âhir bunları el kumbarasına dutup niçesi kumbaradan herse olup niçesi gerüye dönüp yine karaçav iskeleleri üzre hırhırı ceng ederken hemân benim yanımdan kal‘a mü’ezzini kâfirler üzre iki kıt‘a kumbara atup cümlesi kolambara havfinden iskeleler üzre kâfirler yığılup iskeleler üzre yığılan taş ve kireçler dahi çok idi, kâfirler dahi bâr-ı sakîl, hemân karaçav iskeleler yıkılup iki üç bin kâfir minâre kaddi yükseklikde yerden uçup cümlesi taş ve kerasteler ve kireçler altında kalup hurd-i hamîr ve

haşhaş dânesi gibi olup baş hatmanlığı isteyen dahi başdan çıkup mürd olunca cemî‘i küffâr bu karaçav altında kalan lâşe-i murdârların çıkarmağa cem‘-i vefîr ile geldiklerinde cümle guzât-ı müslimîn kâfirler üzre iri kumbaraları bırağup anlardan dahi niçe yüzü pür-potur olup yerleri dâr-ı cahîm oldu.

Bu mahalde fakîr kal‘a mü’ezzini iki kıt‘a kumbara atup bir dahi atarken {kumbara} elinde çatlayup mü’ezzin {pâre pâre} şehîd olup benim gulâmlarım cesed-i şerîfin kaldırdılar. Hamd-i Hudâ karaçavların üçü dahi yıkılup cümle cünûd-ı müslimîn ol tarafdan dahi emîn oldular.

Ammâ yine öte tarafdaki mukaddem gelen kâfirlerden bir harekât olmadığının aslı meğer bu karadan gelen kâfirler da‘vâ-yı merd ile gelüp,

"Siz beş gündür {Türk ile} ceng edersiz. {Kal‘ayı} alamadınız. Biz bir gün ceng edelim. Siz oturup, tâ ki seyir çalun. Kal‘ayı feth edüp papaslarımızın hükmü üzre biz baş hatman olalım. Türk'den sonra sizi kıralım" demişler.

Anıniçün mukaddemâ gelen kâfirler âsûde hâl uslu otururlardı. Birkaç kâfir dil dutulup anlar nakl etdiler.

"Bu hâlde cümle guzât hamd edüp, hele düşmanımız birdir, yâ Allâh, yâ Allâh, yâ Kırım'dan yâ Melek'den bize bir imdâd" deyüp ricâ ederken Yûsuf Kethüdâ'nın hazînedârı Alî Çelebi hakîre eydir:

"Gel Evliyâ Efendi, seninle minâreye çıkalım. Öte tarafdaki küffâra bakalım, görelim anlar ne hareketdedir, zîrâ anlar beş gündür yoruldular. Allâhu a‘lem tâkat [u] dermânları kalmadılar, ammâ bu karadan gelen mel‘ûnlar dahi dinç cengâver hınzîrlardır kim hiç ölüp dirildiklerine bakmayup bu kadar bin gülle ve iki yüz kumbara yeyüp kırıldılar. Aslâ bakmayup kâmil dokuz sâ‘atdir mel‘ûnlar ceng mümted edüp görmez misin leşlerin kaldırup yine şîrînleyüp savaş-ı perhâş ederler. Ben bu küffârdan korkarım" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Dokuz gündür Melek Ahmed Paşa bir vâkı‘a görüp Özü kal‘ası üzre kara kuşlar hâr-ı hâşâk taşıyup yuva yapmak isterler. Hemân kal‘adan bir âteş zâhir olup cümle kara kuşların kuyrukları ve kanatları yanup yere düşüp yuvarlanurlar dedi. İmdi ol vâkı‘a rû’yâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa'dır. Ol kara kuşlar işte bu kara başlı kâfirlerdir kim kal‘ayı alup yuva yapup milk edinmek isterler. Kal‘a içinden zâhir olan âteş işte bizim atdığımız kumbara âteşleridir kim cümle küffârı yakup kolları ayakları yanup kırıldılar. şimdi iş bitüp bu kal‘a inşâ’allâh dest-i küffârdan halâs olur. Bu niyyete el-Fâtiha" deyüp ba‘de't-tilâve-i Fâtiha cür’et edüp sağdan ve soldan tahta minâreye kurşum gelir, ammâ ne hâl ise Hazînedâr {Alî Çelebi} ***[60b]*** minârenin zirve-i âlîsine çıkup cânib-i şimâldeki mukaddem gelen kâfirlere bakdık. Topların çeküp kayıkların yükledüp gitmek sadedlerinde, ammâ elime dûrbînim alup yıldız cânibi tarafına bakdım. *El-azametullâh* bir kara nahır gibi kara kura domuz sürüsü gibi bir kâfir askeri tarfetü'l-ayn içre kal‘a altına gelüp iki üç bin araba ve topları ve cebehâneleri ve zahîreleriyle tahmînen on bin kâfir var gelüp Küçük Hasan Paşa kal‘ası kurbunda yanan varoş içre siperlenüp kondukları ân cenge âhenk etmeğe başlayup cümle arabaların kal‘a altındaki meterislerine getürürken beş pâre kal‘alardan yine bunlara eyle toplar {urdular} ve anlar da kal‘aya bir yaylım kurşumlar{dan sonra} henüz gelen seksen pâre şâhî

topları kal‘aya eyle urdular kim tarafeynin sadâ-yı top-ı kûpından ve keferelerin Yajuj'ından ve ümmet-i Muhammed'in Allâh Allâh'ından sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî cihânı doldurdu.

Ammâ Alî Çelebi ile ikimiz minâreden inmek sadedinde iken anı gördük: Evc-i âsumâna berâber bir gubâr-ı gird-i siyâh havâya münkalib olup oyulkana oyulkana gelir.

"Bire Alî Çelebi, bu toz Akkirmân yolu üzre azîm asker tozudur, zîrâ burma burma toz çıkmayup oyulkanarak çıkar. Bu asker-i İslâmdır" derken tarfetü'l-ayn içre kal‘aya bir mîl mikdârı karîb oldukda gördüm kim bizim Paşa askeri ve Akkirmân askeri ve mukaddemâ der-ceng-i evvel handak içinde çadırları ve bârhânelerin bırağup firâr eden Vize ve Çirmen ve Bender ve Kırkkenîse askeriyle Eflâk ve Boğdan askeri geliyor.

Hemân hakîr minâreden ezân perdesinde, "Bire ümmet-i Muhammed, size müjde olsun. Deryâ-misâl Akkirmân askeriyle Melek Ahmed Paşa askeri geliyor" deyü haykırarak aşağı inüp cümle guzâta boğazım boğulunca çağıra çağıra muştulayup niçe âdemler dahi minâreye çıkup gördüler kim bir kara dağ gibi âdem deryâsı kara toz içre kuş gibi {uçup} vakt-i zuhurdan bir sâ‘at sonra geliyor. Cümle mahsûr olan bay u gedâ ve pîr [u] cüvân hamd [u] senâ edüp hakîr yine minâreye çıkdım. Gördüm ki kal‘aya karîb cümle Tatar ve Paşalılar atlarından enüp at tartıların tartup çatal atların bırağup yarar koşkol kazaklanmış atlarına binüp çapul çiverdiler.

Hemân hakîr yine minâreden haykırup, "İşte çapul çiverdiler. Siz de kal‘a kapuların açup taşra çıkup ceng etmeğe hâzır olup cümle topları hâzır-bâş edin" deyü {nidâ edüp hakîr kurşum havfinden} dörd kat bir kebeye sarılup minâreden pâdişâh-ı vakt gibi bir seyr-i azîm etmişimdir kim böyle temâşâyı ne Azak cenginde ve ne şibenik cenginde ve ne Hanya ve Varna cenginde görmemişimdir.

Anı gördüm. Tarfetü'l-ayn içre Tatar askeri kal‘a ensesine geldi. Yine küffâr gûnâ-gûn hîle vü şeytanat ile ceng etmede. Hemân kal‘adan yedi sekiz yüz orsa sancak ve bayrakları dikilüp beş altı yerden gûnâ-gûn mehterhâneler döğülürken *el-azametullâh* kal‘a ensesinden bir kerre Akkirmân ile Paşa askeri Allâh Allâh sadâsına rehâ buldurup gelince derûn-ı kal‘adan gülbâng-ı Muhammedî çekilüp taşrada asker-i İslâm dal-sâtûr-ı Muhammedî ile küffâr içine aç kurd koyuna ve aç koyun tuza seğirdir gibi seğirdüp der-ceng-i evvel cümle asker kal‘ayı ihâta edüp kâfire kılıç urmağa başlayınca hemân kal‘a-i Hasan Paşa altından Nigebolı ve Silisre alaybeğleri dahi atlanup kal‘a kapuları dahi açılup derûnunda olan fetâlar cenge kaynaşdılar, ammâ hakîr minârede fethhân idim.

Der-beyân-ı istihlâs-ı netîce-i ceng-âşûb kal‘a-i dâr-ı amân, ya‘nî hisâr-ı Özü-yi cânkirmân

Ol ân küffâr-ı hâksârın içine tîğ-i berrân-ı Âl-i Osmân girince hemân küffâr-ı dûzah-karâr bu hâli görüp cân havliyle bir kerre bir elbeşti edem sanup kendülerin meterislerinden kal‘a handaklarına atup pâre pâre olmada.

Kimi hemân kelb gibi etek tahtası altından bakar gibi arabalar altına girüp bakmada.

Niçesini her kolda bölük bölük kırarak niçesini atlar ile sahrâlarda kovarak anda katl edüp niçesi kaçarken mülhid gibi darı kuyularına düşüp beşer onar kuyulardan çıkarup giriftâr-ı bend-i belâ ederlerdi.

Niçesi kuyu içinden tüfeng atup âdem helâk edenlerin üzerlerine kuyular içre âteşler bırağup cızbız

kebâbı olurlardı.

Kimi kuyuda birbirlerin bağlayup "Bizi çıkarup esîr edin" deyü yalvarırlardı.

Kimisi kuyularda biri biri üzre binüp taşra çıkanı esîr ederlerdi, ammâ dendân-ı tîğdan rehâ bulanları kayıklarına cân havliyle cân atup evvel geldiklerinde sıklet ve acelesiz her kayığa tahammülüne göre binüp Özü'ye gelmişlerdi. ***[61a]***

Bu kerre evdeki hisâb bâzâra uymayup "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [22]. fehvâsınca tedbîrleri takdîre mutâbık gelmeyüp cân havli ile baş kurtarmak içün her gemiye tahammülünden ziyâde binüp "Beri otur ve öte otur" deyü yüklerin dahi ziyâde yükledüp gemileri yokuş yukaruya te'enniyle giderken karadan guzât-ı müslimînler bunlara yetişüp dalyan tüfengler ile bunlara kurşumu bârân-ı la'net gibi yağdırup kayıkları içre sığınacak yer yok. Bu kerre kürek çeker kimse de kurşumdan görünmez. Âhir gemileri der-kenâr olup kimisi kendüyi nehr-i Özü'ye atup çoğu gark-ı âb olup kimin Özü'den kayıklar ile değşirüp ve niçe yüzü kayıklara girmeden mest kâfirler cân korkusundan kendüyi Özü nehrine urup gark oldu. Ve ba'zı kayıklar kâfir ile Karadeniz'e nehr-i Özü akındısıyla akup giderken boğaz ağzında Küçük Hasan Paşa ve Kılburun kal'ası sekdirme gülleler atup gemilerin gark edüp mâlları gemileriyle kenâra çıkup ganîmet olurdu.

Ve ba'zı küffâr "şinâverlik edem" deyü karşu geçüp Kılburun halkı kâfirlerin burunları kılından çeküp Kılburun kal'asına götürürler ve mukaddem nerdübânlar ile su kullesin alup haçlı bayraklar diken küffârlardan yüz aded pür-silâh küffâr-ı mellâh bir karanlık yerde kalup anları da dipdiri silâhlarıyla kayd [u] bend edüp kal'ayı halâs etdiler.

Ve nehr-i Özü'de cümle gark olan kâfirlerden kâmil üç bin kefere leşi çıkarup kelleleri alındı.

Ve nehr-i Özü ile firâr eden Urus-ı menhûs kayıklarının ardları sıra Akkirmân'dan zahîre ve mühimmâtlar ile yigirmi pâre gemiler içre gelen imdâd askeri ale'l-umûm ve Özü kal'alarından on pâre aleste müheyyâ pür-silâh gemilere beş yüz Özü kulları süvâr olup Akkirmân gemileriyle nehr-i Özü üzre kâfirleri kovmağa gidüp hemân kal'a kurbunda bir ceng etmeden on pâre Rus şaykasına amân vermeyüp aldılar.

Ba'dehû karadan atlar ile firâr eden kâfirlerin ardları sıra Akkirmânlı ve Paşalı ve Nigebolı ve Özü kulları cümle kâfir kovagitdiler. Meğer imdâda gelen Akkirmân askeri içre Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından bir ağa Azak kal'asında Gâzî Mustafâ Paşa'ya Bozcaada fetihnâmesin götirüp emn-i tarîk olmamak ile yolları mahûf u muhâtara olduğundan bu ağa bize Akkirmân askeriyle Hızır gibi yetişüp geldiler. Hikmet-i Hudâ ceng-i azîm temâşâsında bulunup kal'a-i Azağa ol gün Kılburun'u geçüp iki fütûhât müjdesiyle kal'a-i Azağa gitdiler.

Hakîr dahi ol ân ılgar ile Paşa'ya bu feth [ü] fütûhâtın haberin götürmeğe cümle a'yândan ve Özü beğinden ve Yûsuf Kethüdâ'dan mufassal mektûblar alup,

Kal'a-i Özü'den Akkirmân'a gitdiğimiz beyân eder

Hikmet-i Hudâ biz dahi mektûbları alup gitmek sadedinde iken mukaddemâ kal‘a altında münhezim olup bakıyyetü's-seyf olan kâfirler firâr ederken yine Özü kal‘asına on bin aded müsellâh ve mükemmel arabalarıyla kâfirler gelirken bu firâr edenler anlara râst gelüp,

"Bire nereye gidersiz? Özü altında işte bizi cümle Türk kırup ancak bizler cânsız cânımız kurtardık. Bire dönün gerü" dediklerinde hemân Andırya Kazağı bu firâr edenleri zor-â-zor dönderüp da‘vâ-yı merd ile Özü üzre gelirken hikmet-i Kadîr-i Kayyûm mukaddemâ firâr edenleri kovmağa giden Akkirmân Tatarı ve Silisre ve Nigebolı ve Paşalı ve Özülü el-hâsıl cümle guzât-ı müslimîn bu sahrâda küffârı tabursuz görüp hemân "Allâh Allâh" deyüp berk-i hâtif gibi gıjgırup içlerine at korlar.

Hikmet bu kim mukaddemâ kılıç yeyüp firâr eden kâfirler yine bu kılıcı görüp yine anlar bozgunluk verüp firâr edince Andırya Kazağının dahi karârları kalmayup "Firâren an-tevâlîyi'l-kesürât" dediği gibi hemân küffâr-ı dûzah-karâr "Kuskuna kuvvet, kamçıya berekât" deyüp kaçarlarken guzât-ı müslimîn bunların bu sahrâda ağırlıklarına bakmayup çapul ile bu sahrâ içre bunlar eni konu kova kıra ân-ı vâhidde yedi bin esîr ve üç bin kelle ve sekiz yüz arabalar ile on aded şâhî toplar ve sâ’ir mâl-ı ganâ’im ve mühimmâtlar ile ol gün kal‘a-i Özü altına cümle guzât sâlimîn ü gânimîn bir azîm şâdumânlar ile geldiklerinde hemân cümle a‘yân,

"Bire, bu feth-i meserreti dahi Paşa'ya yazup Evliyâ Çelebi'yle bildirelim, zîrâ hâlâ Paşa efendimiz 'Ayâ nice oldular' deyü ızdırâb çeküp habere muntazırlardır" deyüp tarfetü'l-ayn içre bu meserret dahi yazılup hakîre verüp elli aded çatal atlı refîkler verüp ân-ı vâhidde cânib-i cenûbda nehr-i Perezen'i hâzır u âmâde gemilerle geçüp ılgar ile berk-i hâtif gibi ***[61b]*** gidüp Böremoyin nâm mahalde yem kesdirüp andan bir gecede menzil-i Otyarık nâm mahalle vakt-i şâfi‘îden evvel gelüp birkaç tüfengler atup olan otları yarık edüp alev ber-alev olup birkaç tüfeng dahi atup hele ân-ı vâhidde üç pâre firkate geldikde süvâr olup tarfetü'l-ayn içre sabâh namâzından sonra Melek Ahmed Paşa'nın destin bûs edüp,

"Müjde sultânım, yedi gün ceng-i azîmden sonra sultânımın gönderdiği kırk sekiz bin asker Hızır gibi yetişüp evvel gelen ve sonra karadan gelen ve dün imdâda gelirken kâfirin cümlesi de kılıçdan geçüp bu kadar esîr ve kelle ve mâl-ı ganâ’im hisâbın cenâb-ı Bârî bilüp işte mektûblarda ale'l-ihtisâr tahrîr olunup inşâ’allâh mufassalı mâl-ı ganâ’im esîrler ile gelir" deyüp mektûbları dest-i şerîfine verüp durdum.

Hemân Paşa dahi seccâde üzre iken bir secde-i şükür eyleyüp, "Evliyâm, sen de secde eyle" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Yoldan gelmiş ve Özü muhâsarası çekmiş âdemde âbdest mi kalır ki {secde edem}" dediğimde Paşa ol kadar tebessüm edüp,

"Elbette, âbdest vereyim sana" deyü hakîre iki kîse guruş ve bir eğerli küheylân at ve bir Çerkez gulâm ve bir semmûr kafâsı kürk ve başıma kendi eliyle bir çelenk sokup,

"Evliyâm, gazâ-yı ekberin mübârek olsun" dedikde

"Sultânım, durduğun yerde gazâyı sen etdin" dedikde,

Paşa-yı sâlih eydir: "Evliyâm, ol geceki vâkı‘amda Özü kal‘asına kara kuşlar konmak ister deyü sana bir vâkı‘a demiş idim. Ol vâkı‘adan korkup Yûsuf'u beş altı sancak askeriyle Özü kal‘asına göndermemin aslı ol idi. Hamd-i Hudâ bir yüz karalığı olmadan kal‘a dest-i düşmandan halâs oldu" deyüp üç sâ‘at kâmil vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe cümle Paşa'ya bir bir takrîr edüp Paşa safâsından kalkup gûyâ raks eyleyüp cümle Özü beğine ve yedi aded alaybeğlerine ve cümle Özü ağalarına ve bizim Yûsuf Kethüdâ'ya ve yigirmi yedi aded bayrak sâhibi bölükbaşılarımıza ve Akkirmân askeri serdârına hulâsa-i kelâm cümle yetmiş altı aded hil‘at-i zer-ender-zerler ve yüz aded gümüş çelenkler ve cümle Özü neferâtlarına "Yüzünüz ak olsun" deyü iki kîse ihsân ve çalıcı mehterbaşımız bile idi, ana da bir kîse in‘âm alıverdim ve bu hil‘atları ve çelenkleri Paşa defter ile hakîre verüp,

"Vekîlim olup bu hil‘atları cümle ağavâtlara defter mûcebince geydirüp başlarına *bism-i İlâh* ile sokup bizden cümle guzâta selâm eyle" deyü keseleri ve hil‘at ve çelenkleri verüp üç yüz aded yarar Akkirmân ve Paşalı askeriyle hakîre du‘â edüp yine ol gün Akkirmân'dan Turla'yı ubûr edüp bir gün bir gecede yine kal‘a-i Özü'ye gelüp cümle a‘yân-ı devlet ile buluşup dîvân-ı pâdişâhî olup küt-â-küt mehterhâneden sonra Paşa kethüdâsı yanına cümle hil‘at-i pâdişâhîleri yığup ayak üstüne kalkup eyitdim:

"Ata beğ efendiler ve ey a‘yân-ı vilâyet gâzîleri, sâhib-i devlet efendim hakîri yerine vekîl edüp cümlenize selâmlar etdi" deyince niçebin guzât-ı müslimîn,

"Ve aleykümü's-selâm, gönderüp getiren ve duran beğlerimiz ve kethüdâ efendimiz sağ olsun" deyü du‘â etdiler ve,

"Paşa efendimiz buyurdular kim, gazâları mübârek olup pâdişâh ekmeği anlara helâl olsun kim cân başlarıyla dîn-i mübîn uğuruna çalışdılar dedi" dedim. Hemân cümle guzât,

"Allâh pâdişâhımıza ve Melek vezîrimize gün be-gün ömürler verüp dîn-i mübîn dâ’imâ kuvvetde ola" dediklerinde ibtidâ Yûsuf Kethüdâ'ya bir al semmûr kürk geydirüp andan Özü beğine bir zerdûz hil‘at ve Nigebolı ve Silisre ve Vize ve Çirmen ve Kırkkilise ve Vidin ve Bender beğlerine birer hil‘at ve beş kal‘a dizdârları ve kırk aded ocak ağaları ve Akkirmân ağalarına ve sâ’ir iş erlerine cümle yetmiş aded hil‘atları geydirüp andan paşa bölükbaşılarına geydirüp cümle du‘â etdiler.

Andan huzûr-ı dîvânda cümle Özü kuluna iki kîse ve çalıcı mehterbaşıya bir kîse ihsân-ı vezîri verüp gitdiler.

Andan Yûsuf Kethüdâ'nın başına ve dokuz aded ümerâların başlarına,

"Kendü elimle değil Paşa efendimizin elidir" deyü hayır du‘â ile çelenkleri cümle guzât ve sâ’ir ser-i kârda olan iş erlerine çelenkler sokdum, ammâ ibtidâ kâfir gelüp basdıkda der-ceng-i evvel firâr eden Vize ve Çirmen ve Vidin ve Kırkkilise ve Bender beğlerinin başlarına çelenk komayup,

"Siz çelenge lâyık değilsiniz, zîrâ ibtidâ yara bere ura dura vura görmeden ve bir ceng etmeden firâr etdiğiniz içün size azl-i ebed ile eşedd-i ukûbet lâzımdır kim bir dahi sizin gediğinizde olan

ümerâlara ibret ola" deyü hakîr gerçekden hâkimâne vekâletim hasebiyle gazab-âlûd ***[62a]*** olup,

"Varan çelengi Melek Ahmed Paşa efendim sizlere nice tel sokup yeleklendirir" dediğimde cümle erbâb-ı dîvân,

"Hakkâ ki istihâl-i kelâmdır" deyü cümle ta‘accüb edüp hakîr konağıma gidüp Yûsuf Kethüdâ "İyi" dedi,

"Bire âdemler, siz ol gün ne ceng edüp ne görüp ne kaçup ve yine niye gelüp şimdi birer hil‘at-i pâdişâhî geyüp çelenk dahi istersiz, ayıbdır. Başınıza tedâriğiniz görün" deyince cümle firâr eden beğlerin yerleri dutuşup,

"Paşa'ya elli kîse ve kethüdâya on kîse ve hakîre iki kîse" derler. Kethüdâ bunu hakîre danışup,

"Uğratma şunları, hemân azl etdir bunları. Yerine beğ olanlardan al mâlları" dedim ve yine Akkirmân'a varınca cümlesi dîvân-ı pâdişâhîde deyenek yeyüp azl-i ebed olup yeni beğ olanlardan yetmiş kîse mâl alınup edâ-yı hidmet edenlerin cümle erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı vatanlarına gi[t]diler.

Ez-în-cânib ba‘de'l-feth [ü] fütûh birkaç günün içinde Özü kal‘asının câ-be-câ münhedim olan yerlerin ve muhâsara oldukda lâzımlı olan yerlerin görüp bilüp cümle ta‘mîr ü termîm edüp dâ’iren-mâdâr yukaru kal‘a handakın ve su kullesi yolların tathîr edüp,

"Bir dahi su yolun küffâr bulmasın" deyüp bir gece kimsenin haberi yok iken su yolun pinhân edüp cümle kal‘ayı beyâz ve münevver edüp kâfirlerden alınan cümle yetmiş altı pâre topları ve cümle cebehâneleri ve cümle mühimmât [u] levâzımâtları yerli yerine koyup toplar kirpi gibi dizilüp Özü kal‘ası pür-âteş oldu ve Rus-ı menhûsdan alınan sağîr ü kebîr yüz altmış altı pâre şayka ve kayıkları ve çırnıklarının niçesin bozup buğday anbârları ve kulleler üzre kubbeler örtüp mâ-bâkîsin Özü limanında hıfz olunup Özü kal‘ası cebehânesindeki cemî‘i zincirleri çıkarup cümle esîrlerin boğazlarına tavk-ı selâsil urup cümlesin pây-beste ve dil-haste ve giriftâr-ı bend-i belâ edüp sahrâ-yı Özü'de yatan leşlerin ve nehr-i Özü'ye gark olup batan keferelerin vücûdların sudan çıkarup kelleleri kesildi. Ve meterislerde ve meydân-ı ma‘rekede kalan lâşe-i murdârın dahi kelleleri ten-i mencûsundan cudâ olup ve bin iki yüz aded işe güce yaramaz mecrûh olan kâfirleri dahi cümle kılıçdan geçirüp baş etdiler. Ve cümle başları Özü meydânında esîr olanlara kendü kavmi başların bıçaklar ile yüzerlerken ağlaşarak,

"Filân Hıristiyânın başıdır" deyü birbirlerine gösterirlerdi. Kimisi,

"Kâşki biz de böyle olup esîr olmaya idik. Dahi başımıza ne hâller gelir" deyü feryâd ederlerdi. Ve feth olunan yüz yetmiş pâre şayka ve çırnıklar içinden ve meterislerde alınan ve sahrâlarda bulunup ceng ile alınan cümle mâl-ı ganâ’imleri ve sâ’ir mühimmât âvânîler ki mîrîye â’id olmuşdu, anları cümle bin iki yüz aded at arabalarına mâl-â-mâl edüp sâ’ir guzât-ı müslimînin aldığı kanı bahâsı altı bin dokuz yüz aded Kazaklardan mâ‘adâ mîrîye â’id olan on bir bin altmış aded esîr küffârın elleri bâğlı ve ciğerleri dâğlı cebe ve cevşenleri ve yetmiş nefer hatmanları ve serdâr-ı murdârları olan

Krakov kralının oğlu veled-i pelîdi olan Holandiye nâm la‘în dahi kayd [u] bend-i silsile olup cümlesi arabalar üzre tahmîl olunup üç yüz altmış aded gûnâ-gûn haçlı bayrakları ve tabıl ve dankiyo ve nâkûsları ve erganon ve düdükleri ve surka tulum nâm bir mizmerdir cümle bayrakların ser-nigûn ve mün‘akis edüp sâ’ir tecemmülât-ı mehmelâtları dahi menkûp olunup her kâfir zincirleri ile boğazlarından bâğlı ve cümlenin elleri dahi beşer beşer birer araba angışlarına bâğlı âmâde oldular ve ba‘zı guzât-ı müslimîn kendü hüsn-i rızâsıyla kanı ve cânı bahâsı esîrlerin pâdişâh içün iki yüz elli aded kâfirleri ellişer guruşa satup akçesin alup anları dahi pây-beste ve dil-haste zincire urup arabalara yükletdiler. Ve cümle arabalar üzre altı bin altmış aded kelle-i bî-devletleri arabalar üzre sırıklar ile zeyn edüp âmâde oldu.

Ve yigirmi altı pâre şâhâne toplar kim her biri münakkaş altun-misâl serâmed şâhî topları arabalarıyla âmâde etdiler. Ve sâ’ir guzât-ı müslimîn destinde olan altı bin dokuz yüz aded esîrlerinin pençâk ve öşr-i şer‘î-yi sultânîsi adl-i Ömer üzre alınup anlar dahi altı yüz seksen aded esîrler kayd [u] bend olup arabalar üzre hâzır-baş olup sâ’ir mâl-ı ganâyimle guzât-ı müslimîn muğtenim olup esîrler ile sîr oldular.

Ve cümle altı bin yetmiş aded Rus-ı menhûs tüfenglerin arabalar üzre {zeyn} etdiler ve cümle bin iki yüz aded arabaların ikişer atlarından iki bin dörd yüz at eder ve ancak ***[62b]*** guzât-ı müslimînin yağma etdiğinden gayrı cümle üç bin at olup araba atlarıyla cümle beş bin dörd yüz re’s atları mîrî içün kayd-ı pây olunup üzerlerine Akkirmân ve Özü kulları binüp anlara teslîm olundu. (---) (---) (---) (---)

Bunlardan mâ‘adâ sâ’ir meydânda kalan mâl-ı ganâ’im ve cebehâne makûlesi eşyâlar cümle Özü kal‘asına kondu. Ve bu cümle üsârâ ve mâl-ı ganâ’im ve gülle ve topları Yûsuf Kethüdâ hakîr ile Başbölükbaşı Hüseyin Ağa'ya defter ile teslîm olunup cümle Paşa sekbânlarından iki bin yiğit ve cümle Akkirmân askerinden kırk dörd bin yiğide mezkûr esîrleri teslîm edüp cümle Özü ağaları neferâtlarına tenbîh [u] te’kîd etdiler kim,

"Sakının, gâfil {olman}. Bu esîrleri ve bu kadar mâl-ı ganâ’imleri elinizden Kazak kurtarmak içün Perezen suyu kenârında ve Dalbora nâm derede önünüz alalar. Ceng edüp mâl kurtaralar, gâfil mebâş" deyü bizlere tenbîh ederken,

"Vallâhi ma‘kul söylediniz" dedim.

Hemân Yûsuf Kethüdâ eyitdi, "Tîz cümle Özü kulu bile atlanup, Hocabay'a varup gerü dönsünler" deyince cümle

Özü ağaları, "Ya sultânım, sonra biz yalınız nice dönüp oradan buraya gelelim ve Özü kal‘asın nice boş koyalım. Görmez misin, hasımlarımız kapumuz dibindedir. İşidirsiz, siz gidince küffâr bu intikâmı bize komayup elbette bizi yine gelir vurur. Vallâhi nice bu esîrleri götürelim" deyü redd-i kelâm etdiklerinde hemân,

Yûsuf Kethüdâ {eydir}: "Bire Allâh kerîmdir, ya bu kadar mâl-ı ganâ’im pâdişâhımıza vâsıl olmasın mı? Tîz silâhlanınız, yohsa vallâhi sizi şeytân alır" dedikde anlar dahi silâhlanırken hikmet-i Hudâ-yı

Bârî yârî kılup {nehr-i Özü'nün} karşu tarafından bir siyâh toz evc-i âsumâna burum burum oyulkanarak ber-havâ çıkmada. Hemân sâ‘at tarfetü'l-ayn içre karşu Kılburun kal‘asına askerin ucu gelüp {göründü}. Meğer bizzât Tatar Hânı Mehemmed Giray Hân hazretleri seksen yedi bin asker ile {Kırım'dan} iki gün iki gecede imdâda gelüp ol ân kendisi bir gemiye binüp Özü kal‘asına geçdikde Yûsuf Kethüdâ ve hakîr ve cümle a‘yân-ı Özü {Hân} huzûruna varup baş urup dest-i şerîflerin bûs edüp şerefyâb oldukda

{Hân eydir}: "Bire kişiler, gazânız kutlu olup doyum olasız" deyü kal‘a istihlâsından azîm hazz edüp cümle arabalar üzre mâl-â-mâl âmâde olan üsârâları ve mâl-ı ganâ’im ve cebehâneleri seyr [ü] temâşâ edüp,

"Bunları Paşa efendime gönderin, ammâ gemilerle gönderseniz dahi yahşı idi, zîrâ bu yolda kâfir bu esîrleri kurtarmağa elbette katlanır" dedikde Özü kulları hemân fürce bulup,

"Pâdişâhım, belî, biz dahi eyle dedikde bizi dahi esîrler ile ta‘yîn eylediler" dediklerinde,

Hân eydir: "Ma‘kul olmuş. Cümleniz atlanınız. İşte ben geldim. Özü'de otururum" dedikde cümle Özü'lü hâzır olup,

Hakîr {eyitdim}: "İşte Hânım, Paşa efendime ben müjde götürüp geldim ve yine şimdi giderim" dedikde hemân Hân tarfetü'l-ayn içre Paşa'ya bir mektûb yazup Paşa'ya koynundan bir cevâhirli sâ‘at verüp, "Evliyâm, boş gitme. şu emâneti Paşa'ya ver" deyü hakîre dahi yüz altun harc-ı râh verüp ol ân dest bûs edüp cümle Akkirmân ve Özü kulu ve Paşalı sekbân sarıca askeriyle yine

Özü'den Akkirmân'a gitdiğimiz bildirir

Evvelâ *bism-i İlâh* ile pür-silâh cânib-i cenûba üç sâ‘atde

Nehr-i Perezen Geçidi: Hemân bu mahalle geldikde cümle tüfeng-endâzları anda hâzır olan meterislere koyup etrâf [u] eknâfa Akkirmân askerinden birer sâ‘at ba‘îd karavullar koyup ale't-ta‘cîl yigirmi pâre gemiler ve potlar ve sallar ile cümle arabaları ve esîrleri Özü askeriyle geçirüp ardı sıra Akkirmân askerin atlarıyla geçirüp yine karşu tarafda meterise girüp niçe bin Akkirmân askeri aslâ gemilere bakmayup mu‘tedil havâda tarfetü'l-ayn içre nehr-i Perezen'i yıldırup yıldırım gibi geçdiler. Andan cümle Paşalılar ve bâkî karavula giden Akkirmânlılar geçüp yine ılgar şeklinde Karadeniz kenârıyla Bahşili'yi ve Deligöli ve dahi Üçacılı'yı geçüp Acılı deresinde atlara yem kesdirirken yine halkı meterise koyup cânib-i erba‘aya ince karavullar koyup atlar yem kesince hemân andan kalkup yine cenûba Karadeniz kenârınca 15 sâ‘atde,

Hocabay kal‘ası altında meks edüp kal‘a vîrânı altında cümle arabalar ile esîrleri anda gizleyüp yine etrâf [u] eknâfa muhkem karavullar koyup kazanlar asup aşlar yeyüp atlara yemler kesüp hemân anda yatmadan yine semt-i cenûba Dallığ'ı ve Böremoyin'i 8 sâ‘atde geçüp hamd-i Hudâ,

Menzil-i Otyarık: Bu mahalde yine tüfengler atup otlar yarık edüp anı gördük ***[63a]*** üç pâre kayık gelüp yine ibtidâ hakîr geçüp Paşa hazretlerinin dest-i şerîfin bûs edüp,

"Müjde sultânım, bin iki yüz aded at arabalarıyla bu kadar esîr ve mâl [u] menâl ve kelle ve paça ve top u tüfeng mâl-ı ganâ'im gelüp cümle Özü kulları ve beğleri dest-i şerîfiniz bûs edüp işte Yûsuf Kethüdâ kulunuzun ve Mehemmed Giray Hân seksen bin askerle dünki gün gelüp Cânkirmân'da kalup işte sultânıma mektûbları ve bir sâ'at hedâyâsı" deyüp mektûbları verüp eyitdim:

"Amân sultânım, iki gecedir kâfir bizi bîzâr edüp gözedirdi, ammâ basîret üzre olup askerimiz çok olduğundan bir mahalde batamadı. Amân, hemân sultânım, bu karşudaki mâl-i pâdişâhîyi ve asker-i İslâm'ı bir ân evvel bu Akkirmân'a geçirin" dedikde, cümle Akkirmân limanında olan şayka ve karamürsellerin sandalları ve Kili ve İsmâ'îl ve Otyarık gemileri kayıkların cümle tarfetü'l-ayn içre karşuya sürüp cümle mâlları ve esîrleri evvel be-evvel anları ve andan cümle atları geçürüp kimer asker gemilerle kimer asker Yanık kal'ası kurbunda Mayak geçidinden nehr-i Turla'yı yıldırup geçdiler. Bu mahalde Paşa eydir:

"Evliyâm, göreyim seni. Dîn-i mübîn uğruna bu kadar arabalar ve kelleleri ve cümle esîrleri Akkirmân altına nice getirirsin. Yürü Allâh âsân getire" deyü du'â etdikde hemân eyitdim:

"Sultânım, biz alay ile gelirken kal'adan toplar atılup Akkirmân halkı şâdumân olsunlar" dedikde,

"Eyle olsun" deyüp dizdâra hitâben bir buyurdu gidüp bizler yine Akkirmân'dan nehr-i Turla'nın Otyarık mukâbelesine gelüp cümle mâl-ı ganâ'imi beri tarafa geçmiş bulup Hüseyin Bölükbaşı'yla meşveret edüp,

Der-beyân-ı alay-ı üsârâ-yı Kazak-ı bî-îmân be-sahrâ-yı kal'a-i Akkirmân

Çünkim cümle küffâr arabalar üzre der-zencir hâzırlar idi. Cümlesin arabalardan indirüp beşer beşer bir yerde zincirler ile bağlı ve yetmiş aded hatmanlarının ciğeri dâğlı piyâde giderken önleri sıra {kâfirlerin} tabılhâne ve erganon ve nâkûsu ve dankiyo tulumları ve düdüklerin çalarak âmâde olup cümle bin iki yüz aded arabalarda altı bin yetmiş aded musaykal tüfengleri tezyîn olup ibtidâ Bucak Tatarı cümle kırk sekiz bin güzîde pür-silâh asker geçdiler.

Andan Akkirmân kal'ası kulu, andan pür-silâh Paşalı kimi yaralı ve kimi bereli ve kimi mecrûh hele anlar da ubûr edüp andan sekbân bayrakları, andan bin iki yüz at arabaları üzre mâl-ı ganâ'imlerin zî-kıymetleri ve cümle altı bin yetmiş aded tüfenglerin cümlesi arabalar üzre zeyn olup ve arabalar üzre gûnâ-gûn üç yüz altmış aded haçlı {ser-nigûn} bayraklar ve her arabada ellişer aded kâfir kellelerinden {cümle 6.000 kelle} ve nice bini tuzlu yüzülmüş kelle ile arabalar geçüp andan yigirmi altı pâre şâhâne topları arabalarıyla ubûr edüp andan on bir bin altmış aded piyâde zincirlerin sekbân ve sarıca cellâdları pür-silâh olup esîrleri keşân ber-keşân çeküp geçmede, andan yetmiş nefer hatmanları, andan Krakov kralı oğlu Holandiye nâm mel'ûn at üzre elleri bağlı ve ciğeri dağlı ve gerdânı zincir tavklı kâfirin önü sıra cümle tabıl ve nefîr ve erganon ve nâkûs ve tulumların çalarak ubûr edüp dahi ardları sıra bir hayli Özü kulları ardları sıra Özü ağaları ve başbölükbaşı hakîr ile atbaşı berâber bir alay-ı azîm ile kâfirin haçlı bayrakların ser-nigûn ederek kal'a-i Akkirmân altında Paşa otağında otururken huzûrundan bu tertîb üzre cümle esîr ve mâl-ı ganâ'imler geçince Paşa safâsından hakîre ve Hüseyin Bölükbaşı'ya birer hil'at-i fâhire ve birer çelenk dahi kendü eliyle başımıza sokup,

"Evliyâm, bunlar cümle mâl-ı pâdişâhîdir. Bunları defterinle cümle Akkirmân kal‘ası zindânına ve cebehânesine koyup inşâ’allâh sabâh bunları der-i devlete gönderelim" deyüp cümle esîrleri ve cebehâne ve mâl-ı ganâ’imleri Akkirmân kal‘asında dizdâra defter ile teslîm edüp elime hüccet-i şer‘iyye alup Paşa efendimiz huzûruna geldikde {eydir}:

"Evliyâm, hâzır ol inşâ’allâh ale's-sabâh seni müjde ile Âsitâne-i Sa‘âdet'de sa‘âdetlü pâdişâha gönderirim" dedikde,

"El-emrü emrüküm" dedim. Ve şâmlı Alî Ağa'yı Edirne üzre Boğazhisâr'a Köpürlü Mehemmed Paşa'ya ol ân Alî Ağa'ya mektûblar ile üç yüz altun verüp gönderdi. Ve şâmlı Ensesi Yamalı ***[63b]*** Halîl Ağa'yı cümle esîrler ve mâl-ı ganâ’imle Akkirmân'dan bin yiğit ve Paşalıdan bin yiğit cümle iki bin pür-silâh yiğit ile cümle esîrleri ma‘ûnât ve levâzımât [u] mühimmâtları ve niçe yüz arabacılarıyla Halîl Ağa'ya beş kîse harc-ı râh verüp Âsitâne'ye yolladı. Ertesi ale's-sabâh İslâmbol kâ’immakâmı Kör Hasan Paşa'ya ve Vâlide Sultân'a ve Kaya Sultân'a ve şeyhülislâma ve kadıaskereynlere ve'l-hâsıl yetmiş kıt‘a mektûblar ile hakîre yüz altun harc-ı râh verüp Babadağı voyvadalığı ve zahîre-bahâ emrlerin ihsân edüp,

"Sıhhatle gelüp mutasarrıf ol" deyü du‘â-i hayrile Akkirmân'dan "*Bism-i İlâh*" deyüp "*Tevekkülen-alallâh*" diyerek var makdûrumuz sarf edüp üç hidmetkâr ve bir menzilci sekiz re’s çatal menzil bârgîrleriyle ol gün,

şehr-i İsmâ‘îl: Anda mütevellîye Özü müjdesin edüp istirâhat ve ta‘âm yeyince atlar gelüp derhâl Tuna'yı geçüp bir dahi tekrâr Tuna'yı kal‘a-i Tulça önünde geçüp, andan bir baş soluğu,

Menzil-i Baba şehri: Anda Bekir Ağa hânesinde sehel ârâm edüp atlar gelüp andan cehd-i ihtimâm ile nısfu'l-leylde,

Kasaba-i Hacıoğlu bâzârı: Anda sabâha dak yatup ba‘de salâti'l-fecr Pıravadi'den hemân atlar alup durmadan Çenge balkanın aşup yine nısfu'l-leylde,

Menzil-i kasaba-i Kırkkilise: Anda sehel bârgîrler gelince ârâm edüp sehel ta‘âm yeyüp atlara binüp "Bireh bireh hay koma gitdi" deyüp hırâş-ı cân çekerek dördüncü günde vakt-i kuşlukda,

Belde-i tayyibe, ya‘nî hamâhâllâh kal‘a-i Kostantiniyye içre Kaya Sultân'a vusûl bulup mektûbların verüp andan kapu kethüdâmız Zühdü Efendi'ye nüzûl edüp andan evvel ân Kâ’immakâm Kör Hasan Paşa'ya varup selâm verüp yeden bi-yedin mektûbları verüp,

"Hay Evliyâm, kanden gelirsin?"

"Sultânım, Melek Ahmed Paşa karındaşınızdan ve Özü kal‘asın kâfir muhâsara edüp yedi gün yedi gece ceng etdiğimizden sonra dörd gündür kal‘a kâfir elinden halâs olup Özü'den müjde ile Akkirmân'da Paşa'ya bu kadar bin baş ve diller ve kap[u]danlar ve hatmanlar ve cebehâneler ile Melek Paşa efendime geldim. Anlar dahi bu kadar kelle ve kapudanlar müjdesiyle hakîri cenâb-ı şerîfinize gönderüp dördüncü günde geldim" dedikde,

"Allâhu ekber, acîb temâşâ" deyüp mektûbları okuyup mefhûmu ma‘lûmları olup,

"Evliyâm, bu cengde bile mi idin?"

"Belî sultânım, Bozcaada fetihnâmesin götürüp beşinci gece donanma şenliği ederken elli bin kâfir bizi kapadup yedi gün yedi gece ceng edüp kâfiri bozduğumuz ânda Azağa donanma emrin götüren kapucubaşı ceng üzre gelüp anlar da gazâda bulundu" dedim.

"Evliyâm, vallâhi ey hatâ savmışsız."

"Hâlâ sultânım, bu kadar bin kelle ve esîrler ve kap[u]danlar birkaç günden acele ile gelmededir" dedikde,

{Kâ’immakâm eydir}: "*Elhamdülillâh* zamânımızda hem Bozcaada ve hem Özü kal‘ası kâfir elinden halâs oldu" deyüp bu meserret haberi ol ân sa‘âdetlü pâdişâha telhîs edüp hakîri yoldan gelme kıyâfetimle huzûr-ı pâdişâha bile götürürken eydir:

"Evliyâm, {Özü cengin} nice gördünse nakîr [u] kıtmîr bî-bâk u bî-pervâ mâ-vaka‘ı üzre huzûr-ı pâdişâhîde nakl eyle" deyüp içeri Hâsbâğçe'ye girüp meğer sa‘âdetlü pâdişâh Çemen-soffa nâm bir neşîmen-i be-nâmda kendi nüdemâları ile seyr [ü] temâşâ-yı kesb-i havâ edüp sohbet-i hâs ederken kâ’immakâm huzûr-ı pâdişâhîye varup rikâb-ı hümâyûna yüz sürüp eydir:

"Pâdişâhım, Melek Ahmed Paşa lalan aceb feth [ü] fütûhât etmiş. Özü kal‘asına elli bin küffâr Kazak sarılup yedi gün yedi gece ceng-i azîm ederlerken bu kadar imdâdı Melek Paşa lalan gönderüp cümle küffârı kılıçdan geçirüp kal‘ayı halâs etdiğinin pâdişâhıma telhîsi üzre bu kadar kelle ve esîr ve mâl-ı ganâ’im ve cebehâne arabalarıyla der-i devlete gönderdiğinin müjdesin işte bir yakın âdemi ile pâdişâhıma göndermiş" deyüp hakîri huzûr-ı pâdişâhîye çağırup dest ber-zemîn kılup eyitdim. Beyt:

"Âfâkı şehâ ma‘deletin nûr pür etsin

Hurşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz

Her kanda isen pâdişâhım dünyâda sağ ol

Elhamdülillâh yine ölmeden pâdişâhımın gül cemâlin gördüm" deyüp sehel gerü durunca sa‘âdetlü pâdişâh eydir:

"Ben bunu pek bilirim. Bu bizim Melek lalamın mü’ezzini ve imâmıdır. Ey beri gel. Bu ceng ne zamân idi?" dedikde

"Pâdişâhım, dokuz gündür kim Bozcaada fethi donanması müjdesiyle kal‘a-i Özü'ye vardığımın

beşinci gece şenliğinde elli bin küffâr bizi kal‘ada ***[64a]*** kapadup yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp pâdişâhımın kapucubaşılar[ında]n İbrâhîm Ağa, Azağa Bozcaada müjdesin götürürken Melek Ahmed Paşa lalan tarafından kırk sekiz bin asker imdâd ile kapucubaşı ma‘an gelüp ceng-i azîmde bulunup hamd-i Hudâ ol ân cümle küffâr himmet-i pâdişâhîyle kılıçdan geçüp kal‘a düşman elinden halâs olup pâdişâhıma Melek Paşa lalanızın telhîsi üzre bin iki yüz araba mâl-ı ganâ’im ve cebehâne ve yigirmi altı pâre toplar ve yetmiş hatman ve kralları oğlu ve cümle on bir bin altmış aded esîrler ve cümle altı bin aded kelleler hâlâ pâdişâhım huzûruna arabalarla gelmek üzeredir" deyüp mâ-vaka‘ üzre vâki‘-i hâli bir bir takrîr etdiğimden pâdişâh-ı cem-cenâb hazz edüp sürûrundan reftâr edüp güftâr ederek buyurdular kim,

"Hamd Allâh'a kim Bozcaada ve bu Özü kal‘ası feth olup niçe fütûhâtlar dahi ola" deyü hayır du‘â edüp hakîre bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve iki yüz altun ihsân olunup yine dest ber-zemîn edüp taşra çıkdım. Cümle musâhibân-ı şehriyârî ve cümle silâhşorân-ı pâdişâhî başıma üşüp,

"Bire Evliyâ Çelebi, bire Evliyâ Beşe, bire hoş geldin. Gazân kutlu ola" deyü sürûr u safâlarından ve Paşa efendimize mahabbetlerinden hakîre firâvân in‘âm ü ihsânlar edüp kızlar ağası ve Hâsodabaşı ve kilârcıbaşı ve hazînedârbaşı ve silihdâr ve çukadâr ağalara cümle mektûbların vâsıl edüp kâ’immakâm ile taşra çıkup kâ’immakâm izniyle Kapu Kethüdâsı Zühdü Efendi'ye andan Kaya Sultân'a varup kaziyye-i serencâm [u] sergüzeştimiz bir bir ayân u beyân etdiğimde,

Kaya {Sultân} eydir: "Evliyâm, eğer Özü kal‘ası *Allâhümme âfinâ* kâfir eline girse Paşacığımı tahkîk Köpürlü öldürürdü" dedikde,

Hakîr {eyitdim}: "Bire sultânım, sen sağ iken bu ne sözdür kim dersin?" dedim.

Kaya eyitdi: "Vallâhi Evliyâm, ben değil bizzât pâdişâh kurtarmağa kâdir değildir" deyü ol gün ol gece sultân efendimle verâ-yı perde-i zemburîden niçe kelimâtlar etdik.

Hamd-i Hudâ sekizinci günde cümle arabalar ile kelle ve paça ve cebehâneler Edirnekapusu'ndan taşra Topçular nâm sultânın sarâyına gelüp meks etdiklerinde hemân kapu kethüdâsıyla hakîr kâ’immakâma varup haber etdiğimizde kâ’immakâm Paşamıza mahabbeten eydir:

"Göreyim sizi bu kelle ve dilleri ve esîr kapudanları ve'l-hâsıl cümle cebehâne ve mâl-ı ganâ’imleri nice huzûr-ı pâdişâhîden bir hoş ubûr etdirirsiniz" dedikde,

{Hakîr eyitdim}: "Sultânım, asesbaşı ve subaşıya tenbîh buyurun. On bin meyhâneci ve bakkal ve çakkal ve Arnavud bozahâneci kefereleri ve yüz aded Sirem arabaları dahi gelüp cümle bin üç yüz arabalar olup cebecibaşı ve topçubaşıdan dahi birkaç çorbacılar neferâtlarıyla alaya çıkup cebehâne ve topları alaydan sonra anlara teslîm edelim. Ve Kapudan paşa tarafından birkaç kapudanlar ile elleri kırbaçlı ve Silisreli vardiyânları bile gelüp kâfirler keşân ber-keşân çeküp ba‘de alay Tershâne-i âmireye götüreler" dediğimde,

"Vallâhi Evliyâm, ey dedin. Tîz asesbaşı ve subaşı ve Tershâne Kethüdâsı kethüdâsına haber edin. Cümle cebeci ve topçu çorbacılarıyla Edirnekapusu'ndan taşra Topçular'a varup andan bu kadar bin

kelle ve esîrleri alınup alay ile İslâmbol içinden geçirüp sa‘âdetlü pâdişâha Alayköşkü dibinde alay gösterüp ba‘dehu fermân-ı pâdişâhî ne ise ana göre amel edeler" dedikde, hemân hakîr kapu kethüdâsıyla doğru Topçular'a vardık. Ne gördük?

Kaya Sultân anda varup kırk elli araba otlukları cümle bostâncılarına ve baltacılarına ve cümle Topçular şehri fukarâsına başların tuzlanmışlarının içine otluk doldurdup dağlar gibi kelleler yığılup niçe bin mızrakları sırıkçılardan ve Paşa hazînesinden çıkarup kellelerin niçe binin sırıklara dizmişler ve başları getirmeğe me’mûr olan Halîl Ağa cümle kapudanları ve hatmanlara ve kralzâde mel‘ûna pâk esbâbları Pıravadi şehrinde münâsib münâsib kesdirüp cümlesin geydirmiş. Anı gördük.

Asesbaşıyla altı bin bozacı ve bakkal ve meyhâneci kefereleri gelüp âmâde durdular ve beş yüz aded topçu ve beş yüz aded cebeci neferâtları cümle müsellâh ve mükemmel ü mükellef çorbacılarıyla gelüp andan kâmil bin aded pür-silâh tüfengli pâk ve mülebbes ve müzeyyen azebistân askeri kapudanları ve vardiyân zebânîleri ve niçe boru ve tabıl ***[64b]*** küffâr çalmak bilir pâyzen kefereleriyle gelüp cümle çorbacılara ve kapudanlara Kaya Sultân birer yağlık hedâyâlar ile cümle cebecilere ve topçulara ve Tershâne neferâtlarına birer kîse guruş ihsân edüp kelleleri getiren şâmlı Halîl Ağa'ya ve hakîre ve Kapu kethüdâsı Zühdü Efendi'ye üçümüze birer semmûr alay kürkü geydirüp ve birer küheylân raht ve bahtlı dikme som sırma dikdikli atlara süvâr olup alaya âmâde olup ibtidâ

Alay-ı eşrâf-ı Kazak-ı Ak der-şehr-i İslâmbol

İbtidâ cümle Paşalı askeri andan asesbaşı ve subaşı askeri ikişer ikişer geçüp gitdiler. Andan kelle ve esîrleri getiren Akkirmân askeri andan Özü kal‘ası askeri çifte çifte küheylân atlar üzre ubûr etdiler. Andan cümle bin üç yüz aded arabalar içre gûnâ-gûn âlet-i silâh ve cebehâneler ile mâl-â-mâl altı bin yetmiş aded musaykal ve mücellâ dirhemli Kazak tüfenglerin mezkûr arabalar üzre zeyn edüp ve cümle üç yüz altmış aded haçlı bayrakları baş aşağı arabalar üzre edüp bu cebehâneleri cümle cebeciler çorbacıları ikişer ikişer dizilüp mükellef alayı ile cebehâne arabaların ortaya alup geçdiler. Andan cümle yigirmi altı pâre münakkaş ve musaykal ve mücellâ altun gibi şâhâne topları cümle at arabaları çeküp her atlar kim fîl kadar Krakov ve Daniska {vilâyeti} atları kim her {atın} ayaklarında ikişer okka na‘lları var idi. Bu topları cümle topçular askeri ve çorbacıları keşân ber-keşân getirdiler. Anlardan sonra iki bin aded yine kefere atların bakkal kefereleri çeküp küçük imrahor askeri getirdiler.

Bunlardan sonra Tershâne azebistân askeri pâk ve müsellâh yürüyüp cümle altı bin aded kâfir kelleleri sırıklar üzre altı bin bakkal ve çakkal ve meyhâneci ve bozacı kâfirleri elinde kendüler gibi kefere Kazak-ı Ak Rus-ı menhûs başlarını kadd-i bâlâ sırıklar üzre gûyâ bir ağaç ormanı içre şecere-i Vakvâk âdemi başları geçerdi.

Anlardan sonra cümle on bir bin altmış aded esîrlerin cümlesi pây-beste ve dil-haste giriftâr-ı bend-i hicrân ayaklarında ve boğazlarında zincirlerin çağış çağış sürüyüp melîl melîl cânib-i erba‘alarına nigerân ederek ve azebistân-ı bî-rahm anlara kırbaç urarak sürü sürü güzer ederlerdi.

Anlardan sonra yetmiş nefer Kazak hatmanları ve andan yetmiş aded kal‘a sâhibleri cümle boğazlarında demir zincirin azebistân çeküp bunlar içlerinde Tershâne-i Âmiremiz pâyzenleri tabıl ve tulum çalup nâkûs ve dankiyo tulum çalarak ubûr edüp andan bir nefer serdârları olan Holandiye nâm la‘în-i be-nâm at üzre elleri bağlı ve boğazı zincir ile bağlı bunun dahi yanında tabıl ve nefîrleri ve erganon ve nâkûsları ve dankiyo tulumları çalınırken gözlerinin yaşı dinmeden cereyân etmede ve cümle İslâmbol papasların nisbet içün buna ta‘zîmen alayda siyâh rokle ve başlarında manlifke ve bellerinde zünnârlarıyla ve ellerinde çelîpâları ve buhûrdânlarıyla anlar dahi girye vü nâlân ederek ubûr edüp andan iki yüz kadar kâ’immakâm ağaları andan kelle ve esîrleri getiren Halîl Ağa ve hakîr ve Zühdü Efendi üç kişi at başı berâber Edirnekapusu içre girüp bir alay-ı mûhiş ile İslâmbol içinden tâ Alayköşkü'nde sa‘âdetlü pâdişâh temâşâ edince bir tarz üzre alay olmuşdur.

Hamd-i Hudâ bir vüzerâ asrında olmayup sa‘âdetlü pâdişâh ol kadar hazz edüp engüşt ber-dehen eder. Cümle mukarrebîn ve masâhibîn-i nüdemâ-yı şehriyârîler der kim "Pâdişâhım bu gûne alayın tertîbin ibtidâ müj[d]e ile pâdişâhım huzûruna gelen Evliyâ etmişdir" derler. Hakkâ ki yine öyle idi.

Netîce-i kelâm asrımızda bu tertîb üzre böyle üsârâ ve mâl-ı ganâ’im gelmemişdir. Pâdişâh görünce hazzından ayak üzre kalkup "Dahi tabıl çalsınlar" deyü fermân etdiklerinde dahi ziyâde tabıllar çalınup tâ Bâb-ı Hümâyûn önüne varup fermân üzre cümle kelleleri Bâb-ı Hümâyûn önünde döküp cebeciler cebehâneleri ve topçular topları ve imrahorlar atları ve kapudanlar esîrleri Tershâne'de San Pavla zindânına ve kral oğlunu Yedikulle'ye cümle götürüp andan kelle getiren Halîl Ağa'ya ve hakîre ve Zühdü Efendi'ye birer hil‘at geydirüp andan üsârâları yine alay ile Bâğçekapusu'ndan bostâncıbaşı kayıklarıyla kasden Galata {kâfirleri} önünden ve Unkapanı ve Fener ve Balat {kapuları} önünden tabıllarıyla geçirüp Tershâne'de küreğe götürdüler. ***[65a]***

Ertesi gün sa‘âdetlü pâdişâh-ı cem-cenâb cem-şevket kesb-i safâsından Tershâne bâğçesine göç eyleyüp cümle esîrleri zincirleriyle ve kıyâfetleriyle ve ser-nigûn bayraklarıyla üç yüz pâre Üsküdar ve Bostâncı kayıklarına kâfirleri koyup Tershâne azebistânları üzerlerine müvekkil olup Tershâne forsaları kürek çekerek dankiyo ve tulum ve erganon ve nâkûs ve tabıl ve nefîrlerin döğerek Tershâne bâğçesi önünden ubûr etdirüp yine San Pavla zindânına götürürler.

Ertesi gün safâsından Melek Ahmed Paşa efendimiz sebebiyle buyururlar kim,

"Karadeniz'e donanmamız çıkacak mahalde böyle gazâ-yı behcet-eser sürûr [u] şâdumânımızdır gerekdir kim Melek Ahmed Paşa lalama mansıbın mukarrer edem" deyü pâdişâh-ı gazanfer-fer Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Musâhib-i şehriyârî Mîr Mehemmed Ağa ile bir zer-ender hil‘at semmûr-ı fâhire-i mûrisü'l-behce ve bir mücevher kabzalı tîğ-ı zî-kıymet ihsân edüp ber-murâd olundu ve hatt-ı şerîf-i sa‘âdet makrûn ile Özü eyâleti mukarreri sadaka ve ihsân olundukda hemân hakîr ol gün Kaya Sultân'dan mektûblar ve ihsânlar alup mukarrer müjdesiyle,

İslâmbol'dan Akkirmân'a ulaklık ile gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ menzilde kasaba-i Kırkkilise, andan kasaba-i Aydos, andan Çenge balkanı içre giderken birkaç âdeme râst gelüp yol ahvâllerinin emn [u] amânın söyleşirken hemân önümüzden bir Allâh

Allâh kopup tüfengler atılup kırk elli âdemi hayduk kâfirleri basup kırup kimini kaçırup beş on aded hayduklar bizi kovarken bir kâfir eydir:

"Bu {âdem} geçende buradan geçdi. Bu ulakdır, bunu koman. Sen geç, korkma" dediler.

Kimisi, "Öldürelim" derler. Hamd-i Hudâ bir zarârları dokunmayup bî-bâk [u] bî-pervâ içlerinden geçerken niçesi hakîri bilüp {eydir}:

"Hay gidi Türk, sen buradan her zamân geçersin, {ammâ} bir gün seni böyle ederiz" deyü bu kadar ümmet-i Muhammed'in mâlların alup leşlerin soyup mecrûh olanları sağ komayup gözümüz önünde "navorta" ta‘bîr etdikleri topuz ile niçe ümmet-i Muhammed'in başların ezüp depelediler. Hele bizi incitmeyüp anlardan geçüp niçe âdemler dahi yol üzerlerinde şehîd olup yatırlar.

Andan ileri varup yedi âdem ormanda mecrûh saklanup anları gulâmların atlarına ve yedek menzil bârgîrlerine bindirüp Çenge dağın aşup Yeniköy'de mecrûhları Hasan Ağa'ya bırağup andan **kasaba-i Pravadi'**ye varup bu ahvâli ahâlîsine i‘lâm edüp "Bire yetişün" dedikde anlar atlanup gitmede, biz dahi andan cehd [ü] ihtimâm edüp sürerek **kasaba-i Hacıoğlu,** andan **kasaba-i Karasu,** andan **kasaba-i Babadağı,** andan **kasaba-i Tulça'**yı geçüp **şehr-i İsmâ‘îl,** andan **Tatarbınarı'**n geçüp beşinci günde **kal‘a-i Akkirmân**'da Melek Ahmed Paşa efendimize vâsıl olup dest-i şerîfin bûs etmeğile şerefyâb olup cümle mektûbları verüp "Mukarrer geliyor" deyü müjde edüp ibtidâ kâ’immakâm ve sâniyen sa‘âdetlü pâdişâha buluşup cümle sergüzeşt-i ceng [u] cidâli nice nakl etdiğim ve nice cümle üsârâları ve mâl-ı ganâ’imleri alay ile huzûr-ı pâdişâhîden geçürüp berren ve bahren iki kerre pâdişâhın temâşâ etdiğin nakîr [u] kıtmîr Paşa'ya nakl edüp,

"Böyle bir esîr ve mâl-ı ganâ’im alayı bir târîhde olmamışdır" dediğimde, Paşa mukarrer müjdesinden ve pâdişâh huzûruna cümle esîrler ve mâl-ı gazâlar varduğu naklinden hazz edüp hakîre bir kîse harc-ı râh verüp buyurdular kim,

"Tîz senin Babadağı voyvadalığına ve zahîre-bahâ hidmetine âdemlerin gönder kim anlar zabt edüp sen yanımızda kal" buyurup, ertesi gün cümle Paşalı askeriyle Paşa efendimiz kalkup,

Akkirmân'dan Kili kal‘asının ta‘mîr [u] termîmine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Akkirmân'dan cânib-i kıbleye,

Menzil-i Köprübaşı: Koca Ken‘ân Paşa'nın Tatarbınarı vakfından iki yüz hâneli ve bir câmi‘li Tatar köyüdür. Andan,

Menzil-i Tatarbınarı: Bâlâda mevsûfdur. Andan cânib-i şarka meyilli gidüp,

Evsâf-ı cemî‘i kal‘aların gülü, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı sûr-ı Kili

İbtidâ bânîsi Hazret-i İsâ asrında Boğdan keferelerinden Kılıbu nâm bir kefere Tuna'dan morina ve mersin balığı avlamak ile bin milyon mâla mâlik olup ba‘dehû kral-ı dâl oldukda,

"Ol Kili mahalli benim irtifâ‘-ı kadrime sebeb oldu" deyü kral iken bir kal‘a inşâ etdiğinden ismine kal‘a-i Kılıbu derler. Ba‘dehû galat-ı meşhûr evlâ olmağile hâlâ efvâh-ı nâsda Kılı denmeyüp Kili derler. Ba‘dehû niçe kral-ı bed-fi‘âllerin ellerine ***[65b]*** girüp milk sandılar.

Andan Risâlet-penâh asrında Yanvan Târîhi kavli üzre Boğdan Salsal'ın kışla tahtı idi. Sahâbe-i kirâmdan Mâlik Eşter hazretleri Cengiz Hân ile bu Salsal üzre gelüp Akkirmân altında ceng-i azîm olup Mâlik Eşter Salsal'ı katl edüp kendisi de Salsal-ı dâll'ın zahmıyla Cengiz Hân yanında Bâğçesarây içinde şehîd oldular.

Andan Kili kal‘ası kavm-i Boğdan elinde kalup âhir sene 889 târîhinde Boğdan keferesi destinden bâ-sulh bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir kim târîh-i fethi, {Akkirmân gibi} lafz-ı *"Fetehetâ"*dır. Sene 889.

Silisre eyâletinde hâkimi yetmiş yük akçe iltizâm sâhibi emîndir kim cümle salb [u] siyâset ve cürm [u] cinâyet anın kabza-i tasarrufundadır. Gâyet büyük emânetdir. Bu kal‘a önünde nehr-i Tuna üzre emîn ağa azîm balık dalyanları yapup morina ve mersin ve çığa ve uştuka ve liçse ve kefal ve som ve lom ve sazan balıkları ve gayrı isimli niçe bin elvân balıkları sayd edüp tuzlar.

Ba‘dehû Özü kal‘alarına ve Akkirmân'a ve Yanık'a ve İsmâ‘îl ve İbrâ’il ve İshâkcı ve Hırsova ve Tulça kal‘alarının kullarına cümle bu balık dalyanı mahsûlünden ulûfe verüp mukata‘a-i azîmdir. Eğer tâli‘-i menhûsuna Tuna'dan balık çıkmazsa mezkûr kılâ‘ların neferâtları emîn ağayı haps etdirüp bir hasır üzre ağayı koyup bi-eyyi vechin kân mevâciblerin alırlar. Eğer ağa-yı mûmâ-ileyhin tâli‘-i meymûnu olursa balık vefret üzre çıkup cümle kal‘a neferâtlarına mevâcib-i mu‘ayyenelerin verüp eline neferâtlardan temessükâtlar alup hîn-i ihtiyâcdan zahriyyelerin defterdâr paşaya ibrâz edüp muhâsebesi görülüp bâkî mahsûlü kendüye kalır. Hâsıl-ı kelâm taht mansıbı bir musibet hükûmetdir.

Der-beyân-ı evsâf-ı eşkâl-i dalyan-ı mâhî

Bu dalyan ta‘bîr etdikleri oldur kim nehr-i Tuna'nın Kili kal‘asından yukarusına Tuna'nın iki tarafında dağlar gibi yığılan yetmiş ve seksen arşın uzun gemi direklerin iki tarafdan iki yüz aded gemiler ile bin iki bin Eflâk ve Boğdan re‘âyâları gemiler içre girüp mezkûr gemi direklerin Tuna'nın iki tarafından Tuna dibine çırpı ile hemvâr kaka kaka karşu tarafdan ve beri tarafdan kazık direkler kakarak Tuna nehri ortasına gelüp arasın yigirmi direk kadar aralık korlar, zîrâ hîn-i mahalde Tuna üzre gidüp gelen gemilerin geçmesine mâni‘ olmaya. Ba‘dehû mezkûr kakılan direkler üzerlerine uzun yaban asmaların örüp uzun çatal ağaçlarla örülen asmaları tâ Tuna dibine itiverüp endirirler ve dahi asma ile öre öre tâ Tuna yüzüne örülmüş asmalar çıkup Tuna içi hasır ile örülmüş gibi olup bir karış balık geçmek muhâl olur. Gûyâ bu örülen asmalar gemi direkleriyle akçe tahtası gibi boğazı dar bir balık kapanı olur.

Ba‘dehû bu kapanın iç yüzüne nice yüz direkler üzre tâ nehr-i Tuna ortasında içli ve taşralı ve müte‘addid odalı ve kahvehâneli bir sarây-ı azîm yapup tâ kapan ağzında suya berâber pençereler edüp emîn ağa iki üç yüz tevâbi‘i ve balık sayyâdlarıyla kapana bakup balık gözedir.

Eşkâl-i kapan-ı te’lîf-i şeytân

Kapan oldur kim mezkûr kakılan direklerin ve örülen kafes asmaların tâ Tuna yüzü ortasında âdem beli kadar aşağı su içinde yine asmadan örülmüş beş kıt‘a kilim cirminde Tuna içre durur düz bir sahrâ kafesdir. Cümle Tuna balıkları evvel bahârda eşleri ve yoldaşları ve kardaşlarıyla Karadeniz yaylalarının Azak ve Özü ve Ölüdeniz ve Dirideniz yaylalarına çıkup gidem derken görse kim Tuna örülmüş, geçmek mümkün değil.

Bir menfez-i cây-ı rehâ ararken hemân görse kim Tuna yüzünde kapan boğazı açık. Tarfetü'l-ayn içre su akındısı ile ol boğazdan yıldırım gibi geçem derken sayyâdlar kapanın iplerin kaldırıp beri tarafda bir açık boğaz dahi vardır. Ana sağîr ü kebîr cümle balıklar girüp mahpûs olup bir karış balık taşra çıkamayup pereme ve kayıklar kadar onar on beşer arşın kaddi müteferrika morina ve sekizer ve beşer zirâ‘ mersin balıkların kıra kıra Tuna yüzü {kızıl} kan olup andan tuzlayup nice bin bâzergânlara balık salamurasın gök paslı sivilye ve altun ile fürûht edüp nice bin araba yükü balık turşusu kâfiristâna gider. Ve ba‘zı morina balığından beş altı kantar kara havyarı çıkar.

Başka balık kassâbları ve sayyâdları vardır kim şeb [ü] rûz bu kapan ağzın bekleyüp gelen balıkları sayd ederler, zîrâ balık ol dar boğaza gelüp bir dahi dönemez. Agreb ve garâ’ibden san‘at-ı şeytândır ve bir Tuna gemisi gelse mezkûr kapanın iplerin koyverüp ***[66a]*** gemiler tarfetü'l-ayn içre geçerken meğer ol mahalde fakîr balıklar fürce bulup geçüp Karadeniz'de yaylalara varup yumurta döker, ammâ Karadeniz'den balıklar Tuna'ya gelse giremezler. Gerçi ol tarafda kapan yokdur, ammâ cümle çit ile mesdûddur. Tâ ki şiddet-i şitâ olup yedi aydan sonra balık kalmayup kış geldikde bu dalyanları ve sarâyları emîn ağa sökdürüp yine Tuna'nın iki tarafına keraste ve direkleri dağlar gibi yığılır, zîrâ bu dalyana emîn ağanın yüz kîse masrûfu gider, ammâ beş yüz kîse kâr edüp kal‘a neferâtları ulûfelerin kebe ve keçe ve keraste ve balık ve kazma ve çapa ve kürek verüp haklaşdıkdan sonra kendüye yüz elli ve iki yüz kîse ve yigirmi kîse ve ba‘de'l-harc ve'l-mesârıf beş kîse kalmamış emîn-i medyûnlar vardır, zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ'nın ol mâyide mahlûku kanında nice bed ve berekât olur. Bir kerre anı gören andan ibret alup böyle ibret-nümâ bir dalyan-ı temâşâgâhdır.

Ez-în-cânib Kili kal‘asının bir hâkimi dahi üç yüz pâyesiyle yüz elli akçe şerîf kazâdır kim nâhiyesi cümle ma‘mûr ve âbâdân (---) aded Tatar kurâlarıdır. Bu kurâlardan kadılara senevî ber-vech-i adâlet yedi kîse hâsıl olur. Ve müftîsi ve kal‘a dizdârı ve yigirmi bir kal‘a neferâtı ağalığı ve cümle yedi yüz aded mükellef ü müzeyyen pür-silâh kal‘a neferâtları ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve şehir subaşısı ve muhtesibi ve bir cebeci serdârı (---) vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Kili: Nehr-i azîm ana Tuna Karadeniz'e karışdığı boğaz ağzında İsmâ‘îl ve Akkirmân hâkinde şekl-i mukavvis, ya‘nî yay gibi dâ’iren-mâdâr üç kat şeddadî taş binâ-yı garrâ-yı bî-bedeldir kim bir tarafdan aslâ bir havâlesi yok. Çemenzârı ve bâğı ve bâğçesi çok. Alçakda ve düzde taşsız ve çamurlu yerde kal‘a-i şîrîn ve müzeyyendir. Ve bu kal‘anın kıble tarafı dîvârın nehr-i Tuna döğer yeri kâmil bin adımdır ve kara tarafı gûyâ yayın kabza tarafı kâmil iki bin germe adımdır. Bu hisâb üzre dâ’iren-mâdâr kal‘a-i Kili üç bin adımdır. Kara tarafı üç kat dîvâr ve Tuna tarafı iki kat handaksız dîvârdır. Ve cümle yüz yetmiş kulledir. Ba‘zı kullelerinin metânet üzre binâ olunanlarının esmâları bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ Tuna burnunda Sultân Bâyezîd-i Velî vezîri Gedik Ahmed Paşa kullesi ve Kanlı kulle ve Kızıl

kulle ve Dizdâr kullesi ve Zindân kullesi ve Yassı kulle ve Gömlekli kullesi ve Fener kullesinde hâlâ her gece fener yandığından Fener kullesi derler. Gece gelen gemilere azîm işârât ve beşârât hayrâtdır.

Ve Tuna kenârında Melek Ahmed Paşa kullesi, müceddeden nev-binâ bir kulle-i ra‘nâ-yı azîmdir kim Özü kâfirlerinden alınan topların yigirmi aded topları ve cebehâneleri kulleye konup gûyâ semender kullesi olup topları Karadeniz'e ve Tuna'ya nâzırdır. Ve cümle kulleleri biri biri içinde gömlekli serâmed kullelerin cümlesi sivri sivri tahta örtülü külâh kubbe-i serâmedli kullelerdir kim cümlesin efendimiz Melek Ahmed Paşa şindire tahtalar ile örtüp amâr etmişdir.

Ve bu kal‘anın Tuna tarafindaki dîvârların nehr-i Tuna yüzü dörd yüz arşın yerin harâb etmişdi. Melek Ahmed Paşa eli vilâyeti üşürüp temelinden bir esâs-ı kavî bırağup müceddeden binâ etdikde evvelkiden binâ-yı metîn ve müstahkem oldu, ammâ bu tarafin Tuna döğmek ile handakı yokdur, ammâ büyük kal‘anın kara tarafinda bataklı âdem kaddi ve dahi âlîce handakı vardır, lâkin enlidir. Tuna tuğyân etdikde bu handakdan Tuna nehri cereyân edüp balıklar avlarlar sa‘b handakdır.

Evsâf-ı imârât-ı taşra kal‘a-i kebîr

Bu taşra kal‘anın etrâfinda cümle dörd aded kapudur. Cânib-i garba taşra varoş-ı azîme açılır iki kat demir kapulardır kim yemîn ü yesârında iki aded serâmed toplu ve tüfengli sa‘b kullelerdir.

Ve nehr-i Tuna kenârında üç aded hurde uğrın kapuları var kim anlara Sukapusu derler. Bu kapulardan içeri kal‘a dîvârlarının iç yüzünde üzerleri tahta belvân örtülü handakları vardır. Gören anı yol zann eder, ammâ yine at ve katır ve hayvân ve benî Âdem gezer. Ve bu kal‘a içre sadranç nakşı cümle yüz elli aded bölme sokak sokakdır ve cümle sokakları kalın ağaç direkler döşeli şâh râhlardır ve cümle sokakların içi serâpâ üçer adım kaddi derin vâsi‘ handaklardır kim üzerleri mezkûr ağaç kirişler döşelidir. *Allâhümme âfinâ* hîn-i muhâsarada cümle döşeme tahtaları herkes evlerine çeküp yollar gâ’ib olup nehr-i Tuna ile leb ber-leb olmuş sokak sokak handaklar zâhir olup düşman şehir içre girmeğe cür’et edemez.

Gâyet bataklı ve çataklı handak san‘atlarıdır kim her köşe başında olan evlerin ve gayrı evlerin cümle bu handaklı yollara nâzır mazgal ***[66b]*** delikleri ve saçma top delikleri ile ârâste olmuş sokak başlarında sa‘b kal‘a-misâl evler var kim eğer şehre düşman girirse bu evlerden düşmana top ve kurşum ve taşı bârân-ı la‘net gibi yağdırmak içün bu tasavvur-ı fikr-i fâsid ile tarh olunmuş bir kal‘a etmişler, ammâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [23]. bu kal‘a böyle hiyel ü şeytanat ile binâ olunmuşken cümle binâ etdikleri hîle vü hud‘a hebâ olup bu kal‘ada aslâ ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olunmadan Akkirmân kal‘ası feth oldukda bu kal‘anın miftâhları ve cümle mükemmel cebehânesiyle Sultân {Bâyezîd'e} bâ-sulh {kal‘ayı} teslîm edüp içine ibtidâ Gedik Ahmed Paşa girüp kabza-i tasarrufa aldı.

Ve bu kal‘a içre cümle yedi yüz aded havlısız ve bâğ u bâğçesiz mukassî evlerdir kim cümlesi tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî çârsû-yı bâzârsız mükellef ü müzeyyen ma‘mûr evlerdir.

Ve bu kal‘a içre Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i ve yedi aded mesâcidi var. Ve dahi kal‘a içre mahkeme-i şer‘-i Resûlü var. Kadılara mahsûs hâne-i zîbâdır, ammâ kal‘anın dörd aded kapusunun

kara tarafında Zindân kullesi dibindeki Lonca kapusu ve yine kara tarafındaki Varoş kapusu işlek bâb-ı âlîlerdir, ammâ Tuna kenârındaki iki aded kapuları küçük su kapularıdır.

Sitâyiş-i iç kal‘a-i Kili: Mezkûr büyük kal‘anın cânib-i şarkında Tuna nehri kenârı köşesinde taşra kal‘a burnunda çâr-kûşe şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘a-i musanna‘dır kim dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz adımdır. Ancak büyük kal‘aya açılır bir küçük demir kapusu vardır ve etrâfında iki kat derin handaklarında balıklar leb ber-leb olup şinâverlik ederler.

Derûn-ı hisârda ancak dizdâr ve kethüdâ ve imâm hâneleri ve buğday anbârı ve cebehânesi ve birkaç neferât hâneleri var, gayrı şey yokdur, ammâ bu kal‘ada bir hoş kanûn vardır kim âyîn-i Bâyezîd Hân'dır. Cum‘a gün feth olmak ile hâlâ her cum‘a günü kal‘anın cümle burc [u] bârûlarına ale's-sabâh filandıra bayraklar ve sancaklar ve alemler dikilüp gülbâng-ı Muhammedîler bedenler üzre çekilüp ancak bir aded şâhâne top atup yevm-i cum‘a idiği andan ma‘lûm olur acâ’ib kanûn-ı Bâyezîd Hân'dır. *Rahmetullâhi aleyh*.

Evsâf-ı varoş-ı Kili kal‘ası: Büyük kal‘anın cânib-i garbında bir düz vâdîde şekl-i muhammes bir varoş-ı azîmdir kim cümle on bir mahalle ve cümle iki bin aded tahtânî ve fevkânî tahta havlılı ve tahta şindire örtülü evlerdir ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik (---) câmi‘i gâyet ma‘mûr ve şîrîn sâde binâ câmi‘-i ra‘nâdır. Hattâ bu câmi‘e Melek Paşa salât-ı cum‘a edâ etmeğe gelirken kal‘adan cümle neferât pâdişâha hayır du‘â ile gülbâng-ı Muhammedî çeküp bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atup zemîn-i Kili külli lerzeye vardı. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Medreseleri ve dârü'l-hadîs dârü'l-kurrâları yokdur, ammâ mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân sarâyları çokdur.

Ve ancak çârsû içinde Tuna kenârında (---) paşanın çifte hammâmı var kim cümle kurşum örtülü imâretdir kim İsmâ‘îl ve İbrâ’il ve Akkirmân'da böyle binâ-yı âlî bir rûşen-âbâd-ı rûşinâ hammâm-ı dil-küşâ yokdur.

Ve cümle beş yüz aded dükkânları var kim cümle esnâfdan bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur ve cümle on bir aded bezzâzistân metâ‘ı bulunur tüccâr neccâr füccâr berr [ü] bihâr bâzergânı hânları vardır.

Âb [u] havâsı latîf olduğundan cevârîleri ve memlûkleri gâyet dûledâr ve mûledâr câriyeleri ve mahbûb köleleri olur kim ekseriyyâ bâzârlarında bey‘ [ü] şirâ olunan kul kısmıdır kim yigirmi otuz guruşa a‘lâ köle verirler. Halkı ekseriyyâ bâzergân ve esîrcilerdir ve re‘âyâsı Eflâk ve Boğdan Rus tâbi‘dir ve bâğ [u] bâğçesi bî-hisâb pür-şarâbdır. Ve memdûhâtından Kili pasdırması sığır ve koyun etinden gâyet lezîz ve semîn ta‘âm-ı zarûret lahm-ı kadîdi olur. Balı ve yağı ve buğday ve balığı gâyet çok olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

{Kili yanında Yılanlı Ada ki bir ucu Tulça'ya varır. Anın vasfi} [24]

Ve bu {kili} şehrin kıblesi tarafında nehr-i Tuna aşrı Yılanlı Ada nâmında bir cezîre-i azîm var kim

bir ucu üç konak Tulça'ya ve bir ucu İsmâ‘îl şehrine varır büyük bir cezîre-i mahsûldârdır kim anda her sene kırk elli bin ba‘zı sene yüz bin aded sığır boğazlanup pasdırma edüp cemî‘i diyâra müstevlî olup ganîmet gider. Kili pasdırması gâyet semîn u lezîz ve meşhûrdur. Halkı cemî‘i diyârdan cem‘ olmuş garîb-dost tüccâr âdemlerdir. Her şeb müsâfirsiz ta‘âm yemezler. Gâyet ganîmet şehirdir, ammâ varoşu etrâfında kal‘ası yokdur. ***[67a]*** Ve a‘yân-ı kibârdan ma‘lûmumuz olandan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ammâ ziyâretgâhları ma‘lûmum değildir.

Mukaddemâ hakîr Âsitâne-i sa‘âdet'de iken sa‘âdetlü pâdişâhımızın efendimize ihsân etdiği hatt-ı şerîf ile mukarrernâmesin Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Mîr Mehemmed Ağa gelüp hil‘at-i pâdişâhî ile efendimiz mesrûr olup Mehemmed Ağa'ya yigirmi kîse ve yigirmi Sâlihli atları ve yigirmi köleler ihsân edüp yine ertesi gün Der-i devlet tarafina kapucubaşıyı yollayup yine kendüleri Kili kal‘asın ta‘mîr ü termîm edüp dürr-i beyz âsâ etmesine mukayyed olup,

Bu hakîri Kili kal‘ası mühimmât [u] levâzımât ma‘ûnatları içün yedi kadılık yere gönderdiği yolları beyân eder ve üç kadılık yere zahîre bahâ içün tahsîle çıkdığımız kurâ vü kasabât ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Kili'den Tuna aşrı,

Cezîre-i Yılanlı: Bu adanın sol tarafında ana Tuna Kili kal‘ası dibinde Karadeniz'e karışır ve küçük Tuna bu adanın sağında Tulça kal‘ası boğazında Karadeniz'e karışacak mahalde Tuna yine iki bölünüp birine Solona boğazı ve birine Hızır İlyâs boğazı derler küçük boğazlardır. Küçük gemiler girir ve yine Tulça boğazından bir firka Tuna dahi ayrılup Beşdepe nâhiyesin dolaşup gelir Karahırman kal‘ası önünde {Karadeniz'e karışır. Tuna'dan ayrılmış bir boğazdır. Karadeniz gemicileri ol nehre Burdiçse derler bir küçük boğazdır. İçinde her sene niçe yüz pâre gemiler kışlar}. Bu Tuna dahi Karadeniz'e karışır.

İşte nehr-i azîm Tuna doksan yedi konak vardığımız garb tarafında Alman dağlarından çıkup garbdan şarka akınca yedi yüz yetmiş pâre şehir ve kasabât ve kılâ‘lara uğrayup gelüp bu zikr olunan beş aded boğazlarda cümle deryâ-misâl Karadeniz'e mahlût olur.

Andan mezkûr {Yılanlı} Ada kim iki Tuna mâbeyninde tûlu şarkdan garba on mîl ve arzı altı yedi mîl cezîre içre at sineği derdin atlarımız çeküp ve bizler tatarcık sineği ve sivrisinek derdlerin çekerken yol üzre üç {aded} fâhişe avratları uryânen Kili hâkimi bırağup ikisi {sivrisinek derdinden} tulum gibi şişüp mürd olmuş. Biri dahi tulum gibi olmuş, ammâ sinek zahmından sinek gibi vızlayup ancak cânı bir sedd-i ramak kalup *"Aleyhi mâ-yestahik"* deyü ubûr edüp yine nehr-i Tuna'yı geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Tulça: Bunda iki günde iki yük akçe Kili kal‘ası mühimmât levâzımatıçün ve iki yük akçe Paşa'ya zahîre bahâ mâlın tahsîl edüp üçüncü günde bizim âdemlerimizle ve Tulça emîni âdemiyle hüccet-i şer‘iyyeleriyle Paşa'ya {mâlı} gönderüp gitmede. Hakîr dahi hâh-nâ-hâh bir yük akçe ücret-i kadem alup beş bin akçesin kadıya pîş tahta mahsûlü verüp, andan cânib-i kıbleye,

Menzil-i şehr-i ma‘mûr Saltık Bâğı, ya‘nî kal‘a-i Babadağı: Kal‘a-i kadîmi şehrin şarkında Tuna azmağı kenârında Yeni Salâ kal‘asıdır kim {Babadağı} şehrinden görünür. Bu dahi inşâ’allâh mahallinde vasf olunur, ammâ hâlâ yine Baba şehrinin kıblesinde bâğlar içre bir metîn kal‘a kullesi

vardır. Mukaddemâ bu şehr-i Babadağı mevsûfdur, lâkin efendimizin fermânı üzre bu şehre hâkim olduğumuz cihetden kanûn-ı kadîm {üzre} kazâmızın cümle kurâ vü kasabâtlarından kendi kudûmiyyemiz içün ve Kili kal‘ası mismârı ve bennâsı ve çerâhoru mâlıçün ve Paşa'nın mukarreri gelüp yeni zahîre bahâ mâlları tahsîliyçün mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînden mühürlü tezkireler alup ve keşşâf nâ’ib ve resûller ile,

Babadağı'ndan dörd kazâ yer mâl tahsîline çıkup gezdiğimiz kurâ vü kasabâtları beyân eder

Netîce-i merâm bir bahâneyle ömr-i girân-mâye-i sermâyemiz harc etmeğe çıkup ifnâ-yı vücûd etdiğimiz günleri beyân eder. Hemân Cenâb-ı Kibriyâ ıslâh-ı nefs etdirüp kalbimiz gözün açıverüp Allâh âkıbet hayırlığı vere, *âmîn.*

Evvelâ Babadağı kurbunda karye-i Hergeleci ve karye-i Sebîl İlyâs ve karye-i Küçük Sarı ve karye-i Döğlek ve karye-i Sabança ve karye-i Acıgöl ve karye-i Sarı Nasûh ve karye-i Kara Hâbil ve karye-i Ahmed Fakı ve Tatar Çamurlusu ve Sarıgöl ve Konkaz ve Hacılar ve Tiresenlik ve Na‘lband ve Kızılhisâr ve Kamber köyü ve Armudlu ve Karka(lı) ve Başköy ve Bahşayış ve Çineli ve Atmaca ve Çukurova ve Kayalıdere ve Eski Baba ve Çağatay-ı zîr ve Çağatay-ı bâlâ ve Karkalığ-i zîr ve Karkalığ-i bâlâ ve Dimlik-i zîr ve Dimlik-i bâlâ ve Deli Alî köyü ve Söleli ve Lutfi Beğ ve Türk Çamurlusu ve Ayaklıköy ve Arnavudlu ve Hacı İvaz ve Sarı Gölcük.

Bu tahrîr olunan kurâların çoğu mahsûldâr bî-nazîr sahrâlar ve bâğ u bostân ve lâle-izârlar ile reşk-i İremezâtü'l-imâd-misâl ma‘mûr [u] âbâdân ve mâl-â-mâl insân-ı pür-noksandır.

Bu kurâlardan mâ‘adâsı Karasu kazâsı çölistânıyla müşâ olmağın ol kadar bâğ u bâğçeli kurâlar değildir. ***[67b]*** Ammâ tereke mahsûlünde gâyet ziyâde gılâl kânı kurâlardır ve yine bizim Babadağı kazâsının kurâlarıdır, lâkin ekseriyyâ câ-be-câ re‘âyâsı Tatarşe olup Tatar ile ülfetleri olduğundan Tatar Hân bir sefere atlansa hemân bunlar dahi haber alup kübelenüp sadak savatlanup Bucak Tatarı'yla hem-ınân olup sefer eşerler, zîrâ gâyet şecî‘ ve bahâdır fetâ zor-âver ve dilâver ve server-i hünerver yiğitleri var. Hîn-i gazâda hemân Babadağı kazâsından yigirmi bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen yiğit çıkar. Ve yigirmi bin zor-batırlar Karasu kazâsından çıkar ve otuz bin yiğit Dobruca ve Hacıoğlu kazâsından çıkup Âl-i Osmân "Ha dese" bu üç kazâ yerden altmış bin salt atlı yiğit çıkar ve kırk sekiz bin yiğit dahi Bucak Tatarı'ndan çıkar. İltifât olunsa belki dahi ziyâde asker çıkar, *zâdekallâhu te‘âlâ.*

Hattâ sene (---) târîhinde Sultân Murâd-ı Râbi‘'in ibtidâ Edirne seferine gitmesine sebeb olan Kırım (---) olan Kantemir Hân ve (---) Hân yüz elli bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr Kırım'dan çıkup Edirne'ye varınca,

"Kılâ‘-ı metîneler ve güzîde asker-i firâvân yokdur" deyü gurûriyyet ve enâniyyet edüp nehr-i Turla'yı ve nehr-i Tuna'yı beri tarafa geçdikde hemân Babadağı sipâh kethüdâyeri Abdigül Ağa nâm bir koca ağa pâresi ol gün mezkûr olan üç kazâdan fi'l-hâl altmış üç bin eli kılıçlı yiğitler ile Babadağı kurbunda Hacıgî Paşa köyü sahrâsı altında (---) Hân'a bir kerre eyle badaluçka top gibi dokunur kim tarfetü'l-ayn içre kırk elli bin {Kırım} Tatarı'n kılıçdan geçürüp bakıyyetü's-seyfi,

"Kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket" deyüp kaçarak,

"Bire Abdigül Ağa geliyor" deyü cümlesi Tulça kal‘ası dibinde nehr-i Tuna'ya urup cümle gark olup ancak Kantemir Hân öz başıyla cân-ı bî-amân-ı bî-îmânın kurtarup Akkirmân'da niçe zamân tebdîl-i câme edüp, Tatar bozası yapup kifâflanırdı.

Hamd-i Hudâ ol abdin Abdigül'ü berekâtıyla Tatar {kavmi bir dahi} Tuna'yı beri geçmek sevdâsında olmayup mutî‘ [u] münkadlardır.

İmdi me’âl-i kelâm oldur kim bu bizim Babadağı kazâsı kurâlarında eyle şahbâz şehnâz serbâz yiğitler vardır kim bakıyye-i tahrîr kurâları budur kim şimdi tahrîr olunur.

Evvelâ karye-i Kızılca Velî ve karye-i Kasımça ve karye-i Kaçamak ve karye-i Eski ve karye-i Koçı Beğ ve Uzun Eynehân ve Toksukı(?) ve Kulalı ve Gevherli ve karye-i Yeni ve Kireçlik ve Çonkar ve Kavacık ve kasaba-i Ester iki bin hâneli ma‘mûr kasabadır kim Âsitâne'de yeniçeri ağaları hâssıdır ve Bâzârlı ve Kerencik ve Bilâl Kışlası ve Dana Hacı ve Kara Murâdlı ve Kösteli ve Karatay ve Durhanlar ve Mumaylı ve Hoca Alî ve Karakoyunlu ve Çıkrıkçı ve şeyh Amân ve Taş Ağılı-i zîr ve Taş Ağılı-i bâlâ ve Arnavudlu ve Müstahfizân ve kal‘a-i Karahırman Karadeniz kenârındadır ve Sultân Kara ve Pelîdli ve karye-i Yuvacı ve Abdülbârî ve Tanrıverdi ve Kocalak ve Aydın ve karye-i Kara Sarı ve Kara Nasûh ve Kassâblı ve Döğenci ve Sofular ve Ganî Bucak ve karye-i Karaman.

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i harâb Yeni Salâ

İbtidâ bânîsi Dobruca kralı Pıravadi sâhibi Dobra Kral binâsıdır. Ba‘dehû Sultân Sarı Saltık Bay Maskov memleketindeki Heşdek kavmin ve Leh memleketinde Lipka kavmin cümle İslâm ile müşerref edüp illâ Saltık nâmında bir papası İslâma getiremeyüp âhir-i kâr {Sarı Saltık'ı, Seyyid Muhammed Buhârî} katl edüp anın esbâbların geyüp "Ben Saltık'am" deyüp niçe yıl Leh kâfiri diyârında ol kıyâfetiyle seyâhat ederek gelüp bu Yeni Salacık kal‘asın feth edüp Lipka kavmiyle Seyyid Muhammed Buhârî ya‘nî Sarı Saltık Bay bu kal‘ada Bektaşi köçekleriyle ibtidâ bunda vatan edüp andan Baba şehri içinde medfûndur. Menâkıb-ı kibâr-ı evliyâullâhda hemân kırk kürrâs müdevven menâkıbı var.

Bu kal‘aya anlardan sonra Bulgar ve Sırf ve Boğdan istîlâ edüp ba‘dehû sene 889 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî feth edüp eyle virân kalmışdır. Nehr-i Tuna'dan azmış bir bataklı ve sazlı ve göllü bir mahalde bir sivri yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir şeddadî taş binâ bir kal‘a-i hâlîdir, ammâ sehel şey ile amâr olsa Babadağı şehri emn [u] emân olurdu, zîrâ zamânımızda bir iki kerre Kazak kâfiri Baba şehrin nehb u gâret etmişdir, ammâ bu kal‘a-i ibret-nümâ zemînîdir. İçinde âdem ve âdemî-zâd yokdur. Kış günü içinde çobanlar ile keçiler ve koyunlar kışlar. Hisâbın Hudâ bilür. Kekliği ve çili ve gayrı {kuşları çokdur}.

Ez-în-cânib bâlâda tahrîr olunan Babadağı kazâsının (---) pâre mezkûr kurâlarından kudûmiyyemiz ve Kili kal‘ası meremmât mühimmâtiyçün ve Paşa'nın zahîre bahâsıyçün cümle altı yük akçe ale't-ta‘cîl tahsîl edüp ***[68a]*** hakîr dahi kendimizin kudûmiyye ve mübâşereti ve cüz-i ma‘dûd kalemiyye ve avâ’id-i fevâ’idim içün üç kazâ yerden üç yük akçe-i semm-i helâhil peydâ edüp bir yükü hemân

yanımızda olan seksen yedi aded haşerât âdemler ve haya huya gidüp elimizin kiri ve yüzümüzün karası kalup altı yük akçeyi efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya göndermek sadedinde iken ol gün konakçı ile Paşa'nın tuğu gelüp,

"Sabâh Paşa Babadağı'na gelir" dediklerinde ale's-sabâh cümle ahâlî-i vilâyet ile Paşa'ya istikbâle çıkup alay-ı azîm ile şehir hâricinde serâperdesinde meks edüp dest-i şerîflerin bûsdan sonra altı yük akçeyi hazînedâra teslîm edüp temessük [alup] üç gün Paşa şehir hâricinde meks edüp Sarı Saltık Sultân ki Seyyid Muhammed Buhârî'dir. Anları ziyâret edüp ertesi gün (---) (---) (---) (---) (---)

Babadağı şehrinde[n] Silisre şehrine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Babadağı'ndan cânib-i garba karye-i Süle, andan karye-i Hacıgî Paşa, andan yine cânib-i garba karye-i Sarây, andan yine garba karye-i Beççine, andan yine semt-i garba,

Kasaba-i Dâye-i kebîr: Nehr-i Tuna azmağı kenârında iki yüz Eflâk ve Boğdan sâfî kâfir re‘âyâlı ma‘mûr u âbâdân ve bâğ u bâğçesi firâvân şehr-i azîm-misâl bir kân-ı re‘âyâ-yı dâl mekânı kasaba-i müzeyyendir kim hâlâ (---) (---) evkâfidır. Ve Hırsova kazâsı nâhiyesinde çârsû-yı bâzârlı ve ankâ kefereli ve hafta bâzârı durur âb [u] havâsı latîf kasabadır kim ekseriyyâ evleri kamış ve saz örtülü re‘âyâ evleri vardır. Hâlâ ma‘mûr olmadadır. Andan yine garba,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ-yı âlî, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Hırsova

İbtidâ bânîsi Dobra Kral'dır kim bu mahalden nehr-i Tuna'yı kesüp Karasu şehri kurbundan geçirüp Karahırman limanına akıtmışdır. Hâlâ eser-i binâları zâhir ve bâhirdir. Lisân-ı Bulgarca ismi Felarepiga'dır. Lisân-ı Eflâkça (---) dır. Niçe mülûkden mülûke kalmış bu kal‘a âhir sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed bizzât sefer-i azîm edüp yedi ay döğüp hâh-nâ-hâh ceng-i azîm edüp yürüyüş mahallinde hemân bu kal‘a ovasından berü birkaç ayu nümâyân olunca, Ebü'l-feth buyururlar kim,

"Ovadan hırs geliyor".

"Kanı hünkârım?" dediklerinde,

"İşte hırs ovadan gelir" dedikde, hemân ayular meğer kal‘a altında mağârâlarına girüp giderler.

Andan guzât-ı müslimînin serbâz şahbâzları ayuların ardı sıra girüp görseler kim bir alay kâfirler arkalarından ayu derilerin çıkarup kal‘aya girirken hemân cümle serdengeçdiler "Allâh" deyüp ol deliklerden derûn-ı kal‘aya girüp kal‘ayı feth etdiklerinde Sultân Mehemmed Hân'ın nutku üzre Hırsova, ya‘nî lisân-ı Fârisî'de ayı ovası kal‘asıdır, ammâ aslında ismi Felarepiga'dır. Ba‘zılar Hırsova derler, ammâ kadılar sicillâtlarında "Harîsova" tahrîr olunmuşdur.

Silisre sancağı hâkinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yüz elli akçe pespâye kazâdır ve nâhiyeleri cümle (---) aded kurâdır. Subaşı ve muhtesibi ve kal‘a dizdârı ve seksen aded neferâtları vardır, ammâ neferâtları, kal‘ada evler olmayup hâlî mu‘attal yer olmak ile kal‘a neferâtlar[ı] cümle taşrada olup ancak dizdâr ve kethüdâ derûn-ı hisârda müfîd ü muhtasar evlerde olup her gece nöbet ile

kulları taşradan içeri gelüp kal‘a bekleyüp rûz-ı rûşende âdem kalmayup giderdi. Hakîr bu temâşâyı Paşa'ya dediğimde hemân atına süvâ[r] olup kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdikde aklı gidüp ahâlî-i vilâyet ile meşveret edüp ol gün etrâf [u] eknâfdan buyurdumlarla beş yüz araba keraste ve saz ve kamışlar ve altı yüz aded neccâr ve bennâlar gelüp ol gün bi-hakk-ı Hudâ kal‘a içre on aded havlılı evler binâ olup hâsıl-ı kelâ[m] derûn-ı hisârda bir arz-ı hâliye kalmayup bir haftada yüz on aded mükellef havâdâr hâneler binâ olunup cümle neferâtı kal‘a içine koyup on aded dükkâncıklar ve Tuna'ya nâzır kapu önünde bir kahvehâne ârâmgâh ve seksen kul dahi tahrîr edüp iskelesinden vazîfelerin müceddeden ta‘yîn edüp cümle yüz altmış nefer olup dizdârı kal‘adan bir ok menzili taşra gitmemeği şart edüp sicille kayd-ı murakkam etdi.

Ve sekiz aded topları ve cebehâneyi cümle müheyyâ etdiğinden gayrı Özü'de alınan tüfenglerden bu kal‘aya yüz aded silâhıyla tüfengler koyup dizdâra teslîm etdikde sicille kayd olundu. (---) (---)

Eşkâl-i kal‘a-i Hırsova: Nehr-i Tuna'nın cânib-i kıblesinde Babadağı hâkinde evc-i âsumâna kehkeşân-âsâ kad çeküp ***[68b]*** havâlesiz şeddadî taş binâ bir hisâr-ı ra‘nâdır kim şekl-i murabba‘dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır, ammâ bu kal‘anın garbı tarafından aşağı Tuna'ya bakmağa âdem cür’et edemez.

Nehr-i Tuna kenârında böyle âlî serâmed kal‘anın biri dahi Nigebolı kal‘ası ve biri Budin serhaddinde Belgrad'ın iç kal‘ası ve birisi yine ol serhadde Varadin kal‘ası ve biri Üstürgon ve biri buna karîb Vişegrad kal‘asıdır kim gayrı kaya üzre sarp kal‘alar yokdur, lâkin bu Hırsova anlardan sarpdır, lâkin garîbdir. İç elde olmak ile iltifât olunmayup Melek Ahmed Paşa kadr [u] kıymetin bilüp amâr etdi, zîrâ karşu tarafı cümle Eflâk kâfiristânıdır. Andan aşağı karşusu Boğdan kâfiristânının Tomarova ve Kalas ve İbrâ’il {ve Maçin} kâfiristânlarıdır.

Ve bu kal‘anın iki kapusu var. Biri maşrıka ve biri mağribe açılır kapulardır.

Sitâyiş-i varoş-ı Hırsova kal‘ası: Bu kal‘a-i bâlânın tâ aşağı kıble tarafında dokuz mahalle ve cümle ma‘dûd bin altı yüz bâğlı ve bâğçeli ve cümle kiremit ve saz ve tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr ve mükellef ü müzeyyen evlerdir.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden aşağıda çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) Mâ‘adâ mesâcidlerdir ve bir kesîf hammâmı var.

Andan üç aded hânları var, ammâ çârsû-yı bâzârı azdır. Ve âb [u] havâsı hûbdur ve gulâmları ve nisvânları mahbûbdur ve re‘âyâsı cümle Eflâk ve Boğdan ve Bulgar ve (---) (---) (---) (---) ve cânib-i kıblesinde bâğları ve bâğçeleri bî-hisâbdır.

..... (1.5 satır boş).....

Andan kalkup,

Karye-i Baltacı: Hırsova kazâsında ze‘âmet köyüdür.

Andan **karye-i Boğa**, andan **karye-i Radova**, ma‘mûr köydür. Andan,

Karye-i Bâkî Kuyusu: Yüz elli kulaç bir kuyu ile ma‘rûf ve Silisre nâhiyelerinden ma‘mûr köydür.

Andan yine cânib-i garba, **karye-i Gökçe**, andan yine ma‘mûr [u] âbâdân Silisre köylerin geçüp **karye-i Kökece**, andan yine garba,

Boğaz köyü: Silisre nâhiyesinde azîm kurâların biri dahi bu köydür kim kasaba-misâl ma‘mûr u âbâdân Eflâk ve Boğdan ve Bulkar re‘âyâlı ve bâğlı ve bâğçeli (---) (---) köydür.

Andan semt-i garba Tuna kenârıyla beşinci kerre geldiğimiz,

Evsâf-ı kal‘a-i Silisre: Sene (---) târîhinde cild-i ev[vel]de mufassalen tavsîf olunmuşdur, nazar oluna, ammâ şimdi Paşa efendimizle Özü kal‘asın kâfirden halâs etdiğimiz sebebiyle cemî‘i ahâlî-i şehr-i Silisre'nin a‘yân [u] eşrâf ve sıgâr u kibârı istikbâlimize çıkup cemî‘i dostân-ı kadîmlerimiz,

"Gazânız mübârek ola. Safâ geldiniz" deyü Paşa efendimize ve cemî‘i ağavâtlarımıza hayır du‘â ederek bir alay-ı azîm ile bin altmış sekiz saferinin yigirmisinde kal‘a-i Silisre sarâyına dahil olup efendimiz yine re‘âyâ vü berâyâlara adl [ü] adâlet etmeğe başladı. Ol hafta Köpürlü Mehemmed Paşa'dan bir ağasıyla bir mektûb gelüp mefhûm-ı kelâmı ol kim,

"Senin Özü gazân bizim Bozcaada fethi gazâlarımız mübârek ola, ammâ cümle üsârâ ve kelleleri ve cümle cebehâne ve mâl-ı ganâ’imleri bize göndermedin kim guzât-ı müslimîn içre bir sürûr [u] şâdumân olsa asâkir-i nusret-me’seri cenge terğîb etmiş olup savâb-ı ecr-i cezîl bulurdunuz, lâkin gâfilâne hareket edüp sa‘âdetlü pâdişâha cümle üsârâları gönderdiğinizden irtifâ‘-ı kadr bulup haberimiz yok iken sizlere Özü eyâleti ihsân olunmuş, ammâ biz dahi sizin gibi gazâdan huzûr-ı pâdişâhîye geldiğimizde sa‘âdetlü pâdişâh cenâb-ı şerîfinizi Özü eyâletinden ma‘zûl edüp yeriniz Silihdâr Fazlî Paşa'ya sadaka olunup sizler Âsitâne-i sa‘âdete gelüp Kaya Sultân efendimizle bâğ u bâğçelerinizde zevk [u] safâ etmek fermân-ı hümâyûn sâdır olup mektûbuma amel edüp âheste âheste Der-i devlet-masîre gelesin" deyü niçe gûne elfâz-ı müstehzî ve niçe ta‘n-âmîz kelâm-ı hased-âmîzler gelüp âhir-i kâr,

Bin altmış sekiz mâh-ı Rebî‘ulevvel'in dördüncü günü Silisre'den İslâmbol'a revâne olduğumuz beyân eder

Evvelâ Silisre'den yine alay-ı azîm ile çıkarken cümle ehl-i beled bükâ-âlûd olup cümle sığâr u kibârın du‘â-yı hayrlarıyla ibtidâ,

Menzil-i Namâzgâh: Üç gün meks edüp ol ân Fazlî Paşa'nın Ahmed Ağa nâm bir umûr-dîde müsellimi gelüp dîvân-ı pâdişâhîde ***[69a]*** hil‘at-i fâhire geyüp eyâlet-i Özü'ye Fazlî Paşa mutasarrıf olup ol gün Melek Ahmed Paşa mu‘tâd-ı kadîmesi üzre Namâzgâh'dan kalkup cânib-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Aflator: Büyük kâfir köyü ve ma‘mûr (---) metdir.

Andan **karye-i Hisârlık**, andan yine kıbleye **karye-i Kırcaot**, andan semt-i şarka meyyâl âbâdân

kurâlar geçüp,

Kal‘a-i Pravadi: Ma‘mûr u müzeyyen şîrîn şehir olduğu cild-i (---) fihrisinde merkûmdur, nazar oluna.

Andan **karye-i Çenge**, andan k**arye-i Çelebile**r, andan semt-i kıbleye

Kasaba-i Aydos: Bâlâda mevsûfdur. Andan cânib-i kıbleye,

Karye-i Sasalar: Rub‘-ı meskûnda bunun balı gibi ve râyiha-i tayyibeli olup beyâz asel-i musaffâsı olduğu yazılmışdır.

Andan **karye-i Karabınar**, andan yine kıbleye **Kovanlı**, andan **Ereğli**, andan,

Kasaba-i müzeyyen Kırkkenîse: Bu dahi bâlâda mufassal mevsûfdur. Andan,

Kasaba-i Yene: Kaynar bir ayn-ı âb-ı zülâli nehr-i Tuna'dan geldiği bâlâda mektûbdur.

Andan yine taraf-ı kıbleye **karye-i Tatarlı**, andan **karye-i Hacılar**, andan **kasaba-i Fener**, andan **kasaba-i Çatalca**.

Bin altmış sekiz Rebî‘ulâhir'inin ikinci güni Belde-i Tayyibe, ya‘nî Kostantiniyye şehrine dahil olduk

Üç aydan eksik İslâmbol'da bâğ u bâğçeler ve hadîka ve bostânlar ve şâhâne yalılarda şeb [ü] rûz Kaya Sultân ile efendimiz Melek Ahmed Paşa zevk u safâlar edüp bizler dahi anların zıll-ı himâyesinde taraf taraf cemî‘i ahibbâ ve dostân ve âşıkân-ı sâdıkânlarımız ile seyr-i safâlar ederken (---)

Bin altmış sekiz şa‘bânının üçüncü gün bâzârertesi Edirne'de sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâhdan hatt-ı şerîf gelüp Köpürlü Mehemmed Paşa'nın yenine İslâmbol'da kâ’immakâm olup Kör Hasan Paşa kâ’immakâmlıkdan ma‘zûl olup (---) sadaka ihsân olunup Kör Hasan Paşa'nın kâ’immakâmlıkdan ma‘zûl olduğuna târîhdir:

Azl olup İblîs nasb oldu yerine çün Melek

Dedi hâtif azline târîh uhruc yâ racîm

sene 1068.

Ba‘dehû kâmil on gün Âsitâne-i Sa‘âdet'de Köpürlü Mehemmed Paşa'nın kâ’immakâmı olmuşken on birinci günde sene 1068 şa‘bânının yigirminci pencşenbe gün efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı kâ’immakâmlıkdan ma‘zûl edüp Edirne bostâncıbaşısı olan Kırkayak Kanlı Sinân Paşa Köprülü yerine kâ’immakâm olup efendimize Afyonkarahisârî {sancağın} ber-vech-i arpalık ihsân olunup İslâmbol'da karâr-dâde olup yine Kaya Sultân bâğlarında zevk u safâda olduk. Bu

mahalde Kırkayak Kanlı Sinân Paşa'nın kâ'immakâm olduğuna târîhdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu mahalde Bilâd-ı Ungurus'dan ve eyâlet-i Tımışvâr'dan ve cümle ol taraf serhadlerinden feryâdcılar gelüp Erdel Kralı Rakofçioğlu ve Kemen Yanoş la'în Lipova ve Çanad ve Göle ve Tımışvâr serhadlerin gâret ve âlân u tâlân ve halkını nâlân ve esîr [ü] giryân etdiği haberi Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'e haber gelince cemî'i umûr-dîde ve kâr-âzmûde âdemlerin dîn-i mübîne mu'înleriyle meşveret olundukda cümlesi ale'l-ittifâk,

"Vilâyet-i Erdel'de Rakofçi Kral-ı dâl üzre sefer olunmak farz-ı ayndır" denilüp Fâtiha-i seb'ü'l-mesânî tilâvet olunup Edirne'de Bâb-ı hümâyûn önüne tuğ-ı pâdişâhî çıkup cemî'i memâlik-i mahrûse-i Âl-i Osmân'a kapucubaşılar gidüp asker-i deryâ-misâl sürdüler.

Sene 1068 târîhinde bâ-fermân-ı Sultân Mehemmed, Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova gazâsına müteveccih olup deryâ-misâl asker Tımışvâr'a vardıkda ol serhad gâzîleriyle [25] deyüp müşâvere etdikde cümle guzât-ı müslimîn re'y-i ahsen görüp Tımışvâr sahrâsı içre Erdel kralının şebeş kal'asına ve Logoş kal'asına amân u zamân vermeyüp kal'ateyn-i seddeyn-i metîneyn feth olup içlerine müstevfâ cebehâne ve toplar ve asâkir-i nâmdârlar koyup dahi Erdel kılâ'ların feth [ü] fütûh etmeğe müteveccih olmuşken,

{Der-beyân-ı sebeb-i isyân-ı Celâlî Abaza Kara Hasan Paşa}

Anadolu'da Abaza Kara Hasan Paşa yetmiş seksen bin {askerle} sefere me'mûr pâdişâh kuluyla âsî olup sefere gelmediğinden mâ'adâ sekbân ve sarıca haşerâtları eli memleketi nehb ü gârete başlayup yüz bin asker ile Bursa şehri üzre azîmet eyledüğü haberi sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine gelince Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî'den Zenceflizâde nâm kapucubaşı Hasan Paşa'ya hatt-ı şerîf ile varup,

"Benim lalacığım, vezîria'zamım kâfir üzre ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâldedir. Sen dahi dîn-i mübîne mu'în [ü] zahîr olup elbette sefere yanında olan askerimle yetişesin. Gûyâ kâfire imdâd etmeyesin. Sözüm tutup ***[69b]*** Bursa şehrin incitmeğe gitmeyesin. Hemân Boğazhisârlardan Yanova gazâsına gidesin. Du'â-yı hayrım tamâm olup ber-hurdâr ve behremend olasın" deyü hatt-ı şerîf vardıkda aslâ hatt-ı şerîfe amel etmeyüp,

"Köpürlü Vezîr ile yetmiş kimsenin başların isterim ve illâ Rûmeli kâfiristânı sizin, deryâdan beri Anadolu benim" deyü haber gönderüp deryâ-misâl asker ile Üsküdar'a gelmeğe bel bağlayup yine Zenceflioğlu Kapucubaşı pâdişâha bu haberle gelince hemân pâdişâh-ı cem-haşmet Köpürlü'ye bir hatt-ı şerîf yazup,

"Elbette lalam Erdel kralı ve Nemse çâsârlarını kayd [u] bend ile huzûruma getirirsen, makbûl-i hümâyûnum değildir. Anlar kâfir değiller. Hemân der-i devletime gelüp müselmân şeklinde Kara Hasan Abaza kâfirlerinden intikâm alasın" deyü hatt-ı şerîf ile Zenceflioğlu Köpürlü Mehemmed Paşa vezîre vardıkda hatt-ı şerîfi verüp Köpürlü vezîr hatt-ı şerîfi okuyup,

"Yâ Rabbî, bu âsîleri senin azametin kılıcına saldım" deyüp Zenceflioğluna Hasan Paşa ahvâlin su'âl etdikde ol dahi Hasan Paşa'nın tarafdârlığı semtin tutup,

"Anın azamet-i dârâtı ve ünvânı ve kerr ü ferr ve şân u şöhret ve şevketi sizde ve Âl-i Osmân askerinde yokdur" deyince hemân bu pâ-der-havâ-gûy çelebi ağanın vücûdun sahîfe-i âlemden seyf-i müczem ile nâzikâne {Köpürlü vezîr} hak edüp andan hatt-ı şerîfe amel etmeğe sehel ârâm edüp andan ale't-ta'cîl asker-i bî-pâyân ile ılgar edüp,

Der-beyân-ı muhâsara-i kal'a-i Yanova

Ol gün kal'aya amân u zamân vermeyüp azharun mine'ş-şems asâkir-i İslâm'ı meterise döküp cânib-i erba'asın yedi vezîr ve yigirmi aded mîr-i mîrânlar ve yetmiş aded tabl [u] alem sâhibi sancak ümerâları ve yüz on aded alaybeğleriyle Yanova kal'asın kat-ender-kat kuşadup gece ve gündüz sademât-ı top-ı kûplar ile yedi yerden döğüp âhirü'l-emr sene (---) târîhinde kal'a-i Yanova feth olduğu târîhidir. Be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa-yı sadrıa'zam.

Târîh-i feth-i Yanova (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hemân ol ân vezîria'zam kal'ayı ta'mîr ü termîm edüp içine yigirmi oda yeniçeri ve topçu ve cebeci ve yigirmi bin asker ile içine ibtidâ (---) paşayı muhâfazacı koyup cemî'i mühimmât [u] levâzımât-ı kal'ayı kemâkân görüp ordu-yı İslâm'da dellâller nidâ eder kim,

"Her kime dirliği lâzım ise ardım sıra gelüp Kâsım ulûfesin Kâğızhâne'de alsın" deyüp ılgar ile Yanova'dan İslâmbol'a geldikde Melek Ahmed Paşa ile mükellef alay edüp Köpürlü'ye istikbâle çıkup Dâvûdpaşa kurbunda iki vezîr-i dilîr birbiriyle buluşdukda,

Köpürlü vezîr eydir: "Bürâder şu sizin Abaza Hasan Paşa biz gazâda iken kâfire ey imdâd edüp bizi acele ile ey getirmedi mi?" deyince,

Hemân Melek Paşa eydir: "Ey sultânım, niçün 'sizin Hasan' dersiz? Ol şimdi kâfirden eşedd olup me'mûr olduğu cihâd-ı fî-sebîlillâha gitmedi. Anın katli şer'an ve ana tâbi'lerin cümle katlleri helâldir. Hemân üzerine sefere çıkalım" dedikde (---) (---) hemân,

Köpürlü eydir: "Ya Hasan sizin âşîretinizden Abaza'dır. Üzerine sefer eder misiz?" dedikde,

Melek eydir: "Eğer fermân-ı pâdişâhî olursa Vallâhi şimdi Üsküdar'a geçerim" dedikde,

Köpürlü cihân kadar hazz edüp, "Bürâder, inşâ'allâhu Te'âlâ ol âsîlerin yakın zamânda başları Der-i devlet'e gelir. Bu niyyete el-Fâtiha" deyüp at başı berâber alay-ı azîm ile {Dâvûdpaşa sarâyında sa'âdetlü pâdişâha buluşduklarında anda sehel müşâvere olup yine Dâvûdpaşa'dan deryâ-misâl asker ile pâ[di]şâh-ı âlem-penâh dahi} tâ Kâğızhâne sahrâsında otağ-ı Âsaf-ı Berhıyâ'ya varup {meks etdikde} ba'de't-ta'âm Melek Paşa yine Köpürlü'den me'zûn olup alay-ı azîmile sarâyına gelüp karâr-dâde olup ol ân Köpürlü vezîr ulûfe çıkarup ol gün ol gecede yedi bölük sipâhîye ve cemî'i mevcûd olan kullara meş'aller ile ulûfe verilüp devr oldukda defter-i pâdişâhî kapanup cümle Hasan

Paşa yanında bulunan ve dahi Köpürlü'yle Yanova gazâsında bulunup gözü görüp ma‘lûmu olan âdemler seferden Kâğızhâne ulûfesine gelmedikleri ecilden Hasan Paşalı bahânesiyle yigirmi bin altmış altı aded sipâh ve dokuz bin aded yeniçeri ve cebeci ve topçu ve'l-hâsıl kırk bin asker-i İslâm'ın esâmesi çalınup ertesi gün,

Beşiktaş'dan Üsküdar'a geçüp Hasan Paşa-yı Celâlî üzre sefer tedârikin beyân eder

Bâ-fermân-ı şehriyârî cemî‘i Âl-i Osmân askeri Üsküdar sahrâsında hayme vü hargâhlar ile meks edüp Anadolu vilâyetlerinde ne kadar Âl-i Osmân'ın eyâletleri vezîrleri ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara ve cemî‘i kadılara Hasan Paşalı katliyçün nefîr-i âm hatt-ı şerîfleri cemî‘i Memâlik-i Mahrûsa-i Âl-i Osmân'a emr ü fermânlar pârekende ve perîşân olup cümle Kürdistân askerine Diyâr ***[70a]*** bekir eyâletiyle Murtazâ Paşa serasker oldu. Ve Erzurûm eyâletiyle Gürcistân ve Ahıçka ve Kars ve Tırabuzan ve Van askerlerine Gürcî Mustafâ Paşa serdâr olup anlar deryâ-misâl asker ile Murtazâ Paşa üzre gelmede. Kara Hasan Paşa da kırk bin güzîde âteş askerle Üsküdar üzre varmada. Tâ ki Karaman eyâletinde Ilgın nâm sahrâda iki İslâm askeri deryâ-misâl birbirlerine mukâbil olup bir mukâtele olmuşdur kim hubût-ı Âdem'den berü Âl-i Emeviyyûn'dan Abdullâh ibn Mervân bile böyle dilîrâne Rüstem-i Restâne-misâl {ceng} etmemişdir ve görülmemişdir.

Âhir meydân-ı şecâ‘at ve zafer-i me’ser bi-emr-i Hayy-i Kadîr Hasan Paşa'ya kalup Murtazâ Paşa ve Gürcî Mustafâ Paşa'lıdan niçe bin aded bî-günâh âdemler hâke güm olup Murtazâ Paşa'nın ol zer-ender-zere gark olmuş pençe-i âfitâb-ı duhter-i pâkîze ahterler kim her biri cemî‘i zamân âfitâb-ı âteş-tâbda pinhân olmuşken ve nâz u na‘îm ve ni‘met-i nefîse ile perveriş olmuş Nefîse Bula ve Sitimâh Bula ve Mihrimâh Bula ve Dilcân Bula ve Canizâr Bula nâm yetmiş aded cevârîler kim her biri birer Rûm harâcı {değer} hûrî-misâl bintânların cümlesi sekbân ve sarıca haşerâtlarının destlerine {mezkûr câriyelerin} girîbânları girüp baş kabak ve yalın ayak başlarından tâc ve eyinlerinden hulle ve pâlarından halhalları ve gûşlarından mengûşeleri gidüp gûyâ cennetden uryân çıkan Havvâ anamıza döndüler kim her bir duhterin girîbânları çâk, ammâ rahim yakaları cak olmayup her biri izz u vakâr ile mezkûr kızları huzûr-ı Hasan Paşa'ya sekbân ve sarıcalar getirince,

Hasan Paşa eydir: "Bire Murtazâ Paşa ayıb değil midir kim yiğit olasın. Bir nefsün belâsıyçün bu kadar fâhişe ordu-yı İslâm'da taşıyup böyle rüsvâ-yı âm olasın" deyüp,

Hasan Paşa eydir: "Tîz şahbâzlarım, bu anda bu cevârîlerin esbâb [u] eskalleri ve halhalları ve bilezikleri ve donların veresiz" dedikde cümle kızların esbâbların getirüp geydirdiklerinde hemân Hasan Paşa merdlik edüp cümle câriyeleri taht-ı revânları ve tavâşî ağaları ve ba‘zı esîr olmuş kapucubaşılarıyla esbâbları ve katarların verüp yanlarına on bayrak sekbân koşup her bir kızlara ve tavâşîlere belağan mâ-belağ ihsânlar edüp Murtazâ Paşa'ya,

"Eyle olur bürâder cân u baş kurtarmak hâlidir, size ve bize böyle olur" deyü mektûblar gönderüp niçe bin gûne özrler diledi, ammâ Murtazâ Paşa cây-ı amân deyü {Afyonkarahisârı'na andan} Haleb kal‘asın buldu.

Ve Gürcî Mustafâ Paşa dahi cân ve başıyla kaçarak Afyonkarahisârı'n kân-ı mekân eyleyüp iki vezîr-i âlîşân ve yigirmi iki aded mîr-i mîrân-ı Âl-i Osmân cümlesi uryân u büryân ve giryân u nâlân dağlara

düşüp ancak piyâde cân kurtardılar.

Bu Mustafâ Paşa'dan mâ‘adâ cümle vüzerâ ve ümerâlar ve gayrı asâkir-i İslâmlar cümle Haleb kal‘asına firâr edüp kapandılar kim Çelebi Hasan Paşa'dan halâsa mukayyed olalar, ammâ öte tarafda Hasan Paşa ise iki serdâr-ı mu‘azzam vezîrin ve yigirmi iki aded mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâların ve seksen yedi bin askerin cümle mâl-ı Karûn'uyla Hasan Paşa kenz-i dahme-i Efrâsiyâb'a mâlik olup Hasan Paşa'nın bir şütürbânı bir köçeğe mâlik değil iken ikişer üçer çifte köçeğe ve birer ikişer katar köşke mâlik şerîf ağa oldular.

Ve seyis ve harbendeleri ve akkâm ve meş‘alcileri ve cerge ve katar u mehâr ve zırh [u] zereh-külâh ve bâr [u] büngâha mâlik olup gûyâ leyle-i Kadr'e uğrayup nicesi şâdmerk oldu, ammâ Murtazâ Paşa askeri ve Gürcî Mustafâ Paşa askeri bir habbeye ve bir cübbeye muhtâc ve ac u zâc olup dağlarda niçe gün Hasan Paşa'lı havfinden her biri ot otlayarak birer tarîk ile dâr [u] diyârlarına firâr edüp niçe yüğrük atlı olanlar at başın Üsküdar'da Köpürlü Mehemmed Paşa otağında çeküp soluk aldıkda nice bozulup nice kırıldıkların ve cümle vüzerâ nice firâr etdiklerin Köpürlü'ye nakl etdiklerinde Köpürlü-yi müdebbir,

"Bu haber şâyi‘ olmasın" deyü feryâda gelen âdemleri haps etdi, ammâ yerin kulağı vardır.

Ertesi gün "Hasan Paşa Murtazâ Paşa'yı ve Gürcî Mustafâ Paşa'yı seksen yedi bin asker ile cümle amân u zamân vermeyüp kırmış. İşte Hasan Paşa yüz bin sekbân ve sarıca ile bu Üsküdar'a geliyormuş" deyü bir güft [u] gû olup Üsküdar içre âdem deryâsı çalkalanup İslâmbol'a firâr etmeğe kırk elli guruşa kayık bulunmayup Köpürlü kayıkları yasak edüp, ol gün Melek Ahmed Paşa efendimize ve Boynueğri Mehemmed Paşa'ya fermânlar gidüp cümle askerler ile Üsküdar'a geçüp Ağaçayırı ve Kadıköy ve Bulgurlu ve Çamlıca dağı eteklerinde handaklar kazup ve tabyalar ***[70b]*** düzüp ve yedişer kat meterisler kazup cümle yeniçeriler ve paşaların sekbân u sarıcaları meterise girdikleri gün sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlî-câh sa‘adetle yigirmi bin aded güzîde bostâncı ve on iki bin kendü sarây-ı hâs askeriyle Üsküdar'a geçüp Sarây-ı Üsküdar'da meks edüp Kayışbınarı Kocaeli yolları ve Bostâncıbaşı köprüsü nâm yollara ince karavullar koyup cümle eyâlet {hâkimlerine} Hasan Paşa üzre varup ceng etmeleriçün mü’ekked evâmir ve hatt-ı şerîfler gitdi.

Ammâ beri tarafda Üsküdar'da cümle asâkir-i İslâm'ın Hasan Paşa havfinden durmağa iktidârları olmayup gün be-gün "Geldi, geldi, basdı basdı" dimeden berî olmak içün âhir Üsküdar'dan cümle asâkir-i İslâm sa‘âdetli pâdişâhı alup hâh-nâ-hâh İslâmbol'a geçirip Üsküdar'ı hâli üzre kodular.

Ammâ öte tarafda Hasan Paşa günden güne şîrînleyüp başına deryâ-misâl asker cem‘ {edüp} memâlik-i mahrûseleri urmada ve yakup yıkmada. Ve re‘âyâ vü berâyâ üzre konup sekbân u sarıca haşerâtları bu kadar ibâdullâhların mâlları ve evlâdların alup günâ-gûn nâ-şer‘î eziyyetler edüp âhir-i kâr bu kadar eziyyetden sonra niçe yüz bin re‘âyâ vü berâyâ bu hâli görüp cevr u cefâ-yı nâ-hemvâra tâkat getiremeyüp cemî‘i Anadolu ve Karaman ve Mar‘ayş ve Sivas eyâletlerinin ahâlîleri eküp biçmeği ve yeyüp içmeği şehirlerinde bırağup götürmede yenli ve bahâda ağır zî-kıymet mâlların ve ehl [u] ıyâllerin alup kimi diyâr-ı Acem'e ve kimi Bağdâd çölüne ve kimi Erzurûm yoluna vilâyet vilâyet gidüp el vilâyet perîşân ve pârekende olunca Hasan Paşa askeri içre bir kaht [u] galâ-yı azîm oldu kim gûyâ Mısır'da kaht-ı Yûsuf oldu.

Der-beyân-ı kâr-ı ahvâl-i Celâlî Hasan Paşa

Bu Hasan Paşalı içre kaht [u] galâ olduğundan hâlleri perîşân olup kankı diyâra gideceklerin bilmeyüp,

"Gâh Mar‘ayş ve gâh Adana ve gâh Kayseri'de Göksun yaylası" deyü serseri gezerken Âsitâne-i sa‘âdet tarafından mezâhib-i erba‘adan fetvâ-yı şerîfler ile evâmir-i şerîfler ile cemî‘i eyâletlere ve sancaklara ve kazâlara Hasan Paşalı katliyçün nefîr-i âmlar gelüp,

"Mâlları sizin, ancak cümle celâlînin başları bizim" deyü fermân-ı şehinşâhîler sâdır olunca *el-azametullâh* Türk tâ’ifesinin ellerine böyle fursat girince ata, dona kâdir olan ve olmayup eğri demirin eline alup piyâde pür-silâh Etrâk tâ’ifesi Hasan Paşalının ardları sıra sarp dağlara girüp Hasan Paşa'nın dağda ve taşda ota ve otluğa ve bir iki konak ba‘îd zahîreye gidenleri ve "Hasan Paşalıdır" deyü niçe tüccâr tâ’ifesin ve'l-hâsıl çatal Osmânlı sarıklı ve atları na‘llı ve kıyâfetleri belli eli tüfengli ve belleri vezneli ve kaba bıyıklı âdemleri kıra kıra tamâm edüp günden güne {dahi} kış gelüp lâ-mekân bî-mekân bini iki bini bir tarafa zahîreye gitmeğe iktidârları kalmayup günden güne etrâf [u] eknâfların cânı acımış re‘âyâ vü berâyâ ile münhezim olmuş asker-i firâvân ihâta etmede, ammâ bu minvâl üzre Hasan Paşalının da duracak ve oturacak ve sığınacak ve yatacak ve zemistândan kanacak bir cây-ı menâs yerleri kalmayup askeri ve kendisi aç bî-çâre Hasan Paşa neylesün? Askere muhtâc âhirü'l-emr hâne berdûş gezmeden ve ac u zâc ve bir hınta ve şa‘ire muhtâc olup cihân başlarına dar oldu. Mâl-ı metâ‘ çok, ammâ yenir mi? Yiyecek yok. Havf u haşyet ve renc [ü] anâ çok.

Âhirü'l-emr hemân bir gün kırk yedi bin aded celâlîlerin eşbehlerinden dörd vezîr-i a‘yân ve sekiz mîr-i mîrân ve yüz yetmiş alaybeğleri ve üç yüz aded sipâh kethüdâyerleri ve altı yüz aded yeniçeri serdârları ve iki yüz yetmiş bayrak sekbân ve sarıca bölükbaşıları ve sâ’ir melâ‘în ve müfsidîn iş erleri hemân huzûr-ı Hasan Paşa'ya bi'l-muvâcehe gelüp gûnâ-gûn şutûm-ı galîzeler ile ve "Bire gidi Kazak" lafzı ile eyitdiler kim,

"Bire gidi kâfir Abaza, sen bizim bâzû-yı kuvvetimizle Âl-i Osmân'ın Ilgın şehri altında üç vezîrden ve yigirmi iki aded beğlerbeğisi ve sâ’ir ümerâları ve seksen yedi bin askeri bizim sebebimizle bozup on Mısır hazînesi mâl-ı Karûn'a mâlik olup ve niçe bin aded at ve katara ve sâ’ir âlet-i silâh ve serâperdelere ve cebehâne ve sâ’ir mâl-ı ganâ’ime mâlik olup bizi ve atlarımızı ve tevâbi‘ [u] levâhiklerimizi bugünkü günde bu kılıç gibi gelmiş kışda açlıkdan bizi kırarsın" diye diye Hasan Paşa'yı cânından bîzâr etdiler. Hemân Hasan Paşa-yı pür-zâr Sarı Ken‘ân vezîri ve Tayyaroğlu vezîri ve Musli Paşa vezîri ve Cân Mirzâ Paşa'yı ve Alî Mirzâ Paşa'yı ve şâtır karındaşı Abaza Hasan Paşa'yı ***[71a]*** ve Hâdım karındaşı ve Tatar Ahmed'i ve Bektaş Ağa Ömer'in ve Başka Vâdî ve Vehhâb Kadı ve Kudde Çerkezini ve şâm Ağası Kör Abdüsselâm'ı ve Kadrî Ağa'yı ve Kürd Osmân (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve niçe bunun emsâli iş görmüş paşaları ve ağaları Hasan Paşa huzûruna çağırup bu mezkûr umûr-dîde âdemler ile meşveret edüp,

"Ağalar, beğler ve birbirinden yeğler, vezîrler ve kardaş ve yoldaş ve sırdaş başdaşlar, bugün gördünüz mü bu bizim levendâtlar benim yüzüme karşu ne söylediler? Allâh'dan revâ mıdır? Bu hakârete kim tahammül eder? Ben bugünkü gün anların veliyy-i ni‘amları değil miyim? Bu hâl üzre

hâlimiz neye müncer olur? Mâlımız şükür Allâh'a çok, ammâ aşımız ve işimiz ve eşimiz yok. Cümle cihân halkı hâlâ bize düşman. Eşimiz yoldaş, sırdaş, hâldaş kardaşlarımız dahi bugünkü gün görün bize rû-be-rû ne gûne zebân-dırâzlık etdiler" dedikde, hemân,

Kürd Osmân eydir: "Vallâhi Sultânım, anları da ta‘[y]îb etme kim cânlarından bîzâr olup atları ve kendüleri açlıkdan öldüler" denildikde, hemân,

Tayyaroğlu eydir: "Buna tedârik, cümle asker ile yap yap Kilis ve Azez ve A[yı]ntâb ellerine varalım. Bir zamân anda sevâhil görelim. Eğer anda dahi yine bu askerimiz ta‘n-âmîz sözler söylerlerse hemân bir gün cenâbınız darılup ‘sizin derdinizden Murtazâ Paşa'ya dahl düşüp Haleb'e düşerim’ deyüp beş altı yüz âdemle cenâbınız ve beş altı yüz âdemle hakîr ve beş altı yüz yiğit ile Ken‘ân Paşa karındaşımız ve Musli Paşa karındaşımız ve Ferhâd Paşa ve Deli Gürcî Dilâver Paşa ve Cân Mirzâ Paşa ve Alî Mirzâ Paşa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve'l-hâsıl cümle paşalar ve beğler ile Kilis ve Azez ve Ayıntâb altına varalım. Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve'l-hâsıl derûn-ı Haleb'de mütehassın olan paşalar ile haberleşüp,

‘El bizim ve etek sizin’ deyü dahl düşme haberin gönderelim.

Görelim, ‘gel’ derler mi ve demezler mi? Yohsa bu sekbân u sarıca ve çalıcı mehterleri ve aşcıların derdlerin çekmeden ise ölmek yeğdir.

Hele bir kerre bu nezâketle Haleb'e girelim. Olmaya illâ hayr" deyüp Haleb'e âdemler gönderirler.

Bu re’y [u] tedbîri müstahsen görüp nefîr-i rıhletler çalınup tuğlar Ayıntâb'a varır. Andan ale's-sabâh tuğlar kıble çölüne doğru çekdikde hemân yine Hasan Paşa askeri hücûm edüp Paşa'nın dizginine yapışup,

"Gidi Kazak, bu çöl [ü] çölistânın neresine gidersin?" deyü feryâd etdiklerinde derhâl Hasan Paşa mukaddemâ meşveret-i ma‘hûde üzre sarıcalara ve çalıcı mehterlere eydir:

"Bire hey kâfir gidiler, sizin sözünüzle Yanova seferine gitmeyüp sizin derdinizden âhir âsî {oldum ve} ikide birde ‘bizim kuvvetimizle bu kadar mâl sâhibi oldun’ deyü başıma kakarsız. İşte mâl [u] menâl başınızda pârelenüp irte kalsın. İşte biz sizin ta‘nınızdan Haleb'e gidüp başımı Kara Murtazâ Paşa'ya vermeğe giderim. Emr Allâh'ındır. Dün doğdum, bugün ölürüm. Beni isteyen kardaşlarım gelsin" deyü dahi Haleb'de Murtazâ Paşa'dan haber gelmeden hemân Hasan Paşa üç vezîr ve yedi beğlerbeği ve niçe iş görmüş âdemler ılgar ile Haleb'e karîb vardıkda,

{Kavm-i avânın Hasan Paşa'ya eyledikleri âkıbet-endîş pendnâmeleridir}

Hasan Paşa'nın hayırhâh-ı devlet olanların ağır yırtup iş görmüşlerinden ba‘zı bölükbaşılar eydirler:

"Amân sultânım, diri dirliğinizde Haleb tokadına girme. Eş kurbân olayım. Bu kadar bin kesen var ve

yetmiş seksen bin askerin var. Andan gayrı yüz bin yiğide mâl verüp iki kerre yüz bin asker ile evvel bahârda ya Erzurûm'dan ya Van'dan ya şehrezûl'dan Acem diyârına gidelim. Elin vilâyetin Hüsrev Paşa gibi âlân u tâlân ve harâb u yebâb edelim. Âl-i Osmân'a birkaç memleket feth edelim. Sikke ve hutbeyi Osmânoğlu nâmına okudalım. Ola kim Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ hazz edüp cürmümüz afv edüp feth etdiğimiz Hemedân ve Dergezîn ve Erdebil ve Kehrân ve Rûmiyye ve Tebriz ve Hoy ve Menend ve Salmas ve Tesu ve Ordubar ve Nahşivân ve Revân ve Gence ve Tiflis ve Tomanis ve şirvan ve şamaki'ye varınca yedi vezîrlik kal‘alar ve şehr-i âbâdânlardır, ***[71b]*** inşâ’allâh bu zikr olunan kal‘alara amân u zamân vermeyup feth etdikde işte yanında olan hâzır yedi aded vezîr ve vezîrliğe lâyık beğlerbeğilerin var. Feth etdiğimiz diyârları Âl-i Osmân sizlere verüp İran ve Turan'a hükm edelim. Amân vezîrim, sözümüz tut. Acem'e böyle gidelim ve gazâlar edüp dîn-i mübîn uğuruna kılıç çalalım. Hemân sultânım, amân Haleb'e girmeyelim" deyü niçe âkıbet-endîş hayırhâhlar Hasan Paşa'ya va‘z [u] nasîhatlar etdikde nasîhatları aslâ makbûle geçmeyüp,

Hasan Paşa-yı Celâlî'nin amân ile Haleb {kal‘asına} girdiğin beyân eder

Hemân kim Hasan Paşa Haleb'e teveccüh edince niçe bin eşkıyâ-yı haşerâtlar,

"Biz dağları ve bâğları biliriz. N'işleriz minâreli câmi‘li şehirlerde?" deyüp ellere ve dağlara ve bâğlara ve bellere ve yollara dönüp gitdiler.

Ammâ Cân Mirze Paşa ve Tatar Ahmed Ağa ve Kadrî Ağa ve Kürd Osmân Ağa hakîkatlilik edüp tâ Haleb kal‘asına dek varup Hasan Paşa ile vedâ[‘]laşup Haleb'e girmeyüp levendileriyle(?) Ane ve Seleme kal‘aları ve Mevâl ve Keys urbânı taraflarına {çöle} açıldılar, ammâ Hasan Paşa ve üç vezîr ve yedi paşa ve yedi aded beğ ile cümle ve üç bin asker ale'l-gafle Hasan Paşa boğazında amân kılıcıyla Murtazâ Paşa'ya varup,

"Amân paşa karındaş dahelek" deyü feryâd ederek Haleb sarâyında Murtazâ Paşa ile buluşdukda hemân Murtazâ Paşa sâde mest ile Hasan Paşa'ya karşı çıkup cümle vüzerâlar birbirlerine ayaklarına düşüp envâ‘-ı tekrîm ile Murtazâ Paşa da‘vâ-yı uhuvvet ile ca‘lî öpüşüp ve kucuşup görüşüp derûn-ı sarâya girüp birbirlerine ol kadar iştiyâkî âşinâyîler etdiler kim gûyâ bunlar râh-ı hacc refîkleri idi. Murtazâ Paşa, Hasan Paşa'ya ve Sarı Ken‘ân Paşa'ya ve Tayyaroğlu Ahmed Paşa'ya ve gayrı beğlerbeğilere ve paşalara,

"Safâ geldiniz, hoş geldiniz" deyü {yüzlerine} piyâz u niyâz ve dil-nüvâzlıklar edüp cümle vüzerâlara birer semmûr kürk ve gayrılara birer zer-ender-zer {hil‘at} geydirüp,

Murtazâ Paşa eydir: "Aceb âkilâne hareket etdiniz. Allâhu a‘lem kim siz Hazret-i Hızır'a râst geldiniz yâhûd bir sa‘d sâ‘atde müşâvere edüp Haleb'e geldiniz. İmdi bir ayak evvel sizin bu Haleb'e amân ile geldiğinizin tedârik meşveretin görelim" dedikde, Hasan Paşa ve gayrı ayakdaşı âsî vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar eyitdiler:

"Vallâhi sultânım, istersen müşâvere eyle ve eyleme. şimdiki hâlde biz sana dahl düşdük. Gerek öldür ve gerek dirgir" dediler.

Murtazâ Paşa eydir: "Niçün böyle dersiniz? Sizin bir kılınızın düşdüğü yere Kara Murtazâ Paşa'nın başı gide, zîrâ Osmânlı'ya kim yaradı, bugün size yarın bize, ammâ hele bugün geldiniz. Hâlâ Tanrı müsâfirimiz sizi Hasan Paşa karındaşımı {benim} kendi sarâyımın bâğçesine konduralım. Ken‘ân Paşa karındaşımız Deli Kurd'a konduralım ve Ahmed Paşa karındaşımız Çetrefil Paşa hânesine konduralım ve şâtır karındaşı Hasan Paşa ve Ferhâd Paşa'yı {sancakdâra} ve Alî Mirzâ Paşa'yı {Mar‘ayşlıoğluna konduralım} ve Musli Paşa cümle çadırlarıyla meks eylesinler ve her gün sizinle Haleb'e girüp bizimle müşâvere eylesinler" deyüp Murtazâ Paşa cümle Hasan Paşalı'yı şehr-i Haleb'in enderûn [u] bîrûnuna cümle celâlîler yerlü yerlerince tevâbi‘ u levâhıklarıyla vezîrler ve paşalar ve beğler Haleb içre cümle ıskarça olup yerleşdiler.

Der-beyân-ı âkıbet-kârî-i Celâlî Hasan Paşa der-meştâ-yı Halebü'ş-şehbâ

Evvelâ Vâlî-i vilâyet-i Haleb Dutsak Alî Paşa ve muhâfizlardan Kara Murtazâ Paşa ve vâlî-i Erzurûm Gürcî Mustafâ Paşa ve şâm Vâlîsi Kadrî Paşa ve Musul Paşası Musli Paşa ve Kıbleli Paşa ve Çetrefilzâde Ahmed Paşa (---) ve Haleb mollası ve mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmları ve nakîbüleşrâf ve cümle a‘yân [u] eşrâf, Haleb paşası sarâyına cem‘ olup cümlesi Hasan Paşa ile ve ma‘an olan vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve sâ’ir âsî ümerâlar ile cümle öpüşüp görüşüp ba‘de'l-kahve meclisi emânet edüp yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh ile meşverete âğâze etdiklerinde,

Murtazâ Paşa eydir: "Gelin ey ümmet-i Muhammedler! Bu Hasan Paşa karındaşımız ayağımıza düşüp dahl dedi. Biz buna ne re’y [u] tedbîr tedârik-i meşveret edelim?" dedikde,

Hasan Paşa eydir: "Vallâhi ey bürâder-i cân berâberim. Ben Köpürlü zâlim havfinden bâğî ve dağî ve yağı oldum. Sen dahi emr-i pâdişâhîye itâ‘at ***[72a]*** edüp Diyârbekir eyâletiyle yüz bin askere serdâr olup üstüme geldin. Ben dahi kuş-ı cânım halâs içün seninle ceng eyledim. Takdîr-i ezelde fursat u nusret benim imiş. Sû-i tedbîrin sebebiyle hezîmet senin imiş. N'edelim, n'eyleyelim? Takdîr-i ezel bu imiş kim pâdişâh-ı âlem-penâh havfinden kendü ayağımla şimdi ayağına düşüp Haleb dâmına giriftâr oldum ve cümle mâl-ı erzâk ve askerimden ayrılup işte şimdi huzûrunda yakam kıvırup önüne diz çökdüm. şu kadar ümmet-i Muhammed huzûrunda kanım ve katlim helâl olsun. İstersen öldür, istersen âzâd eyle. şânına ne lâyık ise anı eyle. Ben seninle ceng eyledimse cân u baş korkusundan etdim. Sen bana etme, sana da ederler. Pâdişâhdan benim bir katre kanım ricâ eyle" deyü Hasan Paşa ve gayrı vüzerâlar Murtazâ Paşa'dan ricâ edüp dîde-i pür-nemlerinden hûn-âlûd çekîde çekîde nemnâk yaşlar seyl-i revân olup Hasan Paşa bükâ eyledi. Huzzâr-ı meclis içre bir gırîv [ü] feryâd ve bir bükâ âriz oldu kim,

Halebli Katîfeci Haydar Efendi {eydir}: "Allâh kurtara paşa efendim" deyü Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp her bir celâlîlere tesellî-i hâtır verdiler.

Hemân Tayyaroğlu Ahmed Paşa eydir: "Bak a Murtazâ Paşa karındaşım, bu kârhâne-i dünyânın hükmü budur. Bozmak ve bozulmak Allâhu Rabbü'l-âlemînin elindedir, ammâ hâlâ hasb-i hâlimize münâsib bir Acem mânîsi vardır kim ne der. Mânî-i Acem, beyt:

Baba kitâb ile sen

Oku ki tâ bilesen

Bunda bir iş işle kim

Sinde yatabilesen

Ey imdi mürüvvet ve merhamet Hazret-i Alî'den kalmışdır. Sen dahi Murtazâ Alî isimlisin. Hâlâ şimdi huzûruna kendü ayağımızla ayağına geldik kim ayağıyla gelüp amân diyene ölüm olmaz. Aye[t] sûre-i (---) [26] deyü sana dahl düşdük. Gayret ve hamiyyet senindir" deyüp Tayyarzâde Ahmed Paşa hâmûş-bâş oldu.

Andan hemân Sarı Ken'ân Paşa eydir: "Bak a Murtazâ Paşa karındaş, biz seninle Harem-i Hâs'da zülüf-keşân iken işitmedin mi ki Sultân İbrâhîm Hân asrında Varvar Alî Paşa bizim gibi baş korkusuna düşüp üstüne deryâ-misâl asker cem' olup Varvar Alî Paşa bu Köpürlü'yü ve Amasiyyeli Kör Hüseyin Paşa'yı kırk elli bin askerleriyle bozup kırup Divriği Beği Kara Sefer Beğ'i katl edüp Köpürlü'yü ve Amasiyyeli Hüseyin Paşa'yı esîr edüp otak direğinde zincirler ile bağlı idi. Ba'dehû İpşir Paşa dahi Varvar'ı hîle ile 'Babacığım' diyerek üzerine varup Çerkeş nâm kasaba altında Varvar'ı bozup, askerin kırup Varvar'ı katl edüp başın der-i devlete gönderdi. Âhir İpşir Paşa'yı dahi İslâmbol'da kul gulû-yı âmm edüp katl eylediler. Netîce-i kelâm, cânım Murtazâ Paşa ocakdaşım ve karındaşım, hâlâ biz bir alay huzûrun gelmiş eli ayağı bâğlı âdemleriz. Eğer sen bizi katl edersen 'Men dakka dukka' seni de katl ederler, *ve's-selâm"* deyüp Sarı Ken'ân Paşa da hâmûş olıcak,

Hemân Kara Murtazâ Paşa eydir: "Tîz tuz, ekmek ve kılıç ve bir Kelâm-ı İzzet getirin" dedikde, fi'l-hâl getirüp Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Kıbleli Paşa ve Çetrefil oğlu Hüseyin Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Haleb mollası (---) zâde efendi ve mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh ile nân u nemeğe ve kılıca ve Kelâm-ı İzzet'e el urup ahd [ü] amân ile yemîn-i mugallaza edüp,

"Hâşâ ve kellâ benden size zerre ve şemme kadar zarar isâbet ede" deyü tekrâr-be-tekrâr bi-kesri'l-hâ yemîn edüp her biri Vezîr Murtazâ Paşa gibi yemîn etdiklerinde,

Murtazâ Paşa eydir: "Sizin cümleniz sa'âdetlü pâdişâhıma arz edelim ve Hüsrev Paşa Abaza Paşa ile Erzurûm'dan Âsitâne'ye nice çıkdı ise ben dahi der-i devlete sizinle giderim" deyü tekrâr yemîn edüp arz [u] mahzarlar yazılup ol gün yüz yetmiş aded mühürler ile arzlar mühürlenüp Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Alî Paşa ve Çetrefil Hüseyin Paşa ağalarından ve şehir a'yânlarından ve Hasan Paşa ve Sarı Ken'ân Paşa ve Tayyaroğlu taraflarından der-i devletde ***[72b]*** kapu yapmağa âdemleri ile Murtazâ Paşa telhîsi sa'âdetlü pâ[dişâ]ha ve bir mektûb-ı mahabbet-uslûb Köpürlü Mehemmed Paşa'ya gönderdiği mektûb sûretidir,

"İzzetlü, mürüvvetlü velîyy-i ni'am efendim sultânım arz-ı dâ'î-i kemter efkâr-ı ahkar budur kim, Sarı Ken'ân Paşa-yı muhannes-i keyvân ve nâdân-ı hutemân ile Harem-i Hâs'da neşv ü nemâ bulup Hâsoda'da Hırka-i Resûlullâh huddâmı olup otuz yedi sene hidmeti sebkat etmişken takdîr-i Hudâ donanma-yı hümâyûn dest-i kâfirde münhezim olduğıyçün havf u haşyet-i pâdişâhîden firâr edüp el-

âye[t], Sûre-i Vennâzi‘âtda *estağfirullâh* [27] âyeti itâbını müşâhede edicek âhirü'l-emr firâr edüp bir alay zaleme haşerâta teba‘iyyet edüp (---) etdiği şenâ‘at ve sefâhatleri bizim gibi çokdur ve sultânımdan gayrı kimsesi yokdur ve kabâhatları bî-nihâye olduğuna ilmimiz lahikdır, ammâ ol Âsitâne-i sa‘âdet'in kadîmî emekdârlarından olduğumuz içün bu hakîre Hasan Paşa ve Tayyarzâde Ahmed Paşa kullarıyla gelüp ‘Dahl-i emân’ deyüp ayağa düşüp bî-tâb ü bî-mecâl geldiler ve emân dileyüp cerâyimlerine özr-hân olup [28] fehvâsınca cümlesi estağfirullâh [29] âyetin tilâvet edüp bu muhlîsiniz yanına geldiler.

Hamd-i Hudâ gayrı bed-hâhlar yanına varmadı. Etdiği a‘mâl-i kabîha ve ef‘âl-i fasîhanın cezâsın buldu. Ve Hasan Paşa ve Tayyarzâde Ahmed Paşa ve gayrı cümle tâ’ib ü tâhir olup bugünkü gün askerleriyle Haleb altında meks edüp dururlar. Eğer ednâ hâtırımız içün anların defter-i cerâyimlerine pâdişâh başıyçün afv kalemin çeküp her birin birer nânpâre ile behremend ederseniz, fermân sultânımındır. Ve eğer sefere gitmedüğü Yanova câniblerine sefere gitsin derseniz yine fermân sultânımındır" deyü Köpürlü Mehemmed Paşa'ya mektûblar ve sa‘âdetlü pâdişâha telhîs bu sibâk [u] siyâk üzre yazılup Âsitâne-i sa‘âdete her vezîrin ve Murtazâ Paşa'nın müstakil üç aded âdemleri gitdikde ol ân Murtazâ Paşa Hasan Paşa'nın huzûruna yigirmi kîse ve on kîse Tayyaroğlu'na ve on kîse Ken‘ân Paşa'ya ve beşer kîse gayrı beğlerbeğilere ve ümerâlara cümle yüz on kîse ol gün celâlîlere ihsân eyleyüp şerbet ve buhûrdan sonra herkes konaklarına revâne olurken Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Alî Paşa üç vezîrin üç vezîr koltuklarına girüp binek taşında her birine birer mücevher eğerli at ve sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylânları altlarına çeküp anlar dahi şâd [ü] ferehnâk bilâ-rikâb süvâr olup her vezîr konaklarına revâne oldular.

Der-beyân-ı tazarru‘ [u] nâliş-i şükr-i Hudâ Murtazâ Paşa

Cümle celâlîler konaklarına gitdiklerinde hemân Murtazâ Paşa fi'l-hâl âbdest alup Hasan Paşa'dan gizlice kendü halvethânesine girüp iki rek‘at namâz kılup eydir:

"İlahî, ey Hâlik-ı kevneyn [30],'sin ammâ bu ne sırdır kim Ilgın şehri altında beni yüz bin askerimle bu celâlîler münhezim etdirüp mâl-ı Karûn'a mâlik iken bir atımla kaçup cânım kurtardım. şimdi bugünkü günde cümle hasımlarımı Haleb kal‘ası tokadına dıkup cümlesi ayağıma yüz sürdüler. İlahî, ben bir abd-i za‘îf âsî kulunun cürmüme bakmayup afvınla mu‘âmele eyle. Eğer istidrâc ise yâ Rabbî, bu devleti bana gösterme" deyüp firâvân tazarru‘ u nâlişler eyledi ve taşra çıkup fevka'l-had bî-hisâb izhâr-ı sürûr ve behcet edüp inbisât-ı şâdumânî gösterüp Hasan Paşa ve Tayyaroğlu'nun ve Ken‘ân Paşa'nın akîblerince boğça boğça zî-kıymet girân-bahâ kâr-ı Hindî zertârîler ve susîler ve cûdîler ve malayîler ve zâğîler ve germesûdlar ve Mahmûd-âbâdlar ve bir incü tesbîh kim cümle dürr-i yetîm idi ve bir summât-ı Muhammedî ta‘âm kim cümle kırk aded sîm âvânî suhûn-ı münakkaşlar kim içlerinde cümle mümessek ü mu‘amberîn ve muza‘ferîn ni‘met-i nefîse ile memlû ve sîm sini ve sîm leğen ve ibrik ve gûnâ-gûn fağfûr-ı Çin ve tabaklar ve münebbet kâseler ve Kuknus burnundan ve mercan ve kehribâr ve Seylân'dan murassa‘ kaşıklar ve girân-bahâ mücevher gülâbdân ve buhûrdân ***[73a]*** ve zertârî münakkaş bukalemûn pîşkîr ve gûnâ-gûn Lahorî şallar ve on şemâme amber-i hâm ve bir kantar ûd-ı Mâverdî ve sâ’ir levâzımâtlar ile yetmiş çift sarây yağlıkları gönderüp Hasan Paşa ile Murtazâ Paşa tekmîl-i mahabbet edüp Hasan Paşa bu hedâyâlardan vâfir tesliye-i hâtır bulup şâd oldu kim Hasan Paşa Murtazâ Paşa'yı bozduğuna nâdim

olup "Âh ben bana etdim" dedi.

Ve yine ol gün ol sâ‘atde iç mehterbaşıyla Murtazâ Paşa Tayyaroğlu Ahmed Paşa'ya ve Sarı Ken‘ân Paşa'ya ve Hasan Paşa'ya gönderdiği gibi *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* ile hedâyâlar gönderüp hâtırların ele alup dil-nüvâzlıklar etdi.

Ve ba‘de'l-asr üç vezîre Murtazâ Paşa ellişer aded fağfûrî tabaklar ile gûnâ-gûn hulviyyât u zulbiyyât ve katr-ı nebât-ı Hamavî ve gûnâ-gûn memdûh meyveleri sele sele ve şele şele âbdâr müsmirât ve gayrı elvân me’kûlât [ü] meşrûbâtları ba‘de'l-asr üç vezîre hedâyâ-yı fâkiheler gidüp kable'l-gurûb bir cür’et edüp Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya varup üç âsî ve üç tâbi‘ vezîr Hasan Paşa'da ol gece tâ nısfu'l-leyle dek bir hay ve bir huy sâz u sûz ve ayş u işret edüp gam-ı dünyâyı ferâmûş edüp ba‘de nısfu'l-leyl Hasan Paşa Murtazâ Paşa'ya ricâ edüp dedi kim,

"Benim garîblerim benimle olsunlar, pârekende vü perîşân olmasınlar" dedikde, Murtazâ Paşa-yı sâhib-i ferâset bu ricâdan nakş etdi, ammâ yine "N'ola" deyüp Hasan Paşa'nın köğlerde olan ağavâtlarının birkaçın kal‘a içine kondurdu.

Andan ale's-sabâh Murtazâ Paşa Tayyaroğlu'na elli fağfûrî mümessek ta‘âm tahta'l-kahve gönderüp kendü dahi Tayyaroğlu'na varup bile ta‘âm yeyüp cân sohbetleri edüp Murtazâ Paşa dil-nüvâzlıklar etdi.

Andan yine Murtazâ Paşa vakt-i zuhurda elli mertebânî ta‘âm-ı mümesseki Sarı Ken‘ân Paşa'ya gönderüp kendüler dahi Ken‘ân Paşa'ya varup ta‘âmları anda tenâvül edüp anınla dahi niçe gûne kelimâtlar edüp hâtırın ele aldı.

Ve her gün birbirlerine mahabbet üzre varup gelüp cân sohbetleri etmede ve her gün Murtazâ Paşa'dan ve Kadrî Paşa'dan ve Dutsak Alî Paşa'dan üç vezîre belağan mâ-belağ hedâyâlar ve meyveler gitmede, ammâ günden güne üç vezîrin ve bu kadar beğlerbeğilerin ve sâ’ir ümerâların askerleri nefîr-i âm havfinden ve paşalarının sıhhat [u] selâmetle Haleb'de mu‘azzez ü mükerrem olup günâhları afv olunmak içün Âsitâne'ye arz oldukların cümle sekbân u sarıcalar işidüp Haleb'e girmeyenler birer ikişer girirek gürûh gürûh ve bölük bölük pes u perdeden kal‘a-i Haleb'e ve taşra varoşa sepişüp derûn-ı Haleb nezâketle celâlî haşerâtlarıyla ıskarça oldular. Ve taşradan zahîre anların zulmünden gelmemek ile kaht [u] galâ etdiler. Ve re‘âyâ vü berâyâ eliyle gelen me’kûlât [u] meşrûbâtları ucuz bahâ ile sûret-i hakdan görünüp ale'l-gasb aldıklarından re‘âyâ metâ‘ getirmez oldular.

Bu hâl üzre el vilâyet elden gidüp avrat ve oğlan alâ mele’i'n-nâs karanlık kuyuda if‘âl bâbına çekilmeğe başlandı. Ve niçe ehl-i ırz âdemlerin hâneleri her gece taşlandı. "Bire bunu kim etdi" deyince üç âsî ve üç tâbi‘ vezîrlerin camapur askeri gibi derinti haşerât askerleri var kim kime söylemeğe ve sormağa kâdirler.

Âhir-i kâr ahâlî-i vilâyet Murtazâ Paşa'ya teşekkî etdikçe,

Murtazâ Paşa "Birkaç günden arzlarımız sa‘âdetlü pâdişâhdan gelince sabr edin. İnşâ’allâh her biri

birer takrîb ile âhar mansıblara giderler. Belki Hasan Paşa Haleb mansıbı ola, sakının. Tevâbi‘leriyle bir hoş geçinüp, bana ve Hasan Paşa karındaşıma şikâyet etmen" deyü Murtazâ Paşa ahâlî-i Haleb'e hâb-ı hargûş ile tesellî vererek ehl-i beledi teskîn ederdi.

Ertesi yine Murtazâ Paşa cümle celâlî paşaları Haleb sarâyına da‘vet edüp bir ziyâfet-i âlî olup esnâ-yı kelâmda,

Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya eydir: "Benim birâderim, işte hâlâ bizim telhîsimiz ve arz [u] mahzarlarımız elbette ve elbette sa‘âdetlü pâdişâha ve vezîria‘zama ya dün ya bugün varup vâsıl olup birkaç günden müferrih haberler gelmesi mukarrerdir, ammâ benim birâderim, sizden bir ricâm vardır. Elbette geçmek gerek" dedikde, ***[73b]*** hemân,

Hasan Paşa eydir: "Behey bürâder, senin ricân değil, vallâhi ednâ mertebe bir âdeminin ricâsı cânıma ve başıma geçer. Söyle ricânız nedir?" dedikde,

Murtazâ Paşa eydir: "Benim ilmim lâhıkdır kim sa‘âdetlü pâdişâh bir cânibe elbette sefer ister. Sizin hâlâ âmâde bu kadar bin güzîde askeriniz var. Hemân ki sizin hâtırınız için yazılan arzlarımız vardıkda elbette size {sa‘âdetlü pâdişâh} ‘Eyâlet-i Erzurûm'u ihsân edüp suçundan geçerim. Ammim Sultân Murâd Hân'ın feth etdiği Revân'ı Kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı ser-tırâşdan alırsan defter-i cerâyimine afv kalemi çekerim’ {deyü} sizi Acem diyârına Ferhâd Paşa gibi ve Özdemiroğlu Osmân Paşa gibi sizi Acem seferlerine serdâr-ı mu‘azzam etmeleri mukarrerdir ve bizi dahi bir eyâletle elbette bilirim size koşuntu edüp ta‘yîn etdiklerinde cümlenin serdâr-ı mu‘azzamı olursuz. Ricâmız oldur kim bizi ol günlerde nazar-ı şerîfinizden dûr ve bî-nazarınız ile mahcûr buyurmayup derûn-ı dilinizden ihrâc buyurman" deyü Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya rûy-ı dil gösterdi ve niçe gûne niyâz u piyâzlar etdi. Zîrâ Murtazâ Paşa korkardı kim bir gün, ya bir gece celâlîler ale'l-gafle {Haleb'e} istîlâ ederdi deyü derûnunda havfe düşmüşdü, ammâ bir ferd-i âferîdeye keşf-i râz etmeğe havf ederdi. Hasan Paşa eydir:

"Behey kardaşım, ben serdârlıkdan geçdim. Hemân bir dârlık olmaya. Geçdim devlet-i dünyâdan" deyüp bu kıt‘a terennüm edüp

Bu bezm-i âlem-ârânın geçüp câm-ı safâsından

Çevirdim yüzümü âyîne-i âlem-nümâsından

Ne hazzım var vefâsından ne vehmim var cefâsından

Vefâsı anın olsun geçdim anın ben vefâsından

Bu ebyât-ı belîğin mefhûmları üzre abâ ve kebe geymeğe ve bir fahfara nân pâre yemeğe kâ’ilim. Hemân murg-ı cânım âzâd ve bir damla kanımla cânım âzâd ve şâd olsa hayât-ı câvidân bulurdum" dedikde Murtazâ Paşa eydir:

"Cânım Hasan Paşa, ben cengin görüp şerbetin içdim. Hakku'l-insâf Hudâ âlimdir. Cengâversin ve

bahâdır ve dilâversin ve asker-perver bir server-i hünerver-i zor-âver ersin. Bu kadar askerinle sizi elbette bir deliğe dıkup cümleye serasker olursun, ammâ bu Haleb altında bu kadar asâkiriniz zarûret çekerler, zîrâ ma‘lûmunuzdur kim Haleb bir dar yerdir ve asker kesretinden re‘âyâlar da etrâfdan gelmez olup kaht [u] galâ olur oldu. Gelin izn-i şerîfiniz ile sizin ve bizim yakın ağalarımızdan mâ‘adâ ne kadar taşra varoşda ve Haleb içinde olan askere izn-i şer‘ ile etrâf kurâların yakınlarında konak ve kışlalar verelim. Askerin birazı kurâlara gidüp bunda sefâlet çekmeyüp refâhiyyetle bir mansıb-ı âlîye gidince duralar. Kal‘ada konakları olana kışlalardan zahîre getireler. Siz dahi ve biz dahi asker sıkletinden kurtuluruz ve ahâlî-i vilâyet dahi fitne ve fesâddan ve avrat ve oğlan gavgasından emîn olurlardı. Emir sizindir" deyü Murtazâ Paşa hâmûş oldu.

Hemân Hasan Paşa eydir: "Ol gâzîler benim cânım başım kanım yoldaşlarıdır. Cânım Paşa efendim, lutf eylen. Birkaç günlük müsâfiriniziz. Gülün seven dikenin de sever, sabr edelim. Mısra‘:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp, {Hasan Paşa} ağalarının yanından ayrıldıklarından hazz etmeyüp rızâ vermedi ve,

Tayyaroğlu Ahmed Paşa eydir: "Behey Murtazâ Paşa karındaşım, bizim bu bir alay âdemlerimiz yolumuza mâldan ve cândan ve başdan olup derd-i belâ-yı râh çekmişlerdir, harc-ı râha sıkılmışlardır ve niçe kerre sefer serencâmların görmüşlerdir. Hâlâ serlerin birer girde bâliş-i râhata komamışlardır. Fi'l-cümle her biri birer hâne-i bî-minnetde meks edüp yine ehl-i sefer namâzın ikişer rek‘at farz kılup ehl-i hazer değillerdir. Devletinizde şu Haleb kal‘asında birkaç gün huzûr etseler mahzûz oluruz. Felek-i kec-rev eğer vefk-i murâdımız üzre deverân ederse bir gün kalkar gideriz. Görelim, şu giden arzlardan ne haber zuhûr eder?" deyü hatm-i kelâm edüp Tayyaroğlu dahi Haleb içinden askerinin taşra çıkdığından hazz etmeyiyor. Sarı Ken‘ân Paşa dahi eydir:

"Bir alay gurebâ askerlerimizdir ve cümlemiz ve cümlesi müsâfirlerinizdir. Müsâfire ikrâm vâcibdir kim [31] buyurmuşlardır. Keremkârlık edüp kerem ile bizlere ikrâm eylen" deyü Ken‘ân Paşa münşiyâne ricâlar etdi.

Hemân Kadrî Paşa eydir: "Ey vezîr karındaşlar, bizim zulm [u] ta‘addîmizden şehr-i Haleb elden gitdi. Bu böyle ***[74a]*** olmaz. Gelin imdi Molla efendi hazretleri izn-i şer‘ile vilâyet üzre kışla mürâseleleri versin. Bizler dahi mübâşirler verelim. Cümle kurâ ve kasabâtlardan paşa efendilerin zahîreleri kurâlardan gelsin ve şehre gelen re‘âyânın metâ‘ına bir kimse vaz‘-ı yed etmeyüp fitne ve fesâd olmasın" dedikde, taraf taraf "Vallâhi ma‘kul" deyüp Fâtiha okunup Hasan Paşa ve Ken‘ân Paşa ve Tayyar Mehemmed Paşazâde Ahmed Paşa şâd u handân oldular kim Haleb içinde yerleşdiklerin mukarrer bildiler, ammâ Murtazâ Paşa'nın yüreğinden kan gidüp kendü sarâyına gitdi. Âkıbetü'l-emr,

Celâlî Hasan Paşa ve gayrı vüzerâların Haleb'de katl olundukların beyân eder

Hemân Murtazâ Paşa gördü kim kal‘a-i Haleb içre celâlîler dolup iş işden geçdi. Hemân ol gece Murtazâ Paşa sarâyın halvet edüp pes u perdeden iptidâ Kadrî Paşa'yı ve vâlî-i vilâyet Dutsak Alî Paşa'yı ve Çetrefiloğlu Hasan Paşa'yı ve tegeltisi ağarmış kâr-âzmûde iş görmüş hayırhâh-ı devlet

mu‘temed kocalardan kokonos kocaları nihânîce sarâyına çağırup sûre (---) [32] nassına itâ‘aten müşâvereye şurû‘ etdiklerinde ibtidâ,

"Bu sırr-ı hafî burada kala" deyü nân ü nemeğe ve Kur’ân-ı azîme yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh edüp birbirlerinden emîn olup "Meclis emânetdir" deyü müşâvereye başladılar.

Murtazâ Paşa eydir: "Bire âdemler, bu Hasan Paşa askeriyle hâlimiz neye müncer olur. İşte birer birer beşer onar kal‘a içre cümle celâlî ve cemâlî haşerâtları konaklara leb ber-leb oldular. Bunun sonu neye varır?" denildikde, hemân içlerinde bir tirid koca Koca Murâd Paşa'dan kalmış Koca Ahmed Ağa ve Koca Sarvan Alî Ağa eyitdiler:

"Nice olsa gerek? Eğer bu geceyi savarsak yarın gece celâlîler ale'l-gafle şebhûn edüp cümlemiz kırup Karayazıcı ve Sa‘îd Arab ve Cânpoladoğlu Haleb'e ne etdi ise bunlar dahi edüp Âl-i Osmân'a karşu durup istediklerin edüp her biri zor bâzûlarıyla birer mansıb-ı âlî ile birer vilâyete gidüp Devlet-i Âl-i Osmân tavâ’if-i mülûk gibi olur. Erzurûm'da Abaza Paşa kıssası dahi karîbü'l-ahddir. Ne aceb ferâmûş etdiniz? Bunlar dahi cümle Abaza değil midir ve bu Hasan Paşa Abaza ile âsî olup Erzurûm'da kapanan Kara Hasan değil midir? İşte Haleb'i dahi eyle istîlâ etmeğe kasd etmişlerdir. Hemân bu gece tedârik görmek gerek. Yohsa Haleb elden giderse evlâd [u] ensâbımız ve bizlerin cümle başları gidüp devr-i kıyâmete dek bednâmlık ile anılırız. Ve eğer bizi celâlîler kırmayup kal‘ayı alırsa sağ kalanlarımız Âl-i Osmân pâdişâhına ne cevâb verelim?" dediklerinde, birkaçı eyitdi:

"Ya buna çâre nedir?" deyince hemân,

Koca Sarban Hacı Alî Ağa eydir: "İnşâ’allâhu Te‘âlâ yarın cum‘a namâzı mahallinde âdetimiz üzre Haleb kapuları kapanır. Hemân mukaddem cümle hâne sâhiblerine yemîn-i billâh ile istimâletler verüp sizin sırdaş haldaşlarınızdan cümle iç ağaları ve sâ’ir fetâlar pür-silâh âmâde olup cümle halk cum‘a namâzın kılarken anlar cümle konaklarında otururken kal‘adan bir balyemez top-ı şâhî atılınca hemân herkes konağında olanları katl edüp bir âdemi halâs eden hâne sâhibini "Kanı müsâfirinin başı" deyü yerine ev sâhibin baş edüp kal‘a kapuları mesdûd bir celâlî kande gidebilir? Ân-ı vâhidde nefîr-i âm ile baş olup Haleb şehri değil cümle cihân halkı şûr-ı şerr-i celâlîden halâs olup şâdumân-ı çereğân ederler" deyince hemân,

Kadrî Paşa eydir: "Ya biz anların afvı içün sa‘âdetlü pâdişâh huzûrunda arzlarımız makbûle geçerse ‘her birine birer eyâlet ihsân eyledim’ deyü hatt-ı şerîf gelirse pâdişâha ne cevâb verelim?" dedikde, hemân,

Dutsak Alî Paşa eydir: "Bire kardaşlar, yar yıkıldığı gün tozar. Hele Allâh verse biz anları şu meşveret-i ahsen üzre bir kerre kırabilsek Pâdişâha cevâb vermek âsândır kim,

‘Vallâhi pâdişâhım, amân dahl deyü sûret-i Hak'dan görünüp yalınız geldiler. Sonra nezâketle Haleb'e doldular. Ba‘dehû ale'l-gafle Haleb'e kapanmak sevdâsında iken bizler mukaddem hareket edüp pâdişâhımın nefîr-i âm emriyle cümle celâlîleri katl etdik. Fermân pâdişâh-ı âlem-penâhımındır’ deyü arz [u] mahzarlar basarız, *ve's-selâm*. Ey imdi böyle olsun" deyü cümle iş

sâhibleri ve meşveredârları yine yemîn edüp ol gece cümle mu‘temedün-aleyh sırdaş haldaşlarıyla âmâde oldular, ammâ Murtazâ Paşa "Keşf-i râz ola" deyü havfinden,

"Böyle olmasa dahi emr-i sehel ile yâhûd her birin zehirleme gibi olsa yâhûd cümlesine bir ziyâfet edüp ol ân ***[74b]*** üşüp cümlesin kırsak dahi âsân idi" dedi, ammâ "*el-Ma‘nâ fî batni 'ş-şâ‘ir*" deyüp derûnunda cilveger olan top atılup herkes konaklarında katl olunması murâdı idi.

Hemân ale's-sabâh her konak sâhiblerine minvâl-i vech-i meşrûh üzre Murtazâ Paşa fermânıyla mü’ekked buyurdumlar yazılup ve niçe hânedân sâhiblerin nihânîce sarâya çağırup "Kal‘adan sabâh Cum‘a ezânı mahallinde top atıldıkda evlerinizde müsâfirlerinizi kırmazsanız, yerlerine pâdişâh başıyçün sizleri kırarız" deyüp imdâd isteyenlere nâmdâr imdâdlar verüp işbu sene 1069 mâh-ı Cemâziyelâhir'in 22 {Bâzâr gün vakt-i zuhurda} kal‘adan bir top atılup kal‘anın cümle kapuları kapanup herkesin hânesinde pinhân olan ejder-i heft-ser yiğitler boşanup sarâyların kapuların sedd edüp ev sâhibleri Kassâb Cömerd köçeği gibi âdem kırmağa başlayup bir sâ‘at-i nücûmîde,

Der-beyân-ı katl-i Celâlî Hasan Paşa ve gayrı

Vüzerâ ve mîr-i mîrânların cümlesin bî-te’essüf ve bilâ-usret Hasan Paşa'yı hüsn-i tedbîr ile Haleb'de Murtazâ Paşa sarâyında katl sadedinde iken Hasan Paşa gâfil bulunmayup hayli ceng ederken Murtazâ Paşa kahvecisi Arnavud Mehemmed, Hasan Paşa'nın depesinden bir hançer-i zü'l-ficcâm-ı mühlik urunca "Hay kahbe hîz" deyü Hasan ana hamle ederken âhir-i kâr Bitlisli İbrikdâr Deli Ahmed Hasan Paşa'yı yıkup başın kesüp Murtazâ Paşa'ya Kahveci Mehemmed ve Bitlisli Deli Ahmed başı getirdiklerinde ikisine birer kîse altun verüp Murtazâ Paşa yedi kerre secde-i şükür eyleyüp cenâb-ı Hakk'a hamd u senâ etdikden sonra cümle celâlî kelleleri birer keyd-i mekîn ü kemîn ile kimi ma‘nûken ve kimi şilim şilim ve dilim dilim ile ve kimi kemend-i ayyârân ile boğulup her biri birer hâl-i pür-melâl ile kelle paça olup başları pişmeden ve şiddet-i hârdan her baş şişmeden sâde tuz ile kutular içre basdırup fitrâklere asdırup Hasan Paşa ve Sarı Ken‘ân Paşa ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken‘ân Paşa ve Vanlı Erciş Beği Deli Ferhâd Paşa ve Cân Mirzâ Paşa ve Ma‘nek Siyâvuş ve Beğzâde ve Deli Ferhâd Paşa oğlu Yahyâ Beğ'i (---) ve niçe celâlî haşerâtlarının kelleleri Murtazâ Paşa huzûruna gelüp galtân olmada ve ba‘zı celâlîler meyhâne ve bozahâne ve konaklarında zevk u safâda iken ve niçesi keyd-i mekînden emîn olduk zann edüp sûk-ı sultânîde bey‘ ü şirâda iken ve kimi bâğ u bâğçede ayş [u] işretde iken ve kimisi kahvehâne ve hammâmda ve hazz-ı nefsi olan seyr-i sulûklerde bulunduğu yerlerde bu celâlîlere bir tîğ-i âteş-tâb urdular kim Haleblilerin derûnlarındaki âteşleri teskîn olup kellelerin sarây meydânına yığup andan Haleb'in kal‘a kapuların küşâde edüp ahâlî-i Haleb'in ata dona kâdir olan şahbâzları atlanup taşra varoşda ve gök meydânda hayme vü hargâhlarıyla konan celâlîlere eyle kılıç urdular kim Haleb'in Çürük Kana suyuna benî Âdem kanı revân olup mahlût oldu.

Ve ol gün Haleb kefereleri ve Ya‘kûbîleri ve Yahûdîleri; celâlîleri, hınzîr depeler gibi depeleyüp emvâl [u] erzâkların nehb u gâret ederek bir sâ‘at-i nücûmîde kal‘a-i Haleb'in enderûn [u] bîrûnunda üç binden mütecâviz kelleler Haleb sarâyı meydânına galtân olup şehr-i Haleb lâşe-i murdârlarıyla telvîs olup bu hâl üzre cünd-i celâlîye bir tîğ-i âteş-tâb urulmuşdur kim vücûdları sahîfe-i rûzgârdan seyf-i müczem ile hak olup cümle Anadolu ve Karaman ve Mar‘ayş ve şâm ve Haleb ve Trablus ve Diyârbekir ve Erzurûm eyâletleri sekbân ve sarıca celâlîleri şerrinden emîn oldular.

Ve Haleb'den ba‘zı celâlîler ibtidâ atılan top sadâsından hemân cân başlarına sıçrayup çıplak ve yaldak atlara küme küme süvâr olup şehr-i Ayıntâb'a ve Birecik'e ve Bombuca ve Urfa'ya ve Rıkka'ya ve Bab'a ve Rûmkal‘a'ya ve Azez'e ve Kilis'e ve Mar‘ayş'a ve Besni'ye ve Sofraz'a ve Ca‘ber kal‘asına ve kimisi benâtü'n-na‘ş gibi târumâr olup çöl câniblerinde Ane kal‘ası ve Seleme kal‘ası ve Musul ve şehrezûl ve Mardin ve Sincâr ve Hasankeyf ve Hısn-ı Mansûr ve Malatıyye taraflarına ve Keys urbânı ve Mevâl urbânı ve Alî Fâris urbânı içre firâr etdiler.

Bir fırkası dahi Haleb kurâlarında kışlada idiler. Anlar dahi bu kırgını işidüp hemân Haleb eyâletinde olan şehirlerden kal‘a-i Hantaman'a ve Ma‘arra ve Selmin ve İdlib ve Rıha ve Bekfelon ve şecer kal‘ası ve Mıdık kal‘ası ve Antakiyye ve Payas ve Adana câniblerine firâr etdiklerinin haberi Murtazâ Paşa'ya gelince hemân Murtazâ Paşa anların akîblerince niçe bin askeri bölük bölük seçüp,

"Erebildikleriniz ***[75a]*** yerde erüp başların kesüp mâl-ı ganâ’imleri sizin kelleleri bizim" deyince Murtazâ Paşa'dan bu fermânı avân-ı mutî‘ân işidince hemân ol ân cümle sipâhân-ı paşalıyân ve deli ve gönüllüyân, celâlîlerin ardlarına düşüp yetişdikleri yerde kıra kıra rûz-merre başların kırkar ve ellişer ve yüzer ve ikişer yüz yüzülmüş tuzlu tulum başlar eyâlet eyâlet Haleb'e gelüp pâymâl-i rimâl bu minvâl üzre yedi günde kâmil yedi bin kelle ale't-tevâlî gelüp galtân olurdu.

Hamd-i Hudâ bir gazâ-yı ekber olmuşdur kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Eğer "Niçün bir alay ümmet-i Muhammed'in katliyçün hamd edüp gazâ oldu dersin?" deyü su’âl edersen, Âl-i Osmân pâdişâhının serdâr-ı mu‘azzamı Köpürlü Mehemmed Paşa Erdel diyârında Rakofçi Kral üzre dîn-i mübîn uğuruna gazâya gidüp Yanova kal‘ası altında iken germâ-germ ceng [u] cidâl ve harb [u] kitâlde iken bunlar Anadolu'da isyân edüp sefere gitmediklerinden mâ‘adâ el vilâyet vurup küffâra imdâd etmiş olup serdâr-ı mu‘azzam bi'z-zarûrî kâfir ile cengi bırağup Anadolu'yu bu celâlîlerin elinden feth etmeğe gelüp hamd-i Hudâ bu yüzden cümlesin kırup Anadolu diyârı âsûde-hâl oldu.

Eğer Anadolu'da bu haşerâtlar isyân etmeselerdi Köpürlü Mehemmed Paşa ol asker-i deryâ-misâl ile Yanova seferine vardıkda Erdel diyârında ne şarbatak kal‘ası ve ne Sekelhit ve ne Deva ve ne Nagban Ejder ve ne Bistiriçse ve ne Foğraş ve ne Sibin ve ne Praşo ve ne Udvarhel ve Belgrad ve ne şebeş Uğvar ve ne Hasvar ve ne Sakmar ve ne Eçetvâr ve ne Karol ve ne Kalev ve ne Kâlu ve ne Kaşa ve ne Hayduşak varoşları ve ne Seykel vilâyeti varoşları kalmayup cümle Erdel'in ve Orta Macar'ın mezkûr kal‘aları serâpâ feth olurdu, ammâ bunların isyânı sebebiyle Âl-i Osmân'ın böyle cem‘iyyet-i kübrâlı askeri Yanova fethiyle gerüye dönüp Âsitâne-i sa‘âdet'e sadrıa‘zam geldikde mezâhib-i erba‘adan fetvâ-yı şerîfeler alup katlleri helâl olduğuna delîl nass-ı kâtı‘ budur kim, sûre-i (---) [33] kat‘ı burhânıyla cümle celâlîleri katl etdikleriyçün anların katline gazâ-yı ekber deriz.

Hikmet-i Hudâ bu celâlîlerin halâsı içün Der-i Devlet'e arz [u] mahzarlar gideli yigirmi altı gün olmuşdu. Arzlar huzûr-ı pâdişâhîde zerre kadar makbûl-i şehriyârî olmayup sa‘âdetlü {pâdişâh} hasekisi yigirmi yedinci günde cümle celâlîlerin katlleriyçün "Ya başları, ya başlarınız" deyü Murtazâ Paşa'ya ve Kadrî Paşa'ya ve Çetrefil Paşa'ya ve Dutsak Alî Paşa'ya ve niçe beğlerbeğilere

mü'ekked hatt-ı şerîfler geldi, ammâ hikmet-i Lem-yezel hatt-ı şerîfden yedi gün evvel celâlîleri Kara Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Paşa cümlesin kelle edüp hâzırlamışlar idi. Hemân ol gün Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa ve gayrı mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ve a'yân-ı kibâr ulemâ ve sulehâ-yı meşâyihân ve molla ve mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları cümle arz [u] mahzarlara mühürler urup cümle kibâr Der-i Devlet'e mekâtibler yazup üç vezîr tarafından ve yedi aded beğlerbeğiler tarafından âdemler ile üç celâlî vezîr başı ve (---) aded mîr-i mîrânlar başı ve sâ'ir ümerâlar başların tuzlayup kutular içre arz [u] mahzarlar ile cümle (---) aded kelle paçaları ulaklıkla Âsitâne-i sa'âdet'e gönderüp Murtazâ Paşa Diyârbekir'e ve Kadrî Paşa şâm'a ve Çetrefilzâde Musul'a ve sâ'ir mîr-i mîrânlar mansıblı mansıblarına gidüp Dutsak Alî Paşa Haleb mansıbında kalup etrâf [u] eknâfda cümle celâlîleri kırmağa henüz başladılar ve,

..... (3 satır boş).....

Onuncu günde Der-i Devlet'e sene (---) mâh (---) gününde Celâlî Hasan Paşa ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken'ân Paşa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mîr-i mîrânlar ve ümerâların kelleleri huzûr-ı pâdişâhîye gelüp cemî'i hâs u âm hamd [u] senâ edüp mesrûr [u] handân olup Köpürlü vezîr buyurdular kim,

"Hamd-i Hudâ şimdi Erdel Kralı Rakofçi la'înden henüz intikâm aldım" deyüp secde-i şükr edüp cümle kelleleri ta'zîmen Gazze makramaları üzre Bâb-ı Hümâyûn önüne alınlarında celî hatlar ile ale't-tertîb cümle kelleleri dizdiler.

Hemân ol gün cemî'i Memâlik-i Mahrûsa-i Âl-i Osmân'a nefîr-i âm emrleri Dergâh-ı ***[75b]*** âlî kapucubaşıları ve sadrıa'zam ağalarıyla evâmir-i şerîfler pârekende ve perîşân oldu. Ve yine ol gün Anadolu eyâletine İsmâ'îl Paşa Hasan Paşalı katline ve Yanova gazâsında bulunmayup esâmesi Kâğızhâne ulûfesinde "Mim" işâreti olan sipâhîleri cümle kethüdâyerlerinden taleb etmeğe hatt-ı şerîf ile İsmâ'îl Paşa serdâr olup Üsküdar'a çıkdı. Yine ol gün Kıbleli Mustafâ Paşa Karaman ve Mar'ayş ve Sivas ve Erzurûm'a serdâr olup Üsküdar'a geçdi. Ol hafta yedi yüz Hasan Paşalıyı kayd [u] bend ile Der-i Devlet'e gönderüp cümlesi kelle perrân paça oldu, ammâ cemî'i umûr-dîde âdemler bu Hasan Paşa'nın katl olmasın muhâldir derlerdi. Cümle paşalar Der-i Devlet'e gelüp Bâb-ı Hümâyûn önünde galtân olunca "Yâ baht [u] tâli'-i meymûn Köpürlü" deyüp engüşt ber-dehen etdiler.

Ba'dehû Köpürlü müstakil vezîria'zam olup Devlet-i Âl-i Osmân'ın îrâd [u] masârıfına mukayyed olup cemî'i ocaklarda ve evkâflarda nâ-müstehak âdemleri yoklama edüp isbât-ı vücûda da'vet edüp dörd kerre yüz bin âdem devlet yağmâsından nâ-müstehak ulûfeler yeyüp cümlesini kat'-ı erzâk ve niçe yüzünü şeyh Sâlim-i Mağribî gibi katl-i istihkâk edüp yedi ayda îrâd [u] masârıfı tamâm edüp dörd yıllık tedâhüli kaldırdı. Ol günlerde Köpürlü elli yıllık yâr-ı gâr-ı refîki olan Edirneli Mehemmed Efendi'yi bir sipâhî esâmesi ulûfesiyçün Hasan Paşa aşkına anı da katl edüp devlet-i dîvânda niçe yüz âdemleri şirp-kelle ve pâf-gevde edüp ıslâh-ı devlete mukayyed olup devlete nizâm intizâm verdi, ammâ yine her müşâveresi efendimiz Melek Ahmed Paşa ve Küçükoda hocası Mehemmed Efendi ve (---) (---) ile müşâvere ederdi, ammâ efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya bir mansıb-ı âlîde ve ne Kubbealtı'nda idi. Ancak Afyonkarahisârı sancağı hâssıyla sarâyında Kaya Sultân ile cân sohbetinde iken bi-emr-i Hayy-i Kadîr Kaya Sultân efendimiz hâmile oldu. Cümle kapu

yoldaşlarımız safâ etdiler, zîrâ Sultân her vaz‘-ı haml etdikde ağavâtlara yigirmi kîse {mâl} tasadduk ederdi. Anıniçün cümle ağalar hazz edüp Paşa ve Sultân ile bâğdan bâğa ve yalıdan yalıya ve pâdişâh bâğçelerine her bâr gidüp zevk [u] safâlar ederdik.,

Ve mine'l-acâ’ib rü’yâ-yı sâliha-i İsmehân Kaya Sultân bint-i Sultân Murâd Hân
aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân

Bir gün vakt-i seherde Kaya Sultân efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya eydir: "Cânım Paşa, sen gâyet mu‘abbirsin. Babam Gazi Murâd Hân ba‘zı vâkı‘aların sana ta‘bîr etdirir idi. Ben de bu gece bir vâkı‘a gördüm. Lutf ile, ta‘bîr eyle" dedikde,

Paşa eyitdi, "Söyle Sultânım" dedi. Hemân Sultân *bism-i İlâh* ile bed’ edüp eydir:

"Bu gece cennet bâğlarında gezerken dedem Sultân Ahmed Hân elimden yapışup bâğ u bâğçe içinde olan kasr-ı âlîleri ve hûrî ve gılmânları hep seyr [ü] temâşâ etdirüp gezerken, ‘göre İsmehân'ım, cenâb-ı Bârî bana ne ihsânlar edüp ne kadar cennet bâğlarına ve kasırları ve hûr [u] gılmânlarına nâ’il oldum. Bir kerre Yeni Câmi‘i yaparken pâdişâhlığıma bakmayup ırgatların arasına girüp eteğimle taş ve toprak taşıyup, yâ Rabbim, işte Ahmed ırgadının hidmetidir, kabûl-ı dergâh eyle deyü bükâ ederek eteğimden toprağı yere dökdüğümü cenâb-ı Allâh kabûl eyleyüp hidmetim mukâbelesinde bu cennet-i me’vâyı bana ihsân etdi. Gel imdi sen de İsmehân'ım, benim cennet bâğlarımda safâ eyle’ dedikde sol cânibde Sultân Mustafâ buyurdular kim ‘Ey birâder, şu Kaya kız Sultân Murâd'ın nâ-murâd kızıdır. Ko Melek Ahmed'den bir mu‘ammere kızı olsun ve dünyâda murâdın alup inkırâz-ı nesl olmayup ba‘dehû bizim bâğlarımıza gelüp gezsin’ buyurduklarında, hemân dedem Sultân Ahmed ‘Bu niyyete el-Fâtiha’ deyüp dedem elin yüzüme sürünce, dedemin eline nazar etdim. Eli kanlı idi. Ben dahi elim yüzüme sürdüm. Sağ elime sehel kan bulaşdı. Havfimden uyandım. Hayr ola cânım Paşacığım. İşte bu gece böyle bir vâkı‘a gördüm" deyü vâki‘-i hâli böyle takrîr eyledi. Paşa dahi "âh" deyüp bir âh-ı serd çekdi kim hânedânın sütûhları dir dir ditreyüp,

"Puh, ne güzel cennet bâğlı vâkı‘a-i sâlihadır, hayr ola" deyü bir Fâtiha tilâvet edüp, ta‘bîre şurû‘ edüp hüsn-i ta‘bîrler ile meserret-âmiz ta‘bîrler edüp,

Paşa eydir: "Cânım, hânım, ömrüm, Sultân efendim, düşde kan eydir. Sen ol kandan korkma. ***[76a]*** İnşâ’allâh ikimizin zürriyetinden hânımlarımız ve beğ evlâdlarımız vücûda gelüp her biri mu‘ammer olup bizler dahi yetmiş sene mu‘ammer olup âhir yerlerimiz Sultân Ahmed yanında cennet-i me’vâ olur, müjde sana Sultânım, ammâ bin altun fukarâya tasadduk eyle ve iki bin altun iç ağalarıma ve iki bin altun taşra ağalarıma ve üç yüz altun Evliyâ Çelebi'ye ve yüz altun anın hemşîresine ihsân edüp harem inden çıkarup Evliyâ'nın hemşîresin bir müselmâna verüp çerâğ eyle" dedikde, Paşa bu vâkı‘ayı ta‘bîrinden sonra Sultân'a her ne dediyse Sultân hazînedârı şebtîz Bula'dan beş bin dörd yüz altun getirüp cümle mahallerine bezl olunup hakîr de ve cümle enderûn [u] bîrûn ağalar zengin ve bizim hemşîre zengine oldu. Ba‘dehû Paşa ile taşra çıkarken Uzuncaova nâm mahalde,

Paşa eydir:"Evliyâm, bu esrâr-ı Hudâ'dır. Sende Allâh emâneti olsun. Sakın bu sırrı kimseye fâş etme" deyü hakîre yemîn verüp eydir:

"Allâhu a‘lem bizim Sultân vaz‘-ı haml ederken kanı akar ve şehîde olur" deyü ağladı.

Andan bir gün Kırşehri'nde[n] mektûblar gelüp Paşa'nın Kırşehri'nde olan çiftliğinden kırk yedi bin koyunu ve üç yüz kısrağı ve üç yüz yetmiş aded arvana develeri ve on yedi katar katırları "Hasan Paşa mâlıdır" deyü mîrîye kabz etdiklerinin haberi geldikde Paşa hemân Köpürlü'ye varup eydir:

"Sultânım, benim kırk yedi bin koyunum ve bu kadar at ve deve ve katarım ‘Hasan Paşa mâlıdır’ deyü zabt etmişler dedikde,

Köpürlü eydir: "Melek karındaş sen bir müselmân âdemsin. Ol koyunlar Hasan Paşa'nın değil midir?"

Paşa eyitdi: "Belî, ben vezîria‘zam iken bin altmış târîhinde Hasan Paşa'yı Türkman Ağası etdim. Ol zamân kalemiyyeme duta bana on bin aded şakakî ve bezikî koyunu verüp mâ‘adâsı benimdir ve o da on yıldan berü benim mâlımdır" dedikde,

Köpürlü eydir: *"Külli şey'in yerci‘u ilâ aslihi"* [34] Aslında Hasan mâlıymış. Yine hüsn-i tedbîr ile ‘Hasan mâlıdır’ deyü {koyunları} alup pâdişâha i‘lâm etdiler. Buna artık gayrı ilâc olmaz. Mukayyed olman" dedikde,

Paşa bildi kim "Balık başdan kokar. Gitdi kırk yedi bin koyun ve bu kadar mâl-ı menâl".

Hemân Paşa Köpürlü'den sarâya gelüp def‘-i gam içün Boğazhisâr'dan Yukaru Akbaba Sultân kurbunda Beğkoz bâğçesine Sultân ile göç edüp, anda bir ay zevk u safâ ederken yine bir sabâh

Ve min bedâyi‘i'l-garâ’ibi'l-acâ’ib menâm-ı sâliha-i Kaya Sultân

Eydir: "Cânım Paşacığım, bu gece bir vâkı‘a gördüm. Lütf eylen, eğer âfâkî ve eğer enfüsî bir hoş ta‘bîr eyle" deyü ricâ etdikde,

Paşa, "Buyurun efendim, hayr ola" dedi.

Sultân eydir: "Bu gece gördüm ki Eyyûb'den Sarâyburnu'na varınca boğazı kayıklar kaplamış. Her kayığın içinde âdemler mâl-â-mâl ve cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve kara ağalar ve avrat ve oğlanlar feryâd u figân ederek geldiler ve Eyyûb Sultân iskelesinde çıkup Eyyûb Sultân câmi‘inde du‘â edüp taşra cemâ‘at çıkup bizim imâmın evin basup imâm avratın bir beyâz harara koyup ağzın bâğladılar ve avratı beyâz harar ile bir büyük kayığa koyup,

‘Biz bu avrati tâ pâdişâha dek götürürüz. Eğer hakkından pâdişâh gelmezse pâdişâhlar pâdişâhı Allâh'a salarız’ deyü cümle halk kimi ağlar ve kimi inleyerek feryâd u figân ederek imâmın karısın kayık ile götürürlerken meğer ben dahi Eyyûb yalısında imişim. Ben dahi şâhnişînden bakup eyitdim:

‘Bire meded, şu bizim İmâm Ahmed Efendi'nin ehlidir. Vallâhi bir sâliha hatun Râbi‘a-i Adeviyye idi.

‘Bire meded, şu hatun içün on bin altun vereyim. şunu halâs eylesinler’ deyü benim Cevher Ağa'ya on bin altun verüp Cevher'i kayık ile İmâm Ahmed Efendi'nin karısın götürenlere gönderüp vardıkda, aslâ biri ricâm kabûl etmeyüp demişler kim,

‘Bu İmâm Ahmed karısı kanlıdır. Bunun hakkı huzûr-ı Hakk'a kaldı. Anda ricâ kabûl olur, yohsa bunda ricâ kabûl olmaz. Hemân Sultâna bizden selâm eyle. Ol on bin aded altuna on bin altun dahi zamm edüp kendü yetîm ve yetîmelerine ve cümle huddâmlarına versin’ deyü Cevher Ağa ile haber gönderüp imâmın karısın tâ Bâğçekapusu'na dek götürdüklerin pençereden nazar ederdim. Gördüm ki ol avratı Sarâyburnu'nda âdemler yüklenüp Ayasofiyya mütevellîsine verüp anda haps etmek fermân etdiler.

Andan gayrı Paşacığım ol avratı görmedim, ammâ yüreğim merhametden gâyet acıyup ‘Acaba öldürürler mi ki? Eyvâh bir kızcağazı var. Eğer ***[76b]*** ol hatunu öldürürlerse kızı yetîme kalırsa inşâ’allâh mâlım çokdur. Ol kızı ben beslerim’ deyü yine kendi kendime tesellî-i hâtır veririm deyüp uyandım" dedi.

Hemân Paşa, "Hayr ola Sultânım, bunun ta‘bîri oldur kim, ekseriyyâ Girid fethiyçün her câmi‘de du‘â olur. Bu Ebâ Eyyûb-ı Ensârî câmi‘ine cümle sıgâr u kibâr ve vüzerâ ve vükelâlar gelüp du‘âları hayyız-ı kabûlde vâki‘ olur ve ol imâm avratı kim devlet-i dünyâ ümîdi du‘âsıdır, kabûl olup dünyâ avratın alup beyâz harara kodukları inşâ’allâh an-karîb Kandiye feth olup beyâz sarıklı ümmet-i Muhammed destine girmesi alâmetidir" deyü Paşa bî-tâb u bî-mecâl bu gûne cevâb-ı muhâl verüp müfîd ü muhtasar ta‘bîr eder şekilli sözler söyleyüp yine,

Paşa eydir: "Ammâ Sultânım, ol yigirmi bin aded altunu siz mâlınızdan ifrâz edüp fukarâ-yı müstahıkkîne bezl edin kim cenâb-ı Allâh Kur’ân-ı azîminde ve Furkan-ı mecîdinde sûre-i (---) [35] (---) (---) âyeti buyurmuşdur" dedikde,

Sultân eydir: "Vallâhi'l-azîm Paşacığım, sen bu vâkı‘ayı gayrı tevcîh ile hüsn-i ta‘bîr ederken beşerenize nazar etdim. Reng-i rûyunuz mütegayyir olup bu gördüğüm düşden sende ve bende bildim ki pek havf etdim" dedikde,

Paşa eydir: "Hey cânım, siz hasîbü'n-nesîb vehhâmlarsız. Baban Murâd Hân dahi gördüğü düşlerden vehm edüp her vâkı‘ayı parmağına dolayup söylemedik âdem komazdı. Sen dahi eylesin, ammâ gidere şu evhâmı. İbtidâ bu düşü bana söyledin. Ben hayr ile ta‘bîr etdim. Söz burada kalsın" deyü Sultân'a Paşa niçe gûne tesellîler verdi, ammâ müfîd olmayup Sultân günden güne cânib-i Hakk'a mütevecciih olup yigirmi bin altun Mekke ve Medîne'ye ve yigirmi bin altun Harem-i Hâs'ın büyük ve küçük ve seferli ve kavurmacılar ve hazîneli ve kilârlı ve doğancılar ve Hâsodalarına vakf edüp her gece kırk bin salavât-ı şerîfe vasiyyet edüp yigirmi bin altunu teslîm-i mütevellî etdi ve yigirmi bin altun kendü tevâbi‘ u levâhıklarına ve yigirmi bin altun Melek Ahmed Paşa'nın cümle-cümle ağavâtlarına vasiyyet edüp teslîm-i mütevellî etdi.

Ve yetmiş yedi yerde bâğ u bâğçe ve yalılar ve çiftlikler ve'l-hâsıl cümle milk-i emlâklerin evlâdlarına ve kendü tevâbi‘lerine ve Melek tevâbi‘lerine hüccet-i şer‘iyyelerin verüp ba‘de'l-

inkırâz Mekke ve Medîne'ye cümle milklerin vasiyyet etdi, zîrâ sultânlar içre ol asırda andan zengine sultân yok idi ve yedi yıl mukaddem sâz u sûz ve lu‘b u lehv dinlemeden ve görmeden tâ’ib ü tâhir olup Koca Mustafâ Paşa şeyhi Hasan Efendi'den bey‘at edüp Râbi‘a-i Adeviyye merâtibin bulmuşlardı. Ve her kez musâhibe avratlardan hazz etmez olup köşe-i uzlet ihtiyâr etmeden hazz edüp her bâr ibâdete meşgûl {olup} Paşa ile bile namâz kılardı.

Ve mine'l-garâ’ib rü’yâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa

Bir sabâh efendimiz Melek Ahmed Paşa Eyyûb Sultân'daki sarâyda hakîre der kim,

"Evliyâm, Allâh hayırlar vere. Bu gece bir garîb vâkı‘a gördüm, hayr ola. Meğer ben bizim Kaya Sultân ile çekişmişim. Sultân bana eyitdi kim,

‘Bak a Paşa, şimden gerü ne sen benim ehlim olabilirsin ve ne ben senin hatunun olurum. Hemân benim nikâhım ver’ dedikde tekrâr ben bir azîm cidâl edüp eyitdim,

‘Bak a Sultân Efendim, ben seni boşamak ihtimâlim yokdur. Meğer mâbeynimiz ölüm ayıra, zîrâ ben senin bir Mısır hazînesi nikâhın nice vereyim. Sakın sultânım, bir dahi bu cevâbı söyleme. Yohsa kendim helâk ederim’ dedim.

Hemân Sultân eydir: ‘Sen helâk olmazsın, ammâ ben kendim helâk edüp, dedem Sultân Ahmed ‘Evlâdın oldukdan sonra gel’ dedi, ana giderim. Ben senden nikâh mikâh istemem. Benim karnımda bir kızın var. Al kızını, artık senden kızımı istemem. Hemân amân nikâhım helâl, cânım âzâd olsun. Boşa beni’ deyü Sultân feryâd eder.

Ben dahi ağlayup ‘Behey efendim, şu kârhâneyi niçün berbâd edersin? Ben senden ayrılmam’ dedim.

Sultân eyitdi, ‘Behey Paşa, sen beni boşa, sana Sultân mı eksik olur? İşte Fâtıma Sultân'ı al’ deyince ben,

‘Hâşâ, ma‘azallâh’ dedim.

Hemân Sultân eydir: ‘Paşacığım, sizler erlersiz. Sizlerde hakîkat yokdur elbette. Vallâhi Cânpoladoğlu anası Fâtıma Sultân'ı alırsın’ dedikde, ben dahi,

‘Allâh yetişdirmesin. Allâh benim cânım alsın’ dedim, amma Evliyâm, vâkı‘amda Sultân'a böyle derken dir dir ditredim.

Hemân ***[77a]*** Sultân eydir: ‘Ey imdi cânım Paşa, bi-eyyi vechin kân ben senden zor-â-zor elbette boşanırım. Eğer ben hâcetin isem, üç yıldan sonra yine bana gelüp nikâh eyleyüp alasın, ammâ gayrı yanıma yaklaşma nâ-mahremsin’ dedi.

Ben eyitdim, ‘Behey Sultân Efendim, latîfe-i efsâneyi ko. Böyle keder ü kesel-âmiz cevâbları söyleme’ dediğimde, hemân Sultân oturduğum odanın deryâdan tarafa bir dollâbın açup içeri girüp

gâ'ib oldu.

'Ayâ niçün içeri girdi?' deyü bir habere muntazır iken dollâb içinden bir sadâ gelir ki,

'Cânım Sultân Ahmed dedem, Paşam beni boşamak istemez. şu Paşama bir tenbîh buyurun, beni boşasın' deyü söyler.

Derhâl dollâbın deri açılup Sultân Ahmed ile Sultân Mustafâ çıkagelüp eyitdiler:

'Bire Melek Ahmed, niçün bu bizim Kaya İsmehân'ı böyle müte'ezzî edüp boşamazsın? Aklın var ise hemân sen de üç yıldan sonra boşan' dediler.

Hemân ben de 'Hayır pâdişâhım, boşamam. Efendim Sultân Murâd kızıdır ve ehlimdir. Ölümüm ihtiyâr ederim, boşamam' dedim.

Ahmed Hân eyitdi, ‘Belî ölürsün, ammâ elbette boşarsın. Emr-i Hakk-ı ezelî böyledir. Emr şer‘-i Resûl-i mübînindir. Alın şu Melek'i şer‘a götürün’ dedikde, meğer cümle ulemâ ve sulehâ ve şeyhülislâm Ayasofya câmi‘inde cümle yedi kubbe vezîrleriyle hâzırlar imiş.

Murâfa‘a-i şer‘de Kaya'yı ‘boşarsın’ ve ‘boşamam’ derken bu kadar lecc-i cidâlden sonra bilmem lisânımdan nice sâdır oldu? Hemân dilimden bir ‘boş’ lafzı çıkup bir ‘âh’ dedim ki hâlâ Evliyâm ol âhdan cümle vücûdum berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp hemân acığımdan,

‘İnşâ’allâh yakın zamânda Kaya'yı alırım ve cennet-i me’vâda anınla hırâmânî hırâmânî reftâr ederim’ dediğimde hemân anı gördüm:

Birkaç âdem Kaya'nın başına bir beyâz bez örtüp koltuğuna dörd âdem girüp götürürken bir âdem bana der kim,

‘Ey Melek Paşa, Kaya'ya ne bakarsın? şimden gerü senden boş olup nâ-mahrem oldu’ deyüp Kaya'yı götürdüler.

Ben Ayasofya câmi‘i içinde feryâd ede kaldım.

Hemân Sun‘îzâde Efendi eydir: ‘Elem çekme şehîd. Emr Hakk'ındır kim Allâh sana da kadirdir’ deyüp, boğazından beyâz Kişmirî şalın çıkarup benim arkama şalın örtüp hemân sağ elimi sol eline alup Ayasofya'da bir gûne namâz kıldık, ammâ ömrümde eyle bir helc [u] melc namâz kılmadım, ammâ imâmımız Sun‘îzâde şeyhülislâm idi.

Namâzdan sonra şeyhülislâm önüme düşüp beni sarâyıma getirüp koyup gitdi. Hemân havfimden uyanup kendimi ağlar buldum.

İşte Evliyâm ve imâm efendi, böyle bir vâkı‘a-i vehim-nâk gördüm" dedikde,

İmâm Mehemmed Efendi ve Gınâyîzâde Alî Efendi eyitdiler: "Sultânım, aceb latîf ve meserretli vâkı‘a-i azîmdir. Hayr ola Sultânım. İnşâ’allâh Sultân ile çok mu‘ammer olup niçe yıl mahabbet üzre geçinüp,

‘Karnımdaki kızını al, beni boşa’ dediği Allâhu a‘lem Sultân'dan ol kızdan gayrı kerîmeniz olmayup hep erkek evlâd ola. Yâhûd Sultân artık sizden hâmile kalmaz ola. Ve hâbda ağladığınız gülmeğe delâlet eder. Nitekim şâ‘ir Vahdetî Efendi bir penc beytinde buyurur:

Âhiret ister isen dünyâda giryân ol kim

Hâbda ağlayan ey dil uyanup gülse gerek

dediği gibi inşâ’allâh çok mu‘ammer olup çok gülersiz" dediğimizde,

Paşa eydir: "Yok yok, bu vâkı‘anın ta‘bîri geçen aylarda Tokat bâğçesinde görülmüşdür kim, anda

Sultân bir kerre bir vâkı‘a görüp Sultân Ahmed'i cennet bâğlarında görüp,

‘Kayam, benim bu bâğlarıma gelsene’ buyurduklarında,

Sultân Mustafâ eydir: ‘Yok bürâder, Melek'den bir kızı olup sonra gelsin’ deyü vâkı‘ayı Sultân göreli, işte hâlâ hâmiledir. Vallâhu a‘lem bir kız doğurur. Hudâ âsân ede. Benden boşanup beyâz izâr bürünüp koltuğuna dörd âdem girüp götürdükleri beyâz izâr kefendir. Dörd âdem götürdüğü tabutun götürecekleridir ve Sultân Ahmed'in, ‘Elbette Kaya'yı emr-i Hakk ile boşa ve aklın varsa, üç yıldan sen de boşan’ dediği hemân üç yılda ben de ardı sıra giderim ve Ayasofya'da şeyhülislâm ile helc u melc namâz kıldığımız, benim meyyitim namâzın şeyhülislâm kılar, zîrâ Sun‘îzâde Efendi, beyâz ridâsın arkama ***[77b]*** örtüp başımdan örtmediği bir hayli mu‘ammerlik alâmetidir ve Sun‘îzâde elime yapışup beni sarâyıma götürdüğü Allâhu a‘lem beni tâ mezârıma varınca götürür ve elbette Kaya Sultân bu vaz‘-ı hamlde merhûme olur" deyüp gördüğü vâkı‘ayı böyle ta‘bîr etdikde, hemân,

Hakîr eyitdim: "Behey sultânım, vâkı‘a hem görürsün, hem kendin yorarsın. Düşü görende değildir, yorandadır demişler. Hamd-i Hudâ evvel imâm efendi feth-i kelâm edüp hüsn-i ta‘bîrler etdi. İnşâ’allâh ta‘bîr anındır. Sizin ta‘bîrinizde te’sîr yokdur" deyüp tesellî-i hâtır verdim, ammâ zerre kadar mütesellî olur mu? (---) Hikmet-i Hudâ,

Der-beyân-ı vefât-ı mertebe-i İsmehân Kaya Sultân duhter-i Gâzî Murâd Hân
aleyhimâ'r-rahmetü ve'l-gufrân

Hikmet″ [36] nass-ı kâtı‘ı üzre Melek Ahmed Paşa efendimizin bu vâkı‘a vâki‘inden yigirmi altıncı gün ki sene (---) târîhinin mâh-ı (---) günü Kaya Sultân'ın ayı ve günü tamâm olup vaz‘-ı haml mahallinde cümle sultânlar ve hemşîreleri ve cemî‘i musâhibeler ve cümle iş görmüş bulalar ve hekîm-meşreb hâzık ebe kadınlar hâzır olup hamd-i Hudâ ol leyle-i mübârekede kırk hatm-i şerîf ve kırk bin salavât-ı şerîfe tilâvet olunurken Hallâk-ı âlem Allâh Kaya'dan nâka-i Sâlihi çıkarır gibi Kaya Sultân'dan dahi bir ciğer köşe duhter-i pâkîze-ahter müştak olup ol gece sabâha dak Eyyûb Sultân yalısında ve şehrinde surûr [u] şâdumânlar olup sabâha dak Paşa on kîse mâl tasadduk etdi. Ve kırk kîse mâl Kaya Sultân tasadduk edüp beş yüz âdem kisve-i gûnâ-gûnlar ile mülebbes olup her biri hayır du‘â hidmetinde oldular.

Amma, Hikmet-i Bârî yârî kılmayup ana rahminde son ta‘bîr etdikleri ma‘sûmlar tevellüd edince mezkûr son dahi akabince rahimden inüp ana masdarından taşra çıkar, ammâ bu Kaya lahm u şahm sâhibi olmağile rahm içre son kalup Sultân'ın yüreğine yapışup ol gece ve sabâhısı şehr-i Eyyûb içre sür[ûr] u şâdumân feza‘ ü çeza‘ mübeddel olup Paşa'nın ve cemî‘i tevâbi‘ [u] levâhıkın başına kıyâmetler kopup Sultân'ı kilimler içre koyup çalkaya çalkaya tamâm etdiler ve baş aşağı Sultân'ı iki kerre asdılar ve bir bal fıçısı içre leb-ber-leb çiçek suyu koyup Sultân'ı fıçı içre kodular.

Hulâsa-i kelâm üç gün üç gece Sultân'a eyle işkence etdiler kim cihânda etdiği zevkleri cümle burnundan çıkardılar.

Âhirü'l-emr kanlı ebeler gelüp kolların bâdem yağıyla yağlayup Sultân'ın masdarından içeri yağlı kolların tâ dirseklerine varınca sokup,

"İşte cânım, *Elhamdülillâh*, son çıkdı" deyü bir pâre deri çıkardılar.

Bir ebe "Dahi vardır" deyü ol dahi fercden elin sokup bir parça yaş deri ve ciğer ve şirden gibi gûnâ-gûn eşyâlar çıkarup âhir Sultân vaz‘-ı hamlin dördüncü günü Kaya Sultân şehîde olduğu ân hemân âdemler yanımızda olan sarâylarda hâzır imiş.

Cümlesi gelüp Sultân'ın meyyiti olan odaları ve gayrı hücreleri ve hazîneyi kilid ile mühürleyüp Paşa'yı ve bizi cümle bir gayrı odaya koyup cemî‘i odaları mühürleyüp Köpürlü'ye ve pâdişâha haber gidüp tarfetü'l-ayn içre Dârü's-sa‘âde ağası ve hazînedâr bola ve hazînedârbaşı ve cümle vüzerâlar gelüp cümle mâlları ahz [u] kabz edüp der-hazîne edüp cümle cevârîleri uryân ve büryân koyup andan Kaya Sultân'ın techîz ü tekfînine mübâşeret etdiler.

Paşa fakîr gûyâ mecnûn vâlih [u] hayrân olup aları aları bakarken İslâmbol'dan bir baltacı gelüp İslâmbol sarâyında Paşa'nın bin yedi yüz kîsesi ve üç bin tüfeng ve iki yüz kılıç ve sekiz yüz aded raht ve üç yüz aded gaddâre ve sekiz yüz kâmil zırh [u] zereh-külâh ve ser-penâh ve kolçak ve yancık ve bahrî hotaslar ve üç aded zer-ender-zer otaklar ve

..... (1 satır boş).....

Ve'l-hâsıl Paşa'nın kırk yıldan berü vezâretinde cem‘ etdiği âlât [u] silâhların "Kaya öldü" deyü cümle kabz edüp aldılar.

Paşa feryâd edüp, "Bire avrat zırh [u] zereh-külâh ve otağ u tüfeng ve kaplan postun neyler? Anlar benim mâlımdır".

"Yok, Kaya ölüp Kaya'nın sarâyında bulundu" deyü Paşa'nın bin yedi yüz nakd kîse ve yetmiş kîse altun ve on kîse altun Kudde Kethüdâ mâlı idi, anlar dahi gidüp ***[78a]*** Paşa bu kerre mâldan ve cân [u] cânânından ayrılup "El-hükmü lillâh kazâya rızâ" deyüp yâ Sabûr ismine mukayyed olurken hemân İslâmbol'da Köpürlü Vezîr:

"Kaya Sultân'ın mâlı cümle Vâlide Hânı'ndaki orta kullededir" deyü kendisi varup dörd tabakasına dahi girüp bir Mısır hasırıyla bir büyük mertebânî {tabak} bulup hâ’ib ü hâsir kayığa binüp Eyyûb Sultân'a gelüp Kaya'nın cenâzesine hâzır olup ol ân Kaya'nın cümle mâlların defter ile bostâncıbaşı kayığına koyup cümle Haremeyn dollâbına götürürüz deyü bu kadar mâl-ı firâvânı götürdüklerinde,

Melek eydir: "Bire âdemler, ben sağım ve kerîmesi sağ ve hâl-i hayâtında teslîm-i mütevellî olmuş bu kadar mâlı var ve bu esvâblar içre benim esvâblarım var" deyü feryâd etdikce Köpürlü feryâdına bakmayup, "Haremeyn dollâbı emîn yerdir. Kerîmesi içün bu mâlları anda hıfz ederiz" deyü cevâb verüp, "Kaldırın cenâzeyi" deyüp merhûme Sultân'ı kaldırup Ebâ Eyyûb-ı Ensârî câmi‘inde yüz bin âdem gırîv [ü] feryâd ederek namâzın kılup İmâm iskelesinde bostâncıbaşı kayığına cenâze-i Kaya'yı koyup cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân vüzerâ ve vükelâlar bin aded kayıklara süvâr olurken, sûre-i (---) [37] âyetin tilâvet edüp ulemâ ve sülehâ ve meşâyihânlar tevhîd ederek kayıklarla Kaya'yı götürmede, ammâ ol mahalde hâtırıma yigirmi sene mukaddem vâki‘ olmuş bir sergüzeşt-i serencâm

vâki‘ olup kayık içre giderken hâtırıma hutûr etdi.

Hikâye: Kaçan kim Melek Ahmed Paşa Kaya'yı alup zifâf gecesi Kaya, Melek'i yanına uğratmayup Paşa'yı hançerle urdu ve bir kerre dahi Paşa'nın sakalının bir yanın yolup Paşa Kubbealtı'na beş ay sakalı tamâm olmayınca varamadı.

Netîce-i kelâm, meğer musâhibe mel‘ûnlar, müneccimler ve ceffârlar getirüp Sultân'ın tâli‘in bulup,

"Sakın sultânım, sen Melek'den hâmile kalma. Âhir anın mazarratın çeküp doğururken şehîd olur, ammâ gayrı paşadan erkek evlâd doğururken zarar etmez, ammâ Melek'den kız doğururken şehîd olursun" deyü merhûme sultânı korkudduklarından Paşa'yı Sultân yanına uğratmayup kâmil yedi yıl Paşa kuru cerîme çeküp Sultân'ın yanına varamadı.

Bir gün Kösem Vâlide Sultân, "Kayam, hiç sen doğurmazsın. Paşan Kubbealtı'nda bir mansıbına gitmeyiyor. Niçün hâmile kalmazsın? Tîz Melek'i getirin" deyüp, {Paşa'ya} su’âl etdikde,

Paşa eydir: "Vallâhi sultânım, yedi yıldır biz şerî‘at evine girmedik" dedikde, hemân Vâlide Paşa'nın eline bir cevâhir topuz verüp,

"Vur Kaya'yı ve öldür kethüdâ kadını ve cümle musâhibeleri" deyüp destûr-ı şâhî verüp Kaya ile Melek'in üzerlerine kapuyu kapayup taşrada durur. Hemân koca tüvânâ Melek topuzun sapını eline alup Kaya'nın kayasına bir topuz sapı çeker kim Kaya safâsından hâmile kalup Vâlide Sultân'a bu kadar hedâyâları Paşa verüp hamd-i Hudâ "Feth-i bâb" olduğuna târîh idi:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kaya Sultân'ı alan sikkeyi mermerde kazır

Andan Kaya Sultân dokuz ay on gün sonra bir (---) (---) müştak olup ne öldü ve ne yüzünün nûru bozuldu. Âhir Paşa'ya mahabbet edüp cemî‘i musâhibe-i müfside avratları meclisinden kovup cemî‘i zamânda sohbeti Paşa ile idi, ammâ netîce-i kelâm "*Lâ-ya‘lemü'l-gaybe illallâh*" [38] ammâ mukaddemâ istihrâc sâhibi üstâd-ı kâmiller,

"Âhir Melek'den hâmile kalup doğururken şehîd olursun" dedikleri (---) mukaddem sözler kayıkda hâtırıma gelüp bu ahvâli Paşa'ya işrâb etdikde,

Paşa eydir: "Belî, eyle oldu. Bu sırru'llâhdır kim bu esrâr-ı hafiyyeye değme üstâd-i kâmil vâkıf olamaz. Hakkâ ki on yedi yıl sonra işte şimdi hürre şehîd oldu" deyüp,

"Âh Kaya Sultânım, efendim, velî-ni‘amım" cânım Kaya deyü fakîr Melek ağlayarak Bâğçekapusu'na varup, andan niçe bin âdem tabutın ketiflerine alup tâ Ayasofya câmi‘ine muttasıl Sultân İbrâhîm Hân ve Sultân Mustafâ Hân türbesinde Ayasofya haremine nâzır pençerenin iç yüzünde defn etdiler.

Hemân Paşa'yı ol mahalde sar‘ dutup Sultân'ın kabri üzre hâk-âlûd olup düşdükde,

Köpürlü eydir: "Bire hey âdem, ayıb değil midir, ***[78b]*** bir avrat içün böyle edersin? Elem çekme. Ben sana bir sultân dahi veririm, ahdim olsun" dedikde,

Melek eydir: "Ahdine yetişme" dedikde, Köpürlü gazab-âlûd olup gitdi.

Cümle vüzerâlar Paşa'yı alup sarâyına götürdüler. Hakîr Kaya Sultân türbesinde yedi gün yedi gece kalup beş hatm-i şerîf edüp cümle ziyârete gelen sultânlardan yedi günde yedi yüz kırk altun ve yigirmi bin çil ceb akçesi ve yedi şemmâme amber ve altı vukıyye ûd peydâ edüp hayır du‘â ederdim, ammâ yine her gün beş vakitde Melek Ahmed Paşa gelüp evkât-ı hamsede birer hatm-i şerîf tilâvet etdirüp, girîv [ü] feryâdlar edüp,

"Âh Kayam, gördüğüm vâkı‘a bu idi kim işte benden cihân cihân talâk boşandın" der idi.

Hakkâ ki ol asırda on yedi aded sultânlar var idi. Birisi Kaya ile Melek geçindiği gibi biri geçinmezler idi ve gâyet âkile ve müdebbire ve âkıbet-endîş idi. Hakkâ ki Murâd Hân-ı Râbi‘in duhter-i pâkîze-ahteri kağan arslan idi kim cümle sultânlara ihsân u in‘âmlar ederdi.

..... (1 satır boş).....

Ammâ nâ-murâd Kaya merhûme hîn-i şehâdetinde henüz yigirmi yedisine girüp mu‘ammere olmuşdu ve Melek'den gayra varmamışdı. Mukaddemâ Murâd Hân silihdârı Mustafâ Paşa'ya nâmzâd idi, ammâ almamışdı. Melek'den gayrı felekde bir merd-i ferd yüzün görmemiş idi. Hâlet-i nez‘den üç sene mukaddem kendinden gûnâ-gûn kerâmet mertebesi rü’yâ-yı sâlihalar ve acâ’ib ü garâ’ib ve kelimâtlar istimâ‘ olunurdu.

..... (1 satır boş).....

Hulâsa-i kelâm, bu Kaya Sultân hakkında bin beyt mersiye etseler hulk ve hûy-ı hoş hasletlerinin zerre kadarın ta‘rîf ü tavsîf etmeyeler.

Bu hakîre Melek Ahmed Paşa türbe-i pür-envârında müsebbih ve eczâhânlık ve türbedârlık içün yevmiyye yigirmişer akçe vazîfe-i mu‘ayyene edüp mâh ve sâl ve bi'l-guduvvi ve'l-âsâl mütevellîden alırdım. Bir mansıba gitsek yerime vekîl nasb ederdim. Hâlâ kabr-i şerîfi üzre evkât-ı hamsede hatm-i şerîfler tilâvet olurken buhûr ve amber-i hâmlar yanup râyiha-i tayyibe ile kabr-i münevverinin kubbesi pür-nûr olup hâlâ başı ve ayağı ucunda âdem kaddi altun ile mutallâ şam‘dânları ve gûnâ-gûn musanna‘ ve mücevher kanâdiller ile ârâste ve sandukası Ka‘be örtüsüyle pîrâste olmuş bir kabr-i münevveredir.

Hakîr Evliyâ'nın Kaya Sultân fevtine şikeste-beste târîhleridir,

Evliyâ hayır du‘â ile dedi târîhin

Kaya Sultân'ın ola rûhuna menzil firdevs

Diğer târîh

Bir eksikli dedim ey Evliyâ efgân ile târîh

Melek sengiyle döğünsün kim ayrıldı Kaya'sından

sene (---)

..... (1 satır boş).....

Kaya Sultân merhûme olduğunun yigirminci günü efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı sa‘âdetlü pâdişâh huzûruna Köpürlü ile ma‘an çağırup eydir:

"Melek Lalam, başın sağ olsun. El-hükmü lillâh eyle olur. Kaya'nın acısın def‘ etmek içün sana Bosna eyâletin müft ü meccânen ihsân eyledim, ammâ anda Seydî Ahmed Paşa çok zulüm etdiğinden ma‘zûl edüp sana verdim, lâkin sen adâlet edüp ol taraflarda Venedik kâfirlerine göz açdırmayup elin vilâyetin nehb u gâret edüp niçe kal‘aların feth edüp kabza-i teshîre alasın ve her hatt-ı şerîfime amel edesin ve her serhadleri bir hoş muhâfaza edesin ve cümle kılâ‘larım ta‘mîr ü termîm edüp gereği gibi gözedesin. Ben senin bunda kızını ve milk-i emlâkini ve Haremeynü'ş-şerîfeyn dollâbına konan kızının mâlın inşâ’allâh gözedirim, ammâ cebehâneye müte‘allık çok şey’ler getirmişler. Anlar bilirim ki senin mâlındır, zîrâ Kaya Sultân senden gayrı bir vezîre varmadı kim otak ve zırh [u] zereh-külâh ve tüfeng ve kalkan ve sâ’ir âlet-i silâh mîrâs yeye, anlar senindir. Tîz verilsin" deyü fermân-ı şehriyârî oldukda,

Paşa eydir: "Pâdişâhım, benim bin yedi yüz kîse mâlım ve elli yıldan berü yetmiş kîse altunum benim mührümledir. Pâdişâhım şirb-i hakkımdır" deyince

{Köpürlü Mehemmed Paşa eydir}: "Belî, senin mührünle, ammâ Kaya sana her mansıba gitdikce yüz iki yüz kîse verüp yine sen mansıblardan borcuna duta mührünle mâl gönderüp Kaya borcun edâ ederdin" dedikde, hemân sa‘âdetlü pâdişâh {Köpürlü'ye} buyurdular kim,

"Cânım vezîr, Melek lalama ol mâldan on kîse altun ve yüz kîse guruş verelim" dedikde,

Köpürlü eydir: "Pâdişâhım, kalemiyyesin Bosna mansıbı ve hem on kîse altun ve yüz kîse ***[79a]*** guruş vallâhi pâdişâhım ey ihsândır. Fermân pâdişâhımındır" dedikde, der-akab on kîse altun ve yüz kîse guruş ve cümle mukaddemâ alınan mezkûr âlât-ı silâh ve otak-ı nüh-tâklar huzûr-ı pâdişâhîde yine Melek'e ihsân olunup sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh, efendimize bir semmûr kürk geydirüp

"Bosna serhaddine serdâr-ı mu‘azzamımsın" deyü Paşa'nın başına bir pençe-i mücevher sorguc-ı şâhîyi mübârek kendü eliyle sa‘âdetlü hünkâr sokup,

"Yürü Allâhu Te‘âlâ mu‘în u zahîrin ola" deyü hayır du‘â edüp Paşa âdet-i kadîmesi üzre,

"Es-selâmu aleyküm pâdişâhım" deyüp kıçın kıçın gidüp Köpürlü'yle atbaşı berâber Köpürlü

vezîr sarâyına gelüp ba‘de't-ta‘âm Paşa bir semmûr hil‘at-i fâhire geydirüp,

"Mansıbın Allâh mübârek eyleye".

{Melek Ahmed Paşa ile Köpürlü vezîr münâkaşa etdiklerin beyân eder}

"Ammâ senden bir ricâm var. Bizim İsmâ‘îl Ağa nâmında bir müdebbir ve muhassıl ve yarar iş görmüş âdemimiz var. Yine Bosnevîyü'l-asıldır. Anı lutf eyle, şimdi Bosna'ya müsellim gönder" dedikde, hemân,

Melek eydir: "Vallâhi sultânım, senin ricân câna başa geçer, ammâ senin himâyenle bana müsellim olan benimle tarla kuzı söyleşüp yukardan aşağı mu‘âmele etdikde ben dahi ma‘zûl edüp sana geldikde gûnâ-gûn şikâyetler edüp seninle mâbeynimize nifâk bırağır ve benim derd-i belâmı çekmiş hüsn-i hulkların bildiğim garîblerim vardır. Bugünkü günü gözedirler. Kelâm-ı sahîh oldur kim, anların birin müsellim etsem ma‘kul müşâvere değil mi?" dedikde, hemân,

Köpürlü Mehemmed Paşa eydir: "Sen anı benim ricâm ile müsellim etmeğe kabûl etmedin. İnşâ’allâh başına berâber bir vezîr edüp üstünden Bosna'yı vereyim" dedikde,

{Melek eydir}: "Allâh mübârek eyleye. İstersen bürâder üstümden Bosna'yı değil üstünden vezâreti ver" dedikde,

Köpürlü âteş pâre olup eydir: "Hemân yarın kalk mansıbına git. Kaya öleli senin aklına hıffet gelmiş" deyüp, ba‘de'ş-şerbet ve'l-buhûr Melek Ahmed Paşa Köpürlü ile vedâ[‘]laşup doğru şeyh[ül]islâma varup andan sarâyına gelüp, ol ân tuğlar ile Konakçı İbrâhîm Ağa bin aded yiğitler ile tuğu Edirnekapusu'ndan taşra kasaba-i Topçular'a götirdiler. Ertesi gün ale's-sabâh Alayköşkü dibinden alay-ı azîm ile mükellef ü mükemmel ve pür-silâh asker ile İslâmbol'dan,

Bin altmış dokuz Cemâziyelâhir'ininin yigirminci gün İslâmbol'dan Bosna Vilâyeti'ne Melek Paşa efendimiz gitdiğin bildirir

Evvelâ menzil-i kasaba-i Topçular: Bunda kâmil bir hafta oturulup cemî‘i mühimmât levâzımâtları görürken efendimiz hakîri belki yigirmi kerre Köpürlü Mehemmed Paşa huzûruna gönderüp gûyâ kapucular kethüdâsı idim. Köpürlü hakîrden hazz edüp niçe kerre Kur’ân-ı azîm okudup, safâsından kapu kethüdâmız olan Zühdü Efendi'ye buyurdular kim,

"Paşanız bu hâfız Evliyâ'yı kapucular kethüdâsı etse hazz ederdim. Paşana böyle yaz" deyü tenbîh buyurup Zühdü Efendi dahi, Köpürlü'nün cevâbın yazup Paşa'ya gönderdikde,

Paşa {eydir}: "N'ola, kaşki Evliyâ, kapucular kethüdâlığımız kabûl etse. Evvel ve âhir mahrem-i râzımız ve kendü sıkaden akrabâmız" dedüğün sâ’ir kapu yoldaşlarımız Paşa'dan bu sözü işidüp niçe ser-i kârda olanlar hakîre hakâret nazarıyla bakmağa başladılar. Bu hakîre,

Paşa der kim, "Gel Evliyâm, Köpürlü ricâsıyla seni kapucular kethüdâsı edelim" dedikde,

"Bârekallâh, sultânımın imâmı ve musâhibi mesâbesinde iken iş içine girüp hidmetkâr olup ta‘n-ı ağyâr ve gayrılar derdin çekemem" dedikde, Paşa bu sevdâdan fâriğ oldu.

Andan ertesi, **menzil-i Küçük Çekmece,** andan **menzil-i Büyük Çekmece.**

{Sergüzeşt [ü] serencâm-ı hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ fakîr}

Bu menzilden Paşa hakîri ılgar ile Köpürlü Mehemmed Paşa'ya ba‘zı ahvâl içün gönderüp yine Çekmece'de Paşa'ya gelüp Köpürlü'nün mektûb-ı mahabbet-uslûbun verüp Paşa vâfir hazz etdikde hakîre bir semmûr kafâsı kürk ihsân edüp Büyük Hân'da konağımıza gelüp sâ’ir ağavâtlar ile cilve ve zevk u safâ ederken Paşa'nın ser-i kârda olan birkaç ağaları gelüp hemân hakîr ile çekişmeğe başladılar.

Hakîr eyitdim, "Bire varın hey âdemler, korkman. Ben sizin mansıbınıza tâlib [ü] râgıb değilim. Ben bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî Âdem bir âdemim. Varın, benden ırzınız satın alın" dediğimde,

Biri eydir: "Gidi, Kaya Sultân öldükden sonra sen neye kâdir olsan gerek? şimden gerü biz seni öldürürüz" dediklerinde, hakîr rîşhand-âmîz bunlara güldüm. Bu mahalde gulâmımın biri gelüp eydir:

"Sultânım, hele bir kerre gelüp görün sepedini, esbâbların hâlin" deyince, hakîr taşra çıkup gördüm ki sepetleri hazînedâr kırup cümle zî-kıymet eşyâları hândan taşra ***[79b]*** çamura bırakmış. Üstüne yağmur yağup harâb olurken gulâmımın biri ba‘zı esvâbları ve bir Kelâm-ı izzeti çamurdan kaldırırken gulâmımın birin kılıç ile urup mecrûhen yatdığın görünce aklım başımdan gidüp gayret-i hamiyyet damarları depreşüp,

"Bire Hazînedâr Ağa ve Kapucular Kethüdâsı Osmân Ağa, ayıb değil midir kim böyle edersiz?" dedikde, hemân hazînedâr yerinden pertâb edüp bir iç ağası hıştı ile hakîre bir hışt havâle edüp ben dahi men‘ [u] def‘ edem derken hakîrin uyluğuna bir hışt urup bir yanımdan bir yanıma geçüp büryân kebâbı şişi sokar gibi hıştı hakîre sokunca cümle huzzâr-ı meclis, "Bire, bire Hazînedâr Ağa ayıbdır" deyince, hakîr hemân hıştı uyluğumdan çıkarup,

"Hak şâhidi olun ağalar" dedikde, gördüm ki hazînedâr tevâbi‘i âlât-ı silâhlarıyla üzerime gelirler. Hemân hakîrin atı hâzır idi kim henüz Köpürlü'den gelüp kılıcım dahi belimde idi. Hemân ata binüp, "Allâh'a ısmarladım sizi ağalar" deyüp, netîce-i kelâm Çekmece hânı içre bir arbede-i azîmimiz geçüp gördüm ki hânın kapusuna zincir çeküp hân kapusun sedd edüp hakîr hırren fe-hırren arbedede iken Paşa ve oğlu ve aşîretimizden birkaç Abazalar gelüp araya girdiler.

Paşa eydir: "Bire Evliyâm, bu ne hâldir?" dedikde,

Hakîr eyitdim,: "Ne hâl olsa gerek? Senin kesret-i mahabbetinden işte böyle oldu. Taşra çamurda batan esbâblarım görsenize" dedikde cümle huzzâr-ı meclis ağalar {eyitdiler}:

"Vallâhi sultânım, Evliyâ Çelebi'nin zerre denlü suçu yokdur. Hep suç hazînedârındır. şâhidiz ve şehâdet ederiz" dediklerinde,

Paşa eydir: "Belî, suç hep ol sefîh ile kapucular kethüdâsında ve Vekîlharc İbrâhîm Ağa'dadır. Hattâ bir kerre Van'da Evliyâ'yı Acem şâhına elçilik ile gönderdikde, Evliyâ'yı bana çok geçdilerdi. Ben eyitdim, 'Bire şu Evliyâ'dan diliniz çekin. Ben anı ma'zûr ve afv eylemişim. Ol bir abdâl âdemdir' dedim. İşte şimdi eseri zuhûr eyledi. Bunda nesne yokdur. Eyle olur. At binüp kılıç kuşanan yiğitler mâbeyninde böyle olur. Tîz Çekmece kadısı ve nâ'ibin çağırun" dedikde {kadı} gelüp keşf edüp cümle huzzâr-ı meclis şahâdetiyle,

"Evvel hazînedâr Evliyâ'yı hışt ile urup, Evliyâ dahi zâhir kılıcıyla anı urup, vâki'-i hâldir" deyü şahâdetleri hüccet-i şer'iyyeye yazılup hakîre hüccet-i bürhânı verüp hazînedâr {ve hakîre} cerrâhlar üşüp timara başladılar.

Paşa hakîri alup konağında bile yatup bile oturduk. Hakîre dahi cerrâhlar timar edüp ale's-sabâh tuğlar Silivri'ye gidüp hazînedârı gemiyle İslâmbol'a götürmek sadedinde iken Köpürlü vezîrden Paşa'ya bir ağa mektûb ile gelüp,

"Tîz Evliyâ'yı bana gönderesin. Sen anın kıymetin bilmezsin ve bir hidmetine koşmazsın" deyü mektûb geldikde, Paşa hakîre yüz altun harc-ı râh ve bir at ve mektûblar verüp cümle kölelerim ve esbâblarımız hazînesine alup,

"Yine Evliyâm, birkaç aydan mı, günden mi Bosna diyârına gelesin" deyü Paşa'nın hayır du'âsıyla vedâ[']laşup gitdikde, hemân mübâşir ağa bu hakîri Çekmece'den taşra atımdan indirdüp bir fenâ bârgîre bindirüp at karnı altından ayaklarıma bukağı urup hakîri kayd [u] bend ile Köpürlü huzûruna getirüp hazînedârı dahi tezkire ile getirdiler. Hemân hakîr Melek'in hüccetleri ve mektûbların verüp kırâ'at edüp mefhûmu ma'lûmları olunca,

"Evliyâ sen elem çekme, lâkin eğer sen ölürsen, hazînedâr sağ kalırsa hazînedârı öldürürüm. Eğer hazînedâr ölürse bu hüccet-i şer'iyye ile sana ölüm yokdur, ammâ Yeniçeri ocağında Evliyâ'yı haps eylesinler. Tâ ki cihân kaç bucakdır bilsinler" buyurup, hazînedârı ve hakîri taşra çıkarup hakîri muhzır ağa odamıza gönderüp yigirmi bir gün hapis yatup hamd-i Hudâ hazînedâr ol vartadan halâs oldukda, hakîr yine Köpürlü huzûruna varup dest bûs edüp,

Köpürlü eydir: "Bildin mi Melek Ahmed Paşa ne gûne âdemdir kim sizi zabt etmeğe kâdir olmayup böyle bednâmlık olur. Tîz bir aşr-ı Kur'ân-ı azîm tilâvet eyle" dedikde, savt-ı a'lâ ile sûre (---) [39] âyetlerin tilâvet etdikde Köpürlü Mehemmed Paşa safâsından buyurdular kim,

"Sen Evliyâ bizim hidmetimizde ol" deyüp, sâ'ir ağavâtları zümresine bu hakîri ilhâk edüp belağan mâ-belağ ta'yînâtlar ihsân olunup şeb [ü] rûz hayır du'âsı evrâdına meşgûl olup İslâmbol'da bir ay oturup, ba'dehû Anadolu diyârına celâlî üzre {gidildi}. ***[80a]***

İşbu sene bin altmış dokuz târîhi mâh-ı Receb'inde sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde celâlîler üzre sefer-i hümâyûn olup gitdiğimiz konakları ve âsâr-ı acîbe ve garîbeleri menzil-be-menzil beyân eder

Azîmet-i sefer-i hümâyûn-ı pâdişâh-ı cem-haşmet oldur kim, mukaddemâ Halebü'ş-şehbâ kal'asında

Celâlî Hasan Paşa'nın ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken‘ân Paşa'nın ve niçe mîr-i mîrân ve ümerâ celâlîlerin katlleri be-dest-i Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa olup cümlesi ilhâm-ı Rabbânî ve imdâd-ı mu‘cizât-ı Nebevî ile cümle celâlî ve cemâlî eşbehlerinin kelle-i bî-devletleri der-i devlet olan Bâb-ı Hümâyûn önünde galtân olup bakıyyetü's-seyf olanlara seyf-i Muhammedî urulmağa sefer-i hümâyûn olmak fermân olunup azîmet-i pâdişâh-ı İskender-zafer-i kişver-keşân, berây-ı celâlîyân pür-fitne-i sâhib-isyân üzre müteveccih olup ibtidâ tuğ-ı hümâyûn sahrâ-yı Üsküdar'da serâperde-i hümâyûnda meks edüp andan cemî‘i asâkir-i İslâm ile pâdişâh-ı cem-azamet mahrûsa-i Kostantiniyye'den mâh-ı (---) günü başdarda-i hümâyûnuna süvâr olup deryâ-misâl asker ile arz-ı mukaddeseye mülâsık olan hâk-i Üsküdar'da serâperdesinde karâr-dâde olduklarında ol hâk-i amber-pâka kadem basdıkda nihânîce birkaç musâhibleriyle Üsküdarî Mahmûd Efendi *kuddise sırruhu* hazretlerinin kabr-i şerîflerin ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdiler kim hadîs-i şerîfde Resûl-i Kibriyâ buyurmuşlardır kim, [40] hadîsi mazmûnu üzre rûh-ı pür-fütûhlarından isti‘ânet taleb edüp ba‘de'd-du‘â azîzin tarîkında olan fukarâ-yı Celvetîlerine bir kîse mümessek zer u hâlis tasadduk edüp otak-ı nüh-tâkında cülûs edüp sahrâ-yı Üsküdar pâdişâh-ı sâhibü'l-mehâmidin kudûm-i şerîfleri şerefiyle deryâ-misâl cüyûş-ı müslimîn ile dağ u râğ u bâğ ve Bulgurlu ve Çamlıca dağlarına varınca kat-ender-kat hayme vü hargâhlar ile cümle zemîn-i çerâgâhları müzeyyen olup nakş-ı bukalemûn lâle-izâr bir sahrâ-yı Üsküdar oldu.

Hakkâ ki bu hâl-i şâdumânî üzre yedi gün yedi gece deşt-i Üsküdar'da meks olunup hayme-be-hayme ayş u işretler olunup nısfu'l-leylde niçe bin bârgâh çetr-i mülemma‘larda savt-ı hazînler ile tevhîd ve temcîdler tilâvet olunup ibâdetler olunurdu.

Ale's-sabâh dîvân-ı pâdişâhî olup serâperde önünde kös-i hâkânîlere turralar urulup eyâlet-be-eyâlet hüccet-i şer‘iyyeler ile celâlîliği sâbit olmuş kimesneleri her vilâyetden müfettiş paşalar kayd [u] bend ile huzûr-ı pâdişâhîye gönderdiklerinde kösler önünde ba‘de'd-dîvân niçe yüz âdemleri sürü sürü getirüp ale't-tertîb cellâd-ı felekler bu kadar binâ’illâhı dizüp, hünkâr-ı hücec gazab bir eline tîğın ve bir eline mezâhib-i erba‘a fetvâlarıyla sûre (---) nass-ı kâtı‘-ı burhânîden âye[t]: [41] yarlığ-ı belîği hükmüyle amel edüp cellâd-ı bî-amânlara işâret edince, hemân Kassâb Cömerd köçekleri gibi cellâdlar dâl-tîğ-i Dahhâk-ı âteş-tâb olup bu kadar binâullâhı serâperde önünde dilim dilim ve şilim şilim etdiklerine beyt-i münâsib:

Cellâd-ı felek boynın urup bir niçe şahsın

Gördüm kafesi başka yatır başka kafâsı

ebyâtı mazmûnu üzre cümlesi kelle paçaları na‘şlarıyla püşte püşte olup Budin'de sahrâ-yı Peşte-misâl na‘ş-ı insân ile fezâ-yı Üsküdar zeyn olurdu.

Ve celâlîlerin müte‘addid kimesnelerinden olanları i‘zâzen otak-ı nüh-tak içinde huzûrunda söylede söylede perrân-ı kelle etdirüp niçe kerre pâdişâhın üzerine kan sıçrayup hûnkârlığı icrâ ederdi. Serâperde-i Süleymânî önü hûn-ı benî Âdem'le tâ bu mertebe oldu kim birkaç günden cemî‘i çemenzâr lâle erguvân-vâr humret üzre olup hûn-ı benî Âdem koyun kanarasında akar gibi cereyân-ı

seyl-i revân olduğundan bir müte‘affin bed râyiha hâsıl olup cümle hayme vü hargâhlarında sâkin olan erbâb-ı dîvânlar muztarib olduklarından mâ‘adâ bilâ-had ü lâ-add sinekler hûn-ı insân üzre megesler meks edüp hûn-âlûd oldukda haymelerde âsâyiş edenlerin üzerlerine sinekler konup herkesin esvâbı ve destârı münakkaş-ı hûn olurdu.

Bundan mâ‘adâ bir sâhib-i tîğ olan âdemler haymesinde bed-râyiha-i hûn-ı âdemden ve hûn-âlûd olmuş ***[80b]*** sineklerin hucûmundan bir âdem haymesinde ta‘âm tenâvül edemezdi. Ordu-yı İslâm üzre sinek ol kadar musallat oldu kim vakt-i zuhurda şems-i âteş-tâbın zemîne te’sîri olmayup sinek remmâları âfitâbın ziyâsın muzlim ederdi.

Bu ahvâl-i pür-melâl yedi günden sonra pâdişâh-ı âlî-câha i‘lâm olunup na‘ş-ı benî Âdem içün çâhlar kazup her gün beşer altışar yüz kesilen âdemleri kuyulara leb-ber-leb ederlerdi. Ba‘dehû kuyular kazmadan asesbaşı ve subaşı sığır arabaları peydâ edüp niçe yüz aded vücûd-ı insânı arabalara tahmîl edüp Haydarpaşa Bâğçesi önünde deryâya dökerlerdi.

Âhir-i kâr "Bu kadar leşleri her gün arabalarla bir yerden bir yere nakl etmek ne belâdır" deyüp katle müstehak olan kimesnelerin her gün otakda kösler önünde kırk ellisin kesdiklerinden mâ‘adâsın fermân-ı pâdişâhîyle yetmişer, seksener ve yüzer aded âdemleri cümle huzûrunda söyledüp aslâ birin âzâd etmeyüp, işâret etdikde cellâdlar benî Âdem'i koyun sürüsü gibi ayaklarıyla sürü sürü sürüyerek, kimisi ağlaşarak, kimisi çağırarak cellâdlar Kavak iskelesine götürüp cümlesin sâhil-i deryâda ale't-tertîb dizüp cümlesin uryân edüp kimi hay ve kimi vay ve kimi kelime-i şahâdet getirüp, kimi "Vay anacığım", kimi "Vay babacığım" ve kimi "Vay oğulcuğum" deyü feryâd ü nâlân ederlerken cellâdlar iki başdan başlayup şak şak kılıç urarak çalarak kırarak iskele-i Kavak şecereleri şecere-i Vakvâk altı gibi cesed-i insân ile zeyn olup hûn-ı insân deryâya nehr-i Revân gibi cereyân ve revân ederdi, ammâ ne cür’etdir kim bu mahalde bir yiğit hemân ayağa kalkup eli duşakda kadanmış iken seğirdüp cellâdın birine bir depme niçe urduysa cellâdın bağırsakları taşra çıkup ayaklarına dolaşınca hemân ol yiğit gayrı cellâdlara hücûm etdi, ammâ ne çâre el kelepçede bağlı.

Hemân fakîr yiğit seğirderek kendüyü deryâya urup gark olurken cellâdlar yetişüp ol yiğidi deryâda katl edüp, hakîr ol yiğidin leşin çıkardup bir kenârda defn etdirdim. Hâlâ kabri Kavak iskelesi kurbunda ma‘lûmdur ve sâ’ir leşleri cümle bostâncılar deryâya dökerlerdi.

Netîce-i kelâm kâmil yigirmi gün bu hâl ile geçüp sahrâ-yı Üsküdar'dan pâdişâh-ı âlem-penâh göçüp,

Menzil-i sahrâ-yı Pendik

Bu menzilde fermân-ı şehriyârî sâdır olup "Serâperde-i hümâyûn önünde her dîvânda dîn-i mübîn âsîlerinin kelleleri eksik olmasın" denildi. Hikmet-i Hudâ ol gün dîvân-ı asrda Kıbleli Paşa cânibinden iki yüz aded mazlûm ve gayrı mazlûm âdemler kayd [u] bend ile gelüp otağ-ı âlî ve sâyebân-ı vâlî serâperdeleri ref‘ olunup sa‘âdetlü pâdişâh-ı cem-cenâb devlet ve sa‘âdet birle kasr-ı adâlet üzre câlis ve nedîmler ile hem-enîs serîr-i devlet-masîr olup mezkûr mücrimleri kanûn üzre kösler önünde cümle tertîb üzre dizüp cellâdlar iki başından kılıç ururlarken hemân bî-günâhın biri dest beste iken huzûr-ı pâdişâhîde yerinden pertâb kılup cellâdın birine eyle bir püşt-i pâ urdu kim cellâdın bağırsakları pâybend-misâl ayağına dolaşup gûyâ cellâd bî-dâd bî-feryâd bıldırdan ölmüşe

dönüp cellâdın cânı dârü'l-bevâra firâr edüp yollandı.

Hemân dem ol yiğit eydir: "Pâdişâhım, bî-günâhım. Vilâyetimden hâlim su'âl olunsun" derken bir cellâd dahi yetişüp ol yiğidin kellesin galtân eyledi. Bundan sa'âdetlü pâdişâh kalkup 7 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Gekbiziyye

Mukaddemâ cild-i evvelde mevsûf bir şehirdir. Bunda dahi Sivas beğlerbeğisinden yetmiş nefer celâlîler gelüp otak-ı nüh-tâk serâperdesi önünde kellelerin cellâd-ı felek tenlerinden cüdâ edüp zemîn-i çemenzâr hûn-âlûd oldu.

Ve bu mahalde Hereke nâm mahalle varınca daracık yollar olmağile yeniçeri ve cebeci ocağı bir gün mukaddem gidilmesiyçün fermân-ı şehriyârî sâdır olup Yeniçeri Ağası Kanbur Mustafâ Paşa nefîr-i rıhletlerin çalup azm-i râh etdiler.

Bu mahalle sa'âdetlü pâdişâhın bostâncıbaşı kayığı ve Kapudan Köse Alî Paşa ile başdarda-i hümâyûn geldiği haberi geldi ve bu menzilde altı bölük halkının hâtırların yapup ele almağiçün in'âm-ı âm firâvân olunup âlet-i silâhların tezyîn etmek ve alayların müretteb etmek ve cümle yek-dil ***[81a]*** yek-cihet mevcûd gitmek fermân olunup vüzerâ ve vükelâlar da pâdişâh dirliğinde olan iç ağaları dahi cümle bölüklerinde haymeleriyle meks edüp sancakları altında sefer eşmek fermân olundu.

Ba'dehû Gekbiziyye'den kalkup 5 sâ'atde,

Menzil-i Ağa İskelesi

Nâm mahalde meks olundu. Anda Çorum sancağı beğinden yüz nefer celâlîden âdemler gelüp leb-i deryâda kelleleri bedenlerinden dûr olup bu mahalde Kapudan Alî Paşa on iki pâre kadırga ile başdarda-i hümâyûn ile geldikde azîm top u tüfeng şâdumânları edüp bostâncıbaşı da kırlangıç-ı şâhî ile bir yaylım tüfeng şâdumânı edüp kapudan ve bostâncıbaşı birer hil'at-i şâhî ile beyne'l-akrân ser-firâz-ı mümtâz-ı a'yân oldular.

Ve bu menzilde yeniçeri ocağına himyân himyân zerrîn-i mümessek ihsân olunup {askerin} âlet-i silâhların ve cümle levâzımâtların kanûn-ı kadîm-i selâtîn üzre tezyîn etdirmeğe tenbîh-i şehriyârî oldu.

Andan kalkup sengistân ve hayâbân-ı çengelistân ve ormanistân ve tenk-i târ deniz kenârınca 5 sâ'atde aşup,

Menzil-i kal'a-i harâb Heleke

Bu mahalle ancak serâperde-i cem-azamet dâ'iresi sığup sâ'ir cünd-i İslâm dağ ve taşda meks edüp bu menzilde cümle kubbe-nişîn vüzerâlara ve sâ'ir ümerâ ve mîr-i mîrânlara tertîb üzre alay ile müzeyyen olmak fermân olundu.

Andan kalkup cânib-i şarka gâh leb-i deryâ ile ve gâh dıraht-ı müntehâlar içre ubûr ederek cümle vüzerâlar bir alay-ı müzeyyen ile pâdişâh-ı milk-ârâya selâma durdular kim böyle alay-ı müzeyyeni çeşm-i zamân ve dîde-i insân gibi görmemişdir ve temâşâsında hayrân olmuşdur. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Kireç İskelesi

Bu mahal bostâncıbaşı hükmünde kireccibaşı zabtında olmak ile bostâncıbaşı sa‘âdetlü pâdişâha bir ziyâfet-i azîm etmişdir. Cümle asâkir-i Âl-i Osmân def‘-i cî‘ân edüp batınları melân olup pâdişâha iki at ve on kîse pîşkeş çeküp Köpürlü'ye dahi bir at ve üç kîse harc-ı râh verdi, zîrâ bu iskele, bostâncıbaşılara mahsûs bir kirechâne-i mahsûldârdır kim İslâmbol'a cümle kirec bundan gelir. Bu mahallin cümle dağları ve taşları kirec taşıdır. Bu menzilde dahi elli nefer celâlîler katl olundu ve ellisi İzmit şehrine alıkondu.

Andan kalkup yine cemî‘i vüzerâ yemîn ü yesârda tâ şehr-i İzmid'e varınca pâdişâha selâma durdular, ammâ,

Der-beyân-ı alay-ı asâkir-i Köpürlü Vezîria‘zam Mehemmed Paşa

Evvelâ şâhrâh-ı azîmin yemîn [ü] yesârında kat-ender-kat gök demire müstağrak olmuş asker-i nusret-me’serin ibtidâ selâma duran Köpürlü vezîr askerinde alay-ı Tatar kim cümle sekiz bayrak Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr kim cümle sadaklı ve savatlı yahşı mirzâ batır zor cigitler kim her biri kabâ’il-i Nogay ve Badragî ve Mansûrî ve şîrînli ve Urûmbetî ve Cemân Sadakı ve Arslanî ve Nevrûzî ve Çobanî kavimleri şıpırtma ve Nogayî ve Badragî kalpakların geyüp ellerinde şidak kamçılarıyla atbaşı berâber selâma durdular.

Andan sağ kolda deli alayı ve sol kolda gönüllüyân alayı bayrağı altında biner aded müsellâh ve müzeyyen kaplan ve bebr ve ayu ve kurd postlu vakâr sâhibi semmûr tâclı ve kurd ve bebr ve vaşak ve zerdeva ve tilki kürkü tâclı ve Sâlihli ve Yahyâlı ve Balı Beğli ve Semindirâvî ve Kâsım Beğli ve Haydarî ve Kalenderî ve Gâzî Porçavî ve Gâzî Kerş İlyâsî ve Deli Horozî ve Gâzî Evrenosî ve Mihâlî tâc-ı gûnâ-gûnların kec kılup üzerlerinde her tâcların gûnâ-gûn cığalar ve çelenkler ve turna telleri ve şahin ve zağanos ve karakuş kanatların tâclarına zeyn edüp yine tâclarının tepelerinde cevz-i rûmî kadar billûr ve necef ve moran ve gayrı şa‘şa‘alı taşları zeyn kılmışlar.

Ve niçe deliler ve gönüllüler ser-bürehne başı açık olup alnında ve iki kulakları yanın delüp kanları revân olarak turna ve şahin ve zağanos ve balaban kuşu tellerin sokup kellelerinde teslîm dağları ve makteli'l-Hüseyin dâğları yaka yaka dâğ üzre dâğdan niçesinin kelleleri dâğlar ile gül gül olmuşdu ve cümle ellerindeki Kosdaniçse sırıklarında kurd postları sarılı cidâları üzre nakş-ı bukalemûn harîr-i gûnâ-gûn filandıra-i dırâzlarla sahrâ-yı İznikmit lâle-izâr oldu. ***[81b]***

Ve arkalarında ve iki koltukları altında kartal ve karakuş ve devlingeç ve gücügen kuşlarının kanatların bağlayup bir ucbe mahûf hey’et-i mehîb idiler kim gören âdemlere dehşet hâsıl olurdu ve çizmelerinde birer karış demir çarhlı çekirdekli çarh-ı felekli mahmîzler ve arkalarında tekne kalkanlar ve fîl ve timsah ve boğa ve gergerdan derisinden gûnâ-gûn Haleb kalkanları var. Ve ekseriyyâ zırh [u] zereh-külâh ve tuğulka ve ser-penâh ve katlavî ve kaz göğsü geyimlere çoğu

müstağrak olmuş Rûmeli gâzîleri idi.

Ve cümlesinin atları ve yedekleri ve süvâr oldukları esb-i kârihleri Eflâk ve Boğdan ve Dobruca ve Deliorman ve Sâlihli ve Taşlıca ve Hersekli diyârının yarar be-nâm atlarına süvâr olup cümlesi Tuna gecidi ve Hasanî ve Hüseynî hûn-âlûd kınalı Porça ve Gâzî Mihâlî al hınnâlara müstağrak olup her bir esb-i paymâsı hilkatinden çıkup bir gayrı hey'et-i mecmû'a-i acîbeye girmiş atları vardı kim ba'zısı kızıl kana müstağrak olmuş ve ba'zısı nakş-ı bukalemûn iri kınalı hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atları bahrî hotas ile âbreş-i gül-endâm-misâl olup her atın başlarında ablak cığalar ve gerdenlerinde zil [u] bem ve cığ cığalar ve altışar pâre polâd-ı Nahşivânî yancıklar ve püsküllü harîr sineklikler ile müzeyyen olmuş ve her atın alnında yalmanlı harbeler ve göğüslerinde dahi harbeler ile zeyn olmuş ve bu kadar âlet-i silâha müstağrak olmuş Deli Hurûmî ve Ma'dî Kerebî-vâr ucbe hey'et asâkirle ârâste ve pîrâste olmuş gâzîler idi.

Bunlardan sonra alay-ı yemîn [ü] yesâr nâm Köpürlü bir asker peydâ etmişdi. Bin aded güzîde sağ kolda ve bin aded güzîde asker sol kolda pâk u pâkîze ve güzîde asâkir-i müsellâh idiler. Sağ kol askeri cümle siyâh sarıklı ve eli sırıklı kağan er arslan-misâl erlerdi. Cümle bunlar dahi küheylân atlar üzre atbaşı berâber sa'âdetlü pâdişâha selâma durdular. Andan,

Alay-ı salıcı: Kâmil bin aded küheylân atlı elleri kantar sırıklı ve çatal beyâz sarıklı ekseriyyâ kılıcı ve mevlâyi külâhlar üzre destâr-ı Muhammedîler mükellef ü mükemmel yeke atlı asker selâma durdu. Bu askeri dahi Köpürlü peydâ etdi, ammâ hakkâ ki salıcı desek salıcı çeri asker idi. Andan,

Alay-ı asâkir-i serdengeçdi: Bunları dahi Köpürlü peydâ etdi. Bin aded güzîde mutarraş kan ağı şahbâz ve yarar küheyl atlı ve eli tüfengli âteş-feşân asker-i bî-amân kavimler atbaşı berâber selâma durdular. Andan,

Alay-ı kilârcıyân: Cümle elleri sırıklı küheylân atlar üzre beş yüz nefer âdemler idi. Andan,

Alay-ı çâşnigîrân: Bunlar dahi başlarında kırmızı keçeleri üzre zerdûz üsküflü ve küheylân atlar üzre elleri sırıklı ve sırıkları uçları yalmandan aşağı siyâh toplu kargı ve kantar mızraklı beş yüz aded çâşnigîrân alayı idi. Andan,

Alay-ı müteferrikagân: Bunlar dahi bin aded müsellâh ve müzeyyen küheylân esb-i tâzîlerine süvâr olup ellerinde kantar sırıklar ile karâr-dâde idiler. Andan,

Alay-ı ağavât-ı vâcibü'r-ri'âyâ: Bu hakîr Evliyâ bu zümreden idik, ammâ hamd-i Hudâ vak' u vakârımız kapucubaşılardan âlî-kadr idik. Bu cavk asker cümle bin aded müsellâh ve müzeyyen ve müretteb, vakâr sâhibi ağalar kim niçesi beşer, onar, on beşer zırh [u] zereh-külâhlı ve mahbûb köçekli ve küheylân atlı ağalardır. Andan,

Alay-ı kapucubaşılar: Cümle üç yüz aded katar ve bahâr sâhibi iskemle çeker vakâr sâhibi ve esbâb-ı ihtişâmlı ve kırkar ve ellişer ve yüzer ve yüz ellişer tevâbi' u levâhık sâhibi müte'azzım kapucubaşılar kim her biri bir mîr-i mîrânlığa lâyık ve ba'zıları eyâlet sâhibi vezîr oldular. Eyle

ağalar kim cümle iç ağaları zırh [u] zereh-külâha müstağrak cilfidân ve ma‘nek ve tarîkî ve musâfaha ve kebîşe ve havvâre ve mahmûdî ve hamîdî atlara süvâr olup altı pâre âlât-ı yancığa ve bahrî hotaslı atlar ile ubûr edüp selâma durdular. Andan,

Alay-ı tuğlar ve yedekler ile emîrahûr: Ve cümle üç yüz aded elleri sırıklı iç ağaları sarrâcları ve her bir yedekler murassa‘ zeyn ve murassa‘ raht ve bisâtıyla birer hazîne değer küheylân atlar idi.

Andan **imâm** ve **mü’ezzinân** ve **kapucular kethüdâsı** ve **telhîsî** ve andan Köpürlü Mehemmed Paşa ak sakallı ve beyâz sûfa siyâh semmûr kürk kaplı nûrânî sâhib-i vakâr şeyh-sûret, ammâ hûnhâr-sîret niçe yüz bin hânedân söndürmüş ve niçe yüz bin cânı ten kafesinden uçurmuş ve niçe ***[82a]*** hânedân sâhiblerin hâne berdûş edüp hânesinden kaçırmış. *Min indillâh* tasîh-i âlem etmeğe me’mûr bir sâhib-zuhûr pür-nûr kimesne idi. Yemîn ü yesârında mataracıları ve tüfengcileri ve zertaslar üzre ablak telli şâtırları dîbâ ve şîb u zerbâf kantura ve etekliklere müstağrak şâtırların tellerinde debdevî ve dehdehî ve zil [u] bem ve murassa‘ kemerler ve zerrîn seyf-i miczemler ve ellerinde teber-i Müslimîleri ile ârâste olmuş şâtırlar idi. Andan,

Alay-ı iç ağaları: Cümle beş yüz aded pâk u pâkîze bıyıklı şahbâz yiğitler kim her biri Rüstem-i Restân ve Sâm ve Nerîmân şecâ‘atli fetâlar kim cümlesi âlet-i silâha müstağrak olmuş fedâ’î ve Mervanî şevâribli dilâver-server-i hünerver erler ve tüvânâ fetâ ve kağân er arslan yiğitler kim her biri bir ejder-i heft-serden nişân veri bahâdırların ellerinde kargı sırıklar ve bellerinde şeyhanî ve Ma‘arravî ve Hoş-kademî ve Sunkurî ve Esedî ve şâmî ve Mısrî ve İslâmbolî ve Hindî ve Kirmânî ve Horasanî ve Mu‘allim Dâvûdî kılıçlı iç ağalarının uyluklar altında hıştlar ile müheyyâ ve hâzır-baş atbaşı berâber yiğitler selâma dururlardı kim bu asker-i müzeyyenin âlet-silâh şa‘şa‘asından ber-havâ tayerân eden hûş [u] tuyûrların çeşmleri hîrelenüp nâbînâvâr zemîne nâzil olup piyâde âdemler ol kuşları sayd ederlerdi. Tâ bu mertebe mükellef ü müzeyyen şa‘şa‘alı alay idi. Andan,

Alay-ı mehterân-ı çalıcıyân: Bunlar dahi pür-silâh atlar üzre dokuzar kat mehterhâne çalınup selâma durup pâdişâhın gelmesine muntazırlar idi. Köpürlü Mehemmed Paşa ise Koca Sokollu Mehemmed Paşa gibi azamet-i dârâtiyle serinde Selîmî eğninde semmûr kabaniçse üzre tîrkeş ve çârkab kuşak ve ayağında Çerkezî fillar ve şalvar geyüp esb-i sabâ-sür‘atında altun zincir ve murassa‘ eğerli âbreş-i re’îsî küheylân at üzre Mankala pehlivân-âsâ süvâr olup pâdişâh-ı Cem-cenâbın gelmesine müterakkıb idi. Sa‘âdetlü pâdişâh dahi nümâyân oldukda yemîn ü yesâra selâm vererek Köprülü'nün yedekleri berâberliğine pâdişâh geldikde hemân Köpürlü atından enüp piyâde olup apul apul gidüp rikâb-ı pâdişâhîye yüzün sürüp on adım ancak piyâde gitdikde sa‘âdetlü pâdişâh buyurdular kim,

"Lala, sen ihtiyârsın, atına bin, destûrdur" dedikde, hemân Köpürlü, bilâ-rikâb âbreş atına süvâr olup,

Menzil-i şehr-i kal‘a-i İznimgit, ya‘nî İzmit

İzmit de demişler. Bâlâda mufassal mevsûfdur, ammâ şimdi bu şehr-i İzmid'e böyle bir alay-ı azîm ile sa‘âdetlü pâdişâh girirken şâhrâhın yemîn ü yesârın ahâlî-i şehrin sıgâr u kibârı ve a‘yân [u] eşrâfi ve erbâb-ı esnâf[ı ve] ehl-i hırefi mâl-â-mâl olup pâdişâh yolu üzre selâm almağa istikbâle çıkup cemî‘i ehl-i hırefin ellerinde dîbâ ve şîb ve zerbâf pâyendâzlar döşeyüp sa‘âdetlü pâdişâha ubûdiyyet arz edüp cümle alay ve kâlâ-yı vâlâ-yı dâray u hârâların dahi arz ederek pâdişâh-ı Cem-karîn şehr-i İzmid'e girmişdir kim Rüstem ve Sâm ve Nerîmân eyle mehâbet u dârât-ı azameti görseler idi Nerîmân ve Sâm nerm [u] râm olurdu. Bu mehâbet [u] salâbetle otağa girirken ahâlî-i şehir râh-ı

hünkâr üzre niçe kurbânlar etdiklerinden hünkâr koyun kurbânından hazz etmeyüp otak-ı nüh-tâk-ı revâk önünde celâlîden elli aded âdemi kurbân edüp cellâdlar her âdemi rişte rişte ve dilim dilim edüp na‘şeleri serâperde-i hümâyûn önünde kalup hünkâr hûnhârlığı icrâ edüp halka bir dehşet hâsıl olup, andan sa‘âdetlü pâdişâh kendüye mahsûs İzmit sarâyında karâr-dâde olup mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre gâhîce otağa gelüp dîvân-ı şehriyârî edüp ibâdullâha inâyet-i mu‘tâdları üzre iltifât ve istimâletler verüp ihkak-ı hak etdikde elbette yine kösler önünde her dîvân oldukda birkaç âdem celâlî ve cemâlî ve zalemelerden katl olması mukarrer idi.

Bu uslûb üzre Anadolu memleketi ve gayrı eyâletler seg-i sekbânlar ve sarıca ve bî-ârice kelplerinin şûr-ı şerrinden re‘âyâ vü berâyâlar âsûde hâl olup bu menzilde Hasan Paşalı katliyçün ve gayrı zorba ve zâlimlerin zulmü def‘ [u] ref‘ içün İsmâ‘îl Paşa teftîşci olup ***[82b]*** on bin asker ile celâlî katline revâne oldu.

şehr-i İzmit'de üç gün tekâ‘üd olup kapudan paşa ve bostâncıbaşı bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp Mudanya şehri limanına gitmek fermân olundu.

Andan bu şehr-i İzmit'de cümle ocak halkı ile müşâvere olup celâlî kırmağa Haleb ve Mar‘ayş ve Sivas üzre sa‘âdetlü pâdişâhın gitmesi münâsib görülmeyüp,

"İsmâ‘îl Paşa gitmesi kifâyet eder" deyüp İzmit'den taht-ı evvel Bursa'ya revâne olmağı ma‘kul görüp tuğlar gidüp ertesi sa‘âdetlü pâdişâh İzmit halicin dolaşarak 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Topyeri: Bu menzil-i nâ-mübârekde celâlî cânibinden vâcibü'l-katl bir âdem gelmemek ile pâdişâh-ı hünhârın tabî‘atına bu cây-ı bed-havâ hoş gelmeyüp otakdan nihânîce çıkup niçe gûne ahvâlâta vâkıf olmağiçün ordu-yı İslâm için tecessüs ederek ordu-yı hümâyûnu seyerân u deverân ederek dağlara çıkup bir orman içre üç aded mefret sığınlara râst gelüp anları şikâr edüp otak önünde anları kurbân edüp,

"Hamd-i Hudâ, yine otağım önü kurbânsız olmadı. Bu sığınlar dağî ve yağî ve bâğî celâlîdir, ammâ bugün celâlî boğazlasak" derken hikmet-i İlâh bir ma‘sûm ağlayarak otağa gelüp feryâd etdikde,

"Bire sabî, ne ağlarsın?" dediklerinde, gulâm-ı sabî eydir:

"Bir âdem elimden bir sepet kirazım alup kaçdı. Ardı sıra gözetdim ve çadırına varup akçesin istedim. Beni döğüp, işte başım yarup, beni mecrûh edüp işte kanım akar" deyü cereyân eden kanın gösterdikde, fi'l-hâl pâdişâh emr edüp, bir hasekiyle gulâmı gönderüp gördüler kim, cellâdların çadırlarıdır kim henüz oturup cümle kirazı yeyüp safâlanırlar. Haseki pâdişâha böyle arz edince, derhâl otak önünde iki cellâdın cellâdlar boynun urup,

Hünkâr eydir: "Hamd-i Hudâ, otak önü Hasan Paşalı kanından eyi kan ile âlûde olup serâperdem önü kansız kalmadı" buyurduklarında, hikmet bu kim ol ân Adana Paşasından altmış aded Hasan Paşalı pây-beste ve dil-haste kayd [u] bend silsile-i selâsil-i ağlâl ile huzûr-ı pâdişâhîye geldikde hemân hünkâr-ı hûnhâr eline hüccet-i şer‘iyyelerin alup kendi dîvânında amân u zamân vermeyüp kelleleri top gülleleri gibi yuvarlanup demleri rîzân oldu, ammâ hakkâ ki sa‘âdetlü pâdişâh-ı âdil

cemî‘i katl etdiği kimesnelerin hüccet-i şer‘iyyelerini kırâ’at etdirüp eline aldıkdan sonra mücrimleri katl edüp amân vermezdi.

Ba‘dehû mezkûr Topyeri menzilinden kalkup cânib-i kıbleye ormanlar içre tathîr olmuş yollar ile havâ-yı latîfde gidüp,

Menzil-i (---): Bunda dahi on bir âdem ve bir sancakbeği katl olunup sadrıa‘zamdan pâdişâha hafta hedâyâsı içün bir murassa‘ zeynli ve iki re’s sâde çul dîbâ ile atlar gelüp arz kılınup makbûl-i hümâyûn oldu, ammâ gâyet küheylân ve hoş hırâm atlar idi. Musâhiblerden bir muntazamü'l-kelâm ve sühan-ârâ-yı be-nâm fasîhü'l-lisân ve bedî‘ü'l-beyân olan Leh Hasan Ağa'ya ihsân olunup ol ân huzûr-ı pâdişâhîde süvâr olup çevelân etdi. Andan kalkılup 4 sâ‘atde,

Menzil-i Kazıklı Beli: Nâm hıyâbân çengelistânda meks olunup on üç âdem ile bir sürsat ağası boyunları urulup sürsat getiren kadı "ulemâdır" deyü afv olunup cezîre-i Kıbrıs'a nefy-i beled olundu. Andan,

Menzil-i kal‘a-i Çin, ya‘nî şehr-i kadîm İznik-i dâr-ı meh cebîn

İznîk ve İznik ve Iznîk dahi demişler, ammâ müverrihân-ı Rûm içre Çin-i Rûm İznik nâmıyla mastûrdur. Bâlâda cild-i evvelimizin sene 1058 târîhinde cümle evsâfıyla tafsîl üzre tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdiki evsâfı oldur kim sa‘âdetlü pâdişâh-ı Cem-cenâb bu şehre girirken cümle a‘yân-ı kibâr u sigâr şehirden taşra pâdişâhın istikbâline çıkup cümleye Eşrefzâde Çelebi Efendi pîşvâ olup selâma durdular ve cemî‘i ehl-i hıref var makdûrların sarf edüp şâhrâh üzre gûnâ-gûn harîr-i fâhireleri pâyendâz edüp niçe yüz aded koyunları uğur-ı pâdişâhîde kurbân-ı şükrân edüp sa‘âdetlü pâdişâh otağında mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre on yedi âdemin kellelerin top-ı çevgân-vâr galtân etdirüp üç gün meks fermân olunup nâdîler nidâ etdiler.

Bu mahalde Bursa şehrinin dahi ordusu gelüp İslâmbol ordusuna karışup bir ordu-yı çârsû-yı bâzâr-ı pâdişâhî oldu kim serâper[d]e-i hümâyûn önünden İznik gölü kenârıyla kâmil iki sâ‘at tûlu hemân ordu-yı bâzâr haymeleri ile sahrâ-yı İznik lâle-izâr olup sa‘âdetlü pâdişâh serâperdenin ard kapusundan taşra nihânîce çıkup ziyâret-i Eşrefzâde'ye gitdiler.

Anda vardıkda Çelebi Efendi ile müşerref olup ecdâd-ı izâm-ı Çelebi Efendi'yi ziyâret ***[83a]*** edüp cemî‘i fukarâya bir âyîn-i tevhîd-i Eşrefî etdirüp sultân-ı azîzin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp cümle fukarâya bir kîse guruş ihsân edüp yine mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre sayd [u] şikâra gidüp İznik gölü etrâfında niçe gûne sayd [u] şikârlar edüp serâperdesine geldikde, hikmet-i Kahhâr ol mahalde yetmiş aded âdemler celâlîden şikeste-beste ve dil-haste huzûr-ı pâdişâhîye geldikde, bunları cellâd-ı bî-amânlar kırarken aralarından biri ayağ üzre kalkup,

"Amân pâdişâhım, ben hasîbü'n-nesîb sâdât-ı kirâmdanım" deyü feryâd edince, anı nâkîbüleşrâfa teslîm edüp, anlar sâdâtı ma‘nûken teslîm-i rûh etdirüp pâdişâha arz etdiler. Andan mâ‘adâ mücrimleri kösler önünde şemşîr-i âteş-tâbdan cellâd-ı bî-amânlar geçirdiler.

Sergüzeşt-i acâ’ib ü garâ’ib mazlûm-ı bî-günâh

Cellâdlar bir âdeme kılıç üşürüp bere bere etdiler, ammâ yara yara ve pâre pâre edemediler. Herîf-i zarîf ise gâh sağa ve gâh sola kaçup,

"Amân pâdişâhım, bir mazlûm bî-günâh hânedân sâhibi bir kesin nâ-murâd mazlûm evlâdıyım" deyü feryâd etdikde hemân,

Pâdişâh-ı âdil eydir: "Tîz şu herîfi huzûruma getirin kim bu kadar cellâdlar buna kılıç üşürdüler. Zerre kadar kesdirmeğe kâdir olmayup görelim nicesi vefk ve tılısm taşır?" dedikde, niçe zâlimler,

"Belki pâdişâhım, sihirbâzdır, yâhûd ilm-i simyâ bilir, hele görelim" deyüp herîfi huzûr-ı pâdişâhîye getirüp,

"Tîz soyun şu herîfi, nice tılısm [u] vefk taşır görelim" dediklerinde, herîfi uryân edüp hamâyıl ve heykel ve tılısm vefkden herîf üzre bir şey bulmadıklarında,

Herîf-i zarîf eydir: "Vallâhi pâdişâhım, ben Anadolu eyâletinde Uşak şehrinde tarîk-i Uşşakîden bir âşık-ı sâdık garîb ü hasîb ü nesîb sâdât-ı kirâmım, ammâ levendât ile ıhtılât etdiğimden ey çöğür çalup savt-ı hazînli eyi türküler çağırdığımdan Hasan Paşa beni huzûruna Bursa'ya gelirken getirdüp bile idim. Gördüm ki isyân ediyor. Âhir iki kerre firâr edüp yine halâs olamayup beni dutdular. Üçüncü def'a anlar Konakçı Alî Paşa ve Çavuşoğlu Mehemmed Paşa ile döğüşmek sadedinde iken ben yine firâr edüp Uşak şehrinde yüz beş yaşında bir şerîfe anacığım vardır, anın yanında sekiz aydır saklı iken beni, Karahisâr beği dutup, beni halâs etmek içün benden bin guruş isteyüp, bir nukre vermediğim içün beni kayd [u] bend ile bu mahalle gönderirken anam dedi kim,

'Korkma oğul, bu bahâneyle arş gölgesinden halk olmuş pâdişâhın yüzün gör, ol da senin yüzünü görüp, seni soyup mühürlü ceddîn vücûdun gördükde terahhum edüp seni âzâd edüp çok ihsânlar eder. Ben seni ceddin Hazret-i Muhammed'in himâyesine saldım ve ben sana aslâ âbdestsiz ve bismillâhsız süd vermedim. Irk-ı tâhirdensin, var git, ammâ bana tîz gel' dedi.

Yohsa pâdişâhım bende ne tılsım, ne vefk vardır ve ne başımda yeşilim var. Fermân pâdişâhımındır" dedikde, cellâdlar eydir:

"Pâdişâhım, hele kılıçlarımızı görün" deyü huzûr-ı pâdişâha kılıçların bırağup *el-azametullâhi te'âlâ,* gûyâ kılıçların yüzleri kurşum gibi yassı yassı olup, pâdişâh ve cümle huzzâr-ı meclis musâhib-i şehriyârîler engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldılar.

Hemân sa'âdetlü pâdişâh "Âzâd edin şu çelebiyi" dedikde, ol anda bendlerin çözüp sırtına bir kat libâs-ı fâhire ve don gömlek ve bir küheylân at ve iki köle ve bir seyishâne ve bir kîse guruş ve yüz altun ve bir semmûr kürk ile yigirmi akçe müteka'id hatt-ı şerîfi verüp,

"Beni sevenler ri'âyet eylesin" dedikde, Allâhu ekber cümle vüzerâ ve vükelâ ve musâhibînler mezkûr çelebiye ol kadar ihsân u in'âmlar etdiler kim üç günde çelebi, cerge ve katar ve mehâr sâhibi olup şâdmerk olayazdı.

Ba‘dehû şi‘rinde çöğür çalarken mahlasın "Itâkî" yazdı. Bu ahvâle cemî‘i erbâb-ı dîvân ve ordu-yı pâdişâhî âdemleri ta‘accüb edüp engüşt ber-dehen ederek âlem-i hayretde kaldılar. Meğer mezkûr Itâkî Emîr Çelebi Kalenderî Mehemmed Efendi'nin hazînedârı olan silihdâr sipâhîsi halîfesi Gedüslü Halîfe'nin akrabâlarından imiş.

Cümle silihdâr zümresinin a‘yân-ı kibârları bu âzâd olan Itâkî Çelebi'ye ol kadar ri‘âyet etdiler kim on günde bay oldu. Ve Gedüslü Halîfe haymesi kurbunda haymesiyle meks edüp kılıç bereleri içün yağlı mumyalar içirüp cümle kılıç bereleri müzmahil oldu ve üç bin guruş ve beş altı köle ve bu kadar mâl [u] menâl sâhibi olup vilâyetine revâne oldu, ammâ acâ’ib çöğür çalardı.

Koroğlu ve Kuloğlu ve Demiroğlu ve Köroğlu ve Fartıloğlu ve Kayıkçı Mustafâ ve Kayıkçılar Mustafâsı ve Gedik Süleymân ve Dişlen Süleymân ve Gedâ Musli ve Türâbî ve Gedâî ve Kâtibî ve gayrılar bunun depretdiği çöğürü ve bunun söylediği âşıkâne pâkîze eş‘ârları birisi söylemeğe kâdir değildir, zîrâ sözünde te’sîr var idi kim üstâddan feyz alup Dâvûdî nefesli tasavvufâne güfteli şâ‘ir-i sühan ***[83b]*** perdâz idi. Cenâb-ı Kibriyâ pâdişâh hışmından halâs edüp sâlimîn ü gânimîn vatanına vardı *ve's-selâm.*

Bu İznik şehrinden sa‘âdetlü pâdişâh-ı âdil kalkup Bursa Yenişehri üzre azîmet etdikde hakîr Dil Hersek'inde gemilerle Dil'i geçen hidmetkârlarımıza gitmeğe sadrıa‘zam kethüdâsından me’zûn olup İznik'den cânib-i garba 12 ma‘mûr u âbâdân dağlı ve bâğlı ve ormanlı köylerden niçe köyleri ve **Kirazlı köyü**n geçüp vakt-i asırda,

Menzil-i kasaba-i Hersek: Mukaddemâ mevsûfdur.

Anda huddâmlarım bulup Hersek mütevellîsinden bir at ihsân alup, andan cânib-i kıbleye hidmetkârlarımla 3 sâ‘at giderken sağ tarafımızda leb-i deryâda **Yalova kasabası** görünüp, mukaddemâ bin elli târîhinde Yalova İçme Ilıcası'na gitdiğimizde mufassal tahrîr olunduğundan Yalova'ya uğramayup cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kara Kilise

Banîsi Kostantin kızı Ralina'nındır. Sene 726 târîhinde Bursa fethinden mukaddem bu kal‘ayı Osmân Hân-ı Evvel Rûm keferesi elinden feth etdi, be-dest-i Karamürsel Beğ. Feth ederken usret çekilüp ba‘de'l-feth kal‘a câ-be-câ münhedim edüp, hâlâ eser-i binâları zâhir ve bâhirdir, ammâ leb-i deryâda olmak ile bir sa‘b hisâr-ı metîn imiş. Hâlâ içinde Rûm kefereleri sâkindir. Zamân-ı kadîmde Aya Niko nâm bir deyr-i azîmi olmağile hâlâ Kara Kilise derler. Bâğı ve bâğçesi ve üzümü ve cevizi meşhûrdur. (---) nâhiyesindendir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Andan cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bâzârköy

Bursa sancağında yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Serdârı ve kethüdâyeri ve (---) tarafından subaşısı var. şehrinin cânib-i şarkında İznik gölü görünür.

Bir vâsi‘ düz yerde bâğ u bâğçesinin hisâbın Hudâ-yı Perverdigâr bilir. Her bâğı bâğ-ı İremezâtü'l-imâd'dan nişân verir. Âb-ı hayâtları değirmenler ile cereyân eder âb-ı hoş-güvârları vardır.

Ve cümle on bir mahalle bin üç yüz aded tahtânî ve fevkânî İslâmbol tarzı mükellef kiremit örtülü hâne-i ma‘mûrları vardır. Cümle[den] Hekîm Kadınoğlu Çelebi evi ve Serdâr Ahmed Ağa evi ve Çorbacı hânesi ve şeyh hânesi ma‘mûr u müzeyyen büyûtlardır kim bülbül gülistânlı ve bâğ u bostânlı hânedânlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) ve değirmen yanında şeyh câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve mekteb-i sıbyânları ve tekye-i dervîşânları vardır ve beş aded kârgîr binâ kiremitli hânları var, ammâ kırk çeşme kurbundaki hân cümleden mükellefdir. Bu hân önünde bir meydân-ı azîm kenârında bir çınar-ı müntehâ-yı sâyedâr altında bir soffa-i ârâmgâhı vardır.

Ve cümle dörd aded hammâmdır, ammâ cümleden mükellef Odabaşı hammâmıdır. Andan Çorbacı hammâmı ve Küçük hammâm değirmen kurbundadır ve kıble tarafında şeyh hammâmı câ-be-câ ev hammâmları da vardır.

Ve cümle yüz aded dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur ve halkı cümle Etrâk'dir kim kâr ü kisbleri bâğçevânlıkdır, zîrâ bu Bâzâr köyünün bâğları meşhûr olup İslâmbol'u âveng üzümüyle bir yıldan bir yıla bu şehir bâğları besler. Anıniçün halkı bâğbân ve zenginlerdir ve cümle yeniçeri geçinirler. Kefere ve meyhâne ve bozahâneleri yokdur, ammâ kahvehâne-i mesâvîhâneleri vardır. Çelebi kahvesi ve Çârdâk kahvesi mecma‘ü'l-irfân bir cây-ı ârâmgâhdır, ammâ âb [u] havâsı sehel sakîldir.

Memdûhâtından âveng üzümü, damları içre niçe yüz bin âveng üzümün bu damlarda asup niçe yerde bezir yağı kandilleri yakup ne kadar şiddet-i şitâ olursa üzümleri donmayup çürümeden İslâmbol'a getirüp satarlar ve zeytûnu ve emrûdu ve elması latîf olur, ammâ üzümü memdûhdur.

..... (1.5 satır boş).....

Andan cânib-i kıbleye (---) sâ‘atde ma‘mûr kurâlar ve hıyâbân-misâl dağlar ubûr edüp,

Evsâf-ı kasaba-i Engürücük

Bir püşte-i âlî üzre kal‘asın Osmân Hân-ı Evvel harâb etmişdir. (---) (---) Bursa sancağı hükmünde yüz elli akçe kazâdır. (---) aded nâhiye kurâları vardır. Serdârı ve kethüdâyeri ve (---) tarafından subaşısı vardır. şehri bir bayırlı eniş ve yokuşlu dere ve depeli yere vâki‘ olmuş bayırlar üzre kat-ender-kat biri biri üzre dar yerde ma‘mûr dârlardır kim cümle on bir mahalle ve bin aded tahtânî ve fevkânî cümle kırmızı kiremitli (---) evlerdir.

Ve cümle (---) câmi‘dir. (---) (---) (---) (---) (---) Ve beş aded hânları ve hammâmları ve iki yüz aded müfîd ü muhtasar dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin bâğı ve bâğçesi ***[84a]***

çokdur ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir ve Bursa'ya gider şâhrâh-ı işlek üzre ma‘mûr kasabadır.

..... (1 satır boş).....

Andan yine cânib-i şarka meyyâl (---) sâ‘atde âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Gemleyik

Bânîsi İznik kal‘asın binâ eden (---) binâ edüp niçe mülûkdan mülûka kalup âhir-i kâr sene 734 târîhinde Orhân Gâzî ibn Osmân Hân Gâzî fethidir.

Hattâ "Bu kal‘a-i İrem-âbâdın fethinde Hazret-i Hacı Bektaş Velî bile idi" deyü yazmışlar, ammâ Rûm keferesi bu kal‘ada ceng-i azîm etmeğile ba‘de'l-feth kal‘asın câ-be-câ yıkmışlar. Kal‘ası leb-i deryâda bir boğaz körfezi ağzında bir püşte-i âlî üzre şeddadî çâr-kûşe taş binâ bir sûr-ı ra‘nâ imiş. Murâd olunsa sehel şey ile amâr olmak mümkündür. İçinde Rûm keferesi fukarâları sâkinlerdir. İki tarafı bayırlar arası bir vâsi‘ vâdîde bir ma‘mûr u müzeyyen bâğ-ı İremli bir şîrîn şıralı kasaba-i şîrînkârlı amâr rabta-i ra‘nâdır kim der-i devlet bostâncıbaşısı defteri üzre cümle yigirmi altı bin bâğ u bâğçe tahrîr olunmuşdur kim sicilde dahi mastûrdur, zîrâ beher sene bostâncıbaşı izniyle terekecibaşı tarafından beş on nefer bostâncılar gelüp sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâhın kilâr-ı âmiresi içün bu Gemleyik şehrinin yetmiş yedi bin dölüm bâğlarından pâdişâh içün yüz bin aded âdem kellesi kadar narların güzîdesin alırlar kim gûyâ her biri diyâr-ı Bağdâd kurbunda şehribân'ın feyz narlarıdır. Andan vezîre ve şeyhülislâma ve kadıaskereyne ve vâlide sultâna ve hasekilere el-hâsıl Der-i devletde ser-i kârda olanlara dahi yüz bin aded kelle kadar lüffân narları koparırlar ve niçe bin aded narları dâne dâne edüp pâdişâh içün cenderelerde sıkup la‘lgûn şıra-i rümmân olup fiçılar ile pâdişâha gidüp defter ile cemî‘i nârları hâliyetü'l-hâliye olan yerlere bezl ederler. Bundan gayrı İslâmbol'a beher sene bin pâre gemi nâr gelüp rümmân-ı Gemleyik gelüp İslâmbol'u vakt-i şitâda nâr ile ganîmet ederler.

Hakkâ ki meyve-i nâr kış günlerinin meyvesidir kim kelâm-ı ekâbirde *"En-nâru fâkihetü'ş-şitâ"* [42] buyurmuşlardır.

Bu mezkûr nârları tahsîl eden bostâncılar {bu şehre} hükm-i hükûmât ederler. Bir hâkim dahi yüz elli akçe kadıdır. Cümle (---) aded ma‘mûr u âbâdân İremezâtü'l-imâd misilli kurâları vardır.

Bir hâkimi dahi yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri (---) tarafından subaşısı vardır. Kütâhiyye eyâletinde Gâzî Hudâvendigâr, ya‘nî Bursa sancağı hükmünde ma‘mûr rabta-i şîrîndir.

Ve cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ kiremit örtülü hânedânlar ve cümle (---) aded mihrâbdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve cümle (---) aded hânlardır (---) (---) (---) (---) (---) ve cümle (---) aded hammâmlar (---) (---) (---) (---) (---) ve cümle (---) aded sûk-ı sultânîdir kim her esnâf-ı sanâyi‘ mevcûddur. (---) (---) (---) (---) (---)

Memdûhâtından narı ve zeytûnu gâyet memdûhdur. (---) (---) (---) Âb [u] havâsı sevâhildir ve cümle ahâlîsi ehl-i zevkdir. (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i külliyât-ı Gemleyik: Bu şehr-i müzeyyen içre İznik gölünün ayağı cereyân edüp bu Gemleyik körfezi içre Bahr-i Rûm'a munsabb olur. Hattâ Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* hazretleri mezkûr İznik gölünün ayağın açup deryâyı göle karışdırup gemiler tâ İznik'e yanaşup iskele ola, andan arabalar ile beş altı konak yerlerden gûnâ-gûn metâ‘ ve kerasteler ve odunlar gelüp ba‘dehû İznik gölünden gemilerle İslâmbol'a her şey gelüp ganîmet ola deyü Süleymân Hân bu re’y-i ahseni eyledi, ammâ Rûm tarafında Varadin {kal‘ası} gazâsı peydâ olup bu tedbîr-i ahsenden ferâgat olundu, ammâ eğer böyle olsa İznik şehri bender iskele olup amâr olurdu, zîrâ mezkûr Gemleyik körfezi İznik cânibine girmiş hayli uzun körfezdir. Eyle olsa kasaba-i Gemleyik dahi amâr olurdu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Gemleyik: Evvelâ şehir hâricinde **Boğa Balı Efendi** *kuddise sırruhu.*

Andan **şeyh Sübhân Efendi** hulefâ-yı Eşrefzâde'dir kim yedi kerre kendülere tecellî-i cenâb-ı Bârî müyesser olmuşdur.

Andan ziyâret-i el-Mevlâ **Celeb Mehemmed Efendi,** Rûmeli'nde Arnavud Belgradı'nda müştak olup ilm-i riyâzete tâlib olarak halkdan münzevî olup dünyâ çirkefi manâsıbların terk edüp şehr-i İznik'de ***[84b]*** Eşrefzâde Çelebi sohbetiyle müşerref oldukda "Yâ Hû" ismine mazhar düşüp âhir terk-i dünyâ dahi edüp "Yâ Hû" sözü diyerek Gemleyik bâğları içre bir zîr-i zemînde ilâ hâze'l-ân tekâ‘üd ihtiyâr etmişdir. *Kaddesenâllâhu bi-sirrihi'l-azîz* hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Andan ziyâret-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i kıble[ye] (---) sâ‘atde gidüp Filedar dağın aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Filedar

Bursa tekûru kızı Filedar nâm bir kızın binâsıdır. Bir püşte-i âlî üzre çâr-kûşe taş binâ bir harâb kal‘adır. Sene 734'de Gâzî Orhân Sultân fethidir. Ba‘de'l-feth kal‘asın harâb etmiş. Bir küçük kal‘adır kim Bursa sahrâsına ve Ülüfer suyuna nâzır bir havâlesiz kal‘adır. İçinde ba‘zı Rûm kefereleri ipek kozalağı hâsıl ederler. Bursa mollasının nevâhîlerindendir. Bâğları ve bâğçeleri çokdur, ammâ çârsû-yı bâzârı ve gayrı imâretleri yokdur. Cümle re‘âyâsı kefere-i Rûm'dur.

Andan hakîr kalkup 4 sâ‘atde Bursa sahrâsıyla giderken nehr-i Nilüfer'i atlar ile ayakdan geçüp yine cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı taht-ı bilâd-ı kadîm kal‘a-i Bursa-i sevâd-ı azîm

Sene (---) târîhinde Seyâhâtnâmemizin cild-i evvelinde gâyet mufassal memdûh olunmuşdur ve niçe kerre dahi teferrüc olunmuş bir şehr-i azîmdir, ammâ şimdi vardığımızda Bursa sahrâsı içre Köpürlü vezîria‘zam dâ’iresinde haymemizle meks etdik. Henüz sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Bursa'ya gelmeyüp sadrıa‘zamın ve pâdişâh-ı Cem-karînin hayme-i Efrâsiyâb çetr-i mülemma‘ları kurulmada idi.

Ertesi gün sa‘âdetlü pâ[di]şâh azametiyle geleceği muhakkak olup cümle ahâlî-i Bursa'nın sıgâr [u] kibârı ve a‘yân [u] eşrâfı istikbâle çıkup şâhrâhların yemîn ü yesârına Benî Âdem bir gün mukaddem kilt-â-kilt olup şehir içre şâhrâh üzre olan dükkânlardan onar guruşa kirâ ile dükkâ[n] dutulmuşdur.

Ertesi azamet-i Hudâ asker-i deryâ-misâl ile bizzât sa‘âdetlü pâdişâh nümâyân olunca cümle esnâfât-ı ehl-i hıref bir sâ‘at yerin yemîn ü yesârın tâ serâperde-i pâdişâhîye gelince dîbâ ve şîb ve zerbâf ve kâmha ve dârây ve sereng ve katîfe ve çârkab yasdıklar ve'l-hâsıl Bursa demek harîr kânı denmeden ibâretdir bir şöhre-i şehir olmuş "Dârü'l-harîr" demişler bir şehirdir.

Niçe yüz bin ehl-i hırefi Hasan Paşa şehri harâb etmediğine şükrâna pâdişâh yolu üzre ol kadar pâyendâzlar ile zemîni ferş-i kumaş etdiler kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tavsîf olunmaz. Hattâ ehl-i hırefin kendü hisâbları üzre,

"Yigirmi kîse akmişe-i fâhire-i nâdire pâdişâhın pây-ı semendine pâyendâz eyledik" deyü tefâhür kesb etdiler.

Hemân ki vakt-i çâşt oldukda sa‘âdetlü pâdişâhdan mukaddem cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve erbâb-ı dîvânlar Köpürlü alayı ile iki sâ‘atde gücile ubûr etdiler.

Andan sipâh askeri iki sâ‘atde geçdiler.

Andan yeniçeriler dahi iki sâ‘atde güzer etdiler.

Andan alay-ı pâdişâh-ı Dârâ ferr azîm alay ile kâmil bir sâ‘at-i nücûmîde segâh makâmında mehterhânesi ve kös-i hâkânîlerin çalarak ubûr edüp bu alayın önünden intihâsına varınca kâmil yedi sâ‘at olup bizzât sa‘âdetlü hünkâr pâdişâh-ı cihânbân serâperdesinde meks etdikde Bursa kal‘asından top şâdumânları olup zemîn ü âsumân dir dir ditredi.

Andan kösler çalınup dîvân-ı pâdişâhî kurulup niçe yüz âdemlerin da‘vâları kadıaskereyn huzûrunda görülüp kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmetler olup herkesin hakkı ihkak-ı hakk üzre görülüp andan kösler önünde yüz yetmiş aded âdemleri cellâdlar üç sıra dizüp iki başdan kılıçlar uruldukda kılıç şakırdısı eflâka çıkup Kara Receb Bölükbaşı nâmında bir bahâdır ayağa kalkup,

"Amân pâdişâhım, bir gâzî kulunum. Beni Girid'e Deli Hüseyin Paşa lalana gönder" deyü feryâd ederek sahrâda seğirdüp kolundaki kelepçesin cellâdların kılıçlarına karşu vere vere beş altı cellâd huzûr-ı pâdişâhda Kara Receb'i bir sâ‘atde gücile yıkup koyun kurbân eder gibi boğazlarlarken niçe yüz âdemler ve cellâdlar {Kara Receb'in} "*Elhamdülillâh*" dediğin istimâ‘ etmişler. Hakîr dahi yakın idim, ammâ işitmedim.

Andan ba‘de'd-dîvân sa‘âdetlü pâdişâh serâperdenin ard kapusundan yukaru iç kal‘ada ecdâd-ı izâmlarının ta‘mîr ü termîm olmuş sarâylarına gidüp, andan Hazret-i Emîr Sultân'ı ve Abdâl Murâd'ı ve Zeyneddîn Hâfîleri (---) (---) (---) cümle ziyâret edüp Bunarbaşı nâm mesîregâhda kendü nedîm-i hâslarıyla çetr-i mülemma‘ında zevk u safâ ederken Diyârbekir'de Murtazâ Paşa'dan Cân Mirzâ Paşa'nın ve Tatar Ahmed Ağa'nın ve Kürd Osmân Ağa'nın ve Kadrî Ağa'nın ve şâm Ağası Kör

Abdüsselâm'ın ve Melek ***[85a]*** Ahmed Paşa kethüdâsı Kudde Kethüdâ Çerkezi'nin ve Bektaş {Ağa} Ömeri'nin başları Bunarbaşı'na sâ'ir başlar yanına alnı yazılı başlar gelüp öbür başlar ile başbaşa verip yatırlardı.

Ve her gün rûz-merre kırkar ve ellişer ve yüzer aded kelleler her dîvânda kelle paça olup na'ş-ı benî Âdem ile Filedar sahrâsı zeyn olmağa başlayup zemîn hûn-ı insândan la'lgûn olup yine sinekler ordu-yı İslâma üç günde istîlâ edüp herkes cânlarından bîzâr olmağa başlayup âhir cümle leşleri arabalar ile asesbaşı Nilüfer suyuna dökerdi.

Hikmet-i Hudâ bir gün bâğlar içre yeniçeriler ile Hısım Mehemmed Paşa Arnavudları ceng edüp birkaç yeniçeri yaralanup birkaç Arnavud sekbânları ölünce hemân cümle vezîria'zam Arnabudları silâhlanup yeniçeriyi kırmağa giderken Köpürlü duyup iç ağalarıyla ve muhzır ağa yeniçerileriyle binüp Arnavudları silâhlarıyla bulduğu yerde yetmiş seksenin kırup kavga basılup az kaldı kim bir fitne olayazdı.

Andan Köpürlüoğlu Ahmed Beğ'i ısıtma dutup kesb-i havâ içün Keşişdağı eteğinde Kadı yaylasında hayme vü hargâhıyla meks eyleyüp safâlar ederdi.

Bir gün bu hakîr dahi Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî Defterdârzâde Mustafâ Beğ ve yine hünkâr kapucubaşısı Musâhib Mîr Mehemmed Ağa ve niçe erbâb-ı ma'ârifân yârân-ı safâlar ile Keşiş dağında Köpürlü vezîrzâde Ahmed Beğ'in hâl [ü] hâtırın su'âl etmeğe atlara süvâr olup 5 sâ'atde cebel-i Ruhbân'da,

Menzil-i Kadı yaylası: Bunda Köpürlüzâde Ahmed Beğ'i hayme vü hargâhıyla ve cümle tevâbi' [ü] levâhıkıyla meks etmiş bulup hâl hâtır soruşdukdan sonra bizler dahi Ahmed Beğ haymesi yanında haymelerimiz kurup kâmil bir hafta meks edüp Hudâ âlimdir, bir zevk [u] safâlar etmişizdir kim felekden kâm almak muhâldir, ammâ hele ol şekilli seyr u temâşâ ve surûrlar etdik. Andan 4 sâ'at yokuş yukaruya gidüp,

Menzil-i yaylağ-ı Sobran: Haymelerimiz kurup ol gün ol kadar mâ'ide-i Sübhânî alabalıklar sayd edüp tenâvül etdikde kuvvetü'r-rûh bulduk ve sünbül ve zerrîn tutyâlar koparup râyiha-i tayyibelerinden demâğlarımız mu'attar olup, andan 5 sâ'atde yine atlar ile yokuş yukaru çıkup,

Menzil-i Bakacak yaylası: Bunda dahi haymelerimiz kurup şehr-i Bursa'yı ve Sahrâ-yı Filedar'da olan hıyâbân ve bâğ u bâğçe ve mezâri'ât ve cümle kurâlar bu Bakacak mahallinden sahîfe-i âlem nakş-ı bukalemûn-misâl nümâyân idi. Andan yine atlar ile (---) sâ'atde,

Menzil-i Süleymân Hân bınarı: Eyle yeh pâre bir kaynak-ı âb-ı hayâtdır kim mâh-ı Temmuz'da bir âdem bu bınarın içinden üç taş çıkarmağa tahammül edemez. Tâ bu mertebe sovuk sudur. Andan 6 sâ'atde atlar ile kestaneli dağlar içre evc-i âsumâna urûc ederek,

Menzil-i Kulle-i cihân-nümâ: Tâ zirve-i a'lâsında aslâ kar duramaz. Belki âdem bile rîh-i sarsarın şiddetinden duramaz, ammâ bu kulleden aşağı niçe bin yıllık kar-ı rahmet içinde âb-ı zülâl dedikleri kar kurdu bulunur. Bu Kulle-i cihân dedikleri mahal bir sivri püşte kayadır. İçinde papasların

mağârâları olduğundan Keşiş dağı derler. Evc-i âsumâna kad çekmiş bu cebel-i Ruhbân'ın zirve-i a‘lâsıdır kim altında sevâd-ı azîm Bursa aslâ ve kat‘â görünmeyüp Hudâ âlimdir İslâmbol'un Yeni câmi‘'in altun yaldızlı minâreleri ve Yedikulle kulleleri ve Tekirdağı şehri ve Gelibolu şehri ve cânib-i şarkda Kütâhiyye şehri ve Tavşanlı kasabası ve niçe kasaba ve kurâlar beşer altışar konak ba‘îd olan yerler cümle bu cebel-i Ruhbân'dan görünür.

Netîce-i kelâm bu Keşişdağı'nın mufassalan evsâfi seyâhatnâmemizin cild-i evvelinde acâ’ib ü garâ’ibât ve alâ’imât ve âsârât-ı gûnâ-gûnlarıyla tahrîr ü tavsîf olunmuşdur. şimdi terkîme hâcet yokdur kim tatvîl-i kitâbet olur.

Andan yine cebel-i Ruhbân'ın bir tarafından dahi seyr [ü] temâşâ-yı sun‘-ı Hudâ ederek iki günde Köpürlüzâde Ahmed Beğ yanına geldiğimizde bir hatt-ı şerîf gelüp,

"Sana Erzurûm eyâleti ihsân olunmuşdur" deyü hatt-ı hümâyûn geldikde Kadı yaylasından altı sâ‘atde pederi Köpürlü'ye gelüp sa‘âdetlü pâdişâh kendüye bir semmûr hil‘at-i fâhire ile eyâlet-i Erzurûm vezâret ile sadaka olunup mukaddemâ mevleviyyet pâyesiyle ders-i âmlığı gayra tevcîh olunup Beğ Ahmed Paşa'mız mükellef ü mükemmel kapusuyla Erzurûm'a müteveccih olup hakîr kendüsiyle vedâ[‘]laşup Köpürlü vezîr ile Bursa'da kaldık. Yine serâperde-i pâdişâhî önünde şeb [ü] rûz celâlîler her diyârdan gelüp katl olunurdu.

Bu hâl ***[85b]*** üzre belde-i Bursa'da yetmiş gün zevk u safâlar edüp ziyâretler ederken hikmet-i Hudâ Bozcaadası muhâfazasına me’mûr olan sâbıka yeniçeri ağalığından ma‘zûl Sührâb Mehemmed Paşa'dan telhîs ve arz [u] mahzarlar gelüp, "Bozcaada'yı ve Boğazhisâr'ı kâfir muhâsara etmeğe geldi" deyü birkaç kâfir dilleriyle bu haber sa‘âdetlü pâdişâha gelince hemân sa‘âdetlü pâdişâh cemî‘i a‘yân-ı dîvânlar ile meşveret edüp tuğlar kalkılup,

Bursa'dan Boğazhisâr'a sa‘âdetlü pâdişâh ile gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ ve şehir, kurâ vü kasabâtları ayân u beyân eder

Ol ân Mudanya iskelesinde lenger-endâz olan Kapudan Köse Alî Paşa'ya donanma-yı hümâyûn ile Boğazhisâr'a gitmek fermân haberi gitdi. Ertesi sa‘âdetlü pâdişâh Bursa'dan kalkup cânib-i garba,

Menzil-i sahrâ-yı Çekirge: Bu mahalde ziyâretgâh-ı Çekirge Sultân (---) . Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Kite

Bânîsi Bursa tekûru (---) sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---). Ba‘dehû sene 707 târîhinde Rûm keferesi elinden Gâzî Osmân Hân-ı Evvel ibin Ertuğrul fethidir. Kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir küçük taş binâ-yı harâbdır. Bursa nevâhîsinden amâr köyleri vardır ve Kite çayırı meşhûrdur.

..... (1 satır boş).....

Andan yine semt-i garba,

Bânîsi Bursa tekûrudur. Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) demekdir. Bu dahi sene 707 târîhinde bizzât Osmân Hân-ı Gâzî Rûm keferesi destinden ceng-i azîm ile feth ederken usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim etmişdir.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir göl kenârında şekl-i muhammes şeddadî kat-ender-kat taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ iç il olmak ile ne dizdârı ve ne neferâtları ve ne cebehânesi vardır. Ancak derûn-ı hisârda cümle Rûm kefereleri sâkindir kim müselmânları ahiryan kabîlesidir. Büyük kilisaları ve çârsû-yı bâzârı ve hânları ve meyhâneleri ve bâğları ve bâğçeleri bî-hisâb olduğundan la‘lgûn engür şırası memdûhdur ve dahi memdûhâtından gölünde turna balığı ve sazan balığı ve kerevit nâmında gölünden çıkar bir böcek vardır. Kefereler nukl-i îş-i tarab ederler. Ol dahi çok olur ve yılda bir kerre yüz bin âdem cem‘ olup azîm panayırı durup cemî‘i zî-kıymet tefâruklar bî-kıymet bulunup bey‘ [ü] şirâlar olur.

Âb [u] havâsı sevâhil olup i‘tidâl-i havâ olduğundan harîr fisdanlı Urûm keratse kızları olur kim gûyâ mahbûbe-i Firengdirler ve cümle bin altı yüz aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî müfîd ü muhtasar evleri vardır ve zemîni Bursa sancağı hükmünde (---) -lıkdır. Bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyeleri (---) aded ma‘mûr kurâlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan kalkup yine taraf-ı garba ma‘mûr kurâlar geçüp,

Menzil-i karye-i Karaağaç. Abelyond nâhiyesinde bâğlı ve bâğçeli ve çemenzâr ve lâle ızâr fezâlı ma‘mûr u âbâdân köydür kim gûyâ kasaba-misâl bin aded evleri cümle kırmızı kiremit ile mestûrdur ve hâkimi (---) . Andan

Evsâf-ı hisâr-ı kâfir eli yat(?), ya‘nî kal‘a-i azîm Ilıbat

Sa‘âdetlü pâdişâh bunda serâperdesine gelirken kal‘a harâbından birkaç şâhî toplar atılup gûyâ şâdumânlık topları atılup celâlî müfettişi olan İsmâ‘îl Paşa'dan dest ber-kafâ bağlı üç yüz âdem gelüp cümlesi dendân-ı tîğdan geçüp celâlîlerden gelen iki yüz deve yükü tüfengler sicill-i hüccetler ile huzûr-ı pâdişâhîye gelüp cümle dörd bin aded müsellâh tüfengleri cebecibaşıya defter ile teslîm edüp Boğazhisâr kal‘alarına develer ile götürdüler.

Eşkâl-i kal‘a-i Ilıbat: İbtidâ bânîsi kavm-i Yunaniyân'dan Rûm keferesi tekfûru on üçüncü Kalopatra nâm Batlîmûs binâsıdır kim ol asırda Rûm lisânı üzre ismi Kalopatra Purgaz idi.

Ba‘dehû sene 735 târîhinde zor-ı bâzû ile Rûm keferesi elinden Orhân Gâzî feth edüp kal‘a dibindeki ıssı gölünde ördekleri çok olduğundan lisân-ı Türk'de Ilıbat, ya‘nî Isıcak Sulu Ördek kal‘ası derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur. Hakkâ ki gölünün suyu ılıdır ve vakt-i şitâda kazı ve ördeği gâyet çok olup sayyâdlar şeb [ü] rûz niçe bin ördek avlarlar.

Eşkâl-i kal‘ası: Mezkûr Ilı gölünün kenârında bir düz vâsi‘ sahrâda şekl-i müseddes şeddadî taş binâ bir alçak dîvârları câ-be-câ münhedim olmuş havâlesiz ve handaksız bir kal‘adır. Dizdârı ve neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır.

Bir hâkimi dahi Bursa'da Ulucâmi‘in Yıldırım Hân mütevellîsi tarafından ***[86a]*** subaşısı vardır. Bir hâkimi dahi şer‘-i şerîf tarafından {hünkâr imâmlarının} yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır kim cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Derûn-ı hisârda evleri va[r]dır, ammâ taşra varoşu yokdur ve kâmil iki yüz adım tûlu bir ağaç cisir başında bir kasr-ı müzeyyeni var ve bu cisr-i haşebden cemî‘i ünâs ubûr edüp kal‘a-i Ilıbat'a ve gayrı cevânibe gidenin şâhrâh-ı azîmin memerri bir cisr-i tavîldir kim buhayre-i Ilıbat üzre vâki‘ olmuşdur.

Kasabasının imârâtı ahcârât-ı elvân ile mebnî tahtânî ve fevkânî ve muhkem sütûhları cümle kırmızı kiremitler ile ârâste ve câ-be-câ bâğçeler ile pîrâste olmuş rabta-i müzeyyendir kim cümle bin iki yüz aded hâne-i zîbâlardır ve ahâlîsi ehl-i tevhîd müslimlerdir, lâkin re‘âyâları cümle Rûm kefereleri ve Ermenilerdir. Gayrı kefereler yokdur, ammâ Bursa'dan gelir gider Yahûdîleri çokdur.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı var ve cümle (---) aded tekye-i dervîşân-ı dilrîşânı var ve cümle on aded müfîd ü muhtasar hânları var ve cümle ancak bir hammâmı var. Ol dahi mükellef hammâm değildir.

Ve cümle üç yüz aded ma‘mûr u müzeyyen her esnâfı mevcûd çârsû-yı bâzârı ve kahvehâneleri vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Ve âb [u] havâsı sakîl olduğundan ısıtması çokdur. Anıniçün mahbûbu ve mahbûbesi yokdur, lâkin bâğ u bâğçesi ve bostânı gâyet çokdur (---) (---).

Sitâyiş-i buhayre-i Ilıbat: İbtidâ menba‘ı Hudâvendigâr sancağında cebel-i Ruhbân eteğinde Delice köyünde kaynayup Kirmastı gölünden beri cereyân ederek gelüp kal‘a-i Ilıbat altında tûlu yedi fersah bir buhayre-i âb-ı hayâtdır. Andan ayağı cânib-i garba Mihâlic boğazına üç fersahdan ba‘îd akup Rûm denizine Mihâlic boğazı ağzında mahlût olur. Vakt-i şitâda aslâ donmaz, zîrâ suyu ılı olduğundan kavm-i Yörükân-i Gürgân-ı kavm-i Türkân Ilıbat derler. İçinde şitâ eyyâmında kaz ve ördek ve karabatak ve martı ve sürhâb kuşları şinâverlik eder. Ve gölünün ka‘rında turna balık ve sazan balığı ve ba‘zı simâk-i nefîseler şikâr olunur. Mîrî mâl verir sayyâdları vardır.

Temâşâ-yı garîbe-i buhayre-i Ilıbat: Bu nehr-i Ilıbat sabâhdan öyle vaktine varınca gerüye dönüp akar ve ba‘de'z-zuhur yine aşağı akar. Yine ale's-sabâh seyl-i revân gibi yukaru şark cânibine akar. Gûyâ Basra kal‘ası önünde şattı'l-Arab gibi med cezimdir. Hattâ ba‘zı zurefâlar bu Ilıbat suyun misâl getirüp sözünde devâm-ı sebâtı olmayanlar içün ve bir yerde karâr-dâde olmayanlar içün "Behey âdem, Ilıbat suyu gibi gâh aşağı ve gâh yukarusun" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Hakkâ ki bir acâ’ib ü garâ’ib cereyân eder nehr-i nâfi‘dir, ammâ Ilıbat gölü derler, ammâ sahîhi Kirmastı suyu derler ve Mihâlic şehri {boğazında dahi Kirmastı nehri derler ve kasaba-i Ilıbat'dan cânib-i cenûba gidüp,

Karye-i Susığırlığı: Ma‘mûr köydür. Andan cânib-i şarka meyyâl 2 günde,

Evsâf-ı kasaba-i Kirmastı: Anadolu eyâletinde Bursa hâkinde hâkimi (---) ve yüz elli akçe kazâdır. Serdârı ve kethüdâyeri ve muhtesibi (---) ve a‘yânı vardır. Bânîsi (---) ve sebeb-i tesmiyesi (---) (---)}

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Ilıbat: (---) (---) (---) Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp vezîria‘zam kethüdâsından destûr alup huddâmlarımla cânib-i şimâle bir sâ‘atde {giderken Ilıbat ile Mihâlic mâbeyninde beyâbânda Manyas köyünde Bolcaağaç nâm mahalde iki aded kubbeli ılıcalar var. Suları i‘tidâl üzre olup gâyet nâfi‘ germâbdır. Andan Mihâlic},

Evsâf-ı şehr-i Mihâlic

Hâlâ şehrinden ba‘îd püşteler üzre ve Mühâlic boğazı ağzında Arnavud köyünden içeri 41 mîl yerde {tâ Mihâlic'e gelince} 6 aded harâb kal‘aları var idi kim sene 735 târîhinde mezkûr kal‘aları cümle Orhân Gâzî feth edüp bir dahi küffâr tama‘ edüp istîlâ etmesin deyü kal‘aları harâb [u] yebâb edüp hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir, ammâ şehirde hâlâ amâr kal‘a yokdur.

Bursa sancağında hâkimi hâss-ı hümâyûn emînidir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve emîn-i hümâyûn tarafından subaşısı ve muhtesibi ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfı da vardır, ammâ mâlları azdır.

Âb [u] havâsı şiddet-i hâr üzre olup gâyet yazdır. Anıniçün ekseriyyâ halkı sarı benizli olup mahbûb u mahbûbesi azdır. Ve şehri bir mürtefi‘ düz vâdîde evleri cânib-i kıbleye nâzır cümle (---) aded tahtânî ve çoğu fevkânî ikişer kat kârgîr dîvarlı ve kiremit (---) örtülü hân-i imârlardır kim cümle (---) mahalle add olunur. Evvelâ mahalle-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû kurbunda Karaca Ahmed Paşa câmi‘i ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Andan Rûm Kuş Paşa câmi‘i ve Sarıca Paşa câmi‘i (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr câmi‘-i ma‘mûr bunlardır. ***[86b]*** Mâ‘adâsı ma‘mûr mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) aded medrese-i dârü'l-ulûmları vardır ve cümle (---) aded dârü't-ta‘lîm mekteb-i sıbyân-ı püserânları vardır.

Ve cümle (---) aded tekye-i ehl-i tevhîd abdâlân-ı dervîşân-ı zî-şânları vardır. Cümleden tekye-i Karaca Ahmed Sultân ulu âsitânedir. (---) (---) (---)

Ve cümle (---) müte‘addid kârgîr binâ hânları var. Cümleden çârsû içinde (---) hânı mükellefdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâmları vardır, ammâ cümleden çârsû kurbunda (---) hammâmı kâr-ı kadîm hammâm-ı rûşenâdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çârsû-yı bâzâr-ı müte‘ayyenesi ve tahtânî ve fevkânî kahvehâneleri vardır, ammâ bezzâzistân-ı kârgîri yokdur. (---) (---)

Ve esmâ-i a‘yân-ı kibârdan Fireng (---) Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ lisânları koyu Türk'dür, lâkin sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir. Ve cümle (---) aded sebîl-i âb-ı hayâtları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı külliyât-ı şehr-i Mühâlic: Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Gâzî Mihâl Beğ feth eylediğiyçün Mihâlic derler ve şehr-i Mihâlic Ilıbat gölü ile Manyas gölü ortasında vâki‘ olmuşdur.

Memdûhâtından Mihâlic kavunu meşhûrdu[r] kim Deli Re’îs nâm kavunu gûyâ sükker-i katr-ı nebâtdır ve kol kalınlığı semîn yılan balığı (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Mühâlic: Evvelâ ziyâretgâh-ı **Gâzî Karaca Paşa** ve **Rûm Kuş Paşa** ve şir‘atü'l-İslâm şârîhi el-Mevlâ **Seyyid Alîzâde Efendi** ve ziyâretgâh-ı **Karaca Ahmed Sultân** ve **Delice Baba Sultân** ve **Sarıca Paşa** ve Himmet Efendi *kuddise sırruhu*.

Ve şehr-i Mihâlic bir körfez boğazın nihâyetinde iskelesinden ba‘îd (---) sâ‘at yerde bir âlî bayır üzre vâki‘ olup deryâ kenârında değildir. Kırk bir mîl içeri Kirmastı nehri derler bir boğazın nihâyetinden ba‘îd kal‘asız bir kasaba-i müzeyyendir ve ol kadar bu Mihâlic kasaba-i Ilıbat'a yakındır kim mu‘tedil havâda birbirlerinin ezânları istimâ‘ olunur, ammâ Mihâlic boğazından deryâ ile Bandırma iskelesine kâmil kırk mîldir, lâkin biz kara ile Mihâlic'den kalkup cânib-i garba {bir menzilde},

Evsâf-ı (---) Bandırma

İbtidâ bânîsi (---) ve sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) Anadolu eyâletinde Bursa sancağı hükmünde (---) hâkimi vardır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâdır. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir.

Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfı vardır, zîrâ Bahr-i Rûm'da bender-i azîm ma‘mûr iskeledir.

Cümle on iki mahalledir kim esmâ-i mahallâtları budur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle on yedi aded mihrâbdır. Ancak dördü cum‘adır. Evvelâ (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesciddir, ammâ medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâları ve dârü'l-imâretleri yokdur.

Ve cümle (---) aded ma‘mûr u müzeyyen fevkânî ve tahtânî cümle kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim kenâr-ı bahrde bir gayrı tarz üzre tarh olmuş şehr-i ra‘nâdır. (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı mücerredân-ı tüccârândır (---) (---) (---) (---) ve iskele başında gümrüğü

yetmiş yük akçe iltizâm-ı emânetdir.

Ve cümle (---) aded mekteb-i tıflân-ı püserândır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşân-ı âşıkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı gasilândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded ma‘mûr u müzeyyen her esnâf-ı ehl-i hırefi mevcûd dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. (---) (---) (---) (---)

Ve âb [u] havâsı latîf olduğundan Hazret-i Süleymân hatunu Belkıs ile gâh bunda ve gâh Aydıncık şehrinde sâkinler idi. Hâlâ mahbûb u mahbûbesinin reng-i rûyları humret üzre olduğundan halkı ten-dürüst olup ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân-ı fessâdâna ve cerrâhâna muhtâc değillerdir, lâkin halkı Etrâk'dir. Cümle ticâret ile geçinirler sulehâ-yı ümmetden garîb-dost âdemlerdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır. Memdûhâtından üzümü ve kavunu meşhûrdur. Andan aşağı leb-i deryâ ile 41 mîl gidüp,

Kapudağı Burnu

Başka bir vâsi‘ kazâdır kim (---) pâre nâhiye kurâlarının cümlesi İslâmbol'da Galata mollasına muzâf kazâdır. Ma‘mûr kurâlarından karye-i Pereme ve karye-i Muhanya ve Arnavud köyü. Bu kurâlar beşer altışar yüz hâneli ve bâzârlı ve bâğlı ve bâğçeli ve latîf pirinçleri hâsıl olur İslâmbol'da şehzâde câmi‘i vakfi köyleridir.

Ve bu Kapudağı kazâsı gûyâ bir ce[z]îredi[r] kim etrâfın Bahr-i Rûm çevirmişdir. (---) tarafda (---) adım karası vard[ır]. Anı kesseler bütün cezîre olur. Kasaba-i Bandırma ve Belkıs tahtı harâbistânı bu cezîre içredir. İskender boğazı kesince cezîre olmuşdur. Mâ-tekaddem Aydıncık şehri imiş.

Ve bu {Kapudağı Burnu'nun karşu garbında otuz mîl alarka Cezîre-i Marmara kal‘asıdır}. ***[87a]***

Evsâf-ı (---) (---) Erdek

Bânîsi (---) (---) vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) Bunun fâtihi Gâzî Süleymân Paşa ibn-i Sultân Orhân Gâzî'dir kim ibtidâ Rûmeli'ne anlar Kapudağı'ndan ve bu Erdek'den karşu Rûmeli diyârlarına geçüp Eceovaların ve İpsala ve Enez kal‘ası ve Keşân kal‘ası, Bolayır kal‘ası ve Gelibolu kal‘aların feth etmişler. Anıniçün kasaba-i Bandırma ve kasaba-i Erdek kân-ı gâzîyân bedli ve berekâtlı yerdir ve hâlâ bu Erdek Anadolu eyâletinde Bursa şehrinde Çelebi Sultân Mehemmed Vakfi mütevellîsi tarafından hâkimi subaşıdır ve İslâmbol'da {Galata mollasına ilhâk} kazâsıdır.

Serdârı ve kethüdâyeri ve emîni ve muhtesibi vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur. şehri leb-i deryâda bender iskeledir. Kıble cânibi bayırlı dağlar üstü sâfi bâğlardır kim muhtesib ağa defteriyle yigirmi yedi bin dölüm bâğ öşr-i sultânî verir. Anıniçün memdûhâtından turna kanına benzer ol kan

olası şeytân ile Cemşîd te'lîfi şarâb-ı bî-hicâbı gâyet memdûhdur kim nûş edenler Saragoza şarâbı gibi humârı olmaz derler.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir, zîrâ bu zemîn dahi Hazret-i Süleymân Belkıs'ın gül [ü] gülistân yerleridir. şehri cümle sekiz mahalle ve cümle kâr-ı kadîm çâr-kûşe kiremitli ancak bin aded tahtânî ve fevkânî evlerdir ve cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde ancak cum'a kılınır bir câmi'i var. Gayrı mesâcidlerdir, zîrâ bir mahalle-i müselmânı var. Mâ'adâ[sı] keferelerdir. Medreseleri ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâları yokdur, ammâ mektebleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle bir aded hammâmdır. Ol dahi ol kadar müzeyyen ve mükellef hammâm değildir.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çârsû-yı bâzârı var, ammâ esnâfı yokdur, lâkin binden mütecâviz meyhâne dükkânları var. Hattâ Bekriyân-ı fâsikan-ı fâcirânın kavilleri üzre bu Erdek'de dokuz gûne misket üzümünden şarâb olur ve gayrı gûne şarâbın hisâbın iblîs-i telbîs bilir kim ibtidâ şarâb bu Aydıncık diyârında te'lîf oldu.

Der-beyân-ı sebeb-i tulû'-ı şarâb-ı bî-hicâb

Müverrihân-ı Yunaniyân kavilleri üzre ibtidâ Cemşîd bu Aydıncık diyârında neşv ü nemâ bulup ankâ bir dâl idi. Lâkin bunun bir pençe-i âfitâbe-i mehpâre kızı var idi. Cemşîd anı bir ân görmese ârâm edemezdi.

Hikmet-i Hudâ ol duhter-i pâkîze-ahter şikeste hâtır olunca niçe bin etıbbâ ana ilâc etdiler. İlâc-pezîr olmayup bir gün şeytân *aleyhi'l-la'ne* Cemşîd'e hekîm-i hâzık sûretinde gelüp kızın nabzına yapışup eydir:

"Bunun marazı ciğerdedir. Tîz üzüm getirsinler" deyüp Cemşîd ve şeytân üzümü sıkup şişelere ve humlara koyup kırkıncı günkü oldukda şeytân Cemşîd'in kızına bir kâse bâde verdikde gûyâ duhter hâbdan bîdâr ve şarâbdan hoşyâr olup gördü kim bedenine hıffet kemâkân sıhhat gelmiş.

Hemân kız kalkup doğru Cemşîd'in katına gelüp sergüzeşti ana bir bir takrîr eyledi.

Hemân Cemşîd buyurup tabîb şeytânı katına çağırup şarâb kabının ağzın açdılar, ammâ gûyâ ejdehâ ağzından âteşler çıkup ağzı lu'âbından korkarak hekîm şeytân içün Cemşîd içün çâşnisin tutdular. Gördüler kim âb ve âteş birbirleriyle zıd olup *"Ez-zıddâni lâ-yectemi'ân"* [43] iken âb ve âteş bir yere gelmiş. Zâhiri telh ve bâtını azb bir sirişt-i safâ-bahşdır.

Bu hikmetin hayrânı ve bu şerbetin serv-i sâmân-ı sekrânı olup Cemşîd'in duhterine bu duhter-i rez şerbetin verüp nûş etdikce şifâ bulup ten-dürüst olup la'lgûn yanaklar hâsıl bu şarâb-ı Cemşîd'den gayrıda bulunmayup mu'âlece içün sata sata bu Aydıncık ve Erdek'de Cemşîd meyhânecilik ede ede

mâl-ı Karûn'a mâlik olup rubûbiyyet da‘vâsına başladı.

Müddet-i ömrü ma‘lûm değildir, ammâ yedi yüz yıl pâdişâh olup mübâhese-i ilm etmek ve silâh düzmek ve kirec ve üstübec ve misk ve ûd ve reyhân ve kalya misk ve envâ‘-ı ıtriyât ve çadır ve hammâm ve nefîr ve sûrnâ ve gözgü ve sabun ve kiriş yapmak ve halkı dörd bölük edüp bir bölüğü ulemâ ve birin sipâhî ve birin ehl-i san‘at ve birin ehl-i zirâ‘at edüp şehr-i Istacri ve bu şehr-i Aydıncığ'ı amâr edüp şarâb içe içe aklına hıffet gelüp nikrîz zahmeti derdinden rubûbiyyet da‘vâsı edüp şeddad bin Âd Cemşîd'e galebe edüp oğluyla Dahhâk-ı Mârî nâm vezîrin Cemşîd üzre deryâ-misâl asker ile gönderüp Aydıncık nâm mahalde döğüşerek Cemşîd Ayasuluk şehri kal‘asına firâr edüp anda dutduklarında Cemşîd'i destere ile iki biçüp halk-ı cihân şerrinden emîn olup Cemşîd Ayasuluğ'da yatır.

Andan Âd ibn-i şeddad şarâbı yasak edüp niçe bin âdemleri katl etdi. Me’âl-i kelâm şarâb bu Erdek'de peydâ olmuşdur.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı germâb-ı kurb-i kasaba-i Erdek

Hikmet-i Hudâ bu Erdeğ'in karşı garbında bir mîl ba‘îd deryâ içre ta‘âm sofrası kadar bir küçük {kaya içre bir değirmen dönderür ısıcak kaynar bir ılıca suyu var. Âdem girmeğe tahammül edemeyüp deryâya karışdığı yerde girirler. İki nev‘a hâssalı kudret suyu bir olunca gasl edenler gûyâ hayât-ı câvidân bulur. Aceb kudret-i Sannâ‘-ı Lem-yezeldir. Meğer hikmet-i Hudâ bu Erdek kurbunda bir balık dalyanı vardır. Anda çıkan kolyoz balığı rub‘-ı meskûnda ol kadar vefret üzre çıkmaz}. ***[87b]***

Erdek'den Aydıncık şehri görünür, ammâ deryâdan 18 mîl aşağıdır, ammâ karadan bu Kapudağı boğazından çıkup karadan mesâfe-i ba‘îdedir. {Gulâmlarımızla atları kayıklara koyup dalyandan karşu beş mîl Aydancığa vardık}.

Evsâf-ı şehr-i azîm ve tahtgâh-ı kadîm Belkıscık, ya‘nî binâ-yı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Aydıncık

İbtidâ bânîsi bizzât Hazret-i Süleymân'dır kim eğer tevârîh-i Yunaniyân ve eğer târîh-i İsrâ’ilî ve Latin ve Arab ve Acem müverrihleri ale'l-ittifâk "Hazret-i Süleymân binâsıdır" deyü tahrîr etmişlerdir, zîrâ hâlâ eser-i binâlarından dahi ma‘lûmdur. Be-kavl-i müverrihân-ı Rûm-ı ân Merzibûm kaçan kim Hazret-i Süleymân ins ü cin ve div ü perilere emr edüp Yemen şehirlerinde Sebe’ pâdişâhının kızın perilere emr-i Hakk ile getirdiği sûre-i Sebe’de âye[t]: [44] nass-ı şerîfi tefsîrinde Belkıs hikâyeti ve Sebe’ şehri harâbında gördüğümüz üzre hâlâ pire ve kehle ve tahta biti ve yılan ve çıyan ve akreb olmaduğu mezkûr âyet-i şerîf tefsîrinde musarrahdır. Tatvîl-i kelâma ihtiyâc yokdur. Andan Hazret-i Süleymân'a Belkıs geldikde,

Belkıs eydir: "Yâ emînallâh, beni Sebe’ şehri gibi [45] şehrinden çıkarup Ayıntakıyye gibi sengistân yere getirdin. Tîz beni bir âb [u] havâsı latîf yire götürün" dedikde, Rûmeli diyârında medînetü'l-hükemâ ve'l-kudemâ şehr-i Atina zemînin beğenüp imâra başlayup, andan zemîn-i Makedonya'yı, ya‘nî İslâmbol'u beğenüp Sarâyburnu'nda ve Ayasofya yerinde binâlara başladılar.

Andan Karadeniz nihâyetinde Tarabefzûn, ya‘nî Tırabzan yerinde binâya başladılar.

Andan yine Hazret-i Süleymân yele emr edüp niçe zemînleri seyr [ü] temâşâ ederek Bursa zemînine gelüp, Bursa, ‘Bulursa’dan galatdır, anda Bursa şehrin tûfân-ı Nûh kumu içinden çıkarup Süleymân Nebî Bursa'da meştâ edüp, andan bu Kapudağı zemîninde bu Aydıncık nâm âb [u] havâsı latîf cây-ı hoş-fezâyı beğenüp Belkıs'ın re’y [ü] tedbîriyle bu Aydıncığ'ı eyle amâr etdiler kim yedi yılda ins [ü] cin ve hûş u tuyûr ve dîv ü periler çalışmadan bî-tâb ü bî-mecâl kalup İremezâtü'l-imâd misilli bir şehr-i azîm olup hâlâ eser-i binâları Kapudağı boğazına ve Erdek sahrâlarına varınca ibret-nümâ amûd-ı müntehâlar ve tâk-ı kisrâlar ve kubbe-i gûnâ-gûnlar hisâbın Sâhibü't-tedbîr Sannâ‘-ı Lem-yezel bilür.

Eğer harâbistânının evsâfin tahrîr eylesek başka bir mücelled kitâb olup ancak şundan ma‘lûm ola kim İslâmbol'u, Kostantin ve Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ve Süleymân Hân ve gayrı pâdişâhlar bu Aydıncık'da Hazret-i Süleymân imârâtının harâbistânında[n] İslâmbol'u amâr etdiler. İlâ hâze'l-ân gûnâ-gûn ibret-nümâ sommakî ve zenbûrî ve yerekanî amûdları ve gayrı elvân-ı musaykal ve mücellâ taşları bu Aydıncık ve Erdek'den taşıyup niçe şehirler amâr olmada.

Der-sebeb-i harâbât-ı şehr-i Aydıncık: Oldur kim, kaçan emr-i Hakk ile İskender-i Zülkarneyn sedd-i Ye’cûc'ü yapup avdetde Karadeniz boğazın kesüp, bahr-i Rûm'a Karadeniz'i karışdırdıkda Eski İslâmbol ve Kaydefa şehirleri gark olup bu Aydıncık da bir burunda vâki‘ olmağile gark olup Kapudağı burnu ile bu Aydıncık arası bir boğaz olup Kapudağı ve Bandırma bir cezîrede kalup Aydıncık beride kaldı. Ol zamândan berü harâb olup ba‘dehû Kütâhiyye sâhibleri Germiyânoğlu amâr edüp sene (---) târîhinde Timur Hân İzmir'i âteşe urup Balat şehrin ve Ayasuluğ şehrin ve Melas şehrin harâb etdiği sene bu Aydıncığı da harâb etdi.

Ba‘dehû sene 735 târîhinde Orhân Gâzî Rûm keferesi elinden zor-â-zor kuvvet-i bâzû ile feth etdi, be-dest-i Aydınbay Beğ. Anıniçün Aydıncık derler, galat-ı meşhûru oldur, ammâ lisân-ı Yunan üzre ismi Filvar Purgaz'dır. Hâlâ Anadolu eyâletinde Hudâvendigâr sancağı hâkinde (---) hükmünde a‘lâ şehr-i ma‘mûrdur ve hâkim-i şer‘i Karesi kazâsı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Nâhiyesi (---) aded kurâdır. (---) Müftîsi ve nakîbüleşrâf vekîli ve dizdârı ve kethüdâyeri ve emîni ve bâcdârı ve muhtesibi vardır, zîrâ bender iskeledir, ammâ Boğazhisârlar yakın olmak ile dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri ve nâzük topları aşağı hisârlara ref‘ olup bu kal‘a iç elde kaldı ve ihtiyâc dahi değildir.

Eşkâl-i kal‘a-i şehr-i Aydıncık: Evvelâ leb-i deryâda mükellef ü mükemmel un ve buğday ve gayrı metâ‘ mahzenleri var, ammâ şehri ve kal‘ası leb-i deryâdan nîm sâ‘at ba‘îd bir mürtefi‘ yerde deryâya nâzır bir bayırlı yerde şekl-i muhammes şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. Lâkin Bursa kal‘ası taşı kadar esâs-ı binâsı taşları birer oda kadar ve hammâm kubbesi kadar taşlardır kim acâ’ib ü garâ’ib köhne binâ bir sûr-ı bâlâ vâcibü's-seyr seng-i hârâlardır kim görenin aklı geder. Hakkâ ki divler binâsı olup Belkıs'ın tahtgâh-ı kadîmi olduğuna alâmetdir. ***[88a]*** Gûyâ şâm eyâletinde Buka‘ ovasında Ba‘albek kal‘ası ola yâhûd Ayasuluğ kal‘ası binâsı ola. Tâ ol mertebe vâcibü'l-iber sûr-ı üstüvârdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) (---) ve derûn-ı hisârda (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu binâlara im‘ân-ı nazar ile nazar eden çeşm-i münevvereleri hîrelenüp vâlih [ü] hayrân olur.

Sitâyiş-i şehr-i Aydıncık: (---) (---) (---) tarafında bâğ u bâğçeli cümle (---) aded mahalle-i müslimîndir. Bir mahalle Urûm keferesi ve üç mahalle Ermeni kefereleri çokdur kim unculuk ticâreti ederler.

Ve cümle iki bin aded fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ ve tarz-ı kadîm serâpâ kırmızı kiremit örtülü evlerdir.

Ve cümle (---) aded câmi‘leri var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir, ammâ ahâlîsi gâyet ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at musallîlerdir, ammâ medreseler ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâlar yokdur, ammâ cümle yedi aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşân-ı dil-rîşân dâr-ı fakîrânları vardır.

Ve cümle (---) aded iskele başı mahzenlerinden gayrı şehir içre mükellef tüccâr ve berr ü bihâr hânları vardır.

Ve cümle iki aded hammâmı var. Biri (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve cümle (---) aded çârsû-yı bâzârı var kim yine her esnâfdan bulunur, ammâ dükkânlarının çoğu uncu dükkânlarıdır, lâkin bezzâzistânı yokdur.

Cümle halkı Etrâk'dir, ammâ gâyet sâlih rencber âdemlerdir. Beher sene bunların eliyle İslâmbol'a kırk elli bin seklem, ya‘nî çuval beyâz ve hâs ve rakîk un gelir kim dakîk-i gendümü şâm'ın Havran buğdayından memdûh özlü ve lezîz unu olur. Dahi memdûhâtından Amasiyye Lâdik'i kadar ve Sabanca somunu kadar beyâz ve hâs ekmeği olur kim Erdel diyârının sipov ekmeğinden lezîz nânı olur ve üzüm turşusu ve bulaması ve şıra köfteri memdûhdur.

Ve nehr-i (---) üzre su değirmenleri bî-hisâbdır ve bâğ u bâğçesi lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır.

Ve âb [u] havâsı ol kadar latîfdir kim gûyâ binâda ve havâda Halebü'ş-şehbâ ve havâda gûyâ Ma‘arratü'n-nu‘mân'dır. Anıniçün mahbûb u mahbûbeleri meşhûr-ı âfâkdır, ammâ Türkistân olmağile mahbûbânları ibtizâldedir. Ya kayıkcı veya gemici veya uncu veya değirmenci veya bâğbân olurlar, ammâ halkı gâyet garîb-dost âdemlerdir.

Ve Aydıncık şimâlinde kırk mîl ba‘îd cezîre Marmara'dır. Kırk mîl dahi cenûba aşağı Lapseki kasabası ve Çârdâk kasabası dahi aşağı ve Anadolu Boğazhisârı dahi aşağıdır, ammâ bu şehr-i hoş-havânın zemîni Karesi sancağı hâkine vâki‘ olmuşdur (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Aydıncık: Evvelâ mezâristânında ziyâret-i **Hüsâm Dede**. Andan, **ziyâret-i Monla Mehemmed eş-şehîr Küçük Mecîdüddîn**, bu vilâyet-i Karesi'de hâkim-i şer‘ iken bu

Aydıncık'da tevellüd etmeğin yine vatan-ı aslîsinde medfûndur. (---) (---) (---) (---)

..... (11 satır boş)..... ***[88b]***

Bu şehirleri ve kasabâtları ve âsâr-ı binâları seyr [ü] temâşâ edüp yine sa‘âdetlü pâdişâh olduğu Ilıbat yollarına gerü dönüp 9 sâ‘atde cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i Örenci: Ma‘mûr müselmân köyüdür. Bir câmi‘i var. Andan yine cânib-i şarka 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Sarıca Beğ: Bir câmi‘li müselmân köyüdür. Anda sa‘âdetlü pâdişâhın ne cânibe gitdiğin asâkir-i İslâm'dan haber alup gerü cânib-i garba Boğazhisâr yoluna döndük. Andan,

Menzil-i sahrâ-yı Manyas gölü: Kenârında sa‘âdetlü pâdişâh serâperde-i Âl-i Osmânîsin kurup meks etmiş. Biz dahi Köpürlü vezîria‘zam dâ’iresinde meks edüp yine cümle yârân-ı bâ-safâlar ile müşerref olup seyâhat edüp temâşâ etdiğimiz ibret-nümâları su’âl etdiklerinde cevâb verirdik, ammâ yine her gün her menzilde Hasan Paşalı kelleleri ve dilleri gelüp kelle paça olmada idi.

Evsâf-ı sahrâ-yı bî-kıyâs, ya‘nî hâmûn-ı Manyas {ve buhayre-i mâ-i İlyâs}

Bânîsi Hallâk-ı âlem Sannâ‘-ı Lem-yezel Perverdigârdır, ammâ Manyas sahrâsı ismiyle müsemmâ olmasının vech-i tesmiyesi oldur kim gölünün ibtidâ tulû‘u (---) tarafında İlyâs bunarından tulû‘ etdiğiyçün "mâ-i İlyâs"dan galat kavm-i Yörükân-ı Türkân "Manyas gölü" derler.

Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) fersah yerdir, lâkin ol kadar derin değildir. Âb-ı hayâtdan nişân verir bir mâ-i İlyâs'dır. İçinde alabalık ve turna balığı ve yılan balığı (---) (---) (---) (---) ve gûnâ-gûn simâk-i nefîseler sayd olunur. Mîrî mâl verir başka sayyâdları vardır. Herkes hazz-ı nefsi ve kâr [u] kisbiyçün balık şikâr edemezler.

Ve dahi vakt-i şitâda bunda olan kaz ve ördek ve angıt ve kuğu ve karabatak ve bozbakkal ve sürhâb ve yeşilbaş ve martı ve saka kuşu ve gayrı niçe yüz elvân hûş [u] tuyûr ile bu buhayrede mâl-â-mâl oldukda her gece kuğu ve kaz ve angıt sadâsından ve kanatları şakırdısından sahrâ-yı Manyas lerzenâk olur. Bu murgânların dahi avcıları mîrî mâl verirler, maktû‘dur.

İbret-nümâ-yı sırr-ı garîbe vü acîbe: Bir sırr-ı İlahîdir kim bu kâra akıllar çâk âdetullâh eyledir kim su âteşin zıddıdır. Âteş üzre su döksen âteş söner, ammâ hikmet-i Hudâ bu Manyas gölünde hâsıl olur bir gûne pembe kökü-misâl kav biter. Su içinden koparup çakmak taşı üzre koyup çakmak demiriyle ursan bi-emr-i Hayy-ı Kadîr sudan çıkmış yaş şeyden âteş zâhir olup tütün yakmağa ve her şey’e istîmâl olunur, ammâ mezkûr kavı kurudup çaksan âteş dutmaz. Meşhûr-ı âfâk bir gûne kavdır. [46]

Ve bu Manyas gölünün kenârlarında serâmed sazları hâsıl olup bu buhayre etrâfında olan re‘âyâ vü berâyâ ol sazları mevsiminde koparup ve terbiye etdikden sonra gûnâ-gûn münakkaş hasırdan seccâdeler ve mak‘adlar ve döşemeler dokurlar kim âdem hayrân olur.

..... (3/4 satır boş).....

Ve bu Manyas gölü kurbunda Bolcaağaç nâm bin hâneli köyde haftada bir bâzâr-ı azîm durup Tire ve Mağnisa ve Balıkesri ve Karesi ve Kirmastı ve (---) şehirlerinden kırk elli bin cân cem‘ olup germâ-germ bey‘ ü şirâlar olup cemî‘i zî-kıymet metâ‘lar anda bî-kıymet bulunur. Andan cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı cây-ı bostân kasaba-i Gönan

Zamân-ı Rûm'da ulu imâristân imiş. Hâlâ ol kadar âsâr-ı binâları yokdur. Bursa krallarının eşbehi Mihâliçse nâm kralın saydgâhı ve teferrücgâhı bir şehr-i müzeyyen imiş. Ba‘dehû sene 735 târîhinde Orhân Gâzî'ye itâ‘at edüp ba‘dehû Timur kavmi harâb etdiler. Vech-i tesmiyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) anıniçün Gönan derler.

Bursa sancağı hâkinde (---) tarafından hâkimi var ve (---) (---) kazâsıdır. şehri bir vâsi‘ (---) bâğlı ve bâğçeli âb [u] havâsı latîf yerdir.

Ve cümle (---) aded ma‘mûr u müzeyyen tahtânî ve fevkânî cümle kiremit örtülü büyût-ı zîbâlardır. Serdârı ve kethüdâyeri (---)

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) (---) (---) (---) mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Halkı ekseriyyâ Yörükândır. Ermeni ve Rûm re‘âyâları vardır. (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded hânları vardır ve hammâmı var (---) (---) ve cümle (---) aded müfîd ü muhtasar dükkânları vardır, ammâ gayrı imâristânı yokdur, lâkin bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur.

..... (1 satır boş).....

Andan cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i Güvercin köprüsü: Bir çınaristân ***[89a]*** dere içre Koca Murâd Hân-ı Evvel binâsı üç göz cisrdir. Andan kalkup yine cânib-i garba, hünkârımız sayd [u] şikâr ederek (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i bî-bekâ, ya‘nî kasaba-i Dimetoka

İbtidâ bânîsi Kaydefa avrat oğlu Dimo Kral'dır. Andan sonra Bursa krallarından Duka Ban nâm be-nâm binâ edüp dahi tevsî‘ edüp iki kral-ı dâl binâsı olmağile Dimoduka derlerdi. Ba‘dehû 735 senede Gâzî Orhân oğlu Süleymân Paşa feth edüp galat-ı meşhûr evlâ olmağile tahfîf-i kelâm edüp Dimetoka dediler.

Anadolu eyâletinde (---) sancağı hükmünde (---) (---) tarafından hâkimi var. Serdârı ve sipâh kethüdâyeri (---) (---) sâkindir ve hâlâ kal‘ası (---) (---) cümle imâristân-ı şehir hâneleri (---) aded vâsi‘ yerde bâğlı ve bâğçeli ve çemenzârlı yere vâki‘ olmuş ma‘mûr kasabacıkdır. Hâkim-i şer‘i yüz elli akçe pâye ile kazâdır, lâkin (---) sâkindir.

Câmi‘i (---) (---) ve mesâcidleri ve hânları ve hammâmı, mekteb-i sıbyânı var, ammâ medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâları yokdur. Ancak bir Türkistân kasabasıdır. Re‘âyâsı Yörükân ve Rûm ve Ermenilerdir ve cümle (---) aded müfîd ü muhtasar çârsû-yı bâzâr dükkânları vardır.

..... (2 satır boş).....

Andan yine semt-i garba gidüp,

Evsâf-ı zemîn-i Bay Boğa, ya‘nî kal‘a-i Karabiga

İbtidâ bu zemîni feth eden Sultân Alâ’eddîn'in ümerâlarından Bay Boğa nâm bir be-nâm kimesne Âl-i Osmân'ın cedd-i ızâmı Ertuğrul Beğ ile bu yerleri feth edüp cây-ı menâs etdiklerinde Karaman halkı bu yerlere Bay Boğa kal‘ası derlerdi, ammâ Rûm keferesi destinde iken ismi Kalopiga derlerdi, ya‘nî Eyi (---) dimekdir.

Ba‘dehû sene 766 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Evvel, ya‘nî Gâzî Hudâvendigâr ibn Sultân Orhân Rûm keferesi elinden kuvvet-i bâzû ile feth ederken usret çeküp ba‘de'l-feth câ-be-câ yerlerin münhedim etmişdi ve ibtidâ fâtihi Kara Biga Bay ismiyle müsemmâ idi. Yine anlar da Kara Biga Bay dediler. Tahfîf-i kelâm edüp "Bay" lafzın kaldırup hemân Karabiga nâmıyla ma‘rûf bir şehr-i mevsûfdur.

Hâlâ kal‘ası harâbca bir (---) yerde şekl-i müseddes köşe köşe bir sa‘b ve rıhtım şeddadî binâdır. İç el olmak ile dizdârı ve neferâtları ve cebehânesi yokdur.

Hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân tahrîri üzre Deryâ kaleminde Kapudan Paşa hükmünde hâkimi sancakbeğidir. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 213.088 akçedir. Beş yüz aded cebelüsü ile sefer eşer ve erbâb-ı zu‘amâsı 6 ve erbâb-ı tîmârı 14. Başka alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Cümle cebelüleri ile altı yüz asker olurlar. Bir hâkimi dahi yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâlardır. Müftî ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve subaşısı vardır.

şehri bir alçak dağ eteğinde bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr u müzeyyen kasabadır. Cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî kâr-ı kadîm kârgîr binâlı cümle kiremit örtülü büyût-ı ma‘mûrelerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) câmi‘i kurşum örtülü cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kadîmdir.

..... (1 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mescidleridir ve medrese-i Leysîzâde, ammâ dârü'l-hadîs dârü'l-kurrâ-yı mahsûsası yokdur ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı püserânları vardır ve cümle (---) aded tekye-i Halvetî ve Kâdirî ve Bektaşiyân âsitâneleri var.

Ve cümle (---) aded mükellef ü mükemmel mihmân-sarây-ı tüccârân-ı berr ü bihâr hânları vardır. (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâmları var, ammâ Leysîzâde Efendi hammâmı gâyet hoş-havâ ve kâr-ı kadîm hammâm-ı rûşenâdır kim cemî‘i kubbe-i nüh-tâk-ı tumturâk revâklarından bir katre arak damlamaz meşhûr-ı âfâk hammâm-ı tâk-ı revâkdır.

Ve cümle (---) aded esvâk-ı sultânîsinde her hırefden mevcûd dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Netîce-i kelâm cemî‘i imârât ebniyeleri ile ârâste ve cemî‘i bâğı ve bâğçeler ile pîrâste olup her şey mevcûd bir şehr-i ma‘hûddur.

Ve ahâlîsi kavm-i Etrâk'dir ve kavm-i Yörükân'dır, lâkin gâyet salâh-ı hâl ile müte‘ârif garîbü'd-diyâr muhibb-i hânedân sâhibi âdemleri var kim ekseriyyâ esbâbları çuka ve elvân lekfûrî bez haftân geyerler. Zenâneleri beyâz ızâr bürünürler, ammâ çârsû-yı bâzârda aslâ bir avrat yokdur. ***[89b]***

Karabiga'nın âb [u] havâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbesi çokdur.

Memdûhâtından bâğ u bâğçesinde unnâb ağacı cihânı dutup unnâb meyvesi meşhûrdur. Anıniçün bu şehirde hünâm marazı ve boğaz ve ağız ağrısı inhidârı olmaz, zîrâ bu gûne emrâz-ı muhtelifelere kuru unnâb suyu ve dud şerbeti gâyet nâfi‘dir.

..... (1.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Karabiga: Evvelâ şehir hâricinde cebbâne-i hâmûşân içre,

Ziyâretgâh-ı Leysîzâde: Musannif ve mü’ellif sulehâ-yı ümmetden kimyâ-yı iksîr-i a‘zam sâhibi sâhibü'l-hayrât bânî-i imârât ile mevsûf ve ma‘rûf kimesne idi.

..... (1 satır boş).....

Andan yine cânib-i garba,

Karye-i Çavuş: Câmi‘i ve hânlı ma‘mûr müselmân köyüdür. Andan yine taraf-ı garba,

Menzil-i Çınarlıdere: Bir çınaristân içre cümle asâkir-i İslâm meks etdiler. Andan yine semt-i garba,

Menzil-i Akyer Altı: Bu dahi bir çınar-ı hıyâbân-ı Acem-misâl sâyedâr ve havâdâr ve lâle-izâr yer iken elli aded Hasan Paşalı katl olunup serâperde-i pâdişâh önü hûnzâr oldu. Andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Çârdâk

İbtidâ bânîsi Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân Edirne seferine giderken bunda leb-i deryâ üzre bir

kasr-ı müfîd ü muhtasar inşâ edüp ba‘dehû amâr olduğıyçün Çârdâk derler, zîrâ kasr-ı mezkûr dörd tâk üzre binâ olunduğundan çârtâkdan galat Çârdâk derler.

Bahr-i Rûm boğazı kenârında Anadolu eyâletinde (---) hâkinde bir ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn bender iskeledir. Karşu Rûmeli tarafında kal‘a-i Gelibolu şehri iki mîl ba‘îddir kim her imârâtı râyegândır. şehr-i Çârdâk leb-i deryâda bir vâsi‘ kurâ içre bâğlı ve bâğçeli cümle bin aded tarz-ı kadîm ekseriyyâ tahtânî ve kiremit örtülü evler cümle metânet üzre mebnî hânedânlardır.

Ve cümle on yedi aded mihrâbdır, ammâ cümleden kârgîr kubbe-i azîmi kurşumlu **Ece Ya‘kûb câmi‘i**, ma‘mûr u müzeyyen ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kâr-ı kadîmdir. Bu câmi‘ sâhibi bu hakîrin cedd-i izâmları birâderlerindendir kim silsile-i nihâyetleri Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerine andan Muhammed-i Hanefî'ye andan İmâm Bâkır ve on birinci imâm Hüseyin'e müntehîlerdir. Ulu gürbüz er dilâver ve server-i hünerver kimesnelerden idi kim Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî ile bu Ece Ya‘kûb ve Kara Mürsel ve Kara Koca yetmiş kişiyle bunlar Kapudağı burnundan deriden tulum sallar ile Rûm'a ibtidâ geçüp ibtidâ İpsala'yı feth edüp ibtidâ salât kıldıklarından, "İbtidâ salâ"dan galat İpsala derler. Andan tâ Tekirdağı'na ve tâ Silivri'ye ve İslâmbol kapularına varınca kılıç urup gazâ mâlıyla bu Çârdâk'daki câmi‘i binâ edüp hâlâ nezâreti bu hakîr üzredir.

Bir câmi‘i dahi İznik şehri içindedir, ammâ bu Çârdâk'daki câmi‘inin minâresine sâ‘ika-i yıldırım isâbet edüp münhedim olunmuşdur. İnşâ’allâh amâr ederiz ve bu sâhibü'l-hayrâta Ece Ya‘kûb denmesinin aslı kavm-i Germiyânî arasında lafz-ı "ece" karındaşa derler. Bunlar Kütâhiyye'de rahm-i mâderden müştak oldukları mahalde Orhân Gâzî ibn Osmân Gâzî ol mahalde ana rahminden {Kütâhiyye'de} müştak olup Ece Ya‘kûb ile süd emişüp rıdâ‘en süd karındaş olduklarından Ece Ya‘kûb derler.

Ba‘dehû Bursa kal‘asın Orhân Gâzî feth etdiği gün bu akrabâmız Ece Ya‘kûb'u Bursa hâkimi edüp kendüleri Konya şehrine giderler. Andan Ece Ya‘kûb Bursa şehri içre niçe hayrât [u] hasenâtlar binâ edüp câmi‘inin sâhasında medfûndur, *rahmetullâhi aleyh.*

Sitâyiş-i kasaba-i imârât-ı Çârdâk: Hâkim-i şer‘-i şerîfi yüz elli akçe kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve muhtesibi ve subaşısı vardır ve ma‘mûr mesâcidleri ve müzeyyen tekye-i dervîşânı ve birkaç yerde mekteb-i sıbyânı ve çârsû içre Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân hânı ve birkaç dahi hânları ve kifâyet mikdâr üç yüz aded ma‘mûr dükkânları ve bir aded hoş havâ hammâmı var, ammâ cânib-i kıblesinde ve şarkîsi tarafında bâğları ve bâğçeleri bî-hisâbdır.

Bu mahalde asâkir-i İslâm niçe yüz pâre gemilerle karşu Rûmeli'ne geçmede ve sa‘âdetlü pâdişâ[h] aşağı Boğazhisârlara gitmede ve bu mahalde Kapudan Köse Alî Paşa altmış pâre kadırga ile başdarda-i hümâyûnu getirüp bir yaylım top şâdumânları edüp hünkârımız başdardaya binmeyüp karadan ***[90a]*** sayd [u] şikâr ederek Boğazhisârlarına gidüp başdarda-i hümâyûn dahi yanımız sıra berâber deryâdan gitdi. Andan cânib-i cenûba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Lapseki

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim leb-i deryâdan ba‘îd bir seki bayır üzre incirli bir orman var idi. Kavm-i Etrâk incire "lop" derler. Hâlâ yine efvâh-ı nâsda "lop inciri" deyü isti‘mâl olunur bir kelâm-ı müte‘ârifdir. Ol incirli seki ismiyle müsemmâ olup lop sekiden galat-ı meşhûr Lapseki derler.

Leb-i deryâda (---) sancağı hâkinde (---) tarafından hâkimi ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve subaşı ve bâcdârı ve muhtesibi var, ammâ a‘yânı azdır ve re‘âyâsı Urûm ve Ermeni ve evleri sazdır, lâkin müselmân evleri cümle bin üç yüz aded bâğlı ve bâğçeli ekseriyyâ kiremit örtülü câ-be-câ fevkânî hâneler vardır. Bir câmi‘i ve hânları ve bir kesîf hammâmı vardır, ammâ çârsûsu gâyet azdır, lâkin bâğı ve bâğçesi çokdur. Memdûhâtından Rûm u Arab u Acem'de Lapseki karpuzu meşhûr-ı âfâk bir karpuz-ı ahmer-gûndur kim gûyâ "*şarâben tahûr"*dur ve üzüm turşusu ve bulaması ve müsellesi ve şırası dahi gâyet şöhre-i şehir olmuşdur. Andan yine cânib-i cenûba leb-i deryâ ile,

Menzil-i kasaba-i Purgaz: Boğaz deryâsından bir top menzili ba‘îd bir kûh-ı amâr dâmeninde bâğlı ve bâğçeli yedi yüz kiremit örtülü Müslim ve Rûm re‘âyâlı cümle evleri deryâya nâzır ma‘mûr kurâdır ve hâkimi (---) tarafındandır. Cümle re‘âyâsı hedâyâlar ile hünkâra istikbâle çıkup ellerindeki mu‘âfnâmeleri tecdîd olunmak fermân olundu. Andan yine leb-i deryâ ile cânib-i cenûba,

Karye-i Karacaören: Bir mürtefi‘ bayır üzre deryâya nâzır ma‘mûr karyedir. Andan,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr-ı seddeyn-i hasîneyn kal‘a-i sedd-i İslâm Kilidü'l-bahreyn
hafizahullâh min âfâti'd-dâreyn

Bu kal‘a ibtidâ Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî ki Ebü'l-feth Mehemmed Hân'dır, İslâmbol'u feth etmezden evvel bu kal‘ayı binâ edüp İslâmbol kâfirinin boğazına varacak zahîre bu boğazdan kesilüp Akdeniz kâfirleri gemisi İslâmbol'a imdâd edemez oldular. Bundan sonra Ebü'l-feth Karadeniz boğazının iki tarafında dahi kal‘alar yapup Kostantin Kral'ın boğazı nafakası dahi kesilüp âhirü'l-emr kaht [u] galâ derdinden Ebü'l-feth ile Tekfûr Kral sulh eylediler, ammâ yine Akdeniz ve Karadeniz boğazından bir kâfir kayığı İslâmbol'a geçmeyüp küffârı bu boğazlar ile zebûn edüp sene 857 "âhirûn" lafzı târîhinde İslâmbol'u feth etmesine sebeb bu Kilidü'l-bahreyn ve seddeyn kal‘alarıdır. Târîh-i kal‘a-i Kilidü'l-bahreyn:

Li'ddîni bihi izzün li'l-fikri bihi noksân

Târîhu mebânîhi bünyânu Mehemmed Hân [47]

Sene 856

İslâmbol'u feth etdikden sonra bu kal‘aları dahi ziyâde amâr edüp Mora seferine donanma-yı hümâyûn gönderüp kendüleri karadan gidüp ibtidâ Mora cezîresi ağzında Gördös kal‘asın ve Mizistre kal‘asın ve niçe kal‘alar feth edüp kal‘a-i Menekşe ve kal‘a-i Termiş ve kal‘a-i Arhoz ve kal‘a-i Anabolu kalup anları Süleymân Hân be-dest-i Kapudan Kâsım Paşa feth edüp gazâ mâlıyla bu mezkûr Boğazhisârların ta‘mîr ü termîm etdiğine bu Anadolu Hisârı kapusunın atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile, Süleymân Hân imâretinin târîhidir .

Dedi bir pîr-i hıred-mend ana târîh

Kulle-i hasîn-i pür-mehâbet ü câh

sene 958

Bu kapusu batı tarafına deryâ aşrı Rûmeli kal‘asına nâzır iki kat kalın demir sedd-i ebvâbdır, ammâ bu kal‘anın cürmi dâ’iren-mâdâr kâmil bin adım gâyetü'l-gâye metîn kal‘adır, lâkin leb-i deryâda kumsallı alçacık yerde olmağın handakı yokdur ve her kullesi ve burc [u] bârûsu ve dendân-ı bedenleri şeddadî binâ olup beyâz kuğu gibi münevver kal‘adır.

Derûn-ı kal‘ada cümle yetmiş aded kiremit örtülü neferât hâneleri ve buğday anbârı ve Ebü'l-feth câmi‘i ve cebehâne mahzenlerinden gayrı bir imâristânı yokdur. Dizdârı ve cümle (---) aded Cezâyir levendi tarzı esbâblı yarar gâzî topçuları ve cebecileri ve levendâtları vardır.

Der-beyân-ı top-ı kûp-ı hisâr-ı Anadolu

Bu kal‘a-i sedd-i İskender'de olan toplar Âl-i Osmân'da değil rûy-ı arzda bir pâdişâh böyle toplara mâlik olmamışdır. Cümle sağîr ü kebîr (---) aded ejder-misâl toplardır. Hattâ bir topun içinde bir eskici işleyüp kulacın açup pabuç diker ve halkalı top ve küpeli top ve süglün top ve servi top ve nakışlı top ve burmalı top acâ’ib ü garâ’ibdir. Hakîr ***[90b]*** bu topun içine girüp diz çeküp oturdum. Başım topun üst dudağına dokunmağa bir karış kalmışdı ve Ayas Paşa topu ve Süleymân Hân'ın on iki pâre topları ellişer karış ve ellişer ve kırkar vukıyye demir gülle atar. Tâ Akdeniz boğazında yigirmi mîl ba‘îd yerden kuş uçurmaz toplardır.

Bâyezîd Hân topları dahi on pâre şayka toplardır kim küçük hammâm kubbesi kadar taş gülle atar toplardır kim cümlesi leb-i deryâda kal‘anın bir kat hisâr-pîçe dîvârında yere berâber demir kanatlı kapularda durur ejder-i heft-ser gibi kimi arabalar üzre ve kimi yerde kundaklar üzre aleste hâzır-bâş ağızlı her birinin yanında kırkar ve ellişer huddâmları gece ve gündüz yaz ve kış fitilleri ellerinde âmâde dururlar. Deryâ üzre bir çırnık geçse elbette bir top atup anı sağ geçirmezler ve her gece iki taraf kal‘alarında pâsbân ve nigehbânlar "Allâh yeğdir yeğ" deyü nöbet beklerler.

Der-beyân-ı şâdumânî-i {kal‘a berây-ı} istikbâl-i pâdişâh-ı kişver-küşâ

Sa‘âdetlü pâdişâh cümle musâhibleriyle bu kal‘a kurbunda çetr-i mülemma‘ sahâbesin kurup sa‘âdetle karâr-dâde oldukda *el-azametullâh* bu Anadolu ve karşı Rûmeli kal‘alarından birbirleriyle ceng eder şeklinde kal‘anın zîr [ü] bâlâsı ve burc-ı ra‘nâsından ol kadar toplar atdılar kim zemîn u âsumânı dûd-ı bârûd-ı siyâh kesîf edüp zemînde felek deryâda semek dir dir ditredi.

Ve bu Anadolu kal‘ası gülleleri karşu Rûmeli Hisârı dağlarının tâ zirve-i a‘lâsına çıkup yine gerü yuvarlanarak deryâya düşerdi. Bu mahalde dûd-ı siyâh havâya münkalib olunca kal‘ateyn gûyâ şeb-i zulmetden rûz-ı münevvere çıkar gibi göründükde iki kal‘anın cemî‘i burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenlerin şukka-i alemler ile ve filandıra ve sancağ ve bayrağ ve livâlarla zeyn edüp cümle kal‘a neferâtları dendân-ı bedenlerde tezyîn olup bir kat gülbâng-ı Muhammedî ile sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup ardı sıra bir yaylım tüfeng ve yine bir yaylım cemî‘i toplara âteşler edüp cihânı velvelenâk edüp cümlemiz âlem-i hayretde kaldık. Bu kerre sa‘âdetlü hünkâr buyurdular kim,

"İki kal‘adan birbirlerine top atup deryâ ortasında iki gülle birbirlerine dokuşsun" dediklerinde meğer tarafeynden toplar hâzır imiş. İbtidâ akındıyla bir küçük kayık koyuverdiler. Akup giderken beri Anadolu'dan bir top güllesi nice urdularsa kayığın her haşebi havâya perrân olup andan Anadolu'dan topçubaşı karşu Rûmeli'ne eliyle makr[am]a salup üçüncü salışda bir topa bu da karşıdaki de âteş edince azamet-i Hudâ iki topun güllesi deryâ ortasında birbirlerine râst gelüp cümle teklîfinde azgaşmadan ikisi de evc-i âsumâna urûc etdiler, ammâ bir topa dahi böyle makr[am]a işâretleriyle âteş etdiler. İkisi dahi hammâm kubbesi kadar atılır taş idi. Her biri niçe kere yüz bin pâre olup deryâ yüzünde {taş güllelerden} toz evce peyveste oldu. Hulâsa-i kelâm ta‘bîr ü tavsîf ve tahrîr ile olmaz. Tâ kim görmeğe muhtâc bir vâcibü's-seyr ibret-nümâdır. Hattâ hünkâr,

"Tîz bir dahi top şenliği etsinler" dedikde, hünkâr huzûruna Köpürlü topçubaşıyı çağırup eydir:

"şimdi bu top şâdumânlarında ne kadar bârûd gitdi?" dedikde,

"Vallâhi sultânım üç yüz kantar bârûd gitdi" dedikde, Köpürlü der kim,

"Hünkârım, üç yüz kantar dahi karşu kal‘adan gidüp cümle altı yüz kantar bârûd hazz-ı nefsimiz içün gitdi. Bu vakfullâhdır, düşman içün atılır, yohsa şenlik içün beş altı top kifâyet eder" deyüp şâdumândan ferâgat edüp dizdârlara ve topçubaşılarına ve kethüdâlara ve'l-hâsıl yigirmi dörd ağaya hil‘at-i fâhireler geydirilüp yemîn ü yesâr kal‘a neferâtlarına birer kîse-i Rûmî ihsân olunup cümle pây-ı berâber hissemend oldular.

Evsâf-ı varoş-ı Anadolu: Kal‘anın cânib-i garbına ve şimâline meyyâl karîbce bir düz vâsi‘ sahrâda bâğlı ve bâğçeli gâyet ma‘mûr kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî iki bin aded evlerdir kim birbirlerinden vâsi‘dir. Yolları zîk değildir. Pâk şâhrâhları var.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden mükemmel câmi‘-i Ebü'l-feth Sultân Mehemmed kurşumlu câmi‘-i selâtîndir. Çârsû-yı bâzâr içinde olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlik rûhâniyyetli câmi‘dir ve yine çârsû içinde Yeni câmi‘'in kapusu üzre târîhi budur:

Secdegâh-ı müslimîn {mü’minîn} oldu tamâm

sene 1055.

Ve yine çârsû içinde Rüstem Paşa câmi‘i müferrih binâ câmi‘-i ra‘nâdır. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir ve cümle üç aded tekye-i dervîşân-ı abdâlân ***[91a]*** ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyândır.

Cümle (---) aded hânlardır ve cümle (---) aded hammâmlardır. Cümleden Ebü'l-feth hammâmı rûşen binâ ve hoş havâdır ve Rüstem Paşa hammâmı dahi müferrih dil-küşâ hammâm-ı rûşinâdır.

Ve cümle sekiz yüz aded dükkânları var. Her esnâf-ı ehl-i hırefden mevcûd olup müzeyyen çârsû-yı bâzâr-ı sultânîdir kim çoğu Ebü'l-feth evkâfıdır.

Ve âb-ı hayât çeşmeleri var, ammâ adedi ma‘lûmum değildir. Ancak Sultân Ahmed Hân çeşmesi'nin târîhidir:

Dervîş İbrâhîm dedi târîhini

Mâ-i cârî çeşme-i âb-ı hayât sene 1025

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi câ-be-câ vardır, ammâ gulâmları Cezâyir dayısı tarzı esbâb geyer fetâları ve gayrı ahâlîleri dahi levend kocamanlardır.

Bâğları ve bâğçeleri çokdur. Memdûhâtından gûnâ-gûn engürü ve datlı şırası ve müsellesi ve üzüm turşusu ve bulaması ve köfteri ve pasdığı ve bekmezi meşhûr.

Bu şehirde iki yüz aded Hasan Paşalı gelüp hamd-i Hudâ katl olunmadan Kapudan Paşa'ya teslîm

olup küreğe kondu.

Ve bu şehirden sa‘âdetlü pâdişâh başdarda-i hümâyûna süvâr olup aşağı Boğazhisârlar henüz tamâm olmadan anların seyr [ü] temâşâsına giderken Rûmeli ve Anadolu kal‘alarından iki yüz aded balyemez ve şayka ve pranka toplar atıldı kim el-azamet[ullâh] her gülle kubbe kadar deryâ üzre keklik gibi seke seke tâ Kepez burnuna ve Piyâle Paşa Bâğçesi'ne ve Kamışlı buruna gıjgırup pâdişâhın başdardasının kayalığından ve solundan deryâyı Galata handakı gibi açarak talattum-ı deryâ ederek gülleler geçüp karaya çıkup dağları ve bâğları âlân u tâlân ederdi ve ba‘zı keklik gibi seken sekdirme gülleler deryâ içinde birbirlerine râst gelüp bir mehîb sadâ zâhir olurdu. Bu dahi bir acâ’ib ü garâ’ib temâşâ idi. Bizler dahi bu seyri Anadolu tarafında atlar üzre karada seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i cenûba (---) sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı Sedd-i Bahr-i sefid-i nev-âbâd kal‘a-i Kahkaha-yı Sultâniyye-i kavî bünyâd-ı Anadolu

Sene 1068 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vâlide-i müşfikası gayret [ü] hamiyyet-i dîn-i Muhammedî içün *hasbeten lillâh* mâlın bezl edüp bu mahalde bu kal‘ayı binâ etdi. Sebebi oldur kim bu mahal Akdeniz boğazının ağzıdır. Bunda içeri kâfir gemileriyle tâ zikr olunan kal‘aların top ermez yerlerinde lenger-endâz olup bî-bâk u bî-pervâ yatup İslâmbol'dan donanma-yı Âl-i Osmân geldikde akındı üzre gelüp kâfirle yaka yakaya olup elbette gemilerimizi alırdı. Niçe kerre böyle edüp donanmamız münhezim oldu. Âhir Vâlide Sultân bu kal‘ayı binâ edüp azîm toplar koyup küffâr bir dahi bu kal‘adan içeri giremeyüp Âl-i Osmân donanması Akdeniz'de murâd edindiği cezîre vilâyetlere gider oldu. Hakkâ ki bu kal‘a-i Sultâniyye ilhâm-ı Rabbânî ile binâ olunup Vâlide Sultân binâsı olduğundan nâmına Sultâniyye kodular.

Ba‘dehû bu Sultâniyye'ye nazîre Rûmeli tarafında Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ bir sedd-i İskender-misâl bir kal‘a-i Van kaviyyü'l-bünyân bir sedd-i insân binâ edüp ismine Hâkâniyye dediler. Bu mahalde sa‘âdetlü hünkâ[r] deryâdan başdarda ile gelirken Anadolu'da Sultâniyye ve Rûmeli tarafında Hâkâniyye ol kadar şâdumânî topları atup keklik gibi sekdirme gülleler seke seke hünkârın başdardasının sağından solundan geçüp sa‘âdetlü hünkâr Anadolu tarafında serâperdesinde meks edüp kal‘a-i nev-âbâdı temâşâya şurû‘ edüp binâ emîni olan Ankebût Ahmed Paşa'ya bir hil‘at-i semmûr ihsân edüp Topçubaşı Alî Balı'ya ve mi‘mâr ağaya ve gayrı bennâ üstâd halîfelere kırk aded hil‘at-i fâhireler geydirilüp anı gördük; *alâ mela’i'n-nâs* yetmiş pâre galyon ile Venedik cenerali Bozcaada altından gitdiklerinde ol ân Bozcaada muhâfızı olan Sührâb Mehemmed Paşa'dan sa‘âdetlü pâdişâha ve Köpürlü vezîre hedâyâlar geldi. (---)

Eşkâl-i kal‘a-i Sultâniyye: Leb-i deryâda bir burunlu boğaz ağzında ve bir kumsal yerde bir tarafi nehr-i (---) (---) cereyân edüp tulû‘u tâ (---) gelüp bu kal‘a dibinde Akdeniz'e munsabb olur. Kal‘anın ***[91b]*** bir burcu bu nehir kenârında olmağile gizlice su yolları henüz binâ olunmada idi. Kal‘a dahi hemçünân nâ-tamâm olup ancak leb-i deryâda azîm tabyalar üzre mehîb balyemez topları var idi.

Bu tabyalardan sekdirme toplar atılup gülleler bir tarafdan bir tarafa içeriki kal‘alar topu gibi yetişmediğinden hemân Köpürlü Mehemmed Paşa derûn-ı dilden himmet edüp Nev-binâ temelinden bir mîl deryânın sığ yerlerine on dâne çürük kadırgaları cemî‘i donanma forsalarına ve cümle Âl-i Osmân askerine "Koma kurdum" deyüp mezkûr kadırgaları taş ile doldurup kadırgaları deryâya

batırup tâ yeni kal‘a önünden deryâyı bir mîl kadırgalara varınca bir hafta[da] dağlar gibi bir burun-misâl doldurup bir sedd-i İskender edüp ol gün üstüne azîm balyemez toplar koyup atdıklarında gülleleri bî-bâk karşu tarafa geçdikde sa‘âdetlü pâdişâh anda bir mendirek burcu yapmak fermân eyleyüp mübâşeret etdiler. Dahi bu kal‘a nâ-tamâm olmağile imârâtından bir şey yok idi. Ancak şekl-i murabba‘ bir şeddadî tîşeden çıkma taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ olmada idi. Dâ’iren-mâdâr cürm-i esâsı bin yüz adım idi ve derûn-ı hisârda bir hünkâr câmi‘ine mübâşeret etmişler idi. Sa‘âdetlü pâdişâh bu kal‘ayı itmâm-ı sa‘y-ı tâm edüp gâhîce sayd [u] şikâra gider birkaç tazı ve zağar ve doğan haberin alup Çakırcıbaşı Cânpoladzâde hakîri fermân-ı pâdişâhîyle Bozcaada Muhâfızı Sührâb Mehemmed Paşa'ya gönderdi.

Kal‘a-i Sultâniyye'den Bozcaada'ya gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ 10 sâ‘atde leb-i deryâ ile cânib-i cenûba ılgar ile gidüp Bozcaada mukâbelesinde Kazdağı kıyılarında bender iskele evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) mahalde (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Atları bırağup sekiz oturak balta ve aleste kayık ile Eşek adaları aralarından varda ile (---) mîlde ubûr edüp renc-i anâ ile

Evsâf-ı cezîre-i Bozca kal‘a-i Mamaça

İbtidâ bânîsi Rûm tevârîhlerinde Kaydefa kızı Mamaça nâm bir kralenin binâsıdır. Ba‘dehû cezîre-i Sakız sâhibi Ciniviz kralı eline girüp ba‘dehû Âl-i Emeviyyûn'dan Abdülmelik ibn Mervân İslâmbol üzre şâm-ı Trablus'dan bin pâre gemiyle Mesleme'yi ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ve Ömer ibn Abdülaziz ve niçe sahâbe-i kirâm ile berren ve bahren yetmiş bin âdem Kostantin üzre gönderdikde donanma-i İslâm ibtidâ bu cezîre-i Bozcaada'yı feth edüp içine asker koyup Kostantiniyye nısfı bâ-sulh feth olup Galata umûmen dest-i İslâm'da kalup kifâyet mikdârı asker koyup yine Bozcaada'ya geldiler. Andan diyâr-ı şâm'a gitdiklerinde yine küffâr-ı murdâr-ı bed-girdâr Bozcaada'ya istîlâ edüp içinde olan ümmet-i Muhammedler İslâmbol'da Galata'ya gitdiler. Tâ ki (---) Hân asrında be-dest-i (---) Paşa feth olup dest-i İslâm'da kaldı.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Boğazhisâr'da Sarı Ken‘ân Paşa kapudan paşa iken Venedik donanması Boğazhisârlar önünde Âl-i Osmân donanmasın bozup ol sene bu Bozcaada'ya Venedik küffârı istîlâ edüp ol kadar ma‘mûr u müzeyyen ve metîn kal‘a edüp limanın tathîr edüp her yerin istihkâm üzre eyle amâr edüp içine on bin soltat ve murtat-ı küfrât ile mâl-â-mâl edüp mülkiyyet üzre zabt edüp amân ile kal‘ayı kâfire veren cebeciyi ve yeniçerileri ve yeniçeri ağası (---) ağayı ve muhâfız olan Abaza Ahmed Paşa'yı gemilerle Âsitâne'ye gönderüp bunlar Der-i devlet'e geldiklerinde cümle bu Bozcaada'yı kâfire verenleri kılıçdan geçirüp bizzât Köprülü Mehemmed Paşa karadan donanma-yı hümâyûn deryâdan Boğazhisâr'a varup bir gecede me’kûlât ü meşrûbâtlar ile üç bin yiğidi Köpürlü Bozcaada'ya döküp ardı sıra Kazdağı tarafından üç bin serdengeçdi dahi imdâd döküp ve biri biri ardı sıra zahîre ile asâkir-i ***[92a]*** İslâm Bozcaada'ya vardıkda (---) gece ceng-i azîm olup hâh-nâ-hâh sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında be-dest-i Köpürlü Vezîria‘zam

Mehemmed Paşa Bozcaada feth olup ol günlerde bizler dahi Melek Ahmed Paşa efendimiz eliyle Özü kal‘asında yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp Özü kal‘asın Kazak-ı Ak mel‘ûnlarından halâs edüp müjde Köpürlü'ye Bozcaada altına gelüp Köpürlü şâd olup "Hamd-i Hudâ bir ayda iki {kal‘a} feth oldu" buyurmuşlar. Ba‘de'l-feth Köpürlü Bozcaada'yı ol kadar amâr etmiş kim hâlâ misâl-i Kahkaha'dır.

Eşkâl-i cezîre-i Bozca: Dâ’iren-mâdâr cirmi altmış mîldir, lâkin kıbleye tûlânîce vâki‘ olup Anadolu'da Kazdağı cânibine (---) mahalle (---) mîl karîbdir. İçinde cümle (---) pâre ma‘mûr u âbâdân bâğlı ve bâğçeli kurâları ve âb-ı hayât suları ve kuyuları vardır ve cümle dağları bâğlardır. Misket üzümü olur kim rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Kadıasker-i Rûm Dahkî Efendi bâğlarında olan on yedi gûne mümessek üzümü {olur kim} cebel-i Sincâr'da olmaz. Meğer Kuds-i şerîf kurbunda Hazret-i Halîlü'r-rahmân üzümü ola, ammâ bu Bozcaada üzümü halîlîden âbdâr ve lezîz ve hoş-hâr ve mümessekdir. Andan,

Eşkâl-i kal‘a-i Bozcaada

Cezîrenin cânib-i şarkîsinde Anadolu tarafı nümâyân bir kaya üzre şekl-i musebba‘ dirsek dirsek birbirine hâ’il kulleler ile ârâste ve dendân-ı bedenler ile pîrâste olup bir şeddadî taş tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır kim enderûn [u] bîrûnunda ve kapu aralarında âlet-i silâh mâl-â-mâl *Allâhümme âfinâ* bir dahi küffâr alması muhâl bir sûr-ı pür-me’âldir ve handakları etrâfında kesme amîk handaklardır.

Ve (---) kapusu var. Cânib-i (---) nâzır iki kat cedîd bâb-ı hadîddir ve derûn-ı hisârda cümle (---) aded kiremitli hânelerdir ve dizdâr ve kethüdâ ve imâm ve mü’ezzin hâneleri ma‘mûrdur. Cebehânesi ve anbârları ve su yolları ve bir (---) hünkâr câmi‘i var, gayrı imâret yokdur.

Bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi (---) (---) adımdır ve (---) kat dîvârlı kal‘a-i sedd-i İskender'dir. Cümle (---) aded şâhâne topları var kim tâ Eşek adaların döğer ve Melek Ahmed Paşa efendimizin binâ etdiği kullede dahi serâmed toplar vardır kim bu tarafda yel değirmenleri vardır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Bozcaada

Bu kal‘anın (---) cânibi tarafında leb-i deryâda varoşu (---) içinde (---) (---) (---) (---) (---) cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ şekilli cümle kiremit örtülü evlerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mescidlerdir, lâkin müselmânından Rûm keferesi çokdur, ammâ Ermeni ve Yahûdîsi ve Firengi yokdur. On dokuz aded sağîr ü kebîr kenîseleri vardır ve liman kurbunda hânı ve bekâr odaları var ve hammâmı (---) ve mektebi (---) ve çeşme ve sebîli (---) (---) ve cümle (---) aded çârsû-yı bâzârı var, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbe Urûm dilberleri ve Rûm keratseleri vardır (---) ve limanı cânib-i (---) kapulu limandır kim altmış pâre paturuna gemi alır. Küffâr-ı hâksâr aceb tathîr etmiş.

..... (1 satır boş).....

Hâkimân-ı kal‘a-i Bozcaada'yı beyân eder

Evvelâ her sene Bursa sancağı ve Buğa sancağı beğleri erbâb-ı zu‘amâları ve erbâb-ı tîmârlarıyla iki bin asker muhâfaza eder ve kal‘a dizdârı ve kethüdâsı ve çavuşları ve mehterbaşısı ve cümle (---) aded kal‘a neferâtları ve liman re’îsi vardır ve Âsitâne tarafından bir oda yeniçeri ağası ve başçavuşu ve kâtible ve bir oda cebeciyân ve bir oda topçuyân-ı Dergâh-ı âlî çorbacıları ve odabaşılarıyla her bâr âmâde asâkir-i İslâm vardır ve şerî‘at tarafından yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı âlîdir ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır. (---) (---) (---) (---) (---) ***[92b]***

..... (1 satır boş).....

Bu cezîre-i Bozcaada'yı seyr [ü] temâşâ ederken ertesi gün muhâfazaya me’mûr olan Sührâb Mehemmed Paşa sayd [u] şikârdan geldiği sâ‘at hakîr buluşup emr-i pâdişâhîyi ve Cânpoladzâde Çakırcıbaşı mektûbların verüp kırâ’at etdikde mefhûmu ma‘lûm olup "El-emrü emrüküm, fermân pâdişâhımındır" deyü kendüde bulunan on tazı ve on re’s kelb-i mu‘allem zağarlar ve yedi aded bâz-ı hümâ-pervâz doğanlar verdi. Ve cezîre muhâfazasında olan alaybeğlerinden ve erbâb-ı zu‘amâdan cümle yigirmi tazı ve on beş taraş ve tula ve sunar ve arayıcı zağarlar ve beş aded şahin ve zağanos ve balaban ve doğanlar bulunup mektûblar tahrîr olundukda hakîre bir kîse na‘l-bahâ ve huddâmlarıma yüz guruş ve birer çuka verüp ertesi gün cümle doğan ve tazı ve zağarları erbâb-ı tîmâra verüp Paşa ile vedâ[‘]laşdıkda iskele başında yigirmi oturak firkate ile tarfetü'l-ayn içre karşu tarafda Kazdağı hâkinde (---) geçüp anda atlarımıza süvâr olup vakt-i asırda,

Menzil-i kal‘a-i Sultâniyye-i Cedîd

Anda Çakırcıbaşı Cânpoladzâde'ye Sührâb Mehemmed Paşa mektûbuyla cümle doğanları ve tazı ve zağarları teslîm edüp ol dahi Köpürlü'ye bildirüp "Var pâdişâha teslîm eyle" dedikde hakîr dahi altmış altı aded tazı ve zağar ve doğanları birer âdemin ellerine verüp tazılar dîbâ ve şîb ve zerbâf çulları ve zağarlar sîm ve kalay-ı mutallâ zincirleriyle ve şahinler sırma mebrûm üsküfî ve cılkı ve kündeleri ve harîr eldivanlar ile huzûr-ı pâdişâha getirüp ser ber-zemîn etdikde pâdişâh-ı Dârâ-salâbet her mahlûka im‘ân-ı nazar ile nazar edüp gâyet hazz edüp hakîre bir hil‘at-i fâhire ve yüz aded sikke-i hasene-i nâdire ve doğanları getirenlere beşer guruş ihsân olunup taşra çıkup haymemize geldik.

..... (20 satır boş).....***[93a]***

Ba‘dehû Anadolu Sultâniyye kal‘asından sa‘âdetlü pâdişâhı Kapudan Köse Alî Paşa başdarda-i hümâyûn ile bir mîl karşu Rûmeli tarafında,

Evsâf-ı sedd-i İslâm-ı kal‘a-i Hâkâniyye-i Rûmeli

Bu kal‘a dahi Köpürlü vezîria‘zam re’yile sene 1068 târîhinde bizzât Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ gazâ mâlıyla müceddeden binâ edüp bu mahalde sa‘âdetlü pâdişâh vardıkda cümle donanma-yı

hümâyûn forsa pâyzenleri ve cümle eyâlet-i Kapudan Paşa zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı ve cebelüleri ve bu kadar mi‘mâr ve bennâ ve on bin aded re‘âyâ vü berâyâ cem‘ olup cidd ü cehd ile inşâ etmeğe ihtimâm-ı tâmları olup leb-i deryâda yalçın kaya burun üzre ibtidâ azîm tabyalar binâ edüp üzerlerine yigirmişer pâre balyemez toplar ve aşağı leb-i deryâya elli pâre şayka toplar koyup her biri ejder-i heft-ser-misâldir. Hattâ sa‘âdetlü pâdişâh bu mahalle başdarda-i hümâyûn ile gelirken cemî‘i toplara âteş edüp şâdumânîler etdikde her topun gülleleri rûy-ı deryâda seke seke tâ Bozcaada'ya karîb gitdiler, zîrâ bu kal‘a Akdeniz'e göğüs vermiş yalçın kaya üzre ensesi dağlar üzre, mahallinde binâ olunmuşdur. Hakkâ ki be-dest-i Kapudan Alî Paşa bu kal‘a-i üstüvâr aceb hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a oluyor. *Hakk celle ve alâ hayr ile itmâmın müyesser ede.*

İbtidâ derûn-ı hisârda Hünkâr câmi‘i esâsın bırakmışlar, ammâ inşâ’allâh mükellef câmi‘ olur, ammâ kal‘anın kara cânibine bir enli ve amîk handak kazmışlar kim âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. Ve bu taraf dîvârları iki kat kalın dîvârdır kim kırk ayak enli dîvârdır ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin üç yüz adımdır ve limanı kal‘anın şimâlinde a‘lâ demir dutar yatakdır kim donanma-yı hümâyûn seksen pâre kadırga ile lenger endâht olup refâhiyyet üzre sığınup yatırlar idi. Ol gün pâdişâh geldikde Kapudan Alî Paşa bir ziyâfet-i uzmâ etmişdir kim vasfında lisân kâsirdir.

Ba‘de'z-ziyâfe pâdişâha diş kirâsı on kîse ve on re’s mahbûb Fireng gulâmı ve bir mücevher zeynli küheylân at ve bir re’s dîbâ çullu yelkendez at pîşkeş çekdi.

Bu mahalde pupa eyyâm-ı muvâfik ile bir Mısır şaykası şakıyup giderken derhâl İmroz adası altından on pâre kâfir kalyonları orsa bayrakların döküp cümle yelkenlerin açup fi'l-hâl orsa orsa mezbûr şayka üzre gelirken hemân şayka kâfir galyonların görüp tıramola ederek Bozcaada cezîresi üzre bâdbânların açup dümen-i atf-ı inânın ol tarafa çevirdikde hemân sa‘âdetlü pâdişâh gazab-âlûd olup,

"Bire şu kâfirleri bizim donanma gemileri karşulayup şaykayı kurtarsınlar" deyince, azamet-i Hudâ tarfetü'l-ayn içre Maryoloğlu Mustafâ Paşa ve Memi Paşazâde Mahmûd Paşa ve Abdülkâdir Paşa ve Eğribozlu Köse Alî Paşa ve Maryoloğlu Hasan Paşa ve Durak Beğ ve Hüsâmoğlu ve'l-hâsıl on pâre forsa palpa kadırgalar "Salpa demir avanta ribaçsa" deyüp akındı ile ra‘d-vâr şakıyarak gidüp şaykaya ol mahalde yetişdiler kim üç pâre küffâr gemisi ileri varup şaykayı alma sadedinde iken bi-emr-i Hayy-i Kadîr eyyâm serdimend olup gerüdeki ve ileride üç kâfir gemileri bî-tâb ü bî-mecâl kaldıklarında hemân bizim on pâre aleste gemilerimiz avanta edüp üç pâre kâfir gemisine amân u zamân vermeyüp huzûr-ı pâdişâhîde sarılup bir sâ‘at-i nücûmî ceng-i azîm ederken gerüden on pâre kadırga dahi bizden imdâda varınca anlar üç pâre kâfir gemilerin feth edüp ve mezkûr şaykayı yedeğe alup küffâr gemilerinin alem-i salîbe peykerlerin ser-nigûn edüp cümle kefereleri selâsil-i ağlâl ile pâ-beste ve dil-haste bir azîm şâdumânî ile huzûr-ı pâdişâhîye getirilüp cümle beğlere ve paşalara birer hil‘at-i fâhire ve Kapudan Köse Alî Paşa'ya bir semmûr lipâçe ihsân olunup cümle Fireng esîrlerin küreğe komak fermân olunup kâfir gemilerin limanda hıfz etdiler.

Yine ol gün bakıyye kâfir gemileri Bozcaada önüne dâğ-ı derûnlarından gelüp Bozcaada kal‘asın topladılar ve Bozca kal‘ası da anları toplarken Melek Ahmed Paşa kullesinden bir gülle kâfirin paturuna kalyonuna isâbet edüp hemân ol mahalde gark olup cümle kâfirlerin çırnıklar ve kayıklar ile deryâdan çıkarup yine ol gün üç yüz aded kâfiri huzûr-ı pâdişâhîye gönderüp gark olan kâfir kalyonun

çıkarmağa on pâre kadırga ve şinâver ve gavvâs Sönbeki ***[93b]*** dalgıçları gönderildi.

Hemân "Küffâr-ı dûzah-karâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu rüsvâyîyi görüp yelkenlerin açup hâ'ib [ü] hâsir cezîre-i İlimni tarafına gitdi" deyü Akşar burnu nâm mahalden bir firkate gelüp (gelüp) haber verdi.

Lâkin bu Rûmeli Hâkâniyye kal'ası tarafindaki ve kal'a-i Bolayır'a ve dahi kal'a-i Ekşimil'e, ya'nî lisân-ı Rûmca altıncı kal'aya ve kasaba-i Kavak'a ve dahi kal'a-i Enez'e ve dahi kal'a-i Misine'ye ve dahi kal'a-i Mekri'ye ve kal'a-i Fere'ye ve kal'a-i Kavala-i azîme ve Sidirkapsi ve Aynaroz ve dahi kal'a-i Selânik ve kal'a-i Kesendire ve kal'a-i Koloz ve kal'a-i Ezdin ve kal'a-i Kızılhisâr ve ana karîb kal'a-i Eğriboz ve dahi kal'a-i Atina ve'l-hâsıl bu Rûmeli Hâkâniyye kal'ası tarafındaki Rûmeli kıyılarında tâ Mora'nın yigirmi altı pâre kal'alarına varınca sa'âdetlü pâdişâh kal'a-be-kal'a emrler ile ulaklar gönderüp,

"Cümle kal'aları muhâfaza edesiz, zîrâ Venedik donanması ol tarafa azîmet etmişdir" deyü mü'ekked haberler gidüp, andan sa'âdetlü pâdişâh donanma-yı hümâyûn ile başdardaya süvâr olup Gelibolu'ya gitmede.

Hakîr dahi atları huddâmlarımız ile karadan gönderüp Hüsâm Beğ oğlu kadırgasına Selâhor Gazzâzoğlu Ahmed Ağa ile binüp donanma-yı hümâyûn ile deryâ üzre muvâfık eyyâmda kâmil otuz mîl cânib-i şimâle gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Kilidü'l-bahreyn bâb-ı Haremeyn, ya'nî rabât-ı Rûm-ı Burceyn
sellemehullâhu beliyyâti'd-dehreyn

Sene 856 târîhinde bunu dahi ibtidâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Gâzî iki aded kulle-i azîm binâ edüp ismine kal'a-i Burceyn dediler. Ba'de'l-feth-i İslâmbol dahi tevsî' edüp bu üslûb üzre amâr etdi.

Ba'dehû Süleymân Hân bizzât kendüleri Akdeniz içre Malta gazâsına, ya'nî Rodos savaşına giderken bu kal'aya uğrayup amâr edüp ba'dehû kendüler karadan Rodos'a gidüp Kapudan Pulak Mustafâ Paşa donanma-yı hümâyûn ile Rodos karşusunda Marmaris Boğazı kal'asına varup anda Süleymân Hân'ı başdardaya alup eski Rodos'a geçirüp amân vermeden eski Rodos'u feth edüp donanma anda kalup Süleymân Hân asker-i bî-pâyân ile Rodos'a sarılup "Fetahtümâ" lafzı târîhinde kal'a-i Rodos'u feth edüp donanma-yı hümâyûn ile yine bu Boğazhisâr'ına gelüp gazâ mâlıyla dahi amâr etdi. (---) (---)

Eşkâl-i Boğazhisâr-ı Rûmeli

Evvelâ Rûmeli hâkinde Kapudan Paşa eyâletinde Gelibolu sancağı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Hâkimi cümleden melik dizdârdır ve cümle (---) aded kal'a neferâtları ve bölük ağaları vardır. (---) (---) (---) (---)

Kal'ası leb-i deryâda şekl-i murabba' rıhtım şeddadî-misâl binâ-yı kavî ve burc [u] bârûsu gâyet metîn ve müstahkem hisâr-ı üstüvârdır. Ensesinde cânib-i cenûbu dağdır, üzerleri serâpâ bâğdır ve

maşrık tarafına nâzır iki kat hadîd cedîd demir kapuları vardır. Derûn-ı hisârda cümle (---) aded kiremit ile mestûr dârdır.

Bir hünkâr câmi‘i ve buğday anbârları ve cebehâneleri vardır, ammâ gayrı çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm yokdur.

Ve bunda dahi leb-i deryâda Ebü'l-feth'in ve dahi ziyâde Bâyezîd Hân'ın Moton ve Koron kal‘alarından getirdiği toplar var ve Süleymân ve Selîm-i Sânî ve Murâd-ı Sâlis ve Ayas Paşa ve Piyâle Paşa topları var kim her biri birer ikişer pâre kal‘a değer toplardır. Hattâ sa‘âdetlü hünkârımız başdarda ile gelirken iki taraf kal‘alarından top şâdumânında iki yüz aded sekdirme toplar atılırken bu Rûmeli kal‘asının bir büyük şayka topu pârelenüp zelzelesinden ba‘zı evler harâb olup hünkârımızın fermânıyla amâr oldu. Leb-i deryâda cümle altmış iki topdur. Kırk top dahi derûn-ı hisârdadır ve cemî‘i cebehânesi mükellef ü mükemmeldir. Hattâ Sultân Murâd ve Sultân İbrâhîm ve Sultân Mehemmed Hânımızın musâhibleri olan Tavşan Dilsizi Köpürlü vezîr iğvâsıyla bu kal‘ada haps olup neferât gibi pür-silâh nöbet beklerdi. Andan,

Sitâyiş-i varoş-ı Hisâr-ı Rûmeli

Kal‘anın şimâli tarafında yedi sekiz yüz mikdârı cümle tahtânî ve fevkânî kiremit örtülü ma‘mûr hânelerdir. Yüz elli akçe pâyesiyle kadı bunda sâkindir. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâ ***[94a]*** yeri ve gayrı hâkimleri yokdur.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) (---) (---) (---) mesâcidlerdir ve (---) hammâmı var. Ol kadar hûb ve dil-küşâ hammâm-ı hoş havâ değildir. (---) (---) Bunlardan mâ‘adâsı ev hammâmlarıdır, zîrâ halkı gâyetü'l-gâyet mestûrü'l-hâl ve sâhib-i ıyâl ve her şey’den fâriğü'l-bâl kimesnelerdir.

Ve cümle (---) aded hânları var ve cümle üç aded dârü't-ta‘lîm mekteb-i sıbyânı var. (---) (---) (---) Bundan gayrı meşhûr imâristânı yokdur, ammâ bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan cümle halkı ten-dürüstdür. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan birez yârân dostlar ile Killik burnu nâm mahalde zevk u safâ edüp ale's-sabâh yine cümle yârân-ı bâ-safâ ile (---) Paşa bâğçe[sinde] zevk u safâlar ederken pâdişâh-ı bâ-vakâr dağlara sayd [u] şikâra geçüp gitdi. Hamd-i Hudâ bu bâğçe-i İremezâta uğramayup ubûr edüp zevkimize mâni‘ olmadı. Bir acâ’ib ü garâ’ib tarz [u] tarh-ı mergûb ve bir şekl-i ibret-nümâ-yı mahbûb üzre mebnî bir bâğ-ı İremdir kim her semtinin birer gûne pesendîde maksûreleri ve havuz u şazrevân-ı selsebîl ve fevvâreleri ne diller ile ta‘bîr ve ne kalemlerle tahrîr ve tastîr olur değildir. Hakkâ ki Konya'nın bâğ-ı Merâm'ından nişân verir. Bunda olan çeşme-i cân-bahşın târîhidir.

Hâtif-i Kudsî dedi târîhin ol dem anın

Nûş edelim zülâli Âl-i abâ rûhuna

Eğer bu bâğçe-i Hürrem-binânın evsâfını mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek seyâhatden kalmak iktizâ eder. Hemân yine cümle yârânlar ile Rûmeli hisârına gelüp,

Ziyâretgâh-ı Evliyâ-yı Rûmeli

Evvelâ ziyâret-i sultân-ı fukarâ-yı Âl-i abâ hakîr u fakîr **Abdî Baba** ve Yazıcızâde Mehemmed Efendi hulefâlarından **eş-şeyh Alî Efendi.**

Andan hünkârımız başdarda ile Gelibolu'ya gidüp bu hakîr Gazzâzoğlu Selâhor Ahmed Ağa ile karadan atlarımız ile Rûmeli hisârından kalkup cânib-i şimâle,

Evsâf-ı kasaba-i Maydos

Gelibolu hâkinde leb-i deryâda hâkimi subaşıdır. Leb-i deryâda sekiz yüz musanna‘ kiremit örtülü kat-ender-kat sarây-ı âlî-misâl kefere evleri var, gözler kamaşır, zîrâ bu kasaba kâfirleri cümle İslâmbo[l] evlerin binâ eden üstâd-ı kâmil dülger kefereleri bunda sâkinlerdir kim Maydos dülgeri Rûm'da meşhûr olduklarından her birinin bedhâneleri ibret-nümâ binâlardır. Bunda aslâ hâkiminden gayrı müslim yokdur ve kenîseleriyle bâğları çokdur. Anıniçün Maydos şarâbı meşhûr ve kasaba hâricinde yel değirmenleri ve rakîk ve beyâz unları ve dilber muğpîçe Urûm gulâmları olur. Anda bir gece bir sohbet-i âlî edüp, andan yine semt-i yıldıza gidüp,

Menzil-i karye-i Kovanlı: Ma‘mûr, re‘âyâlı ze‘âmet köyüdür. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Dâr-ı İslâm-ı Evvel Tahtgâh-ı Gelibolu-yı münevvel

Be-kavl-i tevârîh-i Yanvan-ı Yunan Kavala kal‘asın binâ eden İskender babası Feylekos binâ edüp Ciniviz kralından intikâm almışdır. Niçe kerre niçe yüz aded kral-ı dâl ellerine girmişdir, ammâ ol zamân ismi lisân-ı Yunanca Feylekos Pirgaz idi.

Ba‘dehû sene 758 târîhinde Gâzî Süleymân Paşa ibn Sultân Orhân Gâzî ibtidâ Rûmeli'nde İpsala kal‘asın feth edüp ba‘dehû bu File Purgaz'ı feth ederken yürüyüş mahallinde "Gele bol mâla" deyü feryâd edüp gâzîler birbirin cenge terğîb edüp ba‘de'l-feth ismine "Gele bol mâla" dediler. Galat-ı meşhûr evlâ olup tahfîf-i kelâm edüp Gelibolu derler. Ba‘zıları "Kilibol"dan galat derler, ammâ *Muhammediyye* sâhibi şehrengîz'inde "Gülü bol"dan galatdır demişler. Ba‘zılar sağır kâf ile "Gili bol", ya‘nî çamuru boldan galatdır demişler. Hulâsa-i kelâ[m] el-hâletü hâzihi efvâh-ı nâsda Gelibolu nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir kân-ı sulehâ-yı kutb-ı âfâk şehr-i kadîmîdir kim târîhi *"BismİllâhirrahmânirrahîmM"*dir demişler.

Bursa'dan sonra ibtidâ Rûmeli'nde taht-ı sânî bu olup Gâzî Hudâvendigâr bunda sikke kesdürüp *"Murâd Beğ azze nasruhu Gelibol"* deyü merhûme büyük vâlidemizde rub‘ dirhem kırk elli akçesin saklardı. Hakîr niçe kerre görmüş idim.

Ba‘dehû Süleymân Hân-ı Gâzî tahrîrinde Deryâ kaleminde kapudan paşaların eyâleti olmak üzre

tahrîr olunup ***[94b]*** Kapudan Paşaların tahtıdır. Hâlâ sarây-ı âlîleri ve kadırga tershâneleri vardır. Kanûn-ı Süleymân Hân üzre Kapudan Paşanın hâss-ı hümâyûnu sekiz yüz seksen beş bin akçedir ve eyâletinde cümle on bir sancakdır. Üçü sâlyâne ile zabt olunur. Eyâletinin defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni vardır ve eyâletinde sancakları bunlardır ki zikr olunur:

Evvelâ sancağ-ı Ağrıboz ve Karlıeli ve İnebahtı ve Rodos ve Midilli ve Kocaeli ve Kara Biga ve Sığla ve Misistre bu sancaklardır, ammâ sâlyâne ile zabt olunan Sakız ve Nakşe ve Mehdiyye. Ancak Gelibolu paşa sancağı tahtıdır. Livâsında ze‘âmet 6 ve tîmâr 122, ammâ hamd-i Hudâ şimdi asrımızda deryâ kalemi ze‘âmeti tîmârı dahi ziyâde oldu.

Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i gazâda cebelüleri ile cümle (---) aded yarar ve nâmdâr asker olup kapudan paşa ile berren u bahren sefer eşerler. kapudan paşa dahi bin aded cebelü askeriyle sefer eşmek kanûndur.

Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle (---) aded kurâdır. Bu kurâlardan ve gayrı der-âmed mahsûllerden kadılara beher sene on kîse olur, ammâ kapudan paşaya ber-vech-i adâlet yetmiş bin guruş olur. Eğer şikâr gemiler ve ba‘zı mevâdlar düşerse bin kîse mâl almış kapudan vezîrler çokdur.

Bu şehir şeyhülislâm nakîbüleşrâf ve a‘yân [u] eşrâf ve yeniçeri çavuşu serdârdır ve sipâh kethüdâyeri ve gümrük emîni yetmiş yük akçe iltizâmdır ve muhtesib ağası ve mi‘mâr başı ve liman re’îsi ve şehir subaşısı (---) (---) (---) (---) (---) vardır ve kal‘a dizdârı ve on bir bölük ağası ve tershâne ağası ve gön başı ve marankoz başı ve tershâne emîni ve kâtibleri ve azebân ağası ve cemî‘i tershâneye hidmet {eder} her esnâf şeyhleri vardır. Hattâ ulûfeli gavvâs dalgıçları var kim elli altmış kulaç yerde deryâ dibine dalarlar.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Gelibolu, ya‘nî dâr-ı gâzîyân-ı Deryâ Kulu

Bu kal‘a-i Gelibolu bi-emr-i Hayy-i Kadîr Bahr-i Rûm sâhilinin Rûmeli tarafında bir kayalı püşte üzre vâki‘ olmuş şekl-i müseddesden tûlânîce seng-i tırâş bir kal‘a-i metîn ve müstahkem hâzır-bâş havâlesiz şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim bir tarafından aslâ havâlesi yokdur.

Ve cümle yetmiş aded kulle ve bin iki yüz aded dendân-ı bedendir. Handakı kesme kaya sarp handakdır. Zamân ile içinden deryâ dolaşır imiş, hâlâ handak içinde suyu yokdur ve cânib-i garbıyla cenûba meyyâl bir demir kapusu vardır, lâkin bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir, ammâ Kefe gibi ve Selânik kal‘aları gibi büyük hisâr değildir. Ancak ma‘mûr u müzeyyen ve kavîdir.

Derûn-ı hisârda cümle üç yüz aded tahtânî ve fevkânî bâğsız ve bâğçesiz kiremit örtülü neferât evleri vardır. Dizdârı ve kethüdâsı ve topçubaşı ve cebecibaşı hâneleri bundadır ve cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarnıçları bunda, gayrı çârsû-yı bâzârı cümle taşra varoşdadır.

Ve hünkâr câmi‘i ve hazâ’in-i mâl-ı pâdişâhî ve imâm ve mü’ezzin hânesi bundadır, lâkin aşağı Kilidü'l-bahreyn kal‘aları olmak ile bu Gelibolu iç il olup azîm balyemez topları yokdur. Cümle sağîr ü kebîr yetmiş pâre şâhâne topları var.

Sitâyiş-i varoş-ı azîm Gelibolu

Kal‘anın cânib-i cenûbunda ve garbında ve şimâlinde bir düz vâsi‘ fezâ-yı gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı vâdîde vâki‘ olup cânib-i şarkîsi Bahr-i Rûm'dur, lâkin imârât-ı kebîresinin çoğu ve âsâr-ı acîbe hayrât [u] hasenâtları kal‘anın semt-i garbîsine düşmüşdür kim cümle imârât varoşunda.

Esmâ-i aded-i mahalle-i büldân: Cümle altmış üç mahalledir. (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Sitâyiş-i sarây-ı bay u gedâ-yı a‘yân: Cümle yedi sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî musanna‘ kırmızı kiremit örtülü şâhâne şâhnişînli ve billûr ve necef moranlı revzenler ile ârâste ve şâhrâh-ı mutahhara ile pîrâste olmuş hânedânlardır. Cümleden meşhûr sarâyları bildirir. Evvelâ,

..... (1 satır boş).....

Bu ma‘mûrât-ı azîme içre cümle,

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı şehr-i Gelibolu: Cümle zevâvî ve mihrâb-ı tekye ve mesâcid ve cevâmi‘ yüz altmış dörd mihrâbdır, ammâ

Câmi‘-i selâtîn-misâl vüzerâ câmi‘lerin beyân eder

Evvelâ derûn-ı kal‘ada Sultân (---) Hân câmi‘i (---) (---) (---) (---) ***[95a]*** Andan (---) sinde Ahmed Paşa câmi‘i (---) (---) vüzerâsıdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) Gâyet mükellef ü mükemmel cümle kubâb-ı âlîleri rasâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile târîhi budur:

Allâhümme lâ lehû târîhunâ

Yessir bi'l-cennâti li-sâhibihî Sene 941

(---) (---) (---) (---) (---) Andan (---) (---) semtinde

Sitâyiş-i câmi‘-i Tavâşî Mesîh Paşa: Selîm Hân vüzerâlarındandır, ammâ câmi‘i hakkâ ki câmi‘-i vüzerâdır. Kendüleri Mısır vezîri olmağile bu câmi‘in mi‘mâr ve mühendis ve bennâların cümle Mısır'dan getirüp bir câmi‘-i mahbûb ve bir tarz [u] tarh-ı mergûb etmiş kim ilm-i hendeseden haberdâr olan bu câmi‘in esâs-ı binâsı ve san‘at-ı mi‘mârîsin görüp engüşt ber-dehen eder. Cümle âsâr-ı binâları ve kubâb-ı ser-nigûnları serâpâ kurşum ile mestûr bir ma‘bedgâh-ı ma‘mûrdur ve bir tabakalı bir nâzük serâmed minâre-i mevzûna mâlikdir. Bunun da kıble kapusu üzre târîh-i müzehhebi budur:

Refe allâhu şâne sâhibihi sene 883

Andan (---) (---) tarafda câmi‘

..... (1.5 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Sitâyiş-i mesâcid-i muvahhidân: Cümle (---) aded ma‘mûr mahalle mesâcidleridir.

..... (1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı medâris-i âlimân: Cümle (---) aded dârü't-tedrîs-i tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ medrese-i Sarıca Paşa ve,

..... (1 satır boş).....

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle dokuz yerde Hazret-i Kur’ân-ı azîm ve Furkan-ı mecîdi İbn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb ve Hafs kırâ’atiyle tilâvet olunur dârü'l-kurrâları vardır ve her câmi‘-i kebîrde birer şeyhü'l-kurrâlar vardır, ammâ cemî‘i halkı Kur’ân-ı azîmden ziyâde Yazıcıoğlu Mehemmed Efendi'nin Muhammediyye kitâbın Kur’ân'dan ziyâde sıgâr u kibârı ve nisvân [u] bintânları hıfz etmişlerdir.

Der-beyân-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Cümle (---) aded kân-ı hadîsdir. Ahâlîsi gâyet necîb ü reşîd olmağile her biri niçe bin aded hadîs-i şerîf ezberlemişlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve mekteb-i tıflân-ı ebcedhân. Cümle (---) aded mekteb-i püserândır. Cümleden ma‘mûrları mezkûr cevâmi‘lerin mekteb-i sıbyânlarıdır.

..... (1 satır boş).....

Ve tekye-i dervîşân-ı zî-şân: Cümle (---) aded mihmânhâne-i abdâlân-ı seyyâhândır, ammâ cümleden ma‘mûr u müzeyyen ve evkâfı kavî **tekye-i âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî'**dir kim diyâr-ı Rûm'da nazîri yok bir mevlevîhâne-i zîbâdır. Yetmiş seksen aded fukarâ hâneleri ile ârâste ve matbah ve kilâr ve semâ‘hâne ile pîrâste olmuş kân-ı Mevlevîyândır.

Pîşvâ-yı tarîk-i Mevlevîyândan şeyhi kârî-i mağz-ı Kur’ân, ya‘nî **Mesnevîhân Ağazâde Efendi'**dir, *sellemehullâh*. Niçe gûne keşf u kerâmâtları zâhir ve bâhir olmuşdur. Hamd-i Hudâ ders-i şerîflerine hâzır olup şeref-i sohbetleriyle müşerref oldukda dest-i şerîflerin bûs edüp du‘â-yı hayrlarıyla behremend olduk.

Andan, **tekye-i Yazıcızâde** ulu âsitânedir kim tarîk-i Bayrâmî'de fukarâları gâyet çokdur.

Andan **Sinân Paşa tekyesi** leb-i deryâda matbah-ı Keykâvûslu dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyen bir mesîregâh u ârâmgâh ve teferrücgâh tekye-i müferrihdır. (---) (---)

Ve tekye-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mezkûr tekye ve cevâmi‘ ve medreseler cümle kârgîr binâ ve kurşum örtülü imâristânının cümlesi on dörd yerdedir kim hakîr Mesîh Paşa câmi‘i minâresinden seyr etdim. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle (---) aded çeşmesâr-ı cân-perverdir. Cümleden Ahmed Paşa çeşmesi târîhidir:

Bârekallâhe zehî çeşme-i Ahmed Paşa.

Sene 1006

Sebîlhâne-i cân-sitân:

..... (3/4 satır boş)..... ***[95b]***

Der-medh-i enhâr-ı azîm âb-ı hayevân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân:

..... (3/4 satır boş).....

Sitâyiş-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-beyân-ı hammâm-ı rûşinâ-yı gâsilân: Cümle sekiz aded hammâm-ı hâs u âmdır, ammâ cümleden şengül hammâmı ve Karaca Beğ hammâmı ve Alaca hammâm ve (---) (---) Bunlar âb u havâsı ve binâsı latîf hoş kıt‘a-i nazîf hammâm-ı rûşinâlardır. Mâ‘adâ iki yüz ev hammâmlarıdır.

Alâmet-i mihmân-sarây-ı kârbân: Cümlesi (---) aded kârbânsarâylardır, ammâ iskele başında gümrüğü kârbânhâne-i bî-minnetdir ve (---) (---)

Manzara-i hân-ı hâcegîyân: Hamusu (---) aded hânlardır. (---) (---) (---) (---) Bunlar ma‘mûr kârgîr binâ hânlardır.

Aded-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Kamusu on bir aded bekâr odalarıdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Dükelisi bin dokuz yüz dükkândır, ammâ okçuları ve yaycıları gâyet müzeyyen bâzârdır. (---) (---) (---)

Cisr-i azîm-i imâristân-ı şehristân: Küllisi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Barısı ahâlîsi ten-dürüst olduklarından yüzleri münevver olup cümle buğday enlü âdemlerdir.

Der-vasf-ı mahbûb [u] mahbûbân: Hepisi elbette yigirmi yaşına varınca pençe-i âfitâb-ı mehtâb mahbûb u mahbûbeleri var, ammâ mü'eddeblerdir.

Der-zikr-i eşrâf [u] a'yân-ı kübbârân: Cümleten Gümrük Emîni Seydî Alî Çelebi ve Pârsâ Çelebi (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân: Ümmetâ üstâd kâmil kimesnelerden Resûl Çelebi (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı mu'allimân-ı cerrâhân-ı fessâdân: Okçular başda Melemenli Usta Alî ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân: Evvelâ Mevlevî şeyhi Ağazâde Efendi ve Yazıcızâde şeyhi (---) Efendi ve (---) (---) (---)

Der-na't-ı musannifîn-i şâ'irân: Evvelâ eş-şeyh Ağazâde Efendi'nin âşıkâne ve tasavvufâne pâkîze eş'ârları vardır ve Pârsâ Çelebi'nin kezâlik pâk güftârı var.

Müşerref olduğumuz ihvânân:

..... (3/4 satır boş).....

Menâkıb-ı mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân: Ekseriyyâ halkı levendâne çuka bağır yeleği ve başlarında fes üzre dayı sarığı sarup gezerler.

Der-ilm-i kabâ-yı tâ'ife-i nisvân: Ekseriyyâ hatunları gûnâ-gûn çuka ferrâce ve ızâr bürünüp yüzlerine burka' koyup mü'eddeb gezerler.

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân: Ekseriyyâ halkının esmâları Hızır Çelebi ve Balı ve Velî Çelebi ve Eceoğlu ve Kocamışoğlu nâmları var.

Der-beyân-ı nâmhâ-yı bintân-ı zenân: Ekseriyyâ kızlarının adı Çiğdem ve Meryem ve Sevindi ve şahgül ve Hayre ve Nisâ ve Emîne isimlilerdir.

Esmâ-i gulâm-ı halka be-gûşân: Kölelerinin isimleri Tizgeldi ve Cânbezâr ve Hayırlı ve Bereketli ve Sücâh ve Rıdvân ve Sâdık'dır.

Der-ayân-ı nâmhâ-i cevâriyân: Ekseriyyâ câriyelerinin esmâları Bîzâre ve Bîçâre ve şekerpâre ve Mehpâre ve Balkız ve şâdımân gibi adları var.

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Kal‘a dibinde bir latîf limanı var, a‘lâ yatakdır. Ve binâ-yı azîm (---) göz kârgîr binâ tershâne gözlerinde hâlâ gâzî kadırgaları vardır. Ve şehrin şimâlinde leb-i deryâda mîl minâre-vâr bir kulle-i bâlâda her gece fener yanup cümle gemiler ana bakarlar.

Bî-medh kenîse-i kefere-i râhibân: (---) aded kefere mahallelerinde birer dâne küçük deyrleri vardır, lâkin manastırları yokdur. Re‘âyâsı Urûmlardur.

[Der-]medh-i havâ-yı hûb-ı câvidân: Bahr-i Rûm sâhilinde İslâmbol gibi havâsı gâyet i‘tidâl üzredir. Ne kışında ve ne yazında te’sîr vardır.

Der-vasf-ı ekâlim-i arz-ı büldân: İklîm-i sâlisin vasatında arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) derece ve (---) dakîkadır.

Der-fasl-ı tâli‘-i imâristân: Be-kavl-i ilm-i usturlab Monla Bahşî eydir:

"Tâli‘-i imâr-ı Gelibolu burc-ı Akrebde beyt-i Merrîh-i mâ’idir. Anıniçün halkı gâzîlerdir."

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Puta oku ve Hayırlıoğlu yayı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kâr [u] kisb-i ahâlî-i ricâlât: Bir fırka halkı gemicilerdir. Bir zümresi bâğbândır. Bir zümresi tüccâr-ı berr [ü] bihârdır. {Bir fırkası ehl-i hırefdir. Bir fırkası mücâhid fî sebîlillâh gâzî yiğitlerdir}.

Der-medh-i hubûbât [u] mahsûlât: Dânedâr buğdayı ve baklası ve böğrülcesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[96a]***

Alâmet-i me’kel-i dâr-ı it‘âm-ı imârât: Cümle (---) adeddir. Evvelâ Sinân Paşa ve Ahmed Paşa (---) (---) (---) (---) imâretleri meşhûrdur.

Der-medh-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Beyâz ekmeği ve la‘lgûn bekmezi ve cemî‘i meyvelerin mümessek reçelleri ve köfteri meşhûrdur.

Sitâyiş-i me’kûlât-ı fevâkih-i müsmirât:

..... (3/4 satır boş).....

Hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât: Gelibolu müsellesi ve bulaması ve ayva ezmesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât: Cümle otuz bir bin bâğdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı merâm-ı erbâb-ı hâcât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-fasl-ı lehce-i mahsûs-ı ahâlî-i ıstılâhât: Ahâlîsine Ece kavmi derler. Ne Çıtak'dır ve ne Yörük'dür ve ne Etrâk'dir. İbtidâ Anadolu'dan Rûm'a geçüp elsine-i muhtelife ile ihtilât etdiklerinden ba‘zı ıstılâh kelâmları vardır.

Evvelâ *"cömerdim kaldım",* ya‘nî baka kaldım ve *"ebbe",* ya‘nî ta‘accüb etmek ve *"keremceli",* ya‘nî eylik edici ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ pâk zebân fasîh âdemleri vardır.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı tershâne-i mutalsamât: Zamân-ı Feylekos-ı keferede tershâne limanında bir gûne bakır gemi var imiş. Leyle-i zemherîde sehereler ol gemiye binüp Karadeniz câzûlarıyla deryâ üzre ceng edüp bir mutalsam gemi {imiş}. Hâlâ Gelibolu kayıkları ol tarz üzre {yaparlar. Bir diyârda eyle gemi yokdur. İllâ Gelibolu gemileri bir tarz-ı acîbdir}.

Der-ayân-ı tetimme-i şehrengîz-i Gelibolu ahkâm-ı külliyât:

..... (4.5 satır boş).....

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı evliyâü'l-ârifîn ve asfiyâü'l-vâsilîn haccallâhi ale'l-âlemîn
radıyallâhu anhüm ecma‘în kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-mübîn iste‘antü billâhi ve bihi'l-avn.

Evvelâ nâtık-ı hakayık ve nâsih-i halâyık mazhar-ı envârü't-tarîka ve kâşif-i esrârü'l-hakîka ve hâris-i akl u şer‘ ârif-i asl u fer‘ âmil-i âlî-mâye hâsıl-ı ömr-i girân-mâye **eş-şeyh Mehemmed Efendi Yazıcızâde ibn eş-şeyh Kâtib Selâhaddîn**: Rûm ve Arab u Acem ve Belh ve Buhârâ'da *Muhammediyye* nâm te’lîf sâhibi Mehemmed Efendi'dir kim Yazıcıoğlu nâmıyla meşhûr-ı âfâk, eş-şeyh ale'l-ıtlâk kutb-ı istihkâk Mehemmed Efendi'dir kim Âl-i Osmâniyân Devleti'nde Koca Murâd Hân-ı Sânî asrında vücûda gelüp Hacı Bayrâm-ı Velî hazretleri terbiyetiyle bir dürr-i yegâne olup Ebü'l-feth Sultân Mehemmed-i Sânî asrında neşv ü nemâ bulup *Muhammediyye* nâm kitâbı Gelibolu'da te’lîf edüp cihân-ârâ olmuşdur kim tarîk-i Bayrâmî'de niçe bin eyle âşık-ı şeydâ-yı serbâzlar vardır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Hikâye-i menâkıb: Bir gün Yazıcızâde Mehemmed Efendi te’lîf etdiği *Muhammediye* kitâbın tilâvet ederken bir âh-ı ciğer-sûz çeker kim kırâ’at etdiği sahîfe âh-ı enîninden yanınca bir niçe fukarâlarına *Muhammediyye* kitâbın verüp, "Varın, bu bizim te’lîfimiz Horasan ve Belh u Buhârâ erenlerine

hediyye götürünüz kim tilâvet edüp aşk-ı dilsûzları terakkî bulsun" deyü kitâbını Horasan diyârında Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerinden şeyh Takî hazretlerine *Muhammediyye* kitâbın tapşırırlar. Anlar dahi huzûr-ı sa‘âdetlerinde kırâ’at etdirüp cümle istimâ‘ eden âşıkân-ı sâdıkan kesb-i safâlarından sermest medhûş olup engüşt ber-dehen ederler. Ol ân şeyh Takî hazretleri *Muhammediyye* sâhibini Mehemmed Efendi'nin merâtib-i ulyâsın keşf içün buyururlar kim,

"Ey ihvân-ı vefâ, bu te’lîf sâhibi leb-i deryâda yâhûd havâ-yı heves olan diyârda sâkin olmamak var" derler.

Hemân Mehemmed Efendi huddâmları derler kim, "Sultânım, Rûm diyârında leb-i deryâda Gelibolu nâm bir şehirde deryâ kenârında bir mağârâda bu kitâb-ı müstetâbı te’lîf edüp her bâr tecdîd-i vuzû‘un deryâ-yı rahmetden ederken cümle balıklar deryâ içre gelüp Mehemmed Efendi'mizin huzûrunda durup giderlerdi {ve dahi şeyhimiz Mehemmed Efendi âlem-i sabâvetden berü hergiz sıbyân ile lu‘b u lehve meşgûl olmayup havâ-yı hevese mütâba‘at etmeyüp gündüz sâ’im ve gece ka’im olup halkdan münzevî bir kimesnedir}" dediklerinde,

şeyh Takî hazretleri buyururlar kim, "Ey imdi bu kimesne leb-i deryâda sâkin olup böyle bir kitâb-ı ibret-nümâ te’lîf ***[96b]*** etmeğe kâdir ola. Ol kimesne müddet-i medîd ömr-i girân mâyesinde cidden balık eti ve zî-rûh kısmı hayvânât eti yemeyüp çârsû-yı bâzârda gezmemişdir, zîrâ balık eti ve sâ’ir hayvânât eti kalbi karardup aklı hafîf eder" buyurduklarında, hemân,

Mehemmed Efendi halîfeleri derler kim, "Belî sultânım, şeyhimiz ömr-i nâzenîninde balık eti ve gayrı zî-rûh kısmı yemeyüp çârsû-yı bâzâra varmayup dâ’imâ riyâzât-ı perhîz-i mücâhede ile geçinüp böyle bir kitâb te’lîf etmişdir" derler.

Andan şeyh Takî hazretleri, Yazıcızâde'ye hayır du‘âlar edüp *Muhammediyye* kitâbın niçe yüz hulefâlarına yazdırup Belh u Buhârâ âşıklarına hedâyâ gönderirler. Anıniçün ilâ hâze'l-ân Buhârâ'da kitâbı çok tilâvet olunur, ammâ Kastamonu diyârında niçe bin sıbyân ü bintân *Kitâb-ı Muhammediyye* hâfızı vardır. Hâlâ Rûm'da dahi *Muhammediyye*, mu‘teber kitâb-ı müstetâbdır.

Ba‘dehû fukarâ-yı Mehemmed Efendi niçe hedâyâlar ile Takiyyüddîn hazretlerinden nüsha-i *Muhammediyye* kitâbıyla gelüp Mehemmed Efendi'ye vâsıl olduklarında hâlâ ol *Muhammediyye* kitâbı Mehemmed Efendi'nin kendü hatt-ı dürer-bârları ile kabr-i münevverinin ser-i sa‘âdeti tarafında durur ve âh-ı ciğer-sûzuyla ıhrâk olan evrâk-ı münharik (---) (---) faslında zâhir ve bâhirdir. Bu hakîr-i pür-taksîr âsitâne-i sa‘âdetinde niçe kerre ol kitâbı tilâvet edüp ıhrâk olan varakı görmek müyesser olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ziyâretgâh-ı eş-şeyh Ahmed Bîcân ibn Kâtib Selâhaddîn: Bu Ahmed Bîcân hazretleri *Muhammediyye* kitâbı sâhibi Mehemmed Efendi'nin li-ebin ve ümmin birâder-i kihteridir kim *Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn* nâm kitâb-ı mu‘teberenin mü’ellifidir kim ilm-i ledünden dem urup *Kitâb-ı Cifr-i Câmi*‘'den ve ilm-i Hazret-i Alî'den ve cifr-i Muhyiddîni'l-Arabî'nin *Füsûs* kitâbından niçe rumûz [u] künûzât tahrîr olunmuş bir *Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn*'dir kim hakkâ âşıkân-ı sâdıkan-ı erbâb-ı ma‘ârifin nûr-ı bînâsı bir kitâb-ı nâdirdir. Bu Ahmed Bîcân hazretleri dahi birâder-i cân-berâber-i mihteri olan

Mehemmed Efendi'nin kabr-i münevveri cenbinde medfûnlardır, *kuddise sırruhu*.

Ammâ sene 1062 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimiz ile Rûmeli eyâletine mutasarrıf olduğumuzda nefs-i Sofya-i sâfiye şehri ahâlîsinden yüz otuz yaşında Mahmûd Paşa câmi‘i imâmı Koca İmâm ve Leysîzâde Çelebi ve Koca Ya‘kûb Çavuş ve Koca Mü’ezzin Mahmûd Çelebi'ler ile şeb [ü] rûz ihtilât edüp mu‘tâdımız üzre cümle ehl-i kubûru ziyâret ederken şehr-i Sofya-i sâfiyenin cenûbu tarafına cebel-i Vitoş nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir kûh-ı bâlâdır kim şehr-i Sofya'ya sâfî havâle bir tell-i bâlâdır. Ol kûh-ı bâlânın zeylinde Koru Bâğları nâm bir hıyâbân-ı Acem-misâl dıraht-ı kiraz vişne ile zeyn olup şükûfesinin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Ol İremezâtü'l-imâd misilli merâmı teferrüc ederken Koca İmâm-ı hümâm el açup bir kabr üzre du‘â ve senâ edüp,

"Merhûm u mağfûrunleh *Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn* sâhibi Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân rûhiyçün el-Fâtiha" deyüp, ba‘de't-tilâve-i Fâtiha,

Hakîr eyitdim: "Sultânım, ya Ahmed Bîcân birâder-i mihteri yanında Gelibolu şehrinde medfûndur" dediğimde, imâm efendi buyurdular kim,

"Siz gerçeksiz. Ol kabr-i münevver makâmlarıdır, ammâ bu Ahmed Bîcân hazretleri *Envârü'l-âşıkîn* nâm kitâbında niçe esrâr-ı Hudâ'yı ve Cifr-i Alî'yi âşikâre etdiğiyçün birâderi Mehemmed Efendi ile mâbeynlerine şeker-leb düşüp Sultân Bâyezîd-i Velî asrında bu Sofya şehrimize gelüp bu şehrimizde âsûde olan Hazret-i Balı Efendi'nin şeyhi (---) (---) Efendi ile hem-celîs ve hem-enîs olup niçe kitâblar dahi te’lîf edüp yine Bâyezîd Hân asrında Ahmed Bîcân gerçekden bî-cân oldukda pederimiz merhûm Ahmed Bîcân hazretlerin bu mahalle defn edüp pederimiz vasiyyetiyle her bâr gelüp ziyâret edegelmişiz. Ve karîbü'l-ahd niçe kimesnelerden Ahmed Bîcân'ı bu mahalle defn edenler var idi" deyü Ulu câmi‘ imâmı ve niçe ihtiyâr kimesneler şahâdet etdiler, ammâ kubbe ve âsâr-ı binâsız seng-i mezârlarından ma‘lûm bir kabr-i münevverdir, *rahmetullâhi aleyh*.

Ammâ peder-i büzürgvârları Ebü'l-feth pederi Sultân Murâd-ı Sânî asrında Ankara şehrinde merhûm olup Hacı Bayrâm-ı Velî hulefâlarından olmak ile yine ol âsitâne-i sa‘âdet cenbinde medfûndur kim kabrinin seng-i mezârında

Hâzâ merkad-i Kâtib Selâhaddîn ibn şücâ‘eddîn

deyü tahrîr olunmuşdur.

Bu azîzin dahi evlâdı Mehemmed Efendi gibi ve Ahmed Bîcân gibi niçe yüz mücelled te’lîfâtları vardır. Hattâ cümleden biri ilm-i nücûmda ***[97a]*** *Seb‘u'l-Mesânî* nâm kitâbı gûyâ seb‘a-i seyyâre-vâr âşikâre bir necm-i giysûdârdır ve *Melheme* kitâbı ve Ta‘bîrnâme muhtasar kitâbı ve ilm-i tıbba müte‘allık niçe mu‘teber risâleleri vardır, ammâ ilm-i hatda Yâkût-ı Müsta‘simî kadar yed-i tûlâsın ayân etdiğinden Kâtib Selâhaddîn nâmıyla meşhûr-ı âfâk olduğundan evlâdlarına dahi Yazıcıoğlu Mehemmed Efendi ve Ahmed Bîcân Efendi derler, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*. Andan

Ziyâretgâh-ı Evliyâ Sinân Paşa: Sultân (---) (---) vüzerâlarından ulu sultândır kim leb-i deryâda

bâğ-ı İremezât-misâl bir tekye-i müzeyyeni içre bir kubbe-i âlîde medfûndur. *Kuddise sırruhu.*

Ve ziyâret-i Alemdâr Alî Baba: Bunlar Gâzî Sinân Paşa kurbunda âsûdedirler.

Ve ziyâret-i eş-şeyh Ağazâde Efendi: Bu hakîr niçe kerre şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du'â-i hayırlarıyla şerefyâb olmuşuzdur. Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin *Mağz-ı Kur'ân* nâm mesnevî-i şerîfinin Fârîsi olmağile Mevlevîhâne şeyhi bir sâhib-i sülûk ve sâhib-i irşâd pîşvâ-yı tarîk-i Mevlevîyândan mazınne-i kerâme kimesne olup niçe keşf ü kerâmetleri mellâhân-ı Bahr-i sefîd arasında meşhûrdur.

Ve ziyâret-i eş-şeyh Alâ'eddîn: Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve makâm-ı Yazıcızâde Mehemmed Efendi: Leb-i deryâda bir kaya içre bir gâr-ı yetîmândır kim Mehemmed Efendi'nin savma'ası olup *Muhammediyye* kitâbın bu kehfde te'lîf etmişdir. Hâlâ bu gâra girenlerin demâğları misk [ü] amber-i hâm râyihasından mu'attar olur bir makâm-ı râhat-ı cândır. Andan,

Ziyâret-i eş-şeyh Mehemmed Tâğî: Birkaç yârân-ı bâ-safâlar ile esb-i tâzîlere süvâr olup etrâf-ı Gelibolu'yu teferrüc ederek karye-i Üçbaş nâm kende geldiğimizde bir zâviyeye girüp Mehemmed Tâğî hazretlerin ziyâret etdik. Karîbü'l-ahd olmak ile müsinn kimesneler bilüp dediler kim,

"Bu azîz-i merhûm bu tekyede de rahm-i mâderden müştak olup Gelibolu'da tarîk-i Bayrâmî'den bey'at edüp neşv ü nemâ buldukdan sonra İslâmbol'a varup Üsküdarî Mahmûd Efendi'den cihâz-ı fakr-ı Celvetî libâsın kabûl edüp tarîkında sâhib-i ayâr oldukda Sultân Ahmed Hân'ın şeref-i sohbetleriyle müşerref olunca Ahmed Hân şeyh-i mezbûra kendü karyesin temlîk edüp hatt-ı şerîf ile geldikde bu tekyeyi ve mescidi helâl ü zülâl mâlıyla binâ etdikde merhûm olup bu hâk-i amber-pâkda defn etdik" dediler. Hattâ seng-i mezârında mastûr olan "Tâğî" lafzı irtihâllerine târîh düşüp tahrîr olunmuşdur. Sene 1030. Ehl-i beled niçe keşf [u] kerâmetlerin nakl etdiler, ammâ kesret-i kitâbet olunmasın içün tahrîr olunmadı. *Rahmetullâhi aleyh. (---)*

..... (1 satır boş).....

Bu ziyâretlerden sonra niçe yârân-ı bâ-safâlar ile vedâ[']laşup Gelibolu'dan cânib-i garba bâğ u besâtînler içre düz sahrâlarda ma'mûr kurâları ubûr edüp (---) sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bolayır

Gelibolu nevâhîlerinden mu'âf müsellem bir kasaba-i müzeyyendir kim Gâzî Süleymân Paşa Rûm keferesi destinden kuvvet-i bâzû ile feth edüp cemî'i imârâtına vakf olmuşdur, ammâ kal'ası harâbdır. Bunda küffâr ile gâyetü'l-gâye savaş-ı perhâş olduğundan bir dahi küffâra cây-ı menâs olmasın içün kal'asın münhedim etmişlerdir. Hâlâ sahrâ-yı lâle-izârında göm göm üstühân-ı kefere ve şühedâ-yı müslimîn püşte püşte nümâyândır.

Bu arbedegâhın uruşunda küffâr ile asker-i İslâm ol kadar ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olur kim

İslâm askeriyle kefere cünûdu karma karış ve katış olup asker birbirin bilmez olurlar. Hemân Gâzî Mihâl Süleymân Paşa'ya gelüp der kim,

"şehzâdem, asker-i İslâm ile kefere karış katış olup kızıl kana müstağrak olduklarından fark olunmaz oldular" deyince,

Süleymân Paşa eydir: "Bire Lala, var şu asker-i İslâm'ı bul, ayır da sonra kal‘ayı feth eyle" dedikde hakîkatü'l-hâl eyle edüp kal‘ayı sene 758 târîhinde feth olup ismini "Bul Ayır kal‘ası" korlar. Ba‘dehû elsine-i Yörükân-ı Türkân'da galat-ı meşhûr evlâ olmak ile "Bul Ayır"dan galat "Bolayır" kasabası derler.

şehri bir dereli ve bayırlı ve çayırlı ve bâğ u bâğçeli zemîn-i mahsûldâra vâki‘ olmuş bir ma‘mûr rabta-i zîbâdır. Cânib-i şer‘den nâ’ibi ve taraf-ı evkâfdan mütevellîsi vardır, ammâ kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbi cümle Gelibolu'da sâkinlerdir. Binâ-yı imârâtları cümle yedi mahalledir, ammâ ol kadar tertîb üzre binâ olunmamış bir dağınık cây-ı me’mendir ve bin aded kiremit ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır.

Kurşumlu câmi‘i ve tekyesi ve hânları ve hammâmı cümle yüz aded dekâkînleri ve dârü'z-ziyâfe imârâtı cümle Gâzî Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî binâsıdır. (---) (---) ***[97b]***

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Bolayır: Evvelâ ziyâret-i Süleymân Paşa ibn Gâzî Orhân vilâdeteş, sene 716. İbtidâ bunlar kırk kişiyle Anadolu tarafında Kapudağı nâm mahalden Ece Ya‘kûb ve Ece Balı ve Ede Balı ve Kara Koca ve Kara Hoca ve Kara Koca ve Kara Mürsel ve Yalvaç Dede ve Hâlî Dede nâm kırk nefer erler ile mezkûr Kapudağı'ndan sığır ve at tulumları üzre sallar düzüp ibtidâ Rûm'da Ekşimil nâmında bir kal‘aya sarılup amân vermeyüp feth ederler. Lisân-ı Rûm'da "Eksimil", ya‘nî altı mîl demekdir. Bu mahal Kapudağı'na altı mîldir.

Andan bu Bolayır kal‘asın sene 758 târîhinde feth edüp ba‘dehu Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî sene 760 bir kaza doğan salup atile avı kovarken atdan tekerlenüp merhûm olup bu şehir içre binâ-yı azîm meşhed-i pür-envârında medfûndur, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve bu gâzînin yanında ziyâret-i (---) (---) (---) ser-i sa‘âdetinde Bektaşî külâhı üzre turna telleri ile müzeyyen bir sa‘îd ü şehîd mücâhid fî sebîlillâhdır kim ikisi de hâlâ erbâb-ı hâcâta ziyâretgâhdır ve subh u mesâ âyende vü revendegâna matbah-ı Keykâvûslarında bay u gedâya ni‘metleri firâvân bir imâret-i müsâfirândır. Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kavak

Mâ-tekaddem kasaba-misâl bir ma‘mûr karye imiş. Hakîr gördükde henüz zelzeleden harâb [u] yebâb olup câ-be-câ hâneleri kalmış idi. Bu mahalde bu karye bir boğaz ağzına vâki‘ olup bir tarafı Akdeniz'dir ve bir tarafı Akdeniz'den girmiş Enez körfezidir kim tûlu kâmil seksen mîldir. İki tarafı zamân-ı kadîmde amâr kal‘alar imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Hattâ selef kralları bu

Kavak nâm köy mahallinden kesüp Akdeniz'i Enez körfezine karışdırmağa sa‘y [u] ihtimâm etdikleri mahall-i ma‘hûdelerin âsârı aşikâredir. Eğer eylece olsa Gelibolu ve Bolayır ve Kavak ve kal‘a-i Ekşimil ve gayrı büleyde ve kılâ‘lar bu cezîrede kalmış olurdu, ammâ ihtimâldir "Edirne ve Dimetoka ve Malkara şehirlerine küffâr gemileri gelmesi karîb olur" deyü bu Kavak boğazın kesmeden ferâgat etmişler. Hakkâ ki re’y [ü] tedbîr etmişler. Andan karye-i Kavak kurbunda,

Kal‘a-i harâb Ekşimil

Sene 758 târîhinde ibtidâ diyâr-ı Rûm'da Gâzî Süleymân Paşa'nın feth etdiği kal‘a budur. Ba‘de'l-feth kal‘asın câ-be-câ münhedim edüp hâlâ eser-i binâları râyegândır kim sâhil-i bahr-i Rûm'da şekl-i murabba‘ bir harâbca taş binâ bir kal‘acıkdır. Etrâfında sâkin olanlar cümle kefere re‘âyâlarıdır. Aslâ câmi‘ ve hân u hammâm [ve] sûk-ı sultânîden bir âsâr yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur. Andan cânib-i şarkîsinde (---) sâ‘at ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İpsala

Sene 758 târîhinde İdrivne Kral-ı dâll elinden Gâzî Süleymân Paşa feth etdiği gün yevm-i cum‘a idi. İbtidâ diyâr-ı Rûm'da feth olup cum‘a salâsı verildiğinden "ibtidâ salâ"dan galat-ı meşhûr İpsala derler. Hakkâ kim pây-ı İslâm Rûm'a kadem basdığı dem salât-ı cum‘a edâ olunduğundan halkı gâyet musallîdir. Ba‘de'l-feth-i Süleymân Paşa, Rûm keferesi istîlâ edüp sene 793 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr be-dest-i Lala şahin Paşa, feth etdi.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde (---) hükmünde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ kal‘ası ba‘de'l-feth münhedim olmağile dizdârı yokdur, ammâ a‘yân [u] eşrâf [u] şürefâsı ve nakîbi vardır.

Zemîni nehr-i Meriç ve nehr-i Tunca ve nehr-i Arda cem‘ olduğu mahal mahsûldâr-ı vâsi‘de vâsi‘atü'l-aktâr bir belde-i şîrîn ve müzeyyendir kim Ferecik şehrinin taraf-ı şarkîsinde vâki‘ olup beyne-hümâları bir merhaleden karîb şehr-i memerr-i nâsdır.

Ve bu İpsala'dan şehr-i Malkara'ya gitmek murâd edinen kimesneler bu mahalde gemilere ve sallara ve ma‘diyelere binüp karşu geçüp Malkara şehrine nîm sâ‘atde gider. Deryâ-misâl bir nehr-i azîmdir kim nehr-i Meriç Samakov dağlarından gelüp şehr-i Filibe ve Edirne'ye gelir ve nehr-i Tunca Kızanlık dağlarından yine Edirne'ye gelir ve nehr-i Arda (---) dağlarından gelüp bu üçü Edirne şehri içinde Mihâl köprüsü altında bir olup cereyân ederek cisr-i tavîlden akan Ergene nehri dahi {Adasar Hanlısı nâm karye kurbunda} bunlara mahlût olup ba‘dehû Fere şehrinden iki sâ‘at aşağı ve İpsala şehrinden aşağı Enez kal‘ası kurbunda Akdeniz'e deryâ-misâl mahlût olup andan şehr-i Edirne'ye gemiler gelüp şehr-i Edirne ve şehr-i İpsala ganîmet olur, ammâ şehr-i İpsala bir vâsi‘ fezâda bâğ u bâğçeli cümle (---) aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr u müzeyyen hânedânlardır ve dahi cümle ***[98a]*** (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir, ammâ dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve dârü'ş-şifâları yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı gâsilândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârları vardır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded kârbânsarây var, ammâ cümleden Sultân Süleymân asrında binâ olunan Husrev Kethüdâ'nın kârbânsarâyın Süleymân Hân mi‘mârı Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân bir mihmân-sarây-ı kârbân binâ etmiş kim gûyâ bir rabât-ı hısn-ı hasîn-i üstüvârdır. Cemî‘i kubâbları ve haremleri ve ıstablları ve devehâneleri serâpâ rasâs-ı nîlgûn ile örtülüdür. Üstâd-ı mermer-bür bu imâretin der [ü] dîvârlarına eyle Ferhâdî tîşeler urmuş kim vasfinda lisân kâsır olup ta‘bîr ü tavsîfinden müberrâ bir âyende vü revendegân-ı mihmân-sarâydır kim diyâr-ı Rûm'da misli meğer Tatarbâzârcığı'nda makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa hânı ola (---) (---)

Ve imâret-i dârü'z-ziyâfesi birdir, ammâ vâhidün ke-elfdir.

Husûsan eyyâm-ı şitâda bir menzil-i cây-ı menâs-ı râhat-efzâdır kim içine giren âdem hayât-ı câvidân bulur, zîrâ şeb [ü] rûz bay u gedâ-yı pîr ü cüvân u mugân ve gebr ve tersâya birer sini içre birer tas gendüm şurbâsı ve her âdeme birer nân ve her leylde her ocak başına birer şem‘-i revgan ve her at başına birer tobra arpa ve her leyle-i cum‘ada birer sini yahni ve pilav zerde ile sofra-i bî-imtinânı mebzûldür. El-hâsıl matbah-ı Keykâvûs'u matbah-ı Selçukiyân gibi bir dârü'z-ziyâfedir.

..... (1 satır boş).....

Ve cümle altmış aded dekâkînlerinde her eşyâ-yı zî-kıymet mevcûddur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekyesi var.

..... (3/4 satır boş).....

Hulâsa-i kelâm kurşumlu imâretleri çokdur. Âb u havâsı hûb ve mahbûbları mergûb bir şehr-i matlûbdur (---) (---)

Ve a‘yân [u] eşrâfdan

..... (3/4 satır boş).....

Ve ziyâretgâh-ı kasaba-i İpsala

..... (3/4 satır boş).....

Andan cânib-i şarka bâğ u bâğçe ve gülistânlı ma‘mûr kurâları ubûr edüp (---) sâ‘atde (---) (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i Enez

İbtidâ bânîsi Rûm krallarından Ferecik Kralı Radoçka Kral-ı dâl binâsıdır. Ba‘dehû Ciniviz Firengi istîlâ edüp anın destinden kuvvet-i bâzû ile sene (---) târîhinde kal‘a-i Ferecik'den yüz sene sonra Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî feth edüp kendü hayrât [u] hasenâtlarına vakf eyleyüp maktû‘-ı kalem ve mefrûzü'l-kadem olup hâlâ yine Bâyezîd Hân mütevellîsi hâkimdir. Ve hâkim-i şer‘îsi yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi ancak iki aded kasaba-misâl kurâlardır.

Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ kal‘ası (---) (---) olmağile dizdârı ve neferâtları (---)

Ve kal‘ası nehr-i Arda ve Meriç ve Tunca Akdeniz'e munsabb olduğu mahalle karîb sâhil-i bahrde şekl-i murabba‘dan tûlânî bir şeddadî binâdır, ammâ câ-be-câ münhedim olmuşdur ve cümle (---) aded kiremitli hânelerdir.

Ve cümle (---) aded cevâmi‘dir ve mesâcidleri var, ammâ medrese ve dârü'l-hadîs misilli imâretleri yokdur, lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur. (---)

Ve hânları ve hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır, ammâ memerr-i nâs iskele olmak ile a‘lâ latîf yatacak gemiler limanı vardır, ammâ müsliminden Rûm keferesi çokdur.

..... (1 satır boş).....

Andan cânib-i garba meyyâl (---) sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Keşân sâhib-i şân

İskender-i Kübrâ asrında Kavala kal‘ası sâhibi Feylekos Hakîm binâsıdır. Ba‘dehû Gâzî Hudâvendigâr Edirne şehrin Rûm elinden feth etdiği sene Ciniviz kâfiri dahi bu Keşân kal‘asına istîlâ edüp cây-ı menâs edem derken sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî Mora diyârında Koron kal‘ası fethine giderken ***[98b]*** donanma-yı hümâyûn ile Gedik Ahmed Paşa bu Keşân kal‘asın muhâsara edüp ceng-i azîm ederek kal‘a-i Keşân sâhib-i şân olup âhirü'l-emr yedi günde cebren ve kahren kal‘a-i Keşân'ı keşân ber-keşân ahâlîsin sürüyerek Ciniviz elinden feth etdiler. Ba‘dehû derûn-ı hisâra Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı hâkim nasb edüp amâr etdi.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde vezîria‘zamların tarafından hâkimi var, zîrâ hâss-ı vezîria‘zamdır kim (---) aded akçe iltizâmdır ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi cümle seksen pâre ma‘mûr kurâlardır kim vâlî-i vilâyet tarafından ve âvân-ı bî-amânın şûr-ı şerrinden emîn bir hâss-ı kemîndir.

Ve cümle (---) mahalle ve cümle (---) aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli hânedânlardır ve cümle (---) aded mihrâbdır ammâ cümleden sûk-ı sultânî içre Hersek oğlu Ahmed Paşa câmi‘i rûşen binâ-yı zîbâdır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hammâm-ı rûşenâdır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded dükkân-ı bezzâzistândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve a‘yân-ı kibârdan Mehemmed Ağa ve Ca‘fer Ağa ve İsmâ‘îl Ağa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve memdûhâtından âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi ve Rûm keratseleri çokdur.

..... (2.5 satır boş).....

Tetimme-i evsâf-ı külliyât-ı şehr-i Keşân: Zemîni (---) (---) vâki‘ olup kal‘ası şekl-i murabba‘dan tûlânîce imiş, ammâ harâb âbâddır, lâkin ismine Rus köyü derler.

..... (3/4 satır boş).....

Ve bu şehr-i Keşân İpsala şehri ile Malkara şehri mâbeynine vâki‘ olup (---) (---) sâ‘at yerdir. (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı şehr-i Keşân:

..... (3/4 satır boş).....

Andan cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Lisân-ı Yunan üzre "Mugalogara", ya‘nî "Büyük pâdişâhın gırandosu" demekdir, ya‘nî "Ulular ulusu"dur, ammâ lisân-ı Yörükânda "Mallı kara" derler ve Çıtak kavmi "Mallı karı" derler, ammâ efvâh-ı nâsda "Malkara" ve "Malgara" derler.

İbtidâ bânîsi Destpot Kral'dır kim Yanko ibn Madyan'ın binâ etdiği İslâmbol kal‘asın Silivri'den tâ Terkoz kal‘asına, andan Karadeniz boğazına, andan tâ Galata'da Kurşumlu Mahzen'e varınca İslâmbol ki kal‘a-i Makedonya'dır, anı harâb u yebâb eden Sırf Kralı Destpot dâl'dır.

Ba‘dehû bu Malkara şehrin ol binâ etmişdir.

Andan Kavala sâhibi Feylekos amâr edüp oğlu Mugalo Gırando'ya verdi.

Ba‘dehû sene 762 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Kosova'da Miloş Koblaki elinde hançer ile şehîd olunca ol sene-i menhûsda bu Malkara şehrine Ciniviz küffârı istîlâ edüp ba‘dehû yine Gâzî Hudâvendigâr vezîri Koca Lala şahin Paşa Ciniviz keferesi elinden feth edüp hâlâ Rûmeli eyâletinde (---) olmağile hâkim-i örfü var

Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır kim (---) aded ma‘mûr u âbâdân nâhiye kurâları vardır ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbüleşrâfi vardır, ammâ kal‘asın ba‘de'l-feth münhedim etmeğile kal‘a dizdârı yokdur.

Bu şehrin zemîni bir kûh-ı pest dâmeninde bayırlı ve çayırlı ve bâğ u bâğçeli yere vâki‘ olup cümle hânedânlarının yüzü cânib-i şarka ve kıbleye nâzırdır ve cümle yigirmi iki mahalle ve mihrâbdır. Cümleden câmi‘-i kadîm çârsû içre câmi‘-i Gâzî Durhan Beğ cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı atîkdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[99a]***

Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir, ammâ dârü'l-hadîs ve dârü'ş-şifâ ve dârü'z-ziyâfe imâretleri yokdur, lâkin her hânedânlarda ni‘metleri mebzûldür.

Ve cümle (---) aded tekyegâhdır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hammâm-ı tâhirândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded esvâk-ı sultândır.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle (---) aded çeşme-i âb-ı revândır. Evvelâ çârsû-yı hüsn içre cereyân eden Hüsrev Kethüdâ çeşmesinin târîhidir. (---)

Bu Hüsrevâne uyûna nedir dedim târîh

Dedi müverrih-i âlem bu mâ-i kevserdir.
sene (---)

Def'a çeşme-i âhir târîhidir:

Ehl-i diller cem' olup târîhini

Kim içerse nûş-i cânlar dediler. sene (---)

Hakkâ ki âb [u] havâsı ve mahbûb u mahbûbesi latîf şehr-i şîrîndir.

Memdûhâtından mümessek gömec balı ve tereyağı ve üzüm bâğı ve beyâz yağlı çöreği ve bahârlı kabak böreği meşhûr-ı âfâkdır.

Ve memdûhât-ı musanna'âtından seyyâhân-ı berr u bihâr ellerinde gezdirdikleri âlet-i silâh ki ana zerdeste ve çeltik ve çelik ve meçik ta'bîr etdikleri nobûtların envâ'ın kızılcıkdan ve çimşirden ve sindiyân ve yeni dünyâ ve abanos ağaçlarından üstâd-ı kâmiller bu şehirde inşâ edüp şehirden şehire hedâyâ getürürler. Gâyet musanna' meçik olduğundan Malkara meçiği meşhûrdur, lâkin bu meçiklerin sarı ve kırmızı ve başı kalaklı olanlarını ekseriyyâ tâze cüvânlar alup isti'mâl ederler, bir garîb temâşâ meçiklerdir.

Tetimme-i külliyât-ı şehr-i Malkara: Evvelâ bu şehrin cümle hânedânları kırmızı kiremit ile mestûr ve ma'mûr ve halkı mesrûr ve handân kimesnelerdir.

Ve bu şehr-i Mugalkara şehr-i İpsala'nın şarkîsi tarafında olup araları bir konakdan gergidir ve cânib-i cenûbunda şehr-i Ferecik ve cânib-i şimâlinde kasaba-i Eynecik dahi birer merhale-i tavîla şehirlerdir.

..... (1.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Malkara. Evvelâ mezâristân içinde kabr-i Ümmî Baba

..... (1 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle yedi sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Eynecik

Sâhil-i Bahr-i Rûm'da (---) bir kasaba-i ma'mûrdur kim Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm Hân-ı

Evvel vüzerâlarından Hazret-i Ebâbekr-i Sıddîk'ın ırk-ı tâhirinden olan Vezîr Kara Pîrî Paşa binâsıdır ve hâlâ anın evkâfı olmağile mütevellîsi hâkim-i örfîdir ve hükûmet-i şer‘îsi yüz elli pâyesiyle Tekirdağı kazâsı hekîmbaşıların olmağile bu Eynecik kazâsı gâhîce ana ilhâk olur kazâdır.

Kethüdâyeri ve serdârı Tekirdağı şehrinde sâkindir, ammâ zemîni bir vâsi‘ fezâ-yı mahsûldârda bâğlı ve bâğçeli âb [u] havâsı latîf bir şîrîn rabtadır kim cümle (---) aded kiremitli hânelerdir.

Cümle (---) aded mahalle ve mihrâbdır. Cümleden çârsû içre (---) câmi‘i (---) (---) (---) ve zâviyeleri ve tekyeleri vardır, ammâ dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâsı yokdur.

Ve cümle (---) aded hânlardır. Cümleden mezkûr Kara Pîrî Paşa hânı gâyet ma‘mûr vekâle-i mihmân-sarây-ı bî-minnetdir ve imâret-i dârü'z-ziyâfesi birdir. Ol dahi merhûm Kara Pîrî Paşa'nın hayrât [u] hasenâtillâhıdır kim fî's-sayfi ve'ş-şitâda âyende vü revendeye birer bakır sini içre her âdeme birer tas şurbâ-yı gendüm ve birer nân-ı beyâz ve her ocak başına birer dâne şem‘-i revgan ve her esb-i sabâ-sür‘at başına birer tobra alîk yem cânib-i vakıfdan mihmândârânlar getirüp müsâfirîne tevzî‘ ederler. Hakkâ ki hayrât [u] hasenât-ı azîmdir, *rahmetullâhi aleyh*.

Ve hammâmı müfîd u muhtasardır ve cümle iki yüz aded kifâyet mikdâr ba‘zı esnâfdan dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, zîrâ olduğu kadar bir kasaba-i zîbâdır.

Hulâsa-i kelâm, Gelibolu'dan çıkaldan berü gâh şimâle ve şarka ve garba ve kıbleye ve cenûb taraflarına merkûm olan kurâ vü kasabâtları serseri gezüp serâpâ seyr [ü] temâşâ edüp andan cânib-i garba gidüp şehr-i Edirne'ye azîmet olundu.

Ba‘dehû Eynecik kasabasından (---) sâ‘at bâğ u besâtînler içre ***[99b]*** mezâri‘leri hûb ve tarîk-i âmları mergûb fezâ-yı (---) kurâlar üzre gidüp,

Menzil-i karye-i Kırkkavak

Hakkâ ki kırk aded kavak-ı müntehâlar bir yere vâki‘ olup sâyesi gûyâ hıyâbân-ı Acem olmuş bu çemenzâr ve mesîregâha muttasıl iki yüz hâne-i zîbâlı bir câmi‘ ve hânlı ma‘mûr kurâdır kim Gâzî Durhan Beğ evkâfıdır. Mütevellîsi bu kend-i ra‘nâya hâkim ve zâbitdir ve,

Ziyâret-i Gâzî Durhan Beğ: Bu karye içredir. Sultân Murâd-ı Evvel ki Gâzî Hudâvendigâr lakabıyla şöhret bulan Murâd Hân ümerâlarından Gâzî Durhan Beğ'dir, *rahmetullâhi aleyh.*

Andan yine cânib-i şimâle,

Karye-i Sarıyar

Bâğ u bâğçeli ve hânı ve câmi‘li ma‘mûr müslim köyüdür. Andan yine semt-i şimâle,

Evsâf-ı kasaba-i ibret-nümâ-yı Cisr-i Ergene

şehr-i Edirne nevâhîlerinden ma‘mûr ve âbâdân bâğ u bâğçeli ve cümle kırmızı kiremit örtülü bin iki

yüz aded müfîd ü muhtasar hânelerdir. Hâkimi Murâd Hân-ı Sânî ki Ebü'l-feth Sultân Mehemmed pederi Murâd Hân mütevellîsidir. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve iki yüz aded dükkânları cümle Murâd Hân-ı Sânî hayrâtıdır.

Sitâyiş-i kantara-i vâcibü's-seyr cisr-i azîm

Bu kasabanın cânib-i garbında Edirne'ye giderken hemân şehir dibinde nehr-i Yene ve nehr-i Ergene ve nehr-i Istıranca ve Yenehisâr ve Bunarhisâr suları cümle bir yere cem‘ olup nehr-i azîm Ergene oldukda bu kasaba dibinde mezkûr nehirler üzre merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sânî *tâbe serâhu* bir cisr-i azîm inşâ etdirmiş kim Rûm ve Arab u Acem ve Belh u Buhârâ ve Luristân ve Moltan ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Filimenk ve diyâr-ı Alman ve bî-amânda nazîri yok bir püll-i kavs-i kuzahdır. Gerçi Van ile Erzurûm arasında nehr-i Araz üzre Altun Halkalı Köprü ve yine nehr-i Araz üzre Erzurûm'un Hasankal‘ası kurbunda Çoban Sultân köprüsü ve Kürdistân'da nehr-i (---) üzre Hasankeyf cisri ve Diyârbekir eyâletinde Hazzo kal‘ası kurbunda nehr-i Batman üzre Batman kantarası ve Kırşehri kurbunda nehr-i Kızılırmak üzre Çâşnigîr köprüsü ve yine nehr-i Kızılırmak üzre Osmâncık şehrinde Köprü ve Geyve kasabası kurbunda nehr-i Sakarya üzre Geyve cisri ve diyâr-ı Rûm'da şehr-i Edirne içre Mihâl köprüsü ve ana karîb Mustafâ Paşa cisri nehr-i Meriç üzeredir.

Ve Bosna serhaddinde nehr-i Drin üzre Vişegrad cisri ve Hersek serhaddinde şehr-i Mostar içre cereyân eden nehr-i Neretva üzre bir göz Süleymân Hân cisri ve İslâmbol kurbunda sâhil-i bahrde Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sânî'nin Çekmeceler cisirleri ve niçe bunun emsâli cüsûr-ı garîbe vü acîbeler gördük, ammâ bu Ergene cisri kadar vâsi‘ ve tavîl ve metîn ve kavî şeddadî-misâl bir âsâr-ı ibret-nümâ görmedim.

Hattâ Âl-i Osmân askeri üzerinden ubûr etdikde aslâ asâkir-i İslâma izdihâm olmayup dörder kat arabalar yan yana bilâ-usret ubûr ederlerdi. Bu cisrin yemîn ü yesârında korkulukları âdem kaddi kadar yek pâre taş kenârelerin üzerlerinde taşdan âdem kellesi kadar müdevver taşlarla cisir kenârı müzeyyen olmuşdur. Efvâh-ı nâsda eyle şâyi‘dir kim,

"Bu cisr-i azîmi inşâ eden mi‘mâr mühendisler Murâd Hân'ın murâd [u] merâmı üzre yapmadıklarından bennâları kırup kellelerini cisir kenârına zeyn etdiğinin alâmeti bu yumru kelle taşlardır" derler. El-uhdetü ale'r-râvî.

Hattâ bu cisr-i kavînin şehir tarafındaki başında Mahmûd Baba Sultân tekyesi dibinde bir kemer-i sagîr altında târîh-i cisir böyle tahrîr olunmuşdur: Sene erba‘în semâne mi’e terkîmdir.

Ve "Cümle yüz yetmiş dörd gözdür" deyü tastîr eylemiş, ammâ her gözleri kavs-i kuzah kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş tâ Kisrâ-yı tâk-ı Havernâk tâk-ı revâk-ı nüh-tâklardır.

Ve kaddi kâmil doksan zirâ‘-ı Mekkî âlîdir ve esâs-ı pülde olan hacerâtların her biri fîl-i Mahmûdî ve fîl-i Mengerusî kadar seng-i hârâlardır. Hattâ hakîr hakka'l-yakîn hâsıl etmek içün atdan inüp piyâde reviş ile cisir üzre adımlayup bir başdan bir başa varınca kâmil iki bin germe adımdır ve dahi bu cisr-i musanna‘ın mevzûn târîhi budur:

Yümn-i ikbâl ile çün şâh Murâd

Kıldı bu Ergene hayrâtını yâd

Oldu târîhi bu hayra bu kim

În imâret ebedî dâ'im bâd. Sene (---)

Ammâ bu cisri Ebü'l-feth Sultân Mehemmed pederi koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî evvelki hılâfetinde binâ etmişdir.

Ba'dehû kul kendüyi hılâfetden "Kocamışdır" deyü hal' edüp oğlu Ebü'l-feth'i ***[100a]*** halîfe etdiklerinde on üç sinne bâliğ iken sene 847 cülûs edüp iki sene saltanat sürüp yine kul gulû-yı âm edüp,

"Bu sabî gulâm ne bilse gerek. Etrâfımız düşman almışdır" deyü Mehemmed Hân'ı hal' edüp babası Murâd Hân'ı yine halîfe edüp Mehemmed Hân'ı Mağnisa tahtına gönderdiler.

Ba'dehû beş sene zamân mürûr edüp sene 855 târîhinde mâh-ı Muharrem'in on altıncı günü ki yevm-i hamisdir, yine Sultân Mehemmed taht-nişîn-i pâdişâh-ı kâmkâr olduğu sene sinn-i şerîfleri yigirmi bir seneye bâliğ iken şehr-i Edirne'de taht-nişîn olduğuna târîh: *"Rahmetü rabbihi"* lafzıdır, sene 855.

Ba'dehû bu cisrin bir gözün Ebü'l-feth amâr etdikde seksen bin guruş gitmişdir. Ana göre kıyâs oluna kim Murâd Hân bu cisri müceddeden yüz yetmiş dörd aded gözlerin binâ etdikde ne kadar mâl-ı hazâ'in gitmişdir, andan ma'lûm ola. (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Ergene: Evvelâ mezkûr cisr başında,

Merkad-i pür-envâr-ı Mahmûd Baba: Hacı Bektaş Velî fukarâlarından olmak ile hâlâ tekyesinde cümle fukarâ-yı Bektaşiyândır kim alâ bâbullâh çerâğlarına gelen nüzûrâtlar ile geçinürler, *kuddise sırruhu*.

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Mehemmed Itrî: Ergene kadısı iken Ergene cisrinden erken ubûr edüp cisr başında âsûdedir. (---) (---) (---)

Andan yine cânib-i şimâle (---) sâ'at imâristânda gidüp,

Evsâf-ı eğri kal'alı Burgaz

Zamân-ı kadîmde Dimetoka kal'ası sâhibi Dimo Duka Kral-ı dâl binâsıdır.

Ba'dehû sene 860(?) târîhinde Rûm keferesi elinden Gâzî Hudâvendigâr fethidir, be-dest-i serdâr İlbeği oğlu feth etdiğiyçün İlbeği kal'ası derler. Nehr-i Meriç kenârında bir yalçın âlî kaya üzre kal'a-i seng binâ bir harâb kal'adır kim içinde çoban-ı gûsfendlerden mâ'adâ bir ferd-i âferîde

yokdur. Andan yine cânib-i şimâle, **Torba ovası** nâm sahrâ-yı lâle-izârı geçüp, **menzil-i taht-ı sânî kal'a-i Edirne-i ednâ'l-arz**'a {sene 1071 mâh-ı Saferin sekizinci cum'a gün dahil olduk}.

Hakîr bu bâlâda tahrîr olunan kurâ vü kasabâtları seyr [ü] temâşâ edince sa'âdetlü pâdişâh Boğazhisâr ve Gelibolu'dan şehr-i Edirne'ye gelüp sa'âdetle dahil olup cümle erbâb-ı devlet ve a'yân-ı sâhib-i izzetler hânedânlarında mukîm olup bu hakîr dahi cümle velî-ni'am efendilerimizle ol fasl-ı zemistânda oda sohbetleri edüp geşt [ü] güzâr etdiğimiz kurâ vü kasabâtları ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ'-ı üstüvârları ta'rîf ü tavsîf ederek şeb [ü] rûz cân sohbetleri ederdik. *Hudâ cümlenin âhiri ve âkıbetin hayr ede.*

Ammâ sene (---) târîhinde ibtidâ şehr-i Edirne'ye uğrayup mufassal meşrûh üzre cemî'i imâretleri ale'l-infirâd tahrîr olunmuşdur kim yine ta'rîf ü tavsîfe hâcet yokdur deyü tahrîre cür'et olunmayup kendü zevk [u] şevkimizde on beş gün gece sohbetlerde iken,

{Der-beyân-ı feryâdnâme-i Mehemmed Giray Hân berây-ı Burunsuz Kostantin Mîr-i Boğdan}

Bir gün Kırım Hânı Mehemmed Giray Hân'dan ve Yalı Ağası Dedeş Ağa'dan ve İsmâ'îl Mütevellîsi Ahmed Ağa'dan Köpürlü Mehemmed Paşa'ya arz [u] mahzarlar gelüp,

"Der-i devlet-medâra arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur kim,

Haremeynü'l-Muhteremeyn re'âyâsı sâkin olan diyâr-ı Boğdan'ınıza Rakofçi Kral'ın Macar-ı füccâriyle Burunsuz Kostanti nâm bî-nâm-ı bedgâm Boğdan'ın Yaş şehrin kabza-i tasarrufa alup hâlâ Kife Beği Boğdan'dan firâr edüp cezîre-i Kırım'da Bâğçesarây'ımızdadır ve Eflâk diyârında Cüvân Beğ nâm mel'ûn dahi cümle Eflâk şehrinde olan tüccârları kırup ve Yergöğü kal'asında Fazlî Paşa'yı ve Konakçı Alî Paşa'yı ve Cân Arslan Paşa'yı askeriyle cümle Tuna nehrine döküp ancak üç vezîr Yergöğü kal'asına mütehassın olmuşlardır" deyü feryâdnâme Tatar Hân'dan Köpürlü'ye gelince hemân Köpürlü sa'âdetlü pâdişâh huzûrunda [48] nassı üzre müşâvere edüp cümle eyâlet-i Rûm'da olan mîr-i mîrânlara ve mîr-i livâlara ve yalı ağası ve Tatar Hân'a emrler ve hatt-ı şerîfler pârekende ve perîşân olup sâbıka Boğdan beğliğinden ma'zûl olup Yedikulle'de haps-i ebed olan Lipul Beğ'in veled-i pelîdi Dilber İstifan Beğ'e Boğdan Beğliği sadaka olup tuğ ve tabl [u] âlem verilüp on bin be-nâm güzîde asker fermân-ı şehriyârî olup Fazlî Paşalı Kemânkeş Ahmed Ağa iskemle ağası olup ılgar ile Boğdan tahtı olan Yaşka şehrine gitmede.

Ve Siyâvuş Paşalı İmrahor-ı Sultânî Musli Ağa Tatar Hân'a revâne oldu ve Silâhşor-ı Sultânî Gazzâzzâde Ahmed Ağa efendimiz hâlâ Beğ olan İstifan Beğ'e sancak ağası oldukda,

Bu hakîrin cemî'i levâzımâtların görüp Boğdan seferine gitdiğimizi beyân eder *[100b]*

İşbu bin yetmiş mâh-ı Saferü'l-muzafferinin yigirmi üçüncü cum'a ertesi gün Lipul Beğ oğlu Dilber İstifan Beğ'e vilâyet-i Boğdan ihsân olunup Ahmed Ağa efendimiz ile Edirne'den Boğdan diyârı seferine gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ belde-i ednâ'l-arz olan şehr-i Edirne'den cânib-i şimâle gidüp,

Menzil-i karye-i Gül Baba: İki yüz hâneli ma‘mûr kurâdır kim Gül Baba Sultân anda bir hıyâbân içre medfûndur. Andan

Menzil-i karye-i Çömlek: Anda bir bâğ-ı İremezâtü'l-imâd misilli Hünkâr Bâğçesi var kim bülbülân-ı murgân-ı seher-hîzlerin efgânı âdemi nâlân eder. Bunda olan ezhâr-ı gûnâ-gûnun râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder. Ve bunda olan kasr-ı Havernâk-ı gûnâ-gûn nüzhetgâhların her birin ta‘rîf ü tavsîf eksek bir mücelled tomar-ı dırâz olur.

Ve her tarafda selsebîl ve havz u şazrevân ve fıskıyye fevvâreleri pertâb etdikçe görenler bî-tâb olup engüşt ber-dehen ederler. Ve bunda olan sâyedâr dıraht-ı müntehâlar bir bâğ-ı İremde yokdur, meğer İzmit dağlarında ola. Hattâ bu hakîr bu bâğda bir köhne dıraht-ı azîm kökü gördüm. Cirmi kâmil altmış ayak idi, lâkin ağacın vücûdu çürüyüp bîhleri kalmış ve hâlâ bu bâğ-ı merâmın ustası ve üç yüz nefer külâhlı bostâncı bâğbânı var ve bir kasr-ı müşeyyed içre Gâzî Hudâvendigâr'ın ve Yıldırım Hân ve Murâd Hân'ın hil‘atları ve eğerleri ve yanları vardır. Andan yine semt-i şimâle,

Menzil-i Derbend-i Kebîr: Bir dereli yerde ma‘mûr Bulgar keferesi köyüdür kim mu‘âf [u] müsellem olup (---) evkâfidır. Andan,

Menzil-i Derbend-i Sagîr: Bu dahi ma‘mûr Bulgar köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Ruhbân, ya‘nî Papas köyü: Cümle re‘âyâsı Bulkar keferesidir.

Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Âşıklar: Andan,

Menzil-i karye-i Işıklar: Bu iki karye müslim köyü olup ze‘âmetdir. Andan,

Menzil-i karye-i İsmâ‘îl Fakı: Andan,

Menzil-i karye-i Örenler: Bu iki kurâ müslim köyleri olup çakırcılar ze‘âmetleridir. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Poyhad, ya‘nî şehr-i Karîn-âbâd

Zamân-ı kadîmde Edirne sâhibi İdrivne Kral binâ edüp Rus-ı menhûs kızından hâsıl olan veled-i nâ-pâka bu kal‘ayı ihsân edüp ol veled-i pelîdin Rus lisânı üzre ismine Poyhad demek ile bu şehrin ismi ol asırda Poyhad idi.

Ba‘dehû sene 768'de Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Bâyezîd Hân Rûm'a pâdişâh-ı tavâ’if-i mülûk gibi iken bu kal‘a anın asrında vezîri Timurtaş Paşa Rûm keferesi elinden feth edüp ismine Karîn-âbâd, ya‘nî "Yakında ma‘mûr ola" deyü "Karîn-âbâd"dan galat efvâh-ı nâsda ve lisân-ı Çıtak'da "Karnabat" derler.

Hâlâ Özü eyâletinde Silisre paşasının hâssı olup subaşısı hâkimdir kim üç kîse iltizâmdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Cümle (---) pâre ma‘mûr nâhiye kurâları vardır kim ol kurâlardan kadılara ber-vech-i adâlet dörd kîse harâm akçe şekilli mâl hâsıl olur.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbi ve muhtesibi vardır, lâkin dağlar içre kal‘ası harâb olmağile dizdârı yokdur. Zemîn-i şehri bir hıyâbânlı kûh-ı pestin dâmeninde bir vâsi‘ düz sahrâda cümle 1000 aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî fukarâ evleridir kim cümlesinde bâğ u bâğçe ve âb-ı revânlar mukarrerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır, ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içre Rakkâs Sinân Beğ câmi‘i kiremitli ve bir minâreli tarz-ı kadîm câmi‘-i atîkdir ve mesâcidleri ve tekyeleri ve mekteb-i sıbyânları ve müte‘addid hânları var. Hattâ bir müferrih hammâmı dahi Rakkâs Sinân Beğ'in hayrâtıdır.

Ve cümle üç yüz aded dükkânlarında her esnâf mevcûddur, ammâ imâreti ve medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'ş-şifâsı yokdur, lâkin âb [u] havâsının letâfetinden ten-dürüst, sâhib-i şifâ, keremkâr âdemleri vardır. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbesi ve gûnâ-gûn âbdâr şıralı meyveleri firâvândır.

Memdûhât-ı me’kûlâtından balı ve yağı ve kaymağı ve ayvası (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Karnabat: (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Karasarı: Re‘âyâsı müslim ve keferelerdir. Andan yine semt-i şimâle,

Evsâf-ı kal‘a-i Aydos: Bu dahi sene 768 târîhinde be-dest-i Timurtaş Beğ Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân fethi olduğu mukaddemâ bâlâda sene 1061'de mufassal tahrîr olunmuş. Özü paşasının hâssı voyvadalıkdır. Andan yokuş yukaru şimâle Çenge balkanına urûc edüp öte tarafda,

Menzil-i Yeniköy: ***[101a]*** Re‘âyâsı cümle Müslim ve Bulgar keferesidir. Andan yine taraf-ı şimâle,

Evsâf-ı kal‘a-i Pravadi: Hakkâ ki iki kaya mâbeynine vâki‘ olmuş bir zayyık vâdî içre kurşumlu imâristânlı ma‘mûr şehr-i müzeyyen olduğu mukaddemâ sene 1061'de tavsîf olunmuşdur, ammâ şimdi bu şehre bir kefere ve fecere ve Rus-ı menhûs Eflâk ve Boğdan askeriyle alay-ı camapur edüp girilmişdir kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz, gûyâ bir taklîd-i zıll-ı hayâl idi. Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Kadıköy: Müselmân ve kefere re‘âyâları var. Ma‘mûr ze‘âmet köydür. Andan,

Menzil-i karye-i Gürz Alî: Bâğ-ı İremli ze‘âmetdir. Andan,

Menzil-i karye-i Alî Beğ: Hacıoğlu kazâsı köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Çoban Ese: Müselmân köyüdür kim vilâyet-i Dobruca hâkidir. Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Mürvetli: Andan,

Menzil-i karye-i Çerçi: Babadağı kazâsı hudûdunda bir câmi‘li ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Kara Murâdlı: Bu dahi Babadağı hükmünde bir câmi‘li minâresi ibret-nümâ ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Tanrıverdi: Tatar köyüdür. Andan şimâle,

şehr-i ma‘mûr Babadağı, ya‘nî Sarı Saltık Sultân yatağı

Sene (---) târîhinde bu şehirde hakîr voyvada olup zahîre bahâ dahi tahsîl edüp cemî‘i kurâ vü kasabâtları ile sene-i merkûmda cümle evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu şehre dahi bir cünûd-ı cünüb kefere alayı ile girilmişdir kim vasfında lisân kâsirdir. Bu şehr-i ma‘mûrda üç gün meks olup etrâf kurâlardan üç bin aded Rûm ve Bulgar ve Eflâk ve Boğdan kefereleri askerî tâ’ifesi şekilli yazıldı. Hamd-i Hudâ Çenge balkanında ve Sücülü dağında ve Koparan belinde ve Kazan belinde haydûd küffârı kalmayup askerî yazıldıklarından mezkûr dağlar harâmîlerden emn [u] amân oldu. Babadağı'ndan yine cânib-i şimâle

Menzil-i kal‘a-i Tulça: Mukaddemâ bu dahi mevsûfdur, lâkin nehr-i Tuna'yı bu mahalden karşu adaya ubûr edince kal‘a-i İshâkça ve kal‘a-i İbrâ’il ve kal‘a-i Maçin ve kal‘a-i Kalas ve kal‘a-i Tomarova ve kal‘a-i Kili ve şehr-i İsmâ‘îl ve iskele-i Ilıçsa ve kal‘a-i Hırsova misilli etrâf kal‘alardan on bin mikdârı cünûd-ı cünüb kefere menhûsları pür-silâh gelüp taraban askeri yazılup nehr-i Tuna'yı ubûr etdikde ol gün Tulça cezîresi içre gidüp sâhil-i nehr-i Tuna'da meks olunup elli pâre gemi ile tekrâr nehr-i Tuna'yı bir günde ale't-ta‘cîl ubûr edüp,

Menzil-i şehr-i azîm bender-i İsmâ‘îl: Bu şehir Haremeynü'l-Muhteremeyn evkâfi olup kızlar ağası nâzırü'n-nuzzâr olduğu ve cemî‘i imârâtı sene 1061 târîhinde mastûrdur. Bunda dahi üç gün teka‘üd olunup ol kadar kefere askeri silâhlarıyla gelüp cümle yigirmi bin aded bozacı ve çevren ve bakkal ve çakkal ve hardalcı Arnavudu ve balıkçı ve meyhâneci kefereleri gelmişdir kim cüyûş-ı cünûdumuz gûyâ camapur askeri idi. Hikmet-i Hudâ bu şehirde sâkin iken mukaddemâ Edirne'den iskele ağası olup Boğdan'a giden Kemânkeş Ahmed Ağa Boğdan'ın Yaş şehrinden kaça kaça gelüp şehr-i İsmâ‘îl'e dahil oldu ve ol gün Yalı ağasından ve Kili ve Akkirmân ve Bender ağalarından ve Bucak Tatarının ot ağalarından ve Kalga Sultân ve Mehemmed Giray Hân'dan bizim Ahmed Ağa'ya ve yeni Boğdan Beği İstifan Beğ'e mektûblar gelüp,

"İnşâ’allâh bin yetmiş Rebî‘ulevvel'in yigirminci günü sizinle Boğdan vilâyeti tahtı olan Yaş şehri altında cem‘ olup küffâr ile bir iki kerre tokuşalım, Hudâ kerîmdir, ya taht ola ya baht" deyü Tatar Hân ve Kalga Sultân'dan mahabbetnâmeler gelince hemân ol gün İsmâ‘îl şehrinde kös ve nefîr-i rıhletler çalınup yigirmi bin kefere ve müslim askeriyle cânib-i yıldıza gidüp

Menzil-i karye-i Kışla. Andan **menzil-i karye-i Dündâr**, andan **menzil-i karye-i Ispenoz**, andan **menzil-i karye-i Sepen**, andan **menzil-i karye-i Pusita**. Andan,

Menzil-i karye-i Tabak: Bu merkûm kurâlar cümle İsmâ‘îl kazâsı köyleridir kim re‘âyâları cümle Eflâk ve Boğdan kefereleridir ve gâyet mâldâr ve mün‘im Mekke ve Medîne re‘âyâları vardır, ammâ niçe kurâların re‘âyâları Boğdan'a istîlâ eden Burunsuz Kostantin havfinden köylerin bırağup İsmâ‘îl ve Kalas ve İbrâ’il şehirlerine dağılmışlar.

Ba‘dehû bu Tabak köyünden kalkılup **vilâyet-i hudûd-ı Boğdan sâhib-isyân** hâkine kadem basılup,

Evsâf-ı kal‘a-i İskerled: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Anda meks olunup cânib-i erba‘aya karavullar ve çarkacılardan ileri çaşıtlar ta‘yîn olunup cümle cünûd-ı cünübân-ı taraban pür-silâh âmâde oldular. Andan,

Menzil-i Becne: Cümle re‘âyâsı Yaş şehri altında kâfir taburuna imdâda gitdiklerinden mâl-ı ganâ’imlerinden bulunanlar alınup köyü âteşe uruldu. Andan cânib-i garba,

Menzil-i Kekeş balkanı: Altında karavullar ile konulup ol gece Balkan ***[101b]*** dağı içine on bin tüfeng-endâz ta‘yîn olunup beri tarafda cümle asker âsûde-hâl yatdılar. Andan,

Menzil-i karye-i Tabeçin: Bunun dahi re‘âyâsı tabura imdâda gitmek ile köyü ıhrâk bi'n-nâr olundu, ammâ bu menzilde Boğdan'ın on aded iş eri boyarları ve porkalabları ve vâmoş ve vistiyar ve logofetleri ve hatmanları haçlı bayrakların kaldırup on bin güzîde Boğdan askeri cünübüyle bizim beğe gelüp tâbi‘ olduklarında bizim asker tâze cân buldular. Andan,

Menzil-i cisr-i nehr-i Burut: Kenârında meks olup çitden örülmüş cisrini küffâr kesüp bu nehr-i azîmi karşu geçmede hayli usret çekilüp ibtidâ karşu cânibe sallar ve potlar on beş bin tüfeng-

endâzân geçürüp anlar karşu tarafda fi'l-hâl tabur kazup mütehassın olduklarında bizler dahi bakıyye-i asker ile alâ mehel karşu tarafa ubûr etdikde hemân dağlar içinden bizim askere beş bin koyun ve beş yüz sığır ve yüz araba ekmek Boğdan'ın re'âyâlarından geldikde cümle askere tevzî' olup azîm ganîmet surûr [u] şâdumân oldu, ammâ mezkûr nehr-i Burut geçit vermez, dîvâne akar bir âb-ı hayât nehr-i lezîzdir. İbtidâ tulû'u tâ Leh vilâyetinden ve Erdel vilâyetinin Seykel dağlarından gelüp Boğdan diyârından cereyân ederek gelüp şehr-i İbrâ'il ile kal'a-i Kalas mâbeyninde nehr-i Tuna'ya munsabb olur nehr-i ârizdir. Ba'dehû bu nehr-i Burut'dan kalkup,

Menzil-i Sultân Süleymân depesi: Bu mahalde Süleymân Hân yedi kral ile ceng-i azîm edüp küffârı münhezim etdikde cemî'i şühedâ-yı müslimîni bir yere cem' edüp üzerlerine püşte yığup ibâdetgâh içün bir mihrâb etmişdir, ammâ gâyet âlî depedir.

Hattâ hakîr "Bu püşte bir kân-ı şühedâ ve bir makâm-ı âlîşândır" deyü hakîr piyâde reviş bu hünka üzre çıkup bir Fâtiha ile merhûm Süleymân Hân'ın ve anda medfûn olan şühedâların rûhların şâd edüp aşağıda zeyn olan ordu-yı camapuru seyr edüp âlem-i hayretde kaldım, ammâ derûn-ı dilden du'â edüp dedim ki,

"İlahî, bunda medfûn olan sa'îd-i şehîdânın rûh-i şerîfleriyçün olsun, bizim tarafımızı gâlib edüp isyân eden Boğdan küffârların makhûr ve müdemmer ve münhezim eyle" deyü tazarru' u nâlişler etdim, ammâ ilhâm-ı Rabbânî ile bildim ki du'âm hedef-i icâbetde olup bir surûr-ı hubûr hâsıl etdim. Andan ertesi gün çarka askeri çıt-a-çıt ileri gidüp,

Menzil-i nehr-i Küçük Seret: Bu nehr-i sağîr Bozav {dağlarından} ve Erdel'in Praşo dağlarının cenûbîsinden tulû' edüp bu mahalle karîb nehr-i Burut'a karışır. Andan,

Menzil-i karye-i Filçin: Ihrâk olundu. Bu mahalde kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile yalı ağası gelüp ol kış u kıyâmetde kar üzre yapınçaların çadır edüp atların arkanlara bağlayup yatdıklarında Boğdan beğimiz yalı ağasına bin koyun ve kırk sığır ve beş kîse harc-ı râh gönderüp Ahmed Ağa'mız yalı ağasına hayr mukaddem deyü bir zer-ender-zer hil'at-i fâhire geydirüp etrâf [u] eknâfa karavullar fermân olunup, andan,

Menzil-i İstifan kenîsesi: Bu mahalde kal'a-misâl bir deyr-i kavî olduğundan cümle zehâyir ve bâr-ı sakîlleri bunda papaslara teslîm edüp Yalı Tatarı askeri bizim asker ile bir yerde kat-ender-kat meks edüp cânib-i erba'aya ince karavullar ve çeteciler gönderilüp ertesi gün bi-emr-i Hayy-ı Kadîr kâfirin taburundan beş aded dil dutulup su'âl olundukda,

"Hâlâ taburumuz Yaş şehri gölünün karşusunda Galata nâm mahalde kırk beş bin tüfeng-endâz tarabansımız ve on beş bin atlı katanalarımız vardır" deyü haber verdikde, beş aded dilleri âzâd edüp ol gece tâ sabâha dak hâbdan bîdâr olup cümle hâzır-baş idik.

{Der-beyân-ı muhârebe-i tabur-ı azîm der-sahrâ-yı şehr-i Boğdan-ı Yaş}

Ale's-sabâh ki oldu, cümle yalı askeri ve bizim beğin Rûm camapur askeri tabur altına *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp giderken hikmet-i Hudâ kar tûfân üzre bir kar dahi eyle yağdı kim serçe kellesi kadar

kar nâzil olur.

Yine Sannâ‘-ı Lem-yezel'in kuvvet [ü] kudretin gör kim şems-i âteş-tâb zâhir olup bir mülâyim havâ oldukda kudret- issi Zü'l-celâl cânib-i şarkdan dağlar içre Kırım Hânı'nın Kalga Sultânı (---) Giray Sultân'ı kırk bin Kırım askeriyle imdâd gönderince cümle asker bir yere gelüp ol gün îd-i azhâ olup meşveret-i azîmler oldukda,

"Hemân bu sünbül havâda küffâra amân u zamân vermeyüp uruş etmek gerek" deyü keneşi bir yere, ya‘nî müşâverede cümle asker yek-dil [ü] yek-cihet olup Yalı Tatarı çarkacı, Kırım askeri cenâheyn-vâr bizim Boğdan beğinin yemîn [ü] yesârın alup Boğdan beğimiz yigirmi bin asker-i tüfeng-endâzıyla tabl [u] alemin döğerek at başı berâber beş karış kar üzre sahrâ-yı Yaş şehrine varıldıkda ***[102a]*** hemân bizim cümle asker bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurunca zemîn [ü] âsumân mâbeyni sadâ-yı Allâh Allâh ile velvelenâk olup zîr-i pây-ı küheylânlarda olan dipi ve boranlı kar-ı pembe-misâl yine havâya perrân atıldı ve bizim asker Tatar birbirlerine karıldı ve katıldı.

Bu hâli küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr füccâr-ı dûzah-karâr görünce anların taburlarından niçe yüz pâre topları atıldı, ammâ hamd-i Hudâ bu kadar bin benî Âdem'den bir ferd-i âferîdeye bir zarar isâbet etmeyüp ancak bir ata bir şâhî top güllesi dokundu.

Ve ol ân Galata altındaki kâfirin taburın komayup ceng-i azîme mübâşeret olundukda Galata ve şehr-i Yaş'ın ne kadar kilise çanları var ise küffâra kuvvet-i kalb içün cümle nâkûs-ı erganonlara darblar urulup sadâ-yı nâkûsdan sahrâ-yı Yaş lerzenâk olup yine taraf taraf ceng-i camapur olmada. Bu mahalde hakîr bizim Ahmed Ağa ile Boğdan beğimiz yanında idik.

Beğ eyitdi, "Bolay kim Evliyâ Çelebi, şu Boğdan tahtına oturabileydim, zîrâ bu beğliğe kâmil üç bin kîse mâlımız gitdi" dedikde,

Hakîr eyitdim, "Eğer beğim, Allâh sana bu taht-ı Boğdan'ı müyesser ederse Hazret-i Peygamber'e îmân getirir misin?" dedikde,

"Allâh şâhid olsun, gizlice Muhammed Peygamber'e îmân getirmeği bana ta‘lîm eyle" deyü yemîn billâhi mugallaza etdikde,

Hakîr eyitdim: "Ey imdi beğim, gam yeme. Mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ berekâtıyla taht u raht ve baht-ı Boğdan senindir" dedim.

Beğ eyitdi: "Eğer eyle olursa sana Evliyâ Çelebi beş kîse ve beş at ve beş köle ve beş yüz altun ve niçe ihsân [ü] in‘âmlar edem" deyü va‘de-i kerîmler eyledi, ammâ bu mahalde yine taburda gûnâ-gûn ceng-i Efrâsiyâb-ı Tatarî olurdu.

Âhir-i kâr vakt-i zuhur ki oldu, cümle asker ac ü zâc cümle bir nân pâreye muhtâc alay çavuşları taraf taraf nidâ edüp,

"Herkes atları ellerinde olup sehel istirâhat edüp mâhazar ta‘âmlar yenile" denildikde cümle

asker atdan inüp menzil-i sahrâ-yı şehr-i Yaş'da yaş kar üzre rikâb rikâba çıt-a-çıt olup hayme vü hargâhsız meks olundu.

Hikmet-i Hudâ bin yetmiş mâh-ı Rebî‘ulevvel'inin yigirmi dokuzuncu cum‘a gün "Ceng memnû‘dur" deyü herkes âsûde hâl olup dağlarda ve bâğlarda âteşler yakup otururken,

"Bire kâfir taburdan çıkmış. İşte topların çeküp erganon ve torompete boruların çalup geliyor" dediklerinde, hemân cümle asâkir-i İslâm tarfetü'l-ayn içre esb-i tâzîlerine süvâr olup, bizim beğ dahi cümle tüfeng-endâz piyâde tarabansların kat-ender-kat çıt-a-çıt dizüp atlılarımız ensede kafâdâr olup giderken hemân küffâr-ı dûzah-karâr sahrâ-yı Yaş'a geldikde beyâz kar üzre kara şapkalı kâfir kara nahır gibi zeyn olunca hemân içimizden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup ibtidâ Kalga Sultân yigirmi bin Tatar ile kâfire koyulup kâfir-i bed-girdâr-ı murdâr dahi "Yajuj Yajuj" deyüp papasları çan çan çan nâkûsların çalarak bizim asker üzre hücûm edüp ibtidâ bir yaylım top, andan bir yaylım tüfeng atup iki asker birbirine karış katış olup, anı gördük:

Birkaç yüz Tatar hâk-i mezellete düşünce hemân Kalga Sultân bir kerre cengden yan verince hemân küffâr fürce bulup şîrînleyüp Tatarı kovarak bizim askerimiz üzerine geldikden bizden anlara bir yaylım kurşum urup ceng [u] cidâlde iken hemân yine Kalga Sultân askeriyle dönek edüp aslâ küffâra bakmayup hemân Galata'da olan kâfirin taburuna girüp gâret [u] âlân u tâlâna başlayınca, hemân küffâr bu hâli görüp tabura ve şehr-i Yaş'a girmeğe cân atup cümle top u tüfeng ve fişeng ve cebehâne ve bârhânesin bize bırağup *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyüp kaçmada.

Ol ân bizim asker ile kırk bin Bucak Tatarları kâfirin akîbince kova kova kıra kâfiri Yaş şehrine dıkdıkda, etrâf-ı şehri Tatar âteşe urdukda kâfirin yeri dârü'l-bevâra dönüp şehirde karârları firâra mübeddel olup şehir ile karşu Galata mâbeyninde olan göl üzre kalın buz donmuşdu.

Mukaddemâ niçe bin küffâr ol buhayre buzu üzre şehr-i Yaş'a ve Yaş'dan Galata'daki tabura buz üzre varup gelirlerdi. Bu kerre Tatar şehri âteşe urunca buz üzre beş bin mikdârı kâfir cân havliyle varınca hemân buz obrulup gözümüz önünde bu kadar bin küffâr-ı hâksâr atları ve donlarıyla buz altına geçüp cümle gark olduğun küffârlar görünce hemân şehirden ve Galata taburuna giremeyenler ol şiddet-i şitâda dağlara düşüp firâr etdiler.

Hamd-i Hudâ ân-ı vâhidde Yaş gölü kenârında küffâr-ı Boğdan'a bir sâtûr-ı Muhammedî uruldu kim nısf sâ‘atde on iki bin yedi yüz küffâr dendân-ı tîğdan geçüp beyâz kar üzre beyâz cesed-i küffâr beyâz çakıl taşı gibi yatırdı ve beş binden ziyâde küffârı dahi ecel buz altına batırdı ve on bin aded küffâr dest-i İslâma esîr-i pâ-beste ve dil-haste ***[102b]*** yatırdı.

Hamd-i Hudâ cümle guzât-ı müslimîn mansûr u muzaffer olup mâl-ı ganâ’imler ile muğtenim olup İstifan Beğ'i Boğdan tahtına oturdup üç gün üç gece sürûr [u] şâdumânlar fermân olunup ol ân sa‘âdetlü pâdişâha feth [ü] fütûhât müjdeleri giderken Bucak Tatarı ve Kırım Tatarlarına bozulan küffâr-ı dûzah-karârın ardları sıra kovmak fermân olundukda hakîrin atları tavlı ve vücûdumda kuvvet [u] kuvâ olmak ile Ahmed Ağa'mızdan ve beğden me’zûn olup sekiz atımla ve yedi aded yarar huddâm-ı pür-silâhlarımla *bism-i İlâh* deyüp,

Boğdan'ın Yaş şehrinden Boğdan ve Eflâk vilâyetlerin gâret ve âlân u tâlân etmeğe azîmet etdiğimiz konakları bildirir

Evvelâ ol gün *bism-i İlâh* ile ılgar edüp sahrâ ve dağ u bâğ ve çengelistânda üç bin aded kâfir bulup niçe yüzü tu‘me-i şemşîr-i bürrân olup bakıyyetü's-seyfi esîr-i kayd [u] bend olup ol gün,

Menzil-i nehr-i Bozay kenârı: Bu mahalde bî-bâk ü bî-pervâ yatup ale's-sabâh kûh-ı bî-amânlara girüp bî-nihâye şikârlar alarak,

Evsâf-ı kal‘a-i bâlâ, ya‘nî Hisâr-ı Seçova: İbtidâ bânîsi Leh Kralı (---) nâm kral-ı dâllindir. Ba‘dehû Boğdan keferesi istîlâ edüp anların destinde kalmışdır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim lisân-ı Boğdan'da Seçva sarp yere derler. Bu kal‘a bir yalçın kaya üzre olmak ile Seçva'dan galat Seçova derler. Hakkâ ki seço üzre gâyet sa‘b ve metîn kal‘adır, ammâ sefer üstü olmak ile içine girüp ne cirimdedir ve ne kadar âsâr-ı binâları vardır görmek müyesser olmadı. Ancak seng-i hârâ üzre seng binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır kim diyâr-ı Boğdan'da kal‘a nâmıyla bundan gayrı kal‘a yokdur. Cümlesin sulh içinde Yıldırım Bâyezîd Hân yıkmışdır. Ancak bu kal‘a ol asırda Leh kralı hükmünde olmağın münhedim olmayup sonra Boğdan bu kal‘aya mâlik olmuşdur. Kal‘a-i Hotin'e bir merhale yer karîbdir ve nehr-i Turla aşrı kal‘a-i Rıdvaniçse ve kal‘a-i Kamaniçse'ye iki konak karîb kal‘a-i Seçova'dır. Hakîkatü'l-hâl kıblesi tarafı bir vâsi‘ ovaya vâsıl olmuşdur. Bu kal‘anın hâkimi Boğdan Beği tarafından hatman ve boyar ve porkalabları üç bin asker-i tarabansa mâlik olup bizim yalı ağası ve Kalga Sultân'a arabalar ile me’kûlât [ü] meşrûbât hedâyâlar getirüp kal‘adan yetmiş seksen aded toplar atup şâdumânlar etdi.

Mukaddemâ Boğdan'da isyân eden Burunsuz Kostantin üç yüz ümmet-i Muhammed bâzergânları Yaş şehrinde esîr edüp bu kal‘ada anları cümle haps etmişdi. Hamd-i Hudâ cümlesin hatmandan taleb etdikde aslâ tereddüd etmeyüp her birine birer re’s atlar dahi verüp cümle halâs olup bizimle sefere gitdiler. Andan kalkup cânib-i garba,

Sahrâ-yı Filçe: Andan

Kûh-ı Okna: Cümle dağı ve taşı tuzdur kim dağları esîr ve mücrimler delüp mağârâlardan kaya kaya tuz çıkarırlar. Başka vâmoş kefere hâkimi vardır. Bunda iki yüz aded ümmet-i Muhammed esîr bulup cümlesin mağârâlardan çıkarup halâs etdik, ammâ niçesi güneş görünce merhûm olup anda defn etdik. Niçesi bizimle atlara binüp giderken merhûm olup anlardan az kimesne halâs oldu. Eğer bu Okna mağârâları cahîmin mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek gûyâ çâh-ı gayyâ-yı ve derk-i esfeli vasf eylemiş oluruz. *Allâhümme âfinâ*.

Andan cânib-i garba dağlar içre gidüp kurâ vü kasabâtları ıhrâk edüp mâl-ı ganâ’im üsâ[râ]lar alup giderken ardımızdan Tatar Hân'ın ve Vezîria‘zam Köpürlü Mehemmed Paşa'nın birer mükellef kapucubaşıları hatt-ı şerîf ile gelüp eyle buyurmuşlar kim,

"Sen ki Hân-ı âlîşân karındaşımın kalgası ve kulum yalı ağasısın, kırkar bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr nökerâtla Boğdan diyârın fetihden sonra Eflâk diyârında isyân eden Mihne nâm la‘în ü pelîdin hakkından gelüp elin vilâyetin harâb ü yebâb edüp üsârâları ve mâl-ı ganâ’imleri helâl-i hoşunuz ola"

deyü hatt-ı şerîf kırâ'at olundukda Tatar askerimizin her biri gûyâ ejder-i heft-sere dönüp ol gün hemân *bism-i İlâh* ile seksen bir bin Tatar ve dörd kerre yüz bin at ile,

Vilâyet-i Boğdan'dan Eflâk memleketine sefere gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ cümle asker bir yere gelüp keneş ve meşveret edüp cümle yarar atlarına süvâr olup mukaddemâ aldıkları esîrleri cümle Iskıntı nehr[i] kenârında kılıçdan geçirüp salt kalup cümle sadaklı ve savatlı ve cürd atlı yiğitler olup ol gün çapul civerüp tâ vakt-i gurûbdan otuz bir sâ'at yer alup,

Menzil-i kasaba-i Iskıntı: Ol ân üç yüz aded hânesin âteşe urup bu kadar mâl-ı ganâ'im ve üsârâlar alındı. Andan yine cânib-i garba ılgar-ı çapul edüp,

Menzil-i kasaba-i Vasiloy {Vasilev}: Bu dahi ıhrâk olup mâl-ı ganâ'imi alındı. Andan,

Menzil-i kasaba-i Birlad {Burlat}: Bunu dahi harâb etdik. Andan,

Menzil-i şehr-i Teküc: Bunun cümle ahâlîsi ve boyarları hedâyâlar ile karşu çıkup ***[103a]*** şehirleri ıhrâk olunmadı. Andan yine garba ılgar ile,

Menzil-i şehr-i azîm Fohşan: Boğdan ve Eflâk'ın iki boyarı bu şehre hükm edüp gümrük alınır şehr-i azîmdir kim re'âyâ ve hatmanları karşu gelüp bî-kıyâs hedâyâlar getirdiklerinden şehirleri nehb u gâret u hasâret olmayup berbâd olunmadı. Ertesi gün nehr-i Fohşan'ı atlar ile ol mahalde geçüp **vilâyet-i Eflâk**'dır, andan ılgar ile gidüp

Sevâd-ı mu'azzam şehr-i Rimlik: Cümle re'âyâsı Mihne taburuna gitmek ile şehir âteşe urulup mâl-ı ganâ'im ve üsârâlar bulunmadı. Andan yine garb cânibine ol gün çengelistân dağlar içre ılgar ederken sekiz bin güzîde esîrler alınup, andan,

Menzil-i kasaba-i Bozav: Gâyet ma'mûr idi. Bir vakt-i seher ıhrâk bi'n-nâr olup her kâfir âteş havfinden evlerinden taşra çıkınca cümle on bin ma'dûd kâfir bilâ-ceng [u] cidâl esîr-i kayd [u] bend-i hicrân oldular. Andan yine garba meyyâl,

Menzil-i kasaba-i Geregiçse: Vakt-i şâfi'îde bu şehri çevirüp bir kefere dahi hânesinden çıkmadan şebhûn edüp yedi bin aded pâk u pâkîze mahbûb u mahbûbeleri esîr-i giriftâr edüp bu kadar mâl-ı ganâ'im alınmışdır kim cümlemiz bay olduk, ammâ şehri âteşe urmayup andan ılgar ile ol gece,

Menzil-i taht-ı Eflâk bender-i azîm Tirkoviş: Bunu dahi vakt-i şâfi'îde muhâsara edüp vakt-i Hanefîde "Allâh Allâh" deyüp hücûm edüp içinde aslâ karşu gelir eli dutar kâfir bulunmayup cümle tabura gidüp ancak yigirmi üç bin aded avrat ve oğlan ve bintân esîrler ve yetmiş aded kilisalardan bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı hazâ'inler alınup bu mahalde Gâzî Batır Ağa'yı mâl-ı menâl üsârâlar üzre on bin yiğit dündâr kalup cümle asker salt kalup bu kerre cânib-i kıbleye ılgar edüp dokuz sâ'at yeri bir sâ'atde alup yine vakt-i seherde,

Menzil-i taht-ı Eflâk şehr-i azîm Bükreş: Benderin muhâsara edüp ale's-sabâh Allâh Allâh diyerek şehre asker-i Tatar istîlâ edince cümle avrat ve oğlan ve bintân câme-hâblarından uryân çıkup bir gırîv-i feryâd ederek cümlesi esîr-i nâlân olup bunda dahi ol kadar mâl-ı menâl-ı hazâ'in ve defâ'in ve tefâruk kısmı alınmışdır kim ta'bîr ü tavsîf olmaz. Hemân yigirmi altı bin aded güzîde esîr ve altı yüz araba mâl-ı emti'a alınup bu kadar üsârâları yine dündâr Batır Ağa'ya teslîm olunup yine salt kalup bir cânibe teveccüh ederken Akkirmân askerimiz elli aded katana dil esîrler dutup söyledildikde eyitdiler kim,

"Vallâhi, bizim Eflâk Beği Mihne kralımız Türk'ün Fazlî Paşa ve Konakçı Kara Alî Paşa ve Cân Arslan Paşa ve gayrı niçe paşalar ve beğleri bozup askerlerin kırup kimini Tuna'ya döküp gark oldular. Paşaları Yergöğü kal'asına kapandılar. Hâlâ Yergöğü altında ceng-i azîmdir. Eğer Yergöğü kal'asın alırsa Tuna buzlayup durursa Nigebolı şehrin ve Uruscuk şehrin ve Silisre şehirlerin cümle vursamız gerekdir" deyince birkaç kâfirin kellesin kesüp beşini âzâd edüp hemân sâ'at Bükreş şehri altından yine cânib-i kıbleye ılgar edüp giderken şâhrâhlar üzre niçe bin sünnetli ümmet-i Muhammed mevtâlarına râst gelirdik. Meğer Mihne kâfirin kırdığı bâzergân ibâdullâhları imiş. Bu mevtâları geçüp dağlar içre giderken anı gördük.

{Der-beyân-ı fütûhât-ı tabur-ı Eflâk be-sahrâ-yı kal'a-i Yergöğü be-dest-i Tatar}

Dağlar içinden bir beyâz bayrak zâhir olup niçe bin küffâr piyâde ellerin ardlarına komuşlar. Aslâ silâhları yok. Hemân niçesi gelüp Kalga Sultân'ın ve yalı ağasının ayağına düşüp atlarının tırnakların öpüp durdular. Bunlardan su'âl olundukda eyitdiler kim,

"Vallâhi, bizler Eflâk re'âyâsı boyarları ve hatmanlarıyız. Mihne Cüvân Beğ bizi gücile kendüye tâbi' olup Yergöğü'de Osmânlı ile ceng ederken işitdik ki cenâbınız Boğdan'da Burunsuz Kostantin'i bozup bu mahalle geliyorsuz. Bizler dahi şimdi kaçup size geldik. Cüvân Beğ hâlâ sizden bî-haberdir. Yergöğü'de paşalar ile ceng ediyor" deyince, hemân Kalga Sultân bu kâfirlerin eşbehlerin bile alup kulağız edüp cümlemiz yarar kazaklanmış atlara binüp *"Tevekkülen-alallâh"* diyerek Yergöğü kal'ası üzre ol ân varup gördük kim yedi kat tabur Yergöğü kal'asın ihâta edüp bî-bâk u bî-pervâ kal'ayı döğerler. Hemân bir kerre *el-azametullâh* ism-i Celâl'a rehâ buldurup "Allâh Allâh" deyince hamd-i Hudâ cümle küffâr bir kerre "Bire Tatar geldi" deyince, kara şapkalı küffâr kara nahır gibi bir kerre yerinden sökülüp niçe bini nehr-i Tuna'ya atlarıyla cân atup cân ber-cehennem gark oldular.

Niçe bini dahi piyâde ve atlı dağlara düşüp ardları sıra bizim Tatar askeri düşüp anları kova kıra gitmede. Beri cânibde Yergöğü kal'asında bu kadar zamândan berü mahsûr olan paşalar ve asker-i İslâmlar kal'adan taşra çıkup secde-i şükürler edüp Kalga Sultân'a ve yalı ağasına semmûr kürkler geydirilüp hakîre dahi bir semmûr kafâsı kürk ihsân olunup Paşa askerleri dahi firâr eden küffârların akîblerine düşüp gitmede, ammâ hikmet-i Hudâ ol gece bir şiddet-i şitâ kopup bi-emr-i Hayy-i Kadîr nehr-i Tuna donup pây-ı taht olunca azamet-i Hudâ bu kadar zamândan berü Tuna'nın karşu tarafında muhâfazaya duran deryâ-misâl asker fursat bulup "Bire küffâr bozulmuş" deyince ümmet-i Muhammed buz üzre Tuna'yı ***[103b]*** ubûr edüp beri Yergöğü'den geçüp üç gün üç gece dağlarda ve bellerde ve köy kendlerde biter ot ve öter horos komayup hadd [ü] hasrın cenâb-ı Kibriyâ bilir ol kadar hayvânât ve mâl-ı ganâ'im üsârâlar ile asâkir-i nusret-me'ser muğtenim oldular kim bir dahi böyle olmamışdır. Hemân ol sâ'at bu feth-i meserreti Fazlî Paşa ve Kalga Sultân âdemleriyle sa'âdetlü pâdişâha arz

eyleyüp Kalga Sultân efendimiz ile kırk bin asker olup,

Eflâk vilâyetin nehb u gâret ederek yine Boğdan vilâyetine avdet etdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Ammâ bu mahalle münâsib olmak ile tahrîr olundu.

Der-beyân-ı sebeb-i isyân-ı kefere-i Eflâkân

Mukaddemâ Âsitâne-i sa‘âdet'de Boynueğri Mehemmed Paşa sadrıa‘zam iken Eflâk beği olan (---) nâm kral-ı dâl hazîne-i pâdişâhı vermeyüp isyân [u] tuğyân ederek diyâr-ı Erdel'e firâr edüp anda hakkından gelindi. Ez-în-cânib,

"Ayâ Eflâk beğliği kime ihsân olsa?" deyü müşâvere olundukda cümlenin ittifakıyla Köpürlü Mehemmed Paşa-yı Boynudoğru İslâmbol'da Ken‘ân Paşa'nın Âtike Sultân'ı yanında neşv ü nemâ bulup perverde olmuş Fârisîhân ve hattât ve şi‘r fehim Rûm kiritsisi necîb ü reşîd Mihne Çelebi ve Cüvân Çelebi nâmıyla meşhûr-ı âfâk olup erbâb-ı dîvân mâbeyninde hayli vak‘ u vakârı var idi. Ana Eflâk beğliği sadaka olunup tuğ ve tabl [u] alem verildikden mâ‘adâ ber-vech-i karz-ı hasen Âtike Sultân bu Mihne Çelebi'ye yüz kîse verüp cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların görüp İslâmbol'dan bir acâ’ib pâk alay ile başında muhzır ağa süpürgesiyle çıkdı kim gûyâ bir vezîr-i mükerrem alayı idi, tevâbi‘ât [u] levâhikatında aslâ ve kat‘â kefere yok idi. Cümle pâk ve mülebbes ve muhteşem ve müselmân kapucubaşılarıyla alay edüp Melek Ahmed Paşa'nın Topçular nâm sarâyında meks edüp andan kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek her menzilde firâvân kefere ve fecerelerin cünd-i cünübün başına cem‘ edüp bî-hadd ü bî-ad va‘de-i bâtılalar ile başına bî-mezheb müslim şeklinde âdemleri dahi kapucubaşılar ve sâ’ir tevâbi‘ u levâhıklar yazup ve yollar üzre niçe yüz aded mâldâr bâzergânlara va‘de-i dürûğlar ederek Eflâk tahtı olan Bükreş şehrine varup karâr-dâde oldukda cümle re‘âyâ vü berâyânın ve cümle boyarların metâ‘larına narh verüp ucuz bahâ ile bey‘ [ü] şirâ edüp sûret-i Hak'dan görünüp adl [ü] adâlet-i Enûşirvân'ı gösterdi ve kendi metâ‘ların dahi borçlularına yok bahâya verüp herkese ve her tüccâra iltifât ve ihsân ü in‘âmlar eyleyüp,

"Yine mâl-ı firâvânlarınız ile gelüp ticâret idün. Size dahi ucuz bahâ ile görmediğiniz bilmediğiniz metâ‘lar veririm ve kimden isterseniz her metâ‘ı alıveririm" deyüp ümmet-i Muhammed'e hâb-ı harkûş verirdi ve Âsitâne tarafına arz etdi kim,

"*Elhamdülillâh*, diyârımızda niçe bin ümmet-i Muhammed oldu. Bize bir beş yüz akçe molla gönderesiz kim niçe mesâlih-i müslimîn da‘vâsı düşer. Elbette bir molla lâzımdır. Ve izn-i pâdişâhî ile bir câmi‘ binâ edeyim, yâhûd pâdişâhım tarafından bir câmi‘-i selâtîn binâ edem. Ana dahi e’imme ve hutebâ ve meşâyih-i mürtezika ve huddâmân gönderin" deyü Der-i devlet tarafına âdemler gönderüp,

"Ba‘de'l-yevm sikke ve hutbe pâdişâhımın olsun" dediği haberi [ma‘lûm-ı] cihângir olup cümle ibâdullâh hamd [u] senâ etdiler.

Ve cemî‘i ahâlî-i vilâyet {halkı} i‘timâd edüp Eflâk memleketine ol kadar ribâhor âdemler mâl-ı firâvânlarıyla cem‘ oldu kim ale'l-hisâb on Mısır hazînesi mâl Eflâk diyârında cem‘ olup on bin âdem

dahi ale't-tahmîn müselmân cem‘ olmuşdu, el-uhdetü ale'r-râvî.

Hemân bir gün ale'l-gafle Mihne Beğ mel‘ûn cemî‘i yalılara âdemlerin gönderüp,

"Bir müselmân geçirmen ve bir kuş uçurman" deyü haberler gönderüp cemî‘i Eflâk şehirlerine emrler ile boyarlar gönderüp,

"Taht-ı hükûmetinizde olan cümle müselmânları kırup mâl-ı hazâ’inlerin bana gönderesiz" deyü haber gönderdikde, eyle rivâyet ederler kim üç günde on yedi bin ümmet-i Muhammed kılıç ve harbe ve navorta ve baltadan geçüp Bükreş ve Tirkoviş ve gayrı şehirlerde ümmet-i Muhammed'den mürted olanları dahi haps edüp mâlların alup anları dahi niçe gûne izâ ve işkence ile cümle kırdı, ammâ bir bayrak sekbân ve bir bayrak sarıca ve niçe yüz yeniçeriler bir yere gelüp mürted olmağı kabûl etmeyüp ceng ede ede niçe bin küffârı kırup cümlesi selâmet Yergöğü kal‘asına düşerler.

Ba‘dehû mezkûr hîz-ı bî-temiz Mihne Cüvân Beğ bu kadar mâl-ı hazâ’ine mâlik olup Erdel ve Leh ve Çeh ve Nemse ve İsfaç ve Eflâk ve Boğdan ve Kazak-ı Akdan yüz bin ma‘dûd küffâr cem‘ edüp isyâna bel bağlayup hazîne vermediğinden isyânı zâhir olup deryâ-misâl kefereler cünd-ı cünübü cem‘ edüp Silisre ve Uruscuğ'ı Nigebolı İrşova'yı Vidin'i Feth-i İslâm'ı urup nehb u gâret etmeğe etek der-miyân etdikde Burunsuz Kostantin dahi sekiz bin askerle Yaş şehri üzre gelüp Boğdan beği olan Kite nâm kefere-i fecere mukavemete kâdir olmayup diyâr-ı Kırım'da Mehemmed Giray Hân'a kaçup bizimle Tatar askeri ta‘yîn olunup hamd-i Hudâ diyâr-ı Boğdan ve tabur-ı Eflâkân feth [ü] fütûh oldukda hikmet-i Hudâ ol şiddet-i şitâda nehr-i Tuna'nın yüzü dondu ve buz oldu ve cümle guzâtın yüzü güldü ve kol kol asker-i İslâm Eflâk diyârın nehb ü gârete ***[104a]*** girdi.

Ve el vilâyet-i Eflâk harâb u yebâb ve halkı esîr-i kebâb ve evleri türâb olup cümle emvâl [ü] erzâkları pâymâl-ı rimâl olup işleri tamâm olunca hikmet-i Hudâ on günden sonra nehr-i Tuna'nın buzu sökülüp buz pâreleri hırmen hırmen cereyâna başladı, ammâ bu mahalde Eflâk'ın bir mün‘im boyarı bizim serdârımız Kalga Sultân'a üç yüz tevâbi‘ [ü] levâhık ehl [ü] ıyâliyle gelüp hakîr parmak kaldırdup cümlesin İslâm ile müşerref eylediğimiz bu hakîre mâl-ı ganâ’imden azîz izzetdir.

Kalga Sultân dahi eğninden semmûr lipaçesin ol [nev-]müslime geydirüp hakîr ismine Mehemmed dedim. El-Fâtiha denilüp Kalga bunlara üç yüz yiğit koşup bu kadar mâl-ı firâvânıyla Tuna kenârına gelüp bu boyar-ı nev-yâr-ı nâçâr-ı âkıbet-endîş-i bî-kîş,

"Emn [u] amân ve îmân İslâm tarafındadır" deyü cemm-i gafîr ile birkaç transa gemilere binüp karşu tarafda Nigebolı müsellimi Memi Ağa'ya Kalga Sultân mektûblarıyla vardıkda, yine tecdîd-i îmân edüp mü’min ve muvahhid oldukda cümle ahâlî-i vilâyetden Çerkes Ömer Ağa ve alaybeğleri ve gayrı zu‘amâ ve tüfengçi usta Mustafâ dahi bu yeni müselmâna i‘zâz u ikrâm edüp sarây-ı âlîler verüp Nigebolı'da emn ü emân ve îmân bulup Tatar-ı adû-şikârın nehb u gâretinden halâs olup âkıbeti hayr oldu.

Ammâ isyân eden Mihne la‘înin âkıbeti hayr olmayup kırk bin asker ile ardına düşüp kova kova tamâm olduk. Meğer ol hîz-i bî-temiz ve bî-temyîz Eflâk'dan gece ve gündüz yarar atlar ile Erdel diyârının Praşo şehri dağların aşup bu kadar zî-kıymet cevâhiriyle başın kurtarup

Erdel vilâyetine vardıkda Erdel Kralı Rakofçi la‘în ve Kemen Yanoş la‘în ol hîze mu‘în olmayup anda zehirleyüp mürd olunca cümle zî-kıymet mâl-ı cevâhirin alup cân ber-cehennem gitdikde taraf-ı devletden Eflâk beğliği Duka nâm pelîde sadaka olundu, *ve's-selâm.* Ammâ bizler,

Kalga Sultân ile Boğdan'a bir gayrı yoldan gidüp gâret etdiğimiz diyâr [u] duyûrları bildirir

Evvelâ kal‘a-i Yergöğü'den cânib-i şimâle giderek Çul ovasın geçüp sehel istirâhat olundu. Çul ovası denmesinin aslı oldur kim kaçan kim sene (---) târîhinde Yergöğü kal‘asın Yıldırım Hân binâ etmeğe murâd etdikde zemîni bir fecc-i amîk bataklık olmak ile cümle re‘âyâ vü berâyâ ve asâkir-i İslâm'da ne kadar çul ve tobra ve kebe ve keçe var ise bu sahrâya cem‘ olup dağlar gibi yığıldığından hâlâ Çul ovası derler.

Ba‘dehû cümle çulları Yergöğü kal‘ası batağına doldurup üzerlerine çit ve ıskara ve karaçavlar çatup Yergöğü kal‘asın binâ etdikleriyçün kal‘a-i mezbûra Çul kal‘ası derler. Ba‘dehû taşra kal‘asın sene 816 târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân binâ ederken yerin göğün askerin cem‘ edüp binâ etdiğiyçün Yergöğü kal‘ası derler.

Ez-în-cânib Kalga Sultân'ımızla Çul ovasından dahi kalkup yine cânib-i şimâle,

şehr-i Tirkoviş: Henüz imâra başlayup re‘âyâsı gelmeğe başlamışlar. Anda hayli hedâyâlar gelüp niçe yüz aded esîrlerimize mâl-ı firâvân verüp esîrlikden halâs etdiler.

Andan şehr-i Bükreş'e varılup dağlardan ahâlîsi gelmeğe başlayup hayli mâl verüp beş yüz esîrlerin halâs etdiler.

Andan yine şimâle ılgar edüp tâ Deli Orman nehri kenârında köyleri gâret edüp üç yüz esîr alındı.
Andan karye-i Körtin'i gâret etdik.

Andan nehr-i Lavaho kenârlarında olan köyleri hasâret edüp bin aded üsârâ alındı.

Andan nehr-i Selorin kenârındaki kurâları ve çiftlikleri urup harâb etdik.

Andan nehr-i Radvay kenârların yebâb ve keferelerin esîr-i kebâb etdik.

Andan nehr-i Arciş kenârlarında iki bin aded pâk esîr alındı. Andan,

Menzil-i karye-i Yeseçen: Bunda aslâ esîr mâl-ı ganâ’im bulunmayup Erdel diyârına firâr etdiklerinden köyleri ıhrâk bi'n-nâr oldu.

Andan bir gayrı yol ile gerü kıble cânibine dönüp yine şehr-i Tirkoviş'e gelindi.

Andan cânib-i şarka,

Karye-i Çarpa: Bunu dahi harâb edüp ubûr etdik. Andan nehr-i Prahova'yı geçüp karye-i Sirimba'yı geçüp ılgar ile nehr-i Yaloniçse batağın atlar ile geçüp niçe köyler ıhrâk olunup mâl-ı ganâ’imler

alındı, ammâ isimleri ma‘lûmum değildir.

Andan mukaddemâ tahrîr olunan harâb u yebâb Geregiçse kasabasın geçüp dağlarındaki becenelerden üç bin aded esîr [u] mâl-ı ganâ’imler alındı, ammâ yetmiş aded dilâver batır yiğitlerimiz şehîd olup cesed-i şerîflerin atlara yükledüp Kırım diyârına göndermeğe ta‘ahhüd edüp kâfir diyârında komadılar kim ba‘dehû kâfir Tatar meyyitlerin âteşe yakar.

Andan nehr-i Prahova'nın başında Erdel hudûduna seğirdüp altı bin esîr ve iki kerre yüz bin koyun ve altı bin sığır sürüp nehr-i Sir kenârında meks edüp kazanlar asup niçe yüz sığırları ve ba‘zı yorgun atları boğazlayup talkan ve kurutlar ve kazılar ve yazmalar yeyüp ol gece zevk u safâlar etdik, ammâ yine cânib-i erba‘amızda karavullarımız mukarrerdir.

Andan kasaba-i Bozav dağların geçüp ve nehr-i Bozav'ı başından ubûr ederken niçe yüz aded ***[104b]*** esîrler ve niçe bin aded hergele atları ganîmet alup Rimlik şehri dağları içinde becenelerde ceng-i azîmler edüp bî-hisâb mâl-ı ganâ’im ve altı yüz aded esîr alınup Güherçile dağın geçüp bir gün gitmişken Tatarın âdeti üzre salt kalup bir günde yine gerüye çapul civerüp yine Güherçile dağlarından ve Rimlik şehri yaylalarından hadd [ü] hasrı yok ol kadar mâl-ı firâvân ve ganâ’im ve üsârânın güzîdeleri kabza-i tasarrufumuza girdi kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Cümle küffâr-ı hâksâr "Tatar-ı adû-şikâr, şikârların alup geçdi" deyü dağlarda mütehassın oldukları becenelerden mâl [u] menâlleri ile çıkup sahrâlarda köylerine inerken niçe bin arabalara yollarda râst gelüp bilâ-ceng [u] cidâl ve lâ-harb u kıtâl etmeden cümle küffâr evlâd [u] ensâblarıyla giriftâr-ı bend-i belâ olup hemân yüz yetmiş bin sığır ve at ve dörd kerre yüz bin aded koyup sürülüp meymene ve meysere ertesi gün,

Menzil-i şehr-i Fohşan'da Fohşan nehrin bu kadar mâl-ı ganâ’imle ayakdan geçüp karşu tarafda şehr-i Fohşan içre konuldukda mukaddemâ Eflâk diyârında alınan esîr ve mâl-ı ganâ’imleri on bin yiğit ile Batır Ağa'ya teslîm olunup Kırım'a gitmeğe me’mûr olmuşdu. Hamd-i Hudâ cümlesine selâmetle bu Fohşan şehrinde râst gelüp bir yere cümle asker gelüp deryâ-misâl asâkir-i nusret-me’ser olduk, ammâ on bin araba yükü mâl-ı ganâ’imlerimiz olup ayağımıza bağ oldu, ammâ yüreğimiz tâze tâze yağ olup esîrlere dâğ üzre dâğ-ı derûnlar olup bir gece bu şehr-i Fohşan'da âsûde hâl yatup şiddet-i şitâ dahi gidüp havâlar mu‘tedil olmağa başladı, ammâ bu şehr-i Fohşan vilâyet-i Boğdan'ın haddinde olmağile bizimle gelen Boğdan beği tarafından Kalga Sultânımıza ve yalı ağamıza ve sâ’ir zor-batır iş erlerine ve ot ağalarına ve kart kişilere bî-hisâb hedâyâlar gelüp,

"şimden gerü benim elim vilâyetim nehb u gâret etmeyesiz" deyü ricânâmeleri geldikde ot ağaları dellâllar nidâ edüp,

"şimden gerü çapula gideni ve köy yakup mâl ve davar ve ton alanın hakkından gelinüp Kalga Sultânımız özün sokar" deyü nâdîler nidâ edüp herkes çapula gitmeden me’yûs olup aldıkları üsârâ ve mâl-ı ganâ’imleri selâmete çıkarmak kaydında olup, ba‘dehû Fohşan'dan kalkup cânib-i şarka şâhrâh ile,

Menzil-i şehr-i Teküc: Andan,

Menzil-i kasaba-i Birlad: Andan kalkup nehr-i Birlad'ı geçüp ol günde nehr-i Vasiloy'ı derd-i mihnet ile geçüp,

Menzil-i kasaba-i Vasiloy: Bir gece yatup cümle re‘âyâsı ve berâyâları azîm hedâyâlar ile gelüp mâl-ı firâvânlar verüp ricâlar ederek sekiz yüz aded esîrlerin ve yetmiş bin aded koyunların kurtardılar.

Andan yine nehr-i Birlad deresi içre gidüp ol gün nehr-i Iskıntı deresi kenârınca gidüp niçe renc [ü] anâ çekerek,

Menzil-i kasaba-i Iskıntı: Bunda dahi niçe bin koyun ve sığırlar satıldı, ammâ esîrler ve atlar aslâ satılmadı, zîrâ sığır ve koyun Tatar'a ayak bağıdır, ammâ at ve esîrler yürek yağıdır.

Andan yine şarka giderken yeni Boğdan beğimiz mehterhânesin çalarak bu kadar bin askeriyle Kalga Sultân'ımıza karşu çıkup "Gazânız mübârek ola" deyü Kalga Sultân'a bir semmûr kürk ve beline bir mücevher kılıç kuşadup yalı ağasına bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve sâ’ir iş erlerine birer çuka çekman ve tonlar geydirüp cümle asker-i İslâm ile kırk birinci günde şehr-i Yaş'a dahil olup velî-ni‘am Gazzâzzâde Ahmed Ağa efendimizle ve Fazlî Paşalı Kemânkeş Ahmed Paşa efendimizle ve niçe yüz aded ahibbâ ve dostânlar ile müşerref olup hamd-i Hudâ bu şehre on aded pençe-i âfitâb esîr gulâm ile ve dörd aded pâkîze bintân ile ve on yedi re’s at ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle selâmet dahil olup Ahmed Ağa efendimize hedâyâlar verüp andan ve beğden ve gayrıdan ihsânlar alup konağımızda sâkin olup taht-ı Boğdan olan Yaş şehrinin evsâfın tahrîr etmeğe iltizâm-ı mâlâ-yelzem eyleyüp şehrin enderûn [u] bîrûnını gezüp seyr [ü] temâşâ ederdik.

Bu günlerde Kalga Sultân Boğdan beğimiz İstifan Beğ'den yigirmi kîse hakk-ı tarîk hidmeti mukâbelesinde alup iki yüz re’s atlar dahi ihsân olunup Kırım diyârına bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ’imle revâne olurken hakîre dahi beş esîr ve altı yorga ihsân edüp azm-i râh-ı Kırım etdiler, *Hudâ-yı Müte‘âl yolların âsân ede.*

Andan yalı ağasına dahi İstifan Beğ beş kîse harc-ı râh ve beş at ihsân edüp anlar dahi bî-hadd ve bî-kıyâs mâl-ı ganâ’im ve üsârâlar ile vilâyet-i Akkirmân'a revâne olduklarında anlar dahi hakîre ihsânlar etdiler.

Ba‘dehû konağımızda âsûde-hâl zevk u safâda iken bir gün İstifan beğimiz huzûruna varup esnâ-yı kelâmda tek ü tenhâ iken,

Hakîr eyitdim: "Bilir misin beğim, bu Yaş şehri altında ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl günü ne gûne ahd-i amân eyledin?"

"Nedir?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Ol gün buyurdunuz kim,

‘Eğer Hak Te‘âlâ bana bu Boğdan tahtında oturmağı müyesser ederse ***[105a]*** Allâh ile ahdim olsun,

Allâh'ı bir bilüp Muhammed dînine gireyim' dedin, idi. İşte şimdi Allâh hâzır u nâzırdır, ahd-i amânına durup Allâh'a şahâdet kelimesi getirüp Hazret-i Muhammed'i hak peygamber bil kim Hak Te'âlâ sana bu devleti ahdine göre verdi. Eğer ikrârına durmaz isen yine bu devleti elinden alup dünyâdan âhirete îmânsız gidüp cehennemde muhalled fi'n-nâr kalırsın" dedikde,

Beğ eyitdi: "Ya benim babam Yedikulle'de haps iken üç bin kîse borca girüp beni beğ etdi. Eğer ben müselmân olursam bu beğliği bana zabt etdirmezler. Bu kerre benim ve babamın hâli nice olur" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Bire beğim, vallâhi bu sırrı kimse duymaz. Hemân sen yine bu yeşil kalpağile gezüp kilisalarına varup âyîn-i İsâ'yı elden koma. Hemân derûn-ı dilden şahâdet getir" dedikde,

"İmdi bana İslâma gelmeği ta'lîm eyle, ammâ Hazret-i Muhammed'i seversen bu sır burada kala" deyüp, hamd-i Hudâ şahâdet parmağın kaldırup kelime-i şahâdeti getirüp İslâm ile müşerref olup pâk âbdest alup salât-ı zuhru ikimiz edâ edüp niçe va'z u nasîhatlar dahi edüp taşra çıkup hâneme gitdim.

Hamd-i Hudâ bu gazâmızda dahi böyle bir savâb-ı azîm edüp cânımız yerine gelüp beğin dahi yüzü münevver olup cümle müşkilât işleri âsân olup mâl-ı Karûn hâsıl etmeğe başladı.

Andan hakîr dahi evsâf-ı şehr-i Yaş'ı {tahrîre} başladı.

Evsâf-ı şehr-i Yaşka Ruhbân, ya'nî tahtgâh-ı kefere-i Boğdan

Bu şehrin ibtidâ binâsına sebeb müverrihân-ı Rûm ve Latin oldur kim, zamân-ı kadîmde bu hâk-i mezellet üzre bir ruhbân-ı pîr-i mugân var idi. Hazret-i İsâ'ya yetişüp havâriyyûnlarla hem-celîs ve hem-enîs olduğundan mâ'adâ hayli mu'ammer olup Hazret-i İsâ'dan altı yüz yıl sonra Hazret-i Risâlet-penâha yetişmiş bir kıssîs idi kim ismine Yaşka derlerdi. Pîr-i fânî olmağile cemî'i küffâr buna her diyârdan nezerâtlar göndererek bin milyon mâl-ı Karûn cem' oldukda, bir gün Yaşka nâm bıtrîk bilâ-tarîk dalâlet üzre mürd oldukda sâkin olduğu mahalle na'şe-i murdârın kefereler defn edüp ol mâl-ı Karûn ile üzerine bir manastır-ı kebîr yapup ismine Yaşka Deyri derler. Mürûr-ı eyyâm ile bir şehr-i mu'azzam olup ol papasın ismiyle müsemmâ olup şehr-i Yaşka'dan galat meşhûr Yaş şehri derler. Ba'dehû Salsal Kral oğullarından Kovirita nâm Kral bu şehir dahi ziyâde amâr edüp kendüye bir sarây-ı azîm binâ edüp hâlâ beğlerin sarâyı ol kral ismiyle müsemmâ olup mezkûr sarâya Kovirita derler. Vâcibü's-seyr sarây-ı ibret-nümâdır.

Ba'de'z-zamân Devlet-i Âl-i Osmân'da Boğdan küffârı niçe kerre isyân edüp âhirü'l-emr sene 805 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân yıldırım gibi bu diyâra yetişüp cümle küffârın dendân-ı tîğdan geçirüp şehri feth edüp bakıyyetü's-seyf olan küffârları harâca kesüp yine Varna'dan gemilerle karşu Sinab şehrine geçer. Ol sene cümle küffâr bir yere cem' olup Yaş şehri etrâfına bir hisâr-ı üstüvâr edüp yine isyân ederler. Yine üzerlerine Yıldırım Hân gelüp cümle küffârı kılıçdan geçirüp inşâ etdikleri kal'ayı münhedim edüp yine Anadolu'ya geçer.

Netîce-i kelâm ol sene Boğdan küffârı yedi kerre isyân edüp bir senede yedi kerre Bâyezîd Hân yetişüp feth [ü] fütûhlar etdiğiyçün Emîr Sultân hazretleri Bâyezîd Hân'a "Yıldırım Hânım" deyü

lakab etdi.

Ba‘dehû niçe kerre isyân edüp haklarından gelindi, ammâ sene (---) târîhinde feth olunup Mekke ve Medîne'ye vakf olunup on senede bir vilâyetlerin Tatar nehb u gâret etmek ve beğlerinin azl [u] nasbı Âl-i Osmân elinde olmak ve tuğ ve sancağ u bayrağ ve tabl [u] alem sâhibi olup sancaklarında sığır başı tasvîri yazup sancağı taşımak ve hîn-i seferlerde Âl-i Osmân ile yigirmi bin cürd atlı ve üç bin tüfengli tarabans askerleriyle sefer eşmek ve beğleri yeni mansıb olsa pâdişâha bin beş yüz kîse ve yüz elli kîse her sene kul mevâcibine ve matbah-ı pâdişâhîye ve yeniçeriler meydânına senede kırkar bin koyun vermek ve Tershâne-i Âmire'ye kadırgalar yağlamak içün beher sene biner fiçı don yağı ve ve yüz fiçı asel-i musaffâ ve yüz kantar şem‘-i asel ve bin aded {sığır gönü} ve her sene Özü paşasına kırk kîse vermeği cümle Sultân Süleymân kanûn edüp ahd-i şart edelden berü yine gâhice mâl-ı firâvân kuvvetiyle isyân ederler, ammâ der-akab haklarından gelüp elleri ve vilâyetleri böyle harâb ü yebâb ve kefereleri esîr-i kebâb olurlar, *aleyhi mâyestahik,* ammâ Kanûn-ı Süleymân Hân üzre beğlerinin kerr u fer ü dâratları bayağı mîr-i mîrânlar gibi müselmân mataracılar ve tüfengciler ve ***[105b]*** altun taslı elleri teberli müselmân şâtırları ve Âl-i Osmân tarzı altışar kat mehterhânesi ve dîvân efendisi ve on iki müslim kapucubaşılar ve on iki ağa dahi Tatar Hân tarafından Tatar ağaları var. Hâna müte‘allık olan maslahatı anlar görüp her sene hânlara elli fiçı bal ve elli fiçı yağı ve yüz re’s bârgîr hânlara hedâyâ gitmeğe cümle Süleymân Hân kanûn edüp hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân cârîdir.

Bunlardan mâ‘adâ ne kadar tevâbi‘ât ü levâhikâtlar ederse eğer kefere ve eğer müslim eder ol kadar ruhsat verilmişdir, zîrâ mansıb-ı âlîdir. Beğine beher sene sekizer bin kîse-i Rûmî ve iki bin kîse hedâyâ ve iki bin kîse zehâyir hâsıl olup İslâmbol'un erbâb-ı dîvân vüzerâ ve vükelâların ganîmet eden bu Boğdan ve Eflâk diyârıdır. Hakîr bu diyârların ahvâllerine eyle muttali‘ olmuşumdur kim bu Boğdan ve Eflâk mansıbları Bağdâd ve Mısır'dan mahsûldârdır, ammâ kefere beğlerine mahsûs olmuş bir mansıb-ı cevrdir. Hudâ-yı Lem-yezel Âl-i Osmân vüzerâlarına nasîb eyleye.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Yaş

Evvelâ nehr-i Tuna'dan cânib-i şimâle iki konak içeri semt-i şimâli alçak bayırlı ve kıblesi sahrâ-yı çayırlı ve cenûbu bir küçük amelî göllü ve garb tarafı orman ve balkanlı vâsi‘ mezra‘alı fezâlara vâki‘ olmuş cümle yigirmi bin saz örtülü ma‘mûr kortalardır. Aslâ kiremit ve kurşum örtülü imâristânları yokdur, ammâ ekseriyyâ kârgîr binâ deyrleri ve sarâyları ve manastırları çokdur.

Evsâf-ı sarây-ı Korta

Bir sarây-ı âlîdir kim her gelen beğ bir âsâr binâ ederek kat-ender-kat olmuşdur, ammâ ziyâde amâr eden hâlâ Yedikulle'de mahpûs olup hâlâ İstifan Beğ'in babası Lipul Beğ, ya‘nî Kurd Beğ mâl-ı Karûn harc edüp kasr-ı âlîler ve kasr-ı tahtânîler ve hammâm ve havuz u şazrevânlar ve dîvânhâneler inşâ etdirmiş kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Arnavud keferesi bir sâhib-i tab‘ Lipul'dur. Cümle revzenleri ve şâhnişînleri göle nâzırdır kim bu sarâyın etrâfı kal‘a-misâl şeddadî dîvârlı şekl-i müdevver taş binâ bir sûr-ı ra‘nâ gibidir. Cânib [u] etrâfında handakı ve semt-i şimâle nâzır bir demir kapusu önünde beş altı yüz tüfeng-endâz bevvâbân-ı dîdebân tarabansları âmâde durup gece gayrı dîdebânlar gelir. Ve bu sarây içinde üç yüz aded tarabans odaları, ya‘nî yayan yeniçeri

odaları vardır. Ve bir azîm dîvânhânesi var. Beş bin âdem alup cümle pençereleri buhayreye nâzırdır ve yüzden mütecâviz kat-ender-kat sâfî kırmızı ve sarı ve yeşil ve beyâz ve mâvi sırça kiremitli iç oğlanlarının hücreleri ve kilâr ve matbah ve sarrâchâneler ve bistiyarhâneler, ya‘nî defterdâr oturacak yerler ile ârâste ve sarây meydânıyla pîrâste olmuş bir kal‘a-misâl sarây-ı şîrînkârdır ve bu sarây önünde,

Evsâf-ı Göl

Mâ-tekaddem yok idi. Sene 1045 târîhinde Lipul Beğ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘'den me’zûn olup arz-ı hâliye iken iki bayırın arasına bir sedd-i Nemrûd yığup nehr-i Iskıntı'dan bir azîm göl hâsıl olup içine niçe kerre yüz bin aded gûnâ-gûn balıklar koyup ol asırda kırk bin altun balığından hâsıl olur bir göldür. Hâlâ yine mukata‘a ve emînlikdir kim dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz mîl ihâta edüp ayağında su değirmenleri vardır. Ve bu gölün kenârına Lipul Beğ bir hammâm binâ etmişdir kim cümle kâfiristânda böyle musanna‘ ve rûşen-i rûşinâ hammâm inşâ olunmamışdır. Cümle huddâmları pâk ü pâkîze siyâh kâküllü ve maralî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü Boğdan mûğpiçeleridir.

Ve cümle esvâbları pâk ü pâkîze âb u havâsı latîf hammâm-ı hoş-havâdır. Hattâ Murâd Hân-ı Râbi‘ bu hammâmın tarz [u] tavr binâsın istimâ‘ edüp buyurdular kim,

"Olmaya, şu mel‘ûn giderek krallık iddi‘âsında ola" derler. Hemân bu haberi Lipul Beğ işidüp Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa'ya mektûb gönderüp,

"Beni huzûr-ı pâdişâhîye da‘vet eylen. Pâdişâhım huzûrunda İslâm ile müşerref olup Boğdan vezîri olduğumda pâdişâhıma beş kerre yüz bin altun ve sultânıma yüz bin altun hidmet edem" deyü gönderdiği mektûbun mührü budur:

Hatt-ı şec‘-i nigîn-i Lipul Beğ "Muhibb-i hânedân-ı Âl-i Osmân, Lipul Voyvada-i serhadd-i Boğdan."

Bu sec‘i Murâd Hân görüp, "Tîz huzûruma Lipul'um gelüp müselmân olsun" deyü haber gidüp, gelince Murâd Hân dâr-ı bâkîye irtihâl edüp Lipul Beğ gerü Boğdan'a dönüp dalâletde kaldı, ya‘nî bu mertebe müdebbir ve mubassır sâhib-i tab‘ ve sâhib-i kerem olmağile şehr-i Yaş'ı bâğ-ı İrem etmişdir.

Sitâyiş-i varoş-ı şehr-i Yaşka: Beğ sarâyının cânib-i şimâline vâki‘ bir düz yerde yigirmi bin saz örtülü odaları mâbeynlerinden yedi yüz aded vâsi‘ pâk kaldırımları balvan tahta döşeli şâhrâhlardır ve kat-ender-kat şindire ve tahta örtülü boyar vamoş ve logofet ve bistiyar ve hatman ve kopar ***[106a]*** ve gayrı ankâ keferelerin bed-âyîn hâneleridir, ammâ havlılarında bâğ u bâğçeleri gâyet azdır. Ekseriyyâ havlıları kamış ve çit ve sazdır ve bâzergânlarının çoğu kavm-i Laz'dır.

Der-beyân-ı kıssîshâne-i Manastır

Cümle on bir aded düyûr-ı ma‘mûrları var kim misilleri meğer Maskov diyârında Kiyu kenîsesi ola, ammâ cümleden kadîm âyîn-i Mesîhgâh edecek Beğ sarâyının önünde **Yaşka deyri** gâyet binâ-yı metîn büyük deyrdir, ammâ musanna‘ ve müzeyyen değildir, zîrâ Yıldırım Hân asrında ve Süleymân

Hân devrinde ma‘bedgâh-ı müslimîn olup ba‘dehû mihrâbın kapu edüp hâlâ kenîse etmişler.

"Yine bir gün bir emr-i pâdişâhîyle câmi‘ ederler" havfinden ol kadar tekellüflü kenîse değildir, ammâ ma‘bedgâh-ı kadîmleri olduğundan hayli i‘tibâr etdiklerinin bir aslı dahi merkûm Yaşka Papas ki Hazret-i İsâ'ya yetişmişdir, bu deyr içinde bir günc-i muzlimde melhûddur.

Bu kilisadan sonra binâ-yı atîk bu şehrin hâricinde Kalas iskelesine gidecek yol üzre Yorboskı gölü kenârında bir bayırlı yerde **Menokola manastırı** kal‘a-misâl ibret-nümâ deyrdir kim tâ Hazret-i İsâ asrından kalmış derler. İçinde beş yüz aded papas u kıssîs ve ruhbân u ladika ve bıtrîk mugânları vardır.

Andan Yaş şehri gölü kenârında **Galata manastırı**, kal‘a-misâl bir deyr-i dâl olmağile Burunsuz Kostantin bu deyre kapanup hâricinde bir tabur-ı azîm kazmışdı kim cirmi altı sâ‘atde devr olup yedi yerde tabyaları ve beş yerde handaklı asma makaralı kapuları ile ârâste ve içinde zîr-i zemînler ile pîrâste olmuş bir tabur-ı azîm idi.

Hamd-i Hudâ bizim asker-i İslâma bu tabur dayanmayup Allâh Allâh ile içine Tatar askeri koyulup kâfire eyle sâtûr-ı İsfendiyârî uruldu kim ân-ı vâhidde kâfirin tüfenglerin kendi kanlarının seyli götürüp kelleleri kan içinde galtân olurdu. Hattâ mezkûr manastır içinde küffârlar kapanup anlar dahi dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçüp anların sebebiyle anların muharrikleri olan papaslar dahi kılıçdan geçüp deyr içinde kandan göl olmuşdu. Bakıyyetü's-seyf olan küffârlar Tatar havfinden kendülerini manastırın çanlık kullesinden aşağı atup pâre pâre olmuşlardı.

Andan şehr-i Yaş içinde **Lipul Beğ Manastırı** görmeğe muhtâcdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Karîbü'l-ahd binâ olunmağın gûyâ her seng-i hârâsı berk-i varak-ı pân gibi mücellâ ve musaykal ve nakş-ı bukalemûndur. Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e yüz bin altun hidmet edüp bu deyri yedi yılda inşâ etdikde Sultân Murâd'a gamz ederler kim,

"Pâdişâhım, Lipul sizden me’zûn olup bir kal‘a-i metîn binâ etmişdir kim bizzât cenâbınız deryâ-misâl asker ile varsanız feth etmede usret çekersiz" dediklerinde Murâd Hân pes u perdeden bir çaşıt gönderüp gelüp görse kim hakkâ bir binâ-yı azîm, ammâ kal‘a değil, bir bıtrîkgâh kim rûy-ı arzda misli yok. Gelüp pâdişâha bu deyr-i musanna‘ın tarz [u] tavr-ı resmin gören âdem bir bir ta‘rîf ü tavsîf etdikde,

Sultân Murâd Hân buyururlar kim "İnşâ’allâh ben anı câmi‘ ederim" deyü ığmâz-ı ayn eder.

Ammâ hakkâ ki ma‘bedgâh-ı müslimîn olacak bir deyr-i musanna‘dır kim enderûn [u] bîrûnu Mânî ve Hassân ve Behzâd ve Ağa Rızâ tasvîrleri gibi zî-rûh-misâl timsâlleri var kim hemân zebân-ı hâlleri ve kelimâtları yok putlardır, ammâ tebessüm-künân ve nigerân olmaları ibretdir, ammâ bu sûretlere münâsib, beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn-ı işveye geldikde ey Behzâd neylersin

Hakkâ ki eyledir, zîrâ Musavvir ve Sannâ‘-ı Lem-yezel Hallâk-ı ezeldir kim cümle mevcûdâta harekât u sekenât ve cünbüş ü nazar ve hande ve bükâ veren oldur, ammâ murâd [u] merâm oldur kim bu deyr-i mezbûrun kubâb-ı nüh-tâk revâk-ı tâk-ı kisrâlarında olan Fireng pesend hurde nakş-ı sihr-âsârları bir diyârda görmedim. Hattâ üstâd-ı nakkaş arz-ı ma‘rifet içün bu deyr içre bir tarafa cennet-i me’vâ ve bir tarafa cehennem ve derkü'l-esfel çâh-ı gayyâ tasvîri edüp cennetde hûrî ve gılmân ve firdevs ve huld-i berîn ve ılliyyîn ve adn ve sidre-i müntehâ gösterüp bir tarafına arş u kürs ve levh [u] kalem dahi gösterüp gûnâ-gûn kasr-ı müzeyyenler içre ehl-i cennetin hûrî ve gılmân ehl-i ıyâlleriyle ayş [u] işretlerin tahrîr etmiş kim hemân gören âdem ol ân rûh teslîm edüp cennet-i me’vâya gideceği gelir.

Ve dahi dâr-ı cahîm tasvîrinde Veylü deresin ve Gayyâ deresin ve Sakar deresin ve Tamu deresi ve Siccîn deresi ve Sâ’îr beli (---) (---) alev ber-alev elvân boyalar ile eyle âteş-i Nemrûdlar içinde Nemrûd ve Fir‘avn ve Karûn [ve] şeddad ve hümeze ve lümeze ve zemmâm ve nemmâm ve fâsık ve fâcir ve zânî ve lutîleri birbirlerine çatışmış tasvirlerin gösterüp yılan ve çıyan ve akreb ve ukâb sıfatlı zebânîler zift ve katrân içinde mezkûr âsîlere nobûtlar urup azâb-ı elîm etdiklerin göstermiş kim gören âdemler her şeyden tâ’ib ü tâhir olup,

"Cennet olmazsa ***[106b]*** bârî cennet ve cehennem ortasında a‘râf olsun" demesi mukarrerdir.

A‘râfı dahi bir gûne tasvîr etmiş kim bu dahi bir vech ile ta‘bîr olunmaz. Bir tarafda dahi mîzân ve terâzu ve bir tarafda sırât-ı mustakîmi Sa‘îr âteşi üzre kılıçdan keskin ve kıldan ince eyle Sırat Köprüsü yazmış kim gören âdemin vücûdu berk-i hazân gibi ditrer.

Ve bu deyrin kapusu tarafına rûz-ı mahşerin meydân-ı Arasât'ını tasvîr edüp bin bir ayak bir ayak üzre bir helc u melc ve vâveylâ ve vâveledâ ve feza‘ u çeza‘ etmiş şekilli tasvîr-i ibret-nümâlar etmiş kim bir vech ile ta‘bîr ü tavsîfi mümkün değildir. Tâ ki ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince ma‘lûm değildir, ammâ bu hakîr im‘ân-ı nazar ile bu tasvîrât-ı ibret-nümâlara nazar edüp engüşt ber-dehen etdim, ammâ cümleden ziyâde temâşâsında haz etdiğim tasvîr oldur kim şeytân *aleyhi'l-la‘ne* fakîri ve iblîs-i pür-telbîs ve darrât u züll ü künnes ü vesvâs er-racîm tasvîrlerin birer gûne eşkâl-i garîbe vü acîbe ve ucube bed-lika ile yazup zebânîler bunları bir hâl-i elîm ile azâb eder yazmış kim gören âdemler safâ edüp gülmeden bî-tâb ü bî-mecâl olup hakîr dahi görüp handeler etdim.

Ba‘dehû bir papasdan hakîr su’âl edüp "Bu tasvîrleri niçün böyle yazarsın?" dediğimde,

Papas-ı hannâs eydir: "Vallâhi ağam, bizim kefere tâ’ifesi ahmakdır. Biz anlara kürsülerimizde va‘z u nasîhatlar ederken sözümüz anlayamazlar ve sizin şeyhleriniz gibi talâkat-ı lisân ile sözlerimiz anladamazız. Ol ecilden ‘Cennet böyle ve cehennem ve Sırat ve haşr u neşr ve meydân-ı Arasât böyle’ deyü tasvîrlerin yazdırup va‘z ederken Hıristiyânlarımıza ‘işte şöyle ve böyledir’ deyü bu sûretleri gösteririz" deyü cevâb-ı nâ-savâb verdi.

"Ya bu putlara niçün ‘Tanrı’ deyü taparsız" dedim.

Eyitdi kim "Hâşâ tanrı dimeziz. Ol tasvîrler Hazret-i İsâ ve Meryem Ana ve Havâriyyûnlar ve Sarı Saltık ve İsvet Nikola ve Kâsım Sultân ve Avustos Sultân ve bu kilisaları binâ edenler ve gayrı

nezerât ve hayrât sâhibleridir kim, anları gördükde başımız açup tapınup ta‘zîm edüp geçeriz. Yohsa Tanrı dimeziz. Bu ne sözdür?" deyü cevâb edüp eydir:

"Biz anlara eyle ta‘zîm etdiğimizi sâ’ir kefereler görüp kiliseler yapup bize ihsânlar etsin deyü kârımız içün ta‘zîm edüp tasvîr etdiririz" dediler.

Andan bu Lipul Kral deyrinin taşra haremine nâzır garb kapusunun kanatları sâfî sedefkârî ve gümüş pullar kakma savatlı musanna‘ kapudur. Ve bu deyr içre olan altun ve gümüş buhûrdân ve gülâbdân ve şam‘dânlar ve çerâğdânlar ve mücevher kanâdiller ve gûnâ-gûn zî-kıymet ve musanna‘ maslûbâtları hisâba gelmez.

Bilâ-teşbîh mihrâbları tarafında İncîl konacak rahle-misâl bir çelîpâ ve teçelpa sepâyı var kim bir Mısır hazînesi eder derler.

Ve bu deyr-i gamâmenin taşra dîvârında olan seng-i mücellâlar üzre olan gûnâ-gûn şükûfeler tasvîrleri var kim bir taşda olan tasvîr bir taş üzre yokdur. Gûnâ-gûn şemseler ve bağlama ve islimîler ve mutahhıl ve kitâbeler ile münakkaş hacerâtlardır kim üstâd-ı mermer-bür arz-ı ma‘rifet içün bu rûy-ı dîvâr hacerlerine eyle tîşe urup şükûfeler yazmış gûyâ sikkeyi mermerde kazmış. Misli meğer Mora diyârı kurbunda medînetü'l-hükemâ ve'l-kudemâ şehr-i Atina'da Eflâtûn-ı İlahî kilisesinde ola, hâlâ Ebü'l-feth câmi‘idir. Hudâ bunu da Mehemmed Hân-ı Râbi‘e câmi‘ etmeği müyesser ede.

Ve bu deyrin bir vâsi‘ haremi etrâfında yüz adedden mütecâviz tahtânî ve fevkânî papas ve kıssîs ve ruhbân hücrelerinde üç yüzden ekser bıtrîkler vardır kim riyâziyyât ile gûyâ Roma papası gibi kadîd-i mahz olup bed çehre olmuşlar, ammâ bu deyrin evkâfı çok olmak ile matbah-ı Mesîhiyyesinde ni‘met-i uzmâsı çok tabh olup âyende vü revendeye ta‘âm-ı nefîsesi mebzûldür. Hattâ Lipul oğlu yeni beğ bu deyre üç bin altun nezr gönderüp bir altun kandil gönderdi.

Ve harem dîvârının etrâfları kal‘a-misâl beden bedendir ve kapusu üzre bir çanlık kullesi var kim evce münkalib olup tâ zirve-i ulyâsında hammâm kubbesi kadar bir çanı var kim ol nâkûsun sadâsı bir konak yerden istimâ‘ olunur.

Ve'l-hâsıl bu deyre ehl-i kıble cevher-bîn ve mi‘mârân [u] mühendisîn bu deyre on Mısır hazînesi mâl gitdi derler, *ve's-selâm.* Temmet.

Andan bu deyre karîb **Duna Manastırı** mezbûr Lipul Kral'ın karısı Duna Bânû kızın kilisa-yı ibret-nümâsıdır kim merkûm Duna Çerkeziyü'l-asl olup vezîria‘zam olan Dervîş Mehemmed Paşa'nın hemşîresi kızı Duna Bânû'dur kim hâlâ beğimiz olan İstifan Beğ'in ümm-i bî-sa‘dıdır kim dalâlet içinde kaldı. Hattâ Dervîş Mehemmed Paşa şâm vâlîsi iken Sultân Murâd'a ricâ edüp bu kızı Lipul'dan kurtarmağa cidd ü cehd etdi. Lipul niçe hazîne bezl edüp inâden kızı vermeyüp niçe evlâd-ı veled-i pelîdleri oldu.

Bu deyr-i merkûm ol Duna Bânû-yı merkûmenindir kim ***[107a]*** kocasının manastırından kalmaz bir deyr-i temâşâgâhdır. Lâkin bunda bir ziyâde şey var kim ol vâcibü'l-iberdir.

Sene 1061 târîhinde Melek Ahmed Paşa sadrıa‘zam iken Silivri kal‘ası kurbunda Kumburgaz nâm kasabada bir deyr-i köhne içre bir mermer sanduka içre İslâmbol kal‘asın ibtidâ binâ eden Yanko ibn Madyan'ın kızı "Keralinse nâm kız ol mermer mahfaza içinde üç bin yıldan berü vücûdu pembe-misâl ter u tâze ve kaşı ve gözleri ve yüzü ve burnu ve kulakları ve geysûları yerinde bir kız na‘şı çıkdı" deyü Melek Paşa'ya haber etdiler.

Paşa efendimiz hakîri keşfine gönderüp hakîkatü'l-hâl tahrîr olunduğu üzre Paşa'ya arz etdikde, ol asırda Lipul Beğ Boğdan beği idi kim pâdişâha ve vezîre ve sâ’ir vükelâlara yigirmi bin altun bezl edüp bu mermer sandukayı mezbûr kızın na‘şıyla arabalara tahmîl edüp Boğdan'da bu Duna kilisayı henüz binâ ederken bu deyre ol sandukayı koyup mermer üzre altun kakma zer-nişânlar üzre la‘l u yâkût ve elmas ü pîrûze ve zeberced ve seylân ve aynü'l-hurr ve aynü'l-hirr ve aynü's-semek ve zümürrüd ve yeşim ve hıtayî ve yemenî nâm zî-kıymet cevâhir ahcârları ile mezbûr mermer sandukayı zeyn edüp ana bir kırmızı atlas ve hârâ-yı münakkaşdan zer-ender-zer zerdûz bir zarf-ı turfe etmiş kim temâşâ edenin ceşm-i mükehhalı hîrelenir.

Tâ bu mertebe sanduka-i ibret-nümûndur ve cümle tasvîrâtları mertebe-i sihr-füsûndur ve gayrı tarz-ı tarh binâ-yı ra‘nâsı gûyâ Lipul Kral deyridir, zîrâ ikisin dahi bir Leh bennâsı inşâ etmişdir.

Andan yine bu Yaş şehri içre bunların mukâbelesinde, **İstifan Kral manastırı**. Bu dahi kal‘a-misâldir. Andan **manastır-ı Santarna**. Andan **manastır-ı İsvet-i Sava**. Andan **Kâsım manastırı**. Andan **Kostantin manastırı**.

Bunlar meşhûr ve ma‘mûr deyr-i kebîrlerdir kim evkâfları ziyâde olmağile her birine her gün her gece biner atlı ve piyâde âdemler konup göçerler.

Bunlardan mâ‘adâ mahalleler içre kenîse-i sagîrlerdir kim gûyâ tekyeleridir.

Ve ancak bir hammâmı vardır kim bâlâda mevsûfdur.

Ve cümle iki bin altmış dükkânlardır. Kimi kârgîr ve kimi paz ve saz ve tahta örtülü çârsû-yı bâzârdır. Gerçi bezzâzistân-ı kârgîri yokdur, ammâ cemî‘i diyârın zî-kıymet eşyâları bunda bî-kıymet mevcûddur ve cümle dükkân-ı hüsn içre zen-i duhterân-ı nisvân-ı sâhib-isyâneler oturup murâd [u] merâmları üzre gizli metâ‘ların bey‘ [ü] şirâ ederler. Bu çârsû içre gümrüğünde bir vâmoş oturup âyende vü revende tüccârândan gümrük alur.

Bu şehrin iskelesi Leh diyârında Bahr-i Muhit kenârında Daniska iskelesidir kim Hind pirinci ve biber ve darçın ve karanfil ve dâr-ı fülfül cümle arabalar ile Daniska şehrinden gelir kim bu şehre yigirmi merhale cânib-i şimâle karîb yerdir.

Andan bu Yaş şehri içre cümle bin altmış aded zîr-i zemînlerdir kim üzerleri cümle meyhâne ve zinâhânelerdir. şarâbları azdır, zîrâ şiddet-i şitâ yeri olmağile bağları yokdur, lâkin bal sularının envâ‘ından mümessek eşribeleri ve horilka rakılarının gûnâ-gûnu ve pivo ve arpa suyu ve yulaf ve çavdar suyu ve med suyu nâm elvân rakıları olur. Anıniçün cemî‘i kâfirleri hovarda ve tenbelân-ı Horasan gibi sermest-i evkâr-ı bî-kâr-ı bekâr gezerler.

Ve cümle altı aded mükellef bâzergân hânları var kim cümle girân-bahâ eşyâlar bu hânlarda mevcûddur.

Ve bir aded müsâfirhânesi var kim Âsitâne-i devlet tarafından gelen ağavâtlara mahsûs kırk elli hücreli ve ahurlu ve matbahlı mihmân-sarâydır kim sarâydâr kefereleri dâ'imâ herkese hidmet ederler. Bu hânedânı Tatar ıhrâk etmemişdir, zîrâ Hân tarafından gelen Tatar ağaları dahi bunda sâkin olurlar, lâkin bu şehirde aslâ çeşmesâr yokdur. Cümle halkı arabalar ile çılır ta'bîr etdikleri fiçılarla su taşıyup nûş ederler, bir âb-ı hoş-güvârdır.

Ammâ âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Hattâ kazda ta'bîr etdikleri fâhişeleri meyhânelerde tavattun edüp bir gûne atlas ve katîfe ve kâmha ve hârâ fisdanlar geyüp bir gûne ökçesi yüksek kubâdî pabuçlar geyüp arz-ı cemâl eder gâyet mahbûb, başları uryân siyâh kâkülleri perîşân kazda fâhişeleri vardır kim cümlesi Boğdan beğine senevî altı kîse mâl verirler.

Bunlardan mâ'adâ avratlar elvân harîr fisdanları üzre İslâmbol'un kenârı harîrli mâvi peştemâlların kuşanup gezerler. Andan ma'lûmdur ki ol libâslı avrat fâhişe değildir. Ve oğlanları dahi gâyet hoşiklerdir. İslâm diyârına firâr ederler deyü babaları veled-i pelîd-i anîdlerin zabt u rabt etmediklerinden muğpîçeleri menyûklardır .

Keferelerinin esbâbları cümle çuka ve başlarında Tatar kalpakları göğüsleri ve yenleri gümüş düğmeli dolama geyüp ekseri kavm-i ***[107b]*** tüccârdır. Bir kavmi ehl-i hırefdir ve bir sınıfı askerîdir kim Tatar gibi tîrkeş taşıyup yarar atlıdır ve cümle millet-i Mesîhiyye'den olup Kitâb-ı İncîl kırâ'at ederler.

Keferelerinin isimleri budur:

..... (1.5 satır boş).....

Zenânelerinin isimleri budur:

..... (1.5 satır boş).....

Me'kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtından balı ve yağı ve bal mumu gâyet çokdur. Hattâ bir nev'a bal mumu yerde biter. şiddet-i hârdan yerler yarılup anda kovanlar bal yeyüp yağmur yağdıkda balları eriyüp bal mumları yer yüzüne çıkup alırlar.

Ve hayvânâtının hadd [ü] hasrın Hudâ bilir. Meşrûbâtından gûnâ-gûn arakları ve beyâz francıla ekmeği ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu şehir iklîm-i hâmisin vasatındadır. Arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) (---) (---)

Ve tâli'-i imâreti burc-ı akreb ve beyt-i Merîh-i mâ'î olduğundan şehir içre dâ'imâ ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olmadan hâlî değildir ve hakkâ ki halkı akreb sıfatlı akûr keferelerdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı tetimme-i külliyât-ı şehr-i Yaş

Bu vilâyet-i vâsi‘in tûlu cânib-i garbda Fohşan şehrinde tâ kıble tarafında şehr-i İsmâ‘îl'e varınca tûlu on iki konakdır ve şark tarafı Özü eyâletinde kal‘a-i Bender hâkiyle müşâdır. Andan nehr-i Turla kenârınca Kardaş Kazak ile hem-çetdir ve şimâl cânibinde kal‘a-i Hotin ve kal‘a-i Secova bu Boğdan'ındır kim nehr-i Turla kenârında Leh vilâyetiyle müşâdır ve batı tarafına meyilli Erdel vilâyetinin Seykel vilâyetinde Sahan Samur dağlarıyla müşâdır. Ve garb cânibine Eflâk vilâyetiyle müşâdır. Nehr-i Tuna kenârında Âl-i Osmân ile müşâdır.

Ve cümle vilâyetinin cirmi dâ’iren-mâdâr kırk günlük yoldur. Ve bu vilâyet cümle (---) aded boyar ve porkalab hâkimlikleri yerlerdir. Ve eyle adl u adâlet vardır kim cemî‘i cevâhir makûlesi zî-kıymet eşyâların altun sini içre başında âşikâre götürüp gezdirsen bir kâfirin bakmağa cânı yokdur. Tâ bu mertebe zabt u rabtdır kim zerre kadar bir kefere isyân ve hıyânet etse amân u zamân vermeyüp ol kâfir-i bed-fi‘âli böğründen kazığa urup aslâ indirmezler, zîrâ her köy kendde hâkimleri ve askerî tâ’ifeleri çokdur. Ve adâletleri eyledir kim bir âdem bir âdeme aslâ zulm edemez ve beğ dîvânında da‘vâlar dinlenüp kimse yalan şahâdeti edemezler.

..... (2 satır boş).....

Lisân-ı ıstılâhât-ı kavm-i Boğdan

Evvelâ diyâr-ı Boğdan'da hükûmet sâhibi olanın esmâları ıstılâhları üzre budur.

Evvelâ cümleden melik baş logofetdir, ya‘nî cümle boyarların, ya‘nî beğlerin başıdır kim cümle vilâyetin mührü anın elinde durur.

Andan vornik-i evvel, ya‘nî cümle vilâyetin nısfından tâ nehr-i Tuna kenârına varınca ana tâbi‘lerdir kim ol vilâyetlerde düşen da‘vâları baş vornik dinler.

Andan ikinci vornik, ya‘nî vilâyetin nısfından tâ Hotin kal‘asına ve nehr-i Turla kenârı ile tâ Leh vilâyeti ve Erdel vilâyeti ve Bender hudûdlarına varınca düşen da‘vâları ikinci vornik dinler.

Andan baş hatman, ya‘nî cümle vilâyet askerlerine baş serdârdır.

Andan ikinci hatman, ya‘nî vilâyetin nısfının askerîsine ol serdârdır.

Andan püstenlik, ya‘nî beğin kapucular kethüdâsıdır kim beğe müte‘allık mîrî mâl da‘vâcıları ve re‘âyâları beğe bu buluşdurur.

Andan behranik ve kopar, ya‘nî bu ikisi beğlerin kadehkârlarıdır kim beğler bu ikisinin meşveretleriyle ellerinden şarâb içüp gayrıdan içmez, zîrâ niçe yüz kerre şarâb ile beğleri zehirlemişlerdir.

Andan ısbatar, ya‘nî beğlerin yanında kılıç dutar silihdârıdır.

Andan vistiyar, ya‘nî defterdârdır. Cümle mâl-ı hazâ’in bunun defterindedir.

Andan komsin, ya‘nî imrahordur.

Andan zihnigar, ya‘nî arpa emînidir.

Andan üçüncü logofet, ya‘nî tezkirecidir, ammâ müselmân dîvân efendileri mukarrerdir.

Andan oşar, ya‘nî ***[108a]*** baş kapucubaşıdır.

Andan şatrar, ya‘nî çadır mehterbaşısı.

Andan kamaraş, ya‘nî beğ hazînedârıdır.

Andan armaş, ya‘nî asesbaşıdır, *Allâhümme âfinâ.* Bunların âdemlere etdiği işkenceleri meğer Acem diyârında edeler.

Andan ustolnik, ya‘nî çâşnigîrbaşıdır.

Andan vetah, ya‘nî çavuşlar kethüdâsıdır.

Andan kolçar, ya‘nî kilârcıbaşıdır.

Andan medenenkâr, ya‘nî sofracıbaşıdır.

Andan selçar, ya‘nî kassâbbaşıdır.

Andan darabans ağası, ya‘nî yeniçeri ağasıdır.

Andan vâmoş, ya‘nî gümrük emînidir. (---) (---) (---) (---)

Bunlardan mâ‘adâ niçe merâtib sâhibi isimleri vardır, ammâ hâtıra hutûr eden bunlardır kim tahrîr olundu.

Bu şehrin niçe gûne ahvâl-i pür-melâllerine kırk günde vâkıf olup niçe bin gûne seyr [ü] temâşâlar ederek ser-i kârda olan kefereler ile hüsn-i ülfet edüp her bâr ziyâfet-i uzmâlar tenâvül olunup niçe kerre bu şehrin şimâli tarafında rub‘ sâ‘at ba‘îd yerde bâğ-ı İremlerde Beğ, Ahmed Ağa efendimize ziyâfet-i uzmâlar eyleyüp gûnâ-gûn hedâyâlar verirdi. Hattâ bir kerre mukaddemâ Yaş gölünde gazâ günlerinde gark olan küffârların cümle lâşe-i murdârların atları ve donlarıyla gölden çıkarup cümle raht u bahtları ve âlet-i silâhları ve bellerinde kemerlerin bile bizimle gelen tevâbi‘ u levâhık olan asker-i İslâm'a bu kadar mâl [u] menâli hibe eyledi.

Ba‘dehû kırk birinci gün bizim Ahmed Ağa'mıza kırk kîse ve kırk aded yorga at ve üç semmûr kürk ve on donluk elvân çengâr çukaları ve bu kadar gümüş Tatar rahtları ve gümüş Tatar eğerleri ve

niçe hedâyâ-yı zî-kıymetler ile beher yevm Boğdan kapu kethüdâlarından ellişer vukıyye et almak üzre temessükler verdi ve cümle tevâbi‘lerine on kîse ve birer donluk çuka ve birer at verdi. Bu hakîr ü pür-taksîre dahi üç kîse ve beş yorga ve iki re’s bârgîr ve bir sâ‘at ve bir sîm raht ve bir sîm Tatar eğeri ve beş donluk gûnâ-gûn saya çukalar ile beher yevm beşer vukıyye et tezkiresi verüp huddâmlarıma dahi yüzer guruş ve birer at ve birer donluk çuka verüp beğ ile şehr-i Yaş'dan bir sâ‘at ba‘îd vedâ[‘]laşup cümle boyar ve hatman u bistiyar ve koparlar ile esenleşüp cânib-i kıbleye,

Bin yetmiş Rebî‘ulâhir'in on üçüncü bâzârertesi gün şehr-i Boğdan'dan cânib-i kıbleye Edirne şehrine gitdiğimiz kılâ‘ları ve konakları beyân u ayân eder

Evvelâ Boğdan'dan çıkdığımız gün Ahmed Ağa efendimiz dörd aded mürted billâh olmuş kâfirleri niyyetü'l-gazâ deyüp boyunların urup *bism-i İlâh* ile,

Menzil-i karye-i Kapudan: Ma‘mûr porkalab köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Roboya: Ma‘mûr köydür. Andan,

Menzil-i karye-i Borten: Bin hâneli ma‘mûr köydür.

Andan Ahmed Ağa efendimiz İsmâ‘îl şehrine esîrler almağa gidüp bu hakîr Tuna kenârında olan kılâ‘ ve şehirleri seyr [ü] temâşâ etmeğe gitdik.

Andan **Menzil-i karye-i Muyteş**, andan **Karye-i Gözmeşt**. Andan,

Menzil-i karye-i Mateyiş: Bir ormanlık içinde bin hâneli ma‘mûr karyedir kim bu kurâlar nehr-i Tuna kenârlarına karîb olmak ile Tatar nehb u gâret ve ıhrâk etmediğinden ma‘mûr dururlar idi. Andan,

Menzil-i Taşburun: Boğdan'ın âhirü'l-hudûdudur. Bundan öte cânib-i garba artık Eflâk hudûdudur. Andan cânib-i şarka Tuna kenârıyla gidüp,

Menzil-i karye-i Ilıçsa: Tuna nehri kenârında Boğdan hükmünde azîm iskeledir. Zamân-ı kadîmde bir ılıcası olup mu‘attal olmağile Ilıçsa derler. Andan yine cânib-i şarka,

..... (6 satır boş)..... ***[108b]***

..... (34 satır boş)..... ***[109a]***

Evsâf-ı Benderbacı, ya‘nî kal‘a-i İshâkcı

Vech-i tesmiyesi oldur kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve sebeb-i binâsı oldur kim sene 1003 târîhinde Sultân Osmân Hân-ı Gâzî Sânî Leh diyârında kal‘a-i Hotin fethine mübâşeret etdikde Kapudan Çelebi Hasan Paşa'ya fermân edüp,

"İshâkcı nâm bir mahalde bir kal‘a binâ edüp anda nehr-i Tuna üzre altmış aded tıransa gemiler üstlerinden geçilir yedi yüz elli zirâ‘ enli olan Tuna nehri üzre bir haşeb cisr-i kavî inşâ edüp elli aded keştibânlar huddâmları olup deryâ-misâl asker-i deryâ-misâlim ubûr etdikde zerre kadar rahne görmeye bir kavî cisr-i azîm inşâ eyle" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olunca ol sene-i mübârekde bu kal‘ayı Hasan Paşa nehr-i Tuna kenârında inşâ etdi kim ta‘rîf ü tavsîf olunur.

Evvelâ hâk-i pâk-i Babadağı tarafında kal‘a-i Tulça sırası ve nehr-i Tuna kenârında (---) (---) üzre şekl-i murabba‘ bir hisâr-ı üstüvârdır kim kırk aded azeb ve kırk aded beşli ve kırk aded hisâreri neferâtları ve kal‘a dizdârı hâkimdir. Kifâyet mikdârı cebehânesi ve topları vardır ve cânib-i (---) bir kat metîn demir kapusu var ve her gece mehterhânesi çalınup derûn-ı hisârda cümle (---) aded kiremitli bâğ u bâğçesiz neferât hâneleri ve buğday anbârları ve hünkâr câmi‘i var. (---) (---)

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i İshâkcı: Bu kal‘anın (---) tarafı hâricinde cümle (---) aded saz ve şindire tahta ve kiremit örtülü hânelerdir kim nehr-i Tuna'nın cânib-i cenûbîsine vâki‘ olmuş ma‘mûr kasabadır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ Kapudan Hasan Paşa câmi‘i bir minâre-i zîbâlı câmi‘-i müferrihdır, ammâ medrese ve dârü'l-hadîs dârü'l-kurrâları yokdur.

Ve cümle (---) aded hân u kârbânsarâydır ve cümle (---) aded sûk-ı sultânî dükkânlarıdır, ammâ kârgîr bezzâzistânları yokdur.

Ve cümle (---) aded hammâm-ı hoş-havâdır.

..... (1 satır boş).....

Bu imârâtın cümleden melik hâkim-i örfîsi taraf-ı evkâfdan Hasan Paşazâde Hasan Beğ ve Mehemmed Beğ ve İbrâhîm Beğ vekîli Ömer Ağa'dır, zîrâ bu kal‘a ve hân ve câmi‘ ve imâret ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr cümle anların pederleri Hasan Paşa merhûmun hayrât [u] hasenâtlarıdır kim tevliyetleri evlâd evlâda ve ba‘de'l-inkırâz utekaya meşrûta, altı bin guruş iltizâmlı tevliyetdir. Subaşısı serbest salb u siyâset sâhibidir kim yüz aded huddâmlarıyla zabt u rabt edüp hıfz [u] hırâset eder. Cümle re‘âyâsı Eflâk ve Boğdan ve Rûm Ermeni ve Bulgar kefereleridir.

Ve hâkim-i şer‘î yüz elli akçe şerîf kazâdır kim (---) aded ma‘mûr nâhiyesi var ve nâhiye-i kübrâsı kal‘a-i Tomarova'dır.

Bu kazâ mukaddemâ Boğdan hükmünde idi. Sene (---) târîhinde Boğdan Beği Sultân Osmân'a "Hoş kadem geldiniz" deyü pâyendâz yerine hibe eyleyüp İshâkcı kazâsına ilhâk olundu. "Timar ova"dan galat "Tomarova" nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir ma‘mûr ve mahsûldâr {birkaç dükkânları var} kazâdır.

Ve bu kasaba-i İshâkcı'nın bir hâkimi dahi sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve Tuna kapudanı ve muhtesibi ve bâcdârlarıdır ve bu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Âb [u] havâsı latîf olduğundan bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır kim bu hâkde Tuna kenârına karîb **karye-i Arakel** ve **karye-i Gavran** ve **karye-i Tomar{ova**'ya varınca cümle İshâkcı hâki serâpâ bâğ u bâğçeler ve müşebbek bostânlar ve merkûm köyler cümle ma'mûr beşer yüz hâneli kefere köyleridir kim dükkânları var}.

Ziyâretgâh-ı kal'a-i İshâkcı: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan **karye-i {Tomar}ova** ve andan **Memi Ağa çeşmesi**, andan **Tulça {kal'ası}** andan kalkup cânib i kıbleye **menzil-i karye-i Hacıgî Paşa.** Andan,

şehr-i Babadağı: Bunda yine Ahmed Ağa efendimiz ile mülâkat olunup yola revâne olundu.

Andan k**arye-i Çağatay**, andan k**arye-i Tanrıverdi**, andan **karye-i Kara Murâdlı**, andan k**arye-i Osmân Fakı**, andan k**arye-i Alî Beğ**, andan **kasaba-i Hacıoğlu**, andan **karye-i Hasalcık**, andan

Kal'a-i Pravadi: Ya'nî "Bir er var idi", ya'nî "Pür-vâdî dolu ma'mûr vâdî" demekdir.

Andan **karye-i Çenge**, andan **karye-i Nâdir**, andan **karye-i Karahisâr**, andan **Örenler**, andan,

Karye-i Fındıklı Sultan: Bir Tatar Hân evlâdı bunda rehindir.

Andan **karye-i Papaslı**, andan **karye-i Derbend-i Kebîr**, andan **karye-i Kırk Velî**'yi andan **karye-i Arnavudlu**'yu geçüp andan bin yetmiş mâh-ı Cemâziyelâhir'inin dördüncü pencşenbeh gün selâmetle **belde-i Ednâ'l-arz şehr-i Edirne**'ye dahil olup Ahmed Ağa efendimiz hânesinde mihmân olup cemî'i musâhib-i şehriyârîler ile hüsn-i ülfet edüp zevk u safâlar ederdik. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[109b]***

Bin yetmiş mâh-ı şa'bân el-mu'azzamanın on beşinci Berât gecesinin sabâhı şehr-i Edirne'den Serdâr-ı mu'azzam Köse Alî Paşa ile diyâr-ı Erdel'de kal'a-i Vârat fethine gitdiğimiz menâzillerde olan kurâ vü kasabâtları ve kılâ'ları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'idleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Edirne'de cümle a'yân-ı devlet efendilerimizden belağan mâ-belağ harc-ı râh ihsânlar alup on re's atlar ve sekiz aded huddâmlarımla Edirne'den *"Bismillâhi* niyyetü'l-gazâ" deyüp çıkdıkda ol gün cânib-i garba,

Menzil-i karye-i Habîbce: Müselmân köyü ve ze'âmetdir. Andan,

Menzil-i kal'a-i Hırmanlı: Gerçi hân-ı azîmdir, ammâ kal'adan metîndir.

Andan **Kasaba-i Uzuncaova.** Andan **karye-i Kayalıdere**, andan **kal'a-i Filibe**, andan **menzil-i kasaba-i Tatarbâzârcığı**, andan **menzil-i Kapulu Derbend**, andan **menzil-i Ihtıman**, andan **şehr-i Sofya**, andan,

Menzil-i karye-i Dragman: Bir hânı var. Ma'mûr karyedir.

Bu bâlâda tahrîr olunan kurâ vü kasabât ve şehirler mukaddemâ sene 1062'de cümle evsâfları tahrîr

olunmuşdur kim tahrîre hâcet yokdur. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i şarköyü, ya'nî şehr-i Sofya köyü

İbtidâ bânîsi Destpot Kraldır. Ba'dehû sene 777 târîhinde Murâd Hân-ı Evvel, ya'nî Gâzî Hudâvendigâr feth edüp Rûmeli eyâletinde paşa hâssı ve yüz elli akçe kazâ ve nâhiyeleri ve cümle (---) aded kurâlardır.

Kal'ası bir kaya üzre şekl-i murabba' bir seng binâ bir kal'a-i ra'nâdır, ammâ Sofya şehri kurbunda iç el olmak ile derûn-ı hisârda imârâtdan bir şey yokdur. Ancak cânib-i cenûba bir demir kapusu var ve kayası dibinden bir âb-ı hayât su çıkar ve ol su üzre bir gözlüce bir köprü kurbunda **ziyâret-i Gâzî Ahmed Dede merkadi** var ve bir köprü aşrı bir hammâm-ı muhtasarı var.

Ve cümle (---) aded mahalledir ve dahi cümle 1000 aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ve bâğ u bâğçeli ve vâsi' havlılı hânedânlardır. Cümleden amâr şarköylü Mahmûd Ağa ve Nişli Alî Ağa hâneleri ma'mûr u müzeyyendir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Mâ'adâ mesâcidlerdir, ammâ medrese ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi ve imâret-i ıt'âmı ve kârgîr bezzâzistânı yokdur.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. Cümleden cisr başında Gâzî Ahmed Baba Sultân tekyesidir. Ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır, ammâ Çârsû Hânı gâyet ma'mûrdur ve cümle iki aded hammâm-ı muhtasarı var.

Ve cümle iki yüz aded dükkânlardır kim her eşyâ-yı zî-kıymet bulunur, ammâ bu şehrin re'âyâ vü berâyâsı cümle Bulgar'dır. Avratlarının başları açık olup saçların bir gûne örerler kim bir diyâr zenânelerine mahsûs değildir illâ bu şehre nisvânlarına mahsûsdur. Ve takyeleri dahi bir gûne turfa takye geyerler kim bu dahi vâcibü's-seyr bir tar[z] u tavr-ı ibretdir.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden Bulgar mahbûb u mahbûbeleri çokdur. Andan yine cânib-i garba,

Evsâf-ı kal'a-i Mûsâ Paşa

Sene 1048 târîhinde Koca Mûsâ Paşa Budin vâlîsi iken bu mahalde haydûd eşkıyâları bir kârbân-ı azîm bozup hayli ümmet-i Muhammed kırdıkları ecilden Mûsâ Paşa bu mahalle bu kal'a-i zîbâyı inşâ edüp Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd'a hibe eylediğiyçün "Binâ-yı Mûsâ Paşa kal'a-i Sultân Murâd" derler. Hattâ cenûba nâzır ancak bir demir kapusu üzre çâr-kûşe mermer-i müzehhebde celî hat ile târîhi budur:

Feth edicek diyâr-ı Bağdâd'ı

şâh-ı âlemle asker-i İslâm

Dedi Sultân-ı âlîşân Murâd

Feth-i Bağdâd'a târîh oldu gazâm.

Sene 1048

Bu kal‘a dâ’iren-mâdâr şekl-i murabba‘ ve çâr kulle ve cümle sekiz yüz adımdır. Derûn-ı hisârda yüz elli aded neferâtları ve dizdârı ve cebehânesi ve bir câmi‘i ve anbârları ve mehterhânesi var, ammâ sûk-ı sultânîsi ve gayrı imâretleri yokdur, ammâ kal‘adan taşra Mûsâ Paşa'nın bir mu‘azzam hânı vardır kim âyende vü revendeye ârâmgâh mihmân-sarâydır. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i cennet-misâl şehr-i Niş

Sene 777 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Sırf ve Bulkar Kralı Despot Kral elinden feth edüp (---) eyâletinde (---) hâkimlikdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve subaşı ve voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfı ve dizdârı vardır, ammâ neferâtları yokdur, zîrâ kal‘ası şehir içinde hân-misâl bir taş binâ bir kal‘a ve bir bâbı var.

Bedenleri üzre haydûd kelleleri mızraklar üzre zeyn olup durur, ammâ derûn-ı hisârda âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Ancak biraz keraste haşebleri mâl-â-mâldır.

Ve bir kapusu cânib-i cenûba nâzır ağaç ***[110a]*** kapudur, ammâ şehri bir düz vâdîde cümle (---) aded mahalledir ve cümle iki bin altmış aded bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî sarây-ı âlîler ve fukarâ hâneleridir. Cümleden ma‘mûr (---) sarâyı ve Nişli Alî Ağa sarâyı ve kayınbabası sarâyı ve niçe yüz aded âbâdân hânedânlar var.

Ve cümle (---) aded ma‘bedgâh-ı ehl-i îmândır. Cümleden çârsû-yı hüsn içre ma‘bedgâh-ı kadîm Gâzî Hudâvendigâr Sultân câmi‘i ol kadar müzeyyen değil, tarz-ı kadîm mezkitdir. Ve Musli Efendi câmi‘i müferrih, âyne-i dil-küşâdır. Ve Hayda[r] Kethüdâ câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlik salâgâh-ı rûşendir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcid-i muvahhidânlardır, ammâ dârü't-tedrîs-i âlimân ve dâ[r]ü'l-hadîs-i müfessirân ve dârü'l-kurrâ-i Kur’ân imâretleri yokdur. Ve cümle 22 aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. Evvelâ Köprübaşı tekyesi kân-ı fukarâ-yı Bektaşiyân'dır. Ve Zâhide Bacı tekyesi ve Haydar Kethüdâ tekyesi.

Ve cümle (---) aded çeşme-i âb-ı revândır. Evvelâ Haydar Kethüdâ çeşmesi'nin târîhidir:

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini

Kad benâ aynen tüsemmâ selsebîl

Sene (---)

Ve Yûsuf Beğ çeşmesinin târîhidir:

İçen dil-teşneye târîh edüp der

Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhâ

Sene 1016

Ve cümle (---) aded sebîl-i cân-sitândır. Haydar Kethüdâ sebîli ve Zâhide Bacı sebîli. Ve niçe bunun emsâli selsebîl-i atşânlar vardır.

Ve cümle (---) aded sarây-ı kârbândır. Cümleden (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârânlardır. Cümleden çârsû içre (---) (---) (---) (---) (---)

Ve ibret-nümâ-yı âbâdân: şehir içinden cereyân eden nehr-i (---) cebel (---) gelüp Sofya ovalarından cereyân eden nehr-i Iskıra, şehr-i Plevne yanında nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Bu nehir üzre şehir içinde Mehemmed Paşa köprüsünün târîhidir:

Hâşimî hak buna târîh oldu

Niş'de Cisr-i Mehemmed Paşa

Sene 1028

Hattâ bu cisrin tâ ortasında bir mesîre ve teferrücgâh-ı ârâmgâh bir kasr-ı şîrîni var.

Ve cümle (---) aded hammâm-ı tâhirândır. Bu mezkûr cisrin iki başlarında birer hammâm-ı müfîd ü muhtasarı vardır.

Ve cümle iki yüz aded dükkândır. Her zî-kıymet makûlesi bulunur, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur ve çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen değildir.

Ammâ âb [u] havâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbe Bulgar ve Sırf cüvânları vardır kim libâsları beyâz abâdır, ammâ a'yânları serâpâ çuka-i gûnâ-gûnlar geyüp mün'im ve ehl-i zevk âdemleri vardır.

Esmâ-i re'âyâ-yı Bulgar:

..... (1 satır boş).....

Ve esmâ-i nisvân-ı Bulgar:

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle aded kenîse-i ruhbân:

..... (3/4 satır boş).....

Ve memdûhâtından kovan balı ve tereyağı ve beyâz nohudlu simit çöreği

..... (1/2 satır boş).....

Der-beyân-ı lisân-ı Bulgar sâhib-i nâr:

..... (5.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Niş

Evvelâ ziyâretgâh-ı **eş-şeyh Musli Efendi**, ana karîb sâhibü'l-hayrât ziyâret-i **Haydar Kethüdâ**, ana karîb **Mihâlzâde Hızır Dede** ziyâreti. Andan köprü başında **Sefer Baba** ve kurbunda **Koyun Baba** ve yol aşrısında ziyâret-i **Zâhide Bacı,** *rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Bu şehirden kalkup cânib-i garba,

Menzil-i palanka-i Aleksaniçe

şekl-i murabba' bir küçük ağaç kal'aya bu diyârda palanka derler. Cirmi sekiz yüz adımdır. Bir demir kapusu ve dizdârı ve yüz aded neferâtları ve neferât hâneleri ve cebehânesi ve şâhî topları var. İbtidâ bânîsi Süleymân Hân'dır. Câmi'i ve hânları ve hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır, lâkin ***[110b]*** bu mahal gerçi Budin'in Semendire sancağı hâkidir, ammâ hîn-i tahrîrde Rûmeli eyâletinde mu'âf u müsellem bir palanka-i metîn-i üstüvârdır.

Andan yine garba ormanlar geçüp,

Menzil-i palanka-i kavî Rajina

Lisân-ı Sırf üzre rajina (---) (---) (---) derler. Kadîm a'sârda Despot binâsı olup ba'dehû Süleymân Hân sene (---) târîhinde feth edüp amâr etmişdir. Bu dahi Rûmeli eyâletinde bir dereli ve depeli zemîn-i çengelistânda şekl-i murabba'dan tûlânîce bir sa'b ve metîn ve dolma palanka kal'adır. Subaşı ve dizdârı ve (---) aded kal'a neferâtları var. Ve derûn-ı hisârda bir câmi' ve anbâr ve cebehâne ve neferât hâneleri var ve kal'a hâricinde mükellef hânları ve birkaç dükkânları ve bağları var, ammâ bu kal'a yolları gâyet muhâtara haydûd yollarıdır kim ihtirâz lâzımdır.

Andan yine taraf-ı garba çengelistân dağlar geçüp,

Menzil-i palanka-i Perakin

"Pür ekin"den galat "Perakin" derler, lâkin lisân-ı Sırf'da ismi (---) (---)

Bu dahi Rûmeli eyâletinde nehr-i Çerniçse kenârında Sırf Rojol binâsı şekl-i murabba‘ bir ağaç sarp palanka-i metîndir. Mürûr-ı eyyâm ile harâb olup Süleymân Hân vezîri müceddeden binâ edüp cirmi sekiz yüz adımdır ve dizdârı ve kırk aded neferâtları ve cebehânesi ve şâhî toplu bir palanka-i müstahkemdir. Her şeb mehterhânesi çalınup dîdebânları nöbet beklerler, zîrâ haydûd eşkıyâlarının kânı bir şâhrâh üzre vâki‘ olmuş lâzımlı kal‘adır.

Ve bu kal‘a dibinden cereyân eden nehr-i Çerniçse Alacahisâr dağlarından cem‘ olup revân olarak nehr-i Morava'ya mahlût olur. At ile geçit verir küçük ayndır ve bu kal‘anın cenûbîsinde bir sehel varoşu var. Süleymân Hân Vezîri Rüstem Paşa bir hân-ı azîm ve yüz elli mikdârı neferât hâneleri binâ etmiş ve Süleymân Hân-ı Gâzî vâlidesi bir câmi‘ binâ etmiş.

Ve Alacahisârlı Kınalızâde Beğ bir hammâm-ı muhtasarı ve yigirmi aded dükkânları ve bâğ u bâğçeleri cümle Kınalızâde hayrâtlarıdır.

Ve Alacahisâr bu mahallin cenûbunda bir merhale yerdir, ammâ bu Perakin zemîni gâyet mahsûldârdır kim mukaddemâ pirinç hâsıl olurmuş. Hâlâ çeltiklikleri zâhir ü bâhirdir kim bir şehr-i ma‘mûr olacak yerdir, zîrâ âb [u] havâsı gâyet latîf ve mesîregâh şikârgâhları çok bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır, ammâ deyyâr bir ferd-i âferîde im‘ân-ı nazar ile nazar etmeyüp cemî‘i mezâri‘âtları arz-ı hâlîye kalup harâb olmadadır.

Andan ziyâret-i (---) (---) (---)

Ba‘dehû Perakin'den kalkup yine semt-i garba çengelistân ve hıyâbânlar içre giderek **nehr-i azîm Morava'**yı Köpürlü Mehemmed Paşa'nın haşebden binâ olunmuş cisrinden ubûr olundu.

Mezkûr nehr-i serî‘ü's-seyr Alacahisâr dağları ve Rodnik kasabası ve Çaçka kasabası ve şehr-i Öziçe dağlarından gelüp cem‘ olarak bu mahalden ubûr edüp nehr-i Tuna kenârında kal‘a-i Güvercinlik ile kal‘a-i Köylüc mâbeyninde nehr-i azîm Tuna'ya mahlût olup nehr-i Tuna dahi büyük olur, ammâ bu mahalde bu nehr üzre bir göz bir cisr-i azîm olsa hayrât-ı azîm olur, zîrâ dîvâne akup her bâr ağaç cisri götürüp âyende vü revende gemilerle ubûr ederken gâyetü'l-gâye usret çekerler. Hay bir sâhib-i hayrât-ı Hâtem-i Tayy [ve] Ca‘fer-i Bermekî olsa bu cisr amâr olup inkırâzi'd-deverân sâhibü'l-hayrâtın rûhu yâd u şâd olurdu. *Allâhümme yessir.*

Andan bu haşeb cisrden renc u anâ ile geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Yagodina

Lisân-ı Bulgarca Yagodina (---) (---) derler. Despot Kralı binâsıdır. Ba‘dehû palankası harâb olup şehri sehel imârdır. Semendire hâkindedir, ammâ eyâlet-i (---) hükûmetdir ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır.

Ve şehrinin imâreti cümle bin altı yüz aded tahtânî ve fevkânî kiremit ve şindire tahta örtülü vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ kurşumlu ve tahtânî Yahyâlı Dervîş Beğ câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i nûr-ı mübîndir kim kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Kale Nesrü'l-Gavsi fî târîhihi

Câhidû hâzâ mahallü's-sâcidîn [49] Sene 777

Ve bir latîf hammâm ve müte‘addid hânlar ve yüz aded dükkânlar ve imâret-i it‘âm-ı dârü'z-ziyâfe ve niçe âsâr-ı binâlar cümle Yahyâlı Dervîş Beğ'in hayrâtlarıdır kim bu rabtayı ol amâr etmişdir, *rahmetullâhi aleyh*.

şehri bir vâsi‘ fezâya vâki‘ olmağile âb [u] havâsı latîf olup bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânları firâvândır ve cümle halkı Poturlardır kim Boşnakça kelimât edüp daracık serhadli esbâbları geyerler, ammâ mü’eddeb ve ehl-i ırz, vakâr sâhibi, ni‘metleri mebzûl, mün‘im âdemleri vardır. (---) (---) (---) Andan ***[111a]***

Menzil-i palanka-i Batiçna

Lisân-ı Sırf'da (---) (---) (---) (---) (---) demekdir. İbtidâ bânîsi Semendireli Gâzî Balı Beğ binâsıdır kim Ebü'l-feth ümerâlarındandır. Ba‘dehû Süleymân Hân amâr edüp du‘â etmişdir. Hâlâ bu mahal Budin eyâleti hükmünde Semendire sancağı hâkinde mu‘âf u müsellem bir derbend pâsbânı kal‘adır kim cirmi sekiz yüz adımdır. Bir kapusu ve dizdârı ve elli aded neferâtları ve fukarâ hâneleri ve bir câmi‘i ve bir hân-ı cedîdi ve birkaç dükkânları var. Âyende vü revendeler içün yine her şey bulunur olduğu kadar palankadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Menzil-i palanka-i Vezîr Hasan Paşa

(---) vüzerâlarından olup sene (---) târîhinde bu palanka-i metîni inşâ edüp Belgrad ve Semendire yolları emn ü emân olmuşdur. Bu dahi Semendire hâkinde mu‘âf [u] müsellem bir vâdî-i mahsûldârda şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olup cirmi bin adım palanka-i kebîrdir kim derûn-ı hisârda dizdâr ve kırk neferâtları ve bir câmi‘ ve anbârları var, ammâ hânelerinde bâğçeleri yokdur.

Kal‘a kapusu üzre her şeb mehterhâne-i Âl-i Osmân çalınup neferâtlar bâng-ı Muhammedî çekerler. Gâzî, şahbâz Semendireli yiğitleri vardır ve câmi‘i ve hânları ve çârsû-yı bâzârı ve hammâm-ı hoş-havâsı cümle Gâzî Hasan Paşa hayrâtıdır. El-hâsıl bâğ u bâğçeli ve âb [u] havâsı ve çemenzârı firâvân ve uyûnları cârî ve revân bir kasaba-i âbâdândır. Andan semt-i garba,

Menzil-i palanka-i Kolarine

Lisân-ı Sırf'da (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Semendireli Gâzî Balı Beğ'dir kim bu da Semendire sancağı hâkinde bir vâsi‘ fezâ-yı mahsûldârda şekl-i murabba‘ bir kapulu palankacıkdır kim cirmi altı yüz adımdır. Dizdârı ve kırk aded neferâtları var. Câ-be-câ bâğları var ve bir müfîd ü muhtasar bir câmi‘i ve bir hânı var. Gayrı bâzâr ve hammâm yokdur. Garîb kalmış palankadır. Andan,

Menzil-i palanka-i Hisârcık

Sene (---) târîhinde Süleymân Hân Vezîri İbrâhîm Paşa Tımışvâr fethine giderken nehr-i Tuna üzre cisir binâ etdikde cisir başı zabtı içün bu palankayı dâ'iren-mâdâr çâr-kûşe dörd yüz adım bir ağaç palanka edüp hâlâ içinde dizdârı ve kırk aded neferâtları ve hâneleri ve cebehâne ve gılâl anbârı ve bir câmi'i ve iki aded hâncuğazları var.

Bâğ u bâğçesi çokdur, ammâ çârsû-yı bâzâr hammâmı yokdur, lâkin âb [u] havâsı ve mahbûbeleri hûbdur. Andan,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Despot Kral-ı dâl, ya'nî sengîn bünyâd-ı dârü'l-cihâd hisâr-ı üstüvâr-ı fütûh-âbâd kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Belgrad-ı behişt-âbâd

Bu kal'a-i nigîn-i dürr-i yektâyı ibtidâ Sırf krallarından Despot Kral binâ edüp niçe kralların hasretü'l-mülûkü olduğundan mâ'adâ sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî Hersekoğlu Ahmed Paşa sebebiyle Bosna diyârı kılâ'ların feth edüp ba'dehû sene-i mezbûrede kal'a-i İzvornik'i dahi kılıç ile feth edüp atf-ı inânın bu Belgrad-ı behişt-âsâ üzre çevirüp ibtidâ Belgrad'dan yukaru **kal'a-i Böğürdelen**'i feth edüp, andan küffârın Bosna diyârlarından nehr-i Sava ile gelen zahîre gemilerin kesüp Belgrad sehel kaht [u] galâ oldu, ammâ nehr-i Tuna ellerinde olup Paçka ve Laşka taraflarından belağan mâ-belağ zahîreleri ve her tarafdan imdâdlar gelirdi. Hemân Gâzî Ebü'l-feth kal'a-i Belgrad'a amân u zamân vermeyüp kırk gün kırk gece döğüp âhirü'l-emr şiddet-i şitâ geldiğinden kal'a-i Belgrad'ı bırağup hâ'ib ü hâsir Edirne'ye avdet etdiler.

Ba'dehû Ebü'l-feth magâzî dâğ-ı derûnundan sene-i âtîde yine Belgrad üzre gelmek sadedinde iken Üsküdar tarafında Maldepe nâm mahalde merhûm olup Belgrad kal'ası elinden halâs olup yerine oğlu Bâyezîd Hân halîfe oldukda aslâ Belgrad tarafına nigerân etmeyüp dâ'imâ müddet-i ömrleri vilâyet-i Mora ve vilâyet-i Sol'ât, ya'nî kal'a-i Kili ve kal'a-i Akkirmân ile savaş edüp ol dahi dâr-ı bâkîye gidüp yerine Selîm Hân-ı Evvel halîfe oldukda ol dahi şâh İsmâ'îl ile Çıldır ve Ahıçka gazâlarında ve Sultân Gavrî'yle Mısır gazâlarında ömr-i nâzenînî güzer edüp yedi sekiz yılda merhûm olıcak oğlu Süleymân Hân halîfe olup mukaddemâ şehzâde-i âzâde-i cüvân-baht iken bir tevârîh tetebbu' ederken görür kim cedd-i ızâmı Ebü'l-feth İslâmbol'u ve Tarabefzûn'u ve Cezîre-i Mora'nın nısfını ve niçe yüz cezâyirleri feth edüp Bosna'da Yayiçse kal'asın ve Belgrad kal'asın döğe döğe Ebü'l-feth iken bu iki kal'aları feth edememiş. Hemân şehzâde Süleymân Hân, elinden tevârîhi bırağup eydir:

"Eğer Allâh ***[111b]*** bana tâc ü taht u raht u baht-ı Âl-i Osmânî'yi verirse ahdim olsun kim ibtidâ gazâm Tuna Belgradı ve Yayiçse kal'ası ve Malta Rodos'u üzre sefer edeyim" deyü ahd-i emân edüp, hikmet-i Hudâ kendüye taht-ı Âl-i Osmân nasîb oldukda ibtidâ sefer-i Sultân Süleymân-ı âlîşân bâ-asâkir-i nusret-nişân ile sene 927 târîhinin mâh-ı Cemâziy-i âhirde deryâ-misâl asker ile bilâd-ı Ungurus-ı menhûs olan Belgrad'ın cânib-i erba'asında olan kılâ'ları feth [ü] teshîre sa'y [ü] ihtimâm edüp ibtidâ **feth-i kal'a-i Böğürdelen** fî gurre-i şa'bân sene 927.

Mukaddemâ bu kal'ayı Tuna kenârında Ebü'l-feth şa'bân Paşa'ya inşâ etdirüp içine hâkim kodu. Beş sene dest-i İslâm'da durup ba'dehû kâfir istîlâ etdikde bu kal'anın ismine Sırf kâfirleri Sabaça derlerdi.

Hamd-i Hudâ Süleymân Hânî'de yine Rûmeli Paşası Ahmed Paşa feth edüp yine ismine

Böğürdelen deyüp hakkâ ki kâfirin böğrün deldiler.

Andan nehr-i Sava'yı asker-i İslâm gemilerle ubûr edüp nehr-i Tuna kenârında nehr-i Sava aşrı Belgrad'dan görünür **feth-i kal'a-i Zümon** sene 927, be-dest-i Hüsrev Beğ. İçinde olan küffârlar vere verüp verelerine nazar olunmayup cümle küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp kal'a feth olmuşdur.

Andan **feth-i kal'a-i Islankamin** sene 927 be-dest-i Bosna sancağı paşası oğlu Küçük Balı Beğ, kal'a hâlî bulunup içine asker konulup zabt olundu.

Andan **feth-i kal'a-i Kopnik** ve **kal'a-i İrşova** sene 927, be-dest-i Ömer Beğzâde Hasan Beğ.

Bu kal'alar dahi savlet-i pâdişâh-ı şehriyârîye tâkat getiremeyüp bu kal'aları küffâr boş bırağup içlerine asker konulup zabt olundukda bu kal'alardan aşağı Belgrad'a nehr-i Tuna ile imdâd ve zahîre geçemeyüp derûn-ı Belgrad'da olan küffâr-ı dûzah-karâr mutazayyıkkâr oldular.

Ba'dehû Semendire Beği Gâzî Hüsrev Beğ ve Vezîria'zam Pîr Mehemmed Paşa fermân-ı şehriyârî ile Belgrad kal'asına er döküp yedi yerden muhâsara etdikden yedi gün sonra Süleymân Hân seksen yedi bin asker ile Belgrad'ı kuşadup on bir yerden balyemez toplar ile nehr-i Tuna aşrı ve Zümon kal'ası tarafından nehr-i Sava aşrı ve kal'a handakları taraflarından kırk kat meterisler içre kal'a-i Belgrad'ı döğe döğe her cânibin rahnedâr edüp derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr dahi kaht [u] galâdan sıkılup ve vezîria'zam kolundan gelen lağımlardan havf [u] haşyete düşüp cümle küffâr Belgrad'ın Neboysa kullesine çıkup,

"El-amân el-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân Süleymân Hân" deyü feryâd-ı efgân edüp beyâz vere bayrakları dikdiklerinde derûn-ı hisâra ibtidâ yeniçeri ocağından zağarcıbaşı ve Semendire Beği ve Bosna Beği Küçük Balı Beğ kal'aya girüp cebehâneleri ve hazîneleri zabt olunup kal'anın burc [u] bârûlarında ezân-ı Muhammedîler okunup asker-i İslâm kal'aya duhûl etdikden sonra yine küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr hıyel ü şeytanata sâlik ü râgıb olup mezkûr Neboysa kullesinden cüyûş-i müslimîne Sırf lisânları üzre "Udri Neboyse" deyüp top u tüfeng atup cünd-i müslimîne hayli rahne verdiklerinden pâdişâh-ı âlem-penâh keferenin sulhlarına rağbet etmeyüp cümle küffâr-ı hâksârı dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçürüp cedd-i ızâmı Ebü'l-feth Mehemmed Hân feth edemeyüp bî-feth avdet etdiklerinin intikâmın Belgrad keferesinden alup gürûh-ı asker-i İslâm derûn-ı Belgrad'a kılıç urarak sağîr ü kebîrlerin kırarak niçe binin kovarak nehr-i Sava ve nehr-i Tuna'ya niçe bini gark olarak sene 927 târîhinin mâh-ı Ramazân'ının 26'sında yevmü'l-hamîsde hamd-i Hudâ feth-i Belgrad-ı dârü'l-cihâd {târîhi budur:

Bâd fethi bâd mülk-i Ungurus.

Sene 927}

olup Bosna'dan ma'zûl Semendire sancağına mutasarrıf olan Küçük Balı Beğ'e pây-ı taht Semendire olmak içün bu kal'a sadaka olunup taraf-ı pâdişâhîden bu kal'anın ta'mîr [ü] termîmi içün otuz bin mümessek sikke-i hasene verildikde cümle guzât-ı müslimîn kol kol meci ile üşüp zamân-ı kalîlde metânet üzre binâ olunup muhâfazasına kırk bin asker ile Vezîr Mustafâ Paşa kaldı.

Andan nehr-i Sava üzre cisirler kurulup asker-i İslâm Sirem ve Ösek ve Pojega ve Valpova ve şikloş ve Peçoy ve Budin'e varınca akıncı kavmiyle Ungurus vilâyetlerin harâb ü yebâb ve halkın esîr-i kebâb ve hânelerin ıhrâk [u] türâb edüp taht-ı Belgrad'a ol kadar mâl-ı ganâ'imle muğtenim olan guzât-ı müslimîn gelirler kim bir esîr bir rub' guruşa bey' oldu deyü pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî olup bu gazâ-yı ekberde bile olmak ile anlardan istimâ' edüp sikadan nakl edüp bu Seyâhatnâmemiz içre alâ kadri'l-bizâ'a tahrîr olundu, ammâ hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîre dahi bu şehr-i Belgrad'ın imârın görmek müyesser olup evsâfın tahrîr etmeğe ihtimâm etdik. ***[112a]***

Sitâyiş-i kal'a-i Belgrad-ı binâ-yı üstâd

Evvelâ sebeb-i tesmiye-i kal'a-i Belgrad niçe lisân üzre Belkırad, ma'mûr u müzeyyen ve metîn ve pây-ı taht olan kal'aya ve şehre derler. Bu şehir bender-i azîm ve bâğ-ı İrem olduğundan Belkırad derler, ammâ kavm-i Fireng-i bed-reng-i pür-ceng bu kal'aya Kaminkırad derler. Ba'zılar Belkırad derler, ammâ diyâr-ı Rûm serhadlerinde üç Belgrad şehri vardır. Biri diyâr-ı Arnavudluk'da Arnavud Belgradı hâlâ bizimdir kim Avlonya beği tahtıdır. Biri diyâr-ı Erdel'de Erdel Belgradı'dır. Gerçi kâfiristândadır, ammâ ol dahi Mekke ve Medîne vakfı olup Âl-i Osmân'a tâbi' Erdel krallarının tahtıdır. {Biri dahi Budin kurbunda iki merhale taht-ı Alman olan Ustolni Belgrad'ımızdır.} Biri dahi bu Belgrad'dır kim cemî'i büldânlar içre bunun ismine Tuna Belgradı derler kim Semendire sancağı beğinin tahtıdır. Hattâ eyle bir şehr-i mu'azzamdır kim cemî'i İslâm pâdişâhı ve kefere kralları mâbeyninde hasretü'l-mülûk bir şehr-i İremezâtü'l-imâddır.

Der-beyân-ı zemîn-i kal'a-i Belgrad

Eyle bir arz-ı âlîye vâki' olmuş kim nehr-i Tuna ile nehr-i Sava bir yere cem' olduğu mahalde bir kayalı burun ucunda vâki'dir. Nehr-i Sava cânib-i cenûbunda tâ Bosna ve {Hırvadistân ve Islovin} serhadlerinde Kırka sancağı ve Bihke sancağı ve Korpa sancağı ve Kosdaniçse ve Odvina ve Lika ve Çerniçse kal'aları ve kâfirin Galya ve Dodoşka dağlarından ve Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu kefereleri vilâyetlerinin dağlarından nehr-i Sava cem' olup kal'a-i Raça önünde {nehr-i Drin'e karışır, ammâ nehr-i Drin} yine Bosna serhadlerinde {Hersek sancağı dağlarında Çemerne dağından ve Zagor'dan ve Oluk dağlarından cem' olup şehr-i Foça içinde nehr-i Tihotine ile bir olup andan kasaba-i Ustikolona'ya ve Bosna Vişegrad'ı ve kasaba-i Sirebreniçse ve kasaba-i Valiva'ya ve niçe kurâ vü kasabâtlara uğrayup andan} kal'a-i İzvornik önünden ve şehr-i Beline önünden cereyân eden nehr-i Drin bu nehr-i Sava'ya mahlût olup deryâ olarak kal'a-i Böğürdelen'den ubûr edüp Belgrad'ın aşağı kal'ası burnunda Sultân Süleymân kullesin döğerek nehr-i azîm Tuna'ya karışup mecma'ü'l-bahreyn olup ikisi deryâ olur. Ve nehr-i Tuna dahi kal'a-i Belgrad'ın cânib-i garbından cereyân edüp ibtidâ tulû'ı Alman diyârında Alman dağlarından çıkup niçe kılâ'lardan sonra pây-ı taht Ungurus-ı menhûs olan kal'a-i Peç'e andan kal'a-i Pojon ve Yanık ve Komran ve bizim Üstürgon Vişegrad ve Vaç ve Peşte ve Budin ve Ösek ve Varadin ve Islankamin ve Zümon nâmân kal'aları önünden güzer edüp nehr-i Tuna mezkûr Belgrad dibinde nehr-i Sava'ya mahlût olur. şehr-i Belgrad'ın kal'ası ve varoşu bu nehreyn-i azîmeynin burnunda bir püşte-i âlî üzre vâki' olmuş kal'a-i zîbâdır.

Der-ayân-ı eşkâl-i kal'a-i Belgrad sengîn bünyâd

Bu kal‘a-i hoş-binâ-yı ibret-nümâ nehr-i Sava ve nehr-i Tuna kenârında cümle dokuz kat kal‘a-i bî-misâl bölme bölme hisâr-ı üstüvâr-ı pür-me’âl ve bir sûr-ı bâ-kemâldir kim aşağı kat kal‘asından niçe zor âver kemândârân dilâverân var kuvvetini bâzûya getirse yukaru kal‘aya şast ber-kabza bir ok perrân etse iç kal‘aya sehm-i kazâsı gücile yetişir. Tâ bu mertebe âlî iç kal‘ası vardır. Ve aslâ bu kal‘anın cânib [u] etrâfında bir havâlesi yokdur kim böyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i gevher-nigîndir.

Ve eşkâl-i cirm-i kal‘a: Cümle dokuz kat bölmesi şekl-i muhammes binâ olunup dâ’iren-mâdâr cümlesi beş bin yüz adımdır ve dokuz kat kal‘a dîvârlarının köşelerinde cümle yüz on altı kullelerdir ve cümle dokuz kat bölme hisâr dîvârları üzre beş bin altmış aded dendân-ı bedendir, ammâ

Evsâf-ı aşağı kal‘a: Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed bu kal‘ayı muhâsara etdikde bu aşağı kal‘a yok idi. Ancak nehr-i Tuna kenârında bir zîk küçük varoş idi. Sultân Mehemmed bilâ-feth avdet edince bu aşağı kal‘ayı Milagoş Kral müceddeden binâ edüp kal‘a-i Belgrad dahi ziyâde istihkâm buldu. Bu hisâr-ı süflî dörd kat bölme sûr-ı metîn ve dörd aded kavî demir kapular ile ârâste ve sa‘b kal‘alar ile pîrâste olmuş hisâr-ı üstüvârdır. Evvelâ bârûthâne kapusu ve ıskala-i {kebîr} kapusu ve ıskala-i sağîr kapusu ve uğrın kapucuk ve bu aşağı hisârın dörd ad[ed] bölmesinde birbirlerine girir birer iç kapuları dahi vardır ve bu dörd kat bölme aşağı hisâr içre cümle dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçesiz cümle kiremit örtülü hâne-i kadîmlerdir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Evvelâ Sultân Süleymân Hân câmi‘i kurşumludur ve Hacı Velî câmi‘i ve Küçük Hacı Velî câmi‘i ve bir aded Süleymân Hân hânı ve bir aded Süleymân Hân hammâmı ve bir kârhâne-i bârûdhâne ve bir darbhâne-i sikkehâne ve Süleymân Hân'ın kulle-i azîmi bu aşağı kal‘adadırlar. Ve kal‘a hâricinde nehr-i Tuna kenârında bir liman-ı azîmi var. Elli pâre tıransa gemi alır ve gümrükhâne-i pâdişâhî leb-i Tuna'da bu kal‘a önündedir, ammâ,

Sitâyiş-i yukaru iç kal‘a: Bu kal‘anın dahi dörd aded kapusu vardır. Cânib-i şarka Sâ‘at kapusu kim aşağı büyük şehre işler. Bu mahalde bir sâ‘at kullesi var. Çanının sadâsı tâ nehr-i Sava aşrı ***[112b]*** bir konak yer kal‘a-i Zümon'da istimâ‘ olunur. Ve bu sâ‘at kullesi köşesinden şehir aşağı kazancılar başında aşağı kal‘aya inilir uğrın kapu kim cânib-i şarka mekşûf bâb-ı hadîd şâhrâhdır. Andan cânib-i garbde nehr-i Sava'ya inilir, cânib-i cenûba meftûh küçük demir kapudur. Ve bir kapu dahi aşağı hisâra inilir nerdübânlı küçük kapu şimâle nâzırdır.

Ve bu iç kal‘ada cümle iki yüz aded hânelerdir, ammâ bunda dahi aşağı kal‘a gibi çârsû-yı bâzâr yokdur. Ancak bunda dahi Süleymân Hân câmi‘i rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûru var ve bir nâzik serâmed minâre-i mevzûnu var kim gûyâ sihr-i helâldir. Hattâ üstâd-ı bennâ Mi‘mâr Sinân bu minâre-i ibret-nümâ hakkında buyurmuşlar kim:

"Diyâr-ı Alman'da taht-ı Ungurus olan Belgrad'da bu minâre ile yed-i tûlâmı ayân etdim. Ha hüner kim gayrı üstâd-ı bennâlar böyle bir minâre-i musanna‘ı ahşâbâtdan yapsınlar" der. Tâ bu mertebe rakîk ve serâmed bânghâne-i Muhammedî'dir ve bu minâre önündeki nârin kal‘a handakı içre Sokollu Koca Pîr Mehemmed Paşa'nın bir âb-ı hayât çeşmesi vardır kim târîhi budur:

Gel beğim içmek dilersen dünyâda âb-ı hayât.

Sene (---)

Ve bu iç kal‘ada cümle kal‘a neferâtları sâkindir. Gayrı kimesne olmak memnû‘dur kim dâ’imâ ahâlîsi mevcûd olup dizdâr ağa dîvânında pür-silâh âmâde dururlar. Ve bu mezkûr câmi‘in mihrâbı önünde Ebü'l-feth Gâzî'nin münhedim edüp gitdiği bir kat şeddadî binâ dîvâr var kim gûyâ sedd-i Nemrûd ve sedd-i Yecûc'dür. Küffâr bu dîvârı bırağup önüne hâlâ olan dîvârı müceddeden çeküp kal‘a sedd-i İskender olmuş, ammâ eğer içerde kalan dîvâr-ı kadîmi, pâdişâh-ı zü'l-kadre fermânıyla amâr etseler henüz kal‘a-i Belgrad bir kat dahi olup kal‘a-i Kahkaha olurdu, ammâ bu harâb dîvâr önündeki yeni dîvâr kâmil otuz ayak enli ve seksen zirâ‘-ı Mekkî âlî dîvâr-ı üstüvârdır ve bu dîvâr önünde handak aşrı olan meydâna At bâzârı derler. Ol taraf handakı kesme kaya handak-ı bî-amândır kim seksen arşın enli handak-ı mehîbdir, ammâ ol kadar amîk değildir.

Sitâyiş-i hisâr-ı Nârin kal‘a: Bu kal‘a Yukarukal‘anın cânib-i garbı köşesinde vâki‘ olmuş gâyetü'l-gâye metânet üzre mebnî şekl-i murabba‘ seng-i tırâş ile inşâ olunmuş başka iki kat bölme hisâr-ı üstüvârdır kim içinde dizdâr ve kal‘a imâmı ve mü'ezzininden gayrı bir ferd-i âfrîde sâkin değildir. Ancak bir zâviye ve gılâl anbârları ve su sarnıçları vardır. Ve cânib-i şarka nâzır iki kat metîn demir kapuları mâbeyninde dizdâr ağa dîvânhânesi etrâfında olan rûy-ı dîvârda maslûb cebe ve cevşen ve katlavî ve tuğulka ve ser-penâh ve zırh [u] zereh-külâh ve balta ve nacaklar ve şiş ve harbe ve mızrak ve tüfeng ve tîr-i kemân ve kılıç ve gaddâre ve zemberek ve gürz ve salık ve nobbut ve sopa ve salma ve gürz ve siper-i zerîn ve niçe bin bunun emsâli âlet-i silâha müte‘allık zî-kıymet silâh-ı gûnâ-gûnlar ile bu kapular mâbeyni eyle müzeyyen olmuşdur kim Devlet-i Âl-i Osmân'da misli meğer Bağdâd-ı bî-dâdda ola.

Ve bu kapu önünde handak üzre bir asma haşeb cisri var. Her şeb makaralar ile çekilüp kal‘a kapusu önüne siper edüp sedd-i İskender olur ve her sabâh bu kapu du‘â ve senâ-yı Süleymân Hân ile açılırken birer koyun kurbân ile bu bâb-ı âlî küşâde olur ve bu nârin kal‘anın handakı gâyet vâsi‘ ve amîkdir. İç kal‘a içinde bir kat iç kal‘a ve handaklı kal‘ayı nâdir görmüşüzdür. Eğer var ise böyle metânet üzre değildir.

Ve bu nârin kal‘a etrâfında beş aded kurşum örtülü evc-i âsumâna ser çekmiş müdevver ve musanna‘ kulle-i âlîlerdir kim gûyâ her biri İslâmbol'da Galata kullesidir.

Evvelâ cümleden kebîr Neboysa kullesi, bu kulleden kâfir, "Udri Neboyse", ya‘nî "Korkma ur Türk'ü" dediğiyçün Neboysa kullesi derler.

Andan Kızıl kulle, andan Kanlı kulle, cümle mücrim ve kanlı olanları bunda koduklarıyçün kanlı kulle derler.

Andan Zindan kullesi, andan şahin kullesi. Bu mezkûr olan kullelerin içinde olan cebehâne ve âlet-i silâh ve mühimmât [u] levâzımât meğer kal‘a-i Rodos'da ve kal‘a-i Bağdâd'da ve kal‘a-i Budin'de ola. Hattâ Selîm şâh-ı Evvel Mısır'ı feth etdikde kal‘a-i İskenderiyye'ye gidüp Sultân Gavrî ve Sultân

Kayıtbay ve Sultân Kalavan ve gayrı Mısır pâdişâhlarının cem‘ etdiği âlet-i silâh zer-ender-zer cebe ve cevşen ve zırh-ı kolçağ tuğulka-yı tâlûtîleri İslâmbol'a getirüp Süleymân Hân dahi bu kal‘aya Allâh emâneti edüp ibtidâ cum‘ayı kal‘ada kıldıkda cemî‘ guzât-ı müslimîn ile,

"Bu şehir ma‘mûr u âbâdân olup dâ’imâ düşman şerrinden emîn ola" deyü hayır du‘â etdikleri ecilden ile'l-ân bu şehir ma‘mûr olup şerr-i düşmandan emîn ve sâlim olmadadır.

Ve bu nârin kal‘ada elli kulaç amîk bir çâh-ı mâsı var kim tâ umkunda bir suyu vardır. Nehr-i Sava'ya lağım ile gidüp su gelir âb-ı hayatdır ve aşağı kal‘adan dahi nehr-i Tuna'ya gider lağım yollarından su alınur ve nârin kal‘ada bir çâh-ı cahîm zindânı var kim gûyâ çâh-ı Gayyâ ve çâh-ı Kahkaha ve çâh-ı Bâbil'dir. Bu çâh-ı derk-i esfele kefere zamânı ümmet-i Muhammed'i kemendler ile indirüp ***[113a]*** dollâb sapanlarıyla esîrleri çıkarırlarmış. Üç bin âdem alır kesme çakmak kayasıdır derler. Hâlâ bu kadar yüz yıldan berü muhâsara havfinden bu çâh darı ile ve kabuklu pirinç çeltiği ile leb-ber-lebdir kim gûyâ tarladan henüz gelüp der-anbâr olmuşdur, *ve's-selâm*.

Ammâ taşra kat kal‘anın At bâzârı köşesinde Tophâne kullesi sırasında bir çâr-kûşe kurşum ile mestûr bir hayli ma‘mûr bir kulle-i azîm var. Ol tarafdan bu kal‘aya aslâ lağım etmek kabil değildir, zîrâ yalçın kesme kayalardır. Ve ol tarafın handakı da gâyet vâsi‘ ve amîk ve sarpdır, ammâ aşağı kal‘anın handakı yokdur. Zemîne bir kazma ursan Tuna suyu çıkar ve ba‘zı mahal dîvârları Sava ve Tuna nehirlerine gark olup durur. Bu taraflardan bir vech ile meteris mümkün değildir.

Ve dahi sâ‘at kullesi ve kapusu önünde bir kasr-ı Havernâk'ı var. Cümle sahrâ-yı Tımışvâr râyegân [u] nümâyândır. Ve dahi nehr-i Sava'ya nâzır bir kasr-ı şîrîni var, cümle Zümon sahrâsı ayân ve beyândır. Ve bu kal‘ayı Süleymân Hân Sırf Pâdişâhı Ungur Kral elinden aldıkda nehr-i Sava aşrı balyemez toplar ile döğe döğe aşağı kal‘ayı vîrân edüp nehr-i Sava üzre gemileri birbirlerine çatup üzerlerine çitler döşeyüp gemileri Sava ile akıdup cümle gemiler kal‘a dibinde o zîk yerde kısılup kalınca cümle guzât-ı müslimîn mezkûr gemiler üzre dal kılıç yürüyüp ibtidâ kılıç ile aşağı kal‘a feth olup dörd haftadan sonra Yukarukal‘a dahi kılıç ile feth olup cümle guzât-ı müslimîne Süleymân Hân takye ile altun bezl etdiği muhakkakdır kim ol gûne iltifât-ı şehriyârî ile bu kal‘a-i bâğ-ı İrem âdem deryâsı olup bu kadar bin asker-i deryâ-misâl üzre bu şehr-i azîme yigirmi yedi aded hâkim nasb eylemişdir.

Ba‘dehû Budin kal‘asın feth etdikden sonra Budin eyâletinde Semendire sancağı beği tahtı olmak üzre tahrîr edüp Küçük Balı Beğ ibtidâ hâkim-i örf nasb olunmuşdur.

Der-beyân-ı hâkimân-ı kal‘a-i Belgrad-ı hoş-âbâd

Evvelâ bu Semendire beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 540.260 akçedir ve ze‘âmet 16 ve tîmâr erbâbı 155, ammâ cebelüleri ile cümle iki bin asker olur kim cemî‘i zamânda Sirem ve Semendire sancağı küffârdan yüz çevirmemişlerdir. Alaybeği ve çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır, ammâ Semendire beği hâss-ı hümâyûnuna göre bin aded müsellâh yiğit besleyüp livâsı hâkinde hükm-i hükûmât edüp ber-vech-i adâlet on yedi bin guruş mâl tahsîl edüp me’mûr olduğu sefere gider. Livâsında cümle (---) aded ma‘mûr kurâları ve cümle (---) aded hâslarının subaşılıkları vardır. İnşâ’allâh cümle kurâ vü kasabâtları ve kılâ‘ları mahalliyle ta‘rîf ü tavsîf olunur.

Andan hâkim-i sânî beş yüz akçe mevleviyyetdir. Beher sene mollasına adâlet üzre otuz kîse hâsıl olur, zîrâ mollalar beğleri aslâ ve kat‘â söyletmezler. Gâyet mansıb-ı âlîdir.

Ve nevâhîleri cümle (---) aded kurâlardır ve taht-ı hükûmet Semendire'de cümle (---) aded kazâdır. Anlar dahi an-karîb mahalleriyle tahrîr olunur.

Hâkim-i sâlisi dizdâr ağadır kim cümle bin aded topçu ve cebeci ve hisâreri ve azebistân askerîlerine hâkimdir.

Andan hâkim-i râbi‘i sipâh kethüdâyeridir, ammâ tevâbi‘ât-ı sipâh azdır.

Andan hâkim-i hâmisi Âsitâne tarafından bir mükellef yeniçeri çavuşu serdâr olup hükûmet eder, zîrâ cemî‘i halkı yeniçeri geçinirler.

Andan hâkim-i sâdisi Âsitâne tarafından cebeci çorbacısıdır, ammâ neferâtları katı nâdirdir.

Andan hâkim-i sâbi‘i Tuna kapudanıdır kim tâ Vidin ve Budin serhadlerine varınca cümle Tuna ve Sava gemileri bunun hükmündedir kim her zamân onar pâre firkate ile bin aded azebistân neferâtlarıyla Tuna üzre gezüp salb [u] siyâset sâhibidir.

Andan hâkim-i sâmini gümrük emînidir kim beher sene gümrüğü on yedişer bin guruşa iltizâmdır.

Andan hâkim-i tâsi‘i anbâr-ı pâdişâhî emînidir kim nehr-i Sava kenârındaki anbârlarda olan mâl-ı hazâ’in-i sürsat anın hükmündedir.

Andan hâkim-i âşiri muhtesib ağadır kim cümle ehl-i hıref anın destindedir.

Andan hâkim-i hâdî aşeri bâcdâr ağadır. Cümle âyende vü revende metâ‘dan bâc [u] bâzâr alup mîrî mâl mültezimidir.

Andan hâkim-i sânî âşiri alaybeğidir kim cümle erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâra hâkimdir.

Andan sâlis âşi[r]i çeribaşıdır kim cümle cebelülere ve çerâhor ve lağım erbâblarına hâkimdir.

Andan bu şehir içre monla tarafından hâkim-i râbi‘ âşi[r]i muhtesib nâ’ibidir kim cemî‘i ehl-i hırefi cürmüne göre ta‘zîr eder.

Andan hâkim-i hâmis âşi[r]i bâb nâ’ibi eğer kadı ve eğer e’imme ve hutebâ ve meşâyihân cümle bunun hükmündedir, zîrâ her bâr molla hâzır değildir. Belki Âsitâne'den geç gele. ***[113b]*** Andan bu şehir içre üç aded hâkim-i şer‘ nâ’ibler vardır.

Andan tâsi‘ âşir hâkimi sülâle-i ırk-ı tâhir-i Nebevî'den nakîbüleşrâfdır, ammâ sâdât-ı kirâmları azdır.

Andan hâkim-i ışrîni şeyhü'ş-şuyûh sâhibü'l-fetvâ şeyhülislâmdır, {Kapudanzâde} ammâ yine bunlara beş yüz akçeli mollasının tasadduru vardır. Husûsan sâhib-i cülûs Abdürrahîm Efendi hem molla ve hem şeyhülislâm idi, zîrâ cihân-ârâ bir ulemâ-yı mütebahhirîn ve musannifînden kimse idi.

Hâkim-i hâdî ışrîn harâc ağasıdır kim elli bin cizye cem‘ eder. (---) (---) (---) (---)

Bu mahalde kal‘a-i Belgrad'ın cümle hâkim-i şer‘ ve hâkim-i örf olanları tahrîr olunup bu şehrin ahâlîsini zabt edenler bunlardır.

Der-beyân-ı evsâf-ı imârât-ı varoş-ı kal‘a-i Belgrad-ı pür-dâd

Bu varoş-ı azîm kal‘a-i Belgrad'ın şimâli ve şarkı ve kıblesi ve cenûbu ve garbı tarafların ihâta etmiş bir varoş-ı mu‘azzamdır. Ancak yıldız rüzgârı ve batı garb tarafı nehr-i Sava ve nehr-i Tuna'dır. Mâ‘adâsı sevâd-ı mu‘azzam Bosnasarây şehri gibi kat-ender-kat belde-i kebîrdir, lâkin cânib-i muhammesinde aslâ kal‘a-i rabât yokdur. Zamân-ı kadîmde Abaza Paşa köşkü nâm mahalde hâlâ niçe yerde râyegândır. Nehr-i Sava'dan nehr-i Tuna'ya varınca bir handak-ı amîk kesüp bu şehir bir burun ucunda kalup emn [u] amân olmuş. Ba‘dehû Süleymân Hân'ın du‘âsı berekâtıyla bu şehir amâr oldukça ol handak-ı mezbûrun niçe yeri şehir içinde ve niçe yeri bâğlar içinde kalmışdır. Hattâ Çinili Hammâm nâm imâret ol handak içinde binâ olmuşdur. Anıniçün hâlâ bu varoş etrâfında sûr ve handak yokdur. Ve böyle bir bender-i azîmdir kim hîn-i ma‘rekede on bin aded güzîde pür-silâh asker müheyyâ çıkar gâyet ulu şehirdir kim nehr-i Sava ile nehr-i Tuna mâbeyni şehir taşrasından kâmil üç bin beş yüz adımdır. Eğer kal‘a ile Sava ve Tuna kenârında olan evler kenâr ile adımlanup hisâb olunsa belki yigirmi bin adım cirmi ola.

Bu şehir içre hemân kırk sekiz bin aded re‘âyâ vü berâyâ ve ehl-i hıref fukarâlar vardır. Mâ‘adâsı askerî tâ’ifesi ve a‘yân [u] eşrâf ve ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve kibâr var. Ve Harâccı ağa nakli üzre "Bu şehirde yigirmi bir bin cizye harâcdır" dedi. Tâ bu mertebe benî Âdem ile ma‘mûr u müzeyyen şehr-i kebîrdir.

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı büldân

Cümle bu şehir altmış mahalledir. Nehr-i Sava kenârında üç mahalle Kıbtîlerdir ve üç mahalle nehr-i Tuna kenârında Urûm kefereleridir ve üç mahalle Sırf ve Bulkarlardır ve bir mahalle kal‘a kurbunda Yahûdîler, ammâ yedi cemâ‘at add olunur Cuhûd-ı Karâyîlerdir ve bir mahalle Ermeni kefereleridir, ammâ Fireng ve Macar mahalleleri ve balyoz ve konsolozları yokdur. Bunlardan mâ‘adâ cümle mahallât-ı müslimînlerdir kim şehrin güzîde âlî ve vâsi‘ ve havâdâr ve müferrih küşâde yerlerine cümle ümmet-i Muhammed hânedânları vâki‘dir.

Der-ayân-ı esmâ-i güzîde mahallât

Evvelâ Aşağıkal‘a mahallesi ve Yukarukal‘a mahallesi ve Ağa mahallesi ve Kazancılar mahallesi ve Çukur çeşme mahallesi ve aşağıda Yenihân mahallesi ve İmâret mahallesi ve Zeyneddîn Ağa mahallesi ve Tabahâne mahallesi ve Bayrâm Beğ mahallesi ve Eynehân Beğ mahallesi ve Çıksalın mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve İbrâhîm Çelebi mahallesi ve Taşlık mahallesi ve Çinili Hammâm mahallesi ve Çelebi mahallesi ve Hacı Sâdık mahallesi ve Çavuş mahallesi ve İdrîs Beğ mahallesi ve Bitbâzârı mahallesi ve Ferhâd Paşa mahallesi ve Hacı Nezir mahallesi ve Hasan Ağa mahallesi ve Hacı Sâlih câmi‘i mahallesi ve Namâzgâh mahallesi ve Emîr Hasan mahallesi ve Atbâzârı mahallesi ve Hacı Pîrî câmi‘i mahallesi ve Koskı mahallesi ve Anbârlar mahallesi ve Orta Mezârlık mahallesi ve Tîr-i Bâlâ mahallesi ve Hacı Halîl câmi‘i mahallesi ve Abdülcebbâr mahallesi ve Fakîr Hacı Alî mahallesi ve Ovacık mahallesi ve Kapucu mahallesi ve Cin Alî mahallesi. Niçe mahalleler dahi vardır, ammâ mahkeme sicillâtında bulup yazdığımız ve ma‘lûmumuz olan meşhûr ve ma‘mûr mahallâtlar bunlardır kim bu gûne tahrîr olunmuşdur.

Der-sitâyiş-i aded-i hânedân-ı eşrâf [u] a‘yân

Bu şehr-i azîm içre cümle yüz altmış aded sarây-ı vüzerâ ve vükelâ ve kibârdır. {Cümle on yedi bin odalardır, zîrâ her evde beşer onar oda tahrîr olunmuşdur}.

Evvelâ Macar Alî Paşa Sarâyı ve Zülfikâr Ağa sarâyı ve Parmaksız Hüseyin Ağa sarâyı ve Bayrâm Beğ çârsûsunda Ramazân Ağa sarâyı ve İbrâhîm Çelebi sarâyı ve Alacahisârlı İbrâhîm Çelebi sarâyı ve Çinili Hammâm kurbunda İmâret câmi‘i imâmı şît Efendi sarâyı ve Koca Yûsuf Ağa sarâyı ve Serdâr Alî Paşa olduğu sarây ve Emîn sarâyı ve Mahkeme sarâyı ve Müftî Efendi sarâyı ve Hacızâdeler sarâyı. Ma‘lûmumuz olan bu sarây-ı azîmlerdir.

Bunlardan mâ‘adâ sağîr ü kebîr cümle kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî bay u gedâ hâneleridir kim cümle kiremitli ve câ-be-câ şindire tahta örtülü bâğ u bâğçe ve şâhnişîn ve kasr-ı âlîli beyt-i ra‘nâlardır kim cümlesi biri birlerinden âlî zemîne vâki‘ olmağile cümle büyûtlarının revzenleri ve ***[114a]*** manzaraları nehr-i Tuna'ya ve nehr-i Sava'ya ve sahrâ-yı Zümon'a nâzır büyût-ı müzeyyenlerdir kim cümle mevzûn bacalı ve ikişer kat porta kapulu hânedânlardır.

Der-vasf-ı imâret-i cevâmi‘-i ehl-i îmân

Cümle iki yüz on yedi mihrâbdır, ammâ salât-ı cum‘a edâ olunur câmi‘-i selâtîn ve câmi‘-i vüzerâ ve a‘yân-ı kibârları beyân eder.

Evvelâ aşağı kal‘ada ve yukaru kal‘ada Sultân Süleymân câmi‘leri kurşumlu câmi‘-i selâtînlerdir kim

bâlâda mahalliyle tahrîr olunmuşdur. Andan Ahmed Ağa câmi‘i ve Zeyneddîn Ağa câmi‘i ve yukaruda Bayrâm Beğ câmi‘i ve Eynehan Beğ câmi‘i ve Durkud Beğ câmi‘i ve Hâbil Efendi câmi‘i ve Çıksalın câmi‘i ve Hacı İbrâhîm câmi‘i ve İbrâhîm Çelebi câmi‘i ve Hacı Sâdık câmi‘i ve Kadrî Beşe câmi‘i ve Mustafâ Çavuş câmi‘i ve İdrîs Beğ câmi‘i ve Bitbâzârı câmi‘i ve Ferhâd Paşa câmi‘i ve Hacı Nezir Ağa câmi‘i ve Hasan Ağa câmi‘i ve Hacı Sâlih câmi‘i ve Namâzgâh câmi‘i ve Emîr Hasan Ağa câmi‘i ve Hacı Pîrî câmi‘i ve Koskı Beğ câmi‘i ve Tîr-i Bâlâ câmi‘i ve Hacı Halîl câmi‘i ve ve Tabahâne câmi‘i ve Abdülcebbâr Efendi câmi‘i ve Fakîr Hacı Alî câmi‘i ve Ova câmi‘i ve Kapucu câmi‘i ve Cin Alî Ağa câmi‘i. Ve İmâret câmi‘i aşağı çârsû-yı iz[di]hâm yerde vâki‘ olmağile cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kadîmdir. Gerçi kârgîr kubâblar değildir, ammâ çâr-kûşe harpüşte kubbesi ve dehlîzi ve yan soffaları üzre cümle rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr rûhâniyetli bir câmi‘-i nûrdur kim Süleymân Hân vüzerâlarından Yahyâlı Gâzî Mehemmed Paşa gazâ mâlıyla binâ etmişdir kim bu câmi‘-i pürnûr şehr-i Belgrad'ın âb-ı rûyıdır. Hattâ kıble kapusu üzre târîhi budur:

Güft Zeynî çü dîd târîheş

Ma‘bed-i ümmet-i Resûl-i mübîn Sene (---)

Hattâ sâhib-i cülûs Müftî Abdürrahîm Efendi müftî iken bunda vefât edüp bu câmi‘in mihrâbı önünde medfûndur kim kabrinin seng-i mezârında târîhi budur: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan şehîdlik câmi‘inin kapusu üzre târîhi böyledir:

Râh-ı hakka yapdı bir câmi‘-bülend

Hacı Muhyiddîn tâcir hâliyâ

Zâ’ibî savt-ı bülend ile dedi

Fîhi sallû hamseküm târîh ola Sene (---)

Andan câmi‘-i el-Hacı Alî bâb-ı mu‘allâsı üzre târîhi budur:

Te’emmül eyleriken güft-i Dâ‘î dedi târîhin

Aceb tarh-ı latîf olmuş hele bu câmi‘-i a‘lâ

Diğer târîh-i câmi‘-i û:

Dari‘î Dâ‘î dedi târîhin

Câmi‘-i bî-bedel ü ferruh cây Sene (---)

Der-zikr-i mesâcid-i muvahhidân

Cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir kim meşhûr ma‘mûr ve mükellef olan bunlardır:

Evvelâ aşağı hisârda yedi aded mesâcidler var, ammâ esmâları ma‘lûmum değildir. Andan Yukar[u]kal‘a buk‘ası ve Nârin kal‘a buk‘ası ve aşağıda Kapudan mescidi ve Kazıklı mescidi ve Dedezâde mescidi ve Hacı Hüseyin mescidi ve Kukulaktaş zâviyesi ve Cânân Hatun eynesi ve Süleymân Hân'ın bölme hisâr mezgiti ve Büyük Bölmehisâr mescidi ve Bâzârbaşı zâviyesi ve Küçük Bâzârbaşı buk‘ası ve Kesteneci mescidi ve Hacı Sucah mescidi ve Mûsâ Paşa buk‘ası.

Ma‘lûmumuz olan bu mesâcidlerdir kim niçesi kurşum kubbeli câmi‘-i kebîr olmağa liyâkatli müferrih mesâcidlerdir.

Ve bu merkûm olunan mesâcidlerin cümlesi mahalleleri esmâlarıdır kim altmış aded mahalle esmâları tahrîr olunmuş olur.

Ve bu hakîr Yukaru kal‘adaki Süleymân Hân'ın câmi‘inde mevzûn minâreye yüz beş kademde çıkup bu şehr-i azîme nazar etdikde altmış beş aded kârgîr minâre-i bâlâlar ve yetmiş yedi aded kurşum örtülü imâretler nümâyân idi. Mâ‘adâ niçe minâresiz mesâcid ve zâviye ve buk‘alar vardır.

Der-beyân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle sekiz aded tahsîl-i dârü'l-ulûm medreseler vardır. Evvelâ İmâret câmi‘i medresesi ve medrese-i Bayrâm Beğ ve medrese-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Gerçi kubâb-ı âlîler ile mebnî dârü'l-kurrâları yokdur, ammâ sekiz aded câmi‘lerde şeyhü'l-kurrâlar vardır, lâkin ahâlîsi Boşnak ve Potur ve tüccâr olmağile ilm-i tecvîde mukayyed olmadıklarından hâfiz-ı Kur’ân'ı yokdur.

Zikr-i dârü'l-hadîs-i peygamberân: Dokuz aded câmi‘de Müftî Abdürrahîm Efendi'den berü ilm-i hadîs görülür, ammâ ahâlîsi muhaddis değillerdir.

Der-mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle iki yüz yetmiş aded dârü't-ta‘lîm-i püserân vardır. Her birini tavsîf etsek kelâm-ı dırâz olur.

Der-fasl-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân: Cümle on yedi aded tekyegâh-ı abdâlândır. Evvelâ şehrin kıblesi cânibinde ve ***[114b]*** Abaza Paşa Köşkü kurbunda tekye-i Dervîş Mehemmed Horasanî nâm bir şeyhi var, ammâ bânîsi Yahyâlı Mehemmed Paşa'dır. Hâlâ mihmângâh-ı abdâlân-ı Bektaşiyândır kim gûyâ bir bâğ-ı İremdir. Andan tekye-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle yigirmi altı aded çeşme-sâr-ı aynü'l-hayâtlar vardır, ammâ cümleden mâ’-i cârî Yukarukal‘a handakı içre Sokollu Mehemmed Paşa çeşmesinin târîhidir:

Gel beğim içmek dilersen dünyâda âb-ı hayât

Sene (---)

Ve aşağı şehirde mahalleler içre yine Sokollu Pîr Mehemmed Paşa aynının târîhidir:

Ceddede hâza's-sebîle'l-a'lâ sâhib-i sâ[da]ret Mehemmed Paşa. Sene 984

Bu şehr-i mu'azzama göre çeşme-i cânfezâları azdır, lâkin bu şehir iki nehr-i mecma'ü'l-bahreyn mâbeynine vâki' olmağile hemân üç bin aded sakkâlar atlar ve katırlar ve arkaları sular taşıyup bu şehri saky ederler. (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle altı yüz aded sebîlhâne-i atşândır, ammâ cümleden işlek Büyük Çârsû'da Sokollu sebîli ve Yahyâlı Mehemmed Paşa sebîli [ve] Laçin Ağa sebîli ve Bayrâm Beğ sebîli ve Eynehân Beğ sebîli ve niçe ismi nâ-ma'lûm sebîllerde sâhibü'l-hayrâtlar mâh-ı Temmuz'da Tuna buzlu âb-ı hayâtı şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ aşkına sebîl ederler.

Der-vasf-ı mihmân-sarây-ı kârbân: Altı aded kân-ı âyende vü revendegândır. Cümle[den] Büyük Çârsû içinde Sokollu şehîd Mehemmed Paşa kârbânsarâyı yüz altmış aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ develikli ve ahurlu ve haremli kal'a-misâl demir kapulu kârbânsarâydır kim her şeb bevvâb ve pâsbânları kapusunda davul çalup kapuyu sedd edüp açarlar ve bu kapu üzre târîhi:

Bu kârbânsarâya konan oldu hep revân.
Sene (---)

tahrîr olunmuşdur.

Andan aşağı kal'ada Süleymân Hân kârbânsarâyı. Bu dahi kal'a-misâl kurşumlu demir kapulu mihmânhâne-i garîbândır. Andan İmâret hânı. Bu dahi hânekâhullâhdır kim Yahyâlı Mehemmed Paşa Gâzî'nin hayrâtıdır. Bir ay bir âdem sâkin olsa bir habbe vermeyüp sâhibü'l-hayrâta du'â edüp gider.

Aded-i hân-ı hâcegîyân: Cümle yigirmi bir aded hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârdır. Cümleden Yenihân ve Bezzâzistân hânı ve Arasta hânı ve şehîdlik hânı ve Çukur Hân ve Selvi hânı ve Bâzâryeri hânı (---).

..... (1 satır boş).....

Lâkin bunlarda sâkin olan kirâ verir.

Hân-ı mücerredân-ı garîbân:. Cümle yedi aded bekâr odalarıdır kim ehl-i sanâyi' garîbânlar sâkin olup kirâ verirler.

Der-aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle üç bin yedi yüz sûk-ı sultânî dükkânlarıdır, ammâ cümleden müzeyyen Avrat bâzârında bezzâzistândır. Gerçi kârgîr ve demir kapulu kubâb binâlı değildir, ammâ çârsû-yı hüsn nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir şîrîn sûk-ı şâhânîdir.

Ve Uzun çârsûda cemî‘i ehl-i sanâyi‘ mevcûd olup bir şâhrâh-ı azîmdir kim tûlu tâ Kapucu câmi‘inden tâ Balık bâzârına varınca kâmil üç bin germe adımdır. Ve cemî‘i Hind ve Sind ve Yemen ve Belh u Buhârâ ve Arab u Acem'in zî-kıymet metâ‘ları bu sûk-ı tavîlde bî-minnet ve bî-kıymet bulunur,

Ve Kazancılar çârsûsı ve Balık bâzârı sûku ve Ortabâzâr ve Bayrâm Beğ çârsûsu ve tabahânesi ve kahvehâneleri ve Küçük bâzârı dahi müzeyyen bâzârdır.

Bu şehrin cümle çârsû-yı bâzârları ve mahallâtlarının şâhrâhları serâpâ balık sırtı gibi yumru beyâz ve müdevver kaldırım döşeli pâk şehirdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ta‘rîf-i reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Bu şehir halkının reng-i rûyları ekseriyyâ humret üzre halk olunmuşlardır, zîrâ zemistân yeridir.

Der-vasf-ı mahbûbe [ü] mahbûbân: Eğer merd [u] zenânı husûsan Latin ve Sırf kızları gâyet mahbûbe olurlar, ammâ gulâmları memdûh değildir.

Der-zikr-i eşrâf [u] a‘yân: Bî-hadd ü bî-kıyâsdır, ammâ velî-ni‘amlarımız bunlardır ki zikr olunur. Evvelâ Koca Mûsâ Paşalı Koca Yûsuf Ağa ve Ramazân Ağa ve Dizdâr Mehemmed Ağa ve Hâncızâde ve Kapudanzâde Efendi ve Ahaveyn Çelebi Efendiler ve şît Efendi bunlardır.

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân: Evvelâ Hatvanî Ahmed Efendi ilm-i tıbda Fisagores-ı Tevhîdî-misâl tabîb-i hâzık idi.

Der-zikr-i mu‘allimân-ı cerrâh [u] fassâdân: Evvelâ Berber Hacı Kılıç ve Çalık Cerrâh Alî ve Cerrâh Yahûdî Yako ve Latin Mekyo. Bunlar üstâdlardır. ***[115a]***

Der-medh-i sulehâ-yı meşâyihân: Aşağı şehirde eş-şeyh Korucuzâde, Üsküdarî Mahmûd Efendi'nin Halvetî tarîki halîfesidir ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Menâkıb-ı mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân: Deli Yoro nâm bir büdelâ her bâr "Gitdi kâfir (---) gün bırak Vârat kal‘asın, alalım Arat kal‘asın, geçelim Sırat köprüsün" deyü feryâd edüp gezerdi. Hikmet-i Hudâ ol gün kal‘a-i Vârat alınup bu dîvâne ol ân merhûm oldu.

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân: Cemî‘i a‘yânları semmûr ve atlas ve hârâ geyerler. Vasatü'l-hâl olanlar sâd[e] çukalar ve tilki nâfesi kürkler geyerler. Fakîrü'l-hâlleri yine çuka libâs ve bogası haftan geyerler. Cümle re‘âyâsı şayak ve kırmızı ve beyâz abâ ve Boşnak kalpağı geyerler.

Der-beyân-ı libâs-ı tâ’ife-i nisvân: Ekseriyyâ çuka ferrâceler ve yassı başlı terpûş takye ve yüzleri peçeli ve yaşmaklı mü’eddebâne gezerler.

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân: Ekseriyyâ isimleri Efozâde ve Lâfîzâde ve şîtzâde ve Çüvüzâde ve Yağcızâde lakablarıyla mülekkabdırlar.

Der-zikr-i nâmhâ-yı bintân-ı zenân: Havvâ ve Meryem ve Hümâ ve Mîrim ve Münîre ve Ümmühân ve Bânûya ve Sâliha ve Râbiye ve Âsiye ve Rukıyye esmâlar.

Esmâ-i halka-begûşân gılmân: Bayko ve Zehrâb ve Siyâmî ve Zoko ve Zâfir ve Hâfir ve Handân ve şîr ve Nezo ve Siyâvuş. Esmâları budur.

Esmâ-i nâ-murâd cevâriyân: Giriyo ve Süniye ve Fişâre ve Mihrî ve Gülbû ve Semâhî ve Verka ve Âsiye ve Azre ve Gülşâ ve Cânân isimlidirler.

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Evvelâ kal‘a-i Vârat gazâsına asâkir-i nusret-me’ser ubûr etmek içün kal‘a-i Hisârcık kurbunda nehr-i azîm Tuna üzre yetmiş yedi aded tıransa tombaz gemiler ile karşu Tımışvâr hâkinde Pançova nâm kal‘aya varınca bir haşeb cisr-i azîm binâ olunmuşdur kim bir pâdişâh-ı selef asrında binâ olmamışdır kim tûlu sekiz yüz adımdır ve arzı elli adımdır. Hakkâ ki kantara-i vâcibü's-seyrdir.

Andan **ibret-nümâ-yı sânî** nehr-i Sava kenârında bir mürtefi‘ zemîn üzre şeddadî kârgîr binâlar ile mebnî mîrî anbârların ikisi dahi birbirine müşâbih anbâr-ı gılâldır kim tûlleri kâmil üç yüz germe adımdır. Bunların içinde olan bal ve yağ ve pirinç ve buğday ve arpa ve beksumat ve dakîk ve neft ve katrân top gülleleri ve sâ’ir mühimmât levâzımâtların hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Âsâr-ı garîbe vü acîbe: Kal‘anın handakı kenârında bir deve ahuru gibi parma[k]lık içre bir tophânesi var kim bunda olan balyemez ve çuldutmaz ve delibalı ve kundakkıran ve şayka ve kolumburuna ve şâhî zarbuzanlar ile memlûdur ve kâfir kal‘alarından alınan Nemse ve Fransa ve Çeh ve Macar ve Korol ve İsfaç keferelerinin topları var kim her biri birer Mısır hazînesi değer toplardır kim akrânları meğer Kanlıja ve Egre ve Boğazhisâr ve Rodos'da ve Mısır İskenderiyyesi kal‘alarında ola.

Andan **binâ-yı ibret-nümâ** nehr-i Sava kenârında tophâne kârhânesi vâcibü's-seyr ibret eserdir. Ve **ibret-eser-i me’ser** şehir hâricinde bir binâ-yı azîm bârûthânesi var. Başka ağalıkdır kim yüz elli aded neferâtları ve her sene biner kantar bârûd-ı siyâh döğüp tahsîl ederler, lâkin cümle çarh dollâbların atlar çevirüp bir turfe seyr-i acîb ü garîbdir (---) (---) (---) (---)

Bî-medh kenîse-i râhibân-ı Mığdısiyân: Cümle dokuz aded duyûr-ı bed-âyînhâne kilisalar var. Rûm Ermeni ve Sırf ve Bulgar ve Yahud kenîseleri var, ammâ Fireng ve Macar'ın gûrhâneleri yokdur. Kıbtîlerin evlâ bi't-tarîk ne mescid ve ne kenîseleri bir diyârda yokdur. Hemân kiminle ihtilât ederse anın savm [u] salâtı üzre hareket edüp ol mezhebde olduklarıyçün beher sene iki kerre harâc verirler.

Der-medh-i havâ-yı latîf-i câvidân: Fasl-ı rabî‘de havâsı hûb olduğundan halkı ten-dürüst olup ısıtması ve zâti'l-cenb marazı yokdur.

Der-aded-i çâh-ı mâ'-i hânedân: Cümle on bir bin {aded} ev kuyusu var, ammâ sehel şurcadır, lâkin yine her şeye isti'mâl olunur.

Manzara-i ekâlîm-i arz-ı büldân: Rub' dâ'ire irtifâ'ıyla iklîm-i hâmisde bulunup tûl-ı nehârı on beş buçuk sâ'at ve dokuz derece ve iki dakîkadır. şeb-i yeldâları kezâlik eyledir. Arz-ı beledi seh sehdir ve tûl-ı arzı ahdır(?) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i tâli'-i imâristân: Kaçan kim bu şehre Despot gıran binâya mübâşeret etdikde cemî'i müneccimînlerin cem' edüp burc-ı seretânda binâya şürû' etdiler kim beyt-i kamer-i mâ'îdir. Anıniçün cemî'i halkı emn [ü] amânda olup cümle ma'îşetleri ticâret ile geçinürler (---) (---) (---) (---) ***[115b]***

Sitâyiş-i hammâm-ı rûşenâ-yı gâsilân: Cümle yedi aded hammâm-ı hoş-havâlardır kim cümle kurşum ile mestûrlardır, zîrâ zimistân şehri olmağile hammâm üzre kiremit ve kireç durmaz.

Evvelâ Yeni hammâm. Sokollu Mehemmed Paşa'nındır kim gâyet ma'mûr ve müferrih hoş binâ hammâm-ı ra'nâdır.

Andan Orta hammâm ve Sül[ey]mân Hân'ın hammâmı ve Çukur hammâm ve Aşağıkal'a hammâmı kesîfdir ve Behram Beğ hammâmı ve Çinili hammâm gâyet müzeyyen hammâm-ı dil-küşâdır.

Meşhûr hammâm-ı hâs u âm bu hammâmlardır kim birkaçı çifte hammâmlardır. Her bâr çifte hammâmlara havâtînler girirler.

Der-beyân-ı hammâm-ı mahsûs-ı a'yân be-kavl-i rivâyet-i erbâb-ı dilân: Bu şehir içre yedi bin aded sarây-ı a'yân-ı kibârda ve gayrı hânedân-ı kibârda ev hammâmları vardır, zîrâ her hânede beşer onar hücrelerde soba derler bir gûne çömlekden musanna' kubbeciklerdir. Anların içine âteş edüp ol hâne hammâm gibi olduğundan her evde hammâm-ı mahsûsalar mukarrerdir, zîrâ bu şehir kış kânı olmak ile her hânede gûnâ-gûn soba hammâmları var.

Der-ayân-ı âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Cümle altı yüz aded at değirmenleri ve Tuna değirmenleri var kim gendüm-i hâsdan dakîk-i rakîk öğüdürler.

Der-zikr-i hubûbât-ı mahsûl-i elvân: Sirem ve Semendire ve Baçka ve Laşka ve Havâle kal'ası topraklarında kırmızı ve sarı ve beyâz dânedâr buğday ve arpa ve böğrülce ve mercimek ve kırah ve darı olur kim bu gûne gılâllar meğer Anadolu'da Sivas ve Erzurûm'da ola, ammâ bakla ve pirinci ve susamı ve kendir tohumu olmaz, ammâ çavdar ve yulaf ve haldine nâm bir hubûbdur anlar çok olup re'âyâ ekmek ederler.

Güzîde-i memdûhât-ı sanâyi'ât: Evvelâ nehr-i Sava kenârında Çingane tâ'ifeleri demirden musanna' rezeli iskemleleri inşâ ederler kim gûyâ sîm âvândır ve gûnâ-gûn kalaylı demir çubuk üzengiler ve ıskaralar ve mârbendler ve bukağılar yaparlar ve kazancıları gâyet üstâd-ı kâmillerdir

kim gûnâ-gûn musanna‘ suhûn ve tancere ve Ba‘albekîler ve şerbet tasları ve müşebbek buhûrdân ve gülâbdânlar ederler kim Bosnasarâyı kazgancıları ancak ederler.

..... (1 satır boş).....

Ahvâl-i kâr [u] kisb-i ricâlât: Bir sınıfı âvân-ı askerî gâzîleridir ve bir fırkası berr u bihâr tüccârlarıdır ve bir zümresi ehl-i hidmetlerdir ve bir kavmi bâğbân u bağçevânlardır. Ve bir tâ’ifesi keştîbân-ı bahrîlerdir ve bir bölüğü ehl-i hıreflerdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı dârü't-ta‘âm-ı imârât: Ancak bir aded dârü'z-ziyâfe imâreti var kim aşağı çârsûdadır. Cümle fakîr ve pîr ü cüvâna beher yevm iki kerre ni‘meti bî-imtinân mebzûldür kim bu hayrât câmi‘ sâhibi Yahyâlı Mehemmed Paşa'nındır, ammâ Bayrâm Beğ imâreti mesdûddur ve niçe tekyelerde imâretler var, ammâ dervîşân içündür.

Ta‘rîf-i ni‘met-i me’kûlât: Cümleden baklava-yı Belgrad Rûm ve Arab u Acem'de meşhûrdur kim sûr-ı azîm ziyâfetlerinde kanlı araba tekerleği kadar bin kat güllâc ve hâs un yuf[k]asından tereyağı ve bâdem ile bir gûne baklavadır kim yerde tennûr içinde pişerler. Ol kadar büyükdür kim furuna sığmaz ve bir baklavayı üç yüz âdem yese doymaz. Tâ bu mertebe büyük ve lezîz ve kalındır, ammâ üstüne bir penez akçe bıraksan baklavaya batar. Tâ bu mertebe bir baklavası olur. Ve bâdemli ve darçın ve karanfilli ve za‘ferânlı lezîz zerdesi bir diyârda olmaz. Ve Mısır tavuğu add etdikleri kırmızı hortum burunlu tavuk kebâbı ve dolma tavuk kapaması ve sazan balığı ve mersin balığı furunu ve beyâz Latin ekmeği ve Zümon kaymağı ve yoğurdu ve (---) (---)

Tavsîf-i me’kûlât-ı müsmirât: Evvelâ Münirî Efendi bâğçesinde kırkar dirhem gelir âbdâr kamerî kayısıları ve yüz dirhem gelir âbdâr şeftalüleri olur ve gâyet âbdâr üzümü ve eriği ve emrûdu ve kiraz ve vişnesi ve âbdâr kavunu ve karpuzu olur ve (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât: Harâbât erenleriyçün la‘lgûn vişnâb şerbeti ve müsellesi ve hardaliyyesi poloniyyesi (---) (---) (---) meşhûrdur.

Bu şehirde olmayan meyve-i eşcârât: Evvelâ servi ağacı ve çimşir ve hurma ve zeytûn ve nar ve incir ve pembe ve (---) (---) (---) ağaçları yokdur.

Der-aded-i bâğavât-ı İremezât: Bu şehrin cânib-i kıblesi taşrasında tâ karye-i Vişeniçse'ye andan şehir çeşmelerine gelen su başına, andan tekye bâğlarına, andan tâ Abaza Paşa Köşkü'ne, andan tâ Havâle kal‘ası deresine, andan Topçu köyüne, andan tâ nehr-i Sava kenârına dek cümle otuz sekiz bin aded dölüm hakkı verir bâğlardır deyü muhtesib ağa söyledi, ammâ Yahyâlı Mehemmed Paşa bâğları mu‘âflardır kim hisâba yâd olunmamışdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı erbâb-ı hâcât: Cümle kırk altı aded mesîregâhlardır. Evvelâ mesîregâh-ı Subaşı ve Bektaşiyân tekyesi ve Abaza köşkü ve Yûsuf Ağa bâğı ve Yağcı Hacı Alî bâğı ve Topçular köyü bâğı ve Havâle kal‘ası seyrângâh-ı Vişeniçse köyü ve nehr-i Sava bâğları ve Zümon bâğları (---) (---) (---)

Der-fasl-ı lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât: Bu kavm-i Belgrad'ın yerlileri gerçi Poturdurlar, ammâ lisân-ı Sırf ve lisân-ı Bulgar ve lisân-ı Latin ve lisân-ı Boşnak ıstılâhı ***[116a]*** dahi bilirler, ammâ ekseriyyâ isti‘mâl etdikleri kelâm-ı nâ-mahalleri bir şey’e ta‘accüb etseler "İlahi dilemişüm şâyed bu işi işlememişsun" derler. Hatunlarına ta‘zîm içün "Sinko Kadu" derler. Birisi kızarsa şâyed "Sobada kızmışsın" derler. "Maho ya kabliçsayı getire", ya‘nî "Bire Mehemmed ağaçdan bakracı getire" derler (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı lisân-ı Sırf-ı küfrât

Cemî‘i re‘âyâ vü berâyâları Sırf kâfirleridir kim Sirem arabacıları cümle anlardandır. Gerçi lisânları Bulgar'a ve Latin'e ve Boşnak'a yakındır, ammâ başka galat güftârları va[r]dır, lâkin yine millet-i Mesîhîden olup kitâbları İncîl'dir kim lisânları üzre İncîl'i tercüme etmişlerdir. Niçeleri lisân-ı Hırvad'ı ve lisân-ı Galyayı ve lisân-ı Islovin'i ve lisân-ı Talyan'ı bilirler, zîrâ bu Sırf keferesi millet-i kadîmdir kim zürriyetleri Ays'a müntehîdir kim Latin ve Sırf'ın mu‘teber ve mu‘temed tevârîhleri vardır, ammâ hisâbları yine Boşnakca gibidir. Evvelâ,

yedno	*diva*	*tri*	*çetri*	*pete*
1	2	3	4	5
şest	*sedem*	*osem*	*devet*	*deset*
6	7	8	9	10

deyü add ederler.

kıruh ekmek	*voda* su	*mese* et	*sir* peynir
kapula soğan	*Luk* sarmısak	*yanye* kuzu	*ovça* dişi koyun
ovan koç	*udri* *neboyse* vur korkma	*penez* bakırdan akçeleridir	
ban uruplarıdır kim Belgrad'a geçer		*umori* yoruldum	

Sovuğa *zima*, yok demek *nima*.

sivika mumdur	*boğ* Allâh'dır		*duşa* cândır
çovyik âdem	*kobla* kısrak	*konya* beygir	*koçyaş* arabacı

bu gûne lisânları var.

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Belgrad-ı behişt-âbâd

Evvelâ cümle iskelelerinde parka derler bir gûne gemilerle gûnâ-gûn balıklar gelir kim morina ve mersin ve çığa ve uştuka ve sazan ve üsmük ve ismodik misilli mâhîler gelir.

Bâ-husûs tâ Hırvadistân serhadlerinde Bihke kal‘ası ve Kosdaniçse ve Korpa ve Odvina ve Lika ve Kıradişka ve İsfinar kal‘alarından berü nehr-i Sava ile ve nehr-i Drin ile kal‘a-i İzvornik ve Beline ve Raça ve Böğürdelen'den berü ve Karadeniz'den tâ Silisre ve Uruscuk ve Nigebolı ve Vedin ve Sedd-i İslâm Köylüc kal‘alarından berü bu kal‘a-i Belgrad'a yılda beş altı bin aded tıransa ve parga ve tombaz gemiler gelüp gidüp gâyetü'l-gâye ucuzluk ederler.

Hattâ üç yüz dirhem hâs ve beyâz ekmek bir akçeye ve altı peneze koyun eti beş peneze kuzu eti ve üç peneze sığır eti ve üç vukıyye gelir bir kaplıca yoğurd iki peneze ve on beş yumurta bir peneze ve bir arka yükü elma ve soğan ve hıyar ve kabak ve lahana ve pırasa ve sarmısak birer penezedir, ammâ pirinç ve kahve ve şeker pahâlıdır, zîrâ bu şehre Selânik on iki konakdır.

Araba ve develer ile Mısır ve şâm ve Trablus ve Sayda ve Beyrut ve Akka ve İzmir ve Arab u Acem ve Hind metâ‘ları yılda beş altı bin deve ve araba yükleri her diyârdan gelüp bu şehirde yük çözülüp yük bağlanup cemî‘i Macar ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Nemse ve Bosna ve Venedik ve İşpanye vilâyetlerine yükler gidüp gelmededir, zîrâ bu şehir Rûmeli'nin Mısrı'dır ve halkı cümle hisâbî bâzergânlardır. Niçe bin aded halkı ganîmet şehir olduğıyçün sâ’ir diyârlardan gelüp kalmışlardır.

E’imme vü hutebâ şeklinde âdemleri çokdur ve cümlesi ehl-i zevk ve ehl-i şevk garîb-dost sofra-i bî-imtinânları meydânda kapuları küşâde âdemlerdir. Ve dahi kış eyyâmlarında nehr-i Tuna donup on karış buz olduğu eyyâmlarda ol buz pâre üzre niçe yüz bin kızak ve araba geçüp bâc u bâzâr harcı olmadığından ol mahalde re‘âyâ vü berâyâ ol kadar metâ‘ların getirüp bey‘ [ü] şirâ olup şehr-i Belgrad eyle ganîmet olur kim yohsulları bay olup muğtenim olurlar.

Bu eyyâmlarda cemî‘i Belgrad halkı sobalı odalarında birbirine kırkar ellişer sahan ta‘âm ve onar gûne hulviyyât ve zülbiyyât ve onar elvân hoşâblar ile ziyâfet-i azîmler edüp birbirlerine gürûh gürûh varup gelüp ayş [u] işretler ederler. Eğer on gûne helvâ ve hoşâbdan biri eksik olsa yine ol âdeme tekrâr ziyâfet etdirirler. Tâ bu mertebe ganîmet ve ayş u tarab yeri bir şehr-i ma‘mûrdur.

Hâlâ Süleymân Hân du‘âsı berekâtıyla dahi günden güne âbâdân olmadadır, zîrâ cümle ünâsı Ganî

ismine mazharlardır kim her sene beş altı yüz mün‘im âdemleri hacc-ı şerîfe gidüp geldikde bir alay-ı azîm ile götürüp getirirler kim bu dahi bir diyâra mahsûs değildir.

Ve bu şehir ahâlîsinde kizb ü gıybet gâyet ayıbdır. Cümlesi müstakîm ve dindâr âdemler olduklarından kemâl-i mertebe müsinn ve mu‘ammer ve Zâl-ı zamân olmuş âdemleri çokdur. Hattâ Süleymân Hân fethinden kalmış âdemlerle müşerref olduk, ammâ kuvvetleri gitmiş, hey’etleri yitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz yetmişe yetmiş ve musâhebet ve cimâ‘dan kalmış tirid âdemleri var, lâkin cümle Hanefiyü'l-mezheb pâk i‘tikad musallî, mü’min ü muvahhid ve sâhib-i vera pîr-i nâ-tüvânları var.

Ve dahi sîm beden ve nâzik endâm mahbûbü'l-kulûb ***[116b]*** püserânları var kim söze gelseler fesîhü'l-lisân ve bedî‘ü'l-beyândırlar, ammâ nisâ makûleleri Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde zâhide-i sâhib-cemâle havâtînleri var.

Ve duhter-i pâkîze-ahterleri dahi gâyet perhîzkâr bâkire kızları var kim henüz her biri birer dürr-i nâ-süfte ve birer gonça-i nâ-şüküftedirler. Hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup pederlerinden gayrı er yüzün ve erkek sözün istimâ‘ etmemiş bintânları vardır.

Ve bu şehr-i hâk-i ednâ'l-arzda niçe bin aded gül [ü] gülistân ve sünbül-i reyhânistân ravza-ı Rıdvân misilli bâğ-ı cinânlar ve müşebbek bostânlar var kim ezhâr [u] evrâkları ve eşcârlarının hisâbın Bâğbân-ı Ezel ve Sannâ‘-ı Lem-yezel bilür, zîrâ bu şehrin zemîni bir [v]âsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır kim deyyâr-ı misli yokdur demek olmaz, meğer hâk-i pâk-i Irâk-ı Acem ola, zîrâ Belgrad'ın vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ ahâlîsi mesrûr buk‘aları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'n-nâs mergûb ve mezra‘aları vâfir ve hayr-ı berekâtları mütekâsir ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârînleri cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır. *Hafazakellâh*. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Belgrad-ı ferruh-âbâd

Evvelâ, **merkad-i pâk Gâzî Ahmed Ağa** *kuddise sırruhu*.: Çârsû içinde medfûndur

Ve **ziyâret-i Münirî Efendi.**

Andan **merkad-i şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi** İmâret câmi‘inde medfûndur.

Andan **merkad-i Karakaş Paşa.** Gazâ-yı Hotin'de Budin vezîri iken Hotin'in altından kurşum ile urulup şehîd oldukda cîfesi kabri Hotin kal‘ası hâricindedir. Na‘şe-i pâki bundadır. *Rahmetullâhi aleyh*.

Andan **ziyâret-i Aşağı şehîdlik**. Ebü'l-feth zamânında ve Süleymân Hân asrında şehîd olan guzât-ı müslimîn cümle bu meşhedde âsûdedirler kim her bâr nûr berk urur. Cânib-i erba‘ası çepçevre dîvârlı ve bir kapulu bir cebbâne meşheddir.

Andan **Orta cebbâne.** Bunda dahi niçe keşf ü kerâmât-ı aliyye sâhibi erler vardır.

Andan **merkad-i Gâzî Porça.** Belgrad'ın kıblesinde bir sâ‘at ba‘îd Havâle kal‘asında medfûndur. *Kuddise sırruhu.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

şehr-i Belgrad'ın müşâsında olan kılâ‘ ve şehirleri beyân eder

Evvelâ cânib-i kıblesinde bir sâ‘at ba‘îd kal‘a-i Havâle. Andan kasaba-i Valiv[a], iki merhale yerdir. Andan cânib-i şarka Tuna kenârında altı sâ‘at yer kal‘a-i Hisârcık'dır. Nehr-i Tuna aşrı hâk-i Tımışvâr'da kal‘a-i Pancova ve nehr-i Sava tarafında hâk-i sancağ-ı Sirem mânend-i bâğ-ı İremde kal‘a-i Zemîn Belgrad'dan görünür. Andan cânib-i garba bir gergi konak kasaba-i Metrofça, ana karîb kasaba-i Nemse ile müşâdır. Andan yine nehr-i Sava kenârında kal‘a-i Böğürdelen bir konak yerdir, anınla müşâdır. Etrâf-ı Belgrad'da bender şehirler yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) *ve's-selâm.*

Bu şehr-i Belgrad'ı temâşâ edüp cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâ[‘]laşup pür-silâh ve yarar Semendire gâzîleri ile *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp,

şehr-i Belgrad'da bin yetmiş ıydı salâtın edâ edüp Vârat gazâsına gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idleri ayân u beyân eder

Evvelâ Belgrad'dan bir sâ‘at aşağı Hisârcığ'a karîb nehr-i Tuna üzre yetmiş aded tıransa ve tombaz gemiler üzre mezkûr haşeb cisr-i azîmden geçüp vilâyet-i Tımışvâr'da,

Palanka-i Pancova

Nehr-i Tımış nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu bir çemenzâr şekl-i murabba‘ bir ağaç palankadır kim cirmi sekiz yüz adımdır. İçinde dizdârı ve elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir câmi‘i ve bir hânı ve çârsû-yı muhtasarı var, ammâ hammâmı yokdur ve ekseriyyâ evleri çitden ve hasır örtülüdür. Ve nehr-i Tımış tâ Erdel memleketinin dağlarından ve şebeş ve Logoş ve Façat ve Solmoş kal‘aları dağlarından gelüp Tımışvâr handakı içinden cereyân ederek bu mahalde nehr-i Tuna'ya munsabb olur küçük bataklı sudur ve Pancova ve Tımışvâr hükmünde mu‘âf yüz elli akçe kazâdır, lâkin ilhâk olup Tımışvâr nâ’ibi hükm eder. Andan cânib-i şimâle,

Karye-i Zeldeş

Alaybeği köyüdür, ammâ bu sahrâlarda bir bakla kadar taş yokdur. Nebâtât u giyâhâtlı bir vâdî-i hâmûndur kim her cânibe arabalar işler ve ol kadar ot olur kim içinde atlı âdem gitse görünmez. Andan,

Evsâf-ı Palanka-i Dente

Bu dahi Tımışvâr hâkinde yine nehr-i Tımış kenârında şekl-i murabba‘ bir çit palankadır. Dizdârı ve elli aded neferâtları ve cebehânesi ve câmi‘i ve hânı ve birkaç dükkânları ve bâğçeleri mahsûldârdır. ***[117a]*** Andan,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı dâr-ı karâr, ya‘nî kân-ı gâzîyân kal‘a-i Tımışvâr

Bir sûr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i kavî metîn ve bir rabât-ı kadîm ve bir belde-i azîm ve bir kirmen-ı müzeyyen ve bir şehr-i müdeyyendir kim kılâ'lar mâbeyninde refî'ü'l-bünyân ve halkı ekseriyyâ azîmü'ş-şân mücâhidün fî sebîlillâhlardır kim anların şânında sûre (---) Kur'ân'da, [50] nassı nâzil olmuşdur.

Hâlâ ol gâzîlerin kân-ı mekânlarıdır, ammâ asr-ı Gâzî Hudâvendigâr'da bu kal'a Erdel Kralı Metayoş Kral hükmünde bir palanka-i sağîr idi. Gâzî Hudâvendigâr'ın tulû' [u] hurûcundan küffâr-ı dûzah-karâr-ı füccâr bu kal'ayı metânet üzre Metayoş Kral-ı dâl istihkâm edüp diyâr-ı Orta Macar'ı ve diyâr-ı Nemçe'yi nehb u gâret etdikde Nemse kralı bu Tımışvâr üzre gelüp yedi ayda amân vermeyüp Erdel kâfiri elinden alup içine yigirmi bin soltat [u] murtat Nemselere Luşancı nâm kapudanı hâkim nasb edüp Nemse çâsârı Ferdinand Kral dâr-ı menhûsu olan Beç kal'asına varınca beri tarafda Tımışvâr hâkimi Luşancı nâm la'în nehr-i Tımış'dan elli altmış pâre firkate gemiler ile nehr-i Tuna'ya çıkup tarafeynde olan kılâ'ları ve Tuna üzre Belgrad'a varup gelen gemileri nehb u gâret edüp Tımışvâr yunakları tecâvüzden hâlî olmayup Belgrad ve Köylüc ve İhram ve Semendire ve Feth-i İslâm kılâ'ları yolları kapanup Belgrad'da kaht [u] galâ' olunca fermân-ı şehriyârî sâdır olup bi-fazlillâhi'l-Meliki'l-Mennân kal'a-i Tımışvâr Memâlik-i Mahrûsa-i İslâmiyye'ye mutazammın kılınmak içün Rûmeli Beğlerbeği Mehemmed Paşa düstûr-ı mükerrem ve serdâr-ı mu'azzam ta'yîn olunup azm-i râh-ı Tımışvâr diyerek şehr-i Belgrad'a dahil olup andan nehr-i Sava üzre cisr-i azîm ile karşu hâk-i Sirem'e ubûr edüp kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal'a-i Vulkovar'dan cisirler ile nehr-i Tuna'yı da ubûr edince taraf-ı pâdişâhîden iki bin güzîde yeniçeri ile yüz elli aded şâhî darbzen-i adû-şikâr ve on beş aded balyemez top-ı kal'a kûplar gelüp ordu-yı İslâma dahil olunca ol gün Tatar askeri dahi gelüp vâsıl oldukda sipehsâlâr-ı mu'azzam Titel kal'ası kurbunda nehr-i Tisa'yı dahi ubûr edüp kal'a-i Peçey'i muhâsara edüp yedi günde **feth-i kal'a-i Peçey,** sene 958, be-dest-i Vezîr Mehemmed Paşa vâlî-i Rûmeli.

Bu kal'ayı ta'mîr ü termîm edüp müstevfâ muhâfazacı asâkir-i İslâm koyup andan cânib-i şarka gidüp Beçkerek kal'asın muhâsara edüp ahâlîsi savlet-i asker-i İslâma tâkat getiremeyüp amân ile emân bulup **feth-i kal'a-i Beçkerek,** buna dahi müstevfâ asker koyup andan **feth-i kal'a-i Fenlak** sene-i minhu.

Andan **feth-i kal'a-i Çanad** sene-i minhu. Bu dahi asker-i deryâ-misâla tâkat getiremeyüp niçe bin küffâr "Amân ey Âl-i Osmân" dedi. Niçe yüzü ehl-i îmân olup kal'a-i Çanad'ı vere ile verdiler ve kifâyet mikdârı kal'aya asker kodular.

Andan kal'a-i Lipova'yı muhâsara etdiler. Ol mahalde pusudan asker-i İslâm üzre küffârın taburu gelüp ehl-i İslâm ve ashâb-ı nîrân birbirlerine girüp bir azîm savaş-ı perhâş edüp bi-avnillâhi Te'âlâ küffâr münhezim, asker-i İslâm mansûr ve muğtenim niçe bin kefere ve fecere tu'me-i şimşîr ve bakıyyetü's-süyûfları beste-i zencir olup **feth-i kal'a-i Lipova,** be-dest-i Serdâr Mehemmed Paşa. Hamd-i Hudâ kal'a-i bâkire dest-i İslâma girüp derûn-ı hisâra Ulama Paşa hâkim nasb olup andan,

Muhâsara-i kal'a-i Tımışvâr: Cümle asker-i İslâm kal'ayı ihâta edüp dokuz yerden meterislere girilüp ceng [u] cidâl ederken bi-emr-i Hayy-i Kadîr merkûm kal'alar feth oluncaya dek şiddet-i şitâ gelüp bir acâ'ib seyl-i bârân-ı rahmet nâzil olup cümle meterisler ve tabyalar âb-ı rahmet ile memlû

olup cümle yeniçeriler meterislerinde durmak imkân olmaduğu ecilden *"El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ"* [51] deyüp, cümle asker-i İslâm meterisler ve sıçan yollarından çıkup kal‘adan fâriğ olup meymene ve meysere cebehâne ve top-ı kûpları cümle gerü çeküp bu ahvâl-i pür-melâli Der-i devlet-i Pâdişâhîye i‘lâm olundukdan sonra serdâr-ı müşârün-ileyh ile cüyûş-ı müslimîn kal‘a-i Belgrad'[da] kışlamak fermân olundu.

Bu havâdisât-ı azîmlerin cümlesi pederimizden istimâ‘ olunmuşdur, zîrâ bu gazâlarda peder-i büzürgvârımız bile idi kim anlardan nakl ederiz. Bu meştâda küffâr-ı hâksâr kal‘a-i Lipova'ya istîlâ eder. Ol ceng-i âşûbda mahsûr olan Ulama Paşa şehd-i şehâdeti nûş eder, sene 958.

Ve mukaddemâ Lipova kapudanı olan Batori Andraş,

"Yine kal‘a-i Lipova'ya mâlik oldum" deyü Lipova'dan yüz bin kefere ve fecereler ile kal‘a-i Çanad üzre gelirken Budun Vezîri Alî Paşa'ya râst gelüp cümle küffârı tîğ-i âteş-tâbdan geçürüp ol arada Erdel kralı Lipova kal‘asın boş bulup kal‘aya istîlâ edüp miftâhların Devlet-i Alîyye'ye ***[117b]*** gönderüp hidmet etdikde cenâb-ı pâdişâhîden Erdel kralına bir tîğ-i zerrîn ve hil‘at-i fâhire ile mer‘î ve mahmî kılındı.

Andan sene-i âtîde Sultân Süleymân Hân Edirne'ye azîmet eyleyüp mukaddemâ Tımışvâr kal‘asının fethine sû’-i tedbîr ve te’hîr olunduğundan ve Lipova kal‘asına tekrâr küffâr-ı dûzah-karâr Erdel kralı elinden alup zafer bulduğundan pâdişâh-ı gerdûn-vakâr Rûmeli vezîri Serdâr Mehemmed Paşa'ya muğber-hâtır olup serdârlıkdan ma‘zûl edüp Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa'yı serdâr-ı sipehsâlâr ta‘yîn eyleyüp kırk oda yeniçeri ile sekbânbaşı ve aşağı bölük ağaları ve topçu ve cebeci ve on yedi mîr-i mîrân ve kırk aded mîr-i livâ ve Budin Vezîri Alî Paşa'yı ma‘an ta‘yîn eyleyüp sene 959 mah-ı Rebî‘ulâhir'inin yigirmi yedinci günü ednâ'l-arz olan mahmiyye-i Edirne'den serdâr-ı müşârün-ileyh deryâ-misâl asker-i nusret-me’ser ile çıkup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp adl [ü] insâf ederek şehr-i Belgrad'da meks-i hıyâm edüp andan nehr-i Tuna cisrinden ubûr edüp şehr-i Ramazânü'l-mübârekin beşinci gün kal‘a-i Tımışvâr'a amân u zamân vermeyüp on altı aded balyemezler ile yedi yerden asker döküp kal‘a döğüp bir günde yedi aded yerlerin rahnedâr etdikde bir gecede handak içinden cereyân eden nehr-i Tımış'ı kesüp kal‘a-i Tımış kuruda kuruya kaldı.

Mukaddemâ sene-i sâbıkda mahsûr olan kapudanı Luşancı nâm la‘în yine ol bî-dîn kapanup cünd-i cünüb-ı Hırvad ve hoyrâtdan üç bin aded tüfengli soltat ve murtat ve Nemçe ve Leh ve İşpaniye kefereleri ile kapanup şeb [ü] rûz ceng-âşûb ederlerdi, ammâ ehl-i İslâm ümerâsı bir mertebe cengâverlikler ve bir mertebe dilâverlikler edüp küffâra bir ân göz açdırmayup top u tüfengleri perrân ederlerdi ve her fetâlar dal kılıç olup rahnedâr yerlerden girmeğe acele ederlerdi. Hattâ Serdâr Ahmed Paşa'nın bir yürüyüşde altında bir atı top ile urulup der-akab bir gayrı ata süvâr olup yürüyüşden kalmaz, tâ bu mertebe cür’etler eder, ammâ her gün yüz ve yüz elli aded guzât-ı müslimîn câm-ı şehâdeti nûş edüp yine mahlûlâtların serdengeçdi gâzîlerine ihsân edüp guzât-ı müslimîni cenge terğîb ederdi.

Hulâsa-i kelâm kal‘a-i Tımışvâr tamâm otuz beş günde "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" ile feth

oldu, sene 959, be-dest-i Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa. Derûn-ı hisâra asker-i İslâm çıt-a-çıt girüp herkes şikâr olmak sadedinde iken iç kal'aya tekrâr küffâr-ı murdâr kapanup sulhu bozup yine tekrâr cenge âheng etdiklerinde bir ceng-i azîm olup niçe bin küffârı tîğ-i Dahhâk'dan geçürüp bakıyyetü's-seyfi esîr-i kayd [u] bend oldular.

Ez-ân sebeb ki sene-i mâzîde kal'a-i Lipova'da mahsûr olup yüz yetmiş gün ceng [u] cidâl edüp ba'dehû Ulama Paşa vere ile Lepova kal'asın mukaddemâ kapudanı olan Batori Andraş nâm bî-traşa ber-vech-i emânet kal'a-i Lipova'yı verüp cümle guzât bî-silâh giderken mezkûr Batori Iştvân ahd-şikenlik edüp Ulama Paşa'nın ardı sıra Yorgi Frenc nâm mel'ûn Yedikulle hapsinde babasıyla haps idi. Babası pelîd Yedikulle'de mürd olunca oğlu âzâd olup babası intikâmıyçün Ulama Paşa'nın askeri ardlarına düşüp Ulama Paşa'yı ve cümle asker-i İslâm'ı şehîd etmişdi. Bu kerre kal'a-i Tımışvâr'da dahi Ulama Paşa'nın hûnın almak içün Osmânlı da ahd-şikenlik edüp cümle küffârı derûn-ı Tımışvâr'da kılıçdan geçürüp kanları revân olup kal'a-i Tımışvâr bu yüzden feth oldu *ve's-selâm*.

Hamd-i Hudâ Süleymân Hân asrından berü dest-i İslâm'da ma'mûr u âbâdân bir kal'a-i gâzîyândır. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre başka eyâletdir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı kal'a-i Tımışvâr

Paşası iki tuğlu mîr-i mîrândır, ammâ niçe kerre üç tuğlu vezîrlere sadaka olunmuşdur, ammâ paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu sekiz yüz altı bin yedi yüz doksan akçedir. On bir yerde hâs voyvadaları vardır, ammâ bu hâslardan ve bâc u bâzâr ve cürm [ü] cinâyet ve bâd-ı havâdan ber-vech-i adâlet paşasına seksen yedi bin guruş dutar. Seydî Ahmed Paşa gibi zabt ederse iki kerre yüz bin guruş dutar eyâlet-i azîmdir. Çete ve potura yeridir kim gâzîler esîr getirirlerse bî-kıyâs üsârâ peydâ olur.

Eyâleti cümle altı sancakdır kim zikr olunur: Evvelâ sancağ-ı Lipova ve sancağ-ı Çanad ve sancağ-ı Göle ve sancağ-ı Modova ve sancağ-ı İrşova ve sene 1069 Köpürlü Koca Mehemmed Paşa kal'a-i Yanova'yı ve kal'a-i şebeş'i ve kal'a-i Logoş'u feth edüp bu üç aded sancakları dahi eyâlet-i Tımışvâr'a ilhâk edüp eyâlet-i kübrâ oldu.

Bizzât kal'a-i Tımışvâr paşasının tahtıdır. Eyâletinde cümle erbâb-ı ze'âmet 59 ve cümle tîmâr 290. Cebelüleri ile kanûn üzre yedi bin sekiz yüz asker olur. Paşasının askeriyle cümle on bin asker-i pür-silâhdır. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Sefere me'mûr oldukları yere paşalarının alemi altında sefer eşerler. Me'mûr oldukları seferde ***[118a]*** bulunmazlarsa paşalarının arzıyla tîmâr ve ze'âmetleri âhar müstahıklarına tevcîh olunur.

Bu eyâletde hazîne defterdârı ve mâl defterdârı ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve defter emîni ve şehir emîni var, lâkin hazîne defterdârının hâssı 110.000 akçedir. Hâss-ı ze'âmet kethüdâsı ve defter kethüdâsı ve defter emîni 64.880 akçedir. Hâss-ı ze'âmethâ-yı defterdâr 60.000 akçedir.

Andan hâkim-i şer'îsi beş yüz akçe mevleviyyetdir ve cümle (---) aded nevâhî kadıları vardır. Cümle

eyâleti sancağı (---) aded kazâlardır. Beher sene mollasına ber-vech-i adâlet yigirmi kîse hâsıl olur.

Ve bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır kim cümle yigirmi dörd aded tuğlu ve sancağ u bayraklı ağaları vardır. Evvelâ azeb ağası ve beşli ağası ve gönüllü ağası ve martolos ağası ve topçu ağası ve cebeciler ağası ve hisâreri ağası ve pandur ağası ve'l-hâsıl kanûn üzre yigirmi dörd ağa ve (---) aded kal‘a neferâtlarıdır kim cümle şeb [ü] rûz mevcûdlardır. Beher sene bunların vazîfe-i mu‘ayyeneleri taraf-ı pâdişâhîden ve hâs ve harâclardan (---) yük akçe edüp mâl defterdârından ulûfelerin alırlar.

Ve bir hâkimi dahi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi nakîbüleşrâfdır ve sipâh kethüdâyeri ve kapukulu yeniçerisi serdârı üç oda yeniçeri ağasıdır ve cebeciler serdârı ve topçular serdârı. Bunlar Âsitâne tarafındandırlar, yerli kul değillerdir. Ve gümrük emîni ve muhtesib ağası ve anbâr emîni ve bâcdârı ve mi‘mârbaşı ve şehir subaşısı ve harâc ağası kavli üzre bu eyâletde otuz altı bin aded keferelerden harâc alınup kullarına mevâcib verilir, zîrâ eyâletinde cümle (---) aded kılâ‘ların neferâtlarına defterdâr bu cizyelerden ulûfe verir.

Der-beyân-ı zemîn-i kal‘a-i üstüvâr, ya‘nî eşkâl-i sûr-ı Tımışvâr

Bu kal‘anın zemîni bir çemenzâr ve mahsûldâr ve bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr ve nebâtât [u] giyâhâtlı hâk-i pâk-i amber-pâka vâki‘ olup etrâfı gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı arz-ı mu‘teberdir kim bu vâdîlerde aslâ ve kat‘â bir bakla mikdârı taş bulunmaz yerde binâ olunmuş bir kal‘a-i zîbâdır. Nehr-i Tımış kal‘anın handakları içinden ve iç kal‘ası dibinden cereyân edüp kal‘a-i Pancova dibinde nehr-i Tuna'ya munsabb olup Erdel dağlarından tulû‘ etdiği bâlâda tahrîr olunmuş bir âb-ı hayâtdır. Ve dahi,

Eşkâl-i kal‘a-i Tımışvâr

Bu Tımış nehrinin batağı çatağı içre gûyâ bir su içinde kaplıbağa yatır gibi durur, dörd ayakların germiş, dörd aded tabya-i azîmleridir ve kaplıbağanın başı gûyâ iç kal‘adır ve kaplıbağanın vücûdu gûyâ kal‘anın cirmidir. Bu hisâb üzre şekl-i muhammesdir, lâkin ne taşdır ve ne tuladır. Cümle kalın meşe ve pelîd ağaçlarından mebnî bir palankadır. Taşra yüzü çit örme bir kat ince beyâz ve mücellâ dîvâr şekilli çitdir. Üstâd-ı kâmil bu çiti yaban asmalarından örüp üzerine alçı ve beyâz kireç sürüp nûr-ı mücellâ kuğu-misâl bir kal‘adır, ammâ iç kat dolma palankası iki kat sütûn-ı bâlâlardır kim mâbeynini üstâd-ı kâmil bennâ horasan ve kireç ve alçı ile eyle rıhtım etmiş kim bin yıl niçe yüz bin top-ı kûp gülleleri ursan palanka direklerinin aralarına gülleler girüp gâ’ib olur. Taş kal‘alar gibi topdan aslâ havf u haşyeti yokdur. Eğer palanka ağaçların âteşe uralım deseler deryâ-misâl sudan ve bataklardan yanına varılmaz ve etrâfında batakdan meterise girilmez ve iç kal‘adan ve dörd aded makas tabyalardan şayka toplar âdem gezdirmez, değil ki palankasın âteşe uralar. Bir vech ile kabza-i teshîre almak mümkün değildir, illâ muhâsaradan gayrı ilâc yokdur, zîrâ gâyet metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir. Eğer denirse "Ağaç kal‘a mürûr-ı eyyâm ile çürümez mi?" denirse, belî çürüyen sütûn-ı müntehâların kırk elli yılda bir çıkarup yerine bir dıraht-ı müntehâ korlar, zîrâ bu kal‘anın ta‘mîr ü termîmine me’mûr yetmiş aded ma‘mûr köyler me’mûrlardır, ammâ her dırahtı bataklık içre dura dura abanos olup polad-ı Nahçivânî olmuşdur. Ve dolma rıhtım dîvârı dahi sedd-i şirvanî olmuşdur kim bu dîvârın enniliği kâmil elli ayak ve ba‘zı yerleri altmış ayak âriz dîvârlardır kim üzerlerinde fârisi'l-hayl olanlar cirid oynasalar yerleri dar değildir.

Ve cânib-i erbaʻası fecc-i amîk batak handakdır ve handaka nâzır üç yüz yerde dîdebân hücreleri var kim dokuz kat mehterhânesi baʻde'l-ışâ çalındıkdan sonra cümle nigehbânları "Allâh yeğdir, yeğ" deyü tâ sabâha dek feryâd edüp her şeb yigirmi dörd ağaların on ikisi kol dolaşırlar, *ilâ mâşallâh.*

Muʻtâd-ı kadîmeleri böyledir ve bu kalʻanın aslâ dendân-ı bedenleri ve burc [u] bârûları yokdur, lâkin top delikleri çokdur. Cümle iki yüz beş aded balyemez ve darbzan ve şayka ve kolomboruna ve şâhî darbzen top-ı musannaʻları var kim her biri birer kalʻa değer top-ı ibret-nümâlardır ve bu kalʻanın cebe ***[118b]*** hâne-i gûnâ-gûnun ve sâʼir mühimmât [ü] levâzımâtın ve meʼkûlât [u] meşrûbât-ı zahâʼirâtların hisâbların cenâb-ı Bârî bilir.

Ve beş aded tabyaları üzre ve yeniçeri odaları cânibinde kirpi tüğü gibi zeyn olmuş arabalar üzre siperler ardında topçularıyla hâzır-bâş toplar var kim her topa şems-i âteş-tâb pertev urdukda âdemin çeşm-i nergisleri hîrelenir.

Ve bu tabyalar üzre bu kalʻanın cirmi kâmil bir sâʻatde dolanılır. Hattâ her ağa bu kalʻayı her gece bir sâʻatde devr etdikde ol ağa neferâtlarının çavuşu "Bir pâsbân" deyü feryâd edüp anlar oturup ol ân bir gayrı ağa neferâtlarıyla kalkup kalʻayı devr etdikde yine bir sâʻat olup "Bir pâsbân" deyü feryâd ederler. Tâ sabâha dak sayf u şitâda tûl-ı nehâr kanûnları böyledir. Sâʼir kılâʻlarda bu âyîn yokdur. Hattâ rûz-ı rûşende dahi dîdebânları başka ağalardır. Bu kalʻa etrâfında olan sahrâlara nazar ederler.

Eğer suʼâl olunursa "Bu kalʻaya bu kadar himmet olunduğuna göre niçün taş binâ ve niçün tula binâ olunmadı?" denilirse,

"Bu diyârda taş mesâfe-i baʻîdeden gelmeğe muhtâc ve taş topa dayanmaz ve tula binâ bârânın kesretinden ve handaklarında olan nehr-i azîmin vefretinden ağaç palanka metîn etmişler ve zemîni oynak çamurlu yer olmak ile taş binâ birkaç yıla varmayup kaʻr-ı zemîne geçer" deyü üstâd-ı bennâ-yı âkıbet-endîş-i zevi'l-ukul bu kalʻayı palankadan inşâ etmiş, ammâ ilm-i hendese üzre var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu kalʻada kasd-ı tasarruflar etmiş kim imʻân-ı nazar ile nazar eden atlas-ı felekde eyle bir kârgîrlik bir miʻmâr-ı selef etmemişdir.

Netîce-i merâm bu kalʻa hemân savaş-ı perhâş içün binâ olunmuşdur kim bir cânibinde aslâ ve katʻâ havâlesi yokdur.

Ve kalʻa-i Tımışvâr'ın cümle beş aded kapusu var, ammâ bu kapuları ancak kârgîr kemer binâlı ve ikişer kat metîn ve âlî ve vâsiʻ demir kapulardır ve her kapuların önlerinde asma makaralı haşeb köprüleri vardır. Her gece kapuları sedd edüp cisirleri makaralar ile çeküp kapuların önlerine siper ederler. Evvelâ bâb-ı garb iki kapudur kim anın târîhi budur:

Kankı düşman fikr-i fâsid eyleye bu hısn içün

İre şemşîri ricâlullâhdan ana inhizâm

Ey Ubeydî Hâtif-i Kudsî dedi târîhini

Lillâhi'l-hamd kulle-i bâb-ı kebîr oldu tamâm

Sene (---)

Bu kapu cânib-i kıbleye mekşûf gâyet sa‘b bâb-ı kebîrdir kim iki kapunun mâbeyni cümle elvân silâhlar ile âmâde olup bevvâbları şeb [ü] rûz pür-silâh dururlar. Bu kapuların miftâhları her şeb yeniçeri ağasında emânet durur. Paşa istese miftâhları vermezler.

Diğer târîh-i bâb-ı garb, {Vam kapusu dahi derler}:

İlahî bu şehir içre sağîr u ger kebîr olsun

Kamusuna nasîb etsin Hudâ son demde îmânı

Ricâlullâh ile bu Kevseri dedi ana târîh

Dilerim kim bu hısnın Hak ola dâ'im nigehbânı.

Sene (---)

Bu bâb-ı hadîd cânib-i şarka meftûhdur. Hattâ üstünde bir kasr-ı âlîsi var ve kapuya muttasıl bir tabya-i azîmi var kim üstünde kesik balyemez küffâra amân vermez top-ı âteş-nişân bu tabyadadır ve cümle yeniçeri odaları bu tabya üstündedirler.

Andan târîh-i bâb-ı Horos:

İlahî ömr-i devletliyle (?) bir dem olmaya hâlî

Harâbe dilleri ma‘mûr u âbâdân u ihyâdan

Ricâlullâh ile Hâtif Ubeydî dediler târîh

Meded yâ Rab masûn eyle bu hısnı mekr-i a‘dâdan.

Sene (---)

Bu bâb-ı kebîr dahi iki kat cânib-i şimâle nâzırdır. Hattâ bu kapu üzre cihân-nümâ bir kasr-ı âlîsi var. Cümle haşeb binâdır, ammâ gâyet musanna‘ kasr-ı Havernâk'dır. Cümle âyende vü revende ve müsâfirîn anda meks-i ârâm ederler. Sâ‘at kullesi andadır ve üstünde demir tenekeden bir horosu var, sekiz rûzgâr-ı zorkâr bu horosa urdukça ol horos hareket edüp sadâ vererek çevelân eder. Gâyet musanna‘ horosdur. Anıniçün kapuya Horos kapusu derler.

{Der-vasf-ı horos-ı mutalsam}

Mukaddemâ kefere zamânında bu kapu üzre bir kulle-i bâlâ var imiş. Ol kulle üzre bir mutalsam tuç horos var imiş. Kaçan kim bu kal‘aya bir yağî ve dağî bağî gelse be-hükm-i tılsım ol horos kanat kakup "Kukırı ku" deyü ötüp kal‘a ahâlîsin âgâh edermiş.

Ba‘dehû bu kal‘a niçe kerre muhâsaralar görüp ol kulle sademât-ı top-ı kûplardan münhedim olup mezkûr horos dahi meksûr olup bâng-i horos vermeden kalır. Ol zamândan berü bu kapuya Horos kapusu deyü Macar-ı füccâr tevârîhlerinde yazmışlar.

Ve Su kapusu, bir kat kapudur. Yalı kapusu dahi derler metîn kapudur.

Evsâf-ı aded-i mahallât-ı kal‘a-i Tımışvâr

Derûn-ı hisârda cümle dörd mahalledir. Garbkapusu mahallesi ve Horoskapusu mahallesi ve Yalıkapusu mahallesi, Sukapusu mahallesi.

Ve cümle bin iki yüz aded tahtânî ve fevkânî kat-ender-kat ***[119a]*** evlerdir kim cümle tahta avlulu ve serâpâ şindire tahta örtülü ve ocakları sivri sivri bir gayrı gûne binâ olunmuş bâğsız ve bâğçesiz daracık havlısız hânelerdir. Bu şehirde ocaklarından gayrı kârgîr binâlar yokdur ve cümle büyûtları sobalıdır.

Sitâyiş-i aded-i cevâmi‘hâ-yı enderûn-ı hisâr-ı Tımışvâr

Cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ Süleymân Hân câmi‘i. Bir deyr-i mu‘azzam imiş. Bir gûne hafîf kirec binâdır kim kârgîr desek, değildir. Hâlâ bu câmi‘in içinde dağlar gibi guzât-ı müslimînin beksümâtları memlûdur ve Cimcime câmi‘i ve şeket câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidler vardır.

Cümle dörd aded tekye-i dervîşândır.

Andan yedi aded mekteb-i sıbyândır.

Andan üç aded hândır, ammâ müfîd ü muhtasar mihmân-kândır.

Ve cümle dörd aded hammâm-ı dil-sitândır. Evvelâ biri Yalıkapusu hammâmı ve biri Sukapusu hammâmı kapunun iç yüzünde gâyet küçük hammâmdır. (---) (---) (---) (---) (---).

Ve hisâr içinde cümle dörd yüz aded dükkânlardır, lâkin bezzâzistânı ve medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâsı yokdur, ammâ çârsû-yı bâzârı gâyet müzeyyendir. Cümle sokakları serâpâ tahta döşelidir. Aslâ taş kaldırım yokdur ve mümkün değildir.

Bu kal‘a içinde iki yerden arklar ile nehr-i Tımış cereyân edüp cümle halk suyu andan alup def‘-i atşân ederler. Bu şehirde aslâ çeşme yokdur ve cümle çirkâbları nehr-i Tımış'a dökülüp gider ve bu kal‘ada buğday anbârları ve kahvehâneleri var.

Evsâf-ı iç kal‘a-i Tımışvâr: Bu iç kal‘a taşra kal‘anın cânib-i cenûbu köşesinde şekl-i murabba‘ bir kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim cânib [u] etrâfından nehr-i Tımış cereyân etmek ile bu kal‘a gûyâ bir pek topraklı cezîrede vâki‘ olmağile sehel kârgîr, hafîf şekilli binâ-yı zîbâdır ve handakından dahi nehr-i Tımış akar. şehre açılır üç kat kârgîr kemerler ile mebnî demir kapulardır ve her kapuların mâbeynlerinde yine makaralı asma köprüler vardır kim kemerleri tula binâlardır. Bu iç kal‘anın etrâfında beş aded tula kârgîr binâ kulle-i ra‘nâlarının sivri sivri tahta örtülü ve alemli kulleleri var ve bu kal‘ada bir vâsi‘ sarây meydânı var. Tahta döşeli değildir. Dolma rıhtım horasan döşelidir. Bunda dizdâr ve kethüdâ ve imâm ve mü’ezzinlerden gayrı bir merd-i âferîde olmayup kullelerde ve cebehânelerde cümle hazâ’in ve mühimmât ve levâzımâtlar ile memlû olup gayrı şey yokdur kim bir gayrı âdem temâşâsına bile giremez. Eğer ricâ ile girmek murâd edinirse silâhların kapuda pâsbânlara emânet koyup girir. Gâyet mazbût nârin kal‘adır.

Evsâf-ı varoş-ı şehr-i Tımışvâr: Cümle on mahalle ve cümle bin beş yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve tahtânî ve fevkânî cümle tahta havlılı ve cümle tahta şindire örtülü hâne-i vâsi‘lerdir kim her hânedânların ikişer kat porta kapuları var. Birinden atlılar ve arabalar girüp çıkar. Biri anın yanında piyâdeler girir çıkar küçük kapucuklardır.

Bu varoş cümle on aded mihrâbdır. Evvelâ Horos kapusunun hâricinde kal‘a handakı kenârında Gâzî Seydî Ahmed Paşa câmi‘i ma‘bedgâh-ı cedîddir, ammâ çârsû-yı bâzârda olmağile cemâ‘ati çokdur ve huddâmları çokdur. Cümle revzenleri mihrâb tarafında handak içinden cereyân eden nehr-i Tımış'a nâzırdır. Kapusu üzre târîhi budur:

Kâtil-i Rakofçi-i bî-dîn [ü] küffâr-ı la‘în

A‘nî düstûr-ı mükerrem Gâzî-i merd-i zamân

Etdi bir câmi‘ binâ kim haşre dek subh u mesâ

Zikr-i hayrın gâzîyân-ı dîn eder vird-i zebân

Kevserî târîhini sordukda hâtifden dedi

Câmi‘-i paşa-yı âdil Seydî-i sâhib-kırân.

Sene 1070

Andan câmi‘-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) tekye-i dervîşândır (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır (---) (---) (---)

Ve cümle üç aded hândır (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded dükkândır. Bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ‘ vardır. Bu varoşun dahi cümle sokakları tahta döşelidir. şehre yağmur yağsa şehirden taşra batakdan fîl-i Mengerusî gark olur. Bu kal‘a-i metînin bir sarplığı dahi bu batakdır.

Der-beyân-ı mutalsam: Bu şehirde aslâ sivrisinek olmaz, zîrâ iç kal‘a temelinde medfûn bir tuç sivrisinek timsâli vardır ve bu şehirde ecinne âdemi incitmeyüp dutarak dutmaz. Ve sulehâ-yı ümmetden ehl-i vara‘ müstecâbü'd-da‘ve âdemleri ve ehl-i zevk gâzîleri ve tüccârları ve ehl-i hırefleri vardır. Ekseriyyâ halkı çuka serhadli ve çukadâr abâ {kopçalı} çakşırlarının dizleri sahtiyân kaplı ve başlarında yeşil serhadli çuka kalpaklar ve ayaklarına kubâdî pabuçlar geyüp gezerler. ***[119b]***

Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi hüsn ü cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde mahbûb mahbûbânları var, ammâ mü’eddeblerdir.

Ve memdûhâtından sipov ekmeği ve beyâz yağlı çöreği ve ballı böreği ve kırah çobrası ve lahana ve kabak dolması meşhûrdur.

Ve meşrûbâtından biri vişnesi suyu ve bal suyu meşhûrdur. şarâb içmek bu diyârda gâyet ayıbdır. Ekseriyyâ bal suyu içerler.

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Tımışvâr

Nevâhîlerinde olan sürü sürü devâbbât makûlesinden at ve sığır ve câmûs ve koyun ve kuzuların hisâbın Rabbü'l-izzet bilir. Katır ve deve ve eşek görseler re‘âyâsı deveden korkup eşeğe gülüp katırdan ürküp temâşâ ederler. Balı ve yağı cihânı doylamışdır. Gâyet ganîmet diyârdır. Dağlarında bir vişnesi ve bir çileği ve eriği ve gögemi bir diyârda yokdur, lâkin zimistân diyârı olmağile incir ve zeytûnı ve narı [ve] pembesi yokdur, lâkin emrûd-ı ahladı çokdur.

..... (2 satır boş).....

Zikr-i a‘yân [u] kibâr: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Kal‘a-i Tımışvâr'ın müşâsında olan kazâları ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ cânib-i cenûbunda nehr-i Tuna aşrı kal‘a-i Belgrad bir gergi konak yerdir ve kendi sancağında nehr-i Tuna kenârında kal‘a-i Pancova, ve kıblesinde yine Tuna kenârında bir konak yerdedir, kal‘a-i Modova, andan içeri kıblesinde dağlar eteğinde ma‘mûr u âbâdân kal‘a-i Virse, virseden galat-ı meşhûrdur ve Tımışvâr'a bir sâ‘at karîb kal‘a-i Dente ve cânib-i şarkında bir konak kal‘a-i şebeş ve ana karîb kal‘a-i Logoş ve cânib-i şimâlinde kal‘a-i Peçey ve yine semt-i şimâlinde kal‘a-i Lipova ve yine şimâlinden garba meyyâl kal‘a-i Çanad birer konak yerlerdir ve yine semt-i şimâle dağlar başında kal‘a-i Solmoş bir germe konakdır. Ve taraf-ı garbında kal‘a-i Beckerek ve ana bir konakdan sehele kal‘a-i Arat ve semt-i şimâle iki konak kal‘a-i Göle ve şimâlinde kal‘a-i Fenlak, andan kal‘a-i Bernak, andan kal‘a-i Yankovina, andan yine garba kal‘a-i İrşova, andan kal‘a-i Moroşvâr, andan kal‘a-i İline, andan kal‘a-i Marçina, andan kal‘a-i Fektebatur, andan kal‘a-i Façad, andan kal‘a-i Çalya, andan kal‘a-i şekvan, andan kal‘a-i Nablakvar, andan kal‘a-i Küçük Sac, andan

kal‘a-i şimikloş, andan kal‘a-i Büyük Sac, andan kal‘a-i Likova Tuna kenârında Modova sancağı hükmündedir. Andan cânib-i garba Göle kurbunda kal‘a-i Salanta, andan kal‘a-i Solmoş kurbunda kal‘a-i Vilagoş ve Lipova'nın dibindeki nehr-i Moroş karşusunda kal‘a-i Radna küçükdür.

Me’âl-i kelâm oldur kim bu Tımışvâr sancağı hâkinde mukaddemâ yetmiş altı pâre kılâ‘-ı metîneler var idi. Hâlâ görüp bildiğimiz bunlardır kim tahrîr olundu ve hâlâ sancağında cümle (---) kazâ yerdir. (---) (---) (---) *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâret-i şehîdân-ı kal‘a-i Tımışvâr

Evvelâ ziyâretgâh-ı Büyük şehîdlik ve dahi Vam kapusu kurbunda Ziyâret-i şeyh Karabaş

..... (1 satır boş).....

Bu şehr-i Tımışvâr'ı dahi meymene ve meysere seyr [ü] temâşâ edüp (---) paşa efendimizin kâ’immakâmı ile ve gayrı ahibbâlar ile vedâ[‘]laşup iki yüz aded Semendire gâzîleriyle Tımışvâ[r]'dan çıkup Serdâr Alî Paşa gitdiği yoldan gitmeyüp tek ü tenhâ ganîmet yollardan,

Kal‘a-i Tımışvâr'dan Vârat gazâsına gitdiğimiz menâzilleri ve temâşâ etdiğimiz kal‘aları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Çeribaşı

Tımışvâr nâhiyesinde beş yüz evli ma‘mûr Eflâk köyüdür kim çeribaşının ze‘âmetidir. Andan yigirmi aded yiğit ile ılgar edüp cânib-i şarka meyyâl sarp dağlar ve o[r]manlı yollar aşup renc-i anâ çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Façat

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) Bânîsi ibtidâ Betlen G[ab]or'dur. Sene 958 feth-i Süleymân Hân'dır, be-dest-i Ulama Paşa. Kal‘ası şekl-i murabba‘ şeddadî binâ-yı ra‘nâdır. Cânib-i garba sahrâya nâzır bir kapusu var. Dizdârı ve üç yüz aded güzîde yarar neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri var. Cümle şindire tahta örtülüdür, ammâ çârsû-yı bezzâzistânları ve hânları ve hammâmları yokdur. Ancak bir serhad kullesidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘adan Façatlı ***[120a]*** Alî Ağa'yı ve Paşo'yu refîk alup andan yokuş aşağı cânib-i garba amâr köyler geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı İflâk, ya‘nî kal‘a-i Fenlak

Sebeb-i tesmiyesi kefere-i Eflâkândan Fenlak nâm bir kral-ı dâl ismiyle müsemmâ bir küçük kal‘acıkdır. Sene 958 târîhinde yine asr-ı Süleymân Hânî'de be-dest-i Mehemmed Beğ'de feth

olmuşdur. Hâlâ Tımışvâr paşasının hâssı olmağile voyvadası hâkimdir ve Tımışvâr monlası niyâbetidir. Bu hâsdan paşaya iki yük akçe hâsıl olur. Kal‘ası nehr-i Moroş kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre tula binâ ve bir şekl-i murabba‘ bir sûr-ı ra‘nâcıkdır kim cirmi ancak dörd yüz adımdır.

Ve kıbleye nâzır bir kapusu üzre bir küçük câmi‘ var Süleymân Hân'ındır. Derûn-ı hisârda ancak beş hâne ve beş aded şâhî topcuğazları var ve kapusu önünde asma zincirli cisri önünde bir cihân-nümâ lonca köşkü var. Dizdârı ve elli aded neferâtları var, ammâ taşra varoşu palankasız yüz mikdârı tahta havlılı ve örtülü evler ve on aded dükkânlardan gayrı bir âsâr-ı binâ yokdur, ammâ bâğları gâyet çokdur. Andan cânib-i maşrıka nehr-i Moroş kenârıyla 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Arat

Sene 958 târîhinde asr-ı Süleymân Hân'da Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa fethidir. Ba‘dehû küffâr istîlâ edüp Sokollu Mehemmed Paşa fethidir. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile harâb u yebâb olup sene (---) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova kal‘asın feth etdikde müceddeden bu kal‘ayı amâr edüp dizdâr ve elli aded nefer ve cebehâne koyup bir câmi‘ ve bir hân-ı azîm ve tevhâne ve mütevellîhâneler ve mekteb ve tekye ve bir imâret-i dârü'z-ziyâfe inşâ edüp cemî‘i âyende vü revendeye ni‘met-i nefîse-i bî-imtinânı subh u mesâ bay u gedâya mebzûldür.

Bir küçük hammâmı ve kifâyet mikdârı esvâk-ı muhtasarları vardır. Kal‘ası nehr-i Moroş'in Göle kal‘ası tarafindadır kim cirmi dörd bin adım dolma rıhtım binâdır ve iki tahta-i metîn kapuları var. Biri şimâl tarafına Yanova kapusu, taşrasında iki yüz aded kâfir hâneleri var ve Tımışvâr kapusu dibinde çâr-kûşe bir palanka iç kal‘ası var. Ancak bir kapusu metîndir. Bu iç kal‘ayı nehr-i Moroş döğer ve nehr-i Moroş üzre on iki göz ağaç cisr başında kal‘aya girecek mahalde bâc alınır bir lonca köşkü var ve bu cisrin Tımışvâr tarafında iki yüz saz ve tahta örtülü kefere hâneleri varoşu var. Andan nehr-i Moroş kenârında saz ve tahta örtülü külbe-i ahzânlardan panayır dükkânları var kim yılda bir kerre bu dükkânlarda yetmiş seksen bin re‘âyâ vü berâyâ kefereleri cem‘ olup bir bey‘ [ü] şirâ olur kim ta‘bîr olunmaz. Germâ-germ on gün on gece bu cem‘iyetde mütevellî hükûmet eder. Gerçi Tımışvâr eyâletidir, ammâ maktû‘-ı kalem ve mefrûzü'l-kadem bir vakf-ı tevliyetdir ve Tımışvâr monlası niyâbetidir.

Andan 6 sâ‘atde gâh nehr-i Moroş kenârınca giderken bu mahalde Erdel Kralı Rakofçi nâm la‘în isyân edüp üzerine Budin vezîri Kırçıl Ken‘ân Paşa ve Elçi Hasan Paşa ta‘yîn olunup ceng etdiklerinde Ken‘ân Paşa ve Hasan Paşa münhezimen firâr etdiklerinde Elçi Hasan Paşa bu mahalde bu kadar bin asker-i İslâm ile nehr-i Moroş'a gark olup hakîr bu mahalden geçerken cemî‘i şühedâların kabr-i şerîflerin ziyâret ederek yine gâh nehr-i Moroş kenârıyla ve gâh ormanlık içre 6 sâ‘atde gidüp bir çemenzârda sehel istirâhat edüp, andan,

Evsâf-ı kûh-ı Varva, ya‘nî kal‘a-i Lipova

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Sırf ve Latince Lipo güzele dirler, ya‘nî Güzel kal‘a demekdir, ammâ bânîsi Erdel keferelerinden Ban Yejder binâsıdır kim gâyet atîk kal‘adır.

Ba‘dehû sene 958 târîhinde asr-ı Süleymân Hânî'de Rûmeli Vezîri Mehemmed Paşa Nemse

çâsârı kapudanı Batori Andraş nâm la‘în-i bî-tırâş elinden vere ile feth edüp derûn-ı hisâra ibtidâ Ulama Paşa'yı vâlî etdi.

Ba‘dehû küffâr bu kal‘aya istîlâ etdikden sonra Ulama Paşa'yı şehîd edüp ba‘dehû sene-i mâzîde Serdâr Mehemmed Paşa feth etdiği bâlâda merkûmdur.

Hamd-i Hudâ ol asırdan berü dest-i İslâm'da Süleymân Hân tahrîri üzre Tımışvâr eyâletidir ve sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 210.000, erbâb-ı zu‘amâsı 31 ve erbâb-ı tîmârı 455. Çeribaşısı ve yüzbaşısı ve alaybeğisi var. Hîn-i seferde kanûn üzre cebelüleri ile iki bin asker pür-silâh olup me’mûr oldukları sefere beğleri livâsı altında eşüp giderler.

Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. şeyhülislâmı ve nakîbi ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve cebeciler ve topçular serdârları vardır ve kal‘a dizdârı ve on yedi aded hisâr ağalığı ve sekiz yüz aded bahâdır ve şecî‘ ve tüvânâ kal‘a neferâtları vardır. Muhtesibi ve bâcdâr ve harâccısı ***[120b]*** dahi vardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Lipova

Cebel-i Varva dâmeninde şekl-i muhammes ve şeddadî taş binâ-yı ra‘nâdır kim hakîrin adımıyla bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr on bin adım bir sevâd-ı mu‘azzam kal‘adır ve nehr-i Moroş bu kal‘anın şimâli tarafı dîvârın döğüp cereyân ede ede kal‘a dîvârının ba‘zı yerlerin münhedim etdiğinden dolma rıhtım palanka dîvâr-ı üstüvâr etmişler.

Ve beş aded kapusu var. şimâl tarafına Cisir kapusu, andan iki yüz adım ba‘îd Azeb kapusu, beş yüz adım ba‘îd Su kapusu, andan beş yüz adım ba‘îd Battâl kapu, andan üç yüz seksen adım ba‘îd Tişvâr kapusu, andan taşra martolosân ağası bekler Martolos kapusu, andan şarampav kapusu.

Ve bu kal‘a içre cümle beş câmi‘ ve bir mescid var. Evvelâ çâ[r]sû içinde Büyük câmi‘ Süleymân Hân'ındır kim serâpâ kurşum kubbeli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kadîmdir. Andan Tişvâr câmi‘inin târîhidir:

Tâ‘at içün yapdı bir sâhib-hüner

Düşdü anın târîhi câmi‘ şerîf

Sene (---)

Battâl kapu kurbunda Alaybeği câmi‘i, Nemse mahallesinde Hacı mescidi.

Bu hisâr içre cümle bin beş yüz aded bâğlı ve bâğçeli cümle şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî binâ-yı ra‘nâ hâne-i zîbâlardır ve cümle sokakları serâpâ tahta belvân direkler döşelidir ve cümle iki yüz aded dükkânlardır. Ekseriyyâ halkının kârları nehr-i Moroş gemileriyle Erdel diyârında Turda nâm kal‘adan tuz kayaları getirüp ticâret ederler kim kal‘adan taşra yüz aded tuz mahzenleri var. Andan gemilere yükleyüp nehr-i Moroş ile nehr-i Tisa'ya, andan nehr-i Tuna'ya gelüp diyâr-ı

İslâm'da tuz ganîme olur.

Ve bu şehirde sebîlhâne ve çeşme-sâr ve medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve imâret-i dârü'z-ziyâfesi yokdur, ammâ her hânedânın kapuları meftûh olup âyende vü revendelere ni‘metleri mebzûl olduğundan me’kel imâreti yokdur. Andan bu şehir hâna ihtiyâc değildir. Cümle müsâfirîn ve mücâvirîn hânedânlarda ve bir ednâ kişi hânesinde bir sene mihmân olsa istiskâl etmezler, zîrâ gâyet ganîmet şehirdir kim tâ diyâr-ı Erdel'den beher sene niçe bin aded zahîre gemileri gelüp gider, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı dâ’imâ mesrûr ve buk‘aları hûb ve hâk-i pâki mergûb bir şehr-i mahbûbdur.

Ve yedi aded mekteb-i sıbyânı var. Püserân-ı ciğer-kûşeleri gâyet necîb ve reşîdlerdir, ammâ serhad şehri olmağile evlâdları cümle çete ve potura seferlerine gitmek sevdâsındadırlar ve üç aded tekyeleri vardır.

Bu kal‘a hâricinde Tımışvâr yolu üzre tekye-i Yağmur Baba. Cânib-i erba‘ası bâğ-ı İrem'den nişân verir bir azîm âsitâne-i Bektaşiyândır kim pâk u pâkîze ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘a[t] hâl sâhibi erbâb-ı ma‘ârif dervîş-i dil-rîşleri vardır.

Der-beyân-ı Ortahisâr

Bu hisâr-ı kebîrin cânib-i cenûbunda Ortahisâr şekl-i muhammes bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı üstüvârdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin seksen ayakdır, adım değildir, zîrâ hakîr bu kal‘ada sâkin olmağile alâ mehlin ayak ile add etmişimdir ve elli ayak enli dolma rıhtım şeddadî dîvârdır, lâkin taş binâ değildir. Serâpâ ağaçdan palanka kal‘a-i kavîdir. Bir garâ’ib ibret-nümâ handakı var kim içinden nehr-i Moroş cârîdir kim sayyâdlar handak içinde gûnâ-gûn mâhîler sayd ederler. Cânib-i şarka nâzır ancak bir kapusu var ve handak üzre bir asmalı musanna‘ cisri var.

Ve etrâf-ı surda cümle beş aded tabyaları üzre on beş aded balyemez toplarının birisi yigirmi yedi karış ve yigirmi vukıyye gülle atar gâyet musanna‘ topdur.

Ve bu Ortahisâr'da cümle yüz elli aded neferât hâneleridir ve bir zâviyeleri var. Mehterhâne her şeb bunda çalınır.

Der-ayân-ı Nârin kal‘a

İki kârgîr kulleli bir taş binâ ve bir sûr-ı ra‘nâdır kim handakı içinden su çıkar. Bir asma cisirli ancak bir sa‘b ve metîn kapusu var. Bu kapunun iç yüzünde çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindân-ı siccîni var. Bu şehirde olan üsârâları herkes her şeb getirüp bunda haps edüp her sabâh esîrleri kemendler ile taşra çıkarup hidmet etdirirler.

Bu Nârin kal‘ada dizdâr ve imâm ve mü’ezzinlerden gayrı olmaz, zîrâ hazîne ve cebehâne ve mahzenler bu hisârdadır. Bu Nârin kal‘a Lipova'nın bâğları olan Varva bayırının dibine vâki‘ olmuş havâleli yerdedir, ammâ ol püşteden bu sûra aslâ zarar gelmez, zîrâ ol havâle bayır bu kal‘anın

hılâfına vâki‘ olmuşdur, ammâ yine emîn zemîn değildir.

Ve bu şehrin âb u havâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri sâhib-cemâl latîfü'l-i‘tidâl hûb manzara peri peyker hadden efzûn şems-i tâbân-misâl hüsn-i cemâl sâhibi mahbûbânları var kim Lipova güzeli meşhûrdur kim Lipova, güzel demekdir. Hakkâ ki ismi müsemmâsına mutâbık tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l şehr-i şîrîndir.

Sanâyi‘-i memdûhâtından yağlı tokmak kayışı dollâblarda edüp pembe-misâl kayışı olur. Cümle serhad halkı kılıç bağları ve ***[121a]*** rahtların ve atlara gögsüne bağların bu kayışdan ederler. Ve şayak nâm bir gûne çuka dokurlar.

Ve halkı cümle Boşnak'dır. Serhadli gibi kısa ve daracık esbâb geyerler, zîrâ Hadîs-i şerîfde [52] fehvâsınca dizleri gözünde çuka serhadli ve Kutmen kürk ve çuka dolama ve güderi dolamalar geyüp yenlerinde ve göğüslerinde cümle gümüş düğmelerdir ve bellerinde kuşakları harîr zünnâr teybend kuşaklardır ve çakşırları gâyet daracık çuka ve beyâz güderi çakşır geyerler ve başlarında aslâ sarık yokdur. Cümle kırmızı ve yeşil çuka semmûr kalpaklar üzre şahin kanatlı tâc geyer bir alay-ı gâzîyân-ı mücâhidândırlar, ammâ ulemâya ve gurebâlara gâyet rağbet edüp zekât ve sadaka verirler ve zenâneleri aslâ kapudan taşra çıkmazlar. İllâ [53] ile musallâya cenâze namâzına çıkarırlar. Bu husûsda gâyet muta‘assıb kavimdirler, ammâ hakkâ ki kitâb hükmünce ederler.

Ve lisânları cümle Poturca ve Macarca fasîh kelimât ederler, zîrâ Erdel diyârı ile müşâ olup dâ’imâ Macar ile bey‘ [ü] şirâ etdiklerinden Macarca tekellüm ederler.

Tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Lipova

Nehr-i Moroş bu şehre tâ Erdel diyârında Kolçat dağlarından ve Valina yaylaları ve Deve kal‘ası dağlarından cem‘ olup iner, nehr-i Tisa'ya, andan nehr-i Tuna'ya mahlût olur bir âb-ı hayâtdır.

..... (1.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehîdân-ı sûr-ı Lipova

Evvelâ,

Ziyâret-i merkad-i Ulama Paşa: Süleymân Hân vüzerâlarından olup bir arbede-i azîmde şehîd olmuşdur. Be-dest-i Török Ferenc nâm la‘în vere ile kal‘adan çıkarup akîbince ılgar ile yetişüp hîle ile Ulama Paşa'yı ve cümleden askerin şehîd etmişdir. Ve bu kabr-i münevverenin kurbunda,

Ziyâret-i Binbir şühedâ: Andan Tımışvâr yolu üzre,

Ziyâret-i Yağmur Baba: Tekyesinde âsûde olduğu bâlâda mastûrdur. Ve nehr-i Moroş aşrı Murâd bayırı üzre,

Ziyâret-i şehîdân-ı Lipova: Bu cebbânede niçe kerre nûr-ı İlahî leme‘ân urduğın müsinn ü sulehâ-yı

ümmet âdemler görüp şahâdet etdiler. Hakîkatü'l-hâl nûr-ı mübîn berk üzre bir garâfe-i kübrâdır. Andan,

Ziyâret-i eş-şeyh şerîf Mehemmed Efendi-i Hindî: Hâk-i pâk-i Hind'de şehr-i Ağralıdır kim galat-ı meşhûru Egre'dir. Bu azîz-i merkûm bu şehirde sâhib-i seccâde ve ze‘âmet sâhibi olup dâ’imâ mücâhidün fî sebîlillâh idi. Âhir-i kâr câm-ı şehâdeti nûş edüp bu Lipova kal‘ası havâlesinde olan püşte üzre medfûndur. Hâlâ cemî‘i seyyâhân-ı Hind ü Sind ve cümle gâzîyân-ı serhad ahâlîleri ziyâret ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu ziyâretlerden sonra cümle ahbâb ile vedâ[‘]laşup Lipova dibinde gemilere süvâr olup nehr-i Moroş'i ubûr edüp karşu tarafda bu nehr-i azîm kenârında,

Evsâf-ı palanka-i Radna

Mâ-tekaddem bu nehir üzre zincirden cisir var iken bu kal‘ayı gâzî ve şehîd Ulama Paşa binâ etmişdir, ammâ hâlâ virâncadır, lâkin derûn-ı hisârda yigirmi kefere hânesi ve dizdâr ve yigirmi aded kefere martolos neferâtları vardır ve cisir var iken cümle Lipova halkının mezâristânları bu tarafda idi.

şimdi kal‘a-i Lipova tarafındadır. Andan geçüp nehr-i Moroş kenârınca cânib-i şarka bir sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Vafraş

Nehr-i Moroş'in kal‘a-i Radna tarafında bir püşte-i âlî üzre taş ve dolma rıhtım palankadır. Hâlâ Lipova beği hâssıdır kim subaşılıkdır. Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları var. Cümle üç yüz aded hâne-i zîbâlardır ve bâğı ve bâğçeleri çokdur. Andan yukaru yine nehr-i Moroş kenârıyla 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Vardiya

Bu dahi Lipova hükmünde nehr-i Moroş kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce palanka-i metîndir. İçinde yüz elli hânesi ve dizdârı ve yetmiş aded neferâtları vardır, ammâ bu hisâr-ı üstüvârın ortasında bir kârgîr binâ kullesi var. Dizdâr anda sâkin olup cümle cebehâne-i pâdişâhî andadır.

Bu iki aded mezkûr kal‘alarda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân [u] hammâm yokdur, ammâ bâğları gâyet çokdur.

Bu kal‘alardan Façatlı Alî Ağa refîkimizin bildiği gâzîlerden beşer aded yarar yiğitler alup andan 3 sâ‘at yine nehr-i Moroş kenârıyla dağlar ve beller aşup,

Der-beyân-ı vilâyet-i Erdel'de evsâf-ı kal‘a-i İliya

Zamân-ı kadîmde Betlen Iştvân Kral-ı dâllin binâsıdır. Hâlâ hâkimi Erdel kralı tarafından Semare Kapudan'dır. Nehr-i Moroş kenârında bir püşte-i âlî üzre seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâ-yı şekl-i

muhammesdir. İbtidâ serhad ağzı olmak ile bin aded güzîde katana yunakları vardır. Çârsûsunda meyhâneleri ve iskelesinde tuz mahzenleri ve büyük kenîseleri vardır (---) (---)

..... (1 satır boş)..... ***[121b]***

Bu kal‘a kapudanından vere ve amân kâğızları ve kulağızlar alup cânib-i şarka yine nehr-i Moroş kenârıyla sa‘b dağlar aşup,

Evsâf-ı kal‘a-yı bâlâ-yı sedd-i İskender hisâr-ı Devevâr

Erdel Kralı Kemen Yanoş'a tâbi‘dir, ammâ içinde Nemse çâsârının tarafından beş bin aded katanası vardır, ammâ Barçay Kralı karısının mülk-i mevrûsudur. Kal‘ası nehr-i Moroş kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre sa‘b ve metîn hisâr-ı üstüvârdır kim bir tarafından aslâ lağım işlemeyüp bir vech ile zafer mümkün değildir. İllâ muhâsara ile kaht [u] galâ olup vere verir. Gerçi nehr-i Moroş aşrı havâlesi vardır, ammâ andan aslâ havfi yokdur.

Ve şekl-i muhammes Kahkaha-vâr burc [u] bârû tabyaları üzre serâmed balyemez topları kirpi tüğü gibi zeyn olup gûyâ Kürdistân'da Van kal‘asıdır. Erdel vilâyetinde böyle bir hısn-ı hasîn kal‘a-i bâlâ yokdur kim gûyâ yed-i kudret ile kal‘a halk olunmuşdur.

Ve cümle evleri kal‘a-misâl elvân sırça kiremitli sarâylar ile ârâste dâr-ı menhûs hânelerdir kim cümle pençereleri nehr-i Moroş'e nâzır birbiri üzre hâ’il evlerdir ve nehr-i Moroş kenârında aşağı varoşu dahi gâyet müzeyyen ve ma‘mûr ve şîrîn rabtadır. Niçe aded kenîselerle zîb ü fer bulmuş bin aded bed-âyîn kefere evleridir.

Beş yüz aded dükkân-ı esnâfi var, ammâ meyhâneleri gâyet çokdur.

Ve bu şehr-i azîm iskeledir, zîrâ tâ Tuna Belgradı'ndan ve Sirem ve Semendire ve tâ Budin'den beher sene niçe bin aded gemiler gelüp bu Deve kal‘ası halkından niçe kerre yüz bin kaya tuz alup Aşağı Lipova'ya, andan nehr-i Tisa ile nehr-i Tuna'ya girüp vilâyet vilâyet Erdel'in kaya tuzların getürürler, zîrâ gâyet lezîz Erdel tuzu olur.

Andan bu kal‘a kapudanı bir kerre ziyâfet-i azîm edüp kal‘adan elli pâre balyemez toplar atup şâdumânlar etdikde refîkimiz olan Façatlı Alî Ağa karındaşlığın kapudandan ricâ edüp esîrlikden halâs edüp kapudan cümlemiz hâtırıyçün halâs olan Lâfîzâde'ye bir kat esbâb ve bir katana atı ihsân edüp cümlemiz mesrûr [u] şâdân yine avdet edüp ol gün yine **menzil-i kal‘a-i Vardiya,** andan cânib-i garba dağlar içre,

Evsâf-ı kal‘a-i Solmoş

Lipova sancağı hâkinde nehr-i Moroş kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir kayalı zemînde ve bir ince havâlelice dizdâr ve neferlice ve bir topluca ve cebehânesi azca ve batı tarafına nâzır metîn bir kapuluca ve otuz aded neferlice ve otuz aded hânelice bir küçük kal‘acıkdır, ammâ kesme kayadan gayyâ-misâl bir handak-ı amîki var.

Ve derûn-ı hisârda Süleymân Hân'ın bir küçük câmi‘i var. {İçine on âdem sığar}, zîrâ sene 959 târîhinde fermân-ı Süleymân Hân ile Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa fethidir.

Bânîsi Betlen G[ab]or Kral'dır. Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---). Anıniçün Solmoş derler ve bu kal‘a içinde bir çâh-ı mâsı var kim cümle kesme kayadır. Gûyâ üstâd Ferhâd bu kuyuyu çarh ile oymuş. Öyle mücellâ ve müdevverdir kim akl-ı benî Âdem hayretde kalır.

Hikmet-i Hudâ bu kim eyle bir kûh-ı bâlâ üzre bu kuyu ola. Üç kulaç yakın bir âb-ı hayâtı var kim gûyâ buz pâresidir.

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp, bundan dahi yedi aded yarar yiğitleri refîk alup 8 sâ‘atde cânib-i şimâle bataklıklar kenârınca gidüp,

Evsâf-ı binâ-yı Kral Lagoş, ya‘nî kal‘a-i Vilagoş

Bânîsi ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Sene 959'da Süleymân Hân asrında be-dest-i Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa fethi olup içinde olan küffârları kılıçdan geçmişdir. Hâlâ Yanova hâki hudûdunda vâki‘ olmuşdur kim evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kırmızı kaya üzre şahin yuvası gibi bir küçük seng-tırâş kal‘a-i sâhib-i savaşdır. Hattâ bu kal‘a-i bâlânın garb tarafında üç konak yer nehr-i Tuna ve kal‘a-i Göle ve şimâlinde kal‘a-i Yanova görünür. Bu kal‘anın cânib-i erba‘asın niçe kerre küffâr-ı hâksâr alup bu kal‘a altmış sene kâmil küffâr içinde kalup küffâr aslâ zafer bulamamışlardır ve niçe kerre bunun gâzîleri kâfire şebhûnlar edüp bozmuşlardır.

Bu serhadlerde Façat kal‘ası ve bu Vilagoş kal‘ası yiğitleri nâm vermişlerdir. Ol asırda bin aded güzîde yiğitleri var imiş, ammâ şimdi el-hâletü hâzihi bir dizdârı ve elli aded neferâtları var, ammâ Orta Macar'a ve Erdel Macarlarına el-amân dedirmişlerdir.

Bu kal‘a içre cümle altmış aded hâne ve bir câmi‘ ve bir anbâr var. Gayrı âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Ve maşrık cânibine nâzır ancak bir kapusu var. Aslâ çârsû-yı ***[122a]*** hân ve imâretden bir şey yokdur.

Ziyâregâh-ı kal‘a-i Vilagoş: Kal‘a kapusu önünde ziyâretgâh-ı Şühedâ ve makâm-ı Kırklar.

Andan şimâl cânibine 4 sâ‘atde Ciğer deresin geçüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Yanova

İbtidâ Macar-ı füccârı Yanvan Kral binâsıdır kim hayli müsinn kefere olmağile millet-i Nasârâ içre okunur bir mu‘teber târîhi vardır. Serhad halkı bu kal‘aya Yani Ova derler. Sene 959 târîhinde be-dest-i Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa feth edüp, ba‘dehû küffâr-ı dûzah-karâr-ı Erdel bu kal‘aya istîlâ edüp (---) sene kâmil karâr-dâde oldular. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân fermânıyla be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa fethidir kim târîhi budur (---) (---) (---)

Yine girdi Yanova zîr-i hükm-i Âl-i Osmân'a

Sene (---)

Hâlâ Tımışvâr paşasının pây-ı tahtı olmak fermân olunup yetmiş yıl mukaddem bizde sancakbeği mutasarrıf idi. Hâlâ vüzerâlar mutassarrıfdır, ammâ bu kal‘ayı Köpürlü Mehemmed Paşa feth ederken Anadolu cânibinde Hasan Paşa celâlî olup Anadolu'da niçe yüz bayrak asker ile hurûc ederek tâ Bursa'ya gelüp nehb ü gâretler edüp niçe vüzerâları münhezim etdikde bu kal‘a altında Köpürlü Mehemmed Paşa'ya taraf-ı pâdişâhîden hatt-ı şerîfler gelüp

"Elbette lalacığım, Erdel kralın kayd [u] bend ile benim huzûruma getirirsen makbûl-i hümâyûnum değildir. Hemân Der-i devletime gelüp bu Celâlî Hasan Paşa hakkından gelesin" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olup,

Mehemmed Paşa-yı âkıl dahi "Sem‘an ve tâ‘a" deyüp ancak bu Yanova kal‘asıyla iktifâ etdi.

Yohsa Köpürlü ol deryâ-misâl asker ile bu Yanova kal‘asından mâ‘adâ kal‘a-i Arat ve Varât ve Sekelhit ve Şarbatağ ve Sakmar ve Eçetvâr ve Husvâr ve Kaşa nâmân kal‘alar üzre gitse gerek idi, ammâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [54].

Hamd-i Hudâ ol asırdan berü bu kal‘a-i Yanova dest-i İslâm'da kalup şehr-i azîm olmuşdur, *hafezehullâh*.

Paşasının cümle hâss-ı hümâyûnları ve erbâb-ı tîmârı ve erbâb-ı zu‘amâları ve cümle erbâb-ı dîvânları kanûn üzre kal‘a-i Tımışvâr evsâfında mevsûfdur kim bu mahalle tahrîr-i mükerreri lâzım değildir, ammâ hâlâ ba‘de'l-feth bu şehir beş yüz akçe mevleviyyetdir kim nevâhîleri cümle (---) aded kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve altı oda yeniçeri odası ve bir haseki ağası ve sipâh kethüdâyeri ve bir oda cebeciler ve bir oda topçular ve taşra kal‘a ağası ve sağ kol ağası ve sol kol ağası ve azebân ağası ve beşli ağası ve martolosân ağası ve gönüllüyân ağası ve cümle on aded ağalıkdır ve cümle sekiz bin asker neferâtları ve muhâfazacıları vardır.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i Yanova

Nehr-i Kiriş kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ cümle rıhtım dolma dîvârlı palankadır, ammâ gâyet metîn ve müstahkemdir ve çâr-kûşesinde birer Şeddadî taş binâ tabyaları var kim her biri sedd-i Ye’cûc'den nişân verir ve her birine biner âdem sığar ve her birinde onar aded balyemez topları var.

Ve cânib-i kıbleye nâzır bir demir kapusu var kim miftâhı kal‘a içinde sâkin olan yeniçeri ağası hükmündedir ve handakı içi mâl-â-mâl nehr-i Kiriş dolaşır ve kapusunun iç yüzünde Sultân Mehemmed Hân câmi‘i dibinde bir tahtadan sâ‘at kullesi ve bir at değirmeni vardır ve bu mezkûr kal‘a içinde,

Evsâf-ı Nârin kal‘a

Şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır kim içinde yeniçeri odalarından gayrı bir şey yokdur ve çâr-kûşesinde üstleri tahta örtülü dörd aded kulle-i metînleri var kim Şeddadî dîvârının arzı yigirmi ayak enlidir ve bu iç kal‘anın batı tarafına nâzır bir kapusu var. Bunun dahi handakı içi nehr-i Kiriş ile leb-ber-lebdir.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Yanova

Nehr-i Kiriş içinden cereyân edüp bu nehrin yemîn ü yesârı bir şehr-i mu‘azzamdır ve şekli gûyâ şekl-i mukavvesdir, ya‘nî zemînde yay gibi yayılmışdır.

Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin sekiz yüz adımdır ve dâ’iren-mâdâr yeni binâ olunmuş hâlâ amâr olmada palankadır ve cümle sekiz aded metîn ve kavî tabyalardır.

Ve cümle üç aded kapusu var. Tımışvâr kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur. Ve Göle kapusu cânib-i garba meftûhdur. Ve Vârat kapusu semt-i maşrıka nâzır ağaç kapulardır. Ve bunun dahi handakı içre "Nehr-i Kiriş dolaşsın" deyü on bin aded re‘âyâ vü berâyâ üşüp yeni handak kazarlar idi.

Bu varoşda cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘i. Fâtih-i Yanova olmağile gâyet mükellef ü müzeyyen câmi‘dir kim üstü kiremitli ve kârgîr minâre-i mevzûnlu ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir. ***[122b]***

Ve çârsû içinde Haseki Osmân Ağa câmi‘i. Bu dahi gâyet musanna‘ ve şîrîn ve kiremit ile mestûr ve tahta minâreli câmi‘-i ma‘mûrdur. Bu câmi‘in kapusu üzre târîhi böyle terkîm olunmuşdur:

Cenâb-ı Hazret-i Mevlâ edüp bu hâke ihsânı

Habîbi aşkına yapdım bu beyt-i âlî ünvânı

Kapuna ağlayu geldi anı redd etme lütfundan

Kulundur Yazıcı Osmân umar lütfunla ihsânı

Lisân-ı hâlile hâtif dedi târîhini lafzen

Bin ile yetmiş üçde oldu itmâm beyt-i Sübhânî

Sene 1073

Andan Sofu Ken‘ân Paşa câmi‘i kiremitli ve taş minâreli ve gayrı câmi‘lerden büyükdür. Andan cisr aşrı Çengîzâde (---) Paşa câmi‘i kiremitli ve tahta minârelidir. Ve ana karîb yine cisr-i mezkûr başındaki Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa câmi‘i var. Bunlardan mâ‘adâ mescidlerdir.

Ve cümle sekiz yüz aded bâğ u bâğçeli tahtânî ve fevkânî tahta ve kiremit ile mestûr bir şehr-i ma‘mûrdur kim hâlâ ma‘mûr olmadadır kim nehr-i Kiriş bu şehrin tâ ortasından cereyân edüp cümle

revzen ve şâhnişînlerinden herkes gûnâ-gûn balıklar sayd ederler.

Ve etrâf-ı cevânibinde olan hadîka-i gülistânının vefreti ve envâ‘-ı müşebbek bostânlarının kesreti ve her bir ravzanın bir nev‘a tarz [u] tarh-ı ziyneti hadd ü ta‘rîf ü tavsîfden bîrûndur, ammâ cümle hânedânlardan ma‘mûr u müzeyyen Göle kapusu dibinde Paşa sarâyı bâğçeli ve ka‘a ve hammâmlı ve müte‘addid tahtânî ve fevkânî hücreleri cümle kiremit ile mestûr bir sarây-ı ma‘mûrdur ve Alaybeğ sarâyı ve Çeribaşı sarâyı ve Bostâncı Ahmed Ağa sarâyı, bunlar gâyet ma‘mûr u müzeyyen binâlardır.

Ve bu hânedânların revzen ve şâhnişîn-i maksûrelerinin manzaraları nehr-i Kiriş'e nâzırdır ve her sarâyın birer kayığı ve çırnıkları var. Herkes yârânlarıyla kayıklara süvâr olup etrâf [u] eknâfda olan bâğlara ve hânelerinin karşularında olan bâğçe-i İremlerine gidüp ayş [u] işret edüp her bâğda nağamât-ı bülbül-i gûyânın asvât-ı hazînlerinden rûhları gıdâ bulup zevk u şevk ederler ve her bâğda olan nahlistân [u] gülistân ve sünbül [ü] reyhân ve gûnâ-gûn ezhâr-ı şakâyık-ı nu‘mânın râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder.

Ve her gaytân-ı cinânda gûnâ-gûn meyvedâr nahl-i mevzûnlardan mâ‘adâ bî-hadd ü bî-kıyâs bîd-i ser-nigûnlar kenâr-ı cûya vâki‘ olup nehr-i Kiriş üzre saya salup gûyâ hıyâbân-ı Acem olduğundan mâ‘adâ ol dıraht-ı ser-nigûnlerin zıll-ı himâyesinde cümle ahâlî-i vilâyet meclis-be-meclis Hüseyin Baykara meclisi etmededirler, zîrâ bu şehir yeni feth olmağile hâkimü'l-vakt halkına ruhsat ve imhâl vermişlerdir. Anıniçün bu şehir günden güne ma‘mûr olup sâ’ir livâ ve kurâ vü kasabâtlardan re‘âyâ vü berâyâ gelmededirler ve henüz bir hammâmı var ve Kiriş nehri üzre ağaç köprü başında Köpürlü oğlu Ahmed Paşa bir hân-ı azîm inşâ edüp kiremit ile mestûr ve ma‘mûrdur.

Ve cümle iki yüz aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı ve medrese ve imâreti yokdur, zîrâ henüz ma‘mûr olmadadır, ammâ âb [u] havâsı latîfdir, lâkin mahbûb [u] mahbûbeleri dahi râyegân değildir, ammâ gâyetü'l-gâye ganîmet şehirdir.

Cümle re‘âyâsı Erdel keferesi ve Eflâkan mugânlarıdır. Bunun da askerîsi Potur ve Boşnaklardır kim Tımışvâr ve Lipova halkı gibi serhadli esbâblar geyerler.

Der-beyân-ı tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Yanova

..... (2.5 satır boş).....

Anda Yanova kâ’immakâmı ve gayrı a‘yân [u] kibâr ile vedâ[‘]laşup cümle refîklerimizle yıldız rüzgârı cânibine (---) sâ‘atde ormanlar ubûr edüp,

Evsâf-ı palanka-i Fekte Batur

Mukaddemâ kefere asrında bir deyr-i azîm imiş. Ba‘dehû Siyâvuş Paşa karındaşı Gâzî Sarı Hüseyin Paşa müceddeden amâr edüp bir dizdâr ve yüz elli aded neferât-ı hisâr ve yüz elli aded hâne-i dârü'l-karâr edüp amâr etdi. Kenîsesin câmi‘-i Sultân Mehemmed Hân edüp Der-i devlete arz etdi. Hâlâ Yanova ile kal‘a-i Vârat mâbeyninde bir cây-ı menâsdır kim cân ku[r]taran mahallidir.

Bu mahalde dahi kal‘a dibinden nehr-i Kiriş cereyân edüp cânib-i erba‘ası dıraht-ı azîmler ile

hıyâbân-ı bî-amân ve çengelistân yerlerdir. Bu menzîl-i mahûfda nehr-i Kiriş kenârında Serdâr-ı mu‘azzam Köse Alî Paşa efendimiz deryâ-misâl asker ile tınâb tınâba niçe bin aded hayme vü hargâh ile meks edüp cânib-i erba‘alarına ve dıraht-ı müntehâlar başlarına mesâfe-i ba‘îde ordu-yı İslâm'dan taşra karavullar koyup "Tatar Hân ve gayrı asâkir-i Âl-i Osmân cem‘ ola" deyü müterakkıblar iken bu hakîr ol menzilde Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa efendimizin otağ-ı nüh-tâk-ı gerdûn vakârına ***[123a]*** varup hâk-i pâyına yüzüm sürdükde,

"Hay Evliyâm, hoş geldin ve sefâ geldin" deyü cümle erbâb-ı dîvân mâbeyninde hakîre hayli i‘zâz ü ikrâm edüp dil-nüvâzlıklar etdi. Ol ân hakîre bir çetr-i mülamma‘ ve gayrı mukanna‘ olan me’kûlât [ü] meşrûbât makûlesi ta‘[y]înâtlarımız ihsân edüp bu hakîri ağavâtlar zümresine ilhâk etdi. Ve her şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref olup bu hakîrin ma‘lûmu olduğu mertebe manzûrumuz olan kılâ‘-ı metîneler muhâsaraların ve ceng [u] cidâl harb [u] kıtâl-i muhâtaraların su’âl ederlerdi ve her bâr kal‘a-i Vârat'a serhad re‘âyâlarından çaşıtlar göndermeden hâlî değillerdi.

Hamd-i Hudâ günden güne asker-i İslâm deryâ-misâl olup Kırım Hânı Mehemmed Giray Hân dahi Erdel diyârı içre yüz bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâ[r] (---) (---)

"Diyâr-ı Erdel'i vilâyet-i Orta Macar'ı nehb u gâret edüp kal‘a-i Vârat etrâfların berbâd ediyor" deyü haber-i meserretler gelüp hemân Serdâr Alî Paşa kös ve nefîr-i rıhletlerin çalup Budin vezîri (---) Paşa talî‘a-i asker oldukda Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Hüseyin Paşa çarkacı fermân olundu.

Ve yemîn ü yesârın mesâfe-i ba‘îdesine ince karavullar fermân olunup serdâr-ı ekremin sağında Anadolu Beğlerbeğisi Çavuşzâde Mehemmed Paşa sol tarafında Rûmeli eyâletiyle (---) Paşa zi'l-cenâheyn-vâr, iki deryâ-misâl askerin kalbinde serdâr-ı muzaffer kırk oda kapukullarıyla ve dörd aded aşağı bölük sipâhiyânlarıyla ve yigirmi aded mîr-i mîrânlar ile ve yüz yigirmi aded mîr-i livâlarla sahrâ-yı Vârat'a vardıkda sâf u sâf ve mevc u mevc ve fevc u fev[c] asker-i bî-pâyân şukka-i alemlerin kaldurup sancağ u bayrağ ve tuğ u sünü yalmanlarından ve zırh [u] zereh-külâh ve cebe vü cevşen şa‘şa‘asından âfitâb-ı âlem-tâbın pertevi müzmahill olup cemî‘i mîr-i mîrân ve ümerâların tabl [u] kudûm ve nefîr ve sûrnâlarının savtından eflâk-ı semâ ra‘d-vâr güm güm gümleyüp cümle guzât-ı müslimîn ejder-i heft-ser gibi gürleyüp tekbîr-i sadâ-yı Allâh Allâh ile birbirlerin cenge terğîb ederek Vârat kal‘ası nümâyân oldukda derûn-ı kal‘adan Gâzî Seydî Ahmed Paşa tabl-ı alemin döğerek çıkup cânib-i şimâle kendünün ordusuna gidüp bârgâhında meks edince bu ahvâl-i pür-melâl cümle asâkir-i İslâma girân gelüp asker mâbeyninde bir güft ü gû olup eyitdiler,

"Bire cânım, biz Vârat kal‘ası cengine gideriz. Bu ne turfa seyrdir kim Seydî Ahmed Paşa alayıyla derûn-ı hisârdan çıkup alâ mele’i'n-nâs gitdi" deyü niçe gûne turrehât kelimâtlar oldu, ammâ serdâr-ı âkıbet-endîş aslâ bu ahvâle takayyüd etmeyüp tabl [u] alemin döğerek sene (---) mâh-ı (---) gününde kal‘a-i Vârat'ı top menzilinden ba‘îd kuşadup ol ân amân u zamân vermeyüp cümle guzât-ı müslimîni azharun mine'ş-şems meterise kodu. Ve ol gün yedi kat meteris değişilüp sıçan yolları kol kol yürüyüp tâ kal‘anın top altına varılup etrâf-ı kal‘ada olan sahrâ-yı bî-pâyân hayme vü hargâhlarında meks etdiler.

Zîrâ sene 1007 târîhinde fâtih-i Egre olan Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis ibn Sultân Murâd Hân vüzerâlarından Satırcı Mehemmed Paşa bu kal‘a-i Vârat'ı muhâsara etdikde cümle asâkir-i

İslâm meterise girmeyüp Vârat'ın yedi aded varoşları içre cümle guzât meks edüp evlerden âlât-ı mülâhaza kal‘ayı üç aded topçuklar ile döğüp kurşum urup otururlar imiş. Kırkıncı gün kış kıyâmet ve tûfân ve boran olup herkes evlerinin meterislerinden çıkup Satırcı Mehemmed Paşa üzre gulû edüp bî-feth ve bî-meserret cümle asker-i İslâm Belgrad'a geldiklerin serdârımız Alî Paşa-yı âkıbet-endîş Satırcı Paşa'nın ahvâl-i pür-melâlin tevârîhlerde görüp "Eyle olmasın" deyü kal‘a-i Vârat'ın cümle varoşların âteşe urup ıhrâk bi'n-nâr oldukda kal‘a-i Vârat meydân-ı arbedede sögele kaldıkda hemân derûn-ı hisârda mahsûr olan küffârın dahi derûnlarına taşra varoşun ateşleri te’sîr edüp derûn-ı dilden cenge âhenk etmeğe cidd ü ihtimâm edüp ol gün ol gece kal‘adan sekiz yüz balyemez topları asker-i İslâm üzre endâht idi, ammâ henüz dahi asâkir-i İslâm'dan top u tüfeng atılmayup ancak çerâhorân silihdârân ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr meterisler ve sıçan yolları kazarak ileri gidüp toplara çitler ve siperler urup çul ve tobralar ve gayrı tedârikler görmede idiler.

Der-beyân-ı ibtidâ-yı muhâsara-i kal‘a-i Vârat

Evvelâ *bism-i İlâh* ile bu kal‘a-i semenderin cânib-i (---) linde Serdâr Alî Paşa yedi pâre balyemez toplar ile ve on iki oda kapukulu ve topçu ve cebeciler ve kendü askeriyle meterise girdiler.

Andan Anadolu Vezîri Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa yedi aded balyemez toplarla ve yedi oda yeniçeriler ile meterise girüp âmâde oldular.

Andan (---) Çatalbaş Paşa kal‘anın cânib-i garbındaki kapusu tarafında beş aded top ile ***[123b]*** ve beş oda yeniçeriler ile meterise girdiler.

Andan kal‘anın cânib-i kıblesinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) girdiler.

Andan kal‘anın cânib-i şimâlinde Çavuşoğlu Mehemmed Paşa tarafında kal‘aya hâ’il olan Varada dağı üzre (---) paşası Yentür Hasan Paşa on aded şâhî toplar üzre derûn-ı hisârı toplamağa başladılar.

Ba‘dehû cemî‘i koldan bu kal‘aya hücûm edüp şeb [ü] rûz göz açdırmayup cenge âhenk edüp kal‘anın sîne-i pür-kînesin top-ı kûplarla rahnedâr edüp derûn-ı hisârda küffâr havâleden Yentür Hasan Paşa topları derdinden baş göstermez oldular. Ve günden güne her tarafdan meterisler dahi handak kenârına varup ceng-âşûb ederler, ammâ deryâ-misâl bir handakı var kim içinde kapudan paşa başdardası şinâverlik etse mümkün bir vâsi‘ ve âriz ve amîk handak olduğundan suyunu kesmeğe bir ilâc edemediklerinden zeyl-i hisâra ne kubur ve ne lağım edüp kal‘a dîvârın münhedim edüp yürüyüş eylemeğe bir çâre olunmadı. Gerçi balyemez toplar ile kal‘a münhedim olurdu, ammâ handakın suyundan yürüyüş edemezlerdi.

Yine ol gece küffâr münhedim olan yerleri şarampav ve direkler ile ıskara çatup rıhtım dolma ile amâr ederdi ve her şeb küffâr-ı dûzah-karâr-ı muhîl [ü] şeytanatkâr kal‘anın beş aded tabyaları üzre neft ve katrânlı yorgan ve paçavralar ile çırâğânlar edüp şeb-i muzlimi gûyâ rûz-ı rûşen edüp subh u mesâ bâtıl dînlerinin gayretine ol kadar cür’et edüp savaş-ı perhâş ederdi kim bir kal‘ada böyle ceng-âşûb olmamışdır.

Bu mahalde Seydî Ahmed Paşa'yı Serdâr Alî Paşa bir koldan kal‘a döğmeğe ta‘yîn eyleyüp Seydî Paşa "Sem‘an ve tâ‘e" deyüp cümle hayme [vü] hargâhların bozup bir gayrı yere kurup meks-i hıyâm edüp guzât-ı müslimîn içre gelmeyüp "Biz bu tarafları muhâfaza ederiz" deyü serdâra haber gönderdikde, serdâr-ı sâhib-i gayyûr "Olmaya illâ hayr" deyüp var kuvveti bâzûya getirüp cümle guzât-ı müslimîne ihsân [ü] in‘âm ve tîmâr ü ze‘âmetler bezl edüp sağîr ü kebîr ile hüsn-i ülfetler ile guzâta gûnâ-gûn ta‘ahhüdler ederek her bâr kendüleri meterisden çıkmayup askeri cenge terğîb ederdi.

Çavuşzâde Mehemmed Paşa kolundan kal‘anın hâli gâyet harâb olup küffâr harâb olan yerleri amâr edemez oldu, zîrâ bir topun sadâsı tamâm olmadan ol yere on gülle dahi isâbet ederdi. Ve niçe balyemez topların Yentür Hasan Paşa havâleden döğüp battâl ederdi, ammâ yine küffâr gayreti elden komayup def‘aten vâhide bin aded tüfengleri ber-havâ olsun atarlardı. Bu minvâl üzre ceng-i azîm günden güne kızışup cüyûş-ı muvahhidînin yürüyüş etmeğe sa‘y u ihtimâmları var, ammâ handak deryâsı mâni‘ idi. Bu mahalde serdâr-ı ekrem umûr-dîde ihtiyârlar ile müşâvereler edüp Adana paşasını handak suyun kesmeğe me’mûr etdiler.

Bu hâl-i pür-melâl üzre on gün dahi güzer edüp eyyâm-ı şitâ dahi gelmede deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn güft [ü] gû olmada iken Hikmet-i Hudâ ***"{İzâ erâde'llâhu şey’en heyye’e esbâbehû"*** [55] mazmûnu üzre bir fertûte-i cihâne ve bir delle-i pîrezen-i zamâne} bir Macar avratı bir gece Alî Paşa'[ya] gelüp eydir:

"Eğer yuram, benim oğlumu Tatar elinde esîrlikden kurtarırsan handakın suyu yolun size göstereyim. Handak suyun akıdup kal‘a kuruda kuruya kalsın. Amân vermeyüp kal‘ayı Türk alsın {ve sizi bu kal‘a derdinden halâs edeyim. Yohsa bu kal‘ayı top u tüfeng ile döğmeden ne fâ’ide}" deyince ol ân Alî Paşa ol zen-i fertûte-i âkilenin veled-i belîdin Tatar'dan getirdüp avrata gösterdiklerinde hemân,

{Avrat eydir: "Meryem Ana'nın şefâ‘atinden geçdim, Türk sağ olsun, zîrâ Türk'den eylik gördüm}".

Ol gece avrat kal‘anın cânib-i kıblesindeki kenârına gelüp,

"Aşağı ovadaki Türk çadırları kalksınlar, zîrâ bu deryâ boşanınca aşağı ova deryâ olup Türk çadırları ve atları ve âdemleri gark olur" deyü kapuyu ol ân sahrâdaki çadırları bir gayrı yere nakl etdiklerinde mezkûr avrat handa[k] kenârından bir delik deldürüp on kulaç yerde bir azîm demir kapu zâhir olup kıflların kırup halkalarına top palamarları bağlayup bu kadar guzât-ı müslimîn ise "Tıramola" deyü halatları çekince *el-azametullâh* ol su kırılup {bir gürüldü ve sâ‘ika peydâ olup gûyâ Nil-i mübârek Şelâl boğazından atlar gibi fevvârevâr} bir minâre kaddi bir nehr-i azîm havâya pertâb edüp aşağı sahrâya cereyân edince ol gece sabâha dak handakda bir katre su kalmayup âdem kaddi kadar balıklar çamur içre kaldılar kim hisâbın Allâh bilir, ammâ aşağı sahrâda çok at ve âdemler gark-ı âb oldular, ammâ guzât-ı müslimîn de balık yemeden müstağnî oldular. Ol ân mezbûr avrata oğlun verüp oğluyla Yanova'ya gitdiler.

Ba‘dehû guzât-ı müslimîn "Allâh Allâh" ile handaka vakt-i şâfi‘îde girüp ibtidâ Çavuşzâde kolundan handak içre kuburlar kal‘a dîvârına varup yıkıma mübâşeret olundu. Andan Çatalbaş Paşa kolundan

handak içre kubur ve meterisler yürüyüp küffâr bu hâl-i perîşânı görüp kal‘anın rahnedâr yerlerinden taşra firâr etmeğe başladılar ve "Kal‘ada zahîremiz kalmadı" deyü ağladılar.

Bir gün Çavuşzâde kolundan bir azîm lağım atıldı ve hayli {dîvâr} yıkılup açıldı velâkin kal‘anın rûy-ı dîvârı irtifâ‘ nihâyetinde olup içerden küffâr def‘-i a‘dâ etmeğile yürüyüşün gerüsü yürümeyüp dîvâr ***[124a]*** üzre üç yüz aded cengâver serdengeçdi {Semendire} yiğitler kalup gördüler kim askerin gerisi gelmeyüp bunlar ortada kaldılar. Hemân cümlesi yek-dil [ü] yek-cihet olup dal kılıç şehir içre yürüyüp küffâr-ı murdârları şehir içre kovarak kırarak her bir yiğit birer ve ikişer kelle ile hırren fe-hırren ceng ederek bir gayrı gediklerden serdâr-ı mu‘azzam önüne geldiklerinde cümlesine belağan mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlar ile tîmâr ve ze‘âmetler ihsân olundu. Bunların akabince derûn-ı hisârdan iki yüz aded kefere ve fecereler taşra amân ile çıkup gitdiler. Bunlara Tatar askeri râst gelüp esîr edüp ol gün bir alay-ı azîm ile seksen bin Tatar ve dör[d] kerre yüz bin atlarıyla kal‘adan top menzili ba‘îd gelüp meks etdiklerinde küffâr bu kadar asker-i İslâm'ı görüp kal‘adan,

"El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyü feryâd ü nâlâna başladılar. Serdâr-ı mûmâ-ileyh kâfirin bu feryâdına bakmayup ol gün ol gece dahi kal‘ayı döğe döğe tamâm etdikçe içerden niçe yüz aded kâfirler dahi istîmân ile taşra çıkup bir pâre ekmek isterlerdi.

Netîce-i merâm eğer bu kal‘a muhâsarasın görüp bildiğimiz üzre ceng [u] cidâli evsâfın ta‘rîf ü tavsîf etsek Vâratnâme nâm bir dîvân olur.

Hamd-i Hudâ mu‘cizât-i Muhammedü'l-Mustafâ ile ve serdâr-ı mükerremimizin cedd-i ızâmı Hazret-i Ebâbekri's-Sıddîk'ın âb-ı rûyuna cenâb-ı Allâh sene (---) mâh-ı (---) gününde Âsitâne-i sa‘âdet tarafında Köpürlü Mehemmed Paşa fermânıyla Anadolu'dan on bin aded âlî tebâr asâkir-i kerrâr ile üç aded mîr-i mîrânlar imdâda gelüp Vârat kal‘ası etrâfında meks-i hıyâm etdiklerin küffâr-ı dûzah-karâr görüp anlara ol kadar top gülleleri yağdırdı kim gûyâ bârân-ı la‘net yağardı.

Hemân kılâ‘ları beride tâze asker bir uğurdan hücûm-ı mehcûm eyleyüp şeb [ü] rûz kal‘anın münhedim olan yerlerinden niçe kerre girüp niçe baş ve diller alup huzûr-ı serdârda kelleleri galtân edüp terakkîlerle ihsânlar alırlardı.

Ammâ mel‘ûn kal‘a keferelerinin cebehâne ve mühimmâtları hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn olup iki kerre sayyâd elinden halâs olmuş vahşî hınzîrlar gibi olduklarından niçe bin gûne muhîl ü şeytanatda mehâbetler gösterüp şeb [ü] rûz top u tüfeng atmadan bir ân hâlî olmayup murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup kudurmuş kuduz kelbe dönerlerdi. Yine böyle iken serdâr-ı asker-keş ve düşmen-küş bir ân küffâra amân u zamân vermeyüp kal‘ayı bir vech ile ikdâm-ı tâm edüp döğerdi kim gûyâ talattum-ı deryâ leb-i deryâda olan kûh-ı bî-sütûnları döğerdi.

El-hâsıl bunun mâ-fevkinde bir serdâr böyle kal‘a-kûpluk etmemişdir. Ve istimâ‘ olunup mutasavver değildir. Ve fî-nefsi'l-emr guzât-ı müslimîn nice ikdâm-ı tâm etmesünler kim her meteris yollarını ve her gedüğü erbâbına verüp ta‘yîn buyurmuşlardı. Ancak Seydî Ahmed Paşa Budin eyâletiyle bir kola ta‘yîn olunmadı. Belki ta‘yîn olunsa Köpürlü Mehemmed Paşa-yı Sadrıa‘zama rağmen bir gediğe girmeyeydi. Hemân kal‘anın şimâl cânibinde deryâ-misâl asâkir-i cengâver ile asâkir-i nusret-me'seri muhâfaza ederdi ve etrâf [u] eknâfe çete ve poturalara giderdi.

Yine böyle iken Serdâr Alî Paşa Seydî Paşa'nın her umûrunda mu‘âvenet ederdi ve dâ’imâ Vârat kal‘asının etrâfında olan varoş ve nâhiyelerin adûya kahr olsun içün Budin askerine vilâyet-i küffârı nehb u gâret ve ol kadar tahrîb ü hasâret etdirüp bâğ-ı İrem-misâl varoşları ıhrâk bi'n-nâr etdirüp nahlistân, gülistân, bâğ ve besâtînlerinin kemâle ermiş meyve dırahtistânların tîğ u teber ile kat‘-ı şecer etdirüp şöyle harâb u yebâb ve halkın esîr-i kebâb etdirirlerdi kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bu Erdel-i erzel küffârı memleketinin kefere ve fecereleri zemînî mezheb olmak ile cemî‘i zî-kıymet girân-bahâlı emti‘aların meşâdlarında ve bâğ [u] bostânlarında zemîne defn etdiklerin guzât-ı müslimîn sayd [u] şikâr giriftâr etdikleri üsârâlardan haber alup zîr-i zemînlerde ve mahzenlerde ol kadar mâl-ı ganâ’im zî-kıymet ve kâlâ-yı vâlâ-yı akmişe-i fâhire-i nâdireleri bî-zahmet aldılar ve ol kadar bisât-ı bî-kıymet âvânî bulurlardı kim tahmîl-i bâr etmeden acz izhâr edüp düşmana kalmasın deyü ol girân-bahâ âvânîleri ıhrâk bi'n-nâr edüp niçesin sulara bırağırlardı. Ve guzât-ı müslimîn ol kadar üsârâ çıkarırlardı kim kesretinden âciz olup niçesin katl ederlerdi. Ve her gün zîr-i kal‘ada olan guzâta üç dörd yüz araba mâl-ı ganâ’im gelüp kal‘a-kûp olan cüyûş-ı muvahhidîne ganîmet olurdu. Ve cümle hayme vü hargâhda birer ve beşer ve onar nâ-şüküfte ve nev-izâle duhter-i pâkîze-ahter dişleri mevzûn ve meknûn kelimâtları mevzûn kızlara ve pençe-i âfitâb muğpîçehâ-yı duşak uşakları Macar ve Eflâk füccârları esîrlerinin hisâb [u] kitâbların Cenâb-ı Bârî bilür.

Gerçi Seydî Ahmed Paşa ve Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ordu-yı İslâm'ı mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular, ammâ ***[124b]*** kal‘a günden güne şîrînleyüp ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl müştedd olmada idi.

Ve "Yüz bin asker-i küffâr ile Kemen Yanoş Kral kal‘a imdâdına gelüp ale'l-gafle ordu-yı İslâma şebhûn etse gerek" deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn güft u gû şâyi‘ olup herkese bir gûne telâş el verdi.

Âhirü'l-emr meşveret tenbîh olunup kâr-âzmûde ihtiyârlar alâ tarîki'l-kinâye dediler kim kelâm-ı manzûm:

Vârat'da var at tüfeği

Koynuna ko ekmeği

Kışa kalmakdan ise

Göre gör evvel gitmeği.

demişler deyü herkes serdâr huzûrunda bunun emsâli pâ-der-havâ kelimâtlar edüp niçeleri dahi,

"Allâhümme âfinâ, bu bizim seferimiz de Satırcı Mehemmed Paşa seferi gibi olursa pâdişâh-ı Cem-cenâba ve bâ-husûs Köpürlü gibi hûnhâr vezîre ne cevâb diyelim?" deyü ba‘de'l-müşâvere, yine Seydî Ahmed Paşa'yı Budin eyâletiyle Vârat kal‘asının bir cânibin döğmeğe ta‘yîn eylediklerinde,

Seydî Paşa eydir: "Ben asker-i İslâm'ın ensesinde kafâdârın ve cümle nâhiyeleri gâret ü tâlân etmeğe

me’mûrun ve ihtimâldir kim bir tarafdan Kemen Yanoş Kral-ı bed-fi‘âl asker-i İslâm üzre gelirse inşâ’allâhu Te‘âlâ sizler cümle yerlerinizden hareket etmeyüp kal‘a döğmeğe bezl-i himmet ediniz, olmaya illâ hayr. Gerüden gelen küffâr ile ben söyleşirim" dedikde, cümle umûr-dîde ihtiyârlar eyitdiler,

"Bire Seydî Paşa, pâdişâh bize Erdel'i gâret edüp ıhrâk bi'n-nâr eylen demedi. Sizden Vârat kal‘asın isterim dedi. Belî bu Erdel diyârın harâb etdin ve a‘dâyı kırup hasâret etdirdin. Herkes aldığını alır. Bizim pâdişâha verecek kabza-i tasarrufumuzda ne kalır ve dîn-i mübîn içün zabtımızda ne olur ve bize âhir-i kâr â’id ü fâ’id ne olur? Bu vilâyeti nehb u gâret etmeğe Tatar askeri me’mûrdur ve Kemen Yanoş la‘în bu kal‘a altındaki asâkir-i İslâm'ı basmağa gelirse cânib-i erba‘amızda niçe eyâlet askeri karavullarımız var ve iki üç fersah yerde Tatar askeri var. Elbette bir iki gün mukaddem haberler alınur. Hemân hânım Seydî Ahmed Paşa, Budin eyâletiyle meterise gir" dediklerinde, Seydî Paşa aslâ bu cevâblara vücûd vermeyüp eydir:

"Biz Budin eyâletiyle ve cümle sipâhiyân gâzîler ile meterisde olan gâzîlerin kafâdârıyuz, gayrı işe me’mûr değiliz" dedikde, ne çâre ibtidâ yeniçeri ocağı taraf taraf "Ma‘kuldur" denilüp, ol meşveretde cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve ümerâlara ve gayrı iş erlerine tenbîh ü te’kîd olunup,

"şimden gerü kal‘aya göz açdırmayup, bir gün mukaddem kış gelmeden eller ve ayaklar donmadan hemân kal‘ayı kabza-i tasarrufumuza alup hazîne-i pâdişâhîyi hıfz edüp tahassun edelim, kim bilür ne ola?" deyü gûnâ-gûn tenbîhler olunup cümle huzzâr-ı meclis, "Sem‘an ve tâ‘aten" deyüp Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb tilâvet olundukda herkes kollu kollarına gidüp def‘aten vâhide yigirmi yedi aded balyemez ve kâfire amân vermez topları ve bu kadar kolumburuna ve şayka ve şâhî toplara bir fitilden rehâ buldurup şeb [ü] rûz kâfire göz açdırmayup sadâ-yı Allâh Allâh evce peyveste olup kal‘anın cânib-i hâmisinde kırkar ellişer arşın yerlerin münhedim ve rahnedâr olduğu zâhir oldu.

Bâ-husûs kal‘anın cânib-i şimâlîsinde olan nehr-i Kiriş aşrı havâle olan püşte-i âlî üzre Yentür Hasan Paşa "Yentür, yüntür tür yelleli vay" terennümâtlarıyla her bâr kal‘anın derûnuna ol kadar gülleler ururdu kim sadâsı evce katıldı ve gülle-i bî-dirîğ ile kelle-i küffâr top yoluna satıldı. Ve kal‘anın derûnunda ve bedenler ve tabyalar üzre zâhir olan küffâr-ı ber-karârlarına yine gülleler urup dûzah-karâr olmağa firâr-ı nîrân ederlerdi. Ve şeb [ü] rûz gâzîyân-ı yeniçeriyân küffâra ol kadar kurşum yağdırırlardı kim ne kâdir idi bir Macar-ı füccâr-ı kallâş baş kaldıra, hemân ol dem küffârların dem nefesleri dem-beste olup demleri ol dem zemîn üzre nakş-ı hûn-ı bukalemûn olurlardı.

Ve bir küffâr baş gösterme değil baş barmağın "Amân" deyü kaldırsa hemân ol ân barmağın yeniçeriler kurşum ile ururlardı. Meğer küffâr taşra çıkup barmağın kelime-i şahâdet içün kaldıraydı, ana çün çerâ yok idi, ammâ yine böyle iken kal‘anın rahnedâr yerlerine varmak muhâl olduğundan ol gece küffâr münhedim olan yerleri bir gecede niçe yüz bin mekr u hiyel ü şeytanat ve mekr [ü] âl ile ta‘mîr ü termîm eder imiş.

Hikmet-i Bârî yârî kılup mukaddemâ handakın suları bir zen-i mugân sebebiyle kesilüp kal‘anın cânib-i şarkîsi tarafında handak içre bir hayli derin su kalmışdı. Hemân bir gece mezkûr su lağım yollarından rehâ bulup bir sâ‘ika-i mûhiş peydâ oldu kim cümle guzât-ı müslimîn âlem-i hayretde

kalup küffâr-ı dûzah-karâr şebhûn etdi zan edüp cümle şecî‘ân bahâdırân dilâverânlar pür-silâh yerlerinde karâr-dâde olup handak içinde guzât-ı müslimîn cümle sayyâd-ı mâhî oldular, ammâ ne mâhî mâhî kal‘a-i indimâhî(?).

Meğer mukaddemâ suyu boşanan handakın ortasında on zirâ‘-ı bennâ arzı bir handak-ı amîki dahi var imiş kim umku kâmil yigirmi arşın tâ tahte's-serâya müntehî olmuş. Anda ***[125a]*** hayli guzât-ı müslimîn gark olup hulâsa mecâl muhâl-ender-muhâl oldu. Bu handak-ı amîkin suyunu kesmeğe bâ‘is ü bâdî olan pî[re]zen mekkârenin nakli oldur kim,

"Sarı Iğrando Kostantin Opol kim Gâzî Süleymân Hân'dır, anın zamânında Erdel Kralı Betlen Gabor Kral Türk havfinden bu büyük handak ortasında bir handak dahi binâ edüp bennâları cümle suya gark etdi kim bu handakın hâl-i ahvâlin bilür âdem kalmaya. Ben ol zamân bir küçücük kız idim, anıniçün bilirim" deyü nakl edüp kal‘aya rahne verecek dahi niçe ta‘lîmler etdi. Müselmâna yakın fertûte-i zamâne idi.

Ba‘dehû küffâr-ı bed-âyîn-i kâr-ı nâ-bekâr-ı hâksâr handakın bu hâlin dahi görüp nâ-tırâş başların taşlara bin baş urdular, ammâ bizim gâzîlerde henüz bir pâre savaş kurdular ve handak içine dağlar gibi toprak sürdüler. Ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa kolundan bir dahi tekrâr kuburlar kurdular.

Andan günden güne kal‘a altına ileri vardılar ve suyu çekilen orta handakı dahi ubûr edüp kal‘a dîvârın tekrâr üç hazîneli lağım ile aldılar. Hattâ yetmiş kantar bârût ile inşâ olunmuş bir gûne lağım etdi kim misli dahi bir kal‘a muhâsarasında olmamışdır.

Bu lağım mahallinde cümle guzât-ı muvahhidîni serdâr-ı âkıbet-endîş âgâh edüp cümle guzâta cebehâne-i âmireden niçe bin aded tîğ ve teber ve siper ve tîr ü kemân ve harbe ve bunduk ve cidâlar tevzî‘ olunup terakkîler va‘de olundukda cümle guzât içre bir sürûr ü şâdumân olup birbirlerin savaş-ı perhâşa terğîb edüp rûz-ı rûşenleri rûz-ı ıyd-ı adhâ ve şeb-i zulmânîleri leyle-i Kadr mâh-ı çârdeh olup mâbeynlerinde bir garîb ayş u işret ve zevk u şevk ve sürûr ü şâdumân olup cümle guzât gusüller ile hâcet namâzları kılınup birbirleriyle öpüşüp görüşüp vasiyyetler edince lağım mahalli tamâm olunca ceng tablına turralar urulup cengî harbîler çalınırken hemân bir kerre zemîn ü âsumân lerzân olup Çavuşzâde Mehemmed Paşa kolundan tekrâr bir dahi elli arşın mikdârı kal‘a dîvârı ender havâ mu‘allâkest olup dîvâr üzre ber-karâr olan küffârın karârları dârü'l-bevâr olup gird-i siyâh-ı bârût âfitâb-ı âlem-tâbı şeb-i zulmânî etdikde hemân guzât-ı cüyûş-ı muvahhidîn kol kol kollarında siperlerin yüzlerine alup gülbâng-ı Muhammedîye rehâ buldurup yürüyüş edüp baş almada ve baş verüp savaş-ı perhâş etmede.

Ve Serdâr Alî Paşa-yı Düldül-süvâr-vâr elinde şemşîr-i Kerrâr ve dilinde ism-i yâ Fettâh ve yâ Kahhâr ve hemyânlarında sikke-i mümesseki sad hezâr olup cümle serdengeçdi gâzîlerinin kelle ve paça ve dil getirenlerine ve sâ’ir huddâmlarına bezl-i ihsânlar eyleyüp cümle guzâta, "Koma arslan ve kaplan ve bebrim ve karındaşlarım" diyerek kendüleri dahi dal kılıç guzât içre gâzîleri cenge terğîb ederdi.

Ammâ küffâr hiyel [ü] şeytanat ile fi'l-hâl kal‘anın münhedim olan yerlerine neft ve katrân ve kül ve bârûd döküp cümle derûn-ı kal‘ada olan küffâr ol lağım etdiği mahalle cem‘ olup var kuvveti bâzûya

getirüp murg-i semender-vâr guzât âteş-i Nemrûd içinde kalup ol mahalde kâmil dörd sâ‘at-i nücûmî kâfir ile sîne-ber-sîne dest ber-girîbân ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olup küffâr âhirü'l-emr sehel galebe edüp kal‘adan taşra lağım yerlerinden handaka çıkup guzât ile kefere karış katış bir ceng-i sultânî olmuşdur kim sene (---) târîhinde Deli Hüseyin Paşa ile kal‘a-i Azak altında Kazak-ı Ak ile buna mânend bir ceng-âşûbu çeşm-i rûzgâr bu kec-reviş rûzgâr bu cenge mânend kârzâr görmüş değildir ve bu cengde bu hâli cümle guzât görünce,

"Bire gâzîler, yoldaşlarımıza imdâd edelim" deyüp cân ve başların dîn-i mübîn yoluna koyup bir ağızdan "Allâh Allâh" deyüp dal tîğ-i âteş-tâb ile gâzîler açıkdan ceyrân-misâl pertâb edüp küffâra kılıç urarak gâzîler "Yâ Fettâh" deyü haykırarak küffâr kellelerinden kanlar akıdarak tekrâr küffârı kal‘aya kovarak gerüye avdet olunup bu ceng-i azîmde bin altmış aded kazgan kadar saçlı küffâr-ı dûzah-karârların meskenleri dârü'l-bevâr-ı dâr-ı veyl olup ervâh-ı habîseleri âzim-i cahîm-i hamîm olup lâşe-i murdârları râyegân pây-ı guzât altında pâymâl [ü] galtân oldu. *Hazâ min fazlı Rabbî*.

Bu gazâ-yı nusret-eserde olan bir gazâda olmamışdır, ammâ bu gazâ-yı garrâda her bir merd-i meydân bir şîr-i Nerîmân-misâl oldular kim handak içinde bir cem‘iyyet-i kübrâ ile bir dahi yürüyüş edüp handak içinde kalan iki yüz mikdârı şühedâlarımızı küffâr lâşesi içinden çıkarup der-kenâr etdiler, ammâ yine bunlar üzre küffârdan kurşum bârân-ı la‘net gibi yağup yine bunlardan niçesi dahi rütbe-i şehâdet câmından nûş edüp mest [ü] medhûş-cinân olup anların dahi rûh-ı pür-fütûhları evc-i Illiyyînde karâr etdiler.

Andan serdâr-ı zafer-şi‘âr Çatalbaş Paşa'ya buyurdular kim, "Benim birâderim, bir lağım dahi senin kolundan atalım. {Mısra‘}:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

mısra‘ın yâd etdiler ve benim birâderim, lutf eyle, kolunda olan guzât-ı müslimîni Küçük Ahmed Paşa merhûmun cenglerinde gördüğün gibi cenge kılındır ve mev‘ıde-i ihsânlar eyle. Bir dahi tekrâr yürüyelim; ya taht ola, ya baht. Eğer askerin bir dahi yüzü dönerse bu vech ile bir yürüyüş dahi mümkün değildir" deyü Çatalbaş Paşa ***[125b]*** tarafından dahi bir azîm lağım bağlandı kim yetmiş kantar bârûd-ı siyâh ile yedi hazîneli çatal-misâl lağım-ı kebîr idi. Ertesi gün içerden bir kâfir firâr edüp,

"İçerden anlar dahi sizin altınıza bir lağım hâzırladılar" deyü haber verdiler, ammâ hamd-i Hudâ bu kadar günden berü küffâr tarafından ne bir lağım ve ne bir püskürme ve serpme lağım işleri olmadı, ammâ câ-be-câ havân toplarıyla kumbara ve taşlar atarlardı, ammâ bir kimesneye zararları isâbet etmezdi.

Bu haber-i mûhişden sonra ertesi gün cümle guzât ke'l-evvel cenge âmâde olup "Çatalbaş Paşa tarafından lağımlar atılır" deyü her tarafdan ceng tablına turralar urulup lağım atılmasına cümle guzât müterakkıblar iken hamd-i Hudâ işbu sene 1071 mâh-ı (---) gününde kal‘a kapusu üzre beyâz vere bayrakları dikilüp "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp, sulha rağbet edüp amân dilediler.

Alî Paşa bunlara amân u zamân vermez şeklinde olup kal‘ayı bir sâ‘at dahi kuvvet-i bâzû ile

döğdüler.

Derhâl içerden yedi aded küffârdan mahsûr olan Berkofcı la‘în kapudanın karındaşı ve yüzbaşıları ve bir Nemeş kapudanı taşra rehin çıkup bî-silâh Alî Paşa huzûrunda yedi gün mehil istediler. Serdâr-ı âkıbet-endîşkâr eydir:

"Yok bugün çıkarsanız hoş ve illâ yarına kalırsa işte guzât-ı müslimîn bir kerre ve kırk kerre dahi yürüyüş etmeğe hâzır-başlardır. Cümleniz kırup evlâdlarınız esîr ederiz" dedikde, âhirü'l-emr cümle küffâr bî-silâh taşra çıkmağa karâr verüp yeniçeri ocağından ve yedi bölükden ve serdâr tarafından derûn-ı hisâra bin mikdârı asker girüp cümle cebehâne ve hazîneyi ve topları kabza-i tasarrufa alup zabt etdiler.

Ammâ yine cümle asâkir-i İslâm meterislerinde âmâde idiler, ammâ guzât içre bir sürûr [u] şâdumânlar var idi kim gûyâ herkese "Ehl-i cennetsin" deyü müjdeler oldu.

Ba‘dehû mâh-ı mezbûrun (---) günü içerden (---) aded yaralı ve bereli küffâr kal‘a kapusundan taşra çıkınca târîhine,

"Uhruc yâ Racîm" denildi, sene (---).

Ba‘dehû yerlerine ümmet-i Muhammedler girüp hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîr âdet-i sâbıkalarım üzre ibtidâ kapu üzre alem-i Resûlullâh dibinde fetih ezânın okumak müyesser oldu, *hâzâ min fazlı Rabbî, elhamdülillâh sümme elhamdülillâh.*

Andan derûn-ı hisâr-ı üstüvâra girince ibtidâ salât-ı Cum‘a edâ olunup bir yaylım top ve bir yaylım tüfengler atılup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp yetmiş aded koldan tablhâneler döğülüp üç gün üç gece donanma fermân olunup cümle hayme vü hargâhların tınâbların her şeb çerâğân edüp burc [u] bârûlar üzre her leyle-i mübârekelerde neft ve katrân ve şem‘-i rîh ve meş‘aller ile çerâğân edüp her evkât-ı salâtın akîbinde gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp birer yaylım top u tüfengler atılup tabl [u] kudûmlar döğülüp şâdumânlar olduğun küffârlar ölesi varoşundan görüp âh-ı enînleri evce peyveste olur.

Andan serdâr-ı muzaffer cümle vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara ve alaybeğlerine ve gayrı iş erlerine hil‘at-i fâhireler ihsân edüp va‘de-i kerîmeleri olan terakkîlerin de erbâblarına verüp hemân üç bin aded guzât-ı müslimînin başlarına Alî Paşa kendü eliyle turna telleri sokdu. Hattâ refîkimiz olan Façatlı Alî Ağa'nın ve Panço Hüseyin Ağa'nın ve Deve kal‘asından kurtardığımız Lâfîzâde'nin başlarına bütün şahin kanatları sokdu, zîrâ anlar bu cengde Sâm-ı Nerîmân'lık etdiler.

Andan cümle mâl-ı hazâ’ini ve cebehâneleri tahrîr edüp her birin erbâblarına teslîm olundukda, müjdesiyle feth-i meserreti Rikâb-ı hümâyûna (---) götürdükde, târîh-i feth-i Vârat:

Vârat alındı Erdel erzel oldu.

Sene 1071

Diğer târîh

Zîbâ Vârat'ı aldı adüvden Alî Paşa-yı dilîr

Sene 1071

Ba‘dehû içerden amân ile çıkan küffârın cümlesi bî-silâh olup Senguy kal‘asına götürmeğe (---) vâlîsi Hısım Mehemmed Paşa'yı ta‘yîn eyleyüp kâfiri Senguy kal‘alarına teslîm edüp gelirken üzerlerine Hayduşak nâm vilâyetin kâfirleri çıkup ale'l-gafle bir ceng-i azîm ederken meyân-ı arbedede Hısım Mehemmed Paşa kasığından kurşum ile urulup ceng-âşûb ederlerken derhâl orduya haber gelüp gönlünde olan gâzîler atlanup ceng esnâsında Hısım Mehemmed Paşa'ya imdâd yetişince küffârdan yedi yüz kelle ve üç aded kapudan ve yüz seksen aded katana yunakları ile Hısım Mehemmed Paşa'yı mecrûhen ordu-yı İslâm'a getirüp kırk beş aded şehîdler ve yüz aded mecrûhlar gelüp Mehemmed Paşa'ya cerrâhlar timar edüp Mehemmed Paşa'nın getirdiği katanalar kendüye ihsân olunup cümle gelen şühedâların na‘şe-i nûrları ordu kenârında defn olundu ve Hısım Mehemmed Paşa mansıbına gitmeğe me’mûr oldu.

Ve serdâr-ı mükerremin fermânıyla cümle cebehâne ve hazîne-i pâdişâhîyi kal‘a içine yerleşdürüp kol kol kal‘a ta‘mîr ü termîm etmeğe bir gün mukaddem cidd ü cehd edüp cümle guzât-ı muvahhidîn kal‘a etrâflarına mûr [u] mâr gibi üşüp handakın hâr-ı hâşâkın cümle tathîr edüp itmâm oldukda handakın mezkûr küşâde olan kapusun tekrâr sedd edüp handak içi ***[126a]*** ke'l-evvel Kiriş suyu ile mâl-â-mâl oldu.

Bu nehr-i Kiriş Erdel'in Saboç ve Sekelhit (---) nâhiyelerinden gelüp kal‘a-i Göle altından ubûr edüp nehr-i Tisa'ya mahlût olur latîf âb-ı tâbdır.

Ba‘dehû kal‘ayı dürr-i beyz-âsâ kuğu gibi beyâz edüp taşra varoşlarda cümle kenîsaları câmi‘ etmek fermân olunup derûn-ı hisârda Hünkâr câmi‘i ve taşra varoşlarda vüzerâ ve a‘yân câmi‘leri inşâ etmeğe şürû‘ olundu.

Ve cümle dekâkînler ve büyûtlar vere ile feth olunduğundan Mekke ve Medîne-i Münevvere'ye cümle vakf olundu.

Ve kal‘a-i Vârat etrâflarında itâ‘at etmeyen nevâhîleri nehb u gâret ve âlân u tâlân etmek içün cümle asâkir-i İslâma kol kol fermânlar verilüp birkaç günde ol kadar mâl-ı firâvân [u] bî-pâyân alınmışdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Hattâ asâkir-i İslâm-ı nusret-encâmdan kanûn-ı Hazret-i Ömer üzre pencik nâmında alınan üsârâlardan iki yüz kîse mâl hâsıl oldu ve yedi yüz aded mahbûb u mahbûbe duhter-i nâ-şüküfte ve dilber-i mûğpiçe mîrî içün alındı.

Ve Tatar-ı adû-şikâr-ı sabâ-reftâr-ı zafer-rehberlerinden istimâ‘ etdim ki,

"Bizim gâzîlerimizde yetmiş üç bin esîr vardır" dediler.

"Zîrâ birkaç kerre ganîmet alup diyâr-ı Kırım'a gidüp şikârların satup yine gelüp şikâr-ı lâ-yuhsâ almış gâzîlerimiz vardır" dediler.

Elhamdülillâh sümme elhamdülillâh şöyle bir gazâ-yı garrâda bulunduk.

Andan serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa kal‘a-i Vârat fethinde cân ve baş oynadup fî-sebîlillâh uruş eden gâzîlerden kal‘a muhâfazasına on iki bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen şahbâzlara tîmâr u ze‘âmet ve gedik terakkîler ile câ-be-câ harâb olmamış hânedânlar verüp çerâğ-ı efrûhte etdiler.

Evvelâ zamânın Rüstem-i Sâm-ı akrânı Seydî Ahmed Paşa kim hâlâ zamânımızda eyle bir şîr-i nerre-i dirrende vezîr-i dilîr yokdur, belki pespâye olan gâzîler mâbeynlerinde böyle bir Âsaf-ı Berhıyâ vezîr-i sâhib-i tedbîr bulunmaz, gerçi kal‘a-i Vârat altında meterise girmedi, ammâ etrâf [u] eknâfi muhâfaza edüp anın havf [u] haşyetinden Kemen Yanoş Kral-ı dâl kal‘a altına gelüp şebhûnlar etmeğe kâdir olmayup cümle mücâhidînler kal‘ayı bî-bâk ü bî-pervâ döğüp zor-â-zor alâ mehlin (---) günde feth etdiler.

Ba‘de'l-feth Seydî Paşa muhâfazada kalmasıyla meterise girmediğinin ayıbın setr eyleyüp cümle bildiği gâzîleri Vârat altında başına cem‘ eyleyüp şebhûnlara ve çeteye ve poturalara giderdi.

Anın kafâdârlarından biri dahi Fenlaklı Gâzî Sührâb Ağa zor-â-zor bir dilâver-i server-i hünerver er yiğit idi.

Andan bahâdırân-ı cüvân-merdin biri ve serbâzân fetâların dilîri Façatlı Alî Ağa ve Seydî Ahmed Paşalı Küçük şahin Ağa ve Egre ağalığından ma‘zûl Seydî Ahmed Ağa.

Andan Panço Hüseyin Beğ bir kasîrü'l-kame kimesne idi, ammâ nâmı Pança olmağile ismi müsemmâsına mutâbık olup düşmana pençe saldıkda Küçük şahin Ağa gibi şikârlarına şahin ve zağanos gibi sunarlardı. Niçe yüz aded arbede ve harb [u] kıtâller görmek ile tekmîl-i fünûn etmiş ve her cenge bî-bâk ü bî-pervâ girüp çıkmış ve her çend savaşlara âbdest ile sâf tâhir girüp sâfî ganîmet ile çıkardı.

Husûsan Erdel diyârının Saboc dağındaki dâğîleri ve Turda derelerindeki tahassun eden yağıları becene becene bulup giriftâr-ı kayd [u] bend beste-i zincîr edüp huzûr-ı Serdâr Alî Paşa'ya getürürlerdi.

Her bâr küffâr-ı Macar-ı füccârı böyle katl [ü] esîr-i bend ederlerdi. Bi-fazlillâhi Te‘âlâ feth ü nusret ehl-i İslâma ve kesret ü hezîmet küffâr-ı liyâma bu gâzîlerin yüzünden yüz dutup her biri yüzden ziyâde yüz aklıkları edüp küffârları giriftâr-ı bend-i belâ ederlerdi ve bâzâr-ı Vârat'da fürûht ederlerdi. Bu mücâhid fî sebîlillâh gâzîlerin sebebleriyle niçe tüvânâ şahbâzlar kal‘a-i Vârat'da kalup şehr-i Vârat ma‘mûr [u] âbâdân olmağa başladı.

Der-sitâyiş-i tılsımât-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Vârat

Hattâ mezkûr Façatlı Alî Beğ ba‘de'l-feth Vârat'ın iç kal‘ası önünde tuçdan niçe aded sâhib-

kırânların sûret-i tılsımları eşkâlleri var idi. Niçe sûretleri tuçdan atlar üzre süvâr olmuş dururlardı. Hemân mezkûr Façatlı Alî Ağa,

"Nedir bu cüzâm put tasvîrleri?" deyüp bir kerre at bırağup mezkûr tılsım-ı tuç sûrete bir kılıç eyle bir sâtûr-ı Alî Façatî urdu kim mânend-ı hıyâr ol sûretin sağ kolunu düşürdü. Andan gayrı halk dahi bu puta kılıç üşürdü. Hudâ âlimdir, bir kes bir kesek pâresin kesmeğe kâdir olmadılar. Hattâ çok yiğitler birbirlerin imtihân içün bu putlara kılıç urduklarında niçesinin kılıçları pâre pâre olurdu, ammâ Alî Ağa'nın kılıcı bir eski Alman idi. şast ber-kabza kılıç urdukda karış karış ve şerha şerha zahm ergürür idi.

Bu sûretlerin gûnâ-gûnu turfa ve acîbe timsâller idi kim her biri altun yaldızlı putlar idi kim her biri birer harâc-ı Rûm değerdi. Her birinde şeb çerâğ taş gözler ve yigirmişer kırat elmas tırnaklar ve birer tuçdan mebnî atlara süvâr olup ba‘zısının ellerinde yine tuçdan mücevher ve minâlı topuzlar ve salmalar ve ***[126b]*** ve Sâm-süvâr-vâr gürz-i Ferâmurzları ve bellerinde kılıçları ve omuzlarında kalkanları cümle müzehheb ve mutallâ tuçdan idi. Ve ba‘zısı piyâde durup anları gören zî-rûh zann ederdi. Ve her birinin kadleri hâlâ benî Âdem kadlerinin iki kaddi kadar kadd-i kametleri var idi. Ve cümle atları dahi tuçdan dâbbetü'l-arz kadar musanna‘ timsâller idi.

Bu timsâlleri esîr olan papaslardan su’âl etdim:

"Bunlar ne me‘âdin-i mutalsamlardır kim bunlara bir şey kâr etmez" dedikde ,

Kıssîs eydir: "Bunların ibtidâ ma‘denleri diyâr-ı Acem'de Nahçuvan'dan gelüp hâlâ bunlar polad-ı Nahşivânî'dirler. Tuç ise iki şeyden mürekkebdir. Nısfı kalay ve nısfı bakır ola, hâlis tuç olur ve tuç-ı esferü'l-levn olsun deyü içine tutiya korsan sarı altun-misâl tuç olur. Ve hâlâ cümle kâfiristânda ve bizim bu Vârat kal‘asında olan üç yüz aded toplarımız bu terkîb ile dökülmüş altun gibi berrâk ve sarı toplardır kim ibtidâ bu toplar döküldükde germâ-germ otuz altı sâ‘at göyner çam ile âteş edüp kaynar kal olur. Ba‘dehû top dökerler. Yine hîn-i mahalde âteşde ol top kırıkların eritmek kabildir, ammâ bu bizim Vârat'da Alî Ağa'nın kılıç ile urduğu sûretler polad-ı Nahşivânî tucu olmağile ne âteşden ve ne eğeden ve ne çürümeden bâk [u] pervâsı yokdur, ammâ bu Alî Ağa niçe çalım ile bu putları kılıç ile çaldı" deyü bu ahvâl-i timsâlleri nakl eden ruhbân engüşt ber-dehen edüp nakl ederdi.

Yine su’âl etdiğimde, bıtrîk ve kıssîs eydir:

"Bunlar putlar değillerdir. Ancak her birin birer üstâd birer gûne ilm ile mutalsam edüp biner sene hükm-i te’sîr ile tılsım edüp hükümleri nâfiz idi. Sene 1007 târîhinde Satırcı Mehemmed Paşa bu kal‘ayı muhâsara etdikde bu timsâllerin hükmüyle cümle Türk askerinin elleri dutmayup kışdan ve kıyâmet ve ra‘d u berk ve yağmurdan göz açmayup ve anların ordularına bir sinek askeri müstevlî olup Türkler cânlarından bîzâr olup kal‘a-i Vârat'ı bırağup hâ’ib ü hâsir gitdiler, zîrâ ol asırda bu timsâllerin hükmü zamânları olup bin sene olmamış idi, ammâ sene 1067 târîhinden berü hükümleri bâtıl olduğun bilüp Osmânlı ile müdârâ edüp Seydî Ahmed Paşa'yı niçe kerre bu kal‘aya koyup mâl-ı firâvânlar verdik.

Âhirü'l-emr bu kal‘a yine Osmânlı destine girmesi bu tılsımâtların hükümleri bâtıl olması sebebidir,

ammâ bu timsâllerin sebeb-i asılları oldur kim bu sûretlerin sâhibleri bizim Macar Hıristiyânlarının ecdâdları sûretleridir kim bunlar diyâr-ı Mâverâ'ü'n-nehr'de sâkin Menûçehr'in dörd aded evlâdları kim Menûçehr'den firâr edüp bu Macar-ı füccâr diyârlarına gelüp {ibtidâ} vatan dutanların sûretleridir. Ol asırda bu dörd aded kimesnelere su'âl ederler kim

'Sizler kimlersiz ve ne yer âdemlerisiz?' derler.

Bunlar dil bilmezler. Âhir-i kâr yine kendü Acem lisânlarıyla 'Men çârız', ya'nî 'bizler dörd nefer beğzâdeleriz' deyü mençarız derler.

Bunlar men çâr imiş, men çâr, men çâr diye diye men çârdan galat-ı meşhûr Macar (Macar) kaldı kim bu Macarların aslı bu sûret sâhibleri Menûçehr evlâdlarıdır kim Macar'ın asl u fer'i ibtidâ kavm-i Acem'dir.

Bu sûret sâhibinin biri Orta Macar'ın bâğ-ı İrem'i olan Kaşa şehrinde yatır ve Kaşa'yı ibtidâ bünyâd eden ol Kaşavân'dır kim Kaşa şehri anın ismiyle müsemmâdır.

Biri dahi Fâtih-i Egre {Mehemmed Hân'ın} ceng etdiği Hırıştoş yaylasında Türk Oru dedikleri yerde yatır.

Biri dahi nehr-i Tisa kenârında divler ile ceng ederken niçe bin div-i sefîdleri kıra kıra nehr-i Tisa'ya döker. Anıniçün hâlâ nehr-i Tisa'dan hammâm kubbesi kadar kelleler ve beşer zirâ' div kemikleri çıkar. Kendisi dahi bir div ile ceng edüp sarmaşarak nehr-i Tisa'ya gark-ı âb olup meyyiti sâhil-i Tisa'da yatır.

Biri dahi Nagban Ejder'dir kim Erdel'de Nagban Ejder kal'asın binâ edüp altı yüz yıl ömür sürüp Nagban Ejder kal'asında ejder-i zemîn anı dahi yeyüp lef-i telef etdi. Nagban Ejder anın ismiyle müsemmâ bir kal'a-i ejder-sîmâdır kim bu kal'a kayasında hâlâ nümâyân bir gâr-ı azîm var. Anda bir ejder-i heft serle Nagban ceng-i firâvân edüp ejderi küşte etdikden sonra kendi na'şesi dahi bir püşte mezâr oldu.

Bu mezkûr birâderânlar Acem diyârından bu hâk-i pâk Macaristan'a gelüp tenâsül bularak kavm-i Macar çok olup ekseriyyâ kelimât-ı Macar'da Fârisî lugatlar çok isti'mâl olunur gâyet lezîz lisândır. Hattâ birbirlerine lehce-i mahsûsaları ile gâyetü'l-gâye i'zâz ü ikrâm tevâzu' ile îhâmlı kelimâtlar edüp hüsn edâlar ederler.

İşte bu kal'a-i Vârat'da olan sûretler Menûçehr oğullarının sûretleridir. Yohsa bunlar putlarımız değildir ve ma'bûd ittihâz edüp put-perest değilleriz" deyü papas-ı mezbûr ile gûnâ-gûn müşâvereler ederdik.

Ve kavm-i Macar gerçi millet-i Mesîhiyyedendir, ammâ put-perest değillerdir ve kenîselerinde bir haçdan gayrı bir âsâr-ı bünyân ve birkaç çerâğdân ve kandildânlardan gayrı bir nişân yokdur. Cemî'i der [ü] dîvârları incü-misâl beyâz dîvârdır, ammâ Nemse keferelerinin ve Donkarkız ***[127a]*** vilâyetinin ve Danimarka diyârının cümle düyûrlarında ol kadar tasvîrât-ı maslûbât putlar var kim

diller ile ta‘bîr ü tavsîf olur değildir. Hamd-i Hudâ Vârat kenîselerinde aslâ ve kat‘â putlar bulunmayup cümle ma‘bedgâh-ı müslimîn oldu *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib ba‘de'l-feth Serdâr Alî Paşa cümle ağavâtların fetihnâmeler ile eyâlet-be-eyâlet gönderüp bu hakîre Bosna eyâleti fetihnâmesin ihsân edüp ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya mahabbetnâme ve zî-kıymet gazâ mâlı hedâyâlardan verüp hakîre dahi bir kîse ve üç at ve yedi aded mahbûb Macar gulâmları verüp Bosna'ya gitmeğe âmâde olduk. Hattâ bu mahalde cümle guzâta destûr verilüp herkes vatanlarına revâne olup Alî Paşa Tımışvâr'da ve Çavuşzâde kal‘a-i Virse'de ve gayrı vüzerâ ve ümerâlar manâsıblarına gitmeğe me’mûr olup serdâr-ı ekrem bir ağasıyla Erdel diyârında alınan mâl-ı ganâ’imlerin zî-kıymetlerin Vârat'da komayup Belgrad kal‘asına göndermek içün bu kadar envâ‘-ı sîm âvân ve bu kadar zerrîn âvân-ı bî-hisâb musanna‘ ve murassa‘ salîbeler ve çelîpâlar ve zerrîn ve murassa‘ lu’lu’ ve elmas ve yâkût ile kâr olunmuş zerrînkâr halhal ve tavk ve İstefanlar ve elvân elvân emti‘a-i esnâf tecemmülât akmişe-i kâlâ-yı vâlâ-yı bî-hisâbları meydân-ı mahabbete çıkarup hüccet-i şer‘iyye ile Alî Paşa defter edüp ağasına teslîm etdi.

Andan bâlâda zikri sebkat eden ceseden timsâl-i garîbe vü acîbeleri ve niçe bin nâkûs ve çelîpâ çanların ve gûnâ-gûn havân topları ve musanna‘ altunlu münakkaş topları ve gayrı gûnâ-gûn zî-kıymet âlât-ı harbleri yigirmişer ve otuzar çift câmûs ve sığır çeker arabalara merkûm eşyâları tahmîl edüp âmâde olduklarında bu hakîr dahi Serdâr Alî Paşa efendimizle ve gayrı vüzerâ ve a‘yân [u] kibârlar ile vedâ‘ edüp *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp

Kal‘a-i Vârat'dan Bosna diyârına gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Vârat'dan Alî Paşa ağasıyla üç bin kadar asker ve yedi yüz araba mâl ile cânib-i cenûba *bism-i İlâh* ile gidüp kal‘a-i Fektebatur, andan menzil-i kal‘a-i Yanova, andan kal‘a-i Tımışvâr, andan palanka-i Dente'yi ubûr edüp, andan menzil-i palanka-i Pancova, andan üç günde gemiler ile bu kadar araba ve bâr-ı sakîlleri geçürüp,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Belgrad-ı Hürrem-âbâd

Mukaddemâ bu şehr-i azîm bâlâda memdûhdur, ammâ şimdi bunda cümle asâkir-i İslâma meştâ fermân olunup dellâllar nidâ etdikde *el-azametullâh* Erdel diyârında alınan mâl-ı ganâ’imler meydân-ı mahabbete çıkup envâ‘-ı sîm ve zerrîn âvânları ve pençe-i âfitâb-ı mehtâb duhter-i pâkîze-ahterler ve rûh-ı musavver pençe-i âfitâb muğpîçeler ve dûşîze ve şûrîze kâlim nisvân-ı sâhib-isyânlar bâzâr-ı Belgrad'da bey‘u şirâ olundu kim hadd [ü] hasırdan efzûn idi ve serdâr-ı muzafferimizin fermânıyla şarbatak kal‘asına ve Sekelhit kal‘aları üzre sefere gitmek içün kal‘a-i Vârat'dan çıkan polad-ı Nahçivânî olan mezkûr putları top dökmek içün bir putu Ferhâdî külünkler ile yüz bin renc-i anâ çekerek kırup âteşe bırağup eritmek mümkün olmayup âhir-i kâr âteşden çıkarup ferâgat etdiler. Tâ bu mertebe böyle bir garîb ü acîbe me‘âdin-i ibret-nümâ iken Façatlı Alî Ağa'nın dest [ü] bâzûsuna kuvvet kim böyle bir polad-ı Nahçivânîyi bir tîğ-i bürrân ile iki pâre eden Alî Ağa'ya hezâr ahsend ve sadlek ve kez lek bâr[ek] Allâh. Ba‘dehû Belgrad'dan yine cânib-i cenûba,

Menzil-i karye-i Ruzay: Semendire sancağı hâkinde Sırf ve Bulkar re‘âyâlı ze‘âmet köyüdür. Andan yine ormanlar içre giderken,

{Sergüzeşt-i âmedânî}: Ormanlık içinde dörd re’s komor bârgîrleri, ya‘nî kirâ bârgîrleri bulduk, ammâ birinden kan akar. Dahi ileri vardık. Birkaç âdem leşleri yatır, ammâ biri dirice olup gâh yatır gâh düşer. Andan su’âl etdikde, meğer bunları ol ân harâmî haydukları bozup kırmışlar. Bu âdemi bir seğsâne üzre yükledüp dahi ileri vardık. Bir dere içinde on yedi âdem {leşi} ve bu kadar sepet sandukları ve bu kadar esbâb [u] eskal yıkılup yatır. Meğer henüz dahi şikârların harâmîler almayup bizleri görüp firâr edüp kemîngâhda pinhân olmuşlar. Biz dahi "Uğrudan uğruya hisse vardır" deyü pâymâl-ı rimâl olan emti‘a-i fâhirelerden ve akmişe-i nâdirelerden bir kutu beyâz ve bir kutu sarı sırma ve yedi parça Fireng katîfesi ve yedi donluk çukalar ile yedi re’s bârgîrler alup andan yine cânib-i cenûba gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Valiva

Zamân-i kadîmde Gâzî Porça kal‘asın feth edüp temelinden münhedim etmiş, ammâ bu şehrin bânîsi Destpot Kral'dır. Vech-i tesmiyesi lisân-ı Sırf'da Valiva demek (---) (---) (---) (---) demekdir. Bu rabta-i müzeyyen Semendire sancağı hâkinde beğlerin hâssıdır. Voyvadası hâkimdir ve yüz ***[127b]*** elli akçe kazâdır, ammâ gâhîce Belgrad mollalarına sadaka olunur. Cümle (---) aded nevâhî kurâlarından üç kîse hâsıl olur. Yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve dizdârı yokdur.

Cümle altı mahalle ve cümle sekiz yüz yetmiş aded tahtânî ve fevkânî ve kiremitli ve şindire tahta örtülü bâğ u bâğçeli ve uyûn-ı firâvânlı ma‘mûr büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle on bir aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve iki aded tekye-i dervîşânı ve üç aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve iki aded hânları ve bir aded kesîfce hammâmcığı ve yüz aded dekâkînleri ve mükellef kahvehâneleri var, ammâ meyhâne ve bozahâneleri yokdur, ammâ kış günü kar ve buzhâneleri çokdur ve hân kurbunda bir hıyâbân ve dırahtistân içre bir müferrih Namâzgâh-ı çemenzârı var kim sayf u şitâda bu musallânın zemînine aslâ güneş te’sîr etmez. Gûyâ Konya şehrinin Merâm'ıdır kim bu ma‘bedgâh-ı küşâde bir şehr-i mu‘azzamda yokdur.

Ve bu kasabanın tâ ortasından nehr-i Kolıpâre akar. Ba‘zılar latîfe içün Kulambara suyu derler. Çaçka dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Sava'ya munsabb olur bir küçük uyûn-ı âb-ı zülâldir. Mezkûr Namâzgâh tarafından çârsûya ve hammâma bu nehir üzre ağaç cisrden geçilir. Gerçi küçük rabtadır, ammâ âb [u] havâsı latîf bir şîrîn zemîndir. Anda hânedân sâhiblerinden Namâzgâh kurbunda tâcir el-Hacı İbrâhîm velî-ni‘amdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan yine cânib-i cenûba gidüp,

Menzil-i karye-i Dıragoda: Bulgar ve Sırf re‘âyâlı ze‘âmet köyüdür. Andan yine semt-i cenûba gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Drin: Bu mahalde Sirem sancağı toprağı tamâm olup karşu tarafı Bosna eyâletidir. Bu mahalle nehr-i Drin tâ Hersek sancağında Çemerne ve İlok ve Zagor dağlarından cem‘ olup şehr-i Foça'ya, andan kasaba-i Ustikolona'ya, andan Vişegrad'a, andan bu mahalden aşağı

kal‘a-i Raça önünde nehr-i Sava'ya mahlût olup, andan Böğürdelen kal‘asın geçüp, andan kal‘a-i Belgrad kullesi dibinde nehr-i Sava dahi nehr-i azîm Tuna'ya mahlût olup deryâ olur. Andan mezkûr karye-i Dıragoda'dan voda Drin'i gemiyle geçüp,

Evsâf-ı Balkan-ı şerniçe, ya‘nî kal‘a-i Sirebreniçse

İbtidâ bu kal‘a bânîsi Sırf Kralı Destpot dâl Kral-ı bed-fi‘âl binâsıdır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim lisân-ı Latin ve Sırf ve Bulgar ve Hırvad'da "serebne" gümüşe derler. Bu kal‘a dağlarında gümüş ma‘deni olmak ile bu kal‘aya Serebreniçse derler (---) (---) (---) Evvelâ,

Vilâyet-i hâk-i pâk-i Bosna

Bu kal‘a-i atîk sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî fethidir.
Bosna eyâletinde olup gümüşhânesi ve emâneti ve harâcları cümle Budin kal‘ası kullarının aklâmları olmağile Budin tarafından her sene bir müdebbir hâkimleri gelüp gümüşhânesin işledüp on bir yük akçe iltizâmlı hükûmetdir, ammâ latîf gümüş çıkar kim bir azîm derk-i esfel-misâl gârlardan mücrimler ve kanlılar kazup çıkarırlar. Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe kazâdır.

Yetmiş aded nâhiye kurâları var. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı yokdur, ammâ a‘yân-ı devleti çokdur, zîrâ gümüşhâne kânıdır kim garîb ma‘dendir.

Der-beyân-ı zemîn-i kal‘a-i Sirebreniçse

Kal‘ası bir püşte-i âlî kırmızı kayalar üzre vâki‘ olmuş havâleli şekl-i muhammes taş binâ bir küçük kal‘adır. Dizdârı ve elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi var, ammâ derûn-ı hisârda çârsû-yı bâzâr yokdur ve hîn-i fetihde Mehemmed Hân darebât-ı top-ı kûp ile kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim edüp ba‘dehû zamân-ı Bâyezîd Hânî'de ta‘mîr ü termîm olunmuş.

Sitâyiş-i varoş-ı Sirebne: şehri bir dereli ve depeli yere vâki‘ olup cümle sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i zîbâların üstleri serâpâ tahta şindire örtülüdür ve cümle altı aded cemâ‘at add olunur ve cümle altı mihrâbdır. Evvelâ Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i tarz-ı kadîm sâdece ma‘bedgâhdır kim kiremitli ve bir minârelicedir. Andan (---) (---) (---) (---) (---) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir tekye ve üç mekteb-i sıbyân ve bir küçük hân ve yetmiş aded dükkân-ı esnâfân var ve bir fenâca hammâmcığı var. Gayrı bezzâzistân ve imâristânları yokdur, zîrâ iç elde yoldan hâric sapa yere vâki‘ olmuş garîb diyârdır.

Hikmet-i garîbe vü acîbe: Bu şehrin ortasından bir küçük su akup nehr-i Drin'e karışır bir berrâk sudur. İsmine Voda-Sirib derler bir mel‘ûn sudur, zîrâ gümüş ma‘denlerinden tulû‘ eder. Bu şehir halkı bu sudan nûş etmek ile ekseriyyâ bu şehir halkının boğazlarında yumru yumru kuşka ta‘bîr ederler bir marîzdir ol emrâz-ı muhtelife hâsıl olur. Gâyet ma‘yûblu ricâl [ve] nisvânları vardır ve cümle halkı Boşnak poturlarıdır ve re‘âyâları Sırf ve Bulkardır, ammâ garîb-dostlardır. ***[128a]***

Andan kalkup **Ravna yaylağı**n aşarken Cenâb-ı Kibriyâ'nın yed-i kudret ile halk etdiği eşcâr-ı müntehâları seyr etdiğimiz tahrîr eylesek Hudâ'ya ma‘lûmdur kim bir vech ile vasf olunmaz. Hattâ şundan ma‘lûm ola kim bir dıraht-ı serâmed-i azîmin ömr[ü] âhir olup sarsar-ı bâd-ı fenâ bu şecere-i tavîle rîh-i akîm gibi isâbet edüp cümle bîhleri ve haşebeleriyle ser ber-zemîn hâk-âlûd olup yatırdı. Hakîr atdan inüp piyâde reviş ile bu dıraht-ı bâlânın tûlu kâmil dörd yüz yetmiş adım idi ve bir sun‘-i Hudâ dıraht-ı müntehâ ber-karâr iken ol dırahtı on sekiz âdem gücile kucakladık. Tâ bu mertebe kadd-i bâlâ ve ibret-nümâ dırahtlar vardır. Hattâ cemî‘i Tuna gemilerinin kerasteleri bu Ravna dağından kesilir kim Rûm ve Arab u Acem'de Ravna yaylası meşhûr-ı âfâkdır. Bu kûh-ı bülendi ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Poçepye: Bir küçük hânı var köy bir kûh-ı bâlâ içinde Boşnak köyüdür. Andan cânib-i garba yaylalar içre,

Menzil-i hânedân-ı şahin Paşa: Etrâfı hıyâbânistân-ı meşeyistânlı bir hânedân-ı azîmdir kim şeb [ü] rûz bin atlı konup gider ve beş yüz atlı inüp kalır. Cümle müsâfirîne çul ve torba ve tencere çıkarmadan cemî‘i müsâfirînin murâd [u] merâmları üzre herkese hücrelerine ta‘âmları varup it‘âm ve ikrâm ile muğtenim ederler. Yetmiş seksen aded yerde müte‘addid tahtânî ve fevkânî hücreler ve maksûreler ile ârâste ve bâğ u bâğçeler ile pîrâste olmuş bir latîf hammâmlı hânedân-ı azîmdir kim cemî‘i seyyâhân-ı berr u bihârânın ma‘lûmu bir müsâfirhânedir. Tâ Ebü'l-feth Gâzî zamânından berü bu hânedânın âteşi sönmeyüp ilâ mâşallâh ni‘met dâ’imdir. *İnkırâzi'd-deverân mü’ebbed ola, âmîn.*

Ve diyâr-ı Bosna'da ve sancağ-ı Hersek'de niçe yüz bunun gibi hânedânlar vardır. Hudâ dahi ziyâde ede.

Bu şahin Paşa Sarâyı kurbunda **hân-ı Maçkosa,** ya‘nî Kedi hânı derler bir hân-ı azîmdir kim gâyet mahallinde henüz Hacı Mahmûd nâm bir tüccâr binâ etmişdir. Kurbunda bir karyesi ve bir câmi‘i var. Minâreli ve kiremitli bir câmi‘-i zîbâdır. Andan cânib-i garba yine yaylalar içre,

Karye-i Kalasinça: Kırk elli hâneli ma‘mûr müselmân köyüdür. Bunda dahi ocak sâhibi Balta Beğ erbâb-ı zu‘amâdan sâhib-i kerem âdemdir. Bu köyün cânib-i garbîsi gâyet çemenzâr ve mahsûldâr zemîn-i ma‘mûrdur. Andan yine semt-i garba ormanlı dağlar içre yokuş aşağı gidüp sâfî taşlı kayalar üzre atların na‘lları dökülerek gidüp,

Menzil-i hân-ı Mokra: Lisân-ı Boşnakca Mokra sarp taşlığa derler. Bir zîk kayalı sarp dere içinde beş altı aded sağîr ü kebîr kiremit örtülü hânları ve elli kadar fukarâ hâneleri vardır, ammâ âb-ı hayât suları gâyet çokdur, lâkin çârsû-yı bâzârı yokdur. Bu kayalardan aşağı artık tüccârların Sirem arabaları gidemeyüp cümle yükleri bu Mokra'da Komor bârgîrlerine yükledüp şehr-i Sarây'a gider. Bizler dahi andan kalkup,

Evsâf-ı şehristân-ı bây, ya‘nî kal‘a-i Sarây

Be-kavl-i tevârîh-i Rûm-ı Yunan, ya‘nî müverrih Latin Yanvan bu şehrin ibtidâsı bir derbend

beklemek içün Dubrovnik Kral-ı dâllı beş on aded hâne-i külbe-i ahzânlar binâ edüp üç yüz nefer âdemler bu derbend-i mûhişde nigehbânlık ederler, ammâ bu zemînin âb [u] havâsı latîf olduğundan mürûr-ı eyyâm ile ahâlî-i derbendân-ı derbederân tenâsül bularak bâğ u bâğçeler ederek bir ma‘mûr rabta olunca bu kerre bunlara Dubrovnik Kral bir kal‘a binâ eder. Gitdikçe bu şehir amâr olup bender-i azîm olur.

Ba‘dehû Âl-i Osmâniyân'dan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân zuhûr edüp Hersekoğlu Ahmed Paşa kuvvetiyle ibtidâ diyâr-ı Hersek'i ve kal‘a-i İzvornik'i feth edüp andan sene (---) târîhinde bu kal‘a-i Bosna'yı feth edüp derûn-ı hisâra kifâyet mikdârı asâkir-i İslâm ve cebehâne-i firâvân koyup aşağı şehirde hâlâ Hünkâr câmi‘i olan yerde bir sarây-ı azîm binâ etdiğinden bu şehrin ismine Sarây derler ve nehr-i azîminin ismine Bosna derler. Ol nehir ismi şehir ismine muzâf olup Bosnasarây derler, ammâ kal‘anın kefere zamânı ismi Mokrahâ'dır, ya‘nî Sırf lisânı üzre taşlı yer derler, ammâ kal‘anın imâret-i müzeyyeni Ebü'l-feth Gâzî'nindir.

Der-beyân-ı zemîn-i kal‘a-i Sarây: Bir kûh-ı bülend üzre havâleli bir küçük seng-i tırâş ile mebnî kal‘acıkdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd yüz adımdır. şimâl tarafına sehel handakı var, ammâ kıblesi ve cenûbu cânibi aşağı nehr-i Milaçka'ya varınca bir çâh-ı cahîm gayyâ deresi gibi iki minâre-i bâlâ kaddi derk-i esfeldir. Bu tarafdan havâlesi gâyet çokdur, ammâ aslâ zarar etmez, lâkin Mokra yolu tarafından ve değirmenler tarafındaki havâlelerden bu kal‘anın hâli harâbdır. Aslâ darebât-ı top-ı kûpa dayanmaz bir kal‘acıkdır. İçinde dizdârı ve (---) aded neferâtları ve cânib-i maşrıka nâzır bir metîn demir kapusu var.

Ve derûn-ı hisârda Ebü'l-feth Mehemmed Hân câmi‘i var ve dizdâr ve imâm ve mü’ezzinân ve mehterân hâneleri ve cebehâneleri ve gılâl anbârları ve ba‘zı nökerât hâneleri var. Gayrı imâristân yokdur ve kal‘a kapusunun önündeki meydândan aşağı şehir râyegândır kim her hânesi sayılır.

Ve Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp cümle ağardup incü-misâl beyâz bir kal‘a-i bî-misâl olmuş (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[128b]***

Der-fasl-ı imârât-ı şehr-i azîm Bosnasarây

Mezkûr kal‘a-i bâlânın cânib-i şimâlinde ve semt-i yıldızında ve taraf-ı garbında bir dereli ve depeli zemînde Nehr-i Milaçka'nın yemîn ü yesârında topraklı bayırlar üzre birbirinden âlî kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve her hânedânı âb-ı revânlı tahtânî ve fevkânî ekseriyyâ kiremit örtülü ve ba‘zısı şindire tahta örtülü bacaları mevzûn hâne-i zîbâlardır.

Der-beyân-ı hâkimân-ı şehr-i Bosnasarây

Böyle bir şehr-i mu‘azzamın kanûn-ı kadîm-i Süleymân Hân tahrîri üzre üç tuğlu vezîr-i âlîşân tahtı olup hâlâ eyâlet-i azîmdir kim cümle yedi aded sancaklardır ve kılıç ze‘âmet 59 [ve] kılıç tîmâr 1792 var ve paşasının hâssı altı yüz elli bin akçedir. Eyâleti sancağı bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ şehr-i Sarây paşaların tahtı sancağıdır. Andan Kilis sancağı ve Hersek sancağı ve İzvornik sancağı ve Pojega sancağı ve Rahoviçse sancağı ve Zaçne sancağı ve Kırka sancağı ve (Rahoviçse

sancağı) ile cümle eyâletinde bu sancaklardır.

Ve hazîne defterdârı hâssı 56.000 ve defter kethüdâsı hâssı 46.000 ve ze‘âmet defterdârı hâssı 85.330 ve kanûn üzre (ve) defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve şehr emîni vardır.

Ve bir hâkimi dahi alaybeğidir ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Bu takdîrce eyâlet-i Bosna'da erbâb-ı zu‘amâların ve erbâb-ı tîmârların kanûn üzre cebelüleri ile on bin asker olur ve paşasının hâssına göre üç bin asker olup me’mûr oldukları seferi eşerler.

Ve eyâlet-i Bosna'da cümle yüz yetmiş üç pâre kılâ‘-ı azîmlerin cümle on iki bin ma‘dûd kuldur. Cümlesi mâl defterdârından ulûfe-i mu‘ayyenelerin alırlar.

Ve hâkim-i şer‘i beş yüz akçe mevleviyyetdir ve cümle (---) aded nevâhî köylerinden beher sene kadısına kırk kîse hâsıl olur ve paşasına ber-vech-i adâlet iki kerre yüz bin guruş olur, ammâ Seydî Ahmed Paşa gibi zabt eden dörd kerre yüz bin guruş tahsîl eder ve bu eyâlet cümle (---) aded kadılık yerdir kim inşâ’allâh her birin mahalli mahalliyle tahrîr ederiz.

Ve bir hâkim-i şer‘i dahi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi nakîbüleşrâfdır ve bir hâkimi dizdâr ağadır ve bir hâkimi sipâh kethüdâyeridir ve bir hâkimi kapukulu serdârıdır ve bir hâkimi Budin yeniçerilerinin ağasıdır kim bu şehir halkının ekseri Budin ve Egre yeniçerisi geçinirler ve cebeciler serdârı ve topçular serdârı ve gümrük emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi‘mârbaşı ve şehir subaşısı ve harâc emîni ağası kavli üzre Bosna eyâletinde cümle yetmiş üç bin aded re‘âyâlardan cizye alınup yüz yetmiş üç pâre kılâ‘ kullarına mevâcib verilir.

Ve bu şehirde bir hâkim-i ednâ dahi muhzırbaşıdır, ammâ şerî‘at tarafından huddâm olmağile cümle ahâlî-i şehrin mâbeynlerinde vak‘ u vakârı vardır ve şehr emîni ve şehir kethüdâsı dahi cümle esnâfâta ve cümle tüccârâta ve cümle a‘yân [u] eşrâflara sözleri geçer hâkimlerdir.

Bu şehir kethüdâsının defteri mûcebince şehr-i Bosnasarây cümle yüz dörd aded mahallâtlardır. On mahallesi Sırf ve Bulkar ve Eflâkân ve Latin'dir. İki mahalle Yahûdîlerdir, ammâ Urûm ve Ermeni ve Firengler gelüp gitmededirler, mahalleleri yokdur, ammâ bunlardan mâ‘adâ cümle mahalle-i müslimîndir kim meşhûr olan mahallelerin esmâları bunlardır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı aded-i sarây-ı vü[ze]râ-yı a‘yân: *Cümle on yedi bin aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî kiremitli ve şindire tahtalar ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Cümleden mükellef Paşa sarâyı'dır, ammâ bir eyâlet sarâyları gibi vüzerâlara mahsûs sarây-ı azîm değildir. Bir zîk ve mukassî hânedândır. Andan Defterdâr Musli Efendi sarâyı ve Defterdâ[r] Musli Paşa sarâyı ve Ak Mehemmed Paşa sarâyı ve (---) (---) (---) (---)*

Der-ayân-ı cevâmi‘hâ-yı şehr-i Sarây: Cümle yüz yetmiş aded mihrâbdır, ammâ yetmiş yedisi cum‘a kılınır câmi‘-i vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân [u] kibâr ve hacıyân ve gâzîyân cevâmi‘leridir kim

alâ kadri't-tâka esmâları tahrîr olunur.

Evvelâ yukaru kal‘ada tahrîr olan **Sultân Ebü'l-feth câmi‘i** müfîd [ü] muhtasar küçük câmi‘dir.

Andan bu aşağı şehirde **Ferhâd Paşa câmi‘i** kurşum ile mestûr câmi‘-i rûşendir kim kapusu üzre târîhi budur:

Kad benâ Ferhâd Beğ hâze'l-binâ

Mecma‘ü'z-zühhâd dârü'l-âbidîn

Kad hedallâhu lenâ târîhahu

Hasbeten lillâhi Rabbü'l-âlemîn [56] Sene (---)

Andan şehrin tâ ortasında sâ‘at kullesi olan mahalde **câmi‘-i Hüsrev Paşa** târîhidir:

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Mecma‘ü'l-ebrâr dârü'l-hâmidîn [57] Sene (---)

Bu câmi‘ dahi cemâ‘at-i kesîre ile şeb [ü] rûz mâl-â-mâldır, zîrâ şehrin izdihâmı mahallinde vâki‘ olup bir minâreli ve cümle kubâbları kurşumlu ***[129a]*** ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim Süleymân Hân ümerâlarındandır. Gazâ mâlıyla binâ olunmağın bu câmi‘ bir rûhâniyyetli câmi‘-i kebîrdir ve gâyet evkâfları çok olduğundan mütevellîsi cânib-i vakfdan cemî‘i cemâ‘at-i kesîreye ol Bosna diyârının şiddet-i şitâsında imâret kazanları gibi kazgan-ı kebîrlerle sular kaynadup cümle Hanefî musluklarından selsebîl-âsâ ıssı sular cereyân edüp cemî‘i ehl-i salât andan tecdîd-i vuzû edüp ibâdet etdikce sâhibü'l-hayrât Hüsrev Paşa'ya hayır du‘âlar ederler. Birkaç cevâmi‘lerde dahi böyle germâb sulu musluklar vardır.

Andan **Gâzî Alî Paşa câmi‘i**nin târîhidir:

Hazret-i Gâzî Alî Paşa benâ

Hasbeten lillâhi Rabbü'l-alemîn

Leyse fi'd-dünyâ makâmun mislehu

Mescidü'l-irfân dârü's-sâdıkîn

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Mecma‘ü'z-zühhâd dârü'l-âşıkîn Sene 960

Andan İsâ Paşa câmi‘inin târîhidir:

İbn-i İsâ Beğ Muhammed Beğ benâ

Câmi‘en li'l-ka‘idîni'l-hâşi‘în

Kâne mevsûfen bi-adlin ve's-sehâ

Vehve fi'd-dünyâ emîrü's-sâ’ilîn

Kîle târîhen li-hâza'l-câmi‘i

Ma‘bedü'l-a‘yânı dârü'l-ârifîn Sene (---)

Andan aşağı nehr-i Milaçka üzre Hünkâr köprüsünün karşu cânibinde **Hünkâr câmi‘i** cümleden büyükdür ve cemâ‘ati firâvândır. Bunun dahi âbdest musluklarının suları germâbdır.

Ve bu mezkûr,

..... (2.5 satır boş).....

Ve bu merkûm câmi‘lerden mâ‘adâ kurşum ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrlar çokdur, ammâ niçe kerre ibâdet etdiğimiz ma‘bedgâh-ı kadîm kurşumlu ve musanna‘ târîhli cevâmi‘ler bunlardır.

Sitâyiş-i mesâcidhâ-yı muvahhidân: Cümle yüz aded mesâcid ve buk‘a ve zâviyelerdir, ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîre ile memlû olan Hünkâr köprüsü başında Hacı Osmân buk‘asının târîhidir:

Hacı Osmân kad benâ hâze'l-binâ

Hasbeten lillâhi dârü't-tâlibîn

Yesserallâhu lehu fi'l-cenneti

Menzil-i irfân beytü'l-kâmilîn

Kîle târîhen lehu abdü'n-nebî

Buk‘atan li't-tâlibîne'l-ka‘idîn Sene (---)

Andan mescid-i,

..... (1 satır boş).....

Der-ayân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle (---) aded medâris-i âlimân-ı müfessirândır, ammâ cümleden mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn Gâzî Hüsrev Paşa medresesidir kim anın kapusu üzre mermer üzre tahrîr olunan târîhdir:

Kâle feyzü'r-rabbi fî târîhihi

Mecma‘ü'l-ebrâr dârü'l-kâmilîn Sene (---)

..... (1/2 satır boş).....

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle sekiz mahalde Hazret-i Kur’ân-ı azîm ve Furkan-ı mecîdi kırâ’at-i Hafz ve kırâ’at-i seb‘a üzre tilâvet ederler, ammâ hâfız-ı Kur’ânı azdır ve mahsûsen kubbe-i âlîli ve evkâf-ı azîmli kurrâlar yokdur, lâkin ulu câmi‘lerde şeyhü'l-kurrâlar vardır. (---) (---)

Der-beyân-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Cümle on yerde ilm-i hadîs görülür. Evvelâ Hünkâr câmi‘inde ve Ferhâdiyye ve Hüsreviyye'de ve Koca Alî Paşa'da ve İsâ Beğ'de ve niçe yerlerde hasbî şeyhü'ş-şuyûh muhaddisânlar vardır, lâkin mahsûs kubâblı dârü'l-hadîs binâ olunmamışdır. (---)

Der-aded-i mekteb-i püserân-ı tıflân: Cümle yüz seksen aded yerde mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i sıbyân vardır. Hattâ Hacı Sübhân mektebi târîhidir: [58]

Sene (---)

Ve câmi‘in birer mektebi mukarrerdir kim cümle necîb ü reşîd püserânlara cânib-i vakfdan her sene esbâb verilir.

Der-hisâb-ı tekye-i fukarâ-yı abdâlân: Cümle kırk yedi aded tekyegâh-ı dervîşân-ı zî-şânlardır. Cümleden tekyegâh-ı Mevleviyândır kim nehr-i Milaçka kenârında bir bâğ-ı behişt-âsâ zemînde semâ‘hâne meydânlı ve yetmiş seksen aded fukarâ hücreli ve mutrıbân mahfilli ve imâret-i it‘âmlı bir vakf-ı kavî tekye-i Celâleddîn-i Rûmî'dir. Ve erbâb-ı ma‘ârif dervîşânlarından evvelâ müstecâbü'd-da‘ve şeyhi (---) efendidir ve Neyzenbaşı Hattât Dervîş Mustafâ'dır kim hattât şeyh kadar hattı vardır.

Andan Müsâfir şeyh tekyesi ve Abdülkâdir-i Geylânî tekyesi ve Halvetî tekyesi ve şerîfî İbrâhîm Efendi tekyesi (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Der-zikr-i çeşmesâr-ı âb-ı revân: Bu şehir içre cümle yüzden mütecâviz çeşmesârlar revândırlar kim aslâ lüleleri yokdur. Hemân selsebîl-âsâ cereyân etmededirler. Niçe bin uyûn-ı kesîrelerden cereyân eder suları çokdur, ammâ cebel-i Mokra cânibinden gelen ayn-ı (---) gûyâ aynü'l-hayâtdır. Ve ayn (---) dahi bir âb-ı hoş-güvârdır ve ârifân-ı şehr-i Sarây'ın kavilleri üzre "şehr içre bin altmış aded uyûncuklar ve kaynak-ı âb-ı latîfler cârî olur" derler, *el-uhdet ale'r-râvî*. ***[129b]***

Sitâyiş-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle üç yüz aded mahalde şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ aşkına sebîlhâne-i atşânlar var. Ekseriyyâ çârsû-yı bâzâr içinde Ferhâd Paşa ve Hüsrev Paşa ve Murâd Paşa ve Gâzî İsâ Beğ'in ve gayrı a‘yân [u] kibârın mükellef sebîlleri var. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i enhâr-ı âb-ı hayevân: Evvelâ şehr-i Sarây'ın ortasından akan nehr-i Milaçka Ravna yaylalarından (---) (---) (---) ve Maçkosa ve Mokra dağlarından cem‘ olup cereyân ederek şehir içinde Hünkâr cisri altından ubûr edüp iki sâ‘at aşağı nehr-i Sarây'a karışır ve nehr-i Sarây dahi cânib-i kıble ve semt-i cenûbda Foniça ve Lipete ve Biyelemik (---) Hersek dağlarından berü gelüp aşağıda (---) nâm mahalde nehr-i Sava'ya nehr-i Sava dahi Hırvadistân'dan ve Dodoşka dağlarından gelüp Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya katılır. Nehr-i Tuna dahi cânib-i garbda Alman dağlarından gelüp cânib-i şarka akarak kal‘a-i Kili ve kal‘a-i Tulça kurblarında beş yerde Karadeniz'e munsabb olur. Karadeniz dahi İslâmbol'un Yedikulle burnunda bi-emr-i Hudâ bir beyâz râdde deryâ üzre çekilmişdir. Ol mahalde Karadeniz Akdeniz'e mahlût olduğu azharun mine'ş-şemsdir. Akdeniz dahi Sebte boğazında Bahr-i Muhit'e ol dahi Bahr-i Okyunus'da bi-emr-i Hâlik-ı kevneyn girdâb-ı azîme dökülür. El-hâsıl şehr-i Sarây sudan ibâretdir kim elbette her bay u gedâ hânelerinden birer uyûn cârîdir.

Der-zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle yedi yüz aded su kuyuları var. Eyyâm-ı şitâda ba‘zı sular donup kuyu suları isti‘mâl ederler, zîrâ zamân-ı zemistânda kuyu suları germâdır ve ahâlî-i Bosna hakîm tabî‘at olduklarından "Kış günleri nâfi‘dir" deyü kuyu suları nûş ederler. Hakkâ ki âb-ı hayât suları vardır.

Bâb-ı aded-i âsiyâb-ı dakîk-i deverân: Cümle yüz yetmiş altı aded su değirmenleridir kim bu şehrin zîr [ü] bâlâsında suları birbirinden birbirine cereyân eder serî‘ü'l-deverân tahhânlar vardır kim bir gecede elli kile gendümü kendi kendinden öğüdüp dakîk-i rakîk eder kim her şâhrâh üzre değirmenler mukarrerdir.

Der-beyân-ı hammâmât-ı rûşenâ-yı gâsilân: Cümle beş aded hammâm-ı dil-küşâlardır, ammâ cümleden Hünkâr hammâmı hoş binâ-yı hûb havâdır. (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Der-ayân-ı hammâmât-ı mahsûs-ı a‘yân: Âlüftegân-ı şehr-i Sarây zu‘mlarınca altı yüz yetmiş aded hânedân hammâmları vardır derler, zîrâ her hânede sobaları hammâm gibidir ve her a‘yân [u] kibâr sarâylarında elbette bir hammâm mukarrerdir. Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr bir niçe hânedân hammâmlarına girüp safâlar etmişiz. (---) (---) (---)

Der-alâmet-i mihmân-sarây-ı kârbân: Ancak üç yerde hâne-i bî-minnet kârbânsarây-ı âyende vü revendegân-ı hasbîler vardır kim anlarda müsâfirînden kirâ ve gümr[ük] alınmaz. Evvelâ (---) mihmân-sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Manzara-i hân-ı hâcegîyân: Cümle yigirmi üç aded mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen kal‘a-misâl hân-ı bî-bedellerdir, ammâ cümleden meşhûr çâ[r]sû içr[e] Hacı Beşir hânı ve Hacı Nezîr hânı (---)

(---) (---) (---)

..... (1.5 satır boş).....

Der-aded-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Cümle sekiz aded bekâr odaları var kim bevvâbları bir âdemden kefîlin almayınca bu vekâlelere âdem komazlar. Gâyet mazbût hân-ı bekârânlardır. Bir gece bevvâbdan izinsiz taşra kalanı ertesi hâna komazlar ve her şeb ba‘de'l-ışâ kapuların sedd edüp girüp çıkana rızâ vermezler.

Der-ilm-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle bin seksen aded bâzâr-ı hüsn dükkânlarıdır, ammâ gâyet müzeyyen ve şîrîn ve tertîb üzre binâ olunup cümle esvâkları üzre Haleb şehri ve Bursa şehri gibi kab örtülü sûk-ı sultânîdir, lâkin örtüleri kârgîr kemer binâlar değildir. Serâpâ kalın direkler üzre mestûrdur. Cümle şâhrâhları pâk kaldırım döşelidir ve bir şîrîn kârgîr binâ bezzâzistânı var. Cemî‘i Hind ü Sind ve Arab u Acem ve Leh ü Çeh'in zî-kıymet metâ‘ları bu şehirde bî-kıymet bulunur. Hattâ Dobra-Venedik ve Büyük Venedik bu şehre üçer ve ikişer konak yakın olmağile Zadra ve şibenik ve İspilet iskelelerinden bu şehre bir iki günde komor bârgîrleriyle bî-hadd ü bî-kıyâs ecnâs-ı mütenevvi‘a libâs-ı akmişe-i fâhire ve vâlâ-yı kâlâ-yı hârâ-yı nâdireler gelir, ammâ Çukacılar çârsûsu ve Gazzâzlar bâzârı ve Kazancılar bâzârları cümleden âbâdânlardır. (---)

Der-fasl-ı cusûr-ı imâristân: Nehr-i Milaçka üzre cümle yedi aded cusûr-ı kavîler vardır. Cümleden Hünkâr köprüsü (---) göz bir alçak cisirdir, ammâ vâsi‘ ve tavîldir kim tûlu iki yüz elli adımdır. Andan Hacı Hüseyin köprüsünün târîhidir:

Göricek itmâmını hâtif dedi

Köprüyü Hacı Hüseyin kıldı tamâm.

Sene (---)

Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Bu mezkûr cisirlerden yukar[ı] Mevlevîhâne kurbunda nehr-i Milaçka üzre bir bend-i azîm binâ vardır kim ***[130a]*** bu şehrin cemî‘i odun kesenleri nehr-i Milaçka başında olan kûh-ı bî-sütûnlardaki ormanlarda dıraht-ı müntehâları kesüp odun ederler ve herkes kesdüğü odunlarına birer gûne kesik kertik kesüp kertikden nişân edüp herkes odunların nehr-i Milaçka'ya atar. Ba‘dehû cümle keraste ve hatablar su ile cereyân ederek mezkûr bend başında karâr edince odun sâhibleri gelüp birbirlerinin kertiklerine bakup odunlarına ipler takup evlerinde yakup zevk ederler. Bir turfa acâ’ib ü garâ’ib ibret-nümâdır. Ve bir ibret dahi bu şehirde karı ve buzu saman içine koyup mahzenlerde hıfz ederler. Ba‘dehû mâh-ı Temmuz'un şiddet-i hârında billûr gibi buzları vişne hoşâblarına koyup buz pâreli hoşâb yerler.

İbret-nümâ-yı diğer, bu şehirde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-îrâd-ı mutalsamât-ı üstâdân: Bu şehirde zamân-ı cehele-i fecereler asırlarında Lipve nâm bir üstâd-ı be-nâm niçe tılsımâtlar edüp niçeleri Hazret-i Risâlet-penâh sa‘âdetle rahm-i mâderden müştak olup sahîfe-i rûzgâr-ı zorkâra kadem basdıklarında hayr-mukaddem olup Bağdâd'da Enûşirvân'ın tâk-ı kisrâsı ve Urfa şehrinde âteş-i Nemrûd sönüp niçe alâmetler zuhûr etdikde Ayasofya kubbesi ve bu şehirde Milya deyri kubbeleri münhedim olup bu şehrin niçe gûne tılsımâtları ser-nigûn olup illâ fâre, ya‘nî kesegen, Türkçe sıçan dedikleri muzırrın tılsımâtı kalır. Hâlâ şehr-i Sarây'da sıçan nâdir olduğundan Bosnasarâyı'nda dahi kedi nâdirdir.

Ve cemî‘i halkı hisâb küttâbı tüccâr tâ’ifesi olmağile,

"Bir kedinin bir günde birer akçe masrûfu olur" deyü kedi beslemezler ve eğer beslerlerse nân pâre vermezler.

Ve cemî‘i zamânda kediyi sofra başına getirmezler. Eğer hatâ’en bir kedi ta‘âm başına gelirse azar edüp, "Yürü, seni Allâh sıçan avlamak içün halk etmişdir" deyü kediyi döğüp söğüp kovarlar. Hattâ Banyaluka şehri halkı Bosnasarâylıyı bu kedi hakkında mezemmet edüp derler kim,

"Sarây halkı hisset ve denâ’etlerinden [59] hadîs-i şerîfine âmil olmayup evlerinde cuhûd gibi kedi beslemezler ve tüccârları bir kerreden gayrı ta‘âm yemez" derler ve,

"Bir kerre bir Sarâylı ta‘âm yerken ehli bir maçi kediye ekmek verdiğiyçün ehlini boşamışdır" deyü Banalukalı Sarâylıyı zemm ederler, ammâ belki hilâf ola, zîrâ Sarây halkı mün‘im ve sofra sâhibleri garîb-dost âdemlerdir.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan ve yazı yaz ve kışı kış olduğundan cemî‘i halkının reng-i rûları humret üzredir, zîrâ bu şehrin cânib-i erba‘ası yaylalardır ve âb-ı hayât suları firâvândır. Anıniçün ahâlîleri zinde cân-ı cânândır. Hattâ niçe bin ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ve mu‘ammer ve Zâl-ı zamân olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i müsemmâsı yüz yetmişe yetmiş, gitmiş ve cimâ‘ [u] musâhebetden kalmış olurlar, ammâ cümle ünâsı pâk-i‘tikad ve mü’min ve muvahhid ve sâhib-i vera‘ ve gıll ü gışdan berî kimesnelerdir kim cümle sağîr ü kebîri ve bay u gedâları gâyet musallîdirler. Hattâ çârsû-yı bâzârda akçe sayarken ezân işitdikleri gibi "*Lebbeyk Allâhüm*" deyüp akçeyi meydânda bırağup dükkânların kapamadan gürûh gürûh câmi‘e giderler. Edâ-yı salâtdan sonra yine ticâret ederler, zîrâ cemî‘i halkı "el-kâsibu habîbullâh" deyü ticâret ederler ve aslâ batıyyü'l-hareke olup tembelân-ı Horasan olan ma‘rifetsiz âdemi sevmezler. Elbette bir ma‘rifet ile kifâflanan âdeme ri‘âyet edüp ehl-i kelâm ve ehl-i kemâl âdemlere zekât dahi verirler ve hacıyân, gâzîyân, tüccârânı gâyet çokdur. Cümle halkı Boşnakca ve Türkçe ve Sırf ve Latin ve Hırvad ve Bulgarca tekellüm ederler.

Der-fasl-ı sitâyiş-i mahbûb [ü] mahbûbân: Cemî‘i sıbyânları on yaşına girdikde tâ otuz yaşına girince pençe-i âfitâb ve mehtâb mahbûbları olur, zîrâ âb-ı hoş-güvârının hükmü oldur kim âdemin etini şahme-misâl yumuşak edüp ser-i mûdan eser geç hâsıl olup sıbyânları genç olurlar. Ve cümlesi hüsn ü cemâl ve hüsn ü hulk ve hüsn ü ülfet hüsn-i kelâm ile muttasıf mahbûbları var. Gâyet mümtâz ve ser-firâz ve ser-bülend ve dilârâm mahbûbları olur kim herbesa(?) ta‘bîr etdikleri gılmân-ı

cüvânânları birer Yûsuf-ı Sânî olduklarından gayrı nehr-i Milaçka'nın te'sîriyle cümle gulâmları huddâmân olup garîb-dost olurlar. Cemî'i büldânların evsâfından bunun dilberânı evsâfı meşhûrdur, zîrâ hâlâ bu asrın avâm-ı nâsı ve ehl-i irfân-ı rind-i kallâşânı bu şehre dilber kânı derler. Hattâ Fâtih Sultân Mehemmed Hân Bosna diyârın feth etdikde latîfe-âmîz olmak içün Hersekzâde Ahmed Paşa'ya hitâben buyururlar kim,

"Askerimiz henüz hidmetkâr yerin {buldu} ve bekârlıkdan kurtuldu ve cümlenin yüzleri güldü, ammâ biz de henüz akça oğlana mâlik olduk" demişler, ammâ hakîkatü'l-hâl havâsının (letâfetinin) letâfetinden ekmeği ve gılmânları beyâzü'l-levndirler ve tâzeliklerinde her biri bir peri rû, sîmîn beden ve ince miyân ***[130b]*** ve nerm ü râm mahbûbü'l-kulûb ve sâhib-cemâl ve latîfü'l-i'tidâl hûb-manzar ve peri-peyker ve gül-çehre mü'eddeb ve sâlih-i pür-behre necîb ü reşîd gılmân-ı pür-nûrları var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı esmâ-i râcilân-ı merd-i meydân: Ekseriyyâ bu diyâr halkının esmâları tahfîf-i kelâm ile Muhammed ismine Maho ve Ahmed'e Ahmo ve şa'bân'a şabo ve İbrâhîm'e İbro ve Zülfikâr'a Zuko ve Hasan'a Haso ve Hüseyin'e Hüso ve Ca[']fer'e Cafo ve Süleymân'a Sülo ve Ramazân'a Ramo ve Alî'ye Alo derler. Lakabları dahi Lübzâde ve Filibzâde ve Koskızâde ve Lâfîzâde ve Çovozâde ve Yunakzâde ve Döşözâde misilli lakabları vardır.

Der-ayân-ı esmâ-i gulâm-ı çâkerân: Ekseriyyâ kölelerinin isimleri Hûrem, ya'nî Hürrem ve Behlûle ve Yoro ve Safo ve Hoyrad ve Fehrâd Kînân, ya'nî Ken'ân ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) misilli esmâları var.

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân: Evvelâ a'yân [u] kibârı gâyet firâvân-ı kübbârân kimesneleri cümle saya çuka ferrâce ve saya kontoş ile semmûr kürk geyerler ve vakt-i şitâda Bosna'nın kırmızı makbûl tilki nâfesi ve tilki boğazı kürk ile atlas haftân geyerler, zîrâ bu diyârda çuka ve atlas bî-kıymetdir ve pâypûşları serâpâ sarı ve destârları başdan başa hünkârî ve hezârî mutallâ dülbend sarınırlar. Vasatü'l-hâl olanlar kezâlik İskerled çukalar geyüp kubâdî pabuçlar ile reftâr edüp şitâ eyyâmında Dobra-Venedik'in siyâh makbûl kuzu kürkü geyerler. Ednâyâne halkı kezâlik çukalar geyüp niçesi başlarına serhadli yeşil kalpak geyerler.

Der-sitâyiş-i mahbûbe-i bânûyân-ı nisvân: Ekseriyyâ nisâ makûleleri Râbi'a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde sâhib-cemâl havâtînleri var, ammâ cemâlleri mestûrelerdir, lâkin hüsn-i cemâlde ve lutf-i i'tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn ve geysû-yı müşk-i amber sârâların sarkıtdıklarında bir cihetde uşşâkı mu'âheze edüp hallâlarının cânlarına bin cân ü dil ile kendülerine niçe dili akıdırlar. Söze gelseler bedî'ü'l-beyân ve fasîhü'l-lisân hulvü'l-kelâm havâtînleri var ve duhter-i pâkîze-ahterleri gâyetü'l-gâye perhîzkâr bâkire bintânları var kim henüz her biri birer dâne-i dürr-i yetîm-âsâ gonca-femm-i nâ-şüküfte ve birer dürr-i nâ-sufte Meryem-âsâ kızlardır. Eb [ü] cedlerinden mâ'adâ er yüzün ve merd sözün istimâ' etmemişlerdir.

Der-ayân-ı nâmhâ-yı bintân u zenân: Ekseriyyâ havâtîn ve bintânlarının esmâları Sâliha ve Sâbiha ve Râziye ve Marzıye ve Meryem ve Hümâ ve Havvâ ve Ümmühân ve Nâdire (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) misilli esmâları var.

Ta‘rîf-i nâmhâ-yı cevâriyân: Ekseriyyâ câriyeleri Sırf ve Bulkar beslemeleri ve Macar ve Hırvat câriyeleri çokdur kim esmâları bunlardır:

Mâhiye (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i kabâ-yı tâ’ife-i nisvân: Ekseriyyâ nisâ tâ’ifeleri cümle çuka-i ahdar ve ahmer ve gûnâ-gûn geyüp sarı pabuç ve iç edik geyüp başlarında zî-kıymet terpûş takye ve dîbâ takyeler üzre beyâz dülbend üstlük ile siyâh peçe geyerler, ammâ nâdir gezerler.

Der-zikr-i esmâ-i eşrâf [u] a‘yân: Evvelâ velî-ni‘amlarımızdan Musli Efendizâde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı mu‘allimân-ı cerrâhân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

..... (1.5 satır boş).....***[131a]***

Menâkıb-ı mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân: Evvelâ büdelâ ve ümenâ ve nücebâ ve nükebâ mertebesinde mecâzibân-ı İlahî **Abdî Çelebi** bir pîr-i nâ-tüvân aşk-ı İlahî ile sermest [ve] medhûş hemîn-i zamân bî-hûş sâhib-i rumûz [ü] künûz kimesnedir. Niçe bin kerâmât-i aliyyesi zâhir ü bâhir olmuşdur, ammâ hakîr anda iken bir gün Abdî Çelebi çârsû-yı bâzârda gezüp,

"Bire kaldıra, bire harara doldura, bire dura ve bire vura, söndüre, durma hay bire gitdi Sarây, vay kıra asa basa duta dura" deyü feryâd edüp gezerdi.

Hikmet-i Hudâ ol gece Kazgancılar çârsûsunda bir ıhrâk-ı azîm olup niçe bin dükkân ve hânedânlar yandı. Birkaç günden Melek Ahmed Paşa efendimizin şehir subaşısı nâ-şer‘î işde bulunup gulû-yı âm ile subaşıyı pâre pâre etdiler. Melek Paşa dahi ol katlde bulunanların cümlesin asup basup kesüp kırdı. Sonra ertesi gün Abdî Çelebi,

"İşde ey öldü, kimisi de ey şehîd oldu" deyü gezerdi. Böyle bir bî-nevâ cân idi kim bıyıkları ve sakalı fetile fetile olmuşdu. Niçe menâkıbları var, ammâ müsveddâtımızın tahammülü yokdur.

Andan **Deli Nisâ Kadın**. Bu dahi sâhib-i keşf, celâl sâhibi, meczûbe bir hatundur, ammâ salâh hâlinde ve perhîzkâr summun bükmün gezerdi.

Der-vasf-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Batlîmûs bu şehir iklîm-i (---) vasatında olup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) derece (---) dakîkadır. Anıniçün kışı şedîd olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı tâli‘-i imâristân-ı üstâdân: Kühhân-ı selef kavillerince bu şehri ibtidâ Dubrovnik Kral binâ etdikde sa‘d sâ‘atde ve tâli‘-i meymûnda temel bırağup amâr etdikleri burc-ı kavs ve beyt-i Müşterî nârîdir. Anıniçün hâlâ amâr olmada ve halkı kâr etmede, ammâ şehir gâhîce yanmadadır.

Bî-medh-i kenîse-i kefere-i râhibân: Cümle (---) aded kefere kenîsecikleri vardır, ammâ çanlı manastırları yokdur. Sırf ve Latin keferelerinin düyûrları ma‘mûrdur. Fireng ve Urûmlar dahi bu deyrlerde âyîn-i bednâm ederler. Yahûdîlerin ancak bir sinagoları var. (---) (---) (---)

Alâmet-i me’kel-i dâr-ı it‘âm-ı imârât: şehr-i Sarây'da cümle yedi yerde âyende vü revendegân müsâfirîne ulemâ-yı sûhtevât-ı mücâvirîne dârü'z-ziyâfe-i me’kelhâneleri vardır. Evvelâ imâret-i Koca Ferhâd Paşa ve Hüsrev Paşa ve Koca Mehemmed Paşa Süleymân Hân'ın mi‘mârbaşısı Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Der-kâr [u] kisb-i ahâlî-i ricâlât: Bir fırka halkı serhad gâzîleridir. Bir zümresi ehl-i hidmetdir ve bir sınıfı ehl-i esnâfdır ve bir kavmi ekseriyyâ tüccârdır ve bir bölük halkı paşalara ve ağavâtlara sekbân yazılup mîrî mâl tahsîl ederler. (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i hubûbât-ı mahsûlât: Dağı ve taşı çok olmak ile dânedâr buğdayı Istarı Ulah'dan ve Hersek'den gelir, ammâ Sarây hâkinde darı ve kırah ve şa‘ir ve bakla ve mercimek ve nohud ve heldine nâm bir şey biter. Andan bir gûne bal gibi lezîz ekmek olur kim âdem yemek ile doymaz, lâkin darı ekmeği gibi ıscak yemekler sovuğı taş gibi olur ve yulaf ve çavdar ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) çok olur.

Bu diyârda olmayan nebâtât [u] eşcârât-ı müsmirât: Evvelâ servi ve sanevber ve şimşâd ve ar‘ar ve zeytûn ve incir ve turunc ve limon ve nar ve hurma ve bâdem ve ınnâb ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu gûne şeyler yokdur, ammâ Hersek'de ve Mostar'da ve leb-i deryâlarında hurmadan gayrı meyve var.

Der-medh-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Evvelâ hâs ve beyâz Latin somunu ve ruçka çöreği, ya‘nî kahvealtı yenir bir gûne yağlı çörekdir kim âdem yemek ile doymaz ve tavuk böreği ve kaymak baklavası ve gûnâ-gûn otlu çobraları ve meşe odunu isinde kurumuş koyunun ve sığırların is pasdırması yahnisi ve kapusta, ya‘nî lahana turşusu ve surutka peyniri ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar cümle memdûhdur.

Sitâyiş-i me'kûlât-ı fevâkih-i müsmirât: Evvelâ hoşhorca üzümü ve Mevlevihâne kirazı ve gayrı yerlerde vişnesi ve yere basmaz emrûdu ve elması ve eriği (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûrdur.

Der-beyân-ı envâ'-ı meşrûbât: Evvelâ eyyâm-ı bahârda bu şehir içre niçe kerre yüz bin fiçı keçi süd[ünde]n kâmil üç ay surutka suyu, ya'nî peynir suyu edüp çârsû-yı bâzâ[r]da fiçı fiçı surutka satarlar. Cümle halkının tabî'atların müshil edüp reng-i rûyları humret üzre olur, ammâ sarı keçi südünden edenin surutkasın yağmâ edüp nûş ederler. Hakkâ ki gayrı diyârlarda dahi be-kavl-i hukemâ sarı keçi südü bahâr eyyâmında hoşdur kim vücûdda olan safra ve sevdâ ve balgam ahlâtı cümle mahv eder. Ve vişnâb suyu ve hardaliyyesi ve bal suyu dahi keyif verir, ammâ bir nev'a ramazâniyye derler, müselles gibi üzümden olur. Ol dahi âdemi ayağından alır, lâkin bu ramazâniyyenin al alalı imâmlarda bulunup ***[131b]*** ibâdete takviyet verir latîf şerbetdir, ammâ şarâbı içen nikbetdir deyü ta'ayyüb ederler ve mest [ü] medhûş olan bu şehirde makhûr ve mezmûmdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât: Cümle yigirmi altı bin gaytân ve bâğ-ı cinîn ve hadîka-i ravza-i rıdvânlardır kim her birinde birer âb-ı nâblar cereyân edüp gûnâ-gûn maksûreler ile ârâste ve havuzlar ve şazrevânlar ile pîrâste olmuş bâğ-ı İremlerdir.

Der-ayân-ı seyrângâh-ı erbâb-ı levendât: Evvelâ nehr-i Milaçka kenârında teferrücgâh-ı Mevlevîhâne, andan yukaru mesîregâh-ı Tekyecik Korusu, anda bir gûne âbdâr ve lezîz kiraz-ı la'lgûn olur kim âdem yemeden doymaz.

Andan teferrücgâh-ı nehr-i Sarây, bu nehir kenârına cümle şehr-i Sarây'ın erbâb-ı merâmı hayme vü hargâhlarıyla bu nehir kenârında meks edüp beşer onar vukıyye gelir alabalıkları olur kim her biri murassa' yed-i kudret ile zer-nişân olunmuş mâhîlerdir ve gayrı niçe yüz elvân semekleri seleler ile dâma düşürüp lezîz tereyağıyla pişirüp tenâvül edüp ayş [u] işret edüp ibâdet ederler.

Ve mesîregâh,

..... (2.5 satır boş).....

Der-kenz-i sun'-ı Hudâyî me'âdinât

Bu eyâletde dokuz gûne ma'âdinler var kim gayrı diyârın hâk-i pâkinde üçü bulunmaz. Hattâ bu Bosna diyârında altun ma'deni dahi vardır, ammâ hâsılı harcına kifâyet etmedüğünden Ferhâd Paşa küm etmişdir, ammâ kal'a-i Serebreniçse'de bir gûne sîm-i hâlis çıkar kim Novaborda kasabasında ve Selânik kurbunda Sidirkapsi şehrinde eyle fidda-i hâlis çıkmaz. Ve hacer-i nora, ya'nî hırızma bu diyârda olur. Hattâ müverrihân-ı Latin eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Süleymân'ın Belkıs Hatun'ı gâyet kıllı olmak ile Bosna halkının ecdâdı Posnak div ol nora ma'denin Hazret-i Süleymân'a hedâyâ götürüp isti'mâl etmesin ta'lîm etdikde Belkıs Hatun ol noradan sürünüp nûrun alâ-nûr olup Süleymân Nebî safâlar etdikde Posnak dive du'â edüp "Vilâyetin ma'mûr olup tenâsül-i evlâd bulasın" buyurmuşlar.

Latin müverrihleri eyle yazmışlar kim "Bizim ceddimiz Posnak divdir. Anıniçün dağlarımızda enine ve uzununa büyümüş div-sıfat, div-kadd âdemlerimiz olur" ve bu diyâr kavminin ismine Posnak'dan galat Boşnak derler.

Andan hacer-i lâciverd ma‘deni olur, ammâ Firengî gibi bin reng değildir. Ve kurşum ma‘deni olur. Anıniçün bu Sarây şehrinde kurşum ile örtülmüş imâretler çokdur. Ve nühâs-ı hâlis ma‘deni olur, ammâ nâdirdir, lâkin "içinde altunu vardır" dirler. Anıniçün Bosnasarâyı'nda işlenen bakır âvânîleri Belgrad ve İslâmbol ve Kastamonu ve Tokat'da işlenmez. Hattâ altun ile mutallâ gûnâ-gûn şem‘dân ve buhûrdân ve gülâbdânlar işlerler kim görenler anları zeheb-i Bundukanî zann eder. Ve hadîd ma‘deni gâyet çokdur. Hattâ Foniçsa nâm kasaba dağlarında bî-hadd ü bî-kıyâs demir meğer Sofya-i sâfiye Samakov'unda çıka ve bu Foniçsa kasabasında işlenen demir silâh âlâtları şehr-i Virene'de ve Taşlıca'da ve Çaniçse kasabalarında işlenmez. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı ahâlî-i lehce-i mahsûs-ı ıstılâhât: Evvelâ her sabâh yedikleri ta‘âm-ı futûra ruçka der[ler]. Osmânlı mâbeyninde bir ma‘yûb şeydir. Hattâ bir gün Hacı Beşâret nâm dostumuz bir gün ale's-sabâh bu hakîre der kim,

"Gele Evliyâ Çelebi, bizüm odalı düşmanlar hammâma gitdiler. Odam tenhâdur. Seni bize götüre, sana ruçka yedireyim" dedikde, hakîr şaşup gûnâ-gûn fikr-i fâside vardığım Hacı Beşâret duyup,

"Bire bizim diyârda ruçka kahvealtı ta‘âmına derler" dedi ve çesteti paşa, ya‘nî âdil paşa derler. Ba‘zı Ervâm kavmi galat anlayup çeşteci, ya‘nî cöğürcü paşa dedi zann ederler (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Der-fasl-ı lisân-ı Boşnak ve kavm-i Hırvat

Bu diyâr kavmine elsine-i nâsda Boşnak derler, ammâ değillerdir, zîrâ bosgak sağır kâf ile div keferesi demekdir, ammâ bu diyâr halkına Bosnevî desen hazz ederler. Hakkâ ki lisânları ve kendüleri pâk ve kadir-şinâs âdemlerdir ve lisânları yine Latin lisânına yakındır, ammâ bir gûne ıstılâhât [u] ibârâtlar ile tekellüm ederler kim niçe kelâmları nesir ve manzûm vaki‘ olur. ***[132a]***

Evvelâ bey‘ ü şirâ mahallinde mâl hisâb etmeleri böyle add olunur:

yedno	*dıva*	*tıri*	*çetri*	*pet*
1	2	3	4	5
şes	*sedem*	*osem*	*devet*	*deset*

6 7 8 9 10

Ve bu şehr-i Sarây'ın ârifân-ı nâzikân musannifînleri lugat-ı Fârisî'de şâhidî kitâbına nazîre lisân-ı Bosnevî üzre bir lugat etmişler kim bir iki bahri böyle tahrîr olunmuşdur:

Der-vezn-i *fâ'ilâtün*

Boğ tanrı **yedno** birdir hem **yedino** vahdetî

Duşe cândır **çoyik** âdem dirligidir **jiveti**

Hem ferişte **angil** oldu göklere de **nebesa**

Ray cennet **ray-niki** oldu demek cennetî

Moma kızdır **prah** tozdur **tırağ** izdir **put** yol

Viseko yüksek **nizeko** alçak u hem **nizeti**

Der-bahr-i âhar vezn-i *müfâ'aletün*

*De yıldırıma **gorom** dahi **snig** kara sovuga **zima***
*De **peç** furun çeneye **korom poloro** yarım tütüne **dema***
*Yoruldı **umori** nârına **gori** kaçana **pezi tran** kura*
***Peçine** akar **peçnele** pişirdi **de kako'n** ne idi yema*
*Hekîm **legar** de **muja** sağar **milko ne** süd yoğurd **kasliva***
Borun** çubuk **volot ne** çit sinire **jila** meşeye **şema
Jaludu** şu'le **sıvika** mûma anaya **mama** ataya **kaka
*Ve hem karıya denildi **baba** yetişmiş olan gıza de **moma***
şehâ nezaret dirig-i Hudâ çü gedâ nazar-ı şümâ

Bahr-i âhar der-vezn-i *mütef'âilün*

*Tohuma **bsema** ada da **ima** balığa **riba** balığı satan*

*Ana de **rya** dedi borca **duğ** dahi **buzğ** vekîl satan*

*Dahi hem dağa dediler **gore** çam ağacına dediler **bor**a*

*Ve **sobra** dahi pala sıklığı **keten** örüli **belten***

şolor** de bize dahi dikmege dedi **şasti** dahi **poslovat

*De işlemege br **suhe morve** hem dedi **lan** keten*

*Köke de **koron duboko** derin **şibroko** yassı ve **duğo** uzun*

Bahr-i âhar, ya‘nî bahr-i *tavîl*

Vodüna *sulı çamura* ***kalu*** *çamura batan ana de* ***baltan***

Kazın adı hem dahi ördeğün biri ***patka****dır biri* ***guska****dır*

Arı ***ijderal*** *adı turnanın dahi* ***çapla****dır balığı yudan*

Golup *de hem gügercine* ***girlo*** *kanat ve mehr* ***mecat***

Gemi ***laga****dır ve* ***more*** *deniz* ***unont*** *olan boğulup batan*

Neke bat yunak tğodi peji tserav pijre isterce meke

Olımaz yiğit kalıcı kişi geriye bakan yüregi atan

..... *(2.5 satır boş)*.....

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bosnasarây

Bu rûy-ı arzda evvelâ Sarây isimli (---) aded şehr-i Sarây vardır. Evvelâ Anadolu'da Aksarây ve Acem ile Gürcistân ve Dağıstân mâbeynehümâlarında Tabesarây ve Heyhat sahrâsını ubûr edüp nehr-i Edil kenârında hâlâ diyâr-ı Maskov'da şehr-i Sarây ve Rûm'da Vize Sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ bu Bosnasarây'ı hâlâ cümleden ma‘mûr u müzeyyen ve âbâdân bir şehr-i sengistândır, ammâ şehrin zîr [ü] bâlâsında bî-hadd ü bî-pâyân âb-ı revân aynân-ı tecriyân firâvân olup her tarafı gül [ü] gülistân ve müşebbek hadîka ve ravza-i rıdvân misilli lâ-yu‘add bostânlar ile bezenmiş bir düzenmiş şehr-i şîrîndir.

Hamd-i Hudâ günden güne ma‘mûr olup âdem deryâsı olmakdadır kim beher yevm bu şehir içre ikişer bin koyun boğazlanır ve sene başında kırk bin aded semiz yayla koyunların âteş-i isde(?) kurudup pasdırma ederler ve niçe kerre yüz bin fiçı lahana turşusu salamura ederler.

Ve niçe bin semîn sığırları dahi zebh edüp pasdırma ederler ve bahâr mevsiminde üç ay niçe kerre yüz bin fiçı sarı keçi südün surutka ve peynir ederler.

Ve beher yevm muhtesib ağa defteriyle altışar kerre yüz bin ekmek yenir. Evlerde pişen nânpârelerin hisâbın Rezzâk-ı âlem bilür. Tâ bu mertebe ni‘met tenâvül olur âdem deryâsı bir şehr-i mu‘azzamdır.

Ve benî Âdemi gâyet mehâbet ve selâbet ve şecâ‘atde Sâm ve Nerîmân-sıfat fetâ bahâdırânları hadden efzûndur. Hattâ Budin ve Egre ve Kanija ve Bosna eyâleti serhadlerinde cümle yedi yüz altmış aded serhad kal‘aları vardır. Cümlesinin gâzîleri bu Bosna serhaddi gâzîlerindendirler kim şeb [ü] rûz her tarafın kâfirleriyle ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl ederler ve halkı gâyet mu‘ammer olup tenâsül bulurlar. Hattâ Cenâb-ı Bârî yârî kılup ol şehre ve kurâlarına ol kadar evlâd [u] ensâb

berekâtı vermiş kim her mahalle şâhrâhlarında ciğer-kûşe püserânlardan geçilmez. Gâyetü'l-gâye sıbyân-ı ebcedhânı çokdur, *zâdekallâh*. ***[132b]***

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Bosnasarây

Enderûn [u] bîrûnda olan sa‘îd ve sü‘edâ ve şehîd [ü] şühedâ ve evliyâü'l-ârifîn ve esfiyâü'l-vâsilîn hüccullâhi ale'l-âlemîn *radıyallâhu anhüm ecma‘în ve kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-mübîn iste‘antü billâhi ve bihi'l-avn.*

Evvelâ şehr-i Sarây'ın tâ ortasında Hüsrev Paşa câmi‘ine muttasıl bir kubbe-i pür-envâr içinde sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât,

Ziyâret-i Husrev Paşa: Bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı üzre çâr-kûşe bir mermer üzre celî hat ile târîhi budur:

Kale dâ‘îü'd-du‘â târîhahu

Rahmetü'l-mâcid aleyhi külle yevm

Sene (---)

Bu vezîr-i Âsaf-dilîr Sultân Bâyezîd-i Velî'nin duhter-i pâkîze-ahterinden müştak olup hayli mu‘ammer olup otuz üç sene kâmil Bosna serhaddi vâlîsi olup Venedik kâfiri destinden dest-i kahr ile yüz yetmiş pâre kal‘a feth etmişdir. Hâlâ Bosna serhaddinde kırk bir câmi‘lerde hutbeleri ve üç yüzden mütecâviz evkâfları var ve bizzât na‘şe-i mübârekeleri câmi‘inin solunda mermer içre bir serâmed kubbe-i âlî içinde âlî kadre mazhar olup âsûde yatır kim cemî‘i cemâ‘at-i muvahhidînler câmi‘ine girüp çıkdıkça rûh-ı pür-fütûhiyçün birer Fâtiha tilâvet edüp geçerler, *rahmetullâhi aleyh*.

Ve bu Gâzî'nin kubbesine muttasıl yine rasâs-ı hâs ile mestûr bir kubbe-i ma‘mûr içinde,

Ziyâret-i Gâzî Murâd Paşa: Kapusu üzre târîhi budur:

Mîr Murâd çünkim

Dünyâdan etdi rıhlet

Her kim işitdi dedi

Cân-ı Murâd'a rahmet Sene (---)

Ve ziyâret el-mevlâ Oğlan Mustafâ Efendi: Husrev Paşa câmi‘i sâhasında medfûndur.

..... (1.5 satır boş).....

Bu şehr-i azîmi alâ kadri'l-imkân seyr [ü] temâşâ edüp Melek Ahmed Paşa efendimizin müsellimi Sarı İbrâhîm Ağa ile ve gayrı a‘yân-ı kibâr ile vedâ[‘]laşup,

Bosnasarâyı'ndan Helvine kal‘ası muhâfazasında Melek Ahmed Paşa efendimize gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Sarây'dan *bism-i İlâh* ile çıkup cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Ekşisu

Üç yüz hâneli bâğ u bâğçeli kâfir ve müselmânlı ma‘mûr köydür, ammâ hikmet-i Hudâ bu köyün kurbunda birkaç yerde sucuğazlar kaynar. Her birinin birer gûne lezzetleri ve tabî‘atları var, ammâ biri gâyet müshildir kim Mahmûda ve habbü's-selâtîn ve hükemâların müshil şerbetlerinden şedîddir. Hattâ bahâr eyyâmlarında surutka südü içmeyen bu sudan nûş etdikde eğer su aşağı akarken aşağı alsa aşağıdan amel eder. Eğer su cereyân ederken suyu yukarlak alsa yukardan istifrâğlar edüp safra ve sevdâ ve balgam ve solucan ve namâzbûr ta‘bîr etdikleri ahlatdan tabî‘atda bir şey komayup âdemin çehresi verd-i ahmer-gûn olup münevver olur.

Bir ayn dahi var. Andan nûş edenin hâli kabz üzre olur. Bir kaynak dahi var. Bir âdem anı vücûdunda olan temregeye ve dâ’ü's-sa‘lebe ve gûnâ-gûn cereblere hattâ Fireng zahmetine mübtelâ olanlar vücûduna sürseler, gerçi yakar, ammâ vücûd-ı benî Âdem'de bir illet komaz. Hattâ niçe yıllık behak marazın dahi def‘ eder.

Ve bir ayn dahi var, ammâ sehel sarı şekillidir. Ekseriyyâ fukarâlar bu suyu gûnâ-gûn çorbalara koyup limon suyundan ve gül sirkesinden lezîz ta‘m verir bir gûne lezzetde ekşi sudur. Bu aynın ismiyle gayrı uyûnlara dahi ekşi su derler, ammâ her biri birer gûne lezzetdedir.

Ve bu suya muttasıl hikmet-i Hudâ bir âb-ı hayât var kim gûyâ âb-ı nâbdır. Bu mezkûr sulardan her bâr niçe yüz Fireng hükemâları ve niçe bin tüccârân-ı berr u bihârânlar bu sulardan şişeler ile vilâyet vilâyet su götürürler.

Bu temâşâyı dahi edüp andan yine cânib-i garba,

Menzil-i kasaba-i Posovaça

Bosna mollasının niyâbeti ve (---) hâkimliğidir. Yedi yüz aded kiremitli ve tahta örtülü ve bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li ve bir hânlı ve birkaç dükkânlı hammâmsız kasabacıkdır. Andan yine imâristân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı binâ-yı Dubrovnik, ya‘nî kal‘a-i metîn Travnik

İbtidâ bânîsi Latin krallarından Dubrovnik binâsıdır. Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) derler ve sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ba‘dehû sene (---) târîhinde Latin keferesi elinden Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir. Hâlâ Bosna'nın hâk-i pâkinde paşanın hâssı olup voyvadalıkdır. Yüz elli akçe kazâdır kim nâhiyesi cümle (---) aded kurâlardır ve zemîn-i kal‘a bir yalçın kaya üzre

şekl-i muhammes bir seng-i tırâş ile mebnî bir küçük kal‘adır, ammâ sehel havâlesi ve cânib-i garba bir kapusu ve dizdârı ve neferâtları ve derûn-ı hisârda birkaç evleri ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. (---) ***[133a]***

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Travnik: Bu kal‘anın aşağı garb cânibinde bir dereli ve depeli ve kayalı ve topraklı yerde nehr-i (---) kenârında vâki‘ olmuş bâğ-i İrem-misâl şîrîn kasabadır. Bu nehir Uburça dağlarından gelüp bu şehirden aşağı nehr-i azîm Virbaza lisân-ı Boşnakca ya‘nî Söğüd suyuna karışır.

Aded-i mahallât-ı Travnik: Cümle on bir mahalle ve iki bin aded kârgîr binâlı tahtânî ve fevkânî kiremitli ve şindire tahta örtülü hânedânlardır ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden kal‘a önünde Hasan Ağa câmi‘i kapusu üzre târîhi böyle vâki‘dir:

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Câmi‘un bi'ş-şerefi bi'l-mü’minîn Sene (---)

Dahi niçe câmi‘ler var, ammâ ma‘lûmumuz olan budur ve tekyeleri ve mekteb-i sıbyânları ve çârsû içinde bir hânı ve bir hammâmı ve kifâyet mikdârı çârsûsu var, ammâ bezzâzistânları ve imâret ve medreseleri yokdur, ammâ ulemâsı ve oda sâhibleri çokdur kim cümle müsâfirîni hânelerine kondurup ikrâm-ı it‘âm ederler ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Hattâ bu şehir içre dağlardan ve bâğlardan binden mütecâviz kaynak ve uyûn-ı câriyeler cârî ve re[v]ândır. Hattâ bir aynü'l-hayâtı var. Hikmet-i Bârî yaz günleri akar, kış günleri akmaz. Bu ise âdetullâha muhâlif bir sırdır, ammâ *"Yef‘alullâhu mâ-yeşâ bi-kudretihi ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihi"*. [60]

Memdûhâtından bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Yere basmaz nâm bir gûne tuhaf emrûdu olur. Bu kevnün bir diyârında olmaz. Hattâ Melek Ahmed Paşa'ya bu emrûddan kırk aded emrûd götürdüler. En müntehâsı bir vukıyye yedi dirhem geldi. Ba‘zısı üç yüz seksen ve üç yüz doksan dirhem geldi ve bu emrûdu bir gûne şerbet ile turşu ederler. Her biri gûyâ birer tulum baldır, ammâ bu turşu suyun içenlere keyf verir.

Ve bu şehrin âb [u] havâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbeleri çokdur.

Ve mesîregâh ve sayd [u] şikârgâh yerleri çokdur. Hattâ bu şehrin Sarây yolu üzre bir âb-ı revân kenârında tahta ile mebnî bir kasrı var, ârâmgâh-ı erbâb-ı dilândır. Hattâ bunun emsâli her su kaynakları başında birer gûne mastaba-i çemenzâr lâle-izâr yerleri var.

Ziyâret-i Gâzî İsmâ‘îl Baba: şehîd olduğu gün ol âb-ı hayât bunarın yarısı kan ve yarısı su akar. Hâlâ yine âb {yine şehîd olduğu günler bir hafta kırmızı kan gibi akar. Sun‘-ı Hudâ'dır.

Ve Travnik şehrinin Vitez kasabası cânibine Travnik deresi kenârında **ziyâret-i Gâzî İbrâhîm Baba,** *kuddise sırruhu}*.

Bu şehri dahi temâşâ edüp yine cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Uburça

Dağlar içre bir hıyâbân ve çemenistân yerde bâğlı ve bâğçeli ve beş yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr karyedir. Bu câmi‘-i pür-nûrun imâmı Mahmûd Efendi hâl sâhibi bir mazınne-i kerâme kimesnedir. Andan yine cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i azîm Üskopya Vakfi

Bosna sancağı kasabâtlarında bundan büyük kasaba yokdur. Bosna paşasının hâssıdır kim subaşısı hâkimdir ve Bosna mollasının niyâbetidir. Nehr-i Virbaz kenârında cenûbdan şimâle tûlânî vâki‘ olmuş bir şehr-i ma‘mûrdur ve nehr-i Virbaz Biyelemik ve Uluk dağlarından berü gelüp bu mahalden ubûr edüp aşağı Yayiçse kal‘ası altında nehr-i azîm Pileve'ye karışır. Nehr-i Pileve dahi Gölhisâr ve Varçal Vakfi kasabası dağlarından gelüp Yayiçse kal‘asının eşiği dibinde nehr-i Pileve beş minâre boyu kayadan uçup aşağı nehr-i Virbaz'a karışdığı mahalli görmeyen bu kevn-i kec-rûda bir şey görmüş değildir. Ba‘dehû iki nehr-i azîm bir olup aşağıda şehr-i Banyaluka içinden geçüp andan aşağı (---) mahalde nehr-i Sava'ya mahlût olurlar, ammâ nehr-i Virbaz bu Üskopya önünde gâyet lezîz âb-ı nâbdır.

Ve şehr-i Üskopya cümle otuz aded mihrâbdır. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen Malkoçzâde İbrâhîm Beğ câmi‘i târîhi budur:

Tahsîn künân güfteş.

Herkes ki dîdî târîh

Zî-ahsen-i mesâcid

Hem eşref-i cevâmi‘ Sene (---)

Niçe aded rûşen cevâmi‘leri vardır, lâkin mesâcidleri çokdur ve tekyeleri ve mekteb-i sıbyânları ve müte‘addid hânları ve bir aded hammâmı, ammâ ev hammâmları çokdur ve yüzden ziyâde dükkânları yokdur, ammâ cümle hâneleri iki bin aded tahtânî ve fevkânî kiremit ve şindire tahta örtülü kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlar var kim cemî‘i müsâfirînlere her hânedânlar mihmânhâne-i bî-minnet olmuşdur, zîrâ ahâlîsi mücâhidün fî sebîlillâh gâzî âdemlerdir.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır.

Ziyâretgâh-ı Gâzî : Andan yine bu şehrin cânib-i garbında nehr-i Virbaz'ı yüz bin renc-i anâ ile atlarımızla geçüp cânib-i cenûba gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i Akhisâr

Hakkâ ki dürr-i beyz-âsâ bir kal‘adır kim ibtidâ bânîsi Venedik kralı binâsıdır. Ol asırda bu kal‘anın ismi Perneçpe idi. Ba‘dehû sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân fethidir. Ba‘de küffâr istîlâ edüp Selîm Hân-ı Evvel asrında Gâzî Hüsrev Paşa feth etmişdir. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Kilis sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) ***[133b]*** aded kurâlardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Akhisâr: Cânib-i erba‘ası çengelistân ve ormanlı zemînde bir yalçın sa‘b kaya üzre şekl-i muhammes şeddadî taş binâ bir kal‘a-i bâlâdır kim dîvârlarının kaddi kırkar arşın bâlâdır. Melek Ahmed Paşa efendimiz kendü mâlıyla bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp bu kal‘a gûyâ nûr-ı mübîn ve bir sûr-ı gevher-nigîn olup içine müstevfâ cebehâneleri ve topların âmâde edüp dizdârı ve üç yüz aded neferâtların teftîş ve tefahhus edüp her gece mehterhânesi çalınup nigâhbânları gülbâng-ı Muhammedî getirirler, zîrâ Venedik kâfirlerinin Uskokları gelecek muhâlif boğazda vâki‘ olmuş kal‘adır, ammâ kaç adımdır ma‘lûmum değildir, zîrâ şimâlî ve garbî ve cenûbî tarafları çâh-ı gayyâ gibi uçurumdur. Ol taraflarda handakları yokdur, ammâ kal‘a kapusu tarafında yalçın kesme kaya handakı üzre asma cisri vardır, varoşa geçilir.

Ve derûn-ı hisârda ancak seksen aded hâne-i fukarâlardır, lâkin bunda bir Hünkâr câmi‘i ve cebehâne ve anbâr mahzenleri var. Çârsû-yı hammâmdan bir imâret yokdur, ammâ metîn kal‘a oldu, lâkin nehr-i (---) aşrı mağrib cânibine sehel havâlesi vardır, ammâ dörd cânibi derk-i esfel gibi uçuru[m] kayalı yerler olduğundan bu kal‘aya ol havâleden yürüyüş olup yanına varılmaz. Ancak kıble cânibinde bir büyük demir kapusu varoşa açılır ve bir uğrın kapucuğu dahi var. Andan hîn-i muhâsarada tâ suya inilir nihânî yolu vardır.

Der-beyân-ı varoş-ı Akhisâr

Cümle sekiz mahalle [ve] sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hadîka-i gülistân ve bostânlı ve kiremitli ve tahta ile mestûr vâsi‘ hâne-i ma‘mûrlardır.

Ve cümle sekiz mihrâbdır. Cümleden mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen Handân Kethüdâ câmi‘inin târîhidir:

Dedi Adnî ana çün bed'-i nazarda târîh

Cennet-i Adn'e müşâbih bu binâ-i bâlâ

Sene (---)

Mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç aded tekye-i meşâyihândır. Cümleden Hazret-i şeyh Kâfî tekyesi tarîk-i Celvetî'de fukarâsı mevcûd esmâları "Yâ Ma'bûd" kimesnelerdir.

Ve cümle üç aded mekteb-i püserândır ve cümle bir aded şeyh Kâfî hazretlerinin hânının kapusu üzre târîhidir:

Târîhini sorana budur cevâb-ı şâfî

Hânın binâsı çün der târîhi şeyh Kâfî

Sene (---)

Ve bir hammâmı var ve cümle seksen aded dekâkînlerdir, ammâ bezzâzistânı yokdur, {lâkin şeyh Kâfî'nin} medrese ve dârü'l-hadîs ve imâret-i me'keli vardır. Eyle şehr-i kebîr değildir, ancak bir serhad kal'asıdır.

Âb [u] havâsı latîfdir. Suları şehre çam ağacından künkler ile gelir. Nehr-i (---) derler bir âb-ı hayâtdır, ammâ bu varoşa muttasıl Ca'fer Beğzâde nâmıyla müte'ârif bir zâ'im hânedân sâhibi bir merd-i meydândır kim her şeb hânesinde üç dörd yüz ata müsâfir yemi asılup ni'met-i firâvânı mebzûldür ve bir bâğ-ı hadîka-i ravza-i rıdvâna mâlik olmuşdur kim içinde bir âdem gâ'ib olur. Gûnâ-gûn meyve-i âbdâr fevâkiheleri olur kim diyâr-ı Bosna'da meğer Mosdar'da ve Foça'da ola, ammâ bunun emrûdu ve gûnâ-gûn tüffâhı olur kim *"Ve râhin râhı râhın misle tüffâh"* [61] dediği bu Akhisâr elması hakkında ola. Ve bu şehrin oğul balı ve bal suyu memdûh serhadd-i Bosna'dır.

..... (1 satır boş).....

Ziyâret-i şeyh Kâfî hazretleri: Bu hâk-i pâk-i Akhisâr'da müştak olup kesret-i seyâhat ile cemî'i ulûm-ı şettâya mâlik olduğundan mâ'adâ ilm-i kâfda lâ-nazîr olup yine arzu-yı sılâ-i rahm içün bu Akhisâr'a gelüp câmi' ve mesâcid ve medrese ve tekye-i dervîşân ve hân [u] hammâm ve mekteb-i sıbyân ve çeşmesâr-ı âb-ı revânlar ve bî-hisâb hayrât [u] hasenâtlar edüp bir vâsi' mahsûldâr mahalli cümle talebelerine ve muhibb-i kadîmlerine bu mahalde bir kasaba-misâl amâr edüp ismine hâlâ Nev-âbâd derler. Bâğ-ı İrem-misâl bir yerdir kim hâlâ günden güne amâr olmadadır.

Bu cây-ı İremde sâkin olup cümle fünûnda birer hummûs-ı Nahşivânî-misâl risâleler ve niçe mücelled kitâb-ı mu'tebereler ve ilm-i nahvda Kâfiye'ye şerhler etmişdir kim kırâ'at edenlerin şerha

şerha yağı erir. Tâ bu mertebe müşkilât-ı te'lîfâtları vardır.

Ba'dehû [62] emrine imtisâlen dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye rıhlet edüp binâ etdiği medrese ve tekyesinde bir kubbe-i pür-envârın zîr-i zemîninde seccâdesi üzre hâzırdır dediklerinde hakîrin karârı kalmayup kabr-i şerîfine girdim. Hakkâ ki seccâde üzre ter u tâze uzanup yatır. Karîbü'l-ahd olmağile şeref-i sohbetleriyle müşerref olmuş müsinn kimesnelerden su'âl etdim,

"Azîz-i merhûm kimyâya mâlik olup yigirmi dörd sâ'atde me'kûlât [u] meşrûbâtdan bir şey tenâvül etmeyüp illâ kimyâ altununda onar dâne nohud kadar habbe altunlar yudup aslâ ekmek su yemezdi. Anıniçün kemâl-i riyâzât ile merhûm olduğıyçün cesed-i şerîfi çürümedi" deyü nakl etdiler.

Hâlâ meşhed-i şerîfi içi müşk ü amber-i hâm kokar, ammâ kefeni beyâz çarşaflar ile dahi mestûrdur.

Bu âsitâne-i sa'âdet Akhisâr'ın önünde Nev-âbâd kasabasında şâhrâh üzre vâki' olmağile ziyâretgâh-ı âyende vü revendegân-ı erbâb-ı dilândır. *Rahmetullâhi aleyh.* ***[134a]***

Ba'dehû Akhisâr'dan kalkup cânib-i cenûba giderken dağlar içre bir aynü'l-hayât kaynar su başında Melek Ahmed Paşa bir müfîd u muhtasar bir kasr-ı müşeyyed binâ etmiş, ammâ suyu gûyâ buz pâredir. Anı ubûr edüp yine dağlar ve ormanlar içre gâfil gitmeyüp pür-silâh ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Köprez ve evsâf-ı yaylağ-ı Köprez

Bu karye sene (---) târîhinde Gâzî Fazlî Paşa müceddeden bir câmi'i ve bir hânı ve bir hammâmı ve birkaç dükkânı ve yüz aded tahta ve çam kabuğu örtülü fukarâ hânesinin amâr edüp mu'âf u müsellem etdi, zîrâ bu yaylada küffâr beher sene niçe bin âdem esîr ederdi. Anıniçün cümle Bosna eyâletine mutasarrıf olan vüzerâlar bu yaylada on bin asker ile yaylayup çam kabuğundan niçe bin hâneler binâ edüp muhâfaza eder.

Sitâyiş-i yaylağ-ı Köprez: Bu yayla eyle bir fezâdır kim Rûm ve Arab [u] Acem'de misli varise Erzurûm'da Bingöl ve Kayseriyye'de (---) ve Van'da cebel-i Sübhân ve Bursa'da kûh-ı Ruhbân ve Nemse'de cebel-i Alaman ola, ammâ bu Köprez yaylasında Âl-i Osmân ve Hind ve Sind pâdişâhlarının askeri yaylasa yerlerimiz dar demezler bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr tirfil ve yonca ve ayrık ve bersîm misilli niçe bin elvân nebâtât [u] giyâhât ile Cenâb-ı Kibriyâ-yı Zü'l-celâ[l] sun'ın izhâr içü[n] cemî'i devâbbâtların doylamağa bu sahrâ-yı lâle-izârı sünbül ve benefşe ve zerrîn ve tutyâ ve yer gülü ve yer vişnesi ve yer çileği ni'metleriyle bu sahîfe-i Köprez'i zeyn etmiş. Ve bunda olan *yebrûhu's-sanem*, ya'nî benî Âdem sıfatında Abdüsselâm dahi derler, ol ot ve cedvâr-ı Rûmî ve sünbül-i Rûmî ve nergis-i Rûmî ve şekakıl ve şakâyık ve sa'leb ve râvend-i Rûmî (---) (---) (---) (---) ve bunun emsâli niçe kerre yüz bin elvân ahşâbât [u] giyâhât nebâtâtlar hâsıl olur kim hadd [ü] hasrın yine Hallâk-ı âlem bilür.

Ve bunda olan âb-ı hayâtların adedin âdeme ve cemî'i mahlûkata hayât veren Rabbü'l-âlemîn bilir.

Ba'zı uyûn-ı sermâlar var kim mâh-ı Temmuz'da bir âdem ol ayn-ı zülâlden üç taş çıkaramaz. Tâ bu mertebe buz pâre-misâl âb-ı zülâllerdir ve ol kadar hâzımü'l-ifrât aynü'l-hayâtlardır kim bir âdem bir

toklu kuzuyu yeyüp bu sulardan nûş etse ân-ı vâhidde yediği ta‘âmı hazm eder ve cemî‘i devâbbâtlar za‘îf ü nahîf olup şâh-ı gedâ atı gibi olsa bir hafta bu yaylanın nebâtâtından yeyüp âb-ı nâbından nûş etse ol hayvân eyle semîn olur kim gûyâ dâbbetü'l-arz olur ve benî Âdem âb [u] havâsının letâfet-i ekl [ü] şürbinden ten-dürüst olup zinde olur. (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu yaylada üç gün meks edüp gölemez ve kaymağ u yoğurd ve teleme peynirleriyle semiz kuzular yeyüp Cenâb-ı Allâh'a şükr edüp andan taraf-ı cenûba gidüp,

İstircan Köpek kal‘ası

Latin krallarından İstircan nâm bir pehlivân keferenin köpekleriyçün binâ olunmuş bir kal‘a imiş. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth asrında Mahmûd Paşa feth edüp virân eylemişdir. Aslâ içinde ma‘mûrâtdan bir şey yokdur. Anı geçüp yine cânib-i cenûba,

Menzil-i kasaba-i şuviçse

Bir vâsi‘ mahsûldâr fezâda Kilis sancağı hâkinde bâğlı ve bâğçeli ve üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hânlı ve bir hammâmlı ve çârsû-yı bâzârısı bir küçük kasabadır, ammâ ahâlîsi gâyet şecî‘ ve tüvânâlardır. Hattâ Fâtıma Sultân ehli Koca Yûsuf Paşa bu rabta-i İremde müştak olup Harem-i hâsda perverde olmuşdur. Bu kasabadan kalkup elli aded pür-silâh refîkler alup cânib-i garba meyyâlce giderken Venedik kâfiri Uskoklarının havf [u] haşyetlerin çekerek yüz bin renc [ü] anâ ile hamd-i Hudâ sahrâ-yı Hilevne'ye çıkdık. Andan

Evsâf-ı mağârâ-yı azîm Rivne, ya‘nî sûr-ı bâlâ-yı Hilevne

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin bu kal‘a olduğu dağda Süleymân Nebî asrında Rivne nâm bir div-i be-nâm Süleymân Nebî'den firâr edüp bu cebel-i bâlâda bir kehf-i azîm kazup demirü(?) gârda kırup mesken edüp ol gârdan bir nehr-i azîm çıkardı. İlâ hâze'l-ân ol âb revândır. Anda ol div mürd olup bu Kilis diyârı anın derdinden halâs oldukda İskender-i Kübrâ târîhinin (---) senesinde Dubrovnik penc-pirimlerinden İstircan nâm kefere bu Hilevne kal‘asın İstircam nâmıyla binâ eder. Ba‘de zamân bu kal‘aya Hırvat tâ’ifesi istîlâ edüp lisân-ı Latince ismine Hilevne derler. Ol lisân üzre Hilevne (---) demekdir.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hersek diyârın aldıkda küffâr-ı dalâlet-âyîn salâbet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyüp bu kal‘ayı Venedik kâfirleri hâli üzre bırağup Venedik Körfezi deryâsı kenârında İspilet kal‘asına firâr ederler kal‘a bilâ ceng feth olup dest-i İslâm'da iken Selîm Hân-ı Evvel Mısır fethinde iken bu Hilevne kal‘asına Venedik keferesi istîlâ edüp âhir-i kâr ***[134b]*** zamân-ı Süleymân Hân'da Hüsrev Paşa sene (---) târîhinde bu kal‘ayı dest-i kuvvet-i bâzûsuyla feth edüp Kilis sancağı tahtı olmuşdur.

Hâlâ yine Bosna eyâletinde Kilis sancağıdır, ammâ sene 1056 târîhinde Venedik kâfiri Kilis kal‘asıyla yetmiş altı pâre kal‘amız Tekeli Mustafâ Paşa elinden alup ol zamândan berü Kilis sancağı kal‘ası kâfir destinde kalmak ile bu Hilevne kal‘ası Kilis beğlerinin tahtı olmuşdur. Beğinin hâss-ı

hümâyûnu 142.500 akçedir. Tîmâr 927 ve ze‘âmet 48. Kanûn üzre cebelüleri ile iki bin aded müsellâh asker olup beğiyle me’mûr oldukları sefere giderler. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle seksen beş aded kurâdır.

Âsitâne tarafından Yeniçeri Ağası Halîl Ağa üç aded oda yeniçeriler ile muhâfazacılardır ve bir oda topçular ağası ve bir oda cebeciler ağası vardır ve kal‘a dizdârı ve altı yüz aded yarar neferâtları ve şeyh-i islâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfları vardır ve şehir subaşısı ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi‘mârbaşısı ve harâc ağası vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hilevne

Bu kal‘a-i hoş-binâ-yı ra‘nâcık Rivne dağı eteğinde bir yalçın kırmızı şekil kaya üzre seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş-ı hâzır-başdır kim gûyâ şekl-i bâdemî vâki‘ olmuşdur, lâkin mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olup sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa *hasbeten lillâh* kendü mâlıyla bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp dürr-i beyz-âsâ beyâz kuğu gibi edüp kal‘a önünde Hilevne sahrâsına nâzır bir tophâne seddi binâ etdi kim gûyâ sedd-i İskender'dir. Ve kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsında yalçın kaya üzre bir kulle-i azîm inşâ etdi ve bu kulleye ve mezkûr sedd üstüne Tekelü Paşa münhezim olduğu seneden kalan topları kundaklayup bu kal‘aya ve sedler üstüne ale't-tertîb dizüp cümle top-ı kûplar Hilevne sahrâsına nâzırlardır ve bunda olan cebehâne-i gûnâ-gûnun vefreti Bosna serhaddinin bir kal‘alarında yokdur.

Ve derûn-ı hisârda cümle üç aded hâneciklerdir. Üç aded buğday anbârları var ve bir hünkâr câmi‘i var. İçine ancak yigirmi âdem sığar.

Ve kal‘anın kıbleye nâzır bir metîn demir kapusu var. şeb [ü] rûz pâsbânları kapu arasında mevcûd olup her şeb derûn-ı hisârda mehterhâne çalınup pâsbânlar gülbâng-ı Muhammedî çekerler, ammâ bu kal‘anın bir cânibinde handakı yokdur, zîrâ cümle yalçın kaya üzre bir küçük kal‘acıkdır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Hilevne: Bu varoş-ı ma‘mûr kal‘anın cânib-i kıblesi ve garbına ve cenûbuna kayalı dere ve depeler üzre cümle dokuz mahalle ve bin yüz aded cümle kârgîr binâ kal‘a-misâl tahtânî ve fevkânî evlerdir, ammâ bir hânede bâğ u bâğçe-i İremler yokdur, zîrâ yalçın kayalı yerlerdir. Bu hânelerin nısfı cümle şindire tahta örtülüdür. "Bu tahtaları rûzgâr-ı zorkâr götürmesin" deyü her evlerin üzerlerine azîm direkler komuşlar. Bu rûzgâr-ı akîm derdinden bu şehrin ekseriyyâ evleri kayagan taş örtülüdür. Bu şehirde esen rîh-i Sarsar meğer Âd kavmi üzre eser idi.

Ve bu varoş cümle on üç aded mihrâbdır. Yedi aded imâretleri rasâs-ı hâs nîlgûn ile mestûr imârât-ı ma‘mûrelerdir. Evvelâ cümleden çârsûya karîb Dokatoğlu Hacı Ahmed câmi‘i kârgîr kubâblı ma‘bedgâh-ı münevverdir kim kapusu üzre târîhi budur:

Lütf-i Hak itmâmına erdüğü dem hâtif dedi

Mescidin târîhi gûy hû ni‘me dârü'l-müttakîn

Sene (---)

Ve Sipâhî Mehemmed bin Abdullâh câmi‘i târîhidir:

Fî sene tis‘a mi’e ihdâ ve seb‘în

Yekün makbûlen hasenen indallâh

Ve Lala Paşa câmi‘inin târîhidir:

Keşfiyâ bünyâdı bilinmek içün

Târîhin dedim ki bu hayrü'l-binâ

Sene 985

..... (1/2 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcid-i zîbâlardır ve üç câmi‘de medrese-i tâlibân var ve altı aded mekteb-i sıbyân var ve altı aded tekye-i dervîşân var. Ve çârsû içre ancak bir hammâm var. Ve cümle üç yüz aded dükkân var. Ve aşağı dere kenârında bir azîm hân var. Ve şehir içinde niçe aded çeşmesâr-ı âb-ı revân var, ammâ çârsû kurbunda Handân Kethüdâ çeşmesinin târîhidir:

Dâşî-i pâk-meşreb dedi anın târîhini

Gûyiyâ bu çeşme oldu çeşme-i âb-ı tahûr

Sene (---)

Ve bu kal‘anın Rivne divin kazdığı mağârânın içinden bir âb-ı nâb-ı zülâl gıjgırup çıkar kim istimâ‘ eden benî Âdem'in kulakları esamm olur. Mâh-ı Temmuz'da buz pâresidir. Bunda olan alabalığ ve gayrı gûnâ-gûn mâhîlerin adedlerin Hallâk-ı âlem bilür. Sâhibü'l-hayrâtlar bu aynü'l-hayâtın kenârında nişîmen soffalar etmişler kim cemî‘i âyende vü revendegânlar bu mahalle gelüp sayd [u] şikâr-ı mâhîler ***[135a]*** edüp musallâ mihrâblarında ibâdet edüp zevk u safâ ederler.

Ve bu âb-ı nâb yokuş aşağı cereyân etdikce sâhibü'l-hayrâtlar bu aynü'l-hayâtı ark ark ark edüp şehirden aşağı on üç aded su değirmenlerine cârî etdirmişler kim aceb tarz-ı âhar âsiyâb-ı tahhânlardır.

Andan aşağı sular cereyân edüp aşağı düzlük ve topraklı olan yerlerdeki bâğ u bâğçelere mezkûr sular taksîm olup cümle cinîn ü gaytânları ve müşebbek bostân-ı gûnâ-gûnları reyy eder. Ve bu uyûn-ı pâkın tulû‘ etdiği mağârâ önünde aşren-fe-aşr bir havz-ı azîmi var. Ol dahi bir mecma‘ü'l-irfân-ı ârifân-ı uşşâkânların yeridir kim bu şehrin cemî‘i mahbûbları bu havz-ı pâka uşşâklarıyla girüp gümüş balığı ve deryâ mâliki gibi bu âb-ı nâbda şinâverlik edüp uşşâklarıyla bilâ-vâsıta kuç-kucağ olup birbirlerin der-âgûş ederler.

Bu havz-ı âb-ı pâkin târîhidir, ammâ havuz üzre olan semâyâ ser çekmiş kayayı üstâd-ı kâmiller kemendler ile çıkup kayayı oymuşlar ve çâr-kûşe bir beyâz mermere bu târîhi kazmışlar ve celî hatt-ı sülüs ile yazmışlar ve mezkûr mermeri kayaya geçirmişler, ammâ gâyet âlî olmağile kırâ'at olunması müşkül olup hakîr dûrbîn ile nazar edüp bu mahalle tahrîr etdiğim târîhdir:

Mustafâ Ağa benâ hâze'l-binâ

Hasbeten lillâhi Rabbi'l-âlemîn

Yesserallâhu lehu a‘le'l-makâm

Dâ‘efallâhu cezâe'l-muhsinîn

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Mecma‘ü'l-ebrâri vahyü'r-râmilîn

Sene (---)

Ve bu târîh kurbunda lisân-ı Latin ve lisân-ı Yunanca gûnâ-gûn hatlar var.

Ve bu şehir gerçi sengistân yerdir, ammâ aşağı sahrâsının tûlu kıbleden cânib-i garba üç konak mahsûldâr ve çemenzâr ve giyâhâtlı ma‘mûr sahrâlar olduğıyçün ganîmet şehirdir.

Âb [u] havâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır, ammâ memdûhâtından rûzgârıyla suyundan gayrı bir şey yokdur. şehrin içinde aslâ kaldırımlar yokdur, ammâ kesme mücellâ kayalı olmağile cümle tarîk-i âmları pâkdir ve cümle hânelerinin pençereleri cânib-i garbde Hilevne sahrâsından öte Atlıbeğzâdeler sarâylarına ve Porolok dağlarına nâzır evlerdir ve her hânede ceng içün mazgal delikleri vardır, zîrâ bu şehirde yeniçeriler odaları yok iken her bâr bu şehir içre Uskok kâfirleri gelüp ceng ederlerdi ve niçe esîrler alup giderlerdi.

Hamd-i Hudâ Bosna vâlileri bunda muhâfaza edeli emn ü emân oldu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu hakîr-i pür-taksîr bu Hilevne kal‘asın dahi kemâl mertebe seyr [ü] temâşâ edüp, andan yine refîklerimizle Hilevne sahrâsında Seydî Ahmed Paşa namâzgâhı dibinde ordu-yı İslâm'da Melek Ahmed Paşa efendimize istikbâlimize çıkan ağavâtlarıyla varup dest-i şerîfin bûs edince,

"Hay Evliyâ-yı yâr-ı gâr-ı kadîmim, hoş geldin ve sefâ geldin" deyüp hamd-i Hudâ yine şeref-i sohbetleriyle müşerref olup fâtih-i Vârat Alî Paşa fetihnâme emrlerin ve mektûbların verüp dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ-misâl bir dîvân-ı azîm olup fetihnâmeler kırâ'at olundukda,

"Evliyâm, gazân mübârek ola. Tîz dizdâra haber olup kal‘adan şâdumân-ı Vârat topları atılsın ve

emr-i sipehsâlâr sicille kayd olup şehir donanmaları olsun" deyüp üç gün üç gece eğer ordu-yı Melek Paşa'da ve şehirde eyle şâdumânlar ve bezegîler olup şeb [ü] rûz kal‘adan bin pâre toplar atılırdı.

Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa dahi fetihnâme sûretlerin eyâlet-i Bosna'da olan şehirlere cümle ağavâtlarıyla buyurdumlar yazup müjdenâmeler gönderüp hakîre iki kîse ve bir at ve iki raht ve iki kılıç ve beş Fireng gulâmları ve bir çetr-i müamma‘ ve gayrı levâzımâtlarımız verüp yine ke'l-evvel nedîm-i hâssı olup sa‘âdetlü pâdişâh ile Bursa'dan berü Boğazhisârlara ve Edirne'ye, andan Boğdan ve Eflâk gazâlarına ve andan Vârat gazâsına gitdiğimizi ve cemî‘i seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kurâ vü kasabâtlar ve kılâ‘ların ahvâllerin söyleşüp nedîm-i hâslarından edüp gecemiz Kadr ve gündüzümüz ıyd-ı adhâ idi. Hattâ bir gün bir ziyâfet-i azîm edüp mukaddemâ Bosna mansıbına giderken Çekmece-i Kebîr hânında hazînedâr ile arbedemiz geçmişdi. Ol ziyâfetde hazînedâr ile bizi barışdırup hazînedâr ile yağ u balı olduk.

Ba‘dehû Hilevne gâzîleriyle her bâr atlanup sayd [u] şikârlara gidüp seyr [u] temâşâlar ederdik ve niçe yüz aded mesîregâhlara giderdik.

Ve min-bedâyi‘i'l-garâ’ibi'r-rü’yâyı's-sâliha-i Gâzî Melek Ahmed Paşa

Bir sabâh salât-ı fecri Hilevne sahrâsında Hilevne Yeniçeri Ağası Halîl Ağa ve Tekeli Paşa Kethüdâsı Hüseyin Ağa ve hakîr hâzır olup,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Hayrola, bu gece bir vâkı‘a gördüm. Bu yanımızdaki Seydî Ahmed Paşa inşâ etdiği namâzgâhın minberine hakîr çıkup cümle askere hutbe tilâvet ederdim. Meğer cum‘a günü imiş. Hutbeyi okurken anı gördüm. Seydî Ahmed Paşa zırh [u] zereh-külâh ve ser-penâhın başına geymiş minber nerdübânından yukaru çıkup eydir: ‘Âh Birâderim, benim minberime ***[135b]*** çıkmak hüner değildir. Beni Köpürlü Mehemmed Paşa vezîre arz edüp beni öldürmeden halâs eyle. Yohsa beni böyle bir cum‘a günü şehîd ederler’ deyü ağladı. Biz dahi hutbeyi bırağup, ‘Elem çekme birâder, seni anlardan Allâh kurtarır. İnşâ’allâh sene-i âtîde seninle Tımışvâr ovasında mülâkat olup seni bir hâl ederiz. Elem çekme. Var Budin'e girüp kal‘ayı bir hoşca amâr edüp hıfz [u] hırâset üzre ol’ dedim. Ol dahi ‘Kabûl etdik. Hemân bizi hayır du‘âdan unutma’ deyü minberden gerü gerü ineyim derken başı aşağı düşüp teker meker olup merhûm oldu. Hemân ben de,

‘Bire meded, şu hutbeyi tamâm edüp şu gâzî vezîri defn edelim’ deyü ale'l-acele hutbeyi, [63] deyüp ‘Eyyühe'l-hâzırûn’ demeyüp ‘Eyyühe'l-gâfilûn’ dedim.

Andan gördüm ki şu karşuki Porolok dağından berü boğazları zincirli yedi sekiz yüz mikdârı kara hınzîrlar ol dağlardan berü bu sahrâya inüp cum‘a namâzı kılan cemâ‘atleri bölük bölük bölerek cemâ‘at içine girüp minber dibinde yatan Seydî Ahmed Paşa'nın meyyitine ol hınzîrlar birkaç diş urdular, ammâ cemâ‘at aslâ safların bozmadılar ve bu hınzîrların içinde bir semiz sarı ayu seğirde seğirde boynunda zincirin sürüyüp hemân minbere çıkmağa başladı. Hemân Evliyâm, sen ayunun zincirinden yapışup minberden aşağı çeküp düşürdüğünde, "Bire Evliyâ'm öldür" deyü minberden feryâd ederim. Sen dahi dal kılıç olup ayıyı katl eyleyüp leşini Seydî Ahmed Paşa'nın meyyiti yanına kodun. Ben dahi hutbeyi tamâm edüp salât-ı cum‘ayı edâ etdikden sonra cemâ‘at içine gelen kara hınzîrları kırun deyü fermân etdiğimde cümlesin kılıç ile kırdılar. Meğer sabâh namâzı karîb imiş.

Silihdâr Süleymân beni uyarup şimdi salât-ı fecri kılup sizler geldiniz. Ben dahi *bism-i İlâh* ile bu vâkı‘ayı sizlere takrîr eyledim" buyurduklarında, yeniçeri ağası ve Tekeli Mustafâ Paşa kethüdâsı, "Hayr ola sultânım" dedik lerinde,

Hakîr eyitdim: "Hayr ola sultânım, Allâhu a‘lem ve Resûluhû".

Der-beyân-ı ta‘bîr-i fakîr Evliyâ

"Bu mansıb mukaddemâ Seydî Paşa'nın idi. Bize verdikleri mansıb anın minberi idi. ‘Benim minberime çıkmak hüner değildir. Beni Köprülü'den kurtar’, dediği Köpürlü'den havf etdiğidir ve ‘Seni Köprülü'den kurtarırız’ dediğiniz Allâhu a‘lem dünyâ köprüsünden geçer halâs olur ve Budin'de kal‘ayı amâr eyle dediğiniz şimden gerü dîn ü îmân ve mezhebin amâr eyle dediğinizdir ve minberi mansıbında hükm-i hükûmât etdiğinizdir kim bir dahi Seydî mansıb-ı Bosna'ya tâlib olup minbere çıkmak murâd edinüp minberden tekerlenüp öldüğü mansıb-ı Bosna ana müyesser olmayup Allâhu a‘lem hınzîr gibi düşmanları anı mecrûh edüp şehîd etmeleridir ve Allâhu a‘lem bu bizim askerimiz içine küffâr kara hınzîr gibi bir şebhûn edüp girir, ammâ inşâ’allâh cümlesini dendâ[n]-ı tîğ-i bürrândan geçirüp yerleri dâr-ı cahîm olur" dediğimde,

Paşa-yı âkıl eydir: *"Sübhânallâh,* benim dahi derûnuma böyle ta‘bîr lâyıh oldu. *Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh"* deyüp ayağa kalkup eydir:

"Tîz cümle asker pür-silâh olsunlar ve gâfil olmayup âmâde dursunlar" deyince *el-azametullâh* Hilevne sahrâsında olan deryâ-misâl asâkir-i İslâm cûş u hurûşa gelüp âsûde-hâl olup Porolok dağlarına doğru at gezindirerek gitmede, ammâ hikmet-i Hudâ ol gün yevm-i cum‘a idi. Cümle guzât cirid oynarlarken dörd aded atlılar ile Atlıbeğzâde küçüğü (---) Beğ kim sehel topalca idi, ol gâzî yiğit at boynuna düşüp,

"Bire sultânım Çesteti vezîr, öteye gün çete ve poturaya giden İsmâ‘îl alaybeği ve Çoltaroğlu ve Yenge Kırığı ve Nakoğlu ve Gırbo Bölükbaşı ve Çitineli Baba Ahmedoğlu İsmâ‘îl Bölükbaşı ve bu kadar asâkir-i İslâm kâfirin İspilet kal‘ası altından bu kadar mâl-ı ganâ’im alup gelirken meğer kâfir işte bu Porolok dağında ve deresinde pusu edüp katlanır imiş. İşte bu ânda cenge başladılar. Amân devletli vezîr, işte yakındır. şu gâzîlere hızır gibi yetişüp imdâd ve feryâdlarına dâd edin" deyince, hemân paşa,

"Bire bu ciride biniş min-indillâh imiş" deyüp tarfetü'l-ayn içre iki bin aded güzîde ve pür-silâh cürd atlı asâkire Başbölükbaşı Arnavud Hüseyin Bölükbaşı serdâr edüp bin mikdârı piyâdeleri boş atlara bindirüp du‘â-i hayr ile imdâd gönderdikde hemân hakîr dahi paşanın dest-i şerîfin bûs edüp,

Hilevne sahrâsından imdâda gitdiğimiz beyân eder

Bism-i İlâh ile cümle guzât Porolok dağının kayalı sa‘b yerlerine varınca cümle asker piyâde olup hakîr ile niçe yüz işlek atlılar atlarımızdan inmeyüp benim altımda Hersek atım hamd-i Hudâ taşlıkda işleyüp üç yüz mikdârı atlılar Porolok dağı başına çıkınca cemî‘i piyâdeleri ol mahalden ileride gördük. Andan sehel ileri vardık. Sadâ-yı Allâh Allâh ile tüfeng sadâsı istimâ‘ etdikde

"Bire gâzîler, Allâh Allâh" deyü atlılarımız ve piyâdelerimiz yalçın kayalar üzre ***[136a]*** ceyrân gibi sekerek meydân-ı arbedeye varınca küffâr bizi görüp hemân üzerimize domuz topu olup sürdüler.

Bizim gâzîler dahi susuzlukdan bî-tâb u bî-mecâl kalmışlar, ammâ anlar dahi bizleri görünce susuzlukları def‘ olup hayât-ı cân buldular ammâ bir yalçın kayaya arka verüp ceng ederlerken hemân bizler dahi kemîngâhlardan çıkup bayraklarımız küşâde edüp iki bin askerin beş yüzün sular ve beksümâtlar ile gerüde kemîngâhlarda pusuya kazandibi alıkoyup hemân bin beş yüz asker bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Muhammedîler getirüp kâfire göz açdırmayup bir yaylım kurşum urunca küffâr-ı dûzah-karâr gördü kim imdâd geldi. Hemân kudurmuş yılan gibi üzerimize döndüler. Evvelki asker dahi bu hâli görüp tâze cân bulup kamandıkları yerden anlar dahi "Allâh Allâh"a rehâ buldurup anlar dahi kâfirin ardlarından hücûm edüp küffâr iki askerin ortasında kalup eyle sâtûr-ı Muhammedîler uruldu kim Hudâ'ya ayândır ol serhadde böyle bir gazânın misli sebkat etmemişdir.

El-hâsıl kâfirden bin altmış kelle ve yedi yüz diri esîr ve yetmiş aded haçlı bayrak ve tabılları ve mizmârları ile yetmiş aded harâmî başları esîr olup kayd [u] bend-i zincîr oldular.

Bizden yetmiş aded şehbâzlarımız şehîd ve bizim evvelki askerimizden yüz on altı şehîd olmuş gâzîler var idi, ammâ bu evvelki asker iki bin aded güzîde asker idi. Serdârları Bosna sancağı alay beğisi İsmâ‘îl Beğ ile sancağı askeri ve gayri serdengeçdi çeteci gâzîler idi. Ol kadar mâl-ı ganâ'imleri var kim hemân altı yüz avrat ve oğlanları var ve yetmiş beş kelleleri var idi.

Hamd-i Hudâ küffâr makhûr u müdemmer ve asâkir-i İslâm mansûr [u] muzaffer olup bu kadar mâl-ı ganâ'im ile ol gün Hilevne sahrâsında paşanın otağı önüne bu kadar mâl-ı ganâ'im ve esîrler ve kelleler sırıklar üzre dizilüp sıhhat ü selâmetle vâsıl olup cümle şühedâları bir yere cem‘ edüp cenâze namâzları kılınup şehîdlik nâm mahalde defn olundu. Ba‘dehû ordu-yı İslâm'da bir yaylım tüfeng şâdumânları ve kal‘adan dahi top şâdumânları olup paşanın huzûruna altı yüz avrat ve oğlanları cümle guzât getirüp bunların içinden mahbûb u mahbûbe esîrlerin güzîdelerinden yüz elli esîr penc-yek verdiler. Ve bizim imdâda yetişüp kırdığımız keferelerinin bakıyyetü's-seyf olan esîrlerin güzîdelerinden ve yetmiş aded harâmî başları esîrlerinden ve yedi yüz aded orta hâlli esîrlerden paşaya bunların güzîdesinden iki yüz nâmdâr esîr-i mâldâr verdik.

Ba‘dehû paşa "Gayrı esîrleri otak önünde kırarım" dedikde cümle serhad gâzîleri rızâ vermeyüp,

"Serhaddimizin âdeti budur ve kanımız bahâsıdır kim pây-berâber hissedâr oluruz. Eğer devletli vezîr kırmak lâzım gelirse sultânıma ortadan verilen esîrleri dahi kırmak iktizâ eder. Ve eğer kırmak olmasa biz anları esîr etdikden sonra Porolok dağında cümle kırardık. Ve Allâhümme âfinâ biz de anlara esîr olsak anlar dahi bizi kırarlar" deyü bunun emsâli niçe gûne güft ü gûlar oldu.

Âhir-i kâr asker-i İslâm içinde bir gayrı gûne nizâ‘ düşüp, "Cümle üsârâ cümle asker ile pây-berâber değildir. Evvel varup biz kal‘a-i İspilet altında cân u baş oynadup üç gün üç gece ceng-i azîm edüp bu kadar mâl-ı ganâ'im aldık. şikâr evvel alanındır. Sonra siz geldiniz. İki bin asker idiniz. Sizler ve bizler yek-dil [ü] yek-cihet olup kâfirleri kırdık. Ol cengde alınan mâl-ı ganâ'im ve esîrlere karışmazız. Sizin sizde ve bizim bizde" deyü azîm gavgalar olup sehel kaldı kim {miyân-ı askerde} bir azîm ceng [ü] cidâl ve harb olayazdı.

Âhirü'l-emr paşa bir dîvân-ı azîm edüp Hilevne kadısı ve şeyhülislâm ve niçe yüz ulemâ ve serhad gâzîlerinin iş görmüşlerin huzûruna getirüp paşanın otağında huzûr-ı şer‘-i şerîfde bu yüzden hükm oldu kim,

"Gerçi kal‘a altında mâl alup gelirken küffâr size yetişüp sizi kıra kıra dil çıkarmazdı. Bunlar sonra iki bin yiğit size imdâd yetişüp bunlar da sizin uğurunuza bu kadar yiğitleri şehîd olup bu kadar kapdan ve harâmî yunaklar alup sizleri dahi halâs eylediler. şer‘ile cümle ganâ'imi meydân-ı mahabbete koyup fürûht edüp kardaş gibi ale's-seviyye hissemend olursuz, ammâ İmâm-ı A‘zam kavli üzre kılıcıyla şikâr çıkarana sâ'irînin hisselerinden çıkarduğu esîr başına birer altun öğdül ziyâde verilir. Ve at ve katır ve âlât [u] silâhdan her kimesne bir şey'i zâyi‘ olsa gazâ mâlından anı da ödeyüp ba‘dehû kalan mâlı hissedâr olursuz. şer‘-i şerîfin hükmü budur" deyü kadı-i şer‘-i Resûl-i mübîn ve gayrı gâzîyân-ı müslimîn böyle hükm edüp Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb tilâvet olundu.

Ba‘dehû paşanın otağı önünde cümle üsârâlar ve mâl-ı firâvânlar dağlar gibi yığılup mezâd-ı sultânîde bir beş ve bin beş deyüp her eşyâ fürûht olunmada, ammâ paşaya öşür verilen üsârâları paşa birer birer huzûrundan ubûr etdirüp cümle avrat ve oğlanları ve kızları bir tarafa koyup yetmiş kat taşdan geçmiş semm-i helâhil gibi kattâl harâmîlerden iki yüz adedi ***[136b]*** benim hissemdir. Bu kâfirleri ve bin yüz otuz aded kâfir kelleleri ile bu dilleri rikâb-ı hümâyûna gönderirim" deyü cümle kafâ kelleleri yine esîr olan kâfirlere yüzdürüp cümle derileri tuzladılar. Hemân ol ân cümle gâzîyân-ı ehl-i îmân paşaya ricâ edüp eyitdiler kim,

"Devletli vezîr, bu kâfirleri İslâmbol'a gönderirsen, bunlar birer takrîb ile kürekden halâs olup yine bu serhaddimizi harâb ü yebâb ü tebâb ve bizleri kebâb ederler. Lütf eyle bunları da hemân kelle paça edüp İslâmbol'a götürmesi kellelerinin âsân olur" dediler. Hemân Atlıbeğzâde eydir:

"şu Köse mel‘ûn harâmîyi devletli vezîr gördün mü? Seydî Ahmed Paşa vezîrimizin bölükbaşısı idi. Marina kal‘ası cenginde mürted olup Venedik kâfirine kaçdı ve bizim gâzîlerden niçe âdemleri şehîd etdi. Âhirü'l-emr hamd-i Hudâ Marina kal‘ası feth olup bu mel‘ûn bir kayığa binüp Zadra kal‘asına kaçdı. Hamd-i Hudâ bu cengde bugün ele geldi ve bu zincirde olan kâfirin dahi cümleleri böyle mel‘ûnlardır. Bunları cümle katl edersen, gazâ-yı ekber edersiz" deyü serhad gâzîler bunların katllerin ricâları hayyız-ı kabûlde vâki‘ olup ibtidâ bu mürted kâfire cellâd-ı felek buna bir tîğ-i âteş-tâb eyle urdu kim tâb-ı tüvânı kesilüp şirp-kelle ve pâf-gevde olunca hemân bu zincirde olan kâfirin bir semiz ve boynu kalın ve tıknaz ve burnaz ve bodur ve haylaz elleri bağlu ve boğazı zincirde iken hemân bir kerre pertâb edüp zincir-keşânın elinden rehâ bulup, "İşte paşa sana vardım" deyüp gelir.

Hemân hakîr paşanın yanında bulunup zincirin ucundan nice çekdim ise zincir ile bu kâfir yere zîr u zeber oldu ve cân havliyle bu mel‘ûn serseri kaçarak Seydî Ahmed Paşa'nın musallâsı minberine çıkup, andan indirdiler.

Paşa eydir:"Bire şu kâfir ne zehredâr şecî‘ ve cerî kâfir olur" deyü buyurduklarında,

Serhad gâzîleri eyitdi: "Bire sultânım, bu kâfiri gördün mü? Buna ism [ü] resmiyle Vasil, ya‘nî ayu harâmî başı derler. Bu serhadimizi yigirmi yıldır Tekeli Paşa yılından berü bu yolları ve belleri kurutmuşdur" deyü şahâdet etdiler.

Hemân Paşa eyitdi: "Allâhu ekber, tîz-e yeniçeri ağası bu sabâh sana ve Tekeli Paşa kethüdâsına ve bizim Evliyâ'ya bir vâkı‘a dedim. Ben minberde hutbe okurken Seydî Paşa minbere çıkup ve aşağı inerken düşüp başı düşdü ve bir zincirli ayu minbere çıkup üzerime hücûm eyleyüp, Evliyâ'm zincirinden çeküp yere düşürdü ve Evliyâ ayunun boynun urdu deyü bu sabâh bu vâkı‘a size dimedim mi? İşte hâlâ ol rü’yâ-yı sâliham idi ve hâlâ iskemle ile minber dibinde oturup Seydî Ahmed Paşa karındaşımın mürtedd olan bölükbaşısı imiş. Başın kesüp minber dibine bırakdım. Ol vâkı‘a budur. İnşâ’allâh Seydî karındaşım dahi çok mu‘ammer olur ve Evliyâ'm zincirinden çekdiği ayu işte bu mel‘ûn idi kim minberde menim üzerime hücûm [eden] mel‘ûnun asıl ismi Vasil imiş. Bire Evliyâ'm, vâkı‘amda bu ayuyu öldürdün. şimdi dahi âşikâre boynunu ur" deyince, "N'ola sultânım" deyüp etek der-miyân edüp,

"Sultânım, vâkı‘an şimdi vâki‘ olsun" deyüp benim Receb nâmında bir fetâ gulâmım var idi. Ana belimden şeyhanî kılıcım verüp oğlana ‘koma hâ’ etdim. Ber-hurdâr olsun ayu kâfirin boynuna bir seyf-i zülyezen eyle urdu kim Bosna lahanası-misâl kellesi galtân oldu. Hudâ âlimdir, bu vâkı‘a böyle vâki‘ olmuşdur. Andan paşaya pençik veri[r]ken iki yüz aded kâfirleri, vâkı‘asında cemâ‘at içine hınzîr gibi giren kâfirlerin cümlesin gâzîlere, "Koma kurdlarım" {dedikde} ân-ı vâhidde iki yüz kâfirleri dahi dendân-ı tîğdan geçirdiler ve anların dahi kellelerin yüzdürüp tuzladılar. Cümle bin üç yüz otuz beş aded kelle olup der-i devlete göndermeğe hâzır etdiler. Meğer bu mahalde bir serhad gâzîsi bir kâfir harâmîyi diride saklamış.

Hikâye-i mudhike-i garîbe

Bu kâfiri bu yiğit hıfz etdiklerini paşaya gamz etdikleri gibi paşa gazab-âlûd olup,

"Tîz ol âdem ile ol kâfiri getirin" dedikde ol ân paşa huzûruna ol gâzî ile mezkûr kefereyi getirdiklerinde, hemân paşa, "Tîz-e cellâd" deyüp kâfiri meydân-ı siyâsete çökerdikleri gibi hemân ol yiğit kâfirin boynuna sarılup,

"Amân koca vezîr, ceng mahallinde bu kâfire dînim verüp anın dînin ben alup bu kâfirle kardaş okumuşum. Eğer bunu öldürürsen benim dînim onıyla cennete gidüp ben garîbe yazıkdır. Haçan ki ben ölsem bu kardaş okuduğum kâfirin dîni ***[137a]*** benimle kalup biz cehenneme gideriz. Bu kerre yine bana yazıkdır" deyü ağlayup feryâd ederek kâfirin üzerinden ayrılmaz.

Paşa-yı gayyûr eydir: "Gâzîler bu âdem ne der?" deyü su’âl etdikde ol serhad gâzîleri eyitdiler:

"Bu serhadlerimizdeki yunaklarımız kâfire esîr olduklarında ba‘zı kâfirler ile yeyüp içme arasında kâfir anı esîrlikden kurtarmağa ahd eder.

Müselmân dahi ‘Eğer sen de bize esîr olursan ben de seni Türk'den kurtarayım’ deyü ahd ü amân arasında,

‘Eyle olsun, senin dînin benim ve benim dînim senin olsun mu? Olsun’ deyü kan yalaşup kâfir müselmân ile dîn karındaşı olurlar.

İşte şimdi bu gâzînin bu kâfir karındaşı olup bu müselmânı esîrlikden kurtarmış. şimdi bu kâfir bunların elinde esîr olup saklayup halâs etse gerek kim ahd [ü] emânı yerine gelüp kâfirden îmânın alup kâfire îmânın vermiş ola. Bu kerre şimdi kâfir katl olursa cennete gitmiş ola. Bu ölürse kâfirin bî-dînle cehenneme girir ola. Bu ise müselmânın ve kâfirlerin kitâbında bile yokdur. Ancak bu serhadlerde bu bed-âyîn çokdur" dediklerinde,

Paşa-yı hâzır-cevâb eydir: "Bire şu iki kâfiri dahi âzâd etdim. Biri rızâsıyla mürted kâfir, biri zâtî kâfirlerdir" deyü esîr kâfiri mürted kâfire verüp seg ber-sahrâ gitdiler. Cümlemiz bu kelâmlara hayrân kaldık.

Andan paşa-yı müşârün-ileyh cümle kelleleri Mustafâ Ağa nâm bir be-nâm ağasıyla Der-i devlete gönderdi.

Ve hakîre paşa, bu gazâ mâlından yüz guruş ve iki memlûküme ellişer guruş ihsân edüp yine sahrâ-yı Hilevne'de muhâfazada olup cümle guzât-ı müslimîn ile zevk u safâda iken sene (---) mâh (---) gurresinde Der-i devlet tarafından bir kapucubaşı ile Köpürlü Mehemmed Paşa'dan emr-i pâdişâhî ve mektûblar ile sa‘âdetlü pâdişâhdan bir kıt‘a hatt-ı şerîf ile kılıç ve haftân ve sorguc-ı şâhî gelüp dîvân-ı pâdişâhî oldukda emr-i pâdişâhî ve hatt-ı şerîf kırâ'at olunup mefhûm-ı kelâm-ı dürer-bârları oldur kim,

"Sen ki vezîr-i rûşen-zamîr-i münîrim Melek Ahmed Paşa'sın. Hatt-ı şerîfim vusûl buldukda bir ân durmayup Bosna eyâletinde olan cümle mîr-i livâlarınla ve cemî‘i kılâ‘larda olan kal‘a neferâtların nısfiyla ve cümle ata dona kâdir olan guzât-ı serhad ile kalkup Venedik kâfirinin Zadra kal‘ası ve şibenik kal‘ası yolların İzmiyan dağlarından ve Kırka kûhlerinden ve Porolok dağlarından yollar açup kal‘a-i Bihke ve kal‘a-i Korpa câniblerinde nehr-i Sava üzre cisr-i azîmler binâ edüp asâkir-i nusret-me‘âsire zahîreler ve cebehâne ve mühimmâtlar âmâde edüp der-anbâr edesin ve cemî‘i eyâletin askeriyle Zadra ve şibenik ve İspilet ve Kilis kal‘aların nehb u gâret edüp kâfire bir dâne-i hardal ekdirmeyüp hâzır mahsûlâtların kurâ vü kasabâtlarıyla nehb u gâret edüp hatt-ı şerîfe amel eyleyüp bir ân durmayasın" deyü hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda,

Paşa-yı müdebbir, "El-emrü emrüküm" deyüp hil‘at-i pâdişâhî geyüp ve kemerine şimşîr-i şehriyârî bend kılup "Niyyetü'l-gazâ" deyüp tuğlar otağ-ı nüh-tâk önüne çıkup ol ân cümle eyâlet-i Bosna'ya emrler ile ağavâtlar asker sürmeğe me’mûr olup ordu-yı İslâm'da ve şehr-i Hilevne'de dellâller nidâ etdiler ve cümle ağavâtlar eyâlet-i Bosna'ya gitdiler.

Ve çerâhor ve selâhor ve taşkendleri ve on bin aded teberdârânları orduya getirdiler.

Sene (---) mâh (---) gününde Hilevne sahrâsından asker-i deryâ-misâl ile Bosna-i mübârekede Venedik vilâyetinde kal‘a-i Zadra ve şibenik'i gâret etmeğe gitdiğimiz kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ sahrâ-yı Hilevne'den *bism-i İlâh* ile cânib-i garbda,

Menzil-i karye-i Atlıbeğzâde

Hilevne sahrâsında ve Porolok dağı eteğinde bir hânedân-ı azîmdir. Bu mahalle karîb şehr-i

Hilevne havzından çıkan nehr-i azîm bu sahrâda yere batup gâ'ib olur.

Andan kalkup cânib-i garba Porolok dağın aşarken Paşa-yı müdebbir cümle kûhken Ferhâdîleri ve cümle çerâhorları getirdüp dağlara ve ormanlara Ferhâdî külünk ve teberler urup seng-i hârâları kırup sa'b yollara ve zîk bellere âteşler yakup taşlar üzre sarp sirkeler döküp yalçın kayalar pâre pâre olup cümle hâr u hâşake ve hurde hacerâtlara asker-i deryâ-misâli üşürüp bir günde bu kûh-ı bâlânın zîk ve tenk ü dar yolları vâsi' şâhrâh olup cümle şâhî toplar ve cümle ağırlıklar refâhiyyet üzre güzer edüp ol gece,

Menzil-i kulle-i kûh-ı Porolok

Lisân-ı Boşnak'da Porolok (---) (---) demekdir. Bu kulle bu kûh-ı bâlânın tâ zirve-i a'lâsında şekl-i müdevver bir küçük kullecikdir kim içinde mahpûs olup kalmış elli aded neferâtları vardır. Uskok derdinden aslâ taşra çıkamazlar. Suları sarnıçdır. Zahîrelerin mâh-be-mâh ***[137b]*** askerle Hilevne'den getirirler. Üç şâhî topları ve cebehâneleri var. Bunlar âyende vü revendeleri götürüp getirmeğe me'mûrlardır ve bu mahalle kâfir gelse bu kulleden top atup haber etdiklerinde Hilevne şehrinden cümle guzât atlanup bu kulle mahalline gelürler, ammâ metîn kulle-i hasîndir.

Andan kalkılup cânib-i garba dağlardan yokuş aşağı giderken yine yolların ormanların kırup ıhrâk edüp hâr [u] hâşâklardan yolları tathîr ederek,

Kulle-i azîm Baba Ahmed

Sene (---) târîhinde bu kulle-i azîmleri ve bu cisr-i kavîleri Gâzî Hüsrev Paşa binâ etmişler kim nehr-i Çetine üzre bir cisr-i tavîldir. Cümle on üç aded iri gözlerdir ve altısı cümle küçük kemerlerdir, lâkin ol kadar serâmed âlî tâk-ı kisrâlar değildir. Bir başdan bir başa tûlu beş yüz adımdır.

Ve bu cisr-i tavîlin iki başında birer müdevver kulle-i azîmlerdir kim her biri birer diyâr kal'alarında misilleri yokdur. Topları ve cebehâneleri mükellef ü mükemmeldir.

Dizdârı Baba Ahmed Ağa kim bir pîr-i fânîdir. Her kullede yüzer aded pür-silâh yiğitler şeb [ü] rûz mevcûdlardır kim cümle bu guzâtlar Baba Ahmed Ağa'nın evlâd-ı evlâdları tenâsül bulup gâzî yiğitlerdir. Gayrı ecnebî kimesne yokdur ve bir kimesne bu kullelerde duramaz.

Gâyetü'l-gâye cezîre yerlerdir. Ve her şeb bu mezkûr kullelerin demir kapuların sedd edüp nöbet beklerler. Artık bu cisrden beri İslâm tarafına küffâr geçemez. Gerçi nehr-i Çetine deryâ-misâl bir nehr-i azîm değildir. Kâfirler murâd etse silâhların sallar ve potlar üzre koyup ubûr edüp geçerler, ammâ bir şikâr alup gelirken bu su kenârında İslâm askeri kâfirin girîbânın alırlar ve bu köprüde olan Baba Ahmed gâzîleri imdâd yetişirler.

Ve bu nehir sehel şurcadır. İbtidâ tulû'u cânib-i şarkda ve taraf-ı cenûbda Dinare dağlarından ve Zadvorya kal'ası dağlarından ve Omiş kal'ası bellerinden gelüp bu cisir altından ubûr ederek cânib-i garbda (---) dibinde Akdeniz'e mahlût olur. Bunda Gâzî Baba Ahmed, paşaya bir ziyâfet-i azîm edüp bir hil'at-i fâhire geydirildi ve Baba Ahmedzâde İsmâ'îl Ağa on bin yiğide kulağız olup cânib-i

cenûbda kâfirin Zadvorya kal‘asına ve dahi Omiş kal‘asına nehb u gâret etmeğe gitdiler, *Hudâ âsân getire.*

Andan Paşa kalkup Baba Ahmed'in bir oğlun dahi kulağız alup cânib-i cenûba dağlar tathîr ederek,

Evsâf-ı kûh-ı Tin, ya‘nî kal‘a-i metîn Sin

Lisân-ı Latince (---) (---) Sîn derler, ammâ lisân-ı (---) Sîn mezâra derler. Hakkâ ki bir mezâr gibi oyulmuş bir kayalı dağ arasında şekl-i muhammesden tûlânîce ve harâbca kal‘adır, ammâ zemîni Tin dağının maşrık tarafında bir sarp kayalı yerde kal‘adır, ammâ havâlesi çokdur. Câ-be-câ der [ü] dîvârları mürûr-ı eyyâm ile rahnedâr olmuş. Hemân Melek Ahmed Paşa bu kal‘ayı bu hâlde görüp cümle asker-i İslâm'ı bu kal‘aya üşürüp amâr etmeğe bir kîse guruş verüp imâra başladılar. Üç günde bu kal‘a dürr-i beyz-âsâ edüp içine kifâyet mikdârı cebehâne ve âlet-i silâh ve mühimmâtlar kodu.

Dizdârı ve üç yüz aded gâzî neferât garîbleri vardır, ammâ kal‘anın ne mikdâr cirmi vardır, add edemedim ve bânîsin dahi istimâ‘ edemedim, ammâ fâtihi sene (---) Süleymân Hân asrında Gâzî Hüsrev Paşa fethidir ve hâlâ Kilis sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ idi. Hâlâ nâhiyeleri cümle kâfir elinde kalup kazâ-yı âsumânî oldu. *Hudâ halâs ede.*

Bu mahalde Zadvorya'ya giden guzât ol kadar mâl-ı ganâ’imle gelüp şâdumânlar olup cümle mâlları derûn-ı kal‘aya koyup defterle dizdâr ağaya emânet verildi, ammâ derûn-ı hisârda bir hünkâr câmi‘i ve anbârlar ve (---) mikdârı şindire tahta örtülü müfîd ü muhtasar hâne-i fukarâlar vardır, ammâ cümleden Mahmûd Efendi'nin ve dizdârın hâneleri mükellefdir, ammâ taşra(da) bâğları mükemmeldir. Dağlarında inciri çok olmağile bu dağa kûh-ı Tin derler.

Ve bu kal‘a gâyet serhad yerdir, zîr[â] bizim kâfir elinde olan Kilis kal‘amız bu Sîn kal‘asına yaya âdem bir sâ‘atde varır, ammâ atlıya iki sâ‘at karîb yoldur, zîrâ yolları sengistân ve dağıstân yollar ve bellerdir. Ammâ bu kal‘a-i Sin'in imâristânından,

..... (2 satır boş).....

Bu kal‘adan kalkup cânib-i cenûba sarp sengistân yollar aşup,

Evsâf-ı dâr-ı mûnis-i enîs, ya‘nî kal‘a-i ser-âmed-i Kilis

Lisân-ı Latince ismi (---), ammâ galat-ı meşhûr (---).

İbtidâ bânîsi Venedik penc-pirimlerinin binâsıdır.

Ba‘dehû sene 943 târîhinde Süleymân Hân asrında Gâzî Hüsrev Paşa fethidir. Kanûn-ı Süleymân Hân üzre Kilis sancağı beğinin tahtı idi ve yüz elli akçe şerîf kazâ idi, lâkin sene (---) târîhinde Venedik küffârı ***[138a]*** Tekeli Mustafâ Paşa'yı Danilova nâm mahalde münhezim edüp bu kadar asker-i İslâm dendân-ı tîğdan geçüp küffâr-ı bed-girdâr Tekeli Paşa'nın otağın bu Kilis kal‘ası altında kurup Ceneral nâm kapudan-ı bednâm Tekelü Paşa'nın mücevvezesin başına geyüp mehterhâne-i Âl-i

Osmân çalarak dîvân-ı bed-âyîn etdikde Kilis kal‘asının a‘yânlarından dizdârı ve Sultânzâdeler ve Ca‘fer Beğzâdeler ve niçe ağazâdeler taşra dîvâna gelince görseler cümle küffâr askerleri içinde kaldılar. Hemân bunları kâfirler esîr-i bend-i zincir etdiler.

Ba‘dehû derûn-ı hisârda olan guzât "el-amân" deyü kal‘a-i {Kilis'i} kâfire vere ile verdiler.

Kâfir dahi ahd [ü] amânına vefâ edüp cümle hisâr erleri yerli yerlerine gitdiler. Mezkûrûn a‘yân-ı küffârlar kâfir destinde esîr kaldılar.

Bu hîle [ü] şeytanat ile kâfir bu kal‘a-i Kilis'e istîlâ etdiler. Ol zamândan berü bu kal‘a-i ibret-nümâ dest-i kâfirde kalup câmi‘lerimiz duyûr-ı gamâme olmuşdur. Hattâ bu vâkı‘a-i hadîse-i pür-melâl zamân-ı Sultân İbrâhîm Hân'da vâki‘ olmuşdur.

Bu hâdise-i kübrâyı İbrâhîm Hân istimâ‘ edüp vezîr-i bî-dilîri olan Hezârpâre Ahmed Paşa'ya eydir:

"Lala, benim âbâ vü ecdâdımın feth etdiği Kilis nâm kal‘a-i be-nâmı küffâr almış. Niçün bu kadar zamândan berü bana demezsin?" dedikde, vezîr vızır yazır eydir:

"Gerçek pâdişâhım, Bosna serhaddinde küffâr bir kilise almış. Mukaddemâ yine kendülerinin imiş. Haber gönderelim, yine kâfir bize kiliseyi versin" dedikde, merhûm sâf-dil,

İbrâhîm Hân eydir: "A cânım lala, ya ben kiliseyi n'eyleyim? Ben anı bir azîm şehir zann etdim" deyüp, bu kal‘a ol zamândan berü kefere-i fecerelerde kaldı.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kilis

Bu kal‘anın cânib-i erba‘ası çep çevre birer top menzili ba‘îd havâleli dağlardır, ammâ Gırıblan dağı pek yakın havâledir kim Melek Ahmed Paşa'nın bir gulâmı bu kayadan derûn-ı hisârda olan küffârın birisinin başına bir ok urup kâfiri depeledi. Tâ bu mertebe karîb bir ok menzili bir havâle dağdır, ammâ bu dağlardan aşağı inerken gûyâ Gayyâ deresine ve Derk-i esfel deresine inilüp kal‘a bu derelerin ortasında vâki‘ olmuş evc-i âsumâna ser çekmiş gûnâ-gûn yalçın kayalar üzre şekl-i müseddes bir şeddadî seng-i tırâş ahcârât-ı mücellâlar ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Gerçi havâleleri çokdur, ammâ aşağı kal‘a dibine varıldıkda kal‘anın zirve-i a‘lâsı semâda kalır. Bir vecih ile bu kal‘aya yürüyüş olmayup zafer mümkün değildir. İllâ muhâsara ile yâhûd havf [u] haşyet-i Âl-i Osmân ile vere edüp feth ola, ammâ bu kal‘a gûyâ bir kâse içindedir. Etrâfları kâse kenârları havâlesi yerleridir. Kal‘anın kendisi kâse içinde bir sivri pilav depesidir. Ancak bir yolu ve bir kapusu var. İçinde küffâr mâl-â-mâl olup hamd-i Hudâ asker-i İslâma bir top atmayup etrâf [u] eknâfların guzât-ı müslimîn nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular, ammâ kal‘a döğülmedi ve bu Kilis'in cânib-i garbındaki dağ başlarından leb-i deryâda kâfirin İspilet kal‘ası nümâyân idi. Andan kalkup bir azîm dereler içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Trogır

Bu dahi bir seng-i tırâş ile mebnî bir küçük kal‘acıkdır. Mukaddemâ bunu dahi Kilis ile küffâr almışdır. Bunun dahi etrâfları nehb u gâret olup cümle bâğları ve eşcârâtları dest-i teberdârânlardan

geçdi.

..... (2 satır boş).....

Andan,

Evsâf-ı dâr-ı Mesîh-millet, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr İspilet

Niçe kerre muhâsara olmuşdur, ammâ âhir dest-i küffârda kalmışdır. İbtidâ bânîsi Pulya Vilâyeti Kralı İspilet nâm kefere binâsıdır. Ba‘dehû Venedik küffârı destinde kalmışdır. Lisân-ı Latin'de İspilet (---) demekdir. Bu kal‘a leb-i deryâda bir püşte-i pest üzre seng binâ bir kal‘a-i garrâdır kim cümle der [ü] dîvârları seng-i mutarraş ile mebnîdir ve leb-i deryâda bir azîm limanında yedi aded kâfir kadırgaları yatırdı.

Hâlâ Venedik pirinc-pirimi hükmünde cenerallikdir ve kal‘ası büyük Akdeniz'den girmiş bin mîl tavîl körfez deryâsının Bosna vilâyeti tarafı kenârında vâki‘ olmuşdur, ammâ âsî kal‘ası olmak ile yanına varamayup ne cirmde ve ne tarz [u] tavrda idiği ma‘lûmumuz değildir. Ancak derûn-ı hisârda ma‘mû[r] kenîse çanlıkları nümâyân idi. Hattâ niçe bin guzât-ı muvahhidîn bu kal‘a etrâfında olan köylerin ve bâğ evlerin ıhrâk edüp mahsûlâtların nehb u gâret ederken guzâta kal‘adan ol kadar balyemez top gülleleri urdu kim her gülle birbirine ta‘kîb edüp kal‘a murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. ***[138b]***

Bu kal‘a altından dahi bu kadar mâl-ı ganâ'imle tekrâr avdet edüp Kilis değirmenlerinden ubûr ederek bu kerre cânib-i garba giderken bu mahalde çeteye gidenler mâl-ı menâl-ı firâvânlar ile muğtenim geldiler, ammâ üç aded yiğitleri şehîd oldu. (---) (---) Andan

Evsâf-ı Kaminler kal‘aları

Lisân-ı Latince kamin taşlık demekdir. (---) rinde Venedik kralları binâsıdır kim iki aded kal‘alar birbirine mukâbil seng binâ kal‘a-i ra‘nâcıklardır. Sene 961 Gâzî Malkoç Beğ Süleymân Hân asrında feth edüp ba‘dehû yine küffâr bu kal‘alara istîlâ etdi, ammâ şimdi bu sene (---) de Melek Ahmed Paşa deryâ-misâl asker ile bu kal‘a zeylinde meks etdikde, asker-i İslâma ihsânlar edüp derhâl Büyük Kamin kal‘asının varoş-ı müzeyyenin ıhrâk bi'n-nâr edüp kal‘a meydân-ı mahabbetde kaldı. Hikmet-i Bârî Cenâb-ı Kibriyâ yârî kılup bu varoşu(n) âteşin rûzgâr-ı zorkâr Küçük Kamin kal‘ası içine girüp ol dahi âteş-i sûzân ile ıhrâk olurken derhâl Bosna serdengeçdileri İsmâ‘îl alaybeği kolundan "Allâh Allâh" deyüp Büyük Kamin'e yürüyüş edüp ân-ı vâhidde hamd-i Hudâ feth edüp derûn-ı hisâra guzât-ı müslimîn duhûl edüp ezânlar okundu ve bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı hazâ’inler alındı.

Andan Küçük Kamin kâfirleri bu hâl-i pür-melâli görüp âteşden biryân olmadan taşra çıkdıklarında yüz adedi esîr ve elli adedi dendân-ı tîğdan sîr olup hamd-i Hudâ bu iki kal‘a bir günde feth olduğuna bu hakîrin şikeste-beste târîhidir:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Dedim du‘â ile târîh mübârek ola gazân

Sene 1070

Bu kal‘aları asker-i İslâm zabt edince ol sâ‘at Der-i devlet tarafına "Bu kal‘aları amâr edüp asker koyalım mı? Yohsa münhedim edelim mi?" deyüp bir ağasıyla arz edüp gitmede. Bu kal‘alarda kifâyet mikdârı asâkir-i İslâm kalup Paşa efendimiz cânib-i garba ma‘mûr kurâları ıhrâk ederek,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Çetine

Bir sahrâ-yı çemenzâr sevâhildir kim bu mahallin bâğ u besâtînlerinde olan gûnâ-gûn limon ve turunc ve nar ve nârenc meğer cezîre-i Sakız'da ve İstanköy'de ola. Bunda dahi teberdârân ve dilâverânlar cümle bâğları kırup geçirdiler. Andan,

Evsâf-ı Virlika kal‘ası

Sene 961 Süleymân Hân ümerâlarından Malkoç Beğ fethidir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ bu kal‘anın ismi lisâ[n]-ı Latince (---) (---) Virlika'dır. (---) (---) rinde hâlâ Kilis sancağı hâkinde bir taşlık içinde bir sa‘b ve metîn küçük kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. İçinde bir câmi‘i ve kırk elli neferât evleri ve cebehâne ve şâhî topları ve dizdârı ve kırk aded kulu vardır. Hân ve hammâmları ve çârsû-yı bezzâzistânı ve imâretleri yokdur. Ancak bâğları ve lezîz balı çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan,

Evsâf-ı binâ-yı hısn-ı hasîn, ya‘nî ibret-nümâ-yı kal‘a-i Kinin

Latin keferelerinin târîhlerinde ibtidâ bânîsi Hırvat beğlerinden Zirin Niski nâm la‘în müşrikîn binâ etmişdir. Bu kal‘ayı itmâm edüp dârü'l-bevâra gitmişdir.

Ba‘dehû Sultân Mehemmed Hân-ı Ebü'l-feth'de Hersekoğlu Ahmed Paşa muhâsara edüp kırk günden bî-feth avdet edüp ba‘dehû sene 961 târîhinde Gâzî Malkoç Beğ üç sene muhâsara edüp amân ile feth etdikde miftâhların bir mücevher gılâf ve zarf içine koyup Süleymân Hân'a,

"Kal‘a-i Van -misâl bir kal‘a-i pür-me’âl feth etdim" deyü arz etdi.

İlâ zamâninâ bu kal‘a üzre niçe kerre küffâr-ı hâksâr niçe kerre yüz bin asker ile gelüp münhezimen giderler. Hâlâ Bosna eyâletinde Kırka sancağı beğinin tahtıdır kim taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 300.000 akçedir.

Erbâb-ı zu‘amâsı cümle yedi yüz neferdir ve erbâb-ı tîmârı iki bin altmış aded neferâtlardır. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır ve kanûn üzre paşası askeriyle bu sancağ-ı Kırka'da üç bin üç yüz asker olup me’mûr oldukları sefere giderler ve yüz elli akçe kazâdır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kinin ba‘zılar Kının

Lisân-ı Latin'de Kının (---) (---) demekdir. Bu kal‘a-i bâlâ bir sarp saru, kırmızı şahin ve

zağanos yuvalı kayanın tâ zirve-i a‘lâsında evc-i semâya münkalib olmuş bir hisâr-ı üstüvârdır kim misli meğer diyâr-ı Diyârbekir'de, ya‘nî vilâyet-i Kara Âmid'de Mardin ve İmâdiyye kal‘ası ola. Tâ bu mertebe bir bî-bedel sûr-ı pür-cedel kal‘adır, ammâ ne cirmde olduğu ma‘lûmum değildir kim cânib-i erba‘asından adımlamak muhâldir, ammâ derûn-ı sûrda cümle (---) aded hâne-i fukarâlardır.

Ve Süleymân Hân câmi‘i ve cebehâne ve gılâl anbârları vardır. Gayrı hân ve hammâm ve çârsû-yı bezzâzistân ***[139a]*** yokdur, ammâ dağlarında bâğları ve zağları çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (4.5 satır boş).....

Hattâ sene (---) târîhinde Fazlî Paşa Bosna eyâletine mutasarrıf iken Köprez nâm sahrâda muhâfaza edüp dururken bu Kinin kal‘asın Hırvat ve İslavin ve Dodoşka memleketlerinin ceneralleri ve kralları olan la‘în ve baş kapudanları olan Hoysek nâm bî-dîn ve Venedik ceneraliyle piyâde ve süvârîden yigirmi bin aded müşrikîn ve bizim re‘â[yâ] vü berâyâmız iken Fireng'e tâbi‘ olup Uskok olan fâcirîn ve niçe bin milel-i müşrikîn-i bed-âyînlerden cümle doksan bin aded kâfir-i dâllin bir yere cem‘ olup kal‘a-i Kinin'i muhâsara edüp yedi yerden yetmiş yedi aded balyemez ve adûya amân vermez top-ı kûplar ile kal‘a-i Kinin'i döğmeğe başladıklarında, ol gün Fazlî Paşa'ya bu haber-i mûhiş erişdikde ol gün ol gece Fazlî Paşa başına yigirmi bin asker-i İslâm cem‘ edüp Hilevne sahrâsında meks eder. Anda yigirmi bin asker dahi cem‘ olup hemân *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp kırk bin güzîde salt asker-i kerrâr ile bilâ-tevakkuf ılgar edüp nısfu'l-leylde kal‘a-i Kinin kurbunda bir virbelistân, ya‘nî söğüdlük içre pinhân olup yatırlar.

Fazlî Paşa Kethüdâsı Gürcî Mehemmed Kethüdâ dahi Banyaluka'da bu haber-i mûhiş mesmû‘ı olduğu gibi ol dahi beş bin aded güzîde asker ile bilâ-tevakkuf guzât-ı İslâm ile ta‘kîb edüp İzmiyan dağların ve Varçal vakfı bellerin aşup Kinin altında Paşa'ya yetişirler. Hemân bilâ-tevakkuf "Allâh Allâh" deyüp kâfire girişirler. Bi-inâyetillâhi Te‘âlâ küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim ân-ı vâhidde kırk yedi bin kâfir dendân-ı tîğdan geçüp bakıyyetü's-seyf olanlar dağlara firâr etdiklerinde Bosna Alaybeğisi İsmâ‘îl Beğ ve bürâderi Mîr-i alem Beğ ve Hersek Beği Çengîzâde Beğ bunların her biri bezm [u] rezmin birer kağan arslanı, merdânelik cibâlinin bebr ü pelenk ve kaplanı idi. Bunlar bir yere cem‘ olup re’y [ü] tedbîr ve ittifâk ü ittihâd ile elbir edüp cümle guzât ile emîrân-ı mûmâ-ileyhler firâr eden kâfirlerin akîblerine düşüp kova kıra on bin aded durgun ve dargın ve mecrûh nâ-mecrûh kâfirleri dest ber-kafâ kayd [u] bend ile huzûr-ı Fazlî Paşa'ya getirüp bunlara hil‘at-i fâhireler ve serlerine çelenkler takılup ihsânlar oldu.

Ve kâfirden meydân-ı mahabbetde yetmiş aded balyemez ve üç yüz aded sipâhî bilmez toplar kaldı ve cebehâne hisâbı ise bî-hadd ü lâ-yuhsâ idi. Fazlî Paşa bu kadar kelle ve cebehâneleri alup mesrûr [u] şâdân Hilevne sahrâsında mansûr [u] muzaffer karâr-dâde olup cümle kelleleri ve kâfir kapudanları ve ceneralleri nacağ ve bayrağ ve haçlı peykerleri ve erganon ve torompeteleriyle Der-i devlete arz edüp gönderüp bu kal‘a-i Kinin'i dest-i küffârdan kurtardı.

Gerçi hakîr bu ceng-i meserretde bile değil idim, ammâ şimdi bu Kinin kal‘asın gördükde nakl etdiler ve ol asırda dahi bu fütûhât haberi mesmû‘umuz olup Fazl[î] Paşa efendimize hayır du‘âlar etdim,

zîrâ sene (---) târîhinde Tekeli Mustafâ Paşa ile Danilova'da bozulup Fireng kâfiri elinde kırıldığımızın intikâmın ol sene-i mübârekede Gâzî Fazlî Paşa almışdır, *lillâhi'l-hamd ve'l-minne*.

Böyle gazâ-i ekber ol sene-i mübârekede nasîb oldu kim böyle bir fütûhât-ı cemîle ma‘lûmumuz değildir kim Revân ve Bağdâd'dan berü olmuş ola. Bu cümleden bir muhârebe-i azîme ve bir feth-i amîme-i savaş-ı perhâş idi kim hamd-i Hudâ müşârün-ileyh Fazlî Paşa'ya müyesser oldu, Allâh mu‘ammer eyleye ve böyle fütûhâtı Cenâb-ı Bârî yârî kılup efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya erzânî kıla, *âmîn ve yâ mu‘în*.

Andan Melek Ahmed Paşa efendimizle bu kal‘a-i Kinin'i seyr [ü] temâşâ edüp ba‘zı yerlerin ta‘mîr ü termîm edüp cümle neferâtların esâme esâme yoklayup, andan cânib-i garba gidüp,

Menzil-i Karaorman

Mâ-tekaddem bunda bir kal‘a var imiş. Küffâr-ı Venedik Hanya feth olduğu sene kahrından bu kal‘ayı harâb ü yebâb ve ahâlîsin kebâb ve hânelerin türâb etmişdir, ammâ nâhiyesi gâyet mahsûldâr yerlerdir kim Kıraova nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir zemîn-i yumuşakdır.

Andan yine cânib-i garba ***[139b]*** sengistân ve ormanistânlar aşup yolların tathîr ederek,

Menzil-i karye-i Otrez

Lisân-ı Boşnakca (---) (---) demekdir. Kırka sancağı hâkinde bâğlı ve bâğçeli ve mahsûllü zemîn imiş, ammâ küffâr köyün harâb ü yebâb edüp arz-ı hâliye kalmış. Andan yine cânib-i garba,

Evsâf-ı sûr-ı metîn, ya‘nî kal‘a-i Nadin

Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ fâtihi sene 944 târîhinde Süleymân Hân ümerâlarından Gâzî Hüsrev Beğ bu kal‘a üzre asker çeküp Hırvat ve Islovin kâfirleri elinden dest-i kahr ile feth eyleyüp Kırka sancağı hükmüne zamm olundu. Hâlâ kal‘ası Venedik körfezi sâhilinde bir seng-i âlî üzre şekl-i murabba‘ bir seng binâ kal‘a-i ra‘nâ imiş. Cirmi altı yüz adımdır. Hâlâ derûn-ı hisârda aslâ bir hâne-i âbâdân yokdur. Sene (---) târîhinde Tekelü Mustafâ Paşa inhizâmında bu kal‘aya küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ edüp içinde olan Hırvad müslimîn ehl [u] ıyâlleriyle kal‘a-i Kinin'e gelirler.

Hâlâ bâğ u bâğçeleri kendi bitüp kendi yiter, ammâ taraf-ı şehriyârîden sehel imdâd olunsa kal‘ası şey’-i kalîl ile amâr olurdu. (---) Andan yine garba,

Evsâf-ı bender-i emîn, ya‘nî kal‘a-i İskıradin

Hırvat beğleri binâsıdır, ammâ ism-i mühmelleri bir ferd-i âferîdenin aslâ ma‘lûmları olmadığından bânîsinin adı tahrîr olunmadı, ammâ fâtihi sene 938 târîhinde Gâzî Bektaş Beg dest-i Hırvat'dan zor-ı bâzû ile feth etmişdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı sûr-ı be-nâm, ya‘nî kal‘a-i Sedd-i İslâm

Sene 943 târîhinde Süleymân Hân izniyle Gâzî Hüsrev Paşa müceddeden binâ edüp ismine Sedd-i İslâm dediler. Hakkâ ki bu da Tuna nehri kenârındaki Sedd-i İslâm kal‘ası gibi bir elzem-i levâzımından dâr-ı İslâmdır ve zemîni Kırka sancağı hâkidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i İvranya

Bunun da bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ sene 944 fâtihi Gâzî Murâd Beğ'dir, bâ-mu‘âvenet-i Hüsrev Paşa. Ba‘de'l-feth Kilise sancağına [zamm] olmuşken Hüsrev Paşa arzıyla Kırka sancağına zamm olundu. Lisân-ı Latin'de

..... (2 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Oburça

Hırvat keferesi binâsıdır. Yine fâtihi sene 944 târîhinde bâ-i‘ânet-i Hüsrev Beğ Gâzî Murâd Beğ fethidir. Hâlâ Kırka sancağı hâkinde, lisân-ı Boşnakca ismine (---) (---) kal‘ası bir müdevver kulle-i kebîrdir. Mukaddemâ fetihden berü bu kal‘alar içinde cümle kavm-i Hırvat müselmânları sâkin idiler. Hâlâ harâb ve mu‘attaldırlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı kulle-i dâr-ı emîn, ya‘nî kal‘a-i Karin

Bu dahi Hırvad keferesi binâsıdır, ammâ fâtihi yine sene 944 Hüsrev Beğ fethidir ve hâlâ Kırka sancağı hâkindedir. Lisân-ı Latince (---) (---) Mukaddemâ Süleymân Hân asrında başka sancak idi kim Sarhoş İbrâhîm Paşa'nın pederi Arnavud Memi Beğ mîr-i livâ olup tâ Kırka nehrine varınca hükm ederdi deyü nakl etdiler. Ba‘dehû küffâr bu kal‘ayı harâb edüp hâlâ bir kulle-i azîmi kalup kal‘a-i metîn idi, lâkin henüz yine mu‘attaldır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı liman-ı Varya, ya‘nî kal‘a-i Posadarya

Lisân-ı Latince Posadarya (---) (---) demekdir. Bânîsi Pulya kralı binâsıdır. Fâtihi sene 944'de Hüsrev Paşa fethidir. Kal‘ası leb-i deryâ-yı körfezde bir küçük kal‘a idi. Venedik kâfiri harâb etdi. Anda iki gün meks olup cümle asker cem‘ oldukda niçe bin guzât çete ve poturalara gidüp sâlimîn ü gânimîn geldiler.

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı vâdî-i Çîk, ya‘nî kal‘a-i kavî Zemonik

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Boşnakca (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Islovin keferesidir. Fâtihi

sene 946'da Gâzî Arnavud Memi Beğ'dir. Bu kal‘a Çîk sahrâsında şekl-i murabba‘ bir şîrîn ***[140a]*** kal‘adır, lâkin bu dahi Kırka sancağında harâbdır. Bunda dahi niçe bin aded gâzîler kâfirin hudûdunda olan Kotarlar kal‘alarına gidüp etrâf-ı diyârı nehb u gâret edüp mansûr u muzaffer geldiler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı binâ-yı zerîn, ya‘nî kal‘a-i Özrin

Zirinoğlu ismiyle müsemmâ bir seng binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Fâtihi sene 941 Gâzî Murâd Beğ'dir kim şehr-i Sarây içre Hüsrev Paşa türbesine muttasıl bir kubbe-i pür-envârda medfûndur. Bu kal‘a dahi Kırka sancağında (---) dır, ammâ Girid fethinin ibtidâ senesinde bunu dahi Venedik kâfiri harâb etdi. (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı sahrâ-yı Hırvadîn, ya‘nî kal‘a-i şîrîn Porodin

Bu dahi Islovin kefereleri binâsıdır. Fâtihi sene 941 Gâzî Hüsrev Beğ binâsıdır. Bu dahi Kırka sancağında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır, ammâ hâlâ harâbdır. Hudâ-yı müte‘âl amâr ede ve bu mahalde cümle ümerâlara tenbîhler olup asâkir-i İslâm'dan bir fetâ çete ve poturaya gitmediler. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu mahalden asker-i İslâm ile topdan kalkup ve tuğlar bile gidüp Gırıblan nâm sengistânı tathîr edüp cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı Fostiçse-i Varda, ya‘nî kal‘a-i kavî Zadra

Ba‘zılar Zadra ve Zâdra yazarlar. Venedik keferesi târîhleri dahi cümle lisân-ı Latin'dir. Anların kavilleri üzre bu kal‘a ibtidâ vilâdet-i İsâ Nebî'den mukaddem İşpaniye kralları binâ edüp ba‘dehû Venedik küffârları bir takrîb ile istîlâ edüp mutasarrıflar iken Âl-i Osmâniyân'dan Ertuğrul Horasan'dan Rûm'a doğru doğrulup gelince Konya'da Sultân Alâ’eddîn Selçukiyân'ın boybeğlerinden olup tâ Üsküdar'a ve Bursa'ya gelince cümle kâfiristânı nehb u gâretler edüp harâc-güzâr ederdi.

Andan oğlu Osmâncık dahi müstakillen serîr-i saltanata sene (---) târîhinde geçince bu Venedik kâfirleri ve Dobra-Venedik müşrikleri ilm-i nücûmda tekmîl-i fünûn etmiş kefereler olmağile ilim kuvvetiyle bildiler kim Âl-i Osmâniyân bu diyârları âlân ve tâlân eder deyü havf [u] haşyetlerinden bu Zadra kal‘asın dahi müstahkem edüp ol sene şibenik kal‘asın müceddeden binâ etdi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Orhân Gâzî ibn Osmân Gâzî serîr-i saltanata geçüp ol ân Hacı Bektaş Velî ile Bursa kal‘asın feth etdikde bu Venedik ve Dobra-Venedik tuhaf hedâyâlar ve nâmelerle Orhân Gâzî'ye "Gazânız mübârek ola" deyü elçiler gönderüp alâ tarîki'l-hedâye harâc kabûl edüp âsûde-hâl kaldılar, ammâ sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Edirne ve Filibe ve Sofya ve

Üsküb diyârların cümle feth [ü] fütûh edüp yine bu Venedik kâfiri havfinden tecdîd-i sulh etdiler, ammâ yine havflarından bu kal‘a-i Zadra'yı dahi ziyâde metîn ü müstahkem etdi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Gâzî epsem durmayup ecdâd-ı ızâmları sulhlerin bozup Dobra-Venedik'e tâbi‘ Hersek kralı vilâyetin Hersek kralı oğlu Ahmed Paşa i‘ânetiyle Hersek diyârında yetmiş altı pâre kılâ‘-ı metîneler feth etdiler kim her biri birer kal‘a-i semenderler idi. Bu Venedik yine havfinden sene-i mâzîlere ri‘âyeten Ebü'l-feth ile akd-i sulh etdi, ammâ cân başına sıçrayup bu mısra‘ı terennüm etdi:

"Ey hoca, bugün sana ise erte banadır"

deyüp havfinden bu Za[d]ra kal‘asın eyle muhîl ü şeytanatlar ile amâr edüp niçe kulle-i azîmler ihdâs eyledi.

Ba‘dehû Ebü'l-feth Mehemmed Hân Bosna serhadlerinde dahi kırk pâre kılâ‘lar feth edüp bu Venedik sene-i âtîde seferi kendü üzerine bilüp kal‘a-i Zadra'yı savaş-ı perhâş içün âmâde edüp sene (---) müstakbelde Ebü'l-feth Gâzî hakîkatü'l-hâl yine Bosna serhadlerinde kal‘a-i İzvornik'i feth edüp Yayiçse kal‘asına sarıldı. Hikmet-i Bârî yârî kılmayup kal‘a-i Yayiçse altından bî-feth avdet etdikde bu Venedik kâfirinin cânı yerine geldi, ammâ yine gâfil değil idi, zîrâ ilm-i nücûmda Osmâniyân'ın tâli‘leri kuvvetde idiklerin azharun mine'ş-şems istihrâc etmişlerdi.

Ba‘dehû sene (---) târîhinde Süleymân Hân serîr-i saltanatda ber-karâr olunca bu Venedik kâfiri üzre sene 943 Cezîre-i Körfos seferin edüp bi-emr-i Hayy-i Kadîr fethi müyesser olmayup ***[140b]*** yine diyâr-ı Alman gazâlarına atf-ı inân edüp bu Venedik kâfirleri üzre Gâzî Hüsrev Beğ'i ve Gâzî Murâd Beğ'i ve Gâzî Arnavud Memi Beğ'i ve niçe ümerâları musallat edüp bu Venedik ve Hırvat ve Islovin ve Dodoşka kâfirlerinin ellerinden dest-i kahr ile yüz yetmiş altı pâre kılâ‘lardan bu tahrîr etdiğimiz kılâ‘lar dahi ol asırda cümle feth olmuşdur, ammâ bu kal‘a-i Zadra bin yıldan berü metîn ve müstahkem kal‘a olmağile guzât-ı müslimîn bu kal‘aya nigerân etmeyüp iğmâz-ı ayn ederlerdi, ammâ yine bu Venedik küffârı tek durmayup ilâ hâze'l-ân günden güne bu kal‘aya gûnâ-gûn zamîme-i şeytanatlar edüp bu kal‘ayı gûyâ sedd-i Ye’cûc etmişdir.

Evvel ve âhir Venedik destindedir. Aslâ bir şîr-i nahçîrin pençesine girmemişdir ve bir düşman handakın görmemişdir. Hattâ sene (---) târîhinde yedi yüz pâre keştîler ile İşpaniye bu kal‘ayı muhâsara edem zann edüp bu kal‘a altına gelüp karaya asker döküp top-ı kûplar ile döğüp sarılam zann eder. Etrâf-ı kal‘ada olan cümle Hırvad ve Islovin kâfirleri İşpaniye keferelerin ele alup Zadra kal‘ası bir top atmadan yüz elli bin aded İşpaniye kâfirlerin kırup esîr edüp bakıyyetü's-seyfleri cümle deryâya dökülüp gark olurlar ve deryâda olan gemilerine kal‘adan niçe bin top urup yüz elli pâre İşpaniye gemileri gark olup hâ’ib u hâsir gitdiklerin Venedik kâfiri tevârîhlerinde yazup, bu hakîrin bir esîri var idi. Gâyet tevârîh-şinâs bir kefere-i fecere idi. Andan istimâ‘ edüp bu mahalle makyûd u murakkam olundu.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Zadra

Bahr-i Venedik körfezi, ya‘nî Bundukanî denizi kenârında Bosna serhadlerinde Kırka sancağı hâkinde

bir kayalı yalçın burunda şekl-i murabba‘dan maşrıkdan garb tarafına tûlânî bir alçak kaya üzre çakmak taşı gibi seng-i tırâş ile mebnî bir kal‘a-i savaşdır, ammâ yanına varılup seyr [ü] temâşâ etmek mümkün değildir. Ancak kıblesi cânibi ve batısı cânibleri deryâdır ve maşrık tarafı sehel karaya muttasıl imiş. Ol tarafların dahi bu kadar yüz yıldan berü kesüp iki yüz arşın kadar enli deryâ getirüp bu tarafda bu kal‘a hidmetine me’mûr bir azîm mavuna gemisi ve limanında altı aded kadırgası yatırdı ve derûn-ı hisârda yetmiş aded kenîse çanlıkları nümâyân idi kim cümlesinin alemleri altun mutallâ haçlar idi.

Ve cümle rûy-ı dîvârları kaplıbağa kabuğu gibi iç yüze eğridir kim hîn-i muhâsarada top gülleleri te’sîr etmemek içün rûy-ı dîvârların eyle eğri binâ etmiş, ammâ deryâ tarafındaki dîvârları eğri mi ve doğru mudur, göremedim ve cümle dîvârları üzre atlı küffârlar cirid oynar şeklinde birbirlerin kovup seğirdirlerdi, ya‘nî kal‘a dîvârlarımız bu mertebe vâsi‘ meydânlı dîvârlardır, demekdir ve cümle rûy-ı dîvârları beyâz incü gibi berrâk ve mücellâdır.

Hattâ bu kal‘anın cânib-i erba‘ası derin olmak var, zîrâ her gün bu kal‘anın etrâfında kadırgalar kürek çekerek gidüp gelmede idiler ve kara cânibinde şark tarafına ancak bir kapusu âşikâre idi. Anın dahi önüne ağaç cisirleri siper etmiş ve bu kal‘anın kara câniblerinde sekiz aded tabyaları var kim her birinin üstünde yetmişer seksener mikdârı balyemez toplar nümâyân idi. Ve deryâya berâber içine âdem sığar şayka topları kirpi tüğü gibi dizilmiş ejder-i heft-ser gibi dururlardı. Ve bu kal‘a altına vardığımızda cemî‘i deryâ-misâl asker-i İslâma tafra satmak içün kal‘anın cümle tabyaları ve dîvârları üzerlerin haçlı peykerler ile zeyn edüp niçe bin küffârların kal‘a dîvârları üzre pür-silâh zeyn edüp bî-bâk ü bî-pervâ asker-i İslâm'ın hayme [vü] hargâhların seyr [ü] temâşâ edüp derûn-ı hisârdan bir küçük şâhî topu atup "Safâ geldiniz" dedi. Gûyâ hulâsa-i kelâm bu serhadlerde değil, belki Rûm ve Arab u Acem ve İsfaç ve Çeh ü Leh ve Filimenk diyârlarında böyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kâfir kal‘ası yokdur, bi-hakk-ı Seyyidi'l-mürselîn Cenâb-ı Kibriyâ dest-i İslâma müyesser ede.

Ammâ bu kal‘anın deryâ getirdiği handakdan aşrı karada bizim Kırka hâkinde bu kal‘aya sehel havâle bir kayalı püşte-i pest var. Anda bir Fostiçse-i azîm, ya‘nî bir siper-i kal‘a etmiş kim gûyâ bu dahi bir sedd-i Kahkaha'dır. Üstünde firça gibi topları dizmişdir. Başka kesme kaya handak-ı amîk var, ammâ deryâ sehel ba‘îd olmağile handakında suyu yokdur, lâkin handakdan hâric niçe bin elvân muhîl [ü] şeytanatlar ile gûnâ-gûn şarampav kazıkları ve parmaklıkları ve lağımlar etmiş. Hattâ esîrlerimizin nakilleri üzre bu Fostiçse'nin yer altından ve kal‘a handakı içindeki deryâ ***[141a]*** altından Zadra kal‘asına gider yol vardır, derler. Ol mülâhaza ile bu yolu yer altından etmiş kim eğer karada olan Fostiçseyi Türk alırsa içinde olan kâfirler kal‘aya firâr edeler ve kal‘adan anlara imdâd gideler, ammâ inşâ’allâh "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [64]. mazmûnu üzre Cenâb-ı Allâh fethi müyesser etmişse bu re’y [ü] tedbîrleri sû-i tedbîr olur, ammâ hikmet-i Hudâ bu mezkûr Fostiçse tabyasının dahi havâlesi vardır. Bu havâleye balyemez topları koyup Fostiçse'i döğe döğe berbâd eder.

Sene (---) mâh-ı (---) gurresinde bu kal‘a altına Melek Ahmed Paşa efendimizle yetmiş bin asker ve iki kerre yüz bin aded devâbbât ve komor bârgîrleriyle bu Zadra kal‘asından bir top-ı tavîl menzili ba‘îd (---) nâm taşlı mahalde meks olunup bu diyârı nehb u gâret ve hasâret etmek fermân olunup etrâf

[u] eknâfa karavullar kondu ve taraf taraf çeteciler mâl-ı ganâ'imlere gidüp üçüncü günde ol kadar mâl-ı firâvân ve ol kadar devâbbât ve zehâyir-i bî-hadd ü bî-pâyân getirdiler kim hemân on bin aded bârgîr bârı incü-misâl ve dânedâr buğday gelüp ordu-yı İslâm ganîmet oldu.

Ammâ bu mahalde asker-i İslâm şeb [ü] rûz durmayup şîrînlediklerince Zadra'nın mezkûr Fostiçse kal'asının şaranpavlarına nihânîce varup direklerin kal' etmeğe başladılar. Küffâr bu hâli görüp kudurdu. Bir vakt-i seherde asker-i İslâma ol kadar top güllesi vurdu kim niçe gülleler kelleleri götürdi. Bundan yine guzât-ı muvahhidîn aslâ aldırmayup mezkûr Fostiçse'ye sarılup şarampavlardan içeri guzât-ı müslimîn tâ handak kenârına dek varup küffâr ile derûn-ı handakda bir savaş-ı perhâş olup gûyâ ceng-i kal'a-i Azak oldu. Üç sâ'at germâ-germden sonra guzât-ı müslimîn gördüler kim bu Fostiçse'nin handakı ka'r-ı zemîne varmış ve burc [u] bârûsu eflâke çıkmış bir metîn ve müstahkem kal'a olmuş ki ol serhadlerde nazîri ve adîli yokdur.

Âhirü'l-emr cümle guzât gördüler kim bu kal'ayı döğmeğe me'mûr değiller ve bu mahalle gelüp ceng etmeğe Melek Paşa'dan me'zûn değiller. Hemân kendü fodullukların fikr edüp sâlimîn ü gânimîn şaranpavlardan taşra çıkınca hemân küffâr guzât-ı muvahhidîni kaçdı zann edüp bu kerre ol Fostiçse'nin şaranpa[v] kapuların açup asker-i İslâm'ın akîbince "Yajuj Yajuj" deyüp Zadra sahrâsına çıkup domuz sürüsü gibi sürü sürü gelüp asker ile çıt-a-çat döğüşmeğe başladıklarında, hemân mukaddemâ Fostiçse'den gerüye dönen guzât bu kâfirlerin ardların alup kâfir-i bed-kârlar iki asker mâbeyninde kalup bunlara eyle bir tîğ-i âteş-tâb urup bakıyyetü's-seyfleri karârgâhları olan fostiçselerine girdiklerinde akîblerince asker-i İslâm bile girüp anda dahi bir azîm ceng edüp içinde bulunan üç binden ziyâde kâfirleri dahi kılıçdan geçürüp re'îsü'l-küffâr olan Niski nâm kâfir ve veled-i pelîd-i anîdi Mora nâm la'în dahi dest ber-kafâ esîr olup hamd-i Hudâ sene (---) mâh-ı (---) gününde yürüyüş ile kal'a-i Fostiçse feth olup cümle kelleleri ve esîrleri alup bu kal'ayı harâb u yebâb ederken içinde olan guzât-ı müslimîne kal'a-i Zadra ol kadar top gülleleri yağdırdı kim gûyâ kal'a-i Zadra âteş-i Nemrûd içinde kalup murg-i semendere döndü. Cümle guzât bu güllelere bakmayup kal'ayı berbâd etdiler. Vakt-i ışâ olunca münhedim edüp ol şeb-i muzlimde cümle guzât bu kadar kelle ve esîrler ile ordu-yı İslâma gelince ol gece yer altından küffâr Zadra kal'asından bu kal'aya girüp amâr etmeğe başladılar. Ba'dehû derûn-ı hisâr-ı Zadra'dan vere ile kâfirler orduya gelüp mâl-ı firâvânlar ile esîrlerin taleb etdiklerinde paşa-yı müdebbir rızâ vermeyüp elçilerin gerüye redd etdiler. Ol gün ordu-yı İslâm'da bir şâdumânlar olmuşdur kim ta'bîr olunmaz.

Der-beyân-ı müşâvere-i azîm: Bu kal'a-i Zadra altında cümle mîr-i mîrân ve ümerâ ve iş erleriyle müşâvereler olup ale'l-ittifâk cümle guzât yek-dil [ü] yek-cihet olup İsmâ'îl alaybeği serdâr olup,

Zadra altından vilâyet-i Dodoşka'ya ve vilâyet-i Islovin'e {ve vilâyet-i Mekemorya'ya} gitdiğimiz konakları ve kılâ'ları beyân eder

Evvelâ Zadra altından on bin asker ile kalkup Melek Ahmed Paşa efendimiz seksen bin askerle Zadra altında kalup, bizler *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp cânib-i garba Körfez denizi kenârıyla bir gün bir gece seğirdüp vakt-i seherde, **vilâyet-i Moran kal'asın**a varıldı. Bahr-i Bundukanî kenârında bir metîn ve kavî kal'adır. Cümle küffâr asker-i kerrârdan haberdâr olup derûn-ı kal'aya tahassun etmişler ve cümle mâl [u] menâllerin kurâlarda bırakmışlar. Bu kal'a evvel ve âhir Venedik hükmündedir. Bunda billûr ve necef ve moran camlar ve gözlükler ve gûnâ-gûn cam

fânûslar işlerler. Bu şehrin cânib-i cenûbunda deryâ içre elli mîl mikdârı ***[141b]*** sevâd-ı azîm şehr-i Venedik, ya‘nî belde-i Bundukanî nümâyân idi, ammâ imârâtının kubâbları ve nâkûs millerine alemleri şa‘şa‘ası cihânı rûşen etmişdi. Hudâ dest-i İslâma müyesser ede.

Andan kal‘a-i Moran'a aslâ nazar etmeyüp yakınında olan imâristânları ve bâğ [u] bostânları harâb [u] yebâb edüp bu kadar mâl-ı firâvân ve emti‘a-i nevâdir makûlesi bî-misâl tuhaf âvânîler ele girmişdir kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Ve yedi bin aded Fireng-i Seng ve Islovin üsârâlarının güzîdeleri dest-i İslâm'da giriftâr-ı bend-i belâ olup bu kavmeyn-i mezbûreyn devletlerine bir mertebe za‘af u şikest ü bâl târî oldu kim def‘-i adüvde adem-i kudretleri zâhir olmağile cümle guzât gürûh gürûh olup her tarafı Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr gibi urup kavm-i Islovin ve Fireng-i şekâvet-sencleri esîr ederlerdi. Ve yine ol gün serdârımız yanına elbette gelirlerdi, zîrâ bu zemînde olan dağların şark ve şimâl cânibi tarafları Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu (---) (---) (---) (---) (---) oğullar nâm keferelerin hâk-i nâ-pâk-i menhûs hâneleridir kim diyâr-ı Islovin nâmıyla müte‘ârif dâr-ı diyârların cümlesi Nemse çâsârına tâbi‘ olup ol kral-ı dâllin boybeğleridir.

Ve bu dağların mâverâsından tulû‘ eden nehr-i Sava cânib-i şarka, andan şimâle akup Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya karışır ve yine bu Hırvat ve Islovin dağlarından tulû‘ eden nehr-i Drava Hırvadistân'da kal‘a-i Çakatorna ve kal‘a-i Ligrad ve kal‘a-i Keçkivâr kim Kanija kal‘ası kurbunda Yeni kal‘a nâmıyla iştihâr bulan kal‘alar dibinden ubûr edüp nehr-i Drava kal‘a-i Ösek dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur ve yine bu Mesloven dağları ardından nehr-i Râba çıkup Nemse'nin Ni‘met-Uyvar kurbundan geçüp Nemse hükmünde kal‘a-i Yanık dibinde nehr-i Râba nehr-i Tuna'ya mahlût olur, ammâ bu dağların beri taraflarında akan sular cümle Venedik denizine mahlût olur.

Ba‘dehû bu Moran kal‘asından cânib-i garba mahsûldâr ve bâğ-ı İremezât kurâları nehb u gâret ederek Venedik körfezinin nihâyetine varıldı kim **vilâyet-i Dodoşka kal‘ası**dır kim bu vilâyetin nısfı Nemse çâsârı hükmündedir ve nısfı Venedik küffârı destindedir. Ekseriyyâ halkı kavm-i Talyan'dır kim lisân-ı Talyanca ve Nemsece kelimât ederler. Bu mahallerin cânibi şimâlinde Alman dağıdır. Nehr-i Tuna'nın başıdır kim doksan yedi konak şarka akup Karadeniz'e Kili kal‘ası ve Tulça kal‘ası ve Solona boğazı ve Hızır İlyâs boğazı ve Karahırman boğazıyla beş koldan Bahr-i Siyâh'a karışır.

Bundan mâ‘adâ enhâr-ı sagîreler cümle Venedik körfezine mahlût olur, ammâ yine Alman'dan bir nehir çıkup bu Dodoşka vilâyetinde Bundukanî körfezine mahlût olur. Nehr-i Duşka derler âb-ı hayâtdır. Mezkûr nehirden öte İşpaniye ve Nemse hudûdudur. Venedik hükmünde değildir. Nemse ile sulha mugâyir iş olmasın içün hemân Venedik'e tâbi‘ Dodoşka vilâyetin üç gün üç gece nehb u gâret ve hasâret eyleyüp bin altmış aded pençe-i âfitâb-ı mehtâb duhter-i pâkîze-ahterler ile nûr-ı mücessem muğpîçeler alınmışdır kim her biri birer Rûm harâcı değer, ammâ niçe bin küffâr gemilere binüp Körfez deryâsındaki adalara firâr etdiler.

Bu Körfez'in bu mahal nihâyetinden tûlu cânib-i kıbleye boğaz ağzındaki Mora vilâyetindeki mukâbil Körfez adasına ve Zaklise ve Kefalonya adalarına varınca bu Körfez deryâsının tûlu bin beş yüz

mîldir. Beri şimâl tarafı vilâyet-i Mora ve kal‘a-i Ayamavra ve Arnavudluk'dan vilâyet-i Delvine ve vilâyet-i Avlonya ve kal‘a-i Drac ve kâfirin Kotur boğazı ve Nova kal‘amız. Andan vilâyet-i Dobra-Venedik ve vilâyet-i Hersek sâhillerinde vilâyet-i Pirmorya ve kâfirin kal‘a-i İspilet ve kal‘a-i şibenik ve kal‘a-i Zadra ve kal‘a-i Moran ve kal‘a-i Dodoşka'da körfez tamâm olup karşu tarafıyla cenûbdur. İşpaniye vilâyetinde vilâyet-i Pulya ve vilâyet-i Kalora burnudur kim deryâya beş yüz mîl çıkmış bir burundur. Anın ardı yine Akdeniz kenârında yine vilâyet-i İşpaniye ve vilâyet-i Fransa hükümleridir, *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib bu gâret etdiğimiz,

Dodoşka vilâyetinde olan kılâ‘ların esmâların beyân eder

Evvelâ kal‘a-i (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş)..... ***[142a]***

Andan mansûr u muzaffer on üçüncü günde yine kal‘a-i Zadra altında asker-i İslâma gelüp lâ-yu‘add ve lâ-yühsâ mâl-ı firâvânların öşürlerin kanû[n]-ı Âl-i Osmân üzre Melek Ahmed Paşa efendimize hisse verüp, andan cemî‘i metâ‘lar mezâd-ı sultânî içre bir bey‘ [ü] şirâlar olmuşdur kim bir gulâm-ı mehpâre on guruşa fürûht olmuşdur ve gayrı emti‘a ve akmişe ve kâlâ-yı vâlâ makûleleri fürûht olmadan kalup harbende ve şütürbân ellerinden düşüp pâymâl-ı rimâl idi ve devâbbât makûlesinin hisâbın Hallâk-ı mahlûk bilir kim bin koyun yüz beş guruşa satıldı ve zehâyir kısmından niçe bin komor bârgîri yükü buğday ve arpa ve darı ve gayrı me’kûlât kısımları var idi. Hamd-i Hudâ böyle bir rahne Venedik kâfirine olmayup sene 1071 mâh-ı Muharrem'inin onuncu gününde,

Kal‘a-i Zadra altından avdet edüp Hilevne sahrâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Zadra altından cânib-i kıbleye,

Menzil-i kal‘a-i Zemonik: Mukaddemâ mevsûfdur. Bu mahalde cümle guzâta karavullar fermân olunup Hersek eyâletine mutasarrıf Tekelü Mustafâ Paşa'ya izin verilüp, ancak kendü askeriyle sancağına gidüp Hersek askeri asâkir-i İslâmla kaldı ve bu mahalde artık guzât-ı müslimîne çete ve poturalara gitmek men‘ olunup gidenin haklarından gelindi. Andan,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i metîn Tin: Boşnak lisânınca (---) (---) (---) derler. Bânîsi kavm-i Hırvat'dır, ammâ fâtihi sene 945 târîhinde Gâzî Hüsrev Paşa'dır. Leb-i deryâda şekl-i muhammes bir şeddadî binâ kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ hâli üzre mu‘attaldır, lâkin hâk-i pâki senglice yerlerdir ve Kırka sancağı hükmündedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı sahrâ-yı Rane, ya‘nî kal‘a-i garîb Virene: Lisân-ı Latince (---) (---) (---) (---) Virene derler. Bânîsi yine kavm-i Hırvad'dır, zîrâ bu hâk-i amber-pâklara vilâyet-i Hırvadistân derler kim üç yüz pâre kal‘alar idi. İbtidâ bu vilâyetli Yûsuf Paşa cezîre-i Girid'de

Hanya kal‘asın sene (---) târîhinde {feth edince} ol sene-i menhûsda Yûsuf Paşa'ya rağmen Venedik kâfiri gelüp cümle Hırvadistân'da yüz yetmiş pâre kal‘aları harâb u yebâb edüp ol seneden berü kal‘alar cümle harâbdır. Hudâ-yı Müte‘âl yine imârın müyesser eyleye. Bu Virene kal‘ası dahi Süleymân {Hân} asrında be-dest-i Gâzî Hüsrev Paşa sene 944'de feth edüp Kırka sancağı hükmünde idi, ammâ bu da harâbdır. Andan cânib-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Çoltaroğlu: Kırka sancağında bâğlı ve bâğçeli ve hân ve câmi‘li bir ma‘mûr kend imiş. Hâlâ bâğları kendi bitüp kendi yitüp köy harâb yatup kalmış. Andan yine kıbleye,

Evsâf-ı vâdî-i Kılariçe, ya‘nî kal‘a-i Ustorviçe: Lisân-ı Boşnak'da (---) (---) demekdir. Bânîsi bunun da kavm-i Hırvat'dır. Fâtihi Süleymân Hân devletinde sene 961'de be-dest-i Gâzî Malkoç Beğ'dir.

..... (2 satır boş).....

Andan yine tekrâr,

Menzil-i kal‘a-i Kinin: Cümle guzâtları ve a‘yân [u] eşrâfları paşaya karşu alay ile çıkup kal‘adan ol kadar safâ geldin deyü balyemez toplar atıldı kim zemîn ü âsumân dir dir ditredi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan yine cânib-i kıbleye,

Evsâf-ı cây-ı bî-amân, ya‘nî kal‘a-i metîn Karaorman: Bu kal‘a sene 945 târîhinde kal‘a-i Kinin'e kahr etmek içün Gâzî Hüsrev Paşa binâ etmişdir. Câ-be-câ yerleri harâb olup bizim askerimizin şûr [u] şerlerinden cümle neferâtları kal‘a bırağup sarp dağlara firâr etmişler. Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kal‘ayı kendü mâlıyla amâr edüp Bosna defterdârından kullarının bir yıllık ulûfe ve zahîrelerin verdirüp ve müstevfâ cebehâne ve mühimmât levâzımâtların koyup kullarını iskân etdirdi. Andan,

Menzil-i karye-i Çelbik: Gâyet ma‘mûr köydür, zîrâ Hilevne sahrâsı gibi mahsûldâr yerde bir ma‘mûr dârlardır. Andan yine sahrâ-yı Hilevne içre semt-i kıbleye,

Karye-i Atlıbeğzâdeler: Bu hânedânda paşaya ve cümle gâzîânlara ziyâfet-i azîmler olundu kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Andan bir alay-ı azîm ile hamd-i Hudâ selâmetle,

Menzil-i kal‘a-i Hilevne: ***[142b]*** Kal‘a-i Hilevne'den paşaya safâ geldin topları atılup âvâzesi eflâka peyveste olup zemîn-i Hilevne zelzelelendi. Andan semt-i cenûba,

Menzil-i kasaba-i şoviçse: Bunda dahi a‘yân-ı beled paşaya ziyâfet-i azîmler etdiler. Andan taraf-ı şimâle gidüp, menzil-i kal‘a-i Kelp'i ubûr edüp,

Menzil-i sahrâ-yı yaylağ-ı azîm Köprez: Bunda cemî‘i atları çayıra salup, paşa efendimiz cemî‘i iş görmüş âdemler ile müşâvereler edüp cümle nehb u gâret olan diyârlara yarar iş bilür pirbelik, ya‘nî kulağızlık edüp her lisândan bilür âdemleri mezkûr diyârlara çaşıt gönderüp cümle sancak beğlerine, "Ha desem, hâzır-baş bulunun" deyü hil‘at-i fâhireler geydirüp niçe gûne ihsân [u] in‘âmlar edüp

cümle asâkir-i İslâm'ı vatan-ı aslîlerine gönderüp, ancak sekiz bin aded güzîde kendü askeriyle sahrâ-yı Köprez'de zevk [u] safâya başladık.

Hikmet-i Hudâ sene 1071 mâh-ı (---) ba‘dehû Âsitâne-i Sa‘âdet'de Köpürlü Mehemmed Paşa ağalarından Alî Ağa nâm bir esb-süvâr ki bâd-ı sabâdan müste‘âr bir tuyûr-ı cân ulağ-ı tenk girdâr bir çâpük süvâr muhteşem ağa ile emr-i pâdişâhî ve hatt-ı şerîf-i şehinşâhî vârid olup Köprez sahrâsında dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ'da hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn okunup buyurmuşlar kim,

"Sen ki lalam Melek Ahmed Paşa'sın, Bihke kal‘ası kapudanı (---) kulumu Zirinoğlu keferesi destinden yüz kîseye varınca verüp halâs edüp yüz kîse hazîne-i âmiremden alup kabz edüp elbette ol kapudanı halâs edüp Der-i devletime gönderesin kim ol serhadlerin umûruna müte‘allık ba‘zı müşâvereler oluna ve kadîm eyyâmda ecdâd-ı ızâmlarımdan kalma milk-i mevrûsum olan Kilis nâm kal‘ayı dest-i küffârda kalmağın anın yolların ve İspilet kal‘ası bellerin ve şibenik kal‘ası yollarında olan çengelistân ve sengistân dağları ve toplar ve arabalar geçecek yolları tathîr edüp her kurâ vü kasabât ve kılâ‘larda zehâyir yığasın, *ve's-selâm"* deyü hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda,

Paşa efendimiz, "El-emrü emrüküm" deyüp ol ân tuğlar otak önüne du‘â ve senâ ile çıkup kurbânlar kesilüp fukarâlara bezl oldukda taraf-ı saltanatdan gelen kapucubaşıya on kîse ihsân olunup yine Der-i devlet tarafına gönderildi.

Andan paşa efendimiz cümle eyâlet-i Bosna'da olan mîr-i mîrânlar ve ümerâlara ve alaybeğlerine bi'l-cümle mü’ekked emrler yazılup her sancağ ve kazâlara birer mükellef kapucubaşılar gitdikde cümleden evvel Hersek sancağı vâlîsi üç tuğlu vezîr Tekelü Mustafâ Paşa geldi ve cümle askeriyle sahrâ-yı Köprez'in bir cânibine kondu ve İzvornik sancağıyla Çengîzâde (---) Paşa geldi ve Çernik sancağıyla Pıraçalı Mustafâ Paşa ve Kırka sancağıyla şehlâ Hüseyin Paşa ve Pojega sancağıyla Sarhoşzâde İbrâhîm Paşa ve Kilis Sancağı Beği Sarı İbrâhîm Beğ ve cümle eyâlet-i Bosna'da olan alaybeğleri ve cümle erbâb-ı zu‘amâ ve cümle erbâb-ı tîmâr kanûn-ı pâdişâhîleri üzre cümle cebelüleri ile ve cümle sancak beğlerinin askerleriyle cümle otuz bir bin altı yüz aded pür-silâh asâkir-i İslâm âmâde oldular ve Bosna eyâletinde ma‘mûr olan yetmiş sekiz aded kılâ‘ların yine nısf neferâtları ile paşanın kırk aded sekbân ve sarıca bayrağlarıyla ve on bin gönüllü ve on bin aded komorcıyân ki kirâ bârgîrleri sâhibleridir ve üç bin aded çerâhor ve beldârân ve teberânlar ile cümle cümle elli üç bin asker olup cümle zehâyir ve bârhâne ve cebehâneler ile toplar âmâde olup,

Sene (---) mâh-ı (---) nda sahrâ-yı Köprez'den kal‘a-i Kilis ve İspilet [ve] şibenik kal‘aları tarafların nehb u gâret etmeğe gitdiğimiz kal‘aları ve menâzilleri beyân eder

Evvelâ sahrâ-yı Köprez'den *bism-i İlâh* ile kalkup kasaba-i şoviçse'i geçüp menzil-i sahrâ-yı Hilevne, andan

Menzil-i Atlıbeğzâde: Bu mahalde kanûn-ı vüzerâ üzre paşanın otağı etrâfın yüz yetmiş aded sandalye sâhibi kapucubaşılar ihâta edüp hayme vü hargâhların kurup meks etdiler ve sâ’ir ümerâlar dahi kollu kollarına kondular ve cânib-i erba‘aya göçe-be-göçe karavullar ta‘yîn olunup meks olundu.

Ve bu mahalde Bosna sancağı askeri cümle guzât-ı müslimîne talî‘a-i asker olmak emr olundu ve Hersek sancağıyla Tekelü Paşa gerüde kalan askere dündâr olmak fermân olundu kim "Gerüde düşeni kaldıra ve kalanı askere yetişdire ve cümle asker meks etdikde Tekelü Paşa asker akîbinde meks edeler ve cümleden sonra göçeler ve cümle askeri görüp gözedüp hıfz u hırâset üzre ***[143a]*** olalar" deyü fermân-ı vezîr-i dilîr cereyân buldu.

Andan ale's-sabâh Atlıbeğzâde Çiftliğinden kalkup yine Hilevne sahrâsının garbında Porolok dağı nâm kûh-ı Bîsütûn [u] kûh-ı Demâvend gibi ol sengistânı mukaddemâ tathîr etmişdik, ammâ şimdi yine ol cebel-i sengistân-ı müntehâdan şâhî topları ve iki kıt‘a kolumburuna darbzenleri yüz bir renc [u] anâ ile aşırup sekiz sâ‘atde ol seng-i hârâları tathîr ederek nehr-i Çetine-i azîmi cisr-i Baba Ahmed'den ubûr edüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Çetine: Kemâkân cümle mîr-i mîrân ve ümerâ-yı a‘yân ve gayrı asâkir-i bî-pâyân yerlü yerlerinde karâr-dâde oldular, ammâ bu menzile paşa efendimiz gelirken ol sengistân ve çengelistânlardan topları çekdirirken orta kuşak ile kürksüz hareket etdiklerinden gâyet dil-saht olup müte’ellimâne hareket ederek bî-tâb ü bî-mecâl otak-ı nüh-tâkında nüzûl edüp sehel istirâhat ile hâb-âlûd olup yatdıkda cümle iç ağaları dahi *"Es-seferu kıt‘atün mine's-sakar velev kâne fersahen"* [65] mazmûnu üzre meşakkat-ı âlâm-ı râh-ı şedâ'idlerin çekdiklerinden cümle iç ağaları dahi Ashâb-ı Kehf hâbına dalmışlardı ve her biri birer gûne nefîr-i hâb çalmışlardı.

Der-beyân-ı sergüzeşt-i mahûf u muhâtara

Bu mahalde otak nöbetçisi olan Alî Ağa dahi cümle tevâbi‘atlarıyla vâdî-i hâb-ı nâza varmışlar. Hikmet-i Hudâ İspilet cenerali nâm la‘în ü bî-dîn tarafından bir Uskok-ı müşrikîn ceneral-i dâl bed-fi‘âl elinden bir kadeh şarâb-ı pür-hubâb içüp da‘vâ-yı nâmerd ile paşayı şehîd etmeğe gelüp serâperdenin cânib-i erba‘asın tecessüs edüp verâ-yı perdede müstetir ne zuhûrât-ı İlahiyye var idiğin müşâhede etmeyüp görse kim cümle asker [66] kabîlesinden olup mest [ü] medhûş yatırlar kim cümle [67] den olmuşlar. Gûyâ cümlesi ölmüşler. Hemân bî-dîn-i la‘în Uskok "Bire fursat ganîmetdir" deyüp otak sokaklarının birin söküp tâ Melek Paşa'nın obası cânibine reftâr ederek ve bî-bâk u bî-pervâ revâne olurken,

Hikmet-i Hudâ-yı mudhike-i garîbe: İç ağalarından Abaza Merşan Yûsuf ve Abaza Arıt Alî ve Abaza Kamış Velî bunlar bostâncılar imiş. Tecdîd-i vuzû‘ etmeğe paşa yanından taşra çıkup âbdest almağa bu Abazalar çömelüp dururlar, ammâ bunlar aslâ Türkçe bilmezler. Abaza lisân-ı lehcesiyle bunlar kâfire derler kim,

"Bak bak âdemdir, bu karalık gecedir, dâ‘vâcı arz-ı hâldir, olur mudur?"

Tercüme: "Baka baka âdem, bu karanlık gecede da[‘]vâcı arz-ı hâli olur mu?"

"Âdem ne vardır? Paşa hasta yatır mıdır? Bu gece dîvândır, yokumdur?"

Tercüme: "Bire âdem, ne var? Paşa hasta yatıyor. Bu gece dîvân yokdur" Biri dahi darılup, eydir:

"Dîvâne efendisi yokdur. Sen ne bu kadar gece gelirdir?"

Tercüme: "Dîvân efendisi yokdur. Sen ne bu kadar kim gece gelirsin?"

"Sabâhdır, olur mudur, dîvân kindisi olurum. Haçan dabul dubul dum dum çalardır, o zemen arz-ı hâldir, hâzır yapdır"

Tercüme: "Sabâh oldukda kindi dîvânı olup davul ve zurna dum dum çalınır. Ol zamân gelüp arz-ı hâlini getir" derler.

Bu Abaza lehceleriyle mezkûr Uskok keferesiyle söyleşirlerken meğer paşa bu kelimât-ı turrehât-ı kalenderîleri yatdığı obadan istimâ‘ edüp görse kim bir fedâ’î Uskok kâfiri pür-silâh ve âteş-pâredir. Hemân paşa-yı bahâdır başı ucundan koca Hoş-kadem kılıcın kapup obadan taşra bir kadem-i hoş-kademle pertâb edüp Uskokun kellesine bir sâtûr-ı Melek'i eyle çekdi kim felek reşk etdi, ammâ yine böyle iken mezbûr iki üç gulâmlardan gayrı bu kâfir kesilmesinden bir âdemin rûhlarının haberleri olmayup hâb-âlûd yatırlardı. Meğer maktûl kâfirin taşrada on iki aded yunak ve fetâ çoyik refîkleri var imiş. Anlar dahi otak içine bir yerden girüp Peşkircibaşı nâm Çerkes şahbâz nâm şehnâz ve Gürcî Zülfikâr nâm merd Alî-vâr Zülfikâr'ın ellerine alup bu iki nâmdâr yiğitler on iki kefereye otak içre kılıçlar ururken cümle iç ağaları içinde bir hay huy kopup on iki aded kâfirlerin kellelerin kesüp köpeğî galtân etdiler.

Bi-emr-i Hayy-ı Kadîr ol ân paşa-yı kâmkâr-ı şemşîrkâr ten-dürüst olup Yûsuf Kethüdâ'yı ve cümle ağavâtları içeri otağa da‘vet edüp ordu monlası ve cümle ümerâlar huzûrunda bir şer‘î celb-i celb dîvânı etmişdir kim ta‘bîr olunmaz. İbtidâ hazînedârı çökerüp boynun urmak isteyüp, cümle ağavât ve ümerâlar zemîn-bûs edüp hazînedârı bin aded asâ-yı pîrâna sulh edüp bin tâzıyâne urdular. Netîce-i kelâm mukaddemâ işde bulunan Abazalardan ve peşkircibaşı ve Gürcî Zülfikâr'dan mâ‘adâ üç yüz seksen ***[143b]*** aded gılmân-ı enderûna beşer yüz aded kızılcık hoşâbı şerbetin nûş etdirüp lezzet-i telhleri tabanlarından çıkdı. Ve otak nöbetcisi olan Mîr Kapucubaşı ve altı aded kapucuları cümle ağavâtlar ricâ edüp ricâları aslâ ve kat‘â makbûle geçmeyüp serâperde önünde yedisinin de kellelerin galtân eyledi. Efvâh-ı nâsda kimi "Ey eyledi" ve kimi "Kem eyledi" deyü böyle sefer üzre gûnâ-gûn güft u gûyâ bâ‘is olup paşa bu husûsda te’ennî eylemedi ve tarîk-i mudârâya gitmedi deyü bu hâl-i pür-melâli cümle kapucubaşılar ve kırk altı aded bölükbaşılar el-hâsıl aşcıbaşı ve seyisbaşıya varınca akûr akrebe dönüp paşanın bu vaz‘-ı nâ-hemvârından gâyet bî-huzûr ve ağalar cümle rencûr ve hâtır-mehcûr oldular. Paşa gördü kim cümle ağavât ve tevâbi‘ât ve levâhikat bu sefer üzre rû-gerdân oldular. Âhir bunlara ümîd-i istimâletler vermeğile mütesellî etdi. Ol gün nehr-i Çetine sâhilinden kalkup sekiz sâ‘atde giderken Sin kal‘ası sol cânibimizde dağlar başında nümâyân görünüp kaldı. Andan,

Menzil-i Sultânzâde çiftliği: Harâb yatır kal‘a-misâl bir hânedân imiş. Bu mahalde şibenik kal‘asına giden çaşıtlar gelüp "Hâlâ küffârlar şibenik bâğların bozmağa çıkdılar" deyü haber geldi. Ol ân paşa nefîr-i rıhletleri çalup bu kadar asâkir-i nusret-encâm ile ol tenk u tar yollarda yüz bin renc [ü] anâ çekerek üçüncü sâ‘atde,

Menzil-i Virba: Lisân-ı Latin'de söğüd ağaçlığı demekdir. Bu mahalde bir rakîk ve nahîf âb-ı hayât kenârında meks olunup ileri giden ince karavullarımız şibenik kal‘ası câniblerinden yedi aded kâfir dilleri getirüp söyletdiklerinden sonra otak önünde yedisin de kelle perrân-ı paça edüp ser-i pür-mûyları galtân olup dil getiren gâzîlere ellişer guruş ve birer çelenk ihsân olundu.

Ba‘dehû Virba menzilinden kalkup üç bin aded çerâhor kûhken re‘âyâları konakçı ile mukaddem ileri gidüp top yollarında mîşezâr ve dar ve düşvâr yerleri ve gâyetü'l-gâye sa‘bü'l-mürûr olan pereselik yerleri ve çengelistân ve sengistân olan mahûf yolları fi'l-hâl re‘âyâ vü berâyâlar ve çerâhorlar gelüp bu hıyâbânlara eyle bir teber-i müslimî urup cemî‘i hâr u hâşâki ıhrâk bi'n-nâr edüp dahi fîl-i Mengerusî cüssesi kadar sahrâ kayalara keskin sarb sirkeler döküp niçe taşlar pâre pâre olup gubâr oldu. Ve ol mahalle paşa-yı kişvergîr deryâ-misâl asker ile ol tenk ü tar u dar yere gelince der-akab bir sahâbe-i münakkaş-ı musanna‘ kurdurup tahta'l-kahve tenâvül ederken cemî‘i guzât-ı müslimîne "Koma kurdlarım" ve "Koma şahbâzlarım" deyüp mezbûr tarîk-i âmma âmme-i nâsı üşürüp tarfetü'l-ayn içre ol dıraht-ı müntehâlara ve cemî‘i ahşâbât ve hâr [u] hâşâklara Hacı Bektaş Velî miftâhı ta‘bîr etdikleri yeniçeri baltası urup ân-ı vâhidde bir vâsi‘ şâhrâh-ı müstakîm etdirdi kim gûyâ derb-i kaşân ve kâşiyândır. Ba‘dehû andan cümle toplar ve cemî‘i mühimmât-ı bârgâhlar ve cümle asâkir-i İslâmlar âsân vech ile ubûr u hubûr edüp, andan,

Menzil-i Musik bayırı: Lisân-ı Latin'de musik (---) demekdir. Sene-i mâzîlerde bu zemîn üzre kal‘a-misâl bir Hırvat köyü var imiş. Hâlâ yerde yatır harâb-âbâddır, ammâ bu mahalle şibenik kal‘ası karîb olmağile tarfetü'l-ayn içre cânib [u] etrâfa kat-ender-kat karavullar koyup cümle asâkire "gâfil olmasınlar" deyü alay çavuşları tenbîh ü te’kîd edüp âmâde duruldu.

Ve bu menzilde Atlıbeğzâde ve Yenge Kırığı ve Gırbo Bölükbaşı nâm gâzîler sekiz yüz aded pür-silâh dilâver-i cülâver ve server ü hünerver yiğitler ile İspilet bâğlarından ve gayrı kılâ‘ların dağlarından bin altı yüz re’s mugân pîçe pençe-i âfitâblar kim her biri birer maralî ve gazâlî ve nergis gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü mahbûb u mahbûbe gılmân u bintânlar getirdiler kim kâkülleri perîşân ve çîm-ender-çîm ve ham-ender-ham kadd-i âşıkânı ham kılıcı gâzîlerin kılıçların meyânlarına bend kılıcı hüsndâr gulâmlar kim her biri birer ban ve kapudanzâdeler ve evc-i melâhetde bedr-i tamâm mehpâreler ve yüzden mütecâvizi dûşîze ve nâ-şüküfte sîm-endâm gül-fâm peri-peyker ve melek-manzar duhter-i pâkîze-ahterler ordu-yı İslâm'da ubûr etdirerek otağ önüne cem‘ edüp cümle guzât-ı müslimîn bu ciğer-kûşelerin şem‘-i ruhsârlarına pervâne-vâr cem‘ {olup} cümle uşşâkân sadâ-yı Hû'ya rehâ buldurup her tarafdan sadâ-yı "Yâ men Hû" gelüp gönlünde olan fetâ yiğitler kol kol olup kâfiristân vilâyetlerine çete ve poturalara revâne olurlardı. Andan Musik bayırından kalkılup yine sarp dere ve kayalar arasında ubûr edüp 8 sâ‘atde,

Menzil-i koru-yı Virba: Bu mahal şibenik cenerallerinin sayd ***[144a]*** [u] şikârgâhı bir söğüdlük orman hıyâbânı olduğundan bu mahalle Boşnaklar Virba korusu, ya‘nî Söğüd ormanı derler. Bu mahalde dahi üç bin aded müsellâh gâzîler paşa efendimizden me’zûn olup çeteye gitdiler.

Ol gün gidüp Lunçarik nevâhîlerine yetdiler. Ertesi gün bunlar dahi bî-ceng ü bî-cidâl ol kadar mâl-ı ganâ’imle ordu-yı İslâma gelüp cemî‘i ganâ’imlerin paşaya arz edüp hemân kanûn-ı Hazret-i Ömer üzre paşaya sekiz yüz esîrden penc-i yek paşaya iki yüz aded mümtâz ve ser-firâz ve ser-efrâz

perizâd ve mânend-i Behzâd gılmân ve bintânlar alınup mâ‘adâsı cümle dest-i guzât ile fürûht olundu. Ba‘dehû mezkûr koru-yı Virba nâm mahalden kalkılup,

Menzil-i vâdî-i Virpolise: Bu mahalde paşa-yı müdebbir yedi yerde pusuya asker koyup on bin aded müsellâh ve mükellef ü mükemmel askere Yûsuf Kethüdâ'yı serdâr ta‘yîn eyleyüp hil‘at-i fâhire ihsân edüp kendüleri bu mahalde dündâr ve hâzır-bâş kalup etrâf-ı erba‘aya yarar karavullar kodu ve pusuda olan asâkirlere haberler gönderüp "gâfil mebâş" dedi.

Der-beyân-ı azîmet-i asâkir-i İslâm be-cânib-i kal‘a-i şibenik-i be-nâm

Çün kim bu Virpolise nâm mahalde ol gece cümle guzât helâlleşüp cümle atlara yemlerin kesdirüp vakt-i şâfi‘î oldukda evvelâ Atlıbeğzâde ve Çoltaroğlu ve Tilki Bölükbaşı ve Gırbo Bölükbaşı ve Hasan Bölükbaşı Yenge Kırığı bölükbaşılar cümle bin sekiz yüz aded yiğitler piyâde pür-silâh karanlıkda ileri gitdiler ve ardları sıra iki bin güzîde salt cürd atlı yiğitler ile Bosna Alaybeğisi Gâzî İsmâ‘îl Beğ ve Hersek alaybeğisi bu atlılara serdâr olup âheste âheste gitmede. Ve serdârımız Yûsuf Kethüdâ dahi beş bin piyâde ve atlı yiğitler ile kilt-â-kit giderken sancak dibinde hakîr Feth-i şerîfe müdâvemet edüp giderken paşa efendimizin pusuya koduğu asâkir üstlerine uğrayup tenbîh ü te’kîdler edüp ileri ubûr etdik. Çün vakt-i Hanefî oldu. Ale't-ta‘cîl salât-ı fecri edâ edüp der-ân atlara süvâr olup du‘â ve senâyı atlar üzre edüp âheste-reviş giderken hemân ileride bir sadâ-yı Allâh Allâh ile bir tüfeng sadâsı kopdu. Derhâl anı gördük. Geceden giden yayanlar har har soluyarak çıkageldiler.

"Bire meded, kâfir geliyor. Pusuya girin. Biz kaçamak verdik" deyüp yıldırım gibi cümle geçdiler. Biz dahi sol tarafda ve sağ tarafda serdârımızla bir sarp dereler içlerine pusuya girüp âmâde durduk.

Hemân sâ‘at bir azîm küme atlı ve piyâde kâfirler geçdi. Anların akîbince bir küme yayan ve bir küme elli mikdârı atlı kefereler geçüp anlar dahi har har soluyup giderlerdi. Hemân beş on aded kâfirler kayalar üzre seğirdüp giderlerken bizleri dereler içinde kat-ender-kat görünce hemân anları kovan kâfirlere "Bire geri dönün" diyesiye kalmadı.

Hemân bizim Yûsuf Kethüdâ'mız ibtidâ "Allâh Allâh" deyüp at bırağınca cümlemiz dal-sâtûr-ı Muhammedî olup aç kurd koyuna sunar gibi ve sunar zağar gibi kâfirin ardına düşünce kâfir gördü kim kendü câniblerinden Türk askeri gelir. Hemân kıranlarındaki yayanları kovmadan ferâgat edüp bizüm üzerimize döndüler. Hemân cümle kâfirle alak bulak olup anlar bizlere, biz anlara bizler sokup kırarken ileri kaçan yayalarımız dahi geri dönüp kâfir iki asker arasında kalup cümle kefere kayalar arasına sepişüp merdâne ve dilîrâne hakkâ ki ey ceng etdiler.

"Bire bire koma kurdlarım" deyü savaş-ı perhâş ederken hamd-i Hudâ Melek Paşa efendimizin pusuya koduğu alaybeğinin biri kâfirin kamandığı kayalar üzre çıkup aşağıda olan küffâra anlar dahi kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup âhir kâfir kayalardan çıkup tekrâr üzerimize hücûm edüp köpek cengi etmeğe başladı, ammâ mel‘ûn küffâr kurşum ile yüzden mütecâviz yiğitlerimiz haşladı. Yine cümle guzât bu hâl-ı pür-melâle aslâ nazar etmeyüp "Bire Allâh Allâh" diyerek kâmil iki sâ‘at ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olup küffâr-ı murdâr firâra yüz dutup bu kadar askerden biri cân kurtarmayup beş yüz on kelle ve kırk diri asker tâze cân buldu. Hemân bu hakîr ü za‘îf Evliyâ-yı bî-riyâ ileride ince çetecilere iki atımla seğirdüp varup yetişdim ve cümle kâfirleri kırup kelle-paça

kırup etdiğimiz anlara nakl etdiğimde cümle gâzîyân secde-i şükür edüp dediler kim,

"Anlar bizim yanımızdan geçüp bizi görmediler. Biz az âdemleriz, anlar çokluk. Belki bize gerüden imdâd gelmeye deyü anlara iğmâz-ı ayn etdik. Meğer anlar ecellerine ***[144b]*** seğirdirlermiş. *Elhamdülillâh"* deyüp her biri ejder-i heft-sere dönüp,

"Bire Evliyâ Çelebi kopara İhlâs-ı şerîfi" deyüp at bırağup seğirderek üç yüz kadar kâfirler kayalar üzre meç ve kılıçların oynadup kendüler de oynarlardı. Hemân bunların üzerlerine "Allâh Allâh" deyüp at bırakdık. Cümlesi yer yarılup yere geçüp gâ'ib oldular. "Bire âyâ bunlar nice oldu" deyü tecessüs ederken, meğer ol kayalarda kuyulara girmişler. Biz ise kuyu var derken bir yiğidimizi kuyudan kurşumla urup şehîd eylediler. Hakîr meyyitin bir boş atıma tahmîl eyleyüp bir piyâde yiğide verdim. Andan yine seğirdüp,

Menzil-i Karavulhâne: Sene (---) târîhinde Tekelü Mustafâ Paşa bu şibenik kal'asın kırk gün kırk gece döğdükde paşa-yı müşârün-ileyhin sû-i tedbîriyle zîr-i kal'adan bî-feth hâ'ib [u] hâsir avdet edince asâkir-i İslâm'ın meteris yerlerine havâle bu karavulhâneyi binâ edüp gûyâ bir sedd-i İskender etmiş. Yetmiş seksen pâre balyemez ve yigirmişer vukıyye gülle atar kolumburuna topların güllelerin bizim üz[er]imize bârân-ı la'net gibi yağdırdı ve cümle küffârları tabya dîvârları üzre râyegân olup der-ân cümle der [ü] dîvârların haçlı Sanmarko bayraklarıyla zeyn etdi ve bu kastelin tâ ortasında eflâke ser çekmiş bir gemi direği üzre makara ile bir çatal filandıra bayrak kaldırdı kim zerdûz mutallâsının şa'şa'asından çeşm-i benî Âdem hîrelenir. Hamd-i Hudâ anı gördük.

Cümle guzât-ı müslimîn serdârımızla bir yere cem' olup alay alay ve sâf sâf olup cümle kelleleri Kosdaniçse nâm mızraklar üzre sançup mevc mevc gelüp bu kal'a-i şibenik altında hayme vü hargâhsız cümle asâkir meks etdiler ve esîrlere kâfirlerin kellelerin yüzdürdüler. Ba'dehû içlerine ot doldurup cıdalar üzre gezdirdiler. Küffâra rağmen kal'a-i şibenik'e karşu cümle kelleleri ve esîrleri dizdirdiler.

Evsâf-ı binâ-yı Pirinç Pirnik, ya'nî kal'a-i dâr-ı diyâr-ı Venedik deyr-i menhûs hâne-i sedd-i Kahkaha, ya'nî hisâr-ı şibenik

Kavm-i Bundukanî, ya'nî milel-i Fireng-i bed-reng-i seng-i pür-ceng-i Venedik vilâyetin keferelerinin târîhlerinde bu kal'ayı ibtidâ kavm-i Venedik'e pirinc-pirim, ya'nî ban ve hersek olan Pirinç Pirnik nâm bir keferenin binâsıdır. Bu Venedik cümle milel-i Nasârâ kralları mâbeyninde ne kral ve ne hersek ve ne ban ve ne çarna ve ne çâsâr ve ne iğranduka ve ne irşek (---) (---) (---) Ancak bunların zâbitlerine pirinc-pirim derler kim yaldız altununda bir bodurca Hacivad külâhlı sûret ibtidâ pirinc-pirim olan keferenin suver-i menhûsudur, ammâ başdaki sivri şekilli tâcları kendü zu'm-ı fâsidlerince Hazret-i İsâ'nın kadem-i şerîfi çorabı ola kim diyâr-ı Kürdistân'da şehr-i Rıkka'da, ya'nî Urfa şehrinde ellerine girmiş ola ve sahîhdir. İşte bu şibenik kal'asın evvelki pirinc-pirim binâ etmişdir, ammâ lisân-ı Latin'de şibenik (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Niçe kerre bu kal'ayı sâ'ir krallar muhâsara edüp döğmüşlerdir. Âhir hâ'ib [u] hâsir gitmişlerdir. Hattâ sene (---) târîhinde zamân-ı İbrâhîm Hânî'de Tekelü Mustafâ Paşa serdâr-ı mu'azzam olup kırk gün kırk gece döğüp bilâ-feth avdet edüp ba'dehû Danilova nâm mahalde bir yüz karalığıyla

münhezim olup bu kadar guzât câm-ı şehâdeti nûş etdiler ve rûh-ı şerîfleri dâr-ı Illiyyîne gitdiler. Beyt:

Edemez def‘ sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnu üzre

Takdîr-i ezel eyle imiş n'olsa gerek.

Andan sonra küffâr-ı dûzah-karâr bu kal‘ayı bir hâle koyup gûyâ sedd-i İskender etmişdir, zîrâ sayyâd elinden kurtulmuş gazâla dönmüşdür bu.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i şibenik: Venedik körfezi sâhilinde Kilis sancağı hâkinde Kırka sancağı türâbıyla müşâ bir kayalı ve fedâ’î katanalı yerde şekl-i muhammesden tûlânî bir seng binâ bir kal‘a-i garrâ-yı ra‘nâdır kim gûyâ incü-misâl beyâz ve münevverdir, ammâ düşman kal‘ası olmak ile ne cirmde ve kaç tabya ve kaç kapusu ve kenîseleri var ma‘lûmum değildir, ammâ kal‘a-i azîmdir. Varoşu deryâ tarafınadır ve kıble ve batı rûzgârı tarafları körfez deryâsıdır. Ancak maşrık ve şimâl tarafı karadır kim ol taraflarda havâlesi var, ammâ meterise girecek yerlerin cümle lağım etmişdir ve Tekeli Paşa döğdüğü yerlere azîm fostiçe ve tabyalar etmişdir. Ve bu kara tarafı serâpâ bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân idi. Teberdârân-ı Ebû Müslim elinden geçmiş gibi cümle eşcârât-ı müsmirâtların kırup geçirdik. Ekseriyyâ dıraht-ı meyvedârları zeytûn ve incir ve nar ve ayva ve üzüm fidânları ile müzeyyen olmuşdu ***[145a]***

Ve kal‘a içinde kârgîr binâ manastır çanlıkları nümâyân idi ve kal‘anın cümle rûy-ı dîvârları iç yüze eğridir. Hîn-i muhâsarada top güllesi te’sîr etmeye deyü eyle eğri binâ etmişdir, ammâ sâ’ir Rûm kal‘aları gibi bu kal‘anın dendân-ı bedenleri yokdur, lâkin top delikleri ve mazgal delikleri çokdur.

..... (3.5 satır boş).....

Bu kal‘a-i hısn-ı metîn altında sehel istirâhat edüp ba‘de't-ta‘âm cümle guzât bir yere geldikden sonra serdârımız fermânıyla niçe gâzîler şikâr almak içün tâ kal‘anın handakı kenârına dek seğirdüp aslâ ve kat‘â ganîmet bir şey bulmayup hâ’ib u hâsir dönmüşler iken hikmet-i Hudâ bâğlar içre mahmûr ve evkâr bir kâfir-i bed-kâr ve sitemkârı dil dutup Yûsuf Kethüdâ serdârımız huzûruna getirdiklerinde eydir:

"Eğer beni âzâd ederseniz size bir azîm şikâr diyeyim" dedikde, serdârımız eydir:

"N'ola Muhammed hakkıyçün seni âzâd edeyim" dedikde, hemân kâfir dest ber-kafâ iken dal taban olup "Ardıma düşün" deyü Ayyâr-vâr pertâb ederek şibenik'den cânib-i şarka dağlar ve bâğlar aşup yarım sâ‘atde,

Evsâf-ı binâ-yı fostiçse, ya‘nî kal‘a-i ma‘mûr Ribniçse

Lisân-ı Latince Ribniçse (---) (---) demekdir. Bânîsi Bundukanî kefereleridir. Niçe kerre dest-i İslâma girüp Süleymân Hân asrından berü dest-i kâfirde kalmışdır. Hâlâ hâk-i Kilis ve hâk-i Kırka ile müşâdır. Kal‘ası leb-i deryâ-yı körfezde şekl-i murabba‘ bir alçacık kaya üzre seng binâ bir mahbûb kal‘a-i ra‘nâdır kim beyâz kuğu gibi münevver şekillidir, ammâ derûn-ı hisârda mahsûr olan bizim re‘âyâlığımızdan Venedik'e tapup Uskok olan şarik nâm kâfirin karargâh-ı mecma‘ı ve eşkıyâ-yı Hırvad ve Fireng derneği olup bu kâfirler bu mahalden her bâr Sin ve Kinin kal‘alarımız etrâfların nehb u gâret etmeden hâlî değillerdir, lâkin bu kal‘a şâhrâhdan ba‘îd bir sa‘bü'l-mürûr yerde vâki‘ olmağile üzerine varılmayup dest-i küffârda kaldı. Hemân bu kal‘a küffârları bizim asker-i İslâm'ı görüp kal‘a dîvârları üzre pencik esîri gibi âşikâre pür-silâh dizilüp âmâde durdular, ammâ bu kal‘anın mağrib tarafı deryâ vâki‘ olup bir liman-ı azîmdir kim gûyâ liman boğazında bir kapu gibi daracık boğazdır. Ve bu limana beş yüz pâre gemi sığar hayli vâsi‘ limandır kim bu limanın tâ ortasında bi-emr-i Hudâ bir kaya halk olunup ol kaya üzre bir küçük kullecik var.

Bu kulle etrâfında sağîr ü kebîr otuz aded kayıklar ve firkate ve ıskanpaviyeler var idi kim sâhibleri cümle kal‘a etrâfında olan bâğlarda ayş [u] işretlerde iken kal‘a muhâsara olunca kayık sâhibleri cümle bâğlarda kalup pinhân oldular, ammâ kayıklarda olan kâfirler bu kal‘a muhâsarasın görüp hemân "Avanta" deyüp liman boğazından taşra çıkmağa cân atarken hemân serdârımız Yûsuf Kethüdâ liman ağzının yemîn ve yesârına beşer yüz tüfengli gönderüp varan firkatelere kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup aslâ bir gemi taşra çıkamayup yine liman ortasındaki kal‘alı adacığa geldiler. Birkaçı kal‘anın deryâ tarafında kapusuna yanaşdılar.

Ba‘dehû cümle guzât derûn-ı dilden cân [u] gönülden kal‘anın her tarafından hücûm ederek cenge âhenk etdiler.

Hikmet-i Hudâ küffâr cengde iken iki yüz mikdârı Hırvat yiğitleri soyunup deryâda yüzerek kal‘a dibindeki kayıkların üç dâne kebîrlerinden uğurlayup beri bizim tarafa getirdiler, ammâ içinde şarâb ve ekmek ve peynirden gayrı bir şey yok. Hemân bu gâzîlere Yûsuf Kethüdâ beşer altun ihsân edince bu gâzîler gemilerin direkleri ve küreklerini gemilerin ipleriyle beş on aded nerdübânlar edüp ve bâğlarda büyük şarâb fıçıların âşikâre yuvarlayup kal‘a altına getirdiler, zîrâ kurşumun yağmur gibi yağdığından kal‘adan küffâr aslâ baş gösteremezler idi. Anıniçün cümle guzât bî-bâk u bî-pervâ fıçıları ve mezkûr nerdübânları kal‘aya dayayup hâh-nâ-hâh kal‘a üzre çıkup şarik nâm mel‘ûn kâmil bir sâ‘at dilîrâne ceng edüp âhir-i kâr karârı firâra mübeddel olup zîr-i kal‘ada birkaç kayık ve firkateler var idi. Anlara süvâr olup alarka olurken kal‘a üstünden gâzîler bunların gemilerine eyle kurşum urdular.

Gemilerinde yigirmişer ***[145b]*** ve otuzar kefereler görünürken beşer altışar âdem görünmeğe başlayup kürek çeküp kaçmağa baş gösterir başları kalmadı. Ne çâre ne hâl ise mezkûr adacığa yanaşdılar.

Hemân gâzîler mukaddemâ alınan firkatelere şahbâz yiğitler dolup "Avanta" deyü kâfirler üzre vardıkda, hemân kâfirler beş altı pâre firkate ile boğaz ağzına cân atdılar, ammâ iki tarafda bin aded tüfeng-endâz kuş uçurmağa komazlar.

Hemân kal‘a kapudanı şarik küffâr ve gayrı nâ-bekâr [u] füccâr gemilerin başdan kara edüp bâğlara

dökülünce cümle guzât bu yayan kâfirler üzre at bırağup cümlesin dest ber-kafâ der-çember ve der-zencir ve niçeleri tu‘me-i şemşîr olup gemileri der-kenâr kalınca üç aded firkatelere dahi Hilevne yeniçerileri binüp der-akab mezkûr küçük adadan üç firkate dahi kâfirleriyle alup kenâra gelüp ol üç firkatelere dahi gâzîler dolup cümle dokuz pâre firkateler ile cümle guzât bu liman içre altı aded firkateler dahi mâl-ı ganâ’imleriyle alınup, hulâsa-i kelâm sağîr ü kebîr cümle yigirmi dokuz pâre firkateler[den] ancak biri boğaz ağzında atılan tüfenglerden halâs oldu ve niçe kâfirler firkatelerden kendüleri deryâya atup gark oldu. Birkaç gemilerin âteşe urduklarında içinde mecrûh olan kâfirler, âyet sûre (---) (---) (---) [68] nass-ı kâtı‘ı üzre niçeleri suda gark oldu ve niçeleri âteşde ark u hark oldu.

Hulâsa-i kelâm biz karadan atlarla gelüp deryâda olan kâfir gemilerin feth etdikden sonra bâğlar içre üzüm değşirmeğe çıkan küffâr ve avrat ve oğlan halâs olur mu?

Ba‘dehû kal‘ada olan zî-kıymet eşyâcıkları serdârımız, "Bunlar mîrî mâldır" deyü girift edüp ve cebehânesinde cümle üç yüz aded tüfeng ve yüz aded meç ve kılıç ve harbe ve niçe bunun emsâli âlet-i silâhları ve zî-kıymet âlât-ı âvânîleri cümle komor bârgîrlerine tahmîl etdirüp ve altı pâre şâhî topların her birin ikişer komor bârgîrlerine yükledüp kal‘anın içinde kalan mâl-ı ganâ’imi guzât-ı müslimîne "yağma" deyüp ân-ı vâhidde derûn-ı hisârı harâb [u] yebâb edüp âhir ıhrâk bi'n-nâr edüp hânelerin türâb etdiler. Tâ şu mertebe harâb etdiler kim kal‘anın demir kapuların bile söküp götürdüler.

Andan yigirmi dokuz aded firkatelerin top u tüfenglerin ve gayrı âlât-ı mühimmât levâzımâtları ve demirleri ve yelkenlerin cümle guzât alup firkatelerin cümlesin birbirlerine kayd [u] bend edüp cümlesin âteşe urdular, ammâ niçe firkatede çok mecrûh kâfirler var idi. Cümlesi nâr-ı cahîme girmezden mukaddem dâr-ı fânînin âteşinde biryân u giryân oldular. Niçeleri cân havliyle kendülerin deryâya atup gark olduklarına bu âyet-i şerîf sûre (---) delîldir: [69] nassı üzre gemiler hark, ahâlîsi gark olup yerleri dârü'l-bevâr oldu.

Ve bu kal‘a tarafı ve gemiler ahvâlleri ber-taraf oldukdan sonra bâğlar içre ve dağlar ve ırağlar içre firâr eden dalâlet-âyîn ve melâ‘în ve kefere-i müşrikînlerin akîbine cümle guzât düşüp tavuk yerden daru değşirir gibi dağlarda ve bâğlarda ol kadar mahbûb u mahbûbe pençe-i âfitâb muğpîçe mehpâreler buldular kim hadd [ü] hasirden efzûn ve hisâb-ı kalemden efzûn esîr-i mihr-i mâhlar alındı, ammâ dağlar içre bir sadâ-yı Allâh Allâh kopunca hemân serdârımız İsmâ‘îl alaybeği ta‘yîn eyledi kim bir şecî‘ tüvânâ-yı bahâdır ve niçe yüz aded cenglerde isbât-ı vücûd edüp akrânı nâdir bir şîr-i merd-i Hudâ'dır. Anı sancağı askeriyle ta‘yîn edüp vardıklarında gördüler kim bir bâğ dîvârı içine beş yüz mikdâr kâfir deryâdan kaçamayup karada kuruya kalmışlar. Cân bâzârlarına düşüp cân u gönülden cenge âhenk ederler. Hemân İsmâ‘îl alaybeği,

"Bire gâzîler, ayıb değil midir? Bire karış katış olaluma. Hovdur hov" deyüp cümle guzât kal‘a-misâl bâğ dîvârından içeri girüp müslimîn ile müşrikîn rû-be-rû olduklarında bir neberd-i perhâş ve bir cidâl-i uğraş olup gâzîyân-ı Ervâm "Böyle ceng-i be-nâm görmedik" deyü şahâdet etdiler, *felillâhi'l-hamd*.

Bu mahalde küffârların dahi ekseri tîğ-i bürrândan geçdi. Ancak yedi aded şahbâzımız câm-ı şehâdeti içdi. Mezkûr şühedâları alup bu kadar hûr gılmân meyyâl-ı alemân(?) ve bintân ve nisvânlar ile ve yüz altmış aded başbuğ firkate sâhibi kapudan esîrler ile kal'a-i Ribniçse altında huzûr-ı serdâra gelüp gâzîler kıyâsdan hâric ihsânlar aldılar, ammâ,

Der-beyân-ı hikâye-i udhike

Hakîr dahi birkaç refîklerimizle dağlarda ***[146a]*** ve bâğlarda şikâr ve kelepürcükler ararken bir bâğ içre beş aded serhad gâzîleri on aded esîrleriyle bâğda oturup bir meclis-i müheyyâ üzre ayş [u] işret edüp bâde-i hamr nûş ederek esîrlerine gûyâ evleri gibi kebâb çevirderek zevk u safâ ederlerken hakîr râstgele düşdüm. Hemân bunlar hakîri görünce Boşnak lehcesi üzre biri eydir:

"Bire cele cânum, hoço çelo Allâhı seversen kazı yiğit bir manca yeyelüz" dedikde, gördüm ki ortada beyâz nân pâreler ve kebâb pâreler ve gûnâ-gûn ni'met-i nefîseler var. Hemân atdan inüp eyitdim,

"Gâzîler şikârınız çok ola ve gazâlarınız kutlu ve kollarınız kuvvetli ve kullarınızın yüzleri ve gözleri nûrlu ola" deyüp ekmek yemeğe başladım, zîrâ kelb-i sarîhden ziyâde karnım aç idi. Biri eydir:

"Bak a kazı yiğit, bu ta'âm bizüm değildür, Allâh efendimizindür. Bu esîrlerimizin bâğlarıdır. Bunda cümlesi manca yeyüp şarâb içerken Allâhumuz bu mancayı ve bu şarâbı bize ihsân eyledi. İçe benüm elimden şu şarâbı" deyü bir çanak şarâb sundukda, hakîr eyitdim:

"İçmem gâzîler ve âbâ vü ecdâdım dahi tütün ve kahve dahi içmemişlerdir, değil ki ben şarâb içem"

"Bire âdem, dînin aşkına ve Alî Murtazâ aşkına içe şu şarâbı, bula sevâbı yeye kebâbı, bağışlaya babam ervâhına sevâbı" deyüp niçe yemîn-i mugallazalar verdiler.

Hakîr eyitdim: "Bire kardaşlar, şarâb harâmdır. Ben bunu içmem, ammâ ekmek yerim" dediğimde,

"Kim bok yemiş kim bu şarâb harâmdır. Bu şarâb gazâ mâlıdır. Gazâ mâlına harâm diyen şu esîrlerimüz gibi kâfir olurlar. Bu bizüm kanımız bahâsı mâlımız şarâbımız, helâl-i zülâl gazâ mâlıdır" dediler.

Hakîr gördüm ki bir alay oğuz âdemler. Hemân kalkup, "Du'âlar sizi gâzîler" deyüp gitdim.

Anı gördüm. Nîm sâ'atden bunların beşin dahi esîrleri olan kâfirler depeleyüp kâfirler ile bunların leşlerin serdârımız huzûruna getirdiler. Akrabâları meyyitlerin atlara tahmîl edüp selâmete çıkardılar, ammâ hakîkatü'l-hâl bu Bosna serhaddinde hâsıl olan cür'et sâhibi şecî' ve bahâdırân serverânlar bir serhadde yokdur. Hattâ niçe cenglerde bunlar ile hem-ınân olmuşuz, ammâ bu senenin cenginde bu serhad gâzîlerinin etdikleri yararlığı Rüstem ü Sâm u Nerîmân etmemişdir. Hattâ bu sefer-i meserretde bunların aldığı mâl-ı metâ' ve akmişe-i fâhire ve emti'a-i nâdireyi bir serhad halkı almamışdır. Ve bu gazâda bunların bu küffâr-ı hâksâr-ı bed-tebâra etdikleri sitem-i elemi bir kimesne etmemişdir, zîrâ bu asâkir bir topdan düşman üzre talattum-ı deryâ-misâl temevvüc ve cûş u hurûş edüp kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek yemîn ü yesârda cibâller içre becenelerde pinhân olmuş

bakıyyetü's-süyûf olan sunûf hezîmet-me'lûfları kova kıra ve büleyde ve kasabâtların nehb u gâret ve âlân ve tâlân ve halkını nâlân edüp dârü'l-karârları olan hâne-i menhûsları ıhrâk bi'n-nâr olup içinde mest [u] medhûş bulunup mekîn olan erbâb-ı kîn ve fecere-i müşrikîn evlâd [u] ıyâlleri ile cızbız kebâbı olup hâkister olurlardı.

Bu serhad gâzîleri küffârın bu mertebe gözlerin sındırup her ne cânibe teveccüh etseler *bi-fazlillâhi Te'âlâ* mansûr u muzaffer gelirler. Hudâ cümlesinden râzî ola.

Ba'dehû bu feth [ü] fütûhâtın meserret haberlerin serdârımız Yûsuf Kethüdâ Melek Ahmed Paşa efendimize gönderüp mektûb-ı dürer-bârları gelüp,

"İnşâ'allâh biz kapu askerimle sahrâ-yı Hilevne'ye azîmet ederim. Siz cümle asâkir-i nusret-me'serler ile bir gayrı cânibi nehb ü gâret edüp şikâr-ı bî-şumârlar alup selâmetle cânib-i selâmete çıkasın" deyü serdârımıza haber geldikde, hemân bu Ribniçse kal'ası altından kalkup, mukaddemâ "Beni âzâd ederseniz size şikâr göstereyim" diyen küffârın kayd [u] bendlerin alup *"El-kerîmü izâ ahide vefâhu"* mazmûnu üzre mezkûr kefere âzâd olunup cümle asker ile topdan tekrâr kal'a-i şibenik altında bir top menzîli ba'îd meks olunup feth olan (---) aded firkatelerin yelkenlerin sâyebânlar edüp, anda bir gece mihmân olup, ammâ kanlar yutduk.

Hamd-i Hudâ bir şey olmayup ale's-sabâh kal'a-i şibenik altından bir alay-ı azîm ile cemî'i kelleleri sırıklar üzre sancup ve cümle esîrleri pâ-beste ve dil-haste ve şikeste-beste sürü sürü geçirirken kal'adan aslâ bir top atmayup kal'a dîvârları üzre kat-ender-kat temâşâcı kâfirler idi. Andan ubûr edüp cânib-i şimâle gâh dağlık ve gâh bâğlık geçerek,

Evsâf-ı menzil-i sahrâ-yı bî-pâyân Danilova

Danil nâmında bir kefere ismiyle müsemmâ bir sahrâ-yı ra'nâdır kim gûyâ sahrâ-yı Kosova'dır, ammâ lisân-ı Boşnak'da, ya'nî Latin lisânınca Danil (---) derler. Bu gece bunda yatup cümle guzâta "gâfil mebâş" denilüp ***[146b]*** cânib-i erba'aya ve tâ kal'a-i şibenik altlarına varınca ince karavullar konup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp meks oldu ve cümle kafâ kelleleri yine kâfir esîrlerimize soydurup kafâların birer ağaç kazıklara zeyn edüp derilerin alefler ile doldurup cümle esîrleri dest ber-kafâ kayd [u] bend edüp âsûde hâl yatdık, ammâ ol gece kal'a-i şibenik binden mütecâviz balyemez toplar atdı ve beş binden mütecâviz meş'aller yakdı ve gûnâ-gûn çırâğânlar etdi ve niçe bin aded havâyî fişekler atdı. Meğer bu gazâ-yı meserretde kırdığımız kâfirlerin rûh-ı menhûsların âteş-i şâdumânıyla yâd ve akrabâ-yı akreblerin şâd etdi.

Bu gazâ-yı garrânın fethine târîh budur kim, sâde-rû der güfte-i hakîr Evliyâ-yı fakîr:

Bi-hamdillâh bu ceng içre aceb feth-i fütûh oldu

şibenik kâfirinin ekseri makyûd u katl oldu

Karavulunu kırdık ibtidâ Allâhu ekberden

Sadâ-yı na‘ra-i Allâhu ekber çıkdı askerden

Leb-i deryâda ey ceng eyledik hakkâ dilîrâne

Tüfeng-endâz olanlar sürdüler atını meydâne

Kimi dendân-ı tîğdan geçdi, kimi gark-ı deryâdır

Bizi mansûr u mesrûr eyleyen Fettâh Mevlâdır

Kenâr-ı bahre düşmüş kal‘a-i Ribniçse'ye vardık

Amân vermeyuben feth eyleyüp kâfirlerin kırdık

Niçe keştîlerin ahz eyleyüp ıhrâk-ı nâr etdik

Niçe mâl-ı ganâ’im aluben çoğun esîr etdik

Senindir devlet ü nusret du‘ânı Hak kabûl etdi

Kırup kâfirleri gâzîlerin de ey gazâ etdi

Zamân-ı devletinde çok gazâ oldu ve çok olur

Yakıncakda Venedik kâfiri de ser-nigûn olur

Ne yere azm edersen yâverin olsun ricâlullâh

Seninle cümle cündullâh sana verildi seyfullâh

İlahî mu‘cizât-ı Mustafâ hakkı bu sâl içre

Ne Zadra ne Kotur kalmaya feth ola bu bahr içre

Hudâ yâ dâr-ı dünyâ durduğunca ber-murâd eyle

Dü âlem içre fethi nusretiyle yüzün ak eyle

Bu cenge Evliyâ târîh ne ola dedi rızâyî

Biri kalkup dedi yaz târîhine böyle gazâyı

Ba‘dehû bu Danilova sahrâsından kalkup 3 sâ‘at seğirdüp,

Evsâf-ı kenîse-i Alîna, ya‘nî kal‘a-i Mandalina

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Alîna nâm bir pirinc-pirim kızı binâ etmişdir. Zamân-i Süleymân Hânî'de Hüsrev Beğ feth eyleyüp yine küffâr istîlâ edüp hâlâ dest-i küffârda kalmışdır. Hâk-i pâki Kırka sancağıyla müşâdır. Kal‘ası leb-i deryâda bir sarp kaya üzre beyâz bir küçük kal‘adır, ammâ Hırvadistân iskelesi olmağile gümrâh kâfirleri vardır, ammâ leb-i deryâda varoşu kıbleye nâzır bir şîrîn şehr-i mu‘azzamdır kim evce ser çekmiş çan kulleli milleri var.

Ve bâğ u bâğçesinin hadd [ü] hasrı yok iken bu kadar bin asâkir-i İslâm bu bâğlarda meks edüp meyve-i âbdâr-ı gûnâ-gûnların ekele ye’külü bâbına çeküp ba‘dehû cemî‘i bâğ-ı İremlere teber-i Müslimî üşürüp harâb [u] yebâb etdiler, zîrâ küffâr-ı dûzah-karâr askerin geleceğinden haberdâr olup aslâ bir şikâr makûlesi bulunmayup bâğları ve bâğçeleri hâkile yeksân olup andan cânib-i kıbleye giderken bâğlar içre ancak on aded bârgîrler şikâr bulunup sürdük.

Ba‘dehû askerin nısfı Danilova'dan kalkup bu mahalde iki asker bir yere cem‘ olup anlarda dahi bir mâl-ı ganâ’im bulamayup boş geldiler.

Ba‘dehû Danilova sahrâsının kıblesi tarafına azîmet olunup anda meks olundukda cümle iş erleri ve serhad ihtiyârları ile [70] âyeti hükmünce cümle müsinn ve umûr-dîde baba-yı âlem kokonos kocalar ile müşâvereler edüp, "Hamd-i Hudâ kâfiri kırdık geçirdik. Bir yerden baş göstermeğe iktidârları yokdur. Hemân Marina câniblerine on bin yiğit cürd atlıya İsmâ‘îl alaybeğin serdâr edelim. şâyed ki bî-hisâb esîr [ü] mâl-ı ganâ’imle geleler" denildikde, hemân asker-i İslâm içinden sekiz bin atlı ve üç bin aded güzîde piyâde Hırvat yiğitleri seçilüp gülbâng-ı Muhammedî çekilüp İsmâ‘îl Beğ sancağı açılup,

Marina câniblerine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Danilova sahrâsından semt-i cenûba bir dar boğaza girdiğimizde boğaz ağzına beş yüz tüfeng-endâz yiğidi kemîngâhlarda koyup andan içeri boğaza girüp kâmil beş sâ‘atde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i metîn Marina

Bânîsi pirinc-pirim kızlarından Marina nâm bir melike binâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ kal‘a-i zîbâdır. Niçe kerre selef ümerâları feth etmişdir. Husûsan sene bin yetmişde Gâzî Seydî Ahmed Paşa feth edüp ıhrâk bi'n-nâr etdiği ma‘lûmumuzdur. Ba‘dehû küffâr-ı dûzah-karâr karârı kalmayup ol sene bu kal‘ayı amâr edüp hâlâ dest-i küffârda bir sa‘b ve metîn ve müzeyyendir.

Eşkâl-i kal‘ası:

..... *(1 satır boş)*.....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i acîb Kamin

Hırvat kefereleri binâsıdır. Sene 943 'de Gâzî Murâd Beğ fethidir ve Kırka sancağı hâkindedir. Eşkâl-i kal‘ası şekl-i murabba‘ bir küçük taş binâdır ve zemîni dahi sâfî taşlık olduğundan lisân-ı Latin'de taşlığa "Kamin" derler. Ol ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. ***[147a]***

Evsâf-ı dârü'l-cihâd, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Kaminkrad

Ba‘zılar Kamingrad derler. Lisân-ı Latin'de sarp taşlık demekdir. Bânîsi Venedik pirinc-pirimleridir. Sene 947 Gâzî Malkoç Beğ dest-i Hırvat'dan hırıldıyla feth etmişdir.

..... (1.5 satır boş).....

Bu mahallerin sarp dağlarının mağârâlarına cümle küffâr mâl [u] menâlleriyle girüp kapandıkları ecilden ve sene-i mâzîde Seydî Ahmed Paşa nehb u gâret etdiğinden bir mâl-ı ganâ’im bulunmayup hâ’ib u hâsir gerü dönüp bir günde yine Danilova'da serdârımızla müşerref oldukda cümle gâzîlerimize yemîn verdiler kim, "Aldığınız şikâr-ı ganâ’imleri ileri Hilevne'ye göndermediniz mi?" dediler. Bu hâl üzre Danilova'dan kalkup cânib-i kıbleye sahrâlar içre 8 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı belde-i erbâb-ı dâniş, ya‘nî tahtgâh-ı şehr-i azîm kal‘a-i Dirniş

Tâ İskender-i Kübrâ zamânında karavulhâne içün binâ olunmuş bir küçük kal‘a imiş. Âb [u] havâsının letâfetinden ve hâk-i pâk-i amber-nâki mahsûldâr olduğundan kavm-i Hırvad ve Islovin ve Dodoşka kavimleri sengistân yerlerden firâr edüp bu mezra‘aları hûb ve hâk-i pâki mergûb bu vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr olan zemînde tavattun edüp tenâsül bularak bu cây-ı mu‘teberi amâr edüp şehr-i mu‘azzam olur. Ba‘dehû sene 944 târîhinde bu şehr-i ma‘mûr içün Âl-i Osmân tama‘a düşüp sene-i mezbûrede Gâzî Hüsrev Paşa bu şehrin etrâfların feth ederek etrâf-ı şehr-i Dirniş'i şemşîr-i nîş ile harâb ve hânelerin yebâb mesken-i bûm u gurâb ederek bu şehr-i Dirniş'e bir iş oldu kim kaht [u] galâdan işleri teşvîş oldu. Âhirü'l-emr derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr krallarına başları dûd ve her bâr cümle kapuları mesdûd olup bir vech ile derûn-ı kal‘ada bir ân ârâma imkân olmaduğın kral-ı dâll-ı bed-fi‘âllerine bildirüp ol ân kral-ı bî-îmân kırk bin asker-i be-nâm bed-fercâm ile şehr-i Dirniş'e gelüp imdâd eder. Hersek sancağında Ahmed Paşa bu işden haberdâr olup Gâzî Hüsrev Beğ'e ve Malkoç Beğ'e ve Murâd Beğ'e ve Bektaş Beğ'e ve İzvornik Beği Pılak Beğ'e ve bunun emsâli niçe ümerâlara ve serhad gâzîlerinin bahâdırân-ı dilâverân şahbâzlarına haber gönderüp otuz üç bin güzîde *"Benem, diğer nîst!"* diyen yarar ve bahâdır ve akrânları nâdir yiğitler ile ılkarup bir gece vakt-i şâfi‘îde kal‘a-i Dirniş altında mest ü harâbât evkâr-ı bî-kâr yatırlarken cümle gâzîler şeb-revânî esbâblarıyla kâfire şebhûn edüp kâfire bir tîğ-i Ahmedî eyle ururlar kim kâfir kellelerin[den] cereyân eden hûn-ı insân kelleyi kelle üstüne yuvarlayup gider. Bakıyyetü's-seyf olan küffârlar firâr edüp dağlara ve gârlara girir. Bu cengde bile mevcûd olan yüz kırk dokuz yaşında bir pîr-i fânîden bu hakîr bu cengin evsâfın istimâ‘ etdikde anlar buyururlar ki,

"Bu gazâ-yı Dirniş'de müslimîn ü müşrikîn vakt-i şâfi‘îde yaka yakaya gelüp top u tüfeng atılmadan bir savaş-ı perhâş ve bir gûne harb u kıtâl uğraş olmuşdur kim âsumânda kerrubiyânlar reşk etmişdir. Ba‘dehû küffâr derûn-ı hisârdan "Amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘a-i Dirniş'i Ahmed

Paşa ve Hüsrev Beğ'e teslîm edüp cümle küffâr-ı füccâr şibenik kal‘asına gidüp, bu kal‘a-i Dirniş Bosna serhaddinde başka sancak tahrîr olunur. Ba‘dehû dahi ziyâde amâr olup gûyâ bâğ-ı İremezât olur, ammâ hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân asrında Girid cezîresinde kal‘a-i Hanya be-dest-i Silihdâr Yûsuf Paşa feth etdikde ol vezîr-i dilîr bu Dirniş nevâhîlerinden hâk-i Hırvat'da vücûda gelmeğin Venedik küffârı ol vezîre rağmen donanmasıyla kal‘a-i İspilet ve şibenik'den asker döküp Kilis ve Kırka sancaklarından yüz kırk pâre kılâ‘lara istîlâ edüp ol sene-i menhûsda bu Dirniş şehrin dahi kâmil yetmiş günde harâb u yebâb ve halkın kebâb edüp böyle bir şehr-i azîm Devlet-i Âl-i Osmân'da yerde yatır. Mukaddemâ eyle ma‘mûrmuş kim hâlâ manzûrumuz olduğu üzre Hırvadistân'ın Mısr'ı imiş. Ve evvelin gören gâzîler eydir:

"Bu şehirde beşer onar kerre yüz bin guruş mâlik yüzden mütecâviz ankâ bâzergânlar var imiş. On bin guruşa mâlik olan âdemlere fakîrdir deyü zekât verüp her sene bu şehirden yüzer ve yüz ellişer âdem hacc-ı şerîfe gidüp üç yüz aded hânedân sâhibi âdemler var imiş. Hâlâ hâneleri kal‘a-misâl durur, zîrâ bu şehirde aslâ ağaç binâ yokdur. Serâpâ kârgîr binâlardır. Hattâ cemî‘i hân ve câmi‘ ve mesâcid ve imârât ve medreseleri ve dekâkîn-i bezzâzistânları durur, ammâ cümle kurşum örtülerin kâfir alup cümle cevâmi‘ ve medreselerinin mihrâblarına necâsetler sürmüş ve bâğ ve hadîka-i rıdvân gül [ü] gülistânının hisâbın Feyyâz-ı Mutlak bilir, zîrâ Hâlik-ı kevneyn-i mutlak oldur, ammâ hâlâ cümle bâğ u besâtîn ve gaytân u cinînler kendü bitüp kendisi ve gendümi bitüp yiter. Kâfirler müselmânlar varamaz. Kâfirler dahi müselmânlar derdinden gelemez. Ancak mâbeynde kalmış yılan ve akreb ve çıyan-ı nîşli bir şehr-i Dirniş'dir. ***[147b]***

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn ve kal‘a-i Dirniş

Kal‘ası sehel taşlıca bir vâdî içre bir yalçın alçacık kaya üzre şekl-i muhammesden tûlânîce bir kal‘acıkdır kim ol kadar sûr-ı kebîr değildir, ammâ kizb harâmdır, adımlamadım. Dibinden nehr-i (---) cereyân eder bir uyûn-ı sagîredir. Cânib-i şarkda Gılamuc dağlarından ve İzmiyan kûhu bellerinden tulû‘ edüp Kotarlar nâm mahalleye karîb Venedik körfezine mahlût olur. Ve hâlâ bu şehrin ahâlîleri kal‘a-i Zadvorya'da ve kal‘a-i Kinin'de ve kal‘a-i Sin'de sinüp sine girmişlerdir, ammâ zemîn-i Sin'e girmeyenler "Âh Dirniş vâdî-i ıyş" deyü âh-ı derûn ederler. Hudâ amâr ede.

Ve bu kal‘a-i Dirniş'e kal‘a-i Kinin'den yakın amâr kal‘a yokdur. Hattâ bu gazâ-yı meserret-i şibenik'e bu şehirde bir gece yatup şibenik cenginde cümle şehîd olan gâzîlerimiz bu Dirniş şehri mezâristânında defn etdikde akrabâları Hırvat lisân üzre ağladıkların gördükde gülmeden aklımız gitdi ve câmi‘lerinde "Âh bizim Hırvat kâneleri" deyü ibâdet edüp ağladıklarınca bu dahi mesîre idi. Ve Hırvat lisânı üzre Fâtiha terceme edüp namâzda tilâvet ederler, ammâ fasîh u belîğ terceme etmişler. Hakkâ ki lisân-ı Hırvad ve lisân-ı Latin lisân-ı kadîmdir.

Evvelâ lisân-ı Hırvat lisân-ı Latin'dir, ammâ Hırvad'ın başka lehce-i mahsûsa ıstılâh [u] ibârâtları vardır, lâkin lisân-ı Hırvat ve Boşnak ve Sırf ve Bulkar ve Voynuk ve Islovin ve Dodoşka ve Korol ve Leh ve Çeh ve Libka ve Rus ve Maskov ve Heşdek müslimleri bu cümle mezkûr milel cümle lisân-ı Latince kelimâtlar edüp Heşdek'den ve Lipka'dan mâ‘adâsı millet-i Mesîhiyye'den olup cümle lisân-ı Latince kelimât ederler, ammâ her birinin birer gûne ıstılâhları ve lehceleri vardır.

Evvelâ lisân-ı Hırvad'ın add [ü] ta‘dâdı budur:

yedno	*dıva*	*tıri*	*çetri*	*peyte*
1	2	3	4	5
şest	*sedm*	*osam*	*devet*	*deset*
6	7	8	9	10

kıruh	*voda*	*mesa*	*sir*
ekmek	su	et	peynir

kapula	*luka*	*yanye*	*ovça*
soğan	sarmısak	kuzu	dişi koyun

ovat	*kopriva*	*korda*	*bırada*
erkek koyun	ısırkan dikeni	kılıç	sakal

		vırba	
buşka	*pistole*		*most*
		söğüt	
tüfeng	küçük tüfeng		köprü

			Kamo ideş?
Hoda vamo.	*isfik*	*Otkudaydeş?*	
			Nereye gidersin?
Gel beri.	mum	Nereden gelirsin?	

Neme tako mi boğa.	
İdi donesi kurba zop.	
	Yokdur vallâhi.
Var getir kahbe arpa.	

Donesi ubyemti kurva.	
	Day mni.
Getir yoksa öldürürüm kahbe.	
	Bana ver.

yedno put			
	erdile	*davidim*	*Yli makahna?*
bir kerre			
	pıyâzdan(?)	göreyim	Yumuşak mıdır?

		Tako ti boga		
Mlyum tye.			*Day mni.*	*yedno picka*
		Allâh içün.		
Seni severim.			Bana ver.	bir am

Dahi niçe bin gûne lugatleri var, ammâ bu kadarla iktifâ etdik, hemân kesret-i kitâbet olmaya.

Ba‘dehû şehr-i harâb Dirniş'den kalkup bir gece karavullar ile,

Menzil-i Zop deresi, ya‘nî Arpa deresi: Andan yine cânib-i kıbleye gidüp,

Menzil-i nehr-i kenâr-ı Çetine: Andan nehr-i Çetine kenârıyla yine cânib-i kıbleye gidüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i kulle-i Baba Ahmed: Cümle guzât-ı müslimîn hissesinden Baba Ahmed'e bir esîr verilüp, ale's-sabâh Porolok dağın aşarken Hilevne sahrâsında paşaya müjde haberleri gidüp, andan aşağı Hilevne sahrâsına nüzûl olundukda cümle paşa askeri ve ahâlî-yi vilâyet istikbâle çıkup bir alay-ı azîm ile âheste âheste,

Menzil-i sahrâ-yı Hilevne: Cümle üsârâ ve mâl-ı ganâ'imleri ve cemî'i (---) aded kelleleri sırıklar üzre paşanın otağı önünde zeyn kılup dîvân-ı Âsaf-dilîrde cemî'i mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ve mîr-i livâlar ve cemî'i iş erleri ihtiyârlar cümle yüz yetmiş aded zer-ender-zer hil'at-i fâhireler geyüp dörd yüz aded gâzîlerin serlerine gümüş çelenkler takılup sâ'ir gâzîlerin cümlesine üç kîse guruş ihsân olunup kal'adan bir yaylım top u tüfengler atılup şâdumânlar oldu.

Andan cümle mîrîye müte'allık cebehâne makûlesi eşyâları paşa-yı âdil Hilevne kal'ası cebehânesine gönderüp cümle guzât mâbeyninde cemî'i mâl-ı ganâ'im fürûht olup cümle tahsîl olan mâlın cemî'i guzât-ı müslimîn bayrak ve bayrak karındaş payı berâber edüp öşr-i sultânîsin kanûnları üzre Melek Ahmed Paşa'ya hisse verdiler. şundan ma'lûm ola kim ne kadar mâl Melek Paşa'ya öşr-i pençik verildi denirse cümle sağîr ü kebîr üsârâlardan paşaya hemân (---) (---) (---) aded pençe-i âfitâb ve mehtâb gulâm ve bintân ve nisvân ***[148a]*** ve yedi aded kapudan kefereleri penc-i yek düşdü ve âlet-i silâh ve akmişe-i fâhire ve harîr-i nâdire ve sîm ve nühâs âvânî mâllarından paşaya öşr-i Hazret-i Ömer dokuz kîse vâsıl oldu. Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba'dehû yedi gün Hilevne sahrâsında meks edüp cümle (---) (---) aded kelleleri tuzlayup harârlar içre doldurup yedi aded kapudanların torompete boruları ve sancak ve haçlı peykerleriyle İlmî Ağa nâm be-nâm hakkâ ki ilim sâhibi bir nâm [u] kâm sâhibi ağaya üç kîse harc-ı râh verüp cümle kelle ve kapudanları ve cebehâne tüfengleri arz edüp Der-i devlete revâne oldular.

Paşa-yı âdil ertesi gün Hilevne sahrâsından kalkup,

Menzil-i sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle-izâr Köprez: Bunda paşa efendimiz kendü tevâbi'lerine ve bölükbaşılarına dahi hil'at-i fâhireler geydirüp başlarına çelenkler takup gûnâ-gûn ihsân [u] in'âmlar edüp hakîre dahi üç esîr ve üç at ve yüz sikke-i hasene altun ihsân etdi. Andan cümle atlar çayıra bağlanup yedinci gün,

İşbu 1071 senesinin mâh-ı (---) sında sahrâ-yı Köprez'den Bosna eyâletine devre çıkup Banaluka şehrine gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Köprez'den kasaba-i şuviçse, andan 3 sâ'at gidüp,

Kasaba-i Duna: Bu rabtaya hakîr aslâ uğramamışdım. Meğer bir bâğ-ı İrem-misâl bir ma'mûr kasabacık imiş. Kilis sancağı hâkinde dörd yüz aded taş ve kayagan örtülü kârgîr binâ hâneleri ve bir mükellef câmi'i ve mesâcidleri ve bir hânı ve bir müfîd u muhtasar hammâmı ve on aded dükkânları. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Moşkoblad: Bu dahi Kilis hâkinde ma'mûr u müzeyyen karyedir. Âb-ı hayât suları ve çemenzâr yerleri çokdur. Andan 3 sâ'atde yine,

Menzil-i sahrâ-yı Hilevne: Bu mahalde Melek Ahmed Paşa deryâ-misâl askeriyle meks edince cümle etrâfda olan kâfiristân kal'alarına havf u haşyet düşüp, "Yine elbette bir cânibi nehb u gâret ve hasâret eder" deyü bîm u ru'blarından cemî'i âsî kal'alarından elçiler ve bî-hisâb tuhaf u tefâruk

makûlesi hedâyâlar gelmeğe başladı.

İbtidâ cânib-i cenûbda Hersek sancağında şehr-i Mostar'[a] karîb vilâyet-i Lepoşka, ya‘nî (---) kâfirlerinden on kîse ve elli komor bârgîri yükü külçe külçe tekerlek gibi asel-i musaffâdan lezîz külçe incirleri geldi ve âdemlerine ve keferelerine gâyet iltifâtlar olunup "Âdâbınızla olun" deyü tenbîh ü te'kîdler olundu.

Andan Kilis kal‘ası civârında vilâyet-i Pirmorya kâfirlerinden müselmân kapu kethüdâları ve üç aded kefere kapudanları on kîse ve üzüm, incir ve kahve ve yigirmi aded müselmân esîrleri getirüp, "Fireng elinden halâs etdik" deyü tâbi‘lik {yüzün} gösterdiler, ammâ hakîkatü'l-hâl esîrlerden su’âl etdik. Venedik cezîrelerin urup bu ümmet-i Muhammed'i halâs eylemişler. Paşa bunlara dahi hayli i‘zâz [u] ikrâm etdi.

Ertesi gün kal‘a-i şibenik'den bir kapudan beş kîse ve yigirmi pastav saya çuka ve üç bin Venedik altunu hedâyâlar getirüp, bizim şibenik kurbunda Ribniçse kal‘asından aldığımız şarik kâfiri ve bâğ beği kâfirin ve yedi re’s ma‘lûm kâfirleri bahâlarıyla taleb edüp yedisin de yetmiş bin guruşa halâs olup elçilerine teslîm olunup şibenik ceneraline paşa dahi hedâyâlarıyla Selîm Ağa'yı gönderüp, anlardan gelen bir kâfiri Selîm Ağa'ya bedel rehin alıkoyup Selîm Ağa kerr ü ferriyle kal‘a-i şibenik'e gitdi.

Kal‘a-i Zadra'dan ve dahi vilâyet-i Zirin'den ve dahi vilâyet-i Bekân'dan ve dahi vilâyet-i Nadaj'dan ve dahi vilâyet-i (---) oğlundan ve dahi vilâyet-i Islovin'den ve dahi vilâyet-i Mükmüri'den ve dahi vilâyet-i Dodoşka'dan ve dahi vilâyet-i Moran'dan ve'l-hâsıl cümle on dokuz banlık ve herseklik yerden cemî‘isinin elçileri beşer, onar ve on beşer aded kîse guruş ile ve bu kadar zî-kıymet cevâhir makûlesi gûnâ-gûn eşyâlar ile ve kırkar ellişer pastav elvân çukalar ve müzeyyen tüfengler getirüp cümle elçilere mertebelerince i‘zâz [u] ikrâm olunup paşadan dahi anlara ba‘zı hedâyâlar ile birer ağa mahabbetnâmeler götürdü.

Andan ertesi gün ale's-sabâh İspilet cenerali nâm mel‘ûnun dahi on kîse ve yigirmi pastav elvân çukalar ve on top dîbâ ***[148b]*** ve niçe musanna‘ gümüş âvânî şam‘dânlar hedâyâsıyla yigirmi bir aded ümmet-i Muhammed esîrleri kim mukaddemâ İspilet altında esîr olmuşlardı, hamd-i Hudâ anlar gelüp paşa efendimiz cümle hedâyâlarından ziyâde bu ümmet-i Muhammed'in halâs olduğundan hazz edüp dîvân-ı serdârda gelen nâmelerin tercemeleri okunup eyle yazmış kim,

"Amân el-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân, bir dahi sizin ihrâk bi'n-nâr etdiğiniz ve münhedim edüp bırakdığınız Marina kal‘asın ve Ribniçse kal‘asın ve Kamin kal‘asın ve (---) (---) (---) (---) (---) Bu cümle kal‘aları ahd-i İsâ ve ahd-i Meryem olsun bir dahi ta‘mîr ü termîm etmeyüp içlerine asker komayalım" deyü amân kâğızları gelüp, paşa-yı kâmkâr [u] müdebbir akl-ı Arasto-fikr bu ahd-i mîsâk üzre sulhnâme ve ahidnâmeler yazılup Dilâver Ağa'yı Kilis ceneraline ve hakîri İspilet ceneraline göndermeğe fermân edüp hakîr dahi pâk huddâmlarımla âmâde olup nâmeleri aldım. Ertesi ale's-seher paşanın dest-i şerîfin bûs edüp,

Hilevne sahrâsından Venedik vilâyetine gitdiğimizi bildirir

Evvelâ Hilevne'den ol gün mezkû[r] Porolok dağın aşup,

Menzil-i kal‘a-i Baba Ahmed: Anda niçe haberler alup ertesi gün yine taraf-ı garba giderken Baba Ahmed oğlu Baba İsmâ‘îl bize refîk olmağa gelüp, dünyâ benim oldu. Andan 12 sâ‘atde renc [ü] anâ çekerek,

Menzil-i kal‘a-i Sin: Mukaddemâ memdûhdur. Andan cânib-i kıbleye sarp dereli ve kayalı muhâtara yerleri 6 sâ‘atde aşup,

Evsâf-ı binâ-yı müslimîn, ya‘nî kal‘a-i Solin: Mukaddemâ kefere zamânında bir ma‘mûr hisâr-ı üstüvâr idi. Küffâr-ı âkıbet-i bed-kâr bu kal‘ayı Türk alırsa Kilis kal‘asının yolun kesüp kal‘a-i Kilis'e rahne verir deyü bu kal‘a-i metîni mukaddem târîh ile esâsından münhedim etmişdi, ammâ yine Fireng-i bed-reng binâsıdır. Lisân-ı Boşnakca solin (---) demekdir.

Ba‘dehû sene 941 târîhinde Gâzî Hüsrev Beğ Kilis kal‘asına zafer bulmak içün rikâb-ı hümâyûna arz edüp arzı hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup bu kal‘a-i Solin'in esâsı üzre şekl-i murabba‘ bir seng-i müstahkem kal‘a inşâ edüp içine er ve müstevfâ cebehâne kodukda, hemân o şehir tamâm olmadan kırk bin aded cünûd-i cünüb Nasârâlar kal‘a-i İspilet tarafından gelüp kal‘a-i Solin'i soluyarak muhâsara ederler. Hemân Murâd Voyvada ve Hüsrev Beğ ve sekiz aded ümerâlar dahi on bin asker ile kâfire yetişüp bi-emrillâhi Te‘âlâ Rim Papa askerin dahi der-ceng-i evvel kırup andan sâ’ir küffârları dahi tâ deryâya varınca kova kıra bakıyyetü's-suyûf olan Nasârâlar deryâda gark olup kal‘a-i Solin dest-i küffârdan halâs olduğundan mâ‘adâ kal‘a-i Kilis'i dahi bu yüzden muhâsara edüp sene 943 feth-i kal‘a-i Kilis be-dest-i Gâzî Hüsrev Beğ.

İbtidâ derûn-ı hisâra Gâzî Murâd Beğ hâkim olmuşdur. Andan sonra bu kal‘a-i Solin dahi ziyâde amâr olmuşdur. Bir püşte-i âlî üzre seng binâ-yı ra‘nâdır, ammâ hâlâ sene 1055 târîhinden berü dest-i küffârda kalmışdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan 6 sâ‘atde cânib-i cenûba gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kilis: Mukaddemâ Melek Ahmed Paşa efendimizle kal‘a-i Kilis'e gelüp yanına varılmadı, ammâ şimdi aşağı nazaretesine bizi ve Dilâver Ağa'yı kondurup Kilis cenerali olan la‘în bizlere kal‘ada bir ziyâfet-i kâfirî edüp kal‘aya urûc ederken piyâde gidüp cânımızdan bîzâr olup kâmil bir sâ‘atde urûc edüp ancak cânib-i garba nâzır bir küçük kapusu var.

Derûn-ı hisârda tahmînen yüz elli aded hurde hâneler var ve bir Süleymân Hân câmi‘i var, lâkin hâlâ kenîse edüp minâresinin kubbesin yıkup şerîfesi içine bir çanhâne edüp azîm çanı var kim bize rağmen niçe kerre çanı çaldılar, ammâ mühimmât u levâzımât-ı cebehânesi gâyet çokdur ve sekiz yüz aded kefereden ziyâde yokdur.

Bunda Murâd Ağa paşanın sulhnâmelerin cenerale verüp öpüp başına koyup bizlere, "Safâ geldiniz" deyü vâfir ta‘zîm edüp, nâmeyi terceme edüp okundukda, "Estağfirullâh, biz kal‘a yapmazız. Hemân bizim elimizde olanlara siz tama‘ etmeniz" deyüp, ba‘de't-ta‘âm "Safâ geldiniz" deyü kırk pâre balyemez toplar atdı kim cânib-i erba‘ada olan kayalar pâre pâre olup döküldü. Andan hakîr İspilet

ceneraline giderim deyü aşağı (---) indim. Ardım sıra yüz guruş ve beş donluk saya çuka verüp anlar (---)

..... (1 satır boş)..... ***[149a]***

Andan yine cânib-i garba giderken Kilis deresi kenârında değirmenleri geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı bî-millet, ya‘nî kal‘a-i İspilet

Kal‘a nümâyân oldukda ileriye Baba Ahmedzâde Baba İsmâ‘îl Ağa'yı gönderüp anı gördük. Bin mikdârı piyâde tüfeng-endâz ve dörd yüz kadar atlı kefere-i nâsâz istikbâlimize çıkup bizi alay ile kal‘anın aşağı varoşunda nazarete nâm bir mihmânhâne-i mükellef ü mükemmel döşeyüp anda mihmân olduğumuz sâ‘at kal‘adan mehâbet göstermek içün bin pâre top atup şâdumânlar etdi ve akîbince iki yüz aded soltat u murtat tüfengli kefereler ile bir beğzâde-i şehzâde-misâl âzâde-i cüvân yiğit hidmetimize me’mûr olup kırk elli aded fağfurî tabaklar ile gûnâ tahta'l-kahve mâ-hazar ta‘âm getirüp tenâvül etdik, ammâ ekseriyyâ ta‘âmları sükker işine müte‘allık idi.

Der-beyân-ı mülâkat-ı ceneral-i kal‘a-i İspilet: Ertesi gün âyîn-i bâtıla-i kadîmeleri üzre bir kapudanzâde dahi gelüp hakîri ceneral yanına da‘vet edüp, biz dahi cümle kırk altı aded pür-silâh tevâbi‘âtlarımızla esb-i sabâ-sür‘at sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atlara süvâr olup âheste-reviş zeyl-i hisâra vardıkda kal‘a kapusunda olan pâsbân kapudan huddâmlarımıza der kim,

"Bellerinizden cümle silâhlarınız bırağup andan kal‘aya girin" deyü nâ-hemvâr teklîf-i mâlâ yutâk edince, hakîr eyitdim,

"Ber-kanûn tertîbimiz bozup silâhsız girmek ayıbdır. Eğer tertîbimiz üzre bizi kal‘aya komazsanız biz dahi gerü döneriz" deyü niçe cidâl-âmîz kelimâtlardan sonra bi'z-zarûrî cümlemizi pür-silâh kal‘aya koyup tâ ceneral-i bed-âyîn dîvânına vardıkda, ceneral-i cânavar-ı dâl ayağa kalkup bu hakîr bir iskemlede ve ceneral bir iskemlede karâr-dâde olup ibtidâ hakîr nâmeyi öpüp başıma koyup yeden-be-yedin cenerale verüp terceme ile tılmaşnâme kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûmu olunca ceneral eydir:

"Hâşâ, biz bu serhadde sulha mugâyir iş edüp sizin harâb etdiğiniz kal‘alara er koyup amâr edeyiz. Ancak Osmânlı'dan havf edüp kadîm-i eyyâmdan bizim olan kal‘alarımız amâr ederiz. Hemân anlar bizi kendi hâlimize kosunlar. Bak beş aydan berü bu kadar bin asker ile elimiz vilâyetimiz harâb etdiğinizden gayrı hâlâ defterimizde mastûrdur. Altı aydan berü kırk üç bin âdemimiz esîr etmişsiz" dedikde, hakîr eyitdim,

"Serhad halkıyla hoş geçinmezsiz. Anlar dahi tek durmayup çete ve potura edüp esîr ve mâl-ı ganâ’im alırlar" dedim. Ceneral eyitdi,

"Allâh verse şu Girid adası ya sizde veya bizde kalup bir hoşca sulh [u] salâh olmayınca ne siz huzûr edersiz ve ne biz huzûr ederiz" deyüp bir hayli kelimâtlardan sonra paşanın hedâyâ gönderdiği seccâdeyi ve bir külçe kûse sarıkları verüp eyitdim,

"Paşa-yı dilîr dostunuz buyurdular kim, anların zindânında bir iç mehterimiz ve iki yeniçerimiz ve altı aded Boşnak gâzîlerimiz esîrdir. Anları bize versin" deyince, ol ân on nefer yiğitleri getirüp hakîre teslîm olundu, ammâ bunlardan paşanın zerre kadar haber [ü] âgâhı yok idi. Hemân hakîr İspilet'de ba‘zı tüccârdan haber alup kendi karîhamdan ol yiğitleri istedim. Hamd-i Hudâ aslâ tereddüd etmedi ve ol gün hakîre bir Osmânlı atı verüp eydir:

"Lutf eyleyüp bizi kal‘a içine kondurmayup taşra nazareteye kondurdular deyü hâtır-mânde olman. Kanûnumuzdur kim cümle müsâfirîni ve tüccârları ol semte kondurup kırk günden sonra halkımızla ihtilât ederler. Belki tâ‘ûnlu âdemleri vardır mülâhazasıyla kırk gün meks etdirdiriz, ammâ sizi ertesi gün huzûrumuza getirdik" deyüp bir ziyâfet-i âlîsin, âyîn-i bâtılları üzre tirepaze nâm yüksek iskemlelerinde beyâz çarşaflar üzre gûnâ-gûn kebâblar ve mi‘denüvâz ve nâne ve kerefis kökleriyle muharrâ pişmiş gûnâ-gûn sirkeli ta‘âmlar ve gûnâ-gûn helvâlar yeyüp yine âyîn-i Osmânlı üzre ellerimiz gasl eyleyüp cümlemiz birer kâse mümessek şerbetler nûş edüp andan yine alayımızla taşra konağımıza gidüp kal‘ayı ve varoşun nezâketle seyr [ü] temâşâya başladık.

Evsâf-ı kal‘a-i şîrîn ü müzeyyen şehr-i İspilet

Anların kavilleri üzre meğer bu kal‘a Süleymân Hân asrında Ferhâd Paşa ve Hüsrev Paşa feth edüp ol sene yine Fireng-i bed-reng-i pür-ceng istîlâ edüp hâlâ dest-i Venedik'de kalmış. Yine Venedik körfezi deryâsı kenârında şekl-i muhammes bir şeddadî sedd-i İskender-vâr metîn ve üstüvâr üç kat kalın dîvâr bir müstahkem metîn hisârdır, ammâ kâr-ı kadîm olduğundan her sene amâr edüp beyâz kuğu-misâl ağardırlar bir şîrîn kal‘a-i müzeyyendir.

Ve cümle cebehâneleri hâzır-bâşdır ve deryâya ve karaya nâzır kirpi tüğü gibi sık dizilmiş limanı ve karada Kilis boğazını muhâfaza eder azîm tabyaları var kim her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez topları var kim her biri kırkar ve ellişer vukıyye gülle atar top-ı kûplardır ***[149b]***

Ve limanına iki yüz barça ve galyon ve karaka ve kadırga sığar liman-ı kebîrdir. Hattâ bu liman içre iki aded Venedik mavunaları var idi kim eğer anları ta‘bîr ü tavsîf etsek başka bir müdevven olur. Ancak şundan ma‘lûm ola kim her biri birer dağ pâresi gibi kıçları ve başlarında onar pâre balyemez topları var ve kıçda ve ortada ve başda üç direkleri üzre filandıra ve haçlı ve Sanmarko tasvîrli sancak ve bayraklar ile müzeyyen bir ibret-nümâ ma‘ûnelerdir kim yemîn ü yesârında ellişer aded küreklerini cümle ümmet-i Muhammed esîrleri çeker ve cümle yüz mankadır kim her mankada dörder kâfir yatup âmâdedirler. Ve her kürekte sekizer kat müslimler kürekde hâzır-bâşlardır ve kıçda ve başda üç yüz pür-silâh kefere-i Hırvad ve Islovin ve Dodoşka ve Karadağlar ve Kilimente Arnavud ve Uskok aznavur cengâverleri ve iş erleriyle âmâdedirler. Bu mavunaların her biri birer kal‘a-misâl olup bu İspilet'den Venedik'e tüccâr ve metâ‘ götürüp getirirler. Venedik küffârı böyle altı aded mavnalara mâlikdir kim bir kral-ı dâll mâlik olmamışlardır.

Ve mezkûr limanın etrâfında kavata kulleleri, ya‘nî gözcü burcları vardır ve bu kal‘anın deryâ tarafından havfi olmamak ile yalın kat dîvâr-ı kavîdir kim ol tarafa iki liman kapusu var, ammâ kara tarafı üç kat metîn dîvâr-ı üstüvârdır.

Ve kesme kaya handakı gâyet derindir kim bu kara cânibine üç kat demir kapular arasında mâl-â-mâl

pür-silâh kâfirler her bâr âmâde durup handak cisrinden âdem geçirmezler.

Ve iç kal‘ası bir püşte üzre vâki‘ olmuşdur, ammâ bu iç kal‘a gâyet küçükdür, ammâ taşra kal‘aları kat-ender-kat dârü'l-bevâr dâr-ı menhûslarıdır.

Aşağı kal‘ada üç aded manastır-ı azîm ve niçe deyr-i kadîm âyîn-i Mesîh edecek puthâneleri ve üç yüz aded dükkânları var, ammâ hammâmları da var imiş, görmedim. Cümleden ceneral sarâyı gâyet ma‘mûr u müzeyyen idi ve liman kenârında azîm bâzergân mahzenlerinde koyun yapağısı ve çuka ve atlas ve kâmha ve hârâ ve sığır gönleri ve niçe yüz bin elvân metâ‘lar ile mâl-â-mâl mahâzinlerde bir alma ve bir verme idi kim gûyâ âdem deryâsıdır, zîrâ on bir aded kralın metâ‘ı bu iskeleden Bosna diyârına, andan Rûm'a gider. Bender-i azîm iskele-i kadîmdir.

Ve mahzenler kurbunda kârgîr binâlı ma‘mûr u müzeyyen dekâkînleri var. Cânib-i selâsında tâ Kilis dağlarına ve Solin kal‘ası bağlarına varınca yetmiş yedi bin bâğdır derler. Ekseriyyâ zeytûnu hıyâbân-ı Acem olup cihânı dutmuşdur ve inciri ve narı ve emrûdu ve limon ve turuncu ve kebbâtı zemîni zeyn etmişdir.

Bu şehir leb-i deryâ-yı körfezde olmağile âb u havâsı sevâhil olup mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur kim ekseri dükkânlarda oturup gizli metâ‘ların fürûht ederken bâzârda görüp temâşâ etdik. Hakkâ ki mahbûb-ı Fireng denildiği kadar var imiş. Maralî ve gazâlî gözlü ve münevver yüzlü ve şîrîn sözlü nigâr-pâreleri zen-pâre birâderlerin akılların alup bir cihetde uşşâkı mu‘âheze edüp cânlarına bin cân ile kendülere akıdırlar(?) kim, {mısra‘}:

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu.

mısra‘ı üzre ibret-nümâ mahbûb u mahbûbeleri vardır.

Ve meyhânelerinde fâhişeleri dahi var imiş, ammâ ricâl makûlesi cümle siyâh rokla esvâb geyüp başlarına kara şapka-i tartur-ı Eflâtûniyye geyerler. Gâyet nâzük endâm ve nahîf ve zarîf kefere-i fecereleri vardır.

Bu şehri üç gün tamâm temâşâ edüp bir gün konağımızda âsûde-hâl dururken ceneral-i dâll âmedânî konağımıza yigirmi aded tabla şükkeri ta‘âm-ı mümesseklerle gelüp, hakîr ayağa kalkup istikbâl edüp köşe-i vahdetimizde zânû-be-zânû olup ta‘âmlar tenâvül olundukda hakîr cenerale bir mutallâ dülbend ve iki dâne münakkaş sihr-i bukalemûn Kaya Sultân yağlıkları verdim. Cihân kadar hazz edüp yağlığın birin şapkası üzre kodu. O dahi hakîre on tahta siyâh Dobra-Venedik kürkü kim kunduz siyâhı gibi kuzu bağanası kürkleridir ve on donluk elvân çukalar ve on top Fireng atlas-ı gûnâ-gûnlar ve üç yüz Bundukanî uşkota nâm sırma gümüşünden onar dirhem gelir guruşlardır ve bir sâ‘at ve bir dûrbîn ve bir Papa Monta nâm dünyâ tasv[îr]i kitâb ve yüz mümessek yaldız altunu verüp taşra çıkdıkda, kırk yedi aded huddâmlarıma beşer altun ve birer çuka ve kumaş verüp Baba Ahmedzâde İsmâ‘îl Beğ ile hukûk-ı sâbıkaları olup hem-civârları olmağile anlardan havf etdiklerinden ana bir kîse guruş ve bir donluk çuka verüp babasına dahi yüz altun ve bir donluk çuka Baba Ahmed'e gönderdi.

Andan bizimle ceneral vedâ[‘]laşup sarâyına gitdi. Biz yine kendü zevk [u] şevklerimizde olup Türkçe fasîh bilir tercümânlarından lisân-ı Fireng'in niçe lugatlerinden tahrîr etdik.

Der-beyân-ı lisân-ı Fireng-i pür-ceng: Bunların lisânına Talyan lisânı derler, ammâ İşpaniye ve Fransa ve Ciniviz ve Alagorona-i Grandüka ve lisân-ı Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve Filimenk ve İngilis bu kralların cümle kavimleri cümle Fireng'dir, ammâ kimi Papişta mezhebinde ve kimi Luteryan mezhebinde ve kimi Talyan mezhebinde olup, ammâ cümlesi millet-i Mesîhiyyedendirler. ***[150a]*** İllâ İsfaç ve Çeh ve Korol ve kavm-i Sol Mecûsî mezheblerdir. Ve lisânları Nemse ve Macar ve Leh ve Eflâk ve Boğdan gibi başka başka lisân-ı elfâz-ı mühmeleleri vardır, ammâ mezkûr Firenglerin lisânları lisân-ı Talyan'dır, ammâ her birinin birer gûne lehce-i mahsûsaları olup bir gûne ıstılâhât [u] ibârâtları vardır. Niçe kelimâtların birbirleriyle tercümânları anladır. Cümleden fasîh Venedik Firengi lisânıdır.

Gerçi kelâm-i ekâbirde demişler kim, *"el-Arabî fesâhetün ve'l-Acemî zerâfetün ve't-Türkî kabâhatün ve gayrü'l-lisân necâsetün"* [71] buyurmamışlar, ammâ Venedik lisânı cümleden şîrîn kelâmdır kim hisâbları bu yüzden add olunur. Evvelâ,

				çinko
uno	*duy*	*tire*	*kotra*	5
1	2	3	4	

				deçe
sey	*sete*	*ot*	*neve*	10
6	7	8	9	

		Marya
(---)	(---)	Meryem Ana ismidir.
Allâh ismidir	Peygamber ismidir.	

Sanmarka

pan	*akua*
ekmekdir	sudur

ricâlü'l-gayb ismidir.

bono zeribonani

bono çorno

Yâ sabâhü'l-hayrdır.

Sabâhü'l-hayrdır.

vino	*porko*	*mele*	*venko*
şarâb	domuz	bal	gel

	irande duka		
pos		*mela*	*iste dona bella*
	Nerede idin?		
otur		elma	Kızın güzel mi?

	be kofotut fotut ladona	
bardaş		*kosa voli*
	Edebde avredini filan edeyim	
oğlan		Ne istersin?

		kani
dolim po di pan	*tirum pürolatis*	
		köpek
Bir pâre ekmek isterim.	Başını yararım.	

un çikinno tidonero	
	sente baş bardaş
Bir altun vereyim sana.	
	Kımıldama oğlan.

	manca dumerdo
manca merda	
	Boku sen ye demekdir.
bok ye	

Hakkâ ki "manca" demek lisân-ı Fireng'de "bok" demekdir. Ne demekdir kim ta‘âmı bok deyü yemekdir. Müselmân olana ta‘âm demek gerekdir, sonra yemek gerekdir. (---) (---)

Sitâyiş-i mümessek Venedik Altunu

Kendülerinin nakl-i sahîhleri üzre muhakkak kimyâdır, zîrâ bir kral-ı dâll-ı bed-fi‘âller eyle altuna mâlik olmamışlardır. Anıniçün diyâr-ı Rûm'da yaldız altunundan gümüş âvânî eşyâlara gayrı altun beyâz olur. İllâ bu Venedik altunu gâyet ahmerü'l-levn mutallâ yaldız olur ve bakıra ve gümüş üzre gâyet imtizâc edüp şa‘şa‘a verir. Hattâ zamân-ı kadîmde Hazret-i Mevlânâ nezerâtı içün kesdikleri altunun çubuğu üzre bir çatal bayraklı kan gibi kırmızı altundur. Anı bir zor-âver yiğit

elinde ovalasa hamîr gibi yuvarlayup ezilir. Andan bulunup yaldız etseler anın bir altunu elli altun kadar mutallâ eder. Sultân Ahmed-i Hânî'de ol altunu pederimizde çok gördük, ammâ fî-zamânina vüzerâlarımızda değil bâlâlarda dahi göremeyüp hâlâ penez ile ve onu bir dirhem akçe-i nühâs ile geçiniriz. Hemân Hudâ berekât vere, ammâ gayret-i İslâmîmiz yok mu? Sikke tas[h]îh olup zabt u rabt gerek idi.

Ve ba‘zı erbâb-ı ma‘ârif ve tekmîl ruhbâniyyet etmiş kıssîs ve bıtrîklerden su’âl edüp dedim ki,

"Yâ siz Hazret-i Mevlânâ-yı Celâleddîn-i Rûmî'ye zamân-ı hayâtlarında niçün mezkûr altundan her sene onar bin altun nezerât gönderir idiniz?" dedikde, anlar eyitdi,

{Der-beyân-ı menâkıb-ı keşf [ü] kerâmât-ı Hazret-i Monla Hünkâr}

"Hazret-i şems ile Mevlânâ'nın keşf [u] kerâmetlerin işidüp, âyâ ne gûne âdemdir, deyü pirinc-pirimimiz bir ârif kimesne idi. Biraz hedâyâlar ile elçimiz huzûr-ı Mevlânâ'ya Konya şehrinde varınca hedâyâları kabûl edüp âyînleri üzre elçilerimize temâşâ etmeleriyçün bir azîm semâ‘ u safâlar etdirüp ve niçe gûne saz [u] sözler çaldırup zevk u safâlardan sonra mutrıbânlar huzûr-ı Mevlânâ'ya gelüp ihsân içün dâ’ire dutarlar.

Hemân Hazret-i Mevlânâ dahi elçilerimizin gözleri önünde mübârek sağ kolın yeşil hırkası yeniyle cânib-i garba ‘*Bismillâhi*’ deyüp el uzadup tarfetü'l-ayn içre hânende ve sâzendegân ve mutrıbânların dâ’iresine bir avuç Venedik altunu dökünce kızgın ve kırmızı kor gibi altunlar dâ’irenin derisin yakup cümle altunlar yere düşdüğün elçilerimiz görüp ta‘accüb edüp bu ahvâli, vakt [ü] sâ‘ati ve derecesiyle yazarlar. Mutrıblar dahi altunları alup giderler.

Elçilerimiz Hazret-i Mevlânâ'dan me’zûn olup Venedik'e geldiklerinde görseler kim darbhânenin kal‘a-misâl şeddadî binâ dîvârı bunların Konya'da tahrîr etdiği anda bir yeşil hırkalı yed-i beyzâ zâhir olup darbhâne dîvârı delinüp âteşde kuruş olurken bir kabza altun-ı mümessek alındığın elçilerine nakl ederler.

Elçileri dahi Konya'da gördükleri altun ahvâlin pirinc-pirimlerine nakl ederler. Ve darbhâne içinde altun işleten mahpûslar dahi elçinin Konya'da yazduğu sâ‘at mahallinde bir yed-i beyzâ ile alınan on bin aded altunun ahvâlin nakl etdiklerinde pirinc-pirim dahi müşâvere edüp beher sene Hazret-i Mevlânâ'ya onar bin aded bayraklı mümessek altunu her sene Konya'da Hazret-i Mevlânâ'ya gönderirlerdi. Anlar dahi, mısra‘:

Mâl-ı kâfir hest ber mü’min helâl [72]

deyü hedâyâyı kabûl edüp ***[150b]*** fukarâlara tasadduk ederlerdi.

Der-beyân-ı tasvîrât-ı altun-ı Bundukanî

Ya‘nî Venedik'in yaldız altununda olan çubuğun sağ tarafındaki uzun tasvîr bu kerâmât-ı Mevlânâ zâhir oldukdan sonra altunlarına tasvîr etdiler ve çubuğun karşu sağ tarafındaki Hacivad

takyeli bodur külâhlı tasvîr pirinc-pirimleri, ya‘nî kırk aded beğlerin başları olan kralları tasvîridir, ammâ pirinc-pirimin başında olan külâh ve tâc değildir. Hazret-i İsâ aleyhi's-selâmın pây-ı şerîfindeki koyun yününden kalçındır, ya‘nî çorabdır kim Rıkka, ya‘nî Urfa şehrinden bir takrîb ile Venedik eline girmişdir. Kırk kefereden biri beğ pirinc-pirim oldukda (ve) bir bednâm günlerinde başına geyüp sonra hıfz ederler.

Ve ol altunda olan çubuk "Hazret-i Mûsâ'nın asâsı ve İsâ Nebî çorabı bizdedir" alâmetin etmişler. Bu tarafda olan kenâreli hatlar Mevlânâ ve pirinc-pirim ismi hatlarıdır, ammâ gerü tarafda yalnızca nokta nokta müdevverden tûlânîce dâ’ire içre olan tasvîr-i tavîl bizzât Hazret-i İsâ sûretidir. Ve cânib-i erba‘asında olan iki aded kenâresi tırmıklı noktalar on iki burûca teşbîh ebrâclardır kim, hamel ve sevr ve cevzâ ve seretân ve esed ve sünbüle ve mîzân ve akreb ve kavs ve cedy ve delv ve hût misilli burûc sûretleridir. Ve Hazret-i İsâ'nın on iki halîfesi havâriyyûnlara mu‘âdil on iki yıldızlardır, zîrâ bu Venedik'de olan ilm-i nücûm bir diyâr keferelerinde deyyâr yokdur. Ve İsâ Nebî tasvîri etrâfındaki olan hatlar cümle Hazret-i İsâ'ya salât u selâm ve tahiyyât hatlarıdır kim lisân-ı Latince ol hatlar budur.

..... (2 satır boş).....

Bu altunun ve gayrı ahvâlâtlarının sıhhat-i haberlerin alup ve şehirlerin murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp ceneralden paşanın mektûb ve nâme ve paşaya hedâyâ tüfengler ve yigirmi top dîbâ ve yedi pastav elvân saya çuka hedâyâlar alup ve on aded esîrlikden halâs olmuş âdemlere birer at ve birer donluk çukalar alup ceneral bizimle bir sâ‘at bile kendü şâhrâh üzre vedâ[‘]laşdıkda anlar şehr-i İspilet'e avdet edüp bizler yine,

Menzil-i kal‘a-i Kilis: Anda dahi kapudanından hedâyâlar ve refîkler alup

Menzil-i Baba Ahmed kullesi: Buda Baba Ahmed'e ceneral hedâ[yâ]sın verüp İsmâ‘îl Ağa refîkimiz bunda bırağup ol gün,

Menzil-i sahrâ-yı Hilevne'de paşa ile müşerref olup cümle hedâyâları vâsıl edüp nâme-i cenerali verdikde cihân cihân hazz edüp hakîre firâvân hayr du‘âlar etdi. Andan on aded yiğitler atlarından inüp paşanın dest-i şerîflerin bûs etdiklerinde, paşa eydir:

"Nedir gâzîler, ne maslahatınız var?" dediklerinde, cümlesi eydir:

"Efendim, biz bu kadar zamân kâfirde esîr idik. *Elhamdülillâh* senin du‘ân berekâtıyla Evliyâ Çelebi hakkâ ki evliyâlık edüp bizi kâfir elinde esîrlikden halâs eyledi" dedikde, paşa eydir:

"Vallâhi âdemler, benim sizin âzâd olmanızdan aslâ haberim yokdur" deyüp, hemân paşa iskemleden kalkup, bu kadar a‘yân-ı kibâr içinde alnımdan öpüp,

"İlahî Evliyâm, düşman şerrinden emîn olup sa‘âdet-i dâreynde ber-hurdâr-ı ömr olasın" deyü hayr du‘â etdikde, cümle huzzârân-ı meclis "âmîn" dediler. Ve ceneralden getirdiğim cümle hedâyâları safâsından hakîre ihsân etdiler ve esîrlikden halâs olanlar vatanlarına gitdiler ve andan sonra paşa

efendimiz Hilevne sahrâlarından kal[k]up cânib-i şimâle gidüp şehr-i Banaluka'ya revâne oldu.

Sahrâ-yı Hilevne'den Banyaluka şehrine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Ol gün (---) sâ‘atde, evvelâ,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i atîk Gılamuc: Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth fethidir. Ba‘dehû küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ edüp karâr etdikde 945 senesinde Süleymân Hân ümerâlarından Gâzî Hüsrev Beğ fethidir. Kal‘ası bir sarp kaya üzre şekl-i mukavves bir küçük şeddadî seng binâ kal‘a-i zîbâdır, lâkin batı tarafında havâlesi vardır. Bânîsi Hersek krallarıdır. Lisân-ı Latin'de ismi (---) (---) derler. Kilis hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir.

Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları ve yedi aded şâhî topları ve derûn-ı hisârda bir câmi‘i ve bir gılâl anbârı ve kırk elli hâne-i fukarâlarından mâ‘adâ kal‘a içinde bir şey yokdur. Mâ‘adâ ma‘mûrâtları aşağıdadır, ammâ bu varoş ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Ekseriyyâ hâneleri kârgîr binâ ve kayagan taşı ile mestûr bâğlı ve bâğçeli evlerdir. ***[151a]*** Bir câmi‘i ve mesâcidleri ve bir hânı ve birkaç dükkânları [var] ammâ âdemleri garîb-dostlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı dâr-ı gâzîyân-ı şâhbâz, ya‘nî kal‘a-i köhne binâ-yı Vinçaz

Bânîsi Hersek krallarıdır. Lisân-ı Latin'de Vinçaz (---) (---) (---) demekdir. Sene 866 târîhinde Ebü'l-feth Yayiçse kal‘ası fethine giderken bu kal‘ayı feth edüp derûn-ı hisâra gereği gibi asker koyup kal‘a-i Yayiçse sarılup bi-emr-i Hudâ fethi müyesser olmayup bî-feth avdet etdikde yine bu Vinçaz kal‘asına küffâr istîlâ edüp tâ Süleymân Hân zamânına dek dest-i küffârda kalup ba‘dehû sene 934 târîhinde Gâzî Hüsrev Beğ dest-i Hırvad ve Sırf ve Uskok'dan alup içine asker ve cebehâne koyup Yayiçse kal‘asının fethine bezl-i himmet eder, ammâ bu kal‘a Bosna sancağı hükmünde niyâbetdir. Dizdârı ve yigirmi aded neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Virbaz kenârında cânib-i erba‘ası yaylak havâleli dağlar ortasında bir sivri kayalı alçacık depe üzre bir küçük sa‘b kal‘adır kim bir kapucuğu kıbleye nâzırdır. Derûn-ı hisârda dizdâr evi ve birkaç neferât evleri ve Süleymân Hân câmi‘i var, gayrı şey yokdur. Aşağıda varoş şekilli mahalde mükellef hâneleri ve bir hânı ve birkaç hurde dükkânı var, lâkin bâğları çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı binâ-yı-misâl kal‘a-i Kamaniçse, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı metîn kal‘a-i Yayiçse

Zamîn-ı kadîmde âsâr-ı binâsı var imiş, ammâ niçe yüz yıldan berü bânîsi nâ-ma‘lûm olup Âl-i Osmâniyân'dan Gâzî Hudâvendigâr tâ Bosna serhadlerini ve Belgrad serhadlerin nehb u gâret etdiğin Engür Kralı Murâd Hân'ın zuhûr-ı tulû‘un istimâ‘ edüp bu zemîne sene (---) târîhinde bir kal‘a-i ibret-nümâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn inşâ edüp ismine Yayiçse kal‘ası deyü nâm kor. Lisâ[n]-ı Latince Yayiçse yumurtaya derler. Hakîkatü'l-hâl kal‘ası bir yumurta gibi yalçın bir kaya üzre şekl-i müselles bir kal‘a-yı bâlâ-yı vâcibü's-seyrdir.

Ba‘dehû bu kal‘a-i bî-misâlin evsâfın Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân istimâ‘ etdikde asker-keşân olup bu kal‘ayı muhâsara edüp hikmet-i İlâh fethi müyesser olmayup bî-feth avdet etdiğinden dağ-ı derûn olup sene-i âtîde yine asker-i deryâ-misâl ile sene 866 târîhinde gelüp amân u zamân vermeden feth edüp derûn-ı hisâra müstevfâ asâkir ve cebehâne koyup ba‘dehû iki sene dest-i İslâm'da kalup bir cum‘a gün derûn-ı hisârda re‘âyâ olan kefereler hisâr kapuların açup taşradan içeri küffâr dolarak cevâmi‘lerde ümmet-i Muhammedi kırarak kal‘ayı kabza-i tasarrufa alup câmi‘lerimiz yine kenîsalar edüp kâmil altmış yedi sene küffâr-ı füccârın elinde kalır. Tâ ki sene 934 târîhinde Süleymân Hân ümerâlarından Hüsrev Beğ Yayiçse içre olan küffârlara mâl-ı firâvânlar bezl edüp ve gûnâ-gûn ta‘ahhüdler edüp keferelerin gönlün eder. Meğer küffârın dağlarda bir deyrleri var imiş. Ol deyrde bed-âyîn ederlerken ol gece guzât-ı müslimîn şebhûn edüp kal‘anın her tarafından ve battâl kapu tarafından nerdübânlar ile nâmân voyvada ol gece derûn-ı hisâra girüp kal‘a-i Yayiçse'yi feth ederler. Müjdesine Gâzî Hüsrev Beğ'e giderler. Meğer Hüsrev Paşa sayd [u] şikârda bulunup safâsından üstündeki esbâbları ve atı ve donuyla müjde eden gâzîye ihsân edüp yine ol gâzîyi müjde ile Sultân Süleymân Gâzî'ye gönderüp {ol gâzîye} Yayiçse kal‘ası dizdârlığı sadaka olunur. Hâlâ Hüsâm Kapudan *rahmetullâhi aleyh* derler.

Ba‘dehû Yayiçse kal‘ası Süleymân Hân tahrîri üzre Bosna eyâletinde (---) (---) ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve üç yüz aded pâk ve müsellâh neferâtları ve bâcdârı ve muhtesibi vardır, ammâ Bosnasarâyı karîb olmağile şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı yokdur, lâkin a‘yân [u] eşrâf-ı kibârı çokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Yayiçse

Kal‘ası evc-i semâya münkalib olmuş yumurta gibi bir kaya üzre şekl-i müselles ve kârgîr seng-i tırâş bir sûr-ı savaşdır kim kara cânibi iki kat vâsi‘ ve âriz ve âlî kal‘a-i bâlâdır. Gerçi bu kal‘a-i üstüvâr üç köşedir, ammâ kara tarafının iki bölüğünde kal‘a dîvârları vardır, ammâ kıble cânibinde olan tarafında aslâ kal‘a dîvârından nâm [u] nişân yokdur. şehrin cümle hânedânlarının cümle şâhnişîn ve revzenleri bu tarafda yalçın kaya üzre olduğundan bu tarafda aslâ kal‘a dîvârı yokdur ve lâzım da değildir. Zirâ bu semtleri kevâkib-i ***[151b]*** Süreyyâ'ya ser çekmiş kayalardır kim üç Süleymâniyye minâresi kaddi aşağıda nehr-i azîm Virbaz deryâ gibi cereyân ederken bu kal‘anın bâlâlığından mezkûr nehir bir ırmacık gibi görünür. Tâ bu mertebe kal‘a-i âlîdir kim benî Âdem aşağı bakmağa cür’et edemeyüp aklı gider.

Ve bu kal‘a kayalarının altları serâpâ mağârâ mağârâ serdâb ve zîr-i zemîn ve kehfler var kim her birinin içinde âdem gâ’ib olur. Hattâ ba‘zı evlerin bu gârlara {iner} yolları vardır kim niçe hânedân sâhibleri gârlar içre zehâyir ve ba‘zı levâzımâtların korlar.

Ve bu sûrun ancak iki aded kapusu var. Cânib-i şimâle battâl kapudurlar kim iki kat metîn ve kavî demir kapulardır. Bu kal‘ayı gâzîler bu tarafdan şebhûn edüp feth etmişlerdir. Ve bir kapusu dahi cânib-i kıbleye Vinçaz kapusudur kim bu dahi iki kat hadîd bâb-ı cedîdlerdir.

Bu kapunun eşiği dibinden nehr-i azîm Pileve akup hemân bu mahalde mezkûr yalçın kayalardan üç Süleymâniyye minâresi kaddi aşağı nehr-i Pileve deryâ gibi talattumla aşağı atılur kim gören âdemi

dehşet alup aklı çâk {olur}. Ve bu felek-i atlasda bunu dahi görmeyen "Dünyâda çok ibret-nümâ gördüm" demesin. Hattâ bu nehr-i Pileve aşağı nehr-i Virbaz'a üç minâre kaddi aşağı pertâb etdikde kehkeşân gibi kemerlenüp indikde iki nehr-i azîm birbirine mahlût oldukda nehr-i Virbaz irkilüp deryâ gibi olup ikisi birbirine urdukda evc-i âsumâna iki nehr-i azîmden dumanlar çıkup bu kal‘a-i bâlâ içindeki evler üzre ol dumanlardan çiğ yağar.

İbret-nümâ-yı garîbe oldur kim bu nehr-i Pileve kal‘anın eşiğinden akduğu kayaların altı serâpâ mağârâlardır ve ol gârlar içinde niçe göz su değirmenleri vardır kim bu kayaların üstünden delikler delüp değirmenlerin suları cümle nehr-i Pileve'den gelir bir gûne mudhik değirmenlerdir kim bu dahi aslâ bir diyârda yokdur. Ve bu değirmenlerin üstündeki kayalardan nehr-i Pileve akduğun temâşâ etmek içün değirmenler önünde çemenzâr soffalar üzre Cenâb-ı Kibriyâ'nın sun‘unu müşâhede etmek içün seyyâhân-ı berr u bihâr ve ârifân-ı dâr [u] diyâr bu mastabalarda oturup nehr-i Pileve'nin deryâ gibi üzerlerinden geçdiğin seyr [ü] temâşâ ederler. Bu nehr-i azîm gûyâ değirmen kayalarından aşağı atıldıkda gûyâ benî Âdem üzre Âl-i Osmân otağı gibi pâk billûr gibi nehr-i kebîr cereyân etdikde nehrin altında niçe yüz âdem soffalarda oturup im‘ân-ı nazar ile nazar eden *"Subhâne'l-hallâku'l-bâkî"* deyüp engüşt ber-dehen eder.

İbret-nümâ-yı diğer: Kaçan kim vakt-i zuhur mahalli oldukda bu nehr-i Pileve'nin cereyânın seyr eden gülmeden vâlih ü hayrân olur, zîrâ vakt-i zuhurda âfitâb-ı âlem-tâbın şa‘şa‘ası nehr-i Pileve'ye te’sîr etdikde nehr-i Pileve billûr ve necef ve moran camlar gibi münevver oldukda bu nehr-i azîmin altında mezkûr değirmen soffalarından temâşâ olunur ki nehr-i Pileve ile âdem kaddi kadar balıklar ve gayrı sağîr ü kebîr mâhîler biri biri akîbince aşağı nehr-i Virbaz'a döküldüklerinde bir temâşâ-yı ibret-nümâdır.

Ve garâ’ib-i ibret-nümâ dahi oldur kim böyle bir nehr-i azîm sâ‘ika-i azîm ile gürleyüp yıldırım gibi aşağı akarken alabalık dedikleri serî‘ ve cerî mâhîler aşağı nehr-i Virbaz'dan baş yukaru nehr-i Pileve ile biri birlerin kovarak yıldırım gibi atılan sudan baş yukaru şakıyup çıkarlar. Garîb temâşâdır.

Der-beyân-ı imârât-ı şehr-i Yayiçse

Bu kal‘a içre cümle bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı bâğ u bâğçesiz gâyet ma‘mûr evlerdir kim cümle üzerleri şindire tahta örtülüdür ve biri birinden âlî evler olmak ile cümlesinin pençereleri nehr-i Virbaz aşrı kıble cânibindeki dağlara ve bâğlara nâzır evlerdir.

Ve cümle on altı aded mihrâbdır. Cümleden büyük kilisadan bozma Süleymân Hân câmi‘i ve Melek Ahmed Paşa câmi‘i, mukaddemâ bu câmi‘ Yayiçse ıhrâkında yanup Melek Ahmed Paşa efendimiz müceddeden binâ etdi. Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve bir medrese dahi Melek Ahmed Paşa'nındır kim imâretinde ta‘âmı ulemâya mebzûldür ve bir mekteb dahi Melek Ahmed Paşa'nındır kim her ser-i sâlde sıbyân-ı tıflân-ı püserânlara birer kat ıydiyye esvâbları mu‘ayyendir ve bir tekye-i Halvetî dahi Melek Ahmed Paşa'nındır ve bir hammâm Melek Paşa kapucular kethüdâsı Osmân Ağa'nındır.

Ve bir hânı var. Sarı Kâ'immakâm İbrâhîm Ağa'mızındır.

Ve cümle seksen aded dükkânlardır kim bir şâhrâh üzre vâki' olup bu yoldan gayrı ulu yol yokdur. Kal'anın Vinçaz kapusundan girüp Battâl kapu, ya'nî Banaluka kapusuna gider bir azîm yoldur.

Bu şehir Melek Paşa vâlî iken ıhrâk bi'n-nâr olup asker-i deryâ-misâl ile gelüp bu kal'a hâricinde meks edüp, "Tîz beni sevenler bu kal'ayı amâr etsinler" deyü fermân edince cümle ağavâtlar birer hayrât [u] hasenâtlar edüp altı ayda bu şehir ma'mûr ve âbâdân oldu.

Ammâ yukaru iç kal'ada aslâ hâneler yokdur. Ancak dizdâr sâkin olur bir harâb sarây ve bir mescidi ve bir kuyu mağârâsı var. Bu gârın kapusunda ***[152a]*** kefere hatlarının gûnâ-gûnları tahrîr olunmuşdur.

Hâsıl-ı kelâm Rûmeli'nde ve bu Bosna serhadlerinde Akbolgay kal'asından ve Mora diyârında Benefşe kal'asından ve Özü eyâletinde Akkirmân kal'asından gayrı sarp kal'alar yokdur. Gerçi metîn ve müstahkem kal'alar çokdur, ammâ Bosna serhaddinde Yayiçse'den gayrı yed-i kudret kal'ası yokdur.

Yayiçse kal'ası varoşların beyân eder

Mezkûr Vinçaz kapusu eşiğinden cereyân eden nehr-i Pileve üzre bir haşeb cisr-i azîm etrâflarında kırk elli göz su değirmenleri var. Bunlardan akan sular zikri sebkat eden aşağı mağârâlar içindeki değirmenlere gidüp andan ol sular mezkûr kayalardan nehr-i Pileve'ye uçar. Bu kal'a kayaları gûyâ kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Bîsütûn gibi altları serâpâ boşdur ve gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar bu kayalarda bitüp şecere-i Tûbâ gibi baş aşağı şâhalar salup sâyelerinde şahin ve zağanos ve çaylak ve kartal kuşları âşiyân etmişlerdir.

Ve mezkûr Vinçaz kapusu cisrinin karşu tarafında beş yüz aded re'âyâ hâneleridir kim niçe kerre derûn-ı hisârda sâkin olan kefereler bu kal'ayı hîle ile gâh kâfire ve gâh müselmânlara verdikleriyçün hâlâ derûn-ı hisârda kâfir sâkin olmayup la'netnâme-i Süleymân Hân olduğundan cümle eflâkan re'âyâları taşra varoşlarda sâkinlerdir.

Ve dahi bir varoş Banaluka kapusundan taşra üç yüz hâneli kefere ve müslim hâneleri var ve bir varoş dahi nehr-i Virbaz aşrı bir mahalle var. Aded-i hâneleri ma'lûmum değildir, ammâ bu üç aded varoşlarda hân ve câmi' ve çârsû-yı bâzâr ve hammâmlar yokdur, ammâ ravza-i rıdvân misilli bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf müferrih dil-küşâ olduğundan Yayiçse'nin mahbûbu ve mahbûbelerinin hadd [ü] hasirleri olmaduğundan Melek Ahmed Paşa ağalarının ekseri bu şehrin birer kıt'a-i mümtâz ve müstesnâ gulâmlarına mâlik oldular. Hattâ

Hikâye-i garîbe-i acîbe-i mahbûb dil-rübâ ve âşık-ı serbâz-ı sâdık-ı şeydâ:

..... (17 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Yayiçse

Evvelâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed imâmı Alî Efendi ve şeyh Mustafâ Efendi ve henüz merhûm olmuş Sergüzeşt sâhibi Âşık şeydâ cüvân-merd-i tabak, selîm [ü] şehîd ve habîb [ü] mahbûbu Vâ'izzâde mâtü'l-aşk Hürrem Çelebi ve bu kal'aya ibtidâ-i fethde dizdâr ağa olan Gâzî Hüsâm Kapudan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[152b]***

Ba'dehû kal'a-i Yayiçse'den kalkup cânib-i garba nehr-i Pileve kenârınca balıklı göller ve ma'mûr u âbâdân kurâlar ve hıyâbân ormanlar geçüp,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya'nî kal'a-i Gölhisâr

İbtidâ bânîsi yine Engür kraldır. Ba'dehû (---) senede Ebü'l-feth Megâzî, ya'nî Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî feth edüp yine küffâr Yayiçse'ye istîlâ etdikde bunda olan gâzîler firâr edüp bu kal'ayı küffâr-ı hâksâr boş bulup zabt etdi.

Ba'dehû asr-ı Süleymân Hânî'de Gâzî Hüsrev Beğ bu kal'ayı sene (---) târîhinde feth edüp hâlâ Bosna eyâletinde (---) hâkinde (---) hâkimlikdir ve Yayiçse nâhiyesidir.

Kal'ası bir fecc-i amîk göl içinde olduğıyçün kavm-i Ervâm Gölhisâr derler, ammâ lisân-ı Latince ismi (---) (---) mezkûr göl içinde bir alçacık dîvârlı şekl-i murabba' taş binâ bir sûr-ı ra'nâdır. Bir cânibinden zafer mümkün değil bir sa'b ve metîn kal'adır kim bir vech ile yanına varılmaz. Ancak cânib-i şimâle nâzır bir küçücük demirli iki kat kavî kapusu var. Ana dahi zemberekli asma cisr ile varılup her gece dîdebânlar cisri makaralar ile çeküp kaldırup kapuya dayarlar. Kal'a bir cezîre içre kalır. Bu göl yine nehr-i Pileve'den cem' olup amelî göldür. Eğer murâd olunsa gölün suyun kesüp kal'a karada kalmak emr-i seheldir.

Derûn-ı hisârda havlisiz sık ve zîk evleri var. Ba'zısı kiremitli ve niçeleri tahta şindire örtülü evlerdir ve hisâr içre bir küçük Hünkâr câmi'i var ve cisir üzre bir latîf haşeb kasrı var. Dizdâr ağa yetmiş aded neferâtlarıyla Melek Paşa'ya bir ziyâfet-i azîm etdi. Bu kasır dahi Pileve nehri üzre bir mesîregâhdır.

İmâret-i varoş-ı Gölhisâr: Cümle altı yüz aded bâğ u bâğçeli tahtânî ve fevkânî serâpâ şindire tahta örtülü musanna' hânelerdir.

Ve cümle dokuz mihrâbdır. Bir müferrih câmi'i ve mesâcidleri ve müte'addid küçük hânları ve bir hammâmı ve kırk elli kadar müfîd ü muhtasar dükkânı var. Gayrı sebîl ve çeşme ve medrese ve imâret-i ıt'âmları yokdur, ammâ garîb-dost âdemleri çokdur.

Memdûhâtından gûnâ-gûn alabalığı ve ayvası ve bâğlarında üzümü meşhûrdur.

Ve nehr-i Pileve bu mahalle Kotar dağları ve İzmiyan dağlarından gelüp Yayiçse dibinde nehr-i Virbaz'a atılır. Virbaz ile (---) (---) (---) (---) (---) kurbunda nehr-i Sava'ya katılır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan cânib-i garba,

Menzil-i kasaba-i Varsal vakfı: Boşnaklar Varçal vakfı der. Bosna eyâletinde paşa hâssı ve voyvadalığıdır kim Karadağlar dibine vâki‘ olup cânib-i garbîsi Zadra hâkiyle müşâdır, ammâ bir varoş-ı azîmdir kim cümle on bir mahalle ve iki tahta örtülü bâğ u bâğçeli hâne-i müzeyyenlerdir.

Câmi‘leri ve mesâcidleri ve mekteb ve tekyeleri ve bir hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları var, ammâ azacıkdır. Gayrı imârât-ı azîmleri yokdur, zîrâ pek serhad yerdedir ve cânib [ü] etrâfında kal‘ası yokdur, lâkin bu rabtayı Seydî Ahmed Paşa Bosna vâlîsiyken Venedik kâfiri yakup bir hayli yerin harâb edüp, ba‘dehû Seydî Ahmed Paşa bu rabtayı amâr edüp cânib-i erba‘a şehre karavulhâneler inşâ edüp ahâlî-i vilâyet her gece nöbet bekleyüp emîn oldular, ammâ etrâf-ı şehirde bâğları gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir, ammâ mahbûbu ve mahbûbesi yokdur. Ondan şimâle,

Evsâf-ı binâ-yı hısn-ı hasîneyn, ya‘nî şehr-i Banyaluka-i kal‘ateyn

İki kal‘a olduğıyçün defterhâne-i şehr-i Sarây'da Banyalukateyn derler. Mukaddemâ kal‘anın biri Engür kralından kalup sene (---) târîhinde Gâzî Ferhâd Paşa feth edüp kal‘a-i kadîm mukâbelesinde Ferhâd Paşa bir kal‘a dahi müceddeden inşâ etmişdir, ammâ gâyet metîn ve sa‘bdır, lâkin ikisi de küçük kal‘acıklardır. Bu kal‘ateynin mâbeyne-hümâları iki bin adım birbirinden ba‘îddir, ammâ ikisi de nehr-i Virbaz'ın aşağı akdığının sol tarafında kârgîr binâ-yı seng-âbâd kal‘a-i Ferhâd Paşa'dır. Kulu ve cebehâneleri ve dizdârları mükemmeldir, ammâ Ferhâd Paşa'nın yeni kal‘ası önünde otuz karış bir balyemez topu ve düşmana amân vermez kûpu var.

Ve sebeb-i tesmiye-i şehr-i Banyaluka

Lisân-ı Latin'de banya ılıcaya derler. Bu şehrin kıblesi cânibindeki bâğlar başında bir ılıcası olduğıyçün banya derler. Ba‘dehû şehri nehr-i Virbaz ile nehr-i Pileve kenârında bir uzun şehir olduğıyçün Luka, ya‘nî Uzun şehir derler. Ba‘dehû efvâh-ı nâsda tahfîf-i kelâm içün Banyaluka dirler. Ba‘de'l-feth bu şehir Süleymân Hân tahrîri üzre eyâlet-i Bosna'da sancakbeği tahtıdır kim beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden (---) akçedir ve sancağı hâkinde ze‘âmet (---) ve tîmârı (---) ve alaybeği ve çeribaşı vardır, lâkin şimdi sancağı Bosna vüzerâlarına ***[153a]*** ilhâk olunup kâ’immakâm hâkimdir. Ancak on bir on iki bin guruş hâsıl olur.

Üç yüz akçe şerîf kazâdır ve nâhiyeleri cümle (---) aded kurâlardır kim ber-vech-i adâlet kadılara altı bin guruş olu[r] ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh serdârı ve yeniçeri çavuşu ve Budin kulu serdârı ve şehir voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası vardır.

Evsâf-ı şehr-i Banyaluka

Ba‘zılar Banaluka derler. Kıbleden cânib-i şimâlden garba meyyâl iki cânibleri orma[n]lı dağlar ve sâfî bâğlar ile müzeyyen bir vâsi‘ dere içinde cereyân eden nehr-i azîm Virbaz'ın iki cânibinde birer sâ‘at uzun şehirdir, ammâ iki tarafı da ensizdir, lâkin cemî‘i evlerinde birer âb-ı hayât cereyân etdiğinden mâ‘adâ her hânedânda bâğ u bâğçe ve cinîn-i gaytân ve bâğ-ı İremler mukarrerdir. Ve nehr-i Virbaz üzre bu şehrin bir cânibinden bir cânibine üç yerden ağaç cisirler ile geçilir.

Cümle kırk beş mahalledir. Evvelâ Ferhâd Paşa mahallesi Sarây mahallesi

..... (2 satır boş).....

Ma‘lûmumuz olan bu mahallelerdir.

Ve cümle üç bin yedi yüz kiremitli ve şindire tahta örtülü ma‘mûr u müzeyyen sarây-ı âlîlerdir. Cümleden Kâ’immakâmlar sarâyı ve Ferhâd Paşa sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle kırk beş mihrâbdır. Cümleden câmi‘-i selâtîn gibi Gâzî Ferhâd Paşa câmi‘i cümle imâretleri kurşum kubâblar ile ârâste olmuş câmi‘-i dil-küşâdır ve Eski câmi‘

..... (1.5 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) aded medreseleri var. Evvelâ Ferhâd Paşa medresesi

..... (1 satır boş).....

Ammâ dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ-yı mahsûsu yokdur, zîrâ ümmî âdemleri çokdur.

Ve cümle on bir aded mekteb-i sıbyânları var. Evvelâ Ferhâd Paşa'nın ve Çovozâde'nin

..... (1.5 satır boş).....

Ve cümle dokuz aded tekye-i dervîşân var. Evvelâ

..... (1.5 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mihmân-sarâyları var

..... (1.5 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hammâm-ı rûşenâları var. Cümleden Ferhâd Paşa hammâmı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ banası gâyet nâfi‘ germâbdır, ammâ binâsı ol kadar müzeyyen değildir, ammâ bunlardan mâ‘adâ her hânedânlarda soba hammâmları mukarrerdir.

Ve cümle üç yüz aded dükkânları var, ammâ bezzâzistân-misâl iki başı demir kapularına zincir çekilmiş kârgîr binâ bezzâzistânı var kim cümle yüz aded dekâkînlerdir kim Ferhâd Paşa hayrâtıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded imâret-i dârü'l-it‘âmı var. Hâlâ âyende vü revendegânlara sofra-i bî-imtinânı

mebzûl Gâzî Ferhâd Paşa imâretidir kim oğlu Mehemmed Beğ mütevellîdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbânı ve pîr [u] cüvânı ve kibâr [u] a‘yânı ve ulemâ-yı tabîb-i hâzıkânı ve cerrâh-ı fessâdânı ve sulehâ-yı meşâyihânı ve musannifîn ü şâ‘irânı ve ihvân-ı erbâb-ı ma‘ârifânı ve mazınne-i kerâme hâl sâhibi mecâzibânı ve çeşme-i âb-ı revânı ve sebîlhâne-i cân-sitânı ve zülâl-ı âb-ı hayevânı ve çâh-ı mâ-ı hânedânları ve kenîse-i râhibânları bu mezkûrûnun cümlesi bu şehr-i Banyaluka'da mevcûd olup âdem ile mâl-â-mâl bir şehr-i pür-me'âldir (---) (---) (---) (---) ***[153b]***

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Banyaluka

Evvelâ iklîm-i hâmisde bulunup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) ve tâli‘-i imâreti burc-ı sevrde bulunup beyt-i Zühre-i türâbîdir. Anıniçün bakar ve câmûsu çokdur ve Zühre-i türâbîde olduğıyçün cemî‘i halkı mesrûr u şâdân ve handândırlar.

Mahsûlât-ı hubûbâtından dânedâr buğdayı ve yulafi ve darusu ve heldinesi gâyet çok olur. Anıniçün ganîmet şehirdir kim bir vukıyye beyâz nân pâre bir bakır peneze alınır. Koyun eti beş peneze, sığır eti üç peneze ve bir bukliçse yoğurd bir peneze ve yağ ve balın ganîmetin Hudâ bilür.

Ve sanâyi‘âtının meşhûru demir âlâtlarından külünk ve balta ve saban demiri ve harba makûlelerin a‘lâ işlerler.

Ve dahi me’kûlâtından beyâz katmer çöreği ve külde pişmiş beyâz poğaçası ve Ferhâd Paşa hânedânında kaymak baklavası rub‘-ı meskûnda yokdur. Eyle terdir kim üstüne bir penez bıraksan batar lezîz ve ter baklavadır.

Ve memdûhât-ı meyvelerinden eyle ter ve lezîz ve âbdâr ve hoş-güvâr kirazı olur kim Rûm ve Arab u Acem'de nazîri yokdur. Hattâ Melek Ahmed Paşa efendimize bir sepet kiraz getirdiler. Her biri Anadolu'da terzi iğnesi peydâ olan Mudurnu şehri cevizi kadar {kirazı} vardır. Cümlemiz bu kiraz-ı âbdârlara ta‘accüb edüp birkaç dâne kirazı cümleden intihâb edüp terâzûnun bir keffine bir dâne kiraz ve bir keffine bir esedî koyup berâber geldi kim bir esedî sekiz dirhemden ağır gelir. Andan ma‘lûm ola kim Banyaluka kirazı ne kadar iri ve sakîl olur, ammâ lezzetde hoşhor ve âbdâr-ı terdir ve hâzımü'l-ifrâtdır ve ayvası ve hayevânî elması dahi memdûhdur. Ve kapuska ta‘bîr etdikleri lahanası kazan kadar kelle olup cemî‘i yaprakları güllâç varakı gibi terdir. Hattâ Boşnak kavmi bu lahana içün, "Âh dinum ve îmânum kapuska" deyü şehîd olunca lahana yerler.

Ve meşrûbâtından sarı keçi südü surutkası ve bal suyu ve vişnâbı ve hardaliyyesi ve ramazâniyyesi ve poloniyyesi ve na‘nâ arakı meşhûrdur.

Ve yetmiş yerde mesîregâhları var. Evvelâ Ferhâd Paşa bâğı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle beş bin aded bâğ u bâğçe dölüm [dönüm] hakkı verir ve kırk bir bin re‘âyâ başdina harâcı verir.

Ve halkının kâr [u] kisbleri budur. Bir fırkası ekseriyyâ tüccârlardır kim Belgrad'a ve Üsküb'e ve Selânik'e gidüp gelirler. Bir fırkası gâzîyân-ı mücâhidânlar, bir zümresi avân-ı şer‘-i şerîfdir. Ve bir sınıfı bâğbândır ve bir kavmi âlimândır ve bir tâ’ifesi ehl-i hıref esnâfândır.

Libâsları cümle çuka serhadli ve çuka dolama ve kopçalı sıkma çakşır ve kubâdî pabuc ve başlarında yeşil serhadli kalpağı geyerler ve zenâneleri kezâlik cümle çuka ferrâce ve yassı baş terpûş üzre beyâz dülbend yaşmak örtünüp mü’eddeb gezerler.

Halkının esmâları yine Boşnak lisânı üzre:

Haso	*Huso*	*Muso*	*Memo*	*Cafo*
{Hasan}	{Hüseyin}	{Musa}	{Memi}	{Ca‘fer}

Ahmo	*Mahmo*	*Zuko*	*İbro*
{Ahmed}	{Mehemmed}	{Zülfikâr}	{İbrâhîm}

Ammâ lisânları yine Boşnakcadır.

..... (1.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kubûr-ı şühedâ-yı Banyaluka şehri

Evvelâ ziyâret-i Hazret-i şehbâz Efendi ve Gâzî Halîl Paşa ve Malkoç Paşa ve Merhabazâde Hulûsî Efendi bunda kadı iken merhûm olup Ferhâd Paşa câmi‘i sâhasında âsûde-hâldirler. (---)

..... (1 satır boş).....

Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa efendimizle şehr-i Banyaluka'da Ferhâd Paşazâde Mehemmed Beğ efendimizin hânedânında şîr-i hurma ve katr-ı nebâtlar tenâvül edüp cemî‘i a‘yân[u] kibâr erbâb-ı ma‘ârifler ile cân sohbetleri etdikde bir gece el-Hacı Hüseyin Efendi'de ve bir gece Kamışî İbrâhîm Efendi'de ve şeb (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve niçe zât-ı mükerrem velî-ni‘amlarımızla şeb [ü] rûz Hüseyin Baykara sohbetleri ederken bir gün Melek Ahmed Paşa efendimiz hakîri huzûruna çağırup eydir:

"Evliyâm, bilir misin? Mukaddemâ Âsitâne tarafından emr-i pâdişâhî sâdır olup Bihke kapudanı (---)

Ağa'yı kırk bin guruşa varınca Zirinoğlu nâm âsîden halâs edesin, buyurulmuş idi. İmdi Evliyâm sen hâzır ol ve sana istediğin gibi yarar âdemler koşayım. Durma tedârik gör" ***[154a]*** dedikde,

"El-emrü emrüküm" dedim ve,

"Evliyâm, bu hidmetin mukâbelesinde sana benim kışla zahîre-bahâm tahsîliyçün emrler vereyim. Nehr-i Sava ve nehr-i Buna ve nehr-i Pakra ve nehr-i Drava kenârlarında olan serhad kal‘alarından kal‘a-i Kıradişka ve kal‘a-i Kosdaniçse ve kal‘a-i Bihke ve kal‘a-i Odvina ve kal‘a-i Lika serhadlerinin cümle zahîre mâlların tahsîl edüp kal‘a-i Çernik'e ve kal‘a-i Pojega'ya ve kal‘a-i Yakova sancaklarına varınca benim zahîre-bahâ tahsîli hidmetin sana verdim" dedikde, hakîr Melek Ahmed Paşa efendimizin dest-i şerîfin bûs edüp hazz etdim, zîrâ cemî‘i serhatleri kerrât ile gördüm, ammâ bu mezkûr serhadleri aslâ görmemiş idim.

Ol gün paşa efendimiz Bihke kapudanın halâs içün Zirinoğlu'na kırk bin guruşluk semmûr ve kırmızı Diyârbekir bezi ve bin top kız dimisi ve elvân lekkeffûrî Acem bezi ve kırmızı Usturumca abası bin top ve yüz çift kebe ve bin aded sarı ve bin aded kırmızı sahtiyânlar ve bin çift kırmızı çizme ve bin çift sarı çizme ve bin çift pabuc ve bin çift mest ve bin çift kaba ve ince gömlekler ve bunun emsâli niçe bin elvân şeyleri Zirinoğlu la‘înin gönderdiği defter-i nâ-ma‘kulü üzre cümle tahsîl edüp cümlesin on aded Sirem arabalarına tahmîl edüp paşa efendimiz hakîre yigirmi aded güzîde paşalı ve kırk aded Bihke kapudanı tevâbi‘leri ile Zirinoğlu'na bir nâme ve bir seccâde ve bir harîr münakkaş haliçe ve bir semmûr kürk kırmızı çukaya kapluca hedâyâlar verüp hakîrin zabtında oldukdan sonra paşa ile vedâ‘ mahallinde dest bûs etdikde bir kîse guruş harc-ı râh ihsân edüp,

İşbu bin yetmiş bir mâh (---) nında şehr-i Banaluka'dan zahîre-bahâ tahsîliyçün dörd sancak yer kılâ‘larına ve Bihke kapudanın Zirinoğlu'ndan halâs etmeğe gitdiğimiz menâzil-i kılâ‘ları ve temâşâ etdiğimiz dâr [u] diyârları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile şehr-i Banaluka'dan cânib-i garba bâğ-ı behişt-misâl ma‘mûr u âbâdân kurâ-yı firâvânlar ve gûnâ-gûn enhâr-ı âb-ı revânlar ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Tiran: Banaluka hükmünde voyvadalıkdır ve Ba[na]luka kazâsı nâhiyesinde beş yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve hân ve mesâcidli ve kifâyet mikdârı dükkânlı kasabacıkdır. Lisân-ı Boşnak'da Tiran (---) (---) (---) derler. Anıniçün ol ismile müsemmâ bir rabta-i ra‘nâdır kim Tiran derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan 5 sâ‘atde cânib-i garba meyyâl gidüp

Evsâf-ı vilâyet-i kavm-i Dodoşka, ya‘nî serhadd-i güzîn kal‘a-i Kıradişka

Ba‘zılar Gıradiska derler. İbtidâ bânîsi be-kavl-i tevârîh-i Latin Matin, Dodoşka banları binâsıdır ve lisân-ı Latin'de gırad kal‘aya derler, dişka, bi-ma‘nâ tasgîrdir. Gıradişka, ya‘nî küçücük kal‘a dimekdir. Hakkâ ki nehr-i Sava kenârında bir düz vâsi‘ vâdîde şekl-i murabba‘dan tûlânîce palanka binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Derûn-ı hisârda (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Fâtihi sene 945'de Gâzî Hüsrev Paşa'dır kim Süleymân Hân ümerâlarındandır. (---) (---) (---) (---) (-

--) (---) (---)

Hâkimleri var. Evvelâ Bosna eyâletinde Banyaluka müsellimi tarafından voyvada hâkimü'l-örfdür ve hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîni Banyaluka kadısı nâ’ibi hükm eder, ammâ yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâdır ve bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır ve cümle (---) aded kal‘a neferâtlarıdır ve bir hâkimi dahi muhtesib ağadır ve bir hâkimi dahi cümleden melik Belgradlı Yûsuf Ağa'dır kim bu şehirden hâricde top güllesi ma‘deni var. Mezkûr Yûsuf Ağa anda hâkimdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle yigirmi altı mihrâbdır, ammâ sekizi salât-ı Cum‘a edâ olunur sağîr ü kebîr cevâmi‘lerdir. Evvelâ Kapudan câmi‘i (---) (---) (---) (---) ve kal‘ada Hünkâr câmi‘i (---) (---) (---) (---) ve Hacı Bekir câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (3 satır boş)..... ***[154b]***

Ba‘dehû Gıradişka'dan nehr-i Sava kenârıyla baş yukaru Sava nehri geldiğine doğru azîm balkanlı dağları ve ma‘mûr u âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı vâdî-i Oneyiçse, ya‘nî kal‘a-i Yasanoviçse

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) (---) (---) demekdir . Bânîsi Hırvat banlarıdır. Anlara Hersek dahi derler, lâkin Ungurus krallarına tâbi‘dir, ammâ vilâyet-i Hırvadistân add olunur.

Ve bu kal‘anın fâtihi sene 945 Süleymân Hân ümerâlarından Gâzî Hüsrev Paşa'dır. Bu kal‘a nehr-i Sava kenârında bir vâsi‘ hıyâbânlı zemînde çâr-kûşe bir palanka binâdır. Dizdârı ve yüz elli aded neferâtları vardır.

Derûn-ı hisârda kırk elli aded şindire tahta örtülü bâğ u bâğçesiz hurde kal‘a evleridir. Süleymân Hân câmi‘i ve buğday anbârı ve mükellef cebehâneleri ve mehterhâne kullesi ve gayrı kulleleri vardır, ammâ (---) de câmi‘i ve hânı ve kesîf hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır ve nehr-i Buna bu mahalle karîb nehr-i Sava'ya mahlût olur, ammâ tulû‘u Gıradişka dağlarından ve İzmiyan bellerinden hurûc eder. Sâfî demir me‘âdinlerinden geldiğiyçün memdûh su değildir. Bu kal‘a dahi Banaluka hükmünde ve niyâbetdir. (---) (---)

..... (1.5 satır boş).....

Bu mahalde nehr-i Sava cânib-i şimâle cereyân edüp bu hakîr taraf-ı garba nehr-i Ona kenârıyla baş yukaru ormanlı dağlar aşup,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Dobniçse

Rûmeli Sofyasının cânib-i garbında bir konak karîb bir Dobniçse şehri dahi var, ammâ bu vilâyet-i Hırvadistân'dadır. Lisân-ı Latin'de Dobniçse (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hırvad herseklerîdir. Fâtihi 941 senede Gâzî Hüsrev Beğ'dir.

Kal‘ası nehr-i Buna kenârında kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ küçükdür. Dizdârı ve yüz elli aded neferâtları ve cebehâneleri vardır ve Banaluka sancağı hükmünde voyvadalıkdır, ammâ Kosdaniçse kadısı niyâbetidir.

Derûn-ı hisârda yüz on aded tahta örtülü hânecikleri ve bir Süleymân Hân câmi‘i ve gılâl mahzenleri ve cânib [u] etrâfında handakı ve bir asma cisri (---) nâzır kapusu

..... (1.5 satır boş).....

Andan yine nehr-i Ona kenârıyla baş yukaru gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i azîm Kosdaniçse

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Ferdinan Kral-ı dâll i‘ânetiyle vilâyetlerin Süleymân Hân'dan tahlîs içün Zirinoğlu'na yapdırup bu vilâyeti Zirinoğlu'na hibe edüp, "Sakın Osmânlı'dan" deyü kral-ı bed-fi‘âl Zirinoğlu'na tenbîh ü te’kîdler eyleyüp, âhir sene 947 târîhinde Gâzî Hüsrev Beğ dest-i Hırvad'dan dest-i kahr ile ceng-i azîm edüp feth etmişdir.

Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Bosna eyâletinde Banaluka hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır.

Bu diyârda kal‘a dizdârlarına kapudan derler, muhteşem kapudanı (---) aded kal‘a neferâtı gâzîleri var kim şeb [ü] rûz Hırvad kâfirleriyle ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl edüp baş alup baş verirler ve gâhîce kadı efendiyi de çete ve potura gazâlarına götürürler. Hattâ bu mahalde kadı efendi cengde yaralanup Melek Ahmed Paşa efendimizin zahîre bahâsı emrin gücile sicill-i şer‘-i mübîne kayd edüp yedi pâre kal‘alardan üç yük akçe gelüp kal‘a kapudanı elinden alup paşa efendimize âdemlerimizle ve bizim huddâmlarımızla gönderdik. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftî ve nakîbi yokdur, ammâ muhtesibi vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kosdaniçse

Nehr-i Ona kenârında Banaluka hâkinde şekl-i muhammes bir kârgîr azîm kal‘a (---) (---) (---)

..... (2.5 satır boş).....

Andan yine cânib-i garba nehr-i Ona yalısıyla baş yukaru gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i kavî Koknovi

Lisân-ı Hırvat'da (---) (---) (---) demekdir, ammâ bânîsi Hırvat beğleri ve kâfir segleridir. Fâtihi sene 939 târîhinde Arnavud Memi Paşa'dır. Yine kâfir istîlâ edüp fâtih-i sânîsi 946 senede Gâzî Hüsrev Beğ'dir.

Hâlâ Banaluka hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe başka kazâcıkdır. Kal‘ası nehr-i

Ona kenârında bir çemenzâr yerde çâr ***[155a]*** köşe şeddadî bir kârgîr musanna‘ binâ-yı kadîmdir. Bir tarafından nehr-i Ona akar. Üç tarafı handakdır ve bir kapusu önünde asma cisri var. Kal‘a kapudanı ve iki yüz aded gâzî neferâtları var ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve birkaç şâhî topları ve zahîre anbârları ve yüz mikdârı tahta örtülü hâneleri var ve bir câmi‘i var (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Andan iki günde yine nehr-i Ona yalısıyla baş yukaru gidüp,

Evsâf-ı serhadd-i tehlike, ya‘nî dâr-ı gâzîyân kal‘a-i Bihke

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus kralları i‘ânetiyle Koca Zirin Hersek binâsıdır, ammâ fâtihi sene 1000 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mîr-i mîrânlarından Bosna Vâlîsi Düş Hasan Paşa Bosna eyâleti askeriyle Bihke kal‘asın yedi gün top-ı kûplar ile döğüp sekizince günde küffâr-ı Hırvat amân ile kal‘ayı verüp cümle kefere dâr-ı menhûslarına gitdiler. Ba‘dehû kal‘ayı meremmât edüp içine müstevfâ cebehâne [ve] mühimmât ü levâzımâtlar konulup ilâ hâze'l-ân fetihden berü Süleymân Hân tahrîri üzre Bosna eyâletinde (---) sancağı hükmünde kapudanlıkdır, ammâ sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, lâkin Egre ve Budin yeniçerileri serdârı vardır, zîrâ bu serhadlerde Budin ve Egre yeniçerileri çokdur, ammâ kapukulları yokdur.

Müftî ve nakîbüleşrâfı dahi yokdur. Banyaluka şehrinden fetvâ alırlar ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ba‘zı nevâhî kurâları isyân üzredirler, ammâ şehir ahâlîleri şer‘-i şerîfe mutî‘dirler, ammâ hâkim-i örf kanûndan ziyâde tecâvüz etse hâkim üzre gulû-yı âm edüp haddin bildirirler. Gâyet şecî‘ ve şedîd ve cerî gâzîleri vardır ve hâkim-i örfleri (---) (---) dir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Bihke: Nehr-i Ona yalısında

..... (2 satır boş).....

Bu kal‘ada Bihke kapudanı sarâyında üç gün mihmân olup zahîre-bahâları cümle tahsîl edüp kal‘a neferâtları ve bizim âdemlerimizle cümle mâlı Banyaluka'da Melek Ahmed Paşa efendimize gönderüp hakîr yine Kırka sancağında olan kılâ‘lardan zahîre-bahâ tahsîline giderken gâh şimâle ve gâh cenûba ve garba serseri gezdiğimiz kılâ‘-ı metîneleri beyân eder, ammâ sebük-bâr kalmak içün esîr olan Bihke kapudanı halâsıyçün on aded Sirem arabası mâlı ma‘rifet-i şer‘ile Bihke kal‘asına emânet koyup bu hakîr Zirinoğlu'na giderken cümle mâlı Zirinoğlu tahtı olan kal‘a-i Ligradçığ'a getirmeğe Bihke a‘yânları ve kal‘a neferâtları der-uhde edüp, bizler,

Kırka sancağına gitdiğimiz kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Bihke kal‘asından yine baş yukaru nehr-i Ona yalısıyla gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı bî-bekâ, ya‘nî kal‘a-i dâr-ı mâh-ı Lika

Lisân-ı Latin'de Lika (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hırvat banları ve kâfir Hıristiyânlarıdır, ammâ fâtihi Ferhâd Paşa'nın Delibaşılığından Kırka Beği olan Rüstem Beğ {sene 1000} feth edüp derûn-ı hisâra kifâyet mikdârı asker ve cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar konulup tahrîr-i Süleymân Hân üzre hâlâ Kırka sancağı hükmünde nehr-i Ona kenârında şekl-i murabba'dan tûlânîce bir kal'a-i şîrîndir. Kapudanı ve üç yüz aded neferâtları ve derûn-ı hisârda üç yüz aded hâneleri serâpâ tahta şindire örtülüdür ve bir câmi'i ve anbârları ve kârgîr binâ-yı şeddadî metîn kulleler ile ârâste ve etrâfı fecc-i amîk handaklar ile pîrâste olmuş kal'a-i mahbûb Lika'dır. Hakkâ ki âb [u] havâsının letâfetinden kal'a-i Lika'nın mahbûbu ve mahbûbe hûr-ı likaları vardır, ammâ bu kal'a nehr-i Ona'nın karşu tarafındadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine baş yukar[u] cânib-i garba Ona kenârıyla

Evsâf-ı (---), ya'nî kal'a-i metîn Odvina

Lisân-ı Latin'de Odvina (---) (---) (---) derler. Bânîsi kral-ı dâll-ı bed-fi'âl-i Ungurus'dür, ammâ fâtihi sene 1000'de yine Murâd Hân-ı Sâlis ümerâlarından Gâzî Rüstem Beğ'dir. Niçe kerre küffâr yine istîlâ edüp hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da olup Kırka sancağı hâkinde Kırka beği hâssıdır. Kal'a kapudanı ve iki yüz pür-silâh güzîde kal'a neferâtları ve derûn-ı hisârda câmi'i ve anbârları,

Eşkâl-i kal'ası: Nehr-i Ona'nın karşu cânibindedir (---) (---) (---) (---) ***[155b]***

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya'nî kal'a-i metîn Yenihisâr

Sene 1000 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mîr-i mîrânlarından Düş Hasan Paşa müceddeden binâ etdi ve sancakbeği tahtı edüp Bosna eyâletinde nev-peydâ bir sancağ-ı kebîr olup ibtidâ mîr-i livâsı serhaddîn-i İslâm'ın mümtâz ümerâsı Rüstem Beğ idi. Bu kal'ayı dürr-i beyz-âsâ münevver edüp hadden efzûn cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar ve müstahfızân asker konulup guzât-ı müslimîn bu kal'adan şahin yuvasından şikâra sunar gibi etrâf-ı kâfiristâna ve cemî'i Hırvadistân'a kol kol asâkir-i İslâm gidüp bî-hadd ü bî-kıyâs şikârlar alup küffâr-ı dûzah-karâr-ı bed-tebâra göz açdırmadıklarından küffâra hoş gelmeyüp Erdelik banı olan bî-dîn ve Hırvat cenerali olan la'în var kuvvetlerin bâzûlarına getirmişler ve taht-ı yedlerinde olan kılâ'-ı menhûselerin erbâbın ve gayrı diyâr-ı cuhûd ve mu'ânidîn ve umûmen re'âyâların sürmüşler ve Nemse imparatorunun karındaşı Makşimelyan dahi kırk bin cünûd-ı cünüb-ı müşrikîn ile cümle gelüp Yenihisâr kurbunda nehr-i Kübe üzre bir metîn ve müstahkem bir vâsi' haşeb cisr-i azîm yapup beri tarafda Hasan Paşa üzre yürümede.

Hemân paşa-yı müşârün-ileyh cümle Bosna serhaddi gâzîleriyle yek-dil yek-cihet olup bir kerre bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup dal sâtûr-ı Muhammedî olup ol ân Erdelik ban ve Hırvat cenerali nâm bî-îmân ve Nemse çâsârı karındaşı nâm kaltaban cümle sâvaş-ı perhâş içinde mürd olduklarında cümle küffâr bu hâl-i pür-melâli görüp çil yavrusu gibi târumâr olup asâkir-i İslâm bu kâfirleri cümle mûr bisyâr erzeni değşirir gibi dağlarda ve bellerde ve yollarda değşirüp bi-avnillâhi Te'âlâ asâkir-i İslâm mansûr u muzaffer ve a'dâ-yı dîn-i bî-dîn makhûr u müdemmer oldu.

Bu feth-i nusret sene 1000 olup cümle küffâr taburu iğtinâm olup zeheb-i hâlis-misâl toplar ve

cebehâne-i bî-nihâyeler ve bî-kıyâs emvâl-i kesîr ve hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn esîrler alınup "Hamd-i Hudâ cümle asâkir-i İslâma nasîb oldu" deyü serhad gâzîlerinin ihtiyârları bu cengi ve bu ganîmeti nakl edüp "Kanı ol demler" deyü bu demlerine dem-be-dem şükr ederler.

Ammâ sene-i âtîde D**üş Hasan Paşa'nın inhizâmı ve gark-ı âb olduğu** yine bu serhadlerin pîr-i fânîlerinin nakilleri üzre mukaddemâ Hasan Paşa'nın yüz aklıkları etdiğinden gâyet mağrûr ve müddemi‘ olmuş idi. Hemân Bosna askeriyle Yenikal‘a altından kalkup Yenihisâr kurbunda nehr-i Kübe üzre cisirden karşu geçüp kâfirin Siska kal‘asın mahsûr etdikde yedi gün sekiz gece döğdükde Hasan Paşa üzre yetmiş bin güzîde kâfirler yürüdüler. Hasan Paşa'ya amân vermediler. Âhirü'l-emr-i Hudâ asâkir-i İslâm münhezim oldular ve dağlara deşt-i kûhlere firâr ederek nehr-i Küpe üzre binâ etdikler[i] cisre gelüp asâkir-i bî-pâyânın izdihâmından cisr başına varmak muhâl. Küffâr-ı dûzah-karâr dahi asker-i İslâm'ın ardları sıra top u tüfenglerin atarak ve erganon ve torompete boruların çalarak geldiklerinde cümle asker cisre sığışmayup hemân bi'z-zarûrî nehr-i Küpe'ye urup der-ceng-i evvel Hersek Sancağı Beği Sultânzâde kim Vezîria‘zam Ahmed Paşa'nın oğlu ve Rüstem Paşa'nın kızı oğlu idi kim ibtidâ ol gark-ı âb oldu. anın akîbince Düş Hasan Paşa cümle askeriyle gark oldu ve niçe bin guzât-ı müslimînler dahi gark-ı âb olup yerleri dâr-ı lliyyîn olduğu sene 1001 târîhi idi.

Küffâr-ı murdâr asâkir-i İslâma bu hezîmeti görüp cümle küffâr domuz topu olup ol sene 1001 mâh-ı Muharrem'inde Yenikal‘ayı muhâsara edüp cidd [u] ihtimâm ile döğerken on yedinci gün Rûmeli Beğlerbeğisi Mustafâ Paşa eyâleti askeriyle erişüp Yenihisâr altında cümle küffârları meterislerinde iken basup dendân-ı tîğdan geçirirler. Bakıyyetü's-seyf olan küffârlar firâr ederlerken hikmet-i Bârî yârî kılmayup cümlesi Hasan Paşa askeri gark olduğu nehr-i Küpe urup cümle anlar dahi gark-ı âb-ı gazab oldular.

Bu hikâyeleri niçe amel-mânde ihtiyârlardan istimâ‘ edüp, andan yine cânib-i garba (---) gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Siska

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Engür krallarından Makşimelyan binâsıdır. Fâtihi sene 1001'de mukaddemâ küffâr Yenihisâr'ı bırağup firâr ederek gark-ı âb olduklarının ardları sıra Rûmeli Vezîri Mustafâ Paşa ve Yenihisâr Beği Rüstem Paşa ve umûmen Bosna askeriyle bu kal‘a-i Siska on gün döğüp ***[156a]*** on birinci gün kal‘adan amân ile feth olup derûn-ı hisâra müstevfâ cebehâneler ve kifâyet mikdârı asker-i İslâm koyup Kırka sancağına ilhâk olup amâr olundukda bir şîrîn kal‘a olup derûn-ı hisâra kapudan ve neferâtlarına câmi‘ binâ olunup, andan,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Zagrab

Lisân-ı Hırvat'da (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Hırvat hersek seglerindendir. Fâtihi yine Rûmeli Vezîri Mustafâ Paşa sene 1001'de feth etmişdir. Kırka sancağı hükmündedir. Kapudanı ve neferâtları ve câmi‘ ve bâzârı vardır ve Zagrab sahrâsı nâm fezâda bâğı ve bâğçeleri ve gûnâ-gûn binâ-yı azîm düyûr [u] manastırları çokdur, zîrâ Hırvadistân'ın kefere re‘âyâları gâyet çok olduğundan kenîselerinde papas ve bıtrîkleri çokdur. Ve bu Zagrab kal‘ası nevâhîleri küffârı Âl-i Osmân'a ve Zirinoğlu'na harâc ve öşür verirler, zîrâ iki kılıç altında kalmış re‘âyâlardır, zîrâ her bâr bu kal‘aları gâh kâfir istîlâ eder, gâh İslâm askeri mutasarrıf olurlar.

Hattâ sene 1002 târîhinde küffâr-ı bed-tebâr ve niçe bin cünûd-ı cünüb-ı bî-i‘tibâr ile Turvin-i bed-âyîn edüp kırk altı bin melâ‘în ü bî-dîn ve müşrikîn ü pür-kîn ile Yenihisâr'ı muhâsara edüp kâmil üç ay döğer. Âkıbet derûn-ı hisârda mahsûr olan guzât-ı müslimîn, Âl-i Osmân tarafından imdâd gelmeyeceğinden me’yûs olup bir gece kal‘ayı âteşe urup kal‘a hâricinde meterisde olan küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî urup ceng [u] cidâl ederek Kostaniçse kal‘asına ve Zirin kal‘asına varup karâr ederler. Küffâr kal‘anın yakmayan yerlerin dahi yakup bir dahi amâr etmemek üzre bırağup gider.

Andan Siska kal‘asında olan ümmet-i Muhammed Yenihisâr'ın hâlin görüp anlar dahi Siska kal‘asın âteşe urup selâmetle İslâm diyârına giderken mezkûr Zagrab kal‘asın dahi ıhrâk bi'n-nâr edüp kimi kal‘a-i Kinin'e ve kimi Odvina kal‘asına ve ba‘zılar Lika kal‘asına varırlar. Küffâr bu hâli istimâ‘ edüp Zagrab papasları yine mülk-i mevrûsumuzdur deyü Siska kal‘asın amâr etmeğe Ungurus kralı Makşimelyan yine papaslara ihsân edüp amâr edüp kemâkân cebehâne ve mühimmât [u] levâzımât ma‘ûnâtlarıyla müheyyâ oldukda (---) (---)

Der-beyân-ı ta‘mîr ü termîm-i Yenihisâr ve feth-i kal‘a-i Siska

Sene 1003 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mîr-i mîrânlarından Rüstem Paşa Yenihisâr'ı amâr ve niçe kılâ‘ları feth [ü] fütûh etmek şartıyla taraf-ı şehriyârîden bir tuğ ile Bosna eyâleti ihsân olunup asker-i deryâ-misâl ile gelüp Yenihisâr'ı evvelkiden metîn ve müstahkem binâ edüp gereği gibi cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtın görüp andan yine kal‘a-i Siska'ya kal‘a-i Zagrab'a asâkir-i bî-pâyân döküp amân u zamân vermeyüp iki kal‘ayı dahi bir hafta içre feth etdi.

Ve mukaddemâ bu kal‘aları kendisi âteşe vuru[p] kâfire vermeyüp gitdi ve kal‘aları yine kâfire yapdırup yine Gâzî Rüstem Paşa aldı ve Turovası'n ve Zagrab sahrâsın nehb u gâret ve âlân u tâlân etdi kim bir vech ile ta‘bîri mümkün değil idi. Hikmet-i Hudâ, beyt:

Edemez def‘ sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnu üzre bu Rüstem Paşa'nın bu Hırvat ve Islovin ve Zagrab ve Turova vilâyetlerin harâb [u] yebâb ve halkını kebâb etdiğinden cümle küffâr müte’ellim olup Nemse çâsârından ve Hersek beğlerinden ve Islovin seglerinden ve Mekemorya banlarından yüz elli bin küffâr-ı bî-dîn domuz topu olup [73] kelâmı üzre cümle küffâr asâkir-i İslâma bir yerden hücûm edüp hikmet-i Hudâ, esnâ-yı savaş-ı perhâşda Rüstem Paşa'ya bir tüfeng âlet-i Fireng kurşumu isâbet edüp esnâ-yı cerâhatde yine at üzre, "Bire koma gâzîlerim" deyü guzât-ı müslimîni cenge terğîb edüp mecrûh olduğun bir ferd-i âferîdeye keşf-i râz etmeyüp yigirmi binden ziyâde küffâr-ı hâksâr dendân-ı kılıçdan geçüp âhir kendisi de bî-tâb ü bî-mecâl sehel batıyyü'l-hareke olup vakt-i gurûb dahi oldukda küffâr bir tarafa asâkir-i kerrâr dahi bir tarafa olunca nısfu'l-leylde Rüstem Paşa cam-ı şehâdeti nûş etdikde cümle guzât ol gece kal‘a-i Kinin'e selâmetle dahil olunca küffâr yine Yenihisâr'a ve kal‘a-i Siska'ya ve kal‘a-i Zagrab'a istîlâ edüp ol takrîb ile mezkûr kal‘alar yine dest-i küffârda kaldı. Hikmet-i bâliğe-i Rabbü'l-âlemînindir kim bu zemîni kullarına eğlenmek içün yevm-be-yevm kırat-be-kırat verir, *lâ-yüs’elü ammâ yef‘al*dir.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Siska ve Zagrab kal‘alarından ***[156b]*** cânib-i şimâl ile semt-i garba meyyâl iki kılıç mâbeyninde ma‘mûr u âbâ[dâ]n kavm-i Hırvadistân diyâr-ı duyûrların ormanistânlar içre ubûr edüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i kadîm Korpa: Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Zirin nâm nâ-bekâr-ı bî-kâr kâfir-i füccârdır, ammâ fâtihi sene 972 târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Bosna Vezîri Mustafâ Paşa Zirin Hırvadı elinden feth edüp tahrîr-i Süleymân Hân üzre (---) sancağı hükmünde kapudanlıkdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Oburça: Hırvad lisânınca (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Çarsar karındaşı Makşimelyan'ın binâsıdır. Fâtihi (---) senede Ferhâd Paşa'dır ve iki kal‘adır; birine Oburça-i zîr birine Oburça-i bâlâ budur.(---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Pudak: Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hersek banıdır. Fâtihi sene 944 târîhinde Pojega kal‘ası fâtihi Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Dereslak: Lisân-ı Hırvat'da (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hırvat'dır. Fâtihi sene 944'de yine Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Zirin: Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) (---) demekdir, ammâ bânîsi Koca Zirin olmak ile ol ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Fâtihi sene 943 târîhinde Gâzî Mehemmed Beğ'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Kırım: Lisân-ı Hırvadca (---) (---) (---) (---) demekdir, ammâ bânîsi Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir, zîrâ bu kal‘ayı küffâr ıhrâk bi'n-nâr edüp yine küffârı kahr etmek içün bu kal‘a amâr olup ismine kal‘a-i Kırım dediler. Hakkâ ki gâzîleri hâlâ küffâra hasm-ı karımdırlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı dâr-ı elîm, ya‘nî kal‘a-i Velim: Lisân-ı Latince (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hırvad beğleridir. Fâtihi (---) senede Hısım Hüsrev Paşa'dır kim Sultân Bâyezîd-i Velî'nin duhter-i pâkîze-ahterinden müştak olmağile Hısım Hüsrev Paşa derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Rakpinçe: Lisân-ı Latince (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi (---) fâtihi 928 senede Süleymân Hân gâzîlerinden Bektaş Voyvada'dır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Korlad: Hırvad lisânınca (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Hırvad herseklerîdir, ammâ fâtihi yine sene 929 Gâzî Bektaş Beğ'dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Eğer bu bâlâda görüp tahrîr etdiğimiz kılâ‘-ı metînelerin cemî‘i eşkâl [ü] tarz [u] tavrı ve cümle imârâtı ve âb [u] havâsıyla tahrîr eylesek başka bir müdevven olup kesret-i kitâbeti seyâhatimize mâni‘ olduğundan bu kadarca ta‘rîf ü tavsîfleriyle iktifâ olundu, ammâ gâzîlerine aşk olsun. Cümle mü’min ve muvahhid gıll [u] gışdan berî sâf-dil bir alay gâzîyân [u] mücâhidân-ı fî-sebîlillâhlardır kim şeb [ü] rûz bu Hırvad gâzîleri Hırvad ve Islovin ve Fireng kâfirleri ile ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl ederler. Belki bir günde beş altı kerre cengden mâ‘adâ gece nısfu'l-leylde bile niçe kerre ceng vâki‘ olduğu hakîrin manzûru olunup belki bile bulunmuşuzdur. Bu gâzîlerin dâ’imâ kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde. Hudâ'ya ayândır kim şeb [ü] rûz silâhlarıyla yatırlar. Hattâ gusul ederlerken cümle ***[157a]*** âlet-i silâhları namâz kılarken dahi biledir.

Latîfe: Hattâ Hırvat gâzîsi hâlet-i nez‘de vasiyyet edüp der kim,

"Benüm puşkamı ve sabulamı, ya‘nî tüfengimi kılıcımı benimle mezâra bile koyun. Göreyim anda dahi şeytân ve zebânîler yanuma uğrayabilirler mi?" demiş, dâr-ı bekâya gitmiş. Tâ bu mertebe silâhına mukayyed gâzîlerdir kim bir silâhları dahi cümlesi âbdestsiz yere basmazlar ve zikrullâhsız gezmezler.

Ve cümle ancak iki silâhları var. Bir kılıç ve bir çakmaklı tüfeng. Aslâ fitilli tüfengleri yokdur. Ancak bir yaylım tüfeng atup, "Allâh Allâh" deyüp dal kılıç olup girişirler. Ya alışırlar, ya verişirler, yâhûd barışırlar. Cümle piyâde şehbâzlardır, ammâ her birine at yetişmez ve taşlık diyâr olmağile at işlemez ve esbâbları cümle kırmızı pırankona çuka daracık bağır yelekleri geyüp göğüslerinde birer vukıyye gümüş halkaları var ve kuşakları ekseriyyâ zünnâr ta‘bîr etdikleri teybend kuşakdır. Gerçi harâmdır, ammâ kâfirleri esîr etdiklerinde anınla bağlarlar ve bir kuyudan su çekseler kuşağile çekerler ve niçe gâzîler esîr olup kuşağın kemend edüp kâfir kal‘alarından firâr etmişlerdir. Hulâsa-i kelâm eğer ehl-i şer‘ yanında zünnâr kuşak harâm ise, anlara lâzım olduğundan ol kadarca ruhsat verilmişdir. Ve bellerinden aşağı bolca beyâz dimiden şalvar geyüp kırmızı çukadan kopçalı daracık serdelye(?) geyüp ayaklarına bir gûne nâzük çarık geyerler kim ol sengistânda her biri ceyrân gibi sekerler. Ve başlarına yine kırmızı çuka Hırvad arakıyyesi geyerler. El-hâsıl hakkâ ki cüst u çâpük u çâlâk Amr-ı Ayyâr-vâr sâhib-i ayâr yiğitlerdir. Bu gâzîler ile bu serhadlerde hüsn-i ülfet edüp zahîre-bahâ içün bu mücâhidîne aslâ zulm [u] ta‘addî etmeyüp kendü rızâlarıyla paşaya verdiklerin alup hakîr içün ücret-i kadem bir şey almadım. İllâ alâ tarîki'l-hedâye ba‘zı tüfeng ve kılıçlar alup rızâlarıyla kabûl edüp refîkler alup,

Bu Kırka sancağından Çernik sancağına ve Rahoviçe sancağına ve Pojega sancağına gitdiğimiz kılâ'ları beyân eder

Ammâ bu bâlâda tahrîr olunan Kırka sancağı kal'alarının çoğu nehr-i Kırka kenârındadır. Hattâ Kırka sancağı pây-ı tahtı olan kal'a-i Kinin nehr-i Kırka yalısındadır, ammâ bu tahrîr olunan kal'a-i Odvina ve kal'a-i Lika ve gayrıları mezkûr olan nehr-i Ona'nın karşu tarafındadır ve niçeleri beri tarafında ve niçeleri nehr-i Ona'ya ve nehr-i Kırka'ya karîb kal'alardır, *ve's-selâm*.

Andan serhad gâzîleri refîklerimizle Kırka sancağından cânib-i şarka avdet edüp on bir sâ'atde niçe temâşâ etdiğimiz kılâ'ları geçüp,

Menzil-i kal'a-i Bihke: Bu kal'ada bir gece mihmân olup, Bihke kapudanın Zirinoğlu esîrliğinden halâs edecek cümle mâlları varup Bihke kal'ası hazînesinde görüp cümle mevcûd bulup yine hazîne kapusun hakîr kendü mührümle mühürleyüp ertesi ale's-sabâh yine cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i kal'a-i Kosdaniçse: Andan yine nehr-i Ona kenârıyla baş aşağı semt-i şarka gidüp,

Menzil-i kal'a-i Yasanoviçse: Bunda dahi bir gece müsâfir olup ertesi ale's-seher yine sefere(?) gitmeğe müsâfir olup bu kal'a-i Yasanoviçse kurbunda nehr-i Ona nehr-i Sava'ya karışdığı mahalde cümlemiz gemilere atlarımızla süvâr olup nehr-i azîm Sava'yı ubûr edüp selâmetle karşu tarafda,

Vilâyet-i sancağ-ı Çernik: Pes hâk-i amber-pâka kadem basdık, ammâ cümle refîklerimizle pür-silâh olup nehr-i Sava kenârından cânib-i garba kâmil 4 sâ'at düz vâsi' sahrâ-yı çemenzâr u lâle-izârda gidüp,

Evsâf-ı serhadd-i Koprovnik, ya'nî kal'a-i üstüvâr Çernik

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Zirin hersekleridir. Fâtihi sene 946 târîhinde fâtih-i kal'a-i Pojega Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir kim dest-i kahr ile dest-i Hırvad keferesinden almışdır.

Ve Süleymân Hân tahrîri üzre bu kal'a Bosna eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır kim taraf-ı pâdişâhîden beğinin kanûn üzre hâssı 170.000 akçedir ve sancağında ze'âmet 3'dür ve tîmârı 103'dür ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Beğinin ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla cümle sekiz yüz asker olur. Ekseriyyâ Bosna vüzerâları bu sancağı ağalarına verir. Kalîlü'l-avâ'id ve kesîrü'z-zevâ'id bî-hâsıl bir sancakdır ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir ve kal'a kapudanı ve iki yüz aded kal'a neferâtları var, gayrı hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Çernik: Bu kal'a bir düz sahrânın nihâyetinde bir bâğ u bâğçeli ve bir vâsi' iki bayır arasında nehr-i şumaniçse kenârında bir püşte-i pest üzre çâr-kûşeden tûlânî bir şeddadî kârgîr binâdır, ammâ der [ü] dîvârları ol kadar metânet üzre değildir ve kifâyet mikdârı cebehânesi ***[157b]*** ve gılâl anbârı ve beğ sarâyı var. Dizdâr ve beğden gayrı bu kal'ada ferd-i âferîde yokdur. Ancak Süleymân Hân'ın müfîd ü muhtasar câmi'i var. Etrâf-ı kal'ada handakı üzre kapusunda

asma tahta cisri var. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Çernik: Cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli ve serâpâ tahta şindire örtülü evlerdir ve cümle yigirmi bir mihrâbdır, ammâ üçü salât-ı Cum‘a edâ olunur câmi‘lerdir, ammâ kurşum ile mestûr değil câmi‘-i ma‘mûrlardır. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir tekyesi ve üç mektebi ve iki hânı ve bir küçük hammâmı ve yüz elli kadar dükkânı (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve dârü'z-ziyâfe imâreti ve kârgîr bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ‘ bulunup ni‘metleri mebzûl hânedân sâhibleri garîb-dost âdemleri çokdur, ammâ ankâ tüccârları yokdur. şehrin tâ ortasından nehr-i şumaniçse cereyân edüp yemîn ü yesâr-ı nehre vâki‘ olmuş hânelerin ve gayrı büyûtların bâğ-ı İrem-misâl hadîka-i ravza-i rıdvânları vardır.

Ve bu nehir üzre niçe su değirmenleri deverân etmededir ve bu nehir tulû‘u (---) (---) gelüp nehr-i Sava'ya (---) karîb mahlût [olur].

Âb [u] havâsı latîf olduğundan câ-be-câ Hırvat güzelleri vardır ve memdûhâtından balı ve yağı gâyet memdûh ve meşhûrdur.

..... (2 satır boş).....

Ba‘dehû bu Çernik Beği Süleymân beğimizden elli aded şehbâz yiğit refîkler alup cânib-i (---) kâfir tarafına bir günde gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî dâr-ı bî-amân kal‘a-i Velika

Lisân-ı Latince (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hırvad hersekleri ve segleri cây-ı amân içün binâ edüp âhir dest-i İslâm'dan amân bulmayup sene 945 târîhinde Yahyâ Paşazâde, Hüsrev Paşa i‘ânetiyle ceng-i azîm edüp dest-i Hırvat'dan bu kal‘ayı feth edüp içine müstevfâ asker ve cebehâne-i mükemmel koyup asâkir-i İslâm ile amâr etdiler. Hâlâ Çernik sancağına tâbi‘ voyvadalıkdır. Kapudanı ve üç yüz mükemmel pür-silâh gâzî neferâtları var, zîrâ gâyetü'l-gâye intihâ-i serhadd-i bî-amân yerdir.

Der-vasf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Velika

Bu kal‘a-i garîb nehr-i Sava'dan sehel ba‘îd bir hıyâbân ve ormanlı dağlar içinde nehr-i İlove kenârında şekl-i muhammes bir (---) binâ bir köhne kal‘a-i kadîmdir. Derûn-ı hisârda tahta örtülü neferât hâneleri ve anbârları ve cebehâne mehâzinleri ve bir câmi‘i var. Gayrı ne medrese ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir eser-i imârât yokdur. Ancak cümle gâzîleri kal‘a kapusu arasında ve cisir başındaki ağaç kasırda oturup herkes cavk cavk zevk u şevk edüp pür-silâh âmâde durup dağlarda karavulları ve avcıları gûnâ-gûn alabalıkları ve semîn ve şahîm iri geyikleri avlayup yaz ve kış şikâr ile geçinüp dâ’imâ şikâr eti yerler, zîrâ avgâhları diller ile ta‘bîr olunmaz.

Ve vâdîlerinde aslâ buğday ve arpa bitmez. Biterse de kâfir komaz. Cümle zehâyirleri Sava yalılarından gelüp anınla kifâflanırlar.

Bunlarda aslâ koyun ve kuzu ve keçi ve sığır ve at ve katır yokdur. Gerçi çemenzâr yerlerdir, ammâ kâfir derdinden bir kobla, ya‘nî bir kısrak beslemeğe kâdir değiller. Bu kavme yazığım gelüp ve zahîre-bahâ bir akçe ve habbe almayup kal‘a imâmı Nâ’imîzâde'ye bir sarık hibe edüp bu kal‘adan kırk aded refîkler ile bir günde cânib-i (---),

Evsâf-ı (---), ya‘nî
kal‘a-i Belusitina

Lisân-ı Hırvat'da (---) (---) (---) demekdir, ammâ bânîsini bir serhad kavmi bilmediler. Ancak fâtihi sene 935 târîhinde Sultân Süleymân Nemse çâsârının pây-ı tahtı olan Beç kal‘asın muhâsara edüp bî-feth avdet etdikde asker-i İslâm uğuruna ve dîn-i mübîn yoluna kırk bin yiğit ile diyâr-ı küffâra kurbân olmağa gidüp cümle şehîd olanlara serdâr olan Ösekli Kâsım Voyvada sene 931 târîhinde Ösek'den seğirdüp bir günde bu kal‘a-i Belusitina'yı gelüp feth edüp ceng-i azîm etdiğin bilir gâzî ve pîr-i fânîler vardır, ammâ bu kal‘a bir ormanistân içre şekl-i murabba‘ kârgîr binâcıkdır. İçinde kapudanı ve yetmiş aded neferâtları ve bir câmi‘i ve bir anbârı var. Gayrı imâretden bir çârsû-yı bâzâr yokdur. ***[158a]*** Ancak bu kal‘a Çernik sancağına tâbi‘dir. Bundan dahi zahîre-bahâ almayup bu kal‘adan cânib-i (---) tarafına 3 sâ‘atde dağlarda gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî dâr-ı gâzîyân-ı kal‘a-i Pakriçse

Lisân-ı Latin'de Pakriçe (---) (---) derler, ammâ niçe Bosnevî ârifleri Pakriçe yazarlar, lâkin elfâz-ı Latin'in fesâhat [u] belâgatındandır kim Dobniçe'ye Dobniçse Rahoviçe'ye Rahoviçse ve şoviçe'ye şoviçse bunun emsâli kılâ‘ların esmâlarına ism-i tasgîr-i şîrîn olmak üzre birer harf-i sin zamm edüp Yayiçse ve Çaniçse ve Kosdaniçse ve Pakriçse derler. Bânîsi Erdelik kral ki Nemse ülkesinin impiratorudur, ya‘nî cümle kralların başı ol kral-ı dâll binâ edüp Zirin Hırvadı herseklerine vermişdir. Andan sene 928 târîhinde asr-ı Süleymân Hânî'de Gâzî Bektaş Voyvada fethidir. Ba‘dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Çernik sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır.

Ve kal‘a kapudanı ve altı yüz aded yarar ve nâmdâr kal‘a neferâtları va bâcdârları var, ammâ müftîsi ve nakîb ve sipâh kethüdâyeri yokdur, lâkin Budin ve Eğri yeniçeri serdârları ve a‘yân [u] eşrâfları vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Pakriçse: Nehr-i Pakra kenârında bir vâsi‘ çemenzâr püşte üzre şekl-i murabba‘ bir şeddadî kârgîr binâ bir sûr-ı ra‘nâdır kim etrâfında kesme handakı ve bir kapusu önünde asma zincir makaralı cisri ve cisir başında bir lonca kasrı ve derûn-ı hisârda cümle (---) aded bâğ u bâğçesiz ve havlısız daracık neferât evleri cümle tahta örtülüdür.

Ve Süleymân Hân câmi‘i ve buğday anbârları ve cebehâne mehâzinleri ve metîn kulleleri üzre kolumburuna ve şâhî topları var (---) (---) (---) (---)

Cümle mihrâbdır. Cümleden (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Mâ‘adâ

mesâcidlerdir.

Ve iki tekye-i dervîşân ve altı aded mekteb-i sıbyân ve iki aded hân ve (---) aded hammâm-ı dil-sitân var ve cümle (---) aded dükkân-ı tüccârân ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ medrese ancak üçdür, lâkin dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve çeşmesâr ve selsebîl ve kârgîr bezzâzistân yokdur, ammâ halkı garîb-dost olmak [ile] müsâfirsiz olmayup cemî‘i âyende vü revendegânlar hânlar[a] muhtâc olmayup her hânedânlarda bî-tekellüf mihmân olurlar. Mısra‘:

Bî-tekellüf beyâ be-hâne-i mâ [74]

mazmûnu üzre şeb [ü] rûz gelene salâ bâbları meftûh bir alay gâzîyân-ı mücâhidânlardır kim izz ü devlet sâhibleridir. Beyt:

Sabâhuke makrûnun bi-izzin ve devletin

Ve bâbuke meftûhun li-ehli'l-havâ'ici [75]

fehvâsınca gıll [u] gışdan berî sâf-dil summât-ı Muhammedî sâhibi ganî âdemlerdir kim "yâ Ganî ve yâ Kerîm" ismine mazhar olmuş erler ve bahâdırân-ı server-i dilâver-i hünerver gâzîlerdir.

Bu mahalle nehr-i Pakra (---) dağlarından gelüp nehr-i Sava'ya karışır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Jabça

Lisân-ı Hırvat'da (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ fâtihi 932 senede Ösekli Kâsım Voyvada'dır (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Andan kalkup **karye-i Kapdan**, andan öte cânib-i şimâle bir günde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Sezçe

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Hersek banı binâsıdır, ammâ yine Osmânlı ümerâlarından Gâzî Kâsım Voyvada 932 senede feth edüp bu kal‘ayı müceddeden amâr etmişdir. Bu dahi Çernik sancağına tâbi‘dir.

Ve eşkâl-i zemîn-i kal‘ası

Gıraviçse dağları ve ormanları içinde şekl-i murabba‘ bir şeddadî kârgîr seng binâ ve şarampavlı ve handaklı bir hisâr-ı ra‘nâ ve bir kapusu önünde haşeb cisir başında bir lonca kasrı ve derûn-ı hisârda yüz mikdâr tahta örtülü hâneleri ve cebehâneleri ve birkaç şâhî topları ve bir câmi‘-i sagîri var. Gayrı çârsû-yı bâzârı ve hân ve hammâmları ve gayrı imâretleri yokdur, ammâ cinîn ü ravza-i

rıdvânları çokdur ve bu kal‘a ile Pakriçse kal‘ası mâbeyninde olan Gıraviçse dağlarından bir doğru yol vardır.

Andan kal‘a-i Pakriçse'ye dörd sâ‘atlik yoldur, ammâ Hırvadistân kâfirinden emîn olmaduğundan hakîr gayrı yoldan 3 sâ‘atde cânib-i şimâle gidüp, ***[158b]***

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Ostobçaniçse

Lisân-ı Hırvad-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ fâtihi (---) senede Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir. Kal‘ası bir sarp dağlık içinde şekl-i murabba‘ seng binâ bir kârgîr binâ-yı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Derûn-ı hisârda kapudanı ve iki yüz neferâtları hâneleri ve cebehâne hazîneleri ve birkaç şâhî topları ve bir kapusu önünde cisri ve hisâr içre bir câmi‘i var. Gayrı çârsû-yı bâzâr hayrât [u] hasenâtdan bir eser-i binâ yokdur, lâkin bağları çokdur. Bu dahi Çernik sancağına tâbi‘dir. (---) (---) (---)

Andan öteye 2 sâ‘atde ormanlar geçüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i garîb Dobrakuga

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Koca Zirin'dir. Fâtihi (---) senede Yakova fâtihi Sarhoş İbrâhîm Paşa ceddi Gâzî Arnavud Memi Paşa'dır. Bu kal‘a dahi ormanistân [u] hıyâbânistân içre şekl-i bâdemî kârgîr ve şarampavlı ma‘mûr u müzeyyen kal‘acıkdır, ammâ benî Âdem garîbdir. Yol üzre vâki‘ olmamağile ancak kal‘a kapudanı ve yüz aded kal‘a neferâtlarından gayrı benî Âdem yokdur.

Derûn-ı hisârda bir câmi‘i ve neferâ[t] hânelerinden gayrı ne çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve gayrı imâretlerden birşey yokdur. Bu kal‘alar dahi Çernik sancağına tâbi‘dir. Yılda bir kerre nâ'ibler gelüp icrâ-yı şer‘ ederler.

Ve Çernik sancağı kal‘aları bu mahalde tamâm olup bundan tâ nehr-i Drava'ya varınca Pojega sancağı hudûdudur.

Andan refîklerimizle cânib-i şimâle azîm balkanlı dağlar aşup vilâyet-i Pojega'da,

Evsâf-ı kal‘a-i Vokin

Lisân-ı Boşnak'da (---) (---) (---) demekdir, ammâ Pojega Vokini'dir. Bir Vokin dahi nehr-i Tuna kenârında var, ammâ bu Pojega Vokini'nin bânîsi Ösek kal‘ası sâhibi Milyaşka hersekdir. Fâtihi yine (---) senede Arnavud Memi Paşa'dır.

Kal‘ası bir dağdadır, ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir, lâkin seng binâ bir kal‘a-i bâlâdır. İçinde kapudanı ve elli aded neferâtları ve birkaç şâhî topcuğazları ve bir câmi‘i var. (---) (---) (---) Andan bir günde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Virovotiçse

Lisân-ı Hırvat'da (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Hırvat hersek segleridir. Fâtihi yine (---) senede Yahyâlı Mehemmed Paşa'dır. Bu dahi Pojega hükmünde olup niyâbetdir, ammâ kal‘ası bir sıklık ve ormanlık içinde bir azîm dıraht-ı müntehâları eflâka ser çekmiş ağaç deryâsı kırıntısı içre bir rıhtım ve metîn şarampav dîvârlı şekl-i murabba‘ kal‘a-i kavîdir.

Derûn-ı hisârda kapudanı ve neferâtları ve yüz mikdârı hâneleri cümle tahta örtülü ve cebehâneleri ve şâhî topları vardır ve bir küçük câmi‘i var.

Bu kal‘a kırıntısı ardı cânib-i garba Zirinoğlu vilâyetidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu kal‘adan yine bir günde şimâle,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Maslovino

Lisân-ı Bosnevî'de (---) (---) (---) demekdir. İbtidâ bânîsi Mal Kociyan Hersek binâsıdır, ammâ fâtihi Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ 943 senede feth edüp Pojega sancağına tahrîr olundu. Kal‘ası nehr-i Drava kenârında şekl-i murabba‘dan tûlânîce kârgîr ve rıhtım dolma binâ-yı garrâ sûr-ı üstüvâr-ı metîndir. Kapudanı ve kal‘a yunakları ve pandur oynakları vardır.

Ve enderûn-ı hisârda cümle hâneleri ve bir câmi‘i ve anbârları cümle tahta örtülüdür ve handakı nehr-i Drava'yla memlû olup handak etrâfında şarampav direkleri dizilmişdir. Bu kal‘a Pojega'ya ve Bakova'ya ve Ösek kal‘alarına sedd olmuşdur.

Ve bu kal‘anın dibinden cereyân eden nehr-i Drava'nın karşu tarafları Kanija eyâletinde Bobofça ve Brezense ve Sigetvâr kal‘aları hâkidir. Bu serhadlerde Maslovin iskelesi meşhûrdur. Andan,

Evsâf-ı (---), ya‘nî dâr-ı gâzîyân kal‘a-i Pojega

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından (---) nâm çâsârın binâsıdır. (---) Ammâ fâtihi sene 944 târîhinde Semendireli Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ Hırvat ve Islovin küffârı elinden darb-ı kahr-ı şimşîr ile almışdır, zîrâ bu dâr [u] diyâr bilâd-ı Hırvadistân'ın intihâ-i serhadd-i metîni idi. Ba‘de'l-feth Süleymân Hân bu kal‘a-i Pojega'yı Bosna eyâletinde sancak tahrîr edüp mîr-i livâlığı müşârün-ileyh fâtih Mehemmed Beğ'e sadaka olunup serdâr-ı mu‘azzam Ferhâd Paşa dahi ba‘de'l-feth gelüp kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp cümle mühimmât [u] levâzımâtları ***[159a]*** kemâkân görüp Mehemmed Beğ ibtidâ bu kal‘aya iki tuğ ile hâkim oldu.

Ba‘dehû sene 1009 târîhinde kal‘a-i Kanija feth olup bir eyâlet-i azîm olmak iktizâ edince Peçoy sancağın ve Sigetvâr sancağın ve bu Pojega sancağın dahi Bosna eyâletinden müteferrik edüp hâlâ Mehemmed Hân tahrîrinden berü kal‘a-i Pojega Kanija eyâletinde sancakdır.

Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden 616.230 akçedir ve livâsında ze‘âmeti 23 ve tîmârı 296 ve çeribaşı ve alaybeği ve yüzbaşısı vardır. Paşasının askeriyle cümle erbâb-ı zu‘amâ cebelüleriyle dörd bin asker olur. Paşasına senevî ber-vech-i adâlet cevz-i ma‘dûdundan gayrı bâd-ı havâdan cümle on üç bin guruş olur. Ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyeleri cümle (---) kurâlardır kim beher sene kadılara üç bin guruş hâsıl olur.

Kal‘a kapudanı ve altı yüz hisâr erleri var. Sipâh kethüdâyeri yokdur, ammâ Budin ve Egre yeniçerileri serdârları ve topçu ve cebeci serdârları ve muhtesibi ve müftî ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfları dahi,

Manzara-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Pojega: Kal‘ası bir düz çemenzâr ve giyâhât [u] nebâtâtlı zemîn-i mahsûldârda nehr-i Orlova kenârında şekl-i müseddes (---) (---) (---) bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sûr-ı üstüvârdır. Cânib [u] etrâfında handakı (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mihrâbdır, ammâ cümleden mükellef şarkalut câmi‘i bir vâ(?) deyr-i kebîr imiş. Ba‘de'l-feth Sultân Süleymân bu deyr-i kebîrin kıblesini âye[t] sûre-i Bakara'da [76] nass-ı kâtı‘ı üzre kıble-i Mesîhâ-yı vely edüp hâlâ bir câmi‘-i kebîr, lâkin efvâh-ı nâsda şarkalut câmi‘i nâmıyla meşhûr-ı âfâkdır. Bu serhadlere böyle binâ-yı metîn ve serâpâ kırmızı kiremit ile mestûr bir serâmed minâresiyle ma‘mûr câmi‘-i hürrem-binâdır . (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) aded med[r]ese-i dârü'l-ulûmdur (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i tıflândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı gâsilândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çârsû-yı esnâfândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Der-beyân-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Pojega

Devlet-i Âl-i Osmân'da iki Pojega şehri var. Bundan gayrı Semendire sancağı hâkinde Çaçka şehri kurbunda Pojegacık şehri vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Pojega'dan cânib-i garba dağ ormanlıkları içre bir günde gidüp,

Evsâf-ı (---) (---), ya‘nî kal‘a-i kebîr Rahoviçse

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Sebeb-i bânîsi Lagoş kral-ı dâlldır, ammâ Sultân Süleymân asrında Semendireli Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa sene 945 târîhinde Pojega'dan bir

yıl sonra bu kal‘ayı ceng-i azîm ile dest-i Hırvat'dan alup zamîme-i dâr-ı İslâm'dan kılındı, ammâ ba‘de'l-feth bu kal‘a Bosna eyâleti sancağından, andan ba‘dehû sene 1009 târîhinde Kanija kal‘ası feth olmağile Pojega sancağı ve bu Rahoviçse sancağı Kanija eyâletine ilhâk olundu.

Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâssı 700.000 yük akçe ve sancağında ze‘âmeti 15 ve erbâb-ı tîmârı 100, erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârın cümle cebelüleri ve beğinin askeriyle cümle beş bin güzîde guzât-ı müslimîn olur. şeb [ü] rûz Hırvadistân kâfirleriyle savaş-ı perhâş etmededirler. Kal‘a kapudanı ve altı yüz neferâtlar dâ’imâ mevcûddur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Rahoviçse

Bir çemenzâr lâle-izâr yerde, ammâ dest-i Âl-i Osmân'da (---) aded Rahoviçse kal‘ası, biri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[159b]*** sık ormanlı dağlık içinde bir püşte-i pest üzre kal‘a-i kebîr (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu kal‘a-i Rahoviçse'ye üç sâ‘at yer kal‘a-i Valpova'dır. Birkaç kerre manzûrumuz olup bâlâda tahrîr olunmuşdur. Kal‘a-i Ösek dahi bir konak yakın(?) olması bu serhadler kâfir elinden emn [u] amân olsa ol kadar nebâtât u giyâhâtlı ve gûnâ-gûn mahsûlâtlı zemîndir kim ta‘bîr olunmaz. Andan,

Evsâf-ı (---), ya‘nî dâr-ı mücâhidân kal‘a-i Yakova

Lisân-ı Latince bu kal‘anın ismi (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Unguru[s] krallarından (---) kral-ı dâlldir, ammâ fâtihi sene (---) târîhinde Sarhoş İbrâhîm Paşa ceddi Gâzî Arnavud Memi Paşa feth edüp evlâd-ı evlâda ocaklık ihsân olunmuşdur. Anıniçün hâlâ İbrâhîm Paşa bu kal‘a içre sâkin olup bir sâhib-i tab‘ sahiyyü'l-vücûd kerem-kârâ-yı dilâverândır. *Sellemehullâh*.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası

Dağlıkdadır. şekl-i muhammes şeddadî tula ve ağaç şarampav dolma rıhtım binâdır ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır.

Ve cümle (---) kapusu var ve gâyet sarp handakı var, zîrâ bu kal‘a Hırvat ve Islovin memleketlerinin sedd-i sedîdi idi. Cümle (---) aded hânedânlardır, ammâ İbrâhîm Paşa sarâyı gûyâ bu dahi bir kal‘a-i üstüvârdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mihrâbdır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded medrese-i dârü'l-ulûmdur (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ mahsûs dârü'l-hadîs ve dâ[rü]'l-kurrâsı yokdur.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i püserân-ı ebc[ed]hândır (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı dil-sitândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı berr u bihârdır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çârsû-yı bezzâzistândır (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Yakova

Hattâ şu‘arâ-yı Pojega Yakovalı hakkına beyt:

(---) (---) (---) (---) (---)

(---) (---) (---) (---) (---)

Bu Yakovalı a‘yânı, "Vallâhi Evliyâ Çelebi, biz Bosna aklâmına tâbi‘ değiliz, ammâ yine serhaddümüze geldiniz sizi boş göndürmeziz". Hakîr pîr-i fânî İbrâhîm Paşa'[ya] eyitdim,

"Benim efendim. Bihke kapudanın Zirinoğlu esîrlikden halâs içün kal‘a-i Bihke'de on iki Sirem arabaları mâl andadır ve bizim âdemlerimiz dahi andadır. Bu hakîrin sultânımdan ricâsı oldur kim bir mektûb-ı dürer-bârınız ile yüz aded pür-silâh koşup cümle mâlı Bihke kapudanı vekîlinden alup ve Bihke kapudanının gâzî şehbâzlarından yüz aded nâm u kâm sâhibi pür-silâh efendilerinin ıtlâkına gele" deyü ricâmız kabûl oldukda ol sâ‘at üç yüz aded nâmdâr yiğitleri İbrâhîm Paşa mektûblarıyla kal‘a-i Bihke'ye, ertesi gün bize bir kîse guruş harc-ı râh verüp ve beş çift kol tüfengleri ve beş donluk Macar çukası ihsân edüp ale's-sabâh hakîre elli atlı ve elli piyâde yiğitler koşup Yakova'dan 8 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî intihâ-yı hudûd kal‘a-i Brut

Diyâr-ı Eflâk'da nehr-i Brut kenârında kal‘a-i Brut var, ammâ Semiz Mehemmed Giray Hân kal‘a-i Brut'u temelinden devirmiş, ammâ Pojega Brut'u hâlâ ma‘mûrdur. Bânîsi Varadin kal‘asın binâ eden kefere binâ etmişdir.

Kal‘ası bir düz çemenzâr yerde nehr-i Sava-i azîm kenârındadır. Fâtihi, Süleymân Hân asrında (---) senede İbrâhîm Paşa ceddi Gâzî Memi Paşa'dır. Kal‘a-i Yakova ve kal‘a-i Rahoviçse ve gayrı kal‘alar cümle Pojega sancağına tâbi‘lerdir kim hîn-i arbedede Kanija kal‘ası imdâdına me’mûrlardır.

Ve hisâr içinde tahta örtülü evleri ve mükemmel anbârları ve cebehâne hazîneleri ve Süleymân Hân'ın kenîseden bozma bir câmi‘i var, ammâ minâresi ma‘lûmum değildir.

Kal‘a kapudanı ve üç yüz aded bahâdır hisâr [er]leri va[r].

Bu kal‘ada iken Sarhoş İbrâhîm Paşa[dan] mektûblar gelüp, "Benüm oğlum Evliyâ Efendi, Maslovin kal‘asına ve kal‘a-i Virovoniçse ve kal‘a-i Valina'ya giderken elbette Bihke'ye giden âdemlerimiz cümle mâl ile Bihke'den çıkup cenâbınıza ol kal‘alarda buluşurlar ve ol kal‘adan ikişer yüz ***[160a]*** tüfeng serhad yiğitlerinden almayınca kâfiristân içine girmeyesin. İnşâ’allâh ben de beş yüz aded yarar şehbâz yiğitler gönderi[ri]z, ammâ lutf eyleyüp kâfiristân-ı Hırvadistân kaht [u] galâ yeridir. Askerimiz sizi anda vâsıl etdikden sonra bir ayak mukaddem ileri bize bir mektûb-ı mahabbet-uslûbunuz bu cânibe gönderesiz" deyü mektûb geldikden [sonra] kal‘a-i Brut'dan kalkup bu kerre cânib-i şimâle karavullar ile dağlı ormanlı yerler gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Vokin

Mukaddemâ vardığımızda bâlâda mevsûfdur, lâkin iktizâ hasebiyle uğrayup hakîre üç aded şâhî topların "Safâ geldiniz" deyü atup kapudanı ke'l-evvel asker önümüze düşüp kendisi kapudan hakîr ile atbaşı berâber gidüp,

"Sultânım, siz safâ geldiniz, ammâ Melek Paşa vezîrimiz[den] buyurdu-yı şerîf gelüp

‘Evliyâ Çelebi Zirinoğlu tahtına on iki araba mâl ile vâsıl etdiğinize Evliyâ'dan mektûblar alup edâ-yı hidmetler eden ma‘lûm olur’ demiş.

İşde buyurdu-i şerîfde eyle buyurmuş" dedikde,

"Fermân pâdişâh vekîlinindir. Bizim cânımız başımız anın yoluna. Anlar da sa‘âdetlü pâdişâhdan gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Bihke kapudanın Zirinoğlu'ndan halâs [için] bu kadar mâl ile bizi gönderdi" deyüp ol gece kal‘a-i Vokin'de niçe gâzîler ile sohbetleri etdik.

Ale's-seher guzât kapudanlarıyla bile(?) kal‘adan çıkup kal‘a kapusun sedd edüp derûn-ı hisârda topçu ve cebeciler kaldı.

Andan yedi sâ‘at cânib-i (---) giderken üç aded katana kâfiri esbâblı âdemler zâhir olunca koyunlarından beyâz mahrameler saldıklarında, "Sultânım bizim ser-gâzîler, âyâ İlahî, hangi serhaddimizdendir" derken, atlarından inüp piyâde yanıma geldiklerinde,

"Safâ geldiniz gâzî yiğitler. Bize selâm mı getirirsin?" dediğimde,

"Sultânım, Bihke kapudanı yiğitlerindeniz. İşte Bihke kapudanı vekîli ve Ferbi(?) kapu[d]ânı ve Veyd(?) kapudan ve İbrâhîm Beğ Yanova asker[i] ve sizin âdemleriniz cümle on iki araba pâdişâh mâlı ve kırk araba dahi me’kûlât [ü] meşrûbât ve niçe serhaddimiz dostları kefere ve beğlere esîr olan gâzîler içün rızıklar geliyor". "Yakın mıdır?" dedikde, "Katlanursız, şallâhi henüz gelecekleri zamândır" dedikde, katlanmağa sabra tâkat kalmayup aslâ bir yerde meks [u] ârâm etmeyüp cânib-i kıbleye beş sâ‘at yürüdük. Hamd-i Hudâ ol tarafdan ve bizim tarafdan İslâm bayrakları nümâyân olunca iki askerimiz birbiriyle mülâkat olup, arabalara girüp cümle mührümle mevcûd bulup kadının arz [u] mahzarına ve a‘yân-ı Bihke ve Korpa'nın mektûblarıyla her şeyi mevcûd bulup yine beş sâ‘at gerü deyüp vakt-i gurûbda,

Menzil-i kal‘a-i Virovotiçse'ye vâsıl olduk. Mukaddemâ zahîre-bahâ tahsîline geldiğimizde bu kal‘anın dahi evsâfı mastûr ve bu kal‘adan içre cânib-i garba aslâ İslâm kal‘ası yokdur. Garb cânibi kırıntılıkdır.

Evsâf-ı ser-hudûd-ı vilâyet-i Zirinoğlu

Bu serhadlerde kırıntı derler. Nemse ve Alaman'da tabur derler. Erdel'de ve Leh'de ve Eflâk ve Boğdan'd[a] becene derler, ammâ bu Zirinoğlu kırıntısı tâ nehr-i Drava'dan tâ nehr-i Sava'ya varınca, ya‘nî şimâlden kıble cânibine üç günlük yol kırıntı etmiş kim(?) ve hâlâ her sene tecdîd edüp aslâ ne kal‘aya benzer ve ne tabur handakına benzer ve kırıntı içre olan sıradaki(?) evc-i âsumâna ser çekmiş ağaçları kesmeyüp yerli ağaçlar kalup hıyâbân ormanistân olmuş, devlet-i mühmelleri sekiz yüz yıldan berü beher sene niçe kerre yüz bin kâfir cem‘ olup niçe kerre yüz bin ve sad kerre hezâr dıraht-ı bâlâları kırup sene-i mâzîde kırılmış dıraht üstlerine dağlar gibi yığdıklarından bu diyârda kırıntı derler. Hakîkatü'l-hâl kırıntıdır. Balta ile kırıntı olmadır, ammâ bu kırıntı olan yerlerin iç yüzünde ve taşrasında Osmânlı hâkinde abdâlâne ağaç kökü bile komamışdır. Belki mesâff cengi ola mülâhazasıyla cümle bir top menzili sahrâ-yı çemenzârdır ve Cenâb-ı Kibriyâ bu diyârlara verdiği atf-ı râyı(?) ve hâk-i pâk-i amber-pâke verdiği şecere-i müntehâları bir diyârda görmedim. İllâ Bosna şehrine [bir] konak karîb yer Ravna dağında ve nehr-i Tuna'nın başı olan Alman dağında görmüşüm, ammâ bu Zirin vilâyetinin ağaçları kalınlığı ve âlîliği eflâke ser çeküp zemîne sâye salmışdır. şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim bir dırahtı teberdârlar kesüp bâl ve perri ve şâhaları kırılup zemîne indikden sonra hurd olup bir ağaçdan üç aded oyma yek pâre gemiler yapup en kalın yeri dibidir, andan bin yük alma alır. Ve niçe âdemler metâ‘larıyla binüp Belgrad'a gelirler. Gören yârân-ı bâ-safâlar[a] hafî değildir.

Ve bu dırahtın vasatından andan küçük gemi yaparlar. Andan yukarusuna çırnık gemisi derler. Yine iki yüz aded âdem metâ‘ları biner. Bu mezkûr gemilerde egser ve tahta kaplama ve eğeği ve kaburgalı gemiler ola. Yok hâşâ hemân ***[160b]*** tekne gibi içi oyma gemiler bunun emsâli nehr-i Sava üzre niçe bin keştîler var.

Ez-în-cânib yine sadede rucû‘ edelim. Bu Zirinoğlu hudûdu kırıntısının iç yüzlerinde birbirlerinden birer top menzili ba‘îd püşteler üzre sıra ile dizilmiş varda, ya‘nî haberci kulleleri vardır. Her birinde menhûs ve nüfûs-ı cünûd-ı cünüb mâl-â-mâldır. Kankı tarafdan bir düşman bu kırıntı üzre gele, ol tarafdaki varda kullesinden bir top atılınca bilirler kim Osmânlı tarafından "Düşman geldi" topı atılınca tarfetü'l-ayn nehr-i Morava ve nehr-i Drava [ve] nehr-i Sava kenârında cümle üç yüz altmış yedi pâre vardiya kullelerinden toplar atılup cümle Hırvadistân'ın başına âteş düşüp eyle benî Âdem deryâsı ve kefereler kurâsı yerlerdir kim ân-ı sâ‘atde andan top atıldığı semte yüz bin kadar küffâr cem‘ olurlar, ammâ serhad gâzîleri hîleye sâlik olup bir tarafdan birer asker gösterüp kıyâmet topları atılınca bir gayrı aralıkdan yayan asker girüp biraz kelepür alırlar, ammâ kimi esîr olup kalır. Ve kelepür alanların mâl-ı ganâ’imler ellerin bırakdırırlar. Ancak herkes bir baş ve cân ile halâs olurlar. Tâ bu mertebe ma‘mûr ve mazbût ülke[dir]. Hattâ Süleymân Hân bu kefereler ile mukâ[ve]met edemeyüp müdârâyla geçinmek, Vişegrad kal‘asından tâc-ı İskender ki tâc-ı Enûşirvân-ı Âdil'dir ki ol tâc Menuçehr evlâdlarından Macar kavmine değüp anlar Novgrad kal‘ası kurbunda Vişegrad kal‘asında tâc-ı İskender alınup dest-i Âl-i Osmân'da mezkûr tâc hazîne-i Osmâniyân'da kalup Süleymân semtinden(?) intikâm almak içün şikloş kal‘ası fethinde Zirinoğlu ve

Beganoğlu Nadajoğullarına tâc-ı İskender'i verüp anlar da yedi hersek Osmânlı'dan yeşil katîfe kalpak geyüp gitmesinden Budin'i ve Üstürgon'u ve İstolni Belgrad'ı ve'l-hâsıl yetmiş altı pâre kal‘ayı Süleymân Hân Nemse çâsârı elinden aldılar.

Ba‘dehû sene 984 târîhinde Gâzî Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* zahîr marazından kal‘a-i Sigetvâr döğülürken kal‘a altında [77] emrine itâ‘at edüp Süleymân'ın mevtinden yedi gün sonra kal‘a-i Sigetvâr ve merhûm olduğu gün vilâyet-i Erdel'de kal‘a-i Göle ve kal‘a-i Yanova ve kal‘a-i Vilagoş ve niçe kal‘aları hâlî Pertev Paşa feth etdiği haber-i meserreti Sigetvâr altında gelüp pâdişâhın na‘şesin karnından yarup kazurât [u] muzahrafâtın obası içinde defn edüp cesed-i şerîfin tuz ve amber-i hâm ve misk ve gülâb ve za‘ferân ve zımrân ile perverde edüp mestûr etdiler. Hâlbuki pâdişâh-ı mağfûru ba‘de'l-feth-i kal‘a kırk üç gün pinhân edüp Sokollu âkıl Mehemmed Paşa'nın re’y [ü] tedbîriyle eyle ihfâ etdiler kim Harem-i Hümâyûn'un huddâmları bile vâkıf-ı esrâr olamadılar. İllâ Silihdâr Ca‘fer Ağa ve Moravî Alî Ağa ve pederimiz De[r]viş Mehemmed Ağa vâkıf-ı hâl idiler. Sonra bu esrârı Silihdâr Ca‘fer Ağa'yı Sokollu meyti hıfz etdiğiyçün na‘şe-i merhûm pâdişâh ile taht-ı revâna Ca‘fer Ağa bile girdi ve Rikâbdâr Mor[avî] Alî Ağa piyâde gidüp "Pâdişâhım suyu istediler" deyü içerde suyu silihdâr içerdi.

Ba‘zı zamân Sokollu taht-ı revâna piyâde yanaşup ba‘zı arzları okuyup bir mikdâr söyleşir şekilli ederdi ve "Emir pâdişâhımın" deyüp giderdi. Tâ bu mertebe pâdişâhın merhûm olduğun bir âferîde bilmedi ve akılları ermedi. Ve taht-ı revân içre Silihdâr Ca‘fer Ağa cümle vüzerâ mâbeyninde yol üzre taht-ı revândan hatt-ı şerîfler çıkup,

Sokollu Vezîr "Baş üstüne pâdişâhım, cümle kulların bu işden dönmezler ve pâdişâhıma hayır du‘âdan gayrı bir şey dimezler" der idi.

Ammâ cümle guzât cidden ve kat‘an pâdişâhın hayâtına ve memâtına muttali‘ul-hâl değiller idi. Tâ ki Belgrad'a na‘ş-ı Süleymân Hân vardıkda oğlu Selîm Hân ol gece taht-nişîn ve tâc u raht u baht olup cümle a‘yân-ı erbâb-ı dîvân âlem-i hayretde "Hay gidi âkıl vezîr" diyerek cümle Selîm-i Sânî'den bey‘at edüp pederinin na‘şesin İslâmbol'da câmi‘i mihrâbı önünde kubbe-i pür-envâr içinde defn etdiler, *rahmetullâh*.

Selîm Hân dahi İslâmbol'a gelince Nemse çârsârı Zirinoğlu üzre hurûc edüp "Tâc-ı İskender'i bana ver", "vermem" deyü üç sene ceng-i azîmden sonra bilâ-mahal koroşnayı Nemse çâsârına verdiler. İnşâ’allâh kal‘a-i Budun'da ve kal‘a-i Bec'de mezkûr tâcı niçe gördük ise eylece tahrîr olunur, ammâ tâc-ı bî-bâc Zirinoğlu ellerinden gideli şehinşâhlık iddi‘âsında olmayup ancak yedi herseğin biridir, ammâ ülkesi çok köpeğin yerdir, ammâ gâyet ma‘mûr diyârları vardır. Hattâ bizim askerimizi beyâz vere bayraklarıyla görüp, kırıntı tabyaları ve kulleleri üzre,

"Bire gidi Türk, bu kadar asker ile nereye gidersiz?" Biz dahi,

"Zirinoğlu kralınıza bu mâlı Bihke kapudanıyçün getürürüz".

"Hay gidi Türkler, kendi âdemlerin niçe kurta[r]mağa gelirler, ammâ biz esîr olsak bizi kimse kurtarmayup kürekde ölürüz" derler. ***[161a]***

Andan bir günde taraf-ı şimâle gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Maslovino

Lisân-ı Latince Tatlı şarâb kal‘ası demekdir. Biz bunda mukaddemâ zahîre-bahâ içün gelüp eyâletimiz olmamak ile bir şey vermeyüp ancak hakîre harc-ı râh-ı kalîl verdiler. Bu kadar askerle bizi görüp şaşdılar. Hele cümle mâlı arabalar ile kal‘aya girüp yine kal‘a kapudanında meks edüp kapudanı yorgalanmağa başladım. Hikmet-i Hudâ ol sâ‘at Yakova[lı] İbrâhîm Paşa'dan yüz koyun ve on araba beksümât ve beş yüz yiğit ile bir keskin Bosnevî kadı kim hakkâ ki hem kadı ve gâzî idi. Ol gün vezîr önünden bir cüvân mehpâre Firengzâde gelüp,

"Kral sizlere selâm eyledi. ‘Sabâhın vilâyet uğur ile ayak yüzüm üstüne basa gelsinler’ dediler" deyü bir gûne kulunc şekline benzer hatlar, ammâ bir hatlara müşâbeheti yok. Yola gelen kefere beğzâdesin künc-i kâşânemiz içre yer kurup sabâhısı cümle bin beş yüz yiğit olmuşuz. Anı gördüm, Maslovin kapudanı kalmak ister. Kapudana,

"Her zamânı bir kıyâs etme. ‘Biz Bosna eyâletine me’mûr değiliz’ dedin idi. şimdi Kanija Vâlîsi Sührâb Mehemmed Paşa efendimiz Yakova'da İbrâhîm Paşa'ya ve Çernik kurbunda Rahoviçse sancağının her kal‘alarından âdemler geldiler ise şimdi gözünle durma çık" deyü ibrâm [u] ilhâh edince,

"Ya ben kal‘ayı kime bıragayum, yâ Rabbâhum duya beni Mevlâm".

"Ben bu yiğitlerden kal‘aya beş yüz yiğit korum ve seni götürüp Sührâb Mehemmed Paşa'dan bir arz alup senin yerine bir gayrı kapudan dikerim" dediğimde, kapudanın aklı gidüp topçuları ve cebecileri ve niçe yüz iş görmüş ihtiyârları kal‘ada bırağup sarâyından çıkarken hareminden beş yüz Ungurus altunu koynuma koyup,

"Hay kapdan gidisi uslandın" deyüp İbrâhîm Paşa'nın alay çavuşları tabılbâzlara turralar urup kal‘a-i Maslovin'den iki sâ‘at ancak gitdik. Kırıntı nâm mahallin boğaz kapusu olan yere gelince cümle guzât-ı müslimîne alay çavuşu gibi haykırup eyitdim,

"Bak a gâzîler, bu varacağımız sulh [u] salâh üzre kâfir diyârıdır ve şarâbı ve avratı ve oğlanı mübâhdır. Eğer birinizi avrat oğlanda ve şarâb ve rakıda kızarmış bozarmış ammâ pişmemiş bulursam sizi döğe döğe bişiririm ve karnınızı şişiririm. Buna ka’il misiz?" Cümlesi,

"Allâh senden râzî ola, bizde eyle âdem yokdur" dediler.

"Bire benî Âdem çiğ süd emmişdir. Baba oğulun, oğul babanın keyfiyyet-i hâllerine muttali‘ olama[m]ışlar. Ahvâl-i dünyâ böyledir. şu kadar mâl-ı hazîne ile geldik. şu gâzî yiğidi pâdişâhımızın fermânı üzre halâs ede, sonra gidelim. Eğer bir ayıb ederseniz kâfir, kapudanı vermemeğe bahâne edüp mâlı da alıkor. Bizim cümlemizi mürüvvet ederse kovar, mürüvvet ve kerem etmezse cümlemizi kırar" dediğimde cümlesi eydir:

"Sultânım, hemân bir iş göreyüz, döneyüz, gideyüz çok oturup osurup kokmayayuz" dediklerinde,

"Ne buyurursunuz bu cevâblara?" dediğimde,

"Estağfirullâh sultânım, tevbe cevâbdır, hemân yürüyaluma" dediler. Hemân ocak ağaların ve kapudan kethüdâların bir yere çağırup,

"Siz sizin her birinizin askerinin zabt [u] rabtlarına mukayyed olursanız bu kâfiristâna konun ve illâ târikü's-salât, şâribü'l-hamr Bekrî cânlar varsa döysünler" deyüp haber verdim. Anlar dahi,

"Ehl-i ırz âdemlerimizdir" deyü yemîn edüp "Haklarından geliriz" deyüp, anlar da tevâbi‘lerine tenbîh ü te’kîd edüp Kırıntı boğazından içeri vilâyet-i Zirinoğlu'na kadem basdık.

Ol gün gidüp karye-i Vaslovin'de yatdık. Bin aded menhûs hâneli ve çârsû-yı bâzârlı kasaba-misâl bir kend-i bî-misâldir. Bu karyeden ileri bir âdemimizle Beğ nâm velîd-i pelîde iki Kaya Sultân yağlığı ve bir kûse destâr-ı Muhammedî gönderüp sabâh inşâ’allâh şeref-i sohbetleriyle bir niyâznâme gönderdikde Zirin ban nâm kilisenin kurbunda bir sarây-ı azîm döşedikleri haberi geldi. Ertesi gün yevm-i bâzâr idi. Alay ile,

Evsâf-ı taht-ı menhûs diyâr-ı Korona, ya‘nî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i Çakatorna

Lisân-ı Hırvatca (---) (---) (---) demekdir. İbtidâ bânîsi Ungurus krallarından (---) nâm kralın müfîd [ü] muhtasar binâsı idi, ammâ Süleymân Hân gorona dedikleri tâc-ı İskender'i bunlar[a] bağışlamak ile krallık iddi‘âsında olup sene (---) târîhinden berü Koca Zirin bu kal‘ayı müceddeden bir temel bırağup bir sedd-i üstüvâr binâ etmişdir. Niçe kerre bu kal‘a üzre kâfir kralları yüzer ikişer yüzer bin asker-i cünübân-ı cünûduyla gelüp döğerler. Âhir hâ’ib [u] hâsir olup gider, ammâ be-dürüstî Âl-i Osmân muhâsara etmemişdir, ammâ cebeciler varoş kurâlar gâret etmişdir. ***[161b]***

Me’âl-i kelâm oldur kim bu kal‘a nümâyân oldukda bizim istikbâlimize çıkmak yüzünden askerinin kesretin ve ziynet-i şöhret-i mülevveslerin göstermek cemî‘i dünyânın kâfiri kara nahır gibi sür sür pür-silâh atlı kâfirler tabl ve torompetelerin çalarak kal‘a altına geldiğimiz gibi bir fitilden belki bin pâre top atup şehir lerzenâk ve cümle kâfirler havflarından zehre-nâk gibi oldular.

Ba‘dehû alay ile Zirin ban kilisesi yanındaki sarâya konup ertesi beş yüzden mütecâviz yaşı belli ve gûnâ-gûn semmûr kalpaklı mülebbes kefereler hakîre gelüp bizi krala da‘vet etdiler. Biz dahi esb-i sabâ-reftârımıza süvâr olup cümle tevâbi‘ât ile cümle üç yüz çift yiğitler önümüz sıra atbaşı berâber giderken şehr[i] seyr [ü] temâşâ edüp Zirinoğlu sarâyı havlısına vardıkda ban piyâde dîvânhânesinden taşra çıkup hakîr dahi bî-bâk ü bî-pervâ atdan inüp ban ile ol ân öpüşüp ve görüşüp dîvânhâneye varup ayru[k] birer sandalyede karâr etdik. Bunların dahi dîvânhâneleri döşeli değildir. Mücellâ ve musaykal hurde ruhâm taş döşelidir. Cümle erbâb-ı dîvânlar iskemleler üzre otururlar. Hemân hakîr gayret-i Muhammedî'yi gözedüp,

"Ne ez men rukû‘ ve ne ez men kıyâm" [78]

mazmûnu üzre kıyâm-ı kad tâm reftâr ile varup bî-bâk banın yed-i nâ-pâkine mektûb ve nâmeyi verüp, ban mektûbları eline aldıkda öpüp başına koyup ba‘dehû tilmaşlara, ya‘nî tercümânlara verüp terceme ederek okunup nâme tamâmında mefhûmu nâme anlanup eydir:

"Kanı benim defter ile istediğim mâl?" deyü su'âl etdikde, hemân bizim huddâmlarımıza hakîr işâret etdiğimden on iki Sirem arabası mâl-ı metâ‘ ve zî-kıymet eşyâları meydân-ı mahabbete keşîde kılup defterleri mûcebince cümle eşyâları fürâdâ fürâdâ ban huzûrunda add edüp bi't-tamâm ve'l-kemâl defterdârı olan kefere alup kabz etdikde ban eydir:

"Ya kanı paşadan kırk at istedim idi, göndermemiş" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Yuram ban hersek, bizim atlarımız bu sovuk yerde yaşamayup helâk olur ve bizim atlar ça(?) Hersek ve Taşlıca atlarıdır. Eyle atlardan a‘lâ sizde çok iyi atlar gördüm. İşte ol atların yerine beş semmûr kürk defterinizden ziyâde gönderildi" dediğimde,

"Belî, öyle oldu. Beni Paşa Melekci pek sever" dedikde,

"Siz de Melek Paşa'yı severseniz bizi tîz gönderüp hemân kapudanı bize teslîm eylen" dedim.

Hemân der-ân kal‘a kapudanı olan bî-îmânı ol sâ‘at çağırup,

"Var Bihke kapudanın getir" dedikde, ol ân dîvânhâneye kapudanı getirdiler, ammâ ayağında yigirmi yedi vukıyye neybe demirin çekemeyüp gücile geldi. Hemân seğirdüp hakîr kapudan ile ağlaşarak öpüşüp tevâbi‘leri dahi dest-i kapudanı bûs edüp gerüye durdular.

Hemân hakîr eyitdim: "Banım artık ayağından neybesin çıkarsınlar dendânı" dedik.

"Çıkarsınlar, Mariya Ana'yı şâhid dutup bir dahi bizim vilâyetimizi yakup yıkup harâb etmeye. Eğer bir dahi ederse böyle esîr etmem. Elime girirse yetmiş bundan artık eyle öldürüp sonra derisin yüzerim" dedikde,

Hakîr eyitdim, "Serhad hâlidir. Siz de onların vilâyetin anlar da sizin şehirleriniz vururlar. Âdet böyle, bir eğlence maskara dünyâdır" deyince, gücile renc [ü] anâ çekerek neybe demirin kapudanın ayağından çıkarabildiler, ammâ fakîr Bihke kapudanı yürümeden kalup bana temennâ etmeğe gücile gelüp bir iskemle üzre hakîrin yanına oturup,

Hakîr eyitdim: "Banım, beği böyle çıplak yollama. Bir kat esbâb ve bir at ve ayağından çıkan demirin ihsân eyle" deyüp, derhâl bir kat esvâb ve bir semmûr kürk ve rahtıyla bir mebrûm sırmalı eğerli at ve demirin verüp ihsân edüp ta‘âmı ban ile bir yerde yeyüp azîm ziyâfet-i uzmâ olup ta‘âm üzre cümle safâ-âmîz kelimâtları Bihke kapudanına hitâben etdi.

Hakîr eyitdim, "Banım, hemân kapudanı bunda olan asker ile cisrine gönderelim. Bes biz bir iki gün dahi sizinle sohbet edelim" dedikde, der-ân alay çavuşları askeri cem‘ edüp ba‘de't-ta‘âm kapudan bandan me’zûn olup bizimle vedâ[‘]laşırken,

"Benimle buluşmayınca paşaya varma" deyüp bin altmış aded güzîde asker ile çıkup gitdiler. Hakîr dörd yüz atlılar ile şehr-i Çakatorna'da temâşâya kaldık.

Der-beyân-ı eşkâl-i çehre-i Zirinoğlu: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bir âkıl ve müdebbir ve mutabassır kefere idi. Hattâ Bihke kapudanı içün eydir: "Bârekallâh, kapudan nefsinde bahâdır dilâver erdir. Yedi hersekimiz içinde dolusu içilirdi ve nâmı yedi dîvânda okunurdu, ammâ ceng hâlidir. Zanca derler Allâh elinde bir hâldir kim Allâh onu bizim elimize giriftâr eyledi, lâkin kendi esîr düşünce bizden sekiz bin altmış cân toprağa düşürüp, anlardan kırk ***[162a]*** Türk öldü ve yetmişi esîr oldu. Kapudan gidi kendisi esîr olunca bizden beş aded yarar kapudanlarımı kapudan kendi eliyle at üzre kesüp kendi de ağır gövde ile atdan tekerlenüp üç bin Hıristiyânımız yanına vardıklarınca Tatar niçe âdemlerimiz dahi kırup âhir kendüyi bağlayup bu kadar yıldır esîr-i bend-i zincir idi. *Elhamdülillâh* şimdi elimizden kurtulup öldürdüğü Hıristiyânlarımızın âhiretde cevâbın veregitsin" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Banım, vallâhi kapudana bir şahin kanadı çelenk gönderin, hem nice giderler bir haber alın" dediğimde, ol sâ‘at kapudanın ardı sıra bir kanat çelenk ve bir semmûr-ı serhaddî gönderüp hakîre dahi bir semmûr-ı serhadli ve bir kat esvâb ve bir at verdi.

Hakîr yine tevâbi‘lerimizle konağımıza gelüp hersekden elli koyun ve yüz tavuk ve iki kafes güvercin ve bin aded beyâz sipov ekmeği ve on aşcı gelüp matbahda hidmet ederlerdi. Hakîr dahi ol sâ‘at Melek Ahmed Paşa efendimizin gönderdiği hedâyâ bir harîr münakkaş ve musanna‘ seccâde ve bir harîr münakkaş ibret-i‘câz harîr dîvânhâne haliçesi ve bir erguvânî çukaya kaplu semmûr kürkü fi'l-hâl herseke gönderüp teslîm etdik. Cümle erbâb-ı dîvân engüşt ber-dendân edüp âlem-i hayretde kaldılar.

"Bu hedâyâlar Melek Paşa vezîr babalardandır" dedikde kendi elimle kürkün yakasın öpüp hersekin arkasına geydirdiğimde, der-akab kal‘adan beş altı yüz pâre balyemez toplar atılup şâdumânlar oldu.

Andan yine konağımızda üç gün meks edüp şehr-i Çakatorna'yı seyr [ü] temâşâ ederdik.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Çakatorna

Nehr-i Drava'dan bir âb menzili ba‘îd bir düz çemenzâr zemîn-i mahsûldârdır. şekl-i muhammes bir şeddadî rıhtım binâ bir hisâr-ı üstüvârdır kim hasretü'l-mülûk bir kal‘a-i ibret-nümâdır ve bânîsi Koca Zirin idü[ğ]i [ve] bâlâ varakda biraz evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ derûn-ı hisârda cümle on bin aded kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlardır kim cümle gûnâ-gûn kiremitler ile mestûr menhûs hâne-i ma‘mûrlardır. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen vâcibü's-seyr hersek sarâyı ve yedi vezîr banesinde(?) yedi kapudan sarâyı cümleden ma‘mûrlardır. (---)

Ve cümle kırk aded manastırları var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle iki bin aded dükkânlar var. Cümle sokakları sadranc nakşı şâhrâhlardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle yedi aded hânları var ve bâzâr meydânları gâyet pâkdir. (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded kal‘a kapuları var. Cânib-i şimâle nâzır Kanija kal‘ası kapusu yoluyla tâ nehr-i Drava üzre sunun karşu Kanija toprağında Geckıvar nâm, ya‘nî Yenikal‘a nâm bir kal‘ayı Sührâb Mehemmed Paşa izniyle binâ etdirdirdi. Bir kapusu dahi cânib-i şarkda bizim girdiğimiz Maslovin kapusu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Der-beyân-ı münâkaşa-i hakîr ma‘a Zirinoğlu

Zirinoğlu ile niçe kerre münâza‘a ve mu‘ârazalarımız var, ammâ bir gün meclisinde otururken Kanija'da Sührâb Mehemmed Paşa'dan feryâdcıları gelüp eyitdiler,

"Kralım, nehr-i Morava kenârında dâ’imâ Kanijalı çeteleri işler ve Yeleşke kal‘asından iki yüz Hıristiyânı esîr edüp aldılar ve üç yüz Hıristiyânı kılıçdan geçirdiler" deyü şikâyet ederlerdi.

"Türk vezîri zabt etmez mi?" deyü su’âl ederdi.

Hakîr eyitdim, "Sizin askerinizi Nemse çâsârı zabt edemeyüp dâ’imâ Bihke ve Korpa ve Odvina ve Lika kal‘alarını gelüp nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ’im alup esîr edersiz ve henüz Bihke kapudanı esîrlikden halâs olup gitdi. Çâsârın böyle etdiğinize rızâsı yokdur, ammâ sizler sulha mugâyir işler edersiz. Bizim dahi Kanijalı Sührâb Mehemmed Paşa ile gelüp sizin serhaddinizde nehr-i Râba'yı geçüp tâ Ni‘met-Uyvar kal‘asına ve Keminkos'a(?) ve Keminvâr kal‘alarına varınca urup yakup yıkup esîrler alup giderler" dediğimde, ban eydir:

"Hay gidi Türk, besbelli sen bu serhadlerimize çok çete ve potura kovup çok yunaklık ve çok pirbelik etmişsin" dediler. "Ammâ biz de Kanija vezîri Boynueğri Mehemmed Paşa'nın oğlun öldürüp üç yüz âdemin esîr düşürdük" dediler.

Hemân bu hakîr eyitdim: "İşte ol vezîrin oğlunun ***[162b]*** kanın almağiçün Kanijalı sizi elinizde, vilâyetinizde huzûra komayup esîrleriniz ala ala böyle şikâyet edersiz" dedim.

Hemân Zirinoğlu eydir: "Bu Evliyâ Ağa bu serhaddimiz yatağıdır. Buna söz yetişmez" deyü hâmûş-bâş oldu, ammâ Kanijalı ve Hersekli ve Pojegalıdan pek şikâyet ederlerdi. Ertesi gün hersek ile cümlemiz atlanup ağırlıklarımız arabalara yükledüp,

Evsâf-ı taht-ı menhûshâne-i kal‘a-i Ligradçık

Sene 921 târîhinde Selîm Hân-ı Evvel Mısır fethinde iken bu kal‘ayı Koca Zirin müceddeden binâ etdi. Zemîni bir vâsi‘ sahrâ-yı ferah-fezâda şekl-i müseddes şeddadî rıhtım dolma binâdır. Handakı

çâh-ı azîmdir. Cümle sedd-i İskender-vâr yedi aded tabyasından Zirinoğlu'na bin pâre şâdumânî topları atup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp cemî‘i rûy-ı dîvârları kırmızı prankona çukalar ile zeyn etdiler. Ve cemî‘i tabyalar üzre gemi direkleri üzre birer gemi sereni dahi mıhlayup seren uçları onar bin guruş değer filandıralar asup kal‘ayı gûnâ-gûn peykerler ile zeyn edüp cemî‘i kilise çanlıklarında nâkûslar sadâsı cihâna velvele verdi. Ve bana cemî‘i kâfir askeri istikbâle çıkanlar yüzü koyunu yatup gûyâ secde ederlerdi. Ve tarîk-i âmlar üzre altun ve gümüş micmerelerde ûd ve amber ve kara günlük yakup râyiha-i tayyibelerden benî Âdem'in demâğı mu‘attar olup hersek ban kal‘a içre sarâyına girüp dahil oldukda bizi de bir sarâya kondurup andan şehir a‘yânının ziyâfetine vardım. Hersek'e bir ziyâfet ve bir nukul meze ve şarâb bir âfet olmuşdur kim ayağı düz, elleri ayakları düz kefereler kalmadı, zîrâ Ligradçık'ın bâğı ve bâğçe ve ığrâfı(?) çokdur.

şehri gâyet ma‘mûr u müzeyyendir, ammâ dâ’iren-mâdâr kaç bin adımdır ma‘lûmum değildir, lâkin pâk şehirdir. Çakatorna'dan küçük olduğuna şübhe yokdur, ammâ on bir aded ma‘mûr u müzeyyen duyûrları var. Çan kulleleri üzre sâfî altun haçları var. Birkaçı kurşum örtülü idi. Bir kapudanı ve yedi bin askeri ve Çakatorna'dan Ligrad Ligrad'dan Çakatorna görünür. Lisân-ı Latin'de grad kal‘a isimlerine şâmildir. Meselâ Belgrad, Vişegrad, Kamingrad ve Novgrad ve İsgıradin. Bunun emsâli kal‘alara grad derler. Anıniçün bunda Ligradçık derler. Gelin şehridir, zîrâ cemî‘i dükkânlarında kızlar oturup her biri birer mâh-cibîn ve peri-peyker ve melek-manzarlar metâ‘ların âşikâr fürûht ederler. Anlarda metâ‘ satmak ayıb değildir.

..... (3.5 satır boş).....

Bu kal‘ayı dahi murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp bandan gitmeğe izin taleb etdiğimizde,

"Geleli üç gün oldu. Birkaç gün dahi oturup zevk eyle. Sabâhın ava gidelim. Av da bir seyr u temâşâdır" deyüp bizi alıkoyup ale's-sabâh yetmiş aded arabalar ile toplar gidüp ale's-sabâh pür-silâh yüz bin harbe ve tüfengli atlı ve yaya küffâr semmûr yeşil ve kırmızı kalpak geyerler Fireng şapkası geymezler. Erganon ve torompete ve nâkûsların çalarak o şehr-i Ligradçık'dan taşra çıkdık.

Der-fasl-ı sayd [u] şikâr: Zirinoğlu kâmil yedi sâ‘at bizim serhadlerimiz tarafında olan zikri sebkat eden kırıntıların iç yanında bir azîm kasr-ı âlî var. Anda çıkup karâr-dâde olduğumuz gibi dağlar ve ormanlar içinden taraf taraf top sadâsı kopup el-azametullâh meğer mukaddemâ tâ Çakatorna'dan re‘âyâlara âdemler gitmiş. Âdem deryâsı bir hay huy sayha-i azîm ile âdem deryâsı gelmede ve toplara ârâm olmayup atılmada, ammâ cemî‘i dağların vahşî canavârları sürü sürü gelüp Kırıntı nâm mahalde yığılup cân bâzârına düşmede, ammâ azamet-i Hudâ Subhânü'l-Hallâk fîl cüssesi kadar sığınların şâhaları çatal-misâl olmuş ve karaca ve tablalı ve yağmurca ve sinhale(?) nâm hayvânların her biri Kastamonu'nun çâlâk katırlarına benzer. Ve bir gûne kırmızı yünlü ayu geldi kim her biri Bağdâd aslanına {benzer} mehîb, mefret ve azulu hınzîrları hımârdan büyük ve yaban keçisi ve yaban koyunu sığır kadar ve gele gele ol kadar tilki ve çakal ve kurd ve sırtlan ve tavşan geldi kim hisâbın Hallâk-ı âlem bilir. Bu hâl üzre cümle kâfir topları atarak ve sâ‘ika-i topdan mahlûkat kaçarak bir yere gelüp lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ hayvânâtlar ortada kalınca kral ve hakîr köşkden temâşâ edüp, "Bire vurun" deyince el-azametullâh ***[163a]*** kassâb-ı kazâ-yı ecel bu kadar yüz bin cânın içine girüp

kırmağa başladılar, ammâ hınzîr ile ayu beş yüz mikdârı kefereleri helâk etdiler. "Bire vardı" ve "Bire geldi" derken gerüden dağlar içre gere gere getirdikleri katrânlı Firengî ipden seyrek balık ağı gibi örülmüş ağlar gelüp gerildikde aslâ hayvânâtlar firâr edemeyüp be-dürüstî kırmağa başladılar, ammâ hınzîr ve kurd cânları acısından önlerine râst gelen hayvânları eyle paraladılar kim cümle mahlûk anlardan havf ederlerdi, ammâ ayular bir yere gelüp ellerine budağ birer ağac pârelerin alup insân gibi ayağ üzre kalkup hınzîra ve kurda sopalar urup depelerdi. Mehîb ve mefret Alman ayıları olur.

Netîce-i kelâm alarkadan küffârlar bunları cümle kırup ol gün dağlar içre bir sayd [u] şikâr kebâbı faslı edüp belki bin araba şarâb nûş edüp mest evkâr evkâr yine alay ile Ligradçık kal‘asına gelüp ertesi gün hersekden me’zûn olduk. Ban ile vedâ‘a vardıkda Melek Paşa efendimize bir münakkaş camlı hinto ki altı aded atlarıyla ve içi mâl-â-mâl Firengî katîfe ve on çift altun kakma kuburlı çarklı tüfengler ve on pastav elvân saya ve prankona tuhaf çukalar ve elli çift bir gûne münakkaş Alaman kilimleri verdi kim gûnâ-gûn nakş-ı sihr-i bukalemûndur kim bir diyâra mahsûs değildir. Andan on külçe mümessek telâtin derisi ve on külçe Alaman ayusu ve Alaman sığını derisinden debâgat olunmuş pembe-misâl gûnâ-gûn güderiler verüp elime defter verdi ve on aded ümmet-i Muhammed esîrlerin birer at üzre pür-silâh edüp "Paşa'nın uğuruna âzâd etdim" deyü hakîre on aded âdemleri teslîm etdi. Ve hakîre bir kîse harc-ı râh on donluk çuka ve on çift münakkaş tüfengler ve beş top mu‘amberîn güderiler ve beş kilim [ve] on çift Alaman nafesi kürkler ve gulâmlarıma yigirmişer uskota guruş ve bizimle olan serhadlilere dahi bir kîse guruş, kapudanlarına bir çuka verüp paşaya nâmeler verüp bize beş yüz kadar atlı kâfirler refîk verüp ban ile vedâ[‘]laşup (---)

Ligradçık'dan diyâr-ı Banyaluka'ya gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile cânib-i kıbleye (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (5 satır boş).....

Andan nehr-i Sava kenârında cümle serhadlilere destûr verüp hakîr nehr-i azîm Savayi gemiler ile ubûr edüp hamd-i Hudâ selâmetle,

Menzil-i kal‘a-i Kıradişka: Bu mahalde Bihke kapudanına bir âdemimle mektûb gönderüp mektûbum vusûl buldukda, "Paşa efendimize gelüp buluşasın" deyü haber gönderüp, hakîr Kıradişka'dan kalkup cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Terenteren: Andan yine cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i şehr-i azîm Banyaluka: Paşa efendimize varup mübârek dest-i şerîfin bûs edüp Zirinoğlu hedâyâsın hinto arabalarıyla cümle Zirin defteriyle teslîm edüp on nefer esîrler dahi paşanın dest-i şerîflerin bûs etdiklerinde, hakîr eyitdim,

"İşte bunların her biri onar ve yigirmişer yıl imiş esîr-i bend [u] belâ çekerler imiş. Bunları Zirinoğlu, sultânıma mahabbeten zindândan çıkarup başınız içün âzâd etdi" dediğimde paşa safâsından şâd girye edüp ağlayup hamd-i Hudâ etdi ve her biri diyârlarına ihsânlar alup gitdi.

Paşa cümle hedâyâlara nazar edüp bunlardan dahi hazz edüp niçe eşyâlardan "el-hedâyâ tüşterek" deyü ağavâtlara birer şey hibe edüp, "Evliyâm, hoş geldin ve safâ geldin, ammâ kanı Bihke kapudanı" dedikde, "Sultânım, niçe zindândan çıkarup ayağından neybe demirin kırup bir kat esbâb semmûr kürküyle ve müsellâh bir küheylân atıyla ikrâm olunup, "Belki küffâristândır, yine âzâd etdiklerine peşîmân olalar" deyü ol ân kraldan izin alıverüp, ‘Banım ***[163b]*** kapudan cisrine kavuşmağa gitseler’ dedikde ricâmız kabûl olup Bihke kapudanı bin aded güzîde atlılar ile ılkar edüp Bihke'ye gider, ammâ ne gider. şimdi Kıradişka'dan haber gönderdim. Yarın ya bir gün bunda hâk-i pâye gelüp yüz sürmesi mukarrerdir" deyüp Zirinoğlu ahvâllerin ve vilâyetin imârâtın ve gayrı temâşâ etdiğimiz kılâ‘-ı metîneleri su’âl ederek musâhabet ederdi.

Hakîkatü'l-hâl ertesi gün Bihke kapudanı dahi Paşaya on bin guruşluk hedâyâlar ile gelüp buluşup bir nedîm-i şehriyârî olacak müdebbir ve mubassır kimesnedir. Paşa hazz edüp eydir:

"Kapudan sa‘âdetlü pâdişâhın fermânıyla seni seksen yedi bin guruşa halâs etdik. Seni umûr-ı Devlet-i Âl-i Osmân müşâveresiyçün Der-i Devlet'e istemişler. Evliyâm, sen de hâzır ol kapudanın ıtlâkına sen gitdin ve seksen yedi bin guruşluk mâlı hüccet-i şer‘iyye ile sen götürdün ve ol diyârları sen gördün, sen bildin. Yürü mektûblarımla görüp bildiğin gibi Köpürlü Mehemmed Paşa'ya cevâb ver" dedikde,

"Nola, *Bismillâh* el-emrü emrüküm" deyüp tedârikimiz görüp âmâde olduk, lâkin hakîr iki yerden gayret kuşağın ve hamiyyet kılıcın kuşandığımdan mâ‘adâ cemî‘i vücûdum prankona çuka kenârları ve mişmâlar(?) ile der-âgûş etdirüp gûyâ Van diyârında Ahlad şehri kadîdi gibi olup bâzûlarım ve uyluklarım eyle sarup sarmalayup bu ten-i nâ-dürüste be-dürüstî ile teklîf-i mâlâ-yutâk ederek gûyâ yek pâre bir âdem olup paşadan mektûbları ve Budin'de Seydî Ahmed Paşa'dan gelmiş mektûbları ve hâlâ benim Zirinoğlu'ndan getirdiğim mektûbu ve İspilet kapudanından gelmiş mektûbları cümle hakîre verüp her menzilde menzilcilere bahşîş vermek içün iki yüz sikke-i hasene altun verüp,

"Göreyim seni Evliyâm, nice sebük-rûhluk edüp birkaç gün hâbdan bîdâr olup bir gün mukaddem yetişesin, zîrâ bu mektûblarda Devlet-i Âl-i Osmân'a lâzımlı umûr-ı mühimmeler vardır. İnşâ’allâh sıhhatle geldikde senün ıvazın sana ma‘a'z-ziyâde ederim. Yürü Allâh işiniz onara, ammâ yollarda gâfil gitme" dedikde, kapudana on bârgîr ve bana üç re’s bârgîrler gelüp *bism-i İlâh* ile dest bûsdan sonra atlara süvâr olup,

Banaluka'dan ılgar ile İslâmbol'a gitdiğimiz bildirir

Evvelâ Banaluka'dan bir baş **Gölhisâr**'ı ve **Yayiçse**'yi ve **Vinçaz**'ı ve **İskopya**'yı ve **Travnik**'i geçüp menzil-i **şehr-i Sarây**.

Andan **kal‘a-i Vişegrad'**ı ve **kal‘a-i Dobron** ve **kal‘a-i Pireboy**'u geçüp menzil-i **şehr-i Yenivaroş**.

Andan **Yenibâzâr**'ı ve **kal‘a-i Baniska**'yı ve **kal‘a-i Mitroviçse'**yi geçüp menzil-i **kal‘a-i Vuçitrin**'de yarar atlar alup Bihke kapudanının bunda üç âdemi kaldı.

Andan **kal‘a-i Priştine**'yi ve **kal‘a-i Kaçanik**'i ve k**al‘a-i Üsküb**'ü geçüp menzil-i **kal‘a-i Eğridere.**

Andan yarar bârgîrler alup **şehr-i Köstendil**'i ve **kasaba-i Dobniçse**'yi geçüp,

Menzil-i şehr-i Sofya: Bihke kapudanı eydir: "Evliyâ Çelebi biz esîrlik çeküp on yıldır ata binmek değil zindânda yayan yürümemişimdir. Ben bir iki gün sonraca gideyim" deyüp, hakkâ ki garîb kapudan bî-tâb ü bî-mecâl kalup andan hakîr ayak bağsız kalup var kuvveti bâzûya getirüp **İhtiman**'ı ve **Tatarbâzârcığın** geçüp **menzil-i kal'a-i Filibe**, andan, **menzil-i Edirne**, andan **menzil-i Burgaz**.

Andan ol gün ol gece seğirdüp menzil-i **belde-i tayyibe İslâmbol**'a hamd-i Hudâ sıhhat ü selâmetle dokuzuncu günde ba'de'l-mağrib Melek Ahmed Paşa efendimizin kapu kethüdâsı sadrıa'zam imrâhûru olan Abaza Mehemmed Ağa'nın hânesine vardığım ân atlardan indirmeden ayağım tozuyla hakîri Köpürlü Mehemmed Paşa henüz salât-ı ışâyı kıldığı mahalde huzûr-ı Köpürlü'ye tîrkeşimle girüp, anda sadağım kılıcım bırağup ba'de's-selâm dest bûs edüp,

"Evliyâ, hoş geldin. Bosna'dan çıkalı kaç gündür?" dedikde, hakîr eyitdim,

"Hemân Zirinoğlu'ndan Bihke kapudanın halâs edüp geldiğim gün paşa karındaşınız Banaluka'da bırağup dokuzuncu gündür kim seğirdüp hamd-i Hudâ yine mübârek cemâlin gördüm" deyüp cümle mektûbları huzûruna koyup, "Paşa karındaşınız dest-i şerîfiniz bûs edüp bu feryâdnâme mektûblara nazar edüp tedârikler görsün buyurdular".

Hemân ibtidâ Melek Paşa efendimizin mektûblar[ın] şâmîzâde'ye verüp cümle gılmân-ı hâssaları taşra kovup, hakîr de hareket edeyim, dedikde, "Sen otur" buyurup mektûb tilâvet olundukda netîce-i kelâm mektûb oldur kim,

"Benim efendim, mukaddemâ Kapucu ***[164a]*** başı Alî Ağa'nız yediyle mektûb-ı dürer-bârınız gelüp vusûl buldukda fermân-ı şehriyârî üzre nehr-i Sava'da cisr-i azîmler etdik ve İzmiyan dağları iç[re] tâ kal'a-i Zadra ve kal'a-i Kilis ve kal'a-i şibenik yolların tathîr edüp yine fermân-ı pâdişâhî üzre Bihke kapudanı (---) Ağa'yı seksen yedi bin guruşa hâmil-i varaka Evliyâ Çelebi'yi gönderüp Zirinoğlu'ndan kapudanı halâs edüp huzûr-ı şerîfe gönderilmişdir" dedikde, Köpürlü eydir:

"Yâ Evliyâ kanı kapudan" dedikde, hakîr eyitdim,

"Sultânım, kapudan bu kadar sene azâb-ı sicni çeküp bir lahm u şahm sâhibi bir menkale âdem olmağile batıyyü'l-hareke olup ılgara tahammül edemediğinden Sofya-i sâfiye şehrine gelüp andan yap yap gelir. İnşâ'allâh iki üç günden anlar da bundadır" dedim. Köpürlü eyitdi,

"Ya Zadra altında bile mi idin?" "Belî efendim, cümle Bosna eyâleti askeriyle ibtidâ Kilis'den gâret ederek geçüp leb-i deryâda İspilet kal'ası varoş ve bâğ u bâğçeleri cümle teber-i müslimînden geçürüp, andan Marina kal'ası ve Ribniç[s]e kal'ası ve şibenik kal'asına varınca cümle mâl-ı mâ-meleklerin harâb ü yebâb edüp cümle guzât-ı müslimîn dörd bin aded güzîde asker alınup hamd-i Hudâ şibenik dibinde kal'a-i Ribniçse ve Marina ve Kamin kal'aları feth olup yire berâber oldu ve cümle ağaçları teberden geçdi ve dörd kerre yüz bin komor bârgîri, ya'nî kirâ beygiri yükü buğdayları taşıyup İslâm kursağına nasîb oldu. Andan yigirmi günde yemîn ü yesârı gâret ederek kal'a-i Zadra altına varup kal'adan hâric bir azîm tabyasına amân vermeyüp feth olundu".

"Evliyâ Zadra nice kal‘adır?"

"Efendim, leb-i deryâda bir yüzünde iki Eskisarây cirminde vardır, ammâ himmet-i Âl-i Osmân'a dağlar dayanmaz. Anın da cümle bâğların baltadan geçirüp kapudan taşra bir kâfir çıkmağa kâdir olmadılar. Andan yedi günde on bin güzîde salt asker olup vilâyet-i Mora'ya ve vilâyet-i Dodoşka'ya nehb u gâret etdiğimizde fakîr-i pür-taksîr bile idim" "Yâ Evliyâ, Dodoşka ne vilâyetdir?" dedi[kde],

"Vallâhi sultânım, Venedik Körfezi nihâyetinde lisân-ı Talyan söyleşir yüz bin kavm olur. Nısfı Venedik'e tâbi‘dir, nısfı Nemse kralına tâbi‘ olanı sulha mugâyir olmasın içün gâret etmeyüp, ammâ Venedik'e tâbi‘den bin kadar esîr ve mâl-ı ganâ’im alınup, ba‘dehû kal‘a-i Zadra altına gelüp Kırka sancağı içinde biz harâb kal‘alarımız temâşâ ederek gelüp Kilis sahrâsında meks edüp Der-i Devlet'e bu kadar kelle ve esîr kapudanlar (---) Ağa ile gönderilmiş idi" deyü cevâb verdim. Köpürlü eyitdi,

"Yâ Evliyâm Zirinoğlu'na kapudanı kurtarmağa sen mi gitdin?"

"Belî, bu abd-i za‘îf Banaluka'dan bir günde Kıradişka'ya varup, andan nehr-i Sava'yı geçüp Çernik sancağı hâkine kadem basup, andan üç günde Zirinoğlu hudûdunda kırıntı nâm dağlar gibi ağaçlar kırıntısın geçüp bir günde Çakatorna nâm kal‘asında, kendü tahtı olan kal‘asıdır. Anda on iki Sirem arabası mâlı ve beş semmûr kürkleri kendü defteriyle teslîm edüp ol mahalde kapudanı zindândan çıkarup âzâd etdiler, ammâ efendim gâyet ma‘mûr u âbâdân vilâyetleri var.

Ve bir kal‘ası da Ligradçık'dır ve bir kal‘ası da Koproniçe'dir. Ve'l-hâsıl yedi yüz altmış pâre sağîr ü kebîr kal‘a ve palanka ve kavata kulleleridir kim bu kulleler cümle diyârlarının kenârlarında birbirinden birer top menzili ba‘îd metîn kullelerdir, ammâ asfa dayanmazlar ve Zirinoğlu'nun evzâ‘ ve etvârın ve niçe kılâ‘ların seyr [ü] temâşâ edüp hâlâ ümm'l-ahbârım" dedi[k]de Köpürlü bi'z-zarûrî hande edüp Defterdâr İbrâhîm Paşa'ya hitâb edüp,

"Biz bu Evliyâ'yı sabâhın sa‘âdetlü pâdişâhım huzûruna götürürüm. Hâzır ol" deyü tenbîh edüp zeyl-i mektûbu dahi kırâ’at etmeğe başlayup derûn-ı mektûbda eyle tahrîr olunmuş kim,

"Eğer efendim, intihâ-i serhaddimizden eğer su’âl buyururlarsa Dodoşka vilâyeti Venedik hükmünde ve nısfı Nemse zabtında olup Beganoğulları ile ***[164b]*** yüz bin kavimdir. Tâ anlara varınca fermânlar üzre nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ’im alındı.

Ve bizim serhaddimizden Kırka sancağında kal‘a-i Kininli ve Kininli(?) ve Pakriçse ve Nadinli gâzîlerinden beş bin mikdârı *"Benem, diğer nîst!"* mezkûr Dodoşka vilâyetinden içeri vilâ[yet]-i Islovin'i ve vilâyet-i Hırvadistân'ı ve vilâyet-i Mekemorya'yı ırhâk bi'n-nâr edüp hadden efzûn mâl-ı ganâ’imler alınup bî-hisâb esîr çıkardılar.

Ve bir büyük kapudanları kırk nefer kefereleriyle esîr düşüp inşâ’allâh anı da huzûr-ı şerîfe gönderirim. Ol esîr kapudanın cevâbı üzre Nemse çâsâr-ı nâçâr hâlâ cümle ümerâ-yı küffârlara ve cemî‘i goroflara ve cümle kapudanlar ve banlara papinteler, ya‘nî hatlar gönderüp kal‘a-i Yanova ve Göle kal‘aları üzre hareketleri var. Husûsan Rim Papa dedikleri nâ-pâk melâ‘în-i bî-mu‘în ki re'îs-i kıssîsân kallâş bu sanki millet-i Mesîhiyyenin küfr âyînini icrâ edüp riyâzet ile kadîd olan bî-dîn yedi

kral ki Donkarkız ve Danimarka, Filimenk, İsfaç, Çeh, Leh banlarının kral-ı menhûslarına la‘netnâme-i Marya kot kapurhandlar yazup cümle melâ‘înler müttefik ve müttehid {olup} niçe turrehât-ı bed-nesâyih küfr-âmîz ve gûnâ-gûn dalâlet-engîz bed-vasiyyetler yazup Türk üzre sefer edelim deyü cenge tergîb edüp hâlâ papa mel‘ûnun fitne ve fesâda terğîbi sebebiyle Erdel vilâyetinde Rakofçi kral ve Kemen Yanoş la‘înler nehr-i Tisa kenârında Huşvâr kal‘ası altında yüz bin kâfir fecereler cem‘ olduğu giriftâr olan keferelerden istimâ‘ olunup ve Budin Vezîri Seydî Ahmed Paşa karındaşımızdan hakîre mektûblar gelüp esîrlerin cevâblarına mutâbık olduğundan Seydî Ahmed Paşa'nın mektûbların dahi sultânıma göndermişdir. Manzûr-ı sa‘âdet-me’âbları olup Erdel'e ve Vârat câniblerine ve şarbatak ve Segelhît câniblerine asker-i deryâ-misâl ile azîmet etmeğe bezl-i himmet buyurasız, *ve's-selâm*" deyü mektûb hatm-i kelâm olup, Zirinoğlu mektûbu dahi bu bu siyâk [u] sibâk üzre idi. Köpürlü bu mektûblardan şâd [ü] handân olup sefer açmak sevdâsında olup hakîre eydir:

"Evliyâ seni huzûr-ı pâdişâha götürürüm" deyüp âdâb-ı meclise müte‘allık niçe nasîhatlar edüp ale's-sabâh bu hakîri Üsküdar bâğçesinde Revân köşkü nâm kasr-ı Havernâk'da huzûr-ı pâdişâha vardıkda zemîn bûs edüp dervîş-i dil-rîşâne ve abdâlâne bu beyti terennüm etdim:

Âfâk[ı] şehâ ma‘deletin nûr pür etsin

Hurşid gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Gâh nâfe gibi eyle diri deşt-i mu‘attar

Geh gonca-sıfat gülşene gel ziynet-i bâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz

Her kanda isen pâdişâhım dünyede sağ ol

deyüp gerüye mektûbları yeden be-yed dest-i pâdişâha verüp kırâ’at olunup mefhûm-ı kelâmları ma‘lûm-ı sa‘âdetleri olup, buyurdular kim,

"İnşâ’allâh Bursa'dan Boğazhisâr'a vardıkda Kapudan Alî Paşa lalamı Vârat kal‘ası üzre ve Erdel diyârları üzre serdâr-ı mu‘azzam ederim" buyurup, kâmil üç sâ‘at murâd [u] merâmları üzre rifkatle cevâblar verüp niçe bin kelimâtlar olunup hakîre yüz yetmiş altun ve bir hil‘at-i fâhire ihsân olunup taşra çıkdığımda,

Köpürlü Mehemmed Paşa eydir: "İlahî Evliyâ ber-hurdâr-ı ömr ol. Aceb yek-pâre cevâblar verdin ki her biri Devlet-i Muhammediyye'ye yarar merhem-i Süleymânî'dir" deyü hakîre hayır du‘â edüp iki yüz altun ihsân ve Köpürlüzâde Mustafâ Beğ ve şâmîzâde ve silihdâr ve çukadâr ağalar cümle ihsânlar edüp ve Nişâncı Paşa bir Mülteka'l-ebhur ve bir arûz kitâbı ihsân edüp İslâmbol'a geçdik.

Ba‘dehû ertesi gün Bihke kapudanı gelüp, anınla tekrâr huzûr-ı pâdişâhîye varup, "Evliyâ Çelebi beni Zirinoğlu'ndan halâs etdi" deyü ol dahi ağlaya ağlaya, "Hemân pâdişâhım, Erdel'e sefer lâzımdır"

deyü iki sâ‘at sefere müte‘allık kelimâtlar olup, ana dahi sa‘âdetlü pâdişâh üç yüz altun ve bir hil‘at-i fâhire ihsân olunup taşra çıkup Köpürlü Mehemmed Paşa'dan ve cemî‘i erbâb-ı dîvândan cümle yüz yetmiş kıt‘a mektûblar alup, **İslâmbol'dan Bosna diyârına on bir günde Hilevne sahrâsında paşa efendimize sıhhat ü selâmetle** varup sâhib-i devlet efendimiz bize hidmetimiz mukâbelesinde İzvornik kazâsının bedeliyye hidmetin tahsîlin ihsân edüp elli aded âdemler ile kazâ-i İzvornik'e ve Tuzla kazâsına gitdik.

Melek Ahmed Paşa efendimizin Bosna eyâletinden sebeb-i azlin beyân eder

şehr-i Banyaluka'da efendimiz Ferhâd Paşa hânesinde yedi ***[165a]*** ay kâmil meks edüp aslâ paşa matbah kaynatmayup rûz-merre kırk beş yer[d]e şîr-i hurmâ ve katr-ı nebâtlı ni‘met-i nefîseler tenâvül olurken hikmet-i Hudâ bir gece paşanın hazînesi tavanı delinüp birkaç sepet sandukalar yarılup yigirmi bin altun ve bu kadar akmişe-i fâhireler gâ’ib olunca, hemân ale's-sabâh paşa hâne sâhibi Ferhâd Paşa oğlu Mehemmed Beğ'e ve kethüdâsı ve hazînedârına sekbân ve sarıcalar işkenceler edüp âhirü'l-emr Ömer nâm bir küçük gulâma işkenceler edüp,

"Vallâhi bizim beğin hazînedârı Ahmed tavanı delüp beni ip ile aşağı sarkıdup dörd kîse aldım ve bu kadar cevâhir alup ip ile beni dahi yukaru çekdiler. Ba‘dehû bana yüz dâne Dobra-Venedik dinârı verdiler" dedikde, Mehemmed Beğ ve kethüdâsı ve hazînedârı,,

"Hâşâ haberimiz yokdur" deyü inkâr ile cevâb verince Küçük Ömer tavanı delen burguları ve destereleri meydân-ı mahabbete getirüp burguları ve destereleri yapan üstâdları çağırup,

"Belî biz yapup ev sâhibi hazînedârına verdik" dediklerinde, hazînedâra hadden ziyâde işkenceler edüp âhirü'l-[emr] eydir:

"Vallâhi sultânım, oldu olacak, senin hazînedârın beni severdi ve senin hazînene kapanup senin cümle cevâhir ve mâlın bana gösterüp,

‘şundan, ya‘nî mâl alsana’ deyüp bir gece tavanı deldik ve dörd kîse Venedik dinârı aldım. İşte mühriyle durur" deyü kîseleri meydân-ı mahabbete çıkardı.

Sabâhısı işitdik, "Altun gâ’ib oldu" dediler. Yemîn billâh edüp ağladı. Paşa kendü hazînedârına dahi işkence edüp aslâ bir şey demeyüp, yine Mehemmed Beğ'e işkenceler edüp hapse verdi.

Hemân ol gece hâne sâhibi hapsden firâr edüp doğru Köpürlü kethüdâsı Gürcî Kethüdâ'ya varup kelpeden ile kopan etlerin ve parmağında kamış yürütdüklerin bir bir Köpürlü'ye gösterüp on iki günde emr-i pâdişâhîyle bir kapucubaşı gelüp Paşa hazînedârı ve Miftâh gulâm Ömer'i ve tavandan inen Küçük Ömer'i ve Mehemmed Beğ kethüdâsı ve hâne sâhibi hazînedârı Ahmed'i ve burgucuyu ve desterecileri ve paşa kendü emîni Mehemmed Efendi'yi da‘vâya vekîl edüp Âsitâne-i sa‘âdet'e gönderüp huzûr-ı Köpürlü'ye sekiz aded âdemler varup kadıaskerîler ve İslâmbol kadısı huzûrlarında paşa hazînedârına hükm olunup,

"Sen subaşılardan avâ’id [ü] fevâ’id alup niçün havâ-yı nefse tâbi‘ olup paşanın mâlların niçün

ecnebî âdemlere gösterirdin?" deyüp san(?) esâmesin çalup hazînedârı ve miftâh gulâmı Baba Ca'fer zindânına gönderüp, işkenceler edüp karâr edüp bir uçkur içinde üç bin altun meydân-ı mahabbete çıkup hazînedârı ve miftâhı gulâmı kayd [u] bend ile paşaya gönderüp Köpürlü mektûbunda eydir:

"Benim Melek Paşa karındaşım, bu ne hükûmetdir kim kendü mâlını hıfz edemeyüp nâ-hak yere gayrı âdemlere işkenceler edersin. Ya gayrı ibâdullâhların gâ'ib olan mâlların nice bulup tahsîl edersin? Bu ne şekl-i hümec hükûmetdir ve ne şekil vâlî-i vilâyetlikdir?" deyü niçe ta'n-âmîz mektûblar geldi.

İşbu sene 1071 Rebî'ulevvel'inin on ikinci bâzârertesi günü Melek Ahmed Paşa efendimizi Bosna'dan ma'zûl edüp Bosna eyâleti Fâtih-i Vârat Serdâr Alî Paşa'ya sadaka olunup bize Rûmeli eyâleti ihsân olunup Banyaluka'dan Rûmeli'ne gitdiğimiz konakları beyân eder

Ammâ ol kadar şiddet-i şitâ idi kim "tü" disek âdemin tükrüğü yere buz olup düşerdi. Evvelâ *bism-i İlâh* ile Banyaluka'dan cânib-i kıbleye 13 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Varsal vakfı: Cümle evlere konulup zevk u safâlar etdik, ammâ yollarda acâ'ib dipi ve boran çekdik. Andan kal'a-i Gölhisâr'ı geçüp 12 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Yayiçse. Andan kal'a-i Vinçaz'ı geçüp renc [ü] anâ çekerek 8 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i İskopya. Andan yine cânib-i kıbleye,

Menzil-i kal'a-i Travnik. Andan {8 sâ'atde,}

Menzil-i kasaba-i Vitez. Andan 5 sâ'atde yine semt-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Ekşisu. Andan 8 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Bâliş. Andan nehr-i Sarây'ı geçüp ve nehr-i Sarây şehr-i Sarây'ın kıblesi cânibinde (---) yaylaklarından cem' olup nehr-i Milaçka ile nehr-i Sava'ya mahlût olur. Andan,

Menzil-i şehr-i kal'a-i Sarây: Garâ'ib sevâd-ı mu'azzamdır. Üç gün bunda meks olunup azîm zevk u safâlar edüp firâvân ni'met-i bî-pâyânlar tenâvül olunup paşa efendimize ve gayrı ağavâtlar vâfir hedâyâlar geldi. Andan dahi kalkup taraf-ı şarka dağlara çıkup,

Menzil-i karye-i Mokra hânları: Bir câmi'i ve paşalara odaları ve beş aded hânları Mokra kayası ***[165b]*** dibindedir kim Rûm ve Arab u Acem'de Mokra kayası meşhûrdur. Melek Ahmed Paşa ol kayalardan dörd aded koçı arabaları kayalardan çıkarup öte yüze aşırdı. Andan 8 sâ'atde,

Menzil-i Zakova hânı. Andan 8 sâ'atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı cihâd, ya'nî kal'a-i seng-âbâd Vişegrad

Lisân-ı Latince gırad kal'aya derler (---) demekdir. Bânîsi Hazret-i İsâ zamânında Dobra Hersek kralı binâsıdır, ammâ fâtihi sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir.

Hersek sancağı hâkinde mu‘âf müsellem Sokollu Mehemmed Paşa mütevellîsi hâkimdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve yetmiş aded neferâtı ve bâcdârı vardır.

Kal‘ası nehr-i Drin kenârında yumurta gibi bir yumru topraklı evce münkalib olmuş kûh-ı bâlâ üzre şekl-i muhammes seng bi[nâ] bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ küçükdür. İçinde kulu ve evleri ve bir câmi‘-i sagîri ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir kal‘a kapusu var. Gayrı ma‘mûrâtdan bir şey yokdur.

Cümle aşağı varoşunda yedi yüz hâne ve bir selâtîn-misâl bir câmi‘-i dil-küşâ ve on bin at ve katır ve develer alır kal‘a-misâl bir hân-ı azîm ve bir hammâm-ı latîf ve çeşmesârlar ve selsebîl ve âb-ı revânlar ve cümle üç yüz aded kârgîr dükkânlar serâpâ bu zikr olunan hayrât u hasenâtlar cümle *merhûm u mağfûrunleh* Sokollu şehîd Mehemmed Paşa'nındır kim cümle imârâtları rasâs-ı hâs nîlgûn kurşum ile mestûrdur.

Ve bu şehir içre hayrât-ı ibret-nümâsının biri dahi nehr-i azîm dîvâne Drin üzre on bir göz bir cisr-i kebîri var kim her bir kemerleri kehkeşân-âsâ âsumâna ser çeküp her biri kavs-i kuzahdan ve tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir. Anadolu'da nehr-i Sakarya üzre Bâyezîd-i Velî'nin Geyve köprüsü ve Kızılırmak üzre Çâşnigîr köprüsü ve nehr-i Araz üzre Altun Halkalı köprü ve yine nehr-i Araz üzre Hasankal‘ası kurbun[d]a Çoban köprüsü ve Hazzo kurbunda Batman cisri ve Hısn Keyfâ püllü ve Adana ve Misis köprüleri cümle meşhûrdur, ammâ Rûmeli'nde Çekmece cisirleri ve Hersek sancağında Mostar cisri bir göz püll-i ibret-nümâdır, ammâ bu Vişegrad cisrini görüp ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîden haberdâr olan bu cisr-i azîmi gördükde akıllar perîşân olur. İbtidâ esâsına târîhdir:

Dedi târîhin Nihâdî her gören ede du‘â

Yapdı bu köprüyü su üzre Mehemmed Paşa

Sene (---)

Ve bu beyt itmâmına târîhdir:

Görüp itmâmını Hâdî dedi ana târîh

Bârekallâh aceb cisr-i kebîr u eltaf

Sene 985

Ammâ bu cisr gâyet dîvâne cereyân eder nehr-i Drin üzre vâki‘ olup gök gibi sâ‘ika verir bir âb-ı mahbûbdur, ammâ âb-ı zülâldir. İbtidâsı Hersek sancağında Çemerne yaylağından ve Zagor yaylağından gelüp şehr-i Foça içinden ubûr etdiği gibi nehr-i Tihotine ile bir olur. Nehr-i Tihotine dahi Arnavudluk vilâyetinde Plav kal‘ası dağlarından gelüp Foça şehri dibinde nehr-i Drin'le bir olup andan kasaba-i Ustikolona'ya, andan bu şehr-i Vişegrad'a, andan kal‘a-i İzvornik'e

uğrayup andan kal‘a-i Raça önünde nehr-i Sava'ya karışup deryâ olup Sava dahi Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya, Tuna dahi beş koldan Karadeniz'e mahlût olur, ammâ nehr-i Drin âsî sudur. Hattâ bir kerre bu cisr-i metînin bir gözün yıkup cânib-i vakfdan bir gözünün imârâtına yetmiş yedi bin guruş gitdi.

Hulâsa-i kelâm vâcibü's-seyr bir kantara-i azîmdir.

Ve bu Vişegrad'ın âb [u] havâsı gâyet memdûh olduğundan mahbûb u mahbûbeleri ve bâğları meşhûrdur.

Ve hükm-i Âl-i Osmân'da iki Vişegrad kal‘ası vardır. Biri dahi kal‘a-i Üstürgon kurbunda nehr-i Tuna Vişegrad'ıdır. Biri de bu Bosna Vişegrad'ıdır.

..... (1.5 satır boş).....

Andan cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Dobron

Lisân-ı Latince (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Sırf krallarından Miloş Koblak binâsıdır. Fâtihi Ebü'l-feth fermânıyla sene (---) târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın fethidir. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre ensesi kayalı ve dereli bir sarp kal‘acıkdır, ammâ havâlelerinde birer azîm kulleleri var, ammâ kal‘a henüz binâ olunmuş zann olunur seng-binâ bir sûr-ı ra‘nâdır.

Derûn-ı hisârda birkaç vîrânca neferât hâneleri var. Dizdârı ve neferâtları ***[166a]*** ve cebehânesi yokdur, ammâ aşağıda varoşu nehr (---) kenârında yüz elli hâne mikdârı kiremit örtülü bâğ u besâtînli hânelerdir. Süleymâniyye câmi‘i harâb idi. Melek Ahmed Paşa müceddeden amâr edüp birkaç dükkânlar inşâ etdi. Bu şehir dahi Bosna eyâletinde Pireboy kazâsıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan cânib-i kıbleye ma‘mûrâtlar içre,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Pireboy

Lisân-ı Yunanîce (---) (---) (---) demekdir, ammâ bânîsi yine Sırf krallarıdır, lâkin fâtihi sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Gâzî Arnavud İskenderiyyesi'ne giderken bu kal‘ayı feth etmişdir. Bosna sancağı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır, ammâ kal‘ası nehr-i azîm Lim'in karşu cânibinde evce berâber Ruda dağı üzre şekl-i murabba‘ taş binâ bir küçük vîrân kal‘acıkdır. İçinde yayla çobanları sâkin olur, amâr değildir.

Varoş-ı Pireboy: Bu kasaba Lim suyunun beri tarafında üç yüz kiremitli hâneler ile ârâste ve bir câmi‘ ve üç hânı var, ammâ hammâmı yok ve bâğları çok, ammâ çârsûsu yokdur.

Bu şehre nehr-i Lim Arnavudluk içinde Plav kal‘asından gelüp Hersek sancağında kasaba-i Ruda'yı geçüp Vişegrad kurbunda nehr-i Drin'e, Drin dahi nehr-i Sava'ya mahlût olur. Andan 16 sâ‘atde,

Evsâf-ı Yeni Varoş-ı şehr-i ıyş [u] işret: Hakîkatü'l-hâl karîbü'l-ahd amâr oldu derler.

Bosna sancağı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Serdârı ve şehir subaşısı vardır ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur.

Varoşu: (---) dağı dibine vâki‘ olmuş bir şîrîn şehirdir, ammâ ol kadar şehr-i mu‘azzam değildir, lâkin gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Kıblesi cânibi sahrâ-yı azîme vâki‘ olmağile cümle bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlı serâpâ kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî dil-küşâ hâne-i zîbâlardır.

Cümle sekiz mahalle ve iki binden mütecâviz hadîka-i ravza-i rıdvânlı evlerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded medrese-i âlimândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çeşme-i selsebîl-i âb-ı revândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı hâcegân-ı tüccârândır (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı rûşenâ-yı gâsilândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded dükkân-ı ehl-i esnâfândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded bâğ u besâtîn-i ravza-i cinândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle a‘yânı Bosnevî esbâbı geyer müselmândırlar, ammâ cümle ehl-i tüccâr ve garîb-dost ve garîbü'd-diyâr sulehâ-yı ümmet âdemlerdir.

Ve cümle re‘âyâsı Sırf ve Bulgar ve Eflâkândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve me’kûlât [ü] meşrûbât ve mesnû‘âtının memdûhâtından (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1.5 satır boş).....

Andan cânib-i şarka 9 sâ‘atde,

Menzilgâh-ı İştavna hânı: Bu mahallere Osdarı Ulah içi anılır. Hâkimi bostâncılardır kim kırk yük akçe iltizâmdır. (---) Andan 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı gül [ü] gülistân cây-ı hezâr, ya‘nî belde-i İremezât şehr-i Yenibâzâr

Ebü'l-feth asrından berü amâr olduğundan hâlâ Yenibâzâr nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir şehr-i

şîrîn-i cedîddir. Bosna sancağı hâkinde Bosna vâlîlerinin hâss-ı hümâyûnu subaşısı hâkimü'l-örfdür ve hâkim-i şer‘i üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ber-vech-i adâlet kadısına senevî on beş kîse olur, zîrâ (---) aded ma‘mûr nevâhî kurâları vardır.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ***[166b]*** ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfi ve harâc ağası vardır.

Ve Yenibâzâr şehri üç vilâyetin hudûdu bir yere cem‘ olduğu mahalde yedi nehir cârî olduğu mahsûldâr zemîn içre kırk altı mahalledir. Evvelâ Karahocazâde mahallesi, el-Hacı İbrâhîm Efendi mahallesi ve Zülfikârzâde Mahmûd Ağa mahallesi ve Yelec mahallesi ve Tereke Bâzârı mahallesi ve İsâ Beğ mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ma‘lûmum bu mahallâtlardır.

Cümle yigirmi üç aded cevâmi‘-i ehl-i îmândır. Evvelâ İslâmbol yolu üzre Yelec mahallesinde Altun câmi‘i ma‘bedgâh-ı kadîmdir ve Tereke Bâzârı'nda kenîseden vely olunmuş câmi‘-i Gâzî İsâ Beğ eski fetihdir, ammâ kurşumlu ibâdetgâhdır ve Taşköprü câmi‘i ve el-Hacı Hürrem câmi‘i (---) On iki cum‘a‘dan mâ‘adâ yigirmi üç mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Der-beyân-ı on bir aded mesâcid-i muvahhidân (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı dâ[rü't]-tedrîs-i âlimân: Beş aded medresesi var, ammâ Yeni medrese gâyet musanna‘ binâdır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Gerçi kubâb-ı mahsûsalar ile başka dârü'l-hadîsi yokdur, ammâ üç aded câmi‘de ilm-i hadîs görülür.

Der-aded-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle on bir aded dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i püserândır, ammâ her câmi‘ sâhiblerinin birer mektebi mukarrerdir.

Der-fasl-ı tekye-i abdâlân-ı dil-rîşân: Ve iki tekye Taşköprü câmi‘indedir ve üç aded eski müsâfirhâneler vardır.

Zikr-i çeşmesâr-ı âb-ı zülâl-i âb-ı revân: Cümle dokuz aded aynü'l-hayât [79] mâ-i nühûrları cümle nehr-i Raşka'dan müteferrika sulardır.

Bâb-ı selsebîl-i âb-ı cân-sitân: Çârsû-yı bâzâr içre sâhibü'l-hayrâtlar cümle kırk aded yerlerde şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhuna sebîllerdir.

Der-beyân-ı sarây-ı kârbân-ı revân: Cümle bir kârbânsarây-ı hasbîdir, ammâ cümle hânedân sâhiblerinin bâbları meftûh olup cümle bay u gedâ mihmân olurlar.

Manzara-i hân-ı hâcegîyân: Cümle (---) aded hân-ı sevdâgerândır. Evvelâ Fireng hânı ve Sarây hânı ve Virboçsa hânı ve Çorbacı hânı şehrin bezzâzistânıdır. Cümle Hind ve Arab u Acem tefâruku bunda bî-kıymet bulunur. Ve Murtazâ Ağa hânı kahvehânelidir. Ve şeyh İbrâhîm Efendi hânı ve (---) (---) (---) (---) (---) Ma‘lûmumuz olan hân-ı azîmler bunlardır.

Ve cümle üç bin aded hânedân-ı tahtânî ve fevkânî ve bâğ-ı İremezâtlı serâpâ kiremit ile mestûr hâne-i ma‘mûrların sarây-ı âlîleri: Evvelâ el-Hacı İbrâhîm Efendi hânedânı. Bosna ve Hersek yolların tathîr edüp cisrler ve hânlar binâ eden sâhibü'l-hayrâtdır. Andan Zülfikârzâde Mahmûd Ağa sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr hânedânlar bunlardır.

Der-medh-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle bin yüz on aded dükkânlardır. Cümlesi kilid tüfeng ve külünk ve tabanca ve kolçak ve gayrı silâh işler dükkânlardır.

Der-zikr-i ehl-i hâl-i mecâzibân: Evvelâ ser-çeşme-i mecâzibân Raco, ya‘nî Receb Dede sene (---) târîhinde Rakofçi kralın Seydî elinden katl olacağın {âşikâre söyledi}.

Âb [u] havâ-yı hûb-ı câvidân: Âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan yazı yaz ve kışı kışdır. Ol ecilden halkı gâyet ten-dürüst olurlar.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân: Ekseriyyâ pîr-i nâ-tüvânları bile zinde ve la‘lgûn yanaklılardır. Tâzeleri hod evlâ bi't-tarîk verd-i ahmer-gûn femlilerdir.

Sitâyiş-i hammâm-ı gâsilân: Cümle iki aded hammâmları var. Eski hammâmın âb [u] havâsı ve

binâsı latîfdir ve Yeni hammâm dahi hoş binâdır.

Der-beyân-ı dârü'z-ziyâfe-i müsâfirân: Cümle iki aded imâret-i müsâfirîni var. Cümleden Gâzî İsâ Beğ imâreti ta‘âmı bay u gedâya mebzûldür.

Der-memdûh-i sanâyi‘ât-ı ehl-i esnâfân: Bunda işlenen kilid ve çakmaklı ve boy tüfengleri ve harbe ve demir kurd kapanları ve gayrı demir âletleri bu şehre mahsûsdur.

Bî-medh-i kenîse-i kıssîsân-ı râhibân: Cümle yedi aded Sırf ve Bulgar ve Latin kilisesi var, ammâ Fireng ve Yahûdî ve Macar deyrleri yokdur.

Sitâyiş-i me’kûlât-ı müsmirât: Kırk sekiz gûne elvân elması ve otuz beş gûne emrûdu ve beyâz ekmeği sicilde mastûrdur.

Mesîregâh-ı aded-i bâğavât: Cümle on bir bin dölüm bâğ hakkı verir bâğ-ı İremlerdir ve cümle kırk yerde teferrücgâh [u] şikârgâh yerleri var.

Binâ-yı ibret-nümâ-yı imârât: Ve şehirden yarım sâ‘at ba‘îd dağlar içre bir ılıca hammâmı var. Hâfiz Ahmed Paşa binâsıdır kim rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur.

Ve şehir içre cereyân eden yedi aded enhârları beyân eder

Evvelâ şehir içre ağaç köprü altından cereyân eden nehr-i Raşka'nın ***[167a]*** tulû‘u cânib-i cenûbda tâ Arnavudluk içinde Bihor kal‘ası nevâhîlerinde Misir sahrâsında bir gölden tulû‘ edüp andan nehr-i İbre'ye karışup andan nehr-i Raşka, nehr-i Yuşaniçse'ye ve nehr-i Tırnoviçse dahi nehr-i Yuşaniçse'ye mahlût olup nehr-i Raşka'dan dörd aded ark-ı azîmler şehrin bâğlarına ve değirmenlerine taksîm olur. Ve bir arkı dahi aşağı bâğçelere ve müşebbek bostânlara ba‘dehû bu mezkûr yedi aded enhârlar bir olup iner. Belgrad yolunda nehr-i Morava'ya mahlût olur. Nehr-i Morava dahi kal‘a-i Köylüc kurbunda nehr-i Tuna'ya munsabb olur.

Ve bu şehrin zemîni bir kumsal yer olmak ile şiddet-i şitâda aslâ çamur olmaz. Pâk u pâkîze şehirdir.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Yenibâzâr

Bâlâda bu şehir üç kazâ ile müşâ olup bu şehir içre hafta bâzârı günleri üç kadı bir yere gelmesi mukarrerdir kim üç hisse hisse şehirdir. Evvelâ Bosna sancağı kadısı ve bu şehir kadısı ve Rûmeli'nin Berkovişte kadısı ve Birvonik kadısı dahi Bosna kadılarındandır ve dahi şehir kadısıyla dörd aded kadılar bu şehr[e] mahsûsdur, gayrı şehirlerde istimâ‘ olmamışdır *ve's-selâm.*

Ve bu şehir kazâsına müşâ olan kılâ‘ları beyân eder:

..... (1.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Yenibâzâr

Evvelâ eş-şeyh Velî Efendi, Hacı Hürrem câmi‘inde medfûndur.

..... (1 satır boş).....

Bu şehri dahi temâşâ edüp kalkıldıkda Kızlar kal‘ası evce berâber sağ yanımızda kalup, andan 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı germâb-ı Niska, ya‘nî kal‘a-i Ilıca-i Baniska

Sene 1028 târîhinde Kurşumcuzâde Mustafâ Paşa Sultân Osmân-ı Sânî fermânıyla Arnavud eşkıyâları def‘içün bir boğaz ağzında bu kal‘a şekl-i murabba‘ seng binâ bir alçak kaya üzre bir kal‘a-i ra‘nâ inşâ etdi, ammâ sehel havâlesi vardır.

Bosna eyâleti hâkinde vâki‘ olup derûn-ı hisârda dizdârı ve mehterhânesi ve elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve şâhî topları ve gılâl anbârları ve bir küçük câmi‘i var. Gayrı imâretden bir şey yokdur, ammâ aşağı varoşu üç yüz mikdârı bâğçelice fukarâ hâneleri var. Cümle kiremit ile mestûrdur.

Bir câmi‘i Mustafâ Paşa'nındır. Bir hân-ı azameti var, ammâ çârsûsu yokdur, lâkin bâğları çokdur. Gerçi hammâmı yokdur, ammâ,

Evsâf-ı sun‘-ı Hudâ kavza, ya‘nî ılıca kudret hammâmı beş altı yerde havuzlu ve küçük kubbeli ılıcaları var kim cümle diyârdan cüzâm ve ger ve giciyik olan ehl-i derdler gelüp yedi sekiz gün âb-ı germâsından nûş edüp beş on kerre girse bi-emrillâh ol ehl-i marazın vücûdu dürr-i beyzâya dönüp şifâ bulur. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i bâlâ Mitroviçse

Lisân-ı Latince (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Sırf krallarından Seleşti Kral binâsıdır. Fâtihi bizzât sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr, ya‘nî Sultân Murâd-ı Evvel ibn Orhân Gâzî'dir kim bu kal‘ayı feth edüp, ba‘dehû Kosova cenginde yedi kerre yüz bin küffârı dendân-ı tîğdan geçürüp piyâdece leşkeri seyr edüp şühedâları Klab nehri kenârında bir yere yığarken küffâr leşleri içinden menkûs Koblaki nâm bir kefere kalkup Sultân Murâd'ı şehîd eder.

Bir rivâyetde ba‘de'l-ceng [u] cidâl mezkûr kâfir elçilik takrîbiyle dest bûs-ı pâdişâhîye gelince dal hançer-i zü'l-fecâm olup Murâd Hân-ı Gâzî'yi şehîd edince atına binüp firâr ederken bu kadar asker-i İslâm bu kadar silâh üşürürler, aslâ yıkamazlar.

Bir fertûte avrat eydir: "Bire atını tırnağından urun. Yohsa atı bile cümle demir geyim içindedir" deyince, bir kolu kuvvetli atının tırnağına bir ok urunca at ile kâfir zîr ü zeber olunca gâzîler üşüp demir geyimin yakasından gücile yol bulup kâfiri boğazlayup depelerler. Hâlâ ol zamândan berü Âl-i Osmân'a kâfirden bir elçi gelse pâdişâh taht üzre karâr-dâde olup pâdişâhın hil‘atına muttasıl bir uzun yeni elçiler öperken iki tarafdan elçileri berk dutup ibtidâ yer öpdürüp sonra sekiz adım uzun yeni öpdürüp pâdişâh yanına komadıkları Gâzî Hudâvendigâr'ın şehîd olduğu günden kanûn-ı Âl-i

Osmân kalmışdır.

Anınıçün bu Mitroviçse kal‘asına kal‘a-i menhûs derler kim bu kal‘a-i bâlâ Kosova sahrâsının mağribî cânibi nihâyetinde havâlesiz yumurta-misâl şekl-i müdevver seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş meteris ve lağım kabûl etmez bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir.

Ancak bir kapusu var. İçinde aslâ ma‘mûrâtdan bir eyü binâ yokdur. ***[167b]*** Ammâ bu kal‘a dibinden (---) (---) (---) cârîdir. Arnavudluk'da İpek dağlarından gelüp nehr-i Klab ile bir olup iner, nehr-i Morava'ya mahlût olur. Bu kal‘aya bu diyârlarda Kosova Mitroviçesi derler. Birine dahi Sirem Mitroviçesi derler, ammâ anın kal‘ası harâbdır.

..... (1 satır boş).....

Ve bu kal‘a-i Mitroviçse'ye bir ok menzili ba‘îd,

Ziyâret-i Mustafâ Baba: Tekyesinde fukarâ-yı Bektaşiyânı var, ba‘zı âyende vü revendegân konar ve bu tekyeye muttasıl,

Evsâf-ı âhirü'l-hudûd-ı kasaba-i İzevçan

Eyâlet-i Bosna bu mahalde tamâm olup cümle Rûmeli a‘yânlarının yakında olanları bu mahalde paşa efendimize alay-ı azîm ile istikbâle çıkup mübârek-bâd kurbânları kesilüp fukarâlara bezl olundu. Ve paşa efendimiz İzevçan câmi‘inde iki rek‘at namâz kılup fukarâya tasadduklar etdi.

Bu rabta-i ma‘mûre Kosova sahrâsında üç yüz kiremit ile mestûr hâneli ve câmi‘ ve hân u hammâmı ve birkaç fâhir dükkânlı ve hâkim[l]i ve voyvadalı (ve) ma‘mûr kasabadır.

Bosna eyâletinin bir ucu bu mahalde ve bir ucu Karadağlar'da ve bir tarafı Podgoriçse ve Kilimente ve kal‘a-i Kotur'da, bir semti Dobra-Venedik'de ve bir ucu Burun kullesinde ve (...) ve bir ucu Pupuşka ve Pirmorya ve İspilet'de ve bir cânib-i garbda şibenik ve Zadra'da ve semt-i şimâle Zirinoğlu'nda ve bir tarafı Çernik sancağında Kanija ile müşâdır.

Ve bir tarafı Pojega ile müşâdır ve bir semti Budin eyâletiyle ve bir ucu İzvornik'de Sirem sancağıyla müşâdır ve cânib-i şarkîsi Rûmeli Alacahisârı'yla müşâdır ve bir ucu bu kıble semtinde bu İzevçan'da ve Vuçitrin sancağıyla müşâ bir sevâd-ı mu‘azzam eyâlet-i kebîrdir kim bunda ola[n] kal‘alar bir diyârda yokdur.

Evvelâ Bosna eyâletinde yedi sancak içre olan kılâ‘ların neferâtlarına Bosna defterdârının ulûfe verdiği yüz yetmiş altı pâre kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ cânib-i şimâlde Çernik sancağında olan kılâ‘lardan kal‘a-i Çernik ve kal‘a-i Velika ve kal‘a-i Belusitina ve kal‘a-i Pakriçse ve kal‘a-i Serçe ve kal‘a-i Ostobçaniçse ve kal‘a-i Dobrakuga ve kal‘a-i Jabça ve kal‘a-i Zagrab ve kal‘a-i Hüseyin ve kal‘a-i Lunçarik ve (---)

Ve Pojega serhaddi kal‘aların beyân eder

Kal‘a-i Vokin ve kal‘a-i Virovotiçse ve kal‘a-i Maslovin ve kal‘a-i Pojega ve kal‘a-i Rahoviçse ve kal‘a-i Valpova ve kal‘a-i Ösek ve kal‘a-i Yakova ve kal‘a-i Burut ve kal‘a-i Gıradişka ve kal‘a-i Yasanoviçse ve kal‘a-i metîn Dobniçse ve kal‘a-i Kosdaniçse ve kal‘a-i kavî Koknovi ve kal‘a-i Bihke ve kal‘a-i Polihnik ve kal‘a-i Bilay.

Kırka sancağı kal‘alarıdır

Kal‘a-i Odvina ve kal‘a-i Lika ve Yenihisâr ve kal‘a-i Siska ve kal‘a-i Korpa ve kal‘a-i Oburça-i bâlâ ve kal‘a-i Oburça-i zîr ve kal‘a-i Budak ve kal‘a-i Dereslak ve kal‘a-i Zirin ve kal‘a-i Karım ve kal‘a-i Velim ve kal‘a-i Rakpinçe ve kal‘a-i Korlad ve kal‘a-i Rojay.

Zadra cânibinde olan Kırka sancağı kal‘alarıdır

Kulle-i Porolok ve kulle-i Baba Ahmed ve Zadvorya kal‘ası [ve] Omiş kal‘ası ve kal‘a-i Sin [ve] kal‘a-i Kilis, kâfirde kaldı ve kal‘a-i Trogır ve kal‘a-i İspilet kâfirde kaldı ve Kamin kal‘aları ve kal‘a-i Verlika, bu mezkûrlar Kilis hâkindedirler ve kal‘a-i Kinin, Kırka sancağı tahtıdır ve kal‘a-i Nadin ve kal‘a-i İsgıradin ve kal‘a-i Sedd-i İslâm ve kal‘a-i İvarina ve kal‘a-i Karin ve kal‘a-i Posadarya ve kal‘a-i Zemonik ve kal‘a-i Ozrin ve kal‘a-i Porodin ve kal‘a-i Kotarlar ve kal‘a-i Zadra, kâfirindir ve kal‘a-i Zemonik ve kal‘a-i Tin ve kal‘a-i Virene ve kal‘a-i Ustorviçe ve kal‘a-i Karaorman ve kal‘a-i Hilevne, Kilis hâkidir ve kal‘a-i Gılamuc ve kal‘a-i Ribniçse, kurb-i şibenik ve kal‘a-i Mandalina ve kal‘a-i Marina, kurb-i şibenik ve kal‘a-i Kaminkrad ve kal‘a-i Dirniş ve kal‘a-i Solin.

Ve andan {Sarây sancağı}

Kal‘a-i harâb Duna ve kal‘a-i harâb Kelp ve kal‘a-i Akhisâr ve kal‘a-i Vinçaz ve kal‘a-i Yayiçse ve kal‘a-i Gölhisâr ve kal‘a-i Banyaluka ve kal‘a-i Notyak ve kal‘a-i Travnik ve kal‘a-i Voçets ve kal‘a-i Sarây ve kal‘a-i Viseko ve kal‘a-i Vişegrad. Bunlar Sarây sancağı kal‘alarıdır, tamâm. Kal‘a-i Gılana(?) ve kal‘a-i Sokol ve kal‘a-i Serebreniçse ve kal‘a-i Kolşat ve kal‘a-i İzvornik ve kal‘a-i Tuzla ve kal‘a-i Kastel ve kal‘a-i Beline ve kal‘a-i Raça, İzvornik kal‘aları tamâm oldu.

Hersek sancakların beyân eder

Kal‘a-i Loboşka ve kal‘a-i Pirmorya ve kal‘a-i İmoçka ve kal‘a-i Koniçse ve kulle-i Lipete ve kal‘a-i Mostar ve kal‘a-i Bulgay ve kal‘a-i Poçetel ve kal‘a-i Gabele ve kal‘a-i Norin ve kal‘a-i Korpi ve ***[168a]*** kal‘a-i Prezor ve kulle-i Islene ve kal‘a-i {Mirsençe} Dobra-Venedik kâfirindedir ve kal‘a-i Nova ve kulle-i Rosa ve kal‘a-i Kombor ve kal‘a-i Risna ve kal‘a-i Verika ve kal‘a-i Perast, kâfirde kaldı ve kal‘a-i Kator, kâfirde kaldı ve kal‘a-i Kilimente, Arnavud'da kaldı ve kal‘a-i Podgoriçse, Arnavud'da kaldı ve kal‘a-i Kılebuk, âsî dağlar içre ve kal‘a-i Pive ve kal‘a-i Nikşik ve kal‘a-i Bankân ve kal‘a-i Zatarnak ve kal‘a-i Durobnak ve Gaçka sahrâsında kal‘a-i Gülüc, bizimdir ve kasaba-i Lubin ve kasaba-i Istolça ve kasaba-i Nevesin ve kasaba-i Oluk ve kal‘a-i Yelec ve şehr-i Foça ve kasaba-i Ustikolina ve kasaba-i Çaniçe ve şehr-i Taşlıca ve kal‘a-i Mileşova ve kasaba-i Prepol ve kal‘a-i Kovin ve kasaba-i Ruda'nın içinden akan Lim suyunun karşu cânibi Ostarı Ulah hâssı ki bostâncıbaşılar hükmündedir.

Rûmeli eyâleti hâkiyle müşâ olan kal‘alar kim mukaddemâ zikri sebkat eden kal‘a-i Baniska ve kal‘a-i Kızlar ve kal‘a-i Mitroviçse nâmân kal‘alarda Bosna eyâletinin yedi aded sancağı kal‘aları dahi bu arada tamâm olunup,

Rûmeli eyâleti kurâ vü kasabâtları ve kılâ‘ [u] şehirlerin beyân eder

Evvelâ, ibtidâ Rûmeli hükmünde zikr olunan kasaba-i İzevçan'dan kalkup cânib-i kıbleye Kosova sahrâ-yı bî-pâyânı içre 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî livâ-i kadîm kal‘a-i Vuçitrin

Lisân-ı Latince (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Sırf krallarıdır. Sene 792 târîhinde bizzât Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Ba‘de'l-feth bir dahi küffâra cây-ı amân olmasın içün kal‘ası münhedim olunup hâlâ temelleri zâhir ü bâhirdir. Rûmeli eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (---) akçedir ve livâsında (---) ze‘âmetdir ve (---) aded tîmârdır.

Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Bu tâ’ifelerin kanûn üzre cebelüleri ile beğinin askeriyle cümle dörd bin asker olur. Müftîsi ve nakîbi ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve (---) aded nâhiye kurâları var. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası ve a‘yân [ü] eşrâfları vardır. (---) (---) (---)

Cümle (---) aded mahallâtdır. Evvelâ şühedâ mahallesi, Alaybeğzâde mahallesi, Eski mahalle, Yukaru mahalle, Aşağı mahalle, ma‘lûmum bunlardır.

Ve cümle (---) aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî serâpâ kiremit örtülü iki bin ma‘mûr hâne-i vâsi‘lerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre Eski câmi‘ Hudâvendigâr evkâfıdır.

..... (1 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Medrese ve tekyeleri ve mektebleri ve müte‘addid hânları ve mahkeme kurbunda bir kesîf hammâmı var, ammâ çârsûsu azdır. Bezzâzistânı ve me’âkil-i imâreti yokdur, ammâ her hânedânlarında âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür.

Cezîre-i Girid fethi açılmazdan mukaddem bu şehir içre yüz elli hânedân sâhibi a‘yân [u] kibâr sarâyları kapanmışdır. Hâlâ anıniçün bu şehir harâba yüz dutmuştur, ammâ inşâ’allâh yine amâr olur, zîrâ Kosova gibi mahsûldâr zemîn-i vâsi‘atü'l-aktâra vâki‘ olup âb [u] havâsı latîfdir, zîrâ zemîni Novaborda dağları dâmeninde bâğ u bâğçeli şehr-i garîbdir.

Nehr-i Klab, sahrâsından cereyân eder. İbtidâ tulû‘u Arnavudluk'dan gelüp mezkûr Mitroviçse kal‘ası dibinde nehr-i (---) mahlût olup andan nehr-i Morava ile nehr-i Tuna'ya munsabb olur.

Bu şehir halkı cümle Rûmeli kavmidir. Çokluk lisân-ı Bosnevî tekellüm etmezler. Ekseriyyâ Arnavud lisânın ve Türk lisânın tekellüm ederler. Cümle çuka esvâblar geyüp serhadli kürk ve semmûr alçak tâclı kırmızı kalpak geyüp kalpağın kürkün çevirüp kalpakları kenârında siyâh dârâyî pervâzları görünüp teybend kuşak ve kortela varsak bıçak taşıyup kırmızı sıkma gümüş kopçalı çakşırlar ile kubâdî nâzük pabuç geyerler kim eyâlet-i Rûmeli insânı böyle libâs-ı fâhirelerdir.

Bu şehirden kalkup cânib-i kıbleye Kosova sahrâsı içre nehr-i Klab kenârıyla giderken,

Evsâf-ı türbe-i pür-envâr ziyâretgâh-ı sa'îdü'ş-şehîd Gâzî Hudâvendigâr
tâbe serâhu kaddesenâllâhu bi-sirrihi'l-azîz

Nehr-i Klab kenârında beyâbân içre kalmış bir kubbe-i âlî içinde mübârek kalb-i şerîfleri ve cemî'i ahlat-ı fazalâtları bu mahalde sene 852 târîhinde ceng-i azîm olup bâlâda tahrîr olduğu üzre menkûs Koblaki nâm la'în ü bî-dîn böyle bir pâdişâh-ı Cem-cenâbı şehîd edüp batn-ı şerîfin yardıklarında cemî'i yürek ve böbrek ve ciğer ve kalbin bu mahalle defn edüp ba'dehû bu kubbe-i ulyâyı Yıldırım Bâyezîd Hân binâ etmişdir.

Devlet-i Âl-i Osmân'da (---) aded ceng-i azîm olmuşdur. Evvelâ biri bu Kosova cengidir. Biri Yıldırım Hân cengidir.

Biri Ebü'l-feth ***[168b]*** pederi Koca Murâd Hân'ın Eflâk ve Boğdan ile Varna kurbunda Uğraşderesi cengi.

Biri de Ebü'l-feth'in Erzurûm kurbunda Tercan ovası içre Azerbaycân pâdişâhlarından Sultân Uzun Hasan cengi ki târîhi:

"Butlânu keydi'l-hâ'inîn" [80] dir, sene (---)

ceng-i azîmdir.

Biri de sene (---) târîhinde şâh İsmâ'îl ile Selîm şâh'ın Çaldıran cengi ibretdir.

Biri de sene (---) târîhinde Süleymân Hân'ın Mohaç gazâsında yedi kerre yüz bin kâfir katl olup Vilagoş Kral mürd oldu.

Biri de sene (---) sâlinde Egre kurbunda Hırıştoş yaylası cengi, bunda da yedi kral gâ'ib olup yedi kerre yüz bin kefere-i fecere mürd oldular.

Hamd-i Hudâ mezkûr olan yedi aded gazâlarda cümle küffâr kralları mürd olurlardı, lâkin ancak bu Kosova cenginde ba'de'l-ceng âsûde-hâl mahallinde hîle ile Gâzî Murâd Hân şehîd olup kalb-i şerîfi bu türbe-i mehbat-ı pür-envârda kalup mübârek cesed-i şerîfleri hâlâ Bursa'da Eski Kaplıca nâm mahalde câmi'-i kebîrinin sâhasında bir kubbe-i âlî içinde medfûndur kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ammâ garâ'ib bunda kim bu Kosova'daki kubbesine girirken efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın bile

dâmeni necâset ile mülevves oldu. Meğer cemî‘i re‘âyâ kefereleri etrâf kurâlardan Priştine ve Vuçitrin şehirlerine bâzârlığa giderken ihânet içün bu türbeye girüp tebevvül ü tagayyuz ederlermiş. Melek Ahmed Paşa bu bed-râyiha ve muzahrafâtları görünce gazab-âlûd oldu.

Hakîr eyitdim: "Sultânım bu pâdişâhı şehîd eden menkûs kâfir ise karşu dağda bir manastır içinde cevâhir kandiller ile misk ü amber-i hâm râyihalarıyla mu‘attar bir kubbe-i müzeyyen içre yatup bu kadar ruhbân huddâmları var ve bu kadar evkâfları var kim subh u mesâ bu kadar yüz kefere ve müslimler gelüp mihmân olur giderler, ammâ bu bizim gâzî pâdişâhımızın ne türbedârı ve ne evkâfı olmadığından cemî‘i küffâr gelüp ihâneten tağavvut ederler. Gerekdir kim cemî‘i etrâf kurâlar kefereleri gelüp yine anlar bu kubbeyi tathîr edüp amâr edesiz. Ve İzevçan hâssından bir yük akçe ile amâr edüp etrâfın kal‘a-misâl dîvâr çeküp bir türbedâr ehl [ü] ıyâliyle ta‘[y]în edesiz" dediğimde, âhâlî-yi vilâyete iki kîse guruş verüp cümle kurâ keferelerine kubbeyi tathîr edüp bir haftada etrâf-ı kubbeye bir yüksek dîvâr çeküp bir âlî kapu etdi kim atlılar girmeye ve beş yüz meyve dırahtı diküp bir âb-ı hayât kuyu hafr edüp ehl [ü] ıyâliyle bir türbedâr ta‘[y]în eyledi kim,

"Anda sâkin olup İzevçan voyva[da]sından vazîfe-i mu‘ayyenesin alup türbe-i pür-envârda olan ibrişim haliçe ve şam‘dân u buhûrdân ve gülâbdân ve kanâdilleri görüp gözede" deyü a‘yân-ı vilâyeti bu vakfullâha nâzırü'n-nuzzâr ta‘yîn edüp bir hayrât-ı azîme oldu. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss u âmdır, *rahmetullâhi aleyh,*

Ve bu türbe-i pür-envâr dibinde,

Ziyâret-i cebbâne-i şühedâ: On binden mütecâviz kibâr-ı şühedâdırlar. Ve Alemdâr Baba ve şeyh şehîd İlyâs Dede ve Timurtaş Paşazâde Yasavul Beğ ve niçe bin şühedâlar dahi medfûnlardır. (---) (---) (---) (---) (---) Anları ziyâret edüp yine cânib-i şarka gidüp,

Evsâf-ı (---) (---), ya‘nî (---) kal‘a-i Priştine

Lisân-ı Latince (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Sırf krallarıdır. Fâtihi yine sene 792 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr'dır. Ba‘de'l-feth kal‘ası münhedim olmuşdur. Rûmeli eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. (---) aded nâhiye kurâlarından kadılara ber-vech-i adâlet beş kîse hâsıl olur.

Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [ü] eşrâfı gâyet çokdur. şehri Kosova sahrâsının poyraz cânibine vâki‘ olmuş cümle (---) aded mahalledir.

..... (3/4 satır boş).....

Ve cümle iki bin altmış aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ serâpâ kiremitli vâsi‘ havlılı ve bâğ-ı İremli ma‘mûr u müzeyyen hânedân-ı zîbâlardır.

Cümleden Koca Bodur Alaybeği sarâyı ve Mahkeme sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle on iki mihrâbdır. Altısı cum‘adır. Evvelâ çârsû içinde

..... (1.5 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâciddir.

Cümle medâris-i âlimân (---) (---) (---) (---).

Ve dârü'l-hadîs-i müfessirân (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle mekteb-i tıflân (---) (---) (---) (---) (---).

Ve tekye-i dervîşân (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle çeşme-i âb-ı revân (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle sebîl-i cân-sitân (---) (---) (---) (---)

Ve cümle hân-ı hâcegân on bir aded hânlardır, ammâ târîh-i hân-ı Hacı Beğ

Dedi târîhini lafzen târîh

Bin otuz ikide **[169a]** yapıldı bu hân

Sene 1032

Ve çârsû içinde birkaç hânları dahi var, ammâ kurşumlu imâretleri yokdur. (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâmlardır. Cümleden çârsû içre Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân hammâmı hâlâ ziyâretgâh hammâmdır, zîrâ sağ cânibinde olan halvetde kibâr-ı evliyâullâhdan biri halvetde halvet-i erba‘în çıkarup ve du‘â etmiş kim,

"İlahî bu halvete giren hasta girse şifâ bula" buyurmuşlar. İlâ hâze'l-ân ol halvete marîz girse bi-emrillâhi Te‘âlâ şifâ bulur. Çârsû içinde Eski hammâm dahi havâsı ve binâsı hûb u müferrah ü dil-küşâdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle üç yüz aded dekâkînlerdir, lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. şehrine göre dükkânları azdır, ammâ yine her şey mevcûddur.

Ve âb [u] havâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûh müstesnâ cüvânları var kim diyâr-ı Rûm'da meşhûrdur.

Ve bâğ u bâğçesi firâvândır. Memdûhâtından üzümü ve emrûdu (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve a‘yân [u] eşrâfları gâyet garîb-dost ve çerâğ sâhibleri olup bay u gedâya ve pîr [u] cüvâna ni‘metleri mebzûl olup her gece müsâfirsiz olmazlar.

..... (1.5 satır boş).....

Andan kalkup,

Menzil-i karye-i Dobroten: Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir. Beş yüz hâneli ma‘mûr u müzeyyen ve mahsûldâr serbest ze‘âmet köyüdür. Andan yine cânib-i şarka gidüp,

Evsâf-ı (---) (---), ya‘nî (---) (---) kal‘a-i Kaçanik

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim şehr-i Üsküb'ü bir kerre Arnavud eşkıyâları basup kaçarlar. Bu mahalle gelüp karâr-dâde olam zann edüp cümle kaçanları bu mahalde kırdıklarıyçün kaçanlardan galat Kaçanik derler.

Ba‘dehû bu boğaz ağzına nehr-i Lipense kenârında sene (---) târîhinde Fâtih-i Yemen Sinân Paşa şekl-i murabba‘ seng binâ bir sûr-ı ra‘nâ binâ edüp dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır, ammâ bir dere içinde vâki‘ olmağile etrâfında havâlesi çokdur. Dizdârı ve elli aded neferâtları ve iki topu ve bir kapusu var.

Derûn-ı hisârda kırk elli neferât hâneleri var, gayrı imâret yokdur, ammâ taşra varoşu yüz aded hâneleri var, cümle kiremit örtülü ve bâğçeli evlerdir.

Ve bir müferrih câmi‘inin atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Vallâhi Dâ‘î dedi târîhin

Ma‘bed-i hûb makâm-ı Mahmûd

Sene 1003

Ve bir tekye-i dervîşân-ı Bektaşîyânı var. Ve bir mekteb-i sıbyânı var. Ve bir hân-ı azîmi var, kayalar dibinde vâki‘ olmuş.

Ve bir küçük hammâmı var, ammâ çârsû-yı bâzârdan bir alâmet yokdur, zîrâ şehr-i Üsküb yakındır.

Ve bu Kaçanik'den akan nehr-i (---) bu dereler içre cereyân ederek Gâzî İsâ Beğ kemerleriyle cereyân ederek inüp şehr-i Üsküb'ün hân u câmi‘ u hammâm u medreselerine taksîm olur azîm hayrâtdır.

Ve bu Kaçanik başka kazâdır kim yüz elli akçe pâyesiyle Üskübî Veysî Efendizâde'ye mü’ebbeden ihsân olunmuşdur ve Üsküb sancağı voyvadalığıdır.

Andan kalkup Üsküb yolu üzre **ziyâret-i Kırklar makâmı**. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı ravzatü'r-riyâz-ı büldân, ya‘nî kal‘a-i Üsküb-i merâm-ı cihân

Niçe gûne vech-i tesmiyesi vardır, ammâ hîn-i fetihde yedi küp altun bulunup Gâzî Evrenos Beğ "Üst küpden alın" demek ile kal‘a feth olup, üst küpden galat-ı meşhûr Üsküb derler, ammâ lisân-ı Latince ismi (---) (---) 'dir. Ba‘zı müverrihân-ı Rûm ân Merzibûm kal‘a-i Mazenderân-ı Rûm derler. Bânîsi tâ Hazret-i İsâ asrında Sırf Destpot kralları binâsıdır.

Ba‘dehû Âl-i Emeviyyûn asrında Cebel-i Elheme Dukat dağlarına gelüp sâkin olarak tenâsül bulup Arnavud tâ’ifesi olup Pirizren ve Dukagin ve Anik ve Kalkandelen'den gelüp bu kal‘a kavm-i Arnabud Surûb ve Bulgar ellerinden alup mutasarrıf oldular. Tâ sene (---) târîhinde Selânik ve Sofya câniblerine Arab'dan dönme Arnavudlar her tarafa şebhûnlar edüp yeni feth olmuş Âl-i Osmân diyârların hasârete başladıklarında, târîh-i mezbûrda Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir. Be-dest-i Gâzî Evrenos Beğ. Ba‘dehû Yıldırım Bâyezîd Hân bu cây-ı müferrihin âb [u] havâsından hazz edüp gâh taht-ı sânî Edirne'de ve gâh bu şehr-i Üsküb'de meştâ edüp etrâf-ı diyârlara şebhûnlar edüp feth [u] fütûhâtlar ederdi.

Hâkimlerin beyân eder: Evvelâ Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır, lâkin niçe kerre iki tuğlu mîr-i mîrânlara sadaka olunup beş yüz asker ile hükûmât edüp me'mûr olduğu sefere gider. Ber-vech-i adâlet on sekiz ve yigirmi kîse hâsıl olur.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden kanûn üzre hâssı 240.000 akçedir. Livâsında ze‘âmet 15 ***[169b]*** ve tîmârı 255'dir. Bu tâ’ifenin üç bin akçede bir cebelüleriyle ve paşaları askeriyle cümle beş bin asker olur. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı vardır. Kanûn-ı pâdişâhî üzre beş yüz akçe mevleviyyetden bir akçe eksik mevleviyyetdir, zîrâ mansıb-ı âlîdir. Cümle nevâhî ve kurâları üç yüz altmış aded ma‘mûr ve musanna‘ kurâlardan mollasına adâlet üzre yigirmi kîse-i Rûmî olur ve taht-ı hükûmeti cümle kırk altı pâre kazâ yerdir. İnşâ’allâh cümle kazâları da mahalleriyle tahrîr ederiz ve şehir içre iki yerde mahkemesi vardır. Büyük mahkeme ile üç aded mahkemedir ve ayak nâ’ibiyle beş aded niyâbetdir.

Bir hâkim[i] dahi sipâh kethüdâyeridir, zîrâ a‘yân-ı sipâhânı çokdur ve bir hâkimi dahi yeniçeri serdârı Koca Ağa'dır. Yeniçerisi ise şehri mâl-â-mâl etmişdir ve bir hâkimi dahi kal‘anın dizdâr ağasıdır kim üç yüz aded neferâtlara ve hisâreri ve gönüllü azeb-i hisâra mâlikdir. Bu tâ’ife beher sene vazîfe-i mu‘ayyenelerin Kıratova gümüşhâne emîninden ulûfelerin alır.

Ve bir hâkimi dahi Üsküb nâzırıdır kim Kıratova'dan gayrı niçe yerde gümüş ve demir me‘âdinlerine mutasarrıf olup yetmiş yük akçe iltizâmdır. Zamânımızda Mahmûd Paşa başka emîn-i hâkim idi.

Ve bir hâkimi dahi harâc ağasıdır kim bu sancakda elli yedi bin harâcdır.

Ve bir hâkimi dahi cebecibaşıdır kim bu nevâhîlerde güherçile ma‘deni dahi olup bârûd-ı siyâh hâsıl olur.

Ve bir hâkimi dahi şehir kethüdâsıdır kim cümle işler andan mes'ûldür.

Ve bir hâkimi mi'mâr ağadır kim kal'anın ve cemî'i cevâmi' ve hân ve hammâm ve imârâtların ta'mîr ü termîmi andan mes'ûldür.

Ve bir hâkimi muhtesib ağadır. Mîrî mâl verir.

Ve bir hâkimi bâcdârdır. Cemî'i kârbân metâ'larından bâc alır, ammâ bu şehirde gümrük yokdur, zîrâ Selânik'de ve Bosna'da ve Belgrad'da gümrük alınır. Bu mezkûr şehirlerin tâ ortasına vâki' olup bu Üsküb'de dahi gümrük alınsa bâzergânlara müşkil olur. Bu mahalde cümle hâkimân-ı Üsküb tamâm oldu.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Üsküp-i hûb

Nehr-i Vardar-ı azîm içinden cereyân edüp bu şehrin yemîn ü yesârında bir vâsi' musattah çemenzâr ve gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı zemîn-i çemenistânın Tiran bayırları cânibi ki nehr-i Vardar'ın semt-i garbında kal'a olduğu bayırlar üzre niçe bin kârgîr imârât-ı garâ'ibler ile ârâste ve binâ-yı müzeyyenler ile pîrâste olmuş bir sevâd-ı mu'azzamdır kim zeyn olup durur.

Der-ayân-ı aded-i mahallât-ı büldân: Cümleden yetmiş aded esmâ-i mahallâtdır. (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Meşhûr mahallâtları bunlardır.

Manzara-i eşkâl-i kal'a-i Üsküb-i mahbûb: Müverrihân-ı Rûm bu kal'aya kal'a-i Mazenderân-ı Rûm dediklerinin aslı hîn-i savaşda derûn-ı hisârda yigirmi bin güzîde Acem Mazenderânîsi gibi Arnavud tüfeng-endâzı olup Gâzî Evrenos Beğ ile pey-der-pey yedi ay savaş-ı perhâş edüp âhirü'l-emr seyf-i Muhammed urulup yürüyüş ile feth olduğundan cümle cevâmi'lerinde hatîb minbere kılıç ile urûc edüp hutbeyi tilâvet eder. Hâlâ iki kat bir hisâr-ı üstüvâr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ-yı kadîm ve sûr-ı azîm bir rabât-ı müzeyyen ve bir belde-i medyendir kim refî'ü'l-beyân ve halkı cümle azîmü'ş-şândır.

Cümle rûy-ı dîvârı seng-i tırâş ile mebnî ve mücellâ ve musaykal ahcârât-ı hârâlar ile inşâ olunup her taşında olan letâfet ve zerâfetdeki tasarrufları bir diyârda temâşâ etdiğimiz kılâ'ların birinde yokdur. Hattâ üstâd-ı mühendisîn var makdûrun sarf edüp arz-ı ma'rifet sarf etdiğin ayân ü beyân etmekiçün ol bennâ-yı bânî rûy-ı dîvâra ve pâk-i tâb-ı devâreye eyle tasarruflar, eyle zıhlar ve gilviler ve medîneler edüp ol seng-i hârâları gûyâ kalem-tırâş ile alçı oyar gibi münakkaş oyup gûyâ Nakkaş Fahrî gibi kâğızbürlük edüp her tasarrufların sihr-i i'câz edüp atlas-ı felekde eyle bir kârgirlik mermer-bürlüğü bir mi'mâr-ı selef etmemişdir. Meğer Atina şehrinde Eflâtûn İlahî dershânesi kim hâlâ Ebü'l-feth câmi'idir, eyle tasarruflar meğer bu câmi'de ola. Ve'l-hâsıl bu kal'a-i Üsküb şehrin vasatında şekl-i muhammes şeddadî binâ-yı mukavves kal'a-i bâlâdır kim cânib [u] etrâfında dîvârlarının kaddi kâmil elli zirâ'-ı âlîdir ve cümle yetmiş aded ebrâc-ı kavîler ile ârâste ve iki bin aded dendân-ı bedenler ile pîrâste olmuş rabât-ı müzeyyendir ve cânib-i kıbleye mekşûf üç kat demir

kapuları var kim her bâb-ı mu‘allâların mâbeynlerinde nigehbânlar ile ***[170a]*** mâl-â-mâl olduğundan mâ‘adâ her bâb arasında rûy-ı dîvârda gûnâ-gûn âlet-i silâhlar ile yemîn ü yesâr dîvârları bezenmişdir.

Ve bu kal‘anın aslâ havâlesi yokdur. Gâyetü'l-gâye mürtefi‘ kayalar üzre vâki‘ olup cümle sahrâ nümâyândır ve gâyet ma‘mûr fezâ-yı âbâdândır.

Ve kal‘anın mağrib tarafı nehr-i Vardar cereyân edüp hattâ kal‘adan kayalar içre yer altından üstâd Ferhâdlar yol kesüp nehr-i Vardar'dan su alınır azîm su kullesi var. Bu taraf gayyâ-misâl uçurum olduğundan aslâ handakı yokdur ve olmak da muhâldir, ammâ kal‘anın maşrık tarafi ve kıble tarafı ve şimâl tarafında kesme kaya handak-ı amîki vardır ve bu tarafda kapu önünde handak üzre haşeb cisri var. Ba‘zı zamân cisri makaralar ile nigehbânlar kaldırup kapu önüne siper ederler ve bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre kal‘anın ta‘mîr ü termîmine târîhi budur:

Murâd ibn Mehemmed Hân, sene hamsîn semâne mi’e'de amâr olunmuş, ammâ bu kapunun burc [u] bârûsu gâyet metîn ve musanna‘dır.

Ve derûn-ı hisârda cümle yüz mikdârı bâğçesiz neferât hâneleri ve anbârları ve cebehâne hazîneleri var, ammâ iç el olmak ile cebehânesi ve topları azdır.

Sitâyiş-i sarây-ı kibâr [u] a‘yân ve gayrı ünâs-ı hânedân: Cümle on bin altmış aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlardır kim serâpâ bâğ-ı Merâm misilli kırmızı kiremitler ile müzeyyen ve ma‘mûr hânedân-ı zîbâlardır. Cümleden Mahmûd Paşa sarâyı ve Emîr Paşa sarâyı ve Koca Serdâr sarâyı ve Sıçanzâde sarâyı

..... (1.5 satır boş).....

Ma‘lûmum olan sarâylar bunlardır.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân ve gayrı ehl-i ihsân: Cümle sağîr ü kebîr ve buk‘a ve mesâcid yüz yigirmi mihrâbdır, ammâ kırk beşi salât-ı Cum‘a edâ olunur câmi‘-i selâtîn [ü] vüzerâ ve a‘yân [u] kibârdır. Evvelâ Sâ‘at kullesi dibinde bâlâda Hünkâr câmi‘i târîhidir:

"*Sultân Murâd bin Mehemmed Hân tâbe serâhumâ fî sene erba‘în semâne mi’e*"dir.

Ve dahi aşağı şehir içre câmi‘-i Yahyâ Paşa kim vezîr ve dâmâd-ı Sultân Bâyezîd-i Velî'dir, *kuddise rûhuhu*.

Anın câmi‘-i münevveresinin bâb-ı ulyâsı kemeri üzre celî hat ile târîh-i manzûmudur:

Leyse'l-vegâ Paşa ellezî

Kad sara ve ismuhu Yahyâ

Bi'l-hayri ammere câmi‘ân

Li'l-âbidî ve's-sâcidî

Lemmâ semi‘tü itmâmehu

Fî sâ‘atin müberreketin

Fî târîhihi

Lillâhi hâze'l-mescidî Sene (---)

Bir kubbe-i mînâya ve bir minâre-i ulyâya mâlikdir kim kubbesi meğer İslâmbol'da Ayasofya kubbesi ola ve minâresi gerçi bir şerîfedir, ammâ misli meğer Niksâr şehrinde Melik Gâzî câmi‘i minâresi ola. Tâ bu mertebe bir serâmed bâng-ı Muhammedî makâmıdır. Hattâ üstâd-ı bennâ icrâ-yı ma‘rifetin beyân içün bu câmi‘in harem-i azîminin tâ vasatında çınar ve servi dırahtları sâyesinde bir müdevver havz-ı musanna‘ inşâ edüp çeşm-i ibret hîrelenir bir havz-ı şâfi‘îdir. Mezkûr minârenin kadehi ne haremde ve ne san‘at-ı tasarruflarda ise bu havz dahi *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* ile bir mukarnazlı ve sileli(?) ve gilvili mermer havz-ı ibret-nümâdır, *ve's-selâm.*

Ve dahi nehr-i Vardar'ın cisr-i kebîri karşusunda Karluzâde câmi‘inin târîhidir:

Mehemmed Beğ irhemnâ yâ erhame'r-râhimîn

Sene (---)

Ve kal‘a önünde Koca Mustafâ Paşa câmi‘inin târîhidir:

"Fî sene tis‘în semânemi’e"

tahrîr olunmuşdur.

Ve dahi Alaca câmi‘ nâmıyla meşhûr bir câmi‘-i pür-nûrdur, ammâ Gâzî İshâk Beğ binâsıdır ve İshâk Beğ oğlu İsâ Beğ câmi‘i dahi gâyet müferrih câmi‘-i selâtîn-misâl ma‘bedgâh-ı zü'l-celâldir.

..... (1.5 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Sitâyiş-i mesâcid-i muvahhidân: Cümle (---) aded mezkitlerdir. Evvelâ İsâ Beğ mezkidi, mihrâb-ı kadîmdir. İshâk Beğ eynesi dahi kadîmdir. Kepenekçiler buk‘ası (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ma‘lûmum bunlardır.

Der-ayân-ı medâris-i âlimân: Evvelâ Sultân Murâd câmi‘i medresesi, medrese-i Yahyâ Paşa, medrese-i İshâk Paşa, medrese-i İsâ Paşa, medrese-i Mustafâ Paşa, medrese-i Karlızâde, medrese-i Baba Lokmân, medre[se-i] (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr bunlardır.

Der-beyân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle dokuz aded yerde dârü'l-kurrâları var, ammâ mahsûs kubâblarıyla mebnî kurrâlar değildir. Cümle selâtîn cevâmi‘lerde şeyhü'l-kurrâlar vardır, ammâ kırâ’at-i Hafz'dan gayrı Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atları okunmaz, zîrâ halkı ilm-i hıfza mukayyed olmayup hâfızları yokdur. ***[170b]***

Der-fasl-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Bu dahi mahsûs dârü'l-hadîsleri yokdur, ammâ her câmi‘de sâhib-i hayrâtlar muhaddisînden kimesneler ta‘yîn eyleyüp ilm-i hadîs görülür, ammâ nâdirdir, zîrâ talebe sûhtevâtları eşkıyâ meşreb ilm-i şi‘re mukayyed âdemleri havâyîlerdir.

Der-ilm-i mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle yetmiş aded mektebdir. Ekseriyyâ câmi‘ler kurbunda birer mektebler mukarrerdir, ammâ cümleden Koca Mustafâ Paşa mektebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr bunlardır.

Ve tekye-i dervîş-i dil-rîşân: Cümle yigirmi aded mesken-i fukarâ-yı abdâlândır. Cümle[d]en Mevlevîhâne henüz amâr olmağile ma‘mûrdur. Mukaddemâ (---) paşanın hânedânı idi. Melek Ahmed Paşa fermânıyla âsitâne-i Mevlânâ oldu ve tekye-i Lokmân âsitâne-i azîmdir ve tekye-i Baba Meddâh.

..... (1 satır boş).....

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle yüz on aded çeşme-i aynü'l-hayâtlardır.

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı sebîlhâne-i Kerbelâ-yı şehîdân: Cümle iki yüz adeddir.

..... (1.5 satır boş).....

Der-medh-i enhâr-ı azîmân-ı hayevân: Evvelâ şehrin cemî‘i imâretlerine taksîm olan kal‘a-i Kaçanik'den berü nehr-i Lipense İsâ Beğ kemerleriyle gelüp şehre tevzî‘ olur. Bu ayn-ı câriyenin mahreci yine Kaçanik dağlarından (---) (---) cem‘ olup bu şehr-i Üsküb altında nehr-i Vardar'a mahlût olur, billûr-misâl bir âb-ı nâbdır.

Andan nehr-i kebîr Vardar Arnavudluk'da Kalkandelen ve İpek'den ve Pirizren şehirleri dağlarından cem‘ olup bu Üsküb altından ubûr edüp iner. şehr-i Köpürlü içinden dahi güzer edüp Karaferye kurbunda bir ağaç cisr altından ubûr edüp Selânik kurbunda (---) (---) nâm mahalde Akdeniz'e mahlût olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân: şehr-i Üsküb'ün bu kadar kesret-i aynü'l-hayâtlarına göre cümle 1000 aded âb-ı hayât hânedân kuyuları vardır.

Sitâyiş-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Böyle bir sevâd-ı mu‘azzamın cânib [u] etrâfındaki kûh-ı dereçeler içre bin aded su değirmenleri var[dır].

Der-beyân-ı hammâm-ı rûşinâ-yı gâsilân: Cümle (---) aded hammâm-ı müferrihlardır. Evvelâ Yahyâ Paşa'ya karîb Kızlar hammâmı, ekseriyyâ avratlar girdiğinden Kızlar hammâmı derler, zîrâ rehrâsta değil, bir mahfî tarîk üzre hammâmdır kim cümle kavm-i nisvân-ı sâhib-isyânlar bu hammâma girirler, zîrâ izdihâm sokaklarda nisâ tâ’ifesi gezmek bu diyârda ayn-ı kabâhatdır.

Ve Boyacılar içinde şengül hammâmı ve Gâzî İsâ Beğ hammâmı, âb [u] havâsı ve binâsı latîf olduğundan rûy-ı dîvârları ve kubbe-i nüh-tâkları aslâ derlemez ve kubâblarından bir katre arak nâzil olmaz, gâyet müferrih hammâmdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

"Bunlardan mâ‘adâ bin altmış aded sarây hammâmları vardır" deyü ahâlî-i beled fahirlenirler.

Alâmet-i mihmân-sarây-ı kârbân-ı revân: Cümle yedi yerde müsâfirhâne-i hasbî vardır. Evvelâ tevhâne-i Yahyâ Paşa hasbîdir. Tâbhâne-i Koca Mustafâ Paşa, kârbânsarây-ı Karlızâde, tâbhâne-i İsâ Beğ, tâbhâne-i İshâk Beğ. Bunlar müsâfirhâne-i hasbîlerdir.

Manzara-i hân-ı hâcegîyân-ı tüccârân: Cümle (---) aded hân-ı sevdâgerân-ı berr u bihârdır. Cümleden İsâ Beğ câmi‘i kurbunda Mehemmed Ağa hânının târîhidir:

Edüp binâya himmet

Hacı Mehemmed Ağa

Târîh dedi oldu

Hân-ı cedîd-i ra‘nâ Sene (---)

Ve Yahyâ Paşa hânı ve İsâ Beğ hânı ve İshâk Beğ hânı (---) (---) (---) (---) bunlardır.

Der-aded-i vekâle-i gurebâ-yı mücerredân: Cümle on üç aded bekâr odaları var, ammâ bunlar kurşumlu binâlar değildir. Cümle ehl-i hıref bekârlar olur.

Der-ilm-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle iki bin yüz elli aded kârgîr binâ kemerler ile kubâblı çârsû-yı bâzâr dükkânlarıdır. Cümleden bezzâzlar ve gazzâzlar ve çadırcılar ve haffâflar ve boyacılar ve abacılar ve takyeciler çârsûları gâyet müzeyyen tertîb üzre binâ olunmuş sûk-ı sultânîlerdir kim cümle zokakları pâk kaldırım olup her dükkânda kavanozlar ve hokkalar içre sünbül ve benefşe ve gül ve nesrin ve ***[171a]*** reyhân ve erguvân ve zambak ile her dükkân arûsek olup cümle ehl-i züvvâr ve ehl-i tüccârın demâğları mu‘attar olur çârsû-yı hüsndür. Beyt:

Çârsû-yı hüsn seyr edem serâser hocayım

Bir cefâ dükkânı yokdur hep hüsün-bâzârıdır

fehvâsınca kadir-şinâs ve halîm ü selîm [ve] halûk ehl-i hırefleri vardır.

Ve şiddet-i hârda cümle bâzârı gûyâ serdâb-ı Bağdâd'dır, zîrâ cümle sûkları Bursa ve Haleb gibi serâpâ kab kemerler eylemişdir ve bir bezzâzistânı var kim binâsının vasfında diller kâsır ve kalemler kâsirdir. Hemân gûyâ iki başı demir kapulu kubâblar ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Cümle hâcegîleri her bâr müsâfirîne buhûr yakup gülâb nisâr eder. Bunda dahi misk ve ribâb ve anber ve amber-i ham ve kâzî ve kâfûr ve sünbül-i Hindî ve sünbül-i Hıtâyî râyihasından âdemin demâğı şıkka olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı cüsûr-ı azîm-i imâristân: Cümle (---) aded kârgîr binâ cisirlerdir. Cümleden nehr-i Vardar üzre on dörd göz cisrin dördü harâb olup ta‘mîr ü termîmine târîhdir:

Ta‘mîrini görenler bu cisr-i bî-nazîrin

Tahsîn edüp dediler evvelkiden çok a‘lâ

Ta‘mîr olunmak ile yapıldı gönlü halkın

Oldu Hilâlî târîh termîm-i cisr-i bâlâ

Sene (---)

Bir kantara-i vâcibü's-seyr Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'in binâsıdır kim bu cisrin karşu tarafında dahi imâristân-ı şehr-i azîm vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhûr pül-i ra‘nâlar bunlardır.

Der-medh-i reng-i rûy-ı eşkâl-i insân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-vasf-ı mahbûbe-i mahbûbân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-zikr-i ahâlî-yi a‘yân [u] kübbârân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-fasl-ı mu‘allim-i cerrâh-ı fassâdân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân: Hâkî Bâyezîd-i Velî şu‘arâsıdır ve Râzî Çelebi dahi Üskübî'dir kim pâkîze eş‘ârları var. Koca Hasanzâde derler.

Müşerref olduğumuz ihvân-ı zarîfân:

..... (2/3 satır boş).....

Menâkıb-ı mızanna-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-ilm-i kabâ-yı tâ’ife-i nisvân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-vasf-ı esmâ-i merdân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-zikr-i nâmhâ-yı bintân-ı zenân:

..... (2/3 satır boş).....

Esmâ-i gulâm-ı halka-begûşân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-ayân-ı nâmhâ-yı cevâriyân:

..... (2/3 satır boş).....

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Evvelâ Yukarukal‘a önünde Hünkâr câmi‘i kurbunda bir mîl-i minâre-vâr bir sâ‘at kullesi var. Sâ‘atin çanı bir konak yerde istimâ‘ olunur bir mehîb sadâlı nâkûsdur. Ve kullesi dahi ibret-nümâ-yı me’nûsdur.

Ve bir ibret-nümâ dahi tâ aşağı şehrin tâ ayne'l-fi‘linde Baba Lokmân nâmında bir ziyâretgâh var. Bir halîm feylesof-misâl hükemâ-yı kudemâdan bir kimesne imiş. İlm-i tılsım ile anda bir kaynak âb-ı hayât kuyu çıkarmış bir âb-ı rakîk bâb-ı kevserdir kim bir katre nûş eden marîz hayât-ı câvidân mertebesin bulmağa yakın olur.

Garâ’ib bunda kim bu mutalsam ayn-ı zülâl içre niçe kerre yüz bin elvân sağîr ü kebîr mâhîler şinâverlik edüp gelmede ve gitmededirler. Niçe âdemler tefe’ül edüp,

"Eğer benim işim hayr ile itmâm bulursa bu mâhîler benim bezl etdiğim etmeği tenâvül ede ve illâ hayr ile işim râst olmazsa ekmeğim yemeyeler" deyü fâl ederler.

Bi-emr-i Hayy-ı Kadîr niçe ***[171b]*** âdemin nânın yerler. İşi râst gelir. Niçesinin nânına aslâ nazar etmeyüp yemezler. Ol kimesnenin işi dahi ileri gelmezler, ibret-nümâ-yı azîmdir.

Ve bir temâşâ dahi bu uyûnda niçe bin balıklar bir gün görünür kim niçe bininin bağırsakları taşra sarkup kanları akar ve kimi mecrûh ve kimi ölmüş su üzre gezer. Birkaç günden istimâ‘ olunur kim ya bir kal‘a altında ceng-i azîm olmuş veyâhûd kal‘a feth olmuş veyâhûd asker-i İslâm münhezim olmuş, bir gûne haberler zuhûr eder, garîb mutalsam temâşâdır.

Niçeler "Bu makâm Hazret-i Lokmân makâmıdır" derler, ammâ Lokmân Nebî Rûm diyârına gelmemişdir. Ancak Lokmân isimli bir hekîm-i hâzık-ı zû-fünûn imiş. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Fasl-ı bî-medh-i kenîse-i Rahib Mığdısiyân: Ermeni ve Rûm ve Bulgar ve Sırf ve Latin ve Yahûdîlerin duyûrları vardır, ammâ Fireng ve Macar ve Nemse'nin kenîseleri yokdur, ammâ bu şehirde Latin çok olmağile Bulgar ve Sırf kenîselerinde bed-âyîn ederler.

Medh-i havâ-yı hûb-ı nesîm-i câvidân: Âb [u] havâsının letâfetinden rîh-i nesîm-i bâd-ı sabâ bu şehre mahsûs olduğundan cümle halkı zindedirler.

Der-vasf-ı ekâlim-i arz-ı büldân: İlm-i usturlab sâhibleri iklîm-i hâmisde bulup arz-ı beledi (---) (---) tûl-ı nehârı (---) (---)

Der-fasl-ı tâli‘-i Üsküb-i imâristân: İbn Havkal nakli üzre tâli‘-i Üsküb burc-ı sevrde beyt-i Zühre-i türâbîdir. Anıniçün halkı şûhdurlar.

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Çuka ve abâyî elvândan oyma münakkaş yasdık ve basma çıt perde işlenir kim diyâr-ı Acem'de olmaz.

Der-ayân-ı kâr [u] kisb-i ehl-i esnâfât: Halkının bir firkası tüccâr-ı berr [ü] bihârdır. Bir zümresi âvândır ve bir sınıfı ehl-i hırefdir. Biri ulemâ geçinirler.

Der-şi‘r-i hubûbât-ı mahsûlât: Kosova'da ve Ofçabolu'da dânedâr buğdayı ve arpası ve bakla ve böğrülce ve kırahı meşhûrdur.

Alâmet-i me’kel-i dâr-ı it‘âm-ı imârât: Cümle dokuz aded me’kel-i dârü'z-ziyâfe-i müsâfirîn ve mücâvirînlerdir kim cemî‘i âyende vü revende ve ulemâ ve fukarâ-yı mesâkîne subh u şâm ale'd-devâm sofra-i bî-imtinânları bay u gedâya mebzûllerdir. Cümleden Yahyâ Paşa imâreti ve Hünkâr imâreti ve Koca Mustafâ Paşa imâreti ve İshâk Beğ imâreti ve oğlu İsâ Beğ imâretleri dâ’imâ cârî ni‘met-i firâvândır.

Der-medh-i ni‘met-i nefîse-i me’kûlât: Ekseriyyâ ziyâfetlerinde yer tennûrunda pişmiş kuzu piryânları ve Vardar balığı kapamaları ve mâhîce ta‘âmları meşhûrdur.

Sitâyiş-i me’kûlât-ı fevâkih-i müsmirrat: Hayevanî elması ve ekmek ayvası ve bardak eriği ve şeftalüsü latîfdir, ammâ at şeftalüsü ola hayât-ı cândır.

Hayât-ı cân-perver envâ‘-ı meşrûbât: Cümleden mümessek bal suyu ve hardaliyyesi ve poloniyyesi ve vişnâbı ve şıra-i duhter-i rezi meşhûr-ı âfâkdır.

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât: Bâcdâr ve şehir kethüdâsı nakilleri üzre cümle yetmiş yedi bin dölüm bâğ vardır ve bir o kadar vakıf bâğlardır.

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı erbâb-ı hâcât: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Fasl-ı lehce-i mahsûs-ı ahâlî-i ıstılâhât: Halkının ekseriyyâ kelimâtları Rûm ve Arnavud lisânı arasında bir gûne lehce-i mahsûsaları var. Meselâ "Ya biz size demişmiz çelepi efendimize varamız ve anlar pizim efentimizdir". Bunun emsâli îhâm-ı imâleli kelimâtları var, ammâ başka letâfetdir.

Der-ayân-ı tetimme-i şehrengîz-i ahkâm-ı külliyât: Hattâ şehr-i Üsküb-i pür-hubûb hakkında Dülgerzâde bir kıt‘a etmişdir:

Sırtü'd-dehre'r-Rûme fi'r-Rûmi

Lâ lâkay[tü] diyâra mahbûbî

Fe bi-avnillâhi kad hasalet

Minyetü'l-kalbi gayra mahbûbi

Mâ da‘înî ilâ metâ sekebet

Mislü Vardari cennetü Üskûbî

buyurmuşlardır.

Hakkâ pâk şehirdir kim cümle şâhrâhları hemvâr döşeli beyâz kaldırımdır ve a‘yân [u] eşrâf-ı kibârı gâyet çokdur ve mesken-i şu‘arâ ve muhibb-i fukarâ halkı var kim cümle ehl-i zevk ve ehl-i şevk ve ehl-i aşk âşıkân-ı sâdıkânları var.

..... (6 satır boş)..... ***[172a]***

Bâb. şehr-i Üsküb'ün müşâsında olan kılâ‘ları bildirir

şehr-i İpek ve sancağ-ı Dukagin ve şehr-i Pirizren şehr-i müzeyyen Üsküb'ün garbında dağlar ardında birer ikişer konak yer karîb şehirlerdir. Cânib-i kıblesine bir konak kal‘a-i Köpürlü ve iki konak şehr-i İştib'dir ve cânib-i şarkında bir menzilde kasaba-i Kıratova'dır. Bir menzil dahi kal‘a-i Eğridere'dir. (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı
şehr-i Üsküb-i mergûb
nevverallâhu mazcı‘ahumâ
bi-envâri'l-gufrân settârü'l-uyûb

Ev[velâ] Bâyezîd-i Velî dâmâdı Yahyâ Paşa câmi‘inde vâ‘iz ü nâsıh olan şeyh Lütfullâh yine şehr-i Üsküb'de müştak olup Bâyezîd-i Velî'ye şeyh dahi olmuş idi. şeyh İlahî-i Simavî'den cihâz-ı fakrı kabûl edüp Üsküb kal‘ası cebelinde bir zâviye inşâ edüp anda medfûndur, *kuddise sırruhu*.

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Âşık Çelebi: Lokmân Hekîm âsitânesinde medfûndur. Seng-i mezârında târîhi budur:

Âşık sefer eyledi cihândan Sene 979

Ve dahi,

Ziyâret-i sultânü'ş-şu‘arâ Üveys bin Mehemmed eş-şehîr Veysî Efendi

Anadolu beldelerinde medîne-i Alaşehir[de] mütevellid olup bir monlanın mâye-i girân-mâyîsi idi, ammâ tekmîl-i fünûn edüp nûr-ı İlahî oldu ve Devlet-i Âl-i Osmân'da safâ-yı hâtır ile mutasarrıf olmaduğu menâsib-i âlî kalmayup her mansıbı elbette birer gûne risâle te’lîfiyle alırdı. Hattâ *Vâkı‘anâme-i Veysî* nâmıyla bir târîh-i nûrdur, ibn Sultân Ahmed'e edüp kazâ-i Üsküb kendüye mü'ebbed sadaka olunur.

Ve *Siğer-i Veysî* dahi bir siğerdir kim hakkâ ki Hazret-i Risâlet-penâhı ve cümle Hulefâ’ü'r-Râşidîn ve Muhâcirîn [ü] Ensârîleri ve cümle Erbâb-ı Suffeleri eyle ta‘rîf ü tavsîf eylemişdir kim

hakkâ ki Hâhânî bile eyle bir hilye ve siğer edememişdir. Bir müdevven-i azîm siğerdir, ammâ Kamûs-ı Ahter'i ve Sıhâha muhtâc hummûs-ı Nahşivânî bir kitâb-ı mu‘teberdir.

Ve ilm-i inşâya müte‘allık niçe dîvânları ve ilm-i şi‘rde cihân-ârâ Hamse Dîvânı var kim Hamse-i Nizâmî'den makbûl dîvândır. Âhir-i kâr Üsküb'de münzevî olup ekser evkâtı Üsküb kazâsıyla geçerdi ve âhirü'l-emr ömr-i girân-mâyesi dahi Üsküb'de geçdi ve ibtidâ kendüleri Üsküb kazâsı olduklarında Misâlî Çelebi târîh demişdir:

Misâlî şâd olup kevneyn(?) eyledikde dedi târîhin

Yine Veysî Efendi hâkim oldu şehr-i Üsküb'e

Sene 1015

Yedi kerre kazâ-i Üsküb'e mutasarrıf olmuşlardır. Âhir zemzeme-i enfâsı dem-beste-i menâfiz ve menâhir oldu. Sinn-i târîhi "ha, sin" 68 lafzıdır. Baba Lokmân civârında bir merkad-i (...) âşiyânı var ma‘lûm-ı hâss u âmmdır. Mevtine Atâ’î Çelebi târîh demişdir:

Veysî ki olmuşdu nesr-i lugazda bî-bedel

Ta‘yîn-i sâl-i fevtine târîhdir gazel

Sene 1037

Mevlânâ-yı merkûm kadı ve râzî ve fâzıl ve münşî-i dîvân-ı fezâ’il bedî‘ü'l-abîr harîrü't-tahrîr vassâf-ı firdevs-edâ sîr-i cüvân sultân-ı herdü-sezâ idi. Hulâsa-i kelâm, eğer ilm-i inşâda eğer ilm-i lugazda benî Âdem'de vech-i arza eyle bir vücûd-ı nûr-ı İlahî gelmemişdir. Hattâ yüzden mütecâviz risâle ve yüze yetmiş belki dahi altmış aded kasâ’id-i belîgaları var ve kırk aded mücelled kitâbları var kim her biri cihân-ârâlardır. Husûsan siğeri nazîre kabûl etmez kabîlindendir. Hattâ bu hakîr Üsküdarî Mahmûd Efendi huzûrunda azîzin kendü güftelerinden,

Açıldı çûn bezm-i elest

Devr eyledi peymânesi

Andan içenler oldu mest

Ayılmadı mestânesi

ilâhîsin hoş-elhân ile tilâvet etdiğimde,

Veysî Efendi "Bârekallâh, ne hoş savt-ı hazîne mâlik olur. Bu mahdûmu Hudâ mu‘ammer edüp sa‘âdet-i dâreyne mâlik ede" deyü du‘âdan sonra hakîri Azîz'den su’âl etdikde,

Azîz buyurdular kim, "Bu bizim evlâd-ı ma‘nevîmizdir ve zâkir ve şâkirimizdir. Kalk Evliyâm Veysî Çelebi'nin elin öp" buyurduklarında, hemân kalkup dest bûs edince

Veysî Çelebi eyitdi: "İnşâ’allâh sultânım bu necîb ve reşîd ma‘sûmdan çok ma‘nâ zâhir olup makbûl-i dü-cihân ola" deyü hayır du‘âlar edüp hamd-i Hudâ anların da hüsn-i nazarlarına nâ’il olup, elli seneden sonra şimdi Melek Ahmed Paşa efendimizle Bosnasarâyı mansıbından ma‘zûl olup Rûmeli mansıbına gelirken bu Üsküb nevâhîlerinden Kaçanik nâm kasabaya geldikde Veysîzâde Çelebi ile görüşmek müyesser olmuşdur, ammâ Cenâb-ı Bârî kadirdir kim bu Çelebi'nin pederi Veysî Efendi her ne kadar cihân-ârâ mütebahhirînden füsehâ-yı bulegâ-yı erbâb-ı ma‘ârifden fuzelâ-yı dehr kimesne ise oğlu Çelebi Efendi'nin o kadar aksi bir kelâma kâdir değil, gûyâ mecâzibûndan bir oğuz bülh çelebi idi. Melek Paşa ile görüşmek oldukda hemân samûd abdâlı gibi epsem dururdu. Tâ bu mertebe bir Oğuzcakdır kim müddet-i medîd ömrlerinde kendü pâbûşların bilmek ihtimâli yokdur. Hattâ bir ayağına na‘lın ve bir ayağına ***[172b]*** çizme geyüp gezer ve gâhîce bir yanına sarı ve bir yanına kırmızı papuç geyüp "Bu şey benim kaydımda(?) olmamışdır" ve selâm verseler, "Ya ben ne diyeyim?" deyü yanındaki huddâmlarına su’âl eder ve ismini su’âl edenlere rub‘ sâ‘atde cevâb verir, ammâ yine ulemâ şeklinde pâk libâslar ile mülebbes bir vecîhü'l-manzar ve müşekkel ak sakallı çelebidir.

Pederi huddâmlarından ba‘zı âdemler kendüyi gözedirler, ammâ tehî değildir. Kendüden niçe keşf u kerâmet mertebesi şeyler âşikâre olmuş. Hemân nazar edelim. Merhûm pederi böyle bir mükessirü'l-kelâm musannif ola. Evlâdı böyle bir kelâm bilmez ola, acîb sırru'l-ilâhdır. Ve hâlâ çelebi-i merkûm pederinin âb-ı rûyuna Kaçanik kazâsıyla mü’ebbed ihsân olunup anınla kifâflanır böyle bir abdâl-meşreb cândır. Hattâ Melek Ahmed Paşa kırk elli altun ihsân etdikde kabûl etmeyüp tevâbi‘lerine ihsân etdiler. Pederi Veysî Efendi'nin merkad-i âşiyânı pür-nûr ola, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Vâlihî Çelebi: Maskat-ı re’sleri yine şehr-i Üsküb'dür. şeyh Lütfullâh Efendi'nin pây-ı sa‘âdetleri tarafında âsûdedirler. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Târîh-i vefât-ı Vâlihî:

Ey Hilâlî intikâlin gûş edüp târîhini

Dedim olsun rûh-ı pâk-i Vâlihî'ye Fâtiha

Sene 1009

Diğer târîh-i zîbâ güfte-i Fuzûnî :

Gel berü gir cennete ey Vâlihî Sene 1009

Ziyâret-i şâfi‘îzâde: Tımışvâr monlası iken hastalığında vasıyyet edüp, "Benim vücûdum Üsküb şehrinde defn eylen" deyü vasiyyet etdikde, merhûm olup vasiyyetleri üzre huddâmları na‘ş-ı şâfi‘îzâde'i Üsküb'e getirüp İshâk Beğ câmi‘i hareminde medfûndur kim seng-i mezârında târîhi, sene 990 tahrîr olunmuşdur. Ve dahi Üsküb hâricinde Kumanova yolunda,

Ziyâret-i Kurbân Baba ve kal‘a içinde ziyâret-i Ca‘fer Baba ve Büyük Mezarlık'da bir depe üzre ziyâret-i Gâzî Baba ve çârsû içinde ziyâret-i Baba Meddâh ve Alaca câmi‘ mezarlığında Parmakkapu dibinde ziyâret-i Deli Beğ ve Hünkâr câmi‘i önünde ziyâret-i Gâzî İshâk Beğ ve Baba Meddâh civârında ziyâretgâh-ı Lokmân Hekîm âsitânesinde bınar içre balıklar ile meşhûr ziyâretgâhdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş).....

şehr-i Üsküb'ü seyr [ü] temâşâ ve ziyâretler edüp cemî‘i ahibbâ ve dostânlar ile vedâ[‘]laşup, andan cânib-i kıbleye âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i ra‘nâ Kumanova: Lisân-ı Sırf üzre (---) (---) (---) demekdir. Üsküb sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır, ammâ ekser eyyâmda Üsküb kadılarına ilhâk olunur. Bir mâbeyn şerîf kazâdır. şehri (---) yerde enhâr-ı kesîreler ile ârâste ve altı yüz aded kiremit örtülü hâne-i rıdvânlar ile pîrâste bir şîrîn kasabacıkdır.

Cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Tekye ve medrese ve mekteb ve hân ve hammâm ve kifâyet mikdâr çârsû-yı bâzârı ve âsiyâbları vardır, ammâ âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Bâğ ve bâğçeleri firâvândır. (---)

..... (2 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle bir merhale yerlerde gidüp,

Evsâf-ı belde-i (---), ya‘nî kasaba-i ma‘mûr Kıratova

Kırat ovadan galat Kıratova derler. Kal‘ası dağlarda Gâzî Evrenos fethi olup esâsından kal‘asın kam‘ u kal‘ edüp münhedim etmişdir. Câ-be-câ eser-i binâları nümâyândır, zîrâ kefere zamânı şehr-i azîm imiş.

Hâlâ Üsküb sancağı hâkinde yetmiş yük akçe emânetdir kim iki yüz âdemle emîni hükûmet eder, zîrâ bu şehrin dağlarında nühâs-ı hâlis ve fizza-ı muhlis var kim yedişer kol kalın tamar düzmüş ve fizza-i sâfî çıkar zîr-i zemînden şeb [ü] rûz mücrimler ve mu‘âf u müsellem gümüşhâne re‘âyâları bakır ve gümüşlerin cevherin istihrâc edüp ***[173a]*** emîne teslîm ederler. Hâlâ derûn-ı şehirde mâ-tekaddem olan darbhânesi durur. Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında darbhânesi işleyüp sekizi bir dirhem sîm-i hâlis dirhem ve dinâr kesilüp "Azze nasruhu duribe Kıratova" hattıyla bir gûne meskûk müdevver akçesi var idi. Hakîre görmek müyesser olmuşdur, ammâ hâlâ darbhâne mu‘attaldır, ammâ ma‘deni pey-ender-pey işlemededir.

Ammâ şehrin imâristânı beyne'l-cibâleyn bir vâsi‘ fezâ içre sekiz yüz aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî serâpâ la‘lgûn musanna‘ kiremitler ile mestûr hadîka-i cinânlı ve âb-ı revânlı hâne-i ma‘mûrlardır ve a‘yânı gümüş ma‘deni olmağile ankâ ve mesrûrlardır.

A‘yândan (---) Ağa ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. (---) (---)

Ve cümle yigirmi bir aded mihrâbdır, ammâ çârsû içre

..... (1 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve medrese ve tekye ve mekteb-i sıbyânları ve müte‘addid hânları (---) (---) (---) (---) (---) ve çeşmesârları ve sebîlhâne-i atşânları var.

Ve cümle iki aded hammâmı var, ammâ Büyük hammâm'ın bânîsi ma‘lûmum değildir, lâkin gâyet kebîr ve musanna‘dır kim diyâ[r-ı] Rûm'da nazîrin görmedim. İllâ İslâmbol'da Çukur hammâm ve şehr-i Marzifon'da Nazargâh-ı beyne'n-nâs hammâmı ve şâm'da Defterdâr Mustafâ Paşa hammâmı, Mısır'da Âbidîn hammâmı ve Cerce'de Alî Beğ hammâmı gâyet müferrih ve dil-küşâ hammâm-ı rûşinâlardır, ammâ seyyâhân-ı berr ü bihârân bu Kıratova hammâmın merkûm hammâmlardan musanna‘ ve hoş-binâ hammâm-ı müferrihdır kim üstâd-ı mühendis bu germâba var makdûrun sarf edüp eyle nezâketler ile bir tar[z u] tarh-ı hammâm etmiş kim gûyâ kâr-ı Koca Mi‘mâr Sinân'dır ve cânib-i erba‘asındaki dîvârlarında gûnâ-gûn selsebîller revân olup her halvetinde fıskıyye ve şazrevânlar pertâb edüp şâhnişînli hammâm bir diyârda yokdur. İllâ Selânik'de (---) Paşa hammâmında nerdübân ile çıkılır bir şâhnişîni vardır, ammâ bu gayrı mükerrerdir.

Ve bir halvetinde kâse-misâl bir kurnası var kim rub‘-ı meskûnun hammâmlarında yokdur. Gâyet girân-bahâ hacer-i elvân-ı müşa‘şa‘dır ve ferşinin enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim-i mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı mefkûk ile ma‘kud kılınmışdır.

Ve her kubbe-i nîlgûnunda ve cümle der-ı dîvâr-ı pâkları kubâblarında umk-ı mütecevvifler ve kubâblarında tertîb üzre zeyn olmuş billûr ve necef ve moran camlar ile münevver olup gûyâ hurşîd-i dırahşân derûn-ı hammâmdan ayân olur ve cemî‘i rûy-ı dîvârların şemm etsen misk ve amber-i hâm ve lâdin ile tahmîr olunmuş dîvârların râyihası gâsilin ve gassâlın demâğın mu‘attar etdiğinden mâ‘adâ cümle kubâb-ı ser-nigûnlerinden pür-çekîde arak-yâb damlamaz.

Hulâsa-i kelâm medhinde lisân kâsır ve kalemler kâsirdir kim binâ-yı bedî‘adır. şehr-i Kıratova hemân bu hammâmdan ibâret âb [u] havâsı ve binâsı latîf bir hammâm-ı rûşenâdır.

Ve cümle üç yüz elli aded dükkânları var. Her esnâf mevcûddur, ammâ Kazancılar çârsûsu gâyet müzeyyen sûk-ı sultânîdir. Bu şehirde nühâs ma‘deni olmağile bunda işlenen nühâs âvânî ne Bosna ve ne Kastamonu ve Küre şehrinde ve Tokat kal‘asında işlenmez. Hattâ müşebbek şam‘dân ve buhûrdân ve fânûs ve leğenler ve gûnâ-gûn münakkaş sürâhi zeheb-i hâlis ile mutallâ ibrikler işlenir kim sîm-i hâlisden ancak işlenir üstâdları vardır.

Ve bu şehrin cânib-i kıblesinde şehr-i İştib bir konak yerdir ve semt-i garbında şehr-i Üsküb yine bir merhale yerdir. (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Kıratova

..... (1.5 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i şarka giderken **karye-i Nagoric**'i geçüp amâr Bulgar köylerinden ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Radboz

Cümle altı yüz hâneli demir ma‘deni çıkarır Bulkar kâfirleridir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[173b]***

Evsâf-ı Eğridere, ya‘nî kal‘a-i cây-ı amân Hisâr-ı Bayrâm Paşa

Sene 1043 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vüzerâlarından Bayrâm Paşa müceddeden binâ etmişdir. Bir mahûf u muhâtara eğri büğrü ve kemîngâhlı dere olmağile haydûd kâfirinden aslâ geçilmeyüp dağlarında demir ma‘denleri mu‘attal kalup merhûm Bayrâm Paşa bu kal‘ayı bir dere içre nehr-i (---) kenârında çâr-kûşe seng-i hârâ kal‘a-i ra‘nâ edüp cirmi kâmil sekiz yüz adım ihâta eder. Cânib-i kıbleye bir kapulu ve cebehâne ve gılâl anbârlı ve on aded şâhî toplu ve iki yüz neferâtlı ve dizdârlı bir küçük kal‘adır, ammâ der [ü] dîvârları gâyet âlîdir ve kesme kaya handakı var ve derûn-ı hisârda elli hânesi ve bir câmi‘i ve mehterhâne kullesi var. Her gece nöbet çalınup bâng-ı Muhammedî çekilir gâyet serâmeddir.

Mütevellîsi salb [u] siyâset sâhibi hâkimdir kim yüz elli âdem ile iner ve biner, maktû‘ü'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem hükûmetdir, ammâ taşra varoşu sekiz yüz aded kiremitli ve tahta ve saz örtülü ma‘mûr varoşdur. Bir câmi‘i ve altı aded mescidi ve bir azîm kârbânsarây hânı ve bir küçücük hammâmı ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl imâreti var. Her gece hânın her ocak başına birer bakır sini ta‘âmı ve âdem başına birer nânı ve at başına birer tobra at yemi cânib-i vakfdan cemî‘i kefere ve müslimîne ni‘meti mebzûldür.

Ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Cümlesinde demir âletleri işlenir. Üstâd haddâdları vardır ve bunda dahi mîrî demir ma‘deni kârhânesi vardır. Cümle re‘âyâ vü berâyâsı âhen cevheri istihrâc ederler. Havâsı latîfdir, ammâ suları âhen ma‘denlerinden gelmek ile memdûh suyu yokdur. (---)

Evsâf-ı cebel-i Eğrisu

Kıratova ile Eğridere mâbeyninde evce peyveste olmuş bir kûh-ı ser-bülenddir kim evc-i âsumâna kad çekmiş dıraht-ı müntehâlar var kim misli meğer Ravna ve Çernik dağlarında ola. Ve bu cebel-i bâlâda me‘âdin-i hadîd lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır. Ve bu kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında kefere zu‘munca Hazret-i İsâ havâriyyûnlarından şem‘ûn-ı Safâ makâmı ola bir deyr-i azîm vardır kim bir kâr-ı kadîm ve bir deyr-i adîm olduğuna âsâr-ı binâsı şâhiddir. Anda olan ruhbânların pençe-i âfitâb muğpîçeleri âyende vü revendelerin önüne durup hidmet ederler, ammâ bize hidmet etmediler. Ve niçe yüz hânelerinde müsâfirîn içün dîbâ ve şîb ve zerbâf döşek ve yorkanları akmişe-i fâhiredendir. Her şeb yüz iki yüz âdem piyâde ve esb-süvârlar gelüp ayş u işretler edüp her birine gûnâ-gûn i‘zâz ü

ikrâmlar ile tîb ü [tatyîb-i] hâtır ederler bir acâ'ib manastır-ı kıssîsân-ı millet-i Mesîhiyyedir kim elbette her müsâfirînin haddine göre bir hedâyâ vermeleri mukarrerdir.

Ve Eğridere yüz elli akçe pâyesiyle a'lâ kazâdır. Bu mezkûr deyr-i kadîm Eğridere nâhiyesinde olmağile papaslar kadıya beher sene beşer yüz guruş pîş-tahta mahsûlü ve niçe hedâyâlar verirler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı germâb-ı misl-i Nil, ya'nî şehr-i ma'mûr kal'a-i harâb Köstendil

Be-kavl-i müverrihân-ı Latin bu şehr-i kadîm tâ Hazret-i Yahyâ Nebî asrında Sırf kralları binâsıdır. Lisân-ı Latin'de ismi (---) ndır, ammâ sene 773 târîhinde bâ-sulh Gâzî Hudâvendigâr feth ederken ılıca ve kavzalarını görüp "Kösten imiş", ya'nî lisân-ı Yörükân'da kösten ılıcaya derler, ya'nî "Köstendil", "Gönül ılıca"sı demekdir.

Ba'dehû efvâh-ı nâsda ol nutk-ı dürer-bâr ile efvâh-ı nâsda Köstendil derler. Ba'dehû küffâr sulhu bozup yine istîlâ etdikde Gâzî Durhan ve Gâzî Lala şahin'ler bu şehir üzre gelüp yine feth etdiklerinde bir dahi küffâra cây-ı râhat olmasın içün kal'asın münhedim edüp hâlâ dağlar üzre esâs-ı binâları zâhirdir.

Ve Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancakbeğinin tahtıdır ve beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (---) akçedir ve tîmâr (---) ve ze'âmetleri (---) adeddir ve çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi vardır. Cümle erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zu'amânın ve üç bin akçede bir cebelüleriyle ve beğinin askeriyle cümle üç bin asker olup me'mûr oldukları sefere giderler. Pür-silâh Köstendil askeri meşhûrdur kim semmûr kabaniçseli ve semmûr tâclı ve kaplan ve bebr postlu "Tuna geçdi kayalı" dedikleri eyle bir mehîb askerdir kim bir seferde Sirem ve Semendire ve Köstendil askeri kâfirden yüz çevirmemişlerdir. Hamd-i Hudâ üç kerre gazâlarında bulunup anıniçün şecâ'at ve salâbetleri tesvîd ***[174a]*** olundu.

Ve bu şehr-i Köstendil'de şeyhülislâm ve nakîbüleşrâf ve üç yüz pâyesiyle kadısı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve şehir kethüdâsı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni misilli hâkimleri vardır, lâkin dizdârı yokdur.

Ve şehrin zemîni kıble cânibi sahrâ-yı bî-pâyândır. şimâlî ve garbî tarafı bir hayli mesâfe-i ba'îde yerde Dıragovişta yaylağıdır kim andan Karasu nâm bir âb-ı hayât hurûc edüp sahrâdan cereyân ederek {kasaba-i} Boboşova'da Cermata nâm karye dibinde nehr-i Cermat'a girir. Cermat Dobniçse'den gelir. Nehr-i (---) mahlût olur. Gâyet mahsûldâr sahrâ-yı Köstendil'dir, ammâ şehri ol kadar ma'mûr değildir. Cümle on bir mahallecikdir. Durhanzâde mahallesi ve Eski mahalle ve Bana mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle bin yüz aded kiremitli tahtânî ve fevkânî evlerdir. Cümleden Durhanzâde sarâyı ve Paşa sarâyı ve İbrâhîm Paşa Mühürdârı sarâyı ve hâkim-i vilâyet şemsî Paşazâde kethüdâsına bir sarây-ı musanna' inşâ etmede idi. (---) (---) (---) (---) Ma'rûf sarâylar bunlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ Durhanzâde câmi'i ve çârsû içinde Eski Sultân Murâd

câmi‘i tarz-ı kadîmdir kim ol kadar vâsi‘ ve musanna‘ değildir. Hattâ haremi yokdur. Yol aşrı bir âbdest havzı var. Kösten germâbıyla âbdest alınır. Ve Alaybeği câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve üç aded medrese ve altı aded mekteb-i sıbyân ve beş aded tekye-i dervîşân-ı zî-şân ve üç aded hân-ı tüccârânı var, ammâ Eski câmi‘ önünde çârsû içinde Koca Murâd Hân hânı âyende vü revendegânlara mihmân-sarây-ı hasbîdir, ammâ gayrıların cânib-i vakfdan kirâları alınır vekâle-i sevdâgerânlardır.

Ve cümle iki yüz aded dekâkînleri vardır. Her esnâfdan bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur ve hammâmı dahi yokdur, zîrâ hammâma muhtâc değildir.

Evsâf-ı germâb-ı Köstendil

Kavm-i Yörükân kösten derler. Bursa halkı kaplıca derler. Sofya halkı bana derler. Çıtak kavmi koza derler. Arab kavmi hummâ derler. Acem kavmi germâb derler. Türkman kavmi ılı su derler. Moğol kavmi ısâb derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hulâsa-i kelâm her elsine-i muhtelifede birer gûne ismi vardır, ammâ bu Köstendil'de on iki yerde kârgîr binâlar ile müstahkem kubâb-ı âlîli ve müte‘addid havuz ve kurnalı ve müte‘addid halvetli köstenler vardır. Cümleden Beğ kösteni ve Alaybeği ılısı ve Koca Murâd Hân kavzası mükelleflerdir ve her birinde birer camekân ve dârü'l-gusullerde kurnalar var ve pâk ü pâkîze futa ve havlı makramalar ile dellâklar hidmet ederler, ammâ her birinde birer gûne menâfi‘-i kesîreler var, zîrâ cümlesinde kesret-i râyihası istişmâm olunup her kişinin parmağındaki gümüş hâtemi altun gibi zerdâlûde olur. Eğer altun ise nûrun alâ-nûr olur. Ve her germâbın suları ol kadar suhûniyet üzre halk olunmuşdur kim âb-ı bârid karışdırmasalar çimmek mümkün değildir. Hattâ niçesinde baş ve paça ütülenüp yumurta bişirirler.

Ve bu on iki kârgîr binâ ılıcalardan gayrı mahallât aralarında niçe müfîd ü muhtasar hummalar vardır. Bundan mâ‘adâ her evde birer ıssı su mukarrerdir. Hattâ âbhânelerinde ve câmi‘ musluklarında cümle cereyân eden âb-ı germâlardır.

Bu şehir halkının aslâ hammâm masrûfu yokdur ve cereb ve cüzâm ve beras ve Firengî zahmeti aslâ yokdur, zîrâ bu diyârda olan yenâbi‘-i kesîre bir diyârda yokdur. Eğer her birinin hâssasın tahrîr etsek müsevveddâtımız bir tomar-ı dırâz olur.

Ammâ şehrin âb [u] havâsı ol kadar memdûh değildir, lâkin ahâlîsi gâyet garîb-dost âdemlerdir kim ni‘metleri bay u gedâya mebzûldür. Hattâ bu şehirde rûz-ı rûşende kapusun kapayup hânedânında oturmak gâyet ayıbdır. Ganîmet şehir olmağile bir âdem atıyla bir hânda bir ay otursa kimesne çûn [u] çirâ demezler. (---)

Memdûhâtından her meyvesi çokdur, ammâ Köstendil elması rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Malatıyye'nın nârinli elması ve Kefe'nin Sudak bâğı elmasından bunun elması memdûhdur, zîrâ misk ü amber-i hâm râyihaları içinde çekirdeği çıkır çıkır eder, kaz yumurtası kadar sürâhi sarı ve

beyâz şekerden lezîz elması olup her bâr pembeler içre kutulara koyup pâdişâha ***[174b]*** ve a‘yân [u] kibârlara vilâyet vilâyet gidüp henüz letâfet [ü] helâveti bâkî olup tûl-ı zamânda meyve-i tuffâhına kat‘â bir tagayyür gelmez.

Hattâ *"Ve râhin rahı râhın misle tüffâh ve billâhi in‘tasım ‘ammâ yesım"* [81] kelâmı bu Köstendil elması hakkında ola demişler.

Sitâyiş-i kûh-ı bâlâ Köstendil

şehrin maşrık tarafında bir hıyâbânlı cebel-i âlîdir kim altun ve gümüş me‘âdinleri vardı, lâkin hâsılı harcına kifâyet etmediğinden mesdûd etmişler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı şehr-i Köstendil

Alaybeği câmi‘inde eş-şeyh A‘mâ Dede (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i şarka bir menzilde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kasaba-i Dobniçse

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Rila yaylağı sâhibi Rila Kral kızıdır. Kal‘asın sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr vezîri Gâzî Lala şahin Paşa'dır kim Sırf ve Bulgar ve Latin elinden dest [ü] bâzû ile feth edüp kal‘asın esâsdan münhedim edüp şehrin şimâlindeki dağlar üzre âsâr-ı binâları nümâyândır.

şehrin zemîni nehr-i Cermat kenârının yemîn ü yesârında bir vâsi‘ öz içre sâfî gül [ü] gülistân ve müşebbek bostânlı iki bin aded tahtânî ve fevkânî serâpâ kiremitli ma‘mûr evlerdir ve mezkûr nehr-i Cermat Niş ve şarköy dağlarında tulû‘ edüp bu rabta içre şehrin vasatından bir haşeb cisr-i kebîr altından ubûr edüp cânib-i kıbleye cereyân ederek Demirhisâr mukâbelesinde Vetirne şehri cisrinden ve Demirhisâr'dan geçüp nehr-i azîm Vardar'a munsabb olur bir âb-ı hayâtdır kim bundan Dobniçse halkı nûş etmeğile cümle zindedirler.

Ve hâlâ hâkimü'l-vakti Rûmeli eyâletinde vezîr hâssı voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır ve nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ şeyhülislâm ve nakîbüleşrâfı yokdur, lâkin harâc ağasıyla a‘yânı çokdur.

şehir cümle (---) aded mihrâbdır.

..... (1 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Medrese, mekteb-i sıbyânları, iki aded hânları, iki aded hammâmları var, ammâ köpr[ü] başında hammâm küçükdür, ammâ müferrihdır. Cisir başında nehr-i Cermat'dan dollâb ile hammâma su

çekilür.

Yüz aded dükkânları ve müte‘addid kahvehâneleri var.

İki tekyesi var. Biri şehrin garbında tekye-i (---) (---) âsitâne-i Bektaşiyândır. Sultân-ı fakr bir küçük kubbe içinde medfûn olup etrâfında cihâz-ı fakrdan çerâğ ve alem ve def ü kudûmler ve post ve hırka ve seccâdeler ile müzeyyen bir kubbe-i pür-envârdır. Dahi etrâfı gül [ü] gülistân ve bâğ u bostân bir murgzâr-ı cân hezâr bir tekye-i Âl-i Abâdır. Beş on dâne pây-bürehne ve ser-bürehne âşıkânları var.

Tekye-nişîni Hüsâm Dede hod tekmîl-i fünûn etmiş bir pîr-i fânî cânlar cânıdır, ammâ kerâmât-ı azîz sâhib-i şühedâ oldur kim kaçan azîz-i merhûm Gâzî Orhan asrında bu şehre Hacı Muhammed Bektaş hazretleri izniyle bu şehre gelüp müsâfir olduklarında bu şehir ol zamân kefere destinde imiş. Kral sayd [u] şikârdan gelirken bu tekye mahallindeki hıyâbâna uğrayup görse kim bir alay abdâlân def [ü] kudûmların çalup âyîn-i Âl-i abâ ederler. Kral-ı dâll bunlardan hazz edüp şikâr etdiği geyiğin birin bu dedelere verüp, "Tîz pişirin bile yeyelim" deyü kral dedeler ile hem-celîs oldukda hemân azîz-i merhûm sığını pâk soyup bir kuru çam ağacına geyiği geçirüp meydân-ı mahabbete koyup cümle fukarâ def [ü] kudûm çalarak tevhîde meşgûl olup ot yanmadan tütün tütmeden harâret-i tevhîd ile tarfetü'l-ayn içre kralın gözü önünde çiğ sığın tennûrda pişir gibi pişüp kral dahi tenâvül ederken hemân kebâb şişi olan kuru çam ağacını azîz yere *bismillâh* ile sancup ol ân ol şiş ağacı yeşerüp bir sebiz-gûn çam ağacı olur. Hâlâ azîzin âsitânesi önünde evc-i semâya ser çekmiş bir çam ağacıdır kim bu şehirde değil etrâf kurâ vü kasabâtlarda eyle çam ağacı yokdur. Kral bu âteşsiz gazâl pişdiğin ve kebâb şişi kuru ağac iken dıraht-ı sebze-vâr olduğun görünce cümle tevâbi‘iyle îmâna gelüp Orhan Gâzî'ye Dede ile gidüp tecdîd-i bî‘at edüp yine şehr-i Dobniçse'ye gelüp niçe zamân mu‘ammer olup hâlâ Dede Sultân ile Melik Habîb bile medfûnlardır kim hâlâ ***[175a]*** ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Bu tekyeden berü şehrin ortasındaki ağaç cisirden geçüp şehrin çârsû-yı bâzârıdır ve şehrin enseleri dağlar üzre gülistânlı bâğlardır.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan Dobniçse'nin mahbûbu ve mahbûbeleri memdûhdur ve halkı gâyet garîb-dost olup ni‘metleri fukarâ ve mesâkîne mebzûdur.

Ve hükm-i Âl-i Osmân'da üç aded şehr-i Dobniçse vardır. Biri Sava nehri kurbunda nehrin öte kenârında Kosdaniçse kal‘asına karîb kal‘a-i Dobniçse'den bu Dobniçse ma‘mûr ve ganîmetdir ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehû bundan kalkup yaya cânib-i şarka gidüp bir merhalede,

Menzil-i karye-i Durgan: İki yüz hâneli Bulgar kefereleri köyüdür. Andan yine semt-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i ziyâret-i Balı Efendi Sultân: Bir hıyâbân ve ormanistân içre yüz hâneli ve bir câmi‘li ve Ekmekcizâde Ahmed Paşa'nın bir kurşumlu hânı ve bir ılıcası olduğu mukaddemâ sene 1062 târîhinde Melek Ahmed Paşa ile yine Rûmeli eyâletine mutasarrıf oldukda ziyâret-i kutbü'l-aktâb Balı Efendi mahallinde evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu gelişimizde bu

mahalden Melek Ahmed Paşa efendimizle cümle a‘yân-ı vilâyet istikbâle çıkup bir alay-ı azîm olmuşdur kim ta‘bîr olmayup (---)

Sene (---) Cemâziyelevvel'in evvelki bâzâr günü şehr-i azîm Sofya'ya dahil olundu. *Allâh âkıbet hayırlığı vere.*

Dörd ay bu şehirde şeyhzâde Çelebi ve Hazînedâr Mehemmed Ağa ve Ya‘kûb Ağa ve Ya‘kûb Çavuş ve Durganlı Mehemmed Ağa ve niçe a‘yân [u] kibârlar ile zevk u şevkler ederken efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya Âsitâne-i sa‘âdet tarafından bir kapucubaşıyla hatt-ı şerîf gelüp,

"Sen ki vezîr-i rûşen-zamîr lalam Melek Ahmed Paşa'sın, hatt-ı şerîfim vusûl buldukda bir ân durmayup Serdâr-ı mu‘azzamım Alî Paşa ile ma‘an Erdel gazâsına Rûmeli sancaklarıyla ale'l-umûm birden bine, binden yüz bine varınca asker-i Rûmeli ile sefer-i hümâyûnuma me’mûrsun ve eyâletinde olan cümle kazâlara emrler pârekende edüp sefer mühimmâtı içün zahîre-bahâ cem‘ edüp mükellef ü mükemmel kapun ile Erdel gazâsına gidüp hatt-ı şerîfime amel edesin" dedikde, paşa-yı müdebbir "El-emrü emrüküm" deyüp ol ân tuğları du‘â ve senâ ile sarây meydânına çıkardı.

Bu hakîr şehr-i Sofya'dan on kadılık yere zahîre-bahâya gitdiğimiz konakları bildirir

Evvelâ paşadan yigirmi kıt‘a emrler ile hayır du‘âsın alup elli aded pâk müsellâh yiğitler ile şehr-i Sofya-i sâfiyyeden çıkup cânib-i garba *bism-i İlâh* ile **karye-i Balı Efendi**'de bir gece mihmân olup Balı Efendi hazretlerin ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp ale's-sabâh *bism-i İlâh* ile sene (---) Ramazânü'l-mübârekinin ibtidâ Cum‘aertesi gün bir merhale gidüp,

Menzil-i karye-i Durgan: Andan Rila dağını dâmenlerinden geçüp,

Sitâyiş-i cebel-i âlî Rila: şehr-i Dobniçse ile Samakov dağı mâbeyninde bir kûh-ı ser-bülenddir kim bir ucu Samakov dağları ve bir tarafı Destpot Kral yaylağına müntehî tûfân-ı Nûh'dan beri selc [ü] yah pâresi eksik değildir. Binden mütecâviz âb-ı hayâtları var. Sünbül ü reyhân ve misk-i Rûmî ve zerrîn-i gûnâ-gûnların râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Hattâ on bin egrek koyun yaylanır yaylağ-ı azîmdir kim Gekbiziyye'de Koca Mustafâ Paşa evkâfı Rila yaylasıdır. Kırk elli yerde âhen ma‘denleri vardır ve kûh-ı yaylağ-ı Destpot bu Rila'nın cânib-i şarkîsinde ol dahi bir yaylağ-ı ibret-nümâdır. İnşâ’allâh anı da mahalliyle yâd edevüz. Ba‘dehû bu Rila yaylağı dâmeninden aşup bir merhalede,

Menzil-i kasaba-i Dobniçse: Andan karye-i Memlova'i geçüp,

Menzil-i şehr-i Köstendil: Andan,

Menzil-i kal‘a-i Bayrâm Paşa: Bunda mahkeme-i şer‘-i Resûl'de mihmân olup cümle a‘yân-ı devlet ve erkân-ı izzet huzûrunda buyuruldı-ı şerîf tilâvet olunup mukaddemâ katl olunan Bayrâm Paşa mütevellîsinin kâtilleri Dizdâr Ağa ve Martolos ağası Kâsım Ağalar olduğu subût bulup izn-i şer‘ile dizdârı ve Kâsım Ağa'yı kaldırup hân-ı şerîfde at fişkısı içre demire urup hâh-nâ-hâh mâbeyne maslahatın görüp maktûl mütevellî Mahmûd Ağa'nın yetîm ve yetîmelerine beş kîse ve on kîse paşaya

ve iki kîse kethüdâmıza ve bir kîse kadıya ve iki ***[175b]*** kîse hakîre ve bir kîse tevâbi‘imize bir eyi hidmet alup hüccet-i şer‘iyye ile müdde‘îleri sulh edüp cümle mâlı şehr-i Sofya'ya gönderüp dizdârı ve Kâsım Ağa'yı hapsden ıtlâk edüp, hakîr zahîre-bahâ devrine revâne olduk.

Andan taraf-ı cenûba ma‘mûr kurâlar geçüp, **karye-i Saça**, andan **karye-i Nemaniçe**, andan **menzil-i Kilisalı**, bunlar kefere köyleridir. Andan,

Evsâf-ı nehr-i Vardar püllü, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Köpürlü

Lisân-ı Latin'de bu kal‘anın (---) (---) ndir ve bânîsi Sırf krallarından Destpot Kral'dır, ammâ fâtihi sene 788 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr'dır, be-dest-i Timurtaş Paşa feth edüp bu nehr-i Vardar üzre bir cisr-i kavî inşâ etmeğile bu şehir ol cisir ismiyle müsemmâ olup şehr-i Köpürlü derler. Kal‘ası şehirden nısf sâ‘at aşağı ba‘îd bir kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsında bir vîrân küçük kal‘acıkdır, ammâ gâyet sa‘b püşte-i âlî üzredir. Sehel mâl ile amâr olsa bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a olurdu, zîrâ bir tarafda havâlesi yokdur, ammâ şehri beride nehr-i Vardar'ın iki cânibinde yalçın kayalar üzre kat-ender-kat nehre nâzır kârgîr binâ kiremit ve kayagan örtülü ma‘mûr kasabadır kim mezkûr cisir ile beri şehirden karşu kıble tarafındaki bâzârlı tarafına geçilir.

Rûmeli eyâletinde Köstendil sancağı hâki voyvadalığıdır ve yüz elli akçe şerîf pâyeli kazâdır. Dizdârı yokdur, ammâ sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Ve cümle dörd mahalledir ve cümle bin aded kayagan örtülü bâğsız ve bâğçesiz kayalar üzre hânelerdir ve sokakları hudâî kaldırımlıdır ve cümle (---) aded mihrâbdır.

..... (1.5 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Tekye ve medrese [ve] mekteb-i tıflânı ve mahkeme dibinde kesîf hammâmı var ve nehr-i Vardar üzre dörd göz ağaç köprü başında bir küçük hânı var ve elli mikdârı dükkânları var, ammâ her şey bulunur.

Âb [u] havâsı letâfetinden mahbûbe zenâneleri var. Cümle yassı başlı olup siyâh bez ferrâce geyerler.

Bâğ u bâğçeleri şehirden ba‘îddir ve halkı cümle garîb-dost âdemlerdir kim ni‘metleri mebzûldür.

Suları cümle Üsküb'den gelen nehr-i Vardar'dır. Andan aşağı Ofcabolu nevâhîlerine cereyân ederek kurâları rey eder. Andan yine cânib-i cenûba gidüp bir sâ‘atde,

Karye-i Çeltikçi: Bir dereli zemînde bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘li müselmân köyü ve ze‘âmetdir. A‘yânı Osmân Ağa ve Ya‘kûb Ağa'dır ve cümle yetmiş aded kayagan örtülü evlerdir. Andan yine taraf-ı lodosa bir buçuk sâ‘at gidüp,

Karye-i İzvor: Bir dere kenârında ve bir bayır dibinde yüz evli kâfir Bulgar köyüdür ve ze‘âmet köyü olup konak yeridir. Andan yine semt-i cenûba 6 sâ‘at yokuş yukaru Pirlepe yaylası olan muhâtara yerleri ve belleri aşup 3 sâ‘at dahi cânib-i cenûba yokuş aşağı ormanlar içre inüp,

Evsâf-ı kûh-ı Lipe, ya‘nî kal‘a-i metîn Pirlepe

Lisân-ı Sırf üzre "Pirlepe" demek (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi nâ-ma‘lûm bir kal‘a-i kân-ı bûm-ı Rûm'dur. Sene 784 târîhinde fâtîhi Gâzî Hudâvendigâr fethidir, be-dest-i Timurtaş Paşa. Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır.

Kal‘ası şehirden ba‘îd bir yalçın kara kaya üzre şekl-i müseddes seng binâ bir kal‘a-i zîbâdır kim aslâ bir tarafda havâlesi yok gâyet sa‘b ve metîn ve burc [u] bârûsu muhkem bir kal‘a-i bâlâdır, ammâ hâlâ içinde üç kefere hânesi ve dizdâr evinden gayrı eser-i binâdan bir şey yokdur. Ancak tâ fetihden berü anbârlarında leb-ber-leb daru durur.

Ve şehri kal‘adan bir top menzili maşrık cânibinde bir vâsi‘ sahrâ-yı kumsal içre ma‘mûr şehirdir ve a‘yân [u] eşrâfi gâyet çokdur. Hattâ Koca Arslan Paşazâde Beğefendi hânedân sâhibidir. ***[176a]***

Ve şehri cümle on mahalle ve cümle bin aded kârgîr binâ vâsi‘ cinânlı hânelerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Çârsû içinde Alaybeğ câmi‘i tahtânîdir. Arslan Paşa câmi‘i

..... (1 satır boş).....

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mescidleridir.

Medrese ve tekye ve mektebi ve bir hânı var. Kapusu üzre târîhi budur:

Ey Hudâî rûh-ı kudse sorıcak târîhini

Bir müverrih dedi kim bâdâ imâret ber-mezîd

Sene (---)

Ve bir müferrih hammâmı var ve cümle iki yüz dükkânı var. Halkının kârı ekseriyyâ bıçak ve çakı işlerler.

Ve bu şehir içre aslâ çamur olmaz, zîrâ bir kumsal pâk zemîne vâki‘ olmuş şehr-i vasatü'l-hâldir ve şehrin kıble cânibi bir azîm sahrâ-yı mahsûldârdır kim nehr-i Vardar cereyân etdiği nümâyândır.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri bulunur ve halkı sayd [u] şikâra mâ’illerdir, zîrâ dağlarında ve bâğlarında şikârgâhları çokdur ve ekseriyyâ halkı Bulgarca kelimât ederler, zîrâ cümle re‘âyâları Sırf ve Bulgardır.

Ve bu şehrin ekseriyyâ imâristânı merhûm Koca Arslan Paşa hayrâtıdır.

..... (1 satır boş).....

Andan yine cânib-i cenûba Pirlepe sahrâsı içre gidüp,

Evsâf-ı belde-i ma‘mûr u müzeyyen şehr-i Manastır

şehr-i kadîmdir deyü müverrihân-ı Latin eyle tahrîr etmişler kim tâ İskender-i Kübrâ asrında bunda bir ma‘bedgâh deyr-i kadîm var idi. Ba‘dehû İskender vefâtından sene 882 mürûrunda mevlûd-ı Resûl-i Kibriyânın rahm-ı mâderden müştak olduğu gece bir zelzele-i azîm olup bu şehirdeki manastır münhedim olup yine amâr ederler. Hâlâ ol deyr-i kadîm ismiyle müsemmâ olup ilâ hâze'l-ân efvâh-ı âlemde Manastır şehri derler.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde maktû‘ü'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem Sultân Ahmed Hân'ın duhter-i pâkîze-ahteri Fâtıma Sultân'ın hâssıdır kim yigirmi yük akçe iltizâm ile voyvadası yüz âdem ile hükûmet eder.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kadılıkdır. Cümle üç yüz altmış pâre nâhiye kurâlarında kadılara beher sene ber-vech-i adâlet on beş kîse-i Rûmî olur.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve harâc emîni ve şehir kethüdâsı ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi‘mârbaşısı vardır, ammâ dizdâr ağası yokdur, zîrâ sene 788 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr bu kal‘ayı feth edüp temelinden kal‘a-i mezkûr Manastır'ı münhedim etdi. Anıniçün dizdârı ve neferâtları yokdur.

Zemîn-i şehr-i Manastır: (---) dağı zeylinde nehr-i (---) kenârında bir vâsi‘ ova içinde mezkûr nehrin yemîn [ü] yesârında bir şehr-i azîmdir kim on yerden ağaç ve kârgîr cisirler ile geçilir şehr-i kebîrdir. Cânib-i erba‘ası ve şehir içi niçe bin dıraht-ı kebîrler ile zeyn olmuş bir hıyâbân-ı Rûm içinde kalmış dırahtistânlı şehirdir. Bir âdem tâ şehir içine girmeyince hıyâbândan şehri göremez. Tâ bu mertebe koyah u sâyedâr şehirdir.

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı büldân: Cümle yigirmi bir mahalledir.

..... (1.5 satır boş).....

Meşhûr mahallât bunlardır.

Der-ayân-ı sarây-ı kibâr [u] a‘yân: Cümle üç bin aded sağîr ü kebîr serâpâ kiremitli tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i ra‘nâlı büyûtlardır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr bunlardır.

Der-fasl-ı cevâmi‘hâ-yı muvahhidân: Cümle yetmiş aded mihrâbdır. Evvelâ cisr-i kebîr başında İshâk Efendi câmi‘inin târîhidir:

Avn-i Bismillâhirrahmânirrahîm

Tâlibe târîhe binâ‘ü'l-kadîm

İshâk ibn İsâ fâzâ ed

Dâme sa‘d ez-an ebâ'n-na‘îm

Kad benâhu câmi‘en ni‘me'l-binâ

İn kazâ min şânihi ni‘me'l-alîm

Sümme emlâ mülhemen târîhahu

Vahde Bismillâhirrahmânirrahîm

Sene (---)

Ve çârsû içre Mahmûd Efendi câmi‘inin târîhidir:

Hak budur kim bu câmi‘-i pür-nûr

Verdi şehr içre gün gibi revnâk

Ey Leâlî denildi târîhi

Ma‘bed-i ümmet-i Resûl-i Hak

Sene (---) **[176b]**

Ve Gâzî Haydar Paşa câmi‘i gâyet musanna‘ ma‘bedgâhdır ve Çıkrıkçılar içinde Hacı Beğ câmi‘i ve bezzâzistân kurbunda Çavuş câmi‘inin cemâ‘ati gâyet çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i mesâcid-i âbidân: Cümle (---) aded mahalle eyneleridir.

..... (1.5 satır boş).....

Der-zikr-i medâris-i âlimân: Cümle dokuz aded dârü't-tedrîsdir. Cümleden medrese-i Dülbend Kadı mükellefdir.

..... (1 satır boş).....

Der-vasf-ı dârü'l-kurrâ-i hâfızân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-medh-i dârü'l-hadîs-i müfessirân:

..... (1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i dârü't-ta‘lîm-i tıflân-ı püserân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı hânkah-ı fukarâ-yı abdâlân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-cem‘-i çesmesâr-ı mâ-i revân:

..... (1.5 satır boş).....

Zikr-i sebîlhâne-i teşnegân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-ta‘rîf-i mihmân-sarây-ı kârbân:

..... (1.5 satır boş).....

Tavsîf-i hân-ı hâce-i tüccârân:

..... (1.5 satır boş).....

Fasl-ı hammâmât-ı rûşenâ-yı gâsilân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle 900 dükkândır, ammâ çıkrıkçılar içi ve derziler içi ve kırk aded kahvehânelerinde gûyende zenânları çokdur ve kal‘a-misâl demir kapulu kubâblar ile mebnî bezzâzistânı gâyet mükellefdir ve ankâ hâcegîyânları vardır.

Reng-i rûy-ı pîr-i nâ-tüvân ü cüvânân:

..... (2/3 satır boş).....

Sitâyiş-i mahbûbe-i mahbûbân:

..... (2/3 satır boş).....

Ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân:

..... (2/3 satır boş).....

Ve cerrâh-ı fassâdân-ı üstâdân:

..... (2/3 satır boş).....

Sulehâ-yı sâhib-i vera‘ meşâyihân

..... (2/3 satır boş).....

Ta‘rîf-i musannifîn-i şâ‘irân:

..... (2/3 satır boş).....

Mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

..... (2/3 satır boş).....

Havâ-yı bâd-ı sabâ-yı hayât-ı câvidân:

..... (2/3 satır boş).....***[177a]***

şehr içre cereyân eden âb-ı hayevân: Kûh-ı Kevat ve kûh-ı Resna ve kûh-ı Ustok yaylalarından cem‘ olup iner. Nehr-i Vardar'[a] karışır.

Aded-i çâh-ı mâ-i hânedân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-beyân-ı ekâlim-i arz-ı büldân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-ilm-i tâli‘-i nücûm-ı imâristân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-kabâ-yı ünâs [u] merd-i meydân:

..... (2/3 satır boş).....

Fasl-ı libâs-ı tâ'ife-i nisvân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-beyân-ı nâmhâ-yı bintân-ı zenân:

..... (2/3 satır boş).....

Esmâ-i gulâm-ı halka-begüşân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-ayân-ı nâmhâ-yı cevâriyân:

..... (2/3 satır boş).....

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân:

..... (2/3 satır boş).....

Bî-medh kenîse-i kıssîsân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi'ât:

..... (2/3 satır boş).....

Fasl-ı kâr [u] kisb-i ağavât:

..... (2/3 satır boş).....

Der-medh-i hubûbât-ı mahsûlât: Manastır keteni Mısır keteninden ziyâde meşhûrdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Alâmet-i me'kel-i dâr-ı it'âm-ı imârât:

..... (2/3 satır boş).....

Der-medh-i ni‘met-i Hudâ-yı me’kûlât:

..... (2/3 satır boş).....

Sitâyiş-i me’kûlât-ı müsmirât

..... (2/3 satır boş).....

Hayât-ı cân-perver olan meşrûbât:

..... (2/3 satır boş).....

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât:

..... (2/3 satır boş).....

Der-lehce-i ahâlî-i ıstılâhât:

..... (2/3 satır boş).....

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı merâm-ı erbâb-ı hâcât

Bu şehr-i Manastır'ın cânib-i garbında şehir ucunda ve gayrı yerlerde cümle yigirmi yedi aded teferrücgâh [u] mesîregâhlar vardır, ammâ cümleden şehrin semt-i garbîsi tarafında Ohri yolu üzre merâmgâh-ı (---) cümleden havâdâr ve koyah hıyâbân-ı Acem'dir. Malatıyye'nin Aspuzu'su ve Konya'nın Merâm'ı ve Darende'nin bâğı, Kefe şehrinin Sudak bâğı ve bu şehr-i Manastır'ın (---) Rûm ve Arab u Acem seyyâhânları içre meşhûr teferrücgâh-ı ferah-fezâ hakkında Sultân-ı şu‘arâ Leâlî Manastır'ı şehrengîz etmişdir. Hakîkatü'l-hâl görmeğe muhtâc bir mesîregâhdır kim her köşesinde gûnâ-gûn maksûreler ve müte‘addid sâyedâr ve çemenzâr nişîmenler ve müte‘addid kâh-ı vâlâ-yı nüzhet-eserler ve yetmiş seksen aded hücre-i musanna‘lar ve gûnâ-gûn külbe-i müfîd [u] muhtasarlar ile ârâste ve niçe yerde aşren-fe-aşren havz-ı latîfler ile pîrâste olmuş dil-küşâ vâdîdir ve evc-i âsumâna ser çekmiş dıraht-ı gûnâ-gûnden çınar ve şimşâd ve ar‘ar ve sanavber ve bîd-i ser-nigûn eşcârâtların zıll-ı himâyelerinde ark ark cereyân eden uyûn-ı nâbların kenârelerinde gûnâ-gûn kebâb çevirecek su dollâblarına kebâb şişlerin koyup dollâblar âheste âheste deverân ederek kebâblar mevlevî-vâr semâ‘ ederek hakkâ ki puhte olur.

Ve bu mahalde yine niçe yerde matbah-ı keykâvûsları var ve bir kûhsâr yer olmak ile vakt-i seherde feryâd u figân-ı andelîbânın hezâr hezârân nâliş-i feryâdları velvele-endâzdır.

Ve bu cây-ı müferrihda cemî‘i âşıkân sâdıkan uşşâkân herkes yârân-ı bâ-safâlarıyla cavk cavk olup semt semt bir hay huy-ı sâz u sûz nağamât-ı asvât-ı hazînler ile mutrıbân hânende ve sâzendegânlar Hüseyin ***[177b]*** Baykara fasılları etmede. Kimisi mahbûblarıyla havz-ı şâfi‘îler içre perendebâzlıklar

edüp gavvâs-ı bahr-i ma‘ârif-vâr ol gümüş balıkları gibi peri-peyker ve melek-manzar gulâm-ı nâ-resîdeler âşıklarıyla kuc-kucak olup deniz mâlikleri gibi şinâverlik edüp felekden kâm alırlar.

Bir tarafda dahi meddâhân şâ‘irân-ı mahalhânlar gûnâ-gûn fasıllar etmede. Ba‘zı yârânlar haymeleriyle gidüp bir iki gün mihmân olup ayş [u] işret ederler bir cây-ı sürûr, İremezât-ı bî-minnetdir kim medhinde lisân kâsirdir. Andan mesîregâh (---) (---)

..... (2 satır boş).....

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Manastır: Ba‘zılar Menasitr yazarlar, zîrâ ebü'l-kelâm ve hattât ve şâ‘ir ve fusehâ-yı bülegâ ve ulemâ-yı sulehâsı çokdur, ammâ şehir sûhtevâtları ol perîşânî serçe yuvası destârlarıyla beline pala kortelasın takup eşkıyâlık etdiklerinde avâm-ı nâs eyle sefâheti edemezler. Pâk mahbûb dilber köçekler hep anlardadır. Kahvehâneden ve güft u gûy mesâvî hânelerden çıkmayup zemm ü nemm ve lu‘b u lehve meşgûllerdir. Ve Arnabud eşkiyâları dahi çokdur, ammâ cemî‘i halkı yârândan şûh şengül ve sebük-rûh âdemlerdir ve ankâ bâzergânları ve hacıları gâyet çok olmağile gâyetü'l-gâye hayrât [u] hasenât yapmağa mâyillerdir.

Hâlâ bu şehir içre kırk yedi yerde rasâs-ı hâs nîlgûn kurşum ile mestûr imâretler vardır. Hattâ bedâstân dahi eyle metîndir, ammâ biz bu şehirde iken bir gece Yano nâm bir haydûd beş yüz kefereler ile şıpka dağından meş‘aller ile gelüp bî-bâk ü bî-pervâ bezzâzistânın kapuların kırup yetmiş bin nakid riyâl ve bu kadar akmişe-i kâlâ-yı vâlâ-yı fâhireler alup sâlimîn ü gânimîn tüfeng şâdumânı ederek sek ber-sahrâ gitdiler. Böyle bir şehr-i mu‘azzamda bir ferd-i âferîdeden kimesne çûn [u] çirâ diyemediler. Garîb temâşâ oldu.

..... (4 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Manastır: (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Andan yine cânib-i cenûba bir merhalede,

Evsâf-ı kân-ı Filoriyye, ya‘nî kasaba-i Filorina

Kân-ı filoridir, ammâ fürûzîne tab‘ Filorinalı değildir. Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde hâkimü'l-örfü (---) (---) ve hâkim-i şer‘i yüz elli akçe kazâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve harâc ağası Bostâncı Mehemmed Ağa'dır. şehri bir vâsi‘ dere içre vâki‘ olmuş ol kadar ma‘mûr değil kasabacıkdır.

Cümle altı mahalle. Tekye mahallesi ve Kara Ahmed Ağa mahallesi ve şeyh mahallesi meşhûrdur ve cümle bin beş yüz aded kiremit ile mestûr bâğ-ı cinînli kârgîr binâ hânelerdir, ammâ seyrekdir, büyûtlardır. Cümleden Kara Ahmed Ağa ve Bostâncı Mehemmed Ağa ve şeyhi Efendi sarâyları ma‘mûrdur.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) câmi‘i cemâ‘ati çokdur ve Kara Ahmed Ağa hânesi yolu üzre (---) (---) câmi‘i gâyet binâ-yı müferrihdır kim gûyâ câmi‘-i selâtîndir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhûr cevâmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle üç aded dârü't-tedrîs-i âlimânı vardır ve bir aded tekye-i Halvetîsi var, ammâ aceb hânkah-ı Hazret-i Alî'dir ve Alî Dede nâmıyla meşhûr şeyh-i pür-nûr ehl-i hâl kimesnedir.

Ve cümle yedi aded mu‘allimhâne-i sıbyândır. Cümleden sâhibü'l-hayrât Kara Ahmed Ağa mektebi evkâf-ı kavîdir.

Ve cümle iki aded hammâmdır, ammâ çârsû kurbundaki hammâm gâyet müferrihdır, ammâ bânîsin su’âl etdim, "hammâm-ı atîkdir" dediler.

Ve iki hânı var. Ol kadar hân-ı kebîrler değillerdir.

Ve cümle yüz aded dükkânlardır. Her esnâf metâ‘ı bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur.

Memdûhâtından bunun dahi kebâbı meşhûrdur ve ak kenârlı gömlek bezi dahi memdûhdur.

Ve bu şehrin maşrık ***[178a]*** cânibi kend-i âbâdânlar ile bezenmiş mahsûllü sahrâ-yı bî-nihâyedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı rabta-i Filorina: Halvetî tekyesinde ziyâret-i Murâd Efendi. (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i garba meyyâl 8 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i Gölikesri

Bu kal‘a Kavala sâhibi Feylekos-ı Yunanî binâsıdır. Lisân-ı Rûm'da bu kal‘aya (---) derler, ammâ sene (---) târîhinde Rûm keferesi destinden Koca Murâd Hân-ı Sânî feth edüp gölünün vâsi‘liğin görüp "Gölü kesîr" buyurduklarından, ya‘nî "gölü çok"dan galat-ı meşhûr evlâ olup hâlâ elsine-i nâsda "Gölikesri" derler. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Sultân Murâd-ı Râbi‘ hemşîresi, ya‘nî Sultân Ahmed'in duhter-i pâkîze-ahteri ve Cânpoladzâde Hüseyin Beğ efendimizin vâlide-i müşfikası Fâtıma Sultân efendimizin hâssıdır kim kırk yük akçe iltizâm ile Tophâneli Kadrî Ağa hâkim-i örfdür. Ve hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîni yüz elli akçe kazâdır ve yüz on pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve kal‘ası bir azîm âb-ı hayât buhayrenin cânib-i garbîsinde cezîre-misâl bir yalçın kaya üzre şekl-i müseddes şeddadî seng-tırâş binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ dîvârı gâyet âlîdir.

Ve cânib-i garba nâzır iki kat metîn ve muhkem demir kapuları var. Gûnâ-gûn âlet-i ceng ü hıyel ile ve demir asma kafesler ile ârâste bâb-ı kavîdir. Bir kerre bu kapudan Venedik kâfiri şebhûn edüp bu kal‘aya istîlâ eder.

Ba‘dehû Rûm keferelerine Fireng-i bed-rengin bu kal‘aya mâlik olmalarıyla Rûm fecerelerine dâğ-ı

derûn olup Gâzî Evrenos'a Rûmlar i‘ânet ve Firengler'e ihânet edüp kal‘ayı Rûmlar Gâzî Evrenos'a feth etdirüp ol zamândan berü ilâ mâşallâh dest-i Âl-i Osmân'da mü’ebbeddir.

Dizdârı ve elli aded neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve on bin kefereye harâc ağası hâkimleri vardır.

Ve derûn-ı hisârda cümle iki yüz aded bâğ u bâğçesiz hisâreri hâneleri var. Aslâ Rûm kefereleri yokdur ve buğday anbârları ve cebehâne mahzenleri var, ammâ iç el olmak ile cebehânesi ve topları azdır, ammâ her gece dîdebânları kal‘a bekleyüp mehterhâne çalınur ve göle nâzır metîn üstüvâr ebrâcları vardır.

Ve kal‘anın kapusu dibindeki büyük kullede Sultân Mehemmed câmi‘i var, ammâ küçükdür ve Sultân Süleymân câmi‘i var. Ol dahi küçük câmi‘dir ve kal‘adan taşra Kadı câmi‘i ve üst yanında Namâzgâh. Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve cülye varoşda yigirmi mahalledir. On altısı kefere mahallâtlarıdır ve biri Yahûdî mahallesidir. Kefereleri cümle İslâmbol'un vüzerâya hidmet eden ankâ Rûm kefereleri cümle bu Gölikesri'de sâkin olup cümle evleri ahmer levn musanna‘ kiremitler ile mestûr acâ’ib ü garâ’ib ve sarây-ı ma‘mûrlardır kim cümle evleri sâhil-i gölde kayıkhâneli ve şâhnişînli İslâmbol tarzı kat-ender-kat sarâyları limanlı hânedânlardır ve gayrı fukarâ hâneleriyle cümle iki bin beş yüz aded hânelerdir kim cümle evleri göle nâzırdır.

Ve bu şehir ve kal‘a gölün cânib-i garbîsinde kayalar üzre vâki‘ olmuşdur, ammâ sokakları daracıkdır.

Medresesi ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi yokdur, ammâ bir mektebi var, zîrâ müselmânı gâyet azdır. Olanları da kavm-i haylâzdır. Lisânları Urûm lehcesi üzre olup "varmisik, gelmisik, o bizim afendimisdir, ya niçi bize gelememişsiz, hasretiniz anmisik, belkim bize gelmemiş deyü çok bakmisik" deyü bu gûne kelimât ederler, ammâ gâyet ehl-i tab‘ geçinüp fodul ve ehl-i zevk âdemlerdir, ammâ ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘atden geçinir âdemlerdir.

Ve bu şehirde cümle iki kesîf hammâmdır. Biri göl kenârında mâ-i buhayre-i zülâldendir. Biri mu‘attaldır. şitâ eyyâmında işler, lâkin Temmuz eyyâmında bu şehir içre göl var iken halkı hammâma muhtâc değillerdir.

Ve cümle yüz aded dükkânları var. Ekseriyyâ balık kurusu ve bakkal ve zenânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur ve cemî‘i şâhrâhları zâtî kesme kayalı pâk ve mücellâ kaldırımdır ve kal‘ası dahi göl içinde bir burun kaya üzre gûyâ ada-misâldir, ammâ karaya ittisâli vardır. Bunun dahi kaldırımları hemçünân kesme kayalardır.

Ve cümle yetmiş aded kenîseleri var. Cümlesi gölün kenârında papas ve bıtrîk ve keşiş ve kıssîs ve ruhbânları ve ladika ve mitrepolid ve kalayorozlarıyla memlû duyûrlardır. ***[178b]*** İslâmbol'un ve gayrı diyârın tâ Maskov vilâyetinin Gürcî kefereleri nden bu kenîselere nezerâtlar gelir.

Ve cümle dağlarında üç bin aded bâğlardır. Memdûhâtından şırası ve beyâz francıla ekmeği meşhûrdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden Rûm muğpîçe gulâmları var kim cezîre-i Sakız'da eyle mahbûb gulâm-ı Mesîh yokdur. Ve mahbûbe keratse kızları var kim her biri fisdan-ı harîrlerinin dâmenlerin der-miyân edüp tâvûs-ı bâğ-ı cinân gibi reftâr etdikde görenin aklı gider.

Sitâyiş-i buhayre-i Gölikesri: Bu buhayre-i âb-ı zülâlin dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil yigirmi dörd mîldir ve müdevverü'ş-şekilden tûlânîce şekl-i bâdemî vâki' olup umku elli kulacdan ekall fecci vardır, ammâ kenâreleri beşer onar kulaç yerleri vardır. Gâyetü'l-gâye şîrîn âb-ı hayâtdır kim İslâmbol'da gûyâ Kâğızhâne suyudur ve bunda cümle ehl-i beled esbâbların gasl edüp aslâ sabun sürmeden her siyâbları gül pembe-misâl beyâz olur. Anıniçün bu şehirde sabun makbûl değildir.

Ve gölünde niçe bin elvân simâk-i semînleri sayd olunur kim rub'-ı meskûn buhayrâtlarında nazîri yokdur, zîrâ dağlarında hâsıl olan nebâtât [u] giyâhâtları bârân-ı rahmet selleri bu buhayreye döküp mâhîler ol nebâtâtları yeyüp semîn olurlar.

Der-beyân-ı zamân-ı sayd-ı perâst

Kaçan kim rûz-ı Kasım olur cemî'i sayyâd-ı mâhîlerin her biri bu göle yüzer araba çalıları döküp nişân koyup herkes mülk eder ve cümle balıklar mezkûr çalılar içinde mesken edinüp, ba'dehû bahâr eyyâmında pelayiş(?) ta'bîr ederler bir gün vardır. Bu gölün emîninden cümle balıkçılar izin alup herkes gemiler ve kayıklar ile göle dökdükleri çalılar üzre hisselerine varup ağlar ile ve çatal harbeler ile niçe kerre yüz bin balıkları avlayup emîne öşrün verirler. Ve cemî'i küffâr memleketlerinden bâzergânlar ol günde hâzır bulunup niçe yüz bin guruşluk balıklar alup tuz ile salamura edüp vilâyet vilâyet balığından götürürler kim bu perâst günleri başka bir garâ'ib temâşâ gündür.

Hattâ Sultân Murâd-ı Râbi''e âlât-ı meclis içün bu mâhîlerden tuzlayup ılgar ile getirüp nakl-i meclis ederlerdi, zîrâ bu gölün mâhîleri misk gibi kokar, aslâ ve kat'â balık râyihası yokdur. Ve cemî'i hükemâ kavlince balık muzırdır, lâkin bu gölün balığın Fireng zahmına mübtelâ olanlar yese bi-emr-i Hudâ şifâ bulur. Bu balıkların kebâbı ve çorbası ve tavası gâyet lezîz ve latîfdir. Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr bu felek-i kec-revde çok tek ü bûm olup çok dâr [u] diyâr geşt [ü] güzâr eyledim, ammâ bu buhayrenin mâhîleri gibi mâ'ide görmedim. Gûyâ lezzetde ilikdir, ammâ cümleden memdûhu la'lgûn pul ile halk olunmuş alabalığı ve sazan ve levrek balıklarının her biri ellişer vukıyye gelir gûnâ-gûn mâhîlerdir, *ve's-selâm.*

..... (1 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Gölikesri: Göl kenârında tekye-i Kâsım Baba. Yine bizzât kendüler anda medfûndur. (---) (---)

..... (10 satır boş)..... ***[179a]***

..... (29 satır boş).....

Bu kazâları dahi seyr [ü] temâşâ edüp ve üç kazâdan üç yük akçe zahîre-bahâ alup yine cânib-i şimâle iki günde gidüp tekrâr,

Menzil-i kal‘a-i Gölikesri: Bunda dahi mahkemeden zahîre-bahâ defteri alup, üç aded mahzarlar ile,

Kal‘a-i Gölikesri'den Gölikesri kazâsına ve Karayek İçi kurâlarına ve Cum‘abâzârı kazâsına gitdiğimiz kurâları beyân eder.

Evvelâ Gölikesri'den cümle atları gemilere koyup gölü karşu geçüp göl kenârında,

Menzil-i karye-i Liçista: Büyük Urûm köyüdür. Andan **karye-i Zagorec,** andan

Karye-i Gülısıran: Bu köy bir sarp depeli kûh-ı bâlâ üzre sâfî kürekçi kefereleri ***[179b]*** köyüdür. Andan **karye-i Büyük Pelahor,** andan,

Kasaba-i Sagîr Na‘lband: Ayn-ı (---) kenârında bir vâsi‘ fezâ içre yüz elli hâneli ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve bir hânlı ve yigirmi dükkânlı Tophâneli Kadrî Ağa'nın serbest ze‘âmetidir. Andan 2 sâ‘atde,

Karye-i Kılar: İki yüz hâneli ve câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı müselmân köyüdür. Cum‘abâzârı kadısı bu karyede sâkin olup, andan dahi

Zahîre-bahâ içün defter alup gezdiğimiz kurâları beyân eder

Evvelâ karye-i Kulfal Obası ve karye-i Sılpova ve Hasanköy ve karye-i Pokravenik. Bunlar sâfî Urûm keferesi köyleridir kim nâzenin Urûm keratseleri var, kârları ipekçilerdir. Suluhâl yaylağı dibinde olmağile havâsı latîf olduğundan mahbûbeleri hûbdur ve cümle dağları ve bâğları bâdem ağaçlarıyla zeyn olmuş hûb havâ bir karye-i ra‘nâdır.

Andan **karye-i Kurucaova**, andan **karye-i Temirhânlı,** andan **karye-i Tarakçılar** ve **karye-i Özbekîler.** Bu mezkûr kurâlar Cum‘aâbâd kazâsı idi. Andan,

Karayek İçi kazâsı kurâların beyân eder

Cümle halkı Top-keşân Yörükleridir. Evvelâ karye-i Temirhânlı ve karye-i Hamza Fakılı ve karye-i Gerçekler ve karye-i Bezciler ve karye-i Devlethânlı ve Hacı Fakılu ve karye-i Dedeler ve karye-i şahinler ve karye-i Çukur Anbâr ve karye-i Süleler ve karye-i Daragonişte ve karye-i Kayalı Oba ve karye-i Dikli ve karye-i Devasiler ve karye-i İmadlu ve karye-i Koca Ahmadlu ve karye-i İncilü ve karye-i Menteşelü ve karye-i Himmetlü ve karye-i Karaağaç ve karye-i İshâklu ve karye-i Karagözlü. Bâlâda tahrîr olunan üç pâre kurâdan ahâlîleri cem‘ olup üzerimize gulû edüp,

"Biz top-keşân askerîsiyiz. Ellerimizde emrlerimiz vardır. Biz zahîre-bahâ vermeziz" deyü hayli ceng edüp bizden bir yiğidi şehîd edüp, anlardan on âdem mecrûh olup beş aded âdemlerin hâh-nâ-hâh

giriftâr edüp şehîdimiz mahkeme-i Resûl'e getirüp üç pâre kurâ halkından üç bin guruş kan-bahâ ve üç yük akçe zahîre-bahâ alup, andan karye-i Kullalar ve karye-i Erdoğmuşlar ve karye-i Karabınar ve karye-i Durgutlar ve karye-i Solinar ve karye-i Eynel Obası ve karye-i Kurdlar ve karye-i Tirepişte ve karye-i Gıranova ve karye-i Evrene ve karye-i Tirebne ve karye-i Fırankofça ve karye-i İn Obası ve karye-i Sindellü ve karye-i Evreşe ve karye-i Haydarlu ve karye-i Baraklu ve karye-i Cillu ve karye-i Temürhânlu ve karye-i Celilli ve karye-i Gemiciler ve karye-i Nâ'iblü ve karye-i Logoniçe ve karye-i Radoniş ve karye-i Büyük Hasançi ve karye-i Negoçan ve yine kasaba-i Na'lband şeşan dağlarında Manastır şehrin gâret eden Yano kâfir olmağile ol dağlarda olan kurâların mâlları tahsîl olmayup kaldıkda, cümle tevâbi'lerimiz bırağup yalnız bir gulâmımla at boynuna düşüp,

Sergüzeşt-i hakîri beyân eder

Üç sâ'atde şeşan dağına çıkup anı gördüm. Bir navortalı kâfir gelüp eydir: "Bire Türk sen bu dağda n'işlersin?" dedikde, hakîr eyitdim, "Bizim Yano Beğ dostumuza geldim. Buluşsam gerek" dedikde, kâfir gidüp yine gelüp, "Gel gidelim" dedikde, atdan piyâde olup sık orman içre giderken yemîn ü yesârda beş altı yüz harbalı kâfir bellerinde ikişer üçer tabanca tüfengleri ve ellerinde navortaları ile âmâde kefereler içre giderken iki tarafda belki üç yüz aded koyun ve hınzîrları kebâb ediyorlar ve Manastır şehrinden ve Maşkolor panayırından aldığı çukaları niçe yüz derziler keferelere esbâblar kesüp biçüp dikerler. Bunları temâşâ ederek geçüp ileri vardım. Gördüm ki bir başı telli kırmızı yağız yelekli mutarraş şahbâz kefere ayağa kalkup eydir:

"Bire âdem, hoş geldin"

Hakîr dahi, "Hoş buldum ve güler cemâline geldim" "Sen, bu dağa korkmadan nice geldin?" dedikde,

"Ayağıyla gelene Muhammed dîninde ve İsâ dîninde ölüm olmaz, ammâ ben ölmeğe geldim. Bu dağda olan köylerde zahîre-bahâ akçesi içün üç yük akçe kaldı. Mahkemeden kadı defter verdi. Melek Ahmed Paşa 'Kanı benim mâlım?' dese gerek. Biz dahi 'Alamadım' deyince, 'Kanı kadının arzı' dese gerek. Kadı ise arz vermeyüp Melek Ahmed Paşa beni haps edüp bu dağdaki mâlı benden alır. Ben de cânım acısından başım terkiye koyup size geldim. ***[180a]*** Sana ne düşerse eyle. İşte cânım, işte başım" dedikde,

Yano eydir: "Senin suçun yokdur. Hep sizin kadı kâfirlerinin suçudur. Anlar defter verüp vilâyet mü'zîleri ile kadılar re'âyâlara zulm ederler, ammâ inşâ'allâh biz ol kadıyı bir hâl ile öldüreyim ki ibret-i âlem ola. Bak a yiğit, sen beni bilir misin?" "Yok" dedim.

"Ben İslâmbol'da Mahmûd Paşa hammâmı dibinde şerbetçi Yano değil miyim ki sen bana bir kerre Gümrük Emîni Alî Ağa'dan harâcım kâğızın alıverdin" dedikde, cânım yerine gelüp,

"Henüz bildim" deyüp, berây-ı maslahat, "hay cânım" deyü öpüşüp, görüşüp bir kebâb-ı kuzu ta'âm yeyüp, ol ân üç yük akçe bârgîre tahmîl edüp on pastav prankona çuka ve elli top atlas ve on top Firengî basma ve on bârgîr yükü tütün ve hakîre iki yüz Venedik altunu ve aşağıdaki kırk aded tevâbi'lerime birer donluk saya çukalar ihsân edüp tâ benimle aşağı ovaya gelüp tevâbi'lerime vâsıl

eyleyüp gerüye dönüp cümle bârgîrler dahi bize kalup cümle tevâbi‘lerim âlem-i hayretde kaldılar. Anlara da çukaların ihsân edüp cümle mesrûr u şâdân oldular. Hamd-i Hudâ bu serdengeçdilik ile bir yük akçe yerine üç yük akçe ve bir yük akçe kadar metâ‘ alup bu uslûb üzre Cum‘abâzârı kazâsı mâlı tahsîl olup (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Eğribucak kazâsına gitdiğimiz kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ karye-i Beğcili ve karye-i Keçili ve karye-i Çârşenbebâzârı ve karye-i Adilli ve karye-i Eğribucak. Yüz hâneli ve câmi‘ ve hânlı ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı müselmân köyüdür. Bu re‘âyâlar cümle top-keşân Yörükânlarıdır kim hîn-i seferde balyemez toplarını çeken câmûsları sürüp top-keşânlık ederler. Andan,

Evsâf-ı menzil-i ziyâretgâh-ı âsitâne-i Memi Beğ Sultân Baba
kuddise sırruhü'l-azîz

Bu azîz sultân Hacı Bektaş Velî hazretlerinin tarîki hulefâlarındandır. Hattâ Deliorman diyârında medfûn olan Demir Baba Sultân bu Memi Baba Sultân'dan cihâz-ı fakrı kabûl edüp telâmîzlerinden olmuşlardır ve bu Memi şâh Sultân âsitânesi gibi Rûm ve Arab u Acem ve Horasan'da böyle bir binâ-yı azîm âsitâne görmedim, îmânım. Hattâ bizzât kendü vücûd-ı şerîfleri bir mürtefi‘ yerde çâr-kûşe bir kubbe-i âlî içinde âsûdedir. Ba‘zı cânlar bu türbe-i pür-envârın rûy-ı dîvârlarına on iki imâm tesbihleri ve gûnâ-gûn pâlhengler ve zerdesteler ve teber ve zil ve nefîr ve sapan-ı Dâvûdîler komuşlar, cânım.

Ve sultânın bizzât ser-i sa‘âdeti tarafında kendülerinin bir azîm kaşığı ve seccâde ve hırka ve tâcı ve alemleri ve kudûmu ve zilleri ve def nakkâreleri âmâde durur gülüm.

Ve Rûmeli'nde servi ağacı nâdir iken sultânın başı ucu tarafında türbeden hâric bir mevzûn servi dırahtı var kim bir diyârda eyle tarrâhî ve serâmed sebiz-gûn ve hemvâr servi görülmüş değildir ömrüm.

Ve âsitâne-i pür-envâr içinde olan huddâmân cemî‘i erbâb-ı züvvâra gülâblar ve ıtrı şâhî ve mâ-i kâdî ve mâ-i ezhâr nisâr edüp ûd-ı Mâverdî ve ûd-ı mülebbesler yakup kabr-i münevverin içinde rûh-ı Memi Cân şâd [u] handân olup cemî‘i ehl-i züvvâr demâğları mu‘attar olur, cânımın cânı.

Ammâ aşağı fukarâ meydânı aceb mihmânhâne-i dervîşân-ı dil-rîşân fakr [u] fâka erenlerinin tekyegâh-ı mihmân-sarâylarıdır pîrim.

Bu meydân-ı mahabbetin cânib [u] etrâfında ale't-tertîb dollâblar önlerinde birer dâne meşinden girde-bâliş-i nâliş önlerinde her fukarânın kurbân postları döşeyüp herkes bir ilme meşgûl olup kimi hezâr-pâre musanna‘ kaşıklar ve çevgân ve zerdeste ve keşküller yeyüp kifâf-ı nefs ederler, cânânım.

Ve yine bu meydân-ı nazargâhın meyânında gûnâ-gûn zeheb-i hâlis-misâl şam‘dân ve kandîldân ve çerâğdânlar var kim gûyâ her biri iksîr-i a‘zam gibi şa‘şa‘a verir eyliğim.

Ve bu meydândan hâric meydânda bir matbah-ı Keykâvûsî var kim ol dahi vâcibü's-seyrdir. Yetmiş

seksen aded pâ-bürehne ve ser-bürehne sîne-çâk yağ u balî-meşreb, pâk, ucub [u] enâniyyetden geçüp her birleri mertebe-i hâk olmuş hâk-âlûd cânlar riyâzât [u] perhîz-i mücâhede ile giryân ü nâlân ve şâd [u] handân yaşları göl göl olmuş teslîm dâğlı sîneleri bağlı yerleri şerha şerha sırımlı ve bâzûları maktelü'l-Hüseyin cirmli bî-pîrehen tennûre-i aşk içre sûhteliğin bir ten-dürüst cânların kimi aşbâz ve kimi habbâz ve kimi çerâğbâz ve kimi mihmândâr ve kimi meydândâr, kimi ahur-ı kamber-vâr hidmetlerinde ber-karâr merd-i meydânlar var, îmânım. Her birinin ahvâllerinden su'âl etsen her biri bir bâğın gülü ve bir sevdânın esîri ve bir Hudâ-yı ***[180b]*** Lem-yezel'in kulları, ammâ beyt:

Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkda tecellî

Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

Mazmûnunca her biri bu felek-i kec-reftâr-ı gerdûn-ı devvârın germ ü serdin çeküp terk ü tecrîd ihtiyâr etmişler kim, kimi mîr ve kimi emîr ve kimi mîr-i mîrân ve kimi tâ'ife-i kuzâtdan olup, âhir fânî dünyânın ahvâline vâkıf olup cümle raht ü baht u dârât [u] ihtişâmdan geçüp "Bir dost ve bir post" deyüp Memi şâh Sultân matbahında sûhte olup giryân ü nâlân ve biryân olmağı ihtiyâr edüp evkât-ı hamseleriyle mukayyed ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at bir alay âşıkân-ı sâdıkân-ı Rûm cânlardır, ey cânımın cânı ve ey ömrümün varı eyliğim îmânım.

Ammâ bu matbaha üstâd-ı bennâ bir gûne san'at harc edüp âteş-gede olan mahal üzre bir kubbe-i azîmin tâ ortasına bir küçük kubbe dahi inşâ edüp on iki terek Bektaşî külâhı gibi bir musanna' beyâz kubbe-i mücellâdır kim büyük kubbenin ortasına bu küçük kubbe kalın zincir ile mu'allâk asmış. Cümle âteş anda yanup tâ sultân-ı azîz zamânından berü bu âteş-gededе âteş-i sûzân aslâ sönmeyüp ol zamândan berü çorba kazanları şeb [ü] rûz âteşden inmeyüp cemî'i âyende vü revendelerin müslim ü mugân u edyân-ı milel-i gûnâ-gûnlara sofra-i bî-imtinânı mebzûl olduğundan mâ'adâ kilârında "*Hayrü't-ta'âm mâ-hazar*" [82] kelâmı üzre şîr-i hurma ve katr-ı nebât-ı Hamavî ve kuş südü, ya'nî yumurta bile bulunur azîm âsitânedir, gülümün gülü.

Ve'l-hâsıl diyâr-ı Rûm'da misli yokdur. Meğer diyâr-ı Horasan'da meşhed-i İmâm Rızâ ola, ammâ bu âsitâne hayrâtının sâhibi Yanyalı Arslan Paşa'nın ceddi Zülfikâr Beğ âşıkdır cânım ve tekye-nişîni olan Hızır Dede câna ey vellâm var îmânım.

Zirâ bu hakîr bu âsitâneye bin yetmiş bir şehr-i Ramazân'ının leyle-i Kadrinde bu âsitâne-i sa'âdetde mihmân olup cümle cân [u] cânânlarla cân sohbetleri edüp summât-ı Muhammedî'den sonra gülbâng-ı Muhammedîler çekdik ve def ve kudûm ve nefîr ve nakkarelere darbler ve sur ve nefîrlere zemzeme ve demler urup dem-be-dem demler urup Hak Te'âlâ fakr [u] fahrı zevk u şevkinden ırmayup zevk-i derûnumuz ziyâd-ber-ziyâd ola. Dem-i Alî ve Sultân Hacı Bektaş Velî ve Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî himmetleri hâzır u nâzır ola. Kerem-i evliyâ hû diyelim hû *ve's-selâm.*

Andan cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâ[']laşup 4 sâ'atde,

Menzil-i kazâ-i Sarıgöl

Üç yüz hâneli ve câmi'i [ve] hânlı ve bir küçük hammâmlı köydür kim Sarıgöl kadısı bunda sâkin

olur. Bu kend ahâlîsi bir yere cem‘ olup eyitdiler,

"Bu kazâ Fâtıma Sultân hâssıdır ve bir küçük kazâdır ve cümlemiz hâlâ Erdel seferinde top çekmeğe me’mûr bir alay tâ’ife-i Yörükânız, lutf eylen" deyü ricâ ve minnet ederek on beş bin akçe zahîre-bahâ içün paşaya ve bir o kadar dahi bize hidmet edüp kabûl etdik ve bu Eğribucak kazâsı ve Cum‘aâbâd kazâsı ve Sarıgöl kazâsı ve Karayek İçi nâhiyesi cümle top-keşân Yörükânıdır. El-iyâzü billâh akûr ve zeber-dest kavimdirler. Cümle on bin asker olur.

Ammâ mudhike-i garîbe oldur kim, bu kavmin avratları cümle meneviş çukadan bostâncı külâhları gibi sivri sivri çuka takyeler geyüp yüzleri açık gîsûları perîşân durhallı(?) ve bir hâlli(?) mashara heybet avratlardır ve cümlesi şayak gibi beyâz abâ sıkma dolama geyüp çiftde ve çubukda Ferhâd gibi çalışır kağan arslan zenânelerdir. Ba‘dehû bu,

Sarıgöl'den Serfice kazâsına gitdiğimiz beyân eder

Ol gün nehr-i İncekara'yı geçitden yüz bin renc [ü] anâ çekerek atlarla ubûr etdik. Mezkûr İncekara'nın ibtidâ tulû‘u Kesrigölü'nden ve bir başı tâ Horpuşta dağlarından gelüp (---) (---) (---) kurbunda Akdeniz'e mahlût olur, ammâ âb-ı hayât sudur. Andan ol mahalde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî **kal‘a-i Serfice**: Ba‘zılar Selfice derler. Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) Bânîsi Yunaniyândan ulemâ-yı kudemâ Eflâtûn-ı İlahîdir . Dest-i Rûm'dan kuvvet-i bâzû ile sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Mora diyârında Moton ve Koron kal‘aları fethine giderken bu kal‘ayı emân ile dest-i Rûm'dan alup Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde tuğrâ-yı garrâkeş Nişâncı paşaların mu‘âf [u] müsellem hâssıdır kim voyvadası hâkim-i örfdür ve hâkim-i şer‘i yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır ve nâhiyesi (---) aded kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve yigirmi aded neferâtı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve harâc ağası ve a‘yân [u] eşrâfi vardır, ammâ müftî ve nakîbüleşrâfı yokdur.

"Bu şehir ***[181a]*** Nişâncı Paşa hâssıdır. Zahîre-bahâ vermeziz" deyü emrler ibrâz etdiklerinde, emrlerin mahkeme-i şer‘de kırâ‘at etdirüp me’âl-i kelâm-ı emr-i pâdişâhî oldur kim,

"Siz ki yedi bölük serdârları ve şehir a‘yânları ve kadı efendisiz kim emr-i şerîfime amel edüp nefs-i Serfice şehri Nişâncı Paşa hâssı olmağile şehr-i Serfice'yi cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf [u] müsellem etmişdir. şöyle bilüp alâmet-i şerîfime i‘timâd edesiz" deyü emr-i pâdişâhî kırâ’at olunup,

Hakîr eyitdim: "Allâh pâdişâha zevâl vermesin. Emr-i pâdişâhîde bi'n-nefs şehr-i Serfice demiş. Biz şehirden bir Girid mankırı almazız ve şehre konmazız. Tâ bu kazâda olan yüz yetmiş pâre kurâlardan zahîre-bahâ almayasın dimemiş. Bir vezîrimizin emriyle cümle kurâlardan zahîre-bahâ isteriz" deyü ayak basup "elbette alırız" dedikde, niçe kıyl [u] kâl olup, âhir,

"Bir[e] Efendi, Buyurdu-yı şerîfe itâ‘at etmediklerinin arzın ve vârid olan emr-i pâdişâhî sûretin sicill-i mu‘tebereden istihrâc edüp bize arz ver. Biz gidüp nice zahîre-bahâ alacağımızı biliriz" deyü

mahkemede azîm ma‘rekemiz oldu. Âhir cümle kurâlardan iki yük akçe paşaya ve bir yük akçe bize ücret-i kadem-i kanûnî ta‘yîn edüp tahsîline âdemler gönderüp şehir temâşâya mukayyed olduk. Evvelâ,

Zemîn-i kal‘a-i Serfice: Topraklı bir sivri küçük püşte üzre vâki‘ olmuş şekl-i müselles bir şeddadî kârgîr seng binâ ve bir sûr-ı ra‘nâ küçük kal‘adır, ammâ iki cânibi yüksek havâleli dağlar ve dağlar üzre sâfî bâğlar ve havâsı letâfetinden halkı sağlardır, lâkin kal‘ası iç elde olmak ile elzem ve levâzımdan olmamağile ol kadar ma‘mûr değildir, ammâ sehel şey ile imârı mümkündür.

Derûn-ı kal‘ada yüz kadar fukarâ Rûm kefereleri evleri var. Cebehâne ve topları ve anbârları ve handakları yokdur, lâkin cânib-i garba nâzır bir harâb kapusu var, gayrı şey yokdur. Cümle imâreti aşağı şehirdedir.

Cümle altı mahalle müslimîn ve sekiz mahalle-i kefere-i Rûm ve bir mahalle-i Yahûdîler'dir ve cümle bin sekiz yüz aded cümle dud ağacı bâğlı evlerdir kim biri biri üzre kal‘a dağına yapışmış serâpâ kiremit ve kayagan örtülü ma‘mûr u müzeyyen kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır, ammâ sokakları dıyk ve iniş yokuş yollardır. Bu şehre ârifân-ı seyyâhân-ı Rûm Küçük Bursa demişler. Zîrâ Bursa gibi cemî‘i bâğları dud ağacı olur. Niçe bin kantar ipek ve ibrişim hâsıl olur.

Mîzân-ı harîr emâneti bu şehirde başka iltizâm-ı hükûmetdir ve âb [u] havâsı da hemân Bursa gibidir. (---) (---)

Ve cümle altı aded cevâmi‘-i ehl-i İslâmdır. Cümleden Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i sâde binâdır. Tabahâne câmi‘i dahi Dedeler câmi‘i, Mumcu Ağa câmi‘i. Bunlardan mâ‘ada altı aded mahalle mesâcidleridir. Medrese ve dârü'l-it‘âm imâretleri yokdur.

Bir tekye-i Halvetîsi vardır ve iki aded mekteb-i püserânı var ve Memi Ağa'nın sarâyı önünde bir hammâmı var ve bir hânı var ve cümle yüz mikdârı dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin her metâ‘ firâvân bulunur.

Memdûhât-ı sanâyi‘âtından halkının ekseriyyâ kârları ibrişim münakkaş peşkirler ve havlı hammâm gömlekleri ve havlı makramalar ve makbûl harîr kenârlı rakîk gömlek bezi olur kim bir gömleği bir kamış masura içine koyup vilâyet vilâyet pâdişâhlara hedâyâ gider. Hattâ bir gömleği on dirhem gelir helâl bezleri olur ve beyâz çarşafları dahi memdûhdur.

Ve halkının ekseri Rûm kefereleri olmağile müslimleri az olup anların dahi kelimâtları Rûm lehceleri gibi "varmisik, gelmisik, Mavro âfendimişdir ve cânımız ağacığımızdır" deyü kelimât ederler, ammâ bu şehir etrâfında olan re‘âyâların başlarında bir gûne çalma acîb ü garîb hey’et sarıkları vardır. Ana çalma derler. Hakkâ ki başları çalmalıdır.

Bu şehrin Rûmları müselmânlara gâlibdirler, zîrâ ankâ kefereleri var. Cümle hâneleri birbiri üzre cânib-i şimâl ve garbda olan sahrâ içre cereyân eden İncekarasu'ya nâzır menhûs hânelerdir ve cümle yedi aded musanna‘ ve müzeyyen kenîseleri vardır ve gâyetü'l-gâye zengine Rûm keratse avratları var kim be-her sene beş kantar harîr öşr verir keratse karıları var.

..... (1.5 satır boş).....

Bu Serfice şehrin dahi seyr [ü] temâşâ edüp suhûletle zahîre-bahâları ve niçe hadâyâlar Memi Ağa'dan ve gayrı a‘yân [u] kibârdan cem‘ edüp ***[181b]*** Serfice şehrinden avdet edüp,

Me’mûr olduğumuz Erdel memleketi gazâsına gitdiğimiz kılâ‘ ve şehirleri beyân eder

Evvelâ Serfice'den cânib-i şimâle hemân şehir dibinde yine Nehr-i İncekara'yı atlar ile anâ çekerek ubûr edüp 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Na‘lband: Anda dahi tahsîl olan Gölikesri mâlın alup şehr-i Manastır'ı ubûr edüp,

Menzil-i kal‘a-i Pirlepe: Anda dahi tahsîl olan mâlı Arslan Paşazâde'den hüccet-i şer‘iyye ve arzlar ile alınup, Pirlepe yaylasın şiddet-i hârda aşup,

Menzil-i kal‘a-i Köpürlü: Andan yine semt-i şimâle gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Üsküb-i mergûb. Andan,

Menzil-i kal‘a-i Kaçanik. Andan cânib-i garba Kosova içre,

Menzil-i şehr-i Priştine. Andan şehr-i Vuçitrin'i geçüp,

Karye-i Dobniçse. Andan 8 beller aşup,

Evsâf-ı ma‘den-i sîm burd, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı Novaborda: Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Sırf krallarından Destpot Kral binâsıdır. Fâtihi sene 843 târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân pederi Koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî fethidir, be-dest-i Lala şahin Paşa. Rûmeli eyâletinde Vuçitrin sancağı hâkinde mu‘âf u müsellem gümüşhâne emîni hâkimdir. Yüz âdem ile hidmet edüp yigirmi yük akçe iltizâmdır. Anıniçün başka maktû‘ü'[l]-kadem ve mefrûzü'l-kalem hükûmetdir. Hâlâ üç kol gümüş damarları var. Ka‘r-ı zemînînden mücrimler cevherin çıkaru[p] mu‘âf [u] müsellem re‘âyâlar cevheri pâk edüp emîne teslîm edüp emîn dahi huzûrunda cevherleri kal edüp fürûht ederek mîrî mâl verir, ammâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında bu şehir içre darbhâne işleyüp *"Azze nasrahu duribe Novaborda"* deyü sîm-i hâlis akçesi olup hakîr çok mâlik olmuşdum, ammâ hâlâ darbhânesi mesdûd olup Selânikli Cufûd Yahyâ nâm mülakkab âdem gümüşhânesi emînidir ve Novabordalı *Hilye-i şerîf* mü'ellifi şâ‘ir ve mâhir Zuhûrî Efendi ma‘den kâtibidir ve bu ma‘den berekâtıyla bu şehrin ahâlîleri ankâ âdemlerdir.

Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle âlî kazâdır ve cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır.

Kal‘a dizdârı ve yigirmi aded neferâtları ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur.

Zemîn-i kal‘ası:

..... (7.5 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle dağlar aşup (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i hûb, ya‘nî (---) Ürgüp

Fâtihi yine 843 târîhinde Murâd-ı Sânî'dir. Hîn-i ma‘rekede, "Bire bunda asker ürküp dağılmadan feth olsun" buyurduklarında feth olup ismine kal‘a-i Ürgüp dediler. Hâlâ Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde,

..... (5 satır boş).....

Andan cânib-i garba gerü dönüp (---) sâ‘atde, ***[182a]***

Menzil-i kasaba-i Kurşumlu: Bir derbend-i azîm yerdir ve yüz elli akçe pâyesiyle vasatü'l-hâl kazâdır ve Rûmeli eyâletinde Alacahisâr beği hâssı voyvadalığıdır. İki yüz elli aded bâğçeli ve kiremitli ve hasır ile mestûr hânelerdir.

Bir câmi‘i ve üç aded küçük hânı ve on aded dükkânı ve ağaç cisir aşrı bir vîrân kenîse-i azîmi var, ammâ bâğı ve bâğçesi bisyârdır ve hânlarına yakın ziyâret-i Emîrler Sultân. Andan cânib-i garba 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Pelanifçe: Andan 3 sâ‘atde,

Karye-i Potur: Anı geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kavaklı: Andan Yasrib yaylağı ve Çakır dağın aşup azîm dıraht-ı müntehâlar seyr ederek 7 sâ‘atde **nehr-i Rasina**'yı ubûr etdik. Nehr-i Rasina Yasrib dağından berü gelüp Eşkel kal‘ası altında nehr-i Morava'ya mahlût olur. Morava dahi Yagodina kal‘ası altından ubûr edüp kal‘a-i Köylüc kurbunda nehr-i azîm Tuna'ya munsabb olur ve nehr-i Morava'nın ibtid[â] tulû‘u Arnavudluk'dan ve Öziçe şehri ve Çaçka ve Rodnik yaylalarından cem‘ olur.

Ez-în-cânib bâlâda nehr-i Rasina'yı geçüp,

Menzil-i Çayırlık: Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı binâ-yı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i Alacahisâr

Sırf lisânınca (---) (---) demekdir, ammâ lisân-ı Etrâk'de Alacahisâr nâmıyla şöhre-i şehr olmuşdur. Bânîsi Hazret-i İsâ asrında Sırf krallarından (---) binâsıdır. Niçe mülûk destine girüp âhirü'l-emr sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Bu kal‘a-i münakkaşı Gâzî Murâd Hân görüp "Benim Alaca hisârım" buyurduklarından hâlâ elsine-i nâsda Alacahisâr derler.

Ba‘dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden

beğinin hâssı (---) akçedir. Taht-ı livâsında ze‘âmeti (---) ve tîmârı (---) var ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Bu asâkir-i İslâm'ın üç bin akçede bir cebelüleri ile ve beğinin askeriyle cümle üç bin asker-i cengâveri vardır ve yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi (---) aded kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve yetmiş aded neferâtları ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir voyvadası ve şehir kethüdâsı var.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Bir türâblı bayır üzre şekl-i müseddes bir taşı siyâh ve bir taşı beyâz münakkaş ve şîrîn bir kal‘a-i zîbâ imiş, ammâ sehel harâba yüz dutmuşdur, ammâ mâ-tekaddem gâyet ma‘mûr imiş. Hisâr içre birkaç fukarâ hâneleri ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir iki topları ve cânib-i garba mekşûf bir kapusu var. Gayrı imâreti yokdur.

Ammâ varoşu kal‘anın cânib-i garbîsi ve şimâlîsi tarafında bir vâsi‘ öz içinde tarafeyni topraklı alçak dağlar ve üzerleri serâpâ bâğlar ile ârâste olmuş cümle dokuz mahalledir.

Evvelâ Beğ Sarâyı mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhûr mahalleler bunlardır.

Ve cümle dokuz mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre Gâzî Hudâvendigâr câmi‘i tarz-ı kadîm babayâne ezinelikdir. Alaybeği câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir medrese ve iki tekye-i fukarâ ve üç mekteb-i nücebâ ve bir hammâm-ı rûşinâ Gâzî Murâd Hân binâsıdır kim câmi‘e vakıfdır ve üç aded sağîr ü kebîr hân-ı bâzergânları var, ammâ kurşumlu değildir ve cümle yüz elli aded dükkânları var, ammâ ma‘mûr u müzeyyen değillerdir. Ekseriyyâ ağaçdan yapılmış çotra derler bir gûne müdevver kapaklı bardakdır. Ba‘zı serhadliler ana şarâb koyup taşırlar bir tuhfe bardakdır. Çârsû-yı bâzârında andan çok bir metâ‘ yokdur, ammâ bâğ u bâğçe gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden Alacahisâr güzeli meşhûrdur ve halkı serhadli esbâbı geyüp Türkçe ve Sırfca ve Bulgarca kelimât eder garîb-dost gâzîlerdir.

Andan kalkup yine semt-i şimâle (---) sâ‘at gidüp nehr-i Morava'yı ayakdan atlar ile geçildi, zîrâ dahi çok sular mahlût olmamışdır. Bu nehrin kenârında haymelerimizle meks etdik, ammâ ol gece gâyet basîret üzre olduk, zîrâ hakîrde on bir yük akçe var idi. Andan yine ale's-sabâh cânib-i şimâle nehr-i Morava kenârıyla gidüp,

Menzil-i kasaba-i Yagodina: Mukaddemâ Vârat gazâsına giderken tahrîr olunmuşdur. Andan palanka-i Batiçna'yı geçüp,

Menzil-i palanka-i Hasan Paşa: Bu gece bunda hırsız bir atımız çalup gitdi. Ba‘dehû yine bir hırsız dahi gelüp bir atı çalarken kurşum ile urup hırsız mürd olunca birkaç harâmîler hırsızın leşin almağa ***[182b]*** hücûm edüp ceng-i azîm oldukda hamd-i Hudâ beş aded harâmî dahi katl olunup bizden ancak bir yiğit mecrûh olup tâ vakt-i sehere dek bîdâr olup sabâha selâmet çıkdık. Bir azîm sergüzeştdir, ammâ biz muhtasar kıldık.

Andan (---) sâ‘atde poyraz rûzgârı tarafına pür-silâh olup bayırlar ve ormanlar aşup cânib-i erba‘amızı karavullar gözederek hâzır-bâş gidüp,

Evsâf-ı (---), ya‘nî dâr-ı gâzîyân kal‘a-i Semendire

Lisân-ı Macar'da (---) (---) (---) demekdir, ammâ lisân-ı Latin'de ismi (---) 'dir Bânîsi Sırf krallarından Sıvlani Yanoş Kral Eski Budin'de yatır. Bu kal‘a anın binâsıdır. Ba‘dehû yine Sırf krallarından Delakoğlu Doçyagali Kral sene (---) târîhinde kızını nikâh ile Yıldırım Bâyezîd Hân'ın talebiyle kızın Bâyezîd Hân'a verüp berây-ı maslahat akrabâ olup mâbeynleri sulh oldu. Ba‘dehû sene (---) târîhinde yine küffâr isyân-ı tuğyân edüp bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed bu kal‘ayı kuvvet-i bâzû ile feth etdikde hikmet-i Hudâ sene-i âtîde esnâ-yı ceng-i âharda Sultân Mehemmed'in ümerâlarından Gâzî Balı Beğ kâfire esîr olup Ebü'l-feth Balı Beğ'i kâfirden taleb etdikde kâfir Balı Beğ'e bedel Semendire kal‘asın istediler. Sultân Mehemmed dahi bilâ-tereddüd Semendire kal‘asın yine kâfire verüp Gâzî Balı Beğ'i esîrlikden halâs edince hemân ol sene-i mezbûrda seksen bin askerle kendüyü esîr [ve] âzâd eden kralı Semendire kal‘asında kapadup döğe döğe hâh-nâ-hâh kâfirden dest-i kahr ile kal‘a-i Semendire'yi murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde koyup her tarafdan yürüyüşler edüp kâfiri kırarak kal‘ayı feth edüp Ebü'l-feth'e fethi müjdesiyle kal‘a-i Semendire miftâhın gönderüp fâtih-i sânî Gâzî Balı Beğ olmuşdur.

Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Budin eyâletinde başka mîr-i livâ tahtıdır. Taraf-ı şehriyârîden beğinin hâssı (---) akçedir. Livâsına (---) ze‘âmetdir ve (---) aded tîmârdır.

Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı var. Bu tâ’ifenin cebelüleriyle ve beğinin askeriyle cümle dörd bin aded pâk ü pâkîze ve müsellâh ve müretteb ve mükemmel ve mükellef askeri olup me’mûr oldukları sefer-i hümâyûna giderler, ammâ Hudâ âlimdir, niçe kerre bu tâ’ifeleri savaş-ı perhâşda görmüşüzdür. Allâh âlim ü dânâdır kim dörd bin şehbâzları yigirmi bin küffâra karşu girüp sâf girüp sâf ganîmet çıkup zerre kadar yüz çevirmeyüp cümlesi Seydî Ahmed Paşa'dan çelenkler sokmuşlardır ve Vârat fethinde kezâlik niçe yüz aklıkları etmişlerdir.

Diyâr-ı Rûm'da cengâver ve dilâver ve server-i hünerver erler Sirem ve Semendire ve Köstendil sancaklarının gâzîleri meşhûrdur kim Süleymân Hân anlara du‘â etmişlerdir. Hâlâ hâkimlerine mutî‘ [u] münkad mücâhidün fî sebîlillâh gâzîyân-ı sâdıkânlardır.

Bir hâkim-i şer‘leri şeyhülislâm ve nakîbüleşrâf ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâdır. kal‘a dizdârı ve üç yüz elli neferâtı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir kethüdâsı ve topçubaşı ve cebecibaşı ve bâcdârı vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Semendire

Nehr-i Tuna sâhilinde Belgrad tarafında çâr-kûşe bir seng-i tırâş kal‘a-i savaşdır kim cemî‘i ahcârları Ferhâd-vâr tîşe-i üstâd mi‘mârdan çıkup mücellâ ve musaykal dîvâr-ı serâmeddir. Hakkâ ki Âl-i Osmân elinde eyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı kadîm ve sûr-ı azîm yokdur ve eyle bir rabât-ı müzeyyen ve şehr-i medyendir kim binâsı bir refî‘ü'l-bünyân ve halkı halîm ü selîm ve

sâhibü'ş-şân âdemlerdir. Üstâd-ı selef-i mühendisîn var makdûrun sarf edüp alâ mehil bir kal‘a inşâ etmişdir kim hâlâ seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre memdûh olup hasretü'l-mülûk bir kal‘a-i mahbûbdur.

Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin adımdır ve cümle otuz altı kulle-i azîmlerdir, ammâ sâhib-i binâsı Sıvlani Yanoş Kral bir sâhib-i tab‘ ilm-i nücûmda kâmil üstâd-ı âmil olmağın bu kal‘anın kara tarafındaki on iki aded kullelerin ilm-i nücûm üzre esâsın sa‘d sâ‘at-i tâli‘-i meymûnda bırağup on iki kulle binâ olunmuşdur ve her kullenin kubbesi üzre ola[n] alemlerin gölgeleri gün deverân etdikce baş kullenin zıllı yanındaki kullenin dibine geldikde bir sâ‘at olur. Bu hisâb üzre on iki kulle külâhının alemi gölgeleri on iki sâ‘atde on iki kulle dibine gelüp on iki sâ‘at tamâm olur. Garîb san‘at-ı acîbdir, ammâ bu san‘atı Destpot Krala isnâd ederler, zîrâ bir zamân anın tahtı idi.

Ve bu kal‘a İslâmbol'dan on yedi sene mukaddem feth olmuşdur ve her kullesi minâre kaddi çâr-kûşe âlî kullelerdir ve cümle on iki ***[183a]*** bin aded dendân-ı bedendir ve üç tarafı nehr-i Tuna'dır. Bir tarafı karadır. Ol tarafi ise iki kat amîk handak olup nehr-i Tuna ile leb ber-leb olduğundan bu kal‘a hemân bir cezîre gibi kalmışdır ve iç kal‘ası Tuna kenârı köşesindedir kim azîm vezni üzre kulle-i bâlâları var. Her kullelerin içleri fetihden berü mâl-â-mâl hazîne ve cebehânelerdir ve bu iç kal‘anın kapusu önündeki handak dahi başka leb ber-leb nehr-i Tuna'dır ve bu iç kal‘anın yere berâber Tuna'ya nâzır içine âdem sığar şayka topları var kim her biri ejder-i heft-sere benzer ve bu iç hisâra aslâ enâyî âdem giremez.

Dizdâr ve kethüdâ ve imâm hânesinden gayrı amâr yokdur. Her gece ellişer âdem nigehbânlık edüp seherlenirler ve taşra kal‘ada dahi Tuna'ya nâzır âdem sığar şayka toplar vardır.

Sitâyiş-i aded-i cevâmi‘hâ-yı kal‘a-i Semendire: Cümle (---) aded câmi‘dir. Evvelâ derûn-ı hisârda Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i tarz-ı kadîmdir, ammâ kurşumlu mıdır, ma‘lûmum değildir ve şîr Murâd bin Abdullâh câmi‘i, deyü kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur ve Hacı Velî câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki aded dârü't-tedrîs-i müfessirândır. Medrese-i Sultâniyye, medrese-i şîr Mur[â]diyye ve sâ’ir mesâcidlerde talebe hücreleri çokdur.

Ve cümle on yedi mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i püserândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve üç aded tekye-i abdâlân-ı seyyâhândır. Evvelâ şehrin bir sâ‘at garbında tekye-i Gâzî Balı Beğ (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bir aded hammâm-ı gâsilândır kim Kızlar Ağası hammâmı derler, kal‘a içinde gâyet müferrih hammâmdır ve her hânede soba hammâmları mukarrerdir.

Ve iki aded hân-ı sevdâgerândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve kal‘a içinde cümle bin aded kiremit ve şindire tahta örtülü bâğ u bâğçesiz tahtânî ve fevkânî evlerdir, ammâ kârgîri azdır, zîrâ zemîni Tuna kenârında olmağile batakdır ve cümle sokakları serâpâ ağaç direk döşelidir.

Bu kal‘a dîvârları yüksek olmağile havâsı eyyâm-ı Temmuz'da şiddet-i hâr üzredir, ammâ şitâ eyyâmları gâyet sermâ ve germâ havâ-yı mu‘tedildir.

Ve bu kal‘adan taşra varoşa dörd kat kal‘a kapusundan taşra çıkılır. Her kapu mâbeyninde dîdebânlar ve pâsbân ve nigehbânlar âmâde olup her bâbların aralarındaki rûy-ı dîvârlarda niçe bin gûne musanna‘ âlet-i silâhlar ile zeyn olmuşdur ve batı tarafına nâzır büyük kapu üzre selef pehlivânları azîm temâşâgâh alâmetler asmışlar. Cümleden biri bir tuç havânı ok ile urup bir tarafdan delüp bir tarafdan çıkmış aceb şast darbdır . Bir alâmet dahi üç dâne çâr-kûşe mermerleri bir yerden bir darb-ı ok ile ve kurşum ile delüp anı dahi asakomuşlar, ammâ iç kal‘a kapusu üzre dörd aded pehlivân gürzlerin asmışlar. Aceb pehlivânlıkdır.

Der-beyân-ı taşra varoş: Bu kal‘anın cânib-i cenûbunda varoş-ı azîmi var. Kal‘a handakından alarka çârsûya giderken bu mâbeynde nehr-i Tuna ile leb-ber-leb bir handak dahi vardır. Tuna cereyân edüp altı aded yerden ağaç köprüler ile çârsû varoşuna geçilir.

Ve bu şehrin içerisinde ve taşrasında cümle yigirmi dörd mihrâbdır. Dördü salât-ı Cum‘a kılınır. Meselâ Hünkâr câmi‘i ve Hacı Velî câmi‘i ve şîr Mur[â]d câmi‘i (---) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve taşra varoşda cümle üç bin aded kiremitli ve şindire tahta örtülü mükellef hâne-i zîbâlardır ve cümle üç yüz aded dükkânlardır, bezzâzistânı yokdur, ammâ her zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet mevcûddur.

Ve âb [u] havâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri çokdur.

Memdûhâtından Semendire üzümü ve beyâz(?) kirazı gâyet memdûhdur ve bâğ [u] bâğçesine hadd [ü] nihâyet yokdur (---) (---) (---)

Sitâyiş-i iklîm-i büldânı: Velandiyo(?) kavli üzre yigirmi sekizinci iklîm-i örfîden olup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehâr (---) (---) (---)

Der-beyân-ı tâli‘-i imâret-i Semendire. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (3 satır boş)..... ***[183b]***

Sitâyiş-i ziyâretgâh-ı kal‘a-i Semendire: Evvelâ şehrin cânib-i garbîsi tarafında bir yassı depe havâlesi var. Anda ziyâretgâh-ı şehîdlik ve yine şehirden cânib-i garba nîm sâ‘at ba‘îd Belgrad tarafına nehr-i Tuna kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre ziyâret-i Gâzî Balı Beğ, *rahmetullâhi aleyh*. Sene 933 târîhinde şehîd olup bu âsitânede medfûndur ve hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilân bir âsitâne-i dervîşân-ı zî-şândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehû Semendire'de cümle ahbâb ile vedâ[‘]laşup anda gemilere süvâr olup Tuna'nın karşu cânibinde,

Der-beyân-ı vilâyet-i Tımışvâr-ı sarp hisâr

Hâkine kadem basup Tulova nâm sahrâda,

Menzil-i karye-i Balvan: Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i palanka-i Dente: Mukaddemâ sene (---) târîhinde bir küçük palanka olup deşt-i Kıpçak-vâr bir sahrâda vâki‘ olduğu sene-i mezbûrda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Tımış: Erdel vilâyetinden gelüp Belgrad mukâbelesinden aşağı Pancova palankası dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu dahi yazılmışdır. Andan 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i sûr-ı üstüvâr-ı Tımışvâr: Sene (---) târîhinde bu dahi Vârat kal‘ası gazâsına giderken evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu sene-i mübârekede Âl-i Osmân askeri ordusuna sıhhat [ü] selâmetle dahil olup efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya vâsıl oldukda dokuz yük akçe kendülere teslîm edüp ba‘de'l-harc ve'l-mesâr[ıf] hakîre dörd kîse mâl kalup cümle çuka ve kumaşları paşa tevâbi‘lerine yıllık verüp hamd-i Hudâ sebük-bâr kaldıkda yine her bâr Melek Ahmed Paşa efendimizin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup Rûmeli sancakları ve kazâlarında seyâhat etdiğimiz yerleri ve sergüzeşt [ü] serencâmları söyleşirdik.

Der-beyân-ı ordu-yı asâkir-i İslâm be-sahrâ-yı Tımışvâr-ı benâm

Serdâr-ı mu‘azzam Köse Alî Paşa Bosna eyâleti askeriyle kal‘a-i Tımışvâr altında meks etmiş, Rûmeli eyâletiyle efendimiz Melek Ahmed Paşa Dente kal‘ası tarafında konmuş, Anadolu eyâletinde Çavuşzâde Mehemmed Paşa Virse kal‘ası tarafına nüzûl etmiş, Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa eyâleti gâzîleriyle Tımışvâr'ın semt-i garbîsinde nüzûl etmiş, Tımışvâr vâlîsi Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Hüseyin Paşa cânib-i şimâle meks etmiş. Egre paşası askeriyle Balvan tarafına konmuş, Seydî Ahmed Paşa Budin'den ma‘zûl cânib-i şimâle konmuş, ammâ azîm askeri var idi ve Vârat paşası Sinân Paşa şebeş kal‘ası yolunda ârâm etmiş ve Adana eyâletiyle Yentür Hasan Paşa cânib-i şarka konmuş ve Eğri paşası semt-i şimâle konmuş ve Çatalbaş Paşa Karaman askeriyle Logoş kal‘ası cânibinde karâr etmiş ve doğancıbaşılıkdan çıkan İbrâhîm Paşa Seydî Paşa tarafında mihmân olmuş ve Vârat eyâletiyle Küçük Mehemmed Paşa yine Yanova kal‘ası semtinde karâr-dâde olmuş ve Hısım Mehemmed Paşa Mora askeriyle serdâr tarafında meks eylemiş ve Mar‘ayş paşası Sührâb Mehemmed Paşa Melek Paşa semtinde meks etmiş ve Sivas Paşası Alî Paşa Virse cânibinde konmuş. Ve'l-hâsıl-ı kelâm yedi vezîr-i rûşen-zamîr ve yigirmi aded mîr-i mîrânlar ve yüz yigirmi aded mîr-i livâlar kanûn-ı şehriyârî üzre kollu kollarınca meks edüp Serdâr Alî Paşa'nın serâperde-i sipehsâlârın ortaya alup cânib-i erba‘asında kat-ender-kat ve kilt-â-kilt asker-i deryâ-misâl olup hayme vü hargâh bâr [u] büngâh ve çetr-i mülamma‘lar tınâb tınâba çıt-a-çıt kurulup ancak ordu-yı İslâma girüp çıkmağa dörd kol var idi, zîrâ

"Erdel vilâyetinde Kemen Yanoş Kral iki kerre yüz bin kâfir cem‘ etmişdir" deyü Façatlı Alî Ağa yediyle Macar dilleri gelüp haber verdiklerinde serâperde önünde kelleleri galtân olup her gün cümle vezîrler diyâr-ı Erdel'e girmeğe müşâvere edüp "Tatar askeri gelmeyince kâfiristâna girmek ma‘kul değildir" denilüp birkaç gün te’hîr olundu.

Hikmet-i Hudâ ol günlerde Köpürlü Mehemmed Paşa'dan emr-i şerîf ve hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn gelüp Seydî Ahmed Paşa'nın başın istemişler. Alî Paşa'nın aklı başından gidüp, "Bu sefer üzre böyle gâzî yiğide kıymak ne demekdir?" deyüp hatt-ı şerîfi güm etdi. Seydî Ahmed Paşa da bu habere muttali‘ olup her bâr serdâra geldikde iki bin aded yarar ve cengâver ve dilâver ve server-i hünerver serdengeçdi yiğitlerle pür-silâh âmâde gelüp bî-bâk ü bî-pervâ gelüp giderdi. Bir gün Seydî Gâzî, efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya gelüp eydir:

"Benim efendim, âhir bu Köpürlü beni öldürür. Dînime kıyamam ve kâfiristâna kaçamam. Benim oğlum Mehemmed'im senin garîbin ve öksüzün olur. Bu oğlan sana Allâh emâneti" deyü beğin elinden yapışup Melek Ahmed Paşa'nın kürkü içine koyup ağladı ve huzzâr-ı meclisde ağlamadık âdem kalmadı ve Seydî Paşa kalkup alayıyla çıt-a-çıt ordusuna gitdi. ***[184a]***

Der-beyân-ı tafsîl-i sebeb-i şehâdet-i Gâzî Seydî Ahmed Paşa

İbtidâ Haleb eyâletine (---) paşa mutasarrıf iken paşa-yı mûmâ-ileyhi Haleb'den ma‘zûl edüp eyâlet-i Haleb Seydî Ahmed Paşa'ya ihsân olundukda ahâlî-i vilâyet, "Seydî Paşa zâlimdir" Seydî Paşa'ya Haleb'i zabt etdirmeyüp ahâlî-i vilâyet ile Haleb paşası (---) paşa yek-dil yek-cihet olup Seydî Paşa'yı kabûl etmeyüp kal‘a kapuların sedd etdiler.

Seydî Paşa dahi, "Pâdişâhım bana Haleb kal‘asın ihsân ede. Beni niçün kabûl etmezsiz?" deyü otuz kırk bin âdem ile kal‘a-i Haleb'i muhâsara edüp Kızılkapu nâm mahalden kal‘aya lağımlar ve meterisler sürüp niçe bin güzîde dıraht-ı müntehâları kat‘ edüp domuz damları çatup Haleb kal‘ası üzre havâleler ederek ceng-i azîmler edüp bu kadar ümmet-i Muhammed pâymâl ü rimâl ve perîşân olduğu mahalde Köpürlü Mehemmed Paşa dahi şâm-ı Trablus'dan ma‘zûlen Haleb'e gelüp bu ma‘rekeye râst gelüp mâbeyni ıslâh içün tarafeynden varup gelirken Köpürlü Seydî Ahmed Paşa'ya nasîhat-âmîz kelimâtlar esnâsında Seydî Paşa ise gazûb bir vezîr-i dilîr Köpürlü'ye bir alay zebân-dırâzlık edüp şütûm-ı galîzalardan sonra yine Haleb kal‘asın darebât-ı top-ı kûplar ile taraf taraf döğüp câ-be-câ yerlerin münhedim ederken âhirü'l-emr Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Seydî Paşa'ya eyâlet-i Sivas ihsân olup Köpürlü Paşa'nın derûnunda Seydî Paşa etdiği evzâ‘lar kalmışdı.

Âhir birkaç seneden sonra Köpürlü Mehemmed Paşa vezîria‘zam olup mukaddemâ Haleb altında Seydî'nin etdiğine kalmayup Seydî Paşa'ya sene (---) târîhinde Bosna eyâletin ihsân edüp Beğko Paşa'yı ve Hısım Mehemmed Paşa'yı Venedik kâfirinin Kotur kal‘ası üzre serdâr edüp Seydî Ahmed Paşa'yı dahi anlara Bosna eyâletiyle koşundu etdi. Seydî Paşa'ya koşundu olması evzâ‘ı gâyetü'l-gâye girân gelüp "Beni serdâr etmedi" deyü Köpürlü'ye rağmen cümle Bosna ve Hersek askeriyle eyâlet-i Bosna'da serseri gezüp avk [u] te’hîr ederek Dobra-Venedik vilâyetine varup iki kerre yüz bin guruş mâl alup Gaçka sahrâsında meks etmesi sebebiyle Kotur kal‘ası feth olmayup asâkir-i İslâm hâ’ib u hâsir avdet etdiler.

Seydî'nin sebeb-i katline bâ‘is bir dahi bu Kotur ahvâlidir. Bir sebeb-i katli dahi Bosna'dan ma‘zûl edüp Bosna'yı Melek Ahmed Paşa efendimize verüp Seydî'ye Budin eyâleti sadaka olunup Vârat gazâsına Alî Paşa ile ta‘yîn olunup "Yine bana serdârlık gelmedi" deyü niçe bin gûne mevâni‘âtlar gösterüp Vârat kal‘ası meterisine girmedi. Hamd-i Hudâ ana muhtâc olmayup be-dest-i Alî Paşa kal‘a-i Vârat feth olduğuna târîhi,

Vârat'ı aldı adüvden Alî Paşa-yı dilîr

mısra‘ı târîh olmuşdur. Sene (---)

Andan sene-i âtîde yine Erdel içine asker-i İslâm ile girmek fermân olunup, anda dahi "Budin'den ma‘zûlüm" deyü niçe gûne batıyyü'l-harekelikler ve niçe elvân mevâni‘âtlar gösterüp Erdel'e girmemek sadedinde iken Köpürlü tarafından yedi kerre Seydî katline hatt-ı şerîfler vârid olup Serdâr Alî Paşa Seydî'yi katl edemezdi. Âhir sûret-i hakdan görünüp Seydî Ahmed Paşa'ya Serdâr Alî Paşa nihânîce hatt-ı şerîfleri gösterüp,

"Bana geldiğin zamân iki üç bin askerle pür-silâh gel" deyü Seydî'ye tenbîh ederdi. Âhir tâ ol mertebe Seydî Paşa'ya yakın hâsıl oldu kim kırk elli âdem ile serdâra gelüp gitmeğe başladı.

Âhir bir dahi Seydî Ahmed Paşa katliyçün bizim Melek Ahmed Paşa'ya hatt-ı şerîf gelmeğe başladı. Melek Paşa dahi "Seydî Paşa bir mücâhidün fî sebîlillâh gâzî vezîr-i dilîrdir. Bu mahalde nice katl edeyim?" deyü hatt-ı şerîflere aslâ nazar etmeyüp ihmâl-i müsâmaha edüp Seydî'ye buyururlar kim, "Bana gâfil gelme ve pür-silâh âdemlerle gel" deyü tenbîh ederdi, zîrâ Melek efendimiz cemî‘i zamânda katl-i nefs etmeden ve katl etdirmeden gâyetü'l-gâye müctenib idi.

Âhirü'l-emr Serdâr Alî Paşa'ya bir hatt-ı şerîf vârid oldu kim, "Ya Seydî'nin başı, ya senin başın" deyü Hacı İshâk Hâkiyle bu hatt gelüp Serdâr Alî Paşa dahi nâçâr kalup korkar kim "Bir vezîre dahi hatt gelüp serdârın başı gide" Nâçâr pes u perdeden Seydî'nin katline azîmet eyledi, zîrâ mukaddemâ Seydî'nin Vârat'a imdâd etmediğinden derûnunda bir ukde-i kîn-i kibirden var idi kim "Seydî olmasa Alî Paşa Vârat kal‘asın alamazdı" deyü efvâh-ı nâsda alâ mele’i'n-nâs söylenirdi. Bu ecilden hemân nâm benim olsun deyü Seydî'nin katline bel bağlayup ihtimâm-ı tâm etdi.

{Der-fasl-ı cür’et-i Seydî Ahmed Paşa}: Bu esnâda hakîr bir cum‘a gün Seydî Ahmed Paşa'ya varup bile ta‘âm tenâvül ederken Seydî Paşa buyurdular kim,

"Bizi Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa öldürmeğe hâzır olmuş. Tîz bizim bölük ***[184b]*** başılar silâhlansın. Varalım, görelim. Olmaya illâ hayr" deyüp ba‘de't-ta‘âm Seydî Paşa cümle askeriyle pür-silâh olup âteş-i Nemrûd'a gark olup İsmâ‘îl Paşa'nın Budin ordusuna gitmede. Hemân İsmâ‘îl Paşa'nın kapucular kethüdâsı gelüp,

İsmâ‘îl Paşa'ya eydir:"Sultânım, işte Seydî Ahmed Paşa geliyor" dedikde,

İsmâ‘îl Paşa eydir:"Tîz *elhamdülillâh* şu kâfir Seydî geldi. Bir[e] tîz ip hâzırlan. Cümle ağavât ve levendât ve iç ağaları hâzır-bâş olsunlar" deyü İsmâ‘îl Paşa fermân edince derhâl otağının içi mâl-â-mâl âdem deryâsı pür-silâh olup âmâde durdular. Sehel zamândan Seydî Ahmed Paşa dahi karşudan nümâyân olup İsmâ‘îl Paşa otağı kapusundan içeri gürûh-ı askeriyle girüp Seydî Paşa esb-i sabâ-reftârıyla tâ otağın soffası üzre ibrişim haliçeleri pâymâl-ı esb ederek Seydî Paşa atından orta direk [di]bine nüzûl edüp bir yasdık üzre Rüstemâne karâr edüp ne selâm ve ne aleyke demeyüp cânib-i erba‘asın kat-ender-kat pür-silâh nebtîz semm-i helâhil kırkar kerre ecel destinden girîbânların çâk edüp rehâ bulmuş Seydî'nin kağan arslan kafâdâr yiğitleri içinde Seydî kalup feth-i kelâmı bu olur

kim,

"İsmâ‘îl Paşa karındaşım, aşk olsun ve beni öldürmeğe niyyet etmişsin. Gazân kutlu olacak ola. Bu yanındaki ip nedir?" dedikde, hemân İsmâ‘îl Paşa eydir:

"Hayır bir şey ölçmek içün getirdmişdim" dedi. Seydî'nin cânib-i erba‘asındaki kafâdârları kat-ender-kat pür-silâh kemer-beste ve meyân-beste ağavât-ı âhen-pûş Seydî'den ne işâret zâhir ola deyü muntazır ve müterakkıblar iken hemân İsmâ‘îl Paşa bu hâl-i pür-melâli gibi bildi kim kendü askeri Seydî Ahmed Paşa'nın askeri yanında dem çeküp el kaldırmağa kâdir olmayacakları ma‘lûmu olup aklı başından gidüp İsmâ‘îl Paşa'ya telâş el verüp eydir:

"Bire tîz paşa karındaşımıza kahve ve şerbet getirin" dedikde, hemân,

Seydî Paşa eydir: "Bu kahve teklîfin ko. şimdi sen benim başım mı alırsın, yohsa şimdi ben senin başın mı alayım?" deyü Seydî ukâb-vâr yerinden pertâb edince, hemân fakîr İsmâ‘îl Paşa şaşdığından yanındaki yasdığı siper-misâl dutup ayağ üzre kalkup ma‘hûd ip meydânda kaldı. Hemân İsmâ‘îl Paşa'nın aklı başına gelüp Boşnak lehcesi üzre eydir:

"Bak a cânum, Seydüm Ahmed Paşa, sen benüm dünyâ ve âhiret bürâderümsün" deyü Boşnakca kelimâtlar etdikde,

Seydî eydir: "Ben köpek ile kardaş mı olur? Yokdur ve illâ ha ölürüm yokdur" deyü Çerkes lisânı üzre ol dahi niçe gûne ta‘n-âmîz sözler söyleyüp bebr ü pelenk-vâr Rüstemâne apul apul hırâmânî reftâr ederek yine ibrişim haliçeler üzre yâr-ı kadîmi olan Kocadağlı doru atına bilâ-rikâb şâhbâz-ı evc-i istiğnâ gibi süvâr olup yine bî-bâk ü bî-pervâ alayıyla serâperdesine revâne olmada.

Bu kerre beri tarafda İsmâ‘îl Paşa dem-beste ve hayrân-ı sergerdân ve pür-hicâb âlûde olup mezkûr ipi Seydî boğmağa hâzır etmişdi, anı pinhân edüp cemî‘i nüdemâları beyninde meyyit-i müteharrik-misâl oldu, ammâ dahi büyük hicâbı oldur kim İsmâ‘îl Paşa, Serdâr Alî Paşa'ya vardıkda itâb gûne sözler söyleyüp,

"Efendimiz Köpürlü'nün emr-i şerîflerine ve hatt-ı hümâyûna itâ‘at etmeyüp Seydî Paşa mel‘ûnu katl etmezsin sen. Eğer bana bir kerre bir emr gelse ben Seydî'ye amân vermeyüp köpek gibi başın kesüp Der-i Devlet'e gönderirdim, ammâ inşâ’allâh emr-i hatt-ı şerîfsiz ben anın nice başın keserim?" deyü da‘vâ-yı merdler edüp niçe gûne lâf [u] güzâflar urmuşdu. şimdi bu hâl-i pür-melâl böyle vâki‘ olunca hammâmda zarta çalmış tiryâkiye dönüp halk içinde âb-ı rûyu dökülüp vak‘ u vakârı gitdi. Hattâ İsmâ‘îl Paşa birkaç günden Serdâr Alî Paşa huzûruna vardıkda esnâ-yı kelâmda,

Alî Paşa eydir: "Birâder, işitdim Seydî Ahmed Paşa size varmış. Ya niçün şu zâlimi katl etmedin?" deyü ta‘n-âmîz şehrîce kelimâtlar etdikde,

İsmâ‘îl Paşa eydir: "Bire şu kâfiri nice öldürürsün? Geldiği zamân cehennem zebânîsi gibi gelir" dedikde,

Serdâr Alî Paşa eydir: "Ya bana geldikde ravza-i rıdvân gibi veya mâlik-i cennet gibi mi gelür. Her bâr bana melekü'l-mevt gibi gelir. Vallâhi ben Seydî'yi katl edemem. İşte sen de katl edemedin. Belki Seydî seni katl ederdi" deyü Serdâr Alî Paşa İsmâ‘îl Paşa'ya bu gûne müşâvere edüp hatm-i kelâm etdi.

Der-beyân-ı tahkîk-i şehâdet-i Seydî Ahmed Paşa

Gele Cum‘a hakîr Seydî Ahmed Paşa'ya varup dest bûs edüp ***[185a]*** ba‘de'd-du‘â hâl [ü] hâtır su'âlinden sonra,

Seydî eydir: "Cânım Evliyâ Çelebi! Bugün cum‘adır. Var Tımışvâr'da Horos kapusu handakı kenârında benim câmi‘imde cum‘adan evvel devr-i şerîf tilâvet eyle. Bugün biz âhir cum‘amız kılalım. Zîrâ artık Erdel seferine giririz, cum‘a namâzın kılamazız. Elbette benim câmi‘ime gitmek gereksin" deyü on dokuz Venedik altunu ihsân etdikde,

Hakîr: "N'ola sultânım, gidelim ammâ sâ‘ate baksınlar, vakt-i salâte ne kalmış görsünler." dediğimde,

Seydî Paşa eydir: "Ya Evliyâm sâ‘atin yok mu?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Rûmeli'nde Alasonya şehrinde cirid oynarken sâ‘atim düşmüş." dediğimde ol ân bir murassa‘ sâ‘at bağışlayup sâ‘ate nazar etdim. "Henüz vakt-i cum‘aya üç sâ‘at var"dedim.

Seydî eydir: "Dahi vakit vardır. Tîz bana at getirin. Bugün cum‘adır. Serdâr Alî Paşa karındaşımıza varalım. Geçen cum‘a İsmâ‘îl Paşa potura vardık. Bu cum‘a serdârımıza varalım." deyince

Bir bölükbaşı eydir: "Bak a arslanım. Bu gece bir yavunculu düş gördüm. Gel bugün ata binüp bir yere gitme." dedikde beş altı kişi dahi feryâd edüp "Gitme âdem gitme" dediler.

Seydî eydir: "Ne dersiz hey kahbe gidiler. Bu gece ben bir düş gördüm. Hazret-i Hamza elime bir kılıç verüp,

‘Kır şu kâfirleri. Sonra bu kılıcı benim başım üstüne ko’ dedi. İnşâ’allâh biz yine şimdi Erdel'e gidüp yine Erdel'de bu yıl çok kâfir kırarım" deyüp,

"Bire tîz at getirin" dedikde bir kır at getirüp bilâ-rikâb süvâr olup ata ökçe etdikde hemân at gerü otak içine halıları ve mak‘adları çiğneyerek tâ yasdıklara vardı.

Hemân Seydî bir fârisü'l-hayl olmağile atın iki cânibin üzengiye daladup kızıl kanlara atı müstağrak edüp mümkün olup at hârûnlukdan kesilmeyüp otakdan taşra çıkmak muhâl olup âhir atdan inüp bir doru ata süvâr oldukda ol dahi hırçınlığ u yanazlık edüp ol dahi iki kerre otak içine fırlayup girdikde Seydî dibelik âteş-pâre olup selâhorlara gazab-âlûd atı ihtimâm-ı tâm ile sürüp âhir otakdan taşra çıkarup yemîn ü yesârına selâm vererek giderken dönüp ardına bakdı. Gördü kim çatal fitil fitile ve tîrkeş tîrkeşe ve rikâb rikâba kat-ender-kat levendât, ağavât, hüddâmât pür-silâh gelirler.

Hemân Seydî cümleye hitâben eydir: "Bire âdemler, düğüne mi gidersiz, yohsa cenge mi gidersiz. Yohsa beni yasakçı ile bir yere götürürsüz. Dönün âdemler. Ben bugün yabana gitmem, Serdâr Alî Paşa karındaşıma giderim. Andan âhir cum'a namâzım kılmağa giderim." dedi.

İki kerre âhir cum'a namâzım, deyü tekrâr etdiğinden hakîre bir dehşet hâsıl olup hakîrin dahi cum'a ezânına hayli zamân vardığın bilüp Serdâr Alî Paşa otağına varup ard kapuda atdan nüzûl edüp hazînedâr haymesine varup ba'de's-selâm ve'l-kelâm.

Hazînedâr eydir: "Evliyâ efendim, safâ geldin ve hoş geldin. şimdi buracığa nerecikden gelirsiz" dedikde,

"Vallâhi Seydî Ahmed Paşa efendimden gelirim. Ol dahi işte Alî Paşa efendime gelmededir." dediğimde hazînedâr, Seydî Ahmed Paşa'nın akrabâ vü aşîretinden idi. Hemân hazînedâr elindeki su kepâzesi yayı çekmeğe iktidârı kalmayup bî-tâb u bî-mecâl kaldı ve hazînedâra gâyet telâş el verüp reng-i rûyu zerd-âlûd olup kehribâ-vâr olup bir âh-ı serd-i ciğer-sûz çekdi kim hakîr andan bir nakş-ı bukalemûn anladım. Hemân dem hazînedâr cümle iç ağaları çadırların devr edüp cümle iç ağaların paşanın yanına gönderdi.

Hakîr dahi paşanın oturduğu serâperde ardında Mü'ezzin İsmâ'îl Çelebi ile biraz kelimât ederken Çengî Mustafâ Ağa dâmâdı Hüseyin Ağa gelüp Serdâr Alî Paşa'ya eydir:

"Sultânım, Kara Seydî Paşa geliyor." deyince Hemân,

Alî Paşa: "Hazînedârı çağırın. Cümle iç ağaların hâzır edüp tenbîhimiz üzre tütünler ve kahveler ve şerbetler getirsinler." deyince cümle iç ağaları kat ender kat müheyyâ ve hâzır-bâş olup sâbit-kadem durdular. Andan otak perdeleri açılup Seydî Paşa âdâb üzre at ile içeriye kırk elli adım at ile gelüp esb-i sabâ-sür'atinden inerken hikmet-i Hudâ sağ ayağı burkulup dizi üzre düşünce tevâbi'âtları koltuğuna girüp kaldırdılar, ammâ gelişi merdâne-cünbüş değil (değil) idi. Hakîr Seydî Paşa'nın eşkâline im'ân-ı nazar ile nigerân etdim. Gûyâ meyyit-i müteharrik idi. Meğer ***[185b]*** peymâne-i ecel pür olmuşdu. Beyt:

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnunca Seydî batıyyü'l-harekelik ederek otak-ı nüh-tâk soffasına çıkınca Serasker tâ baş direkde Seydî'ye istikbâle varınca Seydî,

"Es-selâmu aleyküm sultânım. Bahâr mübârek ola." dedikde Serdâr aleyk alup Seydî Paşa orta direk dibinde karâr-dâde olup eydir:

"Sultânım, Bu Tımışvâr altında nice biz otururuz. Hemân bu yurddan kalkup göç edelim ve bir gayrı diyâra gidelim" dedikde,

Serdâr eydir: "İnşâ'allâh bugün sizi ileri geçirüp çarkacı ta'yîn ederiz." dedikde,

Seydî eydir: "Allâh sultânımdan râzî ola. Bizi dîn uğuruna hidmete kabûl etdiniz." deyüp derhâl kahveler gelüp nûş olunurken Selâm Çavuşu Hüseyin Ağa ve Küçük Çelebi gelüp eydirler:

"Bugün mübârek cum'a gündür. Yeniçeri Ağası Çelebi Ağa geliyor." deyince hemân Seydî Paşa yerinden pertâb edüp eydir:

"Sultânım, ağa gelürse biz gideriz. Du'âlar sizi." deyüp giderken hemân Alî Paşa,

"Bire vurun şu kâfiri." deyince *el-azametullâh* otağın cemî'i sokakları yere batup cümle Alî Paşa askeri pür-silâh Seydî Ahmed Paşa üzre hücûm edince Alî Paşa perde ardına girüp hazîne çadırına firâr etdi. Ol ân otak meydânında Seydî yalnız ceng-i azîm etdi, ammâ kurşum bârân-ı la'net gibi yağdı.

Anı gördüm, bir kurşum garîb Seydî'nin memesi altına isâbet edüp "Hay meded kâfirler" deyü koynunda makramasın çıkarup kurşum zahmına sokup dal hançer olup "Bire at yetişdirin" deyü feryâd ederek âhir kurd koyuna girir gibi hemân yemîn ü yesâra halkı hançer ile perrân perrân edüp bu kadar bin halk gürûh gürûh târumâr misâl-i mûr [u] mâr olurlardı.

Bu hâl ile köpek cengi ederek otak dâ'iresinden taşra çıkdı, ammâ kafâdâr askeri yok ve her tarafda düşmanı çok. Bir sarıca kâfiri matbahda ucu yanmış bir odun ile Seydî'nin koluna bir odun nice urdu ise Seydî'nin destinden hançeri fırlayup bir şâtırı ol ân paşaya bir gaddâre yetişdirince dal gaddâre olup hayli âdem yıkup bir âdemi iki pâre etdi. Ve şâtırı dahi şehîd etdiler. Ve yedi âdemi dahi zahm-âlûd olup silihdârı dahi Küçük şahin ve Gürcî Beğzâdeler mecrûh olup yan verdiler, ammâ Seydî fakîr de bî-tâb u bî-mecâl meydân-ı ma'rekede bî-dermân hareket etmeğe başladıkda ol ân sarrâcbaşı Seydî'ye bir esb-i menhûs yetişdirüp eğer hânesine el uram derken bir kâfir-i bî-dîn fakîr atı kılıç ile sinirleyüp at dahi cân havliyle Seydî'nin sîne-i bî-kînesine dû-pây-ı edbâr-ı zahmdâr urdu kim garîb Seydî iki aded perende-i mu'allâk kılınca ol mahalde kereke bid'atin gaytânları Seydî'nin boğazına geçüp anın halâsına ve yakasının dem-bestesine halâsda iken yine ol Seydî hüddâmlarından bir nânkör (---) (---) nâm deli mel'ûn Seydî ile yaka yakaya ceng edüp kereke gaytânı mâr-ı ecel-vâr boğazına sarılup çadırlar tınâbları dahi ayağına dolaşup elindeki gaddâre de gaddârlık edüp yâverlik etmeyüp eyle dilâverin serine mezkûr (---) (---) deli bir odun ile nice urduysa artık garîb Seydî serâsime olup cümle haşerâtlar başına üşüp dest ber-kafâ kayd [u] bend ile serâsime otak içre götürüp derhâl asker içinde fetret ü tuğyân olmasın içün ol ân Gâzî Seydî Ahmed Paşa'nın kellesin teninden cüdâ edüp şehîd etdiklerinde azamet-i Hudâ ordu-ı İslâm içinde bir gırîv [ü] feryâd kopdu kim gûyâ (gûyâ) rûz-ı mahşerden nişân oldu.

Seydî Ahmed Paşa ve yeniçeri ordusu ve Budin ordusu ve bizim Melek Ahmed Paşa'nın Rûmeli ordusundan asker-i deryâ-misâl Ser'asker Alî Paşa'nın otağına varup gulû-yı âmm etdiler, ammâ ne çâre. *"El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru* [83].

Merhûm Seydî'nin vücûd-ı na'şın herkes meydânda görüp,

"Vâ hasretâ ve vâ firkatâ! Ordumuzun sâhib-kırânı gidüp bu sene Erdel diyârı kâfiristânına nice girüp Kemen Yanoş kral ile nice ceng edüp nice kral nasb edüp bin iki yüz kîse iki yıllık harâcı nice tahsîl edüp pâdişâha nice cevâb veririz" deyü herkes figân edüp perîşân olduklarında hemân hakîr bu hâli görüp atıma süvâr olup tarfetü'l-ayn içre Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp Seydî ***[186a]***
Paşa ahvâlin bir bir Melek Ahmed Paşa efendimize nakl etdiğimde aklı başından gidüp eydir: mısra‘,

"Ey hâce bugün sana ise, erte banadır"

deyüp cümle ağavâtları huzûruna çağırup vasiyyet edüp mühr kîsesinde olan üç yüz kıt‘a elmas taşları cümle defter ile on kıt‘asın oğlu İbrâhîm Beğ'e ve on kıt‘asın Seydîzâde Mehemmed Beğ'e ve on kıt‘asın kerîmesi Hânım Sultân'a ve mâ‘adâsın ağalarına verüp,

"Eğer ben ölürsem sizin olsun ve eğer hayâtda kalırsam yine benim olsun" deyü vasiyyetler edüp, ba‘dehû kendüleri Serdâr Alî Paşa'nın dîvânına varup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve pîr u cüvânlar Seydî'nin mübârek na‘şesin gördükde "hayfâ dirîğ" deyü bükâ eylediler. Hemân ol mahalde Budin Vezîri İsmâ‘îl Paşa dârât u azametiyle reftâr ederek Seydî Paşa cesedi yanından ubûr ederek

"Hay kâfir, hay mel‘ûn, bulduna belânı" deyüp Boşnak lehcesiyle ba‘zı şütûmlar ederek cümle huzzâr-ı meclise selâm verüp sadr-ı âlîde karâr edüp serdâra hitâben eydir:

"Gazân kutlu olsun cânum. Hemîşe cümle dîn düşmanlarımuzun başı böyle galtân ola" dedikde, hemân bizim,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Ya paşa, sen da‘vâ-yı merd edüp Seydî'yi öldürürdüm der idin. Niçün öldürmedin kim bu gazâ sana müyesser olurdu?" deyince, hemân Çavuşzâde-i hâzır cevâb eydir:

"Bu paşa karındaşımız eyle da‘vâ-yı merd ederdi, ammâ evdeki hisâb bâzâra uymaz. İsmâ‘îl Paşa karındaşımız Seydî Paşa'ya bir kasd etse bu gazâ Seydî'ye müyesser olup Seydî yerine İsmâ‘îl Paşa fedâ olup Budin mansıbı mahlûl olmak iktizâ ederdi. Paşa karındaşımız anıniçün gayret edüp Seydî'yi katl etmedi. Ancak şimdi Seydî gazânız kutlu olsun der" deyü Çavuşzâde böyle nükte ve rîşhand cevâblar dediğinde cümle huzzâr-ı meclis mağmûm u müte’ellim iken Çavuşzâde cevâblarından hazz edüp hande etdiler, ammâ İsmâ‘îl Paşa'yı bu meclisde katl etseler bir katre kanı cereyân etmezdi ve söylediğine peşîmân oldu.

Hemân bizim Melek Ahmed Paşa efendimiz eydir: "Bak a cânım Budin vezîri Muhtesib Ağası İsmâ‘îl Ağacık, eğer Köpürlü altı ay dahi kalırsa bu meclisde hâzır olanlarımızdan cümlemiz Köpürlü şehîd eder. Ve sen çerâğı olsan gerek, seni de katl eder. Hele görün dahi neler zuhûr eder" deyüp ol ân merhûm Seydî'nin kellesin kafâsıyla sâfî tuz içine bir kutuya koyup ılgar ile Âsitâne'ye gönderüp cesed-i şerîfin gasl ederken kurşum zahmından aslâ kan dinmeyüp cereyân ederek sene 1071 şevvâl'inin on dokuzuncu cum‘a gün, "âhir cum‘a" dediği gibi olup ol gün merhûm olup Tımışvâr'da Horos kapusu hâricinde handak kenârındaki câmi‘inin mihrâbı önüne defn ederken hikmet-i Hudâ Nemse çâsârı tarafından Roza nâm kefere elçi gelirken bu vâveylâ ve vâveledâ ağlamasın gördükde hinto arabası başın çeküp,

"Bu ağlama cem‘iyyeti nedir?" deyü su’âl etdikde, serhad halkı gâzîler dâğ-ı derûnlarından eyitdiler kim,

"Bu meyyit ol kimesnedir kim sizi ve kralınızı ve cümle kâfiristânı kılıcıyla korkudan demir ayak Gâzî Seydî Ahmed Paşa'dır" deyince hemân elçi-i la‘în kara şapkasın ser-i bî-devletinden kaldırup gîsû-yı pîçâpîçlerin perîşân edüp Mesîh [u] Meryem'e du‘âlar etdi ve bu hâl ile insâf edüp elçi la‘în dedi kim,

"Hayfâ dirîğ Âl-i Osmân'ın bir nâmdâr vezîri idi ve Rakofçi Kral gibi bir azîmü'ş-şân kralı katl edüp biz ol kral elinden âciz-mânde kalmışdık. Anı Seydî katl edüp Nemse diyârında emîn olmuşduk ve Erdel memleketin feth edüp bu kadar yıllık bâkî kalan hazîneleri tahsîl edüp pâdişâha gönderüp hidmet etmişdi. Âhir Âl-i Osmân'a eylik yaramaz imiş" deyü ma‘a'l-kerâhe böyle rîşhand-âmîz kelimâtlar edüp Seydî Paşa meyyiti üzre avuç avuç altun nisâr edüp "Dîninizce bu vezîr-i mazlûma Kur’ân okuyup bir hoşca defn edün" deyüp hinto arabasıyla Serdâr Alî Paşa'ya revâne oldu.

Hakîr ba‘de'd-defn rûh-ı pür-fütûhu içün ***[186b]*** bir Yâsin-i şerîf tilâvet edüp âh [u] enîn ile mahzûn ve müte’ellim haymeme gelüp bî-hûş oldum. *el-hükmülillâh* [84] deyüp rûh-ı şerîfiyçün Fâtiha, ammâ cemî‘i hikmet u takdîr-i İlahî Sannâ‘-ı Lem-yezel'indir, lâkin,

Tetimme-i sebeb-i şehâdet-i Seydî Ahmed Paşa oldur kim

Merhûmun evzâ‘ [u] etvâr-ı gayrı marzıyyesi Serdâr Alî Paşa'nın kendüye hâb-ı harkûş verüp Seydî'nin katline gelen hatt-ı şerîfleri gösterdiğinde serdâra i‘timâd edüp beşer onar âdemle huzûr-ı serdâra gelmeğe başladı, zîrâ bir sâfdil gıll [u] gışdan berî pâk velî(?) idi ve yeniçeri ocağıyla bir ol deyü ilkâ etdiği re’y [u] tedbîrleri cümle hıyel ü şeytanat idiği Seydî'nin ma‘lûmu değil idi, zîrâ Seydî mekr ü hîleden müberrâ bir sâf-derûn bir mücellâ-dil idi. Serdârın her sözüne i‘timâd ederdi. Serdâr ise Köpürlü'ye nihânîce Seydî'nin aleyhine arz ederdi ve

"Bu Erdel'de Kemen Yanoş'un isyân ve fitne ve fesâdlarına ve hazîne vermemelerine Seydî Ahmed Paşa tahrîkiyledir" deyü yazup bildirirdi ve Serdâr niçe gûne durûğ u fürûğlar tahrîr edüp Köpürlü'yü âteş-pâre edüp tekrâr Seydî'nin katline müte‘addid kerre(?) hatt-ı şerîfler gelüp Melek Ahmed Paşa ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa'nın Seydî hakkında hüsn-i hâli arzları lağv ve müzmahil olurdu. Ve Der-i Devlet'de Seydî Ahmed Paşa'nın ba‘zı muhiblerinden ve musâhib-i şehriyârî sarâylı yoldaşlarından Seydî'ye ta‘n-âmîz mektûblar gelüp,

"Niçün devlet-i pâdişâhîye isyân edüp Erdel keferelerini ıdlâl edüp devlet tarafına niçün rahne vermeğe bâ‘is ve bâdî olursun" deyü Seydî'ye mektûblar geldikce Seydî Paşa eydir: "Hâşâ sümme, bu işde sun‘ım ola. Ben kâfiri kırmak ile mütesellî değil iken nice küffâra istimâlet verem? *Hâşâ sümme hâşâ,* ben pâdişâha âsî olam ve rızâ-yı hümâyûndan zerre kadar tecâvüz etmeziz ve mahabbet ve ittihâd tarîki dururken râh-ı hılâfa gitmeziz" deyü cevâblar yazup keyfiyet-i hâlin Der-i Devlet'e bildirirdi, ammâ âhir Serdâr Alî Paşa'nın ilkâ etdiği kafâdârlarıyla Seydî'nin katline mü'eddî olup âhir bî-günâh mazlûm Seydî Ahmed Paşa'yı Köpürlü nasb-ı nefs edüp katline sebeb oldu, be-dest-i Serdâr Alî Paşa-yı dilgîn.

Ammâ Seydî şehîd olduğu gün Tımışvâr altında olan guzât-ı müslimîn içre bir gırîv ü feryâd-ı enîn ve acıyanlar sadlek (ve) ta‘n [u] nefrîn etdiklerinden gayrı Köpürlü'ye ve Serdâr Alî Paşa'ya ve İsmâ‘îl Paşa'ya hezâr ve hezârân la‘n u sehmgîn eylediler kim cihâna şâyi‘ oldu. Çi fâ’ide. Seydî câm-ı şehâdet[i] dest-i ecelden nûş ve bu dâr-ı gurûru ferâmûş etdi ve okun atup yayın yasup [85] emrine me’mûr olup civâr-ı rahmete göz yumup gitdi, *rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi‘a.*

Beyt:

Hâliyâ yayın çeker yok nitekim kavs-i felek

Gün gibi iller bilür lâzım değil anı demek

Hadd-i zâtında evsâfdan ve mersiyeden müberrâ bir Seydî Ahmed Paşa idi kim zamânın Rüstem-i Restân'ı ve Sâm-ı Nerîmân'ı idi ve cemî‘i düşmanın gûş-ı hûşlarına mengûş idi. Her diyârın düşmanları ru‘b u bîmlerinden cemî‘i küffârlar hâne-berdûş olmuşlardı, ammâ takdîr-i Lem-yezel'in ezelü'l-âzâli böyle idi kim dest-i İslâm'da hürr-i şehîd ola. Eğer bu kârhâne-i kadîm içre birkaç sene dahi şemşîrbâzlık etmesi mukadder olmuş olsa sene-i âtîde ne Erdel ve ne Nemse ve ne Orta Macar ve ne Leh ve ne Çeh ve ne İsfaç diyârlarını vücûd-ı sahîfe-i rûzâr-ı zorkâr-ı dehr-i denîde komayup seyf-i Muhammedî ile keferelerinin vücûdların hakk edüp dâr [u] diyârların küfr [u] dalâletden kurtarup memâlik-i İslâmiyye'ye zamm olunup tâ Kızıl Elma'ya gitmesi mukarrer idi, lâkin Cenâb-ı Bârî'nin irâdet-i aliyyesi böyle imiş. Bu tasvîrât-ı melhûzâtda Âl-i Osmân karîbleri ve nedîm-i hâsları sû’-i tedbîr etdiler. Emr-i Hudâ böyle imiş. Bu tasvîrât-ı melhûzâtda Âl-i Osmân karîbleri ve nedîm-i hâsları sû-i tedbîr etdiler. Emr-i Hudâ böyle imiş. Çün bu dehr-i denî ganî ve fakîre ve cüvân u pîre ve emîn ü vezîre cây-ı karâr değildir. Beyt-i müstezâd:

Ağyâr ile ey gonca sen iç bâde-i gülgûn

Ben nûş edeyim hûn

Çûn böyle imiş n'eyleyelim âdet-i gerdûn

Devrân süre her dûn **[187a]**

mazmûnunca bu gerdiş-i devvâr-ı dehr-i denî felekin her bâr çarhı böyle devrân eder.

Çün ol merd-i meydân güzîde vezîr-i dilîr ser-çeşme-i gâzîyân vezîr-i zî-şân sene 1071 târîhinde mâh-ı şevvâl'inin on dokuzuncu Cum‘a gün vedâ‘-ı mülk-i fânî ve sâlik-i dâr-ı mülk-i bâkî-i câvidânî idi. Hudâ-yı Rabbü'l-izzet garîk garîk-i rahmet edüp makâmı dâr-ı Illiyyîn ola, *âmîn yâ mu‘în.*

Hattâ niçe yüz aded kimesne erbâb-ı ma‘ârif sâhib-i kalem şu‘arâlardan mevtine gûnâ-gûn mersiyeler ve niçe ciğer-sûz âteş-pâre târîhler edüp Tımışvâr'ın Horos kapusu handakı kenârındaki câmi‘inin mihrâbı önünde merkad-i pür-envârının seng-i mezârına mevti târîhini tahrîr etmişlerdir.

Evvelâ târîh-i şehâdet-i Gâzî Seydî Ahmed Paşa, güfte-i (---) Çelebi,

..... *(1 satır boş)*.....

Seyyid değildir, Seydî'dir, zîrâ kendisi Abaza ve Çerkes mâbeyninde dağlar içre Sadşe kavmi derler bir kabîlenin fetâlarındandır. Köyüne varmak bu hakîre müyesser olmuşdur. Öyle bir bahâdır ve şecî‘ kavimdirler kim Abaza'yı ve Çerkez'i esîr edüp her bâr anlar ile ceng ederler. Abaza lisânın ve Çerkez lisânın fasîh bilirler. Tâ Dağıstân'a ve Kumugıstân'a ve Lezgistân'a ve Megrelistân'a varınca bu Seydî Ahmed Paşa kabîlesi hırsızlığa gidüp ganîmet gelirler. Hikmet-i Hudâ Seydî Ahmed Paşa tâze yiğit iken Abaza kavmine esîr düşüp İslâmbol'a getirüp andan Mısır'a götürüp (---) (---) zâde efendi bâzâr-ı gılmânda Seydî'yi alup silâhşörlük ta‘lîm etdirirler. Eyle üstâd-ı kâmil cündî silâhşör olup kırk adım yerde üç silâh icrâ edüp nişân urup Mısır cündîlerinin fetâlarına Seydî derler. Bu dahi Seydî nâmıyla iştihâr bulup Sultân (---) Hân Mısır'dan cirid-endâz gulâmlar istedikde bu Seydî'yi dahi Der-i Devlet'e gönderüp Harem-i Hâs'da neşv ü nemâ bulup Hâsoda'da cirid ile bir musâhib-i şehriyârîyi şehîd edüp, andan firâr edüp ba‘dehû ricâ ile kendüye Erzurûm eyâletinde Tortum sancağı ihsân olup, anda Gürcistân ve Megrelistân tarafların kurudup (...) niçe sergüzeşt [ü] serencâmları vardır. Mısır'da neşv [ü] nemâ bulduğundan Seydî derler, ammâ seyyid değildir.

Diğer târîh-i fevt-i Seydî Paşa

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Def‘a târîh-i nâ-sezâ lâ-edr[î] ka’ilehu

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Seydî'yi katl eyledi kâfir gidi Sene (---)

Def‘a târîh

..... (5 satır boş).....

Cemî‘i ahbâb-ı âşıkânları dâğ-ı derûnlarıyla âh-ı enînler edüp niçe yüz gûne târîhler demişlerdir, ammâ hakîr bu kadarca ile iktifâ etdik, *rahmetullâhi aleyh*.

Hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ eyle bir gâzî sâhib-kırân-ı zamân ve eyle bir vezîr-i Âl-i Osmân ile bin elli beş târîhinden berü dahi Erzurûm eyâletinde Tortum beği iken âşinâ-yı velî-ni‘amımız olup (---) kerre ceng-i azîmlerde serdârımız olup gazâlar ederdik.

Evvelâ ibtidâ gazâmız bin elli yedi târîhinde Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn kurbunda Gönye kal‘asın Rus-ı menhûs Kazak-ı Ak aldıkda şehr-i Tortum'dan bilâ-fermân bir gün bir gecede ılgar edüp Gönye kal‘asına yetişüp küffâr-ı hâksâr derûn-ı kal‘ada mütehassın iken ibtidâ küffârın gemilerin feth edüp, ba‘dehû kal‘ayı muhâsara edüp kâmil iki gün iki gece pey-ender-pey ceng-âşûb

edüp Hamd-i Hudâ Gönye kal‘asın feth edüp küffârdan istihlâs edüp bu kadar küffârı dendân-ı tîğdan ***[187b]*** geçirüp bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ’imler ile mansûr [u] muzaffer Erzurûm'a gelüp, ikinci gazâmız yine ol sene-i mezbûrda Acem hudûdunda Erzurûm hâkinde şuşik kal‘ası beği kal‘ayı Kızılbaşa vermek sadedinde iken yedi bin aded güzîde cürd atlı ile Defterdârzâde Mehemmed Paşa Seydî Paşa'yı serdâr edüp ale'l-gafle kal‘a-i şuşik altında kızılbaşı basup cümle kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı ser-tırâş edüp kal‘a-i şuşik'i dahi feth etdik.

Andan üçüncü gazâmız sene (---) târîhinde Erdel memleketi içre Demirkapu'dan içeri girüp ol şiddet-i şitâda on iki bin salt ve sebük-bâr yiğitler ile Hacek sahrâsı nâm mahalde kar üzre Rakofçi Kral'ın seksen yedi bin aded cünûd-ı cünübiyle dokuşup hamd-i Hudâ küffâr-ı hâksâr münhezim olup cümle on altı bin kelle ve yigirmi üç bin esîr-i bend-i zincir alınup Rakofçi Kral-ı dâl mecrûhen firâr etdi.

Dördüncü gazâmız yine ol sene-i mezbûrede bahâr eyyâmında yine Erdel vilâyeti içre Kolojvâr nâm kal‘a-i be-nâm zeylinde Rakofçi Kral ile mukâbil olup yine seksen sekiz bin askeriyle on dörd bin aded Seydî Ahmed Paşa askeri Rakofçi Kral askeriyle kâmil yedi sâ‘at ceng-i azîm (...) olup hamd-i Hudâ küffâr-ı dûzah-karâr münhezim olup karârları firâra mübeddel olup yigirmi binden mütecâviz küffâr-ı hâksâr kellesi ve yigirmi bin katana küffâr esîr ve (...) olup bakıyyetü's-suyûfları mecrûhen firâr edüp Rakofçi Kral-ı dâl dahi mecrûhen firâr edüp Vârat kal‘asına varup anda dahi havfinden karâr edemeyüp andan nehr-i Tisa kurbunda Namin kal‘ası nâm sûr-ı be-nâma varup anda mürd (...) beri tarafda küffârın ordusunu cemî‘i guzât-ı müslimîn yağmâ ve gâret ve (...) edüp yüz elli pâre alay topların ve on yedi pâre balyemez topların ve bu kadar bin araba yükü cebehâne ve sâ’ir mühimmât u levâzımâtların cümle guzât-ı müslimîn ahz u kabz edüp hamd-i Hudâ bu kadar mâl-ı ganâ’imler ile diyâr-ı Erdelistân'dan mansûr [u] muzaffer yine Tımışvâr sahrâsına selâmet çıkdık.

şükür Hudâ-ı Bîçûn'a kim böyle bir sâhib-kırân (...) Seydî Ahmed Paşa ile böyle gazâlarda bulunup yine Erdel gazâsına gitmek sadedinde iken innâ-li'llâhi nidelim n'eyleyelim takdîr-i Hudâ böyle etmiş kim bu sene-i menhûsede eyle kağan arslan vezîr-i âlîşânı mazlûmen bi-gayr-ı hakk katl edüp Erdel gazâsına Seydî ile girmek yine müyesser olmadı, *el-hükmü lillâhi te‘âlâ*. Mısra‘,

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp serdâr-ı âlî-tebâr [u] âlî-vakâr Alî Paşa'nın tuğları Erdel vilâyet[i] cânibine gitmeğe âmâde oldu, ammâ asâkir-i İslâm içinde Seydî Ahmed Paşa gibi bir nâmdâr müdebbir vezîr-i sâhib-i vakâr yok. Âhir-i kâr Tatar Hân askerinin gelmesine muntazır olup sahrâ-yı Tımışvâr'da meks etdik, *ve's-selâm.*

Dizin

- A -

A‘kar kal‘ası: 2

A‘mâ Dede, şeyh: 304

a‘râf: 183

a‘yân: 2, 23, 27, 31, 37, 49, 56, 88, 108, 141, 142, 145, 148, 149, 155, 162, 167, 168, 171, 187, 197, 198, 206, 212, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 241, 249, 268, 269, 277, 279, 280, 290, 293, 294, 295, 296, 297, 300, 304, 305, 306, 314, 315

a‘yân u eşrâf: 7, 55, 153, 188, 195, 235, 248

a‘yân u kibâr: 14, 51, 63, 129, 196, 231

abacılar: 298

abanos ağaçları: 169, 204

abâyî: 78, 299

Abaza: 68, 89, 90, 119, 120, 122, 127, 136, 158, 213, 250, 286, 324

Abaza köşkü: 199

Abaza lehceleri: 250

Abaza lisânı: 324

Abaza Paşa: 42, 70, 124, 127, 195, 197, 199

Abazga: 90

Abbâsî: 20

Abbâsiyân: 1

Abdâl Hân (Bitlis Hânı): 6, 14, 15, 16, 17, 25

Abdâl Murâd: 145

âbdâr üzüm: 46

Abdî Baba: 161

Abdî Çelebi: 228

Abdigül Ağa: 116

Abdullâh Ağa: 27

Abdullâh, Hazret-i: 3, 5

Abdullâh ibn Mervân: 120

Abdullâh, Kara: 9

Abdurrahman Bölükbaşı: 15

Abdülbârî (Babadağı'nın köyü): 116

Abdülcebbâr Efendi câmi‘i (Belgrad): 196

Abdülcebbâr mahallesi (Belgrad): 195

Abdülkâdir Paşa: 159

Abdülkâdir tekyesi: 36

Abdülkâdir-i Geylânî tekyesi (Saray): 225

Abdülkâdirü'l-Cîlânî: 36

Abdüllatîf Beğ: 60

Abdülmelik ibn Mervân: 11, 157

Abdürrahîm Efendi, Müftî: 195, 196, 197, 201

Abdüsselâm: 234

Abdüsselâm, Kör (şâm Ağası): 122, 145

Abelyond nâhiyesi: 147

âb-ı germâ: 291, 304

âb-ı hayât: 1, 20, 41, 49, 232, 233, 234, 299, 305, 306

âb-ı hayevân: 308

âb-ı hoş-güvâr: 185

âb-ı revânlar: 41

âb-ı zülâl: 37

Âbidîn hammâmı: 302

ablak: 78, 140

Abru Baltacı (kızlar ağası kâtibi): 9

Acem: 7, 9, 20, 25, 28, 30, 33, 34, 42, 44, 45, 48, 51, 54, 79, 80, 121, 123, 126, 155, 164, 170, 186, 197, 199, 200, 219, 220, 222, 226, 230, 234, 246, 268, 288, 290, 299, 304, 313, 324

Acem bezi: 269

Acem hânları: 7

Acem lisânı: 3, 24, 33, 61

Acem mânîsi: 124

Acem Mazenderânîsi: 296

Acem müverrihleri: 150

Acem seferleri: 126

Acem sevdâgerânı: 37

Acem seyyâhânları: 309

Acem şâhı: 137

Acemî: 262

Acıgöl karyesi: 116

Acılı deresi: 108

Acısu: 2

Açıkbaş tekyesi (Tokat): 36

Âd ibn-i şeddad: 150

Âd kavmi: 235

Adana: 122, 129, 319

Adana köprüsü: 289

Adana Paşası: 141, 214

Adasar Hanlısı: 167

Aden şehri: 6

Adilcevaz kal‘ası: 22, 23

Adilli karyesi: 313

Adnî: 233

Aflator karyesi: 118

Afyonkarahisâr: 119, 121, 130

Ağa İskelesi: 139

Ağa Kapusu: 10

Ağa mahallesi (Belgrad): 195

Ağa Rızâ: 183

Ağacık hammâmı (Tokat): 38

ağaç cisirler: 82, 246, 267

ağaç kal‘a: 189, 204

ağaç kasır: 275

ağaç köprü: 212, 318

ağaç palanka: 201

Ağaçayırı: 121

Ağazâde Efendi, eş-şeyh: 163, 166

Ağazâde Efendi, Mesnevîhân: 163

ağırmak at: 84, 89

ağırmak yorgalar: 90

Ağra şehri (Hind): 209

Ağrı dağı: 32

Ağrıboz: 161

Ağzıaçık Mağârâ: 26

Ahaveyn Çelebi: 197

âhen ma‘denleri: 303, 306

Ahıçka, Ahıska: 24, 27, 120, 191

ahidnâme: 259

ahlad armudu: 38, 53, 206

Ahlat kal‘ası: 14, 22, 23, 24, 25

Ahlat şehri: 285

Ahmed Ağa: 68, 118, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 186, 187

Ahmed Ağa, Arganalı: 68

Ahmed Ağa, Ayu: 86, 87

Ahmed Ağa câmi‘i (Belgrad): 196

Ahmed Ağa, Deli Birâder: 9, 11

Ahmed Ağa, Gâzî : 201

Ahmed Ağa, Gazzâzzâde (Silâhşor-ı Sultânî): 172

Ahmed Ağa (İsmâ‘îl Mütevellîsi): 56, 171

Ahmed Ağa, Kemânkeş: 172, 173, 180

Ahmed Ağa, Koca: 127

Ahmed Ağa, Selâhor Gazzâzoğlu: 160, 161, 180

Ahmed Ağa, şeyh: 55

Ahmed Ağa, Tatar: 122, 123, 145

Ahmed Ağa, yalı ağası: 97

Ahmed Baba Sultân tekyesi: 188

Ahmed Beğ: 146, 287

Ahmed Bîcân, Yazıcıoğlu: 165, 166

Ahmed Dede, Gâzî: 188

Ahmed, Deli (Bitlisli): 128

Ahmed Efendi, İmâm: 131

Ahmed (erkek ismi): 227

Ahmed Fakı karyesi: 116

Ahmed Giray, Hânzâde: 86

Ahmed Hân: 64, 89, 132, 166

Ahmed, hazînedâr: 288

Ahmed kulu sâzendeleri: 30

Ahmed Paşa: 54, 123, 146, 257

Ahmed Paşa, Ankebût: 157

Ahmed Paşa câmi'i (Gelibolu): 162

Ahmed Paşa câmi'i (Keşân): 168

Ahmed Paşa çeşmesi (Gelibolu): 163

Ahmed Paşa, Çetrefilzâde: 124

Ahmed Paşa, Ekmekcizâde: 305

Ahmed Paşa, Gedik: 65, 114, 168

Ahmed Paşa, Hâfız: 29, 42, 291

Ahmed Paşa, Hersekoğlu: 168, 191, 223, 227, 243, 245, 289

Ahmed Paşa, Hezârpâre: 34, 241

Ahmed Paşa imâreti: 164

Ahmed Paşa, Köpürlü oğlu: 54, 91, 146, 212

Ahmed Paşa, Küçük: 217

Ahmed Paşa, Pehleli: 14, 22

Ahmed Paşa, Rûmeli Paşası: 191

Ahmed Paşa, Serdâr: 143, 203

Ahmed Paşa, Seydî: 26, 30, 32, 62, 77, 135, 203, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 223, 236, 237, 238, 239, 256, 257, 267, 285, 287, 291, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325

Ahmed Paşa, Tayyaroğlu: 123, 124, 125, 127

Ahmed Paşa, Vezîr-i Sânî: 202, 203, 207, 210, 211, 272

Ahmed, Sultân: 36, 89, 99, 130, 132, 133, 156, 166, 263, 307, 310

Ahmed, şehzâde: 30

Ahmed-i Kebîr Rüfâ‘î: 42

Ahmed-i Yesevî (Türk-i Türkân Hoca): 33, 53, 154, 165, 314

Ahmo (erkek ismi): 227

Ahpolı (Kuş sevici vezîr): 47

Ahurkapu: 44

Ahyolu kal‘ası: 47, 48

Ak Mehemmed Paşa sarâyı (Saray): 224

Akaçay: 90

Akbolgay kal‘ası: 266

akçe: 34, 57, 60, 62, 141, 147, 161, 168, 194, 203, 227, 235, 263, 277, 293, 294, 302, 312, 314, 316

Akdeniz: 47, 62, 63, 98, 155, 157, 159, 160, 167, 168, 225, 240, 242, 248, 298, 314

Akhisâr: 233, 234, 293

Akka: 19, 200

akkâm: 121

Akkirmân: 60, 61, 62, 63, 64, 65, 76, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 173, 180

Akkirmân askeri: 93, 104, 105, 106, 108, 111, 177

Akkirmân gemileri: 105

Akkirmân kal‘ası: 50, 60, 61, 62, 63, 65, 69, 90, 91, 92, 109, 112, 113, 114, 191, 266

Akkirmân kulu: 108

Akkirmân limanı: 91, 108

Akkirmân sahrâsı: 87

Akkirmân sicilli: 64

Akkirmân Tatarı: 106

Akkirmân vâdîsi: 62, 63

Akkirmân yolu: 104

Akkoyunlu pâdişâhları: 31

akmişe: 78, 220, 221, 248, 309

akmişe-i fâhire: 28, 77, 81, 87, 88, 92, 145, 215, 226, 255, 258, 287, 303

Akra: 7

akreb: 150, 183, 185, 257

Aksarây: 230

Akserâb: 23, 24

Aksu: 41, 69, 85

Aksu bayırı: 38

Aksu depesi: 40

Aksu deresi: 39

Aksu mahallesi (Tokat): 37

Aksu nehri: 85

Akşar burnu: 160

Akşemseddîn, Hz.: 44

Akyer Altı: 154

Ala mescid (Tokat): 35

Alâ'eddîn, eş-şeyh: 166

Alâ'eddîn, Sultân: 33, 153, 245

alabalık: 26, 146, 152, 229, 235, 265, 267, 275, 311

Alaca câmi‘: 301

Alaca câmi‘ (Tokat): 35

Alaca câmi‘ (Üsküb): 297

Alaca hammâm (Gelibolu): 163

Alaca mescid tekyesi (Tokat): 36, 39

alaca şal: 6, 7

Alacahisâr: 189, 196, 292, 316

Alacahisâr beği hâssı: 316

Alacahisâr dağları: 189, 190

Alacahisâr güzeli: 316

Alagorona-i Grandüka: 262

Alaman nafesi kürkler: 285

Alaman sığını derisi: 284

Alamelik karyesi: 32

Alasonya: 321

alaşa atlar: 60, 86

Alaşehir: 300

âlât-ı âvânî: 254

âlât-ı yancık: 140

alay çavuşları: 175, 251, 281, 282

Alay Köşkü: 9

Alaybeğ câmi‘i (Pirlepe): 307

Alaybeğ sarâyı (Yanova kal‘ası): 212

alaybeği: 5, 13, 25, 63, 65, 91, 94, 97, 106, 120, 122, 153, 159, 161, 179, 194, 195, 201, 203, 208, 218, 223, 235, 243, 249, 252, 267, 274, 277, 293, 296, 303, 304, 316, 317

Alaybeği câmi‘i (Alacahisâr): 316

Alaybeği câmi‘i (kal‘a-i Lipova): 208

Alaybeği câmi‘i (Köstendil): 304

Alaybeğzâde mahallesi (kal‘a-i Vuçitrin): 293

alay-ı ağavât: 140

alay-ı asâkir-i serdengeçdi: 140

alay-ı çâşnigîrân: 140

alay-ı iç ağaları: 140

alay-ı kapucubaşılar: 140

alay-ı kilârcıyân: 140

alay-ı mehterân-ı çalıcıyân: 141

alay-ı müteferrikagân: 140

alay-ı pâdişâh: 145

alay-ı salıcı: 140

Alayköşkü: 9, 111, 136

Aleksaniçe palankası: 189

alem: 17, 78, 120, 178, 181, 305, 313, 317

Alemdâr Alî Baba: 166

Alemdâr Baba: 294

alem-i Resûlullâh: 218

âlet-i silâh: 91, 139, 140, 169, 194, 241, 254, 258

Âl-i Abbâs, Hazret-i: 17

Âl-i Abbâsiyân: 4

Alî Ağa: 109, 219, 221, 249, 250

Alî Ağa, Çerkez: 49, 50

Alî Ağa, Façatlı: 207, 210, 218, 219, 221, 319

Alî Ağa, Gümrük Emîni: 312

Alî Ağa, Kapucubaşı: 286

Alî Ağa, Kara Hocazâde: 10

Alî Ağa, Keçecizâde: 11

Alî Ağa, Koca Sarvan: 127

Alî Ağa, Moravî : 280

Alî Ağa, Rikâbdâr Moravî: 280

Alî Ağa, şâmlı: 109

Alî Ağa, Uzun (Eflâk-Boğdan Kapu Kethüdâsı): 66, 68

Alî Baba, Alemdâr: 166

Alî Balı, Topçubaşı: 157

Alî Beğ hammâmı: 302

Alî Beğ karyesi: 173, 187

Âl-i Beğdudiyân: 42

Alî Beşe, dizdâr: 23

Alî Beşe, Kepçe (Yeniçeri serdârı): 60

Âl-i Cengiz Hân: 76

Âl-i Cengiziyân: 60, 74

Alî Çelebi, Gınâyîzâde: 52

Alî Çelebi, Hazînedâr: 104

Alî, Çerkez: 49

Âl-i Çobaniyân: 26

Âl-i Dâdâniyân: 80

Âl-i Dânişmendiyye: 34, 42, 43

Alî Dede: 310

Alî Efendi: 56

Alî Efendi (Ebü'l-feth Sultân Mehemmed imâmı): 266

Alî Efendi, eş-şeyh: 161

Alî Efendi, Gınâyîzâde: 86

Âl-i Emeviyyûn: 4, 120, 157, 295

Alî (erkek ismi): 227

Alî Façatî: 219

Alî Fâris urbânı: 128

Alî Halvetî: 36

Alî Hammâmı: 2

Alî, Hazret-i: 54, 124, 165, 255, 310

Alî Hoca: 101

Alî, Kara: 101

Alî Mirzâ Paşa: 122, 123

Âl-i Osmân: 10, 17, 25, 32, 33, 34, 43, 53, 54, 56, 60, 62, 65, 66, 68, 69, 70, 74, 76, 77, 78, 81, 89, 94, 95, 127, 129, 130, 153, 155, 157, 158, 164, 171, 181, 185, 190, 191, 192, 193, 202, 203, 215, 218, 223, 234, 241, 245, 248, 257, 259, 264, 265, 271, 272, 278, 280, 282, 285, 286, 289, 292, 294, 295, 300, 305, 310, 317, 318, 323, 324

Alî Paşa: 124, 125, 202, 213, 214, 218, 220, 221, 319, 320, 321, 322, 325

Alî Paşa câmi‘i (Tokat): 37

Alî Paşa, Dutsak: 122, 124, 126, 127, 128, 129, 137

Alî Paşa, Eğribozlu Köse: 159

Alî Paşa hammâmı (Tokat): 38

Alî Paşa hisârı: 95

Alî Paşa kal‘ası: 101

Alî Paşa, Kapudan: 139, 159, 287

Alî Paşa, Koca: 34, 225

Alî Paşa, Konakçı: 142, 172, 177

Alî Paşa, Köse (Kapudan): 77, 139, 146, 154, 159, 238, 318

Alî Paşa, Macar: 94, 99

Alî Paşa, Ser‘asker: 322

Alî Paşa, Serdâr: 187, 196, 207, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 236, 288, 306, 319, 320, 321, 322, 323

Alî Paşa, Sivas Paşası: 319

Alî Paşa, Varvar: 34, 124

Âl-i Selçukiyân: 32

Alîna: 256

Aliş Ağa: 67

Alîzâde Efendi, Seyyid (şir‘atü'l-İslâm şârîhi): 148

Alman, Alaman: 48, 90, 170, 192, 193, 245, 248, 279

Alman ayusu derisi: 284

Alman dağı: 32, 70, 115, 192, 225, 234, 247, 280

Alman ipleri: 284

Alman kılıcı: 219

Alman kilimleri: 284

Alo (erkek ismi): 227

Alp Gâzî: 42

Alp Gâzî Sultân tekyesi (Tokat): 36

Alp Gâzî tekyesi mesîregâhı: 40

Altıkulac: 18, 19

altun: 8, 12, 31, 40, 57, 72, 74, 77, 88, 89, 90, 91, 94, 108, 109, 110, 131, 134, 135, 143, 175, 182, 184, 194, 219, 229, 234, 259, 262, 263, 285, 287, 288, 295, 301, 304

altun balığı: 182

altun buhûrdân: 183

Altun câmi‘i (Yenibâzâr): 290

altun haç: 284

Altun Halkalı Köprü: 7, 26, 27, 170, 289

altun kandil: 184

altun ma‘deni: 229

altun micmere: 284

altun teber: 61

altun zincir: 141

altun-ı Bundukanî: 263

altunlu raht: 78

alû: 20

Alvar karyesi: 27

Amalika kavmi: 32

amân kâğızları: 210, 259

Amasiyye: 12, 32, 33, 41, 42, 43, 124, 152

Amasra: 47

amber: 20, 134, 284

amber-i hâm: 20, 125, 135, 280, 294, 302, 304

Amik kal‘ası: 7, 12

Amr-ı Ayyâr: 18, 274

Anabolu kal‘ası: 155

Anadolu: 9, 54, 119, 121, 128, 129, 137, 141, 142, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 164, 167, 181, 199, 211, 215, 230, 268, 289, 318

Anadolu Boğazhisârı: 152

Anadolu Hisârı: 11, 155

Anadolu kal‘ası: 156

Anadolu muhâsebecisi: 29

Analı bayırı mesîregâhı: 40

Anaztansiyye: 47

anbâr: 66, 158, 188, 189, 190, 194, 198, 211, 241, 271, 275, 279, 297, 314

anbâr emîni: 203

anbâr kulleleri: 96

anbâr mahzenleri: 233

Anbârlar mahallesi (Belgrad): 195

Anber Ağa, Tavâşî: 14

anber-i ham: 298

Andırya hatmanı: 98

Andırya Kazak: 69, 75, 98, 105, 106

Ane kal‘ası: 123, 128

angıt kuşu: 152

Anik: 295

Ankâ re‘âyâsı: 6

ankâ tüccâr: 40

Ankara: 166

Ankebût Ahmed Paşa: 157

Antakiyye: 129

Antakiyye kal‘ası: 79

Apopi Mihâl: 75, 88

ar‘ar: 228, 309

Arab: 15, 44, 48, 51, 155, 164, 170, 197, 199, 200, 222, 226, 234, 246, 268, 288, 290, 295, 304, 313

Arab atı: 2

Arab lisânı: 5, 25, 33, 61

Arab müverrihleri: 150

Arab seyyâhânları: 309

araba: 51, 73, 74, 75, 86, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 176, 177, 185, 200, 204, 279

araba otlukları: 111

Arabcıklar: 9

Arabî: 262

Arabistân: 33, 78, 79

arak: 185

Arakel karyesi: 187

Arâk-ı Dadyan şehri: 80

Arasât meydânı: 183

Arasta hânı (Belgrad): 197

Arasto: 30, 55

Arat kal'ası: 198, 206, 211

Arat palankası: 207

arayıcı zağar: 159

Araz nehri: 24, 26, 27, 170, 289

Arciş nehri: 179

Arda nehri: 167, 168

Argana: 68

Arhoz kal'ası: 155

Arıt Alî, Abaza: 250

Arkenli: 88

Arkınlı kavmi: 74

armaş, (asesbaşı): 186

Armudlu: 116

Arnavud: 9, 128, 146, 181, 244, 245, 261, 270, 277, 278, 293, 295

Arnavud Belgradı: 145, 192

Arnavud bozahânecileri: 110

Arnavud eşkıyâlar: 291, 295, 309

Arnavud İskenderiyesi: 289

Arnavud köyü: 148, 149

Arnavud lisânı: 293, 300

Arnavud sekbânları: 146

Arnavud tâ’ifesi: 295

Arnavud tüfeng-endâzı: 296

Arnavudlu (Babadağı'nın köyü): 116

Arnavudlu karyesi: 187

Arnavudluk: 192, 248, 289, 291, 292, 293, 298, 316

arpa: 40, 60, 63, 96, 168, 198, 199, 248, 275, 300

Arpa Çukuru: 33

Arpa deresi: 258

arpa emîni: 185

arpa suyu: 68, 184

Arpa vilâyeti: 33

arslan: 1, 2, 217

Arslan Beğ, Mihâloğulları'ndan: 53

Arslan Beğli kavmi: 74

Arslan kal‘ası: 25

Arslan Paşa: 177

Arslan Paşa câmi‘i (Pirlepe): 307

Arslan Paşa, Koca: 307

Arslan Paşa, Yanyalı: 313

Arslan Paşazâde: 315

Arslanî kavmi: 139

Arslanlı: 88

Artıf karyesi: 27

arvan develeri: 130

arz odası: 15

arz [u] mahzar: 23, 129, 146, 172, 279

Âsaf-dilîr: 231, 258

Âsaf-ı Berhıyâ: 120, 219, 236, 249

asâkir, asker: 65, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 108, 110, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 129, 139, 140, 145,

157, 161, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 191, 192, 194, 195, 202, 203, 209, 213, 214, 215, 221, 234, 235, 236, 237, 240, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 264, 271, 272, 273, 279, 282, 283, 284, 293, 296, 314, 316, 317, 318, 325

asâkir-i İslâm, asker-i İslâm: 59, 65, 67, 72, 74, 83, 84, 91, 97, 105, 108, 120, 121, 137, 152, 154, 158, 166, 171, 175, 177, 179, 182, 191, 192, 202, 203, 213, 215, 216, 218, 221, 223, 237, 241, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 256, 271, 272, 273, 275, 299, 316, 318, 319, 325

asel-i musaffâ: 14, 119, 181, 259

asesbaşı: 110, 111, 138, 146, 186

Asfar kavmi: 83

Ashâb-ı Kehf: 20, 250

Âsitâne: 5, 7, 14, 25, 28, 51, 58, 63, 64, 67, 90, 97, 109, 116, 124, 125, 126, 158, 178, 184, 194, 195, 203, 269, 323

âsitâne-i Bektaşiyân: 36, 208, 305

âsitâne-i Mevlânâ: 298

Âsitâne-i sa‘âdet: 27, 42, 50, 53, 58, 68, 92, 109, 115, 118, 119, 122, 129, 178, 215, 249, 288, 305, 319

âsiyâb: 302

âsiyâb-ı dakîk: 163, 199, 225, 298

âsiyâb-ı tahhân: 236

Âsiye (kadın ismi): 198

asma cisr: 65, 266

asma köprü: 205

asma makaralı cisir: 94

Aspuzu: 309

Aşağı mahalle (kal‘a-i Vuçitrin): 293

Aşağıkal‘a hammâmı: 198

Aşağıkal‘a mahallesi (Belgrad): 195

aşbâz: 313

aşcı: 122, 283

aşcıbaşı: 251

Aşere kırâ’ati: 162, 297

Âşık Çelebi: 300

Âşık kal‘ası: 2

Âşık şeydâ: 266

Âşıklar karyesi: 172

aşîret beği: 6

at: 7, 13, 31, 58, 66, 69, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 83, 88, 89, 90, 93, 94, 99, 100, 105, 108, 109, 111, 112, 115, 122, 130, 139, 140, 142, 143, 175, 176, 177, 179, 180, 186, 187, 197, 206, 209, 214, 249, 252, 254, 263, 273, 275, 282, 283, 284, 285, 288

at arabaları: 108, 109, 111

At bâzârı: 193, 194

at değirmeni: 96, 199, 211

at eti: 63, 88

at karnı: 65

at kolanı: 88

at südleri: 73

at süheyli: 75

at şeftalüsü: 300

at tulumları: 167

at yemi: 26, 303

Atâ'î Çelebi: 301

atalıklar: 78, 87, 88

Atbâzârı mahallesi (Belgrad): 195

Atbâzârı'nda Abdurrahman Beşe hânı (Tokat): 37

âteş-gede: 313

âteş-i Nemrûd: 13, 50, 70, 183, 215, 217, 226, 242, 247, 317, 320

at-ı cilfidâm: 94

Âtike Sultân: 178

Atina kal'ası: 160

Atina şehri: 151, 184, 296

atlas: 185, 227, 261, 312

atlas haftan: 227

atlas hârâ: 198

Atlıbeğzâde: 237, 238, 249, 251

Atlıbeğzâde Çiftliği: 250

Atlıbeğzâde karyesi: 240, 249

Atmaca (yer adı): 116

Atmeydânı: 8, 9, 10, 11, 12, 29

Atnabur deyri: 40

attâr çârsûsu (Tokat): 38

attarlar: 34

âveng üzümü: 144

avgâh: 275

Âvih deresi (Bitlis): 17, 18

Âvih kayaları (Bitlis): 17

Avlonya: 248

Avlonya beği: 192

Avnik kal‘ası: 24

Avrat bâzârı (Belgrad): 197

avşula şerbeti: 14, 19

avşulalı kükü pilav: 19

Avustos Sultân: 98, 183

Ayâ Anaztansiyye: 47

Aya Niko deyri: 143

Aya Nikol: 98

ayak dîvânı: 8, 9

ayak nâ’ibi: 296

Ayaklıköy: 116

Ayamavra kal‘ası: 248

ayân: 209

Ayanta: 98

Ayas Paşa: 155, 160

Ayasofya: 131, 132, 133, 134, 151, 226, 297

Ayasuluk: 150

Ayasuluk kal‘ası: 151

Aydın (Babadağı'nın köyü): 116

Aydınbay Beğ: 151

Aydıncık: 149, 150, 151, 152

Aydos: 47, 48, 112, 119

Aydos ılıcası: 47, 48

Aydos kal‘ası: 57, 173

Aydos subaşısı: 48

Ayıntâb: 42, 122, 128

Ayıntakıyye: 151

âyîn-i bâtıla: 260, 261

âyîn-i bedhâneler: 84

Aynaroz: 160

Aynasu: 70

ayn-ı âb-ı revân: 36

ayn-ı âb-ı zülâl: 119

ayn-ı Eğer Kayası (Tokat): 41

ayn-ı Eğerlikaya: 39

ayn-ı Kireniç (Tokat): 39, 41

aynü'l-hayât: 232, 234, 235

aynü'l-hirr: 16, 184

aynü'l-kıtt: 16

aynü's-semek: 16, 184

Ayo nâm bir âdem: 82

ayrık: 234

Ays: 199

ayu: 117, 239, 284

ayva: 164, 173, 253, 267, 268

Ayyâr kayası: 34

Azak: 95, 110, 113

Azak cengi: 104

Azak kal‘ası: 11, 44, 81, 94, 95, 105, 217, 247

azeb: 59, 65, 186

azeb ağası: 62, 203

azeb kapusu: 208

azebân ağası: 162, 211

azebistân askeri: 111, 194

Âzer binâsı: 4

Azerbaycân şâhları: 33, 294

Azez: 122, 128

Azîz Efendi (Diyârbekirli Rûmiyye şeyhi): 54

Aznavur cengâverleri: 261

Azre (cariye ismi): 198

- B -

Ba‘albek kal‘ası: 151

Ba‘albekîler: 199

bâb nâ’ibi: 195

Baba Ahmed: 240, 258, 262, 263

Baba Ahmed cisri: 250

Baba Ahmed gâzîleri: 240

Baba Ahmed kal‘ası: 259

Baba Ahmed kullesi: 240, 258, 263, 292

Baba Ahmedzâde İsmâ‘îl Ağa: 240, 259, 260, 262

Baba Ca‘fer zindânı: 288

Baba Lokmân: 299, 301

Baba Lokmân medresesi (Üsküb): 297

Baba Meddâh: 301

Baba Meddâh tekyesi (Üsküb): 298

Baba şehri: 109, 116, 117

Babadağı: 58, 94, 96, 109, 112, 116, 117, 118, 173, 186, 187

babayâne ezinelik: 316

bâb-ı Horos: 205

Bâb-ı Hümâyûn: 10, 50, 111, 119, 129, 130, 137

Bâbil: 194

bâc: 60, 207, 296

bâc u bâzâr: 94, 195, 203

bâcdâr: 46, 147, 149, 151, 155, 158, 187, 188, 195, 203, 208, 224, 235, 265, 267, 288, 289, 290, 293, 296, 300, 304, 305, 306, 307, 310, 314, 315, 316, 317

Baçka: 199

badaluçka fişengler: 102

bâdem: 199, 228

bâdem yağı: 133

Badrak : 74, 88, 89, 139

Badrak Tatarları: 87

bâğ: 207, 210, 212, 215, 220, 221, 222, 223, 229, 231, 232, 235, 236, 242, 243, 244, 248, 253, 254, 256, 259, 267, 268, 286, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 300, 302, 305, 306, 310, 311, 316, 318

bâğ beği: 259

Bâğ kayaları (Bitlis): 17

bâğ u bâğçe: 1, 4, 5, 17, 26, 36, 46, 47, 57, 63, 66, 68, 70, 71, 82, 95, 96, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 128, 130, 131, 143, 144, 146, 148, 149, 151, 152, 154, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 196, 265, 266, 267, 269, 270, 274, 275, 276

bâğ u bostân: 116

bâğavât: 199, 229

bâğbân: 144, 152, 164, 199

bâğbân u dihkân: 40

bâğçe: 161, 201, 210, 212, 221, 222, 223, 231, 232, 235, 236, 244, 248, 253, 256, 267, 268, 286, 289, 291, 293, 295, 302, 306, 310, 316, 318

Bâğçekapusu: 112, 131, 134

Bâğçesarây: 76, 112, 172

Bâğçesarây mezâristânı: 59

bâğçevân: 144, 199

Bağdâd: 1, 7, 8, 42, 54, 121, 144, 181, 188, 193, 226, 243, 298

Bağdâd ağası: 2

Bağdâd aslanı: 284

Bağdâd kal‘ası: 194

bağlama: 184

Bahâdır Giray: 77

Bahâdır Sultân mescidi (Tokat): 35

bahârlı kabak böreği: 169

Bahr-i Bâbü'l-ebvâb: 27

Bahr-i Bundukanî: 247

Bahr-i Gîlân: 27

Bahr-i Harez: 27, 94

Bahr-i Hürmüz: 7

Bahr-i Muhit: 184, 225

Bahr-i Okyunus: 61, 225

Bahr-i Rûm: 144, 149, 151, 154, 162, 164, 167, 170

Bahr-i sefîd: 157, 166

Bahr-i Siyâh: 248

Bahr-i Zulumât: 80

Bahşayış: 116

Bahşî, Monla: 164

Bahşili: 108

Bakacak yaylası: 146

bakar: 219, 262, 268, 302

bakır âvânî: 229

Bâkır, İmâm: 154

bakır penez: 268

bakır sini: 303

Bâkî Kuyusu karyesi: 118

bakkal: 110, 111, 173, 311

bakla: 40, 164, 199, 228, 300

baklava: 199, 268

Bakova: 277

bal: 64, 66, 68, 69, 115, 119, 173, 185, 198, 206, 228, 232, 236, 242, 275

bal fıçıları: 51, 99

bal mumu: 185

bal suyu: 59, 63, 206, 229, 233, 268, 300

balaban kuşu: 139, 159

Balat: 151

Balat kapusu: 112

Balçık kasabası: 49, 53

balgam: 15, 38, 229, 231

Balı Beğ, Gâzî: 139, 190, 317, 318

Balı Beğ, Küçük (Bosna Beği): 191, 192, 194

Balı Beğ tekyesi: 317

Balı Efendi: 145, 165, 305, 306

Balı Efendi karyesi: 305, 306

Balı (erkek ismi): 164

balık: 59, 113, 114, 115, 152, 165, 182, 200, 212, 214, 265, 284, 299, 301, 311

Balık bâzârı (Belgrad): 197

balık dalyanı: 113, 150

balık dişi: 68, 89

balık eti: 165

balık kassâbı: 60, 113

balık kurusu: 311

balık salamurası: 60, 113

balık sayyâdları: 113

balık turşusu: 113

balıkçı: 48, 173

balıkçıl: 78

Balıkesri: 152

balıkhâne kal‘ası: 93

balıklı göl: 266

Bâliş karyesi: 288

Balkan: 174, 181, 270

Balkar Çayırı karyesi: 32

Balkız (cariye ismi): 164

ballı börek: 206

balta: 10, 178, 193, 268

Balta Beğ: 222

baltacı: 111, 133

Baltacı karyesi: 118

baltalar: 103

Balvan karyesi: 318

balvan kuyuları: 66

balyemez top: 59, 62, 66, 70, 73, 75, 76, 86, 93, 95, 96, 99, 100, 101, 127, 156, 157, 159, 162, 191, 194, 198, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 211, 213, 214, 216, 242, 243, 246, 248, 252, 255, 260, 261, 267, 283, 313, 325

balyoz: 195

ban: 208, 251, 252, 259, 282, 283, 284, 285, 287

Bana mahallesi (Köstendil): 304

Banaluka, Banyaluka: 226, 227, 232, 243, 259, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 285, 286, 287, 288, 293

Bandırma: 149, 151

bânghâne-i Muhammedî: 193

bâng-ı Muhammedî: 190

Baniska kal‘ası: 285, 293

Bankân kal‘ası: 293

Bânûya (kadın ismi): 198

bapirler: 3

Bar kal‘ası: 70

Baraklu karyesi: 312

baras: 48

Barçay Kral: 75, 210

bardak eriği: 300

bârgîr: 8, 45, 57, 109, 181, 186, 221, 246, 256, 285, 312

Bârgîri kal‘ası: 7

bârhâne: 15, 175, 249

bars: 304

Bartın: 47

Bârû karyesi: 32

bârûd: 156, 217

bârûdcu kalburu: 22, 103

bârûdhâne: 193, 198

bârûd-ı siyâh: 50, 62, 76, 85, 91, 156, 198, 217, 296

bârûdlu lağım: 73

basdık: 156

basma çıt perde: 299

Basra: 7, 8

Basra kal‘ası: 148

Basra Paşası: 36

başdarda: 154, 156, 157, 160, 161, 214

başdarda-i hümâyûn: 48, 137, 139, 154, 156, 159

başdina harâcı: 268

Başhân karyesi: 32

Başköy: 116

Başmakçı: 52

Başmeydân mahallesi (Tokat): 37

batak: 204, 206

bataklık: 70, 82, 83, 84, 179, 204, 211

Batır Ağa, Gâzî: 177, 180

Batır Mirzâ: 91

Batiçna palankası: 190, 316

Batlîmûs Ağıstaş: 51

Batlîmûs Hakîm: 32, 39, 147, 228

Batlîmûs Kral: 47

Batman cisri: 26, 289

Batman kantarası: 170

Batman nehri: 170

Batori Andraş: 202, 203, 208

Batori Iştvân: 203

Battâl kapu: 208, 266

Bay Boğa kal‘ası: 153

Bay Boğa (Sultân Alâ’eddîn'in ümerâlarından): 153

Bâyezîd câmi‘i: 62, 63

Bâyezîd Hân: 60, 61, 94, 114, 115

Bâyezîd Hân (-ı Velî): 25, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 92, 93, 113, 114, 117, 155, 160, 165, 168, 170, 181, 191, 222, 231, 273, 289, 297, 299, 300, 314, 315, 317

Bâyezîd Hân, Yıldırım: 33, 34, 43, 47, 147, 172, 173, 176, 179, 181, 182, 294, 295, 296, 317

Bâyezîd kal‘ası: 24

Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Kili): 114

Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Serebne): 222

Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Serfice): 315

Bâyezîd-i Velî hammâmı (Akkirmân): 63

Bayko (köle ismi): 198

bayrak: 49, 78, 106, 114, 156, 177, 181, 213

bayrak sipâhîleri: 58

Bayrâm Beğ câmi‘i (Belgrad): 196

Bayrâm Beğ çârsûsu (Belgrad): 196, 197

Bayrâm Beğ imâreti: 199

Bayrâm Beğ mahallesi (Belgrad): 195

Bayrâm Beğ medresesi (Belgrad): 196

Bayrâm Beğ sebîli (Belgrad): 197

Bayrâm Paşa: 42, 303, 306

Bayrâm Paşa hisârı: 303

Bayrâm Paşa, Kâ’immakâm-ı Pâdişâh: 59

Bayrâm Paşa kal‘ası: 306

Bayrâm-ı Velî, Hacı: 164, 166

Bayrâmî, tarîk-i: 163, 164, 166

bâzâr hakkı: 60

Bâzâr köyü: 144

Bâzârbaşı zâviyesi (Belgrad): 196

Bâzârcık bınarı (Tokat): 36

Bâzârcık câmi‘i (Tokat): 35

Bâzârcık hammâmı (Tokat): 38

Bâzârcık mahallesi (Tokat): 37

Bâzârköyü kasabası: 143

Bâzârlı (Babadağı'nın köyü): 116

Bâzârmeydânı (Tokat): 34

Bâzâryeri hânı (Belgrad): 197

bâzergân: 40, 41, 79, 113, 115, 176, 177, 178, 182, 184, 200, 257, 261, 309

bâzkeşler: 10

bebr: 139, 217, 243, 303, 320

Bec kal‘ası: 281

Beckerek kal‘ası: 202, 206

Becne: 174

Beç kal‘ası: 202, 275

Beççine karyesi: 117

Beçkerek kal‘ası: 202

bedâstân: 309

Bedir Beğ (Abdullâh Hân'ın oğlu): 15, 19, 20

Beganoğlu: 192, 247, 280, 286

Beğ hammâmı (Tokat): 38

Beğ kösteni (Köstendil): 304

Beğ mahallesi hammâmı (Tokat): 37

Beğ mahallesi (Tokat): 37

Beğ nâm velîd-i pelîd: 281

Beğ sarâyı: 5, 94, 182, 274

Beğ Sarâyı mahallesi (Alacahisâr): 316

Beğcili karyesi: 313

Beğdud Baba, eş-şeyh: 42

Beğko Paşa: 319

Beğkoz bâğçesi: 131

beğlerbeği: 122, 123, 125, 126, 129

Beğzâde: 128

Behâ’im: 61

behak marazı: 48, 231

Behlûle (köle ismi): 227

Behram Beğ hammâmı: 198

Behzâd: 183, 251

Behzâd câmi‘i (Tokat): 34

Behzâd mahallesi (Tokat): 37

Bekân vilâyeti: 259

bekâr odaları: 37, 158, 163, 197, 226, 298

Bekfelon: 129

Bekir Ağa: 109

Bekir Efendi sarâyı: 37

bekmez: 156, 164

Bekriyân-ı fâsikan: 150

beksümât: 48, 68, 91, 198, 205, 237, 281

Bektaş Ağa: 54, 122, 146

Bektaş Beğ, Gâzî: 244, 273

Bektaş Velî, Hacı: 33, 35, 36, 39, 42, 53, 144, 171, 245, 251, 313, 314

Bektaş Voyvada: 273, 275

Bektaşî: 36, 171, 188, 197, 292, 295

Bektaşî köçekleri: 117

Bektaşî külâhı: 167, 313

Bektaşiyân âsitâneleri: 153

Bektaşiyân tekyesi: 36, 199

beldârân: 249

Belde-i Tayyibe: 119

Beledü'l-Hatîb: 2

Belgrad: 191

Belgrad: 40, 118, 129, 190, 191, 192, 193, 196, 199, 200, 201, 202, 213, 221, 225, 229, 247, 264, 268, 269, 280, 284, 289, 291, 296, 317, 318

Belgrad kal‘ası: 191, 192, 193, 194, 195, 200, 202, 206, 220, 221

Belh: 53, 164, 165, 170, 197

Beline: 192, 200, 293

Belkıs Hatun: 34, 149, 150, 151, 229

Belkıscık: 150

Belusitina kal‘ası: 275, 292

belvân direkler: 208

Bender: 65, 67, 84, 91, 92, 177, 185, 192, 195

Bender ağaları: 173

Bender askerleri: 104

Bender beği: 106, 107

Bender kal‘ası: 65, 66, 67, 69, 83, 86, 90, 185

Bender köyü: 67, 86

Bender mâlı: 45

Bender-âbâd kal‘ası: 65

Benderbacı: 186

benefşe: 234, 298

Benefşe kal‘ası: 266

Benî Asfar kavmi: 85, 96

bennâ: 116, 117, 157, 159, 162, 171, 204

Berât gecesi: 187

Berber Hacı Kılıç: 197

Berebaş Kazak: 66, 97

Bereketli (köle ismi): 164

Berkofcı: 218

Berkovişte kadısı: 291

Berkuk Çerâkizî, Sultân: 33

Bernak kal‘ası: 206

bersîm: 234

besâtîn: 215, 242, 290

Besni: 128

Beşâret Ağa (Kethüdâ): 13

Beşdepe nâhiyesi: 59, 115

Beşiktaş: 120

Beşiktaş Mevlevîhânesi: 36

beşli ağalar: 59, 62, 65, 203, 211

Betlen Gabor: 75, 207, 210, 216

Betlen Iştvân Kral: 210

bevvâblar: 23, 205

beyâz abâ ferrâceler: 51

beyâz bayrak: 177

beyâz câriye: 60

beyâz çarşaf: 315

beyâz ekmek: 53, 60, 63, 68, 72, 79, 164, 200, 291

beyâz francıla ekmek: 185, 311

beyâz katmer çörek: 268

beyâz kiraz: 318

beyâz kuğu: 155, 235, 253, 261

beyâz Latin ekmeği: 199

beyâz mahrame: 279

beyâz mermer: 84

beyâz nânı: 6

beyâz nohudlu simit çöreği: 189

beyâz poğaça: 268

beyâz yağlı çörek: 169, 206

Beyrut: 200

beyt-i Kamer-i mâ'î: 198

beyt-i Merrîh: 79, 164, 185

beyt-i Müşterî: 228

beyt-i Nârî: 21

beyt-i Utarit: 39

beyt-i Zühre: 6, 268, 299

bez: 315

Bezciler karyesi: 312

bezihik koyunu: 131

bezir yağı kandilleri: 144

bezzâzistân: 5, 46, 47, 60, 63, 66, 115, 143, 144, 147, 148, 149, 151, 153, 158, 163, 169, 170, 184, 187, 188, 189, 197, 205, 206, 212, 222, 226, 232, 233, 257, 268, 275, 276, 290, 293, 295, 298, 304, 308, 309, 310, 311, 315, 318

Bezzâzistân hânı (Belgrad): 197

bezzâzlar: 298

bıtrîk: 40, 74, 181, 182, 183, 184, 220, 263, 272, 311

biber: 184

Bîçâre (cariye ismi): 164

Bihâroğlu: 75

Bihke: 192, 271, 279, 285

Bihke kal‘ası: 200, 240, 249, 269, 270, 271, 274, 279, 283, 292

Bihke kapudanı: 269, 271, 274, 279, 281, 282, 283, 285, 286, 287

Bihor kal‘ası: 291

Bilâl Ağa: 9, 10

Bilâl kışlası: 116

Bilay kal‘ası: 292

billûr: 139, 162, 247, 265, 302

bîmârhâne: 63

Binbir şühedâ: 209

bine demiri: 282, 285

Bingöl: 32, 234

Bingöl yaylası: 25, 27

bintân: 258

Birecik: 128

Birlad kasabası: 176, 180

Birvonik kadısı: 291

Bistiriçse: 129

bistiyar: 182, 186

bistiyarhâne: 182

Bîsütûn, kûh-ı: 26, 266

Bit Bâzarı (Tokat)': 37

Bitbâzârı câmi‘i (Belgrad): 196

Bitbâzârı mahallesi (Belgrad): 195

Bitlis: 6, 7, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 44, 128

Biyelemik: 225, 232

Bîzâre (cariye ismi): 164

Bobno kal‘ası: 81

Bobofça: 277

Boboşova kasabası: 304

bogası kaftan: 198

bogası kaplı kuzu: 60

boğa derisi: 140

Boğa karyesi: 118

boğaz ağrısı: 154

boğaz körfezi: 144

Boğaz köyü: 118

Boğazhisâr: 62, 98, 109, 119, 131, 146, 147, 151, 152, 154, 155, 158, 160, 171, 198, 236, 287

Boğdan: 54, 59, 60, 65, 67, 68, 69, 72, 78, 86, 90, 92, 96, 97, 113, 115, 117, 118, 140, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 262, 280, 294

Boğdan askeri: 86, 93, 99, 102, 104, 174

Boğdan bârgîrleri: 68

Boğdan beği: 51, 58, 66, 68, 86, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 184, 185, 187

Boğdan dağları: 67

Boğdan gazâsı: 236

Boğdan hazînesi: 57

Boğdan kapu kethüdâsı: 66, 186

Boğdan keferesi: 66, 72, 93, 112, 113, 176

Boğdan lisânı: 68, 86, 176, 185

Boğdan, Salsal-ı: 60, 112

Boğdan seferi: 172

Boğdan vezîri: 182

Boğol lisânı: 80

Bolayır: 149, 160, 166, 167

Bolcaağaç: 148, 152

Bolu: 8, 12, 43

Bolu kal‘ası: 44

Bombuca: 128

Bora sahrâsı: 70

Boraj sahrâsı: 73

boran: 32, 175, 288

Borten karyesi: 186

boru: 50, 111

Bosna: 26, 40, 135, 136, 137, 170, 191, 192, 200, 220, 221, 222, 223, 224, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 249, 252, 255, 257, 259, 261, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 280, 281, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 302, 318, 319

Bosna aklâmı: 279

Bosna askeri: 272

Bosna defterdârı: 249, 292

Bosna kadısı: 281, 291

Bosna kal‘ası: 223

Bosna lahanası: 239

Bosna mansıbı: 135, 236

Bosna mollası: 231, 232

Bosna paşası: 232

Bosna serdengeçdileri: 242

Bosna vâlîsi: 236, 267, 271, 290

Bosna vüzerâsı: 267, 274

Bosnasarây: 195, 199, 223, 224, 226, 229, 230, 231, 265, 301

Bosnevî: 229

Bosnevî ârifleri: 275

Bosnevî esbâbı: 290

Bosnevî lisânı: 230, 277, 293

Bosnevîyyü'l-asl: 29, 42

Bostân (Kitap): 24

Bostâncı Ahmed Ağa sarâyı (Yanova kal‘ası): 212

Bostâncı aznavurları: 45

bostâncı bâğbânı: 172

bostâncı kayıkları: 112

bostâncı külâhları: 314

Bostâncı Mehemmed Ağa sarayı (Filorina): 310

bostâncıbaşı: 9, 29, 45, 139, 141, 144, 293

bostâncıbaşı kayığı: 112, 134, 139

Bostâncıbaşı köprüsü: 121

bostâncılar: 111, 138, 144, 250, 290

Boşnak: 9, 78, 87, 196, 199, 209, 212, 229, 251, 258, 267, 268

Boşnak gâzîleri: 261

Boşnak kalpağı: 198

Boşnak köyü: 222

Boşnak lehcesi: 34, 255, 320, 322

Boşnak lisânı: 190, 199, 223, 227, 229, 232, 240, 244, 248, 255, 260, 268, 269, 277, 320

Boşnak poturları: 222

bot: 69

botom nâm fısdık: 6

Boyacılar: 298

boyacılar (Tokat): 37

boyahâne: 14, 15, 16, 25

boyar: 68, 72, 86, 176, 177, 178, 179, 182, 185, 186

boybeğleri: 75, 88, 245, 247

Boynudoğru: 178

boza: 63, 99

boza Bekrîsi: 101

bozacı: 111, 173

bozahâne: 63, 96, 128, 144, 221

Bozav: 177

Bozav dağları: 174, 179

Bozav nehri: 176, 179

Bozâvurd: 58

bozbakkal kuşu: 152

Bozca cezîresi: 157, 158

Bozca kal‘ası: 160

Bozcaada: 92, 93, 97, 98, 110, 146, 157, 158, 159, 160

Bozcaada donanması: 97, 102

Bozcaada fethi: 97, 110, 118

Bozcaada fetihnâmesi: 92, 93, 105, 110

Bozcaada kal‘ası: 158, 160

Bozcaada muhâfızı: 157

Bozcaada üzümü: 158

Bozok: 32

böğrülce: 164, 199, 300

Böğürdelen: 191, 200, 221

Böğürdelen kal‘ası: 191, 192, 201

bölük ağası: 160, 162, 202

bölük kethüdâları: 10

bölük sipâhîsi: 58, 67

bölükbaşı: 50, 101, 123, 239, 251, 259, 320

Böremoyin: 92, 106, 108

Brebaş Kazak: 75

Brezense: 277

Brut kal‘ası: 279

Brut nehri: 279

Bucak: 64

Bucak Tatarı: 58, 60, 64, 67, 68, 69, 72, 73, 76, 85, 87, 91, 92, 102, 109, 116, 173, 175, 176

Budak kal‘ası: 292

Budin: 90, 118, 138, 189, 190, 192, 194, 210, 215, 216, 222, 224, 230, 237, 271, 276, 277, 280, 285, 292, 316, 317, 318, 319, 322

Budin askeri: 68, 69, 215

Budin kal‘ası: 192, 194, 222, 281

Budin kulu serdârı: 267

Budin mansıbı: 323

Budin ordusu: 320

Budin vâlîsi: 188

Budin vezîri: 68, 69, 90, 91, 201, 202, 207, 213, 287, 318, 320, 322, 323

Budin yeniçerileri: 224, 271

Buğa : 158

Buğday: 6, 40, 60, 91, 96, 100, 102, 115, 151, 164, 198, 199, 228, 246, 248, 268, 275, 286, 300

buğday anbârı: 59, 60, 94, 96, 107, 114, 155, 160, 186, 205, 235, 270, 276, 310

buğday mahzenleri: 49

Buhârâ: 20, 53, 164, 165, 170, 197

buhayre: 26, 148, 152, 311

buhayre-i Fahte: 26

buhayre-i Gölikesri: 311

buhayre-i Ilıbat: 147, 148

buhayre-i İlyâs: 152

buhayre-i Sabanca: 44

Buhtî ekrâdları: 2

buhûr: 88, 125, 135, 298

buhûrdân: 88, 125, 199, 229, 294, 302

buk‘a: 196, 224

Buka‘ ovası: 151

bukağı: 199

bulama: 152, 155, 156, 164

Bulgay kal‘ası: 293

Bulgurlu: 121

Bulgurlu dağı: 137

Bulgar (Bulkar): 47, 48, 59, 78, 117, 118, 172, 173, 187, 188, 189, 195, 198, 199, 221, 222, 224, 228, 258, 290, 295, 299, 303, 305, 307

Bulgar kilisesi: 291

Bulgar köyü: 48, 172, 303, 307

Bulgar lisânı: 117, 189, 190, 199, 222

Bulgarca: 227, 307, 316

bûm-ı Rûm: 307

Buna nehri: 269, 270

Bunarbaşı mesîregâhı: 145, 146

Bunarhisâr: 46, 57, 170

bunduk: 217

Bundukanî: 246, 247, 248, 252, 253, 262

Burceyn kal‘ası: 160

burc-ı akreb: 21, 164, 185

burc-ı cevz: 39

burc-ı hamel: 79

burc-ı kavs: 228

burc-ı seretân: 198

burc-ı sevr: 6, 268, 299

Burdiçse: 115

Burgaz: 47, 171, 286

burgucu: 288

burka‘: 163

burmalı top: 155

Burnâz Hoca: 10

Burnâz Müftî: 30

Bursa: 32, 33, 38, 119, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 161, 211, 226, 234, 236, 245, 287, 294, 298, 304, 314, 315

Bursa kal‘ası: 33, 145, 151, 154, 245

Bursa kralları: 152, 153

Bursa mollası: 145

Bursa ordusu: 142

Bursa sahrâsı: 145

Bursa sancakbeği: 158

Bursa tekûru: 145, 147

Bursa Yenişehri: 143

Burun kullesi: 292

Burunsuz Kostantin (Mîr-i Boğdan): 171, 172, 174, 176, 177, 178, 182

Burut kal‘ası: 292

Burut nehri: 174

Burut palankası: 71

buyurdu: 97, 117, 128, 236, 279, 314

buyuruldı: 306

buzhâne: 221

Bükreş: 177, 178

bülbüller: 40

Bülbüllü karyesi: 58

büryân kebâbı: 136

Büyük Bölmehisâr mescidi (Belgrad): 196

Büyük câmi‘ (kal‘a-i Lipova): 208

Büyük Çârsû (Belgrad): 197

Büyük Çekmece: 136

Büyük hammâm (Kıratova): 302

Büyük Hân: 136

Büyük Kamin kal‘ası: 242

Büyük Mezarlık: 301

Büyük Terbiye mahallesi (Tokat): 37, 40

Büyükdere kasabası: 95

- C -

Ca‘ber kal‘ası: 128

Ca‘fer Ağa, Silihdâr: 169, 280

Ca‘fer Baba: 301

Ca‘fer Beğzâde: 233, 241

Ca‘fer Efendi, Erzurûm muharriri: 27

Ca‘fer Efendi köyü: 27

Ca‘fer (erkek ismi): 227

Ca‘fer-i Bermekî: 5, 89, 190

Caco İbrâhîm Ağa: 9, 10

Cafo (erkek ismi): 227

cam fânûslar: 247

câm taşları: 40

camlı hinto: 284

câmûs: 2, 27, 74, 206, 220, 268, 313

Cân Arslan Paşa: 172

Cân Mirzâ Paşa: 122, 123, 128, 145

Cânân (cariye ismi): 198

Cânân Hatun eynesi (Belgrad): 196

Cânbezâr (köle ismi): 164

Canizâr Bula: 121

Cânkirmân: 93, 95, 108

Cânkirmân kal‘ası: 82, 93

Cânpolad Ağa: 23

Cânpoladoğlu: 127, 132, 158, 310

câriye: 14, 16, 17, 40, 60, 115, 121, 133, 164, 228, 299, 308

Carkazi kal‘ası: 81

Cavlı Dede: 35

ceb akçesi: 134

cebbâne: 69, 294

cebe: 78, 193, 194, 213

cebeci: 65, 66, 94, 111, 120, 155, 158, 194, 202, 208, 211, 214, 277, 279, 281, 282

cebeci çorbacısı: 194

cebeci ocağı: 139

cebeci odabaşısı: 52

cebeci serdârı: 110, 114, 147, 162, 296, 317

cebeciler ağası: 203, 235

cebehâne: 51, 58, 59, 62, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 91, 94, 96, 97, 99, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 118, 119, 135, 147, 151, 153, 155, 158, 160, 162, 175, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 201, 206, 207, 209, 210, 215, 218, 222, 223, 231, 233, 235, 240, 241, 242, 243, 249, 254, 258, 259, 260, 261, 264, 267, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 288, 289, 291, 297, 303, 310, 314, 316, 317

cebehâne arabaları: 110, 111

cebehâne hazîneleri: 276, 279, 297

cebehâne hücreleri: 34

cebehâne kullesi: 96

cebehâne mahzenleri: 275, 276, 310

cebehâne-i âmire: 58, 217

cebehâne-i pâdişâhî: 69

Cebel-i Elheme: 295

cebelü: 25, 46, 61, 65, 153, 159, 161, 194, 195, 203, 208, 223, 235, 249, 277, 278, 293, 296, 303, 316, 317

cehennem tasvîri: 183

Celâleddîn-i Rûmî: 166

Celâleddîn-i Rûmî tekyesi: 163, 225

celâlî: 33, 38, 54, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 137, 138, 139, 141, 142, 146, 147, 211

Celilli karyesi: 312

cellâd: 21, 29, 79, 109, 138, 139, 141, 142, 143, 145

Celvetî: 137, 166, 233

Cemân Sadakı kavmi: 139

Cemşîd: 149, 150

ceneral: 241, 242, 243, 250, 260, 261, 262, 263, 264

Cengiz Hân: 59, 80, 112

Cerâyir-i Hâridât: 7

Cerbeli kasabası: 2

Cerce: 4, 302

cereb: 231, 304

cerge: 87, 121, 143

Cermat nehri: 304, 305

Cermata karyesi: 304

cerrâh: 6, 39, 54, 56, 57, 137, 163, 197, 218, 228, 268, 299, 308

cevâhir: 12, 16, 87, 179, 184, 185, 259, 287, 288

cevâhir raht: 87

cevâhir tîrkeş: 84

cevâhir zarflı sâ‘at: 7

Cevher Ağa: 131

ceviz: 143, 268

cevşen: 78, 107, 193, 194, 213

cevz-i rûmî: 139

Ceylân cisri: 43

Ceylân köprüsü (Tokat): 41

Ceylân yolu nâm su yolları: 34

ceyrân: 237

Cezâyir: 12

Cezâyir dayısı: 156

Cezâyir levendi: 83, 155

cığ cığalar: 140

cılkı: 159

cızbız kebâbı: 255

Cibice karyesi: 32

cidâ: 217

ciffârlar: 134

Cifr-i Alî: 165

Cifr-i Câmi‘ (kitap): 54, 165

ciğer: 133

Ciğer deresi: 211

Cihân Sofîzâde sarâyı: 37

cild-i evvel: 26, 27, 30, 31, 43, 44, 52, 118, 139, 142, 145, 146

cild-i sânî: 53, 58, 83

cilfidân at: 140

Cillu karyesi: 312

Cimcime câmi‘i (Tımışvâr): 205

cin: 150, 151

Cin Alî Ağa câmi‘i (Belgrad): 196

Cin Alî mahallesi (Belgrad): 195

Cinci Hoca: 30

Cingâne: 79

Cinis karyesi: 32

Ciniviz: 51, 168, 169, 262

Ciniviz Firengi: 47, 48, 51, 168

Ciniviz kralı: 157, 161

Circîs, Hazret-i: 2, 3

cirid: 204, 237, 246

Cisir kapusu: 208

cisr, cisir: 38, 39, 147, 153, 171, 186, 188, 189, 190, 192, 201, 202, 204, 207, 209, 212, 221, 226, 233, 240, 250, 266, 270, 272, 276, 282, 286, 289, 290, 297, 298, 305, 306, 307, 316

Cîze: 4

Cizre sancağı: 3, 4, 5

cizye: 195, 203

Cûde kasabası: 3, 4

cûdîler: 125

Cum‘a-âbâd kazâsı: 312, 314

Cum‘abâzârı: 43, 311, 312, 313

cülâver: 16

cülûs: 29, 30

Cürd şâh: 24

Cüvân Beğ: 172, 177, 178

Cüvân Çelebi: 178

Cüvân Kapucubaşı: 11

cüzâm: 36, 48, 291, 304

- Ç -

Çaçka: 190, 278, 316

Çaçka dağları: 221

çadır: 141, 150, 298, 322

Çağa: 44

Çağa gölü balığı: 44

Çağa hisârı: 43

Çağa Koca: 43

çağa yayı: 44

Çağatay karyesi: 187

Çağatay-ı bâlâ: 116

Çağatay-ı zîr: 116

çâh-ı gayyâ: 183, 194

çâh-ı mâ: 35, 163, 198, 225, 268, 298, 308

çakal: 284

Çakatorna: 282, 283, 284, 286

Çakatorna kal‘ası: 247, 282, 283

Çâker Ağa: 16

çâkerân: 40

Çakır dağı: 316

Çakırcıbaşı Cânpoladzâde: 157, 158, 159

çakırcılar ze‘âmetleri: 172

çakkal: 110, 111

çakmak taşı: 62, 152, 246

çakmaklı tüfeng: 274, 291

çakşır: 206, 293

çâlâk katırlar: 284

Çaldıran cengi: 294

çalıcı mehterbaşı: 106

çalıcı mehterler: 122, 123

Çalık Cerrâh Alî: 197

Çalık İslâm mahallesi (Tokat): 37

çalma: 315

Çalya kal‘ası: 206

çam ağacı: 305

Çamlıca dağı: 121, 137

çan: 184

çan kullesi: 256, 284

Çanad: 119, 203

Çanad kal‘ası: 90, 202, 206

çanhâne: 260

Çaniçse kasabası: 229, 275, 293

çanlı kenîse: 79, 81, 85

çanlı kilise: 81, 82, 86

çanlı manastır: 79, 81, 86, 228

çapa: 113

çapul: 179, 180

çârbâf: 88

Çârdâk kahvesi: 144

Çârdâk kasabası: 152, 154

çarh: 82

çarh dollâbları: 198

çarha cengi: 30

çarhacı: 67, 68

çarh-ı felekler: 82

Çark bınar (Tokat): 36

Çark Bınarı (Tokat): 37

Çark hânı (Tokat): 37

çarka askeri: 174

çârkab: 145

çârkab kuşak: 141

çârkab tîrkeş: 87

çarkacı: 174, 175, 213

çarklı tüfeng: 284

çarkûli: 88

Çarpa karyesi: 179

çârsû: 47, 51, 82, 83, 84, 143, 147, 149, 155, 169, 201, 211, 232, 278, 289, 291, 293, 298, 310

Çârsû Hânı: 188

Çârsûbaşı: 57

çârsû-yı bâzâr: 1, 6, 9, 34, 37, 38, 43, 51, 60, 64, 66, 70, 71, 81, 82, 83, 84, 85, 114, 117, 118, 142, 145, 147, 148, 150, 151, 153, 154, 156, 158, 160, 162, 163, 165, 184, 187, 189, 190, 193, 197, 205, 206, 210, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 234, 266, 275, 276, 281, 290, 295, 298, 302, 305

çârsû-yı bezzâzistân: 37, 197, 207, 226, 242, 243, 290, 308

Çârşenbebâzârı karyesi: 313

çâsâr: 252, 277

çaşıt: 67, 72, 183, 213, 251

Çâşnigîr köprüsü: 170, 289

Çâşnigîr sarâyı (Tokat): 35

çâşnigîrân: 140

çâşnigîrbaşı: 19, 20, 186

Çâşnigîroğlu Mahmûd Paşa hammâmı (Tokat): 38

çatal kurşum: 100

çatal menzil bârgîrleri: 109

Çatalbaş Paşa: 214, 217, 319

Çatalca kasabası: 11, 46, 57, 96, 119

çavdar: 82, 199, 228

çavdar kuyuları: 96

çavdar suyu: 184

Çavuş câmi‘i (Manastır): 308

Çavuş karyesi: 154

Çavuş mahallesi (Belgrad): 195

çavuşlar emîni: 203, 223

çavuşlar kâtibi: 223

çavuşlar kethüdâsı: 203, 223

Çavuşzâde: 10, 214, 215, 217, 220, 318, 323

Çay hammâmı (Tokat): 38

Çay mahallesi (Tokat): 37

Çay mescidi (Tokat): 35

Çayırlı karyesi: 53

çaylak (kuş): 266

Çeh: 48, 70, 78, 170, 178, 198, 200, 226, 246, 258, 262, 287, 324

Çeh askeri: 75

Çeh kavmi: 78

Çeh kralı: 75

Çeh lisânı: 78

Çehârşenbe kadılığı: 41

Çehârşenbe suyu: 41

Çehril kal‘ası: 82, 83

Çehriliçse kal‘ası: 82

Çehrin kal‘ası: 84

Çekirge sahrâsı: 147

Çekirge Sultân ziyâretgâhı: 147

Çekirge suyu: 41, 43

Çekmece: 49, 136, 137

Çekmece cisirleri: 170, 289

Çekmece hânı: 136

Çekmece kadısı: 137

Çekmece nâ’ibi: 137

Çekmece-i Kebîr hânı: 236

Çekvânî: 3

Çelbik karyesi: 249

Çelebi Ağa: 120

Çelebi Ağa (yeniçeri ağası): 322

Çelebi Efendi: 142, 301

Çelebi Hasan Paşa: 121

Çelebi Hasan Paşa iskelesi: 97

Çelebi Hasan Paşa kal‘ası: 99

Çelebi kahvesi: 144

Çelebi Kethüdâ: 54

Çelebi mahallesi (Belgrad): 195

Çelebi Mehemmed Vakfı mütevellîsi: 149

Çelebi Sultân Mehemmed: 43, 46, 49, 179

Çelebiler karyesi: 119

çelenk: 50, 106, 107, 109, 251, 258, 259

çelîpâ: 183, 220

çeltik: 189

Çeltikçi karyesi: 306

Çemen-soffa: 44, 110

Çemerne: 192, 221, 289

Çemerne yaylağı: 289

Çengalli Bel: 12

çengâr çukaları: 186

Çenge balkanı: 109, 112, 173

Çenge dağı: 48, 112

Çenge karyesi: 57, 119, 187

Çenge yaylası: 48

Çengellibel: 41, 43

Çengîzâde: 212, 249

Çento: 101

Çeplat: 98

çerâğ: 78, 295, 305

çerâğdân: 183, 220, 313

çerâhor: 92, 97, 116, 195, 213, 240, 249, 251

Çerçi karyesi: 173

Çerçiler hammâmı (Tokat): 38

çeribaşı: 5, 13, 25, 63, 65, 94, 153, 161, 194, 195, 203, 207, 208, 223, 235, 243, 267, 274, 277, 293, 296, 303, 316, 317

Çeribaşı karyesi: 207

Çeribaşı sarâyı (Yanova kal‘ası): 212

Çerkes, Çerkeş, Çerkez: 12, 34, 49, 50, 68, 81, 89, 90, 124, 141, 179, 184, 324

Çerkes Mehemmed Paşa ziyâretgâhı (Tokat): 42

Çerkes şahbâz, Peşkircibaşı: 250

Çerkeş kasabası: 43

Çerkez gulâm: 106

Çerkez kirmân: 81

Çerkez lisânı: 320, 324

Çerkezi kal‘ası: 81

Çerniçse kal‘ası: 192

Çerniçse nehri: 189

Çernik: 249, 274, 275, 276, 277, 281, 286, 292

Çernik dağı: 303

Çernik kal‘ası: 269, 274, 275, 292

Çernik sancağı: 292

Çesteti vezîr: 237

çeşme: 5, 36, 37, 46, 51, 156, 158, 161, 163, 169, 188, 193, 197, 199, 208, 267, 290, 295, 297, 298

çeşmesâr: 225, 233, 235, 276, 288, 290, 302, 308

çeşteci: 229

çete: 215, 219, 244, 245, 248, 251, 261, 270, 283

çeteciler: 67, 174, 246, 252

Çetine nehri: 240, 242, 250, 251, 258

Çetrefilzâde: 124, 127, 129

çevren: 173

çığa balığı: 113, 200

çıkrık: 35

Çıkrıkçı (Babadağı'nın köyü): 116

çıkrıkçılar: 308

Çıkrıkçılar (Manastır): 308

Çıksalın câmi‘i (Belgrad): 196

Çıksalın mahallesi (Belgrad): 195

Çıldır: 25, 191

çınar: 9, 10, 11, 29, 143, 297, 309

Çınarlıdere: 154

çırnık: 69, 86, 107, 160, 212

çırnık gemisi: 280

çırnık kayıklar: 98

Çıtak kavmi: 53, 164, 169, 304

Çıtak lisânı: 172

çıyan: 150, 183, 257

Çiğdem (kız ismi): 164

Çîk sahrâsı: 245

Çîk vâdîsi: 244

çil (kuş): 117

çilek: 206

çilhâne hazînesi: 30

çimşir: 169, 199

Çin kal‘ası: 142

Çineli: 116

Çingane: 8, 199

Çingane cergeleri: 8

Çingane iskelesi: 47

Çin-i Rûm İznik: 142

Çinili Hammâm mahallesi (Belgrad): 195, 196, 198

Çipilyanoğlu: 57

Çipilyanoğlu, cerrâh: 57

Çirmen: 49, 91, 99

Çirmen askerleri: 104

Çirmen beği: 106, 107

Çitineli Baba Ahmedoğlu: 237

çizme: 16, 269

çoban: 117, 171

Çoban Ese karyesi: 173

Çoban köprüsü: 27, 289

Çoban Sultân köprüsü: 170

Çobaneli kavmi: 74

Çobanî kavmi: 139

Çobanlı: 88

Çoçka Kazak: 75

Çoltaroğlu: 237, 248, 251

Çomar Bölükbaşı: 13

Çonkar (Babadağı'nın köyü): 116

çorba: 14, 87, 231, 311

çorba kazanları: 313

Çorbacı hammâmı: 143

Çorbacı hânesi: 143

Çorbacı hânı (Yenibâzâr): 290

çorbacılar: 110, 111, 158

Çoruğ nehri: 30

Çorum kal‘ası: 41

Çorum sancağı beği: 139

Çovozâde (erkek ismi): 227, 268

çöğür: 20, 142, 143

Çölümerik kal‘ası: 4

Çömlek karyesi: 172

çömlek kumbaraları: 99

Çöplüce kasabası: 65

Çöreğibüyük tekyesi: 36

çörek: 14

Çubuk ova: 43

çuka: 72, 78, 154, 185, 186, 189, 198, 209, 221, 227, 228, 259, 260, 261, 262, 263, 268, 279, 283, 284, 285, 299, 312, 314, 318

çuka bağır yeleği: 163

çuka çekman: 180

çuka dezgâhları: 79

çuka dolama: 209

çuka esvâb: 293

çuka ferrâce: 51, 163, 198, 227, 268

çuka, kırmızı: 269

çuka libâs: 198

çuka takye: 314

Çukacılar çârsûsu (Saray): 226

çukadâr ağalar: 110, 287

Çukur Anbâr karyesi: 312

Çukur çeşme mahallesi (Belgrad): 195

Çukur hammâm: 198, 302

Çukur Hân (Belgrad): 197

Çukurbınarı: 58

Çukurova: 116

Çul Giydiren oğlu sarâyı (Tokat): 37

Çul kal'ası: 179

Çul ovası: 179

çuldutmaz (top cinsi): 198

Çürük Kana suyu: 128

Çüvüzâde (erkek ismi): 198

- D -

dâ’ü's-sa‘leb: 231

dâbbetü'l-arz: 219, 234

Dadanoğlu: 80

Dadoy Karı köprüsü (Tokat): 41, 43

Dadyan kavmi: 78

Dağıstân: 32, 230, 324

Dahhâk-ı Mârî, vezîr: 138, 150

Dahkî Efendi, Kadıasker-i Rûm: 158

Dalbora deresi: 108

Dallık: 92, 108

dalyan: 113, 150

dalyan tüfengler: 105

Dana Hacı (Babadağı'nın köyü): 116

Danil: 255

Danilova: 241, 243, 253, 255, 256, 257

Danimarka: 90, 220, 262, 287

Daniska: 74, 75, 78, 89, 90, 95, 111, 184

dankiyo: 50, 72, 78, 107, 112

dankiyo düdükleri: 84

dankiyo tulumları: 100, 109, 111

Dârâ: 159

darabans ağası (yeniçeri ağası): 186

Daragonişte karyesi: 312

Daraluga kal‘ası: 43

darbhâne: 34, 193, 263, 302, 315

darbzen: 100, 204

darçın: 184, 199

Darende: 309

darı: 4, 6, 62, 91, 96, 100, 105, 194, 199, 228, 248, 254, 268, 307

dâr-ı it‘âm: 164, 228, 300, 309

dâr-ı Sa‘îd: 5

dâr-ı sûzen: 44

dârü'l-hadîs: 5, 35, 51, 63, 66, 115, 149, 151, 153, 163, 167, 168, 169, 170, 173, 187, 188, 197, 205, 208, 225, 233, 267, 275, 276, 278, 290, 295, 297, 308, 310

dârü'l-harîr: 145

dârü'l-ılliyyîn: 272

dârü'l-it‘âm: 40, 315

dârü'l-kurrâ: 5, 35, 51, 63, 66, 115, 149, 151, 153, 162, 167, 170, 187, 188, 196, 205, 208, 267, 275, 276, 278, 297, 308, 310

dârü'l-mücevvidân-ı huffâzân: 35

dârü'l-ulûm: 148, 278

dârü'n-nasr: 33

dârü's-sa‘âde ağası: 9, 56, 57, 133

dârü'ş-şifâ: 167, 169, 173

dârü't-ta‘âm: 199, 268

dârü't-ta‘lîm: 35, 148, 160, 197, 290, 308

dârü't-tedrîs: 35, 51, 162, 188, 196, 225, 290, 308, 310, 317

dârü'z-ziyâfe: 40, 51, 63, 166, 168, 169, 190, 199, 207, 208, 228, 275, 291, 300

Dâsnî Beği: 3

Dâsnî Yezîdîleri: 3

dâstân-ı dostân: 17

datlı şıra: 156

Dâvûd Nebî: 35

Dâvûd, savm-ı: 58

Dâvûdî: 143

Dâvûdî kılıç: 141

Dâvûdî, sapan-ı: 313

Dâvûdpaşa: 120

Dâvûdpaşa sarâyı: 120

davul: 81, 100

Dâye-i kebîr kasabası: 117

dayı sarığı: 163

Dâyirli: 74, 88

Dayirli kavmi: 74

debbâğlar: 4

debdevî: 140

Dede Sultân: 305

Dedeler câmi‘i (Serfice): 315

Dedeler karyesi: 312

Dedeş Ağa, Çolak: 53, 90

Dedeş Ağa, yalı ağası: 87, 90, 171

Dedeşbay Ağa: 91

Dedezâde mescidi (Belgrad): 196

def: 305, 314

def nakkâreleri: 313

defter emîni: 161, 203, 223

defter kethüdâsı: 161, 203, 223

defterdâr: 8, 10, 29, 86, 113, 203, 282

Defterdâr Bekir Efendi sarâyı: 37

Defterdâr Musli Efendi sarâyı (Saray): 224

Defterdâr Musli Paşa sarâyı (Saray): 224

Defterdâr Mustafâ Paşa hammâmı: 302

Defterdârzâde: 10, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 43, 146, 324

defterhâne: 267

değirmen: 49, 84, 99, 143, 150, 152, 223, 226, 260, 265, 266, 291

Değirmenler deresi (Bitlis): 22

Değirmi kal‘a: 25

dehdehî: 140

Dehdîvân kayaları (Bitlis): 17

dehrî: 31

dekâkîn: 60, 166, 168, 218, 221, 233, 257, 261, 268, 295, 304

Delakoğlu Doçyagali Kral: 316

delem arısı: 59

delem sinek: 59

Deli Alî köyü: 116

Deli Beğ: 301

Deli göl: 93

Deli Horozî: 139

Deli Hurûmî: 140

Deli Kurd: 123

Deli Nisâ Kadın: 228

Deli Orman nehri: 179

Deli Re’îs nâm kavun: 148

Deli Yoro: 198

delibalı (top cinsi): 198

Delibaşılığ: 271

Delice Baba Sultân: 148

Delice köyü: 148

Deligöli: 108

Delikli kaya: 13

Deliorman: 49, 53, 140, 313

Delvine vilâyeti: 248

Demâvend, kûh-ı: 266

demir: 229, 268

Demir Baba Sultân: 313

demir çubukları: 51

demir kafes: 66

demir kurd kapanları: 291

demir ma‘denleri: 270, 296, 303

Demirciköy: 23

Demirhisâr: 305

Demirkapu: 27, 29, 49, 325

Demiroğlu: 143

Dente kal‘ası: 206, 318

Dente palankası: 201, 221, 318

Depe mahallesi (Tokat): 37

Derbend-i Kebîr: 172, 187

Derbend-i Sagîr: 172

Dereslak kal‘ası: 273, 292

Dergâh-ı âlî: 158

Dergâh-ı âlî kapucubaşıları: 60, 105, 112, 129

Dergezîn: 45, 54, 123

der-i devlet: 34, 42, 44, 58, 74, 77, 109, 115, 124, 129, 130, 137, 144, 158, 178, 202, 211, 213, 239, 242, 243, 249, 259, 285, 286, 320, 323, 324

Derk-i esfel deresi: 241

derkü'l-esfel: 183

Der-sa‘âdet: 96

ders-i âmlık: 146

Dervîş Beğ, Yahyâlı: 190

Deryâ kalemi: 153, 161

Deryâ Kulu: 162

derziler: 308

Despot Kral (Bulkar kralı): 188, 191

destâr: 227

destâr-ı Muhammedî: 140, 281

deste-hân: 20

destereci: 288

Destpot Kral (Sırf kralı): 169, 187, 188, 189, 190, 191, 198, 221, 222, 306, 315, 317

Destpot, kûh-ı: 306

Deva: 129

devâbbât: 246, 248

Devasiler karyesi: 312

deve: 32, 58, 130, 147, 206, 288

Deve kal‘ası: 209, 210, 218

Devevar hisârı: 210

Devevâr hisârı: 210

Deveyeli kavmi: 74

Deveyli: 88

Devlethânlı karyesi: 312

devlingeç kuşu: 140

Devne değirmenleri: 49

Devne nehri: 52

Deylemiye, tefsiri: 19

deyr: 82, 83, 164, 174, 181, 182, 183, 184, 198, 205, 213, 228, 241, 252, 261, 264, 273, 277, 284, 303, 299, 307, 311

Deyreşu karyesi: 3, 4

deyyâr: 263

Dıragoda karyesi: 221, 222

Dıragovişta yaylağı: 304

dîbâ: 28, 78, 88, 140, 141, 142, 145, 159, 228, 259, 263, 303

Dicle: 2

dîdebân: 23, 34, 182, 204, 266, 310, 318

Dikli karyesi: 312

dil: 50, 67, 73, 98, 104, 109, 110, 174, 177, 217, 238, 251

Dil Hersek: 143

Dilâver Ağa: 259, 260

Dilâver, Kıssahân Monla: 20

Dilâver Paşa, Deli Gürcî: 122

Dilâver-i Isfahanî, Monla: 19, 20, 21

dilber kânı: 227

Dilcân Bula: 121

Dimetoka: 153, 167

Dimetoka kal‘ası: 171

dimi çukası: 72, 79

Dimlik-i bâlâ: 116

Dimlik-i zîr: 116

dinâr: 302

Dinare dağları: 240

Direkli Beli': 43

dirhem: 302

dirhemli tüfengler: 99

Dirideniz: 113

Dirniş: 257, 258

Dirniş kal‘ası: 257, 258, 293

diş kirâsı: 159

dîv: 150, 151

dîvân efendisi: 88

dîvânhâne: 15, 20, 22, 28, 181, 182, 282

dîvân-ı pâdişâhî: 50, 58, 92, 106, 107, 118, 138, 145, 239

dîvân-ı serdâr: 259

dîvân-ı şehriyârî: 141

divne doru at: 89

Divriği beği: 124

Diyârbekir: 2, 5, 6, 7, 17, 19, 23, 24, 42, 45, 54, 120, 124, 128, 129, 145, 170, 243

Diyârbekir bezi: 269

Diyârbekir vâlîsi: 5, 7, 42, 54

dizdâr: 23, 24, 33, 43, 47, 59, 60, 62, 64, 94, 96, 97, 102, 109, 114, 117, 118, 147, 151, 153, 155, 156, 158, 160, 162, 167, 168, 172, 188, 189, 190, 193, 194, 201, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 221, 222, 223, 231, 233, 236, 240, 241, 242, 264, 265, 266, 267, 270, 274, 289, 291, 295, 296, 303, 304, 306, 307, 310, 314, 317

Dizdâr kullesi (Kili Kal‘ası): 114

Dobniçse: 270, 275, 285, 304, 305, 306, 315

Dobniçse kal‘ası: 270, 292, 305

Dobra Hersek kralı: 288

Dobra Kral: 116, 117

Dobrakuga kal‘ası: 276, 292

Dobra-Venedik: 78, 226, 227, 245, 248, 262, 287, 292, 293, 319

Dobron kal‘ası: 285, 289

Dobroten karyesi: 295

Dobruca: 49, 53, 116, 140, 173

Doçyagali Kral, Delakoğlu: 316

Dodoşka: 78, 192, 225, 243, 245, 247, 248, 257, 258, 259, 261, 269, 286, 287

Doğan: 84, 90, 157, 159, 167

Doğan geçidi: 83, 84

doğancıbaşılık: 319

doğancılar: 131

Dokatoğlu Hacı Ahmed câmi‘i (kal‘a-i Hilevne): 235

dolama: 185, 314

Doline nehri: 83

dolma çit palanka: 82

dolma palanka hisârı: 64

dolma rıhtım: 70, 206, 207, 208, 210

dolma tavuk kapaması: 199

dolum hakkı: 199, 268

domuz ayakları: 82

domuz etleri: 69

domuz sürüsü: 104, 247

domuz topu: 99, 103

don yağı: 181

donanma: 96, 97, 98, 110, 112, 157, 158, 159, 218, 257

donanma forsaları: 157

donanma şâdumânı: 93, 97

donanma şenliği: 98, 110

donanma-yı hümâyûn: 94, 95, 96, 125, 146, 155, 158, 159, 160, 168

Donkala şehri: 4

Donkarkız: 220, 262, 287

donluk saya çuka: 94

Döğenci (Babadağı'nın köyü): 116

Döğlek karyesi: 116

döşeme: 152

Döşözâde (erkek ismi): 227

Drac kal‘ası: 248

Dragman karyesi: 187

Drava nehri: 247, 269, 277, 280, 283

Drin nehri: 170, 192, 200, 221, 222, 288, 289

du‘ânâme hattı: 67

Dubrovnik: 223, 228, 231, 234

dud ağacı: 314

dud şerbeti: 154

dudluk: 36

Duka Ban: 153

Duka nâm pelîd: 179

Dukagin: 295, 300

Dukat dağları: 295

Duna Bânû kız: 184

Duna kal‘ası: 259, 293

Duna kilisa: 184

Duna Manastırı: 184

Durajanka hâkim: 84

Durak Beğ: 159

Durak şehri: 7

dûrbîn (dürbün): 236, 262

Durgan karyesi: 305, 306

Durhan Beğ, Gâzî: 170, 303

Durhanlar (Babadağı'nın köyü): 116

Durhanzâde câmi‘i (Köstendil): 304

Durhanzâde mahallesi (Köstendil): 304

Durhanzâde sarâyı (Köstendil): 304

Durkud Beğ câmi‘i (Belgrad): 196

Durkutlar karyesi: 312

Durobnak kal‘ası: 293

Durujunka: 69, 81, 82, 84, 86, 93, 98, 103

Durujunka hatmanı: 81, 82, 83, 86, 97

Durujunka Kazağı: 67, 69, 70, 81, 85, 93, 97, 98

Duşka: 84, 248

Düceylân arkı: 1

düdük: 100, 107, 109

Düdükci karyesi: 58

Düğmeciler çârsûsu (Tokat): 37

Düğmeciler kurbu: 38

Dühük: 7

Dühük kal‘ası: 2, 3

dükkân: 25, 46, 47, 48, 60, 63, 65, 66, 71, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 94, 97, 144, 145, 149, 151, 153, 154, 156, 163, 168, 169, 170, 184, 188, 189, 190, 201, 205, 206, 210, 222, 226, 228, 232, 234, 235, 259, 261, 264, 267, 268, 269, 275, 276, 284, 290, 291, 295, 298, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 315, 316, 318

dükkâncık: 37, 51, 71, 80, 94, 95, 96, 115, 117, 187, 283, 288

dülbend: 227, 228, 268

Dülbend Kadı medresesi (Manastır): 308

Düldül-süvâr: 217

dülger kefereler: 161

Dülgerzâde: 300

Dümbülî kal‘ası: 7

dündâr: 249, 251

Dündâr karyesi: 174

Dürûzî: 19

düvüce: 36

- E -

e’imme: 178, 195

Ebâbekri's-Sıddîk, Hazret-i: 170, 215

Ebrû nâm oğlan: 10

Ebû Alî Sîna: 17

Ebû Cehil: 61

Ebû İshâk Kâzrûnî: 26

Ebû Leheb: 61

Ebû Müslim: 253

Ebû Müslim-i Mervî: 4, 9

Ebü'l-feth câmi‘i: 184, 296

Ebü'l-feth câmi‘i (Kilidü'l-bahreyn): 155

Ebü'l-feth câmi‘i (Saray): 224

Ebü'l-feth evkâfı: 156

Ebü'l-feth fermânı: 289

Ebü'l-feth hammâmı (Kilidü'l-bahreyn): 156

Ebü'l-feth Mehemmed Hân câmi‘i (Saray): 223

Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i (Kilidü'l-bahreyn): 156

Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i (Semendire): 317

Ece Balı: 167

Ece kavmi: 164

Ece Ya‘kûb: 154, 167

Ece Ya‘kûb câmi‘i (Çardak): 154

Eceoğlu (erkek ismi): 164

Eceova: 149

eczâhânlık: 135

Eçetvâr: 75, 129, 211

Ede Balı: 167

Edil nehri: 230

Edirne: 45, 46, 47, 109, 116, 119, 154, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 186, 187, 191, 202, 236, 245, 286, 296

Edirnekapu: 45, 110, 111, 136

edviye: 57

Eflâk: 49, 54, 59, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 78, 90, 92, 96, 97, 99, 102, 113, 115, 117, 118, 140, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 186, 187, 207, 212, 224, 262, 279, 290, 294

Eflâk askeri: 86, 104

Eflâk beği: 58, 66, 177, 178, 179

Eflâk füccârları: 215

Eflâk gazâsı: 236

Eflâk hazînesi: 57

Eflâk kapu kethüdâsı: 66, 68

Eflâk köyü: 207

Eflâk tuzu: 60

Eflâkça lisânı: 117

Eflatar karyesi: 57

Eflâtûn: 78, 184, 262, 296, 314

Efrâsiyâb: 7, 76, 103, 121

Efrâsiyâb mehterhâneleri: 89

Efrâsiyâb sûrnâları: 88

Efrâsiyâb-ı Tatarî: 175

Efûzâde (erkek ismi): 198

Egre: 29, 90, 198, 209, 213, 219, 220, 230, 271, 294

Egre paşası: 74, 318

Egre yeniçerileri: 224, 271, 277

eğeği gemiler: 280

Eğer kayası mesîregâhı: 40

eğir kökü: 44

Eğri paşası: 319

Eğri yeniçeri serdârları: 276

Eğriboz: 159, 160

Eğribucak kazâsı: 313, 314

Eğridere: 303, 285, 300

Eğrisu cebeli: 303

ehl-i hıref: 37, 141, 142, 145, 149, 164, 185, 195, 199, 206, 299

Ekâlîm-i seb‘a: 19, 42

Eke bağları (Tokat): 36

ekmek: 85, 87, 88, 174, 200, 227, 228, 254, 255, 258, 262

ekmek ayvası: 300

Ekrâd: 13, 19, 23

Ekrâd lisânı: 4, 25

Ekşimil kal‘ası: 160, 167

Ekşisu karyesi: 231, 288

el kumbarası: 99, 101, 103

Elburz, kûh-ı: 32, 80

elçi: 9, 58, 259, 263, 292

eldivanlar: 159

elma: 70, 79, 80, 82, 85, 86, 144, 200, 228, 291, 304

Elmalı karyesi: 58

elmas: 16, 184, 219, 220, 322

elvân güderi: 72

elvân şayak: 72

Elvend Ağa: 49

Emene burnu: 48

Emene köyü: 48

emildeşler: 88

Emîn: 47, 113, 149, 151, 302, 315

Emîn sarâyı (Belgrad): 196

Emîne (kız ismi): 164

Emîr Efendi câmi‘i (Varna): 51

Emîr Hasan Ağa câmi‘i (Belgrad): 196

Emîr Hasan mahallesi (Belgrad): 195

Emîr Kadı Efendi hânesi: 34

Emîr Kadı mahallesi (Tokat): 37

Emîr Paşa sarâyı: 297

Emîr Sultân hazretleri: 145, 181

Emîrler Sultân: 316

emîrzâlar: 89

emlec: 14, 87, 88

emr-i pâdişâhî: 58, 74, 158, 182, 239, 249, 269, 288, 314

emr-i sipehsâlâr: 236

emr-i şerîf: 12, 13, 14, 74, 319, 320

emrûd: 70, 79, 80, 82, 85, 86, 144, 199, 206, 228, 232, 233, 261, 291, 295

En‘âm: 30

en‘âm-ı şerîf: 29

Enez kal‘ası: 47, 149, 160, 167, 168

Enez körfezi: 167

engür: 20, 156

Engür kralı: 264, 266, 267, 272

engür şırası: 147

Engürücük kasabası: 144

Enûşirvân: 63, 80, 178, 226, 280

Envârü'l-âşıkîn (kitap): 35, 165

Erbâb-ı Suffeler: 300

Erciş: 12, 32

Erciş kal‘ası: 23, 24

Erdebil: 45, 54, 123

Erdek: 149, 150, 151

Erdel: 54, 59, 62, 66, 68, 70, 72, 74, 75, 77, 90, 119, 129, 152, 174, 178, 179, 185, 187, 192, 201, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 279, 280, 287, 315, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325

Erdel banı: 271

Erdel Belgradı: 192

Erdel dağları: 204

Erdel gazâsı: 306, 325

Erdel kâfiri: 202

Erdel kılâ‘ları: 119

Erdel kralı: 58, 66, 68, 119, 120, 129, 179, 192, 202, 207, 210, 211, 216

Erdel Macarları: 211

Erdel seferi: 55, 314, 321

Erdel Seykeli: 74

Erdel tuzu: 210

Erdelik: 271, 275

Erdelistân: 325

Erdoğmuşlar karyesi: 312

Ereğli: 47, 119

Erenler dağı mesîregâhı: 40

Erenler Sultân: 42

erganon: 72, 78, 81, 100, 107, 109, 111, 112, 175, 243, 272, 284

Ergene cisri: 170, 171

Ergene nehri: 46, 47, 167, 170

erguvân: 298

erik: 47, 70, 79, 80, 82, 85, 86, 199, 206, 228

Erikli karyesi: 47, 57

Ermeni: 2, 6, 25, 26, 27, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 51, 59, 60, 71, 79, 95, 147, 153, 155, 158, 187, 195, 198, 224, 299

Ermeni kefereleri: 151

Ermeni köyü: 24, 27

Ermeni lisânı: 5, 33, 40

Ermenice lisânı: 41

Ertuğrul Beğ: 33, 42, 147, 153, 245

Ervâm: 229, 254, 266

Erzincân: 8, 12, 33

Erzincân kal‘ası: 32

Erzincân kapusu: 31

Erzinsi karyesi: 32

Erzurûm: 7, 10, 12, 17, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 42, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 146, 170, 199, 234, 294, 324

Erzurûm gümrük emîni: 28

Erzurûm hâneleri: 27

Erzurûm kal‘ası: 32

Erzurûm mansıbı: 28

Erzurûm sahrâları: 29

Erzurûm sahrâsı: 27

Erzurûm vâlîsi: 27, 31

esb: 140, 170

esbâb: 14, 28

esb-i tâzî: 166, 175

esed: 1

esedî: 268

Esedî kılıç: 140

esîr: 50, 51, 63, 68, 77, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 119, 121, 176, 177, 179, 180, 181, 192, 194, 209, 215, 234, 236, 238, 239, 241, 242, 247, 252, 254, 255, 259, 261, 274, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 324, 325

esîr bâzârı: 60

esîr kapudanlar: 110

esîrciler: 115

Eski Baba: 116

Eski câmi‘ (Banyaluka): 267

Eski câmi‘ (kal‘a-i Vuçitrin): 293

Eski câmi‘ (Kırkkilise): 46

Eski câmi‘ (Köstendil): 304

Eski câmi‘ (Varna): 52

Eski hammâm (Priştine): 295

Eski hammâm (Yenibâzâr): 291

Eski Kaplıca: 294

Eski karyesi: 116

Eski mahalle (kal‘a-i Vuçitrin): 293

Eski mahalle (Köstendil): 304

Eski Sultân Murâd câmi‘i (Köstendil): 304

Eski Tabahâne mahallesi (Tokat): 37

Eskisarây: 286

ester: 28, 31

Ester kasabası: 116

esvâk-ı sultânî: 38, 153, 169

eşek: 92, 206

Eşek adaları: 157, 158

Eşekderesi: 17, 69, 91

Eşkel kal‘ası: 316

eşkıyâ: 9, 123, 188, 189, 253, 309

eşrâf: 27, 39, 141, 145, 148, 149, 162, 163, 167, 168, 197, 265

Eşrefî: 142

Eşrefzâde Çelebi: 142, 145

et tezkiresi: 186

eteklikler: 140

Etrâk: 33, 41, 143, 149, 152, 154, 164

Etrâk beği: 43

Etrâk lisânı: 43, 61, 84, 316

Etrâk tâ’ifesi: 122

Evhadehullâh, Sultân: 14, 17

evkâf: 26, 57, 59, 130, 184, 294, 310

Evkâfnâme: 3

Evliyâ (Çelebi) ayrıca bkz. Hakîr: 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 45, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 82, 84, 86, 91, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 130, 132, 135, 136, 137, 140, 175, 213, 229, 236, 237, 239, 252, 256, 264, 269, 279, 283, 285, 286, 287, 301, 321, 324

evliyâü'l-ârifîn: 230

Evrene karyesi: 312

Evrenos Beğ: 139, 295, 296, 302, 310

Evreşe karyesi: 312

Eyne bâzârı: 41

Eynebâzârı kasabası: 43

Eynecik kasabası: 169, 170

Eynehan Beğ câmi‘i (Belgrad): 196

Eynehân Beğ mahallesi (Belgrad): 195

Eynehân çeşmesi karyesi: 58

Eynehân sebîli (Belgrad): 197

Eynel Obası karyesi: 312

Eyyûb Sultân: 131, 132, 134

Eyyûb Sultân câmi‘i: 131, 134

Eyyûb Sultân iskelesi: 131

Eyyûb Sultân yalısı: 133

Eyyûb şehri: 133

Eyyûb yalısı: 131

Eyyûb-ı Ensârî: 11, 131, 134, 157

Ezdin kal‘ası: 160

- F -

Façat kal‘ası: 90, 201, 206, 207, 211

fağfûr-ı Çin: 125

fağfûrî mümessek ta‘âm: 126

fağfurî tabaklar: 14, 87, 88, 125, 260

fâhişe: 115, 121, 185, 262

Fahrî, Nakkaş: 296

Fahte buhayresi: 26

Fakılar karyesi: 47, 57

Fakîr: 102, 282, 286

Fakîr Hacı Alî câmi‘i (Belgrad): 196

Fakîr Hacı Alî mahallesi (Belgrad): 195

fânûs: 302

Fârisî lisânı: 4, 80, 117

Fârisî lugatı: 220, 230

Fârisîhân: 178

Fartıloğlu: 143

Fâtıma Sultân: 132, 234, 307, 310, 314

Fâtiha: 26, 49, 55, 73, 91, 104, 120, 124, 127, 130, 174, 231, 258, 323

Fâtiha-i seb‘ü'l-mesânî: 119

Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb: 216

Fazlî Beşe hânı (Tokat): 37

Fazlî Paşa, Silihdâr: 118, 172, 177, 180, 234, 243

Fekte Batur palankası: 213

Fektebatur kal‘ası: 206, 221

Felarepiga: 117

felsefiyyât ilmi: 42, 77

Fener: 112

Fener kasabası: 11, 46, 119

Fener kullesi (Kili Kal‘ası): 114

Fenlak: 207, 219

Fenlak kal‘ası: 202, 206, 207

ferâ’iz ilmi: 41, 42

Ferbi kapudânı: 279

Ferdinand Kral (Nemse çâsârı): 202, 270

Fere kal‘ası: 160

Fere şehri: 167

Ferecik: 167, 168, 169

Ferhâd: 32, 43, 210, 314, 317

Ferhâd boğazı: 41

Ferhâd (köle ismi): 227

Ferhâd Paşa: 122, 123, 126, 225, 229, 261, 267, 268, 269, 271, 273, 277, 287

Ferhâd Paşa bâğı (Banyaluka): 268

Ferhâd Paşa câmi‘i (Banyaluka): 269

Ferhâd Paşa câmi‘i (Belgrad): 196

Ferhâd Paşa câmi‘i (Saray): 224

Ferhâd Paşa, Deli: 128

Ferhâd Paşa hammâmı (Banyaluka): 268

Ferhâd Paşa hazînedârı: 288

Ferhâd Paşa kal‘ası: 267

Ferhâd Paşa mahallesi (Banyaluka): 267

Ferhâd Paşa mahallesi (Belgrad): 195

Ferhâd Paşa medresesi (Banyaluka): 267

Ferhâd Paşa sarâyı (Banyaluka): 267

Ferhâdî külünk: 221, 240

Ferhâdî tîşe: 168

Ferhâdiyye: 225

fermân: 8, 26, 29, 53, 58, 64, 92, 94, 95, 96, 111, 116, 119, 120, 121, 122, 135, 138, 139, 157, 159, 160, 172, 176, 186, 191, 193, 202, 210, 211, 213, 246, 248, 250, 286

ferrâce: 51, 306

feryâdcı elçi: 58

feryâdcılar: 12

feryâdnâme: 100, 102, 171, 172

fes: 163

Feth-i İslâm kal‘ası: 178, 202

fetihnâme: 92, 93, 220, 236

fetvâ: 52, 129, 271

Feylekos Hakîm: 161, 164, 168, 169, 310

feyz narları: 144

fıçı: 185

fıkıh ilmi: 41, 42

Fındık kasabası: 4

Fındıklı karyesi: 187

fırancıla çöreği: 79

Fırankofça karyesi: 312

fıskıyye: 302

fîl derisi: 140

filandıra: 156, 284

Filçe sahrâsı: 176

Filçin karyesi: 174

Filedar: 145, 146

fîl-i Mahmûdî: 171

fîl-i Mengerusî: 65, 171, 206, 251

Filibe: 47, 167, 245

Filibe kal‘ası: 187, 286

Filimenk: 70, 170, 246, 262, 287

filori: 310

Filorina kasabası: 310

Filoriyye: 310

Filvar Purgaz: 151

Fir‘avn: 17, 183

Firârî Mustafâ Paşa (Diyârbekir Vâlîsi): 7

firdevs: 183

Fireng: 40, 79, 95, 147, 158, 183, 192, 195, 198, 224, 228, 231, 243, 247, 252, 253, 259, 260, 261, 262, 274, 281, 290, 299, 310

Fireng atlas: 262

Fireng deyri: 291

Fireng esîrleri: 159

Fireng gulâmı: 159, 236

Fireng hükemâları: 231

Fireng katîfesi: 221

Fireng lisânı: 262

Fireng şapkası: 284

Fireng uyuzu: 48

Fireng zahmı: 311

Firengî: 229

Firengî ip: 284

Firengî katîfe: 284

Firengî mînâ: 16

Firengî zahmeti: 304

firkate: 50, 92, 106, 160, 194, 202, 253, 254, 255

Fisagores: 197

fisdan-ı harîr: 311

Fişâre (cariye ismi): 198

fişeng: 50, 85, 92, 102, 103, 175

fitilli tüfengler: 274

Fitozoğlu mahallesi (Tokat): 37

fizza: 229, 302

Foça şehri: 192, 221, 233, 289, 293

Foğraş kal'ası: 62, 129

Fohşan: 176, 180, 185

Foniçsa kasabası: 225, 229

forsa pâyzenleri: 159

Fostiçse: 245, 246, 247, 253

Fostiçse-i Varda: 245

Fostiçse kal‘ası: 246, 247

Foşan şehri: 180

Fransa: 198, 248, 262

Frengî basma: 312

fudalâü'd-dehr: 31

fûl: 6

Furât: 1, 2

Furkan-ı mecîd: 131, 162, 225

furun: 199

fusehâ-yı bülegâ: 31, 309

Fuzûnî: 301

fülfül: 184

Füsûs: 165

fütûhât topları: 97

- G -

Gabele kal‘ası: 293

Gaçka sahrâsı: 293, 319

gaddâre: 78, 87, 133, 193, 322

Galata: 11, 48, 49, 52, 112, 157, 169, 175

Galata handakı: 156

Galata kal‘ası: 95

Galata kullesi: 62, 64, 193

Galata manastırı (Yaş): 182

Galata mollası: 149

Galata (Yaş): 174, 175

gallât: 100

Galya: 192, 199

galyon (kalyon): 157, 159, 160, 261

Ganî Bucak (Babadağı'nın köyü): 116

ganîmet bârgîrleri: 90

Garbkapusu mahallesi: 205

gasilhâne: 38

gâv-ı beyâbânı: 2

Gavran karyesi: 187

Gavrî, Sultân: 191, 194

gavvâs dalgıçları: 162

gavvâs Sönbeki dalgıçları: 160

gaytân: 229

Gayyâ deresi: 183, 241

Gazanfer şâh: 24

Gâzî Alî Paşa câmi‘i (Saray): 224

Gâzî Baba: 240, 301

Gâzî Durhan Beğ câmi‘i (Keşân): 169

Gâzî Ferhâd Paşa câmi‘i (Banyaluka): 267

Gâzî Hüsrev Paşa medresesi (Saray): 225

Gâzî İsâ Beğ câmi‘i (Yenibâzâr): 290

Gâzî Porça kal‘ası: 201, 221

Gâzî ziyâretgâhı: 232

gâzîler: 97, 100, 101, 102, 103, 106, 140, 161, 203, 209, 216, 217, 218, 219, 224, 227, 238, 239, 245, 251, 252, 254, 255, 257, 258, 264, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 292, 317, 318, 323

gazzâzhâne: 38

gazzâzlar: 37, 298

Gazzâzlar bâzârı (Saray): 226

Gazze: 4

Gazze makramaları: 129

gebr: 168

Geckıvar: 283

Gedâ Musli: 143

Gedâî: 143

gedik: 219

Gedik Ahmed Paşa kullesi (Kili Kal‘ası): 114

Gedüslü Halîfe (silihdâr sipâhîsi): 143

Gekbiziyye: 8, 12, 44, 139, 306

Gelibolu: 146, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 170, 171

Gelibolu gemileri: 164

Gelibolu kal‘ası: 149, 154, 161, 162

Gelibolu kayıkları: 164

Gelibolu müsellesi: 164

Gelincikli karyesi: 57

gemi: 49, 50, 51, 52, 53, 61, 86, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 102, 105, 108, 113, 114, 115, 144, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 167, 168, 179, 181, 190, 191, 194, 200, 202, 208, 209, 210, 221, 248, 253, 254, 280, 285, 311

gemi direği: 27

gemici: 10, 152, 164

Gemiciler karyesi: 312

Gemleyik: 144, 145

Gence: 123

Gencefe kâğızları: 20

Gencefe oyunu: 20

gendüm: 199, 225, 257

gendüm şurbâsı: 168

ger (hastalık adı): 291

Gerçekler karyesi: 312

Geregiçse kasabası: 177, 179

Gergerâz kasabası: 43

gergerdan derisi: 140

germâb: 27, 38, 48, 148, 150, 224, 268, 291, 302, 303, 304

germesûdlar: 125

Germiyânî kavmi: 154

Germiyânoğlu: 151

Gevherli (Babadağı'nın köyü): 116

geyik: 275, 305

Geyve: 170

Geyve cisri: 170

Geyve köprüsü: 289

Gıjgıj Dede: 36, 42

Gıjgıj Dede Sultân tekyesi (Tokat): 36

Gıjgıj Dede tekyesi mesîregâhı: 40

gılâl anbârı: 34, 51, 162, 190, 193, 223, 243, 264, 274, 291, 303

gılâl mahzenleri: 270

gılâl-ı hubûbât: 62

Gılamuc: 293

Gılamuc dağları: 257

Gılamuc kal‘ası: 264

Gılana(?) kal‘ası: 293

gılmân: 60, 90, 183, 198

gılmân-ı enderûn: 250

gılmân-ı hâssa: 68, 87, 286

Gınâyîzâde: 7, 52, 86, 132

Gıradişka: 269, 270, 276, 292

Gırando: 169

Gıranova karyesi: 312

Gırbo: 101

Gırbo Bölükbaşı: 237, 251

Gırıblan dağı: 241

Gırıblan nâm sengistân: 245

gıybet: 30

giciyik (hastalık adı): 291

Giray Hân, Tohtamış: 83

Girid: 8, 9, 10, 11, 12, 30, 31, 131, 145, 245, 248, 257, 261, 293

Girid mankırı: 314

Giriyo (cariye ismi): 198

goroflar: 72

gögem: 206

Gök Medrese (Tokat): 35, 36

Gökçe karyesi: 118

Göksun, kûh-ı: 32

Göksun yaylası": 122

göl: 71, 181, 182, 266, 310, 311

Gölcük: 116

Göle: 119, 203, 207

Göle kal‘ası: 90, 206, 207, 211, 218, 280, 287

Göle kapusu (Yanova kal‘ası): 212

gölemez: 234

Gölhisâr: 232, 266, 267, 285

Gölhisâr kal‘ası: 288, 293

Gölikesri: 310, 311, 315

gömec balı: 169

gömlek: 269

gömlek bezi: 310

Gömlekli kullesi (Kili Kal‘ası): 114

gön başı: 162

Gönan kasabası: 152

gönüllü: 139, 249

gönüllü ağası: 203, 211

gönüllü azeb: 296

gönüllüyân alayı: 139

Gönye kal‘ası: 30, 324

Gördös kal‘ası: 155

Götür karyesi: 32

Göynük kal‘ası: 8, 44

gözgü: 150

Gözlev kal‘ası: 99

gözlük: 247

Gözmeşt karyesi: 186

Grandüka: 262

gulâm: 12, 13, 17, 18, 19, 20, 24, 28, 31, 55, 57, 69, 80, 87, 88, 89, 90, 94, 101, 104, 112, 118, 136, 164, 180, 227, 248, 258, 288, 299, 308, 309, 311, 312, 324

gulgule: 9

guruş: 14, 90, 106, 135, 142, 143, 145, 159, 161, 186, 192, 194, 203, 223

gücügen kuşu: 59, 140

Güçerât zertârîler: 88

güderi: 284, 285

güderi çakşır: 209

güderi dolama: 209

güherçile dağı: 179

güherçile ma‘deni: 296

gül: 230, 253, 298

Gül Baba karyesi: 172

Gül Baba Sultân: 172

gül sirkesi: 231

gül [ü] gülistân: 201

gülâb: 20, 88, 280, 298, 313

gülâbdân: 88, 125, 183, 199, 229, 294

gülbâng-ı Muhammedî: 156, 238

Gülbû (cariye ismi): 198

Gülısıran karyesi: 311

Gülistân (kitap): 14, 24

güllâc: 199, 268

gülle: 62, 91, 156, 157, 160, 204, 246

Güllü köy: 53

Gülşâ (cariye ismi): 198

Gülüc kal‘ası: 293

gümrük: 59, 149, 163, 194, 296

gümrük emâneti: 51

gümrük emîni: 9, 10, 11, 28, 29, 31, 34, 47, 51, 52, 59, 62, 65, 84, 149, 162, 163, 194, 203, 224, 312

gümrük kitâbeti: 29

gümrük (vergi): 176, 184

gümrükhâne-i pâdişâhî: 193

gümüş: 222, 262, 302, 304

gümüş âvânî: 89, 259, 262

gümüş balığı: 40, 236, 309

gümüş buhûrdân: 183

gümüş cevheri: 61

gümüş çelenk: 50, 106, 258

gümüş çullı yelkendez at: 88

gümüş damarları: 315

gümüş düğmeli dolama: 72

gümüş eğer: 77, 78

gümüş haç: 76

gümüş hâtem: 304

gümüş kadeh: 76

Gümüş kal‘ası: 43

Gümüş kasabası: 41

gümüş ma‘deni: 222, 302

gümüş Macar özengisi: 76, 87, 89

gümüş me‘âdinleri: 296

gümüş micmere: 284

gümüş sahan: 88

gümüş sini: 14

gümüş Tatar eğerleri: 186

gümüş tepsi: 76

Gümüş (yer): 12

gümüşhâne: 222, 302, 315

gümüşhâne emîni: 296

gümüşî çullu küheylân at: 88

gümüşlü kılıc: 12

Gümüşlü Künbed: 27

Gürcî: 12, 80, 90, 120, 121, 124, 243, 250, 311

Gürcî Beğzâde: 322

Gürcî gulâm: 12, 13, 24, 28, 31

Gürcî Kethüdâ: 288

Gürcî mahbûbları: 89

Gürcî memlûklar: 90

Gürcî Nebî: 30

Gürcistân: 80, 120, 230

Gürlev kal‘ası: 71, 80

Gürlevçe: 80

gürz: 193

Gürz Alî karyesi: 173

gürz-i Ferâmurz: 219

güvercin: 283

Güvercin köprüsü: 153

Güvercinlik kal‘ası: 190

- H -

habbâz: 313

Habeş: 4

Habîbce karyesi: 187

Hâbil Efendi câmi‘i (Belgrad): 196

Hacek sahrâsı: 325

hacer-i lâciverd: 229

hacer-i nora, ya‘nî hırızma: 229

Hacı Alî câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı Beğ câmi‘i (Manastır): 308

Hacı Beğ hânı: 295

Hacı Bekir câmi‘i (Kal‘a-i Kıradişka): 269

Hacı Beşâret: 229

Hacı Beşir hânı: 226

Hacı Fakılu: 312

Hacı Halîl câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı Halîl câmi‘i mahallesi (Belgrad): 195

Hacı Hamza karyesi: 43

Hacı Hasan karyesi: 64

Hacı Hürrem câmi‘i (Yenibâzâr): 291

Hacı Hüseyin köprüsü: 226

Hacı Hüseyin mescidi (Belgrad): 196

Hacı İbrâhîm câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı İvaz (köy): 116

Hacı Kılıc câmi‘i (Burgaz): 47

Hacı mescidi (kal‘a-i Lipova): 208

Hacı Nezir Ağa câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı Nezîr hânı: 226

Hacı Nezir mahallesi (Belgrad): 195

Hacı Osmân buk‘ası (Saray): 224

Hacı Paşaoğlu sarâyı: 43

Hacı Pîrî câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı Pîrî câmi‘i mahallesi (Belgrad): 195

Hacı Sâdık câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı Sâdık mahallesi (Belgrad): 195

Hacı Sâlih câmi‘i (Belgrad): 196

Hacı Sucah mescidi (Belgrad): 196

Hacı Sübhân mektebi (Saray): 225

Hacı Velî câmi‘i (Semendire): 193, 317, 318

Hacıgî Paşa çiftliği: 59

Hacıgî Paşa karyesi: 117, 187

Hacıgî Paşa köyü: 116

Hacıköy karyesi: 43

Hacılar Bayrâmı: 67

Hacılar karyesi: 119

Hacıoğlu: 52, 58, 109, 112, 116, 173, 187

Hacıoğlu bâzârı: 52, 58

Hacızâdeler sarâyı (Belgrad): 196

Hacivad külâhlı: 253

haç: 246

haça tapma: 81

Haçdağı deyri: 40

haçlı bayraklar: 50, 68, 81, 99, 101, 105, 107, 109, 111, 174

haçlı keniseler: 70

haçlı peykerler: 100, 243, 246, 258

Haddâd, üstâd-ı: 35

Hâdım karındaşı: 122

Hâdî, şeyh: 3

hadîd ma‘deni: 229

hadîka-i bostânlar: 41

hadîka-i gülistân: 212

Hâdimü'l-Haremeynü'ş-şerîfeyn: 89

hadîs ilmi: 42, 197, 225, 290, 297

hadîs-i şerîf: 137, 163, 209

hafakan: 48

haffâfhâne: 38

haffâflar: 298

hâfız-ı Kur’ân: 197, 225

Hâfir (köle ismi): 198

Hafs: 35

Hafs kırâ’ati: 162

Haft mesîregâhı: 40

hafta bâzârı: 291

haftân: 11, 50, 58, 84, 154, 239

Hâhânî: 300

hâkâniyân kösleri: 88

Hâkâniyye: 157

Hâkâniyye kal‘ası: 160

Hâkî: 299

Hâk-i Akar: 3

Hâk-i Dühük: 3

hâkim: 34, 43, 52, 59, 60, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 94, 113, 116, 144, 147, 148, 149, 153, 155, 160, 161, 168, 169, 172, 176, 185, 187, 188, 194, 195, 202, 203, 207, 210, 212, 221, 222, 223, 224, 260, 267, 269, 288, 290, 292, 296, 303, 304, 305, 310, 315, 317

hâkim-i örfî: 59, 170, 187, 194, 195, 271, 310, 314

hâkim-i şer‘: 34, 52, 65, 151, 152, 153, 154, 168, 187, 195, 203, 223, 269, 290, 310, 314, 317

Hakîr, (ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 2, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 45, 47, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 62, 64, 69, 71, 72, 74, 76, 77, 81, 82, 84, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 122, 125, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 145, 146, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 166, 167, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 186, 192, 196, 208, 213, 218, 220, 222, 226, 228, 229, 233, 236, 237, 239, 242, 243, 246, 252, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 264, 269, 270, 271, 274, 276, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 294, 301, 302, 306, 311, 312, 314, 315, 316, 318, 320, 321, 323, 324

Hakkârî: 4, 7

Haleb: 4, 31, 38, 41, 42, 44, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 141, 226, 298, 319

Haleb ahâlisi: 126, 128

Haleb kal‘ası: 121, 123, 125, 126, 127, 128, 319

Haleb kalkanları: 140

Haleb kurâları: 129

Haleb mansıbı: 126, 129

Haleb mollası: 124

Haleb paşası: 124, 319

Haleb sarâyı: 123, 124, 126, 128

Haleb tokadı: 123

Halebü'ş-şehbâ: 137, 152

halhal: 220

Halhalî Haydar Kethüdâ: 15

Halıcızâde: 9

Hâlî Dede: 167

haliçeler: 16

Halîl Ağa: 19, 92, 109, 111

Halîl Ağa, Ensesi Yamalı şâmlı: 68, 92, 109, 111

Halîl Ağa (Hilevne Yeniçeri Ağası): 236

Halîl Ağa, Karkılı (Özü Beği): 91, 100, 101

Halîl Ağa (yeniçeri ağası): 235

Halîl Paşa, Gâzî: 269

Halîlü'r-rahmân üzümü: 158

Hâlis sahrâsı: 1

Hâlis şehri: 1

Halitî: 3

Halkalı: 27

Halkalı Köprü (Tokat): 38, 39

halkalı top: 155

Hallâc-ı Mansûr: 32

halvet-i erba‘în: 295

Halvetî fukarâları: 36

Halvetî, tarîk-i: 52, 198

Halvetî tekyesi: 153, 225, 266, 310, 315

Hâman: 17

hamevi: 88

hamîdî at: 140

hamîre: 14

hamîre-i benefşe: 87

hamîre-i ıtrıfil: 87

hamîre-i şekakul: 87

hamîre-i zambak: 87

hammâm: 1, 6, 17, 19, 20, 21, 27, 34, 38, 43, 46, 47, 48, 51, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 70, 84, 94, 97, 115, 118, 128, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 181, 182, 184, 187, 188, 189, 190, 198, 199, 201, 205, 207, 210, 212, 221, 222, 226, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 242, 243, 259, 261, 266, 267, 268, 270, 275, 276, 278, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318

Hamse Dîvânı: 300

Hamse-i Nizâmî: 300

Hamza Beğ câmi‘i (Tokat): 35

Hamza Beğ tekyesi (Tokat): 36

Hamza Fakılı karyesi: 312

Hamza, Hazret-i: 30, 321

hân: 5, 6, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 34, 43, 46, 47, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 78, 84, 86, 96, 97, 118, 143, 144, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 163, 166, 167, 168, 170, 173, 181, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 197, 201, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 221, 222, 223, 226, 232, 233, 234, 235, 242, 243, 248, 257, 259, 264, 266, 267, 269, 270, 275, 276, 283, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 302, 305, 306, 307, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318

Hân kadısı sicilli: 76

Hân Kışlası: 64, 86

hân nökeri: 16

hân sarâyı: 19

Hanarvaş vilâyeti: 71

Hânbâğı (Bitlis): 14, 16, 18, 22

Hâncızâde: 197

hançer: 15, 20, 22, 87, 88, 292

handak: 253, 314, 317

Handak (yer): 12

Handân Kethüdâ câmi‘i (Akhisâr): 233

Handân Kethüdâ çeşmesi (kal‘a-i Hilevne): 235

Handân (köle ismi): 198

hânedân: 222, 276

hânedân hammâmları: 46, 226

hânedân kuyuları: 298

Hanefî: 177, 224, 252

Hanefiyü'l-mezheb: 200

hânende: 38, 263

hân-ı bâzergân: 316

hân-ı bekârân: 226

hân-ı cedîd: 13, 190

hân-ı gurebâ: 37, 226

hân-ı hâcegân: 37, 163, 197, 226, 290, 295, 298

hân-ı hâce-i tüccârân: 308

hân-ı kârbânsarây: 187

hân-ı tüccârân: 51, 149, 167, 169, 188, 189, 197, 278, 304

Hânım Sultân: 16, 322

hânın askeri: 19

hânın hazînesi: 23

hânkah: 35, 308, 310

Hantaman kal‘ası: 129

Hanya: 244

Hanya kal‘ası: 104, 248, 257

hânzâdeler: 13

hârâ: 88, 261

hârâ fisdanlar: 185

Harâbât erenleri: 199

harâc: 181, 195, 198, 203, 219, 222, 272, 296

harâc ağası: 34, 195, 203, 208, 235, 267, 290, 293, 296, 305, 310, 314, 315, 316, 317

harâc emîni: 224, 304, 307

Harâccı ağa: 195

harâmî: 12, 43, 173, 221, 238, 239, 316

harar: 131

hârâ-yı nâdire: 226

harbe: 82, 178, 193, 217, 254, 268, 284, 291

harbende: 87, 121, 248

harc-ı râh: 12, 31, 57, 88, 91, 108, 109, 112, 127, 139, 174, 180, 187, 259, 269, 279, 281, 285

harçlıklar: 12

hardal: 240

hardalcı Arnavudu: 173

hardaliyye: 199, 229, 268, 300

Haremeyn dollâbı: 134

Haremeynü'l-Muhteremeyn: 172, 173

Haremeynü'ş-şerîfeyn dollâbı: 135

Harem-i Hâs: 30, 124, 125, 131, 234, 324

Harem-i Hümâyûn: 280

Harem-i Pâdişâhî: 30, 53

harîr: 13, 78, 140, 142, 145, 258, 315

harîr çadır: 78

harîr dîvânhâne haliçesi: 283

harîr fisdan: 147, 185

harîr münakkaş haliçe: 269

harîr sineklik: 140

Harîsova: 117

Harmanşâhî karyesi: 46

Hartiye (gencefe de denen oyun): 20

Hârûnu'r-Reşîd: 1

hâs: 5, 194, 203, 207

hâs ekmek: 200

hâs un yufası: 199

hâs voyvadalar: 203

Hasalcık karyesi: 187

Hasan Ağa: 11, 112

Hasan Ağa câmi‘i (Belgrad): 196

Hasan Ağa câmi‘i (Travnik): 232

Hasan Ağa, Gümrük Emîni: 10, 11

Hasan Ağa, hâsodabaşı: 9, 10

Hasan Ağa, Leh: 142

Hasan Ağa mahallesi (Belgrad): 195

Hasan Ağa, Rûm: 9

Hasan Beğ, Hasan Paşazâde: 187

Hasan Beğ, Ömer Beğzâde: 191

Hasan Bölükbaşı: 252

Hasan Çelebi, Gümrük Emîni: 9

Hasan Efendi (Koca Mustafâ Paşa şeyhi): 132

Hasan (erkek ismi): 227

Hasan Halîfe (yeniçeri ağası): 29

Hasan kal'ası: 24

Hasan ova: 43

Hasan Paşa: 10, 96, 97, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 141, 142, 145, 152, 154, 156, 186, 187, 208, 211, 271, 272

Hasan Paşa Boğazı: 123

Hasan Paşa (Celâlî Abaza Kara): 119, 120, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 137

Hasan Paşa Çelebi, Kapudan: 95

Hasan Paşa, Çetrefiloğlu: 127

Hasan Paşa, Düş (Bosna Vâlîsi): 271, 272

Hasan Paşa, Elçi: 90, 208

Hasan Paşa, Gâzî: 190

Hasan Paşa, Kâ'immakâm Kör: 10, 109, 119

Hasan Paşa kal'ası: 27, 50, 82, 92, 93, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105

Hasan Paşa, Kapudan Çelebi: 96, 186

Hasan Paşa, Küçük: 105

Hasan Paşa, Maryoloğlu: 159

Hasan Paşa palankası: 316

Hasan Paşa, Vezîr: 190

Hasan Paşa, Yentür: 214

Hasan Paşa, Yentür: 214, 216, 319

Hasanâbâd kal‘ası: 27

Hasançi karyesi: 312

Hasan-ı Rüfâ‘î, eş-şeyh: 42

Hasan-ı Tavîl': 25

Hasanî: 1, 140

Hasankal‘a: 7, 27, 170, 289

Hasankeyf: 5, 6, 7, 26, 128, 170

Hasanköy: 312

Hâsbâğçe: 9, 44, 110

Haseki: 141, 144

haseki ağası: 211

Haseki Osmân Ağa câmi‘i (Yanova kal‘ası): 212

Hasılcıklı karyesi: 57

Haso (erkek ismi): 227

Hâsoda: 125, 131, 324

Hâsodabaşı: 9, 10, 110

hâss: 25, 130, 168, 187, 203, 207, 208, 221, 223, 243, 267, 274, 277, 278, 296, 316, 317

Hassân: 61, 183

hâss-ı hümâyûn: 34, 46, 61, 65, 94, 148, 161, 194, 203, 211, 235, 290, 293, 303

Hasvar: 129

haşeb cisr: 94, 186, 193, 198, 204, 267, 271, 276

haşhaş dânesi: 104

hat ilmi: 166

hatab: 226

Hâtem-i Tayy: 5, 96, 190

hatman: 49, 50, 71, 72, 75, 81, 83, 84, 86, 97, 98, 100, 104, 107, 109, 110, 111, 174, 176, 177, 182, 185, 186

hattât: 1, 178, 309

hatt-ı hümâyûn: 50, 146, 249, 319, 320

hatt-ı İberî: 39

hatt-ı şerîf: 12, 44, 50, 51, 58, 67, 112, 115, 119, 120, 121, 128, 129, 135, 146, 166, 172, 176, 211, 239, 240, 249, 279, 280, 305, 306, 319, 320, 323

Hatuniyye medresesi (Tokat): 35

Hatvanî Ahmed Efendi: 197

Havâle kal‘ası: 199, 201

havân kumbaralar: 73

havân topları: 217, 220

havân-ı şâhîler: 75

havâriyyûn: 181, 183, 263

havâtîn: 200

havâyî fişekler: 255

Havernâk: 171

Havkal: 299

havlı hammâm gömlekleri: 315

havlı makramalar: 315

Havran buğdayı: 152

havuca pürçüklü: 6

havuç: 6

havuz, havz: 6, 17, 20, 40, 181, 236

Havvâ ana: 121

Havvâ (kadın ismi): 198, 227

havvâre at: 140

Haydar Ağa: 16, 17, 19, 20

Haydar Ağazâde: 44, 45

Haydar Efendi, Halebli Katîfeci: 124

Haydar Hân: 15

Haydar huddâmı: 16

Haydar Kethüdâ: 15, 16, 17, 19, 20, 189

Haydar Kethüdâ câmi‘i: 188

Haydar Kethüdâ çeşmesi: 188

Haydar Kethüdâ sebîli: 188

Haydar Kethüdâ tekyesi: 188

Haydar, Kürd: 49

Haydar Paşa câmi‘i (Manastır): 308

Haydar-ı Kerrâr': 19

Haydarî: 16, 139

Haydarlu karyesi: 312

Haydarpaşa Bâğçesi: 138

haydûd: 173, 303

hayduklar: 112

Hayduşak: 75, 129, 218

Hayevanî elması: 268, 300

Hayırlı (köle ismi): 164

Hayırlıoğlu yayı: 164

hayme: 5, 31, 90

Hayre (kız ismi): 164

hazâ’in: 162, 206

hâzıkân: 6

hazîne: 30, 131, 133, 137, 178, 184, 191, 209, 218, 274, 288, 317, 323

hazîne defterdârı: 203, 223

hazîne odası: 14, 22

hazîne ser-kitâbeti: 29

hazînedâr: 31, 32, 43, 87, 90, 104, 136, 137, 143, 236, 250, 287, 288, 305, 321

Hazînedâr Ağa: 136

hazînedâr bola: 133

hazînedârbaşı: 110, 133

hazîne-i âmire: 249

hazîne-i Osmâniyân: 280

hazîne-i pâdişâhî: 29, 178, 216, 218

Hazzo: 289

Hazzo kal‘ası: 170, 289

hedâyâ: 27, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 97, 126, 179, 180, 181, 186

hekîm: 48, 54, 56, 57, 143, 170

heldine: 228, 268

Heleke kâfiri: 77

Heleke kal‘ası: 139

helîle: 87

helvâ: 200, 261

Helvine kal‘ası: 231

Hemedân: 45, 54, 123

hendese ilmi: 62, 162, 204, 289

herbesa(?): 227

Hereke: 44, 139

Hergeleci karyesi: 116

herîse: 88

herse: 27

Hersek: 26, 29, 78, 140, 143, 168, 170, 192, 221, 222, 223, 228, 234, 245, 248, 249, 252, 257, 259, 270, 277, 280, 282, 283, 284, 288, 289, 290, 293

Hersek alaybeğisi: 252

Hersek askeri: 248, 319

Hersek atı: 237

Hersek banı: 273, 276, 284

Hersek Beği Çengîzâde Beğ: 243

Hersek beğleri: 249, 272, 273

Hersek dağları: 225

Hersek kralı: 245, 264

Hersek mütevellîsi: 143

hersek sarâyı: 283

Hersekoğlu: 168, 191, 223, 227, 243, 289

Heşdek: 78, 117, 258

Heyhat: 95, 97

Heyhat sahrâsı: 83, 94, 97, 230

hezârî dülbend: 227

hıfz ilmi: 297

hımâr: 284

Hınıs: 26, 27

Hınıs beği: 26

Hınıs kal‘ası: 7, 24, 26

hınnâ: 19

hınta: 100

hınzîr: 21, 84, 215, 237, 284, 312

hırızma: 229

Hıristiyân: 61, 80, 98, 107, 183, 220, 271, 283

Hırişтoş yaylası: 220, 294

hırka: 305, 313

hırka-i Resûlullâh: 125

Hırmanlı kal‘ası: 187

Hırmenli karyesi: 58

hırsız: 316, 324

Hırsova: 117, 118

Hırsova hisârı: 117

Hırsova kal‘ası: 113, 118, 173

Hırvad: 78, 79, 101, 203, 227, 229, 234, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 253, 254, 256, 257, 258, 261, 264, 270, 273, 274, 275, 277, 278

Hırvad arakıyyesi: 274

Hırvad banları: 270, 271

Hırvad beğleri: 242, 244, 270, 273

Hırvad câriyeleri: 228

Hırvad cenerali: 271

Hırvad gâzîleri: 274

Hırvad güzelleri: 275

Hırvad hersekleri: 270, 272, 273, 275, 277

Hırvad köyü: 251

Hırvad lisânı: 199, 222, 258, 272, 273, 275, 276, 277, 282

Hırvadîn sahrâsı: 245

Hırvadistân: 192, 200, 225, 247, 248, 256, 257, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 280, 287

Hısn Keyfâ püllü: 289

Hısn-ı Mansûr: 128

hıtayî: 184

hıyâbân-ı Acem: 17, 78, 170, 212, 261, 309

hıyâbân-ı Rûm: 59, 307

hıyar: 200

Hızır: 20, 105, 106

Hızır Çelebi (erkek ismi): 164

Hızır Dede: 123, 189, 313

Hızır İlyâs boğazı: 115, 248

Hızır-Ellez: 98

Hızırlık ırmağı (Tokat): 36, 39, 40, 41

Hızırlık nâm mahal (Tokat): 36

Hızırlık tekyesi (Tokat): 36

Hızırşa Efendi: 83

hil‘at: 13, 44, 50, 58, 83, 88, 90, 92, 106, 112, 123, 135, 146, 172

hil‘at-i fâhire: 8, 13, 14, 24, 50, 57, 84, 87, 88, 109, 110, 118, 156, 157, 159, 174, 180, 202, 240, 243, 249, 251, 258, 259, 287

hil‘at-i pâdişâhî: 50, 106, 107, 115, 240

hil‘at-i semmûr: 157

hil‘at-i zerdûz: 88

Hilevne: 234, 236, 238, 240, 249, 257, 259

Hilevne gâzîleri: 236

Hilevne kal‘ası: 234, 235, 236, 249, 258, 293

Hilevne sahrâsı: 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 248, 249, 250, 255, 258, 259, 263, 264, 287

Hilevne yeniçerileri: 236, 254

Hilîl Gabor: 75

Hille: 1

hilye: 300

Hilye-i şerîf: 315

Himmet Ağa, Konakçı: 45

Himmet Efendi: 148

Himmetlü karyesi: 312

Hind: 197, 200, 209, 226, 234, 290

Hind hâkânı: 81

Hind pirinci: 184

Hindî kılıç: 140

Hindî zertârîler: 125

hindîler: 39

hinto araba: 68, 74, 78, 84, 89, 285, 323

hinto ibrişim: 89

hisâr ağalığı: 208

hisâr erleri: 241, 277, 279

Hisârcık: 201

Hisârcık kal‘ası: 198, 201

Hisârcık palankası: 190

hisâreri: 194, 296

hisâreri ağası: 203

hisâreri hâneleri: 310

hisâreri neferâtları: 186

Hisârlık karyesi: 119

Hoca Alî (Babadağı'nın köyü): 116

Hoca Bilâl Ağa: 11

Hoca deresi: 93

Hocabay kal‘ası: 93, 108

hokka: 20

Holandiye (Krakov kralı oğlu): 107, 109, 111

Horasan: 19, 33, 36, 42, 164, 165, 184, 204, 227, 245, 313

horasanî: 65

horasanî kılıç: 141

horasanî kireç: 63

horilka: 81, 184

horilka rakı: 79, 85

Horodok: 72, 79

horos: 205

Horos kapusu (Tımışvâr): 205, 206, 321, 323, 324

Horos mahallesi (Tokat): 37

Horos tekyesi (Tokat): 36

Horpuşta dağları: 314

hoşâb: 40, 87, 200

Hoş-kadem kılıc: 140, 250

Hotan âhûsu: 79

hotas: 140

Hotin: 68, 69, 73, 176, 201

Hotin kal‘ası: 67, 68, 69, 74, 185, 186, 201

Hoy: 123

Hoyrad (köle ismi): 227

Hoysek nâm bî-dîn: 243

huccâc: 40, 42

Hudâî: 307

Hudâvendigâr: 42, 46, 51, 53, 144, 151, 154, 161, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 187, 188, 202, 245, 264, 291, 292, 293, 294, 303, 305, 306, 307, 316

Hudâvendigâr câmi‘i (Alacahisâr): 316

Hudâvendigâr sancağı: 148

Hudâvendigâr Sultân câmi‘i: 188

huddâm: 19, 22, 176, 178, 182, 186, 187, 270, 280

Hulefâ’ü'r-Râşidîn: 300

Hulûsî Efendi, Merhabazâde: 269

hulviyyât: 20, 25, 27, 125, 200

hummâ: 33, 48, 304

hummûs-ı Nahşivânî: 233, 300

Hûrem (köle ismi): 227

hûrî: 183

hurma: 71, 199, 228, 269, 287

Husrev Kethüdâ: 168

Husrev Paşa: 231

Husrev Paşa câmi‘i (Saray): 231

Husvâr: 75, 211, 287

hutbe: 33, 34, 123, 178, 231, 237, 296

hutebâ: 178, 195, 200

Huveyze şehri: 7

hüccet: 57, 137

hüccet-i şer‘iyye: 11, 31, 109, 115, 131, 137, 141, 142, 220, 285, 306, 315

hüccet-i temessükât: 17

Hülâgu Hân: 76

Hümâ (kadın ismi): 198, 227

hünâm marazı: 154

Hünkâr bâğçesi: 46, 172

Hünkâr câmi‘i: 157, 158, 159, 160, 162, 186, 218, 301

Hünkâr câmi‘i (Gölhisâr): 266

Hünkâr câmi‘i (kal‘a-i Akhisâr): 233

Hünkâr câmi‘i (kal‘a-i Hilevne): 235

Hünkâr câmi‘i (Kal‘a-i Kıradişka): 269

Hünkâr câmi‘i (kal‘a-i Sin): 241

Hünkâr câmi‘i (Özü): 94

Hünkâr câmi‘i (Saray): 223, 224, 225

Hünkâr câmi‘i (Semendire): 318

Hünkâr câmi‘i (Üsküb): 297, 299

Hünkâr cisri: 225

Hünkâr hammâmı (Saray): 226

Hünkâr imâmları: 147

Hünkâr imâreti (Üsküb): 300

Hünkâr köprüsü (Saray): 224, 226

hünkârî dülbend: 227

Hürrem câmi‘i (Yenibâzâr): 290

Hürrem Çelebi: 266

Hürrem (köle ismi): 227

Hürrem-binâ: 161

Hüsâm Ağa, Kayıkçı: 9

Hüsâm Beğ oğlu: 160

Hüsâm Dede: 152, 305

Hüsâm Kapudan: 265, 266

Hüsâmoğlu: 159

Hüseyin Ağa, Gümrük Emîni: 51

Hüseyin Ağa, İznikli: 28, 29, 31,

Hüseyin Ağa, Pançe: 218, 219

Hüseyin Ağa, Selâm Çavuşu: 321, 322

Hüseyin Ağa, Tekeli Paşa Kethüdâsı: 236

Hüseyin Ağa, Telhisî: 88

Hüseyin Ağa, Uzun: 29

Hüseyin, Arnavud (Bölükbaşı): 108, 237

Hüseyin Baykara: 36, 269

Hüseyin Baykara fasılları: 38, 309

Hüseyin Baykara meclisi: 212

Hüseyin Beğ, Cânpoladzâde: 310

Hüseyin Bölükbaşı: 101, 103, 109

Hüseyin Efendi, el-Hacc: 269

Hüseyin (erkek ismi): 227

Hüseyin, gulâm: 22, 24

Hüseyin, İmâm: 3

Hüseyin kal'ası: 292

Hüseyin, on birinci imâm: 154

Hüseyin Paşa, Abaza: 213

Hüseyin Paşa, Amasiyyeli: 124

Hüseyin Paşa, Çetrefil: 122, 123, 124, 129, 137

Hüseyin Paşa, Deli: 7, 8, 10, 11, 12, 31, 145, 217

Hüseyin Paşa, Efrâsiyâboğlu: 7, 36

Hüseyin Paşa, Nasûh Paşazâde (Budin vezîri): 91

Hüseyin Paşa, Sarı: 213, 318

Hüseyin Paşa, şehlâ: 249

Hüseynî: 3, 140

Hüseynî arslanlar: 1

Hüsnâbâd kal‘aları: 27

Hüso (erkek ismi): 227

Hüsrev Beğ, Semendire Beği Gâzî: 191, 244, 256, 257, 260, 264

Hüsrev Kethüdâ çeşmesi (Keşân): 169

Hüsrev Paşa: 37, 42, 54, 123, 124, 224, 225, 235, 244, 261, 265

Hüsrev Paşa câmi‘i: 224

Hüsrev Paşa câmi‘i (Saray): 231

Hüsrev Paşa çârsûsı: 22

Hüsrev Paşa, Gâzî: 233, 240, 241, 244, 245, 248, 249, 257, 260, 264, 265, 266, 269, 270

Hüsrev Paşa, Hısım: 273

Hüsrev Paşa imâreti (Saray): 228

Hüsrev Paşa türbesi: 245

Hüsrev Paşa, Yahyâ Paşazâde: 275

Hüsrev-i şîr Paşa ziyâretgâhı (Tokat): 42

Hüsreviyye: 225

- I -

Ihtıman: 187

ıklığ: 20

Ilgın: 120, 122, 125

Ilı gölü: 147

ılı su: 304

Ilıbat: 147, 148, 149, 152

Ilıbat buhayresi: 147, 148

Ilıbat kal‘ası: 147, 148

ılıca: 38, 48, 148, 150, 267, 291, 303, 304, 305

ılıca hammâmı: 291

Ilıca karyesi: 31, 32, 143

Ilıçsa: 186

Ilıçsa iskelesi: 173

Incıklar karyesi: 57

ınnâb: 228

Irâk: 7

Irâk-ı Acem: 201

ısâb: 304

Isbaraş kal‘ası: 71

Isfahanî: 21

Isgıradin: 293

Isıcak Sulu Ördek kal‘ası: 147

ısırgan: 258

ısıtma: 148, 198

ıskanpaviye: 253

ıskara: 199

ıskarça: 49

Iskıntı kasabası: 176, 180

Iskıntı nehri: 176, 180, 182

ıskıra: 179

Iskıra nehri: 189

Islankamin kal‘ası: 191, 192

Islene kullesi: 293

Islovin: 78, 192, 244, 245, 246, 247, 257, 258, 259, 261, 273, 274, 277, 278, 287

Islovin banı: 75

Islovin dağları: 247

Islovin lisânı: 199

Islovin segleri: 273

Islovin üsârâları: 247

Ispenoz karyesi: 174

Istacri şehri: 150

Istari Ulah (krş. Osdari): 228

Istıranca dağları: 47

Istıranca nehri: 170

Istolça kasabası: 293

Işıklar karyesi: 172

Iştvân Kral: 210

Itâkî Çelebi: 143

Itâkî Mîr Çelebi: 143

ıtrı şâhî: 313

ıyd: 201

ıyd-ı adhâ: 103

ıyd-ı bednâm: 84

ıyd-ı Nasârâ: 81

ızâr: 163

Izbaraş kal‘ası: 70, 71

iblîs: 19, 82, 150

İbn Kesîr kırâ'ati: 162

İbn-i Kesîr: 35

İbrâ'il: 115, 118

İbrâ'il kal'ası: 113, 173, 174

İbrâhîm Ağa: 110

İbrâhîm Ağa, Konakçı: 136

İbrâhîm Ağa, Sarı: 231, 266

İbrâhîm Ağa, Varnalı: 51, 52

İbrâhîm Ağa, vekîlharc Boşnak: 87, 137

İbrâhîm Baba, Gâzî: 232

İbrâhîm Beğ: 279, 322

İbrâhîm Beğ, Sarı (Kilis Sancağı Beği): 249

İbrâhîm Beğ vekîli Ömer Ağa: 187

İbrâhîm Çelebi câmi'i (Belgrad): 196

İbrâhîm Çelebi mahallesi (Belgrad): 195

İbrâhîm Çelebi sarâyı (Belgrad): 196

İbrâhîm Efendi hânedânı: 290

İbrâhîm Efendi hânı (Yenibâzâr): 290

İbrâhîm Efendi, Kamışî: 269

İbrâhîm Efendi mahallesi (Yenibâzâr): 290

İbrâhîm Efendi, Rûznâmeci: 29

İbrâhîm Efendi tekyesi (Saray): 225

İbrâhîm, el-Hacc: 221

İbrâhîm (erkek ismi): 227

İbrâhîm Hân: 29, 30, 34, 96, 124, 134, 160, 211, 241, 253, 257

İbrâhîm, Hazret-i: 4

İbrâhîm Paşa: 278, 279, 281, 319

İbrâhîm Paşa, Defterdâr: 286

İbrâhîm Paşa hânı: 168

İbrâhîm Paşa, Hazînedâr: 43

İbrâhîm Paşa Mühürdârı sarâyı (Köstendil): 304

İbrâhîm Paşa sarâyı (Tokat): 37

İbrâhîm Paşa sarâyı (Yakova): 278

İbrâhîm Paşa, Sarhoş: 244, 249, 276, 278, 279

İbrâhîm Paşa, Süleymân Hân Vezîri: 190

İbrâhîm Paşa, Yakovalı: 281

İbre nehri: 291

ibrik: 125, 302

ibrişim: 89, 314

ibrişim haliçe: 294, 320

ibrişim peşkirler: 315

İbro (erkek ismi): 227

iç ağaları: 28, 45, 75, 87, 127, 130, 136, 139, 140, 141, 146, 250, 320

iç el: 147, 151, 153, 162, 188, 222, 297

iç hisâr: 317

iç kal‘a: 23, 70, 71, 82, 86, 192, 193, 203, 204, 206, 207, 212, 219, 261, 266, 317, 318

iç mehterleri: 31

iç oğlanları: 15, 182

İçme Suyu (Tokat): 38

İdlib: 129

İdrîs Ağa, Bostâncıbaşı: 45

İdrîs Beğ câmi‘i (Belgrad): 196

İdrîs Beğ mahallesi (Belgrad): 195

İdrîs, Monla: 5

İdrivne Kral: 167, 172

iğneci şehri: 44

iğranduka: 252

İhmilniç Kazak: 75, 98

İhram kal‘ası: 202

İhtiman: 286

iklîm-ı sâdis: 71, 79

iklîm-i büldân: 318

iklîm-i hâmis: 185, 198, 268, 299

iklîm-i örfiyye: 25, 318

iklîm-i sâlis: 164

İlbeği kal‘ası: 171

İlbeği oğlu: 171

İlimni adası: 98, 160

İline kal‘ası: 206

İliya kal‘ası: 210

İlmî Ağa: 258

ilm-i kâf: 233

ilm-i ledün: 42, 165

İlok: 221

İlove nehri: 275

iltizâm: 34, 47, 51, 113, 162, 172, 290, 310, 315

İlvov: 72, 74, 78, 79

İlvov dağları: 78

İlvov hâkimi: 77, 78

İlvov hisârı: 78

İlvov kal‘ası: 73, 78, 79

İlyâs bunarı: 152

İlyâs Dede, şeyh şehîd: 294

İlyâs, mâ-i: 152

İmâdiyye: 3, 4, 7

İmâdiyye kal‘ası: 243

İmadlu karyesi: 312

İmâm iskelesi: 134

İmâm Rızâ meşhedi: 313

imâret: 27, 41, 46, 59, 66, 145, 147, 158, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 187, 188, 190, 195, 196, 199, 207, 208, 211, 212, 222, 224, 228, 232, 233, 242, 257, 267, 268, 275, 291, 293, 295, 296, 303, 316

İmâret câmi‘i (Belgrad): 196, 201

İmâret hânı: 197

İmâret mahallesi (Belgrad): 195

imhâlnâme: 67

İmoçka kal‘ası: 293

imrahor: 185

İmrahor câmi‘i (Tokat): 35

İmroz adası: 159

İmrü'l-kays: 61

İn Obası karyesi: 312

İncekara nehri: 314, 315

İncekarasu: 315

İncîl: 78, 80, 84, 183, 185, 199

İncili karyesi: 53, 312

incir: 6, 70, 71, 82, 154, 155, 199, 206, 228, 241, 253, 259, 261

incü tesbîh: 125

İnebahtı: 161

inek etleri: 74

İngilis: 99, 262

İngilis topları: 99

inşâ ilmi: 300, 301

İpek: 298, 314

İpek dağları: 292

ipek kozalağı: 145

İpek şehri: 300

ipekçiler: 312

İpsala: 149, 154, 167, 168, 169

İpsala kal‘ası: 161, 167

İpşir Paşa hânı (Tokat): 35

İpşir Paşa mihmânhânesi (Tokat): 37

İran: 123

İrem, bâğ-ı: 17, 186, 192

İrem şehri: 5

irşek: 252

İrşova: 178, 203

İrşova kal‘ası: 191, 206

İsâ: 180

İsâ Beğ câmi‘i (Üsküb): 298

İsâ Beğ, Gâzî: 225

İsâ Beğ hammâmı (Üsküb): 298

İsâ Beğ hânı (Üsküb): 298

İsâ Beğ imâreti (Üsküb): 300

İsa Beğ imâreti (Yenibâzâr): 291

İsâ Beğ kemerleri: 295, 298

İsâ Beğ mahallesi: 290

İsâ Beğ mescidi (Üsküb): 297

İsâ, Hazret-i: 51, 75, 80, 81, 98, 112, 181, 182, 183, 245, 253, 259, 263, 288, 295, 312, 316

İsâ Paşa câmi‘i (Saray): 224

İsâ Paşa medresesi (Üsküb): 297

İsfaç: 48, 70, 170, 178, 198, 200, 246, 262, 287, 324

İsfaç kralı: 75

İsfakiye dağları: 12

İsfendiyârî : 182

İsfinar kal‘ası: 200

İsgıradin: 284

İshâk Beğ: 297

İshâk Beğ câmi‘i (Üsküb): 301

İshâk Beğ, Gâzî: 297, 301

İshâk Beğ hânı (Üsküb): 298

İshâk Beğ imâreti (Üsküb): 300

İshâk Beğ oğlu İsâ Beğ câmi‘i (Üsküb): 297

İshâk Efendi câmi‘i (Manastır): 307

İshâk Hâkî, Hacı: 320

İshâk Paşa medresesi (Üsküb): 297

İshâkcı: 186, 187

İshâkcı kal‘ası: 113, 173, 186, 187

İshâklu karyesi: 312

iskele: 47, 51, 59, 118, 138, 139, 148, 149, 151, 154, 157, 173, 184, 186, 193, 200, 210, 261

iskele ağası: 173

iskele gümrüğü: 51

iskemle ağası: 172

İskender: 149, 155, 158, 161, 307

İskender seddi: 93, 157, 193, 235, 252, 253, 261, 284

İskender, tâc-ı: 280, 281, 282

İskender-i Kübrâ: 168, 234, 257, 307

İskender-i Zülkarneyn: 63, 151

İskenderiyye kal‘ası: 194

İskerled: 67

İskerled çuka: 227

İskerled kal‘ası: 174

İskerled köyleri: 60

İskilip kal‘ası: 41

İskopya kasabası: 285, 288

İslâm Ağa: 86

İslâm Ağa, Defterdâr: 87, 88

İslâm Ağa, Sefer Gâzî Ağaoğlu: 64

İslâm Ağa, yalı ağası: 67, 86, 87, 88

İslâm Giray Hân: 71, 77, 79

İslâm kal‘ası: 279

İslâmbol: 7, 8, 10, 11, 24, 25, 26, 29, 31, 36, 42, 44, 45, 46, 48, 56, 57, 64, 95, 96, 111, 112, 118, 119, 120, 121, 124, 133, 136, 137, 139, 144, 146, 149, 151, 152, 154, 155, 157, 160, 164, 166, 169, 170, 178, 181, 185, 191, 193, 194, 225, 229, 238, 281, 285, 286, 287, 297, 302, 310, 311, 312, 317, 324

İslâmbol a‘yânı: 11

İslâmbol denizi: 26, 30

İslâmbol kâ’immakâmı: 109

İslâmbol kadısı: 288

İslâmbol kal‘ası: 169, 184

İslâmbol kapusu: 57

İslâmbol ordusu: 142

İslâmbol papasları: 111

İslâmbol sarâyı: 133

İslâmbol tarzı: 143

İslâmbol yolu: 290

İslâmbolî kılıç: 140

İslavin: 243

islimîler: 184

İsmâ‘îl: 94, 108, 114, 115, 174

İsmâ‘îl Ağa: 135, 169, 256, 263

İsmâ‘îl Ağa, Muhtesib Ağası: 323

İsmâ‘îl alaybeği: 237, 242, 247, 254, 256

İsmâ‘îl Baba, Gâzî: 232, 240, 259, 260, 262

İsmâ‘îl Beğ (Bosna Alaybeğisi): 243, 252

İsmâ‘îl Bölükbaşı: 237

İsmâ‘îl Çelebi, Mü’ezzin: 321

İsmâ‘îl Fakı karyesi: 172

İsmâ‘îl kal‘ası: 59, 92, 113

İsmâ‘îl kapudanı: 59

İsmâ‘îl mütevellîsi: 60, 171

İsmâ‘îl Paşa (Budin vezîri): 129, 141, 147, 318, 320, 321, 322, 323

İsmâ‘îl şehri: 59, 60, 62, 109, 112, 115, 173, 174, 185, 186

İspa‘ird: 4

ispençer dükkânları: 79

İspilet: 240, 242, 249, 259, 261, 263, 292

İspilet bâğları: 251

İspilet cenerali: 250, 259, 260

İspilet iskelesi: 226

İspilet kal‘ası: 235, 237, 238, 242, 248, 249, 257, 260, 286, 292

İspilet kapudanı: 285

İsrâ’ilî, târîh-i: 150

İstanköy: 242

İstavroz Bâğçesi: 11

İster kasabası: 58

İstifan Beğ (Boğdan Beği): 172, 173, 176, 180, 181, 184

İstifan Beğ, Dilber (Lipul Beğ oğlu): 172

İstifan kenîsesi: 174

İstifan Kral manastırı: 184

İstifanî: 68

İstine kal‘ası: 86

İstinye kasabası: 95

İstircam: 234

İstircan (Dubrovnik pencpirimlerinden): 234

İstircan (Latin kralı): 234

İstolni Belgrad: 280

İsvân şehri: 4

İsvet Nikola: 98, 183

İsvet-i Sava manastırı: 184

isyân: 8, 178, 181

iş erleri: 72, 75, 80, 84, 87, 89, 91, 93, 102, 106, 107, 122, 174, 180, 216, 218, 247, 256, 258, 261

İşcerez: 72

işkence: 178, 186

işmodik balığı: 200

İşpaniye: 200, 203, 246, 248, 262

İşpaniye gemileri: 246

İşpaniye kavmi: 61

İşpaniye kralı: 61, 245

İşpanyan guruşu: 14

İştavna hânı: 290

İştib şehri: 300, 302

İvarina kal‘ası: 293

İvranya kal‘ası: 244

İzevçan: 292, 293

İzevçan câmi‘i: 292

İzevçan hâssı: 294

İzevçan voyvadası: 294

İzmir: 42, 151, 200

İzmit: 8, 139, 141

İzmit dağları: 172

İzmit halici: 141

İzmit sarâyı: 141

İzmiyan belleri: 270

İzmiyan dağları: 240, 243, 257, 267, 286

İznik: 28, 66, 142, 143, 144, 145, 154

İznik gölü: 44, 142, 143, 144

İznik kal‘ası: 144

İznik sahrâsı: 142

İznikmid kal‘ası: 44, 140

İznimgit: 12, 141

İzvor karyesi: 307

İzvornik: 223, 249, 257, 287, 292, 293

İzvornik kal‘ası: 191, 192, 200, 223, 245, 289, 293

İzzeddîn Kılıç Arslan şâh ibn Mes‘ûd: 32

- J -

Jabça kal‘ası: 276, 292

Jabotin kal‘ası: 83

- K -

Ka‘b Cisri: 54

Ka‘be örtüsü: 135

kâ’immakâm: 9, 10, 59, 109, 110, 111, 112, 119, 267

Kâ’immakâmlar sarâyı (Banyaluka): 267

kaba: 36, 228, 269

kabak: 200

kabak dolması: 206

kabaniçse: 141, 303

Kabirova dağları: 48

kâblı: 87

kâbulî: 14

kaburgalı gemiler: 280

Kaçamak karyesi: 116

Kaçanik: 295, 301

Kaçanik dağları: 298

Kaçanik kal‘ası: 285, 295, 298, 315

kadağacı: 80

kadehkârlar: 185

kadı: 13, 23, 25, 46, 47, 52, 59, 113, 114, 116, 117, 120, 137, 142, 144, 155, 161, 172, 195, 203, 223, 267, 269, 270, 277, 279, 281, 290, 291, 293, 294, 301, 303, 306, 307, 312, 314

Kadı câmi‘i (Gölikesri): 310

Kadı hânı (Tokat): 37

Kadı Laz Alî Efendi: 51

Kadı yaylası: 146

kadıasker: 11, 52, 88, 109, 144, 145, 158, 288

Kadıköy: 121, 173

Kadınoğlu Çelebi, Hekîm: 143

kadırga: 139, 154, 157, 159, 160, 164, 181, 242, 246, 261

kadırga tershâneleri: 161

Kadirî âsitâneleri: 153

Kadrî Ağa: 122, 123, 145, 310, 311

Kadrî Beşe câmi‘i (Belgrad): 196

Kadrî Paşa: 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 137

Kâfî, şeyh: 233

Kâfiye (kitap): 233

kaftan: 198

kâfûr: 298

kâğız emâneti: 29

Kâğızhâne: 120

Kâğızhâne nehri: 44

Kâğızhâne suyu: 311

Kâğızhâne ulûfesi: 120

Kahkaha: 34, 157, 158, 193, 194, 210, 246, 252

kaht [u] galâ: 70, 75, 126, 155, 191, 202, 257, 279

kahve: 27, 200, 255, 259

kahvecibaşı: 21

kahvehâne: 38, 46, 57, 63, 113, 117, 128, 144, 147, 148, 197, 205, 221, 290, 305, 308, 309

kal‘a ağası: 100, 102, 211

kal‘a dizdârı: 34, 52, 62, 65, 106, 113, 117, 158, 162, 169, 186, 203, 208, 211, 235, 265, 269, 270, 288, 315, 316, 317

kal‘a hatmanı: 68

kal‘a imâmı: 193

kal‘a kapudanı: 72, 210, 254, 270, 271, 274, 276, 277, 278, 279, 281, 282

kal‘a mehterleri hânesi: 34

kal‘a poniki: 83

kal‘a sâhibleri: 111

kal‘a yunakları: 277

kalafat ağası: 94

Kalas: 118, 174

Kalas iskelesi: 182

Kalas kal‘ası: 60, 173, 174

Kalavan, Sultân: 194

kalay: 219

kaldırım: 66, 311

kalemkârî basma: 40

Kalender Paşa: 99

Kalenderî: 139, 143

Kalev: 129

Kalga Sultân: 75, 76, 78, 84, 86, 87, 88, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180

Kalıçızâde: 11

kalkan: 135, 219

kalkan balığı: 48

Kalkandelen: 295, 298

Kalopatra (Batlîmûs Kral kızı): 47, 147

Kalopiga: 153

Kalora vilâyeti: 248

kalpak: 29, 78, 180, 206, 227, 268, 280, 284

Kâlu: 129

kalya misk: 150

kalyon (galyon): 157, 159, 160, 261

Kamaniçse kal‘ası: 69, 70, 176, 264

kamaraş (beğ hazînedârı): 186

Kamber Baba: 26

Kamber Baba Sultân karyesi: 26

Kamber köyü: 116

Kamçı nehri: 48, 52

Kamerü'l-kum: 60, 62, 63, 64

kâmha: 78, 88, 145, 185, 261

kamış: 117

Kamış Velî, Abaza: 250

Kamışlı burun: 156

Kamin kal‘ası: 242, 256, 259, 286, 292

Kaminkrad: 192, 257, 284, 293

Kamûs-ı Ahter: 300

Kân köyü: 27

kanâdil: 294

kanâre evleri: 59

kanat çelenk: 283

kandîldân: 220, 313

Kandiye: 131

Kân-ı cev: 33

Kanija: 198, 230, 277, 278, 281, 283, 292

Kanija kal‘ası: 44, 247, 277, 278, 279

Kanija kal‘ası kapusu (kal‘a-i Çakatorna): 283

Kaniv kal‘ası: 81

Kanlı kulle (Kili Kal‘ası): 114, 194

kantara: 27, 38, 198, 289, 299

Kantemir Hân: 116

Kapan hânı (Tokat): 37

kapanlar: 82

Kapdan karyesi: 276

kaplan: 217, 243, 303

kaplan postu: 134

Kaplanlı Beli: 32

kaplıca: 304

kaplıca yoğurd: 200

kapu ağası: 9

kapu kethüdâsı: 50, 56, 57, 97, 109, 110, 111, 259, 286

Kapucu câmi‘i (Belgrad): 196, 197

Kapucu mahallesi (Belgrad): 195

kapucubaşı: 24, 31, 50, 51, 58, 67, 69, 97, 110, 115, 119, 121, 140, 176, 178, 181, 239, 249, 250, 251, 286, 288, 305

kapucular kethüdâsı: 10, 28, 50, 58, 87, 88, 136, 137, 140, 266, 320

Kapudağı: 149, 151, 167

Kapudağı boğazı: 150, 151

Kapudağı Burnu: 149, 151, 154

kapudan: 8, 32, 48, 59, 72, 95, 96, 110, 111, 139, 141, 153, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 186, 197, 210, 214, 218, 243, 249, 251, 254, 255, 258, 259, 260, 263, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 310

Kapudan câmi‘i (Kal‘a-i Kıradişka): 269

Kapudan Hasan Paşa câmi‘i (İshâkcı): 187

kapudan hatmanı: 71

Kapudan karyesi: 186

Kapudan mescidi (Belgrad): 196

Kapudan Paşa eyâleti: 160

kapukulu: 88, 213, 214

kapukulu a‘yânları: 88

kapukulu ağaları: 87

kapukulu çorbacıları: 65

kapukulu serdârı: 203, 224

Kapulu Derbend: 187

Kapusna kal‘ası: 83, 84

kapusta: 228, 268

Kara ağalar: 12, 131

Kara Ahmed Ağa hânesi (Filorina): 310

Kara Ahmed Ağa mahallesi (Filorina): 310

Kara Ahmed Ağa mektebi (Filorina): 310

Kara Ahmed Ağa sarayı (Filorina): 310

Kara Âmid: 5, 243

Kara Biga: 153, 161

Kara Celayirî: 33

kara günlük: 100, 284

Kara Hâbil karyesi: 116

kara havyarı: 113

Kara Hoca: 10, 167

Kara Kilise kal‘ası: 143

Kara Koca: 154, 167

kara kuşlar: 104, 106

Kara Murâdlı (Babadağı'nın köyü): 116

Kara Murâdlı karyesi: 173, 187

Kara Mürsel: 154, 167

Kara Nasûh (Babadağı'nın köyü): 116

Kara Pîrî Paşa: 170

Kara Receb, Bölükbaşı: 145

Kara Sarı karyesi: 116

kara şaykalar: 68

Karaağaç karyesi: 58, 147, 312

Karabalık havyârı: 60

Karabaş, şeyh: 207

karabatak: 148, 152

Karabınar karyesi: 47, 57, 119, 312

Karabiga kal‘ası: 153, 154

Karabiga ziyâretgâhı: 154

Karaca Ahmed Paşa câmi‘i (Mihâlic): 148

Karaca Ahmed Sultân tekyesi (Mihâlic): 148

Karaca Ahmed Sultân ziyâretgâhı: 148

Karaca Beğ hammâmı (Gelibolu): 163

karaca (hayvân): 284

Karaca Paşa ziyâretgâhı: 148

Karacalar karyesi: 43

Karacaören karyesi: 155

karaçav: 179

karaçav iskeleleri: 103

Karaçi ağaları: 87

Karaçi halkı: 74

Karaçi Tatarları: 87

Karaçiler: 74, 88, 89

Karadağlar: 261, 267, 292

Karadeniz: 41, 44, 47, 48, 51, 57, 59, 60, 62, 82, 85, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 105, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 151, 200, 225, 247, 289, 324

Karadeniz boğazı: 63, 95, 151, 155, 169

Karadeniz câzûları: 164

Karadeniz fırtınası: 97

Karadeniz gemicileri: 115

Karadeniz yaylaları: 113

karadüzen: 20

Karaferye: 298

Karagözlü karyesi: 312

Karahırman boğazı: 248

Karahırman kal'ası: 50, 95, 115, 116

Karahırman limanı: 117

Karahisâr beği: 142

Karahisâr karyesi: 187

Karahocazâde mahallesi (Yenibâzâr): 290

karaka: 261

Karakaş Paşa (Budin vezîri): 68, 69, 201

Karakoyunlu: 33, 116

karakullukçular: 45, 46

karakuş: 139, 140

Karaman: 33, 120, 121, 128, 129, 153, 319

Karaman karyesi: 116

karamürsel: 50, 108

Karamürsel Beğ: 143

Karanbat: 172

karanfil: 88, 184, 199

Karanlık dünyâ: 80

Karaorman: 244

Karaorman kal‘ası: 249, 293

Karasarı karyesi: 173

Karasu: 52, 112, 116, 117, 304

Karaş Ağa (Or ağası): 71, 77

Karatay (Babadağı'nın köyü): 116

Karatayak: 96

karavul: 23, 24, 65, 67, 68, 73, 92, 93, 108, 121, 174, 179, 213, 216, 246, 248, 249, 251, 255, 258, 275, 279

Karavulhâne: 66, 252, 257, 267

Karayazıcı: 127

Karayek İçi kazâsı: 311, 312, 314

Karâyîler: 195

kârbânhâne: 163

kârbânsarây: 51, 63, 163, 167, 168, 226, 298, 303

Kardaş Kazak: 69, 72, 73, 75, 79, 98, 185

Karesi: 151, 152

Kargaçamı: 2

Karım kal‘ası: 292

karın ağrısı: 100

karınca geçidi: 4

Karin kal‘ası: 244

Karin kal‘ası: 293

Karîn-âbâd: 172

karîşe: 14

Karkalı: 116

Karlıeli: 161

Karlızâde medresesi (Üsküb): 297

Karlızâde (Üsküb): 298

Karluzâde câmi‘i: 297

Karnabat kasabası: 173

Karol: 129

karpuz: 94, 103, 155, 199

Kars: 120

Kars kal‘ası: 27

kartal: 33, 140, 266

Kartal karyesi: 44

kartlar: 88

Karûn, mâl-ı: 4, 17, 80, 121, 122, 125, 150, 181, 183

kâse: 125

Kâsım Ağa, Martolos ağası: 306

Kâsım Ağazâde: 9, 11

Kâsım Baba tekyesi (Gölikesri): 311

Kâsım Beğli: 139

Kâsım manastırı: 184

Kâsım Paşa, Kapudan: 155

Kâsım Sultân: 183

Kâsım ulûfesi: 120

Kâsım Voyvada, Ösekli: 275, 276

Kasımça karyesi: 116

kasr: 147, 154, 181, 189, 232, 284

kasr-ı Havernâk: 172, 194, 205

Kassâb Cömerd: 16, 128, 138

Kassâb çeşmesi (Bitlis): 22

Kassâblı (Babadağı'nın köyü): 116

Kastamonu: 40, 43, 165, 229, 284, 302

Kastel kal‘ası: 293

Kaşa: 75, 129, 220

Kaşa kal‘ası: 211

Kaşavâr: 220

kaşık: 125

katana: 75, 89, 174, 210, 218

katır: 31, 32, 58, 66, 114, 130, 197, 206, 275, 288

Katırcıoğlu cengi: 30

kâtib: 158, 162

Kâtibî: 143

Katîf: 7

katîfe: 78, 80, 88, 145, 185, 280

katlavî: 78, 140, 193

Kator kal‘ası: 293

katrân: 103, 183, 198, 217, 218

katrân tulumları: 9

katrânlı yorganlar: 103

katr-ı nebât: 20, 269, 287

katr-ı nebât-ı Hamavî: 125, 313

kav: 152

Kavacık (Babadağı'nın köyü): 116

Kavak: 160, 167, 170

Kavak boğazı: 167

Kavak iskelesi: 138

Kavak kal‘ası: 95

Kavaklı karyesi: 316

Kavala: 310

Kavala kal‘ası: 160, 161, 168, 169

Kavarna iskelesi: 50

Kavarna kasabası: 53

kavata kulleleri: 286

kavun: 94, 148, 149, 199

kavun turşusu: 53

kavza: 291, 303, 304

Kavza: 41

Kaya mahallesi (Tokat): 37

Kaya Sultân: 7, 8, 12, 14, 29, 44, 46, 56, 57, 64, 90, 109, 110, 111, 112, 118, 119, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136

Kaya Sultân türbesi: 134

Kaya Sultân yağlığı: 86, 88, 262, 281

kaya tuzları: 210

kayagan: 314

kayagan taşı: 264

Kayalı Oba karyesi: 312

Kayalıdere karyesi: 116, 187

kayâsıra kefereleri: 5

Kaydefa: 34, 151, 153, 157

kayık: 8, 59, 69, 86, 96, 97, 98, 105, 107, 108, 113, 152, 160, 212, 253, 254, 311

kayısı: 199

kayış: 209

Kayışbınarı: 121

Kayıtbay, Sultân: 194

kaymak: 53, 173, 234

kaymak baklavası: 228, 268

kaynak: 41, 231, 232

Kayseriyye: 122, 234

Kaysûnî: 48

Kaytak lisânı: 80

kaytas-ı esb-i peymâ: 88

kaz: 26, 147, 148, 152, 167

kaz göğsü geyim: 140

Kaz Gölü: 26, 41

Kaz ovası: 43

kaz yumurtası: 25, 304

Kazak: 30, 48, 49, 50, 53, 54, 60, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 101, 107, 108, 109, 110, 117, 122, 123

Kazak askeri: 73, 74, 75, 76, 80

Kazak domuzları: 92

Kazak firkateleri: 50

Kazak hatmanı: 75, 97, 98, 111

Kazak horosları: 94

Kazak tüfengleri: 111

Kazak-ı Ak: 48, 49, 50, 59, 64, 65, 69, 70, 76, 81, 82, 83, 92, 98, 99, 101, 111, 158, 178, 217, 324

Kazak-ı Durujunka: 93

Kazakistân: 92, 94

Kazan beli: 173

kazancılar: 40, 193, 199

Kazancılar bâzârları (Saray): 226

Kazancılar çârsûsı (Belgrad): 197, 302

Kazancılar mahallesi (Belgrad): 195

Kazancızâde: 8

kazda (fâhişe): 185

Kazdağı: 157, 158, 159

kazgan: 217

kazgancılar: 199

Kazgancılar çârsûsu (Saray): 228

Kazıklı Beli: 142

Kazıklı mescidi (Belgrad): 196

Kâzım (Gulam): 12, 22

kâzî: 298

kazma: 113

Kazova kazâsı: 41

Kazova sahrâsı: 43

kebâb: 87, 88, 261, 310, 311

kebbât: 14, 87, 261

kebe: 113, 179, 269

Kebeciler hânı (Tokat): 37

keçe: 113, 179

Keçecizâde, kul kethüdâsı: 9

keçi: 102, 103, 117, 229, 275, 284

Keçi Deresi karyesi: 53

Keçili karyesi: 313

Keçkivâr kal‘ası: 247

kedi: 226, 227

Kedi hânı: 222

kefal balığı: 48, 113

Kefalonya: 248

Kefe: 162, 304, 309

Kefeli köyü: 95

Kefender kal‘ası: 13, 19

Kefr-i Sevsâ kal‘ası: 2

Kefr-i Zamân kal‘ası: 2

kehfler: 265

Kehhân: 228

kehle: 150

Kehrân: 123

kehribâr: 125

Kekeş balkanı: 174

kekeşler: 72

keklik: 46, 117

Keksi köyü: 40

kelek gemiler: 69

Kelek-i Mervânî karyesi: 4

kelepçe: 138

Kelp kal‘ası: 249, 293

kelpeden: 288

kemân: 217

Kemen Yanoş: 77, 88, 90, 91, 119, 179, 210, 215, 216, 219, 287, 316, 317, 319, 322, 323

kemendler: 27

kemer: 35

Kemer köprü (Tokat): 38

kemer-i sagîr: 171

Keminkos kal‘ası: 283

Keminvâr kal‘ası: 283

Ken‘ân (köle ismi): 227

Ken‘ân Paşa: 60, 112, 122, 123, 125, 126, 127, 178, 208

Ken‘ân Paşa, Gürcî: 90

Ken‘ân Paşa, Kırçıl (Budin vezîri): 207

Ken‘ân Paşa, Sarı: 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 137, 158

kendir tohumu: 199

kenîse: 4, 6, 40, 47, 65, 68, 70, 71, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 158, 161, 164, 182, 184, 189, 198, 210, 213, 218, 220, 228, 253, 256, 260, 264, 268, 272, 279, 290, 291, 299, 309, 311, 315, 316

kenîse çanlığı: 82, 242, 246

Kepan kayası: 13

Kepenekçiler buk‘ası (Üsküb): 297

Kepez burnu: 156

Keralinse (Yanko ibn Madyan'ın kızı): 184

keraste: 48, 51, 91, 92, 97, 103, 104, 113, 117, 144, 226

Kerbelâ: 3, 37, 69, 98, 100, 197, 225, 290, 298

kerefis: 261

Kerek kal‘ası: 34

kereke çuka çekmanlar: 88

Keremli: 12

Kerencik (Babadağı'nın köyü): 116

Kereniç mesîregâhı: 40

kerevit: 147

Kerkez (yer): 12

Kerkük kal‘ası: 3

Kerş Ağa: 87

Kerş İlyâsî, Gâzî: 139

kesegen (fare): 226

Kesendire kal‘ası: 160

kesik balyemez: 205

kesme çakmak kayası: 62, 194

kesme kaya: 60, 62, 70, 194, 246

Kesrigölü: 314

kestaneli dağlar: 146

Kesteneci mescidi (Belgrad): 196

Keşân: 169

Keşân kal‘ası: 149, 168

keşiş: 311

Keşişdağı: 146

Keşmirî şal: 31

Keşşâf: 52

keştî: 280

keştîbân: 186, 199

kete: 27

kethüdâ: 8, 20, 31, 33, 87, 88, 106, 107, 114, 117, 134, 156, 158, 162, 206, 287, 288, 306, 317

kethüdâyeri: 47, 129, 143, 144, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 158, 166, 167, 168, 188, 221, 222, 289, 294, 310

Kevat, kûh-ı: 308

Keykâvûs: 88, 163, 167, 168, 313

Keys urbânı: 123, 128

Kıbleli Kethüdâsı: 37

Kıbleli Paşa: 37, 124, 129, 138

Kıbrıs: 12, 68, 142

Kıbtî: 40, 195, 198

kıjılı çobra: 27

Kılar karyesi: 312

Kılariçe vâdîsi: 248

Kılburun: 92, 94, 96, 97, 105

Kılburun kal‘ası: 50, 82, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 103, 105, 108

Kılebuk kal‘ası: 293

Kılıbu kal‘ası: 112

Kılıbzâde (erkek ismi): 227

kılıç: 7, 9, 10, 12, 15, 22, 23, 31, 50, 58, 78, 84, 87, 89, 94, 103, 133, 136, 143, 178, 182, 183, 193, 223, 236, 239, 251, 252, 254, 258, 274, 322

Kılıç Arslan: 25

kılıç bâğları: 209

kılıç balığı: 48

Kınalızâde Beğ, Alacahisârlı: 189

Kıpçak: 94, 318

kırâ'at-i Hafs: 225, 297

kırâ'at-i seb'a: 35, 225

Kıradişka kal'ası: 200, 285, 286

Kıradişka kal'ası: 269

kırah: 206, 228, 300

Kıraku: 67

Kıraova: 244

Kıratova: 296, 302, 303

Kıratova hammâmı: 302

Kıratova kasabası: 300, 302

Kırcaot karyesi: 119

Kırılov kal'ası: 83

Kırım: 52, 53, 59, 64, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 97, 99, 100, 104, 108, 116, 172, 175, 178, 179, 180, 219

Kırım hânı: 53, 60, 63, 74, 83, 84, 90, 171, 175, 213

Kırım kal'ası: 273

Kırım Tatarı: 76, 116, 176

kırıntı: 277, 279, 280, 281, 284, 286

kırk çeşme: 143

Kırk Velî karyesi: 187

Kırka: 192, 223, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 253, 256, 257, 271, 272, 274, 286, 287, 292

Kırka beği: 271

Kırka kûhleri: 240

Kırka nehri: 244, 274

Kırkkavak karyesi: 170

Kırkkenîse: 119

Kırkkenîse askeri: 104

Kırkkilise: 46, 47, 49, 57, 67, 91, 99, 102, 109, 112

Kırkkilise beği: 106, 107

Kırklar makâmı .: 211, 295

Kırknisâ: 46

kırlangıç kanadı: 27

kırlangıç-ı şâhî: 139

kırmızı çuka: 274

kırmızı kalpak: 293

kırmızı prankoya çuka: 284

kırmızı toprak: 51

Kırşehri: 33, 130, 170

kısrak: 130, 275

Kısrak kal‘ası: 83

Kıssahân: 19, 20, 38

kıssîs: 74, 181, 182, 184, 219, 263, 311

Kışla karyesi: 174

kız dimisi: 269

kızak: 18, 200

Kızan balkanı: 48

Kızanlık: 48

Kızanlık dağları: 167

kızıl buğdayı: 63

Kızıl Elma: 324

Kızıl kulle (Kili Kal‘ası): 114, 194

kızıl kurd: 36

Kızılbaş: 42, 126, 324, 325

Kızılca karyesi: 53, 57

Kızılca mahallesi (Tokat): 37

Kızılca Velî karyesi: 116

kızılcık: 169

kızılcık hoşâbı: 250

Kızılçan karyesi: 86

Kızılhân: 2

Kızılhisâr: 116

Kızılhisâr kal‘ası: 160

Kızılırmak: 43, 170, 289

Kızılkapu: 319

kızlar ağası: 9, 57, 59, 89, 110, 173

Kızlar Ağası hammâmı (Semendire): 318

Kızlar hammâmı (Üsküb): 298

Kızlar kal‘ası: 291, 293

Kife Beği: 172

kilâr: 131, 182

kilârcıbaşı: 110, 186

kilârcıyân: 140

kilâr-ı âmire: 144

kilâr-ı hâs: 68

Kili: 59, 60, 94, 108, 112, 114, 115, 173, 225

Kili hâkimi: 115

Kili kal‘ası: 50, 61, 90, 92, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 173, 191, 247

Kili mi‘mârları: 91

Kili pasdırması: 59, 115

kilid: 291

Kilidü'l-bahreyn: 96, 155, 160, 162

kilim: 284, 285

Kilimente: 261, 292, 293

Kilis: 122, 128, 223, 233, 234, 235, 240, 241, 242, 249, 253, 257, 259, 264, 286, 292, 293

Kilis beğleri: 235

Kilis boğazı: 261

Kilis cenerali: 259, 260

Kilis dağları: 261

Kilis değirmenleri: 242

Kilis deresi: 260

Kilis kal‘ası: 235, 241, 249, 259, 260, 263, 286, 292

Kilisalı: 306

kilise: 69, 81, 82, 84, 86, 147, 175, 177, 180, 182, 183, 184, 198, 241, 265, 281, 282, 284, 291

Kilise sancağı: 244

Kilisecik: 58

Killik burnu: 161

kimyâ: 233, 234

Kînân (köle ismi): 227

Kinin kal‘ası: 242, 243, 244, 248, 249, 253, 258, 272, 273, 274, 287, 292

kirâ bârgîrleri: 31, 221, 249

Kiras deresi: 39

Kiras Deresi mahallesi (Tokat): 37

Kiras deresi (Tokat): 41

kiraz: 70, 141, 165, 199, 229, 268, 318

Kirazlı köyü: 143

kireccibaşı: 139

kireç: 97, 103, 104, 139, 150, 204

Kireç İskelesi: 139

kireç taşı: 139

kireçhâne: 139

Kireçlik (Babadağı'nın köyü): 116

Kirekörişş (Tokat): 42

kiremit: 38, 46, 47, 51, 59, 62, 76, 118, 143, 144, 147, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 181, 182, 186, 187, 188, 190, 193, 196, 198, 210, 212, 221, 222, 223, 224, 231, 232, 233, 266, 267, 278, 283, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 310, 314, 316, 318

Kireniç kaynağı: 39

Kirezlik Gölü (Tokat): 38, 39

kiriş: 150

Kiriş nehri: 211, 212, 213, 216, 218

Kirkoriş: 40

Kirmancık kal‘ası: 81

Kirmânî kılıç: 140

Kirmastı: 148, 149, 152

kîse-i Rûmî: 156, 181, 296, 307

Kisrâ: 27, 171, 289

Kişmirî şal: 132

kitâbeler: 184

Kite: 178

Kite çayırı: 147

Kite kal‘ası: 147

Kiyu: 80, 89, 182

Kiyu kal‘ası: 80, 81

Klab nehri: 292, 293, 294

Kobilak hatman: 83

Kobilak kal‘ası: 83

Koblaki: 292, 294

Koca Ağa, yeniçeri serdârı: 296

Koca Ahmadlu karyesi: 312

Koca Alî Paşa câmi‘i: 34

Koca Bodur Alaybeği sarâyı (Priştine): 294

Koca Ferhâd Paşa imâreti (Saray): 228

Koca Gölbaşı: 60

Koca Hân (Bitlis hânı): 25

Koca Hasanzâde: 299

Koca İmâm: 165

Koca Mehemmed Paşa imâreti (Saray): 228

Koca Murâd Hân kavzası (Köstendil): 304

Koca Mustafâ Paşa câmi‘i (Üsküb): 297

Koca Mustafâ Paşa evkâfı: 306

Koca Mustafâ Paşa imâreti (Üsküb): 300

Koca Mustafâ Paşa mektebi (Üsküb): 298

Koca Mustafâ Paşa şeyhi: 132

Koca Serdâr sarâyı (Üsküb): 297

Koca Yûsuf Ağa sarâyı (Belgrad): 196

Kocadağlı: 320

Kocaeli: 121, 161

Kocalak (Babadağı'nın köyü): 116

Kocamışoğlu (erkek ismi): 164

Koçhisâr: 43

koçı arabalar: 288

Koçı Beğ karyesi: 116

Koda Batır Ağa: 69

Koknovi kal‘ası: 270, 292

kol tüfengleri: 279

Kolarine palankası: 190

kolcular: 71

kolçak: 133, 291

kolçar (kilârcıbaşı): 186

Kolçat dağları: 209

Kolıpâre nehri: 221

Kolojvâr kal‘ası: 77, 325

kolomborta: 204

Kolon-ı İfrikî: 39

Koloz kal‘ası: 160

Kolşat kal‘ası: 293

kolumburuna (top cinsi): 75, 90, 95, 100, 198, 216, 250, 252, 276

Kolun (Papas): 61

kolyoz balığı: 150

Kombor kal‘ası: 293

komor bârgîrleri: 221, 223, 226, 246, 248, 254, 259, 286

komorcıyân: 249

Komran kal‘ası: 192

komsin (imrahor): 185

konak: 127, 186

konakçı: 23, 24, 45, 117, 136, 142, 172, 177, 251

Koniçse kal‘ası: 293

Konkaz: 116

Konman, Salsal-ı: 60

konsar: 79

konsolozlar: 195

kontoş: 227

Konya: 33, 154, 161, 221, 245, 263, 309

Kopan karyesi: 65

kopar: 182

Koparan karyesi: 48, 173

koparlar: 186

kopçalı sıkma çakşır: 268

Kopnik kal‘ası: 191

Koproniçe: 286

Koprovnik: 274

Korkmaz karyesi: 64

Korlad kal‘ası: 273, 292

Koroğlu: 143

Korol: 78, 198, 258, 262

Korol banı: 75

Koron kal‘ası: 160, 168, 314

Korona : 282

Korpa: 192, 279

Korpa kal‘ası: 200, 240, 273, 283, 292

Korpi kal‘ası: 293

Korta sarâyı : 181

Koru Bâğları: 165

Korucuzâde, eş-şeyh: 197

Kosdaniçse: 270, 275

Kosdaniçse kal‘ası: 192, 200, 269, 270, 274, 292, 305

Kosdaniçse mızraklar: 252

Kosdaniçse sırıklar: 140

Koskı Beğ câmi‘i (Belgrad): 196

Koskı mahallesi (Belgrad): 195

Koskızâde (erkek ismi): 227

Kosova: 169, 292, 293, 294, 300, 315

Kosova sahrâsı: 255, 292, 293, 294

Kostaniçse kal‘ası: 272

Kostantin: 143, 151, 157

Kostantin Kral: 155

Kostantin manastırı: 184

Kostantin Opol: 216

Kostantin tekûru: 46

Kostantiniyye: 44, 109, 119, 137, 157

koşka: 222

koşkol atlar: 73

Kotar dağları: 267

Kotarlar: 258

Kotarlar kal‘ası: 245, 293

Kotur: 319

Kotur boğazı: 248

Kotur kal‘ası: 292, 319

kovan: 185

kovan balı: 189

Kovanlı karyesi: 57, 119, 161

Kovin kal‘ası: 293

Kovirita Kral: 181

Kovukdere: 46

Koylıhisâr: 8, 12

koyun: 26, 53, 64, 68, 86, 87, 88, 102, 115, 117, 130, 131, 142, 174, 179, 180, 181, 193, 206, 228, 230, 248, 258, 275, 279, 281, 283, 284, 306, 312

Koyun Baba Sultân: 43, 189

koyun eti: 200, 268

koyun kurbânı: 141

koyun yapağısı: 261

koyun yünü: 263

koz: 26

Kozlu Baba karyesi: 26

köçekler: 87, 309

köfte: 6

köfter: 46, 51, 156, 164

Kökece karyesi: 118

köle: 31, 86, 90, 94, 115, 137, 143, 175

Kömsek Baba Sultân tekyesi (Tokat): 36

Kömsek Sultân tekyesi mesîregâhı: 40

Kömsek Sultân (Tokat), tekyesi: 42

kömür: 46, 49

köpek: 3, 234

köpek cengi: 99, 101, 103, 252, 322

Köprez: 234, 243, 249, 259

Köprez karyesi: 234, 249, 259

Köprü: 170, 188, 189, 291, 306

Köprü kal‘ası: 48

Köprü köyü: 48

Köprübaşı: 112

Köprübaşı tekyesi: 188

Köpürlü alayı: 145

Köpürlü kal‘ası: 300, 315

Köpürlü kethüdâsı: 288

Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘i (Yanova kal‘ası): 212

Köpürlü şehri: 298, 306

Köpürlücü Baba: 90

Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa câmi‘i: 212

Kör Hazînedâr İbrâhîm Paşa sarâyı (Tokat): 37

Kör Yûsuf Beğli kavmi: 74

körfez: 144, 148, 248, 261

Körfez adası: 248

Körfez denizi: 247, 248

Körfos cezîresi: 245

Köroğlu: 12, 143

Körtin karyesi: 179

kös: 67, 69, 138, 141, 142, 145, 173, 213

Kösdemir kasabası: 57

Köse Kadı hânesi (Tokat): 35

Kösem Vâlide Sultân: 134

kös-i gübürge: 72

kös-i hâkânîler: 138, 145

Kösteli (Babadağı'nın köyü): 116

kösten: 304

Kösten germâbı: 304

Köstendil: 67, 285, 303, 304, 306, 317

köşk: 29

Köylüc kal‘ası: 190, 202, 291, 316

Krakov: 71, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 82, 95

Krakov atları: 111

Krakov dağları: 72

Krakov Kral: 70, 77, 107, 109

kubâdî pabuç: 72, 185, 206, 227, 268, 294

kubbe: 35

kubbe vezîrleri: 132

Kubbealtı: 130, 134

Kudde Çerkezi: 122, 146

Kudde Kethüdâ: 134, 146

kudret helvâsı: 4

Kuds-i şerîf: 34, 40, 80, 158

Kudsîzâde: 12

kudûm: 213, 218, 305, 313, 314

Kûfe: 3

kuğu: 152, 155, 204, 235, 253, 261

kûhken Ferhâdîler: 240

Kuknus burnu: 125

Kukulaktaş zâviyesi (Belgrad): 196

kul kethüdâsı: 9, 10, 11

kul mevâcibi: 30, 181

kulağız: 65, 92, 210

Kulak ağrısı: 35

Kulaklar karyesi: 53

Kulalı (Babadağı'nın köyü): 116

Kulambara suyu: 221

Kulfal Obası karyesi: 312

Kullalar karyesi: 312

kulle: 134, 146, 155, 158, 160, 162, 164, 194, 205, 206, 207, 210, 235, 240, 241, 244, 245, 253, 258, 270, 276, 289, 292, 317

Kulle-i cihân-nümâ: 146

Kullekapusu (Galata): 11

Kuloğlu: 143

kum deryâsı: 64

Kumanova: 301, 302

kumaş: 318

kumbara: 98, 101, 103, 104

Kumburgaz: 184

Kumugıstân: 324

kundakkıran (top cinsi): 198

kûp: 68

Kur’ân: 14, 127, 131, 136, 137, 162, 163, 201, 225, 323

Kurbân Baba: 301

kurd: 92, 284

Kurd Beğ: 181

Kurd Beli karyesi: 32

kurd boynu: 92

kurd kürkü: 139

kurd postları: 140

Kurdlar karyesi: 312

Kurnarcık karyesi: 58

kurşum: 2, 3, 99, 181, 198

kurşum ma‘deni: 229

kurşumlu bezzâzistân: 48

Kurşumlu câmi‘i (Kırkkilise): 46

Kurşumlu kasabası: 316

Kurşumlu Mahzen (Galata): 169

kuru unnâb suyu: 154

Kurucaova karyesi: 312

Kuruçeşme karyesi: 44

kurut: 179

kûse destârlar: 88

kûse sarıkları: 261

Kuskunkırân dağı: 13

Kuş Paşa, Rûm: 148

kuş südü: 313

kuşaklık: 87

Kuşlar kal‘ası: 1

kuşlu top: 99

Kutmen kürkü: 51, 66, 209

kuyu: 105, 118, 252

kuyu mağârâsı: 266

kuyu suları: 225

Kuyucuk karyesi: 53

kuzu: 206, 234, 275

kuzu bağanası kürkleri: 262

kuzu eti: 200

kuzu kürkü: 227

kuzu piryânları: 300

kuzu postu kürkü: 63

Kübe nehri: 271, 272

Küçük bâzâr (Belgrad): 197

Küçük Bâzârbaşı Buk‘ası (Belgrad): 196

Küçük Bursa: 314

Küçük Çekmece: 136

Küçük Çelebi: 322

Küçük dağ: 32

Küçük Hacı Velî câmi‘i: 193

Küçük hammâm: 143

Küçük Kamin kal‘ası: 242

Küçük Minâreli (Tokat): 35

Küçük Sarı karyesi: 116

Küçük Sipâhî: 10

Küçük Terbiye mahallesi (Tokat): 37

küfeke kaya: 65

Küfre kasabası: 5, 6

küheylân: 2, 14, 23, 24, 28, 68, 78, 87, 94, 106, 111, 125, 140, 141, 142, 143, 159, 175, 260, 285

Külâhçızâde sarâyı: 37

külbe şeker: 87, 88

külümbe: 27

külünk: 268, 291

Küpe nehri: 272

küpeli top: 155

Kür nehri: 27

Kürd: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 21, 24, 25, 27, 68, 101, 120, 170, 210, 253

kürde: 10

Kürdelân beği: 4

Küre: 302

kürek: 113

kürekçi kefereleri: 311

Kürilov kal‘ası: 83

Kürilu kal‘ası: 83

kürk: 12, 13, 15, 22, 24, 26, 28, 31, 44, 48, 57, 58, 60, 77, 86, 87, 88, 93, 106, 123, 135, 136, 139, 140, 143, 177, 180, 186, 198, 227, 269, 282, 283, 285, 286, 293

Kütâhiyye: 44, 54, 144, 146, 151, 154

Küye kavmi: 19

- L -

la‘l: 16, 184

la‘net taşı: 19

Laçin Ağa sebîli (Belgrad): 197

Ladicin: 85, 93

Ladicin kal‘ası: 69, 85

Lâdik: 8, 42, 152

Lâdik gölü: 41

ladika: 182, 311

lâdin: 302

Lâfîzâde : 198, 210, 218, 227

Lagoş Kral: 211, 278

lağım: 100, 191, 194, 195, 215, 217, 246, 253, 292, 319

lahana: 82, 200, 206, 228, 230, 268

Lahor: 40

Lahorî şal: 125

Lahsa: 7

lahşe: 27

lakoz istiridye: 15

Lala Paşa câmi‘i: 235

lâle: 147

Lapseki kasabası: 152, 154, 155

Larende kal‘ası: 42

Laşka: 191, 199

Lat: 98

Latin: 197, 199, 224, 227, 228, 231, 240, 242, 275, 299, 305

Latin ekmeği: 199

Latin kilisesi: 291

Latin kralı: 231, 234

Latin lisânı: 78, 199, 222, 229, 231, 234, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 263, 264, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 284, 288, 289, 293, 294, 295, 303, 305, 306, 315, 316

Latin Mekyo: 197

Latin müverrihleri: 150, 229

Latin somunu: 228

Latin tevârîhi: 269

Latince: 78, 208

Lavaho nehri: 179

lavaşa ekmek: 19

lavaşa yufka: 6

Laz kavmi: 79, 182

Leâlî, Sultân-ı şu‘arâ: 309

leğen: 302

Leh: 48, 58, 59, 60, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 90, 117, 142, 170, 174, 178, 184, 185, 186, 200, 203, 226, 246, 258, 262, 279, 287, 324

Leh askeri: 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 86

Leh bennâsı: 184

Leh çukası: 79

Leh hâki: 82

Leh kal‘aları: 95

Leh kapudanı: 72

Leh kralı: 58, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,

89, 176

Leh lisânı: 68, 69, 70, 71, 72, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86

Leh seferi: 58

Leh vezîri: 85

lehce: 220, 229, 300, 309

Lepol: 51

Lepoşka vilâyeti: 259

Lepova kal‘ası: 203

levend: 83

levendât: 100, 142, 155, 320

levrek: 311

levrek balığı: 48

leyle-i cum‘a: 168

leyle-i Kadr: 19, 93, 121, 217, 314

leyle-i Mi‘râc: 2

Leysîzâde Çelebi: 154, 165

Leysîzâde Efendi hammâmı: 153

Leysîzâde medresesi: 153

Lezgistân: 324

libâs: 14, 163, 189, 198, 227, 299, 308

libâs-ı fâhire: 7, 78, 88, 143

Libka: 258

Liçista karyesi: 311

liçse balığı: 113

Ligrad: 284

Ligrad kal‘ası: 247

Ligradçık: 284, 285, 286

Ligradçık kal‘ası: 271, 284

Lika: 271

Lika kal‘ası: 192, 200, 269, 271, 272, 283, 292

Likova kal‘ası: 202, 203, 206, 208, 209, 210

Lim nehri: 289, 293

liman: 47, 48, 49, 50, 51, 158, 159, 164, 168, 193, 244, 246, 253, 254, 261

liman boğazı: 253

liman re’îsi: 158, 162

limon: 71, 79, 82, 228, 231, 242, 261

Lipe, kûh-ı: 307

Lipense nehri: 295, 298

Lipete: 225

Lipete kullesi: 293

Lipka: 75, 78, 117, 258

Lipova: 119, 202, 203, 207, 209, 210, 212

Lipova beği hâssı: 210

Lipova kal‘ası: 90, 202, 208, 209

Lipova kapudanı: 202

Lipul Beğ: 172, 181, 182, 183, 184

Lipul Beğ Manastırı: 182

Lipul Kral deyri: 183, 184

Lipve üstâd: 226

Livonta karyesi: 65

Lobinya: 72

Loboşka kal‘ası: 293

lodos: 307

logofet (tezkireci): 174, 182, 185

Logoniçe karyesi: 312

Logoş kal‘ası: 119, 201, 203, 206, 319

Lokmân Hakîm: 14, 299, 300, 301

Lokmân tekyesi (Üsküb): 298

lom balığı: 113

Lomovat karyesi: 82

Lonca kapusu (Kili): 114

lonca kasrı: 276

lonca köşkü: 207

löp: 154

löp inciri: 154

lu‘bedebâzlık: 18, 20

lu’lu’: 220

Lubin: 293

Lubin kal‘ası: 81

lugaz ilmi: 301

Lunçarik kal‘ası: 251, 292

Luristân: 170

Luşancı kapudan: 202, 203

Luşancı, Tımışvâr hâkimi: 202

Luteryan mezhebi: 262

Lutfi Beğ (köy): 116

lutîler: 183

lü’lü’-i dürr-i yetîm: 16

Lübzâd (erkek ismi)e: 227

lüffân narları: 144

Lütfî Beğ çayırı: 43

Lütfullâh Efendi, şeyh: 300, 301

- M -

ma‘âdin: 229

Ma‘arra: 129

Ma‘arratü'n-nu‘mân: 152

Ma‘arravî kılıç: 140

ma‘bedgâh: 35, 169, 182, 188, 206, 220, 222, 224, 235, 290, 297, 307, 308

ma‘bedhâne-i atîk (Tokat): 34

ma‘cûn: 20, 21

ma‘den: 219

ma‘den nâ’ibi: 315

ma‘den-i sîm: 315

Ma‘dî Kerebî: 140

ma‘nek at: 140

Ma‘nek Siyâvuş: 128

Ma‘rûf-ı Kerhî: 1

Macar: 66, 67, 69, 73, 75, 76, 77, 79, 89, 94, 99, 129, 172, 195, 198, 200, 202, 205, 209, 211, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 262, 280, 299, 324

Macar Alî Paşa kal‘ası: 95, 103

Macar Alî Paşa Sarâyı (Belgrad): 196

Macar câriyeler: 228

Macar çukası: 279

Macar deyrleri: 291

Macar dili: 73, 319

Macar duhterleri: 89

Macar esîrleri: 71, 89

Macar gulâmları: 220

Macar Hıristiyânları: 220

Macar kapudanları: 90

Macar lisânı: 316

Macar seferi: 76

Macar taburu: 75

Macar tevârîhi: 62

Macar tüfengleri: 86, 89

Macar üzengisi: 76, 87, 89

Macarca: 209

Macaristan: 220

Maçin: 118

Maçin kal‘ası: 173

Maçkosa hanı: 222, 225

Mageylan nehri: 61

mağârâ: 234, 265

Mağnisa: 42, 152, 171

Mağz-ı Kur’ân: 166

mâhîler: 208, 229, 235, 265, 299, 311

mahkeme: 293, 296, 306, 312

Mahkeme mahallesi (Belgrad): 195

Mahkeme sarâyı (Belgrad): 196

Mahkeme sarâyı (Priştine): 294

mahkeme sicillâtı: 195

mahkeme-i şer‘: 37, 94, 114, 116, 306, 314

Mahmûd Ağa: 10, 28, 31

Mahmûd Ağa, Gümrük Emîni: 28, 29, 31

Mahmûd Ağa, Kapucular Kethüdâsı: 28

Mahmûd Ağa, Musâhib : 10

Mahmûd Ağa, mütevellî: 306

Mahmûd Ağa, Sarı Çavuş: 10

Mahmûd Ağa, şarköylü: 188

Mahmûd Ağa, Topkapulu: 28

Mahmûd Baba Sultân tekyesi: 171

Mahmûd Çelebi, Koca Mü’ezzin: 165

Mahmûd, Deli (Kanahdereli): 15

Mahmûd Efendi câmi‘i (Manastır): 308

Mahmûd Efendi (İmâm): 232, 241

Mahmûd Efendi, Üsküdarî: 137, 166, 197, 301

Mahmûd, Hacı: 222

Mahmûd Paşa: 234, 296

Mahmûd Paşa câmi‘i imâmı: 165

Mahmûd Paşa hammâmı (İslâmbol): 312

Mahmûd Paşa hammâmı (Tokat): 38

Mahmûd Paşa, Memi Paşazâde: 159

Mahmûd Paşa sarâyı (Üsküb): 297

Mahmûd-âbâdlar: 125

mahmûdî at: 140

Mahmûdî kavmi: 25

Maho (erkek ismi): 227

mahrame: 279

mahzen: 66, 96, 209

mâ-i ezhâr: 313

mâ-i kadı: 313

mak‘ad: 152

Makedonya: 151

Makedonya kal‘ası: 169

Makşimelyan: 271, 272, 273

maktelü'l-Hüseyin: 313

Maktûl İbrâhîm Paşa hânı: 168

mâl defterdârı: 203, 223

Mal Kociyan: 277

Malatıyye: 30, 128, 304, 309

malayî: 125

Malazcird: 12, 24, 25, 26, 29

Malazcird kal‘ası: 7, 24, 25, 26, 27, 30

Maldepe: 191

mâl-ı ganâ’im: 12, 83, 89, 90, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 176, 177, 179, 180, 215, 220, 221, 238, 241, 246, 254, 256, 257, 258, 261, 280, 283, 286, 287, 324, 325

mâl-ı gazâlar: 112

mâl-ı hazâ’în: 16, 177, 185, 281

mâl-ı Karûn: 80, 121, 122, 125, 150, 181

mâl-ı mîrî: 31

mâl-ı pâdişâhî: 34, 108, 109

Mâlik Eşter, Sahâbe-i kirâmdan: 59, 60, 112

Malkara: 167, 169, 170

Malkara kal‘ası: 169

Malkara meçiği: 169

Malkoç Beğ, Gâzî: 242, 243, 248, 257, 269

Malkoçzâde İbrâhîm Beğ câmi‘i: 232

Mâllı Kaya Çelebi: 13

Malta: 30, 191

Malta gazâsı: 160

Mama Hatun karyesi: 32

Mamaça kal‘ası: 157

Mamaça (Kaydefa kızı): 157

manâsıb: 29, 30

manastır: 47, 68, 71, 81, 82, 84, 164, 181, 182, 184, 261, 272, 283, 294, 303, 307, 309

manastır çanlığı: 80, 253

Manastır şehri: 182, 307, 309, 312, 315

manca: 255

Mandalina kal‘ası: 256, 293

Mânî: 16, 183

Mankala pehlivân: 141

Mankalya: 52, 53, 54, 56, 57, 98

Mankıtlı: 88

mansıb: 30, 113, 135, 136, 181, 194, 237, 300

Mansûr-ı Devânıkî: 11

Mansûrî kavmi: 139

Mansûrlu: 74, 76, 87, 88

Mansûrlu beği: 83, 86, 87, 88

Manyas: 152

Manyas gölü: 148, 152

Manyas köyü: 148

Manyas sahrâsı: 152

Mar‘ayş: 30, 121, 122, 128, 129, 141, 319

Mar‘ayşlıoğlu: 123

maralî: 79

marankoz: 94, 162

mârbend: 199

Marçina kal‘ası: 206

Mardin: 4, 5, 128, 243

Mardin acası: 20

Marina: 256

Marina kal‘ası: 238, 256, 259, 286, 293

Marina (pirinc-pirim kızlarından): 256

Mariya Ana: 282

Marmara: 152

Marmara kal‘ası: 149, 160

Marmara mermeri: 80

martı: 148, 152

martolos ağası: 203, 306

Martolos kapusu: 208

martolos neferâtları: 209

martolosân ağası: 208, 211

Marya: 287

Marzıye (kadın ismi): 227

Marzifon: 8, 41, 302

Marzifon bezi kapama: 51

Maskov: 60, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 95, 117, 170, 182, 230, 258, 311

Maslovin iskelesi: 277

Maslovin kal‘ası: 277, 279, 281, 292

Maslovin kapusu (kal‘a-i Çakaturna): 283

Maslovin kapudanı: 281

maslûka çorbaları: 87

maslûkalar: 88

mâşı: 6

Maşkolor panayırı: 312

mataracı: 19, 140, 181

mataracıbaşı: 13, 17

matbah: 26, 182, 184, 309, 322

matbah-ı pâdişâhî: 181

Mateyiş karyesi: 186

Mâtyaş Kral: 202

Mâverâ’ü'n-nehr: 220

Mâverdî: 88, 125, 313

mavnalar: 261

Mavrol Hân: 34, 42

mavuna: 261

mavuna gemisi: 246

Mayak geçidi: 90, 108

Mayak yağı: 63

Mayak yolu: 93

Maydos: 161

Maydos dülgeri: 161

Maydos şarâbı: 161

Mazenderân-ı Rûm kal‘ası: 295, 296

Mazenderânî: 296

mazgallı tabya: 79

me‘âcin: 57

me‘âdinât: 229

me’kelhâne: 228

me’kûlât: 25, 199, 228, 291, 309

mebrûm ibrişim: 81

mecma‘-ı ulemâ: 42

Mecûsî: 78, 80, 262

meç: 252, 254

meçik: 169

med suyu: 184

Medâyin diyârı: 7

medci: 82

meddâhân: 309

medenenkâr (sofracıbaşı): 186

Medîne: 2, 41, 59, 61, 74, 131, 132, 174, 181, 192, 218

medrese: 3, 5, 6, 7, 25, 35, 66, 115, 148, 149, 151, 153, 162, 163, 168, 173, 187, 188, 196, 205, 208, 212, 225, 232, 233, 235, 257, 266, 267, 275, 276, 278, 290, 293, 295, 297, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 315, 316

meges: 55

Megrelistân: 324

Mehdiyye: 161

Mehemmed Ağa: 115, 169

Mehemmed Ağa, Abaza: 286

Mehemmed Ağa, Bostâncı: 310

Mehemmed Ağa, Boşnak: 9

Mehemmed Ağa, Dizdâr: 197

Mehemmed Ağa, Durganlı: 305

Mehemmed Ağa, Eşekdereli: 69, 91

Mehemmed Ağa hânı (Üsküb): 298

Mehemmed Ağa, Hazînedâr: 305

Mehemmed Ağa, Kara (Bitlis hânının kethüdâsı): 13

Mehemmed Ağa, Mîr (Kapucubaşı): 50, 51, 115

Mehemmed Ağa, Musâhib Mîr (hünkâr kapucubaşısı): 112, 146

Mehemmed Ağa, Sipâhî: 11

Mehemmed Ağa (yeniçeri ağası): 9

Mehemmed, Arnavud (Murtazâ Paşa kahvecisi): 128

Mehemmed Beğ: 29, 187, 207, 268, 277, 287, 288

Mehemmed Beğ, Ferhâd Paşazâde: 269, 287

Mehemmed Beğ, Gâzî: 30, 48, 273

Mehemmed Beğ, Malazcird Beği: 26

Mehemmed Beğ, Semendireli Yahyâ Paşazâde: 273, 274, 276, 277, 278

Mehemmed Beğ, Seydîzâde: 322

Mehemmed, Ebü'l-feth: 25, 27, 29, 45, 117, 151, 154, 155, 160, 164, 171, 190, 191, 193, 201, 220, 222, 223, 227, 231, 232, 234, 243, 245, 264, 266, 288, 289, 290, 294, 295, 299, 315, 317

Mehemmed Ecîb: 35, 36, 40

Mehemmed Ecîb mahallesi (Tokat): 37

Mehemmed Efendi: 165, 288

Mehemmed Efendi, Celeb: 145

Mehemmed Efendi, Edirneli: 130

Mehemmed Efendi, eş-şeyh: 52

Mehemmed Efendi, İmâm: 132

Mehemmed Efendi, Kalenderî: 139, 143

Mehemmed Efendi, Karagöz: 8, 10

Mehemmed Efendi (Küçükoda hocası): 130

Mehemmed Efendi, Yazıcızâde: 35, 161, 163, 164, 165, 166

Mehemmed Giray Hân: 53, 58, 60, 64, 69, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 97, 100, 108, 171, 173, 178, 213, 279

Mehemmed Han: 30, 50, 117, 119, 137, 160, 193, 277, 297, 317

Mehemmed Hân câmi‘i (Yanova kal‘ası): 211, 213

Mehemmed Hân hammâmı (Priştine): 295

Mehemmed Hân hânı: 154

Mehemmed Hân-ı Râbi‘: 19, 54, 84, 93, 119, 123, 157, 158, 159, 184, 211

Mehemmed Hân-ı Sâlis: 213

Mehemmed Horasanî tekyesi: 197

Mehemmed, Kahveci: 128

Mehemmed Kethüdâ, Gürcî: 243

Mehemmed Kethüdâ, Kara: 20

Mehemmed Paşa: 26, 28, 29, 30, 45, 77, 211, 218, 289

Mehemmed Paşa, Bıyıklı: 5

Mehemmed Paşa, Boynueğri: 17, 24, 31, 42, 44, 45, 50, 53, 74, 121, 178, 283

Mehemmed Paşa cisri: 189

Mehemmed Paşa, Çavuşzâde (Anadolu Beğlerbeğisi): 10, 142, 213, 214, 217, 318, 323

Mehemmed Paşa, Defterdâr: 11

Mehemmed Paşa, Defterdârzâde: 25, 27, 28, 29, 30, 31, 43, 324

Mehemmed Paşa, Dervîş: 184, 280

Mehemmed Paşa, Gürcî: 12

Mehemmed Paşa, Haydar Ağazâde: 44

Mehemmed Paşa, Hısım: 146, 218, 319

Mehemmed Paşa, Kalıçacızâde: 8

Mehemmed Paşa, Köpürlü: 10, 53, 54, 57, 58, 66, 67, 68, 74, 91, 92, 93, 109, 110, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 145, 146, 152, 156, 157, 158, 159, 160, 172, 176, 178, 190, 203, 207, 211, 212, 215, 216, 236, 237, 239, 249, 285, 286, 287, 288, 306, 319, 320, 323

Mehemmed Paşa köprüsü: 189

Mehemmed Paşa, Küçük: 77, 319

Mehemmed Paşa, Pîr Vezîria'zam: 191

Mehemmed Paşa, Rûmeli Beğlerbeğisi: 202, 208

Mehemmed Paşa, Satırcı: 213, 216, 220

Mehemmed Paşa, Serdâr: 202, 208

Mehemmed Paşa, Sokollu: 141, 193, 197, 198, 207, 280, 288, 289

Mehemmed Paşa, Sührâb: 146, 157, 158, 159, 281, 283, 319

Mehemmed Paşa, Süleymâniyyeli: 10

Mehemmed Paşa, Tabanıyassı: 96

Mehemmed Paşa, Vezîr: 74, 202

Mehemmed Paşa, Yahyâlı: 197, 199, 277

Mehemmed, Sührâb Paşa (Kanija vâlîsi): 281

Mehemmed, şâmlı: 9

Mehemmed Tâğî, şeyh: 166

Mehemmed Yetîmi: 29

Mehemmed Zıllî Ağa, Dervîş: 89, 192

Mehemmed-i Simyâyî, Molla: 17, 18, 19

Mehpâre (cariye ismi): 164

Mehribâne: 54

mehter: 34, 93, 141, 261

mehterbaşı: 125, 158

mehterhâne: 8, 9, 45, 51, 63, 92, 93, 97, 99, 105, 106, 141, 145, 180, 181, 186, 188, 189, 190, 204, 209, 223, 233, 235, 241, 270, 291, 303, 310

Mekemorya: 247, 287

Mekemorya banları: 273

Mekke: 59, 61, 74, 131, 174, 181, 192, 218

Mekri kal‘ası: 160

mekteb: 46, 149, 158, 207, 267, 275, 278, 290, 293, 298, 302, 307, 310, 316

mekteb-i dârü't-ta‘lîm: 225, 317

mekteb-i püserân: 163, 225, 233, 315

mekteb-i sıbyân: 25, 46, 51, 63, 66, 115, 143, 147, 151, 153, 154, 156, 160, 163, 173, 188, 205, 206, 208, 221, 222, 232, 233, 235, 268, 276, 290, 295, 298, 302, 304, 305

mekteb-i tıflân: 5, 149, 163, 197, 278, 295, 306

mektûb: 1, 7, 8, 13, 14, 29, 137

Mekyo, Latin: 197

Melat: 98

Meleçe emrûdu: 20

Melek Ahmed Paşa: 1, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 76, 77, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 146, 158, 160, 165, 178, 184, 220, 223, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 292, 294, 298, 301, 305, 306, 312, 318, 319, 320, 322, 323

Melek Ahmed Paşa câmi‘i (Yayiçse): 265

Melek Ahmed Paşa kullesi (Kili Kal‘ası): 114

Melekî Kadın: 9

Melemenli Usta Alî: 163

Melik Gâzî: 26, 42

Melik Gâzî câmi‘i (Niksâr): 297

Melik Gâzî câmi‘i (Tokat): 34

Melikî Ağa: 9

Memâlik-i Mahrûsa: 121, 129, 202

Memekzâde Efendi: 9, 10, 12

Memi Ağa: 315

Memi Ağa çeşmesi: 187

Memi Ağa (Nigebolı Müsellimi): 179

Memi Baba Sultân: 313

Memi Beğ, Arnavud Gâzî: 245, 278

Memi Cân: 313

Memi Paşa, Arnavud: 244, 270, 276, 277, 279

memlaha: 93

Memlova karyesi: 306

Memlûk: 22, 115

Menâkıb-ı kibâr-ı evliyâullâh (Kitap): 117

Menâr karyesi: 3

Menârek karyesi: 3

Menasitr: 309

Menekşe kal'ası: 11, 155

Menend: 123

Mengli Giray Hân: 60, 61, 76

Mengli Giray Hân câmi'i (Akkirmân): 63

menkûs: 294

Menokola manastırı: 182

Menteş Bölükbaşı: 22, 23, 24

Menteşelü karyesi: 312

Menûçehr: 78, 220, 280

menzil bârgîrleri: 7, 57, 112

menzilci: 45, 109, 285

Merâm, bâğ-ı: 4, 161, 297

Merâm (Konya): 221, 309

Merazbird: 25

mercan: 125

mercimek: 40, 199, 228

Merdân Beğ: 88

Meriç nehri: 167, 168, 170, 171

mermer: 84, 184

mermer-bür: 168

mersin balığı: 60, 112, 113, 199, 200

mersiye: 24, 135

Merşan Yûsuf, Abaza: 250

mertebânî tabak: 134

Mervân kelek: 4

Mervân-ı Himâr: 4

Mervânî: 4

Mervanî şevârib: 140

Meryem Ana: 81, 98, 183, 214, 259, 323

Meryem (kadın ismi): 164, 198, 227

mescid, mesâcid: 5, 35, 46, 51, 63, 64, 114, 115, 118, 143, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 156, 158, 160, 162, 166, 167, 168, 169, 173, 188, 196, 198, 205, 208, 212, 221, 222, 224, 225, 232, 233, 235, 257, 259, 264, 265, 266, 267, 269, 275, 276, 278, 290, 293, 295, 297, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 310, 316, 317

Mesîh, Hz.: 14, 78, 98, 182, 242, 261, 311, 323

Mesîh Paşa câmi‘i (Gelibolu): 163

Mesîhiyye: 184

Mesîhiyye, millet-i: 61, 78, 80, 84, 185, 199, 220, 258, 262, 287, 303

mesîregâh: 39, 40, 42, 66, 170, 199, 229, 232, 236, 268, 291, 309

Mesleme: 157

Mesloven dağları: 247

Mesnevîhân: 24, 163

mest: 269

meş‘aleciler: 121

meşe: 53, 59, 204

meşe kozalağı: 64

meşe odunu: 228

Metayoş Kral: 202

meteris: 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 120, 121, 191, 194, 202, 204, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 252, 253, 272, 292, 319

Metrofça kasabası: 201

Mevâl urbânı: 2, 123, 128

Mevlâ Vâlihî Çelebi: 301

Mevlânâ, âyîn-i: 36

Mevlânâ tekyesi (Tokat): 35

Mevlânâ-yı Celâleddîn-i Rûmî, Hazret-i: 33, 36, 263

mevlevîhâne: 36, 163, 298

Mevlevîhâne çeşmesi (Tokat): 36

Mevlevîhâne hammâmı (Tokat): 38

Mevlevihâne kirazı: 228

Mevlevîhâne (Sarây): 226, 229

Mevlevîhâne şeyhi: 163, 166

Mevlevîhâne (Tokat): 34, 37, 38

Mevlevîyân, tarîk-i: 163, 166

mevleviyyet: 146, 194, 203, 211, 223, 296

Meydân ağzı (Tokat): 38

Meydân mahallesi (Tokat): 37

Meydân tekye (Tokat): 36

meydândâr: 313

meyhâne: 59, 82, 96, 110, 111, 128, 144, 147, 150, 173, 184, 185, 210, 221, 262

meykede: 84

mezâd-ı sultânî: 248

mezâhib-i erba‘a: 5, 124, 129, 138

Mıdık kal‘ası: 129

Mıgalo Mantıkı: 47

Mığdısiyân, Rahib: 40, 198, 299

Mısır: 4, 8, 33, 42, 55, 56, 61, 78, 84, 121, 162, 181, 194, 200, 235, 257, 284, 302, 324

Mısır gazâları: 191

Mısır hasırı: 134

Mısır hazînesi: 15, 16, 17, 48, 95, 99, 122, 132, 178, 183, 184, 198

Mısır İskenderiyyesi: 198

Mısır keteni: 309

Mısır pâdişâhları: 194

Mısır sultânı: 55

Mısır şaykası: 159

Mısır tavuğu: 199

Mısır vezîri: 162

Mısrî kılıç: 140

mızrak: 31, 58, 193

mi‘denüvâz: 261

mi‘mâr: 92, 94, 157, 159, 162, 204, 296, 317

mi‘mâr mühendisler: 171

Mi‘mâr Sinân (ibn Abdülmennân): 168, 193, 228, 302

mi‘mârân: 184

mi‘mârbaşı: 203, 224, 235, 307

mi‘mârî ilmi: 35, 289

Mi‘râc: 2

Midilli: 161

miftâh gulâmı: 288

Mihâl Beğ: 140, 148, 166

Mihâl köprüsü: 167, 170

Mihâlî: 139

Mihâlic: 148, 149

Mihâliçse kral: 152

Mihâloğlu: 48, 53, 189

mihmândâr: 170, 313

mihmânhâne: 37, 197

mihmân-sarây: 163, 168, 170, 184, 188, 197, 226, 268, 298, 304, 308

Mihne: 176, 177, 179

Mihne Beğ: 178

Mihne Cüvân Beğ: 177

Mihne Çelebi: 178

Mihne kral, Eflâk Beği: 177

Mihne taburu: 177

mihrâb: 34, 46, 47, 48, 51, 59, 63, 66, 144, 147, 148, 149, 153, 154, 156, 158, 162, 167, 168, 173, 182, 188, 190, 196, 205, 206, 212, 221, 224, 232, 233, 235, 267, 269, 276, 278, 290, 293, 295, 297, 302, 304, 305, 307, 310, 316, 318

Mihrî (cariye ismi): 198

Mihrimâh Bula: 121

Milaçka nehri: 223, 224, 225, 226, 227, 229, 288

Milagoş Kral: 193

Milas: 151

Mileşova kal‘ası: 293

Milkî Hatun: 10, 11

Miloş Koblaki (Sırf kralı): 169, 289

Milya deyri kubbeleri: 226

Milyaşka hersek: 277

minâre: 34, 35, 193, 196

Minkârîzâde Efendi (Kadıasker-i Rûm): 52

Mîr Kapucubaşı: 250

mîrahûr: 140

mîralay: 90

Mîrhand vilâyeti: 4

Mîr-i alem Beğ: 243

mîr-i aşâyir: 3, 13, 14, 19

mîr-i livâ: 25, 46, 172, 202, 213, 239, 244, 258, 271, 277, 317, 319

mîrî mâl: 152, 296

mîr-i mîrân: 7, 67, 120, 121, 122, 123, 124, 128, 129, 137, 140, 145, 172, 181, 202, 203, 213, 215, 216, 218, 247, 249, 250, 258, 271, 272, 296, 313, 319, 322

Mîrim (kadın ismi): 198

mirrîh: 21

Mirsençe: 293

Mirzâd: 19

mirzâlar: 78, 87, 88

Misâlî Çelebi: 300

Misine kal‘ası: 160

Misir sahrâsı: 291

Misis köprüsü: 289

Misistre: 161

misk: 150, 280, 294, 298, 302, 304, 306

misket üzümü: 150, 158

miskin: 48

Miskinler mahallesi (Tokat): 37

Miskinler tekyesi (Tokat): 36

Miskinler (Tokat) kurbu: 38

mismâr: 91, 92, 116

mitrepolid: 74, 311

Mitroviçe: 292

Mitroviçse kal‘ası: 285, 291, 292, 293

Mizistre kal‘ası: 155, 206

Modova sancağı: 203, 207

Moğol kavmi: 304

Moğol lisânı: 24, 33, 80

Mohaç gazâsı: 294

Mokra cebeli: 225

Mokra hânı: 223

Mokra hânları karyesi: 288

Mokra kayası: 288

Mokra yolu: 223

Mokrahâ: 223

Molla efendi: 127

Moltan: 170

Mora: 30, 155, 160, 168, 184, 191, 247, 248, 266, 286, 314, 319, 280

moran: 139, 162, 302

moran camlar: 247, 265

Moran kal‘ası: 247, 248, 259

Morava: 316

Morava nehri: 189, 190, 280, 283, 291, 292, 293, 316

morina balığı: 60, 112, 113, 200

Moroş nehri: 207, 208, 209, 210

Moroşvâr kal‘ası: 206

Mostar: 26, 170, 228, 233, 259, 289

Mostar kal‘ası: 293

Moşkoblad karyesi: 259

Moton: 314

Moton kal‘ası: 160

mu‘âfnâme: 155

mu‘allimhâne-i sıbyân: 310

Mu‘âviye: 3

Mudanya: 141

Mudanya iskelesi: 146

Mudiki dağları: 14, 16, 19

Mudurnu: 268

Mudurnu kal‘ası: 44

Mugalo (Feylekos oğlu): 169

Mugalogara: 169

mûğpîçe mehpâreler: 254

Muhâcirîn [ü] Ensârîler: 300

muhaddis: 19, 31, 197

muhaddisân: 225

Muhammed Bektaş hazretleri: 305

Muhammed Buhârî, Seyyid: 117

Muhammed (erkek ismi): 227

Muhammed Hanefî: 154

Muhammed Vanî: 31

Muhammediyye (kitap): 35, 161, 163, 164, 165, 166

Muhanya karyesi: 149

Muharrem Sultân mesîregâhı: 54

muhtesib: 5, 46, 52, 59, 62, 65, 94, 114, 117, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 158, 162, 172, 187, 188, 195, 199, 203, 208, 224, 230, 235, 265, 267, 269, 270, 277, 289, 290, 293, 296, 304, 305, 306, 307, 310, 314, 315, 316, 317, 323

Muhyiddîni'l-Arabî: 42, 165

muhzır ağa: 137, 146, 178

muhzırbaşı: 224

mûjıkhâne: 83

Mujik: 103

mukarnas: 41

mukarrernâme: 12, 13, 14, 115

mukata‘a: 113, 182

Mum söndüren: 53

Mumaylı (Babadağı'nın köyü): 116

Mumcu Ağa câmi‘i: 315

Murâd Ağa: 260

Murâd bayırı: 209

Murâd Beğ, Gâzî: 244, 245, 256, 257, 260

Murâd Efendi: 310

Murâd Hân: 29, 30, 51, 87, 95, 96, 126, 130, 131, 132, 135, 160, 171, 172, 182, 183, 184, 213, 292, 294, 297

Murâd Hân (Engür kralı): 264

Murâd Hân, Gâzî: 133, 294, 316

Murâd Hân hânı (Köstendil): 304

Murâd Hân, Hudâvendigâr: 42, 46, 51, 53, 144, 151, 154, 161, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 187, 188, 202, 245, 264, 291, 292, 293, 294, 303, 305, 306, 307, 316

Murâd Hân-ı Evvel: 46, 153, 170, 187, 291

Murâd Hân-ı Râbi‘: 29, 37, 42, 52, 53, 59, 94, 95, 96, 116, 135, 182, 188, 302, 303, 310, 311, 315

Murâd Hân-ı Sâlis: 160, 271, 272, 315

Murâd Hân-ı Sânî: 51, 164, 166, 170, 171, 310, 315

Murâd Paşa: 127, 225, 231

Murâd Paşa, Kara: 8, 30

Murâd Voyvada: 260

Murâd-ı Râbi‘ câmi‘i (Özü): 94

Murâdoğlu: 60

murassa‘ eğer: 31, 87, 141

murassa‘ gaddâre: 88

murassa‘ kemer kuşak: 84

murassa‘ kemerler: 140

murassa‘ pîş-tahta: 16

murg-i semender: 13, 50, 70, 242, 247, 317

Murış nehri: 90

Murtat ova: 43

Murtazâ Ağa hânı (Yenibâzâr): 290

Murtazâ Alî Efendi, Kadıasker: 88, 124

Murtazâ Paşa: 1, 2, 7, 8, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 137, 145

Murtazâ Paşa (Diyârbekir Vâlîsi): 42

Murtazâ Paşa, Kara: 19, 57, 123, 124, 129

Murtazâ Paşa sarâyı: 128

Mûsâ: 29

Mûsâ Çelebi: 29, 47, 48, 172, 173

Mûsâ, Hazret-i: 263

Mûsâ Nebî-i Râ‘î, tarîk-i: 42

Mûsâ Paşa: 188, 197

Mûsâ Paşa buk‘ası: 196

Mûsâ Paşa kal‘ası: 188

musâhib: 8, 9, 23, 29, 30, 110, 133, 134, 136, 143

musâhib-i şehriyârî: 143, 187, 323, 324

musannif: 19, 268, 299

musannifîn-i şâ‘irân: 163, 198, 228, 308

Musik bayırı: 251

mûsikî ilmi: 19

Musli Ağa, Güzeldereli: 15

Musli Ağa (Siyâvuş Paşalı İmrahor-ı Sultânî): 172

Musli Efendi câmi‘i: 188

Musli Efendi, eş-şeyh: 189

Musli Efendi sarâyı (Saray): 224

Musli Efendizâde: 228

Musli Paşa (Musul Paşası): 122, 123, 124

Musli Paşa sarâyı (Saray): 224

Musli Paşa, Süğlün: 35

Mustafâ Ağa: 239

Mustafâ Ağa, Arpa Emîni: 49

Mustafâ Ağa, Çengî: 321

Mustafâ Ağa, Kızlar Ağası: 89

Mustafâ Ağa (Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî'den): 58

Mustafâ Ağa, Topkapulu: 9, 10, 12

Mustafâ Baba Tekyesi: 292

Mustafâ Beğ, Defterdârzâde: 146

Mustafâ Beğ, Köpürlüzâde: 287

Mustafâ Çavuş câmi‘i (Belgrad): 196

Mustafâ Çelebi, Çaşnigîrbaşı: 19, 20

Mustafâ Efendi: 231, 266

Mustafâ, Kayıkçı: 143

Mustafâ, Macar: 66

Mustafâ, Mi‘mâr: 12

Mustafâ, Neyzenbaşı Hattât Dervîş: 225

Mustafâ Paşa: 121, 170, 291

Mustafâ Paşa, Bosna Vezîri: 273

Mustafâ Paşa, Defterdâr: 29

Mustafâ Paşa, Gâzî: 105

Mustafâ Paşa, Gürcî: 120, 121, 124

Mustafâ Paşa hammâmı: 302

Mustafâ Paşa, Hazînedâr: 32

Mustafâ Paşa, İpşir: 34, 43, 124

Mustafâ Paşa, Kanbur (yeniçeri ağası): 139

Mustafâ Paşa, Kara (Sadrıa‘zam): 54, 182

Mustafâ Paşa, Kıbleli: 37, 124, 129, 138

Mustafâ Paşa, Kurşumcuzâde: 291

Mustafâ Paşa, Maryoloğlu: 159

Mustafâ Paşa medresesi (Üsküb): 297

Mustafâ Paşa (Murâd Hân silihdârı): 135

Mustafâ Paşa, Pılak: 48

Mustafâ Paşa, Pıraçalı: 249

Mustafâ Paşa, Pulak (Kapudan): 160

Mustafâ Paşa, Rûmeli Beğlerbeğisi: 272

Mustafâ Paşa, Tavukçu: 7, 10

Mustafâ Paşa, Tekeli: 235, 236, 237, 239, 241, 243, 244, 248, 249, 252, 253

Mustafâ Paşa, Vezîr: 192

Mustafâ Paşa, Zurnazan: 8, 9, 27, 32

Mustafâ, Sultân: 130, 132, 133, 134

Mustafâ (tüfengçi ustası): 179

Musul: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 122, 123, 124, 128, 129

Muş: 14

Mutâfçılar (Tokat): 37

mutallâ rahtlı at: 88

mutrıbân: 38, 263

mutuhil: 184

Muyteş karyesi: 186

mü'ezzin: 34, 140, 158, 162, 193, 206, 209, 223, 321

mübâşir ağa: 137

mübâşirler: 127

mücevher: 219

mücevher kabzalı tîğ: 112

mücevher kanâdiller: 183

mücevher kılıç: 180

mücevher sâ‘at: 89

mücevher zerrîn kemer: 88

mücrim: 176

müfessir: 19, 31

müfettiş paşalar: 138

müftî: 10, 13, 113, 149, 151, 153, 196, 197, 270, 271, 276, 289, 293, 314, 315

Müftî Efendi sarâyı (Belgrad): 196

Müftî hânı (Tokat): 37

Müftî mahallesi (Tokat): 37

Müftî mescidi (Tokat): 35, 40

Müftî sarâyı: 37

mühendis: 162, 184

mühimmât: 105, 106, 107, 194, 206, 215, 240, 241, 249, 271

mühr: 11, 25, 31

mühr kîsesi: 322

Mühürdâr Mehemmed Ağa sarâyı: 37

müjdenâmeler: 236

Mükmüri vilâyeti: 259

Mülheme (Ahmed Bican): 166

Mülteka'l-ebhar: 287

mümessek eşribe: 20, 86

mümessek hamîre: 88

mümessek hulviyyât: 88

mümessek şerbetler: 261

mümessek ta‘âm: 19

mümessek-i nâdire: 44

müneccim: 134, 198

Münîre (kadın ismi): 198

Münirî Efendi: 201

Münirî Efendi bâğçesi: 199

münşî: 301

Mürvetli karyesi: 173

Müsâfir şeyh tekyesi (Saray): 225

müsâfirhâne: 184, 290, 298

Müselles: 46, 155, 156, 199

müsellim: 29, 135, 136

Müsevre: 47, 48

Müsta‘simî, Yâkût-ı: 166

müstahfızân: 65

Müstahfızân (Babadağı'nın köyü): 116

Müstecâb Efendi Mektebi (Varna): 51

Müstecib Efendi câmi‘i (Varna): 51

müşâ: 41

müteferrika: 113

müteka‘id hatt-ı şerîf: 143

mütevellî: 56, 59, 61, 109, 135, 170, 207, 224, 303, 306

müverrihân: 33, 42

müverrihân-ı Acem: 32

müverrihân-ı Arab: 32

müverrihân-ı Latin: 181, 223, 229, 234, 303, 307

müverrihân-ı Rûm: 32, 142, 150, 181, 295, 296

- N -

nâ’ib: 195, 277

Nâ’iblü karyesi: 312

Nâ’imîzâde: 275

Na‘lband kasabası: 116, 311, 312, 315

na‘nâ arakı: 268

Nablakvar kal‘ası: 206

nacaklar: 193

Nadaj vilâyeti: 259

Nadajoğlu: 192, 247, 280

Nadin kal‘ası: 244, 292

Nadinli: 287

Nâdir karyesi: 57, 187

Nâdire (kadın ismi): 227

Nagban Ejder kal‘ası: 129, 220

Nagoric karyesi: 303

Nahçivânî, polad-ı: 140, 204, 219, 221

nahlistân: 212, 215

Nahşivân: 123

nahv ilmi: 233

nakışlı top: 155

nakîb: 13, 148, 149, 166, 167, 172, 188, 208, 270, 276, 277, 289, 293, 315

nakîbüleşrâf: 8, 34, 37, 124, 142, 151, 153, 162, 169, 195, 203, 222, 223, 235, 265, 267, 271, 290, 296, 303, 305, 307, 314, 317

nakkâre: 93, 314

Nakoğlu: 237

Nakşe: 161

nâkûs: 72, 76, 78, 81, 82, 85, 100, 107, 109, 111, 112, 175, 184, 220, 247

namâzbûr: 231

namâzgâh: 52, 66, 118, 221, 236

Namâzgâh câmi‘i (Belgrad): 196

Namâzgâh (Gölikesri): 310

Namâzgâh mahallesi (Belgrad): 195

Namâzgâh mahalli (Silisre): 58

Namâzgâh (Silisre): 58

Namin kal‘ası: 325

nân-pâre: 19, 170, 255

nâne: 261

nar: 6, 70, 71, 79, 82, 144, 199, 206, 228, 242, 253, 261

nârdenk fıçıları: 99

nârenc: 242

Nârin kal‘a: 209, 212

Nârin kal‘a buk‘ası (Belgrad): 196

nârinli elması: 304

Nasârâ: 19, 42, 78, 211, 252, 260

navorta: 112, 178, 312

nazarete mihmânhâne: 260

Nazargâh-ı beyne'n-nâs hammâmı: 302

Nâzır hânı (Tokat): 37

Nebeveyn kasabası: 3

Nebî çayırı karyesi: 32

Neboysa kullesi: 191, 193

Necatî (gulâm): 88

neccâr: 115, 117

necef: 139, 162, 247, 265, 302

nedîm-i hâs: 145, 236

neferât: 59, 64, 65, 96, 97, 102, 114, 115, 117, 147, 151, 153, 168, 188, 189, 190, 201, 207, 213, 235, 240, 242, 264, 265, 276, 288, 289, 295, 307, 315, 316, 317

nefîr: 93, 109, 111, 112, 150, 213, 313, 314

nefîr-i âm: 120, 122, 126, 128, 129

nefîr-i Efrâsiyâb: 72

nefîr-i hâblar: 20

nefîr-i Hûşenk-şâhî: 88

nefîr-i rıhlet: 53, 67, 69, 122, 139, 173, 213

Nefîse Bula: 121

neft: 103, 198, 217, 218

Negoçan karyesi: 312

nekbethâne: 84

Nemaniçe karyesi: 306

Nemçe: 202, 203

nemek: 19

Nemeş kapudan: 218

nemm: 30

nemmâm: 183

Nemrûd: 182, 183, 193

Nemse: 48, 79, 178, 198, 200, 202, 234, 247, 248, 262, 275, 279, 286, 299, 323, 324

Nemse çâsârı: 120, 202, 208, 210, 220, 247, 271, 273, 275, 280, 281, 283, 286, 287, 323

Nemse kasabası: 201

Nemse mahallesi (kal‘a-i Lipova): 208

Nemse soltatı: 71, 76

Neretva nehri: 26, 170

nergis-i Rûmî: 234

Nerîmân: 30, 103, 140, 141, 218, 230, 255, 324

nesrin: 298

Nev-âbâd kasabası: 233, 234

Nevesin kasabası: 29, 293

Nevrûzeli kavmi: 74

Nevrûz-ı Harezmşâhî: 14

Nevrûzî kavmi: 139

Nevrûzlı: 88

neyzenler: 36

Nezo (köle ismi): 198

Nigebolı: 49, 89, 91, 98, 99, 177, 178, 179, 200

Nigebolı alaybeği: 101, 105

Nigebolı askerleri: 102

Nigebolı Beği: 102, 106

Nigebolı gâzîleri: 99, 101, 102, 106

Nigebolı kal‘ası: 118

Nigebolı kulları: 105

Nigebolı Müsellimi: 179

Nigebolı sipâhları: 99

nigehbân: 155, 204, 318

Nîkhisâr kal‘ası: 8

nikrîs marazı: 33, 48, 150

Niksâr şehri: 8, 12, 297

Nikşik kal‘ası: 293

Nil: 2, 4, 214

Nilüfer nehri: 145

Nilüfer suyu: 146

Nisâ (kız ismi): 164

Niska: 291

Niski nâm kâfir: 247

nisvân: 258

Niş: 188, 189, 305

Nişâncı Paşa: 8, 287, 314

Nişli Alî Ağa: 188

niyâbet: 232, 264, 270, 277, 296

niyâznâme: 281

Nizâmî: 300

nobbut: 193

nobût: 169

Nogay: 139

Nogay mirzâları: 88

Nogay Tatarları: 87, 96

Nogayî kalpaklar: 139

Nogayî lisânı: 90

Nogaylı kavmi: 74

nohud: 102, 228

nora ma‘deni: 229

Norin kal‘ası: 293

Notyak kal‘ası: 293

Nova kal‘ası: 248, 293

Novaborda: 229, 293, 315

Novgrad: 284

Novgrad kal‘ası: 280

nöker: 19

nökerât hâneleri: 223

Nu‘man ibn Sâbit: 42

Nûh: 151, 306

Nûreddîn Sultân: 3,. 20, 23, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 86, 87, 88

Nûruddehr Beğ (Abdullâh Hân'ın oğlu): 15, 16, 19, 20, 21, 22, 25, 73, 78, 84, 87, 88

nücûm ilmi: 77, 166, 245, 263, 317

nühâs: 229, 258, 302

nüzûl emîni: 58

- O -

oba hayme: 31

Oburça kal‘ası: 244, 273, 292

ocak ağaları: 10, 93, 106, 281

ocak beği: 4

ocaklar: 130

ocaklık: 278

Odabaşı hammâmı: 143

odabaşılar: 158

Odvina kal‘ası: 192, 200, 269, 271, 272, 274, 283, 292

Ofcabolu: 300, 306

Oğdümit karyesi: 32

oğul balı: 233

Oğul Beğ çeşmesi (Tokat): 36

Oğuz: 301

Ohri yolu: 309

ok yeleği: 59

okçular: 44, 163

Okna, kûh-ı: 176

Okna mağârâları: 176

Olanlar: 88, 89

Oluk dağları: 192

Oluk kasabası: 293

Omân kal‘ası: 71, 82, 84, 85

Omâniçse: 84

Omiş kal‘ası: 240, 292

on iki burûc: 263

on iki imâm tesbihleri: 313

Ona nehri: 270, 271, 274

Oneyiçse vâdîsi: 270

Or ağası: 71

Orağzı nâm kal‘a: 97

Orak mirzâları: 88

Oraklı: 74, 88

Orbakirmân kal‘ası: 93

ordu: 142, 174, 213, 215, 218, 220, 236, 240, 246, 247, 250, 251, 318, 319, 325

Ordubar: 123

Ordubârî emrûdu: 20

ordu-yı hümâyûn: 141, 143

ordu-yı İslâm: 50, 60, 80, 87, 120, 121, 141, 146, 202, 213, 215

Orhân Gâzî (ibn Osmân Gâzî): 33, 42, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 161, 166, 167, 245, 291, 305

Orhân oğlu Süleymân Paşa: 153

Orhân (şehzâde): 30

Orhay nâhiyesi: 67, 68

Orhay sahrâsı: 68, 69

Orlova nehri: 277

orsa bayrakları: 159

Orta cebbâne (Belgrad): 201

Orta hammâm: 198

orta hisâr (Özü): 94

Orta Macar: 129, 202, 211, 220, 324

Orta Mezârlık mahallesi (Belgrad): 195

Ortabâzâr (Belgrad): 197

Ortahisâr: 208, 209

Ortaköy: 57

Osdari Ulah: 290

Osmân Ağa: 53, 54, 306

Osmân Ağa, Kapucular Kethüdâsı: 136, 266

Osmân Ağa, Kürd: 122, 123, 145

Osmân Efendi hânesi (Tokat): 36

Osmân Fakı karyesi: 187

Osmân Hân: 68, 187

Osmân Hân-ı Evvel: 143, 144, 147

Osmân Paşa oğlu sarâyı: 37

Osmân Paşa, Özdemiroğlu: 56, 126

Osmâncık kal'ası: 43

Osmâncık (Osmân Gâzî): 8, 12, 33, 39, 68, 245

Osmâncık şehri: 43, 170

Osmân-ı Hân-ı Sânî: 68, 186, 291

Osmân-ı Zünnûreyn, Hazret-i: 1

Osmânlı (ayrıca bkz. Âl-i Osman): 21, 82, 123, 177, 203, 220, 229, 245, 260, 261, 270, 280

Ostari Ulah (krş. Istari Ulah): 293

Ostobçaniçse kal'ası: 276, 292

oşar, (baş kapucubaşı): 186

ot ağaları: 58, 65, 70, 72, 73, 78, 87, 88, 89, 91, 173, 180

ot kulları: 65

otak, otağ: 49, 58, 61, 78, 87, 88, 109, 120, 121, 124, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 213, 238, 240, 241, 249, 250, 251, 258, 265, 320, 321, 322

Otakçılar: 45

otlu çobra: 228

Otrez karyesi: 244

oturak firkate: 159

Otyarık: 62, 91, 92, 106, 108, 109

Otyarık geçidi: 90

Otyarık gemileri: 108

Ova câmi‘i (Belgrad): 196

Ovacık karyesi: 43

Ovacık mahallesi (Belgrad): 195

Ozrin kal‘ası: 293

- Ö -

Ölüdeniz: 113

Ömer Ağa, Çerkes: 179

Ömer Ağa sarâyı: 37

Ömer Efendi, Defterdâr: 29

Ömer, gulâm: 287, 288

Ömer, Hazret-i: 3, 5, 59, 107, 157, 218, 251, 258, 157

Ömer, Küçük: 287, 288

ördek: 26, 147, 148, 152

Ördekzâde: 52

Örenci karyesi: 152

Örenler: 172, 187

Ösek: 192, 275, 276, 277

Ösek kal‘ası: 192, 247, 277, 278, 292

öşr: 64, 258, 272

öşr-i pençik: 258

öşr-i sultânî: 107, 149, 258

Özbekîler karyesi: 312

özengi: 199

Öziçe dağları: 190

Özrin kal‘ası: 245

Özü: 44, 45, 46, 52, 53, 59, 60, 62, 64, 65, 70, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 118, 172, 185, 266, 316

Özü ağaları: 91, 106, 108, 109

Özü askeri: 93, 96, 106, 108

Özü beği: 91, 92, 93, 94, 99, 101, 105, 106, 108

Özü cengi: 110

Özü gazâsı: 118

Özü kal‘ası: 50, 77, 82, 83, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 118, 158

Özü Kazağı: 95, 96

Özü nehri: 72, 81, 82, 83, 84, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 105, 107, 108

Özü paşası: 96, 173, 181

Özü sahrâsı: 107

Özü vezîri: 64

- P -

pabuç: 16, 228, 269

paça: 110

paçarızlar: 82

paçavra: 103

Paçavra Kadı: 52

Paçka: 191

pâdişâh: 57, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 171, 172, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 191, 192, 193, 198, 202, 216, 236, 239, 241, 267, 274, 277, 279, 285, 286, 287, 292, 304, 314, 315, 323

Padra (Papas): 61

Pakra nehri: 269, 276

Pakriçse kal‘ası: 275, 276, 287, 292

pala kortelası: 309

palanka: 70, 71, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 189, 190, 202, 204, 207, 208, 210, 211, 212, 269, 270, 286, 318

palanka ağaçları: 70

palanka hisâr: 94

palanka kal‘acık: 69

panayır: 147

panayır dükkânları: 207

Pancova: 198, 201

Pancova kal‘ası: 201, 204, 206

Pancova palankası: 201, 221, 318

pandur ağası: 203

pandur oynakları: 277

papa: 287

Papa Monta: 262

papas: 61, 74, 75, 79, 104, 146, 174, 175, 181, 182, 183, 184, 219, 220, 272, 303, 311

Papas köyü karyesi: 172

papaslar: 98

Papaslı karyesi: 187

Papişta mezhebi: 262

Papşen hânı (Bitlis): 23

Parisî lisânı: 41

parka: 200

Parmakkapu: 301

Parmaksız Hüseyin Ağa sarâyı (Belgrad): 196

Pârsâ Çelebi: 163

pâsbân: 155, 206, 235, 318

pasdırma: 51, 115, 228, 230

Pasin sahrâsı: 27

Paşa hammâmı (Selânik): 302

paşa sancağı: 161

Paşa sarâyı: 44

Paşa sarâyı (Köstendil): 304

Paşa sarâyı (Saray): 224

Paşa sarâyı (Yanova kal‘ası): 212

Paşmakçızâde Efendi, Monla: 52

Paşo, Façatlı: 207

paturuna galyonu: 158, 160

Payas: 129

pâypûş: 227

Peç kal‘ası: 192

peçe: 228

Peçey kal‘ası: 202, 206

Peçoy: 192, 277

pehlivân: 318

pehlivân gürzleri: 318

pekmez: 46

Pelahor karyesi: 311

Pelanifçe karyesi: 316

pelenk: 243, 320

pelîd: 53

pelîd ağaçlar: 204

Pelîdli (Babadağı'nın köyü): 116

pembe: 82, 152, 199, 206

pembe bez: 40

pençik: 218, 239

Pendik sahrâsı: 138

penez: 200

penez akçesi: 199

Perakin: 189, 190

Perakin palankası: 189

Perast kal‘ası: 293

perdeler: 40

pereme: 113

Pereme karyesi: 149

Perezen nehri: 93, 99, 106, 108

perhîz: 81, 84

perhîz çorbaları: 88

peri: 150, 151

Peri Hânıme Sultân (Mavrol Hân kızı): 42

Perihân (Mavrol Hân kızı): 34

Perneçpe: 232

Pertev Paşa: 280

Pervâne hammâmı (Tokat): 35, 37, 38

peşkircibaşı: 250

Peşte kal‘ası: 192

Peşte sahrâsı: 138

peynir: 60, 230, 254, 258

Pılak Beğ (İzvornik Beği): 257

pıranka topları: 95

pırankona çuka: 274

pırasa: 82, 200

Pıravadi: 109, 111, 116

pilav: 63, 87, 88, 168

Pileve nehri: 232, 265, 266, 267

pire: 150

Pireboy: 289

Pireboy kal‘ası: 285

Pirgaz Konman kal‘ası: 60, 61

Pîrî Paşa hammâmı (Varna): 51

Pîrî Paşa mektebi (Varna): 51

Pîrî Paşa, Vezîr Kara: 170

pirinç: 6, 149, 189, 198, 199, 200

pirinç çeltiği: 194

pirinç çorbası: 88

Pirinç Pirnik: 252

pirinc-pirim (ban): 98, 234, 252, 253, 256, 263

Pirizren: 295, 298, 300

Pirlepe: 307, 315

Pirmorya: 248, 259, 292, 293

pîrûze: 16, 184

pisi balığı: 48

pîş-tahta: 16, 17

Pive kal‘ası: 293

pivo: 69, 72, 82, 85, 184

piyâde: 98, 243

piyâde neferâtları: 23

piyâde sekbân: 87

piyâde yeniçeri askeri: 63

Piyâle Kethüdâ: 59

Piyâle Paşa: 94, 95, 96, 101, 160

Piyâle Paşa Bâğçesi: 156

Piyâle Paşa dizdârı: 97

Piyâle Paşa iskelesi: 97

Piyâle Paşa kal‘ası: 94, 95, 97, 101, 103

Plav kal‘ası: 289

Plevne: 189

Poçepye karyesi: 222

Poçetel kal‘ası: 293

Podgoriçse kal‘ası: 293

Podhayiçse: 71, 72

Pohlat: 98

Pojega: 192, 223, 249, 274, 277, 278, 279, 283, 292

Pojega kal‘ası: 269, 273, 274, 277, 292

Pojon kal‘ası: 192

Pokovnik Holap: 81

Pokovnik (Leh vezîri): 85

Pokravenik karyesi: 312

polad-ı Nahçivânî: 140, 204, 219, 221

Polihnik kal‘ası: 292

poloniyye: 199, 268, 300

Porça, Gâzî: 139, 140

Porka karyesi: 65

Porodin kal‘ası: 245, 293

Porolok dağı: 236, 237, 238, 240, 250, 258, 259

Porolok kullesi: 240, 292

Poroz kal‘ası: 47

Portakal lisânı: 262

Posadarya kal‘ası: 244, 293

Posnak: 229

Posovaça kasabası: 231

post: 305

pot: 84, 86, 93, 108, 174, 240

Potkalı Kazak: 75, 97

Potnik (Leh kralı vezîri): 81

Potur: 190, 196, 199, 212, 215, 316

potura: 219, 244, 245, 248, 251, 261, 270, 283

Poturca: 209

Poyhad kal‘ası: 172

poyraz rûzgârı: 294, 316

Prahova nehri: 179

pranka top: 156

prankona: 284, 285, 312

Praslov kal‘ası: 71, 84

Praşo: 129, 179

Praşo dağları: 174

Pravadi kal‘ası: 48, 57, 112, 119, 173, 187

Prepol kasabası: 293

Prezor kal‘ası: 293

Priştine: 294, 315

Priştine kal‘ası: 285, 294

Pudak kal‘ası: 273

Pulya kralı: 244

Pulya vilâyeti: 242, 248

Pupuşka: 292

Purgaz: 155, 161

Pusita karyesi: 174

put: 219, 220, 221

Puta oku: 164

puthâne: 82, 261

pülle dîdebânlar: 27

Pürgaz: 60

pürkalab: 174, 176, 185

püserân: 18, 200, 208

püstenlik: 185

- R -

Râba nehri: 247, 283

rabât: 317

Râbi‘a-i Adeviyye: 39, 131, 132, 200, 227

Râbiye (kadın ismi): 198

Rabta-i Topçular: 57

Raça kal‘ası: 192, 200, 221, 289, 293

Radboz karyesi: 303

Radna kal‘ası: 207, 210

Radna palankası: 209

Radoçka Kral: 168

Radoniş karyesi: 312

Radova karyesi: 118

Radvay nehri: 179

râhibân: 40, 164

Rahova sahrâsı: 22

Rahova yolları: 19

Rahoviçse: 223, 274, 275, 278, 281

Rahoviçse kal‘ası: 278, 279, 292

raht: 88, 133, 209

Rajina palankası: 189

rakı: 72, 82, 99, 184

rakıcı: 82

Rakkâs Sinân Beğ câmi‘i: 173

Rakofçi Kral: 58, 59, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 119, 129, 172, 179, 207, 287, 291, 323, 325

Rakpinçe kal‘ası: 273, 292

Ralina (Kostantin kızı): 143

Ramazân Ağa: 197

Ramazân Ağa sarâyı (Belgrad): 196

Ramazân Ağa, Telhîsî: 57

Ramazân (erkek ismi): 227

Ramazân, kûh-ı: 32

ramazâniyye: 229, 268

Ramo (erkek ismi): 227

Rane sahrâsı: 248

rasâs-ı hâs: 34, 289, 309

Rasina nehri: 316

Raşka nehri: 290, 291

Raşkova palankası: 69

Ravna dağı: 222, 280, 303

Ravna yaylası: 222, 225

ravza-ı Rıdvan: 5, 41, 201

Râzî Çelebi: 299

Râziye (kadın ismi): 227

Re’îs Efendi hücresi: 8

Receb Dede, Raco (ser-çeşme-i mecâzibân): 291

Receb, gulâm: 239

Receb Paşa: 29

recm taşı: 19

reçel: 87, 88, 164

Redey Iştvân: 75

Rehâvî makâmı: 20, 93

Resând beği aşîreti: 4

Resând kal‘ası: 4

Resna, kûh-ı: 308

Restân kal‘ası: 13

Resûl Çelebi: 163

Revân: 9, 27, 123, 126, 243

Revân kal‘ası: 27

Revân köşkü: 287

Revân nehri: 138

revganî kâğızlar: 20

reyhân: 150, 212, 298, 306

rezeli iskemleler: 199

Rıdvân Ağa: 69

Rıdvân Halîfe: 49, 50

Rıdvân (köle ismi): 164

Rıdvaniçse kal‘ası: 67, 69, 176

Rıkka şehri: 128, 129, 253, 263

Rızâ meşhedi: 313

ribâb: 298

Ribniçse kal‘ası: 253, 255, 256, 259, 286, 293

Ribniçse kal‘ası: 286

Rila cebeli: 306

Rila kral kızı: 305

Rila yaylası: 305, 306

Rim Papa: 260, 287

Rimlik şehri: 177, 179

Risna kal‘ası: 293

Rivne dağı: 235

Rivne div: 234, 235

Rivne mağârâsı: 234

riyâzet ilmi: 145

riyâziyyât: 184

Roboya karyesi: 186

Rodnik kasabası: 190

Rodnik yaylası: 316

Rodos: 160, 161, 191, 198

Rodos kal‘ası: 62, 96, 160, 194

Rodos savaşı: 160

Rojay kal‘ası: 292

Rojol, Sırf: 189

Roma papası: 184

Rosa kullesi: 293

Roza, kefere: 323

ruçka çöreği: 228

ruçka (kahvaltı): 229

Ruda kasabası: 289, 293

ruhbân: 61, 74, 80, 181, 182, 184, 294, 311

Ruhbân cebeli: 32, 146, 148, 234

Ruhbân karyesi: 172

Rujiki: 13, 18, 22, 23

Rukıyye Hânım: 66

Rukıyye (kadın ismi): 198

Rûm (Urûm): 7, 8, 9, 18, 27, 32, 33, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 59, 81, 84, 95, 143, 144, 145, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 187, 192, 195, 198, 199, 222, 224, 228, 230, 234, 245, 246, 261, 262, 268, 288, 295, 299, 300, 302, 310, 313, 314, 315, 317

Rûm askeri: 174

Rûm denizi: 148

Rûm evleri: 47

Rûm gulâmları: 161

Rûm harâcı: 76, 121, 248

Rûm kal‘aları: 253

Rûm keratseleri: 147, 169, 178, 312, 315

Rûm köyleri: 311, 312

Rûm Kuş Paşa câmi‘i (Mihâlic): 148

Rûm lehceleri: 311, 315

Rûm lisânı: 33, 47, 167, 310

Rûm mansıbları: 28, 30

Rûm muğpîçe gulâmları: 311

Rûm seyyâhânları: 309

Rûm tevârîhleri: 157

Rûmeli: 91, 119, 145, 149, 151, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 165, 167, 168, 169, 187, 189, 191, 200, 202, 208, 213, 266, 270, 272, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 303, 305, 306, 307, 310, 313, 314, 315, 316, 318, 321, 322

Rûmeli a‘yânları: 292

Rûmeli askeri: 306

Rûmeli gâzîleri: 140

Rûmeli Hisârı: 156, 160, 161

Rûmeli kal‘ası: 155, 156, 160

Rûmeli mansıbı: 301

Rûmeli ziyâretgâhı: 161

Rûm-ı Burceyn: 160

Rûm-ı Yunan tevârîhi: 223

Rûmî: 234, 306

Rûmiyye: 19, 54, 123

Rûmiyye şeyhi: 54

Rûmkal‘a: 128

Rus (Urus): 44, 48, 49, 50, 53, 59, 65, 69, 75, 78, 81, 82, 83, 90, 91, 92, 98, 105, 107, 111, 115, 172, 173, 258, 324

Rus askeri: 66

Rus kölesi: 94

Rus köyü: 169

Rus lisânı: 84, 172

Rus şaykaları: 49, 50, 59, 66, 91, 95, 105

Ruscuk: 49, 177, 178, 200

Ruzay karyesi: 221

rûz-ı Kasım: 311

rûz-ı Nevrûz: 19

rûznâme halîfeleri: 58

Rüfâ‘î: 42

rümmân: 20

Rüstem: 20, 103, 140, 141, 219, 255

Rüstem Beğ, Gâzî (Kırka Beği): 271, 273

Rüstem, Kahveci: 21, 22

Rüstem Paşa: 272, 273

Rüstem Paşa câmi‘i (Kilidü'l-bahreyn): 156

Rüstem Paşa hammâmı (Kilidü'l-bahreyn): 156

Rüstem Paşa (Süleymân Hân Vezîri): 189

Rüstem Paşa (Yenihisâr Beği): 272

Rüstemâne: 320

Rüstem-i Restân: 324

Rüsûr karyesi: 3

sâ‘at: 16, 186, 262, 299

Sâ‘at kapusu: 193

sâ‘at kullesi: 193, 194, 205, 211, 224, 297, 299

sâ‘at kumu: 63

Sa‘îd Arab: 127

Sa‘îd-i âlî: 4

sa‘leb: 234

Sabaça: 191

sabâh namâzı: 237

saban demiri: 268

Sabanca: 44, 116

Sabanca buhayresi: 44

Sabanca somunu: 152

Sâbiha (kadın ismi): 227

Saboc dağı: 218, 219

sabun: 20, 150, 311

Sac kal‘ası: 206

Saça karyesi: 306

saçma toplar: 75, 100

Sâdık (köle ismi): 164

sadrıa‘zam: 7, 8, 11, 12, 29, 30, 36, 44, 45, 50, 53, 54, 56, 58, 120, 129, 142, 143, 145, 178, 182, 184, 215, 286

Sadşe kavmi: 324

Safo (köle ismi): 227

safra: 38, 229, 231

safra taşları: 101

Sahan Samur dağları: 185

sahtiyân: 206, 269

saka kuşu: 152

sakal: 258

sakalân kavmi: 63

Sakar deresi: 183

Sakarya nehri: 170, 289

Sakız cezîresi: 157, 161, 242, 311

sakkalar: 197

Sakmar: 211

Sakmar: 75, 129

sal: 84, 86, 93, 108, 167, 174

salâgâh: 188

salamura: 230, 311

Salanta kal‘ası: 207

Salanta sahrâsı: 91

salât-ı cum‘a: 115, 167, 196, 218, 237, 269, 275, 297, 318

salîbe: 84, 220

Sâlih Çelebi, Tershâne Emîni: 9, 10, 12

Sâlih Paşa, Vezîr: 29

Sâliha (kadın ismi): 198, 227

Sâlihli: 51, 94, 115, 139, 140

Sâlim-i Mağribî, şeyh: 130

salma: 193, 219

Salmas: 123

Salsal: 59, 60, 62, 63, 112, 181

Saltık Bâğı (kal'a-i Babadağı): 116

Saltık Bay: 117, 183

Sâm: 30, 103, 140, 141, 218, 219, 230, 255, 324

Samakov: 229

Samakov dağı: 167, 306

saman: 46, 49

Samsun kal'ası: 41

San Pavla zindânı: 111, 112

sanavber: 309

sanâyi'ât: 199, 291

sancak: 114, 139, 156, 181, 213, 258

sancak ağası: 172

sancak askeri: 106

sancak beğleri: 249

sancak ümerâları: 120

sancakbeği: 5, 25, 26, 34, 44, 58, 61, 65, 83, 94, 96, 142, 153, 208, 211, 267, 271, 274, 293, 296, 303, 316

sancakdâr: 123

sandal: 13, 91, 108

sanduka: 16

sanevber: 228

Sanmarko: 252, 261

Santarna manastırı: 184

sar‘a: 134

Saragoza şarâbı: 149

sarây: 29, 37, 41, 46, 79, 113, 121, 145, 162, 181, 182, 188, 195, 196, 198, 212, 223, 224, 227, 228, 230, 267, 281, 297, 307, 310

sarây hammâmları: 298

Sarây hânı (Yenibâzâr): 290

Sarây kal‘ası: 223, 293

Sarây karyesi: 117

Sarây mahallesi (Banyaluka): 267

Sarây nehri: 225, 288

Sarây şehri: 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 245, 285, 288, 293

Sarây teferrücgâhı: 229

sarây yağlıkları: 125

sarây yalıları: 11

Sarây yolu: 232

Sarâyburnu: 131, 151

sarây-ı a‘yân: 37

sarây-ı hâs askeri: 121

sarây-ı kârbân: 37, 189, 290

Sarı Ağa hânı (Tokat): 37

Sarı Akûr Çavuşbaşı: 10

Sarı Çavuşbaşı: 10

Sarı Gölcük: 116

Sarı Iğrando: 216

sarı keçi: 229, 230, 268

Sarı Kosun (Tokat): 41, 43

Sarı Nasûh karyesi: 116

Sarı Saltık Bay: 116, 117, 183

Sarı Saltık Sultân yatağı: 173

sarı sırma: 221

sarıca: 7, 31, 49, 50, 54, 67, 91, 100, 119, 121, 122, 123, 126, 128, 141, 178, 249, 287

sarıca asker: 87, 108

Sarıca Beğ karyesi: 152

sarıca bölükbaşı: 63, 101, 122

sarıca cellâdlar: 109

sarıca gâzîleri: 101

sarıca haşerâtları: 121

Sarıca Paşa: 148

Sarıca Paşa medresesi: 162

sarıca yiğitleri: 100

Sarıgöl: 57, 116, 314

sarık: 275

Sarıkamış: 43, 83, 98

Sarıkamış Kazağı: 97, 98

Sarıyar kasabası: 95, 170

sarmısak: 27, 200

sarrâchâne: 57, 182

sarrâchâne (Tokat): 37, 38

sarrâclar: 140

Sasalar karyesi: 119

Satıbay Ağa: 91

Sava nehri: 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 221, 222, 225, 232, 240, 247, 267, 269, 270, 274, 275, 276, 279, 280, 285, 286, 288, 289, 305

savat: 29

saya: 72, 284

saya çuka: 186

Sayda: 200

saz: 117

Saz Macarı askeri: 75

sazan balığı: 44, 113, 147, 148, 199, 200, 311

sâzendegân: 263

sazlık: 84

Seb‘a: 297

Seb‘a kırâ’ati: 162

Seb‘u'l-Mesânî (Ahmed Bican) kitâbı: 166

Sebe’ pâdişâhının kızı: 150

Sebe’ şehri: 150, 151

sebîl: 51, 148, 158, 188, 197, 225, 267, 290, 295

Sebîl İlyâs karyesi: 116

Sebîlhâne: 5, 37, 163, 197, 208, 225, 268, 298, 302, 308

Sebte boğazı: 225

Sebu‘, sûr-ı: 25

seccâde: 152, 261, 269, 283, 305, 313

Seçova kal‘ası: 176, 185

Sedd-i İslâm kal‘ası: 200, 244

Sedd-i İslâm kal‘ası: 293

Sefer Baba: 189

Sefer Beğ, Kara: 124

Sefer Gâzî Ağa (Tatar Hân vezîri): 64, 67, 77, 84, 86, 87, 88

sefer-i hümâyûn: 129, 137, 306, 317

sefer-i pâdişâhî: 58

segâh makâmı: 145

Segelhît: 287

sekbân: 49, 50, 54, 63, 67, 91, 100, 108, 109, 119, 121, 122, 126, 128, 141, 178, 228, 249, 287

sekbân bayrakları: 109

sekbânbaşı: 9, 11, 202

sekdirme gülleler: 105

sekdirme top: 99, 103, 157, 160

Sekelhit: 129, 211, 218

selâbet: 30

Selâhaddîn, Kâtib şeyh: 164, 165, 166

selâhor: 160, 240, 321

Selânik: 47, 200, 229, 268, 295, 296, 298, 302, 315

Selânik kal‘ası: 160, 162

selçar (kassâbbaşı): 186

Selçukiyân: 33, 34, 168, 245

Seleme kal‘ası: 123, 128

Seleşti Kral, Sırf kralı: 291

Selfice: 314

Selîm Ağa: 259

Selîm Hân: 61, 162, 280, 281

Selîm Hân câmi‘i (Akkirmân): 63

Selîm Hân medresesi (Akkirmân): 63

Selîm Hân-ı Evvel: 5, 27, 61, 170, 191, 233, 235, 284

Selîm Hân-ı Sânî: 160, 170, 281

Selîm şâh: 25, 194, 294

Selîm (şehzâde): 30

Selmân: 61

Selmin: 129

Selorin nehri: 179

selsebîl: 37, 188, 276, 288, 290, 302

Selvân: 40

Selvi hânı (Belgrad): 197

semâ‘hâne: 36, 225

semâ‘zen: 36

Semâhî (cariye ismi): 198

Semare Kapudan: 210

Semendire: 139, 189, 190, 192, 194, 199, 210, 221, 277, 278, 303, 317, 318

Semendire Beği: 191, 194

Semendire gâzîleri: 201, 207

Semendire kal‘ası: 202, 316, 317, 318

Semendire üzümü: 318

Semerciler mahallesi (Tokat): 37

Semerkandî: 52

Semerkandî mahallesi (Tokat): 37

semmûr: 60, 68, 78, 86, 89, 112, 198, 269, 283

semmûr fâhireler: 11

semmûr hil‘at: 44, 50, 58, 83, 135, 146

semmûr kabaniçse: 141, 303

semmûr kafâsı kürk: 12, 57, 93, 106, 136, 177, 269

semmûr kalpak: 72, 209, 282

semmûr kürk: 13, 15, 24, 26, 28, 31, 44, 48, 58, 77, 86, 87, 89, 106, 111, 123, 135, 140, 143, 177, 180, 186, 227, 282, 283, 285, 286

semmûr lipâçe: 51, 88, 91, 159, 178

semmûr paçası kürk: 86

semmûr postîn kürk: 28, 88

semmûr tâc: 139, 303

semmûr ton: 86, 88, 90

Seng-i Har deresi: 13

seng-i recimât: 19

Senguy kal‘ası: 218

Sepen karyesi: 174

Seralipe (Durujunka Kazağı hatmanı): 97

serâperde-i hümâyûn: 60, 141

serâperde-i pâdişâhî: 58, 145, 146, 154

serasker: 120, 126, 322

serçe: 3, 309

Serçe kal‘ası: 292

serdâr: 47, 107, 129, 143, 144, 148, 153, 170, 178, 196, 202, 203, 207, 208, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 237, 247, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 287, 289, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325

serdâr-ı mu‘azzam: 54, 58, 68, 126, 135, 187, 202, 213, 215, 253, 277, 306

serdârlık sorgucu: 58

serdelye: 274

serdengeçdi: 51, 102, 117, 158, 203, 215, 217

Serebreniçse kal‘ası (krş. Sirebreniçse): 229, 293

sereng: 78, 88, 145

seren-i çıkrık: 35

Seret nehri: 174

Serfice: 314, 315

serhad gâzîleri: 228, 238, 239, 255, 257, 274

serhad kal‘aları: 230, 269

serhad vezîrliği: 81

serhadli esbâbı: 316

serhadli kürk: 293

servi: 199, 228, 297, 313

servi top: 155

Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî: 89, 192

sevdâ: 38, 229, 231

Sevindi (kız ismi): 164

Sevsâ, Melik: 2

seyâhatnâme: 24, 145, 146, 192

Seydî Ahmed Paşa câmi‘i (Tımışvâr): 206

Seydî Ahmed Paşa namâzgâhı (Hilevne): 236

Seydî Alî Çelebi, Gümrük Emîni: 163

Seydî Paşa, Kara: 321

Seyf Alî: 20

Seyf Kulu Ağa: 15

seyis: 121

seyisbaşı: 251

seyishâne: 143

seyis[h]âne yükü: 57

Seykel: 66, 70, 75, 174

Seykel vilâyeti: 129, 185

Seylân: 16, 125, 184

seyyâhân: 169, 209, 222, 302, 317

Sezçe kal‘ası: 276

sıçan: 226

Sıçanzâde sarâyı (Üsküb): 297

Sıdkı Efendi: 29

sığâr: 74

sığın: 141, 284, 305

sığır: 27, 59, 64, 65, 68, 88, 115, 174, 179, 180, 206, 220, 230, 275, 284

sığır başı: 181

sığır eti: 200, 268

sığır gönü: 181, 261

sığır tezekleri: 27

sığır tulumları: 167

Sığla: 161

Sılpova karyesi: 312

Sırat Köprüsü: 183, 198

Sırf: 48, 78, 117, 189, 191, 194, 195, 197, 198, 199, 221, 222, 224, 227, 228, 258, 264, 290, 299, 305, 307

Sırf beslemeleri: 228

Sırf Destpot kralları: 295

Sırf kenîseleri: 299

Sırf kilisesi: 291

Sırf kralları: 191, 194, 289, 291, 293, 294, 303, 306, 315, 316

Sırf lisânı: 189, 190, 191, 199, 208, 221, 222, 223, 302, 307, 316

sırık hamalları: 96

sırma mebrûm tîrkeş: 77

sırma mebrûm üsküfî: 159

sırmalı eğerli at: 282

sırtlan: 284

Sıvlani(?) Yanoş: 316, 317

Sızıltızâdeler nâm neyzenler: 36

Si‘îrd: 4, 5, 6

Sibin: 129

Sicîn deresi: 183

Sidirkapsi: 160, 229

sidre-i müntehâ: 183

Sigetvâr: 277, 280

siğer: 301

Siğer-i Veysî: 300

Sihare karyesi: 67

sihirbâz: 142

sihr: 193

sikke: 33, 54, 57, 123, 159, 161, 178, 184, 192, 217, 263

sikkehâne: 193

silâh: 133, 135, 136, 150, 177, 193, 206

silihdâr: 29, 42, 110, 118, 143, 237, 257, 280, 287

Silihdâr Ağa karyesi: 44

silâhşorân-ı pâdişâhî: 110, 172

Silisre: 10, 11, 49, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 70, 91, 94, 96, 99, 110, 113, 117, 118, 172, 177, 178, 200

Silisre alaybeği: 59, 101, 105, 106

Silisre askerleri: 102

Silisre gâzîleri: 101, 102, 106

Silisre kal‘ası: 53, 57, 118

Silivri: 45, 137, 154, 169

Silivri kal‘ası: 44, 184

sîm: 159, 302

sîm âvânî: 125, 258

sîm leğen: 125

sîm raht: 186

sîm sini: 88, 125

sîm suhûnlar: 88

sîm Tatar eğer: 89, 186

Simavî, şeyh: 300

sîm-i hâlis: 229, 315

simit çöreği: 189

simyâ ilmi: 17, 19, 142

Sin kal‘ası: 240, 241, 251, 253, 258, 260, 292

Sinab şehri: 47, 181

sinago: 228

Sinân Beğ mahallesi (Tokat): 37

Sinân Beğ, Rakkâs: 173

Sinân ibn Abdülmennân Ağa: 65

Sinân Paşa: 166, 295

Sinân Paşa imâreti: 164

Sinân Paşa, Kırkayak Kanlı: 119

Sinân Paşa, Kırkayak Kanlı (Edirne bostâncıbaşısı): 119

Sinân Paşa tekyesi (Gelibolu): 163

Sinân Paşa, Vârat paşası: 318

Sincâr: 2, 128, 158

Sincârî: 3

Sincivit: 88

Sincivit mirzâları: 87

Sincivitli kavmi: 74

Sind: 197, 209, 226

Sind pâdişâhları: 234

Sindellü karyesi: 312

sindiyân ağacı: 169

sipâh: 9, 99, 120, 129, 145, 158, 194, 267

sipâh kethüdâyeri: 5, 34, 43, 46, 52, 57, 59, 62, 114, 122, 147, 148, 149, 153, 160, 162, 169, 172, 187, 194, 203, 208, 211, 224, 265, 270, 271, 276, 277, 290, 293, 296, 303, 305, 306, 307, 314, 315, 316, 317

sipâhî: 8, 11, 120, 129, 130, 150, 213, 216, 243

Sipâhî Mehemmed bin Abdullâh câmi‘i (kal‘a-i Hilevne): 235

sipehsâlâr: 202, 319

sipov ekmeği: 152, 206

Sir nehri: 179

Sirebne: 222

Sirebreniçse (krş. Serebreniçse): 192, 222

Sirem: 192, 194, 199

Sirem: 202, 210, 221, 292, 303, 317

Sirem arabacıları: 199

Sirem arabaları: 110, 223, 269, 271, 279, 282, 286

Sirem sancağı: 201

Sirge Kazağı: 69, 75, 83, 97

Sirimba karyesi: 179

sirke: 251

Siska kal‘ası: 272, 273, 292

Sitimâh Bula: 121

Sivas: 32, 33, 34, 41, 121, 129, 139, 141, 199, 319

sivrisinek: 59, 115, 206

siyâh rokla esvâb: 262

siyâh rokla şal: 78

Siyâmî (köle ismi): 198

Siyâvuş (köle ismi): 198

Siyâvuş Paşa, Sadrıa‘zam: 7, 10, 11, 12, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 47, 172, 213, 318

soba: 205, 226

sobalı hammâmlar: 71, 79, 199, 268, 318

Sobran yaylağı: 146

sof: 78

sofî misvâkı: 73

sofracıbaşı: 186

Sofraz: 128

Sofu Ken‘ân Paşa câmi‘i (Yanova kal‘ası): 212

Sofular (Babadağı'nın köyü): 116

Sofya: 165, 187, 188, 229, 245, 270, 286, 295, 304, 305, 306

Sofya köyü: 187

Sofya ovaları: 189

Sofya şehri: 285

soğan: 3, 82, 200

Soğanlı sahrâları: 24

Sokol kal‘ası: 293

Sokollu Mehemmed Paşa kârbânsarâyı (Belgrad): 197

Sokollu sebîli (Belgrad): 197

Sol kavmi: 262

sol kol ağası: 211

Sol‘ât (Kazak vilâyeti): 54, 59, 78, 81, 191

Solin kal‘ası: 260, 261, 293

Solinar karyesi: 312

Solmoş kal‘ası: 90, 201, 206, 207, 210

Solona boğazı: 115, 247

solucan: 231

som balığı: 113

sommakî: 151

sorguc: 58, 135

sorguc-ı pâdişâhî: 58, 87

sorguc-ı şâhî: 50, 58, 239

Soroka kal‘ası: 69, 86

Sotnik vezîr: 83, 84

Sovuk bınar (Tokat): 36

Sovukbınar mahallesi (Tokat): 37

söğüd ağaçlığı: 251

Söğüd ormanı: 251

Söğüd suyu: 232

Söğüdcük kasabası: 33, 58

söğüdlük orman: 251

söğüt: 258

Söleli: 116

Sönbeki dalgıçları: 160

su çarhları: 82

su değirmenleri: 4, 18, 83, 152, 182, 225, 236, 265, 266, 275, 298

su dollâbları: 309

Su kapusu: 205, 208

su kaynakları: 232

su kullesi: 101, 107, 297

su kuyuları: 225

su sarnıçları: 34, 162, 193

su yolları: 25, 59, 158

Subak Durujunka: 103

subaşı: 59, 65, 94, 110, 111, 117, 138, 143, 144, 147, 148, 149, 153, 154, 155, 161, 172, 187, 188, 189, 194, 210, 228, 232, 288, 290

Subaşı mesîregâhı: 199

Sudak bâğı: 304, 309

Sûdân şehri: 4

suhûn: 40

Sukapusu: 114

Sukapusu hammâmı (Tımışvâr): 205

Sukapusu mahallesi: 205

sûk-ı sultânî: 44, 144, 167, 168, 187, 188, 197

sulhnâme: 259, 260

Sultân Ahmed Hân çeşmesi (Kilidü'l-bahreyn): 156

Sultân Bâyezîd câmi‘i: 62, 63

Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Kili): 114

Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Serebne): 222

Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Serfice): 315

Sultân Bâyezîd-i Velî hammâmı (Akkirmân): 63

Sultân Ebü'l-feth câmi‘i (Saray): 224

Sultân hammâmı (Tokat): 38

Sultân Kara (Babadağı'nın köyü): 116

Sultân mahallesi (Tokat): 37

Sultân Mehemmed câmi‘i: 9

Sultân Mehemmed câmi‘i (Gölikesri): 310

Sultân Mehemmed Hân câmi‘i (Yanova kal‘ası): 211

Sultân Melik Gâzî câmi‘i (Tokat): 34

Sultân Murâd câmi‘i medresesi (Üsküb): 297

Sultân Murâd kal‘ası: 188

Sultân Murâd-ı Râbi‘ câmi‘i (Özü): 94

Sultân Savatı karyesi: 65

Sultân Süleymân câmi‘i (Gölikesri): 310

Sultân Süleymân câmi‘leri (Belgrad): 196

Sultân Süleymân depesi: 174

Sultân Süleymân Hân câmi‘i: 193

Sultân Süleymân kullesi: 192

Sultâniyye kal‘ası: 157, 159

Sultâniyye medresesi (Semendire): 317

Sultânselîm mahallesi: 9

Sultânzâde: 241

Sultânzâde çiftliği: 251

Sulu hân (Tokat): 37

Suluhâl yaylağı: 312

Suluova: 41

summât-ı Muhammedî: 28, 125, 276, 314

Sun‘îzâde Efendi, şeyhülislâm: 132, 133

sunar: 159

sunkur kuşlar: 90

Sunkurî kılıç: 140

surka tulum: 107

sûrnâ: 150, 213

Surûb: 295

surutka (peynir): 228, 229, 230, 231, 268

susam: 199

Susığırlığı karyesi: 148

susîler: 125

Suvbaru: 33

Suyuncı Hân: 76

Sübhân: 32

Sübhân cebeli: 234

Sübhân Efendi, şeyh: 145

Sübhân Gâzî: 77, 86, 88

Sücâh (köle ismi): 164

Sücülü: 48

Sücülü dağı: 173

Südlü aş deyri: 40

süglün top: 155

Sührâb Ağa, Fenlaklı Gâzî: 219

Süle karyesi: 117

Süleler karyesi: 312

Süleymân Ağa, Kapu kethüdâsı: 97

Süleymân, Çernik Beği: 275

Süleymân, Dişlen: 143

Süleymân Efendi köyü, Evrenküş Gâzî: 32

Süleymân Efendi sarâyı: 37

Süleymân (erkek ismi): 227

Süleymân, Gedik: 143

Süleymân Hân: 34, 48, 55, 56, 65, 66, 144, 151, 153, 155, 160, 161, 167, 168, 170, 174, 181, 182, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 216, 223, 224, 228, 233, 235, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 253, 256, 261, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 282, 294, 296, 303, 316, 317

Süleymân Hân bınarı: 146

Süleymân Hân câmi‘i: 56, 193, 270, 276

Süleymân Hân câmi‘i (kal‘a-i Kinin): 243

Süleymân Hân câmi‘i (Kal‘a-i Vinçaz): 264

Süleymân Hân câmi‘i (Kal‘a-i Yasanoviçse): 270

Süleymân Hân câmi‘i (Kilis): 260

Süleymân Hân câmi‘i (Tımışvâr): 205

Süleymân Hân câmi‘i (Yayiçse): 265

Süleymân Hân cisri: 170

Süleymân Hân hammâmı: 193

Süleymân Hân hânı: 193

Süleymân Hân hekîmi: 48

Süleymân Hân kârbânsarâyı (Belgrad): 197

Süleymân Hân, şehzâde: 191

Süleymân Hân, Tatar Hânı: 65

Süleymân Hân vezîri: 189, 190, 196

Süleymân, Hazret-i: 149, 150, 151, 229, 234

Süleymân, mühr-i: 25

Süleymân Paşa, Gâzî : 149, 154, 161, 166, 167

Süleymân Paşa, Sadrıa‘zam: 8

Süleymân, Silihdâr: 237

Süleymân (şehzâde): 30

Süleymâniye: 10, 25, 29, 287

Süleymâniyye câmi‘i: 55, 289

Süleymâniyye minâresi: 265

Sülo (erkek ismi): 227

Sümeyke: 1

sünbül: 146, 212, 234, 298, 306

sünbül-i Hıtâyî: 298

sünbül-i Hindî: 298

sünbül-i reyhânistân: 201

sünbül-i Rûmî: 234

Sünbüllü Baba: 42

Sünbüllü Baba Sultân tekyesi (Tokat): 36

Sünbüllü Baba Sultân (Tokat): 42

Sünbüllü Baba tekyesi (Tokat): 39

Sünbüllü deresi (Tokat): 39

Sünbüllü Sultân: 33, 36, 42

Süniye (cariye ismi): 198

Sünnâre şehri: 4

sünnet: 57

sünnî: 4

sürâhi: 302

Süreyyâ, kevâkib-i: 265

Süreyyâ, kûh-ı: 32

sürhâb kuşu: 148, 152

sürsat ağası: 58, 142

süvârî: 23, 243

Süzebolu kal‘ası: 47

- ş -

şa‘bân Ağa, Arnavud: 9

şa‘bân (erkek ismi): 227

şa‘bân Halîfe: 9, 10, 11

şa‘bân Paşa: 191

şa‘ir: 39, 228, 268, 309

şabo (erkek ismi): 227

şâdumân (cariye ismi): 164

şâfi‘î: 177, 251, 257

şâfi‘îyü'l-mezheb: 25

şâfi‘îzâde: 301

şâh İsmâ‘îl: 191, 294

şâh Polad Ağa: 86, 88

şâhâne toplar: 66

şâhbender: 5

şahgül (kız ismi): 164

şâhî top: 13, 23, 64, 70, 90, 93, 100, 101, 104, 106, 107, 147, 175, 189, 198, 202, 204, 207, 214, 216, 240, 242, 246, 250, 254, 264, 270, 276, 277, 279, 291, 303

şâhidî kitâbı: 230

şahin: 22, 33, 34, 139, 159, 219, 243, 266

şahin Ağa, Küçük: 219, 322

şahin kanatları: 218

şahin kullesi: 194

şahin Paşa, Lala: 167, 169, 222, 305, 315

şahin Paşa Sarâyı: 222

şahinkirmân gemileri: 84

şahinkirmân kal‘ası: 83

şahinler karyesi: 312

şâhnâme: 14

şâhnişîn: 131

şâhrâh-ı pâdişâhî: 45

şahrut: 93

şâhseven: 53

şakakî koyunu: 131

şakâyık: 212, 234

şakşakî Paşa (Özü hâkimi): 64, 99

şâl: 31

şalgam: 6

şalvar: 141, 274

şâm: 3, 4, 9, 11, 19, 30, 42, 109, 111, 122, 128, 129, 145, 151, 152, 157, 200, 302

şâm vâlîsi: 124, 184

şam‘dân: 88, 89, 135, 183, 259, 294, 302, 313

şamaki: 123

şâm-ı Trablus: 157, 319

şâmî kılıç: 140

şâmîzâde: 286, 287

şâpik: 6, 7

şapka: 78

şarâb: 46, 48, 52, 65, 99, 149, 150, 184, 185, 206, 229, 250, 254, 255, 262, 281, 284, 316

şarampav kapusu: 208

şarbatak: 211, 287

şarbatak kal‘ası: 129, 221

şâre Küsdü (Tokat): 38

şarik: 253, 254, 259

şarkalut câmi‘i (Pojega): 277, 278

şarköy: 187, 188, 305

şâtırlar: 140, 181

şatrar (çadır mehterbaşısı): 186

şatt: 1, 2, 3, 4, 5

şattı'l-Arab: 96, 148

şayak: 79, 209

şayka: 49, 50, 59, 64, 91, 95, 96, 98, 99, 107, 108, 155, 156, 159, 160, 198, 204, 216, 246, 317

şazrevân: 17, 181, 302

şebeş: 129, 203, 206

şebeş kal‘ası: 119, 201, 319

şebşâh Kadın câmi‘i (Varna): 51

şebtîz Bula, Sultân hazînedârı: 130

şecer kal‘ası: 129

şecere-i Tûbâ: 266

şeddad: 183

şeddad bin Âd: 150

şeddadî: 2, 144, 147, 151, 153, 155, 157, 158, 160, 162, 168, 171, 182, 193, 198, 207, 208, 211, 212, 233, 241, 248, 261, 263, 264, 270, 271, 274, 276, 278, 283, 284, 296, 310, 314

şeftalü: 20, 199, 300

şeftalü sokağı mahallesi (Tokat): 37

şehbâz Efendi, Hazret-i: 269

şehîdlik: 238

şehîdlik (Belgrad): 201

şehîdlik câmi‘i (Belgrad): 196

şehîdlik hânı (Belgrad): 197

şehîdlik ziyâretgâhı: 207, 318

şehir a‘yânları: 314

şehir donanmaları: 236

şehir emîni: 203

şehir kadısı: 291

şehir kethüdâsı: 34, 224, 296, 300, 304, 307, 310, 314, 315, 316, 317

şehir kethüdâyeri: 306

şehir mahbûbları: 18

şehir muhtesibi: 34

şehir nâ'ibi: 34

şehir oğlanı: 33

şehir subaşısı: 5, 43, 52, 114, 162, 203, 224, 228, 235, 289

şehir voyvadası: 34, 267, 304, 307, 316, 317

şehnâz: 250

şehr emîni: 223, 224

şehrebân rûmmânî hoşâblar: 20

şehrengîz: 6, 161, 200, 309

şehrezûl eyâleti: 3, 7, 123, 128

şehribân: 54, 144

şehriyârî: 129, 244

şehrut kal'ası: 86

şehzâde: 4, 80, 191

şehzâde câmi'i: 149

şekaki ekrâdı: 2

şeker: 200, 304

şekerpâre (cariye ismi): 30, 164

şeket câmi‘i (Tımışvâr): 205

şekvan kal‘ası: 206

şelâl boğazı: 214

şem‘dân: 229

şem‘-i asel: 181

şem‘-i revgan: 168, 170

şem‘ûn-ı Safâ makâmı: 303

şemâme amber-i hâm: 88

şempû dağları: 4

şempû kavmi: 4

şems, Hazret-i: 263

şemseddîn Efendi, Sivasî Kara: 60, 61

şemseler: 184

şemsî Paşazâde kethüdâsı: 304

şemşîr: 58

şemşîr-i Kerrâr: 217

şengül hammâmı (Gelibolu): 163

şengül hammâmı (Üsküb): 298

şerbet: 125, 150, 232, 312

şeremet Kazak: 69, 75, 97

şerîf Ağa: 121

şerîf kadılık: 307

şerîf kazâ: 143, 147, 148, 149, 151, 160, 161, 169, 172, 187, 188, 208, 235, 241, 265, 267, 269, 270, 271, 277, 288, 289, 290, 294, 302, 317

şerîf Mehemmed Efendi-i Hindî, eş-şeyh: 209

şerîfî İbrâhîm Efendi tekyesi (Saray): 225

şerniçe: 222

şeşan dağları: 312

şeyh Amân (Babadağı'nın köyü): 116

şeyh câmi‘i: 143

şeyh hammâmı: 143

şeyh hânesi: 143

şeyh İbrâhîm Efendi hânı (Yenibâzâr): 290

şeyh Kâfî tekyesi (Akhisâr): 233

şeyh mahallesi (Filorina): 310

şeyh Müstecâb Efendi Mektebi (Varna): 51

şeyh Sinân karyesi: 32

şeyhanî kılıç: 140, 239

şeyhi Efendi sarayı (Filorina): 310

şeyhülislâm: 5, 9, 10, 11, 30, 34, 42, 109, 124, 129, 132, 133, 136, 144, 148, 162, 195, 201, 203, 208, 222, 223, 235, 265, 267, 290, 296, 303, 305, 307, 317

şeyhü'l-kurrâ: 35, 225, 297

şeyhzâde Çelebi: 305

şeytân: 3, 113, 150, 183

şıpırtma kalpaklar: 74, 90, 139

şıpka dağı: 48, 309

şıra: 51, 155, 311

şıra köfteri: 152

şıra-i duhter-i rez: 300

şıra-i Rûmmân: 144

şi‘r ilmi: 297

şîb: 28, 78, 88, 140, 141, 145, 159, 303

şibenik: 240, 253, 257, 258, 259, 286, 292, 293

şibenik bâğları: 251

şibenik cenerali: 251, 259

şibenik cengi: 104, 258

şibenik hisârı: 252

şibenik iskelesi: 226

şibenik kâfiri: 256

şibenik kal‘ası: 240, 245, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 259, 286

şidak kamçılar: 139

şikârgâh: 232, 291, 307

şikloş: 192, 280

şimikloş kal‘ası: 206

şimşâd: 228, 309

şimşîr-i şehriyârî: 240

şindire tahta: 66, 82, 85, 92, 94, 114, 118, 208

şîr Murâd bin Abdullâh câmi‘i (Semendire): 317, 318

şîr Murâdiyye medresesi (Semendire): 317

şir‘atü'l-İslâm (kitap): 148

şirden: 133

şîrhurma: 313

şîrîn beği: 80, 83, 86, 87, 88

şîrînli: 76, 87, 88

şîrînli kavmi: 74, 139

şirvan: 6, 32, 123

şirvanî, sedd-i: 204

şiş: 193

şît Efendi: 197

şît Efendi sarâyı (Belgrad): 196

şîtzâde (erkek ismi): 198

şiydaklı: 88

şolom Gırgırı: 75

şoviçse kasabası: 249, 259, 275

şu‘arâ: 38, 278, 300, 324

şukka-i alem: 156

şumaniçse nehri: 274, 275

şurbâ-yı gendüm: 170

şuşik Beği: 26

şuşik kal‘ası: 26, 27, 30, 324, 325

şuviçse kasabası: 234

şücâ‘eddîn: 166

şühedâ mahallesi (kal‘a-i Vuçitrin): 293

şühedâ ziyâretgâhı: 211

şütürbân: 248

- T -

Ta‘bîrnâme (Ahmed Bican'ın eseri): 166

tâ‘ûn: 261

tabahâne: 197

Tabahâne câmi‘i (Belgrad): 196

Tabahâne câmi‘i (Serfice): 315

Tabahâne câmi‘i (Varna): 51

Tabahâne mahallesi (Belgrad): 195

Tabahâne mahallesi (Tokat): 37

Tabahâne mescidi (Tokat): 35

tabak: 125

Tabak karyesi: 60, 174

tabanca: 291

tabanca tüfengleri: 312

Tabeçin karyesi: 174

Tabesarây: 230

tâbhâne-i İsâ Beğ (Üsküb): 298

tâbhâne-i İshâk Beğ (Üsküb): 298

tâbhâne-i Koca Mustafâ Paşa (Üsküb): 298

tabıl: 107, 109, 111, 112

tabılbâzlar: 281

tabılhâne: 109

tabl: 17, 37, 50, 84, 85, 93, 120, 178, 181, 213, 218, 282

tablalı (hayvân): 284

tablhâne: 218

tabur: 73, 74, 75, 76, 77, 174, 175, 177, 178, 182, 279

tabur cengi: 78

Tabur kal‘ası: 103

tabur okları: 75

tabya: 70, 75, 84, 85, 95, 121, 157, 159, 182, 202, 204, 205, 209, 211, 212, 214, 216, 246, 253, 261, 284, 286

tâc: 209, 280, 281, 282, 313

tâc hazîne-i Osmâniyân: 280

tahhân: 225

tahta biti: 150

Tahta'l-kal‘a: 9

Tahta'l-kal‘a deyri: 40

Tahta'l-kal‘a hammâmı (Tokat): 38

Tahta'l-kal‘a nâm çârsû (Tokat): 38

tahtânî: 294

Tahtekân menzili: 2

tâhûk (kızak): 18

Takî, şeyh: 165

Takiyyüddîn: 165

Takrîb: 297

Takrîb kırâ’ati: 162

takye: 188, 194

takyeciler: 298

Takyeciler câmi‘i: 34

talika araba: 84, 86

talkan: 179

Talyan kavmi: 247

Talyan lisânı: 199, 247, 262, 286

Talyan mezhebi: 262

Tamu deresi: 183

Tanaz kasabası: 4

tanbura: 20

tancere: 40, 199

Tanrıverdi (Babadağı'nın köyü): 116

Tanrıverdi karyesi: 173, 187

taraban, tarabans askeri: 173, 181

tarabans odaları (yeniçeri odaları): 182

Tarabya kasabası: 95

Tarakçılar karyesi: 312

taraş: 159

tarîkî at: 140

Tasma nehri: 82, 83, 84

Taş Ağılı (Babadağı'nın köyü): 116

Taş hân (Tokat): 37

taş kaldırım: 205

Taşburun: 186

taşkendler: 240

Taşkın karyesi: 24

Taşköprü câmi‘i (Yenibâzâr): 290

Taşlıca: 140, 229, 282, 293

Taşlık mahallesi (Belgrad): 195

Taşnerdübân deyri: 40

Taşoluk tekyesi: 40

Taşoluk tekyesi (Tokat): 36, 39

taşra ağaları: 130

taşra kal‘a: 71

Tatar: 52, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 92, 97, 103, 104, 116, 122, 123, 139, 145, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 213, 214, 215, 219, 247, 283

Tatar ağaları: 181, 185

Tatar askeri: 60, 65, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 86, 87, 88, 89, 91, 96, 105, 176, 177, 178, 182, 202, 215, 216, 319

Tatar atları: 89

Tatar bârgîri: 52

Tatar bâylık: 76

Tatar bozası: 116

Tatar Çamurlusu: 116

Tatar eğer: 89, 186

Tatar eşkıyâları: 60

Tatar gâzîleri: 64

Tatar Hân: 58, 64, 65, 67, 69, 73, 75, 78, 79, 88, 89, 90, 94, 97, 108, 116, 172, 173, 176, 181, 187, 213, 325

Tatar kalpağı: 60, 63, 66, 78, 185

Tatar köyü: 60, 65, 112, 113, 173

Tatar lisânı: 61, 74, 90, 92, 95

Tatar ulakları: 29

Tatar yayları: 75

Tatarbâzârcığı: 168, 187, 286

Tatarbınarı: 112

Tatarbınarı kal‘ası: 60

tatarcık sineği: 59, 115

Tatarlı karyesi: 119

Tatlı şarâb kal‘ası: 281

Tatzâde: 52

tavâşî ağaları: 14, 121

Tavâşî Mesîh Paşa câmi‘i (Gelibolu): 162

tavâşîler: 121

Tavîl Efendi sarâyı: 37

tavşan: 284

Tavşan Dilsiz: 160

Tavşanlı kasabası: 146

tavuk: 254, 283

tavuk böreği: 228

tavuk çullaması (yemek): 53

tavuk kebâbı: 199

tayr-ı ebâbîl: 17

Tayyaroğlu: 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 137

tazı: 34, 157, 159

teber: 4, 22, 140, 217, 240, 251, 256, 313

teberânlar: 240, 249, 253

Tebriz: 7, 45, 123

teçelpa: 183

tekâlîf-i örfiyye: 34

Tekfûr Kral: 155

Tekirdağı: 146, 154, 170

tekne: 280

Teküc şehri: 176, 180

tekye: 3, 5, 26, 35, 36, 40, 42, 46, 53, 148, 149, 163, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 184, 197, 199, 205, 207, 208, 209, 221, 222, 232, 233, 267, 275, 278, 290, 292, 293, 302, 304, 305, 306, 307, 313, 316

tekye bâğları: 199

Tekye mahallesi (Filorina): 310

Tekyecik Korusu mesîregâhı (Saray): 229

tekyegâh-ı Mevleviyân (Saray): 225

tekye-i abdâlân: 225, 290, 317

tekye-i dervîşân: 35, 36, 51, 143, 147, 151, 154, 156, 163, 188, 197, 206, 225, 235, 268, 276, 278, 290, 295, 298

telâtin derisi: 284

teleme peynirleri: 234

telhîsî: 140, 146

Tell A‘kar kal‘ası: 2

Telli Haseki: 30

temessük: 31, 57

temrege: 231

Temürhânlu karyesi: 312

Ten nehri: 44

tencere: 222

Tentere adaları: 93

tepsiler: 89

Tercan ovası: 294

tercümânlar: 282

Tereke Bâzârı mahallesi (Yenibâzâr): 290

Tereke Bâzârı (Yenibâzâr): 290

terekecibaşı: 144

Terekemân: 9

Terenteren kasabası: 285

tereyağı: 169, 189, 199, 229

Terkoz kal‘ası: 169

Termiş kal‘ası: 155

terpûş takye: 198, 228

tersâ: 168

tershâne: 111, 112, 162, 164

tershâne ağası: 162

tershâne azebistânları: 111, 112

tershâne bâğçesi: 112

tershâne emîni: 9, 10, 12, 162

tershâne forsaları: 112

tershâne kethüdâsı: 111

tershâne limanı: 164

tershâne neferâtları: 111

tershâne-i âmire: 8, 50, 59, 111, 181

terzi iğnesi: 268

tesbîh: 89

Tesu: 123

tevhâne: 63, 207, 298

teybend harîr kuşak: 72

tezkire: 137

tıb ilmi: 166, 197

tılmaşnâme: 260

tılsım harfleri: 39

tılsım ilmi: 299

tılsım vefk: 142

Tımış nehri: 201, 202, 203, 204, 205, 206, 318

Tımışvâr: 77, 90, 119, 190, 198, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 212, 220, 318, 321, 322, 323, 324

Tımışvâr kal‘ası: 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 221, 318

Tımışvâr kapusu: 207, 212

Tımışvâr monlası: 207, 301

Tımışvâr nâ’ibi: 201

Tımışvâr ovası: 236

Tımışvâr paşası: 207, 211

Tımışvâr sahrâsı: 119, 194, 318, 325

Tımışvâr yolu: 209

Tımışvâr yunakları: 202

tıransa gemileri: 59, 91, 186, 193, 198, 200, 201

Tırnoviçse nehri: 291

ticâret: 149

Tiflis: 123

Tîh sahrâsı: 92

Tihotine nehri: 192, 289

Tikrit kal‘ası: 2

tilki: 227, 284

Tilki Bölükbaşı: 251

tilki kafâsı kürkler: 60, 139, 198

tilki nafası: 227

Tilli Kuş: 1

Tilmaza karyesi: 65

tîmâr: 5, 13, 25, 46, 47, 48, 49, 51, 57, 61, 65, 94, 99, 101, 107, 153, 158, 159, 161, 195, 203, 208, 211, 213, 214, 215, 219, 223, 235, 243, 249, 267, 274, 277, 278, 303, 316, 317

Timarhâne tekyesi: 36

timsah derisi: 140

Timur Hân: 25, 33, 76, 83, 151, 152

Timurtaş Paşa: 172, 173, 294, 306, 307

Tin dağı: 240, 241

Tin kal‘ası: 248, 293

Tiran: 269, 296

Tire: 42, 152

Tirebne karyesi: 312

Tirepişte karyesi: 312

Tiresenlik: 116

tirfil: 234

Tîr-i Bâlâ câmi‘i (Belgrad): 196

Tîr-i Bâlâ mahallesi (Belgrad): 195

tîr-i kemân: 193

tîrkeş: 31, 77, 87, 141

Tirkoviş: 177, 178, 179

Tisa: 220

Tisa nehri: 202, 208, 209, 210, 218, 220, 287, 325

Tişvâr câmi‘i (kal‘a-i Lipova): 208

Tişvâr kapusu: 208

Titel kal‘ası: 202

Tizgeldi (köle ismi): 164

tobra: 179

Tohtamış Hân: 76, 83

Tokat: 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 229

Tokat bâğçesi: 133

Tokat kal‘ası: 32, 33, 34, 38, 39, 41, 302

Tokatlı Mustafâ Ağa, Gümrük Emîni: 59

toklu kuzu: 234

Toksukı (Babadağı'nın köyü): 116

tola: 159

Tolca kal‘ası: 50

Tomanis: 123

Tomarova: 118, 187

Tomarova kal‘ası: 173, 187

Tomarova karyesi: 187

tombaz gemiler: 200, 201

Tonal karyesi: 65

top: 50, 51, 59, 62, 65, 67, 68, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 116, 118, 119, 128, 139, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 175, 176, 186, 191, 198, 203, 204, 205, 209, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 235, 236, 240, 243, 245, 246, 249, 250, 251, 254, 255, 257, 258, 263, 272, 280, 282, 284, 295, 297, 314, 316

top gülleleri: 66, 99, 103, 156, 198, 246, 247, 253

top güllesi ma‘deni: 269

top şâdumânları: 86, 92, 102, 145, 154, 156, 160

top tahtaları: 92

topcığaz: 277

topçu: 45, 46, 65, 66, 94, 111, 120, 155, 158, 194, 202, 211, 214, 235, 277, 279, 281

topçu ağası: 203

topçu askerleri: 94

Topçu bâğı (Tokat): 35, 42

Topçu bâğları mesîregâhı.: 40

Topçu köyü: 199

Topçubâğı mahallesi (Tokat): 37

topçubaşı: 110, 156, 157, 162, 317

Topçular: 45, 136

Topçular köyü bâğı: 199

Topçular sarâyı: 45, 57, 110, 178

topçular serdârı: 203, 208, 224

Topçular şehri: 111

Tophâne: 89, 198, 310, 311

Tophâne kullesi: 194

top-ı kûp: 51, 60, 62, 65, 78, 99, 103, 104, 120, 155, 202, 204, 205, 214, 222, 223, 235, 243, 246, 261, 271, 319

top-keşân askerîsi: 312

top-keşân Yörükânı: 312, 313, 314

Topordok kal‘ası: 79

Toprak Hisâr: 2

Topurdok: 72

topuz: 112

Topyeri menzili: 141, 142

Torba ovası: 171

torompete: 50, 70, 76, 100, 175, 243, 258, 272, 282, 284

Tortum: 324

Tosya: 8, 12

Tosya kal‘ası: 43

Tot: 78

Tot banı: 75

tovga çorbası: 27

toykun: 90

Tozanlı dağları: 41

Tozanlı nehri: 39, 41

Tozanlı (Tokat): 41

Török Ferenc: 209

Trablus: 128, 200

Trabzon (Tırabzan, Tarabefzûn): 30, 61, 120, 151, 191, 324

Travnik: 232, 285

Travnik deresi: 232

Travnik kal‘ası: 231, 288, 293

Trogır kal‘ası: 242, 292

Tûcmekrân: 7

tuç: 205, 219

tuç havân: 318

tûfân: 63

tûfân-ı Nûh: 151, 306

tuğ: 17, 24, 26, 31, 45, 94, 122, 136, 137, 141, 146, 178, 181, 203, 213, 240, 245, 249, 272, 306, 325

tuğ-ı hümâyûn: 137

tuğ-ı pâdişâhî: 23, 119

tuğ-ı vezîr: 58

tuğulka: 140, 193

tuğulka-yı tâlutîler: 194

Tulça: 59, 112, 115, 173

Tulça boğazı: 115

Tulça emîni: 115

Tulça kal‘ası: 59, 95, 109, 113, 115, 116, 173, 186, 187, 225, 247

Tulça varoşu: 59

tulğa aşı: 6

Tulova sahrâsı: 318

tulum: 69, 86, 109, 111, 112

tulumba: 103

Tuna: 46, 59, 60, 64, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 173, 177, 178, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 201, 202, 206, 207, 222, 289, 316, 317, 318

Tuna balıkları: 113

Tuna Belgradı: 191, 192, 210

Tuna değirmenleri: 199

Tuna Demirkapusu': 46

Tuna gecidi: 140

Tuna gemisi: 113, 222

Tuna kapudanı: 187, 194

Tuna nehri: 32, 49, 59, 64, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 172, 173, 174, 177, 178, 181, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 201, 202, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 225, 244, 247, 277, 280, 289, 291, 293, 317, 318

Tunca: 167, 168

Turan: 123

Turda dereleri: 219

Turda kal‘ası: 208

Turhal kal‘ası: 41, 43

Turla nehri: 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 86, 88, 89, 90, 92, 106, 108, 109, 116, 176, 185

turna balığı: 147, 148, 152

turna katarı: 18

turna telleri: 139, 167, 218

Turovası: 273

turşu: 232

turunc: 71, 79, 82, 228, 242, 261

Turvin : 75, 272

tutyâ: 146, 219, 234

tuz: 48, 93, 176, 208, 280

tuz emîni: 47

tuz kayaları: 51

tuz mahzenleri: 208, 210

tuzcu dükkânları: 48

tuzla: 47

Tuzla kal‘ası: 293

Tuzla kazası: 287

tüccâr: 5, 51, 85, 115, 184, 185, 196, 199, 206, 224, 226, 227, 228, 231, 261, 275, 280, 290, 299

tüfeng: 2, 12, 13, 22, 23, 50, 58, 64, 65, 67, 76, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 99, 100, 101, 103, 106, 108, 112, 114, 118, 133, 134, 135, 139, 140, 147, 156, 175, 182, 191, 193, 203, 215, 218, 237, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 263, 272, 274, 279, 284, 285, 290, 291, 309

tüfeng şâdumânı: 93, 100, 102

tüfengciler: 140, 179, 181

tüfeng-endâz: 3, 4, 13, 16, 20, 260

tüffâh: 233

Türâbî: 143

türbe: 313

türbedâr: 3, 135, 294

Türk: 41, 53, 214, 220, 260, 262, 281, 283, 287

Türk askeri: 220, 252

Türk çadırları: 214

Türk Çamurlusu: 116

Türk lehcesi: 18

Türk lisânı: 293

Türk Oru: 220

Türk vezîri: 283

Türkçe: 227, 250, 316

Türkistân: 41, 44, 152

Türkman: 5, 9, 32, 304

Türkman ağaları: 68, 130

tütün: 255, 312

- U -

Uburça dağları: 231

Uburça karyesi: 232

Uc ibn Anûk: 40

ûd: 20, 134, 150, 313

Udvarhel kal‘ası: 77, 129

Uğraşderesi cengi: 294

Uğvar: 129, 247

Uğvar kal‘ası: 283

Uğvar seferi: 91

ukâb sıfat: 183

ulak: 7, 8, 12, 29, 31, 32, 45, 52, 58, 92

Ulama Paşa: 202, 203, 207, 208, 209

Ulanlı kavmi: 74

ulemâ: 6, 13, 19, 39, 40, 129, 131, 132, 134, 150, 163, 195, 209, 232, 299

ulemâ vü sulehâ: 16

ulemâ-yı hâzıkân: 228, 299

ulemâ-yı sulehâ: 309

ulemâ-yı tabîb: 308

Ulu câmi‘ (Tokat): 35

Ulucâmi‘: 147

ulûfe: 113, 120, 130, 203, 223, 292, 296

Uluk dağları: 232

Ulviy: 78

Ummân: 7, 84

un: 102, 151, 152, 161

uncu: 151, 152

Ungur Kral (Sırf Pâdişâhı): 194

Ungurus: 119, 191, 192, 193, 271, 272

Ungurus altunu: 83, 281

Ungurus kralları: 270, 272, 277, 278, 282

Unkapanı: 112

unnâb ağacı: 154

unnâb meyvesi: 154

Urfa: 128, 226, 253, 263

Urûmbetî kavmi: 74, 139

Uskok: 234, 236, 240, 243, 250, 253, 261, 264

uskota guruş: 285

uskumru: 48

Ustikolina: 293

Ustikolona: 192, 221, 289

Ustok, kûh-ı: 308

Ustolni Belgrad: 192

ustolnik (çâşnigîrbaşı): 186

Ustorviçe kal‘ası: 248, 293

usturlab ilmi: 164, 299

Usturumca abası: 269

Uşak şehri: 142

Uşşakî, tarîk-i: 142

uştuka balığı: 113, 200

Uzun çârşû: 197

Uzun Eynehân (Babadağı'nın köyü): 116

Uzun Hasan, Sultân: 25, 27, 294

Uzun Ömer Re’îs gemisi: 57

Uzuncaova: 130, 187

Uzunhacılar karyesi: 46, 57

- Ü -

üç tuğlu vezîr: 10, 29, 203, 223, 249

Üçacılı gölü: 93, 108

Üçbaş karyesi: 166

Ülüfer suyu: 145

Ülvev: 78

ümerâ: 7, 13, 120, 121, 125, 126, 129, 137, 139, 213, 216, 218, 220, 247, 249, 250, 257, 258, 260

Ümmî Baba: 170

Ümmühân (kadın ismi): 198, 227

ümmü'l-ahbâr: 12

Ümmü'l-kitâb: 49

Ürgüp kal‘ası: 315

üsârâ: 81, 102, 107, 108, 109, 111, 112, 118, 176, 177, 179, 180, 209, 215, 258

Üskopya şehri: 232

Üskopya Vakfı kasabası: 232

Üsküb: 245, 268, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 306

Üsküb kadıları: 302

Üsküb kal‘ası: 285, 295, 296, 300, 315

Üsküb nâzırı: 296

Üsküb voyvadalığı: 295

Üskübî: 295, 299

Üsküdar: 8, 12, 30, 44, 112, 119, 120, 121, 129, 137, 138, 166, 191, 197, 245, 301

Üsküdar bâğçesi: 287

Üsküdar sahrâsı: 120, 137, 138

Üsküdar sarâyı : 121

üsküfî: 159

üstübec: 150

Üstürgon: 118, 280

Üstürgon kal‘ası: 192, 289

üştür: 31

Üveys b. Mehemmed eş-şehîr Veysî Efendi: 300

üzüm: 48, 51, 79, 86, 143, 144, 149, 150, 158, 199, 228, 229, 253, 254, 259, 267, 295

üzüm bâğı: 13, 169

üzüm turşusu: 152, 155, 156

- V -

Vâ‘iz câmi‘i (Akkirmân): 63

Vâ‘izzâde: 266

Vaç kal‘ası: 192

Vafraş kal‘ası: 210

Vahdetî Efendi: 133

Vâkı‘anâme-i Veysî: 12, 300

vakt-i şâfi‘î: 22, 98, 214

Vakvâk, şecere-i : 111, 138

Vakvâk şeceri: 10, 76

Vâlide Hânı: 134

Vâlide sultân: 34, 109, 134, 144, 157

Vâlihî Çelebi: 301

Valina kal‘ası: 279

Valina yaylaları: 209

Valiva kasabası: 192, 201, 221

Valpova: 192, 278, 292

Vam kapusu (Tımışvâr): 207

vâmoş (gümrük emîni): 71, 84, 86, 174, 176, 184, 186

Van: 1, 2, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 28, 44, 45, 123, 137, 170, 234, 285

Van kal‘ası: 24, 25, 157, 210, 243

Vanî Efendi: 31, 35

Vanî tekyesi (Tokat): 36

Vanlı Erciş Beği Deli Ferhâd Paşa: 128

Varada dağı: 214

Varadin kal‘ası: 118, 144, 192, 279

Vârat: 77, 211, 213, 218, 219, 220, 221, 236, 287, 288, 317, 318, 319, 320

Vârat gazâsı: 201, 207, 236, 316, 319

Vârat kal‘ası: 187, 198, 213, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 287, 318, 319, 320, 325

Vârat kapusu (Yanova kal‘ası): 212

Vârat kenîseleri: 220

Vâratnâme: 215

Varçal Vakfı: 243, 267

Varçal Vakfı kasabası: 232

Varda: 245

varda (haberci kullesi) kullesi: 280

Vardar balığı kapamaları: 300

Vardar nehri: 296, 297, 298, 305, 306, 307, 308

Vardiya kal‘ası: 210

vardiya kulleleri: 280

vardiyân zebânîleri: 111

Varna: 48, 49, 50, 51, 52, 53, 181, 294

Varna cengi: 54, 91, 104

Varna kal‘ası: 48, 49, 50, 51, 52

Varna limanı: 50, 53

Varoş kapusu: 114

Varsal vakfı kasabası: 267, 288

Varşalka Kral (Krakov Hâkimi): 71, 77, 78, 79

Vartan oğlu: 37

Varva bayırı: 209

Varva cebeli: 208

Varvar Alî Paşa kasabası: 43

Varya limanı: 244

Vasil: 239

Vasilev kasabası: 176

Vasiloy kasabası: 180

Vasiloy nehri: 180

Vaslovin karyesi: 281

vaşak kürkü: 139

Vedmeduka kal‘ası: 82

Vehhâb Kadı: 122

vekîlharc: 87, 88

Velandiyo: 318

Velî Ağa, Sarataylı: 69

Velî Çelebi (erkek ismi): 164

Velî Efendi, eş-şeyh: 291

Velî Gâzî Evrenos: 53

Velika kal‘ası: 292

Velim kal‘ası: 273, 292

Venedik: 98, 135, 158, 200, 226, 231, 233, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 252, 253, 256, 257, 259, 261, 263, 267, 286, 310, 319

Venedik altunu: 259, 262, 263, 312, 321

Venedik cenerali: 157, 243

Venedik cezîreleri: 259

Venedik denizi: 247

Venedik dinârı: 288

Venedik donanması: 158, 160

Venedik Firengi: 262

Venedik kal‘ası: 252

Venedik kavmi: 252

Venedik Körfezi: 234, 244, 247, 248, 253, 258, 261, 286

Venedik kralı: 232, 242

Venedik lisânı: 262

Venedik mavunaları: 261

Venedik pirinc-pirimi: 98, 241, 242, 257

Venedik yaldız altunu: 263

vere: 101, 191, 202, 203, 208, 209, 210, 218, 241, 247

vere bayrakları: 191, 217, 281

Verika kal‘ası: 292, 293

Verka (cariye ismi): 198

Vestan kal‘ası: 7

vetah (çavuşlar kethüdâsı): 186

Vetirne şehri: 305

Veylü deresi: 183

Veysî Çelebi: 300, 301

Veysî Efendi: 12, 300, 301

Veysî Efendizâde, Üskübî: 295

Veysîzâde Çelebi: 301

vezîr, vüzerâ: 11, 27, 29, 30, 31, 32, 37, 58, 77, 80, 88, 94, 111, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 162, 170, 172, 178, 181, 184, 192, 202, 203, 207, 210, 211, 216, 218, 219, 220, 221, 224, 231, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 257, 263, 281, 283, 297, 305, 306, 310, 314, 319, 320, 322, 323, 324, 325

vezîria‘zam: 8, 9, 11, 29, 30, 31, 44, 47, 53, 54, 74, 77, 92, 119, 120, 126, 130, 146, 148, 152, 168, 184, 191, 272, 319

Vidin: 49, 91, 178, 194, 200

Vidin alaybeği: 101

Vidin beği: 106, 107

Vilagoş kal‘ası: 207, 211, 280

Vilagoş Kral: 294

Vinçaz kal‘ası: 264, 285, 288, 293

Vinçaz kapusu: 265, 266

Virba: 251

Virba korusu: 251

Virbaz: 265, 267

Virbaz nehri: 232, 264, 265, 266, 267

virbelistân (söğüdlük): 243

Virboçsa hânı (Yenibâzâr): 290

Virene kal‘ası: 229, 242, 248, 293

Virovotiçse kal‘ası: 277, 279, 292

Virpolise vâdîsi: 251

Virse kal‘ası: 206, 220, 318, 319

Viseko kal‘ası: 293

vistiyar (defterdâr): 174, 185

Vişegrad: 170, 192, 221, 284, 289

Vişegrad kal‘ası: 118, 192, 280, 285, 288, 289, 293

Vişeniçse karyesi: 199

vişnâb: 268, 300

vişnâb suyu: 229

vişnâb şerbeti: 199

vişne: 165, 199, 206, 228, 234

vişne hoşâbı: 20, 226

Vitez kasabası: 232, 288

Vitoş cebeli: 165

Vize: 49, 67, 91, 99

Vize askerleri: 104

Vize beği: 106, 107

Vize Sarâyı: 230

Voçets kal‘ası: 293

Voda Drin: 222

Voda Sirib: 222

Vodebuh: 85

Vodenipir: 83

Vokin: 277

Vokin kal‘ası: 277, 279

vornik: 185

voynuk: 78, 258

voyvada: 34, 40, 43, 57, 173, 182, 188, 207, 221, 231, 233, 264, 269, 270, 275, 294, 302, 305, 306, 307, 316

Vuçitrin: 292, 294, 315

Vuçitrin kal‘ası: 285, 293

Vulkovar kal‘ası: 202

vükelâ: 37, 131, 134, 139, 143, 181, 184, 218, 224

- Y -

Ya‘kûb Ağa: 305, 306

Ya‘kûb Çavuş: 165, 305

Ya‘kûbağa karyesi: 32

Ya‘kûbî: 6, 128

Yaban ova: 43

yabluka derler elma: 79

Yagodina kal‘ası: 316

Yagodina kasabası: 190, 316

yağ: 60, 64, 66, 68, 69, 115, 173, 181, 185, 198, 206, 236, 268, 275

yağ mumu: 36

Yağcı Hacı Alî bâğı: 199

Yağcızâde (erkek ismi): 198

yağlı çörek: 228

yağlık: 111

Yağmur Baba: 209

Yağmur Baba tekyesi (kal‘a-i Lipova): 208

yağmurca (hayvân): 284

yahni: 88, 168

Yahşı Deresi: 93

Yahûdî: 40, 51, 59, 71, 79, 95, 128, 147, 158, 195, 197, 198, 224, 228, 299

Yahûdî deyri: 291

Yahûdî mahallesi: 310

Yahûdîler mahallesi: 314

Yahyâ Beğ (Deli Ferhâd Paşa oğlu): 128

Yahyâ, Hz.: 80, 303

Yahyâ Paşa: 298

Yahyâ Paşa câmi‘i (Üsküb): 297, 300

Yahyâ Paşa hânı (Üsküb): 298

Yahyâ Paşa imâreti (Üsküb): 300

Yahyâ Paşa medresesi (Üsküb): 297

Yahyâ Paşazâde: 273, 274, 275, 276, 277

Yahyâ, Selânikli Cufûd: 315

Yahyâ, Semendireli: 277, 278

Yahyâ, şeyh (Budin vezîri): 90

Yahyâlı: 139, 190

Yahyâlı Dervîş Beğ câmi‘i (Yagodina kasabası): 190

Yako, Beğ ve haydûd: 309, 312

Yakova: 276, 278, 279, 281

Yakova kal‘ası: 269, 278, 292

Yakovalı a‘yânı: 279

yâkût: 16, 166, 184, 220

yaldız: 262, 263

yaldız altunu: 262

yalı ağası: 57, 58, 60, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 75, 86, 87, 88, 92, 97, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 180

yalı askeri: 68, 174

yalı kapusu: 205

yalı köşkü: 57

yalı köyü: 64, 65, 69

yalı Tatarı: 68, 73, 91, 174, 175

Yalıkapusu hammâmı (Tımışvâr): 205

Yalıkapusu mahallesi: 205

yalmanlı harbe: 140

yalmanlı sırıklar: 78

Yalnızbâğ karyesi: 32

Yaloniçse nehri: 179

Yalova: 143

Yalova İçme Ilıcası: 143

Yalvaç Dede: 167

Yaman Sadaklı kavmi: 74, 88

yancık: 133

Yanık hisârı: 90

Yanık kal‘ası: 64, 87, 89, 108, 113, 192, 247

Yanıkhisâr kal‘ası: 64

Yani Ova: 211

Yanko ibn Madyan: 169, 184

Yanko oğlu İlyana kral: 46

Yankovina kal‘ası: 206

Yano, Cerrâh: 197

Yanova: 10, 120, 125, 129, 211, 212, 213, 214

Yanova gazâsı: 119, 120, 129

Yanova kâ’immakâmı: 212

Yanova kal‘ası: 120, 129, 203, 207, 211, 212, 221, 280, 287, 319

Yanova kapusu: 207

Yanova seferi: 91, 123, 129

Yanvan Kral: 211

Yanvan (müverrih Latin): 223

Yanvan Târîhi: 112

Yanvan-ı Yunan tevârîhi: 32, 161

Yârkoçı oğlu: 75

yarlığ-ı hânî: 80, 82

Yarmeni kavmi: 32

Yarmeni Mığdısi: 32

Yasanoviçse kal‘ası: 274, 292

Yasavul Beğ (Timurtaş Paşazâde): 294

yasdık: 299

Yâsin: 10, 23, 49, 91, 323

Yasrib dağı: 316

Yasrib yaylağı: 316

Yassı kulle (Kili Kal‘ası): 101, 114

Yaş: 86, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 182, 184, 185, 186

Yaş gölü: 175, 182, 186

Yaş sahrâsı: 175

Yaşka: 172, 181, 182

Yaşka Deyri: 181, 182

Yaşka Papas: 182

yaşmak: 268

yaycı: 44, 163

Yayiçse: 264, 265, 266, 267, 275, 285

Yayiçse kal‘ası: 191, 232, 245, 264, 265, 266, 288, 293

yayla: 32, 222, 234

yayla çobanları: 289

Yaylacık karyesi: 58

yaylak: 146, 234, 288, 306

Yazıcızâde tekyesi (Gelibolu): 163

yazmalar: 179

Ye’cûc, sedd-i: 80, 151, 193, 211, 245

Yedikulle: 9, 11, 88, 111, 146, 172, 180, 181, 203, 225

Yejder, Ban: 208

yel değirmenleri: 158, 161

Yelec kal‘ası: 293

Yelec mahallesi (Yenibâzâr): 290

Yeleşke kal‘ası: 283

yelkendez at: 88, 89, 159

Yemen: 9, 150, 197, 295

yemenî: 184

Yene kasabası: 119

Yene nehri: 170

Yenehisâr: 46, 49, 170

Yenehisâr kal‘ası: 46

Yenge Kırığı: 237, 251, 252

Yeni câmi‘ (Kilidü'l-bahreyn): 156

Yeni câmi‘ (Sultan Ahmed Câmi‘i): 130, 146

Yeni câmi‘ (Varna): 51

Yeni dünyâ: 61

yeni dünyâ ağacı: 78, 169

Yeni hammâm: 198

Yeni hammâm (Yenibâzâr): 291

Yeni hân (Tokat): 37

Yeni ılıca mesîregâhı: 40

Yeni kal‘a: 247

Yeni karyesi: 116

Yeni medrese (Yenibâzâr): 290

Yeni Salâ kal‘ası: 116

Yeni Salacık kal‘ası: 117

Yeni Tabahâne (Tokat): 35

Yeni Varoş: 289

Yenibâzâr: 285, 290, 291

Yenicâmi‘: 8

yeniçeri: 58, 66, 94, 120, 121, 139, 144, 145, 146, 158, 178, 181, 194, 202, 214, 216, 224, 235, 236, 261, 271, 277, 296

yeniçeri ağası: 2, 9, 10, 29, 42, 58, 65, 116, 139, 146, 158, 186, 203, 205, 211, 235, 237, 239, 322

yeniçeri askeri: 69

yeniçeri baltası: 251

yeniçeri çavuşu: 162, 194, 267

yeniçeri ocağı: 23, 137, 139, 191, 216, 218, 323

yeniçeri odaları: 182, 204, 205, 211, 212

yeniçeri serdârı: 5, 34, 43, 46, 47, 52, 59, 60, 62, 114, 122, 144, 147, 148, 149, 153, 154, 155, 160, 166, 167, 168, 169, 172, 187, 188, 208, 221, 222, 265, 270, 271, 288, 289, 290, 293, 294, 296, 304, 305, 306, 307, 310, 314, 315, 316, 317

Yenihân (Belgrad): 197

Yenihân mahallesi (Belgrad): 195

Yenihisâr: 271, 272, 273, 292

Yenihisâr kal‘ası: 271

Yenikal‘a: 272, 283

Yeniköy: 53, 58, 65, 95, 112, 173

Yenişehir: 41

Yenivaroş şehri: 285

yer çileği: 234

yer gülü: 234

Yere basmaz (Armut çeşidi): 232

yerekanî: 151

Yergöğü kal‘ası: 49, 172, 177, 178, 179

Yeseçen karyesi: 179

Yesevî, tarîk-i: 36

yeşil kalpak: 180, 227, 268

yeşilbaş kuşu: 152

yeşim: 184

Yeşir (köle ismi): 198

Yezdicürd: 4, 24

Yezîdî: 3, 4, 5, 17, 19, 24

Yezîdî Ekrâdları: 3

Yezîdî Kürdleri: 3

yılan: 150, 183, 257

Yılan Adası: 59

yılan balığı: 148, 152

Yılanlı Ada: 115

Yıldırım Hân: 43, 49, 179

Yıldırım Hân câmi‘i (Tokat): 34

Yıldırım Hân mütevellîsi: 147

Yıldız dağı: 32

Yıldız dağı karyesi: 32

yıldız rüzgârı: 195, 212

Yişnevic nehri: 67

yoğurd: 199, 234, 268

yoklama: 130

yonca: 234

Yorboskı gölü: 182

yorga: 77, 83, 86, 89, 186

yorgan: 40, 303

Yorgi Frenc: 203

Yoro (köle ismi): 227

Yoroz kal‘ası: 95

Yörük: 164

Yörükân: 148, 152, 153, 154, 304, 314

Yörükân lisânı: 169, 303

Yörükân-ı Türkân: 166

yufka ekmeği: 53

Yukaru Akbaba Sultân: 131

Yukaru mahalle (kal‘a-i Vuçitrin): 293

Yukarukal‘a (Belgrad): 196

Yukarukal‘a buk‘ası (Belgrad): 196

Yukarukal‘a mahallesi (Belgrad): 195

Yukarukal‘a (Tokat): 34

yulaf: 82, 184, 199, 228, 268

yumurta: 200, 313

yunak: 75, 239

Yunakoğlu: 101

Yunakzâde (erkek ismi): 227

Yunan lisânı: 60, 61, 169, 236, 289

Yunanî: 310

Yunaniyân: 147, 314

Yunaniyân tevârîhi: 150

Yûnus, Hazret-i: 2, 3

yurd ataları: 89

Yûsuf Ağa: 10, 269

Yûsuf Ağa bâğı: 199

Yûsuf Ağa, Belgradlı: 269

Yûsuf Ağa, Koca: 197

Yûsuf Ağa, Musâhib: 9

Yûsuf Ağa, Paşa kethüdâsı: 94

Yûsuf Beğ çeşmesi: 188

Yûsuf Beğli kavmi: 74

Yûsuf, Berber: 12

Yûsuf Celayir şâh: 33

Yûsuf, Hz.: 121, 227

Yûsuf, Kara: 33

Yûsuf kethüdâ: 7, 14, 31, 50, 91, 92, 93, 97, 98, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 250, 251, 252, 253, 254, 255

Yûsuf Kethüdâ (Melek Ahmed Paşa kethüdâsı): 97

Yûsuf Paşa, Koca: 10, 196, 234, 248

Yûsuf Paşa, Silihdâr: 257

Yûsuf-ı Sıddîk, Hazret-i: 49

Yuşaniçse nehri: 291

Yuvacı karyesi: 116

yüzbaşı: 65, 153, 161, 194, 203, 208, 218, 223, 235, 243, 274, 277, 293, 296, 303, 316, 317

yüzük: 16

- Z -

za‘ferân: 199, 280

Zaçne sancağı: 223

Zadra: 240, 245, 246, 247, 248, 267, 286, 292

Zadra iskelesi: 226

Zadra kal‘ası: 238, 240, 245, 246, 247, 248, 259, 286, 293

Zadvorya: 241

Zadvorya kal‘ası: 240, 241, 258, 292

Zâfir (köle ismi): 198

Zagor: 192

Zagor dağları: 221

Zagor yaylağı: 289

Zagorec karyesi: 311

Zagrab kal‘ası: 272, 273, 292

Zagrab papasları: 272

Zagrab sahrâsı: 272, 273

zağanos: 33, 34, 139, 159, 219, 243, 266

zağar: 34, 157, 159

zağarcıbaşı: 191

zâğîler: 125

Zâhide Bacı: 188, 189

zahîr marazı: 280

zahîre: 17, 57, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 79, 91, 100, 102, 103, 104, 105, 115, 116, 117, 122, 127, 155, 158, 173, 174, 181, 191, 240, 246, 248, 249, 265, 269, 271, 275

zahîre anbârları: 270

zahîre gemileri: 102, 191, 208

zahîre-bahâ defteri: 311

Zaho: 7

zahriyyeler: 113

Zaklise: 248

Zakova hânı: 288

Zâl Paşa kızı: 16

Zâl-ı zamân: 227

zambak: 298

zânî: 183

Zankoç Hasan Ağa: 57

Zaporoska: 83, 98, 100

Zara çayırı karyesi: 32

Zarb nehri: 2, 3

zarbina: 91

zarbuna: 91

Zatarnak kal‘ası: 293

zâti'l-cenb: 48, 198

zâviye: 170, 193, 196, 209, 224

ze‘âmet: 5, 13, 14, 46, 47, 49, 51, 61, 65, 94, 95, 99, 118, 161, 172, 173, 187, 194, 203, 207, 214, 215, 219, 221, 223, 235, 267, 274, 277, 278, 293, 295, 296, 303, 306, 307, 311, 316, 317

zeberced: 16, 184

zeheb rikâb: 88

Zehrâb (köle ismi): 198

zekât: 209, 227, 257

Zeldeş karyesi: 201

zelzele: 167, 307

zemberek: 70, 193

zemm: 30

zemmâm: 183

Zemonik kal‘ası: 244, 248, 293

Zemonik kal‘ası: 293

zenânlar: 311

zenbûrı: 151

Zenceflioğlu: 119, 120

Zenceflizâde (Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî'den): 119

Zengi nehri: 27

Zeporosk Kazak: 75

zerbâf: 28, 78, 88, 140, 141, 145, 159, 303

zerdâlû: 20

zerde: 63, 87, 88, 168, 199

zerdeste: 169, 313

zerdeva kürkü: 139

zerdûz hil‘at: 106

zerdûz sancak: 78

zereh-külâh: 78, 87, 89, 121, 133, 134, 135, 140, 193, 213, 236

zer-i hâlis: 27

zerrîn: 146, 234, 306

zertârî: 125

Zeyneddîn Ağa câmi‘i (Belgrad): 196

Zeyneddîn Ağa mahallesi (Belgrad): 195

Zeyneddîn Hâfî: 145

zeytûn: 14, 70, 71, 79, 144, 199, 206, 228, 253, 261

zırh: 78, 87, 89, 121, 133, 134, 135, 140, 193, 194, 213, 236

zift: 183

zihnigar (arpa emîni): 185

zîl: 313

zîl [u] bem: 140

Zile: 41, 43, 214

Zile kal‘ası: 41

Zile ova: 43

Zin sahrâsı: 70

zinâhâne: 184

zincir: 65, 159, 239

Zincirli câmi‘ (Tokat): 34, 42

Zincirli kuyu çeşmesi: 39

Zincirli Kuyu mahallesi (Tokat): 37

Zincirli Kuyu mescidi (Tokat): 35

zindân: 194

Zindan kullesi: 194

Zindân kullesi (Kili): 114

Zingü kal‘ası: 70

zirâ‘at: 71

zirâ‘-ı Mekkî: 84, 171, 193

Zirikî: 12, 13

Zirikî kal‘ası: 13

Zirin: 259, 270, 273, 276, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285

Zirin ban kilisesi: 281, 282

Zirin hersekleri: 274, 275

Zirin Hırvadı: 273, 275

Zirin kal‘ası: 272, 273, 292

Zirin Niski (Hırvad beği): 242

Zirinoğlu: 192, 247, 249, 269, 270, 271, 272, 274, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 292

Ziyâeddîn Hân: 13, 14, 15, 17, 19, 20, 23, 24, 25

Ziyâeddîn kal‘ası: 24

ziyâfet: 64, 78, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 186, 200, 210, 236, 240, 249, 260, 261, 284

ziyâretgâh: 42, 66, 145, 148, 152, 154, 166, 167, 169, 171, 173, 201, 234, 269, 294, 295, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 309, 310, 311, 313, 318

Zoko (köle ismi): 198

Zolomioğlu: 75

Zop deresi: 258

zor batır yiğitler: 73, 74, 116, 180

zu‘amâ: 99, 101, 179, 274

zu‘amâ, erbâb-ı: 49, 107, 153, 158, 159, 195, 208, 211, 213, 222, 223, 243, 249, 277, 278, 303

zu‘m-ı bâtıl: 3

Zuhûrî Efendi: 315

Zuko (erkek ismi): 227

zulbiyyât: 125

zurna: 81

Zurnazan Paşa (Erzurûm Vâlîsi): 31

Zübeyde Hatun: 1

Zühdü Efendi (kapu kethüdâsı): 50, 56, 109, 110, 111, 136

Zühre-i türâbî: 268

zülbiyyât: 20, 88, 200

Züleyhâ: 34

Zülfikâr: 250

Zülfikâr Ağa sarâyı (Belgrad): 196

Zülfikâr Beğ: 313

Zülfikâr (erkek ismi): 227

Zülfikâr, Gürcî: 250

Zülfikârzâde Mahmûd Ağa mahallesi (Yenibâzâr): 290

Zülfikârzâde Mahmûd Ağa sarâyı (Yenibâzâr): 290

Zümon bâğları: 199

Zümon kal‘ası: 191, 192, 193

Zümon kaymağı: 199

Zümon sahrâsı: 194, 196

zümürrüd: 16, 184

zünnâr kuşak: 72

[1] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[2] Kaza gelince göz kör olur.

[3] "Allah'ın kazası durdurulamaz ve onun hükmünün önüne geçilemez."

[4] Bekârlık gerçekten büyük bir saltanattır.

[5] Kur'ân, Âl-i İmrân 97" "Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."

[6] Hadîs; Müslümanların güzel gördüğü Allah katında da güzeldir.

[7] Kur'ân, Bakara, 156, "Biz Allah içiniz ve ona döneceğiz"

[8] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[9] Hadîs, "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir" (Keşfü'l-Hafâ, C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180. (Bu hadisin sıhhati şüphelidir).

[10] Başı yerde, arkası havada; güya Allah'a ibadet yapmada.

[11] Hadîs, Allah için sevmek ve Allah için öfkelenmek.

[12] İnsanlar arasında küfrî diye bilinen Ka'b Cisrî hazretlerinin sözüdür. Gerçekte o Allah katında Kutbü'l-Aktâb'dan bir velîdir.

[13] Ondan sonra Kelec (="kuvvetli") geldi, ammâ halîm, halûk, şecî, Kâf'ı feth edeni, Sîni kavrayanı, fikretsiz hükm eden. Ondan sonra arılığın karasını ve vefasızı ve cefânın kellerinin bilâdını feth edenin zamanı geldi.

[14] Kur'ân, Enbiyâ 105, "Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: Yeryüzüne iyi kullarım mirasçı olacaktır diye yazmıştık."

[15] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[16] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[17] Küfür tek millettir.

[18] Her şey aslına döner.

[19] Kur'ân, Nebe' 40. "Keşke toprak olsaydım".

[20] Söz sözü açar

[21] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[22] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[23] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[24] Bu haşiye notu Evliya Çelebi'ye ait değildir. (R. Dankoff)

[25] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[26] Kur'ân, Âl-i İmrân 97" ..."Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."

[27] Kur'ân, Abese 34."işte o gün kişi kardeşinden kaçar".

[28] Hadis, "Danışan pişman olmaz".

[29] Kur'ân, Tahrîm 8. "Can u gönülden bir tevbe ile Allah'a dönün".

[30] Kur'ân, Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[31] Kâfir de olsa konuğa ikrâm edin.

[32] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[33] Kur'ân, En'âm 45 "Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun."

[34] Her şey aslına döner.

[35] Kur'ân, Tevbe 60 "Sadakalar, (Zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere..."

[36] Kur'ân, Rahmân 26, "(Yer) üzerinde bulunan her şey yok olacaktır."

[37] Kur'ân, Hûd 41. "(Nuh) dedi ki: «Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Kuşkusuz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir".

[38] "Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."

[39] Kur'ân, Sâd 30 "Biz Dâvud'a Süleyman'ı armağan ettik, (Süleyman) ne güzel kuldu!"

[40] Hadis, "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz". Bu hadis-i şerifin sağlamlığı kuşkuludur.

[41] Kur'ân, En'âm 45 "Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun."

[42] Nar (ateş) kış gününün meyvesidir.

[43] Zıtlar bir araya gelmezler.

[44] Kur'ân, Sebe' 15 "Andolsun (Kahtan oğlu, Ya'rub oğlu...) Sebe' (oğulların)ın oturdukları yerlerde de bir ibret vardır. (O meskenler) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi.)"

[45] Kur'ân, Sebe' 15 "... (O meskenler) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi.)"

[46] Kur'ân, Bakara 20; "Allah her şeye kadirdir."

[47] Din onunla yüceldi; düşünce onu anlamaktan aciz kaldı. İnşasının tarihi "Mehemmed Han'ın yapımı'dır.

[48] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[49] Nesrü'l-Gavs, Tarih'inde der ki: Gayret edin! (Zira burası) secde edenlerin mekânıdır.

[50] Kur'ân, Hac 78 "Allah uğrunda hakkını vererek cihad edin" Ayette "sebîl" kelimesi yoktur.

[51] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[52] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[53] Kur'ân, En'am 163 "O'nun ortağı yoktur."

[54] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[55] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[56] Ferhâd Beğ bu binâyı yaptırdı; zahidlerin toplantı yeri, abidlerin ibadet evidir burası. Allah tarihini bize ilhâm etti. *"Hasbeten lillahi Rabbü'l-âlemîn"*

[57] Allah tarihini bize ilhâm etti. Kutlu insanların toplandığı yer, şükreden insanların bir araya geldiği evdir.

[58] Kur'ân, Bakara, 32; "Dediler ki: Sen yücesin. Bizim senin öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur".

[59] Hadîs, "Kedi sevgisi imandandır" (Bu hadisin sıhhati şüphelidir).

[60] Allah kudretiyle dilediğini yapar, otoritesiyle de dilediği şekilde karar verir.

[61] Elma gibi faydası boldur

[62] Kur'ân, Fecr, 28; "Rabbine dön."

[63] İsyankâr, günahkâr ve kendine zulmeden nefsime Allah'tan korkmasını ve O'na itaat etmesini salık veririm.

[64] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[65] Yolculuk bir fersahda olsa cehennemden bir parçadır.

[66] "Allah'ın emri ile ölünüz."

[67] "Uyku ölümün kardeşidir."

[68] Kur'ân, Nuh 25 "Hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular".

[69] Kur'ân, Kehf 71 "...(Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi." Ayette geçen "imran" kelimesi metinde "nükran" şeklinde yazılmıştır.

[70] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[71] Arapça akıcı bir dil, Farsça ince, Türkçe kaba bir dildir. Bundan başka diller ise çirkindir.

[72] Kâfirin malı mümine helâldir.

[73] "Küfür tek millettir."

[74] Bizim eve teklifsiz buyur gel.

[75] Senin günün yücelik ve ikballe içiçe, kapın da ihtiyaç sahiplerine açıktır.

[76] Kur'ân, Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[77] Kur'ân, Fecr 28 "Rabbine dön".

[78] Benden ruku ve kıyam bekleme.

[79] Kur’ân, İnsan 76; "Tertemiz bir içecek".

[80] Hainlerin oyunları suya düştü.

[81] Elma gibi faydası boldur. Utanacak şeyden Allah'a sığın.

[82] Yemeğin iyisi hazır olandır.

[83] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[84] Hüküm Allah'ındır. Kur’ân, Bakara 156; "Elbette ona döneceğiz".

[85] Kur’ân, Fecr 28 "Rabbine dön".

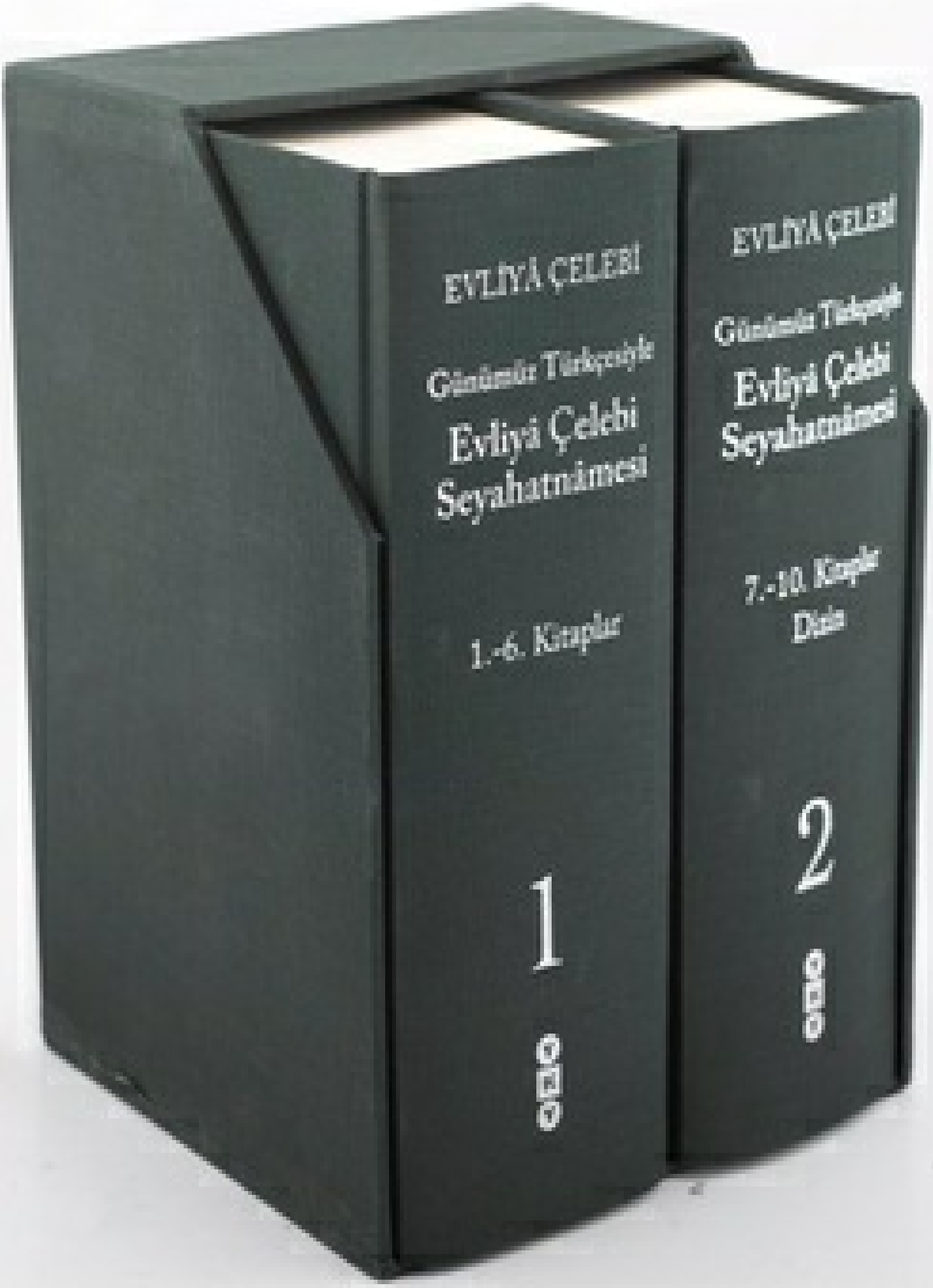
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

VI. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
VI. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Seyahatnâme'nin VI. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1457 numarada kayıtlıdır. Aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 200 mm. eninde 188 yaprak olup, kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 165 mm.'dir. Cetveller kırmızıdır. Miklepli, kahve renkli deri ve ebru ciltlidir. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II., III., IV. ve V. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

Bu vesileyle, eseri hazırlayan Seyit Ali KAHRAMAN ve Dr. Yücel DAĞLI ile her zaman yardımlarına başvurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

V. ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a da özellikle teşekkür ederim.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

Seyahatnâme'nin VI. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1457 numarada kayıtlıdır. Aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 200 mm. eninde 188 yaprak olup, kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 165 mm.'dir. Cetveller kırmızıdır. Miklepli, kahve renkli deri ve ebru ciltlidir. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II., III., IV. ve V. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

Bu vesileyle, eseri hazırlayan Seyit Ali KAHRAMAN ve Dr. Yücel DAĞLI ile her zaman yardımlarına başvurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür

etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

V. ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a da özellikle teşekkür ederim.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAOĞLU

Giriş

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, herkesin bildiği gibi 10 ciltten oluşmaktadır, elinizdeki bu VI. cilt ile artık yarının bir adım ötesine geçilmiştir.

Ahmed Cevdet tarafından hazırlanan ve İkdam matbaası tarafından Rumi 1318 [Miladi 1902] yılında İstanbul'da basılan matbu *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin VI. cildinin baskısına Macar Encümen-i Daniş'i yardım etmiştir. Bu yardımdan dolayı diğer ciltlerde olmayan bir özellik burada yer almış ve Macar Türkolog Armin Vambery (1832-1913) bu cilde bir "Dîbâce" yazmıştır. Macarlar ile Türklerin tarih boyunca seyrini gözler önüne seren ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin önemini de vurgulayan bu önsözün bir bölümünü bu cildin başında vermeyi biz de uygun gördük.

"Milletlerin yek-diğeriyle muaşeretlerinde bazen pek acaib münâsebâta tesadüf ederiz. Ma‘lum olduğu üzere bin sene evvel, menba‘ ve menşe-i müşterekleri olan Asya-yı Vusta'dan memâlik-i garbiyeye muhaceret eden Osmanlı ve Macar milletleri Avrupa kıt‘asının hudud-ı şarkiyyesinde iki yüz seneden ziyade tehârüb etmişlerdir. O vakit yani kıtal ve cidâl ile meşgul iken karâbet-i cinsiye ve irtibât-ı ihvâniyeden bî-haber olup şiddetle kin ve garaz içinde bulunmuşlardır. Mu‘ahharan harb nâiresi söndükten sonra birbirine ettikleri zarar ve ziyana âgah olup dostluk ve muhabbet semtine dönmüşlerdir. Bugünkü gün biz Macaristan'da Osmanlılar ile o muhaseme-i kadîmeyi ve rekabeti büsbütün ferâmûş ettik. Türklerin vukû‘at-ı hâzıra ve mâziyesine sarf-ı dikkat ile kendi tarihlerimizi münâsebat-ı coğrafiyemizi izah ve istîzâh şuğlunda Osmanlı edebiyatından nev nev faide ve iâne görürüz.

Ez-cümle pek kıymetli iki menba‘-ı ulûm Osmanlılara hissiyât-ı şükrâniyemizi müstelzimdir. Bunların biri Osmanlıların Macaristan'ı zabt ve tasarruf vaktinden kalma vergi, bâc vesâ’ir hâsılât-ı mîriye defterleridir ki ol tahrirât-ı resmiyye memleketimizin iki yüz seneden evvelki ahvali, nüfusu, ziraatı, ticareti ve san‘atı hakkında takrirât ve tafsilâtı hâvî olup geçmiş zamanların bir âyinesidir ki emsâli âlemde kolay bulunmaz. O vakit Türk me’murları her şehrin, her köyün ve hamûnun büyûtunu, aded-i nüfusunu, hubûbatın cins ve mikdârını kemâl-i dikkat ve takayyüd ile derc ve irâe edip evkat-ı maziyemizin fevkalâde kıymetli istatistikini bırakmışlardır.

Türklerden bize kalan yâdigar-ı edebînin ikinci kısmı tevârih-i Âl-i Osman ve ez-cümle *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'*dir. Osmanlı müverrihlerinin ifadâtıyla o zaman Türklerin efkâr-ı siyasiyelerinden, seferlerinin tafsilatından usûl-i harblerinden haber alıyoruz. Kaldı ki Macaristan'ın asakir-i Osmaniye'nin yed-i tasarruflarında bulunduğu hengâmda ahvâl-i coğrafiyesinin ve münasebât-ı nüfusiyesinin muhakkak ve

mufassal evsâf ve ta'rifâtını *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'*nden öğreniyoruz. Zann-ı âcizaneme göre Evliya Çelebi'nin âsârını şimdiye kadar gereği gibi takdir ve tahsîn eylememişlerdir."

Seyahatnâme'nin VI. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Köşkü 1457 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), öbür yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Metnin anlamını bozan fazlalık olarak yazılanlar da ( ) parantez içinde yer almıştır

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sure ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb. metin içinde çeviriyazısı ile verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***" [15a; 15b; 16a; ...]"*** biçiminde verilmiştir.

Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Büyük bir titizlikle eserin son redaksiyonunu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a, Macarca konusunda yardımlarını gördüğümüz Prof. Dr. Geza DAVİD'e, Macaristan'da uzun yıllar kalması sonucu elde ettiği tecrübeleri bizimle paylaşan Doç. Dr, Mustafa S. KAÇALİN'e teşekkür ederiz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Seyit Ali KAHRAMAN - Dr. Yücel DAĞLI

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan ya da silik bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Tereddütlü okunan kelimelerde kullanılmıştır.
[ ]	Tamamlanan kelimelerde kullanılmıştır.
( )	Fazlalık olarak görülen kelimelerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenâr/Çıkmaları göstermek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Yaprak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
... (12 satırlık yer boş)...	Boş satır sayısını göstermek için kullanılmıştır
ʿ	Gerekli durumlarda ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʾ	Gerekli durumlarda hemze (i) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel adlarda kesme işareti (') için kullanılmıştır.

Metin

[Altıncı Cilt]

[1b] *Elhamdülillâhi ale'l-âye ve sallâllâhu alâ seyyidi hayrü'l-beriyye. Evvelâ ulular ulusu ol Çalap Tanrı Ta'âlâ'ya bilâ-aded hamd [ü] senâ olsun. Ol sertâc-ı sâhib-i mi'râc yalavac Resûl-i mübîne durûd-ı bî-add salât [u] selâm olsun kim ol hazrete ve ümmetine âyet-i sûre-i (---)nass-ı kâtı'ı üzre gazâ fermân olunup bu abd-i kemter dahi gazâya tâlib [ü] râğıb olup,*

Sene 1071 mâh-ı Zilka'desi gurresinde Tımışvar sahrâsından Erdel gazâsına teveccüh edüp seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ'ları ve şehr-i mu'azzama ve deşt [ü] hâmûnları ayân u beyân eder

Evvelâ Budin vezîri İsmâ'îl Paşa eyâleti askeriyle çarkacı olup Melek Ahmed Paşa efendimiz Rûmeli askeriyle gerüde dümdâr ta'yîn olunup çarkacı talî'a-i asker olup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânların tuğları kalkup gitdiler. Ertesi gün Serdâr Ali Paşa Tımışvar altından göç edüp,

Menzil-i sahrâ-yı Jebel: Re'âyâsı cümle Eflak'dır. Bu menzilde Siyâvuş Paşa birâderi Sarı Hüseyin Paşa dahi İsmâ'îl Paşa ile çarkacı ta'yîn olundu, zîrâ küffâr Seydî'nin şehîd olduğun istimâ' edüp küffâr tarafından mûhîş haberler geldi. Andan

Menzil-i Ordu cisri: Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i Sersik: Re'âyâsı cümle Eflak kefereleridir ve üç yüz hâneli ma'mûr ze'âmet köyüdür kim bu da bir sahrâ-yı azîme vâkı' olmuşdur. Bunda olan erik kadar göğem bir diyârda yokdur. Andan 5 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Lugoş

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân asrında Erdel Kralı Betlen Gabordur. Sene (---) Murâd Hân-ı Sâlis asrında Ulama Paşa feth edüp yine küffâr istîlâ etdikde dest-i küffârda (---) sene kalıp âhir-i kâr sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' fethidir, be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa. Hâlâ Tımışvar eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 300.000 akçedir. Ze'âmeti 12 ve tîmârı 300'dür. Alaybeği ve çeribaşı vardır. Beği'nin askeriyle cümle bin aded asker olur. Ve yüz elli akçe kazâdır, ammâ dahi nâhiyeleri tahrîr olunmadı, zîrâ yeni feth olmuş bir dâr-ı diyârdır ve üç oda yeniçeri çorbacıları ve bir oda topçu ve bir oda cebeci ve kal'a dizdârı ve altı yüz aded merdüm-i hisârı ve kethudâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Eşkâl-i kal'ası: Bir vâsi' fezâda nehr-i Jebel kenârında şekl-i murabba' bir palanka kal'adır. Etrâfında handakı leb-ber-leb nehr-i Jebel'dir. Bu nehir, Erdel'in Demirkapu dağlarından cem' olup nehr-i Tımış'a mahlût olur bir ayn-ı sağîredir.

Ve kal'anın bir kapusu var. Ve handağı üzre bir musanna' asma cisri var. Her gece cisri kaldırırlar.

Ve derûn-ı kal‘ada cümle üç yüz Macar evleri var, kimi saz ve kimi tahta örtülüdür.

Bu kal‘a yeni feth olmağile dahi câmi‘ ve hân u hammâm ve dükkânlar yok idi, ammâ iç kal‘ası şekl-i murabba‘ kârgîr binâ bir küçük kal‘adır. Bunun dahi başka handakı vardır. Ve cânib-i şarka nâzır bir ağaç kanatlı kapusu var bunun dahi handağı üzre asma cisri var. Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası sâfî bâğlı mahsûllü yerlerdir. Ve cümle re‘âyâları Eflakân'dır.

Memdûhâtından eriği ve elması ve beyâz kebesi meşhûrdur. Ve cümle re‘âyâsı Varat kulu aklâmıdır. Ve on yük akçesi Mekke ve Medîne'ye vakf olunmuşdur kim Ravza-i Mutahhara tarafından her sene Kızlar Ağası âdemi gelüp on yük akçeyi Tımışvar defterdârından alup gider, hayrât-ı azîme oldu. Andan kalkıp 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Redvar

Bu dahi sene (---) de Köpürlü fethidir. Lugoş sancağı hükmünde nehr-i Tımış kenârında dağlar içinde şekl-i murabba‘ bir ağaç palankadır. Dizdârı ve neferâtları vardır. Yeni feth olmağile imâreti yokdur. Andan cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kûh-ı Laboş, ya‘nî kal‘a-i Şebeş

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bunun dahi bânîsi Betlen Gabor kraldır. Sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed fermânıyla Köpürlü vezîr ile Seydî Ahmed Paşa fethidir.

Tımışvar eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 300.000 akçedir ve ze‘âmeti 15 ve tîmârı 305, alaybeği ve gayri iş erleri vardır. Cümle askeri bin aded âdemlerdir ve yüz elli akçe nev peydâ kazâdır. Ve kal‘a dizdârı ve beş yüz neferâtı ve üç oda kapukulu ve topçu ve cebecileri ve subaşı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc ağası var, bunun dahi harâcından on yük akçe Medîne'ye surre gider. Cümle re‘âyâsı Eflak'dır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Tımış kenârında Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cirmi dâ’iren-mâdâr 400 adımdır, ta‘mîr olurken mi‘mârbaşı nakletdi. İki kapusu var handakı alçakdır. Derûn-ı hisârda cümle 200 aded tahta örtülü Macar evleridir. Ancak bir câmi‘i var, Defterdâr İbrâhim Paşa'nındır, ammâ gâyet mahallinde binâ olunup cemâ‘at-i kesîreli ve kiremitli ve bir serâmed minâreli câmi‘-i zîbâdır. kapusu üzre târîhi budur:

Gûş eden evsâfını Zârî dedi târîhini,
Kıble-i ebvâb-ı hâcet câmi‘-i zîbâ makâm.
Sene (---)

Ve bu sûrun tâ ortasında Şeddâdî binâ bir şekl-i muhammes sa‘b ve metîn iç kal‘ası var, dizdârdan gayri birisi yokdur. Mâl-â-mâl cebehâne ve musanna‘ altın gibi mücellâ Macar-ı füccâr topları ve bu iç kal‘anın ancak şimâline nâzır bir küçük kapusu var. Göle kal‘asının iç kal‘ası gibi bunun dahi kapusuna otuz ayak taş nerdübân ile çıkılır bâb-ı âlîdir. Üstündeki bacalardan aşağı taş atacak baca delikleri ve kapunun yemîn ü yesârında mazgal delikleri ile ârâste olmuş gâyet metîn u muhkem kapudur, ammâ ***[2a]*** taşra varoşunda çârsû-yı bâzârı müzeyyendir. Ve âb [u] hevâsının

letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri henüz gelüp imâr olmadadırlar. Memdûhâtından eriği ve elması ve alaca at kebesi meşhûrdur. Ve yayla dibi olmağile bâğ u bâğçesi çokdur. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Desne

Sene (---) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa'nın deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile [geldiğin] bu kal‘a küffârı görüp savlet-i Âl-i Osmân'a tâkat getirmeyeceklerin bilüp kal‘ayı boş bırağup firâr etdiklerinde, içine yedi yüz aded asâkîr-i İslâm koyup Tımışvar eyâletinde Şebeş sancağı hükmünde nehr-i Tımış kenârında bir dağlık ve ormanlık içre çâr-kûşe ma‘mûr kal‘adır kim Şebeş kadısı niyâbetidir, ammâ yeniçeri odaları konmayıp ancak dizdârı ve neferâtları var, çârsû-yı bâzârı yokdur.

Bu kal‘adan 2 sâ‘at ba‘îd meks olundu. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Büyük Tabur

Bu taburu Betlen Gabor kazup Âl-i Osmân ile azîm ceng edüp münhezim olmuşlardır. Hâlâ tabur yerinde kâfirin üstühân-ı murdârları hâr [u] hâşâk içinde pâymâl-i rimâl olup yatır. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Eski Tabur

Bu mahalde Rakofçi Kral, Seydî Ahmed Paşa ile ceng etmek içün bu Eski Tabur yerin yeniden handak-ı azîm kazup cenge âmâde olup dururdu. Gâzî Seydî'nin deryâ-misâl asker ile geldiğin Rakofçi la‘în istimâ‘ edüp karârı firâra mübeddel olup licâm-ı mahabbetin Demirkapu'dan içeride çekip anda dahi havfından bir tabur-ı azîm kazdı. Ve bu mahalde sa‘âdetlü padişâhdan bir haseki ağa ile hatt-ı şerîf gelüp,

"Elbette ve elbette Erdel diyârına girüp bir yeni kral nasb edüp Kemen Yanoş kralım diyenin hakkından gelüp sene-i sâbıkalardaki hazînemi tahsîl edüp hatt-ı şerîfime amel edesin!" deyü hatt-ı şerîf geldikde Eski Tabur yerinden kalkılup 4 sâ‘atde,

Menzil-i Musik Deresi

Musik nâm su çıkar, bu Musik dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Tımış'a mahlût olur. Bu dere içre çektiğimiz bârân-ı rahmeti Hudâ bilür. Cümle asker mâldan ve cândan bîzâr olup yatacak ve duracak yerler kalmayup bârân-ı rahmet askere matar-ı la‘net oldu. Andan 5 sâ‘at yine cânib-i şarka,

Menzil-i Kınbe

Bir öz içinde bir ormanlı çemenzârda sehel güneşler olup pür rahmet olur. Ve cümle esbâblarımız ve hayme vü hargâhlarımız yâbis oldular. Bu mahalde bir Macar avreti bir çadır içre yedi nefer âdemleri katl edüp sabâhısı ol mel‘ûneyi gâzîler âteş-i Nemrûd'a yakdılar. Ve bu menzilde niçe yüz aded at arabaları kırıldı, zîrâ sa‘b yol idi. Ve bunda müşâvere olup ol gece Demirkapu'ya beş bin tüfeng-endâz yiğitler gönderilüp pusuya girdiler. Bu askerin akîblerince Tımışvar eyâleti ile Abaza Sarı Hüseyin Paşa talî‘a-i asker ta‘yîn olundu. Ve andan Çarkacı İsmâ‘îl Paşa kalkup Demirkapu'yu

gitdi ve Demirkapu'yı mülk etdiği haberi gelüp asker tâze cân buldu. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kûh-ı vilâyet-i Erdelistân-ı Macaristân, ya‘nî Demirkapu-yı kûhistân [u] çengelistân

Bu Demirkapu nâmıyla müte‘âref olan zemîn kûh [u] çengelistân eyle bir kûhistân-ı dırahtistândır kim rûy-ı arzda misli yok bir sedd-i sedîd ve bir bâb-ı hadîd idi,

Be-kavli müverrihân-ı Macar: Bu mahalde İskender-i Zülkarneyn üç kat demir kapular inşâ edüp bu mahalden cânib-i cenûba dörd konak yer dağlar içre tâ nehr-i Tuna Demirkapusuna varınca üç kat dîvâr-ı rasîf ve üç kat handak-ı amîk ve nazîf kazmışdır. Hâlâ handaklarının ve esâs-ı rasîfleri âşikâre durur. Ve bu Demirkapu'dan cânib-i şimâle yigirmi konak yer dağlar içre tâ nehr-i Tise'ye varınca yine üç kat dîvâr ve hafrlar kazmış, anda dahi cümle âsâr-ı binâlar nümâyândır.

Bu hisâb üzre diyâr-ı Erdel'in garbî ve cenûbî tarafların sûr içine alup diyâr-ı Ungurus ile diyâr-ı Erdel'e hudûd vaz‘ etdiği mahalde bu Demirkapu vâkı‘ olmuşdur, ammâ mürûr-ı eyyâm ile bâblardan eser yok, ammâ esâs-ı binâlarından sedd-i İskender-vâr âsâr-ı binâlar vardır.

Hikmet-i Hudâ bu Demirkapu dağları evce berâber kûh-ı bâlâlardır kim üç aylık yol Erdel diyârının dörd bölük olan Hayduşak diyârın ve Erdel diyârın ve Saz diyârın ve Seykel diyârın ihâta etmiş dağlardır kim ancak şâhrâh-ı Erdel'e girmeğe dörd yol vardır. Biri cânib-i garbda Osmânlı tarafında bu Demirkapu, ulu yoldur.

Biri cânib-i şimâlde Tise kenârında Orta Macar'a girecek Namin yoludur.

Biri de cânib-i şark ile şimâle meyyâl Seykel vilâyetinden Leh vilâyetine girecek Seykel yoludur.

Ve dördüncüsü cânib-i kıblede Eflak vilâyetine girecek kal‘a-i ***[2b]*** Praşo yoludur.

Bu diyâr-ı Erdel'e bu dörd aded yoldan gayri şâhrâh yollar yokdur. Cümle etrâfın bu Demirkapu dağları ihâta etmiş sengistân ve kûhistân dağlardır. Anıniçün gâhîce bu Erdel küffârı Âl-i Osmân'a isyân [u] tuğyân eder. Ve bu Demirkapu'nun batı tarafları Tımışvar ve Göle vilâyetleridir ve şimâl tarafı henüz feth olmuş Yanova ve Varat kal‘aları taraflarıdır. Ve maşrık ve kıble cânibleri cümle Erdel vilâyetleridir dahi kıble ve cenûb tarafların diyâr-ı Erdel'in Eflak ve Boğdan vilâyetleri ihâta edüp anlar da nehr-i Tuna kenârına vâkı‘ olup hudûdları nehr-i Tuna'dır kim Eflak ve Boğdan'ın cânib-i şimâli ve yıldızı ve garbîsi Erdel vilâyetleri olmuş olur, ammâ diyâr-ı Erdel azîm vilâyetdir. *İnşâ’allâhu Ta‘âlâ* alâ kadri'l-imkân manzûrum olduğu üzre tahrîr olunur ve *bihi-müste‘ân.*

Evvelâ bu Demirkapu'da cemî‘i asâkir-i İslâm ile dağlar ve ormanlar içre iki gün meks olunup üç bin iki yüz araba ve bu kadar bin seyishâne ve bârhâne develeri güc ile ubûr edüp andan cânib-i maşrıka yokuş aşağı 5 sâ‘atde nüzûl edüp dıraht-ı azîmler temâşâ ederek diyâr-ı Erdel'e kadem basup,

Menzil-i Kuru Kilise

Bu mahalde bir deyr-i azîm var idi. Mukaddemâ Seydî Paşa ile bu mahalle geldikde bu deyri ıhrâk

bi'n-nâr edüp hâlâ harâb idi.

Bu sahrâda cümle asker-i İslâm ile cenâhat tınâb tınâba konulup cümle mîr-i mîrânlara karavullar fermân olunup şeb [ü] rûz cümle guzât pür-silâh âmâde durmağa başlandı. Andan nîm sâ‘at bir sahrâ-yı bî-pâyân içre gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Hasek

Serhad gâzîleri Haçek ve Hasek derler. Bu sahrâ-yı çemenzârda bir ordu-yı İslâm kurulmuşdur kim,

"Bir pâdişâh-ı cem-cenâb böyle asâkir-i bî-hisâb ile konulmamışdır ve misli sebkat etmemişdir" deyü serhad gâzîleri nakl etdiler.

Ve bu sahrâda on gün meks olunmağa nâdîler nidâ edüp yine karavullar azîm vezni üzre tenbîh ü te’kîd olundu. Zîrâ Kemen Yanoş kralın hareketi haberi alındı, ammâ ne çâre dahi Tatar askeri gelmedi ve Seydî Paşa olmadığından askerin yüzü gülmedi. Hattâ bu sahrâda Seydî Ahmed Paşa ile Budin ve Eğre ve Tımışvar ve Kanije ve Sirem ve Semendire askerleriyle sene (---) târîhinde Rakofçi kralın seksen yedi bin askerin bu sahrâda bozup kırup esîr etdiğimiz mahaldir kim asker-i İslâm hâlâ ceng mahallinde meks edüp ordu-yı İslâm içinde on yerde kubbe-misâl küffâr kelleleri gülleler-misâl püşte püşte yığılmışdır.

Hulâsa-i kelâm ceng-i azîm olmuşdur. Ve cümle müverrihler bu cengi hakîkati üzre yazmışdır. Hak Ta‘âlâ da bu sene-i mübârekede eyle bir savaş-ı perhâş olmağı müyesser ede, *âmîn*.

Zîrâ Seydî cenginde seksen yedi bin Nemse ve Macar ve İslavin ve Korol ve Leh ve Çeh kâfirlerin ol şiddet-i şitâ[d]a bu sahrâ içre beyâz kar üzre küffârın kızıl kanların on iki bin yiğit ile dökmüşüzdür. Ve kral-ı la‘în Rakofçi üç yüz aded küffâr ile mecrûhan firâr edüp gitmişdir. Eğer bu Seydî gazâsın mufassalan tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur, ammâ hâlâ asker-i İslâm ile bu sahrâda otururken elli bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adüv-şikâr altı kerre yüz bin güzîde ağırmak kazaklanmış ve kazılanmış atları [ile] yalı ağası olan Şâh Polad Ağa gelüp serdâr-ı mu‘azzamdan hil‘at-i fâhireler geyüp Çarkacı İsmâ‘îl Paşa'dan bir sâ‘at ileri meks edüp ol gün ordu-yı İslâm ganîmet oldu. Ve ol ân yalı ağasına fermân gidüp Kemen Yanoş kral taburundan haber alup diller getirmeğe me’mûr olup kırk bin askerle ol ân ılgar edüp tabura gitdiler. Ve yine ol gün Cerrâh Kâsım Paşa Kemen Yanoş kralın taburu keferelerinden on aded dil kâfirler gelüp huzûr-ı serdârda söyledüp ba‘de'l-haber serâperde önünde cellâd-ı felek kellelerin galtân eyledi.

Bu hakîrin ibtidâ bu gazâda çeteye gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ bu sahrâ-yı Haçek'den Budin gâzîleriyle cânib-i garba dağlar içre girüp Desne dereleri içre ve Desne dağları üzre bir gün bir gece seğirdüp dere ve depe ve dağ u rağ u bâğ ve yakın u ırağ gezerek Desne dağları bir becene-i azîme, ya‘nî bir sarp kırıntılık içinde cem‘ olmuş kâfirlere râst gelüp üç yerden üç bin yiğit ile "Allâh!" deyüp koyulduk, ammâ yüz bin renc [ü] anâ ile hamd-i Hudâ beceneyi feth edüp yüz yigirmi bir esîr ve bu kadar kelle ve bu kadar mâl-ı ganâ’im kelepürler alup sâlimîn ü gânimîn bir gün bir gecede Desne derelerin ubûr edüp sahrâlara çıkup dördüncü gün Hasek

sahrâsında ordu-yı İslâm'a vâsıl olup esîrleri ve mâl-ı ganâ'imlerimiz fürûht ederken hikmet-i Hudâ Serasker Ali Paşa bu ganîmet ile geldiğimizi istimâ' edüp herkes çeteye gidüp ***[3a]*** ordu-yı İslâm boş kalır mülâhazasıyla "Çete memnû'dur!" deyü dellâllar nidâ edüp,

"Bu gelen cebeciler cümle esîrleri sâhiblerine teslîm edüp müjdelerin alsınlar yohsa pâdişâh başıyçün cebecileri kırarım!" deyüp üzerimize mübâşir çavuşlar koşup Haçek sahrâsının kıble tarafında nîm sâ'at ba'îd kal'a-i Kolçvar meydânına esîrleri teslîm etmeğe refîklerimizle giderken merhûm Seydî Ahmed Paşa'ya yüz bin rahmet ve bu serdâra sadlek la'net okuyarak kal'a-i Kolçvar dibine vardık.

Evsâf-ı kal'a-i Kolçvar

Evvel ve âhir Erdel kralları hükmünde olup dest-i Âl-i Osmân'a aslâ girmemişdir ve Seydî Paşa'dan gayri bu diyâra bir vezîr gelmemişdir. Lâkin bu kal'a Zolomioğlu'nun irs ile intikâl eden mülküdür kim bin kadar askere mâlikdir. Kal'ası Kolçvar yaylası deresinin içinde nehr-i Kolçvar kenârında bir yalçın kaya üzre evce berâber Şeddâdî ve şekl-i muhammes kal'a-i metîndir. Haçek sahrâsına nâzır bir kapusu ve on bir kulleli şirîn kal'adır, ammâ havâlesi çokdur, lâkin her cânibi uçurum olmağile yanına varılmaz. Ve havâlesi olan dağların ardları kıble cânibi cümle Eflak vilâyetidir. Ve bu kal'anın aşağı dere içinde bâğlı ve bâğçeli bir varoş-ı meresî(?) içre musanna' kenîseleri ve deresinde gûnâ-gûn mâhîleri var. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri meşhûrdur.

Ve bu kal'a kapudanı itâ'at edüp serdâra hedâyâlarıyla vardığından cümle esîrlerimiz defter ile bu kapudana teslîm olunup,

"Bire üç kîse müjde-i esîr" deyü verüp üç bin yiğide yirmişer guruş gazâ mâlı değüp,

"Fi'l-bereke" deyüp kapudandan dahi niçe gûne hedâyâlar alup tekrâr ordu-yı İslâm'a avdet olundu.

Ol gün sene 1071 mâh-ı Zilka'de'sinin on sekizinci cum'a gün (Erdel) Erdel memleketi kâfirlerin cümle mutî' etmek içün cümle Tatar askeri kalkup bir sâ'at ileri gitmek fermân olundu.

Ve Budin askeriyle İsmâ'îl Paşa çarkacı ve Çatalbaş Paşa dündâr fermân olunup derhâl nefîr-i rıhletler çalınup Cerrâh Kâsım Paşa tuğlar ile konakçı olup ol güne gelince Hasek sahrâsında on gün meks olunmuşdu. Andan Hasek sahrâsının maşrık tarafına 2 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Seyk

Erdel kralları hükmündedir, ammâ Solom Gargor Batori mülküdür kim Yanova beği (kral) olan Barçay kraldır. Kal'a-i Seyk lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Kal'ası nehr-i Lena kenârında evce berâber bir küçük taş binâ ve içinde ancak on hânesi ve bir küçük kenîsesi var, ammâ aşağı sahrâda Barçay kralın bir musanna' sarâyı var idi kim resm ü tarh u tarzı nakş-ı bûkalemûn-ı cihân-pesend idi. Asâkir-i İslâm bu sarâyı âteşe urup cümle der [ü] dîvârları âteş-i Nemrûd içinde kaldığın kal'a kapudanı görüp vâfir hedâyâlar ile seraskere gelüp itâ'at etdi. Andan kalkup Lena boğazın aşup,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Küçük Şamos: Sâhilinde Kosvar sahrâsında meks olundu ve ol gün, "Asker-i İslâm ganîmet olsun" deyü "Kol kol çeteciler gitsin" deyü fermân olundukda hemân hakîr fursat ganîmetdir, ol sâ‘at elli aded pür-silâh yiğitler ile batı tarafında dağlar içre beş sâ‘at gezüp aslâ ganîmet bulamayup ancak bir Eflak keferesi dil dutup kulağın yay kirişi tuncuyla kısdırup ol kadar îzâ ve işkence etdik aslâ mâl-ı ganâ’im demedi. Biz dahi kellesin kesüp yine ol gün tehî-dest serserî gezüp ordu-yı İslâm'a dâhil olduk.

Yine ol gece yüz piyâde yiğit tüfeng-endâz ve yüz cürd atlı pür-silâh şehbâz bir yere cem‘ {olup} yine mağrib cânibine bir gün bir gece gidüp bir sengistân dağlarda mağâralar içine kırk elli pâre köyün kâfirleri kapanmışlar. Bir hayli ceng-i azîm etdik. Sarp kayalar olmağile bir vech ile zafer mümkün olmayup biz dahi fâriğü'l-bâl olup gerü avdet etdikde aşağı derelerdeki hayvânâtlara tama‘ etmeyüp cümlemiz ale'l-ittifâk Şebevar deresiyle gerüye gelirken üç bin kadar semîn sığırlar ganîmet alup 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şebevar, ya‘nî şehr-i Pisanvar

Erdel kralları mülküdür. Kal‘ası bir dere ağzında havâleli şekl-i murabba‘ ve on bir kulleli sa‘b u metîn bir Şeddâdî taş binâ hisâr-ı ra‘nâdır. Ve maşrık cânibine iki kapusu ve içinde cümle topları ve cebehânesi mükellef ve mükemmel iken gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm sadâsı havfından ***[3b]*** kal‘a içre cümle mâl [ü] menâllerin bırağup ancak evlâd [u] ensâblarıyla dağlara ve sa‘b mağâralara firâr etmişler. Biz dahi iki yüz yiğit cür’et edüp âheste reviş kal‘a içine girdik. Aslâ âdem ve âdemî-zâd yok.

Hemân zî-kıymet olan eşyâları alup kal‘ayı âteşe urup taşrasındaki Pisan şehrine girüp anda dahi yahşı tuhef eşyâları alırken azamet-i Hudâ kal‘anın topları cümle âteşden kızup cânib-i erba‘aya ve bize ol kadar top ber-havâ etdi kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘dehu bu şehr-i bâğ-ı İrem-i Pisan'ı dahi âteşe urup şehrin bâğlarından taşra giderken bir kefere dil dutup;

"Bu kal‘a halkı nereye gitdi?" deyü su’âl etdikde,

"İşte bu cânibdeki sarp dağlara hâlâ gidiyorlar" dedikde derhâl ol kâfiri dest-ber-kafâ bağlayup bir ata bindirüp licâmın bir gulâm eline verüp tekrâr mağrib tarafına dağlar içre beş sâ‘at kâfirlerin ardın kovup giderken hikmet-i Hudâ ol mahalde yüz mikdârı Tatar-ı sabâ-reftâra râst geldik. Anlar ile pây-berâber olmak üzre kavl [ü] karâr edüp hakîr "Fâtiha" dedim.

Ba‘de't-tilâvet-i Fâtiha piyâdelerimizi Tatarların boş atlarına bindirüp üç yüz süvârî bahâdır olup ol gün seğirdüp dağ içinde on sekiz aded münakkaş ve billûr câmlı hınto arabalar ile üç yüz mikdârı Macar-ı füccâr kaçarken yetişüp bir ağızdan "Allâh Allâh" deyüp kılıç urduk. Ve beş sâ‘at kâmil ceng edüp on sekiz hıntovu ikişer atlarıyla ve içinde olan kırk aded pâk ve pâkîze duhter-i nâ-şükefte-i nâçîze pençe-i âfitâb-ı mehtâb kızları ve pençe-i âfitâb gulâmları ve pençe-i nâziş-i dûşiz avretleri ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle cümle yüz otuz bir aded esîrleri dest-ber-kafâ bağlayup kimisi ağlayup kimi ciğer dâğlayup "Zanca Türk" deyerek elleri cenge kâsır kâfirlerin birkaçların kelle ve paça edüp

niçesi dağlara firâr edüp anlara ığmâz-ı ayn edüp halâs oldular. Ve bizden ancak bir âdem şehîd olup arabaya koduk. Ve iki âdem dahi mecrûh olup cengden halâs olup selâmet tarafına sâlimîn ü gânimîn gelirken cânib-i erba‘adan sekiz yüz sığır ve altı yüz koyun sürüp yetmiş aded ganîmet atlara Tata[r] gâzîlerimiz ve bazı kefere esîrlerimiz bindirüp ol gece yürüyüp nısfu'l-leylde,

Menzil-i Serbâz deresi

Bir dar boğazdır kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ol gece cümle arabaları tabur çatup cümle esîrleri muhkem bağlayup ve cânib-i erba‘aya karavullar koyup üç yüz yiğitden bir kişi eksik sabâha dak bîdâr âmâde durup cümle hayvânları da zabt [u] rabt edüp ale's-sabâh on dörd sâ‘at giderken yüz bin renc [ü] anâ ve havf u haşyet çekerek Pisan dağın aşup nâçâr Jidvar kal‘ası önünde yatdık.

Evsâf-ı kal‘a-i Jidvar

Bu diyârda "var" lafzı kal‘a demekdir, ammâ Jidvar lisân-ı Macar'da (---) (---) (---) demekdir. Bu kal‘a evvel [ve] âhir Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Kemen Yanoş-ı la‘în kralın milkidir. Bir sık dağlık ve ormanlık içinde bir sa‘b kaya üzre üç tabyalı bir taş şîrîn küçük kal‘adır. Dibinden nehr-i Jidvar akup maşrık cânibine gidüp nehr-i Şamos'a mahlût olur ve kal‘aya yakın bir dar ağaçlık içinde pusu edüp karavullar ile bîdâr âmâde durduk. Sabâh olunca ince karavulumuz ileri gönderüp biz dahi bir sâ‘at gidüp hemân karavullarımız çıka gelüp,

"Bire meded küffâr boğazın ağzın almış ve azîm ağaçları kırıntılar dökmüş. Sol tarafda pür-silâh olup dururlar" dedikde biz dahi Tatar gâzîlerimizle bir yere cem‘ olup müşâvere edüp elimizde olan esîrlerin elleri kılıca yapışmağa kâdir olanları ân-ı vâhidde kılıçdan geçirdik. Ve cümle sığır ve koyunları sıyırup saldık. Ve cümle arabaları tabur gibi ederek kâfir bizi beklediği Bortin boğazı nâm mahalle varup tekrâr müşâvere edüp küffâr aşağı boğazı beklerken yüz aded tüfeng-endâz yiğitlerimiz dağdan kâfirlerin üzerlerine bir yaylım kurşum yağdırdıkları gibi bizler dahi Tatarlar ile iki yüz yiğit dere içinden "Allâh" deyüp koyuldukda hamd-i Hudâ küffârı boğaz ağzından koparup atlıların atlımız, piyâdelerin piyâdelerimiz kıra kıra ol ân yüz kelle ve iki yüz Macar ve iki avret esîr edüp mukaddemâ kırdığımız(ın) esîrlerin ivazın Hudâ-yı Barî yârî olup bu kadar mâl-ı ganâ’im alup bırakdığımız sığırları dahi çözüp {ve esîrleri alup} ***[4a]*** hamd-i ilâh esîrlikden halâs olup serserî giderken on iki aded esîr Macarlarımız eydir:

"Biz sizi taburunuza sâlimîn ü gânimîn kolay yoldan götürelim, bizi âzâd eder misiz?" dediklerinde biz dahi yemîn edüp,

"Âzâd edelim" deyü ellerin bağlayup anlara i‘timâd edüp kulağız etdik.

Hakîkatü'l-hâl Seydî Paşa zamânı iki kerre diyâr-ı Erdel'e girmişdik, ammâ bu mahalleri görmemişdik ve hâlâ refîklerimizde de görmüş yok. Tatarlarsa evlâ bi't-tarîk Erdel'e girdikleri yok. Hemân bu kâfirlerin ardlarına düşüp ol gün "Bire bire Hay!" deyüp 13 sâ‘at yürüyüp bu kadar koyun sığır kalup,

Menzil-i Şiçe deresi

İki cânibi evc-i âsumâna berâber dağlar içinde nehr-i Şiçova akup iki konakda Deve kal‘ası kurbunda nehr-i azîm Moriş'e mahlût olur. Hele ol gece basîret üzre olup ol derede yatdık.

Ba‘dehu ale's-sabâh ol dere içre akan nehr-i Şiçova'yı yüz on üç kerre ubûr ederek cânımızdan bîzâr olduk. Ve elli yerde samakov, ya‘nî demir ma‘denleri kârhâneleri geçdik. Ve eniş ve yokuş ve kaya ve sular geçmeden dahi niçe sığır ve koyunlar kaldı. Ve iki araba dağdan uçup pâre pâre oldu. Ve altı aded esîrlerimiz öldü. Ve mukaddemâ arabada olan şehîdimiz şişüp koktu. Ve bu derenin iki cânibi evce berâber kayalar üzre şâhin ve ispiri ve zağanos yuvaları var. Hudâ hakkıyçün bu âna gelince yigirmi bir yıl seyâhatimde böyle mahûf u muhâtara ve bî-amân dere görmedim. Hattâ bu dere içre kâmil on iki sâ‘at gitdik, aslâ selâmetden bir iz yok.

Âhir-i kâr cümlemiz cân-ı azîzlerimizden bîzâr olup selâmetden me’yûs olup kulavuz olan kâfirlere,

"Bire mel‘ûn, bizi böyle bî-amân dereye niçün getirdin?" dedikde,

"Gayri boğazlarda kazâ kâfirleri bağlar, ammâ bu Şiçe deresi bî-amân olmağile bunda kazâ olmaz!" deyü tesellî verdi.

El-hâsıl bu sevdâ ile bu dere içre sekiz sâ‘at dahi cânib-i kıbleye gidüp nısfu'l-leyl olunca bu Şiçe deresi ağzında,

Evsâf-ı kal‘a-i Şiçevar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsini esîrânımız dahi bilmediler, ammâ Erdel'e tâbi‘dir, ammâ Nemse çâsârından içinde 500 yüz asker-i menhûs vardır, lâkin Seydî Ahmed Paşa katl etdiği Rakofçi kralın milki idi mürd olup anasına kaldı. Kal‘ası Şiçe deresi ağzında bir vâsi‘ (dir) yerde şekl-i müdevver taş binâ beş tabyalı bir hısn-ı hasîn sûr-ı ra‘nâdır. Ve nehr-i Şiçe handakı içinden cereyân edüp deryâ-misâl handakı nısfu'l-leylde cemî‘i der [ü] dîvârın meş‘aller ile çerâğân edüp handak içi münevver olup cümle küffâr derûn-ı hisârdan "Yajuj, Yajuj" deyü nigehbânlık edüp feryâd edüp kal‘a beklerlerdi. Biz dahi ol mahalde tarpadak kal‘a dibine vara düşdük.

Hemân cümlemizin akılları perîşân olup necâtdan el çeküp âlem-i hayretde kaldık. Hemân ân arabalar içinde ve taşrada olan esîrlerimiz bir ağızdan feryâd etdiler. Hemân cümlemizin akılları başımıza gelüp bildik ki neye uğradık hemân hemân cümle mâl-ı ganâ’imden geçüp feryâd eden esîrlere derhâl bir sâtûr-ı Muhammedî urup bizi ol mahalle getiren kâfirlerin kellelerin dahi kesüp feryâd [ü] figânlar dahi kesildi.

"Âyâ hâl-i pür-melâl neye müncer ola?" derken esîrin biri eydir,

"İşte sizin askeriniz bu mahalle yakındır. Beni âzâd edin sizi selâmet ile götüreyim. Eğer eylemezsem bunlar gibi beni katl edin" dedi,

"Lâkin ol benim götürecek yolumdan bu arabalar gitmez, ammâ pek yakın götürürüm" dedikde yemîn edüp kulağız edüp fi'l-hâl on altı arabaların içlerinde olan mâl-ı ganâ’imleri ve kızları ve oğlanları

arabaların atlarına tahmîl edüp niçesin Tatar atlarına bindirüp koyunları bırağup cümle sığırları sürüp birez salt ve sebükvâr olup tekrâr ol Şiçe deresi içre nîm sâ‘at gidüp kıble tarafına bir yalçın kayaya çıkup üstü sarp ağaçlık, ol gece nısfında gide gide bir azîm âteş gördük,

"Âyâ bu nedir?" deyü esîrden su’âl [etdik].

"Sazvaroş şehridir. İşte sizin asker âteşe bu şehri urmuşlar, ammâ ol şehre iki günde varılır" dedi.

Bizim dahi cânımız rahat olup gerüde kalan mezkûr ***[4b]*** Şiçevar kal‘ası bizim esîrleri kırdığımız duyup ol gece sabâha dak bin pâre topdan ziyâde atup yer ve gök inil inil inledi.

El-hâsıl cânib-i erba‘amız bize cehennem dereleri oldu. Ol gece **nehr-i Keşt** kenârına vardık.

Bu nehir Pisan dağlarından gelüp mezkûr Şiçevar kal‘asının handakı içinde nehr-i Şiçe'ye mahlût olup andan aşağı nehr-i Moriş'e munsabb olurlar. Hele ol gece bu nehri yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp sabâha dak yürüyüp hamd-i Hudâ asker-i İslâm'ın şâhrâhına çıkup ba‘zı çeteci askerine râst gelüp Deve kal‘ası dibinde asker-i İslâm'a sâlimîn ü gânimîn vâsıl olduk.

Mukaddemâ üç bin aded sığır ve koyunları orduya göndermişdik, anlar doğru yollar ile bir günde ordu-yı İslâm'a gelüp dâhil olup cümle devâbbâtları bin guruşa fürûht edüp mâlını hâzır bulduk.

Ba‘dehu bizim getirdiğimiz cümle esîrleri ve mâl-ı ganâ’imleri mezâd-ı sultânîde fürûht edüp cümle yedi kîse mâl olup cümle refîklerimizle ve sonra refîk olan Tatarlar ile kardaş gibice pây-berâber üleşüp ancak hakîre kırk guruş ve bir gulâm düştü.

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ hisâr-ı üstüvâr Devevar

Sene (---) târîhinde Varat kal‘ası fethine giderken Façatlı Ali Ağa karındaşlığı Lâfîzâde'yi esîrlikten halâs etmeğe bu Deve kal‘asına gelüp bir gece kapudanında mihmân olup bu Deve kal‘ası evsâfı tahrîr olunmuşdu, ammâ şimdi Serdâr Ali Paşa'ya kapudanı itâ‘at edüp hedâyâlar ile gelüp buluşdu. Ve asker-i İslâm vâfir bey‘ ü şirâlar edüp âsûde-hâl olundu. Andan kalkup cânib-i şimâle bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sazvaroş

Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Saz Macarı kavmi hükmündedir. İçinde Nemse çâsârı tarafından asker olmak ile itâ‘at etmeyüp kal‘ayı hâlî bırağup kal‘ası ve şehri ıhrâk olundu, ammâ kal‘ası bir dağ dibinde havâleli şekl-i müdevver bir kal‘a-i ra‘nâ idi. Ve handakı mâl-â-mâl su idi. Ve bir varoş-ı azîmi var idi kim gûnâ-gûn sarâylar ve hân ve kiliseler ile ârâste ve bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ile pîrâste bir şehr-i şîrîn iken ıhrâk bi'n-nâr olurken ol kadar mâl-ı ganâ’im ve zahâ’irler bulundu kim asâkir-i İslâm sîr-i muğtenim oldular. Bunda dahi dağlarda ve bâğlarda üç yüz yiğit ile esîr ve mâl-ı ganâ’imler çıkarup ordu-yı İslâm'da fürûht edüp üç yüz yiğit ile üçer guruş hissemend olup çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’id hebâya gitdi.

Bu kal‘adan ertesi gün kalkup cânib-i şimâle 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Vinçazvar

Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ Rakofçi la‘în mürdün milki olmak ile içinde bin mikdârı cengâver-i Nemse aslâ itâ‘at etmeyüp beş yüz mikdârı top atdı ve yanına asker-i İslâm ile varılmak muhâl oldu. Ne çâre serasker ise diyâr-ı Erdel'de kal‘a muhâsara edüp top-ı kûp ile kal‘alar döğmeğe me’mûr değil, ancak bir kral nasb edüp üç yıllık hazîne tahsîline me’mûrdur.

Bu kal‘a-i Vinçaz ise nehr-i Moriş'in karşu tarafında evc-i semâya berâber bir topraklı kûh-ı bâlâ sırtında bir Şeddâdî sengîn-bünyâd bir kal‘a-i Şeddâd'dır. Ve cânib-i erba‘ası dereli ve depeli ufacık dağlardır. Ve nehr-i Moriş'in beri cânibinde cisir başında bir varoş-ı azîmi var. Ve mu‘azzam kiliseler ile evleri ve hân ve çârsû-yı bâzâr ile müzeyyen şehr-i ma‘mûr iken bir gece Tatar-ı sabâ-reftâr askeri bu şehrin cümle âdemlerin esîr edüp ol kadar mâl-ı firâvân ve ol mikdâr zahâ’ir-i bî-pâyân alup şehri âteşe urup harâb u yebâb ve hayvânâtları kebâb ve hâneleri türâb oldu.

Bu böyle bir şehr-i vâsi‘ idi kim Erdel kralları bilâ-teşbîh tahta culûs etse Erdel'in dörd bölük kefereleri cem‘ olup bu şehirde krallardan bî‘at ve teba‘iyyet ve bid‘at ederlerdi. Zu‘m-ı bâtıllarınca,

"Betlen Gabor kral ve Hûşenk Şâh oğlu Macar İsvan ve Menûçehr oğlu Macar Duşak, ya‘nî cedd-i kavm-i Hayduşak bu şehirde yatır" deyü bu şehire i‘tibâr ederlerdi, ammâ asâkir-i İslâm husûsan Tatar-ı adû-şikâr-ı benâm i‘tibâr [ü] i‘tizâr bilmeyüp kâfir itâ‘at etdi ise hoş, eğer mutî‘ [ü] münkâd olursa harâc-güzâr edüp afv eder.

Andan bu Vinçaz kal‘asından kalkup cânib-i şimâle giderken Tatar askeri Kemen Yanoş kral ile tabur cengi edüp on bin esîr ile ordu-yı İslâm'a dâhil olunca asker-i İslâm içre ***[5a]*** bir sürûr [u] şâdumân ve bir ganîmet-i firâvân oldu kim ta‘bîr olunmaz.

Andan kurâları yaka yıka (---) sâ‘atde nehr-i Moriş kenârına varup bir cisr-i haşebden cümle asker-i İslâm ubûr edüp kat-ender-kat alay ile cuyûş-ı müslimîn yürüyüp Belgrad'dan bir top menzili ba‘îd konuldu.

Evsâf-ı kal‘a-i Erdel Belgradı

İsmi yine lisân-ı Latince "Beyâz kal‘a" demekdir. Cümle diyârlarda dörd Belgrad vardır. Biri Tuna Belgradı ve biri Arnavud Belgradı ve biri Ustolni-Belgradı, ya‘nî ustolni "iskemle" demekdir lisân-ı Latin'de. Biri de bu kâfiristân Erdel'indeki Belgrad-ı İrem-âbâd idi.

Sene (----) târîhinde Sultân Süleymân Hân Tuna Belgrad'ın feth edüp içinde olan küffâr bir kal‘a binâ edüp dârü'l-karâr etdikleriyçün "Erdel Belgradı" deyü nâm verdiler.

Ve cemî‘i Erdel krallarının pây-ı taht-ı menhûslarıdır. Kal‘ası nehr-i Moriş kenârında bir sahrâ-yı azîme vâkı‘ (vâkı‘) olmuş şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i metîn ü müstahkemdir.

Ve beş aded tula binâ sedd-i metîn tabyası var gûyâ Varat kal‘asıdır, ammâ bunun iki kapusu var, biri cânib-i kıbleye nâzır biri taraf-ı garba manzûr. Ve kal‘ası içi sadranc nakşı şâhlar ile ârâste ve

musanna‘ kenîseler ile pîrâste olmuş idi kim ta‘bîr olunmaz idi.

Ve hân ve imâretler ve medrese ve bıtrîk ve kıssîshâneler ve çârsû-yı bâzâr ve bezzâzistân ile gâyet müzeyyen idi.

Ve kal‘anın kıble tarafında olan dîvârı üstünde sahrâya nâzır krallara mahsûs bir sarây-ı âlî-i ibret-nümâ var idi kim cemî‘i der ü dîvârları nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn ve cümle sütûnları yeşim ve harekânî ve tûtîyâ ve mermer ve somâkî ve sütûn-ı zenbûrîler ile müzeyyen idi.

Ve cümle revzenleri pirinç kafesli ve billûr ve necef ve moranlı câmlar ile müzeyyen idi. Ve ferşi Hind-pususkârîsi gibi hurde ruhâm döşenmiş taşlar ile mefrûş idi. Ve gûnâ-[gû]n tahtânî ve fevkânî şâhnişîn ve maksûrelerinde fiskiyye ve havuz ve şazrevânlarında ve fevvârelerden âb-ı rakîkler pertâb edüp gûnâ-gûn tasnîfâtlar ile müzeyyen idi.

Lâkin Âl-i Osmân askerine mukâbil olup mukâvemet edemeyeceğin bilüp böyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîni ve böyle bir müzeyyen ve mahbûb ve mergûb şehr-i metîni bırağup cümle kefereleri dağlara firâr etdiklerinde bu kal‘anın her tarafından yağmâcı asâkiri Tatar girüp zabt u rabtları mümkün olmayup ibtidâ kiliselerinin çanların çıkarup sâ’ir mâl-ı künûzların bulup hadd [ü] hasrdan bîrûn ve hisâbdan efzûn mâl-ı ganâ’imler alup böyle nâzenîn şehri âteş-i Nemrûd'a urup garîb şehir, murg-ı semender-vâr böyle ma‘mûr dâr-ı diyâr âteş içinde kalup deyyâr bir imâret kalmadı.

Ve mukaddemâ sene (---) târîhinde Yanova gazâsına Mehemmed Giray Hân bu şehire uğrayup Kazak-ı Ak askeri bu Belgrad kal‘asına sarılup altı gün yedi gece ceng-i azîm edüp âhir-i kâr kal‘ayı döğmeden fâriğ olup hân hazretleri taşra şehrin âteşe urup gitmişlerdi.

Ol zamândan berü yine varoşu Erdel kâfirleri imâr edüp ol dahi şimdi âteşe urulup berbâd oldu, ammâ bu kal‘a-i Belgrad kâfiri cenge âmâde olsalar hayli analar ağlayup ceng-i azîmler olurdu, zîrâ bu kal‘anın kıble tarafı sâfî batak ve çatakdır. *El-İyâzu billâh* fîl-i Mengerusî girse rehâ bulmayup gark olur, ammâ bu şehirin âb [u] hevâsı ve bâğ u bâğçesi latîfdir.

Ve bunda iki gün asker-i İslâm meks edüp yine Tatar askerine çapula gitmek, ya‘nî sefere gitmek fermân olunup on iki bin asker yine Kemen Yanoş kral ardına düşüp gitdiler. Hudâ hirâsların âsân ede. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Moriş : Anda olan cümle ma‘mûr kurâların ganîmetleri alınup âteşe uruldu. Andan şimâle 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Entivar

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsi Yejder ban imiş. Bu dahi Erdel kralları hükmünde, lâkin Redey İşvan oğlunun milkidir. Nehr-i Moriş kenârından ba‘îdce bir sahrâda bir kal‘a-i ra‘nâ imiş. Ve mefret manastırlar ve sarây-ı ma‘mûreler ve çârsû-yı bâzârı ve hânları ve gayri imârâtları gâyet ma‘mûr u müzeyyen imiş. Çarkacı İsmâ‘îl Paşa ile Tatar askeri ileri gidüp cümle mâl-ı erzâk-ı ganâ’imlerin alup şehri ıhrâk bi'n-nâr etmişler ancak zîr-i zemînlerde mâl ü menâl ve bâğ u

bâğçe kalup sonra varan asakir-i İslâm'a ganîmet oldu.

Andan yine taraf-ı şimâle 4 sâ‘at tirfil ve ayrık ve yonca giyâhistânları içre gidüp,

Menzil-i Bonçab: Gâyet ma‘mûr nâhiye idi. Tatar askeri Kemen Yanoş taburu ardı sıra giderken bu nâhiyeyi berbâd edüp, yigirmi bin aded esîr alup ordu-yı İslâm'a mansûr [u] muzaffer gelüp bir esîr bir guruşa fürûht olmağa başladı. Andan ***[5b]*** 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı ma‘âdin-i kadîm şehr-i Tuzda

Erdel kralına tâbi‘dir, ammâ başka emânetdir kim bir Mısır hazînesi hâsıl olur. Cümle serhadlere ve gayrı vilâyetlere tuz bu şehirden gider. Cümle kefereleri tuzculardır. Ve bunda tuz çıkan mağâraları görmeyen dünyâda bir şey-i ibret-nümâ görmüş değildir, zîrâ gâyet mahûf u muhâtara ka‘r-ı zemîne varmış her bir ma‘deni derk-i esfele ermiş çâh-ı gayyâdan nişân verir gâr-ı yetîmânlardır kim Allâh saklaya. Esîr olan ümmet-i Muhammed'i bu tuz ma‘denine korlar, aslâ halâs olmak yokdur. Ve bu mahalde tuz kayaları dağlar gibi yığılmış idi. Cümle askerin atları ve katır ve develeri ve sığır ve koyunları bu tuzları yeyüp yalayup safâlar etdiler.

Bu dâr-ı dünyâda böylece tuz ma‘deni iki yerdedir. Biri bu Erdel Tuzda'sıdır biri Eflak diyârı o kıyâsıdır. Mâ‘adâ diyârlarda göllerde ve deryâ kenârlarında tuz hâsıl olur, ammâ Hacı Bektaş-ı Velî tuzu kerâmet ile hâsıl olmuş billûr taş gibidir, ammâ bu Eflak ve Erdel tuzları fîl cüssesi kadar kayalardır, ammâ bu Erdel'in Tuzda ma‘deni kurbunda bir şehr-i azîm var idi. Bâğ u bâğçesi ve imâret [ü] âbâdânı gûyâ bâğ-ı İrem idi. Bunda bir gün meks olmağile bu şehir dahi âteş-i Nemrûd ile berbâd oldu kim zemîninde imârât [ü] âbâ[dân]dan ancak hâkister-i efkendesi kaldı.

Hakîr-i pür taksîr yine Melek Ahmed Paşa efendimizden me’zûn olup bu Tuzda şehrinden cânib-i garba elli aded pür-silâh yiğitler ile bir gün bir gece dağlar içre seğirdüp "Ha şunda ve bunda" diyerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Şolomkovar

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Biz bu kal‘ayı mesâfe-i ba‘îdeden görünce kâfir kal‘ası zann edüp dahi ileri vardık. Bir yeni minâreyi henüz bennâlar inşâ ediyorlardı. Meğer bu kal‘a bizim Âl-i Osmân'ın sene (---) târîhinde bu seraskerimiz Ali Paşa kal‘a-i Varat'ı feth edince bu kal‘a dahi amân ile feth olup zamîme-i diyâr-ı İslâm'dan olmuş ve Varat paşasının hâss-ı hümâyûnundan voyvadalığı olup nâhiye niyâbeti olmuş. Ve Varat Paşası Sinân Paşa'nın âdemleri bizi görünce gaş olup hayrân kalup,

"Âyâ bunlar kimler kim?" deyü birbirleriyle müşâvereye başlayup bildiler kim, bir alay cebeci gâzîleriyüz.

"Bire gâzîler, safâ geldiniz ve hoş geldiniz. Bire bir aydır asker-i İslâm'dan haber yokdur. Siz nereden geldiniz ve nereye gidersiz ve asker-i İslâm kandedir?" deyü su’âl etdiklerinde,

"Vallâhi biz asker-i İslâm'ı tuz çıkan Tuzda şehrinde bırağup bir gün bir gecede ılgarup bu kal‘a kâfirin zann edüp geldik. Hamd-i Hudâ diyâr-ı İslâm'a kadem basdık" dediğimizde,

"Bire cânım ol tuz çıkar şehir bu kal‘amıza altı konakdır. Siz bu kâfiristânı kırk elli yiğit ile nice geldiniz?" deyü ta‘accüb edüp vâfir ta‘zîm ü tekrîm edüp ziyâfetler edüp eyitdiler:

"Sakının kardaşlar bu nâhiyeden esîr alman ve köy yakman, siz bilirsiz!" deyü bize vâfir hedâyâlar verdiklerinde hemân,

Hakîr eyitdim: "Baka gâzîler bizler at sırtına geldikden sonra cân ve baş ile oynar bir alay garîb gâzîleriz. Bu diyâra biz gelmedik ve köylerin görmedik ve kasabaların bilmedik. Ordumuza boş gitmemek içün aç kurd koyuna salar gibi her yer ne olsa sarılup elbette şikâr alıruz. Ey imdi eyle olsa sizlerden ricâmız oldur ki bu kadar gâzîlerinizden bizimle beş on dâne şehbâz yiğitler atlanup bize şikâr alacak kâfir köylerin gösterüp sınırlarınızdan gerü dönüp geleler!" dediğimde,

Bazı yiğitler "Vallâhi ma‘kûl" deyüp on aded yiğit bizimle âmâde olmağa gitdiler, ammâ bu Şolomkovar kal‘ası ağaç palanka-i rıhtım-ı Şeddâdîdir, ammâ gâyet metîn ü müstahkemdir. İçinde bin aded güzîde bahâdır erleri ve bir câmi‘i ve yahşı cebehâneleri ve şâhâne Macar-ı füccâr topları var, gâyet mükellef ve metîn kal‘adır kim bir yayla dibine vâkı‘ olmuş sehel havâlesi var. Ol dağda bâğları var çârsû-yı bâzârı ve gayri imâretleri henüz ma‘mûr olmada idi.

Ba‘dehu bu kal‘a refîkleri gelüp bundan hâ’ib ü hâsir avdet edüp ol gün cânib-i şarka yürüyüp nehr-i Kiriş'i ubûr edüp Kiriş'in karşı tarafında âmâdânî on beş katana kâfire râst [geldik]. Hikmet-i Hudâ ellerinde altı aded ümmet-i Muhammed esîrleri var idi.

Hemân sâ‘at cümlemiz dal sâtûr-ı Muhammedî olup ân-ı vâhidde on beşin dahi akdarup pây-beste ve dil-haste edüp esîr-i bend-i belâ ile giriftâr etdik. Ve altı aded ümmet-i Muhammedlerin bend-i zincîrlerin alup Hızır-misâl yetişüp ***[6a]*** cümlesin kâfirlerin atlarına kâfirlerin silâhlarıyla bindirüp kâfirleri piyâde keşân-ber-keşân çeküp yürüdüp cânib-i erba‘ayı yaka yıka, kırk altı aded güzîde esîrler alup ordu-yı İslâm'a dâhil olup esîrler fürûht olunup onar guruş hissedâr olduk.

Andan dahi kalkup, yine cânib-i şimâle vâsi‘ sahrâ-yı âbâdân içre harâb ü yebâb ederek 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i üstüvâr, ya‘nî Şamos Uyvar

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir, ammâ sahîhi Uyvar'dır. Erdel krallarına tâbi‘dir. Lâkin Süleymân Hân asrından evvel cümle küffârların şikâyetgâhları ve kralların tahtgâhları bu idi. Kal‘ası bir buheyre-i azîmin kenârında şekl-i müseddes Şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i mu‘azzamdır kim sedd-i sedîd ve dîvâr-ı medîd yedi aded mîl-i cedîd tabyaları vardır. Ve cebehânesi ve cümle topları ârâste ve altı bin aded cengâver Nemse askeriyle pîrâste olmuş bir kal‘adır kim mahsûd-ı çâsârân-ı bî-dîndir. Ve makbût-ı havakîn-i enîndir. Cümle asâkir-i nusret-me’ser bu kal‘a-i Şamos Uyvar altına varup meks etdikde azharun mine'ş-şems cümle asker mûr [u] zenbûr gibi kal‘anın cânib-i erba‘asına üşüp derûn-ı kal‘adan ancak küffâr bir yaylım top endâht edüp ve bir yaylım kurşum atmağa güc ile

iktidârları olup gayra mecâlleri muhâl olup cümle papasları bedenler üzre amân bayrakların sernigûn diküp,

"El-amân, el-amân ey güzîde-i asâkir-i Âl-i Osmân" deyü feryâd ü figân ve âh [u] enîn etdiler.

Kal‘anın garbı cânibinden Melek Ahmed Paşa kolundan Rûmeli askeri nerdübân ve kemendlerle kal‘anın dîvârı üzre tırmaşup ve niçe burc [u] bârûları üzre serdengeçdiler sarmaşup guzât-ı müslimîn dendân-ı bedenler üzre mâl-â-mâl olunca küffârın çoğu mülhid çukura düşer gibi niçe yüz küffâr-ı dûzah-karâr kal‘a handakına bî-karâr olup atılup gark ve merd-i mürd oldular.

Ümmet-i Muhammed kal‘a kapuların açup cümle guzât içerü doldular. Meteris ve lağımsız ve top ve tüfengsiz bu vech üzre bir kal‘a alınmamışdır, ammâ ne metîn ü müstahkem kal‘a idi.

Hemân Âl-i Osmân'ın ru‘b u bîminden bî-amân kalup amân dilediler, ammâ dilekleri kabûl olmayup niçe bini esîr-i bend-i belâ olup mâl-ı ganâ’imleri ganîmet olup bedenler üzre hakîr ve yedi aded gulâmlarım ezân-ı Muhammedî tilâvet ile i‘lâm-ı zafer-âyât-ı şehriyârî alâmetleri nasb olunup cümle kenîselerinde ma‘bûd ittihâz etdikleri asnâmlardan tathîr ve tasvîrât [u] timsâlâtdan tebzîr olundu.

Ve binâ-yı âlî deyr-i musanna‘ları var idi kim her biri eflâke ser çekmiş, her biri rusâs-ı hâs ile mestûr ve nakş-ı bûkalemûn kâşîler ile ma‘mûr olmuş deyr-i ibret-nümâların hücreleri kâşî elvân kiremitler ile pûşende olmuş kiliselerin yedisine mihrâb ve minber ve mahâfil-i mü’ezzinân ve kürsîler ve musanna‘ eserler vaz‘ olunmak fermân olunup guzât-ı müslimîne ve gürûh-ı muvahhidîne ma‘bedhâne olunması revâ görüldükde efendimiz Melek Ahmed Paşa revâ görmeyüp cümle a‘yân-ı devlet ve erkân-ı izzet ve sâ’ir iş erleri ve guzâtın ihtiyâr serverleri bir yere gelüp meşveret etdiklerinde Melek Ahmed Paşa eydir:

"Eğer bu Erdel memleketin İslâm diyârına zamm etdim derseniz bu şeyi Yıldırım Bâyezîd Hân ve Sarı Gâzî Süleymân Hân ederlerdi. Hemân anlar Tuna'yı hudûd edüp bu tarafa bakmamış ve yakmamış, Mekke ve Medîne vakfı olsun demiş gitmiş. Şimdi bu kal‘a tâ kâfiristânın ortasındadır kim yigirmi gündür. İslâm tarafından bu mahalle güc ile geldik. Bu kal‘ayı amâr edüp içine bu kadar ibâdullâh koyup gidersiz. Sonra nice zabt edersiz. Civârında İslâm kal‘alarından nâm u nişân yok. Belî, eğer Seydî Ahmed Paşa katl olunmamış olup bu ânda sağ olsa ve bunda amâr edüp kalsa kâfirlerin gözlerin sındırmışdı. Ve niçe bin küffârı kırmışdı. Ol zabt edüp cemî‘i Erdel diyârın İslâm diyârına zamm ederdi" deyüp Melek Paşa hâmûş-bâş oldukda cümle gâzîler taraf taraf,

"Ma‘kûl, ma‘kûl müşâveredir. Ve bu kal‘a krallara mahsûs pây-i taht-ı kadîm kal‘alarıdır. Ve müşâverehâneleri ve Sarı Saltık vakfıdır. Bunu İslâm diyârına zamm etsek kal‘a-i Üstürgon gibi ve kal‘a-i Ustolni-Belgrad gibi herbâr küffâr-ı hâksâr gelüp sarılup ***[6b]*** alır. Niçe kerre seferî derdlerin çekeriz. Câmi‘ ve mesâcid ve âsitân-ı Âl-i Osmân etmek mümkün, ammâ zaptı mümkün değildir" deyüp ferâğât edüp cemî‘i hâneleri ve kenîselerinden ve künûzlarından mâl-ı hazâyinlerin alup bir ânda böyle bir şehr-i ma‘mûr u müzeyyeni ıhrâk bi'n-nâr edüp ol kadar mâl-ı ganâ’im alındı kim vasfdan bîrûn idi.

Hattâ krallara mahsûs olan sarây-ı âlî mukâbelesinde olan kenîse-i âlînin içinde niçe yüz kralların

lâşe-i murdârların gâzîler bulup biri gâyetü'l-gâye zî-kıymet cevâhirler ile bir taht-ı sîmîn üzre karâr-dâde olup hükm-i hükûmât eder şeklinde, başında zî-kıymet mücevher tâc ve sorguc-ı Menûçehrî ile çehre-i murdârın evkâr evkâr edüp girân-bahâ lipâçe-i harîrler eğninde ve tığ ve kemer-i samsam belinde ve mücevher asâsı elinde ve cânib-i erba‘ası zer-ender-zer mücevher ve münakkaş girde-bâlişlere yaslanup huzûrunda bir meclis bezenilmiş kim iki yüzden mütecâviz sihr-i i‘câz sâfî mücevher fağfûrîler içre gûnâ-gûn tebellür ve altun ve câm sürâhîler ile lâle-i hamrâdan nişân verir hamrlar ve yemîn ü yesâr-ı kralda yüz kîse mümessek meskûk dinar-ı Ferdinarlar bulundukda ol hayâtı ve memâtı murdâr olan ol kral-ı dâllin na‘şe-i murdârı üzre bu kadar mâlı guzât-ı müslimîn görünce *el-azametullâh* bu kadar gâzîler yağmâ ederken birbirlerine girüp kılıç çeküp yetmiş aded yiğit bu deyr içre birbirlerinden şehd-i şehâdeti nûş edüp serhoş-ı dâr-ı bâkî oldular. Sonra varanlar bir şey bulmadılar.

Âhir kralın gümüş serîri ve yasdıkların alup kralı pâre pâre edüp kenîse üstüne urduklarında kral-ı dâl dahi nâr-ı dûzahda karâr edüp sâ’ir şühedâlarımız, ordu-yı İslâm içinde kuyular kazup defn edüp bilinmemek içün üzerlerine âteşler yakdılar, zîrâ sonra küffâr bulup şühedâlarımızı anlar dahi âteşe göyündürür.

Ertesi gün bu Şamos Uyvar kal‘asından kalkup cânib-i şimâle giderken ol gün serdâra çaşıtlarımız gelüp haber verdiler kim,

"Hâlâ hâlâ Kemen Yanoş kral kal‘a-i Eçetvar nâhiyesinde cümle hersekleri ve beyleri ve sekleri yüz bin askerle başına cem‘ edüp bugün yâhûd yarın üzerinize gelmek üzredir, zîrâ Seydî Ahmed Paşa öldü, deyü küffârın pek tuğyânı vardır. Ve Âl-i Osmân askerin tâ bu kâfiristan ortasına çekinceye dek bir yerden baş göstermedi. Gâfil mebâş" deyüp serdârı âgâh edüp ihsân-ı firâvân alup yine çaşıtlığa gitdiler. Artık ağırlıkları ileri koyuvermeyüp ve çetecileri men‘ eyleyüp tuğlar ve ağırlıklar bir yerden gitmek fermân olunup Budin eyâletiyle İsmâ‘îl Paşa çarkacı ve Cerrâh Kâsım Paşa dündâr ve Melek Ahmed Paşa Rûmeli'yle sağda ve Çavuşzâde Anadolu'yla solda rikâb-rikâbe cümle ordu-yı İslâm askeri pür-silâh ve âmâde olup âheste âheste gitmede, ammâ bu haber-i mûhişden Serdâr Ali Paşa hazz etmeyüp bu mahalde Seydî Ahmed Paşa'yı katl etdiğine peşîmân olup müte’ellim-künân duhânın içerek giderdi, zîrâ Seydî merhûm askerin kalb kuvveti ve kâfiri sındırmış idi.

Andan 5 sâ‘at gidüp niçe kerre yüz bin demet buğday yığınları içre eyle bir mahsûldâr sahrâ-yı dâr-ı karâr edecek kurâları ubûr edüp bir çemenzâr yerde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde serdâr on bin Tatar-ı adüv-şikâr ile eyle ilerüsün nehb ü gâret edüp Kemen Yanoş kraldan bir haber getirmeğe gitdiler, ammâ hakîr bile gitmedim, ammâ Tatar-ı adüv-şikâr ol gün ol gece çapul civerüp Sakmar nevâhîleri nâm mahalde bir niçe bin melâ‘în hınzîrları bir bataklık göle arka verüp bir tabur kazmışlar. Ve domuz sürüsü gibi içine girmişler dahi etrâfların tabur-ı azîm handakları gibi çukurlar kazmışlar. Ve cânib-i edvârların dıraht-ı müntehâlar ile paçarızlar ve kırıntılar kırup içine girüp bir sûr-ı kebîr ve içine bî-nihâye esîr ve bî-hisâb mâl-ı kebîr ile kâfirin tahassün etdiklerin Tatar haberdâr olup Tatar ile bile giden tüfeng-endâz serhad gâzîleri iki bin

güzîde piyâde ve esb-süvâr ile mezbûr taburun üzerlerine varıldıkda hınzîr batakdan çıkar gibi cümle küffâr batakdan taşra çıkup kâmil üç sâ‘at ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olunup âhirü'l-emr Tatar ***[7a]*** bir kerre yan vericek küffâr bunları kaçdı zann edüp askeri kovarak cümlesi dahi taburdan taşra sahraya çıkınca Tatar'a ıyd-ı adhâ olup ân-ı vahidde Tatar yine dönün deyüp cümle kâfirleri serhad gâzîleriyle ortaya alup topa dutulmuş maymuna döndürüp ansızın(?) katanaların ve evlâd [u] ensâbları ve esbâbları üzre kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp cümle mâl [ü] menâli ve evlâ[d ü] iyâli ile esîr olup bu kadar mâl-ı ganâ’imle yedinci günde yigirmi bin esîr ile ordu-yı İslâm'a gelirken kaba ve saba esbâbları bırağup cümle üsârâları koyun sürüsü gibi sürü sürü sürüyüp bâzâr-ı İslâma dâhil olup askerimiz ez‘âfından ziyâde olduğunda aslâ şübhemiz kalmadı.

Hattâ hakîrin hüddâmları üç aded Macar keferesi diyâkları getirdiler, ya‘nî keferenin okumuş yazmışlarına "diyâk" derler, ammâ biri gâyet tevârîh-şinâs vagonsa idi, ya‘nî cihânı geşt [ü] güzâr etmiş idi, ammâ bu mahalde gelen üsârânın kesret ve vefretinden ordu-yı İslâm içinde havf olunup serdâr-ı mu‘azzamın fermânıyla muğpîçeleri ve duhter-i pâkîzeler ve kâlîm nisvânları alıkoyup eli kılıca yarar iş bilir kâfirin tokuz bin mikdârın nehr-i Şamos kenârında harbende ve aşçı ve başcı ve oğlan ve uşak bu kadar bin eli bağlı mahlûk-ı Hudâ'ya şak-â-şak eyle bir ârâyiş-i rimâh-ı nîze-i tığ-ı bî-dirîğ urdular kim dem-i insân nehr-i revân gibi cereyân ederdi.

Bu mahalde hakîr âlem-i hayretde kalup eyitdim: "Ey Hâlik-i kevneyn [1] dir, ammâ bu ne sırr-ı hafîdir kim tokuz bin âdemin cânı ve kanı çıkup gitdi" deyüp mebhût ve abs(?) oldum, ammâ bunları anıniçün kırdılar kim,

"Eğer Kemen Yanoş gelirse ordu içre bu kadar bin küffâr derûn-ı askerde bulunup şaşkınlık verir" deyü cümle kırdılar.

Ve yine çâşıtlar gelüp "Kemen Yanoş yigirmi konak içeri nehr-i Tise'yi geçdi" deyü haberler gelüp asâkir-i İslâm şâd olup tokuz bin esîri kılıçdan geçirdiklerine peşîmân oldular.

Andan nehr-i Şamos kenârından kalkup yine cânib-i şimâle Kemen Yanoş kral ardı sıra deyü azîmet edüp 5 sâ‘atde yine,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde Rakofçi la‘în mukaddemâ Seydî Ahmed Paşa havfından bir tabur-ı azîm kazmış kim bir günde güc ile devr olunur. Handakı çâh-ı gayyâdan nişân verüp içinden nehr-i Şamos cereyân eder. Bir tarafı büyük nehr-i Şamos ve handakdan hâric şark cânibinde bir sazlık ve bataklık idi. Bu taburda dahi Rakofçi kral karâr edemeyüp andan (---) sâ‘at menzile gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Küçük Tuzda

Bu dahi Erdel krallarına tâbi‘ bir şehr-i âbâdân idi. Bunda dahi bir azîm tuz ma‘deni olup bir Mısır hazînesi mâl hâsıl olur başka irşeklikdir. Bu şehir dahi hâlî bulunup cümle âmâde olan mâl-ı ganâ’imleri alınup şehri ıhrâk bi'n-nâr [olundu]. Nehr-i Şamos'u bu mahalde âsân vech ile ubûr olunup iki cânibi mahsûllü bayırlar geçüp (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kolojvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Ve bânîsi Lagoş kraldır kim Hazret-i Îsâ vilâdeti târîhi sene 1503 târîhinde dünyâya gelüp kırkıncı yılda bu kal‘ayı Süleymân Hân havfından binâ etmişdir, ammâ hâlâ Erdel krallarına tâbi‘ kal‘adır, lâkin içinde Nemse çâsârı tarafından üç bin aded soltat murtat cengâver kâfir bat olmağile serdâra itâ‘at etmeyüp varoş-ı kebîri ise urulup kal‘ası meydân-ı mahabbetde kaldığın derûn-ı hisârda olan küffâr-ı füccâr-ı Macarlar görünce "El-amân" deyüp beyâz vere bayrakları diküp kapudanı Hereko nâm dalâlet-âyîn-i benâm kâfir serdâra hedâyâlarıyla gelüp itâ‘at etdi, ammâ bu kal‘a bir bâğlı bayır dibinde havâleli şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâ-yı müzeyyendir kim cirmi dörd bin adımdır, lâkin yalın kat dîvârlı ve kırk kulleli ve dörd kapulu ve handaklı bir kal‘adır.

Havâlesi cânibi batı tarafıdır ve ana nâzır bir kapusu var. Bu kapu tarafında bir su değirmeni var. Ve maşrık tarafına nâzır varoş kapusu ve kıbleye mekşûf gûrhâne ki maşatlık kapusu var. Bu tarafdaki handakı alçakdır, bu kal‘aya herkes girüp seyr [ü] temâşâ edüp bey‘ [ü] şirâlar olundukda hakîr dahi içeri girüp seyr [ü] temâşâ eyledim.

On bir musanna‘ manastırı var. Her birinin serv-misâl serâmed çanlıkları var. Üstleri gümüş-misâl kalaylı ve pirinç teneke örtülü nâkûshânelerdir. Ve her kenîsenin kıbâbları üzre âdem kaddi kadar altun yaldızlı haçları ve salîbeli peykerleri var. Ve her deyrin yanlarında bilâ-teşbîh medrese ***[7b]*** - misâl papas-ı palas-pûşân hâneleri ve mükellef bâzergân hânları ve çârsû-yı bâzâr-ı müzeyyeni var kim cümle avretler bey‘ ü şirâ edüp kocaları birer kâra meşgûllerdir.

Ve asker-i İslâm havfından cümle kurâları halkı gelüp kal‘aya girdiklerinden derûn-ı hisâr eyle izdihâm idi kim benî Âdem'den ayak basacak yer yok idi. Ve dörd bin aded askerîsi kefereleri dahi bunda âmâde idiler. Ve mahbûb u mahbûbesi ve bâğ u bâğçesi bî-hisâb ve bî-kitâbdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Bu temâşâları edüp ordu-yı İslâm'a refîklerimizle gelüp {(---) senede} merhûm Seydî Ahmed Paşa ile bu kal‘a altına bahâr seferinde gelüp Rakofçi la‘în kralın kırdığımız cünüd-ı cünûbü kellelerin seyr [ü] temâşâ etdik kim müşebbek bostânlarda kabak ve karpuz kelekleri nice yatırsa kelle-i küffâr, hâksâr olup eyle yatır. Ve taburı handakı çâh-ı gayyâ-misâl olup derûn-ı hafirde lâşe-i küffârın derileri üstühânlarına sarılup kat-ender-kat pâymâl-i rimâl olup yatırlardı.

Ve sahrâ-yı Kolojvar'ın beşer altışar sâ‘atlik yerlerinde üstühân-ı küffâr hâr u hâşâk-i haşeb kırıntısı gibi ber-hâk-âlûd yatırdı. Cümle guzât-ı müslimîn ile bu cîfe-i murdârları seyr [ü] temâşâ edüp böyle bir gazâ-yı ekberde bulunduğumuza bu hakîr hamd ü senâ edüp efendimiz Gâzî Seydî Ahmed Paşa rûhuna Fâtiha tilâvet etdik. Hakkâ ki gazâ-yı azîmimizdir kim [2]. Andan 4 sâ‘atde,

Menzil-i Fiz: Bir çemenzâr yerdir. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şebeş Uyvar

Sahîhi Uyvar'dır. Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Mihadi Laslo kral binâsıdır kim

Nemse çârsârı hükmünde,

"Tata kal‘asında yatır İrşek bunun veled-i pelîdi bir nâmdâr kral idi" deyü Macar tevârîhlerinde yazmışlar.

Bu kal‘a dahi Erdel kralına tâbi‘dir, ammâ Red[i] [İ]şvan kralzâdenin milk-i mevrûsudur. Kal‘a taşrasında varoşu ıhrâk olunup kal‘a içinde olan küffârlar "el-amân" deyüp kal‘ayı vere ile verüp kal‘anın iş erleri ve şagları ve nemeşleri ve jodoşları kal‘adan hedâyâlarıyla çıkup serdâra geldiler ve cümle hedâyâların verdiler. Ve bir oda yeniçeri ve sipâhdan yasakçı aldılar. Kal‘ası nehr-i Kiriş kenârında şekl-i müseddes bir taş binâ kal‘adır. Handakı ve tabyaları gâyet metîndir.

Ba‘de's-sulh serdâra hoş-âmed topları atup şâdumânlar edüp vâfir bey‘ ü şirâlar oldu. Ve me’kûlât u meşrûbât ve na‘l ve mıhdan çok şey bulundular, ammâ hisâr içre beş bin aded Nemse askerisi âsûde-hâl oturdular.

Ve mezkûr nehr-i Kiriş bu mahalde Şebeşvar yaylalarından tulû‘ edüp ener, iki bölük olur. Bir firkası Varat kal‘ası dibinden geçer ve bir kolu dahi Kiş Varat kal‘ası dibinden geçüp bir konak yer aşağı gidüp Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa binâ etdiği Fekete-Bator kal‘ası dibinden geçüp bir konak batı tarafına akup kal‘ayı çonradığımıza yakın nehr-i azîm Tise'ye mahlût olur.

Ez-în cânib Şebeş Uyvar altından kalkup 5 sâ‘atde,

Menzil-i Sarây-ı Utvar Kapdanı

Bu yer sarây-ı ibret-nümâ-yı musanna‘ idi kim ta‘rîf ü tavsîfinde lisân kâsır ve kalemler kâsir idi. Bu sarây-ı behişt-âsâyı ân-ı vâhidde yağmâ ve alan u tâlâncılar ıhrâk bi'n-nâr edüp hâke berâber etdiler, ammâ bu cây-ı çemenzârda cümle iş erleri bir yere gelüp ve [3] fehvâsınca müşâvere olunup kal‘a-i Vaşarheld deresinde küffârın isyân [u] tuğyânı olması sebebiyle ol câniblere gitmek mümkün olmayup yine semt-i şimâle sarp dağlar ve beller ve sa‘b yollar aşup 3 sâ‘atde,

Menzil-i Senbedek

Bu menzilde vâfir cebehâne arabaları ve toplar gelemeyüp cemî‘i bârhâne gelmesiyçün Rûmeli eyâletiyle efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı me’mûr eyleyüp ol sarp dağlardan niçe bin arabalar aşınca bu mahalde iki gün meks olundu, ammâ bu mahalde gelen esîrlerin hisâbın Hudâ bilür. Hattâ beş yaşında bir esîr yüz akçeye ve bir at elli akçeye bey‘ olunup ordu-yı İslâm eyle ganîmet oldu kim herkes ganîmetden bîzâr olup yurd yerlerinde ba‘zı partal u sartal makûlesi kelepür eşyâları bırağırlardı. Hattâ bazı avret ve oğlan yurd yerlerinde serserî gezerlerdi. Ve bu mahallere Bihâr nâhiyesi derler, gayet mahsûllü yerlerdir. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Dejvaroş

Erde[l] krallarının hâssıdır ve sahîh Erdel diyârı bu mahallerdir. Orta Macar ve Hayduşak Macar ve Seykel Macar ve Saz Macar değildir. Hâssü'l-hâs Erdelistân-ı kâfiristân bu zemîn-i a‘mâristândır kim Erdel'in tâ ayne'l-fi‘li bu mahallerdir. Şehir bir bayırlı mahalle vâkı‘ olmuş on üç bin aded kârgîr

binâ kâşî-i Çîn gûnâ-gûn kiremitler ile mestûr bir şehr-i ma‘mûr idi kim görenler vâlih [ü] hayrân kalırlardı.

Çarkacı İsmâ‘îl Paşa askeri mâl-ı ganâ’imler alup böyle şehr-i nâzenîni ıhrâk bi'n-nâr ile ***[8a]*** harâb-âbâd etmişler. Hakîr Melek Ahmed Paşa efendimizle uğrayup temâşâ etdik. Henüz güneşde zerre ve deryâda katre-misâl bâğ-ı İremden nişân verir bâğçelerinde nüzhet-âbâd kasr-ı Havarnakları ve fiskiyye ve havz [u] şazrevânları kalmış.

Andan yine taraf-ı şimâle 4 sâ‘atde,

Menzil-i ma‘den-i giyâh

Hakîkatü'l-hâl otluk ma‘deni denildiği kadar var. Cümle asâkir-i İslâm bu sahrâ-yı çemenzâr [u] giyâhât içre iki gün meks eyleyüp nebâtâtın taşıyup niçe kerre yüz bin at ve katır ve develer bağlayup cemî‘i Tatar halkının da altı kerre yüz bin devâbbâtları bu sahrânın otun otluğun yediler. Gûyâ deryâda katre ve güneşde zerre kadar eksilmedi.

Andan kalkup yine şimâle 5 sâ‘at gidüp bayırlar ve çayırlı yerler aşup,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu nehir tâ şark cânibinde Seykel yaylalarında Senyal dağlarından hurûc edüp yigirmi pâre kal‘alara uğrayup kal‘a-i Namin ile kal‘a-i Kalu kurbunda nehr-i azîm Tise'ye mahlût olur bir âb-ı hayât nehirdir. Tâ Erdel memleketinin ortasından cereyân edüp, niçe vâdîleri ve kurâ vü kasabât ve kılâ‘arın mezra‘alarını saky eder.

Andan (---) sâ‘at yine şimâle gidüp tekrâr,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde hakîr on sekiz yiğit ile nehr-i Şamos'u ubûr edüp Maşrık cânibinde dağlar aşup bir gece seğirdüp vakt-i şâfi‘îde bir köy basup on dörd aded güzîde pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâbları esîr ve yüz elli aded sığırlar ve iki yüz aded koyunlar ganîmet alup tekrâr selâmetle,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalde cümle ganîmetlerimiz fürûht edüp yigirmi birer guruş hissedâr olup Kâzım nâm gulâmı hissemize tuta aldık. Andan 4 sâ‘at yine şimâle gidüp yine,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bir çemenzâr bâğ-ı İrem-misâl bir mahsûllü ma‘mûr kurâlar idi. Deryâ-misâl asker gelüp meks eyledikde bu sahrânın cânib [ü] etrâfında olan kurâları gâret edüp cümle ıhrâk bi'n-nâr olundu. Andan 3 sâ‘atde def‘â,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Hülâsa-i kelâm bu diyârları nehb ü gâret edüp esir [ü] mâl-ı firâvân alup ıhrâk bi'n-nâr etmek içün nehr-i Şamos kenârında on gün meks edüp niçe yüz kurâ ve kasabât ve kılâ‘ ve palankaları yakup yıkup harâb [u] yebâb edüp bu menzilde ale'l-umûm asâkir-i İslâm-ı nusret-me’ser nehr-i Şamos'u karşu tarafa âsân vech ile ubûr edüp artık cânib-i şimâle gitmeyüp taraf-ı maşrıka azîmet olunup 5 sâ‘atde dağlar ve beller aşup ismi ma‘lûmum değil bir sahrâda meks olunup cümle asâkir-i İslâm'a tenbîh [ü] te’kîd olunup herkes hayme vü hargâhında olan esîrleri zabt etdiler. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Köyvar

Lisân-ı Macar'da "taş kal‘a" demekdir. Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ mürd olan Rakofçi kral la‘înin veled-i pelîd-i anîd-i nâ-pâki kal‘asıdır. Bânîsi Gorandi Mikloş kral binâsıdır. Bu kal‘a aslâ itâ‘at etmeyüp yüzden mütecâviz topları asker-i İslâm'a atup çok âdem helâk etdi, zîrâ yola karîb idi.

Ba‘dehu yanına kimse uğramayup cüyûş-ı muvahhidîn alarkadan ubûr etdiler, ammâ kal‘a küffârları mukaddemâ pusuya girüp hayli ümmet-i Muhammedi giriftâr-ı esîr-i bend-i belâ ve zincîr-keşân eylediler.

Bu ahvâl-i pür-melâl seraskere mün‘akis olup bu kal‘adan dil almak içün efendimiz Melek Ahmed Paşa ta‘yîn olundukda bir gece iki bin aded pâk ve pâkîze müsellah yiğitleri mezkûr kal‘a altında kemîngâhlar[a] koyup sabâh oldukda kal‘a kapusu açılup cümle küffâr bî-pâk ü bî-pervâ taşra çıkdıklarında hemân kemînde olan guzât "Allâh" deyüp kılıç urdular.

Derhâl der-i kal‘a kapanup cümle küffâr taşrada kalup beş yüz aded küffâr pây-beste ve dil-haste ve bend-i zincîr ile müşerref olup dörd yüz kadar kelle dahi alındıkda azamet-i Hudâ mel‘ûn kal‘a belki bin mikdârı balyemez topları atup murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Hamd-i Hudâ bir kimsemize top gülleleri isâbet etmeyüp kal‘a taşrasında olan mâl-ı ganâ’imlerin cümle Hırvadlı gâzîlerimiz alup beş yüz esîr ile ordu-yı Melek Ahmed Paşa'ya alay ile gelinüp bir niçe kâfirleri serdâra dil götürülüp ba‘de's-su’âl kelleleri serâperde önünde be[de]n-i murdârlarından cüdâ olundu.

Ba‘dehu cümle ganâ’imle cümle üsârâlar fürûht olunurken meğer kal‘a kapudanı olan mel‘ûn tebdîl-i câme etmiş ol ma‘rakede esîr olmuş. Ol mel‘ûn-ı kallâş-ı nâ-tırâş hâmûş-bâş dururken serhad gâzîleri içre kırk bin guruşa dek bahâya çıkınca ne olduğu ma‘lûm olup mukaddemâ asker-i İslâm'dan aldığı ümmet-i Muhammed esîrlerinin yüz yigirmisin dahi verüp kırk bin guruşa fürûht olunup her bahâdır yiğitlere otuzar aded ***[8b]*** guruş hisse değdi, ammâ mezkûr Köyvar kal‘ası nehr-i Şamos kenârında evc-i semâya berâber bir topraklı dağda iki çatal karşu karşuya iki dâne hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn seng-tırâş bir sûr-ı savaş-ı perhâşdır kim Deve kal‘asından sonra bu kal‘aya mu‘âdil bir sûr-ı üstüvâr yokdur.

Gerçi nehr-i Şamos aşırı bir kûh-ı bülend havâlesi vardır, ammâ kal‘aya ol dağdan bir zarar yokdur. Ve bu kal‘aya serhad halkı Çatal kal‘a derler. Ve batı tarafına nâzır birer kapusu var. Cânib [ü] etrâfı dereli ve depeli yerlerdir. Andan kalkup 3 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Laboş

Bu nehr-i lezîz tâ Halmaş yaylağından gelüp bu mahalde nehr-i Şamos'a mahlût olur, lâkin küçük nehirdir, ammâ âb-ı zülâldir. Andan yine şimâle 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Laboş

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir. Bânîsi Matyaş kraldır kim vilâyet-i Ungurus'a ve vilâyet-i Leh'e mâlik olup Tuna Belgrad'ın Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'e vermeyen kral-i dâllin oğlu Matyaş kral binâsıdır, ammâ Orta Macar'da Zolomioğlu milkidir. Ve Erdel krallarına tâbi‘ bir şehr-i Laboş'dur kim nehr-i Laboş kenârında bir sahrâya vâkı‘ olmuş ürd-i behişt bir şehr-i müzeyyen imiş. Tatar-ı saba-reftâr-ı adû-şikâr askeri serdârı olan Şâh Polad Ağa bu şehre uğrayup mâl-ı ganâ’im ve üsârâların alup şehr[i] âteş-i sûzân ile ziyân ve halkını esîr [ü] nâlân ve kurâların alan u tâlân etmişler. Hakîr vardıkda ancak birkaç kârgîr binâ kenîseleri kalmış idi. Anları dahi Âl-i Osmân askeri zîr-i zemînlerin kazup bir hayli defîne mâllar bulup kileseleri âteş-i Nemrûd ile göyündürdüler. Andan nehr-i Laboş'u ubûr edüp 4 sâ’atde bayırlar aşup nice köyler ıhrâk edüp giderek,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Sasa

Sâhilinde meks [ettik]. Bu nehir Nagbanya dağlarından gelüp nice kurâ ve şehirleri rey edüp nehr-i Şamos'a mahlût olur.

Ve bu mahalle karîb nice yerlerde aceb ü garâ’ib banalar, ya‘nî ılıcalar vardır, lâkin gayri diyâr germâbları gibi ma‘mûr kârgîr binâlar ile inşâ olunmamışdır, ammâ hassaları çokdur.

"Kiraz eyyâmında bu vâdîlerde yigirmi bin kefere çadırları ile bu kadar mahlûk-ı Hudâ gelüp ıyş ü işret edüp ılıca-yı Rûmî ederler" deyü nakl etdiler. Lisân-ı Macar'da ılacaya (---) derler.

Andan 3 sâ‘atde her biri birer şehre benzer kurâları yaka yıka gidüp,

Menzil-i karye-i Tövar

İtâ‘at edüp bir yeniçeri odası konulup ıhrâk olunmadı. Ve bu mahalde nâm [u] nişân içün bin koyun on altı akçeye bey‘ olunup Ordu Monlası Ramazân Efendi sicille kayd etdi. Bir seferde Âl-i Osmân askeri böyle ganîmet olmamışdır.

Andan 5 sâ‘at gidüp sene 1071 Zilhicce'sinin arife günü *"Allâhümme Lebbeyk"* diyerek pür-silâh gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Nagban Ejder

Diyâr-ı Acem'den gelme Menûçehr'in evlâdlarından Nîgban, ya‘nî ey kral bu hâk-i pâke kadem basup bir ejdehâyı katl etdiğiçün ismine Nagban Ejder derler.

Ba‘dehu bu şehri cây-ı vatan edinüp anın ismiyle müsemmâ bir şehr-i Mînâ olup Nagban Ejder nâmıyla şöhret bulmuşdur. Cümle Erdel Macarı ve Orta Macarı ve Hayduşak ve Saz ve Seykel Macarlarının silsile-i nihâyetleri bu Menûçehrzâde Nagban Ejder'e müntehîdir. Kendisi (---) medfûndur.

Erdel krallarının bir tahtı Erdel Belgrad'ı ve bir tahtı Şamos Uyvar ve bir tahtı bu Nagban Ejder'dir kim cümleden şehr-i kadîm-i Macar bu dâr-ı diyârdır. Hâlâ Erdel krallarının tahtgâh-ı mahsusu budur.

Nehr-i Banya Ejder ya‘nî Ejder Ilıcası suyu kenârında bir dereli yerde cânib-i erba‘ası havâleli dağları ve rağları ve yakın ve ırağları cümle bâğlardır kim cümle kırk bin bâğdır, derler. Ve cümle halkının kâr [u] kisbleri şarâb yapmak ve hamr satmakdır.

Kal‘ası mezkûr dere içre şekl-i murabba‘ yalın kat taş dîvârlı kal‘a-i azîmdir. Cirmi kâmil beş bin germe adımdır. Ve mağrib cânibi amelî cumbul batakdır kim bu şehrin hınzîrlarına yatakdır. Ve handakı vâsi‘dir, ammâ alçakdır, lâkin mâl-â-mâl sulu savakdır.

Ve kıble cânibine varoş kapusu var. Üç kapusu dahi üç tarafa nâzır metîn kapulardır. Bu kal‘a havâleli ve metîn olmamağile ve cümle halkı ankâ bâzergân olmağile havflarından itâ‘at edüp bir oda yeniçeriler ile Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Beğ yasakçı konulup bu kal‘ayı hıfz [u] hırâset edüp ıhrâk-ı nâr olunmadı. Ve iki gün meks olunup bey‘ [u] şirâlar olundu.

Hakîr dahi na‘l ve mıh almaya kal‘aya girüp seyr [ü] temâşâ etdim. Beş bin askere mâlik ve on bir aded çanlık kulleli manastırları ve hânları ve medrese ve irşekhâneleri ve çârsû-yı ***[9a]*** bâzârları ma‘mûr u müzeyyen olup bunda dahi cümle avretler metâ‘ların müşterîlerine gizlice satarlar. Ve bu kal‘a irşekleri ve birovları ve nemeşleri ve dojları hedâyâlarıyla Ali Paşa'ya ve Melek Paşa'ya gelüp hedâyâların getirüp cümle keferelere ikrâm olundu.

Ba‘dehu kefereler kal‘aya gelüp serdâra "Safâ geldiniz" deyü bin pâre balyemez top atup şâdumânlar edüp ale'l-akîb serdâra ve Melek Paşa'ya beşer kîse döğme riyâl talar guruş getirdiler, zîrâ bu şehirde gümüş ma‘deni var, ibret-nümâdır kim bir diyârın ma‘den-i fızzasına benzemezdir. "Üç yerde âdem beli kalınlığı cevher çıkar" derler, ammâ âsân vech ile çıkarmış, ma‘dengâhın görmek olmadı, ammâ kal‘a ortasında siyâsetgâh meydânı kurbunda darbhânesi aceb temâşâgâhdır. Erdel memleketinin altunu ve guruşu cümle bunda kesilir, zirâ ekseriyyâ dağları altun ve gümüş ma‘âdinleridir.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Nagban Ejder

Bu kal‘anın taşrasında bir bâğ-ı İrem-misâl varoş-ı azîmi var. Banya Ejder nehrinin iki tarafına vâkı‘ olmuş İrem-âsâ cinîn ü gaytânlı ve müşebbek bâğ u bostânlı şehr-i müzeyyendir. Ve nehir üzre Macar batiskanlı musanna‘ hiyel ü şeytanatlı su değirmenleri var kim hem gûnâ-gûn rakîk-i dakîk öğüdür ve hem yine unu elenüp kepeğin başka bırağır, aslâ bir âdem bu değirmenler[e] vaz‘-ı yed etmezler. Anca[k] buğday korlar *ve's-selâm*.

Ve mezkûr nehr-i Banya Ejder nehr-i Şamos'a mahlût olur, ammâ nehr-i Banya ılıca suyu olmağile ol kadar lezîz ve bârid değildir, ammâ nâfi‘dir. Ve bu su, ma‘denli gümüş cevherli dağlardan gelmek ile bu şehir halkı ol sudan isti‘mâl etdikleriyçün ekseriyyâ sağîr u kebîrlerinin boğazlarında kuşka, ya‘nî ur gibi bir yumru şey hâsıl olur. Ve bu şehir bir derede vâkı‘ olmağile hevâsı sakîldir, ammâ halkı gâyet ankâlardır. Ve ehl-i zevk ve ayş ü nûş sâhibleridir kim herkesin bâğlarında birer kasr-ı bed-âyîn hâneleri var. "Cümle yigirmi sekiz bin bâğdır" deyü şehir birovu nakl etdi.

Ve bu şehirde cümle erbâb-ı ma‘ârif, hukemâ ve etibbâ ve kehhâlleri ve cümle diyâr keferelerinin mün‘imleri güz eyyâmlarında bu şehrin hevâsı letâfeti mahallinde gelüp,

Sitâyiş-i germâb-ı Banya Ejder

Menûçehrzâde, Ejder'i katl etdiği mağâraların kurbunda yedi yerde germâb ılıcalarına cümle kibâr-ı kâfiristân haymeleriyle gelüp meks edüp bir ay bu ılıcalarda ıyş [u] işret edüp âb-ı germâsından nûş edüp cemî‘i ahlât-ı fâsideden arı olup bir dahi hekîm eşribesine muhtâc olmazlar, böyle menâfi‘-i kesîreli germâblardır. Ve bu şehir kadîm olmağile ibtidâ lisân-ı Macar-ı füccâr bu diyârda peydâ olmuşdur.

Der-beyân-ı lisân-ı Macar-ı füccâr

Evvelâ aded-i hisâbları budur, ammâ ibtidâ,

ism-i celâli
(---) [İsten]

ism-i Îsâ nebî
(---) [Jezus]

				höt
eg	*ketö*	*harm*	*nig*	
				5
1	2	3	4	

				tiz
hat	*het*	*noç*	*kilenç*	
				10
6	7	8	9	

				hötvan
husvan	*kötvan*	*harvan*	*negvan*	
				60 [50]
20	30 [20]	40 [30]	50 [40]	

hatvan

70 [60]

hetvan

80 [70]

goçvan

90 [80]

kılençvan

100 [90]

tizvan

200 [100]

kener

ekmek

viz

su

şov

tuz

şaytun

peynir

vay

yağdır

miz

baldır

ney [tey]

süt

teyfel

kaymak

aluttey

yoğurd

hagma

soğan

kanal

kaşık

kej

bıçak

talt

çanak

pinçebe

zîr-i zemîn

gerka

mûm

lonak

attır

tüz

âteş

disno

domuz

Hozza buzat.

Getir buğday.

Hozza abrakat.

(---)

liyan

kız

germek

oğlan

asson

karı

seme

göz

zorot

burun

saya

ağız

haşa

karın

gövel

gel

ereg

git

Hamar hoz.

Tiz getir.

seker

araba

mojmege [mojdmeg]

yayka

inge

gömleği

Hoça nekem ayandik.

Vere bana bağışla.

guk

fokmeg

körtvil

alma

tuta	tavuk	*gukman* yumurta	armud	elmadır
meg	*çereşne*	*hala* balık	*çonpo*	*list*
vişne	kiraz		sazan balık	un
söl	*silva*	*fayı*	*diyo*	*anber*
üzüm	erik	odun	ceviz	âdem
manaçke		*kıvagon* kimdir o	*nem tudom*	
gelin			bilmem	
nem latom		*hunlakot* nerelisin	*in [it] lakom*	
görmedim			buralıyım	
Hoza kiçi valakat. Avretden ol şeyi istemekdir.		*Basom segget.* Oğlanın kıçına söğmekdir.	*Basa manya.* *[Bastam anyat]* Anasına söğmekdir.	

Niçe elfâz-ı turrehâtları var ancak seyahâtde lâzım olmamağile bu kadarla iktifâ olundu, ammâ bu lisanın ekseriyyâ kelimâtları Fârisî'dir, zirâ asılları Menûçehr evlâdları Acem olmak [ile] ***[9b]*** niçe bin lugatları Fârisî vâkı‘ olmuşdur.

Ve lehçe-i mahsûsalarında hayli fesâhat u belâğat vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfları ve bizzât kralları re‘âyâlarına "*yuram*", ya‘nî "ağam, cânım" deyü ta‘zîm ile tekellüm ederler. Cümle kitâb-ı İncîlî ve millet-i Mesîhiyye'dendirler, ammâ putperest değillerdir, kiliselerinde aslâ asnâm-ı *Vedd ve Süvâ‘ ve Yeğûs ve Ye‘ûk*ları [4] yokdur.

Saz ve Macar kenîselerinde haçdan gayri bir şey yokdur, mezhebleri Luturyan'dır. Papişte mezhebi, ya‘nî Rim Papa mezhebinden değillerdir. (---) (---) ammâ Orta Macar Nemse kavmine mağlûb olmağile gâh Papişte ve gâh Luturyan mezhebinde olur bir alay bî-mezheb ve bî-dîn

kefere vü fecere ve mülhidîn ve müşrikînlerdir, ammâ Orta Macar'ın hisâblarında onar onar add etdiklerinde bu tertîb üzre sayarlar. Evvelâ,

				hetven
tizvan	*husvan*	*harminç*	*negvan*	
				50
10	20	30	40	

hatvan				
	ötven	*noçvan*	*kılençven*	*saz*
60				
	70	80	90	100

Ba‘dehu bu şehirden kalkup yine cânib-i yıldıza 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Dejbanya

Kapudanının olmak ile ıhrâk olunmadı. Andan yine semt-i yıldıza gidüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i Şijvarya

Bir şehre benzer azîm kasabadır. İtâ‘at edüp kulağızlar koşup yol gösterdiler. Bu mahalle Saboç nâhiyesi derler. Erdel diyârının vilâyet-i Hayduşak'ı hükmüdür gâyet ma‘mûr vilâyetdir ve katana kafirleri gâyet şecî‘ ve bahâdır yunakları olur, ammâ yine Erdel kralına tâbi‘lerdir. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Aranoş Megeşvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç gazâsında ceng ederken batakda gark olup lâşe-i murdârını Süleymân Hân Ustolni-Belgrad'a gönderüp anda defn ederken lâşesi üstüne bir çeleng sokduğu Vilagoş kral binâsı bir kal‘a-i metîndir. Asker(e) itâ‘at etmeyüp gorof nemeşleri gelmeyüp bizim askere eyle top gülleleri urdu kim kelle gibi gülleler sahrâda çöpik(?)-vâr galtân olurdu. Hamd-i Hudâ ferd-i âferîdeden bir kese zarar isâbet etmedi.

Nemse çâsârı tarafından beş bin tüfeng-endâz kâfir kal‘ada aslâ amân dilemedi. Ve bu sûr hâricinde bir müzeyyen varoşu var idi. Kal‘ası kâfirleri itâ‘at etmedikleri ecilden Eğre ve Budin ve Kanije gâzîleri bu varoşa şergil olup hâh-nâhâh bî-bâk u bî-pervâ şehre girüp cümle mâl-ı ganâ’im [ü] üsârâların alup şehrin âteşe urup ancak kal‘ası bir sahrâ-yı vâsi‘de sögele kaldı. Ve yine asker-i İslâm'a kırkar ellişer vukiyye top gülleleri urdu. Gâyet metîn ü müstahkem şekl-i muhammes bir kal‘a-i Şeddâdî beş tabyalı ve beş aded kenîseli bir kal‘a-i beyâz idi, yanına varılmaz. Ancak bu kadar temâşâ etdik, zîrâ top serpindisinden yakın varmağa âdem cür’et edemezdi, ammâ sahrâları gayet mahsûllü yerlerdir. Andan 4 sâ‘at sahrâlarda gidüp,

Menzil-i Akkilise

Bir şehre benzer bâğlı ve bahçeli varoş imiş. İsmâ‘îl Paşa Budin askeriyle berbâd etmiş. Andan dahi ileri gitmiş. Bizler vardıkda yerinde külü kalmış. Bu şehir nehr-i Aranoş kenârında olmağile bu şehr-i berbâd önünde cisirler yapılup karşu tarafa ubûr olundu, 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tirepişvar

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsi Yanoş kraldır kim Süleymân Hân Budin'i Mihaç cenginden sonra feth edüp Budin'i Süleymân Hân bu Yanoş krala ihsân edüp bir mutî‘[u] münkâd kral idi kim,

"Leh'e ve Çeh'e ve Erdel'e mâlik olup bu kal‘ayı inşâ etdi" deyü İrşek Pap Macar Târîhi'nde mufassal yazmışdır, ammâ bu kal‘a yine Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Zolomioğlu kralzâde milki olmağile içinde olan Macar eşkiyâsı on binden ziyâde olmağile elçilerimiz ile varan nâmelerimize aslâ itâ‘at etmeyüp cenge mübâşeret etdiler.

Asker-i İslâm hemân ol sâ‘at varoş-ı azîmine rûzgâr-ı zor-kârın tarafa şehrine âteş edince yana yana âteş kal‘a içinde olan tahta örtülü evlere yapışınca derûn-ı hisârda olan evler ve cebehâneler eyle tutuşdu kim hemân cân acısından cümle küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârın karârları kal‘ada kalmayup kimi kal‘a kapusundan taşra çıkup kimi dendân-ı bedenden kendülerin kal‘adan aşağı atup kimi helâk ve kimi esîr-i gamnâk [ve] giriftâr-ı bend-i belâ olup enderûn-ı kal‘ada olan toplar âteşden kızup kendü kendilerine azîm vezni üzre bî-hisâb toplar atıldı.

Ve âteş teskîn oldukdan sonra bir deyr-i Şeddâdî içre bir kral kızı leşi çıkdı. Cemî‘i esvâbı cevâhirle müzeyyen ve kuşağı ve tâcı ve halhalı ve sorguc ve istifanı ve parmaklarında yigirmişer ve otuzar kırat elmas-ı Serendîlî(?) ve la‘l ve yâkût ve zümürrûd ***[10a]*** yüzükler ve niçe mücevher ve murassa‘ sîm ü zer evânî eşyâlar ile memlû bir mezâr idi kim cümle cevâhiri bir Rûm harâcı değerdi. Ve dahi mezâr içinde iki aded pirinç kapaklı dollâblar binâ olunmuş biri mâl-â-mâl mümessek altun ve biri leb-ber-leb Sivilye guruş idi.

Bu ganîmetleri gâzîler görünce âteş-i Nemrûd'a bakmayup lâşe-i duhter üzre hücûm edüp niçe ümmet-i Muhammed birbirlerin ganîmet içün şehîd ederek cümle ganîmetleri yağmâ edüp âsûde-hâl oldular.

Ve bu vilâyetin âb [u] hevâsı letâfetinden memdûhâtının meşhûru fîl-i Mengerusî kadar alaca çakır gözlü sığırlar bir vilâyetde yokdur kim boynuzları birer kulaç ablak ve yeşil ve sarı ve kırmızı ve mavi kırbentleri(?) olur kim ta‘bir ü tavsîfden müberrâdır.

Ve koyunlarının dahi kezâlik boynuzları büklüm bülküm olup iri ve semîn gûsfendleri olur kim Mısır'da Cerce koyunlarından büyük olur.

Bu mahalde olan dağlarda yer yüzünde bir gûne kara-gûn balmûmu olur. Misk-i amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder. Hattâ nef‘i ol kadar değer kim andan tekerlenene ve

berelenene müşemmâ edüp sarsalar ol ân o cân hayât-ı câvidân bulması mukarrerdir.

El-hâsıl Erdel diyârında bu vâdîlerin mahsûlü ve Rûm'da Sirem [ve] Semendire mahsûlü ve Anadolu'da Aydın ve Sarıhan ve Sivas ve Erzurûm diyârları mahsûlünden ziyâde rahmet diyârı meğer Şâm'da Havrân-ı Hûrân vilâyeti ola, ammâ bu Tirepişvar hevâsı Haleb sancaklarında Ma‘arretü'n-Nu‘mân hevâsından latîfdir, ammâ âb-ı hoş-güvârı ciheti Ma‘arra'nın ve Nîl-i mübârekin ve Şattu'l-Arab'ın suları hakkâ ki *"Şarâben tahûr"*lardır.

Ve bu Tirepişvar sahrâsında serdâra çaşıtlar gelüp Kemen Yanoş la‘înin Orta Macar diyârında elli bin asker ile cânib-i erba‘ada serserî gezdiği istimâ‘ olunıcak Tımışvar paşası Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Hüseyin Paşa'yı Tımışvar askeriyle la‘în-i mezbûr üzre ta‘yîn olunup azîmet etdiler. Ve akîblerince yigirmi bin güzîde hayyâl koşkol atlı zor batır cigitlerden Tatar askerleri atlanup gitdiler. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i Botarvar

Erdel'e tâbi‘dir, ammâ Erdel'in baş irşek, ya‘nî İrim Papa'dan üç mertebe aşağı olan papasın hâssı bir hâssu'l-hâs deyrleri cümle rusâs-ı hâss-ı nîlgûn ile mestûr bir şehr-i ma‘mûr idi. Bu şehr-i müzeyyen şehr-i Botar kenâr-ı nehr-i Matar'da bâğ-ı behişt-i heşt-misâl bir şehr-i mâl-â-mâl idi.

Şagları ve nemeşleri ve jodoşları serdâra itâ‘at etmedikleri ecilden ma‘mûr u müzeyyenliğine nazar olunmayup cümle mâl-ı ganâ’imleri ganîmet olup şehri âteşe urulup ancak dağlarında bâğları ve bal kovanları kalup iki kerre yüz bin asker-i İslâmı balı ve balmûmusu ganîmet etdi. Ve bu nehr-i Matar cânib-i şarkda Macar dağlarından gelüp nehr-i azîm Tise'ye mahlût olur.

Andan kalkup 13 sâ‘at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Botar

Bir sahrâ-yı çemenzâr-ı lâlezârın nihayetidir. Bu mahalde Sarı Hüseyin Paşa sâlimîn ü gânimîn gelüp "Kemen Yanoş la‘în nehr-i Tise'yi geçüp nısf askeriyle Orta Macar'a kaçdı. Ve nısf askeri Hayduşak cânibine kaçup târumâr oldu" deyü altı yüz seksen aded katana kâfirleri dil getirüp diller söyledilüp niçesinin dilleri başlarıyla kesilüp cümle getirdikleri mâl-ı ganâ’imleri fürûht olundu. Andan 1 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Melabarvar

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsini esîrlerimizden su’âl etdim,

"Süleymân Hân ile Budin'de kapanup ceng eden Ferdinand kral binâsıdır" deyü cevâb etdiler.

Bu kal‘a dahi Erdel'e tâbi‘dir, ammâ niçe kerre Orta Macar ve Kaşa banları Furuşka Macarlar bu kal‘ayı beşer altışar ay muhâsara edüp zafer bulamamışlardır, ammâ hâlâ Erdel krallarına tâbi‘dir.

Kal‘ası nehr-i Tise kenârında bir küçük Şeddâdî taş binâ bir sûr-ı ra‘nâ-yı sa‘b u metîn hisâr-ı

üstüvârdır. Aslâ bir tarafında havâlesi yokdur. Bu dahi içinde Nemse soltatları olmağile itâ‘at etmeyüp cenge âheng edüp ol kadar balyemez toplar atdı kim gülleleri sahrâda birbirine dokunup âvâzeleri evc-i ırâka çıkardı.

Âhir asâkir-i nusret-me’ser kal‘adan bir top menzili ba‘îd sene 1071 ıyd-i adhâsının yedinci gün nehr-i azîm Tise kenârında ol sahrâ-yı azîme cümle asâkir-i İslâm çet-a-çet tınâb-tınâba konup on beş gün gece meks edilmek fermân olunup cemî‘i mîr-i mîrânlara karavullar ta‘yîn olundu.

Ve nehr-i Tise'nin karşu mağrib tarafı Nemse çâsârının memleketidir. "Bir kimesne karşuya bir hâl ile ubûr edüp çete ve poturaya gidenlerin haklarından gelinir" deyü dellâllar nidâ eyleyüp tenbîh ü te’kîd olundu.

Ve bu nehr-i Tise tâ Leh diyârıyla Erdel'in Seykel diyârında Sıçan Samur dağlarının ***[10b]*** cânib-i garbîsinden tulû‘ edüp bu Erdel diyârı ile Orta Macar arasından akup yüz yetmiş pâre kal‘aya uğrayıp andan Âl-i Osmân diyârında Eğre eyâletinde kal‘a-i Sonlok ve Segedin ve kırk pâre kal‘alara uğrayup nehr-i Tuna'ya Belgrad'dan bir konak yukaruda kal‘a-i Pil dibinde nehr-i azîm Tuna'ya kurbunda Tuna henüz deryâ-misâl olur, ammâ bu sene kenârında konduğumuz mahalde nehr-i Tise gâyet bataklı ve çataklı yerlerdir kim fil-i Mengerusî geçemez. Benî Âdeme hod evlâ bi't-tarîk aslâ geçit vermez bir dîvâne cereyân eder, amîk ve arîz nehr-i marîzdir.

Ve bu mahalde Tise üzre gûnâ-gûn musanna‘ Macar-kârî değirmenleri var. Cümle gemiler üzre ibret-nümâ âsiyâblardır. Bu mahalde Tatar-ı sabâ-reftâr askerinden on bin bahâdır Tatar ve on bin aded serhad gâzîleri de Kemen Yanoş la‘înin ardı sıra kovup cânib-i erba‘ayı nehb ü gâret etmeğe Tatar'dan Ak Mehemmed Ağa serdâr olup azîmet etdiler, ammâ;

Bu hakîrin nehr-i Tise'den Orta Macar vilâyetine çapula gitdiğimiz konakları beyân eder

İbtidâ Melek Ahmed Paşa efendimin hayır du‘âsıyla sene 1071 ıyd-ı adhâsının sekizinci gün yigirmi bin güzîde Tatar askeri ve kırk-elli bin çatal esb-i sabâ-sür‘at ile hakîr dahi refîk gulâmlarımla çatal esb-i peymâlara süvâr olup *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp Yalı Ağası Şâh Polad Ağa kuvvetiyle kona göçe at etleri ve talkan ve kurud ve yazmalar yeye içe ordu-yı hümâyûndan çıkup ol gün ol gece nehr-i Tise'nin beri Erdel cânibinde niçe yüz kurâlar ve kasabâtlar yaka yıka,

Menzil-i Beleşo

Bir ma‘mûr [u] âbâdân nâhiye idi. Eyle berbâd olundu kim ma‘mûrâtdan aslâ eser kalmayup cümle halkı esîr ü bend-i zincîr oldular. Bu mahalle nehr-i Şamos yakın cereyân eder. Ertesi gün dörd aded varoşları yakup ve niçe eller ve köyler yakup cümle keferelerin esîr edüp kimin dendân-ı tîğdan geçirüp nehr-i Şamos'u atlar ile bî-pâk ayakdan geçüp ol gün sahrâlar içre seğirdüp,

Menzil-i nâhiye-i Sakmar

Azamet-i Hudâ bir sahrâ-yı azîm ve bir âbâdân-ı kadîm yerler idi kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Eyle ıhrâk olunup berbâd oldu kim ancak zemîni ve kârgîr kenîseleri ve nâkûs hâneleri kalup cümle kefere vü fecereleri esîr olup andan gayri sâ’ir devâbbâtlara aslâ nazar

olunmadı. Bu mahalle gelince mağrib tarafının gâh sağın ve gâh solun nehb ü gâret ederek bî-pâk ü bî-pervâ konup göçerek yeyüp içerek gidüp vakt-i şâfi‘îde kal‘a-i Sakmar nümâyân olup cümle askere tenbîh olundu.

Evsâf-ı kal‘a-i üstüvâr Sakmar

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir. Bânîsi Makşi kraldır kim Süleymân Hân ile Budin'de ceng edenin veled-i pelîd-i anîdi Makşi kral binâsıdır. Hâlâ Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ Rakofçi la‘în zinde iken Nemse çâsârıyla yek-dil ü yek-cihet olup bu kal‘aya beş bin Nemse cengâveri komuş idi. Aslâ itâ‘at etmeyüp vakt-i sabâhda bizim yigirmi bin askeri derûn-ı kal‘adan küffâr-ı dûzah-karâr görüp *el-azametullâh* eyle toplar atdı kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp murg-ı semender-vâr kal‘a-i Sakmar âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Ve bizden niçe at ve âdemler şehîd oldu. Biz dahi top altından Tatar ile mûr [u] mâr gibi târumâr olup ve kal‘anın batı cânibinde topdan alarka bir çemenzâr yerde cem‘ olduk. Ve bize atdığı top güllelerinin her biri kırkar ve ellişer vukiyye gelir idi.

Hakîkatü'l-hâl Leh'de ve Çeh'de ve Nemse'de ve Erdel'de böyle bir kal‘a-i azîm ve hısn-ı hasîn yokdur. Kal‘ası bir sahrâ-yı azîmde aslâ havâlesi yok bir beyâz sedd-i metîn kal‘adır. Cânib-i erba‘ası göldür kim bir vech ile zafer mümkün değildir, zîrâ bir semtden lağım ve meteris ve sibe etmek kâbil değildir.

Sadâmât-ı top-ı kûpdan temâşâ etmek mümkün değil idi kim cirmi ve handakı ve tabyaları temâşâ olunaydı, ammâ murâd [u] merâmımız üzre seyredemedik. Ancak içinde musanna‘ manastırları ve çanlıkları ve sarâyları râyegân idi.

Ba‘dehu Sakmar sahrâsındaki kurâları çatup ve esîrlerin alup berbâd ederek ol sahrânın Varat kal‘ası cânibinde bir gece karavullar ile yatdık. Ve bu mahalle dahi nâhiye-i Sakmar deyü addolunur.

Andan kalkup batı tarafına ol gün seğirdüp yaka yıka mâl-ı ganâ’imler ve üsârâlar alarak bir dağı aşup yedinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Karolvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Yanoş kral oğlu Matayoş Pranko kral binâsıdır kim lâşe-i murdârı kal‘a-i Prak'da yatır.

Bu kal‘a dahi Erdel kralı hükmündedir, ammâ bunun ***[11a]*** dahi içinde Nemse kâfirinden beş bin fecere-i müşrikîn var idi, ammâ cümle küffâr gâfil iken iki bin mikdârı bahâdır Tatar yiğitleri vakt-i şâfi‘îde kal‘a altına varup her küffâr varoş içinde hâne-i nühûsetlerinde yatırken ol kadar esîr ve mâl-ı ganâ’imler alınup varoşu âteş-i Nemrûd'a uruldukda Karol kal‘asındaki küffârlar dahi âgâh olup cânib-i erba‘asından top atmağa başladı ve bizden hayli âdem haşladı, ammâ çi fâ’ide. Bir dahi sâlimîn ü gânimîn ve mansûr u muzaffer yigirmi bin asker ile yine bu kal‘a-i Karol kurbunda olan kurâları berbâd etmek içün zîr-i kal‘ada meks olundu. Mezkûr kal‘a bir sahrâda havâlesiz bir küçük Şeddâdî taş kal‘adır, ammâ gâyet ma‘mûr ve handakı gâyet amîk ve metîn kal‘adır. Andan kalkup 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ Eçetvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) (---) demekdir, ammâ beş esîrlerimiz gelmediler, zîrâ atîk kal‘adır. Bu dahi Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin içinde Rakofçi la‘în leb-ber-leb Nemse komağile itâ‘at etmedi. nehr-i Şamos'a yakın havâlesiz bir kal‘a-i metîndir.

Bir gölün içinde yumurta gibi bir beyâz kaplıbağa gibi göl içinde yatır bir kal‘a-i bî-misâldir. Ma‘mûr kenîseleri ve sarây-ı âlîleri nümâyân idi, lâkin ne cirmde ve ne şekilde ve kaç kapusu var ma‘lûmum değildir, zîrâ yanına sademât-ı top-ı kûpdan varılmak muhâl idi.

Hamd-i Hudâ yigirmi bin asker bu kadar mâl [u] menâl alup top menzili gölden alarka bâğlar kenârında meks edüp kal‘a küffârları askere aslâ rağbet etmeyüp bir top atmadı. Bizler dahi gâh mağrib ve gâh maşrık câniblerin eyle gâret etdik kim "Âyâ bu vâdîde imâretden âsâr var mı idi?" deyü bilinmez idi. Ve bu nâhiyeye Saboç derler. Sene-i mâzîlerde merhûm Seydî Ahmed Paşa dahi bu vâdîlere gelüp nehb ü gâret etmiş imiş, niçe bin esîr alup gitmiş imiş. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn Namin

Erdel'e tâbi‘dir, ammâ Hayduşak katanası yeridir. Ve içinde mâl-â-mâl üç bin Nemse cünûd-ı cünübü var, ammâ Rakofçi la‘în anasının bu kal‘a milk-i mevrûsudur.

Ve sene (---) târîhinde Rakofçi kral bizim Seydî Paşa ile Kolojvar kal‘ası altında ceng edüp münhezimen ve mecrûhan firâr etdikde bu kal‘aya gelüp anası yanında mürd olup lâşe-i murdârı bunda meşatdır.

Rakofçi anası ol ciğergâhdan bize ol kadar toplar atdırdı kim hisâba gelmez. Gerçi bu kal‘a dahi Şamos nehrine karîb bir mürtefi‘ yerde havâlesiz bir küçük kal‘a-i Şeddâdîdir, ammâ cebehânesi ve topları ve askeri çok olmağile bir hayli zamân yanına varılmayup gider şeklinde olup asker gâ’ib olunca pusuda olan gâzîlerimiz üç yüz kadar esîr alup varoşu âteş-i Nemrûd'a urdular. Ve etrâfında olan kurâları da berbâd etdiler. Andan,

Menzil-i nâhiye-i Saboç

Eyle nâhiye-i ma‘mûr [u] âbâdân imiş kim âteşe urmak ile berbâd edemedik ve esîr almağile tükedemedik. Bâğ u bâğçesine ve müşebbek bostânlarına ve mahsûldâr re‘âyâlarına hadd [ü] hasr yokdur.

Bu mahalde Rakofçi la‘înin tâ cedd-i pelîd-i anîdinden bir dârât ile kalmış bir bed-âyîn edecek sarây-ı menhûshânesi var idi kim bu felek-i kec-rûda eyle bir sarây-ı kâh-ı nüzhet-âbâdlı bir dâr-ı nühûset ne görülmüşdür ve ne binâ olunup görülecekdir kim eğer ma-vaka‘ı üzre cemî‘i tarz [u] tavr-ı tarhın bir bir ta‘rîf ü tavsîf etsek bu seyâhathânemizin müsevvedâtı bir yılda itmâm bulmaz. Hemân cümle Tatar gâzî batırları bu sarâyda kendülere yarar şeyleri alup âteş-i sûzân ile berbâd etdiler.

Andan hikmet-i Hudâ bu Saboç nâhiyesiyle Eçetvar'(ın) nâhiyesi hudûdundaki buhayre-i Eçetvar'dadır, ammâ bu taraflara yakındır. Ol buhayre içre küçük çemenzâr adacıklar vardır. Kaçan

kim rûzgâr-ı zor-kâr muhâlif esse ol cezîrecikler çayırı ve çemeni, hacer ü şecerleriyle yerinden hareket edüp bir cânibden bir cânibe gidüp rîh-ı şedîd teskîn olduğu yerde kalır. İlâ-mâşâ'allâh ol cezîreciklerin hâlleri böyle halk olunmuş aceb sun'-ı Hudâ'dır. Hattâ bu cezîreler üzre ol kadar hoş sular vardır kim hisâbın Hallâk-ı âlem bilir, zîrâ cümle küffâr ol i'tikâddadır kim bu cezîreler Hazret-i Îsâ mu'cizesi vâkı'ı olup hayvânâtların sayd [u] şikâr etmezler. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i Kalovar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Karîbü'l-ahd Milan Batori Mikloş kral binâsıdır kim lâşesi nehr-i Raba kurbunda Alaman kal'alarından Ni'met-Uyvar'da gebermişdir. Bu kal'a dahi Erdel'indir, lâkin içinde Nemse askeri olmağile Nemse kralı "Benimdir" deyü sâhip çıkup sulha muğâyir iş olmasın içün ve bir sarp kal'a olmağile gerçi itâ'at ***[11b]*** dahi etmediler, ammâ nehb ü gâret olunmayup eylece kaldı.

Bu kal'a dahi nehr-i azîm Tise sâhiline karîb bir kırlıkta havâlesiz bir Şeddâdî binâ-yı metîn kal'adır. Bu dahi Saboç nâhiyesinde vâkı' olmuşdur, ammâ bu vilâyetlere Hayduşak derler. On iki bin kılıç yarar Macar-ı füccâr katanaları çıkardı. Çoğu Seydî Ahmed Paşa cenginde dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan bî-tâb u tüvân geçdiler ve dâr-ı nîrâna gitdiler.

Ve bu nâhiye kâmil bin pâre ma'mûr u âbâdân kurâlar ve yetmiş yedi pâre birovları gümüş deyenekli varoşlardır. Her varoşundan mezkûr birovlar yüzer bin guruş tahsîl edüp krala varup ol dahi Âl-i Osmân'a iki yüz elli kîse hazîne gönderir, ammâ sene (---) târîhinden berü kal'a-i Varat feth olaldan bu varoşların çoğu Varat kal'ası aklâmı tahrîr olunup cümle birov hâkimleri tahsîl olan mâlları Varat defterdârına teslîm ederler.

Bu Erdel memleketi dörd bölük hükûmetdir. Bir bölüğü Erdel'dir. Bir sınıfı Saz'dır ve bir bölüğü Seykel'dir. Ve bir bölüğü Hayduşak'dır. Cümle Macar'dan bahâdır ve ankâ ve şecî' ve mahbûb u mahbûbeli vilâyetdir, ammâ şehirlerinin çoğunu ıhrâk edüp mâl-ı ganâ'imlerden alup yaka yıka ol gün gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Tise

Bu mahalde ismi ma'lûmum değil bir varoş-ı azîm urup bin mikdârı pâk u pâkîze esîrler alup şehrini ıhrâk edüp alınan esîrler eyitdi:

"Kemen Yanoş sekiz bin asker ile gemilere binüp nehr-i Tise'yi ubûr edüp karşu cânibde Nemse memleketine gitdi" dediler.

Bizim asker-i İslâm'ı su'âl etdik,

"Tise kenârında oturup Erdel vilâyetin urup Nemse hudûduna geçmek sulha muğâyir iş olur" deyüp otururlar, ammâ,

"Tise'den gerü dönmek ihtimâlleri vardır" deyü esîrlerden şâfî haber alup hemân bizim serdârımız

Şâh Polat Ağa dellâllar nidâ edüp,

"Gayri yollardan dönüşdür. Esîrleriniz pek duşaklayup ve bir hoş saklayup ordu-yı İslâm'ı ganîmet etmek içün sığır ve koyun sürülsün" deyü yigirmi bin Tatar içre ot ağaları nidâ edüp andan kerenây-ı Efrâsiyâblar çalınup koş kösleri gürleyüp ol gün batı tarafına gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Tokayvar

Lisân-ı Macar-ı Kursda (---) demekdir. Bânîsi Arec Hersek'dir. Ve bu dahi Erdel'e tâbi'dir, lâkin içinde re'âyâsı ve askeri cümle Nemse imiş, ammâ kal'ası nehr-i Tise kenârında Tokay yaylağıyla evce berâber kûh-ı bülendin dibinde bir kal'a-i metîn imiş. Hayli uzakdır. Temâşâ etdik, ammâ havâlesi var. Derûn-ı kal'anın zîr ü bâlâsında sarâylar ve musanna' dîvârın ha[ı]tları şa'aşa'a verir bir kal'a-i zîbâdır. Bu mahalde nehr-i Tise'yi ve kal'a-i Tokay'ı ve yaylağın batı tarafında ardımıza bırağup ol gün kırlıklarda kurâlar yaka yıka askerimiz ganâ'im-i bî-şümâr alarak cânib-i kıbleye kal'a-i Kalo kurbundan yine geçüp kâmil beşinci sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Kış-Varat

Lisân-ı Kurs Macar'da (---) demekdir, ammâ bânîsi Boçkay Kay Hersek'dir. Lâşe-i murdârı Yanık kal'ası kurbunda ân-perde bir Boçkay dahi Ösek'de yatır. İçinde Nemse olmamağile birovları ve kursları(?) ve dojları gelüp yalı ağasına buluşup hedâyâlar verdiklerinden bir zarar olmadı. Meğer "Varat kal'asına re'âyâları yeni tahrîr olunmuşdur" deyü Serasker Ali Paşa'dan fermân ve emirler ibrâz eylediler.

Bu dahi Saboç nâhiyesinde vâkı' olmuş bir kırlıkda havâlesiz metîn kal'adır, lâkin ol kadar ma'mûr değildir. Bâğ u bâğçesi ve müşebbek bostânları bî-hisâbdır.

Bu sahrâlar Dubroçin varoşuna ve ana karîb Bulkar varoşuna varınca Saboç nâhiyesi derler kim Varat kal'amızın aklâmları tahrîr olunmuşdur kim cümle seksen yedi bin kefereler Varat'a re'âyâ tahrîr olunmuşdur. Andan kalkup,

Evsâf-ı kal'a-i Çehivar

Erdel'e tâbi'dir. Lisân-ı Macar'da (---) demekdir, ammâ bânîsi ma'lûmum değildir. Bu kal'ayı mesâfe-i ba'îdeden görüp kal'ası kıble tarafında bir sevâd-ı azîm gibi musanna' manastırları ve nâkûshâneleri ve hâneleriyle nümâyân olup ana bir mîl karîb yine nâhiye-i Sakmar'da meks olundu.

Bu mahalde Varat Paşası Sinân Paşa kethudâsı gelüp Sinân Paşa'dan Tatar seraskerimize mektûblar getirüp,

"Bu Varat re'âyâların ne esîr edersiz ve bu eyâlet-i Varat'ı ne deyü ıhrâk edersiz? Sizi padişâha telhîs edüp Serasker Ali Paşa'ya ***[12a]*** sizi arz ederim ve aldığınız esîrleri varan kethudâma teslîm eyle. Yohsa sen bilirsin" deyü Sinân Paşa mektûbları kırâ'at olunduğunda, yalı ağamız eydir:

"Paşan bildiğinden kalmasın. Biz bir alay ulûfesiz askeriz. Biz kâfir vilâyeti vurup esîr [ü] mâl-ı

ganâ'im aldık, Varat vurat, sorat vilâyetleri urmadık" deyü Sinân Paşa kethudâsına bu gûne cevâb verilüp anlar Varat cânibine gitdiler. Biz gerü dönüp yaka yıka bir gayri yoldan yeni şikârlar ile mâl-ı ganâ'imler alarak bir gün bir gecede,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos

Bu mahalle Beleşo-Sonlok nâhiyesi derler. Ertesi gün nehr-i Şamos'u ubûr edüp bir gün bir gecede dahi yürüyüp sene 1071 ıyd-ı adhâsının yigirmi ikinci günü kırk bin dörd yüz aded esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'imle sîr olup hamd-i Hudâ ordu-yı İslâm'a yine nehr-i Tise kenârında dâhil olup Yalı Ağası Şâh Polad Ağa ve Ak Mehemmed Ağa ve Dedeş Ağa ve gayri ot ağaları hil'at geyüp hakîre ancak bir çeleng ihsân olunup serdâr başıma kendü eliyle koduğundan cihân kadar hazz etdim.

Hemân ol ân cemî'i mâl-ı ganâ'im metâ' esîrlerimiz meydân-ı mahabbete çıkarup fürûht olunup aslâ akçe etmeyüp bir guruşa on yaşına pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar bey' ü şirâ olunup bir avretin iki elinde iki evlâdıyla bir buçuk guruşa fürûht olduğu sicill-i şer'de mastûr oldu.

Netice-i merâm "Yiğide (---) âdem başına ikişer guruş hisse değüp, gazâ mâlıdır Hakk berekât versin" dedik.

Ordu-yı İslâm eyle ganîmet oldu kim herkes esîr almadan bîzâr oldular. Hakîr dahi bir gazâda üç aded esîre mâlik oldum ve üç gulâmlarım dahi birer esîr ile sîr oldular.

Hamd-i Hudâ yine Melek Ahmed Paşa efendimize selâmetle buluşup şeref-i sohbetleriyle müşerref olduk. Ve cümle gâzîler ganîmetlerin fürûht edüp gazâ mâlıyla ganîmet oldular.

Bu mahalde Serdâr Ali Paşa cümle a'yân-ı devlet ve erbâb-ı izzet iş erleriyle müşâvere edüp,

"Elbette fermân-ı pâdişâhî üzre bir kral nasb edüp bekâyâ hazîneyi tahsîl edüp edâ-yı hidmet edelim, yohsa bu el vilâyetleri yakup yıkmadan pâdişâha ne fâ'ide. Elbette Husvar kal'asında olan Helil Gaboru ve Kaşa şehrinde Zolomioğlu'nu getirdüp kral edelim. Yohsa kılıç gibi kış gelmede ve iş gerü kalmada" dediklerinde Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Sarı Hüseyin Paşa Tımışvar eyâletiyle ve serdâr kethudâsı Hasan Ağa kırk aded bayrak sekbân sarıca ile ta'yîn olunup kral getirmeğe me'mûr olduklarında hakîr Hüseyin Paşa ile,

Husvar kal'asına ve Kaşa şehrine gitdiğimiz konakları beyân eder

Hakîr üç gulâm ve altı aded çatal atlarım ile bu mahalden kalkup,

"Âyâ nehr-i Tise'yi ne cânibden ubûr etmek mümkündür?" deyü müşâvere edüp Tise'nin maşrık cânibine baş yukaru altı sâ'at gidüp,

"Âhir bu mahalden geçilir" deyü murg-ı cânlarımız Allâh'a ısmarlayup herkes refîkleriyle helâlleşüp kılıçları ve tîrkeşleri ve gayri silâhların herkes arkalarına bağlayup ba'zı iş görmüş ve çete gözetmiş gâzîler silâhların tulumlara ve sazdan sallara koyup on bin bahâdır yiğitler yigirmi beş bin esb-i tâzîler ile Allâh'a sığınup ba'de'd-du'â vü senâ cümle guzât gavvâs-ı bahrî gibi o nehr-i bî-amân

Tise'ye urup şinâverlik ederek herkes cân bâzârına düşüp bir kenâra ubûr etmede. Hüseyin Paşa sallar ile geçüp hakîr cümle esvâb [u] eşyâlarım tulumlara koyup iki at ortasına gelüp Tatar'dan gördüğüm gibi selâmetle nehr-i Tise'yi ubûr edüp secde-i şükür etdim.

Gerçi Tuna ve Şattu'l-Arab ve Nîl ve Ceyhûn ve Seyhûn kadar amîk ve arîz su değildir, ammâ dîvâne coşkun akar nehr-i azîmdir.

Ve cümle asâkir-i İslâm yüz bin renc [ü] anâ çekerek ubûr edüp ancak on yedi âdem atdan ayrılup şehîd oldular. Bu mahalde sehel ârâm edüp herkes esbâbların kurudup fi'l-hâl atlara süvâr olup ol sahrâ-yı çemenzâr-ı azîmin maşrık cânibine 8 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâ vü kasabâtlar ve ibret-nümâ musanna‘ manastırlar ve bâğ u bâğçeler ubûr ederek (---)

Evsâf-ı sedd-i metîn kal‘a-i Husvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Menûçehr oğlu Acem'den Macar olan Nagban Ejder kral binâsıdır. Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ Orta Macar hâkinde vâkı‘ olup bir zamân Orta Macar hâkimi Kurs Palatinuş hükmünde idi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Erdel hâkimi Betlen Gabor kral Süleymân Hân'ın izniyle ***[12b]*** bu kal‘a-i Husvar'ı Kurs Macarı elinden kuvvet-i Âl-i Osmân ile alup bir kal‘a-i metîn etmişdir kim gece vâkı‘sında gören âdemin dudakları uçuklar. Hâlâ içinde cümle keferesi Nemse ve kapdanı ve ir[ş]ekleri ve şagları ve nemeşleri cümle Nemse'dir, lâkin Zolomioğlu milkidir. Kal‘ası Hasun yaylası dibinde dîvârları dolma rıhtım-ı Şeddâdî sedd-i İskender-misâl beyâz kuğu gibi kal‘adır kim sûr-ı üstüvârının kaddi evc-i âsumâna berâber bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn nev-binâ bir hisâr-ı zîbâdır.

Ve aşağıda varoşu kal‘anın mağrib cânibine nâzır cümle evleri biri biri üzre gâyet müzeyyen varoşdur kim cemî‘i sarâylarının sütûhları elvân kiremitler ile mestûr ve cümle kenîseleri rusâs ile ve kalaylı teneke ile ma‘mûr düyûrların haçları zeheb-i hâlis ile mutallâ olduğundan âdemin çeşm-i nergisleri hîrelenir. Ve bâğ u bâğçesinin hadd [ü] nihâyeti yokdur ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Bu kal‘ayı hayli mesâfe-i ba‘îdeden seyr [ü] temâşâ edüp cümle guzât ile bir top menzili alarkada meks edüp ba‘dehu derûn-ı kal‘aya iki aded iş görmüş fasîh Macarca bilir âdemler gönderdik. Nîm sâ‘atden sonra kal‘a cânibinden bir toz belürdü.

"Âyâ bu ne ola?" derken on bin mikdârı küffâr, pür-silâh mest-i evkâr gelüp Hüseyin Paşa huzûrunda bî-pâk ü bî-pervâ olup eydir:

"Baka Türkler. Buraya ne cür’et ile geldiniz? Ve murâdınız bize bildiriniz" dediklerinde bizim serdârımız, Hüseyin Paşa eydir;

"Size ve kapudanınıza Erdel dojları ve nemeş ve birovlarından ve bizim serdârımız Ali Paşa'dan nâmelerimiz var. Kal‘a kapudanına buluşmak isteriz" dedikde, gelen fecerelerin başı,

"N'ola sizden birkaç âdem bizimle gelsin, ammâ sizler bu mahalde kalasız ve top altına gelmeyesiz" dedikde, Hüseyin Paşa Budin a‘yânından Hüseyin odabaşı ve Mustafâ odabaşılar ile tokuz kişi, hakîr ile on kişi olup küheylân atlarımıza süvâr olup nâme ve mektûbları alup küffâr askeri önümüze düşüp zîr-i kal‘aya vardığımızda aşağı varoş kapusun açup iki cânibi temâşâ edüp büyük hisâr dibine vardıkda handak kenârında atlardan enüp beş aded yiğitlerimiz atlar yanında kalup handak üzre cisre kadem basdığımızda niçe yüz küffârlar karşu gelüp beşimizin dahi silâhların alup gözlerimiz bağlayup ellerimize yapışup kâmil yüz ayak nerdübân çıkup gözlerimizi açdılar.

Bir dîvânhâne-i âlîde iskemleler üzre oturup cümle Tise sahrâsı ve nehr-i Tise yalıları ve cümle kurâ vü kasabâtlar sahîfe-i *Minor Coğraf* gibi nakş-ı bûkalemûn gibi nümâyân idi.

Bu temâşâyı ederken kapudan içerden gelüp "Safâ geldiniz ve hoş geldiniz" dedikde mektûb ve nâmeleri yed-i nâ-pâkine verüp kırâ’at olundukda mefhûm-ı kelâmın anlayup derhâl Zolomioğlun meydân-ı mahabbete getirdüp,

"Bu dîvâne midir krallığa istediğiniz?" dedikde Zolomioğlu'na bakdık ayağında yetmiş vukiyye gelir demir neybesi var ve elleri bağlı ve boğazı tavklu fakîr kralzâde hem kal‘a sâhibi ve hem mahpus imiş.

Kapudan eyitdi: "Devlet-i Âl-i Osmân bu güne mi kaldı kim böyle dîvâneyi kral edüp hazîne nice tahsîl edüp Erdel diyârın nice hıfz [u] hırâset etse gerek. Yâ bizim kralımız Kemen Yanoş'un nesi vardır" dedikde,

Hüseyin Odabaşı eydir; "Kemen Yanoş'un kral olduğundan Âl-i Osmân pâdişâhının izni ve haberi yokdur. Kanûn üzre kral değildir, bir zorba âsîdir. Şimdi bu sefere anın içün geldik, ammâ bize de karşu duramayup kaçup gezer. Biz anı kral istemeziz, bu Zolomioğlu'nu verin götürüp kral ederiz" dedikde, hemân kapudan-ı la‘în-i bî-îmân gazab-âlûd olup hemân fakîr Zolomioğlu'nu kal‘adan aşağı atmağa (atmağa) fermân edüp evce berâber kal‘a kenârına Zolomioğlun getirüp fakîr kefere yüz bin feryâd [u] nâlişler edüp atarken cümle kapudanlar ve irşek ve bıtrîk ve şaglar ricâ edüp halâs edüp yine zindâna girirken hemân Hüseyin Odabaşı Zolomioğlu'na sarılup,

"Elbette biz bunu kral etmeğe götürürüz" deyü Zolomioğlu'na sarılınca hemân kapudan elindeki meçiyle Hüseyin Ağa'nın uyluğundan urup zahmdâr eyleyüp andan yine gözlerimiz bağlayup kal‘adan taşraya çıkardılar.

Ba‘dehu gözlerimiz açup ellerimize ***[13a]*** birer çuka ve birer kumaş ve ellişer altun ve huddâmlara ellişer guruş verüp yolladılar. Bizler dahi mağmûm dönüp ol sahrâda ve Serdâr Hüseyin Paşa ile kalan on bin askere mülâkât olup ol ân Hüseyin Ağa'nın zahmın sarup sarmalayup kıssa-i pür-hisse-i pür-melâlimiz Hüseyin Paşa'ya bir bir takrîr etdikde cümle guzât bir yere gelüp,

"Âyâ, biz kralsız asâkir-i İslâm serdârına nice varalım ve ne diyelim?" deyü meşveret edüp bu Husvar sahrâsından şimâl cânibine 1 sâ‘at gidüp,

"Kaşa kal‘asından Helil Gabor'u taleb edelim" deyü Mustafâ Odabaşı'yı on bin yiğide serdâr edüp

elçi gönderdikde Hüseyin Paşa kal‘a-i Kaşa altındaki sahrâda bâkî kalup mâ-bâkî asker ile yine hakîr kal‘a-i Kaşa altına varup Mustafâ Ağa ve elli aded yiğit huddâmlarımız ve bu hakîr-i pür-taksîr ile {cümle} elli bir âdem olup sabâha dek şimâl cânibine gidüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen-i İrem-âbâd, ya‘nî kal‘a-i Kaşa-i ibret-âbâd

Lisân-ı Macar'da lafz-ı Kaşa (---) demekdir. Bu şehrin ibtidâ bânîsi Acem diyârından gelen Menûçehr evlâdlarından Kaşa Ban binâsıdır kim sâhil-i Tise'de dîvler ile ceng edüp dîvleri kıra kıra nehr-i Tise'ye döküp âhir kendüsü dahi nehr-i Tise âbıyla gark olup hâlâ bânîsi Kaşa sâhil-i nehr-i Tise'de bir deyr-i mu‘teberde yatır, anıniçün hâlâ ba‘zı balıkçılar nehr-i Tise'den kazan kadar dîv kelleleri ve bedensiz sekiz arşın tavîl diz kemikleri çıkar.

Ba‘dehu Kaşa Ban Menûçehr evlâdı ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra’nâ olup günden güne imâr olduğundan hasretü'l-mülûk-i kıralân-ı mudıllân oldu.

Andan niçe mülûke intikâl edüp hâlâ hâk-i Orta Macar'da Kurs keferesi içre Nemse çârnâsârı hükmünde ve gâh Erdel kralları destinde olup cümle keferesi Erdel ve Nemse ve Orta Macar ve Kurs kâfiridir, ammâ re‘âyâsı Eflakân ve Korol'dur.

Kal‘ası Kaşa yaylası dâmeninde şekl-i murabba‘dan tûlânî Şeddâdî seng-tırâş bir metîn ü müstahkem kal‘a-i savaş-ı perhâşdır kim gûyâ Eğre kal‘ası gibi dâmen-i kûha vâkı‘ olmuşdur, ammâ bu Kaşa Eğre'nin üçü kadar var bir vasî‘ ve azîm tabyaları var. Ve dağdan tarafı bir azîm gayyâ-misâl handakı ve cümle sekiz aded cedîd metîn kapuları var. Ve dâ’iren-mâdâr iki kat kal‘a dîvârı ve kal‘adan hâric sedd-i Kahkahâ-vâr kavî tabyaları kirpi gibi balyemez toplar ile ârâste ve gûnâ-gûn muhîl [ü] şeytanatlar ile pîrâste olmuş hisâr-ı üstüvârdır kim üstâdân-ı selef var makdûrun sarf edüp bu sûrda eyle tasarruflar etmişdir kim zamânımız üstâdları ol binâ-yı refî‘u'ş-şâna mânend bir hisâr inşâ etmeğe kâdir değillerdir.

Hulâsa-i kelâm bu edîm-i arzda eyle bir musanna‘ ve mücellâ ve musaykal ahcârâtlı kal‘a-i şîrîn yokdur.

Ve ecnâs-ı kesîre mahlûkât-ı Hudâ ile pür olmuş bir bender-âbâd kal‘a-i kaviyyü'l-bünyâd şehirdir kim dâr-ı diyâr-ı Erdel'de bu şehr-i Kaşa ve şehr-i Praşo gûyâ mânend-i Mısır'dır ve sayf u şitâda âdem deryâsıdır. Ve derûn-ı hisârda dörd bin aded sarâylar ve gayri nûhüsethâneleri kat-ender-kat kârgîr binâlardır kim her biri birer gûne tarz [u] tarh üzre mebnî şâhnişîn ve kâh-ı musanna‘lar ile nakş-ı bûkalemûn nigârhâne-i çîn-misâl hânedân-ı pür-me’âller var kim cümlesinin dam u bâmları serâpâ elvân sırçalı kiremit ve sarı pirinç ve beyâz kalaylı teneke ve rusâs-ı hâs ile mestûr sarâylardır kim her birinin ta‘rîf ü tavsîfinde kilk-i cevâhir-nisârlar ile tahrîri mümkün değildir.

Ve kal‘a kapuları mâbeynleri mâl-â-mâl cebehâneler ile ve nigehbân ve pâsbânlar ile müzeyyen ve âmâdedirler. Zîrâ dâ’imâ bu kal‘a ahâlîsinin havfleri Leh'den ve Çeh'dendir.

Evsâf-ı varoş-ı şehr-i Kaşa

Bu kal‘adan taşra cânib-i cenûbda kıbleye nâzır yokuş aşağı cümle evleri biri biri üzre medd-i basarlı bir ma‘mûr u müzeyyen varoş-ı azîmdir.

Bu dahi şekl-i murabba‘ bir yalın kat kal‘adır, ammâ handakı gâyet sa‘b ve metîndir kim bu şehir iki sâ‘atde ancak dolaşılır, sevâd-ı mu‘azzam rabât-ı müzeyyen ve ma‘mûr medyendir kim küffâr-ı hâksâr memleketinde böyle kıbleye nâzır (nâzır) şehir yokdur. Ve şehir içi serâpâ sadranc nakşı tarh olunmuş şâhrâh pâk kaldırımlı sokaklardır kim tahrîri bir vech ile kâbil değildir.

Ve çârşu-yı bezzâzistânı: Cümle bin altmış aded kârgîr binâ müzeyyen ra‘nâ dekâkînlerdir kim cümle et‘ime-i nefîseyi ve elbise-i akmişe-i gûnâ-gûnu fürûht eden cümle pençe-i âfitâb-ı mehtâbe duhter-i pâkîze ahterlerdir.

Ve cümle on bir aded hânlardır. Cümleden Gabor Ban hanı kal‘a-misâldir.

Ve cümle üç aded hammâmları var, kıbâblı değildir. Tahtadan bir gûne çâr-kûşe kubbeli kireç ve horasân ile binâlı ***[13b]*** bir tarz-ı âhar sobalı hammâmlardır, ammâ cânib-i erba‘ası kârgîr dîvârlara kat-ender-kat kârgîr nerdübân-misâl yerler edüp her birinde kurnaları var, ammâ aşağı soffada olan âdemlere yukaru soffada yaykanan âdemlerin çirkâbı suyu sıçramaz garîb san‘atdır. En aşağı tabakası sovukdur. Andan aşağı havuzlu meydândır orta tabakaları dahi germâdır dahi andan âlî tabakaları dahi issidir, tâ kubbe berâberi tabakası âteş pâredir. Herkes tahammülüne göre soffalarda gusl ederler. Külhanı taşrada değildir.

Hammâmın çâr-kûşesinde dörder aded billûr câmlı sobalar var kim câmlardan âteşleri görünür. Ve dellâkları cümle kocakarılardır kim her biri birer hukemâ fertûte-i pîrezendir. Hukemâ-yı kudemâ böyle hammâm te’lîf etmişler kim aslâ âdem sıkılup sudâ‘ vermez. Ve cümle şâhrâhları serâpâ beyâz mermerleri üstâd bennâ hemvâr döşeyüp her kaçan çamur olur şekilli olsa Tise yaylağı dibinden akan nehri kal‘a ensesinden yokuş aşağı akıdup her sokakları hâne sahipleri cârûblar ile süpürüp ol kadar pâk sokaklar olur kim bal döksen yalanır, zîrâ cümle küffârlar yedinde ol kadar pâkdır kim bir diyâr kefereleri böyle değildir.

Hâsıl-ı kelâm zamân-ı kadîmden berü bu kefereler şehrinin ve kendülerinin pâklıkların böyle görüp mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre böyle pâklardır.

Der-beyân-ı mutalsamât-ı şehr-i Kaşa

Evvelâ bu şehirde aslâ tâ‘ûn olmaz. Be-kavl-i hukemâ tâ‘ûn nâ-pâklıkdan olur derler. Anıniçün bu kefereleri şehri ve kendi lisânları pâkdır, ammâ kendüleri nâ-pâkdır.

Ve dahi yılan ve çıyan ve akrep ve sıçan ve leylek ve çaylak el-hâsıl hayvânât-ı muzır ve zehr-nâk zî-rûh kısmı hayvânâtlar olmaz, zîrâ Hazret-i Îsâ halîfelerinden bir havâriyyûn bu şehre gelüp tılsımâtlar eylemişdir, hâlâ te’sîrleri vardır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı letâfetinden her şey memdûhdur, ammâ cümleden dilberânına aşk olsun kim on yaşından tâ yigirmisine varmış mûğpîçe pençe-i âfitâb mümtâz [u] müstesnâ gulâm mehtâbları

vardır kim gûyâ her biri perîzâdlardır kim hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn olup sîm-endâm ve ince miyân ile tâvûs-ı bâğ-ı Merâm gibi hırâmânî reftâr etdiklerinde gören uşşâkkân-ı müştakânı mecnûn-ı sergerdân ederler.

Ve zenâne ve bintânları evlâ bi't-tarîk eyle mahbûbe ve duhter-i pâkîze ahter nâ-şûkûfteleri olur kim geysû-yı müşkbârların sarkıtdıklarında bir cihde(?) zen-dost âşıkları kendülerine akıdırlar kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu.

mısra‘ı üzre bu şehir belde-i hüsn-i cemâl şehridir.

Hakkâ ki bu vilâyetin umûmen zerâfet ve letâfeti gibi bir diyârın sabâhat ve melâhati olmazdır. Ve cümle sağîr ü kebîr kefereleri âlüfte ve âşüfte ve sâhib-i sun‘ ve halûk ve garîb-dost, millet-i Mesîh kavmidirler.

Ve cümle mesîregâh-ı bâğavâtın beyân [eder]

Bu şehrin cânib-i erba‘ası tâ Kaşa yaylağı dâmenlerine varınca tûlen ve arzen dörd sâ‘at mesâfe-i ba‘îde zemînlere varınca bâğ u bâğçe ve müşebbek bostân ve cinîn ve gaytânlardır kim "Cümlesi elli bin aded bâğ öşür verir" deyü birovları nakl etdiler.

Ve her bir bâğda kasr-ı kâğ ve birer kulle-i bâğ mukarrerdir. Ve niçe bin kasr-ı Havarnaklar ve nüzhetgâh-ı kâh-ı vâlâlar ve havuz ve şazrevânlar ile bî-hisâb selsebîl fevvâreler ile müzeyyen hadîka-i cinîn gaytânlardır.

Hulâsa-i kelâ[m] bu şehri mâ-vaka‘ı üzre medh eylesek tatvîl-i kelâm olur, ammâ,

Der-sitâyiş-i bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân

Cümle yetmiş aded bed-âyîn hâne-i ma‘bedgâh-ı Mesîhiyye vardır, ammâ cümleden,

Deyr-i muğân-ı Kaşa Ban: Ol mecma‘-ı sürûş olan ol kenîse-i dilâvîzin urûşu ve furûşu ve ol asrın üstâdân-ı hüner-furûşu bu deyre yüz sandûka zer-i hâlis sarf edüp niçe bin elvân sanâyi‘-i ibret-nümâlar icrâ edüp bu deyr-i ma‘bedgâh-ı Mesîhiyye eyle letâfet ve zerâfetler etmiş kim atlas-ı felekte eyle bir kârgerlik Menûçehr'den berü bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir.

"Bu ma‘bedhâne-i kadîmin harc-ı masârıfına zer-i hâlis kısmından beş bin kîse sarf olunmuşdur" deyü gorof kapusunda Macarca yazılmışdır.

Andan mâ‘adâ bu deyrin enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı fusûs-ı mukavvem mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret nümûn ma‘kûk ile ma‘kûd olunmuşdur. Ve cümle maksûrelerinin dîvârları mînâkârî-misâl nakş-ı nigâr ile muhallâ ve mutallâ zücâclar ile muhallâ kılınmışdır.

Her kubbe-i nîlgûnunda ve cümle rûy-ı dîvârı taklarında umk-ı mencûklar ve beyâz ve siyâh ve ahmer-gûn ve gayrî gûnâ-gûn ahcârât-ı zî-kıymetler ile Hind sadefkârîsi gibi cümle dîvârı müzeyyen

olmuş bir deyr-i musanna‘dır kim ayne'l-har ve ayne'l-hirr ve akîk-i Yemenî ve zeberced ve seylân ***[14a]*** misillü hurde taşlar ile ârâste olmuş mecma‘-ı kıssîs-i palâs-pûşândır.

Ba‘zı ebvâblarının halka ve çârçiveleri sîm-âb-ı hâlisden ve niçe bin zer-i hâlisden mücevher kanâdîller ve âvîzeler ile eyle zeyn olunmuşdur kim gûyâ Kuds-i Şerîf'de küffârın kenîse-i Kımâmesidir kim arûs-ı cihân sâkin-i külbe-i deyr-i muğân-ı râhibân-ı kıssîsândır.

Ve dahi bu deyrde tencîl-i vâ‘ızân-ı ladikası içün mihrâb-ı mün‘akisinin cânib-i şarkîsinde müzehheb ve mufazzaz bir kürsî vaz‘ edüp hâlâ zamânımız üstâdları ana bir tîşe ve bir mıtraka urmağa kâdir değillerdir.

Ve bu kürsî mukâbilinde bir erganon-ı Dâvûdî kürsîsi var, binâyı Betlen Gabor kral inşâ etdirmişdir. Bu dahi sihr-i i‘câz mertebesi müzeyyen ve sihr-âsâr mehâmildir kim cümle papas ve kıssîs ve bıtrîk ve ladika ve kalayoros irşekleri bu cây-ı ma‘hûde üzre savt-ı bülend ile rehâvî makâmında ağâzeler edüp âyet-i İncîl'i müselsel âvâz-ı hazîn ile tilâvet edüp erganon-ı Dâvûd Nebî'ye rehâ buldurup bir ferdaş u zemzeme etdiklerinde âdemin vücûduna bir dehşet hâsıl olup vücûd-ı âdemde olan her ser-i mûy haberdâr olup âdemin tüğleri ülperir. Hulâsa ümmî ve mu‘tekid âdem dinlese i‘tikâdına halel gelir, ammâ ârifân-ı sâdıkân isti‘mâ etse acâ’ib musanna‘ saz-ı erganondur deyüp mukayyed olmaz.

Ve yine bu deyrin mihrâb-ı münharifi yesârında sîm ü zer ile müzeyyen minber-misâl bir kürsî-i ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyr binâ etmişler kim nişîmen-i batârıka olmak üzre hakkâk-ı üstâdân-ı selef yekpâre moran ve billûr ile inşâ olunup her cânib-i erba‘ası Leh diyârının Daniska iskelesinden gelmiş kehribâr-ı hâlis-i asfar ile bezenilmiş maksûre-i ibret-nümûndur. Ve her şebekesi gûyâ Fahrî-i Bursavî oymasıdır kim bizzât Fahrî ana mânend hayâlî kâğıdda mikrâsla eyle oyma oymağa kâdir değildir.

Ve bir temâşâ dahi mihrâb-ı münharifinin yanında cümle mencûkları cevâhir ile musanna‘ ve murassa‘ bir çelipay, ya‘nî İncîl kitâbı konacak bir sepâ-yı simîn inşâ etmişler kim on iki pâyeli bir kürsî-i minâ-fâm idi ve her pâyesi zeylinde palasanta Hazret-i Îsâ'nın on iki havâriyyûnlarının heyâkil [ü] timsâlleri var gûyâ her biri âdâb üzre karâr-dâde tasvîrâtları ceseden binâ etmişler kim gûyâ her biri zî-rûhdur.

Bu kürsî-i çelipa üzre bu kadar kütüb-i mu‘tebereler ve bu kadar cevâhir zarflı İncîller yığılup bu kitâbların arasında zer-ender-zere müstağrak olmuş Hazret-i Meryem'in timsâli ve der-âğûşunda palasanta Hazret-i Îsâ'nın ma‘sûmluğu timsâli vücûden binâ olunup gûyâ vâlidesi kucağında vâlidesi südüyle gıdâlanup hande-künân cümle âdemlere nigerân eder bir sûretdir kim gûyâ zî-rûh rû[h]ullâhdır. Ve herkese nazar etdikde eğer vâlidesi Meryem timsâli ve eğer Îsâ Nebî timsâli bir gûne nazar eder kim her gören onları hay zann ederler.

Meğer bu sûretlerin başları içre sâ‘at çarhı gibi çarhlar olup gözleri sâ‘at rakkâsı gibi deverân ve seyerân edüp elleri ve kolları dahi hareket eder sihr-i mübîn mertebesi sûretler idi.

Ve nâhunlarında birer Rûm harâcı değer elmas(ın)dan tırnakları var ve gerdenlerinde cemî‘i kâfiristân ve hıristiyan kralları ve karıları(nın) bunlara hedâyâ gönderüp Îsâ ve Meryem ana

boğazlarına geçirmişler, dürr-i yetîm incü tesbîhler ve heyâkil ve tılsımlar ve (ve) niçe bin zî-kıymet eşyâlar ile bu iki sûret ol kadar müzeyyen idi kim el-hâsıl her biri onar Mısır hazînesi değer mücevherâtlara müstağrak olmuş sûretlerdir kim her biri birer mülûk hedâyâlarıyla arûsek gibi bezenmiş timsâller idi.

Ve bunların cânib-i erba'asında olan rûy-ı dîvârda zerbaft ve dîbâ ve şîb ve atlas perde-i zerrînler asılup her biri birer kral-ı dâl hedâyâlarıdır. Bunlar dahi bir harâc-ı Deylem değer ibret-nümûn serâperdelerdir. Kûşe kûşe mücevher masnû' [u] müzeyyen micmere-i ûd u amber-sûzlar var kim şeb [ü] rûz ol micmerelerden âteş-i sûzân eksik olmayup ûd [u] anber râyihası cümle mu'tekif-i deyrin demâğların mu'attar eder.

Üç bin aded papas ve ruhbân ve muğpîçe muğân huddâmları var. Her biri bu deyre âyin-i Îsâ etmeğe gelenlere ûd [u] amber yakup ve gülâb-ı ıtr-ı şâhî verüp edâ-yı hidmet ederler.

Ekâlîm-i seb'ada olan bilâd-ı Nasârâdan elvân elvân on iki bin aded kanâdîl-i sîm ü zerrîn ve gayri âvîze-i gûnâ-gûn musanna'lar maslûbdur.

Ve mezkûr çalipalarının on iki pâyesi dibinde duran on iki havâriyyûn sûretleri önünde birer şem'dân-ı zer [ü] mücevher var kim ***[14b]*** "Her biri ikişer kantar gelir" deyü nakl etdiler ve sahîhdir, zîrâ her biri birer âdem kaddi kadar vardır. Ve her birinde her şeb şem'-i kâfûrîler ıhrâk olunup cümle kanâdîller ile çerâğân olup şeb-i zulumânîleri rûz-ı rûşen olur.

Ve bu deyr-i kebîrin cânib-i erba'asında olan harem-i vâsi'in ferşi hacer-i aynü's-semek ve fîrûze ve yeşim ve yerekan ve harakan ve akîk-i Yemenî ve ruhâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûşdur kim gûyâ nakş-ı bûkalemûn-ı Mânî ve Bihzâd'dır.

Bu haremde müte'addid fiskıyye ve şazrevân ve selsebîller cereyân etmede.

Bu harem içre ecnâs-ı eşcârât-ı müsmirâtlar ile eyle tezyîn olmuşdur kim *Sübhanü'l-Hâllâkü'l-bâkî,* hattâ bir dıraht-ı engür var niçe bin seyyâhân-ı berr ü bihârân bu deyre gelüp mihmân oldukda felâhatnâme-i bâğbân kavilleri üzre bu üzüm ağacına niçe bin aşlamalar eyleyüp niçe bin elvân salkım engür-i âbdârlar hâsıl olur. Ammâ hikmet-i sun'-i garîbe vü acîbe oldur kim bir salkım tutsa(?) da yigirmi iki envâ' rengâreng dânedâr yeşil ve kırmızı ve sarı ve beyâz ve siyâh dâneler olduğundan mâ'adâ yine bir salkımda barmak üzümü ve tilki kuyruğu ve hore ve misket ve ham ve keşmekeş ve düzenli(?) ve zeynî ve razakı ve beğlerce ve hüsâmî ve kudsî dâneleri bir salkımda olur hikmet-i Sannâ'-ı lem-yezeldir.

Bu harem bâğı etrâfında üç yüz aded zerkârî hücreler var kim her birinde akl-ı Arasto bıtrîk ve irşekler ve papaslar var. Niçe yüzü haftada bir fılcan süd ve bir hurma ve bir bâdem ile iftâr edüp riyâzât [u] mücâhede ile kadîd-i mahz olup Van diyârında Ahlad şehri kadîdine dönmüşler kim her biri birer gûne ilm-i felsefiyâta mukayyed olup ders-i Arasto olmuşlardır.

Ve matbah-ı ibret-nümâsı gûyâ matbah-ı Keykâvûs'dur kim bu deyr içre olan papasların ve cümle âyende vü revendelerin gûnâ-gûn ni'met-i nefîseleri cümle evkâf-ı Hazret-i Îsâ'dandır kim dillerde

dâstân-ı dostândır.

Sitâyiş-i dâr-ı şifâ-yı şehr-i Kaşa: Cemî‘i derdlilere devâ etmek [içün] bir bîmârhânesi var kim bî-rûh gelse mu‘cize-i zû-emîn ile zî-rûh gider, zîrâ bu deyr-i dilâvîzde tekmîl-i fünûn etmiş Eflâtûn ve Bokrât ve Sokrât ve Feylekos ve Feylesof ve Fisagores-i Tevhîdî-misâl bî-tevhîd hukemâ-yı bî-mezhebler andadır.

Hattâ bir gün yine bu deyri seyr [ü] temâşâ ederken bir keferenin sütûn-ı bekâsı mütezelzil olup inhizâma müteveccih oldukda girîbân-ı ömrün dest-i ecel çâk ber-hâk etmiş. Ol kâfir-i nâçârın lâşe-i murdârın âyîn-i Mesîh üzre dörd beş bin alemlerle niçe yüz papas ve bıtrîkler buhurdânların yakup İncîl âyetleri okuyarak bu deyrin mihrâb-ı münharifi önüne mezkûr kefere lâşesin lahd etdiler. Andan cümle akrabâları feryâd edüp gitdiler.

Temâşâ-yı diğer: Ertesi gün bu şehirde âyîn-i bâtılları üzre mevlûd-ı Îsâ *aleyhi's-selâm* günleri imiş. Macar müverrihleri kavilleri üzre,

"Hazret-i Îsâ mevlûdundan Hazret-i Muhammed'e gelince altı yüz yıldır. İskender-i Zülkarneyn vefâtından Hazret-i Muhammed vilâdetine gelince sene 882 yıldır" deyü yazmışlar.

Hakkâ ki be-dürüstî eyledir kim yazmışlar ve sikkeyi mermerde kazmışlar, ammâ mezkûr mevlûd-ı Îsâ Nebî günleri bu şehr-i Kaşa içre üç gün üç gece on kerre yüz bin küffâr cem‘ olup mezkûr Kaşa Ban manastırında ve Kaşa sahrâsında kara nahir gibi kara şapkalı ve kara roklalı sâhibü'z-zünnâr kefere-i dûzah-karârın cem‘iyyet-i kübrâların ol gün seyr [ü] temâşâ edüp *"Sübhanü'l-Hallakü'l-bâkî"* deyüp mest [ü] medhûş oldum.

Hâtıra bu hutûr etdi kim Hâlık-ı kevneyn ne Mâlikü'l-mülk Rabbi'l-âlemîndir kim edîm-i arzını milel-i gûnâ-gûn ile zeyn edüp bu kadar kerre yüz bin küffârları da perveriş eyleyüp anlara da tâc [u] taht ve raht u baht verüp anları bize ve bizleri anlara esîr eder deyü âlem-i hayretde kaldım.

Ba‘dehu bu cem‘iyyet-i kübrâ ile cümle küffâr kal‘adan taşra bizim Hüseyin Paşa meks etdiği sahrâ-yı lâlezâra çıkup papasları mevlûd-ı Îsâ nasîhatlerin bir kürsî üzre tilâvet etdikde cümle küffâr başların açup evzâ‘-ı garîbeler ve etvâr-ı acîbeler ile du‘â vü senâlarının netîceleri bu kim ilâhî:

"Ey Marya Kot, ya‘nî ey vâlide Meryem ve ey Kot azîm Allâh Osmânlı askeri Tise {nehri} kenârına ve bu Kaşa'mız {şehri} altına geldiler. Osmânlı'dan ve Tatar askerinden sana sığınırız" deyü rûy ***[15a]*** mâlîde edüp tazarru‘ ve nâlişler ederlerdi.

Andan büyük manastıra gidüp imâretinde ta‘âm yerlerdi. Ve gayri fukarâlara dahi it‘âm-ı âm ve ilbâs-ı erâmîl ü eytâm ederlerdi.

Temâşâ-yı tasannu‘ ibn-i âdem: Bu kenîse-i sürûşun kurbunda çâr-kûşe bir yekpâre mermer üzre (üzre) tuçdan bir siyâh fîl-i Mengerusî bünyâd olunmuş. Kulakları ve başı ve hortumu hareketde olup gözleri sâ‘at rakkâsı gibi deverân etmede. Kaçan kim vakt-i zuhur oldukda bir kerre fîl harekete gelüp gıjgırup bir savt-ı mühlik ile bir sayha-i ra‘d-vâr urup hortumu ile göğsüne on iki kerre urup sîne-i

pür-kînesine üstâd-ı kâmil nâkûsvâr hâlden etmiş. Fîl-i mezkûr hortumuyla kendü göğsüne darb urdukda sadâsı eflâke çıkup cümle şehir halkına andan ma‘lûm olur kim fîl sâ‘ati on iki kerre çalup vakt-i zuhur oldu derler. Ba‘dehu cümle kefere ol vakitde ta‘âm yerler. Gayri mahalde mancamerd yemek ihtimâlleri yok bir alay perhîz ile geçinir ta’ife-i riyâzet-keşân keşîşân-ı palâs-pûşândır.

Temâşâ-yı ibret-nümâ-yı üstâd-ı nakkâşân: Bu deyr-i musanna‘ın papaslarıyla hüsn-i ülfet edüp niçe kerre girüp bu deyri seyr [ü] temâşâ edüp bir kerresinde im‘ân-ı nazar ile deyrin cümle der [ü] dîvârlarına nazar etdim. Niçe bin sûretlerden mâ‘âdâ bu deyrin sağ tarafında bir küşâde dîvârın yüzüne elli adım tûlu bir cennet tasvîri yazmışlar kim âdem gördükde teslîm-i rûh edüp Sûre-i Fecr'de [5] âyetin tilâvet edüp dâhil-i cinân olacağı gelir.

Ve ana karşılık karşu cânibde bir muzlim rûy-ı dîvârın elli adım yerinde bir cehennem tasvîri tahrîr etmiş kim sırâtı gören sûre-i Fâtiha'da [6] âyetin okur.

Ve mîzân-ı terâzû tasvîrin gören sûre-i (---) [7] âyetin tilâvet eder.

Ve derkü'l-esfel derelerinin tasvîrâtların gören sûre-i (---) [8] âyetin kırâ’at eder.

Ve çâh-ı gayyâ tasavvurun gördükde sûre-i Veyl'de [9] âyetin okur.

Netice-i kelâm bu cennet ve cehnnem ve mîzân ve sırât tasvîrlerin üstâd-ı nakkâş eyle tahrîr ve tasavvur etmiş kim gûyâ sihr-i i‘câz Fireng-pesend nakş-ı Fireng-i Mânî etmişler. Eğer nakkâşân-ı Acem ve Rûm'dan Erjeng ve Bihzâd ve Şâhkulu ve Ağa Rızâ ve Murdâr âleng(?) nâm nakkâşân-ı benâm cümle bir yere gelüp böyle Fireng pesende Firdevs ve Adn-i berîn ve huld-i irem ve ılliyyîn ile bir dâr-ı cahîm ve sa‘îr ve sakar ve gayyâ ve derk-i esfel veyl ve tamu tasvîrlerin yazmağa kâdir değillerdir.

Zîrâ üstâd-ı nakkâş-ı Fireng-i Mânî Erjeng, Sannâ‘-ı Lem-yezelin celâl tarafin yazup halkı korkutmak içün eyle bir dâr-ı dûzah ve nîrân tasvîri yazmış kim ol cehennem dereleri içre ibâdullâhın neft ve katrân ve âteş-i sûzân içinde kebâb-ı pur-putur ve kokoç olup zebânîler urarak develer gerdânı gibi yılanlar ve çıyanlar ve akrebler sokarak her âdemin azâb-ı elimi tasvîrlerin görenler hemân terk-i dünyâ edüp her şeyden tâ’ib ü tâhir olup yemeden ve içmeden el çekeceği gelüp âdeme bir dehşet ü vahşet hâsıl olur.

Hulâsa-i kelâm bu deyr-i bed-nâmın bu mertebe ta‘rîf ü tavsîfinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur. Ve i‘tibârı olmayan nesnelerin medhi tatvîlinde melâlet vardır, ammâ bu kadar yıldır seyâhatimiz içre böyle bir âsâr-ı acîbe ve binâ-yı ibret-nümâ-yı garîbe görmediğimizden bu müsevvedât-ı küstâhânemiz içre bu kadarca tahrîr ile iktifâ olundu.

Ez-în-cânib yine sa[de]de rücû‘ edelim. Bu şehr-i Kaşa altına Serdâr Hüseyin Paşa efendimiz ile (---) asker varup Helil Gabor'u krallığa taleb etdiğimizde kal‘a-i Kaşa hâkimi haber gönderüp,

"Sizde tâ‘ûn vardır ve bizim birkaç gün Îsâ Nebî mevlûdü vardır, birkaç gün sabr edin" deyü haber

göndermişler idi.

Meğer anlar avk [u] te'hîr etmelerinin sebebi müşâvere turvinleri edüp sözü bir yere koyup ve mevlûd-i Îsâ bahânesiyle bize deryâ-misâl küffâr askerin göstermek murâd [u] merâmları imiş. Cüst(?) ile eyleyüp beşinci gün bizim askerden on âdem ile "Nâmeleri getirin" deyü on aded başları devekuşu yünlü ve siyâh şapkalı Nemse nemeşleri gelüp bizden Mustafâ odabaşıyla on bir âdem hakîr ile on ikinci âdem olup yine kal'a-i Kaşa deyüp mektûb ve nâme-i serdâr ile Kaşa'ya girüp aslâ gözlerimiz bağlamayup mukaddemâ her bâr temâşâ edüp bu hakîrin bildiği yollardan doğru kapudan-ı bî-îmân sarâyına varup birer iskemlede karâr-dâde olduğumuzda kapudan içerden taşra dîvânhâneye gelüp tahtında karâr etdikde eline Erdel dojları ve birovların mektûbların ve bizim serdârımız nâmelerin verüp ân-ı vâhidde tercüme edüp kırâ'at etdiklerinde me'âl-i kelâmları mefhûmu olup,

Kapudan-ı âkıl eydir: "İşte bu oturan âdem kralzâde Helil Gabor'dur, ammâ çâsârımızdan havf edüp ***[15b]*** bu âdemi size kral etmeğe veremeziz, zîrâ hâlâ kralımız Nemse çârsâr inpiratoru çerâğı Kemen Yanoş kraldır. Bir âdil âdem olup re'âyâ pâyimâl olmasın içün sizin askere karşu komayup Orta Macar vilâyetine askeriyle çıkup gitd[i]" deyince hemân içimizden,

Budinli Ömer Ağa eydir; "Kemen Yanoş nice bize karşu durabilir. Biz anları Seydî Ahmed Paşa ile kıra kıra biz anlarda katana ve yunak mı koduk? Eğer Kemen Yanoş'un kuvveti olsa bizi bu Erdel diyârına kor mu idi? Ve iki kerre yüz bin esîr aldırup bu kadar eli vilâyeti harâb ü yebâb etdirir miydi?" deyü yumuşakvârî yararca şâfî cevâblar verdikde kâfirler bir cevâb demeyüp bizim serdârımıza bir nâme yazup,

"Helil Gabor'u veremeziz. Eğer Nemse çâsârımızdan haber gönderseniz n'ola, baş üstüne verelim" deyüp nâme tahrîr olunup cümlemize birer çuka ve birer top katîfe ve birer gümüş kadeh ve birer sâ'at ve yüzer altun verüp avdet edüp yine kralsız serdârımız Hüseyin Paşa'ya Korlad kenîsesi sahrâsında gelüp cümle asâkir-i İslâma vusûl bulup Hüseyin Paşa'ya ahvâl-i mâcerâyı bir bir takrîr edüp,

Ömer Ağa eydir: "Bana kal'ada bir kapdan dedi kim Helil Gabor bunda yokdur, İsfaç pâdişâhına gitdi. Size Helil Gabor'dur deyü gayri kralzâde gösterdiler, ammâ Helil Gabor bunda olsa çâsârdan korkmadan size Helil Gabor'u krallığa verirlerdi" deyü Ömer Ağa bir kâfirden istimâ' etdiği üzre Hüseyin Paşa'ya böyle nakl etdikde hemân Hüseyin Paşa yine Kaşa kal'asına tekrâr bizi gönderüp gayri kralzâde taleb etdikde hemân mezkûr Korlad Kaşa Ban kenîsesinin baş papası eydir:

"Olmaz âdemler Kemen Yanoş kralımızdan hoşnûduz ve size bir âdem vermeğe kraldan havf ederiz. Varın Erdel'de dahi kralzâdeler çokdur. Anlardan birin bulun!" deyü cevâb-ı nâ-savâb verüp yine Kaşa varoşun seyr [ü] temâşâ ederek taşra çıkup Hüseyin Paşamıza gelüp yine ahvâl-i pür-melâli nakl etdiğimizde gazab-âlûd olup nefîr-i rıhletler çalınup andan gayri yollar ile cânib-i kıbleye,

Nehr-i Tise kenârına giderken seyr etdiğimiz kılâ'-ı metîneleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Kaşa-i bâğ-ı İremden bir mesâfe-i ba'ide cânib-i garba giderken bir alay gâziyân-ı mücâhidâ[n] bir yere cem' olup "Allâhu Ekber [10]" deyüp ta'accüb-künân söyleşirler. Hakîr dahi at

depüp ileri vardım.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı hikmet-i Hudâ: Anı gördüm bir çâh-ı mâ-yi acîbe kenârında gâzîler kuyudan su çeküp demir üzre dökerler. Der-ân hemân ol demir bakır olur. Hakîrin dahi gulâmlarının heybelerinde birer kem at na‘lları var idi. Mezkûr kuyu suyundan at na‘lları üstlerine dökünce bi-emr-i Hayy-ı Kadîr at na‘lları kıpkırmızı nühâs-ı hâs oldu. Hattâ bu na‘lları düstûr-ı mükerremimiz Ali Paşa'ya getirüp seyr etdikte âlem-i hayretde kaldı. Aceb temâşâgâh kuyudur. Suyu bir âdemin eline dokunsa kapkara yakar. Ve benî Âdemin saçına sakalına bu su dokunsa ol âdemin geysû-yı rîş-i şevâribleri dökülüp seksen yaşında âdem mahbûb-ı cüvân olur. Anıniçün Kaşa şehrinin Macar karıları bu sudan ferc-i kabîhaları etrâfına türâb ile çamurlu suyu sürüp cümle kılları dökülüp pâk ve berrâk küsâm-ı fi‘l-i kâm olur. Zenâne tâ’ifesine hırızmadan a‘lâ bir sudur.

..... (11 satır boş)..... ***[16a]***

Andan (---) sâ‘atde nehr-i Tise kenârında Kaşa kal‘asın binâ eden Menûçehr oğlu Kaşa Banî ve mezkûr Korladik manastırın binâ eden Korladik ikisi bir kubbe-i âlî-i bâğ-ı İrem içinde yatdığı meşâdın temâşâ etdik.

Ve sâhil-i Tise'de Kaşa beğinin kırdığı dîvlerin kelle ve üstühânların dahi seyr [ü] temâşâ etdik kim hammâm kubbesi kadar kelleler ve haşeb kadar incik üstühânları idi.

Bu mahalde atlarımıza cümle yem kesdirüp ale's-sabâh Hudâ'ya sığınup potlar ve sallar ve tulumlarla tekrâr nehr-i Tise'yi yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp ancak iki âdem gark-ı âb şehîd olup on at gâ’ib oldu. Ol gün sırsıklam ordu-yı serdâra dâhil olup kral vermediklerin seraskere cümle ahvâli bir bir takrîr edüp Kaşa kapudanı mektûbun verüp kırâ’at olundu, ammâ çi fâ’ide. Arada bir kral edecek bir ağaçdan bir kefere-i pelîd-i anîd yok. Cümle a‘yân-ı devlet ve erkân-ı şeytanet (?) bir yere cem‘ olup müşâvere edüp âhirü'l-emr bu Tise kenârından gerü dönmeğe azîmet olundu.

Sene 1072 Muharrem'inin gurresinde Tise nehri kenârından Seykel diyârına gitdiğimizi bildirir

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile nehr-i Tise kenârından asâkir-i deryâ-misâl ile cânib-i kıbleye gerü dönüp sahrâ-yı lâlezâr-ı çemenzârlar ubûr ederek 13 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Matar: Andan kalkup,

Kal‘a-i Tirepiş: Mukaddemâ Tise'ye giderken evsâfı tahrîr olunmuş idi. Bu kal‘ayı geçüp andan 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Akkilise: Bu mahalde hakîr maşrık cânibine on altı kişi ile çeteye gidüp ol gün dağlardan yigirmi aded güzîde esîrler çıkardık. Andan,

Menzil-i kal‘a-i Aranoş Megeş: Mukâbelesinden meks olunup tekrâr asker-i İslâm bu kal‘a altına varup hayli ganîmet aldılar ve kal‘a askere yine acâ’ib toplar atdılar. Mukaddemâ bu kal‘a tavsîf olunmuşdu. Andan kalkup yine cânib-i kıbleye,

Kal‘a-i Nagbanya: Kurbunda Banya Ejder nehri kenârında meks olunup mukaddemâ bu kal‘a musanna‘ olup tavsîf olunmuş idi, ammâ ber-muktezâ-yı devlet, bu kal‘a kapudanı ve birov ve şagları hedâyâlarıyla serdâra kırk nefer kefere vü fecereler geldikde kulavuz tarîkiyle cümlesin kayd-ı bend edüp muhzır Mustafâ Ağa'ya teslîm olunup bu mahalden dahi kalkup,

Menzil-i kal‘a-i Köyvar: Altında meks olunup bu mahalde Melek Ahmed Paşa efendimizin sekbân ve sarıcalarıyla yeniçeri ocağı kavmi gazâ mâlıyçün vâfir ceng edüp mâbeynde âmedânî birkaç âdem telef olup ol ân sulh u salâh olundu. Andan yine semt-i kıbleye

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos: Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i Redey İşvan: Kurb-ı nehr-i kenâr-ı Şamos'da bir sarây-ı behişt-misâl iken benî Âdem gözü görse görenler dem-beste ve hayrân olurdu. Gerçi içinde âdemleri yok idi, ammâ zîr-i zemînlerinde bî-hisâb mâl u menâl bulunup ol nâzenîn musanna‘ sarây-ı ekâsire-misâl bir ayda ıhrâk bi'n-nâr olundu. Ve bâğ u bâğçesinde olan gûnâ-gûn müsmirât-ı âbdârları tenâvül olunup Âl-i Osmân askerin doyladı.

Ba‘dehu gaddâr asâkir-i bî-şümâr bu bâğa mûr [u] mâr-misâl üşüp cemî‘i nâzenîn dırahtlarına eyle tîr-i Müslimî urdular kim ân-ı vâhidde ol bâğ-ı Merâmı harâb u yebâb etdiler. Andan 4 sâ‘atde yine,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Şamos: Bu nehrin karşu cânibinde sarp dağlarda ba‘zı esîrler görünüp derhâl birkaç bin asker dağların ardların alup cümle esîrleri koyun sürüsü gibi sürüp ordu-yı İslâma getirüp fürûht etdiler. Andan kalkup 9 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i Dij: Mukaddemâ berbâd olunduğu tahrîr olunmuşdu.

Bu mahalde kal‘a-i Varat'ımız cânibinden hünkâr hasekisi hatt-ı şerîf ile gelüp bir alay-ı azîm ile hasekiyi Serdâr Ali Paşa serâperdesinde meks etdirüp dîvân-ı pâdişâhî olup hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda me’âl-i kelâmı oldur kim,

"Hatt-ı şerîfim vusûl buldukda Erdel (Erdel) memleketine asker-i deryâ-misâlim çekesin. Tâ Leh memleketlerine varınca kasd edesin ve ol diyârlara asker-i Tatar-ı adû-şikâr ile dâr-ı diyâr-ı küffârı harâb u yebâb ve hânelerin türâb edesin. Ve cümle puthânelerin tâlân u vîrân edüp cihânda âbâdân olmamış gibi bî-nâm u bî-nişân edüp âb-ı tîğ-gûn ile ol vilâyetleri çirk-i şirkden yuyup pâk edesin. Ve cümle dalâlet-âyîn kefereleri esîr edüp âdete muhâlefet edenlerin hırmen-i hayâtların rîh-i akîme verüp müşrikînden bir ferd komayup kırasın. Ve elbette bir kral nasb edüp iki bin kîse Erdel hazînesin tahsîl edesin. Ve Kemen Yanoş kefere krallık iddi‘âsında olduğıyçün hakkından gelesin alâmet-i şerîfeme i‘timâd kılasın" deyü, fermân-ı şehriyârî serdâr-ı mu‘azzama vâsıl olunca cümle asâkir-i bî-şümâr ve sipâh-i enbûh-ı bisyâr ile ***[16b]*** bu sahrâ-yı şehr-i Dij'de üç gün ikâmet olunup azîm meşveretler oldu.

Hikmet-i Hudâ mukaddemâ bâlâda Nagbanya Ejder kal‘asının kapudanları ve birovları kulağuzluk içün alıkonmuş idi. Anların kefâletiyle bir niçe kâfirler amân ile gelüp serdâra buluşdular. Meğer

bunlar kralzâdeler imiş.

Sene 1072 Muharrem'inin ikinci Cum‘a gün Betlen Gabor ki Sultân Süleymân bunu Budin'de yakasından geçirüp üç yaşında veled-i ma‘nevî edüp Budin krallığın bu Betlen Gabor gulâma verüp anası Alina Budin'e melike olup bu Betlen Gabor evlâdlarında[n] Apopi Mihal nâm bî-nâm bir kefere-i pelîdi gelüp iki bin kîse mâl-ı pâdişâhî tahsîl etmeğe der-uhde eyleyüp ve Kemen Yanoş'u her kanda bulursa hakkından gelmeğe ahd [ü] mîsâk eyledi, ammâ Serdâr Ali Paşa bu kâfiri beğenmeyüp tabî‘ati Helil Gabor tarafında olup,

"Bu kral olamaz" deyü iğmâz-ı ayn edince hemân Melek Ahmed Paşa efendimiz,

"Vallâhi bu ey kral-ı müstakîm olur, zîrâ Süleymân Hân'ın bunlara nazarı ta‘alluk etmişdir" deyüp hemân dîvân-ı pâdişâhîde muhzır ağanın başından Melek Paşa kuka süpürgesin alup kral olacağın başına kukayı *Bism-i İlâh* ile geçirüp kralın elinden Melek yapışup zor-a-zor serdârın elin öpdürüp kralı bir iskemle üstüne Melek oturdup bir Fâtiha tilâvet edüp Apopi Mihal müstakil kral nasb olunup ibtidâ çavuşbaşı ve sâ’ir dîvân çavuşları krala mübârek-bâd iltiyâmları edüp andan kral iskemleden kalkup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânların destlerin bûs edüp ba‘dehu cümle mevcûd olan kapudanlar kraldan el öpüp bî‘at etdiler.

"Kral nasb olundu, şimden gerü çete (çete) ve potura memnû‘dur. Esîr ve mâl-ı ganâ’im getirenlerin başı ganem başı gibi kesilüp teninden cüdâ olur" deyü dellâllar nidâ eyledi, ammâ mukaddemâ Seykel vilâyetine elçilerimiz gidüp itâ‘at etmedilerdi. Ve yeni kral dahi anların üzerine sefere gitmeği serdâr-ı zafer-şi‘âra ilkâ edüp Seykel ceng[in]e tergîb edüp cümle asker,

"Habbe kalmadı. Bari Seykel seferine gidelim görelim felek ne gösterir" deyü herkes âmâde oldular. Ve maşrık cânibine, sol cânibe sapup Seykel vilâyeti üzre *tevekkülen-alallâh* deyüp revâne olundu.

Bu mahalde hünkâr hasekisine kırk kîse ve iki yüz esîr ve semmûr kürkler ihsân olunup kral dahi beş kîse verüp iki bin kadar kefere askeri koşup ve Hüseyin Paşa dahi Tımışvar askeriyle hasekiyi Varat cânibine götürdüler.

Bu mahalde dahi asker-i İslâm kalkup (---) sâ‘atde cânib-i şarka gâyet ma‘mûr u âbâdân asker ayağı basmamış yerleri seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Betlenvar

Sultân Süleymân asrında Betlen Gabor binâ etmeğile Betlenvar derler. Henüz kral olan Apopi Mihal kralın mülk-i mevrûsudur ve Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ bu kal‘a vilâyet-i Saz Macarı hâkindedir, Erdel Macarı hükmü bu arada tamâm oldu. Ve bu Betlen Gabor kal‘ası kavmi kal‘a sâhibi Erdel'e kral olduğundan safâlar kesb edüp belki gece ve gündüz bin pâre toplar atup kal‘a kapuların küşâde kılup asker-i İslâm ile yağ u balı olup avreti ve oğlanlarıyla asker bir alma ve bir verme bâzâr etdiler kim ba‘zı yiğitler ol bâzârdan bîzâr-ı pür-zâr oldular. Ve kal‘a kapudanı ve nemeşleri ve birovları ve şagları ve dojları hedâyâlarıyla ordu-yı İslâmı ganîmet edüp mâl u cân ve başları ve evlâd [u] iyâlleri bile hidmet edüp ol gece kal‘ayı niçe bin meş‘al ve kanâdîl ve neft ve

katrân ile çerâğânlar etmişlerdir kim şeb-i zulumâtîleri gûyâ rûz-ı rûşen oldu.

Ve sabâha dek bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng ve bir yaylım hevâyî fişeng-i pür-rengler atılup şâdumânlar ederler.

Ammâ kal‘ası urd-i behişt-misâl bir sahrâ-yı ma‘mûre içre vâkı‘ olmuş. Cânib-i erba‘ası medd-i basara ve kuvvet-i nazara varınca yaylalardır ve yayla etekleri cümle kurâlarla müz[eyyen] olmuş bî-hisâb bâğ (bağ) u bâğçe ve müşebbek bostân ve ravza-i cinânlardır ve kal‘ası bend-i metîn bir Şeddâdî seng binâ bir alçacık dîvârlı bir sûr-ı üstüvârdır, ammâ handakı gâyet derindir. Ve cümle iki aded kapusu var, biri şarka ve biri garba mekşûf ve meftûhdur. Derûn-ı hisârda cümle iki bin la‘l-gûn kiremit ile mestûr bed-âyîn hâne-i ma‘mûrlardır. ***[17a]*** Ve hân ve hammâmları ve yedi aded kenîse-i musanna‘ları ve çârsû-yı bâzârı gâyet pâk ve ma‘mûr u müzeyyendir. Ve bu kal‘a kapudanı ibtidâ krala gelüp on bin guruş mâl-ı pâdişâhî verüp beş bin guruş krala ve beş bin guruş serdâra verdi ve aslâ kurâları nehb ü gâret olunmadı. Andan 2 sâ‘atde,

Menzil-i nehr-i Küçük Şamos: Bu nehir Tesvar dağlarından gelüp Büyük Şamos'a mahlût olur, lâkin küçük nehirdir, ammâ âb-ı hayâtdır. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘at gidüp yine,

Nehr-i Küçük Şamos. Bu mahalde dahi hayli kapudanlar gelüp krala buluşdular. 5 Sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Saz Şamos

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Betlen Gabor Kraldır. Kapudanları Erdel krallarına tâbi‘ olup hâlâ kralın mülk-i mevrûsudur, ammâ Saz vilâyeti hâkindedir. Ve cemî‘i zamânda Saz Macarı kavminden isyân zuhûr etmemişdir, lâkin bu kal‘a bir havâleli bayır dibinde Kolojvar kal‘asından büyük bir kal‘a-i azîmdir. İçinde on bir evdir derler, ammâ gâyet ma‘mûr ve musanna‘ sarâyları ve müte‘addid kâr-ı ibret-nümâ düyûrlar ve hân ve çârsû-yı bâzârları var. Ve halkı gâyet ankâ bâzergânlar olup cümle kapudanı ve birovları krala gelüp itâ‘at edüp kal‘alarına bir yeniçeri odası yasakçı ta‘yîn-i asker olundu.

Ve cümle guzât derûn-ı kal‘aya girüp bey‘ u şirâlar olunup teferrüc olundu. Bu kal‘anın varoşu bu kadar, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur. Bunda dahi mâl-ı pâdişâhî içün krala yetmiş kîse mâl gelüp günden güne kral yanında kefere askeri çoğalup ordu-yı İslâm içinden alarkaya konulmak fermân olundu. Andan 6 sâ‘at gidüp yine,

Menzil-i nehr-i Küçük Şamos: Bu mahalde Bistiriçse kal‘ası kapudanı itâ‘at etmeyeceği mukarrer olup şark cânibine gitmeden ferâğat olunup yine ke'l-evvel şimâl tarafına tuğlar ile çarkacı İsmâ‘îl Paşa talî‘a-i asker olup Tatar askeri dahi ileri gitmek emr olunup kâmil 5 sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i Bistiriçse

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Erdel kralına tâbi‘ Saz Macarı kal‘asıdır, ammâ Rakofçi asrında derûn-ı hisâra bir takrîb ile beş bin Nemse askeri girüp Kemen Yanoş'a teba‘iyyen(?) ve hâlâ Apopi Mihal krala rağmen cümle küffâr kal‘aya kapanup asâkir-i İslâm'a hayli top endâht etdi.

Kal‘ası bir bataklıkda havâleli bir kal‘a-i azîmdir Nagbanya Ejder kal‘asından hayli büyükdür. On bir tabyası ve beş kapusu ve handakı yokdur, zîrâ batak içindedir. Ve gûnâ-gûn sırçalı kiremitler ile mestûr sarâyları ve binâ-yı âlî kenîseleri ve âlî çanlık kulleleri var ve havâlesi olan bayırlar serâpâ bâğdır. Ve aşağı batak cânibi sâfî sadranc nakşı müşebbek mahsûllü bostânlardır.

Ve asker-i İslâm'ın bî-pâk u bî-pervâ top altına konduğun kâfir kal‘adan görünce mel‘ûnun karârı kalmayup bîm u ru‘b-ı debdebe-i Âl-i Osmân'dan hedâyâlarıyla meydân-ı krala gelüp hedâyâların arz edüp kal‘a üzre Cân Arslan Paşa ile bir yeniçeri odası yasakçı ta‘yîn olundu.

Hakîr dahi ol takrîb ile bir gece kal‘a içinde yatup zevk u safâlar edüp kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdik. Ol kadar mahbûb u mahbûbesi var kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Hattâ hânemizin bir bikr-i nâ-şüküfte bânû-sıfat bir tebekânî elması yanaklı ve la‘l-gûn kiraz dudaklı, âhû gözlü ve şîrîn sözlü dişleri dürr-i meknûn gûyâ bir nejâd(?) Aline nâm bir duhter-i pâkîze-ahteri var idi kim kaçan geysû-yı müşk-bârların târumâr edüp çim-ender-çim ve ham-ender-ham edüp şîb ü zerbâf fisdanı ve roklasın geyüp reftâr etdikde görenin aklı perîşân olurdu.

Anıniçün bu hakîr-i pür-taksîr ol zamândan berü halt-ı kelâm edüp perişân kelimâtlar ile evrâk-ı perîşânımız bî-meze oldu. Kusûruna nazar olunmaya.

Bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. İklîm-i hâmisin vasatında bulunup arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) derece ve (---) dakîkadır. (---) Ve bu şehrin tâli‘-i imâreti şehr-i Kaşa gibi (---) seretân ve beyt-i kamer-i mâîdir.

Andan 4 sâ‘at gidüp,

Menzil-i sarây-ı Zolomioğlu

Mu‘attalca bulunup içine asâkir-i İslâm koyup bâğ u bâğçesinde esmârât-ı gûnâ-gûnların yeyüp bâğçeyi harâb etdiler, ammâ sarâyı kârgîr binâ-yı ***[17b]*** ibret-nümâ olmağile ne ıhrâkı mümkün ve ne inhidâmı mümkün bir sarây-ı metîn idi.

Bu mahalde beş âdem çeteye gidüp esîr getirdikleriyçün serâperde önünde katl olundular ve yine dellâllar nidâ etdiler. Bu mahalde Vaşarheldli gelüp itâ‘at etdiler. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Vaşarheld

Lisân-ı Saz Macarı'nda (---) (---) demekdir. Bânîsini bir kefere bilmediler, zîrâ eski kal‘adır ve Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ bu dahi Saz Macarı kal‘alarındandır kim şekl-i muhammes bir tula binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır. Batı tarafına nâzır (nâzır) ancak bir hadîd metîn kapusu var.

Bunun dahi maşrık tarafına bayırlar ve depeler havâlesi var, sâfî bâğ u bakçelerdir. Ve kal‘anın beş aded yine tula rıhtım-ı horasânî ile mebnî kârgîr binâ-yı metîn tabyaları var, lâkin kal‘ası küçükdür ve handakı alçakdır. Derûn-ı hisâra Seydîzâde Mehemmed Beğ efendimiz bir oda yeniçeriler ile nigehbân ta‘yîn olunup anın sebebiyle hisârı seyr [ü] temâşâ etdik. Ma‘mûr çanlı kenîse ve hânları ve

şindire tahta örtülü evleri ve müzeyyen esvâk-ı keferesi var. Cümle dekâkînlerde zenâne-i muhasseneler bey‘ u şirâ-yı nihânî ederler, ammâ her metâ‘larıyla askeri ganîmet ederler.

Sitâyiş-i varoş-ı Vaşarheld

Bu kal‘anın garbî tarafı dibinde yıldız cânibinden kıbleye tûlânî vâkı‘ olmuş cirmi on bin adım kâmil bir varoş-ı azîmdir, ammâ etrâfında sûru yokdur. Hemân amîk germe kapulu handakları ve saz ağaç şaranpavları ve iki yerden metîn kapuları var bir sevâd-ı mu‘azzam varoş-ı mayor-ı baroşu var. Ve halkı cümle ankâ bâzergânlardır kim ganîmet şehir olduğundan cümle asker mühimmât [u] levâzımâtların bunda alup kapdan [ve] birovları krala yüz beş kîse mâl-ı pâdişâhî getirdiler, zîrâ bu Vaşarheld ulu nâhiyeli vilâyetdir. "Yüz elli bin Saz Macarı re‘âyâsı vardır" derler.

Bund[an] kalkup kal‘a kurbunda bir çemenzâr [u] lâlezâr yerde 12 gün meks olunmak fermân olunup bu mahalde kral tarafından niçe bin kefereler cânib-i erba‘a kapudanlarına tahsîle gitdiler. Ve on günde bu mahalle bin altmış kîse mâl gelüp serdârın gözü açılup cümle hazîneyi Hüseyin Paşa ile Varat'a gönderdi. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i sarây-ı ibret-nümâ-yı bî-adîl

Her kim kral-ı dâll-ı Erdel ise bu sarây kralların cümlesine mahsûsdur. Kimsenin milk-i mevrûsu değildir.

Bânîsi Ebü'l-feth Sultân Mehemmed asrında sene 857 târîhinde Büyük Betlen İsvan binâ etmişdir, lâkin krallar Saz vilâyetine gelse bunda mihmân olur. Yohsa taht-ı kadîmi bâlâda tahrîr olunan Erdel Belgradı'dır.

Ve bu sarây bir sahrâ-yı azîmde vâkı‘ olup cânib-i erba‘asını nehr-i Küçük Şamos dolaşır. Aslâ ve kat‘â havâlesi yok zararsız bir kal‘a-i zîbâdır ve ilm-i hendese üzre binâ olunmuş şekl-i murabba‘ serâpâ kârgîr olup enderûn [u] bîrûnu ve zîr [u] bâlâsı cümle üç yüz altmış kadar musanna‘ ve münakkaş odalardır ve müte‘addid dîvânhâne-i âlîleri var kim her birine biner âdem girse yerim dar demez kal‘alardır.

Bu dîvânhâne-i azîmin rûy-ı dîvârına üstâd-ı nakkâş ilm-i nücûm üzre Ebü'l-feth'in İslâmbol'u ve Mora'yı alacağın ve Tuna Belgrad'ın alamayacağın vakt-i sâ‘ati ve derece ve dakîkasıyla ve Ebü'l-feth monla sarığıyla katıra binüp esbâb [u] eşkâliyle sûretin yazmış.

Hulâsa-i kelâm "Âl-i Osmâncık'dan tâ Sultân Korkud'a gelince elli pâdişâh gele" deyü her pâdişâhı eşkâliyle ve feth [u] fütûh edeceği vilâyetleri her pâdişâhın başı ucuna yazmış ve bildiğimiz (pâdişâh) pâdişâhlardan Sultân Ahmed ve oğlu Sultân Osmân'ı ve Ahmed Hân karındaşı Sultân Mustafâ'yı iki kerre pâdişâh olacağın ve Sultân Murâd H[ân]'ın zorbaları kıracağın ve Revân'ı ve Bağdâd'ı alacağın ve Sultân İbrâhîm Azağ'ı ve Girid'i alacağın ve Kilis'i ve Dirniş'i kâfire vereceğin ve zekerin eline alup şehîd olacağın ve İbrâhîm oğlu Yûsuf-sıfat dilîr Mehemmed Hân'ın elinde bâzı ve doğanı ile Yanova'yı ve kal‘a-i Varat'ı ve Erdel'i ve Uyvar'ı ve Kandiye'yi feth edüp Alaman'da ve Boğdan'da bî-hâsıl serdârları ceng edeceğin ve "Velekad" isimli pâdişâh olacağın ve Esvedü's-safâ nâm bir

vezîri olacağın cümle vakt-i sâ‘atleriyle yazmış, hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmış.

Ve her pâdişâh ne kadar ömür süreceğin ve ne kadar feth [u] fütûhât edeceğin ve andan sonra kim pâdişâh olup sebeb-i mevtleri ne olacağın her pâdişâhın tahtı üzre başı ucunda birkaç satır hatt-ı küffâr ve birer ***[18a]*** satır hatt-ı Müslim tahrîr eylemiş.

El-hâsıl hezâr ahsend ve sad hezârân tahsîn ve zehî ilm-i nücûm-ı kâmildir. Ve bu dîvânhânenin batı tarafında Âl-i Osmân pâdişâhlarına mukâbil elli aded Erdel kralları ve her kralın önünde birer Âl-i Osmân vüzerâları cümle atlar üzre sûretleri tahrîr olunmuş ve her kralın azl [ü] nasbını ve sebeb-i mevtini tahrîr eylemiş.

Hattâ altmış yedide ve yetmiş iki târîhine dek Erdel memleketi gâret ve alan [u] tâlân olacağın ve hattâ Rakofçi kralın başına bizim Seydî Ahmed Paşa kılıç ile uracağın aceb tasvîr eylemiş kim *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* etmiş.

Ve Mehemmed Paşa nâmında bir bodur kara vezîr Kemen Yanoş kralı katl edeceğin yazmış. Kemen Yanoş bu kendi katli tasvîrin görüp bozmuş ve bu mahalde bizim Serasker Ali Paşa'yı kır at üzre Mısır sarığı ile kahverengi kürkü ve köse sakalıyla bu vilâyete gelüp harâb edeceğin ve Apopi Mihal otuz yıl kral olacağın şekl-i murdâriyle karşu karşuya Ali Paşa ile tasvîr eylemiş.

Hulâsa-i kelâm hezâr pesend kim bu ma‘rifetleri iki yüz otuz sene mukaddem tahrîr ü tasvîr etmiş.

"Ve dahi tahrîr ederdim, ammâ bu sarây Âl-i Osmân'ın ellinci pâdişâhı Sultân Korkud ola. Ol asırda Erdel kralı Redey Yar ola. Bunların zamânında Osmânlı gelüp bu sarâyı yere berâber edeler. Anıniçün Sultân Korkud isminden bir isim ve bir tasvîr yazmadım" deyü ketebesi yanında lisân-ı Türkî'de tahrîr eylemiş.

Ve bu sarâ[y]da olan üç yüz altmış odaların her birinde olan rengâreng nakş-ı bûkalemûn bir odada olan bir hücrede yokdur. Cümle gayrı mükerrer nakş-ı ibret-nümûnlardır.

El-hâsıl böyle bir sarây-ı ibret-nümâ-yı musanna‘ bir vilâyetde yokdur. Meğer yine bu sarây-ı Erdel ola, zîrâ im‘ân-ı nazar ile nazar eden zî-akıl ve zû-fünûn bu sarâyı gördükde engüşt ber-dehen ve nâhun der-dehen edüp mebhût [u] mütehayyir kalır. Ve bu sarây kurbunda asâkir-i İslâm on gün meks edüp Çatalbaş Paşa eyâlet-i Karaman ile Siriçse kal‘asına elli bin guruş mîrî mâl tahsîline gitdi. Andan şimâl cânibine 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ravnot [Radnot]

Lisân-ı Saz Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ Erdel'e tâbi‘ Saz Macarı kal‘alarındandır. İçinde aslâ Nemse askeri yokdur. Cümle bin kadar Saz askerîsi vardır. Bu dahi bir havâleli yerde bir küçük taş binâ kal‘acıkdır, lâkin maşrık cânibi bir sahrâ-yı behişt-âsâdır ve bâğ u bâğçe ve mahsûllü bostânları bî-hisâbdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbları gâyet mergûb ve matlûbdur.

Kenîseleri ve müzeyyen evleri ve müte‘addid hânları ve çârsû-yı bâzârı hûbdur. Ve dükkânlarında metâ‘-ı kâlâ-yı vâlâ fürûht edenler cümle mahbûbdur. Bu kal‘a kapudanı dahi cümle birovları ve irşek ve nemeşleriyle krala gelüp yüz yigirmi kîse mâl-ı pâdişâhî getirüp teslîm etdi ve gitdi. Andan 4 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Kokol: Bir bâğ u bâğçe-i murgzâr-ı lâlezâr mahsûllü zemîn-i çemenzârda konuldu. Mezkûr nehr-i Kokol Seykel dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Küçük Şamos'a munsabb olur. Andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i nehr-i Kokol {Der-beyân-ı ziyâfet-i azîm-i kral berâ-yı asâkir-i Âl-i Osmân}

Bu mahalde Erdel kralı cemî‘i Âl-i Osmân askerine ziyâfet-i azîm etmişdir kim ne bir pâdişâh-ı cem-cenâb etmişdir ve ne (ve ne) bir kral-ı dâl bu ziyâfet-i uzmâyı görmüşdür.

Ekseriyyâ ni‘met-i firâvânı ekmek ve çörek ve boğaça ve sipov ta‘bîr etdikleri Haleb kalkanı kadar hâssu'l-hâs ve beyâz ekmekler idi. Hattâ bu vâdî-i çemenzâr üzre Macar kilimleri döşenüp üzerine nân-pâreleri koyup zeyn etdiler.

İbret-nümâ-yı ekber: Bu bir temâşâdır kim ta‘bîr olunma[z]. Kırk aded hâs ve beyâz ekmeklerin her birisin kırkar çift sığır arabası kızaklarına her bir ekmeği tahmîl edüp her birine niçe bin kefereler üşüp kırk aded ekmeği dahi summât-ı Muhammedî üzre kodular kim her biri yigirmişer adım tavîl ve beşer adım eni ve birer âdem kaddi âlî penbe-misâl ekmekler idi. Hudâya ma‘lûmdur kim böyle idi.

Ve üzerleri pişmiş yumurtalı ve çörek otlu ve karanfil ve kakulalı yağlı çörek ve sığırların hisâbın Ganî Rabbü'l-ibâd bilir.

Hattâ hakîr su'âl etdim "Bu ekmekleri nice ederler ve nice yoğurup nice pişirirler" deyü su'âl etdikde eydir:

"Bu kadar bin kile dakîk-i hâlisi getirüp niçe bin teknelere hamîr edüp bu ekmeklerin kadlarınca kazılmış kal'a handakları gibi çukurlar içre nerm âteşler yakup ol handaklara cemî'i hamîrleri doldurup üzerlerine elenmiş kül korlar dahi üstüne ve yanlarına dağlar gibi kömür yakarlar. Yedi sâ'atdan sonra âteşleri ***[18b]*** teskîn edüp ekmekleri handaklardan bu kadar âdem çıkarup ba'zı yanan yerlerin bıçaklarla kazıyup ba'dehu kırkar çift su sığırı arabalarına yükledüp bu ziyâfete getirdiler" dedi.

Netîce-i kelâm bu ibret-nümâ ekmeklerden mâ'adâ kâmil üç yüz aded sığır ve boğa ve dananın içleri sâfî koyun ve kuzu; ve koyun ve kuzu içleri tavuk ve güvercin dolu semîn ve muharrâ pişmiş sığır kebâbları idi.

Ba'zı sığır kebâbları içinde cânlı tavşanlar ve tilki ve çakallar ve diri güvercinler var idi kim asker-i İslâm bu ni'metleri yerken içlerinden bu kadar hayvânâtlar çıkup bir hây hûy, "Bire vardı ve bire koma gitdi hay" deyü ni'mete girişdiler.

Ve kâmil üç bin koyun ve üç bin kuzu ve altı kerre yüz bin sipov ekmek ve yüz aded kazgan firik pilâvı ve yüz kazgan herîse ve yüz kazgan yoğurdlu firik şorbası idi, ammâ bu diyârda pirinç olmamak ile pirinç pilâvı yok idi, ammâ büyük baş summâtda vüzerâ ve vükelâ önünde on bin sahan memlû ni'met-i nefîsenin her envâ'ından mevcûd idi, zîrâ üç gün mukaddem ordu-yı İslâm içinde cemî'i vüzerâ ve vükelâların cümle aşbâzları krala gidüp bu ziyâfetin ta'âm-ı uzmâsına çalışup harc-ı masrafi kraldan oldukdan sonra bir mümessek bahârlı bir ziyâfet-i azîm olmuşdur.

Cümle ni'met-i Hudâ'nın râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu'attar olurdu. Hattâ cümle sipov ekmeklerde ve yağlı poğaça ve çöreklerde ve böreklerde bile hoş kokulu gülâb ve zârbaye(?) ve karanfil ve darçın suyuyla yoğrulmuş beyâz ekmekler idi ve paşaların summâtında niçe yüz pençe-i âfitâb kralzâdeler ve kapudanzâde ve irşek ve birovzâdeler câm ve billûr ve necef ve moran ve fağfûrî kâseler ile niçe yüz mûğpîçe nâ-resîde dilberânlar kâküllerin perîşân edüp vüzerâya hidmet ederlerdi, ammâ ol gün Çavuşzâde Mehemmed Paşa bu dilberân seyrinde vâlih [ü] hayrân kalup ac u zâc kaldı, lâkin niçe dilberân-ı muğân destlerinden gûnâ-gûn eşribe-i mümessekler alup nûş edüp ta'aşşukun teskîn ederdi.

Hattâ bu vüzerâ summâtının tûlun adımladım kâmil üç yüz adım idi kim cümle âlü'l-âl ni'met-i nefîseyle mâl-â-mâl idi, ammâ asker-i İslâm summâtı mezkûr kebâb-ı gûnâ-gûn ni'met-i firâvân ile dağlar gibi ni'met yığılup bu summâtın tûlunu bu hakîr adımladım, kâmil bin beş yüz adım çemenzâr üzre bir ni'met deryâsı idi.

Bu ziyâfet vakt-i çâştdan kurulup tenâvül olunmağa başlayup tâ vakt-i asrda tamâm olup cümle guzât-ı müslimîn Ma'dî Kereb kadar yeyüp def'-i cû' edüp hayme vü hargâhlarına yağmâ edüp kebâbları götürdüklerinden mâ'adâ yine cümle kefereler tâ ahşam olunca ta'âm yeyüp gücile âhir oldu.

Tâ bu mertebe bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim hâlâ müverrihân-ı Macar tahrîr edüp dillerde dâstân

olmuşdur.

Ba‘de't-ta‘âm cümle guzât-ı müslimîn kâmil üç yüz fiçı bal şerbetine girüp eyle nûş edüp serhoş oldular. Meğer ba‘zı fiçılarda müskir bal suları var imiş.

Ve ba‘de't-ta‘âm kral tarafından yedi aded vezîrlere birer aded câmlı hınto arabaları altışar at çeküp her arabada onar kîse talar guruş ve bu kadar akmişe-i fâhire ve bu kadar emti‘a-i nâdireler hedâyâlar gitdi ve sâ’ir mîr-i mîrânlara arabasız beşer kîse guruş ve çukalar ve harîr kumaş hedâyâlar gitdi ve sâ’ir ümerâlara birer kîse guruş ve birer pastav çukalar ve zahîreler araba araba gitdi ve cümle a‘yân-ı orduya gûnâ-gûn zahâ’irler gidüp cümle asâkir-i İslâm ni‘met-i gûnâ-gûnlar ile muğtenim olup devâm-ı devlet-i pâdişâhîye hayr du‘âda oldular. Hulâsa-i kelâm bu ziyâfet bir devletde olmamışdır *ve's-selâm*.

Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i serâmed Megeşvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Sonlok Gabor binâsıdır, lâkin zemîni Saz Macarı hâkindedir, ammâ hâlâ kral olan Apopi Mihal'in karısı May Frav Bânû'nun milk-i mevrûsudur.

Bu kal‘a altına asâkir-i İslâm meks edince kralın avreti şâdumânlık içün bir fitilden bin pâre top atup zemîn [ü] âsumân dir dir ditreyüp ordu-yı İslâm'da boşanmadık atlar kalmadı.

Bu kal‘a bir dereli ve depeli özler arasında vâkı‘ zemînde bir sivri depe üzre bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Şeddâdî seng-tırâş bir kal‘a-i savaş-ı latîfdir. Lâkin havâlesi çokdur ve içinde çârsû-yı bâzârı yokdur, ammâ kenîse ve ma‘mûr şindire tahta örtülü hâneleri çokdur. Ve kıble cânibine nâzır ancak bir demir kapusu var, pâsbânlar ile âmâde iki kat metîn kapudur, ammâ handakı yokdur, zîrâ bir püşte-i âlî üzre olduğundan handak yeri yokdur. Cümle bin aded soltat-ı neferâtlara mâlikdir. Kapudanı krala hedâyâlarıyla gelüp on kîse imdâd etdi.

Sitâyiş-i varoş-i Megeşvar

Nehr-i Saz batağı kenârında bir varoş-ı azîmdir kim cümle on bin aded Şeddâdî ve kârgîr şaran[pav]lı ve cümle elvân kiremitli ve şindire tahta ***[19a]*** örtülü evlerdir. Ve on bir aded serâmed çanlı manastırlar var kim her biri birer kral-ı dâllin binâsıdır kim cümlesi beyâz kalaylı tenekeler ile mestûrdur. Ve gûnâ-gûn hücreler ve dâr-ı it‘âm ve müsâfirhâneler ile ma‘mûrdur. Müte[‘a]ddid hânları ve bir hammâmı ve bilâ-teşbîh tekyeleri ve medrese şekilli bıtrîkhâneleri var, ammâ çârsû-yı bâzârı gâyet hemvâr tertîb üzre binâ olunmuş bir sûk-ı müzeyyeni var kim ta‘bîr olunmaz. Ve yine cümle ehl-i hırefi bâkire ve şâkire ve dûşîze zenânlar(ın) dükkânlarda oturup metâ‘ların fürûht ederler. Cemî‘i dâr-ı diyârların gûnâ-gûn zî-kıymet metâ‘ları bu şehirde mevcûddur, zîrâ şimâlinde Leh diyârının Bahr-i Muhît kenârında Daniska iskelesi karîbdir ve kıble cânibinde Boğdan tahtı Yaş şehri ve Eflak'in Tirkoviş ve Bükreş şehirleri onar konak yakındır. Anıniçün bu Megeşvar'da her metâ‘-ı zî-kıymet bî-kıymet ü bî-minnet bulunur. Ve halkı cümle tüccâr ve ankâ kefere-i Sazları

vardır.

{Der-beyân-ı libâs-ı kavm-i kefere-i Erdel}

Bunlar dahi gayri kavm-i Macar gibi yeşil ve kırmızı ve gûnâ-gûn çukadan semmûr ve zerdeva postu kaplı kalpak geyüp gûnâ-gûn çukadan dolamalarının yenleri ve göğüsleri altına gümüş düğmelidir ve çakşırları ve kutmenleri cümle çuka-i rengârengdir ve pâbuçları sarı ve kırmızı kubâdî serhadli pâbucudur. Ve kuşakları cümle harîr zünnâr teybend kuşakdır. Ve bu Macar tâ'ifesi pür-silâh atlı dörder ve beşer tüfengli yarar katanalardır. Bu sipâhları ekseriyyâ güderi dolama ve güderi çakşır geyerler, ammâ avretleri cümle harîr rokla ve gûnâ-gûn fisdân geyüp kızları geysûların ve zenânelerinin başlarında elvân harîr arakıyyeler üzre gûnâ-gûn incü ve la'l [ü] yâkûtlu istifanlar ile müzeyyen ve dûşîze ve kâlim zenân-ı sâhib-isyânlardır. Bunlar dahi sarı ve turuncî sahtiyandan elvân kubâdî pâbuçlar geyüp gezerler. Cemî'i Erdelistân keferelerinin ve zenânelerinin esvâbları böyledir. Nemse ve Fireng gibi Eflâtûniyye kara şapkalı değillerdir.

Ve cümle İncîlî ve millet-i Mesîhiyye'dendirler ve mezhebleri Luturyanî'dirler, ammâ Nemse Papişte mezhebinde, ya'nî İrim Papalıdır kim cümle putperestlerdir, ammâ Macar-ı füccâr deyrlerinde aslâ put yokdur. Hemân birkaç murassa' ve mücevher haçları var kim *"Hâşâ sümme hâşâ* haçımız Allâh ismidir ve Allâha taparız" derler. Hakkâ ki cümle Macar Hudâ-perestlerdir.

Ez în-cânib bu Megeşvar kal'ası varoşunun iki kapusu var. Biri şimâle ve biri kıble cânibine mekşûf ve meftûhdur.

Ve bu şehrin ortasında bir meydân-ı vâsi' vardır anda bir siyâsetgâh ve dârağaçları var kim *el-iyâzu billâh* bu dâr-ı menhûsda kaçan keferelere işkence taleb-i siyâset etdiklerinde gören âdemin zehresi çâk olur. Hattâ asâkir-i İslâmdan bir Rûmeli gâzîsinin bir atı bir kefere evinde bulunup atı asker izdihâmı içre serîka ederken yaralandığından ma'lûm olup ol kâfir-i bedkâra ol kadar işkenceler etdiler kim diyâr-ı Acem'de ve Dağıstân'da ve Arabistân'da eyle gûnâ-gûn işkenceler görmedim. Eğer her birin takrîr etsek tatvîl-i kitâbet olur.

Bu siyâseti gören asker-i İslâm ibret alup engüşt ber-dehen edüp çârsû-yı bâzârda bey' u şirâlar edüp mukaddemâ alınan üsârâlardan niçe bin esîrleri sâhibleri satup girân bahâlar ile niçe esîrler fürûht olundu.

Ve ertesi gün kralı serdâr-ı mu'azzam kethudâsı Hüseyin Ağa kralı alay-ı azîm kal'ada karısına götürdükde la'în kal'a bir fitilden beş yüz pâre top-ı kal'a-kûplar endâht edüp edîm-i arz lerzân oldu ve kal'a murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup dûd-ı bârûd-ı siyâh kehkeşân-âsâ semâya kad-keşân oldu.

Ve bu şehri murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp bir hayli bî-ma'nâ bâr-ı sakîllerimiz fürûht edüp bin üç yüz guruş kâr edüp hamd-i Hudâ sehel sebükbâr olup bir arabamızı ıhrâk etdik. Ve bu şehir içre cereyân eden nehr-i Saz, Seykel vilâyetinin kıble tarafındaki Nisvan dağlarından bu şehir içre gelüp nehr-i Şamos-ı Sağîr'e mahlût olur.

Ertesi gün kral karısı Serdâr Ali Paşa'yı ve yedi veziri ve yirmi iki aded mîr-i mîrânları ve yetmiş aded mîr-i livâları bir bâğ-ı İrem-misâl bir hadîka-i ravza-i cinân gül [ü] gülistân içre bir ziyâfet etmişdir kim bu dahi melike-i mülûkâne ve bir ziyâfet-i şâhâne olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunur değil idi ve bu rûy-ı arzda böyle bir şeb-i kâfirî üzre bir ziyâfet-i ikrâm görülmemişdir, zîrâ bu ziyâfet avret ziyâfeti olmağile bu şehirde ve gayri yakın ve ba‘îd kılâ‘larda ne kadar pençe-i âfitâbe bikr-i nâ-şüküfte ve nâ-süfte nâ-pûhte meh-cebîn ve nâzenîn kızlar var ise cümlesi şîb ü zerbâf ve çarkâb ile zerdûz olmuş fisdânları ve murassa‘ ve mücevher ***[19b]*** her biri birer hidmete me’mûr olup niçe yüz adedi huzûr-ı vüzerâda murassa‘ kâseler ile gûnâ-gûn mümessek eşribelerin atşânlara bezl ederlerken her biri birer gûne nâz u istiğnâ ve cünbüş ü harekât ile âdâb-ı vekâr üzre hidmet ederlerdi kim her birinde olan libâs-ı gûnâ-gûn bir duhter-i pâkîze-ahterde yok idi. Ve her birinde olan müşk-i amber-i hâm ve zibâd ve kulle(?) müşk sünbül-i misk-i Arabî ve sünbül-i Hindî râyihaları âdemin demâğın mu‘attar ederdi.

Hattâ Tatar serdârı olan Şâh Polad Ağa latîfe olmak içün serdâra eydir:

"Sultânım bir bârgîr verseniz şu şehre bir çapul civerüp şu şılga kızlardan ve devkelerden alup Kırımğa doyum varsak ölyüdüğümüzge gam yemezdik" dedikde vâfir gülüşüldü, ya‘nî bu mertebe cem‘iyyet-i bintân-ı cân-hâneler idi kim zen-dost cânların ol ânda cânları çıkayazdı.

Eğer bu ni‘met-i uzmânın, âlât-ı suhûn sîm ü zer ve fağfûrî ve hıtâyî ve balgamî mertebânî mücevher ve murassa‘ ve zerrîn âvânîlerin medh eylesek başka bir müdevven olur.

Ba‘de't-ta‘âm Bânû tarafından serdâra ve yedi vezîre ve cümle mîr-i mîrânlara ve ümerâların her birine birer gûne zî-kıymet tuhaf yâdigârlar hedâyâ verdi.

Ve andan tarz-ı kefere sâzendeleri gelüp makâm-ı rehâvîde gûnâ-gûn fasıllar edüp gitdiler.

Andan cümle vüzerâ [ve] vükelâ atlarına süvâr olup giderlerken yine kal‘adan bir yaylım top şâdumânları etdi.

Hulâsa-i kelâm diyâr-ı Erdel'in seferinde bu Megeşvar kal‘asında üç gün üç gecede etdiğimiz zevk u safâyı seyyâh-ı âlem olaldan berü hakîr-i pür-taksîr Rûm ve Arab ve Acem ve Leh ve Çeh ve Krakov ve Kırım ve Dağıstân ve Gürcistân'da etmemişimdir. Ancak belde-i tayyibe, ya‘nî İslâmbol'da Kaya Sultân, Sultân İbrâhîm Hân'a ziyâfetler edüp cemî‘i hânende ve sâzendegân huzûr-ı İbrâhîm Hân'da Hüseyn Baykara fasılları etdiklerinde işte ol zamân bu hakîr zevk u safâlar edüp cân sohbetleri ederdim. Bir dahi bu Erdel diyârında zevk u safâlar etdim. *Hâzâ min fazli Rabbî*.

Andan yine bu kal‘a-i Megeşvar'dan kalkup maşrık cânibine 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i nehr-i kenâr-ı Kokol: Bu mahalde cümle ordu-yı İslâm gûnâ-gûn meyve-i âbdâr ile ganîmet oldu, zîrâ bu zemînin cümle dağları ve yakın ü ı[ra]ğları bâğlardır. Andan yine 3 sâ‘atde def‘â,

Kenâr-ı nehr-i Kokol: Andan yine **kenâr-ı nehr-i Kokol:** Bu mahalde Seykel vilâyetine elçilik ile

giden Budinli Ömer Ağa ve Varatlı Panço Hüseyin Ağa ve Façatlı Ali Ağa Seykel'den gelüp, "Kâfir(in) itâ‘at etmeyüp nâmeyi pâre pâre edüp biz gücile halâs oldu[k]. Ve Kuta nâm Seykel boğazında bir dağdan bir dağa üç kat tabur-ı azîm eyleyüp içine yigirmi bin tüfeng-endâz kâfirler diksek" [deyü] elçiler haberin getirüp müşâvere-i azîm olup kral ve cemî‘i serhad a‘yânları Seykel vilâyetlerin harâb u yebâb etmeğe netîce-i kelâm verdiler.

Sene 1072 Safer'inin yigirminci gün Erdel'den Seykel vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile nehr-i Kokol kenârından asker-i İslâm ile Seykel seferine azîmet olundukda cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Udvarhel

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Hel Ban Yoram'dır. Süleymân asrında Seykel kâfiri elinden Koca Betlen Gabor feth edüp Saz Macarı'na hibe eyledi. Hâlâ Erdel kralları hükmündedir, ammâ Saz Macarı elindedir. Cümle üç bin aded cünûd-ı cünübü cümle Saz kâfirleridir. Lâkin mukaddemâ asker-i İslâm Tise kenârına giderken Tatar askeri tâ bu mahalle gelince çapul civerüp ne Saz kavmi ve ne Laz ve ne çok ve ne az bilüp bu kal‘a varoşu keferelerin cümle evli evlerinde bulup bir cân halâs olmadan cümlesin esîr edüp ba‘dehu on bin Tatar on bin ok ucuna kibrît ve çıra bağlayup enderûn-ı kal‘aya okları şast ber-kabza endâht edince cümle tahta örtülü evler üzre kibrît ve çıra düşünce derûn-ı kal‘ada ve varoşunda olan evler tutuşup kal‘adan dahi cümle küffâr hemân veled-i pelîdlerin ellerine ve kucaklarına alup taşra çıkınca el kaldıranları dest-i Tatar'da kılıçdan geçüp bakıyyetü's-seyfleri Tatar-ı adüv-şikâ[r] destinde esîr-i pây-beste ve dil-haste olmuşlardır. Anıniçün bu kal‘aya geldiğimizde berbâd bulduk.

Ancak etrâf-ı şehirde bâğ u bâğçesi kalup cümle firâr eden küffârları kral yenilendiğin istimâ‘ edüp kal‘a içi ve taşra varoşun amâr etmeğe başlamışlar. ***[20a]***

Andan bu kal‘a-i Udvarhel altında asker-i İslâm'ın cümle iş erleri ve umûr-dîde âkıbet-endîş serverleri serdâr-ı mu‘azzam otağına cem‘ olup müşâvere-i azîm edüp ale'l-ittifâk,

"Sultânım siz bu Seykel diyârına (diyârına) gidemezsiz, zîrâ bu kadar cebehâne ve bu kadar bin arabalar ve develer ve katâr ve matâr ve mehâr ağırlıkları vardır. Hemân salt [u] sebükbâr asker gerekdir, zîrâ Seykel memleketinin cânib-i erba‘ası sarp sengistân ve çengelistân dağlardır. Hemân bu asker-i İslâm içinden yigirmi bin güzîde hayyâl atlı pür-silâh yiğit ve on bin aded tüfeng-endâz piyâde ve bahâdır şehbâz u şehnâz yiğitlere Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa'yı Budin eyâleti askeriyle serdâr edelim ve Cerrâh Kâsım Paşa'yı çarkacı ve Yentür Hasan Paşa'yı dündâr ve Melek Ahmed Paşa Kethudâsı Yûsuf Ağa'yı yigirmi bayrağile karavul ta‘yîn edelim. Ve on oda kapukulu yeniçerileri ve bir oda topçu ve bir oda çeteci ve on pâre şâhî darbuzen toplar ve mükemmel cebehâneleri ile ta‘yîn edelim. Ve Yalı Tatarından on bin koşkol atlı sadaklı ve savatlı batır yiğitler ta‘yîn edelim" deyüp müşâvereyi bir yere koyup du‘â ve senâ olup müşâvere olduğu üzre her ocağa tenbîh ü te’kîd olunup ertesi ale's-sabâh Cerrâh Kâsım Paşa çarkacı gidüp İsmâ‘îl Paşa'nın dahi kös-i rıhletlerine turralar urulup nefîrler çalındıkda hakîr Melek Ahmed Paşa'nın dest-i şerîfin bûs edüp du‘â-yı hayr ile Yûsuf Kethudâ ile beş gulâmım ve bir sebükbâr seyishânemiz ile

Seykel seferine azîmet etdik.

Müşâvere mahallinden kalkup cânib-i şarka 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Vanç

Seykel yaylağı dibinde bâğlı ve bâğçeli köy idi, âteşe uruldu, ammâ Seykel yaylasından akan uyûnlar üzre bu köy etrâfında gûnâ-gûn musanna‘ Macar şeytanatlı un değirmenleri var idi kim görmeğe muhtâc idi. Ve niçe yüz aded ibret-nümâ tahta biçecek değirmenler var kim gûnâ-gûn tahta biçilir. Ve bu dağlarda fısdık lezzetinde üç köşeli bir gûne lezîz meyve biter, böğrülce kadar ancak vardır, evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlarda biter aceb lezîz ve yağlı meyvedir. Bu mahalde cemî‘i asker-i İslâm'a,

"Sabâh ceng-i sultânî ve neberd-i hâkânîdir gâfil mebâş. Atlarınız bir e[y]ü saklan ve silâhlarınız yoklan ve gâfil yatman" deyü çavuşlar tenbîh edüp nâdîler feryâd edüp her cânibe karavullar ta‘yîn olunup bizler dahi Melek Paşa askeriyle dağlar içre atlarımız ellerimizde sabâha dek bîdâr ve bîzâr karavul bekledik, ammâ Hazret-i *Hallâku ale'l-ıtlâk cellet hikmetehu'*nun kârhâne-i sun‘unda muktezâ-yı hikmet-i ezeliyye ve meşiyyet ve kudret-i lem-yezeliyyesi üzre eşref-i mahlûk olan şecâ‘at ve mehâbet sâhibi benî Âdemdir. Andan âfât-ı mühlike ve âhât-ı muzırra indifâ‘ı ve envâ‘-ı menâfi‘-i eşyânın intifâ‘ı olmağın benî Âdemden sonra eşref-i mahlûk es-sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atlardır kim bu karavul beklediğimiz şeb-i târda bî-tâb u bî-mecâl ve zerre mikdârı askerimizde dermân muhâl olup subh-ı kâzibde niçe yüz askerlerimiz nefîr-i hâb çalarlarken ellerimizde licâmları olan küheylân atlarımızın niçe yüzü horuldayup hırıldayup burunları kırıldayup ürküşmeye başladıklarında cümle karavulumuz yiğitleri atlar cünbüşünden yine tirkeşüp,

"Âya bu ne ola" deyü cümle hâzır-bâş oldular ve cümle atlar bir yerden süheyl-i azîm urdular, niçeleri pây-bend ve kösdeklerin kırdılar. Bi'z-zarûrî cümle guzât bilâ-rikâb atlarına süvâr olup âmâde durdular, ammâ bizden ileri ince karavullarımızın bu atlar hareketlerinden haberleri olmayup hâb-âlûd gâfil yatırlarmış. Derhâl anlara birkaç yiğit gönderdik. Niçesi karavul bekler, niçesi Ashâb-ı Kehf vâkı‘asın gözler. Hele bunlar cümle hâbdan bîdâr olup pür-silâh esb-i tâzîlerine bilâ-rikâb süvâr olup tarfetü'l-ayn içre yanımıza geldiler, ammâ henüz atlarımız deşmeden kendülerin pâre pâre ediyorlar. Anı gördük bir ânda dağlar içre küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr Macar-ı füccârın erganon ve torompete ve luturyanî borularının ve nâkûs-ı kebirgeleri ve tabıllarının sadâları istimâ‘ olunup vakt-i Şâfi‘î ki oldu, haçlı peykerleri ayân u beyân olunca anlar dahi bizleri görüp at başın çeküp durdular, ammâ bizim atlar kudurdular.

Hemân serdârımız Melek Paşa kethudâsı [e]ydir: "Bir[e] gâzîler atlarda bir isdekli hayr alâmet var. Şu kâfire bir kerre dokunalım, yâ taht ola yâ baht" dedikde ***[20b]*** cümle Melekli guzâtımız "N'ola *Bismillâh"* deyüp cümlemiz bir uğurdan kemân (...)dan nâvük-i tîrkeş çıkar gibi çıkup küffâr üzre at saldık. Esb-i sabâ-sür‘atlerimizin pâylarından kalkan gubâr-ı siyâh ve âvâze-i sipâh evce peyveste olup gubâr âfitâb-ı âlem-tâbın gözün bürüdü kaldı, türâb-ı aftâbı jeng-i küdûret kapladı, rûz-ı rûşen-i pür-nûr leyle-i deycûra döndü ve gülbâng-ı Muhammedîmiz sadâsı âsumâna hâle bağladı ve cünd-i cünüb-i küffâr-ı siyâh-baht cüyûş-ı İslâm-ı sepîd-baht ile, "Yâ taht ola yâ baht veya taht" deyüp anlar dahi "Yajuj, Yajuj, Marya Kot" deyüp üzerimize at saldılar. Atlı asker temevvüc-ı bahr-i ummân-vâr

birbirlerimize uruşup dokuşup sûre-i Fâtır'da: [111] mâ-sadakı üzre bir savaş-ı perhâş olup niçe atlarımız küffâr atlarının burnun ve kulakların kavrayup her biri birer ejder-i heft-sere dönmüşlerdi.

Hamd-i Hudâ bir sâ‘at-i nücûmîde asâkir-i muvahhidînimiz üzre zulmet gidüp nesîm-i zafer İslâm üzre esüp küffâr-ı hâksâr münhezim olup seg ber sahrâ bakıyyetü's-süyûflarının karârları firâra mübeddel olup cümle bin altmış kelle ve üç yüz aded müsellah kâfirleri esîr edüp sadlek şükr-i Hudâ küheylân atlarımızın gıjgırup fışırdadıklarından cümlemiz hâzır-bâş olup askerimiz mansûr u muzaffer oldu. Bu hakîr ol cengden berü bildim, ki benî Âdemden sonra eşref-i mahlûk küheylân atlardır. Sad şükr-i Hudâ cemî‘i zamânda küheylân atlar beslemeden hâlî olmamışızdır.

Ba‘dehu bu karavulumuz cenginden mansûr [u] muzaffer ordu-yı İslâm gelirken beş bin asker imdâda gelüp,

"Bire âdemler nice oldu, bire şükür *elhamdülillâh* şükür sağlığa" deyerek ordu-yı İslâmda doğru Melek Paşa'ya anlar dahi serdâra gelüp Melek Paşa efendimiz serdâr-ı mu‘azzamdan bir semmûr kürk ve Yûsuf Kethudâmız bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire geyerken serdâr eydir:

"Yûsuf Kethudâ, yüzün ak olsun, ammâ bize niçün haber etmedin."

"Efendim küffâr ale'l-gafle şeb-hûn etdi ve biz de küffârı göze salındırmadık. Hamd-i Hudâ devletinde mansûr u muzaffer olduk" dedikde gayri bölükbaşılara da hil‘atler ihsân olunup hakîre bir esîr verdiler ve cümle esîrleri kırdılar ve cümle kelleleri zemînde galtân etdiler. Cümle asker bunu fâl edinüp,

"İnşâallâh bu uğurdur, Melek Ahmed Paşa karavulunda böyle oldu, tabur dahi böyle feth olur" deyü herkesin efvâhında söylenirdi.

Ertesi gün ale's-sabâh cümle asker bir yerden kalkup ve bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kutuh boğazı, ya‘nî tabur-ı azîm Seykel boğazı

Cümle guzât-ı müslimîn bu meydân-ı ma‘rekeye gelüp hayme vü hargâhsız ve bâr [u] büngâhsız konup herkesin dizginleri ellerinde olup ceng [ü] cidâle ve harb ü kıtâle âmâde oldular.

Sitâyiş-i tabur-ı Seykel: Bu tabur mahalli Seykel vilâyeti hudûdunda Kutuh boğazı nâm bir cengelistân ve ormanistân yerde bir dar boğazın yemîn u yesârı evc-i âsumâna münkalib olmuş dağlar üzre semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar ile bezenmiş kûh-ı bâlâlardır kim görenin aklı perîşân olur. Ve küffâr-ı dûzah-karâr Macar-ı füccâr kendü hânları ve ehl [ü] iyâlleri vilâyetlerin halâs içün bu Seykel boğazının deresi içre tâ bir dağdan bir dağa varınca minâre kaddi kalyon direklerin ve gayri niçe kerre yüz bin gûnâ-gûn ahşâbâtların kırup bu dereye döküp kat-ender-kat bir tabur-ı azîm kırıntılık etmiş ve içine yigirmi bin tüfeng-endâz küffâr ile girmiş ve on bin atlı küffâr ile cenge âmâde durmuş.

Ve bu tabur üzre yedi sıra altmış yetmiş pâre şâhî toplar komuş ve bu taburdan hâric bizden tarafa

nîm sâ‘at yer dere ve depelere ve dağlara ve bâğlara ol kadar dıraht-ı serâmedleri kırup bu derece içine döküp eyle domuz damalar(?) ve hûk-i beyâbân bâmları ve gûnâ-gûn kemîngâhları kefereler ile pür eyleyüp bir paçarızlıklar ve gûnâ-gûn hiyel ve şeytanatlar edüp dağı taşı kırıntı edüp kırıntı altından gerüdeki taburlarına gidecek yollar etmiş, taburlarına varmak değil bu kırıntıdan girmek muhâl-ender-muhâl benî Âdem değil gayri zî-rûh kısmı dahi bu kırıntılardan geçmek muhâl.

Âhir-i kâr asker-i İslâm bunu müşâhede etdikde aslâ bir re’y-i hüsn-i tedbîr ile bir çâre edemeyeceklerini bilüp cümle guzât bir yere gelüp müşâvere etdiler.

Netîce-i kelâmları âhir Tatar askerin üç sâ‘at sol cânibden dağlara gönderdiler ve Eğre eyâleti atlıların sağ tarafdan gönderdiler. Anlar ol taraflarda dağlardan girmede ***[21a]***, ammâ beri tarafda serdârımız İsmâ‘îl Paşa cümle piyâde kapukulu yeniçerilerin ve Eğre ve Budin yeniçerileri ve cebecilerin bir yere cem‘ edüp bir kol etdi ve gayri vüzerâ ve mîr-i mîrânların sekbân ve sarıca yiğitlerine Melek Ahmed Paşa kethudâsın serdâr edüp bir kol dahi ileri atlanup kendüsü ve gayri mîr-i mîrânlar ile atlı ve yayan kalb-i askerde cem‘ olup cümle guzât bir ağızdan ve bir uğurdan derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Allâh Allâh sadâsına rehâ buldurup cümle göz karardup hücûm-ı mehcûm ile küffâr üzre yedi yerden yürüyüşler edüp iki tarafdan ol kadar top ve tüfengler atılup İslâm askeri âteş-i Nemrûd içinde kalup kırıntılık içinden kâfirleri sehel sürüp yerlerine cünûd-ı müslimîn girüp çet-a-çet köpek cengine başlayup bizim toplar içre neft ve katrân ve paçavralar koyup tabura yedi sekiz kerre topları atdıklarında câ-be-câ taburun dıraht-ı müntehâları şiddet-i rûzgâr-ı zor-kârdan tutuşmağa başladı ve küffâr ile guzât-ı [muvah]hidîn kırıntılar içinde savaş-ı perhâş eder[ek] yaka yakaya gelmeğe başladı.

Ve küffâr âteşi söndürmeğe iktidârları kalmayup karârları firâra mübeddel olup cümle büyük tabura girüp kamandılar ve ceng-âşûba başlayup henüz taburda kapanlar bi-emrillâhi Ta‘âlâ taşra kırıntıların âteşleri büyük taburun çam ağaçlarına yapışup tabur dahi yer yer yanmağa başladı. Ve derûn-ı taburdan küffâr bu hâli görüp şaşdı, ammâ var kuvveti bâzûya getirüp tarafeynden ceng-i azîm olunup toplarımız küffâra göz açdırmaz oldu.

Andan cümle guzât bî-bâk ü bî-pervâ taburun şarampav diplerine varup tabura bin yerden mütecâviz yerlerden âteş urmağa başladılar. Ve asâkir-i deryâ-misâl mûr mâra üşür gibi tabura üşüp yer yer tabur üzre sarmaşup tırmaşup taburun niçe yerlerin mülk edüp tabur üzre küffâra kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırdılar, ammâ bu mahalde çok fetâlarımız şehd-i şehâdet câmın nûş etdiler.

İsmâ‘îl Paşa ve Cerrâh Kâsım Paşa ve Yentür Hasan Paşa bu mahalde,

"Bire koma gâzîler Kerbelâ günüdür, fursat ve nusret inşâallâh bizimdir" deyü ceyş-i müslimîni cenge tergîb edüp kelle ve diri getirenlere ve yahşı iş gören iş erleri ve serverlerine bezl-i ihsân-ı firâvân ederdi.

Bu minvâl üzre bu tabur-ı azîmde kâmil üç sâ‘at ceng [ü] savaş-ı perhâş ve bu kadar küffâr esîr ve baş alındıkda taburun iç yüzünde maşrık tarafında dağlar içre bir sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Muhammedî istimâ‘ olunup küffâr-ı hâksâr bu sadâ-yı Allâh Allâh'ı işidüp gerüye dönüp bakdı kim kendülerinin Seykel vilâyetleri içinden berü yeşil alav alav sancağ u bayraklı İslâm askeri ve bir

tarafdan Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr askeri Allâh Allâh deyüp berk-ı hâtif gibi gelerek hemân küffâr gördü kim tabur üzre Osmânlı da çıkmış ve cânib-i erba‘asından hücûm-ı bî-hadd [ü] bî-pâyânı görüp karâr edecek yerlerinde karârları kalmayup karârları firâra mübeddel olup cümle küffâr taburların bırağup hûk-ı beyâbânî-misâl kendüleri dağlara düşdü. Ve niçe bini akılları gidüp şaşdı. Ve esîr-i giriftâr-ı bend-i hicrân oldu.

Hamd-i Hudâ cümle küffârı kıra kıra sene 1072 mâh-ı Safer'inin yigirmi sekizinci gün Cum‘ada tabur-ı Seykel feth oldu ve Serdâr Ali Paşa'ya müjdeci gitdi.

Hamd-i Hudâ bu cengde küffâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî uruldu kim kimse urmuş değildir. Meğer Hazret-i Şeyh Kassâb-ı Cömerd böyle kan dökmüş ola. Tâ şol mertebe oldu kim bu tabur mahallinde olan dıraht-ı müntehâların sâyelerinde cesed-i küffâr lâşe-i murdâr ile zeyn olup şecer-i Vakvâk dibi gibi küffâr leşi zeyn olmuşdu. (---) (---) (---)

Sergüzeşt [ü] serencâm-ı udhıke-i garîbe ve gazâ-yı yâve-i acîbe

Bu hakîr-i pür-taksîrin serencâmıdır kim eğer terk-i edeb ise de ma‘zûr buyurulup dâmen-i afv ile setr oluna.

Bu cengden sonra ber-mûceb-i tekâzâ âlem ağyârdan hâlî deyü bir mahfî köşede bend-i şalvara rehâ buldurup dâmen der-miyân ve ceyb hemyân edüp başlı başıma edebde yesteh-i bârânzede ederken mâ-fevkimde ağaçlık içinden bir catırdı ve bizim(?) gibi bir patırdı kopdu.

"Âyâ bu da ne ola?" derken hemân başım ucundaki bir alçacık kayadan bir kâfir kendüyi cân havliyle üstüme atup hakîr larkıdak necâsetim üzre otura vardım. Atım dahi elimden ürküp alarka durdu.

Bu kerre aklım başımdan gidüp küffâr ile alt üste gelüp çakşır ve don ve uçkur pây-bend gibi ayağıma dolaşup üstüm başım bok olup boklu şehîd ola yazdım.

Hamd-i Hudâ aklım başıma gelüp kefere ile küştegîr Mahmûd Pîr-i yâr-ı velî gibi güleşirken ***[21b]*** himmet-i merdân kefere elime gele düşdü.

Hemân hakîr dal-hançer olup keferenin bir hançer-i zü'l-fecâm gerdenine ve sîne-i pür-kînesinde memesine birkaç kerre hançer urup hamd-i Hudâ keferenin kellesin keserken üstüm necâset ile mülemma‘ iken bu kerre kızıl kana müstağrak oldum.

Bi'z-zarûrî kendümü bokluca gâzî görüp güldüm ve üstümün başımın necâsetin hançerimle sildim ve andan uçkurumu bağladım.

Anı gördüm başım ucunda kaya üstünden bir yayan yiğit soluyarak eydir:

"Benim bürâderim ol kesdiğin kâfiri biz dağlarda kovalarken cân havliyle kendüyi atup kellesin sen kesdin, ammâ kellesi benimdir" dedikde hakîrin dahi uçkuru elimde iken

"Ala şu kelleyi" deyüp bizim bile doğdu küçük bürâderim gösterdikde,

"Bire edebsiz âdem" deyü herîf ü zarîf kelleden nâ-ümîd olup gitdikde hemân küffârın ol necâsetli gümüş düğmeli dolamasın ve çakşırın çıkarırken kemerinde yüz beş Ungurus altunu ve bir yüzük ve kırk talar guruş bulundu.

Bu esbâbları heybeme koyup derhâl Hamîs nâm atıma süvâr olup kelleyi İsmâ‘îl Paşa önüne bırağup,

"Hemîşe dîn düşmanlarının kelle-i bî-devletleri böyle galtân olsun" deyüp dest bûs edüp huzûrunda durdum.

Yanımda duran halk necâset râyihasından kaçdılar.

İsmâ‘îl Paşa eydir: "Evliyâm ne aceb bok kokarsın" dedikde,

"Hiç sorma sultânım başıma gelen ahvâli" deyü sergüzeşt [ü] serencâmım bir bir nakl etdim.

Cümle ağavât ol fütûhât şâdumânında hakîre güle güle bî-hûş oldular.

İsmâ‘îl Paşa dahi vâfir hazz edüp hakîre elli altun ve başıma bir gümüş çeleng ihsân eyleyüp şâdumân içre handân oldum.

Bu mahalde İsmâ‘îl Paşa otağı önüne Seykel kâfirinden iki bin yedi yüz kelle ve bin kırk aded üsârâlar gelüp cümle üsâr[â]ları sâhiblerine ihsân edüp her bir guzâta hadlerine göre in‘âmlar olundu.

Andan feth olunan taburda yollar açup cümle guzât ile Seykel diyârına azîmet olundu.

Evsâf-ı vilâyet-i meygel, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı Seykel

Dörd bölük Erdel diyârının bir bölüğü bu vilâyet-i Seykel'dir. Bu feth olunan taburdan cümle asker-i İslâm içeri girüp elleri kan ve kılıçları uryân ve sîneleri biryân ve ciğerleri giryân ve vücûdları sûzân ve lisânlarında Hazret-i Kur’ân tilâvet ederek cânib-i şarka (---) sâ‘atlik menzili iki sâ‘atde ılgar ile varup tâ Seykel sahrâsına at bırağup gitdiklerinde cümle Seykel küffârları,

"Türk Seykel taburun alamaz" mülâhazasıyla cemî‘i küffâr evli evlerinde ayş [ü] işretde iken kimi esîr-i bend-i zincîr ve niçe bini tu‘me-i şemşîr ve niçe bini firâr-ı der-deyr(?) edem der iken anlar dahi dendân-ı tîğdan sîr olup evlâd [u] iyâllerinden muğân cüvânân bintân [u] nisvânları İslâm ile şeref-yâb olup bu sahrâ-yı behişt-âbâd içinde olan kurâların cümle alan u tâlân ve keferelerin esîr [u] nâlân edüp ıhrâk bi'n-nâr olup eyle berbâd oldu kim,

"Âyâ bu zemînde âbâdândan bir eser-i binâ var mı idi?" denirdi.

Hulâsa-i kelâm bu sahrâda guzât-ı müslimîn kâmil yedi sâ‘at-i nücûmî kılıç urup zemîn-i sahrâ-yı Seykel hûn-ı insân-ı ahmer-gûn ile nakş-ı bûkalemûn olup cesed-i küffâr-ı hâksâr ile zeyn oldu.

Tâ ahşama karîb meks olundu ve kol kol tınâb tınâba çet-a-çet kurulup cümle mîr-i mîrânlara fermânlar olup kat-ender-kat her tarafa karavullar ta‘yîn olundu.

Evsâf-ı kal‘a-i Pitiştvar

Lisân-ı Seykel Macarınca (---) (---) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Bu kal‘a dahi Erdel krallarınındır, ammâ kefereleri harba ucuyla krallara tâbi‘lerdir, zîrâ sarp cengelistân başka vilâyetdir.

Ve yeni kraldan ve serdârdan nâmeler gidüp aslâ itâ‘at etmediler, ammâ bu kal‘a Seykel sahrâsının kıble tarafı nihâyetinde havâlesiz bir kal‘a-i sengîn bünyâd bir kal‘a-i bâlâ idi ve şekl-i muhammes ve beş sedd-i metîn tabyalı ve iki hadîd kapulu sedd-i metîn taş kal‘a idi.

Ol gece bu kal‘aya ve taşra varoşuna asâkir-i İslâm hücûm edüp sarıldılar. Kal‘a dahi âteş-endâz olup azîm vezni üzre bî-hisâb toplar atup âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Hemân ol şeb guzât-ı muvahhidîn şeb-revânî esbâbların geyüp ol leyle-i muzlimde varoş-ı azîmine göz açdırmayup top-ı kûp ile döğmeden ve kal‘ası berbâd olmadan der-ceng-i evvel Allâh Allâh deyüp varoşu feth edüp tâ sabâha dek cümle mâl-ı ganâ’imlerin taşıyup guzât-ı müslimîn bay oldular, ammâ cümle kefereleri mâlların bırağup kal‘aya girdiklerinden bu varoşda ancak amel-mânde Nûhî kefereler ve fertûte pîrezenler kalmış. Anlara şikence edüp söyletdiklerinde bu varoşun zîr-i zemînlerinde ***[22a]*** ol kadar mâl-ı firâvân çıkdı kim hisâb-ı kitâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Ba‘dehu bu varoş-ı ma‘mûreye âteş edüp poyraz rûzgârı rîh-ı akîm gibi esüp bu şehr-i ma‘mûre eyle yandı kim cemî‘i alevleri kal‘aya girüp derûn-ı kal‘ada olan niçe bin menhûshânelerin tahta örtülü dam u bâmları tutuşup vakt-i seher kim oldu o rûz-ı rûşende derûn-ı hisârda olan cümle Macar-ı füccâr götürmede yeğni ve bahâda ağır zî-kıymet metâ‘ların ehl [ü] iyâl evlâdlarıyla,

"El-amân ey asker-i Âl-i Osmân" deyü feryâd [u] enîn ederek kal‘adan taşra çıkınca bir cân-ı insân ve bir kelb-i cî‘ân bile halâs olmayup ve seyf-i müczem urulmadan cümle esîr-i bend-i zincîr oldular. Ve kapudanı ve iki yüz irşek papasları ve birovları ile cümle sağîr ü kebîr dörd bin küffâr esîr olup cümle ellerinde olan zî-kıymet metâ‘ları ganîmet oldu.

Hemân cümle asker-i İslâm kal‘anın ıhrâk olmuş yerlerine girüp ve kimin söyündürüp ol kadar mâl-ı hazâ’in ve cebehâneler ve kiliselerden cevâhirli haçlar aldılar kim hadd [ü] hasrı yok idi.

Ba‘dehu yanmayan yerlerin de âteşe urup cebehânesi ve toplar yanup belki üç yüz pâre toplar kendi kendilerinden atıldı ve kal‘ası ve şehri berbâd oldu. Guzât-ı nusret-me’ser şâdumân mesrûr [u] handân oldu.

Andan nefîr-i rıhletler çalınup nîm sâ‘at gidüp **nâhiye-i Çik** karyesinde meks olunup cânib-i erba‘aya karavullar konulup ol gece anda mihmân olundu. Ve cânib-i erba‘ada olan kurâ vü kasabât-ı ma‘mûrelere çeteye gitdiler, sâlimîn ü gânimîn gelüp vâsıl oldular.

Ba‘dehu ale's-sabâh müşâvere olup nâdîler nidâ etdiler kim "Bu menzilde üç gün üç gece oturakdır.

Herkes cânib-i etrâfa kol kol olup basîret üzre cümle çeteciler gitsün, ammâ be-şart-ı ân(?) dördüncü günü bu kurâda bulunmak şartdır" dediklerinde hakîr-i pür-taksîr ol gün Melek Ahmed Paşalıdan elli pür-silâh yiğit ve iki yüz elli âdem Tımışvarlı ve Eğreli Kanije gâzîlerinden çatal atlı yiğitler ve beş yüz Tatar gâzîlerinden cümlemiz sekiz yüz yiğitler çatal atlı olup *Tevekkülen-alallâh* deyüp Seykel sahrâsından cânib-i şimâle bir gün bir gece seğirdüp Seykel diyârı hudûdundan çıkup,

Evsâf-ı vilâyet-i âbâdân Leh

Vakt-i Şâfi‘îde nehr-i azîm Turla kenârında bir sevâd-ı mu‘azzam nümâyân olup subh-ı kâzibde,

Evsâf-ı şehr-i Lapoviçse

Lisân-ı Lehce (---) (---) demekdir. Kal‘ası yok, ammâ bir şehr-i âbâd idi kim ta‘bîr ü tavsîfden müberrâ idi. Hemân der-ceng-i evvel bu şehir içine Tatar koyulup girdiklerinde dahi cümle küffâr menhûshânelerinde mest [ü] medhûş ve mahmûr ve evkâ[r] hâb-âlûd olup yatırlarken ba‘zı evlere âteşler urup sadâ-yı Allâh'ı yâd edüp bâng-ı Muhammedî çekerek feryâd edüp enderûn-i şehre aç kurd gibi girüp ibtidâ arısın söndürüp sonra balın yeyelim deyüp ibtidâ bir hayli küffâra kılıç urup niçe bini hâb-ı râhatından bîdâr olup uryân ü biryân ve giryân dağlara firâr etmede.

Bizler beri tarafda murâd [u] merâmımız üzre güzîde pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar ve perî-peyker ve melek-manzar kızlar alup hisâb etdik, âdem başına dörder ve beşer esîr düşdü, ammâ bindirecek atlarımız yok. Hemân şehir içre yayılup ol kadar at bulduk kim beş ol kadar esîrlerimiz olsa kifâyet [eder].

Ve hakîr yedi yiğit ile bir sarâya girdim ve kapuların berk etdim. Yukaru şâhnişînlerine vardık, dahi henüz câme-i hâblarında hâb-ı nâz içre nâzenîn gılmân [u] bintânlardan nûr-ender-nûr sîm-endâm duhter [u] gılmânların esbâbların hüddâmları gibi geydirüp kuşadup analarıyla bile dest-ber-kafâ on ikisini dahi kayd-ı bend edüp mâl-ı ganâ’imin almağa şaşup hayretde kaldık.

Hemân kapuyu açup gayri refîklerimize haber etdik. Anlar dahi mâl-ı ganâ’im almadan muğtenim olup bay olmuşlar, zîrâ cümle sekiz yüz yiğit böyle şehr-i mu‘azzamda ne alup ne götürseler gerek.

Bu sarâyda birkaç kefere bir odadan çıkup el kaldırdılar, amân u zamân vermeyüp yedisinin dahi boyunların urduk. Aslâ kimesne hâciz-i hasım ve mâni‘-i kavî olmayup bî-bâk u bî-pervâ sarâyın içinde olan zî-kıymet eşyâlardan yigirmi aded gümüş sahanlar ve sîm bardaklar ve yedi aded gümüş kadehler ve üç altun kadeh ve elli aded yaylar ve yigirmi aded çarhlı murassa‘-misâl kol tüfengleri ve on aded gümüşlü kılıçlar ve üç aded gümüşlü haçlar ve bir gümüş Meryem Ana ve kucağında altundan bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ ve elleri cümle cevâhirli cibisden(?) inşâ olunmuş sûretler idi ve yedi aded semmûr kürk ve bu kadar atlas ve dîbâ ve şîb ve zerbâf ve kâmhâ ve hârâ ve dârâyî ve katîfe ve çukaları cümle yedi kişi bu kadar eşyâları cem‘ edüp,

"Âyâ selâmete bu kadar eşyâlar çıkaranlar mıyız? Yohsa ***[22b]*** salt başımızla halâs olanlar mıyız" deyü endîşe-i fikr-i fâsid ederken aramızda birimiz bir esîrin parmağın çakmaklı tüfeng taşı yerine koyup kısdırdıkda,

"Tîz mâl götür" dedikde bir kapunun eşiği dibinde yedi kîse dökme riyâl guruş bulduk.

Cânib-i erba‘ayı dahi ararken serhadli refîklerimiz "Gidelim hay" deyü feryâ[d] vây çağrışmağa başladıklarında "Bire refîklerimiz gidiyor" deyü şikâr a[r]amadan fâriğ olup derhâl sarâyın âhûruna girüp yigirmi re’s at ve altı atlı bir münakkaş hınto araba çıkarup cümle üsârâları atlara ve cümle mâl-ı ganâ’imleri arabaya tahmîl edüp andan cümle şehri âteşe urup ıhrâk bi'n-nâr edüp şehirden taşra cümlemiz bir yere cem‘ olup mukaddemâ sekiz yüz yiğit iken ancak üç yiğit şehîd olup bu kadar üsârâlar ve bu kadar atlar ve bu kadar arabalar ile bir azîm asker olup yola revâne olduk.

Bu ıhrâk etdiğimiz şehr-i Lapoviçse'den kal‘a-i Kamaniçse'ye beş merhale kurbund[a] idi ve şehr-i İlvov cânib-i şimâle altı konak karîb idi.

Andan hemân Allâh'a tevekkül olup bu kadar mâl [u] menâl ile "Kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket" deyüp gece ve gündüz yürüyüp (---),

Evsâf-ı şehr-i Siven

Erdel hükmünde imiş, lâkin Leh kralı tarafından bir gümrük emîni oturur, zîrâ bu şehir Erdel'in Seykel diyârıyla Leh hudûdu mâbeyninde nehr-i Turla kenârında bâğlı ve bâğçeli bir yayla eteğinde bâğ-ı İrem-misâl bir şehir idi, ammâ içinde âdem ve âdemî-zâd ve hayvânâtdan cân u cinden bir peşşe ve zenbûr yok. Cümle sokakları sadranc nakşı tarh olunmuş pâk sokakları içre âb-ı revânlar cereyân edüp iki cânibinde bîd-i ser-nigûn ve çınar-ı bâlâlar ile sâyedâr bir dâr-ı diyâr-ı küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârdır. Ve derûn-ı şehirde kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî sarâylar hisâba gelmez. Her birinin bâğ u bâğçeleri gûyâ bâğ-ı İremdir kim her bir sarây bir Mısır hazînesine olmaz.

Ba‘zı sarâyın damları sarı pirinç ve niçesi kalaylı teneke ve yeşil ve kırmızı ve sarı ve yeşil ve la‘lî gûnâ-gûn kiremitler ile mestûr hâne-i ma‘mûrlar idi. Ve ocaklarının cümlesi sobalıdır ve bacalarının ağızları cümle ejder ağzı tasvîrinde serâmed bacalardır.

Ve âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet şehr-i müzeyyen idi. Âl-i Osmân askeri geldiğin istimâ‘ edüp cümle kefereleri dağ ve bâğ ve râğlara firâr edüp şehir mu‘attal bırakdıklarından biz dahi şehri ıhrâk edüp mâl-ı ganâ’imimizle iki gün iki gecede ordu-yı İslâm yerine dâhil olduk, ammâ askerin yerinde yeller eser. Cümle refîklerimizle aklımız başımızdan gidüp,

"Hay gidi serdâr bizi kâfir içinde bırakdı" deyü müşâvere-i gûnâ-gûn edüp, âhir "Arabada mâlı bırağup salt esîrler ile bir cânibe çıkalım" deyü netîce verdik.

Hakîr eyitdim: "Bire gâzîler şunda konan kırk elli bin asker idi. Eğer anlar bu sahrâdan kalkdılar ise izleri kalkup gitmedi. İzlerin arayup bulalım, ol yola düşelim. Elbette anlar yâ dün yâ bugün kalkmışlardır" dedim.

"Vallâhi ma‘kûl" deyüp sehel sahrâ-yı Seykel'de serserî gezdik.

Hakkâ ki Âl-i Osmân askerinin eserlerin bulduk, ammâ geldiğimiz yoldan hilâf yola gitmişler ve yol

üzre henüz birez kâ[fir] kırup geçmişler.

"Bire asker yakındır" deyü acele ile bire bire hay deyüp giderken hamd-i Hudâ asâkir-i İslâm'ın gerisine yetişüp secde-i şükür etdik, ammâ sarp dağlar olmak ile arabamız kaldı.

Âhir Budinlilerden bir arabayı dörd aded Tatar yiğitler ile pây berâber olmak üzre refîk alup bizim münakkaş ve mutallâ‘ arabayı boş getirdik.

Ol gün cânib-i cenûba (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Seykel

Bu dahi Erdel krallarına tâbi‘ kal‘a-i müstahkemdir, ammâ kefereleri krallara dâ’imâ âsîlerdir. Hattâ bizler Leh diyârına gitdiğimizde bu kal‘a kapudanına Serdâr İsmâ‘îl Paşa elçi gönderüp varan elçiyi katl edüp tevâbi‘lerin döğüp söğüp kovmuşlar.

Bu kerre hemân İsmâ‘îl Paşa zîr-i kal‘ada top menzilinden ba‘îd asker-i kerrâr ile meks edüp kal‘a-i Seykel'e amân u zamân vermeyüp muhâsara etdi, ammâ kal‘a-kûpluk etmeğe me’mûr olmayup kal‘a muhâsara edem derken muhâtara edeyazdı, zîrâ kal‘a-kûpluk etmeğe niçe bin elvân mühimmât [u] levâzımât ve balyemez top-ı kal‘a-kûplar lâzım. Bizde ise Seykel'e gelen (---) pâre şâhî hurde topcuğazlar var. Anların dahi yüzer ***[23a]*** aded güllesi var. Ve Seykel taburundan alınan on iki şâhî toplar var, ammâ anlar ilen dahi maslahat bitmez.

Kal‘a-i Seykel ise bir püşte-i âlî üzre kemâl-i metânet ile metîn ü müstahkem bir sûr-ı üstüvârdır kim bunun bir tabyası cümle Erdel kılâ‘larına yan başı gelir sedd-i Seykel'dir. Bâ-husûs aşağı sûr-ı kebîrinin handak-ı amîki içre nehr-i Seykel deverân u cereyân edüp leb-ber-leb olup gûyâ bir buheyre-vâr talattum ve temevvüc edüp durur.

Ve cânib-i erba‘asında kat-ender-kat burûc-ı müşeyyedeler ile eyle müzeyyen kim kâbil-i ta‘bîr ü tavsîf değildir. Hattâ bu kal‘a-i Seykel etrâfında elli aded küffâr dil dutulup ahvâl-i kal‘a ol giriftâr olan fecerelerden su’âl olundukda,

"Derûn-ı kal‘ada yedi nâhiye askeri cümle on sekiz bin Hıristiyan askerdir ve sâ’ir re‘âyâ vü berâyâsı bî-hisâbdır. Ve bunda olan yat [u] yarağ ve cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtların vefreti ve içinde olan kefere vü fecerelerin kesreti hadd-i ihsâdan mütecâvizdir. Bu kal‘a fethinde su‘ûbet çekersiz belkim bir gece içerden küffâr şeb-hûn ede, zîrâ bir kerre Leh kralına eyle edüp Leh askerin kal‘a altından kaçırup kal‘ayı Leh elinden halâs etmişlerdir" deyü giriftâr olan diller böyle haber verdiklerinde dillerin dilleri bedenlerinden cüdâ, ba‘zısı bî-dinleri uğuruna fedâ olunup Seykel kal‘ası altına ol şiddet-i hârda cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup meks olundu.

Azamet-i Hudâ mel‘ûn kal‘adan ol gece-i tavîlde Yajuj sadâsı, ya‘nî Allâh Allâh âvâzesi evce peyveste olup kal‘anın cânib-i erba‘asında cümle der [ü] dîvârların niçe kerre yüz bin meş‘aller ile çerâğân edüp ol şeb-i zulmetde rûz-ı rûşen olup sabâha dak iki binden mütecâviz toplar endâht edüp kal‘a murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Bu hâli serdârımız İsmâ‘îl Paşa görüp fethinde su‘ûbet mukarrer idiğin zâhir ü bâhir olup ale's-sabâh kal‘a cânibine nazar etmeyüp Seykel sahrâsının cânib-i şimâline üç sâ‘at gidüp anda bir pest püşte üzre serâperdesin kurup cemî‘i hayme vü hargâh bâr [u] büngâhlarıyla cümle guzât aşağı deşt-i hâmûnda meks olunup,

Evsâf-ı kal‘a-i Ferdenvar

Ferdenyan nâm bir kral-ı dâl bu kal‘ayı binâ etmeğile ol keferenin ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim Erdel kralları hükmündedir, lâkin Seykel vilâyeti hâkinde olmağın kefereleri krala çokluk mutî‘ değillerdir, zîrâ kal‘aları gâyet sarp ve Şeddâdî ve seng binâ-yı bâlâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Handakı ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleriyle ârâste ve gayri âlât-ı ceng-i mühimmâtiyle her husûsda pîrâste bir sûr-ı metîn idi.

Ve cânib-i garbîsinde bir batak cunbul kenârında bir varoş-ı ma‘mûresinde gûnâ-gûn musanna‘ kenîse ve hân ve çârsû-yı bâzârı gâyet ma‘mûr şîrîn şehir idi.

İsmâ‘îl Paşa bu kal‘a altında meks edince Budin ağalarından Hüsâm Çavuş nâm bir ağayı kal‘a kapudanına elçi irsâl eyleyüp başı yarılup gözü çıkmış Hüsâm Ağa serdâra gelince hemân dellâllar nidâ edüp cümle guzât cebe vü cevşene ân-ı vâhidde müstağrak olup cümle guzât-ı müslimîn bu kal‘a varoşuyla ortaya alup *azharun mine'ş-şems* her tarafdan bu sûr-ı üstüvâra guzât-ı muvahhidîn mûr mâra nice üşerse üşüp ibtidâ kal‘anın havâlesinden derûn-ı hisâra beş on top-ı kal‘a-kûp urup kal‘a dahi kırk elli pâre toplar atup su‘bân-ı gırrende gibi kudurdu. Küffâr bu cânibe meşgûl iken aşağı varoşa âteş uruldu.

Ve'l-hâsıl iki sâ‘at-i nücûmîye varmadan kal‘aya dahi amân vermeyüp feth olup girildi ve el kaldıran kâfirlere kılıçlar uruldu ve kâmil üç bin yedi yüz aded güzîde esîrler alındı ve mâl-ı ganâ’imleri cümle guzât-ı muvahhidîne nasîb olundu.

Andan serdâr-ı mu‘azzam adâlet edüp elçilik ile kal‘aya giden Hüsâm Ağa'nın başın yarup gözün çıkaran kal‘a kapudanının gözün Hüsâm Ağa'ya çıkardup yetmiş aded birov ve irşek ve nemeşleri cümle üç bin yedi yüz esîrlerin gözleri önünde bu kapdanı ve birov ve irşekleri meydân-ı siyâsete getirüp cellâdların eline verüp *el-iyâzu billâh* her birlerine eyle şikence etdiler kim âh [u] enînleri eflâke çıkup niçesi şikence altında mürd olup bu şikenceleri gören esîrlerin niçesi dahi mât olup lâşe-i murdârın sürüdüler, ammâ kapudana ***[23b]*** Ebü'l-müslîm-i Mervî elinde Âl-i Emeviyyûn'dan Mervân-ı Himâr'a olmamışdır.

Ba‘dehu kapudanı meydân-ı siyâsetde en en doğrayup niçe kıt‘a lahmından kendüye yedirdiler ve kızgın tasları başına geydirdiler ve at dağlağılarıyla vücûdun dağladılar, derisin yüzüp kal‘a kapusuna çarmıha gerüp mıhladılar. Esîrlerin nakli üzre meğer bu kapdan-ı mel‘ûn gâyet cebbâr ve anîd mel‘ûn-ı pelîd imiş kim niçe esîr olan ümmet-i Muhammed'e böyle îzâ ve işkenceler edermiş. Herkes *aleyhi mâ yestahık* deyü mel‘ûna la‘net tekrâr etdiler.

Ba‘dehu bu menzilde İsmâ‘îl Paşa dellâllar nidâ etdirüp,

"Bu taht-ı kal‘ada üç gün üç gece tekâ‘üd olunur gâfil mebâş. Cümle guzât bu nevâhîlere guzât-ı kerrâr çete ve potura ve akınlar ve şeb-hûnlar olunsun" deyü fermân-ı serdâr sâdır olunca azamet-i Hudâ ordu-yı İslâm içinde ancak üç bin kapukulu ve iki bin Budin ve iki bin Eğre kulları ve gayri piyâdegânlar kalup mâ‘adâ ata dona mâlik olan asâkir-i Âl-i Osmân ve asâkir-i Tatar bu nevâhîlere târumâr olup mûr [u] mâr gendüm dânesin taşır gibi küffârın sağîr ü kebîrin ordu-yı İslâm'a taşımağa başladılar.

Ve alınan mâl-ı ganâ’imin hadd [ü] hisâbın Mâlikü'l-mülk Bârî-i Müte‘âl bilür.

Şöyle oldu kim vilâyet-i Seykel'de değil diyâr-ı Erdel'de niçe günlük yerde eser-i âbâdânlıkdan nâm [u] nişân kalmayup cümle kılâ‘ ve kurâ vü kasabât belîde-i mu‘azzamlardan esâs-ı binâ bile kalmayup dâr-ı diyâr duyûr-ı Erdelistân harâb u yebâb ve hâneleri ıhrâk bi'n-nâr ile türâb olup bu târumârın serpindileri Leh vilâyetine ve Orta Macar'a ve Nemse ve Eflak ve Boğdan diyârlarına varılup elleri ve vilâyetleri urulup mâl-ı ganâ’im üsârâlar alınup şehirleri anların da ıhrâk bi'n-nâr olmuşdur.

Ve bu sefer-i meserret-eserde olan cür’et-i harâbî harâb-âbâdlık ve harâbâtlık ve gâret ve tahrîbbânlık bir seferde olmamışdı, lâkin bu Erdel küffârının Rakofçiyle etdikleri isyân u tuğyânları dahi bir zamânda görülmemişdi.

El-hâsıl bu diyâra böyle urgunculuk olmaduğu tahrîr ü ta‘bîr olunmak mertebesinden efzûndur. Hattâ bu memâlik eyle ma‘mûr u âbâdân ve eyle müzeyyen idi kim birbirlerine muttasıl kılâ‘ ve bürûc-ı varoş-ı husûn-ı hasîneler ve sa‘b sengistân üzre metîn ve müzeyyen sûrlar ve her püştelerin zirve-i a‘lâsında Ünye vilâyeti gibi birer kenîse-i âlîler ile müzeyyen idi. Ve her biri bir zenbûr ile mahzûr olmuş deyrlerde bile küffâr râhibân-ı palâs-pûşândan bir merd-i nâmerd bıtrîk kalmayup cümle esîrlik ile ber-murâd oldular.

Ve bu nevâhîlerde nüfûs-ı insândan ve devâbbât hayvânından cümlesi dest-i asker-i İslâma girüp kimin giriftâr-i bend-i selâsil ve kimin sümûm-ı helâhil içirüp kiminin kellelerin galtân edüp memâlik-i mahrûseleri hâlî ve mu‘attal kalup cümle tâze cüvân ve nisvân-ı sâhib-isyânları ordu-yı İslâm içinde ve Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârın hayme ve derim ve koşları içinde ol bânû-yı muğpîçe-i muğânlar ve ol nâzenîn ve bintân-ı nisvânlar her guzâta hidmet-i ma‘kûl [u] nâ-ma‘kûl ederlerdi.

Ve bu sefer-i eser-me’serde bu kadar semen-sîmâ kemân-ebrû ve perî-peyker ve melek-manzar ve gül-çehre ve gül-bûlar dirâğûş olunup her birinin hüsn-i cemâlleri bir mertebede idiler kim geysû-yı mürgûle-i çîm-ender-çîm ve hîm-ender-hîmlerinin her târları revnak ve şeb gibi gören uşşâkın akılların târumâr ederlerdi, lâkin bu bânûların niçe bini nâ-ehl ehremen ve zîr-dest ve dîv-dest ellerine girüp şeb [ü] rûz haymelerinde ve dağıstân hıyâbânistânlarda bu bâkire ve dûşîze ve kâlimleri ve mûğpîçe gulâmları alt edüp ol fetâlar şakır şakırdı şaka ayyûka âvâzeleri tâ araka çıkınca her kûşe ve pûşede ol kadar cimâ‘ olurdu kim tokuz ayda on binden mütecâviz bula hâmile olup bu seferde evlâd sâhibi oldular ve hâmile kalmaz gayri hüddâmânın hidmetin kavm-i Lût bilir, ammâ bu Seykel diyârının mahbûb u mahbûbesi Macar-ı füccâr-ı Erdel-i erzel memleketinde değil belki Leh ve Çeh ve Alman vilâyetlerinde misilleri yokdur.

Ve bu mahalde asker-i İslâm üç gün üç gece çete ve poturalara seğirdüp Leh diyârında ve Krakov diyârında her kefere hânesinde ve kenîselerinde zevk u safâlarda iken giriftâr-ı bend-i hicrân oldular ve evlâd-ı nâ-resîdeleri babalarından gayri er yüzün gö[r]meyüp ve merd sözün işitmemişken niçe bin güzîde âlü'l-âl sâhib-cemâl bedr-i mâhtâb-misâl gılmân ve bintânlar ele girdi kim her birinin sîm-i hâlis-misâl gerdenlerinde ***[24a]*** ve rûy-ı münevverlerinde olan püskürme benlerin her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin reşk-i müşg-i Tatar değer kim dest-i hakkâk değmemiş bir dürr-i yektâlar idi. Ve dâmenlerine hâr [u] hâşâk ilişmemiş ve gözleri açılmamış bir gonça-i nâ-şüküfte cüvân [u] bintânlar ele girüp cümle guzât-ı müslimîn mansûr u muzaffer ve sâlimîn ü gânimîn Seykel sahrâsında cümle çeteciler cem‘ olup gerüde bir merd kalmayup kâmil dörd bin araba yükü bâr-ı sakîller ile Seykel gazâsından avdet olunup Seykel boğazından çıkarken hemân mukaddemâ feth olan Tabur boğazında,

Der-beyân-ı arbede-i asâkir-i yeniçeriyân bâ Tatar-ı gâziyân

Hemân bu Tabur boğazında cümle kapulu ve Budin kulu ve Eğre kulu yayan yeniçerileri bu tabur içre yek-dil [ü] yek-cihet olup eyitdiler:

"Biz piyâde olup kırılarak taburu feth edüp süfl-i yed kalayız, Allâh'dan revâ mıdır?" deyü cümle piyâde yeniçeriler Tatar askeri üzre ve gayri arabalar üzre hattâ bizim bir arabamız üzre dökülüp cümle Tatarı atlarından yıkup ellerinden esîrlerin alup ve koşlarında ne kadar mâl-ı ganâ’imleri var ise alup Tatar bu hâl-i pür-melâli görüp n’eylesin, bu kadar tüfeng-endâzlar esîr ve mâl-ı ganâ’imlere aç kurd gibi sarıldılar. Tatar da hemân atlarına binüp,

"Bu yeniçerileri çaparız ve özlerin sokarız ve bu taburdan taşra bunları sahrâya çıkarmazız" deyü Tatar yeniçeriye birez girişdiler ve bir hayli uruşdular, ammâ yeniçeri taburda Tatar meydânda. *El-hükmülillâh* birkaç Tatar şehbâzları kurşumdan ve niçe yeniçeriler okdan şehîd olunca hemân Serdâr İsmâ‘îl Paşa ve gayri mîr-i mîrânlar ve gayri ümerâlar ve iş erleri ve yeniçeri şorbacıları araya girüp,

"Bire etmen gâzîler" deyü tarafeyn gâzîlerine ricâlar edüp bu kadar muslıhîn-i müslimîn çâre olup yeniçeri destinden bir esîr halâs etmek müyesser olmayup Tatar hâ’ib [ü] hâsir şehîdlerin atlarına yükledüp cümle at boynuna düşüp Serdâr Ali Paşa'ya revâne oldular.

Hamd-i Hudâ bizim arabamız ve cümle esîrlerimiz serhad gâzîleriyle olmak ile halâs edüp bir şey’imiz zâyi‘ olmadı.

Andan ol gün Tabur boğazından bu kadar bin asker-i İslâm ve bu kadar arabalar ile geçerken taburu im‘ân-ı nazar ile nazar edüp temâşâ etdik.

Azamet-i Hudâ bu bir temâşâgâh tabur imiş kim belki devr-i Âdem'den berü böyle dûr-bîn efkâr ile böyle bir kemîngâh tabur yapılmamışdır. Piyâde âdem giremez yerleri var kim cemî‘i muhîl [ü] şeytanat ile ârâste olmuş kat-ender-kat şebeke-vâr tabur imiş. Niçe yerleri yanmış ve niçeleri kalmış, hemân Cenâb-ı Kibriyâ'nın ihsânıyla feth olmuş bir tabur imiş. Meydân-ı bezm [ü] rezm günü bu cengelistân ve ahşâbistân içre gâzîler ceyrân gibi sıçrap atlar ile güzer ederlerdi. Şimdi meymene ve meysere bilâ-ceng [ü] cidâl velâ harb [ü] kıtâl cümle asker bir günde gücile ubûr etdik, ammâ ceng

günü bir ânda geçdik. Hemân Hudâ'nın fazl [u] inâyeti yâver olup feth oldu.

Andan ertesi gün biz dahi bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ'imler ve (---) arabalar ile bir alay-ı azîm olup ordu-yı İslâm'a dâhil oldukda Serdâr-ı Mu'azzam Ali Paşa otak-ı nüh-tâkda bir dîvân-ı azîm olup Serdâr Ali Paşa, İsmâ'îl Paşa'ya bir semmûr kürk ve Cerrâh Kâsım Paşa'ya ve Yentür Hasan Paşa'ya ve Hüseyin Paşa'ya ve sâ'ir ümerâlara ve Melek kethudâsına ve cümle yeniçeri şorbacılarına ve'l-hâsıl üç yüz on aded zerdûz hil'at-i fâhireler geydirilüp Melek Paşa kethudâsı Yûsuf Ağa karavulda yüz aklığı etdiğiyçün iki hil'at biri biri üzre geyüp başına serdâr-ı zafer-şi'âr bir şâhin kanatı çeleng sokup cümleden ser-firâz ve mümtâz olundu.

Ve Tatar Serdârı Şâh Polad Ağa'ya hil'at-i pâdişâhî geydirilir iken hil'ati geymeyüp,

"Emir şer'-i Resûl-i mübînindir. Bugünkü gün bizim serdâr-ı mu'azzamımız bir vezîr-i mu'azzamsın. Bu dîvân-ı pâdişâhîde bizim hakkımız hak eyle. Biz bir alay ulûfesiz garîb gâzîler olup dîn-i mübîne imdâda gelevüz, terk-i diyâr edüp cân ve başdan olavuz ve dîn karındaşı olavuz, bizi kâfir kırar gibi yeniçeriler kırup böyle edeler" deyü on yedi aded şühedâların meydân-ı dîvâna kodular ve "Bu kadar esîr [ve] mâl-ı ganâ'imimiz elimizden aldılar" deyü serdârın eline defter verüp bu kadar mirzalar ve ot ağaları ve kartlar ve atalıklar ve batırlar cümle şıpırtma kalpakların yere urup ağladılar.

Hemân Serdâr Çelebi yeniçeri ağası ve Muhzır Beğzâde Tekirdağlı Mustafâ Ağa'yı ve cümle sefere me'mûr olan çorbacıları ***[24b]*** dîvâna ıhzâr edüp,

"Baka gâzîler nedir bu şehîd, niçün böyle nâ-hak kan dökersiz. Tatar gâzîleri kardaş ve yoldaş ve gazâdaşlarınız değil midir" dedikde yeniçerilerin eşbeh mîr-i kelâmları eyitdi:

"Sultânım ol gazâya giderken biz Tatarlara dedik kim 'Kardaşlar biz bir alay piyâde ayağı bağlı âdemleriz. Bizler cengde kırılırız, siz atlarla seğirdüp şikâr alırsız. İnşâallâh feth [ü] fütûhât olursa pây-berâber olalım' deyü ahd [ü] şart edüp hamd-i Hudâ feth [u] fütûh olup ba'dehu sefer avdetinde bunlardan hisse istedik. Bizi ur deyüp işte bizden tokuz âdem şehîd etdiler" deyü anlar da şehîdleri meydâna bırağup "Emir şer'in" dediklerinde,

Tatarlar eydir: "Hâşâ biz sizinle pây-berâber olalım demedik. Eğer disemiz olsa dînimiz kâfirin bolsun. Siz gazâda ölürseniz ve yayan giderseniz pâdişâhdan ulûfe alup ölürsüz, ammâ biz bir alay garîb gâzîlermiz. Mâlımız cânımız elimizden almağa gelüp ibtidâ bizden sizler âdem şehîd etdiniz, demleriniz hederdir, kutta'u't-tarîk oldunuz. Sûre-i (---) [12] âyeti üzre vâcibü'l-katillersiz" deyü nass-ı kâtı' ile cevâb verince hemân,

Serdâr Ali Paşa eydir: "Pâdişâh başıyçün cümlenizi pâdişâha arz edüp haklarınızdan gelirim. Tîz şu gâzîlerin defterleri üzre cümle esîrlerini verin. Yohsa siz bilirsiz" deyü kat'î hüküm edince cümle guzât-ı Tatar du'â-yı hayr ederek taşra çıkup gitdiler, ammâ nice kâbil, ejder-i heft-ser ağzına düşmüş şikâr bir dahi halâs olur mu?

El-hâsıl esîr ve mâl-ı ganâ'imlerin nısfı tahsîl olup Tatar'a redd olundu ve nısfı içün Ali Paşa kendü mâlından cümle Tatar'a on yedi kîse mâl ihsân edüp tayyib-i hâtır olundu. Yeniçeri ve Tatar mâbeyni

ıslâh olunmasıyçün serdâr-ı âkıbet-endîş bir başka otak ve serâperde-i sokak kurup bir azîm ziyâfet tertîb olunmuşdur kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz, hâze'z-ziyâfe-i misl-i Firdevs.

Ve yine bu menzilde üç gün meks olunup Seykel kâfirleri câ-be-câ kal‘aları ve kurâlarına gelüp şehirlerin amâr etmeğe başladıkları haberi gelince hemân serdâr-ı müdebbir Tatar'ın hâtırın ele almak içün ale'l-umûm cümle Tatar'ı Seykel vilâyetine yine gönderüp bi-Rabbi Ka‘be iki gün iki gecede on bin altı yüz esîr ve bu kadar mâl-ı firâvân ile ordu-yı İslâma bay geldiler.

Andan serdâr-ı mu‘azzam kalkup bu kerre cânib-i garba avdet edüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Udvarhel

Mukaddemâ Seykel gazâsına giderken evsâfı tahrîr olunmuşdu. Yine bu mahalde Tatar Seykel vilâyetlerine on bin yiğit gitmeğe fermân verilüp bir gün bir gecede yedi bin esîr ile bay geldiler.

Hulâsa-i kelâm a‘dâ-yı küffâr-ı bed-gümâna kahr ile her tarafdan amân u zamân verilmeyüp hemân Tatar elinden otuz bin küffâr-ı hâksâra şemşîr-i âteş-tâb urulup yigirmi altı bin üsârânın Yalı Ağası Şâh Polad Ağa penc-i yekin almışdır, ammâ üç ay mukaddem Demirkapu'dan berü alınan Tatar üsârâları dahi tahrîr olunmamışdır. Bu hemân Seykel gazâsına giderken ve gelüp yine gitdikde iki gazânın üsârâları tahrîr olunmuşdur.

"Eğer yeniçeriler müdâhale etmeseler on bin esîr dahi olurdu" deyü Tatarlar feryâd [u] fiğânlar etdiler. Ve sâ’ir mâl-ı ganâ’imden gayri emti‘a-i lâ-nazîr ve niçe bin devâbbât-ı kesîr bî-hadd ü bî-kıyâs idi.

Hamd-i Hudâ cüyûş-ı İslâm şâdumân ve handân olup herkes râhat-ı emn-i amânda olup hâk-i pâk-i Erdel'e sadlek du‘â-yı hayırlar edüp İslâm tarafına çıkmağa üzlediler. Hakkâ ki hâk-i Erdel gâyet ma‘mûr [u] âbâdân ve nebâtât ve zahîresi firâvân ve her tarafı gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları hisâbın Bâğbân-ı Rabbü'l-izzeti Zü'l-mülk bilür, zîrâ mülk anındır kâfiristân değildir. Anlarda sâkinân mahlûk-ı Hudâ'dır kim bu mihmân-sarâya cemî‘i mevcûdât gelüp gitmededir. Yine mülk ol Hallâk-ı âlem Mâlikü'l-mülk Zü'l-ceberûtundur.

Hattâ bu zemîn-i Erdel bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr bu edîm-i arzda misli yokdur, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ kefereleri ankâ ve mesrûr ***[25a]*** kal‘aları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'l-kefere mergûb ve mezra‘aları vâfir ve muhassenât-ı berekâtları mütekâsir ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları her nâhiyelerde cârî ve revân ve bin yedi yüz aded kılâ‘ ve şehr-i âbâdân belde-i mu‘azzamları var kim ancak bu bizim tahrîr etdiğimiz kılâ‘ ve medyenler yolumuz üzre vâkı‘ olanlardır.

Hattâ bu kadar ma‘mûr u âbâdân vilâyetin harâb [u] yebâb olduğun Nemse çârsârı İnpirator Kral ve Orta Macar banı topal Palatinuş Hersek ve Kurs Macarı hersekleri ve kelpden eşed olan segleri olan küffâr [u] füccârlar bu vilâyetlerin nehb ü gâretlerinden haberdâr olup müte‘âkıben mükerrer elçiler ile iltiyâm tevâzu‘lu nâmeler irsâl eyleyüp sulha rağbet etdiklerince necâtiye sûret yok şeklinde aslâ

yüzlerine bakmayup yine memâlik-i mahrûselerine âteşler ve akınlar salınup nehb ü gâretlerden hâlî olunmazdı. Yine bu Udvarhel sahrâsı âsâyişinde cümle guzât Seykel'de olan üsârânın fermân ile kanûn üzre penc-i yek taleb olundukda otuz bin yiğidin cemî‘i esîrlerinden on sekiz bin esîr ve sağîr kebîr penc-i yek pâdişâh içün alındı. Gayri mâl-ı ganâ’imden bir şey alınmadı. Ve Tatar'dan dahi kanûndur bir şey alınmaz. Anların savgaların hânlar ve kalgalar ve nûreddînler ve yalı ağaları alır. Bu kadar penc-i yek esîr olunca aslı ne kadar bin esîr olmak gerek ana göre hâkezâ kıyâs zemû(?) demişler.

Ba‘dehu yine bu kal‘a-i Udvarhel'den kalkup 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Senyal

Bu mahalde Seykel kâfirleri kapudan ve irşekleri ve dojları ve birovlarıyla beyâz bayraklarıyla amân deyüp krala gelüp pâdişâh hazînesine altı yıldan berü vermedikleri mâl içün kâmil yüz elli kîse mâl verüp Pitiştvar kal‘ası kapudanın Ali Paşa'dan kırk bin guruşa halâs etdiler. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kıhalom

Ba‘zılar Kihalom yazmışlar, ammâ lisân-ı Macar'da Kıhalom (---) (---) demekdir. Bânîsi Yejder bandır kim kal‘a-i atîkdir. Bu dahi Erdel krallarına tâbi‘ Saz Macarı kal‘asıdır. Cümle kapudanları ve birovları ve cümle iş erleriyle a‘yân-ı kefereleri iki yüz kîse mâl-ı pâdişâhîyi krala getirüp teslîm edüp temessük aldılar. Ve bu menzilde krala bir otak ihsân olunup kral başka konup göçmeğe başladı.

{Der-beyân-ı müşâvere-i papas-ı hayr-hâh bâ Serdâr Ali Paşa'yı}

Ve bu kal‘adan bir papas nihânîce Serdâr Ali Paşa'ya gelüp eydir:

"Sultânım gâfil mebâş, işte beş konak yerde kal‘a-i Kalu altında Kemen Yanoş Kral elli bin asker ile âmâdedir. Hâlâ dahi Nemse ve Çeh ve Leh'den ve İsfaç ve Korol'dan asker yazup sizi bir mahalde basmak sadedindedir. Sizde ise asker târumâr olup âdem sayd etmek içün dağlarda yatup kalkarlar. Ve içinizde Seydî Ahmed Paşa dahi yok; işitdim hünkârınız fermânıyla öldürmüşsüz. Küffâr yüze çıkdı. Bu kadar zamân Kemen Yanoş baş göstermediğinin aslı âkıbetin sanup ‘Osmânlı bana muhtâc olup yine anlar çârsâr ricâsıyla beni kral ederler’ ümniyyesinde olup hâmûş-bâş serserî gezerdi. Şimdi kral nasb etdiğiniz işidüp kudurup ale'l-gafle elbette bir şeb-hûn eder" deyü papas-ı hannâs müşâvere-i tâm edüp gidem derken Ali Paşa papası muhzır ağaya göz hapsine verdi ve serdâr kralı katına kığırdı.

Ve Kemen Yanoş ahvâlinden niçe gûne su’âller ederken Varat Paşası Sinân Paşa tarafından bâzergân-sıfat iki nefer çaşıtlar gelüp papasın nakli üzre mektûblar getirüp tâ Kemen Yanoş ordusuna vardıklarının sıhhat haberin getirdiklerinde serdâr papasa ihsânlar edüp kralın yanına gönderdi.

Bu kerre kral dahi bu haber-i mûhişden haberdâr olup hemân ol gün cemî‘i mutî‘ olan kılâ‘lara haberler gönderüp ol gün ol gece tâ sabâha dak dağı ve taşı kara nahır gibi kara şapkalı küffâr cihânı dutup ordu-yı İslâm küffâr-ı hâksâr ile doldu.

Melek Ahmed Paşa efendimiz serdâr-ı ekreme eydir: "Ma‘kûl budur, ki bu küffâr ordudan hayli mesâfe-i ba‘îde yerde Kemen Yanoş'un geleceği taraflarda meks edüp bir ayak atlarında konup göçsün, ammâ içlerinde bizim askerden Çatalbaş Paşa ve Doğancıbaşı ***[25b]*** İbrâhîm Paşa ve Karaman eyâleti gâzîleri ale'l-umûm bile konsun ve kraldan ileri Tatar askeri konup göçsün" dedikde Melek Paşa'nın bu müşâveresine taraf taraf ma‘kûl denildikde,

Küçük Mehemmed Paşa eydir: "Yâ sultânım beni de bir kulluğa kabûl etseniz bizde çiğner tükürür bâr eden kalmaz" dedikde hemân,

Melek Ahmed Paşa "Allâh Allâh, işte söz budur ve iş bundadır" deyüp Melek yerinden bir pertâb edüp serdârın sırtından semmûr kürkünü çıkarup Küçük Mehemmed Paşa'nın eğnine geydirüp,

"Yürü Allâh işin onara. Serdâr karındaşım seni kraldan ileri bu işe çarkacı etdi" dedikde Serdâr Melek'in bu işlerine hayrân kalup dem yerin deyü hâmûş-bâş olup Küçük Mehemmed Paşa dest bûs edüp ol ân Kral ve Çatalbaş ve İbrâhîm Paşa ordudan bir fersahdan ba‘îd bir sahrâ-yı vâsi‘de karâr etdiler, ammâ asker-i İslâm Kıhalom kal‘asın siperlenüp mâl tahsîl eder şeklinde meşgûller.

Hikmet-i Sannâ‘-ı Lem-yezel'in ir[â]det-i hikmet-i ezeliyyesi bu imiş. Ol gece âlem ağyârdan bî-haber iken Küçük Mehemmed Paşa ordu-yı kraldan cümle askeriyle gâ’ib olup cümle haymegâh [ve] bâr [u] büngâhları yerinde kalup sâhiblerinden bir nâm [u] nişânları yok idiği haberi serdâra gelüp serdâr âlem-i hayretde kaldı.

Meğer Küçük Mehemmed Paşa ol gece ale'l-fevr on altı bin salt cürd atlı müsellah ve mükemmel serhad gâzîleriyle Küçük Mehemmed Paşa Kemen Yanoş-ı la‘în-i bî-dînin şevket-i iktidâr urûkunu şemşîr-i zafer-luhûk ile kat‘ etmeğe kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek bir gün bir gece Kemen Yanoş taburuna ılgar ile yetişüp vakt-i Şâfi‘îde altmış bin küffâr serhoş ve nâ-hoş ve ser-pûş ve âhen-pûş içre hınzîr gibi hor hor horlayup yatırlarken hemân bir kerre cümle guzât derûn-ı dilden ve cân u gönülden Allâh Allâh'a rehâ buldurup bir tarafdan dahi gülbâng-ı Muhammedî ile asker-i İslâm at bırağup küffâr ile bir uğraş [u] savaş-ı perhâş ile gûnâ-gûn serbâzlıklar edüp hâh nâ-hâh gâziyân-ı ser-firâzlar küffârı davrandırmayup eyle sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim tarfetü'l-ayn içre salât-ı fecr-i Hanefîye varınca cemî‘i kâfiri çakıl taşı gibi yere döküp Kemen Yanoş-ı melâ‘în ilm-i nücûmdan gâyet haberdâr olduğundan bu kâfir sürüsü içre bulunmayup üç yüz mikdârı kefereler ile bir köşede atlanırken ana da asker-i kerrâr yetişüp anı da meydân-ı ma‘rekede kelle perrân paça edüp câ-be-câ yerlerde mahmûr evkâr yatan kâfirleri kıra kıra orduları ve kara çadırların ve cümle hınto arabaları ve cemî‘i atların kabza-i tasarrufa alup kırk bir bin küffârın kellesiyle ve yedi bin aded katana kâfirleri ve torompete ve nâkûs ve haçlı peykerleri ve kırk pâre topları ve bin altmış hınto arabaları ve sâ’ir bârhâne ve âvânîleriyle yedinci günde ordu-yı İslâm'a bir alay-ı azîm ile bu kadar bin kelle-i küffâr ârâyiş-i nîze olup gûyâ bir orman gibi sırıklar üzre kelleler gelüp serdâr-ı mu‘azzamın serâperdesi önünde cümle kelleleri galtân edüp Serdâr Ali Paşa safâsından Küçük Mehemmed Paşa'ya iki kürk geydirüp beline bir murassa‘ tîğ ve bir hançer-i zü'l-fecâm ve bir çâ[r]kâb-i tîrkeş ve başına bir şâhin kanadı sokup,

"Bire benim Küçük Mehemmed arslanım, pâdişâhın ekmeği sana helâl olsun" deyüp (---) eyâletin ihsân edüp telhîs ile Kemen Yanoş katli müjdesi ve [k]ral nasb olunduğu haberlerin der-i devlete

gönderdi. Ve,

"Her kim beni severse Mehemmed Paşa'ma hedâyâlar versin" dedikde Melek Paşa ve Çavuşzâde ve Cerrâh Paşa ve İsmâ‘îl Paşa ve Hüseyin Paşa ve Yentür Hasan Paşa cümle birer semmûr kürk ve gayri gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ve emti‘a-i nâdireler ihsân etdiler.

Ol ân kral dahi rakîbi Kemen Yanoş'un mürd olduğu safâsından Küçük Mehemmed Paşa'ya on beş kîse ve bir semmûr ve yüz araba zahîre ve on araba kumaş-ı vefîreler verüp Küçük Mehemmed Paşa bir zibîdî mîr-i mîrân iken bahâdırlığı sebebiyle bir ânda İskender kadar dârât sâhibi oldu, zîrâ Kemen Yanoş Kralın hazînesi ve bârhânesi ve cebehânesi ve sâ’ir bârhânesi ve mühimmât [u] âvânîlerine mâlik olup bir kimesne su’âl etmeyüp müdâhale olunmadı, hemân "İki bin kîse nakid talar guruş ve yüz kîse altun-ı Ungurus var idi" deyü giriftâr olan esîrler nakl etdiler.

Ve Mehemmed Paşa gâzîleri hod evlâ bi't-tarîk bir harbendesi bir kapudanın cümle bârhânesine yüz kîse nakid guruş ile mâlik olup harbende ağanın huzûrunda şeb [ü] rûz kırk aded pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar ***[26a]*** el kavuşırlardı. İşte şecâ‘at ve bahâdır olan böyle gazâ mâlıyla bay olurlar. Gâyet lezîz helâl-i zülâl mâl [u] menâldir.

Bu sefer-i meserret gûyâ yeni kral içün oldu, zîrâ rakîbi Kemen Yanoş mürd oldu ve kral bundan sonra müstakil kral olup bir haftada iki bin kîse, ki üç sene bâkî kalan harâcı tahsîl edüp hazîneye teslîm edüp bâkî kalan bin kîse mâl-ı pâdişâhîyi vermeğe zâmin oldu. Hakkâ ki bu re’y [ü] tedbîr cümle Serdâr-ı Ekrem Ali Paşa'nın âkıbet-endîş dûrbîn-fikrin re’y-i ahseniyle ve Melek Ahmed Paşa'nın du‘â-yı hayr berekâtıyla olmuşdur.

Ammâ Ali paşa-yı vezîr-i dilîr gâyet dil-nüvâz ve müdebbir ve mubsır ve halûk u halîm ve selîm ü havsala sâhibi sâhib-i tedbîr bir vezîr-i mesîr idi ve bizzât Hazret-i Ebâbekiri's-Sıddîk'in ırk-ı tâhirinden olup Silivri'de câmi‘leri ve hayrât [u] hasenâtları olan Selîm Hân-ı Evvel vezîri Kara P[î]rî Paşa evlâdı evlâdıdır kim nesl-i Ebâbekir'in sağ elinde salavât parmaklarının bir boğumları yokdur, ırk-ı tâhir-i Ebâbekir olduklarına ol alâmet şâhiddir, zîrâ cemî‘i siyer kitâblarında yazdıkları üzre Hazret-i Ebâbekir'in şehâdet parmağı, ki ana lisân-ı Arab'da sebâbe parmak derler, anın tırnağı boğumu yok idi, *radıyallâhu anh*.

Ve Serdâr Ali Paşa hâk-i Rûm'da İslâmbol kurbunda iki merhale kurbunda Kırkkenîse nâm bir bâğ-ı Merâm-ı tâm kasabada müştak olup maskat-ı re'sleri oldur.

Ba‘dehu Kapudan Hasan Paşa hidmetinde neşv [ü] nemâ bulup andan Tabanıyassı vezîre intisâb edüp andan Dervîş Mehemmed Paşa kethudâsı ve defterdâr ve Vâlide-i Mehemmed Hân kethudâsı ve kapudan paşa olup Bahr-i Sefîd boğazında kal‘ateyn binâ edüp andan fâtih-i Varat olup ba‘dehu bu Erdel'e serdâr ve Uyvar'a gidüp ba‘de'l-feth-i Uyvar Budin'de *min mahabbetillâhi Ta‘âlâ* merhûm oldu *rahmetullâhi aleyh,* ammâ bir sâhib-i kerem ve erbâb-ı ma‘ârif muhibbi, pâk suhandân ve dâ’imâ şâd [u] handân ve müverrih-i ebü'l-kelâm ve her vech ile ahvâline nizâm u intizâm vermiş bir vezîr-i hümâm müşârün bi'l-yetâm idi. Niçe bin gûne re’y [ü] tedbîri ve müşâvereleriyle diyâr-ı Erdel dâr-ı erzel olup umûmen asâkir-i mansûre izdihâm-ı kesret [ü] vefretinden diyâr-ı düyûr-ı Erdel pâymâl-i rimâl olup şeb-beledi muzlimlerde şu‘le-i yârânla gûyâ rûz-ı rûşen olurdu. Ve her gün

eflâke su‘ûd eden duhânın delâleti ile kırak belîdelere gidüp gelinüp mâl-ı ganîmetler alınurdu.

Ammâ böyle iken,

Havâdis-i mûhiş-i fâhiş

Bir gün bu meks olunan bu kal‘a-i Kıhalom altında Budin ve Üstürgon ve Ustolni-Belgradı ve Şimatorna ve Kanije kal‘alarımızdan feryâdcılar eyle kanlı mektûblar da tahrîr etmişler kim,

"Amân sultânım yetiş, el vilâyet elden gitdi" deyü feryâdnâmeler yazmışlar.

Meğer Nemse çâsârı nâm bed-tebâr nâçâr nâmerdlik edüp sulh bozup ahid-şikenlik edüp gûyâ fursatı ganîmet bilüp ve vilâyet-i Budin'i hâlî bulup Osmânlı diyâr-ı Erdel'i gâret ve hasâret ederken,

"Budin serhadleri boşdur, andan muhâfız olan asker bize mukâvemete kâdir değildir" deyü anların serhadlerine müşâ olan kal‘alarımız üzre Nemse ve Donkarkız ve Danimarka ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Korol ve İslovin ve Hırvat keferelerinden kâmil elli bin cünûd-ı cünüb asker-i küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr cem‘ edüp Budin kurbu serhadlerinden kal‘a-i Hamza Beğ, Erçin, Penteli, Cânkurtaran, Cânbeğ, Val, Kızılhisâr, Polta, Çavka, Began, Nadaj nâm palanka ve kılâ‘-ı metînelere ve sâ’ir kurâ vü kasabât-ı İslâmiyyenin tedmîrlerine ve Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve Kettanoğlu nâm hersek kâfirlerin başbuğ edüp mezkûr kal‘aları meymene ve meysere alâ mehil bî-bâk ü bî-pervâ döğe döğe kal‘alara istîlâ edüp bu kadar mâl-ı hazâ’in ve defâin ve üsârâ-yı ümmet-i Muhammed'i alup koyun sürüsü gibi bu kadar mahlûk-ı Hudâ'yı sürü sürü sürüp kal‘a-i Belgrad ve kal‘a-i Çakatornalarına gönderüp cümle kılâ‘-ı mezbûrelerimizin cümle cebehâne ve topların alup hamu kal‘aları âteş-i Nemrûd ile ihrâk bi'n-nâr edüp karâr-dâde olamayup karârlari firâra mübeddel olup diyâr-i menhûslarına gitdikleri haberi Serdâr Ali Paşa-yi gayyûra bu haber-i mûhiş gelince hemân ol ânda kendüde tâb [u] tüvân kalmayup gayretinden gûyâ bî-cân olup *"Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp ol demde dem çekmeyüp dâmen der-miyân edüp dîvân-i pâdişâhîye Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa'yi katina kiğirdup,

"Tîz durma benim karindaşim Budin eyâletinle bu ânda kalkup üç konak bir edüp Budin serhadlerine yetiş".

Bir tuğrâ-yi garrâli emr-i serdâ[r]i İsmâ‘îl Paşa destine verüp bir hil‘at-i fâhire geydirüp hemân ol ânda İsmâ‘îl Paşa Erdel'in kal‘a-i Kihalom altinda hayme vü hargâh [u] bâr [u] büngâhlarin bozup nefîr-i rihletlerin çalup cümle asâkir-i Budin ile Budim'e gitdiler, ammâ bu mahalde serdâr-i müdebbir ***[26b]*** bir dîvân-i azîm edüp müşâvere eyleyüp Nemse çâsârindan intikâm almak içün cümle Tatar-i sabâ-re[ftâr-i] adû-şikâr askerin ve cümle Eğre ve Varat ve Timişvar ve Sirem ve Semendire eyâletleri askerlerin ve gönüllüde(?) olan gâzîlerin vilâyet-i Nemse'yi urmağa ve alan u tâlân edüp dâr-i diyârlarin yakmağa fermân edüp yine Küçük Mehemmed Paşa'yi serdâr nasb edüp kirk bin aded güzîde Âl-i Osmân askeri ve elli bin Tatar-i adû-şikâr asker kal‘a-i Kihalom altindan kalkup nehr-i Tise'yi karşu geçüp diyâr-i Nemse gazâsina gitdiler. *Hudâ âsân ede.*

Serdâr-i zafer-şi‘âr kal‘a-i Kihalom altinda Rûmeli ve Anadolu vel-hâsil-i kelâm seksen yedi bin

askerle kalup kral ile yek-dil [ü] yek-cihet olup hazîne-i pâdişâhî cem‘ine mukayyed olup tahsîl olan mâl-i pâdişâhî ve hazâ’in-i serdâr-i mu‘azzami ve gayri mâl-i vüzerâlari cümle kal‘a-i Kihalom içine koyup Hisim Mehemmed Paşa'yi ve Çatalbaş Paşa'yi ve Yentür Hasan Paşalari cümle askerleriyle kal‘a içine koyup muhâfazaci ta‘yîn etdi, ammâ nezâketle kal‘a kabza-i teshîre alinup cümle asker kal‘a altinda tinâb tinâba meks edüp kal‘aya seyr[e] gitdiler. Zîrâ bu kal‘a-i Kihalom gâyet sa‘b ve metîn hisâr-i üstüvârdir kim diyâr-i Erdel'in kilididir. Bir zemîn(?) vâdîde vâki‘ olmuşdur kim Saz Macari hâkiyle Seykel vilâyeti ve Erdel hâki arasinda üç vilâyet hudûdunda inşâ olunmuş gâyet latîf ve sîn kal‘a-i rengîn ve sengîn Şeddâdî binâ-yi metîn bir sûr-i (...). Zemîni eyledir kim iki dere ağzinda bir mürtefi‘ toprakli bir âlî bayir üzre vâki‘ olmuş tula binâ şekl-i müdevver bir kal‘a-i ra‘nâdir kim gûyâ kuğu gibi beyâz münevver bir kapulu ve yedi kenîseli ve mükemmel cebehâneli havâlesiz iki kat kal‘a-i şîrîndir.

Sitâyiş-i varoş-i kulle-i Kihalom

Kal‘anin cânib-i garbîsinde bir sahrâ-yi çemenzâra yayilmiş bâğ u bâğçeli ve yigirmi aded kârgîr kenîseleri var kim her biri birer kal‘a-misâldir. Her birinde yüz iki yüz riyâzet-keş keşîş ve bitrîk ve papaslari ve kissîs ve ruhbânlari var. Ve yedi aded hânlari ve üç aded hammâmlari ve medrese-misâl on aded bitrîkhâneleri ve iki bin aded dükkânlari var. Bunda dahi âyîn-i gayri(?) Nasârâlar gibi dükkânlarda avretler esbâb fürûht edüp kâr ederler.

Bu varoş-i müzeyyenenin etrâfinda bir kat şeddâdî dîvârli ve üç kapulu ve sekiz tabyali ve handaki leb-ber-leb sulu ve handak etrâfi şarampavli gâyet sa‘b ve metîn varoş-i hisn-i hasîn bir rabât-i kemîndir.

Ve bu şehrin cemî‘i dağlari serâpâ bâğlardir kim şarâbi gâyet çok olur. Hattâ cümle askere şarâb ve raki ve boza ve pivo ve med nâm müskirât mehmelât-i çepelât-i herzevât şekilli şeyler ve beyâz nân-pâreler ile askerin hezele makûlelerine kefereler ziyâfet etdiler kim diyâr-i Erdel'de bir kal‘ada böyle ziyâfet-i murdâr olmamışdır. Hattâ asker-i İslâm'ın âkıbet-endîş ehl-i ırz olanları havf üzre olup,

"Belki küffârın askere böyle şarâb içirmeden murâd [u] merâmları âyâ hîle mi ki" deyü tefekkür etdiler, ammâ mülâhazalarında sehv [ü] hatâ etdiler, zîrâ bu kal‘a kefereleri aslâ ümmet-i Muhammed görmemişler ve bunları Tatar ve asker gâret etmemişler ve bunlardan bir esîr almamışlar, zîrâ gâyet sapa yerde vâkı‘ olmuş şehirdir.

Temâşâ-yı acîbe: Hattâ bu şehrin kefereleri eyle oğuz ve bülühlerdir kim niçe sıbyân ve şebâbları asker-i İslâm'ın develerin görüp havflerinden ditreyüp mürd oldular. Ve bunların bâğ u bâğçelerine asker bir zarar isâbet etmediler. Anıniçün askere kefereler mahabbet edüp şarâb ile ziyâfet etdiler. Ve halkı dahi gâyet ankâlardır. Ve ganîmet şehr-i mu‘azzamdır kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Hattâ bu şehrin sahrâ-yı mezâri‘lerinde âlî bayırlar üzre Ayasofya kubbesi gibi ve Mısır'da Ehrâm dağları gibi kırk elli yerde yüz yıllık buğday demedi yığınları var. Cümle buğdayın başakları yığın içinde ve kökleri taşrada olup yaz ve kışda aslâ çürümez, yüz yıldan kalmış öşr-i kral buğdaydan dağlar var. Tâ bu mertebe ganîmet şehr-i İrem olduğundan Serdâr bu şehr-i emînde emniyyet üzre

karâr-dâde olup her tarafa asker-i yararlar da gönderdi, zîrâ hâciz-i hasım ve mâni‘-i kavî Kemen Yanoş-ı la‘în gâ’ilesi de ber-taraf olup diyâr-ı Erdel emn ü râhat oldu.

Ez-în-cânib mukadd[emâ] bu hakîr Seykel gazâsında sekiz yüz yiğit ile tâ Leh diyârına seğirdüp şehr-i Lapoviçse'den aldığımız mâl-ı ganâ’imleri bâzâr-ı Kıhalom'a çıkarup mukaddemâ Leh sarâyının kapusu eşiğinde medfûn olup çıkardığımız yedi aded kîse guruşları yedi kişi birer kîse alup bahş-ı kalenderî etdik.

Ba‘demâ bâkî esîrleri ve atları ve cümle zî-kıymet sîm âvân eşyâları bâzâr-ı Kıhalom'da fürûht etmeğe mübâşeret edüp ibtidâ musanna‘ ve münakkaş ***[27a]*** hınto câmlı arabamız altı aded eşheb atlarıyla bin aded döğme talar riyâle krala fürûht edüp gayri eşyâları kırat be-kırat her şeyi bahâsıyla ve dahi ziyâde kıymetiyle fürûht etdik.

Hâsıl-ı kelâm mukaddemâ yedi kişi sarâydan çıkardığımız mâlı ve gayri mâlları dörd Budinli dahi Tatar yiğitler araba çekerlerdi, anlar ile on bir kişi pây berâber olmağa kavl etmişdik. Ol sarâyda alınan mâlımız cümle on bir kîse olup on bir kişi birer kîse gazâ mâlı kardaş gibi pây edüp *Fâtiha* tilâvet etdik. Ve sâ’ir üsârâ ve devâbbât ve kâlâ ve vâlâları sekiz yüz yiğitler fürûht edüp anların mâl-ı ganâ’imleri cümle kırk bir kîse mâl edüp sekiz yüz yiğit defterimle kardaş gibi pây edüp her yiğide (---) (---) guruş hisse düşüp hakîr de kitâbetim içün ve istikâmet ile bu gâzîler taksîm-i guremâ etdiğimçün yüz guruş ve bir nûr-ı mahz esîr ve bir at ve bir gümüş küçük şem‘dân verdiler.

Ordu-yı İslâm'da olan gâzîler bu kadar metâ‘ı mahallinde ba‘de'l-emn fürûht edüp bu kadar mâl hissedâr olduğumuza gıbta vü reşk edüp "Hayfâ bizim mukaddemâ yok bahâsına satdığımız metâ‘lara" deyü te’essüf çekdiler.

Hamd-i Hudâ bu mahalde Evliyâ fakîr eline bu gazâ mâlından cümle iki esîrim ve sekiz atım ve bin yedi yüz guruş mâl-ı ganîmetim var idi. Sâ’îr çete ve potura mâlları başka idi. *Eş-şükrülillâh*. Niçe bin âdem mâl-ı ganâ’im alayım derken kendü esîr-i bend-i zincîr olup başıyla ganîmet oldu.

Bu kal‘a-i Kıhalom altında cümle on gün asker-i İslâm tekâ‘üd edüp bin altmış kîse mâl-ı pâdişâhîden sonra serdâr-ı mu‘azzam kalkup cânib-i cenûba 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Velat: Bu mahalde cümle kurâlar emn [ü] amânda olup cümle kefereleri kendlerin amâr etmede idiler. Ve bu mahalde bir varoş-ı azîm yanmayup ma‘mûr [u] âbâdân dururdu, ammâ ismi hâtırımda olmamağile tahrîre cür’et olunmadı. Ve bu nehr-i Velat tâ Seykel dağlarından gelüp kal‘a-i Foğraş altında nehr-i şamos-ı Kebîr'e mahlût olur. Andan yine cânib-i cenûba mahsûllü sahrâlar içre 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Façavar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Faça nâm bir krale avret binâsı olmağile ol isim ile müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır. Hâlâ Erdel krallarına tâbi‘dir, ammâ Saz Macarı kal‘alarındandır ve Saz Macarlarının irşek, ya‘nî baş papaslarının mülküdür, ammâ hakîr bu kal‘aya girüp seyr [ü] temâşâ edemedim. "Ve bu mahaller artık emn [ü] amândır" deyü yine çarkacı ta‘yîn olunup Doğancı

İbrâhîm Paşa konakçı fermân olunup cümle mîr-i mîrânların tuğları ileri kıble cânibine Foğraş kal‘ası altına meks etmeğe revâne oldular. Beş sâ‘atden sonra Foğraş cânibinde elli pâre balyemez toplar atıldı. Derhâl orduda bir velvele vü gulgule peydâ olup fi'l-hâl Foğraş kal‘ası cânibine âdemler varup geldi. Meğer Foğraş kapudanı isyân edüp tuğu sahrâya kondurmayup toplamış. Fi'l-hâl hemân Serdâr-ı mu‘azzam kalkup 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn-i üstüvâr Foğraşvar

Erdel Macarı lisânınca Foğraş (---) (---) demekdir. Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Saz Macarı hâkindedir. İçinde Kemen Yanoş hazînesi ve askerîsi olmak ile kapudanı itâ‘at [etmeyüp] ol gün asâkir-i İslâma bin pâre top atdı.

Âhir efendimiz Melek Ahmed Paşa tarafından ordumuz kalkup top güllesi gelmez yerde serdâr ordusuna nakl edüp anda meks etdik. Ertesi gün cümle asker me’mûr olup kal‘a varoşun ıhrâk etmeğe bin aded güzîde bahâdır serdengeçdi yazup cümlesi uryân kılıçları ağızlarına alup varoş dibinde nehr-i şamos'u ubûr [u] hubûr edüp karşu varoşa bu kadar uryân yiğitler uryân sâtûrlarıyla varoşda bî-bâk ü bî-pervâ duran küffâr-ı hâksâra bir seyf-i uryân ururken küffâr bu çıplak uryân ve biryân ve şallak ve mallak ve cellâk âdemleri görünce "Bire meded Türk deli olmuş" deyüp dem-beste hayretde iken bu keferelere deli çatlak gâzîler bir sâtûr-ı uryân urdular kim niçe kâfirler kendülerin nehre urup kimi beri tarafa çıkup esîr olup kimisi gark-ı âb olup dendân-ı tîğdan rehâ bulanlarının karârları firâra mübeddel olup ol varoş-ı azîmi azharun mine'ş-şems âteşe urup tâ kal‘a altında şarampav içinden esîr [ve] mâl-ı ganâ’imler alınup topdan alarka guzât-ı uryân su kenârına gelüp gûnâ-gûn ahşâbâtlar ve fıçılar ile aldıkları esîrleri ve eşyâ-yı kelepürleri beri ordu tarafına selâmete geçirüp ol varoş-ı müzeyyen âteş-i gâziyân ile çerâğân oldu. Ve ba‘zı fetâlarımız yine karşu ***[27b]*** geçüp yine şikârlar alup nehirden şinâverlikler ederek sâlimîn ü gânimîn İslâm tarafına güzer etdiler.

Ba‘dehu kal‘a varoşu külliyet üzre yanup kal‘a-i Foğraş meydân-ı mahabbetde kalup ol gün binden mütecâviz esîr alındı. Bu zîr-i kal‘ada on gün on gece tekâ‘üd fermân olunup Tatar askeriyle Küçük Mehemmed Paşa'nın Nemse vilâyetinden gelmesine muntazır oldular. Yine her bâr asâkir-i kerrâr tekrâr-be-tekrâr tek ü yek(?) durmayup Foğraş handakı dibindeki şaranpav içre olan keferelerden esîr almağa kasd etdiklerince kal‘adan geceli ve gündüzlü bin pâre balyemezler atardı.

Bu arada niçe yüz nâ-murâd yiğitler şehd-i şehâdet câmın nûş ederdi, ber-murâd olup rûh teslîm ederdi, bâkî guzât mâl-ı ganâ’imler alup şâdumân olurlardı. Yine böyle iken bu kal‘a-i Foğraş aslâ itâ‘at etmezdi, zîrâ nehr-i şamos-ı Kebîr kenârında bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kâr-ı kefere-i fecere bir sarp kal‘adır. Gerçi küçükdür, ammâ içinde on bin kadar taşra nevâhîlerinden kalkup gelmiş kefereler ile leb-ber-leb bir sûr-ı sa‘bdır ve ol kadar cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtının vefretin ve ol kadar cengâver keferelerinin kesretin giriftâr esîrler nakl etdiler.

Ba‘dehu kal‘ayı muhâsara etmeden ferâğat etdiler.

Der-beyân-ı sebeb-i ferâğat-ı kal‘a-i Foğraş

Aslı oldur kim gerçi Ali serdâr-ı mu‘azzam idi, ammâ kendüye cebehâne ve bârhâne ve mühimmât [u]

levâzımât verilmeyüp kal‘ayı döğmeğe me’mûr değil idi, ammâ mübâşeret olunsa bi-emri Hayy-ı Kadîr yine fethi emr-i sehel idi, lâkin rûz-ı Kâsım karîb olup şiddet-i şitâ bir mertebede şitâb etdi kim bârân [u] berfin kesretinden ve çamur ve bataklığın vefretinden dest [ü] pâların zerre mikdârı harekete imkân olmadığından ve asker haymesinden taşra çıkmadıklarından kal‘ayı muhâsaradan ferâğat edüp fetihden me’yûs oldular.

Tamâm beşinci gün (gün) oldu Küçük Mehemmed Paşa alayları zâhir olup tâ vakt-i kuşlukdan tâ vakt-i asr olunca Mehemmed Paşa askeri ve Tatar askerinin aldıkları esîr ve mâl-ı ganâ’imlerinin arabaları arası kesilmedi.

Hemân yüz yetmiş aded belli başlı kapudan esîr-i bend-i zincîr olup kal‘a-i Foğraş küffârlarına rağmen küffârın cemî‘i torompete ve luturyanî boruları ve tabılları ve erganon nâkûsların "Tabur tabur" deyü çalarak ve haçlı peykerlerin açarak bu kadar mâl-ı hazîne ile ordu-yı İslâma asker-i zafer-me’ser dâhil oldular kim belki bizim sekiz aydan berü tahsîl etdiğimiz mâldan ve eşyâlardan üç kat ziyâde üsârâ ve mâl-ı bî-nihâye getirüp bir esîr bir akçeye olup cümle mahbûb u mahbûbeleri Nemse cüvânları idi.

Elem şâh nâm Tatar'ın nakli üzre "Bizim koşlarda kâmil altmış bir bin altmış aded esîr vardır. Ve Tise kenârın geçerken Osmânlı olan Küçük Mehemmed Paşa ordusunda otuz üç bin esîr işitdim" deyü Elem şâh Mirze nakl etdi.

Hamd-i Hudâ yine guzât-ı müslimîn bu kadar mâ[l u] menâl ile gelüp Nemse kâfiri mukaddemâ Budin kurbunda gâret u hasâret eden yeni kal‘aların intikâmları alındı ve yine asâkir-i nusret-me’serin yüzleri güldü.

Bu hâl-i pür-melâli Foğraş kal‘ası kapudanı görüp aklı yok iken olancasında başından gidüp ol ân hemân kal‘a üzre yedi yerde beyâz amân bayrakları dikün "Amân ve'l-amân e[y] asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘a kapudanı ve birovları ve irşekleri kayıklara binüp beri tarafda krala gelüp itâ‘at etdiler ve mâl-ı pâdişâhîyçün yüz yetmiş kîse verüp amân ile gitdiler. Ve kal‘alarına İskenderiyye beği Yûsuf Beğ muhâfazacı ta‘yîn olundu, ammâ nehrin karşu cânibinde olmak ile askerden karşuya çok kimesne geçüp bey‘ [ü] şir[â] etmediler. Bu mahalde,

Praşo kal‘asına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ müşâvere olup efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın Rûmeli eyâletinde sağkol Mustafâ Beğ ve solkol Çelebi Beğ hazîne-i pâdişâhî tahsîline dörd bin asker ile kal‘a-i Praşo'a ta‘yîn olundukda Melek Ahmed Paşa izniyle Foğraş kal‘ası altından kalkup cânib-i kıbleye 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Praşo: Boğdan ile Erdel dağları mâbeynlerinden tulû‘ edüp Foğraş'a karîb nehr-i şamos-ı Kebîr'e mahlût olur. Bu mahalde bir sevâd-ı şehr-i azîm var imiş. Sene (---) târîhinde Silisre vâlisi Kadri Paşa ve Mehemmed Giray Hân-ı Kırım bu şehire karım olup âteş-i elîm ile bu şehri berbâd etmişler ve mâl-ı ganâ’imlerin alup Yanova gazâsına gitmişler. Andan (---) sâ‘at kıbleye gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve bender-i kadîm kal‘a-i Praşo

Lisân-ı Saz Macarınca (---) (---) demekdir. "Bânîsi Adom nâm kral-ı Saz binâsıdır" deyü esîrlerim nakl etdi. Erdel krallarının hükmündedir, ammâ Saz Macarı irşeklerinin tahtgâhlarıdır kim cemî‘i ***[28a]*** zamânda bu kavm-i Saz Macarı'ndan Âl-i Osmân'a isyânları zâhir olmamışdır. Bir alay âkıl ve müdebbir ve munsıf ve ehl-i ırz ve âkıbet-endîş ankâ bâzergân keferelerdir. Bu kal‘a-i Praşo kapudanları ve şagları ve birovları ve jodojları ve birovları cümle pür-silâh atlar üzre ellerinde gümüş asâlarıyla alay edüp bizim askere istikbâle çıkup bizi şehir varoşuna kondurup meks etdik. Gayri asâkirimize şehrin cânib-i garbîsinde yer gösterüp hayme vü hargâhlarıyla anlar dahi konup dörd bin askerimiz der-ân defter edüp âdem başına nîm vukiyye et ve birer vukiyye sipov beyâz ekmek ve buna göre sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbât envâ‘larından bal ve yağ ve pirinç ve şeker ve kahve ve büber ve darçın ve karanfile varınca her gün bir bir ve araba araba ta‘yînâtları getirüp teslîm edüp,

"On gün müsâfirimizsiz. İnşâallâh hazîne-i pâdişâhî tahsîl edüp on birinci günde sizi yollarız" deyü şâfî haber verüp hemân ol ân amân u zamân vermeyüp cem‘-i mâla başladılar. Bu hakîr dahi kal‘anın eşkâli ve zemîni ve tarz [u] tarhın ve enderûn [u] bîrûnun seyr [ü] temâşâya başladık.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Praşo

Bir dereli ve depeli ve havâle yere vâkı‘ olmuş bir kal‘a-i azîmdir, lâkin havâlesi yıldız rûzgârı cânibinde muhâlif yere vâkı‘ olmağile ihtiyâten ol mahalle iki aded kal‘a-misâl metîn tabya-i hasînler inşâ edüp kal‘ayı havâleden halâs olmuş zann ederler, ammâ henüz kal‘aya ciğerdelen yapmışlar, zîrâ bir düşman gelse bu kullelere der-ceng-i evvel sarılup ba‘de'l-feth kal‘ada kaz ve tavuk girmez olur. Ve havâleleri dahi çok kayalı püşteler vardır. Gûyâ hemân Venedik'in Hersek vilâyetinde kal‘a-i Nova'mız kurbunda Kotur kal‘ası gibi bu Praşo da eyle havâleli kal‘a-i sefîldir, ammâ şin kal‘ası kadar vâsi‘ değildir, ammâ şeddâdî binâ rıhtım-ı husûn-ı metînedir ve mu‘azzam tabyaları var.

Her birinde kırkar ellişer aded balyemez topları ve cebehâneleri (---) aded kapuları var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve handakı (---) (---) ve cümle iki bin aded kal‘a soltat askeri var. Aslâ ve kat‘â bunda Nemse yokdur ve komazlar da.

Ve derûn-ı hisârda cümle on bin aded odalardır, zîrâ her sarâyda beşer onar aded tahtânî ve fevkânî nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn hâne-i menhûslar var. Her biri birer gûne hendese üzre tarh olunmuş serâpâ kırmızı ve yeşil ve sarı ve mâğî ve beyâz tarhalı kiremitler ile dam u bâmları mestûr sarây-ı ma‘mûrlar vardı[r] ve niçe bin büyûtları şindire tahta örtülü evlerdir. Gûnâ-gûn billûr ve necef ve moran câm-ı münevverleriyle revzenleri ve şâhnişîn ve maksûreleri müzeyyen şehirdir. Ve cümle evleri biri biri üzre kat-ender-kat havâleli câ-be-câ bâğçeli büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle yetmiş aded düyûrları var, ammâ yigirmi ikisi manastır-ı mansabıklardır kim her biri birer kralın ve birov [ve] irşeklerin kal‘a-misâl binâlarıdır. Cümlesinde yüzer ikişer yüzer ladika ve irşekler mukarrerdir. Cümlesinin damları sarı pirinç ve beyâz kalaylı teneke örtülü damları ve kulle-i serâmed-misâl çâr-kûşe evce ser çekmiş çan kullelerinin altun ile mutallâ haçları şa‘şa‘a verir, ammâ

(---) (---) (---) (---) "Cümle kırk bin odadır" deyü birovlar nakl etdiler.

Bu dahi yalın kat dîvâr içindedir ve bunda olan bâğ u bâğçeli behişt-âsâ cinîn ve gaytânlı sarây-ı zerkâr nakş-ı bûkalemûnlar bir diyârda yokdur, meğer İslâmbol'da ola. İslâmbol'un hâneleri kalaylı (...) dir her bâr ıhrâk olur, ammâ bu Praşo sarâyları cümle serâpâ kârgîr binâ-yı kat-ender-kat tâk üzre tâk-ı nüh-tâk-ı revâkdır. Gûyâ her takları tâk-ı Kisrâ-yı Irak'dır tumturakdır.

Ve çârsû-yı bâzârı ve gayri esvâkları cümle tertîb üzre sadranc nakşı tarh olunmuşdur. Cümle iki bin dükkândır, ammâ cümlesi şâhrâh üzre değildir. Cümle ehl-i sanâyi‘leri hânelerinde işleyüp nisvânları ve bintânları âyîn-i bâtılları üzre cümle bey‘ u şirâ eden duhter-i pâkîze-ahterleri metâ‘ların fürûht ederler kim her biri mânend-i Züleyhâ bânû-yı perî-veş kızlar metâ‘-ı hüsünlerin dahi fürûht edüp arz-ı metâ‘-ı cemâl eder ammâ ırz-ı kemâl-i cemâl etmezler.

Cümle sokaklarında âdemden omuz omuzu sadamaz. Birovların kavilleri üzre bu şehirde yüz bin âdem vardır dediler, gerçekdir, zîrâ Âl-i Osmân askeri havfinden bu kal‘a emîn olmağile cümle küffâr-ı füccâr-ı Macar bu kal‘aya dolmuşlardı. Ve bâzârında gerçi Rûm şehirleri gibi kubâblar ile mebnî bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i Rûm ve Arab ve Acem ve Hind ve Sind ve Belh ü Buhârâ ve Laristân ve Multân ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Nemse ve Dip Firengistân ***[28b]*** ve Türkistân metâ‘larının zî-kıymet eşyâları bî-kıymet her ne istesen bulunur.

Ve bâzâr-ı hüsün içre gûnâ-gûn ıtriyyât ve ûd-ı zebât ve mâverdin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Ekseriyyâ râyiha-i hoş-bûsu telâtin derisi kokar. Bu hoş-bûluk bir küffâr memleketine mahsûs değildir. Gayri diyâr-ı küffâr balık sirke turşu ve murşu ve salamura ve şarâb ve arak kokar, ammâ bu Praşo müşg [ü] amber-i hâm kokar.

Ve cümle on yedi hândır. Cümle Hind ü Sind ve Rûm u Acem bâzergânları bu hânlarda sâkinlerdir kim ekâlîm-i seb‘anın tüccârları elbette bunda mukarrerdir, zîrâ bu şehir Erdel memleketinin bu şehr-i Mısır'ıdır. Ve (---)

Âb [u] hevâsı latîfdir. Anıniçün mahbûb u mahbûbesi cihân-ârâdır. Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Üzümü hoş-hor olur, ammâ eriği ve elması ve emrûdu ve beyâz sipov ekmeği memdûh olur, ammâ inciri ve narı ve limon turuncu ve zeytûnu aslâ olmazdır, zîrâ iklîm-i hâmisin âhirinde bulunmuşdur. Arz-ı beledi (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve derecedir. (---) Memdûhâtından,

..... (1 satır boş).....

Ve bu şehrin a‘yân-ı kefereleri ve mümtâz dilberânları ve erbâb-ı ma‘ârif ve erbâb-ı sanâyi‘âtlarıyla sohbet-i hâslar edüp ol kadar zevk u safâlar etdik kim Leh vilâyetinde Krakov hâkimi Varşalka Kral yanında böyle safâlar etmedim.

Ve bu şehrin cümle evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Andan elli bin guruş mîrî mâlı hınto (hınto) arabalara tahmîl edüp ba‘zı alay beğlerine ve ağavât makûlelerine birer çuka ve birer kumaş verüp hakîr dahi iki çuka ve iki kumaş ve bir mînâlı sâ‘at verüp yüz elli aded birov ve şaglar ve jodoşlar hazîne ile ma‘an kal‘a-i Praşo'dan kalkup bu kerre cânib-i garba 9 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Foğraş: Bir çemenzâr sahrâcık idi. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Foğraş

Seraskere hazîneyi teslîm edüp on yedi kişi dîvân-ı serdârda hil‘at-i fâhireler ile ser-firâz-ı mümtâz kılındık. Praşo kapudanları serdâra ve krala hedâyâların verüp anlara dahi hil‘at-i nâdireler ihsân olundu.

Hikmet-i Hudâ bu Foğraş kal‘ası altında sene (---) mâh-ı (---) da Âsitâne-i sa‘âdet tarafından hatt-ı şerîf ile Hünkâr Kapucular kethudâsı gelüp Serdâr Ali Paşa'ya hil‘at-i fâhire ve bir şemşîr-i nâdire ve bir semmûr kürk (---) getirüp Melek Ahmed Paşa'ya ancak bir kürk ve gayri vüzerâlara ve mîr-i mîrânlara birer hil‘at-i zerîn gelüp (gelüp) Köpürlü Mehemmed Paşa'nın fevti ve oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadâreti ve Melek Ahmed Paşa'ya Sultân Ahmed kızı Fâtıma Sultân'ın nikâhı haberleri geldikde cümle vüzerâlar ve sâ’ir ibâdullâhlar Köpürlü fevtinden cümle mahzûz oldular, ammâ mühür Köpürlü oğlunda kalacağına aslâ vücûd vermeyüp,

"Katı a‘lâ, mühür mîrâs mı olurmuş? İnşâallâh mühür serdâra gelir, yok Melek'e gelir, yok Çavuşzâde'ye gelir".

Ve'l-hâsıl Çirmen beğine varınca mührü umdular, ammâ Melek Paşa ne mühür ve ne (ve) mihr ve ne mâh u sâl hâtırına gelüp Fâtıma Sultân gibi pûhte zâle-i zemâne-i fertûteyi bana verüp "Mîrî fîl besle" deyü müte’ellim olup cihân başına dar idi.

Ba‘dehu kal‘a-i Foğraş altından yine cânib-i garba cümle tuğlar ale's-sabâh gidüp vakt-i zuhurda sehel harâret-i şems te’sîr edüp cümle hayme vü hargâhların buzları çözülüp bârhânelere tahmîl edüp her tarafdan nefîr-i rıhletler çalınup yine alay-ı azîm ile gelen Kapucular kethudâsı Serdâr ile at başı berâber "Azm-i râh-ı kal‘a-i Sibin" deyü 2 sâ‘atde Foğraş'ın kıble tarafında bir sahrâda meks olundu.

Esîrlerimden bu sahrânın ismin su’âl etdim, bilmediklerinden tahrîr olunmadı. Bu mahalde mel‘ûn Foğraş katanaları çok ümmet-i Muhammed'i alup esîr etdiklerinde ol ân kral katanaları yetişüp yüz yetmiş aded katanaları dest ber-kafâ getirüp cümlesin dendân-ı tîğdan geçirüp ümmet-i Muhammedler esîrlikden halâs oldular. Andan 4 sâ‘atde,

Nehr-i kenâr-ı Küçük Velat: Praşo dağlarından gelüp Büyük Velat'a mahlût olur. Andan 4 sâ‘atde kıble tarafına gidüp def‘â,

Nehr-i Velat-ı sağîr: Bu mahalde rûz-ı Kâsım Ordu Monlası Ramazân Efendi mahkeme haymesinde sicille kayd olup "Sefer dönüşüdür" deyü destûr-ı serdâr olmadan kaçanların haklarından gelüp katl olmalarıyçün fermân-ı serdâr ile cümle firârîlerin akîblerince Yentür Hasan Paşa ta‘yîn olundu. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-i Sibin

Bu mahalle cümle ***[29a]*** Sibinli cemî‘i birov ve irşek ve kapdanları ve şaglarıyla gelüp mutî‘ [u]

münkâd olup yüz yetmiş kîse mâl-ı pâdişâhî ve yetmiş kîse serdâra ve kırk kîse krala verüp bu kadar tuhef hedâyâlar ile a‘yân-ı kibâr orduyu cümle tatyîb-i hâtır edüp hil‘atler geyüp Sibin'e gitdiler.

Ertesi bir alay-ı azîm tenbîh olunup ale's-sabâh cümle asâkir-i İslâm pür-silâh cebe vü cevşen ve zırh [u] zereh-külâh katlavi ve tuğulka-yı ser-penâha müstağrak olup cümle küheylân esb-i tâzî ve sabâ-sür‘atleri zer-ender-zere müstağrak olup cümle kemer sîm raht u bahtlar ve sîm ü mebrûm katîfe eğerler ve altı pâre polad-ı Nahşevânî yancıklar ve bahrî hotaslar ile cümle sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlara cümle gâzîler süvâr olup tîrkeş tîrkeşe ve rikâb rikâba cemî‘i asâkir-i kerrârların enselerinde bebr kaplan kağan arslan kat-ender-kat mahbûb köçekler at başları berâber âdâb üzre gidüp cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i livâlar ve cümle alaybeğleri ve birbirinden yeğleri kanûn-ı teşrîfât-ı Âl-i Osmânî üzre yerlü yerlerinde ve kollu kollarında mevc ü mecv ve fevc ü fevc ve sâf sâf alay alay ve bölük bölük ve ser ü ser ve her biri küme küme dârât ve azamet ve şevketleriyle ubûr edüp kal‘a-i Sibin nümâyân oldukda serdâr-ı Kerrâr Ali Paşa kim Düldül-süvâr Ali ve *esedullâhi velî* gibi esb-i sabâ-peymânı sürüp cümle yemîn ü yesâr ve mataracıyân ve şâtırân-ı köçek-i Amr-ı Ayyârânlar zer-ender-zere müstağrak olup birer mutallâ taslar ile her biri tâvûs-ı bâğ-ı İrem gibi hırâmânî reftâr ederek ubûr edüp önlerinde tokuz aded yedekler dahi la‘l [ü] yâkût ve cevâhir murassa‘âta müstağrak olup ubûr edüp bizzât Serdâr Ali-i şîr hakkâ ki şîrâne ve dilberâne Sâm-ı süvâr-vâr esb-i eşhebi üzre menkâle pehlivân gibi altında semmûr kapaniçe ve Selemî(?) üzre sorguc-ı serdârîsi ile Âsaf-ı Berhayâ-vâr hulû‘ [u] huşû‘ ile mâdiyâne ubûr edüp ardı sıra kâmil beş yüz aded pür-silâh âteş-pâre gılmân-ı hâssa-i enderûnlar cebe vü cevşene müstağrak olup bunlar dahi rikâb rikâba at başı berâber ubûr edüp dahi akîblerince tokuzar kat mehterhâne-i Cemşîdi segâh faslını üstâdân-ı mehterân çalarak ubûr edüp Serdâ[r]-ı mu‘azzam kal‘a-i Sibin altına vardıkda azamet-i Hudâ kal‘a-i Sibin'den bin pâre balyemez toplara bir fitilden âteş edince gûyâ rûz-ı mahşerden bir gün olup edîm-i arz dir dir ditreyüp Serdâr-ı zafer-şi‘âr bu tertîb üzre serâperdesinde karâr edüp de'b-i şerîfleri üzre summât-ı Muhammedîsi tenâvül olunup herkes haymelerine gitdiler.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı hısn-ı hasîn, ya‘nî bender-âbâd-ı şehr-i azîm kal‘a-i Sibin

Lisân-ı saz Macarı'nca Sibin (---) (---) demekdir. Bânîsi (---) (---). Bu dahi Erdel kralları hükmündedir, ammâ Saz Macarlarının irşekleri ve baş kapudanları tahtgâhlarıdır kim bunda darbhânelerinde *kâgız yırtan* nâm bir gûne dökme talar guruş kesilir pâyitaht-ı Macar-ı füccâr-ı Sazândır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i (---) kenârının câ-be-câ batağı içinde şekl-i (---) yetmiş dörd kulleli bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sedd-i İskender-misâl bir hisâr-ı üstüvâr-ı müstahkem Kahkahâ kal‘ası gibi şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâdır kim cümle on bir aded tula binâ tabya-i azîmleri var kim her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez ve kolumbur[na] ve pranka ve şayka ve havân topları var ve her tabyaları ol kadar vâsi‘dir kim her birinde biner kefere ceng etse yerim dar demezler. Ve cümle altı bin askere ve altmış bin âdeme mâlik bir kal‘a-i mu‘azzamdır.

Ve cümle beş aded kapusu var. Batı tarafındaki kapu semtinde bu kal‘a bayırlı yere vâkı‘ olmağile ol taraf iki kat kal‘a dîvârı ve iki kat handakdır ve azîm balyemez topları cümle bu tarafa nâzırdır, zîrâ bu kal‘anın havfı cümle bu tarafdandır, gayri yerden bâk [ü] pervâsı yokdur. Ve bu tarafdan gayri yerde handakı yokdur. Cânib-i şarkîsi ve kıblesi ve şimâlîsi tarafları cümle amelî bataklıkdır ve

çukur çukur ve havur havur cunbul batakları çokdur. Ammâ vâsi‘ ve arîz batak değildir, bir cânibinden bir cânibine kurşum yetişir. Hattâ bir bataklığın arasında câ-be-câ küçük lahana ve kabak bostâncıkları vardır, ya‘nî Âl-i Osmân bu kal‘ayı muhâsara etse bir günde bu bataklığı şâhrâh etmek emr-i seheldir, lâkin bu hâl ile hâlâ bu batak tarafından bir vech ile meterise girilmek muhâl ve mümkün değildir.

Ve şimâl cânibinde bir kapusu üzre mefret cinler tasvîr eylemişler kim görenin aklı gider. Macar lisânı üzre bu kapuya *fma (...),* ya‘nî ecinne kapusu demekdir kim özge temâşâ kapudur. Ve bu hakîr piyâde olup bu kal‘ayı kâmil bir buçuk sâ‘atde dâ’iren-mâdâr devr edüp temâşâ etdim.

Ertesi gün Serdâr Ali ***[29b]*** Paşa'nın vekîl-harcıyla kal‘aya girüp meymene ve meysere seyr [ü] temâşâ etdim. Azamet-i Hudâ aklım perîşân olup temâşâsında âciz ve dem-beste olayazdım.

Gümüş deyenekli on aded birov hâkimleri var. Anlardan su’âl etdim. Bu şehr-i mu‘azzam kâmil yetmiş aded papaslıkdır, ya‘nî yetmiş mahalledir ve cümle yetmiş aded kenîselerdir ve cümle on yedi aded manastırlardır kim her biri hisâr-ı kavîlere mânend düyûrlardır. Ve her birinde kırkar ve ellişer bıtrîk ve kıssîsleri var ve her birinin yedişer sekizer kat eflâke ser çekmiş çanlık kulleleri var kim nâkûslarının sadâları birer merhale yerde istimâ‘ olunup her kullenin zirve-i a‘lâsında âdem kaddi altun yaldızlı haçları var ve her kenîselerin dam u bâmları üzre sarı ve yeşil ve kırmızı ve mâvî fağ[f]ûr-ı çînî kiremitler ile bir gûne hemvâr kiremitler örtmüşler kim gûyâ sihr-i mübîn etmişler.

Ve cemî‘i sokakları şatranc nakşı tarh olunmuş serâpâ kaldırım döşelidir. Ve her köşede gûnâ-gûn eşkâl-i garîbe vü acîbe tasvîr olunmuş tılsımâtlar. Hattâ bir tılsımât cin kapusunın yanına karîb bir küçük kal‘a kapusu dahi var, bu kapudan taşra bir adım ba‘îd bir serâmed küçük kubbe altında bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ'yı bir haça gerüp ellerinden ve ayaklarından gümüş eğseriler ile haça mıhlamışlar. Bir garâ’ib ü acâ’ib taşdan oyup vücûd-ı Îsâ ceseden tasvîr etmişler, ya‘nî kâğızda tasvîr olunmuş gibi değildir, hemân kalıb-ı benî Âdem gibi bir timsâldir kim kaddi hâlâ benî Âdem kadlerinin üçü kadar vardır. Üstâd-ı nakkâş sâhib-i suver buna bir tîşe urup eyle bir mermer-bürlük san‘atın icrâ etmiş kim gûyâ haça mıhladıkları zahminden bir bükâ-âlûd çehresi göstermiş kim gûyâ bir sihr-i füsûndur. Ve bir kec-gerdân ve bir kec-nigâh gösterüp gûyâ dîde-i nergislerinden çekîde çekîde katarât-ı nem katre-i yem akar gibi göstermiş. San‘at-ı mutalsam budur kim bu sûret-i Îsâ evâil-i a‘sâr kelimât edüp herkese nice olup olacağın ve âhir demde nice öleceğin söyleyüp gözünden yaşlar cereyân edüp ellerinden ve ayaklarından eğseri zahmı yerlerinden kanlar cereyân edermiş.

Hâlâ tılsımı mu‘attal olup bu tahrîr olunan alâyimâtlardan ancak çarmıha gerilmiş bir timsâl-i Îsâ kalmış, ammâ mısra‘:

Görenin aklı gider, özge temâşâdır bu

mısra‘ı üzre gören erbâb-ı ma‘ârif bilir kim bir sihr-i i‘câz san‘atdır.

Ve bu şehr-i Sibin'de niçe bin âsâr-ı garîbe ve âsâr-ı acîbeler ile mebnî musanna‘ rev[ze]n ve şâhnişînli sarâylar var kim her birinde biner gûne üstâdâne tasarruflar ile inşâ olunmuş hânedân-ı zîbâlar var kim misilleri meğer Kaşa şehrinde ola. Cümle evleri serâpâ şindire tahta örtülüdür. Ve

eyle ganîmet şehirdir kim me'kûlât kısmından kuş südü, ya'nî yumurta bulunur ve meşrûbât kısmından hod arslan südü her evde mevcûddur kim ol şarâb-ı bî-hicâbdır kim ve âb-ı zülâl dahi bulunur o kim kar içinde hâsıl olan buzdan kar kurdudur. Ve bunun dahi sokaklarında benî Âdem deryâsı vardır kim yüz binden mütecâviz insân vardır derler.

Vel-hâsıl bu ana gelince bu kadar seyâhatde üç bin yedi yüz kal'a ve şehir seyr etdim, böyle bir kal'a-i metîn ve sedd-i hasîn ve şehr-i bender görmedim, illâ Edirne ve İslâmbol ve Bursa ve Haleb ve şâm ve Mısır ve Irak ve Tebrîz-i dilâvîz şehirlerin gördüm. Hudâ-yı Bârî yârî kılup bu Sibin kal'asın dahi dest-i Âl-i Osmân'a müyesser edüp zamîme-i şehr-i İslâmî'den ola.

Cümle yetmiş aded hânları var, cümle ekâlîm-i seb'a diyârlarının sevdâgerân-ı tüccârân-ı berr-i bihârları bu hânlarda mevcûddur. Ve cümle yedi soba hammâmları var ve her evde hammâm-misâl kazgan ve kızmış sobalarında zenâneleri yaykanırlar kim kızmışlıkların def' ederler. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle kırk aded bilâ-teşbîh medrese-misâl irşekhâneleri var kim her birinde riyâzet-keş ladika ve papas-ı hannâs-ı vesvâs-ı sâhib-i zünnâr küffâr-ı murdâr kıssîs-i menhûsları var kim haftada bir iftâr ile kadîd-i mahz olup yâdes kemiğine dönüp kuru kadîd-i kurkaz(?) olmuşlar. Ve niçe kenîselerde niçe bin böyle riyâzet-keşe mahbûbe-i cihâne bâkire kızlar var kim er sözün ve mer[d] yüzün görmeyüp Îsâ içün babaları ol bânû-yı cihân kızları vakf etmişler. Niçe bini fertûte-i cihâne olup çürüyüp kalmışlar. Bu zümre-i bıtrîkân aceb dalâletde kadîd olup kalmışlar.

Hamd-i Hudâ *lâ-ruhbâniyyete fi'l-islâm* fehvâsınca Ma'dî-Kerib kadar yeyüp tâ'at u ibâdâta takviyet bulup aslâ riyâzet-i perhîz ile kadîd olmak nedir bilmeziz.

Netîce-i merâm eğer bu kal'a-i Sibin'i gördüğümüz üzre tahrîr etsek tomar-ı dırâz olur. Hemân ne mertebe sa'b ve metîn hisâr-ı üstüvâr olduğu şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim sene (---) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova kal'asın feth edüp Barçay nâm bir kefereyi kral-ı dâl nasb edüp mezkûr kral hazîne tahsîline bu kal'a-i Sibin'e girüp Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa kethudâlığından çıkan Mehemmed Paşa bu kal'ada muhâfiz ***[30a]*** olup dururken Rakofçi Kral-ı bî-mecâl yüz bin asker-i cünübânlar ile gelüp Barçay kralı ve Mehemmed Paşa'yı bu Sibin kal'asında kapadup yedi ay kâmil bu kal'ayı muhâsara edüp dörd kerre yüz bin balyemez top-ı kal'a-kûp gülleleriyle bu kal'anın rûy-ı dîvâr sîne-i pür-kînesine ve her tabyasına bu kadar gülleler urmuş, aslâ kal'aya bir rahne edememiş, topların çeküp alarkaya gitmiş koymuş, beyne'l-akrân hâ'ib ü hâsir kalmış.

Hemân derûn-ı hisârdan bir gece yetmiş bin asker-i kefere ve Mehemmed Paşa'dan dahi bu kadar asker-i İslâm kal'adan çıkup vakt-i şâfi'îde Rakofçi la'în-i bî-dîn üzre şeb-hûn edüp bir koldan Barçay Kral ve bir koldan Mehemmed Paşa Rakofçi askerin basup kıra kıra kemân-ı iktidârın yasup ve cemî'i mâlların ganîmet edüp Rakofçi la'în ancak yetmiş atlıyla cân ve baş halâsına düşüp firâr etdi. Ve Sibin kâfirleri esîr almayup Mehemmed Paşa askeri üç bin aded esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'imler ile sîr olup bu kadar cebehâne ile yetmiş aded balyemez ve düşmana amân u zamân vermez top-ı kal'a-kûplar yerinde kalup cümlesin kal'a-i Sibin'e korlar. Hâlâ kırmızı bir parankona çukalar ile mestûr altun-misâl toplar idiği cümle manzûrumuz olmuşdur.

Ve kal‘a dîvârlarında niçe bin kulle kadar gülleler gömülü kalmışdır. Niçe yüz bin güllesi ancak kal‘aya bir gül gibi eser etmişdir.

Netîce-i kelâm bu kal‘a-i Sibin tâ bu mertebe rıhtım ve şeddâdî binâ-yı Ferhâdî'dir. Ve hâlâ Rakofçi'den kırılan küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârın üstühân-ı murdârları Sibin kal‘ası sahrâsında beste beste ve püşte püşte ve ceste ceste na‘şe-i murdârları bile yığılı yatır. Hattâ kal‘a-i Sibin'i ve üstühân-ı küffârların seyr [ü] temâşâsına serdâr-ı müdebbir gezerken kal‘a-i Sibin'den "Safâ geldin" deyü bir fitîlden bin pâre top atup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp mel‘ûn kal‘a murg-ı semender-vâr âteş-i sûzân içinde kaldı.

Ve ol gün kal‘a kapudanı asâkir-i İslâm'ın vüzerâ ve vükelâları ve mîr-i mîrânlara ve ümerâlara ve yeniçeri ve sipâh ve cebeci ve topçu ocaklarına cümle on bin koyun ve yüz bin sipov beyâz ekmek bezl edüp orduyu ganîmet edüp yüz kîse dahi mâl-ı pâdişâhî hazînesin getirüp vedâ‘ edüp gitdiler.

Ertesi gün serdâr dahi asker-i İslâm ile kalkup 4 sâ‘atde,

Kurb-ı Sibin: Bu mahalde cümle asâkir-i Âl-i Osmân'da olan iki kerre yüz bin esîrlerin penc-i yek kâğızları pençik emîni eliyle tamâm olup "Mâl-ı pâdişâhî" deyü altı yüz kîse hâsıl oldu. Ammâ yüz bin esîrden ziyâde Tatar askerinde var idi, anlardan penc-i yek mâlı alınmayup ba‘de'l-yevm cümle Tatar'a ileri gitmek fermân olundu. Andan kalkup 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kurb-ı şebeş: Bu mahalde cemî‘i Erdel küffârı a‘yânları ve kapudanları krala haber gönderüp,

"Kanûn-ı Nagban Ejder ceddimizin âyîni üzre kralımızdan bî‘at edelim" deyü haberleri geldikde kral bu haberi serdâra bildirüp serdâr-ı kâr-âzmûde dahi Hüseyin Paşa'yı ve Küçük Mehemmed Paşa'yı ve Çatalbaş Paşa'yı asâkirleriyle ve Tatar askerin dahi kırk bin aded sadaklı ve savatlı ve kübeli zor batır yiğitleri cümle krala koşup Vinçaz kal‘ası sahrâsına gitdiler. Ertesi gün serdâr 10 sâ‘at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Turvin: Bir sahrâ-yı azîmdir kim gûyâ hâmûn-ı Deşt-i Kıpçak'dır. Bu sahrâ-yı lâlezârın etrâfına kol kol asâkir-i nusret-me’ser hayme [vü] hargâhıyla meks edüp bu vâ[di]nin tâ vasatına kral askeri hepini(?) meks edüp etrâfına kral ile me’mûr olan mezkûr paşalar ve Tatar askerleri çet-a-çet konup kral içün azîm otaklar ve çetr-i mülammâ‘ sokaklar kurulup kral-ı dâl bî-şân u bî-nişân muzlım şöhretiyle karâr-dâde olup tâ vakt-i zuhur oldukda bu sahrânın bir mürtefi‘ yerinde bir beyâz mermerden bilâ-teşbîh kırk kademe âlî bir minber-i bâlâ ve taht-misâl bir kürsî-i vâlâ var. Ol kürsî dahi Alman mermerinden inşâ olunmuşdur. Eğer bu minber ü kürsîyi ta‘rîf ü tavsîf etsek me’âl-i kelâm tahrîrinden kalırız. Hemân şundan ma‘lûm ola kim bir nâ-ehil ve bir bî-ma‘rifet sâde-dil ebleh âdem, bu taht ve minberi görse "Yed-i kudret ile yaradılmış" der.

Hakkâ yine mülâhazasında hatâ etmez. Yine Sannâ‘-ı lem-yezelin yed-i kudretiyle halk olunmuş mermerden mebnî minber ü kürsîdir, ammâ gören oğuz cânlar böyle nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn halk olunmuşdur der ve niçe heyûlâları zî-rûhdur der.

Hemân ki vakt-i zuhr karîb oldukda bu sahrâ-yı azîme kara şapkalı ve elvân çuka kalpak şapkalı ve kutmenli küffâr piyâdesi ve atlısı gelüp bu sahrâ-yı Turvin'de eyle cem‘ oldular kim cihânı cümle küffâr tutdu zann olundu.

Hemân ol ân pes-i perdeden asâkire atlanmak fermân olundu. Kırk bin aded asker kral etrâfında atlarından aslâ enmeyüp hâzır-bâş duruldu.

Ba‘dehu kral bir mücevher iskemle üzre oturup hemân Serdâr Ali Paşa tarafından İbrâhîm Paşa krala hedâyâlar getirüp ibtidâ kral başına muhzır ağanın süpürge sorguc kuka-yı zerdûzun geyüp ve hedâyâ ***[30b]*** gelen semmûr kapaniçeyi eğnine geyüp (geyüp) ve ol murassa‘ kemeri kemerine bend edüp cânib-i pâdişâhîden gelen topuzu eline alup ve üç aded tuğ-ı şâhîleri mezkûr minber üzre diküp ve tabl [u] alemin ve sancağ [u] bayrakların kürsî üzre diküp ba‘dehu iki vezîr kralın yemîn ü yesârında ta‘zîm ile koltuğuna girüp çadır mehterbaşısı ol ân kral altından hünkâr iskemlesin yukaru minber üzre kodu.

Ba‘dehu kral dahi koltuğunda iki vezîr ile minbere âheste âheste çıkup iskemle-i şâhânî üzre karâr edüp vezîreyn-i muhteremeynler kraldan bir kad[em]e aşağı yerde oturdular.

Hemân kral elindeki mücevher topuzu iki dizi üzre koyup el açup ibtidâ Âl-i Osmân pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘e du‘â etdikde azamet-i Hudâ cümle yer götürmez küffârlar başların açup cümle küffâr Âl-i Osmân ismin işitdikleri gibi cümle secde etdiklerinde kral ayağ üzre kalkup başından kuka sorgucun çıkarup başı kaba Âl-i Osmân'a hayır du‘âlar etdi ve cümle küffâr ser ber-zemîn olup secdeler etdiklerinde bu hakîre bir dehşet el verüp bir bükâ ârız olup Âl-i Osmân'ın ınkırâzu'd-deverân mü’ebbed olmasıyçün girye vü nâlân ederek du‘â vü senâlar etdim.

Ve kral yine ayağ üzre kalkup pâdişâhdan gelen topuzu eline alup cümle küffâra gösterüp "Âl-i Osmân pâdişâhına ve birovlarına(?) itâ‘at eder misiz?" deyü feryâd eyledikde cümle sahrâda olan küffârlar bu kerre başların açup yine secdeler edüp "Sem‘an ve tâ‘aten" deyü feryâdlar eylediler.

Ve kral yine yemîn ü yesârında olan deryâ-misâl küffârlara bi'l-müşâfehe azîm uhûd [u] mîsâklar edüp,

"Kendüden matlûb olan üç bin altmış kîseyi der-uhde etdim, anları tahsîl edelim, Âl-i Osmân ile hoş geçinelim, serhoş-ı hoş-hâl olup nâ-hoş olmayalım" dedikde cümle kefereler yine baş açup,

"Mâl-ı pâdişâhîyi verelim" deyü ta‘ahhüd eylediler.

Bu kelâmlardan sonra kral niçe nasîhat-âmîz kelimâtlar söyleyüp yemîn ü yesârına minberde selâmlar verüp mim[ber]den aşağı enerken (enerken) yine iki vezîr (...) kralın koltuğuna girüp minberden endirüp ba‘dehu mezkûr murassa‘ kürsîye çıkup cemî‘i Erdelistân-i segistân kâfirleri gürûh gürûh remmâ remmâ ve sürü sürü yakına geldiklerinde *azametullâh* cümle Âl-i Osmân vüzerâ ve mîr-i mîrânları ve ümerâlarının cemî‘i çalıcı mehterbaşıları gelüp bu kadar bin tabl ve nefîr [ve] surnâ ve boru ve ziller ile ceng-i harbî fasılları rehâvî makâmında fasl olundukda zemîn ü âsumân âvâze-i dühül ü nefîrden gürül gürül gürledi. Ve cümle küffâr kraldan bî‘at ederlerdi.

El-hâsıl tatvîl-i kelâma ne hâcet cemî‘i küffâr-ı dûzah-kâr ol gün bî‘at edüp el öpmeden ve vaz‘ [u] nasîhat dinlemeden ve müşâvere-i turvin etmeden fârig olamayup ba‘de'l-bî‘at niçe kerre yüz bin küffâra kral bir ziyâfet tertîb etmişdir kim bu da dillerde dâstândır, ammâ ekseriyyâ ziyâfetdeki ta‘âmın kesreti ekmek ve kebâb ve şarâb idi. Hemân "İstenamasa nacramasa" deyüp niçe bin araba şarâb gelüp içildi. Tâ sabâha dak şeb-i yeldâmız atlar üzre böyle geçildi. Sabâh olunca cümle küffâr târumâr olup bu sahrâdan göçüldü. Ve henüz kral kral-ı müstakil olup dolusu içildi.

Andan 9 sâ‘atde be-**menzil-i kurb-ı şebeş'**de serdârın ordusuna gelindi. Ol gün Hünkâ[r] Kapucular kethudâsına serdâr ve cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve kral cümle yüz on kîse ve iki yüz esîr ihsân olunup "Kral henüz müstakil kral olup iki bin kîse mâl-ı pâdişâhî tahsîl olundu" deyü müjde ile ağa-yı mezbûru der-i devlete gönderildi ve Melek Paşa Fâtıma Sultân nikâhından hazz etmediğin Sadrıa‘zama bildirdi. Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şebeş varoş

Lisân-ı Saz Macarı'nca (---) (---) demekdir. Bânîsi Betlen Gabor'dur. Karîbü'l-ahd binâ olunmak ile bilir koca bıtrîk pîr-i muğânlar ve pîçe tersâlar vardır. Bu da Erdel krallarına tâbi‘dir, lâkin Saz Macarı hükmündedir.

Kal‘ası bir sahrâda bir cânibi batak ve çatak ve şatakda şekl-i murabba‘ yalın kat alçak dîvârlı bir kal‘a-i azîmdir. Ba‘zı dîvârları taş ve niçe yerleri tuladır, lâkin Sibin kal‘asından büyükdür, ammâ içinde âdem azdır ve gâyet müflis ve fakîr kefereleri vardır.

Cümle altı bin ma‘dûd saz ve kamış örtülü evleri ve beş aded manastırları çanlıklarıyla nümâyân idi. Ve tabyaları yok ve cebehâne ve topları az olduğundan seraskere on aded şâhî topları atup, ya‘nî "Safâ geldin" dedi.

Ve handakı alçak ve içinde sazlık ve kamışlık bitmiş bataklıkdır. Ve şehir içinde henüz dükkânları ve hânelerin amâr etmeğe çalışırlardı, zîrâ sekiz ay evvel asker-i kerrâr Tise sâhillerine giderken bu kal‘a kefereleri kal‘alarının ne kesîf metânetde idiğin ***[31a]*** bilmeyüp itâ‘at etmedikleri ecilden askerin çetecileri gelüp bir gece kal‘ayı döğüp asker-i kerrâr kal‘aya tolup içinden bin aded üsârâlar alup kal‘a için âteşe yakmışlar, mâl-ı ganâ’imleriyle selâmet gitmişler.

Hamd-i Hudâ kral nasb olaldan berü ale'l-ittifâk itâ‘at edeceklerin bilüp şehri amâr etmişler. Bunlar dahi cümle birovları ve kapdanlarıyla gelüp yetmiş kîse mâl getirüp kapudanın kral haps edüp kendi dîvânında kral bu kapudanın birovlarıyla boyunların urup niçe kâfirlerin kırup gayri birov ve gayri kapudan nasb edüp yüz kîselerin aldı.

Ve bu nevâhîler mukaddemâ cümle ıhrâk bi'n-nâr olmak ile zahîre bulmak şiddet-i şitâda müşkil olduğundan "Bu mahalde Tatar askeri bu kadar bin esîriyle orduyu kaht u galâ etmesin" deyü Yalı ağası şâh Polat Ağa'ya bir semmûr kürk ve üç küheylân atlar ve niçe tuhef hedâyâlar ihsân olunup Tatar Hân nâmeleri verilüp Yalı ağasına destûr verildi.

Andan şâh Polat Ağa bu hakîre bir mümtâz Tot gulâmı ve iki Nemse kızları ihsân edüp cümle Tatar

askeri diyâr-ı Akkirmân'a revâne olup Demirkapu cânibine azîmet etdiler. Hudâ âsân ede.

Ve bu mahallerde kış yakın gelüp azîm sovuklar olduğundan ve yanup yakılmış yerler olduğundan aslâ ve kat‘â me’kûlât [u] meşrûbât kısmından bir dâne-i hınta ve bir demet gendüm ve şa‘îr ve gayri metâ‘ bûriyâ-yı hasir bulunmayup azîm kıtlıklar ve kışlar oldu. Hattâ on dirhem ekmek bir akçeye ve bir yem bir guruşa ve bir vukiyye beksumat bir altuna ve bir kıyye kahve bin akçeye ve bir vukiyye duhân on guruşa çıkdı, zîrâ ordu-yı İslâm'da iki kerre yüz bin esîr ve yüz bin asker-i İslâm ve yüz bin mikdâr küffâr-ı hâksâr var. Gerçekden kaht [u] galâ olup askerin gözü büyüdü, bir gün evvel ileri gitmeğe asker yürüdü, ammâ destûr verilmedi.

Hemân Âsaf-ı Berhayâ-yı müdebbir bu mahalde kral askerinin ne kadar bin araba zahîreleri var ise cümlesin asâkir-i İslâm'a arabalarıyla tevzî‘ edüp bu mahalde krala izin ruhsat verilüp eğnine bir semmûr kür[k] geydirilüp bâkî kalan bin kîse mâlı evvel bahârda kral ta‘ahhüd edüp ahd [ü] mîsâkdan sonra kral cümle vüzerâ ve vükelâlar ile vedâlaşup geriye döndü. Andan 7 sâ‘at gidüp nehr-i Velat'ı geçüp,

şehr-i Sazvaroş: Bir kal‘ası bu nâhiyenin nihâyetinde bir bayırlı yerde nümâyân idi, ammâ bu kadar esîr mâl [u] menâlim derdinden gidüp temâşâ etmedim, ammâ şîrîn ve ma‘mûr kal‘a zâhir [ü] bâhir idi. Bu mahalde beş dirhem ekmek bir akçeye sicille kayd olundu. *El-iyâzu billâh.* Andan yine cânib-i cenûba 6 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Sazvaroş: şehr-i Sazvaroş evvelki menzildir bu kal‘a-i Sazvaroş'dur. Mâ-tekaddem içeri Tise'ye giderken bu dahi ıhrâk olunduğu tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu kal‘a her ne hâl ise bi-eyyi vechin kân ta‘mîr ü termîm edüp kapudanları ve birovları gelüp yüz araba zahîreleriyle itâ‘at edüp ordu-yı İslâm sehel ganîmet olup herkes şehirden zahîrelendiler. Andan cânib-i cenûba 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Deve: Mukaddemâ Tise'ye giderken itâ‘at etmeyüp üçüncü gün itâ‘at etmişdi, ammâ şimdi kral nasb olunduğun istimâ‘ edüp ve kral tarafından bile birkaç nefer zâbit şaglar olmağile kapudanı iki yüz araba zahîre ile serdâra gelüp itâ‘at-i külliye edüp zahîreler cümle yeniçeri ve cebeci ve topçu ve sipâh tâ’ifelerine taksîm olundu. Ve ba‘zı âdemler zahîrelenmeğe Deve kal‘asına gitdiler ve metâ‘ alup geldiler. Andan 9 sâ‘atde,

Menzil-i Lena boğazı: Bir günde Lena boğazın aşup öte cânibde 6 sâ‘atde,

Menzil-i Sarây-ı Barçay Kral: Mukaddemâ ıhrâk olunmuş sarây-ı ibret-nümûn idi. Henüz yine harâb-âbâd idi. Andan (---) sâ‘atde mukaddemek(?) edüp on gün tekâ‘üd etdiğimiz Haçek sahrâsın ubûr edüp,

Menzil-i enderûn-ı Demirkapu der-sahrâ-yı Haçek

Bu mahalde cümle asâkir hayme vü hargâhların cümle kar üzre kurup ol gece bir berf [ü] bârân-ı rahmet dahi yağup cümle çadırlar kar altında kalup azîm sovuklar oldu kim eller ve ayaklar dutmadan

kalup bu mahalde iki gün tekâ‘üd-i meştâdır deyü dellâllar nidâ edüp tâ Demirkapu'nun iç yüzünde kâfir tarafında ol gün meks olundu.

Mukaddemâ bu Demirkapu'dan içeri girdiğimiz zamân cümle on üç bin iki yüz aded araba idi ve bahâr eyyâmı olmağile suhûletle bir gün bir gecede ubûr olundu, ammâ şimdi ***[31b]*** on tokuz bin sekiz yüz araba defter olunup iki kerre yüz bin esîr ve on kerre yüz bin sığır üç gün üç gecede geçdiler ve meşakkat-i azîm çekdiler. Ve deve ve katar ve mehâr ile seyishâneler ile ubûr edenlerin hisâb [u] kitâbın Rabbü'l-izzet [bilir].

Ve bu Demirkapu'nun iç yüzündeki yurd yerinde üç gün içinde beş binden mütecâviz esîr ibâdullâhlar dipi ve boran ve şiddet-i şitâdan ve açlıkdan bu kadar binâullâhlar kırılup kar üzre kaldılar. Azîm vezni üzre nefse nefsî günleri oldu. Ve niçe yüz araba yükü mâl-ı ganâ'imler ve hayâtda esîrler meydân-ı mahabbetde kalup herkes cân ve baş halâsı kaydı bâzârına düşdüler.

Hamd-i Hudâ bu hakîr ü fakîr-i pür-taksîr Evliyâ on üç esîrim ve on iki re's atım ve bir araba esbâbım ile vücûdum ten-dürüst üzre Demirkapu'yu selâmetle ubûr edüp (---) sâ‘at gidüp sene 1072 mâh-ı Cemâziyeâhir'ınıin evâhirinde sıhhat ü selâmetle diyâr-ı İslâm'da olan hâk-i pâk vilâyet-i Tımışvar'da,

Menzil-i karye-i Musike: Sıhhat ü selâmetle bir kefere hânesine girüp, ammâ cümle esîrleri evler içine ve âteş başına oturdmayup cümle hüddâmların esbâb [u] eskâllerin hâne sâhibine yaykadup issi ta‘âmlar yeyüp cümle hüddâmların gözleri açılup yüzleri güldü. Serdâr-ı mu‘azzam dahi bu mahalde cümle guzât-ı müslimîne destûr verüp bir günde askerden nâm u nişân kalmayup herkes vatanlarına gitdiler. Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i şebeş: Bu mahalde cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ'ir ümerâlara kışlalarına gitmek fermân olunup Serdâr Ali Paşa Tımışvar'da ve Çavuşoğlu Mehemmed Paşa kal‘a-i Varna'da(?) ve Melek Ahmed Paşa efendimize Belgrad'da kışla fermân olunup,

Belgrad meştâsına gitdiğimiz ve îd-i adhâ etdiğimiz menâzilleri beyân eder

şebeş altından Melek Ahmed Paşa askeriyle kalkup cânib-i cenûba 4 sâ‘at gidüp

Menzil-i karye-i Jebel: Bu mahalde Melek Ahmed Paşa cümle iki bin sekbânına ve iki bin sa[rı]calarına ve iki bin aded gayri karakullukçularına cümle yetmiş tokuz kîse ulûfelerin verüp karakullukçulardan mâ‘adâ neferâtlarına destûr verüp herkes vatan-ı aslîlerine revâne oldular. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i **karye-i Kaylar**, andan menzil-i **karye-i Semiha**, andan menzil-i **karye-i Ali Bunarı**, andan menzil-i **karye-i Jeldes,** andan menzil-i **karye-i Yaboka.**

Bâlâdaki kurâlar mukaddemâ birkaç kerre ubûr olmak ile evsâfları tahrîr olunmuşdu. Ammâ bu Yaboka, ya‘nî lisân-ı Sırfça Yabloka "Elma köyü" demekdir, Belgrad-ı behişt-âbâd mukâbelesinde nehr-i Tuna'dan ayrılmış bir azmak kenârında bir ma‘mûr üç yüz hâneli Eflak ve Bulgar ve Sırf

kefereleri köy ve ze‘âmetdir. Ve mezkûr kurâlar ve ubûr etdiğimiz cümle sahrâlar serâpâ Tımışvar eyâleti idi, bu arada tamâm oldu.

Ertesi gün üç yüz pâre gemiyle nehr-i azîm Tuna'yı ubûr edüp,

Menzil-i meştâ-yı Belgrad-ı behişt-âbâd-ı dârü'l-cihâd

Bu şehrin cemî‘i a‘yân-ı kibârı iskele başına istikbâle gelüp Melek Ahmed Paşa efendimiz bir alay-ı azîm ile Belgrad'a girmişdir kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Mâ-tekaddem bu şehr-i Belgrad-ı bender-âbâd sene (---) târîhinde Varat kal‘ası gazâsına giderken şehrengîz olmuşdu, ammâ şimdi cemî‘i a‘yân-ı kibâr efendimize her gece ziyâfetler eyleyüp ol kadar ni‘met-i nefîseler tenâvül edüp ol kadar zevk u safâlar etmişiz kim ta‘bîri mümkün değildir. Hakkâ ki Belgrad ziyâfetlerinde olan baklava Rûm ve Arab ve Acem'de olmak ihtimâli yokdur kim Belgrad baklavası meşhûr-ı âfâkdır. Ve şehri de diyâr-ı Rûm'un Mısır'ıdır. Bir gün Melek Ahmed Paşa efendimiz ile etrâf-ı Belgrad'ı alâ tarîki's-seyr eyleyüp cânib-i kıbleye 2 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i nev-hâle, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Havâle

İbtidâ bânîsi sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'dır. Be-dest-i Gâzî şehâbeddîn Paşa binâ olunmuşdur. Bu kal‘ayı binâ edüp Belgrad kal‘ası kâfirlerin zebûn etmek içün Yıldırım Hân Semendire hâkimi Delakoğlu Duçye kâfirin kızın berâ-yı maslahat nikâh ile alup Delakoğlu i‘ânetiyle bu kal‘ayı binâ edüp Belgrad keferelerine huzûr vermeyüp amânların kesmişdi.

Ba‘dehu Timur Hân hâdisesinde Yıldırım Hân merhûm olıcak Sırf kefereleri fürce bulup Havâle kal‘asına istîlâ etdiler.

Ba‘dehu sene 846 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Belgrad fethine gelirken bu kal‘ayı Gâzî Porça'ya feth etdirmişdir. Ol asırdan berü dest-i İslâm'da kalmışdır. Ba‘dehu Mehemmed Hân Belgrad'ı alamayup bî-feth avdet etmişdir.

Hâlâ bu kal‘a-i bâlâ Semendire sancağı hâkinde Belgrad nâhiyesinde evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kaya üzre ***[32a]*** aslâ ve kat‘â havâlesi yok, ismi müsemmâsına mutâbık bî-havâle Havâle kal‘asıdır kim şehr-i Belgrad'a havâle olmuşdur. Rûy-ı dîvârı serâmed bir kapulu handaksız bir küçücük taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ bu kal‘a-i bâlâ her tarafda beşer konak görünür. şimâl cânibinde Tımışvar'dan, garb cânibinde Sirem Mitroviçsesi'nden, kıble cânibinde tâ Karadağ'dan nümâyândır. Havâle kal‘ası denmeden murâd bu mezkûr vilâyetlere havâle olmuş bir kal‘adır, aslâ ana havâle bir şey yokdur.

Ve bu kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsındaki burcu üzre tâ Hersek sancağı dağları nümâyândır. Ve Gâzî Porça bu kal‘ayı kırk yiğit ile feth edüp bu kal‘a taşrasına bir kat dîvâr-ı üstüvâr çekmiş ve bu dîvâra kıbleye nâzır bir kat demir kapu dahi edüp gâyet sa‘b ve metîn etmiş. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘ası eyle uçurumdur kim *el-iyâzu billâh* âdem aşağı bakmağa cür’et edemez.

Ancak garb tarafında bir küçük varoşu var, ol cânibde bir kesme kaya sehel handakı çâh-ı gayyâ-

misâl bir hafr-i amîkdir. Gâzî Porça zamânında böyle küçük kal‘adan bin aded güzîde bahâdır gâzîler pür-silâh ve cürd atlı çıkup ol vilâyetlere ve Belgrad'a "El-amân" dedirüp Tuna kenârında esbâb yaykayan kızları alup şâhin yuvasına gelir gibi Havâle'ye gelirlermiş ve hâlâ ol gâzîlerin odaları kal‘a içre kat-ender-kat küçük küçük daracık odacıklardır kim cümle mücerredler imiş, aslâ evliler değillermiş, ammâ cümlesi yetmiş tasdan geçmiş semm-i helâhiller imiş, lâkin hâlâ odaları günden güne vîrân olmadadır, zîrâ bu kal‘a şimdi iç elde olmak ile amâr etmeğe muhtâc değildir, ammâ yine dizdârı ve elli aded müsellah neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve birkaç şâhî topları ve bir câmi‘i ve zîbâ su sarnıçları ve beş aded hânesi var, havlısı gâyet daracıkdır.

Ve mağrib cânibinde kal‘adan taşra yüz mikdârı bâğlı ve bâğçeli saz ve kiremit örtülü varoş evcüğezleri ve bir câmi‘i var, ammâ çârsû-yı bâzâr [ve] hân ve hammâmı yokdur, ammâ ravza-i cinândan nişân verir mesîregâh bâğları çokdur. Hikmet-i Kirdikâr bu kûh-ı ser-bülend üzre bâğların maksûreleri cenbinde ikişer ve üçer kulaç kadar yakın âb-ı hayât kuyuları var kim her biri *şarâben tahûr*'dan nişân verir mâ-i kevserlerdir. Ve cümle bu bâğlar a‘yân-ı Belgrad'ın mesîregâhlarıdır.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Gâzî Porça
kuddise sırruhu

Mezkûr bâğlar arasında mezâristân içre âsumâna ser çekmiş bir fısdık ağacı var kim diyâr-ı Rûm'da fısdık dırahtı yokdur. Bu şecere-i tayyibenin zıll-ı himâyesinde merkad-i Gâzî Porça kubâb ve âsâr-ı binâ kabûl etmemişlerdir. Ancak bu fısdık sâyesin kabûl etmişlerdir. Hattâ zamân-ı hayâtlarında buyururlarmış kim,

"Dîn-i mübîn uğuruna mücâhidun fî-sebîl olup şehîd oldukda yâhûd min mahabbetillâh merhûm oldukda ehl-i cennet olmasına alâmet üstüne nûr yağa yâhûd kabri üzre bir dıraht-ı nâdir yâhûd bir sırr-ı Hudâ zâhir ola" buyururlarmış.

Hakkâ ki ol şecere-i müntehâ ve ol kuyuların ikişer üçer kulaç olmaları cümle rûhâniyyet-i Gâzî Porça ile olmuşdur, derler. Hâlâ bir ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır, *rahmetullâhi aleyh*.

Andan yine (yine) Melek Ahmed Paşa efendimizle şehr-i Belgrad'a gelüp yüz yigirmi gün cümle a‘yân-ı Belgrad ile zevk u safâda iken sene 1072 Cemâzîyelâhir'inin evâhirinde Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlîlerden Mustafâ Ağa nâm bir müşârün bi'l-yetâm(?) ağa-yı hümâm Sultân Mehemmed Hân'ın hatt-ı şerîfiyle Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda,

"Sen ki cedd-i izâmlarıma hidmet etmiş vezîrim Melek Ahmed Paşa'sın. Hatt-ı şerîfim vüsûl buldukda der-i devletime gelüp kâ’immakâmım olasın ve menkûhun olan hâletim Fâtıma Sultân ile müşerref olup devâm-ı devlet-i pâdişâhıma hayır du‘âda olasın" deyü hatt-ı şerîf geldikde cümlemiz İslâmbol'a gideriz deyü şâdumân olup tedârikler görmede idik.

Hikmet-i takdîr-i zuhûrât-ı ilâhî

Melek Ahmed Paşa bu hakîri huzûruna kığırup eydir:

"Evliyâm bilirsin, Erdel gazâsında İskenderiyye beği Yûsuf Beğ oğlu Mehemmed şa(?) Beğ'e on üç

bin riyâl guruş karz-ı hasen verdim ve Dukagin beği (---) (---) on kîse solta riyâl karzullâh verdim. Piruzin beği Arslan Beğ'e beş kîse riyâl Tanrı borcu verdim ve Bihorlu Memi Beğ'e bin altun verdim. İşte cümle temessükâtları ve işte hüccet-i şer‘iyye ile seni bu mâlların tahsîline me’mûr eyledim. İşte sana yigirmi aded şehbâz refîkler ve iki kîse harc-ı râhlar, al şu temessükâtları durma oturma Arnavud İskenderiyyesine ve öbür sancak beğlerine gidüp bolay kim bu mâlları cümle altun alaydın, zîrâ sana götürmesi kolaydır ve sana beğler sancaklarında âdemler koşalar ve Evliyâ'ya ri‘âyet edeler deyü yazmışım. Ben İslâmbol'a giderim ***[32b]*** Fâtıma Sultân düğününe ve gayri mesârıflarıma bana akçe lâzımdır, zîrâ ben Erdel seferinde tokuz ayda bin altmış kîse harc etdim. Elbette oğul bana akçeleri İslâmbol'a girmeden yetişdiresin" dedikde âlem-i hayretde kalup eyitdim:

"İlâhî sen bilirsin, bu hakîr ‘İslâmbol'a giderim’ deyü mesrûr [u] handân oldum. Sen beni kankı diyâra gitmeği nasîb etdin, havl [u] kuvvet ve kudret ve takdîr senindir" deyüp teveccüh-i tâm ile Melek Ahmed Paşa'nın dest-i şerîfin bûs edüp,

"N'ola sultânım gidelim" deyüp cümle tedâriklerimiz gördük.

Sene 1072 Cemâziyelâhiri'nde Belgrad'dan Arnavud İskenderiyyesine ve Dukagin ve Piruzin sancaklarına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Belgrad'dan on hüddâmım ve yigirmi aded pür-silâh refîklerim ile çıkup cânib-i cenûba ma‘mûr u âbâdân kurâları 8 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Rojay: Sâfî Sırf ve Bulgar kefereleri sâkin üç yüz hâneli ze‘âmet köydür. Andan

Karye-i Litovik'i geçüp 13 sâ‘atde aşdığımız yaylaları Hudâ bilir. Andan,

Menzil-i Karye-i Bistiriçse: Sırf ve Bulgar keferesi köyü ze‘âmetdir. Andan yine semt-i cenûba yine dağlar aşup,

Karye-i Esmerli Kovac'ı, geçüp yine dağlar ve beller geçüp 10 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Lipye: İki yüz hâneli ve bir kenîseli Sırf ve Bulgar kefere köyü ve ze‘âmetdir, ammâ bunda beyâz ve kalın lezîz kaymak ve bal olur kim Erzurûm'un Bingöl yaylasında ve Adana şehrinde câmûs kaymağı böyle olmaz. Andan,

Karye-i Moraviçse'yi geçüp nehr-i Lig'i atlarla ayakdan geçdik. Bu nehir Karadağ'da karye-i Bahte'den çıkup kasaba-i Valiva'ya karîb nehr-i Kolipara'ya mahlût olup ikisi nehr-i Sava'ya munsabb olur.

El-hâsıl nehr-i Lig'i ubûr edüp andan Karadağ'ı aşup haydud kâfirleri eşkıyâsından cân kurtarup 12 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Banya: Bin hâneli Bulgar keferesi köyüdür ve ze‘âmetdir. Yedi manastırı ve birkaç dükkânları var gûyâ bir kasaba-i mu‘azzamdır. Bu kend-i kebîr kurbunda bir hıyâbân dağlar içre,

Evsâf-ı germâb-ı karye-i Banya: Tâ kefere kralları asrında bu ılıca suyu üzre ibret-nümâ kubâb-ı âlîler ve havz-ı azîmler ve müte‘addid sofa ve halvet ve câmekânlar inşâ edüp yılda bir kerre kiraz mevsiminde kırk elli bin kefere cem‘ olup panayırlar kurulup bey‘ [ü] şirâlar olur, teferrücgâh-ı azîm zevk u safâ yeridir. Suyu gâyet suhûniyyet üzre olduğundan âb-ı germâ ilkâ ederler. Ve Nehr-i Diçina, şehr-i Öziçe dağlarından gelüp bu ılıca deresinden geçüp ve Çaçka kasabası dibinden ubûr edüp nehr-i Morava'ya ol dahi Köylüc kal‘ası dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Andan nehr-i Diçina cisrinden ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Dorojvenik: Bu karyeye gelince 19 sâ‘atde on beşe karîb ma‘mûr kurâlar ubûr etdik.

Andan nehr-i Kamaniçse'yi cisirden geçüp bu dahi cânib-i şimâle akup Belgrad yolu üzre nehr-i Morava'ya karışır.

Andan yine cânib-i cenûba dağlar aşup ve ma‘mûr kurâlar geçüp ve nehr-i Işkırapiş geçüp bu nehir Pojagacık dibinde nehr-i Öziçe'ye karışup ikisi bir olup Çaçka kasabası kurbunda nehr-i Morava'ya mahlût olur. Andan,

Menzil-i karye-i Dobrodo: Bu dahi Bulgar köyüdür, ammâ Öziçe kal‘ası hükmündedir, lâkin Belgrad'dan bu mahalle gelince üç yüz pâre âbâdân kurâlar geçdik. Cümlesi ve bu mahalle karîb Öziçe şehri bile cümle Semendire sancağı hükmünde ma‘mûr kurâlardır.

Andan yine semt-i cenûba giderken **karye-i Tivirdik'**i ve **şehr-i Öziçe**'yi dağlar içre sağ tarafımızda bırağup 13 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Umaniçse: Sâfî Sırf ve Bulgar kefereleridir.

Andan Tornik yaylasın aşup nehr-i Voça'yı geçüp bu nehir tâ İştavna dağlarından enüp Pirboy hânına karîb nehr-i Lim'e Lim dahi Arnavudluk içinde Plav kal‘asından gelüp kal‘a-i Bosna Vişegradı kurbunda nehr-i Drin'e ve Drin, nehr-i Sava'ya ve Sava Belgrad kal‘ası dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

El-hâsıl Tornik yaylasın ve Yablaniçse yaylasın aşup nehr-i Lim kenârınca 5 sâ‘at gidüp Vilâyet-i Hersek'de,

Kasaba-i Roda: Sağ cânibimizde dağlar içre nehr-i Lim kenârında kalup uğramadık. Anı geçüp nehr-i Lim'i gemi ile karşu tarafa selâmetle geçüp,

Menzil-i kasaba-i Pirboy: Hersek sancağında bin hâneli câmi‘ ve hân ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı rabta-i zîbâdır. Sene-i sâbıkada Bosna'dan Rûmeli'ne giderken kal‘a ve kasabası memdûhdur. Andan,

Kal‘a-i Kon: Bir kûh-ı ser-bülendde görünüp ubûr etdik. Andan cânib-i cenûba kal‘a-i Pirepol dahi sağda kalup 15 sâ‘atde,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Mileşova: Mileş Ova dahi yazmışlar. Bu kal‘adan ba‘îd meks etmek ile temâşâ edemedim. Andan (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[33a]***

Andan Kırraba yaylasın yüz bin renc [ü] anâ çekerek aşup 9 sâ‘atde,

Sitâyiş-i kasaba-i Tiran: Ohri sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır, şehri bir

vâsi‘ sahrâda câmi‘leri ve hân u hammâmları ve çârsû-yı bâzârı ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır ve cümle imârâtları serâpâ kiremit örtülü hayrât [u] hasenâtdır.

..... (2.5 satır boş).....

Andan nehr-i Mati'yi atile ubû[r] etdik. Bu nehir Omoras(?) dağlarından gelüp Ohri buheyresine karışır. Andan cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Omoras: Bu dahi Ohri toprağında kasaba-misâl üç yüz hâneli câmi‘ ve hân u hammâmlı bir ma‘mûr Arnavud köyüdür ve bâğ u bâğçeleri vâfirdir ve re‘âyâları cümle kâfirdir ve avretleri cümle sâhirdir.

Andan yine 9 sâ‘at gidüp,

..... (2 satır boş).....

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Leş

Lisân-ı Arnavud'da *Leş* derler, ammâ sene 883 târîhinde bu kal‘ayı Ebü'l-feth Gâzî İskenderiyye gazâsına giderken Venedik Firengi elinden alırken usret çeküp,

"Bu kal‘a leys gibidir, ya‘nî arslan gibidir" deyü nutk etdiklerinde ba‘de'l-feth ismine kal‘a-i Leys dediler, galat-ı meşhûr evlâ olmağile Leys'den galat efvâh-ı nâsda Leş kal‘ası dediler.

Ebü'l-feth Gâzî tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde Dukagin sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Muhtesibi ve nâ’ibi ve bâcdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded hisâr neferâtları vardır.

Kal‘ası nehr-i Drin kenârında bir kaya üzre şekl-i murabba‘ bir küçük sûr-ı üstüvâr-ı musanna‘dır, ammâ ma‘mûr değildir, lâkin Venedik Firengistânı'nın serhad kal‘alarındandır. Bânîsi yine Venedik Pirinc-pirimleridir.

Bu şehrin cümle Arnavud gâzîleri dâ’imâ firkatelere süvâr olup Venedik diyârların ve İşpanya'nın Pulya yakaların yaka yıka mâl-ı ganâ’imler alup küffârın esîrleri ve leşlerin kal‘a-i Leş'e getirüp nehr-i Drin'e atarlar. Bu kal‘a Venedik körfezi deryâsına (---) ba‘îd yerdir ve nehr-i Drin (---) dağlarından çıkup cânib-i kıbleye akup bu körfez sâhilinde Sincivan limanı kurbunda Körfez denizine mahlût olur.

Cümle (---) aded mihrâbdır.

..... (1.5 satır boş).....

Ve cümle (---) aded medresedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle (---) tekyedir. Ve cümle (---) aded mektebdir. (---) (---) (---) (---) Ve cümle (---) aded hândır. (---) (---) (---) (---) Ve cümle (---) hammâmdır. (---) (---) (---) Ve cümle (---) aded dükkândır. (---) (---) Ve

cümle (---) aded kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli vâsi‘ serhad evleridir, ammâ kal‘a içinde evleri azdır ve bâğçeleri yokdur, ammâ cebehânesi çokdur ve şâhâne serâmed balyemez topları ve mehterhânesi vardır.

..... (2 satır boş).....

Andan cânib-i garba Drin nehrin geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İskenderiyye

İbtidâ bânîsi İskender-i Zülkarneyn binâsı olduğıyçün İskenderiyye derler. Ba‘dehu İşpanya hâkimi destine girüp dahi tevsî‘ edüp ba‘dehu Pulya kral elinden Venedik Pirinc-pirimleri bu kal‘aya mâlik olup Üsküp ve Priştine ve Vuçitrin câniblerin nehb ü gârete başlayınca Ebü'l-feth'e bu ahbâr-ı mûhiş geldikde hemân niyyetü'l-gazâ deyüp İskenderiyye üzr[e] cüyûş-ı bî-hadd [ü] bî-[pâ]yân ile gelüp kırk gün kırk gece muhâsara eyleyüp sene 883 târîhinde cebren ve kahren Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Gâzî dest-i Venedik'den feth edüp Rûmeli eyâletinde başka sancakbeği tahtı edüp ibtidâ fetihde (hâlâ Yûsuf) ***[33b]*** sancak hâkimi olan Mehemmed Paşa'nın ceddi Yûsuf Beğ mîr-i livâ olup ocaklık ihsân olunduğundan hâlâ hâkimlerine Yûsuf Beğ oğulları derler.

Bu hakîre beğ istikbâle çıkup bizi derûn-ı kal‘ada dizdâr (---) Ağa hânesine kondurup Melek Paşa efendimin mektûb-ı mahabbet-uslûbların verüp kırâ’at etdikde vâfir sürûr [u] hübûr eder şeklin gösterüp,

"İnşâallâh on güne dek karz-ı hasen deynimizi dînimiz hakkıyçün edâ edüp sizi yollar" deyü hakîre hammâm–bahâ bir kîse ve bir kat libâs ihsân etdi. Ve otuz aded refîklerime ve hüddâmlarıma onar guruş in‘âm edüp her bâr şeref-i sohbetleriyle müşerref olup kâhîce Busatlar nâm karyede Yûsuf Beğzâde sarâylarına gidüp zevk ü safâlar ederdik, ammâ dâ’imâ İskenderiyye'ye gelirdik, zîrâ Venedik kâfirinin isyân [u] tuğyânları var idi.

Evvelâ Âl-i Osmân devletinde İskenderun üçdür, biri budur kim buna Arnavud İskenderiyyesi derler; biri Akdeniz kenârında Haleb'e arayatı Haleb iskelesidir, ana İskenderun derler; biri Mısır İskenderiyyesidir, ammâ lisân-ı Yûnâniyân'da buna Aleksandire Pırgaz derler. *Purgaz* Urûmca kal‘a demekdir; ya‘nî İskender kal‘ası derler.

Hâlâ beğinin kanûn-ı Süleymân Hân üzre hâss-ı hümâyûnu 459.200 akçedir ve ze‘âmeti 19 ve cümle tîmârı 205. Kanûn üzre üçer bin akçede bir cebelüleri ile alaybeği ve çeribaşı ve subaşısı ve paşasının askeriyle cümle dörd bin aded güzîde yarar askeri vardır. Me’mûr oldukları sefere Rûmeli vezîriyle yâhûd mîr-i livâlarıyla sefer eşerler. Hattâ cümle gâzîleri bizimle Erdel gazâlarında bile idiler, hakkâ ki şecî‘ u fetâ askerdir.

Bu livâdan paşasına kırk kîse hâsıl olup bin aded yiğit ile bu sancağı hıfz [u] hırâset eder. Hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübînden şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve voyvadası ve bâcdârı ve mi‘mârı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i İskenderiyye: Buheyre-i azîm Boyana nâm bir gölün sâhilinde bir sarp kaya-i âlî üzre çâr-kûşeden tûlânîce ve muharrefçe vâkı‘ olmuş şeddâdî seng-tırâş bir sûr-ı savaşdır kim aslâ havâlesi yok bî-hâ’il ve bî-gâil kal‘a-i kâmildir, lâkin küçükdür, ammâ sa‘b ve metîn hisâr-ı bî-bedeldir. Boyana gölü tarafında ve gayride handakı yokdur, burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri çokdur. Cümle iki kapusu vardır, biri gün doğusu tarafına, biri Küçük Ova'ya nâzırdır, bu kapu içre **ziyâret-i Muyo Baba Sultân** medfûndur.

Ve derûn-ı hisârda evler azdır, ancak Sultân Mehemmed câmi‘i kiremit ile mestûr tarz-ı kadîm câmi‘-i pür-nûrdur. Ve yedi sekiz sarnıçları var, bârân-ı rahmet ile memlûdur. Ve kal‘adan Boyana gölüne enecek su yolları vardır kim ahâlî-i kal‘a bilir, taşrada düşman göremez mestûr su yollarıdır, hîn-i muhâsarada anlardan su alırlar, ammâ bu kal‘ada dükkânlar yokdur, ancak yüz aded neferât hânecikleri ve buğday anbârları vardır, ammâ cebehânesi ve şâhâne topları vardır, lâkin Boyana gölü aşırı Torondoş dağından bu kal‘ayı döğdüğü dağ sehel bu kal‘aya havâledir, ammâ kırkar karış top-ı kal‘a-kûp-ı tavîl lâzımdır; eğer küçük toplar ise bu kal‘aya ol havâleden zarar yokdur, zîrâ arada göl vardır. Ve kal‘a dibinde kayalar kenârında Boyana gölü içre çam direkleri üzre balık dalyanları var, başka emânetdir kim kal‘a kulu aklâmıdır.

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i İskenderiyye

Cümle bin sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğ u bâğçeli kiremit ve kayağan örtülü kârgîr binâ-yı metîn ve hânedân-ı müslimîn ve sükenâ-yı muvahhidîndir. Ve cümle 15 mahalledir, Evvelâ Bâyezîd Hân mahallesi ve Ali Beğ mahallesi ve Hüseyin Beğ mahallesi ve İskelebaşı mahallesi ve Müftî mahallesi ve Kara Hasan mahallesi ve varoşda bâzâr başında Mahkeme mahallesi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i cevâmi’hâ-yı muvahhidîn

Cümle on bir mihrâbdır. Evvelâ çârsû başında **Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i**, önünde bir kuyusu âb-ı {hayâtdır kim demir zincîri} var kim gayri câmi‘ler buna göre değil, kiremitli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i pür-nûrdur; Ali Beğ mahallesinde **Hüseyin Beğ câmi‘i**; İskele-başında **Müftî câmi‘i**; [ve] **Kara Hasan câmi‘i** meşhûr u ma‘mûr ve kiremit ile mestûr câmi‘i- pür-nûrlardır.

Bunlardan mâ‘adâ yetmiş aded mesâcid-i mü’minândır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[34a]***

Ve Cümle yedi aded medrese-i âlimândır, her câmi‘de birer medrese mukarrerdir, ammâ mahsûs dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs yokdur.

Ve cümle (---) mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle altı aded tekye-i ehl-i tarîk-i dervîşândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı hâcegândır. Cümleden Ulama Paşa hânı metîn ü müstahkemdir ve cemî‘i zî-kıymet eşyâlar bu vekâlede bulunur.

Ve cümle bir aded mükellef hammâm-ı tâhirândır, ammâ gâyet müferrih ve hoş-havâ ve hûb-binâ bir hammâm-ı rûşinâdır, suyu dollâb ile Boyana {gölünden çekilir}.

Ve cümle beş yüz aded çârsû-yı bezzâzistândır, cemî‘i ehl-i sanâyi‘ mevcûddur, ammâ göl tarafında balık bâzârı ma‘mûr u müzeyyendir.

Sitâyiş-i libâs-ı merd-i meydân: Cümle çuka esbâblar geyüp sıkma kopçalı çakşır ve teybend harîr kuşak ve kubâdî pâbuç ve başlarında semmûr Arnavud kalpakları geyerler; ulemâsı ve levendâtları kortela bıçak taşıyup yiğitleri kılıç ve kalkan ile dâ’im gezerler.

Der-beyân-ı libâs-ı zenân-ı mü’eddebân: Cümle havâtînleri çuka ferrâceler geyüp başarına bostâncı külâhı gibi bir acîbe-likâ tâkıye geyüp üzerlerine beyâz izâr u dülbend örtünüp sarı iç edik ve pâbuç geyerler, ammâ gâyet mü’eddebe gezerler. (---) (---)

Der-fasl-ı esmâ-i râcilân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-ayân-ı esmâ-i zenân:

..... (2/3 satır boş).....

Der-medh-i mahbûbe-i mahbûbân: Eğer bintân u püserânları ol kadar sîm-endâm ve gül-fâm mahbûb u mahbûbeleri olur kim cümle gül-çehrelerdir.

Tavsîf-i âb [u] hevâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim cemî‘i halkı yetmişe seksene yetmiş dahi kuvvet-i kuvâları henüz gitmemiş.

Ta‘rîf-i zülâl-i âb-ı hayvân: Bir tarafında nehr-i Drin ki gûyâ mâ-i Kevser'dir, bir yanındaki Boyana gölü suyudur kim gûyâ *şarâb[en] tahûr'*dur.

Ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân:

..... (3/4 satır boş).....

Der zikr-i tâli‘-i amâristân:

..... (3/4 satır boş).....

Bî-medh-i kenîse-i râhibân:

..... (3/4 satır boş).....

Ta‘rîf-i hubûbât [u] nebâtât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-medh-i memdûhât-ı sanâyi‘ât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-medh-i et‘âm-ı me’kûlât:

..... (3/4 satır boş).....

Sitâyiş-i müsmirât-ı mu‘teberât:

..... *(3/4 satır boş)*.....

Güzîde-i envâ‘-ı meşrûbât:

..... *(3/4 satır boş)*.....

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı yed-i kudret-i imârât

Ol Hallâk-ı âlemin yed-i kudretiyle bu şehrin buheyresi içre yedi aded küçük ve büyük çemenzâr cezîrecikler var kim bu buheyre-i kebîrenin vasatında cezîrecikler halk olmuş, her biri bir harman ve iki ve üç ve beş harman cirmi kadar cezîreciklerdir. Ba‘zı senelerde her kankı rûzgâr-ı zor-kâr-ı şedîd eserse ol cezîreler yerlerinden hareket edüp bir semt-i âhara gider, ba‘zı mevsimde mezkûr cezîreler buheyrenin vasatında birbirlerine râst gelüp muttasıl olurlar ve her birinde gûnâ-gûn hurde fidânlar ve çemenzâr yerler var ve ba‘zı ahâlî-i vilâyet teferrüc içün bu cezîreciklere kayıklar ile varup ayş [ü] nûş ederler. Eğer bir rûzgâr-ı gâlib eserse cezîrelerin yâ biri yâ ikisi yerinden hareket edüp buheyre üzre üstünde âdemler ile bir cânibden bir cânibe seyerân u deverân eder, gûyâ serîr-i bârgâh-ı Hazret-i Süleymân'dır, halk bu cezîre hareketlerinden safâ edüp,

"Zamânımızda şöyle oldu" deyü tefâhur kesb ederler, aslâ bir kimseye zarar isâbet etmez, ilâ-mâşâ’allâh bu cezîrecikler böyle halk olunmuşdur [13].

Ammâ "Gâyetü'l-gâye rûzgâr-ı rîh-ı sarsar kâr-ı şedîd olursa ol cezîreler hareket eder, yohsa değme rûzgâr ile hareket etmez" deyü nakl ederler, ammâ bu hakîr bu İskenderiyye'de iken niçe kerre rîh-i azîmler esdi, ammâ cezîre-i mezbûrelerin harekâtların görmedim, ammâ sekenâtların her bâr gördüm, lâkin takrîr olunan mâzî hâli ihtiyâr kimesnelerden su’âl etdim,

"Belî Sultân Osmân Hotin seferine gitdiği sene bir azîm şiddet-i şitâ olup rîh-i şedîdler esüp İslâmbol ***[34b]*** boğazı donduğu sene bu şehirde rûzgâr-ı zor-kârdan kıyâmetler kopup evler yıkılup dıraht-ı

müntehâlar kökünden çıkup havâda her ağaç peftere gibi uçduğu sene bu cezîrecikler kırk elli gün bu Boyana gölü üzre serserî gezüp şinâverlik edüp gâh şimâle ve gâh cenûba ve gâh şarka ve garba gezerlerdi" deyü zâl-ı zamâne pîr-i fânîler ve kâr-âzmûde-i cihân-bînler böyle hikâye eylediler, *ve's-selâm*. (---)

Sitâyiş-i buheyre-i âb-ı zülâl-i Arnavud İskenderiyyesi

Bu buheyre-i âb-ı zülâl İskenderiyye kal‘ası dibinde Boyana gölü nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir lezîz âb-ı hayât göldür, dâ’iren-mâdâr cirmi on bir mîl-i kebîrdir ve şarkdan garba tûlânîce vâkı‘ olup Ebü'l-feth Mehemmed Hân bu kal‘ayı döğ(dü)düğü havâle olan Boyana gölü aşırı Torondoş dağı bir top menzili karşu yakındır, mâ‘adâ kenârları ba‘îd bir uzunca halk olmuş şehd-i zülâlden nişân verir bir halîcdir kim yine kal‘a karşusındaki Torondoş dağında başı vardır, andan çıkar; bir teferrücgâh-ı ferah-fezâ yerdir.

Bu mahalden aşağı bu buheyrenin ayağı dörd sâ‘at cânib-i garba akup giderek niçe bâğ u besâtînleri rey ederek körfez deryâsına mahlût olur. Ve kal‘anın mebnî olduğu kayaların dibinde on aded balık dalyanları var, cümle mîrîdir, bu dalyanlarda ve gölde sayd olunan mâhîler cümle emîn tarafından zabt u rabt olunup mâlı kal‘a neferâtlarının aklâmıdır ve câmi‘-i selâtînlerin e'imme ve hutebâlarının vazîfe-i mu‘ayyeneleri bu dalyanların mahsûlünden verilir.

Ve ol kadar mâhî-i münakkaş-ı gûnâ-gûnlar çıkar, hadd [ü] hisâbın Hudâ bilüp cihânı dutar. Evvelâ pisi balığı ve sazan balığı ve levrek balığı ve kefal balığı aşağı deryâdan gölün ayağıyla gelir ve niçe bin elvân mâhî-i gûnâ-gûnun envâ‘ı bu gölde mevcûddur.

Bâ-husûs bu İskenderiyye halîcinde çıkan yılan balığı ne Gölikesri'de ve ne Ohri'de ve ne Beşik göllerinde çıkmak ihtimâlleri yokdur, bu İskenderiyye buheyresinde çok çıkar ve semîn ü lezîz olup balığı misk gibi kokar. Bu râyiha-i tayyibe dahi bir diyâr göllerinin mâhîlerine mahsûs değildir, illâ bu İskenderiyye balığına mahsûsdur. Ve gâyetü'l-gâye nâfi‘ yılan balığıdır kim dünyâda nazîri yokdur, hummaya ve ağrı hastalığına mübtelâ olan kimesneler bu yılan balığın pişirüp yeseler yâhûd başın kendüde götürseler bi-emrillâhi Ta‘âlâ ısıtmadan ve ağrı hastalığından halâs olup şifâ bulur, tâ bu mertebe nâfi‘ yılan balığı olur kim İskenderiyye şehrinde humma ve ağrı hastalığı olmazdır.

Ve bu buheyrenin âb-ı nâbın dâ'imâ nûş edenin tabî‘ati müleyyen olup sevdâ ve safrâ ve balgam ve sudâ‘ ve kabz u inhidâr misilli emrâz-ı muhtelifelerden halâs olur, tâ bu mertebe suyu dahi nâfi‘dir.

..... *(1 satır boş)*.....

Der-beyân-ı kâr [u] kisb-i ahâlî-i vilâyet

Bir sınıfı buheyresinde sayyâd-ı mâhîlerdir; bir bölüğü askerî tâ’ifesidir; ve bir zümresi tüccârân-ı berr [ü] bihârdır; ve bir fırkası ehl-i sanâyi‘dir; ve bir kabîlesi sûhtevât ulemâlarıdır; ve bir kavmi bâğbândır, zîrâ cümle yigirmi üç bin aded bâğları vardır. Ve gâyet Ferhâd-vâr rencberlik edüp kâr [u] kisblerine mukayyed şecî‘ ü fetâ Arnavud gâzîleri var. Gayri millet bu şehirde yokdur.

Cümlenin lisânları Arnavudcadır kim bir lisâna benzemez, zîrâ bu Arnavud kavminin ibtidâ asl [u] fer‘leri Mekke-i Mükerreme Kureyşîlerinden kavm-i Arab'dır. Anıniçün Arnavud lisânında ba‘zı Arab elfâzları vardır kim hâlâ aralarında isti‘mâl olunur. Ve bu kavm-i Arnavud bu İskender ve Avlonya dağlarından tulû‘ edüp lisân-ı Talyan-ı Fireng ile ihtilât ederek lisân-ı Arab ile lisân-ı Fireng arasında lisân-ı Arnavud'u Hazret-i Ömer hilâfetinde peydâ etdiklerinin sebebin ve kavm-i Arnavud'un asl [u] fer‘leri inşâallâh mahalliyle tahrîr olunur, ammâ şimdi,

Der-fasl-ı lisân-ı Arnavud

Ve "Ârnâbûd" deyü kavm-i Acem lakab demişler. Ve niçe müverrihler kavm-i Ârnâbûd yazmışlar, ammâ lezîz lisândır, birbirlerine i‘zâz [u] ikrâm ile tevâzu‘âne ve hilmâne kelimât ederler. Gerçi kefereleri millet-i Mesîhiyye'den geçinirler, ammâ ol dahi İşpanya [ve] Venedik keferelerinin ibrâmlarıdır, yohsa Mecûsî gibi ne kitâb ve ne haşr ü neşrden bir şey bilmezler, bir alay kitâpsız kefere vü fecerelerdir kim lisânları budur.

Evvelâ: *Pörtuni zoti* Allâh hakkıyçün demekdir. Bey‘ u şirâ mahallinde akçe hisâbları böyle add olunur. Evvelâ:

				pensı
ne	*dü*	*tiri*	*kotra*	5
1	2	3	4	
				zit
gaşt	*ıştat*	*tetı*	*nandı*	10
6	7	8	9	

Falemi müre.
Selâmün aleyküm âdem.

Aye şendoş enbahi.
Ey hoş musun.

Mir niştıra nişe.
Sabâhın hayr ola.

Miliserde.
(–––) (–––)

Palâ mizuni.
(–––) (–––)

		miş
buk	*uy*	et
ekmek	su	

		Baya müre.
dele	*pulı*	Gel âdem.
koyun	tavuk	

Aha buk.
Ekmek yer misin.

Ku kiye.
Nerede idin.

miyalt
bal

ruş
üzüm

Aki te ki.
Arpa var mı.

Nuku kam.
Yokdur.

Pörtuni zoti nuku kam aki.
Allâh hakkıyçün yokdur arpa.

Aki mebe teşin kurd.
Arpa getir yoksa başın yararım.

şoke
avret

tamu
ana

motra
kız karındaş

Yâve sözlerdir, ammâ seyyâhlara lâzımdır belki söğeler yâhûd döğeler.

Tıkifşatı tamu.
Ananı filân edeyim.

Hak mut.
Bok ye.

Tıkifşatı şoke.
avredin ***[35a]*** filan edeyim.

Tı pirişte bıhund.
Burnuna yelleneyim, ya‘nî zarta çalayım.

İç kıvırdım.
Puşt gidi demekdir.

Tıkifşatı büsı.
Edebde götünü filân edeyim.

Hâsıl-ı kelâm dervîşler âlem-i seyâhatde böyle lisânları da bilüp kendüye şütûm etdikleri yere varmayup âsûde-hâl ola.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i İskenderiyye: Varoşu içre nehr-i Drinaz üzre iki aded cisirleri var, biri Hüseyin Beğ köprüsüdür ve biri Ali Politina köprüsüdür.

..... (4.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı İskenderiyye: Evvelâ kal‘a kapusunın iç yüzünde **ziyâret-i Gâzî Muyo Baba** *kuddise sırruhu'l-azîz.*

..... (1 satır boş).....

Bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp ve niçe ahvâlâtlarına vakıf-ı esrâr olup bir gün mîr-i livâ Yûsuf Beğzâde Mehemmed Paşa ile İskenderiyye'den kalkup cânib-i şimâle 2 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Buşatlar

Bu rabta-i müzeyyeneye bir alay-ı azîm ile girüp Mehemmed Paşa sarâyında meks edüp ba‘de'z-ziyâfe derûn-ı sarây-ı behişt-âbâd[d]a konağımıza varup andan bu kasabanın dahi seyr [ü] temâşâsına şürû‘ eyledik. Nehr-i Drin kenârında bir ferah-fezâ mahsûllü ve çemenzâr u lâlezâr ve murgzâr u hadîka-i cinîn ü gaytânlı bâğ-ı İrem-misâl bir vâdîde bir ma‘mûr u müzeyyen ü şîrîn rabtadır.

Cümle sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî cümle seng binâ bir kasaba-i zîbâdır kim nısfı kiremit ve nısfı kayağan örtülü evlerdir. Cümleden sarây-ı mu‘azzam Yûsuf Beğzâde sarâyıdır kim Ebü'l-feth Mehemmed Hân'dan berü cedd-i izâmı Koca Yûsuf Beğ'den berü kendülere irs ile intikâl etmiş sarây-ı milk-i mevrûslarıdır, kat-ender-kat hücre ve kâ‘a ve dîvânhâneler ile ârâste ve matbah ve kilar ve tevâbi‘ât hücreleriyle pîrâste olmuş sarây-ı hâssadır.

Bir câmi‘-i müferrihi ve bir mescidi ve bir medrese ve bir hammâm-ı dil-küşâ ve bir hân-ı zîbâ ve elli aded dekâkîn-i ra‘nâsı cümle Yûsuf Beğzâdelerin hayrât-ı hasenâtlarıdır.

..... (1 satır boş).....

Hakîr bu kasabayı dahi teferrüc edüp Melek Ahmed Paşa efendimizin mâlı tahsîl olunca bunda mihmân olmak iktizâ etdikde tazyî‘-i evkât olmasın içün hakîr beğden yigirmi aded tabankeş pür-silâh piyâde Arnavud yiğitleri refîk alup,

Kotur ve Kara Dağlara gitdiğimiz yolları beyân eder

Hakîr-i pür-taksîr beğden harc-ı râh ve her kal‘a kapudanlarına mektûb (---) alup İskenderiyye'den cânib-i garba kara dağlık içre (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i intihâ-yı serhadd-i mâric, ya‘nî hisâr-ı bî-amân-ı sûr-ı Podgoriç

Lisân-ı Arnavudca (---) demekdir. Sene 883 târîhinde Ebü'l-feth-i megâzî, ya‘nî Sultân Mehemmed-i Sânî-i Gâzî kal‘a-i İskenderiyye'yi feth etdikde Arnavud eşkıyâsı ve keferesi [ve]

Venedik feceresinden İskenderiyye emn ü amân olmak içün sene-i mezbûrede bu kal‘ayı bizzât Sultân Ebü'l-feth binâ etmişdir.

Kara Dağ nâm bir sengistân-ı bî-amân içinde çâr-kûşe bin seng binâ metîn ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri sedd-i hasîn bir kapulu ve kesme kaya handaklı bir kal‘a-i cedîddir. İçinde dizdârı ve yedi yüz aded yarar ve bahâdır pâ-bürehne ve ser-bürehne kotur şehbâz ve dilâver ve zorâver u şehnâz yiğitleri var, şeb [ü] rûz Kotur kâfirleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl etmede mücâhid fî-sebîlillâh gâzîlerdir, ammâ libâsları gâyet mudhikâne libâslardır, sevâhil diyâr olmağile âb [u] hevâsı letâfetinden halkının kadd [ü] kâmetleri çınar-ı bâlâlar gibi serâmed fidâyî yiğitlerdir. Başları Adana kabağı kadar büyükdür ve bâzûları tohuma gelmiş dolma kabağı kadar kalın bâzûları var ve sîne-i pür-kîneleri husrevânî küp gibi güm gü[m] sadâ verir vâsi‘ [ü] arîz sadr-ı mücessemleri var, ya‘nî merd-i kelâm bu mertebe cüssede olan gâzîler ol kadar ten-dürüst ve zinde ve cüst ü çapük ü çâlâkdir.

Cümle silâhlarıyla kayadan kayaya Bağdâd gazalı gibi pertâb eder, zîrâ [14] hadîsi üzre esvâbları ol mertebede hafîfdir kim ol cüsse-i kebîrlerin üzerinde gûyâ esvâb ol[ma]ya.

Ayaklarında cümle sıkma çarıkdır ve "Baldır duruda" dedikleri gibi baldırları çıplakdır, hattâ donları bile yokdur, hemân bellerin[d]e birer dimi bol paçaları var. Ekseriyyâ gömlek nedir bilmezler, eğinlerinde birer mashara daracık ve kısacık kebe geyerler, göğüsleri ve omuz başları cümle açıkdır. ***[35b]*** Ve kelem serleri ne kadar kazan kadar ise ol kadar küçücük tâkıyyeleri var kim ancak bir fincan kadarca tâkıyyeyi iplik ile iki yanından bağlayup boğazına ipliği geçirüp tâkıyyeyi başına geyer, ammâ Hudâ âlimdir eyle kelle-i kebîr üzre ol tâkıyye gûyâ âriyetî durur, geyilecek hâli yok bir arakiyye-i siyâhdır.

İşte bu gûne bir alay gâziyân-ı sipâhdır. Her bâr çete ve potura kovup ceng ederler kim Kotur kâfirinin ve Kilimente ve Kara Dağ Arnavud kâfirlerinin gözlerin korkudup ödlerini sındırmış gâziyân-ı Podgoriçsedir.

İskenderiyye sancağı hâkinde subaşılıkdır ve nevâhî nâ’ibi hükm eder, gayri hâkimleri yokdur. Derûn-ı hisârda cümle üç yüz aded daracık hânecikleri ve bir Ebü'l-feth câmi‘i ve buğday anbârları ve mükellef cebehâne ve topları ve su sarnıçları var, gayri imâret ve hân ve medrese ve hammâm ve çârsû-yı bâzârları yokdur.

Bu kal‘adan Venedik'in Kotur kal‘asına vere ile gidüp temâşâ etmek murâd edindiğimizde kal‘a neferâtları rızâ vermediler, meğer Kotur kâfirleriyle vereleri bozgun imiş. Bir dahi inşâallâh fethinde bulunup seyr ederiz. *"El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ"* [15] deyü Kotur'a gitmeden fârig olup Podgoriç'den cânib-i şimâlde nîm sâ‘at ba‘îd bir püşte-i âlî üzre hakîr çıkup,

Kal‘a-i Kotur: Nova körfezi kenârında bir kaya üzre havâlesi çok bir küçük kal‘a nümâyân idi. Bu kal‘anın cenûbunda iki konak yerin iki tarafı Venedik körfezi deryâsıdır, garb tarafı Nova körfezi denizidir.

Bu iki deniz mâbeyni on konak yere varınca sevâd-ı mu‘azzam bir burundur kim Mora vilâyetinde Manya burnu gibi cengelistân ve sengistân yalçın ve bî-hâsıl dağlardır kim nısfına Kara Dağlar ve nısfına Kilimente dağları derler. Kırk yedi bin tüfeng-endâz zîr [ü] zeber-dest Arnavud kâfirleridir kim mukaddemâ İskenderiyye'ye tâbi‘ler idi, cezîre-i Girid gazâsından berü bu kâfirler Venedik'e tâbi‘ olup Kandiye kal‘asına imdâda gider. Ve bu Kilimente burnunda yedi pâre kal‘alar cümle Venedik hükmündedir kim kapudanları Fireng ve askerîsi cümle Arnavud kefereleridir.

Bu dağlarda dahi niçe ibret-nümâ temâşâlar edüp Podgoriç'den kalkup cânib-i cenûba sengistân içre pür-silâh âmâde giderken,

Evsâf-ı kal‘a-i Buduva

Evvel ü âhir Venedik Firengi kal‘asıdır. Leb-i deryâda şekl-i murabba‘ şeddâdî seng-binâ bir küçük beyâz kal‘a-i ra‘nâdır. Bizim askeri görüp kal‘adan hayli haber topları atup bir tabyası üzre bir âlî gemi sereninin zirve-i a‘lâsına bir filandıra bayrak kaldırdı ve leb-i deryâda olan cümle kavata kullelerinde tarfetü'l-ayn içre âteşler yakup dûdları evc-i semâya kehkeşân-âsâ urûc edüp her kulleden birbirlerine işâret topları atdılar, zîrâ bizi çeteci ve nehb ü gâretçi zann etdiler.

Bizler dahi bî-bâk ü bî-pervâ Buduva kal‘ası kurbundan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı sengistân-ı vâdî-i nâr, ya‘nî sedd-i üstüvâr, kal‘a-i Bar

Lisân-ı Arnavudca (---) (---) demekdir. Bânîsi Pulya kral binâsıdır kim bu kal‘a ibtidâ İşpanya kralı hükmünde idi, ba‘dehu Orhân Gâzî asrında Bundukani Venedik'i destine girüp andan sene 883'de feth-i Ebü'l-feth Gâzî kabzasına girdi. İskenderiyye sancağında voyvadalıkdır ve Ülgün nevâhîlerinden olup niyâbetdir. Kal‘a dizdârı ve (---) aded mük[elle]f ü mükemmel pür-silâh gâzî yiğitleri cümle şehbâz Arnavud şehnâzlarıdır kim firkateleriyle dâ’imâ Pulya vilâyetleri ve İşpanya ve Klora kıyıların ve âsî Venedik kal‘aların ve Kara Da[ğ] ve Kilimente Arnavudların kırup kılıçdan geçirüp sâlimîn ü gânimîn kal‘alarına dâ’imâ tok doyum gelirler ve aslâ boş gelmezler, elbette bir tarafdan bir şikâr ile gelirler.

Bu kal‘a Venedik körfezi deryâsı sâhilinde (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) üzre şekl-i murabba‘ bir seng-binâ-yı musanna‘ kal‘a-i murakka‘dır. Derûn-ı hisâr[d]a cümle (---) aded kiremit ve kayağan örtülü bâğçesiz neferât evleridir. Sultân Mehemmed câmi‘i ve mekteb [ü] medresesi ve bir mescidi ve bir gılâl anbârı ve cebehâne hazînesi ve su sarnıçları ve mükellef iri topları ve (---) kapusu ve mehterhâne kullesi ve handakı (---) (---) (---) (---) (---)

..... (4 satır boş)..... ***[36a]***

Evsâf-ı binâ-yı tabur-ı gülgûn, ya‘nî serhadd-i intihâ-i kal‘a-i Ülgün

Lisân-ı (---) (---) demekdir ve sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) galatdır. Bânîsi yine İşpanya keferesidir kim baş irşeklerinin hâssı idi. Ba‘de[hu] Venedik bir takrîb şeytânet ile müstevlî olup anın elinden sene 883 Ebü'l-feth vezîri Hersekoğlu Ahmed Paşa'ya bu kal‘a miftâhların teslîm edüp

kendüleri dârü'l-bevâr menhûs hânelerine gitdiler.

Ba‘dehu Mehemmed Hân bu kal‘ayı gereği gibi amâr edüp İskenderiyye sancağı beği hâssı tahrîr edüp hâlâ voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Kal‘ası Venedik körfezi kenârında (---) (---) üzre şekl-i müseddes seng-tırâş berâ-yı savaş-ı perhâş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır. Burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri ve metîn dervezeleri ve mazgal delikleri ve handakları ve cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtları ile mamûr u müzeyyen kal‘a-i zîbâdır.

Ve derûn-ı hisârda Mehemmed Hân câmi‘i ve cümle (---) aded neferât evleri serâpâ (---) (---) mestûr hâneciklerdir. Zahâ’ir anbârları ve cebehâne hazâ’inleri ve su sarnıçları var ve gâyet mefret balyemez ve kâfire amân vermez topları var.

Kal‘a kapusu önünde dizdâr ağa lonca yerinde oturup yedi yüz aded Arnavud gâzîleri kal‘a neferâtlarıyla muhâfaza beklerler. Bunun dahi yarar u bahâdır şecî‘ [ü] dilâver yiğitleri var. Ekseriyyâ şehbâzları firkatecilerdir. Bu kal‘a leb-i deryâda vâkı‘ olmak ile yigirmi aded firkateleri kal‘a limanında mevcûddur. Sâ’ir kasabalardan dahi şehbâz Arnavud yiğitleri gelüp firkatelere girüp kâfiristân yakaların yaka yıka harâb u yebâb ede bî-hisâb mâl-ı firâvânlar ve esîr-i mümtâzânlar alup mansûr [u] muzaffer Ülgün'e gelirler ve mîr-i livâya öşür verirler. Hattâ bu hakîr bu kal‘ayı temâşâsında iken yedi aded firkate Pulya kâfiristânında[n] mâl-ı ganâ’imle gelüp yedi firkateden Yûsuf Beğoğlu'na yigirmi bir bin guruş öşr-i sultânî ve on yedi esîr düşüp ol dahi Melek Ahmed Paşa deynine bu gazâ mâlından verdi.

..... (20 satır boş)..... ***[36b]***

Andan tekrâr **menzil-i kal‘a-i İskenderiyye,** andan tekrâr,

Menzil-i kasaba-i Buşatlar: Bunda bir gece dahi paşa yanında mihmân olup Melek Ahmed Paşa efendimizin karz-ı hasen verdiği mâl içün Yûsuf Beğzâde hakîre on üç bin guruşluk cümle Venedik altunların huzûr-ı şer‘de verüp hüccet-i şer‘iyyeye geçüp beğe hakîr temessükâtları verüp kenâr-ı(?) mümessek şakk(?) olundukda beğden Melek Paşa'ya hedâyâ üç Fireng gulâmı ve yigirmi aded altun zarflı sâ‘atler ve bir incü tesbîh ve kırk top dîbâ ve kırk top Ciniviz katîfesi ve murassa‘ la‘l-gûn mercan kabzalı hançer-i zü'l-fecâm verüp bunlar dahi mektûb-ı mahabbet-uslûba kayd olup beğden hakîre üç yüz Venedik altunu ve Bihzâd nâm bir İşpanya gulâmı ve bir at ve bir kılıç verüp cümle tevâbi‘ ü gulâmlarıma onar altun ve birer çuka ve kumaşlar verüp refîkler verdi. Ertesi,

İskenderiyye'den İslâmbol'a giderken seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘ u menâzilleri beyân eder

..... (2 satır boş).....

Evsâf-ı dâr-ı hût, ya‘nî kal‘a-i Mut

Lisân-ı Arnavudca (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi İşpanya krallarıdır. Ba‘dehu sene 884 târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân Venedik kâfiri destinden amân ile feth edüp İskenderiyye sancağı tahrîr

olup niyâbetdir.

Kal‘ası nehr-i Esim kenârında (---) (---) üzre çâr-kûşe ve çâr-kulle bir kârgîr seng-binâ-yı köhne kal‘a-i atîkdir. Bu kal‘a altından cereyân eden nehr-i Esim'de yılda bir kerre ol kadar balık çıkar kim hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Kibriyâ bilir. Bâzergânlar bu balıkları tuzlayup cemî‘i kâfiristâna götürürler. Gâyet lezîz hûtları olduğundan niçe müverrihân-ı Rûm-ı ân merzbûm bu kal‘aya "Dâr-ı hût" deyü tesmiye etdiler. Zamân-ı kadîmde hakkâ ki metîn kal‘a imiş.

Cânib-i (---) kapusu var ve hisâr içre cümle (---) örtülü bâğçesiz daracık neferât evleri ve Ebü'l-feth câmi‘i ve anbârları ve cebehâne mahzenleri ve kifâyet mikdârı şâhî topları var. Dizdârı hâkimdir ve voyvadası zâbitdir ve iki yüz kadar neferâtları var, cümle şehbâz Arnavud gâzîleridir kim garîb-dostlardır, her kim müsâfir gelirse evlerine kondurup ikrâm ederler. Gâyet ganîmet dâr-ı diyârdır kim balığı meşhûrdur. Ve bâğ u bâğçeleri ve müşebbek bostânları var.

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri var. Ammâ Anadolu'da Silifke sancağında bir dahi Mut kal‘ası vardur.

..... (3 satır boş).....

Andan cânib-i şarka (---) (---) gidüp,

Evsâf-ı Yenikal‘a

Sene 883 târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Sânî binâsıdır. Rûmeli eyâletinde Dukagin sancağı hükmünde subaşılık ve niyâbetdir. Gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası bir dağ eteğinde vâkı‘ olup gerçi seng-binâdır, ammâ iç el olmak ile bu vilâyet kal‘aya muhtâc olmadığından mürûr-ı eyyâm ile kal‘ası harâbdır, ammâ dizdârı ve on aded neferâtları ve kifâyet mikdârı şâhî topları vardır.

..... (2 satır boş).....

Andan,

Menzil-i kasaba-i İspas: Bu dahi Dukagin sancağı hâkinde bin hâneli ve bin aded güzîde tüfengli Ârnâbûd fetâları var. Bir câmi‘i ve bir hânı ve beş on dükkânlı kasabacıkdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan

Evsâf-ı kasaba-i Yakoviçse

Pojaga sancağında bir Yakoviçse dahi vardır, ammâ bu Dukagin sancağında ma‘mûr u müzeyyen iki bin hâneli müzeyyen rabtadır kim cümle hâneleri kârgîr ve (---) örtülü ve bâğçeli büyûtlardır. Ve hâkimi voyvadadır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. Cümle imâretleri bir sahrâ-yı vâsi‘e vâkı‘ olmuş.

İki aded mükellef câmi‘i ve mesâcidleri ve kurşumlu hânları içinde hâlâ Kotur seferiyçün

cebehâne ve beksümatlar mâl-â-mâldır. Ve bir binâ-yı müferrih-i dil-küşâ hammâm-ı rûşenâsı ve üç yüz kadar dükkân-ı hezâr-âşinâsı vardır ve âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûblar vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[37a]*** Andan,

Menzil-i kal‘a-i Üsküp: Mukaddemâ sene 1072 Bosna diyârından Melek Ahmed Paşa ile Rûmeli eyâletine gelirken bu şehr-i Üsküp-i dâr-ı mahbûba gelüp evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bâlâdaki kürrâslara nazar oluna.

Andan kalkup cânib-i kıbleye giderken Kıratova şehri dağlar içre sol tarafımızda kaldı. Buna dahi sene-i mezbûrda uğrayup gümüş ma‘âdinleri ve müferr[ih] hammâm-ı ibret-nümâsıyla evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan,

Menzil-i karye-i Kapucuoğlu: Müselmân Yörükân ahâlîsi var, bir câmi‘i ve mescidi ve bâğları var deyyâr gayri şeyleri yokdur. Andan kıbleye,

Menzil-i kal‘a-i Köprü: Anatolu'da Sivas eyâletinde Marzifon şehri kurbunda bir dahi Köprü şehri olduğu bâlâda bu Köprü kal‘ası evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan yine semt-i kıbleye gidüp,

Menzil-i nâhiye-i Ofçabolu: Bir sahrâ-yı mahsûldâra vâkı‘ olmuş yetmiş altı pâre câmi‘ ve hân ve hammâmlı ma‘mûr kurâlardır kim cümlesi İslâmbol'da Yeni odalar içinde Orta câmi‘ nâm binânın evkâfı ma‘mûr köylerdir kim Rûmeli vüzerâları aslâ müdâhale edemez. Cümle salb-ı siyâseti ve cürm-i cinâyeti Üsküp'de Koca Serdârzâde Ahmed Ağa mütevellîsi elindedir, iki yüz âdemle bu kurâları zabt eder.

Andan **karye-i Kiliseli'**yi ve **karye-i Beşerli'**yi geçüp andan,

Menzil-i karye-i Karaosmânlı: Bu dahi câmi‘li Orta câmi‘ evkâfı Yörük köyüdür. Andan yine kıble tarafına gidüp,

Karye-i Hamza Beğli: Gâyet kebîr kend-i mu‘azzamdır. Andan,

Karye-i Hızır Fakılı: Bu dahi Ofçabolu köylerinden câmi‘ ve hânlı ma‘mûr Yörük köyüdür. Andan,

Evsâf-ı şehr-i Lenadib, ya‘nî kal‘a-i zîbâ İştib

Hazret-i Îsâ Nebî asrında Sırf krallarından Despot Kral binâsıdır. Niçe yüz mülûk eline girüp âhir-i kâr sene (---) târîhinde Sultân Murâd-ı Evvel fethidir. Be-dest-i Gâzî Mihal Beğzâde, İkiyürekli Ali Beğ yigirmi bin asker ile bu kal‘a-i Lenadib'i muhâsara edüp bir yılda fethi müyesser olmayup guzât-ı müslimîn muztarib-hâl bî-mecâl olup avdet mahallinde iken Cenâb-ı Bârî yârî kılup,

Sebeb-i feth-i kal‘a-i İştib: Bu kal‘anın garb tarafında meterisde olan guzât-ı müslimînler bir sabâh tecdîd-i vudû‘ etmeğe su kenârına varup görürler kim kal‘a altından cereyân eden nehr-i Biregalitçe içinden kal‘anın kayası altından kırk elli dâne ev ördekleri çıkup kal‘a kayası dibinde

şinâverlikler edüp ba‘dehu yine kayalar altına dalup ördekler gâ’ib olurlar. Gâzîler bir iki gün bu ördeklerin ahvâllerine vakıf olmağiçün mukayyed olup birkaç kerre müdâvemet edüp bir kerre seraskerlerine haber ederler.

Hikmet-i Hudâ bir sabâh yine guzât su kenârında bir kemîngâh yerde beklerler iken ördeklerin girüp çıkdığı delikden birkaç kefereler silâhlarıyla su içinden uryânen çıkup tulumlardan esbâb [u] silâhların çıkarup pür-silâh olup askerden dil almağa gelirken hemân gâzîler bu kefereleri dutup kayd-ı bend edüp dil alalım derken kendüleri dil olup Serdâr Ali Beğ bu kefereleri kulağız edüp üç bin aded serdengeçdi cengâver ve dilâver ü server gâzîler ile kal‘aya ördeklerin girüp çıkdıkları su deliğinden cümle gâzîler girüp "Allâh Allâh" deyü gülbâng-ı Muhammed getirüp ol ân amân u zamân vermeyüp kal‘a-i Lena'yı feth ederler.

Hâlâ Bulgar tâ’ifesi mâbeynlerinde darb-ı mesel kalmışdır kim "patka bok" derler, ya‘nî "ördek bok yer" derler, ammâ lisân-ı Bulgar ve Sırf'da kal‘anın ismi Lenadib'dir, ammâ,

Sebeb-i tesmiye-i İştib: Mukaddemâ guzât-ı muvahhidîn kal‘a dibinde ördekleri gördükde birbirlerine ördekleri gösterüp "İşte dibde, işte dibde ördekler" dediklerinden ba‘de'l-feth ismine "İş dibde" deyü nâm verdiler. Ba‘dehu galat-ı meşhûr evlâ olmağile iş dibde lafzın tağyîr edüp tahfîf-i kelâm ile İştib sebeb-i tesmiye olmuşdur.

Der-beyân-ı hâkimân-ı İştib: Evvelâ Rûmeli eyâletinde Köstendil sancağı hâkinde Köstendil beğinin hâssıdır kim voyvadası yüz âdem ile hükm-i hükûmât eder. şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle yüz beş pâre mutî‘ [ve] münkâd kurâlardır. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc ağası var ve eşrâf [u] a‘yândan bî-hadd ü bî-kıyâs kibâr-ı kübbârân muhteşem sâhib-i hânedân âdemler var, ammâ cümleden Küçük Zâim ve Çelebiler ve Ahmed Ağa ve Celîlzâde Mehemmed Ağa ve Yahyâ Ağa ve Zenberekçibaşı Mahmûd Ağa {ve Köstendil beği Osmân Beğ ve Baltacı Mehemmed Ağa ve Murâd Ağa ve Kopanlı Mustafâ Ağa ve Köse Serdâr Ahmed Ağa ve Behrâm Ağa ve ulemâlardan Balı Efendizâde Mustafâ Efendi şeyhdir ve Vâiz Receb Efendi ve Kadı Ömer Efendi ve Mevlevî Mustafâ Efendi ulemâ-yı mütebahhirîndendir ve} a‘yândır, ammâ iç el olmak ile kal‘a ağası ve neferâtları yokdur.

Der-ayân-ı eşkâl-i kal‘a-i İştib: Bu kal‘a-i atîk şehrin cânib-i garbında bir kayalı yüksek dağ üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî cümle mücellâ seng-tırâş ile mebnî bir kal‘a-i kavî imiş, ammâ zamân-ı ***[37b]*** kadîmde gâyet metîn ü müstahkem kal‘a imiş. İç el olmak ile mürûr-ı eyyâm sebebiyle amâr olmayup câ-be-câ yerleri münhedim olup kal‘a içinde âsâr-ı binâdan aslâ bir şey yokdur. Vakt-i şitâda kal‘a içre koyun ve keçiler kışlar.

Sitâyiş-i varoş-ı İştib: Kal‘anın cânib-i şarkîsinde iki dere depeler mâbeyninde bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ve mâl-â-mâl kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî ma‘mûr u müzeyyen cümle iki bin iki yüz kırk aded serâpâ kayağan taş örtülü hânedân-ı ra‘nâlardır. Ancak Ahmed Ağa sarâyı hâlâ yeni binâ olunmak ile kiremit örtmüş. Yohsa mâ‘adâ bay u gedâ büyûtları cümle kayağan ile mestûr büyût-ı ma‘mûrelerdir. (---)

Der-fasl-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı âbâdân: Cümle yigirmi dörd mahalle-i müslimîndir. Evvelâ Karakadı mahallesi ve Cum‘a mahallesi ve Sinân Beğ mahallesi {ve Oluklu mahallesi}.

Der-mesîregâh-ı erbâb-ı dilân: şehrin şark tarafı taşrasında Kavaklı nâm mahalde gûnâ-gûn kasr-ı âlîler ile ve âb-ı revânları ile ma‘mûr bir teferrücgâh-ı meşhûrdur.

Sitâyiş-i câmi‘-i ehl-i îmân: Cümle yigirmi dörd aded mihrâbdır kim Cum‘a kılınan câmi‘-i selâtînler bunlardır:

Evvelâ kal‘a altında Fethiyye câmi‘i; İkiyürekli Ali Beğ hîn-i fetihde kiliseden mihrâbın velî edüp câmi‘ etmişdir. Kâr-ı kadîm birkaç hurde kubbeli ve bir alçak minâreli beyt-i atîk câmi‘-i sıddîkdir.

Ve fâtih-i Murâd Hân-ı Evvel câmi‘ine Orta câmi‘ derler. Gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlik tahtadan mebnî çâr-kûşe bir musanna‘ kubbesi rusâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur kim bu şehirde böyle bir serâmed kârgîr binâ minâreli câmi-i nûr yokdur.

Ve Hüsâm Paşa câmi‘i, bir depe başında kurşumlu ve kârgîr minâreli musanna‘ câmi‘dir. Ve Aşağı Tekye câmi‘i, kân-ı fukarâdır. Ve Adlî Efendi câmi‘i, ma‘bedgâh-ı müzeyyendir. Ve Ahmed Paşa câmi‘i, rûhâniyyetli câmi‘dir. Ve şehreküsdü câmi‘i, kân-ı sâlihândır. Ve Kadın Ana câmi‘i, gâyet müferrih câmi‘-i zîbâdır ve cemâ‘ati çokdur.

Ve halkı gâyet musallî olduğundan her (---) bunlar meşhûr-ı âfâk cevâmi‘lerdir.

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân: Cümle yigirmi dörd aded mihrâb mesâcid-i mü’minândır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Arasta mescidi ve Tabahâne mescidi ve Hâniçi mescidi ve Ortamescid ve Sücâh mescidi ve Karakadı mescidi ve Sinân Beğ mescidi.

Der-ayân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Fâtih-i vilâyet Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân-ı Evvel'in câmi‘i önünde medrese-i Murâdiyye derler bir ma‘mûr medrese-i tâlibândır.

Der-zikr-i dârü'l-kurrâ-i hâfızân: Ve Hüsâm Paşa câmi‘inde ve Ana Kadın câmi‘inde ve Çârsû câmi‘inde şeyhü'l-kurrâ her hafta bir ta‘lîm-i Kur’ân eder.

Der-vasf-ı dârü'l-hadîs-i müfessirân: Ve yine fâtih-i kal‘a Gâzî Murâd Hân câmi‘i önündeki medresede ilm-i hadîs-i peygamberân tilâvet olunur ders-i âmmı var.

Der-ilm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle on bir aded dârü't-ta‘lîm-i püserânları var. Karakadı mektebi ve Cum‘a mahallesi mektebi Hammâm mektebi ve Sinân Beğ mektebi.

Der-zikr-i tekye-i dervîşân-ı dil-rîşân: Cümle yedi aded hânkâh-ı ehl-i tarîkdir, ammâ cümleden tarîk-i Bayramî'de Sofyalı Balı Efendi tekyesi âsitâne-i rûhânîdir ve Adlî Efendi tekyesi ve Emîr Çelebi Sultân tekyesi ve Hüsâm Paşa câmi‘i kurbunda Yukaru tekye ve Aşağı tekye ve Kadın {Ana tekyesi ve Oluk mahallesi tekyesi}.

Evsâf-ı kârbânsarây-ı âyende ve revendegân: Ancak bir aded mihmân-sarây-ı hasbîdir ammâ vâhidün ke-elfdir. Kal‘a-misâl serâpâ kurşum örtülü tahtânî elli aded ve fevkânî dahi elli aded kârgîr binâ hücrelerdir. Ortasında bir vâsî‘ meydânında havz-ı azîm üzre bir âlî mescidi var. Istabl-ı Anterîsi bin mikdârı deve ve at ve katır alır. Bu binâ-yı ibret-eser Küçük Emîr Sultân'ın binâsıdır ve Büyük Emîr dahi derler.

Der-medh-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle yedi aded vekâle-i mücerredân-ı sevdâgerânlar var. Sinân Beğ hânı ve Karakadı hânı ve Çömlekçizâde hânı.

Tavsîf-i hammâm-ı gâsilân: Cümleden iki aded hammâmdır. Birisi Emîr Efendi'nindir, ammâ nehr-i Biregalitçe kenârında şehir hâricinde nâfi‘ ılıcaları vardır.

Sitâyiş-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle dörd yüz elli aded dekâkîn-i ehl-i sanâyi‘i- üstâdândır. Bu çârsû-yı hüsn ile Küçük Emîr Sultân hânı mâbeyninde bir pâk kaldırım döşeli meydân-ı azîmin tâ ortasında bir havz-ı müdevveri var kim şazrevânlarından ve ejder ağızlarından âb-ı nâb havza cereyân edüp cemî‘i insân ve hayvân andan def‘-i atşân ederler kim şâfi‘î mezhebi üzre aşren fe-aşr bir pâk havz-ı musanna‘dır. Ve bu mahalle karîb serâpâ kurşum kubâbları âlî iki başı demir kapulu bir bezzâzistânı var kim cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın zî-kıymet akmişe-i emti‘a-i kâlâ-yı vâlâ-yı kâmhâ ve hârâsı bu sûkda mevcûd olup ıtriyyât-ı tayyibenin râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur, zîrâ bu diyâr halkı hoş-bûlara ve gûnâ-gûn ıtriyyâta mâillerdir. Ve mükellef kahvehâneleri dahi Emîr Efendi'nindir.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı âbâdân: Kârbânsarây-ı Emîr Sultân kurbunda nehr-i Biregalitçe üzre beş aded gözlü cisr-i musanna‘ ve kal‘a altında ***[38a]*** cereyân eden nehr-i Biregalitçe üzre beş göz ağaç cisr vâcibü'l-iberdir.

Netîce-i merâm bu şehir içre ta‘rîf u tavsîf etdiğimiz hân ve câmi‘ ve çârsû-yı bâzâr ve havz u şazrevân ve bezzâzistân ve cüsûrlar cümle bu büyük şeyh Emîr Sultân'ın hayrât [u] hasenâtlarıdır kim bu şehri ol azîz ism-i "Yâ Azîz"e mazhar düşüp amâr etmişdir. İşte devlet-i Âl-i Osmân'da bu pîşvâ-yı tarîk şeyh-i azîz ve bir de Fâtih-i Yemen Sinân Paşa kîmyâya mâlik olup bu kadar hayrât [u] hasenât etmişlerdir. Hakkâ ki bir şeyh günc-i uzletde neye mâlik olup bu kadar hayrât ede. Elbette kîmyâ-yı iksîr-i a‘zam berekâtıyla bu kadar âsâr-ı binâlar etmiş kim bir pâdişâh mâlik değildir. Ve imâret-i dârü'z-ziyâfe dahi Emîr Efendi'nindir kim ni‘meti {bay u gedâya mebzûldur}.

Ta‘rîf-i ahâlî-i lehçe-i mahsûs-ı nedîmân: Cemî‘i halkı fasîh ve belîğ Türkçe kelimât ederler, ammâ cemî‘i re‘âyâları Sırf ve Bulgar kefereleri olmak ile cümle ahâlî-i vilâyât Sırf ve Bulgarca kelimât ederler, ammâ Arnavudca bilmezler. Ve bu şehre Ofçabolu vilâyeti karîb olmağile bu şehir halkı Yörük kavmi lehçesiyle dahi tekellüm ederler. İnşâallâh lisân-ı Yörük dahi mahalliyle tahrîr olunur.

Sitâyiş-i libâs-ı râcilân: Cümle çuka ferrâce ve kontuş ve serhadli kürk ve beyâz destâr ve boğası haftân ve harîr dahi geyerler.

Der-ilm-i kabâ-yı tâ’ife-i nisvân: Cümle zenâneleri yassı başlı ve dülbend-i çemberli ve siyâh

boğası ve beyâz abâ ferrâce geyüp mü'eddebâne gezerler.

Der-medh-i havâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsının letâfetinden halkı ten-dürüst ve zinde olup mahbûb [u] mahbûbe-i İştib meşhûr-ı âfâkdır.

Der-zikr-i memdûhât-ı sanâyi'ât-ı üstâdân: Rûm ve Arab ve Acem'in sayyâdânları mâbeyninde İştib çakısı meşhûrdur, ammâ rakısı mezmûmdur, zîrâ ekseriyyâ ehl-i hirefi çakıcıdır. Cemî'i diyâra hedâyâ götürürler. Bir gûne müşebbek ve miczem çakısı olur, ammâ bıçağı dahi olur, ammâ memdûh değildir, ammâ 32 elvân kirazı sicilde mastûrdur kim ceviz kadar âbdâr ve hoş-hor kirazları olur, ammâ keçi memesi cümleden meşhûrdur.

Der-medh-i enhâr-ı âb-ı hayvân: şehir içre Küçük Emîr Sultân cisri altından ve kal'a zeylinden cereyân eden nehr-i Biregalitçe beş konak yer dolaşup tâ Usturumca şehri mukâbelesinde Bobosta yaylasından gelüp bu İştib'den semt-i cenûba üç sâ'atlik yer gidüp nehr-i Vardar'a mahlût olur âb-ı latîfdir ve gâyet serî'u'l-hazmdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i İştib:

..... (3.5 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı kümmelîn-i İştib: Evvelâ Hüsâm Paşa câmi'inde eş-şeyh Muhyiddîn-i Rûmî hazretleri medfûndur, *kuddise sırruh.*

Ve Sofyavî Balı Efendi savma'ası ve ziyâret-i Küçük Emîrzâde Cenân Efendi: Sofyavî Balı Efendi hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp tarîk-i Bayramî'de müşârün bi'l-benâm olup iksîr-i a'zama mâlik oldukda bu şehri dâr-ı karâr etmişdir, {ammâ bu şehr-i İştib'de bu kadar kurşumlu hân ve imâret ve gayri hayrâtlar binâ eden Büyük Emîr Efendi Sultân İslâmbol'da Atmeydânı'ndan aşağı Kadırga limanı yolu üzre Koca Mehemmed Paşa câmi'inin havlısında sâhibü'l-hayrât Büyük Emîr Efendi-i İştibî anda medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*}.

Ve Adlî Efendi âsitânesi ve dahi şehreküsdü varoşunda kal'a altında akan nehrin altı göz haşeb cisrin başında Sünbül Efendi merkadi.

Andan Hüsâm Paşa câmi'i kurbunda Alâeddîn-i Rûmî *kuddise sırruhu* ve ana muttasıl Mevlevî şeyhi Mustafâ Efendi; fâzıl ve âlim ve âmil imiş, ziyâretgâh-ı ünâsdır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Kibâr-ı kümmelînden yüz aded a'izze-i kirâmlar ziyâret etdik, ammâ kesret-i seyâhatden hâtıra hutûr eden bunlardır kim tahrir olundu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Ba'dehu şehr-i İştib'in cemî'i a'yân-ı zurefâ-yı şâ'irân yârân-ı bâ-safâlarıyla vedâlaşup ve niçe hedâyâ ihsânların alup cânib-i şimâle gidüp nehr-i Biregalitçe'yi atlar ile geçüp nehr-i mezbûr kenârınca 2 sâ'atde,

Karye-i Osmân Ağa'yı geçüp ve niçe kulleli ma‘mûr kurâları ubûr edüp,

Karye-i Balvan: Müselmân Yörükân köyüdür. Bir zîbâ mescidi var. Bu köy serbest ze‘âmetdir. Andan yine taraf-ı şimâle 4 sâ‘at Kıratova şehri kazâsı köylerinden,

Menzil-i karye-i Ma‘den: Serbest ze‘âmetdir ve bâğ u bâğçeli cümle kefere köyüdür kim re‘âyâları cümle Girid gazâsına güherçile işleyüp Selânik'de bârûthâneye götürürler.

Andan 2 sâ‘atde yine kulleli ma‘mûr karyeler geçdik. Bu mahallerde haydud Bulgar kefereleri çok olmak ile cemî‘i köylerinde serâmed kârgîr binâ çâr-kûşe demir kapulu kulle-i bâlâları vardır. Andan,

Evsâf-ı kân-ı haydud-ı fetâ, ya‘nî kasaba-i dâr-ı cahîm-i Koçana

Lisân-ı Bulgar'da (---) ***[38b]*** (---) demekdir. Kıratova nâhiyesidir ve Köstendil beğinin hâssıdır kim subaşısı hâkimdir, ammâ ol dahi haydud kefereleriyle yek-dil [ü] yek-cihetdir ve niyâbetdir. Cümle re‘âyâsı âşikâre haydudlardır kim kârbâ[n] bozarlar. Cenâb-ı Kibriyâ bizi hıfz edüp bunda Kâsım Ağa'nın hânesine dahil düşüp cânımız halâs etdik. Eğer bu serencâmımız bir bir tahrîr eylesek Hudâ âlimdir bir kürrâs olur. Bu kasaba bir (---) deresinin kenârında ve bir vâsi‘ öz içinde cümle altı yüz aded saz ve kamış ve tahta ve kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ve hıyâbânlı mesîregâh ve sayd [u] şikârgâh dağlar ve ormanlar içinde vâkı‘ bir rabta-i vâsi‘ zemîn-i mahsûldâr bir dâr-ı diyârdır, ammâ deyyâr halkında merhamet yokdur. Dağlarına sayd [u] şikâra giden haydudlara kendi şikâr olup şehre uryân gelüp yâhûd başdan olur.

Bu rabta içre bir kiremit örtülü bir câmi‘ ve bir mescid ve bir hân ve on beş dükkân var, gayri imâret yokdur. Ancak cümle on o kadar Müselmân hâneleridir, mâ‘adâ Bulgar ve Sırf kefereleri evleridir. A‘yândan Kâsım Ağa ve karındaşı Mehemmed Ağaların hâneleri âyende vü revendegâna mihmân-sarây olup ni‘metleri bay u gedâya ve pîr u cüvâna ve gebr ü tersâya mebzûldur. Bunlar da bu menzilde olmasalar bu dereden kuş uçmazdı. Andan Kâsım Ağa bu hakîre yigirmi yiğit tüfeng-endâz refîkler verüp ale's-sabâh cânib-i şarka dağlar ve ormanlar ve niçe bin sürü koyunlar geçüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Yeni: Bosna eyâletinde öbiri şehr-i Yenibâzâr'dır. Bu Köstendil sancağı hükmünde Kıratova nâhiyesi ve Köstendil beği hâssıdır, subaşısı hâkimdir. Sene 1035 de Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında amâr olmak ile Yenibâzâr derler. şehri bir öz içre bâğ u bâğçeli cümle üç yüz aded kiremit örtülü ma‘mûr rabtadır. Haftada bir bâzârı durup cem‘iyyet-i ünâs firâvân olur. Bir câmi‘i ve bir hânı ve on yedi dükkânı var, gayri âbâdân yokdur.

Andan **Koçana yaylası**n aşup 6 sâ‘atde **karye-i Derbend**'i geçüp,

Menzil-i karye-i Çarunasulu: Lisân-ı Bulgarca ulu hünkâr köyü demekdir. Bir dağ eteğinde yüz evli ve bir kârgîr minâreli zîbâ câmi‘i var, Müselmân köyüdür. Bu köyün şark tarafından İştib şehri içinden cereyân eden nehir cârîdir. Bu köğde Balı Beğ hânesinde müsâfir olup pâdişâhâne zevk u safâ edüp a‘yândan Korucuoğluyla dahi hüsn-i ülfetler edüp cân sohbetleri etdik. Andan yine şark tarafına

giderken nehr-i İştib suyun atlar ile geçüp bir dere içre nîm sâ‘at gidüp,

Karye-i Gabrova: Kırk evli kefere ve Müselmân köyüdür ve kiremitli bir câmi‘i var, ammâ minâresizdir.

Andan yine şarka baş yukaru **Vuleçe yaylağın** ve çamlı ve karlı belleri ve mahûf yolları ve ulu dağları aşarken her çam ağaçları evc-i âsumâna kad-keşân olmuş dıraht-ı müntehâları seyr [ü] temâşâ eder[ek] (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Ortacum‘a: Düşeniçse nâhiyesindendir. Cümle iki yüz kiremit örtülü evlerdir ve dörd aded mihrâbdır. Büyük câmi‘ kiremitli ve cemâ‘ati çokdur, ammâ tekye-i dervîşânı yokdur. Ve cümle seksen aded dükkânı vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Hammâmı germâblard[ır]. (---) (---) (---)

Evsâf-ı germâb-ı Ortacum‘a

Bu rabta-i ma‘mûre kurbunda dörd aded ılıcası var kim eğer bir şehr-i azîm kurbunda olsalar sâhibü'l-hayrâtlar âsâr-ı garîbeler ile amâr ederlerdi, ammâ *el-hâletü hâzihî* ikisi binâ-yı müfîd [ü] muhtasar kiremit örtülü câmekânlar ve vâsi‘ havzlar ile mebnî kavzalardır. Bu ikisi gâyet issi sulardır. Âb-ı sermâ koyup mu‘tedil olur.

İki aded ılıcalar dahi vardır. Anların üzerleri açıkdır, ammâ yine havzları aşren fe-aşrendir. Bunlara kefereler girir ve eğer kadîd olmuş at ve katır ve sığırları bu açık germâ suyuyla yaykayup ol kadar lahm u şahmlı hayvânlar olur kim uyuzları gidüp tüğler[i] semmûr gibi berk urup ol devâblar mahbûb ve benî âdem bu germâların suyundan içseler yedi günde cereb ve harâretleri ve behak ve beras marazları gidüp ten-dürüst olur.

Ve kiraz mevsiminde kırk elli bin âdem hayme vü hargâhlarıyla gelüp meks edüp on gün on gece ayş [ü] işret edüp bu germâlara girüp âb-ı nâblarından nûş edüp semîn ve cesîm olur. Bu germâlar Düşeniçse şehrine karîb olmağile cümle ehl-i sanâyi‘-i Düşeniçse haymeleriyle bu cây-ı ma‘hûda gelüp kâr ederler.

Vel-hâsıl nâfi‘ ve lezîz sulu ılıcalardır ve etrâfları serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Ve Köstendil elması gibi lezîz tüffâhı olur. Ba‘de[hu] bu ılıcalardan 2 sâ‘atde şimâle gidüp Düşeniçse suyu kenârında,

Menzil-i kasaba-i kefere Boboşova: Beş yüz aded saz ve kiremit örtülü kefere evleridir. Düşeniçse hâkinde niyâbet ve Sokollu Mehemmed Paşa'nın maktû‘u['l]-kalem ve mefrûzu'l-kadem ***[39a]*** olmuş evkâfıdır kim hâlâ İbrâhîm Hânzâdeler mütevellîsi olup anların tarafından yüz âdemle voyvadaları hâkimdir. Ve bu rabtanın ensesinde iki sâ‘atlik dağ u rağları ve yakın u ırağları serâpâ bâğ u bâğçeleri cihânı dutmuşdur. Cümle tokuz bin aded Bulgar kefereleri re‘âyâsı vardır. Ve bunda olan mahbûbe Bulgar kızları marâlî ve gazâlî gözleri ve şîrîn sözleri var kim görenin aklı gider.

Ve bu kasabada ancak mütevellî içün bir mescid ve bir sarây ve bir hân-ı azîm ve elli kadar dükkân

ve Arbina nâm bir deyr-i benâm var, cümle kefereler anda âyîn-i bed-nâm ederler ve dâr-ı diyâr-ı menhûs hânelerine seg ber-sahrâ giderler.

Bunda haftada bir kerre bâzâr gün etrâf nevâhî kurâlarından niçe bin benî Âdem cem‘ olup bey‘ [u] şir[â] ederler.

Ammâ bu kasaba-i Boboşova'nın memdûhâtından peynir-misâl bir lezîz sarı yağı olur kim Rûm ve Arab ve Acem'de nazîri yokdur. Gûyâ Erzurûm eyâletinde Kemah kal‘asının katık peyniridir. Ve bu kasaba-i zîbâ eyle bir zemîn-i mahsûldâra vâkı‘ olmuşdur kim bir hâk-i pâkli bayır dibinde şehr-i Köstendil içinden cereyân eden Karasu kenârında ve Düşeniçse kasabası içinden akan nehr-i Hırmat'a mahlût olduğu nehreyn-i sağîreynler mahallinde bir vâsi‘ kurâda gâyet ma‘mûr kefereler kasabasıdır. Ve mezkûr nehreyn bu kasaba kurbunda beş göz haşeb cisr-i musanna‘ altından ubûr edüp cereyân ederek (---) kurbunda Bahr-i Rûm'a munsabb olur *ve's-selâm*.

Andan kalkup cânib-i şimâle 2 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Düşeniçse: Sene 1062 Silisre vilâyetinden Rûmeli'ne Melek Ahmed Paşa efendimiz[le] geldikde bu kasaba memdûhdur, ammâ şimdi bu gelişimizde birkaç gün meks etmek iktizâ etdi, zîrâ yollar muhâtara olduğundan Melek Ahmed Paşa efendimizin bizde olan Arnavudistân'dan getirdiğimiz emânet mâllar başımıza belâ olup ol ecilden kasaba-i Düşeniçse'de tekâ‘üd etdik, ammâ bir gün ahâlî-i vilâyetden üç yüz kadar cürd atlı pür-silâh âdemler ile Düşeniçse'den cânib-i garbî ve cenûbî mâbeynine gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı karye-i Sitarova

Bu karye Düşeniçse nevâhîsinden üç yüz aded hâneli bâğlı ve bâğçeli kefere ve müslim köyüdür. Bu köyden hâric bir vâdî-i çemenzârda kârgîr binâ ile mebnî bir ılıcadır, ammâ vâcibü's-seyrdir. Köstendil hummalarından nâfi‘ suyu vardır, ammâ ol kadar şiddet-i hâr üzre su değildir. Sermâ su idhâl etmeden gasl olunur. Mu‘tedil ve hoşnûş edecek âb-ı germâdır kim sâhibü'l-hayrât Gâzî Lala şâhin Paşa bu germâb-ı latîf üzre kubâb câmekân ve bir dârü'l-gasl havz [u] şazrevân inşâ edüp bu germâbı amâr etmiş. Bunda dahi mâh-ı Temmûz'da ve re's-i sâl-i mâh-ı nevrûzda niçe bin ünâs-ı mahlûk-ı Hudâ cem‘iyyet-i kübrâ edüp germâb faslı eder, ammâ menâfi‘-i kesîresi zenânelere mahsûsdur. Husûsan vaz‘-ı hamlde bir hâtûn usret çekse bu hummaya girüp âb-ı suhnundan nûş etse belki havzdan çıkmadan vaz‘-ı haml eder. Tâ bu mertebe havâtînlere nâfi‘dir.

Hakîr dahi cemî‘i yârân-ı bâ-safâlar ile bu kavzaya girüp kisb-i safâlar edüp avdetde sayd [u] şikârlar edüp yine kasaba-i Düşeniçse'ye gelüp bir gece dahi mihmân olduk. Ertesi bize a‘yân-ı şehirden muhibb-i kadîmlerimiz bu hakîre yüz aded pür-silâh nâmdâr yiğitler koşup cümle ahbâb ile vedâlaşup cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Lala şâhin Paşa Derbendi

Allâhümme âfinâ, "Kuş uçmaz ve kulan yürümez" dedikleri bir mahûf u muhâtara ve kemîngâhlı ve sengistânlı bir bî-amân boğazdır kim Rûm ve Arab ve Acem'de Lala derbendi nâmıyla şöhre-i şehr

olmuş bir zîk yoldur ve sa‘b beldir. Hattâ bu mahalde Gâzî Hudâvendigâr, ya‘nî Sultân Murâd-ı Evvel vezîri Lala şâhin Paşa yetmiş bin askeriyle bu derbend-i calender-misâlden ubûr ederken Destpot kral nâm dâl-ı la‘în-i bedkâm kemîngâhlardan kırk elli bin kâfirle Lala şâhin Paşa üzre ale'l-gafle çıkup cümle guzât ceng-âşûb ede ede yigirmi bin asker-i İslâm bu mahalde şehîd olup hâlâ şâhrâh üzre cemî‘i kabr-i münevvereleri ayân u beyândır. Ve Lala şâhin Paşa dahi şehîd olup bu dere içre bir soffada medfûn olup ziyâretgâh-ı âyende vü revendegândır. Anıniçün bu mahall-i muhâtaraya Lala şâhin Derbendi derler.

Hamd-i Hudâ bu mahalde bir hatâ görmeyüp selâmetle ubûr edüp Samakov yaylası ve sahrâsı içre elli pâre ma‘mûr kurâları geçdik. Cümle re‘âyâları Bulgar'dır ve avred ve oğlanları demir cevheri çıkarmada sâhib-i kârdır. Cümle cevheri çuval çuval şehr-i Samakov'a getirüp Samakov emînine fürûht ederler. Bu kurâları 5 sâ‘atde ubûr ederek niçe yüz aded demir ma‘denleri çıkar yerleri ve dereleri ve depeleri geçüp Rila yaylağı ve Samakov yaylağı kûh-ı bâlâların seyr [ü] temâşâ ederek 4 sâ‘atde, ***[39b]***

Evsâf-ı şehr-i Samayakov, ya‘nî kal‘a-i harâb belde-i Samakov

Bânîsi Despot Kralın nâ-cedd-i nâ-pâki olan Sırf keferesi banı Samayakov nâm nâ-tamâm binâsı olmağile Samayakov'dan galat Samakov derler.

Niçe mülûk-ı kefere bu kal‘aya mâlik oldum zann edüp âhir helâk olup hâlâ Mâlikü'l-mülk hükmündedir, ammâ sene 772 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr kim Gâzî Murâd Hân-ı Evvel'dir, bu kal‘a anın fermânıyla gâzî ve ba‘dehu şehîd-i hür Vezîr Lala şâhin Paşa fethidir. Hîn-i arbedede bu kal‘a altında usret u renc [ü] anâ çekmek ile bir dahi küffâr bu kal‘a tama‘ına düşmesin içün bu sûr-ı üstüvârı esâsından münhedim etmişlerdir.

Hâlâ câ-be-câ esâs-ı dîvârları âşikârâdır. Hükûmetleri Rûmeli eyâletinde olup Âl-i Osmân pâdişâhlarının hâss-ı hümâyûnudur kim başka emîn hâkimi vardır. (---) akçe iltizâmdır. Bir hâkimi dahi üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi yetmiş aded kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve bâcdârı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı ve harâc ağası vardır, ammâ müftî ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, Sofya-i sâfiye şehrinden fetvâ alırlar, zîrâ gâyet yakındır. Ve ahâlî-yi vilâyeti ve cümle Sırf ve Bulgar re‘âyâları kadar Âl-i Osmân hükmünde eyle ankâ ve zengin re‘âyâ vü berâyâlar yokdur.

Der-vasf-ı zemîn-i şehr-i Samakov

Nehr-i Işkır kenârında on iki göz ağaç cisir ile ubûr olunur bir vâsi‘ fezâda cümle bin yedi yüz aded sarây-misâl ma‘mûr u âbâdân serâpâ kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Ve cümle on bir mahalle-i müslimînlerdir. Mâ‘adâ mahalle-i kefere ve kıbtîlerdir.

Ve cümle on iki aded mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Hünkâr câmi‘i bir serâmed ve musanna‘ ve şîrîn ve mevzûn alaca minâre-i bâng-ı Muhammedîsi var ve taşra tabakalarından cihân ser-be-ser seyr [ü] temâşâ olunur. Serâpâ kiremit ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûrdur kim bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı üzre târîhi celî hüsn-i hat ile böyle tahrîr olmuşdur:

Sene (---)

Ve yine çârsû içinde Malkoç Beğ câmi‘i buna Yeni Cami derler.

Ve şeyh Efendi câmi‘i.

Ve Yûnus Voyvada câmi‘i.

Bu dörd aded cevâmi‘lerde salât-ı cum‘a edâ olunur. Kiremit örtülü ma‘bedgâh-ı müslimîn ve mü’minînlerdir.

Ve cümle sekiz aded mesâcidlerdir.

Ve cümle iki aded dârü't-tedrîslerdir. Ve cümle üç aded mekteb-i dârü't-ta‘lîm-i tıflân-ı püserândır.

Ve cümle (---) aded hânkâh-ı sâhib-i tarîk dervîşân-ı abdâlândır. Cümleden Malkoç Beğ tekyesi ve (---)

Ve cümle altı aded kârgîr binâ hân-ı hâcegânları var, cümle Malkoç Beğ hânı ma‘mûr ve metîndir. (---) (---)

Ve cümle iki aded hammâm-ı rûşinâları var.

Ve cümle iki yüz kırk aded dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur ve her ehl-i hirefden bulunur, ammâ de(r)mircisi gâyet çokdur.

Ve her hânedânlarda birer âb-ı hayât suların cârî olması mukarrerdir, ammâ suları memdûh değildir, zîrâ cemî‘i suları demir ma‘deni hâsıl olan dağlardan tulû‘ etdiğinden bî-fâ’ide suyu vardır. Sâhib-i tab‘ olan kimesneler çâh-ı mâlar suyu nûş ederlerler.

Ve çârsû başındaki meydânda matbah-ı şehriyârî emîni Mahmûd Efendi *sellemehullâh* henüz nev binâ çâr-kûşeli bir çeşme-sâr binâ edüp her tarafında âdem kolu kalınlığı ikişer lüle âb-ı revân cereyân edüp cümle sekiz aded uyûnlardır ve her köşesinde birer fiskiyye ile şazrevânlar fevvârelerinden pertâb etmede bir hayrât-ı ibret-nümâdır.

Ve âb [u] hevâsı gâyet mürtefi‘ zemîn olmağile kışı gâyetü'l-gâye şedîd olup dağları yaylağ-ı azîmdir kim edîm-i arz nukat-ı kerrâtla halk olaldan berü dağlarında karı ve âb-ı zülâli eksik değildir. Ve nehr-i Işkır bu Samakov yaylasından tulû‘ edüp Sofya şehrinin cânib-i şarkîsinde Ken‘ân Paşa çiftliği dibinde haşeb cisir altından güzer edüp cânib-i şimâle Sofya sahrâları içre cereyân ederek Nigebolı sancağı hâkinde Pileve şehri kurbundan ubûr edüp bir sâ‘at aşağı Zamit nâm karye dibinde deryâ-

misâl nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Ve bu Samakov'un şiddet-i şitâsından bâğları azdır. Ancak kavak ve söğüd ağaçları çokdur.

Ve niçe bin bâğçeleri ve dükkânları ve evlerin nehr-i Işkır harâb u yebâb etmişdir. Hâlâ âsâr-ı harâb-âbâdı zâhir ü bâhirdir. Cümle pîr-i fânîlerin kavilleri üzre "Âhir-i kâr bu nehr-i Işkır-ı zorkâr bu Samakov şehrini yıkar" deyü kelâm-ı karâr etdiler. Vallâhu a'lem yine eyle olur, zîrâ cereyân etdikde şehir üzre meyyâl gelir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[40a]***

Ve memdûhâtından musanna' kafesli demir fânûsları ve demirden rezeli ve kalaylı sofra iskemleleri ehl-i sefere bile götürmek mümkün yahşı şeydir. Ve gûnâ-gûn kilidler ve at bâr-bendleri ve demirden kurd ve arslan kapanları ve demirden sandûkacık içre kahve değirmeni hîn-i zarûretde un dahi (dahi) öğüdüp a'lâ dakîk-i rakîk eder.

Ve cemî'i diyâra bu Samakov'un Fireng eğserisi ve Lofça ve Zağra ve Ortasayış ve Yüleme ve Miyane ve tahta eğserileri cihânı dutmuşdur.

Ve bu Samakov şehrinde ve etrâf nevâhîlerinde cümle yüz on aded demir işleyen kârhânelere bu diyârda samakov derler. Âteş-i Nemrûd'un yakan körüğün on nefer âdem çekemez, su değirmeni körüğü çeküp âteş-i Nemrûd hâsıl olur ve fîl şikemi kadar demir örsler üzre akîk-i Yemenî gibi kırmızı demirler kim âteşden çıkmışdır, ol demirleri üstâd-ı haddâdî birer gûne san'atlı dollâblar ile kızgın demirleri sindân üzre koyup aynı câmûs kellesi kadar çekiçleri yine bir san'at ile su dollâbları çekiçleri kırmızı demire urdukda zemîn ditrer.

Ser-i kârda ancak iki üstâd örs üzre dollâb ile birer ikişer kantar demirleri çekiç altına koyup çeküp vermede olup demir uzayup bir çubuk oldukda yine bir san'at ile çekiç çarh-ı dollâbın suyun kesüp şeb [ü] rûz böyle bir kâr-ı rûzgâr ederler kim böyle kârı pîr-i haddâdiyân Hazret-i Dâvûd ibn Süleymân etmemişdir. Ve niçe yüz bin seyyâh-ı âlem bu kâr-ı rûzgâr-ı dîvi görmemişdir. Hakkâ ki vâcibü's-seyrdir kim mısra'.

şenîden key buved mânend-i dîde [16]

mısra'ı üzre ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmeyince ta'rîf ü tavsîf olur ma'rifet değildir.

Zîrâ İslâmbol'da top dökmek ve Karadaniska şehrinde top güllesi dökmek ve diyâr-ı Kırım'da Çüyençi köyünde (demir) demirden Tatar kazganı dökmek ve bu Samakov'da demir dökmek hakkâ ki kâr-ı benî Âdem değildir. Meğer dîv-i sefîd kârıdır. Gören âdem dem-beste ve vâlih [ü] hayrân olur.

Ba'dehu bu Samakov'dan beher sene bender-i Selânik'e ve bender-i Varna'ya ve'l-hâsıl cemî'i ülke-i Âl-i Osmân'a beher sene sekiz bin araba demir gidüp her şehirde üstâdlar murâd [u] merâmları üzre eşyâlar yaparlar.

..... (3 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Samakov

Evvelâ **ziyâret-i Malkoç Beğ,** câmi‘i kapusu önünde türbe-i mehbıt-ı pür-envârı kapusu üzre celî hat hattât-ı üstâd ile târîhi budur:

Rûh-ı Kudsi kasd edüp târîh ana,
Dedi târîhin beğim hayrun cemîl.
Sene (---)

*Ve **eş-şeyh şâkirî Efendi,** Sofyavî Balı Efendi halîfelerinden e‘izze-i kirâm kimesne imiş. Malkoç Beğ cebbânesinde medfûndur, kuddise sırruhu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)*

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp refîklerimiz avdet edüp bu şehirden dahi yüz aded pür-silâh fetâlar alup cânib-i şarka Samakov yaylağın mâh-ı Temmûz'da kar üzre yüz bin anâ ile aşup koca Rila yaylası dâmenleriyle ubûr ederek yokuş aşağı enerken hamd-i Hudâ kar kalmayup aşağı sevâhile enüp toz tozar. Bu koca Rila yaylasında eyyâm-ı bahârda yedi yüz aded egrek koyun yaylaya çıkar. Her egreği yüzer bin koyundur. Ve bu yayla Gekbiziyye kasabasında Mustafâ Paşa câmi‘i evkâfıdır kim yüz atlı ile yayla ağası koyun hakkı cem‘ edüp mütevellîye teslîm edüp ol dahi mürtezikalara vazîfe-i mu‘ayyenelerin verir.

Ve bu Rila yaylasına Destpot kral yaylası muttasıldır kim Tatarbâzârcığı şehrinden ve niçe mesâfe-i ba‘îde büldânlardan nümâyân o da bir kûh-ı âbâdân ve bir kân-ı Yörükândır. Hele sıhhatle Samakov belin aşup [b]aş aşağı 4 sâ‘at gidüp,

Menzil-i şehr-i azîm Sofya-i sâfiye

Mukaddemâ bu şehir sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa vâlî iken mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ hikmet-i Hudâ İştib'de ve Düşeniçse'de haber almışdım, ammâ hikmet-i Bârî yârî kılup biz de Sofya'ya sene 1072 mâh-ı Recebü'l-ferdinde dâhil oldukda Melek Paşa efendimiz dahi alay ile şehre girirken biz dahi bârhânemizle alayına katılup atımdan ***[40b]*** enüp piyâde reftâr ile Melek Ahmed Paşa efendimin rikâbın bûs etdikde,

"Bire Evliyâm, bire benim cânım seyyâh-ı âlemim. Sen safâ geldin ve hoş geldin" dedikde hakîr,

"Boş gelmedim, murâdınızdan ziyâde dolu geldim" dediğimde ziyâdesiyle hazz edüp vâfir tebessüm edüp "Atına bin" dedikde bilâ-rikâb esb-i yâr-ı gâr-ı Hamîs'ime süvâr olup at başı berâber şehr-i Sofya'ya girirken hakîr gerü kalup bir alay-ı Âsaf ile Melek Paşa Sofya'ya girmişdir. Bu alayı felek ancak görmüşdür. Anda hakîr doğru paşalara mahsûs sarây-ı hâssa ağırlığımla varup ol ân mektûbları ve arz [u] hüccetleri ve cümle mâlı ve cümle hedâyâları üç sancak beğlerinin defterleriyle hedâyâları dahi cümle Paşa huzûrunda hazînedâra teslîm etdikde Paşa eydir:

"Evliyâm, hakkâ ki merdsin ve akrabâ-yı yâr-ı sâdıkım ve mahrem-i râzımsın, ey mahallinde yetişdin" deyüp hakîre ol ân bir kat libâs-ı merdân ve bir serâser hil‘at-i sultân geydirüp bir kîse guruş-ı Bundukan in‘âm u ihsân edüp niçe gûne hayr du‘âlar edüp hüddâmlarıma onar altun ve birer çuka ve

kumaş ihsânlar edüp dest bûsiyle şeref-yâb olup Ya‘kûb Çavuş nâm benâm-ı hümâm velî-ni‘am hânesinde mihmân olup üç gün Sofya şehrinde mukîm olup hamd-i Hudâ yüzümüz ağıyla emâneti teslîm etdiğimde gûyâ kûh-ı Demâvend bârından halâs olup mesrûr [u] handân oldum ve beyne'l-akrân efendimiz yanında mümtâz oldum. Üçüncü gün Sofya'dan İslâmbol'a gidecek mahalde efendimiz raht u bahtıyla hakîre bir küheylân mu‘teber at, misâl-i sâfinâtü'l-ciyâd esb-i sabâ-sür‘at ihsân edüp süvâr oldum. Andan,

Sene 1072 Recebü'l-ferdinde Sofya'dan İslâmbol'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Sofya-i sâfiyeden çıkup mâh-ı Receb'in on beşinci bâzâr gün cânib-i şarka ol sahrâ-yı lâlezâr içre (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Lozna: Mâ-tekaddem mevsûfdur. Andan,

Menzil-i karye-i Hacı Karaman: Bir sahrâ-yı vâsi‘ nihâyetinde üç yüz hâneli ve bir latîf câmi‘li ma‘mûr köydür, ammâ kasaba olmağa liyâkati vardır. Sofya paşalarının hâssıdır kim başka voyvadası hâkimdir. Ve bu köyün etrâfı cümle biri birine muttasıl ma‘mûr köy [ü] kendlerdir. Andan cânib-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Ormanlı: Bu dahi Sofya sahrâsına vâkı‘ olmuş bir câmi‘li ve üç yüz hâneli serâser ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i kıbleye,

Menzil-i kasaba-i İhtiman: Bu dahi altmış üçde mevsûfdur. Andan,

Menzil-i Yeniköy: Bulgar keferesi köyüdür ve gâyet mahbûbe kızları olur. Kapulu Derbend nâmıyla meşhûr-ı âlem köydür. Andan yine şarka gidüp,

Kasaba-i Tatarbâzârcığı: Bu dahi mukaddemâ mevsûfdur. Bu mahalde "Filibe ve Edirne üzre izdihâmdır" deyü ol tarafa gidilmeyüp sol kola Eski Zağra üzre sapıldı. Andan sehel şimâl tarafıyla şarka meyyâl 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kırnagol: Urûm köyüdür. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Urûmlar: Beş yüz hâneli ma‘mûr Urûm köyüdür kim İslâmbol'da İbrâhîm Paşa câmi‘i evkâfıdır. Andan 4 sâ‘atde yine semt-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i Köseli: Müslümanlardır ve bir latîf câmi‘i, Hacı Süleymân nâm bir sâhibü'l-hayrât binâ edüp hâlâ elli bin altun vakfı vardır. Ve câmi‘in haremi etrâfında tekyegâh-ı Halvetî var kim kırk elli aded fukarâ hücreleri var. Bu köy ve bu câmi‘ bir sık ormanlı ve dıraht-ı müntehâlı koru içinde vâkı‘ olmuş köydür. Ve bu köye karîb nümâyân Kuneş(?) nâm köyde,

Ziyâret-i Meyyitoğlu: Ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır kim bu Meyyitzâde'nin vâlidesi hâmile iken merhûme olup be-emri Hudâ iki aydan bu kabir sâhibi Meyyitoğlu Gâzî Mehemmed Beğ vücûda

gelüp feza‘ [u] çeza‘ından kabirden çıkarup mürûr-ı eyyâm ile Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Bâyezîd Hân asrında ümerâ-yı kirâm olup merhûm oldukda üzerine Çelebi Sultân Mehemmed bir kubbe-i pür-envâr ve bir câmi‘ ve bir imâret-i dârü'l-it‘âm dârü'l-ızz edüp hâlâ ma‘mûr ziyâretgâhdır. Bunu mukaddemâ ziyâret etmişdik.

Hamd-i Hudâ yine ziyâret edüp tekrâr **karye-i Köseli**'ye geldik. Bu mezkûr köyler cümle Filibe sahrâsına vâkı‘ olmuş İrem-misâl ma‘mûr kurâlardır. Andan 4 sâ‘at,

Evsâf-ı kasaba-i Çırpan

Bu mahal dahi Rûmeli eyâletinde yüz elli akçe pâyesiyle otuz iki kurâlı kazâ ve ze‘âmetdir. Cümle yedi mahalle ve cümle altı mihrâbdır. Dördü mahalle mesâcidleridir ve ikisi cevâmi‘dir. Biri Yeni Câmi‘ ve biri Eski Câmi‘dir. ***[41a]*** Ve bir hammâm-ı kesîfi var, Sultân Mûsâ Çelebi binâsıdır kim Timur hâdisesinde bu Mûsâ Çelebi birkaç sene Rûmeli'ne pâdişâh olup bu şehirleri ol feth etmişdir. Ba‘dehu Çelebi Sultân Mehemmed bu Mûsâ Çelebi'yi katl etmişdir.

Ve bu rabta-i Çırpan bir mürtefi‘ kayalı yere vâkı‘ olmuşdur. Ve cümle altı yüz {aded} kiremit ile sutûhları mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır. Cümleden mükellef ü mükemmel Kadı Mehemmed Efendi sarâyı Filibe sahrâsına nâzır şâhnişîn ve revzenleri var. Cümle vüzerâlar bu hânedân-ı kadîmde mihmân olurlar.

Ve cümle iki aded hânları ve cümle üç aded mektebi ve cümle üç aded tekyeleri var.

Ve cümle iki yüz aded dükkânları var, lâkin sûk-ı sultânîsi ol kadar ma‘mûr değildir.

Ve bu kasaba içre aslâ kurşum örtülü imâret yokdur, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Andan kalkup yine taraf-ı şarka 2 sâ‘atde,

Karye-i İkizler: Müselmânlar ve ze‘âmet köyüdür. Andan 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Arnavudlar: Eski Zağra kazâsı hâkinde tîmâr ve bâğlı ve hadîkalı kâfir köyüdür. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Eski Zağra şehri: Kal‘ası vîrân ve şehri âbâdân olduğu Sofya'ya giderken tavsîf olunmuşdu. Hulâsa-i kelâm gâyet ma‘mûr ve ganîmet şehr-i müzeyyendir. Andan (---) sâ‘atde,

Karye-i Hızır Beğ: Bir dağ dibine vâkı‘ olmuş cümle evlerinin yüzleri kıbleye nâzır bir müselmân köyüdür ve İbrâhîm Hân oğulları evkâfıdır. Ancak bir câmi‘i var. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Eski Zağra Yenicesi: Bunun dahi bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan 3 sâ‘atde,

Karye-i Kara Murâdlı: Ma‘mûr müselmân köyü ve Tatarhânîlerden Fındıklı Sultân hâssıdır ve bu mahal artık Özü eyâleti hükmüdür. Andan 4 sâ‘atde,

Karye-i Bâğçebınar: İslâmbol'da Hümâ Sultân hâssıdır. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Kızılağaç Yenicesi

Nehr-i Tunca kenârında henüz vîrâna yüz dutmuş bir vâsi‘ çemenzâr fezâ-yı lâlezârda kasabacıkdır. Özü eyâletinde Kırkkilise beği hâssı olup voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kadılıkdır. Ve nevâhîleri yigirmi beş pâre ma‘mûr kurâlıkdır. Ve cümle üç yüz aded kiremit örtülü müfîd [ü] muhtasar fukarâ hâneleridir. Bir kârgîr binâ kubbesi müdevver bir câmi‘i ve bir hammâmı ve bir hânı ve yigirmi aded hurde dükkânları cümle Örenli Gazzâz Mehemmed Çelebi hayrâtıdır. Hattâ câmi‘inin kapusu üzre çâr-kûşe beyâz mermer üzre Sultân Bâyezîd-i Velî üstâdı şeyh hazretleri hattıyla câmi‘in vemine'l-acâ’ib târîhi budur:

Sâhibuhu Mehemmed bin el-Hacı Mustafâ temme fî şehr-i Muharrem fî sene 888

Aynı böyle tahrîr olunmuş târîh [ü] rakamdır.

Ve bu rabtada bunlardan gayri imâret yokdur, ammâ bâğ u bostânları çokdur. Ve bu kasaba önünde kıble tarafına belde-i mu‘azzama Edirne beş sâ‘atlik yerdir. Edirne'ye bu kasabadan giden bu mahalde cereyân eden nehr-i Tunca üstündeki haşeb cisirden geçüp Edirne'ye gider. Bu cisr-i musanna‘ İbrâhîm Hânoğulları vakfıdır. (---) (---) Bundan yine kalkup cânib-i şarka 5 sâ‘atde,

Menzil-i Karye-i Derbend: Bir dağ dibinde üç yüz hâneli Bulgar kefereleri ve Süleymâniyye câmi‘i evkâfıdır. Andan 4 sâ‘atde,

Karye-i Sarı Talışmanlı: Müselmânlardır. Bir latîf câmi‘i var, ammâ bir taşlı zemînde vâkı‘ olmağile suları yokdur. Bu dahi vakıf köydür. Bu köyden şimâl cânibine nîm sâ‘at karîb,

Ziyâretgâh-ı merkad-i Muhyiddîn Baba: Tarîk-i Âl-i Abâ-yı Bektaşiyân'dan bir ulu sultândır. Bir teferrücgâh u mesîregâh yerde ma‘mûr türbe-i pür-envârdır. Ve niçe erbâb-ı ma‘ârif dervîşânları vardır. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.* Andan 5 sâ‘atde,

Karye-i Bedri: Ebü'l-feth Sultân Mehemmed evkâfıdır ve Eski Poloz kal‘asına bir sâ‘at karîbdir. Andan üç sâ‘atde,

şehr-i Kırkkenîse: Bâlâda bu şehir dahi mufassalan tavsîf olunmuşdur. Andan maşrık cânibine 3 sâ‘atde bayırlar aşup,

Evsâf-ı kasaba-i Küçük Üsküp

Kırkkilise sancağında yüz elli akçe pâyesiyle ednâ kazâdır ve mefrûzu'l-kadem ve maktû‘u'l-kalem Edirne dârü'l-hadîsinin evkâfıdır kim başka voyvadası hâkimdir. Müselmân ve Bulgar ve Urûm keferesi re‘âyâları gâyet çokdur. Fireng ve Ermeni ve Yahûdî yokdur ve ankâ tüccâr kefereleri gâyet vâfirdir. Ve cümle altı aded mahalledir kim bir depeden bir depeye varınca cümle üç bin aded kırmızı kiremitli tahtânî ve fevkânî musanna‘ ve münakkaş ve müzeyyen sarâylar ve kâ‘a-i zîbâlar

var.

Ammâ çârsû-yı bâzârı müzeyyen değildir. Ekseriyyâ herkes köşe köşe ***[41b]*** hâneleri altında birer dükkân şekilli kârhânecikler yapmışlar. Anıniçün dükkânlarının adedi nâ-ma‘lûmdur.

Ve Müselmân mahallelerinde bir câmi‘i var, kâr-ı kadîmdir. Ve altı aded mescidi ve dörd hânı ve bir küçük hammâmı var, gayri âsâr-ı imâretden bir eser yokdur, ammâ keferesi çok olmağile bâğları gâyet çokdur kim şarâbı cihânı dutmuşdur.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbe Urûm keferesi kızları olur kim her biri la‘l-gûn yanaklı bânû-yı perîzâd perî-rû duhter-i pâkîze-ahterleri vardır kim bâzâr yerinde müsâfirîne metâ‘ların fürûht edüp kendüleri müşterî tal‘at iken müşterî ile bâzâr-ı hüsün ederler.

Ve bu kasabada olan mahbûbe-i zamâne Bulgar kızlarının hüsn-i cemâlleri bir mertebededir kim geysûlarının her târ evtârları rûz u şeb târdır kim görenlerin akılları târumâr olur.

Ve hâllarının her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin gez reşk-i müşg-i Tatar değer. Hâlâ her birine hakkâk desti değmemiş ve nâ-sezâ elleri ermemiş bir dürr-i nâ-şükûfte perî-rû bintânları olur. Kırkkilise ve Vize ve Sarây kasabaları halkı bu kefere kızlarından nikâh ile bânûlar alup döl döş sâhibi olur niçe yüz müselmânlar var, cümle menkûhaları kefere kızlarıdır. *Radıyallâhu anh* mezheb-i İmâm-ı hümâm-ı A‘zam'da câizdir, *rahmetullâhi aleyh.* Hakkâ ki latîf mezhebimiz vardır.

Ve bu rabta-i Üsküpçük içinden cereyân eden uyûn-ı zülâl nehr-i (---) dir kim dağlar aşup tâ Karadeniz sâhilinde kûh-ı Istıranca'dan gelüp revân olarak nehr-i Ergene'ye mahlût olur. Ergene nehri dahi Enez kal‘ası kurbunda Akdeniz'e karışır. Andan Melek Paşa efendimiz Vize beğine bu hakîri gönderüp hüddâmlarımızla cânib-i şarka ma‘mûr köyler içre 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî kal‘a-i köhne-âbâd Vize

Bânîsi Kostantin kızı Vizo nâm bir melike binâsı olmağile ol melike ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i zîbâ imiş. Mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ harâbe olmuş kal‘ası bir sivri kaya üzre şekl-i muhammes seng binâ-yı atîkdir. Cânib-i (---) kapusu var ve kal‘a içinde cümle üç yüz aded kiremitli büyût-ı ra‘nâlar var ve kiliseden bozma Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i var, kubâbı kurşum ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Boğazhisârı kal‘aların yapdığı sene bu kal‘ayı Rûm keferesi destinden amân ile almışdır. Hâlâ Özü eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı taraf-ı şehriyârîden 224.475 akçedir ve bu sancakda Yörükân beği vardır, ol dahi başka hâkimdir. Anın dahi hâssı 178 akçedir.

Ve bu sancakda ze‘âmet 3 ve tîmâr 79 dur. Çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi var. Hîn-i seferde cümle erbâb-ı tîmârı kanûn üzre cebelüleriyle ve beğinin beş yüz askeriyle cümle bin beş yüz asker olup me’mûr olduğu sefere giderler.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle ve yüz elli pâre nâhiye kurâsıyla şerîf kazâdır, zîrâ gâyet ma‘mûr sancakdır, ammâ beğine sekiz bin guruş ancak olur. Zulm edüp bir habbe kanûndan ziyâde alsa re‘âyâsı çarığın geyüp bir günde der-i devlete gelüp şikâyet eder. Bu şehirde kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtı ve muhtesibi ve şehir voyvadası ve şehir kethudâsı ve bâcdârı ve harâc ağası vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur, lâkin a‘yân [u] eşrâfı çokdur. Ve cümle

re‘âyâsı Yörükân müslimleri ve Bulgar ve Urûm kefereleri çokdur. (---) (---) (---)

Sitâyiş-i imâret-i şehr-i Vize: Cümle (---) aded bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ la‘l-gûn kiremitli biri biri üzre bâlâ hâne-i ra‘nâlardır. Ve câ-be-câ kayalardan âb-ı hayât uyûn-ı zülâller çıkup evden eve uğrayup her hânedânı rey eder uyûn-ı cârîleri var. Beğ sarâyı gâyet vâsi‘dir.

Ve cümle 12 mahalledir. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) mihrâbdır.

Ve cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded medresedir. (---) (---) (---)

Ve cümle (---) mekteb-i sıbyândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekyegâh-ı kân-ı fukarâ-yı abdâlândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı rûşenâdır. Kurşum kubbeli hammâm-ı müferrihd[ir]. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded dekâkîn-i çârsû-yı bâzârdır, ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir.

Ammâ bâğ u bâğçeleri vefret üzre olup müzeyyen ve mahsûldârdır.

Memdûhâtından pırasası meşhûrdur. (---) (---)

Ev âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbeleri çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[42a]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Vize: Ziyâret-i eş-şeyh Gazanfer Efendi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan cânib-i kıbleye 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Yenehisâr: Bânîsi Tekrûr kraldır. Lisân-ı Rûm'da "yene", su kaynağı olan yere derler. Kasaba içinde bir âb-ı hayât su kayadan kaynayup bu rabtanın bâğ u besâtînlerin rey eder bir mâ-i sâfîdir kim gûyâ âb-ı kevserdir. Cemî‘i müverrihler ve pîr-i fânîler "Bu ayn-ı zülâl nehr-i Tuna'dan gelir" deyü yazmışlar ve ihtiyârlar böyle nakl etmişler.

Kal‘ası bir âlî püşte üzre seng binâ çâr-kûşe bir sûr-ı ra‘nâ imiş. Hâlâ harâb u yebâbdır, zîrâ hîn-i fetihde Gâzî Mihal {sene 769 târîhinde zamân-ı Gâzî Hudâvendigâr'da} ziyâde usret çeküp ba‘de'l-

feth bu kal‘ayı câ-be-câ harâb etmişdir. İçinde imâret ve dizdâr ve cebehâneden bir şey yokdur, ammâ varoşu gâyet ma‘mûrdur.

Cümle bin yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve kiremitli hânelerdir ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) (---) (---) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

İki aded hânı ve bir küçük hammâmı var, ammâ sekiz aded dükkânı olduğu sene 1066 târîhinde bu kasaba evsâfı cild (---) tahrîr olunmuşdur, ammâ bâğ u bâğçeleri ve âb-ı hayât suyuna aşk olsun. Bunda Melek Ahmed Paşa gelüp Vize paşası mektûbların verdim.

Andan cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Punarhisâr

Bu dahi İslâmbol tekrûru binâsıdır. Bu kal‘a dahi sene 769 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr be-dest-i Gâzî Mihal Beğ feth etmişdir. Ba‘dehu Murâd Hân Edirne'yi feth etmişdir. Ba‘de'l-feth bu kal‘a-i Pınarhisâr câ-be-câ münhedim olmuşdur.

İçinde imâretden bir şey yokdur, ammâ kal‘ası bir kayalı püşte üzre bir azîm şeddâdî binâ-yı kadîm seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır, lâkin iç el olmak ile gözden bırağılmış bir kal‘a-i garîbdir. İçinde şiddet-i şitâ eyyâmında koyun ve keçiler kışla[r], ammâ bunun da aşağıda varoşu Yenehisâr varoşundan ma‘mûrdur. Bu dahi (---) sancağıbeğinin hâssı voyvadası zabt eder, yüz elli akçe kazâdır. Ve bu mahalde vezîria‘zam hâssı da vardır. Ol dahi başka hükûmetdir. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Cümle dörd yüz aded kiremit örtülü hadîka-i bâğ-ı cinânlı evlerdir.

Ve cümle iki câmi‘i var, çârsû içre Küçük câmi‘dir, lâkin cemâ‘ati çokdur.

Cümle üç aded hâncuğazları vardır. Ancak yüzer yüz ellişer at ve katır alır hân-ı sağîrelerdir. Ve ancak bir küçük kesîfçe hammâmcığı var, halkı hammâma ihtiyâç değillerdir, zîrâ herkesin ev hammâmları vardır. Ve kefereleri gâyet çok olduğundan hammâmı ol kadar işlemez. Ve cümle yigirmi aded hurde dükkâncıkları var, gayri kurşumlu imâretden bir âsâr-ı binâ yokdur. Olduğu kadarca kasabacıkdır. (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i âb-ı hayât-ı Bunarhisâr

Bu kasabanın tâ vasatında çârsû başında bir ibret-nümâ ayn-ı azîmi kayadan çıkup bir havz-ı azîme perrân olup sâ‘ikasından âdeme dehşet hâsıl olur. Sâf ve beyâz billûr-misâl bir âb-ı sâfîdir mâh-ı Temmûz'da gûyâ buz pâresidir. Un değirmen[i] yürüdür bir gür sudur. Havz-ı kebîrden taşup şehirden aşağı bâğ u besâtînleri reviş edüp bir konak aşağı cereyân ederek nehr-i Yene ile bir olup Ergene köprüsünden geçüp nehr-i Tunca'ya ve Arda ve Meriç ile cümle bir olup Akdeniz sâhilinde Enez kal‘ası dibinde Bahr-i Sefîd'e munsabb olur.

{Nehr-i Tuna'nın İslâmbol'a cereyân etdiğin beyân eder}

Bu uyûn-ı Bınarhisâr hakkında müverrihân-ı Rûm ve Latin kavilleri üzre bu nehir tâ Tuna Demirkapusu'ndan gelir, derler, muhakkakdır, zîrâ bu hakîr Tuna yalılarında ba‘zı hidmetler zabt ederken Tuna Fethülislâmı yanında bir demir kapu vardır. Rûm ve Arab ve Acem seyyâhânları mâbeynlerinde meşhûrdur. Kaçan kim nehr-i Tuna'(nın) tenezzülde olsa ol demir kafes kapu nümâyân olur. Bu kapudan nehr-i Tuna ejdehâ gibi kıjğırup (girüp) tâ on konak yer altından cereyân edüp bu Bınarhisârı'na gelir. Ve Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân evkâfnâmelerinde yazar kim kaçan kim Mehemmed Hân Tuna kenârında Urusçuk kal‘ası mukâbelesinde Tuna aşırı Yergöğü kal‘asın Eflak tarafinda binâ ederken gem[i]ler ile Tuna sevâhillerin temâşâ ederek mezkûr demir kapuyu görüp su’âl etdikde,

"Pâdişâhım İslâmbol'u binâ eden Yanko ibn Madyan'ın karındaşı Yanvan Kral, ‘Makedonya, ya‘nî İslâmbol'da benim de bir hayrâtım olsun’ deyü var kuvveti bâzûya getirüp bu demir kapudan yarup tâ İslâmbol'a ka‘r-ı zemînden yollar edüp İslâmbol'un Terkoz ve Âzâdlı dağlarından geçüp Dâvûdpaşa kırlarından Yenibâğçe içre cereyân ederek Aksarây mahallesinden geçüp Lanka kapusu dibinde Bahr-i Rûm'a nehr-i Tuna ***[42b]*** mahlût olup yedi sene kâmil İslâmbol içre nehr-i Tuna'nın bir tur‘ası cereyân ederdi.

Ba‘dehu Yanvan Kral karındaşı Yanko Kral ile buluşdukda,

"İşte bürâder, nehr-i Tuna'yı avret gibi saçından çeküp senin Makedonya şehrine akıtdım" deyince hemân bi-emri Hayy [u] Kadîr kuvvet ve kudret-i azamet-i sun‘un ızhâr içün emr-i Hak ile Tuna gerüye dönüp Büyük Çekmece ve Küçük Çekmece yolunda Tuna nehri zâhir olup andan deryâya girüp ol zamânlar bu buheyre-i Çekmeceler bend olmuşdur. Hattâ Çekmece-i Kebîr buheyresinde İbrâhîm Hân tahta cülûs etdiği ân bir morina balığı çıkup Topkapulu Mustafâ Ağa morina balığın Sadrıa‘zam Kara Mustafâ Paşa'ya gönderüp ol dahi İbrâhîm Hân'a hedâyâ gönderüp İbrâhîm Hân hîn-i cülûsda ni‘met-i ûlâ morina balığı olmuşdur. Ve ba‘de't-ta‘âm nûş etdiği Melek Ahmed Paşa'nın Diyârbekir'den gümüş güğümler ile Murâd Hân'a gönderdiği ayn-i hamrevât olmuşdur kim Murâd Hân merhûm olup İbrâhîm Hân'a müyesser olduğu bu hakîrin pek ma‘lûmudur.

Ez-în-cânib nehr-i Tuna'nın bir firkası bu Bınarhisâr'da ve kurbunda Yenehisâr'da ve Pravadi ile Varna şehri arasındaki Duna değirmenlerinden âşikâre olup cereyân eder. Yanvan Kral Tuna'nın İslâmbol'dan döndüğün istimâ‘ edüp cân ber-cehennem gider. İlâ hâze'l-ân Çatalca kurbunda Âzâdlı nâm karye kurbunda dağlar içre mağâralardan nehr-i Tuna cereyân etdüğinün alâmetlerin Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ ile bu gârlara girüp seyr [ü] temâşâ etdik.

Hattâ Tuna'nın taşışına bu gârlardan "Tuna suları gibi bulanık sular Bınarhisâr'da ve Yenehisâr'[da] akar" deyü Çelebi Sultân Mehemmed'e bu Demirkapu ahvâllerin umûr-dîde ve kâr-âzmûde pîr-i fânîler bu gûne hikâyât u rivâyât u dirâyât etdiklerinde hemân Sultân Mehemmed-i âkıl âkılâne hareket edüp müşkil-küşâlik etmek içün re‘âyâ vü berâyâya bu kadar bin çuval saman ve talaş ve halaş ve kömür gönderüp Bunarhisâr'a ve Çekmecelere ulaklar gönderüp beri tarafda bu kadar bin çuval saman ve kömürü Demirkapu'dan duhûl eden nehr-i Tuna'ya döküp üç gün iki gecede Duna ve Bınarhisâr ve Yenehisâr ve Çekmece halîclerinden kömür ve saman cereyân etmeğe başlayup Mehemmed Hân-ı Evvel'e haberler gelüp andan ma‘lûm-ı sa‘âdetleri olur kim Çekmeceler ve

Bınarhisâr ve Duna suları nehr-i Tuna'dandır deyü evkâfnâmelerinde musarrahdır, *ve's-selâm*.

Bunarhisâr'ın seyr [ü] temâşâsın edüp andan 8 sâ‘at semt-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i Çöğenli: Müslüman ve kefere köyüdür. Andan 4 sâ‘atde,

Karye-i Uzuncular: Müselmânlardır. Bunu geçüp 5 sâ‘atde,

Sitâyiş-i menzil-i kasaba-i müzeyyen Sarây: Sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Edirne şehrin feth etdikden sonra bu cây-ı menâsda ârâmgâh [u] şikârgâh olmak içün bir sarây inşâ etdiğiyçün hâlâ kasaba-i Sarây-ı Rûm derler. Sarâybosna Ebü'l-feth binâsıdır. Bir Sarây şehri dahi iklîm-i seb‘a haddinde Maskov diyârında Balu Hân kurbunda Sarây-ı Kazan vardır, ammâ bu kasaba-i [Sa]rây-ı Rûm Vize sancağı hâkinde Vize beğinin hâssı olup voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur. Bu bir küçük kasabacıkdır. Cümle sekiz yüz aded cinîn-i gaytânlı ve müşebbek bostânlı ve serâpâ kiremitli hânelerdir. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden çârşû başında (---) (---) câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Elhemellâhu lenâ târîhahû
Vedhulûhâ sâlimîne âminîn.
Sene (---)

Mâ‘adâ mesâcidleridir. Ve cümle (---) aded medresedir. (---) (---) (---)

Ve cümle beş aded mektebdir. Cümleden Ayas Paşa mektebi ma‘mûrdur. Ve cümle üç aded hândır ve yine Ayas Paşa hânı mükellefdir. Ve ancak bir küçük hammâmı var. Ol kadar hoş-binâ ve hoş-havâ değildir.

Ve cümle yüz aded dükkânları var, ol kadar müzeyyen sûk-ı sultânîsi yokdur, ammâ bâğları gâyet çokdur, lâkin halkında berekât yokdur. Ol ecilden fukarâları çokdur. Hattâ Melek Ahmed Paşa efendimizi bir gece altı bin askeriyle müsâfirliğe alamadılar, ammâ Süleymân Hân asrında gâyet ma‘mûr imiş. Hattâ Süleymân Hân vüzerâlarından Ayas Paşa Gâzî Hudâvendigâr sarâyın amâr edüp ürd-i behişt-misâl bir bâğ-ı cinân edüp İslâmbol'dan her çehârşenbe gelüp zevk u safâdan sonra Cum‘aertesi dîvânına yine ererrmiş. Niçe kerre bir günde gelüp yine ol gün der-i devlete gidermiş. Tâ bu mertebe serî‘u's-seyr vezîr-i dilîr imiş. Aslında bu şehrin cümle hayrât [u] hasenâtları Ayas Paşa'nındır, *rahmetullâhi aleyh.* (---) (---) ***[43a]***

Andan 10 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Fânûs, ya‘nî Fener

Kefere kasabası olduğu bâlâdaki cilde (---) tahrîr olınmışdur. Andan cânib-i şarka 13 sâ‘atde âbâdân kurâları ve çiftlikleri geçüp,

Süleymân Hân zamânında bu cây-ı mahsûldârda Koca Mehemmed Paşa Süleymân Hân'ın mi‘mârbaşısı Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa'ya kal‘a-misâl sarây-ı azîm inşâ etdirüp hâlâ bâğ-ı İremden nişân verir bir ravza-i rıdvân-misâl bir sarây-ı azîmdir kim vasfında lisân kâsırdır. Hâlâ hünkâr bâğçesidir kim başka ustası ve altmış aded külâhlı bostâncıları vardır. Ve civârında İslâmbol a‘yânlarının dahi mükellef ü mükemmel sarâyları var. Bir câmi‘i ve iki hânı ve bir sarây hammâmı taşra kalup hâss [u] âm içün oldu. Ve on aded bakkal ve habbâz ve zeyyât ve na‘lbe[n]d ve bozacı dükkânları var.

Bu cây-ı ma‘hûde Halkalıbınar demenin vech-i tesmiyesi oldur kim kefere asrından berü bir ayazma var, hâlâ keferelerin ziyâret-i bed-âyînleridir. Ol ayazmanın kubbesinde bir demir halka var imiş. Bir âdem ol halkaya ip bağlayup kahrından kendüyi salb edince ol halka kapağıyla kopup herîf-i zarîf Takyanusî altuna gark olup altun içinden yüzerek taşra çıkup Süleymân Hân'a haber eder. Ol pâ[di]şâh-ı âdil dahi,

"Cenâb-ı Kibriyâ ol mâlı sana vermiş, sen de öşr-i sultânîsin beytü'l-mâl-ı müslimîne ver" deyüp be-dest-i Defterdâr İskender Çelebi bin altmış kîse öşr-i şer‘î beytü'l-mâl içün kabz olunur. Gayri herîfe kalan mâlı ana göre kıyâs oluna.

Anıniçün bu mahalle Halkalıbınar derler. Bir âb [u] hevâsı latîf yerdir. Bu menâkıbı pederimiz görüp anların nakli üzre tahrîre cür’et olundu, *ve's-selâm*.

Andan kasaba-i Halkalı'dan yine şarka giderken üç göz Odabaşı cisri Haraççı deresinde Kapuağası kantarası ve Sinânlı köyünde Koca Mehemmed Paşa pülü cümle Süleymân Hân mi‘mârbaşısı Mi‘mâr Sinân bin Abdülmennân binâsıdır.

Andan 9 sâ‘atde Çekmeceler kurbundan ubûr edüp sene **1072 şa‘bânu'l-mu‘azzamının ikinci hafta Cum‘aertesi gün sevâd-ı azîm ve bilâd-ı kadîm belde-i tayyibe, ya‘nî mahrûse-i Kostantiniyye *hamâhallâhu Ta‘âlâ ani'l-beliyye*** olan şehr-i İslâmbol'a bir alay-ı şevket ile dâhil olup Paşa efendimiz doğru Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya varup mülâkât olduklarında hemân Sadrıa‘zam paşayı sa‘âdetlü pâdişâha götürüp buluşdurdukda sa‘âdetlü pâdişâh,

"Melek Lalam hoş geldin. Erdel gazân mübârek ola. Bana ey hazîne tahsîl eylemişsiz. Berhordâr olup ekmeğim size helâl olsun" deyüp niçe hayır du‘âlardan sonra paşaya bir semmûr kürk ve on kîse guruş ihsân edüp,

"Var Fâtıma Sultân halama düğün edüp bu kîseleri harc-ı sûr eyle" dedikde paşa selâm verüp taşra çıkdı. Ve cümle musâhiblerle buluşup görüşüp öpüşüp niçeleriyle el ele yapışup ba‘dehu vedâlaşup sarâyına gelüp kurbânlar kesilüp cümle ağavâtlara ziyâfetler oldu.

On günden sonra Ramazân-ı şerîfin onuncu gün sünnet üzre sûr-ı zifâf olup sene 1072 Ramazân'ında Melek Ahmed Paşa efendimiz Fâtıma Sultân binti Sultân Ahmed Hân'ı izdivâclarında münderic edüp leyle-i zifâfda cümle Melek Ahmed Paşalı Fâtıma Sultân'ın Ebû Ensârî kapusundaki sarây[ın]da tâ

sabâha dak cân sohbetleri etdik. Vakt-i şâfi‘î kim oldu Melek Ahmed Paşa efendimiz yine ke'l-evvel esbâbıyla gazab-âlûd taşraya çıkup gözleri tas-ı pür-hûna dönmüş.

Cümle sika hüddâmları "Zifâf mübârek ola" dediklerinde "Dahi salât-ı ışâ âbdestiyleyim dediler.

Vakt-i Hanefî ki oldu "Seccâde" deyüp salât-ı fecri edâ edüp hakîre eydir:

"Evliyâm tîz bana karpuzcunun dörd çifte kayığın hâzır et, bir yere gitsem gerek" buyurdular.

Hakîr eyitdim: "Sultânım, şimdi cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve e'imme ve hutebâ ve meşâyih [ü] sâdât ve a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr cümle gelüp zifâf paçası yerler. Siz kanda gidersiz" dedikde,

"Belî kanda giderim, tîz kayık getir" deyü gazabâne tekellüm edüp derhâl iskeleden karpuzcu kayığın getirdim.

Der-beyân-ı menâkıb-ı garîbe vü acîbe-i Melek Ahmed Paşa

Hemân Paşa-yı kâmil kethudâsı ve hazînedârı ve gayri iş erlerin çağırup "Ziyâfete gelen vüzerâ kardaşlarımızı ve cümle ulemâ efendilerimizi kanûn [u] kâ‘ide üzre ağırlayup bir hoş i‘zâz u ikrâm [eylen], benüm sehel işim var" deyü tenbîh ü te’kîdler edüp silihdâr ve çukadâr ve mühürdâr ve hakîr, Paşa ile kayığa süvâr olduğumuzda Paşa eyitdi:

"Bizi tershâne bâğçesine götür" dedi. Tarfetü'l-ayn içre ol bâğçe-i hâssa varup kayıkdan çıkup piyâdece ol ***[43b]*** cinânân-ı İrem içre giderken bâğçe üstâdı gelüp dest bûs etdikde iç ağalarıyla bâğçe üstâdına,

"Siz gerü kalın, biz Evliyâ ile birez gezeriz, aslâ bize mukayyed olman ve yanımıza gelmen" dediklerinde anlar dahi gerü dönüp gitdiler.

Biz ikimiz ol koyah-ı servî dırahtistânı içre vakt-i seherde giderek bâğçesin ortasında bir havz-ı azîm kurbunda beş on dâne serâmed servîler [sâye]sinde rûy-ı zemîn üzre seccâde cirmi kadarca yere çâr-kûşe taşlar dizüp bir çemenzâr makâm olmuş, ol mahalle vardığımızda Melek Paşa eydir:

"Evliyâm bu makâm-ı lâlezârı bilir misin?" dedikde,

"Belî sultânım bilmem" dedim.

"Bu makâm ol yerdir kim kaçan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed karşu İslâmbol'u muhâsara edüp döğerken bu makâm-ı müferrihde Akşemseddîn hazretleri çille ve erba‘în çeküp tâ İslâmbol feth olunca bunda sâkin idi. Hâlâ bu makâm-ı gül-‘izârda du‘â müstecâbdır. Dünyevî ve uhrevî cemî‘i hayr murât *bi-emrillâh* hâsıl olur. Gel imdi seninle ikişer rek‘at hâcet namâzı kılup bir du‘â edeyim, sen âmîn de" dedikde n'ola sultânım dedim.

Menâkıbu'l-iber-i Melek Ahmed Paşa

Bu makâm-ı Şeyhde ikişer rek‘at namâz kılup hemân Melek Paşa belinden hançerin çıkarup yeri kazup bir çukurcuk eyleyüp yüzü üstüne yatup mübârek sakalın ol (ol) çukura gömüp toprağıyla sakalın basdırdı ve hakîre "Âmîn de" dedi. Andan eyitdi kim,

"Efendim, senden sana selâm, Melek Ahmed kulun eski dilencindir, yine kapuna geldi. Hiçbir kerre kapundan mahrûm göndermemişsindir. Şimdi yine şimdi yine seni Allâh'a geldi. İzzetin celâl [ü] cemâl [ü] azametin hakkiyçün olsun ve yüz yigirmi dörd bin peygamberin olsun ve bizzât Habîbin Muhammedü'l-Mustafâ rûhiyçün olsun ve âdem oğlanı âşıkın Veys el-Karanî ve yetmiş yedi bin sıfât sâhibi kibâr-ı kümmelîn gavs-ı a‘zamların yüzleri suyuna olsun bu Ahmed kulunun du‘âsın kabûl eyle" deyü "Evliyâm âmîn de ha" dedi.

Hakîr dem-beste vü hayrân olmuşum. Hemân,

"Yâ Rabbî du‘âm oldur kim yâ benim cânımı îmân ile al, beni bu çirkef-i dünyâdan halâs eyle, yâ Fâtıma Sultân'dan beni halâs eyle" deyü du‘â etdikde,

"Bire Evliyâ âmîn desene" dedikde,

"Bire sultânım, bunda du‘âya âmîn denilir mi?" dedim. Hemân yüzün ve gözlerin yere süre süre,

"Yâ Rab, yâ Rab du‘âm kabûl eyle" deyüp hayli tazarru‘ u nâlişler edüp bir hayli murâkab[ey]e varup kalkup oturdukda vech-i hüsnüne nazar etdim.

Yüzü ve gözleri ve sakalı sâfî çamurlu toprak olmuş. Meğer gözü yaşı seyl-vâr revân olup ol hâk-i amber-pâk tîn-ı mahtûm hıtâm olup rûy-ı münevveri tîn-âlûd olup yüzüme kağan arslan gibi aları aları nazar edüp bir kerre bir âh [u] enîn çekdi kim Dershâne bâğçesinde olan eşcârâtlar gûyâ lerzenâk olup bu hakîrin vücûdu berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp vücûdumda her ser-i mû haberdâr olup hareket etdiler.

"Evliyâm mahrem-i esrârımsın ve akrabâ ve karındaşımız ve cânımsın. Sır sakla sana diyeyim" dedikde,

"Buyurun sultânım" dedim.

"Evliyâm, ‘Du‘ân kabûl oldu, ammâ ok nişânın gerü urdu’ dediler. Sakın sen elem çekme. Benden sonra sen garîb kalmazsın. Senin âşık-ı sâdıkların gâyet çokdur ve hayli mu‘ammer olup çok seyâhat edersin. Hemân beni hayr du‘âdan ferâmûş etme" deyüp o[n] kerre sûre-i *elhâkümü't-tekâsür*'ü tilâvet edüp ol makâm-ı gül‘ızârdan kalkup serserî Dershâne bâğında gezerken ol nergis gazâlî gözlerinden seyl-i Ceyhûn-vâr çekîde çekîde cereyân ederek mezkûr havz-ı kebîre varup rûy-ı hâk-âlûdun gasl edüp maksûre-i Ebü'l-feth'de sehel istirâhat mahallinde yine kendüleri buyurdular kim

"Evliyâm, bu Tersâhâne bâğçesini bilir misin? İslâmbol'u binâ eden Yanko ibn Madyan'dan berü cemî‘i mülûke bâğ-ı İrem olmuş bir hadîka-i ravza-i rıdvân-ı cinân-ı kadîmdir ve nazargâh-ı azîmdir. Bu nev İrem içre Sultân Mustafâ ve Sultân Osmân ve Sultân Murâd Hân ile ne sohbetler edüp ne tâ‘at

u ibâdâtlar etmişdir. Hamd-i Hudâ yine bu müstecâbü'd-da‘ve yerde du‘âmız hedef-i icâbetde bulundu" deyü sehel celâli gidüp cemâl-i nûrun gösterdikde hakîr eyitdim:

"Sultânım ne aceb bugün âteş-pâreliğiniz var" dedikde,

Şikâyet-i Melek berâ-yı Fâtıma Sultân binti Ahmed Hân

"Evliyâm, sır bunda kalsın. Bu leyle-i zifâfda sabâha dak benim ol avretden çekdiğim azâb-ı elîmi Malta üsârâları çekmez. *Estağfirullâh* ne bî-hayâ ve ***[44a]*** ve kalîlü'l-edeb müsrife avret olur. Hemân *Bism-i İlâh* ile içeri hareme girüp kendüyi yerinde ber-karâr görüp helâli olsam gerek dahi ibtidâ gecemiz olsa gerek, hakîre sehel ta‘zîm [ü] tekrîmen hareket gerek. Aslâ yerinden deprenmeyüp katı durdu. Hakîr ileri varup dest bûsdan sonra,

"Paşa hoş geldin",

"Hoş bulduk sultânımın gül cemâlin gördük *elhamdülillâh"* deyü niçe gûne kelimât-ı dervîşâne hüsn-i ülfet içün du‘âlar etdim.

Aslâ otur demeyüp on iki kocadan mahlûle kalmış bir fertûte-i cihâne iken yine nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahter evzâ‘ [u] etvârın etdi. Hemân dürr-i kelâm-ı evveli ol oldu kim,

"Paşacığım, eğer benimle geçinmek istersen, eğer hâzır ve eğer gâ’ib olup mansıblara gidersen de mâh-be-mâh on beşer kîse masrûfum var. Ve Kiremitçi Mustafâ Ağa kethudâma yüz kîse deynim var, ale's-sabâh deynim ver. Ve her yıl altı Marmara gemisi odunum alınur. Ve Selmân Beğime ve Ömer Beğime ve Mukbil Ağama ve kethudâma beher yevm yüzer kîle arpa ve yevmiyye onar vukiyye kahve ve onar vukiyye sükker-i mî‘âd ve her şeb onar vukiyye şem‘-i asel-i kâfûrî ve niçe yüz tekâlîf-i mâlâ-ya‘nî kelâmları gûyâ dilli defter gibi bir masrûf kelimâtları söyleyüp niçe kerre yüzüme yapışdı. Ben yine ayak üzre kadîd-i mahz gibi kethudâ kadını ve hazînedârı ve musâhibeleri ve'l-hâsıl üç yüzden mütecâviz nisvân-ı sâhib-isyânlar gelüp hakîrin destin bûs edüp kat-ender-kat durup,

"İşte cânım paşa, bunlar benim iç hüddâmlarımdır ve bir bu kadardan ziyâde taşrada âzâdlı kızlarım ve anların ehl [ü] iyâlleri va[r], cümle yedi yüz kimesnedir. Bunların ve anların cümle dîbâ ve şîb ve zerbâf ve çuka yıllıkların ve cümle baltacı ve aşçı ve başçılar ve bâğbânlar ve arabalar ve kara ağ[a]larım ve beğlerimin ve anların hüddâmının cümle beş yüz kişinin yıllıkların verirsin ve illâ sen bilirsin" dedikde ben eyitdim:

"Vallâhi sultân efendim, ben hâlâ Erdel seferi gazâsından gelir bir mücâhidün fî-sebîlillâh vezîrim. Ben ol seferde yedi bin âdem besleyüp yüz yetmiş bin altun ve iki yüz kîse harc etdim ve bu kadar raht ve zırh [u] zereh-külâh ve âlât-ı silâh satup yeniçeri ocağından mu‘âmele ile karz akçe dahi aldım. Ve ben zâlim değilim ki mutasarrıf olduğum mansıblarda zulm edüp mâl alup seni bu isrâf masrûf üzre besleyem. Ben bu kadar masrûfu çekmeğe kâdir değilim. Benim de bu kadar tevâbi‘ [u] levâhıkım var. Ben ehl-i seferim, bu masrûf çokdur. Lütf edüp sehel tenzîl buyurun. Kaya Sultân merhûme kadar masrûfa tahammülüm vardır, ammâ bu beş kat masrafa tâkatım yokdur" dedim.

Hemân ol dahi "Ya Paşacığım, beni Kaya Sultân gibi mi görürsün. O benim kardaşım kızıdır, ammâ ben Sultân Ahmed Hân efendinin kızıyım. Baka şu babam kölesini beni Kaya kız ile bir dutar" dedikde ben eyitdim:

"Hâşâ sultânım, ben seni anınla berâber dutam. Sen efendim Ahmed Hân kızı yetmiş yedi yaşında bir ih[ti]yâre hâtûnsun ve çok mu‘ammere olup çok yüz görüp on iki kocadan artık kalmışsın, ammâ ben Kaya Sultân'ı on üç yaşında duhter-i pâkîze iken babasından gayri er yüzün ve erkek sözün istimâ‘ et[me]mişken kız oğlan kız alup Râbi‘a-i Adeviyye gibi geçinüp benim taht-ı nikâhımda iken merhûme oldu. O bir pâre-i cüvân Kaya İsmihân-ı mâhtâb idi. Sen oturuşmuş ve duruşmuş ve yüzü gözü büzüşmüş hâtûnsun. Hiç efendim sultânım ben seni anınla berâber gördüm mi?" dediğimde hemân,

Sultân eydir: "Baka güğeyi, çünki beni ihtiyâr bilirdin, yâ beni niçün aldın" dedi.

Ben dahi eyitdim: "Hâşâ ve kellâ ben seni almakdan haberim yokdur. Ben Erdel seferinde haberim yok iken İslâmbol'da sen beni almışsın. Bana nikâh haberi Erdel'de geldi. Ben Kaya Sultân masrûfindan kurtuldum deyü hamd ederken Köpürlü merhûm seni bana vermiş. ‘Melek'e bir fîl verdim, beslesin’ demiş, andan gebermiş. İşte şimdi sana duş geldim, emir Allâh'ın" dedim.

Hemân Sultân eydir: "Paşam sen benimle geçinemezsin. Ben seni diri iken yâhûd ölü iken boşarım. Hemân bana bir Mısır hazînesi nikâhım vermeğe hâzır ol" dedikde sabâha dak azîm mücâdele-i gûnâ-gûnlar edüp ne zifâf gecesi leyle-i (---) gecesi olup âhir-i kâr vakt-i Şâfi‘îde ben dahi dedim ki,

"Sultânım, bu dediğin masrûfât [u] müsrifâtları cümle alınız. Bir dahi ben bunda gelirsem Hak Ta‘âlâ cânım alsın" deyüp taşra çıkdım ve sizinle sabâh namâzın tâ işâ âbdestiyle kılup işte bu makâma gelüp hamd-i Hudâ du‘âmız ***[44b]*** kabûl oldu. *Estağfirullâh* bir dahi ben Fâtıma Sultân sarâyına varmam ve inşâallâh artık yüzün dahi görmem" deyü bükâ ederek Sultân ile geçen mâcerâ-yı serencâmın Dershâne bâğçesinde hakîre nakîr ü kıtmîr takrîr edüp andan yine kayığa binüp Bâğçekapusu iskelesinde atına süvâr olup doğru Köpürlüzâde Vezîria‘zam Ahmed Paşa'ya varup vezîria‘zam ikrâmlar edüp "Zifâflar mübârek ola" deyüp Melek Paşa ile sa‘âdetlü pâdişâha gidüp buluşdukda,

"Lalam Melek Paşa, halam ile zifâfin mübârek ola" deyüp paşaya bir semmûr lipâçe geydirüp,

"Melek lalam, seni vezîria‘zamımın alt yanında kubbe altında ikinci vezîr edüp Afyonkarahisâr sancağın sana ber-vech-i arpalık hâss-ı hümâyûn ihsân eyledim" deyüp paşa-yı hamûl "Emir pâdişâhımın" deyüp taşra sarâyına gelüp kâmil üç ay dîvân-ı pâdişâhîye müdâvemete başladı da hakîr müsellim ile Afyonkarahisâr'ına gitmeğe izin taleb etdiğimde "Sen bize birkaç günden lâzımsın" deyüp izn-i şerîfleri olmadı.

Ve birkaç günden ba‘zı müfsidîn-i bî-dîn zemmâm u nemmâm ve deccâl u fassâl kimesneler,

"Melek Ahmed Paşa Fâtıma Sultân ile leyle-i zifâfda çekişmişler" deyü efvâh-ı nâs-ı hannâsda güft [ü] gû olarak âhir-i kâr Sultân Mehemmed Hân'ın sem‘-i hümâyûnlarına bu haber vâsıl olunca bir arz

günü sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-[pe]nâh hazretleri paşaya buyurdular kim,

"Melek Paşa lalam, benim halam ile çekişdiler mi? Eyle olur er ü avret mâbeynine kimse giremez, ammâ ben sizi yine barışdırır, görüşdürürüm" deyü latîfe-gûne kelimâtlar olup Paşa arzdan çıkup ba‘de'd-dîvân sarâyına geldi ve salât-ı ebvâbeyni kıldı ve âsûde-hâl durdu.

Menâkıb-ı mazınne-i kerâme-i mecâzibân

Bu kadar bevvâbân [u] nigehbânlar kapularda âmâdeler iken hemân paşanın savma‘ası bâbından içerü bir Bektaşî fukarâsı çâr-darb ve bî-rîş ü dilrîş elinde teberi ve belinde tennûresi ve debdevi ve dehdehi ve cilbend-i mahabbeti ve belinde pâlhengi ve başında âftâbesin kec kılup sîne-çâk ve bî-pîrehen bir zırtıl ve torlak ve şallak ve mallak ve kavm-i cullâk ve pâ-bürehne ve ser-bürehne çeşm-i gazâlleri mükehhal bir abdâl-ı Rûm Bektaşî kapudan nümâyân olup,

"Aşk ola Melek Hân aşk ola" deyüp destûr dileyüp belinden tennûrun çıkarup o[n] kerre sûr ile gûnâ-gûn zemzeme ve ferdâşlar etdi kim âlem-i hayretde kaldık.

Hemân Paşa-yı halîm tebessüm edüp eydir: "Dervîş sen hoş safâ geldin. Ne yerden ve ne kapudan geldin" dedikde dervîş eydir:

"Bizim dergâhdan geldim ve efendimiz yerinden gelüp senin derinden Dershânene girdim. Hamd-i Hudâ mübârek gül cemâlini gördüm" dedikde,

Paşa eydir: "Dede bana ne bir selâmın getirirsin" dedikde,

"Vallâhi pâdişâhım, hâlâ İşpanya kâfiristânı erenlerinden size selâm getiririm. Cenâb-ı şerîfinize Balorna(?) irşek size selâm gönderüp bu mektûbu ve bu kitâbı size gönderüp buyurdular kim şimden gerü Melek Dede, *Tarîkat-ı Muhammediyye* kitâbın okuyup Budin mansıbıyla amel edüp mekr-i zenândan halâs olup şimden gerü pamuk bezi esbâblar geysin" deyü cilbendinden bir mikdâr pembe ve bir mikdâr iğne ve iplik ve buhûr ve aselbend ve kâfûr ve amber-i hâm vasleleri paşaya verüp,

"Bu cihâzlar bizim küstâhâne size hedâyâlarımızdır. Yine biz sizi hayr du‘âdan unutmazız. Siz de bizi birkaç gün du‘âdan unutmayalar, yâ hû sizi" deyüp kapudan taşra bu kadar huddâmât arasından çıkup,

"Bire, dede gitmesin" deyince niçe kimesneler aradılar nâm [u] nişân-ı dervîşânı bulmadılar. Cümlemiz hayrân kaldık. Ba‘dehu dervîşin getirdiği kitâbı kırâ’at etdik. Hakîkatü'l-hâl Kitâb-ı *Tarîkat-ı Muhammedî,* ammâ Firengistân'da basma yazılmış kitâblardan idi. Hemân Paşa, "At hâzır edin" dedi.

Der-beyân-ı rumûz-ı kelimât-ı Melek Ahmed Paşa

Ol ân paşa-yı Âsaf-şân mezkûr kitâbı koynuna koyup ve bir şemmâme amber bilesince alup esb-i sabâ-sür‘atine süvâr olup doğru Şeyhülislâm Sun‘îzâde Efendi'ye varup dest bûsdan sonra koynundan *Tarîkat-ı Muhammedî* kitâbın gösterüp birez mütâla‘a ederken haşr u neşr ve mevt ü hayât mahalleri kırâ’at olunup,

Sun‘îzâde Efendi "Bârekallâh a‘lâ kitâbdır. Hakkâ ki her bâr bu kitâbı okuyun" buyurduklarında Melek Paşa kitâbı yine koynuna koyup şeyhülislâma bir şemmâme amber ve bir tuhef Keşmîrî şâl verüp dediler kim,

"Bizi hayr du‘âdan unutman ve namâz kıldıkda bizi ***[45a]*** hayr ile yâd ve mahzûn gönlümüz şâd ediniz ve kâhîce bize geliniz" deyü şeyhülislâma niçe rumûzlar söyleyüp birbiriyle ol kadar vedâ‘laşdılar ve ol kadar ağlaşdılar kim gûyâ bir dahi görüşmezler.

Andan Paşa yine sarâyına gelüp hazînesinden cümle ağavâtlara niçe yüz aded zî-kıymet eşyâlar ihsân eyleyüp ale's-sabâh yine dîvân-ı pâdişâhîye gitdi.

Der-beyân-ı icmâl-i sebeb-i vefât-ı merhûm Melek Ahmed Paşa

Hikmet-i Hudâ ol gün Melek Ahmed Paşa dîvânda ta‘âmı çok yeyüp ve bîgâneler elinden günâ-gün eşribeler nûş etmeğile sehel şikeste-hâtır olup Sadrıa‘zam izniyle Kubbealtından sarâyına bâzâr gün gelüp bî-tâb u bî-mecâl kaldı. Ba‘dehu Salı gün oldu aliyye dîvân olup cemî‘i Âl-i Osmân kullarına beş bin kîse ulûfe çıkacağı gün idi, Paşa "Dîvâna gidemem" deyü cümle tevâbi‘ine haber etdi. Hemân hakîr içerü paşa yanına girdikde,

"Evliyâm efvâh-ı nâsda ne var ve ne yok?",

Hakîr eyitdim: "Ne var ve ne yok, ammâ siz bugün dîvâna teşrîf buyurmaz mısınız?" dedim.

"Vallâhi pek bî-tâb u bî-mecâlim, gidemem" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Ammâ bu gün aliyye dîvânı olup kula mevâcib çıksa gerek. Kul mâbeyninde bir fetret ü tuğyân olup kul çorba içmeyüp ulûfe kaldırmazlarsa (---)

‘Hay Melek Ahmed Paşa'nın bu fetretden haberi var imiş. Anıniçün dîvâna gelmemiş ve anın tahrîkiyle kul kîse kaldırmamış’ deyü günâ-gün güft [u] gûya bâ‘is ü bâdî ve niçe kelâm-ı türrehâtlara mü'eddî olur. Yiğit değil misiz hemân var kuvveti bâzûya getirüp "Yâ Kavî ve yâ Metîn" ismine müdâvemet ederek ve "Yâ Hayy ve yâ Kayyûm" esmâsın çekerek dîvâna teşrîf buyurursuz" dediğimde hemân,

Paşa-yı âkıbet-endîş "İlâhî Evliyâm, berhordâr-ı ömr olasın. Bire at getirin ve beni geydirin ve beni leş gibi dîvâna sürüyüp götürün" deyüp dîvân esvâbların geyüp sürüne sürüne durup atına binüp ol ân Kubbealtı'na varup vezîria‘zam ile bî-mecâl niçe kelimâtlar edüp ba‘dehu kanûn-ı Âl-i Osmân üzre cemî‘i kula ulûfe çıkup du‘â vü senâdan sonra herkes ocaklarına revâne eden cümle vüzerâlar pâdişâha arza girecekleri mahalde Melek Paşa Sadrıa‘zamdan me’zûn olup tâ Kubbealtı'na at [ile] gelmek memnû‘ iken Melek Paşa'nın atın sa‘âdetlü pâdişâhın binek taşına yanaşdırup on, on beş âdem gücile paşayı ata bindirüp vâlih [ü] hayrân sarâyına gelüp hâb-ı râhata yatdı.

Ve ol gün kara kara kanlar kusmağa başladı. Salı ve çehârşenbe ve pençşenbe günlerinde kara kanlar ve karaciğer pâreleri kay ederek ve yine ismullâhı yâd ederek kâhîce ser-i sa‘âdetin girde bâliş-i

nâliş üzre ve kâhîce bu hakîrin zânûsu üzre koyup ol ân yüz beş aded gulâmları mâlından âzâd edüp cümle atları ve silâhların kendülere yüzer aded altun ile ihsân edüp beş bin altun cümle ağavâtlarına ve üç bin altun Galatasarâyına ve üç bin altun Büyükoda ve Küçükoda'ya ve üç bin altun İbrâhîm Paşa sarâyına ve üç bin altun kendü techîz [ü] tekfînine cümle ulemâ vü a‘yân huzûrunda vasiyyetler edüp buyurdular kim,

"Allâh emâneti olsun, bu teslîm-i mütevellî etdiğim altunlarla Allâh içün her gece her odada hatm-i şerîfler okuyup sevâbın rûhuma hibe edeler. Ve her Cum‘a geceleri Risâlet-penâh rûhiyçün kırk bin salavât-ı şerîfe tilâvet oluna. Ve benim vücûdum bir kubbeli yerine komayup Ebâ Eyyûb-ı Ensârî civârında velî-ni‘am üstâdım Kiçi Mehemmed Efendi hazretlerinin pây-ı sa‘âdetleri cenbinde beni defn edün ve üzerime bir kubbe ve âsâr-ı binâlar etmen. Ancak sebeb(?) üzre başım ve ayağım uçlarına hice taşları alâmet dikin ve oğlum İbrâhîm'ime on bin altun ve ker[î]mem (---) Fâtım'a on bin altun verüp anları Allâh'a ısmarladım ve edenleri(?) de ol Kâdir ü Kayyûm ve Kahhâr Allâh'a havâle eyledim" deyü yedi sâ‘at kâmil vasiyyetler edüp mecmereler ile buhûr ve amber-i hâm ve ûdlar yanup cümle iç ağalarıyla kendüler bile Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp bir vakit namâzın cemâ‘atsiz kılmayup ve bir vaktin kazâya komayup edâ-yı salât ederdi.

Âhir-i kâ[r] sene (---) (---) leyle-i Cum’ada sabâha karîb re’s-i şerîfi hakîrin dizinde iken hakîr Yâsîn-i Şerîfe tilâvetin [17] âyetin tilâvet ederken ***[45b]*** bir kerre "Yâ Allâh" deyü bir sayha urup cân havliyle cânib-i kıbleye müteveccih olup rûh-ı pür-fütûhu dâr-ı fânîden d[â]r-ı bâkîye revâne olup min mücîbillâhi Ta‘âlâ rûh-ı şerîflerin cânib-i Hakk'a teslîm edüp, makâmı Firdevs-i Illiyyîn ola. *Rahmetullâhi aleyh*.

{Hikâye-i acîbe vü garîbe}

Ale's-seher ki oldu, hemân bir koçi araba ile Fâtıma Sultân gelüp "Şer‘ile benim ehlimdir. Mısır hazînesi nikâhım var" deyü cümle odaları ve hazîneyi mühürleyüp cümlemiz taşra kovup paşanın na‘ş-ı şerîfin taşra dîvânhâneye bırakdılar.

Biz dahi henüz vâveylâya düşüp efendimiz bu hâlde görüp ve bu kadar mâlımız avretler elinde kalup henüz feza‘ u çeza‘a âheng etdik. Hikmet-i Hudâ bu mahalde Sadrıa‘zam Köpürlüoğlu Ahmed Paşa geldikde hemân hakîrin gözleri tas-ı pür-hûna dönmüşken,

"Devletli vezîr, âhımız Allâh'a efendimiz merhûmu böyle koma. Fâtıma Sultân hâlâ içerde hazîneyi zabt edüp bizim dahi mâlımız ve odalarımız alup efendimizi böyle bırakdılar" deyince hemân Köpürlüzâde Vezîr berhordâr ola, eline bıçağın alup üç yüz yigirmi aded mühürlü odaların ve kilar ve hazînelerin mührün keserken aşağı kapudan Fâtıma Sultân tebdîl-i câme olup firâr edüp arabası kaldı.

Hemân Köpürlüzâde taşra çıkup cümle hüddâmân-ı Melek ayağına düşüp hayr du‘âlar etdik.

Hemân vezîr ağlayup eydir: "Pederim Mehemmed Paşa öldü bu kadar ağlamadım. Bu benim gûyâ babam gibi karîbim idi, henüz işte garîb kaldım. Tîz na‘ş-ı şerîfin aşağı havliye endirüp gasl edün" dedikde fi'l-hâl techîz [ü] tekfîn ıskât salâtın edüp salâlar vererek gasl edüp sarup sarmalayup tâbûta

kodukda,

Köpürlüzâde eydir: "Babam yanında defn edelim" dedikde imâm-ı hümâmımız Mehemmed Efendi ve hakîr Köpürlüzâde'ye paşanın vasiyyetin nakl edüp "Üstâdı Mehemmed Efendi yanında defn edelim" dedikde,

"Bire âdemler, olmaz. Bu bir vezîr-i âlîşân idi. Bunu Kara Mustafâ Paşa veyâhûd Fâtih-i Yemen Sinân Paşa türbesinde defn edelim" dedikde,

"Hayır sultânım, lütf eyle vasiyyetin kabûl eyle" dedikde,

"İmdi eyle olsun" diyerek cemî'i vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân cem' olup cenâze-i Melek Ahmed Paşa'yı câmi'-i Ayasofya-yı Kebîr'in bâb-ı musallâsına koduk.

Hemân ol ân Şeyhülislâm Sun'îzâde eydir: "Biz pâdişâhlar ve şâhzâdeler ve sultânlar namâzın kılmağa me'mûruz, ammâ bu Melek Paşa beş gün mukaddem bize gelüp, 'Efendi bizi du'âdan unutman ve bizi namâz kıldıkda bizi hayr ile yâd eylen ve kâhîce bize geliniz' deyü rümûzler eyledi. Biz bu müselmânın namâzın kılarız" deyü na'ş-ı Melek huzûrına geçüp Şeyhülislâm muktedâ-yı nâs olup edâ-yı salât edüp eydir:

"Biz bu vezîri ey âdem biliriz. Allâh rahmet eyleye ve yine Hak rahmet ede" deyince kırk elli bin âdem "Allâh rahmet eyleye" deyü feryâd edüp cenâze-i Melek'i bu felekde tâbût ile götürü[r]ken elli altmış aded mü'ezzinânları ve bu kadar fukarâları, hakîr cem' edüp tevhîd [ü] tezkîr ile ve savt-ı hoş elhân ile Bilâlîler *"Muhammedün habîbullâh hakkâ"* diyerek Bâğçekapusu iskelesinde kayığa koyup belki bin pâre kayık ile niçe bin aded vüzerâ ve muhibbân ve dostân u âşıkânlar Ebû [Eyyûb-ı] Ensârî kapusunda Fâtıma Sultân yalısı önünden ubûr ederek Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmetü'l-bârî* civârında Kaya Sultân merhûme yalısı civârında vasıyyetleri üzre üstâdı Kiçi Mehemmed Efendi hazretlerinin hâk-i pâyinde bilâ-alâmet, ya'nî kubâbsız defn edüp üzerine çadırlar kurup kâmil yedi gün yedi gece bu hakîr üç yüz aded merd-i fakîr ile rûz [u] şeb yigirmişer hatm-i şerîf tilâvet olunurdu. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'a.*

Târîh-i vefât-ı Melek Ahmed Paşa, güfte-i Evliyâ:

..... (1 satır boş).....

Mersiye-i Melek Paşa

Çûn bu felek-i kec-rû bir evrâk-ı perîşân-misâl bir sahîfe-i rûzgâr-ı zor-kâr ve [18]'dır, [19]'dur ve *"Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihi"*'dir[20] ve *el-hükmü lillâhi'l-vâhidi'l-kahhâr* ve kârhâne-i dünyânın hükmü budur. Hattâ Cenâb-ı Kibriyâ *cellet azametehu* lafz-ı kün ile arz u semâvâtı ademden vücûda getirmezden evvel mevti halk etdi kim delîl-i ***[46a]*** nass-ı kâtı' ile sûre-i Mülk'de [21] buyurur ve sûre-i (---) [22]'dir. (---)

Tahmîs-i münâsib:

Murg-ı dil bâz-ı ecelden bulımaz istihlâs
Câm-ı pür-zehrin içiser feleğin âmm ile hâss
Yok ecelden kişi kurtulmağa bir cây-ı menâs
Olımadı kılıcından ecelin Zâl halâs
Bulımadı maraz-ı mevte şifâ Câlînûs

Kıt‘a-i münâsib:

Eğer dünyâ bekâ bûdî
Muhammed Mustafâ bûdî
Eğer hüsneş bekâ bûdî
Ne mürdî Yûsuf-ı Ken‘ân.

İmdi bâlâda tahrîr olunan nass-ı kâtı‘ların hükm-i şerîfleri üzre ve bu ebyâtların mazmûnları üzre gerdiş-i devvâr-ı kec-reftâr felekde cemî‘i zerrât-ı katarât-ı ünâs-ı mahlûkât ve arz [u] semâvât cümle cümle fânî olup ecelden halâs olmayacakları mukarrerdir, ammâ yine benî Âdem birbirine mahabbetden vefât edenlere "Hayfâ dirîğ vâ hasretâ ve vâ firkatâ" deyü feryâd u fiğân ve feza‘ u çeza‘ ederler.

Hattâ bu hakîr dahi Melek Ahmed Paşa efendimiz teslîm-i rûh etdikde Hudâ'ya ayândır kim kesret-i mahabbetimden feryâd u fiğân ile bükâ eylemeden hakîri gûyâ sara‘ dutup bir sâ‘at mebhût kalmışım, ya‘nî vâlidemiz tarafından karâbetimiz olduğu cihetden değil, hemân *el-hubbulillâh* âşık-ı şeydâsı idim.

Merhûmun vefâtı hakîre bir kesel vermişdi kim kıtımda bir kâse semm-i helâhil zehrâb içmek bir katre âb-ı nâb içmek kadar değil idi. Ol mahalde bu abd-i za‘îf eyle müşâhede etdim ki bir âşık ma‘şûku uğruna ölmek hayât-ı câvidân imiş, zîrâ merhûma karâbetimizden mâ‘adâ yigirmi bir sene hidmet-i şerîfinde olup nazar-kerdesi idim ve bu kadar seyâhatimize sebeb olup bu kadar gazâlarda bulunup gazâlar da etdik, bu kadar senede hakîre bir kec nazar etmeyüp bir şütûm-ı galîzasın istimâ‘ etmedim.

Ve bir kimesneye şetm-ı fâhiş etmek ebedü'l-ebed mu‘tâdları değil idi. Hattâ bir kimesneye gâyet elem-zede olsa "Bire hayâsız, bire nâmerd" lafzından mâ‘adâ bir lafz-ı kabîh elfâz-ı dürer-bârlarından sâdır olmamışdı. Ve hakîr dâ’imâ hüsn-i rızâları ile olup bir ân izn-i şerîflerinden gayri yerde hareket etmezdim. Ve dâ’imâ râzdaş ve sırdaş ve hâldaş ve yoldaş ve karındaşı idim. Ve dükeli ezmânda nedîm-i hâssı ve muhâtabı idim. Ve hakîr hakkında bir kelâm-ı mürrin aslâ işitmedim. Her bâr lütf-i şermende ve bende ve hâkister-efkendesi idim. Hemân Cenâb-ı Bârî garîk garîk-i rahmet eyleye. Şimden gerü bize düşen anlara hayr du‘âdır. *Rahmetullâhi aleyh. Rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-fâtiha*. (---) (---) (---).

Efendimiz Melek Ahmed Paşa merhûmun ibtidâ meskat-ı re'si ve tulû‘ [u] zuhuru ve neşv [ü] nemâsı ve ahlâk-ı hasenesi ve salâh-ı hâllerin beyân eder

Gerçi tatvîl-i kelâm olup kesret-i kitâbet olur, ammâ bu mevti mahall-i münâsebetiyle ibtidâ-i tulû‘u ve gurûbuna dek alâ kadri'l-imkân ahlâk-ı hamîdeleriyle rûh-ı şerîflerin yâd edelim. Müstemi‘ olan yârân-ı bâ-safâlar hayr du‘â edeler. Ümmîddir kim hayr du‘â-i dostân kabûl-i dergâh olup rûh-ı Melek dâr-ı bâkîde şâd ola, zîrâ nass-ı kâtı‘ ile Kur’ân-ı azîmin ve Furkân-ı mecîdin sûre-i (---) [23] buyurmuşdur. Bu âyet-i şerîfe fehvâsınca Hayyu'l-Bâkî bâkîdir ve *küllü men fânî*dir.

İmdi fânîden bâkîye irtihâl eden cânlara hayr du‘â lâzımdır kim hayr du‘â Allâhu Ta‘âlâ katında makbûl-i dergâh olup bâkîdir. Ve cemî‘i mevtâ-yı ehl-i kubûr hayr du‘âya muhtâclardır. Eyle olsa rûh-ı Melek Paşa hayr ile yâd olmağiçün deryâda katre ve güneşde zerre kadar hüsn-i hâli ve halîm ve selîm ve dil-nüv[â]zlığın yâd ede. Eğerçi cemî‘i ahvâlâtların ta‘rîf ü tavsîf ve tahrîr etsek bir tomar-ı müdevven olur, ammâ bu abd-i hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr fakîr paşa-yı merhûma akrabâlığımız hasebiyle ve ihtilât-ı küllîmiz olmak niçe niçe esrârlarına vakıf olduğumuz mertebe ba‘zı menâkıb-ı hüsn-i hâllerin bu *Seyâhatnâme*'mize tahrîr edelim. Ümîzdir kim kırâat eden yârân-ı zevi'l-ihtirâmlar merhûm Melek Paşa rûhiyçün bir Fâtiha tilâvet edeler. *Ve billâhi't-tevfîk, âh el-firâk el-firâk.*

Evvelâ ihvân-ı safâya şöyle ma‘lûm ola ki merhûm Melek Ahmed Paşa'nın peder-i azîz-i vâhid-i mâcidi Fâtih-i Mısır Sultân Selîm Şâh-ı Evvel'in vezîria‘zamı Hazret-i Ebâbekiri's-Sıddîk neslinden Kara Pîrî Paşa'nın hazînedârlığı hidmetiyle Mısır fethinde hâzır olmuşdur. Anların dahi maskat-ı re'sleri dâmen-i kûh-ı Elburz'da Çerkez kavmi ve Abaza kavmi mâbeynlerinde sengistân ve cengelistân içinde Sadşe kavmidir, bir gulâm-ı fetâ imiş.

Akrabâmız olmağile bizzât kendüleri lisânından istimâ‘ edüp nakl ederiz. Bu peder-i büzürgvâr bir pîr-i fânî idi kim "Bugün, yarın merhûm olurum" deyü Tophâne kurbunda Fındıklı kasabasındaki yalısı hânesinde kırk yedi sene odası içre tâbûtu ***[46b]*** başı üstünde yüklükde bir servî tahtasından tâbûtu dururdu.

Bu pîr-i muhterem Sultân Gavrî halazâdesi [ile] Özdemir Beğ'in ammîzâdesi olmak [üzre] Özdemir Beğ'e Mısır'da kapucular kethudâsı olup Süleymân Hân vezîri Tavâşî Süleymân Paşa Mısır'dan gâh feth-i Yemen ve gâh istîlâ-yı şehr-i Aden diyerek sene (---) târîhinde Yemen'den yüz elli pâre gemiyle Bahr-i Muhît ile beş ayda kâmil deryâ seküp vilâyet-i Hindistân'a varup Portakal Firengi elinden Dîvâbâd kal‘ası ve Bender-âbâd kal‘ası ve Dabolâbâd kal‘ası ve niçe kal‘aları darb-ı tîğ ile Fireng-i bed-rengleri dendân-ı tîğdan geçirüp ol kadar mâl-ı Kârûn-ı firâvân alırlar kim gemilerinin safraların ve bî-ma‘nâ eşyâların cümle deryâya ilkâ edüp safra yerine gemilere cümle mâl-ı hazâ’in ve cevâhir makûlesi eşyâlar ile bârçelerin mâl-â-mâl edüp mezkûr kal‘aların cümlesin Hind pâdişâhı hâkâna miftâh-ı kılâ‘ları teslîm etdikde hâkân-ı Hind Süleymân Paşa'ya yedi lek mâl ihsân eder. Rûm hisâbınca her leki (---) (---) mâl eder. Ve bu kadar mâl akmişe-i cevâhir güvâr(?) dürr [ü] kâlây [ü] vâlây metâ‘ ihsân eder kim cümle arabaları ıskarça olur.

Ba‘dehu Hindustân'dan Süleymân Paşa donanma-yı hümâyûn ile vilâyet-i Habeş'de kal‘a-i Mosova limanına yanaşup on iki bin pür-silâh askere Özdemir Beğ'i serdâr edüp Habeş diyârı benderlerinden vilâyet-i Dumbiye'yi ve şehr-i Poraga'yı ve vilâyet-i Meymûn'u ve cezîre-i Lü’lü'yi ve şehr-i Sevâkin'i ve şehr-i Kîf'i ve cezîre-i Dehlek'i ve kal‘a-i Mosova'yı ve kal‘a-i

Harkova'yı ve cebel-i Vuvle'yi ve kal‘a-i Hindiyye'yi ve şehr-i Behlûle'yi ve şehr-i Zeyla‘ı ve kal‘a-i Vekat'ı ve şehr-i Heddiye'yi ve şehr-i Rezdân'i ve şehr-i azîm Makdisu'yu, hulâsa-i kelâm yedi ayda vilâyet-i Habeş'de yüz yetmiş pâre kılâ‘ ve şehirler Süleymân Hân asrında be-dest-i Tavâşî Süleymân Paşa-yı Mısır bâ i‘ânet-i Gâzî Özdemir Beğ feth edüp yine ibtidâ vilâyet-i Habeş'e mîr-i mîrânlık ile vâlî olan Özdemir Beğ'dir.

Ba‘de'l-feth-i Habeş Süleymân Paşa donanma ile Habeş'den Mısır'a gelüp Özdemir Paşa Habeş'de Melek Ahmed Paşa'nın pederi kapucular kethudâsıyken iklîm-i Habeş'de kalırlar. Ol asırda koca peder "Koldan seksen yedi dirhem tüfeng atardım" derlerdi "Ve bu sinn-i sâle dek muharremât [u] mükeyyefâtdan bir şey bilmem" derlerdi.

Ba‘de zemânin Melek pederi Özdemir Paşazâde Osmân Paşa ile Acem vilâyetlerinde Gence ve Şirvan ve Şamaki ve Tiflis ve Tomanis ve Serîrü'l-lân ve Çıldır ve (---) ve Tümük ve Şeki ve Ereş ve Kars ve Bakü ve Bâbü'l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu ve Gilân'ı ve gayri yüz on pâre şehir ü kılâ‘ ve tokuz hânlık yerleri cümle sene 986 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Özdemirzâde Osmân Paşa feth edüp Dağıstân pâdişâhı Şamhâl Hân ile akd-i sulh edüp Dağıstân'da sikke ve hutbe Âl-i Osmân ismine ve iclâs-ı Şamhâlleri Âl-i Osmân izniyle ahd [ü] mîsâk olunup Dağıstân vilâyetinde Âl-i Osmân askeri meştâ ederler, ammâ ol diyârda deyyâr bir dînâr olmamağile Özdemiroğlu gönden akçe kesüp kula mevâcib verir.

Ba‘dehu Melek Paşa pederi Osmân Paşa'dan me’zûn olup "Vilâyetim karîbdir" deyü Dağıstân'dan vatan-ı aslîsi olan mezkûr Sadşe vilâyetine varup cümle akrabâlarıyla mülâkât olup yetmiş aded mikdârı mahbûb u mahbûbeler pençe-i âfitâb ü âfitâbe gulâm-ı mümtâzlar ve âyetün min âye[t] bâkire-i tannâzlar ki kimin şerîfe ve kimin hedâyâ verirler, ammâ bu Çerkezistân ü Abazistân'da hırsızlık bahâdırlıkdır, ayıb değil gâyet memdûhdur. El-hâl ol esîrler içinde bir pençe-i âfitâbe mahbûbe duhter-i pâkîzesin dirâğûş edüp ol mahkûke kız Melek Ahmed Paşa'ya Abaza diyârında hâmile kalup koca peder bu kadar mâl-ı ganâ’im üsârâlar ile avdet edüp yine Dağıstân'da Özdemirzâde Osmân Paşa'ya gelmek sadedinde iken koca peder istimâ’ eder kim Özdemirzâde Dağıstân'dan Deşt-i Kıpçağ u Heyhât sahrâsı ve Çerkezistân içre vilâyet-i Kırım'a andan İslâmbol'a gitmeğe azm-i râh etmiş.

Hemân koca peder bu kadar mâl-ı firâvân ile vilâyet-i Sadşe'den vilâyet-i Abaza'da Sovuksu nâm iskeleye gelüp anda bir keştîye süvâr olup İslâmbol'da Fındıklı kasabasındaki hânesinde sâkin olur.

Hikmet-i Bârî yârî kılup ol sene Melek burc-ı felekden ve masdar-ı rahmden baş gösterüp rahm-i mâderden müştak olunca gûyâ bir bedr-i münîr-i mehtâb tulû‘ edüp beyt-i muzlim nûr-ı ilâhî ile pür-nûr olu[r].

Hikmet-i Hudâ ol ânda Abaza Mehemmed Ağa ki emîrahor-ı İbrâhîm idi anlar ve Abaza Ahmed Paşa bu üçü bir günde vücûda gelüp âyîn-i Abaza üzre bunları sarup sarmalayu, kundaklayup kanûnları üzre anası südlerin içmeden süd analarına teslîm ederler. Kanûn-ı Abaza üzre "Evlâdlarımız şehir oğlanı olup mezmûm olmasın ve gurbet çeküp yiğit olsun" deyü ol mâhda üç ***[47a]*** aded dürr-i yetîm evlâdları süd analarıyla Kârtıloğlu nâm re’îsin gemisine Melek'i koyup Abaza diyârında (---) (---) nâm vilâyetde süd anasında perveriş olmada. Öz vâlidesi şehr-i

Tophâne'de koca peder ile kalmada.

Garîb ü acîb temâşâdır: İlâ hâze'l-ân Tophâne Abazalarının hemân evlâdları vücûda gelince yetmiş seksen bebek ve kundak gulâmları ve kızları süd analara harc-ı râhlarıyla verüp her sene yüz iki yüz sıbyân u bintânları kâfiristân ve Abazistân'a göndürüp baba ve anaları on, on beş sene evlâdların göremezler. Hâlâ mu‘tâd-ı kadîmeleri eyledir.

Ba‘dehu on bir seneden sonra Melek Paşa'yı ve bu hakîr Evliyâ'nın vâlidesin Abaza diyârının Sovuksu nâm iskelesinden kırk aded Abaza esîrleriyle gemiye koyup Tophâne'de Melek Paşa'nın pederine getirirler. Anlar dahi Melek'i ve bizim vâlidemizi ve on aded pençe-i âfitâb esîrleri Sultân Ahmed Hân'a alâ tarîki'l-hedâye pîşkeş ver[ir]. Sultân Ahmed Hân *tâbe serâhu* Melek'i gördükde harem-i hâssada alıkor. Görse kim bir rûh-ı mücessem ve bir mahbûb-ı muhteşem, gûyâ ki bir perîzâdedir. Ahmed Hân buyururlar kim:

"Allâhu a‘lem şu oğlan kadre ermiş. Bunda olan ân, ân-ı sâ‘atde âdemin aklın perîşân eder. Bir melek-sûret ve perî-sîret ve mü’eddeb ve gül-çehre, dişleri dürr-i meknûn ve kelimâtları cümle mevzûn, kemâl mertebe hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde bir marâlî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü bir gulâm-ı meh-pâredir" deyü Ahmed Hân Melek'i felekde medh eder.

Meğer Yeni câmi‘ mu‘temedi Kalender Paşa anda hâzır olup eydir:

"Pâdişâhım bu oğlana bir künye, ya‘nî bir lakab ihsân eylen" dedikde hemân Sultân Ahmed buyururlar kim:

"Cenâb-ı Bârî bu oğlan hakkında sûre-i Vettîn'de, [24] deyü medh edüp anı melek ve melekden eşref deyü yaratmış. Ben ana ne künye demeğe kâdirim, yine Melek'dir, ismi benim gibi Melek Ahmed olsun ve gılmân-ı hâssım ve cümle vüzerâlarım içre mümtâz olsun ve ecel-i müsemmâsına dek tûl-ı ömr ile mu‘ammer olsun deyüp, *"El-esmâ’ü tenzilü mine's-semâi"* [25] deyüp Melek Ahmed derler.

Derhâl Üsküdârî Mahmûd Efendi ve üstâdımız Evliyâ Efendi "Bu niyyete *El-fâtiha"* deyüp Melek üzre mu‘avvizeteyn tilâvet edüp üflerler.

Ahmed Hân-ı ma‘sûm bu oğlanın gayri yerde olması ma‘kûl değildir, illâ Kızlar Ağası Velî Mustafâ yedisine(?) Melek'i Ahmed Hân yeden be-yed teslîm edüp eydir:

"Cânım lalacığım, bu oğlanı sana Allâh emâneti verdim. Okud ve yazdır ve terbiye verüp cânından bezdir. Göreyim seni nice terbiye verirsin" dedikde Mustafâ eydir:

"Vallâhi pâdişâhım, bu oğlan çehresinden bellidir kim Hazret-i Allâh bunu kâmil ve sâhib-i ayâr edüp mürebbîye muhtâc etmemiş. Kendü yed-i kudretiyle terbiye etmiş. Ancak bizde yatsın ve kalksın" buyururlar. Ammâ mezkûr Mustafâ Ağa işte sulehâ-yı ümmetden bir sâhib-i kerem ve mazınne-i kerâme kimesne idi. Her leyle-i Cum‘ada cemî‘i hüddâmları bir yer[e] cem‘ olup Melek

ile bile rûh-ı Resûl-i Ekrem içün kırk bin salavât-ı şerîfe getirüp kendüleri bin bir aded sûre-i *innâ a‘taynâ* tilâvet edüp ol gece Hazret-i Risâlet-penâh'ı rü’yâsında görüp ve niçe kerre bi'l-müvâc[eh]e müşâhede-i cemâl edüp kelimât ederlermiş.

İşte Melek Paşa eyle bir pâdişâh-ı cem-cenâbın ve eyle bir ağa-yı sa‘âdet-mendin ve Üsküdârî Mahmûd Efendi ve Evliyâ Efendi'nin ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhın nazar-kerdesi ve çerâğ-ı efrûhtesi Melek Ahmed Paşa'dır.

Ve bu Melek huzûr-ı Sultân Ahmed Hân'a geldüğü gün huzûr-ı pâdişâhîde olan huzzâr meclislere birer gulâm ihsânlar edüp bu hakîrin pederi Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Ağa'ya Sultân Ahmed Hân *tâbe serâhu* bu hakîrin vâlidesin ihsân edüp eydir:

"Koca Ağa, ihtiyâr oldun, ammâ inşâallâhu Ta‘âlâ bu kızdan melek gibi cihân-ârâ bir oğlun olur" buyurduklarında,

Üsküdârî Mahmûd Efendi eydir: "Bu yakın inşâallâh rûh bulur ve bir necîb ü reşîd erkek evlâdın olur" dedikde,

Evliyâ Efendi eydir: "İnşâallâh biz okudup terbiye ederiz" buyururlar.

Hamd-i Hudâ tokuz ay on günden sonra bu hakîr Sultân Ahmed Hân asrında sene (---) târîhinde vücûda gelüp Sultân Murâd-ı Râbi‘ tahta sene (---) târîhinde cülûs etdiği sene pederimiz hakîri hünkâr İmâmı Şeyhü'l-kurrâ ve şeyhü'ş-şüyûh Evliyâ Efendi'ye hakîri verüp bizi ma‘nâ oğullarından edüp telâmîzlerinden olduk.

İlm-i hıfzı Evliyâ Efendi'den tekmîl edüp sekiz sâ‘atde ne ifrât ve ne tefrît ve ne lahn-ı celî ve ne lahn-ı hafî etmeyüp Cezerî hazretleri buyurduğu ebyât üzre beyt:

Mehâricü'l-hurûfi ve's-sıfâti
Liyelfizû bi-efsahi'l-lüğâti

üzre hurûfu mehâricinden ihrâc edüp andan beyt:

Ve'l-ahzü ***[47b]*** *bi't-tecvîdi hatmü lâzım*
Men lem yücevvidi'l-Kur’âne âsim

tenbîhlerinden havf edüp ba‘dehu beyt:

Ve ba‘de tecvîdike li'l-hurûfi
Lâbüdde min ma‘rifeti'l-vukûfi

ile me’mûr olup Hafs kırâ’ati üzre mahall-i vakflara ve secâvend ve imâle ve işâretlere ri‘âyet ederek hatm-i şerîf ederdim. Ve her leyle-i Cum‘a'da birer hatm-i şerîfim ta‘yîn olmuşdu.

Hamd-i Hudâ hâlâ âlem-i sabâvetden berü eğer sefer ve hazarda terk etmeyüp niçe yüz hatm-i şerîflerim leyle-i Cum‘a'da Melek Ahmed Paşa merhûmun huzûrunda hatm-i şerîf ederdim, zîr[â] anlar da harem-i hâsda iken üstâdımız Evliyâ Efendi'den anlar dahi tilâvet edüp hıfzan bir kerre hatm-i şerîf etmişler idi, ammâ İbn Kesîr kırâ’ati okumamışlardı.

Niçe kerre hakîri hıfzen dinlemişlerdi. Hamd-i Hudâ hamele-i Kur’ân'ım, *hâzâ min fazli rabbî* ve İbn Kesîr kırâ’atin dahi min evvelihi ve âhirihi tekmîl edüp ilm-i tecvîde müte‘allık *Kitâb-ı Şâtıbî* ki (---) aded beytdir, anı ve *Kitâb-ı Cezerî* kim (---) aded beytdir, anı dahi Evliyâ Efendi ve cemî‘i şeyhü'ş-şüyûhlar huzûrunda yedi sâ‘atde hıfzen itmâm etdim. Andan seb‘a kırâ’atin sûre-i Yûsuf'a dek tekmîl edüp ba‘dehu velî-i ni‘am üstâdımız Evliyâ Mehemmed Efendi sene (---) târîhinde merhûm olup Hünkâr imâmı Şâmî Yûsuf Efendi'den kırâ’at-i seb‘ayı Yâsîn-i şerîfe dek tekmîl edüp anlar dahi sene (---) târîhinde merhûm olup İslâmbol'da Haydarpaşa mahallesi mescidi imâmı ba‘dehu Sultân Selîm Hân câmi‘i imâmı olan Şâmî Efendi'den ilm-i kırâ’at-i seb‘ayı tekmîl etdik. Hamd-i Hudâ.

Ba‘dehu Melek Ahmed Paşa ile sene 1051 Muharrem'inde âlem-i seyâhate çıkup ba‘dehu Melek Ahmed Paşa vâlidemizin ammîsi oğlu olmağile ma‘an seyâhate çıkup geşt [ü] güzâr etdiğimiz yerlerde Melek Ahmed Paşa'nın ahlâk-ı hasenelerin tahrîr etmeği üzerime iltizâm-ı mâlâ-yelzem edüp kalem-i cevâhirim zebân-ı hâle getirüp kîli kâl etdim. Ve eğer ta‘rîf ü tavsîfe lâyık ve sezâvâr görülmezse nân u nemek hakkıyçün hüsn-i hâlin hayr ile yâd ederiz ve evsâf-ı cemîlesin istimâ’ eden yârân-ı bâ-safâlardan bu kalîlü'l-bizâ‘a Evliyâ-yı bî-riyâ içün ve merhûm Melek Ahmed Paşa efendimiz rûhiyçün celb-i Fâtiha ricâ ederiz, *el-fâtiha*.

Evvelâ merhûm Melek Sultân Ahmed'den sonra Sultân Mustafâ'da tüvânâ fetâ yiğit olup iki kerre kilar-ı hâssada Sultân Mustafâ cülûslarında hidmetinde bulunmuşdur.

Ve Sultân Osmân ile Hotin seferinde bile idi. Ve pederleri Budin vezîri Karakaş Paşa'nın kapucular kethudâlığıyla Hotin seferinde bile olup Karakaş Paşa Hotin altındaki tabur cenginde alnından kurşum ile urulup şehîd oldukda Melek pederi terk-i devlet edüp İslâmbol'un Fındıklı kasabasında münzevî oldu.

Ba‘dehu Melek Paşa Osmân Hân ile İslâmbol'a gelüp ol fetret-i zorbalarda Osmân Hân'ı Yedikulle kal‘asında mazlûmen şehîd edüp sene (---) târîhinde Sultân Murâd-ı Râbi‘ müstakil pâdişâh olup Melek Ahmed Ağa Hâsoda'ya girdikde çâr-ebrû pehlivân ve zeber-dest babayiğit idi.

Murâd Hân ile Edirne ve Bursa seferlerin edüp hakîri Sultân Murâd leyle-i Kadr'de Ayasofya-yı Kebîr'de mü’ezzinân mahfelinde ba‘de't-terâvîh hıfzen hatm-i şerîf tilâvet ederken sûre-i A‘râf'a geldikde Murâd Hân fermânıyla Vuçu bostâncıbaşı ve rikâbdâr Melek Ağa hakîri mahfelden endirüp huzûr-ı Murâd Hân'a vardıkda bu kemteri Kilar-ı hâssaya alup Kilarcıbaşı Hadım Gazanfer Ağa'yı hakîre lala ta‘yîn eyleyüp yine Evliyâ Efendi içeri derse geldikde tilâvet ederdik. Ve Murâd Hân'a musâhib-i şehriyârî gûnâ-gûn kelimâtlar ederdik.

Ba‘dehu hünkâr Revân seferine giderken Melek Ağa çukadâr idi. Murâd Hân ba‘de'l-feth-i kal‘a-i Revân kal‘a-i Van üzre geldikde Van kal‘ası kayası üzre Koca Nişâncı gazab-ı şehriyârî ile silihdârlıkdan çıkup Melek Van'da silihdâr olup tâ Bağdâd-ı behişt-âbâd fethinden sonra Bağdâd

altında Melek üç tuğ vezâretle silihdârlıktan çıkup Diyârbekir eyâletiyle hudûd kesmeğe Vezîria‘zam Kara Mustafâ Paşa ile diyâr-ı Acem'de Derne ve Derteng ve Hemedân ve Dergezîn ve Şehrezol vilâyetlerinde hudûdlar kesilüp akd-i sulhlar olup Murâd Hân der-i devlete revâne oldu.

Ve ba‘dehu Kara Mustafâ Paşa dahi sulhnâme ve hudûdnâmeleri alup Melek ile Diyârbekir'e gelüp Kara Mustafâ Paşa akîb-i Murâd Hân der-i devlete gelüp ol sene 1048 târîhinde Murâd Hân vefât edüp cülûs-ı İbrâhîm Hân oldu ve Melek Paşa Diyârbekir'de kaldı, ammâ Diyârbekir ve Mardin altında yüz bin asker Bağdâd muhâfazasıyçün âmâde durup Melek Paşa Bağdâd tarafına ***[48a]*** nigerânda olup şeb [ü] rûz asâkir-i deryâ-misâl ile pür-silâh olup terkilerinde birer yem ile eyâlet-i Diyârbekir'i geşt [ü] güzâr ve sayd [u] şikâr edüp âsî ve dağî ve bâğî ve yağıları sayd edüp şer‘an katl ederdi. Hattâ Sultân Murâd'a "Gazân mübârek ola" demeğe gelmeyen (---) Ekrâdı hâkimi Sultân Yûsuf nâmıyla iştihâr bulan Ekrâd hâkimini şeb-hûn ile basup kayd-ı bend ile Diyârbekir kal‘asında habs edüp bin kîse mâlın aldıkdan sonra Yûsuf Hân'a tevbe ve istiğfâr verüp kal‘adan ıtlâk etdi. Bu mahallerde hikâyât ve rivâyât ve dirâyât çokdur, ammâ biz muhtasar kıldık, zîrâ bu gûne gazavât menâkıbât-ı vâkı‘âtlar cümle *Risâle-i Menâkıb-ı Melek Ahmed Paşa*'da cümle ahvâlâtları ale'l-infirâd tahrîr olunmuş bir mücelled başka tevârîhdir.

Andan yine Diyârbekir'den seksen bin asker cem‘ edüp sene (---) târîhinde Sincar dağının Yezîdî Kürdlerine bir sâtûr-ı Muhammedî urup on üç bin Saçlı Yezîdî Kürdleri katl olup şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ'nın intikâmların aldı ve on binden mütecâviz a‘lâ ve ednâ ve bapirleri, ya‘nî sultânları ve kızları ve gulâmları ve avretleri cümle esîr-i der-zincîr olup Diyârbekir'e selâmet geldi ve niçe zamân âsûde-hâl olup Rûmiyye Şeyhi Azîzzâdeler ile tevhîd ü tezkîr zevk ü şevkleri ederdi, zîrâ kendüleri cihâz-ı fakrı tarîk-i Hâcegân-ı Nakşıbend'den kabûl etmişlerdi. Dâ’imâ evrâd [u] ezkârların tilâvet edüp kârları mesâlih-i müslimîn ile mukayyed idi. Ve her ne cânibe teveccüh etse mansûr [u] muzaffer olup şast ber-kabza sehm-i murâdı nişân urup dağî ve bâğî ve yağı olan harâmîleri ele getirüp aslâ amân u zamân vermeyüp sahîfe-i rûzgâr-ı zor-kârdan vücûdların şer‘ile ve seyf-i miczem-i Muhammedîyle âsîlerin vücûdun hakk ederdi.

Ve kendülerden aslâ cemî‘i zamânda kizb sâdır olmamışdı. Ve az söyleyüp çok ağlayup az gülmüşdü. Ve meclislerinde mâlâ-ya‘nî ve güft ü gûy-ı mesâvî kelimât olmazdı. Bu hâl ile yine huzûrunda edebden hâric olmayan latîfe-âmîz gûnâ-gûn şakalar olunup dişleri görünecek mertebe tebessüm edüp hazz ederdi. Ve hergiz lisân-ı şerîflerinden sikem sikem lafzı makûlesi kelâm-ı fâhişler sâdır olmayup gazab-âlûd oldukları mahal ki bir âdeme şer‘an katl îcâb etse yâhûd katl-i şer‘î hükm olunsa ol âdeme,

"Bire hayâsız ve bire nâmerd, cürmüne tâ’ib ü tâhir olup dünyâ derdinden halâs ol" deyü cevâblar ederdi.

Ve ol kadar pâk ve latîf ve zarîfâne ve levendâne elvân boğasılar ve abâyî ve kutnî ve kazze ve Gücerât halalî harîrler ve gûnâ-gûn sûret-i şer‘de mübâh olan akmişe-i fâhire kutnîler ile mülebbes olurdu.

Ve ol kadar pâk ü pâkîze idiler kim sâ’ir akrânlarının girîbânlarından abâ(?) dâmânları beyne'l-vüzerâ meşhûr-ı âfâk idi. Hattâ merhûm Sultân Murâd *tâbe serâhu ve cennete mesvâhu* buyururlar

kim,

"Ahmed sen benden pâksin ve bî-bâk ü bî-pervâsın. Hudâ-yı Müte‘âl dü cihânda yüzün ak edüp sa‘âdet-i dâreyn müyesser ede" deyü Murâd Hân bu ebyâtı terennüm eder:

Pâk dâmâne yok sözüm aslâ
Hîz-i nâ-pâke günde bin la‘net

deyüp Silihdâr Mustafâ Beğcüğezin yüzüne bakup "Bu söze ne dersin Mustafâ?" dedikde Silihdâr hacâletinden sîm[â]ları la‘l-gûn olup ol ân Melek'e ve Silihdâr'a birer semmûr hil‘at ihsân ederler, ya‘nî ol mertebe her husûsda Melek Paşa pâk-dâmen idiler ve her husûsda alimallâh ve kefâ billâh pâk idiler.

Ve gâyet sâlih ve dîndâr ve âlim ve âmil ve kâmil ve fâzıl ve dîndâr ve perhîzkâr ve Âsaf-ı Berhayâ-vâr bir gâzî-i sâhib-i ayâr ve yâdigâr bir vezîr-i dilîr gelme[mişdir].

Ve "Âlem-i sabâvetimizden berü sıbyân ile mahlût olup lu‘b u lehve meyyâl değil idim" derlerdi, ammâ sünnet-i Resûl olan tîr ve kemândârlık ve cidâ ve şemşîrbâzlık ve gürz ve mızrakbâzlık lu‘bedebâzlıklarında gâyet mâhir idi.

Ve akrânlarında eyle bir fârisü'l-hayl silâhşor cüst ü çapük İpşir Paşa ve Seydî Ahmed Paşa olaydı.

Ve zorâver ü dilâver ve server ü hünerver yiğit olmağile küştegîrlik ilminde yetmiş fen bilüp değme pehlivân arkasın yere getirmemişdir kim bu fende dahi bî-mânend idi, ammâ ba‘zı zamân tenâsül-i evlâd içün Kaya Sultân ehliyle ey güleşler ederdi. ***[48b]*** Âhir Kaya Sultân'ı alt edüp yenerdi ve bir yılda kırk sekiz kerre böyle cihâd-ı ekber ederdi. Kesret [ü] vefret üzre cemmâ‘ değil idi.

El-hâsıl Sultân Ahmed Hân asrından tâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e gelince böyle bir ma‘sûm-ı pâk vezîr-i rûşen-zamîr-i dilîrin misli sebkat etdiği hâtır-nişânımız değildir, ammâ hakkâ ki Koca Nişâncı ve Koca Mûsâ Paşa ve Koca Ken‘ân Paşa bunlar dahi ma‘sûmluklar ile şöhre-i şehr olmuşlardır, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve Melek Paşa cemî‘i zamânda âbdestsiz bir kadem yere basmazdı ve hîn-i mücâma‘atda tarfetü'l-ayn içre gasl edüp teheccüd ve işrâk-ı ebvâbeyn salâtlerin kılup dâ’imâ sermâye-i ömr-i girânmâyeleri savm-ı Dâvûd ile güzerân ederdi.

Ve dâ’imâ hem-celîs ve hem-enîsi ulemâ ve sulehâ ve fukarâ ve zu‘afâ ve mesâkînler ve vâ‘iz ve nâsıhlardan Velî Efendi ve Erdebîlîzâdeyi pek severdi. Ve Pendnâme-i Hoca Attâr vird-i zebânı olup cümle ebyâtların hıfzen zabt etmişdi. Ve ilm-i sarf ve nahivde çok nüsha görüp ilm-i fıkh [u] ferâizde lâ-nazîr idi. Ve sekiz yüzden mütecâviz mesâil-i şer‘iyye ve binden ziyâde hadîs-i Nebeviyyeleri ezber zabt u rabt eylemişdi, ammâ tarîk-i dervîşâna meyyâl olmağın ilm-i şi‘rde ve kelâm-ı Mevlânâ'da *Mesnevî-i Şerîf*'den ve kelâm-ı İbrâhîm-i Gülşenî, *Ma‘nevî*'sinden niçe bin ebyât-ı eş‘âr-ı Fârisî ve Türkî kasâid ve penç beyt-i tasavvuflar hâtır-nişânı idi, ba‘zı mahalde mezkûr ebyâtları mahalleriyle icrâ ederdi.

Ammâ ilm-i kitâbetde *"El-hattu mâ yukra"* idi, lâkin Murâd Hân-ı Râbi‘den tuğrâ-yı garrâ çekmeğe me’zûn olup anların ta‘lîmiyle bir tuğrâ-yı garrâ-yı tevkî‘-i refî‘u'ş-şân tahrîr ederdi kim Bihzâd [u] Mânî kalemin çekmede âciz olup Koca Nişâncı ve Ankebût Ahmed Paşa ve Nasûh Paşazâde Ömer Beğ ve Re’îsü'l-küttâbımız Gınâî Efendiler cümle engüşt ber-dehen edüp tuğrâ-yı Melek'e engüşt ber-dehen olurlardı.

Ve kendü savma‘a-i tek ü tenhâsında ale's-seher esmâü'l-hüsnâya müdâvemet ederdi ve her isneyn gecesi cümle iç ağalarına kırk bin salavât-i şerîfe ve her leyle-i Cum‘ada on iki bin İhlâs-ı şerîfe tilâvet olunurdu. Ve hâlâ harem-i hâsda büyük oda ve küçük odalara on iki bin altun Bağdad'dan gönderüp vakf edüp uslûb-ı sâbıka üzre leyle-i isneynde ve leyle-i Cum‘ada kırk bin salavât ve kırk bin aded İhlâs-ı şerîfe tilâvet olunur aceb hayrât-ı azîmdir.

Hayrât-ı garîbe-i merhûm Melek Ahmed Paşa: Her sene mâh-ı Ramazân gurresinde hazînesin açup alâ tarîki'l-hedâye her ne kadar zî-kıymet esvâb u eskâl ve âlât-ı silâh ve ne kadar zî-kıymet eşyâlar var ise gılmân-ı hâssa meydânında bu kadar eşyâları dağlar gibi yığup üç yüz kırk beş iç ağaları mâbeynlerinde bu esvâbları mezâd edüp bey‘ [u] şirâ ederdi.

Meselâ bir zırhı bin salavâta ve bir kılıcı elli bin salavâta ve bir semmûr kürkü bir hatm-i şerîfe ve bir mercân tesbîhi iki bin salavâta ve bir mücevher tüfengi bir hatm-i şerîfe bey‘ edüp herkes aldığı metâ‘ı salavâtı ve hatm-i şerîf der-uhdeleriyle hazînebaşı tahrîr edüp iç alay çavuşları dellâllık edüp leyle-i isneynde ve leyle-i Cum‘ada der-uhdelerin getirüp tilâvet ederler. Ve ol geceler gûyâ leyle-i Kadr olup mümessek Şâm fısdıklı ve bâdemli helvâlar ve hoşâblar tenâvül olunup du‘â vü senâlar olur.

Bu hâl üzre hazînesinde âlât-ı silâh ve gayri metâ‘dan bir habbe kalmayup bi-emrillâhi Ta‘âlâ sene-i âtiyeye gelince hazînesi dahi ziyâde dolardı.

Ve her mansıba teveccüh etdikde kat‘-ı menâzil ederken yedi sekiz sâ‘at ömr-i azîz hebâya gitmesin içün dağ u râğlarda ve sahrâ-yı bâğlarda cümle iç ağaları at başları berâber cem‘ olup cemm-i vefîr ile bir ağızdan savt-ı a‘lâ ile sûre-i Feth'i ve sûre-i Mu‘avvizeteyn'i kırâ’at ederken dağlar ve hâmûnlar inlerdi. Kırâ’at-ı Kur’ân'dan sonra ceng-i savaş-ı perhâş ma‘rifetlerinden haberdâr olmak içün cümle iç ağaları ve cemî‘i levendât birbirlerine mukâbil olup kırkar ve ellişer müşvâr kadar cirid oynayup mızrak oyunları ve şemşîrbâzlıklar ve tîr [ü] kemândârlıklar gösterüp ekseriyyâ at üzre Mısır tarzı kurşum atardı.

Ba‘dehu esb-i sabâ-sür‘atler bî-tâb u bî-mecâl olmadan alay çavuşları lu‘bedebâzlıkdan askeri men‘ ederlerdi ve bu tertîb üzre menzile ererlerdi. ***[49a]***

Ve hâtır-ı şerîfleri dâ’imâ es-sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân makûlesi hussâna ve nesl-i cilfidâna ve ma‘nek ve tarîkî ve seylâvî ve kebîşe ve mahmûdî ve musâfaha ve havâre ve mühre ve mehrânî (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) bu gûne hasîbü'n-nesîb şecereli küheylân atlara mahabbeti olduğundan otak sâyebânı altında yetmiş seksen kadar aded depen küheylân atlar bir bend ile huzûrunda deverân u çevelân u seyerân ederlerdi.

Kaya Sultân'ı almazdan mukaddem yedi yüz aded müşterâ abd-i memlûkleri var idi kim cümle Çerkez ve Abaza ve Gürcî gulâmları var idi. "Rûsi'l-asl bî-asl ve bî-edebdir" deyü Rûs gulâmların almazdı, meğer alâ tarîki'l-hedâye gelirse kabûl edüp ba‘dehu bir ağavâta hibe ederdi.

Ve ol kadar sayd [u] şikâra mâil idi kim kanûn-ı vüzerâ üzre mehterhânesi ile gûnâ-gûn fasıllar ederek teferrüclere ve ziyâfetlere gidüp gelince yemîn ü yesârda olan fukarâlara ihsân bezl ederek şikârın hadden efzûn etmeyerek menziline gelüp meks ederdi.

Ve cemî‘i zamânda irtişâ almayup aldırmayup irtişâ ile cemî‘i zamânda mansıb dahi almayup mânde azil kabûl ederdi, ammâ yine rikâb-ı hümâyûna ve sâ’ir vüzerâ ve vükelâlara alâ tarîki'l-hedâye mutasarrıf olduğu diyârın memdûhâtlarından ba‘zı eşyâlar ve küheylân atlar pîşkeş gönderirdi. Yine bu hâl üzre Âl-i Osmân'ın memâlik-i mahrûselerinde zabt [u] rabt etmed[iğ]i menâsıb-ı âlîler kalmadı.

Evvelâ ibtidâ bin kırk sekiz târîhinde Bağdâd altında eyâlet-i Diyârbekir ile serdâr-ı mu’azzam oldu.

Ve dör[d] kerre Diyârbekir'e vâlî oldu.

Ve dör[d] kerre Anadolu eyâleti oldu ve dörd kerre Özü eyâleti oldu.

Ve iki kerre eyâlet-i Erzurûm oldu.

Ve iki kerre Haleb ve iki kerre Şâm ve bir kerre müsellim Sivas'ı zabt etdi.

Ve bir kerre cezîre-i Girid'e asker sürüp tâ Benefşe kal‘asına vardı.

Ve bir kerre iki sene cezîre-i Bozca'da muhâfiz oldu.

Ve bir kerre Bosna oldu.

Ve bir kerre Erdel gazâsı serdârına yamak oldu.

Ve bir kerre vâlî-i Bağdâd oldu.

Ve bir kerre sene 1060 bir buçuk sene Sadrıa‘zam olup Deli Hüseyin Paşa'ya imdâdlar gönderüp zamân-ı sadâretlerinde cezîre-i Girid içre Deli Hüseyin Paşa kal‘a-i Retime ve kal‘a-i Seline ve yedi pâre kılâ‘-ı müstahkemler feth edüp sene 1061 sadâretden ma‘zûl oldu.

Ve bir kerre İpşir'e kâ’im[makâm] oldu.

Ve andan sene 1065 eyâlet-i Van oldu.

Ve bir kerre sene (---) de Yanova beği Köpürlü'ye kâ’immakâm oldu.

Ve'l-hâsıl dâr-ı fânî menâsıbların cümle zabt edüp dünyâda adâlet ederek yetmiş yedi sene mu'ammer olup âhir Cenâb-ı Kibriyâ Melek'e [26] yarlığ-ı belîğiyle sene (---) târîhinin mâh-ı (---) (---) günü dâr-ı bâkî mansıblarından evc-i illiyyîn mansıbıyla behre-mend ve behre-yâb olup bilâ-tevâbi' ve-lâ-levâhık cânib-i Hakk'a revâne oldu. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'a. (---)*

Ba'dehu bu hakîr garîb-i bî-kes kalup velî-i ni'am yoksulluğun çeküp âlem-i hayrette kaldım. Gûyâ dâr-ı diyâr-ı İslâmbol başıma bir dâr oldu. Hikmet ol kim ol mahalde hâne ve dükkânlarım yandı, ammâ Cenâb-ı Kibriyâ âsân getirüp üç bin riyâl guruş harc edüp ıhrâk olan iki hânemi ve dörd aded dükkânlarımı kâmil altı ay renc [ü] anâ ve âlâm-ı şedâ'id çekerek hâne-i ahzânları itmâm edüp içlerine akrabâ vü ta'allukâtları kodum. Hamd-i Hudâ bu âna dek mücerred pâk idim. Beyt:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat est
Zi men şinev ten-i âzâd-ı hîş bende me-sâz
Berâ-yı yek şebe zevkî ki hâk ber ser-i û
Esîr-i zen netüvân şüd be-sâl-i hây-ı dırâz. [27]

Li-Mevlânâ kuddise sırruhu

Çîst dünyâ ez Hudâ gâfil şoden
Nî-kumâş u nokre vü ferzend u zen [28] [29]

sadaka Resûlullâh ve sadaka Habîbullâh: [30]

Cem'-i âkırdır. Lisân-ı Türkî'de kısır demekdir, ya'nî doğurmaz avret ola. İmdi bu harâb-âbâd dünyâda ne evlâd ve ne zen-i heşdâd deyüp tabî'ate yine seyâhat ârzûları gelüp dâğ-ı derûn-ı pür-hûnum def' etmek içün altı aded hüddâmımız ve sekiz re's hüssânımla âmâde olup,

"Âyâ ne cânib azm-i râh etsem?" derken hikmet-i Hudâ sene 1073 Şa'bân'ında sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı âlîcâh Nemse gazâsına teveccüh edüp deryâ-misâl alay-ı azîm ile İslâmbol'dan çıkup Dâvûdpaşa nâm sarâyı kurbunda serâperde-i çetr-i mülammâ'-ı Osmânî'de karâr-dâde olup cemî'i kullarına bin kîse mâl ihsân u in'âm-ı âm ***[49b]*** edüp kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek şâhrâh ile Edirne mahmiyyesine revâne oldular. Bu hakîr dahi bir gayri yoldan,

Sene 1073 mâh-ı Şa'bânu'l-mu'azzamının gurresinde ol şiddet-i şitâda diyâr-ı Alaman-ı bî-amân gazâsına ve Ungurus Kızılelmasına gitdiğimiz menâzil ve kılâ' ve şehirleri ayân u beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile İslâmbol'dan çıkup kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ve niçe âlâm-ı şedâ'id çekerek selc ü berf ü bârân meşakkatin çekerek,

Menzil-i evvel kasaba-i Topçular: Hemân İslâmbol'un bir mahallesidir kim cild-i evvelde evsâfı mastûrdur. Andan ale's-sabâh cânib-i garba kar yağup boran çekerek su kemerleri kurbunda,

Menzil-i karye-i ma'mûr Çardaklı, andan **karye-i Türk Eşe'**yi geçüp 7 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Baklalı: Ebü'l-feth Mehemmed Hân vakfıdır. Bir vâdî içinde bâğ u bâğçeli ve sayd [u] şikârlı ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı mesîregâh yerdir. Baklası çok olmağile Baklalı derler. Bu karyede (bu karyede) Ferrûh Ağazâdelerde iki gün meks edüp zevk u safâlar edüp hamd-i Hudâ hevâlar latîf olup ertesi atlara süvâr olup alâ tarîki's-seyr av şikâr ederek ve cirid oynayarak 1 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı Burgoz, ya‘nî kal‘a-i vâsi‘ Terkoz

Bânîsi Makedon[y]a kim İslâmbol'dur, anı ibtidâ binâ eden Yanko ibn Madyan bu kal‘a-i Terkoz'u dahi Yanko binâ etmişdir. Bu kal‘a İslâmbol kal‘asının bir köşesi olmak üzre binâ olmuşdur ve bir köşesi Silivri kal‘asıdır ve bir köşesi Yedikulle'dir. Hâlâ İslâmbol olan kal‘a Makedonya şehrinin iç kal‘ası olmak üzre binâ olunmuşdur.

Ve bu Terkoz Karadeniz sâhilindedir. Ve kal‘a-i Silivri Akdeniz cenbindedir. Bu kal‘ateyn mâbeynleri Karadeniz'den Akdeniz'e gelince sekiz sâ‘at yerdir. Hâlâ Terkoz'dan Silivri'ye gelince şarkdan garba dağlar ve bayırlar üzre yedi kat germe kal‘a dîvârı ve her katında birer kat germe handakları râygân nümâyân durur.

Ve bu Terkoz kal‘asından Karadeniz kenârıyla tâ Karadeniz boğazı olan Yoroz kal‘asına andan Yeniköy ve Hisâr ve Beşiktaş ve Tophâne ve Galata kal‘asına gelince cümle leb-i deryâ tâ Terkoz kal‘asına gelince serâpâ kal‘a idi.

Ba‘dehu Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd Bağdâd halîfesiyken İslâmbol kefereleri Ciniviz kâfirleriyle mâbeynleri bozulup İslâmbol tekûrı Alina Kral Ciniviz küffârın[a] Akdeniz'den Karadeniz'de olan vilâyetlerine Karadeniz boğazından yol vermedi, zîrâ ol zamânda Ciniviz kralı bir kral-ı dâll-ı âlî-hâl idi. Akdeniz içre tahtgâhları cezîre-i Sakız idi ve kal‘a-i Galata dahi anların binâsı ve anların tahtları idi. Ve Karadeniz'in Anadolu ve Rûmeli tarafında üç bin yedi yüz pâre kılâ‘-ı metîneler cümle Ciniviz kralının idi. Hattâ Tarabefzûn ve Gönye ve Faşa ve Abaza ve cezîre-i Taman ve Kuban tâ Azağ'a varınca andan içeri tâ Azak denizi ve nihâyetinde Horoskirmân kal‘ası da Ciniviz kralının olup Maskov kralıyla hem-hudûd idi.

Andan Rûm tarafında cezîre-i Kırım'da gerçi Tatar var idi, ammâ yine hüküm Ciniviz'in olup cezîre-i Kırım'da kal‘a-i İnkirmân ve Sar kirmân ve Balıklava kirmân ve Ayukirmân ve Çorgana kirmân ve Tat kirmân ve Mankup kirmân ve Gözlev kirmân ve Sudak kirmân ve Avluta kirmân ve Kefe kirmân ve Kerş kirmân ve Kilinse kirmân ve Azak denizi içre Balısıra kirmân. Bu cümle mezkûr kal‘alar cümle cezîre-i Kırım etrâfında serâpâ dest-i Ciniviz'de olup sahrâ-yı Kırım'da Tatar-ı sabâ-reftâr hoş-nişîn idiler.

Andan yine sâhil-i Karadeniz'de Özü kirmân ve Dentere kirmân ve Hocabay kirmân ve Akkirmân ve Kili kirmen ve Beşdepe kirmen ve Karahırmen ve Köstence ve Mankalya ve Keliğra ve Kavarna ve Balçık ve Varna ve Galatya ve Emene ve Musura ve Aydos ve Ahyolı ve Yoroz ve cezîre-i Aya Anastanısya ve Suzebolı ve Eskikoz ve Ahtapolı ve Eyneada ve Ayavola ve Midye ve Terkoz kal‘asına varınca bâlâda tahrîr olan leb-i deryâ kal‘aları cümle Ciniviz kralı hükmünde idi, ammâ bu Terkoz kal‘ası Rûm tekrûrunun idi.

Ba‘dehu Ciniviz kralı Akdeniz'den Karadeniz'de olan kal‘alarına İslâmbol tekûru derdinden Karadeniz'e donanma gidüp gelemediğinden Ciniviz kralı Akdeniz'de ve Karadeniz'de biner pâre donanma gemileri müheyyâ edüp Bağdâd'da Hârûnu'r-Reşîd'den İslâmbol'u urmağa me’zûn oldu, zîrâ ol asırda İslâmbol tekûru Alina Kral'a Hârûnu'r-Reşîd tarafından Seyyid Battâl Gâzî elçi gelüp beher sene dörder kerre yüz bin altun vermeğe der-uhde edüp sulh [u] salâh olmuş idi.

Ol ecilden Ciniviz kralı Hârûnu'r-Reşîd'den izin alup Akdeniz ve Karadeniz'den donanmasıyla Makedonya'ya gelüp yine ke'l-evvel kal‘a-i ***[50a]*** Galata sene 244 ba‘de hicreti'n-nebeviyyede istîlâ edüp Hârûnu'r-Reşîd'e ve Seyyid Battâl Gâzî'ye elçilerle azîm hedâyâlar gönderüp ba‘dehu Ciniviz kralı Galata'dan Beşiktaş ve Hisâr ve Yeniköy ve Karadeniz boğazı ve tâ Terkoz kal‘asıyla bile cümle kal‘aları alup Terkoz kal‘asın bile cümle harâb [u] yebâb etdi.

Ve Terkoz'dan tâ Silivri kal‘asına gelince İslâmbol'un yedi kat germe dîvâr ve yedi kat handaklı kal‘asın cümle yere berâber etdi. Anıniçün hâlâ kal‘a-i Terkoz ve sûr-ı Burgoz cümle harâb u yebâb yapup Terkoz'dan Silivri'ye giderken câ-be-câ yerlerde yedi kat Burgoz kal‘ası esâsları zâhir ü bâhirdir. Bu Burgoz ve Silivri ve Terkoz ve İslâmbol mâbeynleri dâ’iren-mâdâr bir cezîre-misâl görülür(?) kim yedi merhale yerdir. Bu vâdîler içi cümle İslâmbol ki şehr-i Makedonya zemînidir kim bin altmış pâre kurâ vü kasabât ve kılâ‘lar ile müzeyyen idiği ve Ciniviz harâbından sonra amâr olup Sırf kralları har[â]b etdiği *Târîh-i Rûm-ı Yanvan*'da mufassal tahrîr olmuşdur.

{Der-sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Terkoz}: Andan yine Terkoz kal‘asın Kostantin Kral amâr edüp sene 856 târîhinde İslâmbol'dan mukaddem Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî fethidir ve Eyyûb mevleviyyeti nevâhîlerinden olup Karadeniz sâhilinde bir şekl-i müselles bir kal‘a-i azîmdir.

Kıble cânibi ve batı tarafı ve maşrık semti cümle bir azîm göldür. Ancak lodos cânibi bin adım karadır. Mâ‘adâ tarafları Karadeniz ve göldür. Gûyâ bir cezîrede Şeddâdî kârgîr taş binâ bir hisâr-ı köhnedir.

Ve ol kara tarafından Ebü'l-feth toprak sürüp feth etmişdir. Hâlâ sürülen toprakları yığılıdır. Ve top-ı kal‘a-kûp ile câ-be-câ rahnedâr olan yerleri âşikâredir.

Ve mezkûr kara tarafında iki kat dîvârları ve iki kat kapuları ve azîm handakı var, mâ‘adâ yerleri deryâ ve yalın kat dîvâr ve deryâ ve göl ihâta etmişdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi on bin altı yüz adımdır. Ve Karadeniz kenârında bir latîf liman-ı azîmi var ve buheyresine dahi hurde gemiler girüp lenger-endâz olup yatırlar. Ve bu gölden taşrası Karadeniz'in Yedikumlar ve Karataşlar dedikleri mahûf u muhâtara olan beyâz kumlu ve kara taşlı kumsal-ı bî-amân yerlerdir kim gûyâ Karadeniz kenârında Akkirmân kal‘ası önündeki Kamerü'l-kum gibi bir bî-câr yerdir. Cümle Karad[eniz] keştîleri bu Terkoz kal‘asının burnundaki Yedikumlarda vakt-i şitâda helâk olurlar. *Allâhümme âfinâ.*

Sitâyiş-i buheyre-i Terkoz: Dâ’iren-mâdâr cirmi on bir mîl sehel şorca âb-ı berrâkı var. Ol kadar amîk değildir. Buheyre-i mâlih olmasına sebeb vakt-i şitâda Karadeniz'in talattumu bu halîce girüp acı eder. Bu gölde kış günleri gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen hûş u tuyûr bu gölde kışlar. Bâ-husûs kaz ve ördek ve angıt ve karabatak ve sürhâb ve vezneboşaldan ve kuğu ve saka kuşu

ve balıkçıl ve martı ve yelve ve yelkovan ve niçe bunun emsâli su kuşları bu halîcin yüzünü zeyn edüp bu buheyre etrâfında olan kurâ vü kasabât ahâlîleri tüfeng-i pür-reng ile ve doğan ve şâhin ve balaban ve zağanos ve çakır ve taştülek bâzlar ile niçe kerre yüz bin kazları sayd ederler.

Ve bu buheyrede olan mâhî-i gûnâ-gûnların envâ'ından, yigirmi vukiyye gelir sazan balığı ve levrek balığı ve kalkan balığı ve kefal balığı ve palamit balığı ve pisi balığı ve alakerde balığı ve fiçıda balığı ve kaya balığı ve uskumru balığı ve izmarit balığı ve iskorpit balığı ve bir vukiyye gelir la'l-gûn tekir balığı ki cemî'i mâhîlerin şâhı bir mâ'ide-i mâhîdir kim gûyâ nûr-ı ilâhîdir.

Bu mezkûr mâhîlerden niçe bin gûne hûtlar bu buheyrede sayd olunup ahâlî-i vilâyet kifâflanırlar. Ve ol mertebe balıklar şikâr olur kim hisâbın Hallâk-ı âlem bilür.

El-hâsıl kal'a-i Terkoz böyle bir avgâh ve şikârgâh ve mesîregâh sahrâları pür-giyâh gibi zemîr yokdur, lâkin kal'asının vîrânı çokdur. Derûn-ı hisârda aslâ evlerden ve imâretden bir nişân yokdur. Berbâd-ı harâb u yebâb emr-i hakdır ve nevâhîlerinde dağları cümle akdır.

{Karadeniz kenârında temâşâ etdiğimiz kılâ' ve kasabâtları beyân eder}

Bu kal'adan yukaru Karadeniz kenârınca cümle yârânlar ile teferrüc ederek cânib-i garba gidüp,

Demirci burnu: Karadeniz kenârında bir sivri burundur. Bunda dahi gemiler paralanup helâk olurlar. Anda bir ma'mûr kefere-i Rûm köy[ü] vardır. Gark olan gemilerden çıkan ümmet-i Muhammed'i bu kefereler şehîd ederler. Andan yine cânib-i garba gidüp,

Domuz deresi: Hakkâ ki cehennem deresidir kim kefere [ve] fecere köyüdür. Andan yine Karadeniz kenârıyla semt-i garba gidüp,

Der-ayân-ı kasaba-i Midye: Eyyûb mevleviyyetinde beş yüz hâneli keferesi çok müselmânları çok yok âhiryân müslimleri var ***[50b]*** (---) (---) vakfı olup zâbiti bostâncıbaşı tarafından bostâncılardır. Câmi'i ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve yigirmi aded Rûm dükkânı ve üç aded kenîse-i ruhbânı var, ammâ limanı olmamak ile gemilerin küçüklerin karaya çekerler. Andan yine garba sâhil-i Bahr-i Siyâh ile gidüp,

Menzil-i karye-i Ayapavla limanı: Kasaba-misâl üç yüz hâneli ve bir mescidli gâyet ma'mûr köydür. Bunun dahi subaşısı bostâncılardır, ammâ vakıf mı ze'âmet mi? hâtırdan dûr olmuş. Bu köyün mukâbelesinde tokuz mîl karşu ba'îd,

Cezîre-i Eyne: (---) mîl ihâta eder her cânibi yatak limandır. Zamân-ı keferede gâyet ma'mûr cezîre olup fâhir yatak limanları var imiş. Sene 856 târîhinde Ebü'l-feth gâzîlerinden Eyne Koca nâm bir gâzî-i benâm feth etmek ile ol isimile müsemmâ Eyneada derler. Bir harâb küçük kal'ası var. İçinde oduncu Rûmları sâkin olur. Karadeniz içre bundan gayri cezîre aslâ yokdur. Gerçi kal'a-i Özü kurbunda Tentere cezîrecikleri vardır, ammâ Ölü denizi kurbunda olup sapa yerde vâkı' olmağile memerr-i keştîbân değildir ve anda düşen gemi Ölü denizine düşerlerse çamura gark olup ölürler. Ve eğer Karadeniz'de cezîre-i Kırım ve cezîre-i Taman ve cezîre-i Balısıra, bunlar cezîre

değil midir? denirse belî cezîrelerdir, ammâ kara câniblerine şehr zemîn ittisâlleri vardır, niçe yüz kerre manzûrumuz olmuşlardır, ammâ bu Eyneada bir câniba muttasıl değil, cezîre halk olmuşdur, ammâ İskender-i Zülkarneyn Karadeniz boğazın kesdikden sonra ayân olmuşdur. Andan yine taraf-ı garba Karadeniz kenârınca sun‘-ı Hudâları temâşâ ederek,

Der-beyân-ı kal‘a-i harâb Ahtapolı: Lisân-ı Yûnân'da (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Seyyid Battâl'ın salb etdiği Yağfur Tekûr binâsıdır deyü *Yanvan-ı Rûm Tevârîhi*'nde mufassal yazmış ve Hârûnu'r-Reşîd'e Seyyid Battâl maslûb Yağfur'un kızın hedâyâ götürmüş. Bu dahi dest-i İslâm'a sene 856 târîhinde Ebü'l-feth eline girmişdir, lâkin kal‘ası harâbdır. İçinde kefereler sâkindir. Cümle iki yüz mikdârı kiremit ile mestûr menhûs hâne-i ma‘mûrlardır. Câmi‘i ve gayri imâretleri yokdur, ammâ çârsûsu vardır. Zemîni Karadeniz kenârında (---) hâkinde (---) hükûmetinde,

..... (2 satır boş).....

Andan Karadeniz kenârınca,

Evsâf-ı kal‘a-i Vasiligoz Purgaz: Lisân-ı Rûmca Vasiligoz, ya‘nî büyük ayu demekdir. Burgoz kal‘a demekdir. Kostantin bed-nâmlarından Vasil nâm bir kefere-i benâm binâsı olmağile anın ismiyle ma‘rûf bir kal‘a-i meksûf harâbdır. Ammâ sene (---) târîhinde Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân fethidir. Kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre çâr-kûşe seng binâ bir küçük kal‘a-i yebâbdır. İçinde cümle kefereler sâkindir. Câmi‘ ve hân ve hammâmı ve gayri âbâdânları yokdur, lâkin bâğları ve bâde-i hamrâsı çokdur. Ve (---) (---) dükkânları vardır. Bu dahi (---) (---) hâkinde (---) (---) hükûmetdir.

..... (1.5 satır boş).....

Ve bir liman-ı latîfi var, iki kayanın mâbeynine vâkı‘ olmuş a‘lâ demir dutar limandır, ammâ kıble ve inbat ve maşrık rûzgârlarında muhâlif limandır kim gemiler gomana halatlarına ve demirlerine i‘timâd ederse birkaç demir bırağup Allâh'a sığınup yata, inşâallâh selâmet bulur, zîrâ mezkûr rûzgâr-ı zor-kârlara bu limanın ağzı açıkdır. Andan ihtirâz olunur. Andan yine Karadeniz kenârınca,

Zenarite limanı: Latîf yatak ve mu‘azzam köydür. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan **At limanı** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan **Köprüaltı limanı** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan **Bâğlar limanı** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[51a]***

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Suzebolı

Hakkâ ki Suzebolı bakışlı ve yay kışlı zenânesine aşk olsun. Mukaddemâ sene 1067 târîhinde Özü eyâletine giderken Melek Ahmed Paşa merhûmun buyurdusuyla bu şehre gelüp hidmetlenüp seyr [ü] temâşâ etmişdik. Hamd-i Hudâ şimdi yine Ferrûh Ağazâdeler ile gelüp birkaç gün cilveler eyledik.

Ammâ aceb hikmet oldu kim Karadeniz gibi bir bahr-i azîmin etrâfında Rûmeli ve Anadolu câniblerinde o[la]n kal‘aları ve kurâ vü kasabâtları min evvelihi ve âhir tâ Azak denizi nihâyetinde Nehreyn boğazında kal‘a-i (tâ) Horoskirmân'a varınca berren ve bahren Bahr-i Siyâh'ın yemîn ü yesârında cümle kılâ‘ ve şehirler ser tâ-ser seyr [ü] temâşâ etmişdik, lâkin Karadeniz boğazından bu Suzebolı kal‘asına gelince görmemiş idim.

Hamd-i Hudâ bu sâl-i meymûnda Alaman Kızılelma gazâsına azîmet etdiğimizde temâşâsı müyesser olup Karadeniz'in dâ’iren-mâdâr bu vücûd-ı nâzenîn ile geşt [ü] güzâr edüp ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn görüp ıttılâ‘ hâsıl edüp tahrîre cür’et etdik.

İşbu Karadeniz'in tûlu mellâhân-ı Rûm ve keştîbân-ı zevi'l-mefhûmların der-miyâ[n]ları hisâbınca Karadeniz Boğa[zı] ki cânib-i cenûbdadır, tâ cânib-i şimâle Azak denizi nihâyetine varınca bu Bahr-i Siyâh'ın tûlu bin d[örd] yüz altmış mîldir kâmil ve orta yerinde arz-ı Anadolu tarafında kal‘a-i Sinop, ya‘nî Sınap burnundan karşu Rûmeli'nde Keliğra Sultân kayaları burnuna mâbeyni iki yüz altmış mîldir. Hattâ hevâ-yı küşâdede kuvvet-i basarı ziyâde olan mücerred âdemler Karadeniz'in vasatında iken Anadolu ve Rûmeli cânibinde olan mezkûr burun dağların alâ melei görürler. Dûrbîn-i dırâz ile hod evlâ bi't-tarîk görünür, bir bahr-i amîk ve semm-i helâhildir.

Rûy-ı arzda Hallâk-ı âlem (---) deryâ halk etmişdir: Evvelâ Bahr-i Sefîd ve Bahr-i Harez ve Bahr-i Alaman ve Bahr-i Bundukan ve Bahr-i Filimenk ve Bahr-i Muhît ve Bahr-i Malgayan ve Bahr-i Okyunus ve Bahr-i Luccî ve Bahr-i Zulumât ve Bahr-i Girdâb ve Bahr-i Kulzüm, ya‘nî Süveys deryâsı ve Bahr-i Hürmüz ve Bahr-i Hind ve Bahr-i Sîn ve Bahr-i Lût ve Bahr-i Van ve Bahr-i Rûmiyye ve Bahr-i Fâris ve Bahr-i Gîlân ve niçe görmediğimiz ebhâr-ı sağîr ü kebîrler vardır, ammâ cümlenin başı bu Karadeniz'dir kim cümle deryâlara su bundan gider.

Meselâ bu Karadeniz boğazından kati yaydan ok çıkar gibi cereyân edüp ener, İslâmbol önünden geçüp Bahr-i Rûm'a dökülür. Andan aşağı boğazlardan aşağı Akdeniz'e munsab olur. Andan Sebte boğazında[n] taşr[a] yıldırım gibi akup Bahr-i Muhît'e rîzân olur, andan cümle ebhârlara karışır. Ol hisâb üzre Karadeniz cümlenin ebü'l-bihârıdır. Ve kavl-i mellâhân-ı zevi'l-ukûl cümle deryâlardan amîkdir ve cümleden mâlihdir derler. Aceb hikmetdir kim bu Bahr-i Siyâh'ın yemîn ü yesâr dâ’iren-mâdârında cümle bin yedi yüz altmış aded nehr-i azîmler karışır.

Evvelâ nehr-i Tuna ve nehr-i Turla ve nehr-i Özü ve nehr-i Perezen ve nehr-i Ölü Ten ve nehr-i Süd(?) ve nehr-i Aksu ve nehr-i Diri Ten ki Azak dibindedir ve nehr-i Kuban ve nehr-i Yeleşke ve Abaza kıyılarında yetmiş aded enhâr-ı azîmler ve nehr-i Faşa-i azîm ve nehr-i Çoruğ Gönye kal‘ası dibindedir ve nehr-i Çehârşenbe ve nehr-i Kızılırmak ve nehr-i Sakarya ve Rûmeli tarafında nehr-i Kamçı. Böyle Bahr-i Ummân-misâl enhâr-ı azîmlerden mâ‘adâ niçe bin aded enhâr-ı sağîrler mahlût olup yine zehr-i mârdır. [31]

Ba‘dehu kal‘a-i Suzebolı'dan yine avdet edüp bir günde sür‘at ile yürüyüp,

Menzil-i kal‘a-i Vasilikoz, andan yine cânib-i kıbleye serî‘an yürüyüp bir merhalede,

Menzil-i kal‘a-i Ahtapolı, andan yine semt-i şarka leb-i deryâ ile gidüp,

Menzil-i karye-i Ayapavla: Lisân-ı Yûnân'da (---) (---) demekdir. Andan deryâ kenârın bırağup cenûb tarafında Istıranca dağı dâmeninde gidüp

Menzil-i karye-i Sücâhlı: Müselmân köyüdür. Cümle mîrî mandıracılar sâkin olur, bir mescidi var. Andan,

Menzil-i karye-i Çatallı: Müselmân köyüdür. Andan,

Menzil-i Mandıra-yı pâdişâhî: Istıranca dağı içinde bir âsitâne-i Hacı Bektaş Velî ocağıdır. Yeniçeri odalarından (---) avcılar odasının cümle neferâtları odabaşı ve çorbacılarıyla altı ay bu cây-ı hıyâbânda sâkin olup sayd [u] şikârların pâdişâha ve cümle vüzerâ ve vükelâlara hedâyâ gönderirler. Pâdişâhın niçe bin sığırları ***[51b]*** ve niçe bin aded koyunları bunda durup mandıra gulâmları âyende vü revende müsâfirîne hidmet etdikleri cümle cild-i evvelde mufassalan tahrîr olunmuşdur. Andan yine tekrâr,

Menzil-i karye-i Baklalı: Andan ale's-sabâh Ferrûh Ağazâdelerle ve gayri ahbâb ile vedâlaşup yine gazâ-yı Alaman Ungurus râhına azîmet etdik. Baklalı köyünden cânib-i kıbleye gidüp,

Karye-i Boyalı: Yüz evli ve bir câmi‘li ve Fâtıma Sultân'ın çiftliği var, ma‘mûr köydür, anı geçüp,

Karye-i Yassıören: Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir hammâm-ı sağîri ve dörd aded dükkâncıkları var kasaba-misâl ma‘mûr köydür. Bunu dahi ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Baba Nakkâş: Çatalca kazâsı hükmünde Baba Nakkâş Sultân vakfıdır. Şehri bir bayır depeye vâkı‘ olmuş beş yüz aded kiremit örtülü ma‘mûr hânedânları ve çiftlikleri var ve bir kurşum örtülü selâtîn-misâl câmi‘i ve bir medrese ve bir hân ve bir hammâm ve elli mikdârı dükkânları var. Bu hayrâtlar cümle Sultân Bâyezîd Hân'ındır, zîrâ Baba Nakkâş Sultân, Sultân Bâyezîd-i Velî musâhibi Özbekiyyü'l-asl ilm-i nakşda gûyâ Mânî ve Bihzâd imiş. Hattâ Eskisarây kapusu üzre ol münakkaş sihr-âsâr saçağı ve Sarây-ı cedîdde dîvânhâne-i Bâyezîd Hân'ın kubâbların bunlar nakş-ı bûkalemûn edüp ilm-i halli diyâr-ı Rûm'da bunlar şâyi‘ eyledi ve bu kasabada türbe-i âlîsinde medfûndur. Hâlâ bu kasaba anların maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kalem vakfıdır. Hâlâ ziyâretgâh-ı Baba Nakkâş tekyegâh-ı erbâb-ı dilân-ı Hâcegândır, *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz*. Andan 1 sâ‘atde,

Karye-i İzzeddîn: Ebü'l-feth evkâfıdır ve merhûm Melek Ahmed Paşa'nın bir azîm çiftliği var. Andan 2 sâ‘atde,

Kasaba-i Çatalca: Mukaddemâ mevsûfdur, anı geçüp ve **Kovukdere** içinden geçüp,

Karye-i Fethi: Bir mürtefi‘ yerde havâdâr müselmân köyüdür. Kâsımpaşalı Kapudan Kurd Çelebi'nin ve Gazzâz Ahmed Ağa'nın çiftliklerinde bir gece mihmân olup zevk etdik.

Andan 1 sâ‘atde **kal‘a-i Silivri**'yi geçüp 4 sâ‘atde,

Karye-i Balabanlı: Müselmân köyüdür, andan,

Kasaba-i Kınıklı: Bir dere kenârında yüz hâneli {ve beş aded hân-ı sağîrli ve beş dükkânlı ve cümle imâreti kiremitli ma‘mûr câmi‘li kasabacıkdır ve Sultân Ahmed çeşmesinin târîhidir:

İçene sıhhat ola âb-ı hayât. Sene (---)

Andan} 4 sâ‘atde**,**

Kasaba-i Sekbânlı: Âbâdân câmi‘li ve hânlı ve hammâmlı ve beş aded {dükkânlı ve yüz aded kiremit örtülü hâneleri cümle Sultân Ahmed Hân vezîri Ekmekçizâde Ahmed Paşa hayrâtıdır ve bu rabta Ereğli kasabası hâkinde vâkı‘dir}.

Kasaba-i azîm Çorlu: Mukaddemâ mevsûfdur. Andan 4 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Karışdıran: Çorlu ile Burgaz kasabaları mâbeyninde bir çamur deryâsı içinde bir mürtefi‘ yerde seksen sekiz hâneli ma‘mûr kasabacıkdır, ammâ *el-iyâzu billâh* eyyâm-ı şitâda çamurun fîl-i Menkerûsî geçemez. Sehel bârân-ı rahmet yağsa niçe yârân ve niçe bin hayvân gark olur. Sâhibü'l-hayrâtlardan mülûk-ı selef kaldırımlar döşemişler, ammâ zemîni oynak olmak ile kaldırım taşları da gark olur.

Ve Burgaz kazâsı hâkinde vâkı‘ olmuşdur. Kurşum örtülü kubâb-ı nîlgûn ile mestûr selâtîn-misâl bir câmi‘-i musanna‘ı ve bir müferrih hammâmı ve on aded dükkânı ve mihmân-sarây-ı kârbân-ı revânı var kim târîhi bu[dur]:

Bir hayr-ı azîm eyleyüp ehl-i sefer içün
Vaz‘ eyledi bu hân-ı safâhâneyi paşa
Bir mevzi‘-i zîbâ ve latîf olduğıyçün bu
Nazmî dedi târîhini zî mevzi‘-i zîbâ.
Sene 953.

Gerçi Nazmî güftesidir, ammâ nazm ile beste etmemiş.

Ve câmi‘e muttasıl bir âb-ı hayât çeşme-sâr-ı cân-perveri var, ammâ târîhi câmi‘ kapusu üzre tahrîr olunmuşdur. Târîh:

Aslını bu çeşmeden sordum dedi
Selsebîlin aynıyım ben pür-safâ
Dedim anınçün revân târîhini
Çeşme-i âb-ı hayât-ı cân-fezâ.
Sene (---)

Bu kasaba ve bu hayrât [u] hasenâtlar cümle Sultân Süleymân Hân vezîri Rüstem Paşa'nın evkâfıdır. Hâlâ mütevellîsi Cüvân Kapucubaşızâdelerdir.

And[an] 5 sâ'atde **kal'a-i Burgaz**'ı geçdik, zîrâ sene 1061 târîhinde mevsûfdur. Andan 6 sâ'[atde],

Menzil-i kasaba-i Babaeskisi: Mukaddemâ mevsûfdur, ammâ Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa kethudâsı henüz bir çeşme-i cân-perver binâ etmiş. Ol çeşme-i âb-ı nâbın târîhidir: (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan 4 sâ'[at],

Menzil-i kasaba-i Hafıza: Efvâh-ı nâsda galat-ı meşhûru Havsa'dır, ammâ Süleymân Hân'ın musâhibesi Hâfıza Hâtûn'un vatan-ı aslîsi olup niçe imâretler etdiğiyçün Hâfiza derler. Mukaddemâ bâlâda mevsûfdur. Andan (---) sâ'atde,

Kal'a-i taht-ı sânî edna'l-arz Edirne: Sene 1063 Rûmeli'nden Melek Ahmed Paşa ile İslâmbol'a giderken cild-i (---) bu mahmiyye-i Edirne mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu pây-i taht-ı Âl-i Osmân olan Edirne sahrâsında sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh çetr-i mülammâ'ların kurup cemî'i asâkir-i İslâm'ın umûr-dîde ihtiyârları ve iş erleri ve cümle vüzerâ ve vükelâlar serâperde-i pâdişâhîde cem' olup müşâvere-i azîmler ***[52a]*** oldukda niçe hayr-hâh-ı devlet olan ihtiyârlar eyitdiler kim:

"Pâdişâhım ecdâd-ı ızâmın Sultân Murâd Hân-ı Sâlis sene 1003 târîhinde Yanık kal'asın be-dest-i Sinân Paşa feth etmişdi. Küffâr-ı dûzah-karâr bir hîle ile kal'a-i Yanık'ı alup içinde olan cümle izâbı kırup hâlâ ol zamândan berü kal'a-i Yanık dest-i kâfirde kalup câmi'lerimiz hâlâ kenîse olmuşdur. Alaman kâfiri elinden câmi'lerimizi kurtarmak pâdişâhıma lâzımdır" dediklerinde cümle iş erleri ve cümle ocak pîrleri Nemse çâsârından intikâm alınmasıyçün Fâtiha-i şerîfe tilâvet olunup Sarây meydânında serâperde-i hümâyûn önüne du'â vü senâlar ile tuğ-ı şâhîleri diküp cemî'i memâlik-i mahrûselere ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlîler asâkir-i İslâm sürmeğe gidüp cemî'i sefer mühimmâtları görülüp şehr-i Edirne'de nâdîler nidâ etdikde sa'âdetlü pâdişâh-ı kişver-güşâ izz ü şevket-i şehinşâhî cünbân ve nâmûs-ı saltanata munazzam olup sene (---) mâh-ı (---) günü serâperde-i hüsrevânîsinde cümle kullarına ziyâfet-i azîm edüp Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'yı mühr-i Süleymânî ve sancağ-ı Resûlullâh ile Yanık kal'ası üzre diyâr-ı Alman'a serdâr-ı mu'azzam edüp eğnine bir semmûr ve bir zerdûz hil'at-i şâhî geydirüp bir alay-ı azîm ile vezîr-i müşterî dânâ serâperdesine revâne oldu.

Der-beyân-ı sebeb-i gazâ-yı Yanık ve Uyvar ve vilâyet-i Mekemorya ve vilâyet-i İslovin ve tahrîb-i vilâyet-i Zirin ve Beganoğulları ve vilâyet-i Dodoşka ve vilâyet-i Alaman-ı Ungurus

Evvelâ sene (---) târîhinde Erdel kralı olan Rakofçioğlu la'în-i bî-dîn pelîd-i anîd diyâr-ı Erdel'de isyân edüp Budin ve Tımışvar serhadlerinde niçe kılâ' vü kasabât ve kurâlarımız nehb ü gâret edüp bu kadar ümmet-i Muhammed esîr-i bend-i zincîr etdiğinden mâ'adâ üç sene kâmil Âl-i Osmân'a harâcları gelmediğinden Kapudan Ali Paşa'yı Erdel diyârı gazâsına serdâr-ı mu'azzam ta'yîn olunup Budin ve Bosna ve Kanije ve Eğre ve Tımışvar ve Varat ve Rûmeli cümle eyâletleri sancaklarıyla Erdel gazâsına me'mûr oldular.

Ve Anadolu ve Sivas ve Mar‘ayş ve Karaman ve Adana ve Haleb ve Şâm ve Urfa ve Diyârbekir eyâletleri ale'l-umûm Erdel seferine ta‘yîn edüp andan yigirmi oda yeniçeri ve beş oda topçu ve beş oda cebeci ve sipâhiyândan dörd aded sağ ve sol gurabâ sipâhları gazâ-yı Erdel'e ta‘yîn olunup kâmil tokuz ay memâlik-i Erdel'i nehb ü gâret ederek Apopi Mihal nâm bir kefere-i kem-nâmı kral nasb edüp üç yıllık bâkî kalan harâcı tahsîl edüp Kemen Yanoş la‘în kralı dahi cümle cünûd-ı cünübüyle dendân-ı tîğ-ı bî-dirîğden geçirüp memâlik-i Erdel'e nizâm [u] intizâm verüp taşra İslâm diyârına çıkmak sadedinde iken Serdâr Ali Paşa'ya Erdel'de iken Budin serhadleri ve Kanije serhadleri tarafından kan ile yazılmış mektûblar ile feryâdcılar gelüp,

"Amân devletli serdâr serhadlerimize Nemse çâsârı askeri gelüp kal‘a-i Val'ı ve Hânbeği ve Hamzabeği ve Erçin'i ve Penteli'yi kal‘aların harâb u yebâb ve hânelerin türâb edüp halkını esîr [ü] nâlân giryân etdi" deyü Budin kâ’immakâmından ve Budin'de kalan ağalardan arz [u] mahzarlar geldikde derhâl Serdâr-ı hoş-hısâl Ali Paşa Nemse çâsârına âdemler gidüp ba‘dehu Tımışvar altında Nemse çâsârının Roza nâm bir elçisi serdâra gelüp nâmeleri tilâvet olundukda netîce-i kelâmı oldur ki:

"Siz bizim Erdel Hıristiyanlarımızın vilâyetin nehb ü gâret edüp mâl-ı ganâ’im alup bizim nasb-kerdemiz Kemen Yanoş kral çerâğımızı askeriyle kılıçdan geçirüp eli vilâyeti harâb etdiniz ve bu kadar mâl-ı hazâ’in aldınız. Biz dahi Âl-i Menûçehr gayretin çeküp ve tâc-ı İskender ve gorona-i Nuşirevân hürmetin yerine getirüp sizin etdiğinize karşılık biz dahi sizin gibi sulha muğâyir işler edüp Budin'inizi harâb edüp mâl-ı firâvânlar ile esîrler ve bu kadar kılâ‘lardan cebehâne ve bârhâneler aldık" deyü huzûr-ı serdârda böyle nâme-i kral kırâ’at olunup Serdâr (Serdâr) Ali Paşa eydir:

"Bire mel‘ûnlar, Erdel diyârında sizin ne alâkanız var. Tâ Yıldırım Hânımızdan berü bizim Erdel ile ahd [ü] mîsâkımız üzre re‘âyâ-yı Erdel cümle Haremeynü'ş-şerîfeyn re‘âyâlarıdır kim beher sene biner kîse mâl-ı hazâ’in vermeğe der-uhde edüp cümle Erdel diyârında olan bin altmış pâre kılâ‘lar cümle Âl-i Osmân pâdişâhının olmak ***[52b]*** üzre ahd [ü] mîsâk olunup cümle re‘âyâ-yı Erdelistân Eflak ve Boğdan gibi harâc-güzâr re‘âyâlarımızdır.

Ba‘dehu isyânları zâhir olup üç yıllık harâcı tahsîl edüp ve yeni kral nasb edüp mutî‘ olmayan Erdel küffârlarına gûşmâl içün elleri ve vilâyetlerin nehb ü gâret edüp bî-hisâb esîrler alındı" dedikde kâfir elçisi eydir:

"Biz de sizin vilâyetlerinize sizin gibi belki dahi artık gûşmâller etdik" deyü elçi-i la‘în bî-bâk bu gûne cevâb edince hemân Serdâr Ali-i Kerrâr gazab-âlûd olup dîvândan elçiyi redd edüp getirdiği nâmeleri ulaklar ile ol ân der-i devlete gönderüp nâmeler vâsıl olunca aliyye dîvânı olup nâme-i kral-ı dâll kırâ’at olundukda müşâvere olup cümle ale'l-ittifâk Nemse çâsârından intikâm almak içün *Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî* tilâvet olunup ol ân Gâzî Sultân Mehemmed Hân "Niyyetü'l-gazâ" deyüp Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de kemerine iki yerden gayret kılıcın kuşanup ertesi alay-ı azîm ile sa‘d sâ‘at-i tâli‘-i meymûnda cenâb-ı izzet-me’âbları sa‘âdetle mahmiyye-i Kostantiniyye'den âyîn-i kadîmeleri ve kâ‘ide-i amîmeleri üzre deryâ-misâl asâkir-i kerrâr ile Dâvûdpaşa fezâsında serâperde-i hümâyûnunda ber-karâr olup cemî‘i ocak halkına ihsân u in‘âmlar edüp sekizinci günde mahmiyye-i

taht-ı sânî Edirne'ye dâhil olup bir müşâvere-i azîm dahi oldukda diyâr-ı Alaman'a sefer kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Uyvar üzre olması mukarrer olduğunun sebebi bu tahrîr olunan gibi ibtidâ sulha mugâyir iş Nemse çâsârından olmuşdur kim sebeb-i gazâ-yı Yanık ve Uyvar ale't-tahkîk böyle olmuşdur.

Andan sonra Edirne müşâveresinden Nemse çâsârına "Vaktine hâzır ol" deyü nâmeler ile elçiler gitdi. Ve ol gün yine dîvân-ı azîmde huzûr-ı pâdişâh-ı âlem-penâhda Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ve Defterdâr Ahmed Paşa ve Yeniçeri ağası Sâlih Paşa ve Re’îs Efendi Şâmîzâde ve'l-hâsıl cümle sefere me’mûr sekiz vezîr ve on sekiz eyâlet sâhib[i] mîr-i mîrânlar ve sâ’ir ümerâlar ve cümle erbâb-ı dîvân cümle ocak halkı huzûr-ı pâdişâhîde üç yüz yetmiş altı aded zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler geyilüp sa‘âdetlü pâdişâhın du‘â vü senâlarıyla sene (---) mâh-ı (---) günü,

Mahmiyye-i Edirne'den kal‘a-i Yanık gazâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Edirne'den çıkup cânib-i garba gider **Mustafâ Paşa Cisri kasabası** mukaddemâ tahrîr olup andan ubûr edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Derbend-i kebîr: Çirmen sancağı hâkinde kefere-i Bulgar köyüdür. Andan 6 sâ‘at gidüp,

Kasaba-i Hirmenli: Bâlâda cild-i (---) mevsûfdur. Anı geçüp 5 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Uzuncaova: Çirmen sancağı hâkinde bir vâsi‘ sahrâda kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi var kim misli meğer Tatarbâzârcığı'nda Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa sarâyı kârbânı ola, ammâ bunun âsâr-ı binâsı andan metânet üzre seksen ocaklı ve haremli ve içli tışlı ve âhûr-ı azîmli bir hân-ı ibret-nümâdır. Bir câmi‘i ve birkaç küçük hânları ve bir hammâmı ve iki başları kal‘a kapusu gibi demir kapulu bir ma‘mûr çârsû-yı bâzârı cümle rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr hayrât-ı ma‘mûrlardır kim bânîsi (---) paşadır, *rahmetullâhi aleyh*.

Ve yüz aded fukarâ evleri var, lâkin suları yokdur ve suya muhtâc bir alay ac u zâc fukarâlardır, ammâ "Bu şâhrâh üzre asâkir-i İslâm çok gitmek ile tarîk-i âm üzre kaht [u] galâ ve izdihâm mukarrerdir" deyü hakîr birkaç aded yâr-ı muvâfik kimesneler ile *evvelü'r-refîk sümme't-tarîk* deyü refîk olup yoldan sapup köğden köğe zevk u safâ etmek içün Uzuncaova'dan sağ cânibe 6 sâ‘at sahrâ içre gidüp,

Menzil-i karye-i Kıvırcıklı: Meğer bunda hafta bâzârı durur imiş. Cânib-i erba‘adan on bin âdem cem‘ olmuş. Anda ba‘zı eşyâlar aldık. Andan bu mahalle karîb,

Karye-i Yoğurdcu: Nehr-i Meriç kenârında bir gemiye süvâr olup karşu tarafa ubûr edüp ve 2 sâ‘at gidüp,

Kasaba-i Çırpan: Mâ-tekaddem Arnavudluk'dan gelirken meks edüp evsâfı tahrîr olunmuşdur, anı geçüp (---) sâ‘atde âbâdân kurâlar ubûr ederek,

Karye-i Arnavudlar, andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i İrem Eski Zağra: Bu dahi sene 1062 tâ[r]îhinde ***[53a]*** mevsûfdur. Bu mahalden seyâhat etmediğimiz yerleri seyr [ü] temâşâ etmek içün,

Vidin şehrine ve Tuna yalısı ile gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ bu **Eski Zağra**'dan poyraz cânibine 2 sâ‘atde,

Karye-i Derbend: Zağra ensesindeki dağlar içre tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem müslim değil bir kefere köyüdür. Derbend banı davulun çalup âyende vü revendeleri selâmet ubûr etdirir. Bu köy Filibe nâzırı tarafından zabt olunur.

Andan 1 sâ‘atde nehr-i Tunca kenârında bir küçük vâdî-i çemenzârda,

Sitâyiş-i ılıca-i Eski Zağra: Her sene Zağra kavmi kiraz mevsiminde iki sâ‘atde bu germâba gelüp çimerler ve harâretden halâs olurlar. Gâyet nâfi‘ suyu vardır, ammâ havzı dardır. Ol kadar mükellef binâ-yı şâhânî değildir, ancak bir küçük kubbeli ılıcadır. Suyu ol kadar suhûniyyet üzre değildir, ne sermâ ve ne germâ bir mu‘tedil sudur. Bu ılıca hemân nehr-i Tunca kurbunda bir çemenzâr yerde olmak ile hakîr ol çemenzârdan at ile ubûr edem derken hemân hakîrin atı kulağına dak gark olup at çabaladıkça gark olduğun görüp hamd-i Hudâ fakîr cüst ü çapük davranup atdan kendümü bir tarafa atup piyâde bile güçile cân halâs etdim. Meğer cumbul ve batlak imiş.

Hemân hüddâmlarım ve birkaç ılıca teferrücüne gelen âdemler seyishânelerimin çember kolanların ve garâr kolanların çözüp yayan âdemler âheste reviş ile atın yanına varup atı boynundan ve kuyruğundan bağlayup "İsa tira mola" diyerek atı der-kenâr edüp gücile atı halâs etdik. Bi'z-zarûrî hakîr ılıcaya girüp safâ etdim ve atı da nehr-i Tunca'da yaykayup eğeri ve bisâtları güneşde kurudup nehr-i Tunca'yı bu ılıca dibinde atlar ile geçdik. Bu mahalde nehr-i Tunca azdır, zîrâ menba‘ı yakındır. Torbakurudan dağlarından gelüp Edirne içinde Mihal köprüsü altında nehr-i Meriç'e mahlût olur. Ve bu mahalde nehr-i Tunca'yı ubûr edüp (---) sâ‘atde gidüp

Karye-i Müflis: Müslüman ve Bulgar ve Rûm keferesi köyüdür. Bunu geçüp,

Der-fasl-ı kasaba-i Kızanlık

Lisân-ı Yörükân ve Çitağan üzre "Kızan" küçük oğlancıklara derler. Âb [u] hevâsı latîf olduğundan ekseriyyâ zenâneleri ikiz ikiz vaz‘-ı haml etdiklerinden hâlâ ve ol sıbyân [u] püserânları kesret üzre olduğundan Yörükân tâ’ifesi bu belîdeye Kızañlık ve Kızanlık deyü nâm vermişler. Bir rivâyetde

Gâzî Hudâvendigâr asrında bu şehirde kaht-ı azîm olup kızlık olduğundan kızanlık demişler. Rûmeli eyâletinde Çirmen sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Mahkemesi tâ şehrin ortasında Keçideresi suyu üstünde bâğ-ı İrem-misâl bir mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîndir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası ve şehir kethudâsı vardır.

Eşkâl-i şehri: Bir bayır dibine vâkı‘ olmuş kıble tarafı tâ kasaba-i İslimye'ye varır sahrâlardır ve bir ucu tâ Sofya yanında kasaba-i İzladi'ye var[ır] çemenzâr ve âbâdân fezâlardır kim gâyet mahsûldâr dâr-ı diyârlardır.

Cümle imâreti sekiz mihrâbdır. Evvelâ Sarıca Paşa câmi‘i, İskender Beğ bin Ali Beğ câmi‘i, mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir, ammâ her birinin cemâ‘atleri çokdur, zîrâ halkı gâyet musallîlerdir.

Ve cümle yedi mahalledir. Müselmânları çokdur, kefereleri azdır, ahâlîsi ekseriyyâ Yörükândır.

Ve cümle bin altmış aded tahtânî evlerdir, fevkânîleri gâyet azdır. Evvelâ Sinân Efendi hammâmı kurbunda Harâccı Mustafâ Ağamızın konağı fevkânî mükellef hânedir, sarây denilse de lâyık [u] sezâdır. Ve Beşîr Efendi hânesi de fevkânî şâhâne hâne-i bî-minnetdir. Ve mahkeme hem-çünân beyt-i âlî şer‘-i vâlî hânesidir. Mâ‘adâ tarz-ı kadîm tahtânî ve tahta havlılı evlerdir. Serâpâ kiremit sütûhlu ve câ-be-câ tahta şindire örtülü fukarâ evleri vardır, ammâ kurşum örtülü aslâ imâret yokdur.

Ve cümle iki aded medreseleri var. Medrese-i Sarıca Paşa ve medrese-i İskender Beğ câmi‘inde tefsîr-i şerîf dersi tilâvet olunup bu belîdede ulemâya rağbet ederler, ammâ mahsûs dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi yokdur.

Ve cümle beş aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserânları var ve cümle üç aded tekye-i erbâb-ı tarîk âsitâneleri var.

Ve cümle iki aded hammâm-ı râhatu'l-ervâhı var. Biri İskender hammâmı, câmi‘inin önünde kâr-ı kadîm germâb-ı rûşinâ-yı latîfdir. Biri dahi Sinân Efendi hammâmı hoş-binâ ve hoş-havâ ve hoş-mâ humma-i rûşinâdır. Ve yüzden mütecâviz ev hammâmları vardır deyü ehl-i beled ***[53b]*** (beled) tefâhür kesb ederler.

Ve cümle hemân çârsû içinde bir mükellef hânı var ve cümle üç yüz aded dükkânları var, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, lâkin pâbuççu dükkânları gâyet çokdur. Ve bu mahalde bir çâh-ı mâsı var gûyâ âb-ı hayâtdır.

Ve kahvehâneleri ve selmânî berberleri gâyet mükellef ü müzeyyen dükkânları var. Ve mâ-i cârîleri gâyet çokdur.

Bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır ve memdûhâtından şıralı engûru ve elması ve beyâz somunu birer vukiyye gelir ekmeği bir akçeye bir at yemi bir akçeye el-hâsıl-ı kelâm bir ganîmet bâğ-ı Merâm, kasaba-i nîk-nâm, âb [u] hevâsı latîf mahbûbu ve mahbûbe benâm belîdedir. Halkı gerçi Yörük Çıtakdır, ammâ

sulehâ-yı ümmetden kendü hâllerinde garîb-dost muhibb-i fukarâ âdemler.

..... *(1.5 satır boş)*.....

Andan maşrık tarafına Keçideresi'ne 1 sâ‘atde,

Karye-i Keçideresi: Bir kûh-ı bülend dibine vâkı‘ olmuş dörd yüz hâneli bir kâfir köyü ve ze‘âmetdir ve şehr-i Kızanlığa giden uyûn-ı câriye bu kayadan çıkar bir mesîregâh serâpâ bâğ-ı İrem-misâl gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostânlı cinîn-i gaytânlar var kim bülbülân-ı çemenlerin hezâr hezârân feryâd [u] nâlânları âdemi şâdân u handân eder. Hayfâ ki bu vâdî-i murgzâr bir belde-i mu‘azzama kurbunda gerek idi, ammâ Kızanlık belîdesi a‘yânlarının sâhib-i tab‘ olan kimesnelerinin bu hıyâbânistânda bâğ u müşebbek bostânları var. Kimi piyâde ve kimi esb-süvâr bir sâ‘at karîb olmak ile Kızanlık'dan bu uyûn-ı câriye kenârında bâğlarına gelüp ayş [ü] işret edüp giderler.

Âb [u] hevâsı letâfetinden bu karyede al tebekânî elma yanaklı ve la‘l-gûn kiraz dudaklı ve marâl gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü Bulgar ve Urûm kızları olur. Hudâ-ı Hallâk'a ayândır gûyâ her biri birer bânû-yı perîzâdlardır kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Misilleri meğer Şâm-ı cennet-meşâm kurbunda şehr-i Havrân güzelleri ola. Bu belîdede Harâccı Mustafâ Ağa karındaşımızla dahi mülâkât olup bizi bir bâğ-ı Merâmda kondurup cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtımız ta‘yîn etdiğinden mâ‘adâ hakîre bir at ihsân etdi kim ne at bir hüssân-ı sâfinât misilli mu‘teber at.

Hâsıl-ı kelâm âmedâne bî-haber iken bu belîde içre mahbûbânlar ile sâdıkâne cemâl-i bâ-kemâl temâşâsı ze[v]klerin edüp az kaldı kim Kızılelma ve Alaman ve Ungurus gazâların ferâmûş edeyazdık. Hamd-i Hudâ halâs olup 1 sâ‘atde,

Hâsköy: Tîmârdır. Deli Mustafâ Beşe ve Mahmûd Beşeler bu karyede hânedân sâhibleridir. Anları geçüp 1 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Oburça: Lisân-ı Tatar'da "obur", câdûya ve sihirbâz avrete ve mezârda dirilene derler.

Bu karye Şıpka dağı dibinde bâğlı ve bâğçeli müselmân köyüdür. Bir câmi‘i ve iki yüz hânesi var. Kâdiroğlu Velî Çelebi yahşı cândır. Bize yarar refîkler koşup ale's-sabâh,

Yaylağ-ı Şıpka'nın tâ zirve-i a‘lâsına iki sâ‘atde gücile çıkdık, zîrâ bir kûh-ı ser-bülenddir kim nihâyetine çıkan gûyâ Mesîh-vâr evc-i semâya urûc edüp kerrûbiyân sadâların i[şi]düp aşağıda cümle Kızanlık sahrâsında zeyn olan kurâ vü kasabât ve mezâri‘ât ve bâğ u bâğçe ve çayır ve çemeni serâpâ rûy-ı arzda ebrî kâğız gibi nakş-ı bûkalemûn gibi görünür. Tâ bu mertebe âlî Şıpka dağıdır.

Ba‘dehu bu cebel-i müntehânın tepesinden 4 sâ‘atde teper aşağı enerken gerüden Çirmen ve Kırkkenîse sancağı zu‘amâlarından kâmil beş yüz aded pür-silâh âdemler gelüp bize yetişdiler. Biz dahi cümle otuz altı cürd atlı ve iki seyishâne âdemler idik. Cümle bir yere gelüp esenleşüp görüşüp "Bu belde gâfil gitmemek gerekdir" deyü cümlemiz pür-silâh âmâde kimimiz piyâde ve niçemiz atlı

yokuş enmede idik.

Der-beyân-ı sergüzeşt-i hakîr

Bu cebel-i bâlânın nısfına vakt-i zuhra karîb endiğimizde bir teng ve sarp yerde ve bir çâh-ı gayyâ-misâl yerde ve sengistân ve cengelistân haydud kemîngâhı zîk yerlerde giderken iki tarafı sık orman ve kayalık mahûf u muhâtara boğazda hemân orman içinden haydudlar üzerimize iki tarafdan dökülüp ol dar boğazda boğazımız alup anlar bize biz anlara birer yaylım kurşu[m] urup anlar "Udri neboyse" der biz "Allâh Allâh" deyü feryâd ederiz. Yaka yakaya gelüp bir hayli ceng etdik. At işlemez âlât-ı silâh kullanmaz, ne çâre, âhir-i kâr cümlemiz atları bırağup piyâde olup "Bire koma şehbâzlarım" deyü hırren-fe-hırren yaka yakaya cenge âheng edüp bir sarp ormana sığınup tâ vakt-i zuhra varınca bu dağıstân içre bir savaş-ı perhâş etdik [kim] ta‘bîr olunmaz, ammâ küffâr-ı füccâr hayli var idi, belkim bizim askerden ziyâde idi.

El-hâsıl küffâr gitdikçe galebe ***[54a]*** edüp bir kerr[e] âh u feryâd ederek mağlûb olup târumâr olup çingâneler dedüğü gibi *"Zuşte panu pine valu ormanos keres"* etdikleri gibi bizler dahi küme küme ormanlara girdik, ammâ çok uzak gitmedik. Küffâr bizi komayup ibtidâ atlara sarılalım derken hikmet-i Hudâ atların niçesi bize doğru gelüp ve niçesi dağlarda birbirleriyle anlar da çekişerek boğuşup döğüşerek serserî gezerlerken niçe gâzîlerimiz varup atların dutup getirdiler. Bu kerre küffâr cümle seyishâneleri ve niçe atları dağlara götürdüler ve sehel gitmeden dağlar içre yükleri yıkup cümle mâlı pay etmeğe oturdular. Küffâr-ı murdâr gözümüz önünde mâlımızı yağmâ ederken biz dahi cümle bir yere geldik.

"Bire gâzîler, atlar gitdi ve mâl gitdi. Sefere nice gidelim. Bire bir kerre Allâh Allâh deyüp şu kâfire hücûm edelim. {Mısra‘}:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp kasem billâh ile cümle ale'l-ittifâk bir yere cem‘ olup aşağı dereler ardından kâfirlerin olduğu bayırlara havâle dağlara çıkup cümle tüfenglere avucumuzla saçma doldurup hemân bir uğurdan teper aşağı "Allâh" deyüp hücûm edince şikâr derdine düşmüş kâfire bir yaylım beş yüz tüfeng kurşumu girince niçe küffâr silâha el edüp ceng etmeğe âğâze etdi, ammâ gayri küffâr silâhlanınca be-emri Hudâ küffâr-ı bed-girdâr târumâr olunca biz dahi şîrînleyüp,

"Bire koma gâzîlerim, hamd-i Hudâ fursat ve nusret bizimdir" deyü teper aşağı kâfirleri kova kıra cümlesin kaçırdık.

Meğer yüz kadar küffârlar şikârların alup gayri ormanda imişler. Hemân anlara dahi dal sâtûr-ı Muhammedî olup sadâ-yı Allâh Allâh ile aç kurd koyuna girir gibi anlara da girişüp aslâ amân u zamân vermeyüp niçeleri tu‘me-i şemşîr olup bakıyyetü's-seyfi bizim gibi anlar da dağlara firâr etdiklerinde sûre-i *elem neşrah*'dan: [32] âyeti hâtırıma hutûr edüp hamd-i Hudâ mâl [u] mâmelekimiz halâs edüp mansûr [u] muzaffer olup başımız kurtardığımızdan mâ‘adâ yetmiş beş aded baş aldık ve baş haydud ile altısın hemân dağ başında mezkûr kâfir başları yanında kazığa urduk. On yedisi peykân-ı okdan sehm-i kazâya uğrayup mürd oldu ve dendân-ı kılıçdan geçenlerin lâşe-i murdârları

dağda kaldı. Ve kırk adedi esîr-i dest ber-kafâ kayd [u] bend oldu.

Bu esîrleri ve cümle mürd olan keferelerin lâşelerin koyup bellerinde kemerlerin ve cümle esbâbların alup dokuz kısrak ve dörd eşek yükü şarâbların ve peksumatların alup bir eşek üzre tobra içre iki kîse guruş bulundu. Meğer bu kâfirler ale's-sabâh bu dağ eteklerinde bir kârbân bozup hayli âdem kırup bu Şıpka dağına pay etmeğe gelirken bizlere râst gelüp "Fursat ganîmetdir" deyü bize sarıldılar, ammâ hamd-i Hudâ kırılup esîr oldular. Ancak bizden dörd aded yiğit şehîd olup hemân ol mahalde defn etdik ve dörd re’s atımız dahi şehîd oldu ve on tokuz yiğidimiz mecrûh olup bu kadar ganîmet ile ve kırk aded esîr ile yine pür-silâh ve âmâde yokuş aşağı enerken,

{Manzara-i serencâm-ı acîbe ve garîbe}

Hemân aşağıdan yetmiş seksen kadar paşalı yiğitleri at boynuna düşüp gelüp içimize girüp,

"Baka şu âsîleri baka şu kâfirleri, siz köy vurursuz ve yaylada koyun alırken çobanları kırarsız. Koyverün şu bağlı mîrî çobanları. Bunlar vezîria‘zamın Kabirova hâssı çobanlarıdır" deyü bağlı olan diri kâfirlerimize yapışup niçe gâzîlerimize deyenek ve sopa ve zerdesteler ile girişüp hattâ benim Kâzım nâm gulâmımın başın yardılar. Bu hâl-i pür-melâli görüp âlem-i hayretde kalup her ne kadar müdârâ eyledikse bunlar bize girişmeğe başladılar ve birkaç keferemiz aldılar. Hele ormandan çıkup bir at işler çemenzâr yer idi, hemân cümlemiz bir ağızdan "Allâh Allâh" deyüp kâfirlere girdiğimiz gibi bunlara da dal sâtûr olup girişdiğimizde aslâ kıçları tutmayup tütün gibi tütüp gitdiler.

Hemân bunlar aldıkları kâfirleri bırağup kaçınca ol ân cümle kırk aded kâfirlere de kılıç urup esbâbların ve bellerinde anların da kemerlerin alup lâşe-i murdârların her eşcârın sâyesine bırakdığımızda ol gün kûh-ı Şıpka'da olan eşcârların altları gûyâ şecer-i Vakvâk dibi gibi cesed-i benî Âdemle zeyn oldu. *Elhamdülillâh sümme elhamdülillâh* yine bu gazâda dahi mansûr [u] muzaffer olup yine yokuş aşağı enüp nehr-i azîm Yantura kenârında,

Menzil-i karye-i hâss-ı vezîr Kabirova

Derbend-i calenderinde bir çayıristân yerde çadırlarımızla meks etdikde hemân hâs ağası bu kadar köy kâfirleriyle üzerimize gelüp bizler dahi yine atlarımıza beş yüz otuz kişi süvâr olup cenge âmâde oldukda hakîr eyitdim:

"Baka ağa, sen vezîria‘zam ağası isen biz de İbrâhîm Kethudâ'nın hocası Evliyâ Çelebi'yim. Şimdi gazâya gidüp İbrâhîm Kethudâ'ya ***[54b]*** ve Köpürlüoğlu'na senden şikâyet ederiz. Nedir bu senin etdiğin. Nezâketle elimizden hayduk kâfirlerin almak mı isterdin? İşte ol kırk aded kâfirleri de kılıçdan geçirdik. Dağda bu kadar yiğitlerimiz şehîd olup bunda bu kadar yaralımız var. Yedi sâ‘at ceng-âşûb etdik. İmdâdımıza yetişmediğinden gayri bize yaygara edüp mâl-ı ganâ’im almak istersen, ayıb değil midir? Mü’min olana böyle etmek düşer mi?" deyü niçe gûne güft [ü] gûyumuz olup hele mâbeyne nâ’ib ve imâmlar ve niçe munsıf cemâ‘atler girüp cümlemizle barış görüş edüp beleğan-mâ-belağ zahîrelerimiz verüp "Gazânız kutlu olsun" demeğe başladılar.

Ba‘dehu biri birimiz mâbeyninde mâl-ı ganâ’imlerimiz fürûht ederken cümle kefere tüfengleri ve

balta ve harbaları ve esbâb-ı şayakların fürûht ederken derbend kâfirleri de gelüp niçe eşyâlarımız iki üç bahâsına alup cümle fürûht olan eşyâların mâllarıyla mukaddemâ eşekler üzre bulunan iki kîse mâlı dahi bir yere koyup beş yüz otuz aded yiğide altışar guruş hisse değdi. Meğer bir yiğidimiz bir kemer guruş saklamış, anı kimseye vermeyüp "harc-ı râh" deyü seksen guruşu alay beğine emânet verdik.

Andan yaralılarımızı sarup sarmalayup sehel râhat olduk ve cümle atlarımız bu köy içinde akan Yantura nehrinden sıvarup cümle at bürâderlerimize sallama tobra yemleri asup safâda olduk.

Ammâ bu nehr-i Yantura bu ceng etdiğimiz Şıpka dağından çıkup cânib-i şimâle akup Nigebolı kal‘ası kurbunda nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ve bu Kabirova köyü vezîria‘zamların hâssı yedi yüz saz ve kiremit örtülü Bulgar kâfiri köyüdür kim üç bin kadar kefere vü fecereleri vardır. *Allâhümme âfinâ* cümle âsî köydür, beş on âdem konmağa kâdir değillerdir. Hattâ biz anda iken ba‘zı kefere evlerinde vâveylâ vü vâveledâ ve feza‘ u çeza‘ları var idi ve ba‘zısı hasta-misâl yatırlardı. Meğer dağda bizimle ceng edüp mürd olan keferelerin akrabâları mâtem ederlerdi. Ve niçe evlerde hasta-misâl yatanlar yaralı gelenler idi.

El-hâsıl bu köy kefereleri Şıpka dağında eşkıyâlık edüp köylerine yüz iki yüz atlı kondurmazlar ve zor ile konanları selâmet göndermezler.

El-hâsıl âkıl olan bu dağlardan gitmesin, zîrâ yaz ve kış eşkıyâsı gâyet çokdur. Vezîria‘zam hâssıdır deyü bir hâkim girüp keferelerin zabt edemez, lâkin İslâmbol'dan Belgrad'a Sofya üstünden gitmekden bu Şıpka dağın aşup gitmek on konak yakındır ve ganîmet yoldur, ammâ muhâtara ve mahûf yollardır.

Andan ale's-sabâh cümlemiz atlanup seyishânelerimiz yükleyüp kâfirden aldığımız davulları ve haçlı bayrakları ve niçe kelleleri sırıklar üzre ârâyiş-i nîze edüp Lofça şehrine gidelim derken hemân bu Kabirova ağası yine bir alay haşerât ile gelüp,

"Bu başları ve bu davulları ve haçlı bayrakları kanda götürürsüz, elbette bize verin" deyü üzerimiz hücûm edince biz dahi bir alay cânı acımış ehl-i sefer âdemler hâs ağası efendimizin başına üşüp kendüye ve tevâbi‘lerine balta ve külüngler urup bir kötek çekdik kim ta‘bîr olunmaz, zîrâ bu köyde yatdığımız gece cemî‘i hırsız kefereleri üzerimize taslît edüp tâ vakt-i sabâha dak bîdâr kaldık. Hamd-i Hudâ anın da intikâmın aldık.

Andan bârhânelerimiz çeküp bu menhûs köyden yine cânib-i şimâle 6 sâ‘atde basîret üzre olarak gidüp Selvi kazâsına dâhil olup,

Menzil-i karye-i Rusdere köyü

Üç yüz hâneli ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Cümle halkı bize karşu çıkup davulları ve haçlı bayrakları görüp bize "Gazânız kutlu olsun" deyüp cümlemiz hânelerine kondurup sıyladılar, ya‘nî Tatarca i‘zâz u ikrâm etdiler. Hemân cümlemiz davul ve bayraklar ve kelleler ile Selvi kadısı mahkemesine varup ahvâl [ü] serencâmımız bir bir nakl etdikde,

"Belî bir kez ol tarafda bir köyde nikâha gitmişdik. Sekiz sâ‘at kâmil ceng edüp gülbâng çekdiğ[in]izi istimâ‘ edüp sizden birkaç yaralı kefereler bizim olduğumuz köye gelüp ikisi mürd olup beş kâfir hâlâ anda mecrûhen yatırlar" deyü kadı ve ahâlî-i vilâyet cümle şehâdet edüp mâcerâ-yı sergüzeştimizin kadıdan arz-ı mahzarın ve hâss ağası üzerimize asker çekdiğin cümle nakîr ü kıtmîr yazdırup elimize hüccet-i kâ’ime ve habl-i metîn senedler alup kadıya beş guruş mahsûl verdik.

Bu Rusdere köyü içinden nehr-i Rosita akar. Menba‘ı hemân bu köyün ensesindeki Torvakutaran dağlarından gelüp kal‘a-i Urusçuk dibinde Tuna'ya mahlût olan nehr-i (---) mahlût olur bir âb-ı hayât nehr-i Rosita'dır.

Ve bunda konağımız sâhibi olan İmâm Şa‘bân Efendi ve Mustafâ Dede kırk üç yıldır kim gündüz sâ’im ve gece kâ’im olup otuz yıldan berü hatm-i şerîf ile kazâya kalan ***[55a]*** namâzların ve teheccüd ve işrâk ve salât-ı ebvâbîn ve secde-i şükre müdâvemet edüp aslâ bir kimesne ile hem-sohbet olup bir kimesnenin ta‘âmların yemezler ve zî-rûh kısmından dahi bir şey tenâvül etmezler ve aslâ harâm esvâb geymezler. Ve kârları koyun yününden beyâz şeyh abâsı dokuyup kifâf-ı nefs edinüp halkdan münzevî iki nefer sulehâ-yı ümmetden âdemlerdir deyü hüsn-i hâl [ü] salâh-ı ahvâllerine cümle ehl-i beled şehâdet edüp hamd-i İlâh hânelerine konup ni‘metlerin tenâvül edüp du‘â-yı hayrlarıyla behre-mend olduk.

Andan karye-i Çadırlı ve karye-i Hiranova ve karye-i Dimyanova ve karye-i Gıraniçse ve karye-i Dimivale ve karye-i Rebivala

Bir fezâ-yı gülistân ve bâğ u bostân ve çemenistânlı öz içine vâkı‘ olmuş otuz altı pâre gâyet ma‘mûr kurâlardır kim cümlesi Selvi kazâsı nâhiye kurâlarıdır ve re‘âyâsı cümle kavm-i Yörükân ve müselmân ve kefere-i Bulgar u bî-amânlardır. Ve bu kurâlar serâpâ bâğ-ı cinânlar ve ze‘âmet ve tîmâr-ı sipâhânlardır. Ve cümle Nigebolı sancağı hâkinde kurâ-yı âbâdânlardır. Bu mezkûr kurâları 5 sâ‘atde geçüp cânib-i şimâle yine çemenzâr ve gül [ü] gülistân hoş-havâ yerleri ubûr ederek,

Evsâf-ı (---) (---), ya‘nî kal‘a-i Lofça

Lisân-ı (---) (---) (---) demekdir. Vech-i tesmiyesi (---) (---) Bânîsi Eflak banlarından Lazika kral binâsıdır. Bu diyârlara Laz vilâyeti derler. Âl-i Osmân bu vilâyetlerde çok renc [ü] anâ çeküp Gâzî Hudâvendigâr'dan tâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'e gelince beş aded pâdişâh gücile bu diyârları feth etmişdir, zîrâ gâyet şecî‘ ve mu‘ânid ve cebbâr kâfirleri var idi. Hâlâ yine eyle âsî ve haydud kâfirleri vardır.

Netîce-i kelâm cümlemiz bu Lofça şehrine alay ile kelleler ve davullar ve haçlı peykerler ile şehre girüp doğru mahkeme-i Resûl'e varup ahvâl-i mâcerâmız bir bir nakl etdikde cümle huzzâr-ı meclis,

"Belî biz de işitdik, aceb ceng etmişsiz. Gazânız kutlu ola, berhordâr olun. Ol Kamerbaş yaylağı çirk-i şirkden tathîr edüp ol mahûf beli ve ol muhâtara yolu emn ü amân etmişsiz" deyü şehâdet etdiklerinde Selvi kadısı arz [u] hüccetlerin Lofça kadısı destine verüp kırâ’at etdikde berhordâr-ı ömr ola.

Bir zarîf ü nahîf çelebi idi, ammâ ehl-i ilm ve fâzıl ve kâmil ve âlim ve münşî çelebi idi. Hemân ol ân Kabirova hâssı ağasının bir gûne ıstılâhât u ibârât ve fesâhat u belâğatle bir arz-ı mahzar tahrîr

etmişdir kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Bu hüccet [ü] burhânı da elimize alup cümle kelleleri ve tabılları mahkeme önünde zemîne bırağup kelleler pây-ı ünâsda galtân olup kadı efendi cümlemize şehir içre yâfte ile konaklar verüp,

"Bunlar bir alay gazâya gider gâzîlerdir. Bunlara ri‘âyet lâzımdır" deyü a‘yân-ı vilâyete tenbîh edüp cümlemiz yâfte kâğızlarıyla konaklarımıza gelüp bu şehr-i dilâvîzde iki gün meks edüp a‘yân-ı kibâr ile ihtilât ederek şehrin evsâfına mukayyed olduk. Evvelâ bu,

Kal‘a-i Lofça

Sene 720 târîhinde ibtidâ Lazika ve Eflak kefereleri destinden Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân feth etmişdir {be-dest-i Gâzî Mihal Beğ}.

Ba‘dehu Murâd Hân Kosova cenginde Sırf keferesi Miloş Koblaki nâm la‘în-i pelîd elinde şehîd oldukda Laz kâfirleri fursat bulup bu kal‘a-i Lofça'ya istîlâ ederler. Tâ Sultân Bâyezîd asrına dek dest-i küffârda bu kal‘a durup ba‘dehu sene 807 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî dest-i Eflak-i akdan zor-ı bâzû ile feth ederken yüz bin renc [ü] anâ çekilmişdir.

Ba‘dehu Süleymân Hân tahrîrinde Özü eyâletinde Nigebolı sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâye ile şerîf kazâ olmuşdur.

Cümle nâhiye kurâları (---) aded ma‘mûr köylerdir. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı vardır. Andan,

Eşkâl-i kal‘a-i Lofça: Cânib-i maşrıkdan taraf-ı garba tûlânîce bir yalçın kaya-yı âlî üzre şekl-i bâdemî taş binâ bir sûr-ı a‘lâdır. Ancak şark tarafına bir kulle-i Şeddâdîsi var, gayri yerleri yalın kat dendân-ı bedenli ve sâde dîvârlı kal‘adır. Şark tarafı burcu dîvârında bir dıraht-ı müntehâ hâsıl olup şecere-i tûbâ-misâl cümle şâhaları aşağı şehre sâye salmışdır. Bu kal‘anın etrâfları yalçın kayalar olmağile aslâ bir tarafında handakı yokdur. Ve cânib-i şarka mekşûf bir kapusu var, ammâ kal‘a içre aslâ bir amâr olmayup harâb olduğundan dizdârı ve neferâtları yokdur.

Der-hakk-ı varoş-ı Lofça

Evvelâ mezkûr kal‘anın kıble tarafı ve batı tarafında nehr-i Osma, şehrin tâ o[r]ta yerinden cereyân eder. Bu nehrin menba‘ı iki konak yerde tâ Karlova kazâsı ardında Torvakurudan dağlarından gelüp tâ Nigebolı kal‘ası yanında nehr-i Tuna'ya rîzân olur.

Bu şehir cümle otuz aded mihrâbdır, ammâ yedisi câmi‘dir, mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir. Evvelâ Hünkâr câmi‘i Sultân (---) ve Kerpiçli câmi‘ ve Köprü câmi‘i ve Orta câmi‘ ***[55b]*** ve Ada câmi‘i, meşhûr cemâ‘atli cevâmi‘ler bunlardır

Ve cümle yigirmi iki aded mahalledir. Dördü kâfir ve bir mahalle Yahûdî, bir mahalle Kıbtî mâ‘adâ mahalle-i müslimîndir. Evvelâ mahalle-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle üç bin aded kiremitsiz Eflak tahtasıyla örtülü bâğ-ı İremli ve cümle avluları çam tahta dîvârlı hâne-i zîbâlardır. Kârgîr binâ dîvârlı evler ve taş binâ sarâylar katı nâdirdir. Ekseriyyâ tahta ile mebnî büyût-ı ra‘nâlardır, zîrâ dağları cümle dırahtistân olmak ile tahtası çokdur, ammâ ba‘zı mükellef hâneleri vardır, ammâ nehr-i Osma kenârında olan evlerin cümle pençereleri ve şâhnişînleri suya nâzırdır. Ba‘zı hâne revzenlerinden hâne sâhibleri balık sayd ederler.

Bu şehir nehr-i Osma'nın iki tarafına vâkı‘ olmuş ma‘mûr şehirdir kim üç yerden ağaç cüsûrlar ile biri şark şehrine ve karşu tarafda garb şehrine geçilir. Ammâ bu şehir içre sehel bârân-ı rahmet yağsa kaldırım olmamak ile gâyet çamur olur, atlama taşlarından taşa sıçrayup yürümeğe muhtâcdır, ammâ sehel şiddet-i hâr olunsa çamuru yâbis olur.

Ve cümle üç aded medresesi var. Hünkâr câmi‘de ve Kerpiçli câmi‘de müderris-i hasbîler vardır, ammâ mahsûs dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsleri yokdur, zîrâ ulemâsı da gâyet kıtdır.

Ve cümle altı aded dârü't-ta‘lîm mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır ve gâyet necîb ü reşîd ve tîz-fehm nâ-resîde püserânları vardır. Bir kerre istimâ‘ etdiklerin hıfz ederler.

Ve cümle beş aded tekyegâh-ı dervîşân-ı zâkirân [u] şâkirân-ı dâr-ı fakr hânkâh-ı sâhib-i tarîk tekyeleri var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle altı aded çeşme-sâr-ı aynü'l-hayâtları var. Gerçi çeşmeye ihtiyâcı yok, uyûn-ı câriyeleri çok şehirdir, ammâ ba‘zı sâhibü'l-hayrât niçe uyûn-ı câriyeler inşâ etmişler. Hattâ Ada câmi‘i dibindeki sebîl-i cân-perverin târîhidir:

Sebîl-i selsebîl içün likâya teşnedir ümmet
Hem ol rûh-ı Hüseyn içün şarâb-ı kevser-i cennet
Sorarsan n’oldu hicretden sebîlin rub‘ını tarh et
Kalur bâkî temâm târîh sebîl içenlere rahmet.
Sene (---)

Ve cümle yedi aded sağîr ü kebîr hân-ı (hân-ı) hâcegân-ı tüccârânları var, ammâ çârsû içinde (---) (---) hânı cümleden mükellef bezzâzistân-misâl vekâle-i mücerredânlardır.

Ve cümle iki aded hammâm-ı râhat-ı cândır. Yukarudaki hammâm gâyet latîf germâb-ı hoş-havâdır kim kâr-ı kadîmdir. Aslâ bir katre arak tâk-ı nüh-tâk kubâblarından damlamak ihtimâli yokdur. Bu hammâm İslâmbol'da Galata şehri içre olan Hazret-i Ömer ibn Abdülazîz'in Arab câmi‘i nâmıyla iştihâr bulan Arab câmi‘ine bu hammâm-ı dil-küşâ vakıfdır. Nehr-i Osma'nın karşu tarafındaki şehirde yeni hammâm gâyet latîfdir. Bu hammâmların ikisine dahi ba‘de'z-zuhr nisvân u sâhib-isyânlar girir, çifte hammâm değillerdir.

Ve cümle yüz elli aded hânedân hammâmları vardır deyü nakl etdiler ve bay u gedâ hânelerinde cümle eyyâm-ı şitâda sobaları vardır, zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd olur, ammâ eyyâm-ı medîd olmaz.

Ve cümle 215 aded dükkânları var. Cümle nehr-i Osma kenârında her dükkânların pençereleri suya nâzırdır, ammâ ol kadar müzeyyen dekâkînleri ve kârgîr binâ bezzâzistânı ve kurşum örtülü imâretleri yokdur.

Ve âb [u] hevâsı mâh-ı Temmûz'da sakîldir, zîrâ cânib-i erba‘ası kayalar olmağile suyu dahi issi olur, lâkin suları bardaklarda sehel dursa buz pâresi olup anı nûş edenler tâze cân bulurlar. Ve ekseriyyâ halkının reng-i rûyları saruya mâildir. Anıniçün mahbûb u mahbûbeleri yokdur.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı Kıbtiyân: Cümle çingâneleri ve avretleri başlarına kırmızı çukadan bol terpûş geyüp arkalarına sarkıdırlar. Gâyet bed-likâ kabâbıtaları vardır.

Der-kâr [u] kesb-i ehl-i işgâlât: Halkının ekseriyyâ memdûh kârları alaca gûnâ-gûn sahtiyan yaparlar kim gûyâ ebrî Hıtâyî kâğız-ı münakkaşdır ve gayri meşin ve sahtiyanları memdûhdur, lâkin Kayseriyye sahtiyanı kadar değildir. Ve cümle çingâneleri karılarıyla serâpâ egser keserler. Keserle kakup çekiç ile keserler.

..... (1 satır boş).....

Ziyâret-i şehr-i Lofça:

..... (2 satır boş).....

[56a] Andan 5 sâ‘atde,

Karye-i İştoçniçe: Lisân-ı Bulgar'da n'işlersin demekdir. Cümle re‘âyâları Bulgar kefereleri ve Mihaloğlu vakfıdır. Andan 1 sâ‘atde,

Evsâf-ı (---) (---), ya‘nî kal‘a-i Plevne

Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---). Bânîsi Eflak banlarından Lazika ban binâsıdır. Niçe mülûk destine girüp çıkmışdır. Âhir-i kâr sene 720 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr asrında Gâzî Mihal Beğ Eflak ve Laz kefereleri elinden hâh-nâ-hâh zor-a-zor feth edüp "Bir dahi küffâr tama‘a düşüp istîlâ etmesin" deyü Gâzî Mihal kal‘asın münhedim edüp hâlâ eser-i binâları nümâyân ve bâhirdir.

Ba‘dehu Gâzî Murâd Hân bu kal‘ayı feth eden Gâzî Mihal Beğ'e evlâd-ı evlâda ber-vech-i te’bîd ocaklık ihsân edüp cânib-i erba‘asında otuz üç pâre ma‘mûr kurâları mefrûzu'l-kalem ve maktû‘u'l-kadem Mihal Beğ'e hâs ta‘yîn edüp mîr-i livâ etdükde taraf-ı pâdişâhîden 224 akçe hâss-ı hümâyûn ihsân olunup hîn-i seferde on bin Yörük askerine serdâr olup mehterhânesi ve hâssına göre cebelüleri ile hidmet-i pâdişâhîde mevcûd bulunmak üzre Mihal Beğ'e bu sancak yarlığ-ı belîğ-i tuğrâ-yı Gâzî Hudâvendigâr ile sadaka olunup ilâ mâşâ’allâh evlâd-ı evlâda hâlâ mîr-i livâ-yı Yörükân olmak üzre evlâdları bu sancağa keyfe mâ-yeşâ mutasarrıflardır, ammâ bu livânın cümle hâk-i pâki Nigebolı sancağında olmak ile bu Yörükân beği hîn-i seferde Nigebolı paşası kolunda konup göçüp tabl u alemin döğüp sefer eşer.

Bu şehir yüz elli akçe şerîf kazâdır ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve çeribaşı ve yüzbaşı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı var, ammâ erbâb-ı zu‘amâ [ve] alaybeğisi Nigebolı sancağındadır. Bunun askerîsi top-keşân Yörükânlarıdır.

Eşkâl-i kal‘ası: Harâbdır, ammâ ba‘dehu Mihaloğulları çâr-kûşe handaksız bir küçük kapulu kal‘a şekilli bir sûr inşâ edüp içinde kat-ender-kat sarây-ı azîm binâ etmişler kim ta‘rîf ü tavsîfden müstağnî bir sarây-ı mu‘azzamdır kim içine beş âdem girse yerim dar demez. Cümle Mihaloğlu beğler bunda sâkin olup hükm-i hükûmât ederler.

Eşkâl-i şehr-i Plevne: Bu belîde-i ma‘mûr bir vâsi‘ öz içine vâkı‘ olmuş iki tarafı bâğlı ve bâğçeli ve müşebbek bostânlı zemîn-i mahsûldârda ma‘mûr u âbâdân dâr-ı karârlardır ve câ-be-câ yerleri bâğlı ve çayırlı bayırlardır ve yıldız cânibi dahi ovalı ve çayırlı ve çemenzârlı ve serâpâ bostânlı yerlerdir.

Ve cümle iki bin üç yüz aded tahtânî ve fevkânî tarz-ı kadîm hânelerdir. Cümlesi şindire tahta örtülü ve tahta havlılı evlerdir ve mükellef kârgîr binâ sarâylar ve kârgîr taş havlılı hânedânlar dahi çokdur, ammâ kiremitli hâneler yokdur, lâkin vâsi‘ bâğçeli büyûtları çokdur.

Ve cümle on üç aded mahalledir. Evvelâ Beğ mahallesi (---) (---)

Ve cümle on sekiz aded mihrâbdır. Evvelâ beşi cum‘adır, mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir. Cümleden mükellef ü mükemmel Mihaloğlu Süleymân Beşe câmi‘i ve Ali Beğ câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve hâlâ Beğ kethudâsı Mehemmed Ağa bir nev binâ bir câmi‘-i zîbâ etmiş kim gûyâ kasr-ı huld-i berîndir.

Ve cümle bir aded dârü't-tedrîs-i ulemâsı var. Gâzî Ali Beğ hayrâtıdır kim âsitâne-i sa‘âdetden mahsûs pâye ders-i âmmı gelüp talebelerine ders ta‘lîm eder.

Ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyânı var, Süleymân Beğ mektebi ve Gâzî Alî Beğ mektebi ve niçe mekteb-i ebced-hânlar vardır.

Ve cümle altı aded tekye-i erbâb-ı tarîk hânkâhı var. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle altı aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerânları var. Cümleden Gâzî Mihal Beğ hânı, münhedim etdiği kâfirden kalma kal‘anın taşından bezzâzistân-ı dîv inşâ edüp eyle müzeyyen etmiş kim ol asırda bu kârhâne içre beş altı bin kîseye mâlik hâceler var imiş. Bin beş târîhinde Eflak küffârı Tuna nehri tonunca buz üstünden ubûr edüp bu şehri ıhrâk bi'n-nâr edüp bu bezzâzistândan beş Mısır hazînesi mâl alup dârü'l-bevârlarına gider. Ba‘dehu bu bezzâzistânı Mihaloğulları yetmiş ocak bir hân-ı azîm binâ etmişler kim hâlâ kal‘a-misâl bir vekâle-i bî-misâl-i pür-me’âldir.

Ve cümle bir aded Gâzî Mihal Beğ'in bir hammâm-ı atîki var, çifte hammâm-ı kebîrdir kim nazîri meğer Sivas eyâletinde Marzifon şehrinde Pîr Dede Sultân hammâm-ı nazargâhı, gerçi bu hammâm ol Marzifon hammâmı kadar büyük değildir, ammâ gâyet binâ-yı metîn ve issi ve hoş-havâ ***[56b]*** germâ-yı dil-küşâdır ve ferşi serâpâ siyâh kayağan taş-ı mücellâ döşelidir. Ve kubâb tâklerinden aslâ bir

çekîde arak akmaz âb [u] hevâsı latîf zü'l-vecheyn hammâm-ı rûşinâdır.

Ve cümle bir aded imâret-i dâ[r]ü'z-ziyâfe-i dârü'l-it‘âmı var kim subh u mesâ cemî‘i âyende vü revendegân müsâfirîn ve pîr [ü] cüvâna birer tas çobra ve bir nân-pâre mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl bay u gedâya ve fukarâ-yı mesâkîne her bâr gendüm çorbası ve leyle-i Cum‘ada pirinç pilâvı ve zerdesi ve yahnisi mebzûldur.

Ve cümle medh olunan me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyâz hâs ve lezîz ekmeği ve beyâz asel-i musaffâsı ve (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayvân-ı şehr-i Plevne

Bu şehirden yıldız rûzgârı tarafına nîm sâ‘at gidüp nehr-i Vite vardır, bu uyûn-ı âb-ı hayât tâ Toyon(?) dağlarından gelüp bu şehir kurbundan ubûr edüp bâğ u besâtînleri rey ederek ener, Nigebolı şehri kurbunda nehr-i azîm Tuna'ya rîzân olur. Âb [u] hevâsının letâfetinden bu şehrin Yörük gulâmları gâyet mahbûb ve dilâver hünerver çapük hüddâmları olur.

Ziyâretgâhların beyân eder: Evvelâ bu şehir içinde Gâzî Ali Beğ câmi‘-i müferrihinin mihrâbı önünde sâhibü'l-hayrât Gâzî Ali Beğ medfûndur, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve İmâm-ı hümâm Lütfullâh Efendi, *kuddise sırruhu*. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine refîklerimiz ile cânib-i şimâle 3 sâ‘atde

Karye-i Tirsenik: İki yüz hâneli kefere köyü ve Gâzî Mihal Beğ vakfıdır. Ve re‘âyâsı cümle Eflak ve Bulgar'dır. Andan 4 sâ‘atde,

Nehr-i Işkır-ı azîm: Gemiyle bu nehr-i Ceyhûn'u ubûr ederken azîm ıztırâblar çekdik. Bu nehir tâ Sofya'nın kıble tarafında Vitoş dağı ardında Samakov şehri yaylası içre kar ve buzlardan ve gayri uyûn-ı câriyelerden cem‘ olup andan cereyân ederek Sofya-i sâfiye kurbunda Bunluca ılıcası dibinden geçüp andan cânib-i şimâlde Ken‘ân Paşa çiftliğine uğrayup Sofya sahrâsından geçüp İzladi kasabası dağların geçüp bu şehr-i Plevne kurbunda bu geçitden geçüp Rahova kasabasıyla Nigebolı mâbeyninde Zamet nâm bir karye-i benâmda nehr-i ümmü'l-uyûn Tuna'ya munsabb olduğu mahallin karşu tarafları ser[â]pâ kiliseler ve kurâlar ile tezyîn olmuş ma‘mûr u âbâdân Eflak kâfiristânıdır, ammâ Âl-i Osmân'ın harâc-güzâr re‘âyâlarıdır. Kâhîce isyân da ederler, ammâ cümle kefereleri asâkir-i İslâm'ın esîridir. Ba‘dehu nehr-i Işkır kenârından kalkup 3 sâ‘atde,

Karye-i Nija: Sultân Bınarı ve İsmâ‘îl Bınarı dahi derler bir âb-ı hayât bunarı sebebiyle Köpürlü vezîr karındaşı ze‘âmeti olmak üzre henüz amâr olup evler ve câmi‘ ve hânlar yapılmada idi. Andan kalkınca nehr-i Lofder'i atlar ile geçüp nehr-i (nehr-i) sağîre Lofder dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Tuna'ya karışır. Andan 4 sâ‘at cânib-i garba gidüp çemenzâr ve murgzâr yerde,

Karye-i Altımîl: Bir câmi‘li müslim köyü ve ze‘âmetdir. Bu vâdîler eyle mahsûldârdır kim fındık kadar çilek nâm bir meyvesi zemînde biter, hoş-hor ve müleyyin serî‘u'l-hazm bir meyvedir kim

eşkâlde gûyâ tut meyvesidir. Andan 5 sâ‘atde,

Nehr-i Okos: Bu uyûn-ı sağîr Vireca dağlarından bu mahalle karîb Tuna'ya katılır. Andan (---) sâ‘atde sol tarafa gidüp,

Karye-i Volçıdırma: Müselmân köyüdür. Andan 1 sâ‘atde,

Sitâyiş-i kasaba-i müzeyyen Vireca

Bir kûh-ı bülend yayla dibine vâkı‘ olmuş bâğlı ve bâğçeli ve besâtînli cümlesi bin beş yüz aded tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî olduğu kadar vasatu'l-hâl büyût fakîru'l-hâl kimesnelerin beytü'l-hüznleridir.

Âb [u] hevâsı latîf olduğundan şûrîze zenâneleri olur. Hattâ nisvân-ı sâhib-isyânları ehline küsüp hemân bir eşeğe binüp Sofya şehrine gidüp anda niçe bin gence ve kocaya varır gelir gâyet garîb-dost ve gurabâlardan kaçmaz ehli yanında ehl-i perde geçinir vâdîde vâlideleri fertûte ve kâlime zenâneleri var. "Şehir içinde cereyân eden nehr-i Okos'un te’sîriyle havâtînleri bu keyfiyyetdedir" deyü Plevne ahâlîsi Vireca avretlerin bu gûne medih şekilli ederler. Bizler dahi işidir revânıyız.

Bu rabta vâlîsi Nigebolı sancağı hâkinde olmak ile paşa hâssı olup hâkimisi voyvadadır ve kadısı yüz elli akçe pâyesiyle zâbıt-ı şer‘dir. {Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârısı ve muhtesib ağası ve harâc ağası vardır}.

Kamusu tokuz aded mihrâbdır. (---) (---) câmi‘i (---) (---) câmi‘i (---) (---) mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Medresesi ancak iki adeddir, ammâ birinin ders-i âmm-ı hasbîsi Şeyh Kudsî'dir. Mektebinin dükelisi dörd aded, Ali Beğ mektebi yahşı hayrâtdır.

Ve vekâlesi çârsû içinde ancak bir hândır. Gayriler küçük hân-ı tüccârândır. Dervîşân tekyesi ancak ikidir. Celvetî ve Halvetî tarîkinde fukarâları çokdur ve sulehâ-yı ümmetden kimesneleri vardır.

Ve çârsûsu azdır. Cümlesi yüz elli ***[57a]*** aded dükkân-ı müfîd [ü] muhtasarları var, ammâ yine her metâ‘-ı zî-kıymetin envâ‘ları mevcûddur. Hammâm-ı germâsı (---) (---) (---)

Kâr-ı vilâyet-i ahâlîsi: Cümle halkının kâr [u] kisbleri ehl-i zevk olup ipden at yuları işleyüp kifâflanırlar. Tâ bu mertebe kâr sâhibi âdemleri var kim efsâr-ı Vireca meşhûr-ı âfâkdır. Bu şehrin efsâr-ı fisâr-ı fitrâk yularları çok olmağile bu fisâr yularları bu şehrin fertûte-i mekkâre zenâneleri kocalarının başlarına yularlar geçirüp ellerin fitrâk, ya‘nî terki bağlarıyla bağlayup kocaların yularlar ile keşân-ber-keşân çeküp murâd [u] merâmı olan yere götürürler. Tâ bu mertebe sehereleri ve bu kadar mağlûb-ı zenân meshûr ve ebleh âdemleri var. Cenâb-ı Kibriyâ ibâdların mekr-i zenândan hıfz ede. Bu tafsîlden murâdımız zemm ü nemm ü kadh değildir, ancak tenbîhü'l-gâfilîndir.

Bu kasabadan kalkup 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Komıştiçne: Bu mahalde cümle erbâb-ı zu‘amâ refîklerimiz konmayup cümlesiyle

vedâ‘laşup ileri gitdiler. Biz hüddâmlarımızla bu karyede ze‘âmet sâhibi Sofyavî Ya‘kûb Ağazâde Ahmed Ağa'da mihmân olup ol gece cân sohbetleri etdik. İki yüz evli Bulgar köyü olup içinden ayn-ı Jakva deresi akup Tuna'ya koşulur.

Andan kalkup 3 sâ‘at gidüp nehr-i Lom'u yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr ederken birkaç atlarımız sürüp götürdü ve atlar beri tarafımıza çıkup halâs oldu. Bu nehr-i Lom tâ Niş yaylalarından gelüp kal‘a-i Urusçuk altında nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Andan 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı belde-i emîn, ya‘nî kal‘a-i metîn Vidin

Vech-i tesmiyesi (---) (---) sene 980 de bizzât Sultân Bâyezîd ibn Ebü'l-feth Gâzî Mehemmed Hân binâ etmişdir, ammâ mukaddemâ dağlarda bâğlar içinde temelleri zâhir ü bâhir olan kal‘asın dest-i Eflak'dan sene 792 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân asrında Gâzî Evrenos Beğ dest-i kahr ile feth edüp sûrunu esâsına varınca münhedim etmişdir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı Vidin: Rûmeli eyâletinde sancakbeği tahtıdır kim beğinin kanûn-ı Süleymân Hân üzre hâssı 330.000 akçedir ve livâsında ze‘âmeti 12 ve tîmârı 65'dir. Cebelüleriyle cümle paşasının askeriyle iki bin âdem olur. Bunun alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve nevâhî nâ’ibi var, ammâ Şakşakî Paşa'dan beri bu Vidin sancağı nezâret olup hâlâ hâkimü'l-vakti salb u siyâset sâhibi nâzıru'n-nuzzâr ağadır kim üç yüz âdem ile hükm-i hükûmât eder.

Bir hâkimi dahi kapudandır. On pâre firkatesi ve üç yüz levendâtıyla Tuna deryâsı üzre cezîre cezîre gezüp haydudları dutup katl eder, a‘lâ hükûmetdir, Vidin kapudanı nâmıyla iştihâr bulmuşdur. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir ve bir hâkimi harâc ağasıdır ve bir hâkimi şehir subaşı ağasıdır ve bir hâkimi kal‘a dizdârıdır ve bir hâkimi sipâh kethudâyeridir ve bir hâkimi yeniçeri serdârıdır ve bir hâkimi muhtesib ağasıdır. Ve bir zâbiti bâcdârdır kim Eflak'dan niçe kerre yüz bin kaya tuz gelir ve niçe kerre yüz bin aded morina ve mersin balıkları gelüp anlardan ve cümle gelüp giden metâ‘dan bâc u bâzâr alır mîrî mâl verir bâcdâr mâldâr hazînedârdır. Ve bir zâbiti şehir kethudâsıdır ve bir âmili bâğ ağasıdır kim bâğlarının hadd-i nihâyeti yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Vidin: Nehr-i Tuna kenârında bir alçak çemenzâr havâlesiz zemînde seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır, ammâ küçükdür. Handak kenârınca cirmi beş yüz adımdır, ammâ levendâne germe adımdır, tiryâkî adımı gibi adım değildir, âdem adımıdır. Ve handakı gerçi alçakdır, ammâ gâyet arîz ve içinde leb-ber-leb Tuna suyudur. Ve şekl-i müdevverdir. Her taşı fîl cüssesi kadar vardır. Ve cümle tokuz aded metîn ü müstahkem kulleleri var. Ve Tuna cânibi üç kat sûr-ı üstüvâr bir hisâr-ı refî‘u'l-bünyân bir hısn-ı hasîn-i azîmü'ş-şân bir sedd-i amândır. Bu üç kat dîvâr olan Tuna tarafında handakı yokdur, lâkin bu tara[fa] nâzır topları çokdur. Ve bu cânibi kâmil beş yüz germe adımdır. Bu hisâb üzre dâ’iren-mâdâr bin adım gelir kal‘a-i bâlâdır kim bennâ zirâ‘ıyla dîvârının kaddi kâmil yetmiş aded zirâ‘-ı melikî ve Mekkîdir. Ve şehir cânibi iki kat dîvârdır. Her katı birbirinden âlîdir. Ve dendân-ı bedenleri gâyet musanna‘dır kim gûyâ lü’lü-yi Hürmüz gibi tertîb üzre dizilmişdir.

Âl-i Osmân kal‘a yapamaz derler. Bu kal‘a ile Bender kal‘ası ve Segedin ve Boğazhisâr kal‘aların görmeyen Âl-i Osmân pâdişâhları ne kuvvetde ve ne metânetde kal‘a inşâ etdiklerini bilmezler. Ve bu kal‘a-i Vidin'in maşrık tarafına nehr-i Tuna'ya nâzır ancak bir küçük demir kapusu var, ammâ üç kat ***[57b]*** dîvârda üç kat kavî ve metîn demir kapulardır. Taşra kapu önünde handak üzre asma cisr-i haşebi var, her gece pâsbân ve nigehbânları bu kantarayı makaralar ile kaldırup kal‘a kapusuna dayayup siper etdiklerinde kal‘a hemân cezîre-misâl su içinde kalır. Taşra kapusu üzre celî hat ile beyâz mermer üzre târîhi budur:

Habbezâ hısn-ı hasîn kal‘ahâ

Enfezallâhu ahkemü minhâ
Kâle sultânu lenâ târîh
Ekkedallâhu rahmân bedâ'ü minhâ.
Sene (---)

Bu üç kat kapulardan içeri araba giremez, zîrâ küçücük demir kapulardır ve eğri büğrü dolamaç kapu yollarıdır. Bu kapulardan içeri iç kal‘a kapusuna beş ayak taş (taş) nerdübân ile çıkılır demir kapucukdur. Bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer üzre Âl-i Osmân'ın tuğrâ-yı garrâsı tahrîr olunmuşdur ve bu tuğrâ içinde,

Ammere Sultân Bâyezîd ibn Mehemmed Hân

mastûrdur.

Bu kapudan içeri bir demir küçük kapu dahi var, andan içeri iç kal‘adır. İçinde ancak dizdâr ağa hânesi ve gılâl anbârları ve cebehâne hazîneleri ve bir at âhûru ve bir su kuyusu var, andan gayri bir şey amâr yokdur. Ancak bu nârin kal‘a köşesinde evc-i semâya ser çekmiş bir serâmed kullesi var. İç kal‘a içinden bu kulleye elli ayak taş nerdübân ile çıkılır, çâr-kûşe ve kiremit örtülü Sinân Paşa kullesidir. Bu kullenin tâ ortasında bir küçücük demir kapusu var, andan içeri beş kat demir kafesli çâh-ı cahîmden nişân verir zindanı var, şehrin cümle mücrimlerin bunda haps ederler *Allâhümme âfinâ.*

Bu kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsı bir cihân-nümâ kasr-ı mu‘allâdır kim cümle Vidin sahrâsı ve Tuna nehri aşırı Eflak vilâyeti vâdîsi nümâyândır. Ve bu kasr-ı âlî kulle-i bâlânın mukâbelesinde garb tarafındaki kullenin handağa nâzır köşe[sinde] bir mermer üzre celî hat ile tahrîr olan târîh budur:

"Büniye fî zamâni sultâni'l-a‘zam ve hâkâni'l-mu‘azzam es-sultân Bâyezîd Hân ibn Mehemmed Hân, sene semâne ve tis‘a mi’e" merkûmdur.

El-hâsıl gâyet metîn ü müstahkem dîvârları kalın kal‘adır. Hudâ-yı Müte‘âl nigehbânı ola, zîrâ yüz elli aded neferâtları var ve elli aded hâneleri ve bir câmi‘leri var.

Sitâyiş-i varoş-ı Vidin: Bu kal‘anın cânib-i cenûbîsinde yine nehr-i Tuna kenârında bir vâsi‘ düz

fezâda tûlu iki bin yedi yüz adım bir varoş-ı mu‘azzamdır. Arzı bâğlar tarafına bin beş yüz adım sâfî nahlistân ü gülistân ve bâğ u bostânlı hânelerdir. (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i aded-i esmâ-i mahallât-ı büldân: Cümlesi yigirmi dörd mahalledir. Dördü kefere ve bir cemâ‘ati Yahûdî, mâ‘adâ mahallât-ı müslimdir. Evvelâ Beğ mahallesi ve Çârsû mahallesi ve Tabahâne mahallesi ve Ortacâmi‘ mahallesi ve Şeyh mahallesi ve Na‘lbend mahallesi ve Yukaru mahalleler {meşhûrdur}.

Der-ayân-ı imâret-i cevâmi‘hâ-yi ehl-i îmân: Kamusu yigirmi dörd aded mihrâbdır. Evvelâ Yeşil câmi‘ bir serâmed alaca minâre-i musanna‘ı var. Câmi‘-i atîk olmağile rûhâniyyeti olup cemâ‘at-i kesîreye mâlik beytullâh-ı kadîmdir.

Ve Uzun câmi‘ ve Çârsû câmi‘i ve Kapan câmi‘i derler, bunun dahi cemâ‘ati çokdur. Bu mezkûr cevâmi‘ler cümle kurşum ile mestûr mezgit-i ma‘mûrelerdir.

Ve Çavuş câmi‘i ve Tabahâne câmi‘i ve Orta câmi‘ Tuna kenârında teferrücgâh [u] ibâdetgâh [u] namâzgâhdır.

Ve Şeyh Efendi câmi‘i ve Na‘lbend câmi‘i dahi alaca minâreli bir gülbânghâne-i serâmed minâredir.

Ve Yukaru mahallede Ak câmi‘. Bu merkûm cevâmi‘ler cümle la‘l-gûn kiremit ile mestûr ve ma‘mûr eynelerdir. Ve cümle on aded kârgîr ve serâmed minâre ve kanâre-i kanâdîl çerâğân edecek şerîfelerdir.

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân: Dükelisi on üç aded mahallelerin mesâcid ve buk‘a ve mezgit ü zâviye ve eynesi ve cümcümü var. Cümleden Hacı Ahad mescidi [ve] Şeyh Efendi mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu eynelerin cümlesi tahta minârelidir.

Der-fasl-ı hânedân-ı eşrâf [u] a‘yân: Hepsi dörd bin yedi yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ ve gayri ebniye-i kadîm büyût-ı vâsi‘ler var kim her biri hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğlar ile ârâste ve kâ‘a ve hücreler ve kusûr-ı müte‘addideler ile pîrâste olmuş kiremit örtülü ve şindire tahta örtülü musanna‘ hânedânları var. Cümleden Beğ sarâyı ve Dilâver Ağa sarâyı ve Kapudan sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar sarây-ı zîbâ-yı âbâdânlardır.

Dergâh-ı dârü't-tedrîs-i müfessirân: Umûmîsi yedi aded dershâne-i âlimândır. (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i dârü'l-hadîs-i muhaddisân: Olancası iki aded yerde hadîs-i şerîf dersi görülür, biri Yeşil câmi‘de, biri Kapan câmi‘inde. ***[58a]***

Der-dârü't-ta‘lîm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Barısı on bir aded mekteb-i ebcedhândır. (---) (---) (---)

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Bardası yedi aded hânkâh-ı abdâlândır. (---) (---) (---)

Der-medh-i hammâmât-ı gâsılân-ı râhat-ı cân: Olanı da iki aded hammâmdır. Bir çârsû hammâmı rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr hammâm-ı ma‘mûrdur. Çavuş hammâmı sekiz kubbeli ve kiremit örtülü. Hammâm çiftelerdir, yalnız değildir, yanlarında birer hammâm dahi avretler içündür. Bu iki hammâmdan mâ‘adâ a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr hânedânlarında iki yüz yigirmi aded sarây hammâmları var.

Der-hakk-ı vekâle-i tâcirân-ı hâcegân: Hamusu üç aded hân-ı sevdâgerânlardır. Evvelâ Yeni hân, Balcı Ken‘ân hânı, Çavuş hânı meşhûr hânlardır. Mâ‘adâ yigirmi aded vekâle-i garîbân-ı mücerredân kânları var kim kiminde ehl-i hıref hücreleri var.

Der-arasta-i kapan-ı bâzâr-ı bezzâzistân: Ümmeten dörd yüz elli aded sûk-ı sultânîsi va[r]. Cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın zî-kıymet metâ‘ları bulunur, ammâ Tuna kenârında altmış aded tuz mehâzinleri ve elli aded balık mahzenleri var, gâyet bender-i şehr-i azîmdir.

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i şîrîn bender-i Vidin: Evvelâ hânedân sâhibi ankâ ve garîb-dost bâzergânları var. Müsâfirsiz bir gece olmayup âyende vü revendeye mihmândârlık edüp ehl-i zevk ve sâhib-i şevk âdemleri vardır.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı merd-i meydân: Cümleten halkı kavuk üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar ve kimisi Tatar kalpağı ve kimisi serhadli kalpağı ve R[û]meli halkı tarzı dahi kalpaklar geyüp cümle çuka ferâceler ve dolamalar geyüp pâk gezerler. Ve lisânları Boşnakça ve Bulgarca ve Sırfça ve Eflakça dahi a‘lâ bilir, zîrâ dâ’imâ bey‘ u şirâları mezkûr kefereler iledir.

Der-sûret-i mahbûbe-i mahbûbân: Âb [u] hevâsının letâfetinden ol kadar pençe-i âfitâb mehtâb gılmân u duhterânları olur kim tavsîf olunmaz.

Ve âmmeten şâhrâhları pâk kaldırım taş döşelidir, ammâ kal‘anın poyraz cânibinde olan Yukaru mahallede çârsû-yı bâzâr-ı hüsn yokdur, belki âzâr edici dilâzâr bâzârları vardır. Ve bu şehir sâhil-i nehr-i Tuna'da bir sahrâda olmak ile cümle hâneleri bâğ u bâğçeli ve havz u şazrevânlıdır ve şehirden bir sâ‘at ba‘îd olan dağları bâğlar zeyn etmişdir kim be-kavl-i bâğ ağası cümle yigirmi altı bin bâğ dölüm hakkı verir deyü nakl etdi.

Memdûhâtından şîresi ve elması ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve'l-hâsıl şehr-i ma‘mûrd[ur].

Ziyâretgâh-ı Üçler Makâmı: Ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve ziyâret-i Sultânü'ş-şu‘arâ Zarîfî Çelebi: Maskat-ı re’sleri yine bu şehr-i Vidin olup bu kal‘a inşâ olunurken Sultân Bâyezîd-i Velî'ye duhûl edüp nedîm-i hâssu'l-hâss-ı şehriyârî olup kal‘a târîhleri ve niçe tevârîhleri var. Cihân-ârâ bir nev-cüvân iken dâr-ı cihândan gidüp kal‘a dibine karîb bir suffe üzre medfûndur. (---) Bu,

..... (1 satır boş).....

Bu şehr-i Vidin'i dahi seyr [ü] temâşâ edüp cümle ahbâb ile vedâ‘laşup giderken Re’îsü'l-küttâb Şâmîzâde Mehemmed Efendi dâmâdı Kadızâde İbrâhîm Paşa Nigebolı paşası olup sefere giderken haber alup hemân sâ‘at Vidin'den ılgar edüp 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i İzbor altında Suma Çayırı nâm sahrâda İbrâhîm Paşa otağıyla kanûn üzre meks edüp ol ân kendüye buluşup dest bûsdan sonra,

"Hay cânım Evliyâ efendim, safâ geldin, hoş geldin. Başın sağ olsun. Melek Ahmed Paşa efendin merhûm oldu. *El-hükmülillâh.* Sen ben sağ olalım. Gel seninle Yanık gazâsına gidelim" deyü ricâ ve minnetler edüp bizi kapucubaşıları zümresine ilhâk edüp ta‘yînâtımız ihsân edüp asâkiri dâ’iresinde meks edüp her bâr şeref-i sohbetleriyle müşerref olup nedîmi idik.

Ale's-sabâh 9 sâ‘at cânib-i garba gidüp,

Nehr-i Tomok: Atlar ile ubûr etdik. Bu nehir hemân bu mahalde Tomok dağından çıkup Vidin ile Feth-i İslâm kal‘ası mâbeyninde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Kurşuniçe: Müselmân ve Bulgar köyüdür. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı (---), ya‘nî binâ-yı ra‘nâ Bana

Lisân-ı Sırfça "bana", ılıca demekdir, ya‘nî Ilıca kal‘ası derler. ***[58b]*** Bu Bana kal‘asının bânîsi Sırf krallarından Despot ban binâsıdır.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân asrında be-dest-i Koca Mahmûd Paşa Sırf keferesi elinden al[ın]mışdır. Vidin sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded hisâr neferâtları ve muhtesibi vardır, ammâ gayri zâbitleri yokdur. Kal‘ası bir kûh-ı bâlâ-yı azîm zeylinde bir sivri sarp kaya üzre havâleli bir küçücük taş bir hisâr-ı ra‘nâdır. Hattâ mürûr-ı eyyâm ile harâb olmuşken celâlî olan Abaza Paşa Budin vâlisi iken bu kal‘ayı ma‘mûr edüp kullelerin şindire tahta padavra ile örtmüş ve kifâyet mikdârı neferât ve şâhî toplar ve cebehâne komuş. Ba‘dehu Budin diyârına gitmiş. Hâlâ ma‘mûrdur.

Cânib-i şimâle bir kapusu vardır, ammâ sa‘b yerde olmak ile handakı yokdur ve havâlesi çokdur ve içinde çârsû-yı bâzâr ve imâretden bir şey yokdur. Ancak birkaç âdem nevbet ile kal‘a beklerler. Cümle kullar aşağı kasabada olurlar.

Ve bu kal‘a dibinde kırk elli kadar müselmân köyü ve bir mescidi var, cümle neferâtlar bu karyede sâkin olurlar. Bu kal‘anın kıble tarafındaki dağların ardında altı sâ‘at ba‘îd kasaba-i Niş'dir. Bu kal‘adan mağrib cânibine iki bin adım gidüp bir bayır geçüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Banya: Bir yayla dibine vâkı‘ olmuş iki yüz aded müfîd ü muhtasar serâpâ şindire tahta örtülü bâğ u bâğçeli hâne-i zîbâlardır. Cümle dörd mahalledir. Ve cümle altı aded mihrâbdır. İkisi mükellef kurşum ile mestûr kubâblı câmi‘-i ma‘mûrlardır ve cümle dörd aded mahalle mesâcidleri vardır. Ve cümle iki küçük hâncuğazları vardır.

Ve cümle iki aded tekye-i dervîşânı vardır. Ve cümle iki aded mekteb-i püserânı vardır. Ve cümle bir medresesi vardır, ammâ kurrâ ve dârü'l-hadîsi yokdur. Ve cümle elli aded dükkânları vardır.

Der-medh-i hammâm-ı kudret, ya‘nî ılıca

Bu diyârda Boşnak lisânıyla banya ve bana derler. Cümle iki aded germâb-ı yed-i kudretdir. Biri gâyet mükellef binâ-yı ma‘mûr ve kubâbları kurşum ile mestûr havz-ı latîf ve şazrevân u fevvâre-i nazîf ile mebnî halvetleri pâk humma-i hoş-havâ ve hoş-âbdır. Buna erler girir. Bir ılıca dahi var, kubâbları kiremit ile mestûr ılıcadır. Buna avretler girir. Ammâ suları gâyet germâdır, sermâ su mahlût etmeyince havuzlarına girilmez. Gâyet nâfi‘ suyu vardır. Cereb zahmetine ve dâü's-sa‘leb marazına ve behaka ve berasa bi-emrillâh bire bir devâdır. Bu hummalardan gayri bu rabtada hammâm yokdur. Etrâfda olan kurâ ahâlîleri bile cümle bu banaya gelirler.

Bu kasaba yayla dibinde olmak ile âb [u] hevâsı hûb ve gılmânları ve zenâneleri mahbûbe-i mahbûb ve beyne'l-ünâs matlûb ve mergûb olup ehl-i perde afîfe hâtûnları ve mü’eddeb püserânları olur. Ve âb-ı hayât suları cârî ve revân bir kasabacık-i âbâdân ve bâğ u bâğçesi firâvân olup beyâz tutu gâyet lezîz ve eriği gâyet âbdâr-ı hoş-hor olur.

Der-kıyâfet-i ehl-i beled: Cümle serhadli esbâbı geyüp semmûr ve gayri kalpak ve kubâdî ve pâbuç geyerler ve Boşnakça kelimât ederler, ammâ gâyet mü’min ve muvahhid sulehâ-yı ümmetden garîb-dost halûk ve halîm ve selîm âdemleri var.

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Banya:

..... (2 satır boş).....

Bu kasabadan kalkup cânib-i cenûba 8 sâ‘atde dağlar aşup Belgrad ile Sofya mâbeynindeki ulu yola çıkup andan,

Menzil-i palanka-i Rajina: Bu mahalden İbrâhîm Paşa efendimiz Belgrad'a bin aded cürd atlı ağavât ile ve altı yüz yetmiş aded piyâde Hırvad sekbân yiğitleriyle vezîria‘zama revâne oldu. Bizler bu mahalde ağırlık ile paşa kethudâsı ve hazînedâr ve sâ’ir ağavâtlar ile âheste reviş ile 6 sâ‘atde,

Kal‘a-i Perakin'[i] geçüp 8 sâ‘atde,

Kasaba-i Yagodina, andan kalkup dörd sâ‘atlik yeri sekiz sâ‘atde çamur deryâsı karışdırarak yüz bin gûne âlâm-ı şedâ’id [ve] renc [ü] anâ çekerek 8 sâ‘atde,

Palanka-i Batiçna: Bunda hâlâ bir nev binâ hân-ı zîbâ inşâ olunuyordu. Andan 6 sâ‘atde,

Palanka-i Hasan Paşa: Bunu ubûr edüp hıyâbân ve ormanistân yerlerle gidüp ***[59a]*** 4 sâ‘atde,

Palanka-i Kolar: Andan 4 sâ‘atde,

Palanka-i Hisârcığ'ı geçüp 4 sâ‘atde,

Kal‘a-i Belgrad-ı behişt-âbâd: Bâlâda tahrîr olunan palankaların cümlesi Varat gazâsına sene (---) târîhinde giderken tâ Belgrad'a varınca mufassalan evsâfları tahrîr olunmuşdur. Andan,

Sene 1073 mâh-ı Zilka‘de'sinin yigirmi üçüncü Cum‘a gün sevâd-ı mu‘azzam Belgrad'dan çıkup seyâhat etdiğimiz Ungurus ve Alaman vilâyeti kılâ‘ların beyân eder

Evvelâ Belgrad-ı dârü'l-cihâddan tulû‘ edince nehr-i Sava üzre elli pâre gemi ile mebnî olan cisr-i haşebi ubûr ederken bu hakîr piyâde olup kâmil dörd yüz adımdır. Bu nehr-i Sava'nın arzı bu kadar olmuş olur. Ve bu cisre muttasıl nehr-i Sava'dan çamurlu azmağ u batağ u batak ve çatak üzre Zemon kal‘ası sahrâsı içre niçe kerre yüz bin aded vordinar meşe kazıkları ile inşâ olunmuş dörd bin adım haşeb cisr-i tavîli cümle asâkir-i İslâm ile ubûr edüp hemân ol batak suyu kenârında hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ile ol sahrâ-yı çemenzârda meks olunup herkes Belgrad'a metâ‘ almağa gitdiler.

Evsâf-ı hâk-i Sirem-i İslankamon, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Zemon

Bânîsi Ungurus krallarından Yanoş kral binâsıdır. Ba‘dehu sene 927 târîhinde kal‘a-i Belgrad'a henüz muhâsara olduğu gün Koca Sokollu Vezîria‘zam Mehemmed Paşa bu Zemon kal‘asına beş yüz yeniçeri ve sâ’ir asâkir-i İslâmdan bin aded yiğitlere Bosna Paşası Gâzî Husrev Beğ'i Zemon kal‘ası üzre serdâr edüp zîr-i kal‘aya varup muhâsara edüp sîne-i pür-kîneye birkaç top gülleleri uruldukda kal‘a kapudanı beden üzre çıkup "el-amân" derken bi-emri Hayy [u] Kadîr kal‘a-i Zemon'un bir kullesi uçup zemîne geçüp cümle guzât kal‘aya girüp kapudan-ı la‘îni esîr edüp sâ’ir kefereler "Kal‘ayı vere ile verelim" derlerken niçeleri tu‘me-i şemşîr olup Belgrad fethinden bir ay mukaddem be-dest-i Husrev Beğ feth olmuşdur, ammâ Gâzî Süleymân Hân "Kal‘a-i Zemon bu zamân zemîne geçe" dediklerinden münhedim olduğıyçün efvâh-ı nâsda "Kal‘a-i Zemîn" derler. Serhad halkı "Zemon" derler.

Hâk-i zemîni Budin eyâletinde Sirem sancağı hâkinde Sirem beği hâssıdır ve yüz elli akçe kazâdır. Ve dizdârı ve elli aded neferâtları ve subaşı ve muhtesibi vardır. Gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i azîm Tuna kenârında bir burunda Tuna'ya havâle bir dağ üzre şekl-i muhammes seng-tırâş bir Şeddâdî binâ kal‘a-i ra‘nâ imiş, ammâ hâlâ Süleymân Hân beddu‘âsıyla hakîkatü'l-hâl her sene elbette bir tarafı yere yıkılmadadır. Anıniçün vîrânca bir küçük kal‘adır, ammâ iç kal‘ası amârdır, ammâ taşra kal‘asında aslâ evler yokdur.

Sitâyiş-i Varoş-ı Zemon: Kal‘anın cânib-i şarkîsinde nehr-i Tuna kenârında bir düz vâsi‘ fezâ-yı çemenzârda bir cânibi çamur deryâsı içinde dörd yüz aded padavra örtülü fukarâ evleridir. Bir kurşum kubbeli musanna‘ câmi‘i, altı aded mesâcidleri ve bir tekyesi ve bir mektebi var, gayri hân ve medrese ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur.

Cümle Belgrad şehrinden her metâ‘ların alırlar, zîrâ Belgrad görünür gâyet yakın olduğunda çırnık kayıklarla Belgrad'a gidüp gelirler.

Memdûhâtından nâzük ter ü tâze kaymağı ve yoğurdu meşhûrdur. Hattâ üç vukiyye gelir bir Kabliçsa yoğurdu Belgrad'a bir peneze verirler. Belgrad'ı kaymağ ve yoğurd ile ganîmet eden bu Zemon'dur. Belgrad'ın ba‘zı ehl-i hırefleri bunda sâkin olurlar, zîrâ bu Zemon Belgrad'a nîm sâ‘at yerdir, görünür. Mâbeynde nehr-i Sava olmasa bir ânlık yerdir. Andan cümle asâkir-i İslâm ile kalkup 5 sâ‘atde,

Karye-i Koniçe: Bu dahi Sirem sahrâsına vâkı‘ olmuş bir Sırf keferesi köyüdür. Cümle Sirem arabacı kâfirleri bu Sirem köylerinde sâkin olduklarından Sirem arabaları meşhûrdur. Cümle keferelerinin kârları koçyaş arabacılarıdır. Bu köy bir susuz sahrâda olmak ile taraf-ı pâdişâhîden niçe bin re‘âyâlara ücretleri verilüp asâkir-i İslâm def‘-i atşân içün beş yüz aded kuyular kazılup her biri gûyâ Hediyye eşmeleri-misâl âb-ı hayâtdan nişân verir çâh-ı mâlardır. Her birinde gemi serenlerinden çıkrıklar yapılup kovalarıyla sular çekilüp isti‘mâl olundu, ammâ mâ-tekaddem Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Eğre gazâsına giderken yine bu menzilde kuyular kazdırmış, ammâ zamân mürûr etmek ile cümleden ***[59b]*** kuyular hâr [u] hâşâk, rimâl [ü] türâb ile leb-ber-leb olup mu‘attal kalmış.

Ve bu mahaldeki Sirem sahrâsında azîm arklar var. Meğer küffâr zamânlarında bu sahrâlardan nehr-i Sava bu tur‘alardan kol kol halîc halîc cereyân edüp tâ üç konak yerde nehr-i Tuna'ya mahlût olur imiş. Hâlâ mu‘attal olup âsâr-ı hafirleri gayyâ dereleri gibi âşikâre durur. Ol zamân bu sahrâlara müverrihân-ı Rûm Sahrâ-yı Sirem mânend-i bâğ-ı İrem derlermiş. Hâlâ yine eyle meşhûr ganîmet sahrâ-yı mahsûldâr-ı pür-giyâhdır kim zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve bir rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr-ı Rûm'da bu diyâr mânendi yok bir fezâ-yı amârdır. Hattâ,

Sirem diyârı memdûhâtından: Balı ve yağı ve koyunu ve sığırı ve hergele atları ve sâ’ir nebâtât-ı mahsûlâtları cemî‘i serhadleri ve cümle asâkir-i İslâmı ganîmet etmişdir. Ba‘dehu bu kuyular köyünden kalkup 9 sâ‘atde yine Sirem hâmûnlarında cânib-i garba giderken bir ark-ı azîm dahi geçüp yine bu sahrâ içre,

Evsâf-ı kal‘a-i Mitroviçse

Bu kal‘ayı Ungur[us] kralları binâ edüp ba‘dehu sene 927 târîhinde Sultân Süleymân Gâzî asrında Gâzî Husrev Beğ Bosna eyâleti askeriyle feth ederken fethinde su‘ûbet çeküp ba‘de'l-feth bir dahi küffâr tama‘ etmesin içün kal‘asın hâkile yek edüp hâlâ bu şehrin namâzgâh tarafında âsâr-ı binâları âşikâredir.

Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre bu şehir Sirem paşasının tahtgâhıdır, ammâ Budin eyâletidir. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı 32.567 akçedir. Ze‘âmeti 15 adeddir, tîmârı 154 adeddir.

Beğinin askeriyle cümle iki bin pâk müsellah ve mükemmel asker olur kim bu serhadlerde Sirem ve Semendire'nin erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârları meşhûrdur. Bi-emrillâh her ne gazâda oldularsa da mansûr [u] muzaffer olmuşlardır ve vatanlarına sâlimîn ü gânimîn gelmişlerdir, zîrâ alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları gâyet şecî‘ ve bahâdır dilâver ü server hünerver er yiğitler olurlar. Ecnebî ve enâyîden gayri âdemi alaybeği etmezler. Ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır.

Ve bu sancak cümle sekiz kazâ yerdir kim cümle kazâlardan hîn-i seferde defter-i pâdişâhîyle cümle üç bin altı yüz aded kanûn-ı Süleymân Hân üzre cebelüleriyle asker çıkar, ammâ her biri birer ejder-i heft-ser [ü] şîr-i nerre-i dirrende ser-kaplan ve şehbâz [ve] şehnâz dilâverân yiğitler çıkar. Cemî‘i zamânda küffâr-ı hâksâr-ı bed-girdâr-ı murdâ[r]dan yüz çevirmemişlerdir.

Niçe kerre manzûrumuz olmuşdur kim alaylarında beş yüz Tuna geçidi Hasanî ve Hüseynî kınalı ve başları ablaklı ve kaplan postlu ve yancıklı ve bahrî hotaslı küheylân atlar yedekleri çekilir. Ve cümle gâzîleri elbette çatal atlılardır kim licâmları kollarında atları birbirine öğür olup aslâ ayrılmazlar.

El-hâsıl mehâbet ve salâbetli ve şecâ‘atli pür-silâh mehîb askerdir, zîrâ başlarında tâcları semmûr ve tilki ve kaplan postundan kalpak tâc geyüp arkalarında kaplan ve bebr ve kurd ve ayu postları var. Ve koltukları altlarında bağlı kartal ve karakuş kanatları var ve ellerinde kurd derisi sarılı Kostaniçe sırıkları ve niçesinin ellerinde sûrları ve gürzleri ve şeştüper topuzları ve salıkları ve gûnâ-gûn navurtaları var bir alay ucbe-likâ garîbü'l-heykel korkunç kâfire belâ-yı âsumânî gibi bir kazâ ve kader askeridir.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Mitroviçse-i Sirem: Bir Mitroviçse dahi Rûmeli eyâleti ile Bosna eyâleti hudûdunda Kosova nihâyetinde kal‘ası harâb kasabası ma‘mûr bir Mitroviçse'dir, ammâ bu Sirem Mitroviçsesi gâyet ma‘mûr u müzeyyen şehr-misâl kasaba-i zîbâdır. Nehr-i azîm Sava kenârında bir düz çemenzâr yerde vâkı‘ olmuş rabtadır.

Cümle on iki aded mahalledir. Evvelâ Beğ mahallesi ve Aşağı mahalle ve Yukaru mahalle ve Çârsû mahallesi ve Bâyezîd Beğ mahallesi ve Memi Beğ mahallesi ve Bayram Beğ mahallesi ve Ağa mahallesi ve Hünkâ[r] câmi‘i mahallesi ve Murâd Paşa mahallesi, ma‘lûmumuz olan mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle on iki aded mihrâbdır. Evvelâ Küçük Çârsûda Gâzî Bâyezîd Beğ câmi‘i ve Aşağı Çârsûda Memi Paşa câmi‘i ve Büyük Çârsû meydânında Bayram Beğ câmi‘i ve Ağa câmi‘i ve Hünkâr İskelesi câmi‘i ve Yukaru mahallede Murâd Paşa câmi‘i. Bunlar cümle cemâ‘at-i kesîreye mâlik kârgîr binâ serâpâ kiremit örtülü ma‘bedgâh cevâmi‘lerdir.

Ve cümle altı aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bin beş yüz aded serâpâ tahta şindire örtülü ve tahta havlılı çoğu tahtânî ve azı fevkânî evlerdir, ammâ kârgîr binâlı ve kiremitli büyût-ı ra‘nâlar nâdirlerdir, lâkin bâğ u bâğçeli hâne-i vâsi‘lerdir. Ammâ ahâlîleri vâsi‘îler değillerdir, cümle Hanefiyyü'l-mezheb âdemlerdir.

Ve cümle ***[60a]*** beş aded med[re]se-i müfessirândır. Medrese-i Gâzî Bâyezîd Beğ, medrese-i Bayram Beğ, medrese-i Murâd Paşa, bunlar meşhûr dârü't-tedrîs-i âlimânlardır kim cevâmi‘lerde subh u mesâ ilm-i hadîs ve ilm-i fıkıh ve ferâiz görülür, ammâ mahsûs binâ-yı azîm dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsleri yokdur.

Ve cümle on aded mekteb-i evlâd-ı ebcedhânları vardır kim bâlâda merkûm olan cevâmi‘ sâhiblerinin evkâf-ı hayrâtlarıdır. Ammâ gulâmları necîb ü reşîd olmayup ilme meşgûller değillerdir,

hemân yiğitliğe heves edüp atma ve dutma ve asma ve kesme ve cenge müte‘allık şeylere mukayyeddirler.

Ve cümle üç aded tekyesi var (---) (---) (---)

Ve cümle üç aded hammâmı var, biri her bâr işlemez, ammâ ikisi şeb [ü] rûz işler. Biri çârsû içre Gâzî Bâyezîd Beğ hammâmıdır, ammâ Belgrad'da Sokollu Mehemmed Paşa hammâmından latîf hûb-havâdır, ammâ evlerinde soba hammâmları gâyet çokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd olmağile her evde soba mukarrerdir kim evleri hammâma döner.

Ve cümle üç aded kârgîr binâ hânları var, serâpâ kiremit örtülü hân-ı müsâfirîn ü cünübînlerdir.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârân-ı hâcegânlardır ve cümle dörd yüz aded dükkân-ı ehl-i hırefdir, ammâ kârgîr değillerdir. Cümle metâ‘-ı zî-kıymet bulunur, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. Küçük Çârsû'daki dükkânların yigirmi tokuzu dahi Gâzî Bâyezîd Beğ hayrâtıdır.

Ve cümle üç yüz aded panayırcı dükkânları şehrin kıblesi tarafında nehr-i Sava kenârında çalaş ve malaş ve palaşdan dükkânlardır, ammâ yılda bir kerre kırk gün kırk gece işler külbe-i ahzândan dekâkîn-i müfîd ü muhtasarlardır. Kiraz mevsiminde bu şehre kırk elli bin âdem cem‘ olup hayme vü hargâhlarıyla meks edüp bir bey‘ [u] şirâ ve bir hây hûy ile zevk u safâlar ederler. Bir kerre dahi bu şehirde güz eyyâmında yine germâ-germ panayır durup cemî‘i serhadlerden cemapur askeri gibi ecnâs-ı mahlûkât haşerâtlar cem‘ olup bey‘ men-yezîd eder.

Ve cümle ünâsının lisânları Boşnakça ve Sırf ve Bulgarca kelimât edüp daracık ve kısacık esvâb ve kalpak ve kubâdî pâypûş ve kopçaklı çakşır geyüp kimi tüccâr ve kimi ehl-i bâzâr ve kimi beğ sarâyında sâkin beğler hüddâm-ı dilâzâr âdemleri var.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbe-i Sirem havâsı-misâl bâğ-ı İrem bir yerdir kim cümle halkı dem-be-dem ayş [ü] nûşa mukayyed bir alay serhad gâzîleri garîb-dost sofraları meydânda, ni‘metleri mebzûl bir alay halûk dil-nüvâz âdemlerdir.

Memdûhâtından beyâz ekmeği ve beyâz gömeç balı meşhûrdur. Hattâ cümle asâkir-i İslâm'ı bala ve yağa gark edüp niçe bin âdeme ziyâfet etdiler. Cenâb-ı Kibriyâ bu şehir halkını Ganî ve Kerîm ismine mazhar etmiş. Cümle cünûd-ı müslimîn bu şehir halkından hoşnûd ve râzı olup "Hak berekât-ı Halîl vere" deyü halkına ve iyâlları ve mâllarına hayr du‘âlar etdiler.

Netîce-i kelâm bu kadar zamân seyyâh-ı âlemim böyle bir ganîmet şehir ve bu kadar müsâfire ri‘âyet edüp yedirir içirir konakbay hânedân sâhibi âdemler görmedim. Ve cemî‘i asâkir-i İslâm'ı bal şerbeti ile saky etdiler, ammâ sekir verir bal suların içenler serhoş oldular. Ve vişnâbı ve cevizi ve üzüm turşusu ve elması cihânı dutmuşdur.

Der-vasf-ı acâ’ib-i san‘at-ı garîbe: Bu şehrin Sava nehri üzre ikişer aded gemiler üzre un değirmenleri var. Gerçi nehr-i Tuna üzre Silisre ve Urusçuk ve Nigebolı kal‘aları önünde gemi üzre değirmenler çokdur, ammâ bu Mitroviçse değirmenleri gâyet musanna‘ ve mudhik çarhlı ve çakıldaklı

âsiyâb-ı dakîk-i rakîklerdir.

Ve karşu tarafda ol kadar bâğ u bâğçesi var kim cihânı zeyn etmişdir. Ve şehir kenârında bir namâzgâh-ı mesîregâh-ı çemenzârı var kim misli meğer Anatolu'da Birgi şehri namâzgâhı ola.

Ve bâlâda tahrîr olunan su arkları zamân-ı kadîmde bu şehrin maşrık cânibindeki kenârlardan akar imiş. Süleymân Hân vezîri Sarı Rüstem Paşa seraskerlik ile bu vilâyete konar. La'în küffâr bir gece bu arkların nehr-i Sava kenârlarında arkların bendlerin alup bu Sirem sahrâsı deryâ-misâl olup asâkir-i İslâm'ın niçesi ve niçe atları gark olup guzât-ı müslimîn hayli rahne görürler. Asker-i İslâm bu derd-i ser meşakkatinden halâs olup mürtefi' yerlere nakl ederler.

Hikmet-i Hudâ ertesi gün Tatar Hân imdâda gelüp küffâr-ı hâksâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim hâlâ ba'zı mahallerde küffâr-ı murdârın üstühânları cümle ***[60b]*** püşte püşte yığılup durur. Ba'dehu bu bendleri Rüstem Paşa doldurup Sirem sahrâları susuz kalmışdır, ammâ beş karış kadar kazsan bir âb-ı tahûr-ı zülâl tulû' eder.

..... *(1.5 satır boş)*.....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kasaba-i Mitroviçse: Ba'zılar Mitroçe ve Mitrofçe derler.

Evvelâ Küçük Çârsû'da Bâyezîd Beğ câmi'i hazîresinde *merhûm u mağfûrun leh sa'îd ü şehîd* **Gâzî Bâyezîd Beğ**: Bir kârgîr binâ ve bir kurşum örtülü kubbe-i ra'nâ içinde medfûndur kim câmi'inde ve kubbe-i pür-envârı içinde üç vakitde eczâhânlar hatm-i şerîf tilâvet ederler. Ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve dahi Aşağı Çârsû'da **Memi Paşa**: Kendü câmi'lerinin cenbinde bir kubbecik içinde iyâlleriyle medfûnlardır, *kuddise sırruhu*.

Ve dahi **Vâ'iz Halîm Efendi**: (---) (---) (---) (---) (---) (---) *rahmetullâhi aleyhim ecma'în*.

Ve bu şehirden dahi hareket edüp 8 sâ'atde,

Palanka-i Tovarnik: Bânîsi ma'lûmum değildir, ammâ Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir ve kal'a dizdârı ve yüz elli aded hisâr neferâtları vardır. Palankası nehr-i Tuna kenârında bir âlî bayır üzre bir vâsi' düz yerde şekl-i murabba' bir ağaç sa'b palankadır. Kifâyet mikdârı (ve) cebehânesi ve (ve) elli aded tahta örtülü evleri ve bir câmi'i tahta minârelidir ve câmi' dahi tahta örtülü câmi'dir. Ve kal'adan taşra bir hânı var. Ve hân kurbunda çâr-kûşe bir âb-ı hayât kuyusu var ve hân dibinde ve mukâbelesinde on beş aded dükkâncıkları var. Bâğları yokdur, ammâ bâğçeleri çokdur. Ve ordu-yı İslâm konduğu yerde dörd yüz aded çıkrıklı âb-ı hayât kuyuları var.

Andan yine semt-i garba 3 sâ'atde,

Palanka-i Sotin: Bânîsi ma'lûmum değildir. Hadîs-i şerîf: [33]. Ammâ bu kal'a Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Sirem niyâbetidir. Dizdârı ve otuz aded kal'a neferâtları var.

Kal‘ası sâhil-i Tuna'da havâlesiz bir mürtefi‘ bayır üzre haşeb binâ bir palanka-i ra‘nâdır. Derûn-ı hisârda bir câmi‘i var ve yigirmi aded neferât hâneleri var. Ve iç kal‘ası içinde bir Şeddâdî harâb deyri var, iç kal‘ası dahi Şeddâdî binâdır. Ve kal‘adan taşra bir hâncuğazı var.

Ve kal‘a kapusu önünde handak üzre bir lonca köşkü var. Bu kal‘a zamân-ı kadîmde dest-i keferede iken gâyet metîn ve sa‘b kal‘a imiş. Süleymân Hân Varadin kal‘ası gazâsına {sene 932 târîhinde bu kal‘ayı vere ile feth edüp kal‘asın münhedim edüp} giderken iç kal‘adaki deyri bile münhedim etmişdir. Hâlâ bu kal‘anın cânib-i selâsı bâğ u bâğçe-i cinânlardır ve ceviz şecereleri cihânı zeyn etmişdir. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i bâlâ Vulkovar

Lisân-ı Ungur[us]ca Vulko nâm bir su bu kal‘a dibinden cereyân etmek ile ol isim ile müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Bânîsi Ungurus krallarından Ferdinand Kral binâsıdır.

Ba‘dehu sene 932 târîhinin mâh-ı Şevval'inde Süleymân Hân Varadinpetre kal‘ası fethine giderken bu kal‘ayı Vezîria‘zam Makbûl iken Maktûl İbrâhim Paşa vere ile feth edüp içinde olan kefere vü fecereler cibâl u beyâbânlar ve niçeleri gayri kılâ[‘]lara pârekende ve perîşân oldular.

Süleymân Hân-ı Gâzî'nin ba‘de'l-feth tahrîri üzre bu kal‘a Sirem sancağı hudûdunda voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâcıkdır. Kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtları var, gayri hâkimleri aslâ yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Tuna kenârında ve şimâl cânibi nehr-i Vulko sâhilinde bir bayır üzre tula binâ bir Şeddâdî küçücük kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde dizdâr evinden ve Süleymân Hâ[n] câmi‘i ve anbârı ve cebehânesinden gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Câmi‘in minâresi tahtadır. Altı aded serâmed kulleleri var, cümle şindire tahta örtülüdür. Cânib-i mağribe nâzır bir küçük demir kapusu var. Andan içeri taşra kal‘asıdır. Kırk elli aded hurde neferât hücreleri var, ammâ iç kulleye bir âdem silâhıyla komazlar. Gerçi küçük hisâr-ı üstüvârdır, ammâ sa‘bdır. Ve minâresinde bir çan sâ‘ati var.

Ve kapusunın iç yüzünde çâh-ı gayyâdan nişân verir bir zindânı varoşunda olan cümle halkın üsârâları her şeb bu zindânda mahpûsdur. Ve her gece dîdebânlar "Allâh yeğdir yeğ" deyü feryâd edüp evkât-ı hamsede mehterhânesi çalınır. Mâ-tekaddem bu kal‘a bir kral kızının sarây ***[61a]*** mahpûshânesi imiş.

Ammâ bu sûr-ı sağîrenin lodos cânibinde ve batı tarafındaki bâğlar içinde havâlecikleri, ammâ ol mahallere nâzır birkaç ad[ed] şâhî topları var. Ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri ma‘mûrdur.

Der-dâsitân-i varoş-ı Vulkovar: Tuna kenârıyla nehr-i Vu[l]kovar sâhilinde bir pest dereli yerde cümle beş yüz aded serâpâ şindire tahta örtülü ol kadar mükellef değil hânelerdir, ammâ bâğçeli vâsi‘ evlerdir. Ve cümle havlıları dahi tahta çekilmişdir. Kârgîr binâlı dîvâr manzûrumuz olmamışdır.

Ve cümle beş mahalledir. Ve cümle beş mihrâbdır. (---) Câmi‘i müferrihdir. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç aded hâncuğazları var, mihmân-sarâydır ve cümle bir aded hân-ı tüccârândır.

Ve cümle bir aded kesîf ve küçük hammâmdır. Ve cümle elli aded dükkândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve cümle iki aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle bir aded tekye-i Hindiyândır kim cisrin karşu başında, ammâ medrese ve imâretleri yokdur.

Der-beyân-ı cüsûr-ı memerr-i nâs: Nehr-i Vulko nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu mahalde nehr-i Vulko üzre tûlu yedi yüz adım kâmil bir haşeb kantara-i metîndir kim sene 932 târîhinin mâh-ı Zilka‘de'nin on ikinci gün Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa fermân-ı Süleymân Hân ile Ösek kal‘ası gazâsına giderken cüyûş-ı müslimîn ubûr u mürûr etmek içün cümle ecnâdı ve niçe bin üstâdı üşürüp üç gün gecede bu cisri itmâm etdi. Hâlâ ol vezîr-i dilîrin evkâfından bu cisir ta‘mîr ü termîm olunur. Bu püll-i musanna‘ın altından cereyân eden nehr-i Vulko tâ Yakova dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Tuna'ya munsabb olur küçük nehirdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ziyâretgâh-ı merkad-i âşiyân-ı Hindî Baba: Bu cisrin karşu cânibi başında hadîka-i ravza-i rıdvân-misâl bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve murgzâr u çemenistânlı bir mesîregâh u teferrücgâh âsitâne-i Âl-i Abâ tekye-i Hindî Baba *kuddise sırruhu* bir ulu sultândır. Cemî‘i seyyâhân-ı berr ü bihâr ve âyende vü revendegân-ı ehl-i züvvârın mihmân-sarây-ı hânkâhlarıdır kim hâne-i bî-minnetdir. Hakîr dahi a‘yândan bir yere konmayup bu dergâha yüz sürüp mihmân olup cemî‘i fakr u fâka erenleriyle cân sohbetleri edüp *alâ mâ kasemallâh* bir kebâbı hora geçirüp rûh-ı azîz içün gülbâng-ı Nebî çeküp rû[h]-ı azîz içün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet etdik. Ba‘de'l-işâ evrâd [u] ezkârımız tilâvet edüp istihâre du‘âsıyla mu‘avvizeteyni dahi tilâvet edüp yatdık.

Der-beyân-ı rü’yâ-yı sâliha-i hakîr: Derhâl menâmımda görürüm ki bir orta boylu Habeşî âdem gelüp selâm verdi. Bildim ki âsitâne sâhibi Hindî Baba'dır. Aleyk aldığımda buyurdular kim,

"İnşâallâh oğul, sıhhatle varır gazâ edersin ve sâlimîn vatanına gelirsin, ammâ bir köleni ve dör[d] atını kâfir alup sen halâs olursun, ammâ yine Hudâ sana ihsânlar edüp diyâr-ı Alaman'da çok seyâhat edersin" dedikde hemân hâbdan bîdâr olup yüreğim deprenüp aklım başımdan gideyazdı.

"Âyâ ahvâlim neye müncer ola, fî emânillâh" deyüp "El-mukadder kâ’in" deyüp cemî‘i umûrum Rabbü'l-izzet'e tefvîz edüp basîret üzre olup rûh-ı Hindî Baba'[ya] bir Fâtiha tilâvet etdik ve ale's-sabâh rızâ-yı Hak içün bir kurbân edüp âsitâne-i Hindî Baba'da olan fukarâlara kurbânı bezl etdik, kabûl-ı Dergâh ola.

Bu Hindî Baba, Süleymân Hân ile Mihaç gazâsında bile olup feth ü nusret olmuş ve Lagoş kralın mürd olacağın ve yedi kral münhedim olup iki kerre yüz bin küffâr kırılacağın Hindî Baba yetmiş gün evvel Süleymân Hân'a tebşîr edüp yine vakt-i sâ‘atiyle eyle vâkı‘ olup ba‘de'l-feth Süleymân Hân, Hindî Baba'ya bu âsitâne yerin ihsân edüp anda medfûndur. Hâl-i hayâtlarında çok kerâmatları zâhir ü bâhir olmuşdur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Andan ormanlar içre **Ral kasabası**n geçüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı küffâr-ı seg, ya‘nî palanka-i azîm kal‘a-i Ösek

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Matyaş Kral-ı dâll binâsıdır.

Ba‘dehu sene 932 târîhi Recebü'l-ferdinin 11 bâzârertesi gün Sultân Süleymân Mihaç ovası gazâsına azîmet etdiklerinde Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa sadrıa‘zam iken talî‘a-i asker olup serdâr-ı mu‘azzamlık ile kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ol sene-i mezkûrda der-ceng-i evvel kal‘a siperi(?) Varadin'i ve kal‘a-i İlok'u ve kırk aded kılâ‘ların sağîr ü kebîrlerin feth edüp andan kal‘a-i Ösek'e sarılup içinde olan Boçkay nâm ban ve Yerekan kâfirleri ceng [ü] cidâl-i germâ-germe tâkat getiremeyüp vere ile kal‘ayı verüp cümle küffâr derûn-ı hisârdan bî-silâh uryânen ac u ***[61b]*** zâc ve bir pâre nâna muhtâc cânib-i vâdî-i Vac deyüp giderek her biri bir cânibe perîşân ve kimi serdâra "el-amân" deyüp re‘âyâ olmak üzre kaldı.

Ba‘dehu fermân-ı şehriyârî ile asâkir-i deryâ-misâl kal‘a-i Ösek'e üşüp üç günde tâ esâsına varınca hâke berâber olundu. Andan nehr-i Dırava üzre Serdâr İbrâhîm Paşa sene 932 Zilka‘de'sinde cemî‘i cünûd-ı müslimîni kol kol ta‘yîn edüp ve niçe bin re‘âyâ vü berâyâlar hidmet edüp altı günde bir haşeb cisr-i metîn inşâ edüp cümle asâkir-i İslâm diyâr-ı Ungurus-i menhûs seferine ubûr etdiler.

Ba‘dehu gazâ-yı Mihaç'a Sultân Süleymân bu cisirden ubûr edüp fermân-ı hümâyûn ile köprü kesilüp cümle asâkir gerü gitmeden ka[t]‘-ı ümîd edüp cümle cân u baş ile Mihaç sahrâsı cengin edüp hamd-i Hudâ iki kerre yüz bin (bin) kâfir katl olup yüz bin kefere vü fecereler esîr-i bend-i zincîr olup Süleymân Hân-ı sâhib-kırân sa‘âdetle avdet edüp kal‘a-i harâb Ösek kurbunda meks edince cümle serhadlerin a‘yân-ı kibârları cem‘ olup eyitdiler:

"Pâdişâhım bu kal‘a bu cisir başında elzem-i levâzımındandır ve memerr-i nâsda bir cây-ı menâsdır. Bu ta‘mîr ü termîm olunmak gerekdir" dediklerinde müşâvereleri re’y-i ahsen görülüp hazâ’in-i pâdişâhîden beş yüz kîse mâl ve mühimmât u levâzımâtlar verilüp Peçoylı Kâsım Paşa'yı ta‘mîr ü termîme ta‘yîn buyurulup sene 932 esâsına şürû‘ olunup sene 936 târîhinde kal‘a-i Ösek müceddeden itmâm bulup mîr-i livâlığın binâ mu‘temedi olan Peçoylı Kâsım Paşa'ya sadaka olunup cemî‘i cebehâne ve mühimmâtların mükemmel ü mükellef koyup üç bin aded güzîde asker nigehbân ta‘yîn olunup Sirem ve İlok [ve] Varadin serhadleri emn ü amân oldu, ammâ bu kal‘a-i Ösek-i dâr-ı seg dest-i küffârda iken yedi aded Hırvad ve İslovin ve Zirin ve Began ve Nadaj ve Yerekan herseklerinin bu kal‘a-i Ösek'de vekîller olmak taht-ı bânân-ı fâcirân idi, lâkin Nemse çârsâr-ı inpirator kapudanı Boçkay kapudan hâkim idi.

Ba‘dehu Süleymân Hân tahrîr edüp paşalu eyledi. Hâlâ Pojaga eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve kal‘a dizdârı ve on iki kal‘a neferâtı ağaları ve yedi yüz aded şehbâz hisâr erleri ve harâc ağası ve muhtesibi ve bâcdârı vard[ır], sipâh kethudâyeri ve kapukulu serdârı yokdur, ammâ Budin yeniçeri serdârı ve Eğre çavuşu vardır ve mi‘mârbaşısı vardır. Erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır ve cümle asâkir-i İslâm ile müzdahim bir şehr-i ma‘mûr u müzeyyendir.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Ösek: Bu kal‘a-i cây-ı menâs bir düz vâsi‘ sahrâ-yı mahsûldârda nehr-i azîm Dırava üç tarafını döğerek ubûr edüp bir top menzili aşağıda nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu mahalle karîb üç kat bölme hisâr-ı üstüvâr, evvelâ iç kal‘a ve orta hisâr ve taşra varoş hisâr, üçü

dahi gâyet metîn ü müstahkem sûr-ı üstüvârdır. Evvelâ,

Sitâyiş-i Orta kal‘a: Bir havâlesiz topraklı zemînde çâr-kûşe Şeddâdî rıhtım kırmızı tula binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ Sultân Süleymân vezîri İbrâhîm Paşa bu kal‘ayı münhedim etdikde Şeddâdî binâ olmak ile inhidâmında usret çeküp benî Âdem kaddi kalın Şeddâdî tula dîvârı kalmış.

Ba‘dehu fermân-ı şehriyâriyle amâr oldukda mezkûr Şeddâ[d]î alçak dîvâr üzre kalın meşe ağaçları direklerinden sandık sandık her direk birbirlerine geçme sandıklar çatılup Şeddâdî tula dîvâr üzre çatma sandıkları koyup horasân ve kireç ve alçı ve cibis ile rıhtım edüp kal‘ayı dahi yüksek etmişler. Ve her cânib kulleler ve tabyalar çatup doldurmuşlar ve dâ’iren-mâdâr top-ı kûplara mazgal delikleri etmişler, lâkin sâ’ir kılâ‘lar gibi dendân-ı bedenler etmemişler, ammâ tüfeng-endâz delikleri çok etmişler.

Bu kal‘a Dırava kenârında bir burunda vâkı‘ olmağile üç tara[fı] nehr-i Dırava'dır. Ol taraflar yarlar ve bayırlardır, aslâ handakı yokdur ve lâzım da değildir. Bu yalı tarafları da ancak yalın kat dolama çit palanka dîvârdır. Câ-be-câ suya enecek suluk kapucukları vardır, nerdübân-ı haşeb ile suya enilir. Bu su taraflardan mâ‘adâ kara tarafı ki Şeddâdî dîvârdır, ol tarafda sudan suya varınca toprakdan kesüp kazılmış bir vâsi‘ ve amîk ve arîz handakı vardır. Kefere zamânı içinden Dırava suyu akup handak içinde kefereler balık sayd ederlermiş. Hâlâ mâhîleri sayd edecek bend yerleri handak içinde nümâyândır.

Bu kal‘anın bu handaklı tarafı bir sudan bir suya varınca bin yüz aded germe adımdır, ammâ su kenârında handaksız tarafı iki bin adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Ösek dâ’iren-mâdâr üç bin yüz adımdır.

Ve cümlesi iki kapudur, biri kıble cânibine nâzır bir vâsi‘ kapudur. Kıbleli ***[62a]*** Mustafâ Paşa bu Kıble kapusunun iç yüzünde bir azîm dolama binâ bir tabya-i zîbâ inşâ etdi kim gûyâ sedd-i Kahkahâ olup üzerine balyemez topları tezyîn etdi.

Ve bir kapusu dahi cânib-i cenûbda taşra varoşa mekşûf Çârsû kapusu nâmıyla mevsûf bir müzdahim bâb-ı mu‘arref metîn derveze-i âlîdir kim atebe-i ulyâsı üzre geyik boynuzları asılmışdır.

Ve bu kapuların mâbeynleri dîvârlar yüzünde niçe bin gûnâ-gûn âlât-ı silâh ile tezyîn olup cümle dîdebânlar pür-silâh mevcûd olup nevbet beklerler. Bu kapunun iç yüzünde bir azîm şayka top var, içine bir âdem sığar. Ve bu kapuların önlerinde handak üzre haşeb cisirleri her gece müstahfızânlar makaralar ile cisirleri kaldırup kal‘a kapularına siper ederler, ammâ bu mezkûr iki kapular demir kaplı değildir, ağaç balvan meşe direklerinden müstahkem kapulardır.

Ve bu kal‘a içre kamusu dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve serâpâ şindire tahta örtülü evlerdir, ammâ bâğçeleri yok dar evlerdir, ammâ vâsi‘ değillerdir. Ve küllîsi altı mahalle ve altı mihrâbdır. Bu kal‘a içre aslâ çârsû-yı bâzâr yokdur. Cümle taşra varoş kal‘adadır.

Der-nişâne-i evsâf-ı İç [Kal‘a]: Bu Orta kal‘anın şimâlî köşesinde nehr-i Dırava kenârında yine orta kal‘aya muttasıl bir burunda çâr-kûşe bir Şeddâdî tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ

küçücecikdir. Çâr-kûşesinde çâr-rükn gibi serâmed kulleleri cebehâne-i gûnâ-gûnlar ile memlû kulle-i bâlâların üzerleri tahtalı sivri kubâblardır. Cânib-i cenûba meftûh bir kapusu üzre kullede her şeb mehterhâne-i pâdişâhî tabılları döğülür. Bunda dizdârhânesi ve cebehâneden gayri bir amâr yokdur.

İllâ kapusu önünde Süleymân Hân câmi‘i var ve nehr-i Dırava kenârında tahtadan çatma buğday anbârları var ve bu anbâr önünde bir azîm tophânesi var. Bunda kırk karış bir serâmed Süleymân Hân topu var, altmış vukiyye demir (demir) gülleleri var. Un kapanında güllelerinden niçesin kantara koyup anınla bal ve yağ ve dakîk vezn ederler, azîm mefret top-ı kal‘a-kûpdur. Üstünde manzûm ebyât ile Süleymân Hân târîhi var. Hattâ Süleymân Hân bu topun ikisin Alaman diyârında Beç kal‘ası muhâsarasına giderken bir topu bu mahalde nehr-i Dırava'ya cisir ile bile uçurup gark olur. İlâ hâze'l-ân ihtiyârlar "Ol top su içinde köprü başında durur" derler.

Hulâsa-i kelâm ukalâ-yı asâkirden niçe kimesneler "Bu topun suya gark olmasında hikmet vardır, belki bu toplar ile kal‘a-i Beç döğülmeyüp bî-feth avdet oluna" deyü efvâh-ı nâsda güft [u] gû olunur.

Hikmet-i Hudâ Süleymân Hân on yedi gün Beç kal‘asını bu Ösek'deki toplar ile döğüp şiddet-i şitâ gelüp eller ayaklar dutmadan kalup hikmet-i Hudâ bir gece ol kadar selc-i rahmet yağar kim bir âdem çadırından taşra çıkmağa iktidârları olmayup hemân Süleymân Hân bâr [u] büngâh ve serâperde-i Süleymânîsin ve kâr-ı hazâ’inin bırağup bu Ösek'deki topu ve gayri dörd aded balyemez topları ol zemistânda keşân-ber-keşân sürüyüp Cânkurtaran nâm mahalle gelüp cân kurtarırlar. Andan bu topu getirüp Ösek'de koyup durur.

Me’âl-i kelâm oldur kim Süleymân Hân bu topu ol şiddet-i şitâda yigirmi konak yerde diyâr-ı Alaman'ın Beç kal‘asından selâmete çıkardı. Hüner oldur kim eyyâm-ı Temmûz'da şimdi zamânımız serdârları ve Âl-i Osmân pâdişâhları böyle top-ı ejderi bir konak yere götüreler ha hüner diyeler, ammâ aceb hikmetdir. Kaçan kim bu topun bir eşi nehr-i Dırava'ya gark oldukda efvâh-ı nâsda söylenir kim:

"Bu top gark olmasında meymenet yokdur, tâli‘-i menhûsdur. Allâhu a‘lem bu sene feth ve nusret yokdur" deyü söylenir. Hakkâ ki [34] dır. Yine eyle bî-feth avdet olunup Ösek'e gelirler.

Bu top-ı kebîr yanında dörd aded balyemez toplar dahi var kim her biri birer kal‘a değer. Bu cümle toplar Dırava nehri aşırı Ösek köprüsü üzre iki sâ‘at yer köprü başında tâ Darda kal‘asına nâzır top-ı gırrendelerdir kim seyyâhân-ı berr [ü] bihârlar mâbeynlerinde bu Ösek topları ve Karadeniz ile nehr-i Turla kenârında Akkirmân topları ve Semendire topları ve Boğazhisâr topları ve Rodos topları ve Erzurûm kurbunda Kemah kal‘ası topları Rûm ve Arab ve Acem'de meşhûr toplardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i taşra kal‘a-i varoş: Mezkû[r] Ortahisâr'ın kıble kapusu önünden yerlü(?) şâhrâh ile tâ lodos cânibinde Panayur kapusuna varınca tûlu bin yüz aded adım tavîl bir varoş-ı azîmdir. ***[62b]*** Ammâ bu varoş kal‘a-i Ösek yalın kat çit dîvârlı palanka kalın ağaç direkden metîn hisârdır, lâkin tabyaları ve ebrâcları ve mazgal delikleri sıkdır. Bu dahi iki kapudur. Cânib-i lodosa Panayır Çârsûsu kapusu ve cânib-i kıbleye Val kapusu Vu[l]kovar kapusu derler, ammâ bedenleri bunun dahi yokdur. Ve Panayur kapusu üzre ancak on aded şâhî topları vardır, ve bevvâbları şeb [ü] rûz

âmâdedir. Lâkin bu varoş kal‘asının handakı mürûr-ı eyyâm ile rimâl-i türâb ile memlû olmuş. Hâlâ tathîre muhtâcdır. Ve bu kal‘anın kara tarafı dâ’iren-mâdâr beş bin tokuz yüz adımdır.

Bu şehir evlerinin dükelisi dörd yüz aded serâpâ tahta örtülü ve tahta havlılı ve tahta binâlı ve tahta döşeme kaldı[rı]mlı pâk ü pâkîze evlerdir. Bu şehirde aslâ taş binâ yokdur ve taş kaldırım aslâ yokdur, zîrâ alçak ve sulu ve bataklı yerlerdir. Eğer kârgîr binâlar var ise cümle horasânî tula binâlardır, ammâ her hânedânda sehel bâğçecikler mukarrerdir, zîrâ vâsi‘ büyût-ı mükelleflerdir.

Ve hepsi yedi aded mahalledir. Ortahisâr beş mahalledir. Hepsi on iki mahalle olmuş olur. Evvelâ Kâsım Paşa mahallesi ve Beğ sarâyı mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Anbâr mahallesi ve Ağa mahallesi ve Büyükkapu mahalle ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Ve umûmîsi kırk altı aded mihrâbdır. Cümleden İç kal‘acık kapusu önünde Sultân Süleymân câmi‘i, zamân-ı kadîmde kenîse imiş, ammâ ol kadar müzeyyen câmi‘ değildir ve cemâ‘atden tarafa garîb kalmış câmi‘-i garîbdir. Ve Ortahisâr'da Kâsım Paşa câmi‘i.

{Der-âğâze-i dâstân-ı Gâzî Kâsım Paşa}

Ol Kâsım Voyvadadır kim Süleymân Hân Beç kal‘asın alamayup bî-feth avdet edeceği mahalde kırk bin yiğit ile bu Kâsım Voyvada'yı Alaman diyârına nehb ü gârete gönderüp küffâra hâb-ı hargûş verüp küffâr-ı hîlekâr Kâsım Voyvada askeriyle cengde iken Süleymân Hân fürce bulup sancağ-ı Resûlü ve Hırka-i şerîfi ve mezkûr Ösek topun alup selâmete çıkar.

Ba‘dehu bu Kâsım Voyvada ile diyâr-ı Alaman'a giren kırk bin aded askerin cümlesi şehd-i şehâdet câmların nûş ve bezm-i elestden mest-i medhûş ve bî-hûş olunca iki kerre yüz bin aded kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp âhir-i kâr ol peymândan Kâsım la‘lîn kabâ ecel câmın nûş etmek müyesser olmayup dilîrâne ceng [ü] savaş-ı perhâş ederek yedi kişiyle Süleymân Hân huzûruna Venedik'in Körfez kal‘ası muhâsarası mahallinde gelüp zemîn bûs edüp yedi sâ‘at kâmil sergüzeşt [ü] serencâmın nakl edüp,

"Ceng ede ede Alaman'dan vilâyet-i Mekemorya'ya ve andan vilâyet-i Dodoşka'ya andan Venedik'e andan bu mahalde pâdişâhıma geldim, fermân pâdişâhımındır" dedikde,

"İmdi mel‘ûn fermânım oldur kim. Nitekim sağsın, bir dahi er sarığı sarınmayup avretler leçeği geyüp Ösek'de kapundan taşra çıkarsan haber alup seni katl ederim" deyü Kâsım Voyvada'yı bu kal‘a-i Ösek'e nefy edüp Kâsım Voyvada ile Kızılelma cenginden halâs olan yedi aded şehbâzlara buyururlar kim,

"Sizin refîkleriniz kırk bin yiğit cümle câm-ı şehâdeti nûş edüp yerleri evc-i illiyyîn oldu. Sizler dahi anlara vâsıl olun" deyü yedi aded şehbâzları serâperde önünde şehîd edüp cesed-i şerîflerin Arnavudluk'da Aydonat şehrine gönderüp [ol] tarafda defn etdirüp merkad-i pür-envârları üzre bir kubâb-ı âlî etmeği fermân eder.

Cemî‘i müverrihân Süleymân Hân'ın bu yedi aded gâzîler hakkında etdiğin ve şehzâde-i cüvân-bahtı Çelebi Şehzâde Mustafâ'yı hançerle urup şehîd edüp Ebâ Eyyûb-ı Ensârî *aleyhi rahmetü'l-bârî* cenbinde defn etdiği bî-rahm gaddârlığı revâ görmeyüp bed yazmışlar, ammâ niçesi takdîr-i İlâhîye havâle etmişler, *el-hükmülillâh* demişler.

Ammâ mezkûr Kâsım Voyvada fermân-ı şehriyârî üzre Ösek'e gelüp aslâ başına destâr-ı Muhammedî sar[may]up avretler leçeğiyle hânesinde münzevî olup künc-i vahdethâne-i savma‘asında tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl idi.

Ba‘dehu fermân-ı pâdişâhiyle bu kal‘a-i Ösek'in Ortahisârında bir câmi‘-i rûşen-âbâd inşâ etmişdir kim hâlâ Budin ve Egre ve Kanije ve Belgrad ve Tımışvar'da eyle bir câmi‘-i musanna‘ yokdur. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Sâhibü'l-hayrât Kâsım Paşa dâme'd-devle
Kad benâ beyten li-zikrillâhi'l-kadîm
Buk‘atun fi'l-hüsni ke'l-beyti'l-atîk ***[63a]***
Sâra târîhen lehâ hayrun kavim.
Sene 966.

Bu câmi‘-i pür-envâr Ortahisâr'dan çıkarken şâhrâhın sağ tarafında rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr kubâblı câmi‘-i pür-nûrdur kim tûlen ve arzen kâmil yüzer ayakdır. Ve minberi ve mihrâbı ve mahâfil-i Bilâlîsi sâde güzeli musanna‘ mihrâb ve minber ve mahâfildir. Taşra soffasında altı aded {mermer-i hâs ve beyâz} sütûnlar üzre yedi aded kubâb-ı ser-nigûn-ı nîlgûnlardır kim böyle latîf câmi‘ bir serhadde yokdur. Ve bir tula binâ-yı metîn vâsi‘ haremi var. Derûn-ı harem cümle cümle dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyen bir mesîregâh-ı sâyedâr haremdir. Ve gâyet musanna‘ bir mevzûn minâre-i serâmed-i bâng-ı Muhammedîsi var.

Andan yine bu varoşda Mustafâ Paşa câmi‘i gerçi kiremit ile mestûr câmi‘dir, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir, zîrâ çârsû-yı bâzârın izdihâmı yerinde bir câmi‘-i nûrdur. Bunun dahi kıble kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Mustafâ Paşa bu dâr-ı rahmeti
Eyledi ihyâ ki budur râh-ı dîn
Rûşen olanlar hakkı eyler müdâm
Kesb eder kurbet Hudâ'ya zâhidîn
Câmi‘in böyle dedim târîhini
Melce-i rahmet mekân-ı âbidîn.
Sene (---)

Ve Panayur kapusunın iç yüzünde (---) (---) câmi‘i dahi kiremit ile mestûr cemâ‘at-i kesîre ile ma‘mûr bir nâzük minâreli câmi‘-i nûrun alâ nûrdur.

El-hâsıl altı aded salât-ı Cum‘a edâ olunur cevâmi‘lerdir.

Anlardan mâ'adâsı kırk aded mahalle mesâcidi ve buk'a ve musallâ-yı îdeyn ve eyne ve mezgitlerdir.

Umûmîsi dörd aded dârü't-tedrîs-i âlimândır. Evvelâ Kâsım Paşa medresesi, Mustafâ Paşa medresesi (---) (---) (---)

Bu diyâr halkı ulemâya pek rağbet ederler, ammâ dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîsi mahsûsu yokdur, lâkin yine ders-i âmları câmi'lerde ilm-i hadîs de nakl ederler.

Ve olancası dörd aded tekye-i erbâb-ı tarîk âsitâneleri var. (---) (---) (---)

Ve barısı beş aded mekteb-i dârü't-ta'lîm-i sıbyân-ı tıflânı cümleden Kâsım Paşa ve Mustafâ Paşa mektebleri ma'mûr ve püserânlar memlûdur. Ve her re's-i sinde cânib-i vakıfdan cümle ciğer-kûşe-i yetîmânlara sürre ve atiyyeleriyle kabâ-yı câmeleri ve arakiyye ve pâypûşları mebzûldur.

Ve barıda[sı] on iki aded sebîlhâne-i atşân-ı cân-sitândır. Cümleden Orta kal'anın çârsû kapusundan taşra çıkarken sol tarafda handak kenârında tahta kubbeli Kâsım Paşa sebîli mâh-ı Temmûz'da buzlu âb-ı nâbı şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ rûhiyçün cemî'i teşnegânlara mâ-i kevserden bezl ederler. Serdâr sebîli ve Kethudâ sebîli, ma'lûmumuz bunlardır, ammâ bu şehirde uyûn-ı câriye çeşme-sârlar yokdur.

Ve olandası bir aded hammâmdır, ammâ vahidün ke'elfdir. Ol dahi Gâzî Kâsım Paşa'nındır. Ortahisâr kapusundan çıkup çârsûya giderken şâhrâhın sağ tarafında cümle kubâbları kurşum-ı nîlgûn örtülü hammâm-ı hoş-binâ ve hoş-âb ve hoş-havâ bir hammâm-ı rûşenâdır. (---) (---) (---)

Ve hamusu altı aded hân-ı hâcegân [u] tüccârândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve ümmetâsı bir aded mihmân-sarây-ı kârbân-ı revânı var. Bu varoş-ı hisârın hâricinde palankadan kal'a-misâl bir yerdir, ana panayur derler. Cemî'i âyende vü revendegân anda mihmân olurlar. Andan gayri bu şehirde kârbânsarây-ı hasbî yokdur, lâkin hânedân sâhibi a'yân-ı kibâr çokdur. Kapuları küşâde olup âyende vü revende müsâfirîn gelüp birkaç eyyâm mihmân olurlar, zîrâ ganîmet şehirdir.

Cümleten iki yüz aded dükkân-ı kapan-ı bezzâzistândır, ammâ kârgîr binâlı dekâkînler değildir, lâkin cemî'i bilâd-ı Sind [ü] Hind'in ve Arab [u] Acem'in metâ'ları mevcûddur.

Ve âmmeten bir aded nehr-i âb-ı zülâl-i aynü'l-hayâtdır. Ol dahi nehr-i azîm Dırava'dır. Bu nehr-i cân-perverin ibtidâ tulû'u cânib-i garbda ve semt-i cenûbda iki yerden tulû' eder. Bir firkası Hırvadistân dağlarından hurûc eder ve bir şukkası tâ Dodoşka ve Mekemorya ve İslovin dağlarından cem' olup cereyân ederek Zirinoğlu'nun taht-ı menhûsu olan Ligradcık kal'ası kurbundan ve kâfirin Kanije kurbunda nev binâ etdiği Keckivar kal'ası dibinden ve bizim Bobofça Berezense ve Prezinse kal'alarımız kurbundan geçüp bizim Maslovin kal'asına ve Valpova kal'aların geçüp Ösek kurbunda Darda kal'ası cisri altından güzer edüp bu Ösek kal'asın kâhîce harâb ederek ***[63b]*** kal'a-i Ösek cenbinde ümmü'l-uyûn olan nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Der-alâmet-i çârsû-yı mihmân-sarây-ı bâzâr-ı panayır

Evvelâ kal‘a-i Ösek'in cenûbu tarafında şehirden alarga bir palanka var. Eğer cebehâne ve topları olsa bir kal‘a olurdu.

Dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin adım ihâta eder bir panayurhânedir, ya‘nî yılda bir kerre bâzâr olacak yer demekdir, ammâ iki kerre germâ-germ bâzâr durur. Bu kârhânenin içi sadranc nakşı tarh olup üstâd-ı bennâ ilm-i hendese üzre yol yol buna tertîb üzre bin aded dükkânlar etmiş. Her kankı sokakdan nazar etsen çârsûnun öte başları görünür. Bir tarafı atlar içün âhûrlar ve bir tarafi arabalar duraca[k] meydânlar ve kal‘a kapusu gibi kapu tarafları tahtânî ve fevkânî ve içli tışlı odalar ile amâr olmuş bir binâ-yı azîmdir, ammâ aslâ kârgîr binâ yokdur. Cümle haşeb binâdır.

Kaçan kim kiraz mevsimi ola yâhûd güz eyyâmı ola Rûm ve Arab ve Acem ve Hind ü Sind ü Semerkand ve Belh u Buhârâ ve Laristân ve Moltan ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Filimenk [ve] Nemse ve Macar ve Dip Firengistân'dan ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘adan yüz binden mütecâviz ecnâs-ı milel tüccârlarından ankâ bâzergânlar gelüp bu kal‘ada meks [edüp] her bir tüccâr metâ‘ına göre bir iki dükkâna girüp arz-ı kâlâ eder.

Bir tarafda cemî‘i vilâyetin aşbâzları bu kal‘adan taşra haymeleriyle konup bir ordu-yı bâzâr-ı cemapur olur kim ta‘bîr olunmaz.

Bu minvâl üzre panayır yerleri âdem deryâsı oldukda Pojaga paşası cümle askeriyle gelüp hayme vü hargâhıyla bir tarafda meks edüp pür-silâh âmâde dururlar.

Ve Kanije ağaları da üç bin aded cengâver dilâver ü server yiğitler ile bu panayırın bir cânibinde konup şeb [ü] rûz cemî‘i tüccârları ve orduculari muhâfaza etdiklerinde artık cümle tüccâr metâ‘ların meydân-ı mahabbete çıkarup kırk gün kırk gece eyle bey‘ ü şirâlar olup niçe bin yükler çözülüp fürûht olur ve niçe bin yükler alınup yük bağlanır, bir bender-i şehir olur.

Ve sahrâlarda niçe bin hayme vü hargâhlarda niçe kerre yüz bin koyun ve sığır ve at ve katır fürûht olunup her çadırda gûnâ-gûn ayş ü işret ve bir hây hûy ve bir zevk u şevkler olur kim gûyâ geceleri Kadr ve gündüzleri îd-i adhâ olur.

Hulâsa-i kelâm eğer bu panayır cem‘iyyet-i kübrâsını manzû[ru]muz olduğu üzre tahrîr etsek başka bir risâle olur. Ancak kırk günden ziyâde duramazlar, zîrâ herkes metâ‘ın alınca ve satınca her tarafdan Macar katanaları tüccârlara sataşmasın deyü kol kol asker olup arabaların tabur çatarak Kanije ve Pojaga askeriyle kırk günden sonra gitmeğe âmâde olup bu panayur kal‘asındaki dükkânların kirâların Kanij[e] ağaları tahsîl ederler, zîrâ bu panayır mâlı Kanije kullarının aklâmlarıdır kim beher sene yedi sekiz bin guruş hâsıl olur. Bu hayrât Fâtih-i Kanije İbrâhîm Paşa hayrâtıdır.

Ba‘dehu kırk günden sonra cümle mahlûk-ı Hudâ târumâr ve perîşân olup her biri bir diyâra giderler, ammâ azîm vezni üzre görmeğe muhtâc cem‘iyyet-i kübrâ olur. Memâlik-i mahrûse-i Âl-i Osmânda böyle niçe yerde panayır bâzârları olur. Evvelâ Silivri bâzârı ve Burgaz bâzârı ve Maşkolur bâzârı ve Alasonya bâzârı ve Dabre bâzârı ve Dolyan bâzârı ve Arat bâzârı ve niçe yüz aded panayır bâzârları manzûrumuz olmuşdur, ammâ bu Ösek bâzârı kadar temâşâgâh ve mesîregâh panayır yokdur

kim seyâhat edenlere ma‘lûmdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal‘a-i Ösek

Ahâlî-i Ösek cümle serhadli kalpağı ve gûnâ-gûn gümüş düğmeli çuka dolamalar geyüp kimi tüccâr kimi züvvâr ehl-i ırz âdemlerdir. Cümle Boşnakça ve Macarca kelimât ederler.

Âb [u] hevâsı latîf olduğundan câ-be-câ ten-dürüst mahbûbları olur ve ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer olurlar.

Ve bâğ u bâğçe-i cinânlarının hadd [ü] hasrı yok bir ganîmet şehirdir. Ve hâk-i amber-pâki gerçi kan ile tahmîr olmuşdur, ammâ zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr bir dâr-ı diyârdır.

Cümle ahâlîleri garîb-dost müsâfir katlanır sâhib-i kerem gâzî âdemleri var.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehîdân-ı belde-i Ösek

Evvelâ **ziyâret-i Gâzî Kâsım Paşa**; câmi‘inin hatîresinde bir kurşum ile mestûr kubbe-i pür-nûr içinde medfûndur, *kuddise sırruhu*.

Andan yine varoşda **ziyâret-i Mustafâ Paşa**; câmi‘i cenbinde âsûdedirler.

Andan mezkûr panayıra karîb Valpova kal‘asına gidecek yol üzre **ziyâret-i Bayram Baba**.

Andan kıble tarafında bâğçeler içinde Belgrad yolu üzre **ziyâret-i Husrev Baba** (---) (---) (---) (---) (---) *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehri tamâm seyr [ü] temâşâ etdikde Kadızâde İbrâhîm Paşa efendimizin gerüde kalan askerleri dahi gelüp Vezîria‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa otağı ***[64a]*** önünden bir alay ile ubûr etmişdir kim bizim Nigebolı mansıbıyla gösterdiğimiz alayı Şâm ve Haleb ve Sivas ve Karaman ve Rûmeli ve Bosna eyâleti vezîrleri göstermeğe kâdir olamadılar. Hattâ paşamız dahi iki tuğlu idi. Cümle asâkir-i İslâm bu alayımızı görüp *"Bârekallâh"* deyü engüşt ber-dehen edüp pesend etdiler.

Hemân yüz yigirmi kapucubaşı pür-silâh ve mülebbes ve iki yüz vâcibü'r-ri‘âyâ ve üç yüz müteferrika ve iki yüz deli ve iki yüz gönüllü ve iki yüz Tatar ve yüz aded çâşnigîr ve yüz aded taşra kilarcıyân ve iki yüz aded iç ağaları sarrâcları ve üç yüz aded tüfeng-endâz atlı sarıca ve yedi yüz yetmiş aded Hırvad ve Boşnak ve Arnavud ve Aznavur sekbânları var idi kim her biri birer kağan arslana benzer serâpâ kırmızı bağır yelekli ve bol arakiyyeleri cümle kırmızı saya çukadır sırma püsküllü arakiyyelerin kec kılup cümle piyâde kırkar ellişer dirhem Nova ve Gabele tüfengleriyle ceyrân gibi sekerek tertîb üzre çifte çifte ubûr edüp andan yedekler zer-ender-zere müstağrak olmuş küheyl atlar ubûr edüp andan Kadızâde İbrâhîm Paşa gûyâ vezîria‘zam gibi esbâb-ı ihtişâmıyla cümle âlât-ı silâhı cevher ve murassa‘ ve kendüleri zer-ender-zer murassa‘ tîrkeş ve şemşîr ile ârâste olup Âsaf-ı Berhayâ-misâl ubûr etdükde umûr-dîde âdemler görünce,

"Nigebolı sancağı mansıbıyla böyle vezîrâne mülebbes ve muhteşem geçmemek gerek idi" dediler.

Niçesi de "Eyle olur, gazâdır kâfire mehâbet ve dârât içün efendisi Re'îsü'l-küttâb devletinde eyle muhteşem geçdi mâyubâlî" dediler.

El-hâsıl bu alayda hemân İbrâhîm Paşa'yı gözile yediler. Andan üç yüz aded zer-ender-zerre müstağrak olmuş iç ağaları pür-silâh zırh [u] zereh-külâh ve ser-penâhları ve ellerinde cümle kargı sırıklar ile küheylân atları bahrî hotaslı serâpâ polad-ı Nahşevânî yancıklı sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlar üzre çifte çifte ubûr edüp andan kâmil yüz aded tokmak tüfengli iç mehterleri ubûr edüp andan sancağ u bayraklar ve andan yedişer kat mehterhâne-i Cemşîd tabılları urulup segâh makâmı fasıllarıyla ubûr olundukda İbrâhîm Paşa efendimiz atından nüzûl edüp levendâne pertâb ederek Sadrıa'zamın destin bûs etdikde vezîr-i rûşen-zamîr eydir:

"Âferîn sad âferîn. Pâdişâh ekmeği sana helâl olsun. Mansıbına göre değil ey vezîr alayı gösterdin. İnşâallâh pâdişâhımdan sana Budin vezâretin getirdüp Yanık kal'ası altında bu dîni tekmîl edersin" deyü bir rümûzâne kelâm deyince niçe erbâb-ı ma'ârif bu sözden nakş alup,

"Hay fakîr İbrâhîm Paşa-yı nâzenîn gitdi" dediler. Ba'dehu bir zer-ender-zer hil'at-i fâhire ve bir semmûr lepâçe-i nâdire geyüp yine alay ile me'mûr olduğu kolunda otağına enüp meks etdi.

Andan ertesi gün nefîr-i rıhletler çalınup ibtidâ Çarkacı Serdâr Ali Paşa talî'a-i asker olup Ösek altından rıhlet etdi.

Andan bu hakîr dahi İbrâhîm Paşa efendimiz ile Ösek köprüsün kâmil iki sâ'atde gücile ubûr edüp köprü başında,

Evsâf-ı palanka-i Darda: Sahrâsında meks olundu. Bu mahalde ibtidâ asâkir-i İslâma elli aded tıransa gemi yükü umûm zahîresi verilüp asâkir-i İslâm ganîmet olup bir at yemi iki akçeye oldu.

Evsâf-ı binâ-yı cisr-i memerr-i nâs-ı Ösek

Mâ-tekaddem küffâr zamânı bu cisir var imiş, ammâ ancak piyâde kefereler geçüp arabalar gemiyle geçerlermiş.

Ba'dehu Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* sene (---) târîhinde kal'a-i Belgrad'ı ve kal'a-i Zemon'u feth etdikde Sirem ve Semendire sancağı gâzîleri çete ve potura eşerek bu cisirden ubûr edüp Kanije ve Peçoy semtlerin nehb ü gâret etdikleri ecilden küffâr bu cisri münhedim edüp çetecilerden halâs olurlar.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene 936 târîhinde Varadin ve Ösek kal‘aların feth edüp Mihaç sahrâsındaki (---) Kral taburu cengine azîmet etdiklerinde Serdâr-ı Mu‘azzam Maktûl İbrâhîm Paşa âdem deryâsın başına cem‘ edüp asâkir-i mansûre mürûr [u] ubûr etmek içün altı günde bu cisr-i dırâzı sene 936 mâh-ı Zilka‘de'sinde hayrile itmâm edüp cemî‘i guzât-ı ecnâd-ı zafer-mu‘tâd bu cisr-i kavîden Ungurus-i bî-nâmûs dâr-ı diyâr-ı menhûs olan tarafa ubûr ederler. Hâlâ bu cisir Sultân Süleymân hayrâtıdır kim rub‘-ı meskûnda böyle bir vâsi‘ ve arîz ve tavîl ve âlî cisr-i haşeb ne görülmüşdür ve ne binâ olunmuşdur. Bir başından bir başına kâmil iki sâ‘at germe yoldur. Beri başı kıblesinde Ösek kal‘asıdır. Öte başı garbîsinde Darda kal‘asıdır.

Bu kantara-i tavîl nehr-i Dırava'dan azmak ve batak ve çatak ve şatak sazlı ve çamurlu cumbul ve oynak sulu yerlerde hadd ü hasrın Cenâb-ı Bârî bilür. Evc-i semâya ser çekmiş şecere-i meşe direkleri üzre metîn cisr-i azîmdir kim her meşe ağacı kazıkların ikişer âdem kucaklar kalın kazıklardır kim kirpi tüğü gibi ***[64b]*** çamur içine kakılmış kazıklardır.

Ve bu cisrin tâ ortasının yemîn ü yesârında âyende vü revendegânlar ve cisir dîdebânları ârâm etmeğiçün iki aded yine haşebden kasr-ı âlîleri var.

Ve bu mahalde cisrin on adım yeri başka bir kepeng-i cisrdir. "Düşman öteden beri ubûr etmesin ve bâcdârlardan tüccâr bir metâ‘ kaçırmasın" deyü her gece cisir pâsbânları bu kepeng-i cisri makaralar ile kaldırup cisrin kapusunı sedd edüp bu kantaradan zî-rûh kısmı bir şey geçemez. Bu mahalde Darda ve Ösek kal‘ası neferâtları oturu[p] âyende vü revende tüccârlarından bâc alırlar mîrî mâldır kim bir metâ‘ın bâcı alınmadan bir zerre ubûr edemez.

Ve bu cisrin ta‘mîr ü termîmine Pojaga paşası ve Mihaç sancaklarının cemî‘i re‘âyâları amârına me’mûrlardır kim bir kazığı batakda çürüse ve memerr-i nâs olan döşeme direkleri eskise ol ân değişdirüp gayri direk korlar.

Ve bu cisrin yemîn ü yesârında metîn direklerden korkulukları var. Bu korkulukdan taşra iki yanında yayan yürüyecek bir kulaç enli yaya yolları var. Kaçan bu cisir üzre iki araba karşu karşuya geldikde yayanlar kenâr yollardan geçüp yine ulu cisre girirler, iki araba yan yana müstevfâ geçerler, bir püll-i vâsi‘dir kim debdebe-i Rûm ve tantana-i Rûm ve gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm ve dehdehe-i Rûm, ya‘nî gulibeti'r-Rûm askeri bu cisir üzre gece ve gündüz su akar gibi âdem deryâsı akup mevc ü mevc ve fevc ü fevc ve sâf sâf ve firka firka ve gürûh gürûh ve remmâ remmâ ve sürü sürü bu cisir üzre ra‘d-vâr bu kadar kerre yüz bin mahlûk-ı Perverdigâr ubûr ederek cisrin karşu başında kal‘a-i Darda'ya dâhil olup fezâsında meks etdiler. Bu hâk-i pâk artık Mihaç sancağı türâbıdır. (---)

Der-hakk-ı eşkâl-i kal‘a-i Darda: Nehr-i Dırava kenârında bir cânibi köprü batağı sâhilinde çâr-kûşe bir haşeb palankacıkdır. Cânib-i garba bir kapusu var, ağaçdır, ammâ burc [u] bârûsu ve cebehânesiyle metîn palankadır. Dizdârı ve seksen aded neferâtları var. Derûn-ı hisârda elli kadar tahta örtülü müfîd ü muhtasar hânecikler ve bir câmi‘ ve anbârı var ve taşra varoşu şeklinde bir hân ve on aded dükkân var, ammâ bâğları yokdur, zîrâ kefere katanası gelüp bâğlarından âdemleri alup esîr edüp gider, gâyet serhad yerdir.

Ve bu cisr-i azîm başındaki kapudan girilüp bu varoşun garb kapusundan çıkılup nehr-i Dırava cisrinden ubûr olunur kim hemân bu Darda kal‘ası dibinde bir cisr-i garâyibdir.

Der-sıfat-ı eşkâl-i cisr-i nehr-i Dırava: Bu nehir Hırvadistân ve Dodoşka ve vilâyet-i Moran ve İslovin ve Mekemorya vilâyetlerinden gelüp Ösek kurbunda nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu bâlâda mastûrdur, ammâ bu kal‘a-i Zarda'da cereyân eden mahalde kâmil kırk pâre gemilerdir kim her gemi birbirlerine demir zincîrler ile bağludur kim "Kâfir gelüp gitmeye" deyü kol kalınlığı zincîrlerdir.

Bu kırk pâre gemiler üzre yine bir haşeb cisr-i kavîdir, ammâ Ösek cisri kadar tavîl değildir tûlu yüz altmış adım dar boğazdadır, ammâ nehr-i Dırava derindir ve şiddet üzre cereyân eder. Bu cisrin iki başında dahi metîn ü müstahkem kapuları var ve cisir ortasında olan tombaz gemilerinden ikisin her gece pâsbân ve nigehbân ve dîdebân ve bevvâbânlar bir tarafa {gemileri} çeküp yine demir zincîr ile kayd-ı bend edüp gayri bu cisirden gece ile kuş uçamaz ve bir zenbûr [u] mûr u mâr geçemez. Her gece Darda kulları bu cisr[i] beklerler. Eğer havf u haşyet ziyâde olursa Ösek kal‘ası neferâtlarından her şeb birer ağa bayrağıyla gelüp tâ sabâha dak keşik, ya‘nî nevbet beklerler.

Der-manzara-i buheyre-i Kıraşiçe: Bu Darda hisârıyla Birnivar kal‘ası arasında nehr-i Tuna'dan ve nehr-i Dırava'dan azma bir küçük buheyrecikdir. Dâ’iren-mâdâr sekiz mîl bir âb-ı hayât göldür. Latîf ve semîn mâhîleri olur. Hattâ Tuna nehri tuğyânında bu gölde hâsıl olan eğir kökü yemeğe mersin balıkları gelüp bu buheyrede sayd olunur, mahsûllü ve gûnâ-gûn balıklı buheyrecikdir.

Ba‘dehu Darda'dan kalkup cânib-i garba 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i palanka-i Birnivar: Lisân-ı Boşnakça (---) (---) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân'dır. Hâk-i pâki Mihaç sancağıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. kal‘a dizdârı ve cümle seksen aded neferâtları ve elli kadar tahta örtülü hânedânları ve bir câmi‘i ve cebehânesi ve anbâr-ı gılâlı ve yigirmi aded şâhî topları ve garba nâzır bir ağaç kapusu ve handakı ma‘mûr bir haşeb palankadır. Ve taşra varoşu yüz aded tahtalı hânelerdir ve bir küçük hânı ve on aded dükkânı var. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘ası Peçoy sahrâsından gelme nehr-i (---) batağıdır. ***[65a]*** Ve bu azmak su üzre bir haşeb cisr-i metîni var, anı cümle asâkir-i İslâm ubûr edüp 8 sâ‘atde Mihaç sahrâsı içre ubûr edüp,

Evsâf-ı palanka-i metîn sûr-ı Mihaç, ya‘nî mekân-ı kral-ı münkesirü'r-revâç

Bu palanka mukaddemâ Ungurus krallarından Lagoş kral binâsıdır. Ba‘dehu asâkir-i İslâm münhedim etmişler. Andan sene 932 târîhinde Süleymân Hân ba‘de'l-feth-i gazâ-yı Mihaç bu hisâr-ı üstüvârı müceddeden binâ edüp Budin eyâletinde başka sancakbeği tahtı olmuşdur. Beğinin kanûn-ı pâdişâhî üzre hâssı 392.000 akçedir. Tîmârı (---) zu‘amâsı (---) çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi var. Erbâb-ı zu‘amânın cebelü askeriyle ve beğinin askeriyle cümle iki bin güzîde pür-silâh asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. kal‘a dizdârı ve üç yüz aded kal‘a neferâtları vardır, ammâ nakîbü'l-eşrâfı ve şeyhülislâmı ve sipâh kethudâyeri [ve] kapukulu serdârı yokdur, ammâ Budin yeniçerisi serdârı vardır.

Sıfat-ı binâ-yı kal‘a-i Mihaç: Ba‘zılar Mohâç ve Mîhaç yazarlar, ammâ lisân-ı Macar'da Mihaç (---)

demekdir. Bu kal‘a nehr-i Tuna kenârında havâlesiz bir kat dolma rıhtım palanka dîvârı âlî metîn ve sa‘b hisâr-ı üstüvârdır. Çâr-kûşesinde çâr aded çâr-kûşe burc-ı hasînleri üzre mazgal deliklerinde şâhâne şâhî topları var, ammâ dendân-ı bedenleri yokdur. Derûn-ı hisârda cümle elli mikdârı tahta örtülü neferât hâneleri ve bir kiremit örtülü Süleymân Hân câmi‘i ve iki aded buğday anbârı ve cebehâne hazîneleri ve iki aded kapusu var.

Poyraz rûzgârı tarafında Tuna'ya nâzır küçük Su kapusudur ve bu kapu önünde nehr-i Tuna üzre on aded un değirmenlerin gemiler üzre üstâd-ı Macar-ı füccâr bir gûne musanna‘ değirmenler peydâ etmiş kim vâcibü's-seyrdir.

Ve cânib-i cenûbda Varoş kapusu iki kat ağaç kapudur, demir değildir. İki kapu arası mâl-â-mâl silâh-ı gûnâ-gûndur. Bu kapu üzre bir kasr-ı âlîsi üstünde on aded serâmed şâhî topları ve bu kapunun iki tarafında mazgal deliklerinde darbzen topları var. Bu kapu önünde handak üzre cisir başında bir lonca köşkü var. Handakı içinde nehr-i Tuna cereyân edüp karşu tarafda bir lonca köşkü dahi var, cümle haşebdendir, kârgîr binâ değillerdir. Bu kasırlarda cümle ecnâd ve âyende vü revendegânlar gelüp mihmân olup zevk u şevk ederler.

Der-alâmet-i varoş-ı Mihaç: Cümle üç yüz mikdârı şindire tahta ve saz örtülü vasatu'l-hâl evlerdir. Ancak Paşa sarâyı ve bir hân ve bir câmi‘, bunlar kiremit örtülüdür. Ve bir hammâm-ı latîfi var, ol dahi kiremitlidir, ammâ yüz mikdârı dükkânları serâpâ tahta örtülüdür.

Ve bir medrese ve bir tekye ve iki mekteb-i sıbyânı var, gayri imâretleri yokdur, ammâ bu varoşun etrâfı yalın kat dolama çit palanka dîvârlı olup iki kapusu ve handakı içinde nehr-i Tuna'yı akıtmışlar, gâyet sarp rabât-ı muhkemdir.

Ta‘rîf-i sahrâ-yı gazâ-yı Mihaç: Be-kavl-i müverrihîn bu sahrâ-yı arbedegâhın niçe yüzden savaş-ı perhâş-ı uğraş-künân tahrîr etmişler, ammâ Süleymân Hân silihdârlığından mütekâ‘id Müteferrika Kuzu Ali Ağa bu cengde sıka-i şehriyârî olmağile anlardan istimâ‘ edüp kilk-i cevâhir-nisârımız değilse de hâme-i müşgümüz ele alup alâ kadri't-tâka deryâda katre ve güneşde zerre kadar bu kürrâs-ı nâ-merbûtumuza tahrîr edelim.

Çünki sene 932 de Süleymân Hân kâmil yüz bin aded asâkir-i mü’minân ile bu sahrâda çet-a-çet tınâb tınâba meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup ol gece bu sahrâ-yı lâlezârda şem‘-i asel ve şem‘-i revgan ve niçe kerre yüz bin meş‘aleler ile çerâğân edüp şeb-i muzlimleri rûz-ı rûşen olur. Ale's-sabâh çaşıtlar gelüp,

"Pâdişâhım, işte küffâr askeri yerinden kopdu geliyor" dediklerinde Semendire Beği Yahyâ Paşazâde Balı Beğ, Bosna Beği Husrev Paşa beşer bin güzîde *"Benem, diğer nîst!"* diyen yiğitlerden on bin aded yanar âteşli şehbâz [u] şehnâzlar talî‘a-i asker olup âmâde dururlar.

Sadrıa‘zam Kıraşiçe gölü kenârında Rûmeli askeriyle ve o[n] bin tüfeng-endâz yeniçeriyle ve yüz elli aded şâhî darbzenler ile alayların bağlayup ve Anatolu ve Sivas ve Karaman ve Adana ve Mar‘ayş ve Haleb ve Şâm askeri dahi hâzır-bâş olunca Süleymân Hân dahi gerüden âdem deryâsı askeriyle salt [u] sebükbâr gelüp çet-a-çet dururlar.

Hâlâ bu mahalle Hünkâ[r] Depesi derler. "Du‘â müstecâbdır" deyü bu depe üzre çıkup du‘â ederler. Hâlâ ol püşte üzre bir haşeb köşk vardır, Budin vezîri Hasan Paşa binâsıdır ve bir âb ***[65b]*** kuyusu var. Süleymân Hân bu depe üzre el açup du‘â ederken cümle guzât âmîn derlerken küffârın haçlı peykerleri nümâyân olup Gâzî Balı Beğ ve Husrev Beğ çarhacıları çet-a-çet küffâr leşkeriyle elleşmeğe başlarlar.

Ve Balı Beğ tarafından ibtidâ kelle ve diller gelir. Hemân pâdişâh-ı gerdûn-vakâr atdan enüp yüzün kara toprağa sürüp eydir:

"İlâhî, kuvvet ve kudret ve nusret senindir ve inâyet ve himâyet senindir. Habîbin Muhammed el-Mustafâ yüzü suyuna olsun bu ümmet-i Muhammedi mansûr u muzaffer eyle" deyü tazarru‘ [u] nâlişler edüp el yüze sürdükde görseler kim alem-i Resûlullâh kâfir üzre (...) şakır şakır öter sancakdır gücile livâ-i Resûlullâh'ı zabt eder. Asker bu alem-i şerîfi görüp birbirlerine,

"Bire müjde gâzîler ricâlullâh bizden tarafadır, göre alem-i şerîfi" deyüp birbirlerin cenge tergîb edüp cümle guzât şehd-i şehâdeti nûş etmeği hayât-ı ebed bilirler.

Küffâr-ı hâksâr dahi kara dağlar gibi kara şapkalı kâfir âheste âheste tâ sahrâ-yı Mihaç'ın ortasına gelince hemân cümle guzât-ı müslimîn kırk iki aded koldan kâfir üzre bir ağızdan Allâh deyüp kâfire her tarafdan girişirler ve ikişer asker birbirine karışırlar. Tâ ol mertebe küffâr gelir kim Sadrıa‘zam koluna gelüp henüz cenge âheng edüp bir savaş-ı perhâş ederler kim dillerde dâstândır.

Hemân Sadrıa‘zam kolundan bir yaylım top ve bir yaylım yigirmi bin tüfengden ikişer kurşum kâfir üzre bârân-ı la‘net gibi yağınca Rûmeli askeri ve Anatolu askeri ve Sirem ve Semendire askerleri merreten vâhide aç kurd koyuna ve aç koyun tuza ve susuz deve suya seğirdir gibi cümle kanıkmış guzât dal tîğ-i Dahhâk olup kâfire tekrâr yine girişirler.

Küffâr bu hâl-i pür-melâli görüp görse kim henüz dahi pâdişâh tarafında olan ve Şâm ve Haleb ve Mar‘aş askerleri dahi yerli yerlerinde âmâde dururlar. Ve ağırlık yanında kara dağlar gibi duran askeri görürler. Hemân gerüye dönüp "Lasinçe dağına arka verelim" deyince içlerine Rûmeli askeri girüp kıra kıra başladıklarında kâfirler de fir-a-fira başlayup karârları firâra mübeddel olur.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde "Kral başıdır" deyü gelen başı bir mızrak üzre diküp ordu-yı İslâm içre münâdîler gezdirirler.

Hamd-i Hudâ küffâr-ı hâksâr münhedim olup tâ ahşama dak küffâr-ı murdârı kırup bir cân halâs olmayup kral-ı bed-fi‘âl-i dâll firâr ederken bir batağa batup mürd olup kellesi gelmiş idi, cân ber-cehennem gitdi ve bu batakda niçe küffâr batdı ve cân-ı habîslerin cehennem zebânîlerine ısmarladı, ammâ Süleymân Hân mürd olan Lagoş kralın lâşe-i murdâr[ını] cevâhirli esvâbıyla buldurup Ustolni-Belgrad'a gönderüp anda büyük Manayıt kilisesinde meş[â]d etmişler.

Hulâsa-i kelâm Kuzu Ali Ağa'nın nakli üzre bu cengde yedi kral idiği kefere tevârîhlerinde bu cenge Seleşdi kralları cengi derler. Her kralın yüzer bin askeri olup yedi kerre yüz bin küffârın dörd kerre

yüz bini kılıçdan geçdiği muhakkakdır, zîrâ bu cengde mürd olan keferelerin lâşe-i murdârları içre o[n d]örd aded kellesiz kâfir ayağ üzre gezüp durduğu niçe guzât-ı müslimîn görmüşler.

Andan ma‘lûmdur kim dörd kerre yüz bin kefereler katl olunmuş. Hamd-i Hudâ bu yedi kerre yüz bin küffârı dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçiren yüz bin asker idi ve anların içinden de şemşîrbâzlık edenler ancak on iki bin server-i hünerver idi, *hâzâ min fazlî rabbî*. Böyle bir gazâ-yı garrâ selef pâdişâhlarının birine müyesser olmadı, illâ Selîm Şâh'ın Şâh İsmâ‘îl ile Çaldıran gazâsı ola.

{Hâtif-i gaybî dedi târîhini
Aldı Acem milkini Sultân-ı Rûm,
Sene 920}.

Ve dahi Gâzî Hudâvendigâr'ın Kosova gazâsı ola veyâhûd Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'in Erzurûm kurbunda Tercan sahrâsında Sultân Uzun Hasan ile ceng edüp Uzun Hasan inhizâmı ola.

{Mısra‘, târîhi budur:

Butlânu keydi'l-hâ'inîn, Sene 878.

Diğer târîh:[35] Sene 878}.

Anlarda düşman sehel galebe yüzlerin gösterüp ba‘dehu mansûr u muzaffer oldular, ammâ bu ceng-i azîmde Süleymân Hân bî-bâk ü bî-pervâ selle-seyf olup bir ceng-i sultânî ve bir neberd-i hâkânî olmuşdur kim hâlâ cümle müverrihân-ı Rûm bu ceng [ü] cidâlin evsâfın niçe gûne tavsîf etmişlerdir. Bu kalîlü'l-bizâ‘a dahi Mihaç kal‘ası evsâfı sebebiyle bu kadarca tahrîr olundu.

Bu gazâ-yı garrânın târîhi budur: (---) (---) (---) (---)

Sıdı bî-dîn kralı şâh-ı âdil, Sene 932.

Diğer târîh:

İnhizâm-ı kral-ı Lavoş-ı la‘în, Sene 932.

Netîce-i gazâ-yı garrâ ***[66a]*** bu sahrâ-yı Mihaç'da eyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olmuş kim şimdi bu sene 1073 târîhinde bu sahrâda asâkir-i İslâm meks etdikde ocaklar ve kuyular ve helâ yerleri kazdıklarında sâfî küffâr-ı hâksâr kemikleri çıkardı.

Ve niçe kimesneler bu sahrâda medfûn olmuş altun guruşlar buldular kim o neberd-i savaş mahallinde sâhibleri mâlların defn edüp kendüleri de cengde mürd olup anlar da mâlları gibi defn olunup bu sene-i mübârekede niçe guzâtın ellerine medfûn mâllar girdi.

Ve bu sahrânın niçe yerlerinde tille tille ve püşte püşte küffâr üstühânları kubbe kubbe yığılıdır kim acâ’ib temâşâdır, ammâ bizim guzât-ı müslimînden şehîd olan kırk bin aded ümmet-i Muhammed'in na‘şelerin Süleymân [Hân] bir yere cem‘ edüp Mihaç kal‘ası kurbunda mezkûr olan Süleymân Hân Depesi nâmıyla ma‘rûf ol püşte-i âlîde cümle şühedânın bir yerden cemî‘i guzât-ı müslimîn namâzların kılup ol mahalle defn ederler. Hâlâ **ziyâretgâh-ı erbâb-ı züvvâr**dır.

Bu ziyâretgâhın üzerinde bir kasr-ı âlî var, haşebdendir ve cenbinde bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var, cemî‘i âyende vü revendegânlar âb-ı nâbından nûş edüp def‘-i atşân edenler, şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ve şehîdân-ı sahrâ-yı Mihaç'a rahmet derler.

Bu nazargâhın cânib-i erba‘ası handakdır kim anda medfûn olan şühedâları hayvânâtlar çiğnemesinler deyü sâhibü'l-hayrât Budin vezîri Hasan Paşa hafirler kazmış.

Hâsıl-ı kelâm ziyâret edecek makâmdır. Niçe kerre leyle-i Cum‘alarda ve leyle-i Kadr ve leyle-i Berât ve leyle-i Mi‘râc'da bu kırk bin şühedâ üzre nûr yağdığın niçe yüz sulehâ-yı ümmet kimesneler görüp şehâdet etdiler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu mahalde Sadrıa‘zam beş gün tekâ‘üd fermân etdükde bu hakîr İbrâhîm Paşa'dan me’zûn olup zahîre ve ba‘zı eşyâlar almağa kal‘a-i Peçoy'a elli aded pür-silâh yiğit refîkler ile sahrâ-yı Mihaç'dan cânib-i garba 6 sâ‘at gidüp **İrşan dağı** dibinden geçüp bu kûh-ı ser-bülend her cânibde üç konak ba‘îd yerden görünür bir sivri yalnız dağdır. Ana hâ'il bir kûh-ı bâlâ yokdur, gûyâ bir yumurtadır. Andan 2 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı medînetü'l-hukemâ-yı dâr-ı harem, ya‘nî kal‘a-i Peçoy mânend-i bâğ-ı İrem

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin ve müverrihân-ı Yûnâniyân-ı Rûm ân merzibûm tevârîhlerinde yazdıkları üzre "Bu kal‘a-i Peçoy Hazret-i Risâlet-penâh'ın vilâdetinden 882 sene mukaddem İskender-i Kübrâ vefâtından mukaddem kavm-i İşrâkıyyûn'dan Eflâtûn-ı İlâhî hakîmin ta‘lîmiyle bu kal‘a-i Peçoy binâ olmuşdur" deyü Yanko ibn Madyan karındaşı Yanvan kral tevârîhinde mufassal yazmışdır.

Ba‘dehu bu kal‘a niçe bin mülûk destine girüp âhir Ungurus Kralı Yanoş Kral destinde iken ol kral-ı dâll Süleymân Hân ile zikri sebkat eden Mihaç gazâsında bir batakda gark olunca bu (bu) kal‘a-i Peçoy Ferdinand Kral destine girir.

Ba‘dehu sene 950 târîhinde Süleymân Hân Ustolni-Belgrad kal‘asına gider, atf-ı inânın Valpova kal‘ası üzr[e] çevirüp, on sekizinci günde sûr-ı mezbûru feth edüp andan kal‘a-i Şikloş'u dahi ceng-i azîm ile dördüncü günde istîmân ile feth edüp andan bu kal‘a-i Peçoy üzre azm-i hümâyûnları olunca Ösek Beği Murâd Beğ'e Mihaç Beği Kâsım Beğler on bin aded piyâde tüfeng-endâz ve on bin aded eşkinci tâ’ifesine Yalovalı(?) Gâzî Mihaloğlu Mehemmed Beğ'i serasker edüp talî‘a-i asker olarak Şikloş kal‘ası altından ol günde Peçoy kal‘ası sahrâsı içre zeyn olan cemî‘i kurâları ki bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve müşg-bûyân ile âbâdân olan kurâları ıhrâk bi'n-nâr ile harâb u yebâb ve halkın kebâb ve hânelerin türâb edüp kal‘a-i Peçoy'u muhâsara ederler.

Derûn-ı hisârda olan âkıl ve müdebbir papas ve kıssîs-i İşrâkıyyûn, Meşşâ’iyyûn ruhbân ve bıtrîk ve ladikalar var idi. Anlar müşâvere-i turvin edüp,

"Bu Süleymân-ı zamân bir cihângîr pâdişâh-ı Âl-i Osmân'dır. Gelün bu kal‘ayı ahd [ü] amân ile Süleymân Hân'a miftâhları teslîm edelim. Biz de anın şûr-ı şerrinden sâlim olalım" deyüp cümle yek-dil [ü] yek-cihet olup zirve-i hisâr üzre beyâz amân bayrakların zeyn edüp,

"Amân, el-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân askeri" deyüp cümle ruhbân kal‘a miftâhlarıyla taşra çıkup murâd [u] merâmları üzre ahd [ü] amânlar edüp miftâhları cevâhir zarflar içre Serdâr Mehemmed Beğ'e ve Murâd Beğ'e ve Kâsım Beğ'e teslîm etdiklerinde bu kal‘a-i Peçoy'un baş irşekin, ya‘nî baş müftîsin ılgar ile Süleymân Hân'a miftâhları gönderüp ol sâ‘at vâsıl olduklarında Süleymân Hân mesrûr u şâdân u handân olup ol ân durmayup hemân Peçoy-ı dilcûya gelüp Eflâtûn-ı İlâhî'yi ziyâret ***[66b]*** edüp andan kal‘a-i Peçoy'a girüp secde-i şükür eder.

Ol buyururlar kim "Her kim beni severse bu şehir içre birer câmi‘ ve hayrât [u] hasenâtlar inşâ edeler" buyurduklarında cümle vüzerâ ve vükelâ ve ahbâb-ı devlet cümle birer imâret edüp şehr-i müzeyyen ederler.

Ba‘dehu pâdişâh-ı gerdûn-vakâr bu kal‘anın cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların müstevfâ görüp "Mihaç beği tahtı ola" deyü nutk-ı dürer-bâr buyurup kendüleri sa‘âdetle kal‘a-i Üstürgon ve kal‘a-i Ustolni-Belgrad fetihlerine deryâ-misâl asker ile teveccüh edüp bi-emri Hayy [u] Kadîr o kılâ‘-ı hısn-ı hasînleri dahi feth edüp kemâkân her mühimmâtların görüp azîmet-i şehinşâh-ı vâlâhâne cânib-i dârü's-saltanati'l-aliyye etdiklerinde bu Peçoy kal‘asının muhâfazasına Sirem sancağın ve Semendire sancağın me’mûr edüp, nitekim Süleymân Hân hayâtda idi Sirem ve Semendire kavmi bu Peçoy'da idi.

Ba‘dehu sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i İbrâhîm Paşa Kanije kal‘ası feth oldukda bu Peçoy kal‘ası sancağı beğini Kanije eyâleti sancağı tahrîr olundu. Hâlâ Kanije muhâfazasına me’mûr başka sancakbeği tahtıdır.

Ve beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Livâsında cümle erbâb-ı zu‘amâsı (---) dır ve erbâb-ı tîmârı (---) adeddir.

Alaybeği ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Beğinin askeriyle cümle iki bin aded güzîde pür-silâh askeri vardır.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, Ber-vech-i adâlet kadıya altı kîse ve beğine yigirmi kîse mâl hâsıl olur ma‘mûr sancakdır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr-ı eşrâfı ve sipâh berât(?) serdârı ve Budin ve Eğre yeniçerisi serdârı ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı gibi hâkimleri var, kal‘a dizdârı ve iki yüz kal‘a neferâtları var.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i zemîn-i Peçoy-ı dilcûy: Kûh-ı Firav nâm bir alçak bayırlı dağ eteğinde şekl-i murabba‘ Şeddâdî rıhtım-ı seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim esâsındaki taşların her biri fîl-i Mengerusî cüssesi kadar vardır ve eyle hemvâr seng-tırâş ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir kim ta‘bîr ve tahrîr olunmaz, ammâ dîvârı bir katdır ve alçakdır, lâkin kalın ve enli Şeddâdî dîvârdır kim kaddi yigirmi zirâ‘dır, ammâ dâ’iren-mâdâr derin ve arîz handak-ı vâsi‘dir kim mi‘mâr arşınıyla kâmil seksen arşın enli handak-ı amîkdir.

Ve bu handak dibinin tâ orta yerinde balık sırtı gibi yığılmış toprak var kim kal‘ayı ihâta etmişdir.

Hîn-i muhâsarada bu sırt toprak üzre cümle ağaçdan şarampav, ya‘nî parmaklık dizüp ardına meterisler kazup handakı muhâfaza eder.

Bu handak dibinden kal‘anın ebrâclarına ve dendân-ı bedenlerine varınca kal‘a dîvârı elli arşın bâlâdır, ammâ handakdan yukaru dîvâr yigirmi zirâ‘dır. Ve bu kal‘a dâ’iren-mâdâr kal‘a dîvârı üzre cirmi kâmil beş bin germe adımdır, ammâ levendâne adımdır. Batiyyü'l-hareke tiryâkî adımı değildir.

Ve cümlesi seksen yedi aded sedd-i metîn ebrâclardır kim her biri birer gûne musanna‘ ve müzeyyen burclardır. Ve yekûnîsi beş bin beş yüz aded dendân-ı bedenlerdir. Bunlar dahi incü gibi ale't-tertîb dizilmiş bedenlerdir.

Ve kamusu beş aded kapuları vardır. Evvelâ maşrık tarafındaki Budin kapusundan içeri çârsû-yı bâzâr içinden tâ batı tarafında Seğitvar kapusuna varınca bu şehrin uzunluğu bin beş yüz adımdır. Ve dahi cânib-i kıblede olan Şikloş kal‘asına gider kapudan içeri tâ yeni kapuya varınca şehir içre bin beş yüz adımdır ve dahi Firengi kulle kapusu cânib-i cenûba mekşûfdur. Ve kal‘anın bu Firengi kapusu tarafları yalın kat dîvârdır, ammâ gayri tarafları dâ’iren-mâdâr hisârpîçeli ve handaklı sa‘b dîvârlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât-ı müselmân: Cümlesi on yedi aded mahalledir. Bir mahalle-i keferesi Budin kapusundan taşrad[ır], mâ‘adâ şehir içredir, ammâ Macar ve Bulgar ve Sırf ve Urûm ve Ermeni ve Fireng yokdur, ammâ Yahûdî vardır.

..... (1.5 satır boş).....

Meşhûr mahalleler bunlardır.

Sitâyiş-i sarây-ı kibâr-ı a‘yân ve gayri büyût-ı mü’minân

Dükelisi iki bin iki yüz aded tahtânî ve fevkânî tarz-ı kadîm kârgîr binâ kat-ender-kat kâr-ı küffârî binâ hâne-i zîbâlardır kim her birinin vasfında lisân kâsırdır. Ve cümle hânedânların sütûhları birer gûne musanna‘ kâr-ı küffâr la‘l-gûn kiremitler ile mestûr mekân-ı muvahhidânlardır kim bu gûne kiremitleri bu hakîr bir diyârda görmemişimdir, ammâ câ-be-câ sâ’ir Tuna kenârı evleri gibi şindire tahta örtülü vasatu'l-hâl kimesnelerin hâneleri vardır, ammâ her evde bâğ u bâğçeler ve havz u şazrevânlar mukarrerdir. Ve cümle tarîk-i âmları şatranc nakşı tarh olmuş şâhrâhlardır kim her ne cânibden nazar etsen bu yollardan şehrin bir başından bir başına varınca ***[67a]*** görünür, iki ve serâpâ zîr-i pâyı iri taşlı kâr-ı kadîm kaldırımlı pâk ü pâkîze şâhâne reviş edecek yolları var. Bu râh-ı âm üzre olan sarây-ı a‘yânların hepsi kırk adeddir. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i cevâmi‘hâ-yı âbidân ve selâtîn-i Âl-i Osmân

Umûmeti on yedi aded mihrâbdır. (---) Cum‘adır. Evvelâ cümleden musanna‘ ve mükellef ü mükemmel selâtîn câmi‘i-misâl,

Câmi‘-i Gâzî Kâsım Paşa: Gâyet müferrih ve dil-küşâ ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı kadîm, kubâbları tâs-ı nîlgûndur kim tûlen ve arzen yüzer ayakdır. Bir gûne musanna‘ minberi ve mihrâbı ve mü’ezzinân mahfili ve bir murassa‘-misâl kürsîsi var kim diller ile ta‘rîf ü tavsîf olunmaz. Ve bir müdevver kubbe-i âlîsi var kim gûyâ dest-i harrâtîn çarhından çıkmış kubbe-i mînâ-yı serâmeddir kim misli meğer İslâmbol'da Sultân Selîm câmi‘i kubbesi ola, tâ o mertebe kubbe-i azîmdir ve anın gibi çâr-kûşe dîvâr üzre mebnî bir kubbe-i kavîdir. Ve kıble kapusunın yemîn ü yesârında yan soffaları üzre altı aded amûd-ı müntehâlarda yedi aded münakkaş kubâb-ı ser-nigûnlardır. Ve minâresi gâyet serâmed mühendisâne tarh olmuş bir kadehli minâre-i Bilâlîdir. Andan Seğitvar kapusundan sehel taşra

Yakovalı Hasan Paşa câmi‘i: Bu dahi müferrih musallâ-yı kadîm ve binâ-yı azîm, bu dahi rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr mezgitgâh-ı ma‘mûrdur. Minâresi tarz-ı âhar bir mevzûn ve mergûb binâlı bânghâne-i Muhammedî'dir. Haremi gâyet müferrihdir kim cânib [ü] etrâfı tâlib-i ilm hücreleridir. Andan yine Seget kapusunun iç yüzünde

Memi Paşa câmi‘i: Tâ Eflâtûn-ı İlâhî halîfeleri binâ edüp bir deyr-i azîme imiş. Hattâ bunun bir köşesinde Eflâtûn'un savma‘ası var, niçe kefereler girüp ziyâret ederler. Ba‘dehu Memi Paşa fermân-ı pâdişâhîyle bir gün cümle askeriyle pür-silâh olup bu deyri ale'l-gafle basup zîr-i zemînlerinde kırk elli kadar evlâd-ı ümmet-i Muhammed bulunup kimi dil bilür ve kimi bilmez. Bu evlâd-ı püserân-ı ciğer-kûşe-i müslimîni guzât-ı müslimîn bu hâlde görüp "Bire urun gâzîler" deyince tarfetü'l-ayn içre cümle kıssîs [ve] bıtrîk ve ruhbân ve patirgâh-ı günâhkârlara bir kılıç urup bu câmi‘i feth edüp Memi Paşa bu deyrün mihrâbın velî edüp Fethiyye nâmında bir câmi‘-i zîbâ-yı pür-nûr etmişdir kim âdem derûn-ı câmi‘den çıkası gelmez. Serâpâ kurşumlu ve haremli ve bir serâmed minâreli eynegâh-ı kadîmdir. Andan,

Câmi‘-i Ferhâd Paşa: Müferrih ve ma‘mûr câmi‘dir, ammâ cemâ‘atden garîbdir, lâkin bu dahi kurşumlu binâ-yı âlî ve minâresi dahi âlü'l-âlî bir şekl-i âhar minâre-i bâlâdır. Andan,

Küçük câmi‘: Dahi ilm-i mi‘mârî üzre mebnî letâfet ü zerâfeti ve nezâketi kemâkân yerinde bir câmi‘-i rûşen binâ-yı müferrihdir. Ve cümle âsâr-ı binâları rusâs-ı nîlgûn ile mestûr ve ma‘mûrdur, ammâ bu dahi cemâ‘atden dûr bir garîb câmi‘dir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Andan Budin kapusunun iç yüzünde,

El-Hacı Hüseyin câmi‘inin kıble kapusu atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile mastûr olan târîhi budur: Be-vezn-i müfte‘ilün fâ‘ilün

Cümle hayrâtdan ol
Câmi‘-i Hacı Hüseyn
Avn-i Hudâyile ol
Düşdü mahalline bil
Kalbime ilhâm olup
Ahmedî târîh dedim

Hâdî-i cennet ola
Dâr-ı na‘îme delîl. Sene 1028.

Bu câmi‘ dahi sehel cemâ‘atden garîbdir, zîrâ bu câmi‘e muttasıl Budin kapusu üzre bir kullede çan çalınır semtdir. Anıniçün bu câmi‘de cemâ‘at azdır. Cemî‘i cevâmi‘ ve mesâcidler bu sâ‘at çanı sadâsın istimâ‘ edüp ezân-ı Muhammedîler verilir bir mehîb sadâlı çandır. Ma‘lûmumuz olan cevâmi‘ler bu[n]lardır.

Der-ayân-ı mesâcid-i zâhidân-ı muvahhidân: Olancası on aded mescid ve mezgit ve eyne ve buk‘a ve salâlıkdır ve musallâlıkdır. Evvelâ (---) mescidi,

..... (1 satır boş).....

Der-ayân-ı eşkâl-i İç kal‘a, medînetü'l-hukemâ'il-kudemâ, ya‘nî sûr-ı Peçoy-ı Seçoy

Mevsûf olan taşra kal‘anın cânib-i garbîsinde olan köşede Peçoy'un iç kal‘asıdır kim Şeddâdî gâyet metîn ü müstahkem hisâr-ı üstüvârdır kim cemî‘i Peçoy halkının cümle zî-kıymet metâ‘ları bunda mahfûzdur, zîrâ iki kat vâsi‘ ve âlî ve arîz sedd-i kavî refî‘u'l-bünyân cümle hisârlardan sâhibü-şân bir iç kal‘a-i cây-ı amândır ve metîn handak-ı amîki var. Ancak semt-i kıbleye nâzır bir kapusu var. Bu kapu çâr-kûşe bir kulle-i bâlânın zeylinde bir tarz-ı âhar vâkı‘ olmuş bir bâb-ı musanna‘dır kim atebe-i ulyâsı üzre zolta nâm guruşda olan iki başlı ve iki kanatların açmış ve iki ayaklarında pençelerin germiş bir beyâz mermer üzre bir kuş tasvîri var kim gören anı ânsız zî-rûh zann eder. Ammâ cânsız bir kâr-ı îmânsızdır. Ve bu tasvîr-i murg-ı bî-rûha muttasıl bir beyâz mermer üzre Eflâtûn-ı İlâhî'nin kendü hattıyla bir gûne ***[67b]*** hatt-ı Latin ile bu kal‘anın târîhin eyle tahrîr etmiş kim,

"Ben bu kal‘ayı İskender'e binâ etdirmezden üç bin yıl evvel yine amâr idi. Millet-i İsevî ellerine gire ve Muhammedîler eline niçe kerre gire, âhir zamânda kavm-i Talyan eline gire" deyü tahrîr edüp Peçoy gâzîlerinin esîrlerine okudup eyle tahrîr eyledik.

Hakîkatü'l-hâl bilâd-ı kadîmdir kim Eflâtûn-ı İlâhî'nin tahtgâhıdır. Medînetü'l-hukemâ-yı kudemâ-yı evvel olan Atina tahtını {Eflâtûn} bırağup cihânı geşt [ü] güzâr ederek bu Peçoy-ı dilcûyun âb [u] hevâsından hazz edüp bu şehr-i dilâvîzi İskender'e ricâ edüp amâr etdirir. Hattâ kendüleri dahi bu Peçoy hâricinde medfûndurlar. Ve bu târîh olan iç kal‘a kapusundan içeri girüp giderken bir kat kal‘a dîvârı dahi var. Andan içeri girüp muzlim kemerler altından geçüp sehel giderken,

Der-vasf-ı câmi‘-i Sultân Süleymân der-kal‘a-i Peçoy

Mâ-tekaddem Eflâtûn-ı İlâhî'nin ma‘bedgâhı idi. Ba‘dehu Süleymân Hân mihrâbın Kudüs'den Ka‘be'ye velî etdirüp bir câmi‘ etdirmiş kim eğer bu câmi‘-i şerîfi manzûrumuz olduğu üzre evsâfın tahrîr etsek bir sitâyişnâme-i tavîl olur. Ancak sehel ter geçüp bir şemme tahrîr edelim.

Üstâd mühendisîn-i selef var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu câmi‘de tasarruflar etmiş kim atlas-ı felekde eyle kârgirlik bir mi‘mâr-ı mukaddemîn etmemişdir. Hattâ bu câmi‘-i nûrun enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı mukavvim-i fusûskârî dest-i hakkâkden çıkmış gûnâ-gûn cevâhir makûlesi

ahcârlar ile ruhâm olmuş der [ü] dîvârlar var kim gören erbâb-ı ma‘ârif engüşt ber-dehen edüp vâlih olur.

Bunda olan tâkler ve bunda olan gireh gireh musanna‘ revzenler ve bunda olan mücellâ ebrî ahcâr-ı ruhâmlar meğer Kudüs-i şerîfde câmi‘-i Aksâ'da ola. Bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn câmi‘-i mü’minûndur kim diller ile tavsîf ve ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

El-hâsıl dahi bu serhadlerde bundan musanna‘ ve murassa‘ câmi‘-i zîbâ görmedik. Hudâ görmek müyesser ede.

Bu câmi‘-i nûr kıble kapusundan tâ mihrâba varınca iki yüz elli kademe tûlıdır ve arzı kâmil yüz kademe arîzdir. Mihrâbı ve minberi ve mü’ezzinân mahfili hem-çünân bir şuğl-ı üstâd-ı mi‘mârândır kim görenler vâlih ü hayrân olur. Ve ferşi eyle ruhâm-ı ibret-nümûn hemvâr mermerler ile mefrûşdur kim görenler "Yekpâre iri taş döşelidir" derler.

Lâkin bu câmi‘in nısfından tâ mihrâba varınca kırk ayak taş nerdübân ile çıkılır, mihrâb cânibi âlîdir ve düz beyâz mermer döşelidir. Bir câmi‘de böyle mihrâb tarafı bu mertebe âlî vâkı‘ olmamışdır, ammâ bu gûne sebeb-i imâretinin aslı oldur kim bu mahal Eflâtûn'un kitâb mahzeni imiş. Hâlâ demirden kapusu var, içinde mâl-a-mâl cebehâne-i Âl-i Osmân var.

Bu hazînenin ve câmi‘ kapusunın miftâhları cümle cümle dizdâr ağa elindedir ve câmi‘in aşağısında cümle mîrî buğday ve arpa ve darı ve pirinç ve beksumat ile memlûdur, aslâ düşme yokdur, zîrâ küffâr isyân edelden berü bu asâkir-i İslâm zahîresi bu câmi‘e hazn olalı yedi senedir böyle bir nûr-ı mahz câmi‘-i pür-nûrda tâ‘at-ı sübhânî olmamışdır. Dâ'imâ bâb-ı mu‘allâsı mesdûd durur. Hudâ-yı Fettâh bu kapuyu feth edüp yine tâ‘at u ibâdât oluna.

Ammâ bu bâb-ı âlî eyle bir musanna‘ dervezedir kim iki yanında kat-ender-kat zıh zıh kemerler ve taşdan burma burma musanna‘ direcikler var kim ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîden haberdâr olan âdem bu bâb-ı beytullâhı görse hayrân olur.

Ve dahi bu ma‘bedgâhın çâr-kûşesinde birer sâ‘at kulleleri var, kefere asrında bu kulleler üzre hammâm kubbesi kadar nâkûs çanların çalup birer konak yerlerde istimâ‘ olurmuş. Her bir kulle hâlâ kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp durur, ammâ sağ tarafdaki kulle üzre bir üstâd-ı kâmil bir tahta minâre-i serâmed etmiş kim bu dahi vâcibü's-seyr bir haşeb minâredir. Ammâ bu câmi‘in sütûhu kârgîr kubbe değildir, cümle servî direklerinden kirişler üzre çatma tavanlı nakş-ı bûkalemûn halkârî tavandır kim bu nakş-ı nigîni Fireng Mânî ve Erjeng ve Bihzâd ve Şâhkulu etmede âcizlerdir.

Hattâ üstâd bennâ bu câmi‘ üzre bir tarza la‘l-gûn kiremit döşemiş kim üç bin yıldan berü sâbite olup görenler engüşt ber-dehen etmeleri mukarrerdir. Ve haremi evsâfında diller bî-zebân ve kalemler tahrîr etmede âciz ü fürûmândır.

Ve bu harem etrâfında dâ’iren-mâdâr Eflâtûn-ı İlâhî'nin medrese-i ibret-nümâsı var kim vasfında lisân kâsırdır, lâkin hâlâ her hücresi kal‘a neferâtı hücreleridir, zîrâ bu kal‘a dizdârı ve yüz elli aded neferâtları kanûn-ı Süleymân Hân üzre başkadır. Ve cümle kırk aded neferâthâneleri dahi vardır.

Ve câmi‘ cenbinde bir âb-ı hayât kuyusu var kim mâ[h-ı] Temmûz'da nûş eden gûyâ hayât-ı câvidân bulur. Gerci bu kal‘ada cebe ve mühimmât çokdur, ammâ kal‘anın büyüklüğüne göre âdemî-zâdı yokdur, zîrâ bu kal‘a cümle serhadlerin ortasında vâkı‘ olmağile kulu azdır, ammâ taşr[a] kal‘anın âdemleri ve amâristânları ***[68a]*** çokdur.

Der-kâ’ime-i medâris-i varoş-ı Peçoy: Evvelâ barısı beş aded dârü't-tedrîs-i müfessirân-ı âlimândır. Cümleden kadîm iç kal‘ada olan Eflâtûn-ı İlâhî'nin medrese-i dârü'l-ulûmudur kim cümle yetmiş aded tâk-ı Kisrâ ve tâk-ı kasr-ı Havarnaklı hücrelerdir. Bunların da her birinde birer gûne ilm-i mi‘mârî üzre musanna‘ tasarruflar var kim evsâflarında lisân kâsır ve kilk-i cevâhir-nisârlar kâsirdir. Zamân-ı Eflâtûn'da bu medreselerde kavm-i İşrâkıyyûn ve kavm-i Meşşâ’iyyûnlar sâkin olup cemî‘i ulûm-ı garîbe vü acîbeleri Eflâtûn'dan görüp tekmîl-i fünûn ederlermiş, ammâ şimdiki hâlde bu hücrelerde kal‘a neferâtları ehilleriyle zevk ederlermiş. Andan Seğitvar kapusunun taşrasında Yakovalı Hasan Paşa medresesi, câmi‘in haremindedir, talebeleri çokdur. Andan yine Seget kapusundan içeri Memi Paşa medresesi. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân-ı ebcedhân: Barıda on bir aded mekteb-i tıflân-ı mahbûbânlardır kim mezkûr cevâmi‘ sâhiblerinin hayrâtlarıdır.

Der-zikr-i tekye-i Âl-i Abâ-yı dil-rîşân-ı zî-şân: Olanı da altı aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk kânıdır, ammâ cümleden ma‘mûr ve mükemmel ü mükellef Yakovalı Hasan Paşa'nın hayrâtı **Âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ Mevlevîhânesi:** Bir bâğ-ı İrem içre bir tekye-i Celâleddîn-i Rûmî'dir kim etrâfında olan gül [ü] gülistân ve nahlistân u erguvânistân içre andelîbân sadâ-yı nây ü kudûmü istimâ‘ etdiklerinde anlar dahi nağamât-ı hezâr hezârân ederler kim cümle bülbülân-ı çemenistânın asvât-ı hazînleri âdeme hayât-efzâ cân bağışlar.

Ve meydân-ı semâ‘hânesi ve mahfel-i mutrıbânı ve kürsî-i mesnevîhân yeri ve kârî mağz-ı Kur’ân kürsîsi eyle musanna‘ ve müşebbek ve fusûskârî mahâfiller ve mihrâbdır kim ta‘rîf ü tavsîfden müberrâdır.

Ve haftada iki kerre bu meydân-ı mahabbetde semâ‘ u safâ oldukda bâğ-ı İreminde hâsıl olan gûnâ-gûn gül ü sünbül ve reyhân u zanbak ve benefşe ve erguvânlar deste deste destiler içre semâ‘hâne etrâflarınna koyup Hudâ âlimdir bu şükûfe-i ezhâriyyâtların râyiha-i tayyibelerinden cemî‘-i uşşâkân yârân-ı sâdıkân ahbâb [u] dostânların demâğları mu‘attar olup cümle dervîşân semâ‘ u safâlar edüp çarh-ı felek gibi deverân ederler.

Ve taşra harreminde yetmiş seksen kadar hücreler ile ârâste ve matbah ve kilar ve ravza-i rıdvân misilli bâğ-ı cinân ile pîrâste olmuş, ma‘mûr u müzeyyen olup bezenmiş tekye-i Hazret-i Mevlânâ'dır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-a‘lâ*.

Bir âsitâne-i Âl-i Abâ'dır. Cümle imârâtı serâpâ kurşum örtülü kârgîr binâ-yı azîmdir. Ve bu hânkâh Hasan Paşa câmi‘ine muttasıl olmağile hemân evkât-ı hamseyi edâ eden cümle ahbâb [u] dostân bu tekyeye gelüp zevk u şevkler edüp mağz-ı Kur’ân olan *Mesnevî-i Şerîf* kitâbın tilâvet ederler, zîrâ bu şehrin cümle halkı abdâl-meşreb Fârisî-hân pîr ü cüvânân âdemlerdir.

Bu dergâhın yigirmi bir guruş evkâfi olmak ile imâretinde ni‘met-i nefîsesi âyende vü revendeye mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ni‘meti mebzûl olduğundan fukarâsı çokdur.

Hulâsa-i kelâm Rûm u Arab ve Acem'de dahi böyle bir mesîregâh [u] teferrücgâh âsitâne manzûrumuz olmamışdır. *Hudâ-yı Müte‘âl ınkırâzu'd-devrân amâr ede.* Andan,

Tekye-i Ferhâd Paşa: Bu âsitâne-i sa‘âdet tarîk-i Halvetî'de başka tarz bir hânkâh-ı sâhib-i sülûk münzevîgâhdır. (---)

..... (1 satır boş).....

Ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Der-medh-i hammâm-ı gâsilân-ı râhat-ı cân: Hamusu üç aded hammâmı var, ammâ cümleden,

Kâsım Paşa hammâmı: Câmi‘inin mihrâbı önünde yol aşırı sol cânibde bir hammâm-ı latîf ü nazîfdir kim dillerde dâstândır. Âb [u] hevâsı ve binâsı dahi latîfdir. Bu hammâmın câmekânı bir kubbe-i bâlâ-yı azîmdir. Anın tâ vasatında yekpâre beyâz mermerden bir havz-ı azîm var kim diller ile ta‘bîr olunmaz, zîrâ "Ol kıt‘ada yekpâre seng-i sakîli ol mertebe üstâd-ı kûh-ken nice oydu ve ne gûne ilm-i cerr-i eskâl ile bu câmekâne kodular?" deyü âdem görüp ta‘accüb eder, zîrâ bu havz-ı azîm hammâm kapusundan sığmaz.

Ba‘zı zevi'l-ukûl kimesneler bu havz-ı pâk içün "Bir seng-i sâbitedir, üstâdlar alâ mehdin oymuşlardır" derler.

Niçeler de "Yok diyâr-ı Alaman'dan nehr-i Tuna ile sallar üzre zamân-ı keferede getirüp bu mahalle vaz‘ etdiklerinde ba‘dehu Kâsım Paşa bu hammâm kubbesin üzerine binâ etmişdir" deyü niçe yüzden güft ü gûlar ederler, ammâ ibret-nümâ-yı mücellâ havz-ı latîfdir.

Ve bu havzın tâ ortasında sapsarı altuna benzer sarı pirinçden bir şazrevân kadehi var. İçine on beş âdem murabba‘ otursa sığar. Tâ bu mertebe vâsi‘ dökme pirinç kadehdir. Ve bu kadehin cânib [ü] etrâfında on iki aded ejder ağızları tasvîrlerinden âb-ı hayât sular pertâb edüp cereyân edüp aşağı mermer havz-ı kebîre dökülür. Ve bu kadeh-i musanna‘ı üstâd-ı kâmil üç aded tuçdan öküz kellesi ve üç aded tuçdan kaplıbağa gövdesi {sûretleri} üzre bu şazrevân kadehin bir san‘at ile oturdmuş kim ***[68b]*** gören âdemin aklı gidüp âlem-i hayretde kalır. Hakkâ ki makdûr-ı beşer değil bir sâhib-i hüner kârıdır kim bu havuz cemî‘i seyyâhân-ı Rûm mâbeyninde meşhûr-ı âlemdir.

Andan Seget kapusundan içeri Memi Şâh câmi‘i kurbunda,

Memi Şâh Gâzî'nin hammâmı: Müferrih ve hoş-binâ ve hoş-havâ ve hoş-meâli germâ-yı latîfdir kim cemî‘i hüddâmları pençe-i âfitâb gılmân-ı mehtâblardır. Nazme:

Hammâma girdi nâzile bir sîm-ten güzel

Şol şöyle diyecek yeri yok cümle ten güzel

ebyâtı üzre cümle mahbûbân-ı şehr-i Peçoy bu hammâmda arz-ı pehlû-yı sîm-ten edüp nîlgûn futalar içre mukaşşer bâdam-misâl hâs u beyâz cism-i latîfleri üzre kâküllerin târ kılup uşşâkânların akılların târumâr ederek nâz [u] na'îm ile derûn-ı hammâmda reftâr ederler. Andan,

Ferhâd Paşa hammâmı: Bir latîf hammâm-ı hûb-havâ ve bir pâk ve nazîf humma-i rûşenâdır, ammâ ol kadar işlemez hammâm-ı fukarâdır. Meşhûr hammâmlar bunlardır, ammâ,

Der-fasl-ı hammâmât-ı mahsûs-ı a'yân: Ümmeten "Yüz yetmiş aded hânedân hammâmları vardır" deyü ahâlî-i memleket tefâhur kesb ederler. Hakkâ ki sahîhdir.

Der-hakk-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümleten kırk yedi aded aynü'l-hayât çeşmeler vardır. Birkaçı Eflâtûn-ı İlâhî'den kalmış cârî ikişer lüleli uyûnlard[ır]. Kâsım Paşa çeşmesi ve Kadı çeşmesi ve Seget kapusunda Memi Şâh çeşmesi ve niçe yüz aded çeşme-sârlar var.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Umûmeni üç aded vekâle-i sevdâgerânlardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kârhâne-i çârsû-yı bezzâzistân: Âmmeten dörd yüz aded dekâkîn-i ehl-i hırefdir, ammâ Karanlık Çârsû nâm mahalde bezzâzistân dükkânları gibi Hind ü Yemen tefârûklarından zî-kıymet emti'a-i fâhireler ve akmişe-i nâdireler bulunur. Gerçi şehrine göre dükkânları azdır, ammâ cemî'i serhaddin bu şehir bezzâzistânıdır. Ve Budin kapusundan taşra âb-ı hayât sular kenârında bir tabahâne çârsûsu var kim gûyâ Anatolu'da Afyonkarahisârı tabahânesidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-mesîregâh-ı aded-i bâğ-ı cinân: Be-kavl-i şehir kethudâsı "Bu şehrin etrâf [u] eknâfında olan dağlar ve bayırlarda hemeten altı bin yüz altmış bâğımız sicilde mastûrdur" deyü nakl etdi. Hakkâ ki bu şehre havâle olan dağlar serâpâ bâğlardır kim anıniçün bu şehr-i Peçoy Sirem-mânend bâğ-ı İrem derler.

Der-medh-i sun'-ı Hudâ güzîde-i müsmirât: "Bu şehrin memdûhâtından kamerî kaysısı ve siyâh âbdâr dudu ve yüz yetmiş elvân emrûdu sicillâtlarımızda mastûrdur" deyü mu'temed ve müsin ve ihtiyâr âdemler nakl etdiler. Hakkâ ki tahkîkdir, zîrâ bu hakîr Seget kapusu kurbunda (---) alaybeğ hânesinde birkaç gece mihmân olduğumuzda her yârân hânesinde bulunan emrûd-ı gûnâ-gûnlardan getirüp bir gece kırk yedi gûne emrûd yedik. Her biri birer gûne çâşnide ve âbdâr ve hoş-hor râyiha-i tayyibeli emrûdlar yedik ve her birinin beyne'l-irfân esmâları var. Anları da tahrîr etsek mecmû'amız bir filâhatnâme-i bâğbâna döner. (---) (---) (---) (---)

Der-ta'rîf-i âb [u] hevâyı hûb-ı câvidân: Eflâtûn-ı İlâhî gibi akl-ı Arasto hakîm-i zû-fünûn şehrin havâsın beğenüp âhir-i kâr bunda kaldı. Gerçi cânib-i garbîsi dağlar ve bâğlardır, ammâ cânib-i cenûbu ve kıblesi ve maşrıkı ve şimâlîsi cümle bâğ-ı İremezâtlı sahrâ-yı mahsûldâr fezâ-yı lâlezâr yerlerdir.

Der-sûret-i çîn-i meh-cibîn-i mahbûbe-i mahbûbân: Âb [u] hevâsının letâfetinden cümle gılmânları otuz yaşına varınca henüz çâr-ebrû cüvân-ı hûb-rû olup perî-peyker ve melek-manzar hadden efzûn şems-tâbân-misâl ve sâhib-i kemâl hüsn-i cemâl ile meşhûr cüvânları var. Ve bintân-ı nisvânları hüsn-i cemâlde ve lütf-i i'tidâlde olup kelimâtları cümle manzûm u mevzûn ve dişleri cümle dürr-i meknûn mü'eddebe kerîmeleri ve nisvânları var kim gûyâ her biri Râbi'a-i Adeviyyelerdir. Zerre kadar şer'den taşra başlıyı ol ân katl ederler.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı merd-i meydân: Cümle halkı serhadli esvâbı gibi göğsü ve yenleri gümüş düğmeli çukadan kısacık dolamalar ve çuka sıkma kopçalı çakşırlar ve teybend harîr kuşaklar ve ökçesi bir sere yüksek kubâdî pâypûşlar ve başlarına cümle cümle beyâz çukadan semmûr kalpaklar geyüp kuşanup pür-silâh kortela kılıç ve şeştüper ve şiş ile gezer bir alay gâzîlerdir, ammâ cemî'i serhad halkı mâbeyninde bu Peçoy halkı besbellidir.

Evvelâ başlarında beyâz kalpakları ve bellerinde abdâlân-vâr pâlheng-i murassa' ve yeşim ve balgamî taşlı kuşakları ve bellerinde kortela nâm bıçakları ve levendânlarının ellerinde topuzları ve kiminin ellerinde kopuzların çalarak yollardan ubûr ederler.

Kopuz sazın çalmak bu Peçoy gâzîlerine mahsûsdur, ammâ Hudâ'ya ayândır ol mertebe sûznâk zemzeme ile ferdaş edüp ***[69a]*** çalar kim istimâ' edenler cûş [u] hurûşa gelüp birbirlerin cenge tergîb ederler.

Bu diyârda sâz [u] söz ve ayş ü işret, atmak dutmak ve asmak ve basmak ve kesmek ayıb değildir, ammâ zemmâm u nemmâm ve kaddâh u fassâl ve dehhâl u leffâf âdemleri ve tiryâkîleri sevmezler ve selâm verüp konuşmazlar, bir alay mücâhidün fî-sebîlillâh garîb gâzîlerdir.

Ekseriyyâ çete ve potura kovan yiğitleri Macar kâfiri esbâbı geyüp tâ Macar diyârına giderler, zîrâ fasîh ü belîğ Macarca bilirler. Anda murâd edindiği kapudan ve gayri bî-îmâ[n] kâfirleri kapup beş on günden şehr-i Peçoy'a sâlimîn ü gânimîn gelirler.

Dîv palasına benzer zeber-dest ve tüvânâ hünerver ü server ü dilâver erleri olar, niçe yiğitleri ser-bürehne sîne-çâk bî-pîrehen abdâlâne âşık-ı şeydâları var kim kellelerinde gül gül olmuş dâğlar ve teslîm dâğları var ve sîne-i çâklerinde sırım sırım birer karış ve yarım karış şerhalı sîneleri var.

Gâyetü'l-gâye garîb-dost ve lâ-kayd ve sofraları meydânda hânedân sâhibleri var. Ve cümle muhibb-i Hânedân'dır. Muta'assıb dehhâl âdemi sevmeyüp cümle ehl-i tevhîdlerdir.

Ve cemî'isi Fârisî-hândır kim her birinin elinde *Dîvân-ı Hâfız* ve *Gülistân* u *Bostân* ve *Hayyâm* ve *Hamse-i Nizâmî* dîvânları var. Kaçan kim düşman üzre birkaç yiğit çeteye gitmek murâd edinseler *Dîvân-ı Hâfız*'dan bir tefe'ül edüp eğer hasb-i hâllerine münâsib bir beyt-i ra'nâ geldiyse hemân *Tevekkülen-alallâh* deyüp azm-i gaz[â] ederler, bi-emri Hudâ mansûr [u] muzaffer gelirler.

Ve cümle Sırfça ve Bulgarca ve Macarca ve Rûmca ve Acemce fasîh bilirler. Ekseriyyâ lisânlarında ezkârları "Yâ Allâh, yâ Muhammed, yâ Ali" derler.

Der-na‘t-ı güzîde-i ulemâ-yı şâ‘irân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ta‘rîf ü tavsîf-i eşrâf-ı kibâr-ı a‘yân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tahrîr-i ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân: Be-kavl-i Eflâtûn-ı Dehr-i denî ilm-i usturlâb üzre bu şehir iklîm-i (---) (---) (---) (---)

Der-kavl-i müneccimân be-tâli‘-i amâristân: Be-kavl-i Eflâtûn bu şehrin tâli‘-i bünyâd-ı imâreti burc-ı mîzân beyt-i zühre-i havâîdir. Anıniçün halkı havâîdir.

Der-beyân-ı teferrücgâh [u] ârâmgâh-ı âşıkân

Âmmeten yetmiş yedi aded yerde lâlezâr ve murgzâr mesîregâhları var, ammâ cümleden kal‘a-i Peçoy ardı şimâlinde bir kûhsâr ve hıyâbân ve gül [ü] gülistân ve dırahtistân ve koyağıstân içre aslâ güneş te’sîr etmez bir sâyedâr zemîn-i çemenzârda dâmen-i kûhdan niçe yüz aded uyûn-ı câriyeler yesârında bîd-i ser-nigûn ve çınar ve ar‘ar ve şimşâd ve uhlamur nâm şecere-i gûnâ-gûnların zıll-ı himâyelerinde niçe yüz mevzi‘e çemenzâr mastaba-i âlîler üzre selsebîl ve havz u şazrevânlar fevvârelerinden pertâb edüp cemî‘i dilberânlar yârân [u] ihvânlarıyla cavk cavk köşe be köşe maksûrelerde ayş [ü] işret edüp cân sohbetleri ederler. Ve cereyân eden uyûnlar üzre kebâb-i dil-âbları şişlerine içleri hoş-bûlu bahâr ile memlû kuzuları sancup dollâblar Mevlevî-vâr deverân ederek kebâb pişüp tenâvül ederler. Böyle bir hıyâbân-ı Acem-misâl bir mesîregâhdır kim ehl-i vasıflar anın midhatinde kâsırlardır ve hâk-i pâki ol kadar latîfdir kim üstâd-ı fağfûr-i çîn-misâl kâse ve kûzeler yaparlar. El-hâsıl bu mesîregâhın her cihetde hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zerâfeti ve niçe bin aded andelîbânların hezâr hezârân nağamâtı evsâfdan hâric ve beyândan âricdir. Inkırâzu'd-devr mesîregâh-ı sâbite ola.

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Peçoy-ı dil-cûy

Eyle bir şehirdir kim cemî‘i zamânda anda sâkin olanlar deyyâr gam ve gussa görmezler, zîrâ cemî‘i dağları ve taşları bâğ-ı Merâm'dır ve her cânibi sayd [u] şikârgâh-ı hâs [u] âmdır.

Cemî‘i ahâlîsi lâ-kayd ve bî-kayd şûh u şengül âdemlerdir kim şeb [ü] rûz sohbet-i hâslar edüp gam-ı dünyâyı ferâmûş ederler ve hâl sâhibi pîşvâ-yı tarîk sulehâ-yı ümmetden çok kimesneleri vardır, zîrâ bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzelâ ve mesken-i şu‘arâ vü guzevâdır ve iklîm-i garîbe vü acîbedir. Hattâ ulemâsı ulûm-ı garîbeye ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı dahi bî-kıyâsdır, zîrâ Eflâtûn-ı hakîm kânıdır. Anıniçün halkı hekîm-i hâzıklardır.

Ve âb [u] hevâsının te’sîrinden cemî‘i sıbyânları tîz-fehm ve tîz-san‘at olup gâyetü'l-gâye necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab‘ püserleri var kim niçe kitâbları ve niçe yüz bin ebyât-ı eş‘ârları hıfzen tekmîl etmişlerdir. Ol kadar kuvvet-i hâfızaları var kim bu serhadlerde misilleri yokdur, meğer Anatolu diyârında Kastamonu sıbyânları ola.

Hulâsa-i kelâm hasretü'l-mülûk bir şehr-i ümdür kim hâlâ cemî‘i kâfiristânda,

"Âh Peçoy bir kerre elimize girse" deyü tahassür çekerler. Ve niçe kerre gelüp muhâsara edüp iç kal‘asın alamayup giderler, zîrâ tama‘ları Eflâtûn'un câmi‘i ve iç kal‘asıdır. (---) (---) (---) (---) (---) ***[69b]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı makâmât-ı aliyye-i şehr-i Peçoy

Evvelâ Seğitvar kapusundan taşr[a] cânib-i cenûba meyyâlce sehel gidüp şâhrâhın sağ tarafında bir ürd-i behişt-misâl bir zemîn-i gül [ü] gülistânda ve sünbül bülbül ü fûlistânda,

Meşhed-i Eflâtûn-ı İlâhî: Lisân-ı Macar'da ismi Laktanıtyoş'dur. (---) (---) (---) îmân getirdiklerine şübhe yokdur. Ol zamânın mü’min ve muvahhidlerinden bir hakîm [ü] dânâ idi kim Mesîh-âsâ ilm-i hazâkatle bi-emri Hayy [u] Kadîr mürde ihyâ etmeğe kâdir bir hekîm-i nâdir idi (idi), ammâ hakîm-i mutlak değil idi. Hakîm-i mutlak ale'l-ıtlâk Cenâb-ı Bârî'dir.

Netîce-i kelâm bu Eflâtûn bu dehr-i denî içre niçe bin ad[ed] ulûm-ı şettâlara mâlik olup İskender-vâr bârgâh-ı Süleymânîlere kâdir olup yine bir bûriyâ üzre tâ‘at-ı Sübhânî edüp kâhîce seccâdesiyle ber-havâ tayerân ederek ber-havâ ibâdet edüp âsumânda cemî‘i kerrûbiyânlar ile kelimât edüp böyle bir âkıl u dânâ-yı zû-fünûn-ı hakîm iken murg dili bâz-ı ecelden istihlâs bulamayup,

"Ben bu Peçoy-ı dilcûyun âb [u] hevâsın beğendim" deyüp bu hâk-i pâkde âsâyiş etdi.

Meğer ezelü'l-âzâlde takdîr-i İlâhî bu Eflâtû[n]-ı İlâhî'nin hâki türâb-ı Peçoy'dan imiş. *"Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslihi"* [36] üzre âhir-i kâr öyle hakîm-i dânâ [37] yarlığ-ı belîği emrine itâ‘at edüp bu Peçoy Sirem-i bâğ-ı İrem'de hâlen medfûndur, ammâ üzerinde aslâ ne kubâb ve ne âsâr-ı binâ vardır, hemân bir kûh-ı pestün dâmeninde bir vâsi‘ gül [ü] gülistânlı zemînde âsûdedir. Ancak kabr-i şerîfi üzre bir seng-i hârâ-yı tavîl mestûrdur kim alâmet-i kabr-i Eflâtûn'dur. Ve ol seng-i mücellâ üzre elsine-i muhtelife hatları var kim görmeğe muhtâcdır. *Rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i İdrîs Baba: Cebbânistân-ı Peçoy içre âşiyân-ı kabr-i münevveri üzre kubâb-ı âlî ile mebnî bir âsitâne-i sa‘âdetdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Sene 1000 târîhinde hayâtda olup niçe bin gûne keşf ü kerâmât-ı aliyyelerin niçe ihtiyârlar şeref-i sohbetleriyle müşerref olanlar nakl etdiler. Cümleden bir kerâmeti Bosna vezîri Hasan Paşa'ya haber gönderüp {eydir}:

"Bin başında başına yüz bin baş kâfir üşer. Kel başına merhem sür. Kâfir başlarıyla baş başa dokuşursun. Cümle kâfirleri tabura sür durma kır, başların Selîm oğlu Hünkâr Mehemmed'e göndür, durma. Bosna'da yedi yıl dur. Şâyed olasın berhordâr-ı mağfûr" deyü bu gûne oğuzâne Boşnak lehcesiyle Hasan Paşa'ya haberi varınca hikmet-i Hudâ bin târîhi Muharremi gurresinde Zirin ve Hırvad ve İslovin ve Korol ve Mekemorya ve Dodoşka ve Pirmorya ve Venedik küffârlarından yüz bin aded kefere vü fecereler Bosna serhadlerinden Yenihisâr kurbunda nehr-i Küpe altında Hasan Paşa üzre kâfirler gelüp bir savaş-ı perhâş olur kim hâlâ dâstân-ı dûstândır.

Bi-emri Hudâ küffâr münhezim olup guzât-ı müslimîn küffârı kıra kıra başlayup kırmadan bî-tâb u bî-mecâl kalup bu arada Peçoylu Baba İdrîs elinde bir ip ile asker içinde gezüp, "Bire biz kırduyuz, bire şimden gerü kâfiri bağlıyor durmuyor esîr ediyor," deyü Boşnakça feryâd eder gezer.

Ba‘dehu guzât-ı müslimîn küffârı kırmadan fâriğ olup kırk bir bin esîr ve kırk altı [bin] kelle ve bu kadar top ve cebehâne ve gülleler alup ganîmet olur.

Ba‘de'l-fütûh ordu-yı İslâm içinde Peçoylu İdrîs Baba'yı ararlar, nâm u nişânından bir eser göremezler.

Ba‘dehu Peçoylulardan su’âl ederler. "Baba İdrîs sizinle cengde bile mi idi" derler. Anlar dahi,

"Yok görmedik. Baba İdrîs ceng günü şehr-i Peçoy'da âşûra ta‘âmı pişirüp halka bezl ederdi" derler. İşte bu gûne keşf [u] kerâmâtları bî-hisâb büdelâ-yı bâbullâh bir server er imiş. Ol sene ol dahi merhûm olup civâr-ı rahmete gitmiş, *rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i Nişâncı Mehemmed Paşa: Kâsım Paşa câmi‘i kurbunda âsûdedir.

..... (1 satır boş).....

Bu ziyâretleri edüp cümle ahbâb-ı bâ-safâ ile vedâlaşup Peçoy'dan cânib-i şarka gâh bayırlar ve gâh sahrâ vü ormanlar geçüp 9 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Seçoy

Bunda henüz asâkir-i İslâm meks edüp "Gerüden sâ’ir eyâlet vüzerâları gele" deyü muntazır dururlardı. İbrâhîm Paşa efendimiz mülâkât olup yine şeref-i sohbetleriyle her bâr müşerref olup Seçoy kal‘asın seyr [ü] temâşâya mukayyed olduk. Bu kal‘a-i Seçoy'u Ungurus krallarından Yanoş kral-ı dâl binâ etmişdir. Lisân-ı Macarca Seçoy demek (---) (---) (---) demekdir.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene 936 târîhinde Macar küffârı elinden feth edüp (---) sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir.

İki aded dizdârı ve Budin kulu serdârı vardır. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında bir yüksek bayır üzre bir hısn-ı hasîn ve sûr-ı metîn tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, lâkin Süleymân Hân'a itâ‘at etmeyüp zarabât-ı top-ı kûp ile münhedim olan yerleri zâhir ü bâhirdir, lâkin bu kal‘a yüksek tepe üzre olmak ile derûn-ı hisârda evleri azdır ve âsâr-ı binâları yokdur. Hemân neferât evleri vardır. Andan,

Eşkâl-i Ortahisâr: Mezkûr ***[70a]*** yukaru kal‘adan aşağı alt yanında bir alçak bayır üzre başka bir küçük kal‘a dahi var, anda birkaç tahtalı ve sazlı evler var, ammâ bunun kal‘ası taş ile mebnîdir. Bunda dahi mükellef âsâr-ı binâlar yokdur.

Eşkâl-i varoş-ı kal‘a-i Seçoy: Mezkûr Ortahisâr'dan aşağı bir öz içinde ve bir vâsi‘ çemenzâr yerde şekl-i murabba‘ bir metîn ü müstahkem rıhtım dolma binâ bir palanka-i zîbâdır, taş dîvâr değildir.

Bu kal‘ayı bu mahalle sene (---) târîhinde Petro Hasan Paşa binâ etmişdir, zîrâ yukaru kal‘alar memerr-i nâsdan ba‘îd olmağile bey‘ [u] şirâ içün ahâlî-i kal‘a-i bâlâlar bu mahalle evler dekâkînler inşâ edüp amâr ederler.

Ba‘dehu küffâr Kanije kal‘ası içre Petro Hasan Paşa'yı kapatdığı sene küffâr-ı dûzah-karâr bu Seçoy kavmın kırar ehl-i beledin niçesi yukaru kal‘alar[a] firâr edüp anda karâr ederler.

Ba‘dehu Hasan Paşa Kanije'de mahsûr olmadan halâs [olup] kâfiri ol mertebe kırar kim yerleri dâr-ı karâr iken dârü'l-bevâr olup bakıyyetü's-seyf olan kâfirleri tâ Pirmorya diyârına dek kırar ve kovar.

Ba‘dehu bu Seçoy'da Hasan Paşa karâr edüp bu kal‘ayı ol sene bu mahalde kurar, ammâ hakkâ ki cümle gâziyâna bir cây-ı menâs dâr-ı karâr etmişdir kim cümle serhad palankalarından metîndir. Derûn-ı hisârda seksen aded tahta örtülü neferâtlar hânesi ve bir câmisi ve bir cebehânesi ve gılâl anbârısı ve cenûba nâzır bir ağaç kapusu ve etrâfında handak bârûsu ve yigirmi aded top-ı şâhîsi ve başka dizdârı ve yüz elli aded şehbâz neferât gâzîsi var.

Ve hisâr hâricinde bir müfîd ü muhtasar hânı ve elli aded dükkânları var, ammâ hammâmı ve gayri imârâtları yokdur, lâkin bu kal‘a bir dereli ve depeli zemîne vâkı‘ olmağile bâğları çokdur. Hudâya ayândır bir kerre bu bâğlar içre bir şiddet-i şitâda geçmek müyesser olup huddâmlarımız üzüm ve her at terki altından ceviz ve kızılcık meyveleri değşirmeden tamâm oldular. Tâ bu mertebe bâğlarında gûnâ-gûn şîreli âbdâr üzümü firâvân olur. Bu Seçoy'un Peçoy-ı dilcûy gibi havâsı latîfdir, zîrâ mâbeynehümâsı bir merhale yerdir.

Ba‘dehu asâkir-i İslâm bu mahalden Sadrıa‘zam ile kalkup cânib-i garba meyyâl şimâl cânibine doğru 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i palanka-i Bat Ösek

Lisân-ı Macarda (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungur[us] krallarından Ferdina[n]d Kral binâ etdikde gâyetü'l-gâye ma‘mûr u müzeyyen bender-i şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır.

Ba‘dehu sene 936 târîhinde Maktûl İbrâhîm Paşa serdâr-ı mu‘azzam iken bu kal‘ayı muhâsara edüp fethinde usret çeküp ba‘de'l-feth bu sûru münhedim edüp, iç kal‘asında bir deyri vardır kim vâcibü'l-iberdir. Hamd-i Hudâ hâlâ câmi‘-i Süleymân Hân'dır.

Bu kal‘a Segsâr sancağı hâkinde ve nehr-i Tuna sâhilinden bir hayli alarkaca, zîrâ Tuna tuğyân ile cereyân etse bu kal‘ayı gark etmesin içün ba‘îdce binâ edüp iki kat bir palanka-i dâr-ı gazavât yeridir.

Derûn-ı hisâr seksen neferât evidir ve dizdârı şehrin beğidir ve cebehânesi ve gılâl anbârı zahâ’ir-i gûnâ-gûnlar ile doludur.

Ve cânib-i cenûba bir ağaç kapusu önünde handak üzre bir haşeb kasrı lonca yeridir. Ve handakı gâyet amîk ve arîz ve derindir. Kapu önündeki cisri makara ile asmalıdır. Her şeb bu kantara-i haşebi kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler. Ve kapu üzre her şeb mehterhâne faslı ederler. Hattâ bu kal‘anın mağrib cânibi tuladan mebnî Şeddâdî binâdır kim kefere zamânından kalmış metîn dîvârdır. Andan ma‘lûmdur ki ol asırda hisâr-ı üstüvârdır.

Varoşu dahi ma‘mûrdur. Cümle elli aded tahta örtülü tahtânî fukarâ evleridir. Hâlâ henüz binâ olunur bir nâ-tamâm hânı ve birkaç dükkânı var, ammâ hammâmı yokdur. Ve bu palanka ol kadar ma‘mûr değildir. Câ-be-câ bâğları vardır. Cümle evleri dardır.

Andan 4 sâ‘at bârân-ı rahmet zahmet çekerek,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i zîbâ Segsâr

Vech-i tesmiyesi oldur kim sene 936 Süleymân Hân Budin gazâsına giderken Serdâr Sarı Rüstem Paşa bu kal‘ayı muhâsara edüp fethinde usret çekdiğin Süleymân Hân'a bildirdiğinde Süleymân Hân ol kal‘a-i bâlâyı "Sengsâr edüp feth etsinler" buyurduğunda hakîkatü'l-hâl havâlesi olan yerden kal‘ayı toplar taşlarıyla sengsâr edüp feth oldukda bu kal‘anın ismi Sengsâr olup galat-ı meşhûr evlâ olmağile tahfîf-i kelâm ile hâlâ Segsârdır. Budin zurefâları ve Peçoy ârifleri Seg hisârı, ya‘nî Köpek kal‘ası derler. Bu nâma Segsârlı gâyet müte’ellim olurlar, ammâ kefere zamânı ismi (---) (---) idi.

Ve bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç gazâsında ceng edüp mürd olan Lagoş kralın peder-i pelîdi Laslo Kral binâsıdır.

Hamd-i Hudâ dest-i Süleymân Hân'a girüp Budin eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâssı 234.000 akçedir. Ve ze‘âmeti (---) ve tîmârı ***[70b]*** alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kanûn üzre cebelüleriyle ve beğinin beş yüz askeriyle cümle bin altı yüz asker olur ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Budin kulu serdârı ve kal‘a dizdârı ve iki yüz neferâtı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Segsâr: Bir mesîregâh bir tell-i âlî bayır üzre şekl-i murabba‘ bir taş kal‘adır, lâkin yalın katdır. Ve cümle sekiz aded kulledir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz germe adım bir kulle-i şîrîndir ve dâ’iren-mâdâr etrâfı kesme alçak handakdır. Ve kal‘a içinde ancak beş aded hânesi var, gayri yerleri meydândır. Ve bir küçücük tahta örtülü Süleymân Hân câmi‘i ve cânib-i cenûba mekşûf bir demir kapusu var ve handak üzre zincîr ile bağlı asma cisri var. Bu kal‘anın poyraz rûzgârı tarafı tâ nehr-i Tuna'ya varınca bir top menzili çemenzâr sahrâdır kim Âl-i Osmân askeri kondu. Ve ol fezâyı mahsûldâr ba‘zı mahalleri sazlıkdır. Dahi bu kal‘anın mağrib cânibi havâleli bayırlardır kim bu bayırlar üzre İbrâhîm Paşa ve Rüstem Paşa toplar koyup döğerek amân ile feth etmişler, gâyet yakın bayırlardır.

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Segsâr: Bu varoş kal‘aya hâ’il olan bayır üzre vâkı‘ olup cümle beş yüz aded tahta örtülü tahtânî evlerdir, ammâ Beğ sarâyı tahtânî ve fevkânî mükellef sarâydır. Ve kal‘a kapusu önünde handak aşırı bir küçük kesîf hammâmı var ve bu hammâmın yol aşırısında bir kiremit örtülü hânı var.

Ve bu varoşda cümle dörd aded mihrâb var. Çârsû içindeki câmi‘ kiremit örtülüdür. Bundan mâ‘adâ mesâcidleridir. Ve cümle yüz mikdârı dükkândır, ammâ saymadım.

Ve halkı yine serhadli Boşnak gâzîleri garîb-dost âdemlerdir. Bu varoşun dahi ensesindeki bayırlar dağlar serâpâ gülistânlı bâğlar ve bâğçeler ve cârî âb-ı revânlardır.

Bunun dahi âb [u] hevâsı ve kal‘ası binâsı gâyet latîfdir. Bu kal‘adan ileri şimâle bir sâ‘at karîb,

Evsâf-ı Yeni Palanka: Bu kal‘a Âl-i Osmân binâsıdır kim sene 1004 târîhinde Fâtih-i Eğre Mehemmed Hân gazâ-yı Eğre'ye giderken bu kal‘ayı inşâ etdi kim nehr-i Ṣa[r]viz üzre olan yigirmi göz cisr-i haşeb masûn [u] mahfûz olmasıyçün bu kal‘ayı binâ etmişler, ammâ hakkâ ki mahallinde hayrât etmişler, ammâ küçük palankacıkdır.

İçinde bir câmi‘i ve on hânesi ve on aded şâhî topları var, köprüyü korudur. Dizdârı ve yüz aded neferâtları cümle Segsâr kuluyla mevâcib alırlar. Ve bu kal‘a önünde birkaç evler ve birkaç dükkânlar var, ancak bin hâncığazı ve birkaç bâğcığazı ve birkaç balık bendi ağcuğazı var. Ve bu cisir üzre bir ârâmgâh kasırcığazı üzre Budin vezîrinin bir mükellef ağası bunda emîndir. Bu cisirden ubûr eden hemân şarâbdan bâc alır, gayri eşyâlardan bir habbe almaz. Bu mahalde cisr-i haşeb altından cereyân eden âb-ı hayât,

Nehr-i Şarviz: Tâ Kopan ve Kapoşvar kal‘aları önündeki buheyre-i Balatin ayağıdır kim Şimatorna kal‘alarına da uğrayup bu Yenikal‘a kurbunda nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Andan bu Yenikal‘ayı geçüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Tovna: Nehr-i Tuna kenârında bir ma‘mûr palankadır. İçinde Süleymân Hân câmi‘i ve yigirmi aded tahta örtülü hânesi ve ortasında bir çâr-kûşe kârgîr binâ bir kulle-i bâlâsı üzre birkaç top-ı şâhîsi ve mükellef ü mükemmel cebehânesi ve dizdâr ağası ve hisâr tâ’ifesi cümle müheyyâ ve âmâdedir. Ve taşrada bir ma‘mûr u müzeyyen varoşu var. Cümle seksen hânedir kim cümlesi Tuna kenârına vâkı‘ olmuş dükkânsız ve hânsız ve re‘âyâsı sâfî îmânsız keferelerdir. Bir vîrân hammâmı var. Yoldan ba‘îd bir sapaca yerde olmağile bu palanka ol kadar amâr değildir.

Der-sıfat-ı eşkâl-i buheyre-i kal‘a-i Tovna: Müverrihân-ı Ungurus bu buheyreye Toğna derler. D[â’i]ren mâdâr cirmi kâmil on mîl ihâta eder. Nehr-i Tuna'dan bir fersah cânib-i cenûba mesâfedir. Kaçan kim evvelbahârda nehr-i Tuna tuğyân etse bu Tovna gölü deryâ olup niçe bin gûne mâhîleri sayyâdlar kayıklar ile şebeke ağlar ile yedi sekiz ay balık sayd ederler. Başka emânetdir kim mahsûlâtı serhad neferâtlarına aklâm kayd olunmuşdur. Bir tarafı hasır sazlığıdır, ammâ suyu gâyet lezîz olduğundan Kanije gölü eğiri gibi eğir kökü olurmuş, ammâ görmedim.

Andan 5 sâ‘atde semt-i şimâle gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Pahşa: sebeb-i tesmiyesi (---) (---) Kefere zamânında dahi ma‘mûr imiş, ammâ asâkir-i İslâm harâb edüp sene 936 târîhinde müceddeden Süleymân Hân binâsıdır. Segsâr sancağı ***[71a]*** hâkinde Tuna kenârında bir bayır dibinde üç kat metîn ve sa‘b ve kavî palankadır, lâkin gayrisi gibi yalın kat değildir. Ösek kal‘ası gibi dolma rıhtım palankadır. İçinde bir manastırdan bozma Süleymân Hân câmi‘i ve elli aded tahta örtülü evleri ve cebehânesi ve anbârhânesi ve tophânesi var, ammâ handakı gâyet sarpdır. Poyraza mukâbil bir kapusu önünde cisir üzre bir lonca köşkü var, dizdâr ve iki yüz kadar neferât-ı yarar bu kasırda ber-karâr olup dîdebânlık ederler.

Ve bunun dahi handak üzre cisri asma makaralı haşeb köprüdür kim her gece kaldırup kal‘a kapusuna

dayarlar. Ba‘de'l-ışâ bunda dahi mehterhâne çalınup bâng-ı Muhammedî çağırılır. Bu kal‘a handakı kenârında kal‘a ihâta etmiş bir kat kalın direkler ve sık şarampavları vardır kim gird-â-gird bu kal‘a sekiz yüz adımdır.

Temdîh-i varoş-ı kal‘a-i Pahşa: Bu varoş yalın kat şarampav palankadır. Ve iki kapusu var. Şâhrâh üzre olmak ile bir kapudan girilüp bir kapudan çıkılır. Cümle iki yüz aded şindire tahta örtülü fakîrâne külbe-i ahzân büyûtlardır, ammâ bir kiremit örtülü mükellef câmi‘i var, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Ve bir mu‘azzam hânı var ve hâna yakın bir âb-ı hayât kuyusu var. Ve bu mahalde elli kadar dükkânları var. Bu belîdenin ensesinde bî-hadd ü bî-kıyâs bâğları var. Cümle asker engûrlerin tenâvül edüp ubûr etdiler. Bu dahi latîf havâdâr yerdir. Ve halkı garîb-dost gâzîlerdir kim niçe hastaları hânelerine alup devâlar etdiler.

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Pahşa: Bu şehrin cânib-i garbîsi taşrasında kal‘a (...) yolu üzre bu şehrin mezârlığı içinde Tuna'ya nâzır bir mesîregâh bâğlar içinde,

Ziyâret-i Erkoç Baba ve cenbinde Gâzî Behrâm Baba: Bunlar Süleymân Hân asrında ikiciği karındaş gibice çete ve potura seğirdüp dîn-i mübîn uğuruna mücâhidü fî-sebîlillâhlar imiş.

Hikmet-i Hudâ Erkoç Baba *min mahabbetillâh* merhûm oldukda cemî‘i serhad gâzîler Baba-yı merhûmun na‘ş-ı şerîfin tevhîd [ü] tezkîr ile gasl ederlerken hemân Behrâm Baba,

"Beni de bir hoşça yıkayınuz. Benüm birâ[de]rimle âhiretde de çete kovalım ve efendimizin dîdârın görelim. Ala benim cânım cânımı" deyüp rûh teslîm etdükde cümle huzzâr-ı meclis âlem-i hayretde kalup âhir-i kâr techîz ü tekfîn ve ıskât salâtın edüp salât-ı cenâzelerin bir yerden kılup bu cây-ı refî‘ üzre ikisin yan yana defn ederler. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı (erbâb-ı) dilândır. Hâlâ birâ[de]reyn-i gâzîyeyn bir ağaç köşk-misâl bir sütûh altında âsûdedirler. *{Kuddise sırruhu'l-azîz}*.

Andan (---) sâ‘atde şimâle gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Fötvar

Lisân-ı Macarca (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Lagoş kral binâsıdır.

Ba‘dehu sene 936 târîhinde Âl-i Osmân askeri harâb edüp ba‘dehu sene-i mezbûrede Süleymân Hân amâr etdi. Budin hâkinde paşa hâssı ve niyâbetdir. Bunun dahi kal‘ası nehr-i Tuna kenâ[rında] gâyet mürtefi‘ bir dağ üzre bir hısn-ı hasîn ve bir üstüvâr bir ra‘nâ hisârdır kim Tuna kenârında olan palanka hisârlarda bundan metîn palanka yokdur kim gird-â-gird üç kat dolma rıhtım binâlı palankadır.

Cümle etrâfında iki kat gayyâ deresi gibi kesme handakı var ve iki yerde metîn ve kavî ağaç kapuları var. Bir kapusu maşrık cânibine nâzır küçük kapudur. Handakı üzre haşebden bir kasrı var, lonca derler, bir temâşâgâhdır kim cümle hüddâmân-ı hisâr bu kasırda oturup Tuna iskelesin temâşâ ederler. Ve [bu] kapudan ahâlî-i kal‘a Tuna'dan su alırlar. Bir kapusu dahi mağrib cânibine büyük kapudur, taşra varoşa mekşûfdur. Bunun dahi handak üzre cisri asma zincîrli haşeb kantaradır. Bu

kal‘anın çâr-kûşesinde metîn ü müstahkem kullelerinde şâhî zarbuzan şâhâne şâhî topları var.

Derûn-ı hisârda cümle yetmiş aded şindire tahta örtülü hâneleri ve bir kenîseden tebdîl olmuş Süleymân Hân câmi‘i var, gâyet ma‘bedgâh-ı kadîm ve kârgîr binâdır. Hattâ bu câmi‘e muttasıl evc-i âsumâna ser çekmiş çâr-kûşe Şeddâdî binâ bir kulle-i ra‘nâsı var kim cihân-nümâ olup cemî‘i Keçkemet sahrâları ve Şarkez yakaları üç konak yerdir, bu kulle-i bâlâdan nümâyân olup tahta örtülü ayyûka kad-keşân olmuş bir kulle-i bâlâdır kim tâ zirve-i a‘lâsında dörd aded serâmed topları vardır. Dahi mâ-fevkinde bu kulle üzre Süleymân Hân câmi‘inin bir musanna‘ serâmed tahta menâresi vardır. Ve bu kullede dizdârın ve iki yüz aded kal‘a neferâtlar[ının] zî-kıymet metâ‘ları mahfûzdur, zîr[â] sa‘b ***[71b]*** ve metîn kulle-i bâlâdır.

Der-beyân-ı varoş-ı kal‘a-i Fötvar

Çâr-kûşe bir yalın kat dolma palanka dîvârlı azîm varoşdur kim dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin adım ihâta eder. Metîn kulle [ve] tabyalar ile ârâste ve gâyet sarp handak-ı amîk ile pîrâste olmuş iki aded kapusu ve ikişer kat tahta kanatlı kavî kapulardır. Her kapu üzre tahta tabyalı ve âmâde toplu kulleleri var kim bu kapuların birinden girilüp birinden çıkılır, ortası şâhrâh bir varoş-ı menzilgâh palankadır. Cümle iki yüz aded tahta sutûhlu tahtânî evleri ve bâğçeleri ve âb-ı hayât kuyuları [ve] bir câmi‘i var, mâ-tekaddem bu da bir deyr-i musanna‘ imiş, hâlâ bir câmi‘-i müreffa‘dır. Ve bir mescidi ve bir hânı ve elli aded dükkânı ve hân cenbinde bir sebîlhâne-i {erbâb-ı} atşânı.

Bu imâretlerden mâ‘adâ bu varoşun niçe arz-ı hâliye yerleri var. Hattâ ol kadar vâsi‘ varoşdur kim cümle mezâristânı bu kal‘a içredir. Ve bu kal‘ada yılda bir kerre beş on bin âdem cem‘ olup panayur-ı azîm, ya‘nî bâzâr durup bu kal‘a içre iki üç yüz kadar külbe-i ahzândan dükkânlar yaparlar. Tâ bu mertebe vâsi‘ varoşdur.

Ve âb [u] havâsı ve mahbûbesi çokdur. Ve bâğları bî-hisâb olup beyne'l-halk hâk-i pâki mergûbdur.

Andan yine cânib-i garba nehr-i Tuna kenârıyla 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Penteli

Bu Boşnak lisânıyla (---) (---) (---) demekdir. Kadîm-i eyyâmda kefere krallarından Sıyolabi Yanoş Kral binâsı idi.

Ba‘dehu sene 936 târîhinde guzât-ı müslimîn ihrâk edüp ba‘de'l-feth-i Budin bu kal‘ayı Süleymân Hân sene-i mezbûrede tecdîden binâ etdi.

Ba‘dehu sene 1072 târîhinde bu hakîr Serdâr Ali Paşa ve Melek Ahmed Paşa efendilerimiz ile diyâr-ı Erdel gazâsında iken Nemse çâsârı fursat bulup Âl-i Osmân'ın Erdel'i nehb ü gâret etdiğine karşılık sulha muğâyir o dahi karşılık edüp barışıklığı bozup bu kal‘a-i Penteli'yi ıhrâk bi'n-nâr etdiğinden bu Yanık seferimiz zuhûr etmesine bâ‘is ü bâdî bu kal‘a-i Penteli ve gayri kal‘aların ıhrâk olunması sebeb olmuşdur.

Ba‘dehu bu kal‘a-i Penteli'yi fermân-ı pâdişâhîyle Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa henüz bu sene 1073 müceddeden binâ etmeğe mübâşeret edüp mukaddemâ Budin vezîri Hasan Paşa binâ etdiğinden vâsi‘ ve metîn etmeğe mübâşeret edüp ibtidâ bir hünkâr câmi‘i inşâ etmişler kim Tuna kenârı palankalarında böyle şâhâne rûşen binâ câmi‘-i ra‘nâ olmamışdır.

Bunun dahi zemîni nehr-i Tuna kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre nev binâ olmada, çâr-kûşe şarampavlı ve sa‘b handaklı maşrık tarafi nehr-i Tuna'ya nâzır ve mağrib tarafi kesme toprak handaklı kal‘adır. İçinde hâne ve cebehâneleri dahi nâ-tamâm idi, ammâ neferâtları üç yüz kadar ve dizdârı ve Budin kulu serdârı olup hidmetde idiler. Varoşu mukaddemâ itmâm bulup yüz aded tahta örtülü hâneli ve bir hânlı ve yigirmi dükkânlı varoş-ı nev binâdır, ammâ hûb-havâ ve bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır.

Bu kal‘adan çıkup Budin tarafına giderken bir handak gibi dere içre cemî‘i Âl-i Osmân askeri ol dereden geçüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Cânkurtaran

Sene 935 târîhinde Süleymân Hân Beç kal‘asın muhâsara edüp ve şiddet-i şitâ ta‘kîb edüp asâkir-i İslâm'ın cenge iktidârları olmayup bi-emri Hudâ cümle hazâ’in-i bârgâh-ı Âl-i Osmânı umûmen Beç kal‘ası altında bırağup hemân Süleymân Şâh hırka-i Resûl'ü ve alem-i Habîbullâh'ı alup niçe iç ağaları top-keşân câmûslarına binüp Ni‘met-Uyvar altından nehr-i Raba'yı ubûr edüp Ustolni-Belgrad'a uğramayup tâ kal‘a-i Beç'den altı gün altı gece de ol şiddet-i şitâda bu Cânkurtaran mahallinde Kovin adası önünde meks eyleyüp Pâdişâh Süleymân Şâh bir kayık ile Kovin adasına geçüp vüzerâlarına buyururlar kim:

"Bu meks etdiğimiz yere ne derler" derler. Serhadli derler kim,

"Hünkârım Kovin adası yeri derler" dediklerinde Süleymân Hân buyururlar kim,

"Yok bu mahalle cân kurtaran derler. Biz Beç'den bu mahalle asâkir-i İslâmla gelüp cân kurtardık. Bir dahi benim askerimden ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarımdan nehr-i Raba'yı ve kal‘a-i Yanık'ı ubûr eden evlâdlarım Yanık'da yanalar ve Beç'de peç ve pûç ve işleri hiç ve pîç pîç olalar bencileyin bu Cânkurtaran'a gelüp cân kurtaralar" deyü Beç kal‘ası ve Yanık kal‘ası altına varanlara beddu‘â edüp ba‘dehu buyurdular kim,

"Tîz bu mahalle Cânkurtaran nâmıyla bir kal‘a inşâ edün" buyurduklar[ında] bu kal‘aya şürû‘ edüp nâmına Süleymân Hân Cânkurtaran buyurdular.

{Sitâyiş-i şecâ‘at-i gâziyân-ı Cânkurtaran}

Ammâ sene 1072 Nemse çâsârı tahrîkiyle bu kal‘aya Zirinoğlu kırk bin asker ile bu kal‘ayı döğüp Penteli kal‘ası gibi ıhrâk edem zann edüp zarabât-ı top-ı kûplar ile bu kal‘anın câ-be-câ yerlerin rahnedâr ***[72a]*** edüp şeb [ü] rûz döğerken derûn-ı hisârda mahsûr olan gâzîler görseler kim Budin'den imdâd yok ve cümle Âl-i Osmân askeri vilâyet-i Erdel gazâsında. Ne çâre imdâddan me’yûs olup bir gece cemî‘i kırk bin küffâr-ı hâksâr-ı murdâr-ı bedkâr mahmûr u evkâr hınzîrlar gibi

horlayup yatırlarken cümle guzât-ı Cânkurtaran cânların kurtarmadan geçüp cümle avret ve oğlanlarıyla iki bin altmış aded sağîr ü kebîr âdemler olup dal sâtûr-ı Muhammedî kal‘a kapusundan taşra çıkup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Cânkurtaranlı sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup küffâra bir yaylım kal‘adan toplar ve bir yaylım tüfengler atup cân havliyle kâfire girişüp ol vakt-i Şâfi‘îde kâfire bir kılıç ururlar kim vasfında lisân kâsırdır.

Cümle küffâr bu şeb-hûnu görüp hâbdan cümle serâsime bîdâr olup kimi nehr-i Tuna'ya kendüyi atup kimi uryânen dağlara düşüp kimi çıplak atlarına binüp firâr edüp bu kadar bârgâh [u] büngâhları ve bu kadar mâl-ı hazâ’inleri Cânkurtaran altında kalup Cânkurtaran altında yedi bini cân kurtarmayup bî-cân olup dendân-ı tîğ-ı âteş-tâb-ı gâziyân-ı Cânkurtaran'dan geçüp bakıyyetü's-süyûflarından iki bin altmış kadar esîrleri alup kavm-i Cânkurtaran cânların ve kal‘aların kurtardıklarından mâ‘adâ bu kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldukların bu hakîr Erdel gazâsında iken bu feth-i meserret haberi Erdel'de Ali Paşa'ya geldiği ma‘lûmumdur.

Ba‘dehu cümle cebehâne ve mâl-ı hazâ’ini Cânkurtaranlı taksîm-i guremâ edüp cümle cebehâne ve topları Cânkurtaran kal‘asına zeyn ederler. Hâlâ şimdi Budin serhadleri palankalarında Cânkurtaran gibi bir pür-silâh cebehâneli ve balyemez toplu ve eyle yarar ve nâmdâr kullu bir palanka hisâr yokdur. Hâlâ cümle yedi Hersek banları,

"Âh gidi Cânkurtaranlı" deyüp âh [u] enîn-i serd çekerler. Hudâ bu kal‘acığı düşman şerrinden emîn ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Hattâ şimdi bu mahalde Cânkurtaran'ın dizdârına ve bölük ağalarına ve beş yüz aded kal‘a neferâtlarına cümle yetmiş aded zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler geydirüp cümle gâzîlerinin başlarına Sad[rı]a‘zam kendü dest-i şerîfleriyle birer gümüş çelengler sokup cümle serhad halkı mâbeyninde Cânkurtaranlılar ser-firâz oldular.

Der-medh-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Cânkurtaran

Nehr-i Tuna kenârında bir vâsi‘ fezâda çâr-kûşe ve çâr tabyalı gâyet metîn ü müstahkem dolma rıhtım Şeddâdî palankadır, ammâ her meşe ağacı direkleri birer âdem güc ile kucaklar kalın meşe ve pelîd ağaçlarıdır kim bu kadar zamândan berü âbnûs ağacına dönmüş direklerdir. Hattâ küffâr bu kerre bu kal‘ayı bu kadar zamân balyemez toplar ile döğüp gülleleri iki direk mâbeynine girüp gâ’ib olmuş. Tâ bu mertebe metîn palankadır.

Ve handakı gâyet amîk ve arîz ve sa‘b hafr-i azîmdir. Cümle top mazgalları handaka nâzırdır, zîrâ bu ağaç kal‘alarda düşmanlar geldikde handaklarından korkarlar. Anıniçün bu kal‘anın handak kenârında bir kat direklerden dâ’iren-mâdâr şarampav meterisleri var. Düşmanlar handaka gelmesin içün bir hayli zamân bu şarampavlarda cümle gâziyân ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler.

Ve cümle üç kapusu var, ikisi nehr-i Tuna kenârında cânib-i şarka açılır ve ahâlî-i kal‘a bu kapulardan su alup, iskeledir kim gemiler yanaşır. Ve biri büyük kapudur kim cânib-i cenûbda taşra varoşa açılır. Bu kapular önünde handaklar üzre zincîrli asma cisirleri başında lonca kasırları var.

Ve bu kal‘a içre cümle yüz elli aded bâğçesiz daracık ve sokakları dar evlerdir kim her sokak başında bendleri var. Ve bir Süleymân Hân câmi‘i ve cebehâne mahzenleri ve gılâl anbârı var.

Ve bu kal‘anın Tuna kenârı köşesinde bir vîrân kenîsesi var, içinde keraste ve gayri mühimmât [u] levâzımâtları ve şehrin niçe hayvânâtları memlûdur. Hattâ bu kal‘a içinde olan guzât-ı muvahhidînin ehl [ü] iyâlleri birbirlerinden aslâ kaçmazlar, zîrâ cümle evlâd-ı evlâdları birbirleriyle dükelisi akrabâ ve ta‘allukâtlardır. Anıniçün birbirlerinden hicâb edüp ceng etmede yarar ve bahâdırlardır. Bu kal‘a içre gayri âdem girüp müte’ehhil olup sâkin olamazlar. Meğer taşra varoşda tavattun edeler.

Der-kayd-ı varoş-ı Cânkurtaran: Bu varoş hisâr dahi bir sarp yalın kat palanka ve şarampavlı rabâtdır ve cümle yüz elli kadar hâneli ve sarp handaklı ve bir hânlı ve yigirmi dükkânlı ma‘mûr ve sık ve ganîmet intihâ-i serhaddir. Bunun dahi âb [u] hevâsı latîfdir. Ve bâğ u bâğçeleri cümle bu kal‘a karşusunda cezîre-i Kovin'dedir.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Kovin ve eşkâl-i cezîre-i Kovin

Serhad ahâlîsi bu cezîreye ***[72b]*** Kovin derler, Osmânlı Koyun adası derler. Şarkdan garba tûlânîsi altmış mîl tavîl bir cezîre-i vâsi‘dir kim arzı bir fersah enli cezîre-i azîmdir. İçinde yedi pâre ma‘mûr köyleri ve niçe kerre yüz bin aded devâbbâtları ve Cânkurtaranlıların bu kadar bin bâğ-ı İreme-zâtları bu cezîre içindedir. Birkaç ahbâb ile Cânkurtaran'dan atlarımız gemilere koyup bu cezîreye ubûr edüp anda cümle,

Ziyâret etdiğimiz şühedâların menâkıbların beyân eder

Evvelâ sene 1004 târîhinde Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis *tâbe serâ[h] ve ce‘ale'l-cennetü mesvâh*dır kim anların zamân-ı sa‘âdetlerinde küffâr-ı Macar-ı füccâr-ı hâksâr gâyetü'l-gâye isyân u tuğyânlar ederek her cânibleri nehb ü gâret ve alan u tâlân ederek gelüp Keçkemet kırların ve Heves ve Çokrad kal‘aların ve Şarkez ve Salanta sahrâların sahr edüp âbâdân olan kurâ vü kasabâtları cümle kabza-i tasarrufa alup Âl-i Osmân'ı Eğre kal‘ası gazâsına gitmeğe mâni‘ {olmak} içün bu cezîre-i Kovin'de küffâr yüz bin askerle konup kat-ender-kat taburlar çatup eğer Tuna'dan gemiler ve eğer karadan asâkir-i İslâm'a rehzenlikler edüp cüyûş-ı muvahhidîne hayli rahneler verir.

Âhirü'l-emr pâdişâh-ı cem-vakâr-ı sâhib-kişverin fermân-ı hümâyûnlarıyla celâlîden mutî‘ [ü] münkâd olma Celâlî Hasan Paşa'nın ve Dervîş Paşa'nın celâlî ve cemâlî ve sekbân ve salıcı varıcı zorba askerleriyle cümle otuz iki bin aded güzîde askerleri bir gece niçe bin aded Tuna gemileriyle bu cezîre-i Kovin'e geçirüp her biri birer zor-ı bâzûya mâlik zorba kağan arslana benzer yiğitler kim her biri Anadolu diyârında re‘âyâ vü berâyânın koyunun ve kuzu [ve] tavuk ve kazların tenâvül etmeden Ma‘dî-Kerib'e dönmüşler idi.

Bu cezîreye ale'l-gafle bu kadar bin guzât-ı müslimîn geçince cümle gemiler gidüp bunlar bu cezîrede küffâr ile cenge âheng ederek kâmil üç gün üç gece bir ceng [ü] savaş-ı perhâş ederler kim hâlâ cemî‘i serhad tevârîhlerinde mastûrdur.

Hulâsa-i kelâm üç günde yetmiş bin kâfiri kılıçdan geçirüp yigirmi bin güzîde kefereler nehr-i

Tuna'da gark olup yüz bin küffârdan bir cân-ı kefere rehâ bulmayup şemşîr-i miczemden geçinceğe dek cümle celâlî askerleri de cümle şehîd olup hemân

"Celâlî Hasan Paşa kendü eliyle üç günde yedi yüz kâfir kırdı" deyü bu cengde halâs olan Dervîş Paşa askeri bu Cânkurtaranlılara nakl etmişler.

Anların nakilleri üzre bu gazâda hâzır olanlardan bu hakîr istimâ‘ edüp bu mahalle tahrîr etdik, ammâ be-kavl-i kavm-i Cânkurtaran bu celâlî kavmi bu cezîreye geçdiklerinde Budin vezîrinden bize fermân gelüp,

"Olmaya ki şâyed celâlî kavmi adaya geçince imdâd edesiz ve yâhûd münhezim olurlarsa kayıklarla beri alasız ve atlarıyla yüzerek beri geçerlerse cümle kırasız, ammâ Dervîş Paşalıya imdâd edesiz, beri geçerlerse alasız" deyü fermânlar gelüp, "Alâmet-i şerîfeme i‘timâd edesiz ve illâ mâl [u] mâmelekiniz gitmek ile halâs olmayup cümleniz katl-i âmm olunursuz" deyü fermânlar geldiğinden havf edüp,

"Cezîrede olanlara biz imdâd etmedik, ve imdâda dahi muhtâc olmayup cümle şehîd olup celâlîden cân kurtulmadı, ammâ Dervîş Paşazâde şehd-i şehâdet câmın nûş edüp ancak üç yüz âdemi hayâtda mecrûh kalup ba‘de'l-ceng [ü] cidâl cümlemiz bu cezîreye geçüp ol kadar mâl-ı ganâ’im aldık kim hâlâ ol mâl ile muğtenem âdemlerimiz vardır" deyü bu ceng [ü] cidâli Cânkurtaran ihtiyârları nakl etdiler.

Ba‘dehu cemî‘i guzât-ı müslimînin cesed-i şerîflerin sekiz aded hunka, ya‘nî sekiz aded yumru depeler edüp cümle şühedâları defn ederler. Hâlâ sekiz yığın ziyâretgâhdır. Deli Gâzî Hasan Paşa ve Dervîş Paşazâde merkadleri âşikârelerdir, ammâ mâ‘adâları hunka depelerdir.

Ammâ Dervîş Paşa hemân ol cengden sonra at ile nehr-i Tuna'yı yıldırup Cânkurtaran'a cân atup eyle cân kurtarup halâs olur. Hâlâ bu Kovin adasında on dörd yerde küffâr-ı hâksârın üstühânları püşte püşte yığılıdır ve niçe yüz yerde küffâr kafâları lahana yığınları gibi yığın yığın pâymâl-i rimâl galtân olup yatır.

Ba‘dehu Gâzî Dervîş Paşa bu cezîre ma‘rekesinden halâsdan sonra Budin taraflarına serdâr-ı mu‘azzam olup Cânkurtaran'a geldikde bir kayığa binüp bu Koyun adasına geçüp münhezim olduğu yerde evlâdı üzre ve cemî‘i celâlî gâzîleri ve kendü şühedâları üzre bir kasr-ı âlî inşâ edüp etrâfına niçe bin aded şecere-i müsmirâtlar dikûp hâlâ bir ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Hamd-i Hudâ bu cümle şühedâları bu mahalde ziyâret edüp rûhlarıyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu ziyâret kasrının sütûnunda tahrîr oluna[n] hatt-ı ta‘lîk şi‘r budur:

Hakîm-i Mutlak'ın olmasa ger bir işde tedbîri

Müfîd olmaz hezâr e[r]bâb-ı aklın re’y [ü] tedbîri

İnâyet eylese bir bendesine Hazret-i Mevlâ ***[73a]***

Sevâb olur hatâsı hep kemâl-i mahz-ı taksîri

Sa‘âdet isterisen ehl-i teslîm [ü] tevekkül ol

Kabûl et cân ile Dervîş bu pend-i Hazret-i Pîri

deyü Dervîş Paşa kendü hattıyla tahrîr etmiş.

Me’âl-i kelâm cezîre cenglerinde bu dahi bir neberd-i azîmdir, ammâ bu cezîrede bir kal‘a olsa cemî‘i Tuna yalıları üzre olan kılâ‘-ı metîneler emn ü amân olurdu, ammâ hakîrin akl-ı kâsırıyla kal‘a bu cezîrenin Budin tarafındaki ucunda olsa nehr-i Tuna'nın iki tarafından dahi hayduk kayıkları geçmezlerdi *ve's-selâm.*

Ammâ bu cezîrenin bâğları bâğ-ı İremden nişân verir bâğçeleri var kim Âl-i Osmân ordusun ganîmet etdi. Andan dahi kalkup cânib-i şimâle 2 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Erçin

Süleymân Hân asrında sene 935 târîhinde Erçin nâm bir mîr-i livâ-i benâm gazâ mâlıyla *hasbetenlillâh* bu kal‘ayı inşâ etmeğile ol gâzînin ismiyle müsemmâ bir kal‘acık imiş, ammâ yine sene 1072 târîhinde bu hakîr Erdel'de iken Zirinoğlu nâm la‘în-i pelîd-i bî-dinin ıhrâk etdiği kal‘anın biri dahi budur. Ba‘dehu İsmâ‘îl Paşa bu kal‘ayı müceddeden binâ edüp evvelkiden dahi metîn oldu dediler, zîrâ hakîr evvelki kal‘ayı görmemiş idim, zîrâ bu serhadlere ibtidâ seyâhatimizdir.

Bu kal‘a içre elli aded tahta örtülü neferât hâneleri ve cebehânesi ve anbârı ve hünkâr câmi‘i ve maşrıka nâzır bir kapusu ve bir tarafı sa‘b handakdır ve handak tarafı âlî bayırdır. Küffâr bu kal‘ayı bu mahalden döğüp amân ile istîlâ edüp ba‘dehu ibâdullâhları esîr eder.

Hâlâ dizdârı ve iki yüz yeni neferâtları var, ammâ dahi topları ve cebehânesi yokdur. Cümle küffâr götürmüş. Ancak üç aded kırık top kalmış. Ve taşra varoşu berbâd yerde yatır, ancak handakı kalmış. Ve bir yeni hân-ı zîbâ ve kırk aded dekâkîn-i ra‘nâ binâ olunmuş. Ve bu harâb varoşun handakından taşrası serâpâ müşebbek bostânlardır. Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır kim hâlâ amârdır. Andan şimâle 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Hamza Beğ

Bunu dahi Süleymân Hân fermânıyla kal‘a-i Şimatorna beği Hamza Beğ nâm benâm-ı hümâm sene 936 târîhinde binâ etmek ile Hamza Beğ nâmıyla müsemmâ bir palanka-i ra‘nâcıkdır. Bu dahi nehr-i Tuna kenârında gâyet ma‘mûr imiş, lâkin bunu dahi tahrîr olunan sene-i mezbûrelerde Zirinoğlu ıhrâk bi'n-nâr edüp ahâlîleri gemilere binüp firâr eder. Bunun dahi cümle hâneleri ve topların alup dâr-ı menhûslarına gider.

Ba‘dehu Budin Vezîri İsmâ‘îl Paşa Sadrıa‘zamın Yanık gazâsına geleceğin istimâ‘ edüp re‘âyâ vü berâyâ-yı bî-had üşürüp müceddeden binâ eder. Dizdârı ve üç yüz neferâtları henüz müceddeden tahrîr olunup firâr eden dizdârı bu mahalde otak önünde katl olunup gayri neferâtları ferd-i tîmâr kayd olundu.

Derûn-ı hisârda ancak yigirmi şindire tahta ile mestûr hâneler ve bir câmi‘-i Süleymân Hân binâ olunup nûr olmuş ve bir kârgîr taş binâ bir minâre-i bâlâsı var, külâhı kurşumlu ve alemi kalaylıdır. Varoşu henüz ma‘mûr olmadadır, lâkin havâlîsi olan bayırlar serâpâ bâğlardır.

Andan yine asâkir-i İslâm ile kalkup azîm alaylar tenbîh olunup kanûn-ı Âl-i Osmân üzre çet-a-çet mevc ü mevc ve fevc ü fevc asâkir-i İslâm cebe vü cevşene müstağrak olup Budin sahrâsında **Kileovası** nâm tâ fezâ-yı hâmûn leb-ber-leb cüyûş-ı muvahhidîn olup cemî‘i mîr-i mîrân vüzerâ ve vükelâ ve erbâb-ı dîvân gürûh gürûh giderken cümle ahâlî-i Budin'in sığâr u kibârı serdâr-ı mu‘azzamın istikbâline çıkılu[p] cümle Budin'in on yedi bin kulu pür-silâh olup kat-ender-kat selâma durup cümle yüz yetmiş aded nâmdâr ağaları rikâ[b-ı] Sadrıa‘zama yüz sürüp sâ’ir neferâtları âdâb üzre karâr-dâde oldular. Ve yine asâkir-i İslâm alay ile gitmede.

Hikmet-i Hudâ eyyâm-ı müsâ‘id ile nehr-i Tuna üzre bin pâre zahîre gemileri bâdbânları ve filandıra ve sancağ u bayrağ u alemlerin küşâde edüp asker-i İslâm karadan, anlar Tuna'dan giderken kal‘a-i Budin ve kal‘a-i Gerz İlyâs ve kal‘a-i Peşte ve kal‘a-i Bârûdhâne nümâyân oldukda *el-azametullâh* ibtidâ sadrıa‘zama ve sancağ-ı Resûlullâh'a ve asâkir-i cündullâha vehle-i ûlâda Gerz İlyâs kal‘ası bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng mezkûr Budin ve Peşte kal‘aları "Safâ geldiniz ve hoş geldiniz" deyü üç pâre kılâ‘-ı azîmeler ol kadar top u tüfeng ü fişeng şâdumânları edüp cümle kal‘a neferâtları gülbâng-ı Muhammedîler çeküp cümle kal‘a murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd ve bârûd-ı siyâhdan peydâ olan dûd içinde kal‘alar kalup zemîn ü zemân u âsumân lerzân oldu.

Ba‘dehu gird-i sipâh ve dûd-ı siyâh-ı bârûd ber-havâ olunca anı gör[dük], dörd pâre mezkûr kal‘alar dürr-i beyz-âsâ barud-ı siyâh ***[73b]*** içinden dürr-i yetîm-vâr şa‘şa‘a urup cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleri tuğlar ve sancağ u bayrağ u filandıralar ile ârâste ve niçe yüz pâre toplar ile pîrâste olmuş kal‘a-i Budin'i gördüğümde sad lek hamd [ü] senâlar edüp "Âh murâd [u] merâmım üzre ziyâret ve temâşâ edebilsem *Allâhümme yessir"* deyü du‘â vü senâ etdim.

Zîrâ bu ana dek otuz beş sene seyâhatimde bu tarz [u] tarh ve bu nümâyiş ve bu mehâbet ü salâbet üzre böyle bir sedd-i Kahkahâ kal‘a-i bâlâ görmemiş idim. Hemân cemî‘i asker-i İslâm alay-ı azîm ile Sadrıa‘zamı kal‘a-i Budin altındaki Kile sahrâsında serâperdesinde nüzûl edince yine dörd pâre mezkûr kılâ‘lardan hayr-makdem topları endâht olup arz u semâ dir dir ditredi.

Andan hakîr İbrâhîm Paşa efendimizle me’mûr olduğumuz kolumuzda haymemizle meks edüp Budin temâşâsına piyâdece gitdim.

Evsâf-ı taht-ı çâsâr-ı Kızılelma-yı cây-ı amân ve dârü'l-mülk-i kral-ı Ungurus ve diyâr-ı Alaman, ya‘nî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn a‘nî sedd-i üstüvâr-ı kal‘a-i Budin

hafizahullâhu min âfât, ayn a‘dâi'l-müşrikîn, âmîn yâ Mu‘în, bi-hakki hürmeti Seyyidi'l-mürselîn

Be-kavli müverrihân-ı kefere-i Latin ve müverrihân-ı Macar-ı irşekân ve müverrihân-ı Rûm-ı Yûnâniyân kavilleri üzre bu kal‘a-i Budun'u Hazret-i Risâlet-penâhın vilâdetinden 882 sene evvel İskender-i Kübrâ vilâdetinde Nemçe krallarından Gorondi Mikloş Kral binâsıdır.

Ol zamânda Budun'ın ismi lisân-ı Nemse'ce (---) (---) idi. Lisân-ı Macar'da (---) (---) dır, lisân-ı Latin'de (---) (---) dir, lisân-ı Rûm'da (---) (---) dır, lisân-ı Etrâk'de Budin'dir, lisân-ı Boşnak'da Budun'dur.

Ba‘dehu bu kal‘a niçe divelden divele intikâl edüp her kral-ı dâll-i bed-fi‘âl bu kal‘ayı zamîme-i amâr ede ede bir hısn-ı metîn etdiler.

Ba‘dehu Âl-i Osmân'ın ibtidâ tulû‘u sene (---) târîhi olunca bu kal‘anın sene-i mezbûrda tâli‘in yoklayup eyle buldular kim Türk'de sâhib-i zuhûr olan Osmân'ın oğullarından Sarı Süleymân Igrando Kostantinapol bu Budin'i ve etrâfında olan cemî‘i kal‘aları alalar, ammâ Beç kal‘asın alamayup gideler. Çünki Beç kal‘asının tâli‘in ilm-i nücûm ile böyle bulup cümle kral-ı dâller bir yere gelüp turvin ü meşveret edüp Budin kralı olan Koca Milon Poturi Mikloş Krala cümle krallar ve dahi İspanya'da Rim papası ve gayri irşekler ve banlar ve hersekler ve cümle şaglar bâtıl dînlerinin aşkına Meryem Ana ve Hazret-i Îsâ gayretine mezkûr krallar ve banlar imdâd edüp ilm-i nücûmda buldukları takdîri sû-i tedbîrleriyle bozmak içün kal‘a-i Budin'i eyle metîn ü müstahkem edüp gûyâ sedd-i İskender edüp derûn-ı şehirde olan hâne-i menhûsları ve cümle düyûrların serâpâ altun ve gümüş derveze ve revzen ve şebekeli kâ‘alar ile ârâste ve cümle zer ü halkârî münakkaş dekâkînler ile pîrâste edüp cümle esvâklarını Hind füsûskârîsi gibi serâpâ murassa‘ zemîn döşeyüp şehre aslâ hayvânâtdan at ve katır ve arabalardan bir şey girmemek üzre "Hâmân ve Fir‘avn ve Kârûn ve Şeddâd ve İsvet Nikola ve Sarı Saltık'un la‘neti olsun" deyü tenbîhler edüp cümle a‘yân-ı kefere şehr-i Budin'e piyâde girirler idi.

Ve dahi Milon Poturi Kral kendüye ve krallar[a] mahsûs bir sarây-ı bâğ-ı Merâm-ı İremezât etdi kim cemî‘i diyâr küffârları gelüp seyr [ü] temâşâ edüp giderlerdi.

Cümle kral-ı dâlların bu Budin'i amâr etmede imdâdları olduğu cihetden on yedi aded kral içün on yedi kubbeli hücreler edüp her kubbe üzre alem yerine müdevver altun toplar ile on yedi odayı eyle murassa‘ât-ı gûnâ-gûnlar ile müzeyyen etdi kim âfitâb-ı âlem-tâbın şu‘lesi bu sarâya pertev urdukda çeşm-i insân hîrelenirdi. Çûn bu sarây-ı ibret-nümâ yedi yılda tamâm olup cümle kral ve ban ve herseklere bu sarâyda ziyâfet-i âlîler edüp cümle küffâr bu sarâyın tarz [u] tarh-ı tavrın ve nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnun görüp engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalup bu sarâyın nâmına "Kızıl[elma] sarâyı" deyü nâm kodular, zîrâ her kralın odaları üzre kızıl altundan toplar olduğu cihet ile Kızılelma Sarâyı ve Kızılelma-yı Ungurus deyüp Budin kal‘asına nâm kodular. Hâlâ bu sarâya Kızılelma Sarâyı derler.

Ve yine mezkûr altun Kızılelma toplarından ba‘zı kubâblar üzre altun toplar vardır, ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da nûru kalmamış altun mutallâ toplardır. Tamâm bu kal‘a-i Budin Kızılelma-yı Ungur[us] ile nâm verüp ma‘mûr olup İrem-âsâ oldu.

Be-kavl-i müverrihîn bu rûy-ı arzda altı aded kızılelma var, lisân-ı {Macar'da kızılelmaya

Kıpona derler}.

Evvelâ ibtidâ Kızılelma-yı atîk; diyâr-ı İşpapol'da, ya‘nî İşpanya'da Rim Papa Kızılelmasıdır.

Andan Macar Kızılelması ***[74a]*** Ustolni-Belgrad'dır kim bilâ-teşbîh Macaristân'ın Ka‘besidir kim cemî‘i krallara anda meşâddır. Gayri diyârda mürd olan keferelerin gûrlarına Ustolni-Belgrad toprağından komasalar hâşâ ehl-i cennet olamaz.

Andan Alaman Kızılelması kal‘a-i Beç'dir kim yedi kral bu Beç kal‘ası hidmetine me’mûrlardır kim Beç üzre yedi kral askerleriyle kırılmağa ahd [ü] amân etmişlerdir. Hattâ Süleymân Hân Beç üzre sene 935 târîhinde gelüp kal‘a-i Beç'i muhâsara edüp derûn-ı Beç'de İstifani nâm manastırın evc-i âsumâna kad-keşân olan çanhâne kullesinin tâ depesindeki alemi üzre Süleymân Hân beş kîle buğday alur bir altun top yapdırup "Alâmetim olsun" deyü mezkûr topu krala gönderüp kral dahi bir şeb-i muzlimde ol altun topu kenîse çanlığı üzre koyup hâlâ durur bir mücellâ altun topdur. Henüz bu altun top sebebiyle kal‘a-i Beç Kızılelma-yı Alaman denmeğe müsta‘id oldu, ammâ rızâ-yı Hudâ olmaduğundan kal‘a-i Beç'i Süleymân Hân feth edemeyüp bî-feth avdet edüp kal‘a-i Cânkurtaran'da cân kurtardı.

Andan bir Kızılelma-yı Ungurus bu kal‘a-i Budun'dur.

Andan bir Kızılelma dahi Orta Macarı Üstürgon'udur.

Andan Erdelistân Kızılelması kal‘a-i kadîm ve atîk Eğre'dir. Bu dahi ta‘rîf ü tavsîfe muhtâcdır kim ibtidâ bânîsi Menûçehr evlâdlarından Ejder ban nâm mürted-i benâm binâ edüp bu kal‘a ismine Surhsîbvar, ya‘nî Kızılelma kal‘ası deyü nâm verdi, ammâ bu altı aded Kızılelma kal‘alarının asl [u] fer‘ ve bânîleriyle Fiyameng, ya‘nî Filimenk kralı târîhinde aceb yazmışdır.

Hamd-i Hudâ Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad ile dörd aded Kızılelma kal‘aları dest-i Âl-i Osmân'dadır. İnşâallâhu Ta‘âlâ yakında ikisi dahi dest-i Âl-i Osmân'a gireceğin eş-Şeyh Hazret-i Muhyiddîni'l-Arabî işâret buyurmuşlardır.

Netîce-i kelâm mezkûr Budin kal‘ası dest-i küffârda amâr olarak kral-ı dâlları Sırf krallarıyla ve Vo[y]nık ve Bulkar ve Laz banlarıyla ve Latin ve İslovin hersekleriyle yek-dil [ü] yek-cihet olup Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân'ın ve Yıldırım Hân'ın ve Çelebi Mehemmed Hân'ın ve Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Sânî'nin feth etdikleri memâlik-i Âl-i Osmân'a dest-dırâzlık ederek Bosna serhadlerinde ve Sofya etrâflarında küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr ümmet-i Muhammed'i gezdirmez oldu.

Tâ ki sene (---) târîhinde sâhib-i zuhûr Süleymân Hân cülûs edüp ibtidâ seferleri diyâr-ı Belgrad-ı behişt-âbâd olunca cemî‘i Ungurus ve Alaman küffârları,

"Hay meded vay ey vay kitâbımızda yazdığı üzre Osmânoğullarından Sarı Grando Süleymân işte gelüp Belgrad'ı aldı. Bire meded elbette bu Budin'e de gelir" deyü var kuvvetlerin bâzûya getirüp Budin'i eyle metîn ü müstahkem edüp etrâfında yedi kraldan yedi kerre yüz bin küffâr muhâfaza-i

Budin içün âmâde etdiler.

Andan Süleymân Hân'ın üçüncü seferi sene 932 sahrâ-yı Mihaç-ı ekber gazâsı olup Ungurus Kralı Lagoş kral Mihaç batağında gark olup yedi kerre yüz bin küffârı kılıçdan geçdi.

Ve bu gazâ ak[î]bince deryâ-misâl asâkir-i İslâm ile Gâzî Serdâr İbrâhîm Paşa Budin kal‘ası altındaki Kile sahrâsı nâm fezâya gelüp meks-i hıyâm etdirüp üç güne dek ârâm edüp her mühimmât [u] levâzımâtların görüp sene 932 mâh-ı Zilhiccesi'nin üçüncü gün cemî‘i asâkir-i İslâm ile Serdâr-ı mu‘azzam İbrâhîm Paşa kal‘a-i Budin'e sarılup her tarafdan kol kol er döküp balyemez toplar ile kal‘a-i Budin'in sîne-i pür-kînesin döğüp göz açdırmazken derûn-ı kal‘adan cemî‘i küffâr "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘a-i Budin'in ve kal‘a-i Gerz İlyâs'ın ve kal‘a-i Peşte'nin miftâhların Sadrıa‘zama verirler.

Âsaf-ı Berhayâ dahi kal‘a irşekleri ve şaglarıyla miftâhları kal‘a-i Fötvar nâm mahalde Süleymân Hân'a gönderüp miftâhlar vâsıl olunca hemân Süleymân-ı zamân ılgar ile mâh-ı Zilhicce'nin on üçüncü gün Budin altında meks edüp cemî‘i Budin küffârları hâkipây-ı rikâb-ı hümâyûna rûmâlîde kılup cümle küffâr-ı hâksârın cerâimi defterine nazar etmeyüp *"El-afvu zekâtu'z-zafer* [38]" mazmûnunca cümle keferelere amân verilüp Budin kal‘ası zabtına ve hazîne-i Lagoş hıfzına on bin asker gönderüp hamd-i Hudâ kal‘a-i Budin kabza-i tasarrufa girir.

Andan Süleymân Hân ertesi gün alay-ı azîm ile kal‘a-i Budin'e girince görse kim bir kal‘a bu âmmâ gözler görmüş değil ve kalemler tahrîr etmiş değil. Derûn-ı hisâra girince görse kim cemî‘i çârsû-yı bâzârı kat-ender-kat hâneleri cümle zer-ender-zer ve musanna‘ ve murassa‘-vâr hâne-i küffâr, ammâ cümle müzeyyen ve münakkaş ve dâr-ı hâksâr ve cemî‘i sokakları ruhâm u püsûs-kâr ruhâm-ı fağfûr-vâr şâhrâhları var.

{Süleymân Hân} bunları seyr [ü] temâşâ edüp Lagoş kralın ***[74b]*** pâyitahtı olan Kızılelma Sarâyına girdikde kâmil yedi sâ‘at seyr [ü] temâşâ edüp buyururlar kim,

"Ah ne olaydı, bu sarây bu tarz [u] tavr üzre bizim İslâmbolumuzda Sarâyburnu'nda olaydı" buyururlar.

Andan Lagoş kralın hazînesine girüp görse kim anda olan mâl-ı firâvânın hadd [ü] hasrı yokdur. Köşe köşe la‘l [u] yâkût ve zümürrûd ve elmâs yığın yığın ve Ungurus altunu ve guruşları aslâ ve kat‘â kîseler ile olmayup hemân zîr-i zemînlerde memlû olup âlât-ı silâhın ve cebehâne-i gûnâ-[gû]nun hisâb [u] kitâbın Cenâb-ı Bârî bilir. Süleymân Hân bu vaslalara ve bu kal‘a-i Kızılelma'ya mâlik olduğundan hazz edüp buyururlar kim,

"Allâh ile ahdim olsun, bu gazâ mâlıyla Kudüs-i Şerîf'e bir kal‘a inşâ edeyim ve Medîne-i Münevvere'ye bir kal‘a-i metîn edeyim ve İslâmbol'a kemerler ile sular getireyim ve *hasbetenlillâh* bir câmi‘ ve niçe hayrât [u] hasenâtlar edeyim" deyüp ahd [ü] amân ederek hazîne-i Lagoş'dan taşra çıkarken hazîne kapusu üzre bir çâr-kûşe ceyran derisi kâğızı üzre Nemse lisânı üzre bir hatt-ı latîf yazılmış. Hemân ol kâğızı yerinden kal‘ etdirüp ve tercüme etdirüp kırâ’at ederler. Mazmûn-ı kelâmı oldur kim,

"Ey benden sonra bu Kızılelma'ya kadem basup bu kadar mâla mâlik olacak Igrando Süleymân-ı Kostanopol beni hayr du‘âdan unutmayup bu mâl ile nâm içün hayrât yapasın ve benim ocağım söndürmeyüp oğlum Yanoş'u kral edesin. Beni Ustolni-Belgrad'a alasın. Oğlumu da anda gömesin ve çok kal‘alar alasın. Sen de bu Alaman'da benim gibi olasın. Ben kim cemî‘i ilm ile meşhûr ferîdü'd-dehr Lagoş kralım ki Hazret-i Îsâ vilâdeti târîhi 1503 senesinde dünyâya geldim. Laslo Kral oğluyum, anam Galya Kralı kızı Anna Asson'dur. Millet-i Mesîh âdemlerindeniz sen de Osmânoğullarındansın. Ocağım söndürme, Îsâ Rûhullâh da senin ocağın söndürmesin" deyü tercüme-i hat bu gûne kırâ’at olundukda hemân Süleymân Hân âlem-i hayretde kalup Lagoş kralın batakda bulunan cesedin Ustolni-Belgrad'a defn etdirüp meşâdında olan şapkası üzre turna telleri ve şâhin ciğaları gönderüp,

"Tîz {kral} oğlunu getirsinler" {deyü fermân edince} Lagoş kral avreti Mayfirav nâm melike gerçi zer-ender-zere müstağrak olup geldi, ammâ başına siyâh mâtem domanaların sarmış ve kendisi de sararmış solmuş ve sağ eline veled-i pelîdi olan Yanoş'u alup huzûr-ı Süleymân Hân'a gelüp eydir kim,

"Bunun babasın öldürüp mâl [u] mülkin almak hüner değildir. Şehinşâh-ı çârnâsâr u inpiratorlar arasında pâdişâhlık oldur kim eğer kefere ve eğer bay u gedâ fukarâlarına ve yetîm ve yetîmelerine merhamet edesin. Al imdi kendi öksüz garîbini" deyüp Yanoş gulâmı Süleymân Hân önünde bırağup avret alarka durur.

Süleymân bu gulâm-ı cüvânı görüp merhameti deryâsı cûş [u] hurûşa gelüp bu gulâmı yakasından geçirüp ma‘nâ oğlu edüp Budin krallığın Yanoş gulâma verüp anası dahi bir kral kızı olmağile kal‘anın nâzıru'n-nuzzârı olasın deyü Mayfirav Bânû'yu melike edüp koca irşek Macarı Yanoş'a cümleden melik vezîr eder ve hil‘at-i fâhireler geydirüp kal‘a miftâhların Yanoş gulâma teslîm eder.

Ba‘dehu cemî‘i vüzerâ [ve] vükelâ ve a‘yân-ı kibâr-ı kümmelînlere ve cemî‘i erbâb-ı dîvâna Budin'in iç kal‘ada olan Kızılelma Sarâyı'nda Süleymân Hân bir ziyâfet-i Halîlü'r-rahmân eder kim hâlâ dillerde dâstân-ı dûstândır.

Ba‘de'z-ziyâfe cemî‘i guzât-ı müslimînin sığâr u kibârlarının merâtiblerine göre cümle üç bin yetmiş aded hil‘at-i pâdişâhî geydirüp ma‘zûl olan ümerâ ve mîr-i mîrânlar ve niçe vüzerâlara menâsıb-ı âlîler ihsân eder.

Ba‘de'z-ziyâfe Süleymân Hân pederimiz merhûmun nakli üzre hazîne-i Lagoş['u] cümle Budin'den çıkarup yedi bin aded deriler sarılı sandûkalara mâl-ı hazâ’ini doldurup bu kadar cebehâne ve bu kadar ibret-nümâ zî-kıymet eşyâları ve murassa‘ tahtları ve niçe yüz aded murassa‘ pençere kapakları ve kapuları ve niçe bin fıskıyye ve havuz ve fevvâreleri ve tuçdan altun ile mutallâ dîv ü cin ve perî sûretlerin ve tuçdan selef kralları timsâllerin ve hâlâ {İslâmbol'da} Ayasofya câmi‘i mihrâbının yemîn ü yesârında olan mutallâ şem‘dânların ve niçe bin bunun emsâli ibret-nümâ eşyâların cümle yerlerinden kal‘ edüp İslâmbol'a gemilerle gönderüp cümle sûretleri temâşâ içün Atmeydânı'na korlar. Ve Budin'den niçe zî-kıymet balyemez topları Belgrad'a gönderirler.

Ve amân diyen küffârdan ve kavm-i Yahûd'dan ve sâhib-i ma‘rifet re‘âyâdan üç bin kadar âdemi İslâmbol'a gönderüp Yedikulle ve Galata ve Hâsköy'de meskenler verirler. Ve Yanoş gulâm kral

yanına Budin'i muhâfaza içün cümle ***[75a]*** yigirmi bin asâkir-i İslâm koyup kendüleri sa‘âdetle nehr-i Tuna'yı cisir üzre ubûr edüp kal‘a-i Eğre ve kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Segedin fethine azm-i hümâyûnları olup Peşte sahrâsında meks-i hıyâm etdikde Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi ve Ebussu‘ûd Efendi ve Kadıasker Sultân-ı şu‘arâ Bâkî Efendi ile müşâvere edüp küffâr-ı hâksâr bir dahi bu kal‘a-i Budin'e tama‘ etmesin içün yukaru kal‘ası içine yetmiş seksen yerden âteşler urup berbâd ederler. İlâ hâze'l-ân ol harâb-âbâddan harâb hânedânlar vardır, ammâ Süleymân Hân Dârü's-saltanati'l-aliyyelerine revâne olıcak yine derûn-ı kal‘ayı sâhibleri amâr ederler, ammâ cemî‘i küffâr kralları hasedlerinden,

"Süleymân Igrando Budin'i bir küçük gulâma verdi ve hâlâ hükûmet-i Ungurus Alaman bir avret elinde kaldı. Millet-i Mesîhiyye bu kötü bugünlere mi kaldı?" deyü cemî‘i krallar ve cemî‘i ban ve hersekler ve şaglar mâbeyninde niçe bin gûne güft ü gûlar olur. Ba‘zı kral-ı bed-fi‘âl tama‘a düşüp,

"Ah Lagoş kralın karısın Budin'de bir alsam ve Budin'de müstakil kral olsam" deyü âhir cümle krallar Budin kralı olan Yanoş Kral gulâmı âdem yerine komayup birisine aslâ itâ‘at etmeyüp sene 934 târîhinde yedi kral yedi kerre yüz bin cünûd-ı cünüb-i Nasârâlar ile gelüp Budin kal‘asın kat-ender-kat muhâsara edüp her tarafdan göz açdırmayup kal‘a-i Budin'i bî-dînler döğmeğe başladılar, ammâ bu mahalde Seğitvar banı olan Török Palando nâm dâll-ı benâm içeri kal‘aya bir takrîb ile âdem gönderüp Süleymân Hân'ın Yanoş Kral'a ihsân etdiği gorona nâm tâc-ı İskender'i isteyüp,

"Eğer tâcı bana verirsen Budin altından kalkar giderim ve illâ Budin'i hâke berâber ederim" deyü derûn-ı hisâra haber gönderir. Pojon kal‘ası hâkimi pes ü perdeden derûn-ı hisârda mahsûr olan Lagoş karısına haber gönderüp,

"Eğer bana gelirsen ve beni kocalığa kabûl edersen Budin'i döğmeden el çeküp alarka duralım" der. Niçe kâfir-i bed-gümân-ı bî-îmânlar pür-gam-ı fâside düşerler ve kal‘aya amân u zamân vermeyüp güm güm döğerler.

Âhir içerden melike avret zebûn olup mekr-i zenân hîlelerine sâlik [ü] zâhib olup mukaddemâ kendüyi isteyen krallara ve tâcı isteyen banlara nihânîce birer âdem gönderüp her bir kralın nâmelerinde birer gûne hulf va‘de-i dürûğlar yazup,

"Îsâ ve Meryem Ana şâhid olsun sana varup menkûhan olurum ve tâc u taht u raht u baht sâhibi müstakil kral olursun, ammâ Erdel'de olan karındaşım gelinceye dek kal‘ayı top ile döğmeyüp ve lağımlar etmeyüp kal‘adan alarka durasın" deyü her bir krala pesü perdeden tesellî-i hâtır nâmelerin gönderdikde bu nâmelere krallar i‘timâd edüp kimi temâruz hastalığına yüz dutup kal‘a döğmez, kimisi "Bir vâkı‘a gördüm, kal‘a döğdüğüme İsvet Nikola kâil olmaz", kimisi "Cebehânem azdır" deyü her biri birer gûne özr [ü] bahâne ile kal‘a-i Budin'i döğmeden ferâğat edüp kimi Peşte cânibinde kimi Eski Budin'de ve kimi Gerz İlyâs depesinde ve kimi Muhanad bayırında ve bir kral irşek çayırında karâr-dâde olup kalırlar.

Hemân beri tarafda âkıle müdebbire avret derhâl mahsûr olduğu ahvâl-i pür-melâli iptidâ Bosna vezîrine ve Rûmeli vezîrine ve andan Sultân Süleymân Hân'a arz-ı hâl-i tazallumlar yazup,

"Pâdişâhım, çerâğın olan Yanoş oğlum ve abd-i memlûkun ve kal‘a-i Budin'in elden gidiyor. Hâlâ yedi kral döğüyor, yetiş pâdişâhım, amân, el-amân" deyü feryâdnâmeleri dest-i pâdişâh-ı âlem-penâha vâsıl olıcak meğer Süleymân Hân dahi Budin cânibleri gazâlarına çıkalı iki ay olmuş, hemân Süleymân-ı zamân etek der-miyân edüp şemşîr-i bî-amânın kuşanup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp gelmede.

Beri tarafda mukaddemâ Budin içinden çıkup etrâf kılâ‘ları mutî‘ [u] münkâd etmeğe giden asâkir-i İslâma serdâr olan Kâsım Paşa Budin'in muhâsara olduğun istimâ‘ edüp der-akab üç bin yeniçeri ve üç bin kendü askeri ve on bin aded Yanoş gulâm kralın kendü asker-i Macarı cümlesi kal‘a-i Peçoy'dan balyemez toplar ve niçe bin araba zahâ’irler ile bir gece ale'l-gafle cümle küffâr hâb-ı râhatda iken cümle asker mühimmât [u] levâzımâtlarıyla kal‘a-i Budin'e bî-pâk ü bî-pervâ girüp ahâlî-i Budin'e böyle imdâd ve zahâ’ir geldiğinde cümle ehl-i beled tâze cân bulur.

Ale's-sabâh bu hâli Nemse çâsârı olan Ferdinand Kral görür kim kal‘aya imdâd gelen arabalar Budin etrâfların dutmuş ve kal‘a-i Budin'in burc [u] bârûları üzre alem ü sancak u bayrağ ile burc [u] bârû-yı hisâr zeyn olmuş ve Türk askeriyle kal‘a bedenleri zeyn olmuş. Hemân derûn-ı hisârda cümle ümmet-i Muhammed ile Macar askeri hâzır olup Semendire beği Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ ve Bosna beği Husrev Beğ ve Sadrıa‘zam askeri ki Rûmeli askeridir, kırk bin aded güzîde asker bunlardır, cümle guzât-ı müslimîn ***[75b]*** Budin altında cem‘ olup bir ağızdan Allâh deyüp yürüyüş edince Budin içinden dahi cümle guzât-ı müslimîn ve Yanoş kralı askeri cümle kal‘adan dal sâtûr olup bir asker taşradan bir asker kal‘a içinden çıkup yedi kralı askeriyle ortaya alup kıra kıra kimin Tuna'ya döküp kimin esîr-i bend-i zincîr edüp kal‘a-i Budin['i] dest-i küffârdan halâs edüp yedi kralın yedi kerre yüz bininden yedi bini dâr-ı menhûslarına vâsıl olamayup bu kadar mâl-ı hazâ’in ve bârhâne ve cebehâneler meydân-ı mahabbetde küffâr meterisleri içinde kalup *bi-hamdillâhi Ta‘âlâ* asâkir-i İslâm-ı nusret-me’ser yine kal‘a-i Budin'i kabza-i tasarrufa alup küffârın meterislerinde kalan bî-hadd ü bî-hasr mâl-ı ganâ’imleriyle ol mertebe muğtenim idiler kim hadd [ü] hasrdan hâric idi.

Hüsn-i cemâl sâhibi kızlar ve pençe-i âfitâb-ı mehtâb gulâmlar alındı, zîrâ küffâr askeri arabalarıyla cümle ehl [ü] iyâllerin bile getirüp ol kadar çârpâ makûlesi devâbbât ve ol kadar sîm ü zerrîn âvânî eşyâ-yı zî-kıymetler alındı kim diller ile ta‘bîr ve kalemler [ile] tahrîr olmaz deyü nakl etdiler.

Andan imdâda gelen asker-i İslâm'a Semendire beği Mehemmed Beğ ve Bosna beği Husrev Beğ serdâr olup nehr-i Tuna cisrin ubûr edüp kal‘a-i Peşte'den yarar ve nâmdâr pirbe kulağızlar alup ibtidâ kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Buyak ve kal‘a-i Semendire ve kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Diregel ve nehr-i Nitre'yi geçüp kal‘a-i Novigrad ve kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Nitre andan dönüp kal‘a-i Uyvar'ı ve kal‘a-i Komaran altların cümle asâkir-i İslâm çalkayarak elekden geçirüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle kırkıncı günde Ciğerdelen nâm kal‘adan nehr-i Tuna'yı gemilerle ubûr edüp kal‘a-i Üstürgon'a selâmetle dâhil olurlar.

Gerçi ol zamân kal‘a-i Üstürgon dest-i kâfirde imiş, ammâ Budin kralı Yanoş krala tâbi‘ imiş. Yine bu kadar mâl-ı ganâ’imle guzât-ı müslimîn kal‘a-i Budin altına gelüp niçe bin üsâ[râ]lar ve mâl-ı firâvânlar ile ahâlî-i Budin'i ganîmet edüp vakt-i şitâ erişmeden cümle asâkir-i İslâm vatanlarına sâlimîn ü gânimîn revâne olurlar.

Der-beyân-ı ahvâl-i melâmet-i Budin

Çünki asâkir-i İslâm'ın Budin altından gitdikleri gibi cümle muhâfazaya me'mûr olanlar Budin Kralı Yanoş ile kaldı. Pes sene-i âtiye kim sene 935 târîhinin mâh-ı Ramazân'ında evvelbahâr olmadan dahi bârân u selc ü berf alaca iken Nemse banı Ferdinand Kral ve Çeh banı ve Leh banı ve Korol banı ve Tot banı ve Kallevine banı ve Fiyameng banı ve Lonçat banı ve Donkarkiz banı ve Danimarka banı ve Kız kral banı ve Dış Françe banları cümle Zirin hersek ve Dodoşka hersek ve Moran hersek ve Began hersek ve Nadaj hersek ve Kepan hersek ve Mekemorya ve Pirmorya ve İslovin beğleri ve niçe bin Hırvadistan segleriyle yedi kral yedi kerre yüz bin asker ile kâmil yedi yüz balyemez toplar ile Budin üzre gelüp alâ melei'n-nâs Budin'e mûr [u] mâr-vâr asel zenbûru-vâr üşüp meterise kat-ender-kat girüp Budin'e ol kadar top güllesi ururlar kim gûyâ bârân-ı la'net yağar.

Bu hâl üzre kırk gün Yanoş Kral muhâsarâya tahammül edüp görse kim dahi henüz vakt-i şitâ bir tarafdan dahi imdâd gelmeyeceğin ve geç geleceğin müşâhede edüp derûn-ı hisârda olan muhâfazacı ümmet-i Muhammed ile müşâvere edüp bi'z-zarûrî kal'anın dendân-ı bedenlerine amân bayrakları diküp amân ile Yanoş Kral ve gayriler silâhlarıyla Budin'den çıkup Peşte kal'ası cisrin geçüp vilâyet-i Erdel kralı olan kayınatasına gidüp ahvâl-i pür-melâlin Erdel irşekleriyle sa'âdetlü pâdişâha hedâyâlarıyla bildirüp Erdel'de başına iki kerre yüz bin asker cem' etmeğe başladı. Çünki bu haber-i mûhiş pâdişâh-ı cem-cenâbın ma'lûm-ı sa'âdetleri olup hemân ol ân tuğ-ı şâhîleri cebehâne-i şâhî önüne çıkarup evvelbahârda cümle cüyûş-ı muvahhidîn ile kat'-ı merâhil ve tayy-ı menâzil ederek şehr-i Sofya-yı sâfiyeye dâhil olunca Nemse çâsârı olan Ferdinand Ban'a bir nâme yazup,

"Er isen Lagoş Kral gibi seninle Mihaç sahrâsında yâhûd Budin altında Kile sahrâsında görüşüp karışalım" deyü nâmeyi bir kapucuya verüp Budin'e gönderdi.

Bir nâme dahi diyâr-ı Er[de]l'e giden Budin banı Yanoş'a gönderüp "İki kerre yüz bin asker ile ordu-yı İslâm'ıma gelesin" deyü te'kîdnâme gitdi.

Ve Tatar hâna çizme-bahâ on iki bin altun gidüp "İki kerre yüz bin asker ile gelüp Budin altında bana mülâkât olasın" deyü Tatar hâna da nâmeler gitdi.

Ba'dehu Sofya'dan Rûmeli vezîri ile Sadrıa'zam ve serdâr-ı mükerrem kırk bin asker ile mukaddemce talî'a-i asker olup gitdiler.

Akîblerince pâdişâh-ı gerdûn-vakâr on birinci gün Belgrad-ı behişt-âbâda andan sekizinci gün kal'a-i Ösek'den kırk pâre gâzî topları alup ***[76a]*** on üçüncü gün Mihaç sahrâsına varılup Süleymân çerâğı olan Yanoş Kral iki kerre yüz bin asâkir-i Nasârâ ile sahrâ-yı Mihaç'da ordu-yı İslâmda meks edüp ba'dehu sa'âdetlü pâdişâh-ı gerdûn-vakârın müşâhede-i cemâline kral gelüp serâperde-i Süleymânî önüne piyâdece gelüp cemâl-i bâ-kemâl-i şehinşâ[hî]yi müşâhede edince yedi sekiz yerde ser ber-zemîn ederek pâdişâh-ı sâhib-kırânın huzûr-ı sa'âdet-iktirânlarına vüsûl buldukda hemân fakîr Yanoş Ban baş yere koyup ınçkıra ınçkıra ağlayup pâypûş-ı pâdişâhî bûs edüp ba'dehu bir taht-ı zerîn üzre karâr etmesi fermân olunup ba'de'lletî ve'lletî niçe musâhabetden sonra bir hil'at-i zerîn ile ser-firâz olup çetr-i mülammâ'ına gider.

Yine ol gün iki kerre yüz bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile Âl-i Cingiziyân'dan Semiz Mehemmed Giray Hân gelüp ol dahi âdâb [u] erkân ile deryâ-misâl asâkir-i Âl-i Osmân içre güzer ederken otağ-ı hümâyûna müteveccih olup, ammâ müşâhede-i asâkir-i nusret-me'serden bir vecihle dem-beste ve mest [ü] medhûş olmuşdu kim gûyâ Süleymân-ı zamânın serâperdesi kendüye Hazret-i Süleymân'ın bârgâhı idi.

Bu hâl ile hân-ı âlîşân huzûr-ı Süleymân Hân'a berg-i hazân gibi dir dir ditreyüp geldikde Süleymân Hân kanûn-ı kadîmeleri üzre hâna ayağa kalkup öpüşüp görüşüp,

"Safâ geldin, hân karındaşım" deyüp bir zerrîn ve mücevher taht üzre karâr-dâde olup niçe kelimâtlardan sonra Süleymân Hân buyururlar kim,

"Hân karındaşım, sana fermânım olmuşdur kim hemân bugün bu sahrâda konmayup Budin'den içeri Ungurus diyârların harâb u yebâb etmeğe gidesin" deyüp Hân'a bir semmûr lipâçe ve iki zerdûz girân-bahâ hil'at-i şâhî ve serine bir otağa-i şehriyârî koyup Hân taşra çıkup ol ân nefîr-i Efrâsiyâbların çalup kâfiristâna çapula gitmede.

Beri tarafda Hazret-i Süleymân-ı zamân hemân ol ân sahrâ-yı Mihaç'dan kalku[p] beşinci gün kal'a-i Budin altında deryâ-misâl asker ile meks olundukda Kile sahrâsı benî Âdem ile dolduğundan mâ'adâ dağı ve taşı ol mertebe asker-i İslâ[m] zeyn eder kim her mahal yürüyüş sâyesinde yüz âdem meks etmiş bulunur. Tâ bu mertebe âdem deryâsı cem'iyyeti olur. Hattâ yine pederimiz merhûm Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî olmağile bu sefer-i azîmde dahi mevcûd bulunup pederimiz nakl eder:

"Kaçan kim vakt-i gurûb karîb oldukda cümle hayvânâtları Tuna suyuna saky etmeğe götürüp cümle hayvânât def'-i atşân ederken nehr-i Tuna'nın aşağı cânibinde ordu-yı İslâm'ın nihâyetidir, anda nehr-i Tuna beş altı zirâ' eksilirdi. Tâ ol mertebe devâbbât-ı kesîre var idi" deyü nakl ederdi.

"Ve cümle hayvânâtlara tobralar ile yemler verilecek zamânda at ve katır ve deve [ve] hımârların sadâsı (---) âye[t]: [39] nassı üzre, savt-ı bâğal ve savt-ı çemender ve asvât-ı gölük feryâd ü süheylleri evce peyveste olurdu" deyü pederimiz hikâye ederdi. Çünkim,

Feth-i diğer der-kal'a-i Budin bâ ceng-i azîm fî gurre-i mâh-ı Muharremü'l-harâm sene 936

Mâh-ı mezbûrun gurresinde pâdişâh-ı âlem-penâh Budin altında deryâ-yı bî-pâyân asker-i Âl-i Osmân ile gelüp meks etdikde cemî'i cüyûş-ı muvahhidîn ile vakt-i Şâfi'îde kat-ender-kat kırk kat kuşadup ol gece meterislere girilüp ve balyemez topları kemâkân yerlü yerlerine koyup ale's-seher şehr-i Muharrem'in dördüncü günü cemî'i toplara bir fitilden âteşler edüp niçe yerden kal'a dîvârları arabalar girecek kadar yerleri münhedim olup her tarafdan yürüyüşler olacak mahalde derûn-ı hisârda mahsûr olan küffârlar bildiler kim bu kal'a dest-i Âl-i Osmân'dan halâs olmaz. Hemân derûn-ı hisârdan cümle küffâr,

"El-amân, el-amân, ey şehinşâh Süleymân Hân-ı Âl-i Osmân" deyüp kal'anın cümle burc [u] bârûlarına beyâz amân bayrakları diküp istîmân etdiler. Amânları kabûl olup cümle küffâr uryânen silâhsız dâr-ı menhûslarına gitdiler.

Hemân ki küffâr kal‘adan çıkdılar birkaç guzât-ı müslimîni dâğ-ı derûnlarından şehîd etdiler. Meğer hikmet-i Hudâ var imiş. "Bire küffâr âdem şehîd etmiş" deyince cümle guzât-ı kerrâr hemân dal sâtûr-ı hûnkâr olup bir ânda yetmiş bin küffârı Kassâb-ı Cömerd köçekleri gibi şemşîr-i âteş-tâbdan geçirüp bir tâb [u] tüvânlı küffâr ber-zemîn kalmayup cümle ser ber-zemîn kelleleri galtân olup kal‘a-i Budin tekrâr üçüncü kerre yine feth olup kal‘a muhâfazasına yigirmi oda yeniçeri ile Elbasan beği Hasan Beğ ta‘yîn olunup yine krallığı mukaddemâ çerâğ-ı efrûhte ola[n] Yanoş Kral'a sadaka ve ihsân olundukda cümle hayırhâh-ı devlet,

"Pâdişâhım bu kal‘ayı bir vezîrine ihsân edüp ber-karâr olsun, ***[76b]*** tâ ki asâkir-i İslâm bir gayri feth [u] fütûhda bulunsun" derler.

Süleymân buyururlar kim "Bi-emrillâhi Ta‘âlâ anın da zamânı var" deyüp Budin altından ordu-yı İslâm ile kalkup Budin'in öte garbîsi tarafında Eski Budin zemîninde meks eder.

Andan azm-i râh-ı kal‘a-i Beç edüp yetmiş altı pâre kılâ‘-ı metînelerden kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Pirespirim ve kal‘a-i Polata ve kal‘a-i Çavga ve kal‘a-i Çobaniçse ve kal‘a-i Senmartin ve bunun emsâli niçe gûne kılâ‘ ve palankaları feth edince şiddet-i şitâ karîb olup kal‘a-i Beç'e sarılır. Hattâ gerüden gelen asâkir-i İslâm kal‘a-i Gör'ü ya‘nî Yanık kal‘asın ıhrâk etdiklerinde ismi Yanık kalır.

Ba‘dehu Süleymân Hân Beç'i muhâsara etdikde kemâl mertebe sarp kal‘a olmağile günden güne şitâ ve berf ziyâde olup cümle guzât-ı müslimîn kar altında kalup âhirü'l-emr yigirminci gün kal‘adan fâriğ olup derd ü belâ ve meşakkat çekerek mâh-ı Saferü'l-muzafferde bî-zafer meşakkat-i sefer çekerek Cânkurtaran nâm mahalle gelüp andan Budin üzre cür’et edüp avdet etdiler.

Budin banı Yanoş Kral, pâdişâhın rikâbına yüz sürüp hil‘at-i husrevânî ile irtifâ‘-ı kadr buldu ve beyne'l-akrân mu‘azzez ve mükerrem oldu. Ve bu sefer-i meserretde kal‘a-i Üstürgon'dan tâc-ı İskender alınup Budin Kralı Yanoş'a ihsân olunup bu kerre be-dürüstî kral-ı müstakil oldu.

Ba‘dehu Süleymân Hân kal‘a-i Peşte önünden nehr-i Tuna'yı ubûr edüp ol şiddet-i şitâda Keçkemet sahrâsıyla gidüp kal‘a-i Varadin cisrinden ubûr edüp Âsitâne-i sa‘âdete dâhil olunca beri tarafda yine küffâr-ı Alaman Süleymân Hân'ın Beç kal‘asın alamayup bî-feth avdet etdiğinden asâkirin za‘afına haml edüp yine cümle küffâr tek durmayup bu kerre üç kral ile Budin üzre üç kerre yüz bin küffâr ile gelmede. Tekrâr,

Yanoş Kral'ın Budin'de mahsûr olduğun beyân eder

Pes Yanoş Krala çaşıtlar gelüp Beç Kralı Ferdinand Kral'ın üç kral ile Budin üzre geleceğin haber alup tâc-ı İskender Budin kralında olmak ile dörd aded krallar kendüye mutî‘ [u] münkâdlar olup Budin altında ve derûn-ı hisârda cenge âmâde oldular. Çünki Ferdina[n]d Kral Budin kurbunda Kızıl Sahrâ nâm mahalle küffâr gelüp meks etdikde hemân Yanoş Kral ale'l-gafle Alaman Kralı Ferdinand'ı basup eyle şiş ve harba ve top ve tüfeng-i pür-ceng urur kim cümle küffâr şişden geçüp mâl [u] menâllerin bırağup kaçup dâr-ı menhûslarına giderler.

Ferdinand Kral güc ile kal‘a-i Üstürgon'a düşüp anda dahi irşekler kendüyi kal‘aya komayup Tuna'dan geçüp Ciğerdelen kal‘asında kalup ciğeri harâreti anda sehel teskîn olur, ammâ Yanoş Kral bu kadar mâl-ı ganâ’imle kal‘a-i Budin'e gelüp alınan mâl-ı ganâ’imin zî-kıymetlerinden ve kendünün iltizâmında olan harâcıyla cümle hedâyâları Süleymân Hân'a gönderü[p] kal‘a-i Budun'da adl [ü] adâlet ve cümle re‘âyâ vü berâyâlar ile hüsn-i ülfet edüp kal‘anın amârına cidd ü ihtimâm ederek (---) sene kâmil ve mükemmel Süleymân Hân devletinde müstakil kral oldu.

Hikmet-i Hudâ sene 948 târîhinde Yanoş Kral Budin içre âsûde-hâl iken bir gece mürd olup anda muhâfazaya me’mûr olan Elbasan beği ve sekbânbaşı ve kırk oda yeniçeriler kralın cemî‘i mâmeleki ve hazînesin kabza-i tasarrufa alup der-i devlete "Kral mürd oldu" deyü haber gönderdiler.

Der-beyân-ı diğer muhâsara-i felâket-i kal‘a-i Budun

Çünki Yanoş Kral'ın mürd olduğu haberi Beç Kralı Ferdinand'a ve Nemçe çâsârı olan karındaşı Karol Krala ve Çeh çâsârı olan Vinkoş çârnâsârlara Budin kralsız kaldığı haberi varınca hemân cemî‘i küffâr,

"Bire meded fursat ganîmetdir. Îsâ ve Meryem Ana bize himmet ede[ce]ği gün geldi. Budin şimdi bir avret elinde kaldı" deyüp cümle krallar yine baş kaldırup,

"Bire Osmânlı gelmeden ve Türk'ün ellerine Budin girmeden" deyüp ale'l-acele dörd kerre yüz bin küffâr Budin üzre gelüp yetmiş yerden kal‘aya havâle toplar koyup Gerz İlyâs'dan ve Muhanad bayırından kal‘ayı döğmeğe başlarlar.

Hemân derûn-ı hisârdan mürd olan kralın karısı ve anası ve sekbânbaşı ve Elbasan beği kal‘adan kemendler ile âdemler endirüp ve su yollarından Tuna ile yüzgeç âdemler gönderüp der-i devlete ve Bosna ve Rûmeli'ne haberler varınca Rûmeli askerin cümle Ösek'de râst gelir, Sadrıa‘zama Belgrad'da râst gelir. Sa‘âdetlü pâdişâh dahi mukaddemâ giden haberden âgâh olup Edirne'de bulunur, hemân ki Budin'in bu mahsûr olduğu haberin istimâ‘ edüp gece ve gündüz şitâb ile yürüyüp gitmede.

Ammâ yigirminci gün Bosna ve Rûmeli ve Sadrıa‘zam Budin altına varup karâr-dâde olurlar, ammâ derûn-ı Budin'de mahsûr olanlar kemâl mertebe muztar[ib]-hâl olup sademât-ı top-ı kûpdan ***[77a]*** kal‘nın niçe yerden burc [u] bârûları rahnedâr olup arabalar girecek kadar dîvârlar harâb u yebâb olmuşdu. Çünki Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa deryâ-misâl asker ile zîr-i kal‘ada meks etdiğin kal‘ada mahsûr olanlar görünce mürde cisimlerine tâze cân gelüp mürd olan kral askeri ve bizim muhâfazacı askerleri dâmen der-miyân edüp henüz cenge âheng edüp kal‘anın münhedim olan yerlerine şarampa[v]lar çatup içlerin rıhtım ile doldurup gece ve gündüz kâfire göz açdırmaz oldular.

Hemân mezkûr krallar asâkir-i İslâm'ın Budin altına gelüp kondukların görünce cümlesi domuz topu olup asâkir-i İslâma bir hücûm [u] mehcûm-ı azîm edüp bir savaş-ı perhâş edüp alak bulak karış katış yaka yakaya keşâkeş ceng ederlerken hemân derûn-ı hisârda olan asâkir-i İslâm ve mürd olan Yanoş Kral askeri cümle kal‘adan çıkup küffârın meterislerin basup cümle cebehâne ve topların tarfetü'l-ayn içre kal‘aya taşıyup andan küffârın ardına düşüp kâfire gerüden kılıç urmağa başladılar.

Küffâr gördü kim iki asker mâbeyninde kalup ceng-bâzârı içinde topa tutulmuş maymuna dönüp bir kerre kaçamak verüp meterisleri tarafına asâkir-i İslâmı sarpa çekerler. Sadrıa‘zam dahi metânet edüp küffârı sarp kemîngâh yerlerine komaz.

Hemân küffâr bu hâli görüp yine asker-i İslâm üzre hücûm edüp tâ vakt-i zuhra dek bir ceng-i Sıffîn olur kim dillerde destândır, ammâ küffâr-ı hâksâr-ı bed-girdârın hadd [ü] pâyânı olmamak ile niçe kerre sıklet gösterirlerdi, ammâ serdâr-ı ekrem yine var kuvveti bâzûya getirüp Ali-i Kerrâr-vâr be-tekrâr be-tekrâr kâfirin gözlerine girüp niçe bin küffârı hâk-i mezellete salup niçe bin kelle ve baş dil alup merkezinde karâr ederdi.

Hikmet-i Cenâb-ı Bârî yârî kılup bu bezm [ü] rezm esnâsında Hazret-i Hilâfet-me’âb âfitâb-ı âlem-tâb-misâl şitâb ederek elli bin aded *"Benem, diğer nîst!"* diyen asâkir-i İslâm'ın salt ve sebükbâr güzîdesiyle bu ceng-âşûb üzre gelüp cümle dal sâtûr-ı Muhammedî olup küffâr-ı murdârı ortaya alup eyle kılıç-ı Süleymânî ururlar kim küffârda tâb u tüvân ve eli dutar bir bî-îmân kalmayup meterislerine firâr ederler.

Görseler kim cümle meterislerinde top ve tüfeng ve cebehâneden bir şey kalmayup meterislerinde kendülere cây-ı menâs olmadan kalmış.

Ba‘dehu görürler kim asâkir-i İslâm'ın ilerisi geliyor. Hemân ol ân küffâr-ı bî-îmân havf [u] haşyete düşüp cümle bâr [u] büngâhların bırağup *firâren an tevâlîyi'l-kesürât* deyüp Üstürgon'a ve Ustolni-Belgrad dağlarına yüzü kara zâğlar gibi ağlayarak ve ciğerlerin dâğlayarak firâr ederler.

Kırk elli bin kâfir nehr-i Tuna'ya atlarıyla ve piyâdegânlarıyla cân pâzârına düşüp Tuna'ya bir baş urup gark olup kimi halâs olam derken guzât-ı müslimîn Tuna içinde şinâverlik eden küffâra eyle kurşum ururlar kim anlardan dahi bir cân halâs olmaz.

Ve niçe bin küffâr dahi Eski Budin'de olan gemilerine varup her gemiye tahammülünden ziyâde girüp alarka olunca asâkir-i İslâm'ın salt atlıları gelüp keferelerin karada kalan atların ve yat u yarakların ve hayme misilli durakların ve bî-hisâb mâl-ı ganâ’imlerin alup Tuna içinde yokuş yukaru gitmeğe iktidârları olmayan gemiler içre sepişmiş kâfirlere nehr-i Tuna'nın karşu Peşte kal‘ası ve karşu Vaç kal‘ası taraflarından ve beri Eski Budin tarafından cümle guzât-ı müslimîn dalyan boylu uzun tüfenglerle Tuna içre olan kayıklı ve şaykalı kâfirlere eyle kurşum yağdırırlar kim küffâr kürek çekmeğe baş gösteremeyüp cümle gemileri Tuna kenârlarına geldikde cümle yigirmi altı bin küffârı dest ber-kafâ bağlayup esîr der-zincîr edüp cümle bin pâre gemileriyle Budin kal‘ası dibine yanaşup cemî‘i esîrleri Süleymân Hân'a arz edüp Süleymân Hân dahi kendü kemâl-i keremlerinden cümle üsârâları mâl u menâlleriyle getiren gâzîlere ihsân eder.

Hulâsa-i kelâm bu gazâ-yı ekber dahi bir pâdişâh-ı âlî-tebâr zamânında olmayup kâmil on iki gün on iki gece dağlara firâr eden küffârların kelle ve paçaları ve esîr der-zincîrleri serâperde-i Süleymânî önüne gelüp kelleler galtân olup gelen üsârâları cümle getiren gâzîlere ihsân edüp niçesinin başına çığalar ve turna telleri ve zî-kıymet hil‘atler ve tîmâr u ze‘âmetler ihsân u in‘âmlar edüp bu uslûb üzre sene 948 târîhinin mâh-ı Rebî‘ulâhir'inin yigirmi tokuzuncu gün kal‘a-i Budin'i yedi kral-ı bî-dîn elinden halâs edüp ta‘mîr [ü] termîmine sa‘y [ü] ihtimâm edüp cemî‘i asâkir-i

İslâmı Budin'e üşürüp eyle amâr etdi kim hâlâ sedd-i İskender-vâr bir hısn-ı hasîn-i üstüvârdır.

Der-beyân-ı nasb-ı mîr-i mîrân-ı kal'a-i Budun-i kâr-ı füsûs, ya'nî (---) (---) (---) (---) (---) (---) dârü'l-mülk-i Kızılelma-yı taht-ı Ungurus fi 8 Cemâzilevvel sene 948

Çünki Süleymân Hân Budin'i dördüncü kerrede bu vartadan halâs edüp feth etdi, evliyâ(?) ikide birde Budin imdâdına yetişmede. Guzât-ı müslimîne ***[77b]*** kayd-ı azîm derd-i ser olmasın içün kal'a-i Budin'i bir vezîr-i dânâya vermeğe murâd-ı şerîfleri oldukda müşâvere edüp ba'de'l-müşâvere mürd olan Yanoş Kral'ın lâşesin Kızılsarây deyrinden çıkarup sene 932 târîhinde Budin'i feth-i evvel etdükde Lagoş Kral'ın hazînesinde bulunan vasiyyetnâmesinde Lagoş'un tahrîr etdiği üzre Süleymân Hân bu Yanoş Kral'ın lâşesin Ustolni-Belgrad'a gönderüp babası Lagoş Kral yanında meşâd etdirir.

Ba'dehu Budin dîvânında Lagoş Kral'ın anasın ve avreti olan İzarila Ason nâm avretin ve Yanoş oğlu Zidmon Yanoş nâm üç yaşında oğlun dîvân-ı hümâyûna getirdüp kralın karısı olan İzarila nâm avrete buyururlar kim,

"Senin kralın Yanoş benim çerâğım ve ma'nâ oğlum idi. Bu küçük oğlu Zidmon Yanoş dahi benim çerâğım oğlu olmak ile bu da benim oğlum olsun. Bu oğlana Erdel vilâyeti banlığını ihsân etdim. Sen anın anasısın, yine Erdel kralının kızısın. Baban hâlâ Erdel'de kocayup kötürüm olup vilâyet-i Erdel'in zabt u rabtına kâdir olmaz oldu. Sen oğlunun vekîli olup vilâyete nâzıru'n-nuzzâr olup her sene Erdel diyârı harâcını gönderesin ve kocanın anası olan kayınananı bile alup Erdel'e gidesin" deyü İzarila Ason nâm avrete niçe nasîhat [u] vasiyyetler edüp oğlu olan küçük Zidmon Yanoş gulâma bir sorguç kuka-yı zerdûz ve bir murassa' iskemle ve bir topuz-ı murassa' ve bir çetr-i mülammâ' ihsân edüp İzarila Ason melikenin başına bir tâc-ı murassa'-ı kiyânî geydirüp zer-ender-zer hil'atleri kayınanasına dahi geydirüp, "Yürü Allâh işini âsân ede" dedikde hemân müdebbire âkıle avret eydir:

"Pâdişâhım, dahi çerâğın olan oğlum dahi küçükdür, vilâyet-i Erdel'e yalnız gitmek olmaz. Pâdişâhımın devletinde oğlum sencileyin bir azîmü'ş-şân pâdişâhın çerâğı ola ve Budin Kızılelması kralı oğlu ola ve şimdi devletinde Erdel kralı ola, bize kırk elli bin asker ver. Diyâr-ı Erdel'e oğlumu bir dârât, azamet [ve] ihtişâm ile götürsünler kim eyle bir kral diyâr-ı Erdel'e girmiş ve gelmiş ve mutasarrıf olmamış ola" dedikde Süleymân Hân bu müdebbire âkıle avretden bu re'y-i hüsn-i tedbîr kelimâtların istimâ' edince cümle Rûmeli eyâleti askeriyle Kâsım Paşa'yı diyâr-ı Erdel'e kral götürmeğe me'mûr edüp pâdişâh-ı âlem-penâh bu müdebbire avrete "Sad hezârân tahsîn âferîn" deyüp bir zerdûz hil'at-i fâhire dahi geydirüp "Âferîn sad âferîna Kraliçe Bânû" deyü nâm verdiler.

Hattâ lisân-ı Hırvad ve Sırf ve Latin ve Boşnak'da "kraliçe"yi demek kral kızı ve kral karısı demekdir.

Ba'dehu bu kraliçe dest bûs-ı pâdişâhiyle şeref-yâb olup üç yaşında oğluyla Budin'den bir alay-ı azîm ile vilâyet-i Erdel'e revâne olup hamd-i Hudâ kal'a-i Budin çirkâb küffârdan tâhir olup henüz Süleymân Hân sâhib-i Kızılelma-yı Ungurus oldu.

Ve cümle burc [u] bârûları üzre cemî'i ulemâ ve e'imme ve hutabâ ve mü'ezzinânlar çıkup niçe bin

yerde ezân-ı Muhammedîler verilüp yedi nevbet cemî‘i guzât-ı müslimîn gülbâng-ı Muhammedî çeküp yedi yaylım toplar ve yedi yaylım tüfengler atılup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp yedi gün yedi gece feth [ü] fütûh donanması fermân olunup cemî‘i kenîselerin içlerinde olan lâşe-i murdârların çıkarup bâğlar içinde bir hafr-i ma‘lûme lahd etdiler.

Ve cemî‘i putları ve nâkûs ve erganon ve torompete nâm Deccâl sazların ve cümle salîbe ve çelipa ve esnâm-ı haşeblerin pâre pâre edüp kerâhet-i bed-âyîn ve kıssîs [ü] ruhbândan cümle düyûrları tathîr edüp mihrâb-ı münhariflerin Mekke-i Mükerreme'ye doğru etdiler kim sûre-i Bakara'da âye[t]: [40] nassı üzre mihrâb ve minberler olup ibtidâ hutbe-i şerîfi Hünkâr imâmı olan Ebussu‘ûd Efendi telâmîzi Nûrullâh Efendi tilâvet edüp teberrüken imâmeti ol asırda kadıasker olan Ebussu‘ûd Efendi Hünkâr câmi‘i ki hâlâ ana Fethiyye câmi‘i derler, anda imâmet eder.

Ammâ pederimizin nakli üzre asâkir-i İslâm bu evvel Cum‘ada ol kadar vefret üzre imiş kim kal‘a-i Budin mâl-â-mâl olduğundan gayri bir sâ‘at yer dağlarda ve bâğlarda tâ Gül Baba depesine varınca cemâ‘at-i kesîre ile leb-ber-leb imiş.

Hikmet-i Hudâ bu salât-ı Cum‘a Gül Baba buyururlar kim:

"Cümle cemâ‘at hâzır iken dağılmasınlar. Fursat ganîmetdir emânetimiz teslîm edelim. Beni ılıca suyiyle fi'l-hâl yaykasınlar ve Süleymân'ım beni Budin'e dinsinler(?), İslâmbol'a sıhhatle gitsinler ve cümle oğulların öpsünler" deyü vasiyyet edüp ol Cum‘a cemâ‘ati arasında bir kerre "Yâ cemâlallâh" deyüp rûh teslîm edince der-akab Süleymân Hân gelüp cenâzesine hâzır olup ol ân techîz ü tekfîn ıskât salâtiyle gasl edüp bizzât namâzın Ebussu‘ûd Efendi kılup ibtidâ-i fetihde hâk-i pâk-i ***[78a]*** Budin'de defn olunan ve iki kerre yüz bin cemâ‘at-i kesîre ile cenâzesi namâzı kılınan fukarâ-yı Bektaşiyân'dan Gül Baba hazretleridir kim Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ve Bâyezîd ve Selîm-i Evvel ve Süleymân Hân ile cemî‘i gazâlarda mevcûd olan Gül Baba-yı Âl-i Abâ'dır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz*.

Andan ol Cum‘a gün Süleymân Hân kendi karîhalarından,

Der-tahkîk-i nasb-ı vezîr-i hâkim-i Budin

Hemân ol yevm-i mübârekde mukaddemâ Dârü'l-hilâfe, ya‘nî Bağdâd-ı behişt-âbâd vezîri olan Süleymân Paşa'yı huzûruna kığırup başına bir sorguc-ı şâhî sokup eynine üç kat hil‘at-i fâhireler geydirüp ve destine devât ve kalem ile tuğrâ-yı garrâ verüp,

"Üç aded tuğ ile serdâr-ı mükerremim ve müşîr-i mufahhamımsın. Tâ İslâmbol'uma gelince cemî‘i diyâr-ı Rûm menâsıbları senin arzınla olup cümle mîr-i mîrânlar ve cümle mîr-i livâlar senin fermân-berin ola. Hattâ benim İslâmbol'umda Yedikulle dizdârlığı mahlûl oldukda senin arzınla tevcîh oluna. *Vallâhümme âfinâ* kaçan kim üzerine bir düşman gelüp mahsûr olduğunda ale'l-acele bana bir ulak gönder. Ben dahi emrine fermân-ber olup hidmetine gelem.

"Evlâdlarıma ve cümle vüzerâlarıma bu vasiyyetnâmem pendnâme olsun. Bu pend [ü] nasîhat ve kanûnum bozanların üzerine Fir‘avn ve Kârûn ve Yezîd'in la‘neti üzerlerine olsun, zîrâ bu Budin

Kızılelması'na çok emeğim geçüp Budin uğuruna altı kerre yüz bin ümmet-i Muhammed şehîd olup bu hâk-i amber-pâk kân-ı şühedâ olmuşdur. Budin sedd-i İslâm-ı hasîn hasretü'l-mülûk Kızılelma-yı taht-ı Ungurus'dur.

"Bu kal‘ayı Allâh'a emânet etdim. Ve Süleymân Paşa hakîr Süleymân'a seni Budin'e nâzıru'n-nuzzâr vekîl etdim. Basîret üzre olup re‘âyâ-perver olup herkes ile hüsn-i ülfet edüp cümle gâzîlere ni‘met ve ihsânın mebzûl olsun. Ve kal‘a-i Budin'imde sâkin olanlar mu‘ammer ve bay olsun" deyü kâmil bir sâ‘at-i nücûmî Süleymân Hân hayr du‘â ve nasîhatler edüp yarlığ-ı belîğ-i şâhîyi ve tuğrâ-yı garrâyı Süleymân Paşa'nın eline verüp,

"Vezâret ve tevliyetin mübârek olup Cenâb-ı Kibriyâ cümle Budin vüzerâlarının ve cümle asâkir-i İslâm hıfz-ı amânında ola. Ve Gül Baba Budin gözcüsü olup himmetleri hâzır ve nâzır ola, bu niyyete *el-Fâtiha*" deyüp Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb tilâvet olunup ale'l-akîb Hayreddîn Efendi nâm bir fâzıl-ı benâm bir âlim ve fuzelâ-yı hümâmı beş yüz akçe [ile] mevleviyyet-i molla eder.

Ve sekbânbaşıyı altı bin yeniçeriye ağa eder.

Ve elli bir cemâ‘atden odabaşıyı Budin'e dizdâr eder.

Ve cümle kırk sekiz aded kal‘a ağaları edüp on iki bin kal‘a mustahfızânları ve on iki bin erbâb-ı tîmâr ve zu‘amâ neferâtları edüp kal‘a-i Budin'i kemâ yenbağî her eksiği ve gediğin ve cebehânesi ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımât zahâ’ir ve ma‘ûnâtların görüp kâmil ve mükemmel olmak [üzre] bin altmış pâre top koyup üç yüz adedi dendân-ı [be]denlerde ve ebrâc ve tabyalar üzre zeyn edüp mâ‘adâsın der-hazîne ederler. Hâlâ tophânede mâl-â-mâl toplar yatır.

Hâsıl-ı me’âl-i kelâ[m] Süleymân Hân-ı hümâm bu kal‘a-i Budin'i cemî‘i mühimmâtıyla bi't-tamâm edüp andan sene 948 târîhinin mâh-ı Şa‘bânu'l-mu‘azzamının sekizinci gün kal‘a-i Budin'i ve cümle guzâtın Allâh'a ısmarlayup Dârü's-saltanati'l-aliyyelerine revân olurken kal‘a-i Budin'den "Var safâ ile" deyü bir fitilden bin pâre toplar atup el-vedâ‘ işâreti ederler, *ve's-selâm.*

İmdi azîz-i men, men hakîr u fakîr bu Budin hakkında bu kadar tatvîl-i {kelâm} edüp dörd kerre muhâsarasıyla tahrîr etdiğimiz cümle peder-i azîzimizden istimâ‘ etdiğimiz üzre ale'l-ihtisâr tahrîr etdik, zîrâ elbette gayri tevârîhlerde cemî‘i ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ve muhâsara ve feth [ü] fütûhların yazmışlardır. Ancak bu hakîr ü pür-taksîr pederimizi ve Fâtih-i Budin Süleymân Hân'ı hayr ile yâd eylemek içün fütûhât-ı Budin'i bu kalîlü'l-bizâ‘a bu yüzden tahrîr etdik.

Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* rûhiyçün ve bu gazâlarda bulunan pederimiz Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî, ya‘nî Dervîş Mehemmed Zıllî ibn Kara Ahmed ibn Kara Mustafâ ibn Yavuz Er ibn Ece Ya‘kûb ibn Germiyânzâde Ya‘kûb ilâ Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Hanefî ve ilâ İmâm Zeyne'l-âbidîn ve ibn İmâm Hüseyin ve ibn İmâm Ali ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve bizzât cedd-i ızâmımız Hazret-i Risâlet-penâh rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-Fâtiha *ma‘a's-salavât.*

Gerçi *merhûm ve mağfûrun leh* {pederimiz} nakli üzre bu kal‘a-i Budin gazavâtlar[ın] tahrîr edüp

tazyî‘-i evkât olundu, ammâ yine sadede gelüp bu hakîr dahi kal‘a-i Budin'i gördüğümüz gibi niçe gûne evsâfların tahrîr edelim *ve billâhi't-tevfîk.*

İşbu sene 1073 târîhinde kal‘a-i Budin'in hâkimleri ve eşkâl-i kal‘ası ve câmi‘leri ve hân ve medrese ve mekteb ve tekye ve hammâm ve imâret ve çârsû-yı bâzârı ve çeşme-sâr [ve] âb [u] hevâsı ve gayri imâretlerin ayân u beyân eder

Evvelâ der-beyân-ı hâkimân-ı Budin: Evvelâ cümleden melik tuğrâ-yı garrâ-keş düstûru'l-amel üç tuğlu vezîr hâkimi İsmâ‘îl Paşa'dır kim kanûn-ı Süleymân Hân ***[78b]*** üzre Budin vezîrinin hâss-ı hümâyûnu sekiz kerre yüz bin ve seksen bin akçedir. Cebelüleriyle cümle dörd bin asker beslemek kanûndur. Ve senevî ber-vech-i adâlet cevz-i ma‘dûdu iki yüz kîse mâl olur, ammâ cürm-i cinâyeti ve bâd-ı havâsı ve pîşkeşleriyle cümle üç yüz kîse olur, ammâ adâlet yeridir, zîrâ Kızılsarây dîvârında celî hat ile Süleymân Hân dest-i şerîfiyle bu ebyâtı tahrîr etmişler. Müfred:

Gâzîler meskenidir bunda beğim gayr olmaz,
Bunda zulm eyleyenin âkıbeti hayr olmaz.

deyü yazmışlar dahi altında bu hadîsi yazmışlar. [41] kelâmın terkîm etmişler. Hakkâ ki Budin adâlet yeridir.

Ve mâl defterdâr[ı] hâssı 105.520 akçedir. Ve ze‘âmet kethudâsı hâssı 103.240 akçedir. Ve tîmâr defterdârı kethudâsı hâssı 12.899 akçedir. Ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar kâtibi ve gedikli defter kîsedârı ve târîhçi efendi ve mahlûl kâtibi ve rûznâmeci ve muhâsebeci ve kılâ‘lar tezkirecisi ve nişâncı ve mukâta‘acı ve şehir emîni ve harâc emîni ve gümrük emîni ve müfettiş efendi ve şehir kethudâsı ve kılâ‘lar yoklaması ağası (---) (---) (---) (---) (---) (---) bu merkûm ağalar cümle dîvân-ı Budin'de mevcûdlardır, ammâ hâss-ı hümâyûnları yokdur. Ancak avâ’id ü fevâ’idleri vardır.

Ve dahi Budin eyâletinde olan erbâb-ı zu‘amâ cümle 278 ve erbâb-ı tîmârı 2.391 ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı ve asker sürücüleri kırk ağalıkları vardır. Bu zikr olunan erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zu‘amâların kanûn-ı Süleymân Hân üzre üç bin akçede bir cebelüleriyle cümle on iki bin güzîde pâk müsellah ve mükemmel ve müzeyyen askerdir. Böyle bir cündullâh mehîb sâhib-i salâbet leşkere bir eyâlet mâlik değildir. (---) (---).

Eyâlet-i Budin'de olan sancakları beyân eder

Evvelâ nefs-i Budin sancağı, paşanın kendi tahtı sancağıdır. Sirem sancağı ve Semendire sancağı ve Mihaç sancağı ve Segsâr sancağı ve Şimatorna sancağı ve Ustolni-Belgrad sancağı ve Üstürgon sancağı, ammâ Novigrad sancağı hâlâ Macar kâfirindedir, ammâ köyleri ve asâkirleri dest-i Âl-i Osmân'dadır. Bu mezkûr sancaklardan dahi cümle on iki bin asker-i muvahhidîn-i pür-silâh her bâr âmâde olup ha denildiği zamân Budin imdâdına yetişirler. Kerrât ile bu guzât-ı müslimîn yedi kralları münhezim edüp kırmışlardır.

Budin müşâsında olan eyâletleri zikr eder

Evvelâ bu zikr olunan on aded sancaklardan mâ‘adâ Eğre eyâletinde ve Varat eyâletinde ve Tımışvar

eyâletinde ve Bosna eyâletinde ve Kanije eyâletinde bu mezkûr eyâletlerden dahi yigirmi altı bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen ser-kaplan, bahâdırân, serverân yiğitler olup cümle Budin kal‘ası muhâfazasına gelüp Kile sahrâsında sekiz ay muhâfaza etmek kanûn-ı Süleymân Hân'dır. Ve,

Civâr-ı Budin'de olan kılâ‘ların asâkir-i İslâm'ın bildirir

Meselâ nehr-i azîm Tuna yalılarında olan Hamza Beğ kal‘ası ve Erçin ve Cânkurtaran ve Penteli ve Fötvar ve Pahşa ve Tovna ve Yeni Palanka ve Segsâr ve Bat Ösek ve Seçoy ve Mihaç ve Birnivar ve Darda ve Ösek ve Val ve Vulkovar ve Sotin ve Tovarnik ve Zemon nâmûn kılâ‘ların cümle on iki bin asâkir-i nusret-me’serler dahi olup cümlesi gemileriyle Budin kal‘ası imdâdına gelmeğe me’mûrlardır. Ve Baçka ve Laçka vilâyetlerinden dahi on bin asker Budin imdâdına gelmeğe me’mûrlardır.

Ve bu bâlâda zikr olunan Eğre ve Kanije ve Bosna ve Tımışvar eyâletleri ve sancak beğlikleri mahlûl olsa Budin vezîrleri tuğrâ-yı garrâ çeküp bu sancak ve eyâletleri erbâbına tevcîh eder.

El-hâsıl Ungurus tahtı olup vezîri sorguc-ı şâhî taşımak ile tâ İslâmbol kal‘asının Yedikullesi dizdârlığına varınca hükmü nâfizdir.

Der-sitâyiş-i hâkimân-ı şer‘-i şerîf-i Resûl-i mübîn

Kanûn-ı Süleymân Hân üzre beş yüz akçe mevleviyyetdir. Âsitâne tarafından zerdûz keçeli kapucu muhzırbaşısı ve çavuş ocağından kethudâsı ve yeniçeri ocağından çukadârı ve bâzâra gideni ve yüz aded tevâbi‘i ve bâb nâ’ibi ve muhtesib nâ’ibi ve şehir içre iki aded nâ’ibi ve yedi aded hâric nâ’ibleri vardır.

Ve monla hazretleri dörd kerre dîvân-ı Budin'e örf-i izâfetiyle çıkup şer‘ ile fasl-ı da‘vâ eder, ammâ Şâfi‘î ve Hanbelî ve Mâlikî mezhebi nâ’ibleri yokdur, zîrâ bu mezâhib-i sâlisden âdemler bu diyârda yokdur, ammâ cümle mezheb-i Nu‘mân ibn Sâbit İmâm-ı A‘zamîler ve hümâm-ı akdemîlerdir. Ve monlâya beher sene adâlet-i hak üzre bir hüccete yigirmi dörd akçe almak şartıyla on bin guruş pîş-tahta mahsûlü hâsıl olur.

Ve kazâsı sancağında cümle yigirmi bir kazâ yerdir. Ve cümle bin altmış aded kurâlardır. Ve cümle Budin eyâletinde üç yüz on altı aded kılâ‘ ve palankalardır. Ve cümle cümle on sancak yer eyâletinde üç bin tokuz yüz aded ma‘mûr u âbâdân müzeyyen kurâlardır. ***[79a]*** Ammâ cemî‘i etrâf-ı eyâletinde dârü'l-harb olan müşâsında iki kılıç altında, ya‘nî hem kâfire ve hem Budinliye harâ[c] ve tekâlif-i örfiyye verir yedi bin pâre ma‘mûr kefere köyleri vardır. Anlarda mü’min ve muvahhid ve câmi‘ ü mesâcid misilli imâretler yokdur, lâkin Budin gâzîlerinden bu köylere varup gelir çokdur. Bu kurâlar hisâbı üzre tahrîr-i Süleymân Hân'da eyâlet-i Budin yigirmi üç bin pâre köydür. Ve cümle eyâletinde altı kerre yüz bin ve elli üç bin re‘âyâ harâc kayd olunmuşdur.

Der-beyân-ı vüs‘at-i eyâlet-i Budin

Cânib-i şarkda Peşte'den Yanık kal‘asına varınca Budin hudûdudur kim tûlu kâmil şarkdan garba kırk yedi konakdır kim kal‘a-i Yanık Alaman'ın evvel hudûdudur. Cânib-i cenûbda yigirmi konak tâ nehr-i

Sava'ya ve nehr-i Buna'ya varınca Bosna eyâletiyle hem-hudûddur. Ve taraf-ı cenûb-ı garbîde dörd konak yer Kanije kal‘ası kurbunda nehr-i Morava kenârında Zirinoğlu kâfiriyle hem-çetdir. Semt-i garbda bizim Polata ve Çavga kal‘alarımız kurbunda nehr-i Raba hudûd-ı Süleymân Hân la‘neti olup Nemse vilâyetiyle hem-civârdır. Cânib-i şimâlde iki konak yer bizim Üstürgon kal‘amız Tuna kenârında olup karşu tarafında Orta Macar ile hem-müşâdır. Ve semt-i poyraz Tuna aşrı üç konakda Eğre eyâleti ile hem-hudûddur. Ve cânib-i şarkda üç konak nehr-i Tise kenârında Segedin kal‘ası dibinde eyâlet-i Tımışvar ile hâk hâkedir.

Der-ta‘rîf-i dâ’iren mâdâr eyâlet-i Budin

Bu tahrîr olunan eyâletler kenârıyla bu eyâlet-i Budin kâmil beş aylık yoldur. Ve cümle iki kerre yüz bin kuldur, ammâ yüz bini Budin'e me’mûrdur. Yüz bini eyâletleri kal‘alarının müstahfizlarıdır. Bu cirimde olan eyâlet içre cümle altı kerre yüz bin aded re‘âyâ vü berâyâların harâcları cümle Budin aklâmıdır.

Bu kadar vâsi‘ eyâletden Âl-i Osmân hazînesine bir kara mankır ve bir dâne dânk u tânk ve nukra-i fülüs-i ahmer gelmediğinden mâ‘adâ eyâlet-i Bosna'da Sirebreniçse'nin gümüş ma‘deni var ve İzvornik memlehaları ve Çaçka ve Rodnik harâcları ve cümle niçe kurâ vü kasabât hâsları cümle Budin kulu aklâmıdır. Hattâ Rûmeli eyâletinde bile niçe mukâta‘ât hâslar cümle Budin mukâta‘acısı der-i defterinde mastûrdur kim icmâl defteri bu hakîrin manzûru olup "Beher sene Budin kullarının mevâcibleri dörder bin altmış kîse ulûfeleri eder. İki bin kîse dahi eyâlet ağaları ve cizyedârlar ve vâlîler ve birovlar ve mübâşirler ve kadılar tahsîl eder" deyü tahrîr olunmuşdur, zîrâ büyük eyâlet-i ma‘mûredir ve asâkir-i İslâmı çokdur.

Ez-în-cânib sadede rücû‘ edelim. Beş yüz akçe hâkim-i şer‘-i molladan sonra bir hâkim-i şer‘i dahi müftî-i enâm şeyhülislâm-ı hümâmdır.

Ve bir hâkimi dahi sülâle-i ırk-ı tâhir-i Resûlullâh'dan nakîbü'l-eşrâf hazretleridir.

Ve bir hâkimi müfettiş efendidir.

Ve bir hâkimi bâb nâ’ibi ve bir hâkimi muhtesib nâ’ibidir.

Ve hâkim-i örfî kapukulu yeniçeri ağasıdır kim altı oda çorbacılarıyla kapukulu odaları vardır.

Ve bir hâkimi dahi kapukullarından yeniçeri dizdâr ağadır.

Bir hâkimi dahi sipâh kethudâyeridir.

Bir hâkimi dahi üç oda kapukulu topçular ağasıdır.

Bir hâkimi kapukulu cebeciler ağasıdır.

Bir hâkimi Budin'in yerli yeniçeri ağasıdır kim kanûn-ı Süleymân Hân üzre sekbânbaşılar ile kalma

kapukulları idi.

Ba‘dehu yerli kulu olmak fermân olunup hâlâ on iki bin kul olmak üzre defter-i Süleymân Hân'da mastûr olup cümle altmış aded kuka zerdûz süpürge geyüp dîvân kovar muhteşem çorbacıları vardır.

Ve cümle yeniçerileri gûnâ-gûn çuka dolamalı ve zerdûz üsküflü yeniçeriler haftada dör[d] kerre alay ile dîvân kovarlar. İslâmbol'da yeniçeri odaları gibi şâhrâh üzre kâşî-i Çîn-misâl rûy-ı meh-cebîn münakkaş odaları var. Mehâbet-i İslâm içün dosta düşmana karşu tezyîn olmuş altun toplu ve şâhnişîn ve revzenli kat-ender-kat hücreleri var.

Ve bir hâkimi dahi kapukulu yeniçeri çorbacılarından paşanın rikâbında her Cum‘a yürür ve her dîvân mevcûd durur muhzır ağadır.

Ve bir hâkim yeniçeri çorbacısından asesbaşıdır.

Ve bir hâkim yerli kulu subaşı[sı]dır.

Ve bir hâkimi çavuşlar ağasıdır kim üç yüz aded allı ve başları mücevvezeli ve başları telli dîvân çavuşları var.

Ve bir hâkimi yerli dîvân kapucu ağası var, yüz aded bevvâbân(dan)lardır kim her bâr hidmet-i vezîrde mevcûdlardır kim niçe yerlere isti‘câl hidmetlere giderler.

Ve bir hâkimi sağkol ağası ve bir hâkimi solkol ağası ve bir hâkimi yerli gönüllü ağası ve bir hâkimi azeb-i hisâr ağası ve bir hâkimi martolosân ağası ve bir hâkimi yerli topçular ağası ve bir hâkimi yerli cebeciler ağası ve bir hâkimi kumbaracıbaşı ve bir hâkimi bârûdcubaşı ve bir hâkimi meremmâtçıbaşı ve bir hâkimi mi‘mârbaşı ve bir hâkimi top dökücübaşı ve bir hâkimi kal‘a mehter ***[79b]*** başısı ve bir hâkimi lağım kazıcıbaşı ve bir hâkimi dahi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hulâsa-i kelâm bu tektîb olunan kırk sekiz aded askerî ağalarının her birinin neferâtların firâden firâden tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur.

Hemân bu kırk sekiz ağaların taht-ı hükûmetlerinde kanûn-ı Süleymânî üzre cümle on iki bin aded mevcûd guzât-ı muvahhidîndir. Cümle ağalar sancağ u bayrak sâhibleridir, ammâ sağ ve sol ve azebistân ve gönüllüyân askerleri bunlar sancağ u bayrakdan mâ‘adâ kanûn üzre mîr-i mîrân paşasıyla ikişer aded tuğ çekerler. Eyâlet-i Budin'de bir mîr-i livâ merhûm olsa bu dörd ağanın bir eşbehine sancağ-ı mahlûl ihsân olunur.

Ve bir hâkim dahi Tuna kapudanıdır kim başka sancak ve bayrak ve tuğ sâhibidir. Bu dahi sancakbeği olur. Elli pâre firkatelere iki bin aded kapudan kulların gemilere doldur[ur], Tuna üzre tâ Beç'e Prag'a varınca Belgrad-ı behişt-âbâda gelince Tuna üzre hükm-i hükûmât edüp hayduk kâfirlerinin gemilerin alup kâfirlerin kırup rûy-ı Tuna'yı emn [ü] amân eder a‘lâ kapudanlıkdır.

Ve bir hâkimi muhtesib ağadır kim cemî‘i ehl-i sanâyi‘e zâbıtdır.

Ve bir hâkimi bâcdardır kim cemî‘i âyende vü revendegânın metâ‘larından cisir üzre ve kal‘a kapularında bâc u bâzâr alur.

Ve bir hâkimi çetebaşıdır kim kaçan küffâr bir tarafda tuğyân etse bu çetebaşının üç yüz aded yiğitlerinden kâfiristâna beş on kişi seğirdüp kâfirden baş ve dil getirüp kâfirleri söyledüp haber alup ana göre tedârük görürler. Cümle çaşıtlar ve cümle pirbe yarar kulağızlar ve cümle Amr-ı Ayyâr-misâl yarar ve nâmdâr yiğitler bu çetebaşının bayrağı altındadır kim her biri âteş-pâre cânbâz ve serbâz yiğitlerdir.

Ve bir hâkimi kalafatçıbaşıdır kim kapudan beğe müte‘allık niçe yüz pâre gemileri ve nehr-i Tuna üzre cisir tombaz gemilerini kalafat ederler, üç yüz aded neferlerdir.

Ve bir zâbiti cerâhorbaşıdır kim kal‘anın ta‘mîr [ü] termîmine on iki bin re‘âyâ me’mûrdur. Anları işledüp kal‘a-i Budin'i dürr-i beyz-âsâ amâr etdirir.

Ve'l-hâsıl Koca Süleymân Hân bu kal‘a-i Budin'i bir eksiksiz eyle ma‘mûr u âbâdân etmişdir kim dest-i Âl-i Osmân'da böyle bir sedd-i üstüvâr yokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Budun-ı Kızılelma-yı Ungurus

Evvelâ bu kal‘a-i Budin nehr-i azîm Tuna'nın cânib-i garbîsi kenârında bir till-i refî‘ yalçın kayalı sarp seng-i hârâ üzre şarkdan garba tûlânî vâkı‘ olmuş Hazret-i Risâlet'in vilâdetinden 882 sene evvel İskender-i Kübrâ vilâdetinde Nemçe krallarından Koca Grondi Mikloş kral altı yüz on yıl mu‘ammer olup bu kal‘a ol kral-ı pür-kemâl-i hoş-hısâlin binâsıdır. Hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve bir hisâr-ı azîm ve bir sûr-ı kadîm rabât-ı müzeyyen ve bir tahtgâh-ı müdevven ve bir refî‘u'l-bünyân ve kal‘a-i azîmü'ş-şân bir hisâr-ı üstüvâr seng-binâ-yı Şeddâdîdir kim gûyâ Acem'de kal‘a-i Kahkahâ ve diyâr-ı Ermen'de kal‘a-i Van'dır yâhûd sedd-i İskender-i Kübrâ'dır.

Bu kal‘aya Gül Baba bayırından nazar olunsa şekl-i bâdemî görünür, ammâ Gerz İlyâs Baba dağından bakılsa gûyâ Âl-i Osmân'ın başdarda kadırgası gibi görünür. Meselâ Kızılsarây tarafı kadırganın mürtefi‘ kıçıdır ve kal‘anın ortasında olan çârsûnun iki tarafındaki dükkânlar kadırganın yemîn ü yesârında mankalarıdır. Ortasındaki ulu yolu kadırganın orta güvertesidir. Hünkâr câmi‘i minâresi orta direk gibidir. Mustafâ Paşa minâresi trinketa direğidir. Beç kapusu tarafı kadırganın başında karinası gibidir. Ve Ulama Paşa kullesi burnuna doğru kadırganın kayalığı gibidir.

El-hâsıl aslâ farkı yok *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* bu kal‘a-i Budin hemân pâdişâhın başdarda kadırgası gibidir, lâ-şekke ve lâ-şübhe.

Ve cirmi dâ’iren-mâdâr on bin adımdır. Kızılsarây'dan tâ Ovakapusu'na dek iki kat kalın ve metîn ve âlî Şeddâdî dîvârdır. Mâ‘adâ yalın katdır, ammâ eyle rıhtım ve Şeddâd-ı Âdî binâ dîvârdır kim üzerinde iki araba yan yana gidüp atlar ile cirid oynamak mümkündür, zîrâ bu hakîrin kademesiyle kâmil elli ayak enli bir Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır.

Ammâ bu kal‘anın mağrib cânibi uçurum bayırlı zemîn olmağile handakı yokdur ve olmak da mümkün değildir ve lâzım da değildir, zîrâ ol tarafi sâfî kesme yalçın kayalar üz[re]dir, ammâ Beç kapusundan taşra kal‘anın kâmil bin adım yeri derin ve sarp ve arîz kesme kaya handakı var.

Ve bu orta kal‘anın dâ’iren-mâdâr bin adım dîvârında cümle toksan aded sarp ve metîn ve musanna‘ kullelerdir kim her birinin birer gûnâ esmâları ve başka nevbetçileri var.

Ve yine bu orta kal‘ada mezkûr kulleler aralarında lâzım olan yerlerde cümle on yedi aded tabya-i azîmeleri var kim her birine biner âdem sığar Atmeydânı kadar meydâna çıkmış meydânlı tabyalardır kim her biri birer sedd-i Mardin'dir.

Ve her biri birer gûne ilm-i hendese ile üstâd bennâ-yı selef bunların ***[80a]*** seng-i hârâlarına eyle tîşe-i Ferhâdî urup eyle musaykal ve mücellâ dîvârlar inşâ etmişler kim zamânımız üstâdları ana mu‘âdil bir tîşe urmağa kâdir değillerdir.

Ve her kulle ve tabyanın letâfet ve zerâfet ve kâr-ı nezâfetinde misilleri olmaduğundan mâ‘adâ üstâd-ı şîrînkâr-ı âkıbet-endîş bu kal‘a bir dahi muhâsara olunursa sademât-ı top-ı kal‘a-kûp gülleleri te’sîr edüp dîvârlara rahne vermesin içün cümle tabya dîvârları kaplımbağa arkası gibi içeri eğridir. Kaçan kim top gülleleri gelse kayup seküp gider. Aslâ rûy-ı dîvâra te’sîr etmez.

Bu mezkûr tabyaların her birin Âl-i Osmân vezîrleri birer âsârımız olup kal‘a metîn olsun içün bir hayrât u hasenât etmişler, ammâ Ali Paşa tabyası biri biri içinde iki kat sedd-i İskender'dir.

Ve Karakaş Paşa tabyası ve Ulama Paşa tabyası ve Balı Paşa tabyası ve Süleymân Paşa tabyası ve Sarı Ken‘ân Paşa tabyası ve Siyâvuş Paşa tabyası ve Kara Murâd Paşa tabyası, bunların her biri birer gûne tarz üzre tarh olunmuş burc-ı Kahkahâ-vâr birer gûne tabya-i üstüvârlardır kim her birinde onar ve on beşer aded ejder-i heft-ser-misâ[l] kırmızı çuka çullu çul dutmaz ve kundak dutmaz ve balyemez ve amân vermez Deli Balı nâm balyemez topları var.

Her yevm-i Cum‘ada bu tabyalar üzre fılandıra ve alem ve bayraklar dikilüp her birinin nevbetçileri du‘â vü senâlar edüp gülbâng-ı Muhammedî çekilir. Ve her tabyaların ka‘r-ı zemînde olan esâsı kayalar üzre olup cümle temelleri altı boşdur. Hattâ "Muhâsarada lağım gelmesin" deyü bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr temelleri serâpâ sokak sokak boşdur ve niçe sokaklarda saçma toplar vardır. Ve bu orta kal‘a cümle tabya ve ebrâclarıyla gûyâ inci gibi beyâz ve mücellâ bir kal‘a-i bâlâdır.

Feth-i derveze-i orta hisâr-ı Budin

Cümlesi yedi aded hadîd-i cedîd ve metîn ve sedd-i sedîd kapulardır. Evvelâ lodos cânibinde Ovakapusu, üç kat paçarız ve sa‘b ve eğri büğrü yollu demir kapulardır. Her kapunun iki yanlarında azîm balyemez ve kâfire amân vermez ve dur otur bilmez topları var ve bu kapular mâbeyninde cümle gûnâ-gûn cebehâneler ve âlât-ı silâhlar ve dîdebân ve nigehbânlar âmâdedirler. Hattâ şeb [ü] rûz cümle dîdebânların ellerinde tüfengler âmâde ve fitilleri yanup bir feryâda bakarlar.

Ve bu Ovakapusu'nun taşrasında nâ-tamâm sahrâ-misâl bir ibret-nümâ tabyaya Gürcî Ken‘ân

Paşa mübâşeret edüp üç âdem kaddi zemînden âlî çıkmış, ammâ nâ-tamâm kalmış. Eğer bu itmâm olsa kal‘a-i Budin henüz tâze cân bulup mekâlîd-i zemîn olurdu, zîrâ bu tarafa mukâbil bâğlar içre Muhanad bayırı hayli havâledir. Eğer bu burc-ı azîm tamâm olsa kal‘anın yarısında olan bârûsunun yarısın korudurdu. Dâ’iren-mâdâr iki yüz adım metîn tabya temelidir.

Andan yine bu orta hisârın bir kapusu dahi mağrib tarafında Gül Baba tarafına Beç kapusudur kim dörd kat-ender-kat demir kapulardır. Bu kapuların mâbeynleri cümle toloz kemerlerdir, aslâ gök görünmez Temmûz'da sermâ yerlerdir. Ve kapunun mâbeynleri ellişer germe levend adımıdır, tiryâkî adımı değildir, âdem adımıdır.

Ve bu kapular mâbeyninde rûy-ı dîvârda niçe bin gûne mâl-â-mâl âlât-ı silâh ile zeyn olmuş cümle kal‘a neferâtları dâ’imü'd-dehr pür-silâh âmâde durup bir mesîregâh [u] ârâmgâh yerdir.

Ve her kapu üzre ola[n] kemerlerde gûnâ-gûn muhîl [ü] şeytanatlar ile inşâ olunmuş kalın demir kafeslerin aşağıları harba ve şişler ile âmâde zincîrler ile asılmış demir kafeslerdir kim hîn-i yürüyüşde düşman üzre bırağup cümle küffâr şişlere sancılup yolları sedd olur.

Ve gûnâ-gûn cenge müte‘allık âlât-ı silâhlardan demir katlavîler ve geyimler ve zırh u zereh-külâh tuğulka ve ser-penâh [ve] şiş ve mızrak ve harba ve teber ve balta ve zemberek ve tüfeng makûlesi şeyler mevcûddur, zîrâ üçüncü muhâsarada küffâr bu kapudan yürüyüş edüp kal‘aya istîlâ edecekleri mahalde,

Hikâye-i latîfe: Cümle kavm-i Yahûd ellerine birer semm-i şikembin(?) ve sıçan otu alup kâfir kal‘aya girirse zehr-i mâr [u] mûşu yalamağa muntazırlar olup "Pençe-i gurâb elimizde iken yalayalum ölelüm mü? Yohsa kurtulalum mu?" deyü Yahûdî lehçesiyle bu kelimâtları söylerler imiş. Hâlâ Budin Yahûdîlerine ve gayri cuhûdlara "Yalayalum mu?" deyü darb-ı mesel olup niçe kimesneler Yahûdîlere üleşirler. Yahûdîler de "Düşmanlarumuz yalasın da gebersin" derler.

Hikmet-i Hudâ bu mezkûr Beç kapusunun iç yüzünde hâlâ durur kâfir zamânından kalmış, içine âdem sığar bir sıkılı top var. Hemân ki küffâr-ı hâksâr bu Beç kapusundan içeri çet-a-çet kat-ender-kat yürüyüş edüp gelirken hemân bir Yahûdî karısı mezkûr topa âteş edince *el-azametullâh* hemân bu kapular arasında çet-a-çet olan ve taşrada duran kâfirler bu ***[80b]*** top-ı kûpdan çıkan bârûd-ı siyâhın nâr-ı Nemrûd'u nîlgûn dûdu ve gülle-i hadîdi ve niçe serâmed zincîrleri ve na‘l pâreleri ve çakıl makıl taşları cümle küffârlara isâbet edüp cümle küffâr cân ber-cehennem zebânîlerine cân teslîm etdiklerinde küffârın gerisi işlemeyüp sâ’ir guzât-ı müslimîn küffârların bakıyyelerine sataşup kıra kıra kal‘ayı küffârdan halâs ederler.

Küffârların kendü nakilleri üzre "Bu Beç kapusunda Yahûdî karısının atdığı top sadmesinden on beş bin güzîde Hıristiyanlarımız Îsâ'ya cân verdiler" deyü nakl ederler.

Bu hâl üzre kal‘a-i Budin bir Yahûd karısı sebebiyle küffâr-ı hâksârdan halâs olur. Hâlâ ol ecilden Budin Yahûdları cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berîler ve mu‘âf u müsellemlerdir, ammâ müslimler ve müslime değillerdir. Hâlâ Beç kapusunun iç yüzünde kat-ender-kat sarây gibi kârgîr binâ evlerde cümle Budin Yahûdîleri sâkin olurlar, ammâ Macar ve Nemse ve Çeh küffârı ellerine bir Budin

Yahûdîsi girse cızbız kebâbı ederler.

Ve mezkûr karı topu hâlâ Beç kal‘asının iç yüzünde araba üzre ejder-i heft-ser-i gırrende gibi Beç kapusunun şâhrâhına doğru bakup sıkılı durur. Ve her kim sokaklarda bir demir parçası veyâhûd bir müdevverce taş bulsa sevâbına kasd edüp karı topu içine atar. Ve hâlâ bu top yanında dörd aded balyemez toplar dahi vardır. Her biri birer kal‘a değer.

Bu Beç kapusu aşağı varoşa işler şâhrâh olduğıyçün cemî‘i âyende vü revendeler seyr [ü] temâşâ etsünler deyü Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd altı aded zincîr kökü kalkanları bir yere yapışdırup bir hışt-ı Dahhâk ile eyle darb eder kim bir yanından altı aded kalkanın iki karış kadar güzer edüp yalman-ı nîze nümâyân olup hâlâ ol kalkan hıştıyla bu Bec kapusunun iç yüzündeki kemerlerde demir zincîrler ile maslûbdur.

Hakkâ ki zehî zeber-dest pehlivân-ı sâhib-kırânlıkdır. Hattâ bu darb-ı pesendîde Cevrî Çelebi târîh demişdir:

Sıdk ile Cevrî du‘â edüp dedi târîhini
Kuvvet-i bâzû-yı sultânı ede Mevlâ füzûn
Sene 1041.

Ve bu mazrûb kalkanların yanında Gâzî Gerz İlyâs Baba'nın bir sapan demirin mızrak ile deldüğü pulluk demiri ve yüz vukiyye gelir gürzü ve on altı hâneli sâhib-kırânlar salığı var kim bu salığın her dânesi onar vukiyye gelir bir turfe salıkdır. Ve yine bu mahalde Tuna atının(?) başı demir zincîrler ile maslûbdur, ammâ hikmet-i sun‘-ı Hudâ-yı acîbe ve garîbe ve mehîbe eşkâl-i mefret serdir.

Bu Beç kapusu mâbeyninde niçe yüz temâşâgâhlar var, ammâ tahrîrinden âciz olup tatvîl-i kelâm olur. Ve yine bu orta kal‘anın Tuna'ya nâzır şimâlîsi tarafında, Kafesli kapu, bir küçücük dar kapucukdur. At ve araba girüp çıkamaz. Bu kapudan aşağı büyük varoş kal‘asına taş nerdübân ile enilir, ammâ kaç kad[em]e nerdübân endiği hâtır-nişânım değildir, ammâ gâyet sa‘b kapudur. Buna Kafesli kapu ve Uğrun kapu dahi derler, piyâde âdemlerin tarîkidir.

Andan yine bu orta hisârın Sarây kapusudur kim cümle erbâb-ı dîvân bu kapudan girüp Paşa sarâyına giderler. Sarâya karîb olmağile Sarây kapusu derler. Cânib-i şimâle meftûh iki kat metîn ve kavî demir kapulardır. Bu bâb-ı izdihâmdan dahi aşağı varoşa(?) enilir bâb-ı vâsi‘dir.

Andan yine bu orta hisârda Tophâne kapusu, bu dahi cânib-i şimâle mekşûfdur. Bu dervezeden at usret ile girir çıkar, ammâ araba ve at yüküyle girüp çıkamaz, zîrâ bir tarafı on ayak taş nerdübândır kim aşağı varoşa bundan dahi enilir. Tuna'ya nâzır ve Peşte ve Keçkemet sahrâları nümâyân bir mesîregâh-ı bâb-ı eşrâf [u] a‘yândır.

Andan bir kapu dahi Tophâne meydânına gider bir bâb-ı vâsi‘dir, ammâ ağaç kapudur. Bu kapudan Balı Paşa meydânına ve Kızılelma sarâyına gider cânib-i şarka nâzır bir kapudur.

Ve bu kapuya karîb sağ tarafda Hisârpîçe kapusu, şarka manzûr şâhrâh değil bir küçük kapudur. Ve

bâlâda tahrîr olunan yedi aded orta kal‘a kapularının içinde,

Der-fasl-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân ve gayri mekân-ı hânedân

Bu Ortahisâr'da kamusu bin altmış aded beşer ve altışar kat kâr-ı Şeddâdî niçe divelden divele kalmış nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Fireng-pesend binâlı büyût-ı ra‘nâlardır kim her birinin vasfında lisân kâsırdır. Niçe kerre muhâsaralarda ve niçe kerre ıhrâk-ı azîmlerde fenâ bulup yine amâr olmuş kârgîr binâ evlerdir kim cümle şindire tahta örtülüdür, ammâ Paşa sarâyı kırmızı kiremit örtülüdür.

Der-vasf-ı Paşa sarâyı: Bu Ortahisâr'ın şimâlinde kal‘a dîvârı üzre nehr-i Tuna'ya ve sahrâ-yı Peşte'ye ve vâdî-i Keçkemet'e nâzır revzenli ve şâhnişînli bir daracık dîvânhâne-i müfîd ü muhtasarlı ***[81a]*** ve iki yüz aded daracık odalı ve bir dar havlılı ve bir hammâmlı bâğçe sarâydır. Hattâ Kara Murâd Paşa bu sarâya sığamayup dahi tevsî‘ u termîm etdikde dîvânhânesinde bu târîh tahrîr olunmuşdur:

Eyâ ey memleket-pîrâ beşâret ehl-i İslâm'a

Mübârek-bâd u ferruh-bâd hurrem hem-çünîn bâdâ

Hudâ dâd eyleyüp munzam dedi Haddî ana târîh

Adâletle Murâd Paşa sarâyı eyledi ihyâ.

Sene 1065.

Gerçi bu sarây Murâd Paşa amâr etdiği vardır, ammâ Budin'e göre bu sarây dardır ve cümle odaları kal‘a dîvârı üzre bârdır, ammâ cihân-nümâ-yı havâdârdır.

Andan Paşa kethudâsı sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) Ve Yeniçeri odaları, her biri birer mükellef sarâylardır kim çârsû-yı bâzârın iki tarafına vâkı‘ olmuş kat-ender-kat hânedân-ı kadîmlerdir. Ve her bir sarâyların altında birer kat zîr-i zemînleri vardır. Hîn-i muhâsarada sademât-ı topdan yer altına girirler.

..... (1.5 satır boş).....

Der-defter-i esmâ-i mahallât-ı kal‘a-i miyân: Evvelâ Paşa mahallesi,

..... (1.5 satır boş).....

Bu mahalleler içre olan hânedânlar Süleymân Hân'ın ibtidâ fethinde eyle ma‘mûr u müzeyyen etmiş kim cümle çârsû-yı bâzârı ve cemî‘i hânedânları ve serâpâ şâhnişîn ve revzenleri billûr ve necef ve moran câmlar ile ârâste ve cümle evlerin sutûh dam u bâmları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile pîrâste

pirinçden sarı teneke ve kırmızı bakır tahta ve kalaylı tenekeler ile örtülü hâneler imiş.

Ve cümle büyûtların der [ü] dîvârları zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn evler imiş, ammâ hâlâ bu gûne nukûş-ı garîbelerden ba'zı hânelerin kapularında ve rûy-ı dîvârlarında niçe yüz bin gûne eşkâl-i garîbe musanna' timsâller vardır.

Ve bu şehrin her köşe başında karşu karşuya üç dör[d] kat kalın pranka demir zincîrler çekilirmiş, hâlâ yerleri âşikâredir. Ve her köşe başında evlerin birer kemerleri var. Kefere zamânı ol kemerler içinde sokaklara nâzır iri saçma topları âmâde etmiş kim "Her kankı sokağa düşman yürüyüş ederse mezkûr zincîrlerden atlı geçemeyüp yayanları topların güllelerinden helâk olalar" deyü yoluna hiyel ü şeytanatlı hâzır-bâş kal'a etmiş. Hâlâ her köşede top delikleri zâhir ü bâhirdir.

Hamd-i Hudâ bu re'y [ü] tedbîr ile âmâde olan kal'a Süleymân Hân'ın eline suhûletle girüp derûn-ı hisârda olan köşe topları [âteş] edüp(?) asker-i İslâm kırılmadan dest-i İslâm'a girüp cümle hiyel ü şeytanatları sû-i tedbîr olup her işleri küffârın mu'attal oldu, zîrâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir*" [42], Cenâb-ı Kibriyâ'nın takdîr-i ezelîsinde bu kal'a dest-i İslâm'a girmek mukadder imiş kim *elhamdülillâh hâzâ min fazli rabbî.*

Ammâ be-kavl-i müverrihân Süleymân Hân bu kal'ayı dördüncü kerrede feth edüp Süleymân Paşa'yı vâlî-i vilâyet etdikde bu şehri murâd [u] merâmları üzre cümle hâneleri ve âsâr-ı binâları ve gayri temâşâları ve krallara mahsûs bâğ-ı Merâmları ve sayd [u] şikârgâh nahlistân gül [ü] gülistân hıyâbânistânların teferrüc etdikde bu şehr-i Budin'e mahabbet edüp tâ Alaman diyârların feth [ü] fütûh edince aslâ İslâmbol'a gitmeyüp Budin'i taht-ı Âl-i Osmân edüp sikke kesdirüp darbhâne peydâ etmek murâd edindikde hemân âkıl vezîr bir gece Budin'in bu orta hisârına yetmiş seksen yerden âteş edüp harâb u yebâb eder.

Andan Süleymân Hân "Emir Hudâ'nın" deyüp Rûm'a gider, ammâ yine bu şehir içre âsâr-ı kadîmelerden niçe bin gûne ibret-nümâlar çokdur. Hudâ-yı Müte'âl dahi ziyâde amâr ede.

{Der-beyân-ı temdîh-i tophâne-i Budin}

Ammâ bu Ortahisâr'da mezkûr Paşa sarâyından çıkup kıble tarafına üç yüz adım gidüp Tophâne meydânı kapusuna varılır. Bir gûne balvan meşe direklerinden ağaç kanatlı metîn kapudur. Bu bâb-ı kavîden içeri bir pâk ü pâkîze meydân-ı azîm etrâfında toplar dökecek kârhâneler ve tophâneler ve kumbarahâneler ve cebehâneler imâretleri var ve damlar altında elli pâre balyemez toplar var kim her biri birer Rûm harâcı değer ve elli pâre şayka toplar var kim içlerine âdem sığar toplardır. Ve gayri kolumburuna ve zarbuzan ve havân ve şâhî ve pranka ve saçma ve kumbara toplarının hisâbın Hudâ bilür.

Ve bu meydân etrâfında olan demir ve taş top güllelerinin ve domuz ayağı ve makas ve mekik ve muşkat ve kazan kumbaraların niçe bin envâ'ları dağlar gibi bu Tophâne meydânında yığılıdır kim bu meydânı görmeyen ve bu tophâneye im'ân-ı nazar ile nazar etmeyen cihânda bir şey görmüş değildir. Hattâ bu Tophâne meydânı önünde iç kal'a handakı üzre iç kal'adan bu meydâna nâzır top mazgallarında âmâde toplar var kim her biri ejder-i heft-ser-misâl ***[81b]*** başların kaldırup dur[ur].

Bu topları âkıbet-endîş ve umûr-dîde cengâver ve dilâver ve serv[er]ler anıniçün bu meydâna nâzır bu topları komuşlar kim *Allâhümme âfinâ,* taşra Ortahisârı düşman alup bu tophâneye ve bu iç kal‘aya gelirse bu Tophâne meydânına nâzır olan toplara âteş edüp düşmanı târumâr tu‘me-i mûr [u] mâr etdirmek mülâhazasıyla bu topları bu meydâna nâzır komuşlar. Hakkâ ki isâbet etmişler.

{Der-vasf-ı iç kal‘a-i Budin}

Ve bu Tophâne meydânından iç kal‘a handakı üzre taş köprü ile iç kal‘a kapusu iki kat metîn ü müstahkem demir kapulardır kim taşra kapunun atebe-i ulyâsı kemeri üstünde iki aded arslan-ı gırrende tasvîri var kim üstâd-ı mermer-bür bir esed timsâli eylemiş kim bi'l-mehâbe görenler ol sebû‘ları zî-rûh zann eder. Tâ bu mertebe musanna‘ gazanferlerdir.

Ve bu iç kal‘anın iki kapusu arasında çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir bir zindânı var kim *el-iyâzu billâh* cümle mücrimleri ve cümle kanlıları ve cümle şehir a‘yânlarının üsârâların bunda haps ederler. Her sabâh yine lâzım olan üsârâları ve salb u katl olunacak kâtil ve harâmîleri kemend ve dollâblar ile sicinden çeküp esîrleri sâhiblerine ve kâtilleri cellâdlara teslîm edüp cellâdlar da kâtilleri teslîm-i rûh etdirirler. Cemî‘i serhadlerin sicinlerinde Budin sicni gibi amîk ve muzlim ve seccânları gibi zâlim ve gaddâr ve bî-rahm ve bî-amân kâtı‘u'r-rahm zindânbânlar yokdur. Ve cümle paşa cellâdları da bunda sâkinlerdir.

Ve dahi bu iç kal‘anın iki kapusu mâbeyni bir hayli vâsi‘ yer olup bu zindân etrâfında her gün bir bölük ağası beş yüz aded cebe vü cevşene gark olmuş pür-silâh kal‘a kulları bir gün bir gece âmâde olup nevbet beklerler. Ertesi ale's-sabâh bir gayri bölük ağası gelir, kanûn budur.

Ve bu zindân kapusundan içeri aslâ evler yokdur, bir vâsi‘ vâdîdir kim Balı Paşa meydânı nâmıyla müte‘âref bir fezâ-yı ma‘rekegâhdır kim kâhîce Budin kulları paşa üzre gulû etdikde bu Balı Paşa meydânına cem‘ olup fetret ü ısyân u tuğyân ederler. İslâmbol'da gûyâ Atmeydânı ve Etmeydânı gibi bir dernek ve güft ü gû yeridir.

Ve bu Balı Paşa meydânında iki aded havân topları var kim mine'l-acâ’ibdir ve bir hammâm kubbeciği kadar taşdan bir top güllesi var, vâcibü's-seyrdir kim meydânın tâ vasatında kubbe gibi durur mücellâ ve musaykal bir gülle-i kebîrdir.

Bu Balı Paşa meydânının etrâfında topçular ve cebeciler odaları ale't-tertîb binâ olunmuş odalardır. Cümle yiğitleri dâ’imâ pür-silâh mevcûdlardır.

Ve bu meydânın şimâlinde Balı Paşa kapusu, bir küçük ağaç kanatlı kapudur. Aşağı varoşa ener, ammâ bir gizli kapudur. Herkes bilmez ve herkes gelemez, zîrâ aslâ şâhrâh değildir. Ancak hîn-i muhâsarada bundan aşağı varoşa imdâd gidüp gelmek içün Balı Paşa ihdâs etmiş. Bir kapudur, ammâ hads etmiş, açmış, meğer kapanmış gerekmiş. Ammâ bu kapudan aşağı tâ Suluk kapusuna dek iki kat metîn kal‘a dîvârında metîn ü müstahkem biri biri içinde gömlekli kulleler ve kavî tabyalar üzre karavulhâneler ve nevbethâneler vardır.

Ve bu Balı Paşa meydânının kıbleye nâzır bir metîn demir kapusu var, iç kal‘a kapusudur kim bu

kapudan içeri bir meydân-ı azîm dahi var. Aslâ evler yokdur, Kral Sarâyı meydânı derler.

Evsâf-ı Sarây-ı Kızılelma-yı Budin

Evvelâ bu Sarây meydânında bir beyâz yekpâre mermerden bir havz-ı latîf var, anın içinde husrevânî küpler kadar kabuklu sümüklü böcek tasvîrlerin üstâd-ı Macar-ı füccâr tuçdan döküp kabuğundan sümüklü böcekler boynuzların çıkarup baş göstermiş. Bir gûne musanna‘ tasvîrler etmiş kim görenler gülmeden vâlih ü hayrân olur.

Ba‘dehu bu tuçdan sümüklü böceklerin sûretleri üzre yine tuçdan bir kadeh-i azîm edüp bir san‘at ile mezkûr böcekler üzre oturdmuş kim makdûr-ı beşer değildir, zîrâ bu tuç kadehin içine otuz kırk âdem sığar belki dahi ziyâde sığâr u kibâr âdem sığar, ammâ on dâne sığır sığmaz. Tâ bu mertebe vâsi‘ tuçdan bir münakkaş-ı ibret-nümûn bir kadeh-i asfer-gündur. Bu kadehin kenârelerinde âb-ı câriyelere münâsib lisân-ı Macarca ebyât [u] eş‘ârlar tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu kadehin cânib-i edvârında mehîb ve mahûf bed-çehre dîv-i sefîd kellelerinden aşağı mermer havza taraf taraf mâ-i sâfîler cereyân edüp anda sâkin olanlar mâ-i zülâlinden alup nûş edüp isti‘mâl ederler.

Hattâ kefere zamânında bu şazrevânın dîv kellelerinden her bâzâr günleri ve her bed-nâm rûzlarında ve îd-i Nasârâ'da mü[me]ssek eşribeler cârî olup cümle küffâr nûş edüp def‘-i atşân ederlermiş. Hâlâ şeker şerbeti mahzenleri durur. Bu mahzenlerde gûnâ-gûn eşribeleri yapup aşağıda bu havzın fevvârelerinden pertâb edüp havzdan âyende vü revendegânlar nûş ederlermiş, ammâ yılda ***[82a]*** bir kerre küffârın haçların suya bırakdıkları günler İsvet Nikola rûhiyçün bu havz [u] şazrevânlarından la‘lgûn bâde-i nâb pertâb edüp nûş edenler mest-i medhûş [u] bî-tâb olurlarmış. Ammâ bu havzdan hâlâ cereyân eden âb-ı sâfîler bu Sarây meydânı altındaki su sa[r]nıçlarına gidüp leb-ber-leb oldukda mâh-ı Temmûz'da nûş eden hayât-ı câvidân bulur, ammâ isrâf üzre sarf etmezler, zîrâ "Hîn-i muhâsarada ahâlî-i kal‘aya su lâzımdır" deyü imsâk üzre sarf ederler.

Ve dahi Tophâne meydânı ve Balı Paşa meydânı ve bu sarây meydânı altı serâpâ tâk-ı Kisrâlar üzre zîr-i zemîn sarnıçlardır. Ve bu meydânların ve etrâfında olan imâretlerin ve Kızılelma sarâyının cümle dam u bâmlarından nüzûl eden bârân-ı rahmetler bu zîr-i zemîn sarnıçlarda cem‘ olup vakt-i muhâsarada dollâblar ile çekilüp ehl-i beled nûş ederler azîm hayrâtdır.

Ve bu merkûm havzın önünde Murâd Paşa câmi‘i var. Gerçi küçükdür, ammâ gâyet şîrîn ve musanna‘ ve müzeyyen taş minâreli bir câmi‘-i mümtâzdır, ammâ cemâ‘ati azdır.

Ve bu câmi‘in önünde bir kapu dahi var, ana Uğrun kapu derler, bir metîn ve kavî hadîd cedîd küçük kapudur kim on kademe taş nerdübân ile aşağı varoşa enilir, cânib-i şarkdan taraf-ı şimâle meyyâl bir bâb-ı sağîrdir. Ve bu mezkûr havzın cânib-i cenûbunda, ya‘nî lodos rûzgârı tarafında on kademe taş nerdübân ile aşağı hisârpîçeye andan büyük su kullesi yoluna enilir bir küçük demir kapudur. Atlı girüp çıkmak mümkündür, ammâ usret çeker, piyâde âdemlere evlâ bi't-tarîk-i âmdır.

Bu mezkûr Uğrun kapunun iç yüzüne karîb Sarây meydânına açılır Kızılelma Sarâyının kapusudur. Bu kapunun eğer tâkleri ve atebe-i yemîn ü yesâr ve atebe-i süflî ve ulvîsinde olan üstâd-ı mermer-bür kârların ta‘rîf ü tavsîf eylesek gayri kâr-ı kitâbetimizden kalırız. Hemân bir bâb-ı mu‘allâdır kim

gûyâ bâb-ı kal‘a-i Bâbu'l-ebvâb'dır.

Bu kapudan içeri girüp yukaru seksen kademe vâsi‘ taş nerdübân ile bilâ-usret kral dîvânhânesine çıkılır bir dîvânhâne-i âlîdir kim felekde misli yokdur. Sâfî kırmızı somâkî mermer üzre gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn nigârhâne-i Çîne mânend bir eyvân-ı dîvânhâne-i taht-ı Ungurus'dur. Her bir tâk-ı nüh-tâk-ı tumturak-ı revâkları gûyâ tâk-ı Kisrâ'dır.

Bunun der [ü] dîvârında olan n[uk]ûş-ı ibret-nümûnlar var kim Hıtâyî kâğızlarda bu n[uk]ûş-ı garîbe vü acîbeleri Erjeng ve Mânî ve Hassân ve Behzâd ve Şâhkulı ve Ağa Rızâ kalemin çekmede âcizlerdir.

Ve bu dîvânhâne-i azîmin zemînini üstâd-ı şîrînkâr-ı mermer-bür envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk ile ma‘kûd kılmış kim hâlâ diyâr-ı Arab ve Acem'de böyle ruhâm döşeli bir eyvân yokdur. Hattâ bu hânedân-ı kadîmin ba‘zı yerleri beşer ve altışar ve yedişer kat-ender-kat kasr-ı nüzhetgâh kûh-ı Havarnaklar var kim hâlâ edîm-i arzda mânendleri yokdur.

Yedi kral içün binâ olunan kasr-ı İremlerdir kim her birinin kubâblarında birer altun top olduğıyçün Kızılelma Sarâyı denildiği bâlâda endek mastûrdur, ammâ Ungurus krallarına mahsûs olmak içün kırk ayak taş nerdübân ile urûc olunur bir kasr-ı serâmedi var kim evc-i semâya ser çekmiş bir ser-bülend kasr-ı bî-mânendi var kim dillerde dâstândır. Üstâd mühendis-i bennâ var makdûrun sarf edüp bu kasrı bir tarz-ı acîb ü garîbe üzre tarh etmiş kim şekl-i müsemmeninden dahi aslâ bu kasr içre oturanlara âfitâb-ı âlem-tâb te’sîr etmez.

Kurşum örtülü bir mevzûn kubbesi üzre altun yaldızlı alem yerine altundan topları var. Cemî‘i revzenleri Peşte ve Keçkemet ve Şarkez ve Hatvan ve Vaç ve Eski Budin ve Kile sahrâları pâymâl-i rimâl gibi nümâyândır. Ve cümle kat-ender-kat üç yüz kırk aded sağîr ü kebîr kâ‘aları ve soffaları ve hücreleri ve eyvân ve dîvânhâneleri ve hammâmları ve fıskıyye ve havz [u] şazrevânları ile bezenmiş bir sarây-ı bî-bedeldir kim rub‘-ı meskûnda buna hemtâ sarây-ı şâhâne yokdur. Cemî‘i diyâr-ı kâfiristânda değil Belh u Buhârâ ve Hind ü Yemen ve Mısır ve Irâk ve Şâm u Haleb ve Rûm'da Kızılelma Sarâyı nâmıyla müte‘âref bir binâ-yı bî-hemtâdır kim bu sarây-ı dil-küşâ sebebiyle Budin'e Kızılelma derler. Hattâ büyük dîvânhânede celî hat ile Kızılelma olduğuna târîhi bir mermer üzre merkûmdur:

Ey şeh kralın bağrın tîr-i gama deldirdin
Ol kâfir-i bed-hûyı kend’özine bildirdin
(---) (---) (---) (---) (---) (---) dedi târîh
Şâhım Kızılelma'yı ayva-yile doldurdun.
Sene 928.

El-hâsıl bu sarây-ı dilcûy-ı behişt-âbâdın misli arâzî-i ma‘mûrede yokdur. Âdem oğlanı bunun vaz‘-ı binâsı beyânında âciz ü kâsırdır, zîrâ bu sarây-ı atîkde olan mergûb ve zîbâ san‘atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar var kim cümle vassâflar anın midhatinde kilk-i cevâhir zebânları batiyyü'l-harekedirler.

El-hâsıl bu kârhâne-i ***[82b]*** kadîmin hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zerâfeti vasfdan hâric ve beyândan âric bir mihmân-sarây-ı kârîdir, ınkırâzu'd-devrân binâ-yı sâbite ola dest-i Âl-i Osmân'da *âmîn ve yâ Mu'în.*

Bu sarây-ı İremi seyâhat ile uğrayup temâşâ edenlere hafî değildir, lâkin bu kal'a niçe kerre muhâsara görmek ile sademât-ı top-ı kûpdan bu sarâyın niçe yerleri münhedim olup yine amâr olmuşdur, ammâ kâr-ı kadîmine göre amâr edememişler. Hâlâ bu sarâyda dizdârdan gayri bir ferd-i âferîde yokdur. Hemân zevk u safâsın dizdâr ağa eder, zîrâ bu sarâyın zîr-i zemînlerinde olan tüfeng ve ok ve yay ve kılıç ve kalkan ve harba ve şiş ve mızrak ve zemberek ve bârût ve hışt ve balta ve nacak ve kazma ve kürek ve neft ve katrân ve zift ve niçe kerre yüz bin âlât-ı mühimmât-ı mühmelâtlar var kim hadd ü hisâbın cebecibaşı ve dizdâr bilir. Ve bunda olan tuğulka ve cebe vü cevşen bir serhadde yokdur. Bu cebehâne hazînesinin miftâhları cümle dizdâr elinde olduğıyçün dizdârlar bu sarâyda sâkin olurlar.

Ve bu sarây kurbundaki mehterhâne kullesinde her gece ba'de'l-işâ ve vakt-i Şâfi'î tokuzar kat mükellef ü mükemmel mehterhâne-i tabl-ı Âl-i Osmânî çalınır ve ba'de'l-ışâ mehterhâne faslından sonra cemî'i ebrâclarda her gece iki bin aded kal'a neferâtları tâ sabâha dak pür-silâh olup dîdebân ve nigehbân ve pâsbânlar "Allâh yeğdir yeğ" deyü feryâd edüp sâ'at be-sâ'at yigirmi aded kal'a ağaları falaka deyenekleriyle kol dolaşırlar. Eğer bir nevbetçiyi hâb-ı nâzda bulursa hâbdan bîdâr edüp seksen aded deyenek urup uykusun açar, kanûnları budur, zîrâ bu kal'a hasretü'l-mülûk bir kal'a olmak ile cümle düşman bu kal'anın bir taşına bin baş vermeğe cân atarlar.

Ve cânib-i erba'asında yetmiş aded kavm-i düşmanları sayf [u] şitâda âmâde olup Budin'e nigerândadırlar. Hattâ diyâr-ı Alaman'da ve kal'a-i Beç'de ve kal'a-i Prak'da ve şehr-i Kallevine'de olan kâfirlerin zamân-ı kadîmde dedeleri elinde Budin içre evleri olup hâlâ ol evler dest-i İslâmda iken kefere zamânında ol evlerin sâhibleri olanların evlâdlarından bir kefere müflis olsa, "Budin'de benim evim vardır" deyü evinin hüccet temessükâtını rehin verüp kırk elli bin guruş karz alır ve "Benim Budim'de evim var, milk emlâk sâhibiyim ve Budin'de benim bâğım yâhûd bir dükkânım vardır" deyü murâd edindiği gorofun ve irşeğin ve şagların kızlarından murâd edindiği kızı alır ve tereddüd etmeyüp fülûs-i ahmer[e] muhtâc ve ac u zâc kefere ise de "Budin'deki milki yine bunundur" deyü ol kâfire kız verirler, bu muhakkak seyr [ü] temâşâdır.

İmdi kal'a-i Budin cemî'i millet-i Mesîhiyye beynlerinde tâ bu mertebe mu'teberdir, ammâ yedi kral dahi Beç kralına her bâr tagallüb edüp,

"Şu bizim Budim kal'amızı alalım, Kızılsarây'da oturup ömürde bir kerre ayş [ü] işret edüp Gerzellez dağında (---) nâm bıtrîkimiz ziyâret edelim" deyü yedi kral dahi Budin sarâyın arzu ederler.

Ammâ bu sarâya Gerz İlyâs dağı pek havâledir, lâkin ol havâleleri def' içün bu sarâyın kıble cânibi önünde iki kat metîn kal'a dîvârları var kim yüzer ayak enli Şeddâdî kalın dîvârlardır. Ve bu tarafda azîm tabyalar üzre kırkar ve ellişer pâre serâmed topları var kim Gerzellez dağı havâlesinde bu toplar kuş kondurmaz, değil ki düşman gelüp ol havâleye top çeküp Budin'i döğe, ol muhâldir. Budin kal'ası andan bâki pervâsı yokdur.

Ammâ illâ Muhanad bayırı bağdalası zemîni Budin'in ömrüne girir mel'ûn zemîn-i havâledir, Hudâ

hıfz ede, zîrâ cemî‘i zamânda "Küffâr geldikde ol tarafdan kal‘a-i Budin'i döğer" deyü nakl etdiler. İşte,

Belde-i Budin'de Ortahisâr-ı üstüvârın cümle büyûtları ve mahallâtları ve kal‘a dîvârları ve cümle tabyaları ve cümle (---) aded kal‘a kapuları ve Kızılelma sarâyına varınca bu yüzden alâ kadri't-tâka tahrîr ve tavsîf olunup gayri hayrât [u] hasenât ve cevâmi‘ [ü] hammâmât ve hân u medrese ve imârâtları beyân eder

Evsâf-ı imârethâ-yı Ortahisâr-ı Budin, ya‘nî cevâmi‘hâ-yı mü’minân ve selâtîn-i Âl-i Osmân: Bu Ortahisâr içre cümlesi yigirmi bir aded mihrâbdır, ammâ cevâmi‘-i selâtîn [ve] vüzerâ [ve] vükelâ bunlardır kim zikr olunur: Evvelâ

Süleymân Hân câmi‘i: Mâ-tekaddem (---) (---) nâmında bir kenîse-i musanna‘ imiş. Ba‘de'l-feth Süleymân Hân bu deyrin derûnun mülevvesât-ı küfr-i çirk-i şirkden pâk edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn eder. Hâlâ bir câmi‘-i münevverdir kim edîm-i arzda nazîri yokdur. Beyt:

Ra’eynâ câmi‘u'd-dünyâ cemî‘an
Ve lâkin mâ ra'eynâ misle hâzâ

ebyâtı bu câmi‘-i rûhânî ***[83a]*** hakkındadır.

Bu câmi‘-i kadîmin kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlu iki yüz ayakdır ve arzı kâmil yüz ayakdır. Ve bir minâresi var, zamân-ı kadîmde nâkûs çanlığı imiş. İki yüz on kademe âlî serâmed minâre-i bâng-ı Muhammedî hânesidir. Hakîr bu minâreye urûc edüp şehr-i Budin'i ve deşt-i sahrâ-yı Peşte'yi seyr [ü] temâşâ etdim. Bu minâre sâfî beyâz mermerden kulle-misâl çâr-kûşe bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn minâre-i mevzûn-ı musanna‘dır.

Ve bu câmi‘in iki aded kapusu var, cânib-i şarkdaki kapu üzre bir beyâz mermerden üstâd-ı kûh-ken mermer-bür bir kanatlı ejdehâ tasvîri eylemiş kim gûyâ zî-rûhdur. Ağzın açup dörd ayakların gerüp kuyruğun kıvırup durur. Bu ejdehâ önünde bilâ-teşbîh Hazret-i Hızır bir at üzre süvâr olup elinde mızrağıyla ejdere bir sünü urup ejdehâyı at altına alup çiğner şeklinde bir gûne tasvîr eylemiş kim gûyâ henüz zî-r[û]hdurlar kim ejdehâ ile Hızır Nebî savaş-ı perhâş etmede şekilli tasvîr etmiş.

Hattâ hîn-i fethde Ebussu‘ûd "Tasvîr harâmdır, bu timsâli kırmak gerekdir" dediklerinde Süleymân Hân-ı ârif nezâket edüp "Kimse bu sûretlere bakmasınlar, müslim olanlar tanımasınlar" deyü gerdeninden keşmîrî şâlın çıkarup bu hey’etlerin üzerine örtdürüp kırmadan halâs eder. Hâlâ vâcibü'l-iber sûretlerdir, lâkin bu câmi‘-i pür-envâr kârgîr kubâbla ma‘mûr değildir. Cümle servî direkleri üzre nakş-ı sihr-âsâr tavan-ı hemvâr üzre cümle imâretlerinin sutûhları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûrdur. *Ebbedallâhu ilâ'nkırâzı'd-devrân.* Andan,

Fethiyye câmi‘i: (---) (---) (---) dir. Bu câmi‘ dahi kadîm-i evvelde deyr-i musanna‘ imiş. (---) (---) (---) câmi‘ imiş, ammâ bu dahi Süleymâniyye câmi‘ine müşâbih *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* bir câmi‘-i beyz-âsâ ma‘bedgâh-ı münevverdir. Allâhu a‘lem bu iki câmi‘ bir üstâd işi olması mübeyyendir, lâkin bu câmi‘in minâresinde bir büyük çanlı sâ‘at var kim sadâsı bir konak yerden istimâ‘ olunur. Cümle şehir câmi‘leri bu sâ‘ate amel edüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunur, dakîka fevt etmez bir

dürüst sâ‘at-i Alaman'dır. Andan,

Orta câmi‘: Bu dahi deyr-i kadîm imiş. Hâlâ ma‘bedgâh-ı âbidân [u] sâcidândır. Bu câmi‘ çârsû içinde olmağile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve cânib-i erba‘ası tarîk-i âm olup şehrin tâ aynü'l-fi‘linde olmak ile Orta câmi‘ nâmıyla meşhûr kiremit örtülü ve bir minâreli câmi‘-i müferrihdir. Andan,

Sarây câmi‘i: Bu dahi dest-i küfrde iken bir ma‘bedgâh-ı Îsevî imiş. Hâlâ cemî‘i vüzerâ-yı Budin bu câmi‘de edâ-yı salât-ı Cum‘a ederler, zîrâ Paşa sarâyına karîb olmağile Sarây câmi‘i derler. Osmânlı tarzı bir musanna‘ minâresi var, ammâ bir musanna‘ mermer döşeli pâk haremi kapusu dibinde bir kurşumlu kubbe-i âlî içinde Gâzî Ahmed Beğ medfûndur. Bu kubbe-i pür-envârın atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile târîhi budur:

Azm-i gülzâr-ı cinân etdikde Bârî yâr ola

Evc-i a‘lâyı bu yıl Ahmed Beğ etdi âşiyân.

Sene (---)

Andan,

Kara Murâd Paşa câmi‘i: İç kal‘ada olduğu bâlâda mevsûfdur. (---) (---) (---) (---) (---) Bu Ortahisâr'da ma‘lûmumuz olan cevâmi‘ler bunlardır ki zikr olundu.

Sitâyiş-i mesâcidhâ-yı muvahhidân: Kamusu on altı aded mahalle mescidi ve cemâ‘at mezgiti ve buk‘a ve eyneleridir. Evvelâ Yeniçeri odaları kurbunda Ağa mescidi.

..... (1 satır boş).....

Der-ilm-i dârü't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Dükelisi yedi aded medrese-i muhaddisândır. Cümleden mükellef Yeni medrese Makbûl Mustafâ Paşa'nındır. Ders-i âmı Âsitâne tarafından gelir. Ve (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ mahsûs dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs imâretleri yokdur.

Der-mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Hepsi altı aded dâr-ı tahsîl-i ulûm-ı mekteb-i püserân-ı ciğer-kûşe-i mahbûbândır, ammâ cümle gulâmları gâyet necîb ü reşîd ve zekî gılmânlardır. Evvelâ Fethiyye mektebi ve Orta câmi‘ mektebi (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı çârsû-yı bâzâr [u] bezzâzistân: Bu Ortahisâr içre hepsi üç yüz elli aded ehl-i hıref dükkânlarıdır. Gerçi bezzâzistânı harâbdır, ammâ bu şehir içre her ne gûne zî-kıymet tefârûk istesen mevcûddur. Süleymân Hân asrında bu sûk-ı sultânî bezzâzistânıyla ol kadar ma‘mûr u müzeyyen imiş kim cemî‘i dükkânları la‘l u yâkût ve la‘l-i Bedahşân ile müzeyyen olup incüden şebekeler ve balık dişinden müşebbek tarabızonlar ile tezyîn olmuş dekâkînler imiş, ammâ şimdi hemân bir şâhrâhın yemîn ü yesârında tertîb üzre binâ olunmuş sâde-rû dükkânlardır. Cümleden müzeyyeni attârlar

çârsûsu. Ve berberlerin dükkânları gâyet müzeyyen dükkân-ı Süleymânîlerdir.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân: Umûmisi beş aded vekâle-i tüccârân-ı berr [u] bihâr sevdâgerândır. Cümleden (---) hânı (---) (---) ***[83b]***

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Olancası bir aded çeşmedir. Ancak bu şehir bir yalçın kaya başında bir kal'a-i âlî olmağile bunda sudan azîz bir hayrât [u] hasenât yokdur kim beher yevm on bin at yükü Tuna suyu kırbalar ile taşıyup bu kal'a ahâlîsi saky olur.

Ancak bir çeşmesi var. Paşa sarâyı câmi'inin haremi kapusu dibinde Ahmed Beğ türbesi cenbinde bir lüleli bir aynü'l-hayât çeşme-sâr-ı ibret-nümâdır kim suyunu aşağı nehr-i Tuna'dan bir üstâd-ı kâmil Fireng bu Orta kal'aya çıkarmış kim akıllar çâk olur.

Nehr-i Tuna kenârında bir kulle-i azîm vardır. Ol kullede gûnâ-gûn çarhları ve dollâbları atlar çevirdikçe çarhlar Tuna suyuna tokmakları biri biri akabince urdukça zor ile Tuna suyu su küpleri içine girüp yokuş yukaru şazrev[â]n gibi küpler içre su gürleyerek tâ Ortahisâr'da bu çeşmeden pertâb edüp çıkar. Görmeğe muhtâç sihr-i mübîn mertebesi bir san'at-ı ibret-nümâdır kim vasfında lisân kâsırdır, zîrâ mısra':

Şenîden key buved mânend-i dîde [43]

Der-hayrât-ı sebîlhâne-i atşân: Barısı yetmiş beş aded selsebîl-i cân-sitândır. Evvelâ Süleymân Hân sebîli ve Ulama Paşa sebîli ve Arslan Paşa sebîli ve Ağa sebîli ve Koca Mûsâ Paşa sebîli ve niçe kurşum örtülü sebîller vardır, cümle suları at sakkâlarıyla aşağı nehr-i Tuna'dan gelir.

Der-kayd-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Baradası kırk aded kesme kaya hânedân kuyuları vardır. "Tâ kâfir zamânından kalmışdır, niçesinin suları Tuna'dan gelmişdir" derler, ammâ bu şehirde yüz yetmiş aded zîr-i zemînde su sarnıçları vard[ır]. Cümle damlardan nâzil olan bârân-ı rahmet ol sarnıçlara cereyân eder.

Der-medh-i hammâm-ı gâsilân-ı râhat-ı cân: Bu Ortahisâr'da ancak bir küçük hammâmdan gayri yokdur. Anın dahi suyun Tuna'dan at sakkâları taşırlar, ammâ be-kavl-i a'yân-ı vilâyet "Bu kal'amızda yetmiş aded ev hammâmlarımız ve soba germâblarımız vardır" derler, sahîhdir, zîrâ her evde soba mukarrer, ammâ bu mezkûr hammâmın âb [u] hevâsı hûbdur ve dellâkleri ve gayri hüddâmları mahbûbdur. Ve bu şehir serâpâ kaldırım döşeli şâhrâh-ı mergûbdur. Her bâr bârân-ı rahmet nâzil oldukda cümle sokakları süpürüp çirkâb-ı muzahrafâtdan pâk ederler.

Bu Ortahisâr'ın havâsı gâyet latîfdir. Eflâtûn-ı İlâhî bu şehre gelüp yeni gûne tılsım eylemişdir. Evvelâ bu kal'ada yılan ve çıyan ve akreb ve bö ve sovulcan ve sümüklü böcek olmaz. Hattâ sümüklü böcek tılsımâtı mezkûr iç kal'ada kral sarâyı havlısındaki havzın kademelerindeki sümüklü böcek tasvîrleri mutalsamdır, *ve's-selâm.*

Bu Ortahisâr'ın niçe gûne amâristânları bu gûne ta'rîf ü tavsîf olundu.

Der-alâmet-i aşağı kal‘a-i varoş-ı amâristân: Evvelâ mezkûr ve memdûh Kızılelma Sarâyı'ndan lodos cânibine yokuş aşağı şekillice sarây altından giderken iki kat metîn kal‘a dîvârları arasında on aded neferât evlerin ve azîm tabyaların geçüp andan aşağı Suluk kapusu vardır. Ol kapunun iç yüzünde bir tabya-i azîm var kim cemî‘i Budin tabyalarından büyük sedd-i Ye’cûc-misâl bir burc-ı tâcdır kim üstünde beş yüz atlı cirid oynamak mümkündür. Tabaka-i fevkânîsinde on pâre balyemez topları var ve tabaka-i tahtânîsinde dahi on aded şayka topları var kim her birinin içine birer âdem sığar kim her bir top-ı kal‘a-kûp ejder-i heft-ser gibi çit siperlerin ardında arabalar üzre ağız açup durur. Bu tabyaya yedi ağa ve yedi yüz aded mustahfizân kullar me’mûrlardır, zîrâ bu kulleye Gerz İlyâs dağı havâledir.

Ve bu tabya-i azîmin taşrasında çâh-ı gayyâdan nişân verir bir ka‘r-ı azîm ve arîz kesme kayalı handakı var, aşağı benî Âdem bakmağa cür’et edemeyüp zehresi çâk olur. Bu tabya etrâfı kral sarâyının sûrun ihâta etmiş bir kat bölme hisâr dahi var, içinde aslâ evler yokdur, hemân meydân-ı ma‘rekedir.

Andan bu mezkû[r] Su kapusundan teper aşağı Tabahâne varoşuna bu kapudan kâmil bin adımda Tabahâne'ye gider, şâhrâh yoludur, ammâ bu Suluk kapusunun iç yüzünde ve taşra yüzünde zincîrler ile asma haşeb cisirleri var. Her gece içerden ve taşradan bu iki aded cisirleri hüddâmlar kaldurup içerde ve taşrada derk-i esfel-vâr handaklardan deyyâr zî-rûh kısmı ubûr edemez.

Ve bu iç yüzündeki handak içre yine kesme kayadan nerdübânlar ile yer altından iki aded su yolları vardır. Yokuş aşağı tâ nehr-i Tuna'ya varup alınır, bir yoldan gidilir ve bir yoldan su alınup gelinir. Hîn-i muhâsarada izdihâm olmasın içün iki kat su yolu etmişler. Aslâ düşman bu yollardan gidip gelenleri göremez. Bu Suluk kapusundan yokuş aşağı cânib-i şarka bin adım gidüp,

Sitâyiş-i varoş-ı ma‘mûr Tabahâne-i müzeyyen: Nehr-i Tuna kenârında Budin kal‘ası kayaları ve Gerz İlyâs dağı kayaları deresinde bir vâsi‘ öz içre kâmil bin hâneli ma‘mûr varoşdur kim ***[84a]*** cümle şindire tahtası örtülü ikişer kat kârgîr binâ evlerdir, ammâ yukaru hisâr evleri gibi dörder ve beşer kat evler değildir.

Ve cümle tokuz mahalledir. Ilıca mahallesi, Yeşil Direkli mahallesi, Ömer Sipâhî mahallesi, Ağa mahallesi. (---) (---) (---) (---). Ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Ve cümle on bir mihrâbdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle dörd mekteb-i sıbyân ve cümle üç aded hân {bir mükellef hânı Yeşil Direkli hammâmı önündedir}.

Ve cümle üç aded tekye-i dervîşân ve cümle yüz aded dükkân-ı debbâğân-ı gassâlân ve cümle üç aded ılıca-i germâbân; biri Tabahâne ılıcası ve biri Yeşil Direkli ılıcası ve biri bu varoşun kıblesinde Tuna kenârında Gerz İlyâs dağı dâmeninde üstü açık ılıca. Bu üç germâblardan mâ‘adâ bu tabahâne varoşu evlerinde niçe ılıcalar vardır kim her biri hayât-efzâdır, lâkin bu varoş hâneleri ol kadar vâsi‘ olmamağile evlerinde bâğçeleri yokdur, ammâ ahâlîsi çokdur ve başka niyâbetdir ve

başka subaşısı vardır.

..... *(1 satır boş)*.....

Bu tabahâne varoşun dahi seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i garba İskele kapusundan girüp

Der-hakk-ı tavsîf-i aşağı varoş-ı kebîr Budin: Evvelâ bu İskele kapusuna ahâlî-i Budin Boşnak kavmi olmağile Iskala derler. Cânib-i kıbleye mekşûf iki kat metîn kapudur. Bu bâb-ı kebîrden içeri girüp cânib-i garba çârsû-yı bâzâr içre tâ Âhûr-ı kebîr kapusuna varınca bir şâhrâh-ı vâsi‘ yol ile gidüp bir kat bölme hisârdır kim bu mahal dîvârında Âhûr kapusu derler bir hisâr kapusudur. Bu hisâr[a] âhûr bölmesi derler.

Bu kapusundan girüp yine taraf-ı garba gidüp bu mahallere Toykun Paşa bölmesi derler, başka bir hisâr dîvârı vardır. Bunun kapusundan içeri girüp yine ol şâhrâh ile semt-i garba gidüp bu mahallere Süleymân Paşa bölmesi derler, bir sedd-i metîn dîvârı var. Bunun dahi kapusundan girüp yine mezkûr tarîk-ı âm ile mahall-i garba gidüp tâ Gül Baba'ya karîb Horos kapusun(d)a varınca dörd kat bölme bölme hisâr dîvârları Tuna kenârındaki varoş kal‘a dîvârına muttasıl bu dörd kat bölme hisâr dîvârları tâ Ortahisâr kal‘ası dîvârına varır bölme hisâr dîvârlarıdır.

Ve dörd aded kapulardır ve ibtidâ zikr olunan İskele kapusundan bu dörd aded bölme hisâr dîvârların geçüp tâ Horos kapusuna varınca bu varoşun tûlu kâmil iki bin germe adımdır. Bu hisâb üzre bu varoş-ı kebîr Tuna kenârıyla iki bin germe adımdır. Ve Tuna kenârı Şeddâdî dîvârdır, ammâ yalın katdır.

Ve yedi yerde su kuyuları vardır, lâkin bu Tuna kenârında câ-be-câ metîn kulleler vardır, ammâ yukaru Horos kapusu tarafında ve aşağı İskele kapusu dibinde birer kal‘a-i azîm gibi Tuna içinde cezîre gibi Kahkahâ-vâr tabyalar var. Her birinde kırkar ve ellişer aded şayka ve balyemez toplar var. Her bir tabyanın beşer yüz aded kulları var. Budin'in bu tabyalar Tuna kenârında cânlarıdır.

Ve dahi Horos kapusundan taşra cânib-i cenûba handak kenârınca bayır yukaru tâ Yeni kapuya varınca andan Minâre kapusuna varınca andan Siyâvuş Paşa kullesine varınca kâmil bin adım yalın kat aşağı varoş dîvârıdır, ammâ gâyet sarp dirsek dirsek köşe köşe ebrâclı ve dendân-ı bedenli sarp dîvârdır, ammâ handakı alçakdır, derin kazılsa su çıkar.

Ve bu tarafda olan dîvârda cümle kırk aded metîn kullelerdir, ammâ bu mahallere Gül Baba Sultân bayırları ve Türbe bayırları havâledir, ammâ yukaru Orta kal‘adan ve Beç kapusundan ve Siyâvuş Paşa kullesinde olan toplar cümle bu Gül Baba bayırlarında ve Türbe çayırlarında olan düşmanları târumâr eder, gerekse yüz bin meteris sürsünler, bu mahallerde düşman karâr edemez.

Ve Horos kapusunda Tuna kenârında bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir tabya, ammâ Âhûr kapusuna varınca Tuna kenârında yalın kat palanka çit dîvârlar vardır. Bu mahallerin evleri cümle Tuna'ya nâzırdır.

Ve Âhûr kapusu dibinde dahi Tuna içinde bir kulle-i azîmi var. On aded kolumburna topları Tuna

kenârındaki hânedânları korudur. Ve bu kulleye yakın bir kulle dahi var, Ortahisâr'a zemberek ve çarhlar ile giden Tuna suyu bu kulleden bir san‘at ile çıkar kim ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîden haberdâr olan bilir. Yohsa bî-ma‘rifet âdem görse "Nedir buncuğaz?" deyüp geçer. İm‘ân-ı nazar ile nazar eden erbâb-ı ma‘ârif bilir kim sihr-âsâr bir san‘at-ı pür-me’âldir ve akıllar perîşân olur, gö[r]meğe muhtâc bir ma‘rifet-i kübrâdır.

Bu kulleden tâ İskele kapusuna gelince Tuna kenârında kal‘a dîvârı yalın katdır.

Ve İskele kapusu önünde nehr-i Tuna kenârında ve cisir başına nâzır bir gûne ***[84b]*** hısn-ı metîn ve kavî sedd-i İskender-vâr **Ali Paşa tabyası** cemî‘i tabyaların anası ve Peşte kal‘asının babası ve Budin kal‘asının cânı pâresi bir sedd-i Ye’cûc-vâr bir tabya-i üstüvârdır kim yukar[u] Ortahisâr'dan aşağı Su tabyası ve bu Ali Paşa tabyası cihân-ârâ ve bir rükn-i velvele-ârâ tabyadır kim diyâr-ı serhadde misli yokdur. Hattâ nehr-i Tuna taşsa bu tabya bir cezîre-misâl olur. İki kat top çeker, her katında yigirmişer pâre balyemez serâmed topları var kim tâ Gül Baba burnundan yukaru Eski Budin karşusunda Kız adasın döğer. Yukaru katında olan topları Peşte sahrâsı ve Keçkemet sahrâsı ve Vaç kal‘ası vâdîlerin döğüp ol fezâlarda kuş kondurmaz tabyadır.

Ve cümle top delikleri demir kapuludur. Ve bu tabyanın Tuna'ya nâzır göğsünde çâr-kûşe beyâz mermer üzre sülüs hat ile bir âsâr-ı kitâbet var, ammâ mesâfe-i ba‘îde olmağile ne gûnâ hat idüğü ma‘lûmum olmayup hemân hakîr bir kayığa binüp varup tilâv[et] etdiğim tabyanın târîhi budur:

Bi-hamdillâh yine Sultân Süleymân rûhu şâd oldu

Yapıldı şol sütûn-ı sedd Ali Paşa zamânında

Budur Hak'dan ricâmız Feyziyâ ol gâzî-i dînin

Hilâfında olanlar cân vere beşr ü gümânında

deyü bu ebyâtlar terkîm olunmuşdur. Sene (---)

Ve bu tabyanın iç yüzünde bir kat bölme hisâr dahi var, içi cümle mâl-â-mâl top güllesidir kim hisâbın Hudâ bilür.

Ve bu bölmede Tuna'ya nâzır top deliklerinde âdem sığar şayka toplar var kim Tuna üzre bir kayık ve bir martı kuşu gezdirmez.

Bu kal‘anın miftâhı cemî‘i zamânda dizdâr ağa elindedir. Bir oda neferâtları bu kal‘anın hıfz [u] hırâsetlerine me’mûrlardır. Aslâ gayri âdem komazlar. Hattâ Köpürlüzâde Sadrıa‘zam Ahmed Pa[şa] girüp temâşâ etdikde hakîr dahi bile girüp temâşâ etdik.

Bu hisâb üzre bu aşağı varoş beş kat bölme hisârdır. Ve su kapularıyla ve bölme hisâr dîvârlarındaki kapular ile bu aşağı varoş cümle sağîr ü kebîr on aded kapulardır. Ve dâ’iren-mâdâr cümle altı bin adımdır, ammâ Tuna kenârıyla ve Ortahisâr bedenleriyle ve'l-hâsıl hemân aşağı varoşun cümle

amâristân olan evleri etrâfından kal‘a dîvârları dibinden adımlayup cümle altı bin adımdır.

Ve bu aşağı varoş cümle tabahânenin varoşuyla cümle yigirmi dörd mahalle add olunur. Evvelâ Iskala mahallesi ve Âhûrkapu mahallesi ve Mustafâ Paşa mahallesi ve Dollâb mahallesi ve Ali Paşa Burcu mahallesi ve Toykun Paşa mahallesi ve Hacı Sefer mahallesi ve Osmân Beğ mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle iki bin beş yüz aded tahtânî ve fevkânî ve bâğ u bâğçeli ve şindire tahta örtülü kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlardır, ammâ câ-be-câ henüz binâ olunan büyût-ı ra‘nâların niçeleri kiremit ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır. Ve ba‘zı hâne-i vîrânı da var ve birkaç yerde vâsi‘ meydânları da var, lâkin yine sâhibleri de var.

Ve cümle yigirmi dörd mihrâbdır. Yigirmisi kârgîr minâre-i serâmedlerdir. Dördü tahta minârelerdir ve dörd câmi‘i kurşumlu imâretlerdir. Cümleden mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr Toykun Paşa câmi‘i ve Hacı Sefer câmi‘i ve Osmân Beğ câmi‘i ve Makbûl Mustafâ Paşa câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar cemâ‘at-i kesîreye mâlik cevâmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâsı kiremit ile mestûr câmi‘-i pür-nûrlardır. Dahi mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle beş aded medrese-i talebe-i ilimdir. Evvelâ Yeni medrese Makbûl Mustafâ Paşa'nındır. Ve Toykun Paşa medresesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bunda dahi dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ-i huffâzân yokdur, ammâ bu şehirde ulemâya i‘tibâr eder çokdur, zîrâ bu serhadlerde fuzelâyi'd-dehrden kimesneler yokdur, zîrâ bu serhadlerde bir alay mücâhidün fî-sebîlillâh hacıyân gâziyân âşıkân sâdikân muhibbân yeridir. Ve şeb [ü] rûz ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl yeridir. Hey’et ve hikmet okuyan ihtimâlci olan âdem bu dâr-ı diyârda deyyâr bir hafta karâr edemeyüp elbette firâr eder. Anıniçün bu şehirde ulemâ makbûldür. (---)

Ve cümle altı aded mektebi var. Niçe hâceler dahi ba‘zı dükkânlarda ciğer-kûşe püserân okudurlar. Ve cümle bir aded hân-ı tüccârân-ı hâcegânı va[r]. Çok metâ‘-ı zî-kıymet sâhibi tüccâr bu hânda sâkin olamayup yukaru kal‘adaki hânlara giderler, zîrâ anlar dâ’imâ emîn ve mahfûzdur.

Ve cümle bir aded Toykun Paşa hammâmı var, o da kifâyet eder, zîrâ bu şehrin hammâma ihtiyâcı yokdur, zîrâ ılıcaları çokdur.

Der-vasf-ı yenâbî‘-i germâbhâ-yı rûy-ı zemîn, ya‘nî ılıca ve banya menâfi‘-i şehr-i Budin ***[85a]***

Cümle sekiz yerde belki on sekiz yerde uyûn-ı hârra-i arzîn, ya‘nî kaplıca-i Budin vardır, ammâ sekizi gâyet mükellef ü mükemmel ve tekellüflü binâ-yı azîm kavza ve humma ve ılıca ve bana ve germâb ve issilik ve ılısu nâmân ılıcalar vardır, ammâ tertîb üzre tahrîr edelim:

Evvelâ kal‘a-i Budin'in cânib-i kıblesi hâricinde Tabahâne varoşundan ileri Gerz İlyâs kayası dibinde hemân nehr-i Tuna kenârında,

Ta‘rîf-i Açık ılıca: Boşnaklar Üstü Açık ılıca derler. Cemî‘i krallar bu ılıca üzre kubâblar ve tâk-ı

Kisrâlar yapup tamâm olunca hemân yere geçer. Ol ecilden hâlâ küşâde bir ılıcadır, ammâ gâyet nâfi‘ olduğundan tâ Dib Firengistân ve Macaristân'dan araba araba niçe bin küffâr vere ile gelüp bu germâbe çimüp cemî‘i ilel ve illetden arı olup vücûdunda olan cereb ve bahak ve cüzâm gidüp vücûdu bir dürr-i yetîm-misâl pâk olur. Hattâ kırk gün bu germâba girüp âb-ı hummasından nûş eden bera[s] zahmeti ve Fireng zahmetinin yedi gûne emrâz-ı muhtelifelerinden halâs olur, ammâ gâyetü'l-gâye perhîz ve kendüyi ısıcak dutmak lâzımdır, zîrâ bu germâb ol kadar issidir kim tavuk yumurtasın pişirir. Belki âdemin hayâsın yumurtasın bile pişir[ir]. Tâ şol mertebe issi germâbdır, ammâ bu ılıcaya avretler girse anların bir şey’i pişmez, zîrâ anlar hayâsızdır. Hakkâ anların dahi bu Üstü Açık Ilıca'da avretlere mahsûs ılıcaları vardır.

Hemân bu ılıcalara girmenin şartı oldur kim girüp kıpkırmızı olup taşra çıkınca tarfetü'l-ayn içre ol kimesne esvâbın geyüp kendüyi issi duta. Gâyet nâfi‘dir, ammâ bu diyâr gâyet sovuk diyârdır. Hammâm-ı germâbdan çıkmış kıp kırmızı pişmiş âdem sovuğa açılırsa cemî‘i vücûduna şiddet-i şitâ te’sîr edüp ciğerine ve cemî‘i uzvuna geçüp yetmiş hâsiyyeti var iken yüz yetmiş belâya uğrar. Gâyet ihtirâz lâzımdır.

Ve bu Üstü Açık Ilıca'nın üstündeki evc-i âsumâna ser çekmiş kayalar üzre Gerz İlyâs kal‘asıdır. Mahalliyle anın dahi evsâfı tahrîr olunur. Andan,

Tavsîf-i germâb-ı Yeşil Direkli: Tabahâne varoşu içinde nehr-i Tuna kenârında sekiz aded tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir âlî kemerler üzre bir serâmed kubbe-i müdevveri var, serâpâ la‘lgûn kırmızı kiremit örtü[lü] kubbe-i ser-nigûn-ı azîmdir kim mezheb-i Hanefî'den ziyâde aşren fe-aşren değil belki erba‘a işrîn kırât ziyâde bir şekl-i müdevver buheyre-vâr bir havz-ı dâr-ı medârdır. Gird-â-girdi kâmil iki yüz aded ayak ihâta eder pâk ve pâkîze bir havz-ı müdevverdir. Kenâreleri havz içine enecek beş tabaka vâsi‘ nerdübânlardır kim her kişi kaddine göre tabakalarda gasl eder. Gavvâs-ı bahr-i ma‘ârif olanlar havzın tâ ortasına pertâb edüp şinâverlik edüp herkes âşık ma‘şûk ve yârân-ı bâ-safâlarıyla kuç kucağ olup tâzelik çağlarında gülüşüp oynaşup zevk u safâlar ederler.

Bu havz-ı azîmin etrâfindaki sekiz aded kemerlerin altında sekiz aded Hanefî kurnaları vardır. Ve pâk ü pâkîze nîlgûn futalara beyâz tenlerin sarmış mahbûb dellâkleri var. Ba‘zı halvetlerde gâsillerin murâd [u] merâmları üzre hidmet edüp âdemi pâk ederler. Ammâ bu germânın suyu i‘tidâl üzredir. Hattâ bu âb-ı nâbı sovudu[p] nûş etsen aslâ kibrit râyihasından bir şey yokdur. Kaşı kirpiği dökmüş âdem nûş etse bi-emrillâh pâk olup saçı sakalı ve bıyığı gelmeğe başlar. Ve tabî‘ati müleyyen ve i‘tidâl üzre dutar bir mâ-i müfîdi's-sühûndur. Ve taşra câmekânı çâr-kûşe dîvâr üzre şindire tahta örtülü bir hayli vâsi‘ kubâb-ı azîmdir kim içine asâkir-i İslâmdan bin âdem sığardı. Bir yeşil direği olmakla Yeşil {Direkli ılıcası derler}. Andan

Tahrîr-i Tabahâne ılıcası: Bu mezkûr Yeşil Direkli germâbı kurbunda varoş-ı Tabahâne mahallâtı içre kurşum örtülü bir ma‘mûr ılıca-i azîmdir. Bunun dahi suyu mu‘tedilü's-sühûndur. Gâyet kükürd râyihalı âb-ı kibrîtdir. Hattâ kuyumcular bu mâ-i germâdan şişelerle alup âteşde kaynadup altun âvânî şeyler üzre dökse eyle mücellâ ve musaykal zer-i hâlis olup bir yıl kâmil rengi mütegayyir olmaz. İki kerre kaynadup altun ile mutallâ olmuş gümüş bıçak ve hançer gılâflarına sürse iki sene reng-i zerdi gidüp fenâ bulmaz. Hattâ bu hakîrin parmağında Ferîd Çelebi hattıyla zümürrûd üzre

kazılmış "Seyyâh-ı âlem Evliyâ" deyü kazılmış bir gümüş hâtemim var idi. Bu Tabahâne ılıcasına ol hâtemle girüp taşra çıkdım. Hâtemim sîm-i hâlis iken zer-i hâlis rengin bağlamış. Tâ Uyvar fethine gidüp Belgrad'da bir sene meştâ edüp hâtemimim reng-i zerdine aslâ tagayyür gelmedi.

Bu Tabahâne germâbının tâ bu mertebe hâssası vardır, ammâ bu humma-i nâfi‘a[ya] ale's-sabâh erler girüp vakt-i çâştda tâ nısfu'l-leyle dek avretler girir, zîrâ mahalle içinde vâkı‘ olup havz-ı azîmli ve müte‘addid halvetli ve sekiz aded kurnalı hammâm-misâl bir ılıcadır. Herkes futa ve sileceği ***[85b]*** ile girüp pâk ü pâkîze olup çıkar gider, bir habbe ve dânk vermez. Eğer bir peştemâl ve kîse ve sâbûn lâzım ise bir akçe verüp (verüp) gidersin. Gayri ılıcalar dahi hem-çünân bu gûnedir.

Ammâ bu Tabahâne ılıcası zenânelere gâyet nâfi‘dir. Hikmet-i Hudâ bir hâtûn vaz‘-ı haml edemeyüp burular ve sancı ve ağrılar görse hemân bu havza girüp sehel ana sahnından(?) nûş etse bi-emrillâh ol ân sühûletle vaz‘-ı haml edüp bir altun-pâre ciğer-kûşesi masdarından tulû‘ eder, gâyet mücerrebdir.

Diğer menâfi‘-i iber: Bir hâtûn zükâm olup aksıramasa bu sudan burnuna çekse ol ân aksırır.

Menâfi‘-i diğer: Bir âdemin burnu kanı dinmese bu sudan burnuna çeküp tâ demâğına varsa burnunun kanı bi-emrillâhi Ta‘âlâ dine, ammâ üç kerreden gayri genzine çekmeye, zîrâ kanı demâğda pek kurudur.

Diğer hâssa-i acîbe: Bu germâbdan buğday çorbasına kosalar sirke komuş gibi lezzet verir.

Diğer hâssa-i garîbe: Bir duhter-i pâkîze ahteri bilmeseler, bâkire mi ve yâhûd bikri izâle olup meftûha mı, hemân bu germâbdan burnuna iki üç kerre çekerse eğer be-dürüstî bâkire ise iki üç kerre aşk ile aksırır. Eğer meftûha ise aslâ aksırmayup belki edebde osurur, aceb temâşâdır.

Havâss-ı âhar: Bu germâbın kaynağı mahallinden aşağı bir gûne balçık cem‘ olur. Ol balçıkdan bizim vâlideler ve hemşîreler avret yerlerine ve sîm-endâmlarına dürtseler nûre, ya‘nî hırızamdan a‘lâ bâb-ı rahm-i masdar yerlerin pâk ü pâkîze edüp bir ser-i mûdan eser komayup aşağı kapuları pâk billûr gibi olup kulak şahmesi-misâl germ ü nerm olup ehl [ü] iyâlile kisb-i safâ etmeğe müsta‘id olur, bir nâfi‘ debbâğhâne ılıcasıdır. Ve bu mahalde niçe hânelerde dahi ılıcalar vardır. Bu ılıcalar cihetinde Tabahâne varoşu ahâlîsinin zevk u safâları vardır. Andan,

Temdîh-i germâb-ı bâb-ı Horos: Horos kapusunun iç yüzünde müfîd ü muhtasar bir ılıca dahi var. Cümle hâss [u] âmm içün yenâbî‘-i uyûn-ı hârra-i mu‘tedildir, ammâ ol kadar memdûh u meşhûr değildir.

Der-feth-i germâb-ı Velî Beğ: Gül Baba ile Baba Miftâh Sultânların cenbinde bir binâ-yı âsâr-ı azîmeler ile ârâste ve kubâb-ı gûnâ-gûnlar ile pîrâste olmuş bir ılıca-i meşhûrdur. Sekiz aded tâk-ı Havarnak üzre ve sekiz köşe dîvâr-ı üstüvâr üzre serâpâ âsâr-ı binâları ahmer-gûn kiremit-i ibret-nümûn ile mestûr bir kubbe-i la‘l-gûndur. Bu kubbe-i âlînin tâ vasatında Şâfi‘î mezhebi üzre aşren fe-aşr bir havz-ı nazîfdir kim âb-ı nazîf ile memlû olup her cânib [ü] etrâfından beyâz mermer arslan ağızlarından germâb-ı sâfîler şeb [ü] rûz havz-ı azîme rîzân olmadadır. Ve bir halvetde dahi bir

küçük havzı vardır, ammâ bu gâyetü'l-gâye şiddet-i hâr üzre âb-ı meshûndur. Değme âdem girmeğe tahammül edemez, tâ bu mertebe issidir.

Ve taşra havz-ı kebîrin etrâfında her kemerler altında sekiz aded Hanefî kurnaları ve müte‘addid halvetleri ve pâk [ü] pâkîze hüddâmları var. Ve cemî‘i ehl-i Budin merhûm olduklarında akrabâları bu ılıcadan gayri germâblardan fıçılar ile sular getirdüp cenâzelerin bu yed-i kudret ile kaynamış sular ile gasl ederler. Cânib-i vakıfdan bu hidmete me’mûr âdemler vardır. Hüsniyyât-ı Budin'in biri dahi bu hayrâtdır, ammâ ekseriyyâ bu Velî Beğ ılıcasından getirdirler, zîrâ kibâr-ı evliyâullâh Gül Baba nazargâhıdır ve suyu gâyet pâk ve nazîf ve latîf mâ-i tâhirdir. Ve taşra câmekânı tahta şindire örtülü serâmed kubbedir, lâkin Yeşil Direkli ılıcasının câmekânından sehel küçükdür. Bu ılıcaya gerçi Velî Beğ ılıcası derler, ammâ câmekânının kapusu üzre celî hatt-ı hûb ile merkûm olan târîh-i mergûb budur:

Bu makâm-ı dil-küşânın dediler târîhini
Mustafâ Paşa binâsıdır binâ-yı bî-bedel.
Sene (---)

Andan,

Sitâyiş-i banya-i Bârûthâne: Bu mezkûr Velî Beğ ılıcası kurbunda Bârûdhâne ılıcası ol kadar tekellüflü ılıca değildir, ammâ hâssası vâfirdir, ekseriyyâ girenler kâfirdir. Ve bârûdhânenin cümle çarhları bu ılıca suyundan deverân eder, gûyâ çarh-ı felekdir. Bu âsâr-ı acîbe dahi mahalliyle tahrîr olunur. İmdi bu belde-i Budin seddinde niçe ılıcalar vardır, ammâ ma‘lûmumuz olan bu mezkûr germâblardır, *ve's-selâm.*

Andan yine aşağı varoşun dahi evsâf-ı imâretinden, orta yol üzre cümle dörd yüz aded dükkânlardır, ammâ ol kadar müzeyyen ve musanna‘ dekâkînler değildir, ammâ yine her şey mevcûddur.

Ve serâpâ cümle sokakları kâfir zamânından beri iri taşlar ile pâk kaldırım döşeli şâhrâhlardır, ammâ bu varoşun İskele kapusu ve Âhûr kapusu tarafları gâyet zîk ve ma‘mûr ve izdihâm yeridir.

Ve dahi Âhûr kapusu denmeğe bâ‘is ü bâdî oldur kim kaçan Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* bu Budin üzre azîmet etdikde Lagoş Kral istimâ‘ etdikde cemî‘i küffârı başına üşürüp kal‘a-misâl bir ıstabl-ı Anter-misâl bir âhûr etdirüp Süleymân Hân gelüp ceng [ü] cidâl etdikden sonra Âl-i Osmân askerin münhezim edüp atlarını bu âhûra komak içün bu varoş-ı ***[86a]*** kebîr içre bir âhû[r] inşâ etdirmiş kim iki bin at alır bir kârbânsarâydır kim içinde silâhşorlar cirid oynarlar. Hâlâ Budin vüzerâlarının atları durur bir azîm ıstabldır.

Hikmet-i Hudâ *El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir* [44], çünki Süleymân Hân kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek deryâ-misâl askeriyle Mihaç sahrâsına gelüp Lagoş Kral ile neberd-i azîm edüp Lagoş Kral'ın yedi kerre yüz bin leşkerin kırup Lagoş Kral dahi ol meydân-ı ma‘rekede dahi bir batlakda gark olup başı ârâyiş-i nîze oldukda Süleymân Hân Lagoş Kral'ın cümle atların alup kal‘a-i Budin'i feth edüp kralın atlarıyla Süleymân Hân'ın atlarına bu âhûr müyesser oldu, aceb hikmet-i

Hudâ'dır. Elsine-i nâsda darb-ı meseldir kim "Evdeki hisâb bâzâra uymaz" derler.

Kral-ı dâll-i bed-fi‘âl bu âhûru yapup Süleymân Hân'ı bozup atların bu âhûra bağlaya, bu kerre kendüsi bozulup mürd olup kendü atlarına ve Süleymân Hân atlarına yine nasb oldu. Kâr-ı esrâr-ı Hudâ'dır kim bu kâr-ı bu'l-acebe aslâ akl-ı benî Âdem ermez. Bu âhûr sebebiyle Budin'in bu mahalline Âhûr kapusu derler.

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-ı dervîşân-ı zî-şân: Cümlesi yedi aded dergâh-ı âsitânegân-ı fukarâ-yı mesken-i gurebâ-yı Âl-i Abâ hânkâhlarıdır. Cümleden ma‘mûr ve mükellef ve müzeyyen ve evkâf-ı kavî,

Tekye-i Bektaşî Hazret-i Eş-şeyh Gül Baba'dır. Kal‘a-i Budin'in Horos kapusu hâricinde Velî Beğ ılıcası kurbunda bir bâğ-ı İreme-zât misilli bir bayır üzre bir ma‘mûr u âbâdân tekye-i fukarâ-yı Bektaşiyân'dır. Ve Ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at fukarâ-yı erbâb-ı ma‘ârifi gâyet çokdur. Cümlesi çete ve potura ve gazâya giden gâzîlerin bir alay sulehâ-yı ümmetden fakr [u] fâka erenleridir. Ve kış meydânlarında ve yaz meydânlarında gûnâ-gûn altun-misâl çerâğlar ve şem‘dânlar ve kandîldânlar ve buhûrdân ve gülâbdânlar ile ârâste ve gûnâ-gûn cihâz-ı fakr ile, ya‘nî zerdeste ve tabl u kudûm ve zîl ü pâlheng ve keşkül ü teberler ile pîrâste olmuş bir âsitânedir. Ve her erbâb-ı ma‘ârif olan seyyâhân-ı berr ü bihârân bu âsitânenin rûy-ı dîvârına birer gûne hüsn-i hat ile âsârlar ebyât-ı eş‘ârlar tahrîr etmişler.

Ve bu tekye-i bî-bedelin sâhibü'l-hayrâtı olan Mihaloğulları bu âsitânenin akârâtını kavî eylemek ile matbah-ı Keykâvûs'unda ni‘met-i nefîsesi âyende vü revende ve pîr ü cüvâna ve gebrâ vü tersâ ve pîr-i muğâna sofra-i bî-imtinânı mâh u sâl bi'l-guduvvi [ve]'l-âsâl ni‘meti mebzûldur. Ve bizzât Hazret-i Gül Baba ürd-i behişt heşt-behişt-vâr bir püşte-i şükûfezâr üzre bir kurşum örtülü kubbe-i âlî içinde medfûndur. Sandûkası yeşil çuka ile mestûr ser-i sa‘âdetinde tâc-ı Bektaşî pür-nûrları var ve etrâfında gûnâ-gûn hüsn-i hatt-ı kelâm-ı izzetler ile zeyn olmuşdur. Hattâ cemî‘i züvvârâna fukarâları ve pâ-bürehne ve ser-bürehne cânları ve mahbûb cân-ı cânân köçekleri her gelen kimesnelere mâ-i gül nisâr edüp micmereler ile ûd u amber yakup âdemin demâğın mu‘attar ederler.

Bu sultân Budin'in gözcüsüdür, himmetleri hâzır u nâzır ola. Bu sultânın aslı ve fer‘i menâkıbı bâlâda münâsebetiyle tahrîr olmuşdur, *rahmetullâhi aleyhi*.

Şi‘r-i münâsib li-nâmıkıhi:

Âşık-ı sâdık menem etdim ziyâret ben gedâ

Bülbül-i gûyâ gibi etsem fiğân ey Gül Baba.

Diğer beyt-i münâsib:

Sen Gül gül-i gülzâr-ı hakîkatde dedemsin

Aktâb-ı Budin Gülli Baba kân-ı keremsin

Kıt‘a-i münâsib:

Merkad-i pâkine yüzünü süren

Değil elbet tehî o şâh-ı gedâ
Marzifon'dan gelüp vatan dutdu
Şeh Süleymân zamânı Güllü Baba.

Bu gûne şikeste beste ebyâtlarımızı hatt-ı müstekrehimiz ile âsitâne-i bâb-ı sa‘âdeti kapaklarına küstâhâne tahrîr edüp ve âsâr-ı bed-eser edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik. *Kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz*. Andan,

Tekye-i âsitâne-i Baba Miftâh: Bu hânkâh-ı bî-bedel hemân Gül Baba ile Velî Beğ ılıcası kurbunda nehr-i Tuna kenârında bir mekteb-i irfân-ı Bektaşiyân'dır. Bizzât Baba Miftâh hazretleri bir kubbecik içinde âsûdedirler. Bu sultânın niçe yüz menâkıbı vardır.

Cümleden biri Süleymân Hân dârü's-salatanati'l-aliyyelerinde hâb-âlûd iken bu Baba Miftâh Süleymân Hân'a,

"Al bu miftâhları kalk Budin'e gidelim. Bu miftâhlarla Budin kapusun açalım" dedikde hemân Süleymân Hân hâbdan bîdâr olunca ol nısfu'l-leylde Hâsoda'ya ins ü cin ve perî giremez iken görse kim câmekânı bâbında bir dervîş-i dilrîş durup eydir:

"Al Süleymân'ım Budin'in miftâhların" deyüp kırk aded miftâhı Süleymân Hân'ın eline verüp sarây içinde gâ’ib olur.

Hemân Süleymân Hân ale's-sabâh tuğları Dâvûdpaşa sahrâsına çıkarup atf-ı inân-ı ihtiyârın Budin'e doğru çevirü[p] kat‘-ı menâzil ederek Budin'e gelüp hamd-i Hudâ feth etdikde Süleymân Hân cümle miftâhları Budin'in her kapusuna münâsib buldukda derhâl Baba Miftâh huzûr-ı Süleymân Şâh'a gelüp,

"Âferim kapucu baba gazân ***[86b]*** mübârek olsun" deyüp huzûr-ı pâdişâhîde rûh teslîm edüp bu mahalle defn edüp ismi Baba Şa‘bân iken künyesine "Baba Miftâh" deyü nâm verdiler, *Rahmetullâhi aleyh.* Andan,

Tekye-i Kalenderhâne-i Bektaşiyân Hızır Baba: Ovakapusu hâricinde lodos tarafında bâğ-ı behiştler içinde müfîd ü muhtasar bir âsitâne-i Bektaşiyân-ı dervîşân dergâhıdır, ammâ evkâfı kalîldir. Fukarâları gûzatdan pârsâ-yı fakr [u] fâka ile kifâflanup *"El-fakru fahrî"* [45] hadîsiyle amel eder bir alay ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘a pâk u pâkîze tâ’ife-i Kalenderiyân'dır. Bizzât Hızır Baba hazretleri bir gül [ü] gülistân içinde âsûdedirler. *Kuddise sırruhu.* Andan,

Tekye-i cihân-nümâ Hazret-i Gâzî Gerz İlyâs Baba: Bu sultân ne Bektaşî ve ne Halvetî ve ne Kalenderî ve ne Kümeylî ve ne Yesevî üç yüz yetmiş aded tarîkin birinden değil illâ mezheb-i

A‘zamî'den mücâhidün fî-sebîlillâh Gâzî Gerz İlyâs-ı ârif-i billâh bir server er imiş. Semendire sancağı kurbunda Bana kasabasından bir dilâver gâzî server-i hünerver er yiğit imiş. Niçe sene bu kâfiristânı korudup ve ümmet-i Muhammed'i korudup âhir küffâr bir hîle ile bir kemîngâhdan Gâzî Gerz İlyâs'ı şehîd edüp yine küffâr bu gâzîye mahabbetinden bu cebel-i müntehâ üzre defn ederler. Hâlâ kal‘ası içinde bir küçük tekye ve birkaç fukarâları var, *rahmetullâhi aleyh*.

Tekyesinin kıble dîvârında celî hat ile bu ebyâtımız mastûrdu[r]. Beyt:

Mücâhid fî-sebîlillâh idi her demde Gerz İlyâs

Anın rûyâbı içün bize rehber ola Hızr İlyâs.

Andan **Tekye-i**

..... (2 satır boş).....

Der-imâret-i dârü'l-it‘âm-ı fakîrân-ı garîbân: Evvelâ Süleymâniyye imâreti mâh u sâl bay u gedâya ve cüvân u pîre çobra ve nânı bî-imtinân mebzûldur.

Ve dahi Paşa sarâyı imâreti, çobrası fukarâya ve erbâb-ı dîvâna ni‘met-i nefîsesi dâ'imdir.

Ve dahi yerli yeniçerilerinin imâretlerinin caba çobraları dâ’imdir.

Ve'l-hâsıl cemî‘i ocak halkı âsitânelerinin ni‘metleri bay u gedâya dâ’imü'd-dehr dâ’imdir.

Bî-medh-i deyr-i râhibân-ı kıssîsân: Kal‘a hâricinde cümle üç aded kenîse-i Eflakân vardır. Bu kefereler kal‘a-i Budin'in ta‘mîr [ü] termîmlerine me’mûr bir alay bin aded keferelerdir kim cümle tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellemlerdir, ammâ müslimler değildir. Derûn-ı kal‘ada sâkin iki mahalle Yahûdîler var. Bunlar dahi mu‘âflardır. Ve iki aded sınağo nâm kenîseleri (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Olanı da yedi aded ehl-i hıref garîbü'd-diyâr bekâr odaları var. (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayevân: Cemî‘i ahâlî-i Budin'in nûş etdikleri nehr-i Tuna-yı âb-ı hayâtdır. Tulû‘ [u] gurûbu cild-i (---) de mastûr olup Özü eyâletinde nehr-i Tuna kenârında Rusçuk kal‘ası evsâfında nehr-i Tuna'ya ne kadar su karışırsa ol mahalde merkûmdur.

Der-terkîm-i çâh-ı mâ-i hânedân: Hamusu iki yüz aded su kuyuları vardır. İhtiyâten "Hîn-i muhâsarada lâzım ola" deyü niçe kuyular var.

Der-âsiyâb-ı dakîk-i tahhân-ı ma‘dûdân: Ümmeten yüz elli aded at ve sığır çevirir un değirmenleri vardır. Eyyâm-ı şitâda Tuna değirmenleri battâl olur, zîrâ gemileri Tuna buzuna

tahammül edemeyüp pârelenir. Bir gûne gemiler üzre ibret-nümâ değirmenlerdir kim bir diyâr nehrinde yokdur, illâ Tuna'da {vardır}.

Der-manzara-i vâcibü's-seyr ibret-nümâ-yı âbâdân: Cümleden temâşâgâh-ı Budin nehr-i Tuna üzre yetmiş pâre gemiler üzre demir zincîrler ile birbirlerine bağlı ve demir zincîrler ile nehr-i Tuna'ya kakılı cisr-i azîmdir kim üç yüz kadar pâsbânları var. Aşağıdan ve yukarudan gelüp giden gemiler ubûr etmek içün bu cisr-i haşebin birkaç tombaz gemilerinin bendlerin çözüp gemiler cisrin bir yanında durup ba‘dehu keraste ve gılâl gemileri geçüp giderler. Ba‘dehu yine cisir gemilerin yerine korlar, garîb temâşâdır.

İbret-nümâ-yı diğer: Yine Tuna üzre mezkûr Tuna gemileri değirmenleridir kim nehr-i Tuna ne cânibde tek cereyân ederse gemilerle anda varup un öğür, musahhar ve kâr-ı sehare seyr [ü] temâşâdır.

Diğer pesendîde-i temâşâ-yı ibret: Mezkûr Ali Paşa tabyası kurbundaki su kullesindeki çarh-ı sihr-âsâr ile Tuna'dan yukaru kal‘aya fevvâre-vâr giden Tuna suyu içindeki gûnâ-gûn demir çarhlar temâşâ-yı azîmdir.

Yine görecek ibret-eser: Gül Baba kurbunda tahrîr olunacak bârûdhâne çarhları ve havânlarıdır.

Temâşâgâh-ı diğer: Kal‘a-i Peşte tarafında Budin'e mukâbil nehr-i Tuna kenârında bir kârgîr binâ bir sed vardır. "Hazret-i Hamza'yı anda haps etmişler" derler, galatdır. Budin kurbunda kal‘a-i Hamza Beğ hapishâne- ***[87a]*** -sinden galat bir sûrdur.

Netice-i kelâm bu binâdan bir yol Tuna nehrinin tâ ka‘r-ı zemîninden kefere zamânı bir yol var imiş, gelüp Budin'e geçermiş. İbret-nümâ bir gûne seyr imiş kim Tuna altından Budin'e gelinüp gidilirmiş. Ba‘de'l-feth Süleymân Hân,

"Bu yoldan âhir kal‘a-i Tuna'ya bir rahne isâbet eder" deyü ol yolu münhedim edüp recm-i sengsâr etmişler. Hâ[lâ] âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir kim beri Budin'de Ali Paşa tabyası bu yolun üstüne vâz‘-ı esâs olunmuşdur.

..... (2.5 satır boş).....

Der-kâr-ı kehene-i mutalsamât-ı sehhârân

Eflâtûn-ı İlâhî bu Kızılelma'ya geldikde kırk gûne tılsımât inşâ edüp tâ Hazret-i Risâlet-penâha gelince cümle mutalsamların amelleri bâkî idi. Ol vakit kim Hazret-i Risâlet-penâh İskender-i Kübrâ vefâtından 882 sene sonra vücûda geldikde cemî‘i düyûrların kubâbları ve cümle hukemâ-yı kudemâların tılsımâtları münhedim oldukda bu kal‘a-i Budin'de ancak yigirmi aded tılsımâtların hükümleri bâtıl olmayup kalır. Ba‘dehu bu kal‘a niçe kerre muhâsara çekmek ile mezkûr tılsımâtlara sademât-ı top isâbet edüp münhedim olduklarında ancak hâlâ yedi aded ibret-i eser-me’ser tılsımâtların te’sîri cârîdir.

Evvelâ şehr-i Budin içre yılan ve çıyan ve akreb ve bö nâm örümcek ve sovulcan ve sümüklü böcek yokdur. Hattâ sümüklü böcek tılsımâtı Kızılelma sarâyı havlısındaki havz içinde tuçdan sümüklü böcek tasvîrleri vardır.

Tılsım-ı diğer: Horos kapusu nâmıyla meşhûr kapu dibinde bir kulle üzre bir tuç horos var imiş. Tâ Süleymân Hân asrına dek durup görmüş âdemlerden pederimiz nakl eder:

"Kaçan Budin üzre bir yağı ve bâğî düşman gelir olsa bu tuç horos kanat kakup sayha urmağa başlar. Andan bilirlermiş kim kal‘a üzre bir düşman gelir" deyü tedârik görürlermiş ve her sâ‘atde üçer kerre bâng-ı horos edermiş.

Ba‘dehu küffâr Süleymân Hân asrında bu kal‘anın aşağı varoşa istîlâ etdikde mezkûr tuç horosu yerinden kal‘ edüp kal‘a-i Beç'e götürür, hâlâ anda imiş, ammâ bângı yoğimiş, ba‘zılar yok imiş derler.

..... (2.5 satır boş).....

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn-i mahbûbe ve mahbûbân: Ol kadar pençe-i âfitâb gılmân u nisvân ve bintânları olur kim yigirmi sene[ye] bâliğ olunca gılmânlarında ser-i mûdan bir eser olmayup henüz mahbûbu'l-kulûb çağına erer merd ü zeni hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn mahbûbları olur.

Der-medh-i sıfat-ı reng-i rûy-ı pîr ü cüvân: Cemî‘i halkı beyâzu'l-levndirler. Aslâ esmer ve asfaru'l-levn âdemleri olmaz. Niçe bin âdemleri kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer olmuşlar kim her biri birer gûne pîr-i fânî olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz yetmişe yetmiş, musâhabetden kalmış âdemleri var.

Der-vasf-ı müşerref olduğumuz eşrâf [u] a‘yân: Evvelâ Sağkol Ağası Ömer Ağa ve Ömer Za‘îm ve Dizdâr (---) (---) ve Yeniçeri ağası (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Der-şinâht-ı ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Ekseriyyâ bu şehrin halkı Eflâtûn-ı İlâhî bu şehre gelüp ilim kitâbları te’lîf edüp kavm-i Macar-ı füccâra ta‘allüm edüp anlardan ehl-i Budin ahz-i kemâl [ü] ma‘rifet edüp ilm-i tıbda yegâne-i asr âdemler var. Evvelâ Ca‘fer Çelebi, Ali Zâ‘im ve Muslu Efendi nâdirü'l-asrdırlar.

Der-âmûhten-i üstâd-ı kâmil fassâd-ı cerrâhân: Bu diyârda ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl çok olmağile ekseriyyâ halkı ilm-i cerâhatde kâmil ve sâhib-i ayârlardır. Evvelâ Memi Zâ‘im ve Şâdlı Çelebi Sipâhî ve Macar Yuvan yeniçeri ağası esîridir, ammâ gûyâ Ebû Ali Sînâ'dır. Hattâ *Kitâb-ı Kanûn-ı Şifâ*-yı Ebû Alî'yi dâ’imâ tilâvet eder {cerrâh-ı âlim ve âmildir}.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı ümmet ehl-i hâl-i meşâyihân: Bî-hisâb halkdan münzevî kûşe-nişîn sâhib-

i vera‘ ve ehl-i takvâ mü’min ve muvahhid ve mu‘tekid âdemleri var, ammâ Hünkâ[r] câmi‘i imâmı (---) Efendi ve Fethiyye imâmı (---) Efendi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-na‘t-ı güzîde-i musannifîn [ü] şâ‘irân: Bu şehrin Boşnak zurefâsı çelebileri Peçoy-ı Sirem mânend bâğ-ı İrem çelebilerinin ba‘zı ebyât [u] eş‘ârları şikeste beste nazîre penç beytler gazeller edüp birbirlerine gönderirler. Pâk-zebân Fârisî-hân şu’arâları vardır. Evvelâ Gâzî Çelebi ve Nâzî Çelebi ve Sâmi‘î Efendi, niçe şu‘arâları dahi var. ***[87b]***

Der-kûy-i dârü'ş-şifâ-yı mûristân: Kefere-i fecere zamânı Orta câmi‘ bîmârhâne imiş. Ba‘dehu asr-ı Süleymân Hânîde câmi‘ oldu, ammâ şimdi yeniçeri odaları kurbunda bir zâviyeyi dârü'ş-şifâ etmişler. Cemî‘i garîbü'd-diyâr hastaları anda koyup yeniçeri ocağı tarafından hastaları gözedirler.

Der-makâm-ı sâhib-i savt-ı üstâd-ı hânendegân: Gerçi bu diyârda ilm-i mûsıkî *Kitâb-ı Edvâr* üzre okunmaz, ammâ şehrin yine nâzük sâhib-i tab‘ necîb [ü] reşîd çelebileri seyyâhân ve âyende vü revendegândan kâr u nakş ve ilâhîler çıkarup asvât-ı hazîn ile okurlar, ammâ çöğür şâ‘irleri gâyet çokdur.

Der-nişâne-i ehl-i hâl-i mazınne-i kerâme-i mecâzibân: Bu şehir içre Cenâb-ı Hak tarafından ricâlü'l-gayb gözcü olup anların büdelâ ve ümenâ ve evtâd ve nücebâ ve nukabâ şekilli melâmiyyûnlarından evvelâ Deli Yoro, Sadrıa‘zama varup eydir:

"Oğlanum, Yanık kal‘asına gitme yanarsın, ala Uyvar'ı ala Kandiye'yi göresin cennet-i me’vâyı" der.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı eşkâl-i merd-i meydân: Cümle halkının esbâbları [46] fehvâsınca dizleri gözünde kısa çuka esvâb geyüp başlarında yelken sâlihli ve porçavi ve şeb-külâh ve yeşil ve kırmızı semmûr kalpak ve kopçalı çakşır ve güderi dolama geyerler, ammâ a‘yân-ı kibârları semmûr ve atlas ve sarık geyerler.

Der-câme-i gûnâ-gûn-ı kıyâfet-i nisvân: Cemî‘i zenâneleri çuka ve muhayyer ferrâce-i gûnâ-gûnlar geyerler ve yassı başlı terpûş geyüp üzerlerine beyâz yaşmak çember örtünüp pâypûşları ve iç edikleri sarıdır, ammâ bir avret çârsû-yı bâzâra çıkmağa kâdir değil, mestûre havâtînleri var.

Der-na‘t-ı esmâ-i çâkirân-ı gâziyân-ı pehlivânân: Ekseriyyâ şehbâz ve nâmdâr gâzî yiğitlerinin isimleri Yoro Zâ‘im ve İbro Zâ‘im ve Kapuş Ako ve Zülfo Ako ve Maho Sipâhî ve Hürum Sipâhî ve Hurrem Sipâhî ve Döşü Kâzi ve Seydo Kâzi ve Balı Kâzi ve Oha Kâzi ve Süro Kâzi ve Ahmo ve Mahmo isimli âdemleri çokdur.

Der-fasl-ı nâmhâ-yı havâtîn, bintân, zenân: Ekseriyyâ zenâne-i şûrîzeleri mütekebbir ve müte‘azzımlardır, ammâ cümle lehce-i mahsûsalarıyla latîf ve şîrîn suhan-perdâz ve sâhib-i cemâle-i dil-nüvâzlarının esmâları Sünnime ve Ümhâne ve Anişe ve Fatime ve Münire ve Asiye ve Sultâne ve Râhime misilli esmâları var.

Der-esmâ-i çâkirân-ı halka be-gûşân: Ekseriyyâ köleleri Macar ve Nemse ve Çeh ve Hırvad kefereleridir. Müselmân olan abd-i memlûklarının nâmları bu gûnedir kim tahrîr olunur. Kazanfer ve Hoyrad ve Âzâdlı ve Âzâdsız ve Kuli ve Gönlü ve Zavallı ve Fehzad ve Yunak ve Buyak ve Kaso ve Sülmüş misilli esmâları var.

Der-benâmhâ-yı memlûke-i cevâriyân: Ekseriyyâ cümle halâyık nâm câriyeleri Erdel kızları ve İsfaç ve Çeh ve Leh ve Tot ve Korol ve Macar ve Nemse ve Hırvat kızlarıdır. Rus ve Abaza ve Çerkes ve Gürcî câriyeleri yokdur. Olanlarının esmâları bu gûnedir: Gülmâh ve Hilâle ve Mihrî ve Mâhebrû ve Çâresâz misilli nâmları var.

Der-vasf-ı havâ-yı nesîm-i hûb-ı câvidân: Bu şehr-i Budin'in âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim bâd-ı sabâ vü bâd-ı nesîm-i subh-dem esüp âdeme cân bağışlar. Hattâ gayri şehirlerden arabalar ile hastaları getirüp birkaç günde ifâkat bulur. Gerçi dörd ay şiddet-i şitâsı şedîd olur, ammâ Temmûz'u ve rûz-ı nevrûzu hayât-efzâdır.

Der-kavl-i köhne-i ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Eflâtûn-ı İlâhî-i Latin şehr-i Budin iklîm-i hâmisin nihâyetinde vâkı‘ olup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı on altı buçuk sâ‘at 9 derece ve 5 dakîkadır. Şeb-i yeldâsı hem-çünân böyledir. Bu‘d-ı kutru (---) ve meyli (---) (---)

Der-zu‘m-ı müneccimân tâli‘-i şehr-i amâristân: Be-kavl-i İşpanpol Padre ve Kolon ve Eflâtûn-i İlâhî-i zû-fünûn kavilleri üzre bu şehr-i Budun binâsının tâli‘-i imâreti burc-ı akreb ve beyt-i merrîh-i mâ’îde bulunup halkı dâ’imâ cellâd-ı merrîh-sıfat dest ber-şemşîr olup ceng etmeğe su gibi akar kavimdirler.

Der-kâr [u] kisb-i ahâlî-i işgâlât: Halkının ekseri pür-silâh askerî tâ’ifesidir kim şeb [ü] rûz at üzre çete ve potura kovup gazâ ederler. Kâhî baş alup kâhîce baş verirler. Bir sınıfı a‘yân-ı kibârdır, bir zümresi tüccâr-ı berr [ü] bihârdır, bir sınıfı ehl-i sûk-ı sâhib-i kârdır, bir fırkası ulemâ-yı kübbârdır.

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi‘ât: Ekseriyyâ bu şehrin haddâdları gûnâ-gûn âlât-ı silâha müte‘allık yahşı karabina tüfengler ve Ferhâdî külüngler ve kolçak ve balta ve nacak makûlesi cevher-dâr musanna‘ silâhlar yaparlar. Ve bunda Yahûdî karıları bir gûne şayak nâm çuka dûhte ederler, gayri diyârda yokdur.

Der-şerh-i hubûbât [u] nebâtât [u] mahsûlât: Bu diyârın hâk-i pâk-i amber-âsâsında ve Keçkemet ve Peşte sahrâsında la‘l-gûn deve dişi nâm bir gendümü olur, gûyâ İslâmbol kurbunda Tekirdağı buğdayıdır. Şa‘îri ve böğrülce ve mercimek ve nohudu vefret üzre olup buğdayı anbârlarda yüz yıl dursa aslâ bit yemeyüp tâze durur.

Der-ni‘met-i uzmâ-yı ta‘âm-ı me’kûlât: Cemî‘i ahâlî-i Budin eyyâm-ı şitâda cevk cevk olup birbirlerine sıra ziyâfetleri edüp hâs ve beyâz sipov ekmekleri ve tâze teleme yağıyla tabh olmuş pilâvları ve Leh tavuğu puryânı ve kapaması ve sazan balığı kapaması ve uştuka balığı tavası ve kırah çorbası ve baklavası memdûhdur.

Der-sun‘-ı Hudâ güzîde-i fevâkihât: Cümle meyvelerinden vefret üzre olan âbdâr hoş-hor engûrü ve eriği ve zerdâlûsü ve kiraz-ı hoş-güvârı ve vişnesi firâvândır. Hattâ dağlarında birer ikişer karış ağaçda yer vişnesi hâsıl olur, ammâ limon ve turunç ve nar ve incir ve zeytûn ve fısdık misilli sevâhil meyveleri olmaz. ***[88a]***

Bâb-ı hâk-i pâk mezâri‘ât [u] nebâtât-ı sebzevât: Bu şehrin türâb-ı amber-i mu‘attarında ve Peşte ve Keçkemet sahrâsında ve Kile fezâsında ve Eski Budin hâmûnunda ol kadar giyâhât ve tirfil ve ayrık ve yonca nâm çayır ve çemen ve sarımsak ve kabak ve pırasa ve soğan olur kim hadden bîrûn ve kıyâsdan {efzûn olur}.

Der-envâ‘-ı meşrûbât-ı cân-perver erbâb-ı hâcât: Bu şehr-i Budun'un harâbât erenlerine gûnâ-gûn müskirât şekilli meşrûbâtları var, ammâ gingöşiyye nâm bir gûne sarı yâkût renginde billûr-misâl berk urur bir hamr-ı harâmı olur kim Bozcaada'da ve cezîre-i Ankon'da olmaz. Hattâ humârı dahi olmaz, derler. Müsellesi ve vişnâbı memdûhdur.

Der-mesîre-i teferrücgâh-ı bâğ-ı Merâm-ı müferrihât: Cümle yetmiş aded yerde seyrângâhları var. Evvelâ Kral bâğı ve Bâğlar korusu ve Kral korusu ve Gerz İlyâs dağı ve Hızır Baba bâğı ve Miftâh Baba tekyesi ve Gül Baba tekyesi ve Bârûthâne kal‘ası ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-nazargâh-ı İremezâtü'l-İmâdi'l-cinân bâğavât: Be-kavl-i bâcdâr-ı Budim evvelâ Gül Baba bayırlarından ve Orta dağlardan ve Muhanad bayırlarından tâ Gerz İlyâs dağına varınca ve Kile ovası bayırlarına varınca andan tâ Eski Budin'e varınca tûlen ve arzen üç sâ‘atlik yerde 7.000 bâğdır.

Der-lehce-i mahsûs-ı ehl-i beled-i ıstılâhât: Cümle ahâlî-i Budin Boşnak ve Bosnavîlerdir. Ba‘zı lehçe-i mahsûsaları var: Meselâ *vefebiha* ve *muhassal-ı çelâm* ve *zâhirâ ve demişüm* ve *şâyed gelmeyesün* ve *sinkociyi sevmişüm, yâ dahi sağ mısun* kelimâtların çok isti‘mâl ederler, ammâ fasîh {Macarca bilirler, deyü nakl etdiler}.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât:

..... (7 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı gâziyân-ı evliyâi'l-vâsılîn, ya‘nî {medfûnûn-ı} mahmiyye-i Budin
rahmetullâhi aleyhim ecma‘în

Bu hâk-i pâk-i amber-âsâda ibtidâ tâ küffâr zamânı gâzî ve şehîd-i hür olan ser-çeşme-i gâziyân-ı ünâs, yârgân-ı(?) refîkân-ı Hazret-i Hızr İlyâs, a‘nî,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Gâzî Gerz İlyâs: Bana kasabası sükkânlarından olup Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân asrında Budin'de şehîd olup, "Bu gâzî serbâz yiğitdir" deyü küffâr yine mahabbetinden vücûd-ı şerîf-i Gerz İlyâs'ı bu mahalle defn etdikleri bâlâda tekyeler evsâfında mastûrdur, *kuddise sırruhu'l-azîz*. Andan,

Ziyâretgâh-ı kıble-i vilâyet, ka‘be-i hidâyet, mücerred-i bâtın u zâhir, ser-sofra-i gâ’ib ü hâzır, zübde-i evliyâ, umde-i asfiyâ, pîşvâ-yı tarîk-i Âl-i Abâ, ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Gül Baba:** Maskat-ı re'sleri diyâr-ı Rûm olan hâk-i pâk-i eyâlet-i Sivas şehirlerinden Marzifonî olup Süleymân Hân ile Budin fethinde bulunup ibtidâ Cum‘a namâzını kılduğu gibi derûn-ı câmi‘de vasiyyet edüp rûh teslîm etdikde iki kerre yüz bin asker-i cemâ‘at ol ân cenâzesine hâzır olup Süleymân Hân-ı zamân bizzât Gül Baba tâbûtun getirüp hâlâ âsitân-i mehbit-ı nûru olan zemîn-i pâke defn etdikleri mahalliyle bâlâda terkîm olunmuşdur, *kuddise sırruhu*.

Ziyâretgâh-ı bedraka-i makâmât-ı âyine-i kerâmet, kıdve-i ricâl, nokta-i kemâl, hâzır u esrâr-ı tarîkat, nâzır u envâr-ı hakîkat, **Abdullâh Fettâh, ya‘nî eş-Şeyh Hazret-i Baba Miftâh**: Bu sultân-ı fukarâ Süleymân Hân'a vâkı‘asında Budin kal‘ası miftâhların verüp yine Budin fethinde hâzır olup merhûm olduğu menâkıbı bâlâda mektûbdur. *Revvahallâhu rûhahu.* Andan,

Ziyâret-i meşhed-i hazîne-i ilm ü hikmet, yegâne-i hilm ü ısmet, şeref-i ubbâd, kenef-i zühhâd, hârisü akl u şer‘, ârifü asl [u] fer‘, müctehid-i evliyâ, münferid-i asfiyâ, ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Hızır Baba,** *nevverallâhu merkadehu*: Ovakapusu’ndan taşra bâğlar içinde tekyesi içinde mestûr olduğu bâlâda hemi tastîr olunmuşdur, *kuddise sırruhu*. Andan,

Ziyâretgâh-ı kabr-i berkeşîde-i dergâh, ber-güzîde-i ârif billâh, şem‘-i âlem, çerâğ-ı hurrem, kibâr-ı ihtiyâr, ya‘nî **eş-Şeyh Hazret-i Baba Muhtâr:** Bu vâlî-i fukarâ-yı Âl-i Abâ Yeşil Direkli ılıcası hânı önünde bir kubbe-i pür-envârda medfûn olup ziyâretgâh-ı gâziyân-ı Budin'dir, *zâdellâhu nûrehu*. Andan,

Ziyâret-i Kalaylıkoz Ali Paşa: Bedkal(?) varoşunda bir bayır üzre medfûndur. ***[88b]*** Andan,

Ziyâret-i Arslan Paşa: Bârûdhâne kal‘asın bunlar binâ etmişdir. Ba‘dehu taraf-ı şehriyârîden şehîd etmişlerdir. *Rahmetullâhi aleyh*. Andan,

Ziyâret-i Ahmed Beğ: Ortahisâr'da Paşa câmi‘i hareminde kurşumlu kubbe içre medfûn olup târîhiyle bâlâda câmi‘lerin evsâfında terkîmdir.

Ve ziyâretgâh-ı cebbâne-i azîm belde-i kadîm: Cümle mezâristânı cânib-i garbda Hazret-i Gül Baba yanında bir karâfe-i kübrâ-yı gâziyândır kim her biri birer gûne Rüstem ü Sâm-ı akrân dilâverânlar iken vâdî-i hâmûşânda {yatup} lisân-ı hâl ile birer Fâtiha ricâ ederler. Cümle sâkinân-ı ehl-i kubûr rûhlarıyçün *el-fâtiha.*

Ve ziyâret-i Balı Paşa: Yine Balı Paşa meydânında medfûndur.

..... (1.5 satır boş).....

Hattâ bu Budin'in karâfe-i gûristânında medfûn olan mürde diller niçe yüz yıldan berü ter ü tâze-misâl kadîd-i mahz olup yatır. Mûr [u] mâr ve mûş-ı bî-şümâr dendân-dırâzlık edüp na‘şe-i gâziyâna aslâ zarar etmezler, aceb hâk-i pâk-i nazîfdir. (---) (---)

Kal‘a-i Budin'in cânib-i selâsında olan kal‘aları ayân eder

Evvelâ kal‘a-i Budin'in cânib-i garbîsinde Gül Baba ile Velî Beğ ılıcası kurbunda Tuna nehri kenârında,

Evsâf-ı kal‘a-i Bârûdhâne: Sene 936 târîhinde Süleymân Hân asrında Gâzî ve şehîd Arslan Paşa ibn Yahyâ Paşa ibn Mehemmed Paşa binâsıdır.

Eşkâl-i kal‘ası ve zemîni böyle vâkı‘ olmuşdur kim nehr-i Tuna kenârınd[a] bir alçak zemînde câ-be-câ alçak kayalar üzre esâsı vâkı‘ olmuş çâr-kûşe ve taş ve çâr-rüknünde birer kulle-i azîmli ve cânib-i kıbleye nâzır bir demir kapulu ve toplu ve tüfen[g]li ve mükellef ü mükemmel cebehâneli ve başka dizdârlı ve üç yüz aded kal‘a neferâtlı ve bir oda bârûdcubaşı neferâtlı ve bir oda cebecibaşı neferâtlı ve kal‘a hâricinde yigirmi aded hâne ve bir zâviyeli çârsû-yı bâzârsız ma‘mûr ve metîn ü müstahkem kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır.

Bu kal‘a içre aslâ müte’ehhil kimesnelerin hâneleri yokdur. Hemân kal‘a etrâfında dîvâr[a] muttasıl kârgîr binâlı mahzenler ve bârûdhâne çarhları olan kârhânelerdir, gayri âsâr-ı binâ yokdur. Kal‘anın bundan gayri yeri cümle gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostân ve murgzâr u lâlezâr bir mesîregâh u teferrücgâh kal‘adır.

Hattâ Budin'in ba‘zı erbâb-ı ma‘ârifânları ve a‘yân-ı kibârları bu cây-ı müferriha gelüp teferrüc ederler, ammâ kârhâne-i bârûd işlerken derûn-ı hisâr[a] bir ferd-i âferîdeden bir ferd bu kal‘aya giremez ve bir hüddâm bu kal‘ada bârûd-ı siyâh havfinden duhân nâm bid‘ati içemez, ammâ bârûd-ı berd zamânı olmasa dizdârdan niçe yârânlar me’zûn olup teferrüc ederler, ammâ ekseriyyâ zenâne-i kavm-i âsiye bu kal‘aya gelüp temâşâ edüp bârûd çarhları ve dollâbları altından cereyân eden ılıca suyuna girüp kırklanırlar, ya‘nî kırk kerre yaykanırlar. Hattâ nisvân-ı sâhib-isyân tâ’ifelerinin zu‘m-ı fâsidelerince öyledir kim,

"Bir duhter-i pâkîze ahter-i nâ-şüküftenin bahtı küşâde olmayup bir kocaya varamasa yâhûd bir avretin ehliyle hüsn-i zindegânesi olmasa ve[yâ]hûd bir avretin üzerinde nuhûset ve kesâfet olsa bu bârûdhâne çarhı sularına girüp kırklansa ol kızın bahtı açılup bir kocaya varır ve menhûselerin nuhûsetleri def‘ olur" deyü ol mülâhazayla tâ’ife-i zenâne bu suya her zamân girirler, ammâ,

Sitâyiş-i bârûd-ı siyâh dollâbları: Bânî-i kal‘a olan merhûm Arslan Paşa'nın ferîdü'd-dehr üstâd-ı kâmil Macar esîrleri var imiş. Niçe gûne san‘at-ı musanna‘ ile gûnâ-gûn ibret-nümâ-yı bûkalemûn demirden ve ahşâbât-ı sindiyân ve palasantadan vâcibü's-seyr dollâblar edüp bu dollâblara on iki

aded çarh-ı felek ibret-gûnlar edüp her çarhın önünde birer aded tuç havânlar edüp cümle havân elleri dahi tuçdan ve demirdendir. Bu çarh dollâbları cümle su çevirir. Ol su dahi ılıca suyudur kim başka bir kubâblı germâbdır, ol uyûn-ı germâbın ayağı cereyân ederek gelüp bu bârûdhâne çarhların deverân etdürüp kaçan kim çarhlar ve dollâblar deverân edüp havânlar içre havân elleri inüp çıkduğu ve gürüldüsü ve sâ'ikası bir temâşâdır kim âdem hayrân kalır. Hakkâ ki temâşâgâh-ı ibret-nümâdır ve gâyetü'l-gâye nebtîz bârûd-ı siyâhı olur, lâkin vakt-i Temmûz'da işlemezler, zîrâ bârûdunun keskinliğinden birkaç kerre bu bârûdhâne tutuşup harâb olmuşdur, ammâ vakt-i şitâda ve eyyâm-ı bahârda işleyüp keskin bârûdu olur. Ve hâsıl olan bârûdları cümle iç kal'ada der-mahzen ederler, vâcibü's-seyr bir kârhâne-i bârûdhânedir *ve's-selâm.*

{Ve bu kal'a hâricinde yine ılıca suyundan on aded değirmenleri vardır}. Andan,

Evsâf-ı binâ-yı Kara İştivan, ya'nî kal'a-i Gerz İlyâs

Lisân-ı Macar ve Nemse'de bu kal'anın ismi Girandosvar idi. Müverrihân-ı Macar bu kal'a-i bâlânın sebeb-i binâsını eyle tahrîr ü tavsîf etmişler kim ibtidâ Âl-i Osmân'ın sene (---) târîhinde Budin Kralı Yanoş nâm kefere kral-ı dâll idi. Bunun zamânında Firengistân'dan Giranyos nâm bir papas Budin'e gelüp Macar kavmini âteş-perestlikden ve su-perestlikden ***[89a]*** ve gâv-perestlik mezhebinden çıkarmağa da'vâ-yı merde gelmiş. Meğer dahi tâ ol asra dek Menûçehr evlâdlarından berü kavm-i Macar-ı füccâr Mecûsîler imiş. Bu kerre bu Firengistân'dan gelen Giranyos papas bu Macar kavmini dîn-i bâtıl-ı İseviyye'ye da'vet edince İştivan Kral bu papası oğluna hoca edüp oğlu kemâl-i riyâzât-ı mücâhede ile bilâ-teşbîh bir velî mesâbesinde olup hocasıyla kavm-i Macar'ı müte'ezzî edüp niçe bin küffârı âteş-perestlikden çıkarup Îsâ dînine tapdırırlar.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde İştivan Kral mürd oldukda şehzâdeye krallık eyle dediklerinde,

"Siz bir alay Mecûsî kavimsiz, eğer dîn-i Îsâ'ya girirseniz size kral olam" dedikde cümle Macar-ı füccâr gulû edüp kralzâdeyi ve hocası olan papası Gerz İlyâs dağından aşağı nehr-i Tuna'ya atup kayadan kayaya uçup pâre pâre olup aşağı Tuna kenârına enince yine hayât bulup,

"Gelün, Îsâ dinine girüp Hıristiyan olun" dedikde yine tekrâr Macarlar "Bu papas câdûdur" deyü başını bir kayaya koyup ezerlerken hemân ol kaya bi-emrillâh pâre pâre olup yerinden bir ılıca suyu kaynayup Tuna'ya karışır. Hâlâ Üstü Açık dedikleri ılıca ol papasın başı ezildiği yerdir.

Ba'dehu ol papasın kanı Tuna'ya akup dinmeyince küffâr-ı Macar u füccârın aslah ve âkıbet-endîşleri,

"Bu eyi alâmet değildir ve bu kralzâde ile bu papası öldürdük. Bunlar tekin değildir. Bizi Îsâ dinine da'vet etdiler. Hak dîn imiş ve dürüst Hıristiyanlarmış. Kanları düşdüğü yerden ılıca çıkup kanları Tuna'ya varınca hâlâ Tuna ol kandan aşağı kırmızı kan gibi akıyor" deyüp ol gün üç bin kâfir dîn-i Îsâ'ya girüp Hıristiyan mezhebin kabûl edüp mezkûr papası ve kralzâdenin lâşelerin Gerz İlyâs dağına çıkarup anda defn edüp üzerlerine Kanadin nâm bir manastır ve bir tekye ve mukaddemâ mürd olan İştivan Kral mâlıyla bir kal'a yaparlar. Kefere zamânı bir ma'bedgâh [u] ziyâretgâh-ı millet-i Mesîhiyye imiş.

Ba‘dehu Gâzî Hudâvendigâr asrında Gerz İlyâs Gâzî'yi de küffâr şehîd edüp, "Bu da Türk'ün bir evliyâsıdır" deyü mahabbeten bu Gerz İlyâs'ın na‘ş-ı şerîfin mezkûr Kanadin kilisesi içinde Giranyos ruhbânın yanına gömerler.

Hâlâ elsine-i nâs-ı Ervâm'da anıniçün Gerz İlyâs nâmıyla beyne'l-ünâs meşhûr bir püşte-i a‘lâdır. Gerz İlyâs dağı demenin sebeb-i tesmiyesi budur, lâkin bu kal‘a-i Budin niçe kerre muhâsaralar çekmek ile bu dağ başındaki manastır ve tekye ve kal‘adan alâmetler kalmayup ancak Gerz İlyâs ve mezkûr papas ve kralzâde-i bî-gâsun mezârları yeri âşikâre kalup bade'l-feth-i Budin Süleymân Hân fermânıyla sene 948 târîhinde,

Binâ-yı palanka-i Gerz İlyâs

Evc-i âsumâna berâber bir yalçın kaya üzre "Cânib-i erba‘ayı muhâfaza etsün ve karavulhâne olsun" deyü iç katı Şeddâdî taş binâ ve taşr[a] katı palanka-i ra‘nâ bir hisâr-ı üstüvârdır kim Kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş şâhin ve zağanos ve kartal ve karakuş âşiyânlı kayalar üzre vâkı‘ olmuş sekiz yüz hatve bir kal‘a-i metîndir, ammâ küçükdür.

Cânib-i cenûba mekşûf bir kapusu ve başka dizdârı ve yüz aded müsellah neferâtları ve on aded şâhî topları ve on aded tahta örtülü neferât evleri ve bir câmi‘i ve anbârı ve kifâyet mikdârı cebehâne ve hidmetkârı ve iki aded su sarnıçları var. Bu kayalardan cereyân eden bârân-ı rahmet bu sarnıçlara leb-ber-leb olup cemî‘i ehl-i teferrüc bu âb-ı hayâtdan nûş ederler.

Bu kayalar üzre cemî‘i sahrâ-yı Budin ve sahrâ-yı Peşte ve fezâ-yı Eski Budin ve vâdî-i Kral bâğları cümle sahrâ-yı Heyhât ve deşt-i Kıpçak gibi ayak altında nümâyândır. Hattâ şehr-i Budin'in kaç kat bölme hisâr ve ne kadar top-keşân kal‘a ve tabyaları var ve ne cirm-i eşkâlde olduğu bu kal‘a-i Gerz İlyâs'dan hâne be-hâne ve köşe be-köşe nümâyândır kim hemân kal‘a-i Budin Âl-i Osmân'ın başdarda kadırgası şeklinde tûlen vâkı‘ olmuşdur kim eşkâli bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu Gerz İlyâs dağından Âl-i Osmân askerinin konduğu Kile sahrâsı içre ordu-yı İslâmı seyr [ü] temâşâ etdim, *el-azametullâh* mezkûr Kile sahrâsı nâmıyla muttasıf olan sahrâ-yı bî-pâyân mâl-â-mâl çetr-i mülammâ‘ ve serâperde ve otağ ve hayme [vü] hargâh ile bu sahrâ-yı çemenzâr zeyn olup hayemâtlar ile gûyâ lâlezâr olup âdem deryâsı ve devâbbât makûlesi ile leb-ber-leb olmuş bir Kile sahrâsı olmuş.

Der-sebeb-i vech-i tesmiye-i Kile sahrâsı

Cemî‘i kâfiristânda eyle meşhûrdur kim "Bu Budin altındaki sahrâ âdem deryâsıyla leb-ber-leb olup kîle gibi dolarsa ol askere mukâ[ve]met olmaz" derler. "Eğer Kile sahrâsı dolmaz ise ol asker ile mukâvemet mümkündür" deyü bu sahrâya anıniçün Kile sahrâsı derler, ammâ Hudâ âlimdir bu sene-i mübârekede bu Gerz İlyâs dağından bu ordu-yı İslâmı temâşâ etdiğimde Hudâ'ya ayândır, Kile sahrâsı çet-a-çet tınâb tınâba âdem deryâsı meks etdiğinden mâ‘adâ bu sahrâ-yı bî-pâyânın cânib-i garbı ve cenûbu ve kıblesi tarafında olan dağlar ve bâğlar içre Sivas vezîri Hasta Ken‘ân Paşa ve Mar‘ayş vezîri Sührâb Mehemmed Paşa ve Çatrapatrazâde Ali Paşa ve Cân Arslan Paşa ***[89b]*** ve Kurd Paşa ve bizim efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa ve niçe mîr-i mîrânlar ve gayri sâde ümerâlar

mezkûr Kile sahrâsında bir tengetir haymecik kuracak yer bulmayup yer götürmez askerleriyle cümle mezkûr mîr-i mîrânlar Kile sahrâsı hâricinde dağlar ve bâğlar içre meks edüp cânib-i erba‘alarına karavullar ta‘yîn eylediler. Tâ bu mertebe asâkir-i İslâm'ın kesret [ü] vefreti var idi, *zâdekâllâhu Ta‘âlâ*.

El-hâsıl tâ bu mertebe cihân-nümâ bir kal‘a-i Gerz İlyâs'dır kim cemî‘i Budinlinin teferrücgâh [u] mesîregâh [u] ârâmgâhlarıdır, zîrâ bu kûh-ı ser-bülendin dâmeninde niçe bin aded mesîregâh-ı bâğ-ı Merâmları var ve niçe âb-ı hayât çâh-ı mâları var. Bu kal‘adaki câmi‘ cenbinde Gerz İlyâs gârını ziyâret edüp rûh-ı şerîfeleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik, zîrâ bir hadîsde: [47] buyurmuşlardır. Hamd-i Hudâ ziyâret edüp küstâhâne rûy-ı dîvârına bu müfredi tahrîr eyledik. Beyt:

Mücâhid fî sebîlillâh idi her demde Gerz İlyâs

Anın rûyâbın olsun bize rehber ola Hızr İlyâs.

Nev‘-i diğer, mısra‘:

Anın rûyâbına olsun bize yâr ola Hızır İlyâs.

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan teper aşağı Tabahâne varoşu içinden güzer edüp Tuna kenârına gelüp,

Evsâf-ı memerr-i nâs-ı ibret-nümâ

Bu kantara-i garîb ve acîb Budin kal‘asının Ali Paşa tabyası önünde nehr-i Tuna üzre kâmil yetmiş pâre tombaz gemiler üzre uzun direkler ile mebnî bir cisr-i tavîldir kim cümle tombaz gemileri birbirlerine kalın zincîrler ile bağlı ve ortasında dörd pâre gemiler açılup kapanır başka bir cisirdir kim gelüp giden gemilere açup gemiler geçdikde yine kapanır.

Bu cisrin hidmetine me’mûr kâmil üç yüz aded nigâhbânları vardır, lâkin bu cisir gemilerinin otuz adedin {Budin} kulu korumağa me’mûrdur ve kırk adedin Peşte kulları korumağa me’mûrdur, zîrâ ba‘zı zamân kal‘a-i Komaran'dan küffâr-ı hîlekâr azîm kütükleri ve azîm dıraht-ı müntehâları birbirlerine bağlayup Tuna ile mezkûr dırahtları salıverüp gelerek bu Budin cisrine ol dırahtlar uğrayup cisri kırar. Andan küffâr katanaları Peşte yakaların yakar ve cisri meremmât edince küffâr bu kadar mâl-ı bî-şümâr alup yine ol gün firâr ederler. Anıniçün bu cisrin meremmâtının nısfına Budinli ve nısfına Peşteli me’mûrlardır.

Yaz ve kış bu cisir durup cisir başında bâc-ı pâdişâhî alınur. Eğer şiddet-i şitâ vefret üzre olup nehr-i Tuna donarsa cisre ihtiyâc kalmayup nehr-i Tuna on karış on beş karış buz dutup nehr-i Tuna üstü şâhrâh olup niçe kerre yüz bin araba ve kızaklar Tuna üzre gidüp gelmededir. Ol zamân bâc u bâzârdan bir şey alınmaz ve cisre dahi aslâ ihtiyâc olunmaz. Üç dörd ay nehr-i Tuna buz olup durur. Ol zamân cisir gemilerin bir tarafa çekerler. Evvelbahârda yine kurarlar. Bu cisir başında,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı bî-püşte, ya‘nî kal‘a-i metîn Peşte

Bânîsi Ungurus krallarından İştivan Kral binâsıdır. Lisân-ı Macar'da nâmına Koronvar derler. Ba‘dehu sene 936 târîhinde Süleymân Hân Budin'i feth etdükde bu kal‘ayı küffâr istîmân ile Süleymân Hân'a cümle mühimmât [u] levâzımâtlarıyla teslîm-i miftâh edüp cümle küffâr dâr-ı menhûslarına seg ber-sahrâ gitdiklerinde Süleymân Hân bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp,

"Bu kal‘a işte mukâbele-i Budin'in pîştesidir" deyü buyurup Pîşde kal‘ası derler. Andan galat-ı meşhûr Peşte kal‘ası derler.

Nehr-i Tuna'nın cânib-i garbîsinde kal‘a-i Budun'dur ve cisrin beri şimâlî tarafı başında kal‘a-i Peşte-i dil-teşnedir kim şimâlîsi ve maşrıkı ve kıble tarafları cümle sahrâ-yı Peşte ve hâmûn-ı Keçkemet'dir kim tâ bir ucu kal‘a-i Hatvan'a ve bir tarafı tâ kal‘a-i Sonloğ'a ve semt-i garbîsi tâ kal‘a-i Segedin'e varup nehr-i Tise kenârlarına varınca köy köy üstüne kal‘a kal‘aya müşâ ma‘mûr u âbâdân Peşte sahrâlarıdır kim tûlen ve arzen onar merhale yerlerdir.

Ammâ Süleymân Hân bu mülke mâlik olunca Ungurus Kralı Ferdina[n]d Kral'ın derûnuna dâğ üzre bir dâğ olup âhir-i kâr Ferdina[n]d Kral-ı dâl [ve] Rim Papa ve İsfaç ve Çeh ve Leh ve Korol ve Tot ve İslovin ve Daniska ve Danimarka ve Kallevine ve Holandiye ve Ankona ve Anapolya ve Galya krallarından ve gayri kral-ı bed-fi‘âllerden iki kerre yüz bin asker cem‘ eder. İllâ Fransa kralı Âl-i Osmân'a karâbeti sebebiyle sınarı kâfirlere imdâd vermeyüp haber dahi göndermez, zîrâ Âl-i Osmân i‘ânetiyle İspanya krallığı isterdi.

Hemân ki bu kadar yüz bin küffâr-ı hâksâr Nemse çâsârı olan Ferdinand Kral'ın başına cem‘ olunca Kara Hersek nâm bir seg-i bed-nâmı serdâr edüp bir tabur-ı makhûr-ı azîm ile sene 949 târîhinde bu kal‘a-i Peşte üzre cemapur leşkeri gibi gelmede.

Beri tarafda Budin vezîri dahi cemî‘i asker-i İslâmı cem‘ edüp kal‘a-i ***[90a]*** Peşte'ye Budin'deki sekbânbaşı üç oda yeniçeriyle kal‘aya girüp her mühimmât [u] levâzımâtların görüp cenge âmâde durdular.

Hikmet-i Hudâ bir gün nehr-i Tuna üzre azîm sallar gelüp Tuna cisrin kırup ertesi gün küffâr-ı dûzah-karâr kal‘a-i Peşte'yi muhâsarâya başlayup kırk aded balyemezler ile yedi yerden göz açdırmayup döğerler.

Ol gün Ulama Paşa Budin'den gemilerle Peşte kal‘asının imdâdına girüp kal‘anın top ile münhedim olan yerlerinden Ulama Paşa askeriyle kâfire şeb-hûn edüp küffârı meterislerinde eyle kırarlar kim bakıyyetü's-seyf olan küffârlar güc ile taburlarına varırlar. Bu kadar cebehâne ve bu kadar mâl-ı firâvân ve kırk aded balyemezleri cümle ân-ı vâhidde kal‘aya çeküp küffârın meterisleri boş kalup hemân Ulama Paşa kal‘anın münhedim olan yerlerin şarampav rıhtımlar ile doldurup iç yüzlerine azîm handaklar kazup yine cenge âmâde dururlar.

Hemân küffâr yine var kuvveti bâzûya getirüp cümle küffârları domuz sürüsü gibi meterislerine sürüp görseler kim meterisleri leb-ber-leb dolmuş ve Türk cümle cebehâne ve topları almış.

Hemân Kara Hersek "Hay krala ne cevâb verem?" deyü yine cidd [ü] ihtimâm edüp azharun mine'ş-

şems meterise girirlerken karşu kal‘a-i Budin'den ve kal‘a-i Peşte'den bin beş yüz pâre toplara âteş edüp cemî‘i küffârı top gülleleri kâfirin kellelerin kırup yigirmi bin mikdârı küffâr cân ber-cehennem yerleri dârü'l-bevâr olup hikmet-i Hudâ ol mahalde bir top güllesi Kara Hersek nâm serdâr-ı benâmın belinden gülle iki pâre edüp nîrân-ı sa‘îre gitdikde cümle küffârın ölüsü dirisine binüp karârları firâra mübeddel olunca hemân cümle gâziyân-ı Peşte ve Budin küffâr-ı hâksârın akîbine düşüp tâ kal‘a-i Novigrad'a ve kal‘a-i Leve'ye ve kal‘a-i Litre'ye ve kal‘a-i Uyvar'a varınca kıra kıra ol kadar mâl-ı ganâ’im-i firâvânlar ile cümle gâziyân muğtenim olup sâlimîn ü gânimîn kal‘a-i Peşte'ye gelirler.

Ve bir asker-i İslâm dahi küffârın cânib-i şimâlde Değirmenderesi ve kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Buyak ve kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Filek ve kal‘a-i Semendire ve kal‘a-i Eğre câniblerine firâr etdiklerinde kova kıra mâl-ı ganâ’imlerin ala ala yedinci günde tokuz bin aded esîr der-zincîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle cümle guzât sîr olup kal‘a-i Peşte'ye alay-ı azîmler ile gelüp şâdumânlar olur.

Hamd-i Hudâ "Ol zamândan berü kal‘a-i Peşte emn [ü] amândadır" deyü ihtiyârlar nakl etdiler.

{Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Peşte}

Hakkâ kim kal‘a-i Peşte yalın kat hâ’itdır, ammâ gâyet metânet üzre mebnî bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn şekl-i murabba‘ taş binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Nehr-i Tuna kenârı kâmil beş yüz aded hatvedir ve cümle beş aded sedd-i İskender-vâr topları Tuna'ya nâzır tabya-i azîmelerdir, ammâ bu Tuna kenârında olan tabyaların ba‘zısı mâbeyninde câ-be-câ tolma çit rıhtım palanka dîvârdır, ammâ her tabyası gûyâ sedd-i Kahkahâ'dır.

Ve bu kal‘anın kara tarafı üç köşedir. Ve cümle on iki aded kavî ve metîn ismine mazhar olmuş kavî kulle-i azîmelerdir. Ve her bir kullede beşer ve altışar aded kolumburuna ve şâhî zarbuzan topları var. Ve her kullelerin üstleri tahta şindire örtülü alemli kubbelerdir. Ve bir kulleden bir kulleye varınca ellişer aded bedendir ve her beden ikişer adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Peşte'nin çâr-kûşesinin gird-â-girdi bin yedi yüz aded hatvedir.

Ve cümle altı aded kapulardır. Mağrib cânibine nâzır hem köprü başına, hem Vaç kal‘ası tarafına açılır kapulardır, ammâ Vaç kapusu be-dürüstî şimâl cânibine meftûhdur. Hatvan kapusu maşrık-ı müşerref cânibine manzûrdur. Ve Sonlok kapusu cânib-i şarkdan sehel kıbleye meyyâl açılır bâb-ı kebîrdir. Mâ‘adâ küçük kapuları nehr-i Tuna kenârına açılır ve bu taraflarda aslâ handak yokdur. Ba‘zı zamân nehr-i Tuna tuğyân ile gelse kal‘a dîvârların döğer, handaka ihtiyâcı yokdu. Ammâ kara tarafında toprakdan kesme alçak handakı var, ammâ gâyet vâsi‘dir. Hattâ küffâr zamânı nehr-i Tuna dolaşırmış, hâlâ alâmetleri âşikâredir. Ve bu kara tarafında aslâ havâlesi yok bî-püşte kal‘a-i Pîşte vü Peşte dâ’imâ işde bir kal‘a-i metîndir, ammâ cânib-i cenûbunda nehr-i Tuna aşırı Gerz İlyâs dağı gâyetü'l-gâye havâledir. Kal‘a içinde top güllesi kaz ve tavuk gezdirmez havâle püşte-i Gerz İlyâs'dır.

Der-ayân-ı imârethâ-yı kal‘a-i Peşte

Cümle on bir mihrâbdır. Beşi câmi‘dir, mâ‘adâsı mahalle mesâcidleridir. Evvelâ (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle on bir aded mahalledir. Evvelâ Ulama Paşa mahallesi ve Yassı mahalle ve Hatvan mahallesi ve Sonlok mahallesi ve Defterdâr mahallesi ***[90b]***

Ve cümle bin aded kârgîr binâ şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle iki aded medresedir, ammâ talebeleri azdır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır, ammâ Budin'de dahi Mevlevîhâne tekyesi yokdur.

Ve cümle iki aded hammâmdır, ammâ hammâma muhtâc değillerdir, zîrâ şitâsı şedîd olmağile cümle evlerinde sobaları vardır. Hammâm gibi issi evleri vardır ve her sobaları yanında birer gusülhâneleri mukarrer[dir].

Ve cümle iki aded müsâfir hânları var, ammâ hâna dahi muhtâc değillerdir. Cümle ahâlîsi müsâfirânı hânlara kondurmayup hânelerinde konak edüp konuklar. Sofra-i bî-imtinânları meydânda bir alay gâziyânlardır.

Ve cümle elli mikdârı dükkânları var, her metâ‘ bulunur, ammâ çârsû-yı bâzâra dahi ihtiyâcları yokdur. Cümle mühimmât [u] levâzımâtların karşu Budin'den alırlar. Gâyetü'l-gâye mahsûldâr ve çemenzâr u lâlezâr zemîne vâkı‘ olmağile ganîmet şehirdir. Gerçi bâğı ve bâğçesi yokdur, ammâ buğday ve şa‘îri ve gayri nukûlu u bukûlu gâyet çokdur. Hattâ sahrâlarında dağlar gibi yığılı alef ve giyâhı Âl-i Osmân askerin toyladı. Ve kal‘a içre azîm gılâl anbârında mâl-â-mâl zahâ’ir ve mühimmâtlar var.

Ve cümle şâhrâhları gâyet vâsi‘ olup iki tarafi iri taşlar ile mebnî kaldırımlardır, zîrâ vakt-i şitâda çamuru çok olur.

Der-zikr-i hâkimân-ı kal‘a-i Pîşte

Evvelâ kanûn-ı Süleymân Hân üzre Budin'in mâl defterdârı bir tuğlu ümerâ pâyesiyle bu kal‘a-i Peşte'de sâkin olur, üç yüz kadar askere mâlikdir, zîrâ dest-i hükûmetinde bu eyâlet-i Budin içre çok harâc ve mukâta‘alar vardır. Anlardan mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl etmek içün üç yüz dörd yüz tahsîldâr-ı yarar u nâmdâr ve dîndâr ve hidmetkârlar besler.

Ve dahi bir hâkimi Budin mollası tarafından nâ’ibi var.

Ve dahi bir hâkimi dizdâr ağadır.

Ve cümle yigirmi aded ağalıklardır kim zikr olunur.

Evvelâ sağkol ve solkol ve azebistân ve gönüllü ve ma‘zûlciyân ve martolosân ve topçıyân ve cebeciyân ve niçe gûne ocak ağaları var, ammâ kapukulu yeniçeri ağaları yokdur, lâkin ma‘zûlciyân

derler bilâ-kayd u bilâ-vazîfe iki bin kadar gâzîler bu diyârda çete ve poturalara gidüp eyi atlar ve eyi gulâmlar ve pâk silâhlar bunlardadır. Ma‘zûlen gedik beklerler. Kaçan kim Budin erenlerinden bir cân merhûm olsa vâlî-i vilâyet bu ma‘zûlcinin bir hidmeti sebkat etmiş eşbehcesine merhûmun gediğin verir. Âhara tevcîh ederse Balı Paşa meydânında gulû edüp,

"Dövletli vezîr bozmaya, Gâzî Süleymân Hânun kanûnın vere, şu bağana yiğide şu mahlûli vere" deyü cem‘iyyet ederler.

Anıniçün Budin'de ma‘zûlci garîb gâzîler çokdur ve Budin'in dirliği hûbdır. Ve'l-hâsıl kal‘a-i Peşte'nin cümle kulu mevcûddur. Ve cümle der [ü] dîvârı beyâz incü gibi mahbûbdur. Ve cümle ahâlîsi garîb-dost ve mergûb ve matlûbdur. Hudâ cümlesinden râzı ola.

Bu deryâ-misâl asâkir-i İslâm izdihâmında çok ni‘metlerin yeyüp ve niçe ihsânların görüp bir hafta kâmil zevk u şevkler etdik, ammâ garâbet bunda kim bu şehrin bâğ u bâğçeleri olmak ile cümle bâğları karşu Budin tarafında mezkûr Kile sahrâsı bayırlarındadır.

Ve bir garâ’ib dahi cümle mezâristânları yine karşu Budin tarafında Gül Baba semtindedir. Cemî‘i vilâyetin mezâristânları şehrin kıble tarafına vâkı‘ olmuşdur, zîrâ kıble semti Arz-ı Mukaddese'ye müteveccih olduğundan ol i‘tibâr ile mezâristânı kıbleye ederler, ammâ Budin'de cânib-i garba etmişler, aceb temâşâdır. Hattâ hakîr bu ahvâli umûr-dîde yüz yaşında müsinn kimesnelerden su’âl etdim. Anlar eyle buyurdular kim,

"Evliyâ efendim, hakkâ eyi su’âl etdin. Bizim kıble cânibimiz Kile sahrâsıdır. Zamân-ı kâfirden berü ol taraflar kâfirlerin maşatlığı idi ve her bâr kâfirleri asâkir-i İslâm anda kırup kâfir üstühânlarıyla mâl-â-mâl olup bir karış arz-ı hâliye yokdur. Anıniçün bizim cebbânemiz kıble tarafında değildir. Ba‘dehu vilâyetimiz dest-i İslâma girdikde ibtidâ Gül Baba, ‘Beni ol semte gömün, ser-çeşme-i hâmûşân olayım’ dedikde anda defn ederler. Ba‘dehu cemî‘i şühedâları da anda defn ederler. Hâlâ biz dahi anların şerefiyyetine cümle mevtâlarımız anda defn ederiz" deyü cevâb etdiler. Hakkâ ki yahşı haber verdiler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Sıhhatde olan gâziyân-ı Budin âfât-ı dehr-i denîden emîn olalar, *âmîn ve yâ Mu‘în ve bi-hurmeti seyyidi'l-mürselîn*.

Hamd-i Hudâ evsâf-ı kal‘a-i Budin bu yüzden şikeste beste tahrîri itmâm oldu. Hemîn,

Der-fasl-ı âğâze-i dâsitân-ı dûstân hengâme-i gazâ-yı Yanık

Çünkim Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kal‘a-i Budin altında asâkir-i İslâm cem‘ olsun içün kâmil bir hafta tekâ‘üd edüp asâkir-i İslâm ol kadar cem‘ oldu kim Kile sahrâsı doldukdan sonra dağları ve bâğları ve yakın u ırağları benî Âdem deryâsı {ile} leb-ber-leb olmuşdu.

Hemân bir gün Sadrıa‘zam-ı âkıbet ***[91a]*** endîş sûre-i (---) [48] nass-ı kâtı‘ı üzre cemî‘i umûr-dîdeleri ve cemî‘i müsin iş görmüş ihtiyârları nihânîce cem‘ edüp müşâvere etdiklerinde cümle Budin gâzîleri ve gayri serhad mugâzîleri eyitdiler kim,

"Vallâhi devletli vezîr, gele sözümüz dinleye. Birkaç yıldır küffâr havfe düşüp Yanık kal‘asın ol kadar sarp ve metîn ü müstahkem edüp sâ’ir kal‘alarından dörd yüz pâre top alup ve yigirmi bin Nemse tüfenglisi dahi kal‘a-i Yanığ'a koyup yetmiş bin gûne hîle ve şeytanat ile memlû bir kal‘a olduğundan mâ‘adâ siz sa‘âdetle Edirne'den üç ayda Budin'e gelince kâfir Yanık altında yedi yerde tabur-ı azîmler edüp iki kerre yüz bin kefere vü fecereler mevcûddur. Hemân tedârik oldur kim yine Yanık sadâsıyla bu Budin'den kalkup iki günde Üstürgon sahrâsında meks edüp bir gece günde nehr-i Tuna üzre cisirler yapup cümle guzât-ı müslimîn ile kal‘a-i Uyvar'a varup ibtidâ gazânızdır, inşâallâh suhûletle feth edersiz, ve illâ kal‘a-i Yanığ'a giderseniz askeri âteşe yakarsız, ba‘dehu hâ’ib ü hâsir beri yakaya çıkarsız. Hemân müşâvere re’y-i ahsen budur" deyüp *Fâtiha* tilâvet olunup nefîr-i rıhletler çalındı.

İşbu sene 1073 mâh-ı Zilhiccesi'nin on beşinci gün kal‘a-i Budin altından yüz bin asâkir-i İslâm ile Uyvar gazâsına gitdiğimizi beyân eder

İbtidâ Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Abaza Hüseyin Paşa Budin vezîri olmak ile yigirmi bin güzîde cüyûşiyle talî‘a-i asker olup Kaplan Paşa ve Kadızâde İbrâhîm Paşa ve Sührâb Mehemmed Paşa cümle kırk bin asker ibtidâ Hüseyin Paşa ile cümle kalkup "*Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp Budin'den cânib-i şimâle 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i palanka-i Kızılhisâr

Sene 950 târîhinde Lala Mustafâ Paşa binâsıdır. Mâtakaddem bu kal‘ayı kefere zamânı Osmânlı havfinden dağlar içinde binâ etmişler. Hâlâ eser-i binâları bir püşte-i âlî üzre âsâr-ı binâ-yı harâbesi nümâyân idi. Ammâ Üstürgon yoluna muhâlif olmağile Lala Paşa ol kal‘ayı bu sahrâ-yı çemenzârda inşâ etmişler, ammâ hakkâ ki mahallinde etmişler. Çâr-kûşe üç kat çit palanka hisâr-ı üstüvârdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Handakı toprakdan kesme hafr-i amîk ve arîzdir.

İki kapusu var; bâb-ı kebîri cânib-i cenûba mekşûfdur, küçük kapusu cânib-i şimâle meftûhdur. Handak üzre cisirleri haşeb olduğundan her gece pâsbânlar cisirleri kaldırup kapuların önlerine sed ederler.

Derûn-ı hisârda yüz mikdârı tahta örtülü neferât hâneleri var, ammâ gâyet daracıkdır. Süleymân Hân'ın bir câmi‘i var. Hammâmı yok, ammâ henüz Gürcî Mehemmed Paşa bir nev binâ bir hân-ı ra‘nâ etmeğe mübâşeret etdi. Ve hân kurbunda beş aded dükkânı var. Dizdârı ve Üstürgon kazâsı nâ’ibi ve cümle iki yüz aded gâzî kal‘a neferâtları var. Budin ile kal‘a-i Üstürgon mâbeyninde bu kal‘a bir cây-ı amândır.

Memdûhâtından, bâğçeleri bî-hisâb olup müşebbek bostânlarında lahanası ol kadar çok ve ol kadar iri olur kim gûyâ her biri mîr-i mîrân tablı kadar olur. Bosnavîler bu lahanayı görüp,

"Ah cânum, dînüm, îmânum kapusta" derler. Hakkâ ki Van diyârı lahanası kadar iri olup cümle lahana Budin'e bu Kızılhisâr'dan gider, zîrâ kavm-i Boşnak lahana ile kırah çorbasın ve keçi südü surutkasın pek severler.

Bu kal‘a-i Kızılhisâr'da nefîr-i rıhletler çalınup gidecek mahalde Budin tarafından Hısım Mehemmed

Paşa ve Ohri paşası Sefer Paşa ve altı oda kapukulu ile yeniçerilere serdâr Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa cümle on bin askerle gelüp kal‘a-i Üstürgon altında nehr-i Tuna üzre ale'l-acele cisir yapmağa emr-i pâdîşâhîler getirüp andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı hisâr-ı ibret-nümûn, ya‘nî intihâ-i serhadd-i kal‘a-i Üstürgon

İbtidâ bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Macar ve kavl-i müverrihân-ı Latin bu kal‘a-i ibret-nümâyı binâ eden Koca Mihadi Laslo'dur kim Menûçehr evlâdlarından Nagban Ejder'in oğlunun oğlu Mihadi Laslo binâsıdır kim Hazret-i Risâlet-penâh zuhûrundan altı yüz sene mukaddem Hazret-i Îsâ zamânında Hazret-i Îsâ'nın halîfesi Şem‘ûn-ı Safâ ta‘lîm-i binâ olunup ismine Morfanvar derler. Lisân-ı Yûnânca "kızıl dağ" ya‘nî "Kızılelma" demek olur. Hâlâ cümle altı aded Kızılelmanın biri dahi bu Üstürgon'a Orta Macar Kızılelması derler, tahtgâh-ı kadîmdir,

Ammâ lisân-ı Nemse'de ismi (---) (---) ve lisân-ı Macar'da nâmı (---) (---) ammâ kavm-i Ervâm Üstürgorna derler, zîrâ bir zamân tâc-ı İskender olan gorona bunda durmak ile Üstürgona ve Üsti gorona'dan galat-ı meşhûr kalup hâlâ kal‘a-i Üstürgon derler.

Niçe devletden devlete intikâl edüp bir zamân ***[91b]*** kral-ı Alaman ve bir zamân kral-ı Erdel-i erzel ve bir zamân Kurs Macarı ve bir zamân Orta Macar destinde yedi yüz sene durup ba‘dehu Ungurus kralı olan Lagoş Kral mâlik olup millet-i Nasârâ-yı Nemse'nin bilâ-teşbîh müftîleri olan irşek nâm papas ki irim papadan bir tabaka aşağıdır, irim papadan âlî mertebe İslâmbol bıtrikidir kim cemî‘i millet-i Mesîhiyye keferelerinin kralları ve banlarına Kostantinopol patirgâhının hükmü nâfizdir. Hattâ İslâmbol patirgâhından izin olmayınca bir kral taht-nişîn olamaz. Elbette bir tarîk ile izin alurlar.

İkinci tabaka irim papa-yı Kızılelma sâhibidir.

Üçüncü tabakada bu Üstürgon irşeki gorona sâhibi papasın ma‘bedhânesi olup tahtgâh-ı Lagoş Kral olup cemî‘i krallar ve cemî‘i Macaristân ve Firengistân Nasârâları Üstürgon sâhibi olan irşek papası ziyârete gelüp niçe kral-ı bed-fi‘âller bu irşek papasa birer ikişer milyon akçe nezerât mâl getirirlerdi. Bu irşek dahi cemî‘i mâlı bu kal‘a-i Üstürgon'a sarf edüp cedd-i nâ-pâki olan Koca Mihadi Laslo Kral'ın binâ etdiği kal‘a-i Üstürgon'u ve iç kal‘ada olan Kızılelma deyrini ve nehr-i Tuna kenârında bir varoş-ı azîmini ol kadar amâr edüp ol kadar tezyîn etdi kim cemî‘i kâfiristândan her sene niçe yüz bin küffâr gelüp Kudüs-i Şerîf gibi bu Üstürgon'u ziyâret edüp irşek papasa nezerâtlar verirlerdi.

Ba‘dehu sene 948 târîhinde Süleymân Hân kal‘a-i Budun'u feth edüp bu kal‘a-i Üstürgon'un feth [ü] teshîrinin tama‘ına düşüp {âhirü'l-emr bizzât Süleymân Hân sene 950 Muharrem'inin 18 gününde} deryâ-misâl askâkir-i İslâm ile sahrâ-yı Üstürgon'da meks edüp hâlâ serâperde-i Süleymânî yeri bir till-i bâlâ-yı kûh-ı ser-bülenddir kim Üstürgon'un topu gülleleri bu mahalle ermez, anda vaz‘-ı hıyâm edüp sahrâ-yı Üstürgon hayemât-ı sipâhân ile doldu ve cemî‘i cünûd-ı müslimîn cenge âmâde oldu. Ve ol gece tâ sabâha dak leşker-i İslâ[m] meterislere doldular ve ale's-seher gülbâng-ı Muhammedî çekilüp kal‘ayı döğmeye başladılar.

Hulâsa-i kelâm yedi gün yedi gece küffâra göz açdırmayup kal‘anın burc [u] bârûları sademât-ı top-ı kûpdan hâke berâber olup derûn-ı hisârda olan irşek taşra çıkup rikâb-ı hümâyûna yüz sürdükde dendân-ı bedenler üzre beyâz amân bayrakları dikilüp bi-fazlillâhi Ta‘âlâ sene 950 Muharrem'inin yigirmi beşinci gün kal‘a-i Üstürgon amân ile feth olup hamd-i Hudâ zamîme-i kılâ‘-ı ehl-i İslâm olup derûn-ı hisârda olan kefereler lâşe-i murdârların meşâdlarından ve deyr-i azîmelerinden çıkarup araba araba yükledüp dârü'l-fücûrlarına seg ber-sahrâ gidüp ba‘dehu Kızılelma deyrini mülevvesât-ı müşrikînden pâk edüp, [49] nassı üzre kıblesi Kudüs'den cânib-i Mekke'ye velî olunup ma‘bedgâh-ı müslimîn ederler. Hâlâ bir câmi‘-i pür-envârdır kim nazîri manzûr-ı çeşm-i âlemiyân olmamışdır. İnşâallâh evsâfı mahalliyle seyecîu tahrîr olunur.

Ba‘dehu Süleymân Hân bu kal‘a hükûmetin Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa'ya verüp kal‘anın meremmâtıyçün üç yüz kîse verüp derûn-ı hisâra yedi bin kul ve yiğirmi bin aded muhâfazacı asker koyup kendüleri kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Ustolni-Belgrad fethine azm ederler.

Ba‘dehu günden güne Budin vezîrleri ve Üstürgon beğleri kal‘a-i Üstürgon'u ol kadar ta‘mîr ü termîm edüp taşra varoşuyla bâğ-ı İrem-misâl bir şehr-i azîm olup hemân rûz-merre beşer altışar bin aded guzât-ı müslimîn tâ Beç'e ve Prag'a ve Dip Alaman'a seğirdüp mâl-ı ganâ’imler alup cümle küffâr-ı Alaman'a "El-amân, ey asâkir-i Âl-i Osmân" dedirdiler.

Ba‘dehu Süleymân Hân vefâtından sonra küffâr niçe kerre bu kal‘a-i Üstürgon üzre gelüp hâ’ib [ü] hâsir giderlerdi. Tâ ki dest-i Âl-i Osmân'da kırk sekiz sene bâkire-misâl durup sene 1002 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında yedi kral kal‘a-i Üstürgon'u yetmiş gün döğüp bir taşına bin baş verdiler, âhir-i kâr alamadılar. Ol mahalde Fâtih-i Yemen Sinân Paşa'nın ikinci vezîria‘zamlığı mahallinde deryâ-misâl asker-i İslâm ile Üstürgon altındaki küffâra berk-ı hâtif-i Rabbânî gibi yetişüp vakt-i seherde kırmağa başlayup tâ vakt-i gurûba dek cümle guzât bir dâne-i hardal yemeyüp içmeyüp küffâr-ı hâksârı kıra kıra nehr-i Tuna'ya döküp kırk üç bin aded esîr der-zincîr olup ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle guzât-ı müslimîn muğtenim olup kal‘a-i Üstürgon'u dest-i küffârdan halâs edüp yine kal‘ayı gereği gibi amâr ederler. Andan cümle guzât vatanlarına giderler.

Ba‘dehu küffâr-ı Erdel sene 1004 târîhinde Tımışvar kal‘asın muhâsara edüp Ca‘fer Paşa tahlîs etdiği sene-i mezbûrede Nemse küffârı fürce bulup yine Alaman askeriyle kal‘a-i Üstürgon altına gelüp hikmet-i Hudâ cemî‘i Üstürgon altında muhâfazada olan Osmân Paşa ve Tiryâkî Hasan Paşa ve Serdâr {Sinân Paşazâde cümle firâr edüp ve niçe} vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâlar şehd-i şehâdet câmından nûş edüp ve niçe mîr-i mîrânlar bozulup Budin'de karâr edüp inhizâm-ı azîm vâkı‘ oldu, ammâ Tavîl Mehemmed Paşa kal‘a-i Üstürgon'a girüp mahsûr oldu ve kâmil yedi ay ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ***[92a]*** eyledi.

Âhir-i kâr bir tarafdan kal‘a-i Üstürgon'a imdâd gelmedi. Âhirü'l-emr kaht [u] galâdan ve sademât-ı top-ı kûpdan ahâlî-i kal‘a Mehemmed Paşa üzre gulû-yı âm edüp Mehemmed Paşa yüz bin gûne tereddüd ile kal‘a-i Üstürgon'u Mikloş nâm kâfire alâ tarîki'l-emâne teslîm edüp cümle guzât-ı müslimîn ile selâmet kal‘a-i Budin'e gelüp hâl-i diyer-gûnların pâdişâh-ı âlîcâh olan Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'e arz etdiklerinde cenâb-ı pâdişâhî tarafından kendülere bir ıtâb u şitâb olunmayup, "Takdîr-i Hudâ bu imiş, *el-mukadder kâ’in"* deyüp bu inhizâmı takdîre havâle etdiler.

Ba‘dehu kâmil on sene kal‘a-i Üstürgon eydî-i küffâr-ı hâksârda kalup âhir-i kâ[r] sene 1013 târîhinde Sultân Ahmed Hân Sadrıa‘zamlığı Koca Tavîl Lala Mehemmed Paşa'ya verüp,

"Benim Üstürgon kal‘amı kâfire nice verdin ise var eylece feth eyle. Yohsa seni iki pâre ederim" derler. Mehemmed Paşa dahi deryâ-misâl asker ile kat‘-ı menâzil ederek kal‘a-i Budin altında meks etdikde hikmet-i Hayy [u] Kadîr Anadolu'da Celâlî-i Tavîl hurûc edüp Bursa üzre geleceği haberi mesmû‘-ı hümâyûn olup Nasûh Paşa yetmiş bin güzîde asker ile celâlî üzre ta‘yîn olunup Serdâr-ı Mu‘azzam Mehemmed Paşa üzre asâkir-i İslâm az kalup ne çâre yine "*Tevekkülen-alallâh"* deyüp kırk elli bin asker ile kal‘a-i Üstürgon'u muhâsara edüp on yedi yerden kal‘ayı döğe döğe cümle hâ’it-i ebrâc, dendân-ı bedenlerin hâke yeksân etdi.

Ammâ Tuna'nın karşu tarafında Ciğerdelen nâm kal‘a dibine yetmiş kat cünûd-ı cünüb küffâr-ı fecere gelüp yedi kat tabur-ı azîmler kazup dâ’imâ gemilerle tâzeden tâze dinç-â-dinç kâfirleri kal‘aya imdâd gönderüp şeb [ü] rûz cenge âheng edüp Mehemmed Paşa tarafından her ne kadar hücûm mahcûm ile yürüyüşler olursa küffâr karşulayup serdengeçdileri dönderirdi.

Bu hâl üzre yedi ay kâmil savaş-ı perhâş ederken eyyâm-ı şitâ gelüp âhirü'l-emr guzât-ı müslimînde el ayak dutmadan ve hark u berf ü selc ü şiddet-i şitâdan bî-feth avdet edüp Budin'e geldikde Yeniçeri ağası olan Nakkâş Paşa-yı bî-ârın meterise girmeyüp yeniçerileri zabt etmedüğünü der-i devlete arz edüp Sadrıa‘zam Belgrad'a gelüp cemî‘i asâkir-i İslâm ile meştâ edüp evvelbahâr-ı rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî olunca Orta Macar nâmdarlarından Boçkay nâm bir benâm ban ibn ban iki kerre yüz bin asker ile Sadrıa‘zam Mehemmed Paşa'ya gelüp mutî‘ [u] münkâd olup yine evvelbahârda gazâ-yı Üstürgon'a sene 1014 târîhinde revâne olup kat‘-ı menâzil ederek yer götürmez leşker-i cündullâh ile sahrâ-yı Üstürgon'da meks edüp etrâf-ı Üstürgon'un yemîn ü yesârında olan kılâ‘lardan Tata ve Papa ve Yanık ve Senmartin ve Perespirim ve Val ve Cânbeğ nâm kal‘aları ve niçe kurâ vü kasabâtları ve bukâ‘larını gâret ü hasâret etmeğile küffâr üzre tamâm galebe ve nusret ve niçe bin küffârı esîr edüp niçe felâket ederek kal‘a-i Üstürgon altına hisâbın Hallak-ı âlem bilir ol kadar mâl-ı ganâ’imle gelirler kim bir esîr bir guruşa bey‘ olunup bir kâfir kal‘asından çıkup Üstürgon imdâdına gelmeğe iktidârları olmayup ba‘dehu Serdâr-ı Mu‘azzam kal‘a-i Üstürgon'u henüz muhâsara edüp tokuz koldan meterislere girüp cenge âmâde olduklarında hemân Serdâr-ı âkıbet-endîş Solak Ali Ağa nâmında bir ağa-yı zîşânı elçilik ile kal‘a kapudanına nâme ile gönderüp nâmesinde eyle tahrîr etmişler kim,

"*Es-selâmü alâ meni't-tebe‘a'l-hüdâ.* Sen ki kefere-i dalâlet-âyînlerin serdâr-ı bî-vekâr-ı bed-tebârı olan Mikloş keferesin. Mukaddemâ bu kal‘ayı sana Allâh emâneti vermiş idim. İmdi emânetullâha hıyânet etmeden benden aldın ve yine bana veresin ve illâ inşâallâh zor-ı bâzû-yı İslâm askeriyle alup seni ibret-i âlem ederim" deyü nâme tilâvet oldukda,

"Türk Koca bildiğinden kalmasın" deyüp elçiyi kovup Solak Ali Ağa dahi nakl bi'l-mıstar mâcerâ-yı kelâmları serdâra nakl etdükde hemân serdâr-ı zafer-şi‘âr,

"Şimden gerü suç bizden gitdi" deyü Depedelen nâm mevzi‘de üç aded tabya-i azîm ve Muhanad bayırında def‘â üç aded sedd-i metîn siperler edüp on yedi yerden kırk aded balyemez toplar ile kâmil on gün on gece kal‘anın sîne-i pür-kînesine gülleler ura ura hâit-i dîvârda yollar peydâ olup

cümle guzâta yürüyüş tenbîh olunup vakt-i seher yine toplar atılup asâkir-i İslâm gülbâng-ı Muhammedî çeküp yürüdüler.

Ammâ kal‘aya urûc edecek yerlerde sa‘b ve paçarız ve lağımlar olmağile küffâr niçe gûne hiyel ü şeytanatlar ile âteş-feşânlıklar edüp guzât-ı müslimînin serdengeçdileri serden geçdiler, ammâ kal‘aya duhûl edemeyüp iki binden ekser gâziyân ol mahalde rütbe-i şehd-i şehâdet câmından nûş edüp serhoş olanları derhâl mest olmayan gâzîler şühedâların na‘şelerin cümle taşra çıkarup aslâ bu idbârdan askere bir fütûr gelmeyüp yine birbirlerin cenge tergîb ederlerdi.

Ve Tırnakçı Hasan Paşa karındaşı yeniçeri ağası olmağile anın ***[92b]*** eliyle yeniçeri ocağına on kîse ve sipâh ocaklarına def‘â on kîse ve gayri ocaklara beşer kîse ihsân edüp dildârlık ve dil-nüvâzlıklar ile gûnâ-gûn va‘de-i kerîmeler edüp cenge tergîb ederlerdi.

Çûn vakt-i seher olunca yine fermân-ı vezîr üzre toplar atılup cümle guzât karılup katılup bir kara tuman içinde cümle guzât "Allâh Allâh" deyüp dal tîğ-i uryân birbirleri ardlarından kesilmeyüp ân-ı vâhidde ibtidâ yeniçeri bayrağı kal‘anın dîvârı üzre dikilüp ardınca vezîria‘zam askeri sökülüp alay alay cümle guzât mûr mâra üşer gibi üşüp kal‘anın cümleden dendân-ı bedenleri ve tabyaların zabt edüp kâfirin meterisleri içine girüp zabt ederler.

Küffâr bu hâli görüp iç kal‘aya kaçarlarken anların dahi niçe binini dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçirüp taşra hisâr eydî-i İslâm'da olup on gün gece ezânlar tilâvet olunup kâmil on gün küffâr-ı dûzah-karâr iç kal‘ada kapanup ceng [ü] savaş-ı Kerrâr ederler.

Ol gece yigirmi bin aded guzâta cebehâne-i pâdişâhîden âlât-ı silâhlar verilüp "Ale's-sabâh iç kal‘aya yürüyüşdür" deyü tenbîh [ü] te’kîdler olup âmâde olduklarında küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu ahvâlden haberdâr olup yeniçeri kolundan hemân küffâr "El-amân, ey gâziyân-ı Bektaşiyân" deyü feryâd u nâlân edüp kal‘anın bur[c u] bârûları üzre beyâz vere bayrakları dikilüp yeniçeri ocağından zağarcıbaşı altı oda yeniçeriyle kal‘aya girüp cümle hazîne ve cebehâneleri mühürleyüp ol gün cümle küffâr bî-silâh uryânen kal‘adan çıkup Pojaga paşası Yahyâ Paşazâde cümle küffârı karşu Ciğerdelen'e geçirüp ciğerleri hûn olarak Uyvar'a vararak cehennem(?) oldular(?).

Hemân ol ân Boçkay Kral yüz bin askeriyle Serhoş İbrâhîm Paşa ile ma‘an Komaran ve Yanık ve Beç ve Prag tarafların nehb ü gâret ve alan u tâlân etmeğe Serdâr-ı mu‘azzamdan me’zûn olup anlar revâne olmada.

Beri tarafda Serdâr-ı mükerrem kal‘a fethi müjdesin ol ân Sultân Ahmed Hân'a i‘lâm etmeğe ulaklar gönderüp deryâ-misâl asâkir-i İslâmı kal‘aya üşürüp ta‘mîr ü termîm edüp hamd-i Hudâ yine kal‘a-i Üstürgon sene 1014 târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında be-dest-i Lala Mehemmed Paşa feth oldu fî yevmi'l-isneyn 20 fî şehri Cemâzilûlâ.

San‘at-ı şi‘riyye ile fethine târîh budur:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) târîhi

Leşker-i küffâr çıkdı hısn-ı Üstürgon'dan

Sene (---).

Bu kal‘a-i Üstürgon'un niçe kerre muhâsarası evsâfın ve feth [ü] fütûhlarını pederimiz merhûmdan istimâ edüp bu gûne tahrîr olundu, zîrâ anlar Süleymân Hân Gâzî'den berü bir gazâdan kalmayup mücâhidün fî-sebîlillâh idiler, *rahmetullâhi aleyh*.

Ammâ şimdi bu sene 1073 târîhinde kal‘a-i Üstürgon'u bu hakîr-i pür-taksîr el-hâletü hâzihi üzre gördüğümüzü beyân edelim. *Ve billâhi't-tevfîk.*

Evvelâ kal‘a-i Üstürgon'un kanûnnâme-i Süleymân Hân üzre cümle hâkim ve zâbıt u râbıt ve neferâtların beyân eder

Evvelâ bu sûr-ı üstüvâr-ı belde-i mu‘azzama Budin eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır, lâkin niçe kerre mîr-i mîrânlara sadaka olunmuşdur, zîrâ Budin kal‘asının önünde sedd-i sedîd intihâ-i serhadd-i sedîddir kim bundan ileri hâlâ serhad kal‘amız yokdur. Cenâb-ı Kibriyâ tâ Alaman deryâsı kenârında varınca niçe kılâ‘ u şehirler ihsân ede.

Ammâ kanûn üzre Üstürgon beğinin hâssı 210.000 akçedir. Cümle ze‘âmeti 13 cümle erbâb-ı tîmârı 214 dür. Alaybeğisi ve çeribaşı ve yüzbaşı ve asker sürücüsü ve çetecisi ve poturacıları vardır.

Paşasının beş yüz aded askeriyle cümle erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr cebelüleriyle üç bin aded ucbe-likâ mehîb askerleri olur. Paşasına ber-vech-i adâlet ancak altı bin guruş olur.

Ve cümle altı aded kal‘a dizdâr ağaları vardır. Evvelâ büyük dizdâr ağa, yukaru iç kal‘a hâkimidir ve aşağı büyük varoş dizdârı ve bölme hisâr dizdârı ve Depedelen kal‘ası dizdârı ve Bârûdhâne kal‘ası dizdârı ve Tuna nehri aşırı Ciğerdelen kal‘ası dizdârı. Bu cümle altı aded dizdârlar cümle yukaru kal‘a dizdârına tâbi‘ ankâ ağalardır, ammâ baş dizdâr Âsitâne tarafından yeniçeri ocağı çorbacılarından ve çavuşlarından dizdâr ağa olup gelir, muhteşem meydân sâhibi ağalıkdır.

Ve cümle yigirmi aded dahi kal‘a ağaları vardır. Meselâ sağkol ağası ve solkol ağası ve gönüllü ağası ve azebistân ağası ve martolosân ağası ve beşli ağası ve ma‘zûlciyân ağası ve Tuna kapudanı ağası ve topçu ağası ve cebeci ağası ve kumbaracılar ağası ve mi‘mâr ağa ve mu‘temed ağası ve bender ağası ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve (---) (---) (---)

Ammâ der-i devletden dâ’imâ üç od[a] yeniçeri ağası ve topçubaşı ve cebecibaşı ve başçavuş ve yeniçeri efendisi vardır. Bunlar ***[93a]*** cümle iç kal‘ada paşa sarâyı ve dizdâr sarâyı kurbunda sâkinlerdir.

Mezkûr yigirmi aded ağaların cümle (---) aded kal‘a neferâtları vardır, ammâ bunlar cümle kal‘a müstahfizânlarıdır. Kal‘adan ba‘îd aslâ bir yere gitmezler, ammâ kapudan ve askeri ve martolosân ve çeteciyân ve poturacıyân, bunlar çete ve poturalara gidüp baş ve dil alup ba‘zı ulak ve yolcuları götürüp getirmeğe me’mûr askerlerdir, ammâ cümlesi gâyet güzîde bahâdır ve şecî‘ ve nâmdâr

yiğitleri var. Cümlesi bir yere seğirdim etseler dörder ve beşer çatal atlar ile seğirdüp her birinin elinde ve belinde ve yeninde ve yakasında ve atlarının eğer kaşlarında ve terkilerinde beşer ve altışar aded çarhlı karabina tüfengleri var. Cümle esbâbları Macar gibi güderi dolama geyerler. Gören bunları Macar katanası sanırlar, zîrâ şeb [ü] rûz Macar içinde ceng etmededirler. Ve cümlesi fasîh ü belîğ Macar lisânı bilirler. Bu lisânlarıyla tâ vilâyet-i Alaman'a gidüp esîr kapup gelirler. Gâyet zehr-i mârdan kattâl asâkir-i sâhib-i celâldirler. Hattâ Budin kavmi bu Üstürgon gâzîlerine mu‘âdil olamaz, zîrâ bunlar hışm-ı sihâm-ı kazâ-yı mübrem gibi bî-amân kavmdirler. Cemî‘i Macaristân'da bir Tatar askerinden bir dahi bu Üstürgon kavminden havf ederler. Hattâ diyâr-ı Alaman'da bir kâfir bir kefereye söğse,

"Dilerim kim Üstürgonlu belâsına uğrayasın" deyü beddu‘â ederler. Tâ bu mertebe Üstürgonlu küffârın gözlerin korkutmuşlardır.

Anıniçün küffâr def‘-i izâle içün niçe kerre yedi kral cem‘ olup Üstürgonluyu ortadan kaldırmağa çalışup cehd-i tâm ederler, ammâ cümlesi münhezim olup hâ’ib [ü] hâsir bî-nâm cân ber-cehennem giderler. Hattâ merhûm Üstürgonlu Mustafâ Beğ bizimle Erdel gazâlarında iken Üstürgon gâzîlerinin yedi yüz aded Tunageçdi Hasenî ve Hüseynî kınalı atlı ve yedekli yiğitleri var idi.

Ekseriyyâ Seydî Ahmed Paşa efendimizin yüzün ağardan bu Üstürgon gâzîleridir. Şimdi yine vezîria‘zamın istikbâline çıkdıklarında kâmil altı bin aded kınalı atlı mehâbet ve salâbet sâhibi pür-silâhlı ve tuğulka ve ser-penâhlı mehîb askeri Sadrıa‘zama karşu çıkup alay gösterdiklerinden hazz edüp cümlesine beş kîse alay bahşîşi ihsân etdi.

Hakkâ ki yarar ve nâmdâr şemşîrkâr yiğitleri var kim cümlesi hîle ve hud‘adan ârî pâk-nijâd mu‘temed ü kârdân ve cezbe-i kulûba mâlik sâhib-i hânedân bir alay halûk ve halîm ve selîm ve oğuz gâziyân, merd-i meydân dilâver ve server ve hünerver fetâlardır. Hattâ cümlesi şer‘-i şerîfe ol kadar mutî‘ u münkâdlardır kim emr-i şer‘-i Resûl-i mübînin demeden gayri bir şey demezler ve hîle yolun bilmezler. Hemân düşmana doğru varırlar.

Andan kal‘a-i Üstürgon'un bir hâkimi dahi üç yüz akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır, ammâ Kızılhisâr'dan mâ‘adâ ve Tuna Vişegradı'ndan mâ‘adâ ve Ciğerdelen'den gayri nevâhîleri yokdur. Cümle kurâları Komaran'a ve Tata kal‘alarına doğru kâfiristânda kalmış köylerdir.

Ve bir hâkimi dahi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi dahi nakîbü'l-eşrâfdır ve bir hâkimi dahi muhtesib başıdır, ammâ bu diyârda sipâh kethudâyeri yokdur. (---) (---) (---) (---) (---)

Bu mahalde Üstürgon'un cümle hâkimân ve âlimân ve gâziyânları vasfı tamâm olup,

Evsâf-ı zemîn-i eşkâl-i sûr-ı ibret-meşhûn, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Üstürgon

Evvelâ kal‘a-i Üstürgon kal‘a-i Budun'un cânib-i şimâlîsinde bir müşvâr merhale ba‘îde yerdir. Nehr-i Tuna kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir kırmızı şekil bir tell-i sun‘-ı Hudâ-yı refî‘a üzre Van kayası ve Mardin kayası ve Amâdiyye kayaları gibi kehkeşân-âsâ semâya kad-keşân olmuş bir püşte-i yalçın üzre şekl-i bâdemî, ya‘nî akçe tahtası gibi kıbleden şimâle tûlânîce vâkı‘ olmuş binâ-yı

Koca Mihadi Laslo Risâlet-penâh zuhûrundan altı yüz yıl mukaddem Rûhullâh-ı Emîn Îsâ Nebî zamânında binâ olunmuş bir Şeddâdî rıhtım seng binâ bir sûr-ı ra‘nâdır kim Komaran ve Uyvar sahrâsından bu rabât-ı azîmeyi görenler,

"Hâzâ sedd-i İskender" derler. Tâ zirve-i a‘lâsı ebr-i kebûda ser çekmiş bir ser-bülend ser-efrâz kal‘alar içre cümleden mümtâz dürr-i beyz-âsâ beyâz kuğu gibi cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleriyle ârâste ve cemî‘i dervezeler ve kulleler ve dirsekleriyle pîrâste olmuş Orta Macar Kızılelması nâmıyla meşhûr-ı âfâk olan kal‘a-i mahbûb ve kızıl kaya nâmıyla ma‘rûf [ve] memdûh olan sûr-ı mergûb bu kal‘a-i Üstürgon'dur.

Hudûd-ı Alaman-ı bî-amân diyârında böyle bir adîmü'l-bedel ve böyle bir hasîn-i kân-ı cedel hâ’it-ı metîne-i kesîrü'l-amel dest-i kudret ile halk olunmuş cibâl-i âlî üzre sedd-i Kahkahâ mânend bir kal‘a-i ser-bülend inşâ olunmamışdır ve olmaz da, zîrâ zemîni min indillâh bir cây-ı menâs olmak içün kal‘a yeri halk olunmuş bir cibâl-i ahmer-gûndur. Niçe yerlerinde gûnâ-gûn hûş [u] tuyûrun âşiyân-ı ***[93b]*** lâne-i mekânları var. Gûyâ diyâr-ı Kırım'da kal‘a-i Menkup-vâr bir kal‘a-i üstüvâr müstahkem hisâr dâr-ı karârdır. Hudâ-yı müte‘âlin hıfz-ı amânında ola leylen ve nehâr, *ilâ yevmi'l-haşri ve'n-neşri ve'l-karâr.*

Hattâ bu kal‘a-i Üstürgon-ı ser-bülendin yukaru hisâr dîvârı üzre dâ’iren-mâdâr kâmil bin yüz elli aded hatvedir. Ve bu kal‘anın maşrık tarafında bir gayyâ deresi aşırı el kayası yetişir bir havâle kaya vardır, ana Depedelen derler, ol kayanın havâlesin men‘ etmek içün üstâd mühendis-i bennâ-yı selef mezkûr depeye havâle olmak içün bu kal‘a dîvârının beş yüz adım dîvârını kal‘anın iç yüzüne kaplıbağa arkası gibi eğri binâ etmiş kim ol havâleden sademât-ı top gülleleri rûy-ı dîvâra te’sîr etmeye. Ve bu taraf hâ’itleri cümle ellişer ayak enli Şeddâdî rıhtım kalın dîvârdır kim her taşı fîl-i Mengerusî kadar vardır.

Ve bu dîvâr üzre iki yüz aded top çitleri var kim yaban asmalarından örülmüş her birinin kaddi üçer âdem kaddinden bâlâ çitlerdir ve her birinin içleri horasân ve kireç ve alçı ile rıhtım olmuş siper çitlerdir kim kal‘a dîvârından metîn çitlerdir kim her biri hammâm kubbesi kadardır. Bu çitler mezkûr Depedelen havâlesine karşu durup bu çit [ve] sepetler mâbeynlerinde kâmil elli pâre balyemez ve kâfire amân u zamân vermez top-ı serâmedleri dâ’imâ âmâde olup her topun yanlarında mühimmât [u] levâzımâtları ve huddâmâtları fitilleri ellerinde ve kılıçları bellerinde pür-silâh şehbâz u şehnâzlardır.

Bu kal‘a-i bî-misâlin kara tarafı ise bu gûne metânet üzredir, ammâ Tuna cânibi üç minâre-i bâlâ kaddi yalçın kaya üzre sedd-i metîn dîvâr-ı İskender-var'dır, ammâ ne mertebe kalın dîvâr idiği ma‘lûm değildir. Hemân devr-i müdevver rıhtım dolama Şeddâdî binâ dîvâr üzre aslâ dendân-ı beden ve kulle ve tabya ve peten yokdur. Hemân dîvâr-ı üstüvârı üzre niçe hânedân-ı cihân-nümâlardır.

Ve tophâne-i azîmi bu sedd-i Ye’cûc üzre tûlânî bir parmaklı damdır kim içinde yetmiş seksen aded vâcibü's-seyr kırmızı çuka çullu Nemse ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Macar-ı füccâr topları var kim her biri zer-i hâlis-misâl şa‘şa‘a verir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn balyemez toplar ejder-i heft-ser gibi başların kaldırup arabaları üzre âmâde ve cemî‘i levâzımâtlarıyla başları havâda top-ı kal‘a-

kûplardır kim her biri birer Rûm harâcı değer. Cümlesi Tuna aşırı Ciğerdelen sahrâsına ve Lara bayırlarına ve Lake dağlarına nâzır evren heybet ve gazanfer-i gırrende hey'et toplar var.

Ve bu tophâneye muttasıl bir çâh-ı mâsı var, kâmil yüz kulaçdır, suyu tâ nehr-i Tuna'dan lağımlar ile gelir bir müdevver kuyudur kim suyunu dollâblar ile atlar çeküp paşa sarâyına ve ba'zı hânedânlara ve kapu yanında olan kubbe su hazînesine âb-ı nâbı dolup ol kubbe çeşmesinden bay u gedâ su alup def'-i atşân ederler bir kâr-ı küffâr vâcibü's-seyr bir çâh-ı nâmdârdır. Ve bu kuyu etrâfı ve mezkûr tophâne altı ve paşa sarâyı altı ve gayri hânedânların altları cümle zîr-i zemînler ve su sarnıçları ve mehâzinler ve cebehâne ve bârûdhâne ve gayri mühimmât [u] levâzımât duracak mahzenlerdir kim niçe yerde (yerde) Tuna'ya nâzır pençereleri cümle demir kafesli ve demir kapaklı manzaralardır.

Ve bu yukaru kal'ada cümle iki yüz aded kâfirî binâ-yı Şeddâdî tahtânî ve fevkânî metîn evlerdir. Cümlesi şindire tahta örtülü evlerdir, lâkin bâğçesiz daracık evlerdir.

Ve bu kal'a kıbleden mağrib cânibine tûlânîce vâkı' olup ancak cânib-i şimâle mekşûf bir büyük kapusu var, üç kat dolaşık sokaklı bâb-ı hadîd metîn ve kavî ve müstahkem dervezelerdir. Her kapu mâbeynleri birbirinden yüzer adım ba'îddir.

Ve taşra kat kapu önündeki handak ka'r-ı azîm üzre asma haşeb demir zincîrli cisri var. Her gece bu kantarayı pâsbânlar kaldırup taşra kapu önüne siper ederler.

Ve bu kapu üstünde bir kulle-i azîmi var, bu kulle-i ra'nâ üzre kat-ender-kat bir mecma'u'l-irfân kasr-ı ahşâb var kim cümle a'yân-ı kibâr bunda zevk u şevk edüp tavla ve şatranc oynayup bu bahâne ile kal'ayı muhâfaza edüp dururlar.

Ve bu kapudan içeri hınto arabalar girüp çıkarlar, zîrâ vâsi' yolları cümle Firengî-pesend kaldırım döşelidir. Ve her kapuda dâ'imâ kalın zincîrler gerilidir.

Ve bu kapular mâbeyninde köşe be-köşe iri saçma topları hâzır-bâşdır. Ve bu kapular arasında kemerler altındaki soffalar üzre çet-a-çet kal'anın cümle neferâtları pür-silâh olup nevbet beklerler. Cümle rûy-ı dîvârın yemîn ü yesârında ol kadar âlât-ı silâh ile müzeyyendir kim düşman görse zehresi çâk olur.

Ve bu bâb-ı kebîrden taşra çıkarken Fâtih-i kal'a Koca Mehemmed Paşa kapunun sağ tarafında bir koca tabya-i azîm yapmış kim üç kat top çeker gûyâ bir kûh-ı Demâvend'dir. Aşağı kat topları cümle handakın yemîn ü yesârı içine nâzırdır. ***[94a]*** Ve orta kat topları cümle karşu mezârlık havâlesine nâzırdır, ammâ tâ yukaru kat topları Depedelen kal'asının depesin delmeğe hâzır ve nâzırdır. El-hâsıl sedd-i İskender-vâr bir tabya-i üstüvârdır.

Ve bu kapudan içeri tâ mağrib cânibindeki toprak tabyaya varınca kâmil beş yüz hatvedir, ammâ bu toprak tabya dahi iki kat Şeddâdî taşdan nev binâ bir tabya-i ra'nâdır kim her katında onar pâre balyemez topları var kim Tuna aşrı Ciğerdelen sahrâsına gelen düşmanların ciğerin deler. Serâmed topları tâ Murâdovası'nda meks eden küffârı nâr-nûr murâdına ergirir top-ı tavîlleri var. Hattâ bu tabya-i bâlâdan aşağı varoşa bakmağa âdem cür'et edemeyüp aklı çâk olur. Tâ bu mertebe tabya-i

âlîdir.

Ve bu toprak tabya kurbunda kal‘anın bir küçücük kapusu var, aşağı varoşa gider yoldur, ammâ at gidemez, benî Âdem ise bî-tâb u bî-mecâl ener ve çıkar, zîrâ kâmil beş yüz adım kademe taş nerdübândır kim kâr-ı Macar-ı füccârdır. Acele ile aşağı şehre enecek şehbâz yiğitler bu nerdübânlı kapudan enüp çıkarlar. Yohsa ihtiyâr âdemler bu yoldan enüp çıkamazlar.

Ve bu kapucığa karîb kal‘anın şimâlî köşesi ucunda bir küçük iç kal‘ası var, içinde ancak dizdâr ağa ve kethudâ ağa ve kal‘a imâmı ve kal‘a mehterleri ve alaybeği sâkin olur, gayri kimesne olamaz ve gayri ecnebî ve enâyî kimesne giremez.

Ancak taşra kal‘aya açılır bir küçük demir kapusu var ve kapu önünde bir ağzı kırık azîm mefret balyemez topu var, hîn-i muhâsarada taşra kal‘anın büyük kapusundan içeri giren düşmanlara bu topu atup yokuş yukaruya gelen küffârları herîse eder, bir mehîb âmâde topdur.

Bu top duran kapudan içerisi paşaların hâlâ sarâyıdır kim sehel meydânı var ve mahall-i cihân-nümâya Sarâyburnu derler, cânib-i kıbleye nâzır Üstürgon sahrâsı ve Süleymân Hân Depesi ve tâ Kızılhisâr'a varınca nümâyân vâdîler temâşâ olunur bir sarây burnudur.

Bu burunda bir tabya-i azîm dahi var, cemî‘i tabyalardan âlîdir. Ve bunda olan toplar cümle Depedelen'i ve Süleymân Hân Depesin döğüp kuş kondurmaz kırkar karış serâmed topları var. Nehr-i Tuna aşrı Ciğerdelen sahrâsında ve Lak dağlarında ve Lara bayırlarında benî Âdem değil hayvânât gezdirmez top-ı kûplar var.

Bu tabyayı ve bu paşa sarâyı sene 859 târîhinde Matyaş Kral-ı dâl binâsıdır kim Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ile Belgrad kal‘asında ceng edüp Belgrad'ı Ebü'l-feth'e vermeyen kral-ı dâllin veled-i nâ-pâki Matyaş Kral binâsı bir sarây-ı zîbâ imiş kim hâlâ eser-i binâlarından ne mertebe ma‘mûr u müzeyyen idiği ma‘lûmdur, lâkin niçe kerre sademât-ı topdan münhedim olup müfîd ü muhtasar bir sarây-ı vâlîdir, ammâ aşağı varoş ve taşra varoşun imâreti irşek ban, ya‘nî ser-çeşme-i ruhbânânın binâsıdır. Ve mezkûr paşa sarâyının cihân-nümâ köşklerinden tâ Komaran kal‘ası kim Nemse çâsârının ibtidâ kal‘asıdır, Paşa sarâyı köşkünden Komaran kal‘ası ve Uyvar boğazında Patka gölü cümle âşikâre görünür.

Ve bu Paşa sarâyından taşra dîvâr dibinde bir âb-ı hayât çeşme vardır, tâ aşağı nehr-i Tuna'dan üç minâre kaddi üç yüz kulaç âlî evce berâber kaya üzre bu çeşmeye üstâd-ı kâmil bir san‘at ile su çıkarmış kim akıllar hayrân olup aceb hikmet ve san‘at-ı garîbedir.

Cümle su yolları tuç künkler ile mebnîdir kim vasfında lisân kâsırdır ve Budin'dekinden musanna‘ su yoludur kim görenin aklı perîşân olur, zîrâ bu su yolu dik yukaru şazrevân gibi aşağıdan yukaru çıkmışdır. Garâbet bunda kim bu su bir havâle kûh-ı bâlâdan enüp terâzû ile çıkma değildir, hemân çarh-ı dollâblar ile çıkmışdır. Ve bu çeşmenin yol aşırı karşusunda on beş kade[me] taş nerdübân ile çıkılır.

Sitâyiş-i câmi‘-i Kızıl{elma-yı kal‘a-i Üstürgon}

Bunun harem kapusunun üzerinde bir serâmed minâresi var, kâmil yüz on kademe nerdübânlı minâre-i âlîsi gâyet musanna‘ seng-tırâş Osmânlı binâsı bir bânghâne-i bâlâdır, ammâ üstâd mühendis bu minâre-i mevzûnu câmi‘den alarka inşâ etmiş, zîrâ "Hîn-i muhâsarada top ile bu minâre münhedim olursa câmi‘in kubbe-i nîlgûn-ı murassa‘ına zarar isâbet etmesin" deyü bu minâre-i kadd-i bâlâyı câmi‘den alarka etmiş. Bu kal‘ada bu câmi‘den gayri ma‘bedgâh yokdur, hemân bu câmi‘dir. Ve bu dünyâda dahi bu câmi‘ bir câmi‘dir kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

El-hâsıl Süleymân Hân muhâsarasından sonra dörd kerre küffâr muhâsara edüp Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr-ı hâksâ[r] bu kal‘ayı ve bu câmi‘i döğe döğe alup yine Sultân Ahmed Hânîde Mehemmed Paşa-yı vezîr kâfirden döğe döğe alup niçe kerre muhâsaralarda bu câmi‘ kâmil birer yıl top gülleleri yemişdir. Bundan sonra yine bu câmi‘in içine âdem girse mebhût olup akl-ı benî Âdem hayretde kalır.

Bu câmi‘in evvelâ taşra haremi ***[94b]*** kefere zamânınd[a] deyr-i acîbü's-seyr iken iki kat haremi var imiş. Sademât-ı topdan bir taşra haremi berbâd olup müte’ehhil kal‘a neferleri sâkin olup iç katındaki küçük harem kalup etrâfında olan kubâblarının tâk-ı Kisrâları ve tâk [u] revâk-ı tumturâkları hâlâ durur, ammâ zemîninde ferşe sademât-ı top isâbet etmemeğile eyle bir musanna‘ nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Hind fusûskârîsi gibi döşenmiş ferşi var kim her taşı yeşim ve harekânî ve yerekânî ve mermer ve somâkî ve fağfûrî ve seng-i ferah ve demevânî ve gayri ahcâr-ı gûnâ-gûn ile mefrûş bir mücellâ haremdir kim gûyâ Kudüs-i Şerîf'de câmi‘-i Aksâ haremidir.

Ve bu câmi‘in kıble kapusunın atebe-i süflîsı önündeki ruhâm-ı müzeyyen envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim-i mahkûk ve gûnâ-gûn tasnî‘ât-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk eyle ma‘kûd kılınmış ruhâm üzre secde kılınmış bir cây-ı mesciddir kim lâ-nazîrdir. Gerçi zîr-i pây-ı vezîrdir, ammâ gâyetü'l-gâye secdegâh-ı bî-nazîr yerdir, zîrâ ol mertebe hurde ahcârât-ı zî-kıymetler ile zemîn-i harem eyle döşenmişdir kim gûyâ vâdî-i harem bir nakş-ı bûkalemûn-ı bâğ-ı İremdir. Ve bu harem kapusunın edvârı ve atebe-i ulvîsi ve atebe-i süflîsi zıh-ender-zıh burma kıvırma bozma musanna‘ ve mücellâ somâkî direciklerdir kim her biri birer harâc-ı Rûm değer.

Ve bu harem kapusu üzre kefere zamânı nâkûs çanlığı imiş, berbâd olup yerine mezkûr minâre-i mevzûnu inşâ etmişler. Ve bu kapunun atebe-i süflîsinin taşra iki cânibinde somâkî kırmızı mermerden bu kapunun sağında ve solunda birer arslan-ı mehîb tasvîrleri var, kal‘a sâhibi irşek nâm küffâr-ı benâm kehene olmak ile bu deyr-i acîbenin eşiğine mâl defn edüp bu esedleri ol defîne mâla müvekkil olmak içün tılsım etmiş. Niçe yüz sene bu esedlerin hükmü nâfiz olup ba‘dehu küffâr bu kal‘aya tekrâr istîlâ etdikde kavm-i mağâribelere bu esedlerin tılsımın bozdurup cemî‘i medfûn olan hazâ’ini çıkarup hâlâ amelleri bâtıl olmuş iki aded sübû‘-i mehîbelerdir kim âyende vü revendegâna nigerân etmede iki dâne hull-i mehîb acîb gazanferlerdir.

Bunlardan mâ‘adâ bu câmi‘in hâlâ rûy-ı dîvârlarında ve kûçe ve puçalarında ol kadar gûnâ-gûn tasâvîr ve temâsîller var kim gûyâ her biri hâlâ zî-rûhdur.

Ve bu mezkûr harem kapusundan içeri girüp câmi‘in kıble kapusu dahi harem kapusundan gâyetü'l-gâye ibret-nümâ-yı musanna‘dır kim gûyâ sihr-i halâldir. Hattâ bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre Mihadi Laslo Kral'ın ve Matyaş Kral'ın ve irşek papa banın bu deyre etdikleri hayrâtlarının târîhleri kıble

kapusu üzre hatt-ı Latince tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan mihrâba varınca kâmil yüz ayakdır ve arzı seksen ayakdır. Ol kadar büyük câmi‘ değildir, ammâ dünyâda ve dünyâ-yı mâfîhâda bir câmi‘-i vâcibü's-seyr-i pür-envârdır.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘ası ferşinden tâ kubbe-i nîlgûnu kenârelerine varınca câmi‘in içinde rûy-ı dîvârı cümle sekiz kıt‘a yekpâre serâmed kırmızı somâkî kaplı dîvârlardır, ammâ ne kadar vâsi‘ ve arîz ve âlî biçme tahta somâkîler olmak gerek kim sekiz aded tahta somâkî taşdan bir câmi‘-i kebîrin rûy-ı dîvârı kaplı ola. Ve bu sekiz aded biçme tahta somâkîler câmi‘in rûy-ı dîvârlarında durup üstâd-ı hakkâk-i mermer-bür bu seng-i la‘l-gûnları eyle musaykal ve mücellâ etmiş kim cümle cemâ‘at-i kesîreler kıyâm [u] ku‘ûda ve rükû‘ [u] sücûda meşgûl olup tâ‘at-ı Yezdân etdikleri âyîne-vâr bu sekiz aded tahta somâkîlerde her âdemün harekât [u] sekenâtları nümâyândır. Ve dahi kubbe-i mînâsı yekpâre nuhâs-ı ahmer-gûn kubbe-i ser-nigûndur.

Ve içi eyle musanna‘ ve murassa‘ kâse-i nîlgûn mücevherdir kim benî-âdem gördükde vâlih [ü] hayrân olur. Sâfî altun çökürme zer-nişânlı bakır tâs içine kaplama altun kakılmış ve mâbeynleri silu ve lâcüverd ve la‘lî ve sebzî [ve] sefîdî ve zerdî ve surh-gûn mînâ-yı gûnâ-gûnlar ile koruş(?) olmuş mücellâ bir kubbe-i mînâdır kim her kârını hayâl-pesend-i nakş-ı bûkalemûn eylemiş. Gerçi kubbenin aslı bakırdır, ammâ nuhâs-ı hâlisden bir eser-i me’ser kalmayup bu kubbe-i acîbe ve garîbesi mess-i mutallâ-yı zeheb ile mutallâ ve mücellâ olmuş bir kubbe-i nüh-tâk-ı zerdûzdur kim manzûr-ı seyyâhân-ı âlem ve cihân-geşt-i benî Âdem gözleri görmemiş ve kulakları işitmemişdir.

Ve bu kubbe-i nîlgûnda olan âvîze-i gûnâ-gûn musanna‘ şeyler bir câmi‘-i pür-envârda yokdur. Ve kubbe-i ser-nigûnunun kenârelerindeki tâk-ı Havarnaklarda umk-ı mancuklar ve beyâz ve siyâh [ve] ahmer-gûn ve gayri gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymet ile münakkaş olmuş kenâre-i kubâbdır.

El-hâsıl bu kubbe-i pür-nakşa mânend bir kubbe bu felek-i kec-rûda yokdur. Hemân ancak seb‘a-i semâvâtda kubbe-i bî-sütûn Hudâ-yı Bîçûn kubbesi vardır.

Ve bu câmi‘in gün doğusu tarafı mahallinde mâ-tekaddem keferelerin bilâ-teşbîh kıbleleri imiş, hâlâ durur. Anda bir somâkî mermer ***[95a]*** sandûka var, anda olan san‘at-ı mermer-bür bir diyârda yokdur, illâ Mora vilâyeti kurbunda medînetü'l-hukemâ ve'l-kudemâ olan Eflâtûn-ı İlâhî'nin taht-ı kadîmi şehr-i Atina'da ola. Ammâ bu Üstürgon'daki somâkî sandûka etrâfında olan mermerden oyulmuş sünbül [ü] reyhân ve gül ü zerîn ve nesrîn ve nesterîn ve şakâyık-ı nu‘mânîler var kim her biri mertebe-i sihirdir.

Ve yine mermerden bir şîşe-i surâhî içre gûnâ-gûn şükûfeler etmiş ve bir salkım üzüm göstermiş kim gûyâ hemân şîresi damlar. Ve yine kubbenin kıblesi hâricinde taşradan temâşâ olunur bir mermer çanak içre yine mermerden oyulmuş pirinç pilâvı göstermiş, pirincün her dânesi gûyâ Revân pirinci gibi dâne dâne durur, bu dahi sihr-i i‘câz bir san‘atdır.

Hudâ-yı Müte‘âl'e ayândır kim eğer bu câmi‘de olan âsâr-ı acîbeleri ve musanna‘ât-ı garîbeleri ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etdiğimiz mertebe her temâşâ etdiğimizin evsâfın tahrîr eylesek başka bir Kızılelma câmi‘i dîvânı olur, ammâ bu câmi‘i im‘ân-ı nazar ile seyr eden

seyyâhân-ı berr ü bihâr dünyâda bir kârhâne-i ma‘rifet görüp benî Âdem dahi ne gûne mertebe-i sihr-i ma‘rifet etmeğe kâdir olduğun müşâhede edüp benî Âdemin eşref-i mahlûk olup cümleden mükerrem olduğun bilüp sûre-i (---) [50] âyetin tilâvet edüp bu câmi‘-i pür-envârda olan tasnî‘ât ve tasvîrât ve temâsilâtları görüp engüşt ber-dehen edüp vâlih ü hayrân olur.

Hattâ Süleymân Hân bu kal‘a-i Üstürgon'u feth {etdikde} bu câmi‘de tâ‘at-ı Sübhânî edüp ibret gözüyle enderûn [u] bîrûn-ı câmi‘i seyr [ü] temâşâ edüp buyururlar,

"Âh bu kubbe-i zeberced-fâma ve kâse-i kubbe-i gül-endâma mu‘âdil ve münâsib ve nazîre bir tarz-ı garîb ve şekl-i acîb pesendîde-i âlemiyân olmak üzre bir musanna‘ mihrâb ve bir murassa‘-misâl minber olsa" deyü nutk-ı dürer-bârları olunca hemân Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân ser ber-zemîn edüp,

"İnşâallâh Ta‘âla pâdişâhımın himmet-i aliyyesi ile bir mihrâb ve bir minber ve bir mahâfil-i mü’ezzinân ve bir kürsî-i vâ‘iz ü nâsıhân edeyim ki seyyâhân-ı cihân-bân görmemiş olalar" deyüp Süleymân Hân Ustolni-Belgrad gazâsına gidüp gelince bir mihrâb ve bir minber etmiş kim bu dahi diller ile ta‘bîr ve kalemler [ile] tahrîr olunmadan ârî Gâzî Mi‘mâr Sinân kârı bir kıble-i erbâb-ı hâcât ve bir minber-i kân-ı münâcâtdır kim hâlâ âyîn-i Muhammedî edecek makâm-ı ma‘bedgâh-ı müslimîndir, ammâ Koca Mi‘mâr Sinân pâdişâhlara mahsûs bir mahfel-i münîf eylemiş kim bu dahi makdûr-ı beşer değildir.

Benî âdemin erbâb-ı ma‘ârifi bu secdegâh-ı pâdişâhîyi görüp engüşt ber-dehen olup hayrân olur. Gerçi zî-kıymet ve mutallâ ve müzehheb değildir, ammâ bunda olan tasarruflar ve bunda olan tasannu‘-i şîrînkârlıklar bir yerde yokdur. Üstâd mühendis var makdûrun sarf edüp yed-i tûlâsın ayân u beyân etmeğiçün mahfel-i münîfin kameriyye ve revzen ve dervezelerin eyle hurde nakş şebeke ve islimîler etmiş kim hâlâ zamânımız üstâdları ol mahfele mânend bir musallâ edüp bir tîşe ve bir erre urmağa kâdir değillerdir. Meğer Habîb-i Neccâr bir dahi Cercîs Nebî-vâr dünyâya gelüp böyle makâm-ı sultân yapmada âciz olmaya.

Cümle pesendîde ma‘rifetlerinden biri bu mahfel-i şerîfe bî-sütûn bir nerdübân-ı ibret-nümûn etmiş kim âdem üzerine basmağa havf eder, zîrâ bu nerdübânın bir tarafında sütûnları yokdur. Hemân kûh-ı bî-sütûn mânend bir nerdübân-ı bî-mânend musanna‘ taş nerdübândır kim her kademe taşların birer uçları câmi‘ dîvârına muttasıldır. Mâ‘adâ basamak yerleri cümle mu‘allakdır. Ve bu nerdübânın câmi‘ içi tarafına bir demir parmaklık etmiş kim nerdübâna bu demir parmaklık dahi bir metânet verüp üstâd-ı haddâdı bunda dahi yed-i tûlâsın ayân etmiş kim ol dahi makdûr-ı beşer değildir. Ve bu mahfel-i münîfin kenârelerine üstâd-ı harrâtîn ahşâbât-ı palasanta ve sindiyân ve âbinûş ve çemşîr ve servî haşeblerinden müşebbek korkuluk revzenler ve kafesler eylemiş kim gören âdemin aklı enderûn-ı kafes-i tende dem-beste olur. Ve revzen-i zîbâlarında hod ol kadar müşebbek ve murakka‘ ve murassa‘ fusûskârî pençere kubâbları var kim vasfında cihân meddâhları lâl [ü] bî-zebândır.

Hamd-i Hudâ bu mahfel dîvârında bir küçücük micmerhâne dollâbının pirinç teneke üzre zeheb-i hâlis ile mutallâ bir dollâb kapağı var, *merhûm u mağfûrun leh* pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî olmağile bu dollâba bir kapak etmiş kim gûyâ kalemkârlığı Şâhkulı

ve Ağa Rızâ resmidir. Hattâ kendülerinin hattıyla dollâba münâsib bu ebyâtı Karahisârî tarzı celî hat ile pirinç teneke-i zeheb-i mutallâ kapak üzre nakş edüp yazmış, hakkâ ki nakş-ı Mânî ve Erjeng kazmış. Beyt:

Hüsnin esbâbını hıfz etmeğe ***[95b]*** *ey gevher-i nâb*
Oldılar dîdelerim iki kapaklı dollâb.

deyü yazmış, hakkâ ki yed-i tûlâsın ayân etmiş.

Hattâ peder-i merhûm âlem-i sabâvetimizde buyururlardı kim, "Süleymân Hân-ı Gâzî ile Kızılelma-yı Üstürgon'u feth etdiğimizde Kızılelma câmi‘i içinde bir dollâb kapağı dahi bizim âsâr-ı acîbemizdendir" deyü bu dollâbın evsâfını nakl ederlerdi. Hamd-i Hudâ kırk iki sene sonra hakîre ol dollâbı ve bu câmi‘-i Kızılelma'yı görmek müyesser oldu. *Hâzâ min fazlı Rabbî.*

Bu câmi‘ eyle bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim cemî‘i dünyâda meşhûr-ı âfâkdır.

Ba‘dehu küffâr-ı hâksâr altmış yıldan sonra bu câmi‘-i pür-nûr kefere destine girüp nûrun alâ nûr iken nûru gidüp bî-nûr muzlim olup küffâr kralı Mikloş nâm kral-ı dâll [ü] bed-fi‘âl bu câmi‘e girüp görse kim Osmânlı bu câmi‘i eyle müzeyyen ve amâr etmiş kim gûyâ kasr-ı Illiyyîn etmiş ve bu kadar âsâr-ı ibret-nümâlar edüp gitmiş ve kıblelerine nazar eyleyüp görse kim hâli üzre durur, Osmânlı yıkmamış. Kral dahi bizim mihrâb ve minberimizi yıkmayup hâli üzre kor. Hakkâ ki anlar bizim mihrâbımız ve biz anların mihrâbların yıkmamak gerekdir, zîrâ *men dakka dukka* demişler.

Ba‘dehu kral kendü mihrâblarında ve bizim mihrâbımızda zu‘m-ı bâtılınca ibâdet-i âyîn-i Îsâ edüp kal‘a-i Üstürgon ellerine girüp Kızılelma-yı Orta Macar olduğuna yüz bin hamd-i Îsâ edüp Süleymân Hân mahfeline nazar edüp akıl dâ’iresinden çıkup âlem-i dehşetde kalup bilir kim Süleymân Hân bir pâdişâh-ı Cem-cenâb-ı azîmü'ş-şândır. Hakkâ ki "Arsla[n] yatağından er kişi durağından bellidir, gör şu câmi‘de ne musanna‘ şeyler îcâd etmiş", deyüp Süleymân Hân'ı küffâr kralı hayli mahtayup medh eder. Ba‘dehu musâhiblerine der kim,

"Âyâ, bu câmi‘in ne kusûr [u] küsûru var kim biz de bu manastırda Süleymân Hân gibi bir eser koyalım" dedikde,

"Kralım Gırando Süleymân'ın namâz kıldığı yerine bir musanna‘ kapu eylen, zîrâ bunun kapusun ve taşra harem kapusun Sultân Ahmedleri çıkarup İslâmbol'da Atmeydânı'nda câmi‘ine götürdüğiyçün Îsâ bize yine bu manastırımız verdi" dediklerinde hemân kral,

"Tîz bu Süleymân köşküne bir kapu eylen" dedikde mahfel-i Süleymân'ın musannı‘lığına göre üstâd-ı Nemse ve Macar-ı füccâr bu maksûre-i Süleymân Hân'a iki kanatlı palasanta ağacından bir kapu vaz‘ etmiş ve her kanadın fahrî oyması gibi eyle sihr-âsâr müşebbek oymuş kim gûyâ Hıtâyî kâğızı mıkrâs-ı lâ ile oymuş ve bu kapunun gülleri ve berk-i terkleri ve mutabbak katmer gülleri üzre kuş gözü sihr-i‘câz Fireng-pesend şükûfe-i gûnâ-gûnlar etmiş kim gûyâ sihr-i halâl etmiş. Hâlâ cümle âsâr-ı imâretiyle mükellef ü mükemmel durur.

Ammâ hakkâ ki Sultân Ahmed Hân eyi etmemiş, mezkûr Süleymân Hân'ın mahfeli kapusun ve bu câmi‘in murassa‘ harem kapusun yerinden kal‘ edüp gemiler ile İslâmbol'da Yeni Câmi‘in haremine koyalım derken hikmet-i Hudâ nehr-i Tuna üzre Demirkapu nâm mahalde gemi gark olup iki aded kapular İslâmbol'a gelmek müyesser olmadı, ammâ efvâh-ı nâsda Yeni câmi‘in harem kapusu Üstürgon câmi‘inin kapusudur derler, ammâ galatdır. Hâlâ Yeni câmi‘in haremi kıble kapusu ki pirinç tahta teneke üzre gümüş kitâbeli ve zer ü zîver ile mutallâ olan bâb-ı mu‘allâ *merhûm u mağfûrun leh* pederimizin kârıdır.

Kitâbe-i âlîlerinde celî hat ile:

"Mimmâ amel-i Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Ağa-yı Zıllî sene 1011"

deyü târîhiyle mazbûtumdur kim "Pederimiz âsârıdır" deyü her bâr temâşâ edüp rûhuna *Fâtiha* tilâvet ederiz. Yohsa ol bâb-ı mu‘allâ Üstürgon'dan kal‘ olup gark olan kapu değildir, *ve's-selâm.*

Ammâ ihvân-ı vefâ bu Üstürgon câmi‘inin ve kal‘asının niçe bin gûne ta‘rîf ü tavsîf olunacak ibret-nümâ şeyleri var, ammâ sâ’ir müsevvedâtımıza mâni‘ olup *kemâ hüve hakkuhu* tahrîr olunmak mümkün değildir, zîrâ bu câmi‘in misli bu edîm-i arzda yokdur. Âdem oğlanı anın vaz‘-ı binâsı beyânında âciz ve kâsırdır, zîrâ bu savma‘a-i mübârekede mergûb u zîbâ san‘atlar ve niçe bin gûne tasarruflar vardır kim ehl-i vasf anın midhatinde kâsırlardır. Hattâ bu câmi‘e bir günde niçe kerre girüp im‘ân-ı nazar ile her şey’ine nazar edüp taşra çıksan bir girişde dahi niçe gûne sanâyi‘ât [u] acâ’ibât-ı ibret-nümâ mersûmât tasarrufâtlar dahi zâhir ü bâhir olur.

El-hâsıl bu câmi‘-i pür-envârın hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zerâfeti ve hendese-i nezâfeti cümle vasfdan hâric ve beyândan âric bir câmi‘-i ibâdetgâh-ı kadîmdir. Inkırâzu'd-devrân dest-i Âl-i Osmân'da binâ-yı sâbite ola, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Ammâ bu yukaru kal‘ada bundan gayri câmi‘ ve medrese ve mekteb ve tekye ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan aslâ bir şey yokdur.

Der-beyân-ı imâret-i varoş-ı kal‘a-i Üstürgon

Evvelâ aşağı kal‘a yukaru hisârın cânib-i garbîsi zeylinde ***[96a]*** nehr-i Tuna kenârında kıbleden cânib-i şimâle tûlânîce yukaru kal‘ayı ihâta etmiş ve yukaru kal‘a kayası dahi bu varoşu göğsüne almış durur bir varoş-ı ma‘mûr u müzeyyendir kim aslâ bir karış arz-ı hâliyesi yokdur. Nehr-i Tuna kenârındaki dîvârı bir alçak hâ’it-i üstüvârdır, ammâ gâyet metîn ü müstahkem ve enli ve Şeddâdî dîvâr-ı arîzdir ve bu dîvâr-ı kavînin tûlu Öziçeli Hacı İbrâhîm câmi‘i yanındaki burun bedenden bu Tuna kenârı dîvârıyla yürüyüp cânib-i kıblede tâ handak ılıcası kullesine varınca bu Tuna dîvârının tûlu kâmil altı yüz adımdır.

Ve cümle altı aded tabyalardır ve her tabyada sekizer ve onar aded balyemez topları cümle Tuna'ya ve karşu tarafda Tuna aşrı Ciğerdelen kal‘asının ciğerin döğer toplardır.

Bu Tuna kenârı ol kadar âlî ve iki kat olmaduğunun aslı bu aşağı kal‘anın nehr-i Tuna kenârından aslâ

ve kat‘â havf u haşyet yokdur. Hattâ bu dîvârın Tuna kenârı taşrasında bu dîvâr dibine kâmil altı yüz adım tûlu bir şarampav yalın kat palanka dîvârı var kim cümle kazıkları serâpâ Tuna içine kakılmış meşe ve pelîd kazıklarıdır kim her biri onar arşın âlî ve âdem gövdesi kadar kalın sütûn-ı müntehâlardır. Bu şarampav kal‘a dîvârına siper olmuşdur. Hîn-i uğraş savaş-ı perhâşda Tuna üzre gemilerle düşmanlar gelse guzât-ı müslimîn bu şarampavların ardına girüp ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler.

Ve bu Tuna kenârı dîvârıyla varoş hânelerinin arasında bir şâhrâhı var, aslâ kal‘a dîvârına muttasıl bir hâne yokdur, illâ dîdebânların karavulhâne hücreleri var, gayri bir şey yokdur.

Ve dahi Ilıca kullesinden yine kal‘a dîvârı üzre Budin kapusuna varınca gâyet metîn ve kavî taş dîvârdır ve cümle dörd yüz aded hatvedir. Bu hisâb üzre aşağı hisârın cirmi cümle bin adımdır.

Ve cümle üç kapudur. Evvelâ kıble tarafına nâzır Budin kapusu, iki kat hadîd metîn kapulardır. Bu Budin kapusunun önünde bir kat dahi hisâr bölmeciği var, Kanije kal‘ası dolması gibi on beş adım kalın dolma dîvâr var. Ve bu dolma dîvârın iç yüzündeki handakda bir küçük kubbe ılıca var, Budin ılıcaları gibi issi değildir, ammâ mu‘tedilü's-sühûndur. Cemî‘i garîb ve gurebâlar ve huddâmân makûleleri bu ılıcaya girirler. Bu ılıca handakından gayri taşrada bir kat handak dahi var, bu handaka nehr-i Tuna girüp leb-ber-leb olur. Ve bu handak üzre Budin kapusu şarampavı kapusu önündeki Tuna dolmuş handak üzre bir haşeb asma zincîrli bir cisr-i metîn var. Ve bu cisrin iki cânibinde şâhî topları var.

Ve bu cisirden taşra bir şarampavlı küçük varoş dahi var, fukarâlar sâkindir. Ol kadar mükellef hâneleri yokdur. Bu varoşcuk içre bir küçük meydâncık var, ol meydânda bir âb-ı hayât havz-ı Şâfi‘î var, musluklarından cümle ehl-i salât âbdest alup ibâdet-i Yezdân ederler.

Ve bu meydânda on aded dükkânlar var. Ve bu küçük varoşun kapusu dibinde handak kenârında tahtadan bir lonca köşkü var, cümle âyende vü revendeler bu köşkde ârâm ederler. Budin'den ve gayri serhadlerden gidüp gelenlerin cümlesi bu kapudan girüp içeri varoşa girir, gâyet işlek şâhrâhdır.

Ve bu taşra küçük varoşun bir kapusu dahi hemân cânib-i cenûba açılır. İskele kapusu bir kat balvan direkden metîn kapudur, ammâ demir kapu değildir. Tuna kenârında iskeleye gider işlek kapudur.

Ve bu kapudan taşra Tuna kenârında on aded cümle kassâb dükkânları var ve bu kapudan alarka bir handak dahi var, ammâ alçacıkdır. İçinden nehr-i Tuna cereyân edüp bu ark üzre kazıklar ile mebnî bir cisr-i metîni var. Bu cisrin karşu tarafı Tuna içinde bir cezîre gibidir. Bu cezîrecikde birkaç mahzenler ve yigirmi kadar saz örtülü evleri var. Bu cezîrede bu imâretlerden mâ‘adâ bir şey olmayup cümle bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânları vardır, ve's-selâm.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Bu aşağı büyük varoşun bir kapusu dahi Öziçeli el-Hacı İbrâhîm câmi‘i altında küçük kapudur kim cânib-i garba Tuna'ya açılır küçük kapudur. Bundan araba girüp çıkamaz, ammâ at gücile sığup girüp çıkar. Bu kapudan taşra aslâ varoş evleri yokdur. Ve bu kapunun iç yüzünde yukaru iç kal‘aya çarh ve zemberek ile giden su dollâbı kârhânesi var.

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı âsiyâb-ı çarh-ı mâ

Evvelâ bu kal‘a-i Üstürgon'un ***[96b]*** aşağı büyük varoşunun cânib-i garbîsi nihâyetindeki küçük kapunun iç yüzünde bir kârhâne-i mâ vardır. Üstü şindire tahta örtülü kubbesi var ve kubbe tahtadan mebnî olmak ile küşâde olmak içün ol tahta kubbede bir baca deliği var. Üstâd-ı zû-fünûn bu bacayı bir arz-ı ma‘rifet içün etmiş, mahalliyle tavsîf oluna, bu bacadan âfitâb-ı âlem-tâbın ziyâsı urup bu kârhâne içi bir münevver meydândır ve bu baca altında beş kulaç aşağı nehr-i Tuna'dan gelme bir âb-ı hayât havz-ı müdevveri var ve bu havz içre gûnâ-gûn dollâblar var, cümle âletleri ile çarhları kalın meşe ve pelîd ve santa ağaçlarından olup cümle Tuna içinde durur.

Ammâ bu çarh dollâblardan âlî bir meşe ağacından gûyâ araba tekerleği gibi bir dollâbdır. Dâ’ire-mâdâr tekerleği kenârında göz göz su girecek elli aded hücreleri var.

Ammâ bu dollâb aşağı dollâblar gibi su içinde değildir, mezkûr kârhâne içinde aydınlık giren mezkûr baca altındadır.

Bu dollâbın orta mîli âdem kolu kalınlığı demir mîldir ve aşağı Tuna içindeki ağaç dollâbların çarhları ve mîlleri cümle âdem beli kalınlığı demirden çarhlar ve mîllerdir. Ve niçe çarhları âdem bâzûsu kalınlığı deve gerdânı gibi eğri büğrü musanna‘ çarhlardır kim üstâd-ı haddâd bu çarh-ı ibret-nümûnlara eyle san‘at sarf etmiş kim gûyâ kâr-ı haddâd-ı Dâvûd-ı Nebî'dir.

Ve bu demir çarhların kenârelerinde top güllesi gibi kırk elli dâne müdevver demir gülleler vardır. Kaçan kim bu mezkûr olan âlât-ı çarhlar ve gûnâ-gûn ağaç dollâbları su zor ile çevirdikde mezkûr çarhdaki müdevver taş gibi gülleler Tuna nehrine urup Tuna suyunu zor ile demir su küngleri içine zor-a-zor suyu koyup çarhlar deverân etdikçe mezkûr müdevver gülleler ale'd-devâm birbirine ta‘kîb edüp Tuna suyunu demir küngler dıkup aşağı akmağa komayup tâ yukaruda iç kal‘adaki mezkûr çeşmenin hazînesine varup dökülüp andaki çeşmeden cereyân eder, ammâ cümle su küngleri demir muşkat tüfeng gibi boru künglerdir ve yalçın kaya arasında dik yukaru niçe demir küngler râygândır.

Bu demir su yolları dik yukaru şazrevân gibi çıkar. Üç minâre kaddi ve üç yüz kulaç âlî yere baş yukaru su çıkması vâcibü's-seyr ibret-nümâdır, ammâ bu mezkûr çarhları nehr-i Tuna çevirmez ve atlar ve sığırlar hod döndürmez, bu dahi bir temâşâgâhdır.

Mezkûr iç kal‘a kayasının tâ aşağısında su değirmenleri ve çarhları olan kârhâne içre bir kayadan ejder-i heft-ser gibi bir ılıca suyu gürleyüp cereyân ederek yigirmi zirâ‘ aşağı nehr-i Tuna'ya rîzân olur, ammâ suyu ol kadar germâb değildir.

Bu ılıca suyuna üstâd-ı kadîm-i selef bir tarîk ile kayaları oyup bir gûne bend-i kârîz inşâ etmiş kim Mihadi Laslo Kral zamânından berü ilâ-hâze'l-ân iki yüz altmış yıldan berü bu ılıca suyunun evveli ma‘lûm değildir. Hattâ Süleymân Hân'dan berü bu kal‘a dest-i İslâm'da durup bu ılıca suyu yolu tathîr olunmayup ve menba‘-ı âb-ı nâbı bilinmeyüp hâlâ durur. Üstâd-ı selef bu uyûn-ı hârra-yı kârhâne içre olan çarh-ı âsiyâba uğradup cümle çarhları bu ılıca suyu çevirüp gayri yoldan Tuna'ya rîzân olur.

Der-tahkîk-i temâşâgâh-ı çarh-ı âsiyâb-ı mâ

Bu kârhâne içre bu çarhların hidmetine me'mûr fakad bir âdemdir. Bu kârhâneye birkaç yârân ile girüp murâd [u] merâmımız üzre bâlâda tahrîr olunan cemî'i engâz çarh-ı dollâbları seyr [ü] temâşâ etdiğimizden sonra değirmenci babaya birkaç akçe verüp,

"Pîrim, lütf eyle bu çarh-ı dollâbların harekât [u] sekenât, deverânların seyr [ü] temâşâ edelim" dedikde,

"Oğullar bu çarhların ra'd-vâr gürüldü ve sâ'ikasına tâkat getiremezsiz ve ibtidâ şazrevânı gök yüzüne pertâb etdikde ana dahi bakmağa cür'et edemezsiz" dedikde,

"Cânım Baba, biz seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî Âdemiz, bâri bunu da görmüş olalım. Her çi bâdâ bâd" dediğimizde,

"İmdi oğullar korkman sehel alarka durun" deyüp ibtidâ damın mezkûr bacasının kapağın açup kârhane küşâde olup mezkûr ılıcanın Tuna'ya akan yolun sed edüp kârhâne içre olan çarh-ı âlînin su girecek ağaç hâneciklerin içlerine su dolunca hemân dollâblar deverân etmeğe başlayup *el-azametullâh* bir gürüldü kopdu kim gûyâ haşr [ü] neşrden bir *yevmü'n-nüşûr* olup ba'zı çarhlar sağa ve niçesi sola deverân edüp cümle çarhlar birbirlerine girüp gûyâ sâ'at gibi çarhları deverân ederken hemân âsiyâb-bâz koca baba-yı kurnaz "Korkman oğullar" deyüp bir demir çeşme lülesi gibi lüleyi kuvvet ile burup çevirince kal'aya çıkan su borusundan âdem gerdânı kalınlığı bir su evc-i âsumâna mezkûr baca deliğinden taşra çıkup üç Süleymâniyye minâresi kaddi su evc-i semâya gıjlayarak ve gürleyerek eyle çıkdı kim tâ nihâyet mâ evc-i semâya urûc edüp ba'dehu kavs-ı kuzah-vâr şazrevânı baş aşağı nehr-i Tuna'ya dökülüp nîm sâ'at temâşâsında ***[97a]*** dem-beste ve hayrân olduk, ammâ Hudâ'ya ayândır ibtidâ suyun pertâb etdiğinden zehremiz çâk menzilimiz hâk olayazdı.

Tâ bu mertebe fakîr nehr-i Tuna zor-a-zor muzîk borular ile gûnâ-gûn muhdes çarh-ı felekler ile evc-i âsumâna berâber kaya başında olan kal'a-i bâlâya su çıkmalıdır.

Bu temâşâ-yı şazrevânı seyr edüp koca baba yine mezkûr şazrevân çeşmesi lülesin bir san'at ile çevirüp kapatdıkdan sonra su yukaru küngler ile evce urûc etmeğe başladı, ammâ san'at-ı garîbe vü acîbenin güzîdesi nehr-i Tuna havzı içinde olan gülle-misâl demir toplar biri biri ardı sıra Tuna suyun demirden su borularına vurup suyu borulara zor ile dıkmasında san'at-ı azîmedir. Ve,

Bir dahi san'at-ı kübrâ: "Tuna suyu ibtidâ zoriyyeti alsın" deyü şazrevân îcâd edüp şazrevândan ziyâdesi azar azar kal'aya çıkup borular su ile doldukdan sonra şazrevânı kesüp kal'aya su çıkması sihr-i halâl mertebesi kâr-ı ibret-nümâdır. Hulâsa-i kelâm,

Şenîden key buved mânend-i dîden [51]

dediği mısra'ın mazmûnu üzre ta'rîf [ü] tavsîfi mümkün değil, görmeğe muhtâc bir kârhâne-i âsiyâb-ı revâc bir dollâb-ı çarh-ı felekdir kim bu kadar yüz yıldan berü aslâ fenâ bulmamışdır. İlâ mâşâ'allâh ınkırâzu'd-devrân bu âsiyâb deverân etmede ola, *âmîn*.

Ammâ mezkûr Tuna havzı kal'a içindedir, ammâ hîn-i muhâsarada küffâr nehr-i Tuna'nın kal'a içine

kehrîz ile girdiğin bilme{mek içün eyle} hıfz etmiş kim bu kadar yüz yıldan berü ne menba‘-ı kârîzi bilindi ve ne göründü ve ne meremmât olundu, derler.

Ammâ bu çarh-ı felek ılıcası suyuna kavm-i zenân ve bintânlar girüp "Çarh suyudur" deyü gusl edüp kırklanırlar. Zu‘mlarınca bahtları açılup nuhûsetden kurtulurlar bir nihânîce ılıcadır, zîrâ dâ’imâ mesdûd durur, miftâhı değirmenbâz babadadır. Beher yevm kırkar akçe vazîfe-i mu‘ayyenesi var bir pîr-i fânîdir. Hattâ küffâr iki kerre bu kal‘aya istîlâ etdikde yine bu baba-yı âlemi küffâr incitmeyüp yine değirmen-bâz baba-yı şehbâz imiş.

Hamd-i Hudâ hayr du‘âsıyla şeref-yâb olduk. Hattâ Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa bizim gibi bu temâşâyı edüp engüşt ber-dehen etdikde babaya elli altun ve on akçe terakkî ihsân eder.

İmdi azîz-i men bu varoşun üç aded kapusu bu çarh değirmeni kapusunda tamâm olup bu üç aded kapulu varoş-ı ma‘mûr içinde cümle kat-ender-kat iki bin tokuz yüz aded tahtânî ve fevkânî odalardır, ammâ bâğçeleri olmadığından mâ‘adâ aslâ havlıları yok daracık kesîf evleri vardır. Hattâ ba‘zı hânelerin meyyitlerin taşra sokaklarda gusl ederler, gâyet zîk hâneleri vardır, ammâ hîn-i muhâsarada bu varoşun evleri masûn u mahfûz ve tahta örtülü evlerdir.

Ve cümle altı mahalledir. Hacı İbrâhîm mahallesi ve Alaybeği mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Çârsû mahallesi ve Budin kapusu mahallesi ve Taşra Varoş mahallesi ve İskele mahallesi ve Depedelen mahallesi, ma‘lûmumuz olan mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle dörd mihrâbdır, ikisi cum‘adır ve ikisi mahalle mesâcidleridir. Evvelâ Öziçeli Hacı İbrâhîm câmi‘i, kurşum örtülü çatma münakkaş tavanlı ve evkâfı metînli ve cemâ‘at-i kesîreli ve kârgîr minâre-i serâmedli nev-binâ bir câmi‘-i ra‘nâdır.

Andan Mahkeme câmi‘i, binâ-yı kadîmdir ve cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile târîhi budur:

Adı belli şehîdler var yanında
Şehâdet eyledi hep hâss u âmmı
Kimi sağında ve kimi solunda
Bu câmi‘ oldu şehîdler makâmı
Salâ oldu namâza başlanıldı
Kabûl ola namâzım bi't-tamâmı
Muhammed Mustafâ'ya vakf olundu
Resûlün âb-ı rûyı hürmetiyçün
Görenler dediler târîhin anın
(---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu câmi‘ harreminde birkaç aded dıraht-ı müntehâlar var, gayri yerde bundan gayri şecere-i bâlâlar yokdur. Ve kadı-i şer‘-i Resûl-i mübîn mahkemesi bu câmi‘in haremindedir.

Ve cümle iki aded medrese-i âlimândır. Biri Öziçeli el-Hacı İbrâhîm medresesi, biri bu Mahkeme medresesi. Ve cümle dörd aded mekteb-i ebcedhân-ı sıbyândır.

Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. Biri Üstürgonî Ali Efendi tekyesidir, biri Hacı İbrâhîm tekyesidir.

Ve cümle ancak bir küçük hammâmı vardır.

Ve cümle iki yüz on aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin cemî‘i zî-kıymet metâ‘ vefret üzre bulunur ve çârsû içindeki küçük meydânda bir lonca köşkü vardır. Cemî‘i gâzîler gazâ mâlların bunda yığup mezâd ederler, ve cemî‘i serhad gurebâları bu kasırda cem‘ olurlar, tahta örtülü bir mecma‘u'l-irfân yeridir. Ammâ bu şehrin hânı yokdur, ayıbdır deyü sâhibü'l-hayrâtlar hân inşâ etmemişler. Hemân ki Arab u Acem'den bir garîbü'd-diyâr müsâfir tüccâr-ı berr ü bihâr bu şehre geldikde bir hâneye varup kendü evi gibi anda karâr edüp bir iki ay kisb [ü] kâr edüp bir yere dahi azm-i diyâr eder, zîrâ bu şehrin cemî‘i kapuları müsâfirîne ve mücâvirîne meftûhdur. Bir alay ***[97b]*** gâziyân-ı mücâhid olmağile ta‘âmların yalnız yemezler, elbette bir gece müsâfirsiz olmazlar. Anıniçün bu şehirde hân yapmağa râzı olmazlar, bir acâ’ib ganîmet şehr-i gâziyândır.

Ve cümlesi her şeyden pâk ü pâkîze olduklarından sokakları dahi pâk kaldırım taşı döşeli şâhrâhlardır. Ve gâyet sık ve ma‘mûr olmağile şehrin her cânibi ve kal‘aları ve handakları cümle pâkdir. Bu aşağı varoşun imâretleri dahi bu yüzden tahrîr ve tavsîf olundu, ammâ bu varoşun dizdârı başkadır, zîrâ hîn-i muhâsarada her biri askeriyle cenge âmâde olurlar.

Ammâ bu aşağı varoşun Budin kapusu ile yukaru kal‘a mâbeyninde Depedelen palankasına havâle dörd aded azîm Şeddâdî binâ tabyalar vardır. Anların dahi başka neferâtlarıyla bir dizdârı vardır. Bu dörd aded tabyalar önünden tâ kal‘a-i Tuna kenârına varınca andan yine tâ cânib-i şimâle yine Tuna kenârına varınca yukaru kal‘ayı ihâta etmiş kara cânibidir kim bir Tuna'dan bir Tuna'ya varınca aşağı dereden âlî bir kat palanka dîvârlı dolma rıhtım kal‘a dîvârı var, ardı ve önü yoldur.

Bu hisâb üzre kal‘a-i Üstürgon hemân bir burunda bir yalçın kaya üzre vâkı‘ olmuş. Hattâ Matyaş Kral bu Üstürgon'a mâlik oldukda bu mezkûr yalın kat palanka dîvâr önünde alçak dereden bir Tuna'dan bir Tuna'ya varınca kesmeğe mübâşeret etmiş, ammâ Matyaş Kral mürd-i mât olup vücûdundan ve eser-i binâsından bir şey kalmamış, ammâ eğer eyle olsa kal‘a-i Üstürgon nehr-i Tuna içinde bir cezîrede kalup hısn-ı hasîn ve sedd-i İskender olurdu.

Ve bu mezkûr yalın kat palanka dîvârının handakı önünden Budin kapusu önünden aşağı Tuna kenârına vardıkda Tuna'ya havâle ve iskeleyi korudur su yolu kullesine varınca kal‘anın kıble cânibin bir kat palanka dîvâr dahi ihâta etmişdir.

El-hâsıl bu kal‘a-i Üstürgon kaç kat kal‘adır, diyecek değildir, zîrâ ba‘zı yeri üç katdır ve ba‘zı mahalli beş katdır. Ancak Tuna kenârı iki kat sedd-i Kahkahâ-vâr dîvâr-ı üstüvârdır. Bir katı Tuna'ya nâzır yukaru hisâr dîvârıdır ve bir kat dîvârı nehr-i Tuna kenârında aşağı varoş dîvârıdır. Gayri kara tarafları üçer ve dörder ve beşer kat bölme bölme dîvârlar ve palankalar ve tabyalardır. Ve gerçi bu kal‘a küçükdür, ammâ şâhin ve şehbâz yuvasıdır. Hîn-i muhâsarada ale'l-gafle bu kal‘a içre beş bin

aded âteş-i fitil tüfengli ve bin aded atlı, kağan arslan, gâziyân, dilâverân yiğitler çıkar. Ve bunda olan cebehâne-i firâvân kal‘a-i Ustolni'de yokdur. İle'l-ân emîn ola, *hafizahullâhu Ta‘âlâ ilâ ınkırâzı'd-devrân, âmîn ve yâ Mu‘în ve yâ Müste‘ân.*

Evsâf-ı palanka-i Depedelen

Bu palanka-i zîbâ kal‘a-i Üstürgon'un cânib-i kıblesinde bir dere aşırı ve bir ok menzili ba‘îd bir havâle depe var, küffâr-ı hâksâr bu depeden kal‘a-i Üstürgon'u döğe döğe aldığiyçün Lala Koca Mehemmed Paşa kal‘ayı kâfire verüp yine kâfirden aldığı zamân bu depeden kâfirin depesin döğüp kal‘a-i Üstürgon'u cebren ve kahren mukaddemâ verdi ve yine kâfirden alup ba‘de'l-feth sene 1014 Koca Mehemmed Paşa asr-ı Sultân Ahmed'de bu palankayı müceddeden binâ edüp ismine Depedelen kal‘ası derler.

Bu dahi bir kızıl kaya üzre vâsi‘ çemenzâr yerde bir sa‘b ve metîn dolma palanka-i rıhtım ve çatmalı ve şarampavlı kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil beş yüz adımdır. Cânib-i garba Üstürgon'a nâzır bir küçük ağaç kapusu var kim bu kapudan içeri araba giremez, zîrâ sokakları ve evleri dardır. Ve cümle yüz aded evleri vardır ve cümle tahta örtülü ve tahta havlılı evlerdir.

Ve bir câmi‘i ve dizdârı ve iki yüz aded neferâtları vardır. Ve müstevfâ cebehânesi ve yahşı topları vardır. Ve bu kal‘a yumurta gibi bir yalçın kaya üzre üstü vâsi‘ her tarafı çâh-ı gayyâ zemînde olmak ile üç tarafında handak hafri yokdur. Ancak kıble tarafında kesme handakı vardır. Ve bu kal‘a içre yalçın kayadan kesme bir âb-ı hayât kuyusu vardır, Tuna'dan suyu gelir derler.

El-hâsıl sarp palankadır, ammâ *Allâhümme âfinâ* ibtidâ düşman geldikde der-ceng-i evvel bu hisâra sarılup aldıkda andan kal‘a-i Üstürgon'u top ile döğe döğe harâb u yebâb eder. Hemân buna çâre oldur kim bu Depedelen kayasın beş on aded dörder ve beşer hazîneli lağımlarla ender-havâ mu‘allakest dediği gibi lağımlarla bu depeyi sehel hâke berâber etseler henüz kal‘a-i Üstürgon sedd-i Kahkahâ olurdu, *Allâhümme yessir.*

Hattâ bir iki kerre küffâr tâ aşağıdan lağım edüp bu kayayı atmak murâd edinmiş, kalından kavratdığiyçün lağımları gerüye depüp niçe bin kâfir âteş-i Nemrûd'a piryân olup yerleri dârü'l-cahîm ve nâr-ı sa‘îr olur. Hâlâ lağım deliği aşağı kaya dibinde nümâyândır.

Ve bu Depedelen kal‘asından aşağı düz çemenzâra enince nehr-i Tuna kenârında bir ılıca suyu ***[98a]*** kaynağı olduğu mahalde,

Evsâf-ı palanka-i Nârhâne, ya‘nî âteşgede-i Bârûdhâne

Sene 1014 târîhinde bu kal‘ayı dahi Koca Lala Mehemmed Paşa binâ etmişdir. Nehr-i Tuna kenârında bir alçak düz çemenzâr yerde şekl-i murabba‘ dolma ve rıhtım bir palanka-i kavîdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır, ammâ alçak yerde vâkı‘ olmağile aslâ handakı yokdur. Ancak cânib-i şimâle kapusu önünde handakı asma köprüsü vardır. Ve çâr-rüknünde çâr kullelerinde şâhî topları ve muşkat tüfengleri vardır. Dizdârı ve iki yüz aded neferleri ve cebeci ve topçu ve bârûdcubaşı nâmân ağaları ve neferâtları vardır. Derûn-ı hisârda başka bir bölme içre neferât hâneleri vardır. Bârûdhâne

kârhânesi başkadır. Bu dahi Budin bârûdhânesi gibi ibret-nümâ çarhları ve dollâbları ve tuç havânları var. Bunun dahi cümle âlet-i çarhların ılıca suyu deverân etdirir. Bunun dahi âb-ı germâbı sehel nermâbdır. Aceb hikmetdir kim bu mahmiyye-i Üstürgon'da mezkûr olduğu gibi üç aded ılıcalar vardır, üçü dahi issi değil, mu‘tedilce nermâdır. Bunda dahi latîf bârûd-ı siyâh işlenir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Üstürgon

Evvelâ âb [u] hevâsının letâfetinden ol kadar mahbûb u mahbûbeleri olur kim nisvân ve gılmânı kemâl mertebe hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup hâllarının her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin kez müşg-i Tatar değer gül-çehre ve perî-peyker ve melek-manzar gılmânları olur, ammâ zenâneleri aslâ kapudan taşra çıkmayup âhir nefesde [52] ile kapudan çıkarup Kurite(?) bâğlarının cebbânesine defn ederler.

Ve cemî‘i halkı garîb-dost halûk ve hüsn-i ülfet sâhibi âdemler[dir]. Ve sahrâ-yı Üstürgon'un nısfı bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlardır. Hattâ kal‘anın cânib-i kıblesinde top altında bârûdhâne olan yerde kefere zamânı İrşek şehri nâmıyla bir şehr-i müzeyyen var imiş, gûyâ İremezâtü'l-imâd imiş. Hâlâ der [ü] dîvârdan bir eser kalmayup ol kadar bâğ u bâğçe ve nahlistân u gülistândır kim gûyâ ravza-i cinândır kim bu bâğların bir ucu tâ Süleymân Hâ[n] depesine varır ve bir ucu kal‘adan bir top menzili alarka tâ Şoşkot deresine varınca serâpâ bâğlardır kim Âl-i Osmân askerine "Salâdır mahsûlümüz helâl olsun" dediklerinde cümle guzât gûnâ-gûn meyve-i âbdâr yemeden müstağnî oldular. Cümle meyvesi ve havâsı ve halkının reng-i rûyları ve kâr [u] kisbleri ve libâsları ve lisânları cümle Budinli gibidir, ammâ şehri koz içi gibi ma‘mûrdur ve sancağı dahi ma‘mûrdur.

Ve cümle taht-ı livâsında yüz elli pâre ma‘mûr köydür, ammâ kâfiristânın tâ Yanık ve Komaran ve Beç ve Prag'a ve Pojan'a varınca gâzîleri seğirdüp kâfirden baş dil alup harâc dahi alup selâmet ile kal‘a-i Üstürgon'a gelirler.

..... (2.5 satır boş).....

Der-ziyâretgâh-ı şühedâ-yı kal‘a-i Üstürgon

..... (1.5 satır boş).....

Bu ziyâretgâhları ve kal‘a-i Üstürgon'u alâ kadri'l-imkân niçe ahbâb ile şeb [ü] rûz seyr [ü] temâşâ etdiğimizin beşinci günü Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa-yı mükerrem deryâ-misâl asker ile kal‘a-i Üstürgon altına gelüp meks-i hıyâm etdikde kal‘a-i Üstürgon'dan ve Depedelen ve Bârûdhâne ve Ciğerdelen kal‘alarından ol kadar top şâdumânları etdiler kim arz [u] semâvât ve kubbe-i eflâk-i kâ’inât güm güm gürleyüp bir sâ‘at kadar bârûd-ı siyâhın dûdı ebr-i kebûddan zâil olmayup bir sâ‘atden sonra kal‘a-i Üstürgon dûd-ı muzlimden nûr-ı beyz-âsâ zâhir ü bâhir olup cümle ebrâcları ve dendân-ı bedenleri şukka alemler ve sancağ u bayrağ u filandıralar ile zeyn olmuş göründü.

Hemân ol ân Sadrıa‘zam bir ân durmayup nehr-i Tuna kenârına gelüp ibtidâ altı oda yeniçeriler ile Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa'yı ve Kadızâde İbrâhîm Paşa'yı ve Sührâb Mehemmed Paşa'yı ve Kaplan

Paşa'yı ve Hısım Mehemmed Paşa'yı cümle eyâleti askerleriyle Tuna'dan gemiler ile mezkûr vüzerâları ve mîr-i mîrânları karşu tarafa Uyvar hâkine geçirüp karşu tarafda gemiler üzre cisir yapmağa başladılar. Üstürgon tarafında dahi Sadrıa‘zam deryâ-misâl asker ile cisir yapmağa mübâşeret edüp bir gecede on aded gemi Sadrıa‘zam tarafından ve yedi gemi karşu tarafda yapıldı. Ve gece gündüz ale'l-umûm ***[98b]*** cisr-i azîm itmâmına cidd ü cehd, sa‘y ü ihtimâm olundu.

Sergüzeşt-i udhike-i garîbe

Hikmet-i Hudâ efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa cisir yapmağa Tuna'nın karşu tarafına gemilerle geçüp bu hakîr Üstürgon temâşâsiyçün beri tarafda kalup ta‘yînâtımız olmadığından on bir re’s atlarımız ve hüddâmlarımız aç kalup zahîre ve alef peydâ etmek içün beş aded gulâmımla ve on aded yâr-ı gâr-ı refîklerimle sahrâ-yı Üstürgon'un cânib-i garbîsine beş sâ‘at gidüp bir latîf yulaflı ve arpalı tarla bulup cümle atlarımız bağlayu[p] yulafa salup bizler arpa demetleri düğmeğe başlayup fi'l-hâl birer cak yükü arpa peydâ edüp, "Bire meded, asker bu mahalle gelmeden dahi arpa düğelim" derken anı gördük: Üç yüz aded cürd atlı pür-silâh gözleri kızmış şehbâz gâzî yiğitler bize doğru gelüp selâm {vermeden},

"Baka n’işlersiniz, demet mi düğersiz. Kalkın hey gidiler, arpa düğmeden ne bulursuz. Kalkın varalım kâfir kıralım, doyum olalım, oğlan kız alalım, ordu-yı İslâma inşâallâh doyum gelelim" dediklerinde,

Hakîr eyitdim "Vallâhi {kardaşlar} atlarımız açdır, hidmetkârlarımız aşa ekmeğe muhtâcdır. Bu kâfir diyârında bildiğimiz yer yok ve yol bilir kulağızımız yok. Kanda gideriz, arpamızı düğdük, biz döner orduya gideriz" dediğimde,

"Bire var hey demetçi gidiler" deyüp hemân üç yüz aded şehbâz yiğitler at boynuna düşüp dağlar içine girüp gitdiler.

Biz dahi sehel arpa düğelim derken hemân nîm sâ‘at geçmeden bu gâzîler bir kal‘a altına varırlar. Görseler kim kal‘a kapuları mesdûd, cümlesi handak kenârına varup Ahyolı ve Müsevre şehirlerinin dağları çakalları gibi çağrışmağa başlayup,

"Bire dizdâr, bire kal‘a gidileri, bire açın kapuları, bire yoğurd, bire ayran, bire ekmek, bire arpa ve bire at nalı var mı" deyü her biri bir gûne feryâd edüp çakal gibi çağrışırlar.

Kimisi de "Bire serhad gidileri, göğsünüzde îmânınız yok mu, bir ekmek keseğiyle birer çanak ayranınız yok mu" derler.

Meğer bu kal‘a Nemse kâfirinin Tata kal‘ası imiş. Küffâr mazgal deliklerinden bu kavmi görüp kimi handak kenârında yatır kimi durur ve kimi oturur ve kimi yoğurd ister. Hemân küffâr müşâvere edüp,

"Tedârik bunları kal‘a içine alup cümle esîr etmekdir" deyü yek-dil [ü] yek-cihet olup birkaç Türkçe bilir kâfirler kal‘a bedenleri üzre gelüp "Ne istersiz âdemler" derler.

Bunlar da Aydın ve Saruhan ve Menteşe Türkleri eydir "Bire cânım serhadli kardaşlar, açız. Bize

yoğurd ve ayran ve ekmek ve atlarımıza arpa verün, yeyelim, size du‘âlar edelim. {Andan} ordumuza gidelim" dediklerinde bedenler üzre {olan} kâfirler eydir:

"Baka yiğitler biz de bir alay serhad gâzîleriyiz. Size at yemi ve at nalı ve her ne isterseniz verelim, ammâ korkarız, akçasına cefâ edersiz" derler.

Bu gâzîler dahi bellerinde kemerlerin ve ceblerinde ve kîselerinde altun guruşların gösterdiklerinde hemân küffâr kal‘anın kapusun açup asma cisrini yerine koyup,

"Geliniz, cümleniz atlarınızla içeri kal‘aya giriniz" dedikde bunların iki yüz mikdârı atlarıyla kal‘aya girüp yüz mikdârı cisir üzre dururlar. Kimisi de kal‘a kapusun alırlar.

Hemân bu kapu önündeki yiğitleri kâfir içeri koyup kapuyu kapamak isterler. Bunlar dahi,

"Biz atlarımızdan ayrılmayup burada dururuz" derken bunlar kâfirle azğaşup kâfire vur ederler.

Hemân küffâr dahi içerde olanlara girişince içerde olanlar henüz bilirler kim bu kal‘a küffârın imiş. "Bire vurun gâzîler şu kâfiri" deyince bu kal‘a içre girmiş üç yüz aded cürd atlı gâziyân-ı Anadolu kâfirin kal‘asına tâ‘ûn-ı ekber gibi girüp küffâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim küffârı kıra kıra iç kal‘aya tıkup taşra kal‘ayı âteşe urunca küffâr bunlara iç kal‘adan elli yedi pâre top atdığın biz arpa demetleri düğdüğümüz yerden istimâ‘ ederdik.

Anı gördük, nîm sâ‘atden bu üç yüz aded gâzîler üç yüz altmış aded esîr-i bend-i zincîr edüp ve yüz yetmiş aded saçlı küffâr kellelerin ârâyiş-i nîze edüp gülbâng-ı Muhammedî çekerek elleri kan ve kolları kan ve ciğerleri biryân bir alay gâziyân-ı Aydın ve Saruhan yanımıza gelüp eyitdiler:

"Bire âdemler, dahi arpa demetleri mi düğersiz. Görün biz ne gûne gazâ etdik. Biz müslüman kal‘ası sanup kal‘a altına vardık. Kâfir bizi hîle ile kal‘aya alup kırmak istedi. Hamd-i Hudâ biz anları kırdık ve işte bu gümüş deyenekli ve başı telli {kâfir} kal‘a kapudanı imiş" deyü kazıyye-i sergüzeşt [ü] serencâmların hakîre bir bir takrîr etdiler.

{Biz dahi hemân} atlarımıza arpalarımızı yükledüp bu gâzîler ile at başı berâber ordu-yı İslâma gidüp dosdoğru Sadrıa‘zam kethudâsı Semiz İbrâhîm Kethudâ'ya varup {kıssa-i mâcerâların bir bir} nakl etdiklerinde hakîr dahi ene eşhedüci idim.

Kethudâ Beğ bu gâzîleri Sadrıa‘zama götürüp cümle kelleleri ***[99a]*** huzûr-ı Serdâr-ı mu‘azzamda zemîne galtân edüp "Hemîşe devletli vezîr, dîn düşmanlarının kelleleri böyle pâymâl-i rimâl ola" deyü hayr du‘âlar edüp esîrleri de huzûr-ı vezîre keşân-ber-keşân getirüp cümle gâziyân-ı mücâhidân zemîn bûs edüp Sadrıa‘zam bu gâzîlerin ebü'l-kelâmların söyledüp cümle serencâmların bâlâda tahrîr olduğundan mufassal sergüzeştlerin bir bir takrîr etdiklerinde Serdâr-ı âkıbet-endîş buyurdular kim "Siz ne yerlisiz?".

Bunlar dahi "Aydın ve Saruhan sancağı sipâhîlerindeniz" dediklerinde,

"Yâ siz kimin izniyle çeteye ve poturaya gitdiniz. Yâ esîr olsanız, hâl neye müncer olurdu. Niçün fermânsız çeteye gitdiniz?" deyince hemân içlerinden biri,

"Vallâhi devletli vezîr, at na‘lı ve arpa ve zahîre almağa gidüp gördük, bu Üstürgon yanında bir kal‘a var, biz müselmân kal‘ası sandık. Meğer kâfir kal‘ası imiş. Kâfir bizi içeri alup kırmağa başlayım derken biz de dal sâtûr olup kâfirleri kırup bu kadar gazâ edüp bu kadar mâl-ı ganâ’im alup huzûruna geldik" dedikde hemân vezîr-i dilîr hüsn-i tedbîr {edüp},

"Asâkir-i İslâm ordudan pârekende ve perîşân olmasıniçün, ibret-i âlem ola" deyüp,

"Tîz dutun şunları" deyince hakîr, İbrâhîm Kethudâ'nın yanında pinhân olup durdum.

Sadrıa‘zam, "Tîz cellâdlar gelsin" deyince cümle cellâd-ı bî-amânlar meydân-ı mahabbete gelüp dal tîğ-i uryân olup fakîr gâziyânların girîbânlarına yapışup serâperde önüne getirdiklerinde hemân hakîr İbrâhîm Kethudâ'nın destin bûs edüp,

"Amân sultânım, şu garîb gâzîleri âzâd edeler" deyince hemân İbrâhîm Kethudâ ve Serdâr Ali Paşa ve Kıbleli Mustafâ Paşa ve Amıca Hasan Ağa ve niçe vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr Sadrıa‘zamın ayağına düşüp,

"Bir dahi etmesinler. Bunların mâl-ı ganâ’imleriyle âzâd edin, ammâ bunların alaybeğlerine ta‘zîr edin" dediklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup cümlesin âzâd edüp üç yüz altmış aded esîrlerinin iki yüz adedin bu garîb gâzîlere ihsân edüp,

"Bir dahi fermânsız bir yere gitmen" deyü tenbîh [ü] te’kîd olunup bunlar esîrlerden geçüp başların iki kerre kurtardıklarına kâiller iken iki yüz aded esîrler ile ordularına gitdiler.

Ve andan, "Ordu-yı İslâm'da kimse çeteye gitmeye" deyü nâdîler nidâ etdiler.

Ba‘dehu bu gâzîlerin alay beğlerine ikişer yüz deyenek urup, "Niçün askerinizi çete ve poturaya gönderirsiz?" deyü ma‘zûl edüp yerlerin âhara tevcîh etdiler. *Allâh mu‘ammer eyleye.*

İbrâhîm Kethudâ-yı sâhib-i himem-i dîhîm hakîre mezkûr esîrlerden iki aded güzîde gulâm-ı mahbûbân verüp,

"Evliyâm, senin de ol gazâda hissen vardır ve ol kadar gâzîleri sen ricâ etdin, ammâ Sadrıa‘zam anları öldürmezdi. Ancak sâ’ire bir gûşmâl olsun içün ‘Bire cellâd’ deyüp korkutdu, ammâ Evliyâm hakkâ ki gidiler ey gazâ etdiler" deyü niçe gâzîlerinin hâtırların ele alup i‘zâz [u] ikrâmlar edüp sergüzeştlerin nakl etdirirdi.

Ba‘dehu bu hakîr iki re’s gazâ mâlı esîrimi alup "Hamd-i Hudâ bu sefer-i zafer-me’serde sehel bahâneyle iki güzîde esîr sâhibi olduk" deyü mesrûr u handân u şâdân gayri hüddâmlarımla Tuna gemilerine binüp karşu tarafa geçüp ibtidâ Uyvar hâkine kadem basup Kadızâde İbrâhîm Paşa efendimizin dâ’iresinde haymemizle merkezimizde meks edüp İbrâhîm Paşa efendimiz huzûruna

varup kıssa-i şütürânîyi(?) ve Sadrıa'zamın gâzîlere cellâd deyüp afv etdiğin ve bize iki aded esîrler ihsân olunduğun bir bir nakl edüp in'âm olan gulâmları gösterdiğimde paşa-yı sâhib-i kerem,

"Tîz bu gulâmların üzerlerine birer kat çuka dolama ve kontuş ve sarık ve kavuk ve çizme ve pâbuç ve birer binek bârgîrler verilsin" deyü fermân edüp ol günde cümle ihsânları alup mükellef ü mükemmel iki köle sâhibi olduk. *Eş-şükrülillâh.*

Andan İbrâhîm Paşa efendimiz Tuna nehri üzre gemilerle cisir yapmağa mukayyed oldular. Bu hakîr birkaç yârânlarımız ile Üstürgon mukâbelesinde Ciğerdelen kal'ası temâşâsına gitdik.

Evsâf-ı binâ-yı Kral Betlen, ya'nî hisâr-ı metîn palanka-i Ciğerdelen

İbtidâ bânîsi Âl-i Osmân'a tâbi' olan Erdel-i erzel krallarından Betlen Gabor Kral binâsıdır. Andan sene 950 {mâh-ı Muharrem fî 18} târîhinde Süleymân Hân Üstürgon kal'asın feth {edüp} Üstürgon kal'ası altında yetmiş pâre gemi üzre bir cisr-i azîm inşâ edüp cisrin karşu tarafın zabt [u] rabt etmek içün ve Uyvar hâkinde olan yedi yüz pâre kurâları itâ'at etdirmek içün bu kal'ayı inşâ edüp ismine Ciğerdelen korlar.

Hakkâ ki küffârın bu kal'a neferâtları ciğerlerin delmişdir, zîrâ cümle guzât-ı Üstürgon çeteye gidüp küffârın vilâyetlerin nehb ü gâret edüp bu kadar mâl-ı ganâ'imle ***[99b]*** çeteden gelirken küffâr guzât-ı müslimînin akîbince kovarak gelirler. Hemân cümle gâzîler cümle şikârlarıyla bu Ciğerdelen'e girüp cân kurtarırlar. Bu kerre küffâr hâ'ib ü hâsir olup ciğerleri delinüp dârü'l-bevârlarına giderler. Hakkâ ki bir cây-ı amân bir kulle-i Ciğerdelen'dir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i palanka-i Ciğerdelen: Nehr-i Tuna'nın cânib-i garbında kal'a-i Üstürgon karşusunda Uyvar kal'ası hâkinde bir düz sahrâ-yı çemenzâ[r]da çâr-kûşe bir sa'b ü metîn çit palanka-i hasîn rıhtım dolma dîvârlı hisâr-ı üstüvârdır. Üç tarafı karadır, maşrık tarafı nehr-i Tuna'dır, lâkin üç tarafında metîn ve arîz toprakdan kesme sarp handakı vardır kim içinde nehr-i Tuna gemileri cereyân eder. Bu handak üzre kara tarafında cânib-i garba mekşûf bir kapusu var, ammâ iki kat metîn ağaç kapusu üzre mehterhâne kullesinde şâhî zarbuzan serâmed topları var. Ve bu kal'anın çâr-kûşesinde Çâryâr aşkına çâr-rükn tabyaları üzre balyemez topları var. Derûn-ı hisârda başka dizdârı ve iki yüz elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve gılâl anbârı ve seksen aded tahta örtülü hâneleri ve bir tahta minâreli ve tahta şindire örtülü câmi'-i muhtasarı ve on aded küçük dükkânları var, ammâ hânı ve hammâmı yokdur, lâkin top menzilinden alarka bâğları çokdur.

Sitâyiş-i tabur-ı Süleymân Hân: Bu kal'anın cânib-i garbîsinde top menzilinden alarka bâğlar başında bir tarafı nehr-i Tuna ve bir tarafi Uyvar hâkinde Ciğerdelen sahrâsında cirmi yigirmi bin adım bir tabur-ı azîmdir kim iki kat handakdır. Toprağı dağlar gibi iç yüze yığılmış handak-ı azîmdir, aslâ dîvârı yokdur. Gayyâ gibi kazılmış handaka tabur derler, kal'adan sa'bdır. İçine yetmiş seksen bin âdem girüp kapanup ceng etdiklerinde tabur cengi derler. Bu taburun ancak kara tarafında iki kapu yeri vardır. Kapu yerleri önünde toprakdan yığma tabya yerleri var kim kapuları pinhân edüp tabyalar hıfz eder. Ve bu tabur handakları ve toprak yığınları eğri büğrü köşe köşe olup her köşede tabur handakların muhâfaza edecek azîm dağlar gibi tabya yerleri var. Hîn-i muhâsarada ol tabyalar üzre balyemez toplar koyup handaka gelen düşmanı uğratmaz. Ve bu dirsek tabyaların dahi çâh-ı gayyâ-

misâl handakları var. Böyle tabur cengleri kal‘a cenglerinden sarpdır. Hemân tabur fethine çâre toprak sürüp lağım edüp sıçan yollarıyla kol kol hücûm-ı mehcûm etmeden gayri ilâc yokdur.

Ammâ sene 1008 târîhinde Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında Serdâr-ı mu‘azzam İbrâhîm Paşa ve Tatar Hân bu tabura iki kerre yüz bin küffârı kapadup ale't-tevâlî bir ay ceng-i azîm edüp kırk bin kadar küffârı sademât-ı top ile helâk edüp âhir küffâr taburda karâr edemeyüp ol asırda küffâr Üstürgon'a istîlâ etmiş. Hemân Tuna nehri üzre cisr-i azîm inşâ edüp cümle {küffâr} Üstürgon'a geçüp karâr ederler. Ba‘dehu Serdâr İbrâhîm Paşa, taburu zabt edüp Uyvar kal‘asına ve Komaran kal‘asına asker-i İslâm gönderüp şeb-hûn eder.

Bu Ciğerdelen taburu hakkâ ki sarp taburdur. Hattâ efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa ile ve Sührâb Mehemmed Paşa ve Kaplan Paşa ve Hısım Mehemmed Paşa ve'l-hâsıl yedi aded mîr-i mîrânlar ve birkaç ümerâlar cümle askerleriyle bu tabur içine hayme vü hargâhlarımızla meks edüp cânib-i erba‘amıza karavullar koyup her gece muhâfaza edüp âmâde dururduk, zîrâ bu tabur mahalli küffârın Uyvar kal‘ası ve Komaran cezîresi tarafıdır. Hemân bu küffâr tarafında fakîr Ciğerdelen kal‘ası var, gayri kal‘a yokdur.

Ve mine'l-acâ’ib rü’yâ-yı sâliha

Bir gece bu hakîr kal‘a-i Ciğerdelen dizdârı karındaşlığımın hânesinde müsâfir olup sohbet-i hâslardan sonra hâb-ı râhata yatdığımızda vâkı‘amda pederimiz merhûmu görürüm.

"Evliyâm bu gazâdan korkma. Kur’ân-ı azîme ve Furkân-ı mecîde müdâvemet eyle. Bu kal‘a Sultân Mehemmed-i Sâlis'de küffâra ganîmet oldu. Bu Sultân Mehemmed-i Râbi‘de dahi gânime lafzında yine kâfire bu Üstürgon ve bu Ciğerdelen ganîme olur, ammâ sana: [53] şehrinde zarar olmaz" dedikde hemân hâbdan bîdâr olup fi'l-hâl tecdîd-i vudû‘ edüp bu vâkı’ayı sulehâ-yı ümmetden dizdâr ağa ihtiyâra nakl etdim.

"Hayr ola Evliyâm, Allâhu a‘lem ve Resûluhu, bu gazâda siz bir aceb ceng edersiz, ammâ bilmem haçandır, lâkin ne size ve ne bize inşâallâh zarar yokdur, kalbün gen tut" deyü hayr ile ta‘bîr edüp ale's-sabâh haymeme geldim.

Ol ân iki sepet esbâbım ve iki re’s yeni ihsân olunan Macar kölelerimi ve niçe bâr-ı sakîllerimi karındaşlığımız olan ***[100a]*** Ciğerdelen dizdârına Allâh emâneti koyup çadırımda salt ve sebükbâr kalup tecessüs-i ahvâl etmeğe mukayyed olup her bâr atlara binüp her cânibi beşer ve altışar sâ‘at bir sayd [u] şikâr tarîkıyla geşt [ü] güzâr edüp ekseriyyâ Tuna sâhillerinde gezüp Tuna içre olan cezîrelere im‘ân-ı nazar ile nazar edüp,

"Âyâ hîn-i ma‘rekede Tatar ile Süd suyun ve Müş suyun ve Turla suyun atlar ile yıldırdığımız gibi bu Tuna'yı cezîrelere yıldırmak mümkün müdür?" deyü cezîrelere nazar ederek Tuna üzre cisir başına vardım. Karşu Üstürgon tarafından Sadrıa‘zam Tuna üzre otuz altı pâre tombaz gemiler üzre bir vâsi‘ ve metîn haşeb cisir yapmışlar.

Beri bizim Ciğerdelen tarafından efendimiz İbrâhîm Paşa ve yedi aded mîr-i mîrânlar yigirmi pâre

gemi üzre cisr-i kavî yapup mâbeyni on on beş kadar gemiler yeri açık kalup itmâmına sa‘y [ü] ihtimâm ederlerken hikmet-i Hudâ nehr-i Tuna deryâ-misâl cûş [u] hurûşa gelüp taşdı, cisrin beş pâre gemisin kırup aşağı Üstürgon'a doğru aşdı. Bu hâli Mi‘mâr Ağa görüp havfinden şaşdı. Hele ne hâl ise gemileri yine getirüp amâra başlanıldı. Çünki vakt-i asr oldu sadrı‘azamdan başı telli üç aded dîvân çavuşları, efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa'ya fermân gelüp buyururlar kim,

"Sen ki İbrâhîm Paşa karındaşımsın, sâ’ir zamâna kıyâs etmeyüp cisir başındaki hidmetin bırağup şimdi bu ân-ı sâ‘atde mükellef ü mükemmel kapunla hayme vü hargâhında bir âdemin kalmayup bu gece Üstürgonlulardan iki yüz yarar kulağız alup cânib-i şimâlde Lara dağı dibinde ve Lak bayırları dâmenlerinde bu gece basîret üzre olup cânib-i erba‘ana pusular ve ince karavullar koyup sizün karşu tarafda olan asâkir-i İslâm'ı bir hoşça muhâfaza edesin" deyü buyurdu-yı şerîf tilâvet olunup,

"Emir, sâhib-i devletindir" deyüp çavuşlara beşer onar altun verüp,

"N'ola şimdi kalkup gideriz" deyü Üstürgon dizdârına fermân-ı sadrı‘azamî gönderüp Üstürgon'dan bize kulağızlar gelmede. Hikmet-i Hudâ.

Der-beyân-ı sebeb-i ceng-i azîm sahrâ-yı kal‘a-i Ciğerdelen

Beri cânibde bizim Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın sekbân bölükbaşılarından bir Macar oğlanı ve ana âşık bir Türk yiğidi Macar gulâmına uyup ol gün atlarına süvâr olup ol ân Uyvar kal‘ası kapudanı ve hâkimi olan Fargaçi la‘îne varup destâr-ı Muhammedîler yere urup mürted [ü] kâfir-i bî-dîn olup eydirler:

"Bire kapudanım, Îsâ size yardımcıdır. Bire ne durursız. İşte bu Uyvar kal‘asın almak içün on bin asker gemilerle beri geçüp köprü yapmağa başladılar, ammâ Tuna suyu taşmış, köprü ve yapdıkları gemiler kırılmış, Türk şaşmış, açlıkdan niçe bin Türk kaçmış. Biz de kaçup kralıma habere geldik. Hemân Türk'e bir çâre edün. Köprü bitmeden beri tarafa dahi Türk geçmeden berideki on bin {kadar} Türkleri kırun, köprü başına taburlar kurun, köprü gemilerin yapdırmamak içün Türklere ve gemilere topları vurun" deyü niçe nasîhat-âmîz sözler söylediklerinde bu mel‘ûn mürted gulâmlara Fargaçi la‘în niçe ihsân [u] in‘âmlar edüp birkaç belli başlı kâfirleri ılgar ile Nemse çâsârına feryâdnâmeler yazup haber gönderir.

Meğer Uyvar etrâfında olan yüz elli yedi pâre kal‘alardan Uyvar imdâdına elli bin aded muhâfazacı küffâr âmâde idi. Ve karşu tarafda Sadrıa‘zamı basmağa Nemse çâsârının fermânıyla Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Kepanoğlu ve Nadajoğlu ve Vaşvaroğlu ve çâsârın vezîrleri makâmında olan Zoze ve Mantikukule ve Rudolfos nâmân kâfirler cümle seksen bin leşker-i küffâr-ı füccâr-ı Macar-ı nâçâr kâfirler cem‘ olup Sadrıa‘zamı Üstürgon altında basmak sevdâsında idiler.

Ammâ Köpürlüzâde Ahmed Paşa'nın külliyet üzre haberi olup cemî‘i Âl-i Osmân askerinin cânib-i erba‘asına ve bizim tarafımıza kat-ender-kat çeteciler ve poturacılar ve büyük karavullar ve ince karavullar ta‘yîn olunup herkes merkezinde pür-silâh âmâde olup cisrin itmâmına cehd [ü] ihtimâm edüp hamd-i Hudâ beşinci günde cisir itmâm bulup bizim tarafa Haleb eyâleti askeriyle Gürcî

Mehemmed Paşa geçüp bizim Kadızâde İbrâhîm Paşa konduğu Tabur-ı Süleymân Hân önüne Haleb askeri kondu. Ardı sıra Kıbleli Paşa Şâm askeriyle sağ tarafımızda Ciğerdelen kal‘ası tarafına kondular.

Dahi ardı sıra Bosna eyâleti askeriyle Köse Serdâr Ali Paşa azîm asker ile cümleden ileri Murâdovası'na kondu. Anın akîbince Anatolu askeriyle Kara Mustafâ Paşa, Vezîr Hazînedârı Yûsuf Paşa [ile] cisirden geçüp bize karîb kondu. Ve niçe mîr-i mîrânlar ve niçe yüz aded mîr-i livâlar geçüp bizim ***[100b]*** tarafımızda meks edüp hamd-i Hudâ bizden tarafa asâkir-i İslâm vefret üzre oldu.

Andan vezîr-i dilîr bir azîm re’y-i ahsen edüp Budin'in ve Üstürgon'un Tuna kapudanlarının kırk elli pâre firkatelerine Budin ve Üstürgon azebistânlarını firkatelere doldurup üzerlerine karadan Kanbur Mustafâ Paşa'yı köprü muhâfazasına me’mûr etdiler.

Hikmet-i Hudâ ol gün nehr-i Tuna üzre kâfirin kal‘a-i Komaran'ından berü niçe bin kütük ve niçe yüz bin sallar ve niçe bin dıraht-ı müntehâlar Tuna ile cereyân ederek sehel kaldı kim mezkûr dırahtlar cisre uğrayup kıra. Hemân Tuna kapudanları firkateler ile sallara yetişüp baltalar üşürüp ve bendlerin kesüp her bir drahtı kapudanlar askeri ve Kanbur Mustafâ Paşa askeri üşüp birer kenâra ağaçları bağlayup ân-ı sâ‘atde cümle asâkir-i İslâm mezkûr dırahtları yağmâ edüp ordu-yı İslâm odun ile ganîmet oldu.

Çünki ol gün vakt-i gurûb oldu, Üstürgon kal‘asından efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa'ya üç yüz aded yarar ve nâmdâr kulağız yiğitler gelüp mukaddemâ fermân-ı vezîr-i dilîr üzre İbrâhîm Paşa efendimiz dahi Nigebolı askeriyle ve kendinin (---) aded güzîde askeriyle karavula gitmeğe süvâr olunca ordumuzda sıbyân u gılmânlardan gayri bir ferd-i âferîde kalmayup pür-silâh güzîde asker ile karavula revâne olduk.

Der-ayân-ı tahkîk-i gazâ-yı garrâ-yı mezbûre der-sahrâ-yı Ciğerdelen ve vâdî-i Murâdova be-dest-i Kadızâde İbrâhîm Paşa be-zamân-ı Sadâret-i Serdâr-ı ekrem Fâzıl Ahmed Paşa

Çünki Gâzî İbrâhîm Paşa Nigebolı askeriyle Ciğerdelen sahrâsından ba‘de'l-gurûb iş bu 1074 mâh-ı Muharremü'l-harâmın bâzârertesi gecesi Ciğerdelen sahrâsının Uyvar tarafına Murâdovası üzre murâd [u] merâmımız olan Lara dağına ve Lak bayırları bâğına bir sâ‘atde varup Üstürgon kulağızlarının dedikleri mahalle cümle asâkir-i Nigebolı ve leşker-i İbrâhîm Paşa ile vakt-i ışâda enüp nîm sâ‘at ileri cânib-i erba‘amıza mükellef ü mükemmel iş görmüş sefer eşmiş ağavâtları ve Üstürgon gâzîlerinden ahvâl bilir âdemleri mezkûr ağalar ile cümle etrâf [u] eknâfa karavullar ta‘yîn olundu.

Ve bu ağavâtlardan birer sâ‘at ileri dahi ellişer aded şehbâz ve yarar ve nâmdâr yiğitleri ince karavullar ta‘yîn edüp anlar dahi cânib-i erba‘aya geçit yerlerine ve Patka gölleri kenârına ve nehr-i Jitva kenârına ince karavullar gidüp kemîngâhlarda yatmak fermân olunup anlar gitmede.

İbrâhîm Paşa efendimiz dahi bu re’y-i ahsen ile cânib-i erba‘asın bu tertîb üzre karavulları berk edüp kendü askeriyle Lara dağı ve Lak bayırları zeylinde atından enüp bir seccâde üzre oturup cümle gâziyâna alay çavuşları tenbîh etdiler kim "Kimse âteş yakmaya ve hây hûy ve feza‘ u çeza‘ etmeye ve

tüfeng atmayup tütün âteşi ve fitil nârı göstermeyüp herkes yerinde sâbit kadem olup askerden taşra gezişmeye, her kes atlarının dizginleri elinde pür-silâh âmâde duralar" deyü İbrâhîm Paşa askerine bu yüzden alay çavuşlarla tenbîh ü te'kîdler edüp vakt-i ışâ dahi oldukda edâ-yı salât olup herkes küme küme cavk cavk olup yârânlarıyla zevk u şevke meşgûl oldular.

Niçe gâzîler atlarını pâ(r)-bende bağlayup yulaf tarlalarına saldılar. Bu hakîr dahi hüddâmlarımla atlarım pây-bend ve kösdek ile bir alef-zâr yerde bağlayup hüddâmlarıma "Gâfil mebâş" deyü tenbîhler edüp Paşanın huzûruna geldim.

Mutantan kahveler ve çay ve bâdyân misilli eşribe ve gûnâ-gûn nukllar tenâvül olunup cümle bölükbaşılara ve ağavâtlara nukllar gönderüp dil-nüvâz [u] dildârlıklar ederek tâ nısfu'l-leyl geçüp kendüleri kalkup eline Dımışkî topuzun alup askeri içinde gezüp,

"Uyuman gâzîler, bir gecelik n'olsa gerek, pek durun ve yek durun" deyüp herkese rûy gösterüp tenbîh edüp yine merkezine geldi.

Çünkim biz bu tarafdaki karavulda böyle âmâde durmadayız, ammâ küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr dahi Uyvar kal'ası altında mukaddemâ cem' etdiği cünûd-ı cünübiyle müşâvere-i nâ-savâb edüp,

"Bire meded Tatar askeri gelmeden ve Tuna üzre Türk'ün köprüsü bitmeden ve büyük vezîrleri beri geçmeden ve elçimiz vezîr yanında bir akd-i sulh etmeden, Türk askeri gâfiller iken, Türk'ün beri tarafında olan askerin kıralım ve cümle vezîrlerin esîr edelim ve ka'bemiz olan Ustolni-Belgradımız ve Kızılelma-yı Orta Macar olan kal'a-i Üstürgonumuz ve Ungurus tahtı olan Budinimizi bu dînimiz gayretiyle ve Îsâ kuvvetiyle ***[101a]*** ve Meryem Ana yardımıyla bu kal'alarımız alalım ve cümle Türkleri kıralım, kalkın gidelim. Marya Kot ve Sarı Saltık ve İsvet Nikola bizlere yardımcıdır" deyüp Uyvar altından otuz yedi bin kâfir-i hâsir-i fâcir domuz topu olup bizim üzerimize gelmede.

Hikmet-i Hudâ bizim ordu-yı İslâm'dan birkaç öte yaka Türkleri bizim ile gelüp karavullarımız dahi merkezlerine varup kemîngâhlarda yatmadan mezkûr Türkler Uyvar tarafına ol gece karanlığında çekilüp ota ve otluğa ve ba'zı şikâr-i kelepüre giderler.

Sabâha dörd sâ'at karib kaldıkda bu herîf-i zarîfler gidecekleri yerleri bilmeyüp, "Âyâ ne işleyüp ne yapsak?" derken dağlar ve hıyâbân ve ormanistân ve çengelistân içinde ra'd-vâr bir gürüldü ve bir sâ'ika kopar. "Âyâ bu gürüldü ne olmak ihtimâli ola" deyü sehel cür'et edüp dururlar.

Görseler kim dağlar içre yer götürmez kara şapkalı ve haç peykerli kâfir askeri gelir. Hemân bu fakîr Karaman Türkleri,

"Bire gavur geliyor, durman gidelim, hemen orduya kaçalım, varalım askere haber edelim, görelim felek ne gösterir" deyüp at boynuna düşüp kaçup gelirlerken hemân Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın ince karavulları üzerlerine gelince bunlara amân u zamân vermeyüp yedisini de kıskıvrak bağlayup İbrâhîm Paşa huzûruna ıhzâr etdiklerinde paşa bunlardan su'âl etdikde eyitdiler:

"Vallâhi sultânım, biz Karaman sipâhîlerindeniz. Ota otluğa gidelim ve birez kelepür şikârı bulalım,

deyüp üç sâ‘at kadar gitdik. Uyvar cânibinden berü dağlar içinden kara nahır gibi kara şapkalı ve kara bayraklı kâfirler karanlık gecede kara ormanlar içre gelirlerken görüp gerüye kaçarkan bu yiğitler bizi bağlayup size getirdiler, emir sultânımındır. İşte vâkı‘-i hâl budur" deyü cevâb etdikleri mahalde sabâha kâmil üç sâ‘at kalmış idi. Çünki paşa-yı acûl bu Etrâklerden bu haber-i mûhişi istimâ‘ edince,

"Bire meded, tîz bizim askerimiz Allâh Allâh gülbângını çeksinler. Tuna'nın karşu tarafında asâkir-i İslâm ve Sadrıa‘zam gülbâng-ı Muhammedî çekdiğimiz istimâ‘ edüp hâzır-bâş olalar" deyince hemân,

Hakîr eyitdim: "Amân sultânım, n'eylersiz. Bunlar Karaman Türkleridir ve öte yaka çakallarıdır. Bunlar orman içre yol azıdup karanlıkda giderek gözleri büyüyüp ihtimâldir, çatırdı ve patırdı ve gürüldü kâfir askeri gürüldüsü olmaya, dağlarda geyikler ve sığınlar ve ayular ve hınzîrlar ürküp kaçarlardı, bunların kütürdü işitdik dedikleri ol ola. Bu haberin kizbe ve sıdka ihtimâli olup fermânınız ile ibtidâ bizden sadâ-yı Allâh Allâh kopup Tuna'nın öte tarafında ve beri tarafında olan asâkir-i İslâm içinde kıyâmet kopar ve azîm ürkündülük olur" dediğimde Paşa bu cevâb-ı şâfîden hazz edüp,

"Yâ Evliyâm nice edelim?" dedikde,

Hakîr eyitdim "Sultânım, bu âdemlerin ikisin üçün Sadrıa‘zama gönderelim, dördün dahi bunda alıkoyalım, görelim sabâha dek ne zuhûr eder. Dahi ileride beş on yerde birer ikişer sâ‘atlik yerde karavullarımız var, anlardan dahi feryâdcılar gelmedi ve bizler hâlâ düşman yüzleri görmedik, nice feryâd edüp Allâh Allâh çağıralım. Hemân cümlemiz pür-silâh âmâde duralım ve Üstürgon gâzîlerinden ileride olan karavullarımıza âdemler gönderelim ki gâfil olmayalar" dediğimde taraf taraf cümle ağavâtlar,

"Vallâhi ma‘kûl müşâveredir" dediklerinde hemân Paşa-yı müdebbir gelen Karamanîlere yine su’âl etdikde,

"Vallâhi sultânım, kâfirin bayrakların görüp kaçdık. Sabâha kalmaz anlar burda sizi basarlar. Hemân ileride olan karavul kullarınıza âdemler gitsin" dediklerinde hemân Paşa-yı zevi'l-ukûl iki aded âdemlere ihsânlar edüp Arnavud Ali Ağa ile bu âdemleri ale'l-acele Sadrıa‘zama gönderüp Paşa efendimizin kayınbabası olan Re’îsü'l-küttâb Şâmîzâde Efendi'ye dahi küffârın kesret ü vefreti haberin bir mektûbunda i‘lâm edüp âdemler ile gönderüp beş aded Karaman âdemlerin yanında alıkodu. Andan bir ân geçdi geçmedi, hemân ince karavulumuzda olan Balı Bölükbaşı gelüp,

"Devletli azîm, kâfir askeri belirdi, sancak ve bayrakları göründü ve tabılhâneleri ve torompete borularının sadâları istimâ‘ olundu" deyü haber-i sahîh getirince hemân derhâl alay çavuşları "Bina ha" deyü nidâlar edince Paşa-yı kâmkâr *"Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp bilâ-rikâb esb-i sabâ-reftârına süvâr olup atlar üzre âmâde durdular.

Bu hakîr-i pür-taksîr-i acûl atıma süvâr olup gidem derim, ammâ altımda atım ***[101b]*** bir kadem götürmez derim. Meğer atımı gulâmlar pây-bend ve kösdek ile getirmişler. Hemân atın pây-bendlerin alup *"Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp at boynuna düşüp Paşa efendimiz yanına varup durdum.

Hemân Paşa-yı dilîr kırk yedi aded bayrak sâhibi bölükbaşıları yanına kığırup eydir:

"Baka gâzîler, bilirsiz ben ekmeğim yalınız yemem. İnşâallâh her birinize murâd [u] merâmlarınız üzre tîmâr u ze‘âmet ve gedikler ve esâmeler etmek boynuma borç olsun. Hemân gün bugünkü gündür. Dîn-i mübîn uğuruna hâzır-bâş olun. Eğer kâfir gelirse hemân bir hovdan kâfire sunalım, yâ taht ola yâ baht" deyüp herkesi cenge tergîb edüp her yiğide birer gûne hulv kelâm ile rûy-ı dil gösterüp ileriye Nigebolı sancağının üç bin aded askerin çarkacı ta‘yîn edüp nîm sâ‘at ileri küffârın geleceği Lara ve Lak dağlarına doğru gidüp at başı berâber tortop rikâb rikâba durdular.

Ammâ dahi henüz vakt-i Şâfi‘î olmayup göz gözü görmez idi. Bu hâl ile Paşa-yı müdebbir cümle yüz elli aded kapucubaşıların iki bin aded tevâbi‘leriyle sağ tarafına aldı ve iki bin aded müteferrikaları ve vâcibü'r-ri‘âyâları sol tarafına alup cenâheyn-vâr bu iki asker içre Paşa-yı sâhib-i vakâr re’y [ü] tedbîr edüp deli ve gönüllü ve beş yüz aded Tatar askeriyle iki bin aded yiğitleri pîş-i asker edüp kırk aded sekbân ve sarıca askerin dahi önü sır[a] küheylân atlar üzre âmâde etdi.

Dahi ardları sıra yedi yüz yetmiş aded kırmızı bağır yelekli ve kırmızı beratalı ve yedişer sekizer karış dalyan tüfengli Hırvad u Arnavud yiğitleri cümle piyâde çatal fitillerin saklayup Paşa'nın önü sıra yürüdüler. Ve cümle çâşnigîr ve kilarcıyân ve serrâcân ve gayri hüddâmân paşanın yemîn ü yesârında pür-silâh durdular. Ve üç yüz aded iç ağaları cebe vü cevşene ve katlavî ve tuğulka ve zırh u zireh-külâha müstağrak olup paşanın ensesinde kilt-â-kilt kafâdâr durup Feth-i şerîf tilâvet etmeğe başladılar. Ve çalıcı mehterbaşıya tenbîh olunup küffâra hamle etmeyince cengî harbîler çalınmaya denildi.

Bu mahalde mukaddemâ "Kâfir geliyor" deyü haber eden âdemleri vezîria‘zama götüren Arnavud Ali Ağa Sadrıa‘zam'dan gelüp,

"Paşa karındaşım berhordâr olsun. Eğer kâfir gelirse göreyim anı, bir nâm verüp gazâ etsin. İnşâallâh üç tuğ ile ana Bağdâd'ı veririm" deyü haberler geldi, ammâ Paşa'nın kayınbabası Re’îs Efendi'den bir ta‘n-âmîz tezkire gelüp böyle tahrîr etmiş kim,

"Benim oğlum, mukaddemâ Budin altında iken Sadrıa‘zam seni Yanık kal‘ası câniblerinden ve Tata ve Papa nâmân kal‘alardan baş dil almağa gönderdikde kendi başınla dilsiz ve dînsiz Budin altına geldikde Sadrıa‘zam sana,

‘Paşa niçün kâfirden baş dil almayup boş baş gelirsin’ dedikde sen Vezîria‘zama dedin idi kim,

‘Ol kadar küffâr-ı tazlîl vefret üzre kim kâfir üzre varmak hatâ-yı mahz idi ve küffâr ile {ol mahalde} ceng etsek *Allâhümme âfinâ* bir inhizâm vâkı‘ olursa sultânımın ırzına bir şe’n-i azîm îrâs ede, deyü kâfirden ve sizden korkup ceng etmeyüp baş ve dil almadan geldim’ deyü vezîria‘zam muvâcehesinde bu gûne özürler etdin. Vezîria‘zam dahi sana ol gün dîvân-ı pâdişâhîde bu kadar erbâb-ı dîvân huzûrunda niçe nükte-âmîz sözler buyurup,

‘Paşanın gözü kâfirden korkmuş, ammâ tâzeliği var, Kızılbaş'dan korkmamak var’ dediği nüktelerin ne aceb ferâmûş edüp yine şimdi, birkaç Karaman Türküyle,

‘Küffârın azîm cem‘iyyet-i vefreti var, hâlâ üzerimize gelmededir’ deyü Sadrıa‘zama böyle haberler

yazarsın ve kendinin korkak ve muhannes olduğun bildirirsin. Bu iki Türk âdemlerin gönderdiğin yetmez mi idi. İmdi tezkirem vusûlünde eğer küffâr-ı hâksâr gelirse ihtimâm-ı tâm edüp var kuvveti bâzûya getirüp dahi cümle var makdûrun sarf edüp iş görmüş merhûm Melek Ahmed Paşalı ve Seydî Ahmed Paşalı âdemlerin meşveretlerinden hâric hareket etmeyüp basîret üzre olasın. Ve iki yerden gayret kılıcın kuşanup ibtidâ gazândır, bir nâm kazanasın. Gâfil mebâş, *ve's-selâm"* deyü Re'îs Efendi'den gelen bu kâğızı bir fânûs aydınlığında kırâ'at edüp eyitdi:

"Allâh versin, kâfir gelsin. Hemân efendinin bu ta'n-âmîz mektûbları derdinden ölmek yeğdir" deyü gazab-âlûd olup esb-i sabâ-peymâsına süvâr olup âsûde dur[ur]ken mukaddemâ gece karavullara giden dörd koldan dahi cümle karavullar gelüp,

"Amân sultânım, işte kâfir sabâh ***[102a]*** namâzında burada bulunurlar. Yâ biz kendü gözlerimizle kâfir leşkerlerin görmeyince yerlerimizden deprenmeyüp gelmedik" dediler.

Paşa eyitdi "Ne cânibden geliyorlar" dedi. Anlar şimâl cânibin gösterdiler. Ammâ bu mahallerde Üstürgon kal'asının cânib-i şarkîsinde sabâh yıldızı nümâyân olup sehel göz gözü görür oldu. Ammâ meğer mukaddem İbrâhîm Paşa'nın Sadrıa'zama gönderdiği iki aded âdemlere aslâ ve kat'â i'timâd olunmayup mahzâ İbrâhîm Paşa'nın müte'allil ve bahânesine haml olunup bu mahalde Sadrıa'zamın bir ağasıyla bir buyurdumu geldi kim kırâ'at edenin aklı gider.

Me'âl-i kelâm-ı buyurdum-ı şerîf bu kim:

"Eğer küffâr gelüp Kızılbaş'dan kaçmayup kâfirin geleninden ve Gebr adâvetinden rû-gerdân olursan inşâallâh gerdândan geçersin, *ve's-selâm"* deyü buyurduyu tilâvet edince İbrâhîm Paşa eydir:

"Emir Hudâ'nındır, her çi bâd-âbâd. Dün doğdum, bugün ölürüm" deyüp Lak dağları dâmenine doğru at depüp gitdi ve göz gözü görmeğe başladı.

Hemân haber getiren âdemleri yanına çağırup,

"Baka âdemler, siz kâfiri kankı cânibde gördünüz" deyü Paşa su'âl etdikde anlar dahi şimâl cânibin gösterdiler.

Biz dahi ol cânibe müteveccih olup âmâde dururken hemân sahrâ-yı Ciğerdelen'in cânib-i garbından bir kara bulut-vâr ağaç ormanı ve mızrak yalmanı nümâyân olup,

"Bire küffâr bu cânibden zuhûr etdi" deyüp ol cânibe müteveccih olup çarhacıları ve piyâdeleri ileriye koduk ve savaş-ı perhâş tedbîrine bezl-i himmet etdik, ammâ küffâr ile mâbeynimiz iki top menzili kadar dahi ba'îd bir sahrâ-yı medîd bezm-i arsagâh ve arbedegâh yeridir.

Andan tamâm vakt-i Şâfi'î olup a'lâ göz gözü ra'ânen görür oldu. Küffâr askeri bî-hadd ü bî-pâyân ve bî-girân tağı ve taşı kaplamış ve her eşcâr dibin küffâr alayı bürümüş. Alay alay ve sâf u sâf gök demire gark olmuş Nemse atlısı âheste âheste eyle gelirler kim gûyâ bir kadem yürümezler, ağaç deryâsı gibi sırıkları ucunda gûnâ-gûn haçlı bayrakları ile sahrâ-yı Ciğerdelen lâlezâra dönüp karınca

basma reftâr ile at başı berâber kat-ender-kat ve kilt-ender-kilt olup âheste reviş gelmede.

Hikmet-i Bârî mukaddemâ haber getiren Türk âdemlerinin kâfir şimâl tarafından gelir dedikleri tarafdan kara nahır-vâr kara şapkalı küffâr-ı murdâr piyâdesi hınzîr sürüsü gibi birbirlerine çitilmiş domuz topu olup mevc mevc ve fevc ü fevc küffâr cümle âhen-pûş gök demire gark olup cümlesi onar onar birbirlerinin kollarından demir zincîrlerle bağlı ve şarâb-ı nâbı içmiş yürekleri yağlı dalyan tüfengli ve pür-hîle cengli Nemse ve Macar ve Çeh ve Korol ve Leh ve İslovin ve Dodoşka kâfirleri sahrâ-yı Ciğerdelen'e gelüp döküldü, ammâ evvelki atlılarıyla bu yaya kâfirlerin mâbeynleri iki top menzili alarkadır.

Bu piyâde küffâr dahi gûyâ aslâ yürümez. Meğer gerüde topları ve mehterhâneleri var imiş. Toplarının kırk adedi dahi piyâde kâfirlerin önlerine at arabalarıyla cümle toplar gelüp tertîb üzr[e] topları dizdiler ve yüzbaşı nâm kâfirler piyâde kâfirler arasında gezdiler.

Tamâm subh-ı sâdık kim oldu, piyâde ve atlı küffârlar birbirlerine yürümeğe başladılar. Hemân İbrâhîm Paşa-yı müdebbir ve kethudâsı Ahmed Ağa-yı mubassır eyitdiler kim:

"Bire meded sultânım, şu iki kâfir asker birbirine karışmadan şunlara bir hov edüp biz evvel göz açdırmayup yâ atlısına yâhûd yayasına karışalım" deyüp cümle pür-silâh altı bin aded gâzîler birbirlerimizle helâlleşüp "Kardaşlar yoldaşlar, birbirimizin ensesinden ayrılmayalım ve leşlerimiz kâfir içinde komayup başlarımız leşlerimiz kâfire aldırmayalım" deyüp öpüşüp görüşüp küsülüler barışup cümle yek-dil [ü] yek-cihet olup yap yap kâfir üzre varmada iken meğer evvelki görünen cânib-i garbdaki kâfir atlıları piyâde küffâra bakarlarmış kim anlar dahi meydân-ı ma‘rekeye gelüp cümle yek-dil [ü] yek-cihet olup bizi ortaya alalar.

Çünki küffârın evvel görünen atlıları bizim anların üzerlerine vardığımız görünce ve yayanlarıyla bu atlıların aralarına girince hemân bir kerre cümle atlı küffâr "Yajuj ve Yajuj" deyüp bir kerre alak ve bulak olup bir gûne hücûm-ı hınzîr etdiler kim her biri dendân-ı tîğların hûk-i beyâbânî gibi remh-i sinân-vâr bileyüp gelirler.

Bu gelişe tağ ve taş tâkat getiremeyüp zemîn-i sahrâ-yı Ciğerdelen lerze-nâk oldu, ammâ ne çâre, Paşa bu hâli görüp ***[102b]*** aslâ aldırmayup göğüs gerüp durduk.

Tamâm küffâr ile mâbeynimiz bir at menzili yer kalup sabâh namâzın ale'l-fevr kılup du‘â vü senâyı atlar üzre edüp cümle piyâdelerimizi bir püşte üzre tortop edüp hemân cümle guzât-ı müslimînin altı bini dahi derûn-ı dilden ve cân u gönülden sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sadâ-yı Hudâ'dan sahrâ-yı zemîn ü âsumân-ı nüh-tâk kubbe-i eflâk çın çın ve zın zın olup hemân Nemse atlısı üzre cümlemiz bir topdan top güllesi gibi tokunup küffâr ile karış katış olup cümle Fârisü'l-hayl cerîd-endâz silâhşorânlarımız bu sahrâ-yı lâlezârda arz-ı kâlây gösterüp küffâra uyluk hıştlarıyla ve on yedişer boğum kargı sırıklar ile küffâra bir hamle-i pehlivânî olundu kim diller ile ta‘bîr olmaz.

Gerçi küffâr çok, ammâ yayan tüfenglisi iki top menzili ba‘îdde kalup bu meydân-ı ma‘rekede yedi küme Halpuz kâfiri ortaya alınup yan verüp kova kıra anlar dahi atlar üzre küçük kol tüfenglerin ata ata niçe gâzîlerimiz câm-ı şehâdeti nûş edüp serhoş olanların na‘şelerin komayup gerüye

getürürlerdi.

Bu hâl üzre bu meydân-ı bezmde yetmiş aded yiğidimiz mest-i elest olup kendülerden geçmiş, ammâ küffâr bu fezâda çakıl taşı gibi yatmış. Bu ceng-i savaş-ı perhâşda "Allâh Allâh" deyü gülbâng-ı Muhammedî çekdiğimiz Tuna'nın karşu tarafında olan Sadrıa‘zam askeri dahi istimâ‘ edüp anlar dahi derûn-ı dilden dil yardımı edüp ale'l-umûm def‘-i gumûm edüp bir sadâ-yı Allâh Allâh etdiler kim arz [u] semâvât lerze-nâk olup cemî‘i at ve katır ve develer ve sâ’ir devâbbât makûleleri dahi ra‘d-vâr gürleyüp cümle altlarımızdaki atların bile dümlerin hotas-vâr olup süheyl urdukda küffârın zehreleri çâk, niçe bini ber-hâk pâymâl-i rimâl yatırdı.

Ammâ yine mel‘ûn Fargaçi Kral bir eşheb yarar at üzre süvâr olup elinde Nemse şişiyle kâfirleri dürtüp cenge sürüp var kuvveti bâzûya getirüp Fargaçi la‘în kolundan bir hov dahi etdiler. Hakkâ ki dilîrâne neberd etdiler.

Ammâ bu küffârlar fârisü'l-hayl değillerdir. Bunlara cerîd-bâz gâziyân-ı şehbâzlarımız hışt urdukça Hudâ âlim u dânâdır kâfirin demir katlavîlerinden hıştlar kâfirin sîne-i pür-kînelerinden güzer edüp arkasından birer ikişer karış yalman gösterüp atdan tepeleri üzre cân ber-cehennem yıkılup pâymâl-i rimâl olurlardı. Bir kâfirin cür’eti yok idi kim atdan enüp bir lâşe-i murdârların alup bir tarafa çıkara. Cümle kâfirler atdan ense binemez, binse enemez. Tâ bu mertebe Halpuz kâfirlerin çoğu uyluklarından eğerlerine bağlı idi. Bu makûle kâfirleri bu sahrâd[a] topa dutulmuş maymuna döndürüp kıra kıra tamâm olduk.

Ammâ bize asker-i İslâm tarafından aslâ bir âdem gelmez, illâ "Allâh Allâh" sadâsı imdâdı gelir. Bu ceng [ü] cidâlimiz ol mahalle vardı kim kâmil vakt-i Hanefî olup âfitâb-ı âlem-tâb acebâ Üstürgon tarafından doğdu mu doğmadı mı derken hemân sağ tarafda nümâyân olan on bin kadar piyâde Çeh ve Leh ve İsfaç kavmi kâfiri torompete ve luturyan boruların çalarak ve nâkûs ve tabılların döğerek bizim askeri gözüne almayup "Yajuj ve Yajuj" diyerek haçlı bayrakların çeküp gelmede. Subh-ı sâdık olunca Lara bayırı dibindeki meşeyistândan çinganeler ormandan çıkar gibi sürü sürü çıkup,

"Bire meded Türk'ü arsa-i âlemden kaldıralım" topların ileride atlara çekdirüp ve torompete ve erganonların çalarak Çeh kâfiri ve İsfaç kâfiri birbirlerine bağlı âheste âheste köpekler gibi "Va‘ va‘" ve "Af af" ve "Haf haf" diyerek uluşarak yürüdüler ve birbirlerin meydân-ı ma‘rekeye sürüdüler.

Biz atlı kâfirler ile germâ-germ cengde iken hemân bu yayan küffâra bizim yayanımız gerüde kalmışdı, küffâra anlar da girişüp iki yayan birbirlerine katılup karışup cenge âheng edüp sürüşerek bize doğru gelirler.

Hemân piyâde küffâr bizim piyâdelerimizi ortaya alup bizim piyâdelerimiz "Allâh Allâh" deyüp kâfire bir yaylım çatal ku[r]şum urup bir ceng-i Ali etdiler kim ta‘bîr olunmaz, ammâ bizim piyâdelerimiz ancak yedi yüz yiğitdir, ammâ küffârın on binden ziyâde ve elli pâre toplu küffârı var.

Hemân bizim piyâdelerimizi topa düşünce biz dahi küffârın atlısıyla ceng etmeden fârig olup "Bire meded küffârın atılmış topları boş iken piyâde kâfire bir hov edüp piyâde gâzîlerimize imdâd edelim" deyü bir kerre cümlemiz at bırağup ***[103a]*** piyâde kâfirler üzre dal sâtûr-ı Muhammedî olup ra‘d-vâr

piyâdelerimiz yanından geçüp "Bire koman gâzîler" deyüp tâ piyâde küffârın topları önüne varup top saklamak isteyen kâfirleri cümle kırup gerüden bizim piyâde gâzîlerimiz gelüp kâfirin cümle topların zabt edüp bizler toplara bakmayup hemân "Allâh Allâh" diyerek yayan küffâra sataşdık, ammâ küffâr-ı hîlekâr murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup yanar âteş-i sâfî tüfengli Leh ve Çeh ve İsfaç kâfirleri, ammâ hamd-i Hudâ cümle toplarını ahz edüp,

"Bire gâzîler, fursat ganîmetdir, işte piyâde askerimiz dahi kâfirin toplar ile yetişdiler" deyüp hemân küffâr piyâdesine üç hov edüp kırarken hemân kal‘a-i Üstürgon'dan küffârın piyâdesi içre üç aded balyemez güllesi gelüp küffârların kellesi ve gövdesi gülleler zarbından galtân oldu, ammâ gülleler dahi bizi perîşân etdi, zîrâ küffâr ile henüz karış katış olmuşduk.

Hemân yine Üstürgon'dan yedi aded gülle-i balyemez ve küffâra amân vermez gülleler küffârın atlılarının içine girüp târumâr ve tu‘me-i mûr [u] mâr edüp hemân atlı küffârlar ardımız sıra piyâdeleri üzre gelüp bir yere katılup yigirmi bin kadar kâfir domuz topu olup bir yere geldiler.

Bu kerre mukaddem münhezim etdiğimiz Nemse atlıları piyâdeleri içlerine gelirken bizim piyâdeler elinden cümle topları kurtarup cümlesin sıkılayup bizi döğmeğe başladı.

Hemân yine Üstürgon'dan on pâre balyemez gülleleri başımız ucundan ejder-i heft-ser gibi gıjlayup yedi âdemimiz ve on bir atımız şehîd edüp küffâr askerinin içine on aded gülleler girince *el-azametullâh* âdem deryâsı içre bu gülleler seke seke kelleleri yere döke döke küffâr alayların söke söke niçe bin küffârı hurd-ı haşhaş-misâli hurd-ı mürd ve kelle ve paça etdikde hemân yine,

Çelebi İbrâhîm Paşa "Bire gâzîler, kâfir alak bulak oldu. Bir hov dahi edelim" deyüp yedinci kerrede aç kurd koyuna girir gibi girüp tarfetü'l-ayn içre iki bin aded küffârı tu‘me-i şemşîr-i âteş-tâb edüp kefen der-ten tîğ ber-gerden oldular.

Meğer küffârın piyâdeleri Üstürgon kal‘asının sademât-ı toplarından niçe bini mürd-i hurd olup bizim piyâdelerimiz anlar ile köpek cengi gibi hırran ve fehırran ceng ederken der-ceng-i evvel bizden Paşa mü’ezzini ve Çento İbrâhîm ve hakîrin bir memlûkü ve İmrahor Yûsuf Ağa el-hâsıl bu yedinci savaş-ı perhâşda yetmiş aded yarar ve nâmdâr güzîde ağalarımız şehâdet câmın sâğar-ı kevser-i Ali'den nûş edüp na‘şe-i mübârekelerin gerü ordu-yı İslâma getirdiler ve niçe yüz aded mecrûhlarımız dahi haymelerimize yetirdiler.

Hemân bu mahalde İbrâhîm Paşa gördü kim iş işden geçdi, nîm sâ‘at yerde Sadrıa‘zam tarafından ve gayri yerden bir imdâd gelmez, hemân dal Dımışkî topuz olup,

"Ge[l]in gâzîler, bugün Kelbelâmız günüdür. Sizinle dîn aşkına bir hov dahi edelim. İşte küffâr topların zarbından kırılup yan veriyor" deyü guzât-ı müslimîni cenge tergîb edüp avuç avuç ihsân [u] in‘âmlar ederdi.

Ve kethudâsı Kiremitçi Ahmed Ağa ceng içinde himyânı elinde cür’et edüp gâzîleri ol dahi avuç avuç in‘âmlar edüp "Göreyim seni" deyü ri‘âyetler ederdi. Bu mahalde Haseki Mehemmed Paşa oğulluğu Fireng-beğzâde eşheb kısrak üzre elleri ve kolları dirseklerine dek kan, terkisinde dörd aded kelle,

kılıcı uryân gözleri kızmış bu hakîrin yanına gelüp eydir:

"Evliyâ Çelebim, Allâh içün olsun yanımdan ayrılma. Benim bugün Kerbelâmdır" deyüp at bırakdı.

Hakîr dahi nâçâr, [54] âyetin tilâvet ederek dahi ileri vardık. Memo Beği gördük, üç kâfir ortaya almışlar, kılıç üşürmüşler. Zırhından küffâr kılıçların kesdirmemişler. Hemân Fireng Beğ kâfirin birine bir hışt nice urduysa tepesi üzre kâfiri yıkup kellesin aldı, hamd-i Hudâ Memi Beğ'i halâs edüp Memo Beğ dahi kâfirin birin kesdi.

Andan bizim merhûm Melek Ahmed Paşalıların yanına varup anların niçe iş görmüşleri ve böyle cenge niçe kerre girüp çıkmışları ile yine Fireng Beğzâde ve Memi Beğ ve hakîr cümlemiz bir yerden küffârın atlısı üzre hücûm edüp bir ânda dörd yüz kelleler alup küffâr ol koldan yan verüp kelleler ile cümle Melek Ahmed Paşalılar İbrâhîm Paşa huzûruna gelüp kırkar ve ellişer aded altun ihsânlar ve gümüş çelengler alındı.

{Âkıbet-i kâr sebeb-i inhizâm-ı Kadızâde İbrâhîm Paşa}

Ammâ cümle gâzîlerimiz bütün gece uykusuz ve ac u zâc ve bir nân-pâreye muhtâc bî-tâb u bî-mecâl şems-i hâr dahi cümlemize harâret verüp ***[103b]*** bu sahrâ-yı ma'rekede bir katre âb-ı nâbdan nâm [u] nişân yok. Cümle atlarımızda hod evlâ bi't-tarîk tâb [u] tüvân yok ve bir cânibden bizlere gelir imdâd yok. Küffâr ise kırmak ile tükenmeyüp gâyet çok. Küffâr-ı hâksâr ise bize göz açdırmayup toplar ile bizi kırmadan amân vermeyüp zarabât-ı topdan yanlarına varamaz olduk.

Hemân Paşa-yı gayyûr "Bir dahi gâzîler şu kâfire hov edelim" derken kuşluk vakti ki oldu. Meğer Sührâb Mehemmed Paşa ordusunun ardındaki bayırlar ardında geceden kemîngâhlarda âmâde olmuş dinç-â-dinç kâmil on bin güzîde Macar katanası ve Kurs kâfiri güzîdesi ensemizden bir kerre Macar lisânı üzre *"Honlakati beştelen kurafiye"* deyüp haçlı alemlerin kaldırup torompete ve Efrâsiyâb boruların ve Menûçehr köslerin ve nâkûs ve erganonların çalarak ve haçlı peykerlerin açarak üzerimize mûr mâra yürür gibi kâfirler yürüyüp gelir. İki bölüğü atlı ve bir bölüğü yayan, bunların dahi altı pâre topları var, ardımızdan toplarını ata ata gelüp top gülleleri bizi târumâr etmeğe başlayup dinç-â-dinç kâfir bizi ortaya aldı.

Evvelki kâfirin eğer yayanları ve atlıları tâze cân buldu ve anlar da at arabalarıyla topların çekerek geldi. İmdi ne çâre geceden bî-tâb u bî-mecâl üç sâ'atdir kim germâ-germ savaş-ı perhâş, deryâ-misâl küffârıyla bir paşa sekiz kerre hov edüp bu kadar kelle ve esîr alup ceng-i azîm eder. Sekiz aded hamlede sekiz âdem gelüp imdâd etmediler.

Bir yanından açlık ve bir yanından şiddet-i hâr ve bir yanından kesret-i küffâr, tâ vakt-i Şâfi'îden evvel altı bin yiğid otuz yedi bin kâfirle bir neberd-i azîm olmuşdur kim ta'bîri mümkün değildir.

Âhir-i kâr askerimizin eşbehlerinden her biri birer kal'a değer nâdirü'l-akrân mehâbet ve salâbetde sâhib-kırân mertebesinde yetmiş iki aded güzîde yiğitlerimiz hâk-i mezellete düşüp sâ'ir karakullukçu ve gayri levendât gâzîlerinden üç yüz aded yiğitlerimiz dahi şehîd olup yüz on yiğitlerimiz dahi mecrûh olunca bu ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâlde beş bin aded küffârı dendân-ı tîğdan geçirdik. Ve

demet demet küffârın lâşe-i murdârların Ciğerdelen sahrâsında ciğerlerin delüp bırakdık.

Paşa-yı âdil cümle gâzîleri başına cem‘ edüp müşâvere etdik, "Sultânım, Sadrıa‘zamdan imdâd isteyelim" dediklerinde hemân,

Paşa-yı garîb {eydir}: "Estağfirullâh bu sahrâda ölürüm. Ben vezîria‘zamdan imdâd istemek ihtimâlim yokdur" deyüp gözlerinden kanlı yaş geldi.

Hemân "Gâzîler gelin Allâh aşkına şu kâfire bir dahice be-dürüstî dokuşalım, yâ taht ola yâ baht" deyüp cümle guzât bir yere geldik, ammâ küffâr dahi cümle bir yere gelüp yedi kol oldu. Fargaçi Kral ortada Nemse atlısı sağında ve Macar atlısı henüz gelmiş dinç kâfirler solunda, cümle yayanları topların önlerine alup torompetelerin çalup ayak ayak gelmede.

Hemân cümle gâzîlerimiz bir ağızdan tekbîr-i Muhammedî getirüp, aç kurd koyuna ve koyun tuza seğirdir gibi derûn-ı kâfire girirken toplara {küffâr} âteş etdikde bir kerre yan verüp topların gülleleri hebâya gidüp sağ tarafda duran {mukaddemâ} sındırdığımız Nemse atlılarına girdik, hamd-i Hudâ niçe yüz kâfirlerin ömürlerine girdik.

Ammâ küffâr-ı hâksâr bu kerre bizi ortaya alup ardımızdan Nemse atlısı, şimâlimizden Çeh ve Leh ve İsfaç ve Nemse piyâdesi, önümüzden Fargaçi keferesi ve solumuzdan Macar-ı füccâr katanası cümle küffâr bizi ortaya alup yaka yakaya keşâkeş ceng [ü] cidâl ederken ne çâre nâçâr Âdem oğlanları atdan cândan ayrıldıklarından mâ‘adâ atlarda ve kendülerinde dermân yok ve bu kadar imdâdı gelmiş kâfire bizim gibi yorgun ve durgun ve argın ve dargın asker yer götürmez küffâra cevâb veremeyeceğimiz "Kırım kadısı bile bilir" deyüp herkes gönüllü gönülsüz cenge bî-çeng âheng etdiklerin küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr görüp dahi ziyâde şîrînleyüp bî-bâk ü bî-pervâ üzerimize hücûm ederken ibtidâ mehterhâne tâ’ifemiz cenge girmeyüp yan verdiler.

Ve ağavâtlar da küme küme olup batiyyü'l-harekelik edince hemân küffâr topların çeküp cümle bir yerden hınzîr gibi sürüp sâ‘ika-vâr gürleyüp gelince herkes cân bâzârına düşüp *firâren an tevâlîyi'l-kesürât ve'l-fecürât* deyüp bi'z-zarûrî gerü Tuna kenârında olan ordumuza firâr ederken cümle piyâde garîb sekbânlarımız bırağup kaçarken "Bire gidi avretler bizi yayan bırağup kanda kaçarsız" dediklerinde hemân Paşa üç yüz kadar âdem ile kalup *el-hükmülillâh* deyüp hakîr dahi Paşa ile kaldım.

Kâfirler bizi gördüler kim bunlar bir alay yayan âdemlerdir. "Her kaçan olsa bunlar bu sahrâda bizimdir" deyü küffâr-ı hâksâr deyyâr bize bakmayup Firârî tahallus eden askerlerimiz kovarak ölüleri ***[104a]*** dirilerine binerek gitdiler, ammâ küffârın yayanları kalup bu kerre birkaç top ile bizim yayanları döğmeğe sataşdılar.

Hemân fakîr yayanlarımız cümle yedi kat olup arka arkaya verüp kâfirin piyâdesiyle kurşumlaşmağa başladılar. Biz dahi cümle dörd yüz kadar atlı ancak kaldık.

Piyâdelerimizden yine hayli âdem şehâdet şerbetin nûş edince hemân cümle bâkî kalan piyâdelerimiz etek der-miyân edüp ceyrân gibi sekerek ve kuş gibi uçarak kaçmada, biz dahi anların akîbince paşa

ile at başı berâber kaçarken ordumuza karîb geldikde piyâdelerimizi bırağup "Kuskuna kuvvet kamçıya bereket" deyüp kıç topların atarak ba‘zı tarlalarda sûret dârûları suratlarımıza urarak ve piyâdeler kaçdığımıza "Bizi bırakman" deyü cümlesi haykırarak, bizler ise cân havliyle hayme vü hargâhlarımıza cân atup kaçarak, küffâr-ı hâksâr dahi akîbimizce bizi kovarak tâ çadırlarımız içre kâfirin yüğrük atlısı girüp niçe çadırların tınâbların kesüp niçe karakullukçu fakîrlerin kellelerin kesüp ordumuzu zabt eder şeklinde oldular, ammâ dahi gerü gerideki askerinin gelmelerine muntazırlar idi ve yine durmayup çadırlar içinde ceng ederlerdi.

Çünki hakîr bu hâl-i ahvâl-i pür-melâli gördüm, hemân çadırıma gelmeyüp yanımda ne hidmetkâr ve ne refîk-i ber-karâr var, cümle cân bâzârına düşmüş bir alay inhizâmdan firâr etmiş âdemler ile Tuna kenârına gelüp hemân atdan enüp atın zîr-i zeber tengin berk edüp atımın yelesini halka gibi düğümleyüp yine atıma süvâr olup Tatar ile suları yıldırdığımız gibi nehr-i azîm Tuna'yı yıldırmağa hâzır-bâş oldum, ammâ henüz gerüden küffârın dahi büyük alayları gelmedi.

"Görelim ahvâl-i pür-melâl neye müncer olur" deyü Tuna kenârında niçe bin âdem irkilüp cem‘ olmada idik, ammâ hikmet-i Hudâ-yı Bârî yârî kılup biz gerüde küffâr-ı hâksâr ile germâ-germ ceng [ü] savaş-ı perhâşda iken nehr-i Tuna üzre cisr-i azîm cümle tetimmâtıyla tamâm olmuş ve niçe beğlerbeğiler beri tarafa geçmiş ve henüz cisir üzre âdem deryâsı gürûh gürûh akup fermân-ı vezîr ile beri bizim cânibe geçmede.

Meğer biz dahi meydân-ı ma‘rekeden kaça kaça Tuna kenârında karâr etdikde gördük, Yûsuf Paşa ve Kaplan Paşa ve dahi Kıbleli Paşa kollarına gelmişiz. Anları gördükde cânımız yerine gelüp sehel tâze cân bulup anlar bize niçe gûne tesellî-i hâtır verirlerdi.

Der-tahkîk-i netîce-i âkıbet-i kâr-ı gazâ-yı ekber sahrâ-yı Ciğerdelen

"İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehû" [55] mazmûnu üzre kaçan kim Cenâb-ı Kibriyâ bir kulunun işini âsân etmek murâd edinse ibtidâ anın esbâbını halk eder. Çünkim Gâzî İbrâhîm Paşa yalnız başıyla altı bin aded yiğitleriyle germâ-germ beş sâ‘at-ı nücûmî otuz yedi bin kâfirle ceng-i azîmler edüp nîm sâ‘at yerde Âl-i Osmân askerinden bir imdâd gelmediğinden âhirü'l-emr münhezimen firâr edüp Tuna kenârına gelüp cümlemiz nehr-i Tuna'ya urup gark-ı âb olmağı irtikâb edüp hemân kendümüzü Tuna'ya uracak mahalde küffâr-ı hâksârın gerüden cümle küme askeri yedi koldan alayların dizüp haçlı bayrakların açarak erganon ve torompete ve luturyanî boruların çalarak sâf sâf olup ordu-yı İslâma yakın geldikde cümle küffâr bir kerreden at bırağup "Yajuj ve Yajuj" deyü yıldırım gibi şakıyup gelirlerken Cenâb-ı Kibriyâ'nın ihsânı olup Âl-i Osmân'ı mansûr u muzaffer etmek murâd edinüp esbâbını bu yüzden halk etdi kim mukaddemâ beri tarafa geçen Serdâr Ali Paşa'nın ve Gürcî Mehemmed Paşa'nın ve sâ’ir vüzerâ ve vükelâların cümle katâr katırlarını zîller ve ardalaları ve çanları ve çınkıraklarıyla donadup cümle katârı çayıra çıkarmışlar.

Ve cümle Âl-i Osmân develeri ki her biri ucbe hey’et havudları ve hatabları ve zîlpûş ve sağrıpûş ve bin-burc ardala çanlarıyla sahrâ-yı Ciğerdelen'de bu kadar bin katâr katır ve develer bu kadar bin sârbân ve harbendeleriyle çemenzâr [u] lâle-izârda serserî otlayup gezerken hemân küffâr yıldırım gibi seğirdüp top ve tüfengler atup gelirken hemân küffârın top güllesin yemiş ve niçe bin kurşum zahmın görmüş ve kâfirin sadâsın işitmiş bu kadar bin mahlûk-ı Hudâ at ve katır ve acûbe-hey’et

develer gerdânların kec edüp esirerek bu sahrâ içre pârekende ve perîşân olup kâfirin askeri içine develer yürüyüş ederler.

Bu kerre Cenâb-ı Allâh'ın ihsânını gör. Hemân ki küffârın altındaki atları müddet-i ömürlerinde ***[104b]*** çanlı ve çınkıraklı katâr katır develer görmüş değiller ve kâfirler dahi hem-çünân bu makûle hayvânât görmüş değiller, hemân kâfirin altındaki atlar yıldırım gibi şakıyup gelirken hemân develeri görüp kâfirin cümle atları durunca üzerinde olan Halpuz kâfirler atdan tepeleri üzre yıkılup ve niçe bin kâfirler atlarından tekerlenüp ve niçe bin küffârın atları deve ve katârlardan ürküp fırradak gerüye dönüp ürken atları kankısı, ve niçe bin kâfir atları dümmin hotas-vâr edüp sahrâda gezen kaykısı ve bu fezâda atından ayrılup demir katlavîleriyle sahrâda atın dutmağa piyâde gezen kâfirlerin kankısı, ve niçe bininin başı kayısı olup develer dahi top ve tüfeng ve mızrak zahmından sahrâda gezen kankısı ve cümle develer zahm-horde olup her bir şütür ejder-i heft-ser-i dîv-i nerre-i gırrendeye dönüp tâvûsî ve arvana ve buğur ve mâya ve beserek {nâm} tüğlü develer cümlesi küffâr üzre seğirdüp vardıkça küffâr atları kaçup küffâr içre bir gırîv [ü] feryâd [ü] vâveylâ vü vâveledâ kopup gûyâ cemelullâhı ricâlü'l-gayb gördüler.

Bu kerre küffâr artık beri ordumuza doğru gelmeğe iktidârları olmayup,

"Âyâ ne işleyüp ne re'y [ü] tedbîr ile bu Türk'ü kırup cisir başın alup beri cânibe Türk'ü geçirmesek" deyü müşâvereye dururken hemân bizim İbrâhîm Paşa fakîr yine at üzre cümle askeriyle âmâde iken anı gördük, asâkir-i İslâm içinden bir ün ve bir gırîv ü feryâd kopup,

"Bire ümmet-i Muhammed kâfir bozuldu, ne durursuz" deyü Cenâb-ı Hak tarafından gûyâ bir sadâ çıkınca *el-azametullâh ve'l-heybetülillâh* evvelâ yine bizim İbrâhîm Paşa tâze cân bulup der-ceng-i evvel yine bizim asker küffâr üzre at salup sâ'ir asâkir-i İslâm azamet-i Hudâ âdem deryâsı gibi cûş u hurûşa {gelüp} Tuna üzre olan cisirden dahi âdem deryâsı beri bizim tarafımıza akup bir alay eli kan ve kılıçları kan ve sîneleri uryân ve ciğerleri püryân bir alay gâziyân mücâhidânın dillerinde Hazret-i Kur'ân cümlesinin kılıçları uryân sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî'den ve atlar ve cümle hayvânâtlar süheylinden eflâk-i tâs-ı nûlgûn kubbesi çın çın zın zın ötüp sadâ verirdi.

Hemân deryâ-misâl asâkir-i İslâm gürûh-ı enbûh gibi gürleyüp küffâr üzre seğirdüp anı gördük, bizim köprü başında olan asker ile kâfir leşkerinin mâbeynlerinde niçe bin deve ve katârlar sedd-i sedîd olup durur.

Hemân cümle gâziyân-ı sâhib-i îmân bu develeri geçüp Kadızâde İbrâhîm Paşa yine çet-a-çet cengde iken cümle gâzîler sahrâda atdan düşüp piyâde kalmış kâfirleri kıra kıra İbrâhîm Paşa imdâdına yetişdiler. Fakîr İbrâhîm Paşa'nın mürde cismine tâze cân gelüp eline yine Dımışkî topuzcuğın alup,

"Koman gâzîler fursat ganîmet ve nusret bizimdir" deyü cenge âheng etdiler.

Küffâr bu kâr [u] evgârı görüp Türk askeri henüz boşandı, hemân cemî'i bâr [u] büngâhı ve hayme vü hargâhı ve cebehânesi ve topları ve hınto arabaların bırağup anlar dahi bizim gibi kaçmağa yüz dutup bunların ardınca âdem bahri temevvüc ve talattum ederek kova kova ve kıra kıra mukaddemâ ale's-

seher ceng etdiğimiz mahalle vardıkda gördük, bizim bırakdığımız piyâdelerimizi küffâr piyâdesi yine ortaya almış, kırmak sadedinde iken piyâde küffâr bizim asâkir-i İslâm'ın geldiğin ve kendi cünûd-ı cünüblerinin cân havliyle firâr etdiklerin görünce hemân anlar dahi yayanlarımızı bırağup bir kerre yan verüp *firâren an tevâlîyi'l-kesürât* deyüp dağlara ve bâğlara yüz tutup firâr edüp piyâdelerimize Hazret-i Hızır gibi yetişüp halâs etdik.

Bizim piyâdelerimiz de hayât-ı câvidân bulup anlar dahi küffârı kovmağa başladılar. Sağ tarafımızdan dahi Sührâb Mehemmed Paşa Mar‘aş askeriyle imdâd yetişüp fi'l-hâl iki bin mikdârı küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı ve âlât-ı silâha müstağrak zereh-pûş, âlât-ı harbî berdûş, küffâr huyûş ve mest [ü] medhûş mel‘ûnlar dendân-ı tîğa ber-gerdân verüp yerleri dâr-ı nîrân olup niçesini Sührâb Mehemmed Paşa'nın karakullukçu hüddâmları seyishâneler üzre esbân gulâm-ı kâfirleri kıra kıra bî-dermân kaldılar.

Ve bu mahalde niçe bin küffârı şirp-kelle ve paf-gevde etdiler. Ve niçe bin gâzîler firâr eden küffârların ardları sıra gitdiler, ammâ bu fezâdaki ma‘rekede on binden ziyâde {küffâr} birbirlerine onar onar bağlı olan Macar ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Korol ve Tot kâfirlerinin piyâdelerinden bu sahrâda biri cân kurtarmayup asâkir-i İslâm'ın acemi gulâmları bu piyâde kâfirleri eni konu Kassâb-ı Cömerd ***[105a]*** köçekleri gibi kâfirleri başdan ve koldan ve butdan budayup kırarlardı.

Ve niçe bin küffârları dahi kıra kıra bu Murâdovası'nda murâdına ergirirlerdi, lâkin Vezîria‘zam küffârın kesret ü vefretinden havf edüp Karaman Vezîri Çavuşzâde Mehemmed Paşa'yı ve Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Paşa'yı ve Kanbur Mustafâ Paşa'yı ve Ohri ve Elbasan ve İskenderiyye beğlerin ve on oda yeniçeri ile samsoncubaşıyı beri ceng tarafına köprüden geçirüp Süleymân Hân taburunda Kadızâde İbrâhîm Paşa ordusu içre konup pür-silâh meterislerde âmâde durdular. Bu kerre hayr-hâh-ı devlet olanlar Sadrıa‘zama derler kim,

"Sultânım karşu tarafa eyi asâkir-i İslâm'ın yarar ve nâmdâr ve güzîdelerin karşu tarafa geçirdiniz. Beri bizim tarafımızda ve sancağ-ı Resûlullâh dibinde ve sizin hidmet-i şerîfinizde cüyûş-ı müslimîn az kaldı ve hâlâ cisirden âdem deryâsı karşu tarafa akup gitmededirler. İhtimâldir mel‘ûn küffâr bir hîle ile karşu tarafda böyle bir asker gösterüp ve bir ma‘rekegîrlik edüp ba‘dehu firâr edüp karşu askerimizi kemîngâhlara çeke. Karşu tarafda şimden gerü küffârı kovmasınlar, zîrâ düşmanı çok kovdukça düşman yarar olur. Ve ihtimâldir bu asker-i İslâm karşu tarafa sökün edince ihtimâldir bu taraf boş kalacağın düşman bilüp bu tarafı Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve niçe banlar ve niçe hersek ve segler bu tarafa gelüp bir rahne vereler.

"Hemân tedbîr oldur kim karşuya geçen asker şimden gerü yetişir. Hemân sultânım ocak ağaları köprü başın zabt u rabt edüp öte tarafdan beriye baş ve dil ile ve sâ’ir hidmet ile geçenleri beri geçirsinler, ammâ *Allâhümme âfinâ* karşu tarafda yine bir inhizâm olursa firâr eden askeri geçirmesinler ve cümlesin vursunlar ve el kaldıranları kırsınlar" dediklerinde hemân

Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa eydir: "Vallâhi Hacızâde aceb ihtimâlcisin. ‘Şu şöyle olunca, şöyle böyle olur’ dedin, ammâ yine akla mülâyim âkıbet-endîş müşâvereleridir" dedikde hemân

Kazancızâde Çelebi "Belî efendim, hemân cisir başın zabt etsinler. İnşâallâh karşu tarafda asâkir-i İslâm mansûr [u] muzafferdir" dediğinde hemân yeniçeri ocağında Muhzırbaşı Abdi Ağa'yı cümle odası neferâtlarıyla cisir başına ta‘yîn olunup Sadrıa‘zam tarafından bir piyâde âdem bile karşu tarafımıza geçmeğe kâdir değiller idi

Ammâ hamd-i Hudâ beri bizim tarafımızdaki sahrâ-yı Ciğerdelen ve deşt-i Murâd mâl-â-mâl âdem deryâsı gibi temevvüc edüp hâmûn-ı Ciğerdelen tâ Lara bayırlarına ve Lak dağları bâğlarına varınca leb-ber-leb benî Âdem olup gûyâ meydân-ı Arafât olup cümle cündullâh ile bu tîh-i çemenzâr temevvüc {edüp} Bahr-i Ummân-vâr çalkandı. Ve her koldan alaylar sâf sâf bağlandı.Ve cümle küffâr bu hâli görüp Ciğerdelen vâdîsinde ciğerleri dâğlandı. Ve tarfetü'l-ayn içre üç bin aded küffârın dest [ü] pâları bağlandı. Ve bizim Kadızâde İbrâhîm Paşalının pür-hûn olmuş yürekleri yağlandı. Ve hamd-i Hudâ mecrûh olan yiğitlerimizin zahmları sağlandı.

Andan cümle küffâr sahrâ ortasında cem‘ olup "Yine bir arbedecik edem" deyü Fargaçi Kral-ı dâl-i bed-fi‘âl var kuvvetin bâzû-yı bî-kuvvetine getirüp bir hayli âteş-feşânlık edem zann etdi. Gördü kim asker-i bî-şümâr bir ân karâr etmeyüp eyle gelir kim bu gelişden kendülere halâs yokdur. Hemân bir kerre şapkaların başlarından çıkarup,

"Bire meded sana sığındık yâ Îsâ tut bizi" deyü baş açup ricâ eylediler.

Hazret-i Îsâ dahi ricâların kabûl edüp ve ricâlü'l-gayb dahi imdâd edüp cümle kâfirleri ricâları üzre tutup asâkir-i İslâma kelle ve paçaların ve niçe kapudanlar ve goroflar ve banlar ve herseklerin askere teslîm etdiler.

Azametullâh bu ânda cümle cünûd-ı müslimîn ü mü’minîn elleri ve kolları ve cümle esvâbları la‘l-gûn kan revân olup her bir gâziyân-ı dilâverân serbâzânlar Kassâb-ı Cömerd köçeklerine döndüler, ammâ küffâr kırmadan dahi bî-tâb u bî-mecâl kaldılar. Ammâ henüz bizim yayan gâzîlerimiz yayan küffârları kırmadan intikâm aldılar. Ve ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenem oldular ve cümlesi hamd ü senâ edüp tâze cân buldular. Ammâ münhezim olan küffârı dinç atlı olan gâzîlerimiz kova kıra Uyvar'a karîb tâ Patka gölü batağı ve hanâzîr ve Mujik yatağı nâm mahalle dek yüz dutup firâr etdiler.

Bu mahalde dahi niçe yüz kâfirleri birer gûne yüzden dutdular ve niçesini bu batakda hınzîr gibi depelediler ve üç binini kayd-ı bend ile Sadrıa‘zama götürdüler. ***[105b]*** Hemân ol ân Sadrıa‘zam amân u zamân vermeyüp otak önünde işlerin cellâdlar bitirdiler.

Ve dendân-ı tîğdan halâs olanları tâ kal‘a-i Uyvar kapusuna dek kovdular ve kovduklarına yetdiler. Tâ Uyvar'ın handakı kenârında niçe yüz kâfirleri gözetdiler ve fi'l-hâl niçesin kelle paça etdiler.

Ammâ asâkir-i İslâm kol kol birer cânibe mâl-ı ganâ’ime pârekende ve perîşân olıcak Fargaçi nâm kralın cümle mâl-ı hazâ’ini ve cümle cebehânesi ve bârhânesi ve topları Lak dağı dibinde kalup meğer mel‘ûn Fargaçi la‘în altı bin kadar güzîde atlı ve yayanlar ile mahall-i inhizâmda sarp dağlara girüp kemîngâhlarda pinhân olmuş.

Çünki asâkir-i İslâmdan meydân-ı ma‘rekeyi hâlî görüp "Mâl cândandır" deyüp hemân altı bin kadar

güzîde kâfir ile dağdan tomuz topu olup çıkup hazîne zabtına me'mûr olanlarla cenge âheng etdiklerinde asâkir-i İslâm'ın geride kalanları bu hâli görüp,

"Bire dağdan kâfir çıkdı" deyüp on bin kadar guzât-ı müslimîn bu Nemse kâfiriyle germâ-germ yine savaşa başlarlar.

Ammâ Fargaç-i la'în kuvvetiyle bu kadar *"Benem, diğer nîst!"* diyen kâfirler birbirlerine piyâdeleri zincîrler ile tirkeşmişler ve yek-dil [ü] yek-cihet olu[p] berkeşmişler. Ve cümlesi âhen-pûş olmuşlar ve her biri murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalmışlar, zîrâ her bir kâfirin elinde ve yeninde ve kolunda ve yakasında ve belinde beşer ve onar aded çarhlı küçücük tüfengleri var idi.

Ve bu mel'ûnlar mukaddemâ bizi bozanlar idi. Bizim dahi bu mel'ûnlara dâğ-ı derûnlarımız var idi. "Bu mel'ûnlardan dâğ-ı derûnumuz def' içün vücûdların sahîfe-i rûzgârdan kaldıralım" deyü bir iki kerre hücûmlar edüp kâfiri hazîneleri yanından ayırup yine bir yanına askerimizle yan verdik.

Tâ ki cevânib-i erba'aya giden asâkir-i bî-pâyân gelüp cem' olup tekrâr kâfire yedi koldan hücûmlar edüp bizim İbrâhîm Paşa piyâdeleri dahi kâfir piyâdeleri az kalmağile anlara sataşup birbirlerine bağlı küffâra bizim yayalar kırkar ve ellişer dirhem dalyan uzun tüfengler ile küffâra kurşumu bârân-ı la'net gibi yağdırırlardı. Ammâ ne tüfeng, her biri birer muşkat-misâl tüfeng-i pür-rengler, avuç saçmasıyla atdıkları zamân küffârı demet demet hâke yeksân edüp bağlı olan kâfirler birbirinin lâşe-i murdârların sürümeden ceng etmeğe başları kaygulu olup sağ kalanlar hemân gûl-beyâbânîler gibi Lara dağlarına ve Lak bâğlarına yüz dutup giderlerdi. Ve sahrâda kalan cengâver kâfirleri tüfeng ile helâk ederlerdi.

Ammâ bu Fargaçi küffârı cümle yedi alay idi. Belki dahi ziyâde küffâr-ı hâksâr idi. Hattâ bunları kıra kıra bin mikdârı küffâr kalınca hemân bir uğurdan "Allâh Allâh" deyüp üzerlerine at koyup dal tîğ-ı uryân âteş-tâb olunca bu kâfirleri demet demet ve ceste ceste edüp hâke saldık.

Ve bakıyyetü's-süyûfların beste beste der-zincîr-i esîr edüp cümle mâl-ı hazâ'inin ganâ'imleriyle guzât-ı müslimîn nehb ü gâret edüp illâ Fargaçi la'înin hazînesi arabaların yine mukaddemâ zabt eden yeniçeri çorbacılarına teslîm etdik, ammâ bu hınto arabaların atlarına piyâde kâfirler binüp firâr etdiklerinden bu arabalar bu vâdîlerde kalmış idi.

Ba'dehu cemî'i kâfirlerin kelle paçaların cemî'i gâziyân-ı Âl-i Osmân mızraklar üzre ârâyiş-i sinân edüp Sadrıa'zam huzûruna hazîne arabalarıyla ve Macar toplarıyla götürmede, ammâ kâfir Fargaçi la'în ağ yırtup peşkin atlamış la'în ü bî-dîn olmağile kaçamak yolların bilüp dağlar ve ormanlara hınzîr gibi girüp kırk elli mikdâr kâfir ile tâ kal'a-i Uyvar'a cân atup güc ile cân-ı habîsin kurtarup {halâs oldukda} yatmadan ve durup oturmadan,

"Kanı şu biz Türk'den kaçup gelenler ve mürted olup dîn-i Îsâ'ya girenler" dedikde fi'l-hâ[l] Fargaçi önüne âşıkı olan Türk kâfirin ve ma'şûkı olan Macar hîzin getirüp,

Fa[r]gaçi eydir: "Bire çufudlar, siz bana dediniz ki 'Türk bu kal'ayı almağa beri tarafa on bin âdemle geçdi ve köprüyü yapamayup Tuna taşdı ve Türk şaşdı. Hemân Türk'ü varın kırın, köprü başların alın

Uyvar'ın kal‘asın kurtarın’ dediniz. Size aldanup yigirmi otuz bin Hıristiyan askerimden ve bu kadar cebehâne ve hazînemden ayırup Uyvar kal‘asın askersiz kodurdunuz. Tîz şunları kazığa {urun}" deyüp iki aded mel‘ûn mürtedleri dahi kal‘a handakı kenârında ***[106a]*** kazığa urdukların Fargaçi kapudanı akîbince tâ Uyvar'a varınca kovanlar nakl etdiler.

Ba‘dehu Fargaçi la‘înin ganâ’imin Sadrıa‘zama götürürken mukaddemâ ale's-sabâh meydân-ı ma‘rekemize uğradıkda vakt-i seherde Üstürgon kal‘asından küffârın yayası içre dörd aded balyemez gülleleri kâfirlerin kellelerine urdu idi. Küffârın yediği balı balyemez gülleleri kâfirlere semm-i helâhil eyleyüp ağızlarından ve burunlarından çıkarup iki bin kadar küffârı pâre pâre ve rîze (ve) rîze edüp herse-i insân olup küffârın cesed-i murdârları çet-a-çet hâk-âlûd olup yatırlardı.

Ve cümle küffârın cemî‘i atları ve kılıçları ve meçleri ve şişleri ve harbaları ve demir geyim katlavîleri ve garabine çarhlı tüfengleri ve bellerinde kemerleri ve üzerlerinde Alaman ayusu derisinden ok geçmez ve kılıç kesmez güderiden zırh yerine geyimleri ve cümle esvâb u eskâlleri ve torompete boruları ve dankiyoları ve nâkûs ve erganonları ve niçe billûr câmlı hınto arabaları ve niçe bin gûne mâl-ı hazâ’in ve gayri elvân ganâ’imleri cümle guzât-ı müslimîne nasîb oldu.

Ve bu sahrâ-yı Ciğerdelen cesed-i benî Âdem ile dâ’iren-mâdâr beş sâ‘atlik yer lâşe-i murdâr ile zeyn olup cümle küffâr hâs u beyâz billûr-vâr kûn-bürehne yüzü koyı puşt-penâhı-misâl yatırlardı.

Bi-fazlillâhi Ta‘âlâ ale's-seher münhezim olduğumuz yerde yine Fargaçi kapudanı kırup intikâmımızı aldık. Hamd-i Hudâ *hâzâ min fazli Rabbî.*

Ba‘dehu cümle cebehâne ve toplar ve gayri ganâ’im ve hazîne ve hınto arabalar ile bir mükellef alay tertîb edüp huzûr-ı serdâra giderken Sadrıa‘zamdan haber gelüp,

"Benim karındaşım, cümle şikârın mu‘temedün aleyh âdemlerinle dursun. Sen cümle askerinle firâr eden küffâr-ı nâ-bekâr akîbince kova gidüp sâ’ir vüzerâların şikârlarıyla ordu-yı İslâma alay ile gelesin" deyü fermân gelince hemân fakîr İbrâhîm Paşa n'eylesin, yâ biz n'eyleyelim, "El-emrü emrüküm" deyüp cümle ganâ’imi Kethudâ Ahmed Ağa'ya teslîm edüp yine kâfir kovmağa gitdik.

Ammâ atlar aç ve bizler aç. Hele bir orman içine girüp cümle atları çayıra salup etrâfımıza karavullar koyup sehelce istirâhat etdikde Hudâ mu‘în ü zahîri ola, Şâmîzâde Re’îs Efendi'den on dâne muharrâ pişmiş beslenmiş koyunlar ve beş bin ekmek ve bin aded at yemi gelüp cümle ni‘metullâhı mahlûkullâhlara bezl edüp cümle guzâtın cânları yerine gelüp kâmil bir sâ‘at bu mahalde ârâm edüp andan yine esb-i sabâ-peymâlarımıza "Niyyetü'l-gazâ" deyü süvâr olup "Azm-i râh-ı cânib-i küffâr" deyü giderken ibtidâ Serasker Ali Paşa'ya Bosna askeriyle râst geldik ve Kaplan Paşa ve Yûsuf Paşa ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve Budin vezîri Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa ve Sührâb Mehemmed Paşa ve Kanbur Mustafâ Paşa ve Defterdâr Hüseyin Paşa ve Sıska Ken‘ân Paşa ve Hısım Mehemmed Paşa ve Gürcî Koca Mehemmed Kethudâ Paşa ve Seydîzâde Mehemmed Paşa ve Cân Arslan Paşa ve Çatrapatra Ali Paşa ve Konakçı Kara Ali Paşa ve Kıbleli Paşa ve Kaplan Paşa ve Kurd Paşa ve niçe bunun emsâlleri vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve niçe yüz ümerâlar cümle asâkir-i İslâmlarıyla kuşluk vaktinden tâ Uyvar'a varınca dağlara ve taşlara ve bâğlara ve ormanistân u çengelistân mahûf yollara ve bellere girüp tâ vakt-i asra dek gezüp elli

altmış bin asâkir-i İslâm dağlarda taşlarda av arar gibi arayup tâ vakt-i asra dak sâlimîn ü gânimîn her cânibe at saldılar, ammâ kızıl kan içinde kaldılar ve bin yedi yüz aded kelle dahi aldılar.

Ve mansûr u muzaffer bir alay-ı azîm ile küffârın haçlı peykerlerin hınto billûr câmlı arabalar üzre filandıra ve bayrakları ser-nigûn edüp bu kadar bin kelleleri ârâyiş-i nîze edüp ve bu kadar topları ve bu kadar cebehâneleri ve bu kadar bin esîrleri der-zincîr keşân-ber-keşân geçüp tabılları ve erganon ve torompete ve luturyan boruların çalarak cümle muhteşem kapudanları ağlaşarak bir mehâbet ve salâbetli alay-ı azîm ile Sadrıa'zamın serâperdesine varılmışdır kim diller ile ta'bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânların getirdikleri mâl-ı ganâ'im ve üsârâları ve kelleleri beyân eder

İbtidâ efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa kolundan bin dörd yüz kelle ve beş yüz on aded esîr ve Fargaçi'nın on araba hazînesi ve on aded münakkaş topları geldi.

Ve Kaplan Paşa kolundan iki yüz kelle ve kırk esîr.

Ve Yûsuf Paşa kolundan iki yüz elli beş kelle ***[106b]*** ve on esîr.

Ve Gürcî Mehemmed Paşa kolundan üç yüz aded kelle ve yetmiş dil.

Ve Sührâb Mehemmed Paşa'dan yüz elli kelle ve üç aded kal'a kapudanları.

Ve Kıbleli Paşa tarafından kırk kelle ve üç yüz dil.

Ve Çavuşzâde kolundan üç yüz kelle ve on bir dil.

Ve cümle sâ'ir vüzerâlardan hem-çünân bu kadar (bu kadar) esîr-i firâvân geldi.

Ammâ cümleden sonra baba-yı âlem Köse Serdâr Ali Paşa Bosna serhad gâzîleriyle cümle iki bin altmış aded kelle ve üç bin aded esîr-i bend-i zincîr ve yedi aded kal'a kapudanları ve dörd kat küffâr mehterhânesi ve iki hınto arabalar ve yigirmi aded mücellâ toplar ve altun haçlı bayraklar ile cümle küffâr kelleleri kargı ve kantar sırıklar üzre ârâyiş olup esîrleri pây-beste ve dil-haste ve şikeste beste edüp boruların çalarak cisirden bir alay-ı azîm ile geçüp Süleymân Hân depesi dibinde Sadrıa'zam huzûrundan otak-ı nüh-tâk önünden bâlâda tahrîr olduğu üzre cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar metâ'ları huzûr-ı vezîr-i dilîrden güzer edüp cümle vüzerâ ve vükelâlar,

"Gazânız kutlu olsun" deyü Sadrıa'zamın bûs-ı dâmeniyle şeref-yâb olup her biri Sadrıa'zam huzûrunda karâr-dâde oldular.

Hemân serâperdenin sokakları iki cânibe dahi ziyâde küşâde olup Sadrıa'zam iskemle-i Âsaf-ı Berhayâ üzre karâr-dâde olup sağ tarafında kırmızı kilimler üzre beş yüz kîse guruşu hemân püşte-misâl yığdılar ve solunda üç yerde âdem kaddi hil'at-i şâhîleri yığdılar.

Ve Sadrıa‘zam huzûrunda turna telleri ve gümüş teller yığın yığın durup ba‘dehu ibtidâ cümle vüzerâlara birer semmûr kürk ve cümle mîr-i mîrânlara birer müntehâ zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler ve sâ’ir mîr-i livâlara hil‘at-i nâdireler ve cümle alay beğlerine turna telleri ve gümüş cığalar ve dahi biz ceng ederken vakt-i seherde kelle getirenlere ibtidâ ellişer guruş ba‘dehu gelenlere kırkar guruş, andan kelleler beş altı bini aşdıkdan sonra kelle getirenlere otuzar esedî sadaka olundu. Dahi sonra gördüler kim gelen kelleye ve dile hadd ü nihâyet yok, yigirmişer guruş ihsân olundu.

Ba‘dehu Budin vezîri Siyâvuş Paşa bürâderi Hüseyin Paşa kolundan Budin ve Üstürgon gâzîleri dörd bin aded esîrler dahi gelüp serâperde önünde bu kadar üsârâları getirenlere in‘âmlar olunup "Yine getirenler bu esîrin boynun ursunlar" deyü fermân olunca *el-azametullâh* dörd bin aded ibâdullâhı serâperde önünde çökerüp yüz, yüz elli yerde cellâd-ı bî-amânlar bu kadar mahlûk-ı Hudâ'ya şaka şak taka tak ol kadar seyf-i miczem urdular kim şakırdısı evc-i arâka çıkup her kâfir koyun ve kuzu gibi meleyüp elleri bağlı ve ciğerleri dâğlı bunlara kâmil bir sâ‘at-i nücûmîde eyle şemşîr-i âteş-tâb-ı perrân urdular kim böyle seyf-i zü'l-yezeni Rüstem ü Restân ve Sâm u Nerîmân ve Güstehem ü Tihemten urmamışdır.

Ve mukaddemâ bizler vakt-i seher arsa-i meydânda ceng [ü] cidâlde iken yine bizim gâzîler getirdiği dillerin dilleriyle başların bir yerden keserler imiş, hattâ serâperde önünde olan çemenzâr-ı ahzar-gûn hûn-ı insân ile la‘l-gûn olup küffârın kelleleri hûn-ı insânın cereyânından hûnile galtân olup pâypûş ile o kanara meydânında gezilmez olup serâperde önündeki kanlar üzre yeni toprak nisâr etdiler, ammâ ne mümkün, cümle türâb ân-ı vâhidde hûn-ı insân ile tahmîr olup la‘l-gûn bir fezâ-yı mezbah-cây oldu.

Hattâ otak-ı nüh-tâk önünde üç yerde kelle dağlar gibi yığılup cümle lâşe-i küffâr-ı hâksârı, hakkâ ki hâksâr oldular, cümlesin arabalara tahmîl edüp ordu-yı İslâm kenârında bir gün bir gecede gücile taşıyup üç yerde dağlar gibi yığdılar.

Hamd-i Hudâ gerçi söylemek aybdır, ammâ Rabbü'l-izzet'in ihsânın söylerim. Ve mukaddemâ Ciğerdelen kal‘asında gördüğüm rü’yâ-yı sâlihanın zuhûr etdiğinün hayr olduğuna hamd [ü] şükr edüp söylerim ki sad lek Rabbü'l-izzete hamd olsun.

Bu cengde bu Evliyâ-yı fakîr-i hakîr-i za‘îfi Cenâb-ı Bârî yârî kılup azîzimiz Üsküdârî Mahmûd Efendi ve Geysûdâr Kapânî Mehemmed Efendi ve Na‘lıncı Dede Efendilerimiz du‘â-yı himmetleriyle bu gazâ-yı meserretde bulunduk. Ve şimdi bu gazâya gelirken Vulkovar nâm kal‘ada cisir başında Hindî (---) Baba tekyesinde yatup ol azîzi vâkı‘amızda görüp,

"Evliyâm, gazâ edersin ve mâl-ı ganâ’imler alırsın, ammâ korkma mansûr u muzaffer olursun" deyü beşâret etdiği gelüp zuhûr edüp bu mahalde Sadrıa‘zamın huzûrunda ol vâsi‘ ve ganîmet ihsân hırmeninde bu hakîr ü pür-taksîre elli guruş ve yigirmi altun ve bir çelengi bizzât Sadrıa‘zam serime sokup,

"Evliyâm du‘â eyle" ***[107a]*** buyurup getirdiğim Macar katanasın ve Nemse gulâmın hamd-i Hudâ kesmeyüp hakîre ihsân eyleyüp katana atını dahi in‘âm etdiler. Ve niçe vüzerâlardan ihsânlar aldım. Ba‘dehu Macar atını kırk guruşa satdım.

Ammâ bu gazâ-yı garrâda cümle guzât-ı müslimîne bezl olan ihsân u in‘âm "Taraf-ı pâdişâhîden cümle iki yüz kîse guruş sadaka olundu" deyü Masraf Kâtibi Ahmed Çelebi nakl eyledi.

Ba‘dehu ordu-yı İslâm'da câ-be-câ pinhân etdikleri esîrlerden su’âl edüp, siz ne kadar kâfir idiniz, dediğimizde,

"Vallâhi bizimle Çeh ve Leh ve Korol ve İsfaç ve Tot ve İslovin ve Nemse tüfenglilerinden cümle on yedi bin aded tüfengli hıristiyan idik ve on bin Nemse atlısı ve on bin (bin) Macar katanası, cümlemiz otuz yedi bin Hıristiyan idik, cümle kırıldık. Ve cümle üç aded serdârımız var idi; biri Mantikukule ve biri Roza ve biri Fargaçi kapudan ki Uyvar kal‘ası anın dedelerinden berü anın mülküdür. Şimdi cümle askeri kırılup Uyvar'ı tîz alırsız" deyü şâfî haberler verdi.

Hakîkatü'l-hâl küffâr kelleleri add olunup otak önünde üç yerde onar bin aded kâfir kelleleri yığılı idi. Bu hisâb üzre otuz bin ma‘dûd kelle idi ve ordu içinde dahi iki bin küffâr kadar pinhân eylediler ve iki bin mikdârı küffâr nehr-i Gara'da ve nehr-i İpol'da ve Patka gölünde gark oldularsa otuz yedi bin küffârdan ancak üç bin küffâr halâs olmuşdur.

Zübde-i kelâm oldur ki böyle bir gazâ-yı garrâ-yı kübrâ bu serhadlerde devlet-i Âl-i Osmân'dan berü olmamışdır. İllâ Süleymân Hân'ın Mihaç gazâsı ve Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'in Eğre gazâsı olmuşdur, ammâ bu Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in asrında be-dest-i Vezîr-i dilîr Fâzıl Ahmed Paşa'nın Ciğerdelen gazâsı cümleden şîrîn gazâ olmuşdur.

Niçe müverrihler yazdılar, ammâ bu hakîr ü kemter fakîr kalîlü'l-bizâ‘a pür-taksîr bu gazâ-yı azîmde bulunup alâ kadri'l-imkân bu yüzden müsevvede etdik. İnşâallâhu Ta‘âlâ bu mecmû‘a-i nâ-matbû‘umuzu ser-rişte elde olduğu üzre tas[h]îhe geçirüp gayri kürrâslar tahrîr etdikde *"El-ma‘nâ fî batni'ş-şâ‘iri"* üzre dahi matbû‘ ve merbût tahrîr olunur. Kusûruna nazar olunmayup dâmen-i afv ile setr edeler.

Ve sâ’ir ahibbâ vü sâdıkân u ârifân u âşıkân-ı ashâb-ı divelden niyâz olunur ki iksârda olan özrümüz kabûl edeler, zîrâ bu kadar seyâhat-i kesretde ve bu kadar meşakkat-i vefretde cem‘-i hâtıra olmamağile ancak kendü sergüzeşt ü serencâmımız olup bu gazâda elimizden cüz'î ve küllî hayırlı işler dahi gelmek ile ale'l-fevr bu gûne terkîm olunmuşdur, ammâ hakkâ ki bu Ciğerdelen sahrâsı cengi cemî‘i küffâr-ı bedkârların bu âna dek niçe bin inhizâmlarına bu ceng-i Üstürgon-ı ibret-nümûn dibâce-i defterleri olmuşdur. *Hâzâ min fazlı Rabbî.*

Hikmet-i Bârî {Cenâb-ı Kibriyâ yârî kılup çerâğân-ı sürûr u hubûr olduğun beyân eder}

Bu ceng [ü] cidâl tamâm olduğu gece aslâ Sadrıa‘zam tarafından fermân ile tenbîh ü te’kîd olunmadan bi-emrillâhi Ta‘âlâ mukaddemâ Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın ibtidâ ale's-seher ceng etdiği yerde şühedâlarımız üzre büklüm büklüm ve burma burma nûr yağdığın niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler ve niçe bin gâziyân-ı sâdıkânlar bu mehbit-ı pür-envârı müşâhede edince Sadrıa‘zam tarafından fermân ile çerâğân donanması oldu zann edüp *el-azametullâh* ol leyle-i muzlimde nehr-i Tuna'nın karşu tarafında ve beri bizim semtimizde olan niçe kerre yüz bin hayme vü hargâhların cemî‘i tınâblarına ve niçe kerre yüz bin aded kargı mızraklar üzre niçe kerre yüz bin fânûslar ve

kanâdîller ve şem‘-i rîhler ve şem‘-i rîhler ve lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ meş‘aller ile eyle çerâğân olup zîb ü ziynet oldu kim ol şeb-i muzlim rûz-ı rûşen-misâl leyle-i Kadr olup cümle şühedâlarımızın ervâhları inşâallâh pür-nûr olmuş alâmetleri olup gûyâ eflâk-i seb‘anın kevâkibleri ve seb‘a-i seyyâre ve sitâre-i mirrîh ve zühre ve utarid ve müşterî ve zühal ve şems ü kamer ve ferkadân ve necm-i sâbite ve süheyl-i Yemenî misilli encümânlar {gûyâ} bir yere müctemi‘ olup sahrâ-yı Üstürgon'u ol karanu gecede rûz-ı nevrûz-ı Hârzemşâhî gibi küşâde olmuşdu.

Ve dahi Üstürgon kal‘ası tarafındaki Süleymân Hân depesinde ve Şoşkon depesinde ve Muhanad depesinde ve İrşek depesinde ve Ban depesinde ve Depedelen depesinde ve Bağdala depesinde ve'l-hâsıl on iki aded püşte-i bâlâlar üzre Üstürgon kavmi dağlar gibi odunlar yığup on iki yerden âteşler evc-i âsumâna peyveste olup tâ sabâha dek ale'l-ittisâl nâr-ı Nemrûd-misâl âteşler on iki burcdan haml ü sevr ve cevzâ ve seretân ve esed ve sünbüle ve mîzân ve akreb ve kavs ve cedy ve delv ve hût misilli ebrâclardan Üstürgon'un on iki aded yerde âteşleri cihânı rûşen edüp dendân-ı bedenleri üzre bî-hisâb fânûs ve neft ve katrân ve zift ve dühn-i gûsfendleri yakup kal‘a-i Üstürgon'u ***[107b]*** dahi çerâğân etdiklerin Sadrıa‘zam görüp,

"Bire cânım, bu çerâğânın aslı nedir? Biz hod fermân etmedik, bu sürûr [u] şâdumân nedir" dedikde cümle nedîmân-ı Âsaf dediler kim,

"Bu çerâğân Allâhu a‘lem min indillâh olmuşdur" dediklerinde Sadrıa‘zam,

"Vallâhi ma‘kûl olmuşdur. Tîz kal‘a-i Üstürgon'dan üç yaylım top ve tüfengler atılup gülbâng-ı Muhammedîler çekin. Bu gece bizim dahi ordu-yı İslâm içre cemî‘i balyemez toplar ve kâfirden alınan toplar üçer yaylım tüfengler atılup akîblerince gülbânglar çekilüp sabâha dek ordu-yı İslâm çerâğân olsun" deyü fermân-ı vezîr-i Berhayâ sâdır olunca azamet-i Hudâ ol gece sabâha dak top u tüfeng sadâsından ve benî Âdem na‘rasından ve atlar süheylinden âdemin zehresi çâk olup ebr-i kebûdlar gûyâ rîze rîze zemîne dökülüp ber-hâk olurdu.

Tâ bu mertebe şâdumân-ı top ve tüfenglerle şâdumânlar oldu kim ordu-yı İslâm içinde bârûd-ı siyâh kalmadı denecek mertebe gencerler oldu.

Hattâ ricâl-i gayb gibi küffârın inhizâmına sebeb olan niçe kerre yüz bin develer kim var anların hakkında Cenâb-ı Kibriyâ hadîs-i kudsîsinde [56] buyurdukları şütürlerin hatab u havudları üzre sârbânlar ve şütürbânlar balmûmları ve her şütürün kec gerdânlarına fânûslar asup katâr katâr develeri ve katâr katâr katırları dahi cümle semerleri üzre mûmlar yakup ve ardala ve bin burc nâm çanların takup ordu içr[e] hüddâmları bu hayvânlar deverân ve seyerân etdirdiklerinde gûyâ ordu-yı bâzâr içre bir âteş deryâsı gezüp semâvâtda olan kevâkibân-ı nücûmânların şu‘leleri muzmahil oldu.

Ve niçe kerre yüz bin akkâm ve meş‘alciyân ve karakullukçıyânlar küme küme ve reme reme kol kol kol edüp tâ sabâha dek el çarparak "Elâ yansuru's-sultân" deyü dakku'l-hanek edüp niçe yüz bin gûne şakalar ederek tâ sabâha dak böyle bir sürûr [u] şâdumân ve çerâğân oldu.

Ve her hayme vü hargâhda niçe gûne sohbet-i hâslar oldu. Ba‘zı haymelerde şühedâlarımız rûhlarıyçün mümessek helvâlar tenâvül olundu ve cümle ervâh-ı şehîdân şâdumân oldu ve niçe bin

yerde rûh-ı şerîf-i şehîdânlar içün tilâvet-i Kur'ân olundu, ammâ Hudâ'ya ayândır yine bu âmedâne sürûr [u] şâdumânın sebebi şühedâların üzerlerine nûr-ı mübîn nâzil olması sebeb oldu.

Bu kıssa-i pür-hisseden Sadrıa'zam hissedâr ve haberdâr olunca hemân ale's-sabâh cemî'i şühedâlarımızın na'şe-i münevverelerin sahrâ-yı Ciğerdelen'de buldurup cümle Üstürgon tarafına getirdüp serâperde-i Berhayâ kurbunda Süleymân Hân depesi zeylinde bir hafr-i azîm kazdırup cümle bin altmış aded şehîdânın henüz bir gün bir geceden berü kanları revân olarak Ordu Monlası Ünsî Efendi cenâze-i şehîdân-ı gâ'ibân namâzına muktedâ olup iki kerre yüz bin aded guzât-ı muvahhidîn şehîdân namâzına bir kümeden hâzır olup {namâz-ı şehîdân kılınup} cümle şühedâyı biri biri üzre balık istifi gibi yığup defn etdiler.

Ve bu şehîd üzre haymeler kurulup cümle Üstürgon ulemâları üç gün üç gece tilâvet-i Kur'ân etmeğe me'mûr olup Sadrıa'zamdan ulemâlara ihsân [u] in'âmlar oldu.

Hakkâ ki böyle bir hayrât-ı azîmeyi bir gazâda şühedâlara bir pâdişâh-ı cem-cenâb ve bir serdâr-ı vezîr-i mükerrem âlî-me'âb etmemişdir. Hattâ niçe gâzîler Sadrıa'zama rû-be-rû eyitdiler kim,

"Koca vezîr çünki asâkir-i İslâm'ın şühedâların kâfiristânda hâk-i mezelletde bırakmayup böyle rağbet etdin. İmdi şimden gerü senin uğuruna cân u dil ile kurbân olup dîn-i mübîn yoluna şehîd olduğumuza gam yemeziz. Şimden gerü kalk ne cânibe teveccüh edersen gidelim. Hudâ dest-gîrin ola" deyü niçe gâzîler Sadrıa'zama böyle du'â etdiler ve herkes haymelerine gitdiler. Ve Uyvar gazâsına gitmeğe niçe bin gûne tedârikler gördüler. Hudâ âsân ede.

Ammâ bu gazâ-yı garrâ-yı meserret sene 1074 mâh-ı Muharrem'inin üçüncü gün ki yevm-i selâsede vâkı' oldu.

Hattâ bu hakîr [ü] fakîr ol mahall-i berzah-ı cahcahûnda cem'-i hâtır yok iken hemân ale'l-fevr şikeste beste bir kasîde şekilli bir şey edüp birkaç nâ-mevzûn ve nâ-merbût ebyâtları budur kim eyle fuzelâyi'd-dehr vezîr-i dilîre küstâhlık edüp arz etdiğimiz ebyâtlardır.

Kasîde-i gazâ-yı garrâ-yı sahrâ-yı Ciğerdelen, güfte-i seyyâh-ı âlem Evliyâ:

Minnet Hudâ'ya Hazret-i serdâr-ı kâmkâr,

Vardı gazâya eyledi küffârı târmâr,
Çâsâr-ı Nemse'nin (...) ü katanası,
Şemşîr-i âbdâr ile hep etdi cân-nisâr,
Hamd Hudâ'ya cümle emîrân süvâr olup,
Âmâde oldu cümle kafâdârı bî-şümâr,
Eyle du'â-i hayrı çıkar re'y-i Evliyâ
Ola bu fethe târîhi dâ'im gazâ {1021} hezâr,
Râ sâkıtdır. Sene 1074.

Eyle bir kâmil ve sâhib-i ayâr vezîr-i âlî-tebâr şi'r-i mühmel ü cühmelimizin kusûruna nazar

etmeyüp yüz guruş ve bir çuka ve bir at ihsân etdi. *Ammerahullâh*.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam sahrâ-yı Üstürgon'da ol tâk önündeki seylâb olan hûn-ı insânın ve cesed-i füccârânın bed râyihasından oturamayup cümle asâkir-i İslâm'a fermânlar olup nefîr-i rıhletler çalınup ***[108a]*** bu gazâ-yı eser-me’serin ikinci gün sahrâ-yı Üstürgon'dan göç edüp alay-ı azîm ile nehr-i Tuna üzre cisr-i kavîden ubûr edüp sahrâ-yı Ciğerdelen'de meks-i hıyâm edüp ba‘de'z-ziyâfe yine atına süvâr olup meydân-ı ma‘rekede pâymâl-i rimâl olan küffâr-ı hâksârın lâşe-i murdârların seyr [ü] temâşâya gidüp kâmil beş sâ‘at bu sahrâ-yı bî-pâyânı deverân edüp gördü kim her nebâtât [u] giyâhât başına birer kâfir cesedi beyâz çakıl taşı gibi fürû-fikend olup yüzü koyu yatırlar, ammâ gâziyân-ı Rûm bu küffârlara eyle kılıç urmuşlar kim niçe bini iki omuzlarından tâ göbeğine dek kılıç enmiş, niçe bini hamâyili bağı çalınmış, niçesi sepetleme çalınup iki pâre yatır.

Niçe yüzü haddâdî ve niçe yüzü gazâlî ve niçe bini muharref ve niçe bini tânî(?) çalımı çalınmış leşler ceste ceste zîr-i zeber olup hâk-i mezelletde yatır. *Sübhânallâh el-azametullâh* deyüp cümle gâziyân-ı Âl-i Osmân'a hayr du‘âlar edüp engüşt ber-dehen ederek azm-i serâperde ederek çetr-i mülemma‘ına geldiği dem huzûruna Koca Serdâr Ali Paşa'yı ve Budin vezîri Sarı Hüseyin Paşa'yı ve Kaplan Paşa'yı ve Yûsuf Paşa'yı ve Hısım Mehemmed Paşa'yı ve bizim Kadızâde İbrâhîm Paşalara cümle birer hil‘at-i şâhî geydirüp talî‘a-i asker olmağa me’mûr edüp buyurdu-yı şerîfler verdikde hemân ibtidâ Ali Paşa tarafından nefîr-i rıhletler çalınup cümle altı aded vüzerâlar ile cümle otuz bin asâkir-i İslâm olup *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp "*Bismillâh* niyyetü'l-gazâ*"* deyüp,

Ciğerdelen sahrâsından cânib-i garba Uyvar kal‘ası fethine gitdiğimiz menâzilleri ve muhâsara etdiğimizi beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Ciğerdelen sahrâsından küffâr-ı bed-tebârın Uyvar altında ciğerin delmeğe ki cânib-i garba çemenzâr u lâlezâr vâdîler içre 9 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâ vü kasabâtları yaka yıka Uyvar'ın maşrık cânibi mukâbelesinde **Çeyke** nâm bir kasaba-misâl köyde cümle asâkir-i İslâm ile meks edüp etrâf [u] eknâfa yarar karavullar ta‘yîn olunup ol ân nehr-i Litre üzre altı yerden balyemez toplar geçecek cisr-i kavîler binâ olunup ol ân cümle guzât-ı müslimînler cisirden ubûr edüp tâ Uyvar altında handak kenârına dek seğirdüp der-ceng-i evvel Uyvar'ın şarkîsinde olan Fargaçi varoşunun şikâr-ı kelepürlerin alup varoşu âteşe urup âteş-i sûzân evc-i âsumâna duman duman oldukda hemân kal‘a-i Uyvar'dan ibtidâ üç yüz pâre top asâkir-i İslâm'a atup hâmûş-bâş oldu.

Bu mahalde handak kenârında mukaddemâ bizden firâr edüp kâfire haber eden mürtedleri araba tekerlekleri üzre kazığa urulmuş gördük. İkisi dahi hayâtda idiler. Ba‘dehu cümle guzât-ı müslimîn gerüden asâkir-i kesret gelmeden,

"Bire meded bu Uyvar sahrâsın mahsûlün derelim ve çadırlarımıza yığalım" deyü asâkir-i deryâ-misâl bu Uyvar fezâsına dökülüp babaları mahsûlâtları gibi bir gün bir gecede cânib-i erba‘ayı birer konak yer pîr-i pâk zemînin kara hâk edüp herkes hayme vü hargâhları önünde dağlar gibi mahsûlâtlar yığdılar.

Ba‘dehu niçe yüz kurâlar yakdılar ve âsâr-ı binâların dahi yıkdılar, ammâ nehr-i Nitre kenârında olan müşebbek bostânları ve bâğ u bâğçeleri yıkmadılar.

Bu nehr-i Litre cânib-i şimâlde tâ Ma‘den dağlarından cem‘ olup Nitre kal‘ası zeylinden ubûr edüp Uyvar sahrâsında niçe yüz ma‘mûr u âbâdân kurâları rey edüp kal‘a-i Uyvar handakı içinden cereyân edüp andan sehel aşağı nehr-i Vak'a mahlût olup ikisi kal‘a-i Komaran kurbunda nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Andan ertesi gün Vezîria‘zam ve Serdâr-ı mükerrem yer götürmez asâkir-i İslâm ile bir alay-ı azîm gösterüp kal‘a-i Uyvar'ın cânib-i şimâlinde bir top menzili yerde serâperdesine gidüp meks edüp böyle bir alayı ne İskender-i Kübrâ ve ne Keyhusrev [ve] ne Dârâ etmemişdir.

Hemân ol ân cânib-i erba‘aya karavular kat-ender-kat fermân-ı sâhib-kırân olup herkes kollu kollarında kanûn-ı Âl-i Osmân üzre meks etdiler. Kal‘a-i Uyvar ise bir sahrâ-yı bî-pâyânın ortasında havâlesiz bir zemîn-i çemenzârda sedd-i İskender-mânend bir kal‘a-i ser-bülend beyâz kuğu gibi altı aded sedd-i Kahkahâ tabyaların ve cümle dîvârın niçe bin haçlı peykerleriyle zeyn olmuş durup aslâ ve kat‘â Sadrıa‘zam alaylarına ve ordularına ve bâğ u bâğçelere girenlere aslâ bir top u tüfeng atmayup hâmûş-bâş dururdu.

Evsâf-ı ibtidâ mübâşeret-i muhâsara-i sedd-i İskender-misâl kal‘a-i Uğvar

Lisân-ı Macar'da ismi Uğvar'dır, ya‘nî "Yeni kal‘a" demekdir. İbtidâ bânîsi sene 858 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Gâzî İslâmbol'u ***[108b]*** feth etdiği sene 857 hâlâ münhezim olan Fargaçi la‘înin üçüncü dedesi olan Holando nâm ban ve pelîd-i anîd ibtidâ kal‘ayı palankadan inşâ eder.

Ba‘dehu bir mahsûldâr ferah-fezâ vâdîde olmağile bu kal‘a etrâfında yedi yüz pâre kurâlar ile bu vâdîler amâr olup niçe yüz bin re‘âyâ vü berâyâların kuvvetleriyle bu kal‘ayı Şeddâdî rıhtım tula binâdan amâr edüp ancak bir tabyası palanka dîvâr kalır.

Ba‘dehu sene 1008 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında Serdâr İbrâhîm Paşa ve Cığalzâde Sinân Paşa Üstürgon kal‘asın küffâr elinden halâs etmeğe bu Uyvar kal‘asın ibtidâ muhâsara etmeği re’y-i ahsen görüp kal‘a-i Uyvar'a sarılup kâmil yetmiş gün döğdüler, altı aded tabyasından birin alamadılar ve bir gün Tatar Hân gelüp asker-i İslâm'a imdâd etmediler. Âhir şiddet-i şitâ dahi erişü[p] kal‘a-i Uyvar'ı bırağup Budin'e gitdiler.

Ba‘dehu sene 1035 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Kara Murtazâ Paşa vâlî-i Budin iken Erdel Kralı Betlen Gabor ile ve Kaşa kal‘ası banı Kurs ban ile ve Orta Macar banı Palatinuş ile yüz bin asker gelüp Uyvar'ı yetmiş gün muhâsara etdiklerinde {asâkir-i İslâma imdâda gelen} cümle küffâra İrim Papa'dan haber gelince cümle küffâr-ı dûzah-karârın karârları kalmayup karârları firâra mübeddel olup kal‘a-i Uyvar altında Murtazâ Paşa'yı yalnız koyup giderler. Kara Murtazâ Paşa bu hâl-i pür-melâli görüp Leve ve Novigrad ve Vaç kal‘ası üzre cümle cebehâne ve bârhânesiyle kal‘a-i Budin'e gelüp karâr eder.

Hemân ol ân Fargaçi nâm bî-îmân kal‘a-i Uyvar'ın palanka tabyasın Şeddâdî binâ yapup altı aded tabyası sedd-i sedîd olup hâlâ bu 1074 sene-i mübârekede yine muhâsara olundu. Cenâb-ı Kibriyâ yine feth [ü] fütûhun müyesser ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Evvelâ Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kal‘a-i Uyvar altında meks edince hemân ol ân nehr-i Litre üzre olan cisirden cümle balyemez topları ve yüz yetmiş aded şâhî zarbuzan topları ve cümle cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtları yüz bin renc [ü] anâlar ile cüsûrlardan geçirüp cümle asker nehr-i Litre'nin kenârında ve kal‘a-i Uyvar'ın cânib-i erba‘asında meks edüp kal‘a-i Uyvar'ı ortaya aldılar.

Ve ibtidâ bir vîrân kenîse ardında yeniçeri ocağı azharun mine'ş-şems meterislere girüp sıçan yolları kazmağa başladılar.

Hemân bu mahalde kal‘adan bin mikdârı küffâr Üstürgon kırkınından ibret almayup kal‘adan atlısı ve yayanları yeniçeriler üzre çıkup bir şemme elbeşte cengi edüp niçe kâfirler dahi kırılup bir mu‘attal deyre girüp kemîngâh-ı penâgâh edinüp bâğa bâğçelere giden guzâta şergil olmağa başladılar.

Hemân Sadrıa‘zam kolundan mezkûr deyre birkaç balyemez toplar urunca deyrin dîvârı münhedim olup kâfirlerin başlarına dar olup niçe yüz kâfirlerin yeri dârü'l-bevâr olup cân ber-cehennem gitdiler ve bakıyyetü's-seyfi kıç topların atup Uyvar'a dak kaçdılar.

Uyvar'ın topu ise orduya yetişmez, ammâ aslâ necâteye sûret yok dedüğü gibi artık küffâr kal‘adan baş göstermeyüp âsûde kalup bir top ve bir tüfeng tarafeynden atılmadı.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam ve Düstûr-ı mükerrem Ahmed Paşa sünnet-i Resûlullâh üzre derûn-ı hisârda mahsûr olan Fargaçi Kapudan'a bir nâme yazdı kim istimâ‘ edenin zehresi çâk, yerleri hâk, ve dîdeleri nemnâk olur.

Sûret-i nâme-i Serdâr Ahmed Paşa ibn Köpürlü {Mehemmed Paşa} be-cânib-i dalâlet-âyîn berâ-yı Fargaç-ı la‘în kapudan-ı bî-dîn, netîce-i zübde-i kelâmı budur, nâmedir

"Evvelâ es-selâmu alâ meni't-tebe‘a'l-hüdâ sen ki Fargaçi nâm kefere-i bed-nâm-ı güm-nâmsın, mektûbum vusûl buldukda kal‘anın miftâhlarıyla der-i devlete gelüp rikâbıma yüz süresin, yâhûd İslâm ile müşerref olup yine kal‘anda kemâ kân mutasarrıf olasın, yâhûd kal‘adan çıkup hâric-i kal‘ada sâkin olup harâc-güzâr olasın. Ve illâ inâd ve muhâlefet edersen Ciğerdelen'de ciğerin delinüp ol savaş-ı perhâşdan halâs oldun, ammâ bu kal‘ada halâs olmayup inşâallâh cümle ta‘allukâtınla senin her pâreni kulağın kadar ederim, bî-selâm" deyü dahi niçe gûne tenbîh ü te’kîdler yazılup nâmeyi İpşirli Mehemmed Ağa'ya verüp ol dahi zîr-i hisâra varup bir kemendli nerdübân-ı tavîl ile varan elçiyi derûn-ı hisâra alup bir dâne tabya küncinde nâmeyi okudup me’âl-i kelâm mefhûmu oldukda Fargaçi eydir:

"Benim askerim kırıldı demeniz, hâlâ kal‘ada yigirmi bin ceng eri Hıristiyanlarım vardır. Beş altı günden iki kerre yüz bin askerle çârsâr-ı sâhib-i vakârım benim imdâdıma yetişir. Bu kal‘a kralındır, vermeğe kâdir değilim. İki el bir baş içündür. Başıma yazılan her ne ise gördüm, dahi ne görecek isem emir Allâh'ındır. Mara Kot'umuz ***[109a]*** bize yardımcıdır" deyü Fargaçi Kapudan bu gûne cevâb-ı hezeyân söyleyüp İpşirli Mehemmed Ağa'ya bir kîse guruş verüp "Hoş geldin ve safâ gitdin" deyü yine kemendli nerdübân ile kal‘adan endirüp Sadrıa‘zama ahvâl-i bî-me’âli bildirdikde,

Hemân ol ân serdâr-ı sâhib-kırân Çatrapatra Ali Paşa'ya fermân gidüp Uyvar kal‘asının cânib-i erba‘asındaki deryâ-misâl suyu kesmeğe ta‘yîn olunup hemân su kesmeğe bu kadar bin kazmalı ve kürekli çıplakzâde gâzîler dal çıplak şallak ve mallak parlak ve berrâk beyâz gövdeli âdemler su kesmeğe mübâşerete gelirken kal‘a hâricinde olan cümle kefereler gördüler kim deryâ gibi su içinde bu kadar bin Türk askeri kal‘aya hücûm edüp gelir. Hemân küffâr-ı bed-girdâr bu çıplak âdemlerin bu yüzden hücûmların görüp,

"Türk'ün çıplak askeri böyle, yâ pür-silâh olanları nice ola" deyüp küffâr kal‘a-i Uyvar'ın cânib-i erba‘asındaki altı aded varoşları bırağup cümle kal‘aya firâr ederlerken niçesini çıplakzâdeler dutup Sadrıa‘zama dil getirüp ihsânlar aldılar.

Andan suyu bir cânibden kesmeğe yolların aradılar, tâ vakt-i gurûb oldu, bir cây-ı menfez bulamadılar.

Beğko Paşa'nın Şuran kal‘asına serdârlığın bildirir

Cümle guzât dahi meterise girmeden Uyvar'ın cânib-i şimâlinde 3 sâ‘at karîb nehr-i Nitre kenârında Şuran nâm palanka kâfirleri asâkir-i İslâm'ın ota otluğa giden huddâmlara rahne etmeden hâlî olmadıkları(n) Âsaf-ı dilîrin mesmû‘u olup ol ân Rûmeli eyâleti askeriyle Beğko Paşa'yı ta‘yîn edüp paşa-yı mezbûr zeyl-i kal‘aya varmazdan mukaddem niçe yüz küffâr dağlara firâr edüp talî‘a-i asker yetişüp kal‘ayı muhâsara ederler.

Beğko Paşa dahi gelüp derûn-ı hisârda olan küffâr "El-amân, ey asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘ayı Beğko Paşa'ya verdiklerinde derûn-ı hisârdan ol kadar mâl-ı ganâ’im ve cebehâne ve zahâ’ir makûlesi çıkdı kim asâkir-i İslâm ordusun ganîmet etdi.

Ve cümle cebehâne cebecibaşıya ve cümle topları topçubaşıya teslîm edüp kal‘a içinde ancak iki yüz yigirmi yedi aded küffâr bulunup cümlesin der-zincîr edüp derûn-ı kal‘aya Ohri beğini askeriyle muhâfazacı koyup bin aded araba ile zahîre ve cebehâneler ile Beğko Paşa bir alay-ı azîm ile şâdumânlar ederek ordu-yı İslâma gelüp dâhil oldukda,

"Fâl-i mübârekdir, inşâallâh kal‘a-i Uğva[r] dahi feth olur" deyü cümle guzât mesrûr [u] handân oldular.

Beğko Paşa Sadrıa‘zamın hâk-i pâyine yüz sürdükde hidmeti mukâbelesinde bir tuğ dahi ol gün ihsân olunup cemî‘i mâl-ı hazâ’in ve cebehâne ve zahâ’irleri yerli yerine verdiler.

Ba‘dehu cümle esîr olan küffârları Defterdâr Ahmed Paşa Üstürgon kal‘asına gönderelim derken cümle küffâr eyitdiler:

"Devletli vezîr, bizi cümle âzâd edüp yine Şuran kal‘amızda kalup evvelki gibi yine Üstürgon kuluna öşür ve harâc verelim. İnşâallâh size Uyvar'ı feth etmenin yolun gösterelim" dediklerinde.

"Nice feth edersiz?" deyü su’âl etdiler. Anlar eyitdi:

"Nitekim bu kal‘a altında bu su vardır, siz bu kal‘ayı feth etmek değil yanına varamazsız. Bu suyu cümle biz etdik ve biz yolların biliriz ve yine biz keselim, cümle sahrâ kuru olsun. Andan iş görüp kal‘ayı feth edin" dediklerinde hemân sadr-ı âlîcâh bu kâfirlere hâh-nâ-hâh amân verüp cümlesin kasem billâh ile âzâd edüp cemî‘i kefereleri Çatrapatra Ali Paşa'ya teslîm olunup ol gece cümle küffâr ile Ali Paşa yine çıplak ve şallak mallak askeriyle gidüp nısfu'l-leylde bir sâ‘ıka ve bir gürüldü sâika istimâ‘ oldu kim cümle guzât şeb-hûn olup küffâr basdı zann etdiler.

Tâ vakt-i fecr ki oldu, sahrâ-yı Uyvar'da bir katre sudan nâm [u] nişân kalmayup cümle guzât hamd ü senâ etdiler. Ammâ hakîkatü'l-hâl suyu kesmeğe cümle asker âciz-mândeler idi. Eğer su kesilmese kal‘a dibine varmağa kudret olmazdı.

Bu kefere-i kâtı‘u'l-mâlara hadden efzûn ihsân [u] in‘âmlar edüp bu kefereler erden olup dahi niçe gûne eşyâlar peydâ eyleyüp hidmetler ederlerdi.

Cümleden biri kırk elli dâne yekpâre ağaçlardan çırnık kayıkları getirüp "Bunlar handak suyun kesmeğe ve Litre nehri üzr[e] karşu tarafa gidüp gelmeğe lâzımdır" deyü elli pâre kayıklar getirdiler. Ve üç yüz kadar çam direğinden nerdübânlar edüp âmâde pinhân etdiler ve niçe gûne dahi kal‘a fethine müte‘allık hiyel ü şeytanatlar etdiler.

Bunlara Defterdâr Ahmed Paşa da müstevfâ ta‘[y]înâtların da verdiler. Bu küffârlara olunan iltifâtları ***[109b]*** mukaddemâ kendü kal‘alarından firâr eden küffârlar istimâ‘ edüp anlar dahi bunlara gelüp bin mikdârı küffâr cümle re‘âyâ kayd olup pâre pâre olarak etek der-miyân hidmet edüp bunlara başka çadırlar verüp başka bir kol olup evlâd [u] iyâlleri ile hidmet ederlerdi.

Hikmet-i Hudâ çünki ol gece bu sahrânın deryâ-misâl suyu kalmayup vâdî-i Tîh-misâl olduğun derûn-ı hisârda mahsûr olan küffârların âkıbet-endîşleri görünce niçesinin kalbine ilhâm-ı Rabbânî gelüp ol gece kal‘adan uryân kemendlerle enüp bahr[î] gibi handak suyundan şinâverlik ederek beri tarafa geçince karavullar bunu dutup Sadrıa‘zam huzûruna gelince şehâdet parmağın kaldırup İslâm ile müşerref olup kal‘a ahvâli su’âl olundukda meğer bu âdem bir fasîhu'l-kelâm ümmü'l-ahbâr âdem imiş, hattâ kal‘anın yüzbaşısı imiş, ceng-i Ciğerdelen'de ciğeri delinmeden cân kurtarmış bir müdebbir âdem imiş. Kal‘anın ba‘zı ahvâlleri bu âdemden su’âl olundukda,

"Ol kal‘a-i Uyvar'ın enderûn [u] bîrûnunda kâmil kırk bin âdem askeri var idi, yigirmi bini Ciğerdelen'deki cengde kırıldı. Ancak yüz on âdem ile Fargaçi kaçup kal‘aya geldi ve kendiyle cân kurtarup kal‘aya gelenleri,

‘Siz Türk kılıcı yediniz, gözleriniz korkdu, kal‘aya girmeniz’ deyü cümlesin kovdu. Hâlâ şimdi kal‘ada yigirmi bin asker var. On bini Nemse ve on bin Macar askeri var. Lâkin cebehânesi ve zahîresi ve mühimmâtları ve Ciğerdelen'de kırılanların avretleri ve oğlanları gâyet çokdur. Ve çâsâr-ı bed-tebârın topal vezîri yigirmi bin asker ile gelüp kal‘aya girmek sadedinde iken Ciğerdelen altında otuz yedi bin askerin kırıldığın işidüp hemân dünkü gün boruların çalup kalkup taburuna gitdi" deyü bu yeni müselmân böyle sıhhat haberlerin Sadrıa‘zama dedikde mezbûru Muhzırbaşı Abdi Ağa'ya teslîm edüp birer kat libâs-ı müslim ihsân olundu.

Hikmet-i Hudâ ol gün mâh-ı Muharremü'l-harâmın yedinci Salı gün idi, sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretinden Haseki Ağa geldi. Bir semmûr kürk ve bir mücevher ve murassa‘ hançer-i zü'l-feccâm ve bir şemşîr-i samsâm ile hatt-ı şerîf gelüp dîvân-ı pâdişâhîde kırâ’at olunup Sadrıa‘zama ve gayri düstûr-ı mükerremlere hayr du‘âlar ve selâm-ı firâ[vâ]nlar olunmuş.

Bu mahalde kal‘a altına birez asâkir-i İslâm'dan nâmdâr yiğitler varup kal‘a varoşuna şergil olduklarında kal‘adan toksan iki pâre balyemez toplar atıldı. Hattâ henüz hatt-ı şerîf ile gelen Haseki Ağa'nın bir âdemîsinin kellesin top güllesi götürdüp hemân Sadrıa‘zam bu ân Serasker Ali Paşa ve Beğko Paşa ve sağkol ve solkol beğleri ve sâ’ir iş görmüş iş erleri ile kal‘anın cânib-i erba‘asında gezüp meterise girecek yerleri tecessüs edüp mâh-ı mezbûrda cümle yeniçeri ve topçu ve cebeci ocakları kol kol meterise girilmek fermân olundu, ammâ ne çâre gündüz meterise girmek olmaz. Geceler ise mâh-ı Muharrem'in mehtâbı mahal "Âyâ ne çâre eylesek?" deyü erbâb-ı meteris birer gûne re’y-i tedârikde iken vakt-i gurûbda ki olup kamer mâh-tâb-ı bedr-i münîr burc-ı ufukdan pertâb edüp nümâyân oldu. Ve cümle erbâb-ı meteris ka‘r-ı zemîne girmeğe âmâde oldular.

Hikmet-i Sun‘-ı Hudâ mâh-ı Muharrem'in on dürdüncü gecesi kâmil üç sâ‘at ve dör[d] derece ve üç dakîka hasefü'l-kamer oldu kim on hatve mikdârı ba‘îd olan bedîd aktâr nâ-bedîd olurdu. Herkes yanındaki âdemi görmeden kalup tâ bu mertebe bir leyle-i muzlim oldu kim gûyâ haşr [ü] neşrden bir nişân oldu.

Hemân bu mahalde cümle guzât-ı müslimîn-i erbâb-ı meteris "Bire meded fursat ganîmetdir" deyü herkes kazması ve küreği ve tüfengi ile âheste âheste ol şeb-i muzlimde kal‘a altına karîb şarampavlar önünde hemân yere çöküp,

"Herkes kendüye birer mezâr kazup diri dizliklerinde pâdişâh dirliğimiz vardır" deyü meteris nâmında birer kabre girüp hamd-i Hudâ bu gece karanusunda kırk oda yeniçeri ve yigirmi oda cebeci Allâhu Ta‘âlâ'ya sığınup kal‘adan küffârın aslâ haber [ü] âgâhları yok iken Uyvar'ın mağrib tarafında dörd koldan onar aded yeniçeri odaları meterise girüp evvelâ sağ tarafda kol kethudâ (---) Ağa ve dahi beri tarafda Zağarcıbaşı Arnavud İbrâhîm Ağa ve Beç kapusu önünde handak hâricinde Yassı Tabya önünde yeniçeri ağası Sâlih Paşa, anın sol tarafında Samsoncubaşı (---) Ağa, anın solunda Başçavuş (---) Ağa, bu beş aded koldan cümle gâziyân-ı yeniçeriyânlar kal‘a-i Uyvar'ın nısfın kat-ender-kat meterislerle kuşadup fi'l-hâl cümle guzât takırdı ve patırdı ve kütürdü olmadan yer altına girüp gûnâ-gûn san‘atlar ile sıçan yolları kazup cümle yeniçeriler gûyâ ka‘r-ı zemînde tahte's-serâya girdiler.

Ba‘dehu Yörükân-ı top-keşânlar kırk altı ***[110a]*** pâre balyemez topları keşân-ber-keşân götürdüler ve derhâl meterislerde yerlü yerine her topları kodular, ammâ bu mahalde top-keşân Etrâklerinin ve topların salyasına me’mûr toprak sipâhîlerinin feryâd u fiğân ve ca‘ca‘ların kal‘a-i Uyvar'dan küffâr işidüp bildi kim kal‘a altına Türk askeri geliyor. *El-azametullâh* derûn-ı kal‘ada küffâr kuduz it gibi kudurup tâ sabâha dek iki binden mütecâviz toplar atup kal‘a-i Uyvar murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd ve Âd [u] Semûd nârı içinde kalup aslâ ârâm etmeyüp ale'l-ittisâl tâ vakt-i sehere dek toplar ve kumbaralar ve havân taşları atardı. Ammâ guzât-ı müslimîn,

"Ay dutulmuşdur, fursat ganîmetdir" deyü Uyvar'ın cânib-i erba‘asındaki altı aded bâğ-ı İremden

nişân verir ma‘mûr u âbâdân varoş-ı müzeyyeneleri âteşe urup âteş-i sûzân evc-i âsumâna urûc edüp rûy-ı zemînde bir sûz[â]n nümâyân idi.

Ale's-sabâh anı gördük, kal‘a-i Uyvar'ın cânib [ü] etrâfında İremistân ve amâristândan bir âsâr-ı binâ aslâ ve kat‘â kalmayup kal‘a-i Uyvar beyâz dürr-i şehvâr-vâr meydân-ı mahabbetde kaldı. Küffâr-ı dûzah-karâr henüz bildi kim cây-ı menâsları elden gidüp yerleri dârü'l-bevâr ola.

Hemân mel‘ûn küffâr "Her çi bâdâ-bâd" deyüp var kuvvetlerin bâzûya getirüp diyâr-ı deyrlerinde durmayup leylen ve nehâr aslâ ârâm etmeyüp asâkir-i İslâma göz açdırmayup top ve kumbara ve tüfeng ve muşkat atmadan hâlî olmadı. Ammâ hamd-i Hudâ ancak ol gece yedi âdem şehîd oldu. Ve ol gün Gürcî Mehemmed Paşa kolundan on beş aded kelleler geldi.

Ve yine ol gün ba‘zı vüzerâlara yeniçerilerinin meterisleri ardlarında meterislere girmek fermân olundu. Ve cümle altı aded bölük sipâhîlerine esb-süvâr olup kanûn-ı pâdişâhî üzre yeniçerilerinin meterisleri enselerinde kafâdâr olup âmâde durmak fermân olundu.

Ve mâh-ı Muharrem'in on sekizinci günü Serasker Ali Paşa cümle Bosna eyâleti askeriyle ve iki bin aded piyâde sekbânlarıyla alâ melei'n-nâs Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa kolu ardında meterise girdi.

Ve Sadrıa‘zam ve Beğko Paşa Rûmeli gâzîleriyle yeniçeri ağası kolundan Beç kapusu tarafında kat-ender-kat kilt-â-kilt meterislere girdiler.

Andan Kıbleli Paşa bin aded güzîde sekbânları ve tevâbi‘leriyle samsoncubaşı kolu ardında meterise girdi.

Andan Anadolu eyâleti gâzîleriyle Yûsuf Paşa bin beş yüz sekbânlarıyla başçavuşun kolunda meterislendiler.

Mezkûr vüzerâlar meterislere girirken kazma ve kürek takırdısı ve patırdısın küffâr istimâ‘ edüp küffâr-ı sâhib-i nâr bunlara ol kadar top-ı zûnnâr urdu kim hisâbın Allâhu Settâr bilür.

Hemân bizim tarafdan dahi ibtidâ beş koldan yigirmi beşer pâre balyemez topun yigirmişer vukiyye gelir güllelerin *Bism-i İlâh* ile atmağa mübâşeret edince bi-emrillâhi Ta‘âlâ kal‘a-i Uyvar'ın ol sedd-i İskender-vâr dîvâr-ı üstüvârının her tarafları sokak sokak rahnedâr olmağa başlayup derûn-ı kal‘ada sarâyları ve düyûrlar ve çanhâneler darabât-ı top-ı kûpdan münhedim oldukça derûn-ı kal‘a gür gür gürleyüp şakırdı şaka avâzesi arâka çıkardı.

Ammâ ceng-i azîmin kesret ü vefreti ve şiddeti vezîria‘zam kolunda handakın yeri yüzünde Yassı Tabya nâm bir mel‘ûn-ı benâmda beş bin kadar küffâr-ı dûzah-karâr kapanup neberd-i azîm ol tabyada idi, zîrâ bu tabya-i mel‘ûn handak hâricinde bir alçak yerde olup sarp Macar tüfenglileri olmağile bizim meterislerimizde bir merd-i âferîde baş gösterüp kâfirden bir baş almağa kâdir olmayup subh u mesâ mesâfe-i ba‘îdeden tüfengleşirlerdi, zîrâ ıhrâk olan varoşlardan içeri kal‘anın handak ve kenârları ve bu mezkûr Yassı Tabya başka kal‘a-misâl handakları etrâfı çet-a-çet beşer ve altışar kat kalın direklerden parmaklık sık ormanlık gibi kat-ender-kat şarampavlar edüp bu kadar bin

küffâr bu parmaklıkların ardlarında meterislenüp leyle'l-işâ ceng [ü] cidâl olup dahi bir şarampav dîvârı alınmadı.

Hemân Sadrıa‘zam bir gece fermân edüp kal‘a etrâfında olan şarampav parmaklıkların toplar içre gülle makaslar ve zincîrler doldurup cemî‘i toplara bir fitilden âteşler edince cemî‘i şarampavları sokak sokak söküp cümle guzât-ı müslimîn şarampavların şerrinden emîn olup cümle guzât şarampav direkleri taşıyup orduyu ağaç bâzârına döndürdüler.

Bu kerre cümle kâfirin handak kenârlarında siper-i la‘netleri kalmayup kimisi Yassı Tabyalarına girdi, niçesi kayıklara binüp handak deryâsın geçüp kal‘aya girdi.

Ba‘de'l-yevm cümle gâziyân-ı Âl-i Osmân gün be-gün meterisler değişdirerek gitdikçe kal‘aya yakın gelerek şeb [ü] rûz savaş-ı perhâş ederek Yassı Tabya nâm sedd-i se[dî]din handakı kenârına gelindi. Ammâ yine tarafeynden atılan top u tüfengin hisâbın ***[110b]*** Hudâ-yı müte‘âl bilirdi. Ve cümle cüyûş-ı muvahhidîn gece ve gündüz toz ve toprak ve top tütünü zulmeti içinde kalırdı.

Andan mâh-ı Muharrem'in yigirmisinde Kaplan Paşa'ya kal‘anın maşrık tarafında Komaran kapusunda meterise girilmek içün fermân olundu, zîrâ ol tarafdan Litre nehriyle kayıklar içre küffârın kal‘aya imdâdı geldiği istimâ‘ olunup ol tarafa Kaplan Paşa ve Adana Paşası Ali Paşa {dahi} me’mûr oldular ve ol gece meterisleri ma‘mûr etdiler.

Ve beş aded balyemez top ve on aded şâhî top ve bir oda topçu ve bir oda cebeci verdiler. Anlar dahi ol tarafdan kal‘ayı döğmeğe başladılar, lâkin Kaplan Paşa topları kal‘anın dîvârların silüp ba‘dehu dîvârdan seküp beri tarafda bizim büyük orduda niçe âdem ve at ve katır ve develer helâk etdiğin Sadrıa‘zama bildirdiklerinde Kaplan Paşa'ya fermân olup kal‘anın sîne-i pür-kînesine gülle urmağa başlayup öte tarafda asâkir-i İslâm emîn oldu.

Ba‘dehu yine Kaplan Paşa koluna Aydın ve Saruhan sancaklarının Tire ve Mağnisa şehirlerinin cümle gâzîleri ile yigirmi bin aded güzîde asker-i İslâm kal‘a altından azharun mine'ş-şems Litre nehrin ubûr edüp kal‘anın maşrık cânibinde kiremithâneler dibinde kal‘anın topları altında alâ melei'n-nâs meterislerin kurup Komaran kapusun döğmeğe mübâşeret etdiler.

Andan kal‘anın cenûbîsi cânibindeki kiremithâne tarafından Budin vezîri Hüseyin Paşa Budin eyâletiyle beş pâre top-ı kal‘a-kûp {ile} ve cebeci ve topçularla meterise girmek fermân olundu.

[Ve] dahi kal‘anın taraf-ı garbîsine Komaran kal‘asına gidecek yol üzre nehr-i Litre kenârında velî-ni‘metimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın Bolu sancağı askeri ve kendi tevâbi‘iyle cümle altı bin aded güzîde asker ile muhâfazaya ta‘yîn olunduk.

Hamd-i Hudâ meterise girmek fermân olunmadı, ammâ Hak belâ versin gece ve gündüz top serpindisinden ve top güllesinden ve muşkat ve zarbuzan topları zarbından bir ân âsûde emn [ü] amân duramayup âhirü'l-emr çadırlarımız içinde handaklar kazup sağlığımızda kabr-i azîme ve çâh-ı cahîme girüp şeb [ü] rûz azâb-ı cahîm çekerdik.

Hattâ bir dâne ağanın bir haymesi sağ kalmayup pâre pâre ve nîme nîme olup cümle çadırlarımız Hindî Baba hırkalarına döndü. Ne çâre herkese böyle fermân-ı vezîr olundu.

Andan kal‘anın mağrib semtine Gürcî Mehemmed Paşa eyâlet-i Haleb ile ta‘yîn olundu.

Ve dahi şimâl tarafına Mar‘ayş eyâleti askeriyle Sührâb Mehemmed Paşa me’mûr oldu.

Ve dahi Sivas eyâletiyle Fâtıma Sultân dâmâdı Sıska Ken‘ân Paşa ta‘yîn olundu.

Ve bu vüzerâlardan mâ‘adâ yüz yetmiş altı aded sancakbeğleri kol kol sahrâ-yı Uğvar'ın cânib-i erba‘asına karavullar beklemeğe ve ota ve otluğa giden at ve oğlanların ve karakullukçuların hıfz [u] hırâset etmeğe me’mûr oldular.

Ammâ Sadrıa‘zam, Kırım hânı Mehemmed Giray Hân'ın bu ana dek sancağ-ı Resûlullâh dibine ve asâkir-i İslâm'ın imdâdına gelmediğinden ve Erdel kralı ve Eflak ve Boğdan banlarının gelmediklerinden dahi gâyet muğber-hâtır ve müte’ellim olup "Âh Tatar Hân!" deyü sîne-i pür-kînesi husrevânî küp gibi güm güm öterdi.

Âhir-i kâr Dobrucalı Kurd Paşa'yı ve Elem Şâh Beğ'i ve Babadağlı Hacıkey Paşa oğlunu ve Bolulu Kınalıoğlunu ve niçe iş görmüş baş almış ve peşkin sıçramış gâzîleri yedi kol edüp her kola beşer bin câna başa kalmaz yiğitler ta‘yîn olunup cümle otuz beş bin asker yedi kola "Niyyetü'l-gazâ" deyüp cânib-i garbda Alaman diyârlarında kal‘a-i Beç ve Prak ve Lonçat ve şehr-i Ropart ve vilâyet-i Holandiyye ve vilâyet-i Filimenk'de şehr-i Amıstırdam'a ve İsizinye şehrine ve vilâyet-i Prandeburunk şehrine ve'l-hâsıl Alaman denizi kenârına ve nehr-i Vo kenârına varınca bu gâzîler urup yakup yıkmak fermân olunup du‘â vü senâ ile ordudan ayrılup gitdiler.

Ammâ hakîr bile gitmediğime hayli te’essüf çekdim, lâkin kal‘a-i Uyvar fethin dahi bırağup gitmeği nâmûs edüp yine kal‘a-i Uyvar'ın muhâsarası ahvâllerine mukayyed oldum.

Ve'l-hâsıl vezîr-i hüsn-i tedbîr bu tertîb üzre nezâketle cemî‘i diyârlara çeteye gönderüp gâret etdirmek bahânesiyle kal‘a-i Uyvar'ın cümle etrâflarına pâsbânlar gönderüp,

"Eğer kal‘aya bir imdâd gelirse gârete gidenler râst gelüp yâ ceng edeler ve yâhûd ‘Kâfir geliyor’ deyü haber edeler".

Bu üslûb üzre mülâhaza-i dûrbîn-fikir edüp her {tarafa} asker gönderüp kendüler bî-bâk ü bî-pervâ kal‘ayı henüz murâd [u] merâmı üzre döğmeğe başlayup ol gün tokuz koldan kal‘aya bin altmış aded balyemez gülleleri uruldu. Ve cümle rûy-ı dîvârı eniş yokuş oldu ve küffârın niçe tabya topları ***[111a]*** battâl oldu.

{Der-beyân-ı esmâ-i top-ı kal‘a-kûp}

Hattâ kal‘adan bir balyemez top pâresi bizim ordu-yı İslâm içine düşüp üstünde celî hat ile,

"Sâhibü'n-nasr Süleymân Hân mimmâ ya‘melü serîr-i tahtegân-ı dergâh-ı âlî Ali Balı"

Hattâ bu Ali Balı nâm topçubaşı müddet-i medîd, ömründe bal yemediğinden Ali Balı'nın balı yemezün topundan galat-ı meşhûr olup balyemez topu derler, meşhûrdur. Hattâ yigirmi vukiyye gülle atan toplara balyemez derler.

Otuz vukiyye gülle atana *lankoz* derler, kırk vukiyye atana *zâlim* derler ve elli vukiyye atana *kıran* ve altmış vukiyye demir gülleler atana *sademât* derler.

Devlet-i Âl-i Osmân'da altmış vukiyye top güllesi atar toplar Sultân Bâyezîd-i Velî asrında dökülüp kal‘a-i Akkirmân döğülüp hâlâ ol iki aded toplar Akkirmân'ın kapusu arasında âmâde durur. Ve bir altmış vukiyye demir gülle atar Süleymân Hân topu kal‘a-i Ösek'dedir, birisi nehr-i Dırava'dadır.

Gayri âdem sığar ve taş atar toplara *şayka* derler, bunlar arabaya binmezler ve seferlere gitmezler. Hemân kızaklar üzre kal‘alarda dururlar. Bu gûne toplara rûy-ı zemînde bir pâdişâh-ı cem-cenâb mâlik olmamışdır. İllâ Âl-i Osmân pâdişâhları mâlik olmuşdur.

Ammâ ez-în-cânib kal‘a-i Uyvar'ı döğdüğümüz Ali Balı ve karakatır ve çultutmaz ve balyemez ve ağzıkırık ve semiz top ve kundakkıran, bu mezkûr toplar cümle yigirmişer vukiyye idi, birer ay atıla atıla kâmil otuzar vukiyye gelür oldu, zîrâ ağızları ve falyaları bollandı, zîrâ Âl-i Osmân'ın bârûdu yaşdır, bârûdcuları kallâşdır, ammâ Mısır'ın ve Bağdâd'ın bârûdları cümleden başdır.

Ba‘dehu bu mezkûr toplar ile kal‘a-i Uyvar handakı hâricindeki Yassı Tabya'dan nâm [u] nişân kalmadı, ammâ zîr-i zemînde küffâr mazgallarda ceng ederler.

Âhir-i kâr sene 1074 mâh-ı Muharrem'inin on yedinci Salı gün cümle guzât-ı müslimîne cebehâne-i pâdişâhîden kılıç ve kalkan ve ok ve yay ve tüfeng ve harba ve mızraklar verilüp yürüyüş fermân olundukda hemân cümle ümmet-i Muhammed bir kerre sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî evc-i âsumâna peyveste, vakt-i zuhrda Sadrıa‘zam kolunda yürüyüş olup ale'l-ittisâl cüyûş-ı muvahhidîn birbirlerinin akîbinden kesilmeyüp Yassı nâm tabya içine girüp kâfire eyle kılıç urdular kim Varat kal‘ası fethinde bu gûne neberd olmamışdır.

Hamd-i Hudâ Yassı Tabya feth olup üç yüz kelle ve yüz altmış dil alınup hakkâ ki mel‘ûn küffâr-ı füccar ol gün dilîrâne ceng [ü] cidâl etdiler, ammâ niçe küffârlar şemşîr-i bî-amândan amân u zamân bulamayacakların bilüp kendülerini cân havliyle ol fecc-i amîk handaka atdılar ve cümlesi kal‘aya varamayup gark-ı âb oldular. Niçesi de halâs olacak mahalde bizim gâzîler kurşumla urup mürd etdiler.

Ammâ bu ceng-i savaş-ı perhâşda kal‘adan bî-had ü bî-pâyân top u tüfeng kumbara ve fişeng ve zenberek atdılar kim azamet-i Hudâ cümle guzât-ı müslimîn âteş-i Nemrûd içinde kalup Amasiyye beği ve alaybeğisi ve niçe Amasiyye çerisi ve İzvornikli Kara Beğ ve kırk yiğit dahi dest-i Hamza'dan peymâne-i eceli nûş edüp serhoş olup vâdî-i hâmûşânda hâmûş-bâş küştegîr-i savaş olup yatdılar.

Ve cümle yüz beş aded gâzîlerimiz mecrûh olup ellişer guruş ihsânlar olup cerrâhlara teslîm edüp cerâhatları tımara başladılar. Ve amel-mânde olanlara rağbet edüp tekâ'üd nân-pâreleri ihsân olundu.

El-hâsıl bu kal'a cenginde böyle bir neberd râygân olmamışdır.

Andan cümle asâkir-i İslâm'ın serdengeçdileri bu feth olunan Yassı Tabya'yı cây-ı penâh edinüp cümle balyemez mücellâ topların ahz [u] kabz edüp kendi topların yine kendi kal'alarına çevirüp kal'aya ol kadar top urulmağa başlandı kim kal'ada mahsûr olan keferelerin amânı kesildi.

Andan kal'a handakındaki deryâ-misâl suyu kesmeğe yine Çatrapatra Ali Paşa'ya fermân olunup ol dahi mukaddemâ sahrâdaki suyu kesen Macarları fevrî başına cem' edüp handak suyun kesmeğe cidd [ü] cehde başladılar.

Küffâr Yassı Tabya'nın feth olunduğun ve cemî'i Türk askeri handak kenârına geldiğin görünce derûn-ı sûrda {mahsûr} olan keferelerin cânları başlarına sıçrayup "Âyâ ne tedbîr edelim?" derken gördüler kim handak içre yedi sekiz pâre kayıklar top altında gezerler.

"Hay meded vay meded bire Türk askeri bu kayıklarla kal'aya yürüyüş eder" deyü Yassı Tabya feth olduğu gece hemân küffâr havfinden kal'anın cevânib-i erba'asındaki handaklar üzre kal'adan demir zincîrli fânûslar ve demir meş'aller ile neft ve katrânlar ve ziftli yorganlar yakup kal'ayı çerâğân etdi kim "Türk'ün çıplak askerleri kal'aya kayıklar ile yürüyüş etmesinler" deyü kal'ayı âteş ile rûşen etdi. ***[111b]***

Ammâ kal'aya bir vecih ile yürüyüş mümkün değil, zîrâ handak içi(ni) bir buheyre-misâl fecc-i amîk leb-ber-leb su içinde kalmış. Handakda kadırga ve kalyonlar gezse yerim dar demez ve altı aded tabya-i azîmin makas topları derdinden yanına varılmaz. Ve mazgal deliklerinde olan tüfeng-endâz Nemse kurşumu havfinden rûy-ı dîvâra bakılmaz. Yürüyüş etmek evlâ bi't-tarîk kanda kalır ve yanına yakın varanlar elbette zahmdâr olup ölür. Ve eşek sidiğiyle zağlanmış ve ağılanmış kurşumu var, bir kerre ol kurşumu tahta'l-kahve yiyen uçmağı bulur. Tâ bu mertebe kal'a-i bî-amândır, *el-iyâzu billâh*. Hattâ bu mahallerde kal'anın fethi mümted olup hakîrin zahîresi kalmayup,

Üç yüz yiğit çeteye gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Uyvar altından cânib-i garba kâfirin Litre nâm kal'ası altına yedi sâ'atde vardığımızda hemân hap-â-hap bir hayli küffâra bir boğaz ağzında râst gelüp hemân bir kerre "Bire gâzîler Allâh" deyüp bunlara dal sâtûr-ı Muhammedî olup amân u zamân vermeyüp girişdik. Kimisi dendân-ı tîğ-ı bî-dirîğden geçüp kimi firâr edüp anlara da yetişdik, ammâ bunlar yarar Macar-ı füccâr yunakları olmağile bir hayli ceng edüp birbirimize karışdık.

Âhir-i kâr anları da birer tarîk ile şikâr edüp dest ber-kafâ esîr-i bend-i zincîr edüp hamd-i Hudâ biz üç yüz kişi idik, yüz yetmiş aded kâfiri esîr etdik ve yüz kırk aded kelleleri ârâyiş-i nîze edüp gitdik. Ve yine ol gün vakt-i asırda Sadrıa'zam huzûruna ellerimiz ve kollarımız kan, beş yiğidimiz şehîd-i bî-gümân ile huzûr-ı Âsaf'a vardığımızda,

"Bire safâ geldiniz gâzîler" dedikde hemân cümlemiz kelleleri yere bırağup,

"Devletli vezîr hemîşe düşmanların ve Uğvar kâfirlerinin kelleleri böyle galtân ola" deyü du‘â etdiğimizde,

Serasker Ali Paşa eydir: "Bire Evliyâm, sen sabâh bizimle futûr yedin, bu arbedeye ne zamân gitdin" dedi.

Gâzîler eyitdi: "Hemân sultânımın otağından Evliyâ Çelebi atla çıkdı ve bizimle bugün sabâhdan gitdi. Öyleden evvel kal‘a-i Litre kurbunda bu kâfirlere sataşdık ve çataşdık ve birkaç baş dokuşduk. *Elhamdülillâh* feth [u] nusret bizim imiş. Hamd-i Hudâ devletli vezîrin huzûr-ı şerîflerine boş gelmedik, ammâ devletli vezîr bu beş dâne şehîdlerimiz Semendire gâzîlerindendir, tîmârlarını bu gâzîlere ihsân edün" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâkı‘ olup,

"Verdim, ammâ alay beğlerinden arzın getirin" deyü ellerine buyurdu-yı şerîf verüp "Kaldırın şühedâlarınızı" deyüp,

"Tîz tercümânlar gelsin" dedikde derhâl Panayot nâm tercümân-ı bed-nâm gelüp getirdiğimiz kâfirlerden su’âl oldukda,

"Îsâ hakkıyçün bizim cümlemiz Seçan kal‘asından ve kal‘a-i Honot'dan ve Hollok'den ve Buyak'dan ve Germat'dan ve Semendire'den ve Külvar'dan ve Filek'den ve Diregel'den ve Novigrad'dan ve Leve'den ve Nitre'den ve ma‘denlerden on bin yunak yiğit idik. Uyvar'a imdâda girmek şartıyla gelirken kal‘a-i Galgofça yanında Hovalçat adasında cümle taburumuzla anda yatup bu Uyvar tarafında kapdanlarımız top şamataları işidüp dörd yüz yiğitle bizi bu Uyvar tarafına dil almağa gönderdiler. Biz dahi âmedâne Litre altında bunlara râst gelüp dil alalım derken bunlar bizi kırup esîr edüp dil eylediler.

Kıt‘a-i münâsib:

Muğzâde ceng yerinde serim eyledim fidâ
Kâyil değil esîr edüp ister dil almağa
Verdim dilim oldu dilim dil dilim dilim
Anıniçün dilim olısar ser şilim şilim

Bu ebyât-ı nâ-merbûtlar mazmûnunca bu dilleri Sadrıa‘zam söyledüp serâperde önünde "Bu dillerden dil çıkmasın" deyü dilleri kelleleriyle dükeli kesilüp bizim üç yüz aded refîklerimize bir kîse guruş ihsân olup küffârların cümle atların ve kılıç ve rokla ve tüfenglerin cümle fürûht edüp âdem başına ancak beşer guruş gazâ mâlı hisse düşdü, Hudâ berekât-ı Halîl vere.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Bu kelleler getirdiğimiz gün Çatrapatra Ali Paşa handakın içindeki suyu uğurlayup handakın ba‘zı yerleri kuru kalup handak içre meterisler ve kuburlar yürümeğe başladıkda hatt-ı şerîf ile gelen Hünkâr hasekisi askerin handaka girüp kal‘a dîvârı dibindeki şarampavlarda ceng-i azîm olduğun Haseki Ağa görüp Sadrıa‘zam'dan elli kîse ihsân olup

der-i devlete revâne oldu.

Ve ol gün cümle asâkir-i İslâma on kerre yüz bin tobra tolusu toprakı handaka dökmeğe fermân olundu, ammâ erbâb-ı tîmâra ve erbâb-ı zu‘amâya bin akçe başına kanûn üzre iki tobra ve bölük ***[112a]*** sipâhîsi başına birer tobra ve cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve mîr-i livâların ve gayri asâkir-i sultânın hâsları ve ulûfelerine göre toprak ile leb-ber-leb tobralar fermân olunup tobra emîni defteriyle yigirmi kerre yüz bin aded tobra fermân olunup cümle tahsîl olup sicill-i Ünsî Efendi'de mastûr oldu.

Ammâ Hudâ'ya ayândır herkesin hayme [vü] hargâhında kilim ve kebe ve keçe ve ihrâm kalmayup sebükbâr olduk, ammâ çadırlarda dahi döşemeler kalmayup herkesin haymesi güreşçiler meydânına döndü. Hattâ atların yem tobraları ve çulları dahi kalmayup atlar yaldak ve sublak ve çıplak kaldı.

Ba‘dehu bu cem‘ olan torbaları herkes toprak ile doldurup kal‘anın cânib-i garbîsinde Beç kapusu hâricinde Vezîria‘zam koluyla Yûsuf Paşa kolu mâbeynind[e] bir mürtefi‘ mahalle topraklı tobraları yığup kal‘aya toprak sürülmek fermân olunup kal‘ayı toprak gark etmeğe mübâşeret edüp üzerine Yûsuf Paşa cümle Anadolu askeriyle ta‘yîn olunup tobra emîni fermân-ı vezîr olduğu üzre tobraları alup resîd eder, tobra getirmeyenden yine taleb eder. Bu minv[âl] üzre bir günde tobralar kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Elburz gibi eyle yığıldı kim kal‘a içinde gezen mûr [u] mâr nümâyân oldu. "Ve ancak yüz bin aded tobra geldi" deyü tobra emîni nakl etdi.

Hattâ hakîr tek durmağa karârım kalmayup tâ tobraların zirve-i a‘lâsına urûc edüp bir merkezden kal‘a içine bakdım. Sademât-ı top-ı kûpdan bir harâb-âbâd dâr-ı diyâr duyûr kim deyyâr bir âdemden nâm [u] nişân yok. Hep cümle kemîngâhlarda ve meterislerde pinhân olmuşlar.

Andan sonra yine asâkir-i İslâm'a iki bin boş tekerlekli arabalar ve iki kerre yüz bin kütük ve tomruk dahi handaka bırakmak içün fermân-ı Âsaf sâdır olup ol gün ale'l-fevr tahsîl olup handaka atmağa mübâşeret olunup handak araba ve tomruklar ile leb-ber-leb olup üzerlerine topraklar tobralar doldurdular.

Ammâ yine câ-be-câ tabyalardan küffâr toplar atardı, ammâ balyemez topları cümle kırılup battâl olup kolumburuna toplar atar oldu. Hamd-i Hudâ anlardan pek havf olunmaz oldu.

Ve ol gün üç bin aded güzîde şehbâz ve şehnâz yiğitler sipâhlık şartıyla serdengeçdi yazıldı. Ve yine ol gün handak içinden iki aded kuburlar kal‘a dîvârına dayanup düzüldü.

{Der-ayân-ı eşkâl-i kubur}

Bir kubur Serdâr Ali Paşa kolunda idi ve bir kubur Sadrıa‘zam kolunda idi. Kubur ta‘bîr etdikleri oldur kim kal‘anın handakı içini kal‘a dîvârına varınca aykırı yarup iki üç âdem yan yana yürüyecek kadar bir yol ederler, ol handak yol içinde benî Âdem selâmet kal‘a dîvârına gidüp gelmek içün ol yol üzre kalın top kundağı tahtaları ve meşe ve çam direkleri döşeyüp dahi üstüne niçe bin tobra toprak döşeyüp içi kubur gibi mahfûz bir yol olduğundan kubur yolu derler, kal‘anın topu altındadır ve kal‘a makaslarından ve dirseklerinden ve tabyalardan bu kubura her ne kadar taş ve kumbara

atsalar kubur içinde gezen âdemlere aslâ zarar isâbet etmez, ammâ serdengeçdiler bu kuburları yapınca niçe yüz âdem şehîd olur, ammâ,

Der-beyân-ı menfa'at-i kubur

Evvelâ bir kal'anın fethinde usret çekilse zikr olunduğu kuburu yüz bin renc [ü] anâ çekerek peydâ edüp kubur içinden kal'a dîvârına varup artık bî-bâk ü bî-pervâ kal'a dîvârın delüp lağımlar ile kal'a dîvârın havâya atup yürüyüşler olup bi-emrillâh kal'anın fethi müyesser olur ise kuburun menfa'ati olur. Ammâ Serdâr Ali Paşa kolundaki kubur üç günde yüz bin derd [ü] belâ ile binâ olunup dördüncü gün kal'a dîvârın delmeğe başlayup lağıma mübâşeret etdi, zîrâ Serdâr Ali Paşa Varat kal'asın bu tarz üzre kubur ile lağım atup Varat'ı feth etdiğinden fünûn-ı kesîreler tahsîl {edüp} Uyvar'a dahi gâyet metîn kubur yürütdü ve Sadrıa'zam tarafından dahi bir metîn kubur kal'anın tâ esâsına girüp ka'r-ı zemînde lağıma başladılar.

Hemân küffâr kubur yolların görünce ve kal'a altına lağım yolları girince ve sürülen toprağın handak içine dağlar gibi geldiğin görünce hemân küffâr-ı murdâr gûyâ bir kudurmuş mâr olup gece ve gündüz top u tüfeng ve kumbara vü fişeng dûdının muzlimliğinden rûz-ı rûşen leyle-i muzlimden fark olunmazdı. ***[112b]*** Hattâ bu savaş-ı perhâşda yüz beş aded yiğit câm-ı şehâdetden nûş {edince mest} [ü] medhûş-ı ebed olup meşhed-i gâziyân mahallesinde cümlesin hânelerine götürdüler. Ve sıhhatde kalan gâzîler cümle meterislerde ve sıçan yollarında mükellef tabyalar ve siperler yapdılar.

{Tatar Hânzâde'nin imdâda gelüp alay gösterdiği suretdir}

Ve mâh-ı Muharrem'in yigirmi ikinci çehârşenbe gün Tatar Hân oğlu Ahmed Giray Sultân kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâriyle ve yüz elli bin ma'dûd esb-i sabâ-sür'atleriyle alay alay koş koş olup tuğları ve direfş-i alem-i kâviyânîlerin açarak ve tabl [u] kudûm-i Cingiziyân'ın ve nefîr-i kerrenây-ı Efrâsiyâb'ın çalarak ve kös-i hâkâniyânına turralar urarak ve Âl-i Osmân ihsân etdiği mehterhâne-i te'lîf-i Cemşîdî'yi çalarak Hânzâdenin kırk bin Tatarı ve yüz elli bin ağırmak küheylân atlarıyla mevc u mevc ve sâf u sâf alaylarıyla ubûr edüp ardı sıra on iki bin piyâde Kazak-ı
Ak Kardaş Kazak gök demire gark olup cümle tüfengleriyle ubûr edüp andan Potkalı ve Berabaş ve Andirya ve İhmilniç ve Şeremet ve Zaporoska ve Durujunka ve Sirge ve Çoçka (---) (---) nâmân yetmiş aded hotmanlar haçlı bayrakların açup her birisi atlar üzre muhteşemâne ubûr edüp ardları sıra dankiyo ve torompete boruların çalarak niçe bin arabalarıyla sürü sürü ubûr eylediler.

Bunların ardı sıra Kırım hânlarının güzîde askerleri ve Kazak sultânları ve sultânzâdeleri ve mirzaları ve atalıkları ve vilâyet eğesi, ya'nî eben ân ceddin Kırım cezîresi sâhiblerinden Şîrîn beğleri kırk beğdir ve Mansûrlu beğleri dahi kırk aded beğlerdir ve Nogay beğlerinden Ulu Nogay ve Şidak Nogay ve Urumbet Nogay ve Kiçi Nogay ve Danay Nogay ve Yaman Sadaklı ve Kör Yûsuf Bili ve Kaya Bili (---) (---) ve Arslan Beğ-eli ve Nevruz-eli ve Çoban-eli ve Taman-elli ve Kereş-elli ve Mankıt-elli ve bu eller dahi kol koş atlarıyla ve kübe ve sadaklarıyla ubûr etdiler.

Andan Arkınlı ve Darkınlı ve Dayirli ve Memaylı ve Ulanlı ve Haneyli ve Badraklı ve Oraklı ve ot ağaları ve kapukulu ağaları ve emildeş ağaları (---) niçe bunun emsâli kavm-i Tatar-ı adû-şikâr beğleri ve elleri pür-silâh zor batır yiğitleriyle cümlesinin ellerinde kamçılarıyla ve cümle sadak ve

savatlarıyla ve cümlesi kürklerin âdet-i Hûşenk Şâh üzre ters geyüp şıpırtma kalpakların gözleri üzre çeküp ol ucbe-likâ heybet ve ol mahûf hey'et üzre cümle ubûr edüp ba'dehu Kırım Hânı Mehemmed Giray Hânzâde Ahmed Giray Sultân hazretleri henüz on beşine bâliğ bir şehzâde-i cüvân-baht bir küheylân ağırmak aru ve baral at üzre çığalı şehbâz evc-i istiğnâ gibi hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli at üzre süvâr olup cümle âlât-ı silâhı ve çüyen ve çirgisi ve dabkır ve dartısı cümle Tatar-vârî idi, ammâ libâsı cümle zerdûz dîbâ idi ve kemerinde kılıcı ve sadakı cümle mücevher idi, ammâ başında semmûr kalpağı Âl-i Cingiz tarzı şıpırtma börk kalpak idi.

Ve bu şehzâdenin istikbâline çıkan Serdâr Ali Paşa yan yana at başı berâber olup bu pençe-i âfitâb-ı mehtâb şehzâdeyi miyânına alup yağ u balı kelimât ederek Hânzâde dahi iki cânibine selâm vererek ve Ali Paşa'nın mehterhânesin çalarak Hânzâde'nin beş yüz aded gök demire müstağrak olmuş sadaklı ve şıdaklı pençe-i âfitâb Kırım cüvânlarından mümtâz [ü] müstesnâ iç gulâmlarıyla ubûr etdiler. Bunların ardlarınca,

Leşker-i Boğdan alayın beyân eder

Cümle yigirmi yedi bin aded güzîde Boğdan kefereleri pür-silâh olup çatal atlarıyla ve cümle çuka kontuşları ve başlarında kalpaklarıyla gürûh gürûh ubûr edüp ardları sıra cümle yetmiş aded hatmanları ve kapdan ve vamoş ve logofet ve bistiyar ve kamarans ve kopar ve pustenik ve armaş ve porkalab ve vornik ve postelik ve behranik ve ısbatar ve komsin ve zihnigar ve uşar nâmân mertebe sâhibi ve iş sâhibleri ve vilâyet zâbitleri pâk mülebbes ve mükemmel ü mükellef ubûr edüp {"Bu keferelerin sancaklarında ricâlü'l-gayb sûretidir" deyü ve "Hazret-i Âdem'le cennetden çıkan ve çift süren sığırdır" deyü cümle sancaklarında öküz başı tasvîri taşırlar}.

Andan Âsitâne tarafından Boğdan beğleriyle bile hükûmetde olan yüz aded mükellef ü müzeyyen ve müsellem kapucubaşılar ve dîvân efendisi ubûr edüp andan üç bin aded piyâde kefere tarabans tüfengliler ubûr edüp ardları sıra bin aded müselmân sekbân ve sarıcalar, andan yedekler, andan şatır ve mataracı ve tüfengciler, andan Gika Beğ semmûr kürkiyle ve başında kırmızı semmûr kalpağıyla ve pâk müsellah atıyla ve iki yüz kadar mûğpîçe-i mahbûb gılmân-ı muğânlarıyla ve Âl-i Osmân ihsân etdiği mehterhânesin çalarak ve Âl-i Osmân in'âm etdiği tuğların ve sancağ u bayrakların açarak ve ardı sıra iki bin arabalar ile sâ'ir hüddâmları ubûr etdiler.

Der-ayân-ı alay-ı cünûd-ı cünüb-i kefere-i Eflakân

Cümle yigirmi bin aded pür-silâh çatal atlı ve çuka roklalı ve semmûr ve zerdevadan ***[113a]*** kalpaklı ve tirkeşli keferelerdir, ammâ bunların yayan tarabans tüfengli kefereleri çokdur. Boğdan'ın atlısı, Eflakân'ın yayan kefere tarabansı meşhûrdur ve Eflak vilâyeti vâsi' olmağile hâkim ve zâbit ve râbıtları Boğdan hâkimlerinden çokdur ve müzeyyenlerdir.

Sitâyiş-i hâkimân-ı Eflakân: Evvelâ baş logofet ve vornik-i evvel ve vornik-i sânî ve baş hatman ve ikinci hatman ve pustenik ve behranik ve kopar ve ısbatar ve vistiyar ve komsin ve zihnigar ve orta logofet ve küçük logofet ve uşar ve şatrar ve kamaraş ve armaş ve ustolnik ve vetah ve kolçar ve medeninkar ve selçar ve darabans baş ve vamoş bu esmâlı zâbitleri gâyet mükellef ü mükemmel ve mülebbes ve pür-silâh mahbûb gulâmlarıyla ubûr ederler.

Ammâ bu Eflak keferelerinin cümle sancak ve bayraklarında "Ricâl-ı gaybımızdır ve cümle kuşların pâdişâhıdır" deyü sancaklarında şâhin kuşu timsâlin nakş edüp taşırlar. Hattâ penez nâm bakır akçelerinde dahi şâhin tasvîri yazarlar.

Ba‘dehu mezkûr hâkimlerden sonra Âsitâne tarafından müte‘ayyin müsellem şekilli kapucubaşılar ve dîvân efendisi ubûr ederler.

Andan sekiz bin kadar yayan tüfengli tarabansı ve şâhin tuyûrlu sancakları ve altı aded yedekleri ve şâtırları ve tüfengcileri ve mataracılarıyla Ligoraşki nâm kefere-i benâm semmûr lipâçe ve semmûr kırmızı Tatar kalpağıyla ve üç yüz aded salîbe-perest mûğpîçe-i mûğânzâde pençe-i âfitâb âdemî-zâd gulâmlar dahi ubûr edüp andan Âl-i Osmân'ın kanûn-ı kadîmeleri ve âdet-i gamîmeleri üzre ihsân etdikleri mehterhânelerin dahi ardı sıra kendülerinin âyîn-i bedleri üzre kefere boruları sûrnâ ve tabılları ve torompetelerin çalarak ubûr eylediler.

Erdel Kralı Apopi Mihal nâm kral-ı mutî‘in alayın beyân eder

Evvelâ beş bin kefere Macar katanasıyla Saz Macarı hâkimi güzîde atlı kefere ile geçdi.

Andan beş bin atlı kefere ile Seykel hâkimi geçdi.

Andan beş bin atlı kefere ile Hayduşak hâkimi geçdi.

Andan beş bin atlı ile Erdel banı ubûr etdi, ammâ cümleden mükellef ü mülebbes ve müsellah kim her birinin yeninde ve elinde ve kolunda ve belinde beşer altışar aded çarhlı kol tüfengleri ve birer dahi dalyan karabina çarhlı boylu tüfengler ile ubûr etdiler.

Andan sonra vilâyet-i Erdel'in yedi yüz yetmiş altı pâre kal‘aları kim vardır, anların cümle kal‘a sâhibleri mükellef ü mülebbes ubûr etdiler, ammâ cümleden mükellef kal‘a-i Sibin kapudanı ve Praşo kapudanı ve Udvarhel ve Şebeşvar ve Kolçvar ve Sekvar ve Şibevar ve Pisanvar ve Jidvar ve Siçevar ve Devevar ve Sazvar ve Vinçazvar ve Belgrad ve Antivar ve Turdar ve Şolomkovar ve Şamos Uğvar ve Kolojvar ve Şebeş Uğvar ve Köyvar ve Laboşvar ve Nagbanyavar ve Aranoş Megeşvar ve Tirepişvar ve şehr-i Potar ve Milabar ve Sakmar ve Karolvar ve Eçetvar ve Naminvar ve Kalovar ve Tokayvar ve Kış Varatvar ve Husvar ve Sekelhitvar ve Şarbatakvar ve Kalovar ve Kaşa ve dahi bu kılâ‘-ı metîne ve hasîn-i hasînelerden mâ‘adâ niçe yüz kal‘a kapudanları alay-ı Macar ile gürûh gürûh geçüp bunların cümle sancağ u bayraklarında (---) (---) (---) (---) (---) (---) tasvîri taşırlar.

Andan on binlerinin müsellah ve müzeyyen gök demire gark olmuş kralın kendüye mahsûs asker-i cünübleri geçüp {(...) Apopi Mihal Kıral} kendüsi şâtırları ve tüfengcileri ve mataracılarıyla ve kendisi küheylân at üzre semmûr kürk ve semmûr yeşil terpûş Macar kalpağıyla ve ardı sıra beş yüz aded semmûr kalpaklı kâküllerin perîşân etmiş mülebbes pâk ve müzeyyen mahbûb ve matlûb ve mergûb marâlî ve gazâlî gözlü güzîde millet-i Mesîhiyye cüvânları ubûr edüp akîblerince Âl-i Osmân'ın ihsân etdiği mîr-i mîrân pâyesiyle iki aded tuğ ve sancağ [u] bayraklardan sonra mehterhâne-i Âl-i Osmân ardı sıra mehterhâne-i kâfirân tabıl ve torompete ve luturyan boruların

çalarak ubûr etdi. (---) (---)

Der-beyân-ı asâkir-i İslâm-ı Bucak Tatarı

Mukaddemâ geçen Tatar Hân şehzâdesi askeri ve dahi ardı sıra cemapur askeri gibi Boğdan ve Eflak ve Erdel leşkerlerin iki İslâm askeri kanûn üzre ortaya alup alay ile getirdiler, ammâ bu mezkûr Bucak Tatarı cümle kırk yedi bin aded güzîde mükellef ü mükemmel ve zorâver ve şehbâz ve dilâver ve server-i hünerverlerdir kim Akkirmân kal‘asın Sultân Bâyezîd-i Velî {dest-i kâfirden feth etdikde} bu kırk bin aded Tatarı Eflak ve Boğdan ve Kazak ve Leh ve Maskov ve Çeh ve Macar küffârlarının böğürlerine mıh olsunlar deyü mu‘âf u müsellem edüp {Akkirmân Bucağında iskân etdirüp ol ecilden Bucak Tatarı derler. Ve} Kara Şemseddîn-i Sivasî hazretleriyle Bâyezîd Hân bu Bucak Tatarlarına hayr du‘â etmişlerdir. ***[113b]***

Anıniçün hâlâ Kırım Tatarlarından gani ve yarar ve müsellah zor batır yiğitlerdir ve Özü vezîrlerine tâbi‘lerdir, ammâ bunların dahi yetmiş aded ot ağaları ve atalıkları ve imirzaları var, lâkin bir sefere gitse Silistre vezîrinin bir ağası ve yalı ağası bu askere serdâr olur. Hâlâ Yalı Ağası Ahmed Ağa serdâr olup kırk bin asker cümle küffârın ardın alup bir turfa alay ile ubûr etmişlerdir kim ta‘bîr olunmaz.

Ammâ bu mezkûr alaylar cümle Vezîria‘zam otağı önünden geçerken kal‘adan küffâr bu asâkir-i kerrârın vefretin seyr [ü] temâşâ edüp tâ sabâhdan vakt-i asra dek alayın ardı arası kesilmediğin Fargaçi Kapudan {kal‘adan} görüp sakalın yolup,

"Ey vay kal‘amız ve Alaman ve Ungurus diyârlarımız ba‘de'l-yevm elden gitdi" deyüp bir âh-ı ciğersûz çeker. Bu haberi kal‘adan taşra firâr edenler hikâyet eder.

Ba‘dehu cümle alaylar huzûr-ı vezîria‘zamdan geçüp serâperde-i Âsaf-ı Berhayâ'da ibtidâ Hânzâde Ahmed Giray Sultân dâmen-bûs edüp Sadrıa‘zam hayli i‘zâz [u] ikrâm edüp sağ tarafdaki sandaliyye üzre karâr etdi.

Ve dahi ardı sıra Hânzâde'yi Kırım'dan getiren Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa dâmen bûs etdi.

Ve andan Yalı Ağası [ve] andan Kırım mirzaları ve Şîrînli ve Mansûrlu ve bâlâda tahrîr olunan cümle boy beğleri dâmen bûs edüp bir tarafa durdular.

Andan Erdel Kralı Apopi Mihal Kral-ı hoş-hisâl gelüp hâk-i pây-ı vezîr-i dilîri bûs edüp bir sandeliyye üzre karâr etdi.

Andan Boğdan beği ve andan Eflak beği hâk-i pây-ı vezîre yüz sürüp bunlara Sadrı‘azam Hânzâde ve Tatar ağaları işitsin deyü,

"Bire mel‘ûnlar, niçün bu ana dek geç geldiniz? Ne kadar zamândır size fermân-ı pâdişâhî gideli ve ne kadar zamândır biz bu kal‘ayı döğeli. Hemân sizleri ve gayrileri katl etmek gerek" deyü cümleye hitâben bir sertîz cevâb-ı ıtâb-ı pür-savâb etdi kim her biri berg-i hazân gibi ditreyüp gaş oldular.

Andan cümle Kazak hatmanlarının yetmişi de gelüp küffâr haliçeleri bûs edüp ayak üzre Eflak ve Boğdan beğleri gibi sıraya durdular. Sadrıa‘zam yine buyurdular kim,

"Yâ cânım Hânzâde Çelebi, sen geleceğine baban bir umûr-dîde hân-ı âlîşân babamız idi, bu kadar kâfirler geldi, anlar niçün gelmedi. Yohsa tenezzül mü etmedi. Bu hidmet Allâh içün ve dîn-i mübîn içündür. Bunda bu kadar iş var, kendüleri bir hayırlı işde bulunurdu ve çok işler görülürdü" dedikde hemân Ahmed Giray Sultân-ı fasîhu'l-lisân buyurdular kim,

"Vallâhi'l-azîm ve billâhi'l-kerîm babam da ve ben kulun da abd-i memlûkunuz gibiyiz, lâkin kendilerinin gelmediğine sebeb oldur kim geçen ayda yetmiş seksen bin Kılmah Tatarı Çigişke ve Arbat ve Orağzı nâm kal‘alarımız arasından Kırım'a girüp beş on bin ümmet-i Muhammed'i esîr edüp bu kadar kurâ vü kasabâtlarımız harâb u yebâb ve halkını kebâb edüp gitdi. Şimdi yine Kırım'a girmek üzre iken fermân-ı pâdişâhî gelüp sefer fermân olmuş. Cümle Kırım eyeleri ve cümle Kırım erenleri ve cemî‘i kadıları ve Kefe vezîri Ak Mehemmed Paşa ile cümle müşâvere edüp ‘Hânım sen sefere gidersen, cezîre-i Kırım elden gider. Elbette oğlun gönder’ deyüp müşâvere edüp efendimin kulluğuna beni bir iç gulâmı pâyesiyle gönderüp huzûr-ı şerîfine gelüp hamd [ü] senâ ol Allâh'a kim mübârek cemâl-i bâ-kemâliniz görüp pâypûş-ı bûsınızla şeref-yâb oldum" dedikde Köpürlüzâde bu kadar kelimât-ı piyâz-ı nâz [u] niyâzdan hazz edüp tebessüm-künân oldukda hemân Şehzâde-i cüvân-baht Ahmed Giray ibn sâhib-i taht {hemân} koynundan cemî‘i Kırım a‘yânının Kalmak kâfirinden feryâdnâmelerin dest be-dest Sadrıa‘zama verdikde sâhib-i sadr-ı âlî-kadr ol ân arzları kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûmları olunca,

"İnşâallâh ol kavm-i Kalmağının {dahi} haklarından an-karîbi'z-zamân gelinir" buyurduklarında yine Ahmed Giray Sultân buyurdular kim,

"Bu Kalmak kâfiri ahvâlin bizi sefere getirmeğe me’mûr olan çavuşbaşı kulunuza su’âl buyurun" dedikde çavuşbaşı eyitdi:

"Vallâhi sultânım, biz Kırım'da iken iki kerre Kalmak Kırım'ı urup bu kadar mâl ve tavar sürüp ve bu kadar ibâdullâh esîr olup bî-bâk ü bî-pervâ Kırım'dan çıkup gitdiler" deyü çavuşbaşı şehâdet etdi.

Ba‘dehu Hânzâde'ye ve Erdel kralına ve Kırım a‘yânlarına serâperde içre bir ziyâfet-i azîme-i vâfire olmuşdur kim vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir, ammâ serâperde taşrasındaki ziyâfet Boğdan ve Eflak beğine ve cümle Tatar'a ve cümle küffâra bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim cemî‘i Âl-i Osmân askeri de def‘-i cû‘ edüp hamd [ü] senâ etdiler. ***[114a]***

Hattâ bu ziyâfet-i azîmde üç yüz aded koyun ve elli sığır ve üç bin tavuk ve elli kazgan pilâv ve elli kazgan zerde ve çobra ve iki kerre yüz bin ekmek serâperde önündeki çemenzâr üzre bu kadar ni‘met-i firâvân döşenüp bu kadar bin asker bu ni‘metlere üşüp koyun ve sığır kebâbların pâreleyüp yağmâ ederken ba‘zı sığır kebâbları içine usta aşbâzlar diri tavşan ve güvercinler komuşlar, kimi uçar ve kimi kaçar ve kimi sıçar.

Bunları Tatarlar ve küffârlar yeyüp şâdumân olup bir hây hû ile def‘-i cû‘ etdiler ve yine atlarına süvâr olup herkes merkezlerinde durdular, ammâ bu ziyâfetden mukaddem Sadrıa‘zam-ı âkıbet-endîş

tenbîh buyurmuşlardı kim,

"Ordu-yı İslâm içinde her kimin çadırında ne kadar tüfengleri var ise Hânoğlu ziyâfeti yağmâ olundukdan sonra bir yaylım toplar atıldıkdan sonra gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp cümle tüfengler atılup şâdumânlar olsun" denilmiş idi.

Hakîkatü'l-hâl ba‘de'z-ziyâfe ordu-yı İslâm içinde yetmiş aded balyemezlere ve üç yüz altmış aded şâhî zarbuzan toplara bir fitilden âteş edüp ordudan dahi niçe kerre yüz bin sağîr ü kebîr tüfengleri bir yaylım boşaldup ve bir nevbet gülbâng-ı Muhammedî çeküp sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna urûc edüp zemîn ü âsumân lerze-nâk olup yer göğe ve gök yere endi zann olundu.

Ammâ henüz imdâda gelmiş Tatar ve Eflak ve Boğdan ve Kazak ve Macar kâfirleri böyle hengâme-i velvele ve gulgule-i Âl-i Osmân'ı görmemişler ve işitmemişlerdi. Cemî‘isi âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen ve nâhun der-dehen etdiler, ammâ niçesinin atları topların sâ‘ikalarından kuyrukların hotas-vâr edüp sahrâlara gitdiler, ammâ yine sâhibleri akîblerine düşüp dutdular.

Hemân kal‘ada mahsûr olan ba‘zı küffâr bu hengâme-i ma‘reke-yi şâdumânı görüp eyitdiler:

"Alındı kal‘a yerine filânımızı gidi Türk. İşte bizim kralımızın imdâdı sizin ordunuza girdi, sizi kırıyor" dediklerinde bizim gâzîler eydir:

"O gelen asker bizim Tatar askeri ve bizim Erdel kralı ve bizim Eflak ve Boğdan ve Akkirmân ve Kazak hatman askerleridir. Hemân mel‘ûn kâfirler kal‘ayı vere ile verün. Yohsa işte kal‘a dîvârlarınız top-ı kûp ile yıkıldı. Yarın bir gün cümlemiz yürüyüş edüp sizi cümle kırarız" dediklerinde kâfir eydir:

"Bire gerçek söylen Muhammed'iniz sevenseniz, o gelenler Tatar mıdır?" deyü su’âl ederler. Ba‘zı yiğitler dahi,

"Vallâhi Tatar ile yüz elli bin aded askerimiz geldi ve dahi Diyârbekir ve Erzurûm ve Şâm-ı Trablus'dan dahi imdâd gelecek askerlerimiz vardır" deyince hemân içerden küffâr-ı hâksâr kâr-ı inkisârda olup ol gün ol gece dîvârlarda[n] ve mazgallardan kefere vü fecereler baş göstermeyüp aslâ top u tüfeng atmayup müşâverelere {girüp} "Kal‘ayı vere ile vermelerine turvin şirvin ederler" deyü keferelerden istimâ‘ olunup asker-i İslâm ile küffâr câ-be-câ söyleşmeğe başladılar.

Ammâ Sadrıa‘zam-ı âlî-vakâr hemân ba‘de'z-ziyâfe Boğdan Beği Komaran tarafına fermân olundu, Eflak Beği Leve tarafında meks etmek fermân olundu ve Ahmed Giray Sultân ile Bucak Tatarı ve Kardaş Kazak ma‘an Litre kal‘ası tarafına fermân olunup asâkir-i İslâm'ın cânib-i erba‘asına kat-ender-kat muhâfazacılar vaz‘ olundu. Ve Üstürgon köprüsüne Çavuşoğlu Mehemmed Paşa ta‘yîn olunup "Ordudan firâr edenleri katl edüp mâlları mîrî ola" deyü ol hidmete me’mûr olup Ciğerdelen'e gitdi. Ba‘dehu ertesi gün alay-ı azîm ile,

Alaman diyârına giden Kurd Paşa'nın ganîmetle geldiğin beyân eder

Evvelâ mâh-ı Muharremü'l-harâmın yigirmi üçüncü gün yevm-i Pençşembe'de bu feth-i meserret haberi geldik[de] geceden on bin asker dağlar içre gelecek askere istikbâle gitdiler. Ve yine alaydan sonra "Ordu-yı İslâmdan top u tüfengler atılup gülbâng-ı Muhammedî çekilsin" deyü tenbîh ü te'kîd etdiler.

Ba'dehu vakt-i zuhur ki oldu, *el-azametullâh* Tatar Hânoğlu konduğu tarafdan tağı ve taşı asâkir-i bî-pâyân ve niçe bin araba-i firâvân dağı ve taşı dutup âdem deryâsı ve benî Âdem sadâsı evce peyveste olup asâkir-i deryâ-misâl mevc {mevc} gelmede, ammâ hakîr Sadrıa'zamın otağında durup temâşâya meşgûl {idim}, lâkin bu gelen mâl-ı ganâ'imi ***[114b]*** ve bu guzât-ı müslimînin ne mertebe mâl-ı bî-hadd [ü] bî-pâyân ile muğtenem olduklarını manzûrumuz olduğu üzre tahrîr eylesek Uyvar gazâsı evsâfının tahrîrine mâni' olur, ammâ ihtisâr üzre terkîm edelim.

Çünki guzât-ı müslimînin ibtidâ alayı yürümeğe başlandı, Sadrıa'zam çetr-i mülemma'ın sokakların açup kendüler bir sandaliyyede karâr edüp ibtidâ Hacıkey Paşazâdenin on bin aded askerinin atları ardında birer dâne pençe-i âfitâb-ı âlem-tâb gılmânlar ve bintânlar var idi.

Ve niçe Fireng ve İsfaç atları üzre ikişer üçer aded oğlan ve kızlar ve avretler binmişler idi.

Ve piyâde Çeh ve Tot esîrleri der-zincîr gidenlerin hadd [ü] pâyânları yok idi.

Ve bu Hacıkey Paşaoğlu gürûhunda hemân iki bin altmış aded câmlı hınto arabalar içre bu kadar kapudanlar ve duhter-i pâkîze ahterler ve ol kadar kâlive avretler ve her arabalarda ol kadar akmişe-i fâhireler ve ol kadar emti'a-i nâdireler ve ol kadar kimyâb makûlesi zî-kıymet eşyâlar var idi kim hadd [ü] hasrın Allâhu mu'tî bilir.

Der-fasl-ı gürûh-ı sânî: Bunlar dahi ke'l-evvel pür-silâh olup bunların ellerinde piyâde esîrleri çok, ammâ mahbûb [u] mahbûbe esîrleri yok. Altışar at gücile çeker hınto arabalarında ol kadar altun ve gümüş âvânî eşyâları ve ol kadar gümüş haçları ve altun haçlı bayrakları var kim ta'bîr olunmaz, ammâ bunlar tâ Filimenk deryâsı kenârına seğirdüp cümle esîrleri Fireng şapkalı kapudanları ve muhteşem papasları ve âlât-ı silâhları çok idi.

Tavsîf-i cüyûş-ı sâlis: Bunlar tâ Alaman deryâsı kenârında tâ vilâyet-i Holandiye'ye seğirdirler, ale'l-gafle basup bir kâfir el kaldırmadan üç bin kadar güzîdesin esîr-i bend-i zincîr edüp götürmede yenli ve bahâda ağır olan şeyleri alup altı yüz kadar arabalara tahmîl edüp avdet ederler, ammâ bunların cümle esîrleri Nemse'nin Alaman güzelleri idi.

Tavsîf-i gâziyân-ı râbi': Bu asâkir-i nusret-me'serin ekseri Dobruca ve Babadağlı ve Deliormanlı ve Karasulu vilâyetlerinden Tatarşe bir alay çatal atlı gâziyân-ı mücâhidân olmağile cânib-i garba kırk konak yer tâ İsfaç vilâyeti Firengistân'ına varup cümle kâfirleri bir bed-nâm günlerinde evleri içre bulup beş bin kadarın esîr edüp ol kadar mâl-ı firâvân ile geldiler kim hisâbın Kerîm Allâh bilir. Bunlarda mukaddemâ arabalar yok imiş, zîrâ mesâfe-i ba'îdeden gelirler.

Ba'dehu Nemse çâsârının İsizinye nâm tahtını urup Kurd Paşa ile üç gün bu şehirde oturup beş bin at

ve iki bin araba yükü esbâb [u] eskâlât yükledüp azm-i râh ederler.

Bunlarda olan güzîde üsârânın hadd [ü] hasırları yok idi. Ve bunların alayları ubûr etmeğe başladıkda eğer piyâde esîrleri ve eğer üsârâlar ile memlû arabaları kâmil üç sâ‘atde ubûr edüp mukaddemâ geçen alaylar ile kâmil tokuz sâ‘at olup vakt-i asır oldukda Serdâr Kurd Paşa ve Kınalıoğlu ve Hacıkey Paşaoğlu ve gayri gâziyân serdârları pür-silâh olup Kurd Paşa'nın mehterhânesiyle dârât [u] azametleriyle gelüp Sadrıa‘zamın hâk-i pâyine yüz sürüp Kurd Paşa'ya bir semmûr kürk ve kırk aded gâzîlere hil‘at-i fâhire ve iki yüz kadar gâzîlere çelengler ihsân olunup cümle mâl-ı ganâ’imlerine aslâ vaz‘-ı yed olmayup penc-i yek-i sultânîleri bile alınmamak içün ellerine fermân-ı şerîf verildi.

Ve Kurd Paşa'ya inşâallâh deyü Uyvar hükûmeti va‘de olunup cümle gâziyân serâperdeden ihsân-ı vezîr ile taşra çıkınca hemân mukaddemâ tenbîh olunduğu üzre cemî‘i toplara ve tüfenglere âteşler olunup bir kerre gülbâng-ı Muhammedî gelüp sadâ-yı Allâh Allâh'dan ordu-yı İslâm pür olup cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâlarda tâ nısfu'l-leyle varınca tabılhâne fasılları çalındı.

Ertesi gün ordu-yı İslâm eyle ganîmet oldu kim bir esîr beş guruşa ve yüz dirhem sîm-i hâlis altı guruşa fürûht olup gayri kâlây [u] metâ‘ buna göre kıyâs oluna. Ve herkes haymesinde beşer altışar gılmân u bintânlara mâlik oldular. {Hattâ} ordu içre bir âdemde bir zî-kıymet metâ‘-ı nâdire yâhûd bir libâs-ı fâhire görseler "Sen Kurd Paşa payına düşmüşsün gibi" deyü bu ganîmet darb-ı mesel olmuşdur.

Ez-în-cânib yine sadede gelelim. Çünkim bu hâl-i pür-melâl-i pür-me’âli dahi derûn-ı kal‘adan küffâr görüp akılları gitdi ve bildiler ki kuburlardan kal‘a altına lağımlar girdi. Hakkâ ki kal‘anın der [ü] dîvârları sokak sokak oldu.

Ve üç yerden altışar hazîneli lağımlar dîvâr içine girdikde ***[115a]*** lağımlardan aslâ fâ’ideler olmadı. Meğer kal‘anın cümle temelleri hurde hurde kemerler üzre imiş ve cümle dîvârları içi sokak sokak boş imiş. Hattâ bizim lağımcılar kal‘a dîvârın delüp içeri girdiklerinde birkaç lağımcıları küffâr kal‘a temellerindeki yollarda bulup şehîd etdiler.

Âhir-i kâr lağımdan bir çâre bulamayup hemân toprak sürmeğe ve toplar ile kal‘anın münhedim olan yerlerinden yürüyüşler etmeğe karâr verdiler.

Ve mâh-ı Muharrem'in yigirmi sekizinci gün Hânzâde Ahmed Giray Sultân cümle Tatarlarıyla Ak yaylalardan öte geçüp altun gümüş ma‘denleri vilâyetlerini nehb ü gâret etmeğe fermân olup kırk bin Tatar ile Hânzâde çapula revâne oldular, ammâ yerlerine cümle Bucak Tatarları kaldılar.

Ve dahi Eflak beği on bin Eflak leşkeriyle tâ Seçan kal‘asına varınca nehb ü gârete me’mûr olup Sadrıa‘zam tarafından bir ağa üzerlerine nâzır olup gârete gitdiler.

Andan Boğdan beği dahi on bin askeriyle ve Elbasan beğiyle tâ Komaran kal‘ası tarafların ıhrâk etmeğe me’mûr olup revâne oldular.

Ve yine Hacıkey Paşazâde dahi gönlünde olan on beş bin yiğit ile Nemse'nin tâ Lonçat nâm vilâyetin nehb ü gârete gitdiler.

Ba‘dehu Hânzâde vezîri olan Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa on bin aded güzîde bahâdır zorâver ve dilâver batırlar ile nehr-i Vak'ı ubûr edüp tâ kal‘a-i Pojon semtlerin vurup yakup yıkmak fermân olundu.

Ve bugün Erdel kralıyla Lipova ve Çanad ve Göle sancağı beğleri cümle yigirmi yedi bin askerle nehr-i Vo kenârında şehr-i Roy vilâyetlerin alan u tâlân ve harâb u yebâb edüp mâl-ı ganâ’im almağa me’mûr olup azîmet etdiler.

Ba‘dehu beş gün beş gecede ve kimi on gün on gecede cânib-i erba‘adaki vilâyetlere çapul civerüp dünyâyı aşup mâh-ı Saferü'l-muzafferin üçüncü gün ve ba‘zısı beşinci ve onuncu gün ordu-yı İslâma sâlimîn ü gânimîn vâsıl oldular.

Ve bu altı koldan mâl-ı ganâ’imiyle gelen asâkir-i İslâm'ın aldıkları mâl-ı firâvânın ve üsârâ-yı bî-pâyânın ne haddi ve ne hasrı var. Hattâ şol mertebe bî-hadd [ü] bî-kıyâs esîr-i nâs var idi kim niçesinin esîrleri firâr edüp ordu içre bir kesde karâr ederdi, sâhibi aslâ aramayup giderdi. Tâ bu mertebe üsârâların kesretleri var idi.

Sadrıa‘zam bunların alaylarından dahi hazz edüp orduda top u tüfeng şâdumânları etdirdi. Ve Hânzâde'ye bir kürk ve Erdel kralı ve Eflak ve Boğdan beğlerine ve gayri askerin beğlerine hil‘at-i fâhireler ihsân olunup bu altı kol asker elinde olan üsârâların pençik kâğızları hisâbı üzre kâmil yüz on yedi bin esîrden penc-i yek-i sultânî alınmış. Dağlardan kaçırdıkları ve haymelerde pinhân etdiklerin Hudâ bilir ne kadar esîr idi.

Ve bu gazâda kelleye kimesne tenezzül etmediğinden küffârın kellelerin Sadrıa‘zama getirmez oldular.

Ba‘dehu mâh-ı Safer'in dördüncü gün Serdâr Ali Paşa kolundan azharun mine'ş-şems "Allâh Allâh" deyüp Bosna gâzîleri ve zağarcıbaşı yeniçerileri kal‘a-i Uyvar'ın cânib-i garbîsindeki Aktabya'ya asâkir-i İslâm mûr mâra ve zenbûr asel-i muravvâka seğirdir gibi dîvârın rahnedâr yerlerinden urûc edüp tabya üstündeki meterisleri basup iki yüz kadar küffâr kesüp gördüler kim askerin gerisin dahi kesüp imdâd gelmez oldu.

Âhir Aktabya üstünde gâzîler yaka yakaya küffâr ile ceng ede ede Gâzî Dîv Alî Beşe ve serdengeçdi ağası ve elli aded yiğitler tabya üzre bezm-i elest kurup cümle elli iki aded yiğitler ol bezm [ü] rezmde câm-ı şehâdeti bilâ-cür‘a nûş edüp kendi kendilerinden ve dâr-ı dünyâda gendüm yemeden ferâğat {edüp} dâru'n-na‘îme gitdiklerinde cümle şühedâların na‘şelerin {gâzîler} alup selâmete çıkardılar, ammâ Dîv Ali ile serdengeçdi ağası birbirlerin kucaklayup eylece şehîd olduklarından cesed-i şerîflerin alamayup mezkûr tabya üzre kaldılar.

Ve bu yürüyüş mahallinde atılan top u tüfeng tozu ve toprağı ve dûdundan bir sâ‘at kâmil âfitâb-ı âlem-tâb görünmez oldu. Hudâ-yı lâ-yezâle ayândır kim böyle oldu.

Ba‘dehu mâh-ı Safer'in altıncı gün kal‘a-i Uyvar'ın mağrib tarafında nehr-i Vak kenârında kal‘a-i Galgofça fethine Kıbleli Mustafâ Paşa me’mûr oldu. Cümle Şâm-ı cennet-meşâm ve Dârü's-selâm askeri ve beş bin Kazak askeri ve beş aded kolumburna pâdişâh topları ile Kıbleli Paşa mezbûr kal‘aya serdâr olup gitdi. Ve bir gece Litre kal‘ası sahrâsında yatdı ve ertesi Galgofça kal‘ası altına yetdi. Ve ol gün ol gece kal‘ayı döğüp niçe yerden burc [u] bârûların münhedim edüp kal‘ayı almak sadedinde iken Uyvar altında küffârın birkaç çaşıtları ele girüp söyletdiklerinde, ***[115b]***

"Hâlâ Nemse çâsârı yüz bin leşker ile Pojon kal‘ası toprağına yüz elli bin askerle geçüp Uyvar imdâdına gelmek üzredir ve gâyet yakındır, gâfil olman. Eğer i‘timâd etmezseniz bir iki âdem gönderin. Eğer sözümüz hilâf çıkarsa bizi katl edin" dediklerinde Sadrıa‘zam "N'ola katl edeyim?" deyü çaşıtların sözlerin dutup otak-ı nüh-tâk önünde kelle-pezân-ı paça edüp ol ân Kıbleli Paşa'ya bir fermân gidüp,

"Bir sâ‘at ve bir ân durmayup hemân ordu-yı İslâma gelesin, amân" deyü haberler gitdikde Kıbleli Paşa fermâna nigerân etmeyüp,

"İşte bu fermân hemân pişmiş aşa su komakdır, bî-gümân" deyüp kal‘ayı döğmeden fâriğ olmayup üç gün üç gece dahi döğüp âhir-i kâr mâh-ı Safer'in tokuzuncu gün cebren ve kahren kal‘a-i Galgofça'yı feth edüp niçe küffârların tîğ-ı burrândan geçirüp niçe yüzün esîr-i bend-i zincîr edüp derûn-ı kal‘ada olan cümle mâl-ı ganâ’imiyle ve cebehâne ve topları ve sâ’ir eşyâların yedi yüz kadar arabalara leb-ber-leb edüp kal‘ayı hâke berâber münhedim edüp mansûr u muzaffer dördüncü günde asâkir-i İslâma selâmetle melâmet ve melâlet görmeden dâhil oldu.

Ve ol gün cümle asâkir-i İslâma karavullar fermân olunup ol gün Uyvar meterisinde Rûmeli Vezîri {Beğko Paşa} Sadrıa‘zam kolunda şehîd olup Rûmeli eyâletin sağkol nâmıyla meşhûr Kara Mustafâ Paşa'ya iki tuğla ihsân olundu.

Ve ol gün fermân-ı mü’ekkedler sâdır olup kal‘aya sürülen toprak kûh-ı Elburz-misâl olup kal‘aya yakın varup dayandı ve her koldan kâfire göz açdırılmayup azîm vezni üzre ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâller mahallinde toprak üzre me’mûr olan Sipâhîler Ağası Sun‘ullâh Ağa şehîd olup yerine (---) Ağa sipâhîler ağası oldu. Ve yine mâh-ı Safer'in 9 günü,

Re’îsü'l-küttâb Şâmîzâde Mehemmed Efendi ve dâmâdı Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın sadâret iddi‘âsı ve ber-muktezâ-yı örf icrâ-yı katlleri cezâsı fi yevmi Safer 9 sene 1074

Vâki‘-i ahvâl-i pür-melâl böyle olduğu zü'l-celâl Allâh'a ma‘lûmdur. Ale's-seher salât-ı subhu İbrâhîm Paşa efendimiz ile edâ edüp tahta'l-kahve-i gûnâ-gûnlar tenâvül olunurken Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa ile Başmuhâsebeci Gürcî Mehemmed Efendi gelüp ba‘de's-selâm ve'l-kelâm kahvealtı tenâvül etmeğe başladılar.

Esnâ-yı kelâmdan Paşa eydir "Ağa şu Uyvar kal‘ası yâ feth olsa, yâ Allâh cânımız alsa" dedi.

Meğer kim Cenâb-ı Kibriyâ söyletmiş kim [157] dır.

Paşa böyle deyince çavuşbaşı eydir:

"Bire hey sultânım niçün böyle söylersin" deyü niçe gûne güft [ü] gûdan sonra hemân bir başı telli bir piyâde dîvân çavuşu başını kurşum havfinden eğerek gelüp paşaya selâm verüp,

"Buyurun sizi Sadrıa‘zam ister" dedikde paşa eydir:

"Hayr ola çavuş ağa, âyâ haberdâr mısın bizi niçün isterler" dedikde çavuş-ı herîf ü zarîf eydir:

"Allâhu a‘lem, Üstürgon'un zahîresi ahvâlleri söyleşiliyordu ve Seydîzâde dahi anılıyordu, ol mahalde sizi istediler" deyince hemân İbrâhîm Paşa tebessüm edüp eydir:

"Eşeği düğüne da‘vet etmişler, eşek demiş kim yâ suları eksik yâhûd odunları eksikdir demiş, o dediği gibi biz de yine Üstürgon'da ceng etdiğimiz yere gidiyoruz, tîz at getiriniz" deyüp çavuşbaşıya ve Mehemmed Efendi'ye ve hakîre,

"Siz Allâh'ı severseniz oturunuz, eni konu kahvealtınızı yeyiniz. Ben şimdi belkim yine gelirim" dedikde Mehemmed Efendi eydir:

"Sahipsiz çadırda n'işleyelim? Biz senin cemâlini görmeğe geldik, biz de gideriz" deyü nâz etdiler.

"Yok istemem, beni severseniz meclisi bozman. Şu mükellef kahvealtıyı yeyin" dedikde anlar yine sofra başına oturunca hakîr bir cânibe per[â]kende kademin kaldırup paşaya bakdım, tefekküre düşüp atıyla top menzilinden ba‘îd sıçan yollarına dolaşup gitmede.

Hemân hakîr çadıra geldim. Cümle gulâmlara,

"Basîret üzre olun, aslâ çadırdan taşra çıkman" deyüp hakîr hemân meteris yollarından gitmeyüp açıkdan eğri büğrü seğirdüp hamd-i Hudâ niçe yüz kurşum cânib-i erba‘amdan geçüp bir eski battâl meterise cân atup girdim.

Andan bir meterise dahi sıçrayup endim. Meğer Serdâr Ali Paşa meterisi imiş.

"Bire Evliyâm hoş geldin, nereden bu geliş" dedikde,

"Sultânım, Kadızâde İbrâhîm Paşa oğlunuz kahvealtı yerken çavuşbaşı ve Muhâsebeci Mehemmed Efendiler geldikde bir çavuş gelüp, kendülerin Sadrıa‘zam istemiş, atına binüp gitdi. Çavuşbaşı ve Mehemmed Efendi paşanın çadırında kaldı" dediğimde hemân Serdâr Ali Paşa'nın rûyı rengi mütegayyir olup eyitdi:

"Şimdi bizi de Sadrıa‘zam ister. Allâh ıslâh eyleye" deyüp,

"Tîz âbdest getirin" dedikde hemân ol ân bir çavuş gelüp,

"Sultânım, buyurun sizi Sadrıa‘zam ***[116a]*** ister" dedikde anlar vezîria‘zama gidüp hakîr meteris yoluyla müteferrikabaşı tabyasına gitdim.

Gördüm ki Re’îs Efendi ve bizim Kadızâde İbrâhîm Paşa ikisi Uyvar handakı içre Vezîria‘zamın kuburlarına gitdiler.

Hakîr dahi bile girüp bir köşede durdum, ammâ muvâcehe-i Sadrıa‘zama girmedim. Kizb harâmdır, hemân şunu işitdim ki, Reîs Efendi,

"Hâşâ bu mektûbdan benim haberim ola, devletli vezîr oğlum ve efendim. Bu düşman işidir, i‘timâd etme efendim" deyü feryâdlar etdikde,

"Yâ bu mühür senin değil midir?",

"Benim mührime bunda taklîd edüp yazmışlar" dedikde Sadrıa‘zam eydir:

"Bire bunu sa‘âdetlü pâdişâhıma gönderdiğindir. Anlar dahi sa‘âdetle bu kâğızı gönderdiler. Beni niçün hilâf-ı inhâ böyle arz etdin: ‘Ve İbrâhîm Paşa kulun Üstürgon'da ibtidâ kâfiri kırmasa sancağ-ı Resûlullâh giderdi. Vezîr bir küçük yiğitdir, iş görmemişdir. İbrâhîm Paşa kulun müsindir ve iş görmişdir kim mühre lâyık kulundur’ deyü yazarsın" dedikde,

"Hâşâ ve kellâ derken,

"Kaldır şu kâfirleri" dedikde meğer evvelden ise cellâd çelebiler hâzır imiş. Bir dahi İbrâhîm sadâsın işitdim,

"Bire ne vurursuz hey âdemler" dedi. Bir dahi Re’îs sadâsın işitdim,

"Devletli beni katl edersen gam değil ben ihtiyârım, ammâ İbrâhîm oğlumu âzâd eyle" dedikde anı gördüm, Re’îsi ve İbrâhîm Paşa'yı yumruk ve sille ve sademe ile muhzır ağa tâ’ifeleri ikisin dahi ura ura kuburdan taşra çıkarup dağlar gibi yığılan toprağın ardında ikisini dahi ma‘nûkan boğup ol mahalde defn etdiklerinde hemân aklım başımdan gidüp açıkdan seğirde seğirde ibtidâ haymeme, andan İbrâhîm Paşa otağına geldim.

Meğer çokdan mâl [u] mâmelek hazâ’in gılmânların sabâhdan gelen çavuşbaşı ve Gürcî Mehemmed Efendi cümle mâlı zabt u rabt etmişler.

Hele hakîrin eline bu mahalde iki at ve bir sedhadli semmûr kürk ve bir tîrkeş ve bir kılıç ve bir gümüşlü hıştı ve mezkûr şeyleri çavuşbaşı ve Mehemmed Efendi hakîre bağışlayup çadırıma giderken atın birini kal‘adan top ile küffâr urup ol mahalde eğeriyle kalup hâh nâ-hâh kolanın bıçağile kesüp sırma mebrûm katîfe eğer ve zeheb-i hâlis rikâbları ve Çerkeziçe rahtın alup haymeme geldim. Anı gördüm, ordumuz târumâr olup yurd yerinde hakîrden gayri bir ferd kalmayup hemân hakîr âkılâne

hareket edüp bu ebyâtı terennüm etdim:

Gurbetde garîb şâdumân olmazmış
Hiç kimse garîbe mihribân olmazmış
Altun kafes içre ger kızıl gül bitgey
Bülbülga tiken gül âşiyân olmazmış.

deyüp hemân partal ve sartal martalları seyishânelere tahmîl edüp Sadrıa‘zam kethudâsı yâr-ı gâr-ı kadîm velî-ni‘amım İbrâhîm Kethudâ dâ’iresine gelüp meks edüp Kethudâya buluşdukda eyitdiler kim,

"Yâ Evliyâm, ben sana Edirne'de demedim mi, gel e benimle olasın. Dedin ki: ‘Re’îs Efendi beni ister, yâ nice olur?’ dedin. Yâ şimdi kanı re’îs kanı dâmâdı İbrâhîm" dedikde,

"Benim hemân dağlar gibi sen İbrâhîmim sağ olsun" dedikde hakîre elli altun ve on at yemi ve ve üç vukiyye et ve yigirmi ekmek ta‘ayyün edüp hakîri vâcibü'r-ri‘âyâ zümresine ilhâk edüp şeb [ü] rûz bir ân yanından münfek olmazdım.

İşte fakîr Şâm[î]zâde Re’îs'in ve İbrâhîm Paşa enîsin sebeb-i şehâdetleri bu yüzden olmuşdur, lâkin her biri vakıf-ı esrâr olmayup bu yüzden nakl eder, ammâ alimallâh ve şehidallâh kaçan kim Ösek kal‘asında ibtidâ evvel alay gösterdiğimiz gün bildim ki bu İbrâhîm Paşa'yı bu Sadrıa‘zam katl eder.

Ve Budin altında [ve] Yanık kal‘ası altında baş dil almağa gidüp kâfirden bir baş dil alamayup geldiğimizde ve ibtidâ Ciğerdelen sahrâsında beş sâ‘at ceng edüp nîm sâ‘at yerden bize imdâd gelmediğinden ve ba‘de'l-ceng bu kadar mâl-ı hazâ’in ve cebehâne ve bu kadar kelleler ve bu kadar kapudanlar ile yüz aklığı edüp geldiğimizde im‘ân-ı nazar ile görürdüm ki elbette Sadrıa‘zamın derûnunda gıbta olup bu İbrâhîm Paşa'yı katl eder, derdim. Kırk güne kalmayup âhir-i kâr re’îsi ve dâmâdı İbrâhîm Paşa'mı bu yüzden şehîd etdiler. *Ruhlarıyçün Allâh rızâsıyçün el-fâtiha.*

Ez-în-cânib yine saded-i gazâ-yı Uyvar'a gelelim. Çünki mâh-ı Saferü'l-hayrın on dördüncü bâzârertesi gün ki oldu, hemân kal‘a içinden yüz nefer cân-ı habîsinden geçmiş Fargaçi kapudan elinden dolusun içmiş, küffâr-ı mest evkâr mel‘ûn-ı murdârlar bizim handak içindeki lağım kuburların basmağa çıkup bunların yerine bizim serdengeçdi gâzîlerimiz aslâ el kaldırtmadan cümlesin kırup ancak beşini dil alup vezîre getirüp beleğan-mâ-belağ ihsânlar alup ol ân handakın karşu tarafindaki dîvâr dibinde olan bir hayli yerde feth olmamış hınzîrhâne şarampavları var idi, anları gâzîler feth edüp kâfirlerinin üç yüzünü kırup serdengeçdi gâzîleri ***[116b]*** mezkûr şarampavlar ardında meterize girdiler.

Ve ol gün iki nefer Acem gelüp kal‘ayı ol mahalde direk lağımlarına almağa mübâşeret etdiler. Ve bu mahalde bir serdengeçdi ağamız dahi şehîd oldu. Ve bu gece la‘în Fargaçi kal‘ayı çerâğân edüp kal‘a dibindeki Acemler üzre ve meterislerdeki serdengeçdiler üzre ol kadar neft ve katrân ve top ve kumbara ve domuz ayağı ve paçarız ve zemberek ve el kumbaraları atdı kim hadd [ü] hasrı olmayup bu gece çok âdem şehîd oldu, zîrâ kralın imdâd gelmesi istimâ‘ olunup cân [u] gönülden savaş-ı

perhâş olur oldu.

Ve ol gün ol gece cümle guzât istirâhat görmeyüp her koldan cengî harbîler çalınup ceng-i azîmler olup kal‘a-i Uyvar murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Ve ol gece kâfirin Komaran kal‘asından on pâre balyemez toplar atıldı. "Âyâ bunun aslı ne ola?" derken hikmet-i Hudâ Boğdan beği tarafından iki nefer dil Sadrıa‘zama gelüp "Topların aslı ne idi?" deyü su’âl olundukda,

"Vallâhi sultânım on dâne top atılması on bin asker imdâd gelmesine işâretdir. İşte Komaran adası muhâfazasıyçün Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu geldi" deyü haber verdiklerinde ertesi çehârşenbe gün yigirmi bin Tatar ve on bin Kardaş Kazak-ı Ak küffâr ve on bin aded Eflak, Voynak ve baş Ispatar bu mezkûr kırk bin aded küffâra serdâr olup kal‘a-i Komaran cânibin muhâfazaya gitdiler.

Ve yine ol gün cümle serdengeçdilere ok ve yay ve kılıç ve tüfeng ve harba tevzî‘ olup yürüyüş fermân olunmadan Ali Paşa kolundan beş yüz aded gâziyân-ı serbâzân topların münhedim etdiği yerlerden yürüyüş edüp Aktabya üstünde elli aded küffâr kesüp kellelerin ve dörd aded kâfir bayrakların Sadrıa‘zama getirüp yüz aded yiğit şehîdlerin dahi getirdiler, ammâ mezkûr şehîd-i mukaddem Dîv Ali meyyitin alamayup hâlâ ter ü tâze görmüşler ve kâfirler dahi vaz‘-ı yed etmemişler. Bu gazâyı eden dörd yüz nefer yiğitlere Sadrıa‘zam ellişer guruş ve birer mahlûl tîmâr u ze‘âmetler ihsân edüp cümle guzâtı cenge tergîb ederdi.

Ve ol gün kal‘a yürüyüşüne bin aded nerdübânlar gelüp cümle meterisler üzre zeyn edüp hâzır-bâş etdiler.

Ve erbâb-ı zu‘amâya tekrâr altı kerre yüz bin torba ve çit çubuğu ve tomruk getirmek fermân olundu.

Andan mâh-ı Saferü'l-muzafferin on altıncı yevm-i Cum‘ada beyne's-salât vakti Ali Paşa'nın Hırvatlı gâzîleri ve zağarcıbaşı yeniçerileri hemân âmedâne azharun mine'ş-şems "Allâh Allâh" deyüp yürüyüş etdiler.

Azametullâh derûn-ı asker-i İslâm tarafından bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu kim na‘ra-i gâziyân-ı vüğân sadâsı ebr-i kebûda urûc etdi ve enderûn-ı kal‘ada küffâr-ı murdârın "Yajuj Yajuj" ve "Marya Kot" feryâdları ka‘r-ı zemîne geçüp gırîv-i feryâdları cihângîr oldu.

Ve tarafeynden atılan topların dûdlarından ve gird-i siyâhından yürüyüş eden yiğitlerden aslâ nâm u nişân kalmadığından kal‘a içinde dahi bir sadâ-yı Allâh Allâh dahi gelir, ammâ bir kimesne {ol sadâdan} haberdâr değil.

Meğer cümle serdengeçdi gâzîlerimiz küffârı püskürüp küffâr ile yaka yakaya olup hırran fe-hırran köpek cengi ede ede tâ derûn-ı hisâra varup eyle neberd-i azîm eder kim cümle küffâr-ı füccâr kal‘a-misâl kenîselere kapanup hayli yiğitleri kurşum ile şehîd ederler.

Cümle gâzîler görürler kim gerüden gelen imdâdın nâm [u] nişânları yok. Hemân mansûr u muzaffer yüz kırk nefer kâfiri esîr-i bend-i zincîr ve iki re’s avret-ı sâhib-i şîr ve yüz on yedi kelle-i küffâr-ı dilîr ve elli aded şehîdân-ı sâhib-i şemşîr ve on aded mecrûh yiğitler ile cümle selâmet yine kal‘adan taşra çıkup cümle esîrleri ve kelleleri ve şehîd [ve] mecrûhları Sadrıa‘zam huzûruna götürüp bî-hadd ü bî-kıyâs ihsân u in‘âm ve ze‘âmetler sadaka olunup şehîdlerin defn edüp cümle esîrleri kendülerine hibe olunup niçelerine turna telleri verildi. Ve getirdikleri esîrlerin birkaçından su’âl olundukda,

"Vallâhi kal‘ada zahîremiz çokdur, ammâ askerimiz çok yokdur. Ekseriyyâ ceng edenlerimiz avretlerdir ve sizin toplarınız güllelerinden ve münhedim olan evlerin serpindisinden ve yağmur gibi yağan kurşumlar derdinden aslâ göz açamaz olduk" deyü haber verdiler.

Ba‘dehu ertesi cum‘aertesi gün Acem lağımları tamâm olup direklerine cümle neft ü katrân ve ziftler sürüp âteşe urdular.

Bir sâ‘atden sonra azametullâh Ali Paşa tarafındaki Aktabya'nın beş yüz adım dîvâr-ı Şeddâdîleri handak içine uçdu ve dîvâr üstünde meterislerde olan küffârlar dahi aşağı uçup kimisi ka‘r-ı zemîne geçdi ve niçesini gâzîler yağmâ edüp esîr-i kayd-ı bend etdiler.

Çünki bu Aktabya dîvârı böyle Acem tarzı lağımlar ile münhedim olunca hemân bizim balyemez toplara bir ***[117a]*** fitilden âteş edüp yıkılan dîvârın ardındaki dağlar gibi topraklar bayır bayır olup derûn-ı hisârdaki evler çatır çatır ve kütür kütür eyle harâb u yebâb oldu kim cümle fevkânî dâr-ı menhûsları tahtânî olup kal‘a dîvârından yürüyüş etmek dahi âsân oldu ve küffâr münhedim olan dîvârlara hiyel ü şeytanat ile amâr etmez oldu.

Ol gün tekrâr yine cemî‘i erbâb-ı tîmâra ve erbâb-ı zu‘amâya bin akçe yazıları başına yüzer aded çit çubukları fermân olundu kim "Handak içindeki balçık üzre çitler döşeyüp kal‘anın her tarafına nerdübânları koyup yürüyüş oluna" deyü çit çubukları fermân olunup niçesi hâzır imiş. Bir gece içinde handak içindeki çamurları üzre çubuk çitleri döşeyüp şâhrâh-ı azîm oldu ve handak kenârına sekiz yüz kadar nerdübânlar gelüp âmâde oldu.

Ve yine ol gün asâkir-i İslâm'ın cebeci ve topçu ve yeniçeri gâzîlerinden terakkîler ile on bin aded güzîde *"Benem, diğer nîst!"* diyen gâzîlerden ceng erleri ve benî Âdem server hünerverleri ve âdem ejderleri serdengeçdiler tahrîr olundular. Ve bunların cümlesine cebehâne-i pâdişâhîden murâd [u] merâmları üzre âlât-ı harb-i gûnâ-gûnları cebecibaşı defteriyle kol kol ve bölük bölük âlât-ı silâh bezl etdiler ve cümle gâziyânlar merkezlerinde âmâde durdular.

Ve yine ol gün Eflak ve Boğdan kefereleri toprak sürmeğe me’mûr olduklarında azamet-i Hudâ hakîr-i pür-taksîr ol gün *himmetü'r-ricâl takla‘u'l-cibâl*, kelâmının netîcesin müşâhede etdim. Hudâ'ya ayândır Âl-i Osmân'ın deryâ-misâl askerinin yigirmi günden berü kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Bîsütûn dağları gibi sürülüp yığılan dağı bir günde Eflak ve Boğdan ve Kazak kâfirleri bu dağları devirüp gûyâ bir toprak deryâsı yürüyüp Uyvar kal‘asın gark edeyazdı, ammâ iki binden mütecâviz Eflakân ve Boğdan ve Kazak hatman mürd olup kendülere mezârlar kazdı.

Ve bu mahalde Kütâhiyye vezîri Yûsuf Paşa ve Mağnisa ve Tire ve Aydın ve Saruhan gâzîlerinden

yetmiş aded gâziyân-ı mücâhidânlar şehd-i şehâdet câmların nûş edüp meşhed-i müslimînde Yûsuf Paşa'yı ve gayrileri Re'îs Efendi ve İbrâhîm Paşa ve Beğko Paşa yanına defn etdiler ve yine herkes me'mûr oldukları hidmetlerine gitdiler.

Hemân Yûsuf Paşa şehîd olunca eyâleti (---) Paşa'ya inâyet olunup Budin vezîri Sarı Arslan Hüseyin Paşa'yı eyâleti askeriyle toprak sürüp ol tarafdan yürüyüş etmeğe me'mûr etdiler.

Ve yine mâh-ı Safer'in (---) günü Sadrıa'zamın kuburu önündeki Acem lağımlarının direklerine âteşler edüp kal'anın ol tarafından dahi beş yüz hatve kal'a dîvârı münhedim olup tekrâr Ali Paşa-yı kerrâr kolundan yürüyüş olup kıyâmet kopup kâmil üç sâ'at neberd-i azîm olup hamd-i Hudâ Aktabya nâm sedd-i İskender-i benâm feth olup cümle guzât tabya-i azîmin topraklı dağı üzre meterise girüp cânib-i erba'asına handaklar kesüp tabyayı milk etdiler. Ve cânib [ü] etrâfın sancağ u bayraklar ile tezyîn edüp tabya üzre olan kâfirin topların bu kerre kal'a içine çevirüp kal'anın derûnun döğmeğe başladılar. Hattâ vakt-i asırda orta ta'âmların tabya üzre tenâvül etdiler.

Çünki vakt-i gurûb muzlimi oldu, hemân âmedâne derûn-ı kal'ada olan kenîse ve manastırların çanlıklarından sadâ-yı nâkûs ve gulgule-i feryâd-ı küffâr-ı nüfûs vâveylâları istimâ' olup cümle küffârın ölüsü ve dirisi ve karısı var kuvveti bâzûya getirüp mezkû[r] feth olan tabya üzre hücûm edüp yine ceng-âşûba başladıklarında Ali Paşa Düldül-süvâr Ali-i Kerrâr-vâr tekrâr tabya üzre imdâd yetişüp tâ altı sâ'at-i nücûmî tabya üzre ceng-i Ali olup âhir küffârın el kumbarası ve sırçadan atma kumbarası asker-i İslâmı zebûn etdi ve yine gerüden aslâ imdâd varmadı. Cümle ehl-i insâflar bu ahvâl-i pür-melâli görüp kan ağladı.

Âhirü'l-emr cümle guzât yüz altmış kelle ve on aded kefere dil ve iki yüz nefer yiğit mecrûh ve yetmiş nefer yiğit şehîd olup tabya üstünde kalup mâ-bâkî gâzîler mecrûhları ve esîr ve kelleleriyle Sadrıa'zama gelüp ihsân [u] in'âmlar aldılar.

Ammâ cümle gâzîler henüz cânlarından bezmeğe başladılar, zîrâ cemî'i guzât-ı müslimîn yedi kerredir yürüyüşler edüp derûn-ı kal'ada ve tabya üstünde bu kadar ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl edüp esîr ve baş ve dil ve mâl-ı ganâ'imler alırlar. Bunlara imdâd yetişdirmediklerinden yine gerü dönerler ve yine "Kral imdâda geliyor" deyü feryâd edüp kal'aya yürümek tedâriklerin görürler. Aceb temâşâdır deyü âlem ve benî Âdem hayretde kaldılar.

Hattâ bu Aktabya'ya yine küffâr istîlâ etdiği gün Sührâb Mehemmed Paşa kolundan Mar'ayş vilâyeti gâzîleri kâfirin tâ kal'a-i Pojon altına varup ***[117b]*** bir kapudan-ı benâm ve yüz elli kadar küffâr-ı bî-nâm dil getirüp Sadrıa'zam bu kâfirleri söyletdikde,

"Îsâ ve Meryem Ana hakkıyçün sözüm budur, hâlâ Pojon kal'amız altında cisr-i azîm yapılup bizi bu Uyvar tarafına kırk bin aded güzîde Hıristiyan askerler geçdiler. Anlar size hücûm edüp siz anlar ile cenge meşgûller iken ardınızda Komaran kal'asına mukaddemâ on bin kefere-i imdâd geçmişdi. Siz cengde alak bulak iken yigirmi bin Hıristiyan Litre suyu kenârından Uyvar'a imdâda girmeğe me'mûrlardır. Anıniçün Uyvar kal'asında olan Fargaçi kapudan ol imdâdlara bakup size Uyvar kal'asın vermez, ammâ gâfil olman" deyü bu kapudan kâfir şâfî haberler verüp âzâd olundu ve gayri kefereleri getiren Mar'aş gâzîlerine ihsân olunup niçe gûne in'âmlar dahi oldu.

Hemân ol ân kal‘a-i Komaran taraflarında olan Tatarlara ve Eflak ve Boğdan boyarlarına,

"Basîret üzre olasız ve kelle ve diller almadan hâlî olmayasız ve illâ zararın çekersiz" deyü mü’ekked buyurdu-yı şerîfler gidüp beri asker-i İslâm etrâfında olan cümle sipâhân ve mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâların karavullarda olanlarına mü’ekked fermânlar olunup ihtiyâten Bucak Tatarıyla Yalı ağasın kâfirin Pojon kal‘ası taraflarına gönderdiler ve gece gündüz yine cümle sipâhân yeniçeri meterislerinin ardlarında atları üzre pür-silâh âmâde durdular.

Andan Uyvar'ın Komaran kapusu tarafında "Kaplan Paşa yalnızdır" deyüp ol cânib Eflak ve Boğdan'dan birkaç bin kefere hatmanlarıyla kodular ki "Kal‘a içine Komaran tarafından çaşıt ve imdâd gelmeye ve kal‘adan taşra feryâdcı ve çaşıt kefereler girüp çıkmayalar" deyü muhâfazacılar kodular.

Meğer kim küffâr-ı iblîs-i telbîs bî-dîn-i müflis her bâr kemendler ile küffâr çaşıtları kal‘adan endirüp ağızlarına kamışlar alup kendi vücûdların su içre saklayup kamışlar ile nefes alarak Litre nehriyle gidüp Komaran'dan haber getirüp yine kal‘aya girir imiş.

Böyle bir uryân kâfiri kamışları [ile] Kaplan Paşa dil dutup Sadrıa‘zama götürüp bildiler kim bu kâfirler kal‘anın handakı içinden ve handak hâricinden akan Litre nehrinden şinâverlik ederek Kadızâde İbrâhîm Paşa meks etdiği sudan geçüp kal‘aya gidüp gelirler imiş. Hattâ Sadrıa‘zam bu ahvâli İbrâhîm Paşa'ya demiş, paşa-yı gâfil gaflet edüp aslâ mukayyed olmamış, anıniçün sebeb-i katli ol olmuş, deyü niçe yüz bin gûne kîl u kâl olmuşdu.

Andan yine mâh-ı Safer'in yigirminci bâzâr gün ordu-yı İslâm içinde dellâllar nidâ edüp,

"Gâzîler yarınki gün gâzîler bayramıdır ve şehîdlerin cennet uçmağı seyrânıdır. İnşâallâh ale's-sabâh yürüyüşdür. Kîse kîse mâl u menâl ve tîmâr ü ze‘âmet sipâhlık isteyenler hâzır-bâş olsunlar" deyü nâdîler nidâ etdikde *el-azametullâh* asâkir-i İslâm içinde bir sürûr [u] şâdumân olup herkes gasl edüp niçesi vasıyyetler edüp ve helâlleşüp ol gün ol gece kimse kimsenin sözlerin işitmeden kaldı. Ve ol gece niçe bin yerde hatm-i şerîfler ve tevhîd [ü] tezkîrler ve temcîd ü tahmîdler ve tazarru‘ [u] nâlişler olundu.

Hikmet-i Hudâ kal‘a içinde mukaddemâ esîr-i pây-beste ve dil-haste olan ümmet-i Muhammed'den yüz elli nefer mahlûk-ı Hudâ'yı küffâr-ı dûzah-karâr meydân-ı siyâsete getirüp cümlesini balta ile şehîd ederken hemân içlerinden iki nâmdâr yiğitler kal‘adan firâr edüp Sadrıa‘zama gelüp cümle şühedâlarının serencâmların Âsaf-ı dilîre nakl etdikde Sadrıa‘zam eydir:

"Allâh ile ahdim olsun. Ba‘de'l-feth ol şehîd etdikleri gâzîlerin yerlerine küffârdan üç o kadar küffâr kırayım" deyüp bu iki aded gâzîlerin saçların tıraş edüp birer kîse guruş ve birer at ve beşer aded Macar soltat kâfirlerin bunlara esîr verüp ihsânlar {olup} Sadrıa‘zamın ağaları zümresinden oldular.

Ba‘dehu küffâr mezkûr esîr ümmet-i Muhammedleri kırup cümle söz başı olan kefere kapudanları ve papasları ve irşekleri ve şagları ve birovları bir yere yüz elli nefer küffârlar gelüp ser-i kârda olanlarından ve gayri keferelerden cem‘ olup müşâvere ve turvin ederlerken bir küffâr-ı âkıbet-kâr

ihtiyârı eydir:

"Bire cânım, bir kerre bizim Fargaçi kapudan zamânı Nemse çârnâsârı yedi kralın yedi kerre yüz bin askeriyle gelüp bu kal‘ayı yedi ay döğüp aslâ kal‘amızın yanına gelemeyüp meterise komayup top menzili alarkadan döğdü ve yedi aydan sonra kış geldi ve çâsâr hâ'ib ü hâsir gitdi. Bâ-husûs ol zamân kal‘amız yalın kat idi. Kal‘adan bir taş kopartmadan yıkılup gitdi. Şimdi ise kal‘amız sedd-i İskender iken ve içinde bu kadar askerimiz ve bu kadar yarar top u tüfengimiz ve bî-hisâb cebehânemiz ***[118a]*** var iken Türk askeri geldiği gibi hemân ol gece amân u zamân vermeyüp bize aslâ göz açdırmayup kal‘anın her tarafında güpe gündüz kat-ender-kat meterise girüp topa tüfenge bakmayup beşinci gün handak kenârına geldiler ve Yassı Tabya'yı aldılar ve kırk gündür kim çekdiğimiz derd-i belâ-yı mihnet [ü] serencâmı Hazret-i Îsâ ve Hazret-i Meryem Ana bilir. Ve hâlâ kal‘amızın der [ü] dîvârları kalmayup bayır bayır olup sokak sokak yollar oldu. Ve altı yedi kerre Türk yürüyüşler edüp birkaç kerre kal‘a içine bî-bâk ü bî-pervâ kudurmuş yılanlar gibi kal‘aya girüp her girişde beşer altışar yüz nefer Hıristiyanlarımız Türk yılanları sokdu ve kılıçları zehrinden bu kadar âdemlerimiz öldü ve bu kadar esîrlerimiz anlara gitdi ve kendiler bî-bâk ü bî-pervâ şikârların alup ordularında karâr etdi. Ve üç kerre Aktabya'mıza yürüyüş edüp almışlar iken anların ardları sıra imdâd göndermeyüp tabya üzre çıkanların ağızlarına Türk kılıçlar ile vurup ‘Gerüye dönün’ derler idi. Anlar da dönüp geri giderlerdi. Meğer yürüyüş etmeğe ve kal‘aya girmeğe Türk'ün rızâları yok idi. Meğer yürüyüş edüp kal‘aya girenler büyük Türk'ün haberi yok iken gelenler idi. Şimdi ise Türk dellâllar çağırdup ‘Yarın yürüyüşdür’ deyü bu kadar bin nerdübânlar hâzır etdiler. Nerdübânlara dahi ihtiyâc yeri komadılar. Her nereden olsa kaç kerre girdiler ve kaç kerre çıkdılar. Bu kal‘amızın bu gûne harâb olduğun gördünüz ve nice olacağın bildiniz. Geliniz imdi ırzımız ve ehl [ü] iyâllerimiz yerinde iken kal‘a üzre amân bayrağı dikelim ve Türk'den yarar âdemler rehinler alalım. Biz de anlara varalım ve kal‘ayı teslîm edelim. Sonra her birimiz bir yana gidelim. Görürsüz kim kırk günden berü bize bir imdâd gelmedi. Bu kadar çaşıtlar ve bu kadar feryâdcılar gönderdik. İmdâda gelenlerimizi de taşrada Türk kırdı. Hemân, ‘Amân ey güzîde-i asker-i Âl-i Osmân’ diyelim. Yüzümüz suyuyla Türk'e kal‘ayı vere ile verelim ve illâ yok derseniz yâ bugün ve yâ yarın bu Uyvar sahrâsında olan deryâ-misâl Türk askeri kal‘anın yıkık bayırlarından ve gördüğünüz hâzır nerdübânlardan cümle Türk bir kerre ‘Muhammed Muhammed’ deyü yürürler ve durun bilmezler ve bize amân vermezler. Cümlemizi Ciğerdelen ovasındaki gibi kırarlar. Siz bilirsiniz ve bu müşâvereye ne dersiniz, siz de söylen" deyüp başpapas hâmûş-bâş olur.

Hemân cümle Macar-ı füccâr-ı ma‘kûl-şinâsân taraf taraf "Bu müşâvere ma‘kûldur. Hemân kal‘ayı amân ile verelim. Kal‘adan hayırlısıyla çıkalım gidelim" dediklerinde hemân Nemse kapudanları "Nem nem çi" deyüp şapkaların yere urup müşâvereye balgam bırağup Nemse Macar'a derler kim,

"Eğer siz Türk'e kal‘ayı verirseniz, biz sizi ibtidâ kırarız, sonra Türk de bizi kırsın, kal‘ayı elimizden alsın" deyü Macar küffârıyla Nemse küffârı mâbeyninde bir güft ü gû ve bir kîl u kâlde iken,

Hikmet-i Kahhâr-ı Müntakım ki ol Azîz-i zû-intikâmdır, ol gün bu mel‘ûnlar yüz elli aded ümmet-i Muhammed esîrlerin kal‘a içinde bâtıla ile kırmışlardı, hemân ol ân bu müşâvere cem‘iyyeti etdikleri yere Sadrıa‘zam kolundan bir balyemez güllesi nice gelirse ve bu mel‘ûnların müşâvere-i bâtıla

etdiği yere gülle girirse, cümlesinin kelleleri üzre müşâvere damın yıkarsa, yigirmi dâne belli başlıları gülle dânesi hurd haşhâş edüp cânları bir baş dûzah-ı tamuya gidüp yerleri nîrân-ı sakar olur. Sâ'ir küffârlar bu hâli görüp vâlih ü hayrân olur. N'eylesünler söz sâhibleri kalmadı. Cümle küffâr birbirlerine girüp cümle bî-akl olup âh u vâveylâ ederler. Doğru Fargaçi kapudan yanına giderler. Andan bir tesellî-i hâtır cevâb alamayup yine Aktabya muhâfazasına gelirler.

Hikmet-i Hudâ-yı Lem-yezel, anı gördük, Aktabya üzre niçe yüz küffâr âteş-i Nemrûd içinde ber-havâ mu'allak uçup gitdikde cümle zemîn dir dir ditreyüp cümle asker-i İslâm ta'accüb edüp küffârın çoğu taşra kebâb olup düşdü. Kimisi kal'a içinde pişdi. Meğer Aktabya üzre küffâr-ı zû-nâr tütün içerlerken bir şerâre-i nâr bârûd fiçılarına isâbet edüp âteş-i Nemrûd cümle küffârı ender havâ mu'allakasın edüp tuyûr-ı ebâbîl gibi ber-havâ tayerân edüp murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup cümle kebâb oldular.

Âhirü'l-emr-i İlâh cümle küffâr yek-dil [ü] yek-cihet olup ale'l-umûm Fargaçi'ya varup,

"Elbette Türk'e kal'ayı verelim. Sonra biz krala cevâbını verelim" deyüp ***[118b]***

İşbu sene 1074 Saferü'l-muzafferinin yigirmi birinci bâzârertesi gün Vezîria'zam kolunda Beç kapusu üzre beyâz bayraklar dikilüp "El-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân" deyü vere ile kal'ayı verdiler

Ve sâ'ir tabyalar üzre dahi beyâz bayraklarla zeyn edüp ba'zı küffâr âşikâre görünmeğe başlayup bizim asker dahi câ-be-câ meterislerden çıkmağa başladıkda hemân Muhzır Abdi Ağa ve başçavuş ve gayri çavuşlar askeri urup yerli yerinde ber-karâr etdiler.

Derhâl vezîria'zama müjde edüp "Sultânım küffâr vere verdi" dediklerinde "Bire cümle asker merkezlerinde dursunlar ve herkes silâhına mukayyed olup gâfil durmasınlar ve kimesne aldanup hemân meydâna çıkmasınlar, ammâ top u tüfeng dahi atmasınlar ve yine cümle topları gülleler ile sıkılı âmâde dutsunlar" deyü niçe bunun emsâli fermânlar olundu. Ve bu mahalde toprak sürme nevbeti müteferrika-i dergâh-ı âlînin idi. "Elbette ale't-tevâlî toprak sürsünler" deyü fermân-ı vezîr sâdır oldu.

Bu mahalde küffâr kal'a içinden kemendli ipler ile bir kayığı handak içine endirüp andan nerdübânlar ile kal'adan beş aded kâfir ile Fargaçi kapudan kethudâsı bir al çuka dolama geymiş ve kal'anın Nemse kapudanı bir yeşil çuka dolama geymiş kayığa binüp handakdan çıkup Kaplan Paşa'ya geldiler.

Hemân Kaplan Paşa bu beş aded küffârları kendü küheylân yedeklerine bindirüp altı aded bölük ağalarıyla ve çavuşbaşı ve muhzır ağa ile alay edüp Fargaçi kâfirin kethudâsı kal'anın iki kapusu miftâhların ve sâ'ir elli aded miftâhların dîbâ ve şîb ve zerbâf kîse zarflara koyup serâperde-i Âsaf-ı Berhayâ'da miftâhları Sadrıa'zama "Allâh mübârek etsin" deyü teslîm edüp yedi gün mehil istedikde.

Sâhib-i devlet "Yok elbette yarın emânımla çıkarsız ve illâ siz bilirsiz" dedikde hele üç güne gücile mehil alup,

"Üç bin araba ile ve cümlemiz pür-silâh atlarımızla kal‘adan çıkalım ve doğru Komaran kal‘amıza gidelim, ammâ bizi üç vezîriniz ve elli bin askeriniz bizi Komaran'a götürsün, zîrâ bizi Tatar ve Eflak ve Boğdan bizi kırar" dedikde.

"İnşâallâh sizi kimse kırmaz, hemân üç yüz araba size yeter ve kal‘a-i Komaran'a sizi götürürler. Elem çekmen amânım amândır" deyü beş aded gelen kâfirlerin boğazlarına birer mutallâ ve mütellâ dülbend-i münakkaş makremeler bağlayup yürüdüler kim,

"Çünki kal‘ayı teslîm etdiniz bizim asker sizi incitmesinler deyü kal‘anın cümle tabyaları ve dîvârları üzre asker çıksın, zabt etsinler ve siz çıkınca kal‘aya kimse girmesinler ve üç yüz arabayla sizi ehl [ü] iyâlinizle Komaran'a götürsünler. Ammâ siz de cebehâneye müte‘allık bir şey götürmen, sonra arabalarınızı aradırım. Ve size kırk elli bin asker veririm, zîrâ Tatar size pek hasımdır, sizi çapmasın. Ve silâhsızca hemân ehl [ü] iyâliniz ile ve arabalarınız ve atlarınız ile bir günden sonra kal‘adan çıkın ve ikinci günü gidün. Yok derseniz bugün yürüyüş fermân olunmuş idi, hemân deryâ-misâl asker yürüyüp asker elinde cümle kılıçdan geçerdiniz" deyü bu cevâbları Sadrıa‘zam dedikde hemân kefereler eyitdi.

"İmdi benim sultânım, yeniçeri kullarınız kal‘a dîvârları ve tabyaları üzre çıkup bizim meterislerimize girsinler. Biz üç yüz arabaya kâiliz. Tek hemân ehl [ü] iyâlimizle kuş-ı cânımız halâs edelim. Ammâ lütf eylen dostumuza ve kâfirde olan düşmanlarımıza karşı silâhlarımızla ve atlarımızla gidelim ve bizi kırk günden berü döğdüğünüz balyemez topların güllelerinden beş on dâne gülle verin, krala gösterelim. ‘Niçün kal‘amı Türk'e verdiniz’ dedikde ‘Kırk gün kırk gece biz bu gülleleri yedik. Niçün gelüp imdâd etmedin. Anıniçün kal‘ayı Türk'e verdik’ demek içün birkaç gülleler götürelim ve silâhlarımızla gidelim" dediklerinde Sadr-ı âlî-kadr,

"Eyle olsun, ammâ kal‘anın bir cânibinde bir hîle ve şeytanat ve bir âteş ve lağım misilli âfet olursa siz bilirsiz" dedikde kefereler eyitdi:

"Biz kal‘adan taşra çıkdıkda isterseniz bizi birkaç gün hıfz edün. Eğer bir hîlemiz zâhir ü bâhir olursa bizi cümle kılıçdan geçirin" deyü kâfirin ikisi muhzır ağada rehin kalup gayrileri yeniçeri ocağı ağaları ve sipâhiyân ağaları ve cebeciler ağası ve topçular ağası ile cümle pür-silâh ve mükellef ü mükemmel kal‘ayı zabta gidüp Sadrıa‘zam va‘de-i kerîmesine durup Kurd Paşa'ya Uyvar kal‘asın ihsân edüp ol dahi cümle askeriyle mehterhânesin çalarak hisârın ***[119a]*** tabyalarına gidüp cümle askeriyle kal‘anın cümle der [ü] dîvârların ve altı aded tabya-i azîmleri balyemez toplarıyla zabt etdi.

Ve mukaddemâ elçilik ile Uyvar'a giden İpşirli Mehemmed Ağa ve yigirmi aded mükellef ü mükemmel yeniçeri odaları cümle çorbacılarıyla kal‘aya varup dîvârlar üzre küffârın cümle meterislerine kat-ender-kat girüp Uyvar dîvârların zabt edüp niçe guzât-ı müslimîn nezâket ile Uyvar içine sepişüp zabt etdiler ve yigirmi aded yeniçeri odaları taşra kendü eski meterislerinde kaldılar.

Ba‘dehu derûn-ı hisârda olan küffârları Komaran kal‘asına götürmeğe Kaplan Paşa Tire ve Mağnîsa askerleriyle âmâde oldular ve sipâhdan aşağı bölük ağaları ve bir oda yeniçeri ocağı dahi gelüp gelüp Komaran kapusu tarafında meks edüp kâfirleri Komaran'a götürmeğe bunlar da hâzır-bâş

oldular.

Ve bugünkü gün cümle Eflak ve Boğdan kefereleri kal‘anın Beç kapusu ve Komaran kapusu ardındaki dağlar gibi yığılı toprakları taşıyup *Bismillâh*'ı ve gülbâng-ı Muhammed'i çekerek ve kurbânlar keserek kal‘a kapuların açınca niçe bin guzât kal‘aya girüp der-ceng-i evvel Hünkâr hazînedârı Fargaçi kapudanın hazînesin zabt etdi.

Ba‘dehu Cebecibaşı Ali Ağa ve Fazlı Kethudâ ve Mustafâ Kethudâ ve Türk Ahmed Kethudâ ve cümle cebeciyân çorbacıları cümle cebehâneyi zabt etdiler.

Ba‘dehu topçubaşı ve topçular kethudâsı ve cümle çorbacıları cümle topları ve top mühimmâtların zabt etdiler.

Andan ertesi gün ki yevm-i selâse idi, cümle küffâr kal‘adan çıkup arabalarına dolmağa başlayup cümle arabaları dörder ve altışar atlı hınto arabalar kim her biri billûr ve necef ve moran câmlı arabalarına esbâb [u] eskâllerin tahmîl etdiklerinde Defterdâr Ahmed Paşa tarafından âdemler ta‘yîn olunup mâl-ı hazâ’inden ve cebehâne-i pâdişâhîden arabalar içre ne bulundu ise mîrîye zabt olunup,

Ba‘dehu mâh-ı Safer'in (---) çehârşenbe gün cümle küffâr-ı menhûs kal‘adan taşra çıkınca hemân hakîr-i pür-taksîr fermân-ı vezîr ile Komaran kapusu üzre Dâvûdî âvâz-ı bülend ile gülbâng-ı Muhammedî ezânın ibtidâ bu hakîr tilâvet etdim. *Elhamdülillâh ve sümme elhamdülillâh.*

Ba‘dehu cemî‘i vüzerâların mü’ezzinânları her biri birer deyr çanhânelerinde ve kal‘a dîvârlarında ezânlar tilâvet olmağa başlayup cümle guzât-ı müslimîn mesrûr [u] şâdân olup bu günkü gün cümle gâziyâna meterislerden çıkmak fermân sâdır olunca sübhânu'l-Hallâk gûyâ sûr-ı İsrâfîl çalınup yevmü'n-nüşûrda benî Âdem nice yerden kalkarsa cümle benî Âdem eyle meterislerden rûy-ı zemîne çıkup haşr [ü] neşrden bir nişân olup herkes âdem deryâsı gibi temevvüc edüp herkes silâhıyla toprakdan çıkup haymelerine gidüp hamd-i Îzed-i Yezdân etdiler.

Ammâ beri tarafda küffâr üç yüz arabaya izin almışken beş yüz araba dahi ziyâde tahmîl etdiklerinden gayri Fargaçi la‘în ve Nemse kapudan-ı bî-dîn Sadrıa‘zama haber gönderüp,

"Kal‘ada bir havân topu var, anı alalım ve iki bin Macar re‘âyâlarımız var, anları götürelim ve cümle arabalarımız sancağ u bayraklarımızla donadalım ve erganon ve torompete ve luturyan boruları ve mehterhânelerimiz çalarak gidelim" deyü vezîria‘zamdan destûr istediklerinde vezîr-i dilîr buyurdular kim,

"Ben anların bâr-ı sakîllerin kaldırmağa üç yüz araba ahd etmişken *el-kerîmu izâ ahide vefâh* kelâmı üzre ahde vefâ etdim. Anlar beş yüz araba dahi peydâ edüp tahmîl eylediler, söylemedim. Anlara gayri bir şey aslâ ve kat‘â bir zerre vermem. Cebehâneye müte‘allık havân top ve cümle re‘âyâ pâdişâhındır, anda benim dahi alâkam yokdur. Ve utanmadan ‘Cümle arabalarımız bayraklar ile zeyn edelim ve mehterhâne çalalım’ derler. Mehterhâne-i bed-âyînlerin çalarlarsa meçikleri ve nâkûsların başlarına çalsın ve başların kankı taş pek ise ol taşa çalarak gitsinler. Hemân kal‘adan pek uzak olup tek dursunlar" deyü küffâra Sadrıa‘zamdan böyle haber varınca küffâr n'eylesin ve ne çâre eylesin,

kal‘adan dahi çıkmış oldular.

Âhir-i kâr cümle avret ve oğlanlarıyla piyâde olup niçe yüz bin guruşluk esbâb [u] eskâllerin bırağup Komaran kapusu önünde kalup kendüleri cümle bârhâneleri ile sehel ileri gidince hemân cümle gâziyân küffârın bırakdığı eşyâları gâret ve alan [u] tâlân etdiler.

Ba‘dehu anda kalan re‘âyâları silihdâr ağası Burunsuz Mustafâ Ağa Şuran kal‘asına götürdüler, ammâ derûn-ı hisâr-ı Uyvar'dan çıkan küffâr-ı hâksâr cümle bin kadar Nemse-i füccâr ve iki bin aded yayan Macar-ı küffâr var idi, ammâ ekseriyyâ cümle yaralu ve bereli idi. Ve cümle yedi araba yükü leş götürdüler.

Ammâ avretleri gâyet çok idi kim hisâba gelmezdi. ***[119b]*** Zîrâ kocaları Ciğerdelen sahrâsı cenginde ciğerleri delinüp mürd olmuşlardı. Ve cümle avretlerine Nemse şapkası geydirüp ellerine birer tüfeng verüp gûyâ erkek askeri sûretine komuşlar. Kendüleri gibi saçları perîşân olmuş avretler gürûh gürûh piyâde gitdiler.

Hattâ bu kadar kâfirlerin önlerine Kaplan Paşa ve sağ taraflarına sipâhiyândan sağ bölük halkı ve sol câniblerine cümle sol bölük halkı ve ardları sıra Adana paşası eyâleti askeriyle gerüde dündâr olup cümle küffâr kal‘adan sehel alarka oldukları azamet-i Milk Issı Hudâ derûn-ı kal‘adan ve burc [u] bârûlarından ve sahrâ-yı Uyvar'da olan asâkir-i İslâm'dan üç kerre gülbâng-ı Muhammedî sadâsı çekilüp ve üç nevbet orduda ve kal‘ada olan toplara ve cümle gâziyânlarda olan tüfenglere birer fitilden âteş edince yer ve gök dir dir berk-i hazân gibi ditredi. Ve ol mahalde küffârın taşrada ödleri çatladı ve niçeleri milk-i emlâkinden ayrılup,

"El-firâk ey gidi Uyvar" deyü ağladı. Ve Uyvar'ın dîvârları üzre ve cemî‘i ordu-yı İslâm içre yüz yetmiş yerde cemî‘i vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrân ve yalnız salt ümerâların mehterhâneleri çalınup âvâze-i dühül [ve] sûrnâ ve nefîr ve zil ve nakkârelerin velvelesinden arz [u] semâvâtda gûyâ sayha-i ra‘d istimâ‘ olunurdu.

Ve cümle asâkir-i İslâm eski yurd yerlerinden kalkup Uyvar'ın top altındaki çemenzâr sahrâya asker-i nusret-me’ser nakl olunmalarıyçün fermân-ı vezîr-i dilîr vârid olup cümle ordu-yı İslâm kanûn-ı kadîmeleri üzre kal‘a-i Uyvar'ın top altına girüp çet-a-çet tınâb tınâba meks edüp yine etrâf-ı erba‘aya karavullar ta‘yîn olundu. Ve ol ân Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin ve cümle hazîne-i pâdişâhîyi derûn-ı kal‘ada hıfz edüp cümle asâkir-i İslâm âsûde-hâl oldular.

Hikmet-i Hudâ cemî‘i asâkir-i İslâm sürûr [u] şâdumânda iken ve derûn-ı hisârı ve cümle tabyaları ümmet-i Muhammed seyr [ü] temâşâda iken hemân kaba kuşluk mahalli idi. Litre tabyasından bir lağım atılup bu kadar cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar evc-i semâya münkalib olup ve niçe Boğdan kefereleri kal‘ayı tathîr ederlerken doğancı pefteresi gibi ender-havâ mu‘allakast olup bârûd-ı siyâhın dûd-ı siyâhı mebrûm mebrûm ebr-i kebûda kehkeşân-âsâ peyveste oldu, ammâ cünûd-ı müslimînden bir kimesne helâk olduğu müşâhede olunmadan, hemân asâkir-i İslâm içinden min indillâh bir sadâ istimâ‘ oldu kim

"Hay kâfirin hîlesi var imiş. Bu kadar gâziyânı âteş-i Nemrûd ile yakdı. Bire kal‘adan çıkan kâfirleri

kırsınlar" deyü bir âvâze peydâ olunca azamet-i İlâh hemân cemî‘i asâkir-i ehl-i îmân bilâ-fermân atlanan atlananın olup bu hakîr dahi iki gulâmımla pür-silâh olup atlandım, zîrâ mukaddem küffâra dâğ-ı derûnum var idi.

Hemân cümle guzât dal tîğ-i uryân olup dolu dizgin kopar, bire ha kopar, deyü gâh üçerleme ve gâh lingleme ve gâh koşdurma at boynuna düşüp ân-ı sâ‘atde küffâr askerine yetişdik, ammâ anlar dahi Komaran kal‘alarına yaklaşmışlar.

Hemân asker-i İslâm'dan ileri varan yüğrük atlılardan on beş bin mikdârı küheylân atlı bir kerre derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden "Allâh Allâh" deyüp aç kurd koyuna sunar gibi Rüstemâne bir hamle edüp sununca hemân küffâr-ı bedkâr alak bulak olup niçesi hemân hınzîrlar gibi ormanlara girdi ve gâzîlerin âkılları ormanlarda bu kâfirlerin niçesin kırdı ve niçe yüzünü esîr edüp orduya gelmeden bu kadar avret ve oğlan ile Üstürgon'a gitdiler.

Ba‘zı gâzîler hemân küffârın kümesine dal kılıç olup hücûm etdiler, ammâ bu kâfirler cümle domuz topu olup arabalarının etrâflarına meterislendiler ve cenge âmâde oldular. Hemân bu kâfirleri Komaran kal‘asına selâmet götürmeğe me’mûr olan Kaplan Paşa askeri ve sâ’ir paşaların askeri anlar dahi bizim üstümüze dal sâtûr olup,

"Dura dura gâzîler el kaldırman. Bu kâfirler kim amân-ı Allâh ile kal‘adan çıkup bu mahalle getirmişiz. Siz niçün bunları kırmak istersiz, aslı nedir?" dediklerinde biz dahi eyitdik:

"Aslı ne olsa gerek. Kal‘ayı vere ile verüp meğer kal‘a içinde bir azîm lağımı var imiş. Bu kadar cebehâne ve mâl-ı pâdişâhî ve bu kadar ümmet-i Muhammed karındaşlarımız havâya uçdular. Görmez misiniz alev ber-alev âteş-i Nemrûd dumanın burum burum gök yüzüne çekilmede. Elbette biz bunları kırmağa geldik" dediğimizde hemân,

Kaplan Paşa eydir: "Belî kardaşlar, lağım atdığın gördük, ammâ bu kâfirleri kırmağa ellerinizde fermânlarınız var ise bizim de cânımıza minnetdir. Biz dahi sizlere yardım edelim, hemân küffârları bile kıralım. Hani elinizde fermânınız" deyince varan askerimiz,

"Ellerimizde ***[120a]*** fermânımız yokdur" deyince hemân Kaplan Paşa ve Adana paşası,

"Bire vurun, şu yağmâcı gidileri" deyince bî-fermân askerin gerileri dutmayup niçe ümmet-i Muhammed'i Kaplan Paşalı paraladılar ve yedi nefer kimesneyi şehîd etdiler. Âhir-i kâr gayrisi târumâr oldular.

Ammâ hakîr bir kenâra durup Kaplan Paşalı ile ülfet edüp giderken gördüm ki cemî‘i küffâr henüz ecelden kurtulup gûyâ meyyit-i müteharrik olup reng-i rûyları serâpâ zerdâlû olup kehribâ gibi olmuşlar idi. Hemân acele edüp Komaran'a cân atmağa {kasd etdiler}.

Hemân bu mahalde anı gördük, gerü Uyvar tarafından evc-i âsumâna peyveste olmuş bir gird-i siyâh ve bir gubâr-ı siyâh içinden kırk elli aded şukka-i alemler nümâyân olup on bin kadar asâkir-i İslâm yine dal tîğ-i uryân olup gelmede, ammâ beri tarafda mukaddemâ gelen askerler hemân bu

bayrakları görüp, "İşte bu kerre kâfirleri kırarız" deyü yine dal sâtûr olup kâfirin arabalarına "Allâh Allâh" deyüp at koyunca yine Kaplan Paşalı "Bire n'eylersiz gâzîler" deyince arabalardan niçe mâl-ı ganâ'imler ve niçe pençe-i âfitâb duhter-i pâkîze-ahterler ve niçe gılmânları terkilerine alup her biri birer ormana girüp gâ'ib olduklarında gerüdeki asker dahi yetişüp geldi. Meğer Şâm askeriyle Kıbleli Paşa imiş.

"Bire bire meded gâzîler el kaldırman ve bu kâfirleri kırman, amân-ı Âl-i Osmân'dır" deyü Kaplan Paşa'ya fermânlar gösterilinceye dek küffârdan iki binden mütecâviz esîr ve avret ve oğlan ve bu kadar mâl-ı firâvân alınup her şikâr alan bir cânibe tans oynayup firâr etdiler.

Ve "Gayri şikâr alam" diyenlere yine paşalılar dal topuz ve dal gaddâre olup, "Bire vurun yağmâcıları" deyüp gücile küffârları halâs edüp kal'a-i Komaran'a götürüp nehr-i Tuna kenârına vâsıl etdiğimizde kal'a-i Komaran'dan bin pâre kayık gelüp bu cümle küffârı ân-ı sâ'atde karşu kal'aya geçirüp Fargaçi la'în paşalara beşer kîse ve tevâbi'lerine üçer kîse ve sipâh bölüklerine ikişer kîse verüp cümle küffâr karşu geçüp selâmet buldular.

Evsâf-ı kal'a-i Komaran-ı dâr-ı bî-îmân

Nehr-i Tuna içre şarkdan garba üç konak tûlu bir cezîrenin şarkîsi tarafı ucunda kal'a-i Üstürgonumuzdan görünür şekl-i müselles bir Şeddâdî tula binâdır kim gûyâ kilidü'l-bahreyndir. Nemse çâsârının Âl-i Osmân tarafında sedd-i sedîdidir ve nehr-i Litre ve nehr-i Vak, Uyvar'dan berü gelüp bu Komaran önünde nehr-i Tuna'ya munsabb olur.

Hulâsa-i kelâm murâd [u] merâmımız üzre bu kal'ayı seyr [ü] temâşâ edemeyüp mezkûr paşalar ile avdet edüp hemân bu seğirdimde at depeleyüp seğirddiğimiz yanımıza kalup hâ'ib ü hâsir kal'a-i Komaran'dan cânib-i şimâle 6 sâ'atde sahrâ-yı çemenzâr ile gelirken küffârı urmağa gelen ümmet-i Muhammed'in Kaplan Paşalı ellerinde Hürr-i şehîd olanların yedisin dahi boş atlara yükledüp Uyvar'a dâhil oldukda anları dahi meşhed-i şühedâda defn etdiler.

Andan Uyvar içre atılan lağımın asl [u] fer'in su'âl etdik. Meğer cemî'i tabyalardaki şedde şedde bârûdları bir yere yığup altı aded tabyaların altlarındaki bârûdhâne hazînelerine götürmek sadedinde iken bir mel'ûn herîf kesîf şürb-i duhân ederken mukaddemâ pâymâl-i rimâl olan bârû[d] üzre âteş-i duhân düşüp yerdeki bârûd yanarak bir püşte gibi yığılmış bârûda isâbet edince bu kadar tecemmülât [u] mühimmât ve bu kadar levâzımât ve benî Âdem [ve] hayvânât helâk olmasının sebebi ol imiş.

Ba'dehu Sadrıa'zam fermân edüp üç gün üç gece şâdumânlar olup kal'a-i Uyvar'ın cemî'i burc [u] bârû-yı tabyaları üzre niçe kerre yüz bin sancağ u bayrağ u filandıralar ile tezyîn edüp her evkât-ı salât-ı hamse akîbinde yine cemî'i guzât-ı müslimîn âlât-ı silâhlarıyla âmâde olup yeniçeri ocağından ibtidâ gülbâng-ı Muhammedî çekildikden sonra cemî'i toplara ve tüfenglere âteş edüp cümle gâziyân âteş-feşânlık edüp ba'dehu cemî'i vüzerâ ve mîr-i mîrânların tabl [u] kudûmları döğülüp şâdumânlar olurdu.

Ve her gece Uyvar'ın dîvârı üzre yığılan dağlar gibi topraklar üzre niçe kerre yüz bin meş'ale ve kanâdîl ve fânûs ve neft ve katrân ve şem'-i asel ve şem'-i rîhler ile üç gece çerâğân olup her şeb-i

muzlim rûz-ı nevrûz-misâl olup leyle-i Kadr oldukda herkes haymelerinde zevk u safâda oldular.

Ertesi gün serâperde-i Âsaf'da dîvân-ı pâdişâhî olup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrân ve sâ'ir ümerâlara ve cemî'i ocak ağalarına hil'at-i fâhireler ve kîse kîse ihsân u in'âmlar olunup ***[120b]*** ve niçe mahlûl menâsıblar ve tîmâr u ze'âmetler bezl olunup herkes beyne'l-akrân ser-firâz oldular.

Ertesi gün Sadrıa'zam ağalarından (---) kimesne sa'âdetlü pâdişâha Uyvar kal'ası ve Şuran kal'ası fethi müjdesin götürüp gitdi.

Ve yine yevm-i mezbûrda küffârın Pojon tarafina gidenler gelüp çâsâr leşkeri Uyvar'ın feth olduğun işidüp cümle küffâr *"Ba'de harâbi'l-Basra"* deyüp Uyvar imdâdına gelmeden ferâğat edüp cümle küffâr dâr-ı menhûslarına firâr etdikleri haberi gelüp henüz cünûd-ı müslimîn emn [ü] râhatda olup ol gün yevm-i çehârşenbe idi, cemî'i şehîdân-ı müslimînin cemâ'at-i kesîreler ile namâzları kılınup defn olundu, ammâ zikri sebkat eden Dîv Ali Beşe ile alaybeği birbirlerine sarılmış Aktabya üzre yigirmi yedi gün ter ü taze kanları akarak kalmış anın ikisin dahi Aktabya üzre defn edüp anların üzerlerine Sührâb Mehemmed Paşa bir haşeb kasr-ı cihân-nümâ inşâ edüp hâlâ ziyâretgâh-ı gâziyândır.

Andan yine cümle guzât gâ'ib şühedâlar namâzı kılup ba'dehu ol gün taraf-ı pâdişâhîden mümessek gâzîler helvâları tabh olup cümle vüzerâ ve vükelâlara ve ağniyâ ve fukarâlar[a] helvâ-yı guzât bezl olundu ve beytü'l-mâlcı defteriyle cümle iki bin elli yiğit cemedânları teslîm olup cümle şühedâlar, Re'îsü'l-küttâb defn olunduğu zemîn-i hâmûşânda defn olundu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în*.

Ertesi gün rûz-ı pençşenbe idi, her vüzerâ ve her ocak halkı kazdıkları meterisleri ve sıçan yolların leb-ber-leb edüp düzletmek fermân olunup cemî'i asâkir-i bî-pâyân ve niçe bin leşker-i Erdel ve Eflak ve Boğdan bu sahrâ-yı Uyvar'a kazma ve kürekler ile zemîn-i meydân-ı neberdi çapalayup çapalanup eyle Ferhâdî külüngler uruldu kim bir ânda sahrâ-yı Uyvar hâmûn-ı Tîh'e döndü. Ve meterislerde defn olunan evvelki şehîdleri çıkarup kilimlerle büyük meşhedliğe taşırken niçe şühedâlarımız kırk günden berü ter ü tâze bulundu.

{Menâkıb-ı şühedâ}

Hattâ bizim Kütâhiyyeli Yazıcı Osmân nâmında bir erbâb-ı ma'rifet hattât-ı benâm kırk aded Kelâm-ı İzzet yazmış idi, yigirmi gün idi ki memesi üstünden kurşum ile urulup şehîd-i Hür olmuşdu, meterisler yerinde na'şe-i şerîfi esbâbıyla bulunup yigirmi günden berü vücûd-ı şerîfi henüz ter ü tâze iki elleri göğsünde şehâdet parmağın kaldırmış bulunup henim kurşumun zahmı yerinden al ve ala kan çekîde çekîde revân olmada bulunup cemî'i guzât gelüp ziyâret etdiler.

Hattâ Sadrıa'zam dahi görüp *"Hâzâ Hürrün şehîdün vâhidün ke-elf"* deyüp hâssaten başka anın namâzı kılınup hakîr bu merhûmu kilim içre koyup kanı akarak cebbâne-i şühedâda efendimiz Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın yanında esbâbıyla defn etdim. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ve ol gün handaka dağlar gibi sürülen toprağı gerü sahrâya dökmek içün ve cümle handak tathîr olmağiçün cemî'i asâkir-i İslâm'a ve Tatar-ı sabâ-reftâra ve kral-ı Erdel'e ve Eflak ve Boğdan'a ve Kazak ve Âk Hatman'a fermânlar gidüp ol ân ol kûh-ı Demâvend ve Cebelü'l-Lübnân misilli toprağa

asâkir-i cemapur üşüp küffârın topu ve kumbarası havf ve haşyeti olmadığından vakt-i zuhra dek ol till-i türâb-ı bülendi mûr türâb taşır gibi taşıyup sahrânın çukur yerlerine doldurup müsâvî etdiler.

Ve yine ol gün handakı eyle tathîr etdiler kim kâfir zamânında olan umkından beş âdem kaddi dahi asker-i cemapur ol kadar kazdılar kim tâ ka‘r-ı zemînden uyûn-ı câriyeler zâhir oldu.

Ertesi gün Budin ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad'dan ve gayri yerlerden gelen cümle üstâd mühendis bennâları cem‘ edüp ale'l-acele Uyvar'ın darebât-ı top-ı kal‘a-kûp ile münhedim olan yerlerini ta‘mîr etmeğe Kurd Paşa'yı ve yedi aded mîr-i mîrânları ve Budin vezîri Sarı Abaza Hüseyin Paşa'yı ta‘yîn edüp Kiremitçi Ahmed Ağa, ki Kadızâde İbrâhîm Paşa'nın Ciğerdelen cenginde yarar ve nâmdâr kethudâsı idi, ilm-i hendesede ve ilm-i mi‘mârîde ferîdü'd-dehr bir zû-fünûn kimesne olmağile kal‘anın ta‘mîr [ü] termîmine anı mu‘temed edüp Âsitâne mi‘mârbaşılığı va‘de olunup hil‘at-i şehriyârîyle şeref-yâb olup kal‘ayı amâra cehd-i ihtimâma şürû‘ etdi.

Ve ol gün âdem deryâsı temevvüc edüp karınca gibi kaynaşmağa başladılar ve Uyvar'ın cânib-i erba‘asında dağlar gibi pişmiş tulaları taşıyup handak kenârında âmâde etdiler. Ve handakın ***[121a]*** kenârında altı aded tabyalar mâbeynlerinde altı yerde altmış yıllık atîk kireç hazîneleri bulundu kim Uyvar gibi on kal‘a yapar pâk ve nazîf kireç ma‘denleri bulundu.

Ve Sadrıa‘zam ve cümle vüzerâ ve a‘yân-ı dîvân kal‘a-i Uyvar içre seyr [ü] temâşâ-yı deverân ederek bizzât pâdişâh-ı âlem-penâh içün bir câmi‘ inşâ etmek içün tecessüs ederek cümleden ma‘mûr u müzeyyen vâsi‘ ve mükellef ve münâsib çârsû-yı bâzâr yerinde âyîn-i millet-i Mesîhiyye edecek düyûrların metîni Macarların kenîsesi cümleden binâ-yı azîm olmağile ale'l-ittifâk pâdişâh-ı âlîcâh içün câmi‘ olmasın elyak görüp ol ân bu ma‘bedgâh-ı muzlimi çirk-i şirkden ve televvüsât-ı müşrikden pâk ü pâkîze edüp zîr-i zemînlerinde olan cîfe-i murdârların cümle derûn-ı câmi‘den çıkarup bîrûn-ı kal‘ada eski gûristânlarında bir hafr-i amîk kazup anda ilkâ etdiler.

Ba‘dehu yine bu Evliyâ-yı bî-riyâ fakîr bu câmi‘in sakfında ibtidâ vakt-i zuhr edâ olunması içün beş aded gulâmlarımla makâm-ı çârgâhda bir asvât-ı bülend ile ezân-ı Muhammedîler tilâvet edüp ibtidâ Ordu Monlası Ünsî Efendi imâmet edüp hakîr mü’ezzinlik edüp edâ-yı salât-ı zuhur etdikde Sadrıa‘zam hakîre yetmiş üç altun ihsân edüp,

"Evliyâ gel seni bu câmi‘de asâleten imâm-ı hümâm edüp yevmiyye sana yüzer akçe ulûfe edelim" dedikde hakîr îbâ da etmedim, ammâ "Nasîb sultânım" deyü cevâb edüp hâmûş-bâş oldum.

Andan Sadrıa‘zam Mi‘mârbaşı Ahmed Ağa'yı çağırdup,

"Tîz bu ma‘bedgâha bir mihrâb ve bir minber ü nîk eser ve bir kürsî vü mahfil-i mü’ezzinân-ı hûb-manzar inşâ et kim bir vâcibü's-seyr eser bünyâd oluna kim bu câmi‘-i pür-nûra revnak u fer vere ve cemâ‘at-i müslimîn ve gürûh-ı gâziyân-ı muhavvihidîn tâ‘at-ı Sübhânî ve şükr-i Yezdânî edüp namâzlar kılınup niyâzlar oluna. Elbette bu mezkûr âsârlar yevm-i Cum‘aya yetişmek gerekdir" deyü ibrâm-ı mâlâ-kelâm edüp kal‘a içre gezerken vâlide sultâna câmi‘ olmağiçün Nemse deyrin bulup fi'l-hâl bir kenîse-i ibret-nümâyı asnâm-ı kerâhat-intizâmdan cümle tathîr ve *Süvâ‘ ve Yeğûs ve Vedd ve Ye‘ûk*[58] misilli putlardan tebzîr etdirüp minber ü mihrâb ve kürsî [vü] mahfil inşâ olunmak

fermân olundu, ammâ bu deyr-i azîmden çıkan lâşe-i murdâr bir deyrde çıkmayup kâmil bir haftada gücile tathîr olup şeb [ü] rûz ûd u amber çerâğân olup yine bed râyihadan bu deyrin yanına varılmazdı. Meğer cümle mürd olan Nemseleri bunda meşad ederlerdi.

Ve Defterdâr Ahmed Paşa dahi bir câmi‘ inşâ etdi, ammâ bir küçük deyr idi. Beç kapusunun iç yüzüne vâkı‘ olmuşdur.

Ba‘dehu Hünkâr câmi‘ine cemî‘i üstâdlar üşüp sûre-i Bakara'da: [59] nassı üzre mihrâb-ı Îsâ'yı velî edüp kıblegâh-ı müslimîn olan Mekke-i Mükerreme'ye doğru bir musanna‘ kârgîr binâ bir mihrâb-ı ra‘nâ edüp mihrâbı üzre beyâz mermerdeki celî hat Kubûrîzâde hattı olup hakîr mermer üzre kazdım ve levha ve lâcüverd ile iki günde tamâm edüp yevm-i hamîsde bu hakîre fermân gelüp,

"İnşâallâh yarınki gün ser-çeşme-i mü’ezzinân olup salât-ı Cum‘a edâ olununca edâ-yı hidmet edesin" deyü fermân geldikde hemân fermân-ı vezîr-i dilîr ile ordu-yı İslâm'dan yigirmi altı aded hüsn-i savta mâlik üstâd-ı kâmil vüzerâ mü’ezzinleri cem‘ edüp ale's-sabâh ki, yevm-i Cum‘adır cümle mü’ezzinân-ı Bilâlîleri başıma cem‘ edüp salât-ı Cum‘aya iki sâ‘at-i nücûmî kalup, dahi câmi‘in minâresi yok ve nâkûshânesi sademât-ı top ile münhedim olmuşdu, âhir-i kâr cümle mü’ezzinân ile câmi‘in sütûhına çıkup âyîn-i Bilâl-i Habeşî üzre makâm-ı segâhda müselsel salâları savt-ı bülend ile,

"Accilû bi's-salâti kable'l-fevt ve accilû bi't-tevbeti kable'l-fevt" diyerek kâmil bir sâ‘at-i nücûmî salâlar verüp vakt-i zuhra bir sâ‘at karîb kaldıkda Sadrıa‘zam alay ile ubûr ederken salâmızı istimâ‘ edüp cümlemize iki yüz sikke-i mümessek zer-i hâlis gönderüp cümle pay berâber hissemend olduk.

Andan aşağı câmi‘de nev-binâ mahfilimize urûc edüp devr-i şerîfe başlayup ba‘dehu hakîr devr-i şerîfi itmâmdan sonra ba‘de't-tarziye ve tasliye hatîb-i necîb belîğu'l-ayân ve'l-beyân elinde bir şemşîr-i âteş-tâb-ı uryân ile meşîh-vâr minber-i hûb-manzara urûc edüp seccâde-i Resûlullâh üzre karâr-dâde olup bu hakîr cümle tarîk-i Bilâliyân, ya‘nî zümre-i mü’ezzinânlar ile kıyâma gelüp yekgâh ve dügâh ve segâh ve çârgâh ve pençgâh-ı Muhammedî makâmlarında gûnâ-gûn şu‘abât ve terkîbâtlarda tahrîrât ederek Dâvûdî hoş-elhânlar ile kavl-i *Edvâr* kitâbı üzre rehâ buldurup ***[121b]*** gülbâng-ı Muhammedîye müselsel âğâzeler edüp ezân-ı Muhammedî tamâm oldukda cümle cemâ‘at ve dükeli guzât-ı müslimîn ve a‘yân-ı kibâr u sığâr ve muvahhidîn âsûde-hâl oturup hutbe-i şerîfi gûş-ı hûşlarıyla istimâ‘ etmeğe sâmi‘înden olup andan imâm-ı âdil hutbeye bed' edüp ibtidâ hamd-i Hâlık-ı Bîçûn ve ba‘dehu Resûlü's-sakaleyn içün tasliye ve Çâryâr-ı bâ-safâlar içün tarziyelerden sonra nâm-ı hümâyûn-ı pâdişâh-ı zıllullâh hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn-i cem-cenâbın sefer-i meserretin yâd eyledikde cemî‘i guzât-ı müslimînin mürde dilleri şâd olup hayr du‘âda iken cümle cüyûş-ı muvahhidîn kâffe-i ümem, ki cemâ‘at-i kesîre idi, bu gürûh-ı müslimînin hadd [ü] hasrın Hudâ-yı Müte‘âl bilir kim bu câmi‘ derûnu değil bu evvel cum‘ada kal‘anın şâhrâhları ve der [ü] dîvârları ve sakafları üzre cemâ‘at-i kesîre hınc-â-hınç olup hisâbdan bîrûn idi.

Hattâ bu câmi‘ içre secde etmeğe bir şibr yer kalmayup cemî‘i musallîler birbirlerinin arkalarına secde etdiler. Tâ bu mertebe izdihâm-ı azîm idi. Ve hikmet-i Hudâ her cemâ‘atin derûnlarına birer gûne hâlet ve şevk ve herkese bir derece bükâ ve zevk vâkı‘ oldu kim gözleri yaşları mîzâb-vâr

cereyân edüp seylâb-ı eşk-i revân oldu.

Hamd-i Hudâ bu du‘â hırmeninde bulunup edâ-yı hidmet edüp bade's-salât-ı Cum‘a yigirmi aded Bilâlî refîklerime iki yüz sikke-i hasene gelüp hakîr yine ale's-seviyye bahş-ı kalenderî edüp taksîm etdim.

Ba‘de'n-namâz ve'n-niyâz kal‘anın cümle der [ü] dîvârları üzre cemî‘i guzât-ı muvahhidîn pür-silâh âmâde olup üç nevbet yeniçeri ocağından gülbâng-ı Muhammedî çekilüp top u tüfeng şâdumânları olup tâ vakt-i zevâle dek mehterhâne fasılları oldu ve herkesin yüzleri güldü ve niçe yerlerden ba‘zı kurâların kefereleri gelüp mutî‘ [u] münkâd oldu.

Ba‘dehu vezîr-i sâhib-i tedbîr müşâvere-i kebîr edüp "Âhir-i kâr hüsn-i tedbîr budur" deyüp kal‘a-i Uyvar'ın cânib-i erba‘asındaki eyâletinde müşâ olan kılâ‘larda olan kapudanlara ve goroflara ve irşeklere ve şaglara ve birovlara mükellef ü mükemmel ve muhteşem iş görmüş ağalara yetmiş altı aded nâmeler verilüp her bir ağa birer kal‘aya itâ‘atnâmeler götürüp anlar gitmede.

İbtidâ Sadrıa‘zam asâkir-i İslâm ile dahi Budun kal‘ası altında iken itâ‘at etmeyüp ıhrâk olan kal‘alar bunlardır kim ıhrâk olundu, be-dest-i Sarı Arslan Hüseyin Paşa.

Evvelâ Ustolni-Belgrad kurbunda Pirespirim kal‘ası ve Tata kal‘ası ve Papa kal‘ası ve Çobaniçse kal‘ası, bunlara yetmiş bin Budin askeriyle Hüseyin Paşa varup mutî‘ olmadıkları ecilden cümle ıhrâk bi'n-nâr oldu, ammâ,

İtâ‘at eden bunlardır kim zikr olunur: Be-dest-i Kadızâde İbrâhîm Paşa, be-kurb-ı kal‘a-i Üstürgon der-hâk-i Ciğerdelen.

Kal‘a-i Veresin, ammâ kal‘a-i Uyvar feth olmadan feth olan be-dest-i Beğko Paşa, kal‘a-i Şuran istîmân ile feth olup içine dizdâr ve merdümân-ı hisâr koyup miftâhları Sadrıa‘zama geldi ve metîn serhadd-i kavî oldu, ammâ Uyvar'a 4 sâ‘at karîbdir.

Andan kal‘a-i Doymos ve kal‘a-i Sudin, bu iki kal‘a Üstürgon karşusunda İpol ve Gara nehirleri kurblarında olup salâbet-i asâkir-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyeceklerin bilüp bu kal‘ateyni küffâr kendüleri ıhrâk bi'n-nâr edüp âhir terk-i diyâr ederek dağlara ve gayri diyârlara firâr edüp cümle cebehânelerin Üstürgon kurbunda Vişegrad gâzîleri alup kal‘a-i Vişegrad'a korlar. Ba‘dehu Uyvar feth olup bu iki kal‘a keferelerinin kapudanları Sadrıa‘zama gelüp itâ‘at etdiler.

Andan kal‘a-i Sente ve kal‘a-i Şelele ve kal‘a-i Galgofça, bu üç aded kal‘alar nehr-i Vak kenârındadır. Kıbleli Paşa eliyle itâ‘at edüp akd-i sulh olundu.

Andan kal‘a-i Komyat ve kal‘a-i Nektoboçin ve kal‘a-i Gimoş ve kal‘a-i Hıroşo ve kal‘a-i Kosnoçoçan ve kal‘a-i Verebil, bu kal‘alar cümle be-dest-i Serdâr Köse Ali Paşa itâ‘at etdiler.

Andan kal‘a-i Çakani ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Diregel ve kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Buyak ve kal‘a-i Ma‘denler ve bu ma‘den kal‘aları birbirine karîb dörd aded kal‘alardır. Ve

cümle bu on aded kal‘alar bizim Eğre kal‘ası kurbundaki sahrâlarda birbirlerine karîb kal‘alardır. Hattâ fâtih-i Eğre Mehemmed Hân asrında mezkûr kal‘alar cümle Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufunda idiler. Ba‘dehu sene 1004 târîhinde küffâr yine bu mezkûr kal‘alara cümle ***[122a]*** istîlâ etdi. Hamd-i Hudâ bu sene-i mübârekede be-dest-i vâlî-i Eğre Filibeli Pirincci Mehemmed Paşa ve ma‘iyyet-i Kaplan Paşa bu kal‘alar itâ‘at etdiler.

Bu kal‘alardan sonra kal‘a-i Komyadin ve kal‘a-i Nemalgoç ve kal‘a-i Salakoz ve kal‘a-i Verebi ve kal‘a-i Gaymoş ve kal‘a-i Şarlofça ve bu kal‘alar Novigrad ve Leve taraflarında ma‘mûr kal‘alar idi. Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân Kardaş Kazaklar ile bu kal‘aları feth edüp cümle küffârlarını esîr-i bend-i zincîr etdikden sonra kal‘anın hemi mâl-ı ganâ’imin alup ıhrâk-bi'n-nâr eder. Ba‘de'l-feth-i Uyvar bu kal‘aların firâr eden küffârları gelüp yine Hânzâde Ahmed Giray Sultân eliyle itâ‘at etdiler.

Ve bu zikri sebkat eden otuz aded kal‘alar ve yetmiş aded varoş-ı mu‘azzamlar ve yedi yüz aded kasaba-misâl ma‘mûr u âbâdân kurâların cümle hâkimleri ve irşekleri ve kapudanları ve birovları ve şagları ve papasları cümle hedâyâlarıyla huzûr-ı Sadrıa‘zama gelüp pâypûş-ı vezîr-i dilîri bûs edüp itâ‘at etdiklerinde cümle kılâ‘ların kapdanları ellerine mu‘âfnâme emrleriyle muhâfazacı beğler ve paşalar ihsân olunup cümle kal‘alar eyâlet-i Uyvar kayd olunup eyâlet-i Uyvar Kurd Paşa'ya sadaka olundu, *ve's-selâm.*

Der-beyân-ı ısyân-ı kal‘a-i Litre ve kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Novigrad

(---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu üç pâre kılâ‘-ı hısn-ı hasîneler ve sedd-i üstüvâr-ı metîneler aslâ itâ‘at etmeyüp ve ahidnâme ile varan elçileri te’ezzî ederek kimin döğüp kimin söğüp kovarak elçiler dahi vâkı‘-i hâli Sadrıa‘zama bildirdiklerinde Sadr-ı âlî-vakâr "Olmaya illâ hayr" deyüp yerinde karâr etdiklerinde mezkûr Litre ve Leve ve Novigrad kal‘alarının katanaları yarar ve Senc Efrenc ve Nemse ve Macar kâfirleri olmak ile Uyvar'dan etrâf [u] eknâfa çete ve poturaya giden gâzîlerden üç dörd bin âdem esîr etdiler.

Bâ-husûs Uyvar'dan fermân ile Üstürgon kal‘asına zahîreye giden asâkir-i İslâm'dan niçe yüz âdemler alup mezkûr kal‘aların katana kâfirleri âdem geçirmez ve hayvânât gezdirmez oldular.

Hemân Sadrıa‘zam cemî‘i ocak halkıyla ve iş görmüş, eşmiş ve yortmuş ve tohtaşmış ve baş almış müsin ihtiyâr âdemler ile meşveret-i azîm edüp âhir netîce-i kelâmları ol oldu kim "Mezkûr üç aded kal‘alara üç vezîr ve yigirmi bin gâziyân-ı dilîr asker-i İslâm verilüp ve müstevfâ mühimmât [u] levâzımât tedârikleri görülüp üç aded kal‘ayı muhâsara edeler" deyü müşâvereye netîce verilüp Fâtiha-i şerîf kırâ’at olundu.

Evvelâ sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel'[in]in gurresinde Novigrad kal‘ası üzre Kaplan Paşa serdâr olup hil‘at-i pâdişâhî geyüp umûmen Anatolu eyâleti askeri ve on oda yeniçeri ma‘a Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa ve dörd oda topçıyân ve dörd oda mükellef cebeciyâna Fazlı Kethudâları serdâr oldu. Ve aşağı bölükden bir bölük sağkol sipâhîler ağası ve Tire ve Mağnisa zu‘amâsı ve yigirmi bin Tatar-ı sabâ-reftâr ile Kırım Hânı şehzâdesi ve altı pâre balyemez toplar ile elli aded top-ı şâhisi cümle mühimmâtlarıyla verilüp bu mezkûr elli bin askere Kaplan Paşa serdâr olup du‘â ve

senâ ile hil‘at-i pâdişâhîyle şeref-yâb olup Novigrad gazâsına alay-ı azîm ile *Tevekkülen-alallâh* deyüp azm-i râh-ı Novigrad etdiler. Hudâ-yı Müte‘âl emr-i sehel ile feth-i Novigrad'ı müyesser eyleye.

Beri tarafda yine kal‘a-i Uyvar'ın enderûn [u] bîrûnun ta‘mîr ü termîm etmeğe cidd ü cehd-i ihtimâm olunurdu.

Ba‘dehu yine mâh-ı Rebî‘ulevvel'in ikinci günü Köse Ali Paşa Leve kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam oldu. Kal‘a-i Varat anın eliyle feth oldu. Leve kal‘ası dahi bunun eliyle feth ola, *âmîn ve yâ Mu‘în.* Cümle eyâlet-i Bosna askeri ve on oda yeniçeriler ile samsoncubaşı ve sol bölükden aşağı bölük ağası ve beş oda cebeciler ağası Ahmed Kethudâ ve beş oda topçular ile altı aded balyemez ve yigirmi bin aded Tatar kâfire amân vermez askeriyle cümle otuz bin aded leşker-i müslimîn olup Serdâr Ali Paşa hil‘at-i pâdişâhîler geyüp Leve gazâsına teveccüh edüp revâne oldular. Cenâb-ı Fettâh-ı Kerîm kerem edüp suhûletle kal‘a-i Leve feth [ü] fütûh ola*, âmîn, bi-hurmeti seyyidi'l-mürselîn.*

Andan mâh-ı mezbûrun üçüncü günü ki oldu, Budin vezîri olan Siyâvuş Paşa birâderi Abaza Sarı Hüseyin Paşa cümle Budin eyâleti gâzîleriyle ve on oda kapukulu yeniçerileriyle ve beş oda cebeciler ve beş oda topçular ve altı pâre balyemez toplar ve yigirmi pâre şâhî zarbuzan toplar cümle mühimmâtlarıyla verilüp yigirmi bin aded Bucak Tatarı askeri dahi fermân olup Hüseyin Paşa otuz bin askerle Litre kal‘ası üstüne serdâr-ı mu‘azzam olup du‘â ve ***[122b]*** senâ ile hil‘at-i şehriyârî geyüp alay-ı azîm ile azm-i râh-ı Litre deyüp gitmede.

Hemân bu hakîr Evliyâ-yı fakîrin karârı kalmayup Sadrıa‘zam Kethudâsı İbrâhîm Ağa'dan me’zûn olup,

Litre gazâsına gitdiğimizi beyân eder

Bir çadırımla ve altı aded hüddâmımla ve iki re’s seyishânemle Uyvar'dan üç sâ‘atde cânib-i şimâle meyyâl gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Şuran

Uyvar'dan evvel Beğko Paşa feth etdiği bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Nehr-i Litre kurbunda bir vâsi‘ sahrânın nihâyetinde meşeyistânlı bayırlar altında şekl-i murabba‘ metîn ağaç palankadır. Cânib-i cenûba nâzır iki kat tahta kapusu ve metîn handakı ve cebehânesi ve topları mükellef ü mükemmeldir.

Hüseyin Paşa efendimiz bu kal‘aya bin aded güzîde asker dahi koyup cebehânesi ve topların dahi ziyâde koyup varoşuna cümle re‘âyâsı gelüp derûn-ı kal‘ada muhâfazacı olan Ohri beği askeriyle cümle re‘âyâ hüsn-i ülfet edüp gâyet amâr olmuş.

Hakkâ ki amâr olacak yerdir, zîrâ Litre ile Uyvar arasında bir cây-ı menâs bâğlı ve bâğçeli ve dağlı

ve çemenzâr lâlezârlı yerdir. Hüseyin Paşa efendimiz bu cây-ı ferah-fezâdan hazz edüp "Bu kal‘a bize elzem-i levâzımındandır" deyü derûn-ı hisâra bir oda yeniçeri ve bir oda topçu ve bir oda cebeciler koyup ertesi gün nefîr-i rıhletler çalınup andan cânib-i şimâle 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı muhâsara-i kal‘a-i Nitre

İbtidâ bânîsi Hazret-i Îsâ zamânında cemî‘i Alaman diyârı kâfirlerinin irşeği, ya‘nî bilâ-teşbîh irim papadan bir mertebe aşağı müftîleri olan Nitrepol nâm bir papas-ı bed-nâm binâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır kim zirve-i a‘lâsı eflâke ser çekmişdir. Hâlâ yine Alaman diyârının baş bıtrîkleri kankı la‘în ise bu kal‘a baş papaslarının hâssıdır, lâkin bu kal‘anın galat-ı meşhûr ile ismi Litre'dir. Lisân-ı Macarda Nitrepol cennet kuşu demekdir.

Hattâ bu kal‘a zeylinden cereyân eden nehr-i Nitre'ye cennet suyu derler. Başı Ma‘den dağlarından tulû‘ edüp Uyvar kal‘ası handakı içinden geçüp nehr-i Vak'a karışup ikisi bir yerden kal‘a-i Komaran önünde nehr-i Tuna'ya mahlût olur bir âb-ı hayât sudur, *ve's-selâm.*

Hemân ki Gâzî Hüseyin Paşa amân u zamân vermeyüp deryâ-misâl asker-i İslâm ile Litre'nin topları altına girüp meks-i hıyâm etdikde derhâl kal‘a kapudanına ve goroflarına ve gayri iş erlerine bir nâme yazup

"Evvel benâm-ı Hudâ *celle celâluhu ve amme nevâluhu ve lâ-ilâhe gayrahu,* sâniyen *Muhammedün levlâke levlâke lemâ halaktü-Eflâk*, sâlisen Çâryâr-ı bâ-safâ *rıdvânullâhi Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în*.

Siz ki millet-i Mesîhiyye eşirrâsı bir alay dalâlet-âyîn ve papas kıssîs-i bî-dînsiz ve kapudanı olan hınzîrsız. Nâmem vusûlünde vezîria‘zam ve behrâm-ı âlî-himem hazretlerine kal‘ayı teslîm edesiz ve her ne cânibe isterseniz gidesiz.

Ve kal‘a içinde olan ümmet-i Muhammed esîrlerimize bir zarar isâbet etdirmeyesiz. Eğer bir esîrimizin kılına hatâ gelirse sizin cümleniz kırarız. Ve illâ bu nâmeme muhâlefet edüp yok derseniz kal‘anızın cânib-i erba‘asın kuşadup sademât-ı top-ı kûp ile cümle der [ü] dîvârların Hemedânî sürme edüp asâkir-i gulgule-i Rûm ile yürüyüş etdirüp cümlenizi dendân-ı tîğ-ı bürrândan geçirüp bakıyyetü's-seyf olanlarınızı pây-beste ve dil-haste etmemiz mukarrerdir, *ve's-selâm"* deyü bu gûne nâme Elçi Hasan Ağa ile kal‘a kapudanına varup vâsıl olunca mefhûm-ı kelâmı ma‘lûmları olunca cümle kefere vü fecereler bir yere cem‘ olup turvin ve müşâvere ederler.

Âhirü'l-emr cümle küffâr yek-dil ü yek-cihet olup sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel[in]in onuncu gün cümle küffâr-ı dûzah-karâr dendân-ı bedenlerde karâr edüp,

"Amân el-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân-ı gâziyân" deyü feryâd ü figân ederek kal‘a-i Litre'nin Uyvar kapusu üzre Hüseyin Paşa'ya mukâbil beyâz amân bayrakları diküp kal‘adan taşra kapudanı ve birovları ve gorofları ve bin mikdârı Nemse küffârları piyâde olup cümle 5.000 aded {küffâr kal‘adan} taşra avret ve oğlanlarıyla çıkup varoşda üç yüz mikdârı arabalarına binüp Şimatorna beği ve Budun gönüllü gâzîleri bu küffârları selâmetle Ma‘den kal‘alarına götürmeğe me’mûr olup gitdiklerinde hemân kapukulu yeniçerileri kal‘a-i Litre içine dâhil olunca hemân hakîr-i fakîr kal‘a-i

Litre'nin Uyvar kapusu üzre urûc edüp elime dal tîğ-i uryânım alup bir kerre derûn-ı dilden i‘lân-ı Muhammedî zafer-âyât ezânın tilâvet etdikde cümle ocak ağaları ve Hüseyin Paşa Kethudâsı Hüseyin Ağa doğru hazîneye ve cebehâneye varup gördüler kim kal‘a kapusunun ve cebehâne ve hazînenin miftâhları iki yüz yaşında bir papas elinde imiş. "Hoş geldiniz" deyü ***[123a]*** cümle miftâhları Hüseyin kethudâsına teslîm edüp mezkûr papas kal‘adaki deyrinde kalmağı ricâ etdikde hemân Hüseyin Ağa-yı müdebbir "Sen bu kal‘ada durdukça bu kal‘a fitneden hâlî olmaz" deyü kal‘adan taşra papas-ı hannâsı çıkarup hazîne ve cebehâneyi zabt etdiler.

Ve cümle asâkir-i İslâm kal‘a içine leb-ber-leb oldular ve ol ân cemî‘i topları atup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp şâdumânlar olup vezîria‘zama kal‘anın miftâhlarıyla müjdeciler gitdiler.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Litre

Uyvar'ın batı tarafıyla şimâle meyyâl sehel sağ tarafa düşer Uyvar'ın sahrâsı nihâyetinde evc-i âsumâna ser çekmiş bir kaya-yı ser-bülend üzre Şeddâdî seng-tırâş bir sûr-ı üstüvâr-ı savaşdır kim refî‘u'l-bünyân bir sedd-i Alaman bî-îmân dâr-ı bî-îmân iken hamd-i Hudâ dâr-ı mü’minân oldu, ammâ küçükdür. Hattâ hakîr dendân-ı bedenleri üzre adımladım, gird-â-girdi iki bin adımdır ve şekl-i bâdemî vâkı‘ olmuşdur kim sehelce kal‘a-i Üstürgon'a müşâbeheti vardır. Ve derûn-ı hisârı mâl-â-mâl altı yüz aded şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî cihân-nümâ revzen ve şâhnişînli kârgîr binâ musanna‘ hânelerdir kim her birine niçe milyon mâl-ı firâvân gitmişdir.

Hattâ bu kal‘adan altı sâ‘at Uyvar kal‘ası bu Litre kal‘ası evlerinden ayân u beyân görünür. Tâ bu mertebe hâne-i âlîleri vardır, ammâ bu kal‘anın batı rûzgârı tarafındaki dağlar sâfî bâğlardır, ammâ kal‘aya havâlelerdir. Ve bu kal‘anın iki kapusu var, biri cânib-i kıbleye nâzır aşağı varoşa ener büyük kapudur ve biri küçük kapudur cânib-i garba meftûhdur. Ve bu kal‘ada iki aded deyr-i azîmleri var idi. Biri sa‘âdetlü pâdişâh içün câmi‘-i Mehemmed Hân oldu ve Macar deyri Vâlide Sultân nâmına ma‘bedgâh oldu.

Ve bu kal‘anın cebehânesi ve gılâl mahzenleri ve altmış pâre kolumburna topları var, ammâ balyemez topları yok idi, lâkin âlât-ı silâhı gâyet çok idi.

Bunda bir çâh-ı cahîm-i hamîm-vâr kesme kayadan bir zindânı var kim *Allâhümme âfinâ* görenin aklı gider. İçine girüp mahpûs olanın aklı ve cânı gider. Hattâ vezîr-i dilîr Gâzî Hüseyin Paşa bu zindânı açup kemendleri dollâblar ile çeküp bu sicn-i derk-i esfelden kâmil bin altmış aded ümmet-i Muhammed çıkup *Allâhümme âfinâ* her biri riyâzât u cû‘ ile za‘îf ve nahîf ve zerd-rû olmuşlar kim gûyâ her biri birer gûl-beyâbânîye dönmüşler. Kaşları ve bıyıkları ve sakalları biribirine mergûle mergûle olup gözlerini ve kulakları ve burunları deliklerini kehleler yaralayup sakallarında kevâhileler âşiyân etmişler.

Meğer bu kadar ibâdullâh yedi aydan berü bu zindândan taşra çıkmayup her birine yigirmi dörder sâ‘atde ellişer dirhem yulaf ekmeği verirler imiş.

Hemân Hüseyin Paşa bunlara merhameten on sığır ve bu kadar pilâv, çorba ve yahni ve ekmek ısmarladığında hakîr eyitdim:

"Amân sultânım, şimdi bu kadar ibâdullâh o kadar zifir ni‘metullâhı yeyince cümle kırılırlar. Hemân bunlar ekmek ve su vereler, gayri şey vermeyeler. Bunlara kisb-i havâ etdikleri yetişir. Bir iki günden dahi ziyâdece ta‘âmlar versinler, hemân bunları arabalara kosunlar ve kal‘a-i Uyvar'a götürsünler. Anda bunları Sadrıa‘zam kal‘a kulu etsinler. İsteyenleri vatan-ı aslîlerine gitsinler" dediğimde,

Hüseyin Paşa "Vallâhi Evliyâm ma‘kûl dedin" deyüp bunlara birer nân-pâre verüp cümlesin asker-i İslâma verüp gözetdiler, ammâ niçesi Ma‘dî-Kerib Gâzî kadar ta‘âm yeyüp merhûm oldular. Tâ bu mertebe Litre zindânı bir mel‘ûn sicin-i sakardır.

Bu kal‘a içre yine seng-i hârâdan oyma bir çâh-ı mâsı var kim çâh-ı gayyâdan nişân verir. Hîn-i muhâsarada bu kuyudan dollâblar ile âb-ı nâbı çekilüp def‘-i atşân ederler.

Ve'l-hâsıl eğer havâlisi olmasa bu kal‘a gûyâ kal‘a-i Van olurdu.

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Litre

Bu rabât-ı ma‘mûre kal‘a-i Litre'nin zeylinde kal‘a-i Litre'nin cânib-i kıblesinde bir düz çemenzâr yerde bir varoş-ı azîmdir kim etrâfı dolma çit dîvârlı ve rıhtım dolma palankalı kavî ve metîn rabât-ı şîrîndir kim dâ’iren-mâdârı altı bin hatve hisâr-ı üstüvârdır. Her tarafda cümle yedi aded tabyalardır. İçinde olan evleri cümle üç bin aded kârgîr binâ musanna‘ ve müzeyyen ve ma‘mûr u âbâdân hânedânlardır kim serâpâ şindire tahta örtülü yokuş aşağı vâkı‘ olmuş birbirinden âlî binâ olunup cümle revzenlerinden ve cümle dam u bâmlarından Uyvar'a varınca medd-i basarlı cihân-nümâ hânedân-ı ra‘nâlardır.

Cümle yedi aded binâ-yı musanna‘ ve âsâr-ı kadîm kal‘a-misâl manastırlardır, ammâ cümlesi Macar düyûrlarıdır. Bu kenîselere aslâ ve kat‘â vaz‘-ı yed olmayup câmi‘ler olunmayup cümle bu varoşda sâkin olup re‘âyâ kayd olunan on bin aded ***[123b]*** Macar küffârlarına bu kenîseleri verdiler. Ve cümle küffârlar evli evlerinde oturdular. Ve cümle asâkir-i İslâma zahîre verüp harâc-güzâr oldular.

Ve bu varoşun cümle üç aded büyük şâhrâh kapuları var ve cânib [ü] etrâfı sarp handakdır kim kapular üzre haşeb cüsûr-ı memerr-i nâsları var.

Ve bu handakdan taşra tâ havâle dağlarına varınca cümle otuz bin aded bâğdır. Anıniçün bu kal‘a-i Litre Orta Macar'ın bâğ-ı İremidir. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbû[be]si gâyet çokdur. Hakkâ ki bunlara cemâl-i bâ-kemâl veren Cenâb-ı Hak'dır.

Memdûhâtından âdem kellesi kadar hoş-hor ve âbdâr kırmızı elvân elması ve siyâh eriği ve ıssı yemez emrûdu olur, ammâ müşebbek bostân-ı âbâdânında hâsıl olan her gûne sebzevâtları vefret üzredir, ammâ iki vukiyye gelir müdevver siyâh turpu bir diyârda olmazdır. Hattâ rîhi ol kadar tahlîl eder kim (eder kim) hattâ cümle rîh bevâsûru bile izâle eder.

Ve nehr-i Litre varoşu yanından cereyân edüp kal‘a-i Uyvar'dan geçüp nehr-i Vak ile Komaran kal‘ası önünde Tuna'ya mahlût olduğu mektûbdur.

Ve bu kal‘a içine üç oda yeniçerileri ve Sirem ve Semendire sancağı çerileri ve Budin gönüllüleri askeri ve bir oda cebecileri ve bir oda topçuları cümle on bin güzîde asker-i muhâfazacıları Hüseyin Paşa hazretleri koyup eyâlet-i Uyvar'da sancakbeği tahtı oldu, ammâ dahi beğine hâs ve tîmâr u ze‘âmet kayd olunmadı.

Ba‘dehu Hüseyin Paşa bu kal‘anın cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların gereği gibi müstevfâ görüp cümle askeriyle kal‘a-i Uyvar'a doğru azîmet ederken kal‘a-i Litre'den bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp ba‘dehu üç aded vedâ‘ topları dahi atup ol gün alay-ı azîm ile ordu-yı Âl-i Osmân'a gelüp vâsıl oldukda Hüseyin Paşa Sadrıa‘zam'dan bir hil‘at semmûr geyüp başına bir mücevher çeleng-i gâziyân takıldı. Ve ol gün Litre kal‘asının miftâhlarıyla müjdesi sa‘âdetlü pâdişâha revâne oldu.

Hamd-i Hudâ bu Litre kal‘ası fethinde dahi bulunup ezân-ı Muhammedî tilâvet etdik.

Der-beyân-ı dâstân-ı âğâze-i sergüzeşt [ü] serencâm-ı seyyâh-ı âlem Evliyâ-yı bî-riyâ

Hikmet-i Hudâ kal‘a-i Uyvar ta‘mîr ü termîm ve amâr olurken bu hakîrin atlara zahîreleri kalmayup bir yevm-i menhûsda Gürcî Mehemmed Paşa nâm nüfûsun tâli‘-i menhûsunda mutasarrıf olduğu Haleb eyâletiyle kal‘a-i Komaran altına ota otluğa ve zahîreye giden cünûd-ı muvahhidîne talî‘a-i asker olup on bin kadar asker ile mehterhânesin döğerek kal‘a-i Uyvar altından çıkup azm-i râh-ı Komaran etdikde hakîr dahi iki re’s seyishâne ve dörd at ile dörd aded gulâmlarımla Gürcî Paşa ile giderken yolumuz üzre meks eden Eflak ve Boğdan ve Tatarlardan dahi yigirmi bin aded asâkir-i bî-amân ve beş bin kadar esb-i gulâmân dahi cem‘ olup böyle bir cemapur kavmi gibi derinti askeri hakîr görünce "Fursat ganîmetdir" deyü memlûklarımla "Evvelü'r-refîk sümme't-tarîk" deyüp cümle bu kadar haşerât ile Uyvar'dan cânib-i cenûba nehr-i Litre kenârıyla dörd sâ‘at gitdikde hemân Gürcî Mehemmed Paşa nehr-i Litre kenârında bir hıyâbân-ı çemenistânda atından enüp kethudâsı (---) Ağaya sancağ u bayrağ u mehterhânesin verüp "Varın siz gidin" deyüp kendüsi ol mezkûr mesîregâhda kaldı.

Andan cümle başsız ve buğsuz asker üç sâ‘at dahi Komaran tarafına sahrâ-yı giyâhât içre revâne olup kal‘a-i Komaran Tuna nehri içinde bir cezîre-i âbâdânda beyâz kuğu gibi nümâyân oldukda Gürcî Paşa kethudâsı da bir püşte üzre atından enüp mehterhânesin çalmadan fâriğ olup cümle paşalılar zîr-i zeber olup etrâf [u] eknâfa karavullar komadan nefîr-i hâba başladıklarında cümle derinti asker mûr [u] mâr gibi taraf taraf pârekende ve perîşân olup "Ota otluğa gideriz" deyü câ-be-câ kurâları nehb ü gâret etmeğe ve mâl-ı ganâ’im almağa ve mahsûlât dermeğe mukayyed olduklarında serdârımız kethudâsı bir sâ‘at gerüde kalup korsa(?) asker-i İslâm'a dîdebânlık ederdi. Bu mahalde dahi hakîr gulâmlarımla ve birkaç refîklerimle bir ma‘mûr köğe girüp {mısra‘:

Mâl-ı kâfir hest ber mü’min helâl [60]

deyüp} vâfir yulaf ve buğday ve arpa bulup fi'l-hâl cak torbalara doldurup ve kırk demet buğdayları dahi seyishâneler üzre tahmîl edüp ve birkaç kaz ve tavuklar cem‘ edüp yola revâne olmak üzre iken,

Seyfî nâm memlûkum eydir "Ağa şunda vâfir beyâz elenmiş un var ve fıçılarda beyâz bal var.

Anlardan dahi alalım, orduya götürüp yeyelim. Anlardan dahi alalım, orduya götürüp yeyelim" deyü derhâl oğlan bir hânenin çitden örülmüş havlısından içeri girüp balı ve yağı tahsîl ederken Komaran kal‘ası içinden bir bârûd-ı siyâh alevi nümâyân olup evce peyveste oldukda hakîr eyitdim,

"Bire oğlan tîz ol kal‘adan bârût alâmeti etdiler, bu hayr işâret değildir" derken ***[124a]*** hemân gerüde olan paşa kethudâsı tarafından ve zahîre cem‘ eden asker içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup mâbeynimizde bir vâveylâ kopunca asâkir-i İslâm içinde bir kılıç şakırdısı ve bir tüfeng patırdısı sadâsı ra‘d-vâr gür gür gürleyüp herkes cân ve başı kaydına düşüp bu hakîr kal‘a-i Komaran ile serdârımız kethudâsının ceng etdikleri yerin ortasında kaldım. Meğer hakîr hayli ileri gitmişim.

Hemân bu hâl-i diyer-gûnu görüp,

"Bire oğlan baldan ve yağdan geçdim, bire cândan dahi geçiyoruz, bire oğlan taşra çık" deyü feryâd etdikde hemân bizim gâret etdiğimiz köyün ardından(dan) tarafa yedi aded haçlı bayraklar ile bin kadar küffârlar zâhir olunca ol ân hakîr tîğ-i bürrân olup seyishânenin iplerine kılıç urup cümle yükleri bırağup seyishâneyi yedeğime aldım ve iki gulâmım atlar üzre hâzır idi.

"Bire Seyfî oğlan bire bizi kâfir basdı, bire evden taşra çık" deyince hemân küffâr ardımız önümüz alup köğe yaklaşdılar.

Derhâl Seyfî gulâm taşra çıkup bir şehbâz u şehnâz tüvânâ serbâz yiğit olmuş idi. Şalvarının iki ceplerin gûnâ-gûn kelepür şikâr etdiği eşyâlar ile doldurmuş. Hemân evün çit havlısından tırmaşup taşra çıkam derken fakîr gulâmın şalvarı çit havlısı kazığına geçüp oğlan kazıkda asıla kalup kendüyi gücile kazıkdan halâs edüp atına gelirken küffâr bizi çevirdi ve niçe küffârlar köylere girdi.

Hemân bu mahalde gördüm, iki aded kölelerim atlarıyla gerüye bizim askere doğru firâr edüp hakîr at üzre yalnız kalup Seyfî gulâmım atlandırmağa çalışırdım, ammâ on aded küffâr hemân bizi görüp üzerimize at sürüp birkaç kurşum atup Macarca *"Ey! beştelelen kurafiya* [61]*"* deyüp hakîr üzre at kopardılar.

Hakîr dahi Allâh'a sığınup bunlara bir kol tüfengi atup bir kâfir tepesi üzre ser-nigûn olup der-ân hemân tîrkeşe el etdiğimde küffârlar mürd olan kâfir üzre gitdiklerinde hakîr Seyfî gulâmın yine yanına vardım.

Meğer atı kurşum ile mecrûh olup at kıçın serpüp kaldık(dık)da anı gördüm, küffâr oğlanı kovarak hakîrin üstüne getirdiler.

Hemân bizim askerden on aded yiğitler bize imdâda gelüp küffâr ile alak bulak cengde iken hemân hakîr bizim seyishâneyi Seyfî gulâma götürüp "Bire oğlan şu seyishâneye bin" deyüp oğlan fakîr küffâr elinden piyâde rehâ bulmuş ve seğirde seğirde bî-tâb u bî-mecâl kalmış, garîb oğlan ipleri kesilmiş semer kaşına yapışup süvâr olam derken pahıl gibi semer atın karnı altına gelüp oğlan seyishâneden zîr-i zeber olunca on on beş kâfir oğlanı basdırdılar ve yigirmi aded küffârlar hakîri bir tarafa kısdırdılar ve cânib-i erba‘amdan hakîre kurşum atdılar.

Hamd-i Hudâ bir yerime hatâ ergirmediler, ammâ der-ceng-i evvel atımı kurşum ile urup zahmdâr edüp at kıçın serpmeğe başladı. Bu kerre aklım başımdan gidüp cihân başıma teng u tar oldu.

Âhirü'l-emr gördüm ki iş işden geçdi ve bu meydân-ı arbedede bize imdâd gelen on aded yiğitler yigirmi nefer olup yigirmisi de kılıçdan geçdi. Cânib-i erba‘ama bakdım, arz [u] semâvâtı dahi gözlerim görmez oldu. Bu hakîr hemân cân havliyle yine tîrkeşe el edüp bir ok gezleyüp at boynuna düşüp dolu dizgin müşvâr ederken memlûkumun yanına uğrayup hakîr kaçarken hemân fakîr gulâm,

"Ağa beni kâfirde bırakma" deyüp bir kerre derûn-ı dilden bir âh-ı ciğersûz çekdi kim ciğerim pâre pâre oldu, ammâ ne çâre kâfirler gulâmın ve hakîrin dörd yanın alup beni dahi diri esîr etmeğe çalışırlar.

Hemân hakîr gördüm ki bir hayli meydânda küffâr yok. Hemân ol taraf asker-i İslâm olmağile ol cânibe bir kerre at bırağup ra‘d-vâr şakıyup firâr edüp at boynuna düşüp,

"Bire babam Hamîs atım" dedim, ammâ ne at, esb-i sâfinâtü'l-ciyâd, nesl-i musâfaha-i küheyli'l-Hanâd misilli mu‘teber at idi. Bu eşref-i mahlûk karındaşımdan azîzim ve cânım ile firâr ederken küffâr hâk-i pâyimi göremez oldular, ammâ gördüm ki eğer hânesinde cıdav yerinden aşağı kürek başı üzre kurşum zahmından kızıl kan Ceyhûn-vâr revân oluyor. Derhâl koynumdan makramemi çıkarup iki pâre edüp atın cerâhatı olan yerine sokdum. Hamd-i Hudâ derhâl kanı teskîn oldu.

Ammâ sağ tarafımdan elli mikdârı küffâr-ı murdâr ***[124b]*** bayraklarıyla nümâyân oldu ve hakîri kovarak bir tüfeng menzili yakın geldi.

Hemân derûnuma bir ilhâm-ı Rabbânî lâyıh olup derûn-ı dilden ve cân u gönülden,

"İlâhî, cemî‘i halkın ma‘bûdusun, sana sığınırım" deyüp bir teveccüh-i tâm edüp ol ân var kuvveti bâzûya getirüp,

"İlâhî, bu meydân-ı ma‘rekede hezâr şiddet-i su‘ûbetle varta-i helâkden serhadd-i necâta bu abd-i kemterini ergür" deyü fakîr zahmdâr atıma teklîf-i mâlâ-yutâklar ile ibrâm-ı tâmlar edüp hamd-i Hudâ asâkir-i İslâm'ın germâ-germ ceng etdikleri meydân-ı ma‘rekeye geldim, ammâ dibelik âteş-i savaş-ı perhâş içine henüz girdim. Meğer ceng-i azîm bunda imiş. Taraf taraf küffârın imdâdları gelmede. Bizim askerimiz kırılup gitmede.

Hikmet-i Hudâ Tatar askeri ol ân yetişüp küffâra bir yaylım tîr bârân etdirüp beri tarafda dahi Osmânlının münhezim olmuşları bir tarafdan Allâh deyü hücûm edüp tarfetü'l-ayn içre üç bin küffâr bî-cân olup cân-ı habîseleri azm-i nîrân eyledi.

Bu hâl üzre bu meydân-ı vegâda bir sâ‘at-i nücûmî kemâkân germâ-germ savaş-ı perhâş olup niçe bin küffârın lâşe-i murdârları tîh-i Uyvar'da şecere-i Vakvâk zeyli gibi cesed-i küffâr meydân-ı neberde zeyn oldu.

Hamd-i Bîçûn bu gazâ-yı garrâda niçe bin aded gâziyân-ı serbâzânlar şemşîr-i cân-güdâzların bâm-ı

arşda asmış niçe bin serverân-ı dilâverânlarımız var iken anı gördük, kâfirin kal‘a-i Komaran'ı tarafından bir dırahtistân [u] hıyâbânistân içre yetmiş aded haçlı direfş-i gâviyânîler nümâyân olunca topların çekerek ve torompete luturyan borularını rehâvî makâmında çalarak çet-a-çet olmuş domuz sürüsü gibi küffâr sâf sâf ve fevc fevc olup gelir.

Hemân asâkir-i nusret-me’serlerimiz içinde olan Eflak [ve] Boğdan kefereleri bir tarafda karavula ta‘yîn olup âsûde-hâl dururken hemân küffârın haçlı peykerlerin görünce ol ân anlar firâr edince küffâr-ı hîlekâr ferce bulup vakt-i neberdi ganîmet bilüp "Yajuj ve Yajuj" deyerek Tatar üzre bir yaylım top u tüfeng atup hücûm etdiler.

Tatar kavmi ise topdan ve kurşum cenginden haz etmeyüp karârları firâra mübeddel olup Üstürgon cânibine gitdiler.

Hemân küffâr şîrînleyüp bizim ota otluğa gelen harbendegân esb-i gulâmân üzre küffâr-ı bî-pâyân gürûh gürûh hücûmlar edüp yine bir sâ‘at bunlar ile bir hâsu'l-hâs bir sâ‘atden ziyâde bu vâdî-i pür-melâmetde ceng-i azîm olup âhirü'l-emr niçe yüz aded gâzî fetâlarımız ke’s-i cihândan şerbet-i şehâdeti nûş edüp rûh-ı revânları riyâz-ı huld-i berîne revâne oldu.

Ve bu mahalde hemân Gürcî Mehemmed Paşa kethudâsı üzre küffâr bir kerre at bırağup bir yaylım top u tüfeng-i pür-reng atup hücûm edince cümle Gürcîli ve kavm-i Görceli sekbânları *firâren an tevâlîyi'l-kesürât* deyüp cümle davul ve zurna ve sancağ u bayrağı bırağup Uyvar'a doğru firâr etdiler.

Ammâ bu hakîr bir alay atları kalmış fakîrler ile gerü kalup bu ahvâl-i pür-melâli görüp bu kemtere bir havf u haşyet târî oldu kim "Âyâ bu meydân-ı neberdde câm-ı şehâdetden biz de nûş edebilir miyiz, yohsa selâmetle Uyvar'a çıkabilir miyiz?" deyü cân başıma sıçrayup câm-ı şehâdetden nûş etmeden serhoş olup münhezim olan asker ile ale'l-ittifâk perîşân-hâl ve mağmûm ve diyer-gûn ahvâl kimesneler ile bir yere cem‘ olup firâr ederek birbirimizi çiğneyerek gûyâ rûz-ı mahşerden bir nişân oldu, atından tekerlenen yerde zîr-i zeber olup gayri ayaklanamayup kaldı.

Bu hâl-i diyer-gûnu çekerken hemân sol cânibimizdeki ormanlar içinden domuz hıyâbândan çıkar gibi bir sürü Macar katanası yayası ve atlısı dinç-â-dinç üzerimize hücûm edüp perîşân olmuş askerimiz gûyâ bir murg dâma düşer gibi "Bir dâma dahi giriftâr mı olduk" deyüp hemân hakîr "Emir Allâh'ındır, kazâya rızâ" deyüp her birimiz bir cânibe firâr etdikde bu kemter sol cânibde nehr-i Vak'dan azmış bir azmak ve bir sazlıklı bir batak ve çatak içine bir kerre at bırakdım ve bir kerre atımla ol bataka daldım.

Aklım başımdan gidüp serâsime kaldım ve atımla tâ kulağıma dak gark-ı âb oldum. Hemân bir kerre altımda atım süheyl urup at su içinde şinâverlik ederken gerüde kalan küffâr hakîre kurşumu bârân-ı la‘net ***[125a]*** gibi yağdırup hamd ol Hâfiz Allâh'a kim bu hâfiz-ı Kur’ân olan hakîri hıfz edüp bir zarar isâbet etdirmedi.

Anı gördüm atımın ayakları yere değdi ve ol ân merdüm-i dîdelerim eşk-i hûn-feşânımla pür oldu. Hemân ol ân içre nehr-i Vak'ın karşu kâfiristân cânibine çıkdığım bilüp bir teveccüh-i tâm edüp

eyitdim:

"İlâhî havl-i kuvvet ve kudret ve nusret senindir. Bu taşıdığım Kur'ân-ı azîmin ve Furkân-ı mecîdin kâfire nasîb etme ve Kelâm-ı kadîmin yüzü suyuna beni kâfire esîr etme ve bu varta-i kübrâdan murg-ı cânı kafes-i tenden uçurmadan maskıt-ı re'simize sâlimîn ü gânimîn vâsıl eyle" deyü derûn-ı dilden ve cân u gönülden yüz yigirmi dörd bin peygamberi şefî' dutup ve yetmiş yedi bin kibâr-ı kümmelînlerin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp bu gûne derûnî teveccühler edüp bir çemenzâr-ı hâmûn-ı ibret-nümûnda serserî gezüp cân-ı cinden nâm u nişân yok, ammâ yine karşu ma'reke meydânında câ-be-câ tüfeng sadâsı istimâ' olunur.

"Âyâ İlâhî ne cânibe gitsem?" deyü tefekkür ederken taraf-ı şimâlde on pâre balyemez toplar atıldı, bildim ki Uyvar'dadır, hemân cânıma cânlar katıldı. Hemân ol toplar sadâsı tarafına bî-bâk ü bî-pervâ giderken hâtıra niçe hayâlât [u] tasavvurâtlar hutûr edüp bu gûru'l-üns dünyâ-yı dehr-i denîde henüz cân kurtarmadan bir yana tecemmülât-ı bâr-ı iskâl ve bir yana esîr olan memâlîk-i perîşân-hâl ve bir yana dörd aded re's küheylân-ı Benî Hilâl, anların endîşe-i hâmları dilde câygîr oldu.

Bu hâlde iken esb-i sabâ-sür'atim Hamîs'im yâr-ı gâr-ı cânım zahm-âlûd olduğundan giderek bî-tâb u bî-mecâl olup batiyyü'l-hareke olmağa başladı ve henüz cânım başıma çıkup atımın zahmı gûyâ benim ciğerime işledi ve bu hâl ile hakîrin ciğeri dâğnâk ve inkisâr-ı hâtır ile ber-hâk serserî giderken mısra':

Ne geldüğün kapu zâhir, ne gitdiğin memer peyd

ebyâtı mazmûnu üzre diğer mısra':

Neresi yâ neresi cây-ı selâmet neresi

dediği gibi gidecek yer yok, bir yanında deryâ-misâl nehr-i Vak-ı âk, bir yanında kâfirin kal'a-i Komaran'ı ak bak, görünür. Ne enîsi ve mûnisi gam-güsâr var ve ne bir cânibe gidecek şâhrâh var.

Bu hâl ile âlem-i hayretde kalup evrâd [u] ezkârıma mukayyed olup giderken, *hikmet-i Hudâ-yı Sannâ'-ı Lem-yezel,* sağ tarafimda bir meşeyistân içre bir beyâz gûsfend koç zâhir ola düşüp hemân altımda at eşinüp bir levendâne abraş-ı gülendâm-vâr ve aşkar-ı dîvzâd-kâr cünbüş ü harekâtlar ve gûnâ-gûn rakslar etdiğinden cânım râhat olup bir kerre koça nazar etdim. Eyle beyâz ve kıvırcık ve mahbûb kara gözlü ve kara boynuzlu mülahham ve mücessem ve semîn ve Karaman kuyruklu bir nûr-ı mahz koyun hemân yanıma gelüp gûyâ atıma sürünür. Hakîrden aslâ kaçmayup at başı berâber gidüp gâhîce savt-ı hazîn ile bir gûne meleyüp bu âna dek müddet-i medîd-i ömrümde aslâ eyle bir mîş melemesi istimâ' etmemişimdir.

Bu temâşâları ederken çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'idi cümle ferâmûş edüp gûyâ hayât-ı câvidân buldum. Altımda atım kezâlik merdâne cünbüş ü hareket etmede. Bu koyun hemân atımın önüne düşüp meleyerek iltifât nazarıyla nazar ederek yine dönüp hakîre bakup meleyerek gider. Hemân hakîr,

"Bu sırrullâh ricâlü'l-gaybdır kim bu sûrete temessül edüp bize pîşvâ oldu ve atımın ve benim cânım

râhat buldu. Ben bu koyunun akîbine düşüp giderim" deyüp gide gide nehr-i Vak-ı Kebîr kenârına gelüp karşu tarafa bakdım.

Bir gül [ü] gülistân ve nahlistân ve bostân yerler. Hemân mezkûr gûsfend kendüyi suya urup şinâverlik edüp gâh ayakları yere değüp yürür ve gâh gavvâslık ederek bir cezîreye geçüp yine hakîre teveccüh edüp tîz tîz ve sık sık melemeğe başladı, suya girdi ve yine çıkdı ve yine me me deyü melerdi. Gûyâ lisân-ı hâl ile sen de bu cânibe gel, geç selâmetdir der idi.

Hemân altımda atımı zabt edemedim. Bir pertâb edüp Hamîs atım kendüyi suya urup su eğer hânesin çalup yigirmi adım kadar gidüp su üzengiye gelüp karşu cezîreye çıkdım.

Andan koyun ve altımda atım ikisi dîvâne olup at koyun ile ve koyun at ile gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar etdiler kim hakîr at üzre gücile durur olup safâ-yı hâtırımdan *hâzâ min fazlı rabbî* deyüp ***[125b]*** dîdelerim pür nem oldu.

Ve yine koyun bu cezîreden kendüyi suya urup karşu tarafa geçdi, ammâ ayağı yere basmayup hep şinâverlik ederek eğri büğrü gitdi.

Hemân hakîr dal kılıç olup bir serâmed meşe dalın kesüp dalların budayup mızrak gibi ağacı elime alup hemân *Bism-i İlâh* deyüp atımı suya urdum. Hakkâ ki derince imiş, ammâ ağaç ile yoklayup hamd-i İlâh selâmetle karşuya geçdim. Hemân yine koyun ve atım birbirleriyle ol kadar rakkâslık etdiler kim gûyâ rakkâs-ı zühre idiler.

Ba‘dehu gûsfend-i beyâz me me deyü bir kerre Uyvar'a doğru koşa koşa seğirdüp oradan bize meleyüp feryâd etdi. Biz dahi yanına vardık. Hemân Uyvar'a doğru meleyüp bir kerre kendüyi suya urup gâ’ib oldu ve bir kerre dahi karşu tarafda gördüm.

Hamd-i Hudâ selâmetle ol nehr-i Vak-ı âkı bu yüzden min indillâh bilâ-şübhe ricâlü'l-gayb ile beri cânibe selâmet geçdim ve bildim ki Hazret-i Hızır ol sûrete temessül edüp vesîle oldu ve dahi ziyâde bildim ki Cenâb-ı Bârî'nin inâyeti ve Server-i Kâ’inât'ın mu‘cizâtı ve kırk yıldan {berü} ekâlîm-i seb‘ada ziyâret eyleyüp âşinâlık ve rûşinâlık kisb etdiğim ûlû'l-azm enbiyâların ve gayri mürsellerin ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhların rûhâniyyetleri ve himmetleri berekâtlarıyla bu varta-i girdâbdan halâs oldum deyü hamd-i bî-hadd ve senâ-yı bî-add edüp cânib-i Uyvar'a giderken meğer bu taraflarda ormanlar içre bizim münhezim olmuş âdemler hakîri görüp "Yoldaş gerüde ve ileride kâfir var mı?" deyü sorduklarında hakîr "Bir şey yokdur" {dedim}.

Hemân ormanlar içre pinhân olmuş âdemlerin cümlesi mecrûh meydân-ı mahabbete çıkup niçe piyâde bîçâre ve âvâreler yanıma gelmek isterler, ammâ aslâ yanıma uğratmadım, zîrâ niçe kerre olmuşdur kim hasta ve mecrûh şekilli âdemler âdemi atından yıkup atına binüp firâr eder, zîrâ atalardan kalmış sözdür, "At binenin, kılıç kuşananın" demişler, ammâ ba‘zı yaralulara "Gayret eylen şehbâzım" deyü tesellî-i hâtır vererek ve sergüzeşt [ü] serencâmımızı birbirlerimize nakl ederek ileri ve gerü bakarak giderken hemân bizim mukaddemâ firâr eden Tatar askerinden iki bin mikdârı çatal atlı Tatar dostlarımız gelüp, Hudâ cümlesin yarlığasın, gerçi Tatar-ı adû-şikâr, tîz-firâr bî-karârlardır, ammâ bize karîb gelüp hakîr cümlesine ricâ edüp asker-i İslâm'ın mecrûh olanların cümle boş

atlarına bindirüp cümle koş kol yedekler olup cümle altı yüzden mütecâviz mecrûh ve meksûru'l-bâl ve bî-mecâl yiğitler atlar üzre huzûr ile giderken kâmil iki sâ‘at yer gidüp câ-be-câ şühedâlarımız cümle başsız ve zekerlerinin sünnet yeri nâhunları kesilmiş ve bu taraflarda dahi niçe mecrûhlar gelüp cümle Tatar atlarına bindirüp giderken on bin kadar salt atlı ve çatal atlı âdemler henüz bizim münhezim olup tav tavlanmış ve sav savlanmış olan cenge henim imdâda giderler.

Anlar bizden ahvâl-i savaşı su’âl edüp biz de kazıyye-i mâcerâyı bir bir takrîr etdikde Allâh anlardan ve serdârları Sührâb Mehemmed Paşa'dan Hak râzı ola. Bu sahrâda ne kadar şühedâlar var ise cümlesin bir yere cem‘ edüp iki yerde hafr-i azîmler kazup cümle şühedâların namâzların kılup ceng mahallinde defn edüp Sadrıa‘zam ordusuna *elhamdülillâh* sıhhat ile dâhil olduk. Cenâb-ı Allâh'a bin bin hamd [ü] senâlar etdim, *ve's-selâm.*

Ba‘dehu Âl-i Osmân ordusunda niçe veliyyi ni‘am efendilerimiz ahvâl-i perîşânımızı istimâ‘ edüp bu hakîre beş yerden beş re’s küheylân atlar ve üç aded Macar esîri gulâmlar hedâyâlar ile niçe gûne ihsân u in‘âmlar geldi.

Hikmet-i Hudâ üçüncü günde mukaddemâ ceng etdiğimiz mahalde firâr eden kölelerimizin ikisi dahi atları ve bisâtlarıyla münhezim olan Gürcî Mehemmed Paşa kethudâsından geldiler. Hamd-i Hudâ yine memâliklerimize yeniden mâlik gibi olduk.

Kal‘a-i Uyvar altından kâmil kırk bin aded Tatar-ı adû-şikâr-ı sabâ-reftâr ile vilâyet-i Alaman'a ve Bahr-i Muhît kenârına ve vilâyet-i Holandiye'ye ve İsfaç vilâyetinin menâzillerin bildirir

Evvelâ Mehemmed Giray Hânzâde Ahmed Giray Sultân efendim fermân-ı Sadrıa‘zam ile kırk bin Tatar'a Yalı ağası (---) Ağa'yı serdâr edüp cümle iki kerre yüz bin ma‘dûd koş kol atlarıyla âmâde olduklarında hemân hakîrin karârı kalmayup İbrâhîm Kethudâ'dan ve Defterdâr Ahmed Paşa'dan me’zûn olup salt [u] sebükbâr Tatar-vâr üç gulâmımla ve altı re’s atlarımla "*Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp Uyvar'dan ***[126a]*** cânib-i garba kal‘a-i Nitre'yi ubûr edüp andan nehr-i Vak'ı atlar ile ayakdan geçüp ol gün ılgarup giderek nehr-i Vak başında meks etdik.

Bu nehrin ibtidâ menba‘ı Ma‘den kal‘aları semtinde Ak yaylalardan çıkup Uyvar altından geçüp kâfirin Komaran kal‘ası önünde Tuna'ya karışır.

Ba‘de ale's-sabâh Ma‘den yaylaların aşup kâmil bir gün bir gece seğirdim etdik. Aslâ amâristândan bir şey bulmayup cümle Kurd Paşa ve Hacıkey Paşazâde ıhrâk bi'n-nâr olmuş harâb u yebâb dâr-ı diyâr bulduk. Bir sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle-izârda ol gece döşün verüp ale's-seher tan atdıkda koş kol atlarımız tartılayup ve cüyenleyüp barımız da sadaklanup alaşalarımıza pinüp ol gün yortup şimâl tarafına gidüp ikinci gecede,

Evsâf-ı vilâyet-i Tot

Bu vilâyet-i ma‘mûre eyle bir deyr-i diyâr-ı müzeyyenedir kim cemî‘i kâfiristân içre bunun zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr diyârdır kim deyyâr mânendi yokdur. Hattâ ilm-i hey’et sâhibleri bu zemîn-i âbâdânı tâvûs kuşunun kuyruğuna teşbîh eylemişlerdir. Tâ bu mertebe ma‘mûr u müzeyyen hâk-i amber-pâkdir.

Bu zemînin cânib-i kıblesi Orta Macar'dır ve taraf-ı şarkîsi vilâyet-i Leh'dir ve Tot kavminin lisânları da Leh gibidir. Ve şimâl semtleri Çeh vilâyetleridir ve garb tarafları Nemse diyârıyla hem-hudûddur, ammâ cümle Tot kavmi başka banlıkdır kim iki kerre yüz bin askere mâlikdir, lâkin Orta Macar'a tâbi‘ olduklarından bunlar dahi millet-i Mesîhiyye'dendirler ve Macar kavmi gibi mezhebleri dahi Luturyan mezhebindedirler. Putperest olmayup salîbe perestlerdirler.

Bu kadar bin Tatar bu vilâyet-i âbâdân içre girüp cemî‘i küffâr evli evlerinde iken cemî‘i köy kendleri ve kurâ vü kasabâtları ve âbâdân şehirlerin harâb u yebâb ve halkını esîr-i kebâb ve hânelerin ıhrâk bi'n-nâr ile türâb ve on sekiz bin kadar {küffârı} esîr-i bend-i zincîr edüp ve bu kadar mâl-ı ganâ’im ile cümle bu esîrleri gerüye ordu-yı İslâma gönderilüp cümle Tatar salt [u] sebükbâr kalup bir gün bir gece dahi cânib-i şimâle çapul civerüp giderek,

Evsâf-ı vilâyet-i Holandiye

Bu vilâyet-i ma‘mûre Çeh kralı hükmindedir. Şimâl tarafi Leh kralı hükmünde Bahr-i Muhît kenârında Daniska iskelesidir kim sene (---) târîhinde İslâm Giray Hân zamânı Daniska şehri iskelesine varmış idik.

Andan bu Holandiye şehrinin garb cânibi Çeh kralı hudûdudur ve garbdan cenûba sarı İsfaç kralı vilâyetidir ve cânib-i cenûba Alaman deryâsı Bahr-i Muhît'den girmiş bir deryâ-yı azîm kenârında Filimenk kralının tahtı olan Amıstırdam vilâyetinin hudûdunda bu şehr-i Holandiye'dir, ammâ bu dahi bir edna'l-arz sevâd-ı mu‘azzam şehir idi kim vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ kefereleri mesrûr, köyleri ve kendleri hûb, beyne'l-kefere türâb-ı nazîfi mergûb idi.

Vakt-i seherde cümle Tatar-ı adû-şikâr hakkâ ki cümle kârları şikâr olup bu şehr-i Holandiye'yi âteşe vurup cümle küffâr uryânen hâbdan bîdâr olup cümle esîr oldular. Ve bu kadar mâl-ı ganâ’im alındı kim götürmeğe Tatar'ın iktidârı olmayup niçe bin milyonlık mâl [u] menâl âteşe uruldu, ammâ bu diyârın sa‘b hisârları olmağile bî-hisâb küffâr-ı hâksâr kal‘alara firâr etdiler.

Tatar ise kal‘a altına varmak ihtimâlleri yokdur. Yine böyle iken bu çapulda Tatar'ın destine on bin küffâr esîr düşüp hamd-i Hudâ bu hakîrin eline bir kız ve bir oğlan ve yedi re’s atlar ganîmet girdi.

Bu vilâyetin arzı iklîm-i seb‘adadır. Ba‘dehu bu vilâyetden cânib-i şimâle giderken Tatar ile sulh etmiş Leh diyârın incitmeyüp üç gün üç gece sahrâlarda seğirdüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Korol

Hâkimi Varşalka bandır, ammâ nâmdâr bir kâfir-i bî-amândır. Hamd-i Hudâ bu vilâyete dahi Bahâdır Giray Hân asrında sene (---) târîhinde gelmiş idik. Ol zamân bu Varşalka Kral bir kişkene nâ-bâliğ şura idi. Babası Yoranda nâm kral-ı benâm idi. Bu vilâyet-i ma‘mûrenin nihâyeti şimâl tarafında Bahr-i Muhît sâhilidir. Şark tarafı Leh diyârıdır, garb tarafı Çeh vilâyetidir. Ve bu Korol dâ’imâ Leh'e tâbi‘ idi, ammâ bu sene Leh ile mâbeynleri zıd olmağile *"Ez-zıddân lâ-yectemi‘ân"* [62] mazmûnu üzre Leh kralı tahrîkiyle şimdi bu diyârı urup eyle harâb u yebâb edüp ol kadar mâl-ı ganâ’im ve esîr alındı kim hadden efzûn ve kalemden bîrûndur.

Bu vilâyet eyle ma‘mûrdur kim gûyâ koz içi gibidir ve cemî‘i zamânda bu hâk-i pâke Âl-i Osmân ayağı basmamışdır, ammâ Tatar niçe kerre kadem basmışdır. Bu vilâyetin halkı dahi lisân-ı Leh ve lisân-ı Urusça bilirler.

Ve bu Korol içre kırk bin askerden nâkıs Tatar ile bî-bâk ü bî-pervâ ***[126b]*** olup gâh mağrib ve gâh maşrık ve gâh cenûb ve gâh şimâl tarafların yaka yıka ve kıra kıra ve bakıyyetü's-seyflerin esîr ederek üç günden sonra yortup şimâl tarafında Bahr-i Muhît kenârına varup niçe şehirler harâb u yebâb edüp bî-aded Korol cüvânları esîrler alup ol gün cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şivekoron

Dibine varup gördük, bir kal‘a-i sedd-i İskender'dir kim cemî‘i ebrâcları eflâke ser çekmiş ve limanında yedi pâre Hindistân gemileri ve niçe Filimenk ve İngilis ve Portakal gemileri yatırdı. Bizim askere kırk elli pâre balyemez toplar atup bu kal‘a altındaki varoşu dahi bir rabât-ı hısn-ı hasîn olmağile bundan bir şikâr alamayup hemân sağ cânibimiz ki maşrık tarafıdır, ol semte kaytup kâmil bir gece mâh-ı tâbda kulağızlarla gidüp vakt-i sabâhda bir sahrâ-yı azîme içre,

Evsâf-ı Heyvaroş

Kal‘ası yok, ammâ etrâfı sa‘b palanka ve amîk handaklı bir şehr-i azîmdir kim cümle yigirmi bin bâğ-ı İrem-misâl hânedânlı şehr-i müzeyyen idi. Ân-ı sâ‘atde kavm-i Tatar rûzgâr-ı zor-kârın üst yanına çıkup kırk bin Tatar yaylarının çilelerine ikişer aded tabur okları gezleyüp her oka birer kibrît bağlayup bu kadar âteşli okları şehir içre bârân-ı la‘net gibi yağdırup şehrin tahta örtülü hânedânları rûzgârın şiddetinden çayır çayır yanmağa başlayınca cümle küffâr âteş-i lât-ı melât-ı mühmelât içre kalup küffâr bu vâveylâda iken hemân Tatar fursatı ganîmet bilüp kal‘a şarampavlarından yol bulup cümle Tatar şehir içre dolup cümle yigirmi bin kadar esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle sîr olup iri cengâver Kazakların cümle dendân-ı tîğdan geçirüp bî-bâk ü bî-pervâ bu şehr-i Heyvar'da iki gün ve iki gece alacıklarımızda meks edüp hamd-i Hudâ bunda dahi elime üç aded pençe-i âfitâb Korol gulâmı ve bir aded müstesnâ bikr-i nâ-şüküfte kızoğlanı ve niçe sîm ü zer âvânî eşyâlar elime girdi.

Ve cümle Tatar askeri zîr-i zemînleri aradı ve niçe yüz bin aded zî-kıymet tuhef âvânî eşyâlar bulundu. Eğer bu mezkûr şehirlerde alınan mâl-ı ganâ’imin adedin hisâb etsek ve bu seyâhatimizi mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek Hudâ hakkı başka bir mücelled kitâb olur.

Andan yine cânib-i garba üç gün üç gece seğirdüp reh-i râst üzre râst geldiğimiz esîrleri alup köyleri ve kasabaları ıhrâk etmeden ubûr edüp dördüncü günde,

Evsâf-ı vilâyet-i Nasârâ-yı Çeh

Bu arâzî-i ma‘mûrenin cânib-i şarkîsi vilâyet-i Leh'de Korol vilâyeti hâkiyle müşâdır. Cenûbî tarafında Filimenk ile müşâdır ve kıble tarafında Nemse ile hem-çetdir ve semt-i garbîde İsfaç kralına hem-hâkdir, şimâl tarafı nihâyeti Bahr-i Muhît sâhilidir. Bu dahi ilm-i usturlâb üzre iklîm-i sâbi‘in vasatında sâhil-i Bahr-i Muhît'i sevâhil olmağile şeker kamışı ve limon ve turunç ve narı ve zeytûn [ve] inciri ve pembesi olur, başka bir kraldır.

Mukaddemâ Nemse çâsârının yedi kralının biri idi, lâkin Süleymân Hân'dan berü İsfaç kralına tâbi‘lerdir. Bunlar dahi İsevîlerdir, ammâ Papişte değillerdir, cümle Luturyan mezhebindedir, ya‘nî putperest olmayup haç-ı bî-revâc peresetlerdir.

Ve kralları İsfaç kralı kızından tevellüd etmiş bir nûr-ı mahz pençe-i âftâb Yovahim nâm bir mehtâb gulâm-ı bî-savâbdır. Sikke sâhibidir, bir müdevver altunu ve talar nâm bir sîm-i hâlis guruşu var.

Bu vilâyetde dahi yetmiş altı pâre kılâ‘ların varoşlarına nazar etmeyüp cânib-i şimâle ılgarup bunda dahi hamd-i Hudâ Bahr-i Muhît'den müteferrik Bahr-i Malgayan'a varınca seğirdüp küffârlar bizi gördükde aslâ firâr etmeyüp tebessüm ederlerken cümlesin kayd-ı bend ederdik.

Meğer bu diyâr kavmi müddet-i medîd ömr-i mezîdlerinde Tatar'ı işitmişler, ammâ yüzlerin görmemişler ve bir târîhde yağı ve bâğî ve dağî asker görmemişler.

Bu diyârda alınan akmişe-i fâhire ve kâlây-ı nâdire ve esîr-i mahbûb u mahbûbe-i fâcireler alınmışdır kim hadd [ü] hasrdan hâric ve aded-i lâ-yuhsâdan hâric mûğpîçe gılmânlar ve gûnâ-gûn bintân [u] nisvânlar alınmışdır.

Hamd-i Hudâ-yı ferd-i bîçûn bunda dahi bu hakîrin eline üç gulâm ve üç duhter-i şüküfte-ahter-i benâm ile altı re’s esb-i sabâ-sür‘atler ve niçe zerdûz avret libâsı fisdanlar ve niçe roklalar ve gümüş haçlar elime girmişdir. Andan yine esîrlerimiz kulağız olup iki gün gidüp aslâ gece gitmeyüp cânib-i garba çapul-ı azîm ile seğirdüp gide gide cânımızdan bîzâr olup üçüncü günde,

Evsâf-ı vilâyet-i İsfaç-i bî-tâc ve bî-harâc

Bu dahi bir sevâd-ı mu‘azzamdır ve başka bir krallık yerdir, ammâ taht-ı hükûmetinde on yedi ban ve on yedi hersek-i peşbekbân(?) nâmân beğleri var. Ve sekiz kerre yüz bin ***[127a]*** aded sahrâ-nişîn göçer evli Tatar re‘âyâsı vardır, ammâ Mecûsî mezheb keferelerdir. Hattâ niçe yüzü bizim Tatar elinde esîr oldular, ammâ aslâ Tatarca bilmezler, Talyan lisânı kelimât ederler.

Kavm-i İsfaç dahi kavm-i Mesîh'dir, ammâ Luturyan mezhebinde olup başka sikke sâhibi kral-ı dâldir kim Süleymân Hân zamânından berü Nemse küffârına hasm-ı kavî olup yetmiş altı pâre Nemse kal‘ası alup Alaman kâfirinin amânın kesmişlerdir. Yarar ve şecî‘ ve dilâver kâfirleri vardır, ammâ fârisü'l-hayl değillerdir. Cümle kefereleri Fireng gibi siyâh rokla ve siyâh Eflâtûniyye şapkası geyerler. Bu vilâyet-i İrem'e kadem basup cânib-i garba yine bir gün kâmil çapul civerüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve menhûshâne-i kadîm kal‘a-i Kallevine

Bu şehr-i bender-i calender-ı azîm (---) (---) hükmünde olup nehr-i Vo kenârında âdem deryâsı bir şehr-i kebîrdir kim bu rûy-ı arzın aşağı tarafıdır ve iklîm-i sâbi‘in nihâyetidir.

Tûl-ı nehârı ve şeb-i yeldâsı on sekiz buçuk sâ‘at ve bir derîce ve iki dakîkadır. Ve arz-ı beledi (---).

Ve bu şehr-i azîm nehr-i Vo kenârında olup nehr-i Vo Daniska dağlarından tulû‘ edüp İsfaç diyârların ve yedi krallık yerleri rey ederek Bahr-i Muhît'e karışır imiş, ammâ karışdığı yeri görmedim, lâkin bu

şehir dibinde cereyân ederken nehr-i Tuna'dan büyükdür ve nehr-i Edil'den ve nehr-i Cayık'dan sehel küçükdür. Bundan küçük nehr-i Tuna'dır, zîrâ bu nehr-i Vo içre Hindistân gemileri ve Donkarkız ve Danimarka galyonları vardır.

Ve bu şehr-i azîmin cânib-i kıblesi bir sahrâ-yı bî-pâyândır kim köy köy üstüne gâyet ma‘mûr u âbâdân olup her cânibi ikişer konak bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve müşebbek bostânlar ile müzeyyen bir amâristân bir diyâr-ı Firengistân'dır.

Bu şehri murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edemedik, zîrâ mahall-i yağmâ ve alan u tâlândır, ammâ kal‘ası kal‘a-i bî-amândır kim cümle Tatar askerine belki bin pâre top atdı. Hamd-i Hudâ bir zarar isâbet etmedi.

Bu diyârın ibret-nümâ sun‘-ı Hudâ eşyâları ve nebâtâtların beyân eder

Evvelâ cümleden biri Hindistân'dan gelir Hind tavuğu ve Mısır tavuğu ve Yenidünyâ'dan gelir bir gûne yassı başlı ve yassı burunlu gözleri depesinde olur bir gûne şekl-i acîb ve mudhik garîb tavuğu olur kim vâcibü's-seyrdir. Hattâ tüğleri koyun tüğü gibi kıvırcıkdır, ammâ kanatları yine tavuk cenâhları gibidir, lâkin ayakları uzun olmağile suda gezüp ve kâhîce suya dalup çıkar, ammâ ayakları yine tavuk tırnaklı olmağile suda şinâverlik edemez. Ve dahi kazı ve ördeği gâyet çokdur.

Bu mezkûr hayvânâtlar cümle beher yevm ikişer yumurta yumurtlarlar. Sabâh yumurtladığı beyza-i beyâz pekdir ve büyükdür. Vakt-i gurûbda yumurtladığı sehel küçükdür ve yumşakdır ve pişirüp tenâvül olduğu mahalde bu yumurtalar misk gibi kokarlar.

Ve bu şehir gerçi iklîm-i sâbi‘in nihâyetidir, ammâ havâsı sevâhil olduğundan limonu ve turuncu ve zeytûnu ve rummânı ve inciri çok olur, ammâ hurması ve cemîzi ve mevzi olmaz, ammâ servî dırahtı ve sanavber şecerleri cihânı zeyn etmişdir.

Ve bu diyârda olan şükûfe aslâ Rûm diyârında yokdur. Bi-emrillâhi Ta‘âlâ bir gayri gûne şükûfelerdir ve gayri gûne râyiha-i tayyibeleri vardır. Bu şehrin ağreb ü garâ’ibât [u] acâ’ibâtından dahi niçe yüz bin ibret-nümâ temâşâları var, ammâ emn [ü] amân olmayup Tatar-ı bî-karâr ile olup bu kadar ancak ahvâl-i vilâyete vakıf olduk.

Andan bu şehrin etrâfında olan kurâlarına âteş urup dağlara firâr eden küffârları, cümle esîr-i kayd-ı bend edüp yedi bin aded güzîde Fireng mahbûb u mahbûbesi esîrlerimiz olup hakîre bu ganîmetden bir şey hâsıl olmadı. Müfred:

Ne denlü cehd edersen bir murâda
Nasîb olmaz mukadderden ziyâde

deyüp kendimize tesellî-i hâtır verirdim.

Ba‘dehu bu Kallevine şehrinden cânib-i cenûba yedi sekiz yüz pâre kurâları geçerken aslâ bir şey’e âteş etmeyüp hemân üsârâ ve mâl-ı ganâ’imlerin alup kâmil üç gün seğirdüp,

Evsâf-ı vilâyet-i şehr-i Holandiye

(---) (---) hükmünde bu dahi bir sevâd-ı mu‘azzam şehirdir kim Kallevine esîrlerimizin nakilleri üzre bu vilâyetde cümle yedi yüz pâre kal‘a vardır, dediler. Bu şehr-i Holandiye'de âdem deryâsı olmağile şehri incitmeyüp etrâfında olan kurâları bir gün bir gecede çapup kurâlar gâret edüp dahi bu diyâra yat yağı ayağı değmemişken cümle küffâr evli evlerinde dururken Pranda nâm köyleri imiş.

Bu vilâyetden ol kadar müzeyyen esîrler alındı ve ol kadar mâl-ı firâvân alındı kim hisâbın Hudâ-yı Lem-yezel bilür. Hattâ hakîrin hissesine yedi aded kız ve üç aded gulâm düşdü. ***[127b]*** Ammâ erkekleri abûsu'l-vechlerdir, ammâ zenâneleri marâlî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân bintân, nisvânları var. Ekseriyyâ halkı Çeh'dir ve câ-be-câ Leh'dir ve cümle re‘âyâsı kavm-i Tot'durlar. Bu kavim gâh Çeh'e ve gâh İsfaç'a tâbi‘lerdir.

El-hâsıl eğer Çeh kralı gâlib ise Çeh'e, eğer İsfaç kralı gâlib ise İsfaç'a tâbi‘ olurlar.

..... (1 satır boş).....

Mezkûr Holandiye vilâyetinden gerü selâmete gitdiğimiz yolları beyân eder

Evvelâ cümlemiz bir yere gelüp keneş, ya‘nî Tatar lisânı üzre müşâvere edüp yetmiş seksen bin esîrin içinden on adedin âzâd edüp bizi bir gayri yoldan selâmete ve dahi ganîmetli vilâyete uğratmağa der-uhde edüp esîrlerimizi ot ağalarına verüp kulağız edüp Holandiye vilâyetinden cânib-i kıbleye yüzümüz ve cümlemiz dönüp üç gün gidüp yine kurâlar yakmadan ve hânedânlar yıkmadan niçe bin kurâların altı bin kadar esîrler alup,

Evsâf-ı {vilâyet-i Fireng-i Filimenk} şehr-i azîm Kariş

Alaman deryâsı kenârında bir düz vâsi‘ sahrâda rûy-ı zemîni zeyn etmiş bâğ u bâğçeli şehr-i müzeyyen kim cemî‘i manastırlarının altun ile mutallâ olmuş haçlarının şu‘lesinden gözlerimiz cümle hîrelendi.

Bu belde-i mu‘azzama altıncı iklîmin nihâyetinde Fiyameng kralı hükmündedir ve başka bir kraldır kim tine ve pine sikke ve guruş döğme ve müdevver mümessek filori sebüke sâhibi bir büyük kral-ı dâldir kim Alaman denizinde üç bin pâre galyona ve barçaya ve karaka gemilere mâlikdir. Hindistân'a ve Yenidünyâ'ya ve Çin'e işler gemileri vardır.

Bunlar dahi millet-i Mesîh-i İsî'dendir, ammâ İngilis küffârı gibi bunlar da âteş-perest Mecûsîlerdir, lâkin kitâbları İncîl'dir. Nemse-i Kızılyumurtanın oruçları şeklindeki perhîzlerinde yağlı yemeyüp balık yumurtası yerler. Bu Filimenk ve İsfaç kavmi Nemse'ye rağmen tavuk yumurtası ve koyun ciğeri yerler. Mezhebleri muhâlif olup kitâb-ı Filimenk yine İncîl'dir, lâkin Filimenk lisânı üzre tercüme etmişlerdir.

Der-fasl-ı lisân-ı Filimenk-i pür-ceng

..... (2.5 satır boş).....

Niçe gûne elfâzları vardır, ammâ esîrlerimizden istimâ‘ etdiğimiz mastûr olan elfâz-ı mühmeleleridir.

Ammâ bu şehrin sahrâsında bir gün meks edüp küffârdan aslâ bir hareket yok ve şehrin etrâfında dahi burc [u] bârûsu metîn hisâr-ı üstüvârı da yok, hemân bir vâsi‘ sahrâya döşenmiş bir sevâd-ı mu‘azzam varoş-ı müzeyyen, ammâ dâ’iren-mâdârında gayyâ-misâl handaklı ve yalın kat çitden dîvârlı palankası var.

Hikmet-i Hudâ bizim Tatarlarımızdan olan Mehemmed Ağa kişilerinden beş on batır yiğitler altı nefer kâfirleri dil edüp getirdiler. Anların birini katl edüp öbirleri eyitdiler:

"Kal‘anın deryâ kenârında harâb yeri var. Andan şehre girin, feth edersin" dediler.

Bu kerre hemân cümle Tatar atlanup oklarının demrenlerine birer yanmış kibrîtler bağlayup kal‘aya yürüyüş edüp şast ber-kabza tîr-i bârân etdiklerinde hemân şehir alev ber-alev olup yanmağa başlayınca hemân derûn-ı hisârdan küffâr şehrin kıblesi tarafındaki dağlara firâr edince tarfetü'l-ayn içre Tatar-ı adû-şikâr bu kâfirlere yetişüp birkaç binine tîr-i bârân edüp katl etdiler ve on bin mikdârı küffârları esîr-i bend-i zincîr etdiler. Ve gayri gâzîler kulağız kâfirinin dediği yerlerden şehre girdiler ve ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular kim ta‘bîr ü tavsîfden ârîdir.

Ammâ bu şehrin mu‘azzamlığına göre esîrimiz azdır, zîrâ biz tâ Bahr-i Muhît kenârlarına dek gidüp niçe bin kurâları ve niçe şehirleri ıhrâk bi'n-nâr ederek gitdiğimizi bu şehir küffârları duyup gemileriyle ve kimi atlarıyla dağlara kaçmışlar. Anıniçün bu şehirde esîr az idi, ammâ mâl-ı ganâ’im çok idi. Gerçi dağlarındaki becenelerinde ve taburlarında esîrlerinin çok idiği Tatar askerinin ma‘lûmları oldu, ammâ dağları gâyetü'l-gâye sarp çengelistân ve hıyâbân dağlar olmağile kavm-i Tatar kurşum havfinden ve at işlemediğinden dağlara girmeyüp esîrler az alındı.

Bu şehrin taşrasındaki sahrâda bir gün bî-bâk ü bî-pervâ meks edüp atlarımız aylandırup niçe mâl-ı ganâ’imler peydâ edüp bu şehrin cânib-i şarkındaki karlı yaylalar dibindeki âbâdân kurâlar on bin ***[128a]*** aded Filimenk diyârı atları ganîmet olup henüz Tatar'ın cânları ve îmânları yerine geldi, zîrâ esîrlerimiz çok ve esîrler binecek atlar yok idi.

Der-beyân-ı sun‘-ı Hudâ-yı vilâyet-i Filimenk

Mezkûr karlı yaylaların zeylinde olan kurâların fezâsındaki mezra‘a yerleri şiddet-i harâretden çatır çatır ça[t]layup bal arıları yerdeki çatlaklar içre bal petekleri yapup bir gûne râyiha-i tayyibeli bal hâsıl olur kim gûyâ müşk-i amber-i hâm gibi kokar.

Ba‘dehu cemî‘i küffâr mezra‘alarında hâsıl olan asel-i musaffâları alup tenâvül ederler, ammâ niçe kerre yüz bin yerde yer çatlaklarındaki balı görüp bulamayup zemînde kalup tilkiler ve çakallar ve ayular aselleri yeyüp safâ etdiklerinden mâ‘adâ zemînde kalan balların balmûmıları şiddet-i şitâda kalup bârân-ı rahmetden yerde balları mahv olup balmûmu zemînde kalır.

Andan hikmet-i Hudâ evvelbahârda balmûmu yerden çemen gibi bitmeğe başlar. Eğer mukaddemâ zemînde kalan mûmu sarı ise za‘afrân gibi sarı mûm biter. Eğer kırmızı ise kırmızı ve beyâz ise beyâz

ve yeşil ise yine yeşil çemen gibi gûnâ-gûn balmûmları bi-emrillâh zemînden bitüp Hudâya ayândır râyihası âdemin demâğın mu‘attar eder. Tâ ki her balmûmu zemînden üç karış âlî olduğu mahalde kemâlin bulup şiddet-i hârdan erimeğe başladıkda ol diyârın küffârları mevsimin bilüp cemî‘i evlâd [u] iyâlleriyle dağlara ve bâğlara ve tarlalara çıkup balmûmlarının gûnâ-gûnların değşirüp şem‘-i asel yaparlar. Ve beyâz kâfûrlarından âdem sûretleri yapup satarlar ve niçe gûnâ-gûn putlar yapup putlara taparlar.

Diğer temâşâ-yı sun‘-ı Hudâ

Yine bu Filimenk Firengi diyârının bu Kariş şehri dağlarında Rûm'un servî ağacı gibi bir sürâhî ve serâmed çemşîr gibi sarı ağacı olur. Râyihası müşg gibi kokduğundan yaprakların sandûklara koyup her hânenin içi ve cemî‘i esvâb u eskâller müşk-i amber-i hâm gibi kokar, fi's-sayfi ve'ş-şitâ yaprağı dökülmez, dâ’im durur. Mevsiminde yaprakların bulup gülâb gibi suyun çıkarup cemî‘i kâfiristâna hedâye götürürler.

Ve servî gibi dalları ve budakları ve yaprakları var, ammâ gûyâ hemân kehribâdır ve eyle sarıdır kim altun ile mutallâ olmuş gibi berk urur. Ve bakla gibi kapuklu bir gûne meyvesi olur, lâkin sâ’ir müsmirât gibi tenâvül olunmaz, lâkin yağın çıkarup cemî‘i cerebden hâsıl olan emrâz-ı muhtelifelere mübtelâ olan kimesneler cereblerine ve cüzâm yerlerine ve hattâ fireng zahmetine mübtelâ olanların illetli yerlerine dürterler, bi-emrillâh şifâ bulurlar.

Râyıhası hemân Rûm'un tefne yağı gibi kokar ve yağın çıkarup kışrını hânedânlarda ve kenîselerde micmereler içre âteşde yakup amber-i hâm gibi kokar. Ve bu dırahtın tahtasından sandûkalar ve gûnâ-gûn serîrler ve tahtlar ve pîş-tahtalar yaparlar.

Hikmet-i Hudâ fireng uyuzu dedikleri bu Fiyameng diyârına mahsûsdur. Gerçi cümle fireng uyuzlardır, ammâ bunların bu derdlerine devâ olmağiçün Cenâb-ı Hak bu nilva ağacın halk edüp meyvesinin yağın sürünürler ve yaprağının suyun yüzlerine ve gözlerine dürtünürler. Hattâ hakîr teberrüken berk-i bârından getirüp esvâblar içine kodum.

Ba‘dehu bu şehirden bu kadar mâl-ı ganâ’imler ile ve bî-hisâb üsârâlar ile cânib-i kıbleye iki gün ılgarup niçe bin kurâları yakmadan bulunan esîrlerin alup,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kral-ı Filimenk nâm, ya‘nî sevâd-ı azîm kal‘a-i Amıstırdam

Bu şehr-i mu‘azzam Alaman deryâsı kenârında Filimenk krallarının tahtgâhlarıdır, ammâ bu yedi kral kâfiristânının içinde böyle bir şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm ma‘mûr u âbâdân yokdur.

Hattâ bu şehrin cânib-i şarkîsindeki sahrâ üzre top ermez bir cânibde meks edüp bu şehri bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden seyr [ü] temâşâ etdikde hemân yüz yetmiş aded manastır-ı azîmlerin evc-i âsumâna ser çekmiş kulleleri nümâyân olup âdem kaddi altundan haç alemleri şu‘le verirdi ve ol kadar rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr ve eyle müzeyyen ve ma‘mûrdur kim misli meğer Daniska şehri ola.

Hattâ kral sarâyı ol kadar müzeyyen nümâyân idi kim dam u bâmlarının ve kubâb [u] şâhnişînlerinin şa‘şa‘asından merdüm-i dîdelerimiz hîrelendi, ammâ ne çâre derûn-ı şehre girüp seyr [ü] temâşâ etmek muhâl ve içinde olan benî Âdem deryâsının vefret [ü] kesretinden ve iki kerre yüz bin aded âteş-feşân tüfeng-endâz-ı Filimenkân keferelerinin fetretinden yanına varmak muhâl-ender-muhâl bir dâr-ı diyâr-ı dâldır.

Ve dahi kal‘ası gûyâ sedd-i İskender'dir. Cemî‘i ebrâcları ve tabyaları ile kûh-ı Elburz gibi yatır bir kal‘a-i ibret-nümâ görünürdü. ***[128b]***

Bu şehr-i bâğ-ı behiştin yanına varmak değil bâğ-ı gül-‘izâr ve gülistânların geçüp handakı yanına varılmayup alarkadan merhabâ diyerek birer günlük mesâfe-i ba‘îde yerlerden nehb ü gâret edüp ol kadar esîr alındı kim ta‘bîr olunmaz. Ve bakıyyetü's-süyûfları İslâm askeri havfinden Alaman deryâsı kayıklarına izdihâm ile sepişüp gemileri alarka olunca ekserî gark-ı âb oldu ve bir belli başlı kapudanı gemiye yetişemeyüp üç yüz âdemiyle esîr oldu.

Andan yine bu kadar mâl-ı firâvânlar ile kal‘adan alarka meks olunup cânib-i erba‘aya karavullar konuldu.

Der-beyân-ı sun‘-ı Hâlık-ı Kevneyn

Bu şehrin sahrâsında ba‘zı müşebbek bostânlarında bir nev‘a lahana biter, kat-ender-kat yaprakları var. El-hâsıl hemân lahana gibi katmer katmer gâyetü'l-gâye yeşil yaprağı olur, ammâ rîbâs gibi meyhoşdur ve cümle yapraklarının tâ ortasında göbeği olacak mahallinde âdem kellesi kadarca ve dahi büyük ve küçük beyâz kabağı olur ve bu kabak içinde aslâ çekirdeği yokdur. Leb-ber-leb incir içi gibi darısı olur ve leb-ber-leb sarı balı var ve lezzeti incir gibidir, ammâ hoş-hordur. Ve ba‘zısı kemâlin bulup getirdiler, incir gibi yarılup balı ve darısı taşra çıkmış. Ve niçesi kâmil bitüp iki şık olmuş, balı ve darusı akmış, hemân üzerinde derisi kalmış. Hukemâ-yı Efrenc bunun yetmiş aded hâssasın yazmış.

Evvelâ taşra yeşil lahana yaprakların borani edüp tenâvül edenlerin reng-i rûyı humret üzre olup cemî‘i rîhi izâle edüp kuvvet-i basarı ziyâde eder.

Ve içinde kabağın yeyen semîn ve cesîm olup ten-dürüst olur.

Ve kemâlin kemâl mertebe buldukda balını şerbet edüp nûş edenin ciğeri tâzelenir ve şerbeti üç gün durup nûş edene a‘lâ sekir verüp bî-humâr bir mâ-i asel olur kim âdemi sermest edüp bedenine kuvvet-i kuvâ verir.

Bu Fiyameng diyârına mahsûs bir nebâtâtdır, ammâ aslı Yenidünyâ'dan gelmişdir, zîrâ bu Filimenk diyârının cânib-i garbîsinde Bahr-i Muhît içr[e] iki yüz mîl ba‘îdde cezîre-i İngilis'dir. Sekiz bin mîl ihâta eder bir cezîre-i kebîrdir. Bu cezîrenin cânib-i garbîsinde Bahr-i Muhît'den öte Bahr-i Magalyan'dır andan öte dörd bin mîlde *"Fütihatâ"* lafzı târîhinde bulunan Yenidünyâ'dır kim Eskidünyâ'da iskelesi Dış Fransa ve İsfaç ve Donkarkız ve Danimarka ve Loncat ve Filimenk'in Amıstırdam şehirleri Yenidünyâ iskeleleri olmağile bu mezkûr lahanayı Yenidünyâ'dan getirüp Filimenk diyârında henüz hâsıl olmuş ismine hunza derler. Hattâ bu lahanadan ibret içün koşuma koyup tâ Uyvar'a getirüp pirinç ile zerde edüp her kim tenâvül etdiyse,

"Pöh, sad bârekallâh bu ta‘m-ı lezîz ancak cennetde olur" deyü yiyenler âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘dehu bu Amıstırdam sahrâsından üçüncü gün kalkup yine semt-i kıbleye müteveccih olup iki gün gidüp kurâları ıhrâk ederek ve esîr ü mâl-ı ganâ’imler alarak üçüncü günde,

Evsâf-ı vilâyet-i Prandaporosk

Nemse çâsârı olan inpirator hükmünde karlı dağlar gibi zemîne döşenmiş bir gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ve ravza-i rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları hisâbın Rabbi'l-izzet bilir bir şehr-i vâsi‘dir, ammâ deryâ-misâl küffârı taburların çatup cenge âmâde durduklarında bir hayli mesâfe-i ba‘îdede meks edüp cümle esîrlerimizi ziyâdesiyle berk bağlayup cânib [ü] etrâflarımıza karavullar koyup atlarımızı cümle arkanlarımızla bağlayup sehel avnadup yine eğerleyüp cenge âmâde kaldık.

Ammâ bu şehr-i Prandaporosk bir karlı yayla-yı azîm balkan dibinde vâkı‘ olmağile birkaç gün evvel küffârları cümle sarp dağlara girmişler ve askeri kal‘adan taşra çıkmışlar ve taburlarında savaşa hâzır-bâş olmuşlar. Ol ecilden bu şehirden aslâ bir sûzen şikâr alamadık.

Ammâ kurâları bâğ-ı İrem-vâr ma‘mûr olup yayla vilâyeti olmak ile bâğlarında üzümü hoş-hordur ve bâdesi hem-çünân meyhoşdur, ammâ cümle kefere vü fecereleri serhoşdur. Ve bâğ u bâğçeleri ve mezra‘aları vâfir ve hayr-ı berekâtları mütekâsir, fezâlarında cümle ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır.

Şehrin vasatında bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı üstüvârı nümâyân idi. Ve bu diyârın halkı zarîf ü nazîf olduğun andan müşâhede etdim kim cümle gâret etdiğimiz köylerde cemî‘i re‘âyâ vü berâyâlarının döşekleri ve yasdıkları cümle kuş tüğünden olup gûnâ-gûn palasanta sindiyân ağacından serîrler üzre yatırlardı. Ammâ havâsı gâyet şiddet-i şitâ üzredir ve bârân-ı rahmetden altı ay kâmil göz açılmaz ve yerleri cümle batak ve çatakdır.

Ve ekseriyyâ kal‘aları Kanije gibi sazlık ve bataklık içinde ağaçdan kal‘alardır, lâkin her biri sedd-i İskender'dir, zîrâ bu diyâr küffârları İsfaç kralından pek havf ***[129a]*** etdiklerinden kal‘aların metîn ü

müstahkem ederler. Ammâ ekseriyyâ topları dişbudak ağacından ve karaağaçdan ve sarma ağacından fiçı gibi yapılmış toplardır kim cümle toplar beşer onar yerde demir çemberlidir. Her topları onar âdem kaldırır ve on topu bir arabaya koyup istediği yere götürüp anda demir çemberlerin geçirüp ağaçdan topları atmağa başlar. Ammâ her top on beşer ve yigirmişer kerre ancak atılır, ba‘zısı üç dörd kerreden ziyâde atılmaz.

Ba‘dehu bu Prandaporosk şehri sahrâsından sehelce ganîmetle kalkup yine cânib-i kıbleye bir gün gidüp,

Der-beyân-ı hudûd-ı Alaman-ı bî-amân

Bu hâk-i çengelistân ormanistân cümle Nemse çâsârı hükmündedir. Tâc-ı İskender sâhibi, ya‘nî gorona nâm tâca mâlik olmağile yedi kral üzre tasaddur edüp hükmü nâfizdir ve bin yedi yüz altmış pâre kal‘aya mâlikdir. Gerçi İsevîden olup kitâbları İncîl'dir, ammâ Nemse lisânına kitâb-ı İncîl'i terceme etmişlerdir ve Zebûr dahi okurlar. Mezhebleri Papişde'dir, ya‘nî irim papa nâ-mezhebindedirler.

Cümle siyâh rokla geyüp başlarında Eflâtûniyye şapkaları sâ’ir Fireng gibi siyâh değildir. Sarı ve mâvî yeşil ve kırmızı gûnâ-gûn şapkaları üzre turna telleri ve devekuşu telleri takarlar.

Bu hâk-i pâk-i amber-âsâlarına kadem basup bir gün kâmil ılgar edüp Alaman kurâları ve kasabâtların gâret ederek,

Evsâf-ı tahtgâh-ı çâsâr-ı Nemse, ya‘nî şehr-i azîm İsinriye

Evvel ve âhir Nemse çâsârının tahtıdır, ammâ bu sefer-i meserretde seyr [ü] temâşâ etdiğimiz büldânlardan bu medyen-i azîm ma‘mûr u müzeyyen ve âsâr-ı binâları kat-ender-kat bir belde-i medyendir kim bir merhale yerden nümâyân oldukda cemî‘i kubâb-ı nîlgûnlarının ve cümle düyûrlarının nâkûs kullelerinin altun haç alemlerinin şu‘lesi nûr gibi berk urur ve şehri bir kûh-ı ser-bülendin zeylinde vâkı‘ olmağile cemî‘i uyûn-ı câriyelerin selsebîl-âsâ şehir içinde cereyân etdikleri nümâyândır.

Andan bu şehrin cânib-i şarkîsindeki sahrâ-yı bî-pâyân içre olan bâğ u bâğçenin nebâtât [u] giyâhâtının şükûfeleri ve gûnâ-gûn ezhârın râyiha-i tayyibeleri cümle kavm-i Tatarımızın demâğların mu‘attar etdi.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asındaki deşt-i hâmûnunda olan çemenzâr yerlerde evc-i âsumâna ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar sâyesinde ol kadar teferrücgâh u ârâmgâh içün kasr-ı âlîler ve gûnâ-gûn nişîmenler ve müte‘addid soffalar ve müzeyyen mastabalar ile ârâste ve niçe âsâr-ı garîbeler ile pîrâste olmuş bir ferah-fezâ gül [ü] gülistân ve sünbül ü reyhânistân ve müşebbek bostânlı bir şehr-i İremdir, ammâ Tatar askerimizin havfinden cümle küffârları kal‘aya girüp pür elemdir.

Biz dahi cümle Tatar ile bu şehrin cemî‘i etrâfında olan kurâ vü kasabâtları ıhrâk etme müşâveresinde iken şehr-i İsinriye tarafından üç yüz mikdârı kefereler bir beyâz bayrak zâhir olup

ileri üç nefer kâfir at bırağup geldikde,

"Amân ey asâkir-i Âl-i Cingiziyân, amân" dedikde gerüdeki küffârlar dahi gelüp lisân-ı Türkî yazılmış bir mektûb getirdiler. Netîce-i kelâmı budur kim,

"Siz safâ geldiniz ve kadem getirdiniz. Hâlâ kurâlarımızı ve ma‘mûr u müzeyyen bâğlarımızı ve kasırlarımızı yakup yıkmadınız. Îsâ ve Meryem Ana sizden râzı ola. Eyle etdiğiniz eyliğin mukâbelesinde size ve askerinize iki araba ile yigirmi bin guruş ile elli araba zahîre gönderilmişdir. Kabûl edüp lütfunuzdan ricâ olunur kim şöyle bir hasretü'l-mülûk şehr-i ma‘mûr [u] müzeyyenimiz harâb u yebâb etmeden kalkup gidesiz" deyü mektûbu kırâ’at olundukda hedâyâları makbûle geçüp cümle guruşları ve zahâ’irleri guzât[a] taksîm olunup hakîre yüz aded döğme talar guruş verdiler.

Meğer şehir hâkimi Nemse çârnâsârı akrabâlarından Yovahim nâm bir müdebbir-i benâm kefere imiş. Bu tedbîr ile cümle Tatarı şehir altından kaldırup şehirleri berbâd olmadan halâs oldu. Hemân yalı ağası serdârımız bu kadar mâlı hakk-ı sükût {alup},

"Şimden gerü Alaman diyârın urup harâb [u] yebâb etmek ma‘kûl değildir" deyüp,

Alaman Ungurus kal‘alarından evvelâ kal‘a-i Serinbe ve kal‘a-i Tancavar ve kal‘a-i Anpirvar ve kal‘a-i Şinvardo ve (---) (---) (---) (---) kal‘a-i Prak Nemse çâsârının bir tahtı dahi budur. (---) (---) (---) ve kal‘a-i Beç bir tahtı dahi budur ve şehr-i Peşpehel ve kal‘a-i Porok ve şehr-i Firav ve kal‘a-i Ovar ve kal‘a-i Kastel ve kal‘a-i Senmartin ve kal‘a-i Porok ve kal‘a-i Pojon ve kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Tata ve kal‘a-i Papa ve kal‘a-i Pirespirim bu üç kal‘a dağlardadır ve kal‘a-i Komaran, bu mezkûr kal‘alar cümle nehr-i Tuna kenârında Nemse çâsârının olup Yovahim nâm hâkimin hedâyâların almamız sebebiyle bile mezkûr kal‘aları gâret etmeyüp cümle kal‘aları sağ tarafımızda bırağup,

Alaman diyârından Orta Macar vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ şehr-i İsinriye altından ***[129b]*** kalkup cânib-i şarka kâmil üç gün yortup yetmiş altı sâ‘at yer söküp,

Der-beyân-ı hudûd-ı Orta Macar-ı Füccâr

Bu hâke kadem basup ol gün,

Evsâf-ı kal‘a-i Holçar: Nâm kal‘a bir vâsi‘ sahrâ ortasında vâkı‘ olmağile ale'l-gafle bu kal‘aya üşüp amân u zamân vermeyüp varoş-ı azîmin ıhrâk edüp iki bin aded güzîde esîr ile yüz elli araba yükü mâl-ı firâvân ve gûnâ-gûn sîm ü zerrîn âvân eşyâlar ve bu kadar akmişe-i fâhireler ve bu kadar emti‘a-i nâdireler alındı kim hisâba gelmez.

Hattâ bu vilâyet Macar küffârının sipâh vilâyeti olmak ile yedi bin re’s hemân Macar katanası atları alındı.

Hamd-i Hudâ bu hakîrin destine yedi at ve altı kefere ve bir gulâm ve iki bâkire kız elime girdi,

ammâ bu varoş-ı azîm ıhrâk olup kal‘a meydânda kalmak ile cümle asâkir-i Tatar'ın bir cây-ı menâsı kalmadığından hemân derûn-ı hisârdan küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr bir fitilden niçe yüz pâre toplarına âteş edince bir ânda iki yüz aded Tatar gâzîlerimiz sademât-ı topdan şehîd oldular ve altı yüz kadar yiğitler dahi mecrûh oldular.

Bu sefer-i meserretimizde dörd aded krallık yerlerde hamd-i Hudâ bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ’imler almışken bu kadar zamânda yigirmi âdemden gayri yiğitlerimiz şehîd olmamışken ve bir merd-i âferîdenin burnu kanamamışken bu kal‘a altında bu kadar zor batır yiğitlerimiz câm-ı şehâdeti nûş etdiler.

Minnet Allâh'a kim bu gâzî merhûmların cesed-i şerîflerin meydânda birini bırakmayup cümlesinin na‘şelerin atlara yükledüp dağlar içre cümle bir yere defn edüp "Nâ-ma‘lûm olsun" deyü üzerlerine âteşler yakup mezâr yerleri gâ’ib oldu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Cümle guzâtımız bu Holçar kal‘ası sahrâsında olan kurâları nehb ü gâret ve berbâd ederken cânib-i garbdan bir asker-i bî-pâyân nümâyân olunca cümlemizin akılları gidüp cenge âmâde olup "Eğer kâfir çok ise hemân der ceng-i evvel kendi esîrlerimizi kıralım" derken görünen askerin sancağ u bayrakları cümle Leh kralı askeridir. Hemân hakîr dûrbînimle nazar etdim. Hakîkatü'l-hâl Leh kralına tâbi‘ Krakov kralının askeridir.

Anlardan bir beyâz bayrak bize ve bir bayrak bizden anlara gidüp geldiler. Meğer Leh kralı tarafından bu Holçar nâm kal‘ada bir gümrük emîni oturur imiş. Hemân cümle Leh askeri aslâ bize bakmayup doğru kal‘aya girüp fi'l-hâl bizim askere elli araba zahîre gönderdi, zîrâ ol mahalde Leh kralı Tatar ile kardaş idi. Hemân yalı ağası cümle zahîreleri Tatar'a bezl etdi.

Andan Leh kapudanı üç yüz kefere ile iki hınto araba yükü elli kîse guruş getirüp bu Holçar varoşunda alınan iki bin esîri Tatar'dan aldılar, ammâ hakîr yedi aded kefere esîrlerim vermeğe sehel tereddüd etdim. Âhir yedi kâfir içün bu hakîre iki kîse guruş verüp aldılar, ammâ meğer birisi bir kal‘a kapudanı imiş, peşîmân oldum, ammâ çi fâ’ide, *ba‘de harâbi'l-Basra*.

İki bin aded esîrleri cümle Lehliler alup kal‘a-i Holçar'a girüp ol kadar top şâdumânları edüp zemîn ü âsumân lerzân oldu. Meğer bu kal‘a Leh ile Orta Macar çetinde hem-müşâ bir kal‘a imiş.

Andan yine kalkup cânib-i kıbleye gidüp,

..... (11 satır boş)..... ***[130a]***

Evsâf-ı ma‘âdin-i sîm-i hâlis

Dörd aded kûh-ı ser-bülendler içre yedi yerde kol kalınlığı gümüş ma‘denleri var, ammâ cümle ka‘r-ı zemîndedir ve âdem âdemî-zâd olmamak ile cümle kârhâneleri mu‘attal durur. Bu hâk-i pâk gerçi Orta Macar destindedir, ammâ Nemse çâsârı tagallüben bu ma‘denleri zabt etmişdir, ammâ yılda on bin kîse mâl hâsıl olur garîb temâşâgâhdır.

Andan yedi sâ‘at gidüp niçe âbâdân Macar kurâları ıhrâk olmuş, anları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Derikma‘den

Bunun dahi varoşu ve kurâların Uyvar gâzîleri nehb ü gâret edüp geçmişler, ammâ ıhrâk etmemişler. Bu varoşu vakt-i Şâfi‘îde basup cânib-i erba‘asın âteş-i Tatar ile çerâğân edüp cümle küffârları hâb-ı râhatda iken cümlesin bî-râhat edüp bin beş yüz mikdârı esîr alup cümlesin pây-beste ve dil-haste ve şikeste beste edüp hattâ Mitrepolid-i anîd-i pelîdi olan kelem baş ve nâ-tırâş la‘înin ser-i bî-devletin seyf-i miczem ile tırâş edüp cân-ı habîsin cân ber-cehennem ısmarladı. Andan,

..... (3.5 satır boş).....

Kal‘a-i Litre'yi geçüp andan bir gün ılgar edüp ıhrâk olan bî-fâ’ide ve bî-âide yerleri geçüp (---) (---) günde mâh (---) (---) gününde **kal‘a-i Uyvar** altında Sadrıa‘zam hazretlerinin otağı önünden cümle (---) (---) aded esîr ve cümle iki bin altmış araba yükü zî-kıymet vâlâ-yı kâlâ-yı metâ‘ ile ve cümle yigirmi altı bin küffârdan alınmış atlar ile vezîr-i dilîr önünden bir alay-ı çemapur ile ubûr edüp Sadrıa‘zam yalı ağasıyla yüz beş nefer Tatarlara ve ot ağalarına hil‘at ihsân etdiklerinde hakîre bir yılan derisi bile vermediklerinde muğber-hâtır olup nâ-ümîd ve me’yûs ve melûl ü melîl ü alîl gibi giderken hemân Sadrıa‘zam, "Bire şu Evliyâ değil midir?",

"Belî odur sultânım" dediklerinde,

"Yâ bu {seferde} bile mi idi? Yâ bu Tatar olmuş, işte bu ümmü'l-ahbârdır. Hikmet Lokmân'dan su’âl edelim, çağırın şunu" deyüp hakîre bir zer-ender-zer bir hil‘at-i fâhire {geydirüp} ve yüz elli altun {verüp} ve serime bir çeleng {takup ve} kendi dest-i şerîflerin bûs edüp,

"Cenâb-ı Kibriyâ düşman şerrinden emîn ede" {deyü du‘âlar etdim}.

Bu abd-i kemteri beyne'l-akrân ser-efrâz ve cümleden mümtâz edüp,

"Var şimdi yorgunsun, ahşam gelüp bize bu gazâ-yı garrâlardan muhâsebe ver" dediklerinde,

"N'ola {efendim" deyüp çadırıma giderken} hemân ol mahalde yalı ağası tarafından Sadrıa‘zama üç yüz aded mümtâz gılmân u bintânlar ve üç aded billûr câmlı hınto araba yükü zî-kıymet eşyâlar hedâyâ gelüp hazînedâra cümle gulâm duhterleri ve sâ’ir emti‘aları teslîm edüp cümlemiz taşra çıkup hamd-i Hudâ bu abd-i za‘îf [ü] nahîf bu gazâya gidüp gelince bir gün âh demeyüp ve huddâmlarım dahi bir kerre vâh demeyüp sıhhat [ü] selâmetle haymeme gelüp cümle (---) aded mahbûb gulâmlarımla ve (---) aded dürr-i nâ-süfte ve gonca-i nâ-şüküfte kızlarımla ve cümle (---) aded belen belli katana atlarımla ve bir hınto arabamla ve bu kadar kâlây metâ‘ımla sad şükr-i Hudâ sâ’ir hüddâmlarıma gelüp vâsıl oldum.

Ol Cenâb-ı Bârî'ye hamd ola kim mukaddemâ Komaran altındaki cengde alınan atlarımın ve Seyfî nâm esîr olan gulâmımın ve ol gün çekdiğim âlâm-ı şedâ’idin Cenâb-ı Allâh bu gazâda bin kez ıvazın etdi, *elhamdülillâh sümme eş-şükrülillâh, hâzâ min fazlı rabbî.*

Ale's-sabâh ertesi gün Sadrıa‘zam kethudâsı efendime bir mahbûb gulâm ve Defterdâr Ahmed Paşa efendime bir mahbûbe câriye hedâyâ verüp salt [u] sebükbâr kalmak içün bu ganîmetden hemân üç esîr alıkoyup mâ‘adâsın atlar ile ve kelepür mâl-ı ganâ’imler ile cümle fürûht edüp âsûde-hâl oldum.

Ol gün Hünkâr hasekisi ve kapucular kethudâsı Âsitâne-i sa‘âdete revâne oldular. Bugünkü gün kal‘anın der [ü] dîvârları metânet üzre ta‘mîr ü termîm olup beyâz dürr-i yektâya dönüp ve handak içi gayyâ-misâl ayırtlanup amîk oldukdan sonra Çatrapatra Ali Paşa handaka su salup deryâ oldu.

Evsâf-ı hısn-ı hasîn ü serhadd-i intihâ-i metîn, ya‘nî kal‘a-i Uyvar-ı emîn
hafizahullâhu Ta‘âlâ min âfâti'l-müşrikîn,
âmîn ve yâ mu‘în. ***[130b]***

Evvelâ lisân-ı Macar'da Uyvar kal‘ası demek yeni kal‘a demekdir. Hakîkatü'l-hâl sene 1005 târîhinde Eğre gazâsı yılında bu kal‘a-i Uyvar ağaç palanka imiş. Ol senelerde Erdel Kralı Betlen Gabor ve Kara Mustafâ Paşa ve niçe vüzerâlar bu kal‘ayı döğüp bî-feth avdet etdiklerinde Fargaçi la‘înin babası olan pelîd-i anîd bu kal‘ayı böyle Şeddâdî binâ-yı ra‘nâ edüp ba‘dehu bu Fargaçi dahi zamîme-i amâr ederek altmış yıldan berü böyle bir hisâr-ı üstüvâr olmuş kim gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm ve debdebe-i Rûm ve tantana-i Rûm iki kerre yüz bin asker-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ile bu kal‘a altına gelüp otuz bin {top} gülle urup ve otuz sekiz günde gücile sene 1074 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ibn Şehîd İbrâhîm Hân asrında be-dest-i Fâzıl Ahmed Paşa-yı Sadrıa‘zam vezîr-i dilîr ibn Köpürlü Mehemmed Paşa'nın kuvvet-i bâzûsıyla kal‘a-i Uyvar feth olduğuna târîhi budur:

(---) (---) (---) (---) (---) (---)
Allâh mu‘în oldu feth eyledik Uyvar'ı,
Sene 1074.

Diğer târîh, güfte-i Mezâkî Efendi:

Ey Mezâkî dedi târîhini ehl-i himmet
Sa‘y-i Ahmed Paşa Uyvar'ı Macar'dan aldı,
Sene 1074.

Diğer târîh:

..... (3 satır boş).....

Ve bu kal‘a-i musanna‘ bir sahrâ-yı bî-pâyânın vasatında aslâ havâlesiz şekl-i müseddes kârgîr binâ-yı Şeddâdî inşâ olunmuş ve zemînde gûyâ mühr-i Süleymân nakşı gibi temel konulmuş.

Hattâ altı köşesinde altı aded tabya-i azîmleri var kim her biri birer sedd-i İskender gibidir. Cânib-i garbda Ak tabya, cânib-i şimâle Beç kapusu {tabyası}, solunda Yassı Tabya ve taraf-ı şarkda Papa tabyası ve semt-i kıbleye Kral tabyası ve taraf-ı cenûba Komaran tabyası ve cânib-i lodosa Fargaçi

tabyası.

Bu mezkûr tabyaların her birinde kırkar ve ellişer pâre topları ve her tabyaların altları boş olup bârûd mahzenleri var, cümle bârûdu bir yerde değildir. "Belki bir zarar isâbet ede" deyü başka başka bârûd hazîneleri etmiş. Ve her bir tabya üzre biner âdem ceng etseler yerim dar demezler.

Ve bu kal‘anın taşra handak kenârınca gird-â-gird cirmi kâmil altı bin adımdır. Ve handakı elli adım enlidir ve çâh-ı gayyâ-misâl derin olup leb-ber-leb nehr-i Nitre suyudur kim içinde gemiler gezse mümkündür. Ve gûnâ-gûn mâhîleri handak içre şinâverlik ederler, balıkları sayd edecek kayıkları vardır.

Ve cümle iki kapusu var ve kapular önünde azîm vezni üzre memerr-i nâs içün cisr-i azîmleri var, ammâ haşebdendir. Mukaddemâ küffâr münhedim edüp biz Alaman diyârı gazâsına gitdiğimizde Budin vezîri Hüseyin Paşa iki cisr-i kavî inşâ etmiş kim ta‘bîr olunmaz. Hattâ bu cisir iki yeri zemberekli demir zincîrli cisirleri var kim her gece hüddâmlar bu cisirleri dollâblarla kaldırup kal‘anın demir kapuları önlerine siper ederler.

Ve kapusunın birine Beç kapusu derler kim cânib-i garba nâzırdır. Ve birine Komaran kapusu derler, cânib-i maşrıkdan kıbleye meyyâl mekşûfdur. Ve bu Komaran kapusundan tâ Beç kapusuna varınca bir şâhrâh-ı azîmdir kim Beç kapusu görünür, bu kapudan dahi Komaran kapusu nümâyândır. Ammâ Beç kapusunın yanında bir küçücük kapucuk dahi vardır, andan handaka enilüp su alınır.

Ve bu kal‘anın cümle dîvârları serâpâ Şeddâdî tula binâdır, aslâ taşdan eser yokdur ve dîvârının kalınlığı kâmil elli adım enlidir ve cânib-i erba‘ası dağlar gibi toprak yığılıdır.

El-hâsıl hemân bir kûh-ı azîmin ortasın delüp ve himmetü'r-ricâl ile oyup bir kal‘a etmişler. Hele makdûr-ı beşer değil bir kal‘adır kim dîvârı üstünden cirmi dâ’iren-mâdâr on bin adımdır, zîrâ dîvâr üzre tabyadan tabyaya eğri büğrü yürünmek ile on bin adımda kal‘ayı dolaşdım, ammâ taşra handak kenârıyla doğru doğruya altı bin aded hatvedir. Ve bu dîvârların altı dâ’iren-mâdâr sokak sokak yollardır ve üzerleri dağlar gibi yığılı toprakdır. Anıniçün bu kal‘aya lağım kâr etmedi.

Ve bu kal‘a içi cümle sadranc nakşı tarh olunup tûlen ve arzen şâhrâh yigirmi aded sokaklardır kim eğri büğrü yollar değillerdir. Her kankı taraf sokak başından bakılsa kal‘anın dîvârları nümâyândır.

Ve bu kal‘a içre cümle bin sekiz yüz aded hâne kapuları vardır ve ***[131a]*** cümle hâneleri fevkânî kârgîr binâ mükellef ü mükemmel ve müzeyyen şindire tahta örtülü vâsi‘ sarâylar ve gayri büyûtlar idi, ammâ sademât-ı top-ı kûp gülleleri darbından niçe hâneleri harâb oldu.

Cümleden Fargaçi sarâyı gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Yetmiş seksen aded hücreleri ve kâ‘a ve dîvânhâneleri ve bir hammâmı ve kapusu üzre güneş nişânı tasvîri var. Ve bu sarâyın karşusunda Nemse kapudanı menhûshânesi var, ammâ bu dahi vâcibü's-seyr bir sarây-ı ibret-nümûndur.

Ve bu kal‘ada üç aded mükellef ve binâ-yı metîn manastır-ı mu‘azzamları var. Cümleden büyüğü ve mükemmeli Macar kenîsesidir kim içinde aslâ timsâl-i asnâmâtdan putları yokdur. Hemân dürr-i

beyz-âsâ mücellâ beyâz dîvârları var ve birkaç yerinde haçları var.

Ve bir mahfil-misâl bir kasrı üzre erganon-ı Dâvûdîsi var idi. Sadrıa'zam istimâ' etmek içün papas esîrlere {bu erganon sâzın} çaldırup bu kadar sâz-ı ciğersûz-ı mizmerâtların asvât-ı hazînlerine âdem mebhût ve mütehayyir kaldılar. Ba'dehu bu erganonu guzât-ı müslimîn pâre pâre etdiler. Ba'dehu bu erganonhâne kasrın mü'ezzinlere mahfil-i münîf etdiler. Ve bu deyrin bir nâkûshâne kullesi var idi, top güllesiyle sehel yıkdılar. Sonra çâr-kûşe bir minâre-i bânghâne-i Muhammedî etdiler.

Ve bu deyr-i kebîri sa'âdetlü pâdişâh içün mihrâb ve minber ve kürsî ve mahfiliyle bir câmi'-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' etdiler kim nûr-ı mübîn oldu. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca bu câmi'in tûlu yüz on ayakdır ve arzen kâmil seksen kademedir ve mihrâbı üzre olan [63] âyeti ve minber kapusu üzre "Lâ ilâhe illallâh" hatlarını Kubûrîzâde Halîl Efendi yazdı ve bu hakîr Evliyâ seng-i mermer üzre kazdı ve tezhîb ve silu ve lâjüverd nîlgûn ile düzdü. Ve bu câmi'in kıble kapusu üzre olan târîhin hattı ve güftesi Nasûh Paşazâde Nişâncı Paşa Ömer Beğ'in şi'iridir, ammâ mermer üzre yine bu hakîr Evliyâ'nın şuğlıdır kim ol kapu üzre târîh budur:

Kal'a-i üstüvâr-ı Uyvar'ı
Aldığında vezîr-i mülk-ârâ
Câmi'-i Hân Mehemmed olmağiçün
Eyledi bu kenîseyi ihyâ
Döndü hakkâ ki beyt-i ma'mûra
Oldu gûyâ ki Mescid-i Aksâ
Dedi târîhini anın Ömrî
Mescidün ammere ale't-takvâ
Sene 1074.

Bu târîhleri ve niçe âsâr-ı hatları kazup yazdığım içün Sadrıa'zamdan yüz altun ihsân aldım.

Andan Nemse kilisesi vâlide sultân içün câmi'-i ibret-nümûn oldu, zîrâ evvelden dahi bir deyr-i azîm ve bir ma'bedgâh-ı kadîm olmağile eyle musanna' ve müzeyyen imiş kim gûyâ bir kasr-ı müşeyyed imiş.

Bunda olan gûnâ-gûn maslûbât-ı âvîze-i musanna'lar ve bunda olan zî-kıymet kanâdîl-i murassa'lar ve bunda olan nükûş-ı garîbe ve nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnlar ve mergûb ve zîbâ tasarruflar ve gûnâ-gûn san'atları var kim ehl-i vasf anın midhatinde âcizlerdir.

Ve cümle rûy-ı dîvârı mücevher timsâlât suverât ile ârâste ve niçe bin hey'et-i garîbe vü acîbe putlar ile pîrâste olmuş bir deyr-i gamâme iken cümle asnâmları guzât-ı müslimîn pâre pâre edüp çirk-i şirkden bu deyr pâk ü pâkîze oldukda bir câmi'-i rûşen olmuşdur kim hâlâ bir serhadde misli yokdur. Meğer kal'a-i Üstürgon'da Kızılelma câmi'i ola.

Ve bu Vâlide câmi'i hareminin etrâfında elli aded medrese hücreleri var idi. Tarîk-i Halvetî'de Üstürgonî eş-Şeyh Ali Efendi'ye tekye inşâ olundu. Ve bu câmi'in kıblesi tarafında İremezâtü'l-

imâd'dan nişân verir bir bâğçe-i müferrihi var ve çâr-kûşe bir serâmed çanlık kullesini minâre-i Bilâlî inşâ etdiler. Bu dahi tûlen ve arzen hemân Hünkâ[r] câmi‘i gibidir, ammâ bu câmi‘ gâyet müferrih ü müzeyyen ve dil-küşâ câmi‘-i ra‘nâ oldu.

Andan Tot kenîsesin Haseki Sultan Hâtûn'a câmi‘ olmak içün alıkodular, ammâ cemî‘i guzât-ı müslimînin peksumat zahâ’irlerine anbâr etdiler, ammâ bu dahi büyük câmi‘dir, lâkin müzeyyen değildir, zîrâ kavm-i Tot, Macar'ın ve Nemse'nin re‘âyâları olmak ile ancak bu kadar kenîseye mâlik olmuşlardı. Hamd-i Hudâ ol dahi ma‘bedgâh-ı müslimîn oldu.

Andan Beç kapusunun iç yüzünde câmi‘i- Defterdâr Ahmed Paşa, bir azîm sarâyın bir münâsib tarafın bir küçük câmi‘ etdi, ammâ gâyet cemâ‘at-i kesîreli ma‘bedgâh oldu.

Der-beyân-ı sanâyi‘ât-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Uyvar

Evvelâ bu kal‘anın tâ or[ta]sında bir meydân-ı azîm var, anda bir mu‘azzam kârgîr binâ kuyusu var, âb-ı hayâtdan nişân verir suyu var. Her kim su çekmek murâd edinse bu kuyu etrâfında demir çarhlar var, herkes kovaları ve ulbelerin çarhlara asup tarfetü'l-ayn içre kuyunun ka‘rına enüp hemân çarhının bir dişini basınca ân-ı vâhidde kovalar ile su taşra çıkar, âdem yapışmadan ve renc [ü] anâ çekmeden zemberekler ile sular çekilir ***[131b]*** temâşâ-yı garîbe kuyudur, ammâ niçe çarhları ve engâzları bozulmuşdur.

Ve bu kuyunun yanında bir dârağacı ve bir siyâsetgâhı var kim *Allâhümme âfinâ* Hak Ta‘âlâ benî Âdemi eyle şikencehâne şerrinden emîn ede, diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz bir dâr-ı siccîndir.

Ve yine bu meydânda bir burc-ı bâlâ kulle-misâl çâr-kûşe bir sâ‘athânesi var kim nâkûsu hammâm kubbesi kadar var, sadâsı tâ kal‘a-i Litre'de ve kal‘a-i Üstürgon‘da istimâ‘ olunur.

Ve bu sâ‘at kullesi dibinde dârağacına karîb ümmet-i Muhammed esîrlerin kodukları zindânı var. Cenâb-ı Kibriyâ kâfir kulların bile bu sicn-i dünyâdan hıfz ede, zîrâ çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindândır. Mukaddemâ bu zindândan çıkarup kırdığı ümmet-i Muhammed'in vücûd-ı şerîflerin cümle kal‘a toprakları üzre defn etmiş bulundu. Ve bu siyâset meydânının etrâfında cümle iki yüz aded dükkânlar vardır.

Ve bu mahalle yakın bir ekmekhâne kârhânesi var. Cümle beş aded furundur, ammâ cümle ununu eleklere âdem koyup âdem yapışmadan sâ‘at zembereği gibi zemberekler üçer kat eleklerden rakîk ve beyâz un elenir. Bu dahi garîb san‘atdır.

Ve Komaran kapusunun iç yüzünde bir mudhik ibret-nümâ un değirmeni vardır, aslâ ve kat‘â ne at ve ne sığır çevirir. Dörd aded yerde dörd göz değirmândir kim cümle çarhların hammâm kubbesi kadar sâ‘at şakulası gibi şakulalar cümle değirmenin çarhların deverân etdürüp âdem yapışmadan unlar öğünüp üçer dörder kat elekler içine unlar dökülüp yine çarhlar hareket etdikçe üç dörd gûne unlar öğünür. Ve bu çarhların ekseriyyâ âletleri cümle demirdir, ammâ dollâbları serâpâ ağaçdandır. Bu âletleri bir ma‘sûm çevirse bilâ-usret fırlak gibi çevirir acâ’ib ü garâ’ib tasnî‘dir.

Evsâf-ı cebehâne-i kal'a-i Uyvar

Evvelâ kal'anın cânib-i cenûbî tarafında başka iç kal'a gibi çâr-kûşe bir kârgîr dîvâr-ı âlî içinde bir cebehânedir kim Âl-i Osmân henüz eyle bir cebehâneye mâlik oldu.

Hulâsa-i kelâm Cenâb-ı Bârî bu rûy-ı arzda me'kûlât [u] meşrûbât ve mevcûdâtdan ne halk etdi ise bu cebehânede mevcûddur. Hattâ ilm-i tıbba müte'allık niçe bin pâre mücelled kitâb-ı mu'tebereler ve musavver teşrîhât kitâbları ve *Kanûn-ı Şifâ*-i Ebû Alî Sînâ kitâbları var kim ta'bîr olunmaz.

Ve bunda fevkânî ve tahtânî cümle otuz aded odalardır. Her birinin içinde birer gûne eşyâlar ile mâl-â-mâldır. Ve hîn- mahalde bulunsun içün enderûn-i hânelerde her ne var ise kapular üzre cümle eşyâların esmâları tahrîr olunmuşdur. Hattâ ba'zı hücrelerde kehhâllerin bisâtları ve gayri edviyeleri ve niçe bin gûne derde devâ içün ma'âcin makûleleri ve müshilât ve sümûmât makûlesi bile mevcûddur.

El-hâsıl bir odada olan bisât u edviyeler bir odada dahi yokdur. Ve tahtânî odalar dahi cümle otuz aded hücre-i kârgîrlerdir. Bunlarda cümle âlât-ı harbe ve âlât-ı silâha müte'allık eşyâlar var kim on bin aded âlü'l-âl mücevher çarhlı ve karabina puşkalar var ve on bin aded zırh u zereh-külâh ve tuğulka ve katlavî ve ser-penâh makûlesi şeyler var. Ve mızrak ve harba ve çapa ve kazma ve balta ve nacak ve külünk ve mıh ve kılıç ve şiş ve gayri âlât-ı silâhların hisâbların Allâh (Allâh) bilir. Ve bu mezkûr silâhların cümlesi eyle mücellâ ve musaykal idi kim gûyâ her biri üstâd elinden henüz çıkmış gibi cümle hâzır-bâşdır.

Ve dahi kâmil bin fuçı leb-ber-leb kırk nev'a görülmemiş kurşumu var. Ba'zısı telli kurşumdur, tüfengden çıkdıkda iki başı ku[r]şum, ortası iki karış uzun demir teldir, açılarak gidüp râst geldiği yerleri iki biçüp helâk eder. Ve ba'zı kurşumlarının içi nohudlu ve arpalı ve zincîrli ve topraklı ve neftli ve eşek sidikli ve zehirli ve toprakdan yapılmış müdevver yağlı kurşumları fiçı fiçı hâzır-bâş durur. Hakîkatü'l-hâl bu mezkûr kurşumlardan her kim yedi ise halâs olmayup cümle şehîd oldular.

Ve bu cebehâne meydânının cânib-i erba'asında olan dâ'iren-mâdâr dîvârları dibinde damlar altında niçe kerre yüz bin aded bî-hadd ü bî-pâyân gûnâ-gûn top gülleleri yığın yığın yağlı ve zağlı ve mücellâ ve musaykal gülleler bir vukiyyeden kırk okkaya varınca firâdâ firâdâ gülleler yığın yığın hâzır-bâş durur.

Ve ba'zı yerde domuz ayağı ve paçarız ve makas ve tulumba ve sürme ve el kumbarası ve sırça kumbarası ve havân kumbarası hisâbın Hudâ bilir.

Bu cebehânede hemân sünnet-i Resûlullâh olan ok ve yay silâhı yok. Yohsa ***[132a]*** gayri cümle âlât-ı silâh ve hiyel ü şeytanat bu cebehânede mevcûddur.

Bu cebehâneyi Sadrıa'zam gelüp niçe vüzerâlar ile seyr [ü] temâşâ etdikde cümle âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen edüp cümle mühimmât [u] levâzımâtları sâ'ir vüzerâların yanlarında firâdâ firâdâ tahrîr eyleyüp Ordu Monlası Ünsî Efendi sicillâtında makyûd ve murakkam olup Dergâh-ı âlî cebecibaşısı Ali Ağa kethudâlarından ikinci kethudâ Mustafâ Ağa'yı bu cebehâne-i emânetullâh üzre

cebecibaşı edüp hil‘at-i fâhire ihsân olundu. Ve sekiz oda cebeciler çorbacıları dahi nâzıru'n-nuzzâr ta‘yîn olunup vakt-i hâcetde bu cebehâne açıldıkda bu çorbacıların ma‘rifetiyle açılup bir zerre şey bu çorbacıların izinleriyle sarf oluna ve bir şey serîka olunmasın deyü,

"Hâmân ve Fir‘avn ve Kârûn ve Şeddâd ve Nemrûd ve Ebû Cehil ve Ebû Leheb ve Yezîd ve Mervân ve Bahtek'in la‘neti bu cebehâneden bir zerre şey uğurlayanların üzerlerine olsun" deyü bu la‘netnâmeyi bir taşa yazup ve sikkeyi mermerde kazup bu hatt-ı la‘netnâmeyi cebehâne kapusu üzre kodular. Ve yılda bir kerre cümle a‘yân-ı kibâr ma‘rifeti ve nezâretiyle "Yıl başında {cümle silâhlar pars} olup musaykal ve mücellâ ola" deyü kanûnnâme yazıldı.

Ve yine cümle ocak ağaların ma‘rifetleriyle yılda bir kerre cebehâne yoklaması olup "Defterden nâkıs ve tebdîl olmuş bir zerresi gâ’ib olmuş bulunursa zâbitleri katl oluna" deyü sicill-i şerîfe kayd olunup sûret-i hüccet vâlî-i vilâyet olan Kurd Paşa eline verildi.

El-hâsıl ibret-nümâ cebehâne-i ra‘nâdır, Hudâ hıfz ede.Ve bu kal‘a içre aslâ sokaklarında kaldırım yokdur. Ve sokaklarının ba‘zı yerlerinde cümle üç yüz altmış altı aded zîr-i zemîn kuyuları vardır. "Her gün birer kuyu buğday boşalup cümle kal‘a halkı tenâvül edüp yılda bir kerre cümle kuyular tamâm olup yine kuyuları gılâl ile dolduralar" deyü bu tedârikleri etmişler, ammâ hakkâ ki âkılâne tedbîr etmişler. Ve bu mîrî kuyulardan mâ‘adâ bu kal‘a içre iki bin kadar kuyular vardır. İçleri leb-ber-leb buğday ve darı ve arpa vardır.

Der-beyân-ı varoş-ı Uyvar

Komaran kapusunun taşrasında Sadrıa‘zam Köpürlüzâde serdâr-ı mu‘azzam Ahmed Paşa bir câmi‘-i kebîr binâ edüp kal‘a handakına gelen nehr-i Litre kenârınca kâmil beş bin adım ihâta eder bir varoş-ı azîm handakı kazup birkaç günün içinde dıraht-ı müntehâ direklerinden bir palanka çevirme bir metîn hisâr-ı üstüvâr çevirildi kim beş yılda tamâm olmayacak bir binâ-yı hümâm idi, ammâ henüz içine elli kadar sazlı evler binâ olunup bunun dahi cümle sokakları sadranc nakşı tarh olup iki yerinde tahta kapular vaz‘ olundu.

Ve bu varoş içine Budin vezîri Hüseyin Paşa muhâfazacı ta‘yîn olundu, ammâ derûn-ı Uyvar'a Köstendil sancağı ile Kurd Paşa Uyvar'a vâlî-i vilâyet olup kal‘ayı ve bir varoşu amâr etmeğe der-uhde etdi.

Ve Sirem ve Semendire ve Alacahisâr ve Budin kulunun ve Üstürgon kulu nısfının yayaları bu Uyvar'a ta‘yîn olunup ve sâ’ir eyâlet ve gayri sancaklardan cümle on sekiz bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen asâkir-i İslâm Budin vezîri Hüseyin Paşa ile Uyvar'da kalup herkes şiddet-i şitâ gelmeden kal‘a hâricinde külbe-i ahzânlar ve mükellef hâneler yapup bir ayda Uyvar'ın hâricinde bir şehr-i azîm oldu.

Ve kal‘a-i Uyvar'a mahsûs sağkol ve solkol nâmıyla kâmil üç bin atlı yiğit yazdılar.

Ve azebistân ve beşliyân ve gönüllüyân ve martolosân deyü üç bin piyâde yiğit dahi yazdılar.

Ve cümle iki bin yerli yeniçeri deyü yazdılar.

Ve yerli topçu ve cebeci nâmıyla bin aded yiğit dahi yazdılar.

Ve sekiz oda kapukulu yeniçeriyle Zağarcıbaşı İbrâhîm Ağa'yı kodular.

Ve sekiz oda cebeciyân ve sekiz oda topçıyân gâzîleri koyup bunlar dahi cümle on iki bin asker muhâfazacılarla cümle otuz bin asker Uyvar'a koyup cümle mevâcibleri ve cümle mühimmât [u] levâzımâtları ve cümle ma‘ûnetleri ve zahîreleri beleğan mâ-belağ konup mevâcibleri üzre Şeyhî Çelebi'yi defterdâr edüp tîmâr defterdârı ve tîmâr kethudâsı ve gayri kırk aded nefer ağalıkları zâbit ve râbıtlar nasb olup cümle ağavâtlara hil‘at-i fâhireler ihsân olunup cümle cebehâneleri ve nev binâ beytullâhları ve kal‘a-i Uyvar'ı cemî‘i asâkir-i İslâmile Sadrıa‘zam "Allâh'a ısmarladım" deyüp kal‘adan taşra çıkup cümle tevâbi‘ [ü] ta‘allukâtıyla serâperdesine gidüp nefîr-i rıhletlere rehâ buldurup göç yarağı görmeğe tedârikler görüldü. ***[132b]***

Hikmet-i Hudâ bugünkü gün Leve kal‘asın muhâsara eden Ali Paşa'dan ve Novigrad kal‘asın muhâsara eden Kaplan Paşa'dan Sadrıa‘zama feryâdnâmeler gelüp,

"Elbette devletli vezîr bizzât siz gelmeyince bu kal‘alar feth olmaz. Elbette sa‘âdetle cümle asâkir-i İslâm'ı alup sa‘âdetle gelesiz" deyü haberler gelince hemân hakîr Uyvar'da kalan efendilerimiz ile ve gayri ahbâblarla vedâ‘laşup ve helâlleşüp

İşbu sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulevvel'[in]in (---) günü kal‘a-i Uyvar altından kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Novigrad gazâsına gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ Uyvar'dan kalkıldığı mahalde Uyvar muhâfızı olan Kurd Paşa-yı âkıbet-endîş cümle guzâtı kal‘a-i Uyvar'a doldurup kal‘a kapuların sedd edüp cemî‘i gâziyân-ı Uyvar kal‘a dîvârları üzre pür-silâh kat-ender-kat olup âmâde durdular. Çünki Sadrıa‘zam alay-ı azîm ile zîr-i kal‘adan ubûr etdükde hemân derûn-ı kal‘adan üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çekilüp akîbince niçe yüz bin tüfengleri tekrâr be-tekrâr atup andan üç yaylım "Safâ gitdiniz ve hoş gidesiz" deyü el-vedâ‘ topları atılup azamet-i Hudâ kal‘a-i Uyvar murg-ı semender-vâr dûd-ı siyâh gubâr içinde kalup *azametullâh aleyke avnullâh* kal‘a-i Uyvar'ın balyemez top gülleleri asâkir-i İslâm'ın başları üstlerinde ejder-i heft-ser gibi gıjıl gıjıl gıjlayarak ve ra‘d-vâr gürleyerek ve sahrâlarda her gülle kelleler gibi ve kuşlar gibi sekerek tarlaları ve bâğları ve dağları sökerek gitmede.

Ba‘dehu yine derûn-ı hisârda olan otuz bin asker dahi bir nevbet bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup feryâdları evc-i semâya peyveste olup üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çekdiler ve üç nevbet top u tüfeng atdılar.

Beri bizim tarafdaki asker-i İslâm'ın ve niçe bin garîb gurebâların bağırları pür-hûn ve dîdeleri nem ile Ceyhûn olup Uyvar içinde kalan askere,

"Allâh kolay getire ve Allâh Uyvar kal‘asın dest-i düşmandan hıfz ede" deyüp hayr du‘âlar etdiler.

Hattâ bu mahalde yine derûn-ı kal‘adan Gâzî Süleymân Hân topun bir kerre atup "Bizi hayr du‘âdan ve her bâr zahîre ve imdâddan bizi unutman" işâreti topun atdılar, ammâ Hudâ âlimdir bu topun sadâsı Uyvar'ın bin iki yüz aded atılan topların sadâsın basdırdı. Cümle asâkir-i İslâm "Bu sadâda bir hikmet ve bir sırrullâh vardır" deyü tefe’ül etdiler ve Uyvar'dan cânib-i şarka doğru gitdiler. Hakîr dahi Sadrıa‘zam alayıyla 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Silçat

Mâ-tekaddem ıhrâk olunmuş idi. Bu mahalde Haleb vezîri Gürcî Mehemmed Paşa dündâr ta‘yîn olunup Rûmeli vezîri Kara Mustafâ Paşa çarkacı fermân olundu. Ve Bozok beği ve Plevneli Mihal Beğleri sancakları askeriyle ve Eflak ve Boğdan beğleri dahi cümle balyemez topları kavm-i Yörükân ile keşân-ber-keşân çekmeğe me’mûr oldular.

Üstürgon cisri muhâfazasına me’mûr olan Zileli Ferrûh Çavuşzâde Mehemmed Paşa'ya emirler gidüp "Her kim fermânsız köprüden ubûr edem derse başın kesüp mâlı senin olsun" deyü fermânlar gitdi.

Andan bu konakda bu deryâ-misâl askere yol yok ve iz yok ve bir ârâmgâh yer yok, çengelistân ve dağıstân ve ormanistân içre dağdan dağa ve dereden dereye ve depeye uğrayup Uyvar altında mektûp kozalağıyla yem yemiş ve yâdes kemiğine dönmüş şâh-ı gedâ atlardan belki on bin at bu yolun çamur batağ [u] çatağı içre kaldı. Hattâ hakîrin dahi bir atı çamurda gark olup yüz bin renc [ü] anâ çekerek gücile çıkarup halâs etdik. Andan 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kurb-ı menzil-i kal‘a-i Ma‘den-i Süflâ

Bu kal‘ayı mukaddemâ Tatar Hânzâde Ahmed Giray Hân sefere gelirken hâlî bulup berbâd edüp ba‘dehu Eğri beğlerbeğisi Pirinççi Filibeli Mehemmed Paşa feth edüp ana itâ‘at etdiklerinden şimdi dahi kapudan ve birovları hedâyâlarıyla Sadrıa‘zama gelüp ser ber-zemîn edüp Canik beği askeriyle muhâfız ta‘yîn olundu.

Kal‘ası bir mürtefi‘ bayır üzre bir Şeddâdî seng binâ bir hisâr-ı üstüvâr-ı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Dağlarında gümüş ma‘deni olmağile Ma‘den kal‘ası derler, ammâ sehel bî-hâsıldır.

Bu kal‘a kurbunda Serdâr Ali Paşa'dan haber geldi kim küffâr "Leve kal‘asın vermem, ırzım vardır ve iki el bir baş içündür ve cebehânemiz ve asker zahîremiz çokdur. Cümlemiz kral uğuruna ***[133a]*** kırılırız" dediler, deyü haber geldikde hemân Vezîr-i dilîr Fâzıl Ahmed Paşa gazab-âlûd olup hemân bu menzilden nefîr-i rıhletler ve kös-i hareketlere turralar urulup Serasker Ali Paşa ile Tatar askerine fermânlar gidüp,

"Kal‘ayı pek muhâsara etsinler. İnşâallâh kal‘a-i Leve feth olursa cümle küffârların tîğ-i âteş-tâbdan geçiririm. *Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" diyerek yine Ma‘den kal‘ası kurbundan kalkup yine ne râh ve ne râh u hemrâh nâ-peydâ olup dağdan dağa göğemler ve ahlad emrûdları yiyerek ve çengelistân dağlar aşarak 7 sâ‘atde,

Menzil-i sahrâ-yı kal‘a-i Leve

Bu sahrâ-yı bî-pâyânda "Cümle asâkir-i Âl-i Osmân meks-i hıyâm edüp iki gün tekâ'üd oluna" deyü nâdîler nidâ etdiler.

Hemân küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr kal'adan bu asker-i deryâ-misâli görüp karârı kalmayup gördü kim Serasker Ali Paşa tarafına gürûh gürûh asker gelüp azharun mine'ş-şems balyemez toplar dahi gelüp ve bî-bâk ü bî-pervâ yeniçeriler alâ melei'n-nâs kat-ender-kat meterislere girüp evvel gelen askerin meterise girenleri cümle gerüde kaldılar.

Hemân küffâr-ı bî-îmân bu hâl-i perîşân ahvâl-i pür-melâli görünce bildi kim Uyvar'dan ziyâde hâlleri harâb ve yerleri âhir türâb olısardır. Kanı iki el bir baş içündür, kral uğuruna kırılırız diyen küffâr hemân sâ'at derûn-ı kal'adan "Amân, amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyü feryâd edüp kal'a-i Leve'nin cânib [ü] etrâfına beyâz vere bayrakları zeyn edüp vere verdiler.

Hemân ol ân içinde olan küffârlar,

Sene 1074 mâh-ı Rebî'ulevvel'in yigirminci gün kal'a-i Leve feth oldu, be-dest-i Ahmed Paşa.

Târîh-i mısra'ı budur:

..... (1 satır boş).....

Hemân derûn-ı hisârda mahsûr olan üç bin aded küffâr Sadrıa'zama kal'a ve cebehâne ve hazîne miftâhların teslîm edüp Adana paşası ve bir sancakbeğleri cümle küffârları kanûn {üzre} silâhların alup atlı ve piyâde ve arabalı küffârları cümle Semendire ve Külvar kal'alarına götürmede.

Beri tarafda cümle guzâtdan evvel hemân küffâr kal'adan çıkınca bu abd-i kemter gedâ yine elime kılıcım alup kal'a kapusu üzre kuşluk zamânı fetih ezânın okumak ibtidâ bu hakîre müyesser oldu, *elhamdülillâh.*

Hamd-i Hudâ cümle asâkir-i İslâm sürûr u şâdumânlar ile kal'aya girüp hazîne ve cebehâne cümle zabt u rabt olup {asker-i İslâm kırılmadan ve derd [ü] belâlar çekilmeden} ve kal'a harâb olmadan dest-i İslâma girdi.

Ba'dehu Leve sahrâsında meks eden asâkir-i İslâm beri kal'a-i Leve altına gelmek içün Leve sahrâsından cereyân [eden] nehr-i Gara üzre birkaç cüsûr-ı mihmelâtlar kurulup yüz bin anâlar ile üzerlerinden asâkir-i İslâm ubûr edüp Sadrıa'zam yine nehrin beri tarafı kenârında meks olunup bir gün bir gece bârân-ı rahmet eyle yağdı kim bir âdem gözün açup çadırında taşra çıkmağa iktidârları olmayup çok hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh çamura gark olup niçe bin benî Âdem çadırsız dağlarda yatdılar.

Hemân bu ânda cânib-i erba'aya karavullar fermân olundu. Âhir Leve altında iki gün dahi tekâ'üd etmek fermân olundu. Andan,

Evsâf-ı hisâr-ı pür-havâle, ya'nî kal'a-i kadîm Leve

Lisân-ı Macar'da Leve demek (---) (---) demekdir. Bânîsi tâ Menûçehr evlâdlarından Nagban Yejder asrında bir Çingane-i Moğol Nagban ile Acem'den bile gelüp bu mahalde kabâiliyle tavattun edüp Alaman dağlarında fîl kadar bir ayu dutup kırk sene kâmil bu ayuyu Macaristân'da oynadup vâfir hazîne peydâ edüp aşâir [ü] kabâili tenâsül bularak bu mahalle kâr etdiği ayu mâlıyla bir kal‘a binâ edüp ayunun ismiyle bu kal‘aya Leve deyü nâm kor.

Hattâ Moğol ve Yakay kavmi ayuya lev derler. Hattâ Osmânlıda dahi lev lafzı isti‘mâl olunur kim bir âdem batıyyü'l-hareke olup ortada serserî gezse "Şu âdem lev lev ayı gibi gezer" derler.

Ba‘dehu ol Moğol çinganesinin yâr-ı gâr-ı ser-i kârı olan ayusu mürd olup firâk hasretinden ayunun kellesin yapduğu kal‘anın kapusu tahtasına mıhlayup ve derisin kendüye post etdirüp hâlâ ol ayunun kellesi iç kal‘a kapusunda mıhlı durup gelen giden Macarlar bu ayu kellesine şapkaların çıkarup ta‘zîm ederler.

Meğer bu ayu hayâtda iken kâmil kırk sene ol mefret ayuya perestiş eylemişler. Anıniçün hâlâ bu Leve kal‘asına cümle Orta Macar küffârları i‘tibâr ederler.

{Ve cümle Macar kavmi ol zamân bu ayuya tapdıklarıyçün ayunun sûretin guruşlarına yazarlardı. Hâlâ yine Alaman ayusu sûretli müdevver Macar guruşları kesilir}. ***[133b]***

Ve zamân-ı kadîmde {bu kal‘a-i Leve} Orta Macar'ın Mısır'ı imiş, zîrâ nehr-i Gara kenârında pirinç hâsıl olur. Hâlâ mezra‘a yerleri vardır ve ile'l-ân zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr sahrâsı nebâtât [u] giyâhâtlı ve dağlarında altun ve gümüş ma‘denli bir âbâdân dâr-ı diyârdır kim sahrâsından nehr-i Gara gibi âb-ı hayât cereyân eder. Hattâ bu kal‘a varoşunun cenûbî tarafındaki sazlı batağı nehr-i Gara azmağı ırmağındandır. Ve bu nehr-i Gara tâ Orta Macar içindeki Külvar kal‘asından ve kal‘a-i Ma‘denvar dağlarından gelüp bu Leve {kal‘ası} altından ubûr edüp kal‘a-i Üstürgon mukâbelesindeki Ciğerdelen kal‘ası kurbundan ba‘îd nehr-i Gara Tuna'ya mahlût olur.

Ammâ bu kal‘a-i Leve görmeğe muhtâc bir kâr-ı kadîm kâr-ı revâc kal‘adır, ammâ iç kal‘ası küçük kârgîr binâ şekl-i murabba‘dır kim cânib [ü] etrâfında altı aded sâde kullecikleri vardır. İçinde kapudan {hânesi} ve cebehânesi ve anbârlardan gayri bir eser-i binâsı yokdur. Ve kıbleye nâzır bir küçük kapusu var, mezkûr ayunun kellesi bu kapuda mıhlıdır. Hakkâ ki mefret ayu başıdır. Hâlâ Acem diyârının Tebrîz'indeki Şâm-ı Kazan tekyesinin kazganı kadar bir büyük ve mehîb ayu kellesidir. Bu kadar yüz yıldan ne tüğlerine ve kaşı ve gözleri ve kulakları ve dişlerine bir zarar gelmemiş.

Ve bu iç kal‘anın handakı bataklıkdır ve leb-ber-leb Gara suyudur, ammâ taşra varoşu iç kal‘anın kıblesin ihâta etmiş Gara nehri batağı kenârında kıbleye tûlânî vâkı‘ olmuş iki kat dolma rıhtım ağaç palanka hisâr-ı metîndir.

Ve derûn-ı hisârda cümle beş yüz aded saz ve tahta örtülü evleri ol kadar mükellef değil, hâne-i menhûsları ve rabâtları taş kal‘a değildir. Ve dâ’iren-mâdâr handakı suludur. Ve maşrık cânibine nâzır bir ağaç kapusu var.

Ve içinde ancak iki kenîsesi var, biri Hünkâr câmi‘i ve biri Sadrıa‘zam câmi‘i oldu. Ve cümle

re‘âyâları gelüp mutî‘ [u] münkâd olup evli evlerinde sâkin oldu.

Ve bu kal‘ada kırk elli aded dükkândan gayri bir âsâr yokdur, ammâ kal‘anın maşrık tarafındaki dağlar üzre bâğlarında kal‘aya havâlesi çokdur. Hattâ bu bâğlar dağları havâlesi kayasından kal‘aya bir lakoz balgam tükürsen balgam kal‘a içine düşer. Tâ bu mertebe bir havâleli Leve kal‘asıdır, ammâ bâğ u bâğçesi ve meyvesi çokdur.

Ve bu kal‘aya (---) eyâletiyle Çatrapatrazâde Ali Paşa'yı muhâfazacı kodular ve yüz elli akçe pâyesiyle Ramazân Efendi'ye kazâsın ihsân etdiler ve Haseki Ali Ağa'yı yedi oda yeniçeri ile nevbetçi kodular ve bir oda cebeci ve bir oda topçu ve sâ’ir sancaklardan yedi aded sancak beğleriyle cümle dörd bin aded güzîde asker muhâfazacı konulup iki bin aded müsellah kal‘a neferâtlarıyla on iki aded ocak ağaları tahrîr olunup Uyvar altında Leve kal‘ası başka sancakbeği tahtı olup üç yüz pâre köyün kefereleri gelüp itâ‘at edüp kal‘a neferâtlarından nigehbânlar aldılar.

..... (1.5 satır boş).....

Ve bu kal‘anın cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların serdâr-ı mu‘azzam görüp,

Sene 1074 mâh-ı Rebî‘ulâhir'[in]in ibtidâ Cum‘a gün Novigrad gazâsına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ sebeb-i gazâ-yı Novigrad oldur kim serdâr-ı mu‘azzam kal‘a-i Uyvar'ı muhâsara etdikde bu kal‘a-i Novigrad katanası ve cürd atlısı şeb [ü] rûz durmayup Üstürgon'a ve ota otluğa giden âdemlerden niçe yüz kadar ümmet-i Muhammed'i esîr etmeden hâlî olmayup elli bin asker ile Kaplan Paşa'yı Novigrad kal‘ası muhâsarasına ta‘yîn edüp yigirmi beş gün idi kim ale't-tevâlî bu kadar balyemez toplar ile Novigrad'ı döğerlerdi. Novigrad'ın bu muhâsara-i sademât-ı toplardan haberi yok idi. Çünki Sadrıa‘zam-ı âlî-vakâr kal‘a-i Leve'yi feth-i teshîre aldıkda Kaplan Paşa'nın kal‘a-i Novigrad'ı feth edemediği haberleri gelüp hemân kal‘a-i Leve altından kös-i irtihâller çalınup 5 sâ‘at cânib-i şarka dağlar ve ormanlar aşup,

Menzil-i vâdî-i Yuram

Bir dağlık ve bir ormanlık içinde meks olundu. Hattâ bu mahalde bir vukiyye beksumât bir guruşa ve bir vukiyye duhân bir altuna ve bir at yemi yarım guruşa çıkup asker-i İslâm içinde kaht-ı galâ olup şiddet-i şitâdan ***[134a]*** kalan atların hisâb [u] kitâbın Allâh bilir.

Andan asker-i İslâm kalkup yine cânib-i şarka 5 sâ‘at dıraht-ı müntehâlı bayırları renc [ü] anâ çekerek aşup,

Menzil-i karye-i Biçarva

Mukaddemâ Tatar bu karye-i ma‘mûru harâb etmiş. Andan yine taraf-ı şarka 5 sâ‘at gidüp sarp çengelistân ve dağıstân ve sa‘b yolları aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Diregel

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Orta Macar kralı Palatinuş bandır. Sene 1004 târîhinde Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis fethi idi, yine küffâr istîlâ etmişdi, ammâ bu sene-i garrâda Eğre paşası Filibeli Pirinççi Mehemmed Paşa ve i‘ânet-i Kaplan Paşa ile bu kal‘ayı feth edüp cümle kefereleri mutî‘ [u] münkâd olup amân demişler idi.

Ba‘dehu bu mahalde Kaplan Paşa kal‘a-i Novigrad muhâsarasına gelirken bu kal‘a-i Diregel kefereleri Tatar havfından kal‘a içinde olan hânelerinden çıkup kal‘ayı hâli üzre mu‘attal bırağup firâr etmişler. Ve aşağı varoşun Tatar-ı adû-şikâr mâl-ı ganâ’imlerin alup ıhrâk bi'n-nâr etmişler. Ancak bu varoşda kiliseleri ve bî-hisâb bâğ u bâğçeleri kalmış.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Diregel: Ve Diregey dahi derler. Evc-i âsumâna berâber bir topraklı püşte-i âlî üzre şekl-i muhammes kârgîr seng-tırâş bir kal‘a-i savaşdır. İçinde tahta örtülü dörd yüz aded hâneleri ve kenîseleri ve cânib-i garba demir kapusu cümle amâr dururdu. Hemân bu mahalle Sadrıa‘zam sa‘âdetle gelüp meks etdikde dağlar içinden kal‘a küffârları amân deyü gelüp yine kal‘aları kendülere ihsân olunup Çanad sancağı beği askeriyle kal‘aların amâr etmeğe fermânlar alup gitdiler.

Ba‘dehu bu kal‘a altından kalkup cânib-i şarka giderken dağlar ve beller ve ormanlar ve bayırlı ve çayırlı yerler aşup kâmil 5 sâ‘at meşakkat-i râh çekerek gidüp,

Evsâf-ı sedd-i Şeddâd ve kûh-ı Ferhâd, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Novigrad

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir ve lisân-ı Boşnak-ı Latin'de Novigrad (---) (---) demekdir. Bânîsi Gâzî Hudâvendigâr asrında sene (---) târîhinde Seleşti kral-ı dâl binâsıdır.

Ba‘dehu sene 934 târîhinde Sultân Süleymân Hân Budin'i feth edüp Yanoş Kral'a Budin'i yine ihsân edüp ba‘dehu sene 951 {târîhinde} Yanoş Kral ile Yahyâ Paşazâde {Mehemmed Paşa ile} kal‘a-i Vaç'ı ve kal‘a-i Novigrad'ı ve kal‘a-i Diregel'i ve kal‘a-i {Vişegrad'ı cümle} feth edüp Budin'e ilhâk edüp içine kifâyet mikdârı asker korlar. Tâ ki sene 1002 târîhinde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Nemse çâsârı hurûc edüp ol sene-i menhûsda küffâr-ı hâksâr taburu azîm leşker-i cünûd-ı cünübiyle kal‘a-i Novigrad üzre gelüp kâmil üç ay kal‘ayı döğüp bir yerden imdâd gelmez.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde Serdâr Hasan Paşa Ustolni-Belgrad altında münhezim olup küffâr Ustolni-Belgrad'a istîlâ edüp andan kal‘a-i Üstürgon'u muhâsara edüp küt-â-küt döğdüğünün top sadâları bu Novigrad kal‘asında gâzîler şeb [ü] rûz istimâ ederler.

Ve yine hikmet-i Hudâ küffâr-ı hîlekârın bir azîm taburu dahi Peşte kal‘ası kurbunda Soboska kal‘asını alup andan Hatvan kal‘asın dahi küffâr muhâsara edüp leylen ve nehâr balyemez ile döğdüğünün sadâsın yine bu Novigrad gâzîleri istimâ‘ edüp cânib-i erba‘alarını cihân kâfirleri aldığından haberdâr olup kendüleri de üç aydan berü mahsûr oldukları cânlarına yetişüp bir tarafdan imdâd gelmeyeceklerin dahi bilüp âhir-i kâr bir gün gördüler kim Rûmeli beğlerbeğisi Sinân Paşazâde ve Budin vezîri Hasan Paşa bu Novigrad altına geldiler, ammâ küffârın askeri vefretinden kal‘a-i Novigrad'a imdâd edemeyüp Budin'e giderler. Hemân bu hâl-i perîşân-ı pür-melâli kal‘a-i Novigrad'da olan asâkir-i İslâm'dan yeniçeriler yerli kulun söyletmeyüp "Bir alay bî-imdâd nâçâr

âdemleriz" dediler ve kal‘a-i Novigrad'ı vere ile küffâra verdiler.

Hemân Novigrad beği Karaferyelü Mehemmed Beğ bu haberi işidüp,

"Bire gâzîler şu kal‘ayı kâfire vermeyelim" deyü feryâd edüp ağlar.

Çâre olmayup derûn-ı hisârdan amân ile üç bin kadar asker-i İslâm pür-silâh kal‘adan çıkup salt [u] sebükbâr Budin'e geldiklerinde Budin vezîri Hasan Paşa Novigrad beğini "Niçün kal‘ayı kâfire verdin?" {deyü} çârsû başında {beği} salb eder, ammâ "Fuzelâyi'd-dehrden gâzî ve âlim ve zâhid bir mîr-i muhterem idi" deyü bu mîr-i merhûmun ve kal‘a-i Novigrad'ın ahvâlin böyle takrîr etdiler. Ve hakîr dahi eyle tahrîr etdim.

Ammâ küffâr bu kal‘a-i Novigrad'a sene 1002 târîhinde istîlâ edelden berü dest-i küffârda 72 sene kalup hamd-i Hudâ sene 1074 târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşazâde Sadrıa‘zam Fâzıl Ahmed Paşa bu kal‘a altına deryâ-misâl ***[134b]*** asâkir-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ile gelüp meks etdikde hemân dem Sadrıa‘zam hazretleri kal‘ayı yigirmi günden berü muhâsara eden Kaplan Paşa'ya on bin kadar piyâde yeniçerileri imdâd gönderüp azharun mine'ş-şems kal‘a dibine varup meterise girdiler.

Mukaddemâ meterise giren Kaplan Paşa askeri cümle gerüde kaldılar. Ve yedi beğlerbeğiler ile yedi aded balyemez toplar dahi kopup yeniden cenge âheng etdiler ve şeb [ü] rûz küffâra göz açdırmadılar.

Hemân küffâr-ı dûzah-karâr derûn-ı hisârdan askerin böyle hücûm-ı mehcûmın görüp cümlesi var kuvvetlerin bâzû-yı bî-zorlarına getirüp kal‘adan teper aşağı asker-i İslâm üzre yürüyüp germâ-germ kâmil bir sâ‘at eyle ceng-i azîm oldu kim çeşm-i felek-i pîrezen böyle neberdün nazîrin görmemişdir. Ve bu ceng-âşûb bir mertebe iştiğâl bulmuşdur kim guzât-ı mücâhidîn küffâr-ı liyâm ile tamâmen karış katış olmuşlardı, fi'l-vâkı‘ birbirlerinden tefrîk mümkün değil idi.

Hamd-i Bîçûn böyle germiyyet-i cengde küffârı sıyup cümle küffâr kal‘a kayalarına tırmaşup cân havilleriyle çıkarken gerü meterislerden bu kâfirlere kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup beş yüz kadar küffâr kayalardan aşağı pür-putur olup aşağı uçduklarında cümle gâziyân kellelerin alup Sadrıa‘zamdan ihsânlar aldılar.

Hattâ küffâr kal‘aya firâr ederlerken cümle guzât küffârın akîbince kovarak kal‘a kayası dibindeki şarampav tabyaların cümle feth edüp içine asker-i İslâm girüp zabt etdiler. Ammâ mel‘ûn kâfir yukaru kayalardan asker üzre kazan kumbaralar bırağup niçe gâzîleri helâk ederdi. Hamd-i Hudâ {gâzîler} ana dahi çâre bulup top tahtaların siper edüp kumbara şerrinden emîn olurlardı.

Ve bu mahallerden kayaları oyup asker-i İslâm kal‘aya mûr mâra sarılır gibi kayalara sarılmağa başladı ve üç tarafdan kal‘a altına lağımlar işledi, ammâ darebât-ı topdan kal‘anın ol Şeddâdî ve metîn hâ’itleri peftere gibi havâya perrân olup yürüyüş etmeğe müstevfâ gedikleri nümâyân oldu, ammâ hemân küffâr-ı hîlekâr ol ân kal‘anın münhedim olan yerlerine dizme direkler dizüp içlerin esbâb [u] eskâl ve partal ve sartallarıyla doldurup yine cenge meşgûl oldu.

Bu mahalde Ahmed Giray Sultân'a Orta Macar memleketin urup nehb ü gâret etmek fermân olunup kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr ile Macaristân'a revâne oldular.

Hattâ bu günde cümle Kazak kâfiri Novigrad kal‘asının feth olunmadığın görüp Sadrıa‘zamdan izin taleb edüp,

"Bir kerre biz de şu kal‘aya sarılalım, tâ ki acâ’ib görün, dilerse kırılalım, hemân şu kal‘ayı size alıverelim" dediklerinde hemân Sadrıa‘zam-ı âkıbet-endîş buyurdular kim,

"Hemân hatmanlar siz Tatar kal‘asın alagörün, yohsa sizin Macar kal‘asın almada alâkanız yokdur" dediler ve küffâr-ı Kazak bu kelâmdan bir haber kitâbı anlayup çadırlarına gitdiler.

Hemân asâkir-i İslâm'a gayret düşüp "Bire kılıç gibi kış gelmeden" deyü derûn-ı dilden ve cân u gönülden cenge âheng ederler, ammâ kal‘a evc-i semâya ser çekmiş bir kaya-yı kudret üzre sedd-i İskender-vâr bir hisâr-ı üstüvâr bir tarafından yürüyüş mümkün değil.

Âhir-i kâr "Hemân cümle der [ü] dîvârların topa yedirelim" deyü balyemez toplarla bu kal‘ayı döğüp cümle der [ü] dîvârı sokak sokak olup gâzîler yürüyüş etmeğe cümle âmâde oldular.

Hikmet-i Hudâ sene 1074 Rebî‘ulâhir'inin dördüncü bâzârertesi gün kal‘a-i Novigrad sa‘d sâ‘atde amân ile feth olup küffâr çıkdı

Ve ol ân derûn-ı kal‘aya asâkir-i İslâm girirken hamd-i Hudâ yine bu hakîre bu kal‘anın fetih ezânın tilâvet etmek müyesser oldu. *Elhamdülillâh.*

Merhûm ve mağfûrun leh pederimiz Sultân Süleymân Hân asrında bu kal‘a fethinde bulunmuş, *eş-şükrülillâh* bu hakîr de bu gazâ-yı garrâda bulunup bâng-ı Muhammedî tilâvet etmek bu hakîre müyesser oldu. *Eş-şükrülillâh.*

Azak kal‘ası fethinde dahi ve Hanya ve Yanova ve Varat ve Ribniçse ve Yenikal‘a ve Egirvar ve Egirsek ve Kemenvar ve Uyvar ve Litre ve Leve ve bu Novigrad kal‘alarının ibtidâ ezânların tilâvet etmek bu hakîre müyesser olup dahi niçe yüz kılâ‘lar fethinde ezân-ı Muhammedîler okumak müyesser ola, bu niyyete Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha.*

Ba‘dehu derûn-ı hisârdan istîmân ile iki bin kadar küffârlar bî-silâh olup piyâdece Kaplan Paşa bu cümle küffârları Filek kal‘asına götürüp kapudanı olan Armanda nâm kefere Kaplan Paşa'ya iki kîse ve askerine ***[135a]*** dahi iki kîse verüp cümle küffâr {kal‘a-i} Filek'de kaldılar. Kaplan Paşa selâmet orduya geldiler.

El-hâsıl "Kal‘a-i Novigrad kâmil yigirmi yedi günde gücile feth oldu ve yigirmi yedi bin kelle uruldu" deyü topçubaşı nakl etdi.

Eğer Sadrıa‘zam bu kal‘a altına imdâda gelmese Kaplan Paşa bu kal‘ayı altı ay döğse feth etmek ihtimâli yok idi, zîrâ kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş bir kal‘a-i ser-bülend sertâc kal‘a-i bî-bâcdır.

Hattâ Sadrıa‘zam varmazdan mukaddem Kaplan Paşa bu kal‘aya üç yerden lağımlar işledüp atmış, kal‘anın aslâ haberi olmamış. Biz vardığımız zamân henüz kal‘a dürr-i beyz-âsâ dururdu.

Evsâf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Novigrad

Hulâsa-i kelâm bu kal‘anın cânib-i erba‘ası top menzili kadar ba‘îd yerleri alçak alçak topraklı bayırlardır ve aşağıları cümle nebâtât u giyâhâtlı çayırlardır, ammâ kal‘anın kendisi bir sahrânın vasatında evc-i âsumâna berâber zirve-i a‘lâsı ebr-i kebûdlara kad-keşân olmuş bir yumurta gibi sivri kızıl kaya üzre Şeddâdî seng-tırâş bir rabât-ı savaşdır kim bu kal‘a içün niçe kerre yüz bin baş oynamış gitmiş bir küçük kal‘adır, ammâ afacân ve düşmâna derd-i mefâcândır.

Etrâfında aslâ handakı yokdur ve handak olacak ve kazılacak yerleri olmayup cânib [ü] etrâfları çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir uçurum yerlerdir. Ve cümle kayalarında gûnâ-gûn vahşî hûş [u] tuyûrlar âşiyân etmişler kim birinin saydları mümkün değildir.

Tâ bu mertebe handak lâzım değil sa‘b ve metîn ü müstahkem ve şekl-i müsebba‘ bir hısn-ı hasîn-i sübû‘dur. Dîvârının kalınlığı beş adım enlidir ve kırk arşın âlîdir ve bu kal‘a dîvârı üzre bu hakîr adımladım, dâ’iren-mâdâr kâmil sekiz yüz germe adımdır, ammâ benî Âdem adımıdır, tiryâkî âdem adımı değildir, yiğit adımıdır.

Ve derûn-ı hisârda cümle kat-ender-kat tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır, ammâ gâyet daracık ve havlısız ve bâğçesiz cümle şindire tahta örtülü hânelerin revzen ve şâhnişînlerinden cemî‘i sahrâlardaki çayır ve çemenzâr ve mezâri‘ât yerleri nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn-misâl görünür.

Ve bu kal‘anın cânib-i şimâle nâzır bir metîn ve kavî demir kapusu var ve derûn-ı kal‘ada bir kulle-i serâmed var kim bu kulle bu kal‘aya iç kal‘a olmuşdur. İçinde kapudan sarâyı ve hazîne ve cebehâneden gayri bir şey yokdur.

Bu kulle-i bâlânın cânib-i erba‘ası kesme kaya handakı var. Cümle kayası kırmızı sumpara taşıdır kim cümle serhadlere sumparayı bu handak kayasından kesüp götürürler ve handakı dahi derin ederler. Dahi bu bahâne ile sumpara ile kâr ederler.

Ve bu iç kal‘anın büyük kal‘a içine açılır cânib-i cenûba nâzır bir küçük kapusu var, önünde bir haşeb cisri var. Her gece bu cisri makaralar ile çeküp kapuya dayayup siper ederler.

Andan bu iç kal‘anın sumparadan kesme handakı kenârından taşra kal‘a dîvârına varınca taşra kal‘a kat-ender-kat tokuz bölük dîvârlardır. Gûyâ her biri sandık gibi bölme bölmedir ve her bölme dîvârların birer (...) ağaçdan küçük kapuları var ve her bölme içinde havlısız küçük küçük evleri var. Hîn-i muhâsarada(n) taşra dîvârı delüp düşman içeri girse elbette bir bölme sandûka gibi dîvâr içine girilir. Andan aslâ gidecek yer yokdur.

Ve bu dîvârların üzerlerinden bölme dîvârlar içindeki lağımdan giren âdemler üzre kumbara ve taşları bırağup yürüyüş edem diyen âdemleri helâk edüp bi'z-zarûrî içeri giren âdemler yine lağım

deliklerinden taşra firâr ederler. Niçe gûne mülâhaza ile bu kal‘ayı tokuz bölük etmişler.

Yine her bölük dîvârları üzre dendân-ı bedenler mukarrerdir ve taşra kal‘ası dîvârı dahi beden bedendir kim cümle sekiz yüz seksen altı aded dendân-ı bedendir.

Ve dâ’iren-mâdâr on bir kulle-i bâlâdır, ammâ Uyvar gibi tabyaları yokdur ve tabya binâ edecek yeri dahi yokdur.

Ve bu iç kal‘a yanında bir büyük bölme hisâr dahi vardır. Bunun dahi başka bir demir kapu-yı müstahkemi var.

Bunda Süleymân Hân'ın bir câmi‘i var. Küffâr kenîse edüp hâlâ altun ile münakkaş mihrâbı üzre bizim pederimizin hattı ve ketebesiyle *"Lâ-ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* hattı durur. Ve minberi hem-çünân durur. Küffâr yetmiş iki yıldan berü yıkmamış, ammâ âyîn-i Îsâ edecek ma‘bedgâh etmiş. Bu ma‘bedgâh-ı kadîmde pederimiz merhûm ibâdet etmiş, gitmiş. Hamd-i Hudâ ***[135b]*** bu hakîr de yetmiş seneden sonra bin yetmiş dördde ibâdet etmeğe yetmişde yetişmiş olduk, *eş-şükrülillâh.*

Ve bu kal‘a-i Novigrad'ın tâ vasatında bir çâh-ı mâsı var kim çâh-ı gayyâdan nişân verir yalçın kesme kanara kayadandır. Üstâd Ferhâd-ı Novigrad bu kuyuya eyle Ferhâdî tîşeler urup eyle nakb etmiş kim tâ ka‘r-ı zemîne enüp su çıkınca kaddi kâmil yüz kulaçdır. Sığır derilerinden örme iştırank ipleri dollâblara bağlayup suyunu sığırlar çeker.

Bu kal‘a re‘âyâlarının nakilleri üzre bu kuyunun suyu tâ nehr-i İpol'dan gelir, zîrâ nehr-i İpol Orta Macar vilâyetinde Seçan ve Germat kal‘aları dağlarından tulû‘ edüp bu kal‘a-i Novigrad'ın cenûbî tarafından geçüp kal‘a-i Vişegrad mukâbelesinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Ve bu su kuyusu kurbunda bir esîr zindânı var, çâh-ı cahîmden nişân verir. İçinden yüz yetmiş aded ümmet-i Muhammed esîriyle kırk aded küffâr mücrimleri çıkup küffârları âzâd edüp cümle ibâdullâhı sapan kemendler ile gücile zindândan çıkarup cümlesi îd-i adhâ etdiler. Çoğu kavm-i Tatar idi, her biri sıla-i rahmlerine gitdiler. Ve beş yiğit dahi ceng mahallinde bizim top güllelerimize râst gelüp kal‘a içre şehîd olup dahi ayaklarında demirleri dururdu. Hem esîr ve hem Hürr-i şehîd yiğitleri defn etdiler.

Bu kal‘a dest-i İslâm'da iken bir küçücük hammâmı var imiş, mu‘attal dururdu. Hammâmı ve câmi‘i ve kal‘ayı ve cümle büyûtları asker-i İslâm amâra başlayup kal‘anın aşağısındaki fezâ-yı vâsi‘de tâ nehr-i İpol'a varınca bir varoş-ı azîmi var imiş, Kaplan Paşa câ-be-câ harâb etmiş. Bu varoşun beş bin kadar re‘âyâsı gelüp mutî‘ u münkâd olup bir hafta içinde asâkir-i Âl-i Osmân bu varoşa üşüp eyle amâr etdiler kim ta‘bîr olunmaz. Hattâ cümle handakın gayyâ-misâl kazup iki yerden cisirli kapular edüp dâ’iren-mâdâr on bin adım bir varoş-ı azîm çevirdiler kim palanka dîvârları üzre arabalar gezmek mümkündür.

Hikmet-i Bârî yârî kılup bu mahalde Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân Orta Macar diyârından kırk bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile ve altı kerre yüz bin atlarıyla ve on iki bin Kardaş

Kazağı ve yetmiş aded Kazak hatmanları ve on sekiz bin güzîde esîrleri ve dörd bin araba mâl-ı ganâ'imleriyle bir alay-ı azîm ederek ordu-yı İslâm'a gelüp Sadrıa'zama buluşup ziyâfet-i azîmden sonra Hânzâde'ye bir mücevher eyerli ve cevâhir rahtlı bir mu'teber al at ve bir mücevher tîrkeş ve bir murassa' şemşîr ve mücevher hançer-i zü'l-feccâm ve bir zer-ender-zer dîbâ hil'at-i hümâm ihsânlar olup sâ'ir imirzalara ve gayri ot ağalarına ve hatmanlara merâtiblerine göre ihsân [u] in'âmlar olunup serâperdeden taşra gider.

Kal'a-i Novigrad bir yaylım top şâdumânı etmişdir kim edîm-i arz hareket etdi. Ve ba'dehu Hânzâde Sadrıa'zama beş yüz aded mahbûb muğânzâde esîrleri hedâyâ gönderdi.

Ba'dehu kal'a-i Novigrad cümle ta'mîr ü termîm olup mâ-tekaddem Süleymân Hân asrında Budin eyâletinde sancakbeği tahtı olmak ile yine paşalık tahrîr edüp mansıbı Hamza Paşa'ya sadaka olup Uyvar eyâleti oldu.

Ve 330.000 akçe hâs ta'yîn olunup 40 aded erbâb-ı zu'amâ, 655 aded erbâb-ı tîmâr ve alaybeği ve çeribaşı tahrîr olunup yüz elli akçe pâyesiyle kazâ olup ve iki bin kal'a kulu ve dizdâr ve on aded neferât ağaları ve cümle Vaç kal'ası kulları ve altı oda kapukulu yeniçerileri ve iki oda cebeci ve iki oda topçu ve on aded sancak beğleri ile cümle otuz bir bin asker bu kal'anın varoşunda kalup cümle,

..... (1.5 satır boş).....

Cümle kalan kulların mühimmât [u] levâzımât zahîreleri ve cebehânelerin gereği gibi kemâkân görüp nefîr-i rıhletler çalınup bir alay-ı azîm ile kal'a-i Novigrad altından ubûr ederken kal'adan bir yaylım el-vedâ' topları atılup bu mahalde şâdumânlar oldu ve bu mahalde der-i devlete Novigrad kal'asının fethi müjdesi gidüp kıble cânibine 4 sâ'atde,

Menzil-i dağıstân-ı Yavla: Bir hıyâbânistân yerdir, ammâ Novigrad'a karîbdir.

Andan yine taraf-ı kıbleye giderken bir sa'b ormanlı dağı aşup 5 sâ'atde **sahrâ-yı Vaç**'a çıkup yine alay-ı azîm ile kal'a-i Vaç altına varıldıkda kal'adan ol kadar top u tüfeng şâdımânları oldu kim ta'bîr olunmaz. ***[136a]***

Evsâf-ı kal'a-i Vaç

"Halkı aç durma kaç" demişler. Lisân-ı Macarca Vaç (---) (---) derler, ammâ ibtidâ bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç sahrâsında ceng edüp münhezim olup batakda gark olan Lagoş kral-ı dâl bu Vaç kal'asın sene 921 târîhinde binâ etmişdir.

Ba'dehu Süleymân Hân sene 948 târîhinde Budin'e def'a-i sâlisde cümleden milk-i mâlik ibtidâ Süleymân Paşa Budun vezîr[i] nasb olundukda ol sene-i mezbûrede bu kal'a-i Vaç dahi feth olup Budin eyâletinde sancakbeği tahtı olup beğinin hâssı 340.000 ve erbâb-ı zu'amâsı 33 ve erbâb-ı tîmârı 322 ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı ağaları ve üç bin aded müstahfızân-ı merdüm-i hisâra yigirmi aded bölük ağaları ve dizdâr ağa ve bir oda yeniçeri ve bir oda topçu ve bir oda cebeci ve üç bin asker dahi muhâfazacısı ile cümle askerî tâ'ifesi on bin aded pür-silâh güzîde asker olup kal'a-i

Vaç dest-i İslâm'da bir nâmdâr kal‘a olur, zîrâ Peşte kal‘asıyla Novigrad kal‘asının mâbeyninde bu kal‘a-i Vaç bir cây-ı amândır.

Ba‘dehu sene 949 târîhinde Peşte kal‘asını Kara Hersek nâm küffâr muhâsara etdikde bu Vaç kal‘asına küffâr istîlâ edüp yine ol sene-i mezbûrda Budun vezîri Balı Paşa kal‘a-i Vaç'ı dest-i küffârdan alup Kara Hersek nâm küffârın taburun bozup kal‘a-i Peşte'yi dahi küffârdan halâs etdi.

Ba‘dehu yine küffâ[r] bu kal‘a-i Vaç'a istîlâ etdikde sene 951 târîhinde Budin vezîr[i] Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa bu Vaç kal‘asın istîmân ile dest-i küffârdan alup feth etdi. Ve kemâkân derûn-ı hisâra mühimmâtlarıyla on bin asker koydu.

Ve ba‘dehu sene 1006 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr yine Vaç kal‘asına istîlâ edüp kal‘ayı boşaldup kal‘a-i Novigrad ile Vaç kal‘ası mâbeyninde bir tabur-ı azîm edüp Novigrad'a ve Hatvan'a ve Peşte kal‘asına istîlâ murâd edindikde Satırcı Mehemmed Paşa ve Tiryâkî Hasan Paşa Bosna vâlîsi imiş, Bosna askeriyle ve Diyârbekir vezîri Koca Murâd Paşa askeriyle ve Murâd Paşa dâmâdı Kadızâde Ali Paşa eyâlet-i Sivas askeriyle cümle seksen bin asker bu Vaç kal‘ası altındaki taburda bir ceng-i azîm olur kim ilâ hâze'l-ân hayâtda olan gâziyân-ı Budin bu Vaç taburu cengin hikâyet ederler.

Hamd-i Hudâ meydân-ı muhârebe dest-i İslâm'da kalup kal‘a-i Vaç'ı eydî-i küffârdan halâs ederler, ammâ hikmet-i Hudâ sene 1011 târîhinde yine Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında Alaman küffârı Budun mukâbelesinde Peşte kal‘asına zafer bulup bu Vaç kal‘asında bî-teklîf Vaç kulu kâfirden birer nân-pâre alup Vaç'un kapuların açup cümlesi Budin'e kaçup kal‘a-i Vaç'a küffâr istîlâ edüp kemâkân zabt eder.

Ba‘dehu Yemişçi Hasan Paşa Budin üzre mühür ile serdâr-ı mu‘azzam olup Budin'den Kızlar adasından Vaç tarafına cisr-i azîm yapup cümle asâkir-i İslâm cisirden ubûr edüp Koca Murâd Paşa ve Mahmûd Paşa ve Tavîl Mehemmed Paşa ve Etmekçizâde Ahmed Paşa ve Tiryâkî Hasan Paşa ve niçe vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i livâlar bir yere cem‘ olup müşâvere ederler.

Ale'l-ittifâk kal‘a-i Peşte'yi yedi yerden yedi gün döğe döğe sekizinci gün amân ile kal‘a-i Peşte'yi feth edüp andan kal‘a-i Vaç'ı hâlî ve mu‘attal bulup yine ke'l-evvel içine asker korlar, ammâ böyle bir metîn hisâr-ı üstüvârı birer nân-pâresiyçün kâfire vermeğe sebeb olan iş erlerinden on bir nefer ağaları katl edüp niçesini nefy-i beled ve niçesini azl-i ebed edüp merd-i tîmâr ederler.

Hamd-i Hudâ 1011 senesinden berü şerr-i düşmandan emîn bir kal‘a-i Vaç'dır, ammâ bu kal‘a-i Vaç halkı aç olup açlıklarından kal‘a kapusun açup "Açız deyü" kaçup kal‘ayı küffâra verdikleriyçün hâlâ Budin halkı Vaç halkı üzre gülüşüp eydirler; "Kal‘aları Vaç, halkı aç, açlıkdan durma kaç" deyü Budinliler Vaçlılara şaka edüp ulaşırlar.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Vaç

Tuna nehri kenârında şekl-i murabba‘ cümle çit palanka dîvârlı dörd kat bölme bir hisâr-ı üstüvâr iki kat palanka dîvârları üzre arabalar gezse mümkündür, zîrâ Kanije kal‘ası gibi dolma rıhtım

palankadır, ammâ cümleden iç kal‘ası taşra kal‘anın Tuna kenârına vâkı‘ olmuş bir metîn ve kavî iç hisâr-ı çâr-kûşedir.

Bunun dahi başka handakı içinde nehr-i Tuna akup cânib-i garba bir kapusu önünde bir asma haşeb cisri ve iç hisâr içre elli mikdârı tahta şindire örtülü dizdâr evi ve gayri hâneleri ve ***[136b]*** cebehânesi ve hazînesi ve gılâl anbârları ve Süleymân Hân câmi‘i var, gayri hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir alâmetler yokdur.

Sitâyiş-i taşra kal‘a-i Vaç

Mezkûr iç kal‘ayı ihâta etmiş bir kal‘a-i ma‘mûrdur kim bu dahi dolma çit ve dıraht-ı müntehâlardan mebnî iki kat bir kal‘a-i kavîdir. Ve cümle beş mahalle ve cümle bin aded tahta şindire örtülü evlerdir, ammâ niçe kerre muhâsaralar çekmek ile kârgîr binâlı fevkânî hâneleri azdır, lâkin ma‘mûr hânedânlar vardır.

Ve cümle yedi mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i, kiremitlidir. Ve Sultân Osmân ile Hotin gazâsında Budin vezâretiyle bulunup şehîd olan Karakaş Paşa merhûm câmi‘i, bir müferrih ma‘bedgâhdır. Hattâ bu kal‘a-i Vaç'ı bu kıyâfet üzre ma‘mûr u âbâdân eden bu sa‘îd ü şehîd ve Gâzî Karakaş Paşa'dır ve (---) (---) (---) ve (---) (---) (---) mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Bir hammâm-ı muhtasarı ve bir hân-ı pür-müfîdi ve yüz elli kadar dükkân-ı ehl-i hırefi var, ammâ bezzâzistânı ve medrese ve dârü'l-kurrâsı ve imâret-i dârü'z-ziyâfesi yokdur, lâkin bâğı ve bâğçeleri ve mahbûb u mahbûbeleri ve oda sâhibi gâzîleri gâyet çokdur. Ve âb [u] hevâsı gâyet hûb ve mezra‘aları mergûb bir ganîmet vilâyetdir.

Ve bu varoşun iki aded kapusu var. Biri cânib-i şarka Hatvan kapusudur, biri mağribe nâzır Tuna kenârında İskele kapusudur. Bu iki kapular dahi metîn demir kapulardır.

Ve bu varoşdan taşra yine bu kal‘aya muttasıl bir kat Macar re‘âyâsı varoşu var, ammâ bu yalın kat palanka varoşdur. Dolma rıhtım tabya-i metîn varoş değildir, lâkin yine her tarafında dirsekleri ve mazgal delikleri ile âmâde iki ağaç kapulu ve dâ[’iren]-mâdâr handaklı ve handakı içi Tuna sulu Macar varoşudur. Birkaç müselmân hâneleri de vardır. Mâ‘adâ keferelerin dâr-ı menhûsları ve üç aded kenîseleri vardır.

Ve bu Vaç kal‘ası gird-â-gird tokuz bin altı yüz hatvedir ve handakları pâkdir. Mezâristânları cânib-i kıbleye Peşte kal‘ası tarafınadır. Ve cümle bâğları şimâl tarafında Novigrad yolu üzredir.

Ba‘dehu asker-i İslâm ile bu kal‘adan kalkup cânib-i kıbleye 7 sâ‘at Vaç ve Peşte sahrâsı gibi bir arzullâh-ı vâsi‘de gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Peşte

Altında cümle asâkir-i islâm meks-i hıyâm etdükde eğer kal‘a-i Peşte'den ve eğer kal‘a-i Gerz İlyâs'dan ve eğer kal‘a-i Sedd-i İslâm Budin'den ve eğer kal‘a-i Bârûdhâne'den Sadrıa‘zama "Safâ

geldin" deyü ol kadar toplar atup şâdumânlar etdiler kim gûyâ zemîn ü âsumân dir dir ditredi. Ve ol gün Sadrıa‘zam Peşte kal‘asın seyr [ü] temâşâ edüp ta‘mîr ü termîme muhtâc olan yerleriyçün tenbîh ü te’kîdler edüp Budin defterdârının ziyâfetinden sonra serâperdesine gidüp ol gün yine cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrân tuğları Budin cisrinden ubûr edüp Budin tarafindaki Kile sahrâsında meks-i hıyâm olundu. Ertesi Sadrıa‘zam alay-ı azîm ile Tuna üzre cisr-i kavîden ubûr ederken Budin'in Tuna kenârında Ali Paşa tabyasından ve Peşte'nin Ulama Paşa tabyasında nehr-i Tuna üzre ol kadar sekdirme toplar atdılar kim her bir demir ve taşdan top gülleleri nehr-i Tuna üzre gıjlayup kuş gibi sekerdi.

Andan yine Budin'in dörd pâre kal‘asından yine bir yaylım top şâdumânları olup Sadrıa‘zam Kile sahrâsına serâperdesi içre nüzûl etdi.

Ba‘dehu cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad ve Şimatorna ve Kanije ve Seğitvar ve Şikloş ve Kopan ve Kapoşvar ve Peçoy ve Segsâr ve Mihaç ve Valpova ve Ösek ve Pojaga ve Yakova ve Sirem ve Semendire ve Tımışvar ve Arat ve Varat ve Yanova ve Çanad ve Lipova ve Göle ve Sonlok ve Segedin ve Baçka ve Laşka ve Hatman ve Peşte ve Vaç ve Budin'e gelince mezkûr olan cümle serhad kal‘aları ve kurâ vü kasabâtlarına ve cümle Bosna eyâleti sancaklarına kışlalar fermân ve ta‘yîn olunup cümle guzât Budin altından mezkûr sancaklardaki kışlalarına gidüp "Hâzır-bâş durasız" deyü tenbîh [ü] te’kîdler olunup ibtidâ Budin vezîri Sarı Hüseyin Paşa Budin askeriyle kal‘a-i Uyvar'da muhâfiz kalmağile Bosna eyâleti askeriyle Bosna vezîri Köse Serdâr Ali Paşa'ya Budin kışla fermân olunup Budin'de âhir-i kâr kalup anda medfûn oldu, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve Gürcî Mehemmed Paşa Seğitvar'da kışladı. Ve Sührâb Mehemmed Paşa'ya Hersek sancağı mansıb ihsân olunup gitdi. Ve Tatar Hânzâde'ye Sombor ve Baçka sancakları kışla verilüp Hânzâde {vezîr ile kaldı}. Ve'l-hâsıl cümle asâkir-i İslâm'a kışlalar ta‘yîn olunup Sadrıa‘zam Belgrad'a teveccüh edüp yine alay-ı azîm ile azm-i râh-ı Belgrad etdi.

Kal‘a-i Budin altından Belgrad-ı behişt-âbâda gitdiğimiz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ Budin'den cânib-i kıbleye nehr-i Tuna ***[137a]*** kenârıyla gidüp **kal‘a-i Hamza Beğ**'e konmayup **menzil-i palanka-i Erçin**, andan **Cânkurtaran kal‘asın** ubûr edüp yine cânib-i kıbleye gidüp **menzil-i palanka-i Penteli**, andan **palanka-i Fötvar**, andan **palanka-i Pahşa,** andan **palanka-i Tovona'**yı geçüp **Yeni palanka,** bunun cisirlerinde asâkir-i İslâm'ın çekdiği azâb-ı elîmleri Cenâb-ı Kibriyâ bilir. Hattâ bir gün tekâ‘üd olundu.

Andan **kal‘a-i Segsâr**-ı sengsârı geçüp **palanka-i Bat Ösek,** andan **palanka-i Seçoy'**ı geçüp **palanka-i Mihaç**.

Bu mahalde Kaplan Paşa elli bin asker ile Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve İslovin ve Mekemorya vilâyetlerin tâ nehr-i Morava ve nehr-i Dırava ve nehr-i Raba'ya varınca nehb ü gâret ve alan u tâlân etmeğe me’mûr olup gitdiler, ammâ şiddet-i şitâ {şedîd} idi, Hudâ âsân ede.

Andan kalkup, **menzil-i palanka-i Birnivar,** andan **palanka-i Darda'**yı geçüp,

Menzil-i kal‘a-i azîm Ösek: Bu mahalde iki gün tekâ‘üd fermân olunup ale'l-umûm asker-i İslâm'a Kâsım ulûfesi verdiler kim *el-azametullâh* eyle kar yağup eyle musîbetler olup niçe bin aded hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâhlar cümle selc-i rahmet altında kalup niçe mecrûh ve şikeste-dil tâ’ife-i sipâhândan kimesneler Sadrıa‘zamın otağı sokakları bedeninde donup merhûm oldular.

Hikmet-i Hudâ ertesi gün âfitâb-ı âteş-tâb âleme şu‘le verüp şiddet-i hârından cümle guzât-ı müslimîn safâ etdik, zann edüp hamd ederlerken cemî‘i karlar eriyüp Sadrıa‘zamın otağı etrâfı çamur deryâsı olup cümle benî Âdem çamur deryâsında şinâverlik ederek hâlleri diyer-gûn olup bir âdem haymesinden çıkmağa iktidârları olmayup yine ol ân bir bârân-ı rahmet yağdı kim cemî‘i haymeler kazık dutmadan kalup bu mahalde hikmet-i Bârî bir şiddet-i şedîd bir rîh-ı akîm esüp cemî‘i hayme vü hargâhları havâya peftere gibi atdı.

El-hâsıl bu kal‘a-i Ösek altında ol günler rûz-ı mahşerden bir nişân olup herkes cân u başdan geçüp bir vâveylâ vü vâveledâ ve feza‘ u çeza‘ kopdu.

Böyle mâtem gününde ancak beş bin kadar âdem ulûfe alup gayri âcizler "Mevâcib dahi üç güne dek verilir" deyü derd-i serlerinden ulûfeye varmayup hemân Defterdâr Ahmed Paşa "Mevâcib defterleri devr oldu" deyü cemî‘i defâtirleri kapayup "Bu ulûfeyi alamayanlar nâ-mevcûddur" deyü "On bir bin âdemin esâmeleri(n) nâ-mevcûdlardır" deyü mîm harfi işâretin edüp bu kadar ibâdullâhın esâmelerin çalup kat‘-ı erzâk etdiler.

Bâ-husûs Uyvar ve Litre ve Leve ve Novigrad gazâsında bile oldukların bilüp şu kadar ibâdullâhın esâmeleri çalındı.

Ertesi gün havâdan sehel burûdet gidüp Hânzâde Sultân'a ve yalı ağasına ve sâ’ir a‘yân-ı kibâr Tatar ağalarına Sadrıa‘zam ziyâfetler edüp Hânzâde'ye ba‘de'z-ziyâfe bir semmûr kürk ve bir mücevher zeynli küheylân at ihsân olunup Baçka vilâyetine kışlasına revâne oldu. Ve sâ’ir vüzerâlar ve ümerâlar dahi meştâlarına gidüp andan Sadrıa‘zam da kalkup,

Menzil-i kal‘a-i Vulkovar: Bunda cisir başındaki Hindî Baba Sultân'ı ziyâret etdim, zîrâ mukaddemâ {sefere} giderken bu sultân vâkı‘ama girüp "Sâlimîn ü gânimîn yine gelüp vâsıl olursun" buyurmuşlardı.

Hamd-i Hudâ selâmetle yine bu âsitâneye gelüp bir koyun kurbân ve fukarâlara nezerâtlar verüp rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe şürû‘ etdim. Himmetleri hâzır ola, hû diyelim hû.

Andan **palanka-i Sotin**'i ubûr edüp **palanka-i Tovarnik,** andan,

Menzil-i kasaba-i Mitroviçe: Bu kasaba ahâlîsi asâkir-i Âl-i Osmân'a eyle ziyâfetler etdiler kim cümle guzât-ı müslimînin harbendeleri bile ta‘âm yemeden müstağnî oldular. Andan,

Menzil-i karye-i Voyka: Bu mahalde Hırvadistân'da Zirinoğlu ve Beganoğlu vilâyetlerini nehb ü gârete giden Kaplan Paşa hâ’ib ü hâsir bu kadar bin atdan ve bu kadar bin cândan ayrılup bî-tâb u bî-

mecâl gelüp Sadrıa‘zama ahvâl-i pür-melâlin bir bir nakl edüp kışlasına gitdi.

Andan yine **Sirem sahrâsı** içre gidüp **nehr-i Sava** üzre cisr-i azîmi alay-ı azîmler ile geçerken kal‘a-i Belgrad-ı kaviyyü'l-bünyâd ol kadar balyemez toplar atup şâdumânlar edüp,

Menzil-i kal‘a-i Belgrad-ı behişt-âbâd-ı dârü'l-cihâd'a dâhil olup cümle Sadrıa‘zam ağalarına kışlalar verilüp hakîre dahi İbrâhîm Kethudâ efendimizin yanında bir konak verilüp şeb [ü] rûz Sadrıa‘zam ve düstûr-ı mu‘azzam efendimizle ve İbrâhîm Kethudâ efendimiz ve gayri a‘yân-ı kibâr efendilerimizle Hüseyn Baykara sohbetleri edüp gecemiz Kadr ve rûzumuz rûz-ı îd-i adhâ rûz-ı nevrûz olup çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’id-i mihnet-i râhı cümle ferâmûş edüp subh u şâm Hallâk-ı âleme hamd ü senâ ederdik, *ve's-selâm.*

Bu kal‘a-i Belgrad sene (---) târîhinde mufassalan tahrîr olunmuşdur. Tekrâr ta‘rîf ü tavsîfe ihtiyâc yokdur, ammâ bu Belgrad ***[137b]*** meştâsında iken cümle Sadrıa‘zam ağalarına Semendire sancağı kışla verilüp bu hakîre dahi bir köy meştâ ihsân olundukda,

Belgrad-ı hurrem-âbâddan Semendire sancağına ve Pojagacık kazâsına zahîre-bahâ tahsîline gitdiğimiz kurâ vü kasabâtların menâzillerin beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Belgrad'dan cânib-i kıbleye 8 sâ‘at ma‘mûr u âbâdân kurâlar içre gidüp,

Menzil-i karye-i Rojay: Semendire hâkinde Belgrad kazâsı nâhiyesinde gâyet mahsûldâr Sırf keferesi köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Andan yine semt-i kıbleye 9 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı ehl-i beled-i nâm nîk, ya‘nî rabât-ı atîk kal‘a-i Rodnik

Lisân-ı Sırfça (---) (---) Bânîsi Sırf krallarından Milyoş kral binâsıdır. Sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir.

Ba‘dehu küffâr istîlâ edüp sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân Belgrad gazâsına giderken bu kal‘a-i Rodnik'i amân ile feth edüp Belgrad'ı muhâsara eder.

Hikmet-i Hudâ Belgrad'ın fethi müyesser olmayup Ebü'l-feth Gâzî taht-ı Belgrad'dan bî-feth avdet edüp dârü's-saltanat-i aliyyelerine vardıkda küffâr-ı dûzah-karârın karârları kalmayup fürce bulup kal‘a-i Rodnik'i muhâsara ederler. Âhir-i kâr asâkir-i İslâm amân ile kal‘ayı küffâra verirler.

Ba‘dehu sene 927 târîhinin on birinci gün mâh-ı Cemâziyelâhir'de küffâr-ı hâksâr savlet ve salâbet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyeceğin bilüp derûn-ı hisârda olan küffâr-ı hâksâr kal‘ayı amân ile Sâlihli Yahyâ Beğ'e teslîm ederler. Hâlâ ol asırdan berü dest-i Âl-i Osmân'da Semendire sancağı beğinin hâss-ı hümâyûndan ifrâz olmuş subaşılığı hâssıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle mahsûllü kazâdır ve nâhiyeleri cümle yetmiş altı pâre ma‘mûr kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı var, ammâ Belgrad yakın olmak ile şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Eşkâl-i kal‘a-i Rodnik: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir kûh-ı bâlânın zirve-i a‘lâsında şekl-i muhammes bir seng binâ bir kal‘a-i köhne binâ-yı vîrândır kim Semendireli Gâzî Balı Beğ'e bir kerre

bu kal‘a küffârları isyân edüp Gâzî Balı Beğ bu kal‘a-i sa‘bın fethinde usret çeküp âhir-i kâr cânib-i erba‘asın muhâsara etdikde küffârın taşra çıkmağa dermânları olmaduğundan bir leyle-i muzlimde küffâr kal‘ayı bırağup cümle ehl [ü] iyâlleriyle firâr ederlerken cümle guzât-ı müslimîn küffârın ardlarına düşüp cemî‘i kâfirleri ale'l-umûm esîr-i bend-i zincîr edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle guzât-ı müslimîn muğtenim olduklarında Gâzî Balı Beğ fermân-ı pâdişâhîyle bu kal‘a-i Rodnik'i câ-be-câ harâb edüp hâlâ niçe yerinde hâit-i dîvârları münhedim durur ve içinde hânedân-ı amâristândan bir şey olmadığından dizdârı ve merdüm-i hisârı yokdur. Vakt-i şitâda içinde çobanlar sâkin olur.

Der-vasf-ı eşkâl-i varoş-ı Rodnik: Mezkûr kal‘anın yalçın kayasının cânib-i garbîsinde derk-i esfel gibi bir vâsi‘ dere içre bâğlı ve bâğçeli yerde cümle yedi mahalle-i müslim ve kefere mahallâtlarıdır. Ve cümle sekiz yüz aded tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî müfîd ü muhtasar hânelerdir.

Ve cümle on bir aded mihrâbdır. (---) (---) câmi‘i (---) (---) ve câmi‘i (---) (---). Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese-i sûhtevâtı var ve cümle üç aded mekteb-i sıbyânı var ve cümle aded bir kesîf hammâmı var, ammâ suyu latîfdir. Ve cümle seksen mikdârı müfîd ü muhtasar dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Ve cümle halkı Poturca kelimât edüp çuka esvâblar geyüp kopçalı serhadli çakşırları ve kubâdî pâbuçları ve çuka kalpaklar geyüp bir alay tüccâr âdemlerdir, ammâ Sırf ve Bulgar ve Boşnak re‘âyâları gâyet mâldâr ve rencber ve maslahat-güzâr re‘âyâları var. Hattâ keferelerinin avretleri ve kızlarının bir gûne turfe örülü saçları vardır. Kızları cümle başı örülü saçlı gezerler ve geysûları üzre ve niçeleri takyeleri üzre gûnâ-gûn gümüşler ve babka ve akçeler dizerler, bir turfe esbâblı ve fisdanlı ve başları örgülü re‘âyâ karılarıdır.

Ve bu kasaba kal‘anın dağı altında olmağile kal‘anın dağı kûh-ı bî-sütûn gibi bu şehrin cânib-i şarkîsinde şehre havâle olduğundan bu şehre kâmil altı ay güneş dokunmaz, ammâ gün uzununda sehel güneş dokunup yine ba‘de'z-zevâl güneş dokunmaz bir garîb zemîne vâkı‘ olmuş kasaba-i acîbdir.

El-hâsıl derk-i esfel-vâr bir dâr-ı diyârdır. Ve havâsı dahi gâyet sakîldir. Ancak bu rabtanın şarkîsi tarafindaki kal‘a kayası dibinde niçe yüz yerden âb-ı hayât buz pâresi gibi suları cereyân edüp âsiyâb-ı mâları deverân etdirir mâ-i kevserlerdir kim mâh-ı Temmûz'da bu uyûn-ı zülâllerden üç yudum huzûr ile *[mük. 137a]* içilmez. Tâ bu mertebe sovuk suları var kim iki âdem bir toklu kuzuyu yemeğe kâdir olur, bu serî‘u'l-hazm âb-ı sâfî suları nûş etmeğile bu kasaba halkı ten-dürüstlerdir. Yohsa havâsı sakîldir, ammâ halkı gâyet halîm ve selîm ve oğuz ve garîb-dost ve sofra sâhibi âdemlerdir.

Ba‘dehu bu kasabadan kalkup cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde amâristânda gidüp,

Evsâf-ı misâl-i hâk-i Baçka, ya‘nî hoş-havâ-yı kasaba-i Çaçka

Lisân-ı Sırfça (---) (---) demekdir. Zamân-ı kadîmde bir ma‘mûr köy imiş. Mürûr-ı eyyâm ile âb [u] hevâsı latîf olduğundan halkı tenâsül bularak hâlâ bir bâğ-ı İrem-misâl bir rabta-i zîbâdır. Bu dahi Semendire sancağı beğinin hâssı olup hâkimi voyvadasıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır kim cümle toksan altı pâre ma‘mûr nevâhî köyleri vardır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve

muhtesibi ve nakîbü'l-eşrâf vekîli var. Ve şehri nehr-i Morava kenârında bir vâsi‘ küşâde yerde bir ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen bâğ u bâğçeli ve müşebbek bostânlı bir şırası şîrîn kasabacıkdır.

Ve nehr-i Morava bu mahalle (---) (---) dağlarından gelüp cânib-i şimâle cereyân ederek Yagodina palankası kurbunda Köpürlü Mehemmed Paşa'nın Yanova püllü yalı binâ etdiği ağaç cisir altından geçüp Semendire ile Köylüc kal‘ası mâbeyninde nehr-i azîm olup nehr-i azîm ümm-i Tuna'ya mahlût olur.

Ammâ bu kasaba-i Çaçkalı içün kasaba-i Rodnikli ve kasaba-i Pojagacıklı ve şehr-i Öziçeli latîfe edüp "Çaçkalı ve maçkalı ve laşkalı ve pıçkalı" deyü ulaşup latîfe ederler. Boşnak latîfesidir, ammâ yine mezeden hâlî değildir, ya‘nî maçkalı, kedili ve gidili demekdir, ya‘nî laşkalı uğursuzlar ve pıçkalı, ya‘nî avretleri fercli fâhişe demek murâdlarıdır. Ammâ bu kasaba-i Çaçka halkı şehr-i Öziçeliye ulaşup,

"Öziçeli kuziçeli, ya‘nî epşet nihânî ve mîdehed gulâmı çok" derler.

Ahâlî-i vilâyetler mâbeynlerinde böyle güft ü gûlar ederler, ammâ hakkâ ki kasaba-i Çaçka halkı sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi ehl-i ırz ve bî-garaz âdemlerdir. Ve kasabaları du‘âları berekâtıyla ma‘mûr olup cümle altı aded mahalle ve cümle altı yüz aded kiremitli ve şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle tokuz aded mihrâbdır. Evvelâ çâ[r]sû içinde (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---). Mâ‘adâ mesâcidler[dir].

Ve cümle üç medrese-i dârü'l-ulûmlardır. Bu şehirde tâlib-i ilme rağbet ederler, zîrâ ulemâ nâdirdir. Hattâ evlâd-ı Arab'a pek iltifât edüp "Haccu'l-Haremeyn'dir" deyü ri‘âyet-i hâtırlarıyla mukayyed olup ehl [ü] iyâl sâhibi ederler.

Ve cümle üç aded tekyeleri var ve cümle dörd aded mekteb-i sıbyânları var ve cümle iki aded hânları var ve cümle bir aded hammâmı var ve cümle yigirmi aded dükkânları var ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi vardır.

Bu kasabadan kalkup yine cânib-i kıbleye ma‘mûr u âbâdân ve nahlistân bostânlı yerleri 5 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı kocacık, ya‘nî kasaba-i ma‘mûr-ı Pojagacık

Lisân-ı Sırfça (---) (---) demekdir. Bu dahi evâil-i a‘sârda bir karye imiş. Bir mahsûldâr zemînde vâkı‘ olmağile kasaba-i ma‘mûr olmuş, ammâ küffâr zamânı kal‘ası dağlar içre nümâyândır. Kanije eyâletinde Pojaga sancağı kal‘ası olmağile bu kasabaya Semendire Pojagacığı derler.

Tasgîr-i kelâmına göre kasabası da küçükdür, ammâ ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîndir, zîrâ yoldan hilâf çiğnek yol üzre olmadığından emn ü amân âsûde bir kasaba-i dâr-ı amândır ve bu dahi Semendire sancağı beğinin taht-ı hükûmetinde voyvadalığı hâssıdır. Yüz elli akçe pâye ile kazâ-yı âlîsi, yüz on

pâre ma‘mûr nevâhîsi kurâları vardır.

Cümle re‘âyâları Potur Boşnak ve Sırf ve Bulgar kefereleridir. Müslimleri cümle dizleri gözünde kısacık çuka dolamalar ve elvân çuka kalpaklar geyüp Boşnakça ve Sırfça ve Bulgarca kelimât ederler.

Ve hâkimlerine gâyet mutî‘ [u] münkâdlardır. Bir hâkimi dahi sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve harâc ağası Budin kulu tarafından gelir.

Ve bu kasaba cümle on bir mahalledir ve cümle bin altmış aded tahtânî ve fevkânî olduğu mertebede tahta şindire ve kiremit örtülü bâğ u bâğçeli evlerdir.

Ve cümle on üç aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---). Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç aded medrese-i âlimânlardır. ***[mük. 137b]*** Ve cümle dörd aded hânkâh-ı dervîşândır ve cümle altı aded mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır.

Ve cümle (---) aded hammâmdır ve cümle (---) aded hândır ve cümle (---) aded dükkândır, ammâ bâğ u bâğçesi firâvândır.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb [u] mahbûbeleri rûh-ı revândır. Ve bu kasaba içre cereyân eden nehr-i Ditina şehr-i Öziçe içinden akup bu Pojagacığa uğrayup bundan aşağı gidüp nehr-i Işkırapiş'e mahlût olur.

Bu nehr-i Işkırapiş dahi şehr-i Öziçe dağlarıyla kasaba-i Roda dağlarından cem‘ olup nehr-i Ditina ve nehr-i Işkırapiş ikisi bir olup cereyân ederek kasaba-i Çaçka kurbunda nehr-i Morava'ya mahlût olur. Ba‘dehu zikri sebkat etdiği gibi Morava da nehr-i Tuna'ya munsabb olur, *ve's-selâm.*

Bu şehr-i Pojagacığı tamâm seyr [ü] temâşâ edüp mahkeme-i şer‘a varup kışla emirlerimizi kadı efendiye kırâ’at etdirüp sicill-i şer‘-i Resûl-i mübîne emr-i şerîfimiz kayd olunup a‘yân-ı vilâyet kışla köyümüzün zahîre bahâsıyçün ve ücret-i kadem-i şer‘îmiz içün hakîre üç yüz aded Sivilye guruş ve on aded hüddâmlarıma yigirmişer guruş verüp her ay başında onar araba pirincimiz ve bal ve yağ ve şem‘-i aselimiz ve darçın ve biber ve unumuz ve buğdayımız ve sâ’ir zahâ’irlerimizden mâ‘adâ atlarımıza saman ve odun ve arpa getirmeği der-uhde edüp hakîre bir at ve bir seyishâne pîşkeş verüp yine atları ehl-i kurâya emânet verüp ba‘dehu cümle ehl-i beled ile ve a‘yân-ı Pojagacık ile vedâlaşup kışla köyümüzden yarar kulağızlar alup gayri yollar ile sayd [u] şikâr ederek ve niçe kılâ‘ u kasabâtları temâşâ ederek,

Pojagacık'dan Belgrad'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

..... (22 satır boş)..... ***[138a]***

Ba‘dehu cânib-i garba 14 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kadinaluka: Sırf ve Bulgar keferesi köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyen köydür.

Andan taraf-ı garba yine Semendire sancağı hâki içre niçe yüz aded ma‘mûr kendleri 12 sâ‘atde ubûr edüp **menzil-i Belgrad**-ı hoş-bilâda dâhil {olup} yine efendilerimizle ol meştâda cân sohbetleri edüp zevk u safâlar ederken sene 1074 târîhi mâh-ı Recebü'l-ferdin gurresinde eyyâm-ı şiddet-i şitânın zemherîrinde cihânı kar rahmeti kaplayup bir âdem kapusundan taşra çıkmağa iktidârları olmaduğu günlerde hikmet-i Hudâ Sadrıa‘zama ol günlerde kal‘a-i Kanije vâlîsi Yentür Hasan Paşa'dan ve Seğitvar kal‘ası beğinden ve kal‘a-i Bobofça ve kal‘a-i Berezense ve kal‘a-i Şıklofça ve kal‘a-i Valpova ve kal‘a-i Birnivar ağalarından ve kal‘a-i Ösek beğinden ve kal‘a-i Mohaç beğinden ve kal‘a-i Peçoy beğinden ve kal‘a-i Segsâr beğinden ve kal‘a-i Şimatorna beğinden ve kal‘a-i Nadaj ağasından ve kal‘a-i Kuban beğinden ve kal‘a-i Kapoşvar beğinden, el-hâsıl dahi niçe kılâ‘lardan Sadrıa‘zama feryâdcılar ve kan ile yazılmış ve âteş ile delik delik yanmış mektûblar vezîr-i dilîre gelince hemân ol Âsaf-ı şecî‘ [ü] dilîr ol şiddet-i şitâda du‘â vü senâ ile tuğları sarây havlısına çıkarup nâdîler şehr-i Belgrad içre nidâ edüp cümle kışlalarda olan vüzerâlara ve mîr-i mîrânlara ve ümerâlara ve cümle yedi bölük kapu kullarının kışlalarına birer vezîria‘zam ağaları evâmir-i şerîfeler ile ılgar edüp ağalar pârekende ve perîşân oldular, ammâ şehr-i Belgrad içre erbâb-ı dîvândan ve mevcû[d] kapu kullarından ve vezîr ağalarından on bin kadar asker bulunup,

Belgrad'dan Demirkazık seferine gitdiğimizi ve âlâm-ı şedâ’id çekdiğimizi beyân eder

Evvelâ ol kışda ve kıyâmetde Sadrıa‘zam Belgrad'da mevcûd bulunan on bin kadar asker ile Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin açup Belgrad'dan bir alay-ı musîbet ile çıkup nehr-i Sava üzre cisirden geçüp **menzil-i sahrâ-yı Zemin**'de beş karış kar üzre asâkir-i âciz çadırların kurmağa ne kadar cidd ü cehd etdilerse sahrâ-yı Zemin'in zemîni buz donup gûyâ polad-ı Nahşivânî olup çadır kazıkları geçmeyüp ol vakt-i sabâh niçe bin aded pür-silâh asker kar üzre hayme vü hargâhsız atları dahi ellerinde ve kılıçları bellerinde bu sahrâ içre cümle mahlûk-ı Hudâ berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp niçe bin benî Âdemler ve husûsan benî Âdem şekilli tiryâkîler cân-ı azîzlerinden bîzâr oldular, ammâ niçe eşmiş ve yortmuş ve berzah u âlâm-ı şedâ’id çekmiş iş görmüş âdemler cümle garârlarını ve bâr-ı sakîllerini cânib-i erba‘alarına dizüp haymelerin kurup cümle tınâbları harârlara bağlayup niçe yüz çadırlar kuruldu, ammâ atların kazıkları yere geçmediğinden cümle halk âlem-i hayretde kalup niçe bin atlar sahrâdaki kar üzre serserî gezerler idi.

Hemân Sadrıa‘zam içün cebehâne-i pâdişâhîden demir kazıklar getirüp ve Belgrad'ın niçe bin demircilerine niçe bin demir kazıklar kesdirüp vezîrin ve niçe erbâb-ı dîvânın haymelerin demir kazıklarla kurdular.

Ammâ Hudâ berhordâr eyleye, bu hakîrin iş görmüş hüddâmları bu hâl-i melâli görüp ol ân âteş yakup tancereler içre karı eridüp kaynar su olunca niçe yerlere kaynar suyu döküp yer yumşak olunca hemân ol mahalle kazıkları kakup andan atları bağlayup her atın başına tobralarıyla samanların asup çulların atlar üzre urup atlar ditremeden halâs olup derhâl bu tertîb üzre issi sular dökerek çadırın kazıkların kakup çadırımıza girüp gûyâ a‘râfa girmiş olduk.

Bu hâli gayri a‘yân görüp anlar dahi kaynar sular ile kazıklar kakarak haymelerin kurup a‘yân-ı

kibâr haymelerinde karâr etdiler, ammâ karakullukçu hüddâmânın bu seferde çekdiği derd [ü] belâ ve renc [ü] anâyı Allâh bilir.

Andan ale's-sabâh bu vâdîden kalkarken cemî‘i kazıklar yerden çıkmayup çıkarmağa çalışanların cümle demir kazıkları sovukdan kırılup ve cemî‘i haymeleri kat kat değşiremeyüp hemân her çadırı kurulmuş gibi kaskatı seyishânelere ve bârhânelere tahmîl edüp el ayak dutmadan kalup mehterlerin boru zurna çalmağa iktidârları olmayup niçe bâr [u] büngâh ordu yerinde kalup kimi atlı ve kimi piyâde gidüp kar hazâ’ini hod ârâm etmeyüp serçe başı gibi yağup ol şiddet-i şitâda ve ol vâveylâ ve dipi ve boranda berzah ve musîbet çekerek 3 sâ‘atde,

Menzil-i Kuyular: Bu menzilde dahi niçe kerre yüz bin derd [ü] belâ ve renc [ü] anâ çekilüp yine kazıklar yere geçmediğinde müverrihân-ı Âl-i Osmân bu sefer-i eser-sakara "Demirkazık geçmez seferi" deyü tahrîr etdiler.

Bu menzilde ol gece çekilen sovuk azâb-ı elîmi bir târîhinde çekilmemiş ve görülmemişdir. İnşâallâh dâr-ı âhiretde ehl-i nîrâna böyle dipi boran azâbı olmaya, ammâ Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmeti var, hikmet-i ezelîsinden su’âl olmayup [64] dir.

Andan kalkup cemî‘i guzât-ı muvahhidîn uslûb-ı sâbıka üzre niçe bin ***[138b]*** hırâş-ı cân çekerek ve niçe yüz tiryâkîler melekü'l-mevti görmeden cân çekişerek 5 sâ‘atde kar üzre,

Menzil-i karye-i Yarka: Bu menzilde bir depe ve bir şepe ve bir çığ ve bir burma savruntu yığ ile rîh-i akîm ve bâd-ı sarsarlar esüp ne hayme vü hargâh ve ne bâr [u] büngâh yerinde kalmayup cümle ber-havâ tayerân edüp herkes *"İnnâlillâh"* âyetlerin tilâvet etmeğe başladılar. *El-azametullâh* bu rîh-i Semûdlar cemî‘i develeri yıkup ve atları ve katırları birbirlerine katup bu vâdî-i hâmûnda her dâbbeler karlar üzre serserî gezerler ve her hüddâmânlar cânlarından bezerler.

Her ne hâl ise bu gün de böyle geçüp ol gece bir leyle-i muzlim olup ve berf ü selc bârân-ı la‘net yağup aslâ göz açdırmadığından mâ‘adâ herkes haymesinde ve harârı dibinde yağmurluğun geyüp büzülmüş yatırlarken nısfu'l-leylde bir rûzgâr-ı zor-kâr esüp cümle atlar ve katırlar târumâr olup niçe garîb ü gurebâ âdemler sovukdan donup kurıla kalmışlar ve niçe bin kara hırsızlar çadırları yarmışlar ve niçe yüz yük harâr yükleri alup gitmişler.

Ale's-sabâh haşr [ü] neşrden bir yevmi'n-nüşûr olup bir vâveylâ ile bu mahalden kalkup 6 sâ‘atde kar üzre berzah çekerek gidüp,

Menzil-i kasaba-i cây-ı rahmet, şehr-i Mitrofçe-i İrem-i cennet

Cümle asâkir-i İslâm'a konaklar verilüp herkes hakkâ ki cennete girmişe dönüp bin bin hamd [ü] senâlar edüp bunda üç gün tekâ‘üd fermân olundu, ammâ niçe âdemler bu şehrin hânelerinde alev-ber-alev âteşler yakup âteşler başında niçe yüz âdemlerin gözleri karığup a‘mâ oldu. Ve niçe âdemler sovuğu çekmişken hemân âteşler başında buğup öle kaldı. Hudâ bu şehr halkının âbâ vü ecdâdlarına rahmet edüp kendülere sa‘âdet-i dâreyn müyesser ede.

Cümle ahâlî-i vilâyet on kadar evin ehl [ü] iyâllerin bir eve koyup cümle harîmlerin bile guzât-ı müslimîne kışla konak verüp kendülere zahmet etdiler, ammâ askere cenâb-ı Hak'dan rahmet etdiler. Ammâ bu hakîr-i pür-taksîr aslâ hâneye girmeyüp ve hüddâmlarım âteş başına komayup bir sütûh altında sâkin olup atlarım dahi âhûra komayup hemân sallama yemlerin asardım ve cânlarımız besleyüp sefer tedâriklerin görürdüm.

Hikmet-i Hudâ dördüncü gün kar yağmadan teskîn oldu ve sehel halkın yüzü güldü. Ve bu menzilde emr-i pâdişâhîler yazılup Ösek'de kalan Gürcî Mehemmed Paşa serdâr olup Kıbleli Mustafâ Paşa ve Kaplan Paşa ve İbrâhîm Paşa ve Kefeli Bekir Paşa ve on oda yeniçeri ve altı oda cebeci ve beş oda topçu dahi Mehemmed Paşa ile cümle kırk bin asker ta‘yîn olunup Kanije ve Seğitvar ve ol serhadde olan kal‘aların imdâdlarına revâne oldular.

Ammâ hikmet-i Hudâ bu mahalde yine serhad-i mezbûrelerin beğlerinden ve dizdâr ağalarından feryâdnâmeler gelüp kal‘a-i Seğitvar kurbunda Sultân Süleymân'ın bağırsakları ve ciğeri ve kalbi türbesi kal‘asın Bobofça ve Berezense ve Şekeş kal‘asın Peçoy kal‘asının taşradaki kal‘asın Ösek köprüsün yakup Darda kal‘asın dahi mezkûr kal‘alar ile cümlesin küffâr alduğu ve yakduğu ve Peçoy'un hâlâ iç kal‘asını muhâsara edüp döğdüğü feryâdcıları gelince hemân Sadrıa‘zam yanında olan askeri dahi cümle Ösek'de Gürcî Mehemmed Paşa'ya gönderüp dahi ardları sıra Sombor kal‘asında meştâ eden Hânzâde Ahmed Giray Sultân'a mü’ekked emr-i şerîfler yazılup seksen yedi bin Tatar-ı sabâ-reftâr ile ve yalı ağası kırk bin güzîde Tatar ile Ösek'de Gürcî Mehemmed Paşa serdâr yanına gitmeğe me’mûr oldular.

Ve yine cânib-i erba‘ada meştâ eden guzât-ı müslimîne mü’ekked fermânlar ile niçe yüz aded Sadrıa‘zam ağaları gitdiler.

Andan beş günde Gürcî Mehemmed Paşa'nın başına altmış bin güzîde Âl-i Osmân askeri ve yüz yigirmi yedi bin Kırım askeri ve Yalı Tatarı askeri cem‘ olup dahi Ösek cisri ıhrâk olmuşken cümle asker-i İslâm Gürcî Mehemmed Paşa ile Kanije ve Seğitvar ve gayri diyâr kılâ‘larının imdâdlarına teveccüh etdiklerin küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr istimâ‘ edüp karârları firâra mübeddel olup kal‘a-i Peçoy'un taşra hisârından çıkup iç kal‘ası kalup Bobofça ve Berezense kal‘aların dahi bırağup ve Seğitvar ve Kanije kal‘aları altından geçüp kaça kaça nehr-i Morava kenârında Keckivar kal‘asına, ya‘nî Yenikal‘asında karâr eder.

Gürcî Mehemmed Paşa da bu kadar deryâ-misâl asker ile küffârın ardları sıra kovarak tâ kal‘a-i Kanije'ye varup Yentür Hasan Paşa'ya bir semmûr hil‘at-i fâhire geydirüp kal‘a-i Kanije'nin derûnuna kâmil beş bin aded piyâde asker-i pür-silâh imdâd koyup andan Kanije'nin cümle zahîresi ve mühimmât [u] levâzımâtların görüp andan kal‘a-i Seğitvar'da Gürcî Mehemmed Paşa meştâya karâr verüp cümle kılâ‘lara kifâyet mikdârı askerler gönderüp Süleymân Hân türbesi kal‘asın ve Peçoy kal‘asın ta‘mîr [ü] termîm ederken Kefeli Bekir Paşa geldikde, "Niçün imdâda geç geldin?" deyü Gürcî Mehemmed Paşa, Bekir Paşa'nın başını kesüp Sadrıa‘zama arz eyledi. ***[139a]***

Ammâ bu mahalde Zirinoğlu ve Beganoğlu fürce bulup asker-i İslâm Seğitvar altında cem‘iyyetde iken nehr-i Dırava'nın Valpova kal‘ası tarafından on bin güzîde kâfir gönderüp bu kerre murâd [u] merâmı üzre Ösek köprüsün ıhrâk etdiği ve Gürcî Mehemmed Paşa'nın asker-i İslâm ile Seğitvar'da

kaldığı Mitroviçse'de Sadrıa‘zama haber gelüp küffârın Yenikal‘aya firâr etdiğinden ve mezkûr kal‘aların dest-i küffârdan halâs olduklarından cihân cihân hazz edüp (---) (---) vezîri İsmâ‘îl Paşa'yı Ösek köprüsünü müceddeden amâr etmeğe me’mûr edüp Mihaç beğine dahi köprüyü amâr etmeğe fermânlar gitdi.

Ve günden güne kışlalardan cemî‘i asâkir-i İslâm gelüp Kanije ve Seğitvar ve Peçoy kal‘alarına imdâdlar gönderilüp ba‘dehu,

Vezîria‘zam Mitroviçse kasabasından tekrâr Belgrad kışlasına avdet etdiği menâzilleri beyân eder

Evvelâ Mitroviçse'den cânib-i şarka,

Menzil-i karye-i Parka: Mukaddemâ bunda çekilen azâb-ı elîme karşılık Cenâb-ı Allâh bir küşâde havâ-yı latîf verüp cümle çekdiğimiz renc [ü] anâları ferâmûş edüp bu hakîr sûre-i *Elem Neşrah*'da [65] nass-ı şerîfi mazmûnun müşâhede etdim.

Andan yine cânib-i şarka yine Sirem sahrâsı üzre sehel şitâ çekerek,

Menzil-i sahrâ-yı Zemon: Hamd-i Hudâ bunda dahi küşâde havâ olup mukaddemâ Zemon sahrâsı zemîninde kalan demir kazıkların niçe bini bulunup ve niçe hırsızlarda serîka olunan atlar ve esvâblar bulunup cümle hırsızlar cisir başında katl olunup andan tekrâr,

Menzil-i kal‘a-i Belgrad-ı kaviyyi'l-bünyâd-ı dârü'l-cihâd

Şehrine dâhil olup kâmil iki buçuk ay zevk u safâlar ile cümle a‘yân [u] eşrâf ile cihân sohbetleri ve Hüseyn Baykara işretleri ederek hamd-i Hudâ eyyâm-ı şitâ mürûr edüp eyyâm-ı bahâr geldi, derken hikmet-i Hudâ tekrâr Kanije kal‘asında Yentür Hasan Paşa'dan ve Seğitvar kal‘asında Gürcî Mehemmed Paşa'dan ve Budin'de Serdâr Ali Paşa'dan ve kal‘a-i Üstürgon'da Çerkez Bekir Paşa'dan ve Novigrad kal‘asında Hamza Paşa'dan ve Leve kal‘asında Çatrapatra Ali Paşa'dan ve Ustolni-Belgrad kal‘asında Hacı Mustafâ Paşa'dan cümle feryâdcılar gelüp,

"Hâlâ Nemse çâsârı yedi koldan üzerimize gelmek üzredir" deyü kanlı kâğızlar geldikde ol ân Budin vezîri Abaza Hüseyin Paşa dahi Uyvar'dan haber gönderüp,

"El-hükmülillâh Litre kal‘asın küffâr muhâsara etdikde biz dahi asker cem‘ edüp kal‘a-i Litre'ye imdâd yetişdiğimiz mahalde derûn-ı hisârda mahsûr olan guzât-ı acûl acele edüp kal‘a-i Litre'yi küffâra vere ile verüp cümle askeri hâlâ kal‘a-i Uyvar'dadır. Pâdişâh sağ olsun, kal‘a-i Litre'yi sultânımın fermânıyla bu kulun feth etdi ve inşâallâh efendimin devletinde yine ben feth ederim. Hemân devletinde kal‘a-i Uyvar'ı muhâfaza edelim, ammâ sultânım kâfirin Pojon tarafından birkaç diller dutdum. Nemse çâsârının ve Kız kralın ve Danimarka kralının ve Zirinoğlu ve Beganoğlu ve yedi aded hersekler ve on iki aded ban olan segler cümle yüz bin asker ile Kanije kal‘ası üzre gitmeğe turvin ve müşâvere etdiklerinin ve dâr-ı menhûslarından azîm leşker ile Kanije üzre gitdiklerinin sıhhat haberin dillerden alup sultânım bir ayak evvel Kanije kal‘asına Tatar askerin gönderüp sa‘âdetle siz dahi Kanije üzre azîmet buyurmadan hâlî olmayup kal‘a-i Uyvar'da bizi dahi

hayr du‘âdan ferâmûş buyurmayasız" deyü Hüseyin Paşa'nın dahi bu yüzden Litre kal‘asına küffârın zafer bulduğu haber-i mûhişi gelince hemân ol ân Sadrıa‘zam-ı sâhib-kıran tuğlar ile sancağ-ı Resûlullâh'ı Belgrad sarâyı havlısına du‘â vü senâ ile çıkarup ve kurbânlar kesilüp sene 1074 Ramazân'ının yigirminci gün cemî‘i ümmet-i Muhammed sâimü'd-dehr iken cümle guzâta iftâr fermân olundukda tiryâkîler Zirinoğlu kâfirine,

"İlâhî berhordâr ola, kâfir ise de hidâyet bula. Anın hareketleriyle biz de sefer edüp orucumuzu yemeğe me’zûn olduk" deyü niçe tiryâkî murdârları kâfire du‘â ederlerdi.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam yevm-i mezbûrda Belgrad-ı behişt-âbâddan alay-ı azîm ile nehr-i Sava üzre cisrden ubûr edüp cânib-i garbda,

Menzil-i sahrâ-yı kal‘a-i Zemon

Bu vâdîde meks edüp üç gün tekâ‘üd fermân olunup cemî‘i eyâletlerde ve cemî‘i sancaklarda kışlada olan mîr-i mîrânlara ve cemî‘i ümerâlara emr-i şerîfler ile kapucubaşılar pârekende ve perîşân olup gitdiklerinde hakîre dahi bizzât Sadrıa‘zam,

"Hersek sancağına mutasarrıf olan Sührâb Mehemmed Paşa Kanije imdâdına gelmeyüp Hersek sancağını bir hoş muhâfaza ***[139b]*** edüp Venedik'in Kotur kal‘asından küffâra baş çıkartmayup muhâsara edesin" deyü Sührâb Mehemmed Paşa'nın emr-i şerîflerin hakîre verüp ve cümle a‘yândan mektûblar alup Sadrıa‘zam kethudâsı İbrâhîm kethüdâdan Sührâb Paşa'ya ve vâlidesine mektûblar alup Sadrıa‘zam Kanije imdâdına revâne oldu.

Bu hakîr-i Evliyâ-yı pür-taksîr Belgrad'dan Bosna eyâletinde Hersek sancağında Sührâb Mehemmed Paşa'ya muhâfaza emirleri götürdüğüm menâzilleri ve kılâ ve şehirleri beyân eder

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile sene 1074 Ramazânu'l-mübârekinin yigirmi üçüncü gün Belgrad şehrinden cânib-i kıbleye **Havâle kal‘asın**a doğru geçüp 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Rojay: Kefere köyüdür. Andan,

Karye-i Perayo ve **karye-i Lisovik** ve **karye-i Baroşoça:** Bu üç pâre ma‘mûr kefere köyleri Semendire sancağı hâkindedir. Bu kurâları 12 sâ‘atde cümle dağlar ve beller ve yaylalar ve dırahtistân yerler aşup giderek,

Menzil-i karye-i Bistiriçe: Bu dahi kefere köyüdür. Andan,

Karye-i Tirepoşna ve **karye-i İsmirli Kovaç** ve **karye-i Dodoçan** ve **karye-i Lipye:** Bu kefere köyleri dahi Semendire sancağında ma‘mûr u mahsûldâr kurâlar, 10 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Moraviçe: Bu ma‘mûr kefere köyü bir yayla eteğinde olmağile mahbûbe kızların temâşâ ederek kaymağ u balların yiyerek niçe zevk u safâlar ederek ve bu karye-i Moraviçe, nehr-i Lig kenârındadır. Nehr-i Lig Karadağ'da karye-i Baht'dan çıkup yine Semendire sancağı hâkinde

kasaba-i Valiva'ya karîb nehr-i Kolibara'ya mahlût olup ikisi cereyân ederek nehr-i Sava-i azîme munsabb olur.

El-hâsıl bu mahalde nehr-i Lig'i ubûr edüp **karye-i Kadinaluka** ve **karye-i Islavkoça'**dan **Karadağ yaylası**n aşup, ammâ haydud keferelerinden gücile cânımız kurtarup ve azîm dıraht-ı müntehâlar seyr edüp her bir şecere-i bâlâlar evc-i semâya münkalib olup her birin onar âdem kucaklar. Mezkûr kurâları ve Karadağ yaylasın (---) sâ‘atde geçüp,

Menzil-i kasaba-i Banya: Sene 1072 târîhinde vilâyet-i Erdel kâfiristânı gazâsından Belgrad'a gelüp andan vilâyet-i Arnavudistân İskenderiyyesine giderken yine bu Banya köyüne uğrayup ılıcasına girdiğimiz sene-i merkûmda terkîm olmuşdur kim tekrâr tahrîri melâlet verir, ammâ bu kasaba-i Banya içre nehr-i Diçina şehr-i Öziçe dağlarından gelüp bu ılıca deresinden geçüp ve Çaçka kasabası dibinden geçüp nehr-i Morava'ya, ol dahi Semendire ile Köylüc kal‘ası mâbeyninde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Andan nehr-i Diçina'yı ubûr edüp **karye-i Tovoçin** ve **karye-i Koştonik** ve **karye-i Dorojvenik,** andan nehr-i Kamaniçse'yi cisirden ubûr {edüp }bu dahi Karadağ'dan gelüp Belgrad'ın yolu üzre nehr-i Morava'ya karışır âb-ı hayât sudur.

Bu merkûm kefere kurâların ve bu nehreyni cümle 15 sâ‘atde geçüp,

Menzil-i karye-i Goynagor: Kefere köyüdür, ammâ Öziçse şehri kazâsı nâhiyesinin ma‘mûr kurâlarıdır.

Ve Belgrad'dan berü esmâları terkîm olunan kurâların ekserini sene 1072'de Arnavud İskenderiyyesine giderken uğrayup evsâfları bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Ba‘de'l-yevm gayri yollara azîmet olundu.

Andan **karye-i Siridna,** andan **karye-i Dobrina,** güzel, orta köy demekdir ve eğer her köyün lisân-ı Bulgarca ve Sırfça esmâların tahrîr eylesek başka bir tomar-ı dırâz olur.

Andan **karye-i Dona Dobrina,** ya‘nî güzel kral karısı köyü demekdir. Andan **karye-i Dolna Dobrina**.

Bu mezkûr kurâları cümle Öziçse hâkinde 11 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Çis Dobriçse: Bu dahi Öziçe hâkinde yine Sırf ve Bulgar keferesi köyüdür. Bu karye-i ma‘mûre içinden nehr-i Işkırapiş, bu nehir dahi yine Karadağ'ın taraf-ı cenûbîsinden tulû‘ edüp bu karyeden güzer edüp kasaba-i Pojagacık dibinde nehr-i lezîz Öziçse'ye karışup ikisi kasaba-i Çaçka kurbunda nehr-i Morava'ya mahlût olur.

Andan kalkup yine cânib-i cenûba, **karye-i Hotan** ve **karye-i Dobrodo** ve **karye-i Tivirdik** ve **karye-i Sovolno**.

Bu kurâlar dahi cümle Öziçe hâkinde Sırf ve Bulgar kefereleri köyleri olup niçeleri tîmâr u ze‘âmet ve niçeleri hâs ve niçe köyleri vakfullâhdır.

Merkûm kurâları 13 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı pây-i taht-ı kraliçse, ya‘nî kal‘a-i bâlâ Öziçse

Sırf kavmi Öziçe derler, Bulgar kavmi Öziçse derler. Lisân-ı Latin'de Öziçe (---) (---) demekdir.

Târîh-i Latin-i mu‘teberde ***[140a]*** bu kal‘a-i Öziçe'nin evsâfın tahrîr edüp ibtidâ bânîsi Sırf banlarından Seleşti Ban tahtı olup anın binâsı olup sevâd-ı mu‘azzam olmak üzre vasf etmiş.

Ba‘dehu niçe mülûkdan mülûka bu kal‘a-i seng-binâ intikâl edüp âhir-i kâr sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî vilâyet-i Bosna'yı feth etmeğe giderken bu kal‘a-i Öziçe küffârları ru‘b-ı Âl-i Osmân'dan kal‘anın miftâhların istîmân ile Sultân Mehemmed'e teslîm edüp derûn-ı hisâra kifâyet mikdâr asâkir-i İslâm ve cebehâne ve mühimmât [u] levâzımât zahîrelerin müstevfâ koyup Ebü'l-feth Mehemmed Hân ve Akşemseddîn Sultân ve Sadrıa‘zam Velî Mahmûd Paşa bu şehrin amâr olup ınkırâzu'd-devrân dest-i Âl-i Osmân'da müebbed kalmasıyçün hayr du‘â edüp ba‘dehu Mehemmed Hân Bosna diyârı fethine azîmet ederler.

Şehr-i Öziçe'nin hâkimler[in] beyân eder: Evvelâ kanûn-ı Süleymân Hân üzre Budin eyâletinde Semendire sancağı paşasının hâssı olup üç yüz nefer âdemiyle hâkimi voyvada ağadır. Yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle yüz on pâre ma‘mûr u âbâdân kurâlardır ve şeyhülislâmı vardır ve nakîbü'l-eşrâfı vardır ve a‘yân [u] eşrâfı dahi gâyet çokdur. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve Budin kulu tarafından harâc ağası ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve bâcdâr ağası ve mi‘mâr ağası ve dizdâr ağası vardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Öziçe: Evvelâ kal‘ası nehr-i Diçina kenârında gûyâ Tokat kal‘ası gibi bir yalçın serâmed âlî kaya üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim

dâ'iren-mâdâr cirmi üç bin yüz adımdır.

Cümle etrâfında kırk bir kulle ve dörd yüz aded dendân-ı bedendir ve dîvârının kaddi kırk yedi arşın-ı âlîdir. Cânib-i erba'ası çâh-ı gayyâ-misâl kanara uçurum kayalar olmağile bir tarafında handakı yokdur. Gerçi cânib-i garbî ve şimâlî ve cenûbîsi tarafında havâleleri vardır, ammâ hayli mesâfe-i ba'îdede dağlardır ve ol dağlardan bu kal'aya yürüyüş mümkün değildir, zîrâ havâle olan dağlar ile bu kal'a-i bâlâ mâbeyninde nehr-i Diçina cereyân etdiği bir derk-i esfel-misâl bir deredir kim aşağı bakmağa âdem cür'et edemez.

Ve bir hâl ile bu kal'aya lağım ve toprak sürmek kâr eylemez. Gerçi şimdiki zamânımızın savaş-ı perhâşına göre sademât-ı topa dayanmaz, tîz münhedim olur, ammâ bir vech ile yürüyüş edüp yanına varılmaz, zîrâ bu hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir burunda bir yalçın kanara püşte üzre vâkı' olup cânib-i selâsın nehr-i Diçina ihâta etmişdir kim ol su gûyâ gayyâ deresinden cereyân edüp kal'adan bir taş atsan aşağı dereye ol taş hayli zamândan sonra ener.

El-hâsıl bu kal'aya bir vecih ile yürüyüş edüp zafer mümkün değildir. İllâ muhâsara ile zahîresiz kalırsa zafer mümkündür. Ve eğer havâle olan dağlardan darebât-ı top-ı kûplar ile kal'anın der [ü] dîvârların münhedim etsen içinde mahsûr olanlar kal'a içre olan seng-i hârâ mağâralara girüp mütehassın olduklarında mazgal deliklerindeki kurşum havfinden dibelik kal'anın yanına varılmaz.

Ve üstâd-ı bânî-i bennâ-yı selef bu kal'anın nehr-i Diçina akdığı mahalle bir kulle-i bâlâ-ı azîm binâ edüp bu kulleden seksen kulaç urganlar çarh-ı dollâblara koşup aşağı nehr-i Diçina'dan su çekildiğin aslâ düşman göremez. Ve bu mahalde yalçın kayalardan nehr-i Diçina'nın cereyân etdiğinün sadâsı ra'd gibi gürleyüp âdemi asamm eder. Tâ bu mertebe taşkın ve coşkun akar bir küçük sudur kim tulû'u ve gurûbu bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve derûn-ı kal'ada cümle on hâne var, dizdâr ve kethudâ ve imâm ve hatîb ve mehterbaşı evleri ve Ebü'l-feth'in bir küçük câmi'i ve cebehânesi ve gılâl anbârı var, gayri âsâr-ı imâreti yokdur.

Ve şimâl cânibine nâzır üç kat metîn ve kavî demir kapuları var. Bu tarafı üç kat kal'a dîvârı olmağile üç kat kapudur, ammâ bu kal'a iç ilde vâkı' olup serhad olmamağile yigirmi aded tîmârlı neferâtları vardır.

Der-şehrengîz-i şehr-i merâm Öziçe: Mezkûr kal'anın cânib-i kıblesi ve taraf-ı şarkîsinde kal'adan yokuş aşağı yalçın kesme kaya yollar ile kâmil iki bin adım enüp kat-ender-kat bir vâsi' öz içinde nehr-i Diçina'nın yemîn ü yesârında tahtânî ve fevkânî cümle kârgîr binâ bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı tezyîn olmuş bir şehr-i şîrîn-i ma'mûrdur kim cümle dörd bin ***[140b]*** sekiz yüz aded ekseriyyâ tahta şindire ve kiremit örtülü mükellef ve müzeyyen ve mükemmel hânedânları var, zîrâ erbâb-ı zu'amâsı ve a'yân-ı kibârı bî-hisâbdır. Cümleden mükellef Zâ'im Ca'fer Ağa Sarâyı (---) (---) (---) (---) (---). Mâ'adâ vasatu'l-hâl büyût-ı ra'nâlardır.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât: Cümlesi (---) aded mahallelerdir. Üç mahallesi re'âyâ-yı harâc-güzâr Nasârâ mahallesidir. Bir mahalle dahi Yahûdî mahallesidir, ammâ Ermeni ve Fireng ve

Macar ve Urûm kefereleri yokdur. Ekseriyyâ Latin ve Sırf ve Bulgar kefereleridir, ammâ mahalle-i müslimînin esmâları budur:

..... *(1.5 satır boş)*.....

Der-fasl-ı imârethâ-yı cevâmi‘-i ehl-i îmân: Kamusu otuz dörd aded mihrâbdır. Cümleden mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen ve kârgîr binâ Alaybeğ câmi‘i gâyet müferrih ve dil-küşâ sâfî rusâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i nûrdur ve cümleden minâresi mevzûn bâng-ı Muhammedî hâne-i pür-nûrdur. Bu câmi‘den mâ‘adâları kurşumlu olmayup serâpâ kiremit ile mestûrdur.

Andan Hüseyin Ağa câmi‘i, andan Hasan Efendi câmi‘i, andan Çeribaşı câmi‘i, andan Tâmîrîzâde câmi‘i, ma‘lûmumuz olan cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan cevâmi‘-i rûşenler bunlardır. Mâ‘adâsı mesâcid-i muvahhidândır. Dükelisi yigirmi tokuz aded mahallât mesâcidleri ve zâviye ve buk‘alar ve mezgit ve eyne ibâdetgâhlarıdır. (---) (---) (---) (---), ammâ,

Der-sitâyiş-i musallâ-yı ibret-nümâ-yı âbidân-ı zâhidân: Salât-ı îdeyn ve salât-ı du‘â-i istiskâ içün bu şehrin tâ aynü'l-fi‘linde nehr-i Diçina kenârında bir namâzgâh [u] niyâzgâh [u] ma‘bedgâhdır.

Kırk iki yıldan berü seyr etdiğimiz İslâm diyârlarının biri böyle hıyâbân u koyah ve İremezâtü'l-imâd misilli bir tâ‘atgâha mâlik olduğun bu hakîr görmemişimdir ve olmak ihtimâli yokdur, zîrâ nazargâh-ı kibâr-ı evliyâullâhdır. Hattâ Ebü'l-feth Gâzî Mehemmed Hân bu kal‘ayı feth ederken Akşemseddîn Hazretleri bu cây-ı İremde erba‘îne girüp Vezîria‘zam Velî Mahmûd Paşa ile ve Hazret-i Hızır Nebî ile bu çemenzârda tâ‘at u ibâdât edüp,

"Bu cây-ı müferrih gül [ü] gülistân ve ma‘bedgâh-ı mü’minân ola" deyü du‘â etdiklerinde anların nutk-ı dürer-bârlarıyla hâlâ bir müstecâbü'd-da‘ve du‘a hırmeni bir musallâdır kim kırk gün bu mahalde ibâdet eden elbette dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtları hâsıl olup sa‘âdet-i dâreyne nâil olur.

Hattâ bu namâzgâhın tûlu çâr-ender-çârı dâ’iren-mâdâr kâmil iki bin adımdır. Etrâfı bir âdem kaddi kadar kârgîr ve metîn dîvârdır. Ve cümle dörd aded kapuları vardır.

Bu musallânın içi cümle evc-i âsmâna ser çekmiş çınar ve kavak ve uhlamur ve bîd-i ser-nigûn ve ar‘ar ve servî ve sanavber ü tefne dırahtlarının şükûfeleri râyiha-i tayyibelerinden bunda tâ‘at-ı Sübhânî eden cemâ‘atin demâğları mu‘attar olur ve zemîn-i sebiz-gûnu eyle yeşil çemenzârdır kim gûyâ ahzar-gûn duhâvî katîfedir.

Ve dîvârının cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ve murgzâristândır kim niçe bin andelîb-i beyâbânîlerin asvât-ı hazînleri âdeme cân bağışlar. Ve bu musallâya sayf u şitâda aslâ ve kat‘â şems-i âteş-tâbın te’sîri olmayup cemî‘i eşcârların zıll-ı himâyelerinde cümle mü’minân muvahhidân tâ‘at-ı Yezdân edüp şehrin cemî‘i a‘yân-ı kibârı ve erbâb-ı me‘ârif ve âşıkân-ı sâdıkânları bu menzilgâhda cem‘ olup mubâhase-i ilm edüp gûy gûy sohbet-i hâs ederler, bir aceb mesîregâh u teferrücgâh ve pâk ibâdetgâhdır, ammâ cânib-i vakfından dörd aded bevvâbları vardır.

El-hâsıl bir mecma‘-i ulemâ ve bir menba‘-ı fuzelâ ve bir ârâmgâh-ı kân-ı şu‘arâ yeridir. *Inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola, âmîn ve yâ Mu‘în.*

Der-beyân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Hepisi (---) aded medâris-i tâlibândır. Cümleden (---) (---)

..... (1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Umûmisi üç aded yerde ilm-i tecvîd ile Hazret-i Kur’ân tilâvet olunur, lâkin sâ’ir bilâdın hâfizları gibi İbn Kesîr ve Seb‘a kırâ’ati okunmaz, ancak Hafz kırâ’atı tilâvet olunup mahsûs dârü'l-kurrâları yokdur. (---)

Der-ilm-i dârü'l-hadîs-i kân-ı muhaddisân: Olancası iki yerde ilm-i hadîs okunur. Biri Alaybeği câmi‘inde, biri Hasan Efendi tekyesinde ***[141a]***

Ta‘rîf-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Barısı on bir aded mekteb-i tıflân-ı ebcedhânlardır ve gâyet necîb ü reşîd sıbyânları vardır, lâkin ebyât [u] eş‘âr okumağa selîkaları düşmüşdür, ammâ [66] âyetin sûre-i Bakara'dan tilâvet ederler.

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Bardası tokuz aded hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı zîşândır, ammâ cümleden yukaru kal‘a altında tekye-i Hasan Efendi; hâlâ hayâtda olup kırk bin aded mürîde mâlik bir pîşvâ-yı tarîk Hakk'a sâlik mazınne-i kerâme, fuzelâyi'd-dehrden bir kimesne Rûm ve Arab u Acem'de ecdâd-ı izâmlarından berü "Öziçe şeyhleri" deyü meşhûr-ı âfâk tarîk-i Halvetiyye şeyhi şeyhun ale'l-ıtlâkdır. Hamd-i Hudâ tevhîd u tezkîrlerinde bulunup semâ‘ u safâlar edüp ol du‘â hırmeninde hayr du‘âların alup dest-i şerîfin bûs etmeğile behre-mend olduk.

Andan tekye-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Olandası iki aded hammâm-ı gâsılândır.

..... (1.5 satır boş).....

Der-manzara-i mihmân-sarây-ı kârbân-ı revân: Hamusu bir aded kârbânsarây-ı hasbîdir. Ol dahi aşağı çârsû içre *merhûm u mağfûrun leh* Koca Mûsâ Paşa'nın kârbânsarây-ı hâne-i bî-minnetidir kim niçe bin at ve âdem alır bir kârgîr binâ bir azîm hân-ı ârâmgâhdır.

Der-aded-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Ümmeten on bir aded hân-ı sevdâgerânları var kim Rûm ve Arab u Acem'in bâzergânları bu kârgîr binâ hânlarda sâkin olup metâ‘-ı kâlây u vâlây-ı kâmhâ-yı hârâların fürûht edüp kâr [u] kisb ederler. Ba‘dehu her biri diyârlarına giderler.

Der-nişâne-i vekâle-i garîbân-ı mücerredân: Cümleden üç aded bekâr odalarıdır. Başka bevvâbânları vardır. Ba‘de'l-ışâ kapuları sedd olup ale's-seher bâbları açılup herkes kâr [u] kisbinde olurlar. Ekseriyyâ bu rablarda sâkin olan bir alay garîbü'd-diyâr ehl-i hıreflerdir.

Der-sitâyiş-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Âmmeten bin yüz kırk aded ma‘mûr u müzeyyen sûk-ı sultânîsinde bir kârgîr binâ metîn ve kavî bezzâzistânı ve beş aded kahvehânesi ve şehir içre cereyân eden nehr-i Diçina kenârında ba‘zı dükkânları vardır, ammâ ma‘mûrları bâlâdadır.

Der-beyân-ı binâ-yı cüsûr-ı memerr-i nâs-ı âyendegân: Hemeten bu şehir içre cereyân eden nehr-i Diçina üzre üç aded ağaç cisirler ve üç aded metîn ü müstahkem kârgîr binâ cisr-i musanna‘lar vardır, ammâ cümleden mükellef Mehemmed Ağa cisrinin târîhi budur:

Mehemmed Beğ karîn-i lütf-i Yezdân,

Toludur nâm-ı nîkiyile efvâh,

Görüp cârî Dâ‘î dedi târîh,

Ne zîbâ köprü etdik bârekallâh.
Sene 1027.

Der-beyân-ı âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Yekûnu yüzden mütecâviz su değirmenleri var kim bu şehir içre cereyân eden nehr-i Diçina üzre vâkı‘ olmuş gûnâ-gûn musanna‘ değirmenlerdir kim bir diyârda bu gûne çarhlı ve bu elvânda seng-i hârâlı un değirmenleri yokdur.

Der-mesîregâh-ı aded-i bâğ-ı cinân: Cem‘an on bin altmış aded nazargâh-ı bâğ-ı İreme-zât misilli cinîn u gaytân ve hadîka-i ravza-i rıdvânlardır. Her bâğ altışar akçe öşr-i sultânî verüp gayri tekâlîf-i örfiyyeden berî bir şehr-i âbâdân u müzeyyendir.

Der-vasf-ı havâ-yı hûb-ı câvidân: Bu şehir gerçi bir kayalı ve dereli ve depeli zemîn-i sengistâna vâkı‘ olmuşdur, ammâ cânib-i şimâlîsi ve şarkîsi küşâde olmağile havâsı latîf olup vakt-i seheri gûyâ Haleb diyârında Ma‘arratü'n-Nu‘mân şehrine benzer.

Der-sûret-i çîn-i meh-cibîn, mahbûbe-i mahbûbân: Âb [u] hevâsının letâfetinden nisvânının hüsn-i cemâlleri gûyâ bir bedr-i münîr-i mehtâbdır ve gılmânlarının hüsn-i cemâlleri bir mertebededir kim la‘l-gûn tebekânî yanakları ve sorh-gûn dudakları emsem derdine devâdır.

Der-alâmet-i kabâ-yı merd-i meydân: A‘yân-ı kibârı elvân çuka semmûr kürk-i zincab ve zerdeva ve nâfe kürk geyüp destâr-ı Muhammedî sararlar. Aşağı hâlli olanlar çuka esvâblar ve kopçalı çakşırlar ve kalpaklar geyerler. Ve Boşnakça kelimât ederler, ammâ garîbi severler. Cümle tüccâr kavmidirler.

Der-kıyâfet-i câme-i nisvân: Ekseriyyâ zenâneleri siyâh ferâceleri cümle boğasıdandır, al ve yeşil ve kırmızı çuka ferâce geymezler. Ve cümle gâyet mü’eddebe gezerler, ammâ çârsû-yı bâzâra girmezler, aybdır. Cümle Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde sâliha havâtînleri vardır.

Der-imâret-i dârü'l-it‘âm-ı fakîrân-ı garîbân: Cümle iki aded dârü'z-ziyâfe-i pîr [u] cüvândır. Evvelâ yukaru Şeyh Hasan Efendi tekyesinin subh u mesâ bay u gedâya ni‘meti mebzûldur. Ve aşağıda Koca Mûsâ Paşa hânı yanında imâretinin ni‘meti mâh u sâl bi'l-guduvvi [ve]'l-âsâl ni‘meti dâ'imdir. ***[141b]***

Der-memdûhât-ı sanâyi‘ât-ı üstâdân: Evvelâ sarı ve neftî ve yeşil sahtiyanı meğer Kürdistân'ın Bitlis şehrinde ola. Ve üstâd-ı mücellidleri sihir mertebesi kitâb-ı müstetâb cildleri ve müzehheb ve murakka‘ ve münakkaş pîş-tahta divîtleri yapup pâdişâha hedâyâ verirler.

Der-na‘t-ı güzîde-i şi‘r-i şâ‘irân: Erbâb-ı ma‘ârifi ve musannifîn ve nüktedân ârifânları çokdur. Hattâ hâlâ hayâtda olan Cârî Çelebi bir dîvân tertîb eylemiş, hakkâ ki kelâm-ı dürer-bârın ayân eylemiş. İslâmbolî Fehîm Çelebi'ye nazîreler etmiş kim sihr etmiş.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ bu şehr-i ma‘mûrenin cümle halkı ve ni‘metleri pâk olduğundan mâ‘adâ cemî‘i şâhrâhları pâk kaldırımdır. Ve cânib-i erba‘ası kûh-ı bâlâlar olmağile niçe yüz aded yerden âb-ı hayât uyûn-ı cârîyeler revân olup her biri mâh-ı Temmûz'da buz pâresi gibi aynü'l-hayât suları vardır. Ve bu şehir gûyâ bir kâse içindedir. Cânib-i erba‘ası dağlardır, dahi mâverâları serâpâ bâğlardır. Ve biri birinden âlî zemînde ma‘mûr hânedânlardır. Ve cümle halkı ehl-i zevklerdir. Niçe bini sâhib-i sülûk Hasan Efendi hulefâlarından galîz müselmânlardır.

Ve gâyet ganîmet şehirdir, zîrâ cânib-i erba‘ası yedi yüz pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve zemîni vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyâr olduğundan bir kîle buğday üç yüz vukiyye gelir. Ve hâs u beyâz ekmeği meşhûr olup bir vukiyye nânı bir akçeye ve eti üç akçeye ve bir kuzu on akçeye ve bir bokliçse yoğurd bir peneze ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtlar dahi ana göredir.

..... (4 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Öziçe: Evvelâ Azîz Muslihiddîn Efendi ve Ali Efendi ve Hüsâm Efendi ve Hüseyin Efendi, hâlâ hayâtda olan Hasan Efendi'nin peder-i büzürgvârlarıdır. *Kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

..... (1 satır boş).....

Bu şehirde üç gün zevk u şevkler edüp cümle ahibbâ vü dostân ve âşıkânlar ile ve Şeyh Efendi hazretleriyle ve hânemiz sâhibi Zâ‘im Ca‘fer Ağa ile cümle vedâlaşup ve yarar refîkler alup Öziçe'den cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde, **menzil-i karye-i Umaniçse,** andan **Tornik yaylası** dağın aşup 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Yablaniçse: Bu dahi Öziçe nâhiyesinde ma‘mûr [u] âbâdân kefere-i Sırf ve Bulgar ve ze‘âmet kendidir. Bu mahalde nehr-i Verça cereyân edüp ibtidâ bu nehrin tulû‘ı tâ İştavna dağlarından gelüp Istariulah hâkinde Pirboy hânına karîb nehr-i Lim'e karışır. Nehr-i Lim dahi tâ Arnavudluk içinde Bihor dağları kurbunda Plav kal‘ası dağlarından gelüp Foça şehri kurbunda nehr-i Drin'e, Drin dahi nehr-i Sava'ya, Sava dahi Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya, Tuna dahi Kili ve Tolça

ve Karahırmen kal‘aları kurbunda Karadeniz'e beş yerden mahlût olur.

Andan kalkup **Yablaniçe yaylağı**n aşup yüz bin renc [ü] anâ çekerek cânib-i kıbleye giderken nehr-i Lim kenârına enüp 15 sâ‘at âbâdânlıklar içre gidüp,

İbtidâ vilâyet-i Hersek'de evsâf-ı hâk-i Hudâ kasaba-i Roda

Lisân-ı Latin'de Roda (---) (---) demekdir. Süleymân vüzerâlarından (---) Paşa amâr etmeğile mu‘âf u müsellem bâğ-ı İremden nişân verir bir ma‘mûr kasabadır.

Bosna eyâletinde Hersek sancağı hâkinde (---) paşa mütevellîsi hükmünde yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve Budin kulu tarafından harâc ağası ve a‘yân [u] eşrâfı vardır, ammâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Ve bu kasabanın zemîni nehr-i Lim kenârında bir vâsi‘ çemenzâr fezâda bâğ u bâğçeli cümle dörd aded mahalleli ve cümle dörd mihrâblı âbâdân rabta-i müzeyyendir.

Evvelâ (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) ***[142a]*** Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğ u bâğçeli ve serâpâ şindire tahta örtülü ve cümle soba hammâmlı şâhâne müzeyyen hânedân-ı zîbâlardır kim cümle hâneleri hâne-i avârızdan ve cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf rabta-i zîbâdır.

Ve cümle bir medrese-i âlimân ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân ve cümle iki aded tekye-i dervîşân ve cümle iki aded hân ve cümle bir aded hammâm-ı râhat-ı cân ve cümle elli aded dükkân, cümle nehr-i Lim üzre olan cisr-i azîm başında dekâkînlerdir kim bu dükkânların ve hammâm ve hânın kirâlarından hâsıl olan mâlı cisrin ta‘mîr ü termîmine sarf ederler.

Sitâyiş-i cisr-i azîm-i memerr-i nâs-ı ünâs: Bu kantara-i kebîr vâsi‘ tavîl püll-i kavî nehr-i Lim üzre (---) (---) (---) hayrâtıdır kim cümle beş gözdür, ammâ pâyeleri beş yerden su içre kârgîr binâ-yı azîmelerdir. Üzerleri kalın gemi direkleri üzre haşeb tahta örtülü kavî cisirdir. El-hâsıl hemân bu kasaba bu cisir hâtırıyçün amâr olmuşdur ve şehr-i Öziçe'den gelen elbette bu cisrden ubûr edüp kasaba-i Roda'ya girir. Bizler dahi eyle etdik, ammâ nehr-i Lim (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi çokdur ve âb [u] hevâsı hûbdur ve halkı mahbûbdur ve hâk-i pâki beyne'l-halk mergûbdur ve merza‘aları vâfir ve hayr-ı berekâtları mütekâsir bir küçük kasabacıkdır, ammâ ma‘mûrdur ve halkı dâ’imâ mesrûrdur.

Ba‘dehu bu kasabadan kalkup cisri ubûr etmeden Roda hâkinde nehr-i Lim kenârınca cânib-i şarka 4 sâ‘at gidüp niçe yerler dolaşup âhir-i kâr nehr-i Lim'i gemiyle karşu tarafa geçüp,

Kasaba-i Pirboy

Mukaddemâ sene 1071 târîhinde Melek Paşa efendimiz merhûm ile eyâlet-i Bosna'dan ma‘zûl olup Rûmeli'ne giderken bu kasabaya uğrayup bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu kasaba

hâkiminde sehel ta‘âm yeyüp ve yarar kulağızlar alup tekrâr nehr-i Lim'i karşu Roda kasabası hâkine geçüp 4 sâ‘at taşlıklar üzre gidüp nehr-i Lim kenârında,

Menzil-i Manastır-ı Marjik

Bu deyr-i atîk kefere-i ruhbân kıssîs ve bıtrîklerinin kavlleri üzre tâ Hazret-i Îsâ zamânı binâ olunmuş, nehr-i Lim'e hâ’il bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba‘ kal‘a-misâl gûnâ-gûn kubâbları serâpâ rusâs-ı hâs ile mestûr bir deyr-i ma‘mûrdur kim içinde beş yüz aded ruhbân-ı palâs-pûşânları ve pençe-i âfitâb mûğpîçe marâlî ve gazâlî gözlü mûğ-zâd gulâmları var.

Cümle kefereleri Sırf ve Bulgardırlar ve müsâfirîne ol kadar cân u baş ile hizmet edüp atlara çul ve tobra çıkartmayup atları kendüler tîmâr edüp sallama yemler verüp çizme ve pâbuçlar silüp gece ve gündüz hidmete dürüşürler ve yevmiyye üçer kerre herseke me’kûlât [u] meşrûbâtdan şîr-i hurma ve katrınebat ve emlec-i Kâbülî ve reybâs u amberbâris eşribeleri getirirler. Tâ Gâzî Hudâvendigâr'a ruhbânları itâ‘at edüp evkâfları çokdur.

Ve cemî‘i kâfiristândan nezerâtları gelüp "Dîn-i Îsâ aşkına" deyüp müsâfirîne bezl-i ta‘âm ve bezl-i hidmet edüp dîbâ ve şîb ve zerbâf yorkanlar ve câme-i hâblar getirirler.

Ve im‘ân-ı nazar ile deyr-i müzeyyenin içine girüp temâşâ etdim. Ol kadar altun ve gümüş kanâdîl ve salîbeler ve ol kadar musanna‘ zî-kıymet âvîzeler ile tezyîn olmuş bir deyrdir kim müşk-i amber-i hâm ve ûd ve günlük râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Hattâ bir çelîpâ-yı sepây üzre kitâb-ı İncîl duran çelîpâ gûnâ-gûn cevâhirler ile tezyîn olmuş bir sepâydır kim elli bin guruş değer.

Andan içeri bir savma‘a var, ana dahi girüp temâşâ etmeğe murâd edindiğimde bir muğân-pîçe-i rûh-ı musavver gulâm-ı mehtâb hakîri mezkûr savma‘aya komadığından hâtıra bu ebyât hutûr etdi. Beyt:

Dünki gün kilsâya vardım, komadı ruhbân beni,

Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ'ya seni.

deyüp deyr-i gamâme-i temâmdan taşra çıkdım.

Andan ale's-sabâh bu deyrden kalkup yine cânib-i kıbleye nehr-i Lim kenârıyla 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i harâb-âbâd-ı Kovin

Lisân-ı Sırfça (---) (---) demekdir ve Sırf kralları binâsıdır. Sene (---) târîhinde Kosova cengi mahallinde Gâzî Hudâvendigâr feth edüp guzât-ı müslimîn içinde olan mâl-ı ganâ’imlerin alup kal‘ayı ***[142b]*** câ-be-câ harâb ederler. Hâlâ derûn-ı hisârda birkaç kefere çoban evleri var, gayri şey yokdur, ammâ,

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Lim'e havâle bir yalçın kaya üzre bir küçük Şeddâdî seng binâ ve bir kal‘a-i ra‘nâdır ve henüz üstâd-ı bennâ elinden çıkmış zann olunur. Etrâfı handaksız ve kapusuz ve kulsuz beş kulleli bir sûr-ı üstüvârdır. Anı geçüp 2 sâ‘at dahi nehr-i Lim kenârıyla gidüp ve nehr-i Lim'i kasaba-

i Pirepol kurbundaki Ebü'l-feth Sultân Mehemmed cisrinden geçüp,

Evsâf-ı şehr-i Sırfol, ya‘nî kasaba-i Pirepol

Lisân-ı Latince Pirepol (---) (---) (---) demekdir ve bânîsi Sırf banlarından Sırfol ban binâsıdır.

Zamân-ı kadîmd[e] şehr-i azîm imiş. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân Bosna vilâyetin feth etmeğe giderken be-dest-i Hersekzâde Ahmed Paşa bu şehr-i Pirepol feth olup Hersek sancağı hâkinde paşanın hâssı voyvadalığıdır ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı yokdur, ammâ sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ a‘yân [u] eşrâfi ol kadar yokdur, lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur.

Ammâ bu kasaba-i Pirepol iki bölük kasabadır. Biri nehr-i Lim üzre Ebü'l-feth köprüsü başında yukaru vakıf kasabasıdır kim bir mahalle ve cümle elli mikdârı bâğçeli ve âb-ı hayât sulu cümle tahta şindire örtülü evlerdir.

Ve bunda İbrâhîm Paşa câmi‘i gâyet müferrih ve dil-küşâ kiremitli ve bir minâreli câmi‘dir. Ve cümle iki aded hân-ı azîmi var ve cümle bir müferrih küçücük hammâmı var. Ve cümle bir tekye ve cümle iki mekteb ve cümle on dükkânı var. Cümle bu hayrâtlar İbrâhîm Paşa'nın olup bunların kirâlarından hâsıl olanı cisrin imâretine sarf ederler.

Bu kasabadan cânib-i şarka nehr-i Lim kenârıyla mezârlık içre kâmil bin adım gidüp,

Kasaba-i Aşağı Pirepol Vakfi

Zamân-ı kadîmde ikisi bir şehr-i azîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile dest-i Osmânîde harâb olup mâbeynleri bin adım yer harâb olup hâlâ mezârlık olmuşdur, ammâ yine hâkim ve zâbitleri birdir ve gâyet kasaba-i emîndir. Bu kasaba yukaru vakıfdan ma‘mûr u müzeyyen ve büyükdür. Vâlîsi ve kadısı ve hâkimisi bunda sâkinlerdir. Bu dahi nehr-i Lim kenârında bir vâsi‘ çemenzâr fezâda vâkı‘ olup bu şehir içre nehr-i Mileşova cereyân edüp bu nehrin yemîn [ü] yesârında şehir olup cisirler ile ubûr olunup bu şehir kenârında nehr-i Mileşova hemân nehr-i Lim'e karışır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası dağlardır, üzerleri serâpâ gûnâ-gûn bâğlardır. Aşağıda şehri nehr-i Mileşova'nın iki cânibinde cümle on mahalledir, dördü kefereler ve altı mahallesi müslimlerdir ve cümle dörd yüz seksen aded tahta örtülü sâfî bâğ u bâğçeli mükellef vâsi‘ kârgîr binâ hâne-i ra‘nâlardır, ammâ ekserî tahtânî tarz-ı kadîm büyût-ı zîbâlardır. Cümleden Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa sarâyı mükemmeldir.

Ve cümle on aded câmi‘-i âbidân [u] zâhidândır. Cümleden Hüseyin Paşa câmi‘i müferrih ve cemâ‘at-i kesîrelidir, ammâ kapusu câmi‘in bir köşesine vâkı‘ olup bir câmi‘in kapusu böyle vâkı‘ olmamışdır. Andan nehr-i Mileşova aşırı ağaç cisir başında Veznedâr Ağa câmi‘i, bir mesîregâh ve çemenzâr yerde câmi‘-i havâdârdır. Ve bu câmi‘ önünde bir ibret-nümâ sâ‘at kullesi var, çanının sadâsı tâ Mileşova kal‘asında istimâ‘ olunur. Ve bu mahalde nehr-i Mileşova üzre bir haşeb cisri ubûr edüp,

Namâzgâh-ı ibret-nümâ: Gerçi şehr-i Öziçe musallâsı kadar bâğ-ı İrem değildir, ammâ bu dahi gûnâ-gûn eşcâr-ı azîmeler ile ârâste ve niçe dıraht-ı hoş-bûlar ile pîrâste olmuş bir koyah gölgeli musallâ-yı îdgâhdır.

Ve cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir, ammâ cümleden Sokolluoğlu hânının kapusu üzre olan mescid-i ra‘nâ bir câmi‘-i ra‘nâ olmağa müsta‘id bir zâviyedir. Andan Veznedâr zâviyesi meşhûrdur.

Ve cümle üç aded dârü't-tedrîs-i sûhtevâtdır. Ve cümle dörd aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır, ammâ ciğer-kûşeleri cümle bî-zabt bî-rabt levendât-ı hovardegândır. Kamusu havâ-yı hevesde ve sayd [u] şikârda gezer püserândır.

Ve cümle dörd aded tekye-i dervîşândır. İkisi tarîk-i Halvetî ve biri Kâdirî ve biri tekye-i Bektaşiyân'dır.

Ve cümle bir hammâmdır, ammâ Veznedâr ***[143a]*** Ağa'nın hayrâtıdır.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârân-ı mücerredândır. Cümleden mükellef ü mükemmel çârsû içinde Sokollu Mehemmed Paşaoğlu Kâsım Paşa hânı ma‘mûrdur. Kapusu üzre bir mescidi var. Ve bu hân kapusu önünde sokak aşırı bir havz-ı azîminden cemî‘i musallîler tecdîd-i vudû‘ edüp cemî‘i devâbbât dahi âb-ı nâbından nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Ve cümle yüz aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ yine her metâ‘ bulunur.

Ve bu kasabanın havâsı sehelce sehîldir, ya‘nî mu‘tedil havâ olduğundan mahbûbeleri memdûhdur. Ve halkı cümle Arnavud esvâbı gibi daracık çakşır ve serhadli çuka esvâb geyerler, ammâ yine başlarında elvân çukadan kalpak geyüp yine Boşnakça ve Sırfça ve Bulgarca ve Latince kelimât ederler.

Ve ekseriyyâ tâze yiğitleri cümle baldırları çıplak gezüp cümle kılıç ve pala ve pinyal şiş taşıyup pür-silâh gezerler ve kâhîce gâzîleri kâfirin Kotur kal‘ası cânibine çeteye gider gâzî serbâz [u] şehbâz dilâver server yiğitleri var.

Ba‘dehu bu Pirepol'dan on aded yârân-ı bâ-safâlar ile atlarımıza süvâr olup alâ tarîkı's-seyr cânib-i cenûba bâğ u bâğçeler içre nehr-i Mileşova kenârıyla giderken birkaç tavşan sayd edüp ma‘mûr kurâları nîm sâ‘atde ubûr ederek,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Miloşva, ya‘nî kal‘a-i Mileşova

Lisân-ı Latin'de Miloşva bir ism-i kâfirdir kim bânîsi ol kefere [ve] fecere olmağile ol ismile müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır. Sırf ve Voynak banlarından bir kral-ı dâldır kim bu kal‘ayı binâ edüp cemî‘i Arnavudistân'ı ve Sırfistân'ı ve Dobra-Venedik'in ve Bundukanî Venedik'in ve Bosna ve Hersek diyârın kabza-i teshîre alup niçe kerre Selânik'i ve Edirne câniblerin nehb ü gâret ü hasâretler edüp çâr-nâ-sârlık iddi‘âsın ederdi.

Tâ ki Gâzî Hudâvendigâr ki Fâtih-i Edirne Sultân Murâd-ı Evvel'dir, bu Miloş kâfir üzre sene (---) târîhinde Gâzî Murâd Hân gelüp bu la'în Miloş dahi yedi kerre yüz bin küffâr ile Murâd Hân'a varup Kosova sahrâsında bir savaş-ı perhâş edüp hamd-i Hudâ nesîm-i nusret Murâd Hân tarafından esüp yedi sâ'atde yedi kerre yüz bin küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp meydân-ı bezm [ü] rezm-i vegâ asâkir-i İslâm'da kalup ba'dehu Gâzî Murâd Hân lâşe-i küffârları temâşâ ederken hemân lâşe-i murdârlar içinden bu mezkûr kal'a sâhibi Miloşva nâm mel'ûn kalkup Murâd Hân'ı bıçağıyla birkaç yerden urup şehîd etdikde kâfir Miloş'u da anda pâre pâre ederler. Bir kavlde "Bu Miloş elçilik bahânesiyle Murâd Hân'ın dâmenin bûs ederken Murâd Hân'ı taht üzre birkaç yerden zahm-âlûd edüp şehîd etdi" deyü yazmışlar. Şehâdeti mukarrer, ammâ rivâyet muhtelif.

Ba'dehu bu kal'a-i Miloşva'ya Hersek banı mâlik olup Hersek vilâyetinin tahtgâhı eder. Bu kal'aya Miloşva derler ve Milişova dahi derler. Netîce galat-ı meşhûr evlâ olmağile efvâh-ı nâs-ı Poturânda {Miloşova derler}.

Ba'dehu sene (---) târîhinde bu kal'ayı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Bosna fethine giderken be-dest-i Hersekoğlu Ahmed Paşa bu kal'a feth olmuşdur, be-kavl-i müverrihân-ı Rûm-ı zevi'l-fühûm.

Der-beyân-ı sebeb-i feth-i kal'a-i Mileşova

Hersekoğlu Ahmed Paşa dahi zamân-ı cehâletde iken İşpanya kralının bir kızın zu'm-ı bâtıllarınca nikâh ile alup zifâf gecesi Ahmed Beğ'in babası Hersek ban kızı görünce aklı gidüp ol ân kıza amân vermeyüp Hersek Bânû-yı İşpanya'nın bekâretin izâle etdikde hemân Hersekoğlu müte'ellim olup dâğ-ı derûnundan ol gece üç yüz kadar atlı ile bu Mileşova tahtından gâ'ib olup şehr-i Üsküp'de Ebü'l-feth Gâzî'ye gelüp sergüzeşt [ü] serencâmın bir bir takrîr edüp şehâdet parmağın kaldırup Akşemseddîn ve Velî Mahmûd Paşa huzûrunda İslâm ile müşerref oldukda ismine Ahmed derler.

Hemân ol gün Ebü'l-feth'den elli bin güzîde cürd atlı asker alup birkaç pâre şâhî toplar ile Üsküp kal'asından ılgarup kat'-ı menâzil ederek gelüp kal'a-i Mileşova'yı muhâsara edüp darebât-ı top-ı kal'a-kûp ile döğe döğe kal'ayı feth etdikde babası bir hîle ile firâr edüp Ahmed Beğ ma'şûkası olan İşpanya bânûsun alup murâd [u] merâmına erüp kal'a miftâhların Sultân Mehemmed Hân'a müjde ile gönderir.

{Ahmed Beğ'in} babası {olan} pelîd-i anîd firâr ederek hâk-i Hersek'de Dobra-Venedik kurbunda Bolagay kal'ası ***[143b]*** nâm bir hisâr-ı benâmı tahtgâh edinüp anda karâr etdikde Mehemmed Hân-ı Gâzî sürûrundan kal'a-i Mileşova'yı bir tuğlu sancağile {Ahmed Beğ'e} ihsân edüp,

"Babanın vilâyetinden ne kadar el vilâyet feth edersen senin olsun" deyü hatt-ı şerîf-i yarlığ-ı belîğ-i şâhîler vârid olunca Ahmed Beğ bir yüğrük beğ olup şeb [ü] rûz cihâd-ı ekber ederek bi't-temâm Hersek vilâyetini [feth edüp] Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın {tahtıdır}. Kendüleri niçe yıldan sonra merhûm olup Dil Hersek'i kasabasında câmi'i sâhasında medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ammâ ibtidâ hâk-i Hersek'de feth olunan bu kal'a-i Mileşova'dır.

Eşkâl-i zemîn-i sûr-ı Mileşova: Evc-i âsmâna berâber bir yalçın kaya üzre seng binâ yalın kat metîn

kal‘a-i ra‘nâdır, lâkin câ-be-câ sademât-ı topdan ba‘zı yerlerin Ahmed Beğ münhedim etmiş, ammâ on iki aded kulleleri ve cümle ebrâcları ve cemî‘i dendân-ı bedenleri gâyet ma‘mûr u müstahkemdir ve derûn-ı hisârın anbârlarında Kotur kal‘ası zahîresi mâl-â-mâldır.

Ve cümle yigirmi kadar mükellef tahta örtülü evlerdir. Ve Ebü'l-feth Mehemmed Hân'ın bir küçük câmi‘i ve cebehânesi ve hazînesi ve cânib-i şimâle nâzır bir metîn demir kapusu ve bir suluk yolu var, nehr-i Mileşova'dan su alınır bir nihânî yoldur.

Ve nehr-i Mileşova, Hersek sancağı hâkinde Direl yaylası dağlarından gelüp bu kal‘a-i Mileşova altından geçüp kasaba-i Pirepol içinde nehr-i Lim'e mahlût olur, ammâ bu mezkûr su yolu kullesi kal‘anın cânıdır. Kal‘a dizdârı ve yüz elli kadar merdüm-i hisârı ve şâhî topları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır.

Ammâ aşağı varoşu ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Ancak altmış kadar tahta ile mestûr kâfir ve müslim evleridir. Ve bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı ve on kadar dükkânı var, câ-be-câ bâğları ve müşebbek bostânları var.

Ammâ cümle bin kadar gâzî yiğitleri vardır. Her bâr Kotur kâfiriyle savaş-ı perhâş edüp her bâr bî-hisâb mâl-ı firâvân ile ve niçe Uskok kâfirlerin esîr-i bend-i zincîr edüp kal‘alarına getirirler bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır. Ve Kotur kâfiri havfinden ehl [ü] iyâllerin her bâr kal‘alarında koyup çeteye ve poturaya ve işlerine giderler. (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu kal‘adan yine cânib-i şimâle nîm sâ‘atde tekrâr **kasaba-i Pirepol**'a gelüp andan ale's-sabâh cânib-i garba 5 sâ‘atd[e] gidüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı sancağ-ı Hersek, şehr-i müzeyyen Taşlıca

Kal‘a yokdur. Hemân cânib [ü] etrâfı beyâz billûr gibi taşlı dağların ortasında bir vâsi‘ çemenzâr sahrâ içre bir kaynak taşlı su kenârında binâ olduğıyçün bu şehre Taşlıca derler. Hakkâ ki etrâfı sengistândır, ammâ Hersek paşasının tahtgâhıdır, zîrâ bu şehir vilâyet ortasına vâkı‘ olmuşdur. Bu şehir içre Paşa sarâyında mihmân olup şehrine göre yigirmi mikdârı hücreleri ve dîvânhâne va kâ‘aları ve mezkûr kaynak suyu üzre bir haşeb kasrı ve matbahları ve müte‘addid ıstablları ile mükellef sarâydır.

Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre Bosna eyâletinde Hersek paşasının bu şehir tahtı olup paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı 1.100.515 akçedir ve cümle erbâb-ı zu‘amâsı 24 ve cümle erbâb-ı tîmârı 224 ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı ve cümle cebelüleriyle üç bin asker olur. Paşası da iki bin asker olur, hîn-i seferde me’mûr oldukları yerde bulunurlar, güzîde askerdir. Ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi yetmiş aded kurâdır. Kadıya senevî yedi kîse olur. Paşasına ber-vech-i adâlet yetmiş kîse olur. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve harâc ağası ve bâcdâr ağası vardır.

Eşkâl-i zemîn-i belde-i Taşlıca: Bu şehr-i müzeyyen bir çıplak ve beyâz kar gibi kayaların ortasında bir çemenzâr yerde bâğlı ve bâğçeli zemînde cümle on mahallenin {beşi müslim ve beş adedi kefere mahalleleridir}.

Ve cümle on aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden mükellef ü müzeyyen Bulehnikli Hasan Paşa câmi‘i, gûyâ bir câmi‘-i selâtîndir. Hattâ bu şehirde ne kadar kurşum örtülü hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese var ise cümle bu Hasan Paşa hayrâtıdır. Ve bu câmi‘in bir serâmed ve musanna‘ minâre-i zîbâsı var kim misli meğer şehr-i Üsküp'de Koca Yahyâ Paşa câmi‘inin minâresi ola. Ve bir kubbe-i kâse-i nîlgûn-ı âlîsi ***[144a]*** var kim gûyâ çarh-ı harrâtînden çıkmış bir müdevver kubbe-i serâmeddir. Ve bu kubbenin etrâfında altı aded nîm kubbeler dahi var, ammâ büyük kubbeden alçaklardır.

Ve bu câmi‘in yine çâr-kûşesinde dörd aded zînet kubbeleri dahi var ve taşra kıble kapusu sofası üzre dörd aded sütûn-ı mermerler üzre üç aded kubbeler dahi var. Cümle mezkûr sağîr ü kebîr on dörd aded kubbeler üzre on dörd aded alem bir pâdişâh câmi‘inde görülmemişdir. Gerçi câmi‘ küçükdür, ammâ alemler ne alemlerdir kim bu alemlerle bu câmi‘ me[m]leket-i Âl-i Osmân'da alem olmuşdur. Her alemin kadleri âdem kaddi kadardır. Hattâ bu sâhibü'l-hayrât Bulehnikli Hasan Paşa Mısır vezîri iken bu alemleri Mısır'da yapdırup on dörd bin altun ile yaldız urdurup Mısır İskenderiyyesinden bu alemleri Dobra-Venedik gemilerine koyup Dobra-Venedik'e gelüp andan bu Taşlıca'da câmi‘e konur. Hâlâ üstâd elinde henüz musaykal olmuş gibi şu‘le verüp zıyâsından âdemin merdüm-i dîdeleri hîrelenir. Ve Süleymân Hân zamânından berü bu alemlerin reng-i rûlarına bir zerre kadar kesâfet gelmemişdir.

Ve bir musanna‘ minberi var kim üstâd-ı mermer-bür bu minbere bir tîşe ve matraka urup kazmış kim hakkâ yed-i tûlâsın ayân edüp sikkeyi mermerde kazmış. Ve mihrâbı üzre siyâh katîfeden zer-ender-zer zerdûz işleme bir Kâ‘be tasvîrini üstâd işlemiş kim hakkâ kim nakş-ı Mânî ve nakş-ı Bihzâd işlemiş.

Ammâ bu câmi‘in haremi etrâfı ağaç parmaklıkdır, zîrâ sâhibü'l-hayrât Hasan Paşa merhûm olup harem etrâfı nâ-tamâm kalmışdır.

Ve bu câmi‘de bir garîb temâşâ var. Bu câmi‘in döşeme hasırların Hasan Paşa Süleymân Hân asrında Mısır'dan göndermiş bir gûne Mısır hasırıdır kim ilâ hâze'l-ân henüz üstâd elinden rehâ bulmuş gibi bir musanna‘ bûriyâdır kim hakkâ işleyen üstâd-ı (bu) bûriyâ-yı bî-riyâ işlemişdir kim aceb hikmetdir. Dahi niçe yüz yıl duracağı muhakkakdır.

Andan Hacı Hüseyin câmi‘i, andan Hacı Rıdvân câmi‘i, andan Hacı Ali câmi‘i, andan Odabaşı câmi‘i, andan Ahmed Beğ câmi‘i dahi yenidir.

Bu mezkûr cevâmi‘lerin cümlesi cemâ‘at-i kesîreye mâlik cevâmi‘-i rûşen ü müzeyyenler ve ma‘mûrlardır.

Sitâyiş-i mesâcid-i âbidân-ı zâhidân: Cümle (---) aded mahalle mescidlerdir. (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı medrese-i âlimân: Cümle iki aded medrese-i tâlibândır, ammâ dârü'l-hadîsi ve dârü'l-kurrâ-yı mahsûsu yokdur. (---)

Der-ilm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle üç yerde dârü'l-ulûm-ı ciğer-kûşe-i püserân vardır, ammâ gulâmları havây [u] hevesde bir alay sıbyândır.

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle iki aded hânkâh-ı mesken-i fukarâ dergâh-ı Âl-i Abâ-yı zîşân âsitâneleri var. (---) (---)

Der-imâret-i dârü'z-ziyâfe-i fakîrân: Cümle bir yerde Hasan Paşa'nın me'kel-i imâreti var kim subh u şâm cümle fukarâya çobrası mebzûldur.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle bir hammâm-ı rûşinâdır. Ol dahi Hasan Paşa câmi'inin kıble kapusu ardında âb [u] hevâsı latîf hammâmdır.

Der-aded-i hân-ı hâcegiyân: Cümle üç aded vekâle-i tüccârân-ı sevdâgerânları var. Cümle Çîn ü Hıtâ vü Hoten metâ'ları bulunur hânlardır, ammâ bu hân-ı zîbânın sâhibü'l-hayrâtı Bulehnikli Hasan Paşa bu hânı çârsû içre bezzâzistân gibi kal'a şeklinde kârgîr binâ-yı metîn edüp cemî'i kubâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir hân-ı ma'mûr edüp kapusu önünde iki lüleli âb-ı hayât çeşme-sârı vardır.

Der-defter-i hisâb-ı sarây-ı kibâr-ı a'yân: Cümle bâğsız ve bâğçeli yedi yüz aded kârgîr binâ tahta ve kiremit ve kayağan örtülü hâne-i zîbâlardır, ammâ cümleden Paşa sarâyı başka bir mahallede sarây-ı azîmdir kim şehrin cânib-i şarkîsine vâkı' olup nehr-i Berezniçse kenârındadır.

Der-kârhâne-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle iki yüz kadar dükkânlardır, ammâ çoğu tüfengci dükkânları ve sâ'ir ehl-i sanâyi'lerdir.

..... (1 satır boş).....

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ bu şehrin âb [u] hevâsı latîf olduğundan pâk ü pâkîze mahbûb u mahbûbeleri olur ve tarîk-i âmları dahi pâk kaldırım döşeli ve çârsû-yı şâhrâhı bir vâsi' yoldur.

Ve bu şehrin lodos rûzgârı tarafı iki sâ'at tûlu bir sahrâ-yı çemenzârdır kim içinden nehr-i Tihotine cereyân eder. Bu nehrin ibtidâ tulû'ı yine Hersek sancağı yaylaklarında (---) dağdan çıkup ayn-ı Berezniçse ile karışup nehr-i (---) mahlût olur. ***[144b]*** Ve bu Taşlıca sahrâsında aslâ arz-ı hâliye bir zirâ' yer yokdur. Cümle zemîni vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr cümle mezra'aları hûb ve türâbı beyne'l-ünâs mergûb olup bu deşt-i çemenzâr içre mâl-â-mâl ma'mûr kurâlar ve çiftlikler ile ârâste olmuş bir vâdî-i hâmûndur.

Sebeb-i imâreti oldur kim bu Hersek diyârında hâk-i amber-pâk azacık olduğundan bu sahrânın türâbında amâristânı çok olmuşdur. Ve bu sahrâ etrâfı dâ'iren-mâdâr beyâz kar gibi yumru ve yamru

kayalar taşlar olduğundan bu şehre Taşlıca derler.

Ve bu şehrin taraf-ı şarkîsindeki beyâz kayadan bir beyâz billûr-i sâf-nijâd-i berrâk gibi ayn-ı Berezniçse tulû‘ edüp Paşa sarâyı köşkleri altında havz-ı azîmlere dolup andan geçüp şehir içre Tabahâne çârsûsunda isti‘mâl olup andan niçe âsiyâb-ı dakîklere uğrayup andan niçe yüz bâğçelere ve müşebbek bostânlara uğrayup andan sahrâ içre cereyân, andan nehr-i Tinetiho'ya mahlût olur.

Ve mezkûr ayn-ı Berezniçse çıkdığı mahalde gûnâ-gûn alabalıkları var kim gûyâ her biri mâ'ide-i mâhîlerdir.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası çıplak yalçın kayalı dağlar olmak ile kışı gâyet şedîd olduğundan bâğları aslâ yokdur, ammâ bâğçeleri çokdur. Bu şehir halkının cümle bâğları Pirepol kasabası dağlarındadır.

Ve bu şehirde ne mertebe kar yağdığı andan ma‘lûm ola kim kasaba-i Pirepol'dan gelirken Babine yaylağında "Kardan yollar gâ’ib olmasın" deyü serâmed çam direklerin yollar üzre dikmişler. Tâ bu mertebe berf-i rahmet yağup beş altı ay kar durur, ammâ yine sengistân dâr-ı diyâr olduğundan dörd beş ay şiddet-i hârı şedîd olur. El-hâsıl yazı yaz ve kışı kışdır.

Ve bu şehir gâyet serhad yerdir. Hattâ Venedik kâfirinin Kotur kal‘ası bu şehrin cânib-i cenûbuna iki konak yer olup Kotur'un Uskok kâfirleri bir gecede dağlar içre gelüp bu Taşlıca'dan esîr alup kâhîce kâfirler de esîr olup giderler, bir serhad şehirdir.

Ve bu şehrin memdûhât-ı sanâyi‘tinden, dalyan boylu musanna‘ tüfengleri ve çakmaklı tabancalı tüfeng puşkaları meşhûrdur.

Ve Taşlıca'nın taş döğen it cânlı atları ve Hersek bârgîr pirapçeleri ve komor bârgîrleri meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu şehir halkı [67] hadîs-i şerîfi üzre dizleri gözünde cümle çuka dolama ve serhadli ve sıkma kopçalı çakşır ve kubâdî pâypûş ve başlarında gûnâ-gûn elvân çukadan semmûr ve zerdeva sedhadli kalpakları geyüp ve cümle kılıçları ve tüfengleriyle gezüp kâr [u] kisb eder bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır ve Boşnakça kelimât eder sofra sâhibi garîb-dost âdemlerdir.

Bu şehirden kalkup cânib-i garb tarafına niçe ma‘mûr kurâlar geçüp 6 sâ‘at sengistânda {**Bulehnikli Ca‘fer Beğ ocağı**n geçüp 4 sâ‘at dahi} gidüp,

Evsâf-ı dere-i Ledeniçe, ya‘nî kasaba-i ibret-nümâ Çayniçse

Lisân-ı Latince Çayniçse (---) (---) (---) demekdir, ammâ niçeler Çayniçe derler. Tahrîr-i Süleymân Hân üzre Hersek sancağı paşasının hâkindedir, ammâ hâss-ı hümâyûn olup derfterdâr paşa tarafından zabt olunup iki yüz âdem ile hâkimi voyvadadır. Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı ve a‘yân-ı kibârı vardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i zemîn-i Çayniçe: Bu rabtanın zemîni gibi bir turfa mudhik ve maskara ve mahûf u muhâtaralı dereli ve depeli bir garîb ü acîb zemînli şehir görmedim. Hattâ bu kasaba-i âbâdânın üç tarafi evc-i semâya urûc etmiş mehîb dağlar üzre âsumâne kad-keşân olmuş dıraht-ı müntehâları ve kiraz şecereleri ile zeyn olmuş dağlar ve niçe yerleri sâfî hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğlardır.

Ve bu dağların uçurum olan muhâtara dereleri gûyâ gayyâ dereleri ve derk-i esfel dereceleridir. Hudâ hakkiyçün âdem bu derelere bakmağa cür'et edemeyüp gözleri kararır.

Bu mezkûr dere-i azîmlerin cânib-i cenûbu tarafında kûh-ı bâlâların üzerine kasaba-i Çayniçe imâretleri vâkı' olup cümle evleri İslâmbol'da Cihângîr Yokuşu evleri gibi biri biri üzre biri birinden âlî zemîne zîk ve daracık evler vâkı' olup bu şehir içre dahi bir uçurum kayalı ve topraklı kanara ve minâre kaddi veylün ve sakar deresi var kim âdem aşağı bakmağa zehresi çâk olup her sene bu uçurum dereye niçe ma'sûmlar ve at ve katırlar uçup helâk olur.

Bu dere evvelki tahrîr ***[145a]*** olunan derelerden mel'ûndur, zîrâ tâ şehrin ma'mûr ve izdihâm yerinde vâkı' olmuşdur. Hattâ Hacı Balı nâm bir sâhibü'l-hayrât bu gayyâ deresi üzre bir sırât cisr-i azîmin bir kayadan bir kayaya binâ etdirmiş kim hakkâ ki anı yapmak makdûr-ı beşer değildir. Bundan dahi aşağı bakanın zehresi sıyup vücûdu berk-i hazân gibi ditrer.

Ve bu şehir cümle beş müselmân mahallesi ve üç kefere mahallesidir. Evvelâ Sinân Paşa mahallesi [ve] Türbe mahallesi [ve] İmâret mahallesi ve Karşu mahalle ve Aşağı mahalle ve Yukaru mahalle ve Dere mahallesi, meşhûr bildiğimiz mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle sağîr ü kebîr yedi yüz aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî sarâylar ve gayri vasatu'l-hâl büyûtların cümlesi kiremitli ve tahta şindireli ve kayağan örtülü biri biri üzre muhâtara yerde gûnâ-gûn hânedânlardır, ammâ bâğçeleri azdır ve havlıları dardır.

Ve cümle on aded mihrâbdır, ammâ beş adedi selâtîn-misâl câmi'-i mü'minân-ı muvahhidândır.

Evvelâ cümleden çârsû içre mükellef ü müzeyyen ve mükemmel Sokollu Mehemmed Paşa dâmâdı Sinân Paşa câmi'i, gerçi bir kubbeli câmi'dir, ammâ gâyet vâsi' ve musanna' ve mihrâb u minberi ve mahfil-i münîfi murakka'-misâl bir ma'bedgâh-ı pür-me'âldir. Ve billûr u necef ve moran câmlarına âfitâb-ı âlem-tâbın tâb [u] tüvânı bu câmlara te'sîr etdikde câmi'i nûr iken nûr-ender-nûr olur.

Ve taşra sofası üç kubbe-i nîlgûn-ı ser-nigûn kubâb-ı müdevverlerdir, ammâ nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn kubâblardır, ammâ haremi dardır. Ve bu câmi' bir minâre-i bânghâne-i mevzûn-ı serâmed [u] ser-bülende mâlikdir kim ilm-i mi'mârîye mâlik olan im'ân-ı nazar ile nazar edüp engüşt ber-dehen ederek "Sad lek hezârân bârekallâh" deyüp âlem-i hayretde kalır, zîrâ böyle bir zîk uçurum yerde bu câmi'e temel tutdurup böyle bir minâre-i Bilâlî inşâ eylemek makdûr-ı benî Âdem değildir.

Ve hareminin etrâfında hücre-i tâlibânlar olup harem ortasında vâcibü's-seyr bir gûne havz-ı latîfi var kim fevvâreleri evce pertâb edüp cümle Hanefî musluklarından muvahhidân-ı musalliyânlar tecdîd-i vudû' edüp tâ'at-ı Sübhân ederler. Ve câmi'in kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre Karahisârî tarzı hüsn-i hatt-ı müzehheb ile bu târîh tahrîr olunmuşdur:

Kılup ihyâ Sinân Beğ öz diyârın,

Yapup bu câmi‘i kıldı hoş ihsân,

Tefekkürle çıkardım târîhini,

Güzel oldu münâsib beyt-i Rahmân.
Sene 972.

Ve câmi‘in sağ tarafında bir kubbe-i âlî içre sâhibü'l-hayrât Sinân Paşa medfûndur. Ve sokak aşırı Sinân Paşa sarâyına muttasıl Sinân Paşa oğulları bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Ve bu şehrin cümle imârâtları Sinân Paşa'nın hayrâtı olup serâpâ kurşumlu binâlar bu şehr[i] dutmuşdur.

Andan câmi‘-i (---). Bu dahi kurşum kubâblı ve serâmed minâreli bir câmi‘-i münevverdir. İbâdet edüp ma‘lûmumuz olan câmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâsı cümle sekiz aded mahalle zâviyeleridir. Cümle iki kârgîr minâre ve üç aded tahta minâreler var, gayri zâviye ve buk‘a ve eyneler minâresizdir.

Ve cümle şehir içre elli kadar tâ aşağı uçurum derelere varınca su değirmenleri vardır.

Ve cümle üç aded medrese-i dârü't-tahsîli'l-ulûmları vardır. Cümleden Sinân Paşa medresesi ma‘mûrdur. Ve cümle beş aded mekteb-i tahsîl-i dârü'l-ulûmları vardır.

Ve cümle dörd aded tekye-i dervîşân-ı zîşânı var, ammâ Halvetî ve Kâdirî tekyeleri ma‘mûrdur.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârı vardır. Her birinde Laristân ve Moltan [ve] Venedik ve Firengistân metâ‘ları bulunur. {Köprü başında Hacı Balı hânı gûyâ kal‘adır}. Her bir hânları bezzâzistâna müşâbih vekâlelerdir.

Ve cümle bir hammâmdır, ammâ gâyet musanna‘ ve rûşinâ hammâm-ı hoş-havâdır. Ve cümle iki yüz kadar dükkândır, ammâ saymadım, lâkin bezzâzistânı yokdur. Ve Hacı Balı hânı kurbunda uçurum dere başında demirci dükkânları çokdur.

Ve cümle bir aded imâret-i dârü'l-it‘âm-ı fakîrânı Gâzî Sinân Paşa hayrâtıdır. Câmi‘iyle Paşa sarâyı kurbunda bir me’kel-i imâretidir kim cemî‘i âyende vü revendegâna bay u gedâya ve pîr [u] cüvâna mâh [u] sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl, [68] nassı üzre ni‘meti mebzûl bir dârü'z-ziyâfedir.

Ve cümle yedi aded mesîregâh [u] teferrücgâhları var kim Hersek sancağında böyle nazargâh-ı İremler yokdur. ***[145b]*** Ammâ cümleden bâğ-ı Merâm gibi mesîregâhı Çayniçse şehrinin kıble cânibinde şehr-i Taşlıca'dan gelirken Çayniçse'ye nîm sâ‘at karîb yol üzre Sinân Paşa çeşmesinden tâ Çayniçse'ye gelince tarîk-i âmmın yemîn ü yesârı cümle dıraht-ı müntehâ kiraz ağacı hayâbânının öte kıble tarafında bin adım karîb,

Tekye-i mesîregâh-ı Gâzî Murâd Baba

Bir teferrücgâh-ı mürtefi‘ âsitâne-i Bektaşiyân'dır kim vâcibü's-seyr bir kân-ı abdâlân-ı Âl-i Abâ-yı dervîşândır. Ve cümle Çayniçe dereleri ve imâretleri ve dağları ve bâğları bu âsitâne maksûrelerinden temâşâ olunur bir âlî nazargâh-ı dergâhdır.

Ve bir maksûresi altında bir âb-ı hayâtdan nişân verir buz pâre-misâl bir âb-ı zülâli var kim mâh-ı Temmûz-ı rûz-ı nevrûz-ı Harezmşâhî'de üç yudum râhat ile nûş olunmaz bir sermâsı var. Ve bu İremezâtın gûnâ-gûn la‘l-gûn kirazların derüp devşirüp bu buz pâre suya koyup tenâvül olundukda âdeme hayât verir.

Ve bu cây-ı hurrem-âbâdda niçe çemenzâr soffalar ve niçe nişîmenler var. Niçe yüz bin dıraht-ı müntehâların sâyesinden âfitâb-ı münevverin tâbı te’sîr etmeyüp bir gûne zıll-ı memdûd olur kim gûyâ hıyâbân-ı Acem olur.

Ve niçe bin murgân-ı hoş-âvâz tuyûrun asvât-ı hazînleri ehl-i teferrücün rûhlarına cân bağışlar. Ve niçe yerde uyûn-ı câriyeler üzre kebâb dollâbları deverân ederek âdem yapışmadan kebâblar Mevlevî-vâr semâ‘ ederek pişüp tenâvül olunur. Ve her köşesinde niçe bin âşıkân-ı sâdıkân muhibbân [u] dostânlarıyla âğâze-i dâstân ederek ve hoş-elhânlar ile âğâze-i ilm-i mûsikârî ederek subh u mesâ taraf taraf Hüseyn Baykara meclisleri olur.

El-hâsıl gayri şehrin ahâlîleri bu bezmgâha me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla gelüp gûnâ-gûn cân sohbetleri edüp felek-i kec-reftârdan kâm aldık, zann ederler. Ba‘dehu bu âsitânede medfûn olan Gâzî Murâd Baba'yı ziyâret ederler. Ve,

Mesîregâh-ı Namâzgâh

Gerçi Öziçe şehri musallâsı gibi bâğ-ı Merâm değildir, ammâ bu dahi bir garîb temâşâgâh-ı çemenzâr, şükûfezâr, lâlezâr şecere-i tayyibeler ile ârâste ve nahlistân, gül [ü] gülistân ile pîrâste bir kân-ı sulahâ ve bir mesken-i tarz-ı hoş-havâ-yı ferah-fezâ ma‘bedgâh-ı Hudâyî'dir. Hattâ mezkûr Murâd Baba Sultân mesîregâhın ve bu namâz niyâzgâhın binâ eden sâhibü'l-hayrât Namâzgâh'ın yol aşırısında bir âsitâne-i âlîde medfûn olup Murâd Baba tekyesinin Bektaşiyân fukarâlarından türbedârları vardır.

Ve bu şehr-i Çayniçe'nin cümle mezâristân cebbânistânları bu mahalde şâhrâh üzre bir âsitâne-i hâmûşândır kim *Summun bükmün* olup yatırlar, ammâ lisân-ı hâl ile bu hakîr Evliyâ'dan bir Fâtiha ricâ ederler. Sükkân-ı karâfeteyn rûhlarıyçün, Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha ma‘a's-salavât.*

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kasaba-i Çayniçe

Evvelâ gerçi bu şehir gayyâ dereleri gibi mahûf u muhâtara yere vâkı‘ olmuşdur, ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf ve ma‘mûr u âbâdân kazâdır ve her cânib yaylalı dağlar ve bâğlardır. Ve kurâları birbirlerine müşâ olup çet-a-çet sık mahsûldâr kend-i azîmlerdir.

Ve ahâlîsi cümle Boşnakça kelimât edüp cümle serhadli esbâbı geyerler. Ve zenâneleri yassı baş olup siyâh bez ferrâce geyerler ve gâyet mü’eddebe gezer ehl-i ırz mü’minelerdir. Ve halkı cümle

yârândan sofra sâhibi veliyyü'n-ni‘am merd-i Hudâ erlerdir. Ve cümle ehl-i ırz ve ehl-i hâl sâhib-i sülûk kimesneleri var ve gâyet garîb-dost ehl-i zevk u ehl-i şevk yârândan sebük-rûh âdemleri var. Hattâ Sultân Murâd Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* musâhibi olup hâlâ Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Vezîria‘zam tezkireci efendisi olan Lâğarî ve Mezâkî Efendi bu Çayniçe hâkinden olmağile anın hânesinde hakîr meks edüp bu şehir halkıyla üç gün eyle zevk u safâlar etdik kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ve bu şehrin memdûhâtından gûnâ-gûn baltaları ve Ferhâdî külüngleri ve at bukağıları yârbendlerinden vâfir şey peydâ etdik.

..... (2 satır boş).....

Andan cümle ahbâb ile vedâlaşup ve nâmdâr refîkler alup 2 sâ‘atde **menzil-i Mahmûd Sipâhî ocağı**n geçüp 4 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı şehr-i tahtgâh-ı azîm Hersek Koca, ya‘nî belde-i bender-âbâd-ı kadîm şehr-i Foça (---) (---) ***[146a]***

Be-kavl-i müverrihân-ı Latin bu şehr-i atîk tâ Hazret-i Yahyâ zamânı binâ olundu kim Hazret-i Risâlet-penâhın vilâdet-i şerîflerinden altı yüz yigirmi sene mukaddem Her İrşek binâsıdır kim üç yüz kırk altı sene mu‘ammer olup ibtidâ bu Hersek diyârın ol Her İrşek Kral binâ etmeğile "Her İrşek"den galat Hersek derler.

Hâlâ yine Nemse ve Macar papaslarının İrim papadan bir mertebe aşağı olan papalarına irşek derler, kavm-i Latin hersek derler.

Bu diyâr-ı Koca, Her İrşek Papa zamânında ol kadar ma‘mûr imiş kim bir ucu Zagor yaylasında bir ucu Çemerne yaylasından ve bir tarafi nehr-i Tihotine yalılarında imiş. Niçe mülûkdan mülûka intikâl ederek âhir-i kâr sene 859 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân feth edüp dağlar içinde kal‘aları harâbdır.

Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân-ı Gâzî üzre Hersek sancağı hâkinde Hersek paşasının hâssı olup hâkimi voyvadadır ve üç yüz akçe pâyesiyle yetmiş yedi aded nâhiye kurâlı şerîf kazâdır.

Ve Hersek sancağı cümle (---) (---) kazâdır. İnşâallâh her biri mahalliyle tahrîr olunur. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve şehir kethudâsı ve a‘yân-ı kibâr-ı eşrâf-ı kübbârları dahi vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Foça: Nehr-i Drin-i azîm kenârında şarkdan garba tûlânî[ce] vâkı‘ olup cânib-i kıblesi ve cenûbîsi ve garbîsi birer top menzili dıraht-ı müntehâlı ve ormanlı dağlar olup şehr-i azîmi bu vâdîlerde bir düz vâsi‘ fezâda tâ nehr-i Drin kenârına varınca kat-ender-kat zeyn olmuş bâğlı ve bâğçeli ve tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı vâsi‘ hânedânlardır.

Der-ayân-ı esmâ-i mahallât-ı büldân: Cümle on sekiz aded mahalle ve on adedi mahalle-i müslimîn ve sekiz adedi Sırf ve Bulgar ve Latin kefereleri mahallesi ve bir mahalle Yahûdîlerdir, ammâ Rûm

ve Ermeni ve Macar ve Fireng kefereleri yokdur. Meşhûr mahallelerinin esmâları budur: Evvelâ,

..... (1.5 satır boş).....

Der-hakk-ı aded-i sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümlesi iki bin yüz altmış aded hadîka-i cinînli mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ve kiremitli ve kayağan ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrelerdir kim her biri reşk-i çâr-bâğ-ı Acem-misâl beyt-i ra‘nâlardır. Cümleden nev-binâ Âsitâne-i sa‘âdetde sipâhîler halîfesi olan Kadızâde Mustafâ Efendi sarâyı ve Beğko sarâyı ve Paşocık sarâyı ve Serdâr sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlar meşhûr ve ma‘mûr hânelerdir.

Evsâf-ı cevâmi‘-hâ-yı vüzerâ-yı Âl-i Osmân ve gayri sâhib-i hayrât-ı mü’minân

Evvelâ bu şehir içre cümle on yedi aded mihrâbdır.

Ammâ cümleden kadîm çârsû içre tarz-ı azîm câmi‘-i Sultân Bâyezîd-i Velî: Bir kâr-ı atîk ma‘bedgâh-ı kân-ı sıddîkdir. Çâr-kûşe dîvâr üzre harpüşte tahta kubbe üzre kurşumlu ve bir minâreli câmi‘dir.

Andan Fâtıma Sultân câmi‘i: Bu dahi rusâs-ı hâs ile mestûr bir musallâ-yı ma‘mûrdur.

Andan, bu şehrin cânib-i garbîsi nihâyetinde Şeyh Pîrî Efendi câmi‘i sâde binâdır.

Andan Defterdâr Paşa câmi‘i, bir minâre ve kurşumlu câmi‘dir.

Andan Hacı Osmân Ağa câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Binâ-yı câmi‘-i cennet-misâl-i Hacı Osmân'ın,
Aceb a‘lâ ibâdetgâh-ı erbâb-ı safâ oldu,
Ziyâret eyleyen hayrâtının itmâmına târîh,
Dediler câmi‘-i ra‘nâ makâm-ı dil-küşâ oldu.
Sene 1022.

Bu câmi‘-i pür-nûr serâpâ kurşumlu tahta kubbedir.

Andan Kadı Osmân Efendi câmi‘i'nin kapusu üzre târîhi budur:

Târîhuhu tûbâ limen dahalehu zâhiren.

Sene 1002.

Foça şehrinin bu tarafında olan câmi‘-i kebîrler bu mezkûr cevâmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâ cümle mesâcidân-ı muvahhidân-ı âbidândır. Kamusu on bir aded mahalle zâviyeleridir.

Ammâ bu şehr-i Foça'yı nehr-i Tihotine iki[ye] bölmüşdür.

Nehrin karşu şark tarafındaki cevâmi‘leri beyân eder

Evvelâ nehr-i Tihotine'yi haşeb cisirden karşu geçüp cisir başında Hasan Paşa câmi‘i, Alaca câmi‘ nâmıyla meşhûr-ı âfâk olmuş bir ma‘bedgâh-ı müzeyyendir kim Bosna eyâletinde ve İzvornik sancağında ve Taşlıca şehrinde ve Çayniçe şehrinde ve Mostar şehrinde böyle bir câmi‘-i lâ-nazîr yokdur.

Ve binâsı Sultân Süleymân Hân'ın mi‘mârbaşısı Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa'nın başhalîfesi Mi‘mâr Ramazân Ağa binâ edüp var makdûrun sarf ederek bu Alaca câmi‘i eyle rûşen ve müzeyyen etmişdir kim bu câmi‘-i pür-nûrda olan ilm-i hendese-i mi‘mârî üzre ***[146b]*** ol kadar tasarruflar ve ol kadar letâfet u zerâfetler kasd edüp bir şîrînkârlıklar etmiş kim atlas-ı felek-i gerdûnda böyle bir kârgerlik bir mi‘mâr-ı selef böyle bir arz-ı ma‘rifet etmemişdir.

Ve şehrin cümle câmi‘lerinden rûşen ve münevver olup şehre hüsün vermişdir. Gerçi küçük câmi‘dir, ammâ Rûm ve Arab u Acem'de memdûh bir câmi‘-i şîrîndir. Hattâ üstâd bennâ çâr-kûşe dîvâr üzre bir kâse-i nîlgûn kubbe-i müdevver-i ibret-nümûn etmiş kim misli meğer kubbe-i felek-i atlas-ı bûkalemûn ola.

Minberi ve mihrâbı ve câmları ve revzenleri ve mü’ezzinân mahfili hâs ve beyâz mermerden Fahrî oyması-misâl müşebbek kârlı binâlardır kim her biri birer gûne sihr-i halâl mertebesi tasarruflar var ve taşra soffada dörd aded beyâz billûr-misâl mermer sütûnlar üzre üç aded kubbe-i âlîdir ve bu soffa üzre cemâ‘at-i kesîreye kar ve yağmur serpmesin içün çam direklerin yigirmi adedin ale't-tertîb dizüp ilm-i hendese üzre haşebden bir gûne sundurma saçak etmiş ve gûnâ-gûn medîneler ve gilviler ve turalar ve mukarnazlar etmiş kim gören âdemin aklı hayretde kalır, zîrâ cümle kârı Fahrî oyması gibi şebeke oyma saçakdır. Ve bu soffanın kıble dîvârı serâpâ nakş-ı bûkalemûn-ı kalem-i Bihzâd u Mânî ve Şâhkulı nakşı ola.

Ve hareminin tâ ortasında bir çemenzâr yerde altı aded rakîk sütûn üzre bir kasr-ı âlî kubbesi-misâl bir serâmed sivri kubbe-i mînâ altında üstâd-ı mermer-bür bir âbdest havzı edüp fevvârelerinden âb-ı revânları pertâb edüp gören sevdâ-zede âdemlerin sevdâsı def‘ olup tecdîd-i vudû‘ eder, bir musanna‘ havz-ı Şâfi‘îdir.

Ve bu câmi‘in sağ tarafı yol kenârında çâr-sütûn bir şâhâne kubbe-i âlî edüp etrâfını üstâd-ı haddâdî bir gûne demir kafesler ve revzenler etmiş kim gûyâ şuğl-ı Hazret-i Dâvûd-ı Haddâd olmuş. Cemî‘i üstâd mühendis ve seyyâh-ı âlem ve âlim ü âmil ü kâmil bu kubbeye ve bu demir şebeke kafeslere im‘ân-ı nazar ile nazar edüp engüşt ber-dehen ederek vâlih ü hayrân olurlar.

Ve sâhibü'l-hayrât Hasan Paşa Budin defterdârı iken Budin'de merhûm olup vasiyyeti üzre cesed-i pâkin bu Foça şehrinde bu câmi‘in sâhasında mezkûr kubbe-i mînâ içinde defn ederler. Hâlâ bir türbe-i pür-envârdır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Hakîkatü'l-hâl bir sâhib-i tab‘ velî-ni‘am ve sâhib-i kerem ve Hâtem-i Tay ve Ca‘fer-i Bermekî-misâl bir hoş-hısâl keremkârî imiş. Hattâ mâl dirîğ etmemek ile bennâsı olan Mi‘mâr Ramazân, yigirmi bir aded binâ etdiği cevâmi‘lerin her birinden birer gûne san‘at ahz edüp bu câmi‘de icr[â]

ederek ve cümle makdûrun sarf ederek bir tâ‘atgâh-ı Sübhânî etmişdir kim diyâr-ı Rûm'da misli yokdur. Meğer Kudüs-i Şerîf'de Mescid-i Sahrâtullâh ola.

Ve merhûm bânîsi sâhib-i cûd olmağile cemî‘i diyârların erbâb-ı ma‘ârifleri birer gûne musanna‘ şeyler îcâd edüp sâhibü'l-hayrâta hedâyâlar götürüp her biri beleğan mâ-belağ ihsân u in‘âmlar alup ol hedâyâ gelen musanna‘ât âvîzeleri derûn-ı câmi‘de zeyn edüp câmi‘-i pür-nûr kasr-i Çîn-i arûsek-i mehcibîn misilli bir kâh-ı ma‘bedhâne olmuş.

Bu câmi‘in kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre beyâz ve hâs mermer üzre Karahisârî tarzı hüsn-i hat ile târîhi budur:

Kad benâ hâze'l-câmi‘e'ş-şerîf sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hasan bin Yûsuf ve elkâ târîhehû: Yâ Kayyûm, men tekabbele bi-kabûlin hasen.

Sene 1047

El-hâsıl behişt-i berrîn-âsâ bir câmi‘-i Hasan Paşa'dır {ve minâre-i mevzûnu câmi‘ine göre a‘lâdan a‘lâdır}.

Ve bu câmi‘e muttasıl Emîn Mehemmed Ağa câmi‘i: Mahbûb ve müzeyyen ve acîb câmi‘dir, ammâ cemâ‘atden garîb câmi‘dir. Bu câmi‘e beyne'l-halk Paşa câmi‘i derler, ammâ kapusu üzre târîhi böyle terkîm olmuşdur:

Kad benâ ve vesse‘a bi-câmi‘i'ş-şerîf Mehemmed Ağa ibn Abdüllatîf el-mütevellî vaka‘a't-tahrî sene ihdâ [ve] sittîn ve seb‘i-mi'e,

deyü tahrîr olunmuşdur.

Andan, Ca‘fer Efendi câmi‘i: Kurşum ile mestûr câmi‘-i pür-nûrdur.

Andan, Ali Hoca câmi‘i: Bî-bedel câmi‘-i kadîmdir.

Andan, Süleymân Beğ câmi‘i: Bu dahi müferrih câmi‘-i dil-küşâdır, ammâ cemâ‘ati azdır.

Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ bu tarafda mahalle mesâcidleri vardır. Hudâ dahi ziyâde ede.

Der-ilm-i dârü't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Cümle altı aded medâris-i tâlibândır, ammâ bu cümle medreseler beri Büyük Foça'dadır.

Der-defter-i dârü'l-kurrâ-i mücevvidân-ı huffâzân: Gerçi mahsûs kubâblar ile mebnî dârü'l-kurrâsı yokdur, ammâ Bâyezîd Hân câmi‘inde kurrâsı va[r]dır.

Der-kâ’ime-i dârü'l-hadîs-i muhaddisân: Cümle bu dahi üç yerde ilm-i hadîs görülür. Evvelâ Bâyezîd Hân'da ve Fâtıma Sultân câmi‘indedir. ***[147a]***

Der-şerh-i mekteb-i ciğer-kûşe-i mahdûmân: Cümle (---) aded dârü't-ta‘lîm-i tıflân-ı püserândır. (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i tekyegâh-ı Âl-i Abâ-yı abdâlân: Cümle sekiz aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i kân-ı dervîşân-ı zîşânları vardır, ammâ cümleden şehrin kıblesi tarafindaki bâğlar ve bâğçeler içre çârsû-yı bâzâra nâzır bir hıyâbân içre Bâyezîd Baba Sultân tekyesi gâyet müferrih ve cihân-nümâ tekye-i âlîdir. Ve gûnâ-gûn maksûreler ile ve matbah-ı Keykâvûslar ile ve çemenzâr [u] mastabalar ile ârâste olmuş bir bâğ-ı İrem-misâl bir teferrücgâh-ı erbâb-ı dilândır ve hüddâmları cümle fukarâ-yı Bektaşiyândır. Ve tekye-i Halvetî ve tekye-i Kâdirî,

..... (1.5 satır boş).....

Meşhûr tekye-i fakr [u] fâka kânları bunlardır.

Der-fasl-ı hân-ı hâcegiyân-ı tüccârân: Cümle beş aded vekâle-i sevdâgerânları var. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i hammâm-ı rûşinâ-yı gâsılân: Cümle üç aded hammâm-ı râhat-ı cândır. Biri merhûme Fâtıma Sultân hammâmıdır. Biri dahi Bâyezîd Hân'dır, biri dahi nev-binâ sipâhîler halîfesi Mustafâ Efendi hammâmıdır. Bu hammâm kurbunda mahkeme dahi Mustafâ Efendi'nindir.

Der-medh-i musallâ-yı zâhidân-ı du‘â-gûyân: Mustafâ Efendi hammâmı kurbunda bir vâsi‘ namâzgâhdır kim cümle a‘yân-ı bilâd bunda du‘â ederler.

Der-imâret-i dârü'l-it‘âm-ı âyende vü revendegân: Cümle iki aded imâret-i me’kel-hânedir. Biri Bâyezîd Hân'ın ve biri Alaca câmi‘indir.

Der-vasf-ı memdûhât-ı me’kûlât: Evvelâ nehr-i Drin'de kırk gûne balıkları ve beyâz ekmeği ve asel-i musaff[â]sı (---) (---) (---)

Der-sun‘-ı Hudâ-yı fevâkih-i müsmirât: Evvelâ yedi gûne âbdâr hoş-hor engûru ve kirazı ve [vi]şnesi ve yere basmaz emrûdu meşhûrdur.

Der-aded-i cinîn-i bâğ-ı İreme-zât: Muhtesib ve bâcdâr ağanın nakilleri üzre "Cümle yigirmi altı bin {bâğ} dölüm hakkı öşr verir" deyü nakl etdiler.

Der-sitâyiş-i aded-i çârsû-yı esnâfât: Cümle beş yüz kırk aded dükkândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ yine her metâ‘ mevcûddur.

Der-feth-i enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayât: Bu şehr-i bender-âbâdın bâğları dağları ile şehrin bâzâr yeri olan amâristânın tâ ortasından nehr-i azîm Drin deryâ-misâl cereyân eder. Bir vech ile at ve katır ve fîl-i Mahmûdî ile ubûr olunmaz, nehr-i Seyhûn ve Ceyhûn-vâr bir nehr-i bî-karârdır, ilâ mâşâ’allâh cârî ve revândır.

Bu nehrin cânib-i kıblesi şehr-i mu‘azzamdır. Cânib-i şimâlîsi ve taraf-ı garbîsi serâpâ dağları mahsûldâr bâğlardır. Ve cümle ehl-i beled kayıklara ve çırnıklara süvâr olup karşu tarafdaki bâğ-ı İremlerine ve cinîn ü gaytânlarına geçüp ayş [ü] işret ederler.

Ve şehrin mu‘teber sarâyları ve hânedân-ı âlîleri cümle bu Drin kenârına döşenmiş ba‘zı evlerinin şâhnişîn ve revzenleri nehr-i Drin'e nâzırdır. Ve yine bu hânelerin dahi enseleri bâğlı ve bayırlı yerlerdir. Ve bu şehrin nehr-i Drin kenârınca tûlu kâmil dörd bin aded germe adımdır.

Ve bu nehr-i Drin cânib-i cenûbda Hersek diyârının tâ vasatında Kolaşın ve Çemerne yaylaklarından ve Zagor ve İlok dağlarından tulû‘ edüp cem‘ olarak ibtidâ bu şehr-i azîm içre uğrayup bir sâ‘at yer bâğlar içre dosdoğru akup aslâ ve kat‘â gayri yerleri gibi eğri büğrü akmayup deryâ gibi cûş u hurûş edüp cereyân ederek bu şehir içre cânib-i şarka gider. Andan şehrin şarkîsinde Alaca câmi‘ önünde nehr-i Tinetiho cereyân edüp tabahâne dibinde nehr-i Drin'le bir olup dahi ziyâde nehr-i azîm olur.

Der-vasf-ı nehr-i Tihotine

Bu nehr-i sağîr, şehr-i kebîr Foça'nın şarkından cereyân eder, ammâ ibtidâ menba‘ı cânib-i kıbleden on merhale mesâfe-i ba‘îde olan Arnavudistân'da Prizren sancağında ve Bihor nâhiyesi dağlarından ve âsî Arnavudistân'ın Pive ve Nikşik ve Zatarnak ve Durobnak dağlarından gelüp kal‘a-i Plav altından geçüp andan şehr-i Taşlıca sahrâsından ubûr edüp andan şehr-i Foça içre akarken şehr-i Foça'yı iki bölüp bu Tihotine'yi Büyük Foça'dan karşu Alaca câmi‘ Foçasına iki yerden ağaç cisir ile ubûr olunur.

Ve bu mahalde mezkûr tabahâne dibinde nehr-i Drin'le akarak cânib-i şimâle gidüp kasaba-i Üstikolina'ya uğrayup andan Bosna-sarâyı Vişegrad'ına uğrayup andan kal‘a-i İzvornik'e uğrayup andan Beline kasabasına varup andan kal‘a-i Dıraç dibinde nehr-i azîm Sava'ya mahlût olup andan Sava, Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya ve nehr-i ***[147b]*** Tuna Karadeniz'e Kili kal‘ası ve Tolça kal‘ası ve Karahırmen kal‘aları mâbeynlerinde beş yerde ümm-i Tuna Karadeniz'e munsabb olur.

Der-manzara-i tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Foça

Evvelâ hâk-i Hersek sancağında meşhûr-ı âfâk iki mahmiyye-i azîme vardır. Biri bu şehr-i Foça'dır, biri şehr-i Mostar'dır.

Ammâ şehr-i Foça'nın âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûhdur. Hattâ gılmânı yigirmi yaşına bâliğ olunca henüz kemâlin bulmuş mümtâz u müsellem cüvân yiğit olurlar. Ve dahi ricâl makûlesi ol mertebe müsin olurlar kim harekât [u] sekenât etmeden kalup künc-i vahdetde tâ‘at u ibâdete müdâvimetde olurlar, ammâ cümle pâk-i‘tikâd mü’min ü muvahhid âdemler ve sâhib-i vera‘ sulehâ kimesnelerdir.

Kıyâfet-i kabâ-yı ricâli: Cümle elvân çuka esbâb geyerler. A‘yân-ı kibârı beyâz sarık sararlar, ammâ vasatu'l-hâlleri yine kısacık esvâb ve kopçalı çakşır ve kubâdî pâbuç ve elvân çuka semmûr ve zerdeva kalpak geyüp Boşnakça kelimât eder bir alay erbâb-ı tüccâr ve ehl-i hıref âdemlerdir, ammâ hacıları ve gâzîleri çokdur.

Der-kıyâfet-i câme-i nisvân: Cümle havâtînleri yassı başlı ve beyâz çemberli ve cümle bezden ve siyâh çukadan siyâh ferrâce geyüp Râbi‘a-i Adeviyye perdesinde zâhide havâtînleri olur. Ve duhter-i pâkîze-ahterleri gâyet perhîz-kâr olur ve sıbyânları gâyet tîz-fehm olup necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab‘ püserleri var kim niçe manzûm kitâbları hıfzen tekmîl etmişler. Tüvânâ yiğitleri ve şehbâz dilâver ü server hünerver fetâları pür-silâh olup kırkar ve ellişer aded yiğitleri küme küme olup Venedik kâfirinin Kotur kal‘asına ve Perast kal‘asına ve Pirmorya ve Loboşka cânibi kâfiriyle dâ’imâ ceng eder bir alay gâzîleri vardır.

El-hâsıl iklîm-i garîbe vü acîbeden olup ulemâsı ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı kesîreye mâlik[l]erdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı bî-kıyâsdır.

..... (1.5 satır boş).....

Der-ayân-ı ziyâretgâh-ı Foça: Evvelâ Sultân-ı büdelâ Bâyezîd Baba ve karındaşı oğlu Murâd Baba tekyesinde medfûndurlar. (---) (---) (---)

Der-beyân-ı binâ-yı cüsûr-ı ibret-nümâ-yı şehr-i Foça

Bir Foça kal‘ası dahi Anadolu tarafında İzmir şehrine karîb Melemen kal‘ası nâhiyesinde Akdeniz sâhilinde Kara Foça nâmında bir kal‘a dahi vardır. Ammâ bu Hersek Foçasının cânib-i garbîsinde şehirden nîm sâ‘at ba‘îd karye-i Burut'da nehr-i azîm Drin üzre evc-i âsumâna urûc etmiş bir göz bir haşeb cisir vardır kim bu cihânda misli olmadığından mâ‘adâ gâyet mahûf u muhâtara bir güzergâhdır, zîrâ kârgîr değildir, ammâ üstâd-ı selef bu kantara-i vâcibü's-seyri azîm ve tavîl kalyon direklerin nehrin iki tarafında olan kârgîr binâ pâyeler üzre mezkûr kalyon sütûnların kırlangıç kanatları gibi biri biri üzre biri birinden ileri san‘at ile dize dize iki tarafda dizilen sütûnları yakın eyleyüp bu cisrin ortasına yan yana beş aded kalyon direklerin birbirlerine bend edüp bir haşeb cisr-i azîm olmuşdur kim bir vilâyetde nazîri yokdur. Cümle at ve katır ve sâ’ir hayvânât ve benî Âdem cümle bu püll-i iberden ubûr ederler, ammâ gâyet pek sallanır ve âdem aşağı bakmağa merdüm-i dîdeleri kararup gönlü bulanır.

Bu diyârda aslâ araba yokdur, ammâ bel-farz araba olsa bu kantaradan ubûr edemez. Cemî‘i seyyâhân-ı berr ü bihâr içre bu cisr-i Süleymân {Hân} meşhûr-ı âfâk olup bu cisir imâretine on pâre köy vakf olunmuşdur.

Andan yine şehr-i Foça'ya gelüp birkaç yârân ile alâ tarîkı's-seyr nehr-i Tihotine'yi geçüp 5 sâ‘atde nehr-i Drin kenârıyla cânib-i şimâle taşlıklar içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Üstikolina

Hersek sancağı paşasının voyvadalığıdır ve seksen akçe pâyesiyle Foça'ya ilhâk kazâdır, lâkin Foça müftîsine ber-vech-i arpalık ihsân olunmuş şey-i kalîl kazâcıkdır. Ve kethudâyeri ve serdârı ve sâ’ir hâkimleri ve a‘yân-ı kibârları yokdur.

Ve kasaba-i ma‘mûru nehr-i Drin kenârında cümle yüz yetmiş beş aded kayağan örtülü evlerdir. Ve

bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir mektebi ve bir tekyesi ve bir hammâmı ve bir hânı ve on dükkânları ve bî-hisâb bâğları var, ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir.

Mukaddemâ bu mahalde nehr-i Drin üzre bir haşeb ***[148a]*** cisri var imiş. Nehr-i Drin tuğyân ile gelüp kantarayı münhedim etdiğinden nehr-i Drin'i gemiler ile karşu garb tarafına ubûr edüp sarp kayalı dağlar ve beller aşup 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Dobropol

Nehr-i Bistiriçse kenârında üç yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli mükemmel ve ma‘mûr Sırf kefere köyü ve ze‘âmetdir. Ve nehr-i Bistiriçse'de niçe yüz elvân mâhîleri var, ammâ alabalığı gâyet memdûhdur. Ve bu ayn-ı câriye Zagor dağlarından hurûc eden nehr-i Drin'e munsabb olduğu mahal şehr-i Foça kurbunda mezkûr Süleymân {Hân} cisri karîbdir, ammâ nehr-i sağîredir. Ba‘dehu karye-i Dobropol'dan kalkup 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i bî-baç, ya‘nî kal‘a-i atîk Yelaç

Boşnaklar Yeleçse ve Yeleç ve Yeleş derler. Lisân-ı Latin'de (---) (---) demekdir. Bânîsi Hersek banlarındandır.

Kal‘asını sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân asrında Hersekoğlu Ahmed Paşa fethi olup yine Hersek sancağında voyvadalıkdır. Ve Foça kazâsı niyâbeti hükmünde olup kethudâyeri ve serdârı ve gayri hükkâmları yokdur, zîrâ Foça'ya pek yakın ve garîb ü karîb kasabacıkdır. Zemîni bir sarp dereli ve depeli ve gayyâ-misâl yerli ve sengistân belli bir dar yerde cümle iki mahalleli ve cümle iki yüz aded kayağan örtülü fukarâ hâneli bâğlı ve sâfî bâğçeli ve cümle âb-ı hayât sulu evlerdir.

Kal‘ası evce berâber bir püşte-i âlî üzre seng binâ bir sûr-ı ra‘nâcıkdır, ammâ gâyet küçücük şekl-i muhammes bir kirmancıkdır. Mürûr-ı eyyâm ile köhne olup ahâlî-i vilâyet bu kal‘ayı kendü mâllarından ta‘mîr ü termîm edüp ehl [ü] iyâlleri ve mâlların derûn-ı kal‘ada hıfz ederler.

Ancak bir küçük topu ve cânib-i cenûba bir bâbı ve bir bevvâbı ve bir dizdârı ve yigirmi aded merdüm-i hisârı var, ammâ ulûfeleri yokdur. Ehl-i beled kendüleri ulûfe verirler, zîrâ Kotur'a bu kal‘aya gâyet yakın olmağile bu kasaba halkı şeb [ü] rûz aslâ huzûr edemeyüp kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde ve sadâ-yı Allâh Allâh dillerinde tâ sabâha dek âmâde olup karavul bekleyüp kâhîce Kotur kâfiri Uskokların esîr eder bir alay garîb ehl-i ırz gâzîlerdir.

Hudâ âlimdir kim bu hakîr dahi yedi aded memlûkümle ve beş aded yanaşma hüddâmımla sabâha dak bîdâr olup nevbet bekledim. Gâyet mahûf u muhâtara yerdir. Ammâ kal‘adan aşağı deredeki varoşda bir küçük câmi‘i minâresiyle ve bir hânı ve bir küçük hammâmı var, ammâ hânının önündeki taş cisirden geçüp kal‘aya giderken on aded dükkâncıkları vardır. Cisrin altından cereyân eden mezkûr nehr-i Bistiriçe akar ve birkaç küçük uyûnlar dahi cereyân edüp ol kadar alabalığı olur kim hisâbını Cenâb-ı Kibriyâ bilir.

Ol gece tereyağıyla pişmiş alabalıkları yeyüp zevk u safâlar etdik, ammâ kâfir havfinden yediğimiz balıklar burnumuzdan çıkdığın Hâlık bilir.

Andan bu kasaba gâzîleri ellerimizde olan emr-i pâdişâhîler mûcebince hakîre elli aded pür-silâh piyâde tüfeng-endâz Hırvat yiğitleri refîk verüp andan cânib-i garba 4 sâ‘at gidüp *el-iyâzu billâh* yüz bin renc [ü] anâ ile hamd-i Hudâ Yeleç dağın selâmetle aşup küffârın kemîngâh pusu yerlerin bulup ve egimleri(?) ve çarıkları ve rokla ihrâmların alup yine sarp dağlara girüp bi'z-zarûrî hakîr de ve hüddâmlarım da atlardan enüp etek der-miyân ve tilâvet-i Kur’ân ederek piyâde 4 sâ‘at yürüyüp andan Âh ormanı nâm bir sarp ağaçlı dağı çıkup bir çemenzâr yerde,

Menz[il]-i türbe-i ecdâd-ı Çengizâde

Büyük Ali Paşa'nın âbâ vü ecdâdları ve vâlidesi ve cümle akrabâ vü ta‘allukâtları bunda bir kubbe-i âlî içre medfûnlardır, ammâ bu mahalde türbeden gayri aslâ imâret yokdur. Hemân bu mahalde cümle refîklerimizle sehel istirâhat edüp mâ-hazar ta‘âmlar yeyüp ale'l-acele yine atlarımıza süvâr olduk, zîrâ küffârdan muhâtara yerdir.

Andan yine atlara süvâr olup 3 sâ‘at garba gidüp,

Menzil-i Çengizâde, hayâtda olan Ali Paşa Ocağı

Bu mahalle Zagor nâhiyesi derler ve Çengizâde âsitânesi cümle kal‘a-misâl bir hânedân-ı azîmdir kim üç yüz kadar hücreler ve dîvânhâneler ve hammâm ve matbah ve kilar ve iki bin at alır ıstabl-ı Anterî âhûrlar ile müzeyyen bir ocakdır.

Bu diyârda sarây-ı hânedânlara ocak ta‘bîr ederler. Çengizâde Rüstem Beğ bunda hakîre bunda bir küheyl at ihsân edüp bu mihmân-sarâyda bir gece müsâfir olup ale's-seher ***[148b]*** Rüstem Beğ'den elli aded yine pür-silâh tüfengli piyâde refîkler alup hamd-i Hudâ at işler yerler ile câ-be-câ taşlıkları geçüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Yeleçse

Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir. Bu dahi Hersek sancağında voyvadalık mı ve vakf ve ze‘âmet mi ma‘lûmum değildir, ammâ bir çemenzâr mahsûllü yerde iki yüz kayağan örtülü bâğlı ve bâğçeli ve bir mükellef câmi‘li ve bir mükemmel hânlı ve hammâmsız ve yigirmi dükkânlı ve cânib-i erba‘ası beyâz taşlı kasabacıkdır.

Andan dahi refîkler alup 5 sâ‘atde kayalı dağları geçüp ve nehr-i Neretva'yı atlar ile ubûr etdik, zîrâ başı bir menzil yerde yakın olup kasaba-i Yedvoriç'den çıkar ve batı tarafına cereyân ederek Oluk kasabasına, andan Konc kasabasına, andan şehr-i Mostar'a, andan kal‘a-i Poçetel'e, andan Gabele kal‘asına, andan Norin kal‘ası altında deryâ-misâl olup yigirmi yerden Venedik körfezine İşpanya'nın cezîre-i Pulya mukâbelesinde Akdeniz körfezine karışır.

Firengistân'da bu nehr-i Neretva'ya Neranta derler, gâyet latif âb-ı hayât sular cârî olur.

Bâ-husûs Yezero yaylasından ve İlok derelerinden cereyân eden *Şarâben tahûr* misilli âb-ı nâblar cümle bu nehr-i Neretva'ya mahlût olur. Bu Neretva'yı atlar ile geçüp 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Oluk

Lisân-ı Boşnakça (---) (---) demekdir, ammâ Budin eyâletinde nehr-i Tuna kenârında bir dahi İlok kal‘ası vardır. Bu Hersek Oluk'udur, ammâ dağlar içre kal‘ası harâbdır.

Hersek sancağında voyvadalıkdır ve Foça kazâsı niyâbetidir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yânı yokdur.

Cümlesi üç mahalledir ve kamusu üç mihrâbdır. Biri Şeştokollu Mehemmed Beğ câmi‘idir, ammâ kurşum kubâblı ma‘bedgâh değildir, ancak bir serâmed minâresi var. Ve ikisi mescidlerdir.

Ve dükelisi bir kârgîr hândır, gayri yokdur. Ve hepisi bir küçük hammâmdır, ammâ suyu âb-ı hayâtdır. Ve umûmeni beş aded dükkâncıklardır, lâkin her şey bulunur.

Ve olancası yüz elli aded serâpâ kayağan örtülü bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu ve havâsı latîf cümle kârgîr binâ vâsi‘ evlerdir.

Bu şehir halkı dahi Uskok kâfirinden pek havf ederler. Ve cânib-i erba‘asın Uskok kâfiri harâb etmişdir. Bunlar dahi geceler ile huzûr ile yatmayup ehl [ü] iyâllerin alup sarp dağlarda ve sa‘b mağârâlarda yatırlar.

Bu kasabadan dahi elli aded güzîde tüfeng-endâz piyâde yiğit refîkler alup bu kasabanın ensesinde Morina yaylasın yüz bin renc [ü] anâ ile aşup bu yaylanın çemenzâr ve şükûfezâr ve gül [ü] gülistân ve enhârları cârî ve revân yerlerine geldikde tâze cân bulup Cân mezra‘asında hâsıl olmuş gûnâ-gûn sîm ü zerrîn ve müşg-i Rûmî ve nergisleri demet demet değşirüp atlarımızla şükûfeler içre yuvarlanup cânib-i erba‘amıza karavullar koyup bir sâ‘at istirâhat edüp ta‘âm yerken Hudâ âlim ü dânâdır bu fezâ-yı çemenistânda hâsıl olan nebâtât-ı gûnâ-gûn şükûfelerin râyihası demâğımızı mu‘attar edüp hayât bulduk.

Andan 7 sâ‘atde kâmil yokuş aşağı enüp Nevesin sahrâsına kadem basdıkda dibelik hayât-ı câvidân bulup bu fezâda 2 [sâ‘at] dahi amâristânda gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i ma‘mûr u şîrîn, ya‘nî rabta-i Nevesin

"Nev sin"den, ya‘nî "yeni mezâr" demeden galat {Nevesin derler}. Ammâ lisân-ı Boşnak ve Latince (---) (---) demekdir. Bu şehr-i müzeyyen dahi Hersek sancağında paşanın hâssı olup hâkimi voyvadadır ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır kim yetmiş pâre nâhiye kurâları vardır.

Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfi ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası ve pandur ağası, ya‘nî şehri bekleyen sekbân ağası ve şehir kethudâsı ve a‘yân [u] eşrâfı gâyetü'l-gâye çokdur. Hattâ Sultân Bâyezîd-i Velî bu şehre gelüp anın hayr du‘âsı berekâtlarıyla bu şehir halkının sağîr ü kebîri İslâmbol'a gelüp Âsitâne-i sa‘âdetde hidmet-i

pâdişâhîde neşv ü nemâ bulup Koca Defterdâr ki {ayağından} sinirinden maslûb Mustafâ Paşa gibi ve Defterdâr Ömer Paşa gibi ve Lübzâde gibi ve Sultân Murâd Hân'ın rûznâmecisi İbrâhîm Efendi gibi ve birâderi Ali Efendi gibi ve Sadrıa'zam İbrâhîm Hân vezîri Sâlih Paşa ve karındaşı Murtazâ Paşa ve yine karındaşı Zülfikâr Ağa ve Sâlih Paşa kethudâsı Hazînedâr İbrâhîm Paşa ve niçe bin bunun emsâli vüzerâ ve vükelâlar bu Nevesin şehrinden hâsıl olmuşlar, bir ***[149a]*** şehr-i kadîmdir.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Nevesin: Bir sahrâ-yı azîmin nihâyetinde vâkı' olmuşdur, ammâ bu fezâ-yı Nevesin nısf sâ'at kadar cânib-i şarka dağdan ba'îddir ve sahrânın arzı üç sâ'atdir ve tûlu beş sâ'at bir mahsûldâr kurâlarla ve çiftliklerle müzeyyen olmuş sahrânın cânib-i garbî tarafında Nevesin kûhunun dâmeninde bir düz vâsi' ve çemenzâr yerde cümlesi altı mahalledir, ammâ ikisi kefere mahallesidir. Ve kamusu bin beş yüz kayağan taşıyla mestûr kârgîr binâ hânedân-ı ma'mûrlardır kim cümle bâğ u bâğçeli ve uyûn-ı câriyeli vâsi' havlılı mükellef ve müzeyyen büyût-ı ra'nâlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı imâret-i câmi'hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân

Dükelisi on bir aded mihrâbdır, ammâ cümleden mükellef ü müzeyyen Sultân Bâyezîd-i Velî câmi'i, ma'bedgâh-ı kadîmdir. Bir bayır dibinde ve bir müferrih ve mesîregâh çemenzâr u murgzâr yerde cemî'i âsâr-ı binâları rusâs-ı hâs kurşum ile mestûr bir câmi'-i nûrdur, lâkin sene 1072 târîhinde mütevellîsi bu câmi'in tarz-ı atîkin bozup müceddeden enderûn [u] bîrûn-ı câmi'i bir tarz-ı âhar edüp bir şeşhâne nakş-ı bûkalemûn halkârî tavan-ı ibret-nümûn edüp minberin sağ tarafındaki dîvârın delüp iki aded kemer binâ edüp câmi'i dahi tevsî' etmiş. Ve taşra soffası üzre kezâlik yine kubbeler yerine halkârî tavan kubbeler etmiş kim gûyâ her biri birer gûne kâse-i Çîn gibi münakkaş olmuş ve haremi bir çemenzâr ortası havzlı gûnâ-gûn eşcârâtlar ile müzeyyen olup servî ve uhlamur dırahtlarının râyihaları cemâ'atin demâğların mu'attar eder. Ve harem etrâfı dâ'iren-mâdâr hücreler ile müzeyyendir, ammâ minâresi ol kadar mevzûn ve musanna' değildir, ammâ mihrâb ve minberi ve mahfil-i münîfi ve kürsî-i latîfi gâyet musanna' mihrâb ve minberdir.

Andan çârsû içre câmi'-i Velî Ağa, sâde kurşum ile örtülü câmi'-i atîkdir kim kıble kapusu üzre târîhi budur:

Velî Ağa o sâhib-hayr çünkim,
Binâ kıldı bu câmi'i o zâhid,
İşidenler edüp târîh kasdın,
Olupdu şol makâm dârü'l-mesâcid.
Sene 921.

Ve bu câmi'in harem kapusu üzre bir sâ'at kullesi var. Cümle şehir mü'ezzinleri bu sâ'ate amel edüp evkât-ı hamsede bâng-ı Muhammedî tilâvet ederler.

Andan **Sinân Kadı Efendi'nin câmi'i** dahi kurşumlu câmi'-i atîkdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ibâdetgâh-ı mesâcid-i mü'minân ü ehl-i îmân: Umûmisi sekiz ad[ed] mahalle zâviyeleridir. Ve

hepsi iki aded medâris-i âlimândır. Biri Sultân Bâyezîd-i Velî hareminin etrâfindaki dârü't-tahsîl-i müfessirândır. Biri Velî Ağa câmi‘i medresesidir.

Ve olancası bir aded dârü'l-hadîs-i peygamberân ve bir aded dârü'l-kurrâ-i hâfızân var. Bu iki hayrât-ı azîme Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i hareminin sol tarafında nerdübân dibinde Rûznâmeci Büyük İbrâhîm Efendi'nin birâderi Ali Efendi merhûmun hayrât [u] hasenâtından bir kurşum örtülü kubbe-i azîm dârü'l-kurrâ-i dârü'l-hadîsdir kim bu diyâr-ı Hersek'de mahsûs böyle dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs yokdur.

Ve barısı, ya‘nî lisân-ı Tatarca cümlesi altı aded dârü'l-ulûm mekteb-i tıflân-ı ebcedhândır.

Ve bardası bir aded imâret-i dârü'l-it‘âm-ı fakîrân [u] garîbândır kim Bâyezîd Hân'ın hayrâtındandır.

Ve olandası üç aded tekye-i dervîşân-ı zîşân-ı fakîrânı var, Halvetî ve Kâdirî ve Uşşâkî tekyeleridir, ammâ cümle halkı İmâm-ı A‘zamîlerdendirler.

Ve hamusu bir aded hândır kim Velî Beğ câmi‘inin sokak aşırı karşusunda yine Velî Beğ hânı ma‘mûr mihmân-sarây-ı mücerredândır, ammâ gâyet binâ-yı metîndir.

Yekûnisi ancak bir hammâm-ı latîfdir. Ol dahi sâhibü'l-hayrât câmi‘ sâhibi Velî Beğ oğlunun hayrâtıdır kim babasının câmi‘ine vakıfdır.

Ve cem‘âsı seksen aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin çârsû-yı bâzârının şâhrâhı gâyet vâsi‘ olup yed-i kudret ile hurde taşdan döşenmiş bir kaldırım-ı hudâyîdir kim bir şehirde böyle kaldırımlı tarîk-i âm görülmemişdir.

Ve bu çârsû içre bir bâğ-ı İrem-vâr mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîni var. (---) (---) (---) (---) (---) ***[149b]***

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kasaba-i Nevesin: Bu şehirde şiddet-i şitâ vefret üzre olmayup i‘tidâl üzre âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri vardır. Ve cümle Boşnakça kelimât edüp yine sarık ve kalpak geyerler. Ve her bâr Pirmorya ve Loposka ve Kotur uskoklarıyla ceng ederler.

Hattâ hakîr bu şehirde iken şehrin cânib-i erba‘asında sekiz yerde dörder aded gemi direkleri üzre evc-i semâya berâber köşkler yapup her birinde her gece altışar aded tüfeng-endâz yiğitler nevbet bekleyüp şehri hıfz [u] hırâset ederlerken ol gece dağdan üç yüz aded küffâr şehr-i Nevesin'i gâret etmeğe geldikde mezkûr karavulhânelerden kâfire kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup yetmiş üç kadar kâfir mürd olup kırk beş adedi dahi esîr-i bend-i zincîr olup bakıyyetü's-süyûf-ı Bundukları hâ’ib ü hâsir dâr-ı menhûslarına cümle firâr etdiler.

Ba‘dehu ale's-sabâh hakîr bu şehirden yine elli aded atlı ve piyâde refîkler alup Nevesin sahrâsı içre cânib-i kıbleye ma‘mûr çiftlikleri ve Lübzâde Ocağın dahi geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zobdol

Ya‘nî arpa köyü, dörd aded derbend ağzında yüz evli bir vâsi‘ bir köydür ve her hânenin birer dâne kârgîr kulleleri var. Her gün ve her gece Kotur kâfiriyle ceng ederler, zîrâ bunda pâdişâh tarafından beş yüz aded yiğit sekbân vardır. Ol gece bu köyde bî-cân yatdık, lâkin bu Zobdol köyü mukaddemâ bir ma‘mûr kend imiş. Câ-be-câ harâba yüz dutmuş bir câmi‘li müselmân köyüdür.

Bundan dahi elli tüfeng-endâz fetâlardan refîkler alup cümlemiz Hudâ'ya sığınup 6 sâ‘at giderken bizler dahi piyâde olup sengistân ve dağlarda bellerde atlarımızın ayaklarında na‘lları ve bizim çizmelerimizin tabanları kalmayup biz dahi piyâde bî-tâb u bî-mecâl olup yüz bin gûne âlâm-ı şedâ’id çekerek Dabra dağın aşup yokuş aşağı enüp,

Menzil-i karye-i Dabra

Bu fezânın tûlu ve arzı birer sâ‘atlik yer olur bir küçük sahrâcıkda on beş hâneleri cümle kayağan taşı örtülü bâğlı bâğçeli ma‘mûr evlerdir. Bir küçük câmi‘i var, ancak elli âdem alır bir müselmân köyüdür, ammâ küffâr havfinden her gece dağlarda yatırlar. Andan bu Dabra sahrâsının baş aşağı garb tarafına 4 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Dol

Bir dere içinde bâğlı ve bâğçeli ve bir şîrîn câmi‘li ve iki mescidli ve bir tekyeli ve bir küçük hammâmlı ve bir hânlı ve on beş dükkânlı bir şîrîn kârgîr binâ bir kasaba-i ra‘nâ imiş, ammâ Uskok kâfirleri ile bunda bizden mukaddem ceng-i azîm edüp niçe ümmet-i Muhammed esîr olup cümle halkı henüz dağlara ve sa‘b yollara firâr edüp Hudâ hakkıyçün bâğ u bâğçelerinde olan meyve-i âbdârları pâymâl-i rimâl olup yerde yatır. Hudâya ayândır bâğ-ı İrem'den nişân verir bir karye-i bâğ-ı cinândır.

Hakîr gördüm ki bu kasabada âdem ve âdemî-zâd yokdur, âdemleri kaçmış, bizler dahi kaçup Dol kasabasından cânib-i garba baş aşağı Dol deresi içre gidüp bu dere sağ tarafı üç sâ‘atlik bir topraklı bayırlar olmak [ile] sâfî bâğlardır, sâhibleri sağlardır, ammâ mahsûllerin almağa âcizlerdir.

Bu derenin yemîn ü yesârında aslâ bir karış arz-ı hâliye yokdur. Kasaba-i Nevesinlinin ve kasaba-i Lubinlinin ve kasaba-i Lubomirlinin cümle bâğları bu Dol deresindedir. Rûm vilâyetinde ve cemî‘i Firengistân'da bu Dol deresi üzümü memdûhdur. Hattâ bir salkım üzümü dörd beş vukiyye gelir gûnâ-gûn müşk-i amber râyihalı âbdâr ve hoş-hor lezîz üzümü olur ve şırası şîrîn humârsız hamrı olur, derler, ammâ Hudâ'ya ayândır rahm-ı mâderden müştak olalı mükeyyefât kısmından bir şey yeyüp içmemişimdir ve bu Dol deresi bâdesin görmemişimdir. Bu dere-i mezkûru 3 sâ‘atde ubûr edüp,

Der-vasf-ı kasaba-i ma‘mûr Ustolça

Misl-i mahalle-i şehr-i Foça demişler, ammâ lisân-ı Latince Ustolça demek (---) (---) demekdir. Bu dahi Hersek sancağında paşa voyvadalığıdır ve kazâdır, ammâ kethudâyeri ve serdârı yokdur. Ve cânib-i erba‘ası sâfî kayalardır. Bir câmi‘i ve üç mescidi ve bir küçük hammâmı ***[150a]*** ve bir hânı ve yigirmi aded dükkânı ve iki yüz seksen kadar kayağan örtülü bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu

evleri var bir küçük kasabacıkdır.

Ve cümle evleri kâfir havfinden kârgîr binâ olup ba‘zı evlerde çâr-gûşe demir kapulu kulleleri vardır. Ve bu Hersek vilâyetinin cümle şehirleri taş kayağan örtülüdür, kiremit nâdirdir. Ve bu şehr-i Ustolça'nın cümle evleri cânib-i garba nâzırdır ve Dol deresi ağzına vâkı‘ olup bu kasaba içre cümle un değirmenleri Dol deresi suyu ile deverân eder ve bu cânibin cümle enhârları cânib-i garba akup nehr-i Neretva'ya mahlût olur.

Bu şehrin ensesi Dol deresi dağları ve bâğlarıdır. Bunun dahi halkı cümle kalpak ve beyâz sarık geyüp Boşnakça kelimât ederler, ammâ gâyet garîb-dost sofra sâhibi sâdıku'l-kavl gâzîlerdir.

Hattâ bu hakîr bu şehre varmazdan bir gün mukaddem beş bin küffâr Kotur'dan gelüp bu şehirden bu kadar ümmet-i Muhammed esîr ve mâl-ı ganâ’imler alup ba‘zı evleri câ-be-câ ıhrâk edüp biz vardıkda dahi niçe evler alev ber-alev olup yanar idi. Ve ba‘zı kullede kapanan ümmet-i Muhammedler hakîri görüp hamd-i Hudâ edüp kulleden taşra çıkdılar ve bizi de cümle bir kulleye kondurdular.

Hamd-i Hudâ bu şehirden alınan esîrlerin ardlarına Sührâb Mehemmed Paşa düşüp küffâr şikârıyla Kotur'a girecek mahalde Sührâb Mehemmed Paşa küffâra yetişüp üç yüz mikdârı esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’im kurtardığı haberi gelüp bu Ustolça kavminin sehel cânları yerlerine geldi.

Ammâ ol gece bizler bî-cân olup aslâ hâb-ı râhat görmeyüp ale's-sabâh bizi getiren elli nefer yiğit refîklerimiz koyvermeyüp bu şehirden dahi kırk nefer yiğitleri refîk alup yine dağlar ve taşlar ve mahûf muhâtara yollar aşup cânib-i kıbleye anâ çekerek 7 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı misâl-i zemîn-i kal‘a-i Tin, ya‘nî hurrem-âbâd-ı kasaba-i Lubin

Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir. Bu dahi Hersek sancağında voyvadalıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır, ammâ nakîbü'l-eşrâfı ve şeyhülislâmı yokdur, lâkin a‘yân-ı kibârı ve mîr-i mîrânzâdeleri gâyet çokdur.

Şehri bir vâsi‘ çemenzâr mahsûllü vâdî içre bâğlı ve bâğçeli ve iki mahalle ve iki yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğlı ve bâğçeli serâpâ kayağan taşı ile mestûr gâyet ma‘mûr sarâylar vardır ve her birinde kal‘a-misâl mazgal delikleri var hânedân-ı zîbâlardır kim her birinde birer dâne kal‘a kulleleri gibi ebrâclar mukarrerdir.

Ve cümle iki aded mihrâbdır. Evvelâ biri Sultân Osmân Hân-ı Gâzî'nin kızlar ağası olan Mustafâ Ağa câmi‘i, gâyet mahbûb ve müzeyyen câmi‘dir. Ve cümle bir mahalle mescidi, el-Hacı Ahmed Ağa'nındır.

Ve cümle bir medrese ve cümle bir mekteb ve cümle iki tekye ve cümle bir hammâm-ı hoş-havâ ve cümle bir hân-ı mükellef hân-ı kebîr ve cümle on aded müfîd ü muhtasar dükkânları var, ammâ hammâm-ı kesîfi önünde bir namâzgâh soffası üzre üç aded kavak ağaçları namâzgâha sâye-i himâye salup namâzgâh yanında bir âb-ı hayât kuyusundan ipler ile suyu çekilüp âbdest musluklarına gidüp

tecdîd-i vudû‘ olunur, ammâ havâsı ve âdemîsi sakîldir.

Cümle ahâlîsi Nova kal‘ası kuludur ve Novalı esbâbı gibi beyâz daracık sıkma dimi esbâb geyüp başlarında kırmızı fes ve berata ve baldırları çıplak Cezâyir levendleri gibi gezerler, zîrâ cümlesi gemiciler ve firkatecilerdir, ammâ yine Boşnakça ve Latince kelimât ederler. Cümle hodi sedi bilmez gâzîlerdir.

Hamd-i Hudâ Sührâb Mehemmed Paşa'yı bunda bulup bizi alay ile huzûruna getirdüp müşerref oldukda dîvân-ı pâdişâhî edüp emr-i pâdişâhîler kırâ’at olundukda "Fermân pâdişâhımın" deyüp Kanije seferinden halâs olup Kotur kal‘ası muhâfazasına ve Hersek sancağı muhâfazasına me’mûr olduğuna cihân cihân hazz edüp hakîre bir zer-ender-zer bir hil‘at-i fâhire geydirüp bir eğerli Hersek atı ve bir kîse guruş ihsân edüp ol ân otağ-ı çetr-i mülammâ‘ın kurup tuğların çıkarup hakîre alaybeği hânesin konak verüp ol ân konağıma bir Fireng Lasman gulâm ile yigirmi suhûn ta‘âm gönderdi. Ale's-seher Pıraçalı Mustafâ Paşa dahi gelüp yine dîvân-ı Âsaf-ı ***[150b]*** Berhayâ olup emr-i pâdişâhîler ile Sadrıa‘zam mektûbları ve İbrâhîm Kethudâ efendimizin mahabbetnâmeleri tilâvet olunup Pıraçalı Mustafâ Paşa'nın dahi ma‘lûmu olup Dobra-Venedik hazînesinden verilmek üzre üç tüfeng-endâz yiğide Mustafâ Paşa pandurbaşı olduğundan ve Raba seferinden halâs olduğundan gûyâ raks edüp hakîre ol dahi bir kîse ve bir at ve bir Fireng gulâmı ve bir kelb-i mu‘allem tazı ve bir çapar zağar ihsân etdi. Ertesi nefîr-i rıhletler çalınup andan,

Vilâyet-i Dobra-Venedik kâfiristânına gitdiğimiz konakları ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘ları ve kurâ vü kasabâtları ve âyîn-i bâtılaların ve acâ’ib ü garâ’iblerin beyân eder

Evvelâ kasaba-i Lubin'den kalkup cânib-i cenûba niçe düzlük ve niçe dağlık ve taşlık aşup 7 sâ‘atde,

Menzil-i nâhiye-i Lubomir: Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir. Bunda cümle Sührâb Mehemmed Paşa askeriyle haymelerde meks edüp bu Lubomir'de Nova kal‘ası kapudanının sarâyında Sührâb Mehemmed Paşa'ya kapdan bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim tavsîf olunmaz.

Ba‘de'z-ziyâfe Sührâb Paşa'ya ve Pıraçalı Mustafâ Paşa'ya ve hakîre kapudan hedâyâlar verüp andan yine otağ-ı nüh-tâka gelüp karâr etdik, ammâ bu nâhiye-i Lubomir bir sahrâlı ve çayır u çemenli ve bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı ve kurâlar ile ma‘mûr ve havâsının letâfetinden halkı mesrûr bir arz-ı mahsûldârdır kim cânib-i erba‘asındaki kayalardan cereyân eden enhâr-ı firâvânlardan niçe yüz âsiyâb-ı mâ deverân etmededir.

Ve bu sahrâ-yı lâlezârın cânib [ü] etrâfında olan kurâlarda beşer onar aded toplu ve tüfengli kulleler vardır. Ekseriyyâ cümle Nova kal‘ası gâzîleri bu Lubomir nâhiyesinde sâkin olurlar, zîrâ Nova kal‘amız Dobra-Venedik ile hem-müşâ olup mâbeynehümâlarında bir gayri kazâ ve nâhiye yokdur.

Bu Lubomir sahrâsında Sührâb Mehemmed Paşa oturak fermân edüp hakîr ertesi gün Sadrıa‘zamdan getirdiğimiz emr-i şerîfleri ve mektûbları Dobra-Venedik'e götürüp,

Hazîne ile Venedik'den elçi çıkarmağa gitdiğimiz konakları bildirir

Sührâb Mehemmed Paşa efendimizden elli aded pâk müsellah ve mü’eddeb yiğitleri refîk alup ve yüz elli altun ile bir semmûr kürk ihsân alup evvelâ sahrâ-yı Lubomir'den cânib-i cenûba sengistân ve hudûd-ı Firengistân dağların aşup yüz bin renc [ü] anâ çekerek cümle piyâde gâzîlerimiz ile hâzır-bâş olarak 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı hudûd-ı vilâyet-i Dobra-Venedik'de menzil-i kulle-i Islana

Hersek sancağıyla Dobra-Venedik hâkinde bir zîk ve sarp yerde nehr-i Islana kenârında bir kulle-i bâlâdır ve {bu nehr-i Islana, Bileyke dağlarından gelüp batı tarafına akup 12 sâ‘at cereyân edüp Popova nâhiyesinde bir kûh-ı bâlâ dibinde girdâb gibi gâ’ib olur. Ve bu nehir dâ’imâ gemiler ile ubûr olunur, ammâ mezkûr Islana cisrinde bu nehir} üzre bir hısn-ı kavî kulle-i metîndir. Sene (---) târîhinde Gâzî Husrev Paşa binâ etmişdir kim dizdârı ve yigirmi aded merdüm-i hisârı ve cebehânesi ve şâhî topları ve muşkat tüfengleri ile âmâde bir kulle-i üstüvârdır.

Bu kullede şeb [ü] rûz Bosna vezîrinin bir mükellef ağası elli aded nefer ile dâ’imâ bunda sâkin olur ve Hersek paşası tarafından bir ağa ve Nova kal‘ası çorbacılarından bir ağa bu kullede mâh u sâl oturup cemî‘i Bosna-sarâyından gelen ve cümle Dobra-Venedik'den gelüp giden kârbân halkından ve cemî‘i yüklerden bir guruş ve cümle kirâ komor bârgîrinden birer rub‘ bâc alınur bir kulle-i bâlâdır.

Ve her ay başında birer Venedik kapudanları ellişer nefer Lasman kâfirleriyle bu cisirde âyende vü revende kârbândan alınan gümrüğü hisâb [u] kitâb edüp Bosna vezîrine ve kendü kral banlarına bildirir.

Ba‘dehu bu kulleden kalkup cânib-i kıbleye sarp cehennem dereleri ve taşlık sakar derelerin yüz bin meşakkat-i râh-ı su‘ûbet çekerek 4 sâ‘atde giderek,

Menzil-i Hân-ı Nazarete-i Bandışka

Bu kâfiristânda Nazarete ana derler kim Hind ü Yemen ve Semerkand ve Arab u Acem'den gelen ve Âsitâne-i sa‘âdet tarafından ve Bosna vezîri ve Hersek paşası tarafından ve'l-hâsıl cemî‘i diyârlardan gelen tüccârları ve ehl-i hidmetleri bu Nazarete hânına kondururlar kim belki tâ‘ûnlu olup şehre girmeye ve niçe ahvâllerine vakıf-ı esrâr olmak içün bu müsâfirhâneye ko[ndu]rup ba‘zı âdemler kırk gün oturup durur ve ekalli on gün ve yedi gün ve üç gün elbette ve elbette oturtmaları mukarrerdir.

Ve bu Nazarete'de sâkin olan müsâfirîn üzre bir soltat ağası elli nefer kâfirleri ile dîdebân durur. Hattâ bu Nazarete'de kırk gün oturmamış bir metâ‘ı şehre getürmeli olsalar elbette ol metâ‘ın ***[151a]*** bir ucuna ve yâhûd bir bir kenârına sirke sürüp nevbet bekleyen kefereler mezkûr metâ‘ları şehre götürüp bey‘ ederler, ya‘nî zu‘m-ı bâtıllarınca ol metâ‘a sirke sürülmek ile tâ‘ûn şehre ol metâ‘ ile bile girmeye derler.

Eşkâl-i mihmân-sarây-ı hân-ı Nazarete: Dobra-Venedik kal‘asının cânib-i garbîsi tarafında şehirden hayli mesâfe-i ba‘îde çâr-kûşe hân-misâl müte’addid kat-ender-kat ma‘mûr odaları ve matbah ve âhûrları ve soltat keferesi odaları var. Her gece müsâfirîn üzre dîdebân kefereler kapuları sedd ederler, ale's-seher yine feth ederler. Ve bu Nazarete'den taşra birkaç çingane ve fukarâ Lasman kefere evleri var. Ve cümle kâfirlerin gûrhâneleri ve bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ sûreti ve Hazret-i Îsâ halîfesi havâriyyûndan Şem‘ûn-ı Safâ bunda medfûndur derler. Leb-i deryâda bir taşlık yerde şekl-i murabba‘ bir hân-ı azîmdir.

Ba‘dehu kefereler bu hakîre, ba‘zı ri‘âyet edüp üçüncü günde bizi şehre alayımızla da‘vet edüp gitdik.

Evsâf-ı tahtgâh-ı kavm-i Latin, ya‘nî kal‘a-i Dobra-Venedik-i bî-dîn

Bu edîm-i arzda Venedik ikidir; birine Bundukanî Venedik derler kim hâlâ Âl-i Osmân ile yigirmi beş yıldır kim ceng eder âsî Venedik'dir. Ammâ buna Dobra-Venedik derler, başka bir millet-i kadîmdir. Gerçi millet-i Nasârâ'dan olup kavm-i Mesîh'dirler, ammâ kitâb-ı İncîl'i Latin lisânı üzre tercüme edüp kırâ’at ederler. Âyîn-i bâtılaları yine millet-i Mesîh gibidir ve zu‘m-ı bâtıllarınca "İncîl kıbel-i Hak'dan Hazret-i Îsâ'ya bizim Latin lisânı üzre nâzil olmuşdur" deyü tefâhür kisb ederler.

Hakîkatü'l-hâl cemî‘i millet-i Nasârâ'nın elsine-i muhtelifelerinin fasîh u belîğ ve kavâid-i i‘râb ile ilm-i nahv gibi ve lisân-ı Acem gibi zarîf ü latîf lisân-ı kadîm bu Latin lisânıdır.

Ve cümle tevârîhleri cemî‘i milel içre mu‘temedün aleyhdir, aslâ hilâf yazmazlar. Hattâ bir müverrihi bir kitâb te’lîf etse cemî‘i papaslar ol tevârîhi ve kitâbı tetebbu‘ edüp bir habt-ı kelâmı yok ise ve ifrât u tefrîti yok ise cümle papasların re’yiyle ve on iki banın mühriyle imzâ olunup ba‘dehu basma kitâb olmak fermân olunur.

Gâyet müdekkık ve müstahric ve ilm-i nücûm sâhibi kehene ve cerrâh ve fassâd ve müverrih-i kâmil kefereleri vardır. Hattâ ilm-i nücûm kuvvetiyle Hazret-i Risâlet-penâhın bu cihân issi olmasını ve Âl-i Osmân hurûc edüp devr-i kıyâmete dek devletleri mü’ebbed olur, bu rûy-ı arzda bir küffâr komayup tâ Hazret-i Mehdî ve Hazret-i Îsâ'ya dek Âl-i Osmân sâhib-i hurûc ve sâhib-i zuhûr olacağın bilüp ve niçe rumûz u künûz kitâblarında her mülûkun tâli‘in bulup ve sene (---) târîhinde Osmân Gâzî Bursa kal‘asına sarılup muhâsara ederken hemân bu Dobra-Venedik kâfirleri "Hay işte sâhib-i zuhûr hurûc etdi" deyü elçileriyle (---) altun ve bu kadar dîbâ ve şîb ü zerbâf ve kemhâ vü hârâlar ile elçilerin Bursa'da Osmân Gâzî'ye gönderdiklerinde Osmân Gâzî de vefât etmiş bulunup oğlu Orhân Gâzî Bursa'yı feth etdikde Dobra-Venedikli cümle hedâyâları Orhân Gâzî'ye verüp yüz elli mâdde üzre akd-i sulh edüp her sene meblağ-ı mezbûr hazîneyi elçileriyle göndermeği der-uhde edüp ellerine yüz elli mâdde içün yüz elli kıt‘a yarlığ-ı belîğ-i şâhîler alup bu yüzden ilâ hâze'l-ân sulh kabûl etmiş bir alay âkıbet-endîş ve dûrbîn-fikr kefere vü fecerelerdir kim aslâ ve kat‘â cemî‘i zamânda sulha muğâyir bir ahid-şikenlik etmeyüp her sene başında cümleden mukaddem elçileri gelir.

Gerçi Âl-i Osmân ile Orhân Gâzî'den berü her sene akd-i sulh eder, ammâ yine Devlet-i Aliyye'nin kanadı altında tâ‘ûn-ı ekber gibi sûret-i hakdan görünür bir hınzîr mel‘ûnlardır. Ve cümle küffâra

hiyel ü şeytanat bu kâfirlerden sirâyet eder.

Bâ-husûs hâlâ hasmımız olan büyük Bundukanî Venedik'ini ıdlâl edüp pes ü perdeden zahîre veren bu Dobra-Venedik kâfiridir. Ve cümle kâfir krallarından ankâ ve zengin baydır kim devletin korutmak içün cemî‘i krallara tevâzu‘ ve meskenet gösterüp cemî‘i krallar ile sulh [u] salâh etmiş bir müdebbir keferedir.

Netîce-i kelâm bu kefereler dahi hakîre iltifât [u] müdârâ ederek alay ile (---) (---) nâm tahtgâhı olan kal‘asına getürüp derûn-ı kal‘ada Bosna paşasının ve Hersek paşasının taraflarından birer mükellef ***[151b]*** ağalar gümrük emâneti içün bu kal‘ada olurlar.

Bu hakîri dahi cümle tevâbi‘imizle anlara karîb bir sarâya kondurup bir soltat ağası üzerimize gözcü ta‘yîn eyleyüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtımızı beleğan mâ-belağ verüp hânemizde meks etdik, ammâ dîdebân kâfirler aslâ bizi gezdirmezler idi. Ve ahşamdan sonra paşa ağalarının ve bizim üzerimize kapuları kaparlardı ve sabâh yine açarlardı, başka dîdebânlarımız var idi aceb mel‘ûnlardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Dobra-Venedik

Leb-i deryâda bir taşlık içinde şekl-i mukavves bir Şeddâdî seng-traş bir kal‘a-i savaş bir kal‘a-i ma‘mûrdur. Lisân-ı Latince ismi (---) (---) dir ve bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Latin tâ Hazret-i Îsâ'dan mukaddem binâ olunup ibtidâ bânîsi yine kavm-i Latin'den (---) (---) ban binâ etmişdir. Ol zamândan berü bir düşman eline bu kal‘anın girdiğin yazmamışlardır ve bir tarafdan bu kal‘a aslâ rahne görmemişdir. Hâlâ her tarafı sedd-i İskender-vâr metîn ve kavî ismine mazhar düşmüş bir kal‘adır kim cânib-i şarkîsi ve şimâlîsi karadır.

Ve bu kara tarafında bir sedd-i Ye’cûc gibi bir kulle-i bâlâsı var kim cümle Körfez deryâsı ayak altında gibi nümâyân olup azîm balyemez topları cümle limanın ve kara câniblerin korudur.

Ve niçe bunun gibi balyemez toplu sedd-i İskender-vâr kırk yedi aded burc-ı kavîleri var. Ve bu kal‘anın cirmi kâmil iki mîl ihâta eder, ammâ adımlamak müyesser olmadı. Ve deryâ tarafından mâ‘adâ kara tarafı iki kat hisâr-ı üstüvâr olup bir kat kesme kaya handakları var. Gâyet metîn ü müstahkem kal‘a-i zîbâdır, ammâ kara tarafında beş yerden havâlesi var, ammâ ol havâle tarafı üçer kat tabyalı ve yigirmişer arşın iki dîvârlı ve kat-ender-kat dolaşık handaklı kal‘adır, ammâ deryâ tarafı yalın kat dîvârlıdır.

Ve cümle (---) kal‘a kapusudur. Ve Büyük Venedik körfezi içre bir küçük körfez ağzında vâkı‘ olmuş rabât-ı metîndir. Ve cümle yedi yüz aded sağîr u kebîr topları vardır, ammâ yine havâlelerinden gâyetü'l-gâye havfi olduğundan yedi kral ile ve Âl-i Osmân ile sulh edüp harâc ve bâc verir, ammâ yine sulh etdiği pâdişâhlardan yigirmi harâc verdiği kadar mâl peyd[â] eder bir hîlekâr şeytân-ı dûzah-karâr küffâr-ı hâksârdır. Ve kal‘ası içi eyle zîk ve daracık sokaklı ma‘mûr hânelerdir kim aslâ bir hâlî ve mu‘attal yeri yokdur. İllâ siyâsetgâh meydânı ve bâzâr meydânı ve yigirmi iki manastır meydânları var. Cümleden mükellef Hersek kralının (---) (---) nâm manastırı bu kal‘aya gûyâ iç kal‘a olmuşdur. Serâpâ kubâbları kurşum ile mestûr bir deyr-i ma‘mûr, Hudâ-yı bîçûn İslâm'a

müyesser edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn ola. Bundan mâ‘adâ Venedik Pirinc-pirimlerinin ve irşek ve banlar ve herseklerin kenîseleridir.

Ve bir kerre vilâyet-i Makedonya'dan, ya‘nî İslâmbol'dan bir Rûm kralı bu Venedik'e firâr edüp geldikde bir manastır binâ etdirmiş kim bu dahi vâcibü's-seyr bir deyr-i ibret-nümâ ve kurşumludur. Ve cümle evleri İslâmbol'da Galata evleri gibi kat-ender-kat tula kârgîr binâ büyût-ı menhûs hânelerdir kim gûnâ-gûn kiremit ve kayağan ve teneke ile mestûr evlerdir. Ve her evde ve deyrlerde ve niçe yüz bin irili ve ufaklı çanlar ve nâkûs-ı kebîrler asılıdır.

Bâzâr gecesi veyâ Sarı Saltık gecesi veyâ İsvet Nikola ve Hızır İlyâs ve Kâsım ve Meryem Ana ve Kara Koncoloz gecesi veyâ îd-i Nasârâ veyâ bir turvin veyâ bir bed-nâm günlerinde ve gecelerinde mezkûr çanları çaldıklarında sadâsından Deccâl zâhir oldu zann olunur.

Ve bu şehirde Ermeni ve Urûm ve Yahûdî ve Acem ve Fireng gâyet çokdur, ammâ Macar ve Nemse ve Urus ve Çeh ve Leh ve İsfaç ve Maskov ve Eflak ve Boğdan kefereleri yokdur. Kâfiristânın gâyet emn [ü] amânı olmak ile gâyet ma‘mûr bender kal‘adır.

Der-fasl-ı temâşâgâh-ı ibret-nümâ-yı acâ’ib ü garâ’ib-i âyîn-i küffâr

Bir gece bu şehir içre hâb-âlûd iken nısfu'l-leylde bir azîm kütürdü ve velvele ve gulgule kopdu kim aklımız başımızdan gidüp,

"Âyâ, bu ne ola, yohsa kâfir bizi kırmak mı ister" deyü âlem-i hayrete vardık.

Hemân cemî‘i küffârın sağîr ü kebîri ve avret ve oğlanı ve beğleri ve soltat ve murtat ve ***[152a]*** hoyratları pür-silâh olup cümle kâfirlerin ellerinde ikişer aded bal mûmları yakup cihânı çerâğân edüp bizim sâkin olduğumuz hâne önünde gürûh gürûh geçerlerken biz dahi mu‘tâdları üzre üzerimize kapanan pençerelerin deliklerinden seyr [ü] temâşâ edüp bir gırîv ü feryâd ederek,

"Bire koma gitdi ve vardı ve geldi ve kaşdı" deyü feryâdları evce peyveste olup ba‘zı Yahûdî ve ba‘zı Urûm ve Ermeni ve Acem evlerine soltatlar ve cellâdlar girüp ve çıkup ve gürûh gürûh ve aşağı ve yukaru seğirdüp cümle evlere, hattâ bizim konaklarımızın pençerelerine dahi taşlar urup,

"Bire şu odadır, bire bu odadır" deyü feryâd u fiğân ederek bir şey ararlar.

Ammâ bir hoş vâkıf-ı esrâr olmayup bir hayli zamân bu üslûb üzre feryâd u fiğân ederek serserî gezerlerdi. "Âyâ, bu ne garîb temâşâdır" derken bir zamândan sonra cümle küffâr şenlik ve şâdumânlıklar eyleyüp gûnâ-gûn hırâmânî reftâr edüp raks edüp horalar deperek "Pişkindos pişkindos" deyü feryâd etmeğe başladılar ve niçe yüz bin tüfeng ü fişeng ve niçe bin toplar atup "Yajuj Yajuj" sadâsı Venedik şehrin yakdı, yıkdı zann edüp âlem-i hayretde kaldık.

Ba‘dehu cümle küffâr-ı dûzah-karâr alay alay olup cümlesi sâf u sâf ve mevc ü mevc ve fevc ü fevc el urarak "Pişkindon" deyü haykırararak erganon ve torompete ve luturyanî boruların ve niçe bin nâkûs ve mizmerleri ve tablları ve boruların çalarak ve hoş-elhân asvât-ı hazînli gulâmlar ile cümle

nağamât-ı rehâvî ederek ubûr etdiler.

Andan niçe bin aded ruhbân u bıtrîk u kıssîs ve papas u ladika ve şagların ellerinde gûnâ-gûn micmereler içre ûd u mülebbes ve amber-i zenbûres ve kara günlük ve sünbül-i Hıtâyî râyihası cihânı mu‘attar eyledi.

Ve alay alay def u kudûm ve zil ü çanlar sadâsı kal‘a içre velvele verdi.

Bir zamândan sonra alay içinde on iki bin avretlerin murassa‘ taht-ı revânlar üzre oturdmuşlar ve her bir taht-ı revânları küffârlar götürdmüşler ve her bir beğ karılarının alaylarında niçe yüz binden mütecâviz hurde şem‘-i kâfûrîleri serv gibi gemi direklerine zeyn-i çerâğân edüp niçe yüz yerde böyle işâreleri yakup şehrin içi muzlim iken gûyâ rûz-ı rûşen olup ubûr etdiler.

Ba‘dehu bu avret alayından sonra on iki aded Venedik beğleri cümle zer-ender-zer bisâtlı mükellef ve müzeyyen atlar üzre her bir beğler dahi pür-silâh ve muhteşem esvâb-ı palas-pûşân-ı mahsûsalarıyla ve cümle cünûd-ı cünüb leşkeriyle pür-silâh bunlar dahi ubûr ederken yanlarında niçe bin piyâde papas-ı sâhib-i zünnârlar rehâvî makâmında İncîl okuyarak ubûr etdiler.

Bir alay-ı azîm dahi nümâyân olup bir soffa taht-ı revân üzre bir zer-ender-zere gark olmuş cümle çarkâb ve zerdûz işleme ve dürr-i yetîm incü ve sâ’ir cevâhir ahcârlarıyla işleme bir girân-bahâ cibinlik içinde bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ ve yanında Meryem Ana dîbâ ve şîb ve zerbâflar ve cevâhire gark olmuş sûretlerdir kim ikisinin üzerlerinde beş Mısır hazînesi değer cevâhir-i zîkıymetler var, ammâ bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ timsâli papas gibi siyâh gamâme başında ve siyâh rokla üstünde yüzü nûr gibi geysûların târ kılup taht üzre oturup durur.

Ve Meryem Ana kezâlik bir taht üzre oturup başında tâc-ı Mayfirav üzre cemî‘i kral karılarının nezerât gönderdikleri cevâhir-i gûnâ-gûnlar ve gerdeninde niçe yüz aded dürr-i yetîm tesbîhler ve tırnakları kırkar ellişer kırat elmaslar ve gözleri şeb-çerâğ cevâhir taşlar ile inşâ olunmuş sihr-âsâr sûretlerdir, ammâ kâğızdaki gibi tasvîr değildir.

Hemân vücûd-ı benî Âdem gibi gûnâ-gûn çarhlar ile harekât u sekenâtda iki tasvîrdir. Gören âdem anları zî-rûh zanneder, ammâ küffârın kemâl mertebe san‘atının nihâyet mertebesinde sihr-i‘câz tasvîrlerdir. Beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [ü] hatt-ı dilberi, ammâ
Füsûn-ı işveye geldikde ey Bihzâd n’eylersin

dediği beyt mazmûnunca bî-cân bir kalıb-ı insândır kim nutku yokdur.

Ve bu timsâllerin yanlarında niçe kerre yüz bin şem‘-i kâfûrî ve kanâdîller zeyn-i çerâğân olmuş kim gûyâ rûz-ı nevrûz olup cümle ruhbânlar bu iki tasvîri taht-ı revânlar üzre ubûr etdirüp andan cümle bıtrîkler altunlu ve cevâhirli ve mînâlı haçlı peyker ve alemlerle güzer edüp dahi ardı sıra kösler ve tabllar ve surnâ ve erganon ve borular ve torompeteler çalarak Hersek kralı manastırına gidüp tâ sabâha dak ol gece ***[152b]*** şehir içinde sürûr [u] şâdumândan ve çerâğân-ı şem‘dân ve kanâdîllerden

bir sûr-ı sürûr oldu kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Hattâ bu hakîr bu temâşâ-yı acîbenin aslını bize hidmet eden soltat ağasından su’âl etdim.

"Vallâhi sultânım Hazret-i Îsâ hayâtda iken Yahûdîleri dîn-i Îsâ'ya da‘vet etdiğinden Yahûdîler bir gece Hazret-i Îsâ ve Meryem Ana'yı kapup katl etmek içün haps ederler. Hazret-i Îsâ Rûhullâh olmağile Yahûdîler katl edemeyüp hapisde saklarlar iken hemân bizim Şem‘ûn-ı Safâ Latinleri duyup pür-silâh olup Nâblûs şehrinde Hazret-i Îsâ'yı cuhûdlar evlerinde ahşamki gibi hây hûy ile arayup bir Yahûdî evinde Îsâ ve Meryem Ana'yı bulup cümle Yahûdîleri kırup ‘Pişkindos pişkindos’ deyü şenlik ederek Hazret-i Îsâ ve anasın geydirüp kuşadup alay ile Hazret-i Îsâ'yı bir kenîseye götürürler. Hâlâ ol zamândan berü bu bizim Latin kavmi Hazret-i Îsâ sûretin edüp hapisden halâs etdikleri gece bir leyle-i mübârekemizdir, ile'l-ân ol zamândan berü bu âyîni kavm-i Latin edegelmişlerdir. Gayri kâfiristânda bu âyîn yokdur ve Hazret-i Îsâ'yı Yahûdîlerden halâs eden bizim Latin kavmidir. Anıniçün cemî‘i millet-i Nasârâ içre zararsız bir makbûl Hıristiyanlarız" deyü soltat başı nâm kefere böyle nakl etdi.

Hattâ ol gece cümlemiz âlem-i hayretde kalup bir seyr [ü] temâşâ-yı azîm etdik, ammâ ol gece ziyâdesiyle hatar-nâk vâki‘alar gördük.

Ertesi gün mülâkât-ı banı beyân eder

Çünki ale's-sabâh oldu, bir muhteşem kapudan niçe soltatlar ile gelüp hakîri ve Nova yeniçeri ağası hazînedârını alay ile Pirinc-pirim bana götürürken cemî‘i küffâr istikbâlimize çıkup çârsû-yı bâzârın izdihâmından gücile geçerken çârsû-yı bâzârı serâpâ gözden geçirerek ubûr ederdik, ammâ dükkânlarının çoğu çukacı dükkânı ve atlascı ve kuyumcu ve kâğıdcı ve çıkrıkcı ve bıçakcı ve boncukcu ve şişeci ve mûm makascı ve demirci ve kassâb ve berber ve derzî ve gayri cümle esnâf dükkânları ale't-tertîb zeyn olmuş gâyet ma‘mûr u müzeyyen dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ şehr-i azîmine göre çârsû-yı metâ‘-bâzârı azdır, ammâ niçe bin ehl-i hıref cümle evlerinde işleyüp ekseriyyâ dükkânlarında oturup bey‘ u şirâ‘ edüp bâzâr-ı hüsnde metâ‘ların satan avretler ve bâkire mahbûbe kızlar metâ‘ların âşikâre satarlar, bu kâfiristânda ayb değildir. Bu çârsû-yı bâzârı ve derûn-ı şehirde olan kâfiri ibret-nümâ hânedânları im‘ân-ı nazar ile temâşâ ederek,

Sitâyiş-i korta sarây-ı ban

Eğer bu sarây-ı hurrem-âbâdı mâ vaka‘ı üzre tavsîf eylesek tatvîl-i kelâm olup seyâhatimize mâni‘ olur. Gerçi musanna‘ sarâydır, ammâ şehrine göre dar sarâydır. Ancak beş kat-ender-kat cümle kârgîr binâ-yı Şeddâdî bir sarâydır kim zerre kadar bir tarafında rahnedâr yeri yokdur. Ve üç yüzden ziyâde hücreleri ve kâ‘aları ve sâ’ir kilar ve matbahları vardır, ammâ dîvânhâne şekillisinde rûy-ı dîvâr üzre selef beğlerinin tasvîrleri ve Âl-i Osmân'ın gelecek pâdişâhların ve kendülerinin gelecek banlarının eşkâlleri ve esbâblarıyla cümle ilm-i nücûm üzre gelüp gelecek selâtîn-i Âl-i Osmân'ı ve beğlerinin tasvîrlerin tahrîr eylemişler kim bunlar sihr-i i‘câz mertebesi sûretlerdir.

Ammâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında diyâr-ı Erzurûm'da celâlî olup kapanan Abaza Paşa isyânından ferâğat edüp Husrev Paşa ile Dârü's-saltanati'l-aliyyeye gelince cerâ’im defteri üzre afv

kalemi keşîde olup Bosna serhaddi sadaka ihsân oldukda bu Dobra-Venedik sarâyındaki dîvânhânedeki tasvîrleri istimâ‘ edüp "Niçün bu kâfirler Âl-i Osmân'ı kendü banlarının alt yanlarına yazarlar?" deyü Bosna-sarâyından ılgarup bu Venedik kal‘ası yanına gelüp kal‘aya girmeğe izin isteyüp sarâyı münhedim etmek diler, "Niçe küffârlar gelsin" deyü rızâ verirler.

Bir papas-ı hannâs eydir: "Gelüp kal‘aya girirse yâ kal‘adan kim çık diyebilir. Bir kerre Erzurûm'a girüp kapandı. Sekiz yılda sekiz vezîr Erzurûm'dan çıkaramadılar. Âhir-i kâr kendi ayağıyla Sultân Murâd'a gelüp cürmü afv olup şimdi bunda girirse bu kal‘adan anı kim çıkarabilir. Hemân az verelim ve çok yalvaralım" deyüp. Venedikli Abaza Paşa'ya yüz bin altun verüp kal‘aya girmeden fârig ederler, ammâ mezkûr Nazarete yanında medfûn ***[153a]*** olan Şem‘ûn-ı Safâ hazretlerin ziyâret edüp görse kim siyâh manlifke şapka ile türbede yatır. Hemân Abaza Paşa eydir:

"Baka kâfirler. Bu Hazret-i Îsâ halîfesi Şem‘ûn-ı Safâ değil midir?" dedikde,

"Belî sultânım odur" dediklerinde,

"Yâ mel‘ûnlar bir müselmân ola da bunun başına niçün böyle şapka kodunuz" deyüp şapkayı Şem‘ûn-ı Safâ'dan çıkarup kendü başındaki selîmîsin Şem‘ûn-ı Safâ'nın başına kodukda cümle küffârların akılları başlarından gidüp yüz bin altun dahi verüp mücevvezeyi çıkarup eydir:

"Baka kâfirler, sarâyınızda olan krallarınızın sûretlerin Âl-i Osmân tasvîrleri üzerinden bozun. Yohsa bir dahi gelüp eyle bulursam kal‘anız yere berâber edüp cümlenizi kılıçdan geçiririm" deyüp gider.

Ba‘dehu ol zamândan berü bu sarâyda olan tasvîrlere bir san‘at-ı nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn eylemişler kim değme âdem bu tasvîrâtlardan haberdâr olamaz, ammâ ilm-i resimden haberdâr olan im‘ân-ı nazar ile nazar edüp mezâyâ-yı suverâna nâil olup temâşâ eder.

Hakîr bu sarâya girüp ban hareminden taşra çıkınca bu hânedân-ı musanna‘ı murâd [u] merâmımız üzre seyr çalup bir iskemle üzre karâr-dâde olduk.

Ba‘dehu bu dîvânhânenin bir kapusundan taşra on iki ade[d] beğler bir yerden gelüp hakîri gördüklerinde ellerine şapka-i Eflâtûniyyelerin alup hakîre selâm vererek gelüp durdular.

Hakîr dahi bi'z-zarûrî iskemle üzre dururken ayağa kalkup ma‘a'l-kerâhe ta‘zîm eder şeklinde olup anlar dahi birer iskemlede karâr etdiler, ammâ mâbeynlerinde aslâ tasaddur da‘vâsı yokdur. On ikisi de halka olup dâ’iren-mâdâr oturdular kim biri sadr-ı âlîde karâr etmeyüp tasaddur da‘vâsında olmaya. Ammâ bu on iki beğin her biri birer ay hükm-i hükûmât edüp yılda bir cümle beğ hükûmetleri devr eder, ammâ yine müşâverelerinde yek-dil [ü] yek-cihetdirler. Ve bu on iki beğden biri mürd olsa kırk beğ dahi var. Andan biri gelüp on iki beğe dâhil olur. Ve kırk beğin biri mürd olsa üç yüz aded taşra beğler dahi vardır, anların bir müsta‘iddi kırklara karışır, ammâ her bir beğ kırk yaşında kâmil sâhib-i ayâr olmayınca on iki beğlere ilhâk edüp tahta geçirmezler. Âyîn-i bâtılaları tâ cedd-i nâ-pâklerinden berü böyledir.

El-hâsıl mezkûr on iki beğler tahtlarında karâr-dâdeler iken emr-i pâdişâhîleri ve Sadrıa‘zamın ve

kethudâsı İbrâhîm Ağa'nın mektûbların verince cümle beğler ayağa kalkup hakîrin ve Sadrıa‘zamın ve kethudâ beğin hâl [ü] hâtırların su’âl ederken yine şapkaların çıkarup emr-i pâdişâhîler kırâ’at olunup mefhûmu ma‘lûmları olup,

"Emr pâdişâhındır, hazînemiz ve elçilerimiz hâzırdır. Fermân-ı pâdişâhî üzre üç bin tüfengli pandurun mevâciblerin Sührâb Mehemmed Paşa'ya ve Pıraçalı Mustafâ Paşa'ya veririz" deyü pâdişâha ve Sadrıa‘zama hayr du‘âlar etdiler.

"Lâkin Novalı firkateleri köylerimiz urup Hıristiyanlarımız esîr edüp ve her bâr koyunlarımız ve keçilerimiz ve sığırlarımız sürerler. Eğer koyunlarımız vermezlerse hâlâ şimdi hazîne ile gidecek elçilerimizle ahvâl-i perîşânlarımızı sa‘âdetlü pâdişâha tazallum edüp bildiririz" dediklerinde hemân hakîrin elinde Sührâb Mehemmed Paşa'dan emirler var idi kim Novalıdan Dobra-Venedikli'nin koyunların tahsîl edem.

Hemân emr-i buyurdumları beğlere gösterdiğimde cümlesi vâfir hazz edüp ma‘a'z-ziyâde hüsn-i cemâl gösterüp dahi ziyâde ta‘yînât-ı vazîfeler etdiler ve Nova yeniçeri ağasının hazînedârına da vâfir ri‘âyet etdiler ve birkaç gün meks edüp ba‘zı beğler hakîre ziyâfetler etdiler.

Ve niçesi de "Sadrıa‘zam ağasına gidelim" deyü hakîre geldiklerinde Kaya Sultân yağlıklarından münakkaş makrameler verirdim. Anlar dahi hakîre bir honta, ya‘nî yigirmişer bin dinar verirlerdi. Ve ba‘zı çuka ve kumaş ve tüfeng ve doğan verirlerdi, ammâ dinar nâm sikkeleri gâyet pâk hâs ve beyâz pâk gümüşdür, lâkin gâyet incedir. Bir yanına baş banlarının sûreti ve bir yanında Hazret-i Îsâ sûreti ve târîh-i vilâdet-i Îsâ mastûrdur ve penez gibi müdevver olup dördü bir dirhem gelir, memdûh sikkedir. Gayri guruş altun sikkeleri yokdur, ammâ hazîneleri gâyet çokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[153b]***

Der-ayân-ı lisân-ı kefere-i Latin-i Mesîh-dîn

..... (5 satır boş).....

Bu şehr-i Dobra-Venedik'i seyr [ü] temâşâ etdiğimizden sonra Venedik banından niçe in‘âmlar ve papinte kâğızlar ve yüz aded tüfengli soltat kefere refîkler olup bu hakîr Nova kal‘asını keşf etmeğe Nova yeniçeri ağası hazînedârıyla azm-i râh-ı kal‘a-i Nova etdikde Venedik elçisi hazîne-i pâdişâhîyle Sührâb Mehemmed Paşa tarafına İslana kullesi yolundan gitdiler. Bu hakîr Venedik kal‘asından cânib-i şarka gâh leb-i deryâ ile ve gâh sengistân sa‘b yollar ile gâyet ma‘mûr u âbâdân Venedik kurâları içre 8 sâ‘atde renc [ü] anâ çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Mirsinçe

Bu dahi leb-i deryâda Dobra-Venedik kal‘asıdır. Kendülerinin nakilleri üzre Âl-i Emeviyyûn'dan el-Melik Ömer ibn Abdülazîz ibn Mervân bin pâre gemi ile İslâmbol'un nısfın ve Galata kal‘asın bütün feth edüp ol sene bu Venedik kâfirleri havflerinden bu kal‘a-i Mirsinçe'yi binâ ederler, ammâ leb-i deryâda bir yalçın kanara kaya üzre şekl-i müseddes seng binâ bir metîn kal‘a-i ra‘nâdır kim bir merhale mesâfe-i ba‘îdeden beyâz kuğu gibi görünür bir kal‘a-i üstüvârdır, ammâ içine girmedim,

lâkin bunun cemî‘i ebrâcları ve dendân-ı bedenleri ve cümle balyemez topları ve fecc-i amîk handakları ile ârâste ve manastırların kubâbları ve çanhâne kulleleriyle pîrâste olmuş kal‘a-i küffâr idi. Hudâ dest-i İslâm'a müyesser ede,

Ammâ taşra varoşu ol kadar müzeyyen görünmez idi, ammâ yine bunun dahi cânib-i erba‘ası yalın kat handaklı taş kal‘a ve üç aded kapusu ve üç bin aded hâneler imiş, refîklerimiz nakl etdiler. Ve çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen olmayup cümle kefereleri hânelerinde dükkân gibi iş işlerlermiş. Ve bu kal‘a baş beğ olan kefere hükmündedir. Bir taş âhûru bir bî-hâsıl yerde olmak ile bu gece atlarımız otsuz ve yemsiz kalup açlıkdan öleyazdılar, zîrâ gâyet sengistân yerdir.

Andan kalkup yine taraf-ı şarka sarp kayaları 9 sâ‘atde aşup,

Menzil-i karye-i Çeyne: Körfez deryâsı kenârında Dobra-Venedik'in hükmünde bin üç yüz kârgîr binâ cümle kulle-i ra‘nâlı ve serâpâ kayağan örtülü ma‘mûr evlerdir ve cânib [ü] etrâfı serâpâ gül [ü] gülistânlı ve bâğ u bâğçeli ve üzümü [ve] inciri firâvân ve uyûnları cârî ve revân belîde-i mu‘azzamdır.

Andan yine kalkup semt-i şarka yine sengistân içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çeykerop: Bu dahi Dobra-Venedik banlarının kal‘asıdır. Leb-i deryâda bir kaya üzre küçük metîn kal‘a nümâyân idi, ammâ içine girmeyüp liman-ı azîminde kırk elli pâre kalyonlar yatırdı.

Bu kal‘ayı ubûr edüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Boglipa: Lisân-ı Latince "Güzel Allâh köyü" demekdir. Deryâdan bir mîl ba‘îd karada bir ma‘mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli karyedir.

Ve Dobra-Venedik kâfirinin bu mahalde hudûd-ı hâki tamâm olup bir ucu cânib-i garba tâ nehr-i Neretva kenârında kal‘a-i Gabele hâkiyle müşâ olup nehr-i Neretva deryâya karışdığı burunda nihâyet-i hudûdudur kim leb-i deryâda hudûdunun tûlu yedi konakdır ve her konağı yedişer sâ‘at yerdir ve arzı gâh bir sâ‘at ve gâh üç sâ‘at kadar ensiz hudûdu vardır. Cümle hudûdu ancak bizim bir nâhiyemiz kadar ancak vilâyeti var, ammâ gâyet ma‘mûrdur.

Ve cümle altı yüz pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve cümle (---) aded kal‘alardır. Ve cümle (---) aded soltat askere mâlikdir. Ve cümle yetmiş altı bin re‘âyâya mâlik olup iklîm-i sâlisde âb [u] hevâsı latîf ve mahbûbu ve mahbûbesi meşhûr olup limon ve turunc ve servî ve zeytûn ve incir ve nar ve gayri müsmirât-ı gûnâ-gûnun envâ‘ı hâsıl olur, ammâ elzem-i levâzımdan olan gendümü ve sâ’ir mahsûlâtı gılâlleri kıllet üzre hâsıl olur, zîrâ gâyet sengistân bir dar dâr-ı diyârdır.

Ve cânib-i şimâli ve şarkî ve garbîsin cümle Hersek sancağı hâki ihâta edüp cümle gılâli Hersek'den gider. Hattâ ahidnâme-i Süleymân Hân'da bizim Hersek nâhiyelerinden kendü akçeleriyle kırk bin kile buğday almak kanûndur, ammâ bu bahâne ile ellerinde olan hatt-ı şerîfleri mûcebince beher sene ***[154a]*** niçe kerre yüz bin kîle gılâl alup beş bahâsına cümle kâfiristâna ve bizim hasmımız olan âsî

Venedik'e gılâl verir sûret-i hakdan görünür bir kâfirlerdir. Ve bir iki kerre bizim Nova kal‘asın kâfire vermeğe bunlar sebeb olmuşdur.

Andan (---) sâ‘atde taşlıkda leb-i deryâda gidü[p],

Evsâf-ı hısn-ı hasîneyn ve sedd-i metîneyn, ya‘nî kal‘a-i Novateyn

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin ismi (---) (---) dir. Bânîsi ibtidâ İşpanya'dır.

Ba‘dehu Bundukanî Venedik'i elinden sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân feth edüp ba‘dehu yine küffâr donanması gelüp Venedik kâfiri bu kal‘aya istîlâ edüp germâ-germ kâmil üç gün ceng-i azîm edüp andan dördüncü günde derûn-ı hisârda olan bir alay şerî‘at ve tarîkat u hakîkat ve ma‘rifetullâh bilmez ve hâkimlerine itâ‘at etmez bir alay azgın kavimler kal‘ayı Bundukanî kâfirine amân ile verüp küffâr kal‘aya duhûl edince derûn-ı hisârda mahsûr olan ümmet-i Muhammed'in amânlarına bakmayup cümle ibâdullâhı bi-esrihim katl eyleyüp kal‘a-i Nova'yı kabza-i teshîre alup ba‘dehu sene 946 târîhinde Sultân Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* hazretlerinin mesmû‘-ı şerîfleri olunca hemân ol ân Rûmeli eyâletine mutasarrıf olan Dîvâne Husrev Paşa'yı cümle Rûmeli eyâleti askeriyle kal‘a-i Nova üzre serdâr edüp on balyemez ve kırk oda yeniçeri ve on oda cebeci ve on oda topçu ve cümle elli bin asker ile Nova üzre gidüp deryâdan dahi donanma-yı hümâyûn ile Koca Hayreddîn Paşa kal‘a-i Nova limanına lenger endâht olup berren ve bahren Nova kal‘asını dâ’iren-mâdâr çevirüp bi-avnillâh üçüncü günde küffâr amân ile kal‘ayı Dîvâne Husrev Paşa'ya verince mukaddemâ küffâr bu kal‘ayı aldıkda ümmet-i Muhammed'in amânına bakmayup kırdığı gibi bunlar dahi *men dakka dukka* deyüp küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim ilâ hâze'l-ân tevârîh-i Latin'de,

"Otuz üç bin Hıristiyanımız bu Nova kal‘asında kırılmışdır" deyü sıhhati üzre tahrîr etmişlerdir.

Ba‘dehu derûn-ı hisâra müceddeden asker-i İslâm koyup kal‘ayı metânet üzre amâr edüp Koca Husrev Paşa dâmâdına sancağ-ı Nova'yı ihsân edüp giderler.

İlâ hâze'l-ân kanûn-ı Süleymân Hân üzre Hersek sancağı hâkinde (---) (---) hükûmetdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdâr yerine yeniçeri ağası üç oda kapukuluyla hâkimdir ve kapukulun cebecisi ve topçusu ve muhtesib ağası ve harâc ağası ve mi‘mârbaşı ve bâcdârı ve kapudan ağası firkateleriyle üç yüz yiğide mâlik olup Veriga boğazlarından tâ Pulya vilâyetlerinde Kastelye kal‘aların nehb ü gâret eder âlî kadr kapudanlıkdır.

Ve iki dizdârı var, biri aşağı kal‘a dizdârı ve biri yukaru kal‘a ağası var ve a‘yân [u] eşr[â]fı ve yigirmi iki aded sancağ u bayrak ve alem sâhibi kal‘a ağaları vardır.

Cümle iki kal‘ada (---) aded sağ ve sol ve azeb-i hisâr ve yerli gönüllü ve topçu ve cebecileri ve liman kulları cümle kapukullarıyla bin tokuz yüz aded pür-silâh gâzîleri var, ammâ tokuz yüzü mahsûs yerli kal‘a neferâtlarıdır.

Ekseriyyâ halkı Arnavud ve Boşnak ve Hırvad yiğitlerdir kim cümle Cezâyirli esbâbı gibi daracık

esvâb geyüp çatal bıçak ve pala kürde kılıç ve başlarında kırmızı fes ve bağır yelekleri ve elvân çukalardan geçirme peşli nâm yelekler geyüp cümle baldırı çıplak gezer bir alay gâzîlerdir, ammâ gâyet eşkıyâ ve zorba ve erâzol maryol levend yiğitleri var, ammâ en ednâsı kırk elli dirhem onar karış dalyan tüfeng atar büyüğü ve küçüğü gâzîlerdir.

Ekseriyyâ firkateler ile karşularında olan âsî Arnavudlukda Kilimente ve Karadağ kâfirlerin ve Pulya cezîresi ve İşpanya'nın Klora kıyıları ve Cicilya yakaların yaka yıka mâl-ı ganâ'imler alup gâret ederek kal'a-i Nova'ya gelirler.

Ve yine Nova karşusunda Rosa limanı Kotur kâfiri hükmünde üç mîl yer olup her zamân küffârın gemileri Kotur kal'asın muhâfaza içün mezkûr Rosa limanında yatırlarken bu Nova kal'ası gâzîleri bi-eyyi vechin kân elbette bir tarîk ile küffârın gemilerine şeb-hûn edüp şikârlar alup kâhîce Kotur etrâfların hasâret ederek esîrler alup kal'a-i Nova'ya selâmet gelir bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır, ammâ a'yân [u] eşrâf ihtiyârları mülebbesce olup başlarına destâr-ı Muhammedî sarup vaka'-ı vekâr sâhibi a'yân-ı kibâr iş görmüş umûr-dîde âdemleri vardır, ammâ ba'zı zamân küffâr-ı hâksâr kalyonlarıyla bu kal'a-i Nova'ya gelüp üç dörd yüz gülleler urup hâ'ib ü hâsir olup giderler. Nova kal'asına bu gülleler aslâ te'sîr etmeyüp yine kal'a metânet üzre durur.

Ve bu Nova boğazı lodos tarafına altı mîl ba'îd Venedik körfezi içinde cânib-i şimâl ile şark mâbeynine girmiş yüz mîl bir boğaz dahi vardır kim nihâyeti Venedik'in ***[154b]*** Kotur kal'asıdır.

Ve bu Nova'nın poyraz tarafina iki mîl ba'îd Kombur kal'ası derler bir burunda vâkı' olmuş bir tarafı tâ Nova kal'asın döğer ve bir tarafi tâ kâfirin Kotur kal'asın döğer bir lâzımlı kal'amız imiş. Lâkin küffâr-ı hîlekâr-ı âkıbet-endîş-kâr, "Elbette bir gün Âl-i Osmân bu bizim Kotur kal'asın muhâsara edüp bu Türk'ün Kombur kal'ası Kotur kal'amıza rahne verüp Kotur'a gidüp gelen gemilerimize mâni' olur" mülâhazasıyla Sultân Osmân-ı şehîd asrında zorba sipâhîlere altun yedirüp bu Kombur kal'asından emr-i pâdişâhî ile kulların Nova kal'asına sürüp Kombur kal'asın Fireng kâfirleri münhedim ederler, ammâ elzem-i levâzımından metîn kal'adır.

Eğer bu kal'a amâr olsa Kotur kal'asına bir imdâd gemisi gidüp gelemez, ammâ yine fermân-ı pâdişâhî ile ma'mûr olmak emr-i seheldir, zîrâ ba'zı kulleleri ve câ-be-câ burc [u] bârûları ve niçe yerde âsâr-ı binâ temelleri zâhir ü bâhirdir. Hattâ bu kal'a harâb olaldan berü cânib-i erba'asında olan yüz pâre ma'mûr kurâlar cümle küffârın Kotur kal'asına tâbi'lerdir.

Ve bu Nova kal'asından cânib-i şarka on sekiz mîl deryâ ile kâfirin Perast kal'asıdır ve Perast'dan içeri Kotur kal'ası üç mîlde Delir boğazının nihâyetindedir. Ve Kotur'un taraf-ı şarkîsinde Karadağlar kim âsî Arnavud kâfirleridir ve Karadağlar dâmeninde Gırıblan ovasıdır kim mukaddemâ Âl-i Osmân pâdişâhının yetmiş yük akçe tahsîl olur tuzla emâneti idi, şimdi kâfir zabt eder.

Ve bu Nova'nın kıble tarafina iki sâ'at ba'îd leb-i deryâda,

Kotanı köy: Beş yüz hâneli bâğ-ı İrem-misâl bir ma'mûr karye-i kebîrdir kim müslimi ve Sırf ve Hırvadları vardır. Bundan gayri kal'a-i Nova etrâfında âb-ı hayât sulu bâğ-ı hadîka-i ravza-i rıdvân misilli bâğçeler var kim hadden efzûn ve kalemden bîrûn bâğ-ı Merâmlar var.

Der-sıfat-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Novateyn: Hersek sancağı hâkinde Venedik körfezi içinde bir küçük körfez ağzında iki aded kal‘adır. Biri aşağıda Büyük Nova kal‘asıdır ve biri yukaru İç hisâr-ı Nova kal‘asıdır.

Aşağı kal‘a ile yukaru kal‘a mâbeyni bir tüfeng menzili bâğ u bâğçelerdir. Bu mahalle Voraniçse derler. Bundan yokuş yukaru iç kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr Şeddâdî metîn taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ Aşağı Nova gibi kal‘a-i azîm değildir, lâkin pek sa‘bdır. Ve cümle topları Nova boğazının karşu tarafında Rosa limanına yetişüp döğer şâhâne balyemez topları var. Dahi andan yukaru Arnavudluk Karadağların döğer tavîl balyemez kolumburuna kal‘a-kûp topları var. Ve bu iç kal‘a şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ-yı metîn ve kesme yalçın kaya handaklı ve cânib-i kıbleye aşağı Voraniçse bâğlarına andan Büyük Nova'ya ener iki kat bir demir kapusu var.

Ve kulle-i azîmleri ve burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri var ve derûn-ı hisârda yüz otuz kadar kiremitli ve kayağan örtülü evleri ve bir Ebü'l-feth Mehemmed Hân câmi‘i ve gılâl anbârı ve su sarnıçları ve cebehânesi ve mehterhâne kullesi vardır, ammâ çârsû-yı bâzâr bezzâzistânları ve hân [u] imâretleri yokdur, lâkin başka dizdârı ve topçusu ve azebistânları olup cümle dörd yüz aded mükemmel ü mükellef ve pür-silâh gâzî yiğit askere mâlikdir. Ve kıbleye nâzır olan kapusunın önünde hırmen cirmi kadar bir azîm kullesi var kim üzerinde yedi aded balyemez topları kıble tarafında iki sâ‘at ba‘îd Kota köyü semtinde kuş kondurmaz topları var.

..... (1 satır boş).....

Der-vasf-ı kal‘a-i Aşağı Nova

Bu kal‘a leb-i deryâda alçacık kayalı zemînde bir hısn-ı üstüvâr bir metîn hisâr-ı üstüvârdır. Bir vecih ile ta‘bîr ü tasnîfi mümkün değildir, ammâ alâ kadri't-tâka deryâda katre ve güneşde zerre kadar ta‘rîf edelim.

Bu dahi dâ’iren-mâdâr cirmi şekl-i murabba‘ Şeddâdî seng-tırâş bir hisâr-ı hâzır-bâşdır kim bu serhadlerde misli yokdur. Hattâ dîvârının arzı on zirâ‘-ı mekkîdir ve kaddi yetmiş arşın âlîdir. Leb-i deryâsı yalın kat hâ'ıt-ı metîneler ile inşâ olunmuşdur, ammâ kara tarafında Voraniçse bâğları tarafına kat-ender-kat dirsekli ve mazgal delikli ve metîn ü müstahkem kulleler ve ebrâclar ve dendân-ı bedenler ile ârâste ve kesme kaya fecc-i amîk handaklar ile pîrâste olmuş bir refî‘u'l-bünyân ve bir hisâr-ı âlîşândır.

Ve cümle üç aded kapusu vardır. Büyük kapu poyraz tarafına nâzır olup Sinorina nâm çayır ve çemenzâr yere açılır vâsi‘ ve metîn ve kavî ve âlât-ı silâh ile âmâde ve dîdebânları cümle piyâde durup dîdebânlık ***[155a]*** eder bâb-ı azîmdir. Ve bu kapu hâricinde nehr-i Tobla kenârında bir mükellef ve ma‘mûr bağ ve bâğçeli varoş-ı azîmi var. Mezkûr ayn-ı Tobla Pive dağlarından gelüp bu Nova içinden cereyân edüp bu mahalde deryâ-yı Körfeze mahlût olur.

Andan bir kapusu dahi taraf-ı şarka Tırnoviçse kapusu var. Bu dahi ma‘mûr ve sa‘b kulleli ve nigehbânları âmâde bâb-ı hadîddir.

Andan semt-i garba mekşûf Yalı kapusu gâyet işlek ve şâhrâh-ı izdihâm demir kapudur kim cümle yârân-ı bâ-safâ-yı erbâb-ı ma‘ârifân bunda cem‘ olup kesb-i havâ ederler, zîrâ iskele ve liman kapusudur. Hattâ gümrük ve bâchâne ve muhtesibhâne ve tuzla emîni bunda sâkin olurlar.

Azîm kârgîr binâ mahzenleri vardır. Bu mehâzinler kâfir zamânında kadırga duracak tershâne, ya‘nî tersâhâneler imiş. Hâlâ anbârlar ve mehâzin ve hâsıllar durur, ammâ bu deryâ tarafında handakı bu kadar, ammâ kara tarafının uç semtinde kesme kayadan vâsi‘ ve derin handakı vardır. Ve her kapu önünde handak üzre asma makaralı tahta cisirleri mukarrerdir.

Ve bu handaka nâzır metîn cümle (---) aded kullelerdir. Evvelâ {büyük kapunun üst yanında Kanlı kulle yukaru Voraniçse bâğlarına ve dahi yukaruya iç hisâra nâzır kulle-i azîmdir} kıble tarafına nâzır beğ kullesi gâyet metîndir. Ve şark tarafında tarîk-i Vo[ra]niçse kapusu kullesi gûyâ sedd-i Kahkahâdır.

Ve cânib-i garbda Yalı tarafına Abaza Paşa kullesi, Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vüzerâlarından celâlî olan Abaza Paşa bunda bir sedd-i İskender-misâl bir kal‘a-i kavî yapmışdır kim henüz kal‘a-i Nova tâze cân bulup limanı korudur ve karşu Rosa limanında kayık gezdirmez kirpi gibi balyemez topları vardır.

Ve bu Abaza Paşa kullesinin üst yanında Aşağı Yassı kulle, bu dahi metîn ve kavî burc-ı kadîmdir. Ve bu mezkûr kullelerde ve cümle ebrâclarda ve cümle dendân-ı bedenler üzre cümle sağîr ü kebîr yüz otuz pâre toplar vardır, ammâ cemî‘i cebehhane ve mühimmât [u] levâzımâtlarıyla şeb [ü] rûz âmâde toplardır, zîrâ bu kal‘a-i Nova'nın her cânibi âsî küffâr-ı dûzah-karârdır. Her gece dîdebân ve pâsbânları ve kapukulu yeniçeri neferleri "Allâh yeğdir yeğ" deyüp tâ sabâha dek nevbet bekleyüp bîdâr olurlar, zîrâ cümle kal‘a ağalarıyla yeniçeri ağası kal‘a dîvârları üzre kol dolaşup nigehbânlardan hâb-ı râhatda âdem bulurlarsa seksen deyenek ile uykuların açup bîdâr ederler.

Ve ba‘de'l-işâ vakt-i Şâfi‘î iki kerre mehterhâne fasılları olup cümle serhad gâzîleri kal‘a dîvârları üzre her gece nevbet bekleyüp sürûr [u] şâdumân ederler {ammâ yine} gözleri Nova boğazına doğru cânib-i lodosa nâzır olup nevbet ile cihân-bân olurlar.

Sitâyiş-i imâret-i Aşağı Büyük Nova: Cümle beş aded mahalle-i ma‘mûr u âbâdân mahalledir. Evvelâ Sultân Bâyezîd mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Aşağı mahalle ve cümle evleri biri biri üzre bayıra vâkı‘ olup yüzleri Nova boğazlarına doğru lodosa nâzır ma‘mûr hânedânlardır.

Der-hakk-ı sarây-ı a‘yân-ı kibâr-ı fakîrân: Bu şehrin enderûn [u] bîrûnuna ve varoşunda ve kal‘a-i bâlâsı ve hisâr-ı süflîsinde cümle tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ kiremitli ve kayağan örtülü büyût-ı ra‘nâları cümle 306 aded bâğçeli vâsi‘ hânedânlardır, ammâ cümleden Ömer Ağa hânesi ve Karaca suyu üzre mahkemesi ve Râmoğlu Hacı Süleymân hânesi ve Aşağı kal‘ada Hacı Zekeriyyâ Ağa hânesinde bir serâmed hurma ağacı var kim eflâke ser çekmişdir. Ve bir hurma dahi taşra varoşda Topla suyu kenârında Hacı Hurrem Ağa sarâyında, bu dahi bir nahl-i hurma-yı âlîdir, ammâ meyve verdiği ma‘lûmum değildir. Ve meşhûr ve ma‘mûr bu mezkûr sarâylardır.

Der-fasl-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân: Cümle kırk altı aded mihrâbdır, ammâ salât-ı Cum‘a edâ olunan bunlardır kim zikr olunur:

Evvelâ Aşağı kal‘ada kenîseden velî olunmuş **Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i,** bir ma‘bedgâh-ı kadîm ve bir tarz-ı azîm câmi‘-i müstecâbü'd-da‘ve mahaldir ve bir minâresi ve üzeri serâpâ kiremitlidir.

Andan yine Aşağı hisârda **Aşağı câmi‘** nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir câmi‘-i kân-ı kutbu'l-âfâk münevver ibâdetgâhdır.

Ma‘lûmumuz olup ibâdet etdiğimiz câmi‘-i kebîrler bunlardır kim evsâfı tahrîr olundu.

Der-aded-i mesâcid-i muvahhidân-ı mü’minân: Cümle 44 aded mesâcidlerdir. Cümleden Aşağı mahallede el-Hacı Abdullâh Ağa'nın mescidi ve yine Aşağı kal‘a handakının köprüsü aşırı Râmoğlu el-Hacı Süleymân Ağa mescidi, Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ kim fâtih-i Bağdâd'dır, bu mescid anların zamân-ı sa‘âdetlerinde binâ oldu, ammâ bu mezkûr mescidler câmi‘ olmağa müsta‘id mezgitlerdir. ***[155b]***

Der-ilm-i dârü't-tedrîs-i müfessirân: Cümle iki aded medrese-i müfessirân [u] muhaddisân-ı dârü'l-kurrâsı ve dârü'l-hadîsi var, ammâ kubâb-ı âlîler ile binâ olunmuş medreseler değildir, ammâ Hünkâr câmi‘inde cânib-i vakıfdan müderrisîn ü muhaddisîn ve şeyhü'l-kurrâsı var.

Ta‘rîf-i mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle yedi aded dârü'l-ulûm-ı ciğer-kûşe-i püserânlardır, ammâ evkâfları za‘îfdir.

Der-zikr-i tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle (---) aded hânkâh-ı abdâlândır. (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümle beş aded ayn-ı zülâl-ı hayât-ı dil [ü] cândır. Evvelâ Aşağı kal‘ada Üççeşmeler dahi Karaca nâm ak ve billûr gibi berrâk bir âb-ı nâb-ı mâ-i kevserden çeşme-sârlardır. Biri Hünkâr câmi‘i önünde dâ’imâ cârî bir âb-ı revân-ı aynü'l-hayâtdır. Biri Aşağı câmi‘ önündedir. Bu ırmak yine Nova dağlarından gelüp imâretleri saky edüp bahre karışır.

Der-medh-i hammâm-ı râhatu'l-ervâh: Cümle bir hammâmı var. Aşağı câmi‘ önündeki çeşmeye muttasıl bir hammâm-ı hoş-havâ vü hoş-mâdır.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Ancak Râmzâde Hacı Süleymân zâviyesi kurbunda bir hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârdır.

Der-aded-i çârsû-yı ehl-i esnâfân: Cümle üç yüz aded dükkânlardır, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, lâkin yine her metâ‘ı çokdur.

Der-sitâyiş-i varoş-ı bîrûn-ı büldân: Yukaru kal‘a ile Aşağı kal‘a mâbeyninde Sinorina çayırı tarafında nehr-i Topla suyu kenârında bir varoş-ı mu‘azzam [u] ma‘mûrdur kim bu mahalle

Voranitiçse bayırı derler. Andan yukaru iç kal‘aya gider. Bu varoşda re‘âyâ ve ba‘zı kimseler sâkinlerdir kim cümle (---) aded evlerdir. Ve Râmoğlu mescidi bundadır ve mezkûr hân bundadır ve mezkûr hurma ağacının biri dahi bundadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı liman-ı cây-ı amân: Bir liman-ı kebîrdir, ammâ lodos rûzgârı pek dokunup demir kuvvetiyle yatılır yâhûd karşu tarafda Rosa limanına gidilir, ammâ sâ’ir yedi aded rûzgâr-ı zor-kârdan a‘lâ lenger-endâz olacak cây-ı menâs-ı keştîbânlardır, ammâ kal‘a önünde liman içre Abaza Paşa kullesine mukâbil deryâ içre hammâm kubbesi kadar kara taşlar vardır. Niçe kerre kâfir gemileri bu taşlara urup helâk olmuşdur. Hattâ temevvüc-i lodos kal‘aya pek dokunur, ammâ hikmet-i Hudâ bu taşlar sehel talattum-ı deryâyı men‘ u def‘ eder.

Niçe yüz pâre gemi alır bir liman-ı azîmdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı tetimme-i külliyât-ı şehrengîz-i kal‘a-i Nova

Bu şehrin âb u hevâsı latîf olduğundan mahbûbesi meşhûr-ı âfâkdır, ammâ mahbûbu nâdir olup tâzeleri cengâver ve dilâver yiğitler olur.

Ve bu şehrin tâli‘-i imâreti be-kavl-i müneccimîn mirrîh olmağile halkı hûnrîz olup bî-rahm ve kattâl gâzîlerdir. Şeb [ü] rûz eğer berren ve bahren çeteye ve poturaya gidüp kâfire aslâ amân vermezler. Dâ’imâ kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde olup Kotur kâfiriyle ceng ederler. Ve cümlesi Boşnakça ve Sırfça ve Latince kelimât edüp niçeleri lisân-ı Arnavudcayı fasîh bilirler, zîrâ bu Nova körfezinin karşısı cümle Arnavudistân'ın Kilimente ve Karadağ ve Podgoriçse kal‘aları dağlarıdır. Ve bu kal‘a içi sokakları daracıkdır, ammâ pâk kaldırım döşelidir ve halkı cümle garîb-dost gâzîlerdir.

..... (2 satır boş).....

Bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp ba‘dehu niçe yârân-ı bâ-safâlarımızla atlara süvâr olup Nova'dan 3 sâ‘at maşrık tarafına gidüp **Jobça yaylası**na 3 sâ‘atde gücile çıkup bir nebâtât [ü] giyâhât nahlistân [u] gülistân [u] murgistân içre haymelerimiz kurup Aynu's-safâ nâm bir mâ-i kevser yanında Sultân Bâyezîd'in nişîmen-i soffası üzre meks edüp (edüp) ol gün ol gece sohbet-i hâs edüp semîn yayla kuzuları ve niçe elvân alabalıkları tenâvül edüp buz pâresi-misâl âb-ı nâbların nûş edüp hayât-ı câvidân bulduk.

Ekseriyyâ şehr-i Nova'nın Karaca suyu ve Topla suyunun bir firkası bu Jobça yaylasından tulû edüp cereyân ederek [ş]ehr-i Nova'nın bâğ u bâğçeleri ve imâretleri ve hânedânların rey edüp benî Âdem ve gayri hayvânâtların saky edüp ma‘a'z-ziyâde suları deryâya munsabb olur. Cümle suları karlı yaylalardan gelir kim yaz ve kış mezkûr Jobça yaylasında Tûfân-ı Nûh'dan berü berf-i rahmet vardır. Ve bu yaylada ***[156a]*** olan niçe yüz bin elvân şükûfelerin râyiha-i tayyibeleri âdemün demâğın mu‘attar edüp atlarımız tirfil ve yonca ve ayrık ve kara çayır yemeden fîl gibi sâhib-i şikem oldular.

Hulâsa-i kelâm iki gün iki gece bu yaylada gûnâ-gûn zevk u safâlar edüp andan yine yokuş aşağı 3

sâ‘atde enüp yine Nova kal‘asında konağımız olan yeniçeri ağası hânesine nüzûl edüp ol gün Dobra-Venediklilerin koyun da‘vâlarıyçün elimizde olan Sührâb Mehemmed Paşa'nın buyurdu-yı şerîfiyle mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîne varup cümle a‘yân-ı vilâyet huzûr-ı şer‘a gelüp hâzır olduklarında bu hakîr buyurdu-yı şerîfi kırâ’at etdirüp sicill-i şer‘a buyurdu kayd olup cümle a‘yân-ı vilâyetin mazmûn-ı buyurdu-yı şerîf ma‘lûmları olunca cümle huzzâr-ı meclis eyitdiler kim,

"Hâşâ sümme hâşâ biz Dobra-Venedikli'nin koyunların almadık. Biz gazâya gidüp Kotur kâfiriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl edüp Kotur kâfirinin on iki bin koyunun alup vezîrimiz Sührâb Mehemmed Paşa'ya koyunların öşrün verüp niçe yüz kelle ve niçe esîrler götürüp biz Dobra-Venedikli koyunun almadık" deyü huzûr-ı şer‘de yemîn-i mugallazalar edüp inkâr ile cevâb etdiklerinde anların inkârı dahi sicill-i şer‘a ma‘kûd ve murakkam olunup koyun çobanların ve birkaç esîrlerin getirüp esîrler ve çobanlar dahi,

"Koyun bizim Koturlu'nundur, Dobra-Venediklinin koyunlarda alâkası nedir" dediklerinde hemân ol ân arz [u] mahzarlar ve her ocak ağalarından mektûblar alınup ve ücret-i kademimiz içün hakîre üç yüz Venedik altunu ve beş tüfeng ve iki Fireng gulâmı ve kölelerime birer çuka ve birer kumaş verüp ve yüz nefer tüfeng-endâz yarar piyâde yiğitleri refîk verüp ba‘dehu cümle gâzîler ve cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup koyun çobanlarından beş nefer esîrleri bile alup ale's-sabâh yine,

Nova kal‘asından Dobra-Venedik'e gitdiğimizi bildirir

Nova kal‘asından cânib-i garba bir günde taşlık içre gidüp,

Menzil-i karye-i Sinko: Dobra-Venedik köyüdür, ammâ gâyet ma‘mûr ve büyük köydür. Hattâ kal‘a-misâl üç aded toplu ve tüfengli manastırlardır. Anı geçüp ertesi gün gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Dobra-Venedik: Ol gece yine Nazarete nâm mel‘ûn yerde yatup ale's-sabâh kal‘ada yine konağımıza duhûl edüp ol gün koyun çobanların ve Novalının arz [u] mahzarların Venedik banına verüp çobanı gördüklerinde,

"Bu çoban bizim koyunların çobanı değildir. Novalılar hîle edüp size gayri çoban vermişler. Biz da‘vâmız pâdişâh huzûrunda görürüz" deyüp dîvânların bozdular

Ammâ hakîrin ilmi lâhık oldu kim Kotur kâfirlerinin koyunların nezâketle Novalıdan kurtarmak isterler, anıniçün "Bizim koyunlarımızdır" deyü feryâd ederler.

Hakîr dahi çobanları ve esîrleri bizimle gelen refîklere teslîm edüp anlar Nova'ya gitdiler. Biz üç gün yine Venedik'de tekâ‘üd etdik, ammâ bu gelişde atlarımız ve kendilerimiz açlıkdan öleyazdık, zîrâ Novalıda koyunların tahsîl etmediğimiz içün bize ta‘yînâtımız az verdiler.

Ve hakîkatü'l-hâl vilâyetleri taşlı yer olmak ile kaht u galâ yerdir. Bir at yemi elli akçeye ve bir vukiyye otluk dörd akçeye ve elli dirhem firancıla nâm beyâz kar gibi ekmek bir dinara ve bir vukiyye sığır eti beş dinara, ammâ Sakız cezîresi sığırı gibi bunun dahi sığır eti gâyet lezîzdir. Ve cümle kefereleri koyun eti yemezler, cümle bakar lahmı yerler, zîrâ "Koyun eti muzırdır, sığır eti nâfi‘dir

kim âdemi rî edüp tabi‘at-ı insânı be-kavl-i hukemâ mu‘tedil dutar" derler.

Ve memdûhât-ı sanâyi‘âtından: Siyâh kuzu kürkü ve elvân zî-kıymet çukaları ve sinde(?) nâm kâğızları ve pirinç şem‘dânları ve mûm mıkrâs ve siyâh rokla nâm çukası meşhûr-ı âfâkdır.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından: Beyâz billûr gibi ekmeği ve keçi ve sığır eti ve keklik kebâbı ve enginar nâm bir sebzevâtı ve şemâme kavunu ve üzümü ve inciri ve zeytûnu ve gûnâ-gûn rakısı ve pivosu ve med nâm bal suları meşhûrdur, ammâ sengistân olmak ile kıtlıkdır ve hukemâları "Kıllet üzre ta‘âm yeyün" deyü her bâr tenbîh ü te’kîd etdiklerinden cümle kefereleri zebûn, za‘îf ü nahîf kefereleri var, ammâ avretleri mücesseme ve mülahhama zenâneleri var.

Ve hukemâları meşhûrdur, ammâ Fireng uyuzuna aslâ dâ-i devâ bulamayup hemân kıllet üzre ta‘âm yedirüp perhîzden gayri mu‘âlece bulamayup cümle Firengistân kefereleri Fireng uyuzuna mübtelâlardır. *Allâhümme âfinâ*. Anıniçün Fireng uyuzu meşhûrdur.

Ve bu Dobra-Venedik bender iskele olmak ile ***[156b]*** bî-hisâb hazîne cem‘ olur. Anıniçün cümle kefereleri tüccâr ve hisâbîlerdir kim bir dânıkı bin kerre hisâb ederler.

Ve gâyet ilm-i nücûmda mahâretleri vardır. Gâyetü'l-gâye necîb ü reşîd ve akl-ı Arasto kefereleri vardır.

El-hâsıl-ı kelâm gâyet ma‘mûr u âbâdân vilâyet-i kâfiristândır. Hudâ-yı Lem-yezel Âl-i Osmân'a müyesser ede emr-i sehildir. Eğer bu dâr-ı diyâr-ı düyûr cümle feth olsa serâpâ gayri kâfiristân âsân vech ile feth olurdu, *Allâhümme yessir*.

Ba‘dehu Venedik banı Sührâb Mehemmed Paşa'ya hedâyâsı ve senevî veregeldiği mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre hazînesini ve üç yüz yük gümrük metâ‘ı kârbânın çıkarup elçisine teslîm etdikde hakîre iki yüz altun-ı Bundukanî ve on donluk elvân çuka ve on donluk atlas ve beş tüfeng ve on aded siyâh kuzu kürkü ve beş top Ciniviz katîfesi ve ba‘zı hurdevât makûlesi eşyâlar verdi. Ve hüddâmlarıma onar altun ve birer çuka ve kumaş ve birer çakmaklı tüfengler verüp ban ile vedâlaşup dörd yüz ma‘dûd tüfeng-endâz kefereler ile,

Venedik'den çıkup İslâm diyârına gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ Dobra-Venedik'den cânib-i şimâle (---) sâ‘atde taşlık üzre gidüp,

Menzil-i kulle-i Islana: Mukaddemâ mevsûfdur, ammâ şimdi bir gece Emîn Dâvûd Ağa'da mihmân olup cân sohbetleri etdik ve Dâvûd Ağa'nın in‘âmların da gördük.

Andan kalkup 6 sâ‘atde **Lubomir**'e yakın vardıkda Sührâb Mehemmed Paşa askeri bize istikbâle çıkup bir alay-ı azîm ile tüfeng şâdumânları olarak 7 sâ‘atde,

Menzil-i nâhiye-i Bileyke: Bir vâsi‘ sahrâda Sührâb Mehemmed Paşa efendimizin otağında nüzûl edüp müşerref oldukda gelen kârbân mâlından ve elçi hedâyâlarından cümlesin alup kabz edüp

kârbân kavmi Bosna'ya revâne oldular.

Hakîr Dobra-Venediklinin da‘v[â] etdikleri koyun ahvâlinin Novalıdan arz [u] mahzarların paşaya verüp kırâ’at etdikde, "Mel‘ûnlar (...) da‘vâ etdiklerine şübhe yokdur" deyü buyurup yine şeb [ü] rûz cân sohbetleri ederdik. Ammâ mezkûr Bileyke nâhiyesi sahrâ-yı ferah-fezâda bâğlı ve bâğçeli ve cânib-i erba‘ası metîn kulleler ile ve ma‘mûr u mahsûldârlı kurâlar ile tezyîn olmuş bir âbâdân-ı deşt-i İremdir, ammâ ba‘zı kurâlarını Kotur kâfirleri berbâd etmiş, zîrâ bu nâhiyenin cânib-i kıblesinde kâfirin Kotur kal‘ası beş sâ‘atlik yerdir. Her bâr küffâr gelüp nehb ü gâret edüp mahsûlâtların alır. Hattâ hakîr Sührâb Mehemmed Paşa ile bu cây-ı müferrihde otururken hemân Risna kal‘asında Kör Yûsuf Beğ'den ve a‘yân-ı vilâyetden feryâdcılar gelüp,

"Bire meded amâ[n] sultânım, Dobra-Venedik kâfirleri içinden iki yüz aded Uskok kâfirleri ale'l-gafle gelüp bu kadar avret ve oğlanlar ve on sürü koyun sürdü ve niçe mâl-ı ganâ’imler aldı" deyü feryâdcı gelince hemân Sührâb Mehemmed Paşa bizimle gelen Venedik elçisin huzûruna çağırup,

"Bire kâfir bu feryâdcılar ne söyler. Niçün Kotur kâfirine yol verirsiz" deyince hemân elçi,

"Hâşâ sultânım haberimiz yokdur. İftirâ-yı mahzdır" deyü inkâr etdiği gibi,

Sührâb Mehemmed Paşa ile Bileyke'den Kotur ve Perast kal‘aların gâret etmeğe gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ *Bism-i İlâh* ile Bileyke nâhiyesinden tarfetü'l-ayn içre Sührâb Paşa'nın üç bin asker ve emr-i şerîf götürüp yeni yazdığımız üç bin piyâde pandur yiğitleriyle Pıraçalı Mustafâ Paşa ve Dobra-Venedik'den gelen elçinin üç yüz tüfeng-endâzı ve cümle Hersek sancağının erbâb-ı tîmârları ve erbâb-ı zu‘amâları el-hâsıl cümle tokuz bin güzîde salt ve sebükbâr piyâde ve atlı asker-i İslâm ile cânib-i şarka (---) sâ‘at seğirdüp kâfirin Kotur kal‘ası kurbunda deryâ kenârındaki sarp taşlıklar içre üç bin kadar asâkir-i İslâmı ol kayalar ve ol dereler arasına pusuya koduk.

Ve yine leb-i deryâda kâfirin Perast nâm kal‘ası ardındaki sa‘b püşteler arasına kemîngâhlara üç bin yiğit dahi kat-ender-kat olup basdılar. Ve Sührâb Mehemmed Paşa dahi bu asâkirin yatdıkları yere hâ’il dağlar içre üç bin askeriyle ol dahi pusuya girüp yatdılar.

Anı gördük küffâr mevc ü mevc ve sâf u sâf olup bu kadar esîr ve avret ve oğlanı ve bu kadar mâl-ı ganâ’imi ve bî-hisâb koyun ve kuzu ve sığır ve at ve katır hayvânâtları cümle önüne katup "Artık kal‘alarımız altına geldik" deyü sancağ ve haçlı peykerin açarak ve tabl u torompete boruların çalarak ve birer yaylım tüfeng şâdumânları edüp geçdiklerinde hemân tüfengleri boşanmış iken Sührâb Paşa kethudâsı ve Hersek gâzîleri hemân bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup cümle guzât-ı muvahhidîn ejdehâlar garından çıkar gibi gâzîler pusudan dal uryân kılıç olup küffâr üzre çıkdıklarında ve bir yaylım kurşum küffâr üzre bârân-ı la‘net gibi yağdırdıklarında hemân küffâr-ı hâksâr yerlere alak ve bulak ve domuz topu olup "Sâbit-kadem ***[157a]*** olam" deyü zann edüp sehel hareketcik ederken içlerine kılıç girince hemân karârları firâra mübeddel olup kimisi Perast kal‘asına ve kimisi Kotur kal‘asına cân atdılar.

Niçe yüzü kendülerin deryâya urup "Yüze yüze halâs olurum" mülâhazasın edüp deryâ içre gâzîler

atlarıyla girüp niçe yüz küffârları saçından der-kenâr edüp niçe küffâr derin deryâya varınca bizim gâzîler ardlarından dalyan boylu tüfengler ile kurşumlar urup anlardan dahi bir cân halâs olmayup lâşe-i murdârları sûre-i (---): [69] âyeti üzre niçe yüz küffârlar gark olup beri kara tarafında beş yüz toksan aded kâfirleri seyf-i Sührâb Mehemmedî'den geçüp bin beş yüz aded küffâr pây-beste ve dil-haste esîr-i bend-i zincîr olup kırk aded kapudanları tabıllarıyla(?) giriftâr-ı kayd-ı bend olup hamd-i Hudâ altı yüz kadar ümmet-i Muhammed ehl [ü] iyâlleriyle ve bu kadar mâl-ı firâvânlarıyla ve koyunlarıyla cümle esîrlikden halâs olup cümlenin bend-i zincîrlerin çözüp cümle silsile-i selâsil-i ağlâlleri küffârın gerdenlerine takup keşân-ber-keşân edesiz deyü cemî‘i küffârları esîrlikden halâs olan ibâdullâhın ellerine verüp anlar zabt u rabt etdiler. Bu mahalde hakkâ ki Koca Sührâb Mehemmed Paşa ve Hersek sancağı gâzîleri acâ’ib adâlet etdiler.

Ba‘dehu hemân ol mahalde Sührâb Mehemmed Paşa secde-i şükr etdiler.

Ba‘dehu gerüden yayan(?) olan askerlerimiz dahi gelüp yetişdiklerinde anlara cümle mâl-ı ganâ’imi ve cümle esîrleri ve cemî‘i kâfir kellelerin piyâde pandurlara verüp Sührâb Mehemmed Paşa salt ve sebükbâr olup esîr olan keferelerden on iki esîr kulağızlar alup kâfirin Perast kal‘asına ve Kotur kal‘asına firâr eden küffârları kovarak ve kırarak tâ,

Evsâf-ı kal‘a-i Perast

Lisân-ı Latince (---) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Evvel ve âhir Venedik kâfirinin hükmünde Kotur ceneralinin hâssıdır.

Bu kal‘a altına gelince seğirdüp ancak yetmiş kadar esîr alabildik, mâ‘adâsı önce firâr edüp kal‘a-i Perast'a girmişler. Derûn-ı kal‘adan küffâr bizim vurguncu askeri görüp ol kadar top atdı kim sâ‘ika-i topdan Kotur ve Perast dağları inil inil inledi. Ve kal‘anın top menzilinden bir hayli mesâfe-i ba‘îde bir çemenzâr yerde atlardan enüp sehel at dinlendirüp istirâhat ederken hakîr kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdim.

Leb-i deryâda bir kumsal zemînde bir alçak püşte üzre şekl-i murabba‘ kârgîr Şeddâdî binâ bir küçük beyâz kal‘a-i ra‘nâ görünürdü, ammâ Allâhu a‘lem ol kadar metîn değildir, zîrâ her cânibinde dîvârları alçakdır. Derûn-ı hisârda birkaç kenîse çanlığı nümâyân idi. Niçe yüz gâzîlerimizin cân u başa kalmayan serdengeçdi fetâları bir yere gelüp müşâvere edüp beşer onarı birer yere gelüp cümlesi azharun mine'ş-şems Allâh Allâh deyüp kal‘anın suyu altına girüp varoşa vardıklarında gördüler kim bu varoşun cânib-i erba‘ası kat-ender-kat gemi direklerinden hiyel ü şeytanat ile binâ olunmuş şarampavlar ve vâsi‘ handakları içinde deryâ var. Ve her tarafda cisirleri kalkup kal‘a bir cezîre-misâl yerde kalup bir vech ile yanına varılmak muhâl, lâkin taşrada olan bâğ u bâğçelerinde kalup kal‘aya giremeyen kâfirlerden kırk bir nefer kefereleri esîr edüp bâğlarında olan kasr-ı müzeyyenleri ve hânelerin ıhrâk edüp niçe bin dıraht-ı müntehâların baltadan geçirüp harâb u yebâb ve hânelerin türâb etdiler, ammâ bî-hisâb bâğ u bâğçeleri var. Cümle bir kumsal düz vâsi‘ fezâda bâğ-ı İremler iken bâğlara yağı ayağı girüp İremleri veremler olup sâhiblerinin demleri dem-beste ve kimisi esîr-i dil-haste oldular.

Hamd-i Hudâ kal‘adan bir küffâr taşraya çıkup baş göstermeğe kâdir olmayup andan kıble tarafına

leb-i deryâ ile gâh kumlu ve gâh taşlı yerlerde (---) sâ‘at seğirdüp,

Evsâf-ı dâr-ı soltat-ı putur, ya‘nî kal‘a-i sengistân-ı Kotur

Lisân-ı Latin'de (---) (---) demekdir. Bânîsi İşpanya krallarıdır. Ba‘dehu rehin tarîkiyle Bundukanî Venedik'i eline girüp ilâ hâze'l-ân Venedik elinde hakkâ ki Kotur nâm bir kal‘a-i benâmdır.

Bir Kotur dahi Âl-i Osmân'ın Van kal‘asından içeri Hoşâb kal‘asının cânib-i şarkîsinde Karnıyarık kal‘asıyla müşâ hâlâ Acem elinde bir seng-i hârâ üzre Kotur kal‘ası vardır, ammâ bu Kotur leb-i deryâda Venedik Pirinc-piriminin hükmünde bir yalçın kızıl kayalar üzre bizim İslâmbol kurbunda Karadeniz akındısı üzre Rûmeli Hisârı gibi eğri büğrü bir kal‘adır ve etrâfında azîm kızıl tabyaları var kim her biri biner küffâr alır ve ancak deryâya nâzır bir kapusunı gördük.

İçindeki evlerinin şâhnişîn ve revzenlerinden cümle avret ve oğlan ve sığâr u kibâr bizim kal‘a altına varıncaya dak seğirdüp ***[157b]*** alan u tâlân etmeğe girdiğimize nazar ederlerdi. Ve cümle evleri kayalarda biri biri üzre kat-ender-kat olup cümle pençereleri cânib-i şimâle deryâ-yı körfeze nâzırdır.

Ve bu kal‘a Venedik körfezinin içinde Nova boğazından içeri yüz mîl içeri girmiş bir küçük körfezcik dahi vardır, ol boğazın nihâyetinde şekl-i gûnâ-gûn bir Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ cânib-i kıblesinde ve cenûbîsinde ve şarkîsinde ol kadar havâleleri çokdur kim her havâleden birer taş atsalar kal‘a içine düşer.

Ve havâle olan binâları hammâm kubbesi gibi ve dahi bunun kayaları dipleri ince ince olup bu kal‘ayı muhâsara etseler ol kayaları birer san‘at ile kal‘a üzre uçursalar kal‘ayı harâb u yebâb edüp aslâ lağım atmağa ihtiyâc olmazdı, ammâ mel‘ûn kâfir-i dûrbîn-fikr bu havâle kayalarının havfından kal‘anın şarkîsi ve kıblesi tarafların gâyet metânet üzre kat-ender-kat edüp niçe havâle kayalarının önlerine "Kayalar kal‘aya uçmasın" deyü Şeddâdî dîvâr-ı sedd-i üstüvârlar çekmiş ve ol taraf kal‘asın metânet üzre etmiş ve "Niçe kayaları zincîrler ile bağlamış" dediler, ammâ görmedim.

Ve dahi derûn-ı hisârda mükellef ü müzeyyen manastır çanlığı kulleleri var idi ve cemî‘i der [ü] dîvârları ve ebrâcları ve tabyaları ve dendân-ı bedenlerin serâpâ haçlı peykerler ile ve filandıra bayraklar ile kal‘ayı zeyn edüp cümle küffâr bedenler üzre pür-silâh âmâde idiler.

Ve liman-ı azîmi sekiz rûzgârın temevvüc-i deryâsından emîn olmuş bin pâre gemi alır bir latîf demir dutar liman-ı vâsi‘dir. Hattâ iskelesinde dörd aded mefret kalyon ve iki aded bizden alınan donanma-yı hümâyûnumuz kadırgalarından iki kadırgamız İslâm sancağı ve bayrakları ser-nigûn olup dururlardı.

Ve iskelesinde balık dalyanları gâyet çokdur ve leb-i deryâsı serâpâ birbirinden görünür haberci kulleleri var kim biz vardığımızda cümle kullelerde âteşler yakup birer top atup cümle vilâyete haber etdiler. Ve der-akab cümle taşra dağlarda ve bâğlarda olan küffârlar kayıklara binüp kal‘aya kaçmağa başladılar. Ammâ Veriga nâm boğazdan içeri bu Kotur buheyresi küçükdür. "On sekiz mîl çevirir" deyü esîrlerimiz nakl etdiler.

Bu denizin intihâsında Kotur kal‘asıdır. Ve bu deniz içre iki ade[d] sivri sivri vâsi‘ce kayalar üzre mendirek-misâl birer kulle-i metîn gibi mûr-dâne(?) manastırları var, anlarda dahi topları ve tüfengleri var.

Hulâsa-i kelâm hayfâ dirîğ devlet-i Âl-i Osmân'a kim bu kal‘a-i Kotur bizim Gabele kal‘amızdan on konak içeri ve Nova kal‘amızdan üç konak içeri ve cümle kâfir gemileri bizim Nova kal‘amızın topları ağzından içeri bu Kotur'a gelüp girir.

Ve bu Kotur kal‘ası tâ bizim İskenderiyye ve Podgoriçse kal‘alarımıza gelüp girince on konak yer bizim Âl-i Osmân şehirleri içinde çıyan gibi bir kâfir kal‘ası (...) bârûsuyla dura, yazık devlet-i Âl-i Osmân gayretine ve yazık gayret-i İslâm şerefiyyetine hayfâ yazıklar yazık.

Ammâ sene (---) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa Hısım Mehemmed Paşa'yı Rûmeli eyâletiyle ve yigirmi oda yeniçeriyle bu Kotur kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam edüp gönderdikde yetmiş yedi gün muhâsara etdiler, ammâ Seydî Ahmed Paşa Bosna eyâletiyle bu Kotur kal‘ası üzre me’mûr iken "Beni serdâr etmediler" deyü ayak sürüp Kotur imdâdına varmayup Kotur altında asâkir-i İslâm az olmağile Kotur'un fethi müyesser olmayup Hısım Mehemmed Paşa bî-feth avdet etdiler.

Ba‘dehu Köpürlü Mehemmed Paşa da sene (---) târîhinde bu Kotur'a Seydî gelmediğiyçün Seydî'yi Tımışvar altında Serdâr Ali Paşa'ya şehîd etdirüp Seydî Paşa'nın seri der-i devlete gidüp na‘ş-ı Seydî Paşa Tımışvar'da Horos kapusu dibindeki câmi‘inin mihrâbı önüne defn olunduğu bâlâda mastûrdur.

"Seydî Paşa'nın sebeb-i şehâdeti bu Kotur'a gelmediği olmuşdur. Ve kâfirden niçe hazîne almışdır, anıniçün Kotur'a varmamışdır" deyü iftirâlar etdiler. Hâşâ sümme hâşâ ol gâzîye bu iftirâ-yı mahzdır. Ancak Bosna eyâletiyle kendüyi serdâr etmeyüp bir pespâye herîfe koşuntu etdiklerinden muğber-hâtır olup Köpürlü'ye rağmen Kotur muhâsarasına gitmişdi. Ammâ inşâallâh Kotur da ve Kilis ve İspilet ve Şibenik ve Zadra ve cezîre-i Zaklise ve cezîre-i Kefalonya ve cezîre-i Çukalar ve cezîre-i Körfös ve cezîre-i İstendil inşâallâhu Ta‘âlâ cümle bu mezkûr kal‘alar Venedik elinden feth olup Mısır yolları küşâde olur.

Ammâ Kotur fethine Rûmeli eyâletinde İskenderiyye sancağı tarafından varmak emr-i seheldir, lâkin cânib-i şimâlinden Bosna eyâleti askerinden ve deryâdan donanma-yı hümâyûn da varmak şartdır. Hudâ fethin müyesser ede. ***[158a]*** *Âmîn ve yâ Mu‘în.*

Ammâ ***"İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehû"*** [70] kelâmı üzre bir gün Cenâb-ı Bârî bu kal‘a-i Kotur fethinin esbâbını halk edüp elbette feth olur, ammâ *"El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ"* [71] dır. Elbette Feyyâz-ı Mutlak anın vaktini bilir. Ol vakit oldukda bir sehel bahâneyle feth olur. Ammâ fethi müyesser olsa yedi sancak yerde ümmet-i Muhammed şûr-ı şerr-i kâfirden emîn ü sâlim olurlardı.

Ammâ bu Kotur kal‘ası kâfirleri ol kadar mağrûr ve müddemağ ve bî-pâk ü bî-pervâ küffârlardır kim beş sâ‘at Sührâb Mehemmed Paşa ile bu kadar asker bu kal‘a altında meks edüp bu kadar bâğları ve

bâğçelerinde köşkleri ve niçe sarâyların gâret ve alan u tâlân ve harâb u yebâb etdik, aslâ bizim askere âdem demeyüp kal‘adan bize aslâ bir top atmayup dururlardı.

Hattâ tâ kal‘a altına varup uğrun kapuda leb-i deryâda esbâb yaykayan avretden kızlardan gâzîler niçe esîrler alup vü limanının bir köşesinde altı dâne mâl-â-mâl envâ‘î zahîre ile yüklü gemiler bulup ve üç aded firkateler bulup cümle metâ‘ların asker-i İslâm ân-ı sâ‘atde yağmâ edüp çarmıh ve yelkenlerin ve götürmede bâr-ı hafîflerin alup cümle gemileri âteşe urunca meğer anbâr içinde pinhân olmuş küffârların niçesi âteş-i Nemrûd içinde yandılar ve niçesi cân havliyle kendülerin deryâya atup gark oldular. Âyet, sûre-i (---): [72] [73] nassı üzre keştîbânları ve sâhibleri yanup suya gark oldular.

Bu hâl-i pür-melâli yine Kotur kâfirleri görmüşken yine kal‘adan aslâ asker-i müslimîne bir top atmadı.

Ba‘dehu Kotur altından tekrâr cânib-i şimâle cümle cündullâh ile ılgar ederek yine Perast kal‘ası dibinden geçüp,

Menzil-i kulle-i Veriga boğazı

Lisân-ı Latince (---) demekdir. Nova tarafında kâfirin Perast kal‘asına karîb Kotur boğazının ağzında bir daracık boğazdır. Zamân-ı kadîmde bunda bir kulle-i azîm var imiş. Ba‘dehu küffâr Sultân Osmân zamânı zorbalara altun yedirüp bu Veriga kullesin yıkdırmışlar, ammâ bir acâ’ib lâzımlı kal‘a yeri dar boğazdır. Bir tüvânâ yiğit taş atsa karşuya taş erişir.

Küffâr zamânı bu kulleden karşu kulleye zincîr gererlermiş, hâlâ zincîr yerleri zâhir ü bâhirdir.

Ve bu boğazın beri Perast kal‘ası tarafı Hersek sancağı hâkidir. Karşu tarafı Arnavud İskenderiyyesi toprağında Kilimente nâhiyesidir. Bu mahalde bir küçük kal‘a olsa ve şâhâne balyemez toplar ile on bin kadar muhâfazacı asker dursa Kotur kâfirinin bir gemisiyle imdâdı geçmeyüp Hudâ hakkıyçün Kotur kâfiri "El-amân" deyüp kal‘ayı teslîm ederlerdi.

Andan cânib-i şimâle dönüp cümle refiklerimizle ve ganîmet aldığımız esîrler ve kelleler ile âheste âheste gidüp esîrlikden halâs etdiğimiz âdemlerin niçeleri vatanlarına gidüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ-yı Risna

Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir. Bânîsi Hersek krallarıdır, ammâ fâtihi sene (---) târîhinde Ebü'l-feth asrında Risnalı Yûsuf Beğ'in ecdâdları Venedik kâfiri elinden feth edüp kendülere bu kal‘a temlîk ihsân olunmuşdur. Zamân-ı keferede iken bârûthâne kal‘ası imiş, zîrâ dağlarında aceb latîf ve beyâz ve keskin güherçileleri olur ve kal‘ası deryâdan bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerde yalçın kayalar üzre bir küçük kal‘adır, ammâ âteş-pâredir ve dâ’iren-mâdâr seng binâ bir hisâr-ı ra‘nâdır kim bir tarafdan havâlisi yokdur.

Ve cânib-i erba‘asında metîn ebrâcları vardır, ammâ handak olacak yeri yokdur, zîrâ her tarafı uçurum kayalardır. Ve ancak cânib-i şimâle bir küçük demir kapusu var ve derûn-ı hisârda sağîr ü

kebîr kayağan örtülü havlısız ve bâğçesiz yüz elli aded küçük evleri ve iki yüz aded gâzî neferâtları var, ammâ dizdârı yokdur. Hâkimi Kör Yûsuf Beğ'dir.

Aşağı varoşunda ve kal‘ada cümle iki bin kadar âdem olur, ammâ küffârın niçe kerre ödlerin alup kapudanların esîr edüp küffârdan her bâr harâc alırlardı, ammâ bu kerre küffâr üzerlerine ale'l-gafle vefret üzre gelüp bu kadar esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’im ve bu kadar koyun ve sığır alup gitmişken hamd-i Hudâ Koca Sührâb Mehemmed Paşa Hızır gibi yetişüp cümle kâfirleri kırup bu kadar esîrlerin halâs edüp bu şehre alay-ı azîm ile bu kadar ümmet-i Muhammed esîrlikden halâs olup şehre sürûr [u] şâdumân ile girirken kal‘a-i Risna'dan ol kadar top u tüfeng şâdumânları olup herkes hânelerine dâhil olunca cümle gâzîlerimize esîrlikden halâs olanlar ziyâfetler edüp ve vâfir hedâyâlar verdiler. Ve Yûsuf Beğ kal‘ada paşaya azîm ziyâfetler etdiler.

Derûn-ı kal‘ada Bâyezîd Hân câmi‘i ve cebehânesi ve anbârları ve su sarnıçları vardır, ammâ ba‘de'z-ziyâfe Yûsuf Beğ hudûdunda olan Pive ve Nikşik kâfirlerinden ***[158b]*** şikâyet edüp eydir:

"Sultânım, hamd-i Hudâ bu diyâra yigirmi bin askerle gelüp Kotur kâfirlerinden intikâmımız alup bu kadar esîrlerimiz kâfirden halâs etdin, ammâ *el-ihsânu illâ bi't-temâm* şu kadar bin asker ile bu mahalle gelmişken şu dağlar içre size ve bize ser-fürû etmeyüp eli vilâyeti nehb ü gâret eden Pive ve Nikşik ve Zatarnak ve Durobnak ve Bangan ve'l-hâsıl yedi aded nâhiye-i âbâdân kâfirlerini bu kadar asker-i İslâm ile urup bî-hisâb mâl-ı ganâ’im alup kâfire bir gûşmâl verin" dedikde hemân {Sührâb Mehemmed Paşa-yı şecî‘} *Bismillâh* niyyetü'l-gazâ deyüp cümle esîrleri ve kelleleri ve bâr-ı sakîlleri Risna kal‘asında koyup Yûsuf Beğ'i ve gayrileri kulağızlar alup,

Risna kal‘asında âsî olan Pive ve Nikşik dağlarına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Risna'dan on bin güzîde asker ile cânib-i şarka sengistân u cengelistân ve balkanistân içre gâh piyâde ve gâh atlı olup ol gün,

Nâhiye-i Pive: Sâfî Hırvad kâfirleridir kim sarp dağlar içre olup Hersek paşalarına harba ucuyla söyleşüp içlerine hâkim tarafından bir âdem varamaz. Köyleri kal‘a gibidir, ammâ yine bu yerin gâzîleri köylere çil yavrusu gibi dağılup ân-ı sâ‘atde iki yüz aded esîr ve on bin kadar keçi ve koyunlar sürüp getirdiler. Andan kalkup,

Nâhiye-i Nikşik: Bunlar yarar küffârlar olmağile köylerine kapanup hayli ceng ederken Sührâb Paşa'nın bir mükellef ağası şehîd olup bunlardan dahi üç yüz kadar avret ve oğlan ve iki bin kadar koyun ve gayri hayvân şikâr alup geldiler. Andan kalkup,

Nâhiye-i Bangan'a varup bâğ u bâğçe ve tarlalarda beş yüz kadar esîr ve beş bin kadar hayvânât ve bî-hisâb mâl-ı ganâ’imât alup Sührâb Mehemmed Paşa huzûruna geldikleri sâ‘atde Pıraçalı Mustafâ Paşa dahi üç bin yiğit ile imdâda gelüp anlar da aç kurd gibi bir tarafa girüp gitdiler.

Ol gün anlar da **nâhiye-i Zatarnak**'ı gâret etdiler, ammâ hadd ü hasrı yok mâl-ı firâvân ile ve tokuz bin koyun ve altı yüz pençe-i âfitâb-ı mehtâb esîrler getirüp bunlar hem Hırvadca ve hem lisân-ı Arnavudca bilir kavm idiler.

Çünki vakt-i gurûb oldu, bir vâsi‘ fezâda hayme vü hargâh [u] bâr [u] büngâhsız bir çemenzâr u lâlezâr yerde meks edüp cânib-i etrâfa karavullar koyup ol gece on bin asker üç dörd bin koyuna ve kuzuya Kassâb-ı Cömerd gibi bıçak urup kebâb fasılları olmuşdur kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ale's-sabâh cümle asker **nâhiye-i Durobnak**'a gidüp niçe yerde sarp kurâlarda ve mağâralarda ceng-i azîmler edüp gerçi yüzden mütecâviz gâzîler câm-ı şehâdeti nûş etdiler, ammâ bir gün bir gece gâziyân-ı mücâhidânlar gelmeyüp binden ziyâde pençe-i âfitâb Arnavud mahbûbu ve mahbûbeleri çıkarup ve yigirmi binden ziyâde hayvânâtlar çıkarup Sührâb Paşa huzûruna geldiler.

Meğer bu esîrler tâ Arnavud İskenderiyyesi hudûdunda Hersek sancağıyla hem-müşâ olan dağlardan gelen esîrler imiş, ammâ mahbûbları hûb(u) manzar ve perî-peyker, ammâ gâyet temerrüd ve mu‘ânid ve lecûc gulâm [u] bintânları var.

Andan Sührâb Mehemmed Paşa eydir: "Ben bu dağlarda üç gün oturak ederim. Hemân cümle gâzîler cân birliğiyle çeteye ve potura gitsinler" deyü fermân edince *el-azametullâh* Mehemmed Paşa yanında ancak iki bin âdem kalup cümle guzât üç gün üç gece dağları elekden geçirüp ol kadar esîr ve zahîre ve hayvânât (ve) makûlesi getirdiler kim hadd [ü] hasrın Hudâ bilir, ammâ zî-kıymet sîm ü zeheb âvânî ve akmişe-i fâhire ve metâ‘-ı nâdirelerden hakkâ ki nâdir şeyler var idi, ammâ âsî kinezler ve belli başlı papaslar ele girüp Sührâb Mehemmed Paşa'nın cânı yerine gelüp Hersek sancağı kendüye Mısır oldu ve Raba ve Yenikal‘a'nın seferinden dahi halâs oldu.

..... (3 satır boş).....

Andan sâlimîn ü gânimîn avdet edüp tekrâr **menzil-i kal‘a-i Risna**'ya beşinci gün dâhil olup cümle guzât-ı müslimînin mâl-ı ganâ’imlerinden adl-i Ömer üzre pence yek-i sultânî ve aded-i ağnâmı ve bu kadar metâ‘ın öşrün alup andan cânib-i garba 3 sâ‘atde,

Menzil-i sahrâ-yı Kulibuk

Bunda bir alay-ı azîm ile cümle esîr ve mâl-ı ganâ’im ve kelleler ile ordu-yı İslâm'da meks etdikde hemân Sührâb Paşa-yı müdebbir Dobra-Venedik elçisin huzûruna çağırup elçi bu hâli görüp aklı perîşân oldu. Sührâb Paşa eydir:

"Bire kâfir niçün Kotur kâfirine yol verüp bizim Risna kal‘amızdan bu kadar esîrler aldırmağa sebeb olup bizi bu kadar ***[159a]*** yoruldup bu kadar meşakkat-i râh çekdirdiniz. Hem pâdişâha mutî‘ ü münkâd geçinüp hem bu kadar pes ü perdeden hıyânet edersiz" dedikde hemân elçi-yi hâzır-cevâb-ı nâ-savâb eydir:

"Hâşâ sultânım, Kotur Uskoklarına biz yol vermedik" deyü inkâr ile cevâb vericek hemân paşa-yı dûrbîn-fikr

"Tîz şu Perast ve Kotur kâfiri esîrlerinden Risnalı ümmet-i Muhammed'imizi esîr eden kâfirleri getirin" deyince der-ân on aded esîr-i bî-îmânlar gelüp eyitdiler:

"Belî sultânım, niçemiz Kotur'dan dağlar içre karadan sizin Risna kal‘asına gitdiler, ammâ bizler kayıklar ile Kotur'dan Dobra-Venedik'e silâhlarımızla gelüp kayıklarımız Venedik'de koyup Venedikli bize yol verüp bunlardan Risna kal‘asına gidüp bu kadar Türk esîri alup Kotur'a girelim derken siz de bizi esîr etdiniz. Emir Allâh'ın bu zancadır eyle olur" dedikde hemân paşa gazab-âlûd olup Dobra-Venedik elçisin "Kaldırın şu kâfiri", deyüp haps etdi ve andan hakîr ile Dobra-Venediklinin bu gûne habâset ve ihânetlerin Sadrıa‘zama arz etdi.

Andan kalkup şark tarafına 9 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kulibuk

Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir, ammâ lisân-ı Arnavudca "Ne eyi ekmek" demekdir, zîrâ Arnavud kavmi ekmeğe *buk* derler. Bu kal‘anın bânîsi yine Hersek banlarıdır, ammâ fâtihi sene (---) târîhinde Ebü'l-feth asrında Hersekoğlu Ahmed Paşa fethidir.

Ba‘dehu küffâr-ı dûzah-firâh istîlâ edüp fâtih-i sânîsi Sultân Bâyezîd-i Velî vezîri Gedik Ahmed Paşa'dır. Bu dahi Hersek sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Köylüc kal‘ası kazâsı nâhiyesidir. Dizdârı ve yüz elli kadar merdüm-i hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-ı zemîn-i kal‘ası: Evc-i semâya ser çekmiş bir refî‘u'l-bünyân ve bir kal‘a-i dâr-ı gâziyândır kim misli meğer kal‘a-i Amâdiyye ve kal‘a-i Van ola. Bir kırmızı kayalı ve şâhin ve zağanos yuvalı tell-i refî‘ üzre seng-tırâş bir kal‘a-i savaş-ı hâzır-bâş bir hisâr-ı üstüvârdır kim güyâ hemân Erzurûm'a karîb kal‘a-i Kemah gibidir, ammâ bu gâyet küçükdür, lâkin şâhin yuvası kal‘a-i bî-hemtâdır. Derûn-ı hisârda ancak yigirmi aded kayağan örtülü hâneleri ve bir câmi‘-i sağîri ve bir anbârı ve su sarnıçları var, ammâ topları ve cebehâneleri yokdur. Cânib-i şarka meyyâl bir kapusu var.

Aşağıda varoşu ve bâğ u bâğçesin kâfir vîrân etmişdir. Halkı küffârın havfinden aşağı enemezler. Kâfir gelse kal‘adan kâfire hemân taş yuvarlarlar, aslâ top lâzım değildir. Ve kendü kal‘ası dahi bir vecih ile top ile döğülmez. Aşağıda bir câmi‘i ve bir hammâmı kalmış ve hânı henüz harâbe olmuş, ammâ dükkânları yokdur. Ve halkı gâyet şecî‘ ü yarar ve bahâdır u nâmdârdır, ammâ âdemleri azdır. Ve Yûsuf Beğ içlerinde hânedân sâhibidir.

Andan yine şimâl cânibine taşlıklı yerlerde bârân-ı rahmet çekerek 4 sâ‘atde **karye-i Puçepye**, andan yine 4 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı sahrâ-yı Gaçkaluc, ya‘nî binâ-yı üstüvâr-ı kal‘a-i Kölüc

Lisân-ı Latin'de (---) (---) demekdir, ammâ kavm-i Boşnakân Köylüc derler. Bir Köylüç kal‘ası dahi Tuna kenârında Semendire ile Belgrad kal‘ası mâbeyninde Köylüç-i Semendire var, ol dahi sarp kal‘adır, ammâ bu Köylüç-i Hersek'dir.

Bunun bânîsi Hersek banlarıdır. Fâtihi sene (---) târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa fethidir ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre Hersek paşasının hâssı olup voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe pâyesiyle

kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded merdüm-i hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve olduğu kadar a‘yân [u] eşrâfi vardır, ammâ nakîbi ve müftîsi yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: İki aded kûh-ı bülendin arasında bir küçücük püşte vâkı‘ olmuş ol kayacığın üstünde evce berâber iki kulleli ve iki aded toplu ve cümle seng-tırâş Şeddâdî binâlı şekl-i muhammes handaksız ve cenûba nâzır bir kapulu ve kayağan örtülü on iki daracık dârlı ve bir küçük câmi‘li ve su sarnıçlı ve anbârlı hammâmsız ve dükkân [u] hânsız ve derûn-ı hisârı âdemsiz garîb kal‘adır, zîrâ gâyet bülend kal‘a olmak ile içinde halkı azdır, ammâ sarp kal‘a olmak ile cümle halkın mâlları bu kal‘ada çokdur.

..... (1 satır boş).....

Bu kal‘adan yokuş aşağı cânib-i garba yüz bin meşakkat ile enüp ba‘dehu semt-i şarka düz vâdî içre nısf sâ‘at gidüp, ***[159b]***

Sitâyiş-i kasaba-i Çerniçse

Bosna serhaddinde bir dahi Çerniçse vardır ve Yakova kurbunda bir dahi Çernik sancağı vardır, ammâ bu Hersek sancağı Çerniçsesidir. Kadı ve voyvada Köylüç kal‘asında oturmayup cümle halk bunda sâkinlerdir. Amâristânı bir kayalı bayır dibinde bir câmi‘li ve altı aded mescidli ve bir medreseli ve iki mektebli ve bir tekyeli ve bir hânlı ve bir hammâmlı ve on sekiz dükkânlı ve cümle üç yüz elli aded kayağan örtülü bâğsız ve bâğçesiz beldedir ve bu mertebe amâristânlı kasabacıkdır, ammâ havâsı gâyet latîfdir.

Andan bir sâ‘at taraf-ı şimâle gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı azîm-i Gaçka

Sührâb Mehemmed Paşa bu sahrâda yigirmi yedi bin askeriyle serâperde-i Âsafî'de meks eyleyüp hakîre dahi bir çetr-i mülemma‘ döşeyüp şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref, zevk u safâlar ve sayd [u] şikârlar ederek,

Sitâyiş-i sahrâ-yı Gaçka

Hersek sancağında bu deşt-i vâsi‘den gayri bir hâmûn-ı azîm yokdur. Tûlu kâmil bir gergi konakdır ve arzının ba‘zı yeri üç sâ‘at ve ba‘zı yeri sekiz sâ‘at bir vâdî-i çemenzâr u lâlezâr bir tepe-i sebzezârdır. Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir, âdem safâsından ten-dürüst olur, ammâ bu heyhâtın cânib-i erba‘ası yine beyâz kayalı dağlardır kim ol seng-i hârâlardan niçe bin uyûn-ı âb-ı zülâller tulû‘ edüp Gaçka sahrâsından ubûr eder. Cümleden büyük nehri (---) dir kim kûh-ı Zalom'dan ve cebel-i Çemerne'den tulû‘ edüp Nova kal‘ası kurbunda bir kûh-ı ser-bülend dâmeninde ka‘r-ı zemîne girüp gâ’ib olur.

Ve bu sahrânın etrâfı sâfî kulleli ma‘mûr kurâlar ile zeyn olmuş bir fezâdır. Cümle kurâlardan

ma‘mûr Çengîzâde (---) Paşa çiftliği, kal‘a-misâl bir kulle-i bâlâlı ma‘mûr köydür. Ve bu sahrâda cereyân eden uyûn-ı câriyelerde beşer onar vukiyye gelir gûnâ-gûn mâhîler ve murassa‘ ve zer nişânlı alabalığı nâm mâhîler olur kim bir diyârda olmaz, tenâvül edenin ağzında mahv olup aslâ balık râyihası olmaz.

Ve bu sahrânın çemenistân ve nebâtât u giyâhât ve tirfil ve yoncası ve ayrık otların bir hafta otlayan şâh [u] gedâ misilli kadîd atlar on günde derisine sığmayup lahm u şahm sâhibi küheylân ve sâfinâtü'l-ciyâd atlar olur. Ve cümle Hersek paşaları bu sahrâda sekiz ay hayme vü hargâhiyle meks edüp Kotur kâfiri havfinden Hersek vilâyetin muhâfaza edüp basîret üzre olur.

Bu hakîrin Sadrıa‘zamdan getirdiğim emr-i pâdişâhîler mûcebince üç bin aded pandur yiğitlere Dobra-Venedik hazînesinden ulûfelerini verüp elzem-i levâzımından olan yerler kim evvelâ Mostar şehri boğazına ve Poçetel kal‘ası boğazına ve Bileyke ve Gaçka ve Zalom ve Nevesin ve Lubin ve Lubomir ve Çemerne ve Oluk ve Dabra ve Dol deresi ve Lipete ve Biyelemik ve Pirmorya ve Loboşka ve Gabele ve Norin ve Islana ve Popova ve Risna, ve bu zikr olunan kılâ‘ u kasabât ve kurâların boğazlarına üç bin aded yiğitleri muhâfazacı gönderüp Pıraçalı Mustafâ Paşa bu üç {bin} yiğide serdâr olup Gaçka sahrâsından me’mûr olduğu boğazları muhâfaza etmeğe revâne oldular.

Andan Dobra-Venedik elçisi üç bin pandura vazîfe-i mu‘ayyenelerini verdikden sonra emr-i şerîf sûretlerin hakîrden alup ve hüccet-i şerîfi Gaçka kadısından alup ve Sührâb Mehemmed Paşa'dan arz u mektûblar alup bekâyâ kalan hazîne-i pâdişâhîyi komor bârgîrlerine tahmîl eyleyüp üç yüz âdemiyle Gaçka sahrâsından ayrılup der-i devlet-masîr tarafına revâne olup gitdikde hemân ertesi gün elçiden feryâdcılar gelüp,

"Amân sultânım, Foça boğazında bizi Kotur Uskoku çevirüp hâlâ ceng etmedeyüz, amân bize imdâd edin, yohsa hazîne-i pâdişâhîyi elimizden Uskoklar alır" deyü haber gelince derhâl Sührâb Mehemmed Paşa kethudâsıyla beş yüz aded müsellah piyâde yiğitler ve üç yüz aded mükellef ü mükemmel cürd atlı gâzîler âmâde oldukda paşa-yı müdebbir eydir:

"Evliyâm, bu hazîneyi çıkarmağa ve bu hazîneden üç bin yiğide ulûfe vermeğe sen me’mûr idin. Lütf eyle, üşenme kethudâm ile bu imdâda sen bile git" deyü fermân edince *el-emrü emrüküm* deyüp ol ân atlanup,

Gaçka sahrâsından Venedik hazînesi imdâdına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Der-akab bin aded gâzîler ile ol gün ılgarup hapahap Venedikli Uskok kâfirleri ile germâ-germ cengde iken yetişüp aslâ meydân-ı ma‘reke boğazına varmayup hemân Uskok kâfirlerinin Kotur'a firâr edecekleri derelere pusular koyup ve atlı ve yayanlarımızla dağlara çıkup ceng mahalli boğazı üzre havâleye çıkup aşağıdaki kâfirlere bir yaylım kurşumu serpüp tarfetü'l-ayn içre üç yüzden mütecâviz küffâr kurşum zahmından serpilüp cân ber-cehennem gitdiklerinde hemân Uskok kâfirleri hazîneden geçüp cân bâzârına düşüp gerü Kotur'a cân havliyle firâr ederken hemân bizim **[160a]** mukaddemâ pusuda koduğumuz guzât-ı müslimîn Allâh deyüp kâfire hücûm edüp cenâhân ceng-i germâ-germde iken bizler dahi gerüden yetişüp cümle küffârları ortaya alup topa dutulmuş maymuna, okla urulmuş hınzîra döndürüp ân-ı sâ‘atde üç yüz kâfir dahi dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp kelleleri galtân olup

bakıyyetü's-süyûflarından azı dağları penâh edinüp firâr etdiler, ammâ bizim gâzîlerden on yedi yiğit şehîd olup anda defn etdik. Ve elli nefer kefere-i Dobra-Venedik dahi hazîne-i pâdişâhî üzre ceng ede ede ellisi mürd olup ol mahalde anları da meşad etdiler.

Andan hazîneyi alup ılgar ile ol gün 9 sâ‘at gidüp Çemerne yaylası üzre meks etdik.

Menzil-i yaylağ-ı Çemerne: Andan ale's-sabâh bir alay ile ve hazîne-i pâdişâhî ve bu kadar Uskok kâfirleri kelleleriyle ârâyiş-i nîze edüp bir dârât ile 9 sâ‘atde cânib-i şarka teper aşağı gidüp Süleymân Hân'ın ibret-nümâ haşeb cisrinden ubûr edüp,

Menzil-i şehr-i azîm Foça: Mukaddemâ mevsûf bir şehr-i ma‘mûrdur. Bunda hazîne-i pâdişâhîyi a‘yân-ı vilâyete ve hâkim-i şer‘a ma‘dûden sâlimce teslîm etdiğimize hüccet-i şer‘iyyeleri hakîr elime sened alup ol gece şehr-i Foça'da cân sohbetleri edüp ale's-sabâh cümle a‘yân [u] eşrâf [u] kibâr-ı Foça ile ve cüvân u koca ile vedâlaşup andan yine cânib-i cenûba dağlar ve taşlar aşarak (---) sâ‘atde evc-i âsumâna çıkup,

Der-beyân-ı panayur-ı yaylağ-ı azîm-i kûh-ı Çemerne

Bu diyârda yılda bir kerre niçe yüz bin âdem cem‘ olup bâzâr-ı azîm olan yere panayur derler. Ve bu Çemerne yaylası Hersek sancağının tâ orta göbeğinde vâkı‘ olup her tarafda beşer konak yerden nümâyân bir kûh-ı Semengân-misâl tell-i ser-bülenddir. Meğer hikmet-i Hudâ bu mahalde germâ-germ bâzârı mahalli olup ecnâs-ı mahlûkâtın bir cem‘iyyet-i kübrâsı mahalli idi kim inşâallâh hilâf değildir, beş kerre yüz bin benî Âdem'in Nasârâ ve Uskoku ve Sırf u Bulgarı ve Hırvadı ve Boşnak'ı ve Hırtman'ı ve Lasman'ı ve Latin'i ve Efrenci ve Rûm ve Yahûdî ve Ermeni ve'l-hâsıl cemî‘i millet-i Mesîhiyye ve niçe bin ümmet-i Muhammed cem‘ olup ve Pıraçalı Mustafâ Paşa'yı dahi bu cem‘iyyet-i kübrâda muhâfazacı bulup yigirmi gün gece germâ-germ hengâme-i bâzâr imiş.

El-hâsıl bu Çemerne dağların cemî‘i kâfiristân kefereleri ve avret ve oğlanları ve hadd [ü] hasrın Hallâk-ı Ezel bilür hayvânâtları dağı taşı zeyn edüp hayme vü hargâh ve külbe-i ahzânlar ile bu kûh-ı çemenzâr müzeyyen olup herkes metâ‘ın fürûht edüp kâr [u] kisb edüp ayş ü işret ederler.

Ve bu sahrâ eyle bir fezâ-yı bâlâdır kim cemî‘i nebâtât u ahşâbât ve dâ-i devâ-i giyâhât bunda mevcûddur. Hattâ bu yaylanın cânib-i garbîsinde bir deyr-i kadîm var. Hâlâ ma‘mûr olup bu deyrde Eflâtûn ve Bokrât u Sokrât ve Câlinûs ve Ristetâlîs ve Batlîmûs ve Feylesof u Feylekos nâm hukemâlar bu deyrde sâkin olup bu kûh-ı bâlâda hâsıl olan hâssalı edviyelerden râvend-i Rûmî ve sünbül-i Rûmî ve yebrûhu's-sanem, ya‘nî âdem gibi abdüsselâm otu ve cedvâr-ı Rûmî ve sa‘leb ve mahleb ve ışkın ve reybâs ve çöpçini ve saparna ve labada kökü ve şâhtere ve roka ve havlicân-ı Rûmî ve sadef ve ırkı'l-cenâh ve çilek ve lûzi'n-nebî misilli otları hukemâ-yı kudemâlar bu yaylada cem‘ etmek içün bu deyri binâ etmişler.

İlâ hâze'l-ân cemî‘i kâfiristândan hukemâlar bu yaylağa gelüp mezkûr edviye otları ve niçe yüz bin elvân ahşâbâtları cem‘ edüp cümle vilâyetlere götürürler. El-hâsıl ecele dermân olsa bunda bulunur.

Ve bu kûh-ı ser-bülend eflâkin zirve-i a‘lâsına kad-keşân olmak ile kıble tarafında kal‘a-i Nova ve

kal‘a-i Kotur ve bizim Arnavudluk'da kal‘a-i Podgoriçsemiz nümâyândır.

Ve cenûb tarafında vilâyet-i Dobra-Venedik ve bizim Gabele kal‘ası ve karşu tarafda İşpanya'nın cezîre-i Pulyası zâhir ü bâhirdir. Ve şimâl cânibinde Biyelemik dağları ve Bosna-sarâyı kûhları âşikâredir.

Hulâsa-i kelâm Hersek diyârının göbeğinde cihân-nümâ bir kûh-ı ibret-nümâdır. Bu kûhda olan çârsû-yı bâzârı ve âdem deryâsın temâşâ edüp ertesi günde bu yaylada hâsıl olan sünbül ve zerrîn ve müşg-i Rûmî ve karanfil ve şakâyık ve nîlüfer ve zanbak ve gayri gûnâ-gûn ezhârları demet demet cem‘ edüp şemm ederek bu Çemerne yaylasından cânib-i garba yokuş aşağı enüp bir gün gidüp tekrâr bu kadar baş ve bu kadar dil esîr ile serhaddin âyîni üzre tüfeng şâdumânları ederek gülbâng-ı Muhammedîler çekerek 10 sâ‘atde,

Menzil-i sahrâ-yı Gaçka: Ertesi gün Sührâb Mehemmed Paşa'dan mektûblar ve arz [u] mahzarlar alup hakîre dörd kîse ve beş re’s Fireng gulâmı ve beş re’s Hersek atları cümle bisâtıyla ve hakîre kaddime münâsib bir semmûr kürk ve iki yüz altun ve bir kılıç ve beş tüfeng ve beş donluk çuka ihsân etdi ve hüddâmlarıma dahi cümleye bir kîse ve birer çuka kumaş ve birer kol tüfengi ve birer re’s Hersek bârgîrleri in‘âm etdi.

Ve Pıraçalı Mustafâ Paşa Çemerne yaylasında kalmak ile tenbîhi üzre kethudâsı hakîre iki kîse ve üç gulâm ***[160b]*** ve beş re’s müsellah Taşlıca bârgîrleri ve beş tazı ve beş zağar ve iki doğan ve beş dâne Hersek atmacası verdi kim bir diyârda misli yokdur ve beş çuka ve beş donluk Ciniviz katîfesi ihsân aldık.

Ve Hersek alaybeğinden ve Nova kapudanlarından ve'l-hâsıl ser-i kârda olan cümle a‘yân-ı kibâr Sadrıa‘zamın musâhibidir, deyü beleğan mâ-belağ ihsân u in‘âmlar alup ve yüz nefer pür-silâh tüvânâ revenler alup Sührâb Mehemmed Paşa efendimizle vedâlaşup,

Hersek diyârından Yenikal‘a seferine gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ **sahrâ-yı Gaçka**'dan cânib-i garba 4 sâ‘atde,

Karye-i Kovinç: Müslim ve kefere köyü ve ze‘âmetdir.

Andan 5 sâ‘atde **Zalom yaylası**n âlâm-ı şedâ’id çekerek ol sengistânı aşarak **sahrâ-yı Nevesin**'i râhat-ı emn [ü] amân ile ubûr edüp,

Menzil-i kasaba-i Nevesin: Bâlâda mevsûfdur. Yine bir gece mihmân olup bundan elli nefer pandur yiğitlerinden refîkler alup cânib-i cenûba ne‘ûzü billâh ol mahûf u muhâtara Uskok yatağı ve harâmîler durağı olan (---) dağı yüz bin renc [ü] anâ ile ol şiddet-i hârda ol sa‘b sengistânı aşarken âhir bir su sarnıcında sehel istirâhat edüp andan 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kûh-ı Melay, ya‘nî kal‘a-i bî-mânend Bolagay

Lisân-ı Latince (---) demekdir. Bânîsi Hersek banlarıdır. Sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir, zîrâ Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın babası olan pelîd-i anîd keferenin tahtgâhı idi. Gâyetü'l-gâye dûşvâr ceng-i bî-şümâr ile feth olmuşdur. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Hersek paşasının subaşılığıdır ve yüz elli akçe pâye ile kazâdır, ammâ hâlâ Mostar müftîsi olan (---) Efendi'ye ber-vech-i arpalık ihsân olunmuşdur. Kal‘a dizdârı ve elli adem merdüm-i hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Ebr-i kebûdlara Kehkeşân-âsâ ser çekmiş bir seng-i ahmer-gûn yalçın kaya üzre şekl-i bâdemî vâkı‘ olmuş balık sırtı gibi bir sivri burunlu kanara üzre şarkdan cenûba tûlânîce vâkı‘ olmuş seng-tırâş bir sûr-ı üstüvâr-ı hâzır-bâşdır kim henüz üstâd bennâ elinden çıkmış zannolunur.

Şark tarafında bir kulle-i azîmi var ve yemîn ü yesârında beşer aded kulle-i bâlâları ve cânib-i cenûbundaki kaya burnu üzre bir mehîb kulle-i metîni var kim gûyâ sedd-i İskender'dir. Ve cümle dendân-ı bedenleri eyle mu[ra]ssa‘ ve müzeyyendir kim bir kal‘ada bu gûne bedenli müzeyyen sûr-ı üstüvâr yokdur.

Ancak cânib-i garba mekşûf bir demir kapusu var, aslâ bir tarafında handakı yokdur, zîrâ handak yeri dahi yokdur. Cânib [ü] etrâfı çâh-ı gayyâdır. Husûsan taraf-ı cenûbu beş minâre kaddi kûh-ı Bîsütûn mânend altı boş bir yalçın kızıl kayadır kim niçe bin miskî kartal kuşlarının ve şâhin ve zağanos murglarının âşiyânları var. Aşağı bakmağa âdemin zehresi çâk olur, ammâ derûn-ı kal‘ada on beş boş hâne ve bir küçük câmi‘ ve iki su sarnıçları ve iki aded topları var, ammâ ihtimâldir bârûdu yokdur.

Ve kal‘a içinde benî Âdem olmamak ile yılanı çokdur. Dizdârı ve neferâtları cümle aşağıda olurlar, zîrâ her bâr bu kal‘aya bir ferd-i âferîdenin iktidârları olmaduğundan ahâlî-i kal‘a cümle aşağı varoşda olup şeb [ü] rûz kal‘a kapusu mesdûd durur. Tâ bu mertebe bir kal‘a-i bâlâdır, ammâ hâkim kal‘adan garîbdir.

Ve bu kal‘anın maşrık tarafında olan havâlesine nâzır kulleden feth olmuşdur ve illâ bu kal‘aya bir yerden zafer mümkün değildir. Yâhûd muhâsara ile kaht [u] galâdan amân ile feth olur.

Ba‘dehu bu kal‘adan semt-i cenûba yokuş aşağı enerken iki yanlarındaki dağlar ve ormanlar ve bâğlar serâpâ nar ağaçlarıdır kim kendi biter ve kendi yiter ormanistân ve rummânistândır kim nısf sâ‘atde bu naristânı geçüp,

Sitâyiş-i varoş-ı Bolagay: Bu rabta-i ma‘mûr kal‘a olduğu kayanın altındadır. Kal‘adan bu varoş aslâ görünmeyüp kal‘a kayasının mağârasından ejder-i heft-ser gibi gürleyüp çıkan nehr-i Buna kenârında bir küçük kasabacıkdır.

Cümle beş mahalledir, müslim ve kefere mahalleleridir ve cümle dörd yüz elli aded kal‘a-misâl kulleli cümle kârgîr seng-[tırâş] ve serâpâ kayağan taş örtülü bâğ u bâğçeli ve niçe evleri kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır.

Ve nehr-i Buna bu şehri iki bölüp iki yerden taş binâ cüsûrlar ile beriden öteye geçilir birer göz

musanna‘ köprülerdir.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Evvelâ aşağı dudluk içinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân câmi‘i gâyet küçük kâr-ı kadîmdir, ammâ alçak minâreli ve sütûhu kurşumlu kârgîr binâ câmi‘-i ra‘nâdır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir medrese ve bir mekteb ve bir tekye Buna nehri kayası altında Mostar müftîsi tekyesidir kim hânkâh-ı Halvetiyyedir. Ve bir küçük hammâmı ve yeni hânı ve câmi‘ karşusunda on aded dükkânı var.

Evsâf-ı mağâra-i tulû‘-ı nehr-i Buna

Evvelâ mezkûr kal‘a ***[161a]*** olan kûh-ı ser-bülend kûh-ı Bîsütûn gibi altı boş olup cânib-i garba meyyâl eğilmiş âdem altına girmeğe havf edüp şimdi münhedim olur kıyâsın eder. Bu kayanın altındaki gâr-ı azîmin ve kehf-i sun‘-ı Hudâ-yı Kerîm'in içinden nehr-i Buna billûr ve necef u moran gibi haykırup çıkduğu mahalde on göz âsiyâb-ı mâlar vardır.

Ve âb-ı nâbın çıkduğu mahalde mezkûr mağâranın önünde iki harman cirmi kadar bir havz-ı azîmi var kim umkunun ka‘rı ne mertebe olduğunun ahvâline bir gavvâs-ı şinâver haberdâr olmamışdır. Ve niçe kerre yüz kulaç ipler ile şakula bırakmışlardır, aslâ nihâyet bulmamışdır ve gavri ve nihâyetine vâsıl olam deyenlerin çoğu gark-ı âb olmuşlardır.

Ve bu mezkûr havz-ı amîkun kenârındaki kayalara muttasıl Mostar müftîsi (---) Efendi bir tekye-i Halvetî inşâ edüp bir kasr-ı âlîsi Buna nehrine nâzır olup cümle uşşâkân [u] erbâb-ı ma‘ârif ehl-i dilân bu kasırda ve bu tekyenin kameriyyelerinde meks edüp gûy gûy sohbet-i hâslar ve mubâhase-i ilmiyyeler edüp niçe yârân-ı ârifân-ı zarîfân havz içinde olan mâhî-i gûnâ-gûnu ve mâ’ide-i Sübhânî'yi seyr [ü] temâşâ ederler kim her semek onar ve on beşer ve yigirmişer vukiyye gelir, gûyâ murassa‘ sun‘-ı Hudâ balıklar var kim âdem bakdıkça hayrân olur.

Ammâ aslâ sayd etmezler. Her kim kasd edüp bu mahalde balık avlarsa yâhûd balık otu dökerse ol âdem elbette iflâh ve berhordâr olmayup gitdikce murdâr olup âhir-i kâr belki berdâr olur, ammâ bu havuzdan aşağı geçüp şehir ucundaki cisir başına varan balığı sayd ederlerse anda zarar yokdur.

Hattâ Celâlî Abaza Paşa bu şehre geldikde bu havz-ı azîm içre şinâverlik eden mâhîlerden iki dâne semek dutdurup kulaklarına altun halhallar geçirüp ol zamândan berü bircüğezi hayâtda bir mefret koca nehengdir, ammâ her bâr taşra havuza çıkmayup içeri gârda durur, ammâ bu mâhîleri Abaza Paşa dutdurup yemek kasdında olmayup ibret-nümâ-yı nîk-nâm içün halhal korken Abaza Paşa semmûr kürkiyle bu havza düşüp gark olayazdı deyü ihtiyâr kimesneler nakl etdiler. {Bundan anlanan me’âl-i kelâm oldur kim bu âsitânede olan mâhîlere aslâ vaz‘-ı yed etmemek gerek}.

Ammâ bu nehr-i Buna ile buz pâresi berrâk ve ak pâk bir âb-ı mürevvakdır kim mâh-ı Temmûz'da huzûr-ı kalb ile şiddet-i sermâsından nûş olunmaz. Ve bir âdem bir kuzu yeyüp bu âb-ı nâbdan nûş etse ân-ı sâ‘atde yine ol kes acığır, gâyet serî‘u'l-hazm âb-ı kevserdir.

Ve bu havz-ı azîm içre cemî‘i Mostar şehrinin ve gayri kurâ vü kasabâtların mahbûbları kâküllerin târ kılup âşıklarıyla bu havz-ı tahûr içre şinâverlik edüp birbirleriyle deniz mâlikleri gibi kuç kucak olup bilâ-vâsıta birbirlerin dirâğûş ederek bahr-i ma‘ârif gibi niçe gûne perendeler ve niçe gûne lu‘bedebâzlıklar edüp âşıkân-ı dil-nüvâzlık ederler.

Ammâ bu havzın üzerinde olan kûh-ı Demâvend-misâl kal‘a kayası üzre olan miskî kartalların hisâbın Sannâ‘-ı Sâhib-kudret bilir. Ba‘zı âdemler bu kartallar[a] kurbân nezr edüp bu havz kenârında kurbânı edüp taşra bırağup kartallara verirler, ammâ ba‘zı âdemin kurbânın yemezler, murâd [u] maksûdu hâsıl olmamasına delâlet eder. Ve ba‘zı âdemin kurbânın tarfetü'l-ayn içre süpürürler "Elbette ol âdemin hayr murâdâtları hâsıl olmasına işâretdir" deyü tecrübe etmişlerdir ve cemî‘i zamânda bu kartallar bu mahalde aslâ âdemden kaçmazlar ve havzda olan mâhîler dahi hem-çünân niçe âdemin koyun ciğerin yerler ve niçesinin yemezler. Ve havz içre yüzen âdemlerden balıklar aslâ kaçmazlar.

Ve bu kayalarda âşiyân edinen şâhin ve çaylak ve doğan ve atmaca ve akbaba ve ebâbülbül ve devlingeç ve gayri envâ‘-ı tuyûrların lâneleri hisâbın Hudâ bilir.

Bu kûh-ı bâlâya ibret gözüyle nazar eden Cenâb-ı bârî neye kâdir idiğin müşâhede eder. Ve bu kûh-ı Sübhân'da dahi çok âsâr-ı acîbe ve temâşâ-yı garîbeler var kim tahrîri mümkün değildir.

Ve bu kasabanın âb [u] hevâsı gâyet latîf ve sevâhildir. Üzümü ve narı ve inciri ve emrûdu ve elması ve beyâz kirazı çokdur. Hattâ bu sene-i mübârekede ibtidâ kirazı bu Bolagay'da yedik, ammâ âbdâr hoş-hor gülnar kirazı olur. Ve dağlarında hâsıl olan narından nardengi ve müselles-i şer‘iyyesi gâyet memdûhdur. Ve zeytûnu ve servî dırahtı ve cevizi ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır.

Bu şehirden kalkup cânib-i cenûba bir sâ‘at gidüp nehr-i Buna nehr-i Buniçse'ye mahlût olup nehr-i Buniçse dahi Ustolça dağlarından gelüp Buna ve Buniçse ikisi Dâniyâl Paşa cisri altından geçüp andan Lübzâde çiftliğin geçüp dahi aşağı cereyân edüp nehr-i Neretva'ya mahlût olurlar. ***[161b]***

Andan hakîr Dâniyâl Paşa çiftliğin geçüp nehr-i Neretva kenârıyla sarp taşlıkları ve niçe yerde ma‘mûr bâğlıkları 5 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı tell, ya‘nî sedd-i acîb kal‘a-i Poçetel

Lisân-ı Latince (---) (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Hersek banlarıdır. Bunda dosdoğru Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Kethudâsı İbrâhîm Ağa efendimiz sarâyında meks edüp vâlide-i müşfikası Kadu hazretleri hakîre bir hücre döşeyüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız ta‘yîn eyleyüp İbrâhîm Kethudâ efendimizin mektûbların vâlideye tapşırup safâsından ol ân hakîre bir kat esvâb ve bir boğça çamaşır ile on bin akçe ihsân edüp kal‘ayı seyr [ü] temâşâya meşgûl olduk.

Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth vüzerâlarından Üsküplü Koca Mustafâ Paşa serdâr olup bu kal‘ayı Bundukanî Venedik'i elinden ceng-i azîm ile feth etmişdir.

Hersek sancağı hâkinde Bolagay kazâsı niyâbetidir, lâkin kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri

hâkimleri yokdur, ammâ dizdârı ve elli aded merdüm-i hisârı vardır, ammâ azdır, zîrâ gâyet serhad kal‘adır.

Eşkâl-i zemîn-i sûr-ı üstüvârı: Nehr-i Neretva'nın cânib-i şarkîsi kenârında, ya‘nî Bolagay kal‘ası tarafında bir hayli bâlâ bir püşte-i a‘lâ yalçın kaya üzre bir küçücük sûr-ı esfeldir, ammâ gâyet sa‘b ve metîn kal‘adır. Cânib-i şarka mekşûf bir kat demir kapudur. Etrâfında aslâ handakı yokdur. Neretva tarafi çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir uçurum kayalardır.

Ve derûn-ı hisârda bir kayağan örtülü dizdârhânesi ve bir anbârı ve bir kullecik içinde bir küçücük mescidi var, aslâ gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur, ammâ nehr-i Neretva'ya ener bir su kullesi var, iki yüz ayak kesme kaya kanara nerdübân ile nehr-i Neretva'ya enilüp hîn-i muhâsarada su alınır. Ve mahall-i ma‘rekede bu kal‘a ancak beş yüz âdem alır, zîrâ gâyet küçük hisârdır.

Beş altı kadar hurde şâhî topları var, ammâ iri muşkat tüfengleri çokdur. Ve kal‘asının kapusu dâ’imâ kapalı durup elli aded neferâtları her gece gelüp nevbet beklerler, zîrâ rûz-ı rûşende bu kal‘anın düşmandan havfi yokdur. Ve etrâfında imdâd gelecek benî Âdemleri çokdur ve her zamân bu kal‘a (bu kal‘a)nın karşusunda nehr-i Neretva aşırı Loboşka kâfirleri gelüp tulumlarla nehr-i Neretva'yı yüzüp beri tarafa geçerlerse kal‘adan toplar atılup etrâf [u] eknâfda olan nevâhî halkı haberdâr olup cümle pür-silâh gelüp kâfire bir şey aldırmazlar, gâyet serhad yerdir. *Ne‘ûzübillâh.*

Aşağı varoşu bu kal‘anın dibinde nehr-i Neretva kenârında sâfî bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı ve müşebbek bostânlı bir küçük şîrîn kasabacıkdır. Ancak bir mahalle ve cümle nehr-i Neretva kenârında yüz elli aded kârgîr binâ kayağan örtülü metîn evleri vardır. Ve ba‘zı hânedânlarında kulleler vardır. Kâfir havfinden her kullelerde cebehâne ve silâhları hâzırdır. Ve cümle bir hammâmdır. Gayri yokdur. Kıble kapusu üzre târîhi:

Kad benâ hâze'l-câmi‘a'ş-şerîf, sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-Hacı Ali bin Mûsâ Ağa.

Sene 971,

tahrîr olunmuşdur.

Ve hareminde bir servî dıraht-ı serâmedi var, eyle mahbûb ve mevzûn ve sebiz-gûndur kim gûyâ yekpâre zümürrûd zann olunur ve haremi dahi bir ahzar-gûn çemenzârdır kim gûyâ yeşil katîfe (...)dâr olmuşdur. Bir minâre-i serâmedi var.

Bu câmi‘-i pür-envârı İbrâhîm Kethudâ efendimizin ecdâdı binâsıdır ve peder-i azîzi el-Hacı Ömer Ağa bu câmi‘in alt başında kal‘a kayası dâmeninde nehr-i Neretva kenârında bir imâret-i it‘âm-ı dârü'z-ziyâfe edüp cemî‘i âyende vü revendegâna ve pîr [ü] cüvâna rûz-merre merreteyn çobrası ve birer nân-pâresi ahâlî-i belede mebzûldur. Ve leyle-i Cum‘ada yahni ve pilâv zerdesi ilâ mâşâ’allâh dâ’imdir.

Ammâ bu kasabanın hammâmı ve hânı ve çârsû-yı bâzârı yokdur, ammâ bir mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır. Ba‘dehu İbrâhîm Kethudâ efendimiz bir medrese-i dârü'l-ulûm binâ edüp bir hân ve bir hammâm binâ etmeğe âdemler gönderdi.

Ve cümle hâneleri biri biri üzre cânib-i garba nehr-i Neretva'ya nâzır beyt-i ra‘nâlardır kim bâğlarında ceviz ağaçları gâyet çokdur. Ve havâsı gâyet latîf olduğundan cümle kasabalardan evvel bunun meyvesi hâsıl olur. Bâğı ve bâğçesi bî-hisâbdır.

Ve hakîr ile refîk gelen gâzî yiğitlerin cümlesin Sührâb Mehemmed Paşa fermânıyla bu kasabada İbrâhîm Kethudâmızın vâlidesi yanında muhâfazacı alıkodum.

Andan on aded tüfeng-endâz ve pür-silâh yiğitler ile me’mûr olduğumuz üzre Gabele kal‘asına revâne olup kal‘a-i Poçetel'den cânib-i cenûba nehr-i Neretva kenârıyla bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Tasuçoyik: Tarîk-i âm üzre elli aded hâne ve bir câmi‘li müselmân köydür. Hattâ İbrâhîm Kethudâ'nın pederi Ömer Ağa bunda şâhrâh üzre medfûndur.

Ba‘dehu bu köyden yine cânib-i cenûba ***[162a]*** nehr-i Neretva kenârıyla giderken nehr-i Pragova üzre Üsküplü Koca Mustafâ Paşa'nın bir göz cisrini geçdik ve nehr-i Pragova cânib-i şarkda mezkûr Dol derelerinden ve Ustolça dağlarından gelüp bu mahalde Hersek Kralı İskemlesi nâm bir kaya-i benâm dibindeki boğazdan geçüp hemân ol mahalde nehr-i Neretva'ya mahlût olur.

Bu cisri geçüp sol tarafda (---) sâ‘at ba‘îd bir sahrâ vardır, ana lisân-ı Latince Popova derler. Hikmet-i Hudâ,

İbret-nümâ-yı sun‘-ı Hudâ Popova

Bu Popova sahrâsında binden mütecâviz yerlerde kuyular vardır, ammâ aslâ suları yokdur. Hikmet-i Bârî kaçan kim mâh-ı Temmûz olup cemî‘i diyârın suları tenezzülde oldukda bu kuyulardan sular kaynayup âşikâre olup kuyular dolmağa başlar.

Ba‘dehu kuyulardan taşup mezkûr Popova'nın sahrâsını gark edüp bir buheyre-i azîm oldukda bu sahrânın cânib [ü] etrâfında olan ahâlî-i kurâlar kabakdan ve ağaçdan kayıklar ile bu buheyrede gezüp mezkûr kuyulardan çıkan lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ balıkların gûnâ-[gû]nların sayd [u] şikâr edüp Gabele tuzuyla tuzlayup salamura edüp vilâyet vilâyet götürüp fürûht edüp kendüler dahi kifâf-ı nefs içün tenâvül ederler, ammâ bir gûne mâ’idelerdir kim aslâ balık râyihas]ı olmayup müşg [ü] amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi vardır.

Hattâ birini tenâvül eden âdem gûyâ sakankur-ı mâhî ma‘cûnu yemiş gibi takviyet verüp ol gece ehliyle levendâne ve dilberâne pehlivân-âsâ güleş edüp ehlini beş altı kerre alt edüp yenmeğe kâdir olur. Tâ bu mertebe mukavvî balığı olur.

Hattâ diyâr-ı Firengistân'da ve bilâd-ı Bosna'da bir âdem çok cimâ‘ eylese "Bire âdem besbelli sen Popova balığı yemişsin" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Ve ba‘zı hukemâlar mukavvî ma‘cûnlara bu

Popova balığı beynini kodukları muhakkakdır.

Hikmet-i Hudâ güz eyyâmları olup bârân-ı rahmet nâzil olmağa başladıkda bu sahrâdaki buheyrenin suları cümle kuyulara çekilüp cümle balıklar sahrâda kalup cemî‘i vilâyet halkı üşüp yağmâ edüp sağîr ü kebîr bu mâhî-i mukavvîleri yeyüp vay ol nâhiyenin hâtûnlarının hâline. Sürûrlarından cümle nisvânın ayakları yer basmayup hep arkaları üzre safâ edüp yatırlar.

Ba‘dehu bu sahrâda balıklardan nâm [u] nişân kalmayup bu vâdî içre herkes hudûduna zirâ‘at edüp bir kîle darusu ve bir kile heldinesi yüz kile mahsûl verir. Her sene böyle bir temâşâ-yı ibret-nümâ-yı Popova'dır.

Ba‘dehu cümle ahâlî-i vilâyet mezkûr kuyular içre girüp ol sahr[â] altında gezüp kurâdan kurâya giderler. Hemân diyâr-ı Acem'de Tebrîz'de ve Hoy ve Merend şehrindeki yer altında olan kuyular gibi bunda dahi âdemler gezer, acîb ü garîb temâşâ ovadır ve garâ’ib mahsûllü sahrâcıkdır.

Andan cânib-i cenûba yine nehr-i Neretva kenârıyla 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Gabele: Hersek sancağında paşa hâssı voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri yokdur, ammâ Dobra-Venedik'den gemilerle tuz gelüp iskele başında azîm mahzenler içre tuzu yığup taraf-ı pâdişâhîden bir tuz emîni hâkimi var ve bir emîn dahi kefere tarafındandır. Bu diyârda tuz gâyet makbûl olduğundan tâ Bosna ve Öziçe ve Belgrad'a varınca tuz gidüp lezîz milhi olur. Ve bir emîn dahi Gabele kulu tarafından oturup nâzıru'n-nuzzârdır, ammâ bu kasaba ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir, lâkin zamân-ı kadîmde şehr-i mu‘azzam imiş. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhir olup Venedik küffârı isyân u tuğyân edeli harâb olmuş, ammâ *el-hâletü hâzihî* cümle yüz elli aded kayağan örtülü fukarâ hânelerinde câ-be-câ bâğçeleri var.

Cümle bir mahalle-i vâsi‘dir ve cümle üç mihrâbdır, ammâ Rüstem Paşa'nın bir câmi‘i ve bir tekyesi ve bir mektebi ve iki aded hânı ve cümle otuz aded dükkânları var. Ve nehr-i Neretva kenârında iskele başında iki aded âmâde pür-silâh hâzır-bâş firkateleri var kim merhûm Melek Ahmed Paşa efendimiz Bosna vâlîsi iken yapdırup hayrât etmişdir.

Bu Gabele'nin gâyet şehbâz u şehnâz ve dilâver ü server-i hünerver gâzîleri olur. Hattâ bu hakîr anda iken Bâzâr köyün basup gâret eden küffârların bu kasaba halkı önlerin alup Uskok kâfirleriyle ceng ede ede kâfirin şikâr aldığı eşyâları ve cümle ümmet-i Muhammed esîrlerin bırakdırup kâfirden yigirmi esîr ve on yedi kelle ile şâdumân ederek kasaba-i Gabele'ye dâhil oldular. Tâ bu mertebe kağan arslan yiğitleri vardır.

Andan hakîr atlarımızla gemilere binüp nehr-i Neretva'yı ubûr edüp karşu bir kumsal zemîne çıkup andan cânib-i garba yüz adım gidüp ***[162b]***

Evsâf-ı intihâ-i serhadd-i dâr-ı İslâm, ya‘nî kal‘a-i Gabele-i sedd-i İslâm

Lisân-ı Latin'de (---) (---) (---) demekdir. Nehr-i Neretva kenârında Hersek sancağı hâkinde cemî‘i

tekâlîf-i şâkkadan berî mu‘âf u müsellem şekl-i murabba‘ bir kârgîr seng-binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim bu serhadlerde nazîri yokdur, lâkin küçükdür. Dizdârı ve merdüm-i hisârı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı olup kadısı kâh bunda ve kâhîce nâhiye kurâlarında gezüp kâhî Neretva karşusunda Gabele kasabasında sâkin olur, zîrâ bender-i iskele ve hafta bâzârı karşuda durur, ammâ beri tarafda kal‘a semtinde kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve iki kal‘a dizdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve mi‘mârı ve harâc emîni ve gümrük emîni vardır, ammâ müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Neretva'dan sehel içeri bir düz vâsi‘ ve kumsal ve havâlesiz bir vâsi‘ fezâda vâkı‘ olup sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî binâsı olup esâs-ı binâsı sâfî alçak kayalar üzre inşâ etmişler kim aslâ lağım kâr eylemez ve kumsal yer olmağile meteris dahi olmaz, zîrâ kumluğu üzre bir zirâ‘ yer kazılsa su çıkar, anıniçün bu kal‘aya meterisle düşman gelemez. Gâyet metîn ve emîn kal‘a-i hısn-ı hasîn hâit-i üstüvâr olup çâr-kûşesinde Çâr-yâr-ı güzîn aşkına çâr kullesi var kim hakkâ ki her biri birer gûne sedd-i Kahkahâlardır. Ve şimâl cânibine nâzır bir demir kapusu olup bu kal‘a içre cümle yigirmi aded kayağan örtülü hâneleri ve Ebü'l-feth'in bir küçük câmi‘i ve gılâl anbârı ve cebehânesi var, gayri âsâr-ı binâ-yı imâretden bir şey yokdur.

{Sitâyiş-i kal‘a-i Yeni Gabele}

Ve bu mahal gâyetü'l-gâye intihâ-i serhad olup kal‘ası küçücük olmağile Bundukanî Venedik'inin ısyân [u] tuğyânı ziyâde olduğundan bu kal‘ayı dahi tevsî‘ etmek iktizâ etdikde sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân, Çengîzâde (---) Paşa'ya Hersek sancağın sadaka edüp cümle Hersek ve Bosna eyâleti askerleri bu Gabele kasabası dibinde meks edüp Ebü'l-feth'in Gabele-i Atîk kal‘asına muttasıl bir kal‘a-i nev-binâ dahi zamîme eyleyüp henüz kal‘a-i Gabele sedd-i İskender'e mânend olmuş ve evvelkiden bin kat ziyâde sa‘b ve metîn olmuş ve bunun çâr-rüknünde olan ebrâcları kal‘a-i atîk kullelerinden büyük ve metîn olmuş, lâkin bu dahi yerli kaya üzre temeli olup ve etrâfı alçak kumsal yerler olmağile bunun dahi handakı yokdur.

Ve bunun dahi cânib-i şimâle bir kapusu vardır, ammâ ağaç kapudur, ammâ eski kal‘a içine açılan kapusu metîn ve hadîd ü cedîd kapudur, ammâ bu yeni kal‘a içinde aslâ hânelerden ve bir gayri eser-i âsârdan bir imâret yokdur. Hemân ceng içün bir meydândır. Ve dîvârlarının kalınlığı onar arşın enli ve kaddi yigirmi arşın bâlâ hâit-i üstavârdır.

Ve cümle yigirmi üç aded şâhî balyemez ve gayri düşmana amân vermez topları vardır. Ve bu iki aded kal‘anın cânib-i selâsını nehr-i Neretva ihâta edüp hemân garb tarafı Çiftlik nâm varoş-ı azîmdir. Ve bu iki kal‘alar dahi dörder köşe vâkı‘ olmuşken şimdi ikisi bir olup şekl-i murabba‘dan tûlânî oldu.

Ve cümle kal‘a-i Gabele'nin dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz elli aded germe adımdır. Ve handağı ve kal‘aya muttasıl aslâ bir binâ yokdur. Hemân meydân-ı ma‘rekeye göğüs germiş bî-bâk ü bî-pervâ durmuş, cümle balyemez topları cânib-i erba‘asındaki fezâlara ve nehr-i Neretva boğazında Norin kullesi tarafına nâzır ejder-misâl baş kaldırmış toplardır.

Ve bu iki aded Gabele kal‘asının ve Norin kal‘asının ve Korpi kullesinin bu mezkûr dörd aded kal‘aların cümle bin sekiz yüz aded cılasın ve gâzî vü tüvânâ ve fetâ askerîsi vardır kim her biri birer

kal‘a değer şehbâz yiğitlerdir kim aslâ hîle vü hud‘a ve kizb ü bühtân ve gıybet ü mesâvî bilmez gâzîlerdir.

Ve cümle yigirmi dörd kadar ağalıkdır. Cümlesi Nova kulu gibi daracık beyâz sıkma göğüslük ve geçirme esbâb geyüp başlarında kırmızı fes ve ayaklarında Fireng filları ve baldırları çıplak, bellerinde pala bıçak ve kiminin ellerinde balta ve nacak taşıyup kırkar ve ellişer dirhem armud başlı dalyan Cezâyir tüfengi taşıyup firkateler ile deryâda gezüp İşpanya ve Klora ve Mankordonya ve Misine ve Napolya ve Korsaka ve Sardilya ve Cicilya adaların urup nehb ü gâret edüp şikârları ile her bâr Gabele'ye selâmet gelir gâzîlerdir kim cümle Boşnakça kelimât ederler.

Ve bu şehirlerde bu kadar zamân durdum, aslâ nisâ tâ’ifesinden bir hâtûnu çârsû-yı bâzârda görmedim. Ve bu Gabele kal‘asının Lodos cânibinde ***[163a]*** bir küçük sahrâsı var. Zamân-ı kadîmde pirinç hâsıl olur ark yerleri var, hâlâ mu‘attaldır.

Ve nehr-i Neretva kenârında üç göz kârgîr binâ kiremitler ile örtülü tershâne gözleri var, Süleymân Hân zamânı bu kal‘ada üç kadırga dâ’imâ âmâde dururmuş.

Sitâyiş-i kasaba-i Gabele Çiftliği: Bu mezkûr kal‘a-i Gabele'nin taşrasında cânib-i garbîsinde nehr-i Neretva kenârında bir vâsi‘ düz çemenzâr zemîn-i mahsûldârda üç yüz hâneli ve serâpâ kayağan örtülü kârgîr binâ-yı Şeddâdî hadîka-i cinânlı vâsi‘ hânedânlarının ba‘zısında kulleler vardır.

Ve cümle üç mahalle ve üç mihrâbdır. Biri câmi‘dir, mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Ve bir medrese-i sûhtevâtdır ve bir mekteb-i püserândır ve bir tekye-i dervîşândır, ammâ bunda aslâ çârsû-yı bâzârdan bir alâmet yokdur.

Etrâfı taşlık olmağile şiddet-i hârı şedîd olup havâsı sakîl olduğundan ısıtması gâyet çok olur, ammâ cemî‘i halkı keçi südü surutkası içmeğile ve pivo ve bal suyu müskirâtların nûş etmek ile ıstmayı def‘ edüp ten-dürüst olup hayli zinde ve zeber-dest firkatede kürek çekmenin erbâbı tüvânâ âdemleri vardır.

Hattâ Hazret-i Süleymân birkaç nefer dîvlere hâtır-mânde olup bu Hersek dağlarına ol dîvleri sürüp kavm-i Uskok kâfiri ol dîv [ü] ifrîtlerin neslinden olup bu Hersek kavmi ve bu Gabele kavmi dahi anlardan tenâsül bularak hakkâ ki Dâbbetü'l-arz kadar tüvânâ-yı zeber-dest gâzî yiğitleri olur. Hattâ ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl mahallinde kâfirlere hücûm edüp kılıç çıkarmayup tüfeng atmadan sağ eline ve sol eline birer kâfiri alup birbirlerine kâfirleri ura ura serâsîme edüp kâfirleri dest ber-kafâ bağlar, eyle güçlü ve kuvvetli yarar yiğitleri olur, cümlesi kal‘a neferâtlarıdır. Bu şehirde ecnebîden gayri âdem duramaz, gâyet cezîre yerdir.

Hikmet-i sun‘-ı Hudâ-yı garîbe

Ol zamân ki Hazret-i Süleymân mezkûr dîv-i sefîdleri bu Hersek vilâyeti dağlarına nefy etdikde dîvler açlıklarından Hersek'de olan dağların topraklarından yeyüp def‘-i cû‘ ederlerdi, ammâ bıyıkları ve saç sakalları cümle dökülüp mahbûb-misâl olurlar.

Ba‘dehu Hazret-i Süleymân dîvlerin bu ahvâllerinden haberdâr olup hukemâ-yı Hazret-i Süleymân ve Âsaf-ı Berhayâ eydir:

"Belî pâdişâhım, ol Hersek dağlarında zernîh hâsıl olur. Eğer ol dağlarda benî Âdem olsa ol dağlarda hâsıl olan zernîha uğrayan berrâk sulardan benî Âdem içse saçı sakalı geç gelüp kırk yaşına varınca mahbûb gulâmları ola. Ve ol zernîh toprağından tüğlü âdemler kıllarına sürseler derhâl bir ser-i mû kalmayup vücûd-ı insân billûr gibi olur" dediklerinde meğer Hazret-i Süleymân'ın hâtûnu Sabâ şehri pâdişâhının kızı Belkîs Hâtûn'un topuklarından yukarusu kıllı imiş. Hemân Hazret-i Süleymân bir ifrîte emr edüp ve Hersek'de mahpûs olan dîvlere heldine nâm bir habbe gönderüp,

"Bunu eksinler ve tenâvül etsinler ve bize yedikleri zernîhdan toprak göndersinler" deyü fermân edince hemân ifrît tarfetü'l-ayn içre Hersek'e gelüp heldine baklasın dîvlere verüp dîvlerden zernîh alup yine berk-i hâtif gibi huzûr-ı Süleymân Nebî'ye gelüp hırızmayı verüp Belkîs Ana zernîhi kıllı olan yerlere sürüp vücûd-ı Belkîs Hâtûn dürr-i beyz-âsâ soyulmuş yumurta gibi beyâz olup safâ eder.

Ba‘dehu Süleymân Nebî de isti‘mâl eder. Nûre ve terkîb-i hırızma ve zernîh sürünmek Hazret-i Süleymân'dan kalmışdır. Ve Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz dahi isti‘mâl etdiklerinden ümmetlerine sünnet olmuşdur. Hâlâ Hersek dağlarında olan zernîhın kesret [ü] vefreti bir diyârda yokdur. Ve heldine dedikleri bakla-misâl hubûbâtın ekmeği bu Hersek ve Bosna diyârında mahpûs dîvlere Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâmın* hedâyâ gönderdiği ni‘metdir, *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib bu Gabele kal‘asından yine atlarımızı gemilere koyup nehr-i Neretva ile karşu tarafa geçüp atlarımıza süvâr {olup} karşu Gabele'den cânib-i cenûba Neretva kenârıyla rub‘ sâ‘at taşlık içre gidüp,

Evsâf-ı kulle-i Korpi

Sene (---) târîhinde bu kulle Ebü'l-feth vüzerâlarından Üsküplü Koca Mustafâ Paşa binâsıdır ve karşu Gabele kal‘ası yanındaki Çiftlik şehri dahi bu Mustafâ Paşa vakfıdır. Bu kulle-i Korpi nehr-i Neretva'nın bir dar boğazında evc-i semâya ser çekmiş bir kulle-i bâlâdır kim beş katdır.

Ve nehr-i Neretva'ya nâzır şâhâne topları var, gâyet metîn kulledir. Cânib-i şimâle bir kapusu ve dizdârı ve seksen aded merdüm-i hisârları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) ***[163b]***

Ba‘dehu bu Korpi kullesinden yine semt-i cenûba nehr-i Neretva kenârıyla 2 sâ‘at gidüp sağ tarafımızda niçe sazlı cezîreciklerin seyr ederek ubûr edüp,

Evsâf-ı kulle-i azîm Norin

Bu kulle olduğu yere Nerîmân boğazından galat Norîman'dan Norin Kullesi derler. Bunu dahi Üsküplü Koca Mustafâ Paşa sene (---) târîhinde asr-ı Mehemmed Hân-ı Sânî'de binâ etmişdir. Evc-i semâya kehkeşân-âsâ zirve-i eflâke ser çekmiş bir kulle-i ser-bülenddir kim gûyâ Akkirmân kullesi ve İslâmbol'da Galata kullesi gibi yedi kat Şeddâdî binâ bir kulle-i müntehâdır kim kal‘a dahi

denilse sezâdır.

Şimâl cânibine ancak bir küçük demir kapusu var, nerdübân ile kayalardan nehr-i Neretva'ya enilir. Ve her gece kapuyu sedd edüp kesme kaya üzre handakı cisrin makaralar ile dîdebânlar çeküp kal‘a kapusuna dayarlar.

Ve kirpi gibi cânib-i erba‘asına balyemez topları zeyn olup üç yüz elli aded nebtîz ü semm-i helâhil ve yetmiş kerre ipden ve kazıkdan kurtulmuş merg-i afâcân kara ağu ve kara yılan gibi düşmanı sokar bî-amân gâzîleri vardır. Bunlara bir hâkim hükm edemez ve içlerine bir kanlı ve bir hırsız ve mücrim varsa vermezler. Ve bunda haps olup aslâ bir yere gitmezler. Cümle kılıçları kanlı ve ejdehâ cânlı şehbâzları vardır.

Ve kulleleri dibindeki limanda şeb [ü] rûz üç aded alesta firkateleri hâzır-bâş durur. Her sabâh ve ahşam binüp deryâya ganîmete giderler. Hattâ biz anda vardıkda kal‘a içre hakîre bir hücre döşeyüp anda mihmân olup dizdâr ağa ile ta‘âm yedikden sonra birkaç gâzîler bir yere gelüp ok fâlı dutup,

"Biz bu Evliyâ Ağa uğuruna çeteye gideriz" deyüp gülbâng-ı Muhammedî çeküp cümle guzât pür-silâh üç pâre firkatelere süvâr olup tarfetü'l-ayn içre nehr-i Neretva üzre akup gözden gâ’ib olup gitdiler. Biz dahi enderûn [u] bîrûn-ı kal‘ayı temâşâ ederken vakt-i asr oldukda anı gördük: Bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup bir tüfeng şâdumânları olup iskele başına vardık. Gördük kim yedeklerinde cümle bayrakları ser-nigûn bir Pulya cezîresinin firkatesi içinde yigirmi bir aded esîr ve bu kadar tuz ve sığır gönü ve yapağı ve çuka ve kumaş ve biber ve zencebîl ve envâ‘î eşyâ metâ‘lar ile leb-ber-leb memlû bir firkate ile geldiklerinde kulle-i Norin'den bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp cümle metâ‘ı cümle gâzîler bahş-ı Kalenderî etdiklerinde hakîre bir kefere esîr ve za‘ferân ve zencebîl ve çuka ve kumaşın envâ‘larından hisse verüp,

"Senin uğurun açık imiş ağa, birkaç gün dahi oturun" deyü latîfeler etdiler. Ve kendilerden ancak iki yiğit mecrûh olup anlara ikişer pay verdiler.

Sührâb Mehemmed Paşa'ya öşr-i sultânîden beş esîr ve bu kadar çuka ve kumaş ve yigirmi kelle-i kâfiri paşaya götürdüler. İşte bu mertebe şecî‘ u yarar şehbâz yiğitleri vardır.

Ve bu kulle-i ser-bülend nehr-i Neretva Venedik körfezine mahlût olduğu burunda bir pespâye kaya üzre şekl-i müdevver yedi kat kirpi gibi toplu ve bir câmi‘li ve cebehânesi ve zahîreleri mevcûd bir kal‘a-i metîndir kim bu kal‘a dibinden tâ karşu boğaza varınca nehr-i Neretva on sekiz yerde boğaz boğaz olup deryâya karışır.

"Bu boğazlardan küffârın firkateleri ve gayri gemileri girüp çıkmasın" deyü bu kulle-i bâlâ binâ olunmuşdur. Hakkâ ki sedd-i kilidü'l-bahreyndir. Ve küffâr bu kulle var iken gemiyle girmek ihtimâli yokdur.

{Ve bu nehr-i Neretva'ya Firengistân'da Neranta derler. İbtidâ tulû‘ı Çemerne yaylasından olup kasaba-i Oluğ'a ve kasaba-i Foniçe ve şehr-i Mostar'a, andan bu Gabele'den bu kal‘a-i Norin dibinde Venedik körfezine mahlût olur}. Ve bu boğazın karşu sol tarafı dağları Dobra-Venedik hudûdudur.

Ve bu boğazdan taşra elli mîl alarka deryâ içre İşpanya vilâyetinin Pulya cezîresidir kim bu kullenin tâ alemi dibinde gözcü köşkü vardır, cezîre-i Pulya andan nümâyândır. Ve bu kullenin nehr-i Neretva aşrısı hâlâ isyânda olan Loboşka nâhiyemiz kâfirleri sâkinlerdir. Ve bu kulle kâfire böğür igi olduğundan niçe kerre bu kulle üzre onar on beşer bin küffâr ale'l-gafle gelüp bir ceng [ü] cidâle âheng etdikleri gibi kal‘adan bir top atılınca cânib-i erba‘asında olan kurâ vü kasabâtlardan yigirmi otuz bin âdem ân-ı vâhidde cem‘ olup küffâra niçe kerre kılıç urup niçe bini tu‘me-i şemşîr ve niçe bini esîr-i bend-i zincîr olup hâ’ib ü hâsir olup bir vecih ile zafer bulmayup karârları firâra mübeddel olmuşdur. Hudâ-yı müte‘âl bu kulle-i metîni ve içinde olan gâzîleri âfât-ı semeviyye ve âfât-ı araziyyeden masûn ve mahfûz ede.

Ba‘dehu "Bu Norin kullesinden Mostar şehrine karşu Loboşka vilâyetini ***[164a]*** seyr ederek gidelim" dediğimizde bu Norin kullesinin gâzîleri rızâ vermediler. "Küffârın gâyet isyân [u] tuğyânları vardır" dediler.

Biz dahi Loboşka yoluna gitmeden ferâğat edüp cümle Norin gâzîleriyle vedâlaşup andan taraf-ı şimâle avdet edüp iki sâ‘atde yine kasaba-i Gabele'ye gelüp tuz emînine emr-i pâdişâhîleri gösterüp sicill-i şer‘-i Resûle emr-i şerîf kayd olundu kim "Kanûn-ı pâdişâhîden ziyâde Dobra-Venedik tuzlasından bâc u bâzâr alınmayup yine selef pâdişâhları eyyâmlarında gibi tuzla işleye" deyü emrler sicille kayd olup Dobra-Venedik emîninden ve bizim tuzla emîninden üçer yüz guruş ve üçer donluk çukalar ve kumaşlar alup cümle ahâlî-i Gabele ile vedâlaşup andan tekrâr yine,

Menzil-i kal‘a-i Poçetel: Bunda bir gece dahi mihmân olup İbrâhîm Kethudâ efendimizin vâlidesinden mektûblar ve bir kat esvâb ile bir at ve bir seyishâne ve yüz altun harc-ı râh alup cümle ahbâb ile vedâlaşup yine cânib-i şimâle nehr-i Neretva kenârıyla giderken kal‘a-i Bolagay sağ tarafımızda görünerek kalup taşlıkda 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı mahmiyye-i ma‘mûr u dâr-ı diyâr, ya‘nî şehr-i azîm kal‘a-i Mostar

Lisân-ı Latince Mostar köprü şehri demekdir. Tevârîh-i Latin'de tahrîr etdiği üzre bu şehir içre kâfir zamânında bir kayadan bir kayaya nehr-i Neretva üzre âdem uyluğu kalınlıkda hadîd zincîr-i kavî üzre bir cisr-i metîn olduğundan bu şehre kavm-i Latin ve Boşnak ve Hırvad u Sırf ve Bulgar ve Uskok ve Lasman Mostar derler.

Hâlâ ol zincîr cisrin mahallinde Süleymân Hân bir cisr-i ibret-nümâ etmişdir kim bu felek-i atlasda ana mu‘âdil bir püll-i kebîr yokdur. Mahallinde vasf olunur, ammâ bu şehr-i ma‘mûr[u] bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân sene (---) târîhinde feth edüp Bosna eyâletinde ve Hersek sancağı

hâkinde paşanın hâssı olup hâkimi voyvadadır kim elli nefer âdemiyle adâlet edüp hükm-i hükûmât eder.

Hâkim-i şer‘i üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâ vü meşâyih-i e’imme ve hutebâ ve musannifîn u şu‘arâsı gâyet çokdur.

Ve bir hâkimi dahi sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtlarından (---) aded merdüm-i hisârı vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘ateyn-i şehr-i Mostar

Sene (---) târîhinde bu şehir emn [ü] amân olmak içün Sultân Süleymân Hân bu kal‘aları nehr-i Neretva'nın kayaları üzre kârgîr binâ seng-tırâş iki aded kal‘a-i savaş inşâ etmişdir kim metânetde her biri birer gûne hısn-i üstüvârdırlar, ammâ gâyet küçük kal‘acıklardır.

Mostar şehrinin ortasından cereyân eden nehr-i Neretva kayalarının biri sağında ve biri solunda kal‘ateyn-i zîbâlardır kim iki kal‘a mâbeyni meşhûr-ı âfâk olan Mostar cisridir. Ve bu kal‘aların iki başında ikişer kat metîn ü müstahkem demir kapulardır kim gûyâ her biri diyâr-ı Acem'de Demirkapu kal‘asının bâb-ı hadîdleridir.

Ve karşu karşuya iki kal‘ada dahi müstev[fâ] cebehâneler ve şâhî zarbuzan toplar ve gûnâ-gûn muşkatlar ile ârâste ve üç aded dirsekli ebrâclar ile pîrâste olup cümle dendân-ı bedenleriyle ma‘mûr u müzeyyen beyâz kuğu gibi münevver kal‘acıklar, ammâ sâ’ir kılâ‘lar gibi tabyalı ve handaklı kal‘alar değildir. Ancak cisir başın korutmak içün amâr olunmuş kal‘alardır. Gerçi kal‘a ikidir, ammâ dizdârı birdir, lâkin her birinde seksener aded pür-silâh ve âmâde neferâtları kapu arasındaki soffalarda oturup dîdebânlık ederler, zîrâ intihâ-i serhad yerdir. Belki Loboşka tarafından düşman olan uskuk kâfirleri Tabahâne kasabasından gelüp beri şehre kal‘alardan geçüp şehri düşman gâret etmesin içün dâ’imâ merdüm-i hisârları âmâde dururlar. Ve her gece kal‘a kapuların sedd edüp beriden öteye ve öteden beriye bir kuş ancak uçar. Yohsa âdem âdemî-zâd kuş olsa geçemez.

Ve tabahâne tarafındaki kal‘anın burc [u] bârûsu üzre nehr-i Neretva'ya nâzır bir kasr-ı mecma‘-ı irfânı var. Andan nehr-i Neretva'nın cânib-i şimâlden gelüp taraf-ı kıbleye nehr-i Ceyhûn ve nehr-i Seyhûn-misâl cereyân edüp ra‘d-vâr gürleyerek ubûr etdiği nümâyân bir kasr-ı erbâb-ı ma‘ârifândır. Her bâr bu kâh-ı Havarnak'da şehr-i Mostar'ın ehl-i dilân yârân-ı bâ-safâları bu kasr-ı nüzhet-âbâda oturup gûnâ-gûn mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ve mesâil-i fıkhiyye müzâkeresin ederler bir ferah-âbâd-ı ârâmgâh-ı dil-küşâ maksûredir.

Ve buna karîb bir lonca köşkü dahi vardır. Bu hemân âyende vü revendegân ***[164b]*** için bir mihmângâhdır. Ve cisrin karşu kapunun şehir tarafında olan kal‘a içinde Süleymân Hân'ın bir mescidi var, ammâ havlısı yokdur.

Ve bu mahalde kal‘a neferâtlarıyçün bir küçük kahvehânesi var. Ekseriyyâ kal‘a dizdârı ve şehrin

a‘yânı bunda otururlar. Ve cümle kal‘a neferâtlarının âlât-ı silâhları bu mahallin rûy-ı dîvârlarında tezyîn olmuşdur (---) (---) (---) (---).

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı cisr-i azîm-i Mostar

Sene (---) târîhinde bu cisr-i vâcibü's-seyri dahi Sultân Süleymân Hân'ın fermânıyla Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa bir kantara-i azîm inşâ etmişdir kim gûyâ kavs-ı kuzah gibi kehkeşân-âsâ semâya kad-keşân olup bir kayadan bir kayaya bir tâk etmişdir kim gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâdda tâk-ı Kisrâ'dır. Şehr-i Mostar'ın tâ vasatından cereyân eden nehr-i Neretva üzre bu püll-i ibret-âsâr binâ olunup iki başı kal‘a olmak ile şehrin bir tarafından bir tarafına bu sırâtdan gayri yerden ubûr olunmak bir vech ile mümkün değildir.

İmdi sâmi‘înden olan ihvân-ı vefâya şöyle ma‘lûm ola kim bu abd-i kemter Evliyâ-yı bî-riyâ bu âna gelince yigirmi yedi yılda pey-ender-pey seyâhat edüp on altı pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr edüp niçe kerre yüz bin âsâr-ı binâlara im‘ân-ı nazar ile nazar edüp Vilâyet-i Erzurûm'da Hasan kal‘ası kurbunda nehr-i Araz üzre ibret-nümâ Çoban Köprüsü ve Erzurûm ile Malazgird mâbeyninde yine Araz nehri üzre Altunhalkalı cisri ve kal‘a-i Hazzo ile kal‘a-i Mefârıkîn arasında Batman cisri ve Hasankeyf kal‘ası cisri ve nehr-i Âsî üzre Antakiyye pülli ve Misis'de Cihân kantarası ve Adana cisri ve Tarsus cisri ve Sivas'da Eğriköprü ve Kızılırmak üzre Çâşnigîr sırâtı ve Kızılırmak üzre Osmâncık cisri ve nehr-i Sakarya üzre Sultân Bâyezîd'in Geyve kasabası cisri ve diyâr-ı Anadolu'da niçe yüz cisr-i ibret-nümâlar var, ammâ bunlar ibret-nümâlardır:

Diyâr-ı Rûm'da olan vâcibü's-seyr Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sânî'nin Çekmeceler cisrleri ve Burkaz cisri ve nehr-i Ergene üzre Koca Murâd Hân'ın Ergene köprüsü ve Edirne'de Mihal köprüsü ve yine Edirne'de Yeniköprü ve Sarrâchâne cisri ve Edirne kurbunda Koca Mustafâ Paşa cisri ve nehr-i Drin üzre Vişegrad pülli Koca Sokollu Mehemmed Paşa'nın on iki göz cisr-i azîmidir.

Ammâ bu zikr olunan cümle cüsûrlardan vâcibü's-seyr ibret-nümâ-yı bî-misâl cisr-i lâ-nazîr bu Mostar köprüsüdür kim Arab u Acem ve Rûm u Firengistân'da ve Belh u Buharâ'ya varınca tek-i pûmız var, bu hakîr eyle bir cisr-i âlî rub‘-ı meskûnda görmedim. Gerçi Kürdistân'da zikri sebkat eden Batman cisri ve Hasankeyf cisri dahi gâyetü'l-gâye musanna‘ cüsûrlardır, ammâ bu Mostar cisri eflâke ser çekmiş bir kayadan bir kayaya tâk-ı Havarnak gibi atılmış bir göz cisr-i müntehâdır kim aşağı bakanın zehresi çâk olur. Hattâ bu cisrin iki başındaki kal‘aların iç yüzdeki kapularının bir kapudan bir kapuya varınca bu Mostar köprüsünün tûlu kâmil yüz germe adımdır. On beş ayak enniliği vardır.

İbret-nümâ-yı diğer: Aceb ma‘rifet üzre ma‘rifet hezâr ahsend kim bu cisrin üstünden Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in rûznâmecisi İbrâhîm Efendi bu cisrin cânib-i garbîsi tarafındaki olan Tabahâne varoşu içinden nehr-i Radobola suyun bu cisir üstünden tuç künkler ile beri tarafdaki çârsû-yı bâzâr şehrine geçirüp cümle hammâmlara ve câmi‘ ve hân ve imâret [ve] medreselere ve niçe yerde çeşmelere ve'l-hâsıl kırk beş yere bu cisir üzre sular getirdiğine şu‘arâ-yı Mostar târîh-perdâzlık etmişdir, ammâ san‘at-ı şi‘riyye kasd etmişdir. Târîh: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hulâsa-i kelâm seyyâhân-ı berr [ü] bihârân içre işidilmemiş ve görülmemişdir kim bir cisrin hem

altından ve hem üstünden âb-ı revân cereyân ede, ağreb ü garâ'ibden seyr [ü] temâşâdır, ammâ Süleymân Hân-ı Gâzî binâ etdiğine târîh-i musanna'ı budur:

Kudret kemeri. Sene 974.

Andan diğer târîh-i zîbâ:

Kavs-ı kuzahun aynı bu köprü binâ oldu,
Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhım,
İbretle bakup dedi târîhini bir ârif,
El geçdiği köprüden biz de geçeriz şâhım.
Sene 973.

Bu cisr-i bî-nazîrin hakkına niçe târîhler vardır, ammâ hâtıra hutûr eden bunlardır. Hakkâ ki üstâd bennâ-yı selef var makdûrun sarf edüp yed-i tûlâsını ayân etmeğiçün bir kayadan bir kayaya bir kemer inşâ eylemiş kim bir mesâfe-i ba'îdeden bu cisre nazar olunsa hemân çarhdan çıkmış zehgîr-misâl müdevver durur bir memerr-i nâs-ı bî-hemtâdır kim bunda olan tasarrufları ve letâfet ü zerâfet ü ilm-i mi'mârî bu atlas-ı felekde böyle bir kârgerlik şîrînkârlığı bir mi'mâr-ı selef etmemişdir. ***[165a]*** Ve böyle kantara-i ibret-nümâ çeşm-i felek görmemişdir.

Ammâ hakîkatine nazar olunsa bu mahallin kayaları üzre böyle bir göz cisir yapmak iktizâ eder, zîrâ iki cânibi evc-i âsumâna çıkmış kayalar ve aşağıda cereyân eden nehr-i Neretva bir minâre boyu süflâdan akup enli nehr-i azîm olmağile iktizâ hasebiyle Koca Mi'mâr Sinân böyle bir göz cisr-i tâk-ı tumturak etmişdir. Seyyâhân-ı cihân böyle tâk-ı âlî görmemişdir.

Der-vasf-ı cür'et-i benî Âdem

Bu kantara-i bâlâ-kad böyle âsumâna serâmed binâ olmuşken ba'zı vüzerâ ve vükelâ ve a'yân-ı kibâr ve hukemâ-yı âlî-vakâr kimseler bu cisrin temâşâsına gelüp mezkûr kasreynde otururlarken şehrin niçe cür'et sâhibi sıbyânları cisir kenârında âmâde durup vüzerâ huzûrunda her bir sıbyân "Yâ Allâh" deyüp cisirden aşağı kendülerin pertâb edüp nehre atar ve kuş gibi uçar. Her bir gulâm birer san'at ile perende-bâzlık ederek kimi baş aşağı ve kimisi bağdaş kurar ve kimisi ikişer üçer olup birbirlerin kucaklayup aşağı suya atılırlar. Cenâb-ı Allâh hıfz edüp derhâl selâmet taşra kenâra çıkup kayalardan yukaru tırmaşup cisir başına gelüp vüzerâ ve a'yân-ı kibârlardan ihsân alırlar, ammâ gayri âdemler aşağı atılmak değil aşağı bakmağa cür'et edemeyüp zehresi âdemin çâk ve menzil-hâk olur, zîrâ bu cisrin kaddi tâ aşağı rûy-ı âba varınca seksen yedi kulaçdır. Ve nehr-i Neretva'nın umku dahi seksen yedi arşındır.

Ve nehr-i Neretva içinde hammâm kubbesi gibi taşlar vardır ve gayet dîvâne ve taşkın ve coşkun dîvâne akup niçe yerinde buruntu girdâbları olup yıldırım-vâr şakıyup ve ra'd-vâr gürleyüp böyle bir dâne suya kendüyi atmak zehî cür'et-i benî Âdemdir. Ammâ el-hâsıl hemân îmân etmişlerdir. Evvel alçak kayalardan atlayup dahi âlîden pertâb ede ede idmân bulup cisrden aşağı atılırlar. Ammâ bir cür'et dahi bu şehrin ehl-i hıref sıbyânları hânelerinden üstâdlarının dükkânlarına ta'âm getirirken iki elinde ta'âmlar ve başı üzre nân-pâreler ve gayri eşyâlar var iken niçe gulâm-ı sâhib-cür'etler bu kadar bâr-ı sakîller ile cisir ortasında gitmeyüp cisrin iki tarafında olan ensiz korkuluğu üzre

gâyetü'l-gâye sür‘at üzre seğirderek ubûr eder cerî sıbyânları var. Aklı olan âdem bu cisrin kenârına varmağa havf eder, ammâ nâ-resîde püserânlar cisrin korkulukları üzre seğirderek geçerler, garîb ü acîb temâşâlardır.

Ve bu cisr-i azîm olduğu kayaların iki tarafı mahûf u mehîb ve beyâz u ahmer-gûn kayaların altları ekseriyyâ boşdur kim niçe yerleri fecc-i amîkdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât: Cümle elli üç mahalledir. Evvelâ Koskı Paşa mahallesi,

..... (1.5 satır boş).....

Der-hakk-ı sarây-ı hânedân-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle üç bin kırk aded cümle kârgîr binâ ve serâpâ kayağan ve kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî câ-be-câ bâğçeli ma‘mûr u müzeyyen birbirlerine muttasıl zîk sarây-ı ra‘nâlardır. Cümleden (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu sarây-ı ma‘mûrelerden mâ‘adâ yine tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ vasatu'l-hâl büyût-ı zîbâlar, ammâ bu mezkûr hânumânların çoğu şehrin tâ ortasından cereyân eden nehr-i Neretva'nın cânib-i şarkîsinde olan kayalar üzre vâkı‘ olup her hânelerin şâhnişîn ve kâ‘aları ve müte‘addid hücrelerinin revzenleri ve cümle kameriyye ve maksûreleri nehr-i Neretva'ya nâzırlardır.

Ve nehr-i Neretva'nın karşu garb tarafı sâfî gül [ü] gülistân ve murgistân-ı bâğ-ı cinân ve ravza-i rıdvân misilli hadîka-i bostânlardır kim beri şehir hânelerinin pençereleri cümle âb-ı revâna ve bu gül [ü] gülistâna nâzır hânedânlardır. Hattâ ba‘zı hânelerin fevkânî ve tahtânî maksûrelerinden nehr-i Neretva'dan gûnâ-gûn mâhîler sayd olunup herkes hânesi önünde nehr-i Neretva içre gasl edüp şinâverlik ederek kisb-i tarâvet ederler.

Ve şehr-i Mostar'ın ma‘mûru çârsû-yı bâzâr olan cânibindedir kim cânib-i garbdan taraf-ı şarka varınca bu şehir amâristânının tûlu kâmil beş bin adımdır ve kıble cânibine iki sâ‘at tâ Bolagay kal‘asına varınca bâğ u bâğçeler ile müzeyyen olmuş vâdîdir, ammâ mâh-ı Temmûz'da bu şehrin havâsı gâyet şiddet-i hâr üzredir, zîrâ çârsû-yı bâzârın ensesi sâfî yalçın kayalara âfitâb-ı âlem-tâbın harâreti taşlara te’sîr edüp üç ay şehrin havâsı şiddet-i hâr üzre güzer eder, ammâ âdeme ***[165b]*** aslâ te’sîr etmez kayalı dağlardır, zîrâ dahi şark tarafı sâfî bâğlardır. Bu şehir daracık kayalı zemînde vâkı‘ olmağile tûlânîdir, ammâ arzı yokdur, lâkin katı mahbûb ve şîrîn şehr-i müzeyyendir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı âbidân-ı zâhidân: Bu şehrin iki tarafında cümle kırk beş aded mihrâbdır, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan bunlardır kim zikr olunur:

Evvelâ Gazzâzlar çârsûsu kurbunda Defterdâr Paşa câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Mehemmed nâm defterdâr-ı âlî,

Olup sâ‘î vü hayr u mâni‘ ü hayf,
Düşüp bir bî-nazîr ü hûb târîh,
Dedi ol demde hâtif, menzil-i dayf.
Sene 917.

Andan cisre karîb Koskı Mehemmed Paşa câmi‘i, gûyâ bir ma‘bedgâh-ı selâtîndir kim cümle âsâr-ı binâları serâpâ rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur kim kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre hüsn-i hat ile târîhi budur:

Hasbetenlillâh Mehemmed Paşa,
Yapdı bu câmi‘i yerinde ol fusehâ,
Dedi târîhin anın rûhî-i kuds,
Beyt-i Rahmân u makâm-ı sulehâ.
Sene 1027.

Andan çârsû içre Eski câmi‘, kapusu üstündeki târîhidir:

Men benâ mesciden fî sebîlillâhi'l-mu‘în,
Târîhuhâ rahmeten aleyhi dâ’imîn.
Sene 878.

Andan şehrin kıble tarafı nihâyetinde İbrâhîm Ağa câmi‘i, dahi kurşum örtülü kubâb-ı âlîli sâfî nakş-ı bûkalemûn-ı câmi‘-i ibret-nümûndur kim bu şehr-i Mostar'ın Koskı Mehemmed Paşa câmi‘iyle bu İbrâhîm Ağa câmi‘i şehrin âb-ı rûyı olmuşdur. Bu câmi‘-i münakkaşın kıble kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Sâhibü'l-hayrât İbrâhîm Ağa ol kân-ı lütf,
Ol muhibb-i ehl-i dil, ashâb-ı fakrın mesnedi,
Çûn temâm oldu dedi hâtif anın târîhini,
Mescid-i ashâb-ı dil ehl-i hakîkat ma‘bedi.
Sene 1043.

Andan mahallât içinde Rûznâmeci İbrâhîm Efendi câmi‘i, ma‘mûr ve mazbût evkâfı dâ’im câmi‘-i bâkîdir.

Andan câmi‘-i Kara Göbel Beğ, gâyet müferrah ve musanna‘ kurşumlu câmi‘-i pür-envârdır, ammâ teng mahalde vâkı‘ olmağile haremi yokdur. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer üzre müzehheb celî hat ile târîhi böyle terkîm olunmuşdur:

Kad büniye câmiü'ş-şerîfi'l-ekrem, fî asri Sultâni'l-a‘zam es-Sultân Süleymân Hân Gâzî izze nasruhu ve zemen-i düstûr–ı mükerrem nizâmu'l-âlem hazret-i ahı'l-vezîri'l-müfahham, sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-Hacı Mehemmed Beğ, kad vaka‘a't-tahrîru li-târîhihi fî seneti hamsin ve sittîne ve tis‘i mi’e.

Ve bu şehirde kurşum ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrlar çokdur, ammâ ibâdet edilmez, cemâ‘at-ı kesîreye mâlik câmi‘ler bunlardır.

Ve nehr-i Neretva karşusundaki Tabahâne tarafında olan bâğ-ı İrem-misâl şehr-i (---) (---) (---) cümle altı mahalle ve beş mihrâbdır. Gerçi serâpâ bâğ-ı behiştli hânelerdir, ammâ beri büyük şehir kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir ve kurşum örtülü câmi‘ ve imâretleri yokdur, ammâ Hacı Ali câmi‘i müferrahdır ve bunun şehir tarafındaki namâzgâhı vâsi‘dir. (---) (---) (---) (---) Ve mezkûr câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Der-beyân-ı mesâcid-i muvahhidân-ı mü’minân: Cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ çârsû içinde Ahmed Efendi çeşmesinin karşusunda el-Hacı Ali Ağa mescidi, câmi‘-i latîf olmağa müsta‘id bir mezgit-i kadîmdir kim kıble kapusu üzre târîhi budur:

Ol Muhammed Mustafâ Hakk'ın habîbi söyledi,

Şol kişi kim Hak için mescid binâsın eyledi,

De hulûs-ı kalb ile âsân ola târîhini,

Bin on altı senede yapdı Hacı Ali mescidi.

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sene 1016.

Sitâyiş-i medrese-i âlimân-ı müfessirân: Cümle 4(?) (---) aded dârü't-tahsîl-i tâlibândır. Cümleden Rûznâmeci İbrâhîm Efendi medresesi,

..... (1 satır boş).....

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-ilm-i dârü'l-hadîs-i muhaddisân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-mekteb-i tıflân-ı ebcedhân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-zikr-i tekyegâh-ı fukarâ-yı dervîşân: ***[166a]***

..... (1.5 satır boş).....

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-medh-i hammâm-ı gâsilân-ı râhat-ı cân: Cümle iki aded hammâmlardır. Biri beri tarafda (---) (---) hammâmdır. Biri karşu Tabahâne tarafındadır, ammâ bu şehir içre cümle yüz yigirmi yedi aded yerde hânedân hammâmları vardır, zîrâ haremleri cânibi ehl-i perde olmağile ev hammâmlarına girirler.

Evsâf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân: Cümle (---) aded aynü'l-hayât-ı dil ü cândır. Cümleden çârsû içre hân-ı azîmin karşusunda Ahmed Efendi çeşmesinin târîhidir:

Bu hayrın sâhibi Ahmed Efendi,

Arar bulur idi bu âb-ı nâbı,
Yine kendü edüp fikr-i dakîki,
Dedi târîhin anın âb-ı cârî. Sene (---)

..... (3/4 satır boş).....

Der-vasf-ı sebîlhâne-i cân-sitân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-imâret-i dârü'l-it‘âm-ı fakîrân:

..... (1.5 satır boş).....

Der-aded-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle üç yüz elli aded kârgîr binâ dekâkînlerdir, ammâ kârgîr kubâblı bezzâzistânı yokdur, lâkin yine her metâ‘-ı zî-kıymet bî-minnet bulunur, ammâ karşu tarafda tabahânesi bir diyârda yokdur, kal‘a-misâl bir kârhânedir. Cânib [ü] etrâfı demir pençereler ve ortası havz-ı azîmlerdir. Ve bu tarafda yigirmi aded müfîd ü muhtasar dükkânlar vardır.

..... (3/4 satır boş).....

Der-sıfat-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Cümleden temâşâgâh cisr-i azîmidir, ammâ bu cisrin çârsû tarafında ve dahi şehir içinde ve şehirden taşra yalçın kayalar üzre ibret-nümâlardan birkaçı oldur kim nehr-i Neretva kayasının tâ çârsû içinde bir kalın zincîrli çarhlara ve dollâblara bağlayup bir zincîrin bir ucu tâ aşağı nehr-i Neretva içinde kayalara bağlanmış kalın zincîrlerdir. Kaçan bir kimesne Neretva'dan su çıkarmak murâd edinse hemân kovasın(a) zincîrin halka[sı]na geçirüp kovayı zincîrden koyverüp yıldırım gibi kova nehr-i Neretva'ya enüp kayaların başındaki su ile memlû olmuş

kovasını çarhlar ile çekerken zincîrden yukaru kovalar gelüp bardaklara ve destîlere doldurup giderler. Üç yerde bu gûne zincîr çarhlar ile su çekilir bir san‘at etmişler kim bir diyârda böyle ibret-nümâ temâşâgâh yokdur. Ekseriyyâ bu şehrin sıbyânları su çekme bahânesiyle bu çarhlardan eğlenüp üstâdlarının çarh-ı sitemger çemberlerine girüp kötek yerler. Bu dahi garîb temâşâ-yı gırîv ü feryâddır.

İbret-nümâ-yı diğer: Çârsû içre Gazzâzlar sûku tarafında çâr-kûşe bir sâ‘at kullesi var kim çanının sadâsı tâ kal‘a-i Bolagay'da ve Lipete dağlarında istimâ‘ olur bir nâkûs-ı mehîbdir, ammâ dakîka fevt etmediğinden bu şehrin cümle câmi‘lerinin mü’ezzinânları bu sâ‘ate amel edüp bâng-ı Muhammedî tilâvet ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ta‘rîf-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Bu şehrin karşu tabahâne cânibinde nehr-i Radobola üzre on tokuz aded su değirmenleri var kim bunlar dahi ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyr tahhânlardır kim bir diyârda bu gûne âlât-engâz çarhlı değirmenler görülmemişdir ve niçe değirmenler dahi var.

Der-beyân-ı enhâr-ı âb-ı zülâl-i mâ-i hayevân: Bu şehir içre cereyân eden cümle iki aded nehirdir, ammâ büyüğü nehr-i Neretva'dır kim cemî‘i kâfiristânda "Neranta âb-ı hayâtdır" deyü hukemâ-yı Firengistân('da) içre memdûhdur. Hakkâ ki hafîf ve serî‘u'l-hazm ve mu‘tedil ü nâfi‘ bir dâfi‘u'l-ahlât *Şarâben tahûr*dur.

İbtidâ tulû‘ı Çemerne yaylalarından âb-ı zülâl nâm selc-i rahmet olan karlı dağlardan gelüp kasaba-i Oluğ'a andan kasaba-i Foniç'e andan cânib-i kıbleye cereyân ederek bu şehr-i azîm-i Mostar'a bu nehr-i azîm Neretva-i kadîm uğrayup cemî‘i mahlûk-ı Hudâ'yı saky eder, ammâ yüz kulaç şehirden aşağı cereyân etmeğile bâğ u bâğçelere ve müşebbek bostânlara aslâ fâ’idesi olmayup cereyân ederek kal‘a-i Poçetel'e uğrar, andan kal‘a-i Gabele'ye, andan kal‘a-i Norin'de deryâ-misâl olup on sekiz yerden Venedik körfezine mahlût olur, lâkin kayalar içre cereyân etmek ile sehel ıssıdır, ammâ taşra bardaklarda ve bir sâyedâr yerde sehel durup kisb-i havâ etdikde buz pâresi olup ***[166b]*** gûyâ âb-ı kevser olur. Ve eyle lezîzdir kim bu şehirde aslâ sâbûn ile esbâb yaykanmasa cümle esbâbları beyâz pembe-misâl eder. Ve ana ve nisâ tâ’ifesine gâyet nâfi‘ olup lahm u şahm sâhibi eder. Ve safrâ ve sevdâ ve balgamı izâle eder.

Ammâ garîb u gurebâlar ve cümle kavm-i tüccârlar bu nehr-i Neretva'dan nûş etmeyüp karşu Tabahâne tarafında cereyân eden nehr-i Radopol'dan nûş ederler. Anların zu‘m-ı bâtıla-i hisset-i denâetleri üzre "Nehr-i Neretva'yı nûş eden tîz acığup yine bir kerre dahi ta‘âm yemek iktizâ eder" deyü bu âb-ı nâbdan nûş etmezler. Hakîkatü'l-hâl eyle serî‘u'l-hazm *Şarâben tahûr*dur kim bir âdem bir kuzu yeyüp bu Neretva'dan nûş etse bir ânda yine âdemin tabî‘atı ta‘âm ister. Tâ bu mertebe hâzımu'l-ifrât bir nehr-i Şat'dır.

Andan bir ayn-ı câriye dahi bu şehrin cânib-i cenûbîsi tarafında olan Tabahâne şehri içindeki bâğ-ı behiştlerin içlerinden cemî‘i hadîkaları rey edüp izn-i hâkim ile bâğlara taksîm olup bir firkası mezkûr cisr-i azîm üzre gelir kim ana ayn-ı Radopola derler. İbtidâ tulû‘ı cânib-i cenûbda (---) (---) (---) berü gelüp Tabahâne değirmenler[in] deverân etdirüp Mostar köprüsünün Tabahâne tarafında bir göz küçük cisircik dahi vardır, andan bu uyûn-ı câriye ubûr edüp nehr-i Neretva'ya pertâb eder.

Ammâ bir küçük sudur ve ol kadar memdûh değildir, ancak beri şehre köprüden geçen suya gayri uyûn dahi karışup beri şehre ubûr edüp cemî‘i imâretlerde isti‘mâl olunur. (---) (---)

Der-ayân-ı havâ-yı hûb-ı câvidân: Havâsı sehildir, ammâ şitâsı gâyet latîfdir. Bâ-husûs seher vakti bâd-ı nesîmi elbette mukarrerdir.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr u cüvân: Cemî‘i halkının çehreleri humret üzre olup ihtiyârları kemâl mertebe mu‘ammer olup yine merdâne hareket ederler.

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn-i mahbûbân: Tâze cüvânları yigirmisine bâliğ oldukda henüz nâ-resîde pençe-i âfitâb mahbûbları olur kim gayri diyârda olmaz.

Müşerref olduğumuz kibâr-ı a‘yân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-şinâh-ı tabîbân-ı ulemâ-yı hâzikân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-âmûhtî-i üstâd-ı cerrâhân-ı fassâdân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: Ulemâ ve sulehâsından Şeyhülislâm (---) Efendi ve gayri üç yüz aded ulemâsı var, ammâ müselles-i şer‘iyye görürler.

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-beyân-ı mazınne-i ehl-i kirâm-ı mecâzibân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-kıyâfet-i siyâb-ı merd-i meydân: Ekseriyyâ ehl-i ırz ihtiyârları destâr sarınup tâze yiğitleri kalpak ve kopçalı çakşır ve çuka esbâb geyerler.

Der-libâs-ı şemâ’il-i nisvân: Ve zenânesi yassı tarpûş takye üzre beyâz izâr örtünüp cümle siyâh ferrâce geyüp gezerler.

Der-ilm-i iklîm-i arz-ı beled-i şehristân: Be-kavl-i üstâd-ı zû-fünûn ilm-i usturlâbda bu şehir iklîm-i râbi‘de bulunup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---).

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i şehr-i amâristân: Bu şehrin ibtidâ binâsı burc-ı mîzânda bulunup halkı i‘tidâl üzre geçinüp burc-ı mîzân beyt-i zühre ve havâyîdir. {Anıniçün halkı zühre gibi sâz [u] söze mâil olup cümle havâyî tabî‘atlardır kim ilm-i mûsıkîden hazz ederler}.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı bıtrîkân:

..... (3/4 satır boş).....

Fasl-ı esmâ-i râcilân-ı merd-i meydân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-şerh-i esmâ-i halka-be-gûşân:

..... (3/4 satır boş).....

Ta‘rîf-i esmâ-i bintân-ı zenân:

..... (3/4 satır boş).....

Takrîr-i nâmhâ-yı cevâriyân:

..... (3/4 satır boş).....

Der-kelâm-ı ahâlî-i şehr-i pîr ü cüvân: Cümle ahâlîsinin lehce-i mahsû[sa]ları fasîh u belîğ şâ‘irâne Türkçe kelimât edüp Latince Boşnak lisânı kelimât ederler.

Der-tescîl-i hubûbât-ı mahsûlât-ı sebzevât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-temdîh-i kâr [u] kesb-i ehl-i sanâyi‘ât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-medh-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Beyâz ekmeği ve yigirmi ve otuz ve kırk vukiyye gelir alabalığı sicilde mastûrdur, bir diyârda olmaz illâ Mostar'da olur.

Der-sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât: Memdûhâtından Şehribân narı kadar rummânı ve üzümü ve inciri ve kaysısı ve şeftâlûsü ve servî ağaçları memdûhdur. ***[167a]***

Der-hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-nazargâh-ı aded-i bâğ-ı İreme-zât: Kıble tarafında Bolagay'a dak ve Tabahâne tarafında cümle on sekiz bin altmış kadar bâğ-ı merâmdır.

Der-mesîregâh-ı dil-küşâ-yı müferrihât:

..... (3/4 satır boş).....

Der-

..... (1 satır boş).....

Der-şehrengîz-i tetimme-i külliyât: Hersek sancağı hâkinde şehr-i Foça ve bu şehr-i Mostar'dan ma‘mûr u müzeyyen ve şehr-i azîm yokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden her gûne meyvesi ol kadar âbdâr ve latîf olur kim incir ve üzümün ve âdem kellesi kadar dânedâr narların sâ’ir ekâlîmlere hedâyâ götürürler. Henüz letâfet ve halâveti bâkî olup tûl-ı zamânda meyvesinin reng-i rûyına ve zerre kadar lezzetine kat‘â tagayyür gelmez. Ve Tabahâne cânibinin hadîka-i cinîn gaytânlarının ve müşebbek bostânlarının cümlesinde cârî âb-ı revânlar ile ma‘mûr ve her bâğda gûnâ-gûn kasr-ı müzeyyeneler içre halkı mesrûr olup devâm-ı devlet-i pâdişâhîye müdâvemet ederler.

Hamd-i Hudâ bu şehirde üç gün zevk u safâlar edüp sene (---) îd-i (---) sı cümle cemâ‘at-i kesîre ile musallâda salât-ı îdin hutbesini Şeyhülislâm (---) Efendi tilâvet ederken hemân yedi nefer âdem bî-tâb u bî-mecâl olup seğirderek minbere çıkup,

"El-amân ey ümmet-i Muhammed, işte şu dağ ardında Loboşka kâfirleriyle ceng ediyoruz. Bize meded, bire imdâd" deyü feryâd edince hemân Şeyhülislâm,

"Kalkın ümmet-i Muhammed, bayram kurbânı gazâsına gidelim ve ümmet-i Muhammed'e imdâd edüp gazâ-yı ekber edelim" deyince hemân du‘â etmeden ve hutbe tamâm olmadan cümle guzât tarfetü'l-ayn içre mukaddemâ pür-silâh idiler, niçe bini piyâde ve niçe yüzü atlı ol ân dağlara düşüp ikinci sâ‘atde Loboşka nevâhîlerinde (---) (---) nâm köyde küt-â-küt cenge râst gelüp küffâr henüz galebe mahallinde iken bir kerre guzât-ı müslimîn Hızır gibi yetişüp "Allâh" deyüp kâfire yetişüp kâfir gördü kim Türk bayram gününe bakmayup yine cenge geldiler ve kâfire kılıç ile girdiler.

Hemân küffâr bir yaylım kurşumu yeyüp yüz yetmiş kadar küffâr hâke düşüp âhir karârları firâra mübeddel olup dağlara firâr edüp yerleri dârü'l-bevâr olup gâzîlerimiz küffârı kova kova yetmiş kadarın esîr ve elli kadar dahi kelle paça edüp ancak yedi aded fetâlarımız şehd-i şehâdet câmın nûş edüp îd-i (---) ta‘âmın halâs etdiğimiz (---) (---) kurâsında yeyüp yine sâlimîn ü gânimîn vakt-i asrda sürûr [u] şâdumânlar ederek niçe bin tüfengler atarak esîrlerimizle ve kelleleri ârâyiş-i nîze ederek alay-ı azîm ile şehr-i Mostar'a girüp henüz ol gün îd-ı haccu'l-ekber oldu.

Hakkâ ki şecî‘ ve yarar ve nâmdâr u dilâver, server, hünerver yiğitleri olur, ammâ Müftîzâde Ahmed

Ağa ol gün Rüstemâne savaş-ı perhâş etmişdir kim Sâm u Nerîmân ol mertebe ceng etmemiş ola. Cümle halkı gâzîler ve garîbü'd-diyâr muhibbi ve velî'n-ni‘am sofra sâhibi keremkâr âdemleri vardır.

..... *(2 satır boş)*.....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Mostar:

..... *(3/4 satır boş)*.....

Ba‘dehu bu şehrin cümle a‘yânından mektûblar alup ve kamusıyla vedâlaşup ve hakîre elli aded piyâde şehbâz refîkler verüp cânib-i garba 8 sâ‘atde Lipete yaylası ormanı ve sengistânı içre kâfirin pusu yerlerin selâmetle geçüp,

Menzil-i kulle-i cây-ı amân-ı Lipete: Bu sene-i m[üb]ârekede Köpürlüzâde Kethudâsı İbrâhîm Ağa bu Mostar'da neşv u nemâ bulmak ile Mostar ile Bosna-sarâyı mâbeyni emn [ü] amân olsun içün ve Uskok kâfiri yolları sedd olmağiçün bu kulleyi *hasbetenlillâh* kendü mâlıyla binâ edüp dizdârı ve elli aded merdüm-i hisârı ve derûn-ı kullede bir mescidi ve beş katında cümle elli aded mücerred yiğitlerin hücreleri ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve beş aded şâhî topları ve bir anbârı ve bir çâh-ı mâsı ve bir demir kapusu ve kulle-i müdevverenin zirve-i a‘lâsı üzre şindire tahta örtülü kulle-i azîmdir. Ve bu burc-ı metîn şerefiyyetine etrâf-ı kullede henüz elli aded hâneler amâr olmada idi.

Bu kulleden kalkup yine cânib-i şimâle sengistânlık içre evc-i âsumâna ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar içre 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i menzil-i Foniçse ***[167b]***

Hersek sancağında paşanın hâssı voyvadası hükm eder ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yânı ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ müftî ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i imâreti: Nehr-i azîm Neretva kenârında bir vâsi‘ dereli ve depeli ve kayalı ve bâğ u bostânlı yerde nehr-i Neretva'nın iki tarafı ma‘mûr şehirdir, ammâ Neretva nehrinin karşu tarafındaki şehr-i Kilis sancağı hükmünde olup başka voyvadalıkdır, ammâ ol tarafı ol kadar ma‘mûr değildir. Ve nehr-i Neretva üzre bir ağaç cisr-i kebîr ile beri şehirden karşu şehre ubûr olunur.

Ve cümle iki tarafı altı aded mahalledir ve cümle altı yüz hâne kayağan örtülü ol kadar vâsi‘ ve mükellef hânedânlar yokdur, lâkin bâğçeleri çokdur.

Ve cümle sekiz mihrâbdır, ammâ (---) (---) câmi‘i bir minâreli mükellef câmi‘dir. (---) (---) (---) (---) Ve cümle (---) mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle iki aded medrese-i sûhtevâtdır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhândır.

Ve cümle iki yerde hânkâh-ı dervîşândır ve cümle bir küçük hammâmı vardır, ammâ havâsı ve mâsı

latîfdir.

Ve cümle iki hânı var, bir hânı dahi karşudadır. Ve cümle yetmiş beş kadar dükkânları var. Ekseriyyâ demirci kârhâneleridir, zîrâ bunda yapılan demir âleti Çaniçse kasabası haddâdları yapamaz. Hattâ Foniçse kılıcı derler bir seyf-i zülyezeni var kim diz ursan iki kat olup yine dosdoğru olur bir şemşîr-i miczemi olur kim misli meğer Alaman'da ola. Ve pala kılıç ve kassâb sâtûru ve niçe gûne âlât-ı harbe müte'allık musanna' demir şeyler inşâ ederler, zîrâ dağlarında ma'den-i hadîdi ve cibâllerinde kömürü dahi çokdur.

Ve âb [u] hevâsı yaylak olmağile Mostar gibi inciri ve zeytûnu ve narı olmaz, zîrâ yaylakdır, ammâ halkı gâyet garîb-dost ve ekseriyyâ ehl-i sanâyi' ü tüccâr ve sâhib-i post kimesneleri vardır.

Ve dahi Hersek sancağı bunda tamâm oldu, ammâ hayli vâsi' vilâyetdir kim hamd-i Hudâ cümle kurâ vü kasabâtları ve şehrleri ve kılâ'ları ve cümle yaylaların seyr [ü] temâşâ etdik. Bu diyâr Hersek'in şark tarafı Arnavudistân'ın İskenderiyye sancağıyla müşâ olup Sührâb Mehemmed Paşa ile nehb ü gâret etdiğimiz nâhiye-i Pive ve nâhiye-i Nikşik ve nâhiye-i Bangan ve nâhiye-i Zatarnak ve nâhiye-i Durobnak, bu mezkûr nevâhîler Hersek paşalarına her bâr mutî' olmayup harba ucuyla söyleşirler, İskenderiyye ile müşâdır ve kıble tarafı Bundukanî Venedik'inin Kotur ve Perast kal'alarıyla hem-çetdir ve cenûb cânibinde Dobra-Venedik ile hem-hudûddur.

Ve bu Foniçse tarafının garbında Kilis sancağıyla müşâ olup mâbeyne-hümâlarında mezkûr nehr-i Neretva hudûddur. Ve taraf-ı şimâlîsi Bosna sancağıyla sınırdaşdır. Ve semt-i şarkda Rûmeli eyâletinde Vuçitrin sancağındaki Istarı Ulah hâssının hâkiyle hem-hâkdir. Ve kıbleye meyyâl Dukagin sancağı hâkiyle müşâ olup gâyet vâsi' ve ma'mûr sancakdır. Hudâ dahi ziyâde amâr ede ve ınkırâzu'd-devrân dest-i Âl-i Osmân'da ber-karâr ve mü'ebbed ola, *âmîn ve yâ mu'în.*

Ba'dehu bu kasaba-i Foniçse'den kalkup şark tarafına taşlıklı dallar ve beller aşup 10 sâ'atde **Biyelemik yaylası**n aşarken yayla içinde,

Menzil-i Abdi Ağa ocağı: Bir metîn kullesi var, etrâf-ı hânedânı cümle kal'a-misâl dîvârlı sarây-ı azîmdir. Ve Biyelmik nâhiyesi, Bosna sancağı hâkidir. Bu hânedânda bir gece mihmân olup ve gayri refîkler alup andan yine semt-i şarka bir sâ'atde,

Karye-i Tuşile, andan 2 sâ'atde **karye-i Raknipçe,** bunlar ma'mûr müselmân köyleridir. Andan 4 sâ'atde,

Aksular yaylası: Bir acâ'ib yayla-yı çemenzâr-ı lâlezârdır kim misli meğer Bosna'da Köprez yaylası ve Hersek'de Çemerne yaylası ve Yezero yaylaları ola, ammâ bu Aksu yaylası gâyet ma'mûrdur. Andan 4 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Bireniçe: Bosna hâkinde bir bâğlı ve bâğçeli ve bir vâsi' öz içinde bir câmi'li ve yüz elli aded kayağan örtülü ma'mûr Çengîzâdeler ze'âmeti âbâdân köydür. Andan 4 sâ'atde cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i şehr-i azîm sarây-ı tahtgâh-ı Bosna: Bu şehre dâhil olunca hâne-i bî-minnetimiz olan Musli Efendizâdelerin sarâyında mihmân olup üç gün sohbet-i hâslar etdik. Mukaddemâ bu şehr-i ma‘mûra sene 1069 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimize geldiğimiz mahalde bu şehir ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu bu mahalde cemî‘i meşâyihân u ulemâ vu sulehâlardan hayr du‘âlar ve a‘yân-ı kibârdan niçe ihsânlar alup,

Şehr-i Bosna-sarâyından Kanije kurbunda Yenikal‘a gazâsına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ **şehr-i Sarây**'dan yine cânib-i şarka 4 sâ‘atde **menzil-i karye-i Mokra,** andan **karye-i Kılaniça**'yı geçüp şâhrâh ile şimâl tarafına 6 sâ‘atde, ***[168a]***

Menzil-i karye-i Çopur İmâm: Bir câmi‘li ve iki yüz ma‘mûr hâneli köydür. Andan 10 sâ‘atde,

Menzil-i Yeni kasaba-i ibret-nümâ: Sene (---) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vüzerâlarından Koca Mûsâ Paşa bu kasabayı inşâ edüp cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem edüp Bosna eyâletinde hâs-ı hümâyûndur ve yüz elli akçe pâyesiyle olduğu kadar kazâcıkdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur. Ammâ bir dereli ve vâsi‘ özlü bâğ u bâğçeli yüz yetmiş kadar ma‘mûr hâneli bir şîrîn nev-binâ kasaba-i ra‘nâcıkdır.

Ve cümle Mûsâ Paşa'nın bir temâşâgâh-ı vâcibü's-seyr bir câmi‘i var kim cümle der [ü] dîvârları ve mihrâb u minberi ve kapusu kemerleri ve bir serâmed minâre-i musanna‘ı serâpâ zümürrûd-misâl yeşil taşdan bir câmi‘dir kim kaçan âfitâb-ı âlem-tâb bu câmi‘e dokundukda bu câmi‘in der [ü] dîvârları ve minâresi yeşil zümürrûd gibi şa‘şa‘a urur, bir garîb ü acîb yeşil ma‘den taşdır kim bir diyârda böyle bir ahzar-gûn câmi‘-i ibret-nümûn görmemişdir.

Ve cümle üç mahalle mescidi ve cümle bir tekye-i Halvetî ve cümle bir mekteb-i çelebi ve cümle iki aded hân-ı tüccârân ve cümle bir aded hammâm-ı gâsilân ve cümle on sekiz dükkân-ı ehl-i hırefdir.

Bu mezkûr hayrâtların cümlesi merhûm Gâzî Mûsâ Paşa hayrâtıdır. Hattâ bu âsâr-ı binâlar yok iken bu mahaller haydud harâmîsi havfinden derbendi calender yerler olup bin iki bin âdem gücile ubûr ederlermiş. Hamd-i Hudâ şimdi bu rabta amâr olalı emn-i tarîk oldu.

Ve bu kasaba içinde iki aded hân-ı azîmlerin tâ ortasında nehr-i Yadra akar ve bu nehrin tulû‘ı tâ Ravna dağlarından gelüp bu kasabadan aşağı nehr-i azîm Drin'e akar.

Ve nehr-i Yadra bahâr eyyâmında dağların karı söküldükde deryâ gibi taşar. Bu nehrin yemîn ü yesârındaki hânlara gidüp gelmek içün bu nehir üzre bir göz bir cisr-i azîm binâ etmişler kim İslâmbol'da Çekmece-i Kebîr cisrinin gözü kadar vâsi‘ ve arîz cisr-i kebîrdir, ammâ alçakdır ve iki tara[fı] sâfî bâğ u bâğçedir.

Ve bu kasabanın âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ba‘dehu bu rabtadan kalkup cânib-i garba dağlar içre bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Konevik: Yüz hâneli ma‘mûr müselmân köyüdür kim bir câmi‘i ziyâretgâh-ı tekye-i âl-i abâ, ya‘nî kutbu'l-aktâb Hindî Hamza Baba âsitânesi bu köyde bir sivri dağ başında kârgîr binâ bir hânkâh-ı dervîşândır kim hâlâ yetmiş seksen kadar Hindî ve Özbek ve Bektaşî ve Kalenderî ve Şemsî ve Yesevî fukarâları var.

Bu tekyenin cânib-i erba‘asındaki cümle dağlardaki bâğlar bu tekyeye vakf olunmuşdur kim âyende vü revende[ye] ni‘meti mebzûldur. Merhûm Şeyh Hamza Baba, Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân musâhibi ve meşâyihlerinden olup kal‘a-i İzvornik muhâsarasında mevcûd bulunup,

"Mâh-ı Safer'in on yedinci bâzâr gün ba‘de'z-zuhr beşinci derecede kal‘a feth olur" deyü tebşîr etdikde fi'l-vâkı‘ vakt-i sâ‘at ve derîce ve dakîka ta‘yîn etdikleri ân kal‘a feth oldukda keşf-i kerâmet etdikleriyçün ol ân rûh-ı revânın cânib-i Hakkâ teslîm edüp Ebü'l-feth Mehemmed Hân azîz-i mezbûru bu Konevik karyesinde defn edüp üzerine bu hânkâhı inşâ edüp âyende vü revende fukarâ ve müsâfirîne bir azîm ârâmgâh binâ etmişdir. Andan yine cânib-i garba 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı ferah-âbâd-ı dilşâd, ya‘nî binâ-yı bâlâ-yı kal‘a-i Kolşad

Lisân-ı Sırfça (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Sırf banlarından Rado ban binâsıdır. Sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân kal‘a-i İzvornik'i feth edüp ba‘dehu bu kal‘a-i Kolşad'ı muhâsara edüp fethinde bî-hadd ü bî-kıyâs usret çeküp âhirü'l-emr cengden ferâğat edüp etrâf-ı kal‘ada cümle guzât-ı müslimîne meştâ fermân olunup cânib-i erba‘asın birkaç günde kabza-i teshîre alup kal‘ayı muhâsara etdiklerinde küffâr-ı dûzah-karâr gördü kim Türk askeri kal‘a etrâfında hâneler binâ edüp vatan-ı aslîleri gibi bâğ u bâğçe sâhibleri olup oturuyorlar. Kendülere imdâddan ne gelir var ne gider.

Âhir-i kâr "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp kal‘ayı amân ile Ebü'l-feth'e verdiler. Ve derûn-ı hisârdaki kâfirler seg ber-sahrâ gitdiler.

Hâlâ Ebü'l-feth tahrîri üzre İzvornik sancağı hâkinde ve nehr-i Yadra kenârında evc-i semâya berâber kaya üzre şekl-i müdevver bir seng-tırâş kârgîr binâ cümle ebrâcları metîn ve kıble tarafına nâzır bir kapulu küçük kal‘acıkdır, ammâ sa‘b hisâr-ı üstüvârdır kim misli yokdur.

Ve kal‘a binâ olunan yalçın kaya kıble tarafına eğridir ve kayası yumurta gibi sivridir kim bu kal‘a-i Kolşad bu püşte-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i müdevver bir Şeddâdî handaksız cümle etrâfı çâh-ı gayyâ gibi kal‘a-i bâlâdır. ***[168b]***

Kal‘a içinde Ebü'l-feth'in bir küçük câmi‘i ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve kapucu evleri ve bir anbârı ve bir cebehânesi ve beş aded şâhî topları ve dizdârı ve yigirmi sekiz aded mevcûd neferâtları vardır. Âsâr-ı binâdan gayri şey yokdur, ammâ bu kal‘adan tâ aşağı nehr-i Yadra'ya enince yalçın kanara kayayı Ferhâdî külüngler ile oyup makdûr-ı beşer değil bir kâr-ı Ferhâd'dır kim andan beş yüz ayak kaya nerdübân ile aşağı suya enüp nehr-i Yadra'dan su alınır.

Hâlâ cebehânesi kâfir zamânından berü mâl-â-mâl durup hazînesinde kal‘a kralının dahi bakır sinileri ve niçe bin bakır ve kalay suhûnları ve niçe bin bisât-ı âvânî makûlesi gûnâ-gûn bî-hisâb eşyâlar ile

mahzenleri leb-ber-lebdir.

Ve ahâlî-i vilâyetin Sırf küffârı harâmîsi havfinden cümle zî-kıymet metâ'ları bu kal'ada mahfûzdur. Anıniçün kal'a neferâtları cümle müstahfızânlardır kim her bâr küffârdan havf edüp âmâde dururlar.

Ve kal'a hâricinde bir su sarnıcı var ve ancak bir yolu var, gâyet sarp yol olmağile yolun yemîn ü yesârına Şeddâdî binâ ile korkuluk binâ etmişler, zîrâ bu yolda niçe kerre atların ve âdemlerin ayakları sıyrılup niçe yüz hayvânâtlar hezâr-pâre olmuşlardır. Ol ecilden yolun tarafeynine korkuluk yapmışlardır. Bu yoldan âdem geçerken aşağı nazar etse zehresi çâk olur. Üç bin adım aşağısı gayyâ ve derk-i esfel deresinden nehr-i Yadra sâ'ika gibi gürleyüp cereyân eder.

Ve bu kal'adan aşağı varoşa kâmil üç bin adımda meşakkat ile enilir ve çıkılır. Cümle yüz yigirmi aded bâğçeli hânelerdir. Ancak bir câmi'-i sağîri var. Mescid ve mekteb ve tekye ve hân u hammâm, dükkânlardan bir âsâr-ı binâ yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur, lâkin küffâr zamânı varoşu gâyet büyük imiş. Hâlâ her tarafında üçer kat metîn esâs-ı dîvârları nümâyândır.

Ve kal'a kralının bir balık havzı var kim bir buheyre-misâl hâlâ mu'attal durur, lâkin bu kal'a üç kerre muhâsara çekmek ile varoşu harâb olmuşdur.

Ve bu varoşdan aşağı nehr-i Yadra üzre Bahşi alaybeği bir göz bir Şeddâdî nev-binâ bir kantara-i ra'nâ etmiş kim hâzâ hayrât-ı azîmdir. Ve nehr-i Yadra bu cisre karîb nehr-i Drin'e karışır. Andan nehr-i Drin kenârında kayaları oyup yollar edüp iki yanına korkuluklar etmişler. Ol muhâtara yolları 2 sâ'atde geçüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kral-ı Voynık, ya'nî kal'a-i üstüvâr-ı İzvornik

Lisân-ı Sırfça İzvornik (---) (---) demekdir. Sırf banlarından Voynık ban binâsı kal'a-i atîkdir, ammâ Gâzî Hudâvendigâr asrında dahi metânet üzre amâr etdiler. Âhir sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Tuna Belgradın feth edemeyüp anın intikâmın bu İzvornik'den alup Ebü'l-feth Gâzî feth edüp Bosna eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır.

Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 345.793 akçedir ve ze'âmeti 12 ve erbâb-ı tîmârı 674, alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı vardır.

Hîn-i gazâda beğinin cümle askeriyle iki bin aded güzîde pür-silâh askeri olur ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve sancağı hâkinde cümle on sekiz aded kazâdır.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve kapukulu yeniçerisi ve Budin yeniçerisi serdârları vardır. Ve dizdâr ağa ve yüz elli aded kal'a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı ve mi'mâr ağası vardır. (---)

Eşkâl-i zemîn-i kal'ası: Nehr-i Drin kenârında evc-i semâya ser çekmiş bir mermerli yalçın kızıl kanara kaya üzre şekl-i murabba' bir Şeddâdî sedd-i İskender-misâl seng-i hârâdan mebnî bir kal'a-i ser-bülenddir kim cemî'i kemân-keşânlar bu kal'a-i bâlânın zirve-i a'lâsına şast ber-kabza ok

yetişdirememişlerdir. Tâ bu mertebe âlî-kad bir tell-i refî‘ üzre kirman-ı cây-ı amândır. Ve cânib [ü] etrâfında aslâ ve kat‘â handakı olmayup her cânibi gayyâ deresi gibi uçurum dereler olup bir tarafında havâlesi olmadığından bir yerden bu kal‘aya zafer mümkün değildir. Kayalarında şâhin ve zağanos ve akbaba kuşları vatan edinmiş sarp kayalardır. Cânib-i garbîsi bir hayli mesâfe-i ba‘îde dağlardır.

Cânib-i şark tarafında nehr-i Drin akup aşağı kal‘ayı yukaru kal‘a kayaları göğsüne almış gûyâ bir ana evlâdın kucaklamış gibi durur bir âlî iç kal‘adır.

Ve bu iç kal‘anın taraf-ı maşrıka nâzır iki kat demir kapusu var ve derûn-ı kal‘ada bir mahalle kırk kadar dar ve daracık merdüm-i hisâr evleri var ve bir Ebü'l-feth câmi‘i ve bir cebehânesi ve hazînesi ve gılâl anbârı ve su sarnıçları ve gâyet metîn ebrâcları üzre ufak şâhî topları var, gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur, zîrâ bu kal‘aya bir kerre çıkan ***[169a]*** âdem yine aşağı enmeğe bî-tâb u bî-mecâl olduğundan yukaru kal‘a ol kadar amâr değildir, ammâ,

Eşkâl-i Aşağı kal‘a: Nehr-i Drin kenârında olup beş aded metîn kulleleri ve kal‘a dîvârların cümle nehr-i Drin döğer. Ve bu kal‘a cenûbdan şimâle şekl-i tûlânî kâmil bir kapudan bir kapuya beş yüz adım tûlî bir kal‘adır kim yukaru kal‘a kayasının hemân cânib-i şarkîsi ve kıblesi tarafın ihâta etmişdir. Ensesi iç kal‘a kayalarıdır. Ve bu kal‘anın arzı yigirmi adım ve otuz ve kırk adım yerleri var, gâyet ensiz kal‘acıkdır, zîrâ kıble tarafı nehr-i Drin'dir ve gâyet derindir. Ve garb tarafı iç kal‘a kayasıdır. Anıniçün bir ensiz dar kal‘adır.

Ve cümle iki aded kapusu var, bir kapudan girilir ve bir kapudan çıkılır. Gayri yerden girüp çıkmak muhâldir ve ancak bir şâhrâh-ı azîme mâlik kal‘adır. Bu tarîk-i âmmın yemîn ü yesârında cümle tahtânî ve fevkânî ve bâğçesiz ve havlıları dar üç yüz aded tahta örtülü ma‘mûr evlerdir kim cümlesi biri biri üzre cânib-i kıbleye ve semt-i şarka nehr-i Drin'e nâzır evlerdir ve Drin kenârı üzre olan kal‘anın dîvârı cümle dolma rıhtım dîvârlar olup üzerlerinde kat-ender-kat Drin nehrine nâzır şâhnişînli ve revzenli evlerdir.

Ve iki kapunun birine Hünkâr kapusu derler, cânib-i şimâle nâzırdır. Ebü'l-feth Mehemmed Hân bu kal‘a kapusundan döğmek ile Hünkâr kapusu derler ve bu kapunun sol tarafında demir top gülleler durur ve ba‘zı top gülleleri deliklerinde geyim tuğulkaları komuşlar kim her biri demir tuğulkalardır.

Ve bu Hünkâr kapusundan taşra çıkarken sol tarafda bir kaya altında kâmil otuz karış bir şayka topu var kim içine bir âdem girüp çıkar. Ve bu Hünkâr kapusunun iç yüzünde Hünkâr câmi‘i var kim bu câmi‘ önünde nehr-i Drin kenârında Nârin kal‘a, ya‘nî aşağı hisârın iç kal‘asıdır kim on bir aded balyemez topları var. Cümle nehr-i Drin'e nâzır mefret toplardır.

Ve bu tarafın kal‘a dîvârları yigirmişer ayak kalın sedd-i Ye’cûc-vâr metîn dîvâr-ı üstüvârlardır. Ve kaddi seksen arşın-ı mi‘mârîdir. Ve dendân-ı bedenleri ve cümle ebrâcları gâyet hendese üzre tarh {olunmuş} şîrîn kârlı kal‘a-i mînâdır.

Evsâf-ı Sol varoş: Hünkâr kapusundan taşrada Sol varoş nâmıyla ma‘rûf olan kasaba cümle üç yüz

hâne-i vâsi‘lerdir. Ve cümle şindire tahta örtülü kârgîr dîvârlı büyût-ı ra‘nâlardır. Ve cümle elli mikdârı bî-tertîb binâ olunmuş müfîd ü muhtasar dekâkînlerdir.

Ve bu varoş dahi bir başından bir başına varınca ancak bir sokağı vardır, iki tarafı evlerdir kim gayri şâhrâh yokdur. Ve Yenihân nâmıyla meşhûr bir hân-ı nev-binâsı var.

Sitâyiş-i Sağ varoş: Bu aşağı varoşun cânib-i cenûbîsinde olan kapudan taşra Tabahâne varoşu nehr-i Drin kenârında azîm dıraht-ı müntehâlar içre üç yüz seksen kadar vâsi‘ ve bâğ u bâğçeli ve serâpâ şindire tahta ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Bunun dahi cümle hâneleri biri biri üzre nehr-i Drin'e nâzır büyût-ı müzeyyenelerdir.

Bu varoşun cümle yüz elli aded tabahânesi dükkânları var, gayri çârsû-yı bâzârı yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi ve câmi‘ ve mesâcidleri vardır.

Bu varoşun cenûb tarafı nihâyetinden aşağı kal‘a içinden geçüp tâ Sol varoş içinden ubûr edüp tâ Yenihâna varınca bu iki varoşun ve aşağı hisârın tûlu bir başdan bir başa varınca beş bin beş yüz adımdır. Ve ba‘zı yerleri enli ve ba‘zı yerleri ensizdir, zîrâ enseleri kayalardır. Ancak hemân nehr-i Drin kenârınca bir şâhrâh üzre bir ince uzun yol üzre varoşlardır, ammâ gâyet ma‘mûrlardır.

Ve cümle on sekiz mahalledir ve cümle iki bin sekiz yüz tahta örtülü evlerdir. Eğer iç kal‘a ve eğer aşağı kal‘a ve eğer sağ ve eğer sol varoş cümle böyle hisâb olunup sicilde mastûrdur, ammâ ba‘zı hânelerin dîvârları taş binâdır ve niçelerinin tahta havlılardır.

Ve cümle on sekiz mihrâbdır. Evvelâ cümleden kadîm cânib-i şimâle Hünkâr kapusunun iç yüzündeki Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân câmi‘i; kurşumlu tavan kubbe câmi‘-i kadîmdir kim kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Sâhibü'l-hayrâti Sultân Mehemmed Hân,
Kad benâ hâzâ li-ecli'l-âbidîn.

Sonradan ta‘mîrinin târîhidir:

Ma‘bedi'l-uşşâkı dârü's-sâcidîn

Sene 982.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde bu kal‘aya uğrayup seyr [ü] temâşâ ederken kal‘adan aşağı şimâl tarafındaki bir deyre bir top urup Fethiyye nâmında Süleymân Hân bir câmi‘ binâ etmişdir. Hâlâ ma‘mûr ma‘bedgâhdır.

Andan Beğ câmi‘i ve Namâzgâh câmi‘i ve yukaru kal‘ada Ebü'l-feth câmi‘i ve iki varoşlarda ikişer cevâmi‘ler var ammâ isimleri ma‘lûmum değildir. Hudâ-yı Müte‘âl dahi ziyâde ede. ***[169b]***

Ve cümle sekiz aded mihrâb, mahalle mesâcidleri vardır. Ve cümle sekiz aded tekyegâh-ı fukarâ

mihrâbı vardır. Ve cümle üç aded medrese-i sûhtevât vardır ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyân-ı püserân vardır ve cümle bir hammâmı var, ammâ her hânelerde soba hammâmları mukarrerdir ve mâh-ı Temmûz'da cümle nehr-i Drin'e girüp gasl ederler.

Ve cümle üç hânı, biri sol varoşda Yenihân'dır. Ve cümle üç aded çeşme-sâr-ı aynü'l-hayâtdır.

Ve cümle halkı Boşnak'dır. Yine esbâbları cümle çuka dolama ve sünnet üzre kasîr esvâb geyüp kopçalı daracık serhadli çakşırı geyüp Boşnakça kelimât ederek bey‘ ü şirâ eder bir alay hacıyân ve tüccârân âdemlerdir.

Ve dahi âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve memdûhâtından, eriği ve elması ve kirazı ve çam ve pelîd ve meşe tahtası ve sığır gönü ve koyun yapağısı meşhûrdur. Ve gâyet işlek iskeledir. Nehr-i Drin ile Belgrad'a gider gelir niçe bin gemileri vardır.

Ve nehr-i Drin vilâyet-i Hersek'de Çemerne yaylasından çıkup Raça kal‘ası dibinde nehr-i Sava'ya mahlût olduğu niçe kerre mastûr olmuşdur.

..... (1.5 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı şehîdân-ı kal‘a-i İzvornik: Evvelâ Namâzgâh câmi‘inin önünde çâr sütûn üzre kurşumlu kubbe içinde Maktûl Beğ medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

..... (1.5 satır boş).....

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i azîm Tuzla: İzvornik sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

..... (3 satır boş).....

Andan cânib-i şimâle 8 sâ‘atde,

Sitâyiş-i menzil-i kasaba-i Kozluk: Bu dahi İzvornik sancağı hâkinde bir câmi‘li ve iki hânlı ve iki dükkânlı ve yigirmi aded tahta örtülü bâğları sâfî koz ağaçlı olduğundan Kozluca derler, bir âbâdân kasabadır.

Andan yine taraf-ı şimâle Köle İbrâhîm nâm harâmînin havfin çekerek (---) sâ‘atde refîkler ile dağlar ve ormanlar aşup,

Menzil-i kasaba-i ma‘mûr u müzeyyen Beline

Bu dahi İzvornik sancağı hâkinde paşasının hâssı olup voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve kasabası bir sahrâ-yı azîmde otlu ve sulu ve cinîn ü gaytânlı gâyet mahsûldâr ekin ocağı yere vâkı‘ olmuş cümle beş mahalle-i ma‘mûr ve müslim ve kefere mahalleleridir.

Ve cümle beş yüz aded tahta örtülü tahtânî ve fevkânî hâne-i zîbâları var kim her birinde birer uyûn-ı câriyeler revân olup bâğ-ı İremlerinde hezârân hezârın negamât [u] feryâdından âdem kisb-i havâ eder, ammâ cümle hânelerden ma‘mûr sarây-ı azîm Çengîzâde Ali Paşa'nın kal‘a gibi sarâyı serâpâ la‘l-gûn kırmızı kiremit örtülü bir hânedân-ı azîmdir kim müte‘addid kâ‘a ve dîvânhâneler ve matbah ve ıstabl ve fevkânî ve tahtânî cümle kârgîr binâ hücreler ile ârâste ve hareminde ve taşrasında hammâmlar ile pîrâste olmuş bir sarây-ı ma‘mûrdur kim Bosna {Sarâyı} diyârında böyle bir sarây-ı âbâdân yokdur.

Ve bu sarây kurbunda bir orman korusu var kim Allâh'a ayândır bunda olan dıraht-ı müntehâların her biri evc-i âsumâna kad-keşân olup her birinin zıll-ı himâyesinde biner aded koyun otlasa mümkündür.

Ve eyle çemenistân u lâlezâr ve murgzâr zemîni var kim gûyâ rûy-ı zemîn-i sebiz-gûn duhâvî katîfedir ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbu ve mahbûbesi ve her gûne meyvesi memdûhdur.

Andan kalkup yine cânib-i şimâle ormanlar geçüp 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Siremçe, ya‘nî kal‘a-i köhne bünyâd-ı hisâr-ı Raça

Bu sûr-ı üstüvâr bender-âbâdın mukâbelesine gelüp bir gemi ile nehr-i Sava'yı karşu Raça kal‘asına geçüp gümrük emîninde mihmân olup şehr-i bender-âbâdın şehir temâşâsına mukayyed olup ibtidâ ihtiyâr kimesneler ile ve erbâb-ı ma‘ârif ve sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi âdemler ile hüsn-i ***[170a]*** ülfet etmeğe başladık.

Ammâ kal‘a-i Raça'nın ismi Sırf lisânınca (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Sırf banlarından Belgrad kal‘asın Ebü'l-feth'e vermeyen Koca Matyaş ban babasının binâsıdır.

Ba‘dehu bu kal‘a sene (---) târîhinde Süleymân Hân fethidir, be-dest-i gâzî-i makbûl iken maktûl Şehîd İbrâhîm Paşa fethidir. Hâlâ Sirem sancağı beğinin voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe a‘lâ pâyeli kazâdır.

Ve cümle (---) aded nevâhî kurâları mutî‘ u münkâddır ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve kapukulu ve Budin kulu serdârı vardır. Ve gümrük emîni ve harâc emîni Budin kulu tarafından zabt olunur. Ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı vardır, ammâ kal‘a dizdârı ve neferâtları yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Raça: Nehr-i Sava kenârında bir alçak topraklı düz çemenzâr yerde bir köşeye buruna vâkı‘ olmuş şekl-i müselles bir Şeddâdî tula binâ bir kal‘a-i zîbâ imiş. Bu kal‘a vaz‘ olunduğu burunun mukâbelesinde nehr-i Drin-i azîm zor ile İzvornik'den berü gelüp nehr-i Sava gibi kuvvetli suya Drin urup bu kal‘a-i Raça'yı nehr-i Drin ve nehr-i Sava bir olup ittifâk üzre bu kal‘ayı harâb edüp ancak nehr-i Sava kenârında bir kullesi kalmış. Anıniçün bu kal‘anın dizdârı ve merdüm-i hisârı yokdur.

Der-nişâne-i şehr-i Raça: Mezkûr çemenzâr burunda nehr-i Sava ve Drin nehri birbirlerine mahlût olduğu mahalde cümle yedi aded müselmân mahallesi ve dörd mahalle kefere-i Bulgar ve Sırf

mahallâtlarıdır. Ve cümle beş yüz elli aded tahtânî ve fevkânî ikişer kat cümle tahta binâlı hadîka-i rıdvânlı ma‘mûr evlerdir, ammâ kârgîri nâdirdir. Ve cümle havlıları serâpâ tahtadan amâr olmuşdur. Hattâ cemî‘i zokakları tahta balvan döşelidir. Şehirden taşrası kış köyleri çamur deryâsı olur, zîrâ zemîni alçakdır.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Beşi dahi salât-ı cum‘a edâ olunur cemâ‘at-i kesîreli cevâmi‘lerdir, ammâ isimleri ma‘lûmum değildir. Ve beşi de kurşumsuz şindire tahta örtülü ma‘bedgâhlardır, ammâ minâreleri ol kadar musanna‘ değildir.

Ve cümle iki yerde medrese-i tâlib-i ilm vardır, ammâ ders-i âmları yokdur. Ve cümle üç aded mekteb-i dâ[rü]'t-ta‘lîm-i sıbyânları var, ammâ gulâmları ol kadar necîb ü reşîd değillerdir. Ve cümle iki yerde tekye-i dervîşân-ı sâhib-i tarîk vardır.

Ve cümle iki aded müfîd ü muhtasar hân-ı tüccârânları var, ikisi de gümrük emîni iskelesi başındadır. Ve cümle bir müferrih hammâmı var, ammâ küçükdür.

Ve cümle şehir içre üç yerde ağaç cüsûr-ı memerr-i nâsı var, zîrâ nehr-i Drin ve nehr-i Sava pek tuğyân üzre gelse şehrin niçe bâğçeleri ve şehrin gark eder. Anıniçün haşeb kantaraları vardır.

Ve cümle yetmiş aded dükkândır, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çok olup memdûhâtından lipo ekmeği ve bal suyu ve eriği ve elması cihânı dutmuşdur, ammâ üzümü menhûs olup meyi de âdemi serhoş etmez, anıniçün halkı hoş-hâllerdir.

Ve bu şehri nehr-i Sava ihâta etmişdir. Hâkim murâd edinse bir Savadan bir Savaya kurâsını kesse bu Raça şehri cezîre olmak mümkün idi. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan cümle ünâsı ten-dürüstlerdir. Ve cümle Poturca kelimât edüp ticâret ile geçinüp ekseriyyâ cümle halkı tıransa gemicilerdir.

Ve a‘yânı serhadli esbâbı geyerler, ammâ gâyet ehl-i zevk baba-yı âlem muhibb-i fukarâ sofra sâhibi garîb-dost âdemlerdir kim ekserî oğuz, hîle bilmez merdümlerdir. Andan cânib-i şimâle 6 [sâ‘at] gidüp,

Evsâf-ı sahrâ-yı Erik, ya‘nî kal‘a-i zîbâ Moravik

Lisân-ı Sırfça (---) demekdir. Bânîsi yine Koca Matyaş ban binâsıdır. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Sarı Rüstem Paşa bu kal‘aya on aded top güllesi urup feth etmişdir. Hâlâ güllelerin darbından münhedim olan rahnedâr hâitler zâhir ü bâhirdir. Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre bu kal‘a Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır, gayri hâkimleri yokdur, lâkin bâğçesi çokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Nehr-i Sava'dan azmış nehr-i Vuka kenârında bir sahrâ-yı çemenzâr düz yerde şekl-i murabba‘ tula binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde bir küçük câmi‘i ve elli aded şindire tahta örtülü ve hâneleri ve anbârı ve cebehânesi ve çâr-kûşesinde çâr tula kulleleri ve on aded şâhî topları ve iki aded demir kapuları var, biri kara tarafına ve bini nehr-i Vuka kenârına açılır. Bu iki kapunun dahi önlerinde handak üzre haşeb cisirleri vardır. Her gece kal‘a neferâtları bu

cisirleri makaralar ile kaldırup kal‘a kapusu ***[170b]*** önlerine siper eder. Handakı nehr-i Vuka ile leb-ber-leb vâsi‘ ve amîk handakdır. Kal‘a dizdârı ve elli aded merdüm-i hisârı vardır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Moravik: Cümle iki mahalle ve cümle iki yüz aded şindire örtülü ve tahta havlılı mükellef ü mükemmel evlerdir. Ve bu varoşa kal‘adan iki aded haşeb cisir ile geçilir ve cisir başında cümle bir hânı var ve cümle iki aded mahalle mesâcidleri var. Gayri hayrâtlar yokdur. Ve cümle halkı Boşnak'dır. Çârsû-yı bâzârı olmamak ile hafta bâzârı durur.

Andan 5 sâ‘atde düz sahrâ-yı çemenzârlar içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Nemse

Süleymân Hân Belgrad'ı feth etdikde kal‘a içinden amân ile çıkan Nemse küffârı bunda iskân etdirilmeğile Nemse kasabası derler. Sirem sancağı hâkinde beğinin voyvadalığıdır. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Kethudâyeri, yeniçeri serdârı ve Budin kulu serdârı ve muhtesibi ve gümrük emîni ve harâc emînleri vardır, ammâ iskelesinde emîni ve harâcı Budinli aklâmıdır, ammâ bâğı ve bâğçesi bî-hisâb olup a‘yân [u] eşrâfi çokdur.

Amâristânı, cümle nehr-i Sava kenârında bir vâsi‘ çemenzâr sahrâ-yı lâlezârda gâyet mahsûldâr hâk-i Sirem ve mânend-i bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr ve şîrîn Nemse kasabasıdır kim cânib-i şimâlinde kasaba-i Mitroviçse 4 sâ‘at karîbdir, ammâ bu kasaba-i Nemse cümle tokuz mahalle ve cümle bin kırk aded tahtânî ve fevkânî mükellef ve müzeyyen vâsi‘ sarâyları da vardır, ammâ bu Sirem diyârında taş olmamağile ekseriyyâ evleri tahta şindire ile mestûr olup ve serâpâ tahta havlılı büyût-ı ra‘nâlardır. Üç mahallesi Sırf ve Bulgar'dır ve iki mahallesi kefere-i Latin-i füccârdır. Ve cümle on dörd aded mihrâbdır. (---) câmi‘i,

..... (1 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle iki aded medrese-i dârü'l-ulûmdur. Ve cümle iki aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserândır. Ve cümle üç aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşândır.

Ve cümle (---) aded hân-ı tâcirândır. Ve cümle (---) aded hammâm-ı gâsılândır, ammâ ev hammâmları çokdur. Ve cümle yüz on aded dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin bu kasaba Mitroviçse kasabasından ma‘mûrdur, zîrâ nehr-i Sava kenârında iskele-i azîmdir. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan halkı zinde olup câ-be-câ mahbûbları da bulunur.

Ve memdûhâtından beyâz ekmeği ve yağı ve balı ve beyâz kirazı meşhûrdur. Ve gâyet ganîmet kasaba olduğundan cümle halkı tüccâr ve ehl-i zevk, oda sâhibi müsâfirîne ri‘âyet eder garîb-dost kimesnelerdir. (---) (---) (---) (---) (---).

Andan kalkup cânib-i şimâle 7 sâ‘at gidüp **palanka-i Tovarnik'i** geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i palanka-i Sotin: Mukaddemâ Uyvar gazâsına giderken memdûhdur. Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Vulkovar: Mukaddemâ bu dahi mevsûfdur. Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Ösek: Bu mahalde Sadrıa‘zamın Kanije kal‘ası imdâdına henüz gitdiğinin haberin alup biz dahi Ösek'den bin beş yüz kadar pür-silâh asker ile,

Kanije kal‘ası istihlâsına gitdiğimiz menâzilleri ve çekdiğimiz meşakkati beyân eder

Evvelâ Ösek'den kalkup cisr-i azîm ve Tobla'dan geçüp ve dahi palanka-i Darda'yı geçüp ve ol mahalde nehr-i Dırava üzre gemiler ile inşâ olunmuş cisri geçüp cânib-i garba Maslovin kal‘ası üzre gitmesine müşâvere edüp giderken Yakovalı alaybeğinin çaşıtlarına râst geldik. Biz anları kâfir zann eyledik. Meğer anlar tebdîl-i kıyâfet mü’min ü muvahhidler imiş. Hemân anlar bize eydir:

"Bire âdemler, Maslovin kal‘asından nehr-i Dırava'yı geçmizsiz, cihânı kâfir dutup hâlâ kâfir Kanije'yi küt-â-küt döğmede. Yarınki gün top sadâların istimâ‘ edersiz. Vezîria‘zam ise dahi Seğitvar kal‘asında asker-i deryâ-misâl cem‘ etmede. Siz Maslovin iskelesine giderseniz hemân kendi ayağınızla kâfirin içine girirsiz" deyince cümle Pojaga kal‘ası ve Yakova kal‘ası ve Ösek kal‘ası gâzîleri müşâvere edüp kal‘a-i Valpova üzre gitmeği re’y-i ahsen görüp derhâl cânib-i garba dağlar ve ormanlar ve çamurlu batak ve çatak yerleri ve mahûf u muhâtara belleri ubûr edüp 11 sâ‘atde derd-i mihen çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i şîrîn Valpova

Lisân-ı Boşnakça (---) (---) demekdir. Bânîsi Zirin hersekleridir, ammâ fâtihi sene 950 târîhinde Sultân Süleymân Ustolni-Belgrad ve kal‘a-i Üstürgon fetihlerine giderken Anadolu askeriyle İbrâhîm Paşa'yı ***[171a]*** ve Rûmeli beğlerbeğisi Koca Ahmed Paşa'yı talî‘a-i asker ve pîşvâ-yı cünd-i muzaffer edüp Böğürdelen kal‘ası önünden Sava nehri üzre cisrden cümle asâkir-i deryâ-misâl ubûr edüp cümle cünûd-ı müslimînden mukaddemce Köstendil sancağı Beği Hızır Beğ, Avlonya Beği Mesîh Beğ ve Yahyâ Paşazâde İnebahtı Beği Ahmed Beğ on bin asker ile Ösek kal‘asından birkaç aded balyemez toplar çıkarup bu Valpova kal‘asını muhâsara edüp cenge âheng etdiklerinde bir ceng-i azîm ederken gerüden Serdâr Koca Ahmed Paşa ile Anadolu vezîri dahi gelüp germâ-germ savaş-ı perhâş ederler, ammâ derûn-ı hisârda mahsûr olan küffâr bâtıl dînleri gayretine bezl-i cân edüp yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp kal‘anın handakın guzât-ı müslimîne göstermezler.

Âhirü'l-emr bizzât Sultân Süleymân Hân ceng üzre gelüp serâperde-i Süleymânîsinde meks edince derûn-ı hisârdaki küffâr-ı dalâlet-şi‘ârın deryâ-misâl asâkir-i müslimîni görünce akılları başlarından gidüp kal‘anın burc [u] bârûları üzre beyâz istîmân peykerlerin diküp istîmân edüp kal‘a miftâhların bizzât Süleymân Hân'a vermeyince kal‘ayı dest-i İslâm'a vermediler ve "Kal‘adan çıkup Şıklofça kal‘asına gitdiler" deyü bu gazâ-yı garrâda hâzır olan ihtiyârlardan istimâ‘ edüp tahrîr etdik.

Ammâ bu kal‘a-i üstüvâr Süleymân Hân tahrîri üzre Pojaga sancağı beğinin voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle niyâbetdir. Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve iki yüz aded merdüm-i hisârı vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Valpova: Nehr-i Kraşinçe ile handakı leb-ber-leb bir düz alçak çemenzâr

yerde tula binâ bir sarây-ı azîm-misâl bir küçük kal‘adır, ammâ gâyet metîn ü müstahkemdir. Handak kenârınca gird-â-gird cirmi kâmil beş yüz adımdır ve handakı gâyet vâsi‘ ve amîkdir. Ve bu nehr-i Kraşinçe Ösek'den beri iki sâ‘at bir ağaç cisir altından gelüp bu kal‘a handakına uğrayup nehr-i Dırava'ya mahlût olur.

Ve bu kal‘a kapusu kıbleye mekşûf olup handak üzre bir haşeb cisrini her gece pâsbânlar makaralar ile kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler. Ve cisir başında bir teferrücgâh lonca köşkü var ve bu kapu üzre olan kullede bir sâ‘at çanı var. Bu kapudan içeri bir muzlim yol ile karanlıkda gidüp beş kat demir kapular dahi vardır. Kal‘a intihâsında Süleymân Hân câmi‘i var. Minberi nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn-ı münakkaşdır.

Ve derûn-ı hisârda dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve kapucular ve mehterânlar hânesinden gayri anbâr ve cebehânesi var, gayri âsâr-ı imâretden bir şey yokdur.

Ve bu kal‘a şekl-i murabba‘dır ve çâr-kûşesindeki kulleler şindire tahta örtülüdür. Ve kullelerde şâhî serâmed topları olup kal‘a dîvârı elli arşın âlî hâşıtlardır. Ve bu kal‘a önünde cisir aşırı iki aded vîrân kulleleri var. Kaçan kim Süleymân Hân asrında bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde bu vîrân kulleleri meteriz edinüp asker-i İslâm bu kullelerden kal‘ayı zebûn etmişlerdir. Ve kal‘anın batı tarafındaki rûy-ı dîvârda dahi top gülleleri kelle kadar saplı durur.

Eşkâl-i varoş-ı Valpova: Kal‘adan handak aşırı cânib-i kıbleye meyyâl bir küçük varoşdur, ammâ ma‘mûrdur. Cümle üç mahalle ve cümle iki yüz aded şindire tahta örtülü evlerdir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Ve cümle bir medrese ve cümle bir mekteb ve cümle bir tekye ve cümle bir hammâm ve cümle iki hân ve cümle yigirmi dükkân ve cümle iki bin kadar bâğ-ı cinândır.

Âb [u] hevâsı latîf yerdir, ammâ gâyet cezîre yerdir, ammâ bu varoşun dahi etrâfı sarp handakdır ve düşman havfinden şarampavlı paçarızlardır.

Ba‘dehu bu kal‘adan kalkup cânib-i garba 3 sâ‘at gidüp nehr-i Dırava kenârına varup düşman havfinden fi'l-hâl dağların ormanların kesüp etrâfımıza şarampavlar edüp tarfetü'l-ayn içre mümkün olduğu mertebe handaklar kazup içine girdik.

Ba‘dehu (ba‘dehu) gemilerle ve sallarla ve potlar ile karşu tarafa geçmeğe mübâşeret olundu. Hattâ ol gün vâfir asker geçüp beri tarafda asker az kaldı. *Allâhümme âfinâ* tarafeynden bir düşman zâhir olsa beriden öteye ve öteden beriye aslâ imdâd olamaz. Hemân hakîrin cân başıma sıçrayup cümle esbâbları bir çırnık kayığa koyup Tatar tarzı atları suya urup yaldadılar. Cümle serhad gâzîleri âlem-i hayretde kaldılar.

Hamd-i Hudâ atlara ve hakîre ve hüddâmlarıma bir zarar olmayup karşuya ubûr etdik, ammâ vakt-i sabâh sovuğu olmak ile atlar ve hüddâmlar üşüyüp derhâl atları eğerleyüp süvâr olup birkaç müşvârlar edüp atlar ve hüddâmlar kızup tâ vakt-i zevâle dek askerin gerisi de geçüp nehr-i Dırava kenârından cânib-i garba dağlar ve ormanları 3 sâ‘atde geçüp,

Lisân-ı Sırfça (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından ***[171b]*** Koca Matyaş Kral binâsıdır. Ba‘dehu Süleymân Hân sene (---) târîhinde Lagoş Kralı, Mihaç sahrâsında münhezim edüp kral-ı dâl bir batakda mürd olup Budin'i feth edüp Ungurus krallığıyla Budin kal‘asın Yanoş Kral'a sadaka edüp kendüleri devlet ile Dârü's-saltanati'l-aliyyelerine azîmet etdiklerinde bu Şikloş kal‘ası banı Budin Kralı Yanoş'a mutî‘ [ü] münkâd olup niçe zamân âsûde-hâl oldu.

Hikmet-i Hudâ Budin'de Yanoş Kral mürd olunca bu Şikloş banı ferce bulup Beç kal‘ası çâsârı olan Ferdinand Krala tâbi‘ olup sâ’ir küffârın iğvâ ve ilkâsıyla bu Şikloş kâfirleri Ösek ve Darda ve Sirem câniblerin nehb ü gârete başlayup âhirü'l-emr sene 950 târîhinde Süleymân Hân asâkir-i zafer-me’ser ile kal‘a-i Valpova'yı feth edüp atf-ı inânın kal‘a-i Şikloş'a edüp Ösek beği Murâd Beğ ve Mihaç beği Kâsım Beğ cümle askerleriyle salt [u] sebükbâr bu kal‘a-i Şikloş'ı muhâsara edüp ba‘dehu üçüncü gün pâdişâh-ı Süleymân-ı zamân vâdî-i Şikloş'a meks-i hıyâm etdükde germâ-germ yedi gün ceng-i azîmeler olup hamd-i Hudâ sene-i mezbûrun mâh-ı Rebî‘ulâhirindeki yevmü'l-erba‘ada aşağı kal‘a bi-avnillâh feth olup cümle küffâr yukaru kaya üzre iç kal‘aya kapanırlar.

Âhir-i kâ[r] dördüncü gün kal‘a amân ile pâdişâh-ı cem-cenâba kal‘a miftâhların verüp Seğitvar kal‘asına giderler. Çünkim sene 950 kal‘a feth olup ibtidâ hükûmetin Mihaç beği Kâsım Beğ'e ihsân olunup hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre bu kal‘a-i Şikloş Budin eyâleti iken ba‘dehu sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında kal‘a-i Kanije feth olup hâlâ Kanije paşasının voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Ve kethudâyeri ve Budin ve kapukulu serdârı ve muhtesibi ve dizdârı ve yüz yetmiş nefer merdüm-i hisârı ve a‘yân-ı kibârı vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Şikloş: Bir sahrâ-yı hâmûnun tâ vasatında bî-hâ’il evc-i âsumâna kad çekmiş bir kal‘a-i ser-bülenddir kim tâ iç kal‘asının zirve-i a‘lâsına varınca üç kat Şeddâdî metîn ve seng-tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır. Ve iç kal‘ası olan püşte-i âlî bir sivri taşdır. Mâ-takaddem bu nârîn kal‘a krallara mahsûs sarây-ı nâ-tırâşdır. Bu iç kal‘a içinde müte‘addid kâ‘alar ve dîvânhâneler ve gûnâ-gûn nüzhet-âbâd maksûreler ile ârâste ve cihân-nümâ kâh-ı Havarnaklar ve şâhnişînler ile pîrâste bir sarây-ı vâcibü's-seyr iç kal‘adır.

Cânib-i şimâlinde tâ kal‘a-i Peçoy ve taraf-ı garbında kal‘a-i Seğitvar ve semt-i kıblesinde kal‘a-i Valpova nümâyân bir iç kal‘a-i cihân-bândır.

Ve bu iç kal‘ada Seyrântaşı demek ile ma‘rûf bir temâşâgâh kayası var, cümle sahrâ andan nakş-ı bûkalemûn nümâyândır. Ve ol tarafı gâyet sedd-i metîn dolma rıhtım sa‘b ve kavî dîvâr-ı üstüvârdır. Ve bu sarâyın dam u bâmları ve maksûreleri cümle gûnâ-gûn kiremit örtülüdür.

Ve bu iç kal‘ada Süleymân Hân câmi‘i var. Ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve cebehâne ve gılâl anbârı evleri var, gayri şey yokdur. Ammâ bu iç kal‘ada bir çâh-ı mâsı var kim umku kâmil seksen kulaç seng-i hârâdan kesme kayadır, ammâ suyu gûyâ âb-ı hayâtdır, lâkin nehr-i azîm gibi cereyân eder bir sudur. Bir merd-i âferîde bilmez kim bu kuyunun suyu nereden gelüp nereye gider.

Ve bu iç kal‘a handakı içinde bir balyemez topu var, gâyet büyük topdur. Ve cisir ile geçilir bu kal‘a-i bâlânın üç kat kapusu vardır.

Manzara-i aşağı kal‘a-i Şikloş: Cümle üç kat kal‘adır ve cümle on yedi aded Şeddâdî kaya kulle-i serâmedlerin tâ zirve-i a‘lâları sivri sivri tahta örtülüdür kim Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken bu kulleleri tahtalar ile örtmüş gâyet metîn ebrâclardır. Ve her kulle mâbeyni kâmil yüzer adımdır. Bu hisâb üzre aşağı kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi bin yedi yüz aded hatvedir. Ve bu kal‘anın gird-â-girdi serâpâ yalçın kesme kaya handak-ı amîk ü arız ü mehîb hafr-i azîmdir.

Ve cânib-i şarka bir kapusu var. İç yüzünde bir âb-ı hayât kuyusu var. Ve kapudan taşra handak üzre haşeb cisri her gece makaralar ile kalkar cisr-i musanna‘dır.

Ve bu kal‘ada cümlesi elli aded bâğ u bâğçesiz şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve kamusu yedi aded mihrâbdır. Evvelâ Süleymân Hân câmi‘i, kenîseden velî olunmuş bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir, ammâ musanna‘ değildir, lâkin başka bir rûhâniyyet var.

Ve ibret-nümâsı, kal‘a kapusu üzre bir serâmed vâcibü's-seyr sâ‘at kullesi var. Ve dükelisi bir âb-ı hayât çeşmesi var kim kapu önündeki cisrin başında vâkı‘ olmuş bir sebîl-i aynü'l-hayâtın târîhi budur:

Sâhibin bilmek dilersen bu müferrih çeşmenin,

Hak rızâsın isteyüp etdi Ömer Ağa binâ,

Târîhi ma‘lûm olur her kim ki su içüp ***[172a]*** *deye,*

Rûhu şâd olsun Hasan ile Hüseyn'in dâ’imâ.

Sene 1051.

Sitâyiş-i taşra varoş: Bu aşağı kal‘anın taşrasında cânib-i şarkîsinde bir kat şehir varoşu var. Bunun dahi etrâfı bir kat handaklı ve şarampav dîvârlı palanka hisârdır, ammâ gâyet metîn ve dolma rıhtım olup câ-be-câ kulleleri var, lâkin çit dolma tabyalardır. Ve niçe yerde mazgallar dirsekleri vardır ve niçe yerde şâhî topları [v]ar, ammâ topa muhtâc değildir, zîrâ aşağı kal‘a kullenin topları cümle bu varoşu korudur.

Ve bu varoşun hepsi üç aded dervezesi var, biri cânib-i kıbleye Ösek kapusu ve biri taraf-ı şimâle Peçoy kapusu ve semt-i garba Seğitvar kapusu var ve bu mezkûr kapuların mâbeynleri yekûnısı iki bin beş yüz adım ihâta eder bir varoş-ı mu‘azzamdır kim tâ aşağı kal‘ayı ihâta etmişdir, ammâ yukaru iç kal‘ayı ihâta etmemiş varoş palankasıdır, zîrâ iç kal‘anın cânib-i garbîsinin iki tarafında iki yerde sazlık ve bataklık buheyredir ve her tarafı gâyet derin fecc-i amîkden nişân verir bir azîm göldür.

Ve bu varoşun umûmısı yedi mahalledir, ikisi keferelerdir, beşi müslim mahallâtlarıdır. Ve olancası sekiz yüz aded tahta örtülü ve tahta havlılı tahtânî ve fevkânî mükellef ü mükemmel vâsi‘ evlerdir kim her birinde gaytân-ı cinân misilli bâğçeler mukarrerdir.

Ve barısı yedi mihrâbdır. Evvelâ Malkoç Beğ câmi‘i, dırahtistân içre bir câmi‘-i zıllistândır, ammâ kurşum ile mestûr bir serâmed bânghâne-i Bilâlîli câmi‘-i pür-nûrdur. Andan Eski İskender Beğ câmi‘i, bu dahi ma‘bedgâh-ı atîkdir. Mâ‘adâsı mahalle mesâcidleri ve mezgitleridir.

Barıdası üç yerde medrese-i âlimândır. Bu şehirde ulemâya ri‘âyet ederler, ammâ ulemâ-yı âlim ü âmil ü kâmil ü fâzıl yokdur, ancak mürde-şûy sûhtevâtlar vardır, ammâ anlarda[n] kılıçları bellerinde ve kitâbları ellerinde gâzî sûhtevâtları vardır.

Olandası üç yerde tekye-i dervîşân-ı zî-şânları var. Hamusu bir aded mekteb-i sıbyândır. Ve ümmeten bir küçük hammâm-ı hoş-havâsı var. Ve cümleden iki hânları var, ammâ niçe poyataları var kim âyende vü revende müsâfirînler konup göçerler. Ve âmmeten kırk aded dükkânlarında bir üstâd at na‘lbendi var, dünyâda misli yokdur.

Ve cümle halkı Poturca kelimât edüp serhad esbâbları geyüp ticâret ile geçinüp sofra sâhibi garîb-dost gâzî âdemlerdir kim intihâ-i serhaddir.

Ve âb [u] hevâsı hemân kal‘a-i Peçoy gibi latîfdir, zîrâ Peçoy dahi cânib-i şimâle 5 sâ‘at karîbdir. Bunun dahi mahbûb gulâmları olur, ammâ cümle yiğitlerdir. Ve bâğ-ı cinânları gâyet çokdur.

Ba‘dehu bundan cânib-i garba bir gecede {**karye-i Bisne'**yi ubûr edüp} 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı hısn-ı hasîn hisâr-ı üstüvâr, ya‘nî sûr-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Seğitvar

Der-beyân-ı icmâl-i sefer-i hümâyûn-ı feth [u] fütûh-ı kal‘a-i Seğitvar: Sebeb-i gazâ-yı Seğitvar oldur kim mukaddemâ Süleymân Hân Budin'i feth etdikde bu kal‘a-i Seğitvar kalup dest-i Âl-i Osmân'da olan vilâyetleri Seğitvar küffârı harâb u yebâb etdiklerini Budin vezîri Yahyalu Arslan Paşa serîr-i saltanata birkaç def‘â bildirüp devlet tarafından ığmâz-ı ayn olundu.

Ba‘dehu küffâr günden güne şîrînlenüp Erdel vilâyetinde olan şehrlerimizi ve kal‘alarımızdan Mekke ve Medîne hâssı olan Sekelhit kal‘amız ve Sakmar kal‘amız ve Varat ve Arat ve Tokay ve Kalu ve Kâlü nâm kal‘alarımızı Nemse küffârı alup içine asker koduğunun haberin Erdel kralı der-i devlet-masîre bildirdikde hikmet-i Hudâ Süleymân Hân'ın kemâl mertebe pîr-i fânî olup mübtelâ-yı nikrîs ve herem ve niçe emrâz-ı müzmine ile derd-i sakam sâhibi idi, ammâ yine gayret ü hamiyyet-i pâdişâhîyi elden komayup sene 973 mâh-ı Şevvâl'inin 9 gün serâperde-i Süleymânîsin Çırpıcı Çayırı nâm sahrâda meks-i hıyâm edüp ol gün vezîr-i sânî olan Koca Pertev Paşa'yı Erdel diyârına seksen yedi bin asker ile serdâr edüp Erdel banı olan mutî‘ [u] münkâd Zidmon, Yanoş Kral'a Pertev Paşa'yı imdâd gönderdi.

Ertesi gün Sadrıa‘zam olan Sokollu Tavîl Mehemmed Paşa'yı elli bin asker ile serdâr-ı mu‘azzam edüp Seğitvar kal‘ası üzre talî‘a-i asker edüp irsâl eylediler. Ve anlar dahi asker-i kerrâr ile kat‘-ı

menâzil ederek Seğitvar'a revâne oldular.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene-i mezbûrda mâh-ı Şevvali'l-mükerremin onuncu gününde âdet-i kadîmeleri ve kâ‘ide-i amîme-i şehinşâhîleri üzre Vezîr-i Sânî Ferhâd Paşa'yı ve Vezîr-i Râbi‘ Ahmed Paşa [ve] Vezîr-i Hâmis Kızıl Ahmedlü Mustafâ Paşa ve Şemsî Paşa'yı ve Kadıasker Hâmid Efendi'yi ve sâ’ir erbâb-ı dîvânları cümle götürüp hattâ müsinn ü ihtiyâr umûr-dîde musâhiblerden Matbah ***[172b]*** Emîni Selîm Hânlı Abdî Efendi'yi ve Kuzu Ali Ağa'yı ve mütekâ‘id Yeniçeri ağası Ali Ağa'yı ve bu hakîr Evliyâ'nın pederi Kuyumcubaşı Dervîş Mehemmed Ağa'yı ve İbrâhîm-i Gülşenî hazretlerinin başhalîfesi Ser-hânendegân Dervîş Ömer-i Gülşenî ve niçe bunların emsâli pîr-i fânî vâcibü'r-ri‘âyâ umûr-dîde müsin ihtiyârları ma‘an Seğitvar seferine götürüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek gitmede, ammâ mübârek vücûd-ı şerîflerine pîrlikden za‘af u fütûr ve derd-i belâ-yı nikrîs ile dâ’imâ rencûr olup dâ’imâ taht-ı revân ile râha revâne olarak kal‘a-i Belgrad'dan nehr-i Sava'yı ubûr edüp sahrâ-yı Zemon'da meks-i hıyâm buyurduklarında cümle asâkir-i İslâm deryâ-misâl cem‘ olup pâdişâh-ı gerdûn-vakâr deryâ-misâl asker ile Eğre gazâsına gidüp mukaddemâ Nemse çâsârı Ferdinand Kralın Erdel'de istîlâ etdiği Sakmar ve Tokay ve sâ’ir kılâ‘ları halâs etmeğe azm-i hümâyûnları oldukda hikmet-i Hudâ mukaddemâ Peçoy kal‘ası muhâfazasına ta‘yîn olunan üç aded sancakbeğleri Şikloş kal‘ası altında meks-i hıyâm edüp bârân-ı rahmetden bu beğler gözlerin açamayup herkes haymesinde başun hırkaya çeküp âlem ağyârdan bî-haberdir deyü hâb-ı nâzda iken ol gün Seğitvar kal‘ası banı olan Zirniski Mikloş nâm pelîd-i anîd beş bin atlı ve üç bin yaya küffârlar ile mezkûr beğleri ol yağmur ve kar mahallinde ale'l-gafle basup beğleri ve niçe yüz aded gâzîleri cümle şehîd edüp ve niçe yüzünü esîr-i bend-i zincîr edüp cümle guzâtın mâl-ı ganâ’imiyle kal‘a-i Seğitvar'a gidüp şâdumânlar ederek karâr-dâde olur.

Ba‘dehu bu haber-i mûhiş mesmû‘-ı pâdişâhî oldukda Eğre gazâsı ve Erdel'de alınan kılâ‘ların istihlâsından ferâğat edüp *"Bismillâh* niyyetü'l-gazâ-yı Seğitvar" deyüp ol ân dâmen der-miyân edüp Sokollu Mehemmed Paşa-yı müdebbiri talî‘a-i asker edüp Seğitvar kal‘ası üzre gönderir. Bahren Karlıeli sancağına mutasarrıf Ali Portuk nâm kapudanı Tuna nehri üzre üç yüz pâre firkate ve tıransa ve kırk pâre kalyeta kadırgalar ile donanma-yı hümâyûnu nehr-i Dırava'ya serdâr edüp irsâl eder.

Hulâsa-i kelâm pâdişâh-ı âlî-hümâm menâzil kat‘ ederek Peçoy-ı dilcûy sahrâsında İrşan nâm bir cebel-i azîmin dâmeninde meks-i çetr-i mülammâ‘ olup ol ân Budin beğlerbeğisi Arslan Paşa'yı otağ önünde katl edüp zümre-i şehîdâna dâhil oldu.

Sebeb-i katli oldur kim Süleymân Hân Eğre seferine ve Erdel taraflarına azîmet etdiklerinde ol mahalde Nemse kralı Süleymân Hân'ın bu tarafa seferinde haberdâr olup deryâ-misâl cünûd-ı cünübler cem‘ edüp âmâde iken merkûm Arslan Paşa ol mahalde Budin askeriyle Ustolni-Belgrad kal‘ası kurbunda Polata kal‘ası ve Çavka kal‘aların muhâsara edüp döğerken hemân Nemse çâsârı olan Ferdinand Kral-ı dâl mevcûd askeriyle Arslan Paşa'yı basup cümle Budin askerin kırup kimin esîr edüp bu kadar bârhâne ve cebehâne-i Âl-i Osmân'a mâlik olup mezkûr Arslan Paşa'yı kova kova Tata ve Papa kal‘alarına gelüp bu iki aded kal‘a-i metînelere bilâ-meşakkat küffâr istîlâ etdüğiyçün bu sebeb ile Arslan Paşa katl olundu.

Ve Budin eyâleti Sadrıa‘zam Sokollu Mehemmed Paşa'nın ammîzâdesi Mustafâ Paşa'ya ihsân olunup

Seğitvar üzre çarkacı ta‘yîn olunur.

Ba‘dehu bizzât Süleymân Hân ikinci günde kal‘a-i Seğitvar altında top menzilinden ba‘îd göl kenârında serâperde-i Süleymânîsini kurup cemî‘i deryâ-misâl asâkir-i bî-pâyân ile sene 974 târîhinin mâh-ı Muharremü'l-harâmının yigirminci gününde Ağustos'un beşinci günü kal‘a-i Seğitvar'a göz açdırmayup Vezîr Ferhâd Paşa ve Anadolu vezîri bile kal‘anın taraf-ı cenûbîsin kuşadırlar. Vezîr-i hâmis Mustafâ Paşa ile Rûmeli beğlerbeğisi Şemsî Paşa kal‘anın semt-i şimâlîsin kuşadırlar.

Ve'l-hâsıl himmet-i Sultân Süleymân Hân ile ve re’y [ü] tedbîr sâhibi Sokollu Vezîrin ihtimâm-ı tâmıyla cemî‘i asâkir-i İslâm mûr-ı bî-şümâr mâra üşer gibi kal‘anın etrâfına üşüp yigirmi yedi koldan kal‘aya meterise girüp ale't-tevâlî kal‘ayı balyemez top-ı kûplar ile döğmeğe başlarlar.

Derûn-ı hisârda mahsûr olan Zirniski Mikloş ve Zirin Hersek nâm segler ile derûn-ı kal‘ada mahsûr yigirmi altı bin kefere kapandığı muhakkak olup anlar dahi derûn-ı hisârdan cenge âhenge başladılar. Ammâ bu kal‘a-i sedd-i İskender nehr-i Reyke bataklığı ve berkeliği içinde cezîre gibi kalmış bir sedd-i Kahkahâ'dır. Hemân cümle guzât fermân-ı şehriyârî ile mezkûr batağın suyun kesüp altıncı günde taşra varoş feth olup bin altı yüz kadar küffâr-ı hâksâr ***[173a]*** dendân-ı kılıçdan geçüp orta kal‘a fethine mübâşeret olunur, ammâ bu orta kal‘a bir sahrâ-yı azîmin ortasında ve bir deryâ-misâl bir fecc-i amîk batak ve çatak içinde cezîre-misâl bir refî‘u'l-bünyân ve bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i bî-amân olmağile buheyre-i azîmin derdinden kal‘anın yanına varılmaz.

Her ne hâl ise Pojaga beği Nasûh Beğ bu kal‘ada yedi sene esîr olduğundan bu kal‘ayı muhît olan nehr-i Reyke'nin yolların bilüp anın himmetiyle nehrin bendlerin kesüp gölün suyu kesildi, ammâ içine fîl-i Mengerusî ve Adana câmûsu girse gark olur bir batağ u çatağ ve domuz yatağı yerler kim benî Âdem yanına varmak muhâl.

Hemân Sokollu Mehemmed Paşa, re’y-i ahsen edüp cemî‘i asâkir-i İslâma yetmiş bin çuval yapağı ve sekiz kerre yüz bin tobra fişkı ve toprak ve niçe kerre yüz bin ağaç kütük ve niçe bin dıraht-ı müntehâları bu cunbul buheyre deryâsının içine kenârdan bırağa bırağa tâ gölün amîki yerine gelüp ana cemî‘i erbâb-ı zu‘amâya ve erbâb-ı tîmâr[a] çit örmek fermân olunup astar ve lensalar örüp bu buheyre içine ilkâ olunan tobralar ve fişkı ve yapağı çuvalları üzre siperler ede ede cümle çitleri döşeyüp âmâde ederler.

Ve *bi-avnillâhi Te‘âlâ* himmet-i şâh-ı merdân ile birkaç günden kal‘anın her cânibini doldurup illâ bir cânibi yılma(?) âyine su kalup gayri taraflarında kal‘a dîvârlarına niçe gâzîler serdengeçdilik edüp el vururlar, ammâ kal‘anın bârân-ı la‘net gibi yağan top u kurşum ve kumbarası tesirinden kal‘aya yürüyüş etmek bir vecih ile mümkün değil.

Hikmet-i Hudâ pâdişâh-ı âlî-vakâr bu mahalde müşevveş-hâtır olup kemâl mertebe nıkrîz zahmeti kendülere veca‘ ü derd [ü] elem verüp ekl [ü] şurbdan kaldılar, ammâ âkıl Sokollu Mehemmed Paşa pâdişâhın ser ü katına(?) kırk hâs odalıyı bile uğratmayup ancak Silihdâr Ca‘fer Ağa ve taşradan bu hakîrin pederi Dervîş Mehemmed Ağa ve Re’îsü'l-küttâb Ferîdûn Efendi ve Kuzu Ali Ağalar pâdişâhın başında musâhabet edüp hidmet-i pâdişâhî edüp halvethâne-i şehriyârîde yatup kalkup bir kimesne ile ihtilât etmezler imiş, ammâ her bâr yalnız Sokollu Vezîr gelüp gidüp taşrada kal‘anın

mühimmât [u] levâzımâtların görür imiş.

Re'y [ü] tedbîr-i Sokollu Vezîr: Çünki pâdişâh-ı âlem-penâh bu mertebe haste-hâl olunca hemân ol ân vezîr-i dilîr "Pâdişâhım böyle fermân etdi" deyü kâmil kırk bin nâmdâr yiğit serdengeçdiler yazup cümleye cebehâne-i pâdişâhîden âlât-ı silâh bezl edüp yürüyüş etmeğe âmâde eder.

Ve ol gün on bin aded keçilerin boynuzlarına ikişer aded fitiller bağlayup ol bir şeb-i muzlimde vakt-i Şâfi'îde cemî'i keçilerin boynuzlarındaki fitilleri yakup bir serdengeçdi âdem bir kösem koyun ile kal'anın gölü üzre dolmuş çitler üzre yürüyünce hemân beriden asker-i İslâm içre bir sadâ-yı "Allâh Allâh" kopup cemî'i keçiler gürûh gürûh kal'aya yürürken hemân küffâr-ı hâksâ[r]lar görse kim bu kadar yüz bin Âl-i Osmân askeri ellerinde fitilleri yakup yürüyüş edüp gelir.

Hemân küffârın cân başına sıçrayup cemî'i top u tüfeng ve kumbaralar keçileri âdem sanup enince cümle küffârda ne top u tüfeng ve ne kumbara vü fişeng sıkılı kalmayup cümle keçiler sademât-ı top-ı kûpdan helâk olunca hemân akîbince kırk bin aded serdengeçdi gâzîler dal tîğ-i uryân olup sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup bî-bâk ü bî-pervâ kal'aya yürüyüş edüp küffârdan top u tüfeng atılmadan hamd-i Hudâ orta hisârı feth u teshîre alup gülbâng-ı Muhammedîler okunup beyâz bayraklar dikildikde cümle küffâr ceng ede ede iç kal'aya firâr ederler.

Bu mahalde iki bin kâfir katl olunup yedi yüz aded gâziyân-ı mücâhidân câm-ı şehâdeti nûş edüp yerleri dâr-ı illiyyîn olup bu kal'anın feth [ü] fütûhu Sultân Süleymân'a müjde olunup,

"Ah gidi Seğitvar âh" deyüp dağ-ı derûnundan bir âh-ı serd çeküp buyururlar kim,

"Dahi Seğitvar'ın iç kal'ası alınmadı ise işte henüz benim vücûdum kal'ası alındı" deyüp ol gün kasâvetinden Süleymân Hân sene 974 mâh-ı Safer'in 22 günü serîr-i saltanatın terk edüp dâr-ı bâkîye irtihâl etdikde hemân âkıl u müdebbir Sokollu Vezîr na'ş-ı Süleymân Hân'ı Silihdâr Ca'fer Ağa ve Ferîdûn Beğ ve bizim pederimiz ve Kuzu Ali Ağa ve Abdî Efendi ile na'ş-ı Süleymân Hân'ın karnını yarup ûd u amber ve müşg ü za'ferân ile tuzlayup Süleymân Hân'ın obası içre, vücûd-ı Süleymân Hân'ı "Amâneten" deyü yere defn edüp kalbini ve muzahrafât ve ciğerini hâlâ Türbe kal'ası olan yere defn edüp Sokollu Vezîr bizim peder ile ***[173b]*** beş ad[ed] musâhiblere yemîn verüp pâdişâhın merhûm olduğun ifşâ etmeyeler ve na'ş-ı şerîfin defn olunduğu yerden taşra çıkmayup gûyâ Süleymân Hân hayâtda gibi yine

"Pâdişâhım şöyle ve pâdişâhım böyle" deyüp kelimât edeler ve,

"Pâdişâhım filân devâyı ve filân ta'âmı ve filân eşribeyi ister" deyü taşra çıkup kilarcıbaşıya ve haznedârbaşıyı haber edeler, yine savma'aya gireler, deyü gûnâ-gûn re'y [ü] tedbîrler edüp ol ân bir sebük-rûh perkende âdem ile Kütâhiyye'de vâlî olan Şehzâde Selîm Hân-ı Sânî'ye,

"Elbette pâdişâhım Seğitvar altında bize yetişüp cülûs edesin. Yohsa cemî'i ibâdullâh ve sancağ-ı Resûlullâh kâfiristânda kalır. *El-hükmülillâh"* deyü haber gönderüp hemân Sokollu Vezîr taşra çıkup dîvân-ı pâdişâhî edüp cümle vüzerâ ve vükelâya pâdişâhın selâmın teblîğ edüp,

"Pâdişâhım orta kal‘anın fethinden ziyâdesiyle hazz edüp sehel vücûdumdaki illetlerim hiffet buldu. Hemân kullarım iç kal‘a fethine de kış gelmeden sa‘y-i cehd-i ihtimâm etsinler. İnşâallâh ser-i kârda olanlara dahi ziyâde menâsıb-ı âlîler ihsân ederim, buyurdular" deyü Sokollu vezîr, pâdişâh-ı merhûmun ağzından böyle re’y-i ahsen kelâmlar söyleyüp cümle vüzerâ ve vükelâlara yüz elli kadar hil‘at-i şehriyârîler geydirüp andan iç kal‘aya sarılmağa mübâşeret ederler.

Ammâ iç kal‘asına cemî‘i küffâr dolup cümlesi cân bâzârına düşüp eyle bir batak deryâsı içre cezîre-misâl bir kal‘a-i dâr-ı dâl ellerine girüp cân havliyle şeb [ü] rûz cenge âheng ederler, ammâ beri tarafda Sokollu Koca Mehemmed Paşa'nın sa‘y [ü] ihtimâmıyla ve bezl-i ihsân [u] in‘âmıyla bunun dahi buheyresin orta kal‘adan taş ve toprak ve ağaç ve çul ve tobra ile fişkılar ve kütük odunlar ile doldura doldura siperlenerek bu iç kal‘a hâ’itine varup niçe bin serdengeçdi gâzîler kal‘a altında siperlenirler.

Andan iç kal‘anın palanka dîvârına el urup kazıkların ve şarampavların söküme başlayup niçe bin gâzîler kal‘a ağaçlarına zift ü neft ve katrân sürüp ıhrâk bi'n-nâr ederler idi, ammâ küffâr cân havliyle ol kadar ceng-i savaş-ı perhâş ederler kim her yürüyüşde asâkir-i İslâmı top u tüfeng ve fişeng ve el kumbarası ile gerü püskürüp guzât-ı müslimîn gerü avdet ederlerdi.

Ve her gün niçe yüz guzât-ı muvahhidîn câm-ı şehâdetden nûş ederlerdi. Ve top-ı kal‘a-kûp ile kal‘anın münhedim olan yerlerin ân-ı sâ‘atde küffâr-ı dûzah-karâr şarampavlar ve arız direkler koyup siperlerin ardlarını toprak ile doldurup evvelkiden metîn ü müstahkem edüp şeb [ü] rûz asâkir-i İslâmı âteş ile dağlardı, ammâ yine bizim gâzîler niçe kerre kal‘aya uzun kancalar ile yürüyüp çengâller ile kal‘adan kâfirleri aşağı çeküp niçe kerre baş ve diller alup Sadrıa‘zama götürüp ihsân [u] in‘âmlar alırlardı.

Lâkin leşker-i muvahhidîn hayli zamândan berü cengden kendülerine usan gelüp,

"Pâdişâhımızı ayak dîvânında görmek dileriz" deyü kul gulû etdikde hemân Sokollu vezîr-i müdebbir bu re’y [ü] tedbîri edüp na‘ş-ı Süleymân Hân'ın tuzlanmış salamurasını emânet olan yerden çıkarup geydirüp kuşadup serâperde-i Süleymânî içre bir taht-ı âlîde na‘ş-ı Süleymân Hân'ın bol hil‘at-i fâhiresi ardına Kuzu Ali Ağa girüp Süleymân Hân'ın hil‘ati yenlerin za‘ferân sürülmüş elleriyle Ali Ağa geyüp Süleymân Hân'ın başında yine âdet-i kadîmesi üzre destâr-ı Yûsufî üzre yüzünde siyâh nikâb ile vech-i şerîfi mestûr, ammâ mübârek lıhye-i şerîfi sarı olup burum burum ve büklüm büklüm sarı sakalı nikâbsız olup bu re’y [ü] tedbîr ile Süleymân Hân'ın meyyitin taht üzre oturdup hil‘ati ardında Kuzu Ali Ağa Süleymân Hân'ı göğsüne alup kucaklayu durup Süleymân Hân önüne bir perde-i zenbûrî çeküp cümle erbâb-ı dîvân vüzerâ ve vükelâ cümle yerlü yeründe sâf ve sâf durup hemân bir kerre Sakallı Mehmed Paşa taht üzre olan pende-i zenbûrî küşâde kılup Süleymân Hân hayâtda gibi girde bâlişlere dayanup bir kerre ardından Ali Ağa vücûd-ı Süleymân Hân'ı alup cümle askere selâm şekilli etdirdikde cemî‘i kullar ve dîvân çavuşları,

"Ve aleykümü's-selâm pâdişâhım, yaşın uzun olsun ve devletin dâ’im olsun. Tanrı pâdişâhımıza çok yıllar ömürler versin" dedikde ***[174a]*** Sokollu'nun tenbîhi üzre sâzende mehterbaşı bir fasl-ı kasîr ederken hemân Kuzu Ali Ağa kendünün hasta eli gibi za‘ferânlı sarımtırak elini Süleymân Hân'ın sakalına yapışup tarak ister işâreti eder şekilli hareket edince hemân Silihdâr Ca‘fer Ağa tarak verüp

Ali Ağa tarağı alup Süleymân Hân'ın sakalın hasta harekâtı eder gibi hareket ederek tararken cümle guzât,

"Elhamdülillâh pâdişâhımız hayâtda görüp ayak dîvânı mübârek olup şu nikrîz marazından halâs olup bolay kim pâdişâhımız ayağa kalkup devletinde şu kal‘a feth olup selâmete gitsek" derler.

Kimisi, "Gördün mü sakalını bir hoş tarayamadı, zîrâ haste-hâldir, eyle olur. Hemân pâdişâhımız sağ olsun" deyü herkes birer gûne güft [u] gûda iken mehterân sâzendegân faslı tamâm edince hemân Süleymân Hân'ın na‘şı ardından Ali Ağa eliyle dağılın işâreti etdikde yine dîvân çavuşları yine pâdişâhı alkışladıklarında Silihdâr Ca‘fer Ağa perde-i zenbûrî çeküp cümle vüzerâ ve vükelâlar gürûh gürûh herkesin me’mûr olduğu eşgâline giderken hemân,

Der-beyân-ı diğer re’y [ü] tedbîr-i Sokollu Vezîr

Hemân cenâze-i Süleymân Hân'ı yine yere emâneten kodukları gibi Sokollu oba içinde bir kerre,

"Amân pâdişâhım amân kıyma bana, kırk yıllık bir ihtiyâr vezîrinim amân amân" deyü boğularak haykırarak feryâd edüp,

"Olsun pâdişâhım, bu gün kal‘aya yürüyüş ederiz, amân hünkârım, ceddin rûhıyçün kıyma bana. Vallâhi şimdi yürüyüş edelim. Emir senin pâdişâhım. Yeniçeri ağası kulunu ve yedi vezîr kullarını ne kırarsın. Ben şimdi cümle ocağa beş yüz kîse verüp yürüyüş ederim" deyü feryâd ederek sarığı boğazına geçmiş ve kendi kendine yüzün ve gözlerin tırmalayup ve sakalı üzre kızıl kanların akıdup baş kabak taşra çıkdıkda yeniçeri ağası Ali Ağa'yı ve Ferhâd Paşa'yı ve Anadolu beğlerbeğisi Mahmûd Paşa'yı ve beşinci vezîr Mustafâ Paşa'yı ve Şemsî Paşa'yı ve gayr-ı mîr-i mîrân ümerâları Sokollu huzûruna çağırup eydir:

"Görün âdemler, ben bu sinn-i sâlde bir pîr-i fânî bir ihtiyâr vezîr olam. Bakın hasta dediğiniz pâdişâhım beni ne hâle koyup sarığım boğazıma geçirüp yüzüm gözüm kan etdi. ‘Bire mel‘ûn, bu kal‘a niçün bu zamâna dek feth olmadı, işte kılıç gibi kış geliyor. Benim kullarım kışa niçün kalır, tîz cellâd’ deyüp beni musâhibleri ricâ edüp, ‘Elbette kal‘aya yürüyüş eyle, yohsa seni de ve gayri vezîrleri ve ser-i kârda olanları kırarım’ deyü yemîn etdi. İmdi benim cânım pâdişâh beni öldürmeden ben sizi evvel kırarım ve illâ kal‘aya yürüyüş edüp bi-emrillâh feth edelim, pâdişâh kılıcından halâs olalım. Ölürsek kal‘a altınd[a] şehîd olalım" dedikde cümle vüzerâ vü vükelâ ve erbâb-ı dîvân Sokollu'nun sarığı boğazında ve yüzü gözü kan görünce hemân cümlesi,

"Amân sultânım, bugün hemân yürüyüş edelim. Her çi bâdâ bâd" deyüp cümle yigirmi iki bin serdengeçdi gâzîler dal sâtûr-ı Muhammedî olup sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup yürüyüş ederek iç kal‘aya batak ve çatak çitleri ve lensa astarları üzre cümle guzât birbirlerinin akîblerince ardı arası kesilmeyüp gitmede, ammâ küffâr-ı füccâr âteş-feşânlık {edüp cümle} topları ve kurşumları ve kumbaraları asker-i İslâm üzre yağdırup bir kerre guzât-ı muvahhidîn rû-gerdân olmayup her münhedim olan yerlerin gâzîler topa tüfenge bakmayup cümle guzât dendân-ı bedenler üzre çıkup cemî‘i ebrâcları ve tabyaları kabza-i tasarufa alup eyle dilîrâne ceng-i savaş-ı perhâş olmuşdur kim müverrihân-ı Rûm kavlince "Böyle bir muhârebe-i kıtâl bir kal‘a fethinde olmamışdır" deyü tahrîr

etmişler.

Âhirü'l-emr Süleymân Hân'ın merhûm [ol]duğundan iki gün sonra sene 974 târîhinin Saferü'l-hayrın yigirmi yedinci günü "Dest-i kahr ile Süleymân Hân'ın ölüsü kal‘a-i Seğitvar'ı Nemse çâsârı ve Hırvad küffârı elinden kılıç ile feth eyledi" deyü meşhûrdur.

Târîh-i feth-i kal‘a-i Seğitvar-ı üstüvâr, *"Feth oldu kal‘alar"* lafzı târîhdir. Sene 974. Niçe târîhler dahi vardır, ammâ bununla iktifâ etdik.

Gerçi bu kal‘a feth oldu, ammâ Rûmeli ve Anadolu gâzîlerinden ve gayri eyâletlerden on altı bin aded guzât-ı müslimîn Hürr-i şehîd olup yerleri huld-i berîn oldu. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Ammâ kal‘a beği olan Zirniski Mikloş nâm ban-ı benâm "Bu hâli görmekden ise ölmek yeğdir" {deyü} cümle esbâb-ı ihtişâmın geyüp yürüyüş eden guzâta hücûm edince hemân bir mübârizân-ı bahâdırân koluna kuvvet bu kâfir banına bir şehbâz yiğit göğsüne bir kurşum urup bir gâzî dahi kellesine ***[174b]*** bir hadeng urup kal‘a kapusu eşiğinde kellesi galtân olup kellesindeki ok lâle gibi nişân kalup cân ber-cehennem gider.

Bu kal‘a-i Seğitvar Zirinoğlu ve Beganoğlu nâm herseklerin tahtgâhı olmak [ile] cemî‘i küffâr bu kal‘anın bir taşına bin baş vermek üzre var kuvveti bâzûya getirüp ol kadar sa‘y [ü] gûşiş ederlerdi kim birbiri (biri) üzre cân vermeğe cânların cehenneme atarlardı.

Gerçi bu kal‘a Sokollu Mehemmed Paşa'nın gûnâ-gûn re’y-i hüsn-i tedbîri ile dest-i İslâm'a girüp zamîme-i şehr-i İslâm'dan oldu, ammâ bu kal‘a sebebiyle Süleymân Hân gibi bir pâdişâh-ı kişverkeş sultândan ayrılındı, *el-hükmülillâh.*

Ammâ hâlâ Süleymân Hân'ın kalbi ve bağırsakları ve ciğeri Seğitvar'ın cânib-i şarkîsinde bir top menzili ba‘îd bâğlar başında bir püşte-i âlî üzre Türbe nâm bir kal‘a içre bir kubbe-i âlîde medfûndur. İnşâallâh bu kal‘a dahi mahalliyle vasf olunur.

Gerçi bu kal‘a altında Süleymân Hân gibi bir pâdişâh-ı cem-cenâbdan ayrılındı, ammâ henüz devlet-i Âl-i Osmân böyle bir kal‘a-i sedd-i İskender'e mâlik oldu. Andan sonra bir dahi kal‘a-i Kanije'ye mâlik olundu. Cenâb-ı Allâh şerr-i düşmandan bu kal‘ateyni ve gayrilereyni hıfzeyn eyleye, *âmîn yâ mu‘în.*

Ammâ ba‘de'l-feth cemî‘i vüzerâ ve vükelâ bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâya varup cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların görüp cemî‘i kenîselerin asnâm-ı çirk-i şirkden pâk edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn edüp sademât-ı top ile münhedim olan yerlerin ta‘mîr ü termîm etmeğe Sokollu Vezîr fermânlar verüp ibtidâ hükûmetin Peçoy alaybeğisi İskender Beğ'e sancağı ihsân olunup Budum eyâletinden addolunur ve ibtidâ kadılığın Kadıasker Hâmid Efendi akrabâlarından Musallî Muslu Efendi'ye ihsân olunup cümle a‘yân-ı kibâr iç kal‘a içre temâşâya girince meğer kal‘a banı olan Zirniski Mikloş nâm mel‘ûn u bî-dîn iç kal‘asındaki menhûs hânesinde niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh hıfz etmiş.

Hemân guzâtın birisi bârûd olan hazînenin zembereğine basup hazînedeki çarhdan âteş hâsıl olup bin kadar ibâdullâh kal‘a ile evc-i âsumâna perrân-ı urûc edüp cümle şehîd olur, ammâ vüzerâdan ve a‘yân-ı devletden bir merd-i ferde zarar isâbet etmeyüp kal‘ayı tathîr eden hüddâmîn makûlelerin bir top menzili mesâfe-i ba‘îdeye atar. *El-hükmülillâh.* Bunlar dahi câm-ı şehâdetden nûş edüp datar.

Hikmet-i Hudâ, Süleymân Hân bu Seğitvar gazâsına azîmet esnâsında vezîr-i sânî Pertev Paşa'yı Erdel diyârına sipehsâlâr-ı mu‘azzam olup seksen bin asker ile Erdel kralı olan Zidmon Yanoş Kral imdâdına gitmişler idi.

Pertev Paşa dahi Erdel kralı i‘ânetiyle ve kapukulu ve sipâhdan ulûfeciyân-ı yesâreynden ve gurebâ-yı yemîneynden bölük halklarından ve topçu ve cebeci askerlerinden ve niçe mîr-i mîrân ve mîr-i livâlardan bâ-husûs Tımışvar vâlîsi Mustafâ Paşa ve Tatar Hân ve Eflak ve Boğdan askerlerinin cümlesiyle serdâr-ı mu‘azzam Pertev Paşa Göle kal‘asın kâmil otuz altı gün muhâsara edüp hâh-nâ-hâh derûn-ı kal‘adan küffâr amân deyüp kal‘a miftâhların vere ile vermişken yine küffâr vereyi bozup cümle küffârları guzât-ı müslimîn seyf-i Muhammedî'den geçirüp Seğitvar kal‘ası fethinden üç gün mukaddem bu Göle kal‘asın Pertev Paşa feth etdiği gün beri tarafda Süleymân Hân da merhûm olmuşdu.

Anıniçün Süleymân Hân'ın ölüsü kal‘a-i Bobofça'yı ve kal‘a-i Berezense'yi ve Erdel diyârında kal‘a-

i Göle'yi ve kal‘a-i Vilogoş'u ve kal‘a-i Yanova'yı Süleymân Hân'ın ölüsü feth etdi derler.

Hikmet-i Bârî Seğitvar kal‘asının iç hisârı bârûd ile havâya atıldığı sâ‘at Pertev Paşa'dan Göle kal‘asının ve gayri kılâ‘-ı metînelerin feth [ü] fütûh müjdeleri gelüp hemân ol ân Sokollu müdebbir pâdişâh tarafından Pertev Paşa'ya hayr du‘â nâmeler ile semmûr hil‘at-i fâhireler ile istimrâr emirleri gider.

Ve dahi Sokollu vezîr Seğitvar kal‘ası fethiyle iktifâ etmeyüp kal‘a ta‘mîr ü termîm olunup Sultân Selîm'den haber gelince kal‘a altında ârâm etmek iktizâ edince sancağ-ı Resûlullâh'ı ve cümle hazîne-i vakfullâhı kal‘a içine koyup mâh-ı mezbûrun yigirmi tokuzuncu günü vezîr-i hâmis Mustafâ Paşa'yı ve karındaşı Şemsî Paşa'yı umûmen Rûmeli askeriyle iki bin aşağı bölük sipâhîleri ve topçular ve cebeciler ile yigirmi bin kadar asker-i İslâm ile Bobofça ve Berezense kal‘alarına gidüp ikisin de bir günde feth edüp iki serdâr ordu-yı hümâyûna gelüp ba‘dehu Plevneli Gâzî Mihaloğullarına Kanije ve Komar ve Egirsek nâm kal‘aların câniblerine gönlünde olan yiğitler ile akın edüp kâfiristânı nehb ü gâret etmeğe revâne olunur.

Ve Sokollu vezîr kal‘a-i Seğitvar'ı ol kadar metîn ü müstahkem edüp cemî‘i buheyresi içre mukaddemâ doldurdukları hâr-ı hâşâki deryâ-misâl asker ile üşüp dollâb gemileriyle ve çarh-ı felek taraklar ile cemî‘i muzahra- ***[175a]*** -fâtları buheyreden tathîr edüp evvelkiden fecc-i amîk deryâ edüp nehr-i Reyke'nin yine bendlerin açup buheyre-i Seğitvar'a cereyân etmeğe başlar.

Andan kal‘a hâkimi İskender Beğ ile muhâfaza-i Seğitvar içün kırk bin asker konup ve cümle cebehâne-i pâdişâhî ve cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtları ve zahâ’irleri kemâkân gereği gibi beleğan mâ-belağ koyup Sokollu Mehemmed Paşa Şehzâde Selîm Hân tarafının bir hayrına(?) sâmi‘înden idi.

Sultân Süleymân-ı zamânın dâr-ı fenâdan dâr-ı bâkîye irtihâl etdiğinin icmâlidir

İşbu sene 974 mâh-ı Saferü'l-muzafferinin 22 gününde pâdişâh-ı mağfûr terk-i serîr-i saltanat-ı Âl-i Osmânî edüp andan tâc u raht u bahtı bir bûriyâ-yı gûrhâneye değişüp hâk-i mezelletde karâr etdi, zîrâ benî Âdemin âkıbetü'l-emr kârı böyledir kim eğer Sâm u Nerîmân u Zâl-ı zamân olup Nûh Necî-vâr ömr-i Nûh sürsen murg-ı dil bâz-ı ecelden istihlâs bulamayup elbette *Küllü şey'in yerci‘u ilâ aslih* [74] kelâmı üzre elbette her nüfûs ecelin câmın nûş edüp, [75] nass-ı kâtı‘ı üzre herkes dâr-ı gurûrdan dâr-ı sürûra gitmesi mukarrerdir.

Çünki sene-i mezkûr mâh-ı Safer'inin yigirmi ikinci gecesi tokuzuncu sâ‘atde Süleymân Hân civâr-ı rahmete vâsıl oldukda hemân Sokollu vezîr-i âkıl u dânâ pâdişâhın intikâl eyledüğün ol kadar ihfâ etmeğe bezl-i himmet etdiler. Kırk aded Hâsodalıların bile rûhlarının ve bâ-husûs taşra vüzerâlarının ebedü'l-ebed rûhlarının haberleri yok idi.

Ancak re’îsü'l-küttâb Ferîdûn Efendi ve yedi nefer kimesneler bilüp anlar dahi pâdişâh obasından taşra çıkmazlardı. Pes öte tarafa Selîm Hân'a ılgar ile giden Hasan Çavuş nâm şahs-ı tayyâr-ı benâm misl-i hümâm Seğitvar'dan berk-i hâtif gibi seğirdüp Gelibolu'dan boğazı ubûr edüp bir ân hâb-ı râhat görmeyüp var kuvveti bâzûya getirüp Seğitvar'dan sekizinci günde Kütâhiyye'de Selîm Hân'a cülûs müjdesi telhîsin vâsıl edince hemân Selîm Hân at boy[nu]na düşüp bir ân yatup durmayup

Bursa'da cümle ecdâdların ziyâret edüp Bursa sancağını kendüye cülûs müjdesiyle gelmiş Hasan Çavuş'a ihsân edüp kendüleri ale'l-acele dârü's-saltanati'l-aliyyelerine gelüp sene 974 mâh-ı Rebî‘ulevvel'[in]in tokuzuncu gününde Sarây-ı Hâssa içre Arzodası'nda cülûs edüp şeyhülislâm ve'l-hâsıl cümle vüzerâ vü vükelâ ve Kâ’immakâm İskender Paşa cümle sığâr u kibâr tecdîd-i bî‘at edüp ertesi ale's-sabâh rûz-ı cum‘a olup alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye gidüp anda niyyetü'l-gazâ deyüp tekbîr-i Allâh Allâh ile kılıç kuşanup anda salât-ı cum‘a edâ ederek dedesi Selîm Şâh-ı Evvel'i ziyâret edüp andan ceddi Ebü'l-feth'i ziyâret edüp andan Bâyezîd-i Velî, andan Şehzâde Mehemmed Hân'ı, andan Şeh[zâ]desi Sultân Ahmed Hân'ı ziyâret edüp yine Hâsodada tahtında karâr edüp müstakil pâdişâh olduğuna târîhleri budur:

..... (1 satır boş).....

Andan ertesi gün yine ılgar ile kal‘a-i Belgrad cânibine revâne olup sek[iz]inci günde İslâmbol'dan Belgrad'a varup Koca Yûsuf Ağa hânesinde mihmân olunca cemî‘i ahâlî-i Belgrad gelüp "Mübârek-bâd" deyü tecdîd-i bî‘at ederler.

Beri cânibde Sokollu vezîr Seğitvar fethinden sonra ta‘mîr ü termîm-i kal‘a ederek kırk üç gün meks edüp kırk dördüncü gün kal‘a-i Seğitvar'dan sene 974 mâh-ı Rebî‘ülâhir'in 3 cü gün Süleymân Hân'ın na‘ş-ı şerîfin haymeleri içinde emâneten defn olunduğu yerden vücûd-ı Süleymân Hân'ı ter ü tâze çıkarup taht-ı revân içre koyup Belgrad tarafına cemî‘i asâkir-i İslâm ile avdet buyurduklarında cümle guzât-ı müslimîn Süleymân Hân'ı hayâtda zann ederlerdi, zîrâ Süleymân Hân vücûduyla taht-ı revâna Silihdâr Ca‘fer Ağa bile süvâr olurdu. Ba‘zı zamân silihdâr-ı âkıbet-endîş-kâr berâ-yı maslahat Sokollu vezîre gelüp,

"Buyurun taht-ı revân yanında sa‘âdetlü pâdişâh sizi ister" dedikde vezîr-i dilîr at bırağup taht-ı revân yanına gelüp piyâdece bir sâ‘at taht-ı revân yanı sıra yayan yürüyüp Süleymân Hân ile kelimât eder şeklinde olup ba‘dehu yine atına süvâr olurdu. Ve tâ Belgrad'a bir konak Mitroviçse kasabasına gelince her gün pâdişâha arza gelir şeklinde piyâde yürüyüp Silihdâr Ca‘fer Ağa hafî ile işler görüp giderdi.

Bu gûne re’y [ü] tedbîr ile Süleymân Hân'ın merhûm olduğundan ve'l-hâsıl bir ârifün billâh vakıf-ı esrâr olamadılar. Ol gün ki cemî‘i asâkir-i İslâm şehr-i Belgrad'a dâhil olunca gördüler kim Selîm Hân otağa gelüp sandal-nişîn-i pâdişâh olup cemî‘i erkân-ı devlet tecdîd-i bî‘at edüp Sokollu vezîr yine müstakil sadrıa‘zam olup Süleymân Hân'ın cesed-i şerîfin gasl edüp serâperde önünde namâzın cemâ‘at-ı kesîre ile Hâmid Efendi kılup ***[175b]*** andan Vezîr Ahmed Paşa ve Kuzu Ali Ağa ve Selîm Hân-ı Evvel'in Matbah Emîni Abdi Efendi ve Şeyh Nûreddînzâde Efendi ve bu hakîrin pederi Ser-zergerân-ı dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Zıllî ve Şeyh Ömer-i Gülşenî, bu nedîmân-ı Süleymân Hân refîk-i na‘şe olup vücûd-ı Süleymân Hân'ı İslâmbol'a götürüp câmi‘inin mihrâbı önündeki kubbe-i mehbıt-ı pür-envârda defn etmek fermân olunup revâne oldular.

Süleymân Hân mevtinin niçe gûne ahvâlin tahrîr etmişler, ammâ pederimiz merhûm musâhib-i şehriyârî olup kırk sekiz sene hilâfetinde bile olup memâtın dahi görüp sıka kelâmı olmağile böyle tahrîr-i ihtisâr olundu.

Çünki Selîm Hân-ı Sânî müstakil pâdişâh olup yedi gün yedi gece donanmalar olup cemî‘i diyâra tecdîd-i sikke ve hutbe emirleriyle her diyâra birer ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlîler gidüp ibtidâ Belgrad'da Süleymân Hân câmi‘inde Selîm Hân nâmına hutbe-i şehinşâhı Hâmid Efendi okuyup ba‘de salâti'l-Cum‘a Belgrad kal‘asından tâ vakt-i gurûba varınca bin pâre toplar atılup şâdumânlar olur. Ertesi gün cemî‘i kâfiristân krallarına,

"Elbette tecd[îd]-i sulh edüp mu‘tâd-ı kadîmeleriniz üzre elçilerinizle harâclarınız gönderin ve illâ inâd u muhâlefet ederseniz vaktinize hâzır olun" deyü haberler gitdikde cümle küffâr havfinden "Sem‘an ve tâ‘aten" deyüp illâ Venedik-i Bundukanî varan elçiye niçe zebân-dırâzlıklar edüp elçimizi redd etdiği mesmû‘-ı Selîm Şâh olup Belgrad'dan ılgar ile Der-i devlete gelüp Venedik kâfirinin Kıbrıs cezîresi üzre "Niyyetü'l-gazâ" deyüp mühr ile Kara Mustafâ Paşa'yı cezîre-i Kıbrıs'a serdâr-ı mu‘azzam edüp gönderir.

Ve donanma-yı hümâyûn ile yedi yüz pâre kalyon ve kadırga ve sâ’ir sef[î]neler ile asâkir-i İslâm cezîre-i Kıbrıs'a yetişüp ibtidâ Mavosa kal‘asın andan Lagosa kal‘asın, andan Baf kal‘asın, andan Tuzla kal‘asın, andan Girniye kal‘asın ve'l-hâsıl yedi yüz yetmiş mîl cezîre içre yetmiş altı pâre kal‘asıyla ve tokuz yüz pâre köğüyle ve altı kerre yüz bin aded re‘âyâsıyla cezîre-i Kıbrıs üç yılda feth olup hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da bir cezîre-i Kıbrıs'dır kim Bahr-i Sefîd içre misli yokdur.

Bu Selîm Hân-ı Sânî bir uğuru açık pâdişâh-ı cem-cenâb idi. Be-kavl-i müverrihîn bunlara Serhoş Sultân Selîm derler. Dedesine Yavuz Sultân Selîm derler kim fâtih-i Mısır'dır. Ammâ aceb vâkı‘ olmuşdur. Süleymân Hân-ı mağfûrun babası Selîm ve oğlu Selîm, iki Selîm mâbeyninde bir Süleymân idi.

Ba‘dehu Selîm-i Sânî Kıbrıs gazâsı mâlıyla Edirne'de dörd minâreli ve üçer şerîfeli ve ikisi üçer yollu minâreli câmi‘i bu Selîm Hân-ı Sânî binâ edüp ibtidâ Cum‘a namâzına giderken Çorlu ovasında çorlu olup na‘şı Ayasofya-yı Kebîr sâhasında defn etdiler. Sene (---) müddet-i saltanatları olup zamân-ı devrinde devlet-i Âl-i Osmân emn [ü] amân olmuş ve Kıbrıs gazâsı mâlıyla pederi Süleymân Hân'ın Seğitvar'da medfûn olan kalb-i şerîfi üzre bir kal‘a ve bir türbe-i pür-envâr binâ etdiler.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Seğitvar-ı metîn

Sene 974 târîhinde bizzât Süleymân-ı zamân feth ederken merhûm olup iki günden sonra bu kal‘ayı Süleymân Hân'ın ölüsü feth edüp vekîl-i şehriyârî Sokollu Mehemmed Paşa tahrîri üzre Budin eyâletinde sancakbeği tahtı iken ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân (---) asrında kal‘a-i Kanije feth olup eyâlet tahrîr olundukda bu Seğitvar sancağı hâlâ Kanije eyâletinde başka sancakbeği taht[ı]dır.

Taraf-ı şehriyârîden beğinin hâssı 516.230 akçedir ve 600 tîmârdır ve 10 aded ze‘âmetdir. Hâlâ alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i ma‘rekede beğinin askeriyle cümle üç bin altı yüz aded askere mâlikdir. Ve hâkim-i şer‘îsi üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı eşrâfı vardır.

Ve üç oda kapukulu yeniçeri ağası ve Budin kulu serdârı ve sipâh kethudâyeri ve yüzer oda topçu ve cebeci ağaları ve muhtesib ağası ve harâc ağası ve bâcdârı ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı ve

kal‘a dizdârı ve cümle {üç aded kal‘ada} 356 aded kal‘a neferâtlarından cümle yigirmi dörd ağalıkdır. Ve hîn-i cengde on bin aded cengâver ü dilâver askere mâlikdir. Kerrât ile yedi Hersek askerin bozup sındırmış asker-i bî-amândır.

Evsâf-ı taşra varoş-ı azîm Seğitvar: Sene (---) târîhinde Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken bu taşra varoşun etrâfına bir sa‘b hisâr-ı metîn dolma ve rıhtım palanka kal‘a inşâ edüp bir handak-ı amîk kazup toprağın kal‘a dîvârı palankası içre doldurup dîvâr üzre atlılar gezer, tâ bu mertebe vâsi‘ palanka dîvâr olup her bir direkleri mîşe ve pelîd ağaçlarıdır kim (...) dönmüş yedi yerde tabyaları ve dirsekli ve câ-be-câ topları vardır.

Ve bu varoşun ***[176a]*** Peçoy kapusundan tâ Kopan kapusuna varınca dâ’iren-mâdâr dörd bin aded hatve ihâta edüp dîvârının kalınlığı on adımdır ve kaddi yigirmi arşın olup dâ’iren-mâdâr etrâfı fecc-i amîk handakdır kim nehr-i Reyke'den gelir. Nehr-i Reyke dahi kal‘a-i Kopan dağlarından gelir, bataklı ve çataklı ve hınzîr yataklı bereklikdir.

Ve bu varoşun cümle iki kapusu var. Cânib-i şarka Peçoy kapusu, cânib-i garba Kopan kapusu metîn ve kavî ağaç kapuları önlerinde handak üzre haşeb cisrleri var, kapuları muhâfaza eder serâmed şâhî topları var.

Ve bu taşra varoş içre bâğ u bâğçe ve vâsi‘ havlılı çoğu kırmızı kiremit örtülü ve niçe yüzü şindire tahta örtülü ve tahta havlılı tahtânî ve fevkânî cümle tahta haşeb binâ hânedânlardır kim cümlesi bin yüz aded mükellef hânedân-ı ra‘nâlardır, ammâ Sührâb Mehemmed Paşa bu varoşu palanka ile ihâta edeli günden güne amâr olmada, bir varoş-ı mu‘azzam olmadadır, ammâ bu taşra varoşda çârsû-yı bâzâr yokdur.

Kefere re‘âyâ-yı Sırf'ı çok olmağile mükellef câmi‘leri ve gayri hayrât-ı imâretleri yokdur. Cümleden İbrişimzâde hânesi ve Çüvü Zâ‘im hânesi ma‘mûrdur.

Der-sitâyiş-i Orta varoş-ı Seğitvar: Bu dahi bir sahrâ-yı çemenzâr içre Reyke nehri batağı içre şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâkı‘ olmuş cirmi kâmil bin beş yüz germe adımdır. Taşradaki mezkûr varoşa muttasıl olup cânib-i kıbleye iki sıra tûlânîce vâkı‘ olmuşdur, zîrâ iki yanları mezkûr batak ve çatak bereklikdir kim tûlânîsi beş yüz adım dîvârdır. Ve Peçoy kapusu dîvârı ve iç kal‘aya gidecek kapu dîvârı ikişer yüz ellişer adım dîvârdır. Bu hisâbca "Bu orta kal‘anın gird-â-gird cirmi bin beş yüz adımdır" deyü bâlâda dahi tahrîr olunmuşdur.

Ve dîvârının kalınlığı ellişer ayak enli rıhtım çim dolma sedd-i metîn palanka dîvârdır. Ve kadd-i hâiti yigirmişer arşın âlî meşe direklerinden mebnî palanka-i kavî sûr-ı üstüvârdır.

Ve bu orta hisârın cümle dörd aded metîn ü müstahkem kapuları vardır. Evvelâ cânib-i şarka mekşûf Peçoy-ı dilcûy kapusu gâyet metîn bâb-ı hadîd olup bu dervezenin kemeri üzre bir ibret-nümâ sâ‘at kullesi mîkât üzre deverân eder bir sâ‘atdir. Bu kapudan tâ Bobofça kapusuna varınca iki yüz germe adımdır ve gâyet vâsi‘ şâhrâhın iki tarafında cümle üç yüz aded haşeb dükkânlardır.

Andan Şıklofça kapusundan tâ iç kal‘a cisrinin kapusuna varınca germe beş yüz adımdır. Ve bu orta

hisârın şâhrâhların cümle Boynueğri Mehemmed Paşa vâlî-i Kanije iken tahta döşeyüp pâk zokaklar olmuş. Eğer tahta döşenmese vakt-i şitâda çamurdan bu şehir içre gezilmezdi, zîrâ alçak bataklı zemîndir. Ve bu tahta döşeli çârsû içre Ali Paşa câmi‘i var ve bir çeşmesi var. Ve mahkeme çeşmenin kurbundadır.

Ve bu orta hisâr içre cümle dörd yüz yetmiş aded tahtânî ve fevkânî haşeb binâ niçesi kiremitli ve ba‘zısı şindire tahta örtülü bâğçesiz daracık evlerdir, zîrâ bu orta hisâr küçük olmağile evleri dardır, ahâlîsi berhordârdır.

Ve cümle bir mahalle ve beş mihrâbdır ve cümle iki medresedir. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle bir küçük hammâmdır ve cümle bir hândır ve cümle iki aded hânkâh-ı dervîşândır.

..... (1 satır boş).....

Evsâf-ı hisâr-ı sedd-i İskender-i Seğitvar-ı iç kal‘a-i üstüvâr

Seğitvar demek hemân bu iç kal‘adan ibâretdir kim bir hasretü'l-mülûk tahtgâh-ı mahsûd-ı kralân bir kal‘a-i bî-amândır kim niçe yüz krallar gelüp beşer altışar ay muhâsara edüp eyyâm-ı şitâ gelüp kal‘a altı cumbul çamur deryâsı olup hâ’ib ü hâsir menhûshânelerine seg ber-sahrâ giderlerdi.

Ammâ Süleymân Hân kal‘a-gîr pâdişâh-ı devr-i zamân olup bu hisârı muhâsara edüp döğe döğe feth olunmadığından âhirü'l-emr dâğ-ı derûnundan veca‘-ı maraz müşted olup sebeb-i mev[ti] bu kal‘a-i metîn olmuşdur. Hamd-i Hudâ her ne hâl ise dest-i İslâm'a girmişdir.

Ammâ bu iç hisâr orta kal‘anın cânib-i garbîsinde bir batak deryâsı içre bir kal‘aya ve bir binâya ittisâli yok başka bir kal‘a-i sedd-i Ye’cûc'dür. Ve orta hisâr bu iç kal‘aya bataklık üzre iki yüz adım tûlu bir haşeb cisr üzre giderken bu cisrin iki başında ve ortasında zemberekler ile mebnî asma cisrlerdir kim her gece bevvâblar bu cüsûr-ı memerr-i nâsları makaralar ile ref‘ edüp bu iç kal‘a bir cezîre gibi kalır.

Ve bu cisrin sağında ***[176b]*** iç kal‘a kapusu var kim bu kadar zamândan berü seyâhatimizde bu gûne hiyel ü şeytanat ile binâ olunmuş bir kal‘a kapusu görmedim. Hakkâ ki bu kal‘aya mânend kal‘a-i ser-bülend yokdur kim niçe yüz bin atalar(?) ve babalar ve analar ağladup hemân Âl-i Osmân'ın bu kal‘ada kırk bin yiğidi şehîd olmuşdur, zîrâ bir sahrâda ve havâlesiz bir batak deryâsı içre vâkı‘ olmuş bir kal‘a-i dâr-ı amândır, lâkin şekl-i murabba‘ vâkı‘ olup bir küçük hisârdır, ammâ cemî‘i kralların gözlerine diken olup mukaddemâ gözlerinin bebeği idi, ammâ dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin adımdır. Buheyre-i berzahda cezîre-misâl bir sûr-ı bî-bâkdir.

Her sene Kanije vâlîleri bu kal‘a altına gelüp bu kal‘a buheyresin tathîr etdikçe âdem kellesi ve top güllesi ve kılıç ve tüfeng ve gayri envâ‘ından silâhlar ve niçe gûne eşyâlar çıkar.

Ve bu kal‘a-i Kahkahâ-yı Hırvadistân'ın çâr-kûşe rükn-i a‘zam-misâl Şeddâdî tula binâ dörd aded tabya-i azîmleri var kim her birinde biner âdem ceng etse yerim dar demez ve her birinde onar aded

balyemez topları var kim gûyâ her biri birer siper ardında ejder-i heft-ser gibi kemîngâhda durup her biri buheyre içindeki sazlığa ve karşu tavla kenârlarındaki sahrâlarda kuş kondur[maz] balyemezler ve kâfire amân vermezler top-ı serâmedlerdir. Ve bu topların mâ-fevkinde birer kat dahi on aded kolumburna topların her birisi çim ve rıhtım toprak dolma siperlerin ardlarında cemî‘i mühimmâtlarıyla âmâde cümle üstleri tahta örtülü hâzır-bâş ağızlı toplardır kim her topun hüddâmları yaz ve kış yanlarında yatırlar, zîrâ gâyet serhad yerdedir. Ve bu iç kal‘a[nın] kıbleye nâzır bir kapusu var, ammâ üç kat Metîn ve Kavî ismine mazhar olmuş hadîd kapulardır. Metânet üzre olsun içün alçak ve küçük kapulardır kim her birinin arasında niçe bin hiyel ü şeytanat ile âmâde dervezelerdir.

Ve her kapu mâbeyninde cemî‘i âlât-ı silâh ve yat u yarağ zeyn olup durur. Ve cümle pâsbân ve bevvâbân ve nigehbân ve mustahfizânlar bu mahallerde lu‘b u lehve meşgûl olup nevbet beklerler.

Ve bu kapu taşrasındaki tabya dîvârının yüzünde yol üzre âdem kaddi dîvârda çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hat ile bu târîh tahrîr olunmuşdur:

İki kulle yapdı avn-i şâh ile,
Mustafâ Paşa bi-avn-i Kirdkâr.
Kulleler Elburz'a mânend oldular,
Her biri hısn-ı hasîn-i üstüvâr.
Kul oda olsa Seğitvar'a ne tan,
Olmadı mı her birisi bir hisâr.
Ey Velî savt ile dedim târîhin:
Dâ’imâ olsun cihânda ber-karâr.
Sene 981.

Ve bu mezkûr kulle-i erba‘anın mâbeynleri âdem gövdesi kadar kalın kırkar arşın âlî evce ser çekmiş pelîd ve mîşe dırahtlarından dolma rıhtım sedd-i Nemrûd-misâl palanka dîvârdır kim üzerinde fârisü'l-hayl olanlar cirid oynasalar mümkündür. Tâ bu mertebe vâsi‘ ve arîz iç kal‘a dîvârıdır kim enniliği ellişer adım kalındır.

Ve bu kal‘a kapusunın iç yüzünde iki kulle-i azîm mâbeyninde cümle kal‘aya ve tabyalara ve şehre havâle Çengîzâde Ali Paşa tabyası gûyâ bir kûh-ı Demâvend'e benzer bir sedd-i İskender'dir kim hâlâ bu kal‘anın dîdebânıdır. Evce berâber bir dağ pâre bir tabya inşâ etmiş kim bir kal‘ada nazîri yokdur. Cânib [ü] etrâfında birbirinden âlî balyemez topları ve gayri darbuzanları ve kolumburna ve havân topları mazgal deliklerinde ve sepet siperler ardında kat-ender-kat kirpi tüğü gibi zeyn olmuş azîm balyemez topları var.

Ve bu Çengîzâde tabyasının tâ zirve-i a‘lâsında cihân-nümâ bir kasr-ı âlîsi var, şehir a‘yânları ve cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif yârânları anda cem‘iyyet edüp şeb [ü] rûz bu tabya üzre kal‘a neferâtları bunda nevbet ile bekleyüp etrâf [u] eknâfdan gelen düşmanları gözedirler bir mecma‘u'l-irfân cihân-nümâ bir tabya-i serâmeddir.

Ve bu kal‘anın cümle cebehânesi ve hazînesi bu Çengîzâde'nin cihân-nümâ karavulhâne olan tabyası

altında olup kapusu iç kal‘ada olup Süleymân Hân câmi‘i ve Kral kuyusu âb-ı hayât sudur kim bu iç kal‘adadır.

Ve cümle yigirmi aded şindire tahta örtülü tahtânî evlerdir, fevkânîleri yokdur. Cümleden Zirinoğlu evi mükellefdir, hâlâ dizdâr sâkin olur. Buğday anbârı dahi bu iç kal‘adadır ve'[s-]selâm.

Ve bu Seğitvar'ın taşra varoşunda ve orta hisârında ve iç kal‘asında cümle iki yüz yetmiş aded sağîr ü kebîr toplardır kim Hudâ hıfz ede.

Ve bu üç aded hisârda cümle on aded mahalle-i müslimîndir. Taşra varoşda beş mahallesi keferelerdir. Ve "Cümle iki bin elli aded kiremitli tahta örtülü hânelerdir" deyü mahkemede kadı efendi sicillâtdan çıkarup haber verdi.

Ve cümle on aded mihrâbdır, ammâ yedisinde salât-ı Cum‘a edâ olunur cevâmi‘lerdir. Evvelâ iç kal‘ada Süleymân Hân'ın Küçük câmi‘i.

Andan orta hisârda çârsû içre Ali Paşa câmi‘i kurşum ile mestûr bir câmi‘-i pür-nûrdur kim cemâ‘at-i kesîreden bir ân hâlî olmaz. Bir minâre-i serâmedine bu hakîr yüz on kademe ***[177a]*** ner[dü]bân ile çıkup şehr-i Seğitvar'ı seyr [ü] temâşâ edüp üç yüz elli aded kiremitli hâneler saydım. Mâ’adâ tahta örtülü büyûtlardır. Ve bu Ali Paşa câmi‘inden gayri kurşumlu câmi‘ yokdur. Ve kıble kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Bahr-i rahmet[e] garîk Ali Paşa,
Eser-i hayri makâm-ı dil-küşâ.
Hâtif-i gayb görüp dedi târîh
Câmi‘-i şerîf makâm-ı a‘lâ.
Sene 997.

Ve sâhibü'l-hayrât Ali Paşa bu câmi‘in harreminde bir kiremit ile mestûr bir kubbe-i ma‘mûr içinde medfûndur. Ve harem köşesindeki çeşme ve mahkeme Ali Paşa hayrâtıdır.

Andan Çeribaşı Memi Ağa câmi‘i, ma‘mûr u müzeyyen ma‘bedgâhdır.

Andan el-Hacı Hüseyin Ağa câmi‘i (---) (---) (---) (---).

Bunlar meşhûr cevâmi‘lerdir. Ve cümle altı aded mahalle zâviyeleridir.

Bâlâda tahrîr olunan varoşlarda mahalleriyle hammâm ve medrese ve dekâkînleri ve gayri imâretleri merkûmdur, ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb pençe-i âftâb gulâmları olur.

Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Beyâz kirazı ve eriği ve elması memdûhdur. Ve mahbûbe kızları akdır ve reng-i rûyları cümle berrâkdır. Ve kal‘alarının hâfızı Allâhu Rezzâk'dır. Ve cümle halkı Boşnak'dır, ammâ Macarca ve lisân-ı Hırvatca fasîh bilirler, zîrâ şeb [ü] rûz Zirinoğlu vilâyetlerine çeteye ve poturaya gidüp gazâ ederler, lâkin ayağı neybe demirli esîrlikden halâs olmuş gâzîleri

çokdur ve yine ayağı neybeli kâfir esîrleri gâyet bî-nihâyedir. (---) (---) (---)

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Seğitva[r]:

..... (3.5 satır boş).....

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp niçe yârânlar ile vedâlaşup Sadrıa‘zama yetişmek içün iki bin aded pür-silâh salt u sebükbâr asker olup kal‘a-i Seğitvar'dan cânib-i garba gâh dağlık ve gâh kumsal ve ormanlık içinde katana kâfiri yatağı içre 6 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Bobofça

Lisân-ı Hırvadca (---) (---) demekdir. Bânîsi Zirniski Mikloş ban binâsıdır, ammâ ibtidâ fâtihi Süleymân Hân Seğitvar kal‘ası altında merhûm olup üç günden sonra kal‘a-i Seğitvar feth olunca Sokollu Mehemmed Paşa'nın re’y [ü] tedbîri ile Vezîr-i hâmis Mustafâ Paşa ve karındaşı Şemsî Paşa Rûmeli eyâletiyle bu kal‘a-i Bobofça'yı muhâsara edüp ol gece bir lu‘b ile küffâr derûn-ı hisârdan firâr edüp sene 974 mâh-ı Safer'inin yigirmi tokuzuncu gün bi-emrillâhi Ta‘âlâ kal‘a-i Bobofça dest-i Âl-i Osmân'a girüp gereği gibi her mühimmât [u] levâzımâtların görüp kemâkân kifâyet mikdârı asker korlar.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde yine küffâr-ı dûzah-karâr bu kal‘ayı istîlâ etdikde niçe sene dest-i küffârda durup âhir-i kâr Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında sene 1009 târîhinde Serdâr-ı Mu‘azzam İbrâhîm Paşa dest-i küffârdan alup amâr eder.

Ba‘dehu sene 1074 târîhinde yine küffâr Zirinoğlu bu kal‘aya istîlâ edüp Vezîria‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Kanije kal‘asına imdâda geldiğin küffâr istimâ‘ edüp bu kal‘ada küffâr-ı hâksâr ancak beş ay oturmuşken kal‘a-i Bobofça'yı âteşe urup cümle topları ve cebehânelerin götürüp yeni kal‘alarına komuş. Ancak kal‘ası bir mürtefi‘ püşte üzre kârgîr binâ bir iç kal‘a-i ra‘nâsı kalmış.

Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Kanije eyâletinde voyvadalıkdır ve Seğitvar kazâsı niyâbetidir. Kal‘a dizdâr[ı] ve üç yüz aded neferâtlarının Sadrıa‘zam cürmlerin afv edüp kal‘ayı kâfire verdikleriyçün dizdârı ve yedi aded ağaları azl-i ebed ve nefy-i beled oldular.

Ve bu kal‘anın etrâfı göllük ve bataklıkdır, ammâ küffâr ıhrâk bi'n-nâr etmeden gâyet metîn ve sa‘b kal‘a imiş.

Ancak bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı kârgîr olmak ile ıhrâk olmamış. Mâ‘adâ âsâr-ı binâları henüz alev ber-alev âteşi evc-i âsumâna peyveste olmada idi.

Bu kal‘anın ta‘mîr ü termîmine üç aded paşa ve on bin aded re‘âyâ vü berâyâ ta‘yîn olunup amâr etmeğe cidd ü cehd ederlerdi.

{Der-beyân-ı kazâ-yı nâgehânî}

Bu hakîr bu harâb-âbâd kal‘adan kalkup cânib-i cenûba Kanlı Kavak yolu üzre giderken âdem âdem

leşi üzre bir çemenzâr ve dırahtistân içre yatırlardı. Gûyâ her dırahtın altı Şecere-i Vakvâk dibine dönmüş. Kimisi dahi sağ, küffâr bunları bir hoş kesmemiş, kimisi henüz cân çekişüp ölmemiş, kimisi ayağ üzre kalkup yine yere düşer ve niçe yüzlerinin henüz kanları nehr-vâr cereyân ederdi. *Ne'ûzü billâh* bir mahûf u muhâtara yer imiş.

Meğer bizden mukaddem Bobofça kal'asından kalkan beş yüz mikdârı ümmet-i Muhammed'e {küffâr} sataşup kırarken hikmet-i Hudâ bu hakîr iki bin aded güzîde asker-i İslâm ile arbede-i ma'reke üzre vardığımızda ***[177b]*** hemân küffâr bizi görüp dağlara firâr etdikde bu kadar mâl u menâl ve tuhfe metâ'lar ve şâhbâz yiğitler her bir dırahtın zıll-ı himâyesinde zîr-i zeber olup yatırlardı.

Hemân bizim asker bu kadar mâl-ı ganâ'ime el urup bir ânda cemî'i metâ'ları ve girân-bahâ eşyâları yağmâ etdiler, ammâ Allâhu a'lem kâfir dahi ormanlar içinde idiler.

Hemân hakîr dahi bir katîfe kavuk içinde on külçe sırma ve bir sîm kemer raht ve bir şeyhânî mutallâ ve müzehheb gılâflı kılıç ve bir sırmalı tîrkeş ve bir tengetir musanna' çadır aldım. Ve ba'zı refîklerimiz beleğan mâ-belağ eşyâlar alup giderken hemân,

Hakîr eyitdim: "Bire gâzîler bu kadar mâl aldınız. Bârî Allâh aşkına ve dîn-i mübîn uğuruna şu mecrûh olan âdemlerden seyishâne üzre alalım" dedikde taraf taraf ma'kûl dediklerinde ibtidâ bu hakîr bir garîb Arnavud yiğidin seyishâneye bindirdim ve sâ'ir guzât dağlarda gezen atlardan yüz on kadar atlar bulmuşlardı, anlara yetmiş aded mecrûh âdemleri bindirüp Kanlı Kavak yolundan dönüp cânib-i şimâle kal'a-i Kopan yoluna firâr eder şeklinde gitdik, zîrâ Kanlı Kavak yolunda nehr-i Dırava kenârında Maslovin İskelesi kenârında Hırvat kâfiri kayıkları çok imiş. Hemân nehr-i Bektey(?) kenârınca gider.

Hemân karşudan ümmet-i Muhammed alemleri nümâyân olup on bin kadar dal kılıçlı ve cürd atlı âdemler asker-i pür-silâh bize karşu gelüp,

"Bire şükür sağlığa, kâfir sizi nerde bozup kırdı" dediklerinde biz dahi,

"Hayır bizi kırmadı, lâkin bizler ceng üzre râst gelüp küffâr dağlara firâr edüp bu kadar mecrûh âdemleri halâs etdik".

"Yâ vezîr kethudâsının arabaları ve bu kadar mâl u menâli nice oldu" dediklerinde,

"Araba ve mâl u cân u baş târmâr olup cümle yerde yatırlar" dediğimizde hemân cümle asker yine dal kılıç olup bizim geldiğimiz yola gitdiklerinde biz artık lâ-kayd olup emn-i tarîkda kalup sehel atlarımız otladırken hemân bizim ceng yerine uğradığımız mahalden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup bir tüfeng sadâsı istimâ' etdik kim sadâ-yı Allâh Allâh evce peyveste oldu.

Bir sâ'atden anı gördük. Bize buluşup giden gâzîler ceng yerine vardıklarında görürler kim niçe yüz kâfir biz gitdikden sonra şikârlarına gelmişler. Hemân bu gâzîler kâfirlerin ardın önün değşirirler ve kâfire dal sâtûr-ı Muhammedî olup girişirler. Tarfetü'l-ayn içre küffârı kırup üç yüz kelle ve iki yüz esîr kâfirler ile ve on bir aded at arabası mâl ile yanımıza geldiklerinde,

"Bire gâzîler, gazânız mübârek ola. *Elhamdülillâh* şu kâfirlerden intikâm aldınız" deyüp bin bin hamd ü senâ ederek cümle gâzîler ile bir yere gelüp cânib-i cenûba yine ormanlar içre 7 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Berezense

Lisân-ı Hırvatca (---) (---) demekdir. Bânîsi yine Zirin küffârından Zirniski nâm ban-ı benâmdır. Bu dahi Süleymân Hân merhûm olduğu günlerde Sokollu Mehemmed Paşa'nın fermânıyla sene 974 târîhinde Rûmeli vezîri Şemsî Paşa fethidir.

Ba‘dehu buna dahi küffâr istîlâ edüp yine Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında sene 1009 târîhinde Serdâr İbrâhîm Paşa fethidir, ammâ yine küffâr-ı hâksâ[r] bu sene 1074 de istîlâ edüp derûn-ı hisârda beş ay mukîm olup Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa deryâ-misâl asker ile geldiğin istimâ‘ edüp kal‘anın cümle cebehânesi ve topların alup kal‘ayı âteş-i Nemrûd ile yakup yeni kal‘alarına firâr ederler.

Bu dahi Kanije eyâletinde voyvadalıkdır ve Kanije niyâbetidir. Ve dizdârı Sadrıa‘zamdan havf edüp firâr etmişdi, ammâ beş yüz nefer kal‘a kullarının defter-i cerâ’imleri üzre kalem-i afv çekilüp herkes ıhrâk olan hânelerin amâr etmeğe çalışırlardı.

Bunun dahi âteşi alev ber-alev yanmada idi, ammâ kal‘a amâr iken yedi kat metîn palanka kal‘a imiş. Ancak bir kârgîr binâ bir câmi‘i ve bir hammâmı kalmış.

Ve bu zemîn-i kal‘anın kıble ve batı tarafı iki sâ‘at yer batağ-ı azîmdir. Fîl-i Mahmûdî ve pîl-i Menkerûsî sökmez sazlı batakdır. Bunun dahi iç kal‘ası bir püşte-i âlî üzre palanka imiş, ıhrâk olmuş.

Bunun imâretine Kayseriyyeli Dilâver Paşazâde Murâd Paşa ve Bozok Beği ve beş bin kadar Pojaga ve Yakova kazâsı re‘âyâları ta‘yîn olundu. Ve niçe yerlerin evvelkiden a‘lâ metânet üzre kal‘ayı binâ etmeğe sa‘y-i tâm ederlerdi.

Andan yine cânib-i cenûba cümle asker-i İslâm refîklerimizle giderken dağlar ve orman ve dırahtistân-ı azîmler geçerken balyemez topları sadâsın istimâ‘ etmeğe başladık. Meğer küffâr-ı hâksâr kal‘a-i Kanije'yi yedi kral ve yedi hersek ve yedi ban iki kerre yüz bin asker ile Kanije kal‘asın döğermiş. Ve Sadrıa‘zam dahi Kanije imdâdına varmamış. Bizler dahi 6 sâ‘at gidüp *elhamdülillâh* Sadrıa‘zam ordusuna dâhil olup yine Sadrıa‘zam kolunda meks edüp İbrâhîm Kethudâ efendimizle mülâkât olup vilâyet-i Hersek'de olan Sührâb Mehemmed Paşa'nın ve Pıraçalı Mustafâ Paşa'nın ve Nova ve Gabele ağalarının ve Mostar a‘yânı ve vâlidesinin mektûblarıyla vâlidesinin emânetlerin verüp hakîr[e] dahi bir pençe-i âfitâb Fireng kölesiyle bir Hersek atı hedâyâ verüp "Safâ geldin Evliyâm" deyü vatan-ı aslîsi olan Hersek diyârı ahvâllerin su’âl edüp niçe gûne kelimâtlar edüp kal‘a-i Bobofça kurbunda Kanlı ***[178a]*** Kavak yolunda kırılan tevâbi‘lerin su’âl etdikde mâ-vaka‘ı üzre kendüye bir bir takrîr edüp ve,

"Küffârı bozan gâzîler bu kadar baş ve diller ile hâlâ taşrada dururlar" dediğimde hemân İbrâhîm Kethudâ hakîr ile cümle gâzîleri baş ve dilleriyle Sadrıa‘zama götürüp cümle guzât getirdikleri kâfirleri ihsân edüp kelleleri serâperde önünde galtân edüp bu gâzîlere bir kîse guruş in‘âm edüp

cümlesi mesrûr Berezense imâretine me'mûr olan Murâd Paşa'ya gitdiler.

Ve Sadrıa'zam hakîre Hersek diyârı ahvâlini dikkat üzre su'âl etdikde cümle sergüzeşt [ü] serencâmımızı ve Sührâb Mehemmed Paşa ile âsî kâfire gidüp tâ Kotur kal'asına varınca nehb ü gâret etdiğimiz bir bir takrîr etdiğimden cihân cihân hazz edüp Sührâb Mehemmed Paşa'nın arz-ı ubûdiyyet nâmesin verüp kırâ'at etdikde andan dahi hazz edüp hakîre yüz altun ve bir hil'at-i fâhire ihsân edüp yine hakîri ağavâtları zümresine ilhâk buyurdular. Andan haymemize gelüp istirâhat etdik.

Hemân ol ân (---) eyâletiyle İsmâ'îl Paşa'yı nehr-i (---) üzre Kral Köprüsü yanında beş on yerden asâkir-i İslâm ve balyemez toplar ubûr etmeğe cisrler yapmak fermân edüp der-akab Sirem ve Semendire ve Pojaga ve Ösek ve Segedin sancaklarının askerleri ve Budin serhadlerinden yine Segsâr ve Kopan ve Peçoy ve Mihaç ve Seğitvar ve Seğişvar(?) ve Şimatorna sancaklarının re'âyâ vü berâyâları arabalarıyla ve bu kadar bin cerâhor re'âyâlar pîrleriyle gelüp Berezense ve Kopan ve Kanije dağlarından ân-ı vâhidde ol kadar dıraht-ı müntehâları kat' edüp mezkûr Kral Cisri kurbunda bir gün bir gecede on aded cisr-i azîmler inşâ etdiler kim her birinin üzerlerinden on aded fîl-i Mahmûdîler geçsede bâk [ü] pervâsı olmaz cisrler oldu kim bu felekde misilleri yokdur. Gerçi ahşâbâtdandır, ammâ bir mertebe kavî cüsûrlar oldu kim her birinden ikişer araba yan yana ubûr eder.

Kantara tamâm olunca hemân Sadrıa'zam on pâre balyemez toplara bir fitilden âteş etdirüp cümle yeniçerileri cisrlerin karşu tarafına geçirdüp cisir başlarında meterislere girüp ol gece sabâha dak cümle asker nehr-i (---) üzre yeni cisrlerden ve Kral Köprüsü'nden asâkir-i İslâm mûr [u] mârdan ve bilâ-aded asel-i zenbûrdan çok olup deryâ-misâl cüyûş-ı muvahhidîn gürûh gürûh ubûra mübâşeret etdiklerinde gulgule-i Rûm ve velvele-i Rûm leşkeri mûr-ı şümârdan efzûn olduğundan zemîn u âsumân-ı nuh eflâke dehşet ve mehâbet târ oldu. Ve cümle asker kemâkân karşu tarafda ve hayme vü hargâhlarında meks etdikde Sadrıa'zam cemî'i balyemez toplara yine bir fitilden âteşler etdirüp zemîn ü âsumân "Yan yan ban ban" sadâ verdi.

Ve yine Kanije tarafından küt-â-küt topların sadâsı ale't-tevâlî gelirdi. Şeb [ü] rûz arası kesilmezdi, zîrâ kal'a-i Kanije kâfire kâfir dahi yedi kraldan Kanije'ye toplar urulduğundan subh u mesâ tarafından topların sadâsı kesilmezdi.

Hikmet-i Hudâ Kanije tarafında olan karavullarımız bir şehbâz yiğidi tulum ile Sadrıa'zam huzûruna götürüp hemân ol fetâ-yı gâziyân,

"Eğer Kanije'ye bugün ve yarın yetişirsek hoş ve illâ Kanije elden gitdi. Bu tulum ile Kanije gölünden yüzerek da'vâ-yı merd ile cân u başım gâzîlerin ve dîn-i Muhammedî'nin uğuruna koyup kâfir içinden huzûruna geldim. Feryâdımı dinle cânım vezîr. Yedi kral üç kerre yüz bin asker ile ve yedi koldan yetmiş pâre balyemez ile kal'ayı döğerler, ammâ kal'ada askerimiz azdır ve zahîremiz yokdur, ammâ bârûd cebehânemiz gâyet çokdur ve paşamız Yentür Hasan Paşa ve Kanije gâzîleri ilâ hâze'l-ân altı bin asker ile şeb [ü] rûz ceng edüp küffârı Kanije gölüne komadılar ve Ölesi nâm varoşa ve Bereklik nâm mahalleye kâfiri uğratmadılar ve aşağı suya berâber topları dahi atmadılar ve şeb [ü] rûz ikdâm-ı tâm ile sa'y [u] kûşiş edüp eyle savaş-ı perhâş ederler kim Sultân Ahmed zamânı yine bu Kanije'ye Tiryâkî Hasan Paşa yedi kral ile böyle germâ-germ ceng etmemişdir, ammâ feryâdımız zahîre

kılletidir ve bir aydan berü imdâd gelmeyüp niçe yüz gâzîlerimiz top güllesinden şehd-i şehâdet piyâlesinden nûş edüp huld-i berîne gitdiler ve mecrûhlarımız ac u zâc u muhtâc oldular ve niçe yüz aded ibâdullâh cû‘dan öldüler. Yine böyle iken ta‘yîn olunan imdâdlar bir aydan berü gelmediler ve yine ahâlî-i Kanije tekâsül etmeyüp hâlâ germâ-ger[m] ceng [ü] cidâl ve harb u kıtâl ederler, ammâ efendim Kanijeli gâzîlerinin açlıkdan cânları gelmişdir. Küffâr-ı hâksâr gördü kim bu kal‘a-i Kanije bir deryâ içinde fethi günden güne müşted oldu. Âhir-i kâr mel‘ûn krallar hîleye sâlik olup bu dâm-ı tezvîri re’y-i ahsen görüp ba‘zı mekâtîbleri dürûğ-âmîzler peydâ edüp zemberek oklarıyla Kanije kal‘ası içine atdı. Hasan Paşa kuluna mektûbları getirdiler, ammâ içinde küffâr niçe hezeyân sözler yazmış. Sultânım huzûrunda söyleyecek kelimâtlar değildir" dedikde Sadrıa‘zam bu feryâda gelen ebü'l-kelâm yiğidin muntazamu'l-kelâmlarından hazz edüp "Söyle yiğit" dedikde ol fetâ-yı hâzır-cevâb eydir:

"Vallâhi devletli vezîr, kefere-i hîlekârın kâğız-ı dür[û]ğunda(?) eyle ***[178b]*** tahrîr etmiş kim ‘Bire hey Türk sizin pâdişâhınız atdan tekerlenüp ölmüş, vezîria‘zamınız Edirne'ye gitmiş, vezîrinizin dahi va‘desi yetmiş güne dek yetmiş. Siz kimin içün bu kal‘a-i Kanije'de aç uyuz ve kan kuduz olup ceng edersiz. Hemân bir gün evvel amân ile kal‘adan çıkup gidin. Yohsa İsvet Nikola sultânımız hakkı yarın bir gün bu Kanije'ye yürüyüş edüp sizin cümlenizi dîn-i kadîmimiz sâhibi Hazret-i Îsâ ve Meryem Ana aşkına sizi kırmadan dipdiri kebâb edüp sağ kalanlarınıza kebâblarınız yedirirz’ deyü hîle ile şeytanatlı kâğızların guzât bulup kırâ’at olundukda kizb-i mahz olup hîle ile tahrîr olduğuna haml edüp yine cenge ma‘a'z-ziyâde âheng edüp devletli vezîr her gün her gece kâfire göz açdırmayup top u kumbara ve kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırırlar, ammâ hemân devletli vezîr derdimiz açlıkdandır. İşte cümle kal‘a ağalarının arz [u] mahzarları ve paşamızın feryâdnâmeleri" deyüp bu ebü'l-kelâm yiğit arzları Sadrıa‘zamın dest-i şerîfine verüp Âsaf-ı münşî-i dilîr feza‘nâmeyi kırâ’at etdikde mefhûmu ma‘lûm-ı şerîfleri olup bir âh edüp eydir:

"Her zamân bu dehr-i denîde kişinin vefk-ı murâdı üzre bir şeyi ber-karâr olmaz" deyüp bu şi‘ri terennüm etdi. Mısra‘:

Tecri'r-riyâhu leyse kemâ teştehi's-süfün.
deyüp vâfir müte’ellim-künân olup merdüm-i dîdelerinden çekîde çekîde hûn-âlûd nem yem-misâl cereyân etdi.

Zîrâ Kanije'den gelen feryâdnâmeler içinde tuzlanmış âdem gözleri ve kan ile tahrîr olmuş âh [u] enîn sözleri ve hâlâ yedi kral-ı dâl bizi muhâsara edüp,

"Yedi günde yedi koldan yedi bin ma‘dût top gülleleri urup yedi yüz âdemlerimiz Hürr-i şehîd olup meskenleri cennet-i Me’vâ olup kâfirden top güllesi yemeden gayri yeyeceğimiz kalmadı. Ve Bobofça ve Berezense ve Peçoy ve Varad kal‘aların kâfir alalı ve Ösek köprüsün yakalı bize bir imdâd ve zahîre ve mevâcib gelmeyüp hâlimiz mükedderdir. Amân devletli vezîr *lillâhi ve Resûlihi* bize imdâd yetiş" dediklerinde hemân Sadrıa‘zam feryâda gelen sâhib-i kelâm yiğide beş yüz altun ihsân edüp cümle Kanije askerlerine bir tesellînâme tahrîr edüp,

"İşte size imdâd yetişdim" deyü kâğızı feryâdnâmeyi getiren yiğide verüp,

"Göreyim seni şehbâzım. Düşmanın içinden Kanije kal‘asına nice girüp imdâd geliyor haberin götürürsün. Yürü Allâh dest-gîrin ola" dedikde ol ân nefîr-i rıhletler çalınup elli pâre balyemez ve üç yüz pâre top-ı şâhîler atılup cemî‘i asâkir-i İslâm Kral Cisri nâm mahalden,

Sene 1074 târîhinde Kanije kal‘ası imdâdına gidüp küffârın taburu münhezim olduğun beyân eder

Evvelâ Kral cisrinden hareket olup Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa eyâlet-i Budin askeriyle atları çarkacı ta‘yîn olunup Eğre vezîr[i] sağkola ve Tımışvar vezîri solkola ve Haleb eyâletiyle Gürcî Mehemmed Paşa dümdâr ta‘yîn olunup sâ’ir vüzerâ [ve] vükelâlar kanûn-ı pâdişâhî üzre yemîn ü yesârda cenâhayn-vâr deryâ-misâl asker gürûh gürûh gitmede. Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa ise on iki bin müsellah ve mükemmel kendü askeriyle gidüp bizzât Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin önü sıra yürüdüp cemî‘i balyemez toplar endâht olup dağlar ve dırahtistânlar inil inil inleyerek cümle asker-i İslâm çet-a-çet giderken Kanije'den toplar atılmaz oldu. "Âyâ bunun aslı ne ola? *Allâhümme âfinâ.* Âyâ Kanije'ye küffâr istîlâ mı etdi ola?" derken hemân anı gördük. Mukaddemâ feryâdnâmeler ile gelen fetâ at boynuna düşüp Sadrıa‘zama gelüp,

"Müjde devletli vezîr, küffâr sizin deryâ-misâl asker ile geldiğinizin istimâ‘ {edüp} havf ü haşyetden ve salâbet ü mehâbet-i askere tâkat getiremeyeceğin bilüp cümle hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ve cebehâneleri ve bu kadar balyemez topları ve bilâ-hisâb mâl-ı hazâ’inlerin yedi kral bırağup şimdi Keckivar nâm Yenikal‘a altına firâr etdiler. Hâlâ taburları içinde niçe bin çeri küffârlar arabaların yükletmede ve bizim Kanije gâzîleriyle çata pat ceng etmededirler. Hemân devletli vezîr kâfirin ardı sıra Tatar Hân askeri ve salt atlı olan gâzîler dahi gitsinler" deyince tarfetü'l-ayn içre Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân kırk bin çatal atlı Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile ılgarup berk-i hâtif gibi kâfirin akîbince ra‘d-vâr gitmede. Hemân Sadrıa‘zam cemî‘i bârhâneyi dündâra bırağup anlar dahi salt asker ile cânib-i cenûba ılgarup 3 sâ‘atde,

İstihlâs-ı kal‘a-i Kanije ve evsâf-ı eşkâl-i tabur-ı küffâr-ı makhûr

Çünkim Sadrıa‘zam Kanije kal‘ası buheyresinin sâhilinde küffârın tabur-ı azîmi içine girüp bir tabahâne(?) haymecikde meks edüp cümle bu tabur içre kâfirden kalan cebehâne ve bârhâne ve mâl-ı hazâ’ini Defterdâr Paşa ve cebecibaşı cemî‘i mâl-ı firâvânı mu‘temedün aleyh âdemlerin defterleriyle kabz olunup asker-i İslâm'dan ***[179a]*** kırk bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* deyen gâzîlerden kâfiri kovmağa me’mûr olup revâne oldular. Bu ânda Kanije gâzîleri küffârın firâr etdiklerin görüp ölüsü dirisine binüp kal‘adan taşra çıkup tabur içinde kalan küffârdan ve dağlarda yetişdikler[i] yerlerde kırılandan üç bin kelle ve iki bin kırk aded kâfirleri kayd [u] bend ile huzûr-ı vezîre getirdiler.

Hattâ Kız Kralın vezîrin ve Zirinoğlu ammîsin ve Danimarka kralı oğlunu ve'l-hâsıl yetmiş aded kapudan ve haçlı peyker ve tablhâne sâhiblerin cümle dest ber-kafâ bend-i zincîr ile Sadrıa‘zama getirdiklerinde hemân ol Âsaf-ı dilîr vezîrin cûd-ı vücûdı bahri temevvüc edüp Kanije kal‘asının imdâdına Hazret-i Hızır gibi yetişüp küffârdan halâs etdiğinden mâ‘adâ cümle Kanije gâzîlerine dil-nüvâzlıklar ve dildârlıklar ederek,

"Gazânız kutlu olsun, pâdişâhın ekmeği size helâl olsun" deyüp ibtidâ Kanije Paşası Yentür Hasan

Paşa'ya bir semmûr hil‘at-i fâhire ile bir kat libâs-ı nâdire geydirüp başına bir çeleng takdı, ammâ Hudâ âlimdir, Kanije paşasını bir âdem bilemedi. Bu kadar [zam]ândan berü üstü başı palâs palâs yüzü gözü bârûd-ı siyâh dûdından evkâr çehre idi.

Andan kadıya ve cümle ağavâta ve cemî‘i (...) a‘yândan iş erlerine ve yigirmi dörd aded bölük ağalarına ve dizdâra ve kapukulu yeniçeri ağasına ve odabaşılara ve yeniçeri çorbacılarına ve'l-hâsıl bu Kanije'de bu renc [ü] anâyı çeküp mahsûr olan kimesnelerden üç yüz on bir aded ser-i kârda olanlara hil‘at-i pâdişâhîler verilüp ve cümleye çelengler takılup yigirmi kîse dahi cümleye ihsân olundukda cümle gâzîler eyitdiler:

"Devletli vezîr, sen safâ geldin ve Hızır gibi yetişdin. Bizim bu kal‘ada olan ehl [ü] iyâlimiz bile cân baş ile bize imdâd edüp ehillerimiz bile bizimle ceng edüp üç yüzden ziyâde hâtûnlarımız ve kızlarımız şehîde olup hâlâ niçe yüzü top ve kumbara serpindisinden mecrûhalardır. Anlara da ihsân eyle" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde olup ol Hâtem-i Tay sâhib-i kerem, ehl-i himem on kîse dahi kemâl-i kereminden Kanije'nin havâtînlerine ihsân edüp ol ân cemî‘i yakın sancaklara ve karîb kazâlara yüz dâne maslahat-güzâr ağalar her sancaklara emrlerle pârekende ve perîşân olup Kanije'ye ale'l-acele zahîre getirmeğe gitdiler. Ve Sadrıa‘zam Kanije kal‘asın seyr [ü] temâşâya gidüp vîrân hâlde görünce,

"Bu kal‘a Hazret-i Ebâbekir'in himâyesindedir. Bu kal‘anın ölümü ve havf edecek yeri bu Topraklık varoşundan imiş. Göre küffâr bu mahalden kal‘aya hîle ve şeytanatlar ile gelüp yaklaşmış. Bu mahalle dahi tabyalar ilhâk edüp belki Kanije dahi metîn ve kavî ola" deyü Kanije kal‘asının ta‘mîr ü termîmine üç aded vezîr ve yedi aded sancakbeğleri ve yigirmi aded kazâdan yigirmi bin aded güzîde re‘âyâ vü berâyâlar pîrleri ile gelüp kal‘ayı ta‘mîr ü termîme mübâşeret edüp Kanije buheyresini tathîre başladılar.

Ve yine ol gün firâr eden küffârı Tatar Hânzâde kova kova tâ Yenikal‘a'ya varınca kâfirleri kıra kıra sâlimîn ü gânimîn Kanije altına yedi bin kelle ve altı bin esîr ve altı yüz aded araba yükü mâl-ı ganâ’imle gelüp Hânzâde hil‘at-i pâdişâhîyle şeref-yâb olup getirdikleri altı bin esîrlerden kapudanları ve goroflarından bin aded kâfirleri "Pâdişâh dutsağıdır" deyü alınup sâ’ir küffârlar ile cümle mâl-ı ganâ’imleri arabalarıyla Tatarlara ihsân olunup mukaddemâ Kanijelinin getirdiği esîrleri cümle bu Tatar esîrleriyle Tımışvar vezîri Seğitvar kal‘asına götürüp andan eyâleti askeriyle Tımışvar'a gitmeğe me’mûr oldu. Ve Eğre Paşası Mehemmed Paşa dahi intihâ-i serhad olmağile ol dahi kal‘a-i Eğre'ye revâne oldu. Ertesi gün,

Sene 1074 mâh-ı (---) de Sadrıa‘zam Yenikal‘a seferine azîmet buyurdular

Hakîr İbrâhîm Kethudâ efendimizden me’zûn olup Kanije'de Yentür Hasan Paşa ile kaldım ve cemî‘i a‘yân-ı Kanije ile hüsn-i ülfet edüp Kanije'yi seyr [ü] temâşâya şürû‘ eyledim. Evvelâ,

Sitâyiş-i eşkâl-i cirm-i tabur-ı makhûr-ı Kanije

Kal‘asının buheyresi alarkasının cânib-i şarkîsinde, ya‘nî Berezense kal‘ası tarafında Kanije gölünün kenârında küffâr-ı dûzah-karâr Kanije kal‘asın muhâsara edüp zebûn etmek içün bir tabur-ı azîm inşâ

etmiş kim makdûr-ı beşer değildir.

Lisân-ı Serhadlide tabur ana derler kim yâ bir sahrâda yâhûd bir buheyre ve nehir kenârında bir iki kerre yüz bin küffâr ol sahrâda toprakdan kal‘a yapup ve ka‘r-ı azîm handaklar kazup içinde mütehassın oldukları yere tabur derler, ammâ niçe bin taburlar gördük, ammâ bunculayın sa‘b u metîn tabur görmedim. Handakın toprağın cümle iç yüze dağlar gibi yığup topraklar üzr[e] kat-ender-kat meterisler kazup cânib-i erba‘asında yine toprakdan tokuz yerde tabya-i azîmler edüp her tabyada onar aded balyemez toplar koyup üç yerde şaranpavlı kapular yapup ve handaklar içre niçe bin hiyel ü şeytanatlar ile paçarız çarh-ı felekler edüp kapuları ***[179b]*** önlerinde ve handakların kenârlarında hadd [ü] hasrın Hudâ-yı Müte‘âl bilir.

Âdem gelince derin küçük küçük kuyular ve çukur çukur çukurlar kazmış kim hîn-i ma‘rekede Türk askeri tabura yürüyüş ederse kuyulara ve çukurlara düşsünler mülâhazasıyla niçe kerre yüz bin aded mülhid çukurları kazmış ve yığılan toprakların ardına niçe bin arabalar ve niçe kerre yüz bin dallı ve budaklı dıraht-ı müntehâları dizüp paça[rı]z etmiş ve bu taburun ortasında bir kat küçük tabur dahi kazup gûyâ iç kal‘a edüp cümle hazîne ve mâl-ı erzâkı bunda idi.

Ve Kanije buheyresi kenârında iki yüz pâre kayık ve çırnıkdan ziyâde gemiler var idi kim bunlar ile Kanije'ye yürüyüş edüp asker döğe, ammâ mel‘ûn küffâr var kuvveti bâzûya getirüp Kanije gölün birkaç yerinden birer ok menzili iğne(?) topu doldurmuş. Hakkâ ki Sadrıa‘zam varmasa ihtimâl idi kim birkaç günden Kanije kal‘asına bir hatâ ere idi. Hudâ hıfz etdi.

Ammâ bir tabur dahi Kanije kal‘asının cânib-i garbîsinde Topraklık nâm varoşunda bir kat bir tabur içinde Kız kral ve Danimarka kral ve Donkarkız kral bu taburdan Kanije'yi döğerlerdi, lâkin küçük tabur, ammâ bu mezkûr Zirinoğlu ve Began ve Nadaj ve Kettanoğulları'nın taburları gâyet büyükdür. Hattâ hakîr bu taburu at ile iki sâ‘atde gücile dolaşup temâşâ etdim. Ve bu taburda küffâr meymene ve meysere durup bî-bâk ü bî-pervâ Kanije'yi döğerken Sadrıa‘zamın toplar ata ata geldiğin küffâr-ı hâksâr işidüp cân u baş havfine düşüp karârları firâra mübeddel olup bu tabur içre ol kadar mâl-ı ganâ’im ve cebehâne bırakmış kim hisâbın Hudâ bilür.

Hattâ biz de ol gün on tokuz aded balyemez toplar ve yigirmi aded kolumburuna toplar ve kırk aded şâhî toplar bırağup gayri şâhîleri at arabalarıyla götürmüş. Anların da niçesin Tatar askeri bırakdırmış ve kırk bin top güllesi ve üç yüz araba bârûd-ı siyâh ve altı bin aded kumbara ve sâ’ir cebehânelerin envâ‘ların Hudâ bilir. Cümle bu cebehâne mühimmâtları ve sâ’ir hazâ’inleri ve tabur etrâfında olan kerasteleri cümle kal‘a-i Kanije'ye taşıyup hıfz etdiler. Ve Yentür Hasan Paşa'nın re’y [ü] tedbîriyle küffâr taburuna cemî‘i asâkir-i İslâm ve bu kadar re‘âyâ vü berâyâlar üşüp üç gün üç gecede taburun handakların ke'l-evvel doldurup bir hafr-i sa‘îrden nâm u nişân kalmadı.

Der-beyân-ı evsâf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i üstüvâr-ı metîn hisâr-ı sedd-i İslâm-ı kavî sûr-ı Kanije

Lisân-ı Latin ve Hırvad ve Sırf ve Voynık ve Bulgar ve Boşnakda (---) (---) (---) demekdir, ammâ lisân-ı Fireng'de Köpek kal‘ası demekdir, zîrâ zamân-ı kadîmde bir fakîr domuz çobanı bu Kanije buheyresi içre bir külbe-i menhûshâne yapup birkaç yüz hınzîra ve birkaç yüz köpeğe mâlik olup

domuzlar Kanije gölünün eğir köklerin yemeden semîn hınzîrlar olup mezkûr domuz çobanı iki yüz sene ma‘mûr olup niçe kerre yüz bin hınzîr satarak niçe milyon mâl-ı firâvân peydâ edüp tenâsül-i evlâd bularak bu kal‘a-i Kanije'yi ibtidâ tabya-misâl ol koca domuz ve köpek çobanı binâ etmeğile Kanije, ya‘nî Köpek hâne nâmıyla müsemmâ bir sûr-ı ra‘nâ olur.

Ba‘dehu âb [u] hevâsının letâfetinden ve eğir kökünün mahsûlâtından meşhûr-ı âfâk olup Ungurus banları dahi zamîme-i binâ ederek bir sedd-i sedîd kal‘a-i üstüvâr olur.

Ba‘dehu sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Gâzî İbrâhîm Paşa Zirinoğlu elinden amân ile feth etmişdir.

Sebeb-i fethi oldur kim Tavîl Mehemmed [Paşa] Rûmeli vezîri idi ve Tiryâkî Hasan Paşa Budin vezîri idi. Bu iki vezîr mukaddemce kal‘anın meterislerine imdâda gelen Fransa kralı askeriyle cümle guzât-ı Kanije meterise girüp gûnâ-gûn kal‘ayı döğerken bi-emri Hayy-i Kadîr Kanije'nin iç kal‘asındaki bârûda âteş isâbet edüp kal‘anın cümle der [ü] dîvârların ve niçe bin cengâver keferelerin havâya perrân atup kal‘anın hâli mükedder olunca Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa dahi deryâ-misâl asker ile kal‘a altındaki küffârın taburuna göz açdırmayup aç kurd koyuna girir gibi girüp yedi gün sekiz gece tabur cengi olup âhirü'l-emr küffârın taburunda kırıla kırıla cünûd-ı cünübü az kalup bir gece Mekemorya câniblerine firâr ederler.

Ertesi gün derûn-ı kal‘ada mahsûr olan küffâr görseler kim kendülere gelen imdâd-ı taburdan bir cân kefere kalmamış. Hemân küffârın cân başlarına sıçrayup gayri imdâd gelmeden me’yûs olup Kanije'nin burc [u] bârûları üzre beyâz bayraklar dikûp "Amân ey asâkir-i Âl-i Osmân" dediklerinde asker tarafından Peçoylu Koca Sinân Çavuş amân-ı Âl-i Osmân ile kal‘aya rehin varup anlar da kal‘anın miftâhlarıyla ***[180a]*** Serdâr İbrâhîm Paşa'ya gelüp cümle küffâr amân ile uryânen kal‘adan çıkup nehr-i Dırava mukâbelesinde kal‘a-i Mekemorya ve kal‘a-i Ligrad ve kal‘a-i Çakato[r]na'lar yine yıkılup asker-i İslâm bile nehr-i Mora[va]'ya varınca götürdüler.

Andan Kanije paşalığın Alacaatlı Hasan Paşa'ya verdiler. Ve cümle mühimmât [u] elzemât-ı levâzımâtların gördüler. Ve kırk günde gereği gibi ta‘mîr ü termîm edüp içine yigirmi bin muhâfazacı askeri zahîreleriyle koyup gitdiler. Ve bu sene-i mübârekede,

"Berezense kal‘asın müceddeden İbrâhîm Paşa binâ etdi" deyü Kanije ihtiyârı nakl etdiler.

Ba‘dehu şu‘arâ-yı Budin kal‘a-i Kanije'nin fethine niçe gûne târîhler demişlerdir.

Târîh-i kal‘a-i Kanije:

Kanije kal‘asın aldı serdâr. Sene 1009.

Diğer târîh-i inhizâm-ı tabur:

Feth olup kal‘a bozuldu tabur. Sene 1009

(---) (---) (---) (---) (---) (---)

Niçe gûne musanna‘ târîhler dahi vardır, ammâ bu kadar ile iktifâ etdik.

Ba‘dehu Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında tahrîr olunup başka eyâlet olmağa müsta‘id bir vilâyet feth olmak ile Budin ve Bosna sancaklarından birkaç sancak ilhâk edüp eyâlet tahrîr olunup cümle yedi aded sancakdır.

Evvelâ Yakova sancağı ve Pojaga sancağı ve Şikloş sancağı, ammâ voyvada zabt eder ve Peçoy sancağı ve Seğitvar sancağı ve Kopan sancağı ve Kapoşvar sancağı hâlâ voyvada zabt eder ve Keminvar sancağı, hâlâ küffâr zabt eder ve Egirsek sancağı küffâr zabt eder, iki sancağı dest-i kâfirde kaldı ve üç sancağın kâ’immakâmlar zabt eder.

Ve paşasının hâss-ı hümâyûnu altı yüz bin sekiz yüz toksan akçe hâssı vardır. Ve cümle erbâb-ı zu‘amâsı 12 ve erbâb-ı tîmârı 533 neferdir. Kanûn üzre cebelüleriyle ve paşasının askeriyle beş bin asker olur, ammâ hîn-i ma‘rekede eyâleti askeriyle ve cümle yigirmi dörd ağalık kal‘a neferâtları ile cümle on altı bin altmış aded asker olur. Ve her sene eyâleti sancakları ve Sirem Semendire ve Alacahisâr ve Vuçitrin sancakları bu kal‘a-i Kanije altında yedi ay muhâfaza beklemek kanûndur.

Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı var ve tîmâr defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve mâl defterdârı ve muhâsebeci ve mukâta‘acı ve şehir emîni ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve muhtesibi ve bâcdâr ve mükellef mi‘mârbaşısı ve kal‘a dizdârı ve iki bin yedi yüz kal‘a neferâtlar[ı] ve yigirmi dörd aded tuğ sâhibi ağalarından yerli ağası ve sağkol ve solkol ve azeb-i hisâr ve beşli hisâr ve martolos ağası ve yerli topçu ve cebeci ve kumbaracı ağaları vardır. Ve üç oda ile kapukulu yeniçeri ağası ve topçu ve cebeci ağaları Âsitâne tarafından üç dörd yılda bir tecdîd olup gelirler.

Ve şerî‘at tarafından hâkimleri şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı vardır, ammâ eyâleti cümle 15 kazâ yerdir, zîrâ cânib-i erba‘ası cümle kâfiristândır.

Kanije kal‘asının tar(z)hı ve eşkâli ve tarzın beyân eder: Ammâ efvâh-ı nâsda bu Kanije'ye niçe âdemler Kanlıca ve Kanije ve Kannice ve Kanicce derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmak ile defterhâne-i pâdişâhîde,

"Kanije eyâletine mutasarrıf vezîrim fülân paşa" deyü taraf-ı şehriyârîden Sührâb Mehemmed Paşa'ya emr-i pâdişâhî böyle geldi idi.

Hattâ sene (---) târîhinde Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken hikmet-i Hudâ Kanije kal‘ası içinden bir âteş-i Nemrûd peydâ olup cemî‘i hânedânlarından ve der [ü] dîvârlarının şarampav ve palankalarından aslâ nâm u nişân kalmayup hemân cânib [ü] etrâfında dağlar gibi yığılmış toprakları ve suya berâber zîr-i zemînde balyemez topları kaldı. Hemân Sührâb Mehemmed Paşa-yı âdil tarfetü'l-ayn içre eyâletinde olan sancaklara ve kazâlara ve kurâ vü kasabâtlara emirler gönderüp üç gün üç gecede yigirmi bin asker zahîreleriyle gelüp cânib-i erba‘asına meterisler kazup cenge âmâde olup Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa'ya ve Eğre Vâlîsi Halîl Paşa'ya ve Bosna vezîri Melek Ahmed Paşa'ya Kanije ıhrâk olduğunun feryâdnâmelerin tahrîr edüp her diyâra âdemler gitmede.

Der-beyân-ı musîbet-i muhâsara-i Kanije

Bu Kanije kal‘ası her tarafdan beşer altışar konak kâfiristân içinde olmak ile hemân kal‘a-i Kanije'nin ıhrâk olduğun Zirinoğlu ve Beganoğlu görünce üç günde yedi kral-ı dâl yüz bin asker ile gelüp fursat ganîmet bilüp ıhrâk olmuş kal‘aya yedi koldan sarılup döğmeğe başlarlar. On gün on gece pey-ender-pey kal‘aya yedi bin gülle urup dağlar gibi yığılmış toprağın aslâ ve kat‘â zerre kadar haberi olmayup cemî‘i gülleler topraklara saplanup kalır. Küffâr-ı füccâr-ı Hırvad [u] Macar bu hâli görüp kal‘aya bir vech ile zafer mümkün değil.

Hemân günden güne deryâ-misâl küffâra imdâd gelince kal‘anın buheyresine hâr u hâşâk ve muzahrafât doldurmağa başlar. Hikmet-i Bârî yârî kılup on birinci günde Budum vezîri ***[180b]*** İsmâ‘îl Paşa Budin ve Eğre ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad ve Şimatorna sancaklarından ve Budin eyâletinden otuz bin asker ile Kanije kurbuna geldikde Eğre Paşası Halîl Paşa'yı atlarına çarhacı ta‘yîn edüp cemî‘i guzât-ı müslimîn yer götürmez asker ile geldüğün küffâr istimâ‘ edüp hemân ol ân cân başlarına düşüp cemî‘i bârhâneleri ve cebehâneleri ve balyemez topları bırağup nehr-i Morava'ya doğru cân ber-cehennem Mekemorya vilâyetlerine firâr etdiklerin Kanije gâzîleri görüp hemân ol sâ‘at buheyre üzre cisrleri kurup küffârın ardı sıra düşüp giderler.

Akîblerince Eğre askeri dahi ardları sıra Budin askeri küffârı üç gün üç gece vilâyetlerindeki kal‘alardan Keminvar kal‘ası ve Eğrevar, Egirsek, Komar, Mezere(?), Yeleşke nâmân kal‘alara varınca küffârları kova kıra ellerin vilâyetlerin yaka yıka bu kadar mâl-ı ganâ’im ve bu kadar cebehâne bırakdırup üç bin kelle ve beş bin esîr ile Kanije altına gelüp sürûr [u] şâdumânlar edüp ol sene-i mübârekede kal‘a-i Kanije'yi küffârdan böyle imdâd ile halâs edüp Koca Sührâb Mehemmed Paşa ve Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa yetmiş seksen bin asker ile ve kırk elli bin re‘âyâ vü berâyâlar ile altı ayda bir kal‘a-i sedd-i İskender yapmışlar ve niçe gûne savaş mülâhazasıyla gûnâ-gûn zamîme-i tabya ve dirsekler etmişler kim evvelkiden bin kat ziyâde sedd-i Ye’cûc olup amâr olup hâlâ dîvânhânesinin atebe-i ulyâsı üzre bu kal‘a ta‘mîr ü termîm olunduğunun târîhidir:

Nâgehân cânib-i Hak'dan irişüp nâr-ı kazâ,
Kanije kal‘asını yakdı hemân ser tâ-pâ,

Kal‘a itmâmına târîh {yüz altmış beş ile} denildi Hâmid,

Kanije kal‘asını yapdı Mehemmed Paşa.
Sene 1071.

Ve bu kal‘aya niçe kerre yedi kral-ı bed-sarây döğüp hâ’ib ü hâsir giderler. Bir kerre dahi bir acâ’ib mahsûr olduğu Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'in vüzerâlarından sene (---) târîhinde Tiryâkî Hasan Paşa'nın mahsûr olup yine Kanije askeri küffârı kıra kıra kal‘a halâs olduğu bir uzmâ(?) tevârîhdir.

El-hâsıl bu kal‘a dest-i Âl-i Osmân'a gireli sekizinci kerredir kim muhâsara çekmişdir. Ve yine cümle küffâr münhezim olup gitmişlerdir, zîrâ bir batak deryâsı ve bir fecc-i amîk buheyresi içinde bu kal‘a gûyâ [ba]şsız dörd ayakların açmış su üzre yapılmış kurbağa hayvânı gibi deryâ yüzünde yatır. Ol şekilli bir kal‘adır kim dörd ayakları dörd köşesinde eğri büğrü tabyalarıdır kim bir düşman bu

Kanije kal‘asının topların battâl edemez, zîrâ gâyet mahfûz topları vardır.

Ve bu Kanije batağının her tarafi ikişer konak yer bataklık ve bereklik buheyredir. Ve taşrası dırahtistân ve şeceristân ve ormanlı sahrâlardır, lâkin kal‘anın cânib-i şarkîsinde Berezense kal‘ası ve Kral Köprüsü tarafları açık sahrâlar vâkı‘ olup ol tarafda Kanije'nin bâğları ve bâğçeleri ve koruları vardır. Bu tarafda buheyre kenârından kal‘aya kurşum ve top yetişir, ammâ mâbeynde fecc-i amîk deryâ gibi gölü vardır.

Ve bu tarafdan kal‘aya kâmil üç yüz germe adım ağaç ve metîn köprüsü vardır. Ve üç yerden kesme cisrleri var, her gece pâsbânlar bu üç aded haşeb cisrleri makara ile kaldırup dayarlar ve her gece yine cisri nigehbânlar pür-silâh olup beklerler.

Ve bu kal‘a bir göl içre cânib-i kıbleden taraf-ı şimâle çâr-kûşeden tûlânîce vâkı‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi bin sekiz yüz germe adım ihâta eder bir kal‘a-i Kahkahâ-yı serhadd-i İslâm'dır kim bu hakîr işitmeyüp dîvâ[r]ı üzre levendâne adımlayup hisâb olunmuşdur, ammâ handakı yokdur, zîrâ cânib [ü] etrâfin bereklik gölü ihâta edüp bu kal‘a hemân bir cezîredir.

Ve dahi dîvârının gird-â-gird kırkar ve ellişer ayak enli rıhtım ve dolma çim dîvâr-ı metîndir. Ve iki tarafı bu dîvârın içerisi ve taşrası âdem gövdesi kalınlığı mîşe ve pelîd dırahtlarıdır kim her birinin kadleri on beşer mi‘mâr arşını kalın dıraht-ı müntehâları birbirlerine san‘at ile üstâd bennâlar bağlayup içini kirpi-misâl rıhtım dolma çim etmişler kim niçe kerre yüz bin top ursan gülleler ağaç direklerden içeri girüp kûh-ı Elburz-misâl toprağa saplanup kalır.

Ve bu kal‘a dîvârı üzre câ-be-câ şehir a‘yânlarının bâğçecikleri var ve yine dîvâr üzre bu kal‘a muhâsara oldukda şühedâ mezâristânı var kim yeşil tahtadan şühedâ alâmeti bayrakları var, ya‘nî bu mertebe enli vâsi‘ ve metîn kal‘a dîvârıdır kim bir diyârda deyyâr böyle kal‘a-i üstüvâr yokdur.

Ve bu sûr önünde kal‘aya siper olsun içün su kenârında bir kat dahi yine kalın direkler üzre çit örülüp üzerine beyâz horasânî kireç sıvanmış yalın kat dolmasız palanka dîvârdır kim kal‘a beyâz kuğu gibi dur[ur]. Bu siper dîvârının ardı ana dîvârına varınca iki araba yan yana yürür vâsi‘ yoldur. Hîn-i ma‘rekede bu dîvâr ardında guzât siperlenüp ve meterisler kazup ceng edecek mazgal delikleri ve top kapağı yerleri her tarafda vardır. ***[181a]*** Ve dahi büyük kal‘a dîvârının iç yüzünde şehrin cümle evleri kal‘adan beşer arşın alarka binâ olunup aslâ kal‘aya muttasıl evler yokdur ve memnû‘âtdan olup dîvâr dibi tarîk-i âmdır.

Ve bu kal‘anın dörd köşesinde Çâryâr-ı güzîn aşkına dörd aded tabya-i azîmleri var kim kal‘adan taşra birer burun gibi yüzer arşın göl içine çıkmış her biri birer Mardin ve Van kal‘alarına mânend tabyalardır. Ve her birinde her cânibe nâzır ikişer kat suya berâber şayka toplar ve mâ-fevkında kat-ender-kat balyemez ve küffâra amân u zamân vermez kırkar ve ellişer pâre altun gibi mücellâ kırmızı keçeler ile örtülü ve üzerleri tahta damlı toplar var kim her biri birer kal‘a değer. Bu topların eşlerini(?) Akdeniz'de Rodos kal‘asında görmüşüm ve her topların elzem-i levâzımından olan mühimmât u levâ[z]ımâtları ve gülleleri ve paça[v]ra ve keçeleri ve masdarları ve lunbarların cümle âmâde olduğundan mâ‘adâ cümlesi ağızlı olup fitilleri ve topçuları şeb [ü] rûz her topun yanlarında yatırlar.

Ve sekiz kerre bu kal‘a muhâsara çeküp bu büyük topları küffâra atmağa aslâ tenezzül etmemişlerdir, zîrâ bu topları düşman bir vecih ile battâl edemez kim Tiryâkî Hasan Paşa bu kal‘a topların ve siperlerin bu tertîb üzre bir gûne tarz-ı acîb ü garîb tasnî‘ eylemiş kim bir kal‘ada bu tertîb yokdur. Ve sekiz kerre küffâr bu kal‘ayı muhâsara edüp hâ’ib [ü] hâsir firâr etdikde bu kal‘a altında bırakdığı toplar cümle bu kal‘ada kaldığıyçün bu rabât-ı azîmin topları kirpi gibi kat-ender-kat durup her biri bir ejder-i heft-ser gibi arabaları ve kızak kundakları üzre durur.

Ve bu kal‘a dîvârı üzre üç yüz yerde karavulhâne odaları var kim her birinde mazgal delikleri olup şeb [ü] rûz dîdebânları "Allâh yeğdir yeğ" deyüp gülbâng-ı Muhammed çekerek her biri karavulhânelerinde gölden gûnâ-gûn balık avlarlar.

Ve cümlesi iki kapusu var, ikisi dahi ikişer kat metîn ve kavî demir kapulardır. Ve Şeddâdî kârgîr binâ kemerli sa‘b binâ kapulardır. Bu ikişer kat kapunun aralarındaki dîvârlarda ol kadar âlât-ı silâh ve katlavî ve tuğulka ve haşeb harba ve teber ve ok ve yay ve kılıç ve tüfeng makûlesi pâk silâhlar var kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu kapu araları cemî‘i Kanije ahâlîsinin mecma‘u'l-irfân yerleridir kim mâh-ı Temmûz'da oturan âdem hayât bulur. Bir gûne bâd-ı nesîm eser kim her nefesde âdem râhat olur, ammâ Seget kapusu cânib-i şarkda Seğitvar tarafına nâzır olduğundan Seget kapusu derler, bu kapudan içeri cânib-i garba Beç kapusuna varınca iki yüz germe adımdır, zîrâ bu kal‘a aksi göl üzre yatır kurbağa gibi beli ince vâkı‘ olduğundan bir kapudan bir kapuya varınca iki yüz hatvedir. Ve bir şâhrâh-ı azîmdir ve bu tarîk-i âmmın iki tarafında kamusu yüz elli aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin yine cümle ehl-i sanâyi‘ mevcûddur.

Sitâyiş-i Paşa sarâyı: Bu mezkûr çârsûda paşalara mahsûs kat-ender-kat serâpâ haşeb binâ bir hânedân-ı ra‘nâdır, ammâ gâyet mukassardır, lâkin dîvânhânesi ve yetmiş seksen aded tevâbi ve levâhık hâneleri ve müte‘addid cihân-nümâ kasırları var, ammâ Sührâb Mehemmed Paşa kasrı derler, ammâ aslında bu sarây ıhrâk oldukda cümle Sührâb Mehemmed Paşa binâsıdır.

Ve bu sarâya muttasıl Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'in kârgîr minâreli câmi‘i nev-binâ bir müzeyyen câmi‘-i ra‘nâdır. Ve bu câmi‘e muttasıl Sührâb Mehemmed Paşa'nın bir latîf hammâmı var, ammâ küçükdür, zîrâ batak yerde olmağile büyük hammâm inşâ olunsa temel dutmaz.

Ve dükelisi bu kal‘a içre üç yerde kârgîr binâlı kubbelerde bârûd-ı siyâh hazîneleridir. Biri çârsû zindân kubbesi yanındadır, birisi dahi Kanlı Kulle dibindedir, biri dahi mahalle içindedir. Ve Kireçhâne nâm zindân ve Şehirli zindânı ve hammâm ve kal‘anın iki kapusu kemerleri ve Hünkâr câmi‘i minâresi kârgîr binâlardır.

Bunlardan gayri bu şehir içre kârgîr binâlar yokdur. Cümle kat-ender-kat haşeb binâlardır.

Ve hepisi üç aded câmi‘dir. Biri sarâya muttasıl Hünkâr câmi‘i ve biri İbrâhîm Paşa-yı Fâtih câmi‘i ve Beç kapusunun iç yüzünde Ese Ağa derler, ammâ Îsâ Ağa câmi‘i deyü bir çep hattıyla târîhi var, ammâ tahrîr etmedim.

Ve ikinci kapusu tâ(?) Beç kapusu dahi iki kat kârgîr binâ demir kapulardır. Bunun dahi aralığında gûnâ-gûn silâhlar ve niçe ibret-nümâ eşyâlar maslûb olup bunda dahi bevvâbân-ı nigâhbânlar şeb [ü]

rûz mevcûdlardır. Ve bu kapunun atebe-i âlîsi üzre bir haşebden minâre gibi bir sâ‘at kullesi var.

Ve umûmisi altı mahalledir ve cümlesi kâmil bin aded kat-ender-kat ikişer ve üçer ve dörder kat serâpâ ağaç binâ ve cümle şindire tahta örtülü evlerdir, ammâ cümleden ma‘mûr ***[181b]*** u müzeyyen vâsi‘ce Kurşumcuoğlu evi ve Vâ‘izzâde hânesi ve Ömer Ağa hânesi ve Kapukulu Ağası beyti, bunlar şâhnişînli ve ârâstehâne(?) selâmlıklı evlerdir, ammâ havlıları yokdur. Aşağı katı âhûr ve dahi fevkânîsi hüddâmhâne ve dahi âlîsi selâmlık ve dördüncü ve yâhûd üçüncü katları haremleridir, zîrâ kal‘a küçük olmağile ve benî Âdemi hınc-a-hınc çok olmamağile evleri daracıkdır. Ve cümle kazıklar üzre mebnîdir.

Ve cümle tarîk-i âmları tahta döşelidir, zîrâ bu şehrin altı batak cunbuldur. Ve cemî‘i top gülleleri ve cemî‘i artık kalan topları sokaklarda tahta kaldırımlar üzre dîvâr diplerine komuşlardır, zîrâ bir yerde gülleler ve toplar dursa ağırlığından batar gider. Ol ecilden topları ve gülleleri sokaklara döşemişler.

Ve olancası üç aded mahalle mescidi var ve barısı bir aded medrese-i sûhtevâtları var ve bardesi dörd aded mekteb-i sıbyânı var ve olandası iki aded tekyegâh-ı fukarâsı var ve hamusu iki aded hân-ı hâcegânı var, cemî‘i zî-kıymet akmişe-i fâhire ve elbise-i nâdireler bî-kıymet bulunur.

..... (2 satır boş).....

Kanije kal‘asının Topraklık varoşun beyân eder

Evvelâ Kanije kal‘asının Beç kapusundan çıkup cânib-i garba buheyre üzre haşeb cisir kim kazıklar üzre binâ olunmuş iki yüz elli adım kantara-i tavîlin üzerinde üç yerde yine kapular var ve yine her kapular önünde birer zemberekli cisrleri var. Her gece bu cisrleri makaralar ile kaldırup kapuya siper ederler. Ve cümle pâsbânları yine pür-silâh olup her gece cisri muhâfaza edüp kuş geçirmezler. Bu cisri ubûr edüp Topraklık varoşuna varılır, gayri yerden varılmak muhâldir.

Bu Topraklık varoşu dahi mezkûr göl içinde başka bir cezîre-i vâsi‘de başka bir palanka-i hisâr-ı üstüvâr-ı azîm varoşdur kim hemân kal‘asının eşkâli gûyâ bir kurulmuş yay gibidir, ammâ Kanije'den tarafa meselâ yay çilesi olacak yerinde kal‘a dîvârı yokdur. Hemân Kanije'ye nâzır göl kenârında evlerdir. Anıniçün bu tarafda kal‘a dîvârı yokdur kim *Allâhümme âfinâ* kâfir geldikde her zamân bu Topraklık kal‘asın almağa çalışır. Eğer ol tarafda kal‘a dîvârı olsa ol yay çilesi ta‘bîr etdiğimiz mahallin dîvârı ardlarına kâfir siperlenüp "Kanije kal‘asını döğe döğe berbâd etmesin deyü(p)" bu Topraklık kal‘asının Kanije'ye karşu anıniçün hisâr dîvârı yokdur. Ve her kaçan küffâr gelse yedi kral ibtidâ Kanije'ye bu mahalden pek sarılır, Hudâ hıfz eyleye.

Ve bu varoşu yaya teşbîh etdiğimizin cânib-i garbîsinde ancak Beç kapusu var, iki kat demir metîn ve kavî kapulardır kim gûyâ yayın kabza yerinde sa‘b kapulardır. Tâ bu kapudan cânib-i garba yine buheyre gölü üzre üç cisr-i azîm ile beş yüz adım batak ve çataklı yerleri geçüp ba‘dehu çayırlı ve çemenzârlı ve orman korulu karaya çıkar, ammâ kâfirin mahalleleridir kim küffâr kal‘alarının horosları istimâ‘ olunur.

Kanije'ye giden bu mahalle ota otluğa ve oduna çıkdıklarında bin atlı bin âdem pür-silâh olup çıkarlar. Ve niçe kerre baş alır ve niçe kerre baş verirler, ammâ bu taraflarda arabalar ve atlar gide[meyüp] cumbul batakda batarlar. El-hâsıl gerçi bir ormanlı ve çayırlı yerlerdir, ammâ cumbul deryâsıdır.

Ve bu Topraklık varoşu tûlânî vâkı‘ olup kıbleden cânib-i garba kurulmuş yay gibi yatır bir kal‘a-i metîndir kim tûlu kâmil beş yüz aded germe adımdır ve arzen yüz elli aded germe hatvedir.

Ve yay gibidir dediğimizin gûyâ yay başlarında bu kal‘anın iki başında birer dâne sedd-i Kahkahâ gibi tabya-i azîmleri var kim gûyâ her biri birer sedd-i İskender'dir kim içlerinde yetmişer seksener pâre balyemez topları ve gayrı şayka ve kolumburuna ve şâhî topları vardır. Ve her bir tabyada biner aded âdemler şeb [ü] rûz dîdebânlık edüp dururlar. Ve büyük Kanije kal‘asının tabyaları dahi bu varoş tabyalarına nâzır olup birbirlerin korudurlar.

Ancak mâbeynde bir buheyre-i azîm deryâsı var ve yay kabzası ta‘bîr etdiğimiz yerde bir büyük tabya-i azîm Beç kapusundan ileri göğüs verüp meydâna çıkup sedd-i Nemrûd gibi âmâde durup meselâ yay başlarında olan büyük tabyaları dahi bu kabza yerindeki orta tabya anları dahi korudur.

Bu orta ***[182a]*** tabya hemân göl içinde meselâ bir büyük kaplıbağa gibi durur bir tabya-i azîmdir kim hîn-i ma‘rekede bunda iki bin âdem ceng edüp seksen pâre top-ı serâmedleri Beç tarafı yollarına nâzırdır ve Beç kapusu dahi bu tabyanın bir bucağındadır, ammâ bu tabya meselâ yay başında olan tabyalardan büyük ve metîn ü müstahkem ve sa‘b tabyadır kim ol iki aded tabyaları bu orta tabya makas gibi korudur. Ve müstahfizânları ve balyemez topları gâyet çokdur, zîrâ Kanije kal‘asının cânı Topraklık varoşudur. Anın dahi rûhu bu orta tabyadır

Ve bu Topraklık varoşunun Beç tarafında olan taraflarında dîvârları yine dolma çim ve rıhtım kûh-ı Demâvend-misâl toprak yığılı dağlardır. Enderûn [u] bîrûnunda yine kırkar zirâ‘-ı melikî dıraht-ı müntehâlar ile mebnî palanka-i kavîdir kim dîvâr üzre fârisü'l-hayl olanlar cirid oynasalar mümkündür.

Ve her taraflarındaki dirseklerde ve mazgallarda kirpi gibi cümle topları âmâdedir. Ve bunun dîvârı üzre dahi seksen yerde karavulhâne odaları var ve kal‘a hâricinde bunun dahi göl kenârında bir yalın kat çit palanka dîvârı var. Ardı vâsi‘ yol olup suya berâber mazgal deliklerinde gâzîler hîn-i ma‘rekede meterise girirler. Kireç ile sıvalı yalın kat beyâz kuğu gibi durur bir dîvârdır, ammâ bu Kanije kal‘asının böyle amâr olmasına sebeb on iki bin aded re‘âyâ vü berâyâlar bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm etmeğe mu‘âf u müsellemlerdir.

Ve bu Kanije Sührâb Mehemmed Paşa asrında ıhrâk oldukda bu ölesi Topraklık varoşu yanmayup halâs olup hâlâ kat-ender-kat ma‘mûr kal‘adır, ammâ bu sene 1074 târîhinde yedi kral bu kal‘a üzre gelüp kâmil kırk gün kırk gece bu kal‘ayı döğüp niçe kerre yüz bin top güllesi ve niçe bin kazan kumbarası atup bu şehri topraklığı harâb edüp ve bataklığı hayli doldurup bu varoşu almak sadedinde iken Köpürlüzâde Vezîria‘zam Fâzıl Ahmed Paşa Hızır gibi yetişüp Kanije kal‘asını dest-i küffârdan halâs edüp henüz bu Topraklık kal‘asın Sadrıa‘zam himmetiyle eyle ma‘mûr etdiler kim evvelkiden bin kat ziyâde metîn etdi, zîrâ Kanije kal‘asının ölümü bu varoşdan olacağın bilüp cümle dîvârı

kazıkların yenileyüp dîvârının enniliği otuzar ayak rıhtım dîvâr oldu, ammâ iç Kanije kal‘ası dîvârından alçak ve metîn oldu, zîrâ hîn-i muhâsarada bu varoşun dîvârını küffâr döğerken iç kal‘a Kanije'den dahi bu kal‘ayı döğen küffârı döğmek içün bu varoşun dîvârın yigirmi arşın kaddi kadar alçak etdiler, ammâ hakkâ ki eyi hüsn-i tedbîr etdiler. Eğer bu varoşun dîvârları iç kal‘a dîvârı gibi yüksek olsa iç kal‘anın toplarının bu varoşa menfa‘ati olmazdı.

Ve bu Topraklık varoşunun iki başlarından yüz ellişer adım dahi göl içre Sadrıa‘zam dahi ziyâde uzadup iki başında iki aded sedd-i Van gibi tabyalar etdirdi kim gûyâ her biri sedd-i kûh-ı Elburz'a mânend olup yedi kralın bırağup gitdiği cebehâneleri ve yetmiş yedi aded balyemez topları cümle bu iki aded vezîr tabyalarına koyup murg-ı semender-vâr bu tabya-i tîn âteş içinde kalup her birine üçer yüz kul dahi konulup altı yüz ad[ed] neferâtların mevâcibleri Ösek panayuru bâzârından ta‘yîn olundu. Ve her cum‘a bu iki tabyalar üzre filandıra ve sancağ u bayraklar ile zeyn olunmak fermân olunup henüz bu Topraklık varoşu sedd-i İskender olup kal‘a-i Kanije gûyâ tâze cân buldu.

Evsâf-ı imârât-ı varoş-ı Topraklık kal‘ası

Cümle beş mahalle ve cümle kat-ender-kat beş yüz aded mu‘âf [u] müsellem kefere ve müslim hâneleridir kim bunlar da serâpâ kazıklar üzre mebnî ikişer üçer kat cümle tahta ve haşeb binâ ve cümle şindire tahta örtülü şâhnişînli ve kâ‘alı evlerdir, ammâ hoş binâlı hâne-i zîbâları göl kenârında Kanije'ye nâzır olan büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle üç aded câmi‘leri var ve cümle üç mescidi var, ammâ cümleden Ayazma mescidi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve cümle bir medrese ve cümle bir tekye ve cümle iki mekteb ve cümle iki hân ve cümle seksen aded dükkân var, gayri hammâm ve bezzâzistân ve imâret bir şey yokdur, ammâ bu varoş dahi bataklıkda olmak ile cümle sokakları tahta döşelidir.

Ve bu varoş ile Kanije kal‘ası mâbeynindeki buheyrenin batağında kazıklar üzre cisir başında göl kenârında bir mesîregâh kahvehânesi var ve iki aded at değirmenleri var, şeb [ü] rûz dakîk-i hâs öğüdür, temâşâ değirmenlerdir. Ve iki aded âb-ı hayât sulu kuyuları var.

Ve bu Kanije'nin Seget kapusundan taşra cisir başında ***[182b]*** mecma‘u'l-irfân bir lonca köşkü var, cümle haşebdendir, ammâ buheyre üzre olmağile mesîregâh maksûredir. Bu köşkden cisir ile cânib-i şarka gidüp,

Varoş-ı harâb Bagdala

Yedi yüz kadar bâğ u bâğçeli ve etrâfı handaklı, ammâ kal‘asız varoş imiş. Küffâr henüz ıhrâk edüp bâğ u bâğçelerinin ba‘zısı kalmış. Kanijelinin şehrinde bir ağaçlı bâğçe olmamak ile cümle hadîka-i ravza-i rıdvânları ve niçe bin cinîn-i gaytânları ve âb-ı hayât sulu kuyuları cümle bu tarafda olup Kanijelinin mesîregâh [u] teferrücgâhları cümle bunda idi, ammâ Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu Kanije kal‘asın bu sene döğerken cümle bu semtden döğüp bâğları ve bâğçeleri cümle harâb u yebâb edüp ol mahsûllü şecere-i müntehâları cümle kırup Kanije buheyresini doldurmağa çalışırlardı. Anıniçün bu varoş ve bâğlar harâb olup ancak bu Berezense kal‘ası tarafında Kanijelinin mezâristânları kaldı ve Kanije'nin topraklı ve mahsûllü yerleri bu mahaldir, ammâ düşmandan ekin

ekemezler. Zahîreleri cümle Başka ve Laşka vilâyetlerinden gelir, ammâ yine ganîmet şehirdir. Ve Cenâb-ı Kibriyâ berekât-ı Halîl vermişdir.

..... *(2 satır boş)*.....

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal'a-i Kanije

Evvelâ âb [u] hevâsı Temmûz'da latîfdir, ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olup gölü donup buz oldukda kâfirden ol zamân pek havf ederler, zîrâ küffâr şebhûn edüp buz üzre gelirler, *bi-inâyetillâhi Ta'âlâ* yine hâ'ib ü hâsir giderler, zîrâ bu kal'a Hazret-i Ali'nin himâyesinde olduğun niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler vâkı'alarında görmüşlerdir. Ve ol şitâda cemî'i Kanije'nin sağîr ü kebîri ve bay u gedâsı kal'a etrâfindaki buzları kable'l-mağrib kesüp kal'ayı ziyâdesiyle muhâfaza ederler. Gâyet şecî' ve bahâdır gâzîleri vardır. Her sabâh elbette kâfire çeteye ve poturaya giderler ve kâfir de her zamân anlara gelüp ceng-i azîmler edüp baş alup baş verir ve bir baş kâfire varır gâzîleri vardır, ammâ ekserî yayanlardır.

Beş yüz kadar atlıları vardır ve hâlâ bin kadar ayağı neybeli benâm esîrleri var kim Kireçhâne nâm zindânlarında mahpûslardır. Hattâ Kız kralın vezîri ve Danimarka kralının oğlu mahpûsdur, zîrâ Kız kral ve gayri krallar Topraklık tarafından döğerlerken hemân Kanije gâzîlerinden elli nefer cân Kanije buheyresi içre uryânen girüp ağızlarına birer kamış alup su içinde kamış ile soluk alup karşu tarafa çıkup Kız kralın vezîrin kapup anı da bir kamış ile suya koyup beri Kanije'ye selâmete çıkarırlar.

Bir vecih ile ta'bîr olunmaz cellâd-ı felek misilli kağan arslan fetâları vardır. Hattâ sâ'ir serhadli gibi başlarına turna telleri ve şâhin çelengleri takmağı nâmûs etmişlerdir, zîrâ her biri hadden ziyâde kelleler kesüp küffâr akdarup dil almış gâzîlerdir. Kankı bir kâfirleri katl etdikleriyçün başlarına çeleng sokalar. Anıniçün ayb add edüp çelengsiz gezerler. Ancak Kanijeli idikleri başlarında tâç kalpaklarından ve kâfir esbâbı gibi güderi deriden dolamalarından ve kutmen nâm esbâblarından ve meşin ve sahtiyanlı çakşırlarından ve mahmîzli kubâdî pâbuçlarından ve sünnetden kısacık esbâblarından bellidir kim bunlar Kanijelidir, derler, zîrâ gayri serhad halkı böyle esbâb geyemezler ve bu kıyâfetle anlar gezemezler ve gayri serhadli bunları görse kefere kıyâs edüp cenge âheng ederler yâhûd firâr edüp giderler.

Ammâ gerçi halkı Boşnak olmağile Boşnak lisânı ve Sırf ve Bulgar ve Latin lisânı bilirler, ammâ fasîh u belîğ Macarca bilirler kim kavm-i Macar ol kadar fesâhat u belâğat üzre tekellüm edemezler.

Ve gâyet garîb-dost halîm ve selîmü't-tab' âdemleri var kim bir garîb bir sene hânesinde en ednâsının mihmânı olsa tatyîb-i hâtırıyla mukayyed olur, sofrası meydânda sâhib-i kerem ve şecî' ü muhterem gâzîleri vardır, ammâ zenâneleri aslâ kapudan taşra çıkamaz. Meğer merhûme olduklarında [76] ile mezâristâna çıkarlar, ammâ hîn-i muhâsarada mâbeynlerinde avretler ayaklarına çizme geyüp başların örtüp eski püskü esbâb geyüp cengde imdâd etmeleri ayb değildir, tefâhür kesb ederler, zîrâ anların zu'munca "Erkek arslan ola da, dişi arslan dahi arslan değil midir?" deyüp Râbi'a-i Adeviyye-misâl havâtînleri dahi ceng günlerinde imdâd ederler, zîrâ be-kavl-i müneccimân bu ***[183a]*** şehrin tâli'-i imâreti burc-ı akrebde ve beyt-i mirrîh-i mâ'îde bulunup cümle halkı cellâd gibi kâfire amân

vermeyüp akreb gibi her kâfiri sokup su gibi elbette bir cânibe meyyâl gâzîleri vardır. Koca ricâlleri gâyet müsin olup sıbyânları okuyup yazamazlar. Cümle asmak ve basmak ve kesme[k] dutmak ve vurup kapmağa çalışır yiğit gulâmları olur, câ-be-câ mahbûbları da olur.

..... (1 satır boş).....

Memdûhâtından otu ve otluğu ve odunu ve gûnâ-gûn balığı ve gölünde olan eğir kökü otu Azak kal‘asında ve Bolı sancağı yanında Çağa gölünde olmaz gâyet nâfi‘ eğir kökü otu olur. Ve cerrâhları gâyet memdûhdur, zîrâ her bâr ceng [ü] cidâlde yaralı ve bereli mecrûhları çok olur.

..... (1.5 satır boş).....

Bu Kanije kal‘asın dahi bu yüzden seyr [ü] temâşâ edüp Kayseriyyeli Murâd Paşa geldikde anlar ile üç bin âdem olup Sadrıa‘zama revâne olup Kanije'den cânib-i cenûba düz dağlar ve ormanlar içre 3 sâ‘at gidüp Vezîria‘zam ordusunda yine İbrâhîm Kethudâ'nın dâ’iresinde meks edüp henüz asâkir-i İslâm Yenikal‘a'nın meterisine girmeyüp fethinin esbâbları tedâriklerin görürler idi.

Der-beyân-ı muhâsara-i kal‘a-i Keckivar, ya‘nî Yenikal‘a-i metîn-i üstüvâr

Lisân-ı Hırvad Macarı üzre Keckivar'dır. Macarca "vâr" kal‘aya derler. Keckivar (---) (---) demekdir, ammâ lisân-ı Ervâm'da Yeni kal‘a derler, zîrâ sene 1071 târîhinde bânîsi Zirinoğlu olup karîbü'l-ahd binâ olunduğıyçün Yenikal‘a derler. Hattâ Sührâb Mehemmed Paşa Kanije vâlîsi iken Kanije ıhrâk olup Kanije'yi almak sadedinde olup nehr-i Morava'nın beri bizim Kanije hâkinde Kanije'ye üç sâ‘at karîb bu kal‘ayı sulha muğâyir binâ etdi. Ve niçe kerre Sührâb Mehemmed Paşa "Bu kal‘ayı yıkun" deyü tenbîh edüp aslâ yıkmayup dahi ziyâde hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i üstüvâr edüp kal‘a içine yigirmi bin güzîde katana koyup diyâr-ı İslâmı nehb ü gâret ederek âhir-i kâr bu kal‘a sebebiyle bu sene 1074 kal‘a-i Kanije'ye sarılup kırk gün kırk geceden sonra Sadrıa‘zam kal‘a-i Kanije'yi dest-i küffârdan istihlâs edüp küffâr firâr ederek bu Yenikal‘a'ya girüp Sadrıa‘zam dahi küffâr-ı dûzah-karârın akîbince kovarak bu kal‘aya gelüp muhâsara etmesinin sebebi bu kal‘a bilâ-sulh binâ olunmasıyçün muhâsara olundu.

Eşkâl-i tarh [u] tarz-ı Yenikal‘a: Nehr-i Morava kenârında orman hıyâbânlı bir burunda Kanije gibi ağaçdan bir kal‘a-i cedîd imiş, ammâ hakkâ ki mel‘ûn küffâr bir sedd-i İskender inşâ etmiş. Dolma dîvârının enniliği ellişer ayak ve yüksekliği ellişer arşın âlî dolma palanka dîvâr olup kal‘a ağaçlarının ba‘zısı yerli ağaç olup yapraklarıyla kal‘a dîvârından olmuş köklü dıraht-ı müntehâlar kim aslâ müddet-i medîd fenâ bulmaz köklü ve yerli mîşe ve pelîd ağaçları mâbeynlerin toprak doldurup kal‘a dîvârı etmiş ve kara tarafına sedd-i İskender-vâr yedi aded azîm vezni üzre tabyalar etmiş kim her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez topları ve gayri kolumburna ve şâhîleri var, ammâ nehr-i Morava tarafı kendilerinin olmak ile su kenârında kal‘a dîvârı yokdur, lâkin bu tarafa elli pâre gemiler üzre bir cisr-i azîm binâ edüp karşu tarafda kendülerinin Ligradcık kal‘asından ve Çakatorna kal‘asından ve Mekemorya vilâyetlerinden her gün niçe bin küffâr gelüp kal‘aya cisrden geçüp imdâda gelirlerdi. Her tarafdan zahîrelerin getirirlerdi.

Ve cümle tabyaları kirpi tüğü gibi balyemez topları ârâste ve kemingâhları pîrâste böyle bir kal‘a-i yekpâre zerre kadar rahne görmemiş bir cedîd misl-i hadîd kal‘adır kim handakı nehr-i Dırava ile mâl-â-mâl olup içinde bir kadırga gezmek mümkün idi.

Hemân Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa bu kal‘a-i metîni bu hâlde görüp hemân ol ân iş görmüş muhâsaralar derdin çekmiş kimesneler ile "Bu kal‘anın ne cânibinden meterise girilmesi emr-i seheldir" deyü kal‘ayı alarkadan seyr [ü] temâşâ edüp etrâf [u] eknâfin murâd [u] merâmı üzre meteris yerlerin görüp ba‘dehu cemî‘i ocak halklarıyla ve umûr-dîde ihtiyârlar ile [77] nass-ı kâtı‘ı üzre müşâvere-i tâm etdiler, lâkin sene-i mâzîde Uyvar muhâsarasında cemî‘i halkın gözleri havf etdiklerinden bu Yenikal‘a'ya sarılmayup "Küffârın eli vilâyetin bu sene nehb ü gâret edelim" dediklerinde Sadrıa‘zam eydir:

"Yâ bu kal‘aya ne ***[183b]*** çâre edelim. Nitekim küffâr bu kal‘ayı bizim Kanije kal‘ası hâkinde binâ edüp murâdı er ve geç bizim Kanije kal‘asını bu kal‘a sebebiyle elimizden alır. Bu cevâba ne dersiz ve ne re’y [ü] tedbîr edersiz" dedikde cümle ihtiyârlar,

"Devletli vezîr, askerimiz bıldırdan berü üç kerre kışda kıyâmetde niçe yerlere imdâdlar verüp seferler etdiklerinden zebûnlardır. Bu sene-i mübârekede bu nehr-i Morava kenârında ve karşu taraflarında Hırvadistân ve Macaristân'ın Mekemorya vilâyetin ve İslovin vilâyetin (---) (---) (---) ve Dodoşka vilâyetlerin harâb u yebâb ve hânelerin türâb ve hayvânâtların kebâb edüp mâl-ı ganâ’imleriyle asâkir-i İslâm muğtenem olup tâ kal‘a-i Ni‘met-Uğvar'a ve kal‘a-i Beç'e ve kal‘a-i Prak'a varınca tahrîb-i bilâd ve ta‘zîb-i küffâr-ı bed-nihâd üzre *mütevekkilen alallâh* deyüp azîmet edelim ve ol kâfir diyârlarının dâr-ı diyâr düyûrları ve kasabât u kurâ ve belîde ve kılâ‘lar ve bukâ‘ u suyâ‘sını nehb ü gâret etmek ile küffâr-ı bî-âr-ı bedkâr üzre tamâm galebe vü kuvvet ü nusret hâsıl olur ve düşmen-i dîn olan bî-dîn Nemse ve Hırvad'a mûris-i felâket olur" deyü müşâvere bu re’y üzre itmâm-ı kelâm edüp bu tedbîre karâr verdiler. Hemân vezîr-i sâhib-tedbîr eydir:

"Ey ağalar, yahşı müşâvere etdiniz, ammâ bu küffârın elin vilâyetin nehb ü gâret ederken bu kal‘a burada böğür igi gibi küffâr-ı dûzah-karârın bu karârgâhı Kanije kurbunda dururken biz her ne cânibe müteveccih olsak küffâr dahi bu kal‘adan çıkup bizim elimiz vilâyetimiz harâb u yebâb edüp elbette ve elbette rehzenlik etmesi mukarrerdir. Ve sâ’ir kılâ‘larımızın varoşlarından mâ‘adâ hark u hasâret ve gâret ü hıyânet etmedik yer mi kor" dedikde hemân cümle Kanije gâzîleri Boşnakça,

"Amân devletli çeşteti vezîr yâ bu kal‘ayı ala, yere berâber ede, yâ bizim evlâdımızla cümlemizi kıra" deyü feryâd etdiklerinde hemân Köpürlüzâde-i Âsaf-dilîr "*Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp dâmen der-miyân edüp inşâallâh bu kal‘ayı mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ berekâtıyla feth edüp Kanije gâzîlerinin nutukları üzre kal‘ayı lağımlar ile münhedim edüp ba‘dehu siz ihtiyârların müşâvere-i hayrları üzre nehr-i Raba cânibleri ve Ni‘met-Uyvar tarafların ve tâ kal‘a-i Tata'ya ve kal‘a-i Papa'ya ve kal‘a-i Piresprim'e ve kal‘a-i Senmartin'e ve kal‘a-i Yanık'a varınca nehb ü gâret ve alan u tâlân ve cümle küffârları nâlân ederek kal‘a-i Budun'a çıkalım, {mısra‘}

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyü bu mısra‘ı terennüm etdikde taraf taraf,

"Ma‘kûldur sultânım" deyüp Kazancızâde Süleymân Ağa ve Hacızâde Efendi Fâtiha deyüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ ile hemân sene 1074 târîhinin mâh-ı (---) gününde Dergâh-ı âlî Yeniçeri ağası Sâlih Paşa'ya ve kethudâ beğe ve topçuyân ve cebeciyâna ve erbâb-ı tîmâra ve erbâb-ı zu‘amâya meterise girmek içün fermânlar olunup alâ melei'n-nâs cümle leşker-i muvahhidîn rûz-ı rûşende meterise girince derûn-ı hisârdan küffâr dahi şarâb-ı bî-hicâbın içüp gözleri kızıl kana müstağrak olup asâkir-i İslâm üzre topları ve tüfengleri ve kumbaraları eyle yağdırdı kim her top güllesi bir ağaca ve her ağaç pâresi bir âdem kellesine isâbet edüp üç yüz aded gâzîler cümle bir ânda şehâdet câmın nûş edüp mest-i elest serhoşu oldular ve bizim balyemezlerimiz dahi yedi koldan kal‘anın sîne-i pür-kînesine isâbet etdikde zerre kadar rahne vermeyüp cemî‘i güllelerimiz kal‘anın ağaçları arasına girüp gâ’ib olurdu.

Âhir-i kâr Sadrıa‘zam hazretleri Kanije gâzîlerinden niçe yüz aded mücâhid fî-sebîlillâhlardan Kurşumcuoğlu nâm ve Yunak Ali nâm ve Müftîzâde ve Vâ‘izzâde nâm kimesneleri huzûruna çağırup,

"Bu Yenikal‘a sizin hudûdunuzdadır ve her ahvâllerine vakıf-ı esrârsız. Her nice mümkün ise kal‘ayı döğecek ve tabya çatacak ve lağım ve meterisler nasb olacak ve kubur ve toprak sürülecek yerlerine cümle askerimizden ziyâde vukûf u şu‘ûrunuz vardır. Bu kal‘anın her umûruna mukayyed olasız" deyü Kanije gâzîlerinden yigirmi nefer kimesnelere hil‘at-i fâhireler geydirüp her birlerine yüzer altun ihsân olunup Yeniçeri ağası Sâlih Paşa'ya bu Kanijelileri teslîm edüp anda müsâfir oldular. Ve ol gün yedi vezîre ve cümle iş erlerine tenbîh ü te’kîd olunup,

"Bu Kanijelilerin re’y [ü] tedbîrlerine muhâlif bir iş görülmeye" deyü fermânlar sâdır olup cümle vüzerâ ve vükelâlar "Sem‘an ve tâ‘aten" deyüp kol kol maslahat görmeğe mukayyed oldular.

Hakîkatü'l-hâl mezkûr Kurşumcuzâde ve Yunak Ali ve Pîrbe Fazlî nâmân ***[184a]*** kimesneler yetmiş tâsdan geçmiş semm-i helâhil-vâr her biri birer âteş-pâre şecî‘ u bahâdır ve gâzî ve maslahat-güzâr u megâzî nâmdâr er oğlu erler ve birer dâne-i merdüm serverler idiler. Anların hüsn-i tedbîrleri ile bu Yenikal‘a'yı yedi koldan muhâsara etmeğe mübâşeret edüp günden güne ceng-i azîm müşted oldu.

Evvelâ Anadolu eyâletiyle kal‘anın cânib-i şimâlinden Kıbleli Paşa döğerdi. Kırk altı oda ile Yeniçeri ağası Sâlih Paşa Sadrıa‘zam kolundan döğerdi. Ve Rûmeli eyâletiyle sağkol Kara Mustafâ Paşa döğerdi. Ve Haleb eyâletiyle Gürcî Mehemmed Paşa döğerdi. Ve Budum eyâletiyle İsmâ‘îl Paşa döğerdi.

Hulâsa-i kelâm bu kal‘ayı yedi koldan yetmiş kat meterisden bu tertîb üzre küffâra şeb [ü] rûz göz açdırmayup döğerlerdi, ammâ kal‘aya zerre kadar rahne isâbet etmezdi. Bu hâl üzre on birinci günde handak kenârına varılduğu gün Kıbleli Paşa şehîd olup civâr-ı rahmete vâsıl olup na‘şını (---) (---) defn etdiler.

Ve Şâm eyâleti (---) paşaya ihsân olundu. Ve ol gün üç yüz yiğit dahi şehîd oldu. Ve her bâr kal‘a içine kumbaralarımız düşdükçe küffârlar dahi karınca gibi kırılırdı, lâkin kal‘anın cenûb tarafı nehr-i Dırava kenârları olmak ile nehir üzre mezkûr cisrden her bâr kırılan askerleri yerine dinç-â-dinç

imdâd leşkeri gelüp pâre pâre ceng-i savaş-ı perhâşlar edüp ale'd-devâm zahîreleri gelirdi, ammâ bi-fazlillâhi Ta‘âlâ Kanijeli Kurşumcuoğlunun re’y [ü] tedbîr-i ahseni ile kal‘a handak kenârındaki şaranpavların ve kal‘a göğsünde olan dıraht-ı müntehâların bir yanından sıra vardı, top güllelerine kırdırup kal‘a dîvârının içinde dolma toprağı nümâyân olmağa başladı. Mukaddemâ kal‘anın sadrına mukâbelesinden top güllesi urdukça aslâ zarar etmezdi.

El-hâsıl bu tertîb üzre kal‘ayı darabât-ı top-ı kûp ile câ-be-câ rahnedâr ede ede handak zabt olup kal‘anın vücûduna el uruldu, ammâ kal‘adan küffâr guzât-ı müslimîn üzre el kumbaraların bârân-ı la‘net gibi yağdırır ve ol gün küffâr taşra çıkup meterisleri basmak murâd etdikde bi-inâyetillâhi Ta‘âlâ küffârdan üç yüz kelle ve üç yüz yedi aded esîr alındı.

Ba‘dehu kal‘ayı dest-rese almağa kâbiliyyet-i küllî gelmek ile handak içre kubur nâm lağım yolları varup guzât-ı müslimîn ve cerâhor ve serâhorân kal‘anın esâsına karınca gibi girüp kimi kazıkların keserlerle keserler ve kimisi kesdiklerin çekerler ve niçe gâzîler palankanın çubuğun ve kimisi ağaçların kabuğun koparup ağaçlara neft ü katrân sürüp âteşe yakarlardı. Kal‘a içre olan küffâr-ı Hırvat u mühmelât u çepelâtlar cân u başdan geçüp ol kadar ihtimâm-ı cidd ü cehd edüp birbirlerinin üzerlerine bin cân verüp kal‘anın bir ağacına bin kan edüp bin cân verirlerdi.

Ve kal‘aları cedîd olup her şeyleri metânet üzre mebnî olmağile kuvvet-i kalbleri var idi. Rûz [u] şeb karşu tarafdan cisir üzre imdâdları gelüp muhâsara olunmamış gibi olurlardı. Ol ecilden bî-bâk ü bî-pervâ ceng [ü] cidâl ederlerdi. Kapu tabyası üzre azîm toplar ve saçma toplar ihdâs eyledi. Def‘-i karîn etmek içün tabyalar üzre gûnâ-gûn şeytanatlı eşyâlar dizmiş. Andan içeri tabyalar üzre azîm üzre dâ’iren-mâdâr üçer âdem kaddi derin handaklar kazmış ve iç yüzüne büyük amûdlara harbalar ve demir çengeller dizmiş. Ve niçe gûne hiyel ü şeytanat ile paçarızlar ve çarh-ı felekler düzmüş ve niçe bin elvân lu‘bedebâzlıklar ile âteş-feşânlıklar edüp püskürme lağımlar etmiş.

Hikmet-i Hudâ bir gün guzât-ı müslimînden on aded bahâdır yiğitler bir yere cem‘ olup "İnşâallâh fursat ve nusret bizimdir, (bizimdir)" deyü kal‘aya yürüyüş etmeğe muntazır dururlarken kal‘anın kapusu üstünden mel‘ûn kâfir bir balyemez top atınca hikmet, mezkûr on aded gâzîlerin cümlesine top güllesi isâbet edüp cümlenin sol ayakların kiminin topuğundan ve kiminin inciğinden götürüp altısı şehîd ve beşi gâzî vü sa‘îd oldular.

Hikmet bu kim bu on aded âdemin def‘a-i vâhidede bir top darbından emr-i ittifâkı cümlenin sol ayakları şikeste olduğu acâ’ib ü garâ’ibâtdandır. Belî bir top güllesi bin iki bin âdeme isâbet eder şeydir, cümlesinden güzer eder, ammâ hikmet ü garâbet bunda kim cümle on âdemin sol ayaklarına isâbet etdiğindedir.

Âye[t]: [78] *bi-kudretihî ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihî"*

Ve bundan mâ‘adâ niçe bin âdem mecrûh ve şehîd olurdu. Bir ferde dehşet gelmeyüp cengden el çekmediler. Bir zâbıta merhamet gelüp vücûd-ı insâna terahhum etmediler. Hemân cümle guzât-ı müslimîn hacer ü şecer makûlesi mesâbesinde ***[184b]*** olup hâkile yeksân ve pâymâl ü rimâl olup her mecrûh bir künc-i mihnetde ac u zâc ve susuz merhûm olurlardı.

Hikâye-i münâsib: Pederimiz *merhûm ve mağfûrun leh* Dervîş Mehemmed Zıllî hikâye ederlerdi kim,

"Süleymân Hân ile sene 943 târîhinde Venedik'in Körföz nâm cezîresi kal‘ası cenginde ma‘an hâzır idim. Kal‘anın cânib-i erba‘asın döğe döğe münhedim etdikden sonra yürüyüş edüp kal‘anın feth olması husûlü mümkün iken yeniçeri kolundan dörd aded âdemün şehd-i şehâdetin Süleymân Hân görüp kal‘anın fethinden ol ân Süleymân Hân-ı zamân ferâğat edüp Körfös'den bî-feth avdet etdiklerinin aslı dörd aded binâullâh bir akçe etmez kal‘a içün şehîd olduklarından avdet etdiler" deyü pederimiz hikâye ederdi. *Rahmetullâhi aleyhim.*

Hulâsa-i kelâm böyle iken hâlâ asrımız manzûrumuz olan gazâlarda evvelâ kal‘a-i Azak gazâsında sene (---) târîhinde Deli Hüseyin Paşa serdâ[r]ımız iken on iki bin aded mahlûk-ı Hudâ şehîd rütbesinde vâsıl-ı cinân olup camadanları ve âlât-ı silâhların beytü'l-mâlcı zabt edüp ser-i kârda olanlardan bir merd-i nâmerd rahm etmeyüp ah vâh demeyüp ol şiddet-i şitâda Azak'dan Deli Hüseyin Paşa bî-feth avdet etdikde Kazak-ı Âk elinde kal‘a-i Azak da on bin aded merd guzât-ı müslimînimizden esîrimiz kaldılar.

Netîce-i kelâm sene (---) de Hanya kal‘ası fethinde ve sene (---) de Yanova kal‘ası fethinde ve Arat fethinde ve sene (---) de kal‘a-i Varat fethinde ve sene 1073 Üstürgon ve Uyvar kal‘ası ve Litre kal‘ası ve Leve kal‘ası ve Novigrad kal‘aları fethinde niçe yüz bin ibâdullâh şehîd olup ve mecrûhan hâk-i mezelletde âh [u] enîn ile merhûm olup kimesne terahhum etmediklerinden bu Yenikal‘a'da dahi guzât-ı müslimîn kırılmadın cânlarına geçüp ac u zâc olduklarından mâ‘adâ zâbitlerinin huluvv-i lisânları da olmadığından cüyûş-ı müslimîn batiyyü'l-hareke ceng etmeğe başladıklarından küffâr-ı hâksâr dahi ziyâde şîrînleyüp kal‘anın fethi günden güne müşted olup bu gazâda benî Âdem kanı değil belki âdem cânı sebîl-vâr cereyân ederdi.

Bu günlerde Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Hünkâr Hazînedârı Yûsuf Ağa sene 1074 mâh-ı Zilka‘de'sinde Şehzâde Mustafâ ibn Mehemmed Hân-ı Sâlis'in sülâle-i zülâlesi vücûda geldiğinin müjdesiyle gelüp ordu-yı İslâm'da top u tüfeng şâdumânları olageldiği minvâl üzre üç gün şâdumânlar oldu, ammâ ne çâre dahi kal‘a feth [ü] fütûh olmadığından hakîr kal‘a altında mahpûs gibi oturmadan bîzâr olup âyâ ne cânibe bir teveccüh etsem derken hikmet-i Hudâ Tatar Hânzâde Sadrıa‘zamdan hil‘at geyüp yigirmi bin Tata[r] askeri ve beş yüz aded tüfengli serhad gâzîleri kâfiristânı nehb ü gârete me’zûn olduklarında,

Bu hakîr mezkûr gâzîler ile {vilâyet-i Dodoşka}, vilâyet-i Mekemorya, vilâyet-i İslovin'e gitdiğimizi beyân eder

Hemân bu abd-i kemter altı aded atlı yarar güzîde gulâmlarımla "*Bismillâh* niyyetü'l-gazâ" deyüp iki yerden gayret kuşağın kuşanup otuz altı bin Tatar-ı adû-şikâr ile Yenikal‘a altından kalkup garb cânibine bir gün seğirdüp sâfî dırahtistân ve cengelistân içlerinden ubûr edüp nehr-i Morava'yı suhûletle bir latîf geçitden geçüp Morava nehri kenârları serâpâ kulle kulle birbirlerinden birer top menzili ba‘îd binâ olmuş, hemân ol kullelerin küffâr-ı füccâr Macarları bizi görüp azamet-i Hudâ her kal‘a birer top atmağa başlayup bir ânda cemî‘i kâfiristânı top sadâsı tutup cihâna haberimiz şâyi‘ oldu, ammâ küffârın bu haber topları atdığına bakmayup cümle yorgun atlarımızı tebdîl edüp dinç atlara süvâr olup ol gün ol gece yine cânib-i garba göz açdırmayup çapdık.

Hamd-i Hudâ cümle küffârları köylerinde ve yerli yerlerinde ve menhûshâne olan evlerinde bulup bir fezâ-yı mahsûldâr içre yetmiş seksen pâre ma‘mûr u âbâdân belîdeleri ale'l-gafle şeb-hûn edüp ol ân amân u zamân vermeyüp köylerin mâl-ı ganâ’imleri ve havvânâtların alup köyleri âteş-i Tatar'a urup hâk ile yeksân edüp andan yine cânib-i garba seğirdüp tâ kal‘a-i azîm Saboç'a varup sahrâsı içre zirâ‘atde ve bâğ u bâğçelerinde hırâsetde olan küffârlardan ân-ı vâhidde kâmil üç bin kadar İslovin mahbûbu ve mahbû[be]lerin giriftâr-ı bend-i hicrân edüp bunda dahi hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn kelepür zî-kıymet eşyâlar alup mansûr u muzaffer olup yine cânib-i şimâle seğirdüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İslançe

Bu dahi Zirinoğlu hükmünde ve İslovin hudûdunda bir haşeb hisâr-ı üstüvâr idi. Her ne hâl ise varoşunu ıhrâk [edüp] ganîmet almak murâd edindiğimizde meğer varoşunun bir köşesinde iç kal‘a-misâl kal‘ası var imiş. Bize ol kadar toplar atup gülleler urdu kim askerimiz içinde gülleler kellelerimiz üzre kuş gibi sekerdi. Çok atlarımızın ayakların mecrûh edüp cümle boğazlayup atların etlerin yedik. Ba‘dehu ganîmet alınan atlara süvâr olup bu fezâda olan kurâları ***[185a]*** cümle nehb ü gârete âheng edüp binden mütecâviz esîr alındı, ammâ mahbûb sıbyânları yok idi.

Andan ol gece bu İslançe sahrâsında meks edüp ale's-sabâh yine semt-i garba seğirdüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Rodolsek

Bu dahi sedd-i İskender-vâr bir hisâr-ı üstüvârdır. Nehr-i Pâk kenârında şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ nümâyân idi, ammâ âteş-i Nemrûdu havfinden yanına varılmayup bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden cümle asâkir-i İslâm ile ubûr edüp Rodolse nâm bir göle arka verüp meks etdikde elini vilâyetini harâb u yebâb etmeğe cümle asker gidüp cânib-i erba‘amız[a] karavullar koduk.

Hakîr dahi at üzre hüddâmlarımla cânib-i erba‘aya dîdebânlık ve mihribânlık ederdim. Hamd-i Hudâ bir düşman zâhir olmayup on binden mütecâviz at ve üç bin esîr ve sâ’ir ganâ’imât hisâbın Çalap Allâh bilir.

Ve bu mahallin cenûb taraflarında bir merhale yer dağların ardı âsî Venedik Körfezi deryâsının nihâyetidir kim cezîre içinde kal‘a-i Venedik bir sevâd-ı azîm şehir gibi nümâyân idi. Ertesi gün bu dağları aşarken cümle askerin ittifâkıyla eli kılıca yapışmağa kâdir olan küffârları cümle kılıçdan geçirüp ancak mûğpîçelerin alıkoduk.

Ba‘dehu ol yaylayı aşup Venedik deryâsı sâhilinde ma‘mûr u âbâdân yerleri ubûr edüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i Dodoşka

Bundukanî Venedik hudûdunda olup bu vilâyetin deryâ kenârı Venedik'indir. Dağları ve yaylaları Nemse çâsârı hükmünde sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa merhûm efendimiz Bosna vâlîsiyken Zadra kal‘ası altından yedi gün yedi gece seğirdüp yine bu Dodoşka vilâyetin gâret edüp hadden efzûn mâl-ı ganâ’im üsârâlar almışdık. Hamd-i Hudâ bu sene-i mübârekede yine bu diyâra kadem

basdık, ammâ leb-i deryâ olan kılâ‘lar bizi görüp niçe bin toplar atılup cemî‘i küffâr mâl-ı ganâ’imleriyle ve evlâd [u] ensâblarıyla kayığa binüp deryâda gözetme edüp durdular. Ve niçe bin aded kayıklar ve gemiler kal‘a-i Moran'a gitdiler. Gayri küffârlar kal‘aların sedd edüp kaldılar.

Ba‘dehu cümle kurâlarının mümkün olan varoşların ıhrâk bi'n-nâr edüp iki gün iki gecede bî-bâk ü bî-pervâ sâhil-i bahirde kona göçe yaka yıka üç bin aded Dodoşka Firengi esîri aldık. Lisânları Nemse ve Hırvad ve Firengce fasîh bu esîrlerin söz bilenlerinden su’âl edüp "Bizim Türk vilâyeti yakın mıdır?" dediğimizde,

"Belî yedi günde sizin Bosna-sarâyına varılır. Yarın kalksanız bizim Zadra kal‘asın geçersiz ve Sıdovrina kal‘anıza varırsız. Andan Odvina kal‘anıza, andan Lika kal‘anıza, andan Hilevne kal‘anıza varırsız. Bizim Zadra'dan öte Filek tarafına cümle sizin Türk'ün vilâyetidir" deyü esîrler sahîh haber verdiler, ammâ cümle gâzîler kâfirlere i‘timâd etmeyüp bu hakîre su’âl etdiklerinde hakîr eyitdim:

"Belî Melek Ahmed Paşa ve Tekeli Mustafâ Paşa ile Şibenik kal‘ası seferinden berü yedi kerre bu dâr-ı diyâr düyûrları devr etdim. Bu esîrler sözlerinde kâzib değillerdir, sehel sâdıklardır" dediğimde hemân cümle Tatar eydir:

"Gelin gâzîler şu kadar mâl-ı ganâ’imle yarın selâmet İslâm vilâyetine girüp Bosna şehrinde cümle esîrleri fürûht edüp gök başlı guruş edüp salt [u] sebükbâr kaldıkda gerü dönüp yine kâfiristânın bir tarafin seküp inşâallâhu Ta‘âlâ ganîmetle Yenikal‘a altına varalım" dediklerinde cümle serhad gâzîleri bu re’y [ü] tedbîre rızâ vermeyüp yine vilâyet-i Dodoşka'dan gerü şark cânibine bir gün bir gecede dağlar içre gidüp aslâ âdem ve âdemî-zâtdan bir şey bulmayup hâ’ib ü hâsir sarplıklar aşup ertesi gün yine seğirdüp,

Der-fasl-ı kal‘a-i Pogofça

Bu kal‘a bir bereklik kenârında ağaçdan sarp kal‘adır, ammâ bir küçük palankadır, lâkin vilâyet-i İslovin hükmünde bu kal‘ayı ubûr edüp kapusu açık idi, ammâ batakdan yanına varılmaz.

Andan nehr-i Jiven'i atlar ile güzer edüp bir küçük nehirdir, Kılanda dağlarından gelüp nehr-i Sava'ya mahlût olur. Bu nehrin karşu tarafları cümle Zirinoğlu vilâyetleridir. Anı ubûr edüp bir düz sahrâlar içre evc-i semâya münkalib olmuş dıraht-ı müntehâlar içre cânib-i şimâle giderek,

Der-hakk-ı kal‘a-i Zagrab

Zirinoğlu hükmünde bir bataklık kenârında bir azîm palankadır ve içinde kırk elli kadar manastırların çanlıkları nümâyân idi, ammâ benî Âdemden bir cân nümâyân değil idi. Esîrlerimizden su’âl etdiğimizde,

"Cümle askeri Türk ile döğüşmeğe Yenikal‘a'ya gitdi. Elem çekmen bu kal‘ada size karşu durur düşman yokdur" dediler, ammâ "Düşman sözüdür" deyü esîrlere i‘timâd etmeyüp cânib-i erba‘amıza ince karavullar koyarak basîret üzre olarak bu kal‘a altından bin beş yüz ***[185b]*** mikdârı sığırlar ve altı yüz kadar dinç atları ganîmet edüp geçüp gitdik.

Andan ertesi yine cânib-i şarka dağlar ve o[r]manları 6 sâ‘atde yortum ile geçüp,

Der-vasf-ı kal‘a-i Koprivniçe

Lisân-ı Hırvatça ısırkan demekdir. Bu dahi metîn kal‘adır, ammâ palankadır, ammâ tabyaları üzre askeri çok idi. Hattâ bizi görüp kal‘adan yetmiş pâre balyemez toplar atdı.

Bu kal‘ayı dahi geçüp bir gün taraf-ı şimâle seğirdüp,

Manzara-i kal‘a-i Çakotorna: Lisân-ı Hırvatça ka (---) demekdir. Bunu geçüp,

Der-kıyâfet-i kal‘a-i Ligradcık

Bu iki kal‘alar birbirlerine yakın olup ikisi de Zirinoğlu'nun hasretü'l-mülûk olan kal‘a-i metînelerinden olup tahtgâh-ı Hersekân-ı segândır. Bu iki kal‘a bu hakîr sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa Bosna vâlîsi iken Banyaluka şehrinden yetmiş yedi bin guruşluk mâl ile Bihke nâm kal‘amız kapudanını esîrlikden kurtarmak içün Zirinoğlu'na gelüp bu kal‘alarda niçe zamân müsâfir olup murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ etmişdik, ammâ şimdiki hâlde *Allâhümme âfinâ* bu kal‘aların yanlarına varılmayup mâbeynlerinden ubûr ederken birkaç kâfiri dil dutduk. Hemân bu mahalde yetmiş kadar balyemez toplarının sadâları cânib-i şimâlden gelüp zemîn ü âsumân dir dir ditredikde giriftâr olan esîrlerimizden su’âl etdikde,

"Bizim Yenikal‘amız Türk ile döğüşüyorlar, anların topları âvâzesidir" deyince,

"Bire yakın mıdır?"

"İşte şimdi Yenikal‘a'dan çıkdık, size râst gelüp esîr olduk. On yedi gündür kim Türk kal‘ayı döğer, dahi alamayıyor" deyü cevâb etdiklerinde bu esîrleri kayd-ı bend edüp,

"Bizi selâmetle Yenikal‘a'ya çıkarın, sizi âzâd edelim. Ve bize şikâr ve mâl-ı ganâ’im gösterin, yohsa sizi katl ederiz" {deyüp} birinin kulakların kesüp Tatarlar kulakların yine kâfire yedirdiler. Hemân fakîr kefereler,

"Amân yuramlarım, ya‘nî ağalarım size ganîmet gösterelim, ammâ Yenikal‘a tarafına gitmen. Yüz bin kâfir ol tarafda karınca gibi kaynar. İçlerinden kuş olsanız uçamazsız ve bu kadar mâl-ı esîrlerinizle oralardan geçemezsiz. Hemân eğer sözümüz tutarsanız Pojaga taraflarında iki kılıç arasında Zirinoğlu köyleri vardır, hâlâ âsîlerdir ve anlar sizin Bobofça ve Berezense ve Seğitvar'da Türbe kal‘asın ve Peçoy kal‘asın ve Darda kal‘ası ve Ösek köprünüzü yakan kâfirlerdir" deyü haber verdiklerinde hemân serhad gâzîleri eyitdi:

"Belî, biz ol köyleri ve ol yolları biliriz. Niçe bin kerre varmışuz ve gelmişüz. Yüriye durmayaluz, varalum ve vilâyetleri vuralum yakalum ve yıkalum. Varaluz kâfirleri kıraluz, esîrler alaluz" deyü Boşnak lisânı lehçesi ile söyleyüp durmadan yola gitdiler ve cümle serhadliler Tatar askerlerine pîşvâ olup yürüdüler. Şark cânibine bir gün ormanlar içre gidüp aslâ güneş bile zerre kadar

görünmeyüp,

{Der-şekl-i tabur-ı Kırıntı}

Kûh-ı bâlâ bir yığma bayırlara râst geldik. Meğer Süleymân Hân havfinden zamân-ı kadîmde Zirinli nehr-i Sava'dan nehr-i Dırava'ya ve nehr-i Dırava'dan nehr-i Morava'ya varınca ka‘r-ı azîm handaklar kazup cümle toprakların kendülerinin vilâyeti taraflarına dağlar gibi yığup dahi üzerlerine dıraht-ı azîmler paçarızlar ve kırıntılar döküp dahi ardına kat-ender-kat meterisler varmış kim tûlu kâmil altı konak yoldur. Vâcibü's-seyr makdûr-ı beşer değil bir âsâr-ı acîbe vü garîbedir.

Bu mahallerde niçe bin muhâfazacı kâfirler ve niçe yüz yerde birer top menzili alarka haberci kulleleri var, ammâ ale'l-gafle bizi gördükleri gibi cümle firâr edüp biz dahi bu paçarız kırıntıları kırup ve handakların doldurup taşra tarafa çıkdık.

Ba‘dehu bir sâ‘at cânib-i şarka gidüp bir azîm sahrâ içre bir küme askere râst gelüp cümle hâzır-bâş olup üzerlerine varmada idik. Anlar bizi görüp gerü gerü gitmede. Meğer bizden pek havf etmişler, zîrâ biz otuz bin askerden yedi yüz aded yiğitlerimiz şehîd oldu, ammâ yine azîm askeriz ve bu kadar karaltı mâl-ı ganâ’imlerimiz var. Ol görünen asker cümle kâfir kıyâfetli ve kalpaklı kefereler idi, ammâ anlar bizim askerimizin yanlarında bir tufeyl gibi idi.

Hemân cümlemiz bir yerden top olup dal sâtûr-ı Muhammedî olup at başını üzerlerine sürüp varırken hemân anlar dahi alarkadan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup bizler âlem-i hayretde kaldıkda anlardan hemân yeşil şukka alemler zâhir olup anlardan ve bizlerden birkaç âdemler ileri gelüp anlar ve bizler gülüşüp öpüşüp görüşüp kocuşup ***[186a]*** bilişdik.

Meğer bunlar Pojaga sanca[ğ]ı ve Yakova kal‘ası gâzîleri imiş. Anlar dahi "Küffâr Yenikal‘a'da cem‘iyyetde iken vilâyet-i kâfiristân katana kâfirinden hâlîdir ve fursat ganîmetdir" deyü memâlik-i küffârı tahrîb etmeğe çeteye çıkmışlar ve kal‘a-i Pojaga'dan iki günde gelmişler, ancak yüz elli kadar esîr ve sehel mâl-ı ganâ’im bulmuşlar. Ve bunlar cümle beş yüz aded yiğit olmuşlar. Bunlar dahi bizimle pây-berâber olup meydânda şühedâlarımızın leşin komak şartıyla ahd [ü] amân edüp bunlar vilâyet kurdlarıdır, bize delâlet, küffâr-ı dalâlet-şi‘ârın kurâ ve belîdelerin nehb ü gâret ederek dağ u hıyâbân u ormanistân içre giderek,

Der-medh-i {ceng-i azîm-i lâ-nazîr} kal‘a-i Harpunya

Bu dahi Zirinoğlu kal‘asıdır. İç hisârı tula Şeddâdîdir, ammâ taşra hisârı Tımışvar kal‘ası gibi gâyet metîn ü müstahkem ve niçe bin cünûd-ı cünüb kâfire mâlik olmağile kal‘adan taşra niçe yüz kefere-i fecere-i müşrikînler kemîngâhlarda mekîn olup keydü'l-hâ’inîn gibi ceng-i pür-kîn ederek eyle savaş eylediler kim bir vecih ile ta‘bîr olunmaz, ammâ nühüfte-kârlık edüp meydân-ı ma‘rekeye çıkmazlardı.

Âhir küffâr bizlere hâb-ı hargûş verüp kal‘aya mukâbil meks edüp yatdılar. Bizler dahi ol gece küffâra karşu meks edüp cânib-i erba‘a karavullar koyup serhadli gâzîlerinin tüfeng-endâzların ileri kâfir tarafına koyup hâb-ı râhata yatdık ve üç aded koldan dağlar içre üçer bin yiğit pusulara koduk.

Ale's-sabâh cümle asâkir-i İslâm âmâde iken hemân küffâr-ı hâksâr guzâtımızı gâfil mülâhazasıyla ölüsü dirisine ve dirisi atlarına binüp "Yajuj Yajuj" deyüp bizi basdılar.

Hemân bizim guzât-ı müslimîn bu meydân-ı ma‘reke-i hâmûn içre küffâr ile bir yaylım neberd-i dilîrâne ile bir kârzârlık ederek bir elbeşti eyledik kim tarfetü'l-ayn içre hayli küffârın kelleleri meydân-ı arbedede galtân olunca küffâr hakkâ ki dilîrâne bir eyi hamle edüp şarâb-ı bî-hicâb te’sîriyle domuz topu olup geldiklerinde hemân cümle guzât bir kerre kâfire yan verüp küffârları sahrâya çekdik.

Hemân küffâr bizi kova kova meydân-ı vegâya çıkup mukaddemâ bizim pusuda olan gâzîlerimiz üç koldan kemîngâhlardan çıkup cümle yek-dil ü yek-cihet sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup küffârın ar[d]larından hücûm edince küffâr anlara bir kez düşünce biz dahi küffârın akîblerince düşüp küffâr-ı hâksâ[r] dörd bölük askerimizin miyânında kalup üç sâ‘at-i nücûmî germâ-germ ceng-i azîm edüp hamd-i Hudâ nesîm-i nusret bizden tarafa esüp şemşîr-i âteş-tâb ile küffârın urûkun kesüp cümle yigirmi altı bin küffâr-ı dûzah-karâr dendâ[n]-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp cümle atları ve esbâbları ve sâ’ir ganâ’imleri ganîmet olup andan doğru Harpunya kal‘ası varoşuna azîmet edüp handak kapuların bile sedd etmeyüp küşâde bırakmışlar ve küffârın kırıldığın derûn-ı hisârdaki küffârlar görüp dağlara henüz kaçmışlar.

Hemân cümle guzâtımız bî-bâk ü bî-pervâ kal‘a içre dâhil olup götürmede yenli ve bahâda ağır eşyâları alup ve derûn-ı hisârda sığâr u kibârdan üç yüz kadar esîr bulup dest ber-kafâ kayd-ı bend edüp evvelki esîrlerimiz yanına gönderdik.

Ba‘dehu kal‘ayı yetmiş seksen yerden âteşe urduk. Meğer derûn-ı kal‘adaki zîr-i zemînlerde küffâr mâl-â-mâl imiş. Hemân küffâr-ı dûzah-karâr âteş-i Tatar'ı görünce cân havliy[l]e cümle evlâd [u] iyâlleriyle taşra çıkup âteş-i Nemrûd içinde bir feza‘ u çeza‘ ve vâveylâ kopup cümlesi giriftâr-ı kayd-ı bend oldular ve bakıyyetü's-seyf olup mahzenlerde kalanlar ıhrâk bi'n-nâr oldular. Ve bu yevm-i şûmun şeb-i zulmeti gidüp mâl [u] menâle mâlik olan gâzîlerimize leyle-i Kadr oldu, rûz-ı r[û]şenleri îd-i ekber oldu.

Hâsıl-ı kelâm bu cengde iki yüz nefer gâzîlerimiz şehîd oldu, ammâ hakkâ ki sonra refîk olan Pojaga askeri şecî‘âne ey savaş-ı perhâş edüp küffâra aç kurd gibi girirlerdi ve yigirmi altı bin küffâr mürd olup tokuz bin kadar mahbûb u mahbûbe perî-çehre mûğpîçe gulâmlar müşterî-çehre pâkîze ve bâkire sîm-gabgab kızlar ve sâ’ir mâl-ı ganâ’im ve sîm ü zer âvânî makûlesi ganâ’imlerin hadd [ü] hasrların Hudâ-yı Kerîm bilir.

Andan mansûr u muzaffer kalkup yine asâkir-i İslâm tarafına kal‘a-i Maslovin tarafından gidelim, ***[186b]*** esîrlerimiz ve serhad gâzîlerimiz rızâ vermeyüp,

"Ösek panayırı günleridir. Cümle esîrlerimiz ve mâl-ı firâvânlarımız ile bir cem‘iyyet-i kübrâda inşâallâh kıymetlü fürûht ederiz" deyüp ale'l-ittifâk cümle Ösek kal‘amız tarafına revâne olunup cümle nâzenîn esîrlerimiz henüz cengde alınan çârpâ makûlelerine bindirüp kal‘a-i Koprivniçe sağ tarafımızda kalup andan kal‘a-i Valik kurbunda nehr-i Kırasinçe kenârında sehel istirâhat edü[p] ta‘âmlar tenâvül edüp ba‘dehu andan yine cânib-i kıbleye dağıstân ve ormanistân yerleri geçüp,

Der-ayân-ı kal‘a-i Zaçisne: Anda bir şikâr bulamadık, zîrâ bu kal‘a-i metîne Zirinoğlu'nun bir palanka-i sedd-i İskender'i olmağile cümle kurâ kâfirleri kal‘aya girmişlerdi. Bu kal‘ayı ubûr edüp Pojaga sahrâsının şimâlinde

Evsâf-ı kal‘a-i Çeramur: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir Şeddâdî binâdır. Niçe kerre muhâsara olunup fethi müyesser olmamışdır. Zirinoğlu'nun bu kal‘a intihâ-i hudûdudur. Andan cânib-i kıbleye yedi sâ‘atde,

Der-binâ-yı kal‘a-i Podgırac: Pojaga hudûdunda müselmân kal‘asıdır. Mukaddemâ vasf olunmuşdur.

Andan yine cânib-i şarka dağlar ve ormanlar geçüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i tahtgâh-ı sancağ-ı Pojaga

Hamd-i Hudâ selâmetle vilâyet-i İslâm'a dâhil olduk. Sene 1072 târîhinde Melek Ahmed Paşa Bosna vâlîsi iken Zirinoğlu'ndan Bihke kapudanın esîrlikden halâs etmeğe gitdiğimizde bu Pojaga kal‘ası vasf olunmuşdur.

Ammâ temâşâ-yı garîbe vü acîbe: Biz cümle asker-i İslâm ile "Bu diyâr-ı İslâm'a kadem basdık" deyü hamd ü şükr ederken hemân Pojaga paşasının müsellimi ve kethudâsı beş yüz âdemle bizi karşulayup cümle âlât-ı silâha müstağrak olup hemân ceng etmeğe hâzır u âmâde bir alay derbederzâde horânde-i âzâdeler ile gelüp bizim askerden esîrlerimizin penc-i yeklerin istediklerinde biz dahi ta‘allül [ü] inâd u muhâlefet eylediğimizde,

"Bire âsîler, bire zorbâz pâdişâhın re‘âyâsın alup esîr etmişsiz. Sizin haklarınızdan geliriz" deyüp cümlesi cenge yaraklandıklarında hemân biz dahi hamle eyleyüp cenge âheng etmek sadedinde iken gördüler kim deryâ-misâl asâkir-i İslâm hemân yan verüp bizimle mukaddemâ Pojaga'[ya] giden refîk ola[n] askerler dahi Pojaga müsellimine varup,

"Bire sakın sultânım bunlar bir alay Tatar ve bir alay Budin ve Eğreli ve Kanijeli gâzîleridir, vallâhi sizi kırarlar" dediklerinde hemân Pojaga müsellimi eydir:

"Bu esîrlerinin sebebiyle bunları kâfir gelir basar ve pâdişâh kal‘asına ol sebeb ile zararları dokunur. Kal‘a altından kalksınlar, yohsa nefîr-i âm edüp kal‘adan balyemez toplar urup cümlesin kırarım. Baka şu pâdişâh vilâyeti urucuları" deyüp vâfir yas yankı eyledi. Biz dahi müşâvere edüp hakîr eyitdim:

"Belî anlar şimdi hâkimdir ve sâhib-i arzdır. Sadrıa‘zama hilâf-ı inhâ arz edüp kaykısız başımızı belâya uğradırız. Gelin hemân Pojaga altından kalkup alarka konalım" dediğimde cümle kalkup bir hayli mesâfe-i ba‘îdede meks-i hıyâm edüp ol gece anda yatmağa karâr verdik.

Der-fasl-ı hîlekâr-ı mekkâr-ı müsellim: Çünkim müsellime bir kara mankır pençik vermediğimizin dâğ-ı derûnundan otuz bin askerimizden nice intikâm alsın. Hemân hîle vü hud‘a ve şeytanata sâlik olup bu re’y [ü] tedbîr-i hîleyi edüp taht-ı hükûmetinde ne kadar Eflakân ve Sırf ve Bulgar ve Hayduk

ve Çingane ve şakî ve lıssân ve harâmî ve ne kadar ipden ve kazıkdan kurtulmuş haşerât makûlesi kefereler ve fecereler var ise anlara hezâr ve hezârân va‘deler ve istimâletler verüp elbette bu gece bu kal‘a altında konan ordunun cânib-i erba‘asından cümle hayme vü hargâhlarına ve bâr [u] büngâhlarına ve esb-i fevârihlerine ve cümle esîrlerine,

"Göreyim sizi ne tedârikler edüp şunları gece yarısında nice gâret edüp her tarafdan nice şeb-hûnlar edüp orduların gâret ederek nice rahne verirsiz göreyim sizi" deyüp cümle harâmzâde dûzdânlara ve zehr-i mârdan kattâl harâmîlere ruhsat verüp "Sem‘an ve tâ‘aten" deyüp cümle ayyârân-ı dûzdânlar nısfu'l-leyle âmâde olduklarında hikmet-i Hudâ kal‘a dizdârında mahpûs olan harâmîlerden beş on dâne kebîrlerin çıkarup bizi gârete âmâde olduklarında hemân dizdâr ağa-yı sâhib-i îmân bu haberden âgâh olup bize merhameten bir garîb ü dil-nüvâz ü maslahat ***[187a]*** güzâr âdem ile nihânîce bu hakîre haber gönderüp,

"Bu gece âgâh olsunlar, gâfil mebâş" deyü vâkı‘-i hâli i‘lâm edüp gelen âdeme bir at ihsân olunup cümle gâzîler bu haber-i meserretden dünyâ kadar hazz edüp ol gece cânib-i erba‘amıza gâyet ziyâde pusular koyup âmâde durdular. Çünkim nısfu'l-leyl olup her tarafdan kara hırsızlar ordumuz içre geldiklerinde beş sâ‘atde üç yüzden mütecâv[iz] hırsız ve harâmîleri katl edüp başları alındı.

Hemân kim sabâha üç sâ‘at kaldıkda kal‘a-i Pojaga'dan berü bir alay atlı ve yayan kütürdüsü zâhir olup ordumuza hov hov etdiler, ammâ mâhtâb mahalli olmak ile hemân bizim ordudan gâzîlerimiz atlı ve yaya bu karşudan gelenlere bir yaylım Tatar okları ve bir yaylım serhad gâzîlerinin kurşumların bunlar yeyüp zîr-i zeber olup niçe yüzü firâr edeyim derken hemân mukaddemâ pusuda olan gâzîlerimiz de bunlara hücûm edüp ol mâhtâbda bu harâmîleri ortaya alup tâ vakt-i Hanefî mahalli olunca yedi yüz âdemi kılıçdan geçirüp bir cân halâs olmadı. Ale's-sabâh cümlesinin leşlerinde esbâbları vü eskâlleri ve silâhları ve atların alup cümle leşlerinden başların kesüp kellelerin ârâyiş-i nîze edüp ikinci günde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Ösek'e varup cümle kelleleri mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînde bırağup tâ Pojaga kal‘ası altında başımıza gelen sergüzeşt [ü] serencâmın hüccetlerin kadıdan alup yine alayımızla kal‘a-i Ösek hâricinde Panayur palankası nâm mahalde cümle haymemizle meks edüp iki günde ol âdem deryâsı olan Ösek panayuru bâzârında cümle esîrlerimizi ve cemî‘i mâl-ı ganâ’imlerimizi cümle girân-bahâya fürûht edüp cümle mâlımız kırk altı bin guruş olup hakîr defter ile kassâm {olup} cümle serhadlilere ve cümle Pojagalılara ve cümle 3.006 aded Tatar askerlerine ale's-seviyye âdem başına (---) aded guruş değüp hakîre iki pây ve bir gulâm ve üç at ziyâde pây verüp cümlenin rızâsıyla hüddâmlarıma dahi ikişer pay ziyâde verdiler.

Ba‘dehu Ösek'den üçüncü gün yine,

Yenikal‘a fethine gitdiğimiz konakları bildirir

Cümlemiz salt [u] sebükbâr olup **kal‘a-i Ösek**'den cisr-i tavîl başında **kal‘a-i Darda'**yı geçüp **menzil-i kal‘a-i Valpova**, andan **kal‘a-i Maslovin,** andan **nehr-i Morava'**yı gemilerle geçüp **menzil-i kal‘a-i Kanije,** andan 3 sâ‘atde ormanlar ve dağlar içre asker-i İslâma râst gelüp **menzil-i kal‘a-i mahsûr Yenikal‘a** altına bir alay-ı azîm ile varup Tatar Hânzâde Ahmed Giray Sultân dahi

ordusundan gelüp bizimle berâber alayımızla Sadrıa‘zam huzûrundan cümle ubûr edüp eğer Tatar'a ve eğer serhadlilere kırk kadar hil‘at-i fâhireler geydirilüp herkes kollu kollarına gitdiler.

Hakîr-i pür-taksîr yine Sadrıa‘zam yanında kalup kâhîce bu gazâda ne mahalle vardığımız ve ne vilâyetleri nehb ü gâret edüp ne kadar kılâ‘-ı metîneler görüp ve ne kadar esîr ü mâl-ı ganâ’im alup sergüzeşt [ü] serencâmımız bir bir Sadrıa‘zama nakl ederdim, ammâ Yenikal‘a'nın dahi fethi âsân olmamış.

Ez-în-cânib mukaddemâ kal‘a altında asâkir-i İslâma rağbet etmediklerinde bu kadar zamân Yenikal‘a feth olmayup kalmışdı, ammâ biz gazâdan gelince gördük, cümle guzât-ı müslimînin mecrûhlarına şefkat ve merhamet edüp bî-dest ü bî-pâ olanlara tekâ‘üdler ile terakkîler ve ze‘âmet ve tîmârlar ihsân olunup asâkir-i İslâm birbirlerini cenge tergîb ederlerdi.

Hattâ ol gün Sadrıa‘zamın iç mü’ezzini Ahmed Çelebi'nin destini top götürüp Sadrıa‘zam kendüye ze‘âmetle tekâ‘üd ihsân edüp Ahmed Çelebi'yi Kanije'ye götürmeğe hakîri me’mûr edüp ol ân üç sâ‘atde Kanije'ye varup Kanije Vâlîsi Yentür Hasan Paşa sarâyında meks edüp Ahmed Çelebi'nin destine cerrâhlar tımara başlayup hakîr yine üçüncü günden sonra yine Yenikal‘a altına geldim ve mâh-ı (---) gününde (---) şehîd olup mansıbı (---) (---) tevcîh olundu.

Muhassıl-ı kelâm günden güne kal‘anın her cânibi rahnedâr oldu, ammâ dizme direklerin içleri Horasânî ve rıhtım kireç ile metîn olmağın şeb [ü] rûz niçe bin aded balyemez topların kelle kadar güllelerin kal‘a bal gibi yeyüp zahm-ı nâhun mikdârı zarar isâbet etmezdi.

Âhir-i kâr ba‘zı rahnedâr dîvârlarından Defterdâr Ahmed Paşa kal‘a toprağın uğurlayarak münhedim ***[187b]*** olurdu. Derhâl la‘în küffâr-ı dâl anın üstüne toprak doldururdu. Kal‘anın iç yüzünde gûnâ-gûn paçarızlar ve domuz damları çatardı. İki yerden cüyûş-ı müslimînler üzre lağımlar atardı. Hamd-i Hudâ askere zararı isâbet etmeyüp yine gerü deperdi. Derhâl yine anın ardına dizmeler dizerdi ve anda küffâr şîrînlenüp bî-bâk ü bî-pervâ her bâr gezerdi.

Âhirü'l-emr cebehâneden cümle guzâta uçları çengâlli harbalar tevzî‘ edüp küffârları tabyalardan ve sâ’ir yerlerden çengâller ile handaka çekerlerdi ve kellelerin tîğ-ı âteş-tâb ile keserlerdi ve subh u mesâ gûnâ-gûn (gûnâ-gûn) ceng-i azîmler olurdu.

Hamd-i bî-hadd ü senâ-yı bî-add ol Mâlikü'l-mülk'e olsun kim küffârın lağım atmada mahâreti, kumbara atmada mümâreseti ve meteris basmağa ve şeb-hûnlar etmede fikr [ü] firâsetleri yok idi, ammâ kal‘a gözetmede ve askerin zabt edüp cenge tergîb edüp sîne ber-sîne küşâde ceng etmede, mel‘ûn küffârlar hakkâ ki bî-bedellerdir.

Netîce-i kelâm bu minvâl üzre (---) (---) (---) gece ceng-i sultânîler olmuşdur kim misli ne kal‘a-i Azak'da ve ne vilâyet-i Kazak'da ve ne Hanya'da ve ne Varat'da ve ne kal‘a-i Uyvar'da olmamışdır. Ve bu kal‘ada olan envâ‘-ı mehârib ve ceng, envâ‘ı harb ü darb mümkün ü tahrîr ü tavsîf değildir.

Âkıbetü'l-emr *bi-avnillâhi Ta‘âlâ* sene 1074 târîhinin mâh-ı (---) günü yürüyüş fermân olunmadan sulehâ-yı ümmetden Kazancızâde Süleymân Ağa-yı hâzık-ı etibbâ ve Sadrıa‘zam'ın sûhte Hacızâdesi

cümle guzât-ı müslimîn ve cüyûş-ı muvahhidînile müşâvere edüp gayret-i Muhammedî'yi yâd edüp,

"Biz bu kal‘a altında fertûte avretler gibi nâbekî [nâbekâr(?)] oturup kırılırız" deyü def‘a-i vâhidede cümle guzât sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup gülbâng-ı Muhammedî sadâsından dağlar dahi sedâ vermede.

Cümle ricâlü'l-gayb ve ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ ve kutbu'l-aktâb ve ümenâ ve evtâd u nücebâ ve nukebâ vü büdelâ ve cümle cündullâh dahi imdâd edüp cümle leşker kal‘aya hücûm edüp yürüdüler.

Hikmet bu kim kal‘anın der [ü] dîvârında yürüyüş edecek rahnedâr yerleri çok idi, ammâ dîvâr üzre niçe kerre yüz bin şeytanatlardan mâ‘adâ dîvâr üzre yine hafr-i amîk handaklar var idi ve rahnedâr olan yerlerde dahi göz görmemiş ve akıl ihâta etmemiş hiyel ü şeytanatlardan kal‘a dîvârı üzre kuş uçmazken hemân cümle serdengeçdiler "Allâh Allâh" deyüp mûr [u] zenbûr-vâr kal‘aya üşüp çengâller ile çıkarak ve asker biri biri üzre kal‘aya tırmaşarak küffâra aslâ ve kat‘â göz açdırmayup bi-fazlillâhi Ta‘âlâ kal‘anın der [ü] dîvârı ve tabyaları üzre alem-i Resûl dikildiği ân hamd-i Hud[â] yine bu hakîr ezân-ı Muhammedî okuyup kılıcım elimde kalup cümle guzâtı cenge tergîb ederek gülbâng-ı Muhammedîler çekilerek küffâra kılıç urarak tâ kal‘a içine varınca küffârı kovarak ve kırarak tâ nehr-i Morava kenârına varınca küffârı kırdılar.

Küffâr bu hâl-i pür-meâli görüp hemân cân havliyle ale'l-umûm pür-gumûm cümlesi nehr-i Morava üzre cisre uğrayup karşu cânibe geçmeğe cân atdılar. Hemân guzât-ı müslimîn eli kolu kan ve kılıçları uryân ve sîneleri puryân olup küffârın akîbince cisir üzre dal sâtûr-ı Muhammedî olup küffârı katl ederek cisir üzre gitdiler. Nehr-i Morava'nın karşu tarafında küffâ[r] bu hâli gördü kim münhezim olan küffârın ardları sıra Türk askeri kâfirleri kova cisrden beri âdem deryâsı gibi asker gelir.,

"Bire meded vilâyetimiz elden gider" deyüp hemân karşu tarafda küffârlar cisrin karşu başına baltalar üşürüp cisri kat‘ etdiklerinde hemân tarfetü'l-ayn içre bizim gâzîler gerüye döndüler. *El-azametullâh* kırılan cisir üzre kalan küffâr kalup nehr-i azîm cisri beri kal‘a tarafına getiriyor. Hemân küffâr kendülerin suya atmağa başladılar. Ba‘zılar "Zanca Türk" deyü amân ile kal‘aya gelüp esîr oldular. Bu mahalde bir garîb temâşâ olmuşdur kim gûyâ rûz-ı mahşerden küffâra bir nişân oldu. Küffâr kendü kendilerinin askerlerine etdiği rengi cihân halkı düşman olsa etmeğe kâdir değildir.

{Der-beyân-ı ahvâl-i diyergûn-ı küffâr-ı Yenikal‘a}

Hemân ki küffâr karşu tarafdan cisri kat‘ edince cümle küffâr âlât-ı silâhlarıyla cümle suya gark olup rûy-ı nehr-i Morava'yı kara şapka dutup âdem deryâsı cereyân ederdi ve bakıyyetü's-seyf-i küffâr-ı bed-girdâr dahi cümle cân bâzârına düşüp kendülerin suya pertâb edüp kimisi gark-ı âb olup kimisi şinâverlik ederek necât bulurken ***[188a]*** beri tarafda bizim serhad gâzîleri ağızlarında kılıçları ile nehr-i Morava'ya düşüp niçe yüz küffârlara su içinde yetişüp kimin katl edüp niçe binini saçlarından beri tarafa çıkarup esîr etdiler. Ba‘zı küffârlar yüzerek karşu tarafa çıkdılar, ammâ beri tarafda bizim gâzîler uzun boylu dalyan tüfengler ile niçe bin tüfeng-i pür-rengleri bir fitilden atup suda şinâverlik edüp halâs olmağa çalışan küffârlara eyle kurşum urdular kim nehr-i Morava kurşum zarbından tancerede su nice kaynarsa eyle kaynayup kurşum yeyen küffârlar cümle gark olup lâşe-i murdârları

kara şapkalarıyla cereyân edüp gitdiler.

Hâsıl-ı kelâm suya düşen küffârdan bir cân halâs olmayup cân ber-cehennem oldular ve niçe bin küffâr dahi su ile aşağı akup giderken Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr askerleri su kenârıyla aşağı cânibe seğirdüp atlar ile suda yıldırup yedi bin kadar küffârları su içre saçlarından yapışup kenâra çıkarup esîr etdiler.

Ve Yenikal‘a'nın cümle topların nehr-i Morava'nın karşu tarafına çevirüp nehrin kenârında kat-ender-kat olup âlem-i hayretde kalup duran küffârlara kal‘anın yüz yetmiş pâre balyemez topların su karşusundaki küffârlara urunca cümle küffârları sokak sokak ve bölük bölük niçe bini darb-ı topdan kelle paça olup yerleri dârü'l-bevâr oldu, ammâ sırr-ı Hudâ beri kal‘a içinde olan hâkimler kal‘anın feth olduğuna ve niçe bin küffârların bu yüzden gark-ı âb olduklarına hamd ü senâ etmeyüp,

"Bire küffâr boğuldu ve bire kırıldı. İşte kaçdı, işde şaşdı" deyü gülüşerek bir hây ve bir hûy edüp küffâr üzre mağrûrâne evzâ‘ [u] etvârlar edüp bu feth u nusreti Cenâb-ı Bârî'den bilmeyüp kendülerinin re’y [ü] tedbîr-i ahsenlerinden bildiler.

Netîce-i merâm; hamd-i Hudâ kal‘a feth oldu, ammâ guzâtdan üç bin yedi yüz âdem câm-ı şehâdetden nûş edüp bezm-i elest meclisine kadem basup huld-i berîne hayât-ı câvidânîye vâsıl oldular. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Ve cümle iki binden mütecâviz yiğitlerimiz mecrûh {yiğitler} nâ-murâd gitdiler. Ve bu hâli görüp niçe bin yiğitler firâr edüp gitdiler, ammâ beş binden mütecâviz küffârlar sudan ve gayri yerden esîr-i bend-i zincîr oldular, lâkin Tatar elinde ve serhadli eliyle elden vilâyetden esîr olanların hisâb-ı kitâbların Cenâb-ı Bârî bilir. Ve ba‘zı üsârâlardan istimâ‘ olundu kim,

"(---) (---) günden berü bu kal‘a cenginde on yedi bin Hıristiyanımız öldü ve tokuz bini esîr oldu, ammâ suda ne kadar boğulduğun bilmem" deyü cevâb-ı nâ-savâb verdi.

"Bu kal‘ada yedi kapudanımız mürd oldu, ammâ biri Zirinoğlu'nun hısımı idi kim Mizde nâm bir bahâdırlığıyla meşhûr benâm idi. Biri Hersek ban oğlu idi, ol dahi mürd oldu. Eğer ol yiğit yunak ölmese siz bu kal‘anın nâm [u] nişânın göremez idiniz" deyü bir gorof esîr dahi böyle söyledi.

Hulâsa-i kelâm bu kal‘a feth oldu, ammâ dahi nev binâ olmağile içinde aslâ çârsû-yı bâzâr ve imâretden aslâ bir şey olmayup ancak bir müfîd ü muhtasar kenîse ve deve damları gibi uzun uzun soltat ve murtat odaları ve Kanije tarafına ancak bir kapusu var idi, ammâ nehr-i Morava tarafında aslâ der [ü] dîvârdan bir alâmet yokdur.

Bu kal‘anın karşu cânibi kurşum erer kâfiristânın kal‘a-i Ligradcık, kal‘a-i Çakatorna ve vilâyet-i Mekemorya vilâyetleridir, ammâ bu feth olan Yenikal‘a'nın dâ’iren-mâdâr cirmi cümle üç bin yedi yüz adım bir dolma palanka kal‘a idi, ammâ mel‘ûn kal‘a gâyetü'l-gâye sa‘b olup orta yerinde bir su kuyusu var idi. Ol kuyu üzerindeki şindire tahta kubbe üzre bir altun ile mutallâ bir ibret-nümâ alemi var idi. Meğer küffâr mukaddemâ kış eyyâmlarında Bobofça ve Berezense ve Peçoy kal‘alarını ıhrâk etdikde bizim Seğitvar kal‘asının kurbunda bir top menzili karîb Sultân Süleymân'ın Türbe kal‘asının

kubbesi alemi imiş, anı türbe-i Süleymân Hân'dan kal‘ edüp bu kuyu üzre komuş. Ba‘de'l-feth hemân vezîria‘zam bu alemi kuyu üzre kal‘ edüp yine Seğitvar kurbunda Süleymân Hân türbesine gönderilüp türbe-i şerîfi ve kal‘ayı ta‘mîr ü termîm etmeğe Mihaç beği ve Peçoy beği ve Seğitvar beği me’mûr olup gitdiler.

Ba‘dehu bu Yenikal‘a içün bir yere cem‘ olup Sadrıa‘zam huzûrunda müşâvereler edüp cümle iş erleri ve hayr-hâh-ı devlet erenleri eyitdiler:

"Devletli vezîr bu kal‘a ***[188b]*** kâfirin gözü bebeğindedir. Bundan Âl-i Osmân'a zarar çok olur, aslâ bir habbe fâ’ide olmaz. Bu kal‘aya bu kadar beytü'l-mâl-ı müslimîn ve bu kadar hâne-i selâtîn gidüp bu kadar renc [ü] anâlar çekildiğinden mâ‘adâ bu kadar guzât-ı müslimîn nâ-hak şehîd olup bu kadar renc [ü] anâ mükâfâtında vakfullâha ne â’id ve ne fâ’id bir kal‘adır kim feth edüp elzem-i levâzımından bir kal‘a değildir. İçinde bu kadar guzât-ı müslimîn kosak îrâd [u] masrafları nereden hâsıl olur? Kanije kal‘ası gibi bir sedd-i İskender'in nısıf askerin kaldırup bu kal‘aya komak iktizâ eder. Dutalım komuşuz ve bu kal‘ayı intihâ-yı serhad etmişiz, bu kerre küffâr gelüp askeri olmadığından Kanije'yi alup bu kal‘ayı dahi istîlâ eder. Hemân bu kadar ibâdullâhı bu kal‘ada mahpûs edüp gidersiz. Gerçi Kanije paşalarına bu kal‘ayı tahtgâh edersiz, ammâ hatâ edersiz. İşte bu nehr-i Morava'nın karşu tarafında küffâr yine bir kal‘a yapup bu kal‘ada âdem değil kaz ve tavuk gezdirmez" deyü cümle a‘yân-ı kibâr böyle müşâvere etdiklerinde, Sadrıa‘zam eydir:

"Yâ ne çâre edelim" dedikde cümle ocak ağaları ve dükeli Kanije ihtiyârları eyitdiler:

"Pâdişâh sağ olsun, bu kadar hazîne ve bu kadar asker gitdiyse, hele yüz bin kerre küffârdan intikâm almış olduk. Bu da böyle olsun, çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’id dîn uğuruna yanımıza kalmasın. Hemân devletli vezîr bu kal‘anın cümle cebehânesin alalım ve sâ’ir mühimmâtlarıyla Kanije kal‘asına gönderelim. İçinde kiliseleri ve soltat hânelerin yakalım ve kal‘asın niçe yerden lağımlarla yıkalım. Ba‘dehu cümle guzât-ı müslimîn ile murâd-ı şerîfiniz olan seferlere gidelim" dediler ve ale's-seviyye bu re’y [ü] tedbîre karâr verdiler.

Cümle cebehânesin ve yüz yetmiş pâre topların Kanije['ye] gönderüp bu Yenikal‘a'yı yedi yerden yedi kerre lağım-ı azîm ile cümle tabyaları ve der [ü] dîvârların ber-havâ endâht külün göğe savurdular. Ba‘zı yerlerin hâli üzre bırakdılar, ammâ Kanijeli bu kal‘aya dâğ-ı derûnlarından bâkî kalan eser-i binâların dahi niçe kerrât kumbaralar ile münhedim etdiler.

Me’âl-i kelâm oldur kim bu kal‘aya giden harc u masraf bî-fâ’ide olup bu gazâ bal ve mûm yapmaz bal arısı kârına dönüp bu kadar ibâdullâh telef oldu ve bu kal‘a bu yüzden feth olduğuna niçe müverrihân-ı Rûm-ı zevi'l-mefhûm böyle târîhler demişlerdir, ammâ sükker yemişler.

..... (2 satır boş).....

Ba‘dehu Sadrıa‘zam cümle asâkir-i İslâm ile iki günde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Kanije

Meks-i hıyâm edüp yedi kralın binâ etdiği taburu münhedim edüp hâk ile yek etdikden sonra Kanije gölüne küffârın doldurduğu hâr [u] hâşâkleri dollâb gemileriyle dahi ziyâde tathîr edüp fecc-i amîk etdiler. Topraklık nâm kal‘a varoşun dahi metîn ü müstahkem etdiler. Ve cemî‘i Âl-i Osmân devletinin ihtiyârlarıyla yine müşâvere edüp cemî‘i kâfiristânı ve Zirinoğlu ve Beganoğlu vilâyetlerin harâb u yebâb etmek içün ol ân Mehemmed Giray Hân'ın ferzend-i ercümendi sipehsâlâr-ı Tatar-ı adû-şikâr olan Ahmed Giray Sultân'ı Sadrıa‘zam dîvân-ı pâdişâhîye kığırup ol dahi "Da‘vete icâbet" deyüp bâd-ı sabâdan müste‘âr otuz yedi bin aded koş atlı Tatar-ı adû-şikâr huzûr-ı Âsaf-ı Berhayâ dîvânına gelüp karâr edüp başına bir otağa-i husrevânî ve eğnine bir semmûr lipâçe-i sultânî geydirilüp Zirinoğlu ve Beganoğlu ve İslovin ve Mekemorya ve Nemse ve Galya ve vilâyet-i Prandaporosk ve vilâyet-i Nadajoğlu ve vilâyet-i Nemse ve Hırvadistân'ı ale'l-umûm nehb ü gâret etmeğe me’mûr olup cümle Bucak Tatarı ve Yalı ağası ve Mansûrlu ve Şîrînli ve Sincivitli cümle sefere me’mûr olup ancak Hânzâde otuz bin asker ile Sadrıa‘zam ordusuna karîb gelüp meks-i hıyâm edüp ordu-yı İslâmı ganîmet etmeğe kaldı, ammâ otuz yedi bin Tatar altı kerre yüz bin at ile âmâde olduklarında hemân hakîr dahi salt [u] sebükbâr Tatar-vârî hâzır olup,

..... (4 satır boş).....

Dizin

- A -

Abaza: 79, 80, 83, 85, 87, 152

Abaza Paşa, Celâlî: 100, 266, 270, 280

Abaza Paşa kullesi: 270, 271

Abazistân: 79, 80

âbdest havzı: 255

âbdest muslukları: 262

Abdi Ağa, Muhzırbaşı: 183, 191, 206

Abdi Ağa ocağı menzili: 292

Abdî Efendi (Matbah Emîni): 300, 302, 305

Abdullâh Ağa mescidi (Nova'da): 270

Abdullâh Fettâh (Baba Miftâh): 153

abdüsselâm otu: 279

âb-ı hayât: 58, 67, 71, 88, 111, 116, 122, 123, 155, 164, 168, 171, 213, 228, 239, 299

âb-ı kevser: 281, 290

âb-ı revânları: 63

Acem: 13, 15, 21, 25, 32, 47, 53, 58, 64, 66, 72, 81, 106, 108, 112, 117, 118, 119, 138, 142, 170, 203, 204, 231, 232, 246, 254, 255, 263, 264, 265, 274, 282, 286, 287

Acem (Menûçehr oğlu): 20

Açık ılıca (Budin'de): 147

Ada câmi‘i: 95

Adana: 55, 89, 111, 286

Adana câmûsu: 301

Adana kabağı: 60

Adana paşası: 192, 208, 209, 231

Âdem, Hazret-i: 196

Aden şehri: 79

Adlî Efendi âsitânesi: 64

Adlî Efendi câmi‘i: 63

Adlî Efendi tekyesi: 63

Adn: 25

Adom, Saz kralı: 46

Afyonkarahisâr: 75, 118

Ağa câmi‘i (Mitroviçse'de): 102

Ağa mahallesi: 145

Ağa mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Ağa mahallesi (Ösek'de): 107

Ağa mescidi: 144

Ağa Rızâ (nakkaş): 25, 142, 166

Ağa sebîli: 145

ağırmak küheylân at: 196

ağnâm: 276

ağrı hastalığı: 58

ağzıkırık (top cinsi): 193

ahidnâme: 212, 268

ahlad emrûdları: 231

Ahlad şehri: 24

Ahmed Ağa, el-Hacı: 262

Ahmed Ağa, Kethudâ: 178, 185

Ahmed Ağa, Kiremitçi: 180, 210

Ahmed Ağa, Köse Serdâr: 63

Ahmed Ağa, Mi‘mârbaşı: 210

Ahmed Ağa, Müftîzâde: 291

Ahmed Ağa sarâyı: 63

Ahmed Ağa, Serdârzâde: 62

Ahmed Ağa (Sofyavî Ya‘kûb Ağazâde): 97

Ahmed Ağa (Yalı Ağası): 198

Ahmed Beğ: 144, 154, 250

Ahmed Beğ câmi‘i: 251

Ahmed Beğ, Gâzî: 144

Ahmed Beğ (İnebahtı Beği): 298

Ahmed Beğ türbesi: 145

Ahmed Çelebi, Masraf Kâtibi: 186

Ahmed Çelebi (Sadrıa‘zamın iç mü’ezzini): 326

Ahmed Efendi çeşmesi (Mostar'da): 289

Ahmed Efendi, Kemâl Paşazâde: 129

Ahmed Giray: 196, 198, 199, 200, 212, 219, 231, 234, 235, 242, 312, 326, 328

Ahmed Hân: 29, 48, 75, 80, 81, 82, 88, 160, 161, 165, 167, 171, 305, 311

Ahmed Kethudâ: 207, 213

Ahmed Paşa, Abaza: 80

Ahmed Paşa, Ankebût: 83

Ahmed Paşa câmi‘i: 63

Ahmed Paşa, Defterdâr: 90, 190, 207, 211, 219, 226, 227, 231, 238, 326

Ahmed Paşa, Ekmekçizâde (Sultân Ahmed Hân vezîri): 88, 236

Ahmed Paşa, Gedik (Bâyezîd-i Velî vezîri): 277

Ahmed Paşa, Hersekoğlu: 61, 248, 250, 258, 277, 279

Ahmed Paşa, Serdâr Koca (Rûmeli beğlerbeğisi): 109, 189, 298

Ahmed Paşa, Seydî: 1, 2, 3, 4, 6, 9, 10, 11, 14, 18, 19, 26, 30, 42, 82, 162, 178, 183, 274

Ahmed Paşa, Vezîr: 300, 305

Ahmed-i Yesevî: 135

Ahmo (erkek ismi): 152

Ahtapolı: 85, 86, 87

Ahyolı: 85, 172

Ak câmi: 99

Ak tabya: 227

Ak yaylalar: 200, 219

akbaba: 281, 294

akçe: 61, 62, 63, 67, 69, 70, 71, 75, 91, 94, 96, 97, 101, 102, 105, 135, 148, 159, 169, 172, 236, 239, 240, 244, 249, 251, 252, 258, 261, 268, 272, 277, 280, 281, 282, 283, 286, 291, 294, 295, 296, 298, 299, 306, 314

Akdeniz: 56, 70, 72, 84, 85, 87, 257, 259, 315

akîk-i Yemenî: 23, 24, 68

akkâm: 187

Akkilise: 16, 26

Akkirmân: 52, 85, 106, 193, 197, 199, 285

Akkirmân kal‘ası: 85, 193, 197

akmişe-i fâhire: 31, 43, 82, 199, 220, 225, 276, 316

akreb: 22, 25, 145, 151, 187, 319

akreb, burc-ı: 152, 319

Aksâ câmi‘i: 116, 165

Aksarây mahallesi: 72

Aksu nehri: 87

Aksu yaylası: 292

Aksular yaylası: 292

Akşemseddîn: 74, 244, 245, 250

Aktabya: 201, 203, 204, 205, 206, 210

alabalık: 252, 258, 271, 278, 291

Alaca câmi: 255, 256, 257

Alacahisâr: 230, 314

Alâeddîn-i Rûmî: 64

alakerde balığı: 86

Alaman: 19, 29, 40, 50, 84, 87, 88, 89, 91, 101, 104, 106, 107, 117, 127, 128, 129, 132, 136, 141, 143, 144, 159, 160, 162, 163, 184, 193, 198, 199, 213, 214, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 231, 232, 236, 292

Alaman denizi: 87, 162, 193, 199, 222, 223

Alaman Kızılelması: 127

Alaman-ı Ungurus vilâyeti: 89

Alasonya bâzârı: 109

âlât-ı çarhlar: 168

âlât-ı harb: 204, 229, 292

âlât-ı silâh: 92, 106, 109, 153, 164, 196, 199, 204, 214, 229, 302, 307

alay bahşîşi: 162

Alaybeğ câmi‘i: 245

alaybeğ hânesi: 118

Alaybeği: 1, 2, 56, 70, 96, 98, 102, 105, 111, 114, 121, 136, 162, 164, 173, 194, 210, 236, 251, 294, 306, 314

Alaybeği câmi‘i: 246

Alaybeği mahallesi: 170

alçı: 105, 163

alef: 158, 172, 176

Aleksandire Pırgaz: 56

alem: 24, 51, 96, 112, 123, 126, 127, 130, 138, 196, 251, 268, 285, 328

alesta firkateler: 285

Ali Ağa: 207

Ali Ağa, Arnavud: 177

Ali Ağa, Dergâh-ı âlî cebecibaşısı: 229

Ali Ağa, Façatlı: 6, 33

Ali Ağa, Haseki: 232

Ali Ağa, Kuzu: 111, 112, 300, 301, 302, 303, 305

Ali Ağa mescidi (Mostar'da): 289

Ali Ağa, Yeniçeri ağası: 300, 303

Ali Balı (top cinsi): 193

Ali Beğ câmi‘i: 91, 96

Ali Beğ, Gâzî: 96

Ali Beğ, İkiyürekli: 62, 63

Ali Beğ mahallesi: 57

Ali Beğ mektebi: 97

Ali Beğ, Serdâr: 62

Alî Beşe, Dîv: 201, 203, 210

Ali Bunarı karyesi: 53

Ali, ceng-i: 179, 204

Ali, Düldül-süvâr: 48

Ali Efendi: 247

Ali Efendi (İbrâhîm Efendi birâderi): 259, 260

Ali Efendi, Üstürgonlu: 170, 228

Ali, Hazret-i: 180, 318

Ali Hoca câmi‘i: 256

Ali Paşa: 8, 14, 21, 26, 41, 42, 89, 124, 146, 188, 203, 204, 308

Ali Paşa (Adana Paşası): 192

Ali Paşa Burcu mahallesi: 147

Ali Paşa, Büyük: 258

Ali Paşa câmi‘i: 307, 308

Ali Paşa, Çarkacı Serdâr: 109

Ali Paşa, Çatrapatra: 155, 185, 190, 194, 195, 226, 232, 243

Ali Paşa, Çengîzâde: 296, 308

Ali Paşa hayrâtı: 308

Ali Paşa, Kadızâde (Murâd Paşa dâmâdı): 236

Ali Paşa, Kalaylıkoz: 154

Ali Paşa, Kapudan: 89

Ali Paşa, Konakçı Kara: 185

Ali Paşa Ocağı: 259

Ali Paşa, Serasker: 4, 19, 30, 185, 191, 192, 231

Ali Paşa, Serdâr: 1, 6, 10, 20, 27, 32, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 51, 53, 89, 123, 173, 175, 182, 185, 188, 195, 196, 200, 202, 212, 213, 231, 237, 243, 274

Ali Paşa tabyası: 138, 146, 151, 156, 237

Ali Politina köprüsü: 59

Ali Portuk kapudan: 301

Alî Sînâ kitâbları: 229

Ali Zâ‘im: 151

Ali-i Kerrâr-vâr: 133, 204

Ali-i Şîr: 48

Alina (Betlen Gabor'un annesi): 27, 28

Alina Kral (İslâmbol tekûrı): 85

Altımîl karyesi: 97

altun: 2, 11, 14, 16, 21, 26, 36, 43, 47, 52, 54, 61, 68, 69, 75, 77, 83, 85, 113, 117, 127, 129, 131, 148, 149, 165, 169, 172, 175, 180, 186, 199, 202, 220, 222, 223, 226, 228, 232, 235, 248, 251, 262, 263, 265, 266, 269, 272, 275, 279, 285, 311, 320, 328

altun haç alemleri: 224

altun halhallar: 280

altun kadeh: 37

altun kafes: 202

altun ma‘deni: 14, 200

altun sikkeler: 267

altun sürâhî: 10

altun top: 127, 137, 142

altun yaldızlı haçlar: 49

altun zarflı sâ‘atler: 61

Altunhalkalı cisri: 286

Amâdiyye: 163, 277

amân bayrakları: 46, 113, 131, 160, 214

Amasiyye: 194

amber: 74, 149, 211, 302

amberbâris: 248

amber-i hâm: 47, 76, 77, 223, 282

amber-i zenbûres: 265

âmet: 121, 177, 209

Amıstırdam: 193, 219, 223, 224

Amr-ı Ayyâr: 48, 138

Ana Kadın câmi‘i: 63

Anadolu / Anatolu: 10, 16, 44, 61, 62, 83, 85, 87, 89, 103, 111, 112, 118, 119, 125, 160, 172, 175, 192, 195, 212, 257, 287, 298, 301, 303, 320

Anapolya: 156

anbâr: 61, 104, 110, 111, 126, 155, 232, 269, 276, 277, 281, 293, 297, 298

Anbâr mahallesi (Ösek'de): 107

anbârhâne: 122

andelîbân: 116

andelîb-i beyâbânîler: 246

Andirya: 196

angıt (kuş cinsi): 86

Anişe (kadın ismi): 152

Ankon cezîresi: 153

Ankona: 156

Anna Asson (Galya Kralı kızı): 128

Anpirvar kal‘ası: 225

Antakiyye pülli: 286

Antivar: 197

Apopi Mihal (Erdel Kralı): 27, 28, 30, 31, 89, 197, 198

Arab: 32, 47, 53, 58, 64, 66, 72, 106, 108, 117, 142, 170, 240, 246, 255, 263, 287

Arab câmi‘i: 95

Arab lisânı: 43, 58

araba: 5, 32, 33, 37, 38, 40, 45, 46, 47, 52, 53, 75, 98, 109, 110, 127, 130, 133, 140, 152, 156, 160, 168, 184, 185, 186, 188, 190, 193, 195, 197, 199, 200, 201, 206, 207, 208, 209, 214, 224, 225, 226, 231, 235, 237, 240, 258, 310, 311, 312, 313, 316, 317

Arabistân: 32

Arafât: 183

arak: 47

arakiyye: 108, 109

ârâmgâh: 119, 156

Aranoş Megeş kal‘ası: 15, 26, 197

Aranoş nehri: 16

ar‘ar ağacı: 119, 246

Arasta mescidi: 63

Arasto: 24, 118, 272

Arat: 237

Arat bâzârı: 109

Arat fethi: 321

Arat kal‘ası: 300

Araz nehri: 286

Arbat kal‘azı: 198

Arbina deyri: 66

Arda nehri: 72

ardala: 182, 187

Arec Hersek: 19

Arkınlı: 196

Armanda: 234

armaş: 196, 197

Arnavud: 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 109, 177, 249, 268, 269, 276, 277, 309

Arnavud Belgradı: 7

Arnavud İskenderiyyesi: 54, 56, 58, 244, 275, 276

Arnavud lisânı: 58

Arnavudca: 58, 64, 276

Arnavudca lisânı: 55, 58, 59, 60, 61, 271, 277

Arnavudistân: 66, 249, 257, 271, 292

Arnavudlar karyesi: 69, 90

Arnavudluk: 55, 90, 107, 247, 268, 269, 279

arpa: 59, 75, 116, 172, 173, 215, 229, 240, 261

arpalık: 75, 258, 280

arslan: 48, 55, 67, 74, 109, 141, 148, 165, 170, 283, 318

Arslan Beğ, Piruzin Beği: 54

Arslan Beğ-eli: 196

Arslan Paşa, Yahyalu (Budin vezîri): 145, 154, 300, 301

arslan südü: 49

arşın-ı mi'mârî: 295

arvana deve: 182

arz: 68, 278

arz u mahzar: 271, 272, 279, 311

arz-ı hâl: 130, 158

Arz-ı Mukaddese: 158

Arzodası: 305

Âsaf: 187, 194

asâkiri dâ’iresi: 100

asâkir-i İslâm / asker-i İslâm: 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 48, 50, 52, 66, 88, 89, 90, 97, 101, 103, 105, 109, 110, 111, 113, 116, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 148, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 250, 268, 273, 274, 275, 276, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 319, 320, 322, 324, 325, 326, 328

asâkir-i kerrâr: 48

asâkir-i mansûre: 43, 110

asâkir-i mü’minân: 111

asâkir-i Nasârâ: 131

asâkir-i nusret-me’ser: 17

asel: 222, 256

aselbend: 76

asel-i musaffâ: 96

asel-i zenbûr: 310

asfaru'l-levn: 151

Âsî nehri: 286

âsiyâb: 103, 168, 169, 239, 246, 252

âsiyâb-ı mâ: 169, 262, 280

Asiye (kadın ismi): 152

asker sürücüsü: 136, 162

Aşağı Büyük Nova: 270

Aşağı Câmi‘ (Nova'da): 270

Aşağı Çârsû (Mitroviçse'de): 102, 103

Aşağı hisâr (Nova'da): 270

Aşağı kal‘a (Nova'da): 270, 294

Aşağı mahalle (Çayniçse'de): 253

Aşağı mahalle (Mitroviçse'de): 102

Aşağı mahalle (Nova'da): 270

Aşağı Nova: 269

Aşağı Tekye câmi‘i: 63

Aşağı Yassı kulle: 270

aşbâzlar: 108, 198

âşûra: 120

at: 2, 12, 37, 45, 51, 53, 61, 63, 65, 71, 77, 83, 90, 91, 92, 97, 100, 101, 102, 108, 109, 127, 131, 138, 140, 144, 145, 149, 151, 152, 158, 164, 169, 172, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 192, 196, 215, 219, 222, 225, 226, 228, 235, 238, 241, 242, 243, 248, 252, 256, 258, 259, 262, 272, 273, 278, 284, 285, 298, 300, 305, 311, 313, 317, 322, 323, 325

at arabaları: 2, 178, 180, 309, 313

at bukağıları: 254

at değirmenleri: 318

at etleri: 17

At limanı: 87

at na‘lı: 26, 172, 173

at sakkâları: 145

at yemi: 91, 110, 172, 185, 202, 232, 272

atalıklar: 196, 198

âteş deryâsı: 187

âteş-i Nemrûd: 2, 4, 7, 8, 13, 16, 17, 18, 32, 35, 36, 38, 44, 67, 126, 171, 179, 184, 191, 194, 203, 206, 208, 209, 275, 309, 314, 322, 324

âteş-pâre: 138

âteş-perest: 154, 155, 222

Atina şehri: 115, 166

atlas: 23, 37, 152, 266, 272

atmaca: 279, 281

Atmeydânı: 64, 129, 138, 141, 167

attârlar çârsûsu: 144

avcılar odası: 87

avgâh: 86

âvîze: 23, 24, 228, 248

Avlonya: 58, 298

Avluta kirmân: 85

Aya Anastanısya cezîresi: 85

a‘yân: 259, 292, 312

a‘yân u eşrâf: 71, 244, 247, 251, 259, 268, 277, 278, 286, 297

a‘yân-ı kibâr: 114, 129, 152, 238, 241, 245, 247, 254, 257, 258, 262, 268, 279, 287, 292, 299, 304, 306

Ayapavla karyesi: 86, 87

Ayas Paşa: 73

Ayasofya: 44

Ayasofya câmi‘i: 129

Ayasofya-yı Kebîr: 77, 81, 306

Ayavola: 85

ayazma: 73

Ayazma mescidi: 318

Aydın: 16, 172, 173, 192, 204

Aydonat şehri: 107

Aydos: 85

âyîn hâne: 28

âyîn-i Abaza: 80

âyîn-i Îsâ: 167

âyîn-i Mesîh: 24

âyîn-i Muhammedî: 166

ayran: 172

ayrık: 8, 153, 271, 278

ayu: 102, 177, 222, 231, 232

Ayukirmân: 85

Azak: 29, 87, 321

Azak denizi: 85, 87

Azak kal‘ası: 234, 319, 321, 326

A‘zamî, mezheb-i: 150

azeb-i hisâr: 137, 268, 314

azebistân: 137, 158, 162, 175, 230, 269

Aznavur sekbânları: 109

- B -

bâb nâ’ibi: 136, 137

Baba İdrîs: 120

Baba Miftâh: 148, 150, 153

Baba Muhtâr: 153

Baba Nakkâş: 88

Baba Şa‘bân: 150

Babadağlı: 193, 199

Babaeski: 88

Babine yaylağı: 252

babka: 239

Bâbu'l-ebvâb: 79, 142

bâc: 110, 156, 263, 264

bâc u bâzâr: 98, 137, 156, 285

bâcdâr: 1, 2, 55, 56, 63, 67, 71, 91, 94, 98, 105, 110, 114, 137, 153, 162, 244, 247, 249, 251, 254, 256, 259, 268, 277, 283, 286, 292, 294, 296, 306, 314

bâchâne: 269

Baçka: 136, 237, 238, 239

bâdbânlar: 126

bâdem: 24

bâdemli helvâlar: 83

Badraklı: 196

bâdyân: 176

Baf kal‘ası: 306

Bagdala: 318

bâğ: 16, 23, 44, 62, 69, 70, 86, 98, 99, 104, 121, 123, 150, 153, 156, 158, 171, 174, 215, 225, 230, 232, 237, 246, 250, 252, 253, 256, 257, 258, 261, 273, 274, 275, 280, 282, 288, 290, 293, 295, 297, 315, 318

bâğ u bâğçe / bâğlı ve bâğçeli: 2, 4, 6, 7, 8, 11, 18, 19, 20, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 38, 44, 47, 54, 55, 56, 57, 61, 63, 65, 66, 69, 71, 84, 91, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 104, 109, 113, 114, 123, 124, 126, 147, 158, 168, 171, 188, 189, 213, 221, 222, 224, 232, 233, 239, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 267, 269, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 280, 281, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 306, 308, 318, 322

bâğ u besâtîn: 58, 71, 96

bâğ u bostân: 14, 70, 91, 94, 98, 154

bâğavât: 153

bâğbân: 24, 58, 75

bâğçe: 56, 67, 74, 109, 121, 126, 158, 159, 170, 228, 237, 249, 252, 256, 258, 269, 275, 282, 292, 297, 300, 315, 318

Bâğçebınar karyesi: 69

bâğçe-i hâssa: 74

Bâğçekapusu: 75, 78

Bağdâd: 29, 81, 83, 85, 134, 139, 177, 193, 270, 286

Bağdâd gazalı: 60

Bağdâd halîfesi: 85

Bağdala depesi: 187

bâğ-ı behişt: 290

bâğ-ı cinân: 73, 224, 298, 300

bâğ-ı gül-‘izâr: 223

bâğ-ı İrem: 8, 12, 14, 26, 32, 38, 48, 59, 73, 74, 91, 95, 103, 113, 116, 117, 118, 119, 125, 126, 149, 152, 160, 165, 191, 215, 220, 224, 239, 246, 247, 249, 256, 257, 260, 261, 269, 274, 289, 291, 296

bâğ-ı Merâm: 22, 27, 43, 91, 119, 127, 141, 153, 156, 253, 254, 269, 291

bağır yelek: 109, 268

bağırsaklar: 242

Bâğlar korusu: 153

Bâğlar limanı: 87

Bahâdır Giray Hân: 219

bahak: 147

Bahr-i Alaman: 87

Bahr-i Bundukan: 87

Bahr-i Fâris: 87

Bahr-i Filimenk: 87

Bahr-i Gîlân: 87

Bahr-i Girdâb: 87

Bahr-i Harez: 87

Bahr-i Hind: 87

bahrî hotaslar: 48

Bahr-i Hürmüz: 87

Bahr-i Kulzüm: 87

Bahr-i Luccî: 87

Bahr-i Lût: 87

Bahr-i Magalyan: 87, 224

Bahr-i Muhît: 31, 79, 87, 219, 220, 221, 222, 224

Bahr-i Okyunus: 87

Bahr-i Rûm: 66, 72, 87

Bahr-i Rûmiyye: 87

Bahr-i Sefîd: 43, 72, 87, 306

Bahr-i Sîn: 87

Bahr-i Siyâh: 86, 87

Bahr-i Ummân: 87, 183

Bahr-i Van: 87

Bahr-i Zulumât: 87

Bahşi alaybeği: 294

Baht karyesi: 244

Bahte karyesi: 55

Bahtek: 229

bakır: 26, 140, 293

Bâkî Efendi, Kadıasker (Sultân-ı şu‘arâ): 129

bâkire: 31, 40, 50, 79, 148, 225, 266, 324

bakkal: 73

Bakla: 84, 223

Baklalı karyesi: 84, 87, 88

baklava: 53, 153

Bakü: 79

bal: 16, 22, 46, 54, 101, 103, 106, 193, 215, 216, 222, 223, 224, 240, 244, 297, 328

bal suyu: 31, 284

bal şerbeti: 31, 103

balaban (kuş cinsi): 86

Balabanlı karyesi: 88

Balatin buhayresi: 121

Balcı Ken‘ân hânı: 99

Balçık: 85

Baldır duruda: 60

balgam: 58, 290

balgamî: 32, 118

Balı Beğ, Yahyâ Paşazâde (Semendire beği): 65, 111, 112, 239

Balı Bölükbaşı: 177

Balı Efendi, Sofyavî: 63, 64, 68

Balı Kâzi (erkek ismi): 152

Balı Paşa: 141, 154, 236

Balı Paşa kapusu: 141

Balı Paşa meydânı: 140, 141, 142, 154, 158

Balı Paşa tabyası: 138

balık: 47, 58, 61, 86, 105, 122, 153, 227, 256, 278, 280, 281, 282, 316, 319

balık bâzârı: 57

balık bendi: 121

balık dalyanları: 58, 274

balık dişi: 144

balık havzı: 294

balık mahzenleri: 99

balık otu: 280

balık yumurtası: 222

balıkçıl: 86

balıkçılar: 21

Balıklava kirmân: 85

Balısıra cezîresi: 86

balmûmu: 16, 187, 222, 223, 264

Balorna irşek: 76

balta: 75, 93, 139, 143, 153, 175, 205, 229, 254, 273, 284, 327

Balu Hân: 72

balvan direk: 168

Balvan karyesi: 65

balyemez (top cinsi): 13, 14, 17, 21, 38, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 56, 61, 106, 124, 128, 129, 130, 131, 138, 139, 141, 145, 146, 157, 161, 163, 164, 167, 174, 179, 184, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 203, 204, 206, 207, 212, 213, 214, 217, 220, 230, 231, 232, 233, 234, 238, 264, 267, 268, 269, 270, 275, 283, 285, 295, 298, 299, 301, 307, 308, 310, 311, 313, 314, 315, 317, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 327

ban: 127, 129, 131, 132, 134, 159, 161, 164, 183, 220, 243, 264, 266, 267, 272, 310

Ban depesi: 187

bana (ılıcalar): 13

Bana kasabası: 100, 147, 150

Bana kasabası: 153

Bandışka: 263

Bangan nâhiyesi: 276, 292

bânghâne-i bâlâ: 164

bânghâne-i Bilâlî: 300

bânghâne-i Muhammedî: 115, 228

bâng-ı horos: 151

bâng-ı Muhammedî: 37, 67, 107, 122, 144, 234, 245, 260, 289

Bânû, Kraliçe: 32, 134

bânû-yı perîzâd: 70

banya: 100, 147, 149

Banya Ejder nehri: 14, 26

Banya karyesi: 55, 100, 244

Banya nehri: 14

Banyaluka şehri: 323

Bar kal'ası: 60

bâr u büngâh: 42, 242, 311, 325

baras zahmeti: 147

barça: 222

Barçay Kral: 4, 50, 52

bardaklar: 289, 290

bârgâh-ı Süleymânî: 119

bârhâne: 3, 43, 46, 48, 89, 93, 184, 241, 301, 312

barmak üzümü: 24

Baroşoça karyesi: 243

bârûd: 126, 143, 154, 193, 206, 209, 215, 227, 280, 304, 310, 312, 313

bârûdcubaşı: 137, 154, 171

bârûdhâne: 65, 149, 151, 154, 163, 171, 209, 275

Bârûdhâne kal‘ası: 126, 153, 154, 162, 172, 237

bârûd-ı siyâh: 126, 139, 154, 171, 172, 187, 208, 215, 304, 313, 316

Basra: 209, 226

başbuğ: 44

başçılar: 75

başdarda kadırgası: 138, 155

Başka vilâyeti: 318

Bat Ösek kal‘ası: 120, 136, 238

batak: 51

bataklık: 11, 28, 46, 49, 52, 224, 300, 309, 315, 317

Batiçna palankası: 100

Batlîmûs: 279

Batman cisri: 286, 287

Battâl Gâzî, Seyyid: 85, 86

Bâyezîd Baba Sultân tekyesi: 256

Bâyezîd Baba (Sultân-ı büdelâ): 257

Bâyezîd Beğ câmi‘i (Mitroviçse'de): 103

Bâyezîd Beğ, Gâzî: 102, 103

Bâyezîd Beğ mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Bâyezîd Hân: 88, 94, 97, 134, 256, 260, 271, 287

Bâyezîd Hân câmi‘i: 256, 276

Bâyezîd Hân mahallesi: 57

Bâyezîd Hân, Yıldırım: 9, 53, 69, 97, 239

Bâyezîd-i Velî: 88, 94, 99, 193, 197, 259, 260, 270, 277, 305

Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 57, 70, 255, 260

bayrak: 42, 51, 93, 109, 126, 130, 137, 138, 172, 177, 185, 197, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 215, 216, 217, 225, 268, 274, 285, 302, 313, 317

Bayram Baba: 109

Bayram Beğ câmi‘i (Mitroviçse'de): 102

Bayram Beğ mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Bayram Beğ medresesi: 102

Bayramî, tarîk-i: 63, 64

Bâzâr köyü: 283

bâzâr-ı bezzâzistân: 99

bâzâr-ı panayır: 108

bâzergân: 11, 28, 29, 42, 61, 108, 246

bebr: 48, 102

Beç: 123, 127, 132, 137, 160, 161, 171, 317

Beç kal‘ası: 106, 107, 123, 127, 132, 139, 143, 151, 193, 225, 299, 320

Beç kapusu: 138, 139, 140, 146, 191, 192, 195, 206, 207, 211, 227, 228, 316, 317

Beç kralı: 132, 143, 299

Bedahşân: 144

Bedkal varoşu: 154

Bedri karyesi: 70

Began: 44, 105, 130, 313

Beganoğlu: 44, 89, 175, 183, 203, 238, 242, 243, 304, 314, 318, 328

Beğ câmi‘i: 295

Beğ mahallesi: 98

Beğ mahallesi (Mitroviçse'de): 96, 102

Beğ sarâyı: 71, 99, 103

Beğ sarâyı mahallesi (Ösek'de): 107

Beğ sarâyı (Segsâr'da): 121

Beğko Paşa (Rûmeli vezîri): 190, 191, 192, 201, 204, 212, 213, 255

beğlerce (üzüm cinsi): 24

behak marazı: 65

Behlûle şehri: 79

Behrâm Ağa: 63

Behrâm Baba, Gâzî: 122

behranik: 196, 197

bekâr odaları: 150, 246

Bekir Paşa, Çerkez: 243

Bekir Paşa, Kefeli: 242

beksumat / peksumât: 52, 62, 92, 116, 228, 232

Bektaş-ı Velî: 8, 87

Bektaşî: 76, 149, 150, 293

Bektaşiyân: 70, 134, 149, 150, 249, 253, 254, 256

Bektey(?) nehri: 309

Beleşo menzili: 17, 20

Belgrad: 7, 14, 17, 29, 44, 53, 54, 55, 93, 100, 101, 102, 107, 109, 128, 129, 131, 132, 137, 148, 161, 164, 197, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 257, 277, 283, 295, 297, 305, 306

Belgrad kal‘ası: 7, 53, 110, 164, 238, 239, 296, 300, 305

Belh: 47, 108, 143, 287

Beline kasabası: 257, 296

Belkîs Ana: 284

Belkîs Hâtûn: 284

bender ağası: 162

Bender kal‘ası: 98

Bender-âbâd kal‘ası: 79

benefşe: 117

Benefşe kal‘ası: 83

Berabaş: 196

beras marazı: 65, 147

berata: 262

berber: 144, 266

Bereklik mahalli: 310

Berezense: 108, 241, 242, 304, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 318, 323, 328

Berezniçse: 251, 252

Berhayâ: 187

beserek deve: 182

Beşdepe kirmen: 85

Beşerli karyesi: 62

Beşik gölleri: 58

Beşiktaş: 85

Beşîr Efendi: 91

beşli ağası: 162

beşli hisâr: 314

beşliyân: 230

Betlen Gabor (Erdel Kralı): 1, 2, 7, 20, 23, 27, 28, 33, 51, 173, 189, 227

Betlen İsvan: 29

Betlenvar kal‘ası: 27

bevâsûr: 215

bevvâb: 54, 106, 110, 137, 305, 307, 316

beyâz bayraklar: 42, 302, 313

beyâz ekmek: 31, 103, 247, 256, 272, 291, 297

beyt-i mirrîh: 152, 319

beytü'l-mâl: 73, 210, 321, 328

bezzâzistân: 7, 64, 65, 67, 91, 95, 96, 99, 102, 104, 118, 144, 170, 237, 239, 246, 249, 251, 252, 253, 256, 260, 266, 270, 289, 297, 316, 318

bıçak: 64, 266, 268, 276, 284

Bınarhisâr: 72

bıtrîk: 7, 21, 23, 24, 39, 44, 49, 50, 51, 113, 115, 143, 159, 213, 248, 265, 290

bıtrîkhâne: 31, 44

biber: 240, 285

Biçarva karyesi: 233

Bihâr nâhiyesi: 12

Bihke kal'ası: 323

Bihke kapudanı: 325

Bihor dağları: 247, 257

Bihzâd (nakkaş): 24, 25, 61, 83, 88, 116, 142, 251, 255, 265

Bihzâd nakşı: 251, 255

Bilâl, Hz.: 78, 107, 211

Bilâlî, minâre-i: 228, 253

Bilâliyân, tarîk-i: 211

Bileyke nâhiyesi: 262, 272, 273, 278

billûr: 7, 23, 31, 47, 140, 153, 185, 207, 253, 280

billûr câm: 5, 22, 184, 226

bîmârhâne: 24, 152

binek taşı: 77

Bingöl yaylası: 55

bintânlar: 199, 226

Biregalitçe nehri: 62, 64

Bireniçe karyesi: 292

Birgi şehri: 103

Birnivar palankası: 111, 238, 241

birov: 14, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 37, 39, 42, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 137, 205, 211, 212, 214, 231

bisât: 90, 265, 293

Bistiriçe: 28, 244, 258

Bistiriçse karyesi: 54

bistiyar: 196

Bîsütûn, kûh-ı: 204, 280

bit: 153

Bitlis: 247

Biyelemik: 278, 279, 292

Bobofça: 108, 241, 242, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 323, 328

Bobosta yaylası: 64

Boboşova kasabası: 66

Boçkay: 19, 105, 161

Boglipa karyesi: 267

boğa: 30

boğası: 64, 82, 247

Boğazhisâr: 70, 98, 106

Boğdan: 3, 29, 31, 39, 46, 89, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 215, 217, 230, 264, 304

Boğdan beği: 196, 198, 199, 200, 203

bokliçse yoğurd: 247

Bokrât: 24, 279

Bolagay: 280, 281, 291

Bolagay kal‘ası: 250, 279, 281, 285, 289

Bolu sancağı: 193, 319

boncukcu: 266

boran: 241

Bortin boğazı: 5

boru: 46, 51, 169, 191, 197, 241, 265

boru küngler: 169

Bosna: 55, 62, 65, 83, 89, 102, 109, 111, 120, 128, 130, 132, 136, 137, 175, 185, 192, 200, 213, 236, 237, 243, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 255, 266, 272, 274, 275, 277, 282, 283, 284, 286, 292, 294, 314, 323

Bosna paşası: 101, 264

Bosna Sarâyı: 296

Bosna vâlîsi: 283, 322, 323, 325

Bosna vezîri: 119, 130, 263, 314

Bosna-sarây: 257, 263, 266, 279, 291, 292, 322

Bosnavî: 153, 159

bostân: 28, 61, 72, 91, 96, 159, 168, 171, 188, 215, 218, 221, 223, 224, 250, 252, 281, 290, 291

bostâncı külâhı: 57

bostâncıbaşı: 86

bostâncık: 49

bostâncılar: 73, 86

Boşnak: 100, 109, 121, 134, 146, 147, 152, 153, 159, 239, 240, 258, 268, 277, 279, 286, 295, 297, 308, 313, 318

Boşnak lehcesi: 120

Boşnak lisânı: 123, 291, 318, 323

Boşnakça: 99, 100, 103, 109, 120, 240, 247, 249, 252, 254, 257, 260, 261, 262, 271, 284, 295, 320

Boşnakça lisânı: 111, 233, 259, 298

Botar sahrâsı: 16

Botarvar kal‘ası: 16

Boyalı karyesi: 88

Boyana gölü: 56, 57, 58

boza: 44, 73

Bozca cezîresi: 83

Bozcaada: 153

Bozok beği: 230, 310

böcekler: 142

böğrülce: 33, 153

Böğürdelen kal‘ası: 298

bölük ağası: 141, 206, 207, 213, 236, 312

bölük sipâhîleri: 192, 195, 304

bölükbaşılar: 176, 177

börek: 31

Bucak Tatarı: 197, 199, 200, 205, 213, 328

Budin / Budun: 3, 10, 15, 16, 17, 21, 26, 27, 33, 35, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 89, 100, 101, 102, 107, 111, 114, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 168, 171, 175, 176, 177, 186, 189, 192, 202, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 230, 233, 236, 237, 243, 244, 256, 297, 299, 300, 301, 306, 310, 311, 314, 320, 325

Budin defterdârı: 237, 256

Budin kâ’immakâmı: 89

Budin kal‘ası: 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 143, 145, 146, 149, 151, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 189, 238, 299

Budin kapusu: 114, 115, 118, 168, 170

Budin kralı: 27, 127, 129, 130, 132, 154, 299

Budin kulu: 40, 120, 121, 123, 137, 141, 240, 244, 247, 249, 286, 296, 297, 306

Budin mansıbı: 76

Budin mollası: 158

Budin mukâta'acısı: 137

Budin vezîri: 1, 33, 44, 81, 109, 113, 123, 135, 136, 156, 159, 160, 185, 186, 188, 192, 204, 210, 213, 227, 230, 233, 236, 237, 243, 249, 300, 311, 314, 315

Budin yeniçerisi: 105, 111, 294, 298

Buduva kal'ası: 60

buğday: 14, 44, 116, 127, 153, 158, 215, 229, 240, 247, 268

buğday anbârı: 56, 60, 106, 111, 308

buğday çorbası: 148

Buhârâ: 47, 108, 143, 287

buheyre: 9, 18, 38, 56, 57, 58, 72, 85, 86, 111, 122, 148, 194, 274, 282, 294, 300, 301, 302, 304, 307, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318

buhûr: 76, 77

buhûrdân: 24, 149

buk'a: 99, 108, 144, 245, 253

Bulgar / Bulkar: 19, 53, 54, 55, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 114, 128, 239, 240, 241, 244, 245, 247, 248, 255, 279, 286, 296, 297, 313, 325

Bulgar lisânı: 62, 95, 244, 318

Bulgarca: 64, 99, 103, 118, 240, 249

Buna nehri: 136, 280, 281

Bunarhisâr: 71, 72

Bundukan: 68, 87

Bundukanî: 60, 249, 264, 268, 272

Bundukanî Venedik: 263, 274, 281, 283, 292, 322

Buniçse nehri: 281

Bunluca ılıcası: 97

Burgaz bâzârı: 109

Burgaz / Burgoz: 84, 85, 86, 88

bûriyâ: 119

Burkaz cisri: 287

Bursa: 49, 81, 160, 263, 305

Burut karyesi: 257

Buşatlar kasabası: 56, 59, 61

Buyak kal‘ası: 130, 157, 212

Buyak (köle ismi): 152, 195

buyurdu: 87, 178, 267

buyurdu-yı şerîf: 175, 178, 188, 194, 205, 271

Bükreş: 31

bülbül: 91, 117, 119, 150, 202

Büyük Çârsû meydânı (Mitroviçse'de): 102

Büyük Çekmece: 72

Büyük kapu: 269

Büyük Tabur menzili: 2

Büyükkapu mahalle (Ösek'de): 107

Büyükoda: 77

- C -

câdû: 91, 155

Ca‘fer Ağa, Silihdâr: 301, 302, 303, 305

Ca‘fer Ağa, Zâ‘im: 245, 247

Ca‘fer Beğ, Bulehnikli: 252

Ca‘fer Çelebi: 151

Ca‘fer Efendi câmi‘i: 256

Ca‘fer-i Bermekî: 256

Câlînûs: 78, 279

câme-i hâblar: 248

câmekânlar: 55

câmlı arabalar: 31, 199, 207

câmûs: 55, 68, 123, 301

Cân Arslan Paşa: 28, 155, 185

Cân mezra‘ası: 259

cânbâz: 138

Cânbeğ kal‘ası: 161

Cânbeğ kurbu: 44

Canik beği: 231

Cânkurtaran: 44, 106, 123, 124, 125, 127, 132

Cânkurtaran kal‘ası: 123, 124, 136, 238

câriye / cevâriyân: 152, 226, 290

Cayık nehri: 221

cebbâne: 158, 171

cebbânistânlar: 254

cebe: 143

cebe vü cevşen: 48

cebeci: 1, 2, 4, 8, 35, 50, 52, 89, 137, 141, 158, 162, 171, 191, 192, 204, 212, 213, 215, 229, 230, 232, 236, 242, 268, 304, 306, 314, 320

cebecibaşı: 143, 154, 162, 190, 204, 229, 312

cebeciler ağası: 207

cebeciyân çorbacıları: 207

cebehâne: 2, 4, 8, 9, 12, 16, 18, 22, 33, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 54, 56, 60, 61, 62, 71, 89, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 111, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 139, 141, 143, 154, 155, 157, 161, 163, 170, 171, 174, 182, 184, 185, 189, 190, 191, 193, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 212, 213, 214, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 241, 244, 245, 250, 263, 269, 276, 277, 281, 283, 285, 286, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 326, 328

cebelü: 56, 71, 97, 102, 111, 121, 135, 136, 162, 251, 314

Cebelü'l-Lübnân: 210

cedvâr-ı Rûmî: 279

cedy: 187

cehennem deresi: 25, 86

cehennem tasvîri: 25

cehennem zebânîleri: 112

Celâleddîn-i Rûmî tekyesi: 116

celâlî: 100, 125, 160, 266, 280

celî hat: 68, 98, 107, 135, 143, 144, 150, 166, 170, 193, 211, 288, 307, 308

cellâd: 3, 39, 141, 152, 173, 184, 186, 202, 265, 318, 319

Celvetî: 97

cemapur: 103, 156, 197, 210, 215

Cemşîd: 48, 109, 196

Cenân Efendi, Küçük Emîrzâde: 64

cennet: 25, 95, 127, 196, 224

cennet kuşu: 213

cerâhor: 138, 310, 321

Cerce koyunları: 16

Cercîs Nebî-vâr: 166

cereb: 65, 100, 147, 223

cerrâh: 119, 151, 152, 194, 257, 263, 290, 319, 326

Cerrâh Paşa: 43

cevâhir: 16, 22, 23, 37, 48, 79, 112, 113, 235, 248, 265

ceviz: 64, 103, 120, 281, 282

Cevrî Çelebi: 139

cevşen: 143

Ceyhûn: 20, 74, 96, 216, 230, 257, 286

ceyrân: 40, 109, 128, 181

Cezâyir levendleri: 262

Cezâyir tüfengi: 284

Cezâyirli esbâbı: 268

Cezerî hazretleri: 81

cızbız kebâbı: 139

Cicilya: 268, 284

ciğer: 242

Ciğerdelen: 130, 132, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 199, 202, 206, 210, 212, 232

Cihân kantarası: 286

Cihângîr Yokuşu: 252

cilbend: 76

Cingiziyân: 196

Ciniviz: 61, 85, 272, 279

cirid: 83, 138, 145, 149, 308, 317

cizyedâr: 137

cuhûdlar: 265

Cum‘a mahallesi: 63

cümcüm: 99

cürd atlı: 92, 172, 232, 278

Cüvân Kapucubaşızâde: 88

cüzâm: 147, 223

- Ç -

Çaçka kasabası: 55, 137, 239, 240, 244

çadır: 2, 13, 43, 51, 52, 78, 106, 108, 181, 188, 191, 193, 195, 198, 202, 213, 234, 241, 242

Çadırlı karyesi: 94

Çağa gölü: 319

çakal: 30, 172, 222

Çakani kal‘ası: 212

Çakatorna kal‘ası: 44, 313, 319, 323, 328

çakıldaklı âsiyâb: 103

çakır (kuş cinsi): 86

çakmaklı tabancalı tüfeng puşkaları: 252

çakmaklı tüfengler: 272

çakşır: 31, 249

Çaldıran gazâsı: 112

çalipalar: 24

çam: 35, 190, 195, 252, 255, 295

çan: 7, 29, 47, 104, 115, 116, 144, 165, 182, 249, 264, 265, 289

Çanad: 200, 233, 237

çanhâne: 127, 192, 207, 267

Çaniçse kasabası: 292

çanlık: 11, 14, 18, 28, 49, 51, 127, 144, 204, 273, 274, 323

çapa: 229

çapul: 7, 10, 17, 32, 200

Çardaklı karyesi: 84

Çâresâz (cariye ismi): 152

çârgâh: 211

çarh: 23, 37, 145, 146, 149, 154, 168, 169, 170, 171, 229, 246, 289, 304, 321

çarhacı: 112, 178, 314

çarh-ı âsiyâb: 169

çarh-ı dollâblar: 164, 169, 245

çarhlı âsiyâb: 103

çarhlı değirmenler: 289

çarhlı tüfengler: 184, 197

çarık: 60, 71, 258

çarkâb: 32, 265

çarkacı: 1, 2, 3, 4, 8, 10, 12, 28, 33, 45, 109, 177, 230, 301, 311

çarmıh: 275

çârpâ makûleleri: 325

çârsû: 71, 91, 95, 97, 99, 108, 138, 144, 252, 255, 256, 270, 307, 308, 316

Çârsû câmi‘i: 63, 99

Çârsû kapusu: 106, 108

Çârsû mahallesi: 98, 102, 170

çârsû-yı bâzâr: 2, 7, 8, 11, 28, 30, 31, 32, 39, 47, 54, 55, 60, 64, 70, 71, 90, 99, 100, 101, 106, 107, 114, 128, 135, 140, 144, 146, 152, 154, 157, 167, 210, 237, 246, 247, 256, 260, 266, 267, 269, 279, 282, 284, 287, 288, 289, 295, 297, 306, 327

çârsû-yı bezzâzistân: 22, 57, 64, 118

Çarunasulu karyesi: 65

Çâryâr-ı bâ-safâlar: 211, 213

Çâryâr-ı güzîn: 315

çâsâr: 9, 25, 26, 175, 188, 209

çaşıtlar: 16, 42, 111, 138, 201, 205, 206

çâşnigîr: 109, 287

çatal atlar: 20, 162, 196, 200, 312

Çatal kal‘a: 13

çatal kurşum: 179

Çatalbaş Paşa: 4, 30, 42, 44, 50

Çatalca: 72, 88

Çatallı karyesi: 87

Çavga: 44, 132, 136, 301

Çavuş câmi‘i: 99

Çavuş hammâmı: 99

Çavuş hânı: 99

çavuşlar ağası: 137

çavuşlar emîni: 135, 314

çavuşlar kâtibi: 136, 314

çavuşlar kethudâsı: 135

Çavuşzâde: 10, 43, 48, 185

çay: 176

çaylak: 22, 281

Çayniçe: 252, 253, 254, 255

Çeh: 3, 16, 17, 22, 32, 40, 42, 43, 47, 108, 130, 132, 139, 152, 156, 163, 178, 179, 181, 183, 186, 197, 199, 219, 220, 221, 264

Çehârşenbe nehri: 87

Çehivar kal‘ası: 19

çekiç: 68, 95

Çekmece-i Kebîr: 72, 293

Çekmeceler: 72, 73, 287

Çelebi Beğ, solkol: 46

çeleng: 20, 36, 40, 124, 180, 186, 200, 215, 226, 312, 318

çelipa: 23

çemapur: 226

çemen: 153

Çemerne: 254, 257, 278, 279, 285, 290, 292, 295

çemşîr: 166, 223

çengâller: 302, 326, 327

çengâlli harbalar: 326

Çengîzâde: 258, 259, 278, 283, 292, 296, 308

Çento İbrâhîm: 180

çerâğlar: 149

Çeramur kal‘ası: 325

çeribaşı: 1, 56, 70, 96, 98, 102, 105, 111, 114, 121, 136, 162, 236, 251, 294, 306, 314

Çeribaşı câmi‘i (Öziçe'de): 245

Çeribaşı Memi Ağa câmi‘i: 308

Çerkez: 79, 83, 152, 243

Çerkeziçe raht: 202

Çerkezistân: 79, 80

Çerniçse: 277

Çernik sancağı: 277

çeşme: 95, 108, 117, 135, 145, 270, 287, 289, 295, 299, 307, 308

çete: 6, 17, 20, 26, 27, 33, 37, 39, 40, 52, 60, 110, 118, 122, 138, 149, 152, 158, 162, 173, 174, 175, 193, 194, 212, 250, 271, 276, 285, 308, 318, 324

Çeyke: 188

Çeykerop kal‘ası: 267

Çeyne karyesi: 267

çığalar: 133

çığalı şehbâz: 196

çıkrıkcı: 266

çıkrıklar: 101

Çıldır: 79

çınar: 38, 119, 246

çınkırak: 182

çıra: 33

çırnık: 257, 313

çırnık kayıkları: 101, 190, 298

Çırpan: 69, 90

Çırpıcı Çayırı: 300

çıyan: 22, 25, 145, 151, 274

çifte hammâm: 95, 96

çiftlik: 88, 261

Çiftlik şehri: 283, 284

Çigişke kal‘ası: 198

Çik nâhiyesi: 37

çilek: 97, 279

çim: 317

Çîn: 137, 222, 251

Çingane: 95, 179, 232, 263, 325

çînî: 49

çirgi: 196

Çirmen: 48, 90, 91

Çis Dobriçse karyesi: 244

çit çubuğu: 203, 204

Çitağan: 90

çizme: 131, 173, 248, 261, 318

çoban: 92, 239, 248, 271

Çoban Köprüsü: 286

Çoban-eli: 196

Çobaniçse kal‘ası: 132, 212

çobra / çorba: 96, 198, 214, 251, 282

Çoçka: 196

Çokrad kal‘ası: 125

Çopur İmâm karyesi: 292

çorbacılar: 41, 87, 137, 162, 207, 229, 263

Çorgana kirmân: 85

Çorlu: 88, 306

Çoruğ nehri: 87

Çöğenli karyesi: 72

çöğür şâ‘irleri: 152

Çömlekçizâde hânı: 64

çöpçini: 279

çörek: 30, 31

çörek otu: 30

çufudlar: 184

çuka: 21, 26, 31, 37, 48, 57, 61, 68, 75, 95, 118, 138, 149, 152, 247, 257, 267, 268, 271, 272, 279, 285

çuka dolama: 109, 137, 173, 206, 240, 252, 295

çuka esbâb: 239, 249, 290

çuka ferâce: 57, 64, 99, 247

çuka kalpaklar: 239, 240

çuka kontuşlar: 196

çuka kumaş: 279

çuka roklalı: 197

çukacı dükkân: 266

çukadâr: 74, 81, 136

Çukalar cezîresi: 275

çultutmaz (top cinsi): 193

Çüvü Zâ‘im hânesi: 306

Çüyençi köyü: 68

- D -

Dâbbetü'l-arz: 284

Dabolâbâd kal‘ası: 79

Dabra: 109, 261, 278

Dağıstân: 32, 79, 80

Dahhâk: 112, 139

Dâ‘î: 246

dakîk: 106

dakîk-i tahhân: 151, 289

dalyan tüfengler: 184, 197, 268, 273, 327

Danay Nogay: 196

dânık: 272

Danimarka: 43, 130, 156, 221, 224

Danimarka kralı: 243, 312, 313, 318

Daniska: 23, 31, 156, 219, 221, 223

Dâniyâl Paşa: 281

dankiyo: 184, 196

Dârâ: 189

darabans baş: 197

dârağacı: 32, 228

dârâyî: 37

darbhâne: 14, 49, 141

darb-ı mesel: 62, 200, 282

darçın: 31, 46, 240

Darda: 106, 108, 110, 111, 136, 238, 242, 297, 299, 323, 326

darı: 116, 223, 229

Darkınlı: 196

daru: 282

dârü'l-bevâr: 96

dârü'l-hadîs: 57, 63, 70, 91, 95, 99, 100, 102, 108, 144, 147, 246, 251, 256, 260, 270, 289

dârü'l-hilâfe: 134

dârü'l-it‘âm: 96, 150, 247, 256, 260, 289

dârü'l-kurrâ: 57, 63, 91, 95, 102, 108, 144, 147, 237, 246, 251, 256, 260, 270, 289

dârü'l-ulûm: 240, 260, 270

Dârü's-saltanati'l-aliyye: 266

Dârü's-selâm askeri: 201

dârü'ş-şifâ: 152

dârü't-tahsîl-i müfessirân: 260

dârü't-tahsîl-i tâlibân: 289

dârü't-tahsîli'l-ulûm: 253

dârü't-ta‘lîm: 63, 95, 99, 256

dârü't-tedrîs: 67, 96, 246, 256, 270

dârü't-tedrîs-i âlimân: 63, 102, 108

dârü't-tedrîs-i müfessirân: 99, 116

dârü't-tedrîs-i sûhtevât: 249

dârü'z-ziyâfe: 96, 237, 247, 251, 253, 282

Dâvûd ibn Süleymân, Hazret-i: 68

Dâvûd, savm-ı: 82

Dâvûd-ı Haddâd: 255

Dâvûd-ı Nebî: 168

Dâvûdî âvâz: 207

Dâvûdî, erganon-ı: 23, 227

Dâvûdpaşa: 72, 84, 89, 150

davul: 90, 93, 94, 217

Dayirli: 196

debbâğân-ı gassâlân: 146

debbâğhâne: 148

debdevi: 76

Deccâl: 134, 264

Dedeş Ağa: 20

def: 265

defâin: 44

defîne mâllar: 13

defter: 210, 288, 326

defter emîni: 135, 314

defter kethudâsı: 135, 314

defterdâr: 2, 43, 73, 90, 185, 190, 207, 211, 219, 226, 228, 230, 238, 259, 326

Defterdâr mahallesi: 157

Defterdâr Paşa: 252, 312

Defterdâr Paşa câmi‘i (Mostar'da): 255, 288

defterhâne-i pâdişâhî: 314

defter-i pâdişâhî: 102

değirmen: 11, 14, 17, 33, 67, 71, 103, 111, 151, 154, 169, 170, 228, 229, 246, 253, 261, 289, 290, 318

Değirmenderesi: 157

dehdehe-i Rûm: 110

dehdehi: 76

dehhâl: 118

Dehlek cezîresi: 79

Dejbanya karyesi: 15

Dejvaroş şehri: 12

deli (asker): 109

Deli Balı balyemez topları: 138

Deli Yoro: 152

Deliormanlı: 199

Delir boğazı: 269

dellâklar: 22, 148

dellâl: 4, 17, 19, 29, 39, 83

delv: 187

Demâvend, kûh-ı: 68, 164, 195, 204, 210, 281, 308, 317

demevânî: 165

demir: 26, 66, 67, 68, 86, 106, 111, 141, 154, 196, 292

demir çarh: 151, 168, 228

demir çemberler: 224

demir çengeller: 321

demir çeşme: 169

demir dökmek: 68

demir dutar liman: 86, 274

demir fânûslar: 67

demir geyim katlavîleri: 184

demir gülle: 106, 168, 193, 237

demir halka: 73

demir kafes: 72, 139, 163, 255

demir kapak: 163

demir kapu: 64, 72, 90, 98, 116, 121, 140, 141, 142, 146, 154, 164, 233, 235, 237, 245, 261, 269, 275, 280, 281, 283, 285, 286, 291, 297, 316

demir katlavîler: 179

demir kazıklar: 241, 243

demir küngler: 168

demir ma‘deni: 66, 67

demir meş‘aller: 194

demir muşkat tüfeng: 169

demir örsler: 68

demir parçası: 139

demir parmaklık: 166

demir pençereler: 289

demir su boruları: 169

demir su küngleri: 168

demir su yolları: 169

demir şebeke kafesler: 255

demir tel: 229

demir toplar: 169

demir zincîr: 110, 139, 140, 151, 164, 178, 194, 227

demirci: 67, 241, 266

Demirci burnu: 86

demirci dükkânları: 253

demirci kârhâneleri: 292

Demirkapu: 1, 2, 3, 41, 52, 53, 72, 79, 167, 286

Demirkazık seferi: 241

demren: 222

Dentere kirmân: 85

Depedelen: 161, 162, 163, 164, 170, 171, 172, 187

dêrağacı: 228

derbend: 261

Derbend banı: 90

Derbend karyesi: 65, 70, 90

derbendi calender: 293

Dere mahallesi, (Çayniçse'de): 253

Dergâh: 99, 149, 150

dergâh-ı âlî: 54, 89, 131, 135, 166, 193, 229, 305, 320

Dergezîn: 81

deri: 129, 318

Derikma kal‘ası: 226

derinti asker: 215

Derne: 81

Dershâne bâğçesi: 74, 75

Dershâne bâğı: 74

dershâne-i âlimân: 99

ders-i âm: 63, 96, 97, 108, 144, 296

Derteng: 81

Dervîş Mehemmed Zıllî (Evliyâ'nın pederi), ayrıca bkz. pederimiz: 80, 135, 166, 300, 301, 305, 321

Dervîş Paşa: 125

dervîşân: 59, 67, 97, 117, 150, 240, 270, 292

derzî: 266

Desne dağları: 4

Desne dereleri: 3, 4

Despot ban: 100

Despot Kral: 62, 66

destâr-ı Muhammedî: 99, 107, 175, 247, 268

destâr-ı Yûsufî: 303

destîler: 289

Destpot kral: 66, 68

deşt-i İrem: 272

Deşt-i Kerbelâ: 108, 113

Deşt-i Kıpçak: 50, 80, 155

devâbbât: 6, 45, 179

devât: 134

deve: 3, 8, 12, 25, 33, 52, 63, 131, 168, 179, 182, 187, 192, 242, 327

Deve kal‘ası: 5, 6, 13, 52

devekuşu: 25, 224

Devevar: 6, 197

devlingeç: 281

deyenek: 92

Deylem: 24

deyr / düyûr: 3, 9, 16, 23, 24, 25, 28, 144, 150, 192, 207, 210, 211, 214, 228, 248, 264, 279

Dımışkî topuz: 176, 180, 182

Dıraç kal‘ası: 257

Dırava nehri: 105, 106, 108, 110, 111, 193, 238, 242, 297, 298, 301, 309, 313, 319, 320, 323

Dib Firengistân: 147

dîbâ: 23, 37, 61, 75, 206, 248, 263, 265

Diçina nehri: 55, 244, 245, 246

dîdebân: 106, 110, 122, 139, 143, 263, 264, 269, 270, 285, 286, 308, 316, 317, 322

Dij şehri: 27

dil: 3, 4, 13, 38, 62, 112, 138, 162, 171, 177, 183, 185, 186, 190, 195, 202, 203, 204, 205, 222, 243, 279, 302, 310, 318, 323

Dil Hersek: 250

Dilâver Ağa sarâyı: 99

dildârlık: 161

dil-nüvâzlıklar: 161

Dimivale karyesi: 94

Dimyanova karyesi: 94

dinar: 267, 272

dinar-ı Ferdinarlar: 10

Dip Alaman: 160

Dip Firengistân: 47, 108

Diregel kal‘ası: 130, 195, 212, 233

Diregey kal‘ası: 233

Direl yaylası dağları: 250

dirhem: 267

Diri Ten nehri: 87

dirne: 132

Dirniş: 29

dirsek tabyaları: 174

dişbudak ağacı: 224

Ditina nehri: 240

Dîv palası: 118

Dîvâbâd kal‘ası: 79

dîvân çavuşları: 137, 201, 303

dîvân efendisi: 196

dîvân kapucu ağası: 137

dîvânhâne: 29, 77, 88, 140, 142, 143, 227, 251, 259, 266, 296, 299, 315, 316

dîvân-ı Âsaf-ı Berhayâ: 262

Dîvân-ı Hâfız: 118

dîvân-ı hümâyûn: 134

dîvân-ı pâdişâhî: 27, 177, 191, 209, 302, 328

dîvâr-ı İskender-var: 163

Diyârbekir: 72, 81, 82, 83, 89, 199, 236

dizdâr: 1, 2, 54, 56, 60, 61, 62, 71, 94, 98, 100, 101, 103, 104, 110, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 135, 136, 143, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 162, 164, 170, 171, 172, 174, 175, 212, 236, 237, 239, 242, 244, 245, 258, 263, 268, 269, 275, 277, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 308, 309, 312, 325

dizdârhâne: 106, 281

Dobra-Venedik: 249, 250, 251, 262, 263, 264, 266, 267, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 282, 285, 292

Dobrina karyesi: 244

Dobrodo karyesi: 55, 244, 258

Dobruca: 193, 199

Dodoçan karyesi: 244

Dodoşka: 89, 107, 108, 110, 120, 130, 178, 319, 322, 323

doğan: 29, 86, 267, 279, 281

doğancı pefteresi: 208

Doğancıbaşı: 42

doj: 14, 19, 28, 42

Dol deresi: 261, 278, 282

Dol kasabası: 261

dolama: 36, 99, 109, 118, 318

dollâb: 57, 68, 119, 141, 142, 145, 154, 163, 166, 168, 169, 171, 214, 229, 235, 289, 304, 328

Dollâb mahallesi: 147

Dolna Dobrina karyesi: 244

Dolyan bâzârı: 109

domuz: 10, 34, 157, 217, 313, 326

domuz ayağı (gülle): 141, 203, 229

Domuz deresi: 86

domuz topu: 133, 178, 180, 208, 273, 324

Dona Dobrina karyesi: 244

donanma: 79, 85, 268, 305

donanma-yı hümâyûn: 79, 268, 274, 275, 301, 306

Donkarkız: 43, 130, 221, 224, 313

Dorojvenik karyesi: 55, 244

Doymos kal‘ası: 212

döğme talar guruş: 14, 49, 225

döğme talar riyâl: 45

dölüm hakkı: 99, 256

Döşü Kâzi (erkek ismi): 152

Drin nehri: 55, 56, 57, 59, 247, 254, 256, 257, 258, 287, 293, 294, 295, 296

Drinaz nehri: 59

Dubroçin varoşu: 19

Duçye, Delakoğlu (Semendire hâkimi): 53

dud: 118

dudluk: 280

duhân: 52, 209, 232

duhâvî katîfe: 296

Dukagin: 54, 55, 62

Dumbiye vilâyeti: 79

Duna değirmenleri: 72

dûrbîn: 225

Durobnak: 257, 276, 292

Durujunka: 196

dûşîze: 40

dügâh: 211

düğmeli çuka: 118

dükkân: 66, 108, 121, 123, 138, 170, 174, 248, 258, 259, 260, 262, 277, 280, 283, 289, 293, 295, 297, 298, 318

dülbend: 57, 64, 206

Düldül-süvâr: 48, 204

dümdâr: 1, 311

dündâr: 33, 230

dürr-i yetîm: 23, 265

Düşeniçse: 65, 66, 68

- E -

Ebâ Eyyûb-ı Ensârî: 73, 77, 78, 89, 107, 305

Ebâbekir, Hazret-i: 43, 79, 312

Ebû Ali Sînâ: 152, 229

Ebû Cehil: 229

Ebû Leheb: 229

Ebussu'ûd Efendi: 129, 134, 144

Ebü'l-müslîm-i Mervî: 39

Ece Ya'kûb ibn Germiyânzâde Ya'kûb: 135

eczâhânlar: 103

Eçetvar: 10, 18, 197

Edil nehri: 221

Edirne: 49, 69, 70, 71, 72, 81, 84, 88, 89, 90, 158, 202, 249, 250, 287, 306, 311

Edvâr kitâbı: 211

Eflak: 1, 2, 3, 4, 8, 21, 31, 39, 53, 72, 89, 94, 95, 96, 97, 98, 150, 193, 197, 198, 199, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 215, 217, 230, 264, 304, 325

Eflakça: 99

Eflâtûn: 24, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 145, 151, 152, 166, 279

Eflâtûniyye: 32, 221, 224, 266

Efrâsiyâb: 19, 131, 180, 196

Efrenc: 279

Egirsek: 234, 304, 314, 315

Egirvar: 234

eğir kökü: 111, 122, 313, 319

Eğre: 3, 15, 17, 21, 35, 37, 39, 40, 44, 89, 101, 105, 107, 114, 121, 125, 127, 128, 129, 136, 137, 157, 186, 212, 227, 231, 233, 237, 300, 301, 311, 312, 314, 325

Eğrevar kal‘ası: 315

Eğriköprü: 286

ehl-i bâzâr: 103

ehl-i hıref: 31, 64, 67, 99, 101, 102, 118, 144, 150, 237, 246, 257, 266, 287

Ehrâm dağları: 44

ejdehâ: 72, 144

ejder ağzı tasvîri: 38, 64, 117, 139

Ejder ban: 127

Ejder nehri: 14, 180

ekâlîm-i seb‘a: 99

ekmek: 30, 31, 46, 47, 50, 51, 52, 59, 103, 153, 172, 185, 198, 202, 214, 247, 256, 272, 284, 291, 297

ekmekhâne kârhânesi: 228

Ekrâd hâkimi: 82

el kumbarası: 203, 204, 229, 302, 321

Elbasan beği: 132, 183, 200

Elburz: 79, 195, 201, 223, 307, 315, 317

elçi: 161, 262, 267

Elem Şâh : 46, 193

elma: 1, 2, 47, 91, 99, 103, 215, 281, 295, 296, 308

Elma köyü: 53

elmas: 16, 23, 128, 265

Emene: 85

Emîn Dâvûd Ağa: 272

Emîn Mehemmed Ağa câmi‘i: 256

Emîr Çelebi Sultân tekyesi: 63

Emîr Efendi, Büyük: 63, 64

Emîr Sultân: 63, 64

emr-i pâdişâhî: 159, 242, 258, 262, 267, 269, 278, 285, 314

emr-i şerîf: 242, 243, 262, 273, 278, 285

emrûd: 47, 118, 215, 256, 281

Enez kal‘ası: 70, 72

enginar: 272

engûr: 153, 256

Entivar kal‘ası: 8

erbâb-ı dîvân: 140, 177, 300, 303

erbâb-ı tîmâr: 102, 105, 114, 135, 136, 162, 195, 204, 236, 251, 273, 294, 301, 314, 320

erbâb-ı zu‘amâ: 97, 102, 105, 111, 114, 136, 195, 203, 204, 236, 245, 251, 273, 301, 314, 320

Erçin: 44, 89, 126, 136, 238

Erdebîlîzâde: 82

Erdel: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 54, 56, 73, 75, 83, 89, 123, 124, 126, 129, 130, 131, 134, 152, 159, 162, 173, 197, 200, 210, 244, 300, 301, 304

Erdel banı: 197, 300

Erdel Belgradı: 7, 14, 29

Erdel dojları: 21, 25

Erdel irşekleri: 131

Erdel kralı: 1, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 18, 21, 28, 29, 33, 38, 42, 45, 46, 49, 51, 89, 134, 189, 193, 197, 198, 199, 200, 227, 300, 304

Erdel Macarı: 14, 28, 45

Erdel Tuzdası: 8

Erdelistân: 2, 12, 32, 39, 51, 89, 127

Ereğli kasabası: 88

Ereş: 79

erganon: 23, 34, 46, 134, 179, 180, 182, 184, 185, 207, 227, 265

Ergene köprüsü: 72, 287

Ergene nehri: 70, 287

erguvân: 116, 117

erik: 1, 2, 47, 153, 215, 295, 296, 308

Erik sahrâsı: 297

Erjeng (nakkaş): 25, 116, 142, 166

Erkoç Baba: 122

Ermeni: 70, 114, 138, 245, 255, 264, 265, 279

Ervâm: 155, 159, 319

erzâk: 313

Erzurûm: 16, 55, 66, 83, 106, 112, 199, 266, 277, 286

Ese Ağa câmi‘i: 316

esed: 141, 165, 186, 187

Esim nehri: 61

esîr / üsârâ: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 24, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 56, 61, 79, 80, 89, 92, 101, 110, 115, 120, 124, 126, 130, 133, 141, 154, 160, 161, 162, 172, 173, 176, 180, 184, 185, 186, 190, 194, 195, 198, 199, 200, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 235, 236, 252, 258, 261, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 283, 285, 291, 301, 308, 312, 315, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327

Eski câmi‘ (Mostar'da): 288

Eski Poloz kal‘ası: 70

Eski Tabur menzili: 2

Eski Zağra: 69, 90

Eskidünyâ: 224

Eskikoz: 85

Eskisarây kapusu: 88

esmâü'l-hüsnâ: 83

Esmerli Kovac karyesi: 54

Esvedü's-safâ, Vezîr: 29

eşek: 92, 93, 97, 194, 201, 229

eşheb atları: 45

eşkıyâ: 55, 93, 268

eşrâf: 56

eşrâf u a‘yân: 63, 140

eşribeler: 142

et: 202, 247

etibbâ: 14

Etmeydânı: 141

Etrâk lisânı: 127

Etrâkler: 176, 191

evâmir-i şerîfeler: 241

evkâf: 24, 66, 102, 248

evkâfnâmeler: 72

Evliyâ (Çelebi) ayrıca bkz. hakîr: 45, 54, 68, 74, 79, 80, 93, 100, 158, 173, 174, 180, 186, 188, 194, 202, 210, 213, 214, 226, 228, 243, 286, 310

Evliyâ Mehemmed Efendi (Evliya Çelebi'nin hocası): 80, 81

Evrenos Beğ, Gâzî: 97

Eyne cezîresi: 86

Eyne Koca (Ebü'l-feth gâzîlerinden): 86

Eyneada: 85, 86

Eyyûb mevleviyyeti: 85, 86

ezân-ı Muhammedî: 115, 144, 207, 210, 211, 214, 215, 234, 327

- F -

Faça, krale avret: 45

Façavar kal'ası: 45

fağfûr: 119, 128

fağfûrî: 31, 32, 165

fâhişe: 240

Fahrî oyması: 255

Fahrî-i Bursavî: 23

falaka deyenekler: 143

falyalar: 193

fânûs: 187, 194, 209

Fânûs kasabası: 73

Fargaçi: 175, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 198, 203, 205, 206, 207, 209, 227

Fâris, Bahr-i: 87

Fârisî: 15, 83

Fârisî-hân: 118, 152

Fârisü'l-hayl: 179

fassâd: 151, 263

fassâl: 118

Faşa: 85, 87

Fâtım (Melek Paşa'nın kızı): 77

Fâtıma Sultân câmi‘i: 255, 256

Fâtıma Sultân hammâmı: 256

Fâtıma Sultân (Melek Paşa'nın eşi): 48, 51, 54, 73, 74, 75, 88, 193

Fâtıma Sultân sarâyı: 75

Fâtıma Sultân yalısı: 78

Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ: 72

Fâtih câmi‘i: 316

Fâtiha-i şerîf: 89

Fatime (kadın ismi): 152

Fâzıl Ahmed Paşa, Köpürlüzâde (Sadrıa‘zam): 48, 73, 75, 77, 88, 89, 90, 93, 147, 158, 169, 172, 176, 183, 186, 189, 198, 227, 229, 231, 233, 281, 308, 309, 311, 317, 319, 320

Fazlı Kethudâ: 207, 212

Fehîm Çelebi, İslâmbolî: 247

Fehzad (köle ismi): 152

Fekete-Bator kal‘ası: 11

felâhatnâme: 24

Fener kasabası: 73

ferâce: 57, 64, 99, 247

Ferdenvar kal‘ası: 39

Ferdenyan kral: 39

Ferdinand kral: 17, 104, 113, 120, 130, 131, 132, 156, 299, 300, 301

Ferhâd: 58, 233, 235

Ferhâd Paşa: 303

Ferhâd Paşa câmi‘i (Peçoy'da): 115

Ferhâd Paşa hammâmı: 117

Ferhâd Paşa tekyesi: 117

Ferhâd Paşa, Vezîr-i Sânî: 300

Ferhâdî: 50, 138

Ferhâdî külüngler: 153, 210, 254, 293

Ferhâdî tîşeler: 235

Ferîd Çelebi hattı: 148

Ferîdûn Beğ: 302

Ferîdûn Efendi, Re’îsü'l-küttâb: 301, 305

ferîdü'd-dehr: 128

fermân: 4, 7, 9, 10, 17, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 36, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 53, 67, 81, 104, 105, 107, 113, 125, 126, 129, 131, 134, 135, 137, 155, 161, 173, 175, 176, 177, 181, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 219, 230, 231, 233, 234, 237, 238, 242, 243, 262, 263, 269, 276, 278, 282, 284, 286, 293, 301, 304, 305, 309, 310, 317, 320, 326

fermân-ı hümâyûn: 125

fermân-ı pâdişâhî: 107, 115, 123, 198, 239, 267

fermân-ı sadrı‘azamî: 175

fermân-ı şehriyârî: 105, 107

fermân-ı vezîr-i dilîr: 175

ferrâce: 64, 152, 254, 257, 290

Ferrûh Ağazâdeler: 84, 87

feryâdcılar: 43, 89, 177, 205, 206, 241, 242, 243, 272, 278

feryâdnâmeler: 43, 130, 175, 198, 242, 311, 314

fes: 262, 268, 284

Feth-i İslâm kal‘ası: 100

Fethi karyesi: 88

Fethiyye câmi‘i: 63, 115, 134, 144, 295

Fethiyye imâmı: 152

Fethiyye mektebi: 144

Fethülislâm: 72

fetih ezânı: 234

fetvâ: 67

fevvâreler: 129

Feylekos: 24, 279

Feylesof: 24, 279

Feyziyâ: 146

fıçı: 45, 149, 224, 229

fıçıda balığı: 86

fılandıra: 60, 126, 138, 172, 185, 209, 274, 317

fındık: 97

Fındıklı kasabası: 79, 80, 81

Fındıklı Sultân hâssı: 69

fısdık: 33, 54, 153

fıskıyye: 7, 12, 24, 67, 129, 143

fîl: 8, 25, 67, 75, 98, 231, 271

filâhatnâme-i bâğbân: 118

Filek kal'ası: 157, 195, 234, 322

fîl-i Mahmûdî: 256, 310

fil-i Mengerusî: 7, 16, 17, 25, 88, 114, 163, 301

Filibe: 69, 90

Filimenk: 87, 108, 193, 199, 220, 222, 223, 224

Filimenk kralı: 128, 219

Filimenk lisânı: 222

filori: 222

firancıla ekmek: 272

Firav şehri: 114, 225

Fir‘avn: 127, 135, 229

Firdevs: 25, 41

Fireng: 25, 32, 55, 60, 67, 70, 79, 114, 140, 145, 167, 199, 221, 222, 224, 245, 255, 264, 269, 322

Fireng Beğ: 180

Fireng filları: 284

Fireng gulâm: 61, 262, 271, 279

Fireng kölesi: 310

Fireng Lasman gulâm: 262

Fireng lisânı: 58, 313

Fireng Mânî: 116

Fireng şapkalı kapudanlar: 199

fireng uyuzu: 223, 272

fireng zahmeti: 147, 223

Fireng-beğzâde: 180

Firengce: 322

Firengî: 164

Firengi kulle kapusu: 114

Fireng-i Mânî (nakkaş): 25

Firengistân: 55, 76, 154, 155, 159, 200, 221, 253, 259, 261, 262, 272, 282, 285, 287, 290

firik pilâvı: 30

firik şorbası: 30

firkate: 56, 61, 98, 137, 175, 262, 267, 268, 275, 283, 284, 285, 301

fîrûze: 24

Fisagores-i Tevhîdi: 24

fisdan: 28, 32, 239

fişeng: 126, 194, 196, 265, 302

fitil nârı: 176

fitiller: 302

Fiyameng: 128, 130, 222, 223, 224

Fiz menzili: 11

Foça: 247, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 278, 291

Foğraş: 45, 46, 48

Foğraşvar kal‘ası: 45

Foniç kasabası: 285, 290

Foniçse: 291, 292

Fötvar kal‘ası: 122, 123, 128, 136, 238

Françe banları: 130

Fransa: 156, 224, 313

fülûs-i ahmer: 143

- G -

Gabele: 109, 278, 282, 283, 284, 285, 310

Gabele kal‘ası: 259, 267, 274, 279, 282, 283, 284, 290

Gabor Ban hanı: 22

Gabrova karyesi: 65

Gaçka sahrâsı: 277, 278, 279

Gaçkaluc sahrâsı: 277

gaddâre: 209

Galata: 85, 95, 129, 264

Galata kal‘ası: 85, 267

Galata kullesi: 285

Galatasarây: 77

Galatya: 85

Galgofça kal‘ası: 195, 201, 212

Galya: 128, 156, 328

galyon: 222

gamâme: 265

ganâ’im: 13, 45, 184, 185, 322, 324

ganîmet: 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 19, 20, 26, 28, 29, 33, 37, 43, 44, 45, 49, 50, 52, 61, 69, 92, 93, 101, 103, 108, 109, 110, 120, 124, 126, 130, 132, 134, 158, 170, 174, 175, 179, 182, 186, 190, 191, 199, 200, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 237, 247, 275, 285, 297, 314, 318, 322, 323, 324, 328

Gara nehri: 186, 212, 231, 232

Gavrî, Sultân: 79

Gaymoş kal‘ası: 212

gazâlî: 66, 74, 80, 91, 197, 221, 248

Gazanfer Ağa, Kilarcıbaşı Hadım: 81

Gazanfer Efendi, eş-Şeyh: 71

Gâzî Ali Beğ câmi: 96

Gâzî Ali Beğ hayrâtı: 96

Gâzî Bâyezîd Beğ câmi‘i (Mitroviçse'de): 102

Gâzî Bâyezîd Beğ hammâmı: 102

Gâzî Bâyezîd Beğ hayrâtı: 102

Gâzî Bâyezîd Beğ medresesi: 102

Gâzî Çelebi: 152

Gâzî Hudâvendigâr, ayrıca bkz. Murâd-ı Evvel,: 66, 67, 71, 72, 73, 90, 94, 95, 96, 112, 128, 153, 155, 233, 248, 250, 294

Gâzî Kâsım Paşa câmi‘i (Peçoy'da): 114

Gâzî Mihal: 71, 95

Gâzî Mûsâ Paşa hayrâtı: 293

Gâzî Porça: 53, 54

Gâzî Sinân Paşa hayrâtı: 253

Gazzâz Ahmed Ağa'nın çiftlikleri: 88

Gazzâzlar çârsûsu (Mostar'da): 288

Gazzâzlar sûku: 289

gedik: 158, 177

gedikli defter kîsedârı: 136

Gekbiziyye kasabası: 68

Gelibolu: 305

gemi: 19, 55, 60, 72, 79, 80, 85, 86, 90, 96, 101, 103, 110, 111, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 136, 137, 138, 151, 156, 157, 160, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 220, 221, 222, 223, 227, 248, 251, 258, 260, 262, 265, 267, 268, 269, 271, 273, 274, 275, 282, 283, 284, 285, 295, 296, 297, 298, 313, 319, 322, 326

Gence: 79

gencer: 187

gendüm: 52, 96, 146, 153, 201, 268

germâb: 14, 65, 66, 90, 91, 95, 145, 147, 148, 154, 171

germâlar: 65

Germat kal‘ası: 130, 157, 195, 212, 235

Germiyânzâde Ya‘kûb: 135

Gerz İlyâs: 132, 139, 150, 153, 155, 156, 157

Gerz İlyâs dağı: 130, 138, 143, 145, 146, 153, 155, 156, 157

Gerz İlyâs kal‘ası: 126, 128, 147, 154, 155, 156, 237

Gerzellez dağı: 143

geyik: 106, 177

Geyve kasabası cisri: 287

gılâl anbârı: 61, 98, 120, 121, 124, 158, 174, 214, 229, 237, 245, 269, 283, 294, 299

gılmân: 48, 80, 83, 151, 175, 197, 199, 200, 209, 220, 226

Gınâî Efendi, Re’îsü'l-küttâb: 83

Gırando Süleymân: 167

Gıraniçse karyesi: 94

Gırıblan ovası: 269

Gika Beğ: 196

Gîlân, Bahr-i: 79, 87

gilviler: 255

Gimoş kal‘ası: 212

gingöşiyye: 153

Girandosvar: 154

Giranyos: 154, 155

Girdâb, Bahr-i: 87

Girid: 29, 60, 65, 83

Girniye kal‘ası: 306

giyâh: 158

giyâhât: 153, 215

gomana halatları: 86

Gorandi Mikloş kral: 13

gorof: 23, 143, 183, 211, 213, 214, 312

gorona: 89, 129, 159, 224

Gorondi Mikloş kral: 127

Goynagor karyesi: 244

göğem: 1, 231

göğüslük: 283

Göle: 2, 3, 200, 237, 304

Gölikesri: 58

göllük: 309

gömeç balı: 103

gömlek: 60

gönden akçe: 79

Gönlü (köle ismi): 152

gönüllü: 44, 109, 137, 158, 162, 177, 230, 268

Gönye: 85, 87

Gör kal'ası: 132

Görceli kavmi: 217

gözcü: 264

gözcü köşkü: 285

Gözlev kirmân: 85

Grondi Mikloş: 138

gulâm: 5, 6, 9, 12, 17, 20, 22, 26, 27, 33, 37, 40, 43, 61, 77, 79, 80, 82, 83, 87, 96, 102, 129, 130, 134, 144, 158, 172, 173, 175, 177, 183, 186, 196, 197, 198, 202, 208, 210, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 240, 248, 251, 265, 276, 279, 284, 287, 296, 300, 319, 322, 324, 326

gûl-beyâbânî: 184, 214

gulgule-i Rûm: 110, 213, 227, 310

gûrhâne: 11, 263

Gücerât halalî harîrler: 82

güderi: 32, 184, 318

güderi dolama: 32, 152, 162

güherçile: 65, 275

gül: 117, 166, 202

Gül Baba: 134, 135, 138, 139, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 158

Gül Baba bayırları: 146, 153

Gül Baba burnu: 146

Gül Baba depesi: 134

Gül Baba tekyesi: 153

gül ü gülistân: 91, 104, 113, 116, 119, 141, 150, 154, 218, 221, 224, 245, 246, 254, 259, 262, 267, 281, 288

gülâb: 24, 31, 223

gülâbdân: 149

gülbâng: 93, 187

gülbânghâne: 99

gülbâng-ı Muhammedî: 34, 35, 42, 62, 126, 134, 138, 160, 161, 173, 176, 179, 182, 187, 193, 199, 200, 207, 208, 209, 211, 214, 230, 279, 285, 302, 316, 326, 327

gülbâng-ı Nebî: 104

gülistân: 121, 171, 223

Gülistân u Bostân: 118

gülle: 120, 139, 140, 141, 160, 161, 181, 192, 203, 206, 227, 229, 268, 314, 315, 316, 320

Güllü Baba: 150

Gülmâh (cariye ismi): 152

gümrük: 263, 264, 269, 272

gümrük emîni: 38, 98, 136, 225, 283, 296, 297

gümüş: 11, 14, 19, 37, 46, 49, 72, 127, 232, 239, 267

gümüş bıçak: 148

gümüş cığalar: 185

gümüş çeleng: 36, 124, 180

gümüş deyenek: 173

gümüş düğme: 31, 36, 109

gümüş eşyâlar: 199

gümüş haçlar: 37, 199, 220

gümüş hâtem: 148

gümüş hişti: 202

gümüş kadeh: 26, 37

gümüş kanâdîl: 248

gümüş kılıçlar: 37

gümüş kitâbe: 167

gümüş ma‘deni: 14, 62, 137, 200, 226, 231

gümüş sahanlar: 37

gümüş serîr: 10

gümüş şem‘dân: 45

gümüş teller: 185

günlük: 248

Gürcî: 83, 139, 152, 159, 175, 182, 185, 192, 193, 202, 215, 217, 218, 237, 242, 243, 311, 320

Gürcî Paşa: 215

Gürcistân: 32

güreşçiler meydânı: 195

gürz: 82, 102, 139

Güstehem: 186

güvercinler: 30, 198

Güzel Allâh köyü: 267

- H -

habbâz: 73

haberci kulleleri: 274, 324

Habeş: 79

Habeşî âdem: 104

Habîb-i Neccâr: 166

Hâcegân: 88

Hacı Ahad mescidi: 99

Hacı Ali bin Mûsâ Ağa: 282

Hacı Ali câmi‘i (Mostar'da): 251, 289

Hacı Balı hânı: 253

Hacı Hurrem Ağa sarâyı: 270

Hacı Hüseyin Ağa câmi‘i: 308

Hacı Hüseyin câmi‘i: 251

Hacı Hüseyn: 115

Hacı İbrâhîm mahallesi: 170

Hacı İbrâhîm tekyesi: 170

Hacı Karaman karyesi: 69

Hacı Osmân Ağa câmi‘i: 255

Hacı Rıdvân câmi‘i: 251

Hacı Sefer câmi‘i: 147

Hacı Sefer mahallesi: 147

Hacıkey Paşa: 193, 199, 200, 219

Hacızâde: 183, 320, 326

haç: 20, 32, 37, 47, 49, 142, 199, 220, 222, 227

haç alemleri: 223, 224

Haçek sahrâsı: 3, 4, 52

haçlı bayraklar: 93, 178, 179, 182, 185, 196, 199, 216

haçlı peykerler: 34, 43, 46, 94, 112, 176, 180, 185, 189, 217, 265, 273, 274, 312

haddâd: 68, 153, 166, 168, 255, 292

Haddî: 140

hadeng: 304

hadîka: 69

hadîka-i bostânlar: 288

hadîka-i rıdvân: 74, 296

hadîs-i Nebeviyyeler: 82

hadîs-i şerîf dersi: 99

Hâfıza Hâtûn: 88

Hafıza kasabası: 88

hafta bâzârı: 90

haftân: 64

Hafz kırâ'atı: 246

hakîr, ayrıca bkz. Evliyâ (Çelebi): 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 90, 91, 92, 93, 101, 104, 110, 113, 114, 118, 123, 124, 125, 126, 135, 137, 138, 144, 146, 147, 148, 158, 162, 167, 172, 173, 174, 176, 177, 180, 181, 186, 188, 193, 194, 195, 199, 201, 202, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 248, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 285, 287, 291, 298, 300, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328

hakkâk: 23, 40, 70, 165

Haleb: 16, 30, 49, 56, 83, 89, 109, 111, 112, 143, 175, 193, 215, 230, 247, 311, 320

halhal: 16, 280

halîc: 85, 86, 101

haliçeler: 198

Halîl, berekât-ı: 103, 318

Halîl Efendi, Kubûrîzâde: 228

Halîl Paşa (Eğre paşası): 314

Halîlü'r-rahmân ziyâfeti: 129

Halîm Efendi, Vâ‘iz: 103

Halkalı kasabası: 73

Halkalıbınar: 73

halkârî: 116

Halmaş yaylağı: 13

Halpuz: 179, 182

Halvetî: 97, 117, 150, 228, 249, 253, 260

Halvetî tekyesi: 69, 256, 280, 293

Halvetiyye: 246, 280

ham (üzüm cinsi): 24

Hâmân: 127, 229

Hâmid Efendi: 305

Hâmid Efendi, Kadıasker: 300, 304

Hamîs (Evliya Çelebi'nin atı): 36, 68, 216, 217, 218

hammâm: 1, 22, 26, 28, 31, 44, 50, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 84, 86, 88, 90, 91, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 111, 116, 117, 120, 121, 122, 135, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 157, 159, 163, 167, 170, 174, 227, 228, 229, 235, 237, 239, 240, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 258, 259, 260, 261, 262,

270, 271, 274, 277, 280, 282, 287, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 307, 308, 309, 310, 316, 318

hammâm (çifte): 95, 96

hamr: 10, 14, 153

Hamse-i Nizâmî: 118

Hamza: 194

Hamza Baba, Şeyh: 293

Hamza Beğ: 126

Hamza Beğ (kal'a-i Şimatorna beği): 126

Hamza Beğ kal'ası: 44, 136, 151

Hamza Beğ palankası: 126

Hamza Beğli karyesi: 62

Hamza, Hazret-i: 151

Hamza Paşa: 236, 243

Hamzabeği: 89

hân: 1, 6, 7, 8, 28, 39, 42, 44, 54, 55, 56, 60, 62, 65, 66, 69, 70, 71, 73, 86, 88, 90, 95, 101, 103, 104, 108, 111, 121, 123, 135, 143, 144, 145, 147, 167, 170, 174, 240, 246, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 258, 259, 261, 262, 263, 269, 270, 271, 277, 280, 282, 283, 287, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 307, 309, 316

hanazîr: 183

Hânbeği: 89

Hanbelî: 136

hançer: 36, 43, 61, 74, 107, 148, 235

handak: 9, 29, 98, 103, 108, 111, 114, 123, 124, 138, 145, 157, 164, 167, 168, 171, 172, 174, 184, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 203, 206, 210, 222, 223, 226, 227, 230, 232, 234, 235, 237, 245, 269, 270, 273, 275, 283, 285, 298, 306, 312, 313, 319, 320, 321, 323, 324, 326, 327

hânedân kuyuları: 145

Hanefî kurnalar: 148, 149

Hanefî, mezheb-i: 148

Hanefî muslukları: 253

Hanefiyyü'l-mezheb: 102

hâne-i avârız: 248

hânende: 32, 152

Haneyli: 196

hân-ı gurebâ-yı mücerredân: 150

hân-ı hâcegân: 57, 64, 67, 117, 144, 246

hân-ı sevdâgerânlar: 99

hân-ı tüccârân: 64, 71, 96, 97, 102, 104, 117, 246, 249, 293

Hâniçi mescidi: 63

hânkâh: 63, 67, 99, 104, 116, 117, 149, 251, 280, 293, 307

Hânoğlu ziyâfeti: 198

Hanya: 234, 321, 326

Hânzâde: 196, 198, 200, 212, 235, 236, 238, 242, 312, 328

harâc: 2, 24, 43, 89, 132, 136, 158, 165, 171, 190, 215, 220, 245, 264, 275, 305

harâc ağası: 2, 63, 67, 71, 91, 96, 97, 98, 105, 114, 240, 244, 247, 251, 254, 259, 268,

harâc emîni: 56, 94, 136, 162, 277, 283, 286, 292, 294, 296, 297, 314

Haraççı deresi: 73

harakan: 24

harâmî: 82, 141, 279, 293, 325, 326

harâmzâde: 325

harâret marazı: 65

harba: 93, 132, 139, 143, 184, 193, 203, 229, 276, 292, 321

harbende: 43, 182, 238

harc-ı râh: 54, 59, 80, 93, 285

harekânî: 7, 165

harem: 74, 80, 81, 83, 90, 107, 113, 115, 116, 144, 145, 164, 165, 167, 251, 255, 260, 282, 296, 308, 316

Haremeyn: 89, 211, 240

Harez, Bahr-i: 87

Hârezmşâhî: 161, 187, 253

hargâh: 155, 276, 310, 311

harîmler: 242

harîr: 32, 64

Harkova kal‘ası: 79

harman: 57

Harpunya kal‘ası: 324

Hârûnu'r-Reşîd: 85, 86

Hasan Ağa, Amıca: 173

Hasan Ağa, Elçi: 213

Hasan Ağa (serdâr kethudâsı): 20

Hasan Beğ, Elbasan beği: 132

Hasan Çavuş: 305

Hasan Efendi: 247

Hasan Efendi câmi‘i (Öziçe'de): 245

Hasan Efendi tekyesi: 246

Hasan, Hz.: 299

Hasan kal‘ası kurbu: 286

Hasan Paşa: 120, 251, 311

Hasan Paşa, Alacaatlı: 313

Hasan Paşa, Bosna vezîri: 119

Hasan Paşa, Budin defterdârı: 256

Hasan Paşa, Budin vezîri: 113, 123, 233

Hasan Paşa, Bulehnikli (Mısır vezîri): 251

Hasan Paşa câmi‘i: 117, 251, 255, 256

Hasan Paşa, Celâlî: 125

Hasan Paşa, Deli Gâzî: 125

Hasan Paşa hayrâtı: 251

Hasan Paşa, Kapudan: 43

Hasan Paşa palankası: 100

Hasan Paşa, Petro: 120

Hasan Paşa, Serdâr: 233

Hasan Paşa, Tırnakçı: 161

Hasan Paşa, Yakovalı: 115, 116

Hasan Paşa, Yemişçi: 236

Hasan Paşa, Yentür (Kanije Paşası): 33, 35, 40, 43, 44, 48, 241, 242, 243, 310, 312, 313, 326

Hasanî: 102

Hasankeyf cisri: 286, 287

Hasek sahrâsı: 3, 4

haseki: 2, 27, 191, 195, 226, 232

Haseki Sultan Hâtûn: 228

Hâsköy: 91, 129

Hâsoda: 81, 150, 305

hâss / hâs: 1, 2, 61, 63, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 93, 96, 97, 99, 101, 102, 111, 121, 137, 162, 195, 213, 215, 236, 239, 240, 244, 248, 251, 254, 259, 273, 282, 286, 291, 292, 294, 296, 300, 301, 306, 314

Hassân (nakkaş): 142

hâss-ı hümâyûn: 8, 56, 67, 75, 96, 114, 135, 136, 239, 252, 314

Hasun yaylası: 20

Hâşim: 40, 70

hat: 70, 119, 128, 146, 149, 228

hatab: 182, 187

hâtem: 148

Hâtem-i Tay: 256, 312

hatman: 196, 197, 199, 205, 234, 236, 237

hatm-i şerîf: 77, 78, 81, 83, 94, 103

hattât: 68, 210

hatt-ı şerîf: 2, 27, 48, 54, 191, 195, 250, 268

Hatvan: 129, 130, 142, 156, 157, 233, 236, 237

hatve: 237, 306

Havâle kal‘ası: 53, 54, 243

havân: 49, 141, 151, 154, 207, 208, 308

havân kumbarası: 229

havân taşları: 191

havâriyyûn: 22, 23, 24

Havarnak: 142, 286, 299

havâtînler: 312

havlicân-ı Rûmî: 279

Havrân: 91

Havsa: 88

havudlar: 182, 187

havz / havuz: 7, 23, 64, 66, 71, 74, 90, 99, 100, 114, 117, 119, 129, 142, 143, 145, 148, 149, 151, 168, 252, 253, 280, 281, 289

havz u şazrevânları: 12

havz-ı azîmler: 55

havz-ı Şâfi‘î: 168, 255

Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa: 50

Haydarpaşa mahallesi mescidi: 81

haydud: 55, 92, 98, 293

hayduk: 93, 126, 137, 325

Hayduşak: 3, 7, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 197

Hayfâ: 91

hayme: 2, 39, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 108, 133, 155, 173, 180, 187, 188, 193, 195, 200, 202, 226, 231, 238, 241, 262, 276, 300, 305, 310, 311

hayme vü hargâh: 31, 34, 48, 65, 101, 102, 108, 174, 175, 181, 182, 187, 188, 195, 238, 241, 242, 278, 279, 325

Hayreddîn Efendi: 135

Hayreddîn Paşa: 268

Hayyâm: 118

hazâ’in: 44, 105, 123, 202

hâzıkân: 151

hazîne: 2, 7, 8, 11, 19, 20, 21, 23, 27, 29, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 61, 68, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 83, 96, 98, 100, 111, 116, 128, 129, 132, 133, 135, 137, 143, 161, 168, 171, 184, 185, 207, 208, 209, 210, 214, 226, 227, 231, 235, 237, 250, 262, 263, 265, 266, 267, 272, 274, 278, 293, 294, 304, 308, 313, 316, 328

haznedârbaşı: 302

Hazzo kal‘ası: 286

hedâyâ: 28, 31, 32, 43, 48, 51, 52, 61, 64, 68, 72, 76, 79, 85, 86, 87, 132, 212, 218, 225, 226, 231, 236, 247, 256, 262, 263, 272, 276, 284, 291, 310

Heddiye şehri: 79

hekîm: 119

Hel Ban Yoram: 33

heldine baklası: 284

Helil Gabor: 20, 21, 25, 26, 27

helvâlar: 187, 210

Hemedân: 81, 213

hendese: 167

Her İrşek Kral: 254

Hereko, kapudan: 11

hergele atları: 101

herîse: 30, 164

hersek: 44, 47, 55, 124, 127, 128, 129, 130, 183, 220, 243, 247, 249, 250, 252, 254, 259, 260, 264, 283, 284, 292, 295, 304, 310, 323

Hersek: 53, 237, 243, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 261, 262, 268, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 286, 291, 292, 306, 310

Hersek banı: 250, 258, 277, 279, 281, 327

Hersek Foçası: 257

Hersek kralı: 264, 265, 275, 282

Hersek paşası: 251, 254, 263, 264, 276, 277, 278, 280, 292

hevâyî fişeng: 28

Heves kal‘ası: 125

heyâkil ü timsâller: 23

Heyhât sahrâsı: 80, 155

heykel: 102

Heyvar şehri: 220

Heyvaroş: 220

hınto araba: 5, 31, 37, 43, 45, 47, 164, 182, 184, 185, 199, 207, 226

hınzîr: 124, 177, 178, 181, 184, 208, 213, 264, 278, 306, 313

hırızma: 26, 284

Hıristiyan: 23, 38, 89, 139, 155, 184, 186, 190, 204, 205, 265, 267, 268, 327

hırka-i Resûl: 123

hırka-i şerîf: 107

Hırmat nehri: 66

Hıroşo kal‘ası: 212

hırsız: 79, 93, 242, 243, 285, 325

Hırtman: 279

Hırvad / Hırvat: 13, 43, 100, 105, 109, 120, 152, 203, 258, 268, 269, 276, 279, 286, 303, 309, 313, 314, 319, 320, 321, 322

Hırvadca: 276

Hırvadistân: 108, 110, 130, 238, 307, 319, 328

Hırvatca lisânı: 134, 308, 309, 323

hışt: 139, 143, 202

Hıtâ vü Hoten: 251

Hıtâyî: 32, 265

Hıtâyî kâğızı: 95, 142, 167

hıyâbânistân: 91

Hızır Baba: 150, 153

Hızır Beğ karyesi: 69

Hızır Beğ (Köstendil sancağı Beği): 298

Hızır Fakılı karyesi: 62

Hızır, Hazret-i: 144, 153, 183, 218, 245, 275, 312, 317

Hızır İlyâs: 156, 264

Hızr İlyâs: 150, 153

Hilâle (cariye ismi): 152

hil‘at: 20, 34, 40, 131, 133, 215, 226, 235, 302, 303, 322

hil‘at-i fâhire: 3, 34, 40, 44, 48, 90, 109, 124, 129, 134, 185, 200, 209, 226, 229, 230, 242, 262, 302, 304, 310, 312, 320, 326

hil‘at-i husrevânî: 132

hil‘at-i nâdireler: 48, 185

hil‘at-i pâdişâhî: 40, 129, 212, 213, 312

hil‘at-i sultân: 68

hil‘at-i şâhî: 131, 185, 188

hil‘at-i şehriyârî: 210, 213, 302

Hilevne kal‘a: 322

Hind: 32, 47, 108, 118, 143, 263, 293

Hind Bahri: 87

Hind füsûskârîsi: 7, 127

Hind hâkânı: 79

Hind pâdişâhı: 79

Hind sadefkârîsi: 23

Hind tavuğu: 221

Hindî Baba: 104, 186, 193, 238

Hindî Hamza Baba âsitânesi: 293

Hindistân: 79, 220, 221

Hindiyân tekyesi: 104

Hindiyye kal‘ası: 79

Hiranova karyesi: 94

Hirmenli kasabası: 90

Hisâr: 85

Hisârcık palankası: 100

Hisârpîçe kapusu: 140

Hoca Attâr: 82

Hocabay kirmân: 85

Holandiye: 156, 193, 199, 219, 221, 222

Holando ban: 189

Holçar: 225

Holçar kal‘ası: 225, 226

Hollok kal‘ası: 130, 157, 195, 212

Honot kal‘ası: 195

honta: 267

horasân: 22, 105, 163

Horasânî: 326

horasânî kireç: 315

horasânî tula: 106

hore (üzüm cinsi): 24

Horos kapusu: 146, 148, 151, 274

Horoskirmân kal‘ası: 85

Hoşâb kal‘ası: 274

hoşâblar: 83

hoş-bûlu bahâr: 119

Hotan karyesi: 244

Hotin: 58, 81, 237

hotmanlar: 196

Hovalçat adası: 195

Hoy: 282

Hoyrad (köle ismi): 152

hubûbât: 57, 153, 291

hudûdnâmeler: 81

hukemâ: 14, 22, 24, 119, 223, 257, 272, 279, 287, 290

humma: 58, 66, 100, 147, 148

hunza (lahana): 224

Hûrân: 16

hurma: 24, 221, 270, 271

Hurrem Sipâhî (erkek ismi): 152

Husrev Baba: 109

Husrev Beğ, Gâzî (Bosna Paşası): 101, 102, 111, 112, 130

Husrev Paşa: 263, 266, 268

husrevânî küp: 142, 193

Husvar : 20, 21, 197

Hûşenk Şâh: 7, 196

hût: 61, 187

hutbe: 79, 134, 211, 291, 305

hüccet: 68, 94, 229, 326

hüccet temessükâtı: 143

hüccet-i kâ’ime: 93

hüccet-i şerîf: 278

hüccet-i şer‘iyye: 54, 61, 278

Hümâ Sultân hâssı: 69

hünkâr bâğçesi: 73

Hünkâr câmi‘i: 67, 94, 95, 123, 126, 134, 138, 152, 228, 232, 270, 295, 316

Hünkâr câmi‘i mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Hünkâr Depesi: 112

Hünkâr İskelesi câmi‘i (Mitroviçse'de): 102

Hünkâr Kapucular kethudâsı: 48

Hünkâr kapusu: 294, 295

Hürmüz: 87, 98

Hürum Sipâhî (erkek ismi): 152

Hüsâm Ağa: 39

Hüsâm Çavuş (Budin a‘yânından): 39

Hüsâm Efendi: 247

Hüsâm Paşa câmi‘i: 63, 64

hüsâmî (üzüm cinsi): 24

Hüseyin Ağa: 21, 32, 214

Hüseyin Ağa câmi‘i: 245

Hüseyin Ağa (Hüseyin Paşa Kethudâsı): 214

Hüseyin Ağa, Varatlı Panço: 33

Hüseyin Beğ köprüsü: 59

Hüseyin Beğ mahallesi: 57

Hüseyin câmi‘i (Peçoy'da): 115

Hüseyin Efendi: 247

Hüseyin, İmâm: 135

Hüseyin Odabaşı: 21

Hüseyin odabaşı (Budin a‘yânından): 21

Hüseyin Paşa: 20, 21, 24, 26, 27, 29, 40, 43, 50, 159, 185, 186, 212, 213, 214, 215, 243

Hüseyin Paşa, Abaza Sarı: 2, 20

Hüseyin Paşa câmi‘i: 249

Hüseyin Paşa, Defterdâr: 185

Hüseyin Paşa, Deli: 83, 321

Hüseyin Paşa, Sarı Abaza (Budin vezîri): 1, 16, 159, 188, 192, 204, 210, 212, 213, 227, 230, 237, 243

Hüseyin Paşa, Serdâr: 21, 25

Hüseyin Paşa (Siyâvuş Paşa karındaşı): 11

Hüseyn Baykara: 32, 238, 243, 254

Hüseyn, rûh-ı: 95

Hüseynî: 102

- I -

Igrando Kostantinapol: 127

Igrando Süleymân-ı Kostanopol: 128

ılıca: 13, 14, 55, 64, 65, 66, 90, 100, 134, 146, 147, 148, 149, 154, 155, 167, 168, 169, 171, 244

Ilıca kal‘ası: 100

Ilıca kullesi: 168

Ilıca mahallesi: 145

Irak: 47, 49, 143

ısbatar: 196, 197

ısırkan: 323

ısıtma: 58, 284

Iskala mahallesi: 146, 147

Islana: 262, 272, 278

Islavkoça karyesi: 244

Ispatar: 203

ıstabl: 149, 296

ıstabl-ı Anter: 63, 149, 259

Istarı Ulah hâssı: 292

Istariulah: 247

Istıranca dağı: 70, 87

Işkır nehri: 67, 96, 97

Işkırapiş nehri: 55, 240, 244

ıtriyyât: 47, 64

İbn Kesîr kırâ'ati: 81, 246

İbrâhîm Ağa câmi'i (Mostar'da): 288

İbrâhîm Ağa, Çavuşbaşı: 198, 201

İbrâhîm Ağa (Köpürlüzâde Kethudâsı): 291

İbrâhîm Ağa (Sadrıa'zam Kethudâsı): 213, 281

İbrâhîm Ağa, Zağarcıbaşı (Arnavud): 159, 172, 191, 192, 212, 230

İbrâhîm Efendi (Murâd Hân-ı Râbi'in rûznâmecisi): 259, 260, 266, 287, 288, 289

İbrâhîm, emîrahor-ı: 80

İbrâhîm Hân: 29, 32, 72, 81, 227, 283

İbrâhîm Hânoğulları: 69, 70

İbrâhîm Hânzâdeler: 66

İbrâhîm Kethudâ: 93, 173, 202, 219, 238, 243, 262, 281, 282, 285, 310, 312, 319

İbrâhîm (Melek Paşa'nın oğlu): 77

İbrâhîm oğlu: 29

İbrâhîm, Öziçeli el-Hacı: 167, 168, 170

İbrâhîm Paşa: 42, 51, 99, 100, 105, 109, 113, 114, 120, 121, 126, 173, 175, 176, 178, 180, 182, 184, 185, 201, 202, 203, 204, 205, 242, 249, 298, 313, 314, 316

İbrâhîm Paşa câmi'i: 69, 249

İbrâhim Paşa, Defterdâr: 2

İbrâhîm Paşa, Doğancı: 45

İbrâhîm Paşa (Fâtih-i Kanije): 109

İbrâhîm Paşa, Gâzî: 128, 182

İbrâhîm Paşa, Hazînedâr: 259

İbrâhîm Paşa, Kadızâde: 99, 109, 155, 159, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 182, 183, 185, 187, 188, 193, 201, 202, 205, 210, 212

İbrâhîm Paşa, Makbûl iken Maktûl: 90, 104, 105, 110, 121, 144, 147, 296

İbrâhîm Paşa otağı: 202

İbrâhîm Paşa, Sadrıa‘zam: 133, 259

İbrâhîm Paşa sarâyı: 77

İbrâhîm Paşa, Serdâr: 105, 128, 174, 189, 308, 309, 313

İbrâhîm Paşa, Serhoş: 161

İbrâhîm-i Gülşenî: 83, 300

İbrişimzâde hânesi: 306

İbro Zâ‘im (erkek ismi): 152

icmâl defteri: 137

iç ağaları: 74, 77, 83, 109, 123

iç alay çavuşları: 83

iç edikler: 152

İdrîs Baba, Peçoylu: 119, 120

ifrît: 284

İhmilniç: 196

ihrâm: 195

İhtiman kasabası: 69

İkizler karyesi: 69

iklîm-i sâbi: 220, 221

iklîm-i sâlis: 268

iklîm-i seb‘a: 219

ilm-i cerâhat: 152

ilm-i cerr-i eskâl: 117

ilm-i dârü't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: 144

ilm-i fıkıh: 82, 102

ilm-i hadîs: 63, 102, 108, 246, 256

ilm-i hazâkat: 119

ilm-i hendese: 29, 108, 138, 146, 210, 255

ilm-i hey’et: 219

ilm-i kitâbet: 83

ilm-i mi‘mârî: 115, 116, 146, 210, 253, 255

ilm-i mûsikârî: 254

ilm-i mûsikî: 152

ilm-i nahv: 263

ilm-i nakş: 88

ilm-i nücûm: 29, 42, 127, 263, 266, 272

ilm-i resim: 266

ilm-i sarf: 82

ilm-i şer‘iyye: 286

ilm-i şi‘r: 82

ilm-i tıb: 151, 229

ilm-i usturlâb: 118, 220, 290

İlok: 105, 257, 259

iltizâm: 67

İlvov şehri: 37

İmâm-ı A‘zam: 70, 260

imâret: 7, 96, 135, 143, 150, 157, 251, 260, 287, 318

İmâret mahallesi (Çayniçse'de): 253

imâret-i dârü'l-it‘âm: 253

imâret-i dârü'z-ziyâfe: 64

imâret-i it‘âm: 282

imdâd gemisi: 269

imirzalar: 198, 236

İmrahor: 180

inbat (rûzgâr): 86

İncîl: 15, 23, 24, 32, 222, 224, 248, 263, 265

incir: 32, 47, 61, 114, 144, 153, 158, 220, 221, 223, 267, 268, 272, 281, 291, 292

incü: 23, 265

İnebahtı Beği: 298

İngilis: 220, 222, 224

İnkirmân kal‘ası: 85

inpirator: 41, 224

İpol nehri: 186, 212, 235

İpşir Paşa: 82, 84

İrem: 44, 74, 90, 101, 127, 221, 242, 245, 253, 274

İrem-âbâd: 21

İremezât: 127, 153, 254

İremezâtü'l-imâd: 171, 228, 245

İremistân: 192

irim papa: 16, 32, 159, 189, 213, 224, 254

İrşan dağı: 113, 301

irşek: 16, 20, 21, 24, 30, 31, 37, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 61, 113, 127, 129, 130, 132, 143, 159, 160, 164, 165, 205, 211, 212, 213, 254, 264

İrşek depesi: 187

İrşek Kral: 254

İrşek Papa: 16, 165

İrşek şehri: 171

Îsâ Ağa câmi‘i: 316

Îsâ, Hazret-i: 11, 18, 22, 23, 24, 25, 37, 49, 50, 62, 127, 128, 129, 132, 139, 155, 159, 163, 167, 175, 176, 183, 184, 204, 205, 211, 225, 235, 248, 263, 264, 265, 266, 267, 311

İsevî: 115, 155, 220, 224

İsfaç: 42, 43, 47, 108, 152, 156, 163, 179, 181, 183, 186, 199, 200, 219, 220, 221, 222, 224, 264

İsfaç kralı: 26, 219, 220, 221, 224

İsinriye şehri: 224, 225

İsizinye şehri: 193, 200

iskele: 269, 272, 274, 282, 283, 285, 297

İskele kapusu: 146, 149, 168, 237

İskele mahallesi: 170

İskelebaşı mahallesi: 57

İskender: 43, 89, 115, 129, 132, 159, 224, 301

İskender Beğ câmi‘i: 91, 300

İskender Beğ, kal‘a hâkimi: 304

İskender Beğ, Peçoy alaybeğisi: 304

İskender Çelebi, Defterdâr: 73

İskender dağları: 58

İskender hammâmı: 91

İskender kal‘ası: 56

İskender Paşa, Kâ’immakâm: 305

İskender, sedd-i: 3, 20, 49, 127, 138, 146, 157, 164, 170, 189, 192, 204, 205, 220, 223, 224, 227, 234, 264, 270, 280, 283, 294, 304, 307, 308, 315, 317, 319, 322, 325, 328

İskender-i Kübrâ: 113, 127, 138, 151, 189

İskender-i Zülkarneyn: 3, 24, 56, 86

İskenderiyye: 55, 56, 58, 59, 60, 61, 244, 251, 274, 275, 292

İskenderiyye Beği: 46, 54, 183

İskenderiyye kal‘ası: 56, 57, 59, 61

İskenderun: 56

İskender-vâr: 119, 133

iskorpit balığı: 86

İslâm Ağa: 200

İslâm Giray Hân: 219

İslâmbol: 29, 32, 43, 47, 49, 54, 58, 61, 62, 64, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 80, 81, 84, 85, 87, 88, 93, 95, 114, 128, 129, 134, 135, 136, 137, 141, 153, 159, 167, 189, 247, 252, 259, 264, 267, 274, 285, 293, 305

İslâmbol patirgâhı: 159

İslâmbol tekûru: 71, 85

İslana kullesi: 267

İslançe kal‘ası: 322

İslankamon: 101

İslavin: 3

islimîler: 166

İslimye kasabası: 91

İslovin: 110

İslovin: 43, 89, 105, 108, 120, 128, 130, 156, 178, 186, 238, 319, 322, 323, 328

İsmâ‘îl Bınarı: 97

İsmâ‘îl Paşa: 1, 4, 10, 16, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 123, 126, 249, 310, 311, 314, 315, 320

İsmâ‘îl Paşa, Çarkacı: 2, 3, 8, 12, 28

İsmâ‘îl Paşa, Vezîr: 126, 135, 242

İsmâ‘îl, Şâh: 112

İsmirli Kovaç karyesi: 244

İspas kasabası: 62

İspilet kal‘ası: 275

ispiri (kuş): 5

İsrâfîl, sûr-ı: 207

İstendil kal‘ası: 275

İstifani manastırı: 127

istifanlar: 32

istihâre du‘âsı: 104

istîmân peykerleri: 298

istimrâr emirleri: 304

İsvet Nikola: 127, 129, 142, 264, 311

işâret topları: 60

işkence: 4, 32, 36

İşpanpol: 152

İşpanya / İspanya: 56, 58, 60, 61, 76, 127, 156, 250, 259, 268, 279, 284, 285

İşpanya kralı: 60, 61, 250, 274

İşpapol: 127

işrâk: 94

İşrâkıyyûn kavmi: 113, 116

İştavna dağları: 55, 247

iştırank ipleri: 235

İştib: 62, 63, 64, 65, 68

İştivan Kral: 155

İştivan Kral: 155, 156

İştoçniçe karyesi: 95

İzarila Ason: 134

İzbor karyesi: 99

İzladi kasabası: 91, 97

izmarit balığı: 86

İzmir: 257

İzvornik: 137, 194, 255, 257, 293, 294, 295, 296

İzzeddîn karyesi: 88

- j -

Jakva deresi: 97

Jebel karyesi: 53

Jebel nehri: 1

Jebel sahrâsı: 1

Jeldes karyesi: 53

Jidvar : 5, 197

Jitva nehri: 176

Jiven nehri: 323

Jobça yaylası: 271

jodoş: 16, 46, 48

- K -

kabak: 11, 49, 60, 153, 223, 282

Ka‘be: 116, 251

Kabirova: 92, 93, 94

Kabliçsa yoğurdu: 101

Kâbülî: 248

kabz (hastalık): 58

kaddâh: 118

kadı: 56, 137, 170, 277, 308, 312

Kadı çeşmesi: 117

Kadı Mehemmed Efendi sarâyı: 69

Kadı Osmân Efendi câmi‘i: 255

kadıasker: 134, 300, 304

Kadın Ana câmi‘i: 63

Kadın Ana tekyesi: 63

kadırga: 138, 194, 269, 274, 284, 306, 319

Kadırga limanı: 64

Kadinaluka karyesi: 241, 244

Kâdirî tekyesi: 249, 253, 256, 260

Kâdiroğlu Velî Çelebi: 91

Kadri Paşa, Silisre vâlisi: 46

Kadu (İbrahim Ağa'nın annesi): 281

Kafesli kapu: 140

kâfûr: 76, 223

kâfûrî: 24, 75, 265

Kâgız nertan(?): 49

kâğıdcı: 266

Kahkahâ: 146, 301

Kahkahâ kal‘ası: 49, 138, 307, 315

Kahkahâ, sedd-i: 21, 106, 126, 157, 163, 170, 171, 189, 270, 283, 317

kahve: 46, 52, 75, 176

kahve değirmeni: 67

kahvehâne: 64, 91, 246, 286, 318

kakulalı yağlı çörek: 30

kal‘a ağaları: 63, 135, 162, 268, 270

kal‘a dizdârı: 1, 2, 55, 71, 103, 105, 111, 114, 116, 121, 250, 268, 277, 280, 283, 286, 296, 297, 298, 306, 309, 314, 325

kal‘a irşekleri: 128

kal‘a kapudanı: 4, 50, 59, 101, 161, 185, 213, 226

kal‘a mustahfızânları: 135

kalafatçıbaşı: 138

kalay: 11, 31, 67, 126, 293

kalaylı teneke: 20, 22, 38, 47, 140

kalayoros irşekleri: 23

kaldırım: 64, 88, 95, 99, 106, 114, 145, 149, 158, 164, 170, 229, 247, 252, 260, 271, 316

Kalender Paşa: 80

Kalenderhâne: 150

Kalenderî: 150, 285, 293

Kalenderî: 285

Kalenderiyân: 150

kalgalar: 42

kâlive avretler: 199

kalkan: 57, 139, 143, 193

kalkan balığı: 86

Kallevine: 130, 143, 156, 221

Kalmak: 198

Kalo kal‘ası: 19

Kalovar kal‘ası: 19, 197

kalpak: 31, 40, 51, 99, 100, 102, 103, 109, 118, 152, 196, 197, 239, 240, 247, 249, 252, 257, 260, 261, 290, 318

Kalu kal‘ası: 12, 42, 300

kalyeta kadırgalar: 301

kalyon: 34, 194, 257, 267, 268, 274, 306

Kamaniçse kal‘ası: 37

Kamaniçse nehri: 55, 244

kamarans: 196

kamaraş: 197

Kamçı nehri: 87

kamçılar: 196

Kamerbaş yaylağı: 94

kamerî kaysısı: 118

Kamerü'l-kum: 85

kâmhâ: 37, 64

kamış: 51, 52, 65, 205, 318

kanâdîl: 23, 24, 28, 99, 149, 187, 209, 265

Kanadin: 155

Kandiye: 29, 152

Kanicce (Kanije ka‘asının diğer adı): 314

Kanije: 3, 15, 37, 43, 89, 107, 108, 109, 110, 114, 120, 136, 224, 237, 240, 242, 243, 262, 292, 297, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 325, 326, 327, 328

Kanije buheyresi: 312, 313, 318

Kanije gâzîleri: 310, 311, 312, 314, 318, 320

Kanije gölü: 122, 310, 312, 313, 328

Kanije kal‘ası: 114, 120, 136, 168, 237, 241, 242, 243, 297, 299, 304, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 326, 328

Kanije paşası: 299, 312, 313, 326, 328

Kanije vâlîsi: 299, 306, 307, 314, 319

Kanlı Kavak yolu: 309, 310

Kanlı kulle: 270, 316

Kanlıca (Kanije ka‘asının diğer adı): 314

Kannice (Kanije ka‘asının diğer adı): 314

kantara: 98, 110, 122, 156, 164, 248, 257, 258, 294

Kanûn-ı Şifâ Kitâbı: 152, 229

kanûnnâme: 229

Kapan câmi‘i: 99

kapaniçe: 48, 51

kapdan: 20, 39, 48, 52, 195, 196, 212

kaplan: 48, 102

Kaplan Paşa: 159, 172, 174, 181, 185, 188, 192, 205, 206, 207, 208, 209, 212, 232, 233, 234, 235, 238, 242

kaplıbağa: 18, 117, 138, 163, 317

kaplıca: 147

Kapoşvar: 121, 237, 241

Kapoşvar sancağı: 237, 314

Kapuağası kantarası: 73

kapucu: 136, 293, 298

kapucubaşı: 100, 109, 177, 196, 197, 243

kapucular kethudâsı: 48, 51, 79, 81, 226

Kapucuoğlu karyesi: 62

kapudan: 6, 11, 15, 21, 25, 27, 28, 31, 37, 39, 42, 43, 46, 50, 52, 76, 118, 138, 162, 183, 186, 189, 199, 202, 204, 205, 211, 212, 213, 214, 223, 231, 232, 266, 268, 275, 312, 323, 327

Kapudan sarâyı: 99

kapukulu: 2, 39, 137, 158, 159, 230, 268, 270, 296, 304, 306, 312, 314

kapukulu ağaları: 196, 316

kapukulu odaları: 137

kapukulu serdârı: 105, 111, 299

kapukulu yeniçerileri: 33, 35, 213, 214, 236, 294

Kapulu Derbend: 69

Kapuş Ako (erkek ismi): 152

Kara Ahmed: 135

Kara Beğ, İzvornikli: 194

Kara Dağ: 59, 60

Kara Foça kal‘ası: 257

Kara Göbel Beğ câmi‘i (Mostar'da): 288

Kara Hasan mahallesi: 57

Kara Hersek: 156, 157, 236

Kara İştivan: 154

Kara Koncoloz gecesi: 264

Kara Murâd Paşa câmi‘i: 144

Kara Murâd Paşa tabyası: 138

Kara Murâdlı: 69

karaağaç: 224

karabatak (kuş cinsi): 86

karabina puşkalar: 229

karabina tüfengler: 153, 162, 184, 197

Karaca suyu: 270, 271

karaciğer: 77

Karadağ: 53, 55, 244, 268, 269, 271

Karadaniska şehri: 68

Karadeniz: 70, 84, 85, 86, 87, 106, 247, 257, 274

Karadeniz boğazı: 85, 86, 87

Karahırmen: 85, 247, 257

Karahisârî tarzı: 166, 253, 256

karaka gemiler: 222

Karakadı hânı: 64

Karakadı mahallesi: 63

Karakaş Paşa (Budin vezîri): 81, 138, 237

karakatır (top cinsi): 193

karakullukçu: 53, 181, 183, 187, 193, 241

karakuş: 102, 155

Karaman: 30, 42, 89, 109, 111, 177, 183, 218

Karaman sipâhîleri: 176

Karaman Türkleri: 176, 178

karanfil: 30, 31, 47, 279

Karanlık Çârsû: 118

Karaosmânlı karyesi: 62

Karasu: 66, 200

Karataşlar: 85

karavul: 3, 5, 17, 18, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 111, 141, 155, 156, 168, 174, 175, 176, 177, 178, 185, 188, 189, 191, 193, 201, 205, 208, 215, 217, 223, 224, 231, 258, 259, 260, 276, 308, 310, 316, 317, 322, 323, 324

kârbân: 108, 263, 272

kârbânsarây: 63, 64, 108, 149, 246

Kardaş Kazak: 196, 199, 203, 212, 235

kargı: 185

kargı mızraklar: 187

kargı sırıklar: 109, 179

kârhâne: 67, 70, 96, 108, 118, 141, 143, 154, 166, 168, 169, 226, 252

karınca: 210, 321, 323

Karışdıran kasabası: 88

Kariş şehri: 222, 223

Karlıeli: 301

Karlova kazâsı: 94

Karnıyarık kal‘ası: 274

Karol kal‘ası: 18

Karol Kral: 132

Karolvar: 18, 197

karpuz: 11

karpuzcu kayığı: 73

Kars: 79

Karşu mahalle (Çayniçse'de): 253

kartal: 1, 80, 102, 155, 280, 281

Kârûn: 79, 127, 135, 229

kâse-i Çîn: 260

kâse-i nîlgûn: 165

Kâsım Ağa (a‘yandan): 65

Kâsım Beğ: 113

Kâsım Beğ, Mihaç Beği: 113, 299

Kâsım (gecesi): 264

Kâsım Paşa: 107, 108, 117, 130, 134

Kâsım Paşa câmi‘i (Ösek'de): 107, 120

Kâsım Paşa, Cerrâh: 3, 4, 10, 33, 35, 40

Kâsım Paşa çeşmesi: 117

Kâsım Paşa, Gâzî: 107, 108, 109

Kâsım Paşa hammâmı: 117

Kâsım Paşa mahallesi (Ösek'de): 107

Kâsım Paşa medresesi: 108

Kâsım Paşa, Peçoylı: 105

Kâsım Paşa sebîli: 108

Kâsım Paşa (Sokollu Mehemmed Paşaoğlu): 249

Kâsım Voyvada: 107

Kâsımpaşa: 88

kasır: 225, 280, 316

Kasîde: 188

Kaso (köle ismi): 152

kasr: 14, 23, 63, 228, 273, 308

kasr-ı Havarnak: 12, 23, 116

kasr-ı Illiyyîn: 167

kasr-ı İrem: 142

kassâb: 168, 266, 292

Kassâb-ı Cömerd: 35, 132, 183, 276

kassâm: 326

Kastamonu sıbyânları: 119

Kastel kal‘ası: 225

Kastelye kal‘aları: 268

Kaşa: 20, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 49, 197

Kaşa Ban: 17, 21, 23, 24, 26

Kaşa kal‘ası: 21, 25, 26, 189

Kaşa kapudanı: 26

katana: 10, 26, 43, 156, 186, 212, 226, 319

katık peyniri: 66

katır: 8, 12, 29, 65, 71, 108, 127, 131, 179, 182, 187, 192, 242, 252, 256, 258, 273

katîfe: 26, 37, 251, 282

katîfe eğer: 202

katîfe kavuk: 309

kâtil: 141

katlavî: 177, 182, 229, 316

katmer gülleri: 167

katrân: 25, 28, 35, 143, 187, 194, 203, 209, 302, 321

katrınebat: 248

kavak: 67, 246, 262

Kavaklı mahalli: 63

Kavarna: 85

kavata kulleleri: 60

kavs: 187

kavuk: 99, 173

kavza: 147

kaya balığı: 86

Kaya Bili: 196

Kaya Sultân: 32, 75, 78, 82, 83, 267

kayağan: 57, 61, 63, 96, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 267, 269, 270, 275, 277, 280, 281, 283, 284, 288, 292

kayık: 46, 57, 73, 74, 75, 78, 101, 122, 123, 125, 126, 133, 146, 147, 190, 192, 194, 206, 209, 227, 257, 270, 274, 277, 282, 298, 309, 313, 322

Kaylar karyesi: 53

kaymak: 54, 101, 244

Kayseriyye: 95, 310, 319

kaysı: 291

kaz: 47, 86, 125, 157, 215, 221, 328

Kazak: 196, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 210, 212, 220, 234, 235, 326

Kazak-ı Ak: 7, 196, 321

Kazan: 72

kazan (gülle): 141

Kazancızâde: 183, 320, 326

Kazanfer (köle ismi): 152

kazgan / kazan: 50, 68, 232, 234

Kâzım, gulâm: 12, 92

kazma: 143, 192, 210, 229

kazze: 82

kebâb: 31, 51, 119, 254, 276

kebe: 1, 60, 195

kebirgeler: 34

kebîşe: 83

Keckivar kal'ası: 108, 242, 311, 319

keçe: 195, 315

keçi: 63, 71, 267, 272, 276, 302

keçi memesi (kiraz cinsi): 64

keçi südü surutkası: 159, 284

Keçideresi karyesi: 91

Keçkemet: 123, 125, 132, 140, 142, 146, 153, 156

kefal balığı: 58, 86

Kefalonya kal‘ası cezîresi: 275

Kefe: 198, 242

Kefe kirmân: 85

kehene: 151, 165, 263

kehhâller: 14, 229

kehkeşân-âsâ: 286

kehribâ: 23, 209, 223

kehrîz: 169

keklik kebâbı: 272

Kelbelâ: 180

Keliğra: 85, 87

kelle: 4, 5, 6, 11, 13, 26, 34, 35, 36, 39, 93, 94, 112, 120, 133, 173, 180, 183, 184, 185, 186, 191, 192, 194, 195, 200, 202, 203, 204, 205, 230, 234, 271, 275, 276, 278, 285, 309, 310, 312, 315, 321, 326

Kemah kal‘ası: 66, 106, 277

Kemâl Paşazâde: 129

kemândâr: 82

Kemen Yanoş: 2, 3, 5, 7, 8, 10, 16, 17, 19, 21, 25, 26, 27, 28, 30, 42, 43, 45, 89

kemend: 9, 132, 141, 190, 191, 205, 206, 214

Kemenvar: 234

kemer: 184, 196

kemer-i samsam: 9

kemhâ: 263

kemîngâhlar: 195, 273

Keminvar: 314, 315

Ken‘ân Paşa: 82

Ken‘ân Paşa çiftliği: 67, 97

Ken‘ân Paşa, Gürcî: 139

Ken‘ân Paşa, Hasta (Sivas vezîri): 155

Ken‘ân Paşa, Sarı: 138

Ken‘ân Paşa, Sıska: 185, 193

Keneş (Tatar lisânı): 222

kenîse: 4, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 20, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 39, 40, 43, 44, 49, 50, 54, 57, 86, 89, 107, 122, 124, 127, 134, 144, 150, 189, 203, 204, 210, 211, 215, 223, 228, 232, 233, 235, 237, 264, 265, 270, 273, 290, 299, 304, 327

Kepan hersek: 130

Kepanoğlu: 175

kepeng: 110

keraste: 124, 151, 313

Kerbelâ: 35, 82, 108, 113, 180

Kereş-elli: 196

Kerpiçli câmi‘i: 94, 95

kerrât kumbaralar: 328

kerrûbiyân: 91

Kerş kirmân: 85

Keser: 95, 321

keşîş: 25, 44

keşkül: 149

keşmekeş (üzüm cinsi): 24

Keşmîrî şâl: 76, 144

Keşt nehri: 6

keştî: 80

keştîbân: 87, 275

kethudâ: 19, 32, 50, 74, 75, 88, 136, 164, 178, 185, 202, 210, 245, 266, 278, 279, 293, 298, 299, 325

Kethudâ Beğ: 173, 320

Kethudâ sebîli: 108

kethudâyeri: 1, 67, 71, 72, 91, 100, 239, 247, 252, 258, 259, 261, 268, 277, 281, 282, 283, 292, 296, 297, 299

Kettanoğlu: 44, 313

kevâkib: 187

Kevser: 57, 95, 108, 180, 239, 270

Keyhusrev: 189

Keykâvûs: 24, 149, 256

Kıble kapusu: 106

kıble (rûzgâr): 86

Kıbleli Paşa: 105, 173, 175, 181, 185, 192, 201, 209, 212, 242, 320

Kıbrıs: 306

Kıbtî: 67, 95

Kıhalom: 42, 44, 45

Kılanda dağları: 323

Kılaniça karyesi: 292

kılıç: 20, 33, 36, 37, 39, 45, 57, 61, 83, 89, 92, 93, 115, 128, 133, 136, 143, 180, 184, 188, 191, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 205, 207, 215, 216, 229, 231, 241, 249, 252, 258, 266, 271, 273, 279, 284, 285, 291, 300, 301, 303, 305, 307, 309, 316, 327

Kılmah Tatarı: 198

Kımâmesi: 23

kınalı at: 162

Kınalıoğlu: 193, 200

Kınbe menzili: 2

Kınıklı kasabası: 88

Kıpçak: 50, 80, 155

Kıpona: 127

kırâ'at-i seb'a: 81

kırah çorbası: 153, 159

kıran (top cinsi): 193

Kırasinçe nehri: 325

Kıraşiçe gölü: 111

Kıratova nâhiyesi: 65

kırbalar: 145

Kırım: 32, 46, 68, 80, 85, 86, 163, 196, 198, 242

Kırım hânı: 85, 193, 196, 212

Kırım mirzaları: 198

Kırım Tatarları: 198

kırıntı: 35, 323

Kırkkenîse: 70, 92

Kırkkilise: 70

kırlangıç: 257

Kırnagol karyesi: 69

Kırraba yaylası: 55

kısır: 84

kısrak: 92, 180

kıssîs: 7, 23, 44, 49, 113, 115, 134, 150, 213, 248, 265

Kış Varat: 197

kışla: 237, 238, 241, 242, 243

Kış-Varat kal'ası: 19

kıtlık: 52

kıtmîr: 75, 93

Kıvırcıklı karyesi: 90

kız: 172, 219, 221

Kız adası: 146

Kız kral: 130, 243, 312, 313, 318

kızak kundakları: 316

kızaklar: 30, 156, 193

Kızanlık: 90, 91

Kızıl Sahrâ: 132

kızıl tabyalar: 274

Kızılağaç Yenicesi kasabası: 69

Kızılbaş: 178

kızılcık: 120

Kızılelma: 84, 87, 91, 107, 127, 128, 133, 134, 135, 138, 142, 143, 151, 159, 160, 163, 164, 166, 167, 176, 228

Kızılelma câmi‘i: 166

Kızılelma kal‘ası: 127, 128

Kızılelma sarâyı: 127, 128, 129, 140, 142, 143, 145, 151

Kızılelma topları: 127

Kızılhisâr: 44, 159, 162, 164

Kızılırmak: 87, 287

Kızılsarây: 133, 135, 138, 143

Kızılyumurta: 222

Kızlar adası: 236

Kızlar Ağası: 1, 80

kibâr-ı a‘yân: 140, 288, 290

kibrît: 33, 148, 220, 222

Kiçi Nogay: 196

Kîf şehri: 79

Kihalom: 42

kilar: 59, 259, 266

kilarcıbaşı: 81, 302

kilarcıyân: 109

kilar-ı hâssa: 81

Kile: 142, 153

Kile sahrâsı: 126, 128, 131, 136, 155, 156, 158, 237

Kileovası: 126

Kili kal‘ası: 247, 257

Kili kirmen: 85

kilim: 185, 195, 210

Kilimente: 60, 268, 271, 275

Kilinse kirmân: 85

Kilis: 29, 275, 292

kilise: 6, 7, 9, 15, 37, 63, 70, 97, 155, 233, 248, 328

Kiliseli karyesi: 62

kimyâ: 64

kimyâb makûlesi: 199

kiraz: 13, 55, 64, 65, 90, 91, 102, 108, 153, 252, 253, 254, 256, 281, 295, 308

kireç: 22, 105, 163, 210, 317, 326

Kireçhâne zindânı: 316, 318

kiremit: 2, 9, 12, 20, 22, 28, 31, 38, 47, 49, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 86, 88, 91, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 107, 111, 114, 116, 121, 122, 140, 144, 147, 148, 192, 237, 240, 245, 249, 251, 253, 255, 261, 264, 269, 270, 280, 284, 288, 296, 299, 306, 307, 308

Kiriş nehri: 8, 11

kirpi: 21, 110, 270, 285, 308, 315, 317, 319

Kiş Varat: 11

kitâb mahzeni: 116

Kitâb-ı Cezerî: 81

Kitâb-ı Edvâr: 152

Kitâb-ı Şâtıbî: 81

Klora: 60, 268, 284

Koca Mehemmed Paşa câmi‘i: 64

Koca Mehemmed Paşa pülü: 73

Koca Mustafâ Paşa, Üsküplü (Ebü'l-feth vezîri): 284

koç: 217

Koçana yaylası: 65

koçi araba: 77

koçyaş arabacıları: 101

kokoç: 25

Kokol nehri: 30

kol tüfengi: 37, 197, 216, 279

Kolar palankası: 100

Kolaşın: 257

Kolçvar kal‘ası: 4

Kolibara nehri: 55, 244

Kolojvar: 11, 18, 28, 197

Kolon: 152

Kolşad kal‘ası: 293

kolumburuna: 49, 141, 146, 157, 195, 201, 214, 307, 308, 313, 317, 319

Komar kal‘ası: 304, 315

Komaran: 161, 163, 171, 174, 199, 203, 205, 206, 207, 209, 215, 226, 227

Komaran kal‘ası: 130, 156, 162, 164, 174, 175, 189, 192, 200, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 215, 216, 217, 219, 225

Komaran kapusu: 192, 205, 207, 208, 227, 228, 229

Kombur kal‘ası: 269

Komıştiçne karyesi: 97

komor bârgîri: 252, 263, 278

komsin: 196, 197

Komyadin kal‘ası: 212

Komyat kal‘ası: 212

Kon kal‘ası: 55

konakçı: 4, 45

Konc kasabası: 259

Konevik karyesi: 293

Koniçe karyesi: 101

kontuş: 64, 173, 196

Kopan: 121, 237, 306, 309, 310, 314

kopar: 196, 197

kopçalı çakşır: 57, 103, 118, 152, 239, 247, 252, 257, 290, 295

Koprivniçe kal‘ası: 323, 325

Kopuz sazı: 118

Korkud, Sultân: 29, 30

Korlad Kaşa Ban kenîsesi: 26

Korladik manastır: 26

Korol: 3, 21, 42, 43, 120, 130, 152, 156, 178, 183, 186, 219, 220

Koronvar: 156

Korpi kullesi: 283, 284

Korsaka: 284

korta: 266

kortela bıçak: 57

kortela kılıç: 118

koru: 69, 315

Korucuoğlu: 65

Koskı Mehemmed Paşa câmi‘i (Mostar'da): 288

Koskı Paşa mahallesi: 288

Kosnoçoçan kal‘ası: 212

Kosova: 94, 102, 112, 248, 250

Kostaniçe sırıklar: 102

Kostantin: 70, 85, 86

Kostantiniyye: 73, 89

Kostantinopol patirgâhı: 159

Kosvar sahrâsı: 4

Koştonik karyesi: 244

Kota köyü: 269

Kotanı köy: 269

Kotur: 59, 60, 250, 252, 258, 260, 261, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 292

Kotur kal‘ası: 47, 60, 62, 243, 249, 250, 252, 257, 262, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 279, 310

Kovin: 124

Kovin adası: 123, 124, 125

Kovin kal‘ası: 248

Kovinç karyesi: 279

Kovukdere: 88

koyağıstân: 119

koyun: 5, 6, 8, 12, 13, 16, 19, 30, 44, 50, 59, 63, 65, 68, 71, 87, 92, 94, 101, 108, 112, 125, 181, 185, 186, 198, 218, 221, 222, 238, 267, 271, 272, 273, 275, 276, 281, 295, 296, 302

Koyun adası: 124, 125

koz ağaçlı: 295

Kozluca: 295

Kozluk kasabası: 295

köle: 152, 173, 174, 216, 218, 271, 295

Köle İbrâhîm, harâmî: 295

Kölüc kal‘ası: 277

kömür: 72, 292

köpek cengi: 35, 180, 203

köpek çobanı: 313

Köpek kal‘ası: 121, 313

Köprez yaylası: 292

Köprü câmi‘i: 95

Köprü kal‘ası: 62

Köprüaltı limanı: 87

körfez: 269

Körfez denizi: 56, 58, 267

Körfez, deryâ-yı: 269

Körfez kal‘ası: 107

Körfös kal‘ası: 275

Körföz cezîresi: 321

körük: 67

kös: 19, 33, 180, 196, 231, 232, 265

kösdek: 34, 176, 177

Köseli karyesi: 69

Köstence: 85

Köstendil: 63, 65, 66, 230, 298

Köstendil hummaları: 66

köşk: 164, 252, 260, 275, 318

Köylüc kal‘ası: 55, 240, 244, 277

Köyvar: 13, 27, 197

Krakov: 32, 40, 47, 225

Kral bâğı: 153, 155

Kral Cisri kurbu: 310, 311

Kral korusu: 153

Kral Köprüsü: 310

Kral kuyusu: 308

Kral Sarâyı meydânı: 142

Kral taburu cengi: 110

Kral tabyası: 227

kraliçe: 134

Kraşinçe nehri: 298

kubâdî: 100

kubâdî pâbuç: 57, 239, 257

kubâdî pâypûş: 103, 118, 252

Kuban: 85

Kuban kal‘ası: 241

Kuban nehri: 87

Kubbealtı: 76, 77

kubur (lağım yolları): 195, 196, 200, 202, 204, 320, 321

Kubûrîzâde: 211, 228

Kuds-i Şerîf: 23

kudsî (üzüm cinsi): 24

kudûm: 116, 149, 196, 209, 265

kuduz: 191, 311

Kudüs: 115, 116, 160

Kudüs-i Şerîf: 128, 159, 165, 256

kuğu: 44, 86, 189, 215, 267, 286, 315, 317

kuka: 27

kuka sorguc: 51

kuka süpürge: 27, 137

kulağız: 15, 27, 62, 130, 138, 172, 175, 176, 220, 222, 240, 248, 276

Kuli (köle ismi): 152

Kulibuk kal'ası: 277

Kulibuk sahrâsı: 276

Kulzüm, Bahr-i: 87

kumaş: 21, 31, 43, 48, 61, 68, 267, 271, 272, 279, 285

kumbara (top): 137, 141, 162, 191, 192, 194, 195, 196, 203, 210, 234, 235, 301, 302, 303, 311, 312, 313, 314, 317, 320, 326

kundak dutmaz: 138

kundakkıran (top cinsi): 193

Kuneş(?) : 69

kurbağa: 315, 316

kurbânlar: 73, 207, 243

kurd: 67, 92, 102, 181

Kurd Çelebi, Kâsımpaşalı Kapudan: 88

Kurd Paşa: 155, 185, 199, 200, 207, 210, 212, 219, 229, 230

Kurd Paşa, Dobrucalı: 193

Kureyşîler: 58

Kurite(?) bâğları: 171

kurnalar: 22

Kurs: 19, 21

Kurs ban (Kaşa kal‘ası banı): 189

Kurs Macarı: 20, 41, 159

Kurs Palatinos: 41

kurşum: 5, 9, 40, 49, 63, 64, 69, 70, 71, 81, 88, 91, 92, 95, 99, 100, 101, 103, 108, 109, 112, 115, 117, 126, 133, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 154, 170, 181, 182, 184, 194, 201, 202, 203, 210, 216, 217, 222, 229, 234, 245, 251, 253, 255, 256, 259, 260, 264, 273, 278, 280, 288, 289, 291, 295, 296, 300, 301, 303, 304, 308, 311, 315, 325, 327, 328

Kurşumcuoğlu: 316, 320

kurşumlu hân: 62, 64

Kurşuniçe kal‘ası: 100

Kuru Kilise menzili: 3

kurud: 17

kuş kondurmaz topları: 269

Kuta: 33

kutmen esbâblar: 318

kutnî: 82

Kutuh boğazı: 34

kuyular: 57, 101, 113, 123, 150, 229, 235, 282, 299, 313, 318

Kuyular menzili: 241

kuyumcu: 148, 266

kuzu: 30, 119, 125, 186, 247, 273, 276, 281, 290

kuzu kürkü: 272

kübe: 196

Küçük câmi: 71

Küçük câmi‘ (Peçoy'da): 115

Küçük Çârsû (Mitroviçse): 102, 103

Küçük Çekmece: 72

Küçük Ova: 56

Küçük Şamos nehri: 4, 28, 29, 30

Küçük Üsküp kasabası: 70

Küçük Zâim: 63

Küçükoda: 77

küheylân: 34, 48, 52, 68, 83, 102, 109, 177, 196, 197, 206, 208, 217, 218, 238, 259, 278

kükürd: 148

külâhlı bostâncılar: 73

külbe-i ahzân: 102, 123, 279

külüng: 93, 229

Külvar kal‘ası: 195, 231, 232

Kümeylî: 150

küngler: 169

küpler: 145

Kürdistân: 247, 287

Kürdler: 82

kürek: 143, 192, 210

kürk: 27, 30, 34, 37, 40, 42, 43, 48, 52, 73, 83, 185, 191, 196, 197, 200, 202, 238, 247, 262, 279, 280

kürsî: 211

küştegîrlik ilmi: 82

Kütâhiyye: 204, 210, 302, 305

kütük: 195

- L -

labada kökü: 279

Laboş: 1, 13

Laboşvar: 197

Laçka vilâyetleri: 136

ladika: 23, 50, 113, 265

Lâfîzâde: 6

Lagosa kal‘ası: 306

Lagoş kral: 11, 104, 111, 112, 120, 121, 122, 128, 129, 131, 133, 134, 149, 159, 236, 299

Lâğarî Efendi: 254

lağım: 9, 17, 129, 137, 138, 161, 163, 171, 174, 196, 200, 203, 204, 207, 208, 209, 227, 234, 235, 245, 274, 283, 320, 321, 326, 328

lahana: 49, 125, 159, 223, 224

Lak bâğları: 184

Lak bayırları: 175, 176

Lak dağı: 163, 164, 177, 178, 183, 184

lakoz balgam: 232

Laktanıtyoş: 119

la‘l: 16, 32, 48, 128, 144, 165

Lala derbendi: 66

Lala Şâhin Derbendi: 66

Lala Şâhin Paşa: 66

lâle-i hamrâ: 10

lâlezâr: 59, 119

la‘l-gûn: 91

la‘l-i Bedahşân: 144

la‘netnâme: 229

Lanka kapusu: 72

lankoz (top cinsi): 193

Lapoviçse şehri: 37, 45

Lara bayırı: 163, 164, 179, 183

Lara dağı: 175, 176, 177, 184

Laristân: 47, 108, 253

Lasinçe: 112

Laslo Kral: 121, 128

Lasman: 262, 263, 279, 286

Laşka: 237, 318

Latin: 113, 115, 127, 128, 134, 152, 159, 245, 254, 255, 263, 264, 265, 268, 279, 286, 297

Latin lisânı: 7, 127, 233, 244, 247, 248, 249, 252, 258, 259, 261, 263, 264, 267, 273, 274, 275, 277, 279, 281, 282, 283, 286, 313, 318

Latin müverrihleri: 72

Latin, Tevârîh-i: 244, 286

Latince: 165, 249, 262, 271, 291

Lavoş: 112

Laz: 33, 94, 95

Laz banları: 128

Laz kâfirleri: 94

Lazika ban: 94, 95

Ledeniçe deresi: 252

leffâf: 118

Leh: 3, 13, 16, 17, 22, 23, 27, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 108, 152, 156, 163, 178, 179, 181, 183, 186, 197, 219, 220, 221, 225, 226, 264

Leh banı: 130

Leh kapudanı: 226

Leh kralı: 38, 219, 225, 226

Leh lisânı: 37, 220

Leh sarâyı: 45

Leh tavuğu: 153

Lena: 4, 52

Lena kal‘ası: 62

Lena nehri: 4

Lenadib: 62

Leş kal‘ası: 55, 56

Leve (Eflak Beği): 199, 212, 231, 234, 238

Leve kal‘ası: 130, 157, 189, 195, 212, 213, 230, 231, 232, 243, 321

Leve sahrâsı: 231

levend: 57, 98, 109, 114, 118, 181, 249

levend adımı: 139

levend yiğitleri: 268

levrek balığı: 58, 86

leyle-i Berât: 113

leyle-i isneyn: 83

leyle-i Kadr: 81, 83, 113, 187, 209

leyle-i Mi‘râc: 113

leyle-i zifâf: 74

leylek: 22

Lig nehri: 55, 244

Ligoraşki: 197

Ligrad kal‘ası: 313

Ligradcık kal‘ası: 108, 319, 323, 328

Lika kal‘a: 322

Lim nehri: 55, 247, 248, 249

liman: 85, 86, 267, 268, 269, 271, 274, 275, 285

limon: 47, 153, 220, 221, 268

lipâçe: 75, 109, 131, 197, 328

Lipete: 278, 289, 291

Lipova: 200, 237

Lipye karyesi: 54, 244

Lisovik karyesi: 243

Litovik karyesi: 54

Litre: 195, 208, 212, 213, 214, 234, 238

Litre kal‘ası: 157, 194, 199, 201, 212, 213, 214, 215, 226, 228, 243, 321

Litre nehri: 188, 189, 190, 192, 205, 209, 213, 215, 230

Loboşka: 257, 278, 281, 285, 286, 291

lodos: 85, 142, 271, 284

Lofça: 67, 93, 94, 95, 97

Lofder nehri: 97

logofet: 196, 197

Lokmân: 226

Lom nehri: 97

lonca: 122, 124

lonca köşkü: 103, 111, 122, 168, 170, 286, 298, 318

Loncat: 130, 193, 200, 224

Lopoşka: 260

Lozna karyesi: 69

lu‘bedebâzlık: 82, 83, 321

Lubin kasabası: 261, 262, 278

Lubomir: 261, 262, 272, 278

Luccî, Bahr-i: 87

Lugoş kal‘ası: 1

lunbar: 315

Lût, Bahr-i: 87

Lût kavmi: 40

luturyan: 15, 32, 34, 46, 179, 182, 185, 197, 207, 217, 219, 220, 221, 265

lûzi'n-nebî: 279

Lü’lü cezîresi: 79

Lübzâde: 259

Lübzâde çiftliği: 281

Lübzâde Ocağı: 261

Lütfullâh Efendi: 96

- M -

ma‘âcin makûleleri: 229

Ma‘arra: 16

Ma‘arratü'n-Nu‘mân: 16, 247

Macar: 1, 2, 3, 5, 8, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 24, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 47, 49, 108, 111, 114, 118, 120, 125, 127, 129, 130, 136, 139, 142, 151, 152, 154, 155, 159, 162, 163, 164, 167, 174, 175, 178, 180, 181, 183, 184, 186, 191, 192, 194, 197, 199, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 214, 215, 218, 219, 225, 226, 227, 228, 232, 234, 237, 245, 254, 255, 264, 314, 318, 319, 322

Macar Duşak (Menûçehr oğlu): 7

Macar düyûrları: 215

Macar İsvan: 7

Macar katanası: 109, 162, 180, 186, 197, 217, 225

Macar kenîsesi: 227

Macar kızılelması: 127

Macar lisânı: 1, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 31, 33, 42, 45, 105, 111, 119, 120, 122, 127, 142, 154, 156, 159, 213, 226, 231, 233, 236

Macar Yuvan (yeniçeri ağası): 152

Macarca: 20, 23, 109, 118, 153, 216, 308, 318, 319

Macaristân: 2, 127, 147, 159, 162, 231, 234, 319

ma‘cûnlar: 282

ma‘den: 8, 195, 226

Ma‘den dağları: 188, 213

Ma‘den kal‘ası: 214, 219, 231

Ma‘den karyesi: 65

Ma‘den yaylaları: 219

ma‘den-i fızzasına: 14

ma‘den-i giyâh: 12

ma‘den-i hadîd: 292

Ma‘den-i Süflâ kal‘ası: 231

Ma‘denler kal‘ası: 212

Ma‘denvar dağları kal‘ası: 232

Ma‘dî-Kerib: 31, 50, 125, 214

Magalyan, Bahr-i: 87, 224

mağârâ: 8, 72, 245, 259, 276, 280

Mağnisa: 192, 204, 207, 212

Mâhebrû (cariye ismi): 152

mahfil: 117, 167, 211, 227, 228, 260

mahfil-i mü’ezzinân: 9, 166, 210

mâhîler: 58, 105, 111, 122, 227, 258, 278, 280, 281, 288

mahkeme: 91, 170, 256, 260, 271, 307, 308

Mahkeme câmi‘i: 170

Mahkeme mahallesi (Ösek'de): 57, 107, 170, 270

Mahkeme medresesi: 170

mahleb: 279

mahlûl kâtibi: 136

Mahmo (erkek ismi): 152

Mahmûd Ağa, Zenberekçibaşı: 63

Mahmûd Beşe: 91

Mahmûd Efendi, matbah-ı şehriyârî emîni: 67

Mahmûd Paşa: 100, 236

Mahmûd Paşa (Anadolu beğlerbeğisi): 303

Mahmûd Paşa, Velî (Sadrıa‘zam): 244, 245, 250

Mahmûd Pîr-i yâr-ı velî: 35

Mahmûd Sipâhî ocağı: 254

mahmûdî: 83

Maho Sipâhî (erkek ismi): 152

mahpûshâne: 104

mahzenler: 269, 282, 293, 324

makâm-ı çârgâh: 210

makâm-ı rehâvî: 32

makâm-ı segâh: 211

makâm-ı Şeyh: 74

makara: 98, 106, 110, 121, 122, 235, 270, 285, 298, 299, 307, 315, 316

makas: 229

makas (gülle): 141

makas topları: 194

Makbûl Mustafâ Paşa câmi‘i: 147

Makdisu şehri: 79

Makedonya: 72, 84, 85, 264

makrame: 206, 216, 267

Makşi kral: 17

Maktûl İbrâhîm Paşa sarâyı: 90

mâl defterdârı: 135, 158, 314

mâl u menâl: 18

Malazgird: 286

mâl-ı firâvân: 61, 80, 89, 128, 130, 200, 209, 214, 221, 223, 225, 273, 276, 312

mâl-ı ganâ'im: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 27, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 50, 52, 61, 79, 89, 93, 124, 125, 130, 132, 133, 157, 160, 161, 173, 174, 183, 184, 185, 186, 190, 199, 200, 201, 204, 209, 212, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 233, 235, 239, 248, 261, 268, 272, 273, 275, 276, 301, 309, 312, 313, 315, 320, 322, 323, 324, 326

mâl-ı hazâ'in: 79, 89, 124, 129, 130, 184, 190, 202, 207, 311, 312

mâl-ı pâdişâhî: 28, 29, 30, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 158, 208

Mâlikî: 136

Malkoç Beğ: 67, 68, 300

Malta: 74

manastır: 8, 11, 14, 18, 19, 20, 24, 31, 47, 49, 51, 55, 122, 155, 167, 204, 215, 222, 223, 227, 248, 264, 265, 267, 271, 274, 323

Manayıt kilisesi: 112

mandıra: 87

ma'nek: 83

Mânî (nakkaş): 24, 25, 83, 88, 142, 166, 251, 255

mankalar: 138

Mankalya: 85

mankır: 137

mankır pençik: 325

Mankıt-elli: 196

Mankordonya: 284

Mankup kirmân: 85

manlifke şapka: 266

Mansûrlu: 196, 198, 328

Mantikukule: 175, 186

Manya burnu: 60

Mara Kot: 190

marâl: 91

marâlî: 66, 80, 197, 221, 248

Mar‘aş / Mar‘ayş: 89, 111, 112, 155, 183, 193, 204, 205

mârbaşı: 2

Mardin: 81, 138, 163, 315

Marjik: 248

Marmara gemisi: 75

martallar: 202

martı: 86, 147

martolos: 137, 158, 162, 230, 314

Marya Kot: 24

Marzifon: 62, 96, 150, 153

masdar: 315

Maskov: 47, 72, 85, 108, 197, 264

Maslovin iskelesi: 298, 309

Maslovin kal‘ası: 108, 297, 325, 326

mastabalar: 225

maşatlık: 11

Maşkolur bâzârı: 109

maşrık (rûzgâr): 86

Matar nehri: 16

mataracı: 196, 197

Matayoş Pranko: 18

matbah: 24, 59, 259, 263, 266, 296, 300, 305

matbah-ı Keykâvûs: 24, 149, 256

Mati nehri: 55

matraka: 251

Matyaş ban: 296, 297

Matyaş kral: 13, 105, 164, 165, 170, 299

Mavosa kal‘ası: 306

May Frav Bânû: 31

mâya deve: 182

Mayfirav Bânû (Lagoş kral avreti): 129, 265

maymun: 10, 133, 179, 278

mazgal: 61, 105, 106, 111, 172, 194, 199, 237, 245, 262, 269, 299, 308, 315, 316, 317

ma‘zûlciyân: 158, 162

me’kûlât u meşrûbât: 46, 96, 229, 247, 248, 254, 264, 272, 281

mebrûm katîfe: 48

mecmereler: 77

Mecûsî: 58, 155, 220, 222

meçikler: 208

meçler: 184

medâris: 116, 246, 256, 260

meddâhlar: 166

medeninkar: 197

Medîne: 1, 2, 9, 128, 300

medrese: 7, 11, 14, 31, 44, 50, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 71, 72, 88, 91, 95, 97, 100, 101, 102, 104, 111, 116, 135, 143, 144, 147, 157, 167, 170, 228, 237, 239, 240, 248, 251, 253, 256, 262, 270, 277, 280, 282, 284, 289, 292, 295, 296, 297, 298, 300, 307, 308, 316, 318

Mefârıkîn kal‘ası: 286

Megeşvar kal‘ası: 31, 32

mehâzin: 163, 269

Mehdî, Hazret-i: 263

Mehemmed Ağa: 65, 222, 246

Mehemmed Ağa, Abaza: 80

Mehemmed Ağa, Ak Serdâr: 17, 20

Mehemmed Ağa, Baltacı: 63

Mehemmed Ağa, Beğ kethudâsı: 96

Mehemmed Ağa, Celîlzâde: 63

Mehemmed Ağa ibn Abdüllatîf: 256

Mehemmed Ağa, İpşirli: 190, 207

Mehemmed Beğ, el-Hacı: 288

Mehemmed Beğ, Gâzî Mihaloğlu: 113

Mehemmed Beğ, Karaferyelü: 233

Mehemmed Beğ, Meyyitoğlu Gâzî: 69

Mehemmed Beğ (Semendire beği): 130

Mehemmed Beğ, Serdâr: 113

Mehemmed Beğ, Seydî Ahmed Paşazâde: 14

Mehemmed Beğ, Seydîzâde: 29

Mehemmed Beğ, Yahyâ Paşazâde (Semendire beği): 130

Mehemmed Çelebi, Örenli Gazzâz: 70

Mehemmed Çelebi Sultân: 69, 72

Mehemmed, Defterdâr: 288

Mehemmed Efendi: 201, 202

Mehemmed Efendi, Geysûdâr Kapânî: 186

Mehemmed Efendi, Gürcî (Başmuhâsebeci): 201

Mehemmed Efendi, İmâm: 77

Mehemmed Efendi, Kiçi: 77, 78

Mehemmed Efendi, Şâmîzâde: 99, 201

Mehemmed Giray Hân (Kırım hânı): 7, 46, 193, 196, 219, 328

Mehemmed Giray Hân, Semiz: 131

Mehemmed Hân: 1, 29, 53, 54, 56, 61, 72, 76, 84, 89, 244, 250, 305

Mehemmed Hân câmi‘i: 214

Mehemmed Hân câmi‘i: 269, 280, 295

Mehemmed Hân, Çelebi: 128

Mehemmed Hân, Ebü'l-feth: 13, 29, 43, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 70, 72, 74, 84, 85, 86, 88, 94, 97, 100, 112, 128, 134, 164, 189, 239, 244, 245, 248, 249, 250, 254, 258, 268, 269, 275, 277, 279, 280, 281, 283, 284, 286, 293, 294, 295, 296, 305

Mehemmed Hân vakfı: 84

Mehemmed Hân-ı Evvel: 72

Mehemmed Hân-ı Râbi: 1, 51, 174, 186, 227, 228

Mehemmed Hân-ı Sâlis: 101, 114, 121, 125, 160, 165, 174, 186, 189, 212, 233, 236, 299, 308, 309, 313, 314, 315, 316, 321

Mehemmed Hân-ı Sânî: 59, 285

Mehemmed Kethudâ Paşa, Gürcî Koca: 185

Mehemmed Paşa: 30, 43, 46, 50, 59, 77, 154, 160, 165, 242, 276, 288

Mehemmed Paşa, Ak (Kefe vezîri): 198

Mehemmed Paşa, Boynueğri: 307

Mehemmed Paşa, Çavuşzâde (Karaman vezîri): 53, 183, 185, 199

Mehemmed Paşa (Eğre paşası): 312

Mehemmed Paşa, Filibeli Pirinççi (Eğre paşası): 231, 233

Mehemmed Paşa, Gürcî: 159, 175, 182, 185, 192, 193, 202, 212, 215, 217, 218, 230, 237, 242, 243, 311, 320

Mehemmed Paşa, Haseki: 180

Mehemmed Paşa, Hısım: 44, 159, 172, 174, 185, 188, 274

Mehemmed Paşa, Koca: 64, 73, 164, 171

Mehemmed Paşa, Koskı: 288

Mehemmed Paşa, Köpürlü: 1, 2, 48, 50, 75, 84, 97, 189, 227, 233, 240, 274, 275

Mehemmed Paşa, Küçük: 42, 43, 44, 46, 50

Mehemmed Paşa, Lala: 161, 171

Mehemmed Paşa, Nişâncı: 120

Mehemmed Paşa, Sadrıa'zam: 161, 301

Mehemmed Paşa, sancak hâkimi: 56

Mehemmed Paşa, Satırcı: 236

Mehemmed Paşa, Serdâr-ı Mu'azzam: 160

Mehemmed Paşa, Seydî Ahmed Paşazâde: 183

Mehemmed Paşa, Seydîzâde: 185

Mehemmed Paşa, Sokollu: 66, 101, 102, 160, 249, 253, 287, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309

Mehemmed Paşa, Sührâb: 155, 159, 172, 174, 180, 183, 185, 193, 204, 210, 218, 237, 243, 261, 262, 267, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 282, 285, 292, 299, 306, 310, 314, 315, 316, 317, 319

Mehemmed Paşa, Tavîl (Rûmeli vezîri): 236, 313

Mehemmed Paşa, Yahyâ Paşazâde (Budin vezîri): 160, 233, 236

Mehemmed Paşa, Yûsuf Beğzâde: 59

Mehemmed Paşa, Zileli Ferrûh Çavuşzâde: 230

Mehemmed Şa(?) Beğ: 54

mehter: 83, 109, 137, 164, 241, 298, 303

mehterbaşı: 51, 177, 245, 303

mehterhâne: 48, 56, 61, 83, 96, 104, 106, 109, 121, 122, 143, 174, 178, 181, 185, 196, 197, 200, 207, 208, 211, 215, 269, 270

Mekemorya: 89, 107, 108, 110, 120, 130, 238, 313, 314, 319, 322, 328

mekik (gülle): 141

Mekke: 1, 9, 58, 134, 160, 211, 300

Mekkî: 98

mekteb: 56, 61, 69, 73, 135, 147, 150, 167, 249, 258, 262, 277, 280, 283, 294, 298, 318

mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: 91, 116, 297

mekteb-i çelebi: 293

mekteb-i dârü't-ta‘lîm: 67, 108, 296

mekteb-i ebcedhân: 99, 102, 170

mekteb-i püserân: 100, 144, 284

mekteb-i sıbyân: 71, 95, 104, 111, 145, 157, 239, 240, 248, 249, 270, 282, 292, 295, 300, 307, 316

mekteb-i tahsîl-i dârü'l-ulûm: 253

mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: 57, 63, 116, 144, 240, 251, 260, 289

mektûb: 19, 21, 25, 26, 42, 43, 56, 59, 61, 68, 71, 76, 89, 153, 177, 178, 189, 202, 215, 225, 241, 243, 262, 266, 271, 278, 279, 281, 285, 291, 310, 311

mektûp kozalağı: 231

Melabarvar kal‘ası: 17

Melay, kûh-ı: 279

Melek Ahmed Paşa: 1, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 20, 27, 33, 34, 35, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 100, 123, 178, 180, 248, 283, 292, 314, 322, 323, 325

Melemen kal‘ası nâhiyesi: 257

mellâhân-ı Rûm: 87

Memâlik-i mahrûse: 83, 89, 109

Memaylı: 196

Memi Beğ: 180

Memi Beğ, Bihorlu: 54

Memi Beğ mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Memi Paşa: 102, 103, 115

Memi Şâh: 117

Memi Zâ‘im: 152

memleha: 137

Memo Beği: 180

menâsıb-ı âlî: 83, 129, 302

menâsıblar: 209

mencûklar: 23

mendirek: 274

menfez: 190

Menkup-vâr kal‘ası: 163

Menteşe: 172

Menûçehr: 7, 9, 13, 14, 15, 20, 21, 23, 26, 127, 155, 159, 180

Merâm: 22, 27, 43, 91, 119, 127, 141, 153, 156, 253, 254, 269, 291

mercan kabzalı hançer: 61

mercân tesbîh: 83

mercimek: 153

merdüm-i hisâr: 1, 239, 263, 277, 280, 281, 283, 286, 291, 296, 297, 298, 299

meremmâtçıbaşı: 137

Merend: 282

Meriç: 72

Meriç nehri: 90

mermer: 7, 22, 24, 25, 49, 50, 51, 98, 107, 115, 116, 117, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 165, 166, 211, 228, 229, 251, 255, 256, 288, 294, 307

mersin balıkları: 98, 111

Mersiye: 78

Mervân: 229, 267

Mervân-ı Himâr: 39

Meryem Ana: 23, 24, 37, 127, 129, 132, 176, 204, 205, 225, 264, 265, 311

mescid / mesâcid: 9, 59, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 87, 88, 91, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 115, 121, 123, 136, 144, 145, 147, 157, 170, 237, 239, 240, 245, 247, 249, 251, 258, 259, 260, 262, 270, 277, 280, 281, 284, 286, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 300, 316, 318

Mescid-i Aksâ: 228

Mescid-i Sahrâtullâh: 256

Mesîh: 22, 24, 91, 119, 221, 263, 267

Mesîh Beğ, Avlonya Beği: 298

Mesîh-i İsî: 222

Mesîhiyye: 15, 23, 32, 58, 129, 143, 155, 159, 197, 210, 213, 219, 263, 279

mesîregâh: 22, 63, 65, 84, 86, 91, 104, 109, 117, 118, 119, 121, 122, 139, 140, 154, 156, 215, 246, 249, 253, 254, 291, 318

mesnevîhân: 117

Mesnevî-i Şerîf: 83, 117

meş‘ale: 28, 111, 187, 209

meşâyihân: 77, 152, 290, 293

meşe / mîşe: 101, 105, 106, 110, 124, 141, 168, 195, 213, 217, 218, 295, 306, 307, 315, 319

meşin: 95, 318

Meşşâ’iyyûn: 113, 116

Meteris: 9, 17, 114, 131, 133, 157, 160, 161, 183, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 231, 233, 234, 283, 298, 301, 310, 313, 314, 315, 317, 319, 320, 321, 324, 326

mevâcib: 76, 121, 137, 238, 267

Mevlâ, Hazret-i: 125

Mevlânâ: 82, 117

Mevlânâ Mevlevîhânesi: 116

Mevlevî: 63, 64, 119, 254

Mevlevîhâne tekyesi: 157

mevz: 221

Meymûn vilâyeti: 79

meyve: 33, 153, 232, 270, 291

Meyyitoğlu: 69

Mezâkî Efendi: 227, 254

Mezere(?): 315

mezgit: 99, 108, 115, 144, 245, 270, 300

mıh: 229

Mısır: 16, 22, 44, 47, 49, 53, 79, 83, 143, 193, 232, 251, 275, 276, 306

Mısır hasırı: 251

Mısır hazînesi: 8, 11, 23, 38, 75, 77, 96, 265

Mısır İskenderiyyesi: 56, 251

Mısır sarığı: 30

Mısır tavuğu: 221

Mısır vezîri: 251

mızrak: 82, 83, 112, 139, 143, 144, 178, 182, 184, 193, 218, 229

micmere: 24, 223, 265

micmerhâne dollâbı: 166

miczem çakısı: 64

miczem-i Muhammedî: 82

Midye: 85, 86

Miftâh Baba tekyesi: 153

Mihaç: 105, 110, 111, 112, 128, 131, 136, 149, 236, 237, 299, 310

Mihaç beği: 113, 242, 299, 328

Mihaç cengi: 15, 16, 104, 113, 121, 128, 186

Mihaç kal‘ası: 112, 113, 136

Mihaç palankası: 238

Mihaç sahrâsı: 111, 112, 113, 131

Mihadi Laslo kral: 11, 159, 163, 165, 169

Mihal Beğ, Gâzî: 71, 94, 95, 96

Mihal Beğzâde: 62

Mihal köprüsü: 90, 287

Mihaloğlu beğler: 96

Mihaloğlu Süleymân Beşe câmi‘i: 96

Mihaloğlu vakfı: 95

Mihaloğulları: 96, 149

mihmân-sarây: 41, 63, 65, 88, 104, 108, 143, 246, 259, 260, 263

mihrâb: 9, 116, 117, 121, 134, 145, 147, 157, 166, 167, 210, 211, 228, 235, 239, 240, 245, 247, 251, 253, 255, 259, 260, 270, 274, 280, 283, 284, 288, 289, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 305, 307, 308

Mihrî (cariye ismi): 152

Mikloş: 19, 127, 160, 161, 167

Milabar: 197

Mileşova kal‘ası: 55, 249, 250

Mileşova nehri: 249, 250

Milon Poturi (Budin kralı): 19, 127

Miloş: 250

Miloş Koblaki: 94

Miloşva: 249, 250

Milyoş kral (Sırf kralı): 239

mi‘mâr: 56, 283

mi‘mâr ağa: 114, 162, 175, 244, 277, 286, 294, 306

mi‘mâr arşını: 114, 295, 315

Mi‘mâr Sinân (ibn Abdülmennân Ağa): 73, 166, 255, 286, 287

mi‘mârbaşı: 73, 105, 137, 210, 255, 268, 314

Mînâ şehri: 14

minâre: 8, 63, 65, 67, 99, 104, 107, 115, 126, 144, 146, 147, 164, 165, 174, 211, 228, 249, 251, 253, 255, 256, 258, 259, 270, 280, 282, 292, 293, 296, 306, 308, 316

minber: 9, 50, 114, 116, 134, 166, 167, 210, 211, 228, 235, 251, 253, 255, 260, 293, 298

Minor Coğraf: 21

mîr-i livâ: 32, 48, 56, 61, 96, 105, 134, 137, 175, 185, 195, 236, 304

mîrî mâl: 30, 110

mîr-i mîrân: 1, 3, 17, 27, 31, 32, 35, 36, 40, 43, 45, 48, 50, 51, 53, 79, 90, 126, 129, 133, 134, 137, 155, 156, 159, 160, 162, 172, 174, 175, 185, 195, 197, 200, 205, 208, 209, 210, 236, 237, 241, 243, 262, 303, 304

mirrîh: 187

Mirsinçe kal‘ası: 267

mirzalar: 40, 196

Misine: 284

Misis: 286

misk: 16, 221

misket (üzüm cinsi): 24

Mitrepolid: 226

Mitroçe (Mitroviçse): 103

Mitrofçe (Mitroviçse): 103, 242

Mitroviçse: 53, 102, 103, 238, 242, 243, 297, 305

Miyane: 67

mîzân: 25, 187

Mizde, bahâdır: 327

mizmerler: 265

Moğol: 231

Moğol çinganesi: 232

Moğol Nagban: 231

Mohaç kal‘ası: 241

Mokra karyesi: 292

Moltan: 108, 253

Mora: 29, 60, 166

moran: 7, 23, 31, 47, 140, 207, 253, 280

Moran hersek: 130

Moran kal‘ası: 322

Moran vilâyeti: 110

Morava: 238, 240, 322

Morava nehri: 55, 136, 239, 240, 244, 313, 314, 319, 322, 323, 326, 327, 328

Moraviçe karyesi: 244

Moraviçse karyesi: 55

Moravik kal‘ası: 297

Morfanvar: 159

morina balığı: 72, 98

Morina yaylası: 259

Moriş nehri: 5, 6, 7, 8

Mosova kal‘ası: 79

Mostar: 255, 257, 259, 278, 281, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 310

Mostar cisri / köprüsü: 286, 287, 290

Mostar kal‘ası: 286

Mostar müftîsi: 280

mu‘âf u müsellem: 90, 139, 150, 197, 247, 283, 292, 317, 318

mu‘âfnâme: 212

mûğpîçe: 322, 324

muhaddisîn: 270

muhâfazacı: 44, 46, 133, 160, 190, 199, 212, 230, 232, 236, 275, 278, 279, 282, 314

Muhammed Hanefî: 135

Muhanad: 130, 132, 139, 143, 153, 161, 187

muhâsebeci: 136, 202, 314

Muhît, Bahr-i: 31, 79, 87, 219, 220, 221, 222, 224

muhtesib: 1, 2, 55, 56, 63, 67, 71, 72, 91, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 105, 114, 136, 137, 162, 163, 239, 240, 244, 247, 249, 251, 252, 254, 256, 259, 268, 269, 277, 283, 286, 292, 294, 296, 297, 299, 306, 314

Muhyiddîn Baba: 70

Muhyiddîn-i Rûmî: 64

Muhyiddîni'l-Arabî: 128

muhzır ağa: 42, 51, 137, 202, 206, 207

Muhzır Beğzâde: 41

muhzırbaşı: 136, 183, 191

Mujik yatağı: 183

mukarnazlar: 255

mukâta'a: 136, 137, 158, 314

Mukbil Ağa: 75

Multân: 47

mûm: 187, 222, 328

mûm makâscı: 266

mûm mıkrâs: 272

Murâd Ağa: 63

Murâd Baba, Gâzî: 254

Murâd Baba Sultân mesîregâhı: 254

Murâd Baba tekyesi: 254, 257

Murâd Beğ, Ösek Beği: 113, 299

Murâd, deşt-i: 183

Murâd, Fâtih-i Bağdâd Sultân: 139

Murâd Hân: 29, 63, 71, 72, 74, 81, 82, 94, 250, 254, 266, 287

Murâd Hân-ı Evvel câmi‘i: 63

Murâd Hân-ı Evvel, Hudâvendigâr: 63

Murâd Hân-ı Râbi: 65, 81, 82, 83, 189, 259, 266, 270, 287, 292

Murâd Hân-ı Sâlis: 79, 88, 160, 233

Murâd Paşa: 140, 236, 310

Murâd Paşa câmi‘i: 102, 142

Murâd Paşa, Dilâver Paşazâde (Kayseriyyeli): 310, 319

Murâd Paşa, Kara: 138, 140, 144

Murâd Paşa, Koca (Diyârbekir vezîri): 236

Murâd Paşa mahallesi (Mitroviçse'de): 102

Murâd Paşa medresesi: 102

Murâd Paşa sarâyı: 140

Murâd-ı Evvel, ayrıca bkz. Gâzî Hudâvendigâr: 62, 66, 67, 94, 95, 128, 153, 250

Murâdiyye medresesi: 63

Murâdovası: 164, 175, 176, 183

murakka: 247

murassa: 23, 109

murassa‘ hançer: 191

murassa‘ iskemle: 134

murassa‘ kemer: 51

murassa‘ kürsî: 51

murassa‘ pençere kapakları: 129

murassa‘ sîm ü zer eşyâlar: 16

murassa‘ şemşîr: 235

murassa‘ tahtlar: 129

murassa‘ tîğ: 43

Murdâr (nakkaş): 25

murgzâr: 119

mûristân: 152

murtat: 264, 327

Murtazâ Paşa, Kara (Budin valîsi): 189, 259

Mûsâ Ağa: 282

Mûsâ Çelebi: 69, 86

Mûsâ Paşa: 82, 145, 246, 247, 292, 293

musâhib: 73, 75, 81, 293, 302, 305

musanna: 23, 111

Musik Deresi: 2

Musike karyesi: 53

Musli Efendizâde: 292

Muslihiddîn Efendi, Azîz: 247

Muslu Efendi: 151, 304

Mustafâ Ağa: 21, 27, 80

Mustafâ Ağa, Burunsuz: 208

Mustafâ Ağa, Harâccı: 91

Mustafâ Ağa, ikinci kethudâ: 229

Mustafâ Ağa (kızlar ağas): 262

Mustafâ Ağa, Kiremitçi: 75

Mustafâ Ağa, Kopanlı: 63

Mustafâ Ağa (Ser-bevvâbân): 54

Mustafâ Ağa, Tekirdağlı: 41

Mustafâ Ağa, Topkapulu: 72

Mustafâ Beğ, sağkol: 46

Mustafâ Beğ, Silihdâr: 82

Mustafâ Beğ, Üstürgonlu: 162

Mustafâ Beşe, Deli: 91

Mustafâ Çelebi, Şehzâde: 107

Mustafâ Dede: 94

Mustafâ Efendi: 256

Mustafâ Efendi, Kadızâde: 255

Mustafâ Efendi, Mevlevî: 63, 64

Mustafâ Efendi (sipâhîler halîfesi): 256

Mustafâ Hân: 321

Mustafâ Kethudâ: 207

Mustafâ odabaşı: 21, 25

Mustafâ Paşa: 107, 108, 109, 149, 259, 262, 307

Mustafâ Paşa câmi‘i: 68, 107

Mustafâ Paşa cisri: 90, 287

Mustafâ Paşa, Hacı: 243

Mustafâ Paşa, Kanbur: 175, 183, 185

Mustafâ Paşa, Kara (Rûmeli vezîri): 72, 77, 81, 135, 175, 201, 227, 230, 306, 320

Mustafâ Paşa, Kıbleli : 105, 173, 201, 242

Mustafâ Paşa, Kızıl Ahmedlü: 300

Mustafâ Paşa, Koca (Üsküplü): 281, 282, 285

Mustafâ Paşa, Lala: 159

Mustafâ Paşa mahallesi: 147

Mustafâ Paşa, Makbûl: 147

Mustafâ Paşa medresesi: 108

Mustafâ Paşa minâresi: 138

Mustafâ Paşa, Pıraçalı: 262, 267, 273, 276, 278, 279, 310

Mustafâ Paşa (Sokollu Mehemmed Paşa'nın ammîzâdesi): 301

Mustafâ Paşa, Tekeli: 323

Mustafâ Paşa, Tımışvar vâlîsi: 304

Mustafâ Paşa vakfı: 284

Mustafâ Paşa, Vezîr-i hâmis: 301, 303, 304, 308

Mustafâ, Sultân: 29, 74, 81

Musura: 85

muşkat: 141, 192, 193, 286

muşkat tüfeng: 169, 171, 263, 281

Mut kal‘ası: 61

mutalsamât: 22, 151

mutasarrıf: 189

mu‘temed ağa: 162

mutrıbân: 117

Muyo Baba, Gâzî: 59

Muyo Baba Sultân: 56

mü’ezzin: 114, 116, 207, 210, 211, 227, 255, 260, 289, 293, 298, 299

mü’ezzinân-ı Bilâlîler: 211

mübâşir çavuşlar: 4

mübâşirler: 137

mücellidler: 247

mücevher: 9, 16, 23, 24, 32, 165, 191, 196, 238

mücevher asâ: 9

mücevher çarh: 229

mücevher çeleng: 215

mücevher eyer: 235

mücevher fağfûrîler: 9

mücevher hançer: 235

mücevher iskemle: 51

mücevher tâc: 9

mücevher taht: 131

mücevher timsâlât: 228

mücevher tîrkeş: 235

mücevher topuz: 51

mücevher tüfengi: 83

mücevveze: 266

müderris-i hasbîler: 95

müderrisîn: 270

müfessirân: 246, 256, 270

müfettiş efendi: 136, 137

Müflis karyesi: 90

müftî: 67, 71, 96, 137, 213, 259, 277, 283, 292

Müftî mahallesi: 57

Müftîzâde: 291, 320

mühendis: 116, 142, 163, 164, 166, 210, 255

mühimmât: 105, 113, 116, 143, 158, 191, 209, 212, 213, 236, 307, 328

mühimmât u levâzımât: 29, 38, 46, 61, 105, 113, 124, 128, 130, 135, 156, 157, 163, 189, 208, 212, 215, 229, 230, 232, 236, 242, 244, 270, 301, 304, 308, 313, 315

mühmelât u çepelâtlar: 321

mühr: 306

mühre: 83

mühr-i Süleymân nakşı: 227

mühr-i Süleymânî: 89

mühür: 48, 202, 236

mühürdâr: 74

müjdeciler: 214

mülebbes: 109, 265

mümessek: 10, 142

müneccim: 152, 271, 290, 319

Münire (kadın ismi): 152

münzevî: 81

mürebbîye: 80

müsâfir hânları: 157

Müsevre şehirleri: 172

müsevvedât-ı küstâhâne: 25

müshilât: 229

müsmirât: 118, 223, 291

müstahfızânlar: 106, 162, 293

Müş suyu: 174

müşg: 70, 171, 223, 259, 279, 302

müşk-i amber-i hâm: 32, 222, 223, 248

müşterî (yıldız): 187

müteferrika: 109, 111, 177, 202

müverrih: 3, 71, 111, 141, 186

müverrihân-ı Latin: 113, 127, 159, 254, 264, 268

müverrihân-ı Macar: 31, 127, 154, 159

müverrihân-ı Rûm: 61, 72, 101, 112, 113, 250, 303, 328

müverrihân-ı Ungurus: 122

müverrihân-ı Yûnâniyân: 113, 127

- N -

nâ’ib: 55, 158

Nâblûs şehri: 265

nacak: 143, 153, 229, 284

Nadaj: 105, 313

Nadaj hersek: 130

Nadaj kal‘ası: 241

Nadaj palankası: 44

Nadajoğlu: 44, 175, 183, 203, 238, 318, 328

nâdîler: 173

Nagban Ejder: 13, 14, 20, 50, 159, 231

Nagbanya dağları: 13

Nagbanya Ejder kal‘ası: 27, 28

Nagbanya kal‘ası: 26

Nagbanyavar: 197

nahiv: 82

nahlistân: 116, 171, 218

nakîb: 71, 277

nakîbü'l-eşrâf: 56, 63, 67, 96, 98, 105, 111, 114, 137, 163, 239, 244, 247, 251, 254, 259, 262, 268, 283, 286, 292, 294, 296, 306, 314

nakîr: 93

nakkâreler: 208

nakkâş: 25, 29, 49

Nakkâş Paşa, Yeniçeri ağası: 161

nakş-ı bûkalemûn: 4, 7, 9, 24, 36, 47, 51, 88, 91, 116, 127, 140, 142, 144, 163, 165, 228, 235, 253, 255, 260, 266, 288, 298, 299

Nakşıbend: 82

nâkûs: 43, 46, 49, 116, 134, 144, 165, 179, 180, 184, 204, 208, 265, 289

nâkûs hâneler: 17

nâkûs kulleleri: 224

nâkûshâne: 11, 19, 211, 227

nâkûs-ı kebirgeler: 34

nâkûs-ı kebîrler: 264

na‘lbend: 73

Na‘lbend câmi‘i: 99

Na‘lbend mahallesi: 98

Na‘lıncı Dede Efendi: 186

na‘llar: 139, 261

Namâzgâh: 254, 289

Namâzgâh câmi‘i: 295

nâme: 21, 25, 26, 33, 36, 52, 89, 90, 129, 131, 161, 189, 190, 211, 213, 304, 310

Namin kal‘ası: 12, 18

Namin yolu: 3

Naminvar: 197

Napolya: 284

nar: 47, 153, 220, 268, 280, 281, 291, 292

nardeng: 281

Nârhân palankası: 171

Nârin kal‘ası: 295

Nasârâ: 24, 44, 129, 131, 142, 159, 220, 245, 263, 264, 265, 279

Nasûh Beğ, Pojaga beği: 301

Nasûh Paşa: 160

navurtalar: 102

nây: 116

Nazaret: 271

Nazarete: 263, 266

Nazarete hânı: 263

Nazarete-i Bandışka: 263

Nâzî Çelebi: 152

Nazmî: 88

nebâtât: 153, 188, 279

necef: 7, 31, 47, 140, 207, 253, 280

neferâthâneler: 116

nefîr: 33, 34, 37, 51, 196, 208, 215

nefîr-i Efrâsiyâb: 131

nefîr-i rıhletler: 4, 26, 48, 109, 159, 188, 213, 231, 236, 262, 311

neft: 25, 28, 35, 143, 187, 194, 203, 209, 229, 302, 321

Nehreyn boğazı: 87

Nektoboçin kal‘ası: 212

Nemalgoç kal‘ası: 212

Nemçe: 43, 44, 127, 132, 138

nemeş: 14, 16, 20, 21, 28, 30

Nemrûd: 139, 187, 229, 308, 317

Nemse: 3, 7, 9, 11, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 30, 32, 39, 42, 44, 46, 47, 52, 105, 108, 130, 137, 139, 152, 158, 159, 163, 167, 172, 178, 179, 180, 181, 184, 186, 188, 191, 194, 199, 200, 206, 207, 208, 211, 212, 214, 219, 220, 221, 222, 224, 228, 264, 297, 300, 320, 322, 328

Nemse çâsârı: 6, 11, 15, 17, 21, 26, 41, 43, 84, 89, 90, 123, 124, 130, 131, 156, 164, 175, 200, 201, 205, 209, 220, 221, 224, 225, 226, 233, 243, 300, 301, 303, 322

Nemse kapudanı: 206, 227

Nemse kilisesi: 228

Nemse kralı: 301

Nemse lisânı: 127, 128, 154, 159, 224

Nemse nemeşleri: 25

Nemse papasları: 254

Neranta nehri: 259, 285

nerdübân: 9, 166, 190, 203, 204, 206

Neretva nehri: 259, 261, 267, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292

nergis: 74, 259

Nerîmân boğazı: 285

nesrîn: 166

nesterîn: 166

nevbetçi: 143, 232

nevbethâneler: 141

Nevesin: 259, 260, 261, 278, 279

nevrûz: 66, 161, 187

Nevruz-eli: 196

neybe demir: 308

nıkrîz: 301

nigâhbânlar: 316

nigârhâne-i Çîn: 142

Nigebolı: 67, 93, 94, 96, 97, 99, 103, 109, 175, 176, 177

nigehbân: 22, 29, 98, 110, 143, 269, 270, 307, 315

Nija karyesi: 97

nikrîs: 300, 303

Nikşik: 257, 276, 292

Nîl: 16, 20

nîlüfer: 279

nilva ağacı: 223

Ni‘met-Uğvar: 320

Ni‘met-Uyvar: 19, 123

Nisvan dağları: 32

Niş: 97, 100

nişâncı: 136

Nişâncı, Koca: 81, 82, 83

Nişâncı Paşa: 228

Nitre: 188, 195

Nitre kal‘ası: 130, 213, 219

Nitre nehri: 130, 188, 190, 213, 227

Nitrepol: 213

niyâbet: 103, 122, 146, 259, 298, 309

Nizâmî: 118

Nogay beğleri: 196

nohud: 153, 229

Norin: 278

Norin gâzîleri: 285

Norin kal‘ası: 259, 283, 285, 290

Norin kullesi: 283, 285

Nova: 109, 262, 267, 268, 269, 271, 272, 275, 283, 310

Nova boğazı: 268, 269, 270, 274

Nova kal‘ası: 47, 262, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 278, 279

Nova kapudanları: 279

Nova körfezi: 60, 271

Nova yeniçeri ağası: 266, 267

Novateyn kal‘ası: 268, 269

Novigrad: 136, 195, 212, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 321

Novigrad kal‘ası: 130, 157, 189, 212, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 243

Nûh, Hz.: 36, 271, 305

nuhâs-ı hâlis: 165

nukllar: 176

nukra-i fülüs-i ahmer: 137

Nu‘mân ibn Sâbit İmâm-ı A‘zamî: 136

Nûre: 284

nûreddînler: 42

Nûreddînzâde Efendi, Şeyh: 305

Nûrullâh Efendi (hünkâr İmâmı): 134

Nuşirevân: 89

- O -

Oburça karyesi: 91

ocak ağaları: 158, 214, 229, 271, 328

ocaklar: 113

ocaklık: 56, 95

odabaşı: 87, 135

Odabaşı câmi‘i: 251

Odabaşı cisri: 73

odabaşılar: 312

odun: 175, 201

oduncu: 86

Odvina kal‘a: 322

Ofçabolu: 62, 64

oğlan: 172, 199, 209, 219, 272, 273, 274, 276, 279

Oha Kâzi (erkek ismi): 152

Ohri: 55, 58, 159, 183, 190, 213

Ohri buheyresi: 55

ok: 143, 184, 193, 203, 220, 222, 229, 316

ok fâlı: 285

Okos nehri: 97

Okyunus: 87

Oluk kasabası: 259, 278, 285, 290

Oluklu mahallesi: 63

Omoras karyesi: 55

Orağzı kal‘azı: 198

Oraklı: 196

Ordu cisri: 1

ordu monlası: 13, 48, 187, 210, 229

ordu-yı bâzâr: 108

ordu-yı hümâyûn: 17, 304

ordu-yı İslâm: 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 20, 27, 28, 31, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 52, 103, 112, 120, 131, 132, 155, 172, 173, 175, 176, 180, 182, 185, 186, 187, 190, 193, 198, 199, 200, 201, 205, 208, 211, 219, 235, 276, 321, 328

Orhân Gâzî: 60, 263

orman: 69, 92, 100, 105, 176, 177, 178, 179, 184, 185, 192, 208, 217, 218, 224, 231, 232, 233, 236, 280, 296, 298, 308, 309, 310, 315, 317, 319, 323, 325, 326

Ormanlı karyesi: 69

Orta câmi: 62, 95, 99, 144, 152

Orta dağlar: 153

Orta kal‘a: 105, 108, 140, 145, 146

Orta Macar: 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 25, 39, 127, 137, 159, 161, 163, 167, 176, 189, 215, 219, 225, 226, 232, 233, 234, 235

Ortacâmi‘ mahallesi: 98

Ortacum‘a kasabası: 65

Ortahisâr: 106, 107, 108, 120, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 154

Ortamescid: 63

Ortasayış: 67

Osma nehri: 94, 95

Osmân Ağa karyesi: 65

Osmân Beğ câmi‘i: 147

Osmân Beğ, Köstendil beği: 63

Osmân Beğ mahallesi: 147

Osmân Gâzî: 263

Osmân, Kütâhiyyeli Yazıcı: 210

Osmân Paşa, Özdemir Paşazâde: 79

Osmân, Sultân: 29, 58, 74, 81, 237, 262, 269, 275

Osmâncık cisri: 287

Osmânî: 249

Osmânlı: 3, 24, 30, 35, 42, 43, 46, 124, 132, 144, 164, 167, 216, 231

Osmânoğulları: 128

ot ağaları: 20, 40, 196, 198, 222, 226, 236

otağ / otak: 40, 41, 42, 50, 83, 99, 109, 126, 131, 155, 184, 185, 186, 194, 199, 201, 226, 238, 262, 272, 301, 305, 328

otluk: 12, 176, 190, 193, 215, 217, 232, 272, 317, 319

Ovakapusu: 138, 139, 150, 153

Ovar kal‘ası: 225

- Ö -

öküz başı tasvîri: 196

öküz kellesi: 117

Ölesi nâm varoş: 310

Ölü deniz: 86

Ölü Ten nehri: 87

Ömer Ağa: 26, 33, 151, 270, 282, 299, 316

Ömer Beğ, Nasûh Paşazâde: 75, 83, 228

Ömer Efendi, Kadı: 63

Ömer, Hazret-i: 58, 95, 276

Ömer ibn Abdülazîz ibn Mervân: 267

Ömer Paşa, Defterdâr: 259

Ömer Sipâhî mahallesi: 145

Ömer Za'îm: 151

Ömer-i Gülşenî, Şeyh: 300, 305

Ömrî: 228

ördek: 62, 86, 221

örs: 68

örümcek: 151

Ösek: 19, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 132, 237, 242, 297, 298, 299, 310, 326

Ösek kal'ası: 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 122, 131, 136, 193, 202, 238, 241, 297, 298, 325, 326

Ösek kapusu: 300

Ösek köprüsü: 106, 110, 242, 311, 323

Ösek panayırı: 317, 325, 326

Ösek topu: 106, 107

öşr / öşür: 23, 61, 73, 190, 256, 271, 276

öşr-i kral: 44

öşr-i sultânî: 61, 73, 246, 285

Özbek: 293

Özbekiyyü'l-asl: 88

Özdemir Beğ, Gâzî: 79

Öziçe: 55, 167, 168, 170, 240, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 283

Özü: 69, 70, 83, 85, 86, 87, 94, 150, 198

- P -

pâbuç: 31, 57, 91, 100, 173, 248, 318

paçarız: 10, 161, 203, 229, 313, 321, 323, 324, 326

padavra: 100, 101

Padre: 152

Pahşa kal‘ası: 122, 136, 238

Pâk nehri: 322

pala: 249, 268, 284, 292

palamit balığı: 86

palanka: 1, 12, 100, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 132,

136, 155, 157, 159, 168, 170, 171, 173, 174, 189, 213, 214, 220, 230, 235, 237, 238, 297, 300, 302, 306, 308, 310, 314, 315, 316, 317, 319, 321, 323, 325, 328

palasanta: 23, 154, 166, 167, 224

Palatinuş (Orta Macar banı): 20, 41, 189, 233

pâlheng: 76, 118, 149

pamuk bezi: 76

panayır / panayur: 55, 102, 103, 106, 108, 109, 123, 279

Panayot tercümân: 194

Panayur palankası: 326

pandur: 259, 262, 267, 273, 278, 279

papa: 254

Papa kal‘ası: 132, 160, 161, 177, 212, 225, 301, 320

Papa tabyası: 227

papas: 9, 11, 16, 23, 24, 25, 26, 42, 44, 49, 50, 113, 154, 155, 159, 199, 205, 206, 212, 213, 214, 227, 263, 265, 266, 276

papinte kâğızlar: 267

Papişte: 15, 32, 220, 224

parankona çukalar: 50

Parka karyesi: 243

parmaklık: 114

partal: 202

pâsbân: 22, 31, 98, 110, 143, 151, 159, 164, 193, 270, 298, 307, 315, 316

pastav çukalar: 31

Paşa câmi‘i: 154, 256

paşa kethudâsı: 100, 140, 215

Paşa mahallesi: 140

Paşa mü’ezzini: 180

Paşa sarâyı: 111, 140, 144, 162, 163, 164, 251, 252, 316

Paşa sarâyı câmi‘i: 145

Paşa sarâyı imâreti (Budin'de): 150

paşa voyvadalı: 261

Paşocık sarâyı: 255

patirgâh: 115

Patka gölü: 164, 176, 183, 186

pâypûş: 108, 152

Peçoy: 105, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 152, 237, 242, 300, 301, 304, 306, 307, 310, 313, 314, 328

Peçoy kal‘ası: 113, 114, 115, 119, 130, 241, 242, 243, 299, 300, 311, 323

pederimiz (ayrıca bkz. Dervîş Mehemmed Zıllî): 131, 135, 166, 174, 234, 235

pehlivân: 81, 82, 152, 282

pelîd: 124, 168, 295, 306, 307, 315, 319

pembe: 76, 220

penc-i yek: 41, 42, 50, 200, 276, 325

penç beyt: 152

pençgâh: 211

pençik kâğızları: 200

pendnâme: 135

Pendnâme-i Hoca Attâr: 82

penez (bakır akçe): 101, 197, 247, 267

Penteli kal‘ası: 44, 89, 123, 124, 136, 238

Perakin kal‘ası: 100

Perast kal‘ası: 257, 269, 273, 275, 277, 292

Perayo karyesi: 243

perde-i zenbûr: 303

perde-i zerrînler: 23

perende-bâzlık: 287

Perezen nehri: 87

perhîz: 50, 147, 272

Pertev Paşa (vezîr-i sânî): 300, 304

Peşpehel şehri: 225

Peşte: 126, 130, 136, 140, 142, 153, 155, 156, 157, 237

Peşte kal‘ası: 126, 128, 130, 132, 133, 146, 151, 156, 157, 158, 233, 236, 237

Peşte sahrâsı: 129, 140, 144, 146, 156, 237

peştemâl: 148

peynir: 66

Pınarhisâr: 71

pırasa: 71, 153

Pil kal‘ası: 17

pilâv: 153, 198, 214, 282

Pileve şehri: 67

pine: 222

pinyal şiş: 249

Pîr Dede Sultân hammâm: 96

Pîrbe Fazlî: 320

Pirboy: 55, 247, 248

Pirepol: 248, 249, 250, 252

Pirepol kal‘ası: 55

Pirespirem kal‘ası: 132, 161, 212, 225, 320

pîr-i muğânlar: 51

Pîrî Paşa, Kara: 43, 79

Pirinc-pirim: 55, 56, 264, 266, 274

pirinç: 7, 11, 22, 38, 46, 47, 116, 117, 140, 166, 167, 224, 232, 240, 284

pirinç kapaklı dollâblar: 16

pirinç pilâvı: 30, 96, 166

pirinç şem‘dânlar: 272

pirinç teneke: 166

Pirmorya: 120, 130, 257, 260, 278

Piruzin: 54

Pisan: 4, 5, 6

Pisanvar: 4, 197

pisi balığı: 58, 86

Pîşde kal‘ası: 156

pîş-tahta: 223

Pitiştvâr kal‘ası: 36

Pitiştvar kal‘ası: 42

Pive: 257, 269, 276, 292

pivo: 272, 284

pivo: 44

piyâdegânlar: 39

Plav kal‘ası: 55, 247, 257

Plevne: 95, 96, 97

Plevneli Gâzî Mihaloğulları: 304

Plevneli Mihal Beğler: 230

Poçetel kal‘ası: 259, 278, 281, 282, 285, 290

Podgırac kal‘ası: 325

Podgoriç: 59, 60

Podgoriçse kal‘ası: 60, 271, 274, 279

Pogofça kal‘ası: 323

Pojaga: 62, 105, 108, 109, 110, 161, 237, 240, 298, 301, 310, 314, 323, 324, 325, 326

Pojaga kal‘ası: 298, 324, 325, 326

Pojagacık: 55, 239, 240, 241, 244

Pojan: 171

Pojon kal‘ası: 129, 200, 201, 204, 205, 209, 225, 243

Polad Ağa, Şâh (Yalı Ağası): 3, 13, 17, 19, 20, 32, 40, 41, 52

polad-ı Nahşevânî: 48, 109, 241

Polata: 136

Polata kal‘ası: 132, 301

Polta kurbu: 44

Popova: 262, 278, 282

Poraga şehri: 79

porkalab: 196

Porok kal‘ası: 225

Portakal Firengi: 79

Portakal gemileri: 220

post: 102, 232

postelik: 196

Potar şehri: 197

Potkalı: 196

potlar: 26, 298

Potur: 240

potura: 17, 39, 40, 60, 110, 118, 122, 149, 152, 158, 162, 173, 175, 212, 250, 271, 276, 308, 318

Poturca: 239, 296, 300

poyatalar: 300

poyraz: 90, 99, 121

Prag / Prak: 18, 137, 143, 160, 161, 171, 193, 225, 320

Pragova nehri: 282

Pranda köyü: 221

Prandaporosk: 224, 328

Prandeburunk şehri: 193

pranka: 49, 140, 141

Praşo: 3, 22, 46, 47, 48, 197

Pravadi: 72

Priştine: 56

Prizren sancağı: 257

Puçepye karyesi: 277

pulluk demiri: 139

Pulya: 56, 60, 61, 259, 268, 279, 285

Punarhisâr kal‘ası: 71

Purgaz: 56

pustenik: 196, 197

put: 32, 134, 211, 223, 227, 228

puthâneler: 27

putperest: 15, 32, 219, 220

- R -

Raba: 19, 123, 137, 238, 262, 276, 320

Râbi‘a-i Adeviyye: 75, 118, 247, 257, 319

Raça kal‘ası: 295, 296

Rado ban (Sırf banı): 293

Radobola: 287, 289, 290

Radopol nehri: 290

râhibân: 23, 150, 290

Râhime (kadın ismi): 152

Rahova kasabası: 97

Rajina palankası: 100

rakı: 44, 64, 272

rakkâs: 218

Raknipçe karyesi: 292

Rakofçi: 2, 3, 6, 7, 10, 11, 13, 17, 18, 28, 30, 39, 50, 89

Ral kasabası: 105

Ramazân Efendi (Ordu Monlası): 13, 48, 232

Ramazân, Mi‘mâr: 255, 256

Râmoğlu: 270

Râmoğlu mescidi: 271

Ravna dağları: 293

Ravnot kal‘ası: 30

Ravza-i Mutahhara: 1

ravza-i Rıdvân: 41, 99, 104, 117, 224, 246, 252, 269, 288, 318

razakı (üzüm cinsi): 24

Re’îs Efendi, Şâmîzâde: 90, 185, 202, 204

Re’îsü'l-küttâb: 83, 99, 109, 177, 201, 301, 305

Rebivala karyesi: 94

Receb: 69

Receb Efendi, Vâiz: 63

Redey İşvan: 8, 11, 27

Redey Yar: 30

Redvar kal‘ası: 1

rehâvî makâmı: 23, 51, 217, 265

Reîs Efendi: 202

Restân: 186

Retime kal‘ası: 83

Revân: 29, 81, 166

revzenler: 140, 274

reybâs: 248, 279

reyhân: 117, 166

reyhânistân: 224

Reyke nehri: 301, 304, 306

Rezdân şehri: 79

reze: 67

Ribniçse: 234

Rila yaylası: 66, 68

Rim Papa: 15, 127, 156

Risna: 275, 277, 278

Risna kal‘ası: 272, 275, 276, 277

Ristetâlîs: 279

riyâl guruş: 37, 54, 84

Roda kasabası: 55, 240, 247, 248

Rodnik: 137, 239

Rodnikli kasabası: 240

Rodolse gölü: 322

Rodolsek kal‘ası: 322

Rodos: 106, 315

Rojay karyesi: 54, 239, 243

roka: 279

rokla: 24, 32, 195, 220, 221, 224, 258, 265, 272

Ropart şehri: 193

Rosa limanı: 268, 269, 270, 271

Rosita nehri: 93, 94

Roy şehri: 200

Roza: 186

Roza, elçi: 89

Rudolfos: 175

ruhbân: 24, 44, 115, 134, 164, 248, 265

Rûm: 4, 16, 25, 32, 43, 47, 53, 54, 61, 64, 66, 70, 72, 76, 79, 85, 86, 88, 90, 101, 106, 108, 110, 112, 113, 117, 134, 141, 143, 153, 165, 188, 221, 223, 227, 246, 250, 255, 256, 261, 279, 287, 303, 310, 328

Rûm, Bahr-i: 66, 72, 87

Rûm harâcı: 16, 23, 141, 163

Rûm kralı: 264

Rûm lisânı: 71, 86, 127

Rûm tekrûru: 85

Rûmca: 118

Rûmeli: 10, 12, 32, 44, 46, 55, 56, 62, 63, 66, 67, 69, 85, 87, 88, 89, 91, 97, 99, 102, 109, 132, 134, 137, 190, 192, 201, 248, 268, 274, 275, 292, 303, 308, 320

Rûmeli askeri: 1, 9, 111, 112, 130, 132, 304

Rûmeli beğlerbeğisi: 233, 298, 301

Rûmeli Hisârı: 274

Rûmeli vezîri: 56, 62, 130, 131, 201, 230

Rûm-ı Yanvan: 85

Rûmî: 13, 259, 279

Rûmiyye, Bahr-i: 87

Rûmiyye Şeyhi Azîzzâdeler: 82

rummân: 221, 280, 291

Rûs: 83, 152

rusâs-ı hâs: 9, 107, 144, 223, 288

Rusçuk kal‘ası: 150

Rusdere köyü: 93

Rûsi'l-asl: 83

rûz-ı Kâsım: 46

rûz-ı nevrûz: 152, 209, 238, 253

rûznâmeci: 136, 260, 288, 289

Rüstem: 154, 186

Rüstem Beğ, Çengîzâde: 259

Rüstem Paşa, Sarı (Süleymân Hân vezîri): 88, 103, 121, 283, 297

Rüstemâne: 208, 291

- S -

sâ‘at: 23, 26, 144

sâ‘at çanı: 115, 298

sâ‘at kullesi: 116, 228, 249, 260, 289, 299, 307, 316

sâ‘at rakkâsı: 23, 25

sâ‘at şakulası: 229

sâ‘athâne: 228

Sabâ şehri: 284

Saboç kal‘ası: 322

Saboç nâhiyesi: 15, 18, 19

sâbûn: 148, 290

Saçlı Yezîdî Kürdleri: 82

saçma toplar: 92, 138, 140, 141, 164, 321

sadak: 50, 196

sadef: 279

sademât (top cinsi): 193

sadranc nakşı: 7, 22, 28, 38, 47, 108, 227, 230

Sadrıa‘zam: 72, 73, 76, 77, 83, 90, 109, 111, 112, 113, 120, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 147, 152, 158, 160, 161, 162, 169, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 244, 254, 259, 262, 266, 267, 277, 278, 279, 281, 297, 300, 301, 302, 305, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 319, 320, 322, 325, 326, 328

Sadrıa‘zam kethudâsı: 173, 202, 213, 226, 243, 281

Sadşe: 79, 80

safrâ: 58, 290

sağkol: 46, 137, 151, 158, 162, 191, 201, 230, 314, 320

sağrıpûş: 182

sahtiyan: 32, 95, 247, 318

saka kuşu: 86

Sakarya nehri: 87, 287

Sakız cezîresi: 85, 272

Sakmar: 10, 17, 18, 19, 197, 300

sal: 20, 26, 117, 156, 175, 298

Salakoz kal‘ası: 212

salamura: 47, 282, 302

Salanta: 125

sa‘leb: 279

salıklar: 102

salîbe: 219, 248

Sâlih Paşa (Yeniçeri ağası): 90, 191, 259, 320

Sâm u Nerîmân: 186, 291, 305

Samakov: 66, 67, 68, 97

samakov (demir ma‘denleri): 5

saman: 72

Samayakov (Sırf banı): 66

Sâm-ı akrân: 154

Sâm-ı süvâr-vâr: 48

Sâmi‘î Efendi: 152

samsoncubaşı: 183, 191, 192, 213

sanavber ağacı: 221, 246

sancağ-ı Resûlullâh: 107, 183, 302, 304

sancağ-ı şerîf: 208, 241, 311

sancak: 51, 96, 109, 126, 137, 172, 177, 197, 204, 207, 209, 215, 217, 225, 268, 273, 312, 317, 325

sancakbeği: 1, 2, 54, 56, 68, 70, 97, 111, 114, 121, 137, 162, 193, 215, 231, 232, 236, 294, 300, 306, 312

sandûka: 67, 129, 149, 166, 223

santa ağaçları: 168

sapan demiri: 139

sapan kemendler: 235

saparna: 279

Sar kirmân: 85

sarây: 4, 6, 7, 8, 12, 18, 19, 20, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 37, 38, 45, 47, 52, 56, 59, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 76, 77, 84, 88, 89, 91, 96, 99, 104, 114, 127, 128, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 164, 192, 227, 235, 241, 243, 251, 255, 257, 262, 266, 270, 275, 288, 292, 296, 298, 299, 305, 316

Sarây kasabası: 70, 72, 292

Sarâybosna: 72

Sarâyburnu: 128, 164

sârbân: 182, 187

Sardilya: 284

Sarı Saltık: 9, 127, 264

Sarı Süleymân: 127

Sarı Talışmanlı karyesi: 70

sarı yağı: 66

sarıca: 27, 35, 53, 109, 177, 196

Sarıca Paşa câmi‘i: 91

Sarıca Paşa medresesi: 91

Sarıhan: 16

sarık: 173, 260, 261

sarımsak: 153

sarma ağac: 224

sarnıçlar: 56, 142, 145, 155

Sarrâchâne cisri: 287

sarrâclar: 109

sartal: 202

Saruhan: 172, 173, 192, 204

Sasa nehri: 13

sâtûr-ı Muhammedî: 35, 55, 82, 101, 102, 103, 124, 133, 136, 172, 179, 194, 241, 243, 244, 247, 257, 268, 295, 296, 297, 298, 300, 309, 323, 324, 327

savat: 50, 196

savma‘a: 248

saya çuka: 109

sâyebân: 83

saz (bitki): 20, 54, 65, 66, 110, 111, 168, 232, 284

Saz kralı: 46

Saz Macarı: 6, 12, 28, 29, 30, 31, 33, 42, 44, 45, 46, 49, 51, 197

Saz nehri: 32

Saz Şamos kal‘ası: 28

Saz vilâyeti: 3, 14, 15, 28, 29

sazan balığı: 58, 86, 153

sâzendegân: 32, 303

sâzendeler: 32

sazlı batak: 232, 310

sazlı evler: 230

sazlık: 11, 52, 217, 224, 300

Sazvar: 197

Sazvaroş kal‘ası: 6, 52

Seb‘a kırâ’ati: 81, 246

sebîl: 95

sebîlhâne: 108, 123, 145, 289

Sebte boğazı: 87

sebzevât: 153, 215, 291

Seçan kal‘ası: 130, 157, 195, 200, 212, 235

Seçoy kal‘ası: 115, 120, 136, 238

sedd-i İskender: 3, 20, 49, 127, 138, 146, 157, 164, 170, 189, 192, 204, 205, 220, 223, 224, 227, 234, 264, 270, 280, 283, 294, 304, 307, 308, 315, 317, 319, 322, 325, 328

sedd-i Kahkahâ: 21, 106, 126, 157, 163, 170, 171, 189, 270, 283, 317

sefer: 21, 39, 48, 89, 92, 96, 132, 193, 198, 211, 238, 241, 242, 243, 300, 328

sefer eşer: 56, 96, 176

Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa: 200

Sefer Paşa, Ohri paşası: 159

Sefîd, Bahr-i: 43, 72, 87, 306

sefîdî: 165

sefîneler: 306

seg: 156, 183, 243, 301

Seg hisârı: 121

segâh: 211

segâh faslı: 48, 109

Segedin: 17, 98, 237, 310

Segedin kal‘ası: 129, 137, 156

Seget kapusu: 115, 117, 118

Seget kapusu: 316, 318

Segsâr: 121, 122, 136, 237, 310

Segsâr kal‘ası: 121, 238, 241

Seğitvar: 114, 115, 116, 119, 129, 237, 241, 242, 243, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 314, 316, 323, 328

sehhârân: 151

sekbân: 20, 27, 35, 53, 100, 125, 175, 177, 181, 192, 196, 217, 259, 261

sekbânbaşı: 132, 135, 137, 156

Sekbânlı kasabası: 88

sekdirme toplar: 237

Sekelhit kal‘a: 197, 300

Sekvar: 197

Selânik: 65, 68, 249

selçar: 197

Selemî: 48

Seleşdi kral: 112, 233

Seleşti Ban: 244

Selîm Hân: 81, 114, 300, 304, 306

Selîm Hân-ı Evvel: 43, 134, 305

Selîm Hân-ı Sânî: 287, 302, 305, 306

Selîm oğlu Hünkâr Mehemmed: 120

Selîm Şâh: 79, 112, 305, 306

selîmî: 266

Seline kal‘ası: 83

Selmân Beği: 75

selmânî berberleri: 91

selsebîl: 24, 119

Selvi kazâsı: 93, 94

semâ‘: 254

semâ‘hâne: 117

semek: 280

Semendire: 3, 44, 53, 55, 102, 110, 111, 112, 114, 130, 136, 150, 194, 195, 215, 230, 231, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 277, 279, 310, 314

Semendire kal‘ası: 130, 157

Semendire topları: 106

Semerkand: 108, 263

Semiha karyesi: 53

semiz top (top cinsi): 193

semmûr: 31, 43, 57, 65, 89, 100, 102, 197, 215, 252, 257, 304, 312

semmûr hil‘at: 82

semmûr kalpak: 118, 152, 196, 197

semmûr kapaniçe: 48, 51

semmûr kürk: 27, 34, 37, 40, 42, 43, 48, 52, 73, 83, 185, 191, 196, 197, 200, 202, 238, 247, 262, 279, 280

semmûr lipâçe: 75, 109, 131, 197, 328

semmûr sarık: 152

semmûr terpûş: 197

Semûdlar: 242

Senbedek: 12

Senc Efrenc: 212

seng-i ferah: 165

Senmartin kal‘ası: 132, 161, 225, 320

Sente kal‘ası: 212

Senyal dağları: 12

Senyal karyesi: 42

serâhorân: 321

serâmed çan: 31

serâmed top: 143, 174

serâmed zincîr: 139

serâperde: 89, 185

serâperde-i Süleymânî: 106, 133

serasker: 7, 13, 48, 103

Serbâz deresi: 5

Serdâr Çelebi: 41

Serdâr sarâyı: 255

Serdâr sebîli: 108

serdengeçdi: 9, 45, 62, 160, 161, 194, 195, 201, 203, 204, 273, 301, 302, 303, 327

serencâm: 215, 218

seretân: 187

Sergüzeşt: 172, 173, 215, 310

serhad a‘yânları: 33

serhadli kalpağı: 99

serhadli kürk: 64

Serhadli lisânı: 312

serhoş: 31, 103, 296

Serinbe kal‘ası: 225

serîrler: 223

Serîrü'l-lân: 79

Sersik: 1

servî: 74, 79, 116, 144, 166, 221, 223, 246, 260, 268, 281, 282, 291

Sevâkin şehri: 79

sevdâ: 58, 290

sevr: 187

seyâhat: 18, 79, 286, 307

Seydî Paşa: 3, 4, 5, 18, 274

Seydîzâde: 29, 185, 201

Seydo Kâzi (erkek ismi): 152

Seyfî gulâm: 215, 216, 226

Seyhûn nehri: 20, 256, 286

seyishâne: 3, 52, 90, 92, 93, 183, 202, 213, 215, 216, 240, 241, 285, 309

Seyk kal‘ası: 4

Seykel: 3, 12, 14, 17, 19, 26, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 197

Seykel Macar: 12, 36

seylân: 23

seylâvî: 83

Seyrântaşı temâşâgâhı: 299

seyyâh: 24, 72, 104, 106, 117, 148, 149, 152, 166, 169, 215, 255, 287

seyyâre: 187

sıçan: 22

sıçan otu: 139

Sıçan Samur dağları: 17

sıçan yolları: 189, 191, 196, 202, 210

sıçrap atlar: 40

Sıdovrina kal‘a: 322

Sıffîn: 133

sığâr u kibârı: 126

sığınlar: 177

sığır: 4, 5, 6, 8, 12, 16, 19, 30, 52, 65, 87, 101, 108, 142, 151, 169, 196, 198, 214, 228, 235, 267, 272, 273, 275, 285, 295, 323

sınağo: 150

Sınap burnu: 87

sırât (tasviri): 25

sırça kumbarası: 229

sırçadan atma kumbarası: 204

Sırf: 53, 54, 55, 64, 65, 67, 94, 100, 101, 103, 114, 134, 239, 240, 241, 244, 245, 247, 248, 249, 255, 258, 269, 279, 286, 293, 296, 297, 306, 313, 325

Sırf banları: 66, 244, 248, 293, 294, 296

Sırf kralı: 62, 85, 100, 128, 239, 248

Sırf lisânı: 296, 318

Sırfça: 99, 118, 240, 249, 271

Sırfça lisânı: 53, 62, 100, 239, 240, 244, 248, 293, 294, 297, 299

Sırfistân: 249

Sırfol ban: 248

sırma: 109, 202, 309

sırmalı tîrkeş: 309

Sıyolabi Yanoş Kral: 123

Sibin: 47, 48, 49, 50

Sibin kal‘ası: 48, 49, 50, 51, 197

sicil: 48

sicillât: 308

sicill-i şer‘-i Resûl: 285

sicill-i şerîf: 229

Siçevar: 197

Sigetvar, bkz. Seğitvar

sihirbâz avret: 91

sikke: 24, 79, 141, 211, 220, 221, 222, 229, 251, 267, 305

silâh: 83, 111, 153, 229, 307, 316, 326

silâhşor: 82, 149, 179

Silçat karyesi: 230

Silifke sancağı: 61

silihdâr: 74, 82, 208, 301, 302, 303, 305

silihdârlık: 81

Silisre: 46, 66, 103, 198

Silivri: 43, 84, 85, 109

Silivri kal‘ası: 84, 88

silu: 165

sîm: 23, 48, 130, 148, 200, 225, 259, 276

sîm bardaklar: 37

sîm kemer raht: 309

sîm ü zer: 23, 24, 32, 324

sîm-i hâlis: 220, 226

Sîn, Bahr-i: 87

Sinân Beğ hânı: 64

Sinân Beğ mahallesi: 63

Sinân Beğ mektebi: 63

Sinân Beğ mescidi: 63

Sinân Çavuş, Peçoylu Koca: 313

Sinân Efendi hammâmı: 91

Sinân Kadı Efendi'nin câmi‘i: 260

Sinân Paşa: 19, 64, 88, 253

Sinân Paşa câmi‘i: 253

Sinân Paşa, Cığalzâde: 189

Sinân Paşa (Fâtih-i Yemen): 77, 160

Sinân Paşa kullesi: 98

Sinân Paşa mahallesi: 253

Sinân Paşa medresesi: 253

Sinân Paşa sarâyı: 253

Sinân Paşa, Varat Paşası: 8, 19, 42

Sinân Paşazâde (Rûmeli beğlerbeğisi): 233

Sinânlı köyü: 73

Sincar dağı: 82

Sincivan limanı: 56

Sincivitli: 328

Sind: 47, 108

sindân: 68

sinde kâğızlar: 272

sindiyân: 154, 166, 224

Sinko karyesi: 271

Sinop kal‘ası: 87

Sinorina çayırı: 269, 270

sipâh: 11, 50, 52, 114, 160, 161, 195, 205, 207, 209, 238, 304

sipâh kethudâyeri: 56, 63, 71, 94, 96, 97, 98, 105, 111, 137, 163, 239, 240, 244, 249, 251, 254, 259, 262, 286, 291, 294, 296, 306

sipâhî: 89, 173, 191, 201, 207, 208, 212, 269

sipehsâlâr-ı mu‘azzam: 304

sipov ekmek: 30, 31, 46, 47, 50, 153

Sirebreniçse: 137

Sirem: 3, 16, 44, 53, 101, 102, 103, 104, 105, 110, 112, 114, 118, 119, 136, 152, 215, 230, 237, 243, 296, 297, 299, 310, 314

Siremçe vilâyeti: 296

Sirge: 196

Siriçse kal‘ası: 30

Siridna karyesi: 244

sirke: 47, 148, 263

Sitarova karyesi: 66

Sivas: 16, 62, 83, 89, 96, 109, 111, 153, 155, 193, 236, 286

Siven şehri: 38

Sivilye guruş: 16, 240

siyâsetgâh: 32, 228

Siyâvuş Paşa: 11, 16, 20, 138, 146, 159, 185, 186, 213

siyer kitâbları: 43

soba germâbları: 145

soba hammâmları: 22, 50, 102, 248, 295

Soboska kal‘ası: 233

sofa: 55

Sofya: 67, 68, 69, 91, 93, 97, 100, 128, 131

Sofyavî: 63, 64, 68, 97

soğan: 153

Sokolluoğlu hânı: 249

Sokrât: 24, 279

Solak Ali Ağa: 161

solkol: 46, 137, 158, 162, 191, 230, 314

Solom Gargor Batori: 4

solta riyâl: 54

soltat: 11, 17, 263, 264, 265, 266, 267, 327, 328

somâkî: 7, 142, 165, 166

Sombor kal‘ası: 242

Sombor sancağı: 237

somun: 91

Sonlok: 17, 20, 156, 157, 237

Sonlok Gabor binâsı: 31

sopa: 92

sorguc: 9, 16, 48, 51, 134, 136

Sotin kal‘ası: 136

Sotin palankası: 103, 238, 297

Sovolno karyesi: 244

Sovuksu iskelesi: 80

sovulcan: 145, 151

söğüd ağaçları: 67

su borusu: 169

su değirmeni: 11, 14, 67, 169, 246, 253, 289

su dollâbı: 68, 168

su hazîne: 163

su kapusu: 111, 145, 147

su kemerleri: 84

su kullesi: 142, 151, 281

su kuyusu: 98, 146, 150, 235, 328

su küngleri: 169

su küpleri: 145

su sarnıcı: 54, 60, 61, 142, 145, 155, 163, 269, 276, 277, 279, 280, 294

su sığırı arabaları: 30

Su tabyası: 146

su yolları: 132, 145, 164

su yolu kullesi: 170, 250

subaşı: 2, 56, 60, 65, 86, 101, 146, 239, 280

sudâ‘ (hastalık): 58

Sudak kirmân: 85

Sudin kal‘ası: 212

suhûn: 32

sûk-ı sultânî: 69, 73, 99, 144, 246

sulhnâme: 81

Sultân Ahmed çeşmesi: 88

Sultân Bâyezîd mahallesi: 270

Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 260, 270

Sultân Bınarı: 97

Sultân Mehemmed câmi‘i: 56, 61

Sultân Selîm câmi‘i: 114

Sultân Süleymân câmi‘i: 115

Sultân Süleymân câmi‘i (Ösek'de): 107

Sultân Süleymân Hân: 286, 288

Sultân Süleymân hayrâtı: 110

Sultâne (kadın ismi): 152

Suluk kapusu: 141, 145

Suma Çayırı: 99

summât-ı Muhammedî: 48

sumpara taşı: 235

sundurma: 255

Sun‘îzâde Efendi, Şeyhülislâm: 76

Sun‘ullâh Ağa, Sipâhîler Ağası: 201

su-perestlik: 155

surâhî: 166

Surhsîbvar: 127

surnâ (müzik aleti): 51, 197, 208, 265

surre: 2

surutka: 159, 284

Suzebolı: 85

Suzebolı kal‘ası: 87

Sübhân, kûh-ı: 281

Sücâh mescidi: 63

Sücâhlı karyesi: 87

Süd nehri: 87

Süd suyu: 174

sükker: 75, 328

Süleymân Ağa, Kazancızâde: 320, 326

Süleymân Beğ câmi‘i: 256

Süleymân, Hacı: 69

Süleymân Hân câmi‘i: 106, 121, 122, 123, 124, 144, 237, 295, 298, 299, 305, 308

Süleymân Hân cisri: 258

Süleymân Hân depesi: 113, 164, 185, 187

Süleymân Hân, Gâzî: 230

Süleymân Hân, Sarı Gâzî: 9

Süleymân Hân sebîli: 145

Süleymân Hân / Sultân: 1, 7, 9, 11, 15, 16, 17, 20, 27, 33, 56, 73, 79, 88, 94, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 165, 166, 167, 169, 171, 173, 175, 183, 186, 220, 221, 233, 234, 235, 236, 242, 244, 247, 251, 252, 254, 255, 268, 277, 278, 280, 284, 286, 287, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 321, 323, 328

Süleymân Hân topu: 106, 193

Süleymân Hân türbesi: 242, 328

Süleymân, Hazret-i: 57, 131, 284

Süleymân Igrando: 129

Süleymân Nebî: 284

Süleymân Paşa: 79, 134, 135, 138, 141, 146, 236

Süleymân, Râmoğlu Hacı: 270

Süleymân, Sarı Grando: 128

Süleymân Şâh: 123, 150

Süleymânîler: 144

Süleymâniyye câmi‘i: 70, 144

Süleymâniyye imâreti (Budin'de): 150

Süleymâniyye minâresi: 169

Sülmüş (köle ismi): 152

sülüs hat: 146

sümûmât makûlesi: 229

sümüklü böcek: 142, 145, 151

sünbül: 117, 119, 166, 224, 279

Sünbül Efendi merkadi: 64

sünbüle: 187

sünbül-i Hıtâyî: 265

sünbül-i Hindî: 32

sünbül-i Rûmî: 279

sünnet: 284

Sünnime (kadın ismi): 152

sürâhî: 223

sürhâb (kuş cinsi): 86

sürme: 229

Süro Kâzi (erkek ismi): 152

sürre: 108

Süvâ: 211

süvârî: 5

Süveys deryâsı: 87

- Ş -

Şa‘bân Efendi, İmâm: 94

Şâdlı Çelebi Sipâhî: 152

Şâfi‘î mezhebi: 64, 136, 148

şaglar: 16, 20, 21, 26, 28, 46, 48, 52, 127, 128, 129, 143, 205, 211, 212, 265

şâhî toplar: 34, 38, 52, 54, 61, 62, 100, 104, 106, 111, 121, 122, 141, 155, 157, 168, 171, 174, 189, 192, 199, 213, 250, 263, 281, 286, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 306, 313, 317, 319

şâhin: 5, 40, 43, 54, 86, 128, 155, 197, 277, 280, 281, 294, 318

Şâhin Paşa, Lala: 66, 67

Şâhkulı nakşı: 255

Şâhkulu (nakkaş): 25, 116, 142, 166

şâhnişîn: 49, 137, 140, 274, 299, 316

şâhtere: 279

şa‘îr (arpa): 52, 153, 158

şa‘ir / şu‘arâ: 118, 119, 152, 247, 287, 290, 314

şakâyık: 166, 279

şakî: 325

Şâkirî Efendi, eş-Şeyh: 68

Şakşakî Paşa: 98

Şâm: 16, 49, 83, 89, 91, 109, 111, 112, 143, 175, 201, 209, 320

Şâm fısdıklı helvâlar: 83

Şamaki: 79

Şamhâl Hân (Dağıstân pâdişâhı): 79

Şamhâller: 79

Şâm-ı Kazan tekyesi: 232

Şâm-ı Trablus: 199

Şâmî Efendi: 81

Şâmîzâde: 90, 177

Şamos nehri: 5, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 27, 28, 32, 45, 46

Şamos Uyvar: 9, 10, 14, 197

şapka: 24, 25, 32, 112, 128, 176, 178, 183, 206, 208, 224, 266, 267, 327

şarampav / şaranpav: 46, 114, 122, 123, 124, 133, 157, 168, 171, 191, 192, 195, 203, 220, 234, 273, 298, 299, 302, 313, 314, 320

şarâp: 14, 44, 47, 49, 51, 70, 92, 178, 320, 324

Şarbatakvar: 197

Şarkez: 123, 125, 142

Şarlofça kal‘ası: 212

Şarviz nehri: 121

Şat nehri: 290

şâtır: 196, 197

şatranc: 49, 114, 164

Şattu'l-Arab: 16, 20

şayak çuka: 153

şayaklar: 93

şayka (top cinsi): 49, 106, 133, 141, 145, 146, 147, 193, 294, 315, 317

şazrevân: 7, 23, 24, 64, 66, 67, 99, 100, 114, 117, 119, 142, 143, 145, 164, 169

şebeke ağlar: 122

Şebeş: 1, 2, 4, 11, 50, 51, 53

Şebeş Uyvar: 11, 12, 197

Şebeşvar: 197

Şeddâd: 7, 127, 138, 229, 233

Şeddâdî: 2, 4, 7, 8, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 31, 39, 44, 47, 49, 50, 56, 60, 63, 71, 85, 94, 101, 103, 104, 105, 106, 114, 115, 121, 122, 124, 138, 140, 143, 146, 155, 163, 164, 167, 170, 189, 204, 209, 214, 227, 231, 234, 245, 248, 266, 269, 273,

274, 277, 284, 285, 293, 294, 296, 299, 307, 316, 322, 324, 325

şeftâlû: 291

Şehâbeddîn Paşa, Gâzî: 53

şehbâzlar: 61

şehir a‘yânları: 308

şehir emîni: 136, 314

şehir kethudâsı: 2, 56, 63, 67, 71, 91, 94, 96, 98, 118, 136, 244, 251, 252, 254, 259, 277, 286, 292, 294, 296, 306, 314

şehir oğlanı: 80

şehir subaşı ağası: 98

şehir voyvadası: 71

Şehirli zindânı: 316

Şehreküsdü câmi‘i: 63

Şehreküsdü varoşu: 64

şehrengîz: 53, 64, 119, 153, 171, 245, 247, 252, 257, 260, 271, 291, 308, 318

Şehrezol: 81

şehriyârî: 111

şehzâde: 155, 196, 197, 198, 304, 305, 321

şeker: 46, 142

şeker kamışı: 220

Şekeş kal‘ası: 242

Şeki: 79

Şelele kal‘ası: 212

şemâme kavunu: 272

şem‘dân: 24, 129, 149, 265

şem‘-i asel: 75, 209, 223, 240

şem‘-i kâfûrî: 24, 75, 265

şem‘-i rîhler: 187, 209

şem‘-i zincler: 187

şemmâme amber: 76

Şemseddîn-i Sivasî, Kara: 197

Şemsî: 293

Şemsî Paşa: 303

Şemsî Paşa (Mustafâ Paşa karındaşı): 304, 308

Şemsî Paşa (Rûmeli beğlerbeğisi): 301

Şemsî Paşa, Rûmeli vezîri: 309

Şemsî Paşa, Vezîr: 300

şemşîr: 109

şemşîrbâz: 82, 83, 112

şemşîr-i samsâm: 191

Şem‘ûn-ı Safâ: 159, 263, 265, 266

şerbet: 224

Şeremet: 196

şerîf kazâ: 63, 71, 91, 94, 96, 98, 105, 239, 244, 249, 254, 259, 262, 268, 282, 286, 291, 294, 295, 296, 306

Şeştokollu Mehemmed Beğ câmi‘i: 259

şeştüper: 102, 118

Şeyh Efendi: 247

Şeyh Efendi câmi‘i: 67, 99

Şeyh Efendi mescidi: 99

Şeyh Hasan Efendi tekyesi: 247

Şeyh Kudsî: 97

Şeyh mahallesi: 98

Şeyh Pîrî Efendi câmi‘i: 255

şeyhânî mutallâ: 309

Şeyhî Çelebi: 230

şeyhülislâm: 56, 63, 76, 77, 98, 105, 111, 114, 137, 163, 239, 244, 247, 249, 251, 254, 262, 268, 286, 290, 291, 294, 296, 305, 306, 314

şeyhü'l-kurrâ: 63, 270

şeyhü'ş-şüyûh: 81

Şıklofça : 241, 298, 307

şıpırtma kalpak: 40, 196

Şıpka dağı: 91, 92, 93

şıralı engûru: 91

şîb: 23, 32, 37, 75, 206, 248, 263, 265

Şibenik kal‘ası: 275, 323

Şibevar: 197

Şiçe deresi: 5, 6

Şiçevâr kal‘ası: 6

Şiçova nehri: 5

Şidak Nogay: 196

Şijvarya: 15

şikârgâh: 119, 141

şikence: 39, 228

Şikloş: 237, 299, 314

Şikloş kal‘ası: 113, 114, 299, 300

Şimatorna: 43, 121, 126, 136, 214, 237, 241, 310, 314

şimşâd: 119

şindire: 91, 97, 102, 157, 174, 237, 239, 245, 249, 297

şindire tahta: 29, 31, 47, 49, 96, 99, 100, 104, 106, 111, 114, 122, 126, 140, 145, 147, 148, 157, 163, 168, 214, 227, 235, 240, 247, 291, 295, 296, 297, 298, 299, 306, 307, 308, 318, 328

Şinvardo kal‘ası: 225

şire: 99, 166

şîreli âbdâr üzümü: 120

şîr-hurma: 248

Şîrîn beğleri: 196

Şîrînli: 198, 328

Şirvan: 79

şiş: 118, 132, 139, 143, 184, 229

şişeci: 266

Şivekoron kal‘ası: 220

Şolomkovar kal‘ası: 8, 197

Şoşkon depesi: 187

Şoşkot deresi: 171

şukka-i alemler: 209

Şuran kal‘ası: 190, 209

Şuran kal‘ası: 208

Şuran palankası: 213

şükûfeler: 166, 259

şütür: 187

şütürbânlar: 187

- T -

Tabahâne: 63, 98, 99, 118, 145, 146, 147, 148, 156, 252, 257, 286, 287, 289, 290, 291, 295, 312

tabanca: 252

Tabanıyassı: 43

tabılhâne: 177, 200, 312

tabîbân: 151, 290

tabl / tabıl (müzik aleti): 34, 46, 51, 94, 96, 106, 149, 179, 185, 196, 197, 209, 265, 273

Tabur boğazı: 40

tabur cengi: 174

tâbût: 79

tabya: 21, 47, 49, 50, 52, 105, 106, 123, 138, 139, 141, 143, 145, 146, 155, 157, 161, 163, 164, 167, 170, 174, 189, 193, 194, 195, 196, 204, 206, 210, 214, 223, 227, 234, 235, 264, 274, 299, 303, 306, 307, 308, 312, 313, 315, 317, 319, 320, 321, 323, 326, 327, 328

tâc: 16, 24, 89, 102, 129, 132, 159, 224, 265

tâc-ı İskender: 129

tâç kalpakları: 318

tahhânlar: 289

Tahmîs: 78

tahsîldâr: 158

taht: 223, 302

tahta biçecek değirmenler: 33

taht-ı kraliçse: 244

taht-ı revân: 300, 305

tâk-ı Havarnak: 148, 165, 287

tâk-ı Kisrâ: 47, 116, 142, 147, 148, 165, 286

tâkıye: 57, 60

Takyanusî altun: 73

takye: 290

talar guruş: 31, 43, 220

talî‘a-i asker: 1

talkan: 17

Talyan lisânı: 220

Talyan-ı Fireng lisânı: 58

Taman cezîresi: 85, 86

Taman-elli: 196

Tâmîrîzâde câmi‘i (Öziçe'de): 245

Tancavar kal‘ası: 225

tarabans tüfeng: 196, 197

Tarabefzûn: 85

tarabızonlar: 144

Târîh-i Rûm-ı Yanvan: 85

Tarîkat-ı Muhammedî kitâbı: 76

Tarsus cisri: 286

Tasuçoyik karyesi: 282

Taşlıca: 250, 251, 252, 253, 255, 257, 279

taşra haremi: 165

Taşra Varoş mahallesi: 170

taştülek (kuş cinsi): 86

Tat kirmân: 85

Tata kal‘ası: 132, 160, 161, 162, 172, 177, 212, 225, 301, 320

Tatar: 3, 5, 6, 7, 10, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 27, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 50, 68, 70, 85, 99, 109, 131, 171, 174, 181, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 205, 206, 207, 210, 212, 213, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 233, 234, 235, 238, 242, 298, 312, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328

Tatar askeri: 3, 4, 7, 8, 16, 17, 24, 28, 33, 35, 40, 41, 42, 46, 50, 52, 162, 176, 177, 199, 216, 218, 220, 221, 222, 225, 231, 243, 313, 326

Tatar Hân: 52, 103, 131, 174, 189, 196, 197, 304, 311

Tatar Hânzâde: 196, 199, 212, 231, 235, 237, 312, 322, 326

Tatar lisânı: 91, 222, 260

Tatar seraskeri: 19

Tatar yayları: 220

Tatarbâzârcığı kasabası: 68, 69, 90

Tatarca: 93, 220

Tatarhânî: 69

Tatarşe: 200

tâ‘ûn: 22, 25, 172, 263

tavla (oyunu): 164

tavşan: 30, 198, 249

tavuk: 30, 47, 59, 147, 157, 198, 215, 222, 328

tâvûs: 22, 48

tâvûs kuşu: 219

tâvûsî deve: 182

tazı: 279

teber: 76, 139, 149, 316

Tebrîz: 49, 232, 282

teferrücgâh: 63, 104, 117, 119, 153, 154, 156, 225, 246, 253, 298, 318

tefne ağacı: 246

tefne yağı: 223

tefsîr-i şerîf dersi: 91

teheccüd: 94

tekâlif-i örfiyye: 90, 136, 139, 150, 246, 292

tekâlîf-i şâkka: 248, 283

tekbîr-i Muhammedî: 181

tekir balığı: 86

Tekirdağı: 41, 153

Tekrûr kral: 71

tekye: 31, 56, 57, 63, 69, 71, 88, 95, 101, 102, 104, 111, 116, 117, 135, 149, 150, 153, 155, 167, 228, 240, 246, 249, 253, 256, 258, 261, 262, 270, 277, 280, 283, 293, 294, 295, 298, 316, 318

tekye-i dervîşân: 63, 65, 95, 100, 146, 157, 170, 248, 249, 251, 253, 260, 284, 289, 296, 297, 300

tekye-i erbâb-ı tarîk: 91, 96, 99, 108, 251, 297

telâtin derisi: 47

teleme yağı: 153

telhîs: 305

telli kurşum: 229

temâsîller: 165, 166

temessükâtlar: 54, 61

teneke: 11, 20, 22, 38, 140, 167, 264

tengetir çadır: 309

tengetir haymecik: 155

tennûre: 76

Tentere cezîrecikleri: 86

terakkîler: 204

terâzû: 164

Tercan sahrâsı: 112

tercümânlar: 194

tereyağı: 258

Terkoz: 72, 84, 85, 86

terpûş: 95, 152, 197

Tersâhâne bâğçesi: 74

tersâhâneler: 269

tersâlar: 51

tershâne: 74, 269, 284

tesbîh: 23, 61, 83, 265

tesellînâme: 311

Tesvar dağları: 28

teşrîhât kitâbları: 229

teybend harîr kuşak: 57, 118

tezkire: 177, 178

tezkireci: 136

tığ: 9

tılsım: 22, 23, 49, 145, 151, 165

Tımış nehri: 1, 2

Tımışvar: 1, 2, 3, 16, 20, 27, 37, 44, 53, 89, 107, 136, 137, 237, 274, 304, 311, 312, 324

tınâblar: 187

tıransa: 110, 301

Tırnoviçse kapusu: 269

Tiflis: 79

Tîh: 191, 210

Tihemten: 186

Tihotine nehri: 252, 254, 255, 257, 258

tilki: 30, 102, 222

tilki kuyruğu (üzüm cinsi): 24

tîmâr: 1, 56, 69, 70, 91, 97, 102, 111, 121, 126, 133, 177, 194, 203, 209, 215, 244, 245, 248, 306, 326

tîmâr defterdârı: 135, 230, 314

tîmâr kethudâsı: 230

tîmâr-ı sipâhânlar: 94

Timur Hân: 53

Tin kal‘ası: 261

tine: 222

Tinetiho nehri: 252, 257

tîr: 82

Tiran kasabası: 55

Tire: 192, 204, 207, 212

Tirepiş kal‘ası: 16, 26

Tirepişvar: 16, 197

Tirepoşna karyesi: 244

tirfil: 8, 153, 271, 278

tîrkeş: 20, 109, 202

tirkeşli: 197

Tirkoviş: 31

Tirsenik karyesi: 96

tiryâkî: 118, 241, 243

tiryâkî adımı: 98, 114, 139, 235

Tiryâkî Hasan Paşa (Bosna vâlîsi): 236, 311, 313, 315

Tise nehri: 3, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 33, 44, 46, 52, 137, 156

Tivirdik karyesi: 55, 244

Tobla nehri: 269, 297

tobra emîni: 195

tobralar: 195, 301

Toğna: 122

Tokat kal‘ası: 244

Tokay kal‘ası: 19, 300

Tokayvar: 197

tokmak tüfengli: 109

tokmaklar: 145

Tolça kal‘ası: 247, 257

Tomanis: 79

tombaz: 138

tombaz gemiler: 110, 138, 151, 156, 175

Tomok: 100

tomruk: 195, 203

tomuz topu: 184

top: 4, 5, 7, 9, 11, 12, 16, 18, 28, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 58, 60, 61, 98, 106, 108, 112, 120, 124, 126, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 143, 146, 151, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 171, 172, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 233, 234, 236, 237, 245, 258, 265, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280,

281, 283, 284, 285, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328

top dökmek: 68

top dökücübaşı: 137

top güllesi: 13, 15, 45, 68, 101, 130, 138, 141, 147, 157, 165, 168, 179, 180, 182, 191, 193, 229, 235, 294, 297, 298, 307, 311, 313, 316, 320, 321

topçıyân: 158, 212, 230

topçu: 1, 2, 33, 50, 52, 89, 137, 141, 162, 171, 191, 192, 204, 207, 213, 215, 230, 232, 236, 242, 268, 269, 304, 306, 314, 315, 320

topçubaşı: 162, 190, 207, 234

Topçular kasabası: 84

tophâne: 141, 163

Tophâne: 79, 80, 85, 106, 122, 135, 140, 141, 142, 163

Tophâne Abazaları: 80

top-ı kal‘a-kûp: 32, 39, 50, 85, 106, 138, 145, 192, 193, 210, 250, 302

top-ı kûp: 7, 18, 36, 105, 120, 124, 133, 139, 143, 160, 164, 192, 195, 199, 213, 227, 245, 302, 321

top-ı serâmed: 163, 307

top-ı şâhî: 122, 212, 311

top-keşân: 96

Topla nehri: 270, 271

toplu kulleler: 123

Topraklık kal‘ası: 313, 317, 318, 328

Topraklık varoşu: 312, 316, 317

topuz: 51, 102, 118, 134, 209

torlak: 76

Tornik yaylası: 247

Tornik yaylası: 55

torompete: 34, 43, 46, 134, 177, 179, 181, 182, 184, 185, 196, 197, 207, 217, 265, 273

Torondoş dağı: 56, 58

Torvakurudan dağları: 90, 93, 94

Tot: 152, 156, 183, 186, 199, 219, 221, 228

Tot banı: 130

Tot gulâm: 52

Tot kenîsesi: 228

Tovarnik kal‘ası: 136

Tovarnik palankası: 103, 238, 297

Tovna gölü: 122

Tovna kal‘ası: 122, 136

Tovoçin karyesi: 244

Tovona palankası: 238

Toykun Paşa: 146, 147

Toyon dağları: 96

Török Palando (Seğitvar banı): 129

Tövar karyesi: 13

trinketa direği: 138

tuç: 117, 129, 142, 151, 154

tuç havânlar: 154, 171

tuç horos: 151

tuç kadeh: 142

tuç künkler: 164, 287

Tûfân-ı Nûh: 271

tuğ: 1, 4, 28, 45, 81, 109, 126, 134, 137, 150, 158, 177, 190, 196, 197, 201, 237, 241, 243, 250, 262, 314

tuğ-ı şâhîler: 51, 89, 131

tuğrâ: 44, 83

tuğrâ-yı garrâ: 83, 134, 135, 136

tuğulka: 48, 139, 143, 162, 177, 229, 294, 316

tulum: 20, 26, 62, 281, 310

tulumba: 229

Tuna: 3, 9, 17, 20, 53, 54, 55, 67, 71, 72, 87, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 110, 111, 114, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 140, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 181, 182, 187, 188, 189, 209, 213, 215, 219, 221, 225, 232, 235, 237, 238, 240, 244, 247, 257, 259, 277, 301

Tuna Belgradı: 7, 13, 29, 294

Tuna değirmenleri: 151

Tuna Demirkapusu: 3, 72

Tuna gemileri: 151, 173

Tuna kapudanı: 137, 162, 175

Tuna palankaları: 123

Tuna suyu: 98, 131, 145, 146, 168, 169, 175

Tuna Vişegradı: 162

Tuna yalıları: 90, 125

Tunageçdi Hasenî ve Hüseynî kınalı atlı ve yedekli yiğitleri var idi.: 162

Tunca nehri: 69, 70, 72, 90

turalar: 255

Turdar: 197

Turla nehri: 37, 38, 87, 106, 174

turna telleri: 128, 133, 185, 203, 224, 318

turp: 215

turra: 196, 231

turşu: 47

turunc: 153, 220, 221, 268

turvin: 264

Turvin sahrâsı: 50, 51

Tuşile karyesi: 292

tut meyvesi: 97

tûtîyâ: 7

tuz: 8, 98, 282, 283, 285

tuz emîni: 282, 285

tuz kayaları: 8

tuz ma‘deni: 8, 11

tuz mehâzinleri: 99

tuzcular: 8

Tuzda: 8, 11

tuzla: 269, 285

Tuzla kasabası: 295, 306

tüccâr: 31, 58, 70, 103, 108, 109, 110, 144, 147, 152, 170, 247, 256, 257, 270, 272, 290, 292, 295, 296

tüfeng: 9, 28, 32, 35, 37, 62, 79, 83, 86, 92, 93, 109, 112, 124, 126, 132, 133, 134, 139, 143, 154, 158, 169, 170, 176, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 206, 208, 209, 211, 215, 216, 217, 230, 236, 252, 258, 259, 261, 262, 265, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 276, 279, 284, 285, 291, 302, 303, 307, 309, 316, 320, 321, 322, 327

tüfengci dükkânları: 252

tüfengciler: 196, 197

tüfeng-endâz: 2, 4, 5, 10, 15, 33, 34, 40, 60, 65, 105, 109, 111, 113, 194, 223, 258, 259, 260, 262, 271, 272, 273, 282, 324

tüffâh: 66

Tümük: 79

Türbe bayırları: 146

Türbe kal‘ası: 302, 304, 323, 328

Türbe mahallesi (Çayniçse'de): 253

Türk: 5, 36, 127, 132, 155, 172, 175, 176, 178, 179, 182, 184, 190, 191, 194, 199, 205, 206, 207, 269, 277, 291, 311, 322, 323, 327

Türk askeri: 130, 191, 194, 206, 293, 313

Türk dellâllar: 205

Türk Eşe karyesi: 84

Türk lisânı: 30, 84, 225

Türkçe: 64, 172, 291

Türkî kasâid: 83

Türkistân: 47

tütün: 93, 176, 206

- U -

ûd: 77, 149, 211, 248, 265, 302

ûd u amber: 24

ûd-ı zebât: 47

Udvarhel: 33, 41, 197

Uğrun kapu: 140, 142

uhlamur: 119, 246, 260

ulak: 72, 89, 135, 161, 162

Ulama Paşa: 1, 157

Ulama Paşa hânı: 57

Ulama Paşa kullesi: 138

Ulama Paşa sebîli: 145

Ulama Paşa tabyası: 138, 237

Ulanlı: 196

ulemâ: 57, 63, 73, 74, 77, 91, 95, 96, 108, 118, 119, 147, 151, 152, 187, 240, 246, 257, 286, 290, 292, 300

Ulu Nogay: 196

ulûfe: 40, 41, 53, 76, 77, 137, 195, 210, 238, 258, 278

ulûfeciyân-ı yesâreyn: 304

Umaniçse karyesi: 55, 247

Ummân, Bahr-i: 87, 183

un: 215, 229, 240

un değirmeni: 33, 71, 103, 111, 228, 246, 261

Un kapanı: 106

Ungurus: 3, 13, 36, 43, 84, 88, 91, 101, 104, 105, 110, 122, 127, 128, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 142, 156, 176, 198, 225, 313

Ungurus kralı: 101, 102, 111, 113, 120, 122, 128, 156, 159, 299

Urfa: 89

urgan: 245

Urûm, ayrıca bkz. Rûm: 69, 70, 71, 91, 114, 245, 264, 265

Urumbet Nogay: 196

Urûmca: 56

Urûmlar karyesi: 69

Urus: 264

Urusça lisânı: 220

Urusçuk: 72, 93, 97, 103

Uskok: 250, 252, 258, 259, 260, 261, 272, 276, 278, 279, 283, 284, 286, 291

uskumru balığı: 86

Ustolça: 261, 281, 282

Ustolni kal‘ası: 170

Ustolni-Belgrad: 7, 15, 43, 112, 113, 123, 127, 128, 133, 136, 166, 176, 210, 212, 233, 237, 243, 298, 301, 314

Ustolni-Belgrad kal‘ası: 9, 113, 160

ustolnik: 197

Usturumca şehri: 64

Uşşâkî tekyesi: 260

uştuka balığı: 153

utarid: 187

Utvar Kapdanı: 12

uyuz: 65, 311

Uyva: 214

Uyvar: 11, 29, 43, 89, 148, 152, 159, 161, 163, 164, 172, 173, 174, 175, 176, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 243, 297, 319

Uyvar kal‘ası: 89, 130, 157, 158, 174, 175, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 219, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 237, 243, 321, 326

Uyvar sahrâsı: 188, 190, 193, 206, 208

Uzun câmi: 99

Uzun Hasan: 112

Uzuncaova kasabası: 90

Uzuncular karyesi: 72

- Ü -

Üççeşmeler (Nova'da): 270

Üçler Makâmı: 99

Ülgün kal‘ası: 60, 61

ümerâlar: 40, 50, 158, 174, 200, 205, 209, 238

Ümhâne (kadın ismi): 152

Ünsî Efendi (Ordu Monlası): 187, 195, 210, 229

Ünye vilâyeti: 39

Üsküdârî Mahmûd Efendi: 80, 186

Üsküp: 56, 62, 70, 250, 251, 281, 282, 285

Üstikolina kasabası: 257, 258

Üstü Açık ılıca (Budin'de): 147, 155

Üstürgon: 43, 127, 128, 133, 136, 137, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 170,

171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 186, 187, 188, 189, 190, 199, 201, 202, 208, 210, 212, 217, 228, 230, 232, 237, 314, 321

Üstürgon kal‘ası: 9, 113, 130, 132, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 184, 187, 189, 190, 209, 214, 228, 232, 233, 243, 298

Üstürgorna: 159

üzengi: 218

üzüm: 24, 47, 59, 120, 166, 261, 267, 272, 281, 291, 296

üzüm turşusu: 103

- V -

Vac vâdîsi: 105

Vaç: 142, 157, 189, 236, 237

Vaç kal‘ası: 133, 146, 157, 233, 236, 237

Vaç sahrâsı: 236

vâdî-i hâmûn: 242

Vâ‘izzâde: 316, 320

Vak nehri: 189, 200, 201, 209, 212, 213, 215, 217, 218, 219

vakıf kasabası: 249

Vakvâk, şecer-i: 35, 93, 216, 309

Val: 44, 89, 106, 136, 161

Vâlide câmi‘i: 228

Vâlide Sultân: 214

Valik kal‘ası: 325

Valiva kasabası: 55, 244

Valpova: 108, 109, 113, 237, 241, 242, 298, 299, 326

vamoş: 196, 197

Van: 81, 84, 87, 159, 163, 315, 317

Van kal‘ası: 81, 138, 214, 274, 277

Varad kal‘ası: 311

Varadin: 103, 105, 110, 132

Varadinpetre kal‘ası: 104

Varat: 1, 3, 8, 19, 20, 27, 29, 33, 42, 43, 44, 89, 100, 136, 234, 237, 326

Varat kal‘ası: 6, 7, 8, 11, 18, 19, 53, 196, 213, 300, 321

Vardar nehri: 64

Varna: 53, 68, 72, 85

Varoş kapusu: 111

Varşalka Kral: 47, 219

Vasil: 86

Vasiligoz: 86

Vasilikoz: 87

vasiyyetnâme: 133, 135

Vaşarheld kal‘ası: 12

Vaşarheld kal‘ası: 29

Vaşvaroğlu: 175

Vedd: 211

Vekat kal‘ası: 79

Velat nehri: 45, 48, 52

Velî Ağa: 260

Velî Ağa câmi‘i: 260

Velî Beğ germâbı: 148

Velî Beğ hânı: 260

Velî Beğ ılıcası (Budin'de): 149, 150, 154

Velî Efendi, Vâ‘iz: 82

Velî Mustafâ, Kızlar Ağası: 80

Venedik: 47, 56, 58, 59, 60, 61, 107, 120, 243, 249, 252, 253, 257, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 281, 283, 292, 306, 321, 322

Venedik altunu: 61, 271

Venedik banı: 267, 271, 272

Venedik beğleri: 265

Venedik elçisi: 267, 272

Venedik Firengi: 55, 60

Venedik hazîne: 278

Venedik kal‘ası: 266, 267, 322

Venedik kapudanları: 263

Venedik körfezi: 56, 60, 61, 259, 264, 268, 269, 274, 285, 290, 322

Venedik Pirinc-pirimi: 55, 56, 264, 274

Verça nehri: 247

vere: 11, 60, 103, 104, 105, 161, 199, 206, 208, 231, 233, 243, 304

Verebil kal‘ası: 212

Veriga: 268, 274, 275

vetah: 197

Veys el-Karanî: 74

Vezîr Ferhâd Paşa, Vezîr: 301

vezîria‘zam: 71, 75, 77, 79, 81, 92, 93, 100, 104, 109, 160, 161, 162, 177, 181, 183, 189, 192, 195, 198, 202, 206, 207, 213, 214, 241, 243, 245, 297, 308, 311, 319, 328

vezneboşal (kuş cinsi): 86

Veznedâr Ağa: 249

Vidin: 90, 97, 98, 99, 100

Vidin kal‘ası: 97, 98

Vilagoş kral: 15

Vilogoş kal‘ası: 304

Vinçaz kal‘ası: 7, 50, 197

Vinkoş, Çeh çâsârı: 132

Vireca kasabası: 97

vistiyar: 197

Vişegrad: 55, 162, 212, 257, 287

Vişegrad kal‘ası: 212, 233, 235

vişnâb: 103, 153

vişne: 153

Vite nehri: 96

Vitoş dağı: 97

Vize: 70, 71, 72

Vizo, Kostantin kızı: 70

Vo nehri: 193, 200, 221

Voça nehri: 55

Volçıdırma karyesi: 97

Voraniçse: 269, 270

Voranitiçse bayırı: 271

vordinar: 101

vornik: 196, 197

Voyka karyesi: 238

Voynak: 203, 249

Voynık ban (Sırf banı): 128, 294,313

voyvada: 8, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 66, 69, 70, 71, 72, 91, 94, 97, 100, 103, 104, 105, 120, 239, 240, 244, 248, 252, 254, 258, 259, 277, 282, 286, 291, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 309, 314

Vuçitrin: 56, 292, 314

Vuçu bostâncıbaşı: 81

Vuka nehri: 297

Vuleçe yaylağı: 65

Vulko nehri: 104

Vulkovar: 104, 136, 186, 238, 297

Vulkovar kapusu: 106

vurguncu askeri: 273

Vuvle cebeli: 79

- Y -

yaban asmaları: 163

Yablaniçe yaylağı: 247

Yablaniçse karyesi: 55, 247

Yaboka karyesi: 53

yâdes kemiği: 50, 231

Yadra nehri: 293, 294

yâfte kâğızları: 94

Yagodina: 100, 240

yağ: 46, 101, 103, 106, 216, 240, 297

Yağfur Tekûr: 86

yağmâ: 7, 10, 92, 209, 221, 275, 309

yahni: 96, 214, 282

Yahûd kavmi: 129, 139

Yahûdî: 70, 95, 98, 114, 139, 150, 153, 245, 255, 264, 265, 279

Yahyâ Ağa: 63

Yahyâ Beğ, Sâlihli: 239

Yahyâ, Hazret-i: 254

Yahyâ Paşa câmi‘i: 251

Yahyâ Paşa ibn Mehemmed Paşa: 154

Yahyâ Paşazâde: 160, 161, 233, 298

Yakay kavmi: 231

Yakova: 104, 115, 116, 237, 277, 297, 298, 310, 314, 324

Yakovalı Hasan Paşa câmi‘i (Peçoy'da): 115

Yakovalı Hasan Paşa medresesi: 116

Yakoviçse kasabası: 62

Ya‘kûb Ağazâde Ahmed Ağa: 97

Ya‘kûb Ağazâde, Sofyavî: 97

Ya‘kûb Çavuş: 68

yâkût: 16, 32, 48, 128, 144

yâkût rengi: 153

yaldız: 251

yaldızlı haç: 11

yalı ağası: 3, 17, 19, 20, 41, 42, 52, 198, 205, 219, 225, 226, 238, 242, 328

Yalı kapusu: 269

Yalı Tatarı: 33, 242

Yalova: 113

Yaman Sadaklı: 196

Yanık: 89, 100, 123, 126, 158, 161, 171

Yanık kal‘ası: 19, 88, 89, 90, 109, 123, 132, 136, 152, 158, 161, 177, 202, 225, 320

Yanık seferi: 123

Yanko ibn Madyan: 72, 74, 84

Yanko Kral: 72

Yanoş kral (Budin kralı): 16, 18, 101, 113, 120, 123, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 154, 233, 299, 300

Yanova: 3, 4, 7, 29, 46, 50, 84, 234, 237, 240, 304, 321

Yantura nehri: 93

Yanvan: 72, 85

Yanvan-ı Rûm Tevârîh: 86

yapağı: 285, 295, 301

yârbendler: 254

Yarka karyesi: 242

yarlığ-ı belîğ: 96, 135, 250, 263

yasakçı: 11, 14, 28

yasdıklar: 10

Yassı mahalle: 157

Yassı Tabya: 191, 192, 193, 194, 205, 227

Yassıören karyesi: 88

Yaş şehri: 31

yaşmak çember: 152

Yavla: 236

Yavuz Er ibn Ece Ya‘kûb: 135

yay: 4, 37, 143, 193, 203, 229, 316

yazma (yiyecek): 17

Ye’cûc: 145, 146, 163, 264, 295, 307, 315

Yedikulle: 81, 84, 129, 135, 136

Yedikum: 85

Yedvoriç kasabası: 259

Yeğûs: 211

Yejder ban: 8, 42

Yelaç kal‘ası: 258

Yeleç dağı: 258

Yeleçse kasabası: 259

yelekler: 268

Yeleşke kal‘ası: 315

Yeleşke nehri: 87

yelken: 152, 275

yelkovan (kuş cinsi): 86

yelve (kuş cinsi): 86

Yemen: 64, 77, 79, 118, 143, 160, 263

Yemenî, akîk-i: 23, 24, 68

Yene nehri nehri: 72

Yenehisâr: 71, 72

Yeni câmi: 67, 80, 167

Yeni hân: 99

Yeni kapu: 146

Yeni kasaba: 65, 292

Yeni medrese: 144, 147

Yeni odalar: 62

Yeni Palanka: 121, 136, 238

Yenibâğçe: 72

Yenibâzâr: 65

yeniçeri: 11, 14, 29, 33, 35, 40, 41, 50, 52, 89, 101, 105, 111, 130, 132, 135, 137, 150, 156, 159, 161, 162, 172, 183, 189, 191, 192, 200, 203, 204, 205, 207, 212, 213, 214, 215, 230, 231, 232, 233, 236, 242, 268, 270, 274, 294, 298, 310, 321

yeniçeri ağası: 41, 90, 137, 151, 152, 158, 161, 162, 191, 192, 267, 268, 270, 271, 300, 303, 306, 312, 314, 320

yeniçeri bayrağı: 161

yeniçeri çorbacıları: 1, 137, 184, 312

yeniçeri dizdâr ağa: 137

yeniçeri ocağı: 27, 75, 136, 152, 161, 162, 183, 189, 207, 209, 211

yeniçeri odaları: 2, 13, 28, 87, 137, 140, 144, 152, 191

yeniçeri serdârı: 56, 63, 67, 71, 72, 91, 94, 96, 97, 98, 100, 239, 240, 244, 247, 249, 251, 252, 254, 259, 262, 277, 281, 282, 283, 286, 292, 296, 297

Yenidünyâ: 221, 222, 224

Yenihân: 295

Yenihisâr: 120

Yenikal‘a: 62, 121, 234, 242, 276, 279, 292, 311, 312, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328

Yeniköprü: 287

Yeniköy: 69, 85

yerekan: 24, 105, 165

Yergöğü kal‘ası: 72

Yesevî: 150, 293

Yeşil câmi: 98, 99

Yeşil Direkli hammâmı: 145

Yeşil Direkli ılıcası (Budin'de): 146, 148, 149, 154

Yeşil Direkli mahallesi: 145

yeşil şukka alemler: 324

yeşim: 7, 24, 118, 165

Ye‘ûk: 211

Yezero yaylası: 259, 292

Yezîd: 135, 229

Yezîdî Kürdleri: 82

yılan: 22, 25, 145, 151, 280, 285

yılan balığı: 58

yılan derisi: 226

Yıldırım Hân: 53, 72, 86, 89, 128

yıldız rûzgârı: 47, 96

yoğurd: 30, 101, 172, 247

Yoğurdcu karyesi: 90

yoklama: 229

yoklaması ağası: 136

yonca: 8, 153, 271, 278

Yoranda kral: 219

Yoro Zâ‘im (erkek ismi): 152

Yoroz kal‘ası: 85

Yovahim: 220, 225

Yörük: 64, 96

Yörük Çıtak: 91

Yörük köyü: 62

Yörük lisânı: 64, 90

Yörükân: 62, 65, 70, 71, 90, 91, 94, 96, 191

Yörükân kavmi: 230

Yukaru mahalle: 98, 99

Yukaru mahalle (Çayniçse'de): 253

Yukaru mahalle (Mitroviçse'de): 102

Yukaru tekye: 63

yulaf: 172, 176, 214, 215

yumurta: 18, 30, 49, 221, 284

yunak: 26

Yunak Ali: 320

Yunak (köle ismi): 152

Yûnân lisânı: 56, 86, 87, 159

Yûnâniyân: 113, 127

Yûnus Voyvada câmi‘i: 67

Yuram vâdîsi: 232

Yûsuf Ağa: 33

Yûsuf Ağa, Hünkâr Hazînedârı: 321

Yûsuf Ağa, İmrahor: 180

Yûsuf Ağa, Koca: 305

Yûsuf Ağa, Melek Paşa kethudâsı: 40

Yûsuf Beğ: 59, 276, 277

Yûsuf Beğ, İskenderiyye beği: 46, 54

Yûsuf Beğ, Kör: 272, 275

Yûsuf Beğ, mîr-i livâ: 56

Yûsuf Beğ oğulları: 56

Yûsuf Beğ, Risnalı: 275

Yûsuf Beğzâde: 56, 59, 61, 69

Yûsuf Bili, Kör: 196

Yûsuf Efendi, Şâmî (hünkâr İmâmı): 81

Yûsuf, Ekrâdı hâkimi: 82

Yûsuf Hân: 82

Yûsuf Kethudâ: 33, 34

Yûsuf Paşa: 175, 181, 185, 188, 192, 195, 204

Yûsuf-ı Ken‘ân: 78

Yûsuf-sıfat: 29

yüğrük atlılar: 181, 208

Yüleme: 67

yüzbaşı: 70, 98, 102, 111, 114, 121, 136, 162, 178, 191, 236, 251, 294, 306, 314

yüzgeç âdemler: 132

yüzük: 16, 36

- Z -

za‘afrân: 222

Zaçisne kal‘ası: 325

Zadra kal‘ası: 275, 322

za‘ferân: 285, 302, 303

Zagor dağları: 254, 257, 258, 259, 323

zağanos (kuş cinsi): 5, 86, 155, 277, 280, 294

zağar: 262, 279

zağarcıbaşı: 159, 161, 172, 191, 192, 200, 203, 212, 230

Zağra: 67, 90

Zağra Yenicesi kal‘ası: 69

zahâ’ir: 6, 7, 61, 121, 130, 135, 158, 190, 225, 240, 304

zahîre: 31, 52, 93, 110, 113, 116, 126, 172, 173, 190, 191, 201, 203, 212, 215, 225, 226, 230, 231, 236, 239, 240, 242, 244, 245, 250, 264, 275, 276, 310, 311, 312, 314, 318, 319, 320

Zaklise kal‘ası cezîresi: 275

Zâl-ı zamân: 305

zâlim (top cinsi): 193

Zalom yaylası: 278, 279

Zamet karyesi: 97

Zamit karyesi: 67

zanbak: 117, 279

Zaporoska: 196

zarbuzan / darbuzen (toplar): 33, 122, 141, 157, 174, 189, 193, 199, 213, 286, 308

Zard kal‘ası: 110

Zârî: 2

Zarîfî Çelebi (Sultânü'ş-şu‘arâ): 99

Zatarnak nâhiyesi: 257, 276, 292

Zavallı (köle ismi): 152

zâviye: 99, 152, 245, 249, 253, 308

ze‘âmet: 1, 2, 54, 55, 56, 65, 69, 70, 86, 91, 94, 97, 102, 133, 135, 162, 203, 205, 215, 244, 247, 258, 294, 306, 326

zebânîler: 25

zeberced: 23, 166

Zebûr: 224

zeheb: 20, 165, 166, 202, 276

zehirli: 229

zehrâb: 78

Zekeriyyâ Ağa, Hacı: 270

zemberek: 139, 143, 146, 168, 194, 203, 227, 228, 304, 307, 311, 316

Zemin sahrâsı: 241

Zemon kal‘ası: 101, 110, 136, 243

Zemon sahrâsı: 243, 300

Zenarite limanı: 87

zencebî: 285

zer: 24

zerbâf: 23, 32, 37, 75, 206, 248, 263, 265

zerdâlû: 153, 209

zerde: 96, 198, 224, 282

zerdesteler: 92

zerdeva: 31, 197, 252, 257

zerdî: 165

zerdûz: 40, 131, 134, 196, 265

zerdûz hil‘at-i şâhî: 89

zerdûz keçe: 136

zerdûz üsküflü yeniçeriler: 137

zereh-külâh: 48, 75, 109, 139, 229

zer-ender-zer dîbâ: 235

zer-i hâlis: 23, 148, 211

zerîn: 166

zernîh: 284

zer-nişânlı bakır tâs: 165

zerrîn: 130, 225, 259, 279

zerrîn âvânîlerin: 32

Zeyla‘ı şehri: 79

Zeyne'l-âbidîn, İmâm: 135

zeynî (üzüm cinsi): 24

zeytûn: 47, 153, 220, 221, 268, 272, 281, 292

zeyyât: 73

zırh: 48, 75, 83, 109, 139, 177, 180, 184, 229

zırtıl: 76

Zidmon: 300

Zidmon Yanoş (Erdel Kralı): 134, 304

zifâf gecesi: 75

zifâf paçası: 73

zift: 143, 187, 194, 203, 302

zihnigar: 196, 197

zil: 51, 149, 182, 208, 265

zîlpûş: 182

zincab: 247

zincîr: 121, 122, 139, 145, 156, 157, 164, 229, 274, 275, 285, 286, 289, 312, 327

zincîr kökü kalkanlar: 139

zincîrli asma cisirler: 124

zincîrli çarhlar: 289

zindân: 214, 235

zindân kapusu: 141

zindân kubbesi: 316

zirâ‘-ı mekkî: 269

zirâ‘-ı melikî: 98

zireh-külâh: 177

Zirin: 89, 105, 120, 309, 323

Zirin hersek: 130, 298, 301

Zirinoğlu: 44, 108, 124, 126, 136, 175, 183, 203, 238, 242, 243, 304, 308, 312, 313, 314, 318, 319, 322, 323, 324, 325, 327, 328

Zirniski ban: 309

Zirniski Mikloş ban: 301, 303, 304, 308

Zirniski Mikloş (Seğitvar banı): 300

ziyâfet: 30, 31, 32, 51, 53, 127, 129, 153, 198, 235, 238, 276

Zobdol karyesi: 261

Zolomioğlu: 4, 13, 16, 20, 21, 29

zolta nâm guruş: 115

zorba: 268

Zoze: 175

zu‘amâ: 92, 96, 135

Zulumât, Bahr-i: 87

zurna: 217, 241

zühal: 187

zühre: 187

zükâm: 148

Züleyhâ: 47

Zülfikâr Ağa: 259

Zülfo Ako (erkek ismi): 152

zümürrûd: 16, 128, 148, 282, 293

[1] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[2] *Kur'ân*, Neml 40. "Bu Rabbimin lûtfundandır".

[3] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[4] *Kur'ân*, Nûh, 23. "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğûs'ı, Ye'ûk ve Nesir 'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[5] *Kur'ân*, Fecr 29-30; "Ey huzura eren nefis, gir kullarımın arasına, gir cennetime."

[6] *Kur'ân*, Fâtiha 6; "Bizi doğru yola eriştir."

[7] *Kur'ân*, Rahmân 9; "Tartmayı doğru yapın, tartıyı eksik tutmayın."

[8] *Kur'ân*, Nisâ 145; "Doğrusu münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."

[9] *Kur'ân*, Hümeze 1; " Diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işâretler yapıp alay eden her fesad kişinin vay haline!"

[10] *Kur'ân*, Bakara 20, 106, 109, 148, Âl-i 'İmrân 165, Nahl 77, Nûr 45, 'Ankebût 20, Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[11] *Kur'ân*, Fâtır 13; Hacc 61, Hadîd 60; "Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar"

[12] *Kur'ân,* En'âm 45 "Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun."

[13] *Kur'ân*, Bakara 20, 106, 109, 148, Âl-i 'İmrân 165, Nahl 77, Nûr 45, 'Ankebût 20, Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[14] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[15] Her iş, vakt ü zamanı gelince olur.

[16] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[17] *Kur'ân*, Yâsîn 53; "Tek bir çığlık kopar".

[18] *Kur'ân,* Rahman, 26; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."

[19] *Kur'ân,* Kasas, 88, "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."

[20] Her şey aslına döner.

[21] *Kur'ân*, Mülk 2; "Ölümü ve hayatı yarattı".

[22] *Kur'ân*, Âl-i 'İmrân 185, Enbiyâ 35, Ankebût 57; "Her canlı ölümü tadacaktır".

[23] *Kur'ân*, Nahl 96; "Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur, tükenmez."

[24] *Kur'ân*, Tîn 4; "Biz insanı en güzel şekilde yarattık".

[25] "İsimler gökten inmiştir".

[26] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[27] Bekarlık gerçekten büyük bir saltanattır.
Dinle benden, özgür bedenini köle yapma.
Kahrolası bir gecelik zevk için,
Yıllar yılı bir kadının kölesi olma.

[28] Nedir Dünya? Hak'tan gafil olmaktır.
Yoksa kumaş, para, çoluk-çocuk ve kadın değildir
(Mesnevî, 1. Defter, 179. Beyit)

[29] Hadis (Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); Resulullah (S.A.V) şöyle buyurmuştur: "Hicretten iki asır sonra sizin en hayırlınız, durumu hafif olanlarınızdır. Dediler ki: Hafif nedir yâ Resulullah? Resulullah (S.A.V.): Ailesi ve çocukları olmayandır.

[30] Hadis (Bu hadis de muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); "Resulullah (S.A.V) şöyle buyurmuştur: Ahir zamanda kısır kadınlara rağbet edin".

[31] *Kur'ân*, Bakara 20, 106, 109, 148, Âl-i 'İmrân 165, Nahl 77, Nûr 45, 'Ankebût 20, Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[32] *Kur'ân*, İnşirâh 5-6. "Elbette güçlükle beraber şüphesiz bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır."

[33] Hadîs, "Yalancı, her duyduğunu konuşan kimsedir".

[34] Hadîs, "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir" *(Keşfü'l-Hafâ,* C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.

[35] *Kur'ân,* Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".

[36] Her şey aslına döner.

[37] *Kur'an,* Fecr, 27-28; "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[38] Affetmek zaferin zekâtıdır.

[39] *Kur'ân*, Lokmân 19; "Seslerin en çirkini şüphesiz merkeblerin sesidir".

[40] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[41] Hadis: "Bir saatlik adâlet, yetmiş senelik ibâdetten hayırlıdır.

[42] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[43] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[44] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[45] Hadîs, "Fakirlik benim iftiharımdır".

[46] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[47] Hadis (Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz".

[48] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[49] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[50] *Kur'ân,* İsrâ 70. "Ama gerçekten de kişi oğullarını değerli eyledik."

[51] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[52] *Kur'ân,* En'am 163; "O'nun ortağı yoktur."

[53] *Kur'ân*, Âl-i 'İmrân 97; "Ona giren güvene erer".

[54] *Kur'ân,* Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği şekilde yardım eder".

[55] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[56] "Ben develerin yaratıcısıyım".

[57] Hadîs, "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir" *(Keşfü'l-Hafâ,* C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.

[58] *Kur'ân*, Nûh, 23. "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğûs'ı, Nesri ve Ye'ûk'u bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[59] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150 "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir".

[60] Kâfirin malı mümine helâldir.

[61] Macarca beddua.

[62] Zıdlar birleşemez.

[63] *Kur'ân*, 3. Âl-i 'İmrân 37; "Zekeriya onun yanına, mâbede her girdiğinde [yanında bir rızık bulurdu]".

[64] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[65] *Kur'ân,* İnşirâh 5-6, "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır."

[66] *Kur'ân,* Bakara, 32; "Dediler ki: Sen yücesin. Bizim senin öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur".

[67] Hadîs, "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır".

[68] *Kur'ân,* Hûd 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a aid olmasın".

[69] *Kur'ân,* Kehf 71 "...Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi." Âyette geçen "imran" kelimesi metinde "nükran" şeklinde yazılmıştır.

[70] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[71] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[72] *Kur'ân,* Kehf 71; "Halkını boğmak için mi (gemiyi) deldin?"

[73] *Kur'ân,* Kehf 79; "O gemi"

[74] Her şey aslına döner.

[75] *Kur'an,* Fecr, 27-28; "O, senden,sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[76] *Kur'ân,* En'am 163; "O'nun ortağı yoktur."

[77] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[78] *Kur'ân,* İbrahim 27 "... Allah dilediğini yapar"

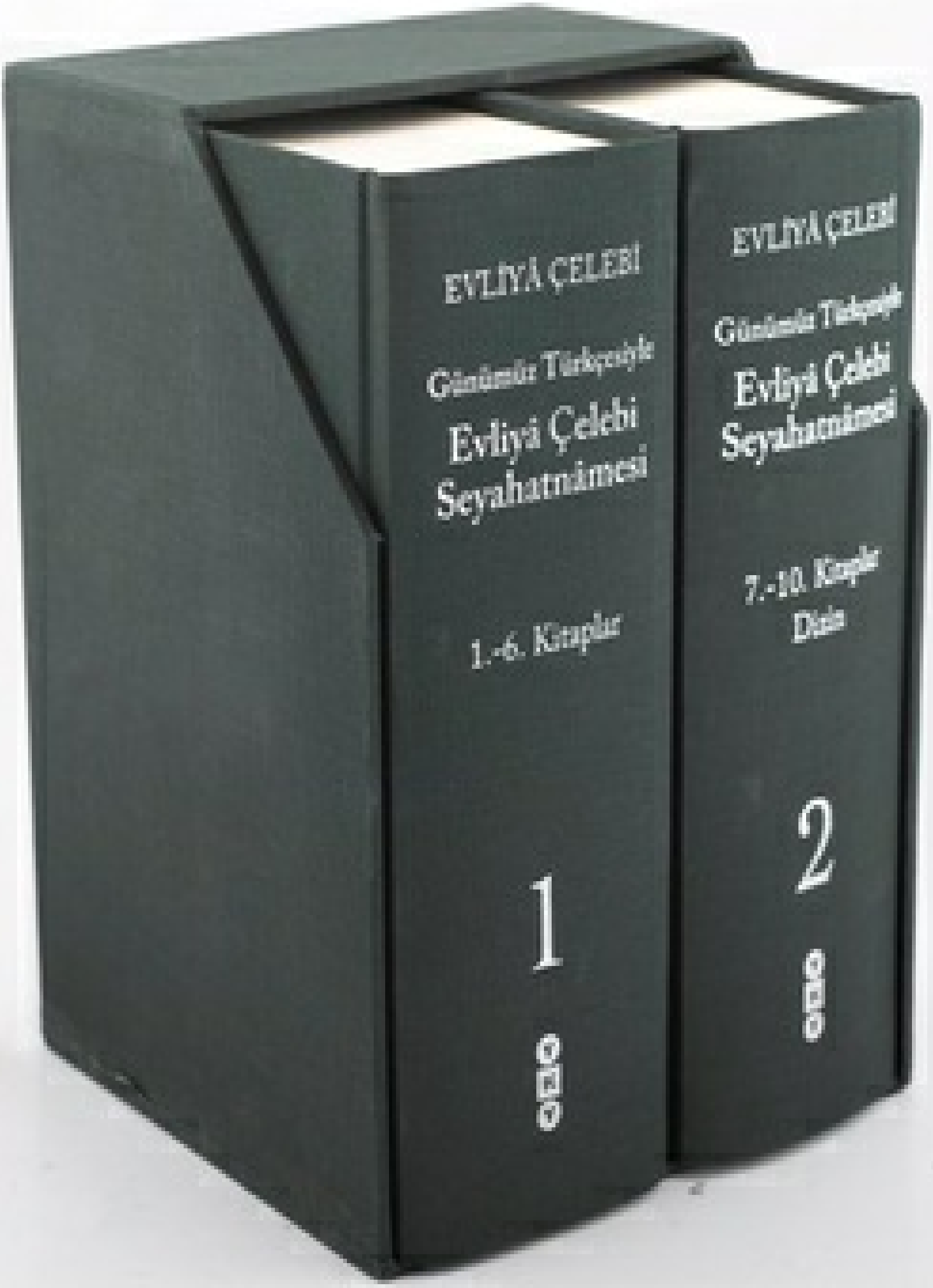
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

VII. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
VII. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Seyahatnâme'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat 308 numarada kayıtlı olan VII. ve VIII. ciltleri şemseli ve köşelikli kahverengi deriden tek ciltte toplanmıştır. Aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 205 mm. eninde 383 yapraktan ibarettir, VII. cilt bunun ilk 188 yaprağını kapsamaktadır. Kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 166 mm.'dir. Her sayfada 33 satır mevcuttur.. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

VII. cilt, Kanije, İstolni Belgrad, Belgrad, Kara Mehmed Paşa'nın elçilik heyetiyle Viyana'ya gidiş, Viyana'nın ve kalesinin tasviri, Macaristan'a ve Budin'e varış ile Tımışvar, Eflak, Boğdan vilâyetlerinin tasviri, Kazak vilâyeti, Kırım, Dağıstan, Kafkas kavimlerinin dil, örf ve âdetlerine aynlmıştır.

Daha önce Arap harfleri ile basılmış olan VII. ve VIII. ciltler Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma (Beşir Ağa, nr. 448-452) esas alınıp birkaç nüsha ile karşılaştırılmak suretiyle Türk Tarih Encümeni tarafından Kilisli Rifat'ın öncülüğünde baskıya hazırlanmıştır (İstanbul, 1928). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin bu cildi de tıpkı II., III., IV., V. ve VI. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

V. ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'un katkıları redaksiyon boyutlarını aşınca, kendisinin de rızasını alarak adını büyük bir memnuniyetle "hazırlayan"lara yazdık. Bu vesileyle, Robert DANKOFF, Seyit Ali KAHRAMAN ve Yücel DA/LI ile her zaman yardımlarına baş vurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAO/LU

Giriş

Seyahatnâme'nin VII. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen ve VII. ile VIII. cildin bir arada ciltli olarak bulunduğu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 308 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliyâ Çelebi'nin bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan büyük hacimli böyle bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu herkesçe teslim edilen bir vakıadır. Metnin eksiksiz yansıtılmasıyla birlikte yayın ilkeleri açısından; dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen /n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), zorluklarla karşılaşıldığı zaman diğer yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sûre ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak öbür Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile

karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***" [15a; 15b; 16a; ...]"*** biçiminde verilmiş olmakla birlikte dizin, yaprak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Elinizdeki eser yalnızca birkaç kişinin mesaisi sonucunda oluşmadı. Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Bu ilim adamlarıyla birlikte Farsça ve Arapça metinlerde yardımlarını bizden esirgemeyen Mustafa Çiçekler'e de teşekkür ederiz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Dr. Yücel DA/LI - Seyit Ali KAHRAMAN - Prof. Dr. ROBERT DANKOFF

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
ʿ	Gerekli hallerde Ayn ( ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʾ	Gerekli hallerde hemze ( ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

Metin

[Yedinci Cild]

[1b] *Der-beyân-ı seyâhatnâme-i fütûhât-ı diyâr-ı Alman-ı dâr-ı bî-îmân vilâyet-i Kâfiristân-ı bî-amân olan intihâ-yı serhaddin kıfl-ı sedd-i sedîdi ve hısn-ı hasîni olan sedd-i İslâm cây-ı amân olan kal'a-i Kanije altından diyâr-ı Alman'ı ve memleket-i Hırvadistân'ı ve vilâyet-i İslovin'i ve vilâyet-i Ungurus'ü ve Mekemorya vilâyetlerin nehb ü gâret etmeğe gitdiğimiz kılâ'ları ayân u beyân eder.*

Kasîde-i münâsib

Benâm-ı Hâlık u Hayy-ı kadîm-i ferd-i Yezdânî

Yaratdı dâr-ı kevneyni kodu cinnile insânı,

Benî âdem edîm-i arz içinde sâkin oldular,

Hemân Hâbil'le Kâbil'den beridir cengin olanı,

Cenâb-ı Kibriyâ (---)[Hâ]billiye evvel hitâb edüp,

Cihâd eylen, gazâ edin dedi hâtif-i Rabbânî,

Hemân sen de mücâhid fî-sebîlillâh olup sa'y et,

Halâs olğıl cehennemden yana ref' eyle nîrânı,

Gel imdi dinle vasf-ı pür-melâlin cümle küffârın,

Denilmez hamu evsâfı kesilmez hadd [ü] pâyânı,

Belî bu rûy-ı dünyâda niçe kavm-i Nasârâ var,

Velî İslâm kavmi feth edipdir cümle Yûnânı,

Hemîşe Âl-i Osmân selle seyf olup cihâd eyler,

Ne Çeh, ne Leh ü Maskov kor komaz Îrân [u] Tûrânı,
Bi-hamdillâh bu sâl içre yöneldik Ungurus üzre,

Yıkıldı tâk-i Kisrâ'sı kesildi bâğ u bostânı,

Dağıldı her diyâra müşrikîn ekser cüzâm oldu,

Niçe bini esîr olup gezer hâl-i perîşânı,

Kimi pâ-beste vü dil-haste kimisi şikeste-bâl,

Cefâdan her bir a'lâsı unutdu kasr-ı eyvânı,

Bu müşrikler ikilik vâdîsinde kaldılar hayrân,

Dönerken devri ve'l-hâsıl bozuldu çerh-i mîzânı

Niçe İslâm diyârın nehb edem derken o müşrikler,

Murâdı olmadı hâsıl gerüye döndü devrânı,

Alaman u Çehistân mülkünü urmağa emr oldu,

Hemân ol ân müsellah oldu cümle cünd-i Osmânî,

Hemân ey Evliyâ cehd et kuvâ vü kudretin varken,

Demidir durma uruş et budur âyîn-i insânî,

İlâhî her ne yere azm edersem yâverim olsun,

Ricâlü'l-gayb cündullâh ile âyât-ı Rahmânî,

Yeter etdin du'âyı Evliyâ durma gazâ eyle,

Refîkındır senin cümle kamu sâhib-kerem kânî.

.....(6 satır boş).....

Hikmet-i Hudâ: Bu mahalde biz cümle asâkir-i İslâm ile Alaman diyârına gitmek sadedinde iken mukaddemâ Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân'ın kethudâsı Sefer Gâzî oğlu İslâm Ağa on bin aded

Tatar ile Kanije etrâfların ve Balatin gölü kenârların kasup kavurup güzîde esîrler çıkarmağa gitmişlerdi. Bizim asker dahi gitmek sadedinde iken mezkûr İslâm Ağa cümle Tatar ile niçe bin pençe-i âfitâb mahbûb u mahbûbe dilberânlar ile sâlimîn ü gânimîn ordu-yı İslâma dâhil oldukda cümle mirzalara {ve Serdâr} ***[2a]*** İslâm Ağa'ya ve Hânzâde'ye hil‘at-i fâhireler geydirüp ikrâmlar etdiler. Getirdikleri esîrlerden on altı aded kapudanları ve yüz aded güzîde esîrleri İslâm Ağa sadrıa‘zama hedâyâ çekdiler.

Ammâ esîrlerin eşbehi Çiyel nâm kâfir kapudanı idi kim sâhib-i kelâm ve müdebbir-i benâm bir küffâr-ı hümâm idi, vezîr-i a‘zam bu kapudanı huzûrunda söyledüp eydir:

"Hâlâ Nemse kralımızın askeri kal‘a-i Yanığ'ımız altındadır ve sizin dostunuz olan hasmımız Fransa kralı Nemse çâsârına elli bin Hıristiyan imdâd gönderüp Raba suyu kenârında ve niçe bin Hıristiyan ile Kanije kal‘anız altından kaçan Donkarkız ve Danimarka kralları Ni‘met-Uyvar altında cem‘ olup Türk askeri Yanık kal‘asına gelir deyü azîm cem‘iyyetler edüp sizi beklerler" deyü haber-i şâfî verince sadrıa‘zam bu kâfiri âzâd edüp ol ân ordu-yı sultân içre dellâllar nidâ edüp,

"Ata dona mâlik olan garîb yiğitler mâl-ı ganâ’im isteyenler şimdi gidecek Tatar askeriyle gitsinler" deyü fermân olunca hemân on bin aded serhadli tüfeng-endâz gâzîleri de gelüp bizim askere ilhâk olup cümle Tatar ve serhadli kırk yedi bin aded güzîde asker oldu.

Diğer hikmet-i Hudâ: Şimdi Tatar askeriyle ordu-yı İslâma gelen Hânzâde kethudâsı İslâm Ağa babası Sefer Gâzî Ağa'nın Kırım'da katl olunduğun istimâ‘ etdiği gibi hemân Hânzâde kethudâlığından firâr edüp sadrıa‘zamın hâk-i pâyine yüz sürüp kapucubaşı zümresine ilhâk oldukda hemân ol ân,

"Devletli vezîr seferden şimdi geldim. Beni serhadlilere serdâr eyle, şimdi yine sefere giderim" dedikde başına bir tel ve bir hil‘at-i fâhire geydirilüp altı yüz yiğid ile bizimle sefere me’mûr oldukda hemân hakîr anın koşunuyla bile koşundaş ve sırdaş ve hâldaş ve yoldaş olup kal‘a-i Kanije altından *tevekkülen alallâh* deyüp

Sene 1074 mâh-ı (---) gününde Kanije altından kalkup kal‘a etrâfların ve Balatin sâhillerin ve nehr-i Morava kenârların ve gayri kılâ‘ u kasabât u belîdeleri gâret etmeğe revâne olduk

Evvelâ deryâ-misâl asker ile "Bism[illâh] mütevekkilen alallâh" deyüp cümle serhad gâzîleri bize pirbe ve talî‘a-i asker olup ibtidâ Kanije kal‘asının cânib-i cenûbîsine karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i benâm Egirsek

Sene 938 târîhinde Süleymân Hân Alman seferine giderken feth olunup ba‘dehu yine Nemse küffârı istîlâ edüp hâlâ Nemse çâsârının matbah bahâsı hâssı imiş.

Kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim bir konak yerden nümâyândır. Yenikal‘a'yı sadrıa‘zam döğerken Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa bu kal‘ada bir ceng-âşûb edüp böyle bir harb-i azîm ve neberd-i elîm edüp âhıru'l-emr bu kal‘ayı feth edüp cümle cebehâne ve mâl-ı hazâ’ini alup kal‘ayı âteş ile berbâd edüp,

"Bunda olan savaşın mâ-fevki mutasavver değildir", deyü bizim gâzîler nakl etdiler, ammâ hakîr bile değil idim, lâkin henüz gördüm, ammâ küffâr yine gelip amâr etmeğe başlayup kal‘aya küffârları kapanmış, bundan bir şikâr alamayup bize vâfir şâhî toplar atup kal‘adan alarka olup bu kal‘anın cenûbunda yedi sâ‘at ba‘îd ormanlıklar içre gidüp,

Der-beyân-ı kal‘a-i Kapolinye

Bunu dahi "Süleymân Hân sene-i mezbûrda feth etmişdir" dediler. Hâlâ Beganoğlu hükmünde

metîn kal‘a olmağile bundan dahi hâib ü hâsir güzer etdik. Bu kal‘anın garbında iki sâ‘atde,

Der-beyân-ı palanka-i metîn Şilye

Bu dahi Süleymân Hânî'de feth olup hâlâ Beganoğlu hükmündedir, ammâ bunun katanası ibtidâ serhadli gâzîleri çarkamıza rast [gelüp] biz varmadan ân-ı vâhidde iki yüz küffârı dendân-ı tîğdan bî-dirîğ geçirüp atların yedeğe alup yine gâzîlerimiz elleri kolları kan bize karşu gelüp atları cümle bize verüp yine gitdiler. Bizler dahi ileri varup küffâr leşleri dıraht-ı müntehâların sâyelerinde ber-hâk olup yatırlar. Andan üç sâ‘at,

Sitâyiş-i kal‘a-i Belvar

Bu da[hi] Süleymân Hân'da feth olmuşdu. Hâlâ Zirin küffârı hükmünde bir halîc kenârında bir küçük palankadır, kârgîr değildir. Nehb ü gâret edecek bir şey bulunmadı, zîrâ Kanije gâzîleri bu kal‘a[cü]gezin çekirdeğin bile çıkarup âsâr-ı rahmetden bir şey komamışlar. Anı dahi ubûr edüp bir vâsi‘ ormanlı sahrânın ortasında meks-i hıyâm edüp etrâfa karavullar koyup yatdık. Bu mahalde sahrânın cânib-i garbîsinde,

Der-şekl-i kal‘a-i Vetoş

Süleymân Hânî'de feth olup hâlâ Zirin Macarı hükmünde palanka hisârdır, ammâ evvel giden Tatar askeri varoşun harâb edüp mâl-ı ganâ’imin almışlar ve kal‘aya cümle küffâr dolmuşlar. Anı ubûr edüp şimâl tarafında,

Der-vasf-ı kal‘a-i Çiçon

Bu dahi Süleymân Hân'da feth olup yine Zirin nâm zimmiyân hükmünde bir alçak yerde palankadır, ammâ küffâr bizim askerden haber alup ceng haşyetinden kal‘a dîvârı üzre cümle küffâr kara ***[2b]*** şapkalarıyla kara nahır gibi pür-silâh cenge âmâde idiler. Bu kal‘adan dahi bî-nef‘ avdet edüp yine ol fezânın kıblesi tarafında,

Der-hakk-ı kal‘a-i Zekan

Be-dest-i İbrâhîm Paşa feth olup hâlâ Zirinli elinde bir sarp yerde göl kenârında palankadır, ammâ hayli metânet ile nümâyân idi. Bize kırk pâre toplar atup bizi alarka eyledi.

Ve bu kal‘alar cümle Kanije kurbunda olmak ile cümle cümle mâlların kal‘a içine alup kal‘aya kapanmışlar ve mukaddemâ varoşun bizim askerler yakmışlar ve hâli üzre bırağup gitmişler ve bî-fâide olan eşyâları bırakmışlar.

Ve bu kal‘adan yedi sâ‘at garba çengelistân ve dağıstân yollar ve beller aşup derd-i belâlar çekerek,

Der-vasf-ı kal‘a-i Kapornok

Sene 939 gurresinde Süleymân Hân kabza-i teshîre alup yine küffâr-ı Zirin istîlâ etmişdir, ammâ hâlâ Nemse çâsârı hükmünde olup Nedajoğlu keferesi tarafından içinde cünûd-ı cünübleri var gâyet metîn palankadır. Hattâ ileri giden gâzîlerimiz iki yüz aded küffâra râst gelüp yüz elli kadar ümmet-i Muhammed esîrlerini kal‘adan çıkarup nehr-i Tise'den bir ark kazup kal‘anın handakına akıtmak isterlerken hemân guzât-ı müslimînimiz hemân fakîr esîr bizim asker-i İslâmı görüp Allâh deyü feryâd edince bizim asker dahi dal-sâtûr-ı Muhammedî olup esîrler üzre müvekkil olan keferelere bizim çarhacılar kılıç bâzârına girüp biz dahi ileriye varup gördük kim bir meydân-ı ma‘reke kurulmuş,

hemân bizim yüğrük atlılarımız ileri yetişüp derhâl cenge girişüp bin altmış kadar küffârı kal‘alarına firâr etmeğe komayup cümle kılıçdan geçirüp ancak kapudanlarıyla üç yüz kâfir esîr olup yüz elli aded ümmet-i Muhammed'i cümle esîrlikden halâs edüp hamd ü senâ etdiler, ammâ her birinin ayaklarında yigirmişer ve otuzar vukıyye gelir demir neybeleri var, balta ve keser ve eğelerimiz yok. Âhır-ı kâr bu yüz elli aded esîr müslimînin bindikleri arabalara yine bindirüp iki yüz kadar atları za‘îf yiğitlerimizle bu ümmet-i Muhammed esîrlerin Kopan kal‘amıza gönderdik. Andan kal‘a-i Kapornak'ı ubûr edüp bir sâ‘at gidüp,

Der-vasf-ı kal‘a-i Pelendvar

Serhad gâzîleri bu kal‘anın feth olduğun bilmediler, ammâ bir metîn ve sa‘b kal‘adır. Bunda dahi bir ganîmet bulmayup bu kal‘anın cânib-i şimâlinde,

Der-eşkâl-i kal‘a-i azîm Lak

Süleymâ[n] Hân'ın asrında feth olmuş hayli büyük kal‘a ve gâyet müzeyyendir. Bu mahalde Kopan kal‘asına gönderdiğimiz ümmet-i Muhammed esîrleri selâmet varınca Kopan'dan beş yüz aded gâzîler ve Kapoşvar kal‘asından hem-çünân gâzîler gelüp vâsıl oldular.

Ba‘dehu bu kal‘a-i Lak'dan bir şey alamayup taraf-ı garba dağlar ve ormanlar içre üç sâ‘atde ac u zâc gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Yeleşke

Bu dahi sene-i minhde feth olup hâlâ Nemse çâsârı hükmünde bu dahi çit palankadır ve bir düz vâsi‘ yere vâki‘ olup hâlâ Zirinoğlu hâssı imiş. Bunu dahi asker-i İslâm Yenikal‘a altından gelüp mâl-ı ganâ’imin alup kal‘asın nâr-ı melât mühmelât çepelât puhlât etmişler ve külünü göğe savurmuşlar.

Bu kal‘a altında bî-bâk ü bî-pervâ atlara yem kesdirüp Tatarvârî kazanlar asup yorgun kalmış atlardan iki yüz kadar atları koyup zevk u safâlar edüp cânib-i erba‘amıza karavullar koyup nısfu'l-leyle dek bî-dermân yatdık, ammâ kan yutduk, zîrâ etrâfımızı kâfir almışdı kim cümle ihrâk olan kal‘aların küffârları hâne berdûş olup ayak üzre katana olmuşlar idi.

Andan nısfu'l-leylde mâhitâb olunca kalkup kulavuzlarımız vesîle olup yine cânib-i garba ağaçlık ve çamurluk azâbın *el-ıyâzu billâh* çekerek yağmurdan halâs olup ale's-seher oldu.

Hikmet-i Hudâ cümle asker-i İslâm ile yine Yeleşke kal‘ası altına gele düşdük. Meğer gece biz asker-i İslâm ile kalkup gitdikde cümle küffâr dağlardan yine kal‘a-i Yeleşke'ye gürûh gürûh giderken ale'l-gafle vakt-i seherde bunları basup kal‘anın taşrasında yetmiş aded küffâr kapudanları ve üç bin kadar kefereleri ve papasları ile müşâvere edüp giderlerken içlerine at bırağup cümlesi el kaldırmadan dest ber-kafâ beste olup niçe yüzü kal‘a-i Yeleşke'ye kaçdılar, anlar dahi esîr-i bend-i zencîr oldular. Ammâ kal‘a nehr-i Raba kenârında iç kal‘ası kârgîr bir şîrîn kal‘adır, ammâ taşrası ihrâk olmuşdur. Lâkin bir acâ’ib ü garâ’ib ibret-nümâ âsâr-ı kadîm kenîsesi var.

Hamd-i Hudâ bundan bu kadar esîr alınup bir sâ‘at yine nehr-i Raba kenârınca gidüp,

Der-medh-i palanka-i Şarvar

Süleymân Hân zamânında Budin kralı Yanoş Kral'a tâbi‘ olup yine küffâr istîlâ etmişdir. ***[3a]*** Bu dahi metîn kal‘adır, ammâ Yeleşke kal‘ası altında eylediğimiz cengden haberdâr olup cümle hayvânâtların kal‘a altına çeküp kendileri dahi kal‘aya kapanmışlar idi. Bunu dahi ubûr edüp,

Der-manzara-i kal‘a-i Kemenvar

Nemse çâsârı hükmünde bir dırahtistân içre bir sa‘b kal‘adır. Yedi sâ‘at kâmil altında meks edüp mümkin olmadı kim bu kal‘adan bir dil alak, ammâ bir rîh-ı akîm gibi bir rûzgâr-ı zorkâr-ı azîm var kim gûyâ rîh-ı sarsar zâhir olup iki bin kadar Tatar kemândârları oklarına kibrît bağlayup ve beş yüz nefer tüfeng-endâz paçavralı kurşumları ve kibrîtli yanmış okları kal‘a içine ol rûzgârda perrân edince hemân cümle tahta örtülü evlerin dam u bâmları alev ber-alev ihrâk olup kal‘a içre bir vâveylâ kopup derhâl küffâr-ı dûzah-karârın kal‘ada karârları kalmayup kal‘a kapuların açup bu kadar küffâr mâl-ı ganâ’imiyle kal‘adan taşra topları altına çıkup âteşden halâs olalım derken Tatar âteşine uğrayup ân-ı vâhidde bin yüz altmış kadar esîr ve bu kadar bî-hisâb mâl-ı erzâk alınup dörd yüz aded şehbâz yiğitlerimizle Kanije'ye gönderdik, zîrâ Kanije henüz dahi yakındır. Andan,

Der-imâret-i palanka-i Romçivar

Zi[r]in hükmündedir. Bunlar dahi bizden haberdâr olup cümle kefereleri kal‘ada mütehassın olmuşlar, ammâ bir orman içre bir mürtefi‘ topraklı püşte üzre bir kal‘a-i metîndir. Andan,

Der-kıyâfet-i kal‘a-i Egirvar

Bu dahi Süleymân Hânî'de sene 939 Muharrem'inde feth olup hâlâ Ungurus kralı hükmünde ve Zirinoğlu hâkinde kal‘ası bir dağlık ve ormanlık içre cânib-i erba‘ası bataklık bir palankadır. Hemân derûn-ı kal‘ada olan küffâr bizi ubûr ederken görüp bî-kıyâs şâhî toplar atup hayli şekâvet etdi, ammâ bu kal‘a bizim Kanije kal‘amıza bir merhale yerdir, ammâ kış günleri göller buz olunca bir konakda gider yolu vardır. Bu kal‘a-i Egirvar'ı dahi ubûr edüp,

Der-binâ-yı kal‘a-i Meşter

Katanaları karşı çıkup biz dahi "Allâh Allâh" deyüp bir hayli ceng [ü] cidâl edüp cümle küffâr kal‘aya firâr etdiler kim kal‘adan bizi topa tutalar. Biz dahi küffârı kovarak varoşlarına girüp güzîde eşyâ-yı ganîmetlerin alup varoşu âteşe urup mansûr u muzaffer yine bu kal‘a-i Meşter'i ubûr edüp cânib-i garba üç sâ‘at mikdârı gidüp,

Der-zikr-i kal‘a-i Sünbüthel

Bu dahi Süleymâ[n] Hân'da feth olup yine Zirin küffârı hükmünde bir küçük kal‘adır, ammâ yarar yunak katana kâfirleri vardır. Bir hayli top atup bizi aslâ kal‘a altına uğratmadılar. Bunu dahi ubûr [edüp] iki sâ‘at gidüp,

Der-medh-i palanka-i Meştivar

Bu dahi Süleymân Hân'da feth olup Zirin hükmünde bir ma‘mûr ve müzeyyen palankadır ve bâğ u bâğçesi gâyet çokdur.

Bu kal‘a altında ârâm edüp cümle atlara yemler asup bu mahalde cümle bir yere gelüp müşâvere etdik.

"Âyâ bundan sonra işimiz neye müncer ola" dedik.

"Cümle kurâ ve kasabâtlar yerlü yerinde, ammâ içlerinde bir şey yok, ancak cengâver katanaları gâyet çok, mâl-ı ganâ’im üsârâ ve şikârdan aslâ bir zerre yok. Gelin gâzîler nehr-i Raba'yı karşu geçmeyince bizler bir şikâr alup doyum olamazız" dediklerinde niçesi eyitdiler:

"Ya siz bilmez misiz, Uyvar fethinden sonra seksen bin asker ile Kaplan Paşa bu nehr-i Raba'yı geçüp niçe askerleri ve atları kırılup hâ’ib ü hâsir Mitroviçse kasabasına geldiler. Raba karşusunda ne var, cümle kâfiristânın cem‘iyyeti yeri andadır. Şikâr dediğiniz mâl anda kandadır" [de]diler.

Cümle serhadliler ve Tatarlar "İşte biz eyle bir kâfir cem‘iyyeti olan yeri isteriz. Yâ taht ola yâ

baht" deyüp cümle "Bismillâh niyyetü'l-gazâ" deyüp iki yerden gayret kılıçların kuşanup cümle atlarımıza süvâr olup ikinci sâ‘atde nehr-i Raba kenârına varup ol gün kâmil sâhilinde gezüp karşu cânibe ubûr edecek bir mahall-i münâsib yer bulamadık.

Her ne mahalden geçelim dedikse nehr-i Raba'nın iki cânibleri kesme uçurum topraklar ve su kenârında birbirine birer top menzili haberci kulleleri geçit ümmîdi olan yerlerin su içinde tahtalara harbeler kakup at ve âdem kadem basmaz.

Hâsıl-ı kelâm yine müşâvere edüp Kırım'da Mankıtlı Alî Mirze eydir: "İşte bir yol bulup cümlemiz murâdımız üzre Raba suyun karşuya geçdik. Yâ karşu tarafda bilir misiz küffâr deryâsı va[r]. Karşu çıkup bir gün iki gün ceng ideyüz, uruş hâlidir, bozmak ve bozulmak Allâh elindedir. İhtimâldir kâfir bizi kıstayup dönüşde bu suyu nice geçelim" dedikde ***[3b]*** âhır-ı kâr nehr-i Raba'yı karşu geçmeden ferâğat edüp,

Der-alâmet-i nev-binâ Kösek

Süleymân Hân'da bu kal‘a altında niçe âdem oğlanı şehîd olup hâlâ kabirleri zâhir ü bâhirdir. Küffâr-ı hâksâr kal‘adan bizi görünce azîm toplar atup ba‘dehu anı ubûr edüp bir günde,

Der-nişâne-i kal‘a-i Sobron-ı şehr-i azîm

Hâlâ Nemse çâsârı hükmünde bir bender-âbâd-ı ma‘mûredir kim hemân "Üç bin aded demirci ve bıçakçı ve usturacı dükkânları ve iki bin çukacı ve bin kadar kâğıdcı dükkânları ve gayri ehl-i sanâyi‘ dükkânlarının hisâbın Hudâ bilür" deyü esîrlerimiz ve esîr olan ümmet-i Muhammed kulağızlarımız nakl etdiler.

Ammâ Süleymân [Hân] dahi bunda gelüp bir âlî toprakdan hunka depe yığmış, kal‘ası bir batak kenârında bir alçak yerde sa‘b bir hisâr-ı üstüvârı var, yanına varmak muhâl, zîr[â] niçe yüz bin küffârı kal‘a altında cenge âmâde dururlardı. Bunu dahi ubûr edüp giderken ileride çarhacı giden âdemlerimizden altı nefer yiğitlerimiz at boynuna düşüp seğirderek gelüp "Muşduluk kâfirden kırk aded esîr dil aldık" deyüp dilleri meydâna getirdiklerinde diller eydir:

"Eğer bizi söyledüp âzâd ederseniz size Raba suyunun geçidin gösterelim ve ne kadar esîr ve esbâb [u] eskâl isterseniz alın, zîrâ cemî‘i katanalar ve askerî olan Hıristiyanlar cümle Yanık kal‘asına ve Ni‘met-Uğvar kal‘asına, ammâ bizi karşu tarafda âzâd etmen. Birkaç gün sizinle bile gezelim, zîrâ bizi karşuda âzâd etdiğiniz gibi bizi kâfirler görüp Türk'e geçidi siz gösterdiniz deyü bizi kebâb ederler" dedikde cümlemiz geçid başına varup nehr-i Raba'yı suhûletle geçüp derhâl dil olan kâfirlerin başlarına elvân makdem sarıklar sarup birer dâne atlara bindirüp tebdîl-i câme bunları kulağız edüp ol gün seğirdüp,

Der-seyr-i temâşâ-yı kal‘a-i Jelejinvar

Bu dahi Süleymân Hânî'de feth olup hâlâ Alman kralı hükmünde Zirinli hâkinde gâyet metîn hisâr-ı üstüvâr, cümle Şeddâdî binâ bir kal‘a-i müstahkemdir, ammâ iç kal‘ası bir püşte-i âlî üzre nümâyân idi. Kulağız olan kâfirler bizi ormanlar içre götürdüler,

"Zîrâ sahrâ ile götürsek kâfirler sizi kal‘adan görüp haber topları atılup cümle el vilâyet kâfirleri sizin geldiğiniz duyup bir şikâr bulamazsız" dediklerinde hemân bizim serhadli gâzîlerinden bir âkıbet-endîş ve çok iş görmüş ve niçe arklar atlamış ve feleğin niçe kerre germ [ü] serdin çekmiş yiğidimizin birisi kulağızlarımız olan kâfirlerin arasına girüp eydir:

"Baka mel‘ûnlar eğer bizi çok düşman içine uğradup bizi kırdırup siz halâs olmak isterseniz sizi ibtidâ şöyle kırarız" deyüp küffârın birine bir sâtûr-ı Muhammedî urdu kim gûyâ kellesi bâzâr

ipliğiyle dikili imiş.

Kelle-i küffâr galtân olunca olanca küffârların akılları başlarından gidüp sâ'irleri bu hâli görüp "Hâşâ biz size hıyânet edeyiz, hemân bizi âzâd edecek olun, görün size ne kadar mâl-ı ganâ'im alırsız" deyüp ol gün seğirdüp bir ormanlık içre yatup vakt-i seherde cümle atlanup bir sâ'at dahi seğirdüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm Purunduk

Bunu dahi sene 939 târîhinde Süleymân Hân asrında Kâsım Voyvada feth ederken ceng-i azîm olup hâlâ mezâristân-ı şühedâlar şehrin taraf-ı kıblesinde püşte püşte yatup "Hayvânât mevtâları çiğnemesin" deyü küffâr şühedâların etrâflarına handaklar kesmişler. Bir seng-i mezârda "Mihaloğlu Mehemmed Beğ rûhiyçün el-fâtiha" deyü tahrîr olunmuş mezâristândır.

Bu kal'a-i sedd-i İskender bir sahrâ-yı tîhin nihâyetinde bir Şeddâdî binâ-yı metîn bir küçük iç kal'ası var, ammâ orta kal'ası İslâmbol'un Galata'sına müşâbih bir kal'a-i bî-şibîhdir, ammâ taşra varoşu Haleb kal'asından büyük olup içinde yetmiş aded manastır çanlığı saydım.

Bir şehr-i azîmdir, ammâ bu varoşun etrâfı kal'a değildir. Ancak mahalle kapuları gibi üzerleri toplu ve saçma ve kumbaralı metîn kapulardır. Ve her cânibinde mazgal delikleri ve dirsekleri var.

Hemân vakt-i seherde cümle küffâr hâb-ı râhatda iken cümle guzât-ı müslîmîn ormanlar içinden çıkup at koyup kal'a dibine geldikde sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup varoş dîvârına sarılup cümle asker mûr-ı zenbûr gibi dam u bâmlara ve rûy-ı dîvârlara tırmaşup yetmiş seksen kadar yerden ibtidâ bu şehri âteşe urup derhâl niçe yüz yıllık binâ alev-ber-alev olup cümle küffâr âteş-i Nemrûd içinde kalup ba'zı avretler hemân oğlun kucağına alup kocasıyla evinden taşra çıkınca girîbânların ele verüp esîr oldular.

Ve kal'ada olan ***[4a]*** küffârlar bu vâveylâyı işidüp niçe yüz aded toplar atmağa başlayup hemân kal'adan küffâr hınzîr gibi çıkup cümlesi bize hücûm edüp biz dahi bir elbeşti kadarca ceng edüp ba'dehu sahrâya doğru yan verince küffâr bî-haber bizi kovarak sahrâya çıkup atlıları ve yayanları bî-tâb u bî-mecâl kaldıkda cümlemiz bir kerre "Dönek kaytavul" deyü kâfir üzre dönüp der-akab bu sahrâ-yı vâsi'de küffârı ortaya alup ân-ı vâhidde cümlesin tu'ma-i şemşîr edüp bakıyyetü's-seyfleri kal'alarına firâr ederlerken bizler dahi akîblerince kal'aya girüp hamd-i Hudâ bir âsân vech ile kal'a zabt olunup kal'a kapuların sedd edüp kâmil yedi sâ'at-i nücûmî bu kal'a içinde meks edüp meymene vü meysereyi bî-bâk ü bî-pervâ vilâyet sâhibi gibi cümle kâfir karılarına ve kızlarına ta'âmlar pişirdüp ba'de't-ta'âm bu şehr-i azîmden ol kadar sîm âvân ve ol kadar şem'dân ve buhûrdân ve ol kadar akmişe-i fâhire ve ol kadar elbise-i nâdireler ve ol kadar kemyâb makûlesi cevâhir-i zî-kıymetler ve cemî'i düyûr-ı gamâmelerden ol kadar mücevher putları ve zeheb-i hâlisden salîbeler ve yedi yüz aded hemân bıtrîk ve kıssîs ve ruhbânlar esîr oldular.

Ve dahi Tatar-ı bî-rahimler birkaç avretlerin emceklerin, ya'nî memelerin kesüp avretlerin başlarına geydirüp "Mâl kandadır?" deyü su'âl etdiklerinde zîr-i zemînlerden ol kadar (ol kadar) mahfûz ve medfûn mâl-ı firâvân ve âlât-ı sîm âvân makûlesi ol kadar medfûn eşyâlar çıkdı kim hattâ götürmeğe kâdir olmayup niçe Mısır hazînesi mâl-ı firâvânları hâk-i mezellete bırağup götürmeğe iktidârımız olmadı.

Hulâsa-i kelâm yüz yetmiş araba mâl-ı zî-kıymet ve üç bin esîr-i bî-minnet zî-cemâl mahbûb u mahbûbe müşterî-tal'at bikr-i nâ-şüküfte Alman kızları ele girdi kim geysûlarının her târları bin bâr müşk-i Tatar değer. Üç binden mütecâviz atları arabalara koşup bu şehr-i Purunduk Alman dağının dâmenindedir ve Kâsım Voyvada şühedâları rûhlarıyçün Fâtiha-i şerîfe okuyup yedi aded

şühedâlarımız bu mahalle defn edüp cümle şühedâların rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp ba‘dehu şehri ihrâk bi'n-nâr edüp ahd [ü] mîsâkımız üzre mukaddemâ esîr olup kulağızlık eden kâfirlerin ikisin âzâd edüp otuz sekizin dahi niçe şikârlardan sonra âzâd etmeğe kavl-i karâr edüp yine anları da atlar üzre kayd [u] bend etdik. Ba‘dehu,

Der-beyân-ı azm-i vilâyet-i Alaman-ı bî-amân

Esîr kulağızın biri tenhâda eydir: "Dahi ganîmet ister misiz kim bî-meşakkat elinize mâl gire?" dedi.

"Belî isteriz" dedikde cümle askeri bir vâsi‘ şâhrâh ile altı sâ‘at garb cânibine götürüp öbür kefereler bu yola gitdiğimize rızâ vermediler.

"Niçün böyle gitdiğimiz istemezsiz?" deyü su’âl etdiğimizde,

"Bu vilâyete dahi Tatar ve Türk ve bir düşman ayağı basmamışdır, cümle gâfil vilâyetdir ve mâl-ı ganâ’im gâyet çokdur. Pek çok doyum olup ganîmetler alup ayağınıza bağ olur. Sizin Türk askeri size uzak kalır. Bu vilâyetlere Alman vilâyeti derler. Kâsım Voyvada kırk bin âdemle bu vilâyetde şehîd olmuşlardır ve siz de bu kadar mâl ile selâmete müşkil çıkarsız ve cümle Alman kâfiri sizi duydular. Âhır-ı kâr dönüşde ardınız alırlar" deyü niçe gûne sûret-i hakdan cevâb-ı şâfîler verdiklerinde kimimiz ma‘kûl ve ba‘zıları,

"Kelleye gelecek gelir, nâ-ma‘kûl sözdür hemân ganîmet isteriz" dediklerinde ekall eksere tâbi‘ olup ol gün şehr-i Purunduk altından kalkup cânib-i garba Tuna'nın başı olan Alman dağlarının dâmeninde ılgar ile gidü[p],

Der-sıfat-ı eşkâl-i kal‘a-i Raytinad

Bir ulu şehirdir kim Nemse çâsârının anası hükmündedir. Cümle esîr ve mâl-ı firâvânlarımız dağlar içre iki bin aded şehbâz gâzîlerle koyup bu kal‘anın şimâl cânibindeki seyrek ağaçlı koru içinden ale'l-gafle şehir içine girüp tarfetü'l-ayn içre kal‘a keferelerine bir kılıç urup çârsû-yı bâzârında ve kenîselerinde ve dâr-ı menhûshânelerinde ol kadar mâl-ı bî-kıyâs bulunup ve ol kadar pençe-i âfitâb ve mahbûb u kamertâb duhter-i gılmânlar alındı kim dâmenlerine aslâ hâr ilişmemiş ve yüzleri açılmamış bir gül-i nâ-şüküftelerdir.

Ve ganâ’im almadan asâkir-i İslâm ol kadar müstağnî oldular kim kerrât ile ganâ’im esbâbların bırağup dahi ziyâde girân-bahâ eşyâlar aldılar.

El-hâsıl bunda dahi üç yüz araba yükü zî-kıymet tuhaf ve nevâdirât ***[4b]*** makûlesi kâlâ-yı vâlâ-yı emti‘a-i firâvânlar ganîmet oldu kim vasfdan âricdir.

Cümle guzât-ı müslimîn muğtenim oldular, ammâ bu şehr-i Raytinad'ın ortasında kal‘adan ziyâde sa‘b u metîn bir Şeddâdî binâ-yı azîm manastır-ı kadîmi va[r] kim gûyâ İslâmbol'da Ayasofya-i Kebîr-misâl bir kubbe-i âlîsi ve üç yüz aded dahi gayri kubâbları cümle rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir deyr-i ma‘mûr kim cânib-i etrâfında evc-i âsumâna ser çekmiş dörd aded çanhâne kulleleri var, ammâ ortadaki kubbe-i kebîrin alemi beş âdem kaddi kadar haç alem idi. Sâ’ir üç yüz ad[ed] kıbâbların alemleri üçer âdem kaddi gümüş haçlar olup cümle zeheb-i hâlis ile mutallâ salîbe alemlerdir kim bu alemlerle bu deyr-i kebîr kâfiristânda ve rûy-ı arzda alem olmuşdur.

"Bu kenîsede mâl çokdur" deyü asker-i İslâm bu deyri dâ’iren-mâdâr kuşadup meğer kâfir deyrin saçma topları çok imiş. Bir ânda yedi nefer gâzîlerimiz şehîd olup na‘şelerinin karınların yarup cümle tuzlayup arabalara tahmîl edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle bu kal‘a altından avdet edüp andan yedi sâ‘at şimâl cânibine dırahtistân ve çengelistân ve Alman hâki üzre giderken bir azîm asker izine

râst geldik.

Hemân esîrlerimizden su'âl etdikde "Bu Fransa vilâyeti yoludur. Allâh bilir Fransa kralı Donkarkız vilâyeti ve Danimarka vilâyeti ve Dış Fransa vilâyetlerinin askerlerin bizim krala imdâd gönderüp Alaman dağların aşup Yanık kal'asına gitdiler" dediklerinde leşkerin izlerine im'ân-nazar ile nazar etdik, ammâ deryâ-misâl cüyûş izleri, ammâ henüz ubûr etmişler. Andan yine cânib-i garba bir gün gidüp,

Evsâf-ı şehr-i bender-âbâd-ı kal'a-i Korokonder

Evvel ve âhir dest-i düşman değmemiş bir şehr-i azîmdir kim Alaman diyârında Nemse çâsârının hükmünde olup cânib-i erba'ası bataklık olmağile nehb ü gâret etmek mümkin olmayup sahrâsında meks etdik.

Ammâ bu şehrin tâ ortasında Sedd-i İskender gibi kal'aya mânend bir manastır-ı azîmi var. Süleymân Hân ile Budin'de ceng eden Ferdinand kral-ı dâllin binâ-yı nâ-memdûhu imiş, ammâ gâyet musanna' ve ma'mûr ve beyâz incü-misâl bir deyr-i gamâmedir.

Bu şehri dahi ubûr edüp yine semt-i şimâle dağıstân içre sun'-ı Hudâ dıraht-ı serâmedleri temâşâ ederek giderken,

Hikmet-i Sannâ'-ı Lem-yezel: İbret-nümâ bir vâsi' fezâda bir dıraht-ı azîm var. Bu kevn-i gerdiş-i devvârda eyle sâyedâr ve eyle berk [ü] bâr verir bir gûne dıraht-ı azîm yokdur. Üç yüz aded şâhaları var kim her biri fîl cüssesi kalınlığı şâhları yaprakları Rûm salatası berkine benzer ince latîf mayhoş yaprakları var, a'lâ tenâvül olunur. Lâkin hikmet-i Bârî cemî'i ekşi şey kâbız iken bunun bunun yaprağı ekşi olup sanâmekî kadar müshil yaprağı olur.

Meyvesi bir turfedir kim cemî'i meyve şecerelerin dalcuğazlarında biter. Bunun meyvesi üç yüz aded kalın dallarının vücûduna dizilmiş pelîd gibi yeşil yeşil kabuklu meyvesi biter. Kemâlin buldukda bi-emri Hayy-ı Kadîr gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâdın hastâvî hurması lezzetinde müşk ü amber-i hâm râyihalı bir gûne meyvedir ve gâyet mukavvîdir, ammâ çekirdeği yokdur ve rûy-i arzda hemân bu dırahtdır, gayri nazîri yokdur.

Her şâhalarının zıll-ı himâyesinde onar bin koyun sâyelenir. Taht-ı zıllinde yedi yerde kenîsecikler ve mastaba kârgîr soffacıklar ve üç yüzden mütecâviz meyhâne ve fâhişehâneler var.

Ve bu dırahtın kaddi evc-i âsumâna kad-keşân olduğundan mâ'adâ bu dıraht-ı azîmin vücûdu eyle kalındır kim bu dırahtın sâyesinde oturan gâzîlerden niçe yiğitleri başıma cem' edüp cümlemiz el ele verüp bu dıraht-ı sun'-ı Bârî'yi yetmiş yedi âdem gücile dirâğûş [etdik]. Ammâ bunda sun'-ı Bârî ibret-nümâ oldur kim bu şecer-i azîmin tâ zirve-i a'lâsında yetmiş seksen kadar çatallanmış dalların aralarından bir nehr-i azîm şâzrevân gibi hevâya pertâb edüp dıraht-ı kebîrden bir hayli mesâfe-i ba'îde yerinde beyâz Alman mermerinden binâ olunmuş bir havz-ı azîm içine mezkûr ağaçdan su çıkup bu havza rîzân olup suyun gıjıldısından âdeme dehşet gelir bir âb-ı hayât sudur kim mezkûr dıraht-ı azîmin cesed-i kebîri içinden çıkup minâre kaddi dıraht-ı müntehâdır. Andan dahi bir minâre kaddi nehr-i azîm hevâya atlayup havza dökülür, temâşâ-yı azîmdir.

Ve bu havz-ı ***[5a]*** azîmin etrâfında ol kadar gûnâ-gûn Freng-pesend mukarnazlı maksûreler ve selsebîl ve fıskiyye ve fevvâreli kâh-ı müzehhebler ve niçe yerde müte'addid matbah ve hücreler ve bâğ u bâğçeler var kim her birisini birer selef kralları amâr edüp "Mesîregâh ve teferrücgâh ola" deyü hayrât etmiş vâcibü's-seyr bir ârâmgâhdır.

Bu hakîr cümle gâzîlere ricâ edüp bir imârâtına rahne etdirmeyüp hemân heybemde olan nevregân ve tilsiman ve ecene demirlerin ve matraka çekicim çıkarup mezkûr dıraht-ı azîmin sîne-i bî-kînesine

lisân-ı Nemse hattıyla taklîd edüp,

"Marya Kot kapur hand makar fand" deyü bu elfâzları nevregân ile ağacın sînesi üzre ata binüp kazdım.

Ya‘nî "Meryem Ana içün ve Kot kapur hand, ulu Allâhu azîmü'ş-şân içün, makar fand du‘â eder Evliyâ" deyü ağaca kazdım, ammâ hakkâ ki Alman diyârında bir alâmet edüp bu hattı yazdım. Ammâ bu hakîr bu ağacın asl [u] fer‘ini niçe esîr papaslardan su’âl etdikde anların nakilleri üzre,

"Bizim Hazret-i Îsâ peygamberimiz seyyâh-ı âlem idi. Bunda gelüp bu dıraht-ı azîmi dikip mu‘cize olsun içün Alman dağındaki Tuna'ya işâret edüp gelüp bu ağacın içinden nehr-i Tuna evc-i hevâya çıkup yere dökülürdü. Sonra krallarımız bu havzı ve köş[k]leri ve palankaları yapup hayrât-ı azîme etdiler" deyü nakl etdiler. Ammâ bu abd-i kemter on pâdişâhlık yerde yedi iklîmde böyle bir dıraht-ı azîm ve böyle bir meyvedâr ibret-nümâ-yı kadîm görmedim, ammâ gûyâ bu dıraht hemân zî-rûh gibidir. [1] Andan yedi sâ‘at gidüp,

Der-kayd-ı kal‘a-i şehr-i azîm Yenora

Süleymân Hân asrında bunu dahi Ösekli Kâsım Voyvada harâb etmiş. Hâlâ dest-i çârsârda olmağile bir şehr-i ma‘mûr olmuş, ammâ gâyetü'l-gâye ma‘mûr u müzeyyen şehr-i azîm nümâyân idi, ammâ bu şehre karîb bir bataklık var. Karşu cânibine yedi sâ‘atde dolaşılup varılırmış, ammâ köy köy üstüne gâyet ma‘mûr imiş.

Andan ferâğat olunup bu şehrin varoşunu guzât-ı müslimîn ihrâk etdiler, ammâ sûr [u] bârûsu metîn ü müstahkem kenîse düyûrlarına cemî‘i küffâr istinâd edüp inâdlarına musır olduklarından bunların dahi kal‘ası içre Tatar askeri kibrîtli âteş okları atup derûn-ı kal‘a dahi ihrâk oldukda niçe bin küffâr taşra çıkdıklarında cümle esîr-i bend-i zencîr olup niçe bini kal‘anın uğrın kapularından kayıklarına binüp mezkûr göl içre firâr ederlerken kayıklarını kurşuma dutduk, ammâ çoğu helâk olup buhayre içinde kaldılar. Andan,

Der-defter-i kal‘a-i şehr-i Beşluka

Hâlâ Nemse çâsârı hükmünde bir ma‘mûr şehr-i azîmdir. Bunda dahi azîm vezni üzre manastırları olup nâkûshâne kullelerinde papaslar çanları çalup niçe gûne feza‘ u çeza‘lar etdiler. Lâkin bu kal‘a altında meks etdiğimizde bir azîm yağmurlar yağdı kim arabalarımız başımıza belâ olup hakkâ ki ayağımıza bağ olup ba‘zı kâfirleri kayd [u] bend ile taşıma kaydına düşdük, ammâ ormandan ormana gücile bir çamursuz yerde meks edüp bu şehri ve kal‘ayı alarkadan seyr-i temâşâ etdik.

Hemân yetmiş aded kenîse çanlığı add etdik ve niçe düyûrların kurşumlu kıbâbları ve kat-ender-kat sarây-ı âlîleri var, ammâ kal‘ası Nemet nehri kenârında şekl-i muhammes bir kârgîr binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Ve bu şehre Nemet Uğvar kal‘ası iki merhale yerdir.

Bu şehirden mâl-ı ganâ’im almak ümniyyesinde olmayup hemân cây-i selâmete cân atmağa bezl-i himmet etdik, zîrâ bâr-ı sakîllerimiz çok ve kış kıyâmet de karîb olduğundan mâ‘adâ vilâyet-i Alman ve bî-amân yeridir.

Hemân bu mahalden altı sâ‘at bir dağ içre giderken yedi sekiz yüz kadar semîn atlara râst gelüp cümlesinin ardları ve önlerin çevirüp sürücülerin dahi esîr edüp söyletdik.

"Vallâhi bu dağlar çârnâsâr kralımızın korusu ve atlarıdır" deyü haber verdikde gûyâ Hızır'a râst gelüp cümle atları kayd [u] bend edüp arabalar içre olan esbâbları ve sekiz yüz yetmiş kadar esîrleri cümle atlara bindirüp ve cümle arabaları ihrâk edüp bir hayli sebükbâr olup ol gün yine cânib-i şimâle kâh orman ve kâh câdde-i râh ile giderek,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm Gıravçe

Evvel ve âhir Nemse çâsârlarının tahtgâhlarıdır. Esîrlerimiz eydir:

"Hâlâ Alman memleketinden Beç'den ve Prak'dan ve İsizinye ***[5b]*** şehirlerinden büyük bu Graviçe şehridir ve bundan ma‘mûr ve müzeyyen şehr-i kadîm yokdur, ammâ, sakının bundan bir ganîmet almak sevdâsında olman" deyü esîrlerimiz tenbîh etdiler. "Zîrâ bu şehirde çâsârın oğulları ve yâhûd akrabâları bunda hükûmet ederler. Krallar mürd olsa bundakiler kral olmak kânûn-ı Alman'dır" deyü bu şehri gâyet medh etdiklerinde hemân hakîr kırk elli kadar nâmdâr pür-silâh serhadli gâzîleriyle bu şehrün bir top menzili ba‘îde yerinde bir hıyâbânlık mürtefi‘ yerden bu şehri temâşâ etdim.

Kat-ender-kat beşer ve altışar tabaka ma‘mûr sarâylar ve bâğ u bâğçe ve manastırlar ve çanlık kulleleri ile ârâste ve cümle damları rusâs-ı hâs ile pîrâste olup her bir menhûshâne sarâyları serâpâ gûn-â-gûn elvân kiremitler ile mebnî olup her biri dürr-i beyz-âsâ sarâyları var. Ve şehir içre âyende vü revende küffârları cemapur askeri gibi cünûd-ı cünübleri çok idi. Bu Graviçe şehrin ubûr edüp ertesi gün yine taraf-ı şimâle gidüp,

Der-kâ’ime-i kal‘a-i İşlos

Evvel ve âhir Nemse kralının hükmünde sahrâsında bir hıyâbân ormanistân içre meks edüp ormandan taşra bir âdemimizi taşra çıkarmadık, zîrâ küffâr leşkerine çok râst gelir olduk. Bu kal‘a-i İşlos bir sahrânın orta yerinde kûh-ı Demâvend-misâl metânet üzre dururdu. Ve bir varoş-ı azîmi cânib-i şarkîsinde berk urup yayılmış dururdu. Hayli mesâfe-i ba‘îdeden seyr etdik. Bu kal‘adan bize yedi pâre top atıldı. Esîrlerden su’âl etdik,

"Çâsâr tarafından bir vezîr gelmişdir, anıniçün yedi top atıldı, gayriye böyle toplar atılmaz" deyü cevâb etdiler.

Bu kal‘ayı dahi geçüp yine ulu dağlar içre gidüp,

Der-şerh-i kal‘a-i Semati

Kral-ı bed-tebâr inpirator himâyesinde nehr-i Morava kenârında bir sa‘b küçük hisâr-ı üstüvârdır. Ejder-i heft-sere benzer sadâsı üç aded balyemez toplar atıldı kim dağlardaki dırahtistânın berk [ü] bârları yere döküldü. Esîrlerimiz eyitdiler:

"Bu kal‘aya düşman gelmesi haberi toplarıdır" dediler.

Bu kal‘aya yakın uğramayup yine dağlar içre giderken ileride giden çarka askerimizden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu.

Hemân cümle asker esîrler yanında mu‘temed âdemler koyup cümlemiz ileriye topdan at sıçradup gitmek murâd edindiğimizde ihtiyârlar cümlemizi gerüye dönderüp at başı berâber âmâde olarak esîrleri cümle ortaya alarak ileri varınca anı gördük, bizim çarkacılarımız bizim üstümüze geldiklerinde "Bire ne dursuz" dediklerinde hemân küffâr bizim askerimiz üzre at bırağup iki asker birbirimize kavuşup küffâr-ı hâksâr bir hov edüp bir yaylım kurşum urup hamd-i Hudâ az âdemimiz mecrûh olup kâmil iki sâ‘at germâ-germ ceng-âşûb edüp her ne kadar küffâr hamle etdiyse hamlesinde hatâ edüp küffâra yedi kerre hamleler etdükde küffâr demet demet olup hâk-i mezellete düşerdi.

Meğer küffâr bizi az asker sanup sataşdı, ammâ âhır-ı kâr küffâr şaşdı ve yüz dutup dağlara kaşdı.

Hemân küffâr-ı bed-nisâr-ı murdârın karârı firâra mübeddel olup pârekende perîşân olup bizim asâkir-i adû-şikâr Tatar kanıkmış arslan gibi büklükden büklüğe küffârı kova kıra eyle ceng-i peykâr

edüp kimin esîr ve kimisin tu‘ma-i şemşîr-i sertîz ile tîzkârlık edüp küffârın kellelerin galtân edüp bakıyyetü's-süyûf olan küffârlar pesend edüp dediler kim:

"Siz bu kadar azacık Türk askeri biz on üç bin Hıristiyan leşkeri siz nice kırabildiniz bu kadar leşkeri?" deyüp engüşt ber-dehen edüp eyitdiler:

"Biz sizi kırmağa yedi gündür asker cem‘ edüp fursat gözedirdik. Meğer fursat ve nusret sizin imiş. Eyle olur bu zanca hâlidir, Allâh size de verir bize de verir, ammâ şimden gerü hemân Raba suyun karşu geçe görün ve Kanije'ye düşe görün. Yohsa mâlınızla ve başınızla ve cânınızla kurtulmazsız" deyü esîrlerimizin iş görmüşleri böyle haberler verdiler.

Hamd-i Hudâ bu gazâ-yı zafer-me’serde üç bin yedi yüz altmış katana esîr pâ-beste ve dil-haste bend-i zencîr olup onar onar Tatar tarzı bunları tuşaklayup ve cümle atlara avretleri ve gulâmları ikişer ikişer bindirüp beş yüz aded arabaları yine âteşe yakup yine hamd-i Hudâ bir hayli salt ve sebük-bâr olup bir gece nehr-i Morava kenârında ve bir gece nehr-i Raba kenârında yatup ertesi nehr-i Raba'yı ubûr etdik, ammâ bir ta‘b ***[6a]*** çekmeden bir âsân yol bulup karşu tarafda ibtidâ kulağızımız olan bir hâ’in kâfiri katl edüp birin dahi âzâd edüp öbirlerine "Siz dahi bizi selâmete çıkarın, sizi dahi âzâd ederiz" dedikde "Cân baş üzre" dediler.

Andan cânib-i şarka nehr-i Raba kenârıyla gidüp mukaddemâ bu çete seferine giderken uğrayup ale'l-gafle basup kal‘a kapudanın ve papasların esîr etdiğimiz kal‘a-i Yeleşke'ye tekrâr gelinüp bir orman içre hâb-ı râhata yatup hakîrin ol gün gulâmlarımla karavul nevbeti beklemek günü bizim idi.

Der-beyân-ı temâşâ-yı azîme

Mukaddemâ geldiğimiz yol cânibinde azîm toplar atıldı. "Ayâ bu ne alâmetdir?" derken dağlar içre bir kütürdü kopdu.

Anı gördük, karşu tarafda bir seyrek ağaçlık beş yüz mikdârı küffâr hemân bizim üzerimize hücûm edüp bir kerre yine yan verdiler.

Bizler dahi atlara süvâr olup âmâde durduk. Küffâr gördü kim birden üzerlerine varınca hemân cümle küffâr bir kerre gerüye bakup hemân "Kuskuna kuvvet ve kamçıya berekât" deyüp firâr etdiklerinde hemân küffârın ardı sıra yine küffâr kıyâfetli bir asker görünüp küffârı kovmağa başlayup biz anları dahi kâfir zann edüp üzerlerine Allâh Allâh deyüp at bırağınca anlar dahi "Allâh Allâh" dediler.

Meğer bizim Kanije ve Kopan ve Kapoşvar kal‘alarının serhad gâzîleri imiş. Meğer bunlar mukaddemâ top atılan kal‘a altında bu gâzîler kaçan küffârlara râst gelüp küffârı bozup kaçırmışlar, küffâr bize râst gelüp bizden dahi kaçdılar. Hemân bu gâzîler bize eydir:

"Bire biz kâfiri kovmadan atlarımız kalmışdır ve kâfirlerin dahi atları kalmışdır. Bire gâzîler şu kâfiri kaçırmayalım kovalım" deyü ricâ etdiklerinde hemân bizim Tatar askeri tarfetü'l-ayn içre atları kalmış küffârlara yetişüp beş yüz aded küffârı aman u zamân vermeyüp el kaldırmadan cümle esîr edüp nısfını kovan gâzîlere verdik, iki yüz ellisini kânûn üzre biz alup âmadâne bir gazâ-yı garrâ dahi olup cümlemiz bir yere geldikde bu yeni gelen gâzîlerden vezîr-i a‘zamı ve asâkir-i İslâmı su’âl etdikde anlar cevâb etdiler kim,

"Biz İsmâ‘îl Paşa ile çarkacı ta‘yîn olup tuğlar ile giderken bu kovduğumuz küffârlar tuğlar üzre enüp bizi basdılar. Hayli ceng edüp dayanmayup firâr etdiler. İşte asker-i İslâma bugün kavuşursunuz" dediklerinde cümlemiz hamd [ü] senâ edüp bir orman içinde ber-karâr olup yatdık.

Ertesi gün sene 1074 (---) (---) günü Sadrıa‘zam alay-ı azîm ile bizim meks eylediğimiz ormanistân önünden ubûr edüp bize karîb bir fezâda cemî‘i asâkir-i İslâm ile meks-i hıyâm

etdiklerinde bizim asker dahi cümle atlanup cemî‘i esîrleri atlara ve arabalara bindirüp bir alay-ı azîm ile ve bu kadar üsârâ ve mâl-ı ganâ’im kapudanlar ile gürûh gürûh Sadrıa‘zam otağı önünden kerr ü ferrimizle ubûr edüp cümle (---) aded esîr ve sağîr u kebîr ve cümle iki bin altmış aded araba yükü mâl-ı ganâ’im ve cümle on bir bin (at) atlar ile ordu-yı İslâm içre ubûr ederken guzât-ı müslimîn içre bir sürûr u hubûr ve bir ganîmet-i vüfûr oldu kim cemî‘i guzât-ı muvahhidîn tâze cân bulup şâdımân oldular.

Serdârımız olan sâbıkan Hânzâde kethudâsı İslâm Ağa ve sâir serhad gâzîlerin serdârları bu getirdiğimiz mâl-ı ganâ’imden beş aded güzîde esîr Sadrıa‘zama hedâyâ hâzırlayup cümle ot ağalarımızla ve cümle mirzalarımızla ve dükeli serhad gâzîleri ağalarıyla hakîr dahi Sadrıa‘zama girüp ser ber-zemîn etdükde Sadrıa‘zam,

"Safâ geldiniz ve hoş geldiniz, Al[m]an vilâyeti gâzîleri" deyü vâfir dil-nüvâzlık ve dil-dârlıklar edüp hedâyâlarımız cümle makbûle geçüp huzûr-ı vezîrde cümle yigirmi nefer kimesneler ile hil‘at-i pâdişâhî geyerken hakîri Sadrıa‘zam gördükde,

"İşte Evliyâ Çelebi seyâhat-i Alman'ı da etdin. İnşâallâh Beç ve Prak vilâyetlerin de görürsün" deyü vâfir ihsânlar edüp bir zer-ender-zer kuşaklık hil‘at-i fâhire ihsân edüp cümleye birer çelengler takup Hânzâde'ye bir semmûr lipâçe geydirüp,

"Berhordâr ol, yüzün ağ olsun, eyi asker göndermişsin" deyü Hânzâde'ye ikrâmlar edüp Sadrıa‘zam eydir:

"Ammâ karındaşım, sâbıkan sizin kethudânız olan İslâm Ağanızın pederin Kırım'da katl etmişler. Kendisi de havfe düşüp bu gazâya serdâr olup tarafımızdan gitmişdi. Şimdi bizim hidmetimizde izninizle olsunlar" dedikde Hânzâde-i âkıl eydir:

"Efendim, ben de senin hidmetindeyim. Ayrılık seçilik yokdur. Ben de ve İslâm Ağa da kulundur. Lâkin Kırım'da babasının sebeb-i katli oldur kim hân babamı sultânımın hidmetine gelmeye komayup beni gönderdi. Hân babam da sultânımın hizmetine gelmediğinden müte’ellim olup vezîri Sefer Gâzî Ağa'yı anıniçün katl etdi, ammâ İslâm Ağa kendi garîbindir, hüsn-i nazarınız ricâ olunur." deyü ***[6b]*** ârifâne rîş-hand kelimâtlar etdi ve ser ber-zemîn edüp Hânzâde koşuna gitdi.

Ve Sadrıa‘zam bu hakîr ile üç sâ‘at-i nücûmî söyleşüp Alaman vilâyetlerinde gördüğümüz âsâr-ı garîbeleri ve binâ-yı acîbe kılâ‘ları su’âl etdikde cemî‘i sergüzeşt [ü] serencâmımız bir bir nakl etdiğimde vâfir hazz etdi, ammâ yolların batak ve çataklarının ve çengelistân-ı bî-amân olduğun nakl etdiğimde hazz etmeyüp "Hele bu söz burda kala" dedikde "Sultânım meclis emânetdir" deyü hâmûş-bâş olup yine Sadrıa‘zam dâ’iresinde haymeme varup sâ’ir hüddâmlarımla hamd-i Hudâ mülâkî olup cümle (---) günde sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup cümle (---) aded kılâ‘lar ve şehr-i azîmeler ve âsâr-ı garîbeler seyr-i temâşâ etdik.

Ba‘dehu cümle guzât refîklerimizle bir yere cem‘ olup cemî‘i mâl-ı ganâ’imimizi fürûht etmeğe bâzâr-ı mahabbete çıkarup aslâ bir şey’imiz bir dâne-i hardal etmedi, zîrâ ordu-yı İslâma bir kaht [u] galâ vâki‘ olup herkes cân bâzârına düşüp ne esîr ve ne mâl-ı ganâ’im sîr alma deyüp herkes derd-i serin birbirlerine arz edüp bir yanından bârân-ı rahmet göz açdırmayup atlar ve hüddâmân gulâmlar çamur içinde kalup her cân âlem-i hayretde kalmışlar. Niçe bin atlar açlıkdan ölmüşler ve niçe yüz hüddâmlar yollarda kalmışlar.

Netîce-i kelâm esîrlerimizden bin altmış kadar mümtâz gılmân u bintânları serhadlilere ucuz bahâ ile verüp on beş bin guruş mâl alup mâl-ı ganâ’imden dahi on bin guruşluk değerin değmeze mâl satup ara[ba]ları âteşe urup sehel sebükbâr olup cümle kırk sekiz bin yiğit cümle yigirmi beş bin guruşu pây-berâber hakîrin kısmetiyle üleşüp herkese (---) mâl hisse değüp cümle guzât,

"Az mâl etdi, gayri esîrlerimizi ve gayri esbâb-ı ganâ'imimizi bu orduda satmazız, Kanije'ye ve Seğitvar'a götürürüz" deyü gulgule etdiler.

Ba'dehu kulağız olan esîrlerimizin üçünü ahd-i mîsâkımız üzre âzâd edüp gayrilerini kayd [u] bend edüp,

"Bizi Kanije'ye ve Seğitvar'a selâmet çıkarın, sizi dahi bunlar gibi âzâd edelim" dedikde, "El-emrü emreküm" dediler.

Ve hemân ol sâ'at arabalar içre şühedâlarımızın yüz yetmişin dahi bir orman [içre] defn edüp anların dahi arabaların ihrâk edüp bu mahalde fürûht olunan eşyâdan hakîre üç nefer pençe-i âfitâb mûğpîçe Alman güzeli gulâmlar ve üç aded bikr-i nâ-şüküfte kızlar verdiler.

Hemân ol gün Sadrıa'zamdan Kanije'ye varup gelmeğe izn-i emr-i şerîfleri alup cümle guzât âmâde olup,

Yeleşke kal'ası kurbundan Kanije'ye avdet edüp mâl-ı ganâ'imlerimiz fürûht etmeğe giderken seyr [ü] temâşâ etdiğimiz menâzilleri ve kılâ'ları beyân eder

Evvelâ ordu-yı İslâmdan kırk sekiz bin yiğit ile Kanije'ye esîr ve mâl-ı ganâ'im satmağa gitmeği sadrıa'zam revâ görmeyüp üç bin aded âdem içün fermân yazılup cemî'i refîklerimiz mu'temedün aleyh âdemlere esîrleri verüp ordu-yı İslâmdan cânib-i şarka dağlar ve ormanlar geçüp,

Menzil-i kal'a-i Şarvar: Birkaç gün mukaddem bu kal'aya uğrayup aslâ bir şikâ[r] bulamayup geçmiş idik. Şimdi yine dağlar içre bir gece yatup cânib-i etrâfımıza karavullar koyup ertesi gün,

Menzil-i kal'a-i Kapolinye: Hâlâ Zirinli hükmündedir. Bu kal'ayı ubûr edüp andan,

Kal'a-i metîn Şilye: Süleymân Hânî'de amân ile feth olup hâlâ henüz Zirinoğlu hükmündedir, ammâ sa'b kal'adır. Andan,

Kal'a-i Çiçon: Bir hayli mesâfe-i ba'îdeden nümâyân olup ubûr etdik. Andan,

Kal'a-i Merere: Hâlâ Nemse çâsârı hükmünde Zirinoğlu hâkinde bir düz yerde vâki' bir kal'a-i atîkdir. Bir hayli mesâfeden görünüp dağlar içinde yatdık. Andan yine cânib-i şarka,

Menzil-i kal'a-i Egirsek: Birkaç gün mukaddem uğrayup şikâr alamamış idik. Yine bu kal'anın dağlarında bir gece yatup andan yine cânib-i şarka sarp ormanlar ve balkanlı dağlar ubûr edüp,

Menzil-i kal'a-i Komar: Harâbını geçüp yine dağlarda hâb-ı râhata yatdık.

Andan **Yenikal'a** harâbını geçüp

Menzil-i kal'a-i Kanije

Hafizahullâhu mine'l-âfâti's-semeviyyeti ve'l-arziyye

Bu kal'aya bu kadar esîr mâl-ı ganâ'imle bir alay-ı azîm edüp dâhil oldukda herkes birer hânedâna konup hakîr vâlî-i vilâyet Yentür Hasan Paşa'ya konup Sad[rı]a'zamın çolak olan mü'ezzin Ahmed Çelebisi ile cân sohbetleri etdik.

Ertesi gün cümle esîrleri ve mâl-ı ganâ'imleri bâzâr-ı Muhammedîye çıkarup yedi gün yedi gece cümle serhad gâzîleri esîrlerimizi duyup hamd-i Hudâ cümle metâ'ımız kırât be-kırât girân-bahâya hakîrin defteriyle fürûht sekiz günde seksen altı bin guruş mâl olup Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Câmi'inde kırk sekiz bin aded refîklerimizin vekîllerine seksen altı bin guruşu ***[7a]*** alâ mâ kasemallâh yine hakîr kısmet edüp âdem başına (---) (---) guruş hisse düşüp cümle guzât mesrûr oldular.

Ammâ bu abd-i kemtere başkaca orandan üç yüz altun ve altı at ve iki köle ve üç re's Alman güzeli kızlar verüp hakîr dahi atları fürûht edüp bahâların yeniçeri ağası Bodur Alî Ağa'ya emânet koyup yine cümle asâkir-i İslâm Sadrıa'zam ardı sıra gitmeğe azîmet etdik,

"Ammâ ne cânibden gitsek?" deyü Kanije a‘yânıyla müşâvere edüp âhır-ı kâ[r] Kanije içre birer guruşa at yemleri almak cânımıza geçüp her birimiz birer serhad yolların dutup mâl-ı firâvân almış gâzîler birer tarafa gidüp bizimle cümle bin beş yüz aded pür-silâh ve salt u sebükbâr olup Kanijeliden otuzar guruşa üç dâne yol bilir ve iş bilir niçe kerre çete ve potura eşmiş ve yortmuş yiğitleri kulağız dutup ve terkilerimize ikişer dâne at yemlerin caklarımıza bağlayup ale's-sabâh sene 1074 mâh-ı Zilhiccesi'nin üçüncü ıyd-ı adhâ günü cemî‘i Kanije a‘yânıyla vedâ‘laşup tevekkül-i Hak olup Kanije'den cânib-i garba çıkup asâkir-i İslâm tarafına teveccüh edüp ol gün seğirdüp dağlar ve bâğlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Komar

Süleymân Hân asrında feth olmuşken hâlâ Nemse çâsârı hükmünde kralların hâssıdır. Kal‘ası bir mürtefi‘ yerde iç hisârı kârgîr ve taşra varoşu metîn kal‘a-i palanka olup cânib-i erba‘ası sâfî sazlık ve bataklık bir kal‘a-i mu‘azzam, Sadrıa‘zam Yenikal‘a'yı döğerken Budin askeri bu kal‘ayı hâh nâ-hâh alup mâl-ı ganâ’imin gâret edüp cemî‘i cebehâne ve top ve tüfenglerin Kanije'ye gönderüp bu kal‘ayı âteşe [urup] yere berâber olup ancak iç hisârı ve bir iki kârgîr kenîseleri kalmış.

Biz dahi bu harâbistânda atlara yem kesdirü[p] ba‘de'l-ışâ gidüp tâ ale's-sabâh,

Menzil-i kal‘a-i Egirsek

Mukaddemâ Alman seferine giderken yanından geçüp bir şikâr alamayup cümle evsâfı bâlâda mastûrdur.

Andan yine cânib-i garba ale't-ta‘cîl geçüp 7 sâ‘at bataklık içinde gitmeden cânlarımızdan bîzâr olup kulağızlarımızın tenbîh [ü] te’kîdleri üzre cümlemiz pür-silâh âmâde olup giderek,

Evsâf-ı kal‘a-i Merere

Altında meks etdik. Şimdi Kanije'ye esîrlerimizle gelirken bu kal‘ayı mesâfe-i ba‘îdeden görüp dağlar içre yatmış idik, ammâ şimdi yanında meks edüp temâşâ etdik, hâlâ Nemse çâsârı hükmündedir.

Bu dahi bir düz vâsi‘ fezâda vâki‘ olup iç kal‘asında yine kal‘a-misâl bir binâ-yı musanna‘ kenîse-i atîki var. Budin Vezîri İsmâ‘îl Paşa bu deyri lağım ile atup cümle papaslarıyla kenîsenin der-i dîvârları ender hevâ mu‘allakast olup cümle papas ve bıtrîk ve ruhbân keferelerinin lâşe-i murdârları yerde yatırdı. Ve bu kal‘a içre kırk aded ümmet-i Muhammed esîr bulunup ve cümlesin halâs edüp kal‘anın cebehânesi ve topların cümle Kanije'ye gönderüp kal‘asın yere berâber etmişler.

Ve bu vîrânlıkda hikmet-i Hudâ bir dil dutup "Asâkir-i İslâm ne cânibe gitdi?" deyü su’âl etdikde su’âle cevâb vermeyü[p] inâd etdiğiyçün boynun urup lâşe-i murdârın bırakdık.

Andan geçüp giderken yol üzre bir kurulmuş asker-i İslâm çadırı bulduk. İçinde bir âdem hastalıkdan mı açlıkdan mı ölmüş kalmış. Yüzün ve kulakların tilkiler ve çakallar yemiş. Andan bildik kim asâkir-i İslâm vâfir ıztırâb çekmiş ve bizler dahi ol mahallin çamur deryâsı derd-i anâsı kahrın çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Hedvik

Süleymân Hân'a itâ‘at edüp hâlâ Ungurus kralı hükmünde bir küçük kal‘adır, ammâ Kösek nâm uğradığımız kal‘a bu sûr-ı üstüvârdan nümâyân idi. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Şarvar

Altında yatdık. Bu dahi bâlâda Alman çetesine giderken vasf olunmuşdur, ammâ bu kal‘a dahi ihrâk olup harâb u yebâb yerde yatırdı. Ve bundan Yeleşke nâm kal‘a nümâyân idi. Andan,

Sitâyiş-i kal‘a-i metîn Egirvar

Süleymân Hânî'de feth olup yine küffâr-ı füccâr istîlâ edüp hâlâ çârnâsârın hükm-i menhûsunda iç kal‘ası bir püşte-i âlî üzre çâr-kûşe Şeddâdî binâ olup taşra varoşu metîn palanka-i atîk imiş. Sadrıa‘zam feth edüp cümle cebehânesi ve topların Kanije kal‘asına gönderüp kal‘ayı ihrâk etmiş. Hikmet-i Bârî bu harâb kal‘ada on dâne küffâr bulduk. Meğer ihrâk olan evlerinde kapuları içre medfûn mâlları var imiş. Esbâbların çıkarırken girîbânların ele verüp esîr-i bend-i zencîr olup niçe kuyularda olan mâlları buldurup vâfir ganîmet peydâ edüp bu keferelere asker-i İslâmdan haber sorduk.

"Nehr-i Raba'nın kenârınca gidüp Raba'yı geçüp Yanık kal‘asına tâ Beç kal‘asına gitmek isterler, ammâ size büyük Türk askeri uzak kaldı" ***[7b]*** deyü haber verdiklerinde tokuzunun boyunların urup birisini kulağız alıkoduk, zîrâ o kâfirler bize ayak bağı olurdu. Ol gün gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kemenvar

Kemendvar ve Keminvar dahi derler. Bu dahi bâlâda Alman vilâyetine giderken âteşe urup mâl-ı ganâ’imin aldığımız mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ çâsâr hükmünde olmağile henüz iç kal‘asını küffâr amâra başlamış.

Bizi görüp kal‘anın uğrın kapusundan birez küffâr cümle dağlara firâr edüp gitdiler, ammâ biz bu kal‘a altına gelince bizi bir yağmur-ı rahmet dutdu kim gitmeğe dermânımız olmadığından bir muhrak kenîseye girüp halâs olduk, "Ammâ belki küffâr ale'l-gafle bizi basar" deyü hakîr deyrin çanlığına hüddâmlarımla çıkup karavul gözedirdim.

Bu kal‘a altına bizden mukaddem asâkir-i İslâm gelüp konmuş göçmüş, ammâ at ve katır ve deve ve topkeşân sığırları leşinden geçilmez idi. Hatta bir katâr deve ve niçe katâr katırlar ve atlar ormanlar içre serserî gezerlerdi. Ve dermândan kesilmiş küheylân atlar bî-kıyâs ormanlarda eğerleriyle gezüp harârlar ve çadırlar ve sepet sandûkalar içre bî-hadd ü bî-kıyâs esbâblar târumâr yerde yatup aslâ kimesne almamış, çamur içre eyle kalmış ve cebehâne arabaları yükleriyle ve koşulmuş ölmüş kalmış atlarıyla ormanlar içre kalmış dururlar.

Hatta biz askeri bozuldu kıyâs etdik. Meğer cümle asâkir-i İslâm ve cemî‘i hayvânât açlıkdan ve bârân-ı rahmetin kesretinden ve âlâm-ı derd-i mihenin vefretinden cümle mâlların bırağup bir cânibe gitmişler. Andan 5 sâ‘atde ahşama karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i Vaşvar

Bu dahi kral-ı dâll-ı bed-fi‘âl hükmünde metîn kal‘a imiş, Sadrıa‘zam feth etmiş, cümle cebehânesin Kanije'ye göndermiş ve kal‘asın ihrâk etmiş. Ancak kârgîr binâ deyrleri kalmış. Bu kal‘a altından sehel geçüp bir ormanlık içre girüp etrâfımıza karavullar koduğumuzdan sonra atlara yem asup ve bizler ta‘âm yeyüp yatdık, ammâ gâyet sarplık ve ağaçlık hıyâbân idi kim ta‘bîr olunmaz. Ve Kanije'den bu mahalle iki gün iki gecede geldik, ammâ Hudâ'ya ayândır aynlarımıza aslâ uyhu girmemişdir. Andan sabâh olup kalkdık. Kanije'den dutduğumuz otuzar guruşluk kulağızımızın birisi kaçmış, ikisi dur[ur].

"Bire öbir refîkiniz nice oldu?" deyü su’âl etdük.

"İleriye ince karavul olmağa yalnız gitdi" dedikde cümlemiz şekk-i şübheye düşüp,

"Âyâ kâfire haber mi etmeğe gitdi? Bir alay çeteden mâl almış âdemler geliyor demeğe mi gitdi?"

deyüp niçe gûne evhâm-ı fikr-i fâsideler mülâhaza edüp pür-silâh atlarımıza süvâr olup giderken yine nehr-i azîm Raba suyu görünüp sol tarafımızda seyl bârân-ı rahmetden Ceyhûn-vâr cereyân ederdi. Ve asker-i İslâmın esbâb u eskâl ve at ve katırları yerde yatırlardı. Ve develer ve seyishâneler dökündüler içinde gitmeğe başladık, ammâ esbâb ve mâl ve rızık ve hayme vü hargâh u bâr-ı büngâh ve kurulmuş mükellef döşenmiş cergeler yasdıkları âvizeleri(?) ve âlât-ı matbah evâniyle çamur içre pâymâl-i rimâl olup yatır ve niçe yüz haste âdemler olup kimisi hayâtda ac u zâc eğlenüp yatır.

Bildik kim ordu-yı İslâm yakındır, ammâ bizim de atlarımızın yemleri ve bizim yeyeceklerimiz kalmayup ne çâre ol gün ol gece nehr-i Raba kenârınca gidüp nısfu'l-leylde atlara yem kesdirüp cânib-i erba'amıza karavullar koyup yatdık. Vakt-i Şâfi'îde âfitab(?) bir mızrak boyu çıkduğu mahalde anı gördük, dün gece kaçan kulağızımızı önümüzden(?) berü at boynuna düşmüş har har soluyarak gelüp,

"Bire gâzîler muştuluk bugün Kelbelâmız günüdür, hâzır-bâş olun. İki bayrak küffâr geliyor ve her bayrakda seyr etdim ikişer yüz kâfir ancak var, ammâ cümle yarar ve yunak katana kâfirleridir, bu yola geliyorlar". Biz dahi cümle bir yere gelüp müşâvere edüp,

"Bu kulağızımız kâfire haber edüp üzerimize kâfiri getirdi" deyü netîce verüp niçesi,

"Gelin şu kulağızın başın keselim, sonra ne iş olursa görelim" dediklerinde hakîr rızâ vermeyüp,

"Eğer Rabbü'l-izzet bize fursat verüp kâfiri bozarsak elbette esîrlerden haber alup kulağızımızı andan katl ederiz" dediğimde taraf taraf "Ma'kûl" deyüp bir niçemiz,

"Gelin hemân Kanije'ye gidelim" dediklerinde niçesi eydir:

"Bire âdemler dahi kâfir görmedik ve bir elbeşti kadar ceng etmedik ve asker-i İslâm yakın iken bir haber almadık. Hemân bi'z-zarûrî cümlemiz kırılınca ceng ederiz" deyü yemîn billâh ve kasem tallâh edüp tuza ve etmeğe ve kılıca ve Kelâm-ı İzzet'e el urup cümle heybelerimizi ve terkide yağmurluk ve esvâblarımızı cümle bir yere yığup birez atı kalmış âdemler ile hakîrin gulâmların koyup cümle bin dörd yüz ***[8a]*** aded salt atlı gâzîler cümle atlarımızın zîr-i zeber tenklerin berk edüp cümle helâlleşüp dal-sâtûr-ı Muhammedî ve balta ve külüng ve tüfeng-i Frengî ile âmâde olup üç kol asker edüp biri sağ ve biri sol olup bir kolu pusuda saklı koyup bizler dahi âheste âheste giderken,

Der-beyân-ı ceng-i azîm-i âmadânî ve feth [u] nusret-i ihsân-ı Yezdânî

Hemân nehr-i Raba kenârından berü kâfirin torompete boruları ve davulları ve at süheylleri işidildi.

Bizler dahi ileri üç yüz elli yiğit pür-silâh çarkacı gönderüp anlar ileri gitdiklerinde hemân küffâr alayları da belirdi.

Derhâl bizler dahi top-ı Muhammedî olup ayak ayak ileri gitmedeyiz, ammâ hakîr Feth-i şerîfi savt-ı hoş-elhân ile kırâ'at etmedeyiz.

Ol mahalde bizim çarhacılarımız kâfire yaklaşdı. Kâfirin dahi ileri çarkasında yüz mikdârı yayan tüfenglisi var ve sağ tarafda bir mâvî harîr bayrak altında iki yüz mikdârı kâfirleri ancak var ve sol kolda bir altun haçlı ve zerdûz işleme kırmızı peyker altında kıyâsen yüz elli kâfiri var, ammâ gâyet pâk yiğitleri ve yunakları var.

Ammâ hamd-i Hudâ bizim asker ve anların leşkeri bir seyrek ağaçlık ve düzlük içindeyiz, "Atlarımız işler" deyü havf ü haşyet çekmedik, ammâ "Pusuları vardır, gâzîler kâfiri komayalım" deyü haberleşdik. Çünki bu hâlde iken bizim çarha ve anların çarkacılarının yayanları bir yaylım kurşum atınca küffârın atlıları dal sırık olup çarha çarhaya girişüp bizim çarha cengi dayayup bize

gelmeğe yüz dutdular. Derhâl hemân cümle küffâr domuz topu olup bize çatdılar. Hemân hakîr eyitdim:

"Bire gâzîler küffâr pek azdır, Kelbelâmız günüdür. Allâh Allâh çağırup kâfire bir hov edelim" deyü feryâdlar edince azamet-i Hudâ cümle bin beş yüz âdemin "Allâh Allâh" sadâsı yerleri ve gökleri velvele-nâk etdi, zîrâ gâyet dağlı ve ağaçlı yerler idi.

Hemân cümlemiz dal sâtûr-ı Muhammedî olup kırmızı bayrak altındaki küffâra "Allâh Allâh" deyüp der-ceng-i evvel sataşup bir yaylım kurşum anlar bizlere ve bir hamle bizler de anlara girişüp hamd-i Hudâ ân-ı vâhidde küffâr-ı hâksârın yüz kadarı hâk-i mezellete düşüp derhâl sol tarafımızdaki mâvî bayrak altındaki küffâr bize hov hov ederken hemân geride(?) esbâblar yanında bırakdığımız âdemler de anlar dahi bir kerre derûn-ı dilden ve cân u gönülden bâng-ı Muhammedî sadâsına rehâ buldurunca hemân küffâr-ı murdâr,

"Hay Türk'ün dahi imdâdı geliyor" deyüp cümle küffâr yüz çevirüp kaçarken hikmet-i Bârî yârî kılup mukaddemâ pusuya koduğumuz asker üzre firâr ederken hemân kemîngâhda olan gâzîler de "Allâh Allâh" deyüp kâfirin önlerin alup girişdiler.

Hemân cümlemize tâze cân gelüp küffâr cân havliyle yine gerüye dönüp bizim ile pusuda olan iki askerin mâbeyninde küffâr kalup ol at işler fezâda küffârı topa tutulmuş maymûna döndürüp hamd-i Hudâ küffârları kova kıra bîzâr olduk.

Ve eğer bu gazâmızı mâ-vaka'ı üzre tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur.

El-hâsıl dörd sâ'at kâmil savaş-ı perhâş-ı azîm edüp beş yüz seksen altı aded piyâde küffârdan aslâ cân kurtulmayup tîğ-endâzdan câm-ı eceli nûş edüp cümlesi serhoş iken mest-i medhûş-ı sa'îr oldular.

Ve beş yüz kırk üç kadar atlı yarar katanaları ve sekiz aded kapudanları esîr-i bend-i zencîr olduklarında hemân bir hayli mesâfeden kâfir kapudanlarının sekizi de bizim gece firâr eden kulağızımızı görüp Macarca,

"Bire beştele len kurafiya" ve "basom şeget" ve "pasa manya" deyüp kulağıza söğerdi.

Esîrlerden su'âl etdik, meğer mel'ûn kulağız Komar kal'asına ol gece varup,

"Bu kadar mâldâr Türk askeri geliyor, kalkın" deyü kâfiri getirdiğin esîrler söyleyince,

Temâşâ-yı garîbe: Hemân küffârın yüzüne karşu kulağızımızın gece firâr edenini getirdüp cümle küffâr esîrler kulağızın yüzüne tükürüp tekrâr be-tekrâr şütûm-ı galîzalar etdiler.

Bu kerre kulağız ne der "Vallâhi gâzîler sizi gördüm ki bir alay elleri kolları kanlı ve arslan cânlı yiğitlersiz, bire fursat ganîmetdir, ben ise bu kâfirlere esîr olup haps edüp ve bu kâfirlerden bu gâzîlerle intikâm alayım deyüp azacık Türklerdir deyü gerçekdir haber etdim. Elhamdülillâh sizin sebebinizle bu kâfirlerden intikâmım aldım ve sizi bu kadar gazâ sevâbına koyup bu kadar kapudan esîrler ele girdi" dedikde imdi küffârlar ile kulağızımızın kankısına amel edersin.

Hikmet-i Bârî hemân iki nefer kulağızlarımız eyitdiler: "Bire kâfir sen ne zamân Komar kâfirlerine esîr oldun. Bire ***[8b]*** hayduk oğlu hayduk, bizi bu kadar gâzîlerin içinde hicâba koyup kâfire kaçup habar edüp hele sen Kanije'ye gelmezsin ola" deyü anlar dahi kulağızın yüzüne tükürürken hemân Tatar Satı Balı kulağızın yanından geçer gibi olup nice bir kılıç urdu ise kulağızın kellesi meydâna düşüp cümle gâzîler "Sad bârekallâh" deyü pesend etdiler.

Ve dahi hamd-i Hudâ demek aybdır, ammâ *hâzâ min fadlı Rabbî*, bu hakîre dahi bu gazâda iki gazâ müyesser olup birisi ok ile ve birisi seyf-i müczem ile, ammâ bizim askerden yedi yiğit

şehîd olup kırk yiğit dahi mecrû[h] idi. Ve bir yiğidimiz dahi kâfiri kovarken atı ile kendüyi bir ağaca urup atı ve kendüsi şehîd oldu.

Ve kurşumdan tokuz atlarımız dahi şehîd olup bizler yine küffârdan yüz yetmiş beş katana atları ve üç yüz re's Macar atları ganîmet girdi, ammâ niçe atlar müslümân atları ve Osmânlı eğerleri idi.

Biz dahi cümle küffârı kayd [u] bend edüp ve mürd olan keferelerin leşlerin soyup ve bellerinde cümle kemerleri ve silâhların alup ve şühedâlarımız anda defn edüp cümle mâl-ı ganâ'imle terkilerimiz bırakdığımız refîklerimiz yanına gelüp,

"Bire size kim 'Allâh Allâh deyin' deyü tenbîh etmemişdik" dedikde anlar eyitdi:

"Vallâhi Allâhu Te'âlâ'nın hikmeti oldu, anı gördük gerü Kanije'den berü on iki yeşil sarıklı hem önünde ve hem ardlarında yeşil sarıklarının uçların sarkıtmışlar, küheylân atlara binmişler. İçlerinde bir yassı yüzlü ve bir siyâh sarıklı bir büyük katıra binmiş bir imâm, ammâ cümle esbâbları ve çizmesi siyâh hemân yanımıza gelüp 'Allâh Allâh çağırsanız be kâfiri bozup Kanije'ye dönseniz yine' deyüp anlar bir kerre cân [u] gönülden on iki kişi Allâh adın çağırdılar, biz de çağırdık, ol on iki emîrler size doğru gitdiler, gayrisini bilmeziz, şimdi gördük kâfiri bozmuşsuz" dediklerinde cümlemiz âlem-i hayretde kalup ta'accüb etdik.

Ba'dehu yine terkilerimizi bağlayup atları şehîd olanlara atlar verüp ve sâ[']ir] esbâbları mahlûl olan atlara tahmîl edüp ve cümle esîrleri kol kola kıvrak çatup cümle davulları ve torompete ve sûrnâları ve haçlı bayrakları cümle küffârların boğazlarına dakup şâdımân ile nehr-i Raba kenârına varup iki sâ'at cânib-i garba giderken,

Hikmet-i temâşâ-yı diğer: Anı gördük, ormanlar içre mecrûh atlar ve küffâr leşleri ve at leşleri ve bizim şühedâlarımızın tâze mezarları ol kadar var kim hadd [ü] hasrı yok ve ormanlar içre defn olmamış şühedâlarımızın cümle zekerleri ve hayaları kesilüp ağızlarına sokmuşlar. Niçe yüz şühedâ hâk-âlûd olup ter ü tâze yatırlar.

"Bire cânım bu ne temâşâ-yı azîmedir?" deyü ta'accüb edüp ileri giderken hemân ormanlar içinden,

"Bire ümmet-i Muhammed, aman dîniniz aşkına bizi alın" deyü niçe âdemler feryâd etdiler.

Bizler dahi ileri varup iki âdem ayağ üzre kalkup,

"Bire âdemler bu ne hâldir, bunda nişlersiz?" dedikde, anlar eyitdi:

"Vallâhi biz Gürcî Mehemmed Paşalı idik. Budin vezîri İsmâ'îl Paşa ile çarhada giderken küffâr bizi bu mahalde basup beş sâ'at kâmil ceng edüp kâfir bizi kıra kıra bozulup kaşdık. Üç gündür bu dağlarda açlıkdan cümle atlar ve hayvânâtlar ve âdemler kırılup sak olun asker tarafına gitmen, kıtlıkdan ve kâfir çokluğundan işleri Allâh'a kalmışdır. Ordudan taşra bir âdem ota otluğa çıkmağa kâdir değillerdir" dediklerinde biz dahi bulandık.

Bu kadar mâl ve bu kadar at ve bu kadar esîrlerimiz var. Cümlemiz bir yere gelüp meşveret etdik. İki nefer kalan kulağızlarımız dahi orduya gitmeğe rızâ vermediler,

"Zîrâ bu kırdığımız Komar kâfirlerinin kaçkını elbette yâ bugün veyâ yarın azîm asker ile bu esîr olan büyük belli başlı kapudanları elinizden kurtarmak içün gelüp önümüz alırlar. Gelin hemân yüzünüz ağıyla Kanije'ye sizi bir gayri ince yoldan götürelim, selâmete çıkup Allâh'a hamd edelim" dediklerinde cümle refîklerimiz taraf taraf ma'kûl deyüp Fâtiha tilâvet edüp gerü dönerken dört âdem dahi ormandan çıkagelüp bunun altısın dahi mahlûl atlara bindirüp Vezîr-i a'zama götüreceğimiz kelleleri cümle soyup topraklar ile bir yere torbalara doldurup,

Sene 1074 mâh-ı Zilhiccesi'nin 16. günü Kanije'ye gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ nehr-i Raba kenârından cânib-i şarka Balatin gölünü sol tarafa alup kal‘a-i Seğitvar ve kal‘a-i Kapoşvar yollarına kulağızlarımız *[9a]* gidüp Kanije Vâlisi Yentür Hasan Paşa askeri ve kethudâsı ve Kanije kulunun nısfı ve bizim Tatar ve serhadli askerleri cümle bir yerden top olup esîr olan kâfirlerin ellerine birer kâfir kelleleri verüp ol gün gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Komar: Mukâbelesinde bir dağ içre basîret üzre yatup ertesi ale's-sabâh yine semt-i şarka gidüp niçe bin hıyâbân ve ormanlı dağlar geçüp 9 sâ‘atde,

Menzil-i Hunka: Bir vâsi‘ sahrâda bir mürtefi‘ topraklı bayırdır, ammâ amelî yığılmışdır. Anda bir gece gâyet tedârik üzre yatup ertesi ale's-seher cemî‘i kâfir kellelerin birer dâne sırıkların üstüne ârâyiş-i nîze şekilli edüp ve kâfirlere davulları ve boruları ve torompetelerin çaldırarak ve haçlı bayrakların baş aşağı açdırarak bir şenlik ve şâdımânlık ederek bir alay-ı azîm ile,

Menzil-i kal‘a-i Kanije'ye Topraklık kal‘ası tarafından şehre dâhil olunca cümle Kanijelinin bay u gedâ ve pîr ü cüvânları istikbâlimize çıkup koca Kanije kal‘asından bir yaylım top şâdımânları olup murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Bir alay-ı sürûr-ı hubûr olundu kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olmaz. Hattâ katl etdiğimiz kulağızımızdan ötürü cümle gâziyân-ı Kanije,

"Dest-kârınıza kuvvet, gazâ-yı ekber savâbı edüp bizi ol şakînin mekr-i fenninden halâs edüp kılıcınız arşa asdınız" deyüp cümle gâzîlerimizi herkes hânesine müsâfir alup cümle esîrleri hisâb ile zindânlara ve kireçhâne nâm mahpeshâneye koyup herkes,

"Gazânız kutlu olsun" deyüp

"Sad bârekallâh, merhabâ ey yüz aklığı edüp eyi katanalar ve yarar kapudanlar düşürmüşsüz, hemân ucuz vermen" deyü ba‘zı dostlar esîr kapudanların bahâların takdîr etdiler.

Ba‘dehu ale's-sabâh cemî‘i mâl-ı ganâ’imimizi sûk-ı sultânîye çıkarup cümle kefereleri ve atları ve esvâbları ve kılıç ve kemerleri ve gayri gûnâ-gûn eşyâları kırât be-kırât zî-kıymet fürûht edüp beş günde tamâm oldu.

Zîrâ hemân beş re’s kâfirlerimiz biner altuna ve beş keferelerimiz beşer yüz altuna mâ‘adâsı ikişer üçer yüz altuna fürûht olup on dâne esîri kânûn üzre paşaya penc-i yek verdik, ammâ hayli nizâ‘ımız geçdi.

Ve iki bayrak kapudanın "Sa‘âdetlü pâdişâh esîridir" deyü aldılar, anın içün dahi hayli nizâ‘ etdik. Âhır-ı kâr kânûndur deyü aldılar. Ammâ "Ol iki kapudanlar da onar bin altun gelir" deyü ümîdimiz var idi. "May bali, olmaya illâ hayr" deyüp ığmâz-ı ayn etdik.

Bunlardan mâ‘adâ fürûht etdiğimiz cümle on bin sekiz yüz yetmiş altun olup at ve kılıç ve tüfeng gâ’ib olanın zararların ve katl olunan kulağızdan gayri iki nefer kulağızın ücretlerin çıkardıkdan sonra kırkar guruş fukarâ içün ve on guruş Kanije'nin iki kapusunun bevvâbları ve kurbânlarıyçün ve Kanije kal‘ası dîvârları üzre yatan şühedâların kurbânları ve şühedâların helvâsı içün ve bizim sekiz nefer şehîd olanların lokmasıyçün ve bizden on sekiz aded yaralı gâzîlerimizin merhem bahâsıyçün mezkûr harc-ı masrûfları cümle ortadan çıkardığımız(?) guruş çıkdığından sonra cümlemiz kardaş gibi bir yere gelüp yine Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Câmi‘inde pây-berâberce hakîrin defteriyle bin dörd yüz toksan yiğit (---) (---) altun hissemend olup câmi‘ hüddâmlarınada beş altun verüp hakîre dahi Feth-i şerîf tilâvet edüp niçe işlerinde ve kitâbet kısmetlerinde bulunduğum içün iki pay dahi ziyâde verüp üç pay almış oldum.

Ve iki nefer kölelerime dahi birer pay verüp cümle guzât gülbâng-ı Muhammedî çeküp cemî‘i şühedâlar ve gâzîler ve pîr u perverler ve ser-çeşme-i şehîdân Hazret-i Hamza ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhlarıyçün Fâtiha-i şerîfe tilâvet edüp herkes konaklarına gidüp Kanije içi ganîmet ü şâdımân oldu.

Hikmet-i Hudâ ertesi gün Hünkâr hasekisi Başbaltacı Hasan Ağa hatt-ı şerîf ile Kanije'ye gelüp, "Elbette beni sadrıa‘zama vâsıl edin" dedikde cümle Kanije a‘yânı müşâvere edüp,

"Haseki Ağayı Ustolni-Belgrad üstünden Sadrıa‘zama ulaşdırmadan gayri emn-i tarîk yokdur" dediklerinde bizler dahi cümle hâzır olup,

Kanije'den Ustolni-Belgradı'na andan Raba nehri gazâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Kanije'de cümle ahbâb ile vedâ‘laşup Haseki Ağa'ya bin kadar yiğit refîk verüp ve bin aded güzîde asker bizim dahi olup Kanije'den cânib-i şark-ı şimâle meyyâl çengelistân ve dağıstân ve mahûf u muhâtara yolları ve bataklı gölleri 8 sâ‘atde ubûr edüp, ***[9b]***

Evsâf-ı kal‘a-i sedd-i metîn Sekeşvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Ferdinandoş Kral binâsıdır.

Fâtihi sene 1009 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında Serdâr-ı mu‘azzam Gâzî İbrâhîm Paşa fethidir, ammâ sene 1024 târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında bu kal‘aya küffâr istîlâ edüp bir dahi müselmânlara cây-ı me’men olmasın içün bu kal‘ayı ihrâk edüp yere berâber edüp ba‘dehu sene-i âtîde vak‘a-i muhâsara sâhibi Petro Hasan Paşa bu kal‘ayı müceddeden binâ edüp hâlâ dest-i İslâmda bir bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf cânib-i erba‘ası mahsûllü dağlık ve ağaçlık dâmeninde üç kat çit palankadır. Üç yüz kulu Kanije'ye ihrâc olunup hâlâ beş yüz neferli bir dizdârlı kal‘adır.

Kanije paşasının voyvadalığı ve Kanije niyâbetdir, gayri hâkimleri yokdur, bir serhad cezîresi yerdir. Hâlâ serhadd-i İslâmın metânetde ve hasânetde mümtâz bir sedd-i sedîdi ve kılâ‘-ı İslâmiyyenin bir müstahkem kilididir.

Bir câmi‘i ve iki mescidi ve bir medrese ve bir mekteb ve bir hân ve bir hammâm ve kifâyet mikdârı dükkânları var. Ol kadar ma‘mûr ve müzeyyen çârsû-yı bâzârı ve hânedânları yokdur.

Andan yine şimâle ve garba meyyâl (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı serhadd-i Âl-i Osmân ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı Kopan

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Mikloş Niski bandır. Süleymân Hân havfinden binâ edüp âhır-ı kâr sene 1009 târîhinde korkduğuna uğrayup bu dahi Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Gâzî İbrâhîm Paşa Zirinli kâfirinin elinden feth olmuşdur.

Hâlâ Kanije eyâletinde başka sancak beği tahtı olup beğinin hâss-ı hümâyûnu 230.000 akçe olup erbâb-ı ze‘âmeti 13 ve erbâb-ı tîmârı 311 kadardır. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır.

Hîn-i gazâda beğinin askeriyle cümle üç bin asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı âsumânîdir kim aslâ nâhiye kurâları yokdur, cümle kâfiristândır, müftî ve nakîbi yokdur, ammâ sipâh kethudâyeri ve Budin yeniçeri serdârı vardır. Lâkin kapukulu yeniçeri serdârı yokdur.

Bir kerre yeniçeriler bu kal‘ayı amân ile kâfire verdiklerinden bu kal‘aya aslâ yeniçeri komazlar. Hâlâ üç oda cebeciler ile cebeci ağası ve bir oda topçu ağası vardır. Ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni şehremîni ve mi‘mâr ağası ve dizdâr ağası ve beş yüz kulu ve on iki ağalığı ve niçe yüz a‘yân-ı eşrâfları vardır. A‘yândan (---) (---) (---)

Ve kal‘asının eşkâli: Bir düz yerde şekl-i muhammes Şeddâdî taş binâ-yı metîn iç kal‘adır. Cânib-i garba ancak bir metîn kapusu vardır. Handakı bataklıkdır, aslâ havâlesi yokdur. Ve cânib-i erba‘ası iki sâ‘atlik top menzilinden ba‘îd sarp ağaçlı dağlardır.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında gâyet metîn kullelerinde mefret balyemez topları olup mükellef ü mükemmel cebehânesi ve her mühimmât [u] levâzımâtları mevcûddur. Dendân-ı bedenleri ve kapu

önünde cisri âmâde olup her gece cisrini dîdebânlar makara ile kaldırırlar.

Bu kal‘a-yı nârin dâ’iren-mâdâr iki bin beş yüz adımdır kim derûn-ı hisârda cümle altı yüz kırk beş aded şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî hâneleri vardır, ammâ bâğçeleri yokdur. Gâyet daracık büyûtları var.

Cümle dörd aded câmi‘dir. Süleymân Hân câmi‘i iç kal‘adadır, müfîd ü muhtasar ma‘bedgâh-ı kadîm câmi‘dir.

Andan Hasan Ağa câmi‘i müferrahdır.

Andan Alaybeği câmi‘i rûhâniyyetli ibâdetgâhdır.

Andan Saçlı İmâm câmi‘i tâ‘atgâh-ı Sübhânîdir.

Bunlardan mâ‘adâ enderûn [u] bîrûn-ı kal‘ada cümle on bir aded mihrâb mahalle mesâcidleri vardır.

Cümle on altı aded mahalle-i müslim ve keferelerdir, ammâ ekseri taşra varoş mahalleleridir.

Eşkâl-i taşra varoş-ı kal‘a-i Kopan

Bir düz vâsi‘ fezâda bir varoş-ı azîmdir kim cümle kat-ender-kat evleri şindire tahta örtülü müte‘addid hücreli vâsi‘ büyûtları var.

Bu varoşun etrâfı gâyet metîn rıhtım ve çim dolma palanka-i kadîmdir kim bir bârû-yı azîm ihâta edüp her tarafında mefret ve mehîb tabyaları vardır ve her rüknündeki dirseklerinde mazgal delikleri ile âmâde bir varoş-ı rabât-ı kebîrdir. Lâkin bu kal‘anın cirmine göre kulu azdır, ammâ uzdur.

Kerrât ile küffâr bu kal‘ayı muhâsara edüp bir iki ay döğüp hâ’ib ü hâsir giderlerdi.

Hattâ sene 1074 târîhinde yine küffâr gelüp muhâsara edüp bir taş koparmağa kâdir olmayup bu kal‘a gâzîleri kâfirin başların koparup başsız ve buğsuz seg ber-sahrâ gitdiler. Tâ bu mertebe yarar ve nâmdâr gâzîleri vardır, ammâ taşra varoşu sa‘b olup handakı dâ’iren-mâdâr leb-ber-leb batak su olduğundan ***[10a]*** gâzîleri küffârdan aslâ havf u haşyet çekmezler, ammâ bu varoş kaç adımdır, hâtırımda yokdur, ammâ şarampavları ve mazgal delikleri çokdur.

Ve cümle taşra varoşunun üç kapusu vardır ve biri cânib-i (---) nâzır Sultâniyye kapusu ve biri Kanije kapusu ve biri Seget kapusudur.

Mesâcid câmi‘leri bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve cümle iki medrese-i âlimân ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân ve cümle iki aded tekye-i dervîşân.

Ve cümle iki aded hammâmı var, biri iç kal‘ada Süleymân hammâmı, biri taşra varoşda Beğ hammâmı var. Ammâ hânları yokdur, "Zîrâ müsâfirîni hâna kondurmak aybdır" deyü hân yapmayup cümle tüccâr ve âyende vü revendegân yıllarca hânedânlarda mihmân olurlar.

Ve cümle yüz kadarca ehl-i hıref dükkânçeleri var, ammâ yine her şey mevcûddur.

.....(1.5 satır boş).....

Tetimme-i şehrengîzi

Evvelâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri çokdur. Gâyet ganîmet diyâr olduğundan garîb-dost âdemleri var, cümle gazâ ile geçinirler, zîrâ gâyet serhaddir, kulları gâyet bahâdır gâzîlerdir, ammâ müselmân üslûbunda gezmezler. Cümle güderi nâmıyla ma‘rûf deri dolama ve (...) ve kırmızı Macar kalpağı ve sıkma deri çakşır ve kısacık esvâb geyüp çokluk Türkçe bilmezler, cümle Macarca tekellüm ederler, zîrâ ekseriyyâ ihtilâtları Macar küffârıyladır, ammâ

gâyet musallî ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at hâl sâhibi gâzîleri vardır.

Ve bu şehirde üç binden ziyâde ayağı demirli küffâr esîrleri vardır. Her gece cümle küffârı iç kal‘adaki zindâna korlar, gûyâ Vilagoş kal‘amızın zindânı gibi çâh-ı cahîm zindânı vardır.

.....(1 satır boş).....

Bu kal‘ada bir gece yatup ale's-sabâh kal‘a ağalarından üç yüz nefer yarar kulağızlar alup "Balatin gölü taraflarından nehr-i Raba'ya doğrudur" deyü gitmek sadedinde iken kal‘a kapuları açılup dünkü gün bu kal‘adan çeteye giden gâzîler gelüp niçe yüzü mecrûh ve yetmiş kadar şehbâzları atlar üzre bağlı şehîdleri ile çıka geldiler. Cümle guzât başlarına üşdüler. Ahvâl-i pür-melâllerinden su’âl etdiler.

"Vallâhi Balatin gölü kenârı ki bugün sizin geçecek yerinizdir, dör[d] bin küffâr bir yerde ve elli bin kadar küffâr dahi ileride Raba suyu kenârında asker-i İslâmın ardın kollayup gerü kalanları kırup geçirirken bir bölüğüne biz râst gelüp biz ey ceng edüp âhır küffâr bize gâlib gelüp bu kadar yiğitlerimizi kırup bu kadarımız mecrûh edüp şimdi bî-cân kal‘aya geldik. Sakının ol yola gitmen, zîrâ Balatin gölü kenârında olan metîn kal‘alardan ibtidâki sarp kal‘adan evvelâ kal‘a-i Torba ve kal‘a-i Küçük Kapornok ve kal‘a-i Şimek ve kal‘a-i Marçil, andan kal‘a-i Tabyasa ve kal‘a-i Köprü ve kal‘a-i Kilatiş ve niçe(?) varoş-ı azîm kal‘a-misâl bir kilisesi var, andan kal‘a-i azîm Sarvaş ve kal‘a-i Nadaş ve kal‘a-i Mihalo ve kal‘a-i Lovik ve kal‘a-i Senbetre ve kal‘a-i Çenarvaş ve kal‘a-i Hunaron ve vilâyet-i İslovin'den dahi kal‘a-i Taboç ve kal‘a-i İslançe ve yine Kopan sancağına tâbi‘ şark {tarafına 5 sâ‘at karîb palanka-i Tomastin bunu nehr-i (---) kenârına nâzır olup olup zemîni bir bayır üzre şekl-i murabba‘dan tûlânîce handaklı ve bir kapulu ve dizdârı ve üç yüz kulu ve bir câmi‘i var, ammâ bâzârı ve gayri imâretleri yokdur.

Andan yine Kopan sancağında Kopan'a 4 sâ‘at karîb kal‘a-i Dünyol, şekl-i müseddes Şeddâdî taş binâ handaklı ve bir kapulu ve bir câmi‘li ve dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve mükellef hâneleri ve kifâyet mikdârı dükkânları ve bir hânı var, lâkin hammâmı ve gayri imâretleri yokdur.} Niçe yüz pâre kılâ‘ların dahi küffârları bir yere cem‘ olup Raba suyu kenârlarına gitmek üzreler iken bize râst gelüp yüz yetmiş yiğidimiz şehîd olup bu kadar şehîdlerimiz gücile alup kaça kaça işte şimdi geldik. Siz bu kadarca âdemler ile kanda kan içine gidersiz, sakının Balatin gölünden gitmen. Cihânı küffâr dutmuş" deyü cevâb vericek cümle kal‘a ağaları da Balatin gölü yolundan gitmeğe rızâ vermeyüp gerü Seğitvar kal‘ası taraflarına gitmeğe karâr verüp âmâde olduk, ammâ bu mahalde buhayre-i Balatin var, cemî‘i Macaristân ve Frengistân'da meşhûr-ı âfâkdır.

Evsâf-ı buhayre-i azîm-i Balatin-i kadîm

Be-kavl-i müverrihîn-i Macar ve Nemse ve Latin ve *Târîh-i Yanvan* böyle yazmışlar kim,

"Kaçan kim İskender-i Zülkarneyn Karadeniz boğazın kesmezden mukaddem Deşt-i Kıpçağ ve Hâmûn-ı Azak ve Sahrâ-yı Salanta ve cümle Macaristân tâ kûh-ı Alman'a varınca Karadeniz olup Akdeniz'e Venedik körfezinde birbirlerine mahlût olurmuş. Çünki emr-i Hak ile İskender Karadeniz boğazın kesüp eski İslâmbol kim Makedonya şehridir, Karadeniz ol şehr-i azîmi gark edüp ***[10b]*** ve mukaddemâ şehirlerin gark edüp Akdeniz'e munsab oldukdan sonra Deşt-i Kıpçağ ve Kırım ve Macaristân cümle perîşân olup bu buhayre-i Balatin ol zamânda Macaristân içre kalmışdır" deyü Yanko ibn Madyan'ın birâder-i kihteri Yanvan târîhinde lisân-ı Yûnânca acâ’ib yazmış bir mu‘temed kefere tevârihidir.

Hâlâ bi buhayre-i Balatin Kanije ve Kopan ve Kapoşvar kal‘aları kurbunda bir merhale yerde bir buhayre-i azîmdir kim şarkdan garba tûlânî vâki‘ olup gird-â-girdi kâmil kırk yedi mîldir. Cânib-i

erba‘asında kırk pâre bâlâda mezkûr olan kılâ‘-ı metîneler ve hısn-ı hasîneler vardır. İnşâallâhu te‘âlâ mezkûr kal‘aları manzûrumuz olduğu üzre tahrîr olunur.

Ammâ eyle âb-ı hayât suyu var kim bir âdem bir kuzu yese bu âb-ı nâbdan nûş etse ol ân ol insân yine acığır. Tâ bu mertebe bir hâzımu'l-ifrât mâ-i zülâldir ve billûr gibi mücellâ ve berrâkdır. Ve sevâhilinde sâkin olanlar esbâb yaykamağa aslâ sâbûn sürmeyüp niçe bin pîrehen ve haftan ve beyâz çârşeflerin gasl etdikde beyâz berk-i gül-misâli olur.

Ve kenârında gûnâ-gûn ahcâ[r-ı] zî-kıymetler bulunur kim Alman elmâsına müşâbih taşlar bulunur.

Bu âb-ı hoş-güvârdan nûş eden merd [ü] zenân ve esb-i küheylân ve gayri behâim ve hayvân nûş edüp semîn ve cesîm olur.

Hikmet-i Hudâ Temmûz'da buz pâresidir, şiddet-i şitâda donmayup ılıdır, ammâ Kanije gölü karîb iken donar bu Balatin donmaz.

Bunda binden mütecâviz elvân mâ’ide-i sübhân vardır kim ta‘amları aslâ bir diyârın gölleri mâhîlerine müşâbih değildir.

Ve kırk elli pâre gemileri vardır, kal‘adan kal‘aya tüccâr u züvvâr götürürler.

"Umku elli kulaçdır" dediler, ammâ ölçmedim, yalan harâmdır. Ammâ bu buhayrenin ayağı ilâ mâşâallâh cereyân edüp Budun yolunda Segsar kal‘ası kurbcüğezinde Yeni Palanka cisri altından ubûr edüp nehr-i Tuna'ya karışdığından bu buhayrede Tuna balıkları da bulunur. Hulâsa-i kelâm âb-ı hayât buhayredir *ve's-selâm.*

Ezîn-cânib yine Haseki ağamızla Kopan kal‘asından binüp cümle bin mikdârı pür-silâh asker olup (---) sâ‘at gerüye dönüp yine kal‘a-i Sekeşvar kurbundan geçüp 10 sâ‘at kâmil dırahtistân ve bî-amânistân yerlerden geçüp hamd-i Hudâ bir vâsi‘ fezâda gidüp,

Evsâf-ı rabât-ı metîn-i üstüvâr ya‘nî kal‘a-i cây-ı emîn-i Kapoşvar

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsi kimesnenin ma‘lûmu değildir, ammâ fâtihi Sultân Süleymân asrında sene 961 târîhinde be-dest-i Toygun Paşa fethidir.

Kanije'nin eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır, nâhiyesi cümle kâfiristândır. Hattâ küffâr bu kal‘ayı amân ile vermişken ahid-şikenlik edüp asâkir-i İslâm taşra kal‘aya duhûl etmişler iken cümle küffâr bu iç kal‘aya kapanup üç gün dahi germâ-germ ceng-i azîm olup yedi binden ziyâde kâfirler tîğ-i bürrândan geçüp iç kal‘ası kılıç ile feth olduğundan hâlâ şehir kadıları her Cum‘a hutbeyi kılıç ile tilâvet eder ve ol feth günü mahpûshâneden binden mütecâviz ümmeti Muhammed esîrleri çıkup hâlâ hayâtda müsin esîrlikden halâs olmuş ihtiyârlar bu kal‘a fethin nakl edüp "Bunda olan ceng-i Alî bir kal‘ada olmamışdır" derler. Hakkâ ki metîn kal‘a-i üstüvârdır.

Cümle on üç hâkimi vardır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, ammâ sipâh kethudâyeri ve Budin yeniçerisi kulu serdârı vardır, kapukulu serdârı yokdur. Ve muhtesib ağası ve dizdâr ağası ve beşli ağası ve gönüllü ağası ve sağkol ve solkol ve azebistân ve martolosân ve yerli cebeciyân ve yerli topçıyân ağaları vardır. Ve altı yüz aded kal‘a neferâtları var, hîn-i muhâsarada cümle beş bin cengâver askeri olur. Ve harâc ağası ve bâcdâr ağası ve şehremîni ve mi‘mârbaşı ve altı bin aded re‘âyâsı kal‘a ta‘mîri içün mu‘âf u müsellemlerdir.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Kapoşvar

Hâsıl-ı kelâm bu kal‘a-i sedd-i amân hemân Kanije kal‘asının oğludur. Hemân Kanije gibi bir fecc-i amîk sazlık ve bataklık içinde kurbağı gibi dörd ayaklı batmış durur, ammâ batağının suyu nehr-i Kış içindedir ve handakı içinden cereyân eder cunbul bir deryâdır, ammâ Kanije gibi büyük

kal‘a değildir, hemân Kanije'ye benzer küçük kal‘adır ve eylece şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olmuşdur.

Cümle binâsı dıraht-ı müntehâlar ile mebnî dâ’iren-mâdâr dolma rıhtım palanka hisârdır, ammâ iç kal‘ası gâyet sa‘bdır. Üç yüz kadar şindire tahta örtülü daracık bâğçesiz hâneleri ve Süleymân Hân câmi‘i ve cebehânesi ve gılâl anbârları ve cânib-i şarka bir demir kapusu önünde asma cisri ve mehterhâne kullesi vardır, gayri âsâr-ı binâları yokdur, ammâ cirmi kaç adımdır ma‘lûmum değildir.

Sitâyiş-i taşra varoş: ***[11a]*** Bir vâsi‘ fezâda nehr-i Kış batmağı içinde şekl-i murabba‘dan tûlânî bu dahi palanka dolma rıhtım dîvârının enniliği kâmil elli ayak kalın ve âlî dîvârdır. Her tarafında tabya-i azîmeler ile âmâde ve her köşesinde dirseklerinde mazgallarıyla pîrâste bir kal‘a-i Sedd-i İskender'dir. Bu kal‘ayı dahi kerrât ile yedi kral muhâsara edüp küffâr aslâ zafer bulamayup hâ’ib ü hâsir gitmişlerdir.

Cümle (---) kapusu var ve handak üzre cisirleri asma kantaralardır. (---) (---) (---) (---)

Ve cümle mihrâbdır. Evvelâ iç kal‘ada Hunkâr câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir,

Ve cümle iki aded medrese-i müfessirândır.

Ve cümle altı aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserândır.

Ve cümle iki aded yerde hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşândır.

Ve cümle (---) aded hammâm-ı râhat-ı cândır.

Ve cümle (---) aded hân-ı hâcegândır.

Ve cümle elli kadar çârsû-yı bezzâzistândır. Gerçi şehrine göre sûk-ı sultânîsi azdır, ammâ yine cümle zî-kıymet metâ‘ bî-minnet bulunur. Lâkin kârgîr bezzâzistânı yokdur.

Ve cümle (---) aded mahalle-i müslimîndir ve üç aded müsellimân kefere mahalleleridir.

Ve cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî şindire tahta örtülü evleri vardır.

(---) Ve cümle şâhrâhları Kanije gibi tahtadan döşelidir, zîrâ bataklı yerlerdir.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan dilberânları ve marâlî gözlü ve şîrîn sözlü bintânları çokdur. Memdûhâtından serbâz u serfirâz gâzîleri meşhûrdur.

.....(1.5 satır boş).....

Bu kal‘a-i Kapoşvar kurbunda olan kal‘aları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Sendebakab, Kapoşvar'a pek karîbdir.

Andan **kal‘a-i Korotine** ve **kal‘a-i Depidak.** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i Kapoşvar: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehu Kapoşvar'dan refîkler alup cümle ahibbâ ile vedâlaşup cânib-i şarka nısf mîl kadar {giderken bir} çemenzâr vâdî içre bir mezâristâna râst geldik.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı kal‘a-i Gırıjgal

Evvelâ **ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Deli Mehemmed:** Niçe menâkıbı vardır, ammâ ihtisâr üzre bir menâkıbın tahrîr edelim. Çünki bu gâzî Deli Mehemmed bu kal‘a-i Gırıjgal'ı muhâsara eden küffârlar üzre kal‘a kapusunu açdırır.

"Üç bin yiğit ile küffâr üzre hamle edelim" dedikde cümle gâzîler eydir:

"Deli Mehemmed şimdi henüz kurbân bayramı namâzıdır. Namâzı kılup andan bism-i İlâh ile

küffâra soyunup savaş-ı perhâş edelim" dediklerinde hemân Deli Mehemmed eydir:

"Bire gâzîler bugün Kurbân bayramı namâzından efdal gâzîler ve şehîdler bayramıdır. Hemân kâfire uğrayalıma" deyüp kal‘adan taşra küffâra cümle guzât at depüp küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim Deli Mehemmed nâm nâmdâr-ı benâm tarfetü'l-ayn içre kırk yedi aded kâfirleri akdarup hikmet-i Bârî Deli Mehemmed dahi şehîd olup bir kâfir Gâzî Mehemmed'in kellesin kesüp kellesi teninden cüdâ olup na‘ş-ı şerîfi hâk-âlûd yatırken hemân Deli Husrev nâm ayakdaşı ol meydân-ı veğâda Deli Mehemmed'i bî-ser görüp eydir:

"Bire gidi Deli bugün kurbân bayramında bu Hak yoluna kurbân oldun, nâmûs değil midir, böyle ne yatırsın? Bire koma kâfir başını götürdü" deyince hemân bi-emrillâhi te‘âlâ başı kesilmiş Deli Mehemmed bir kerre yerinden kalkup bu meydân-ı ma‘rekede başın kesen küffâra yetişüp sağ eliyle küffârı atından aşağı çeküp kâfire bir muşd-ı şühedâ eyle urur kim kâfirin başı hurd olup hemân hemân Deli Mehemmed başsız küffâr içine girüp anı anda anı bunda deyerek yetdiğine birer muşd-ı pehlivânî urdukça küffârı helâk edüp gezer.

Hemân küffâr bu hâli görüp karârları firâra mübeddel olunca cümle guzât kâfire bir kılıç ururlar kim küffârdan bir cân kurtulmaz.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde Deli Mehemmed'in refîki Deli Husrev Beğ dahi şehîd olup Deli Mehemmed gelüp Husrev Beğ'in vücûdun kucaklayup kalır. Hâlâ iki birâder bir yerde medfûnlardır kim hâlâ ziyâretgâh-ı gâzîyân-ı erbâb-ı dilândır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu gazâ-yı meserret karîbü'l-ahd olmağile bu menâkıbı ol cengde hâzır olup gören ihtiyârlardan istimâ‘ edüp tahrîr etdik. Ba‘dehu bu şühedâlara Fâtiha tilâvet {edüp} yine refîklarımız ile cânib-i şarka nîm sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Gırıjgal

Süleymân Hân asrında Miloş Niski nâm kefere elinden Makbûl İbrâhîm Paşa feth edüp hâlâ bir vâsi‘ sahrâda ensesi dağlı zemîne vâki‘ olmuş çâr-kûşe bir küçük palankadır. Sahrâsında meks edüp kal‘asına girüp temâşâ etmek müyesser olmadı, ammâ Haseki ağamıza ağaları gelüp pür-silâh refîkler getirdiklerinde anlardan su’âl etdim.

"Bu kal‘a Kanije eyâletinde Seğitvar kazâsı niyâbetidir" dediler.

Andan yine cânib-i şarka üç sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Seğitvar-ı azîm *[11b]*

Bu kal‘a-i Sedd-i İskender'i Haseki Ağa bir sâ‘atde seyr-i temâşâ ederken kal‘a neferâtlarından üç yüz aded pür-silâh refîkler âmâde olup dizdâr ağanın ta‘âmın tenâvül edüp bu kal‘ada yatmadan yine cânib-i şarka bir sâ‘atden eksikde,

Evsâf-ı kal‘a-i Türbe-i Sultân Süleymân Hân
aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân:

Sene 974 târîhinin mâh-ı Saferü'l-muzafferinin evâhirinde Sultân Selîm-i Sânî ibn Süleymân Hân binâsıdır. Pederi Süleymân Hân bu Seğitvar gazâsı altında kal‘a feth olmazdan üç gün mukaddem merhûm olup müdebbir Sokollu Vezîr Süleymân Hân'ın merhûm olduğun ebedü'l-ebed ifşâ etmeyüp "Sağdır" deyü ke'l-evvel hizmetler edüp derhâl cenâze-i Süleymân Hân'ın batn-ı şerîfin yarup ûd u amber ve tuz ile salamura edüp emâneten yere korlar ve kalb-i şerîfleri ve sâir ciğer ve bağırsak makûlesi eşyâların bu kal‘a mahallinde altun leğen ile defn ederler. Ba‘dehu Selîm Hân cülûs etdükde bu kal‘ayı ve türbe-i pür-envârı inşâ ederler.

Seğitvar'a bir sâ‘at karîb Süleymân Hân'ın otağı cirminde bir püşte-i âlî üzre Seğitvar'ın şarkında bâğlı ve bâğçeli bir mesîregâh yerde şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olup cümle sahrâ-yı Seğitvar bu kal‘adan nümâyân olup cümle Seğitvarlı bunda gelüp teferrüc ederler.

Kal‘ası cümle palankadır. Cânib-i şimâle mekşûf bir kapusu ve handakı üzre cisri asmadır. Sene 1074 târîhinde küffâr gelüp bu kal‘ayı ihrâk edüp Süleymân Hân'ın türbe-i pür-envârı içini kazup Süleymân Hân'ın altun leğen içindeki kalbi ve bağırsakların bırağup altun leğeni almak murâd edinen keferelerden üç nefer küffâr-ı hâksâr bi-emrillâhi te‘âlâ kupkuru kadîd olup mürd oldukların cümle küffâr görüp kurşumlu türbe-i pür-envârın münhedim etmeyüp hâlîçeleri ve sâ’ir şem‘dânların cümle bırağup ancak kubbe-i âlîsi üzre altun ile mutallâ ol alem-i musanna‘ı alup küffâr Kanije yanındaki Yenikal‘a'ya götürüp hamd-i Hudâ iki kal‘ası dahi feth olup kal‘a ortasındaki kapu üzre alem-i şerîf bulunup yine bu türbe-i pür-envâr üzre ke'l-evvel vaz‘ olundu.

Ba‘dehu bu sene 1074 Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in fermânıyla bu türbe kal‘ası müceddeden eyle amâr oldu kim evvelkiden bin kat ziyâde metîn ve şekl-i murabba‘ ve dahi vâsi‘ olup dâ’ire-mâdâr cirmi kâmil bin beş yüz adım oldu.

Ve palanka dîvârları ve handakı dahi metîn ve müstahkem oldu. Mukaddemâ türbe-i mehbıt-ı pür-envâr ve câmi‘ ve mescid ve medrese ve hân ve hammâm ve tekye ve dekâkîn hayrâtları cümle Selîm Hân-ı Sânî'nin iken bu sene-i mübârekde cümle Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ hayrâtı olup gâyet ma‘mûr olmuş. Hâlâ dizdârı ve yüz nefer merdüm-hisârı ve müstevfâ cebehâneleri var ve hâkim-i şer‘i Seğitvar kadılığı nâ’ibidir.

Bu kal‘ayı temâşâ edüp Süleymân türbesin ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdikden sonra yine bunda yatmayup cânib-i şarka meyyâlce kal‘a-i Peçoy'a uğramayup Peçoy-ı Sirem mânend-i bâğ-ı İrem sağımızda kalup İrşan nâm kûh-ı ser-bülend dahi cânib-i şarkda nümâyân kalup dağlar ve mahûf yollar ve ormanlar geçüp gâyet şiddet-i hâr çekerek 14 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kal‘a-i Nedaj

Bânîsi Nedaj kral olduğundan anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Sene 950 târîhinde Süleymân Hân Peçoy-ı dilcûy kal‘asın feth etdikde bu kal‘a-i Nedaj kâfirleri savlet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyeceklerin bilüp bu kal‘ayı amân ile verdiler, zîrâ bunun dahi cânib-i erba‘ası feth olmuşdu. Hâlâ Peçoy sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır ve seksen pâre ma‘mûr u musanna‘ kurâları vardır. Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve yüz nefer merdüm-hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir topraklı bayır üzre şekl-i bâdemî iki kat çit palanka-i metîn dîvârlı ve handakı hayli amîk ve kıbleye nâzır kapusu önünde gâyet musanna‘ kemendli ve fendli asma zemberekli cisri var ve içinde kenîseden bozma Süleymân Hân câmi‘i ve ancak kırk kadar tahta örtülü daracık evleri var.

Taşra varoşu: Yüz mikdâr[ı] şindire tahta örtülü sehel vâsi‘ câ-be-câ bâğçelice evleri ve bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir tekyesi ve bir mektebi ve bir hâncuğazı ve bir küçük hammâmcuğazı ve yigirmi aded kifâyet mikdârı dükkânları var, ammâ bâğları ve bâğçeleri ve müşebbek bostânları bî-hisâbdır. Hatta meyve zamânı olmağile haseki ağaya seksen gûne emrûd getirdiler kim sicilde mastûrdur. Ve sâ’ir meyve-i âbdârları ana göre kıyâs oluna.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir ve Macar re‘âyâlarının mahbûb u mahbûbeleri meşhûrdur. Kal‘anın cânib-i garbına nâzır bir bayır üzre cihân-nümâ bir haşebden mebnî bir kasr-ı mesîregâhı var kim mecma‘u'l-irfân bir kân-ı âyende vü revendegândır.

Andan aşağı dere içre akan çay kenârında iki tarafı bâğ-ı İremden nişân verir gül-i gülistânlı hadîka-i cihânlardır. Bunda bir araba yükü envâ'ından güzîde sun'-ı Hudâ fevâkih-i müsmirâtlar yüklendik.

Andan cümle a'yân ile haseki ağa müşâvere edüp "Sultânım yollar emîndir, muhâtara serhad yerleri geçdiniz. Budin yolunda Segsar kal'ası üzre gitmeniz" deyüp ale's-sabâh bize refîkler verüp Nedaj kal'asından taraf-ı şimâle Şemetorna ***[12a]*** kal'ası tarafına müteveccih olup 12 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i ibret-nümâ Şemetorna

Lisân-ı Macarda (---) (---) demekdir. Sene 951 târîhinde Sultân Süleymân Hân asrında be-dest-i Mustafa Paşa {ve Kâsım Beğ} feth olmuşdur.

Budin eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Bin kadar askeriyle livâsı zabt u rabt eder. Kânûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâssı 240.000 akçedir. Erbâb-ı zu'amâsı 13 ve erbâb-ı tîmârı 402, alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşı vardır.

Kânûn üzra hîn-i seferde cebelüleri ile üç bin altmış aded müsellah ve mükemmel askeri olur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi yetmiş altı pâre kurâdır. Nakîbi ve şeyhülislâmı ve sipâh kethudâyeri ve Budin yeniçerisi serdârı ve kal'a dizdârı ve beş yüz nefer merdüm-hisârı ve on iki bölük neferât ağavâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı ve mi'mâr ağası ve a'yân-ı eşrâfı cümle mevcûddur.

Eşkâl-i kal'ası: Nehr-i Şarviz kenârında bir göllü ve bataklı ve çataklı buhayre içinde şekl-i murabba'dan tûlânî Şeddâdî binâ bir kal'a-i zîbâdır. Taşra varoşu sa'b palankadır ve cirmi dâ'iren-mâdâr bin dörd yüz adım iç kal'adır. Cânib-i (---) bir demir kapusu var, handakı üzre asma cisri var. Cümle bir mahalle ve cümle üç yüz kadar tahta örtülü dar evlerdir, ammâ beğ sarâyı ve dizdâr sarâyı gâyet mükellef hânedânlardır.

İç hisârda Süleymân Hân câmi'i (---) (---) ve gılâl anbârı ve mükellef cebehânesi var. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ varoşu nehr-i Şarviz batağı kenârında yine ağaç palanka-i azîm ve metîn ve kavî hisâr-ı üstüvârdır. Nehr-i Şarviz mezkûr Balatin gölünün ayağıdır. Bu kal'a-i Şemetorna altından geçüp Segsar kal'ası önünde Yeni Palanka nâm cisrinin altından ubûr edüp hemân ol mahalde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Anıniçün Şemetorna bir batak içinde cümle (---) mahalle ve cümle (---) aded şindire tahta örtülü varoşdur, ammâ kârgîr binâ hânedânları nâdirdir. Bu dahi dâ'iren-mâdâr palanka dîvârdır, ammâ tabyaları ve dirsekleri ma'mûrdur.

Ve cümle (---) kapudur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi'i

.....(1 satır boş).....

Mâ'adâ mahalle mesâcidleri vardır. Ve cümle (---) aded dâru'l-ulûm medâris-i tâlibândır. Ve cümle mekteb-i ciğer-gûşe-i püserândır, ammâ mahsûs dâru'l-hadîs ve dâru'l-kurrâsı yokdur. Ve cümle (---) aded hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı kân-ı dervîşândır.

Ve cümle (---) aded hammâm-ı gâsılândır. Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır. Ve cümle (---) aded dükkân-ı esnâfândır. (---) (---) Ve cümle (---) (---) Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri bulunur. (---) (---)

Memdûhâtından, beşer onar vukıyye gelir beyâz sipov Macar somunu ekmeği olur kim misli meğer diyâr-ı Erdel'de ola. Ve bal suyu memdûhdur ve sâ'ir meyvesi gâyet çokdur, zîrâ bâğ u bâğçesine hadd-i nihâyet yokdur. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı tetimme-i şehr-engîz-i külliyât-ı Şemetorna

Evvelâ halkı cümle tüccâr ve garîb-dost ve sâlih ve mütedeyyin cümle serhadli esvâbı geyüp Boşnakça ve Macarca kelimât eder halûk âdemleri vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Bu kal‘adan yine iki yüz aded pür-silâh refîkler alup yine cânib-i şimâle kâh dağlık ve kâh ormanlık içre kâmil 10 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sağîr Began

Sene 950 târîhinde Süleymân Hân Gâzî fethidir. Bânîsi Began ban olmağile ve ol kral-ı dâllin taht-ı menhûsu olduğundan anın ismiyle müsemmâ Began kal‘ası derler, ammâ zamân-ı kadîmde palanka-i azîm imiş. Süleymân Hân feth etdikde bu kal‘a-i kebîrin lüzûmu olmamak ile harâb edüp hâlâ Ustolni-Belgrad'dan nümâyân bir küçük palankacıkdır kim geçit başında şekl-i murabba‘ bir kapulu ve batak içinde metîn kal‘acıkdır. İçinde yüz aded tahta örtülü hâneleri ve bir câmi‘i ve anbârı ve mükemmel cebehânesi ve mehterhâne kullesi önünde handak üzre asma cisri ve on dükkânı ve dizdârı ve yüz seksen aded merdüm-hisârları var, ammâ gâyet şehbâz yiğitlerdir.

Bu kal‘a Ustolni-Belgrad'ı kâfir tarafı önünde siper olmağile bu gâzîler elbette her gün üçer dörder kerre kâfirle ceng etmededirler, zîrâ nehr-i Şarviz üzre olan handak cisrinden geçmek lâzım, gayri yol yokdur. Bu cisrden ***[12b]*** ubûr eden metâ‘dan kal‘a neferâtları bâc alırlar. Ekseriyyâ küffâr bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde ân-ı vâhidde Ustolni-Belgradlı yetişüp halâs ederler.

Andan bir sâ‘atde,

Der-vasf-ı hisâr-ı dâr-ı cihâd, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı Ustolni-Belgrad

Be-kavl-i müverrihân-ı Macar İrşek bu kal‘ayı Hazret-i Yahyâ asrında Milyaş nâm bir papas kralzâdelerden terk-i dünyâ olup Hazret-i Yahyâ'nın şeref-i sohbetiyle müşerref olup Hazret-i Yahyâ'nın izniyle bu kal‘ayı binâ ederken Hazret-i Îsâ dahi Hazret-i Muhammed'in vücûda gelmesinden altı yüz yıl evvel Hazret-i Îsâ vücûda geldüğü sene bu kal‘a-i Ustolni'yi be-dest-i Milyaş papas binâ etmişdir, deyü müverrihân-ı Macar ve Latin ve kavm-i Yûnân mufassal yazmışlardır. Ammâ,

Sebeb-i tesmiyesi: Lisân-ı Latin'de ve lisân-ı Hırvad ve Sırf ve Bulgar ve Boşnak ve Leh ve Rus'da ustolni iskemleye derler, bograd beyâza derler, ya‘nî Beyâz İskemle kal‘ası derler.

İskemle kal‘ası ta‘bîrinin aslı oldur kim bu kal‘a Hazret-i Yahyâ nefesi ile binâ olunup derûn-ı hisârda kal‘a binâ eden Milyaş papas Hazret-i Yahyâ'nın ağzı yarın altun hokkaya koyup bu kal‘a içre bir ma‘bedhâne binâ ederken Hazret-i Yahyâ'nın ağzı yarın kireç ve cibis içine ilkâ edüp bir manastır-ı azîm inşâ etdikde alem olmak içün bu deyr-i kadîme üç yüz kulaç-ı âlî bir çanlık kullesi binâ edüp Hazret-i Yahyâ'nın ağzı yarı koduğu altun hokkayı bu nâkûshânenin tâ zirve-i a‘lâsına alem yerine koyup anıniçün bu kal‘aya Macar kavmi Kızılelma derler.

Hâlâ cemî‘i kâfiristânda altı Kızılelma var, bir Kızılelma budur ve Hazret-i Yahyâ'nın nazargâhı olmağile bu kal‘a dest-i küffârda iken cümle krallar cülûs etdükde Peç'den ve Prak'dan ve İstirinye şehirleri tahtgâhlarından alay-ı cemapur ile bu Ustolni-Belgrad'a {krallar} gelüp iskemle üzre âyîn-i bâtılları üzre du‘â vü senâ ile iskemle üzre taht-nişîn olduğiyçün bu kal‘aya Ustolni, ya‘nî iskemle kal‘ası denmesinin vech-i tesmiyesi oldur, ammâ lisân-ı Macar'da ismi Şakişna‘irvar'dır ve Nemse'de nâmı (---) (---) (---)

Hâlâ cemî‘i küffârın tahtgâh-ı hasretü'l-mülûkları olup Kuds-i şerîfden ziyâde i‘tibârları vardır,

zîrâ Ungurus Kızılelması deyü bilâ teşbîh Ka‘beleridir. Ba‘dehu cemî‘i kâfir kralları bu kal‘ayı Sedd-i İskender-vâr amâr ede ede bir şehr-i azîm olur kim hemân bir piyâde âdem iki günde devr eder bir sevâd-ı azîm olur.

Ba‘dehu sene 950 târîhinde Süleymân Hân bu kal‘a-i Ustolni'nin niçe gûne evsâfların istimâ‘ edüp bizzât Süleymân-ı zamân bu kal‘a mukâbelesinde meks-i hıyâm edüp kal‘ayı muhâsara etdikde cemî‘i asâkir-i İslâmı mûr mâra üşer gibi üşüp batakların fi'l-hâl doldurup Anadolu vezîri İbrâhîm Paşa bir koldan ve bir tarafdan Vezîr Mehemmed Paşa-yı Tavîl yeniçeri ağasıyla ve bir tarafdan Deli Husrev Paşa ve bir koldan Rûmeli vezîri Ahmed Paşa sarılup yedi koldan yetmiş pâre balyemez toplar ile bu kal‘ayı döğe döğe eyle ceng-âşûb olur kim çeşm-i insân ana mânend bir kâr-zâr görmemişdir.

Ba‘dehu onuncu günde pâdişâh-ı kişver-keş tarafından yürüyüşler fermân olunup cemî‘i guzât safâlarında ihyâ edüp cebehâneler tevzî‘ oldukda cümle mâl-ı ganâ’im guzâtın olsun denildikde cümle gâziyân-ı ehl-i îmân kal‘aya yürümeğe cân atarlar.

Âhır ale's-seher "Allâh Allâh" sadâsıyla cümle cündullâh kal‘aya yürüdüler ve biri birleri ardınca ta‘kîb edüp kal‘a gediklerine girdiler, ammâ bu kal‘a küffârın bilâ teşbîh Ka‘beleri mesâbesinde olmağile yetmiş bin küffâr-ı dûzah-karâr cân u başların bâtıl dînleri uğurlarına fedâ edüp ol kadar ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl edüp on binden mütecâviz küffâr üç gedikde biri biri üzre leş leşe çet-a-çet oldu, ammâ asâkir-i muvahhidînden dahi yedi yüzden ziyâde âdem rütbe-i şehâdete erüp huld-ı berîne kadem kaldırırlar.

Bu ahvâl-i pür-melâli bizzât sa‘âdetlü pâdişâh göricek hemân gayret-i pâdişâhîsi cûş-ı hurûşa gelüp der-ân dâmen dermiyân edüp mübârek dest-i şerîfine dal tîğ-ı Dahhâk alup yürüyüş etdiklerin cümle guzât görünce *el-azametullâh* âdem deryâsı kal‘anın top ile münhedim olmayan yerlerinden dahi ankebût tırmaşır gibi çıkup sâ’ir rahnedâr yerlerden hod evlâ bi't-tarîk pâdişâh-ı Cem-haşemin ardı sıra mevc mevc ve gürûh gürûh benî âdem akup Uzun Varoş nâm kal‘a feth olup bâng-ı Muhammedîler verilir, ammâ bakıyyetü's-seyf olan kefereler cümle iç kal‘aya kapanırlar.

Ba‘dehu Beşli Varoş dahi ol gün feth olup yine germâ-germ ceng-i azîm olarak sene 950 târîhinin Cemâzi'l-âhirinin üçüncü günü iç kal‘adan küffâr istîmân edüp Nemse'ye ve Freng'e sa‘âdetlü pâdişâh amân verüp Macar küffârın kırmak fermân eder.

Ba‘dehu anlar harâc-güzâr re‘âyâ olup Milyaş kenîsesi kendilerinin olmak üzre amân isteyüp kal‘a fethi bu yüzden olunca paşalığını Süleymân Hân Budin vezîri Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa'nın karındaşı İnebahtı beği Ahmed Beğ'e ihsân edüp kazâsı Bağlızâde Receb Efendi'ye sadaka ***[13a]*** olunup Süleymân Hân bu kal‘anın kemâ-kân her mühimmât [u] levâzımât ma‘ûnâtların görüp der-i devlete revâne olunca mukaddemâ re‘âyâ kayd olunan küffâr-ı füccâr-ı Macar hîleye sâlik ü râğıb olup yigirmi binden mütecâviz küffârı derûn-ı hisâra ve dahi hâne-i menhûslarına ve ma‘hûd deyr-i kadîmlerine küffârı leb ber-leb etdiğin vâlî-i vilâyet bu işden haberdâr olup ale'l-gafle cümle küffârın hânelerin şebhûn edüp ol gün ol gece yigirmi yedi bin güzîde küffârı şemşîr-i âteş-tâbdan geçirüp ikinci fethi kılıç ile olduğiyçün hâlâ kal‘a dizdârı elinde dal çıplak kılıca dayanup çârsû-yı bâzârda gezmek kânûndur, bir kal‘ada bu kânûn yokdur.

Ve Süleymân Hân kırk sekiz yıl pâdişâh-ı cihân-ârâ olup yedi yüz yetmiş yedi kal‘a feth edüp ol kadar hutbesi tilâvet olınur bir kal‘aya Süleymân Hân ve gayri pâdişâh-ı cihân kal‘aya yürüyüş etmemişlerdir, ammâ Süleymân-ı zamân bu kal‘aya yürüyüş edüp kılıç ile alduğiyçün dizdâra kılıcın verüp kılıç ile gez buyurduklarından hâlâ cümle gelüp gelecek dizdârlar kılıç ile gezmek kânûn-ı Süleymân Hân'dır.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Arnavud Sinân Paşa serdâr-ı mu‘azzam iken küffâr-ı hâksâr yedi kral ile bu Ustolni-Belgrad'ı dörd ay muhâsara edüp bir taşın koparmağa kâdir olmayup kal‘ayı döğerken Sinân Paşa deryâ-misâl asker ile gelüp kal‘a-i Pirespirim'i ve kal‘a-i Polata'yı sene 1002 {târîhinde} alup Ustolni-Belgrad'ın istihlâsına gelirken küffâr kal‘a-i Ustolni'yi bırağup asâkir-i İslâma karşu çıkup germâ-germ savaş-ı perhâşda iken mukaddemâ pusuda olan iki bin araba yükü zahîreyi ve sekiz bin sekiz yüz piyâde askeri cümle Ustolni'ye imdâd koyup kütâ küt Sinân Paşa küffârın taburuyla ceng ederler.

Hikmet-i Bârî yâri olmayup ceng mahallinde cümle asker yan verüp kimi Budin'e ve kimi Cân Beğ kal‘asına ve niçe bini Val kal‘asına ve on bin mikdârı atlı asker "Ustolni-Belgrad['a] yakındır" deyü Belgrad['a] firâr ederler.

Sinân Paşa {dahi} yedi sâ‘at ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Sinân Paşa dahi Budin'e firâr edüp küffâr yine Polata kal‘asına gelüp ceng-i azîm ederek yetmiş günde Polata kal‘asına istîlâ eder.

Dizdârı ve Peçoy beği ve Mihaç beği ve iki aşağı bölük sipâhî ağaları şehîd olup eyyâm-ı şitâ

erüp Kâsım'dan on yedi gün sonra küffâr yine Ustolni-Belgrad'ı muhâsara edeyim deyü kal‘a altında meks etdikde görse kim mukaddemâ kendülerinin kazdıkları meterislerden bir âsâr-ı hafir kalmamış.

Cümle küffâr bir yere gelüp müşâvere ederler kim "İşte kış geldi, gerçi Türk'ü bozup kaçırdık ve Polata kal‘amızı aldık. Şimdi bu Belgrad'a yeniden meteris kazsak bir ayda olmaz, üç dörd günden sonra kar ve yağmur yağar" müşâveresinde iken meğer derûn-ı hisârda mahsûr olan gâzîler de müşâvere edüp yek-dil [ü] yek-cihet olup Budin'den Sinân Paşa ile imdâda gelen ve kal‘ada âmâde olan yigirmi otuz bin asker kal‘a kapuların küşâde edüp vakt-i seherde küffâr sarhoş evgâr mahmûr iken kal‘adan bir kerre yedi yüz pâre balyemez toplara âteş edüp küffâr-ı dûzah-karâr nâr-ı dûzahda kalup alak bulak mahallinde iken derûn-ı hisârdan bir kerre guzât-ı muvahhidîn Allâh Allâh sadâsıyla küffârı basup dahi cümle küffâr mest-i medhûş iken bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim ancak yedi kapudan yedi yüz kadar kefere vü fecereleriyle firâr edüp mâ‘adâsı sahrâ-yı Ustolni'de piyâde kalup eni konu küffârı kıra kıra bî-tâb u bî-mecâl kalup ba‘de't-ta‘âm yine kırarlar.

Bu gazâ-yı meserretde kırk yedi bin küffâr kırıldı ki sicilde mastûrdur. Ve hâlâ Polata Varoşu ve Beşli Varoşu ve Uzun Varoş'un kapularının yemîn ü yesârında çam direklerine servî gibi dizilmiş küffâr kelleleri gûyâ nakıl-ı sûr-ı zifâfdır ve lâşe-i murdârları Bağdala ovasında yedi yerde hunkalar, ya‘nî depeler yığılmışdır.

Hamd-i Hudâ küffâr böyle bir sâtûr-ı Muhammedî yeyüp kal‘a-i Ustolni dest-i küffârdan halâs olmuşdur, ammâ bu kal‘a küffârın bilâ-teşbîh Ka‘beleri ola, küffâr-ı murdâr durur mu? Âhır-ı kâ[r] sene 1010 târîhinde Güzelce İbrâhîm Paşa sadrıa‘zam merhûm olıcak Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Yemişçi Hasan Paşa'ya sadâret-i uzmâyı ihsân edüp Belgrad'a gelince küffâr-ı hâksâr Ustolni-Belgrad'a zafer bulup derûn-ı hisâra müstevlî olup kal‘ayı murâd-ı merâmı üzre eyle amâr eder kim gûyâ Sedd-i Ye’cûc olur.

Gerçi Serdâr Yemişçi Hasan Paşa Belgrad'a imdâd yetişmeğe sa‘y-i ihtimâm etdi, ammâ küffâr İbrâhîm Paşa zamânından berü yedi aydır Belgrad'ı döğerdi. Hastalığı mahallinde Belgrad alınmış bulunup içinde olan ricâl [ü] nisvân bintânların cümle tu‘ma-i şemşîr edüp derûn-ı hisâra elli bin aded ceng-âver sermed kâfir doldurmuş.

Netîce-i kelâm ***[13b]*** Yemişçi Hasan Paşa küffârın taburuna altı koldan hücûm edüp küffârı kırardı, ammâ küffâr taburda, asker-i İslâm açıkda. Âhır-ı kâr tâ ahşama karîb ceng-i azîmler olup kable'l-gurûb cengden fârig olup her cânibe yine karavullar korlar.

Ale's-seher yine tarafeynden cenge âheng edüp küffârı kırmak sadedinde iken meğer küffâr geceden cümle arabaların tabur çatup meydân-ı ma‘rekeden cânib-i garba gidüp hem ceng ederek Ustolni-Belgrad'ın sahrâsı nihâyetine karîb vardıkda taburunu durgurup cânib-i erba‘asına âteş-feşânlık ederken hemân Budin vezîri Mankırkuşu Mehemmed Paşa'nın alay-ı kâfire bir kerre hov deyince Vezîr-i a‘zam Kethudâsı Mehemmed Ağa ve Mankırkuşu Mehemmed Paşa bi-emri Hudâ şehîd olup küffâr taburun çatarak kütâ küt ceng ederek Polata câniblerine firâr edüp giderler. Ustolni-Belgrad ol sene dest-i küffârda kalup Yemişçi Hasan Paşa selâmetle Budin'e gelüp andan Belgrad'a meştâ edüp evvelbahârda cemî‘i asâkir-i İslâm kışlalardan gelüp,

Sene 1011 târîhinde Ustolni-Belgrad eydî-i küffârdan istihlâsı zikrindedir

Çünkim yine Yemişçi Hasan Paşa kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Budun'a gelince vâlî-i Budin olan Tavîl Mehemmed Paşa talî‘a-i asker olup Ustolni-Belgrad altına gelüp Rûmeli ve Budin askeriyle kal‘anın cânib-i cenûbîsi tarafında Uzun Varoş önünde meks-i çetr-i mülemma‘ edüp ol gün küffârın yeni binâ etdiği tabyasın feth edüp meterislere girirler ve Battâl nâm kapuya varınca

meterisleri yürüdürler ve kal‘ayı döğmeğe mübâşeret edüp cenge âheng ederler, zîrâ "Merhûm Süleymân Hân bu kal‘ayı Battâ[l] kapudan feth etmişdir ve bu kal‘aya her bâr zevâl ol tarafdan olur" buyurur.

Hakîkatü'l-hâl cümle asâkir-i İslâm bu Battâl kapudan tarafa topların münhedim etdiği yerlerden yürüyüşler edüp Battâl kulleyi zabt [u] rabt edüp Sadrıa‘zam Yemişçi Paşa kulle üzre bir hayme kurup cümle guzâta bezl-i ihsânlar edüp tabyanın cümle topların derûn-ı kal‘aya çevirüp kal‘a için döğmeğe başladıklarında küffârın cânı kayısı olup cümle gulû edüp baş gorof nâm kapudanlarına gelüp eydirler:

"Biz bu kal‘ayı aldığımızda bu kal‘ayı bize vere ile emânet veren Türk'ün emânlarına bakmayup cümlesin kılıçdan geçirdik. İmdi şimdi dahi Türk bu kal‘ayı döğüp zor ile alır, zîrâ çâsârımız İsfaç kralıyla cengdedir. Bize imdâd gelmek ihtimâli yokdur. Hemân âb-ı rûyımız yerinde iken Türk'ü darıltmadan hemân kal‘ayı emân ile verelim, ola kim kırılmadan kurtulalım" deyüp turvini bir yere korlar.

Yedi nefer küffâr-ı hâksâr serdâra çıkup emân-ı Âl-i Osmân ile yemîn billâh kasem tallâh edüp derûn-ı kal‘aya küffârlar girmeden serdâr yanında rehin kalup cümle guzât kal‘aya duhûl edüp cebehâne ve hazîne-i pâdişâhî zabt olup ol gün cümle küffâr kal‘adan bir merhale yer Polata kal‘alarına salt u sebükbâr ve bî-silâh piyâde üç bin kadar {küffârı} Budin askeri bunları götürüp Polatalarına vâsıl edüp gelirler. Hamd-i Hudâ sene 1011 târîhinden berü dest-i İslâmda durur. Niçe kerre küffâr gelüp dolaşır, ammâ hâ’ib ü hâsir olup giderler.

İşte bu kal‘a-i Ustolni-Belgrad'ın dörd beş kerre sergüzeşt [ü] serencâmların ihtiyârlardan istimâ‘ edüp bu gûne ihtisâr üzre tahrîr olundu, zîrâ refîkimiz olan Hünkâr hasekisi Raba nehri seferine gitmeğe acele etdi.

Evsâf-ı hâkimân-ı Ustolni-Belgrad

Evvelâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre Budun eyâletinde başka paşa tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu altı kerre yüz bin akçedir. İki bin cebelü askeriyle kal‘ayı zabt eder 13 aded erbâb-ı zu‘amâsı var, 355 aded erbâb-ı tîmârı var. Alaybeği ve çeribaşısı var. Kânûn üzre cebelüleri ile üç bin asker olup bu kal‘a muhâfazasına me’mûrlardır, gayri yere aslâ gitmezler. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı eşrâfı ve kethudâyeri ve üç oda ile kapukulu yeniçeri ağası ve topçubaşı ve cebecibaşı ve kapukulları vardır.

Ve Budin yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı Süleymân Hân'dan berü muhteşem ağalıkdır kim elinde kılıç ile gezer. Ve cümle iki bin sekiz yüz kulu var, ammâ Üstürgon kulu gibi âteşpâre gâzîlerdir. Ve cümlesi yigirmi dörd aded sancağ u bayrak sâhibi ağaları var ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, ammâ mahsûlü azdır. Ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası (---) (---) (---) (---) ve üç bin nefer mu‘âf kefereleri var kim kal‘ayı amâr ederler.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ayı beyân eder

Evvelâ kal‘ası bir sahrâ-yı hâmûnun tâ ortasında etrâfı birer merhale ba‘îde orman ve dırahtistânın vasatında bir mahsûldâr fezâda nehr-i Şarviz kenârında bir sazlı ve kamışlı ve batak ve çatak içinde kıbleden cânib-i garba tûlânî vâki‘ olup gûyâ surâhî su kabağı şeklinde mevzûn bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve rabât-ı Şeddâdî ***[14a]*** binâdır.

Dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin {adımdır}. Ve cümle on bir aded tabya-i azîmleri var ve cânib-i erba‘asından lağım ve meteris aslâ mümkin değildir, zîrâ sâfî batak içindedir. Bir tarafında

handakları yokdur. Buhayresinin cirmi bir günde gücile devr olunur, kırk elli kulaç amîk yerleri vardır, ammâ etrâfları sığdır.

Ve gûnâ-gûn mâhîleri olur, ammâ Kanije'nin buhayresi semekleri gibi memdûh değildir, zîrâ Kanije mâhîleri egir kökü yeyüp eti müşk [ü] amber-i hâm gibi bûy verüp lezîz ve mukavvîdir, ammâ bunun balığı bed râyihalıdır. Lâkin re'âyâ ve fukarâlar *"Ekeltü's-semeke hattâ ra'sehâ"* [2] kelâmı üzre başın ve kılçığın bile yerler.

Böyle derin göl içinde kal'anın dîvârı on arşın-ı melikî yüksekdir ve kalınlığı elli ayak enli Şeddâdî rıhtım dolma çimli ve Horâsânî ile mebnî palanka bir hisâr-ı üstüvârdır kim dîvârlarının üstünde hayme ve cergeler kurulup paşalar cirit oynarlar. Cümle içerisi ve taşrası meşe ve pelîd ağaçlarıdır. Her sene çürüyen direklerin mu'âf olan küffârlar tecdîd ederler.

Ve cümle tokuz aded Sedd-i İskender-vâr tabya-i azîmleri var. Evvelâ Toprak tabya ve Ulama Paşa tabyası ve Battâl tabyası ve Karakaş Paşa tabyası ve Kral tabyası ve Tiryâkî Hasan Paşa tabyası ve Arslan Paşa tabyası. Ve Polata tabyası başkadır, kal'aya muttasıl değildir, ammâ gûyâ Sedd-i Ye'cûc'dur.

Ve bu mezkûr tabyaların her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez serâmed Nemse ve Macar topları var kim bunda olan topların her biri altun gibi şa'şa'a verir mücellâ toplar var kim her biri ikişer kal'a değüp âlât-ı silâhlarıyla âmâde toplardır kim bu toplara mânend toplar meğer Kanije'de ola. Ve cümle sağîr ve kebîr iki yüz altmış üç topdur.

Ve bu kal'ada olan cebehânenin evsâfın temâşâ etdiğimiz üzre tahrîr ve tavsîf eylesek bir tomâr-ı dırâz-ı müfredât olur. Hemân cebehânenin kesreti andan ma'lûm ola kim kal'a kapuları mâbeyninde olan dîvârlarda âmâde olan âlât-ı silâhun kesretinden ma'lûm ola.

Ve cümle iki kapusu var. Biri Budin Kapusudur kim cânib-i şark ile şimâl mâbeynine nâzır dörd kat kârgîr kemerli eğri büğrü sokaklı metîn ve kavî cedîd ü hadîd kapulardır. Bu kapu üzre de olan kullede bir teferrücgâh haşeb köşkü var, cümle erbâb-ı dilân anda sohbet-i hâs ederler.

Ve bir kapusu dahi cânib-i cenûba Bega[n] Kal'ası tarafında Polata varoşuna açılır. Bu dahi eğri büğrü tarîk-i âmlı dörd kat demir kapulardır kim gûyâ her biri Acem diyârında Bahr-i Harez kenârında Demirkapu kal'asının bâbları gibi metîn ve müstahkem dervezelerdir.

Ve bu kapuların araları asker ile şeb [ü] rûz pür olup tavla ve sadranc ve bir hâyhûdur kim ta'bîr olunmaz ve gûnâ-gûn âlât-ı silâhlar ile ârâste ve bevvâbân ve nigehbânlar ile pîrâste olmuş tedribe kapularıdır. Ve bu iki aded kapuların önlerinde ikişer yüz adım tûlı kazıklar üzre haşeb cisrler vardır ve her cisr üzre üçer yerden zemberekli makaralar ile her gece kalkar asma cisrleri vardır.

Sitâyiş-i İç kal'a: Büyük kal'anın cânib-i kıblesinde kapukulu ve cebeci ve topçular sâkin olur bir küçük kal'adır, ammâ bereklikden tarafı gâyet metîndir ve her tarafında karavulhâne odaları olup yeniçeriler ve gayri kullar tâ sabâha dak bâng-ı Muhammedî çağırup nevbet beklerler. Ve yigirmi dörd aded kal'a ağaları kol dolaşup uyuyan pâsbân ve nigehbânlara ta'zîr edüp uyhuların açup hâbdân bîdâr ederler, zîrâ bu kal'a dahi Kanije gibi Budin'den üç konak cânib-i garba ileri kâfiristânda kalmış intihâ-i serhadden dahi ileri geçmiş bir kal'a-i dâr-ı emândır. Hudâ-yı Zü'l-celâl ilâ inkırâzı'd-devrân {şerr-i düşmandan emîn ede}.

Der-beyân-ı aded-i mahallât-ı mü'minân: Cümle on dörd mahalledir, ammâ dördü bu kal'a içredir. Süleymân Hân asrında küffâr isyân edüp derûn-ı kal'ada harâc-güzâr küffâr kırılaldan berü bu kullede küffâr mahallâtları yokdur. Lâkin müsellim kefere hâneleri var kim kal'a hüddâmlarıdır. Evvelâ Battâl Kapu Mahallesi ve Karakaş Paşa Mahallesi ve Polata Mahallesi.

Evsâf-ı cevâmi'hâ-yı âbidân: Cümle dörd aded mihrâbdır.

Evvelâ cümleden mükellef Süleymân Hân câmi‘i, zamân-ı kadîmde bir deyr-i âlî-i tâk-ı felek-i nuh-tâk gibi bî-bedel meşhûr-ı âfâk manastır imiş. Eğer bu deyrde olan ilm-i mi‘mârîyi ve tarz-ı tarh-ı eşkâli ve gûnâ-gûn tasarrufları ve şîvekâr u şîrînkârlıkları mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek sâ’ir müsevvedâtımıza mâni‘ olur.

El-hâsıl enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim mahkûk ahcârât-ı zî-kıymetler ile ma‘kûd kılınmış bir câmi‘-i pür-nûrdur, ammâ kârgîr kubâb ile mebnî olmayup tavan kiriş kubâbdır. Hattâ sehel kıblesi münharifdir.

Ve bir azîm serâmed kârgîr binâ çâr-kûşe çanlık kullesi var, hâlâ minâredir ve sâ‘at andadır kim nâkûsınun sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olunur ve bu minârenin kaddi kâmil iki yüz yigirmi ayak nerdübân ***[14b]*** ile bu hakîr çıkup kal‘a-i Belgrad'ı seyr etdim.

Hemân bir surâhî su kabağı gibi boğazı ince ve Began {kal‘ası} tarafı sivri ve bâğlar tarafı kabağın karnı şeklinde bir kal‘a-i serâmeddir. Bu minâreden Belgrad sahrâsının zemîninde olan mezâri‘ât ve çayır ve çemenzâr ve lâle‘ızâr bâğları ve müşebbek bostânları ebrî kâğız gibi nakş-ı bûkalemûn nümâyândır ve Polata ve Çavka ve Val ve Cân Beğ nâmân kal‘alar cümle dağları ve ormanları ile nümâyândır ve aslâ bu kal‘aya hâ’il yokdur, hemân bir sahrâ-yı sebzezâr u buhayre içre vâki‘ olmuş bir acîb ü garîb kal‘adır.

Bu minâreden nüzûl edüp câmi‘in kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile ta‘mîr ü termîminin târîhidir:

Hudâ'nın lütfuna mazharsın elhak kalmadı şübhe,

Ki Ustolni-Belgrad içre yapdı câmi‘-i a‘lâ,

Dedim işbu iki mısra‘ içinde böyle üç târîh,

Birisi lafz u ma‘nâ biri ma‘nî durur hakkâ,

Yapulup bin yigirmi ikisinde buldu itmâmı,

Sevâba girdin Ahmed Beğ edüp bu câmi‘i ihyâ.

Sene 1022.

Andan Karakaş Paşa câmi‘i, küçükdür, ammâ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Andan Veli Beğ câmi‘i.

Sitâyiş-i câmi‘-i harâb: Bâlâda zikri sebkat eden Hazret-i Yahyâ nefesiyle binâ olunup ma‘bedgâh-ı bilâ-teşbîh Ka‘beleri olan deyri Milyaş Papas-ı hannâs-ı muğân kilisesin Süleymân [Hân] bir cânibin ma‘bedgâh-ı müslimîn edüp bir cânibinde küffârlara âyîn-i Îsâ içün püt-gede etmeğe izin verirler, zîrâ bu deyrin kurbunda hâlâ bir kubbe-i azîm-i âlî vardır. Ol kubbe içre yetmiş seksen kadar kral-ı dâll-i bed-fi‘âller maşâd olmuşlardır.

Ba‘dehu re‘âyâ küffârları hîleye sâlik olup zikr olduğu üzre kal‘aya istîlâ etmeğe murâd edinüp hâkimü'l-vakt bu esrârdan haberdâr olup cemî‘i kâfiri katl-i âm edüp küffâra rağmen kenîselerindeki çirk-i şirk-i celî olan cümle esnâmların dahi kırup küffâr ma‘bedhânelerinden me’yûs olsunlar içün bu deyri cebehâne ve bârûdhâne edüp içine niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh korlar.

Ol asırda bu deyrin bir çanhâne kullesi var imiş kim şark tarafında üç konak yerde nehr-i Tuna ve cânib-i cenûbunda nehr-i Raba ve buhayre-i Balatin kıble tarafında nümâyân imiş.

Mukaddemâ küffâr zamânında yedi bin papas ve kıssîs ve bıtrîk ve ladika var imiş. Ba‘dehu papasları da katl-i âm etmişlerdir. Sonra bi-emri Hudâ bu deyr içre olan bârûda yıldırım isâbet edüp kilisayı ve mezkûr çanlığ-ı âlîyi cümle evc-i âsumâna bârûd atup berbâd olur. Hâlâ nısfı yine cebehâne-i ma‘mûrdur, ammâ Hudâ'ya ayândır hâlâ böyle harâb iken görenin aklı gidüp merdüm-i insân hîrelenüp âlem-i hayretde kalır.

Ammâ kralların medfenhâneleri olan kubâb ma‘mûrdur. İçindeki zîr-i zemîninde adı sanı belli kral ve kralzâdeler ve ban ve hersekler maşâd olup durur. Hâlâ bir kral mürd olsa bir tarîk ile lâşe-i murdârın bu kal‘aya gönderüp dizdârlara pes ü perdeden niçe mâl-ı firâvânlar verüp mezkûr kubbede maşâd ederler.

Yâhûd Belgrad toprağından vilâyetlerine getirdüp kralların ve nâmdâr irşek ve ban ve şag ve gorofların lâşelerin Belgrad toprağına gömerler. Eğer gömecek kadar türâb getirdemezse bâri mürd olan keferelerin iki gözlerin dolduracak kadar hâk-i pâk-i amber-pâkden mürde-i nâ-pâkin gözlerine Belgrad toprağı korlar ve kehl-i safâhân ve iksîr-i a‘zam gibi bir kef-i mîzân {kadar} Belgrad türâbından birbirlerine hedâyâ verirler. Tâ bu mertebe Belgrad-ı behişt-âbâd-ı Ustolni miyân-ı küffârda makbûldür ve hâlâ bir taşına bin baş ve bir şarampav ağacına yüz bin leş virmek cânlarına minnetdir.

Ammâ inşâallâh ba‘de'l-yevm küffâr bu kal‘ayı vâkı‘asında göremezler, zîrâ hâlâ vâlî-i vilâyet olan Hacı Mustafa Paşa gâyet metîn ve sa‘b edüp cemî‘i mühimmât u levâzımât ve asâkirin yerli yerinde etmişdir, ammâ yine cemî‘i millet-i Nasârâ "Âh Üstürgon ve âh Budin ve ah kal‘a-i Ustolni-Belgrad" deyü feryâd edüp i‘tibâr ederler.

Mezkûr deyr-i mu‘azzamın evsâfi münâsebetiyle bu kenîse kubbesinde maşâd olunan kubbe içindeki kralların esmâların Alman diyârında esîr aldığımız bir papasun Macar târîhinde cemî‘i küffâr krallarının esmâlarını tahrîr edüp,

Belgrad-ı Ustolni'de maşâd olunan kral-ı dâlların esmâların beyân eder

Evvelâ kal‘ayı binâ eden Milyaş Papas, andan Lagoş Kral, Hazret-i Îsâ vilâdeti târîhi sene 1503 senede vücûda gelüp Ustolni'de yatır.

Andan bu Lagoş kralın babası Laslo kral ve anası Anna Ason Galya kralının kızı idi, bunda yatırlar.

Andan Matyaş Kral, Budin kralıdır kim Leh ve İsfaç krallarının mülkine mâlik olup Ebü'l-feth ile Belgrad'da ceng edüp Belgrad'ı Ebü'l-feth'e vermeyen kral-ı dâllin veled-i nâ-pâki Matyaş Kral'dır kim sâhib-i hurûc olup babası ve kendüsi Ustolni'deki kubbede yatır.

Andan Süleymân Hân ile Mohaç'da ceng edüp batakda mürd olan Vilagoş Kral'ın lâşesin ***[15a]*** Süleymân Hân Ustolni'ye gönderdi, andan Süleymân Hân Budin'i feth edüp Yanoş Kral'a Budin'i verüp mürd oldukda ibtidâ Budin'e vezîr olan Süleymân Paşa Yanoş'un leşini Belgrad'a gönderdi.

Andan Süleymân Hân ile Budin altında ceng eden Ferdinand Kral dahi Ustolni'de yatır.

Andan Ferdinand Kral oğlu Makşi Kral dahi babasıyla Ustolni'de yatır.

Andan Milon Poturi Mikloş, andan Milkaviş Yaloş, bunlar Ni‘met-Uğvar kal‘asında yatırlar, zîrâ Ustolni-Belgrad ol zamân Âl-i Osmân elinde idi.

Andan Büyük Yanoş Kral ve veled-i pelîd-i anîdi Matayoş Kral Nemse çâsârının Prankopruk şehrinde yatırlar.

Andan Arac Hersek, Nemse çâsârının tahtı olan Prak şehrinde yatır.

Andan Boçkay Kral Anpir şehrinde maşâddır.

Andan Sonlok Gabor ve Batori Gabor ve Halyekeri(?) Gabor, bunlar Ustolni-Belgrad'ında tahta geçmişlerdir, ammâ Kaşa şehrinde mürd olup yere geçmişlerdir.

Andan Jil Koski Kral ve dahi Kunos Toski Kral bunlar Leh krallarıdır, ammâ bu ikisi Ustolni'ye gelüp mürd olup anda yatırlar.

Andan Solabi Yanoş Çârsâr, Eski Budin'de yatır.

Andan Nator İşpan ve Paturi İstivan, bunlar İşpanya vilâyeti hâkimleridir. Ustolni-Belgrad'ını Ungurus kralları elinden almağa geldiklerinde cengde biri mürd olup Nator İşpan ziyârete gelüp mürd oldukda ikisi de Ustolni kubbesinde maşâdlardır.

Andan Büyük İrşek Papa, İrim Papadan üç mertebe aşağı olana derler. Bu Ustolni Osmânlı destinde iken mürd olup vasiyyeti üzre Ustolni hâricinde kefere maşâdları mâbeyninde maşâddır.

Andan Mihadi Laslo Kral ve Gorandi Mikloş kralların ikisi dahi Nemse'nin ve kâhîce bizim olan Tata kal‘asında yatırlar.

Andan Büyük Zirin Ban dahi Ustolni'de yatır. Ustolni'de dahi niçe kral-ı dâller yatır, deyü tevârîhlerinde yazmışlar, ammâ gayri meşhûrun zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmayup ol kadar i‘tibârları olmayan Nemselerin zikrinde kelâlet ü melâlet var deyü bu kadar ile iktifâ etdik, zîrâ Ustolni-Belgrad'da olan Milyaş kilisesi evsâfı takrîbiyle ve ol deyr-i ibret-nümânın kubbesi maşâdhânesi tahrîri sebebiyle bu mezkûr kralları dahi bu yüzden tahrîre cür’et olundu.

Hudâ-yı Müte‘âl hâlâ ol cebehâne olan deyr-i kebîri ma‘bedgâh-ı müslimîn etmek müyesser edüp bu mahalde Ustolni-Belgrad cevâmi‘lerinin evsâfları bu arada itmâm buldu. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ,

Der-vasf-ı mesâcid-i âbidân: Cümle enderûn [u] bîrûn-ı Belgrad'da on bir zâviye-i mü’minân-ı muvahhidândır. Cümleden Karakaş Paşa Zâviyesi ve Hacı Paşa Zâviyesi ve Yeniçeri Ağası Zâviyesi ve Çeribaşı Mezgidi. Bunlar meşhûr mahalle eyneleridir.

Der-beyân-ı medâris-i âlimân: Cümle üç aded dâru't-tedrîs-i müfessirândır, ammâ dâru'l-kurrâ ve dâru'l-hadîsi yokdur.

Der-ilm-i mekteb-i sıbyân: Cümle yedi aded dâru'l-ulûm-ı ciğer-gûşe-i püserândır.

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle beş aded hânkâh-ı dilrîşân-ı Âl-i Abâ'dır, ammâ cümleden Budin kapusundan taşra (---) Baba tekyesi, müfîd [ü] muhtasar bir tekye-i âyende vü revendegândır kim fukarâsı şeyd-i Allâh ile geçinirler. Gâzî Süleymân Paşa merhûm dahi tekyede medfûn olup ziyâretgâh-ı hâs-ı âmdır. Ve kal‘a içinde (---) (---).

Der-ayân-ı sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle on bir yerde sebîlhâne-i atşân var. Cümle Karakaş Paşa sebîli ve Dizdâr Ağa Sebîli ve Yeniçeri Ağası Sebîli ve Hacı Paşa Sebîli.

Evsâf-ı hânedân-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle bu kal‘a içre kâmil bin yüz aded mükellef ü mükemmel ve tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ büyût-ı ra‘nâların cümlesi şindire tahta örtülüdür, ammâ cümleden Hacı Paşa sarâyı ve Alaybeği sarâyı ve Dizdâr Ağa sarâyı ve Çeribaşı hânesi ve Surutlu Ahmed Sipâhî hânesi dahi gayri ma‘mûr u müzeyyen bâğçelice vâsi‘ büyûtlar vardır. Ve cümle tarîk-i âmları serâpâ kaldırım döşeli vâsi‘ ve pâk şâhrâhları var.

Der-hakk-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle üç aded hân-ı müsâfirân-ı sevdâgerândır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle bir aded hammâmdır, ammâ {çifte hammâmdır ve} niçe sarâylarda hammâm-ı mahsûsları ve her hânelerde soba guslhâneleri vardır, zîrâ pâk ve tâhir halkı vardır. Şeb [ü] rûz dîn-i mübîn uğuruna cihâd ederler.

Sitâyiş-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle iki yüz aded dükkânları var, ammâ müzeyyen değildir. Ve

kârgîr binâ bedesteni yokdur lâkin yine her metâ‘ bulunur. Bu şehir göl içinde olmak ile çeşmeleri yokdur.

Der-vasf-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle iki yüz aded bi’r-i hâne-i hoş-güvârları var, ammâ bâzâr meydânında ve Budin kapusundan taşra (---) Tekyesi kurbunda Kral Kuyusu nâmıyla ma‘rûf bir âb-ı hayât çâhı var kim gûyâ âb-ı kevserdir. Mâh-ı Temmûz'da sermâb olup eyyâm-ı şitâda germâb olmağile cemî‘i şehir halkı bundan nûş edüp def‘-i atşân ederler.***[15b]*** Hatta bu çâhın etrâfina Âl-i Osmân askeri gelüp meks edüp şeb [ü] rûz niçe kerre yüz bin asker bu kuyudan niçe kerre yüz bin kova su çeküp zerre kadar eksilmemişdir.

Der-hakk-ı varoş-ı kebîr-i Surut: Ustolni-Belgrad'ın cânib-i cenûbunda Polata tarafında Began kal‘asına gidecek cisr üzre bir varoş-ı azîmdir kim bu dahi cumbul batak fecc-i amîk içinde ma‘mûr u âbâdân bir müzeyyen varoşdur, ammâ yalın kat şarampav dîvârlı etrâfi kazıklar ile mebnî serâpâ çit palanka hisârdır, dolma dîvâr değildir, zîrâ dolma dîvâr bataklık içinde durmaz, amîk göldür ve cânib-i etrâfında yine şarampav mazgallı dirsek köşebendleri ve şâhî topları vardır.

Ve cümle iki kapusu var, biri kıble tarafina nâzır Began kal‘asına gidilir bâb-ı kebîrdir, ammâ kara pelîd ağacından anîd kapudur ve iki katdır ve cisr-i azîmi var. Ve bir kapusu dahi semt-i garba Polata kapusudur.

Bu dahi iki kat haşeb kapu-yı musanna‘dır ve cisri bunun dahi asma zemberekli dörder yerden makaralar ile kalkar kantaralardır kim her gece bevvâblar bu cisrleri kaldırup her cisr üzre üçer yüz âdem nevbet bekler, zîrâ bu kal‘anın bir havf edecek yeri bu cüsûrlardandır. Hudâ hıfz ede.

Bu varoş cümle iki mahalle-i müselmân ve altı mahalle-i küffârândır. Ve cümle büyût-ı müslimîn ve müşrikîn bin yüz seksen aded yine şindire tahta örtülü ekseriyyâ tahtânî yalın kat fukarâ hâneleridir, ammâ gâyet vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle iki câmi‘dir. Evvelâ Surut câmi‘i, tarz-ı kadîm bir câmi‘-i atîkdir, ammâ cemâ‘ati vefret üzredir. Biri dahi Polata câmi‘idir. Mâ‘adâ beş aded mesâcidlerdir. Ve cümle bir tekyesi var ve cümle seksen kadar dükkânları var, ammâ hân ve hammâmı ve gayri imâretleri yokdur.

Bî-medh-i deyr-i râhibân-ı bıtrîkân: Cümle üç aded ma‘mûr kenîseleri vardır. İkisi Sırf u Bulgarların ve biri Macar-ı füccâr keferelerinindir.

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı Varoş-ı Beşli: Ustolni-Belgrad'ının Budin Kapusu'ndan taşra cânib-i şimâlde handak kenârında kefere a‘sârında iki bin hâneli varoş-ı azîm imiş. Hâlâ birkaç kerre muhâsaralar görmek ile bu rabta harâb olmuşdur, zîrâ küffâr bu kal‘ayı bir iki kerre bu varoş tarafından almışdır. Anıniçün Osmânlı harâb etmişdir. Hâlâ yüz kadar hâne ve bir mahalle câmi‘i ve bir mescidi (---) (---) Baba'nın tekyesi kalmışdır, ammâ etrâfında palanka hisârı kalmamışdır. Çârsû-yı bâzârdan ve gayri imâretden bir âsâr-ı binâ yokdur.

Der-mesîregâh-ı aded-i cinân-ı ravza-i Rıdvân

Bu Beşli Varoş'unun şarkîsi tarafında bir top menzili mesâfe-i ba‘îde yerlerin cümle dağları ve bayırları serâpâ yedi bin aded bâğ [u] bostân ve cinîn ü gaytânlardır.

Bu bâğların cümlesinde birer maksûre külbe-i ahzânlar ve kâ‘a ve matbah ve âb-ı hayât kuyular mukarrerdir. Cemî‘i Ustolni halkı üç ay bunda safâ ederlerken birkaç kerre küffâr bu bâğları basup niçe yüz ünâs-ı Muhammedi esîr edüp götürmüşdür.

Âhır-ı kâr Budin vezîri Kara Murtaza Paşa bu bâğların tâ ortasında bir till-i refî‘a üzre İslâmbol'da hemân Galata Kullesi gibi şekl-i müdevver ve serâmed bir kulle binâ edüp topları ve

tüfengleri ve elli aded neferâtları ve demir kapusu ile âmâde bir kal‘a-yı âzâde inşâ edüp şeb [ü] rûz elli yiğit nevbet beklerler.

Ve ba‘dehu bu kulle kifâyet etmeyüp Belgrad bâğları amâr olup çok olmağile bâğların bir mahalli yerinde hâlâ vâlî-i vilâyet Hacı Mustafa Paşa bir kal‘a-i serâmed-misâl bir kulle binâ etmiş kim Murtaza Paşa'nın kullesinden metîn olmuş ve kapusunu dörd âdem kaddi bâlâ kemendler ile urûc olunur demir kapu etmiş. Bunda dahi elli yiğit ve top u tüfeng ve sâ’ir cebehâneler âmâde olup neferâtları nevbet bekleyüp eğer küffâr bâğlardaki âdemlere gelirse beş sâ‘at yerden küffârı görüp top atup cümle erbâb-ı merâm kal‘alar altına gelirler, zîrâ kal‘a yarım sâ‘at ba‘îddir.

Derhâl kal‘adan top sadâsın istimâ‘ etdiklerinde üç dörd bin âdem bâğlar içine gelüp küffârı tecessüs ederler. Eğer küffâr bâğlardan âdemler aldıysa kâfiri kova kova esîrleri elbette bırakdırırlar. Eğer küffâr âdem almadıysa küffârı tâ Tata ve Papa ve Pirespirim kal‘alarına varınca kovup elbette kâfirden esîr alırlar ve sâlimîn ü gânimîn Belgrad'a gelirler. Ve bu bâğlarda bî-hadd ü bî-kıyâs gûnâ-gûn mesîregâhlar vardır, ammâ evsâfın tahrîr etmeğe vakit yokdur.

Der-sun‘-ı Hudâ güzîde müsmirâtından yigirmi gûne âbdâr engûrü ve şeftâli ve emrûdu ve eriği vefret üzredir. Ve,

Hevâ-yı hûb-ı câvidânı: Gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi ve Macar güzelleri bir serhadde yokdur. Gâyet sîm-ten şahme-misâl nerm u râm kızları olur. Gerçi hayâsızlardır, ammâ bî-hayâ, ya‘nî kalîlü'l-edeb değillerdir. ***[16a]*** Cümle

Der-kıyâfet-i kabâ-yı nisvân-ı sâhib-nisyânları: Siyâh ferrâce geyüp yassı terpuş takye geyüp beyâz çember örtünüp müeddebâne gezerler, ammâ çarsû-yı bâzârda aslâ avret görünmek ihtimâli yokdur.

Der-câme-i eşkâl-i merd-i meydân: Cümle halkı kısacık çuka dolama geyüp ve kopçalı çakşır ve elvân çuka kalpak ve ihtiyârları beyâz destâr-ı Muhammedî ve ayaklarında mahmîzli kubâdî pabuçlar geyüp reftâr ederler.

Lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhâtları: Cümle halkı Boşnakdır, ammâ fasîh u belîğ Macarca ve Nemsece bilirler, ammâ Türkçe'yi ol kadar bilmezler. Lâkin hodi sedi bilir gayri kelâm bilmez gâzîlerdir ve gâyet garîb-dost kerem sâhibi halîm ve halûk âdemlerdir. Ve gâyet ganîmet diyârdır. Cümle sahrâsı mahsûldârdır. Ve cümle Sırf ve Bosgak ve Macar re‘âyâları gâyet mutî‘lerdir. Ve bir vukıyye ekmek beyâz ve hâs bir akçeyedir ve bir vukıyye koyun eti iki akçeye ve sığır lahmı bir akçeye ve bir araba yükü kavun ve karpuz beş akçeyedir.

Der-şi‘r-i tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Ustolni:

.....(2.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Ustolni-Belgrad

Budin Kapusu'ndan taşra Gâzî ve Şehîd Süleymân Paşa, tekyesinde yatır. (---) (---) (---)

Hamd-i Hudâ bu şehr-i dilâvîzde birkaç gün vâlî-i vilâyet Hacı Paşa ile zevk u safâlar edüp Haseki Ağa ile Raba nehri tarafına Sadrıa‘zama gitmeğe müşâvere edüp cümle a‘yân-ı vilâyet eyitdiler:

"Sultânım siz pâdişâh tarafından hatt-ı şerîf ile Sadrıa‘zama geldiniz. Sadrıa‘zam kanda idiği ma‘lûm değil. Bundan içerisi kâfiristândır. Biz sizi içeri götürmeğe kâdir değiliz" deyü kat‘î cevâb verüp birkaç gün dahi Belgrad'da meks etmeği evlâ görüp karâr vermişken hikmet-i Hudâ ol ân nehr-i Raba kenârında kal‘a-i Vaşvar'dan Kanije gâzîleriyle dağdan dağa kâfir üslûbunda âdemler sadrıa‘zamın hatt-ı şerîflerin götürüp,

"Sen ki Ustolni-Belgrad paşası el-Hacı Mustafa Paşasın, emr-i şerîfim vüsûl buldukda bir ân durmayup ale't-ta'cîl asâkir-i İslâma zahîre yetişdiresin ve illâ ihmâl [ü] müsâmaha edersen başın gider" deyü böyle bir mü'ekked emr-i şerîf vârid olunca hemân Hacı Paşa bir gün bir gecede beş yüz arabaya dörder at koşup cemî'i me'kûlât [u] meşrûbâtların envâ'ların arabalara tahmîl edüp ol gece Hacı Paşa ile beş bin güzîde asker olup,

Ustolni-Belgrad'dan Raba suyu tarafına sefere gitdiğimiz konakları ve kılâ'ları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâidleri beyân eder

Evvelâ Belgrad'dan çıkup cânib-i cenûba bir sâ'atde gidüp,

Menzil-i kal'a-i Began

Haseki Ağa ile mukaddemâ Belgrad'a gelirken bu kal'a-i Began tavsîf olunmuşdur. Anda cümle asker cem' olup yine cânib-i garba ormanlar içre âmâde pür-silâh giderek 4 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Polata

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Laslo Kraldır. Sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Sinân Paşa bu kal'ayı ve Pirespirim kal'asın bir seferde feth etmişdir. Hâlâ Budin eyâletinde bizim Ustolni-Belgrad sancağı hükmünde subaşılıkdır ve Belgrad nevâhîsi niyâbetidir. Dizdârı ve dörd yüz merdüm-hisârı vardır, gayri zâbitleri yokdur.

Kal'ası Polata dağı eteğinde şekl-i murabba' bir sa'b hisâr-ı üstüvârdır. Cânib-i şarka bir kapusu var. Önünde handakı üzre asma cisri var. Derûn-ı hisârda üç yüz kadar hurde küçük hâneleri ve anbâr ve cebehâneleri ve Murâd Hân'ın bir küçük câmi'i var, ammâ gâyet şecî' ve nâmdâr kulları var. Şeb [ü] rûz Pirespirim kâfiriyle ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl etmededirler.

Bu Polata ve Began ve Çavka kal'alarının cümle bin iki yüz aded neferâtları Budin defterdârından vazîfe-i mu'ayyenelerin alırlar. Bu kal'anın bâğ u bâğçeleri çokdur, ammâ etrâflarına kâfirden korutmak içün karavullar koyup zirâ'at edüp bâğlarına varırlar, gâyet serhad yerdir. Eriği ve emrûdu gâyet çokdur ve âb-ı hayât sularına nihâyet yokdur.

Bu kal'adan Hacı Paşa elli yiğit refîk kulağız alup cânib-i garba Bakvan dağları içre giderken azamet-i Hudâ erik ve elma ve emrûd ve kızılca ve yer vişnesi ve çilek nâm meyveler dağlarda pâymâl-i rimâl olup yatup bu ni'met-i fâkiheleri yeyüp 3 sâ'atde gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Çavka

Lisân-ı Macarda (---) (---) demekdir. Ervâm lisânında Karka kal'ası demekdir. Hakkâ ki ***[16b]*** dağlarında ceviz ağaçları çok olmağile karkası çokdur. Hattâ Rûm'da elsine-i nâsda darb-ı meseldir kim karka koza bakar gibi bakar dedikleri üzre karkaları çok olduğundan Çavka kal'ası derler. Ustolni-Belgrad hükmünde subaşılıkdır ve niyâbetdir. Dizdârı ve iki yüz mikdârı merdüm-hisârı vardır. Kal'ası Polata ve Bakvan dağları mâbeyninde bir püşte-i âlîye yapışmış bir küçük Şeddâdî binâ bir kal'acıkdır, ammâ içine girmedim.

Derûn-ı hisârda Murâd Hân-ı Sâlis câmi'inde ezân-ı Muhammedî tilâvet olunduğun istimâ' edüp su'âl etdim.

Sene 1002 mâh-ı Muharreminde fâtih-i Yemen Sinan Paşa fethidir. Kulu azdır, ammâ kerrât ile bunun gâzîleri kâfirin Tata ve Papa ve Senmartin ve Yanık altlarına varup şikâr alup yine şâhîn yuvasına gelir gibi kal'alarına gelüp girirler. Kerrât ile kâfire amân dedirmişlerdir.

Kıbleye nâzır bir kapusu olup cebehânesi ve her mühimmât-ı zahîreleri müstevfâdır. Lâkin bundan

ileri bir kal‘amız yokdur kim intihâ-i serhaddir. Her cânibinde kâfir kal‘alarının horosları âvâzı işidilir. Tâ bu mertebe bî-amân kal‘adır, ammâ bunun dahi bâğ u bâğçeleri çokdur. Bundan dahi yigirmi nefer kulağız alup yine dağlar ve sık ormanlıklar içre gidüp kâmil yedi sâ‘at yürüyüp sehel atlara istirâhat etdirüp 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Çobaniçse

Bu dahi Murâd Hân-ı Sâlis'de Sinân Paşa feth edüp ba‘dehu küffâr sene 1006 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr Yanık kal‘asına zafer buldukda bu Çobaniçse kal‘asına dahi istîlâ edüp hâlâ ile'l-ân dest-i küffârda kalup Nemse çâsârı hükmündedir, ammâ Beganoğlu hâkinde evc-i âsumâne berâber bir kûh-ı serbülend üzre bir Şeddâdî çâr-kûşe-i serbülend bir kal‘a-i bî-mânend sûr-ı üstüvârdır, ammâ küçükdür.

Bizim asker-i İslâm zeyl-i hisârdan ubûr ederken kırk elli pâre balyemez toplar atup derhâl kal‘anın burc-ı bârûların haçlı peykerler ile tezyîn edüp küffârları karınca gibi kaynaşup cenge âmâde olmağa başladılar.

.....(1 satır boş).....

Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Küçük Vajon

Evvel ve âhir Nemse çâsârınındır, ammâ Began kâfiri hükmündedir.

.....(1 satır boş).....

Andan,

Sitâyiş-i kal‘a-i Tabyasa

Bu dahi çâsârındır, lâkin Beganoğlu hükmündedir. Bu kal‘a buhayre-i Balatin kenârında gâyet sa‘b ve kavî palankadır. Bunun dağlarında bir gece yatup ertesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Der-vasf-ı kal‘a-i Marçil

Sene (---) târîhinde Süleymân Hânî'de feth olmuş. Ba‘dehu küffâr istîlâ edüp hâlâ dest-i küffârda kalmış, ammâ bir alev-i âteş-i Nemrûd'un dûd-ı ahmer-gûnı evce peyveste olup yanardı. Meğer Tatar askeri mezkûr kal‘anın varoşın ihrâk etmişler.

Evsâf-ı kal‘a-i Şimek

Bu dahi Nemse'nindir, ammâ Zirinoğlu hâssıdır. Evc-i semâya berâber kal‘a imiş, ammâ asâkir-i İslâm ihrâk edüp âteş-i Nemrûd içinde iki sâ‘at ba‘îd solumuzda nümâyân idi. (---) (---) (---) (---) (---) (---). Andan,

Ammâ hikmet-i Hudâ Ustolni-Belgrad'dan çıkup bu mahalle gelince ne bir kâfir ve ne bir müselmân görünmeyüp bir dilden bir haber alamadık.

Ertesi gün müşâvere edüp Balatin buhayresi kenârından çıkup cenûb tarafına nehr-i Raba kenârlarına doğru gidüp "Mukaddemâ ihrâk etdiğimiz Yeleşke kal‘asına gidelim" deyü Fâtiha tilâvet edüp götürdüğümüz zahîrenin beş altı araba yükünü yeyüp arabaları bırakdık, zîrâ sehel yağmur yağmağa başladı. Ol gün cânib-i cenûba tokuz sâ‘at gidüp kable'l-mağrib bir hıyâbânda nüzûl etdikde ileride kulağızlarımız iki kâfir dil getirüp söyletdik:

"Sabâhın Türk askerine râst gelirsiz, ammâ açlıkdan çok atları ve âdemleri öldüler Raba

suyu kenârıyla geliyorlar." dediklerinde dünyâ bizim olup kâfirleri Hacı Paşa alup esîr-i kayd [u] bend-i zencîr etdiler.

Ale's-sabâh kalkup esîr kâfirler kulağız alup giderken hamd-i Hudâ yol üzre asker-i İslâma sene (---) mâh-ı (---) gününde râst gelüp cümlemiz piyâde olup şâhrâh üzre Sadrıa'zama selâma durup geldikde ibtidâ Haseki Ağa ve andan Hacı Mustafa Paşa ve alaybeğleri ve hakîr cümle Sadrıa'zamın at üzre zânûların bûs edüp,

"Hoş geldin Haseki Ağa ve hoş geldin Hacı Paşa kanı zahîre" dedikde,

"Efendim beş yüz araba zahîre işte getirdim" dedikde hemân Sadrıa'zam atdan enüp eline asâsın alup hemân orada elli araba yeniçeri ocağına ve elli araba sipâh ocağına ve elli araba vüzerâlara ve elli araba mîr-i mîrânlara ve elli araba ümerâlara ve elli araba topçu ve cebeci ve sâ'ir halka ***[17a]*** ve elli araba kendü askerine el-hâsıl beş yüz araba yükü zahîreyi cümle Âl-i Osmân askerine taksîm edüp atına süvâr olup hamd etdi.

Meğer Âl-i Osmân leşkeri açlıkdan ölmüşler. Hamd-i Hudâ biz de askere sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup tâze cân bulduk, ammâ asâkir-i İslâm açlıkdan cânların yitirmişler. Haseki Ağa ile Sadrıa'zam at üzre söyleşüp bir sâ'at gidüp,

Menzil-i sâhil-i nehr-i Raba: Kenârında cümle asâkir-i İslâm meks etdikde nehr-i Raba'nın karşusunda yüz bin leşker-i cünüb ile kral askeri de karşumuza meks-i hıyâm etdiler. Hakîr su'âl etdim:

"Vallâhi on beş gündür biz Raba suyunun beri cânibinde konarız, kâfir karşu tarafda konar. Ordudan taşr[a] bir âdem ota otluğa çıkmağa kadir değildir. Anıniçün cümle asker açlıkdan helâk oldular" deyü haber verdiler.

Hele bu hakîrin dahi seyishânelerimde zahîre kısmından çok şey var idi. Velî-yi ni'am efendilerime hedâyâlar verüp dünyâ anların oldu ve anlara bu hakîr sergüzeşt [ü] serencâmlarım İbrâhîm Kethudâ'ya ve Sadrıa'zama bir bir nakl ederdim.

Ertesi yine Raba kenârında nefîr-i rıhletler çalındığı mahal azamet-i Hudâ bir bârân-ı rahmet nâzil oldu kim gûyâ sakâ maşkı-misâl matar-ı rahmet yağardı.

Andan bir rîh-ı sarsar-ı akîm esüp gece ve gündüz cümle asker göz açmayup cümle devâbât ve arabalar çamura gark olup cemî'i ümmet-i Muhammed cânlarından bîzâr oldular.

Ve bu mahalde asker-i İslâm içre bir kaht [u] galâ düşdü kim bir at yemi bir guruşa çıkdı, zîrâ mukaddemâ cümle zahîre gemileri nehr-i Morava sâhilinde Maslovin iskelesinden Ösek'e avdet etdikleri ecilden asker içre kaht oldu ve cemî'i küffârın kurâ vü kasabât ve kılâ'ları gâret olup harâb u yebâb olup cümle küffârın cânları başlarına ve eşlerine düşüp sarp kal'alara kapanup niçe kerre yüz bin küffâr hâne-berdûş olup askerî oldukları ecilden kaht [u] galâ olmasının bir sebebi dahi bu oldu.

Ve bu mahalde ol bârân-ı rahmet mahallinde Gürcî Mehemmed Paşa ve İsmâ'îl Paşa Yeleşke kal'ası altından ubûr ederken küffâr ile bir ceng-i azîm edüp tarafeynden hayli âdem düşüp lâkin meydân-ı veğâ guzât-ı müslimînde kalup küffârın ekseri nehr-i Raba'yı karşuya geçüp firâr etdiler, ammâ bu menzilde Raba nehrinin karşu cânibinde niçe bir küffâr dahi tabl-ı erganon ve nâkûsların çalarak nümâyân olup Sadrıa'zam dahi göçüp Âl-i Osmân beri tarafda küffâr karşu tarafda at başı berâber kona göçe giderlerdi.

Garâ'ib bunda kim kâfir tarafında şems-i âteş-tâb olup hoş-hevâda toz tozardı. Bizim cânibimizde asker çamur deryâsında yüzerdi. Ve nehr-i Raba bârân-ı rahmetin kesretinden bir vecih ile enhâra bâ'is olup eyle tuğyân ile cereyân eder oldu kim gûyâ seyl-i Ceyhûn ve Nîl Furât u Murâd nehirleri

oldu. Ve pîr ü cüvân ve ihvân u yârân birbirlerine varup gelmede âciz-mânde oldular.

Ve her gün bin kadar küheylân atlar açlıkdan gark-i tîn olup niçe bin asâkir-i İslâm piyâde kaldılar.

Ve her hayme âb-ı rahmet içre bir habâb gibi görünürdü. Asâkir-i İslâm içre cû‘dan bir za‘af müstevlî olup bir nâ-dürüstlük oldu kim nâ-murâd garîb yiğitleri ba‘zı dıraht sâyesinde çamura bırağup feryâd [u] enîn ederek kalırdı.

Ve niçe bin at arabası ve câmûs arabaları çamur içre gark olup ol gözden sakındığun nâzük eşyâ-yı zî-kıymetler çamur içre sepetleriyle gark olup yatır. Kim bakar ve kimün hâceti idi. Ba‘zı kimesneler "Mâlım kâfire kalmasın" deyü metâ‘ların âteşe yakardı ve dûdları direk direk olup âsumâne çıkardı.

Bu hâl üzre yedi gün yedi gece bu âlâm-ı şedâ’idi çekerek nehr-i Raba'nın kenârında meks ederek yine küffâr karşu tarafda tans oynayup hora deperlerdi. Ve erganon ve torompete boruları ve luturyan boruları ve Galye nâkûsların çalarak alay alay ubûr ederlerdi, ammâ ne anlardan bize ve ne bizlerden anlara bir top u tüfeng atılmayup ba‘zı serhadliler ile küffâr su aşırı söyleşirlerdi, zîrâ Raba nehrinin arzı yüz adım kadar ancak enlidir, ammâ yağmurdan derin olup bir ensiz küçük sudur ve karşu cânibine geçmek emr-i asîr oldu ve herkes cânından bîzâr oldular.

Ve bu menzilde cebehâne-i âmireden iki bin ma‘dûd top güllelerin ka‘r-ı zemîne defn etdiler. Sâ’ir cebehâne ve gayri mühimmât [u] levâzımât ordu-yı İslâma vâsıl olmayacağı ümerâlar ve hükkâmların ma‘lûmları olup yetmiş şedde bârûd-ı siyâhı birer birer âteşe ururlardı kim kâfir karşuda görmeye ve niçe şeddesin çamura dökerlerdi. Ve iki kerre yüz bin ok ve iki bin yay ve niçe bin gûne âlât-ı mühimmâtları ihrâk bi'n-nâr edüp cebehâne arabaların da cümle âteşe yakup cebehâne ***[17b]*** sehel hıffet buldu deyü Cebecibaşı Alî Ağa ve Fazlı Kethudâ şükr ederlerdi, ammâ fakîrlerin haberleri yok kim vakfullâhdan bir Mısır hazînesi mâl zâyi‘ oldu.

Hemân Sadrıa‘zam-ı âkıbet-endîş Tatar Hânzâde'yi huzûruna kığırup Tatar askerine at başına yevmiyye birer kızılga altunu Defterdâr Ahmed Paşa verüp beher yevm üçer bin altunu üçer bin at başına verüp yüz elli pâre şâhî darbzen alay topların ve yedi pâre balyemez topları ve dörd aded kolomburna topları Tatar atları say yağından kıl çeker gibi çeküp menzil be-menzil topları ergirüp her gün küffârdan mukaddem menzile varılır oldu.

Ve bu menzilde Kanije'den ve Seğitvar kal‘alarından bin araba yükü zahîre imdâd gelüp ibtidâ atların ba‘dehu âdemlerin yüzü gülüp orduda sehel şâdımân oldu, ammâ yine bârân-ı rahmet göz açdırmadığından ba‘zı efsâneci tiryâkîler yine bârân-ı la‘net yağıyor derlerdi, ammâ yine bu derd-i seri çekerek menzile ererlerdi. Lâkin herkes niçe yüz bin derd-i belâ ve renc-i anâ çekerlerdi.

Ve bu Macaristân'ın türâbı aslında bataklı yerler olmak ile ormanlık ve gün görünmez dırahtistân yollar olduğundan mahsûlâtları az olur. Ol ecilden zemîni çift sığırlar ile tarlaların balık sırtı gibi sırt sırt yüksek tarlalar edüp sırtlar üzre ekin ekerler.

Netîce-i kelâm zemîni eniş yokuş edüp kış günleri bu eniş yokuş yolların çamurunda yürümek azâb-ı elîmdir. Ümmet-i Muhammed şeb [ü] rûz bu eniş ve yokuş yolları ubûr etmeden bîzâr olup ormanları kırarak ve haşebden ve yaprakdan cüsûrlar ihdâs ederek şedd-i rahil ederlerdi.

Âhıru'l-emr bu menzilde izâle-i râh musîbeti içün Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa'yı ve Haleb vezîri Gürcî Kethudâ Mehemmed Paşa'yı talî‘a-i asker edüp guzât-ı müslimîn âsân vech ile ubûr etmeleriyçün yolları tathîr edüp lâzım olan yerlerde cüsûrlar yapmağa ta‘yîn olundular. Yine ol gece eyle bârân-ı rahmet nâzil oldu kim atlar durdukları yerde sîne-bendlerine dek gark olurlardı. Benî âdem hod evlâ bi't-tarîk çadırından çıkmağa ve çadırın kurmağa kâdir değiller idi.

Hulâsa-i kelâm bu musîbet Âd u Semûd kavmine olmamışdır. Meğer bu sene Lût kavmine bu musîbet olmuşdur.

Ale's-seher yine kat‘-ı menâzil ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Zekanvar

Mukaddemâ Yenikal‘a fethinden sonra Kanije altından Tatar askeriyle Alman vilâyeti seferine gitdiğimizde yanından geçmiş idik, ammâ şimdi Sadrıa‘zam deryâ-misâl asker ile gelince küffâr kal‘ayı hâli üzre bırağup dağlara firâr etmişler ve küllü külfetleriyle başların alup dağlara gitmişler.

Hemân Âl-i Osmân'ın askeri ac u zâc ve bir hıntaya muhtâc, kal‘anın içine aç kurd koyuna girir gibi girüp Ferhâd-vâr ferhâdî külüngler ile kal‘anın der-i dîvârları ve zîr-i zemînlerin kazarak ol kadar mâl-ı ganâ’im ve ol kadar zî-kıymet akmişe-i fâhire ve ol kadar elbise-i nâdireler bulunup "Neyleyelim bunlar yenmez" deyü aslâ bir metâ‘-ı kemyâba nazar etmeyüp hemân açlıkdan zahîre ararlardı.

Hikmet-i Hudâ firâr eden kapudanın sarâyında niçe zîr-i zemînlerin içlerinde birkaç amel-mânde kâfirler bulunup anlar ol kadar zehâyir makûlesi gösterüp dağlar gibi arpa ve buğday ve beksumat ve un ve firik ve bakla ve nohud ve mâş ve bal ve yağ bulundu kim asâkir-i İslâm me’kûlât [u] meşrûbâtlar ile muğtenim olup zahîre taşımadan müstağnî oldular. Hudâ zikrin hayr eyleye.

Sadrıa‘zam bu mahalde üç gün oturak fermân edüp üç günde dahi bu kal‘anın zahîresi zerre kadar eksilmedi, ammâ ibtidâ gün bu kal‘ada zahîre yağmâsiyçün çok yiğitler birbirlerin katl etdiler.

Ba‘dehu kal‘ayı âteşe urup asker-i İslâm gitdiler. Bu mahalden dahi kalkup ileri menzil yolları üzre İsmâ‘îl Paşa birkaç yerde cüsûrlar inşâ edüp yollarda balkan ve ormanları kırup çukur yerleri ve batak ve çatak yolları hâr-ı hâşâk ile doldurup yollar tathîr olduğundan asâkir-i İslâm hayr du‘â ederek cümle balyemez toplar ile ubûr olunup ba‘de'z-zuhur yine,

Menzil-i kenâr-ı Raba

Hulâsa-i kelâm kâmil on yedi konak nehr-i Raba sâhilinde konup göçmüşler. Biz dahi beş konağı bile konup göçüp niçe âlâm-ı şedâ’idler çekdik de kalkdığımız konakların âteşleri konduğumuz menâzillerden görünürdü. Tâ şu mertebe çamur ve batak ta‘abından bir sâ‘at yeri beş sâ‘atde gücile ubûr edüp menzile gelirdik.

Bu gûne berzahları her gün çekerek kâfirler dahi karşu tarafda konup göçerek yigirmi birinci gün yine anâ çekerek **menzil-i sâhil-i nehr-i Raba**'da meks olunup hamd-i Hudâ ol gün asâkir-i İslâmın başına gün doğup yağmur yağmayup bir rûşen hevâ oldu kim ***[18a]*** cümle leşker-i İslâm şâdımân olup herkes esbâblarını ve koltuğu altlarını kurudup esbâbların yaykayup ıssı ta‘âmlar tabh edüp safâ etdiklerinde nâdîler nidâ edüp "Üç gün ikâmetdir" deyü çavuşlar feryâd etdiler.

Hikmet-i Hudâ üç günden berü kâfir askeri nehr-i Raba'nın karşusunda konup göçmez olup "Ayâ küffâr nereye gâ’ib oldu?" deyü bir haber alınmazdı ve her gün nehr-i Raba'yı karşu tarafa ubûr etmeğe geçit bulunmazdı.

Takdîr-i Hudâ bu menzilde nehr-i Raba'nın iki tarafı topraklı uçurum yarlar olup bir âlî püşte başından nehr-i Raba'nın cânib-i garbında üç sâ‘at mikdâr mesâfe-i ba‘îdede kal‘a-i Ni‘met-Uğvar nümâyân olup beyâz ejder-i heft-ser gibi dururdu.

Hikmet-i Bârî bu mahalde nehr-i Raba'nın bir a‘lâ geçidi bulundu ve karşu tarafında küffâr-ı hâksâr dahi görünmedi.

Hemân "Fursat ganîmetdir" deyü nehri ubûr etmeğe tedârikler görülüp fi'l-hâl Sadrıa‘zam üç yüz

aded pür-silâh yiğitleri nehr-i Raba'yı karşu geçirüp su ancak üzengilere çıkup a‘lâ geçit bulup bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerlere gidüp bir kâfir köyünden vâfir şikârlar alup yine Sadrıa‘zama sâlimîn ü gânimîn gelüp ihsânlar aldılar.

Der-beyân-ı icmâl-i gazâ-yı nehr-i Raba ba‘dehu berâ-yı sû-i tedbîr inhizâm-ı asâkir-i İslâm der-kenâr-ı nehr-i Raba

Bu nehr-i Raba kenârında cemî‘i erbâb-ı ehl-i dîvân ihtiyârlarıyla müşâvereler olup nehr-i Raba üzre cisrler inşâ olunup Ni‘met-Uyvar altından Beç kal‘ası üzre gidüp muhâsara etmeğe netîce verilüp Fâtiha okundu. Bir kimesne demeğe kâdir olamadı kim,

"Kış gününden berü asâkir-i İslâm üç sefer edüp Kanije kal‘asın dahi küffârdan halâs edüp Yenikal‘a'yı yigirmi sekiz günde feth edüp yetmiş yedi pâre kal‘alar dahi feth edüp asker-i İslâmda dermân kalmadı ve vakt-i şitâ gelüp kaht [u] galâdan at eşek ve askerde cân kalmadı. Bu eyyâm-ı şitâ-yı matarda Beç'e ve Prağ'a ve Yanığ'a gitmek nice olur" deyemediler.

Zîrâ Gürcî Mehemmed Paşa ve İsmâ‘îl Paşa kimseyi söyletmeyüp,

"Bugün Cum‘adır ceng olmaz, ammâ yarın *Bârekallâhu's-sebte ve'l-hamîs* [3] hadîsi üzre yarın cum‘aertesi karşu geçüp kâfiristânı harâb u yebâb edelim, ammâ bugün Cum‘adır nehr üzre birkaç yerden cisirler yapılsın ve nehrin iki taraflarındaki yarları ve bayırları yarsınlar, şâhrâh yollar yapsınlar ve cisirlerin karşu tarafları başında azîm tabya ve meterisler kazsınlar" deyü gûnâ-gûn pâ-der-hevâ müşâvereler etdiler, ammâ karşu geçüp ceng etmeğe asker-i İslâmda cân yok.

Hemân hakîr bu ahvâl-i pür-melâl-i sû-i tedbîri görüp kaht [u] galâdan ve ta‘[y]înâtın kılletinden on altı aded atlarım ve on bir aded hüddâmlarımla bir gece nihânîce yurd yeri değişdirir şeklinde olup Tatar ordusuna geçüp Ahmed Geray Sultân ile bir yerde konup çayırdan çayıra atlar zevk u safâda olup hakîr cevr ü cefâyı ferâmûş etdim, ammâ yine her bâr bir iki hidmetkârımla İbrâhîm Kethudâ efendimizin ve Sadrıa‘zamın huzûrundan bir ân münfek olmazdım. Çünki ceng Cum‘aertesine kalup Cum‘a gün cümle çavuşlar nidâ edüp,

"Yarın ale's-sabâh karşu geçilüp ceng-i azîmdir. Herkes bugünden ota otluğa gitsinler ve niçe ma‘ûnetlerin görsünler" deyü gûnâ-gûn te[n]bîh ü te’kîdler edince cümle hüddâmlar ve niçe bin yarar iş görmüş garîb yiğitler zahîreye ve alefe ve giyâhâta gidüp ord[u]-yı İslâm içi bir suyu kesilmiş değirmene dönüp asker-i İslâm seyreklendi.

Ammâ hemân Sadrıa‘zam bu yevm-i Cum‘ada Defterdâr Ahmed Paşa'ya fermân edüp vezîr-i dilîrin otağı önünde beş on bin asker üşüp fi'l-hâl nehr-i Raba üzre dıraht-ı müntehâ kazıklar kakup piyâde asker-i İslâm ubûr etmek içün bir cisr-i haşeb-i müfîd [ü] muhtasar inşâ olunup top tahtaların ipler ile bağlayup fi'l-hâl yeniçeri ocağından Samsoncubaşı Abdî Ağa on oda yeniçeriler âheste âheste cisrden karşu geçüp sâhil-i Raba'da cisir başında fi'l-hâl cümle gâziyân-ı yeniçeriyân mâh-ı mezbûrun evvelki günü meterislere girüp önlerine siperler edüp karâr etdiklerinde hemân niçe bin atlılar sudan karşu geçüp hemân hakîr dahi,

"Bâri karşu geçüp küffâr yok iken bir şikâr-ı kelepür alabilsem" deyüp beş bin askere katılup cânib-i garba bir sâ‘atde ılgar edüp tâ vakt-i kuşlukda,

Evsâf-ı kal‘a-i Ni‘met-Uyvar

Altına vardık. Küffâr-ı murdâr bu kal‘aya Ni‘met-Uğvar derler, serhadliler Ni‘met-Uyvar derler. Bir sahrâ-yı azîmin cânib-i garbîsi nihâyetinde evc-i âsımâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî beyâz kuğu gibi bir sedd-i üstüvâr sûrdur kim gûyâ Kürdistân'da Mardin kal‘ası gibi sarp Şeddâdî kal‘adır, ammâ küçükdür. Lâkin aşağıdaki varoşu nehr-i Ni‘met kenârında

bir düz vâsi‘ çemenzâr fezâda bâğ u cinân ve ravza-i Rıdvân içre bir varoş-ı mu‘azzamı ale'l-gafle bâğları ve bâğçeleri ve tarlaların basup tâ varoş kenârında top altına dak göz karardup girüp niçe mâl-ı ganâ’imden mâ‘adâ yedi yüz aded pâkîze Nemse esîrleri alup ***[18b]*** hamd-i Hudâ bir gâzîlerimiz gözünü kapamayup avdet mahallinde bu hakîrin eline bir bârgîr üzre bir küçük şapkalı Nemse gulâmcığı girüp hemân gulâm-ı muğân yanıma gelüp hüddâmânıma teslîm edüp andan ılgar ile yine Raba kenârına avdet edüp Sadrıa‘zam huzûruna bu kadar kelle ve paça ve mâl-ı ganâ’im ve bu kadar esîr ile geldiğimizde cümle üç kîse ihsân edüp cihân cihân şâd u handân olup,

"Küffârdan ne haberiniz var?" dedikde hakîr Sadrıa‘zam yanına varup eyitdim:

"Sultânım, esîrlerimiz kâfir vardır, ammâ bugün yarın görünürler, diyorlar" dedim. Kâfirleri söyledüp anlar dahi,

"Ziyâde askerimiz vardır" dediler.

Hemân bir cisr dahi yapmağa fermân olundukda meğer bizden sonra bir iki bin asker bir tarafa tarfetü'l-ayn içre gidüp ma‘mûr kurâlar ve kasabâtlar bulup niçe bin nûr-ı mahz Alman güzelleri ve camlı hınto arabalar alup anlar dahi şâdımânlar ederek Sadrıa‘zama gelüp ihsân [u] in‘âmlar aldıkda Cum‘a gün asker şîrînleyüp birkaç bin asker karşuya dahi ziyâdece geçdiler.

Hikmet-i Bârî ol Cum‘a gün karşu cânibde on bin kadar küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr alay alay saf saf torompete ve luturyanî ve galyavî boruları ve erganon ve nâkûsların çalarak mevc mevc gelüp nümâyân oldu.

Ve nehrin karşu tarafindaki dırahtistân içre küffâr kara nahır gibi kara şapkalarıyla meks edüp beri Sadrıa‘zam ordusunda üç yüz pâre sığâr u kibâr topları kâfire karşu âmâde edüp ale't-tertîb cümle topları dizdiler ve cümlesin ağızladılar, ammâ karşu tarafda küffârın câ-be-câ iş görmüş ve şîrînlemiş katana atlıları nümâyân olmağa başladılar ve gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar gösterdiler.

Hemân Gürcî Mehemmed Paşa ve İsmâ‘îl Paşa Sadrıa‘zamın otağına gelüp,

"Sultânım bu karşudaki küffârları varalım, kıralım, hemân fermân buyurun karşuya asker-i İslâm geçsin" dediklerinde Sadrıa‘zam bir hayli tefekkür edüp niçe umûr-dîde ve kâr-âzmûde müsin kimesneler ile müşâ[ve]re ederken hemân hayli efendi eydir:

"Sultânım, bugün Cum‘adır ceng olmaz, yarın ceng-i sultânîdir, buyurduğunuzda orduda kimesne kalmayup cümle guzât fermân-ı dürer-bârınız üzre taraf taraf ota otluğa gitdiler ve bu görünen azacık küffâr ancak hîle ile meydâna gelüp hemân bir ceng bahânesiyçün bengdir. Anların üzerlerine asker gönderüp ceng etsek askeri pusuya çekerler. Yüz karalığı olmadan Allâhu Te‘âlâ hıfz ede. Cum‘a günleri ceng etmek selef pâdişâhları vüzerâları ve gâzîlerinin re’y-i tedbîr-i ahsenleri değildir" deyü hayli çelebi hayli cevâb etdikde hemân İsmâ‘îl Paşa-yı lecûc eydir:

"Ya gayret-i İslâm-ı Muhammedî bu mudur kim böyle bir vezîr-i a‘zam huzûrunda bu kadarca küffâr sancağ-ı Resûlullâh'a karşu at sıçradup giderek karşudaki yeniçerileri kıralar. Sonra pâdişâha ne cevâb verirsin" deyü unf ile gûnâ-gûn cevâblar dedikde hemân Sadrıa‘zam babalığı Kazancızâde Süleymân Ağa eydir:

"Yâ bugünkü gün ceng olmayup yarınki gün ceng olmak üzre Fâtiha tilâvet olunup orduda asker yokdur. Karşuya az asker ile geçilüp *Allâhümme âfinâ* askere ve sancağ-ı Resûlullâh'a bir rahne olursa bu sû-i tedbîr ile pâdişâha değil pâdişâhlar pâdişâhına ne cevâb verirsin" deyü Kazancızâde Süleymân Ağa savâb-ı şâfî cevâb verince hemân Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve Gürcî Mehemmed Paşa eyitdiler:

"Baka cânım yâ karşuda bu kadar yeniçeriler yalnız kırılsınlar mı? Kânûn-ı Süleymân Hân üzre kafâdârları olan sipâh askeri karşu yeniçeriye imdâd geçsinler" deyü cevâb etdiklerinde taraf taraf,

"Yeniçeriye sipâh askerin imdâd göndermek kanûndur" denildikde hemân ibtidâ sipâh askerine ve sadrıa‘zam cünûduna ve sâ’ir vüzerâ ve mîr-i mîrânlar cüyûşlarına fermânlar sâdır olunca asker-i İslâm âlem-i hayretde kalup,

"Bire cânım ceng yarınki Cum‘aertesi olacak idi. Yâ şimdi biz karşu tarafa kiminle geçelim. Bâri Tatar askerine haber edelim" deyü gûnâ-gûn ta‘n-âmîz kelimâtlar etdiler.

Âhır-ı kâr yevm-i Cum‘ada yine gürûh-ı enbûh-misâl asâkir-i bî-mecâl Raba nehri deryâsına uğrayup mukaddemâ kendüleri ıslak dibelik suda sırsıklam olup Raba nehrinin kenârında üç yerden yarılmış yarık yollardan cümle asker-i İslâm Raba nehrin ubûr edüp yeniçeri meterisleri yanına varup yeniçeriye kafâdâr durdular. Ve cümle piyâde asker meymene ve meysere ipler ile bağlı cisrden ubûr edüp karşu cânibde asâkir-i bî-şümâr yerlü yerlerinde ve herkes merkeslerinde ber-karâr olup çavuşlar tertîb ü tezyîn olunup İsmâ‘îl Paşa ve Bosna alaybeğisi İsmâ‘îl Alaybeği ileri talî‘a-i asker olup çarkacı olmak fermân olunup kat-ender-kat asker-i İslâm âmâde durdular.

Ammâ bu mahalde ba‘zı eşhâs-ı muhtelifeler bir yere cem‘ olup beş yüz mikdârı yiğitler ileri gidüp bir belîde urup mâl-ı ganâ’imin ve bikr-i nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahterlerin alup köyü ihrâk edüp küffâr bunlara ***[19a]*** sataşup ceng ede ede selâmetle birkaç kelle ve esîrleriyle Sadrıa‘zam huzûruna gelüp cümlesi belağan mâ-belağ ihsân u in‘âm ve çelengler alup yine karşu Raba'yı geçüp merkezlerinde durdular.

Der-beyân-ı menşe-i ceng-i inhizâm-ı nehr-i Raba

Çünki küffâr bu köyün ihrâk olup bu kadar mâl [u] menâl alındığın görünce küffâr-ı murdâr meydân-ı ma‘rekeye çıkmağa başladıkda hemân Hazret-i Risâlet-penâhın sancağ-ı şerîfin küşâde kılup kânûn üzre on iki aded Feth-hânız, bir yere gelüp, [4] feth-i şerîfin tilâvet etmeğe başladığımızda Sadrıa‘zamın Hacızâdesi eydir:

"Evliyâ Efendi vallâhi karnımız acıkdı, hâlimiz neye müncer olur?" dedikde hakîr eyitdim:

"Bire şimdi karnım acıkdı diyecek mahal mi? Hemân Feth-i şerîfi tilâvet edüp Sancağ-ı Resûlullâh dibinden ayrılmayalım. Bu ceng dedikleri bir sâ‘at içinde yâ ala veyâ vere olur.

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir"

deyü bu mısra‘ı dedim.

Anı gördüm, hemân küffâr meydân-ı ma‘rekeye at depüp on bin mikdârı var çıkdılar, ammâ meydân-ı bezm-i rezm bir hayli vâsi‘ meydân, ammâ cânib-i erba‘ası gâyet sık dırahtistân idi.

Hemân bu ağaçlık içinden beş altı bin kadar dahi küffâr meydân-ı ma‘rekeye at sürüp cenge duruşdular. İki leşker birbirleriyle hâl hâtır soruşdular ve çarka çarkaya karışup görüşdüler ve tarfetü'l-ayn içre birbirleriyle kılıç bâzârına girişdiler, ammâ İslâm tarafından sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup ân-ı vâhidde guzât-ı müslimînin Budinlisi ve Egreli ve Kanijeli ve Bosna serhadlisi küffâra eyle bir sâtûr-ı Muhammedî urdular kim küffârın urûkunu şemşîr-i zafer-luhûk ile kat‘ etdiler kim gûyâ vücûd-ı küffâr erre-i sîn-i siverin ile kat‘ eder gibi olup edîm-i arzdan cümle küffâr münkatı‘ olup hâksâr oldular.

Hamd-i Hudâ cümle guzât-ı müslimîn mansûr [u] muzaffer olup herkes şâdımân u handân olup Sadrıa‘zam huzûruna niçe bin kelle ve paça ve niçe yüz esîr haça perestiş edenleri huzûr-ı vezîre getirüp kimini tu‘ma-i şemşîr ve kimini esîr-i bend-i zencîr etdirüp dil getirenlere yine kefereleriyle yüzer altun ihsân ederdi.

Ve câ-be-câ mücâhidîn etrâf [u] eknâfı gâret ü alan u tâlân ve esîr-i giryân ederek ol kadar mâl-ı ganâ’imle altışar ve sekizer hınto araba billûr ve necef u moran câmlı arabalar içre mahbûb u

mahbûbe gonca-fem havâtînler ve niçe gûne mâl-ı ganâ'imler ile ordu-yı İslâma gelüp ganîmet edüp baş ve dil getirenlere yetmişer ve seksener altunlar ve hil'at-i fâhire ve çelengler ihsân olundu.

Bu hâl-i meserreti gören guzât-ı müslimîn birbirlerin cenge ve çeteye terğîb edüp nehr-i Raba'yı karşu cânibe geçdiklerinde Sadrıa'zam musâhibi Hacızâde ile hakîr meydân-ı ma'rekeye varup temâşâ etdiğimizde cesed-i küffârın lâşe-i murdârları uryân yüzükoyu gûyâ beyâz pembe gibi hâk-i mezellet üzre pâymâl-i tîn-i türâb olup [5] mercâlarına vâsıl olup her dırahtun sâyesinde bî-kelle küffârın çîfe-i murdârları şecere-i Vakvâk zeylinde yatan mahlûk gibi yatırlardı.

Hattâ cümle lâşe-i murdâr-ı küffâr-ı mühmelâtların ketiflerin ve sîne-i pür-kîne-i mecrûhların tîğ-i ebdâr ile şerhalar ederek cümle küffârın leşlerin add edüp tokuz bin yedi yüz altmış küffâr leşi haberin Sadrıa'zama getirdiler.

Ve yedi yüz altmış aded guzât-ı müslimîn râh-ı necât bulmayup fî-sebîlillâh bu meydân-ı bezm-i rezmde şehd-i şehâdet câmından birer ayak çeküp iki ayak ile cânib-i Firdevs-i berîne revâne oldular. Hemân hakîr bu şühedâlarımızı görüp eyitdim:

"Sâ'ir guzât-ı müslimîn bu şühedâları görüp gözleri büyümesin, tîz bu şühedâları defn etsinler" dediğimde hemân Yeniçeri ağası Sâlih Ağa acemî oğlanlarına tenbîh edüp bir amîk handak kazup cümle şühedâların bellerinden kemerleri ve silâhların Beytü'l-mâl ağası alup Hacızâde Efendi imâm ve hakîr mü'ezzin olup,

"Şühedâlar namâzına" deyü nidâ edüp cümle şühedânın bir yerden namâzların kılup cümlesini esvâblarıyla bir hafre defn edüp meydân-ı ma'rekede küffâr leşleri kaldı.

Ba'dehu guzât-ı müslimîn köşe köşe nehb ü gârete cür'et etmeğe başlayup ba'zı gâzîler mâl-ı ganâ'imlerle gelüp sonra gelen guzâtlar kaça kaça gelüp "Altı koldan küffârın azîm ceyşi gelir" deyü haber verdiler.

Bu haber-i mûhiş Sadrıa'zamın mesmû'-ı şerîfleri olunca cümle sekbân ve sarıcasın Raba nehrinin karşusuna geçirüp yeniçeri meterislerinden ileri âmâde pür-silâh durdular ve çarkacı İsmâ'îl Paşa ***[19b]*** ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve sâ'ir vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar olduğu kadar askerleriyle hâzır-bâş ve müheyyâ durdular, ammâ askerin iş görmüş levendât makûleleri cümle zahîrede ve otda otlukdan henüz gelmemişlerdi.

Der-beyân-ı netîce-i kâr-ı inhizâm-ı asâkir-i Âl-i Osmân der-sâhil-i nehr-i Raba

Çünki bu yevm-i Cum'ada asâkir-i İslâm sehel mansûr u muzaffer olmuşlarken etrâf u eknâfa çete ve poturacılar nehb [ü] gârete gidüp ümerâ-yı devlet ve erkân-ı dîvân-ı ehl-i himmet cümle demâğ hâsıl edüp küffârı göze salındırmayup orduda asker şikârlara pârekende ve perîşân olduklarında hakîkatü'l-hâl mukaddemâ şikârcıların kaçup haber verdikleri üzre meydân-ı ma'rekenin cânib-i garbından kal'a-i Ni'met-Uğvar'dan tarafa ve şehr-i Beşluka semtinden berü ve şehr-i Gıraviçe cânîblerinden ve şehr-i Prandepuruk yanlarından berü küffâr-ı dûzah-karârın karargâhları kalmayup cümle Alman diyârına gitdiğimizden berü cemî'i kâfiristân harâb u yebâb olup cemî'i küffâr hâne berdûş kalup,

"Aya Türk'den nice intikâm alsak?" deyü ölüsü dirisine binüp domuz sürüsü gibi kara şapkalı ve kara başlı ve cümle domuz dişli küffâr dişlerin bileyüp cümlesi âlât-ı demire müstağrak olup pür-silâh geyimli küffâr alay topların keşân ber-keşân çekerek mukaddemâ ceng edüp küffârı kırdığımız meydân-ı ma'rekeye gelüp nâ-pâk kademlerin basup gördüler kim cemî'i küffâr leşi meydânı dutmuş. Bir hayli zamân leşler içre somurdanup gezdiler ve atlanup âheste âheste Raba kenârındaki yeniçerilerin meterislerine doğru kazâ-yı mübrem gibi kara canavar-misâl ceneralleri ve gorofları ve

banları ve hersekleri ve irşekleri ve bî-dîn ruhbânları ile yürüdüler.

Ammâ sol tarafda cümle kırmızılar geymiş gûyâ kızıl kana müstağrak olmuş gibi kırmızı esbâblı ve yeşil katîfeli ve beyâz bayraklı Fransa askeri nümâyân olup bir tarafa kat-ender-kat ubûr etdiler.

Andan sonra serâpâ güderi dolama ve yeşil çuka kalpaklı ikişer atlı ve beşer altışar çakmaklı tüfengli Zirinoğlu ve Beganoğlu Nedajoğlu ve Kepanoğlu ve İslovin ve Mekemorya cünûdları ubûr etdi.

El-hâsıl yedi hersek askerleri alayların gösterüp geçdiler ve nehr-i Raba'nın sağ tarafında karar-dâde oldular.

Andan kırk elli bin kadar Nemse askerinin piyâdesi balyemez toplarıyla Zoza nâm vezîri ve Mantikukula nâm vezîrleri serdâr olup gürûh gürûh geçdiler.

Ve andan Çeh kralı cünûdu güzer etdiler.

Andan Kızkıral leşkeri geçüp arabalar içre niçe bin samson köpekleri ceng mahallinde koyvereler, bunlar dahi geçüp gitdiler ve cânib-i garbda âmâde durdular.

Andan sonra Donkarkız kralı askeri geçdi.

Andan Danimarka cünûdu geçdi.

Hâsıl-ı kelâm yedi hersek ve yedi ban ve yedi kral ve iki vezîr bile gelüp cümle küffâr yerli yerlerinde durup andan cemî‘i ruhbânlar ve bıtrîk ve kıssîs ve papaslarının ellerinde mücmereleri içinde ûd ve kara günlükleri alev ber-alev yakup rehâvî makâmında Zebûr âyetlerinden lisân-ı Zebûr'da,

*"Fin son derbares cuder gebbet ‘alerheyligesten den kapuçinar Marya Kot" d*eyüp savt-ı bülend ile niçe bin ruhbân bu âyetleri okuyup niçe yüz yerden yine rehâvî makâmlarında erganon ve torompete ve luturyanî boruların çalup ve ba‘zı papaslar câm câm niçe küffârlara şarâblar bezl ederek giderlerdi, ammâ gûyâ karıncaya binmişlerdi, tâ ki meydân-ı savaş-ı perhâşda durdular.

Ammâ beri bizim asker-i İslâm tarafında kanıkmış asker, ammâ evvelki cengde şikârların almışlar ve bî-tâb u bî-mecâl kalmışlar ve yigirmi günden berü kesret-i matar çekmişler, atlar da ve kendüleri de dermânları kalmamışlar, atları ve kendüleri aç uyuz ve kan kuduz dedikleri gibi cümle asker aç ve askerin çoğu otda ve otlukda ve birer konak yerde çete ve zahîrede, ammâ ne çâre karşu tarafda küffâr askeri kara bulutlar gibi kara şapkalı küffâr dünyâyı dutmuş.

Bu mahalde Sadrıa‘zam, Tatar Hânzâde'ye sehel muğber-hâtır olmağile Tatar askerini cenge da‘vet etmediler. Hemân cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlarımız ve cümle ocak ağaları asker-i İslâmı küffâr üzre sürüp hemân cümle guzât-ı muvahhidîn,

"Bismillâh niyyetü'l-gazâ" deyüp ibtidâ İsmâ‘îl Paşa ve Sirem ve Semendire ve Kanije ve Budim ve Egre ve Üstürgon kal‘alarının gâzîleriyle bizim yanımıza gelüp Sancağ-ı Resûlullâh'a cümle guzât yüz sürüp;

"Bizi du‘âdan unutman, hemân Feth-i şerîfi okuyun" deyüp cümle ileri gitdiler.

Biz dahi savt-ı hoş-elhân ile Kur’ân-ı azîmi ve Furkân-ı mecîdi tilâvet edüp on yedi mîr-i mîrânlar ve yetmiş aded ümerâlarımız ve on bir aded vüzerâlarımız cümle kol kol çet-a-çet herkes merkeslerinde karâr-dâde oldukda ibtidâ küffâr hareket etdi.

Andan asker-i İslâm ***[20a]*** ile İsmâ‘îl Paşa Budim askeri ve sâ’ir serhadliler ile çarka ve talî‘a-i asker olup çıkdılar.

Sağkolda Haleb Vezîri Gürcî Mehemmed Paşa ve Sâlih Paşa ve ortakolda Sadrıa‘zam askeriyle Bosna askeri ve İsmâ‘îl alaybeği çarhaya çıkdılar.

Ammâ kalb-i askerde hemân Sadrıa‘zamın on bin aded güzîde Hırvad ve Arnavud ve

Boşnak yiğitlerinden sekbân ve sarıca arı ve gayri bahâdırânları var idi ve yigirmi bin kadar dahi gayri tüfengli ve yeniçeriler var idi, ammâ Vezîr-i a‘zam henüz Raba suyun geçmeyüp dahi dip alay ile karşu tarafda dururdu.

Hemân yeniçeri yayaları sabâhki su kenârında kazdıkları meterislerinden çıkup cümle ileri küffâra doğru gidince cemî‘i sipâhân-ı silâhşorânlar yeniçeri enselerinde kânûn üzre kafâdârlık ederek zü'l-cenâhayn-vâr mevc mevc durdular. Ve dörd aded aşağı bölükler anlar dahi merkezlerinde durdular, ammâ bir sû-i tedbîr dahi etdiler kim asker-i İslâm içre kırk elli pâre şâhî toplar geçirmediler.

Ve diğer sû-i tedbîr: Yeniçeri meterislerinden çıkarup piyâde askeri kâfire sahrâ içre cenge gönderdiler.

Hemân İsmâ‘îl Paşa ve İsmâ‘îl Alaybeği ve Silihdâr Ağası Zülfikâr Ağa ve Samsoncubaşı Abdî Ağa, bunlar başlarına cığaların takınup ve serpenâhların geyüp cümle gök demire müstağrak olup sipâh askerin cenge terğîb ederlerdi.

Ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve yeniçeri kethudâsı (---) Ağa ve zağarcıbaşı (---) Ağa ve turnacıbaşı (---) Ağa ve'l-hâsıl cümle yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî fermân-ı vezîr ile leb-i nehirdeki meterislerinden çıkup ileri bir ok menzili gidüp tarfetü'l-ayn içre bir müfîd [ü] muhtasar yeni meterisler kazmışlar ve girmişler idi ve cenge âmâde olmuşlar idi ve cümle asker cenge hâzır-bâş olmuşlar idi.

Hemân ibtidâ küffâr kös ve tabl ve kudüm torompete ve nâkûsların çalarak "Yajuj Yajuj" deyerek asâkir-i İslâm üzre hücûm etdiler.

Guzât-ı muvahhidîn dahi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Allâh deyüp aç kurd koyuna girir gibi ve koyun tuza seğirdir gibi küffâr üzre asker seğirdüp sunduklarında ibtidâ meydân-ı şecâ‘atde at sıçradan Bosna alaybeğisi İsmâ‘îl Alaybeği ve Sirem ve Semendire beğleri, andan gayri beğler ve beğlerbeğiler ve sâ’ir gâzîler arsagâh-ı cenge girüp ol kadar Rüstemâne ceng-i perhâş oldu kim küffârı der-ceng-i evvel demet demet domuz kırar gibi kırdılar.

Hemân küffâr-ı hâksâr ibtidâ Nemse kolundan sökülüp dağlara ve bâğlara firâr edüp görünen Ni‘met-Uyvar kal‘alarına doğru soluğun anda almış kâfirler var.

Derhâl guzât-ı müslimîn küffârın bu gûne bozulduğun görüp birbirlerine "Bire küffâr bozuldu" deyü haber {edüp} küffârın akîblerince kova kova asker târ-ı mâr olunca hemân sol tarafda ormanlar içinden Fransa küffârı cümle kırmızılar geymişler, meydân-ı ma‘rekeye dinc-â-dinç küffâr askeri geldi.

Ve sağ cânibden Kız kral cünûdu geldi. Ve Çeh tüfenglisi dahi birbirine zencîrler ile bağlı sürü sürü pür-silâh dinç küffâr-ı bî-ıslâh meydân-ı arsagâha girüp bizim asker-i İslâmın ardların alup iki asker birbirlerine girüp kâmil altı sâ‘at germâ-germ ceng-i azîm olup taraf taraf küffârın cengâver zahm-horde olmamış imdâdları tâze tâze gelüp mest ü hayrân küffârlar topa tüfenge bakmayup bâtıl dînlerinin gayretine yedi koldan topların ve tüfenglerin eyle yağdırdılar kim Sadrıa‘zamın sekbân ve sarıcaları der-ceng-i evvel nısfı kadarı şehîd oldular.

Gayri guzât-ı müslimîn top ve tüfeng darbından âteş-i Nemrûd içinde kaldılar ve sehel yan verdiler, ammâ küffâr-ı hîlekâr aslâ tetiklerin bozmayup "Piyan piyan" deyerek asker üzre geld[me]de, ammâ münhezim olan Nemse kâfirlerinin ardları sıra düşüp kovagiden asâkir-i müslimîn sâlimîn ü gânimîn meydân-ı ma‘rekeye gelüp gördüler kim küffâr-ı hâksâr ceng meydânın almış ve galebe eder şeklinde olmuş.

Hemân ellerinde şikâr olan esîrleri ve cümle papasları kılıçdan geçirüp cümle guzât derûn-ı dilden ve cân u gönülden sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup küffârların alaylarına hov hov deyü

kılıç urarak girdiler, ammâ on bin kadar tüvânâ yiğitler selâmete çıkmadılar. Cümlesi şehd-i şehâdet şerbetin içüp kandılar, zîrâ deryâ-misâl küffâr askeri içre bir katre-misâl az asker idiler ve cümlesi sermest-i elest olup ol vâdîde kaldılar. Ammâ hikmet-i Bârî hakîre yârî kılup Hazret-i Risâlet-penâhın alem-i şerîfi dibinden bir kadem ayrılmayup sâ'ir akrânlarımız ile tilâvet-i Kur'ân ederken gulâmımın birin bir kâfir kat öne etmiş kovup gelirken hemân hakîr-i pür-taksîrin gayret-i hamiyyet tamarları hareket edüp,

"Gulâmıma kafâdâr ve hâmiye çıkam" deyü at depüp sehel meydâna çıkdım. Meğer küffârın bir tüfengi dahi var imiş. Hakîre tüfeng-i pür-rengi ***[20b]*** havâle edince hakîr yan verince meğer kurşum atımın boynuna isâbet edince at altımda bir kerre çavup kıçın serpüp gördüm ki atdan kan boşandı.

Hemân gulâmım küffârın tüfeng boşaltdığın görünce küffâra bir ey hadeng-i Sa'd-ı Vakkâs'ı urup küffâr depesi üzre atdan düşüp fi'l-hâl gulâmım kâfirin kellesin kesüp aldı ve küffârın atı kâfirlere doğru firâr etdi, ammâ bu arada atım mecrûh olduğundan aklım başımdan gitdi.

Hemân yine sancağ-ı Resûlullâh dibine gelüp bir teveccüh-i tâm edüp müte'ellim-künân olup ser-mahfilimiz olan Musâhib Hacızâde'ye eyitdim:

"Efendi ben karşu geçerim, göre atım uruldu. Benim yerime gulâmımın biri kalsın. Karşu geçüp bir gayri ata binüp inşâallâh yine gelirim" dedikde Hacızâde eydir:

"Doğru, bu mecrûh at ile Sadrıa'zama var, sana bir at verir ve kelle kesen gulâmını da götür, ana da ihsân aldır ve karnımız gâyet acıkdı. Bize sefer tâslarıyla mâ-hazar ta'âm gönder" dedikde hakîr gördüm ki ve bildim ki meydân-ı şecâ'at küffârda kalır, zîrâ asâkir-i İslâm alak bulak olup cengde batıyyü'l-hareke edüp küffâr dilâverâne ceng ü hareket eder.

Hemân âheste reviş ile atımı dizgininden yedeğe alup nehr-i Raba kenârına gulâmımla gelüp "Karşu geçelim" dedikde hemân suyun karşu tarafındaki dîvân çavuşları ve asker sürücüleri,

"Bire vur gidiyi, bire öldür gidiyi, bire alarka gidi" deyüp mücerred âdemim, {ammâ} bir hayli gidi şütûmları istimâ' etdim.

Hemân hakîr atımın boynundaki kurşum zahmından cereyân eden kanı gösterüp;

"Bire âdemler atım yaralandı ve atım bî-mecâl kaldı. Varup gayri atıma binüp gelirim" deyü feryâd etdim.

"Yâ ol yanındaki oğla[n] nedir?"

"Gulâmımdır, bir baş kesdi, Sadrıa'zamdan ihsân alsın" dedikde el-hâsıl cihânda yâr-ı sâdık ve muhibb-i râfik dost lâzım imiş. Niçe âdemler hakîri bilüp,

"Bire kon şu âdemi, biz biliriz, beri geçsin at değişdirsin" {deyü} Eğrikapulu Oruç Çavuş'un çerâğı Alî Çavuş,

"Bire Evliyâ Efendi, gel şuradan geç, derindir, ammâ zarar etmez. Hemân at yelesine pek sarıl" deyü yol gösterdikde hemân at ile bir kerre suya atı urup bir kerre dalup gark oldum. Meğer kenârı amîk imiş. At yelesin zabt edüp,

"Bire oğlan izimden ayrılma" deyüp Tatar tarzı yıldırup karşu tarafa yüz bin renc-i anâ ile selâmete gulâmımla geçüp atım yine yedeğe alup Sadrıa'zamın huzûruna geldikde,

"Bire Evliyâ hoş geldin, bire askerden ne haber" dedikde,

"İşte huzûrunda nümâyân germâ-germ ceng-i bî-pâyân, hemân karşuya bir hayli asâkir-i Karaman imdâd varsa asâkir-i İslâm tâze cân bulurlardı. Hacızâde kulun hâk-i pâye yüz sürüp selâmlar edüp alem-i Resûlullâh himâyesinde Feth-i şerîf tilâvet ederken atımız kurşumla uruldu" deyüp atı gösterdiğimde,

"Tîz Evliyâ'ya bir eyi fitoz at verin" dedikde gulâmım dahi kelleyi huzûr-ı vezîrde galtân edüp,

"Bu gulâmımla ortaklaşı alem-i Resûlullâh önünde bu kâfiri kesdik" dedikde gulâma elli altun, hakîre seksen altun ve bir küheylân at verüp dest bûs edüp andan Hacızâde çadırına varup,

"Efendiniz karşuda sefer tâslarıyla tahta'l-kahve ister" deyü haber edüp haymeme gelüp atın yarasın yumurta ve tuz ve şab ile sarup bir gayri ata süvâr olup yine nehr-i Raba kenârında bir yüksek yere vardıkda karşu tarafa nazar etdim. *El-azametullâh*i te‘âlâ gördüm ki küffâr gâlib, bizim asker mağlûb şeklin gösterüp, ammâ yine küt-â-küt ve germâ-germ ceng-i savaş-ı perhâş, ammâ bizim asker kâhîce küffârın hovlamasına tâkat getiremeyüp niçe kerre yan verüp yine kâfiri sürerler.

Der-beyân-ı musîbet-i vâveylâ-yı azîme, berâ-yı sû-i tedbîr-i inhizâm-ı asker-i İslâm

Çünkim Sadrıa‘zam asâkir-i İslâmın kamalaklanup alak bulak olduklarını alâ mele’i'n-nâs görüp müşâverede Gürcî Paşa eydir:

"Sultânım, yeniçeri ağasına hitâben bir fermân gönderin. Fermânınızla cümle yeniçeriler ileriki meterislerinden çıkup cisr başındaki eski metîn meterislerine girüp yine cisr başın pek zabt eylesinler" deyü bir mü’ekked fermân-ı vezîr yeniçeri ağasına vardıkda cümle yeniçeriler sem‘an ve tâ‘aten deyüp bu fermânı cân-ı azîzlerine minnet bildiler, ammâ *El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir* [6] Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmet-i ezeliyyesine akıl ermez, zîrâ *İzâ erâ[de]llâhu şey’en heyye’e esbâbehû* [7] kaçan kim Rabbü'l-âlemîn bir şey’i halk etmeği murâd edinür, ibtidâ anın esbâbını halk eder.

Meğer ol Hallâk-ı Ezel Âl-i Osmân'ı münhezim edüp yerindirmek ve küffâr askerine sehel nusret verüp sevindirmek murâd-ı ezeliyyesi imiş.

Hemân Sadrıa‘zamın sû-i tedbîr ile tahrîr olmuş fermânı yeniçeri ocağına gelüp,

"Meterislerinizden çıkup eski meterislerinize dönüp giresiz" deyü ***[21a]*** fermân gelince hemân yeniçeri bir kerre cümle tüfenglerin ellerine alup meterislerinden çıkup gerüdeki meterislerine seğirde seğirde cân atup gitmede. Çünki beri tarafda cenge kızışmış ve savaş-ı uğraşa karışmış asker dönüp ardlarına bakdılar, gördüler kim yeniçeriler kaçıyorlar. Haberleri yok kim yeniçeri fermân ile meterisden çıkıp gidiyor. Me’âl-i kelâm,

İnhizâm-ı asâkir-i Âl-i Osmân

Hemân asâkir-i sipâh ve gayri gâziyân-ı cündullâh yeniçerinin böyle firâr etdiklerin görünce,

"Bire gidi yeniçeriler bire bu ceng kızışup kâfirleri kırmışken bire nereye kaçarsız"? deyü feryâd etdiklerinde yeniçeri eydir:

"Bize fermân geldi" dediler ve gitdiler.

Yeniçerinin fermân sözüne kimesne i‘timâd etmediler, mümkin olup bu esrâra kimesne vâkıf olmadılar.

Hemân cümle asker yeniçerilerin vezîr-i a‘zam sekbân ve sarıcalarının kaçdıkların zann edüp cümle asker anlara bahâne bulup cümle atlılar bir kerre at boynuna düşüp gerü dönüp be-dürüstî bu kerre fermânsız bunların kaçdığın yeniçeri görünce fermân ile meterislerine girmeyüp hemân nehr-i Raba üzre ip ile bağlı köprüye uğradılar.

Sipâh dahi hemân nehr-i Raba'ya atlarıyla urdular. Evvel gelenler bir hoşça suyu geçdiler.

Hemân hakîr karşu tarafda at üzre dururdum. Bu hâli görüp su kenârında aklım başımdan gidüp bî-hûş olmuşum. Meğer min indillâh mukaddem atım urulup ol bahâneyle beri geçüp halâs olmuşum, ammâ yeniçerileri yine çavuşları gerüye püskürdüp fermân üzre cisr başındaki meterislerine girüp

mazgalların torbalar ile âmâde ederken gördüler kim sipâhî-i kafâdâr geriden kimse kalmayup suya ururlar ve Sadrıa‘zam sekbânları dahi yayan suya urup şinâverlik edüp karşu selâmete çıkarlar.

Hemân yeniçeriler meterislerinde karâr-dâde olam sandılar. Gördüler kim bu hâl üzre asâkir-i İslâm meydân-ı bezm-i rezmde az kalup İsmâ‘îl Paşa ve Sâlih Paşa ve Bosna askeri ve Sirem Semendire leşkeri kaldı.

Hemân yeniçeriler dahi "Ekal eksere tâbi‘dir, *firâren an tevâli'l-kesürât"* deyüp kimisi de "Yâ hû, yakayımen cânımen" deyüp cümle yeniçeriler ale'l-umûm bir yere cem‘ olup,

"Bizim ensemizde kafâdârımız sipâh olmayıcak biz bunda bu kadar piyâdegân ayaklı nişlesek, gerek sipâh bizi bırakdı kaçdı, yâ biz ne dururuz?" deyüp yeniçeriler hâkim ve zâbitlerine bakmayup ale'l-ittifâk hemân cisrden karşu tarafa geçmeğe birbirlerine takaddüm etmeğe cân havliyle cân kurtarmağa cân atdılar.

Cisr ise ale'l-acele inşâ olunmağile ba‘zı yerleri top palamarlarıyla bağlı idi. Hemân bu kadar asker karınca gibi birbirlerin basup ubûr ederken cisr tahammül edemeyüp kırıldı ve cümle yeniçeriler suya gark olup kimi ağaçlara ve kimi mezku[r] iplere yapışup âdem âdem üzre gark olup suyun önüne bu kadar bin âdem kazıklara yapışup sedd olıcak nehr-i Raba deryâ gibi oldu. Nehir kenârına sonra gelen atlılar bi'l-külliye gark oldular.

Bu nehrin iki cânibi yarlar ve bayırlar, benî âdem ve atlar çıkması bir vecih ile mümkin değil. Niçe bin âdem atlarından ayrılup kimi gark-ı âb olmada. Atlar ise su içinde birbirlerine girüp licâm u rikâb birbirlerine dolaşup fakîr benî âdem at ve katır mâ-beyninde kalup cümlesi helc ü melc olup gûyâ yevmü'n-nüşûr ve rûz-ı kıyâmet oldu, ammâ alimallâh ve şehidallâh yine böyle iken ba‘zı cüst ü çâpük ü çâlâk aklı cânı başında olan iş görmüş beşkin sıçramış yiğitler su içinde atdan ata ve âdem üstünden âdem üstüne sıçrayup pertâb ederek karşu cânibe ubûr edüp halâs oldular.

Ammâ ba‘zı âkıl iş görmüş fetâlar gördüler kim su deryâ olup bügendiğinden atlar ve âdemler birbirlerine karışup gark oluyorlar. Hemân niçe bin yiğitler bu gark olunan yerlere atlarıyla girmeyüp suyun dahi yukarusuna varup hâlî olup suyu azacak olan yerlerden atıyla yâhûd yayan kendüyi suya urup karşuya geçüp halâs oldular.

Ba‘zı âkıl yiğitler bu izdihâmda boğulanları görüp hemân köprüden aşağı kâfir tarafına enüp niçesi atlarıyla ve niçesi şinâverlik ve dilâverlik ederek karşu geçüp halâs oldular, zîrâ suyun derin olup bu suda âdem gark olmasının sebebi köprü kırılup niçe bin âdem köprünün kazıklarına ve iplerine yapışup atlar ve katırlar ve âdemler köprüye dayanup su bügendiğinden deryâ gibi olup âdemler boğuldular. Yohsa nehr-i Raba'nın cisrden yukarusu ve cisrden aşağısı derin olmayup âkıl ve cerî olan yiğitler andan geçüp halâs oldular, ammâ ol taraflarda kâfir gâyet çok idi, ammâ küffâr havfinden her kim ***[21b]*** cisr yanındaki izdihâma girdi ise rehâ bulmayup garîk-i âb olup rahmet-i Yezdân oldu.

Ammâ bu mahalde niçe bin guzât-ı müslimîn âr ve gayret-i nâmûs ve hamiyyet-i Muhammedî'yi yâd edüp cengden firâr etmeyüp nehr-i Raba'da boğulmayup meydân-ı bezm-i rezmde küffâr ile yaka yakaya gelüp ceng-i Alî ede ede şehîd-i Hür olup niçe bin küffârın lâşe-i murdârların meydân-ı ma‘rekede çakıl taşı gibi sürüp kendüleri de câm-ı şehâdeti nûş etdiler ve rûh-ı pür-fütûhları firdevs-i berîne gitdiler.

Cümle asâkir-i İslâm beri tarafda bu cengi seyr-i temâşâ edüp ne imdâd etmeğe kâbil-i imkân, ancak cümlesi engüşt ber-dehân vâlih ü hayrân olup temâşâ ederdik, ammâ ba‘zı cânları ve bî-cân u bî-dermânları ipler ile ve mukaddem kuşaklar ile niçe bin âdemleri sudan çıkarırdık.

Küffâr-ı dûzah-karâr gördü ki Osmânlı kendiler kendilerinden bozulup cengden yan verüp suda

boğuluyorlar. Cümle küffâr şapkaların çıkarup başı açık Allâh'a şükr edüp gûyâ karıncaya binmiş âheste âheste asker-i İslâmı kıra kıra nehr-i Raba kenârına gelmede.

Garâbet bunda kim Vezîr-i a'zam otağı tarafında küffâra havâle bir bayır üzre üç yüz altmış pâre şâhîler ve bu kadar balyemez toplar var. Bir topçu ve bir âdem bulunmadı kim toplara âteş edüp küffârı perem perem ede. Bu da bir garîb temâşâ idi kim bir topçu bulunmaya.

Sadrıa'zam otak içre serserî levin levin gezüp,

"Bire gâzîler hâl nice olur, işte küffâr karıncaya binmiş gibi yap yap geliyor. Bire şu karşudaki askere imdâd gitsin" deyü feryâd etdikde herkes cânı başı kaydına düşüp çadırların bozup kaçma sevdâsında olup ne imdâd kayısı, hemân karşu tarafdaki kâfir içinde kalan sipâh ve Budim ve Bosna ve Kanije askerleri gördüler kim köprü kırıldı ve niçe bin asâkir-i İslâm gark oldu ve kendülere imdâd gelmesi işi tamâm oldu.

Hemân cümle gâzîlerden on bin askerden mütecâviz cümle bir yere gelüp aslâ su tarafına nazar etmeyüp evvelâ İsmâ'îl Paşa ve Silihdâr Ağası Zülfikâr Ağa ve Bosna alaybeği İsmâ'îl Ağa ve Sipâhiyân kâtibi Foçalı Kâtib Boşnak Mustafa Efendi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve yeniçeri odabaşılarından ve bayrakdârlarından ve niçe bin tüfeng-endâz nâmûs sâhibi yeniçerilerden ve sipâhiyân ve cebeciyân ve topçıyândan yiğitler cümle bir yere gelüp gülbâng-ı Muhammed getirerek yedi kerre deryâ-misâl küffârın içlerine hovdır hov ede ede küffârı demet demet ede ede eyle ceng-i azîm edüp küffâra sâtûr urmuşlardır kim nehr-i Raba'nın beri tarafında olan vezîr-i a'zam askeri ve gayri alarkadan merhabâcı askerleri bu gâziyânların cengine pesend edüp *"Aleyke avnullâh"* dediler.

Ammâ hakkâ ki İsmâ'îl Paşa ve Zülfikâr Ağa ve İsmâ'îl Alaybeği küffâra hamle etdiklerinde küffârı sokak sokak ve bölük bölük bölüp kassâb-ı ecel gibi küffârı kırarlardı.

Bu hâl-i pür-melâli küffâr görüp bildi kim Türk'ün askeri artık ölüm eri olup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden ceng edüp kâfiri kırarlar.

Hemân cümle yedi kral küffârı asker-i İslâmı ortaya alup her tarafdan askeri topa tüfenge tutup herse ve kirdimand etdiler.

Ve bu mahalde yine İsmâ'îl'in ikisi ve Zülfikâr Ağa ile üçüsü beyâz sâdeleriyle başları kabak kâfire girüp sâdeleri kızıl kana müstağrak olup üçü bir yerde Hürr-i şehîd oldular.

Ve yeniçeri gâzîleri de yayan kalup, anlar dahi câm-ı şehâdeti nûş etdiler.

Hemân bakıyyetü's-seyf olan gâzîler gördüler kim Serdâr İsmâ'îl Paşa ve İsmâ'îl alaybeği ve Zülfikâr Ağa ve niçe bin guzât şehîd oldukların görünce hemân Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve niçe mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ve niçe bin guzâtlar at boynuna düşüp piyâde yiğitleriyle kızıl kanlara müstağrak olmuşlar. Hemân nehr-i Raba kenârına gelüp anlar dahi suya urup nûş-ı âb ede ede cümle gark-ı âb oldular, ammâ Sâlih Paşa su içre çok çabaladı, ammâ âhır-ı kâr gark-ı âb oldu. Lâkin Hacızâde Efendi uryânen gücile beri tarafa geçdi.

Ammâ âkıl Samsoncubaşı Abdî Ağa cisr yanında izdihâma uğramayup köprüden aşağı kâfir kesretine bakmayup atıyla suya urup selâmet çıkup niçe piyâdeleri gark-ı âb olup niçeleri halâs oldular. Derhâl küffâr bu hâli görüp,

"Bire fursat bizimdir, Îsâ ve Meryem Ana ve Havâriyyûnlar ve Sarı Saltık ve İsvet Nikola ve Hızır-İlyâs ve Kâsım ve Avustos sultânlar bize imdâd etdiler. Şimdengerü devlet ve nusret ve izzet millet-i Mesîhiyye'nindir" deyü niçe bin gûne haçlı peykerlerin açup askerleri bayrakları akîbince gürûh gürûh ve sürü sürü gelüp topları ve hınto arabaları çeküp erganon ve torompete ve luturyanî boruları ve nâkûs ve tablların çalarak ve ırlanda ır ırlayarak bilâ acele âheste âheste reviş ile sürü

sürü domuz topu olup asâkir-i İslâmı ta‘kîb ederek aslâ askerin kafâlarından ayrılmayup tâ nehr-i Raba kenârına gelüp kat-ender-kat olup durdular.

Bu kerre asker-i İslâmın gark-ı âb olduğun gördüler. Cümle küffâr parmak ısırup güldiler ve su kenârına çıkup halâs olan askeri ***[22a]*** görüp kurşumla urup yıkdılar.

Ve küffâr-ı hâksâr gördüler kim at ve katır ve benî-âdem birbirlerine mahlût olup ma‘cûn-ı hayvânât olmuşlar ve cisrden asker ubûr ederken mezâhimden ağıste-i hûn olanlar ol nehr-i amîka garîk-i âb olmuşlar. Küffâr bu hâli görüp zu‘m-ı bâtıllarınca hamd-i Îsâ edüp kara şapkaların (ve) kara saçlı başlarından çıkarup nehr içre halâs olmağa cân çekişen ibâdullâh üzre bir yaylım kurşum dahi urup gûyâ semâdan bârân-ı la‘net yağar gibi yağup ve dikdik içinde gûyâ bulgur kaynar gibi kurşumdan su kaynayup kurşum vızırdısından kulaklar işitmeyüp cümle hayvânât ve benî âdem gark-ı deryâ-yı rahmet oldular.

Karşu tarafda cümle ümmet-i Muhammed âlem-i hayretde kaldılar ve kâfire karşu tarafdan bir top u tüfeng atmağa iktidârları olmayup kâfirden atılan top güllelerinden bir dâne gelüp Sadrıa‘zam otağında Sadrıa‘zamın İmrâhor ağası Şâhîn Paşa oğlunun gerdeni ve omuzlarından top götürüp beri tarafda niçe yüz âdemler dahi sademât-ı top-ı kûpdan şehîd olmağa başladı.

Ve küffâr-ı füccârın çoğu bu mahalde suyun karşu cânibinde edepde ol hâs u beyâz götlerin açup suya gark olanlara ve bizim temâşâcılarımıza,

"Hey Türk hey" deyüp ol dest-i nâ-pâkleriyle ol dübür-i bî-pâklarine urup niçe gûne herzelerin yerlerdi.

Ammâ netice-i ibret-i me’âl-i kelâm oldur kim bu ahvâl-i perîşânın ahvâlinin netîcesine nazar olunsa hak söylenilüp hak görülse bu inhizâm asâkir-i İslâma min indillâh gûşmâldir. Biz Yenikal‘a'yı feth etdikde darb-ı tîğdan küffâr firâr ederken küffârın dahi ol gün cisri nehr-i Morava üzre meksûr [olup] cümle küffâr gark-ı âb oldukda cümle asker küffâra hey hey deyüp suda şinâverlik eden küffâra kurşum yağdırup bir küffâr halâs olmayup gark-ı âb olanlara ve karşu tarafdaki küffârlara rağmen bizim asker hey hey deyü feryâd edüp iki ellerin edepde dübürlerine urup gûyâ sakâlar ederlerdi. Ve cümle asker mağrûrâne hareket ederlerdi.

Bu Yenikal‘a'nın feth u nusretin Cenâb-ı Bârî'den bilmeyüp askerin kesretinden ve cebehâne ve mâl-ı hazâ’inin vefretinden ve kendilerinin re’y-i ahsen tedbîrlerinden bildiler. Cenâb-ı Bârî ise Rabbü'l-âlemîndir ve ismi Müntakım'dır. Yigirmi günden sonra bize dahi bu nehr-i Raba'da *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* Yenikal‘a'da kâfirin cisri nice kırıldı ise bizim dahi nehr-i Raba'da eyle cisrimiz kırılup eyle gark olup kâfir dahi bize götün açup "Hey hey Türk" deyü feryâd ederlerdi, zîrâ *"Men dakka dukka"* [8] demişler.

Ve bu Raba inhizâmı günü rûz-ı mahşer olduğuna aslâ şübhem kalmadı ve Rabbü'l-âlemîn'e i‘tikâd-ı tâmım dahi ziyâde oldu, zîrâ cümle vüzerâ hüsn-i tedbîr etdim zann edüp müşâvereler etdiler, ammâ *El-abdü yüdebbir vallâhu yukaddir* [9] dir. Garâ’ib bu kim bir sû-i tedbîr buyurdusu ile yeniçeri meterisden çıkması bahâne olup meydân-ı ma‘reke kâfirde kaldı, ammâ evvel mesâfe meydân-ı şecâ‘at asker-i İslâmda idi. Âyet, sûre-i Naşrah'de [10] nass-ı şerîfi delîl-i kat‘îdir kim bu âyet-i şerîfeyi bu cengde müşâhede etdim, zîrâ bozmak ve bozulmak Allâh elindedir, ammâ bir ânda Cenâb-ı Bârî niçe yüz bin gûne sun‘ını icrâ etdi.

Asker-i İslâma ne gûne gaflet ve telâş verdi kim ord[u]-yı İslâmda Âl-i Osmân'ın üç yüz pâre şâhî ve gayri gûne topları ve niçe yüz bin tüfengleri ve şâhî darbzen topları cümle zencîr ve taşlar ile ve saçma kurşumlar ile sıkılı durur. Cümle toplar karşu cânibde küffâra havâle toplar dururken bu kadar bin topçuyândan bir topçu bulunmadı kim küffâra nâzır ve hâzır toplara âteş edüp küffârı sokak

sokak ve demet demet edeydi, ammâ Allâh'ın rızâsı yok idi. Anıniçün bir topçu bulunmadı. Hatta Sadrıa‘zam topçubaşıyı getirdüp meydân-ı siyâsete çökerdüp yine musâhibîn halâs etdiler, ammâ hamd-i Hudâ küffâr beri tarafa geçmediler. Türk'e bu bozulmak Allâh'dan oldu, bizden olmadı ve Allâh anları suya gark etdi.

"Eğer biz de suyu karşu geçersek biz de Türk gibi suya gark oluruz" deyü cümle küffâr suyun karşu tarafında ormanlar içre karâr etdiler, ammâ iri kurşumları ve topları ve muşkatları beride asker-i İslâm üzre yağmur gibi yağdırırlardı ve beri bizim tarafımızdan iki aded topumuzu küffâr serîka edüp su içinden karşuya geçirüp götürdüler.

Tâ şu mertebe gâfil askerlerimiz var idiler ve câ-be-câ askerimiz dağları geyüp(?) firâra yüz tutdular. Ardlarınca asker ta‘yîn olunup erdikleri yerde firâr edenleri kırdılar.

Der-beyân-ı isâbet-i re’y [ü] tedbîr-i ahsen-i fermân-ı vezîr-i dilîr

Derhâl Âsaf-ı dûrbîn-fikr askerin böyle inhizâm olduğun görüp ve firâr edenlerin niçe binin kırup hemân otağı önünde fi'l-hâl bir kerr ü ferli ***[22b]*** muhteşemâne otak-ı nüh-tâk kurup ceng tablına turreler urup etrâfa karavullar koyup cümle guzâta dil-nüvâzlık ve dildârlıklar edüp cümle askere "Eyle olur" deyü tesellî-i hâtır edüp herkese mertebesine göre ihsân [u] in‘âmlar edüp mecrûh olanlara merhem-bahâlar ve cerrâhlar ta‘yîn edüp amel-mândelere belağan mâ-belağ tekâ‘üd nân-pâreleri ihsân edüp asâkir-i İslâma firâr etme nâmın unutdurup yerinde ber-karâr olup su içinde kalan atları ve âdemleri çıkarup şühedâları defn etdiler ve sudan çıkan mecrûhlara dahi bî-hisâb in‘âmlar etdiler, ammâ cümle küffâr dahi nehr-i Raba'nın karşusunda kat-ender-kat meks edüp top u tüfeng şâdımânı etdiler.

Sadrıa‘zam ığmâz-ı ayn edüp var kuvveti bâzûya getirüp İbrâhîm Kethudâ'nın re’y-i tedbîriyle cümle guzâta ta‘âmlar bezl olup ziyâfetler olup cümle atlar dinlenüp bir gün bu sâhil-i Raba'da ikâmet fermân olunup asker-i İslâmdan bir sît u sadâ yok iken hemân üç yüz pâre toplara ve niçe bin tüfenglere bir fitîlden âteş edüp karşu tarafda âsûde-hâl duran kâfiri top gülleleri ve zencîr ve saçmalar demet demet ve sokak sokak edüp götü üzre oturur cân kalmayup küffârın bakıyyetü't-topları domuz topu olup ölülerini alup top menzilinden alarka gitdiklerinde cümle guzât tâ sabâha dak nehr-i Raba'da kalup gark olan şühedâları ve kemerlerin ve âlât-ı silâhların ve cemî‘i atların silâhların ve İsmâ‘îl Paşa ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa ve İsmâ‘îl alaybeğinin ve gayri şühedâların na‘şelerin meydân-ı ma‘rekeden ve nehr-i Raba'dan çıkarup beri tarafda sâ’ir şühedâların yanında defn etdiler.

Hakkâ ki Sadrıa‘zam bu cür’eti edüp bir gün oturak etdiler, ya‘nî inhizâm sûretin göstermediler, ammâ Azmîzâde Hâletî Efendi'nin rubâ‘ıyyâtının bir ebyâtında der kim, beyt:

Aşk ehli olaldan bir ıstılâh etdik,

Kan yutmanın adını tahammül komışız.

dediği ebyâtı bu seferde Sadrıa‘zama hasb-i hâl idi, ammâ hâl bu kim Vezîr-i a‘zam hayli zehredâr cür’et sâhibi Âsaf-ı dilîr düz taban imiş. Eğer zerrece yerinden hareket etse asker târumâr olmuşdu. Aceb metânet edüp bir cür’et etmişdir kim bir sipehsâlâr-ı mu‘azzam bu şecâ‘ati etmemişdir. Hakkâ ki Yenikal‘a feth edelden küffârı göze salındırmadılar. Her zamân bu dehr-i denî bir vefk-i murâd üzre deverân eder sandılar, ammâ bu felek-i kec-reviş gerdûn eyle değildir. Şi‘r:

[T]ecrî'r-rıyâhu leyse kemâ teştehi's-süfün [11]

Bu kârhâne-i edîm-i arz böyle. Âyet: [12] *bi-kudretihi ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihi"*dir ve dahi *el-mülkü li'llâhi'l-Vâhidi'l-Kahhâr'*dır. Mâlikü'l-mülk oldur, devlet ve izzet u nusreti istediği kuluna verir.

Hulâsa-i kelâm bu hakîr-i kemter fakîr bu cengde mevcûd bulunup ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn bildiğim üzre bu cengde asâkir-i Âl-i Osmân münhezim ve üç vezîr mün‘adim ve altı aded mîr-i mîrânlar ve altı aded mîr-i livâlar ve on bir aded alaybeğleri ve yeniçeriyândan bin seksen câmedân beytü'l-mâle teslîm oldu.

Ve cümle sipâhiyândan bin sekiz yüz aded şehbâz sipâhîler şehîd olup mâ‘adâları esb-i sabâ-sür‘atleriyle suya urup çoğu halâs oldular.

Ve gayri gâzîlerden cümle dörd bin yetmiş âdem şehîd-i deşt-i Kerbelâ gibi şehâdet câmların nûş edüp dâru'l-karârları huld-ı berîn-i firdevs-i âşiyân oldu ve sâ’ir nâ-ma‘dûd bî-esâmî mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâ ve garîb ü gurebâ askerlerinin şehâdeti nâ-ma‘lûmdur. Cümlesine Cenâb-ı Allâh garîk garîk rahmetler ede.

Netîce-i kelâm bu musîbet ser-i kârda olanların demâğ-ı gurûrlarından ve bî-garaz kimesnelerle müşâvere etmeyüp sû-i tedbîr etmeleri sebebiyle olmuşdur.

Ve devlet-i Âl-i Osmân'da altı kerre serdâr-ı mu‘azzamlar münhezim olmuşlardır.

Biri sene 1012 târîhinde Tebrîz altına Acem ile Ciğaloğlu Serâv sahrâsında münhezim olduğu.

Ve biri dahi sene (---) târîhinde Revân altında Öküz Mehemmed Paşa inhizâmı.

Ve biri sene 1000 târîhinde Duş Hasan Paşa'nın Bosna serhaddinde inhizâmı târîhi.

Ve biri 1002 târîhinde Uzun Hasan Paşa'nın Ustolni-Belgrad'ı altında inhizâmı.

Ve bir[i] dahi sene 1002 mezbûrda kal‘a-i Hatvan altında Hasan Paşa ve Sinân Paşazâde münhezim oldular.

Ve biri dahi sene 1036 târîhinde Salanta sahrâsında Budin vezîri Nasûh Paşazâde münhezim oldu.

Ve bir dahi sene 1035'de Bağdâd altında Hâfız Ahmed Paşa münhezim oldu.

Ve biri dahi sene 1055 târîhinde Venedik'in Şibenik kal‘ası altında Tekeli Mustafa Paşa münhezim oldu.

Ve biri dahi sene 106[0] târîhinde Budin vezîri Gürcî Ken‘an Paşa Tımışvar kurbunda nehr-i Moriş kenârında Rakofçioğlu Macarı elinde münhezim oldu.

Amâ bu 1074 sene-i menhûsunda Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa nehr-i Raba kenârında Nemse küffârı ***[23a]*** elinde inhizâm-ı azîm idi, ammâ [13]dir, *ve's-selâm.*

Hikmet-i Hudâ Sadrıa‘zam ve asker-i İslâm bu melâmet u felâketde iken Balatin gölü kenârından dağdan dağa geceler ile Kopan kal‘ası ve Marçil kal‘ası altlarından serhad gâzîleri Budin vezîri Sarı Hüseyin Paşa'nın Mehemmed Çelebisi Sadrıa‘zama feryâdnâme mektûblarıyla geldikde vezîr-i a‘zamın henüz cihân başına dar oldu.

Meğer Hüseyin Paşa'yı Budin askeriyle Leve kal‘amız altında (---) nâm Nemse vezîri benâm kâfir Budin askerin kırup Hüseyin Paşa'yı bozup Leve kal‘asında Çatrapatra Alî Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Halîl Ağa'yı cümle esîr edüp ve niçe bin askerleri remh-i sinândan geçirüp kal‘a-i Leve'yi kabza-i tasarrufa alup Çatrapatra Alî Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Halîl Ağa'yı ve birkaç alaybeğlerin âzâd etdiği haberi Sadrıa‘zama gelince kendünün münhezim olduğun ferâmûş edüp kal‘a-i Leve'de olan cebehâne ve kırılan asker-i İslâma gâyet müte’ellim olup Mezâkî Süleymân Efendi ve Hacızâde Efendi ve Kazancızâde Süleymân Ağa ve Haylî Efendi ve İbrâhîm Kethudâ vezîr-i dilîre tesellî-i hâtır verüp eyitdiler:

"Sultânım eyle olur, sen sağ ol. Nitekim hâlâ Sancağ-ı Resûlullâh bizdedir. Sultânım yine kal‘a-i

Leve'yi ve kal‘a-i Litre'yi yine alırsız. Hemân ale's-sabâh bu mahalden hareket edelim" dediklerinde hemân Sadrıa‘zam gazabından Hüseyin Paşa'nın Mehemmed Çelebisin huzûruna çağırup ve sikadan ocak ağalarından birkaç âdemleri çağırup eydir:

"Bire ağalar duydunuz mu biz bunda bi-emrillâh böyle olduk, ammâ Leve altında Budin vezîri Hüseyin Paşa karındaşımız da min indillâh bozulmuş kaçmış ve cümle cebehâneyi ve cemî‘i hazîne-i pâdişâhîyi ve kal‘a-i Leve'yi küffâr almış ve cümle asker-i İslâm dahi bizim gibi anlar da târumâr olmuş. Eflak ve Boğdan askeri, ‘İbtidâ anlar isyân edüp kaçmış’ deyü bu kimesnelere keşf-i râz edüp zehirler nûş eder, ‘Ve eğer imdâda gelmezseniz Uyvar kal‘ası da elden gider’ demişler" dedikde Sadrıa‘zam eydir:

"Yâ Rabbî ahvâlimiz neye müncer ola? Sen âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâtsın. Biz Yâ Rabbî kendü derdimizle büryân iken bu mûhiş haber dahi geldi. Pâdişâha ne cevâb verelim, bâ-husûs Haseki Ağa dahi bunda bu musîbet ü melâmet ü felâketi gördü. Hünkâra ne cevâb edelim ve Uyvar nice imdâd edelim" deyü kendüye telâş el verüp aslâ yemedi ve içmedi ve durmadı ve oturmadı. Ol nâzük çelebi zât-ı şerîf bir günde la‘l-gûn ruhları berk-i hazâna dönüp eydir: Mısra‘:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir,

deyüp bu mûhiş haberi asker-i İslâm içre şâyi‘ etmediler.

Bu feryâd u figânı felek-i atlasdan aşırmadılar. Müşâvere içün ale'l-umûm pür-gumûm ender-gumûm ocak ağaların ve Kanije ağaların ve Ustolni-Belgrad'dan gelen Hacı Paşa'yı ve ol serhaddin iş görmüş erlerin cem‘ edüp Sadrıa‘zam buyurdular kim,

"Ne cânibe bize selâmete çıkmak ma‘kûldür?" dediklerinde bizim Osmânlı ağaları:

"Kanije bize yakındır, anda çıkalım" dediler ammâ serhadli eyitdiler:

"Gerüye dönmek ve yağmur ve bataklık çekmek olur mu ve kâfire ‘Türk gerüye döndü’ dedirmek olur mu, nâmûs-ı Muhammedî değil mi?" dediler. Bizim asker eydir:

"Siz serhadinizi hıfz edüp ‘Kanije'ye Osmânlı uğramasın’ deyü eyle dersiz, ammâ bize selâmet ve yakın Kanije'ye gitmekdir" dediler. Budin ağaları eyitdiler:

"Bire devletli vezîr, yakın yol selâmet istersen cümleden yakın ve selâmet Ustolni-Belgrad'dir. Gerçi kâfir içidir, ammâ selâmete doğrudur ve geri kaçmayup ileri kâfiristân sökerek çıkmış oluruz. Ve eğer Üstürgon'a ve Uğvar'a giderseniz ve Budin'e çıkarsanız cümle şâhrâh yoldur ve ol yola gitdiğimizden düşman dahi havf edüp ‘Türk belki Yanık kal‘asına gider, yâ Tata yâ Papa kal‘alarına yâ Pirestpirim veyâ Senmartin kal‘asına gider’ mülâhazasıyla küffâr havfe düşüp görürsüz. Elbette elçiyi çıkar" dediklerinde bu müşâvere cümlenin makbûlü ve pesendîdesi olup hadîs-i şerîfi tilâvet edüp [14] deyü Fâtiha-i şerîfe tilâvet olunup Tatar Hânzâde Ahmed Geray Hân Sultân'ı Sadrıa‘zam huzuruna çağırup bir hil‘at-i fâhire ihsân edüp üç bin at toplara koşmak içün Tatar askerine yevmiyye üçer bin altun ücret verdiler ve yigirmi kerre yüz bin ok ve yedi bin aded yay Tatar askerine ihsân olunup hakîr bu mahalde Tatar ile konup göçerdim ve cebehâneden ba‘zı sakîl eşyâları ihrâk bi'n-nâr edüp üç bin gülleleri Defterdâr Ahmed Paşa defter ile kendü tevâbi‘ u levâhıklarına bezl etdi. Ve cümle hasta ve mecrûhları defterdâr ile dündâra (---) teslîm edüp bu mahalde ***[23b]*** yeniçeri ağalığı mahlûlden Siyâvuş Paşa kethudâsı Muharrem Ağa'ya ihsân olundu. (---) (---) (---) (---) (---)

Nehr-i Raba'dan avdet edüp Uyvar imdâdına gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ mâh-ı (---) gününde nehr-i Raba kenârında nefîr-i rıhletler çalınup cânib-i şimâle Ustolni-Belgrad cânibine müteveccih olundu, ammâ küffâr-ı dûzah-karâr nehr-i Raba kenârında amelleriyle karâr etdiler, ammâ yine dağlarda ve bellerde ve ormanlarda ve bataklı çamurlu gün görmez yollarda

sekiz sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Şimek

Mukaddemâ gâret etmişdik, ammâ iç kal‘ası evc-i semâya ser çeküp iki sâ‘at solumuzda kalup Nemse çâsârınındır. Andan yine şimâle ormanlar geçerken balyemez topun birisi çamura gark olup İbrâhîm Kethudâ Tatarlara bin altun ihsân edüp hâh nâ-hâh topu çamurdan çıkarup bu kal‘a-i Şimek altından kalkup,

Evsâf-ı kal‘a-i Marçil

Sene 938 Süleymân Hân feth edüp yine küffâr müstevlî olmuş. Bu kal‘a bir püşte-i âlî üzre Şeddâdî bir metîn ve kavî kal‘adır, ammâ zeyl-i kal‘ada bir âteş-i Nemrûd nümâyân oldu.

Bir sâ‘atden mukaddem bizim Ahmed Geray Sultân'ın Alî Batır be-nâm bir bahâdırı bin atlı yiğit ile baş başa gidüp dağlar içre yedi yüz atlı yiğidi pusuya koyup üç yüz atlı yiğit ile kal‘a-i Marçil varoşuna sarılırlar. Der-akab küffâr-ı hâksâr sevmediği Tatar'ı görüp hemân cümlesi varoşdan çıkup Tatar'ı kovarak bir top menzili ba‘îd oldukda hemân kemîngâhda olan yedi sekiz yüz nefer Tatarlar pusudan çıkup varoş içre girüp eyle bir sâtûr-ı miczem ururlar kim ta‘bîr olunmaz.

Hemân iç kal‘adan toplar atılınca Tatar'ı küffâr kovarken gerüden topların sadâsın işidüp küffârlar gerü dönüp varoşa gelirler. Görseler kim Tatarlar varoşlarını kabz etmişler.

Hemân küffârın cân başlarına sıçrayup gerüye kaçam sanırlar. Küffâr iki Tatar askerinin ortasında kalup cümlesin tîr-i Tatar'dan geçirüp varoşun hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn mâl-ı erzâkların alup üç yüz esîr ve yetmiş papas-ı hannâs-ı vesvâs alup mâ‘adâsı kenîselerinde kalup varoş ihrâk olundukda cümle papaslar deyrleri içre cızbız kebâbı olurlar. Ve iki yüz mikdârı pençe-i âfitâb sıbyân u bintânlar ve niçe araba yükü mâllar ile ordu-yı İslâma gelüp mâlları bir akçe etmedi, zîrâ herkes kendi cânlarından bîzâr olmuşlar, üsârâ ve mâl-ı ganâ’ime kimse rağbet olunmadığından hemân Tatar Raba nehrinde Hürr-i şehîd olanların kanın taleb içün cümle katana kâfirleri ve papas-ı hannâsları yollar üzre kıra kıra tamâm etdiler ve sâ’ir sıbyân u bintânları atlarına alup gitdiler.

Andan yine cânib-i şimâle 8 sâ‘at renc-i anâ çekerek kûh-ı Veland dâmeninde cümle askerle meks olup cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup ertesi gün,

Menzil-i kurb-ı kal‘a-i Tabyese

Balatin buhayresi kenârında olup Nemse çâsârı hükmünde ve Beganoğlu hâkinde olduğu bâlâda memdûhdur.

Andan yine cânib-i şimâle yağmur ve çamur çeküp niçe bin gûne âlâm-ı şedâ’idler çeküp yine dıraht-ı müntehâlar içre gidüp Tatar askeri niçe bin at yemi getirüp birer guruşa fürûht etdiler. Andan,

Menzil-i palanka-i Vajon-ı Kebîr

Bâlâda Haseki Ağa ile Ustolni-Belgrad'dan Raba'ya gelirken Küçük Vajon'a uğrayup şimdi bu Büyük Vajon'dur. Bu dahi Nemse çâsârınındır. Lâkin Beganoğlu hükmünde olup bunun katanaları rehzenlik edüp hayli at ve katâr sürdüler, ammâ ardları sıra serhad gâzîleri küffâra erdiler ve cümle katanaları kırdılar ve cümle alınan hayvânâtları orduya sürüp sâhiblerine verdiler.

Bu menzilde hakîr yolların izdihâmından ve batak ve çatak ve top-keşân Çıtak derdinden Tatar ordusuna varamayup sipâh ordusunda velî-ni‘metimiz olan Kazancızâde Süleymân Ağa haymesi yanında haymemi kurup meks etdim ve azîm âteşler yakup cümle esbâblarımız kurudup ıssı ta‘âmlar yeyüp râhat-ı cân bulduk ve Kazancızâde ile cân sohbetleri etdik. Esnâ-yı kelâmda hakîr eyitdim:

"Sultânım bu seferde ne aceb renc-i anâ ve şiddet-i şitâ ve kesret-i matar çeküp münhezim olduk" deyü su'âl etdim. Su'âlime cevâb buyurdular kim:

"Evliyâm meclis Allâh emânetidir. Çünki su'âl etdin, ammâ bu sırr-ı Hudâ Allâh içün olsun burada kalsın, ammâ cân kulağıyla dinle kim vâkıf-ı esrâr olasın" dedikde,

"N'ola sultânım dedim?"

Ve mine'n-nasâyihi'l-garâ'ib min kelâm-ı Kazancızâde Süleymân Ağa

Buyurdular kim, "Evliyâm, evvelâ bu bizi bozan Nemse küffârları ibtidâ sulha muğâyir bir iş edüp Budin eyâletinde Hamzabeğ ve Erçin ve Penteli ve Val ve Cânbeğ nâmân kal'aların yakup ve yıkup cümle halkın esîr etdiği ecilden anın mukâbelesinde şer' ile biz de üzerlerine sefer edüp sahrâ-yı Üstürgon'da ***[24a]*** yigirmi yedi bin küffârlarını kılıçdan geçirüp kal'a-i Uyvar'ını feth edüp tevâbi'âtinden otuz yedi pâre kal'alar dahi feth edüp yetmiş yedi bin esîrleri alınup bu kadar elleri vilâyetleri nehb ü gâret olunup,

'El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân' deyüp harâc-güzârlık kabûl edüp elçilerin gönderdi, Sadrıa'zam elçilerin gerüye dönderdi. Küffâr tekrâr resûl gönderdi ve sulha rağbet edüp elçileri yine reddolundu.

Bu hâl üzre küffâr mazlûm olmuş idi. Beri tarafda bizim vüzerâlarımız asker-i İslâmı ve re'âyâ vü berâyâları müte'ezzî edüp cemî'i mevâcibât mesârıfâtları bâd-ı hevâdan bedel ve iştirâ ve nüzûlât ve sâ'ir tekâlifâtdan çıkarup tahsîl-i mâl etmeğiçün ve hazz-ı nefisleriyçün askerî tâifesinin burunları sefer etmek ile kırılsun içün, böyle bir bî-ma'nâlar edüp Yenikal'ayı fukarâ ricâsıyla feth edince bu kadar cân helâk olup bu kadar mâl-ı hazâ'in beytü'l-mâl-ı müslimîn hebâya gidüp bir kara mankır fâ'idesi olmayup yine yere berâber münhedim edüp cümle hükkâmlarımız dimâğ u gurûr hâsıl etdiler ve hodbînlik ve hodre'ylik ve hodfürûşluk ve hodpesendlik etdiler.

Âye[t]: [15] olan garîb benî âdem kendü vücûdun bilmeyüp bu haslet-i zemîmeden birine mübtelâ olsa cümle hüsn-i tedbîri sû-i tedbîr olup işledüğü işler cümle sehv ü hatâ olur ve bâde nûş ve fâsık u fâcir u lûtî olan hâkimler istidrâc ile cihân-ârâ olsa da âye[t]: [16] nassı üzre yüzü ak olup âkıbeti hayr olmayup âkıbet-kârı âk olup hışm-ı pâdişâh ile mesmûmen helâk olur.

İşte cânım Evliyâ Çelebim, bizim tâze cüvân nev-zuhûr hâkimlerimiz hod-re'ylikleri sebebiyle Rabbü'l-âlemîn küffârı üzerlerimize musallat edüp bu nehr-i Raba'da böyle münhezim olup dîn-i mübîne böyle rahneler gelmeğe bâ'is olup devlet-i Âl-i Osmân'a bu kadar rüsvây-ı şe'n geldi ve kal'a-i Leve'sinde dahi bu kadar bed-nâmlık olup Leve kal'ası ve Litre kal'ası dahi elden gitdi. Hudâ-yı Müte'âl dahi bedterinden hıfz ide" deyü cevâb etdiler.

"Hemân Evliyâm eğer âkıl isen bu seferlerde bulunmayup azm-i Arabistân edüp {müfred}:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat est [17]

demişler.

Bu seferlerde ve dünyâda her ne kadar salt u sebükbâr âdem olursan ol kadar râhat olursun." dedikde Kazancızâde'nin dest-i şerîfin bûs edüp bu pendleri gûşıma mengûş edüp cemî'i umûrumuzu Rabbü'l-izzet'e tefvîz edüp ol gece memlûklarımızın cümle yorkan ve kebe ve lenselerin ve gayri bâr-ı sakîlleri ve cemedân ve serâvîl ve kamîsleri cümle ihrâk edüp ancak dervîşâne birer ihrâm alıkoyup sehel sebükbâr olduk.

Ertesi gün yine şedd-i rahil şiddet-i şitâ ve kil-i pür-belâ çekerek giderken gerüden feryâdcılar gelüp,

"Cebehâneye ve toplara kâfir endi" deyince askerin nısfı gerüye avdet edüp toplara imdâd yetişüp cümle küffâr dağlara firâr etdiler, ammâ imdâda varan asker küffârı dağlarda kovmadılar. "İhtimâldir küffârların gerüde ileride pususu vardır" deyü kâfiri kovmadılar. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i Çobaniçse

Bu kal'a-i bâlâ kurbunda meks olunup Nemse çâsârı hükmünde Beganoğlu hâkinde bir serâmed püşte-i âlî üzre şekl-i muhammesden tûlânî cümle seng-i tırâş ile mebnî bir kal'a-i ra'nâdır, ammâ bu mahalde Sadrıa'zama haber geldi kim,

"Kal'ayı vere verüp mutî' oldu" deyü haber gelince Sadrıa'zam Defterdâr Ahmed Paşa'ya zabt [u] rabtıyçün fermânlar sâdır olup cümle defterdâr asker ve yedi bölük ağaları kal'a altına varup hemândem derûn-ı kal'adan asâkir-i İslâm üzre mel'ûn küffârlar bir yaylım kurşum ve bir yaylım top atup bu kadar atları ve bu kadar benî âdemleri zahm-ı hurde edüp bu kadar yüz âdem şehâdet şerbetin nûş ve bu kadar âdem zahm-âlûd medhûş olup Defterdâr Ahmed Paşa'nın baş ağalarından velî-ni'metimiz olan efendimiz Beksumat Emîni Osmân Ağa dahi at üzre vereye muntazır dururken kal'adan Osmân Ağa'nın dizi gözüne bir muşkat top güllesi urup ve atının kolan yerinden gülle urup öte yanından gülle çıkup at cân teslîm etdikde fi'l-hâl gayret-keş Osmân Ağa'nın vücûdun gayri ata bindirüp cümle guzâtın şühedâların na'şelerin ve mecrûhların alup orduya bî-feth pür-melâl vâsıl olduk.

Andan kalkup "Ah yine bir velî-ni'metimiz dahi mecrûh oldu" deyerek Osmân Ağa efendimiz içün bükâ ederek kendi kendime sad-lek gûne levm ederek yine azm-i râh edüp ardımızda ve önümüzde bereklik içre giderek bir orman içre girüp ibtidâ haymeyi ve döşemeleri ***[24b]*** ve sûzeni iki çift Hindkârî mak'adları ve üç aded kilimleri ve bir boş debbeyi cümle bir yere yığup âteşe verüp gitdim.

Hamd-i Hudâ bârımız bir gürbe bârı kaldı ve iki vukıyye beksumat ancak kalmış idi. Anları da hüddâmların heybelerine koduk, ammâ atlara şa'îrden bir dâne-i hardaldan zerre nişân yok, ancak ot ve otluk ve âb-ı hayât su çok. Ne çâre tevekkül-i Hak'dan gayre ilâc yok.

Bu hâl üzre ac u zâc ve bir nân-pâreye muhtâc atlar ile yola muhtâc olduk. Hakîrin değil cemî'i asâkir-i İslâmın atları ve hüddâmları kırk elli günden ber[ü] ne şa'îr ve ne ıssı ta'âm yüzün görmemiş atlar ve âdemler var, niçe bin güzîde esb-i sabâ-reftâr küheylân atlar, şâh u gedâ atları gibi reftâr ederek ve cemî'i şehbâz yiğit hüddâmlar açlıkdan lâl-i zebûn gibi güftâr ederek kara çamurun batağ u çatağında müstağrak olup gide[re]k çamurlarda düşen âdemler ol yerlerde kalarak ol gün derd-i serencâm çekerek 9 sâ'atde,

Menzil-i nehr-i Vije

Bu nehr-i sağîr küffârın Pirespirim kal'ası dağlarından tulû' edüp bu mahalden ubûr edüp cânib-i kıbleye cereyân ederek kal'a-i Tabyasa kurbunda buhayre-i Balatin'e munsab olur.

Ammâ hakîr bu mahalde atlarıma Sadrıa'zamın harbendebaşısından birer altuna at yemi alup on bir altun verdim. Hamd-i Hudâ altun var, ammâ yenmez, ikişer altun dese verirdim, ammâ hüddâm-ı hîlekârı gör kim efendilerinin mâllarına nice hıyânet edüp katır hayvânâtlarından kesüp nice satarlar. Çünki harbendebaşı hakîrden on bir altunu alup bir ormanda hakîri katırların yanlarına götürüp birkaç katırların cümle semerlerin endirüp meğer mukaddemâ semerlerin sazları içre arpa doldurup her semerden birer at yemi arpa çıkarup,

"Bu sırrı kimseye deme, her gece gelirsen bir altuna sana bir yem bulurum ve gayriye ikişer altuna veririm, ammâ sen eski dostumuzsun" deyü ricâlar edüp katır semerleri içinden arpa çıkarup verdi.

İlâhî hîlekâr hüddâmlar iflâh ve ber-hordâr olmayalar, zîrâ kırk elli yıldan berü hidmetkâr kahrı hakîri zâl-ı zebûn etdi.

Ve bu nehr-i Vij[e] kenârında atlara nafaka bulduk, ammâ hüddâmların zerre kadar azıkları yok. Hemân atlara yem asmadan mukaddem bir eşheb terkce atımı basup boğazlayup kurbân edüp nısfını refîklerimiz Tatarlara verüp nısfını hakîr-i pür-taksîr hüddâmlarımla tenâvül edüp ol gece leyle-i ıyd-ı adhâ etdik.

Ve bu nehri asâkir-i İslâm ubûr ederken bu nehre bir balyemez top düşüp Yeniçeri Ağası Muharrem Paşa ve Sadrıa'zam kethudâsı İbrâhîm Ağa bir kîse kırmızı kızılğa altunu gâzîlere bezl edüp hâh nâ-hâh ibrâm-ı mâlâ-yutâk ile mezkûr topu batak içinden çıkarup karşu tarafa geçirüp bu nehr üzre fi'l-hâl yedi yerde dıraht-ı tavîller üzre cisr-i kavîler binâ edüp cümle guzât-ı müslimîn ubûr ederlerken İbrâhîm Kethudâ'ya hayr du'âlar etdiler.

Ve bu menzilde "Ustolni-Belgrad'a beş merhale yer kaldı" deyü Ustolni-Belgrad'a mutasarrıf Hacı Paşa'yı Ustolni'ye gönderüp,

"Başın gerek ise asâkir-i İslâma zahîre tedârik eyle" deyü mü'ekked fermânlar olup birkaç serhadliler ile dağdan dağa revâne oldular.

Ve bu mahalde cânib-i erba'aya ince karavullar ta'yîn olunup anda bir gün tekâ'üd olunup ertesi gün ba'de'l-mağrib asker-i İslâmın sonu dündâr paşa ile gelüp ordu-yı İslâma vâsıl oldular.

Andan yine asker-i zede-hor ile esb-i rehvârımıza süvâr olup ceyrân pâ-leng ber-seng sendireyerek atlarımız giderek hamd-i Hudâ hevâ germ ü nerm olup şems-i tâbânın şiddet-i harâretinden guzâtın cür'et tamarları harekete gelüp yüzleri güldü. Gûyâ asker-i İslâm içre yevm-i nevrûz-ı Hârzemşâhî oldu. Cüyûş-ı muvahhidîn bîcân iken pür-cân oldu ve ol gün on bir sâ'at yol alınup selâmetle,

Menzil-i evsâf-ı kal'a-i Vaşvar'a varılup kurbunda meks olundu. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân vezîrlerinden Yahyâ Paşa feth edüp yine küffâr müstevlî olup kal'ası bir püşte-i âlî üzre Şeddâdî iç kal'ası ve aşağı varoşu palanka-i azîm olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ve bu menzilde tûl-ı dırâz yol olmak ile niçe yüz mecrûh ve za'îf ve bî-dermân hüddâmân-ı ehl-i îmân hıyâbân-ı çengelistân içre kaldılar. Anlara bir hâkim merd nazar etmeyüp anlar gelmeğe cân atdılar, ammâ cümlesin küffâr gerüde hasta kalanları kırdılar.

Der-beyân-ı hikmet-i Hudâ-yı nasîb-i ihsân-ı Bârî

Bu hakîr bu menzilde hüddâmlarımla müte'ellim olup düşe kalka ileri bir ormanlık içre giderken sol cânibimizde bir kemîngâh olacak yerde bir âteş-i Nemrûd zâhir oldu.

"Âyâ bu ne âteş ola?" ***[25a]*** deyü cür'et edüp ileriye at sürüp vardım. Bir azîm âteşin iki cânibinde iki ağaçdan orman şişlerine iki dâne pişmiş akîk-i Yemenî-misâl koyun kebâbları durur. Hemân hakîr eyitdim:

"Bire oğlanlar etrâf-ı eknâfi cüst u cû edin. Bu kebâbın aslı fer'ına erelim, ayâ ne ola görelim" deyü memlûklarım her cânibe gönderdim.

Hakîr dahi at ile cânib-i erba'ayı devr eyledim. Âdem ü âdemî-zâtdan bir nâm u nişân bulmadım, ammâ bu koyun kebâbı olan cây-ı ma'hûdeden ve bu pusu yerinden iki bin mikdârı asker henüz kalkmışlar, zîrâ âteşlerinden ve at na'lının yerlerinden ne kadar asker olduğu ma'lûm idi.

"Ayâ bu ne asker yurdu ola?" deyü zîr [u] bâlâyı tecessüs ederken bir kefere çantası, ya'nî silâh kîsesi içinde bir kara şapka ve bir telatin derisinden kefere çizmesi bulduk. Bildim ki kefere taburu yurdudur, ammâ henüz kaçmışlar yâhûd kalkup gitmişler. Hakîr eyitdim:

"Bire oğlancıklar, Cenâb-ı Kibriyâ bu dağ içinde pişmiş koyun kebâbları ihsân eyledi. Evvel cân sonra cihân, gelin şu kebâbı ekele ye'külü bâbında sıyğaya çekelim, def'-i cû' edüp Hâlık-ı Râzık Allâh'a hamd edelim" dedikde memlûkumun biri eydir:

"Ağa korkarım, bu kebâblar domuz etidir" deyince hakîr eyitdim:

"Hey hınzîr oğlu hınzîr, hınzîr eti olsun şişde olsun, dedikleri işte bu kebâb hakkına denmişdir. Siz kâfir evlâdı belinden gelesiz, domuz etiyle perveriş bulasız da sakınasız, yâ ben sakınmam mı? İşte koyunların başları ve paçaları ve derileri" deyü gulâmlarıma gösterüp Ma'ânoğlu hapsinden çıkar gibi aç çıkmış ve niçe eyyâm aç kalmış hüddâmlarımla koyun kebâbının birisin Ma'dî-kereb-vâr gulâmlarımızla yedik ve fi'l-hâl pîr [ü] pâk etdik ve bir koyun kebâbın meşin sağrıya sarup hıfz eyledik.

Ba'de't-ta'âm gulâmlar iki karabina kâfir tüfengleri ve üç dâne çarhlı kol tüfengleri ve bir kılıç ve bir külüng buldular. Andan seyishâneleri yükledüp gitmek sadedinde iken iki gulâmlarım bir çalı dibinde iki cak yükü yulaf bulup getirdiler, ammâ her birin birer âdem kaldıramaz. İlâhî bin bin sana hamd ü senâ, bizlere şu dağ-ı bî-amânda pişmiş koyun kebâbı verdin. Atlarımıza yulaf verdin. Hakkâ ki Rabbü'l-âlemîn ve Râzık-ı bî-ta'b Hudâ-yı Kerîm'sin kim âyet-i şerîfinde, [18] dedin, deyü bu âyet-i şerîfe hâtıra hutûr edüp Cenâb-ı Kibriyâ'ya i'tikâd-i ezelîm dahi ziyâde oldu.

Ammâ bu yulaf cakların atlarımıza tahmîl etsek atlar götürmeğe iktidârları yok. Hemân yedi aded atlarımıza yedi kadar sallama yemleri asup atlar yemleri yeyince âteş kenârında emîrâne zevk u safâ edüp atlar ıyd-ı ekber etdiler ve atlar yemleri kesince hakîr piyâdece şâhrâh üzre varup

"Asâkir-i İslâmın âyende vü revendesinin ibtidâ-yı intihâsına varınca vâkıf-ı esrâr olalım" deyüp şâhrâh üzre varup cüz'î temâşâ ederken hemân bu hakîrin Seyfî nâm bir gulâmım har har soluyarak elinde bir dalyarak ile gelüp:

"Bire ağa muştuluk şikâr var, kalkın gidelim. İki kâfir bir ağaçlık içinde hor hor uyuyup yatırlar ve dörd dâne yarar atları boşanmış gezerlerken atları dutup bizim atların yanında bağlayup yemlerin asup dururlar" dedikde hemân hakîr dörd aded gulâmımla pür-silâh kâfirlerin olduğu mahall-i ma'hûdeye varup gördüm, iki kâfir silâhların bir ağaç dallarına asup hâb-ı râhatda domuz gibi horlayup yatırlar.

Hemân bu abd-i fakîr yap yap elim kılıç kabzasında varup ibtidâ kâfirlerin çalıda asılan silâhların alup bizim gulâmlar yanında bir çalıya salb edüp andan her kâfire ikişer gulâmlarımla ale'l-gafle üstlerine düşüp sarılup ol ân küffârın biri cân havliyle yerinden pertâb edüp meğer belinde bir küçük tüfengi var imiş, belinden çıkarup âteş edem zann edüp hakîr bunun koluna nice bir balta tügdüsü urdum ise tüfeng kolundan fırlayup hemân Rüstem nâm benâm kölem hakkâ ki Rüstemâne küffâra sarılup ol mahalde kâfirin kellesine hakîr bir balta dahi urup kâfir serâsîme olıcak dest ber-kafâ kâfiri kayd [u] bend edüp ikisin de âteş kenârına getirdik.

Ammâ öbir kâfire Kâzım ve Sührâb nâm gulâmlarım aslâ kâfiri davrandırmayup bağladılar. Ammâ bu kefere ehl-i zevk imiş, elinde mezesiyle belinde bir çotra şarâbıyla hâb-ı nâza varmış imiş, ammâ sonra şimdi zor ile uyanmış.

Derhâl ***[25b]*** bu kâfirleri, Seyfî nâm gulâmım merhûm Seydî Ahmed Paşa ile Erdel diyârından kendü elimle çıkardığım fasîh u belîğ Macar gulâmı idi, bir yarar tüvânâ yiğit olup anınla bu iki kâfirleri söyledüp kâfirler eyitdi:

"Vallâhi yuram, ya'nî ağam, biz Yanık kal'asından iki bin âdem bu mahalle gelüp iki gece idi yatup bu dereden gelen geçen Türk askeri üzre çıkalım, şikârlar alalım, Yanığ'a tafra ile varalım derken çaşıtlarımız gelüp bire burada ne durursuz, deryâ gibi Türk askeri üzerinize geliyor, demişler.

Askerimizin cânları başlarına sıçrayup yoldaşlarımız kaçmışlar. Biz dahi şu âteş başında iki koyun kebâbımız var idi. Ana muntazır olup birkaç kadeh şarâb ziyâdece içüp uyuya kalmışız. İşte başımıza böyle hâl geldi" dedikde hemân bu kâfirleri soyup bellerine bakdım.

Birer güderi meşin kemerleri var, birinde yetmiş Sivilye talar guruşları var ve kırk aded Ungurus altunu var, birinde on Sivilye guruş ve yüz beş Ungurus altunu var idi. Bu altunları alup ummân-ı kerâmeye torbiçe edüp beşer altunun gulâmlarıma verüp küffârların dörd re's atlarına nazar etdim.

Dördü dahi yaranmış ve işlemiş katana kâfiri atları ve cümle atların âlât-ı silâhları ve eğer kaşında ikişer ve terkilerinde kezâlik ikişer kol tüfengleri telatin altun yaldızlı kuburları ile musanna' tüfengleri ve terkilerinde birer kızıl abâdan yağmurlukları ve birer heybelerinde donları ve gömlekleri ve at na'lları ve mıhları ve beyâz beksumat ve peynirleri ve onar yem kadar cakları terkilerinde var idi. Lâkin rahtları cümle kayış idi, ammâ kılıçları eski Alman idi ve gümüşlü külüngleri, boy tüfengleri gâyet musanna' idi.

Hikmet-i Bârî nasîb ender nasîb-i yârî gulâmların bir kaçı dağlar içre gezüp şikâr-ı kelepürler ararken iki cak arpa ve iki cak beyâz beksumat ve bir cerre şarâb-ı bî-hicâb ve çanta çanta kebâblar ve iki gümüşlü musanna' kılıçlar ve bir sîm kadeh ve bir altun arak kadehi ve meclis başında altı dâne gümüşlü bıçaklar ve altı dâne gümüş sahanlar ve bir gümüş kulplu tâs ve bir beyâz ihrâm içinde gûnâ-gûn donlar ve gömlekler ve esbâblar bulup hüddâmlarım getirdikde hemân hakîr şâd-ı merk olayazdım ve beyâz ihrâmı âteş başına döşeyüp Sedd-i İskender-vâr lenger bırağup bu esbâbların ahvâlinden haber sordurdukda,

"Vallâhi bu esbâblar bizim Yanık kapudanının esbâblarıdır. Gece karanlıkda haber gelüp kalkdıklarında şaşkınlıklarından cümle şeylerin ve bizi dahi bile unudup gitdiler. Biz dahi ve bu mâllar dahi size nasîb olduk. Dahi kimlere nasîb olacakdır" dediler.

Hemân ol dem âteş kenârında iki rek'at namâz kılup eyitdim:

"İlâhî bu abd-i âsî vü âciz ne hakîr ednâdan ednâdır ki bu kadar ihsân [u] in‘âm etdin ve bu iki dağ arasında iki dağ pâresi kadar kâfirleri kabza-i tasarrufuma verdin. İnâyet ü ihsân u in‘âm senindir ve havl [ü] kuvvet ü kudret ve nusret senindir" deyü secde-i şükr edüp "*Hâzâ min fazlı Rabbî*" lafzı verd-i zebânım oldu.

Gör imdi Cenâb-ı Bârî'nin in‘âmın kim üç gün mukaddem def‘-i cû‘ içün bir eşheb atımı boğazlayup tenâvül edüp salt sebükbâr kalalım deyü bu kadar eşyâ-yı esbâb [ü] eskâl ve havâyic ü çadırı cümle âteşe urmuş idik. Bu kerre Cenâb-ı Allâh aşr emsâli kadar Allâhu Kerîm kerem edüp niçe gûne ıvazların etdi.

Ey bürâder-i cân-berâberim bu kadar tatvîl-i kelâmdan me’âl-i muhassal-ı kelâm oldur kim hemân bir kul kulluğunda bir hoş sâbit kadem durup cemî‘-i umûrun dergâh-ı İzzet'e tefvîz edüp sıdk ile Allâhu Azîmü'ş-şân'a tevekkül oldu mu anın rızkın Râzık Allâh sezmediği yerden verir ki âye[t], sûre-i (---) [19] dir deyüp bu şikârları alup âlem ağyârdan bî-haber âteş kenârında safâ edüp asâkir-i İslâm ise öte tarafımızda renc-i anâ çekerek ubûr etmede, ammâ bu âteş kenârında gulâmlarımla müşâvere edüp,

"Ne dersiz oğlanlar biz bu esîr kâfirler ile asker içre şâhrâha varsak ihtimâldir Sadrıa‘zam bu esîrleri duyup kalîl bahâ ile elimizden alalar, yâhûd dildir deyü söyledüp boyunların vuralar. Bu ganîmetler ile anlar elden gideler ve aç asker içine bu kadar terkimizdeki caklar ile zahîreyi asker görüp yağmâ etmeleri mukarrerdir, biz dahi durmayup mâlımız vermemek içün ceng etmemiz mukarrerdir. Ammâ umûma muhâlefet kuvvet-i hatâdandır, ***[26a]*** bu kerre umûm içre ölmek iktizâ eder. Elbette bizim bu zahîremize asker sarılıcılardır, zîrâ kâmil yigirmi altı gündür kim Sadrıa‘zamın bile atları cümle meşe ağacı filisleri ve çamurlu otlukları yerler. Kâfir korkusundan asker ordudan bir fersah ve nîm merhale taşra gidemeyüp askerin girîbânları niçe kerre kâfir alduğu ecilden herkes atların gözleri önünde (---) çamura bağlayup atları ve kendüleri açdır. Bizde bu kadar zahîreleri görünce askerin elbette yağmâ etmeleri mukarrerdir. Gelin oğlanlar sizinle sağ tarafımızda asker ve sol tarafımızda dağlar kenârın kollayarak gidelim" deyü niçe bin gûne müşâvereler etdikde Sührâb gulâm eydir:

"Yâ sultânım belki bizim gibi yoldan taşra ormanlara çıkan çeteci askerlere râst geleyüz yâhûd bu esîr kâfirlerimiz gibi katana kâfirlerine râst geleyüz. Yoldır izdir ve askerlikdir, bize ve size sarkındı edeler. Elbette döğüşmek iktizâ eder, zîrâ şimdi bu dağlar aslâ hâlî değildir, mâl-â-mâl kâfirlerdir ve yol iz bilmeziz. Her kankı askerimiz bize râst gelirse elbette bu kâfirleri ve bu mâlları ellerimizden alırlar" deyü kölelerim yahşi meşveret etdiler. Seyfî gulâm eydir:

"Hele bir kerre dahi şu kâfirleri söyledeyim" deyüp,

"Siz nerelisiz?" dedikde anlardan hakîrin bağladuğu kefere eydir:

"Ben bir garîb ü fakîrim. Yanık kal‘asında yanmışım. Bu askerle bile gelmişim" dedikde,

"Yâ fakîrde böyle küheylân atlar ve böyle altun yaldızlı altunlu tüfengler ve gümüşlü kılıç ve gümüşlü külüngler nişler, tîz doğru düşürün, yohsa sizi şimdi şurada baş ederiz" deyü kâfirlere birkaç Hacı Bektaş Velî baltaları urunca,

"Îsâ ve Meryem Ana hakkıyçün ben Senmartin kal‘asının yüzbaşısıyım. Bu benim efendim kapudanımın oğludur. Eğer bizi öldürmezseniz size çok bahâ verelim. Bizi Ustolni-Belgrad'a çıkarın, anda bize esîr olmuş âdemler çokdur. Anlar bizi a‘lâ bilirler. Sizlerden bizi anlar gümüşlerle kurtarırlar. Bizim serhaddimizin hâli budur, eyle olur" dediklerinde gulâmlarım eydir:

"Yâ siz Ustolni-Belgrad yolların bilir misiniz ve kaç günlük yoldur"" deyü su’âl etdirdiğimde kefereler eyitdi:

"Elli yedi sâ‘at yer kaldı, biz bu pusuda dutulduğumuz yerden kalkup bir gece sizin Çavka kal‘ası altında pusu edüp ertesi seğirdüp [i]kindi zamânı Ustolni-Belgrad altında varoşundan yâ bağdalalardan şikâr alup yine döneriz" deyü cevâb etdiklerinde bildim ki Âl-i Osmân askeri ayağıyla kâmil dörd konak yer var, ammâ mel‘ûnlar ihtimâldir kendüleri halâs olmak içün bizi kâfir askeri üzre götüreler, deyü niçe gûne mülâhazalar edüp hemân yine Âl-i Osmân ordusun kollayarak gitmek ma‘kûldür, deyü karâr verüp durdum, ammâ *"Evvelü'r-refîk sümme't-tarîk"* [20] kelâmı üzre bize dahi refîk lâzımdır deyüp gulâmlarıma eyitdim:

"Siz oğlanlar gâfil olman, ben piyâdece yine ulu yol üstüne varup bolay kim birkaç âşinâ bulaydık" deyü silâhımla şâhrâha çıkup gördüm ki asâkir-i İslâm cemapur askeri gibi dökülüp kimi zâr u giryân ve kimi vâlih ü nâlân olup ac u zâc ve zelîl ü zebûn piyâde ve yalınayak Allâh Allâh deyüp dökülerek ubûr ederler. Koynumdaki sâ‘atime nazar etdim, henüz vakt-i zuhur olup bir garîb yiğitden su’âl edüp:

"Âyâ şehbâzım askerin gerüsü dahi var mı?" dedikde ol yiğit eydir:

"İbtidâsı henüz biziz, toplar ve dündârlar ancak ahşama karîb buraya gelirler, ammâ ileride konak uzak mı ve yakın mı bilmem" dedikde,

"Haberin sihhatin Lokmân'dan aldım" deyü askeri nâzereye alup dururken hikmet-i Hudâ bizim silihdâr sipâhîsinin başhalîfesi Gedüslü Mehemmed Efendi'nin sarrâcı Mustafa ve Demiroğlu ve Kara Alî nâm on iki aded refîk-i kadîmleri görüp cânım yerine geldi.

"Bire gelin yoldaşlar, şu gerüde dere içre gulâmlarımla âteşler yakdım, sehel teneffüs edüp râhat olup andan gidelim" dedikde anların da cân-ı azîzlerine minnet, hemân yoldan sapup derhâl âteş başına gelüp oturdular.

Hamd-i Hudâ nezâketle refîkler peydâ etdim deyüp bunların cümle atlarına birer sallama yemler asup ve sofra-i Halîl'i kebâb ve beksumatlar ile meydân-ı mahabbete getirdiğimde bunlar âlem-i hayretde kalup tâze cân buldular ve cihân cihân atları da kendüleri de âteş başında safâlar etdiler ve def‘-i cû‘ edüp ibâdet etdiler.

Ba‘dehu salâtu'l-asr cümlemiz refîkler ile bî-bâk ü bî-pervâ atlanup cakları katanaların atlarının dördüne tahmîl ***[26b]*** [edüp] katanaları gulâmlarımızın zebûn atlarımıza bindirüp ve kâfirlerin bindiği atların karınları altından ayaklarına bukağılar urup karacalarından pek kayd [u] bend edüp her birinin licâmların birer gulâmların ellerine verüp sağ tarafımızda büyük askerin hây hûy sadâların istimâ‘ ederek ormanlar içre giderek hamd-i Hudâ ahşama karîb ordu-yı askere dâhil olup Gedüslü Halîfe'nin haymesinde refîklerimizle bir yerde meks edüp bize ol kadar i‘zâz u ikrâmlar edüp nehr-i Çavka kenârında hakîre başka bir çadır kurup hüddâmlarımızla zevk edüp hamd-i Hudâ çadırımızı yakmış iken yine başka çadır sâhibi olduk. Ammâ nehr-i Çavga (---) dağlarından gelüp kıble cânibine Balatin gölüne akup mahlût olur âb-ı hayât küçük sudur.

Anda Gedüslü Efendi'ye on yem ve Hacızâde Efendi'ye beş yem ve Sadrıa‘zam Kethudâsı İbrâhîm Ağa'ya on yem ve kâtibi Selîm Efendi'ye bir yem ve Cebecibaşı Alî Ağa'ya ve Samsoncubaşı Abdî Ağa'ya ve gayri dostlara kifâyet mikdârı birer yem verüp bu tertîb üzre iki cak yükü şa‘îrleri cemî‘i velî-ni‘amlarıma bezl edüp anlar da,

"Evliyâm bize Hızır yetişdi" deyü safâlarından memlûklarımıza onar ve yigirmişer altunlar ihsân u in‘âmlar ederler ve mezkûr koyun kebâbının birini pâre pâre edüp yigirmi kıt‘asın yigirmi aded velî-ni‘am efendilerime dahi gönderdim. Anlar dahi cümle sürûrlarından hüddâmlarımıza firâvân ihsân [u] in‘âm edüp niçeleri,

"İşte gidi Evliyâ hakkâ ki böyle kaht [u] galâ yerde niçe kibâra at yemleri ve koyun kebâbları ve

beyâz ve hâs beksumatları bezl etdi. Hakkâ ki Evliyâlığı isbât etdi" deyü niçe yârân-ı bâ-safâlar şakalar ederlermiş.

Ol gece kefere katanalarının iki re’s atlarını Gedüslü Efendi'ye yüzer guruşa fürûht edüp ikisin fürûht etmedim ve gayri cakları ve zahîreleri hıfz edüp ol gece atlara yine ağır yemler asdım. Ale's-sabâh yine atlara süvâr olup her biri birer gûne cünbüş ü germiyyetcik hâsıl etmişler.

Ol gün hamd-i Cenâb-ı Allâh hevâ latîf olup yine dağlar içre cânib-i şarka 6 sâ‘at gidüp kal‘a-i Polata ile Bakvan dağları dâmeninden geçüp kal‘a-i Lak nâm kal‘a dahi nümâyân olup mukaddemâ bu Lak kal‘ası bâlâda vasf olunup andan,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn-i kadîm ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı Pespirim

Niçeler Pirespirim derler, niçe Pespirim derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağile efvâh-ı nâsda ve lisân-ı Nemse ve Macar'da Pespirim nâmıyla ma‘rûf bir kal‘a-i metîndir. Sene 958 târîhinde Süleymân Hânî'de be-dest-i Hâdım Alî Paşa feth olup askeriyle ve kal‘anın metânetiyle Budin eyâletinde sancak beği tahtı idi.

Ba‘dehu yine Süleymân Hân Seğitvar seferine sene 973 târîhinde gelirken Ferdinand Kral Tata ve Papa ve bu Pespirim kal‘asın küffâr aldığiyçün Süleymân Hân Peçoy altında Budin Vezîri Arslan Paşa'yı serâperde önünde Pirespirim kal‘ası içün katl etdi.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde mâh-ı Muharremü'l-harâmda Fâtih-i Yanık Sinân Paşa bu kal‘ayı dest-i bâzû ile Nemse çâsârı elinden Yevm-i Âşûrâ'da feth etmişdir.

Ba‘dehu bu kal‘anın feth meserreti sebebiyle Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mührü Sinân Paşa'ya ihsân edüp kal‘a-i Yanık üzre serdâr-ı mu‘azzam etmişdir.

Ba‘dehu sene 1006 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında küffâr hîle ile kal‘a-i Yanık'a ağaç top atup zafer bulup içine leşkerin koduğu sene kal‘a-i Papa'yı ve kal‘a-i Tata'yı ve bu kal‘a-i Pespirim'i alup ilâ hâze'l-ân dest-i küffârda kalup amâr olmuşdur. Hâlâ bu mahalde asâkir-i İslâm bir sâ‘at ba‘îd Bakvan nâm bir derenin kenârında meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar fermân olundu, zîrâ bu kal‘anın katanası gâyet şecî‘ ü bahâdır cerî mel‘ûnları olur. Hattâ altı bin cürd atlısı vardır, derler. Kal‘ası bir ormanlı dağlar içre

.....(2 satır boş).....

Bu kal‘aya asker-i İslâm ulaşup azîm toplar etdi. Ve Ustolni-Belgrad'ın topları bu Pespirim'de ve Pespirim topları Ustolni-Belgrad'ında istimâ‘ olunur, zîrâ mâbeyne-hümâları cümle altı mîl karîbdir ve Polata kal‘amızla ve Çavka kal‘amızla bu kâfirin Pespirim kal‘aları birbirlerine yakın vâki‘ olup sac ayağı gibi düşmüşdür. Ve bu menzilde mukaddemâ fermân-ı vezîr ile Vaşvar kal‘ası altından Ustolni-Belgrad'a zahîre getirmeğe giden Hacı Paşa gelüp iki yüz araba yükü zahîre ve beş yüz sığır ve gayri zahâ’irle asker-i İslâma Hızır gibi yetişüp ordu-yı İslâm ganîmet olup andan kalkup giderken,

"Pespirim kal‘asının varoşu asker-i ***[27a]*** İslâm ihrâk etdi" deyü haber gelüp akabince esîr ü mâl-ı ganâ’imleri huzûr-ı vezîre gelüp in‘âm [u] ihsânlar verildi.

Andan yedi sâ‘atde yine cânib-i şarka giderken ba‘zı yârânlar ile hem-‘ınân olup gûyâ Baba Amr'ın ummân-ı kerâmesinden çıkarır gibi heybeden hâs u beyâz gül-i pembe-misâl Macar ekmekleri çıkarup hem-‘ınân olduğumuz yârânlara verdikde ta‘accüb edüp,

"Ayâ bu kahtda bu nân-pâreleri Evliyâ kanda bulur kim" deyü yüzüme aları aları bakarlardı. Ve bu Hacı Paşa ile gelen zahîre arabaları boş kalup kalan cebehâneleri ve ba‘zı şâhî topları bu arabalara tahmîl edüp cebehâne ve ba‘zı bâr-ı sakîller sehel hiffet bulup bu menzilde sür‘at ile ziyâdece

yürüdü, zîrâ Leve kal‘ası altında {mukaddemâ} münhedim olan Sarı Abaza Hüseyin Paşa'dan feryâdnâmeler gelüp,

"Elbette efendim Uğvar imdâdına yetişesin" haberleri geldikde bu menzilde sür‘at ile yürünüp andan,

Menzil-i kal‘a-i Çavka-i sedd-i İslâm

Hâlâ bizim Ustolni-Belgrad sancağı hudûdunda subaşılık olup kal‘ası evc-i âsumâna ser çekmiş Tata ve Paşa ve Pespirim ve Senmartin nâmân kal‘aların intihâ-i serhaddinde olduğu bâlâda bu kal‘anın evsâfı tahrîr olunmuşdur. Hudâ hıfz-ı amânda ide, metîn kal‘a-i dâr-ı emândır.

Bu kal‘amız kurbunda asker-i İslâm meks etdikde Sadrıa‘zama şâdımânlıklar içün vâfir toplar atdı. Dizdârı ve neferâtları Sadrıa‘zama gelüp hil‘atler ve ihsânlar oldu. Andan kalkup yine semt-i şarka 7 sâ‘at gidüp sarp dağlar içre ubûr edüp,

Menzil-i kal‘a-i Polata

Bu dahi Ustolni-Belgrad'ımız hükmünde bizim kal‘amız olup âhıru'l-hudûd olduğu bâlâda mufassal terkîm olunmuşdur. Neferâtları ve diz[d]âr ı ve gayri a‘yânları cümle Sadrıa‘zama gelüp top şâdımânları edüp hil‘atler ve ihsân u in‘âmlar alup bir alay gâziyân-ı mücâhidân-ı fî sebîlillâh kimesneler mesrûr u şâdân kal‘alarına revâne oldular.

Andan kalkup yine asker-i İslâm ile cânib-i şarka 7 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Began

Ustolni-Belgrad'ından cereyân eden Şarviz gölünün geçit başında şekl-i murabba‘ olup bir küçük palanka olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Lâkin şimdi Sadrıa‘zam gelüp bu kal‘a zeylinde meks etdikde kânûn üzre top şâdımânları edüp kal‘a ağaları ve neferâtları Sadrıa‘zamdan ihsân u hil‘atler alup gitdiler.

Mukaddemâ Çobaniçse kal‘ası altında top ile zahm-hurde olan Beksumat Emîni Osmân Ağa bu menzilde merhûm olup na‘şını Sadrıa‘zam Ustolni-Belgrad'ına gönderüp anda defn etdiler.

Ve bu menzilde Sadrıa‘zamın bürâderi Alî Beğ müşevvişü'l-hâl olduğundan kesb-i hevâ içün Alî Beğ'i Budin'e gönderüp anda âhiret kesb-i hevâsın edüp Paşa sarâyı câmi‘i hareminde Ahmed Beğ Türbesi'de defn olundu.

Ve bu kal‘a-i Began'dan Ustolni-Belgrad nümâyân olmağile erbâb-ı dîvândan mâ‘adâ kim var ise Belgrad'a gidüp serâperde-i vezîr-i dilîr etrâfında herkes kânûn üzre merkeslerinde meks edüp hakîr yine hânedân-ı bî-minnetimiz olan Hacı Paşa'nın sarâyında yine Hünkâr hasekisi Bostâncı Hasan Ağa ile meks etdik. Ammâ Belgrad fezâsında yedi sekiz bin hayme ve hargâh u bâr [u] büngâh ile meks etmiş yetmiş seksen bin asker var. Meğer bunlar Raba nehri seferine yetişemeyenlerden (---) vâlîsi Kanbur Mustafa Paşa ve Defterdâr-ı sâbık Siyâvuş Paşa hazînedârı Arnavud Hüseyin Paşa (---) (---) Paşa ve yigirmi yedi aded mîr-i livâlar ve yetmiş aded alaybeğiler askerleriyle vâdî-i Belgrad'da meks etmişler.

Ertesi gün sene 1014 mâh-ı (---) gününde Sadrıa‘zam bir alay-ı azîm ile **Ustolni-Belgrad**'a dâhil olurken azamet-i Hudâ kal‘a-i Belgrad eyle top şâdımânları etdi kim evc-i âsumân u zemîn ü zamân dir dir ditreyüp dûd-ı bârût ber-âsumân olunca kal‘a-i Belgrad'ın burc-ı bârûları ve haşeb tabyaları gûnâ-gûn filandıra ve alemlerle tezyîn olup cümle merdüm-hisârları bir yaylım tüfeng şâdımânları ile üç nevbet gülbâng-ı Muhammedî çeküp Sadrıa‘zamdan cemî‘i ağavâtları ve cümle a‘yân-ı kibârlarıyla ihsânlar alup herkes menâzillerine revâne oldular. Ve cemî‘i asâkir-i Âl-i Osmân

"Belgrad-ı behişt-âbâd" deyüp cennete girir gibi girdiler ve elleri askerin ni‘met-i firâvâna erdiler.

Ve bunda mukaddemâ gelen Kanbur Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa ve gayri mîr-i mîrânlar ve gayri ümerâlar ve sâ’ir alaybeğiler cümle Sadrıa‘zama vardıklarında Sadrıa‘zam eydir:

"Baka bire âdemler, sa‘âdetlü pâdişâh geçen seneden berü size kapucubaşılar gönderüp ‘Serdâr-ı mu‘azzamımla me’mûrsuz’ deyü haber gideli bir yıldır. Yâ şimdi yetmiş seksen bin asker ile niçün Raba seferine ***[27b]*** gelmeyüp böyle ayak süründürüp gezersiz? Biz Raba'da böyle münhezim olmazdık. Tîz cellâd kaldırın şu mel‘ûn hâinleri" deyince cemî‘i ocak halkı ve cümle bölük ağaları ve cemî‘i dîvân hâceleri Sadrıa‘zamın ayağına düşüp,

"Sultânım bu sefer üzre bunları kırmadan ise elbette şimdi yâ Leve veya Litre kal‘aları istihlâsına sa‘âdetle azîmet buyurursuz. Bunları ol kal‘alarda birer top yoluna koyun. Anda ceng ede ede şehîd olsunlar. Yâhûd kal‘aları feth edüp defter-i cerâ’imlerine afv kalemi keşîde olsunlar" deyü hâs u âm ve pîr [u] cüvân ricâları hayyiz-i kabûlde olıcak bu mezkûr vüzerâlar cümle Sadrıa‘zamın hâk-i pâyine yüzler sürüp cânları yerlerine gelüp Sadrıa‘zam eydir:

"Tîz şu mahalden kalkup Uyvar altına Hüseyin Paşa'ya cümle imdâda gidin" deyü fermân edince cümle ol ân nefîr-i rıhletler çalup üç vezîr ve yedi mîr-i mîrân seksen yedi bin asker ile kalkup Uyvar'a ale't-ta‘cîl gitmede.

Ba‘dehu Sadrıa‘zam bu Belgrad'da on gün tekâ‘üd fermân edüp cümle mecrûhları ve cemî‘i hastaları mahalle be-mahalle e’imme ve hutebâlara defter ile tevzî‘ etdiler.

Ve bunda Nemse çâsârı tarafından sulh içün elçiler gelüp redd etdiler, ammâ ahvâle vâkıf olmayan kimesneler bu şehre gelince hemân cemî‘i hastaları ta‘âma tutuşdurdukları gibi bu kadar zamândan berü açlık çekmiş âdemler ta‘âm yemeden ishâl ve zahîr marazına mübtelâ olup niçe yüz âdemler merhûm oldular.

Ve niçe bin asker Ustolni'ye geldiklerinde gûyâ kâlıb-ı bî-rûh âdemler âb [u] hevâsı latîf şehre girince çoğu mevtâya cân gelir gibi oldular, hayât-ı tâze ve sürûr-i dilnüvâze döndüler, zîrâ Ustolni'nin halkı gâyet garîb-dost âdemler olmağile cemî‘i Âl-i Osmân askerinin bay u gedâsına ve pîr [u] cüvânlarına ve hasta vü mecrûhlarına mâlları ve cânları ve başlarıyla hidmet edüp var makdûrların sarf etdiler. Hudâ cümlesinden râzî ola.

Ve Sadrıa‘zam bu kal‘ayı dâ’iren-mâdâr temâşâ edüp asker-i İslâma buhayresin tathîr etdirüp kal‘anın ba‘zı yerlerin ta‘mîr ü termîm etdirüp her kılâ‘larda birer âsâr etmeleri gibi bunda dahi on günde bir tabya-i azîm binâ edüp kal‘a-i hasîn-i üstüvâr oldu. Ve cemî‘i cebehâne ve mühimmâtları yoklayup her şey yerli yerinde edüp cümle neferâtlara on kîse zahîre bahâsı ihsân etdiler.

Ammâ hakîr bu mahalde Hacı Mustafa Paşa efendimiz sarâyında meks etmek ile bizim iki nefer esîrlerimiz Mustafa Paşa söyledüp bildiler kim Semartin kapudanı oğludur ve biri kal‘a yüzbaşısıdır. Her birine beşer yüz guruş verdiler. Hakîr rızâ vermeyüp eyitdim:

"Biz Uyvar altında kal‘a muhâsarasında iken Gürcî Mehemmed Paşa kethudâsıyla Komaran kal‘ası altında küffâr ile ceng edüp anda münhezim olduğumuz gün bir gulâmım esîr oldu. Hâlâ ol kölem Komaran'da Ziçişvan nâm bir kapudan-ı benâmda esîr olup niçe kerre gulâmımın Üstürgonlularla kâğızları geldi. Benim oğlanıma bedel yüzbaşı veririm, gulâmım Ziçişvan'dan halâs etsin ve bu kapdanzâde içün beş bin gümüş riyâl isterim. Olursa hoş, olmazsa bunları İslâmbol'a götürüp küreğe korum" dedim. Kâfirler eyitdi:

"Biz Komaranlıya karışmazız. Eğer bizim kal‘ada olaydı, şimdi köleni getirdirdik, ammâ Komaran serhaddinde alâkamız yokdur" deyü şâfî haber verdiklerinde hâh nâ-hâh mâbeyne serhad gâzîleri muslihîn girüp hamd-i Hudâ yüzbaşı kâfiri bin aded talar guruşa ve Semartin kapudanının

oğlunu beş bin guruşa kesişdiğimizde karşudan bir yârân kâ'il olma işâreti etdi, ammâ ben de bildim on bin guruş eder kâfir idi. Lâkin mâ-beyninde Hacı Paşa olduğundan hicâb edüp beş bin guruşa rızâ verdim ve keferelerin atların ve silâhların ve sâ'ir mâl-ı ganâ'imlerin isteyüp atlar içün dahi cümle bin Sivilye guruş verdiler ve yedi nefer gulâmlarıma da beş yüz guruş verdiler. Cümle yedi bin yedi yüz guruşu alup esîrleri Hacı Mustafa Paşa'ya teslîm edüp ol dahi kâfirleri tekrâr zindâna koyup haps etdikde hakîr cümle on üç kîse guruş karındaşlığım Budin Ağası Ömer Ağa'ya cümle ocak ağaları yanında teslîm edüp Ömer Ağa Budin'e revâne oldu.

Hamd [ü] senâ ol Allâh'a kim Yenikal'a'dan berü ve nehr-i Raba seferinden berü bu kadar berzah u âlâm-ı şedâ'idler çekmişken kerîm Allâh kerem edüp niçe yere giden mâllarıma karşılık âye[t], sûre-i (---) [21] *aşru emsâlihâ* nass-ı şerîfi üzre giden mâllarıma karşılık Allâhu Te'âlâ yigirmi kat ihsânlar edüp ve bir gün âh vâh dedirmeyüp cümle hüddâmlarımla ve niçe atlarımla gûnâ-gûn ihsânlar edüp Ustolni-Belgrad'da yüzümüz güldürdü.

Hakkâ ki ***[28a]*** bu Ustolni-Belgrad kal'ası bir mübârek kal'adır. Her bâr bu hisâr-ı üstüvâra gelsem elbette bir şey intifâ' ederim. Hamd-i Hudâ min indillâhdır kim eş-şükrü lillâh hemân bu mâl-ı ganâ'imin şükrânına bir kurbân ve bu kadar pirinç ve bal ve yağ alup Budin kapusundan taşra göl kenârında *merhûm ve mağfûrun leh* Gâzî Süleymân Paşa Türbesi tekyesinde kurbânları edüp pilavlar pişirüp niçe yüz aded fukarâlar ve gâzîler gelüp tenâvül edüp bade't-ta'âm tekye fukarâları gülbâng-ı Muhammedîler çeküp hakîre hayr du'âlar etdiler.

Ba'dehu bu menzilde Hünkâr hasekisi Hasan Ağa der-i devlet tarafına müteveccih olup Raba suyu inhizâmı ve kal'a-i Leve altında Hüseyin Paşa inhizâmı cümle sa'âdetlü pâdişâha telhîs olup ol ân nefîr-i rıhletler çalınup,

Ustolni-Belgrad'dan Leve ve Litre kal'aları istihlâsına teveccüh olunduğu menâzilleri beyân eder

Evvelâ Haseki Ağa'ya bu kadar zamân refâkatimiz sebebiyle vedâ' mahallinde hakîre iki yüz altun ihsân edüp der-i devlete revâne oldu ve hakîr cümle ahâlî-i Belgrad ile ve Hacı Mustafa Paşa efendim ile vedâ'laşup Sadrıa'zam dahi kös-i rıhletler çalup cânib-i şimâle 2 sâ'at gidüp,

Menzil-i buhayre-i Patka

Ya'nî lisân-ı Latince Ördek gölü demek olur bir küçük âb-ı hayât göldür, ammâ hakkâ ki ördeği gâyet çokdur. Ve cemî'i asâkir-i bî-pâyân bu göl etrâfında meks edüp zevk u safâ etdiler. Bu buhayre kenârında dururken hemân Üstürgon tarafından kırk elli pâre balyemez topların atılduğu istimâ' olunup derhâl Sadrıa'zam nefîr-i rıhletler çaldırup bu Patka gölü kenârından kalkup 12 sâ'atde cânib-i şimâle dağlar ve dere ve depeler ve ormanlar ve susuz yerleri geçerken kırk elli kadar âdem ol şiddet-i hârda susuz helâk olup der[d-i] belâ çekerek,

Menzil-i evsâf-ı kal'a-i Üstürgon misl-i fülk-i meşhûn-ı ibret-nümûn

Sene 1073 târîhinde Uyvar gazâsına giderken bu kal'a-i Üstürgon kaç kerre dest-i İslâma girdiği ve kaç kerre küffâr istîlâ etdiği bâlâda mufassaldır, ammâ şimdi mezkûr Patka gölünde toplar sadâsı istimâ' olunup andan acele ile bu kadar âdem susuz çatlayup gelinmesinin aslı meğer mukaddemâ Ustolni-Belgrad altında Uyvar imdâdına giden Kanbur Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa kerr ü ferr ü dâret [ü] azametleriyle seksen yedi bin asker ile Üstürgon altına vardıklarında ehl-i kal'a bu askeri vezîr-i a'zam zann edüp toplar sadâsı işidildiğinin aslı ol imiş.

Ba'dehu hemân Sadrıa'zam Üstürgon altında meks etdikde bin pâre zahîre gemilerin bunda bulup

on gün meks tekâ‘üd olunmak fermân olup cemî‘i asâkir-i İslâma altı aylık umûm zahîresi verilüp ordu-yı İslâm içi eyle ganîmet oldu kim cümle hayvânât u insânât tâze cân buldular.

Ve Sadrıa‘zam hemân ol gün tekrâr Tuna üzre cisr-i azîm inşâ etmek fermân edüp cümle zahîre gemileri üzre cisr yapmağa mübâşeret olundu. Lâkin sene-i mâzîde Üstürgon'dan bir top menzili ba‘îd yerde cisr yapılup Uyvar gazâsına gidildi. Lâkin şimdi Üstürgon kal‘ası altından cisr kurulup karşu tarafda Ciğerdelen kal‘asına dayandı, ammâ gâyet metîn kantara-i kavî oldu.

Ammâ mukaddemâ biz asâkir-i İslâm ile nehr-i Raba cenginde iken küffâr-i Nemse Leve kal‘asın dest-i İslâmdan alup ve üç ay mukaddem alduğu Litre kal‘asına asker koyup azîm asker ile gelüp Ciğerdelen kal‘asın ihrâk edüp ve cisri harâb edüp andan on gün on gece Üstürgon kal‘asın toplayup ba‘dehu asker-i İslâmın Raba'dan avdet etdiğin küffâr istimâ‘ edüp kal‘a-i Komaranlarına firâr ederler.

Sadrıa‘zam bu gelişde kal‘a-i Üstürgon'un ve kal‘a-i Ciğerdelen'in bu gûne top ile münhedim olduğun görüp cisri ale't-ta‘cîl itmâm edüp kal‘a-i Üstürgon Ciğerdelen'i imâret etmeğe başladuğu mahal bu hakîr ol gün refîklerimizle ba‘zı eşyâ alup Vişigrad kal‘asın temâşâ etmeğe cânib-i şarka 6 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kân-ı tâc-ı grad, ya‘nî kal‘a-i metîn-i Vişigrad

Lisân-ı Latin'de Vişe (---) (---) derler, grad kal‘a nâmıdır. Lisân-ı Nemse'de ismi (---) (---), lisân-ı Macar'da nâmı (---) (---) dır, ammâ elsine-i nâsda galat-ı meşhûr ile Vişigrad derler, ammâ bânîsi Menûçehr evlâdlarından Grand Ban binâsıdır. Hatta Grand Ban tâc-ı İskender'i diyâr-ı Acem'den bile getirüp bu kal‘a içre tâcı pinhân edüp ol tâc sebebiyle bu kal‘a amâr olup şehr-i mu‘azzam olur.

Ba‘dehu niçe mülûklardan mülûka bu kal‘a intikâl edüp âhır-ı kâr sene 951 târîhinde Sultân Süleymân asrında Budin vezîri Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa deryâ-misâl askeri başına cem‘ edüp Budun'dan ***[28b]*** balyemez toplar getirüp bu kal‘ayı döğe döğe yıkup aşağı kal‘ayı istîmân ile feth edüp cümle küffâr yukaru iç kal‘aya kapanup cenge âheng ederler.

Âhır-ı kâr Serdâr Mehemmed Paşa yukaru kal‘aya top çekmeğe mübâşeret etdikde küffâr bu hâli görüp havf [ü] haşyetinden onuncu günde bu kal‘ayı vere ile verüp miftâhları serdâra teslîm edüp kal‘adan çıkarken tâc-ı İskender'i küffâr derûn-ı hisârda ferâmûş edüp yine kal‘aya girüp tâcı almak isterler. Yeniçeriler kâfirleri yine kal‘aya komayup tekrâr cenge âheng edüp yeniçeriler cümle kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp kapudanın Serdâr Mehemmed Paşa gücile yeniçeri elinden kurtarup kal‘a miftâhlarıyla kapudanı sa‘âdetlü Süleymân Hân'a müjde gönderüp kal‘a-i Vişigrad bu yüzden feth olup hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Budin eyâletinde Üstürgon sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Üstürgon niyâbetidir. Müftî ve nakîbi ve kethudâyeri yokdur, ammâ Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı vardır.

Ve eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Vişigrad

Nehr-i Tuna kenârında evc-i âsumâna berâber bir kırmızı yalçın kanara kaya-yı mehîb üzre şekl-i muhammes bir seng-i tırâş kal‘a-i savaşdır kim Budin ve Egre ve Kanije ve Ustolni-Belgrad sahrâları ve serhadlerinde misli meğer kal‘a-i Şikloş ve kal‘a-i Üstürgon ola, böyle bir sa‘b hisâr-ı üstüvâr-ı bâlâdır. Gûyâ Tuna Belgrad'ının iç kal‘ası gibi Tuna kenârında bir burunda vâki‘ olmuş bir Şeddâdî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i ra‘nâdır.

Ve iç kal‘asının cânib-i şimâle nâzır bir küçük kapusu var kim ayyûka ser çekmiş kapudur kim aşağı varoş-ı hisârdan bu kapuya bir kemândârân ok yetirdirmemişlerdir. Tâ bu mertebe bir kal‘a-i bâlâdır. Gerçi bir kapudur, ammâ üç kat dolama demir kapulardır.

Ve derûn-ı hisârda yetmiş mikdârı şindire tahta örtülü evleri ve Süleymân Hân'ın bir küçük câmi‘i ve gılâl anbârları ve cebehâneleri ve yedi aded metîn kulleleri ve dendân-ı bedenleri vardır. Gayri hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârları yokdur, ammâ üstâd-ı kadîm bu iç kal‘anın Tuna cânibinde bir kaya-yı seng-i hârâyı oyup aşağı Tuna nehrine enecek bir su yolu etmiş vâcibü'l-iberdir, ammâ hâlâ suları sarnıçlardır kim bârân-ı rahmetden cem‘ olur. Lâkin yine her bâr sakkâ bârgîrleriyle a‘yân-ı kibâr aşağı Tuna'dan taşıyup nûş ederler.

Ve bu kal‘a Süleymân Hân ile Mihaç'da ceng eden Lagoş Kral'ın hazînegâhı idi, zîrâ sarp kal‘a olmak ile cümle hazâ’in ve tâc-ı İskender bunda durur idi.

Ba‘dehu bu kal‘a feth olup tâc-ı İskender'i bu kal‘adan kaldırup kal‘a-i Budin'e koyup üç sene {durur. İbtidâ} tâc İskender'indir. Andan Enûşirvân'a intikâl eden tâca Âl-i Osmân mâlik olup ba‘dehu Süleymân Hân Nemse ile dost olup tâc-ı İskender'i Nemse çâsârına hibe eyleyüp Zirin ve Beganoğulları elinden niçe yüz pâre kal‘alar alup Süleymân Hân Seğitvar kal‘asın feth ederken merhûm olup hâlâ tâc Nemse çâsârları destinde kaldı. İnşâallâhu Te‘âlâ eşkâl-i tâc-ı Gorona mahallin[d]e tavsîf olunur.

Eşkâl-i varoş-ı Vişigrad

Aşağı hisârı Tuna kenârında cânib-i etrâfi sarp kal‘a-i metîndir kim her tabyaları birer gûne Sedd-i İskender'dir ve cümle (---) aded kapuları var. Ve cümle üç mahalle-i müslimîndir ve iki aded mahalle-i keferedir. Ve cümle dörd yüz elli aded bâğçeli vâsi‘ tahta örtülü evlerdir, ammâ kârgîr binâlı hânedânları azdır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese-i âlimândır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle bir aded hân-ı müsâfirândır. Ve cümle bir aded hammâm-ı gâsılândır. Ve cümle elli kadar dükkândır. Ve bu varoşun etrâfı bâğ u bâğçe ve gül-i gülistândır ve halkı gâyet şehbâz u şecî‘ u bahâdırândır. Hatta gâzîleri gemilere binüp bu kal‘anın mukâbelesinde nehr-i İpol ve nehr-i Gara suları içre gemilerle girüp tâ Leve kal‘ası ve Novigrad kal‘ası altlarından esîr alırlar, bir alay gâziyân-ı mücâhidân yiğitleri vardır.

Temimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Vişigrad

.....(1.5 satır boş).....

Bu kal‘ayı dahi seyr-i temâşâ edüp atlara çul ve gulâmlara Macar kebeleri alup andan yine cânib-i garba 6 sâ‘atde bâğlar ve bâğçeler içre gelüp tekrâr **menzil-i kal‘a-i Üstürgon**'a dâhil olup ol gün Üstürgon cisri tamâm olup fermân-ı vezîr ile cümle asâkir-i İslâm karşu tarafa geçüp yine cümle askere umûm zahîresi verilüp ol gece anda yatıldı.

Hikmet-i Bârî vakt-i Şâfi‘îde cemî‘i asâkir-i İslâm hâb-ı râhatda iken nehr-i Tuna üzre bir top u tüfeng sadâsı istimâ‘ olunca derûn-ı askerden bir Allâh Allâh âğâzesi olup tarafeynden cenge ***[29a]*** başladılar. Meğer küffâr-ı hîlekâr gece ile on iki pâre pür-silâh âteş-pâre firkateler ile şeb-i zulmetde gelüp asâkir-i İslâmın haymelerin Tuna kenârında toplayup niçe at ve âdem helâk [ve] mecrûh edüp yine firâr ederken su akındısı ile gelmeleri âsân, ammâ su ile baş yukaru çıkmak müşkil olup cümle küffâr küreğe girüp ribaça urarak firâr ederlerken hikmet-i Hudâ rûzgâr-ı zorkâr bu kâfir firkatelerin karşulayup bir kırat gidemediklerinde hemân Sadrıa‘zam Üstürgon kapudanı firkatelerine asker doldurup ve gayri gemileri kezâlik leşker ile pür edüp gemileri karadan âdem deryâsı ipler ile ve atlar ile çekerek gitmede ve yine Üstürgon tarafı karasından Kanbur Mustafa Paşa ve Defterdâr

Hüseyin Paşa şâhî toplar ile kâfiri kovmada.

Beri asker-i İslâm tarafından Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Paşa askeriyle ve sâ'ir guzât ile küffâra yetişüp der-ceng-i evvel Seydîzâde Mehemmed Paşa bir dar boğazda küffârın önün alup küffâr Tuna'dan Mehemmed Paşa karadan ceng ede ede küffârın iki firkatesin alup küffârları suya dökülünce Üstürgon kapudanı dahi firkateleriyle kâfire yetişüp ol ân "Allâh Allâh" deyüp kâfire girişüp öte tarafdan Kanbur Paşa ve Hüseyin Paşa beri tarafdan Seydîzâde Mehemmed Paşa ve Tuna içre Üstürgon kapudanı cümle asker küffâr-ı hâksârı Tuna nehri ortasında ortaya alup ân-ı sâ'atde on iki pâre küffâr gemilerin bin altı yüz kadar küffârlarıyla feth edüp ser-nigûn haçlı peykeriyle gemileri Üstürgon altına getirüp Sadrıa'zam huzûrunda şâdımânlar olup paşalara ve Tuna kapudanlarına hil'at-i fâhireler verilüp gemileri Üstürgon altında limana bağlayup cümle küffârları Üstürgon zindânında haps-i ebed etmek fermân olundu.

Andan Sadrıa'zam Ciğerdelen kal'ası imâretine Kayseriyyeli Dilâver Paşazâde'yi me'mûr edüp andan nefîr-i rıhletler çalınup ba'dehu Ciğerdelen sahrâsından kalkılup sene-i sâbıkda kırdığımız küffâr lâşeleri içinden asâkir-i İslâm ubûr edüp azamet-i Hudâ cümle küffâr leşleri kuruyup kadîd olup ve cümle îmânsız olup derileri kemiklerine yapışup çakıl taşı gibi sahrâ-yı Ciğerdelen'de dizin dizin sürü sürü olup yatırlar, ammâ *merhûm ve mağfûrun leh* Kadızâde İbrâhîm Paşa ile kâfire sekiz hov edüp kâfirleri kırdığımız meydân-ı ma'rekemize vardık. Anda dahi küffâr leşi cüste cüste ve püşte püşte olup yatırlardı, ammâ bir yıldan berü bunları ne kurd ve ne kuş ve ne mûr-ı mâr yemeyüp hemân bunlar dahi kadîd-i mahz kalmışlar. Ammâ şehîd olan atlarımızı bir yere yığmışdık. Anlar dahi ter ü tâze durur gibi dururlardı. Andan cümle şehîd olan refîklerimiz bir yere defn etmişdik, anları da ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet edüp savâbın rûh-ı pür-fütûhlarına hibe edüp 6 sâ'atde,

Menzil-i buhayre-i Babya

Sene-i sâbıkda konulup bir küçük göl olduğu bâlâda mevsûfdur. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i sitâyiş-i kal'a-i Uyvar-ı üstüvâr'a varırken Abaza Hüseyin Paşa ve Uyvar paşası Kurd Paşa Sadrıa'zama istikbâle çıkup kal'a-i Uyvar ol kadar top şâdımânları etdi kim diller ile ta'bîr olmayup Uyvar halkı asâkir-i İslâmı göricek cümle tâze cân bulup dörd bin araba yükü zahîreyi Uyvar emînine teslîm edüp der-mahzen etdiler.

Ve yine arabalar bir kerre dahi Üstürgon'dan zahîre getirmeğe gitdiler. Ve ertesi gün yine ol kadar gılâlı kal'a-i Uyvar'a getirdiler. Meğer kaht [u] galâdan Uyvar halkının hâlleri mükedder olmuş imiş.

Hemân Sadrıa'zam-ı müdebbir cemî'i asâkir-i İslâmın develeri ve katârları ve arabaların tekrâr kal'a-i Üstürgon'a gönderüp cümle üç nevbet Üstürgon'dan zahîreler taşıyup Uyvar ganîmet oldu ve üç nevbet dahi cemî'i develer ve katırlar ve seyishâneler ile odun taşıdup Uyvar'ın enderûn [u] bîrûnunda hatab dağlar gibi yığıldı.

Der-beyân-ı sefer-i müşâvere-i kal'a-i Neve ve kal'a-i Litre

Cümle ale'l-ittifâk bu iki aded kal'aları küffârdan tekrâr almağa sefer mühimmâtı görülüp cebehâneler ve kırk pâre balyemezler hâzır-bâş ve âmâde olup ale's-sabâh Sadrıa'zam Litre kal'asına ve Hüseyin Paşaların ikisi ve Kaplan Paşa dahi Leve kal'ası üzre âmâde olup tuğlar gitmek sadedinde iken hemân ale's-sabâh sene 1074 mâh-ı Saferü'l-muzafferinin yigirmi tokuzuncu gün Nemse çâsârı tarafından ordu-yı İslâm içinde gûyâ hâzır imiş, {küffârın} üçüncü def'ada yine elçileri gelüp derûn-ı dilden ve cân u gönülden sulha rağbet edüp çâsârdan nâmeler ve tazallum hâmeler

getirüp dîvân-ı sadrıa‘zamda nâme-i iltiyâmları tilâvet olunup,

"El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân, elim memleketim harâb u yebâb olup diyâr-ı Alman'a varınca âbâdân ülkem kalmadı. Her ne murâdınız var ise sulhu eylece kabûl edeyim" deyü vâfir arz-ı ubûdiyyetler etmiş ve,

"Üç seneden berü harâcımı ve hedâyâlarımı ***[29b]*** pâdişâhıma vereyim" deyü ahd-i amânlar yazup bir vaka‘ [u] vakâr sâhibi ebü'l-kelâm bir müdebbir kâfir rehin göndermiş ve Litre kal‘asın alan bilâ-teşbîh baş-papas olan müftîleri memhûrlu yemîn-i Îsâlı kâğıdlar göndermiş.

Ba‘dehu cümle güzîde-i asâkir-i İslâm yine bir yere cem‘ olup müşâvereler edüp "Leve kal‘asın ve Litre kal‘asın yine bize verin" denildikde küffâr-ı dûrbîn-fikr eyitdi:

"Vallâhi ol iki kal‘alar bizim dînimiz ulusu baş-papasımızın hâslarıdır. Anların yerine size iki üç kal‘a verelim, hemân sizinle tek sulh [u] salâh edelim. Biri Seçan kal‘ası ve biri Hollok kal‘ası ve biri bu Buyak kal‘aların verelim, bunları ma‘mûr edün ve içlerine müstevfâ askeriniz koyun" dediler.

Âhıru'l-emr niçe gûne nizâ‘ ederek bi'z-zarûrî kal‘a-i Leve ve kal‘a-i Litre yerine niçe gûne nizâ‘ ile kal‘a-i Seçan ve dahi kal‘a-i Germat ve dahi kal‘a-i Diregel ve dahi kal‘a-i Hollok ve dahi kal‘a-i Buyak, bu beş aded birer güzîde metîn kal‘alardır kim mukaddemâ Tatar Hânzâde ve Kaplan Paşa ve Egre vezîri Filibeli Pirinççi Mehemmed Paşa bu kal‘aları feth edüp hâlî ve mu‘attal kalmış idi.

Âhır Sadrıa‘zamın ve cümlenin hüsn-i rızâlarıyla bu mezkûr beş aded kal‘aları Leve Litre kal‘alarına bedel alınup kabûl olunup, ammâ be-şart-ı ân Uyvar kal‘ası fethi senesinde gâret ve ihrâk olunan otuz dörd pâre kal‘alar ve Kanije yılı Yenikal‘a altında ihrâk ve gâret olunan otuz iki pâre kal‘alar,

"Bu cümle altmış altı aded kal‘alarınız ki ihrâk etmişizdir, anlar yapılmayup hâlî harâb yerde yatsın ve amâr etmeyesiz" denildikde kâfirin elçisi,

"Eyle olsun" deyü sulhu kabûl edüp elçi dahi birkaç şey ricâ etdi.

"Evvelâ bizim Vak suyu kenârında Pojon toprağımızda Geceb-Uğvar nâmında bir geçit kal‘ası yapalım, rızâ verin" dedikde Sadrıa‘zam Uyvarlıdan ve Üstürgonludan su’âl edüp edüp,

"Mazarratı var mıdır?"

"Bizim toprağımızda değildir, ola" dedikde cümle serhadli,

"Hayır kendilerinin Pojon toprağındır" dediklerinde Sadrıa‘zam {buyurdular kim},

"Keşf olunup kendi hâklerinde ise ana çûn çerâ yokdur yapsınlar" deyü keşfe âdem gidüp ol gün kendi hâklerinde olduğu haberi geldi ve izin verildi.

Ve yine elçi ricâ etdi kim,

"Erdel vilâyetinde Varat kal‘anıza karîb Sekelhit nâm bir kal‘a vardır. Her zamân anda bizim Nemse ve Macar katanaları cem‘ olup sizin Varat'ı ve Yanova'nızın etrâfların vururlar, bir gün sulha muğâyir iş ederler, yine sulhumuz bozulur. Hemân ol Sekelhit kal‘asın yıkalım" deyü elçi ricâ etdikde hemân serhadliler,

"Ma‘kûl, ma‘kûlü" basıverdiler.

Hemân bu abd-i kemterin karârı kalmayup bu kadar dîvânda eyitdim:

"Sulha muğâyir iş olur korkarız, deyü sûret-i hakdan görünüp eyle bir kal‘a-i hısn-ı hasîni yıkmak isterler, zîrâ bizim Varat kal‘amız kurbundadır, belkim anı da feth edeyiz ve Orta Macar'ı ve Erdel vilâyetin ol Sekelhit sebebiyle kabza-i tasarrufa alayız, deyü küffâr bu mülâhazayı edüp mukaddem târîh ile sulh mâbeyninde bu kal‘a-i Seykel'i yıktırmak ister" deyince hemân Sadrıa‘zam,

"Âferim Evliyâm, berhordâr ol, ol kal‘a Erdel'indir, sizin olsa yıkın der idim, ammâ o dursun" deyü Sadrıa‘zam Sekelhit kal‘asının münhedim olmasına rızâ vermeyüp kaldı. Hemân yine elçi eydir:

"Bizim ve sizin tarafeynden elçilerimiz ve elçileriniz mu‘azzez ve mükerrem varsın gelsin ve bizden ve sizden elli âdemden ziyâde çeteci ve poturacılar çıkmasın ve bizim ve sizin askeriniz kal‘alarımıza ve kal‘alarınıza top çekilmesin ve her sene mahabbetnâme ve hedâyâlarımız pâdişâha gönderelim" dedi.

Hep bu ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup elçi kırk yıl kâmil sulh istedikde vezîr-i a‘zam bu sulha kâ’il olmayup eydir:

"Ya kırk yıl biz sizinle sulh edüp yâ kiminle Âl-i Osmân ceng etsin," deyüp elçiyi kırk yıl sulh sözü içün kovdu.

Hele hâh nâ-hâh vezîr-i a‘zam gücile yigirmi iki yıla ve yigirmi iki mâdde anların ricâsı ve yigirmi iki mâdde Âl-i Osmân'ın ricâsı bâlâda takrîr olunan mevâdd-ı kübrâlar gibi tarafeynden yigirmi iki yıla ve yigirmi iki mevâdda sulh kabûl olunup evvelbahârda küffârın büyükelçisi pâdişâha çıkup avk-ı te’hîr olunmamak şartıyla pâdişâh-ı âlempenâha mezkûr beş aded kal‘aların miftâhlarıyla telhîs-i Âsaf-ı Berhayâ gidüp elçi Sadrıa‘zam yanında rehin kalup Sadrıa‘zam tarafından Cânpoladlı Bekrî Hasan Ağa çâsâra elçi ulak gitmeğe hâzır olup Uyvar'ın ba‘zı mühimmât ve ba‘zı levâzımâtların görünce yigirmi günde Sadrıa‘zamın telhîsi varup gelen hatt-ı şerîfde sa‘âdetlü pâdişâh eyle tahrîr etmiş kim

"Ecdâd-ı ızâmım Süleymân Hân *tâbe serâh* sulhundan ziyâde harâc ***[30a]*** verirse ve Uyvar kal‘amdan ve Kanije kal‘amdan ve Çavka kal‘amdan içeri tâ nehr-i Raba'ya varınca on ikişer sâ‘at yer hudûd verirse sulhum sulhdur ve illâ yok derse evvelbahârda leşker-i deryâ-misâlimle kalkup Alman dağlarında av kuş avlayup elini vilâyetini harâb u yebâb edüp Yanık kal‘asın muhâsara edüp tâ Beç'e ve Prağ'a varınca üstüne asker çekerim, vaktine hâzır olsun" deyü nâme elçi huzûrunda kırâ’at olundukda âkıbet-endîş elçi,

"Baş üstüne pâdişâh-ı Rûm ne ki murâd edindi dahi ziyâde harâc ve dahi ziyâde hudûd verelim, hemân dostluk edelim" deyüp gelen nâme Cânpoladlı Hasan Ağa'ya verüp ol dahi Pojon kal‘ası üzre çâsârın Beç kal‘asına varup nâmeyi krala verüp ol dahi "Sem‘an ve tâ‘a" deyü Sadrıa‘zama üç günde mektûbları gelüp Sadrıa‘zam şâd [u] handân oldu.

Evvelâ kal‘a-i Uyvar altında rehin elçi ile Belgrad'a avdet olunduğu konakları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Uyvar altından cemî‘i asâkir-i İslâm ile kalkıldıkda Uğvar kal‘ası "Varın sıhhatle" deyü ol kadar top şâdımânları edüp kâfirin elçisi âlem-i hayretde kalup Uyvar'dan cânib-i kıbleye cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde,

Menzil-i kenâr-ı Babya gölü

Andan kalkup bu mahalde Sadrıa‘zam bir nezâket edüp kâfirin rehin elçisin sene-i mâzîde kırdığımız küffârların leşleri içre geçirüp elçi bu kadar bin cîfe-i murdârın çakıl taşı gibi yatdığın görüp ve sîne-i pür-kînesine eliyle haç eder işâreti edüp dîdelerinde çekîde çekîde kanlı yaşlar cereyân ederek andan,

Menzil-i kal‘a-i Üstürgon

Cisr üzre Sadrıa‘zam geçdikden sonra elçi geçerken Üstürgon kal‘ası zîr [u] bâlâsından ol kadar top şâdımânları etdi kim sadâ-yı top-ı kûp evc-i ırâka peyveste olup elçi engüşt ber-dehen olup eydir:

"İşte Âl-i Osmân iki kal‘aya mâlikdir, biri Budin biri bu Üstürgon'dur" deyüp bir âh-ı dil-sûz çekdi. Andan {6 sâ[‘atde],}

Menzil-i kal‘a-i Kızılhisâr, andan {4 sâ[‘atde],}

Kal‘a-i Budin: Sene 932 feth olup yine Yanoş Krala ihsân olunduğu bâlâda mastûrdur. Ve bu menzilde Cân Arslan Paşa ve Leve kal‘asın kâfire veren Çatrapatra Alî Paşa ve Leve Yeniçeri Ağası Halîl Ağa ve Erdel krallığına tâlib Halil Gabor kefereyi cümle Budin altında katl olunup Erdel Kralı Apopi Mihal fermân-ı vezîr ile Erdel diyârına gitdiler. Bunda dahi Budin ve Peşte ve Gers-İlyâs ve Bârûdhâne kal‘aları elçiye rağmen üç nevbet top şâdımânları ve pâk ve müsellah asâkir-i deryâ-misâl alayları göstermişlerdir kim ta‘bîr olunmaz.

Andan kalkup {2 sâ[‘atde]} **menzil-i kal‘a-i Hamza Beğ** ve {2 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Erçin'i** geçüp {4 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Penteli,** bu menzilde Vezîr-i a‘zamın bir sekbânı yine bir sekbânın bir gulâmın ayardup firâr etdükde dutup yolsuz olduğuyçün herîf-i sârık gulâmı bir ağaca muhkem sarup kurşuma dutdular ve gulâm-ı hîz-i nâ-pâki kassâb-ı pâk gibi pâk pâre pâre etdiler.

Bu mahalde Koca Gürcî Mehemmed Paşa'ya Budin {eyâleti} ihsân olup Budin'e avdet etdi.

Andan {3 sâ[‘atde]} **menzil-i Cânkurtaran**'ı geçüp {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Fötvar,** andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Pahşa,** andan {4 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Yeni Palanka'** yı geçüp 10 sâ‘atde **kal‘a-i Segsar,** andan {4 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Bat Ösek,** andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Seçoy** {9 sâ[‘atde]} geçüp {8 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Mihaç**, andan {8 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Birnivar,** andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Darda**'yı geçüp {bir sâ‘atde} **kal‘a-i azîm-i Ösek,** bunda Kâsım ulûfesi elçinin gözü önünde verilüp küffâr âlem-i hayretde kalup yine ol ân elçiye ve Tatar Hânzâde'ye ziyâfet-i azîmeler olup Ahmed Geray Sultân'a Sombor vilâyetinde kışlasına gitmek fermân olunup cümle vüzerâ vü vükelâ ve mîr-i mîrân ü ümerâlara ve cümle ocak halkına kışlalar verilüp revâne olduklarında ancak Sadrıa‘zam erbâb-ı dîvân ve yeniçeri ve topçu ve cebeci ocağı askeriyle ve kendinin sekiz bin leşkeriyle kalup ba‘dehu Ösek'den kalkup {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Val** altında meks olundu.

Titel(?) kenârında çâr-kûşe bir palanka ve içinde bir deyr-i kadîm olup dörd mîl ihâta eder bir küçük buhayresi ve gûnâ-gûn mâhîleri olup bu gölün arzı üç mîl olup Tuna'dan cem‘ olma âb-ı hayât göl olduğu bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur kim tekrâra hâcet yokdur. Andan {5 sâ[‘atde]},

Kal‘a-i Vu[l]kovar: Yine Hindî Baba tekyesinde fukarâya bir kurbân edüp ziyâret etdik.

Andan {5 sâ[‘atde]} **kal‘a-i Sotin** geçüp 3 sâ‘at[de] **kal‘a-i Tovarnik**, andan {3 sâ[‘atde]} **kasaba-i ma‘mûr-ı Mitroviçse,** andan {5 sâ[‘atde]} **karye-i Voyka,** andan {5 sâ‘atde} **kal‘a-i Belgrad**-ı dâru'l-cihâda bir alay-ı azîm ile girirken Tuna kenârındaki kullelerden sekdirme toplar ve bâlâ kal‘adan balyemez toplar atılup ol kadar şâdımânlar olup herkes konaklarında meks edüp kâmil dörd ay zevk u safâlar etdik.

Ba‘dehu sene 1075 mâh-ı Ramazân'ının yevm-i ıydında der-i devlet tarafından Rûmeli eyâleti pâyesiyle elçi Kara Mehemmed Paşa bir ankâ-yı âlî cenâb-ı âlî-vakâr kimesne Nemse çâsârına elçi gitmek içün nâme-i hümâyûn ile Belgrad'da Sadrıa‘zama alayiyle gelüp buluşdukda Sadrıa‘zam eydir:

"Baka paşa sen bu kıyâfetle Alman kralına elçi mi gitsen gerek. Tîz kapunu ***[30b]*** ve tevâbi‘ [u] levâhıkını mükellef ü mükemmel edüp Yenikal‘a altında merhûm olan Kıbleli Paşa'nın ve nehr-i Raba'da şehîd olan İsmâ‘îl Paşa ve Yeniçeri Ağası Sâlih Paşa'nın ve Budin'de merhûm olan Serdâr Alî Paşa'nın ve Budin'de katl olunan Cân Arslan Paşa ve Çatrapatra Alî Paşa'nın ve gayri ümerâlar ve mîr-i mîrânların muhallefâtlarından cümle âlât-ı silâhları ve zırh-ı zireh-külâhları ve sâ’ir cebehâne ve gayri altun ve gümüş âvânileri ve mükellef cerge ve otakların cümle mîrîden satın alup ırz-ı pâdişâhîyi yerine getirüp Nemse kralı vilâyetine esbâb-ı ihtişâmınla gidüp dörd beş yüz kîse harc etmeden elem çekmeyesin. Yine sana Cenâb-ı Allâh anın iz‘âf-ı muzâ‘af ihsânın eder ve her

esnâfdan askerin içinde pâk u pâkîze erbâb-ı ma‘ârif ağavâtlar götür. Ve sen bostâncı ocağında neşv [ü] nemâ bulup Nemse serhaddi ahvâlin bilmezsin. Hâlâ bizim yanımızda Melek Ahmed Paşalı Evliyâ derler bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem kimesnedir, anı dahi götür, zîrâ ol serhadlerin ahvâlin ol kimesne pek bilir, anı dahi götür ve basîret üzre olup hemân tedârikin gör" deyü Sadrıa‘zam elçi paşaya bu gûne niçe yüz yüzden pend ü va‘z [u] nasîhatler edüp hemân ertesi gün elçi paşa Hacı İshâk Ağa ve Sadrıa‘zam kethudâsı İbrâhîm Ağa ile müşâvere edüp Sadrıa‘zamın fermânı üzre şehîd olan vezîrlerin cümle metâ‘ların üç yüz yetmiş kîse bu kadar mâl-ı erzâk âlât-ı silâh-ı sipâhîlik aldı kim ta‘bîr olunmaz. Ol gün Sadrıa‘zam hakîri huzûruna çağırup,

"Evliyâm bugünkü gün sen lâzım oldun. Elçi paşa ile Nemse kralına gidersin. Tîz hâzır ol" dedikde "El-emrü emrüküm" deyüp bir kîse guruş harcırâh ve bir semmûr kürk ve iki at ve bir köle ve Egri yeniçerisi ağasının mukarreri emrin ve Egre Paşası Mehemmed Paşa mukarreri emirlerin ihsân edüp,

"Egri'den Budim'de elçi paşaya yetişüp Nemse'ye bile git" dedikde dest bûs edüp taşra çıkup İbrâhîm Kethudâ efendimizin dahi dest-i şerîfin bûs edüp eydir:

"Evliyâm, işte Beç vilâyetin görmedin, tekmîl-i seyâhat edersin, ammâ şu bizim Halhâlî Dervîş Ahmed'i bile götür" dedikde,

"Sultânım gideceğimiz yer kâfiristândır. Dervîş Ahmed ise bir harâbâtî cândır. Olmaya kim kâfiristânda bir bedmestlik edüp elçi paşamızın ırzına bir şe’n getire" dediğimde,

"Âferîn Evliyâm eyi dedin. Hemân gidi ışık eyle bir bed-evzâ‘ ederse kes yakasın al başından sikkesin. Bir eyi ta‘zîr eyleyüp zabt [u] rabt ile hemân Dervîş Ahmed'i ve Baba Türâbî'yi bile götür" dedikde,

"Nola, dedim. Sâhib-i devletden Egri ağalığı ve paşa mukarrerin alup bu kadar ihsânlar etdi", dediğimde hemân İbrâhîm Kethudâ efendimiz birer kat esbâb-ı semmûr kafâsı kürkiyle ve ve bir at pür-silâhıyla ve bir musanna‘ nâmûsiyyeli çadır ve yüz altun ve sâ’ir bakır âvânî esbâ[b]lar ile Egre ağalarına ve paşasına,

"Evliyâmın tatyîb-i hâtırıyla mukayyed olasız" deyü tenbîh ü te’kîdli mektûblar yazup İbrâhîm Kethudâ efendimizin kâtibi Selîm Efendi ve Haylî Çelebi ve Kapucular Kethudâsı Köse İbrâhîm Ağa ve Ordu Monlası Ünsî Efendi ve Sadrıa‘zam birâderi Mustafa Beğ efendim ve Çavuşbaşı Mahmûd Ağa ve Defterdâr Ahmed Paşa efendilerimiz "Evliyâm Beç'e gider" deyü her biri birer hedâyâlar ve gûnâ-gûn eşyâlar ihsân edüp bir mükellef ü mükemmel âdem oldum, *eş-şükrü lillâh elhamdü lillâh.*

Yine ol gün elçi paşa hakîri çağırup sâhib-i devlet tenbîh etdi:

"Evliyâ Çelebi benimle Nemse çâsârına gitmeğe hâzır ol", deyüp hakîre bir kîse harc-ı masrûf verdi ve gulâmlarımın yedisine dahi ellişer aded riyâl guruş verüp hakîr eyitdim:

"Sultânım, sâhib-i devletin fermânıyla Egri'ye gidüp size Egri serhaddinde iş görmüş âdemler getirüp Budin'de buluşuruz" deyüp dest bûs edüp cümle a‘yân-ı kibâr efendilerimizle buluşup kamusuyla "Beç'e gideriz" deyü vedâlaşup ve niçe ihsân [u] in‘âmların alup bism-i İlâh ile,

Belgrad'dan Egre vilâyetine andan Ungurus vilâyetinde Nemse kralına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ sene 1075 ıydının dördüncü günü dörd hüddâmımla yola teveccüh edüp sâ’ir hüddâm ve refîklerimiz ağırlıkımla elçi paşa yanında koyup altı re’s menzil bârgîrleriyle Belgrad'dan nehr-i Sava'yı geçüp "Tevekkülen alallâh" deyüp,

Menzil-i karye-i Voyka

Andan Mitroviçse kasabası yolun sol tarafa bırağup sağ tarafda yıldız rûzgârı cânibine 7 sâ‘at sahrâ-yı Sirem içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i İrik

Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır ve bu rabta-i zîbânın yıldız cânibi bayırlardır, kıble cânibi Sirem sahrâsında bâğları ve bâğçeleri bî-hisâb yerdir. Ve cümle altı mahalledir ve cümle iki bin kadar tahta örtülü vâsi‘ evlerdir. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) câmi‘i (---) câmi‘i (---). Mâ‘adâ cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese-i sûhtevâtdır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır ve cümle bir aded hammâm-ı dil-sitândır ve cümle bir aded hân-ı tüccârândır kim bu hân ve hammâm Vâ‘iz Abdî Efendi'nin hayrâtlarıdır. Ve cümle yetmiş aded kifâyet mikdârı dükkânlardır ve halkı gâyet garîb-dostlardır. ***[31a]*** Ve cümlesi ticâretle geçinüp sofraları meydânda muhibb-i fukarâ kimesnelerdir.

Andan kalkup dağlar eteğinde ma‘mûr kurâlar geçüp 6 sâ‘atde sahrâlar ile gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Gırgoviçse

(---) (---) de Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve kazâsı (---) (---) ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı (---) yıldız rûzgârı cânibi bayırlı ve çayırlı ve bâğlı ve bâğçeli yerlerdir. Ve kıble tarafı sahrâlardır. Ve cümle yedi mahalle-i müslimîn ve üç mahalle-i keferelerdir. Ve cümle iki bin aded tahtânî ve fevkânî tahta örtülü vâsi‘ büyût-ı ra‘nâlardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) ve cümle (---) mahalle mesâcidleridir, ammâ cemâ‘atleri çokdur. Ve cümle iki medrese-i tâlibândır ve cümle üç aded mekteb-i püserândır ve cümle bir aded hânkâh-ı dervîşândır. Ve cümle (---) hammâm-ı rûşenâdır. Ve cümle (---) hân-ı sevdâgerândır ve cümle (---) dükkân-ı esnâfândır.

.....(1 satır boş).....

Ve cümle halkı *"El-kâsibü habîbullâh"* deyüp ticâret ile geçinir sulehâ-yı ümmetden ehl-i hâl kimesneleri çokdur. Receb Efendi cümleden müttakî garîb-dost hânedân sâhibi âdemdir.

Andan (---) sâ‘at Furuşka dağları eteğince gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i bâğ-ı İrem-i Furuşka

(---) (---) da Sirem sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve kazâsı (---) (---) serdârı ve kethudâyeri ve a‘yânı vardır ve amâristânı Furuşka yaylası dibinde lodos cânibleri Mitroviçse kasabası sahrâsıdır ve cânib-i erba‘ası bâğlardır. Hatta bâğları bir burun gibi ileri çıkmış Furuşka dağları serâpâ bâğlar olmak ile tâ Belgrad'dan Furuşka bâğlarının dağları görünür. Cümle yigirmi dörd bin aded öşr verir bâğları dağları dutmuşdur. Ve şehrinin cümle imâretleri (---) mahalle-i müslimîndir ve dörd mahalle-i müşrikîndir. Ve cümle (---) aded tahta örtülü vâsi‘ ve ma‘mûr hânedân-ı ra‘nâlardır. Ve cümle ikişer kanatlı porta kapuları vardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. (---) câmi‘i

.....(1 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle iki medrese-i sûhtevâtı vardır. Ve cümle üç aded mekteb-i tıflân-ı ebced-hânı vardır ve cümle iki aded tekye-i dervîşânları vardır. Ve cümle (---) aded hammâm-ı cân-sitândır. Ve cümle (---) aded hân-ı bâzergândır ve cümle (---) aded çârsû-yı bâzâristândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı şehrengîz-i kasaba-i Furuşka

Cümle halkı bâğbândır ve niçesi tüccâr u züvvâr u garîbü'd-diyâr kimesnelerin muhibleridir ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbeleri memdûhdur. Ve bu Sirem sancağında Nemse kasabası ve Mitroviçse kasabası ve bu Furuşka rabtası gâyet ganîmet ve ma‘mûr belîdelerdir.

Memdûhâtından, Furuşka üzümü güneşe karşu hâsıl olduğundan lezîz ve âbdâr ve hoş-hordur. Ve beyâz balı ve vişnesi meşhûrdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan şimâl cânibine gidüp Furuşka yaylasın aşup 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı emîn, ya‘nî kal‘a-i metîn-i İslankamin

Belgrad krallarının binâsıdır. Lisân-ı Latince (---) (---) Taş kal‘ası demekdir. Sene 927 târîhinde Süleymân Hân Belgrad-i behişt-âbâdı feth etdiği sene Bosna sancağı beği Yahyâ Paşazâde Küçük Balı Beğ'i yedi sancak asker ile bu kal‘ayı muhâsara edüp bir gece küffâr firâr edüp kal‘ayı kabza-i tasarrufa alup içine gereği gibi müstevfâ asker koyup miftâhların Süleymân Hân'a gönderirler. Hâlâ Sirem sancağı hâkinde Budin kulunun iltizâmında emînlikdir. Ve İrik kazâsı niyâbetidir.

Ve eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Tuna-yı azîm kenârında şekl-i murabba‘ tûlânîce vâki‘ olmuş Şeddâdî bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir kirmân-ı üstüvârdır. Ve cümle (---) kapusu var (---) Ve cümle (---) mahalledir. Ve cümle (---) aded tahta örtülü ma‘mûr u âbâdân tahtânî ve fevkânî mükellef ü mükemmel evlerdir. (---) (---) Ve cümle (---) aded mihrâb câmi‘lerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ cümle (---) mahalle zâviyeleridir. Ve cümle (---) medrese-i âlimândır. Ve cümle (---) mekteb-i püserândır. Ve cümle (---) tekye-i dervîşân-ı zîşândır. Ve cümle (---) hammâm-ı râhat-ı cândır. Ve cümle (---) hân-ı âyende vü revende-i berr [u] bihârândır, ammâ kârbânsarâyı yokdur. Ve cümle (---) dükkân-ı ehl-i işgâlândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[31b]***

Der-ayân-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i İslankamin

Bu kal‘anın Tuna karşusunda nehr-i Tise nehr-i Tuna'ya karışdığı mahalde kal‘a-i Titel nümâyândır.

.....(2 satır boş).....

Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Karlofça

Lisân-ı Latin'de (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarındandır. Sene 927 târîhinde Süleymân Hânîde bu da Yahyâ Paşazâde Küçük Balı Beğ fethidir, ammâ gâyet metîn kal‘a iken ba‘de'l-feth câ-be-câ münhedim olup palanka hisâr-ı üstüvâr olmuşdur. Bu dahi Tuna kenârında Sirem sancağı toprağında Budin aklâmı emînlikdir ve harâcı ve bâc-ı bâzârı cümle Budin kulu tarafından zabt olunur. Ve Varadin kazâsı niyâbetidir. Kethudâyeri ve Budin yeniçerisi serdârı ve kal‘anın dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı vardır, gayri hâkimleri yokdur. Cümle (---) mahalle-i müslimdir ve üç mahalle-i kefere-i müşrikdir. Ve cümle (---) tahtânî ve fevkânî ve serâpâ şindire tahta örtülü vâsi‘ ve ma‘mûr u müzeyyen ve mükellef ü mükemmel hânedânlar vardır, ammâ makbûl evleri nehr-i Tuna'ya nâzır olanlardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde

.....(1 satır boş).....

Mâ‘adâ cümle (---) aded mahalle mezgitleridir, ammâ cemâ‘atleri çokdur, zîrâ halkı musallî ve bender iskele olmak ile cevâmi‘lerinin cemâ‘atleri vefret üzredir. Ve cümle 3 aded medrese-i tâlibân-ı âlimânı vardır ve cümle (---) aded mekteb-i nâ-resîde-i sıbyân-ı ebced-hânı vardır, ammâ gulâmları hovardagândır. Ve cümle (---) mihmânhâne-i tekye-i dervîşândır, ammâ Mevlevîhânesi yokdur. Ve cümle (---) hammâm-ı hoş-hevâdır. Ve cümle (---) hân-ı tüccârân-ı hâcegândır. Ve cümle

(---) aded çârsû-yı dükkân-ı esnâfândır.

.....(1.5 satır boş).....

Evsâf-ı tetimme-i şehr-engîz-i şehr-i Karlofça

Evvelâ bu şehrin bâğ ve bâğçesi gâyet çokdur. Memdûhâtından ekmeği ve eriği gâyet meşhûrdur. Halkı cümle yine Boşnak'dır, ammâ hacıları ve tâcirleri gâyet çokdur. Ve bu şehrin karşu Tuna aşırısı Segedin sancağı toprağında Kobila kal‘ası görünür.

.....(1.5 satır boş).....

Bu şehirden kalkup dağlar ve bâğlar ve ma‘mûr kurâlar ve müzeyyen çemenzâr fezâlar ve âb-ı hayât sular geçerek cânib-i garba Tuna kenârınca 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kilîd-i sedd-i Budin, ya‘nî kal‘a-i ibret-nümâ-yı Petri Varadin

Sene 932 mâh-ı Receb'inde bizzât Süleymân Hân Mihaç taburu gazâsına gider.

"Bu kal‘a-i Varadin'i feth etmeden gerüde bırağup ileri gitmek ma‘kûl değildir" deyü Vezîr-i a‘zam Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp Anatolu vezîri Behrâm Paşa ve Vezîr-i Sânî Mustafa Paşa ve Vezîr-i Sâlis Ayas Paşa ve kırk sekiz oda yeniçeri ve on oda topçu ve on oda cebeci ve dörd aşağı bölük sipâhîleriyle sipehsâlâr-ı mu‘azzam kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Varadin'i sene 932 Şevval'inde muhâsaraya başlayup yedi gün yedi gece ceng-i azîm olup kal‘a kapudanı olan Tomorı Pal nâm bî-dîn-i dâl yüz bin askeri karşu Tuna'dan beri gemilerle kal‘aya imdâd geçirüp ceng-i azîm ede ede cümle küffârı kal‘aya koyup henüz cenge âheng ederler.

Mukaddemâ İslankamin kal‘ası fethinde dendân-ı tîğdan halâs olan melâ‘în u fâcirîn ü müşrikîn cümle bu kal‘a-i Varadin'e kapanup asker-i İslâm üzre yedi gün yetmiş kerre kal‘adan taşra çıkup meterisler basup niçe bin asker-i İslâmı esîr ü pây-beste [ve] dil-haste ve niçe bin gâziyânı esîr-i bend-i zencîr ve niçe bin gâziyânları tu‘ma-i şemşîr edüp el-hâsıl üç ayda yeniçeri ocağından yedi aded kethudâ beğ ve üç yeniçeri ağası ve üç vezîr ve niçe bin asker-i İslâm şehîd olup kal‘a feth olmaduğu sem‘-i hümâyûn olup ale'l-acele gelüp İlok kal‘ası altında meks edüp andan kal‘a-i Varadin altında meks-i hıyâm etdikde,

"Dahi bu âteşe yanası Varadin feth olmadı mı?" deyince bi-emrillâhi te‘âlâ iç kal‘ada bârûd hazînesine âteş isâbet edüp niçe bin küffâr hevâya perrân atılup kal‘anın hâyıt-ı dîvârları câ-be-câ rahnedâr olup durur, ammâ küffârın kesretinden ***[32a]*** ve kal‘anın metânetinden asker-i İslâm yanına varamazlar.

Hemân Süleymân Hân on iki bin aded serdengeçdi gâzîler yazup ve sekiz yüz pâre Tuna gemilerine ve firkatelerine Süleymân Re’îs'i serdâr edüp ibtidâ küffârın karşu tarafdan kal‘aya imdâd getiren üç yüz pâre gemilerin feth edüp ve serdârları olan Paturi nâm kapudanını esîr düşürüp on bin kadar küffâr esîr olunca hemân derûn-ı kal‘ada olan küffâr Süleymân Hân'ın geldiği günün yedinci gününde "El-amân ey Süleymân Hân" deyüp kal‘ayı vere ile verüp karşu Segedin taraflarına uryân u bî-silâh amân ile küffârları geçirüp seg ber-sahrâ-yı Segedin'e bî-dîn kâfirler gitdiler ve cümle yeniçeri kethudâlarını ve yeniçeri ağalarını ve şehîd olan vezîrleri ve cümle şühedâları Süleymân Hân defn etdirüp kal‘anın cümle elzem-i levâzımât-ı mühimmâtları ve meremmâtların görüp kal‘anın hükûmetin Sirem paşasının hâssı edüp yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

Ve aşağı dizdâr ve yukaru dizdâr ve iki bin merdüm-hisâr ve yeniçeri serdârı ve kethudâyeri ve emîni ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ta‘yîn edüp kal‘anın cemî‘i cebehânesin kemâ-kân

koyup Serdâr-ı mu‘azzam İbrâhîm Paşa'yı İlok kal‘ası fethine gönderüp kendüleri bizzât sa‘âdetle deryâ-misâl askeri alup Mihaç gazâsına giderler. Ammâ hakkâ ki kal‘a-i Varadin nehr-i Tuna kenârında iç kal‘ası evc-i semâya ser çekmiş bir püşte-i âlî üzre şekl-i müseddes bir Şeddâdî sa‘b kal‘a-i kadîmdir kim müverrihân-ı Macar İskender-i Rûmî zamânında binâ olunmuşdur deyü tahrîr etmişler. Cümle yedi kulle-i azîmleri var ve cümle dendân-ı bedenleri mevzûn ve cânib-i (---) bir kapusu var ve derûn-ı hisârda cümle iki yüz tahta örtülü bâğçesiz daracık evleri vardır. Süleymân Hân Câmi‘i ve cebehânesi ve gılâl anbârları,

.....(1 satır boş).....

Ammâ handakı (---) kıble tarafı sâfî dağlardır ve üzerleri serâpâ bâğlardır. Ve bu kal‘anın bâğlar tarafından havfi olmak ile ol cânibi gâyet metîn binâ olunup otuzar ayak kalın dîvârdır ve azîm kesme kaya amîk handakları vardır kim bu tarafdan bu kal‘aya aslâ lağım ve meteris kâr etmez. Ve bu kal‘anın gird-â-gird cirmi (---) adımdır.

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i aşağı varoş-ı kal‘a-i Varadin

Nehr-i Tuna kenârında cümle (---) mahalle-i müslimîn ve beş aded karârhâne-i müşrikîndir. Ve cümle serâpâ tahta örtülü (---) aded tahtânî ve fevkânî vâsi‘ câ-be-câ bâğçelice evlerdir. (---) (---) Ve cümle (---) aded câmi‘-i âbidân-ı zâhidândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle 3 aded medrese-i müfessirândır. Bu şehirde ulemâya pek rağbet ederler, zîrâ ulemâ yokdur. Ekseriyyâ tüccâr ve keştîbânlardır. Ve cümle 4 aded mekteb-i ma‘sûm-ı ciğer-gûşe-i püserândır. Ve cümle (---) tekye-i ehl-i tarîk-i abdâlândır. Andan cümle (---) hammâm-ı cân-sitândır. Ve cümle (---) hân-ı tüccârândır, ammâ cümleden iskele başındaki hânı mükellefdir. Ve cümle (---) çârsû-yı sûk-ı sultândır, ammâ bezzâzistân yokdur. Lâkin yine cemî‘i diyârun zî-kıymet metâ‘ları bî-kıymet bulunur. (---)

.....(1 satır boş).....

Tetimme-i şehrengîz-i Varadin

Evvelâ bâğı ve bâğçesi çokdur. Hevâsı gâyet latîfdir. Mahbûbu ve mahbûbesi meşhûr, Tuna'nın karşu tarafı Segedin sancağı toprağında kal‘a-i Kobila güzel nümâyândır.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu Varadin'den Tuna kenârınca yukaru cânibe bayırlı ve bâğlı ve bâğçeli kurâlar geçerek ve âb-ı hayât suları içerek kâmil 6 [sâ‘at] garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Keyviz

Lisân-ı Macar'da (---) (---) Su demekdir. Sene 927 Süleymân Hân asrında dest-i Rüstem Paşa feth edüp münhedim etmişdir. Ba‘dehu elzem-i levâzımından olmak {ile} ağaç palankadan bir müfîd [ü] muhtasar kal‘a olmuşdur. Nehr-i Tuna sâhilinde şekl-i murabba‘ bir kapulu ve yetmiş kadar tahta örtülü hâneleri ve ve bir câmi‘i ve dizdârı ve elli kadar merdüm-hisârı ve kifâyet kadar cebehâneleri var. Bu dahi Sirem livâsı hâkinde İlok kazâsı niyâbetidir. Defterhâne-i pâdişâhîde bu Keyviz kal‘asının ismi Kerevik kal‘asıdır. Zamân-ı kadîmde ma‘mûr imiş. Hâlâ yine câmi‘i ve mesâcidleri ve medresesi ve mektebleri ve tekyeleri ***[32b]*** ve hammâmı ve hânları ve iskele başında mahzenleri ve kifâyet kadar dükkânları, bunun dahi bâğ ve bâğçeleri hadden efzûndur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf iskele (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Tetimme-i şehrengîzi oldur kim bu kal‘anın cenûbîsi hevâdâr mesîregâh dağlar ve bâğlardır,

ammâ Tuna'nın karşu tarafi Segedin sancağı hâkinde Tuna'nın tâ kenârında bu şehre karşu karşuya Vıtok palankası vâki‘ olmuşdur. Bu kal‘a sonra anın içün geçit başında amâr olup iskelesi Budin kuluna aklâm olmuşdur.

.....(1.5 satır boş).....

Andan 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Babuniştıra

Lisân-ı Latince (---) Karı kal‘ası demekdir. Hâlâ ol zen-i müşrike nâmıyla ma‘rûfdur, ammâ efvâh-ı ünâsda (---) (---) kal‘ası derler. Bu dahi sene 927 târîhinde Süleymân Hân fethidir, be-dest-i Sarı Rüstem Paşa. (---) sancağı toprağında voyvadalıkdır ve bir hâkimi Budin emînidir, ammâ Kanije kulu aklâmıdır ve İlok kazâsı niyâbetidir. Dizdârı ve kırk kadar merdüm-hisârı var, palankası leb-i Tuna'da ol kadar ma‘mûr u âbâdân değildir. Ancak bir câmi‘i ve yüz kadar kiremitli ve tahta örtülü hânecikleri vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan 3 sâ‘atde dağlar ve bâğlar ve taşlar içre giderken bu semtlerde çok kal‘alar nümâyândır. Meselâ kal‘a-i Kopnik ve kal‘a-i Verbi ve kal‘a-i Yemruçe ve kal‘a-i Gırgorifçe ve kal‘a-i Baya ve kal‘a-i Lokay ve niçe kal‘alar dahi kimi Tuna kenârının yemîn ve yesârında ve kimi mesâfe-i ba‘îdede nümâyân kal‘alar var, ammâ mu‘tâd-ı kadîm üzre ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince kal‘a evsâfların tahrîr etmemek dâ’im olmağ ile niçe kal‘aları alarkadan temâşâ edüp tahrîrinden dahi âciz olup ubûr ederdik, zîrâ bu Budin serhadlerinde dağdan dağa ve bâğdan bâğa ve niçe geçit başları iskelelerde kal‘alar çokdur. Andan mezkûr Babuniştıra palankasından 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı misl-i binâ-yı sûr-ı helûk, ya‘nî kal‘a-i sedd-i metîn-i İlok

Lisân-ı Latince (---) demekdir, ammâ vilâyet-i Hersek'de bu kal‘a ismine münâsib bir kasaba vardır, ana Oluk derler, ammâ buna İlok derler.

Ungurus kralları binâsıdır. Lâkin sene 932 târîhinde bizzât Süleymân Hân Tuna'dan bin pâre gemi ve karadan yüz bin asker ile Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp otuz bir gün ceng-i azîm edüp küffâr bu kal‘ayı vermek ihtimâli olmayup bilâhire bi-nefsihi Süleymân kendüleri sa‘âdetle geldiklerinin âvâzesin küffâr istimâ‘ edince Sırf ve Macar "Süleymân Hân'a kal‘ayı verelim" demişken Nemse cünûd-ı cünübü râzî olmayup kal‘anın bir tarafı amân ile feth olup bir tarafında Nemse'ye bir ceng-i azîm ile yürüyüş eyleyüp bir sâtûr-ı Muhammedî urulmuşdur kim hâlâ kâfiristânda ve serhadd-i Budin ihtiyârları dillerinde dâstân-ı dûstândır.

Ve hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre bu kal‘a Budin eyâletinde Sirem-mânend-i bâğ-ı İrem sancağı toprağında Budin askeri tarafından zabt olunur on yük akçeye iltizâm emînlikdir. İskelesinde Budun ağalarından bir muhteşem ağa yetmiş seksen hidmetkârıyla hükûmet eder. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı eşrâfı vardır. Ve kânûn üzre yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve Budin yeniçerisi serdâr ve kethudâyeri ve kal‘a dizdârı ve yüz elli nefer merdüm-hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir kethudâsı ve kapudanı ve mi‘mâr ağası ve yedi aded kal‘a ağaları vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i İlok

Nehr-i Tuna'ya havâle bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba‘ bu tula binâ bir kal‘a-i metîndir kim

etrâfında dörd aded tabya-i azîmleri var ve cirmi dâ'iren-mâdâr tokuz yüz adım kâmil bir sa'b ve hisâr-ı kavî iç kal'adır.

Ve cümle iki aded kapusu var, biri büyük kapu kim cânib-i şimâle mekşûf aşağı varoş kal'asına ener, biri küçük kapudur.

Ve bu kal'ada ancak iki câmi' vardır. Biri Süleymân Hân'ındır ve biri Sakkâbaşı Mehemmed Ağa'nındır. Ve bu câmi' kurbunda bir latîf hammâmı var, ammâ kimin binâsı idiği ma'lûmum değildir, ammâ hoş-hevâ ve hûb-binâ bir hammâm-ı rûşenâdır kim iki kurnalı ve dörd soffalı hammâm-ı rûşen binâdır.

Ve bu kal'adan taşra kal'ada Çârsû câmi'i önünde bir mükellef mesîregâh kahvehânesi var. Cümle ahıbbâ vü erbâb-ı ma'ârifân-ı yârân-ı sâdıkân bunda cilvelenirler. ***[33a]*** Ve bu kahvehâne-i ma'mûrenin bir tarafı bir mükellef hân-ı tüccârândır. Bu şehrin bu hân gûyâ bezzâzistânıdır.

Ve bu hânın yine bir yanında bir mükellef kahvehânesi vardır. Ve bu kahvehâne şâhrâhı üzre cümle iki yüz aded dükkân-ı ehl-i hırefdir. Lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ her şey bulunur.

Ve bu çârsû içre giderken Mehemmed Beğ câmi'i var, ammâ üç vakit kılınır cemâ'at-i kesîreye mâlik bir câmi'-i rûşendir.

Ve yine bu zokak içre bu mezkûr çârsûnun tâ uçunda Arslan Beğ câmi'i önünde bir âb-ı hayât çeşmesi var ve bu câmi'in bir tarafı şehrin mezârlığıdır ve bu mezârlıkdan dik aşağı Tuna kenârında iskeleye gider ve çârsûnun sağ tarafında olan yol ile dik aşağı gidüp el-Hacı İslâm mescidi andan sol yola gidüp dik aşağı nihâyetde Küçük Mehemmed Beğ câmi'i ve andan ötece Mustafa Beğ mescidi ve andan dahi yukaruca Karabelâ mescidi. Bu mahalle şehrin taşra gider ulu yoludur kim kasaba-i Mitroviçse'ye ve kasaba-i Nemse'ye ve kal'a-i Tovarnik'e el-hâsıl kankı tarafa teveccüh etsen şâhrâh-ı azîmdir.

Sitâyiş-i amâristân-ı aşağı varoş

Cümle on iki mahalle-i müslimîn ve beş mahalle-i müşrikîndir. Ve cümle zîr u bâlâsı bin yüz altmış aded tahtânî ve fevkânî ve kârgîr binâ-yı musanna' serâpâ şindire tahta örtülü vâsi' evlerdir kim cümle büyût-ı zîbâların yüzleri ve şâhnişîn ve revzenleri şimâl tarafına nehr-i Tuna'ya nâzırdır. Ve cümle iki medrese-i tâlibândır. Ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebced-hândır. Ve cümle (---) aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i kân-ı fakîrândır. Ve cümle bir hândır ve cümle yüz elli aded mahzenlerdir ve cümle (---) aded hammâmdır ve cümle ale'l-kıyâs altmış kadar dükkândır. Ve cümle yokuş aşağı ve yokuş yukaru sokakları pâkdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı tetimme-i şehr-engîz-i İlok

Evvelâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi a'lâ olur. Ve halkı cümleden Boşnak'dır ve sulehâ-yı ümmetden âdemleri çokdur ve gâyet garîb-dost halûk ve halîm ü selîm âdemleri vardır. Belgrad'dan Tuna kenârıyla tâ Ösek'i geçüp Budin'e varınca böyle bir ma'mûr u âbâdân şehir yokdur, ammâ Tuna kenârından içeri âbâdân şehirleri çokdur. Ve Tuna kenârında Varadin'den sonra ve Budin ve Üstürgon Vişigrad'dan sonra İlok gibi metîn kal'a da yokdur. Hudâ hıfz-ı amânda ide. Lâkin kal'ası serhad olmayup iç el olmak ile neferâtları az kalup kal'ası ta'mîr ü termîme muhtâcdır. (---) (---)

.....(2 satır boş).....

Andan ziyâret-i Mecnûn Baba (---) (---) (---) (---) Andan kalkup cümle ahbâb ile vedâlaşup yine

cânib-i garba 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı hisâr-ı kân-ı mekîn, ya‘nî binâ-yı metîn kal‘a-i Vukin

Lisân-ı Latince (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Büyük Laslo Kral kızı içün binâ etmiş bir musanna‘ ve şîrîn kal‘a-i zîbâdır.

Ba‘dehu sene 937 târîhinde Süleymân Hâna bu kal‘ayı vere ile Nemse küffârları verüp gelesi sene yine küffâr alup Süleymân Hân Budin kal‘ası fethine giderken yine bu kal‘ayı döğe döğe sademât-ı top-ı kûpdan münhedim olan yerleri hâlâ zâhir ü bâhirdir. Bu rahnedâr yerlerden asâkir-i İslâm yürüyüş edüp cümle küffâra evvelki gibi amân u zamân vermeyüp cümlesini tu‘ma-i şemşîr edüp def‘a-i sânîde kılıç ile feth olmuşdur.

Ol asırda Lagoş kralın kızı May Frav nâm duhter-i nâ-pâkîze-ahterin tahtı imiş. Hâlâ iç kal‘ada kat-ender-kat sarâylar ve kâ‘a ve dîvânhâneler ve gûnâ-gûn kasr-ı âlîler vardır.

Ve kal‘ası nehr-i Tuna kenârında bir mürtefi‘ yerde şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ-yı garrâdır ve gâyetü'l-gâye Akkirmân kal‘ası handakı gibi bunun dahi câh-ı gayyâdan nişân verir amîk handakı vardır. Ve cümle der-i dîvârlarının yüzünde olan yonma mücellâ taşları üstâd-ı mi‘mâr-ı bennâ-yı selef gûnâ-gûn tasarruflar ihtirâ‘ edüp gûnâ-gûn taşları birer san‘at ile dîvâra koyup taşdan bayraklar ve haçlar ve sûretler ve filandıra bayraklar ve iskemleler ve niçe gûne eşkâl-i garîbe ve acîbeleri kırmızı ve yeşil ve sarı ve mâvî ve siyâh taşlar ile kal‘a dîvârı yüzüne gûnâ-gûn sûretler etmiş kim cemî‘i kâfiristânda yokdur illâ Arabistân'da ***[33b]*** Hamâ ve Hımıs kal‘asının dîvârı yüzlerinde siyâh taş ile hüsn-i hat yazılar vardır kim bu dahi Hamâ ve Hımıs kal‘asına mahsûs bir kâr-ı ibret-nümûndur, ammâ bu mezkûr Vukin kal‘ası dahi ziyâde musanna‘ binâ olup dâ’iren-mâdâr cirmi yedi yüz adımdır.

Ve cümle (---) kapusu vardır. Ve kal‘a içinde cümle (---) mahalle-i müslimîn ve cümle üç mahalle-i fâcirîndir. Ve cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ serâpâ şindire tahta örtülü evlerdir. Bir Süleymân câmi‘i ve bir zâviyesi ve gılâl anbârı ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır, ammâ ebrâcları ve dendân-ı bedenleri ma‘mûrdur.

Evsâf-ı varoş-ı kal‘a-i Vukin: Cümle (---) aded mahalle ve cümle (---) aded şindire örtülü bâğçeli ma‘mûr vâsi‘ sarâylardır. Ve cümle (---) mihrâbdır. (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) ve cümle (---) mahalle mesâcidleridir. Ve cümle (---) aded medrese-i âlimân-ı müfessirândır ve cümle (---) aded mekteb-i tıflâ[n]-ı püserândır ve cümle (---) aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i kân-ı dervîşândır. Ve cümle (---) aded hammâm-ı dilsitândır ve cümle (---) aded hân-ı mihmânsarây-ı hâcegândır ve cümle (---) çârsû-yı bâzâr-ı esnâfândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i tetimme-i külliyât-ı şehr-i Vukin: Evvelâ bâğları ve bâğçeleri firâvândır. Eyle âbdâr meyveleri olur kim eriğini sâ’ir diyârlara götürseler henüz halâveti bâkî olup tûl-ı zamânda fevâkihesinin lezzetine aslâ tağayyür gelmezdir. Ve bu şehrin etrâfında müşebbek bostânlar ve bâğ ve hadîka-i gülistânlar içre cârî âb-ı revânları var ve her köşe-i ireminde olan bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhân-ı asvât-ı hazînleri âdeme rûh-efzâ safâlar verir. Gerçi bâğları ma‘mûrdur, ammâ şehri ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Ve nehr-i Tuna'nın bu kal‘a önünde karşusu Başka vilâyeti sahrâsıdır.

.....(1.5 satır boş).....

Ba‘dehu bu Vukin'den kalkup yine cânib-i garba dağlar ve bayırlar aşup kâhîce Tuna kenârınca gidüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i palanka-i Sotin

Bu kal‘a mukaddemâ mevsûfdur, ammâ bu kal‘a bir mürtefi‘ bayır üzre vâki‘ olmağile nehr-i Tuna'nın karşu tarafında Başka sahrâsında Tuna'dan sehel ba‘îd Baç kal‘ası nümâyândır.

Andan 5 sâ‘atde **kal‘a-i Vulkovar,** andan 4 sâ‘atde,

Palanka-i Dal kal‘ası

Tuna azmağı buhayresi kenârında şekl-i murabba‘ bir palanka hisâr olup Pojeğa sancağı hâkinde voyvadalık olup Ösek kazâsı niyâbetidir. Derûn-ı kal‘ada bir câmi‘i ve bir mescidi ve hammâmı ve hânı ve seksen mikdârı tahta örtülü hâneleri ve elli kadar dükkânları ve dizdârı ve elli kadar merdüm-hisârı vardır, ammâ bâğ ve bâğçesi cihânı zeyn etmişdir ve eriği Pojeğa eriğinden lezîz ve firâvândır. Hatta cemî‘i diyârlara fıçılar ile giden Pojeğa eriği ekseriyyâ bu Dal eriğidir.

Andan yine cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Ösek-i azîm

{Binâsı 932 târîhinde} andan Ösek cisrin ve kal‘a-i Darda'yı geçüp yıldız rûzgârı cânibine (---) sâ‘at ağaçlık içre kurâları geçüp yine cümle refîklerimizle nehr-i Tuna kenârına enüp,

Evsâf-ı (---) (---) (---) (---) (---): Bu Ardud mukâbelesinde Tuna aşırı Sombor kal‘ası nümâyândır.

.....(2 satır boş).....

Evsâf-ı

.....(3 satır boş).....

Evsâf-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu Bata iskelesi mukâbelesinde Tuna aşırı Baya iskelesi nümâyândır.

.....(2 satır boş).....

Evsâf-ı

.....(2 satır boş).....***[34a]***

Andan 8 sâ‘atde **palanka-i Mihaç**, andan **kal‘a-i Seçoy**'u geçüp 5 sâ‘atde **palanka-i Bat Ösek,** andan **kal‘a-i Segsar,** andan bir sâ‘atde **Yeni Palanka** kal‘asın geçüp ve **palanka-i Tuna**'yı geçüp 5 sâ‘atde **palanka-i Pahşa**, andan 5 sâ‘atde **palanka-i Fötvar,** andan 3 sâ‘atde **palanka-i Penteli**'yi geçüp 4 sâ‘atde **palanka-i Cânkurtaran**, andan **palanka-i Erçin**'i ve **palanka-i Hamzabeğ**'i geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Budin

Bâlâda zikr olunan kılâ‘ların cümlesi Uyvar gazâsına giderken cümle vasf olunmuşdur, tekrârında âlem yokdur, ammâ bu mahalde Budin'e dâhil olunca hemân ol ân Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa huzûruna varup Sadrıa‘zamın ve sâ’ir vüzerâların ve İbrâhîm Kethudâ efendimizin cümle mektûbların ve Egre'ye gideceğim emr-i şerîflerin verüp Nemse kralına gidecek bizim elçimizin dârât [u] azamet [ü] ihtişâmından ve ne gûne şahs-ı ankâ-yı mâldâr ve müdebbir olduğundan cümle su’âl edüp cemî‘i su’âllerine cevâb-ı pür-savâblar verüp hakîr bile vilâyet-i Alman'a elçi paşa ile gideceğim cümle bir bir takrîr eyledikde Gürcî Paşa eydir:

"Vallâhi Evliyâm eğer bizim elçi paşamız ırz-ı Âl-i Osmân'ı gözedüp eğer Budin'e cemî‘i kâfire karşu dârât u azametiyle gelirse hoş geldi ve illâ bir mekeroz ve apordos gelirse gidinin Bekir Paşa gibi boynun urup yerine benim Mehemmed Kethudâ'mı bin kîse masrûf eyleyüp Nemse kralına gönderirim", deyü yemîn-i muğallazalar etdi.

Hakkâ ki Gürcî Mehemmed Paşa Köpürlü Mehemmed Paşa'nın kethudâsı iken niçe yüz bin benî âdem mahlûk-ı Hudâ'yı cümle kılıçdan geçirmeği sebeb olmuş bir hûnî-i bî-bâk ve kâtil-i seffâk ve bir şahs-ı bî-idrâk kimesne idi.

Hele ol gece Budin sarâyında müsâfiri olup tâ nısfu'l-leyle dek umûr-ı dünyâ-yı devlet [ve] Sadrıa'zamı su'âl ede ede yoldan gelmiş yorgun âdem bî-tâb u bî-mecâl kaldım. Hele ber-hordâr ola kethudâsı Mehemmed Efendi ve re'îsi Deli İbrâhîm Çelebi eyitdiler:

"Sultânım Evliyâ Çelebi dâ'îniz yorgundur, siz de istirâhat buyurun", dedikde hakîr kalkup hamd-i Hudâ sohbetinden halâs oldum. Ale's-sabâh Gürcî Mehemmed Paşa'dan buyurdumlar alup,

Budin'den Egre vilâyetine gitdiğimiz konakları ve kılâ'ları beyân eder

Evvelâ Mehemmed Paşa fermânıyla Budin'den cisr üzre nehr-i Tuna'yı geçüp **menzil-i kal'a-i Peşte'**ye anda Defterdâr'a ve kal'a ağalarına emr-i şerîfleri ve Gürcî Mehemmed Paşa fermânların gösterüp "El-emrü emrüküm" deyüp ale's-sabâh elli aded güzîde atlı pür-silâh yiğit ve yigirmi arabalar içre kırk aded yayan pür-silâh tüfeng-endâz yiğitler verüp ve hakîre iki aded menzil arabaları ve me'kûlât [u] meşrûbâtlarımız müstevfâ verüp Peşte'den cânib-i şimâle meyyâl çıkup "Tevekkülen alallâh" deyüp Peşte ve Keçkemet sahrâları içre giderek,

Karye-i Senkotar

Nehr-i Rakoş kenârında üç yüz hâneli ve üç kenîseli Budin'in Macar re'âyâsı köyüdür ve nehr-i Rakoş yıldız cânibinde Orta Macaristân'ın Filek kal'ası dağlarından gelüp bu mahalden ubûr edüp Vaç kal'ası ile Peşte kal'ası arasında nehr-i Tuna'ya böyle mahlût, andan yine şark tarafına meyyâl gidüp **karye-i Tarçay,** andan **karye-i Kırıştoş, ya'nî Allâh köyü,** andan **karye-i Çapa,** andan **karye-i Piyeçel,** bu Macar köylerin ubûr edüp andan *ne'ûzü billâh* **Değirmenderesi** nâm bir benâm boğaz boğaz(?) sazlı ve bataklı ve çataklı mel'ûn kâfirlerin cümle pusu yerleridir kim cümle Macaristân'da kal'a-i Seçan ve Germat ve Hollok ve Buyak ve Filek ve Külvare ve Semendire küffârları cümle bu Değirmenlik deresi nâm mahal memerr-i nâs olmak ile cümle ibâdullâhları küffâr bu mahalde basup esîr eder.

Hamd-i Hudâ cümle piyâdelerimiz bataklık içinde piyâde sular içinde tasvîrlerin tecessüs ederek selâmetle ubûr edüp andan **karye-i Sinlaslo**, andan **karye-i Toray**, bâlâdan berü bu mezkûr köyler cümle Budin'in üçer ve dörder ve beşer yüz evli etrâfi şarampavlı ve handaklı ve cisir kapulu ve her birinde birer ikişer ve beşer mu'azzam binâlı kenîseleri ve bâğları bâğçeleri var ma'mûr ve müzeyyen Macar cüvânlı şîrîn kurâları 13 sâ'atde ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı gâziyân, ya'nî kal'a-i cây-ı emân-ı Hatvan

Lisân-ı Macarca altmış demekdir, ya'nî altmış yılda tamâm olmuş kal'a-i kadîmdir kim Menûçehr evlâdları Acem'den firâr edüp bu kal'ayı anlar binâ etmişlerdir. Ba'dehu niçe mülûkdan mülûka bu kal'a intikâl edüp âhır-ı kâr Nemse kralı Lagoş Kral elinde iken Lagoş Kral-ı dâl Mihaç cenginde Süleymân Hân askeri elinde kral batakda mürd olup ba'dehu Sultân Süleymân bu kal'a-i Hatvan'ı sene 951 târîhinde Süleymân Hân bu kal'a üzre azîmet etdikde bu kal'a-i Hatvan ol asırda iki aded Macar kapudanlarının destinde olup iki dahi karındaşlar idi. İkisinin mâbeynlerinde mücâdele ***[34b]*** vâki' olup biri Süleymân Hân'a kal'ayı vermek sadedinde iken büyük karındaşı olan Mikloş nâm kâfir

"Böyle ecdâdımız kal‘ası Türk'e nasîb olmasın" deyü kal‘ayı ihrâk bi'n-nâr edüp kimi kal‘a-i Seçan'a kimi kal‘a-i Egre'ye ve kimi kal‘a-i Sonloğ'a firâr etdiler.

Budin vezîri Mehemmed Paşa bu kal‘aya yetişüp çok yerlerin âteşden halâs edüp ol kadar istihkâm üzre amâr etdi kim gûyâ kal‘a-i Sedd-i İskender olup mîr-i livâlığını Budin'de ılıca sâhibi Velî Beğ'e ihsân etdi.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında yedi ay küffâr kal‘a-i Hatvan'ı döğüp zafer bulamadı, ammâ Novigrad kal‘asın alup zafer buldu ve asâkir-i İslâm Hatvan altında münhezim olup aceb rüsvâylık oldu.

Ba‘dehu sene 1004 târîhinde Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında küffâr kal‘a-i Hatvan'a zafer bulup zabt eyleyüp içinde olan cemî‘i ibâdullâhları cümle kılıçdan geçirüp sığâr u kibâr u nisvânların cümle esîr etdiler.

Küffâr-ı hâksârın bu kal‘aya istîlâ etmesi "Cığaloğlu Sinân Paşa'nın imdâd yetişmediği sebeb olmuşdur" deyü yazmışlar.

Ba‘dehu yine Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis sene 1005 Egre seferine giderken Sonlok kal‘asın ve bu kal‘a-i Hatvan'ı Sultân Mehemmed-i Sâlis feth etdi; be-dest-i vezîr İbrâhîm Paşa.

Bu kal‘a-i Hatvan'ın niçe ihtiyârlardan muhâsara ve serencâmların istimâ‘ etdik, ammâ ihtisâr üzre tahrîr etdik.

Hâlâ Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Egre eyâletinde başka paşa sancağı tahtıdır. Kânûn üzre paşasının hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Taht-ı livâsında 12 ze‘âmeti [ve] 353 tîmârı var. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı var. Kânûn üzre erbâb-ı tîmârları ve paşası cebelüleri ile hîn-i seferde altı bin aded güzîde asker olur. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, ammâ müftî ve nakîbü'l-eşrâfi yokdur, ammâ Egre kulu serdârı ve dizdârı ve on aded kal‘a ağaları ve üç yüz aded yarar kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hatvan

Bir top menzili cânib-i şarkında bâğlar bayırından ba‘îde bir sahrâ-yı hâmûnda nehr-i Zakve batağı ve çatağı gölü içinde gûyâ bir kulpsuz bardak gibi yatır bir kal‘adır. Meselâ bardağın karnı varoşudur ve bardağın boğazı meselâ iç kal‘asıdır, ammâ bu kal‘a cümle Kanije gibi ve Seğitvar ve Ustolni kal‘aları gibi palanka çit ve dolama ve rıhtım ve üç kat kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir kim her kat dîvârının aralarında arîz ve amîk handakları vardır kım her handakın içinde nehr-i Zakve suyu leb ber-leb olup içinde balıkçı kayıkları gezer. Tâ bir top-ı tavîl menzili etrâfi böyle bir deryâ-misâl buhayre batakdır.

Ve bu kal‘a-i nârin cümle dâ’iren-mâdâr bin adımdır ve cümle sekiz aded tabya-i azîmlerdir, ammâ üçü kârgîr tula binâ Sedd-i İskender-misâl tabya-i azîmlerdir kim her biri batak içinde kaplıbağa gibi yatır ebrâc-ı azîmlerdir. Ve cümle bu sekiz tabyalar üzre yigirmi bir aded serâmed balyemez topları var, mâ‘adâ sağîr u kebîr seksen altı pâre topları var kim ebrâcları üzre âmâde toplardır. Ve gayri âlât-ı silâh cebehânesine hadd [ü] pâyân yokdur.

Ve cümle iki aded kapusu var. Büyük kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur, ammâ üç kat metîn ve kavî kapulardır. Mâbeynlerinde cümle kal‘a neferâtları âmâde olup kal‘anın teferrücgâh ve ârâmgâh yeri bu kal‘a kapuları arasıdır ve her kapu önünden bir kat haşeb cisr ile ubûr olunup üçer yerden bu cisrler her gece kalkup kal‘a bir cezîrede kalır, bir yerden murûr u ubûr mümkin değildir. Ve kapuların kemerleri Şeddâdî kârgîr binâ kulle-i ra‘nâlardır kim büyük kapu kullesi üzre bir ibret-

nümâ sâ‘at kullesi var kim nâkûsının sadâsı Sonlok'da ve Değirmenderesi'nde istimâ‘ olunur bir mehîb sadâlı sâ‘at çanıdır.

Bir kapusu dahi taraf-ı garba meftûh bir küçük kapudur. Bundan içeri araba girüp çıkamaz. Hemân atlı ve piyâde kapusudur.

Bu kapudan taşra handak aşırı bir at değirmeni vardır kim çarhları Macar tarzı ibret-nümâdır.

Ve bu iç kal‘a içinde cümle beş yüz aded dîk ve dar ve daracık dârları var, aslâ bâğçeli ve ağaçlı hânedânları yokdur,cümle haşeb binâ ve serâpâ şindire tahta örtülü evlerdir, ammâ cümleden Paşa sarâyı ve Alaybeğ hânesi mükellefdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Biri Süleymân Hân [câ]mi‘i ***[35a]*** iken küffâr ihrâk etdikde amâr olup Mehemmed Hân-ı Sâlis câmi‘i olmuşdur. Ve dahi Budinli el-Hacı İbrâhîm câmi‘i tahta örtülü ve kârgîr minâreli gâyet mahbûb câmi‘-i rûşen-âbâddır. Ve bir mahalle zâviyesi var ve cümle (---) aded sûhtevât medresesi var ve cümle iki aded mekteb-i dâru't-ta‘lîm-i sıbyânı var. Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşânı var ve cümle (---) aded hân-ı tüccârânı var ve cümle bir aded kesîf küçük hammâmı var ve cümle 53 aded dükkânları var.

Ve cümle sokakları serâpâ tahta döşelidir, zîrâ bu kal‘a bataklık içre olmak ile kaldırım döşeli değildir.

Sitâyiş-i eşkâl-i varoş-ı Hatvan

Mezkûr büyük kapunun handakı hârici taşrasında bir varoş-ı azîmdir. Ol dahi etrâfı palanka kal‘adır, ammâ ol kadar sarp palanka değildir, ammâ yine etrâfında tabyaları ve dirsekleri ve mazgalları ve câ-be-câ şâhî topları vardır. Ve cümle bunun dahi iki kapusu vardır. Bunun kapu önünde nehr-i Zakve üzre üç kat cisrlerin yanında üç göz su değirmenleri ilâ mâşâallâh çarh-ı felek gibi deverân edüp dakîk-i rakîk öğüdür.

Ve bu varoş içre cümle iki yüz mikdârı cümle tahta örtülü ve tahta havlılı evlerdir, ekseri fukarâ hâneleridir, ammâ vâsi‘ büyût-ı ra‘nâlardır. Câmi‘leri ve hân ve hammâmları ve çârsû-yı bâzârları yokdur, ammâ büyük varoş kapusu handakı cisri aşırı başında,

Ziyâret-i Hasan Baba ve ana karîb ziyâret-i Velim Baba gâzîlerdir, *kuddise sırruhu*.

Ve şehrin cümle mezâristân u cebbânesi bu tarafdadır, zîrâ bu mahal topraklıkdır, bataklık ve çataklık değildir. Ve cümle müşebbek bostânlar ve poyata evleridir. Ve cümle bâğ ve bâğçesi bu kal‘anın maşrık tarafına bir top menzili mesâfe-i ba‘îdede bir yüksek bayır üzre cümle bin mikdârı bâğlardır, ammâ karavulhâneleri vardır, zîrâ küffârdan havf olunur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir ve cümle halkı şeb [u] rûz Seçan ve Filek ve Germat ve Semendire kâfirleriyle ceng-i cidâl ederler gâyet gâzî şehbâz fetâları vardır. Ve nehr-i Zakve Seçan dağlarından gelüp bu kal‘a-i Hatvan batağından geçüp cânib-i kıbleye cereyân ederek bir günde kal‘a-i Sonlok handakından geçüp hemân kal‘a dibinde nehr-i azîm Tise'ye mahlût olur.

.....(2 satır boş).....

Ve bu kal‘a-i Hatvan'dan dahi üç yüz aded pür-silâh gâzî yiğitler alup andan cânib-i şarka Hatvan kırlığı içre menzil arabalarıyla seğirdüp,

Menzil-i karye-i Çand

Bir mu‘azzam Macar köyüdür, ammâ Hatvan nevâhîleri köyüdür. Bu mahalde bir azîm handak vardır. Bir ucu cânib-i garbda Tuna kenârında Vaç kal‘asındadır. Bir ucu Egre altından dolaşup nehr-i azîm Tise'ye varır dayanır. Meğer bir kral-ı dâl Egre sahrâlarına Tuna'yı akıdup

âbâdân etmek içün yedi yıl kazmış, ammâ garîb ü acîb temâşâgâhdır kim bu hafr-i azîmi gören âdemün aklı gider, zîrâ makdûr-ı beşer değildir. Ba‘dehu bir re‘âyâ yedi yıl bu handakı kazmadan cânına geçüp elindeki kazma ile kralın ser-i bî-devletin kazup uran kâfirin de vücûdı defterin sahîfe-i rûzgârdan kazup hâlâ handak mu‘attal olup hâli üzre durur.

Anı seyr edüp andan, **Karye-i Naküt,** andan **karye-i Kapona,** nehr-i Tarna kenârında beş yüz hâneli ve kenîseli Macar köyleridir, ammâ nehr-i Tarna Honot dağlarından ve Matra dağlarından berü cem‘ olup Sonlok kal‘ası kurbunda nehr-i Tise'ye mahlût olur.

Andan **karye-i Pazma,** bu mezkûr kurâları on bir sâ‘atde sahrâları ve çemenzârlar içre ma‘mûr kurâları geçerken mahbûb u mahbûbe Macar cüvânların temâşâ ederek Egri'ye doğru gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı gâziyân-ı bahâdırân Doğrı, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı kal‘a-i Eğri

Doğru derler kal‘a-i Eğre'dir. Lisân-ı Macar (---) (---) demekdir. Macar tevârîhleri kavli üzre ibtidâ bânîsi Menûçehr evlâdlarında mürted olan Nagban Ejder binâsıdır.

Ba‘dehu Hırıştoş yaylasında Fâtih-i Egre Mehemmed Hân'ın yedi kral ile ceng etdiği mahalde Türk Oru nâm bir handaklı toprakdan kal‘a yapmışdır, hâlâ Türk Oru derler durur, ol dahi Menûçehr evlâdı binâsıdır. Ammâ bu kal‘a-i Egre niçe küffâr kralları ellerine girüp sekiz yüz yıl Orta Macar elinde amâr olup Erdelistân'ın Kızılelması derler, ammâ sene 959 ***[35b]*** târîhinde Tımışvar fâtihi Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Süleymân Hân'ın fermânıyla Egre kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam olup Tımışvar etrâflarında kırk elli pâre kal‘aları feth edüp andan Sonlok gibi bir Sedd-i Ye’cûc-misâl kal‘ayı feth edüp ba‘dehu Eğri kal‘asına sarılup doğrutmak istedikde kırk gün döğüp kırk gece de asâkir-i İslâma küffârın kesret ü vefreti göz açdırmayup kırk birinci gün berf ü selc ü şiddet-i şitânın vefretinden askerin elleri ve ayakları dutmayup bî-feth avdet edüp cümle guzât Tımışvar'a çıkdılar.

Meğer hikmet-i Bârî yârî kılmayup fethi Sultân Süleymân'a müyesser olmayup âhır-ı kâr sene 1004 târîhi mâh-ı Şevvâlin 13 gününde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis Egre gazâsına teveccüh edüp sene 1005 târîhi Saferi gurresinde bizzât Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis kal‘a-i Egre'yi muhâsara edüp ol gece küffâr taşra varoşu asâkir-i İslâm havfinden bırağup orta kal‘aya girüp cenge âheng ederler. Ale's-seher asâkir-i İslâm varoşa duhûl ederler ve ol sâ‘at Egre'yi on bir yerden toplar ile döğmeğe başlayup meterisler yürümeğe başlarlar, ammâ kal‘anın şarkîsi olan bâğlar bayırında olan meterisler Freng kal‘ası içre olan küffârın amânın keser, ammâ Anatolu vezîri Tavîl Lala Mehemmed Paşa ve Rûmeli vezîri Hasan Paşa bâğlar tarafından Freng hisârına toprak sürüp kal‘ayı zebûn ederler ve ol ân kal‘aya yürüyüş ederler. Hamd-i Hudâ Freng hisârın feth ederler. Ba‘dehu cümle küffâr iç kal‘aya tolarlar.

Ertesi mâh-ı Saferü'l-hayrın on tokuzuncu günü istîmân ile küffâr çıkınca birkaç beğlere ve beğzâde keferelere amân verilüp rehin alıkonup gayri kâfirler kal‘adan bî-silâh giderken asker-i İslâm küffâra sataşup anlar Hatvan'da ümmet-i Muhammed'i vere ile nice kırdılarsa anları dahi cümle tu‘ma-i şemşîr-i tîz edüp ancak beğzâdeleri kaldı. Ve kal‘a-i Egre muhâfazasına Anatolu eyâletiyle Koca Mehemmed Paşa kalup kal‘ayı ta‘mîr ü termîme cidd [ü] ihtimâm edüp Sultân Mehemmed tabur cengine gider, ammâ hikmet-i Hudâ bu kal‘a-i Egre'nin fethi Süleymân Hân'a müyesser olmayup Mehemmed Hân-ı Sâlis'e müyesser olduğuna târîhi güfte-i Çatalzâde:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Nemse'den Sultân Mehemmed aldı Egre kal‘asın.

Sene 1005.

Diğer târîh:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Egre gazâsı niçe târîhlerde mastûrdur, ammâ bu hakîrin manzûru olduğu üzre bir şemme ba‘zı evsâflarının tahrîrine cür’et edelim. Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre bu kal‘a-i Egre eyâletdir. Ekseriyyâ iki tuğ ile mîr-i mîrânlara sadaka olunurken ibtidâ Sultân İbrâhîm asrında doğancıbaşılıkdan çıkan Ak Mehemmed Paşa'ya Egre eyâleti vezâret ile ihsân olunup andan sonra niçelere dahi vezâret ile verilmek kânûn-ı İbrâhîm Hân oldu.

Hâlâ eyâleti cümle altı sancakdır. Evvelâ sancağ-ı Sonlok ve sancağ-ı Hatvan ve sancağ-ı Seçan ve sancağ-ı Germat ve sancağ-ı Başka ve sancağ-ı Segedin. Ve Egre sancağı paşaların kendi tahtlarıdır. Ve taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâss-ı hümâyûnu altı yüz elli bin akçedir. Ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve şehremîni ve harâc emîni ve gümrük emîni ve bâcdârı ve 9 aded erbâb-ı zu‘amâsı, 357 aded erbâb-ı tîmârı ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Cümle paşasının ve cemî‘i erbâb-ı tîmârın kânûn üzre cebelüleri ile hîn-i ma‘rekede bu eyâlet-i Egre'de yigirmi bin aded güzîde pâk ve müsellah ve mükemmel mehîb ve sâhib-i salâbet şecî‘ u nâmdâr askerleri olur, ammâ gayri serhad gibi değillerdir, cümle askerîleri ha disen mevcûddur. Ammâ,

Gayri hâkimlerin beyân eder: Evvelâ yine askerî tâ’ifelerinin zâbit u râbıtlarından Nemse hisârı dizdârı ve Macar hisârı dizdârı ve Aşağı varoşu dizdârı ve Bârûthâne kal‘ası dizdârı ve bu dörd aded dizdârlardan mâ‘adâ cümle kırk aded tuğ ve sancak ve bayrak sâhibi ağaları vardır.

Ve cümle sağ ve sol ve azeb-i hisâr ve beşli ve martolosân ve gönüllü ve yerli topçu ve yerli cebeci ve yerli kumbaracı ve yerli bârûtçubaşı neferâtlarıyla cümlesi âmâde on iki bin aded pür-silâh âmâde kal‘a neferâtları vardır. Ve dahi dörd aded yeniçeri odasıyla bir kapukulu yeniçeri ağası vardır ve on iki oda Freng hisârda yerli yeniçerileri odalarıyla başka yeniçeri ağaları vardır kim hâlâ hakîr mukarreri emr-i şerîfin getirdim, ammâ tâli‘imize paşa ile Dobroçin varoşuna mâl ***[36a]*** tahsîline gitmişler. Ve iki aded kapukulu topçubaşı odaları var, iki oda kapukulu odalarının ağaları var ve hâlâ bin beş yüz aded yerli yeniçerileri mevcûd olup kapukulları gibi üsküf ve keçe ve fes geyüp çorbacıları Budim'in yerli yeniçeri çorbacıları gibi kuka zerdûz üsküf taşırlar. Ve dahi bin beş yüz aded azebistân neferâtları mevcûddur.

Ve bu cümle mezkûr kal‘a neferâtları askerlerinden mâ‘adâ kal‘anın bedenleri ve tabyaları ve ebrâcları ve dirsekleri ve cümle karavulhânelerinde yatır kalkar üç bin aded mükemmel ve mükellef garîb yiğit ma‘zûlcü askerîleri var kim dirlikde alâkaları yokdur, yine kal‘ada her gece pâsbânlık ve nigehbânlık ederler. Ammâ bir gedik sâhibi fevt olsa bu ma‘zûlcünün bir eski müstahıkkına mahlûl olan gediği Egre vezîri ihsân edüp çerâğ-ı efrûhte eder. Bu tâ’ifeye müstahfızân-ı ma‘zûlciyân derler, lillâh hidmet ederler ve her bâr çete ve poturaya giderler. Eyi at ve eyi silâh ve eyi kul ve karavaş bunlardadır kim bir alay gâziyân-ı mücâhidân-ı fî-[sebîlil]lâhdır.

El-hâsıl bu kal‘a-i Egre âdem deryâsıdır, zîrâ dirliği makbûldür ve mâlı her aklâmda sağdır. Kimesne zabt etmeyüp cümle kal‘a ağaları hâs harâc-ı emânet ve iltizâmların kendüleri tasarruf ederler, âhardan bir ferd-i merde müdâhale etdirmezler. Anıniçün hâsları ve ulûfeleri sağ olup dirlikleri iştihârdadır.

Der-beyân-ı hâkimân-ı ehl-i şer‘-i Resûl-i mübîn: Evvelâ beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle sancaklı abâyı taşır yeniçeri çukadârlı şeyhülislâmı var ve cemî‘i sâdât-ı kirâmlara nakîbü'l-eşrâf hâkimleri var ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâdır. Ber-vech-i adâlet kadıya beher sene onar kîse-i Rûmî hâsıl olur.

Ve eyâlet-i Egre cümle (---) aded kazâ yerdir ve bu eyâletde cümle (---) aded kurâ ve kırk aded varoş-ı azîmler var. Cümleden büyük şehr-i azîm-misâl varoşlarından Dobroçin varoşudur kim on iki bin Macar evidir. Ve dörd bin çuka işlenir dezgâhı ve on iki aded elleri gümüş deyenekli zâbit u hâkim kefere birovları var. El-hâsıl kırk elli bin re'âyâsı olup gûyâ bir şehr-i azîmdir, ammâ kal'ası yokdur.

Andan **varoş-ı** (---) (---) andan **varoş-ı** (---) (---) andan (---) (---) (---) (---) (---) andan **varoş-ı Kenkuş,** gûyâ bâğ-ı İremdir.

Ve eyâlet-i Egre'de cümle yüz on bir aded sağîr u kebîr kal'alardır. Böyle bir eyâlet-i vâsi'den paşasına senevî ber-vech-i adâlet kırk üç kırk dör[d] bin guruş hâsıl olur, ammâ cevz-i ma'dûdu şey-i kalîldir. Lâkin her taraf elçilerinden ve krallarından ve varoşları ve bâd-ı hevâdan alâ tarîkı'l-hedâye kırk bin guruş dahi olur. Eğer bir tarafda küffâr isyân ederse gâzîler kâfire çeteye gidüp mâl-ı ganâ'imleriyle gelüp paşaya niçe bin guruş öşr ve pençik ve esîr şikârlar düşer. El-hâsıl mansıb-ı âlîdir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Egre

Evvelâ cânib-i şarkîsi ve cânib-i kıblesi ve cânib-i cenûbîsi tarafları köy köy üzre ma'mûr u âbâdân sahrâ-yı mahsûldârın cânib-i garbîsi nihâyetinde Karabağdala nâm bir bayır-ı mürtefi' zeylinde ensesi bâğlar ve dereler ve depeli yere vâki' havâlesi azacık iki iç kal'ası vardır, ammâ ol havâle mülâhaza olan yerlerden bu kal'aya zevâl yokdur, zîrâ ol havâle add olunan mahallerden bu kal'aya top atılsa gülleleri aşırı gider ve topları aşağı atsalar toplar kendülerin kundakdan taşra atar.

Hulâsa-i kelâ[m] bu kal'aya havâle toplarından ölüm yokdur, illâ toprak sürülse bu kal'anın hâli yaman olur. Ve havâle add olunan dağlar serâpâ müzeyyen bâğlardır ve havâle önünde Nemse hisârıdır kim Âl-i Osmân değil on sekiz pâdişâh ve yigirmi dörd kral ve bu kadar ban ve bu kadar hersekler bu Freng hisârı gibi bir sedd-i Kahkahâ-misâl kal'aya mâlik olmamışlardır. İllâ Âl-i Osmân Egre'ye mâlik olmuşdur, zîrâ bu Freng hisârının havâle tarafı dîvârının yüksekliği kırk yedi arşın âlî Şeddâdî metîn kârgîr dîvâr-ı üstüvârdır kim her taşı fîl gevdesi ve hammâm kubbesi kadar seng-i hârâ-yı mutarraş ahcâr-ı musaykallardır ve iki kat dîvâr olup her katı ellişer ayak enli dîvârdır kim üstünde üçer araba yan yana gitse mümkindir.

Ve bu taraf handakı kâmil seksen adım enlidir ve seksen yedi zirâ'-ı mekkî derindir kim âdem aşağı bakmağa cür'et edemeyüp zehresi çâk, menzili hâk olur.

Ve bu kal'anın on iki bin re'âyâsı gelüp her sene handakı dahi enli ve dahi derin ederler. Ve bu Nemse ***[36b]*** hisârı içre cümle mücerred yerli yeniçerilerinin odaları kânûn üzre birinci ikinci üçüncü deyerek kârgîr odalar binâ olunup her bir orta odalarının üzerlerinde örtüleri servî gibi surâhî-i serâmed tahta örtülü musanna' odalardır. Aslâ bu kal'ada avret ve oğlan yokdur ve çârsû-yı bâzârdan bir şey yokdur ammâ,

Evsâf-ı Câmi'-i Alem-i Şerîf

Bu kal'ada da Alem-i Şerîf ismiyle müsemmâ olmasının vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan kim Sultân Mehemmed bu kal'ayı feth edüp Hazret-i Risâlet-penâh'ın sancağ-ı şerîfin kendüler eline alup ibtidâ Cum'a günü bu câmi'de minber-i Resûlullâh'a sancağ-ı Resûlullâh'ı çıkarup hutbeyi bizzât kendüleri tilâvet edüp ba'de salâti'l-Cum'a Mehemmed Hân Hazret-i Risâlet-penâh'ın sancağ-ı şerîfinden bir pâre püskül çıkarup,

"Yâ Resûlallâh senin alemin pâresiyle bu kal'ayı senin himâyene saldım" deyü du'âlar edüp niçe

bin guzât âmîn derler.

Hâlâ ol sancağ-ı şerîf vaslesi bu câmi‘ minberinin sağ cânibinde evvelki sâf berâberliği dîvâr dibinde altun alemli ve yeşil zarf içinde dikili durur ve şeb [ü] rûz bu alem-i şerîfe dibinde bir kandîl-i münevver yanup durur. Ve cemî‘i Egre ve Budin ve gayri serhad halkının cümle bu sancağ-ı Resû[lu]llâh pâresine i‘tikâdları vardır.

Hattâ Mehemmed Hân-ı Gâzî bu kal‘a fethinden sonra Hırıştoş yaylasında yedi kral ile cenge teşrîf buyurduklarında Hazret-i Risâlet'in büyük sancağ-ı şerîfin cenge götürmeyüp bu câmi‘de koyup bu câmi‘deki sancak pâresin altun alemiyle götürürler. Hikmet-i Hudâ hîn-i cengde üç alemdâr şehîd olup hazîne-i pâdişâhîyi ve bârgâh-ı Âl-i Osmân'ı küffâr zabt eder. Cenâb-ı Bârî habîbi yüzü suyuna alemdârlar şehîd olunca sancağ-ı Resûlullâh yere düşmeyüp bir delikli taşa geçmiş bulunur. Hâlâ yine bu câmi‘ içre alem-i Resûlullâh vaslesi yine ol delikli taşa sırığı geçmiş durur. Ve bu ahvâli ol gazâ-yı garrâda bulunup görenlerin kırk elli âdem ihtiyârlarından istimâ‘ edüp şehâdetleriyle eylece tahrîre cür’et etdim.

Hakkâ ki bu alem dibine âdem vardıkda dehşet hâsıl olur. Hakîkatü'l-hâl mu‘tekid olan âdemlerden her kim ol alem-i şerîf dibine varup pâk i‘tikâd ile iki rek‘at namâz kılup hayr du‘â etse bi-emrillâhi te‘âlâ her hâceti kabûl olur. Anıniçün bu kal‘ada bu câmi‘e Alem-i Şerf câmi‘i derler.

Çâr köşe bir câmi‘-i pür-nûrdur, tûlen ve arzen ikişer yüz ayakdır ve sütûhu kiremitlidir. Ve bir musanna‘ kârgîr binâ minâreye mâlikdir kim bu serhadlerde misli yokdur, meğer Peçoy kal‘asında Kâsım Paşa câmi‘i minâresi ola, ammâ bu andan âlî ve mevzûndur. Hakîr bu minâreye urûc edüp şehrin deresi ve depesi ve tarz [u] tarhın cümle temâşâ etdim. Hakkâ ki sevâd-ı azîm ve bâğ-ı İrem şehr-i kadîm bir belde-i ma‘mûrdur, ammâ bu Freng hisârında yeniçeri odalarından ve câmi‘den mâ‘adâ on aded evler dahi vardır.

Der-beyân-ı sitâyiş-i Macar Hisâr

Freng hisârdan cânib-i garba elli adım enli handak üzre bir kârgîr binâ Şeddâdî cisrden geçerken bu iki hisâr mâbeyni ta‘bîr olunmaz çâh-ı gayyâdan nişân verir bir handak-i derk-i esfeldir kim kaddi elli arşındır ve handak içinde âb-ı hayât sular kaynar. Hattâ bu iki kal‘a ahâlîleri sularını bu handakdaki uyûnlardan alırlar. Ve bu mezkûr kârgîr binâ cisr ile geçilen Macar hisârı kapusu üzre,

Alî Paşa Tabyası: Gûyâ sedd-i Mardin'dir. On iki aded balyemez topları var kim her biri beşer dâne kal‘a değer altun gibi musaykal ve mücellâ kırmızı çullu serâmed toplardır. Bir topuna şâhîn topu derler. Hudâ âlimdir bir serhadde misli yokdur. Siperinin ardında ejder-i heft-ser gibi durur. Ve Alî Paşa Tabyası'ndan beri tâ Macar hisârı ortasında,

Zurnazan Mustafa Paşa Tabyası: Şehrin cânib-i erba‘asına havâledir. Aslâ uçan kuşları bile uçurmaz yigirmi pâre tavîl topları var kim görmeğe muhtâcdır. Ve bu tabya kurbunda bir manastır-ı azîm var, cemî‘i kâfiristân ve Erdelistân'ın ve Orta Macaristân keferelerinin bilâ teşbîh ka‘beleridir. Eğer bu deyrde olan ilm-i mi‘mârîyi ve bunda olan tasannu‘ât-ı tarz-ı tavr-ı binâyı medh eylesek başka bir tomâr-ı dırâz olur, ammâ Âl-i Osmân keferelere rağmen bu deyri cebehâne edüp içinde niçe bin top âletleri ve gayri mühimmâtlar mâl-â-mâldir. Ve buna karîb,

Hünkâ[r] Tabyası: Cümle tabyalardan metîn ve kavîdir.

Ve bu Macar hisârı üç Nemse hisârı cirmi kadar vardır ve ikisi dahi sedd-i İskender-misâl kal‘alar olup handakları fecc-i amîk-misâl handaklı ve otuzar arşın rıhtım dolma dîvârlı kal‘alardır.

Ve Freng hisârı ve Macar hisârının cümle dâ’iren mâdâr cirmleri üç bin germe adımdır ve şekl-i müdevveri cümle on bir köşedir ve her köşesinde gûnâ-gûn tabyalar ve musanna‘ kulle ve ebrâclar ve

[37a] (ve) dirsekler ve gûnâ-gûn mazgal delikleriyle ârâste olmuş birbirine muttasıl iki kal‘alardır, ammâ dizdârları ve neferâtları cümle başkadır.

Ve bu kal‘ateynin taşları fîl gevdesi kadar vardır. Ve dîvârları üzre cânib-i erba‘alarında sobalı hammâm gibi karavulhânelerinde her gece ellişer âdem nevbet bekler ve anlardan mâ‘adâ tâ sabâha dek on aded kal‘a ağaları nevbet beklemeğe ta‘yînlerdir, ammâ cümleden ziyâde Macar hisârı ziyâde beklenir, zîrâ paşa sarâyı hâlâ andadır. Zamân-ı kadîmde krallara mahsûs sarây-ı azîmdir kim gâyet musanna‘dır, ammâ ihrâk olunmak ile gayri tarz binâ olunup cümle paşa ağavâtlarına müte‘addid odaları ve kâ‘aları ve dîvânhâne ve hammâm ve ıstabl u âhûrları cümle mükellef sarây-ı azîmdir. Ve kapukulu ağası bu kal‘ada olur. Kurbunda bir çâh-ı mâsı var, seksen kulaç amîkdir, ammâ âb[-ı hayât] suyu vardır. Ve yerli yeniçeri ağası da bunda sâkindir. Ve Paşa sarâyı meydânı hayli vâsi‘ olup ol meydân ortasında iki ade[d] esîr zindânı vardır. *El-ıyâzen billâh* cümle şehrin esîrleri bu sicinde dururlar ve her birine ellişer ayak nerdübân ile enilir gûyâ çâh-ı cahîm mahpeshânelerdir. Her şeb üzerlerinde ellişer aded pâsbânları pür-silâh olup nevbet beklerler. Ve,

Paşa câmi‘i: Bu Zindân meydânındadır kim tûlı iki yüz ayak ve arzı yüz ayak bir kârgîr minâreli câmi‘-i musanna‘dır ve cebehâne-i azîm dahi bu Sarây meydânındadır. Ve,

Küçük Paşa câmi‘i: Dahi bu Sarây meydânındadır, ammâ kapusundan içeri mâl-â-mâl asâkir-i İslâm içün beksumat ve buğday ve arpa ve gayri gûnâ-gûn zahâ’ir makûleleri mâl-â-mâldir. Ve bu câmi‘in kapusu üzre târîhi budur:

Pür-riyâ(?) hâtif didi târîhini

Bârekallâh câmi‘-i cennet-mekân,

Sene 1023.

Ve bu Nemse hisârının ve Macar hisârının cümle altları boşdur. Mağâra mağâra ve kemer kemer vâdîler olup içlerine niçe bin asker alur mahalle mahalle tâkler ve kâ‘alardır. Ve bunda dahi cebehâne-i pâdişâhînin envâ‘ları vardır kim bu kal‘a yüz ay muhâsara çekse bunda olan cebehâneler aslâ tükenmez. Ve hîn-i muhâsarada cemî‘i ahâlî-i vilâyet cümle ehl [ü] iyâllerin bu iki kal‘aların altında kehflere ve serdâb ve mahzenlere koyup cümle ehl [ü] iyâl sademât-ı top-ı kûpdan emîn olurlar. Ve bu mağâralar içre handaka nâzır mefret ve azîm toplar var kim kirpi tüğü gibi zeyn olmuş toplar vardır kim her birinin içine âdem sığar toplar var. Ve bunlardan mâ‘adâ niçe yüz aded yedek toplar kundakları ve arabaları ve sâ’ir mühimmâtları ile âmâde durur topları var.

Ve bu mezkûr mağâralarda ve zîr-i zemînlerde şehrin mutâfları ve urgancıları ip bükerler. Tâ bu mertebe vâsi‘ ve azîm gâr-ı yetîmânlardır. Ve âb-ı hayât buz pâre kuyuları vardır. Ve bu Macar hisârında yigirmi aded dükkânlarından aşağı yüz elli adım kıbleye nâzır dörd kat kemer kapular var, ammâ bu kapuların mâbeynlerindeki kemerleri kasden karanlık etmişlerdir kim eğer taşradan gelen düşman içeri girirken gözleri görmeyüp yürüyüş edemeyeler, ammâ bu mahallerde oturanlar taşradan gelenleri görüp düşmanı ururlar. Ve yol üzre şâhâne topları dururlar, hîn-i iktizâda düşmanlara ururlar.

Ve cümle kapu bekçilerinin âlât-ı silâhları bu muzlım kapu aralarındaki dîvârda maslûb olup niçe bin elvân âlât-ı silâh ile müzeyyen kapu aralarıdır. Ve gece ve gündüz bu kapu aralarında biner aded pür-silâh asker mevcûd olup nevbet beklerler.

Ve bu kapu üzre bir azîm tabya vardır, cânib-i erba'aya Sedd-i İskender-vâr sedd olup bunda dahi azîm serâmed balyemez topları olup bu tabya üzre bir sâ'at kullesi var kim çanının sadâsı bir konak yerden istimâ' olunup ve bu kapunun kemeri altında bir küçük kapu dahi vardır, andan aşağı varoşa otuz ayak nerdübân-ı hacer ile enilir küçük kapudur. Ammâ büyük kapuda dâ'imâ zencîr gerilidir. Ve taşrasında handakı üzre zencîr ile asılmış cisrden geçüp cânib-i kıbleye yüz adım yokuş aşağı enüp bir kat kapu dahi olup bu bâb-ı azîm taraf-ı cenûba nâzırdır.

Ve bu kapunun üst eşiği üzre beyâz mermerden bir arslan sûreti tasvîr olunmuşdur kim bu arslanın demirden bir dili var, üstâd-ı mermer-bür bu arslana eyle bir tîşe urup gören ol esedi zî-rûh zann eder. Ammâ hukemâ-yı selef arslanı cemî'i hayvânâtların pâdişâhlarıdır demişler ve benî âdemi de arslan gönüllüdür demişler. Ve bu arslana demir dil etdiklerinin aslı benî âdem demir dilli olup dilini zabt edüp diline her gelen hezeyân sözleri söylemesin rümûzun edüp demir dilli esed tasvîri etmişler. Ve bu Egre kal'asın bir esede teşbîh edüp içinde olan âdemlere arslanı pek zabt edin işâreti ola, demişler.

Ve yine arslan yanında bu kapu üzre yine beyâz mermerden üstâd-ı mermer-bür iki başlı bir Macar kuşu, ya'nî küffârın zolta nâm guruşlarında ***[37b]*** iki başlı ve iki kanatların ve iki pençelerin açmış karakuş tasvîri vardır, hemân bu Egre kapusu üstündeki kuş tasvîri dahi ana benzer karakuş tasvîri, ammâ bunun dahi iki başlarında demir dilleri vardır. Bunu dahi hukemâ-yı kudemâ timsâl-i rumûz etmişler kim bu Egre kal'ası iki kal'adır ve iki başlı demir dilli kuşların pâdişâhı karakuş gibidir, elinden kaçırmayasız ve bu kal'ayı düşmana uçurmayasız ve iki başlı ve iki dilli hâkim olmayasız, işâretin etmişdir, ammâ hakkâ ki üstâd-ı kâmil bu kuş tasvîri kalemin mermerde kazmışdır.

Ve bu kapu Mısr'ın Bâb-ı Nâsır'ı ve Demir Kapusu gibi ağreb ü garâ'ib ü acâ'ibden kapudur. Ve kal'anın bu semtleri seksener arşın dolma rıhtım âlî dîvârlardır. Âdem yukaru baksa başından sarığı düşer, tâ bu mertebe kadd-i bâlâ hisâr-ı üstüvârdır.

Ammâ küffâr elinde iken bu kal'a böyle metîn u müstahkem değil imiş. Ba'de'l-feth-i Mehemmed Hân yedi paşa ve on iki bin çerâhor re'âyâlar yaz ve kış bu kal'ada yedi yıl işleyüp bu gûne metîn ve kavî etmişlerdir. Ve hâlâ her sene Baçka ve Laşka ve Salanta'nın cümle re'âyâları cemî'i tekâlîfden müsellimler olup her sene bu kal'a on iki bin re'âyâ ta'mîr ü termîm ve handakların tathîr ederler.

Ve hatta sene 1068 târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa vezîr-i a'zam iken bu Egre kal'asının varoş-ı azîmin kal'a içine almak içün kânûn-ı kadîm-i Fâtih Mehemmed Hân-ı Sâlis üzre on iki bin çerâhor re'âyâlar ve yedi sancak paşaları ve yedi sancağın cümle re'âyâları me'kûlât [u] meşrûbâtların arabalara tahmîl edüp üç yılda bu varoş-ı azîmi bir kal'a-i metîn içine almışlardır kim diller ile ta'bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Evvelâ,

Der-beyân-ı evsâf-ı varoş-ı kal'a-i Egre

Bu kal'a-i behişt-âbâdın dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil on iki bin adım şekl-i muhammes ve on iki kulle-i azîm ve cânib-i erba'ası mazgal delikli ve azîm derin handaklı ve beş kapulu varoş-ı azîmdir. Evvelâ cânib-i kıbleye nâzır Ilıca kapusu üç kat metîn kapudur ve üç yerden asma cisrler ile geçilir. Ve iki taraflarında mazgal delikleri var.

Andan (andan) bu kapunun sağ cânibinde semt-i cenûba nâzır Hatvan kapusu iki kat meydânlı başka kal'adır ve başka bir köşede vâki' olmuş iki kat handakı ve dörd kat kavî kapuları etrâfında

yere berâber azîm topları var. Bu dahi asma cisrler ile geçilir kapulardır.

Andan bu Hatvan kapusundan içeri cânibe gidüp Yeni Kapu, bu dahi iki kat bâb-ı kavîler ve asma cisrlerdir. Ve bu kapunun iç yüzünde tâ Martolos kapusuna varınca tahta döşeli bin beş yüz adım enli pâk şâhrâh sokakdır. Ve bu Martolos kapusu Egre'nin batı tarafına nâzır bir metîn iki kat kapudur. Bu dahi asma cisrli bâb-ı kavîlerdir. Ve bu semtde cümle kefereler sâkin olup gâyet ma‘mûrdur. Ve cümle Martolosân kefereleridir kim vazîfe-i mu‘ayyeneli kal‘a neferâtlarıdır.

Andan Felemet kapusu bu dahi garb cânibine mekşûf iki kat kapudur ve iki kat kârgîr dîvârlı kal‘adır. Ve cümle dörd kapusu vardır ve kapusu önünde asma cisrler ile ubûr olunur metîn dervezelerdir. Ve bu Felemet kapusu üzre Kara Mahmûd Ağa'nın asılmış çizmesi mahmîzleri var, demirden bir gûne çarhları var. Hîn-i ma‘rekede ata bununla mahmîz edermiş, musanna‘ demir mahmîzdir. Ve bu kapudan taşra Makla deresi üzre niçesi ze‘âmet ve niçeleri mülk-i ibret-nümâ su değirmenleri vardır. Ve bu Felemet kapusu dibinde kemer altından Makla deresi kalın ve metîn demir pençerelerden su girüp bu varoş-ı azîmi iki bölüp şehr içre niçe su değirmenleri ve bâğ u bâğçeli hânedân-ı azîmleri var. Andan bu varoşun tâ ortasında,

Sitâyiş-i kal‘a-i Bârûdhâne-i ibret-nümâ

Sene 1068 târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa binâ etdirmişdir, zîrâ bu eyâletde Köpürlü Mehemmed Paşa çok vâlî olup cemî‘i kâfiristânı sındırup bu kal‘a-i Egre'ye mahabbet etdiğinden sadrıa‘zam oldukda bu Bârûthâne kal‘asın amâr etmişdir. Bâğ-ı İremden nişân verir bir mesîregâh üç gözlü ve her gözleri beşer havânlı ve ibret-nümâ Macar çarhlı musanna‘ değirmenlerdir kim âdemin aklı erişmez bir gûne vâcibü's-seyr değirmenlerdir kim nehr-i Makla çevirir garîb temâşâgâh-ı Şeddâdî çâr-kûşe binâ altı kulleli ve bir demir kapulu kal‘a-i metîndir kim cirmi dâ’iren-mâdâr beş yüz adımdır.

Bu kal‘a gûyâ bu varoş-ı azîmin iç kal‘asıdır. Cânib-i erba‘ası cümle sudur. Kapusuna cisr ile varılır. Dizdârı ve neferâtları ve bârûtcubaşı ve cümle neferâtları mevcûd olup şeb [ü] rûz bârûd-ı siyâh işlenir, zîrâ bu kal‘ada bârûd çok sürülür.

Bu kal‘a altından nehr-i Makla geçüp andan çârsû içre ve hânedânların şâhnişînleri altından geçerken herkes revzenlerinden ve gûnâ-gûn maksûrelerinden balıklar sayd edüp andan Çârsû câmi‘inin bu nehr-i Makla sol tarafından geçüp ve yassı sokak ***[38a]*** köprüsünden ve gayri taş cüsûrlardan ve ağaç kantaralardan geçüp ve Ilıca kapusu dibinde yine demir pençereden taşra çıkup Beşli Çayırı nâm mahalden cereyân edüp kıble tarafına akarak nehr-i Tise'ye mahlût olur bir âb-ı hayât sudur, ammâ Eğre içre bundan lezîz kaynak ve kuyularda âb-ı kevser-misâl sular vardır. Ve bu Ilıca kapusu taşrasında nehr-i Makla üzre altı göz su değirmenleri, bunlar dahi vâcibü's-seyrdir.

Der-beyân-ı yenâbî‘-i germâbhâ-yı zemîn ve menâfi‘-i uyûn-ı hârra-i arazîn

Cümle üç aded ılıcalardır, ammâ biri erlere ve biri avretlere ve birinin suyu hayvânâtlara nâfi‘dir ve niçe gûne nef‘i müşâhede olunmuş ılıcalardır kim cemî‘i Erdelistân ve Macaristân'dan beher sene niçe bin marîz cerebe ve frengiye mübtelâ kefereler gelüp bu ılıcalara girüp âb-ı hummasından nûş edüp bi-emrillâh şifâ bulurlar. Lâkin Budin'deki gibi mükellef binâlı germâblar değildir. Bu ılıcalar olduğiyçün bu kapuya Ilıca kapusu derler. Bu mahalde varoşun cümle (---) aded kapuları tamâm oldu.

Der-beyân-ı imârethâ-yı aşağı varoş

Ve bu mezkûr varoş kal‘ası içre cümlesi on yedi mahalledir. Yedisi kefere mahalleleridir, onu müslimdir. Evvelâ,

.....(1.5 satır boş).....

Ve kamusu üç bin altmış aded mükellef ü mükemmel ve tahtânî ve fevkânî sarâylardır ve sâ'ir ağavât u a'yân-ı kibâr büyûtları cümle bâğ u bâğçe ve şâhnişînli vâsi' hâne-i zîbâlardır kim niçesi şindire tahta örtülü ve niçe yüzü kırmızı kiremit örtülü Şeddâdî dîvârlı ma'mûr ve müzeyyen evlerdir. Cümleden (---) sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ma'mûrlardır.

Ve eğer bu varoşu görüp bildiğimiz kadar evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Hakkâ kim âbâdân şehr-i amâristândır.

Der-ayân-ı cevâmi'hâ-yı âbidân [u] zâhidân-ı selâtîn-i Âl-i Osmân

Kamusu kırk altı aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden Hatvan Kapusu'na karîb varoş dîvârına muttasıl Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis câmi'i kim Fethiyye derler. Mâ tekaddem kenîse olup ve minâresi dahi çanlık olup hâlâ bir ma'bedgâh-ı müslimîn gâyet müferrah câmi'-i dilküşâdır ve hikmet-i Bârî başka bir rûhâniyyet var, müstecâbü'd-da've musallâ-yı müslimîndir.

Andan Çârsû câmi'i gâyet cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'dir, andan Sâlih Efendi câmi'i, andan Benli Ahmed Ağa câmi'i ma'mûrdur. Andan Memi Ağa câmi'i tarz-ı kadîmdir, andan Alaybeği câmi'i kâr-ı üstâddır, andan Yeni Zâ'im câmi'i, andan Kâsım Paşa câmi'i, andan Bâzâryeri câmi'i, bunlar cum'a salâtı edâ olunur câmi'lerdir. Bunlardan mâ'adâ,

Der-vasf-ı mesâcid-i muvahhidân: Dükelisi otuz bir aded mahalle zâviyeleridir, ammâ cümleden Yassı Sokak mescidi ve Kethudâ mescidi (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i dâru'l-ulûm-i müfessirân: Hepsi dörd aded medrese-i tâlibândır, ammâ dâru'l-hadîs ve dâru'l-kurrâ-i mücevvidânı yokdur, zîrâ bu şehirde hamele-i Kur'ân huffâzân muhaddisân yokdur.

Sitâyiş-i mekteb-i tıflân-ı ebced-hân: Umûmîsi on yedi aded mekteb-i ciğer-gûşe-i püserân vardır.

Der-zikr-i hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümlesi yedi aded tekye-i Âl-i Abâ-yı fakr-ı fâkadır. Cümleden mükellef Hatvan kapusundan taşra (---) (---) Baba Sultân tekyesidir kim yetmiş seksen kadar çille-i merdân sâhibi Bektaşî fukarâları vardır. Ve şehr içre (---) (---) tekyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kayd-ı sebîlhâne-i cân-sitân: Olancası yigirmi aded şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhlarıyçün sebîlhâne-i atşânlar vardır. Cümleden Ağa sebîli ve Alaybeği sebîli ve Kâsım Paşa sebîli meşhûr[dur].

Der-alâmet-i çârsû-yı bâzâr-ı esnâfân: Barisi altı yüz aded dekâkînlerdir, ammâ bezzâzistân-ı kârgîri yokdur. Lâkin dükkânları ve kahvehâneleri müzeyyendir ve ankâ tüccârları olup cümle zî-kıymet metâ'ları bî-kıymet ve bî-minnet bulunur.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Bardesi iki aded hammâm-ı rûşenâdır. Biri iç kal'a kapusundan aşağı köprü başında Vâlide Sultân hammâmı gâyet müferrah ve dilküşâ âb u hevâsı latîf altı aded halvetli ve cümle kıbâbları kırmızı kiremit örtülü germâb-ı şîrîndir.

Ve bir hammâm dahi Felemet kapusu kurbunda müfîd u muhtasar soba hammâmı derler küçük hammâmdır, ammâ bu şehr içre yedi yüzden ziyâde evlerde soba hammâmlarımız vardır deyü a'yân-ı vilâyet tefâhur kesb ederler, zîrâ halkı gâyet sulehâ-yı ümmetden olup ehl [ü] iyâlleri cümle ev hammâmlarına girirler, taşra çârsû hammâmlarına nâdir giderler.

Der-hakk-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Olandası beş aded hân-ı sağîrlerdir. Ancak bu hânların birine ağır bâzergânlar konarlar. ***[38b]*** Âyende vü revendegân ve müsâfirînden ekser re'âyâ kefereleri konarlar. Yohsa cümle müsâfirîn a'yân-ı kibâr hânedânlarına konup aslâ bir kimesnenin

kapuları mesdûd değildir. Hemân gelene salâ der kim niçe hânedânların kapuları üzre bu ebyât tahrîr olunmuşdur. Mısra‘:

Bî-tekellüf biyâ be-hâne-i mâ,

deyü merkûmdur, zîrâ ganîmet şehirdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kavl-i müneccimân: Bu şehir iklîm-i (---) olup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) derîce ve (---) dakîkadır. (---) (---)

Der-fasl-ı memdûhât: Beyâz sipov ekmeği ve Leh tavuğu büryânı ve bir vukıyye beyâz poğaçası ve yağlı çöreği bir akçeyedir ve tavuk böreği ve kirde çöreği meşhûrdur. Ve bir vukıyye semîn koyun eti üç akçeye ve bal ve yağ sekiz akçeye ve meyve-i gûnâ-gûnu bî-hisâbdır.

Der-manzara-i tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı belde-i Eğri: Evvelâ doğru demek gerek, Hatvan kapusundan tâ Felemet kapusuna varınca bu varoş içre levendâne yürüyüp kâmil dörd bin germe adımdır. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet meşhûr ve meşhûrelerdir, ammâ gâyet mü’eddeb ve mü’eddebelerdir. Ve halkı cümle Boşnak'dır, ammâ fasîh u belîğ Macarca ve Nemsece bilirler. Lâkin gâyet hîle ve hud‘a bilmez oğuz tâ’ifedir. Hakkâ ki bir hadîs-i şerîfde Hazret-i Risâlet-penâh buyurur: Hadîs: [22] Bülüh ya‘nî oğuz tâ’ifesi ola. İşte bu hadîs-i şerîf mâ-sadakı üzre bu Eğre halkı oğuzlardır.

Ve cümle gâziyân-ı mücâhidânlardır kim her gün Filek ve Seçan ve Germat ve Semendire ve Honot ve Külvar kal‘alarının kâfirleriyle ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl etmededirler, zîrâ kal‘a-i Eğre bu mezkûr kâfir kal‘alarının tâ ortasında vâki‘ olmuşdur. Ve bu kal‘a kâfirlerine Orta Macar derler ve cümle Eğre re‘âyâsı dahi Orta Macar'dır. Anıniçün Eğre halkı fasîh Macarca tekellüm edüp gâyet garîb-dost şehbâz gâzîleri var. (---) (---)

Der-nazargâh-ı bâğ-ı İremezât: Hamusu tokuz bin altı yüz bâğdır, ammâ engûrü Gingöş gibi lezîz değildir, zîrâ şitâsı sehel şedîd olur, ammâ yazı yazdır ve kışı kışdır, ammâ ekseriyyâ halkı kal‘a neferâtlarıdır. Bir firkası ehl-i hidmetdir, bir zümresi tüccâr ve bir sınıfı ulemâ ve sulehâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ yeridir. Ve hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı bî-kıyâsdır ve cümle sıbyânları tîz-fehm ve necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab‘ nâ-resîde gulâmları var, ammâ cümlesi asma ve kesme ve âlât-ı silâha mukayyed olup yiğitlik hevâ-yı heveslerine düşmüş sıbyânları vardır. Ve bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır, mezra‘aları vâfir ve her şeyde hayr u berekâtları mütekâsir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kal‘a-i Egre: Evvelâ Hatvan kapusundan taşra kal‘a-misâl dîvârı bâğ-ı İremden nişân verir tâvûs kuşunun süd gibi beyâzı ve yeşili ve rengâreng tâvûslar ile ve gayri murğân-ı andelîbânlar ile memlû bir mesîregâh yerde gûnâ-gûn fukarâ hâneleri ve yaz ve kış meydânları ve niçe yerde nüzhet-âbâd kasr-ı tahtânî ve fevkânîler ile müzeyyen bir tekye-i Bektaşiyândır. Budin'de Gül Baba tekyesinden bu âsitâne-i (---) (---) Baba Sultân vâcibü's-seyr tekyegâhdır kim bir kubbe-i âlî içinde Hazret-i (---) (---) Dede Sultân medfûn olup kabr-i münevveresinin etrâfında gûnâ-gûn hüsn-i hat kelâm-ı şerîfler ve şem‘dân ve kandîldân ve çerâğdânlar ile tezyîn olmuş bir âsitâne-i abdâlândır. Yetmiş seksen kadar fukarâları pârsâ-yı Muhammedî ile geçinüp çeteye ve poturaya giden gâzîler ganîmet gelüp bu tekyeye nezerâtların verirler. Cümle fakr-ı fâka erenleri anınla geçinirler.

Andan Felemet kapusundan taşra mesîregâh-ı

.....(1 satır boş).....

Bu şehri dahi seyr-i temâşâ edüp ertesi gün Eğre Paşası Pirinççi Mehemmed Paşa Dobroçin'den

alay-ı azîm ile gelirken cümle kal‘ada olan asâkir-i İslâm paşanın istikbâline çıkdıklarında biz dahi ırz-ı pâdişâhîye ta‘zîmen hüddâmlarımızla karşu çıkup at üzre görüşüp at başı berâber şehre gelirken kal‘adan niçe yüz pâre top şâdımânları olup bir ra‘d-vâr topların gürüldüsünden dağlar inil inil sadâ verirdi. Ol gün dîvân-ı pâdişâhî olup paşanın mukarrernâmesi kırâ’at olunup hakîrdeki hil‘at-i pâdişâhîyi paşanın eğnine geydirirken paşa-yı kânûn-şinâs hil‘at-i şehriyârînin girîbânın bûs edüp cemî‘i hüddâmân-ı çavuşân paşayı kânûn üzre ***[39a]*** alkışlayup paşa yerinde karâr-dâde olunca yerli yeniçeri ağası emirleri dahi dîvân-ı cem-cenâbda kırâ’at olunup paşa ana bir hil‘at-i zerdûz-ı fâhire geydirüp anı da çavuşlar alkışlayup hânesine safâ vü sürûr ederek gidüp akîbince paşa mehterleri yeniçeri ocağı ağasında dahi bir fasl edüp hemân paşa ol dîvânda Eğre kal‘asının cümle kırk aded tuğ ve sancağ u bayrak sâhibi ağalara mukarrer hil‘atleri geydirüp herkes hânelerine gidüp sürûr [u] şâdım[ân]lar olup taraf taraf üç gün mehterhâne fasılları çalınup zevk u şevkler olup paşaya her ağadan avâ’id [ü] fevâ’idleri gelüp hakîre üç kîse ve üç at ve üç köle ve bir semmûr kürk verüp İbrâhîm Kethudâ efendimizin mektûbun tilâvet edüp

"Evliyâma bir hoş riâ‘yet edüp Budin'e tatyîb-i hâtırile yollayup elçi paşa ile Beç'e ve Prağ'a Nemse kralına gitmeğe harcırâh verüp tîz yollayasın", deyü mektûb-ı mahabbet-uslûb kırâ’at olundukda İbrâhîm Kethudâ efendimiz hâtırıyçün paşa-yı dûrbîn-fikr üç yüz altun ve bir kat esvâb ve hüddâmlarımın üçüne ellişer altun ve birer kat esvâb verüp Yerli Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa'dan iki kîse ve bir köle ve iki at ve beş kol tüfengi ve bir pastav çuka ve beş donluk atlas ve kırk aded kal‘a ağalarından dahi birer tuhaf bergüzâr şeyler gelüp bir azîm bâr-ı sakîller peydâ etdik. Üçüncü gün getirdiğim emr-i pâdişâhîde fermânlar olunduğu üzre sene 1074 târîhinde Tatar ve bu Mehemmed Paşa eliyle feth olunan kal‘a-i Seçan ve kal‘a-i Germat ve kal‘a-i Hollok ve kal‘a-i Buyak ve gayri kılâ‘ların ta‘mîr [ü] termîmine bizzât paşa gitmeğe dellâllar nidâ edüp âmâde-bâş oldular.

Eğri'den Mehemmed Paşa ile Orta Macar diyârında feth olunan kal‘alara gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Eğre'den cânib-i şimâle Eğre eyâletinin nısf askeriyle cânib-i şimâle 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Hırıştoş

Bir göl kenârında bir harâb deyr kurbunda meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar gitdi, zîrâ küffârın vilâyeti içinde ve dahi sene 1005 târîhinde mâh-ı Rebî‘ulevvelin beşinci gününde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis ibn Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında yedi kral ile bizzâ[t] Sultân Mehemmed bu Hırıştoş yaylasında ceng-i azîm etdiği arbedegâhdır. Bu ceng-i azîmi niçe müverrihân-ı Rûm gûnâ-gûn tahrîr etmişlerdir, ammâ karîbü'l-ahd olup pederim merhûm Dervîş Mehemmed Ağa bile olmağile anlardan istimâ‘ etdiğimiz üzre ve bu Eğre ihtiyârları takrîri üzre sehel tahrîr edelim.

{Der-beyân-ı icmâl-i ceng-i tabur-ı makhûr-ı Eğre}

Evvelâ Mehemmed Hân Eğre'yi feth edüp ba‘de yedi kral yedi kerre yüz bin leşkeriyle asker-i İslâmı Eğre altında basup kal‘ayı dest-i İslâmdan halâs etmeğe geleceklerin Tatar Hân karındaşı Feth Geray Sultân kırk elli aded küffârları dil dutup huzûr-ı pâdişâhîye getürüp küffârları söyledüp,

"Elbette yarın yâ öbür gün sizi Nemse çâsârı karındaşı Hersek Makşimilyan ve yedi kral sizi basar" deyü haber verdiklerinde hemân sa‘âdetlü pâdişâh

"Anlar bizi basmadan biz anları basmak evlâdır" deyüp Hâdım Ca‘fer Paşa ve Rûmeli vezîri Velî Paşa ve niçe sancak beğleri ile kırk bin asker ile on pâre top ile bunlar talî‘a-i asker olup küffâra doğru vardıklarında küffâr bunlara eyle top ve tüfeng urup cümle askeri kırup ancak Ca‘fer Paşa [ve]

Velî Paşa dörd beş bin âdemleriyle ordu-yı İslâma girirler.

Pâdişâh-ı cem-azamet bu işden haberdâr olup Rûmeli eyâleti Hasan Paşa'ya ibkâ ve mukarrer olup küffâr üzr[e] serdâr olur ve Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa dahi Hasan Paşa akîbince gidüp ve Hân karındaşı Feth Geray dahi yetmiş bin Tatar askeriyle bile gidüp küffârın taburu mukâbelesinde meks edüp iki leşkerin mâbeyne-hümâlarında bir azacık nehr olup ol gece etrâfa karavullar koyup âmâde dururlar.

Ertesi gün pâdişâh-ı gerdûn-vakâr geldikde *bi-avnillâhi Te‘âlâ* Cığalazâde tarafından küffâra bir ey sâtûr-ı Muhammedî ururlar. Çünki vakt-i gurûb olup tarafeynden ceng âsâyişler çalınup her cânibe mükemmel karavullar koyup âsûde-hâl yatırlar.

Ertesi ale's-seher yine ceng tablına turreler urulup asker-i İslâm ayak ayak sahrânın ortasında hâlâ bir kenîse var, Cığalazâde'nin anda kırdığı kefere leşlerinden gayri bir şey yok. Hemân asâkir-i İslâm ile Vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa, Hân karındaşı ile talî‘a-i asker olup ileri giderler. Sa‘âdetlü pâdişâh dahi kafâda yüz bin asker ile gelmede. Cümle asker küffârın taburu dibine varmada, ammâ küffâr vakt-i zuhr olunca taburdan baş göstermeyüp vakt-i asrda taburundan çıkup asker-i İslâm üzre yürür. Cümle küffâr âhen-pûş olup cenge girir.

Nemse ve Çeh ve Efrence ve Hırvad ve Macar'dan cümle yüz kat alay-ı hınzîr yürür kim her biri ***[39b]*** deryâ-misâl küffâr alayları var kim yüz bin kadar leşkeri sâfî kırkar ve ellişer dirhem muşkat tüfengleri ve yine her bir keferelerin ellerinde ve bellerinde ve yakalarında ve eğer kaşlarında ve atlarının terkilerinde beşer onar aded kol tüfengleri ile asker üzre hücûm edüp dağlar gibi sırıklı orman olmuş küffâr yürüyüp kösleri ve erganon ve torompetelerin çalarak mevc ü mevc ve fevc ü fevc karınca gibi yab yab yürüyüp küffârın bu gelişine bizim asker mukâvemet edemeyüp ve bir ferd-i âferîde küffâra karşu duramayup der-ceng-i evvel cümle alan u tâlân ve pârekende vü perîşân olurlar.

Yine küffâr tetiğin bozmayup üslûb-ı sâbıkası üzre top u tüfeng atarak gûnâ-gûn âteş-feşânlık ederek yürür, ammâ Rûmeli vezîri Hasan Paşa geçit başından ayrılmayup küffâra bir yaylım top atup ceng-i azîm etdikde Hasan Paşa askeri de küffâra tâkat getiremeyüp ordu-yı İslâm içine girir.

Hemân küffâr Hasan Paşa'nın askeri akîbince sürü sürü gelüp bî-bâk ü bî-pervâ ordu-yı İslâmı zabt edüp yağmâ ve nehb ü gârete dalup niçe bin küffârlar bârgâh-ı Âl-i Osmân'ı ve hazîne-i pâdişâhîyi zabt edüp şarâblar içüp hora depüp raks etmeğe başlarlar.

Câ-be-câ Cığalazâde ve Sadrıa‘zam İbrâhîm Paşa tarafından cengler olmada, ammâ çi fâ’ide, ordu içre küffâr dolup şikâra müstağrak olup yağmâ etmede ve hazîne üzre haçlı peykerlerin diküp niçe bin küffâr sandûkalar üzre çıkup otururlar. Ammâ pâdişâh ordu kenârında alem-i Resûlullâh ile bir püşte üzre durup huzûrunda sipâh ve yeniçeriler germâ-germ ceng edüp sancağ-ı resûl önünde kırılmada. Pâdişâh bu hâli görüp yanında hâzır olan Hoca Efendi'ye eydir:

"Efendi ne çâre edelim", dedikde,

"Pâdişâhım yerinde sâbit-kadem ol. Cenâb-ı Kibriyâ'nın şimdi ihsân [u] in‘âmın müşâhede edersin" dedikde Koca Solakbaşı {eydir}:

"Pâdişâhım elem çekme, deden Süleymân Hân ile Mihaç sahrâsı cenginde sehel böyle küffâr galebe semtin gösterüp âhır-ı kâr küffâr bozulup küffârdan bir cân halâs bulmadı, fe-sabrun cemîl," deyüp pâdişâha tesellî-i hâtır verdiler.

Ammâ niçe târîhlerde,

"Hünkârı at karnı altından bukağuya urdular" derler, bu sözde galat etdiler. Lâkin bu mahalde niçe iş görmemiş zülüflü ve zerdûz hil‘atli ve zer-ender-zer arakıyyeli iç gulâmlarından yigirmi kadarı çıplak ve yaldak atlara binüp firâr ederlerken sipâh dahi bunları görüp tâ Eğri kal‘asına firâr etmiş

asker-i bî-pâyân var, pâdişâh yanında dörd bölükden bir bölük asker kaldı, ol dahi piyâde kalan aşçı başçı ve karakullukçu ve firâr eden sipâh gulâmlarının at oğlanı ve it oğları ve hezele ve mezele makûlesi haşerâtı kalır.

Âhır-ı kâr Hoca Efendi el kaldırup du‘â edüp huzûr-ı pâdişâhîde olanlar derûn-ı dilden ve cân u gönülden âmîn deyüp el yüze sürerler.

Hemân hikmet-i Bârî yârî kılup küffâr-ı dûzah-karâr orduyı gâret edüp karakullukçu hüddâmlarını kırmağa başlayınca hemân bir sipâh oğlanı başından destâr-ı Muhammedîsin çıkarup bir nîze ucuna bayrak gibi edüp,

"Bire gâzîler şu kâfiri urun" deyince hemân garîb aşçı ve sâyis ve at oğlanları odun baltaları ve odun yarmaları ve ucu yanmış matbahdan çıkmış köseği odunlar ile ve herkes ne silâha kâdir ise küffâra bir kılıç ve bir odun yarması urmağa başlayınca şikâra mâlik olup çadırları zabt eden küffâr bu hâl-i pür-melâli görüp çadırları ve mâl-ı ganâ’imleri bırağup firâr ederken hemân bi-avn-i Kirdigâr asâkir-i İslâm içinden,

"Bire küffâr bozuldu" deyü bir sadâ-yı Rabbânî istimâ‘ olunup firâra yüz dutam diyenler tâze cân bulup küffâra kılıç urmağa başlarlar. Tâ vakt-i asrdan vakt-i gurûba varınca yüz bin küffârı tu‘ma-i şemşîr edüp tâ vakt-i ışâya varınca ol mâh-ı tâbda dağlar içre küffârı kıra kıra ordu-yı İslâma gelirler.

Ba‘zı müverrihân-ı Âl-i Osmân ve müverrih-i füccârân dahi kendileri eyle yazmışlar kim,

"Eğer asker-i İslâm bizi kırmağa başladıkları vakt-i zuhr olsa ahşama varınca bizden cân kurtulmazdı, ammâ vakt-i gurûb olunca firâr edüp dağlarda halâs olduk" deyü yazmışlar.

Ammâ müverrih-i Osmâniyân eyle yazmışlar kim,

"Hırıştoş sahrâsı küffâr leşiyle mâl-â-mâl olduğundan mâ‘adâ küffârı bir cân kurtarmayup suyu ***[40a]*** geçdikleri yerde biri biri üzre ta‘kîb edüp suda gark olmuşlardır" deyü Edirneli Mehemmed Çelebi ve Âlî Efendi mufassal yazmışlar, bizim tekrâr tahrîr etmemize ihtiyâc yokdur. Ancak bu meydân-ı ma‘rekeyi gördüğümüz münâsebetiyle bu kadarca tesvîd olundu.

Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis bu sahrâ-yı Hırıştoş'da yedi kralı kırdığına Kur’ân-ı Azîm ile târîhi budur: [23] nassı târîh düşmüşdür, sene 1004.

Ve Âl-i Osmân zuhûr edeli dörd aded tabur cengi olmuşdur. Biri sene 709 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr'ın Sırf ve Hersek kâfirleriyle Kosova sahrâsı cengi, biri de sene 920 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel ile Şâh İsmâ‘îl'in Çıldır gazâsı ve biri de sene 932 târîhinde Süleymân Hân ile Lagoş Kral'ın Mihaç gazâsı, biri dahi bu Mehemmed Hân-ı Sâlis'in Nemse ve Macar ve yedi kral ve yedi kerre yüz bin asker-i küffârı kırdığı Eğre'nin tabur gazâsı olmuşdur, ammâ bu cümle gazâlara gâlib olmuşdur, zîrâ bu arbedede yedi kralın beşi mürd olup ikisi firâr edüp yedi kral cünûd-ı cünübünden azacık küffâr rehâ bulmuşdur.

Hâlâ manzûrumuz olduğu üzre bu sahrâ-yı Hırıştoş'da yetmiş seksen yerde küffârın kemikleri püşte püşte kubbe-misâl küm küm yığılı durur ve küffâr kelleleri top gülleleri gibi ve çakıl taşları gibi sahrâda zeyn olup yatır. Ve bu sahrâda bizim şehîd olan otuz bin yiğidimizin cümlesi Sultân Mehemmed Hân'ın otağı zemîninde medfûnlardır. Hâlâ cânib-i etrâfları hafir-i azîmler kazılup hayvânât girüp şühedâları çiğnemezler.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı tabur-ı Eğre

Hamd-i Hudâ pederimiz bu cengde bulunup niçe şühedâları eliyle defn etmiş. Lillâhi'l-hamd bize de ziyâretleri müyesser ve mukadder olup rûh-ı pür-fütûhlariyçün bir Yâsîn-i şerîfe tilâvet edüp

savâbın rûh-ı şerîflerine hîbe etdik. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs u âmdır, ammâ niçe yerde mükellef soffa binâlı kabr-i münevvereler var. Cümle şühedâlar rûhiyçün Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha.*

Ammâ sahrâ-yı Hırıştoş hakkâ ki bir ceng meydânıdır kim hadd ü nihâyeti tâ Kaşa sahrâlarına ve nehr-i Tise kenârlarına varır. Bir tarafı tâ Orta Macar'da Ma‘den sahrâlarında nihâyet bulur. Bu sahrânın tâ ortasında küffârın gark olduğu Hırışto[ş] nehri cereyân eder. Gerçi bir küçük sudur, ammâ Filek ve Germat dağlarından hâsıl olup ener nehr-i Tise'ye munsab olur, ammâ küffâr târîhlerinde,

"Bu nehri Türk askerinden tarafa mağrûr olup geçmesek münhezim olmazdık ve eğer Türk askeri bu suyu beri geçse müselmândan cân kurtulmazdı" deyü yazmışlar.

Ve Osmânlı müverrihleri bu cengde münhezim olmazdan mukaddem firâr edenlerin başlarına ba‘de'l-feth boklu işkenbeler geydirüp tersine eşeklere bindirüp siyâset ile ordu-yı İslâmda gezdirüp teşhîr-i ibret-i âlem edüp ordudan nefy edüp mürd-i tîmâr ve azl-i ebed ederler.

Ba‘dehu anlar dahi bu rüsvâyî ile dâğ-ı derûnlarından Anatolu'ya geçüp ibtidâ Celâlî olanların sebebi Eğre taburu cenginde firâr edenlerdir.

Ba‘dehu sene 1016 târîhinde Sultân Ahmed asrında Kuyucu Murâd Paşa mezkûr Celâlîlerden Sa‘îd Arab ve Karayazıcı ve Tavîl Hasan ve Kalenderoğlu ve Cennetoğlu ve Cânpolâdoğlu ve Suheyboğlu nâmân Celâlîleri cümle Murâd Paşa kırduğuna târîh mısrâ‘dır:

Bin on altıda kırıldı sekbân.

Sene 1016

deyü Rûm müverrihleri Eğre'den firâr eden Celâlîleri ve âkıbet-i kârların böyle tahrîr etmişler.

Yine sadede gelelim, çünki bu sahrâ-yı Hırıştoş ma‘rekesi meydânın seyr-i temâşâ edüp andan Eğre paşası Mehemmed Paşa ile kalkup cânib-i şimâle 7 sâ‘atde,

Karye-i Saluka: İki kılıç altında ma‘mûr Macar köyüdür. Andan,

Karye-i Verpelid: Nehr-i Tarna kenârındadır. Matra dağlarından gelüp Sonlok'dan aşağı Heveş sahrâsında nehr-i Tise'ye karışır. Andan yine şimâl cânibine gidüp,

Karye-i Dumuslu: Hatvan kal‘aımız kazâsının köyüdür. Andan,

Karye-i Vistond: Bu mezkûr kurâları 9 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı azîm Gingöş

Eğre eyâletinde sekiz bin aded fevkânî ve tahtânî şindire tahta örtülü ma‘mûr menhûs hânelerdir. Ve cümle sekiz aded birov hâkimleri ellerinde gümüş deyenekleri ve eğinlerinde semmûr kürklü birov nâm zâbitleri var. Bu şehr-i azîm Matra yaylası dibinde vâki‘ olup nehr-i Matra içinden cereyân edüp iki cânibi kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve pâk ü pâkîze şâhrâhlı şehirdir.

Ve bu şehrin tûlı Matra dağı zeylinden kıbleye tûlânîsi kâmil sekiz bin adımdır. Cümle sekiz ***[40b]*** aded kârgîr binâ kal‘a-misâl manastırları var kim her birinin çanlık kulleleri eflâke kad keşân olup her manastırlarda beşer altışar yüz aded kıssîs ve bıtrîk ve pîr-i muğânları ve pençe-i âfitâb mûğ-pîçeleri var. Ve iki yüz aded hurde kenîseleri var. Ve cümle bin altmış aded dükkânlardır kim cümlesinde pençe-i âfitâb kızlar ve kâlîme avretler dükkânlarda oturup metâ‘ların âşikâre fürûht ederler, aslâ ayıb değildir. Her ne metâ‘ murâd edinsin dîbâ ve şîb ü zerbâf ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ve elbise-i nâdireler mevcûddur. Mahbûb u mahbûbeleri bî-hisâb ve cümle âşık-perestlerdir.

Ve şehr içre cârî olan nehr-i Matra üzre niçe yüz su değirmenleri var. Cümle evleri kârgîr binâ kat-ender-kat Şeddâdî kal‘a-misâl şindire örtülü musanna‘ beyt-i nasârâlardır. Ve bu şehir tûlânî on (so)sokakdır ve arzan elli sokaklardır kim her sokakı bir başdan bir başına nümâyân doğru yollardır. Bu tarîkler üzre binden mütecâviz çuka ve şayak işlenir çuka kârhâneleri vardır. Halkı cümle ankâ bâzergânlar olup cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir, ammâ Orta Macar hâkimi Topal Palatinuş'a dahi harâc verirler, zîrâ iki kılıç altındadırlar. Ammâ Osmânlıya hedâyâdan gayri bir şey vermezler, lâkin beher sene kânûn üzre Eğre kal‘asının ta‘mîr [ü] termîmine me’mûrlardır.

Der-beyân-ı sebeb-i mu‘âfu müsellem kefere-i Gingöş

Bu şehir küffârları Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'e bir ekmeği üç yüz çift su sığırı arabalarına çekdirüp hedâyâ verirler. Anıniçün ellerinde mu‘âfnâmeleri vardır. Ve izn-i pâdişâhî ile şehrinin cânib-i erba‘asına handak-ı azîm kazup dörd yerden cisrli kapular edüp kal‘adan sarp varoş-ı azîmdir. Kal‘a dîvârlı değildir, ammâ her hâne ve her manastırları ve cümle kenîseleri kal‘alardan sarpdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Ve memdûhâtından bâğ u bâğçesi birov hâkimlerinin nakilleri üzre Matra dağların zeyn etmiş yigirmi sekiz bin bâğdır. Eyle lezîz ve âbdâr ve hoşhor on yedi gûne engûrü olur kim yedi gûnesi misket üzümüdür, tenâvül eden inşirâh-ı sadr [u] zevk-i derûn bulur. Ve gingöşiyye bâdesi dedikleri katresi harâm hamrı Rûm ve Arab u Acem'de misli yokdur, meğer Boğazhisâr kurbunda Akdeniz içre Bozcaada cezîresinin misket üzümü ola. Ammâ bunun hamrının humârı olmaz derler ve sudâ‘ verüp başa urmaz derler. La‘l-gûn ve beyâz ve sarı yâkût gibi berrâk ve mücellâ bâdeleri olup bir gûne sivri sivri toprak destîler ile gingöşiyye bâdesi deyerek erbâb-ı fiska hedâyâ götür[ür]ler. Beyâz süd gibi arakı dahi olur. Ve onar on beşer vukıyye gelir Haleb kalkanları gibi beyâz ve hâs râyizâneli ve çörekotlu ve süsenli sipov nâm ekmekleri olur kim aslâ bu nân-pâre yanı sıra katık istemez gâyet lezîz

ekmeği olur.

.....(2 satır boş).....

Elhâsıl ma‘mûr şehirdir. Bunda paşaya beş bin guruşluk kadar hedâyâlar verüp ve ziyâfet-i azîmler edüp hakîr de ba‘zı hedâyâlardan hissemend olup andan cânib-i garba Matra yaylasın 8 sâ‘atde aşup yedi aded ma‘mûr Macar kurâların ubûr edüp,

Evsâf-ı kûh-ı bâlâ-yı felek ya‘nî kal‘a-i serâmed-i Filek

Lisân-ı Macarca (---) demekdir. Bânîsi Orta Macar krallarından Matra Palatinuş Kral binâsıdır. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhır-ı kâr sene 982 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Mustafa Paşa feth olup Budin sancağı olmuşdu. Yigirmi dörd sene dest-i İslâmda kalup ba‘dehu sene 1002'de küffâr bu kal‘aya istîlâ edüp aldı.

Ba‘dehu sene 1005 târîhinde Sultân Mehemmed Eğre kal‘asın feth etdikde yine bu kal‘a Mehemmed Hân'ın eline girüp Eğre eyâleti oldu.

Ba‘dehu yine küffâr Sultân Ahmed Hân asrında küffâr Üstürgon kal‘asına sene 1013 zafer bulduğu sene küffâr bu Filek kal‘asına istîlâ edüp ol zamândan berü altmış sene dest-i Macar-ı füccârda kalup âhır-ı kâr sene 1073 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ vezîri Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa mühr ile serdâr-ı mu‘azzam olup Uyvar kal‘asın feth etdükde bu Filek kal‘asın dahi Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân ve hâlâ Eğre vâlîsi Filibeli Pirinççi Mehemmed Paşa bu kal‘a-i Filek'i nehb ü gâret edüp hâlî ve mu‘attal ***[41a]*** bırağup kalmışdı.

Ba‘dehu Köpürlüzâde Ahmed Paşa Raba inhizâmı seferinden sonra yine tekrâr Uyvar kal‘ası altına gelüp küffârın istîlâ etdiği Leve ve Litre kal‘alarının fethine giderken Nemse çâsârı tarafından elçiler gelüp sulha rağbetler edüp mezkûr Leve ve Litre kal‘asına bedel bu kal‘a-i Filek'i ve Seçan'ı ve Germat'ı ve Holloğ'u ve Buyak nâmân beş pâre kal‘aları verüp hamd-i Hudâ henüz bu kal‘a-i Filek'e gelüp içine asâkir-i İslâmdan Eğre ve Hatvan kullarından iki bin yiğit zahîreleri ve cebehâneleri ile konup yine Eğre eyâleti sancağı olup hamd-i Hudâ yine hakîre bu kal‘a fethinde dahi ibtidâ ezân-ı Muhammedî okuyup salât-ı zuhru edâ etmek müyesser oldu.

Henüz bu feth olmak ile beğine ve alaybeğine ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârına ve kadıya bir şey ta‘yîn olunmayup Hatvan beğinin birâderi mîr-i livâ vekîli olup Eğreli Behlülzâde Çelebi kadı vekîli olup dizdârı Yusuf Ağa oldu. Ve cemî‘i kenîselerin çirk-i şirkden tathîr edüp iç kal‘ada Sultân Murâd-ı Sâlis câmi‘i kenîse iken Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘'e bir nûr-ı münevver câmi‘ olmağa mübâşeret olundu. Ve kal‘anın câ-be-câ yerlerin ta‘mîr ü termîme sa‘y-i ihtimâm olundu. Ammâ,

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i bâlâ Filek

Evc-i âsumâna berâber bir yalçın kırmızı ve sarı ve boz kaya üzre Şeddâdî binâ şekl-i muhammes bir kal‘a-i messdir ve içindeki manastırı câmi‘-i şehriyârî olup kal‘anın etrâfında yedi aded üstleri tahta örtülü kulleleri var. Ve ancak bir kapusu var. Derûn-ı hisârda ancak üç yüz aded şindire tahta örtülü evleri var. Cebehânesi ve gılâl anbârları ve bir çâh-ı mâsı ve bir çâh-ı gayyâ zindânı var. Lâkin topların mukaddem târîh ile küffâr Honot kal‘asına götürmüş. Hatvan'a ve Eğre'ye toplar getirmeğe âdemler gitdi.

Sitâyiş-i aşağı varoş-ı kal‘a-i Filek

İç kal‘a kayasının cânib-i kıblesinde kayaların dâmeninde bir düz vâsi‘ fezâda cümle yedi yüz aded kat-ender-kat kârgîr binâ serâpâ tahta örtülü evlerdir. Nısfına asâkir-i İslâm girüp nısfına

Hatvan kal‘amızın martolosân kefereleri girüp zabt edüp kal‘a neferâtları oldular. Bu varoş dahi cümle kârgîr Şeddâdî binâ şekl-i muhammes derin handaklı ve yigirmi tahta örtülü kulleli ve üç aded kapulu ve on aded mu‘azzam binâlı kiliseleri ve üç yüz kadar boş dükkânları var ve handakı hâricinde dâ’iren-mâdâr şarampav kazıklı metîn kal‘a-i serâmeddir ve cemî‘i kulleleri ve cümle dendân-ı bedenleri ma‘mûr ve müzeyyendir. Ammâ bu aşağı varoşun bâğlar tarafında sehel havâlesi var, ammâ yukaru kal‘ada eyi serâmed toplar olsa ol havâlede kuş kondurmaz. Ve bu kal‘a Orta Macar elinde iken bunun katana küffârları etrâf serhadlerimizi kurutmuş idi. Hamd-i Hudâ diyâr-ı İslâma zamîme olup yine ma‘bedgâh-ı ümmet-i Muhammed oldu.

.....(2 satır boş).....

Andan 7 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hollok

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Yine bânîsi Orta Macar banlarıdır. Bu dahi mâ-tekaddem Murâd Hân-ı Sâlis fethi olup ba‘dehu küffâr Filek kal‘asına mutasarrıf olduğu sene-i mezbûrede bunu dahi alup hamd-i Hudâ şimdi sene 1074 târîhinde küffâr gulgule-i Rûm askeri havfinden bu kal‘adan el çeküp hâli üzre mu‘attal bırağup içine Hatvan kal‘amız kulundan fermânsız yüz on yiğit girüp bu kal‘ayı zabt etmişlerdi. Şimdi Eğre vezîri Mehemmed Paşa'ya hakîr ricâ edüp, "Bu kal‘aya bu yiğitlerin mukaddem târîhiyle hidmetleri sebkat etmişdir, bunları yine kal‘a ağalıklarıyla ve kethudâlıkları ve neferâtlıklarıyla çerâğ-ı efrûhte edersiz" deyü ricâ etdiğimde ricâmız hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup cümle gâzîleri Hollok kal‘asına ağavât ve neferâtlar etdi.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir mürtefi‘ tell-i âlî üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ kapusu ağaçdır. Ve içinde yüz mikdârı tahta örtülü âdemsiz boş evler idi, asâkir-i İslâm ile pür olup kenîsesi pâdişâhımız içün câmi‘ olup cebehâne ve zahâyir ve mühimmât koyup amâr etmeğe cidd [ü] ihtimâm olundu.

.....(1 satır boş).....

Ba‘dehu bu kal‘a-i Hollok'dan cânib-i garba bir sâ‘atde, ***[41b]***

Sitâyiş-i hisâr-ı dâr-ı amân, ya‘nî binâ-yı üstüvâr-ı kal‘a-i Seçan

Bu dahi bâlâdaki kal‘alar gibi Murâd Hân-ı Sâlis asrının sene (---) târîhinde feth olup ba‘dehu sene 1002 küffâr zafer bulup altmış sene dest-i küffârda kalup eş-şükrü lillâh sene 1073 târîhinde Kaplan Paşa Novigrad'ı döğerken küffâr-ı hâksâr havfinden bu kal‘ayı bırağup ihrâk etdi. Ve hâlâ henüz sulh içinde küffâr Leve ve Litre kal‘alarına bedel bu kal‘anın miftâhların Sadrıa‘zama verüp kal‘a ta‘mîr ü termîm olunup sâbıkâ Üstürgon beği Çerkes İskender Beğ Seçan beği olup yine Eğre eyâletinde sancak beği tahtı oldu.

Beğinin hâssı 400.000 akçe olup 12 kılıç ze‘âmeti ve 316 kılıç erbâb-ı tîmârı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. Hîn-i gazâda beğinin askeriyle cümle üç bin asker ve bin nefer kal‘anın askeri ve dizdârı ve yeniçeri serdârı ve üç oda Eğre yeniçerisi ve bir oda topçular ve bir oda cebeciler ve Hatvan'dan gelmiş üç yüz aded pür-silâh Hatvan kulları ve üç yüz akçe pâyesiyle henüz gelme kadısı ve üç yüz köy {re‘âyâsı} tâbi‘ olup nâhiye kurâları oldu. Ve İskender Beğ amâr etmede bir müdebbir ve mubassır âdemdir, ammâ,

Eşkâl-i kal‘ası: Bir düzlükde şekl-i murabba‘ bir cânibi tula binâ ve gayri tarafları palanka imiş, ihrâk bi'n-nâr olup berbâd olmuş, ammâ niçe bin re‘âyâ üşüp evvelkiden metîn etmeğe mübâşeret etdiler. Ve içinde aslâ evlerden nâm [u] nişân yok idi. Ancak bir deyr-i musanna‘ı kalup Mehemmed

Hân-ı Râbi‘ içün câmi‘ etmeğe mübâşeret olundu. Varoşu dahi kezâlik amâr olmada idi, ammâ cânib-i erba‘asında bâğ u bâğçeleri ve âsiyâbları ve müşebbek bostânları cümle ma‘mûr idi. Ve cânib-i erba‘ası iki top menzili Seçan yaylaklarıdır. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

.....(2 satır boş).....

Andan yine Mehemmed Paşa ile cânib-i şimâle (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı vâdî-i iremezât, ya‘nî kal‘a-i bâğ-ı behişt-i Germat

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bânîsi serhadlilerin ve esîr papasların ma‘lûmları olmaduğundan bânîsi tahrîr olunmadı. Bu dahi Murâd Hân-ı Sâlis asrında dest-i Âl-i Osmân'da olup buna dahi küffâr sene 1002 zafer bulup altmış sene dest-i küffârda kalup Perverdigâr'a sad lek hamd ü senâ olsun bu sene 1074 de küffâr Leve [ve] Litre kal‘alarına bedel {bu kal‘a-i Germat'ı} verüp mîr-i livâlığı Budin alaybeğliğinden ma‘zûl Ömer Ağa'ya ihsân olunup sancak-ı İslâm oldu.

Beğinin hâssı 400.000 akçe olup 5 kılıç ze‘âmet ve 216 kılıç tîmâr ve alaybeği ve çeribaşı henüz ta‘yîn olunup dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve topçuları ve cebecileri ve Budin yeniçerisi serdârları konup yüz elli akçe pâyesiyle Budin'den henüz bir âriyetî kadı gelüp şehir henüz amâra başlandı. Meğer mukaddemâ sene 1073 Uyvar altına Ahmed Geray Sultân Kazak askeriyle gelirken bu kal‘ayı harâb u yebâb ve ihrâk-ı kebâb etmişler. Hâlâ henüz amâr etmeğe mübâşeret olundu.

Eşkâl-i kal‘ası:

.....(1.5 satır boş).....

Andan Semendire kapudanı paşayı ziyâfete da‘vet edüp (---) günde,

Evsâf-ı kal‘a-i Semendir[e]

Evvel ve âhir dest-i İslâma girmeyüp Orta Macar banı Topal Palatinuş hükmündedir. Paşaya azîm top şâdımânları edüp Âl-i Osmân ile Nemse çâsârının sulh etdiklerinden be-gâyet kesb-i safâ edüp hakîrin elçi paşa ile Beç'e gideceğimizden haberdâr olup hakîre hayli ta‘zîm ü tekrîm edüp ziyâdesiyle hedâyâlar verüp paşaya aşağı varoş bâğlarında azîm ziyâfetler edüp on ümmet-i Muhammed esîr verdi ve hakîre beş esîr verüp ol ân esîrlikden âzâd olup anlara birer at dahi verdi. Yahşi kapudan-ı kefere imiş.

Eşkâl-i kal‘a-i Semendir[e]

Bir Semendire dahi Budin eyâletinde Tuna kenârında Semendire kal‘ası sancağı var, ammâ bu Macar Semendiresi'dir.

.....(1 satır boş)..... ***[42a]***

Andan

Evsâf-ı kal‘a-i Külvar

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ bu dahi evvel ve âhir Orta Macar hükmünde olup kal‘a kapudanı paşaya istikbâle çıkup azîm vezni üzre top şâdımânları eyleyüp bir bâğda paşaya ziyâfetler ve hedâyâlar verüp bunlar dahi sulhdan hazz edüp sûret-i sulhnâmeler tilâvet olundukda cümle küffâr başların açup şükr-i Îsâ etdiler, ammâ bu kal‘ada mükemmel küffâr askerleri çok nümâyân idi.

Eşkâl-i kal‘ası:

.....(1.5 satır boş).....

Andan cânib-i garba (---) (---)

Evsâf-ı şehr-i kadîm-i {kavm-i} Tot, ya'nî tahtgâh-ı Macar-ı füccâr-ı kal'a-i Honot

.....(3 satır boş).....

Andan yine ertesi gün kal'a-i Germat kurbundan geçüp,

Sitâyiş-i hisâr-ı bâlâ-yı dâr-ı Yunak, ya'nî kal'a-i bî-misâl-i sûr-ı Buyak

Lisân-ı Macarca (---) (---) demekdir. Bu dahi mukaddemâ Orta Macar'ın Keskesen(?) katanalı kal'ası idi.

Ba'dehu sene 1073 târîhinde Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân Uyvar gazâsına giderken Kazak askeriyle zeyl-i hisâra konup küffâr kal'ayı yakmadan firâr edince ibtidâ hemân derûn-ı hisâra Hatvan kal'ası askeri girüp zabt ederler, zîrâ Hatvan kal'amıza pek karîbdir. Hâlâ içinde fermânsız üç yüz nefer gâzîler bulup bunları cümle dizdâr ve merdüm-hisâr yazup Koca Mehemmed Paşa bir adâlet etdi kim gûyâ adl-i Ömer etdi. Ve Hatvan beğine subaşılık ilhâk edüp Hatvan kazâsı niyâbeti oldu. Ve müstevfâ cebehâne ve zahîreler koyup Hatvan'dan on aded toplar getirmeğe âdemler gidüp kal'ayı sehel meremmâta başladılar. Derûn-ı hisârd[a] üç yüz kadar daracık hâneleri ve bir manastırı hünkâr içün câmi' oldu.

Eşkâl-i kal'ası: Evc-i semâya kehkeşân-âsâ ser çekmiş bir yalçın kanara kaya üzre Ustolni-Belgradı kurbundaki Çavga kal'ası gibi bir sarp ve metîn ve bâlâ-yı bî-hemtâ kal'adır, ammâ gâyet küçükdür. Bir tarafdan aslâ havâlesi yok Şeddâdî binâ bir kirmân-ı ra'nâdır. Ancak bir kapusu ve içinde cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarnıçları ve bir sicn-i Yûsuf gibi amîk kemend ile dollâblar ile enilir gayyâ-misâl zindânı var. Mâ-tekaddem dest-i Âl-i Osmân'da imiş. Küffâr Sultân Ahmed Hânî'de Hatvan kal'asına istîlâ etdikde bu Buyak kal'asına dahi zafer bulup hâlâ câmi'imizin mihrâbı ve minberi altmış yıldan berü durur idi. Ve bu câmi' yanında bir âb-ı hayât kuyusu var kim mâh-ı Temmûz'da suyu buz pâresidir. Gûyâ kûhken Ferhâd üstâd bu kayayı burgu veyâhûd makâb ile nakb edüp su çıkarmış. Kâmil toksan kulaçdır. Ve bu kal'a kullelerinden aşağı bakmağa benî âdem cür'et edemez, ammâ,

Aşağı varoş-ı Buyak

Bir ma'mûr Macar keferesi varoşudur. Cümle Hatvan re'âyâsı bu varoşa doldular ve kal'aya martolos kul oldular. Cümle beş yüz aded mükellef ve ma'mû[r] tahtalar ile mestûr ve dahi ziyâde ma'mûr olmada bir varoşdur, zîrâ Hatvan'a varınca gâyet mahsûllü vâsi'atü'l-aktâr sahrâlardır. Bu kal'a-i Buyak kal'a-i Seçan ve kal'a-i Germat ve kal'a-i Hatvan mâbeynlerine düşmüşdür. Hakkâ ki henüz eyi kal'a-i metîn ve bâlâ feth olmuşdur, zîrâ bu kal'a Hatvan ovası ortasında bir yumurta gibi bir yumru ve sivri kaya üzre vâki' olmuşdur.

.....(1 satır boş).....

Bundan dahi paşa ile kalkup cânib-i kıbleye 4 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Hatvan

Bunda Mehemmed Paşa efendimizden Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa'ya ve Sadrıa'zama ve İbrâhîm Kethudâ efendimize ve hâlâ Nemse kralına gideceğimiz elçi Mehemmed Paşa efendimize bu Eğre paşası Mehmemmed Paşa'dan mektûblar ile niçe hedâyâlar ile üç yüz aded pür-silâh refîkler alup anlara Eğre mansıblarına gidüp birbirlerimiz ile ***[42b]*** vedâ'laşup hakîr Hatvan kal'asından cânib-i garba 12 sâ'atde serî'ce yürüyüp,

Menzil-i kal'a-i Peşte

Hikmet-i Hudâ meğer ol gün elçi paşa dahi Budin'e girecek imiş. Hemân elçi paşayı karşulamağa Eğre askeri Peşte altındaki hayme ve hargâhlarından çıkup alay-ı deryâ-misâlleriyle Budin askerlerine karışup elçi paşayı Kile sahrâsında Eğre askeriyle yolda selâmlayup hemân hakîr atdan piyâde olup alay içinde elçi paşanın at üzre dizin öpüp,

"Bire Evliyâ Çelebi bire hoş geldin" dedikde,

"Hoş bulduk sultânım, Belgrad'daki ahde vefâ edüp Eğr[e] vilâyetine vardım ve size cümle Eğre askerin getirdim. İşte selâma duranlar Eğrelidir. Sağ tarafda selâma duranlar Budin askeridir" dediğimde

"Hele safâ geldin, bin atına" deyüp bilâ rikâb esb-i sabâ-sür‘atime süvâr olup ağavâtları mâbeynine girüp alay-ı azîm ile Budin'e girirken ahâlî-i Budin'in sığâr [u] kibârları ve Nemse kralı tarafından gelen elçi kefereleri anlar dahi temâşâya çıkup bir alay-ı ihtişâm ile Budun'a dâhil olurken azamet-i Hudâ koca Budun'un dörd pâre kal‘ası top şâdımânından âteş-i Nemrûd içre kalup zemîn ü âsumân medfa‘-ı dûdından şeb-i muzlim gibi Gerz-İlyâs dağları ve Ardala bâğları inil inil inledi, ammâ meğer çâsâr elçisi {âdemleri çaşıtlığa gelüp} bizim elçi paşanın askerin ve alayın gözden geçirüp Budin vezîrinin verdiği ta‘[y]înâtı ve elçi paşanın askerini görüp hemân {kâfirler paşaya eydir:

"Sultânım} sizin askeriniz çokdur. Bu kadar çok askerle bizim vilâyetimize böyle elçi geldiği ve bu kadar askerle vilâyetimize girdiği yokdur", deyü dahi alay ile giderken kâfirler yol üzre bu cevâbları elçi paşaya söylediler. Elçi paşa eyitdi:

"Vallâhi cânım, ben Rûmeli beğlerbeğisiyem. Üç bin askerle ener binerim. Lâkin sizler ‘hisâbsız bu kadar askerle paşayı besleyemeziz’ deyü korkarsız. Ve ‘âyâ bu kadar askerle vilâyetimize niçün girir’ deyü havf idersiz. Anıniçün beş yüz altmış âdemle geldim. Korkman bizden emîn olun. Pâdişâh devletinde Tuna üzre yigirmi gemi ve bu kadar yüz araba yükü zahîrem gelir" deyü elçi {paşa} tercümânıyla bu gûne kelimât edince kâfirin nutka mecâli kalmayup eydir:

"İmdi sultânım, siz safâ geldiniz. Bizim elçimiz sultânımı bizim Komaran kal‘asında bir aydır bekler. Sa‘âdetle sizin Budin'e teşrîf buyurduğunuz elçi beğimize i‘lâm edelim. Hemân siz dahi yarın Budin'den kalkın" deyüp tercümân-ı bî-îmân ileri gitdikde elçi paşa kerr ü fer ile ahâlî-i Budin'e selâ[m] vererek kütür kütür mehterhânesin döğerek Üstü Açık Ilıca'ya vardıkda Budin'den bir yaylım toplar dahi endâht olup zemîn ü âsumân lerzenâk olup elçi paşa kendü askeriyle Budun'un iç kal‘asındaki paşa sarâyına varup Budim vezîri Gürcî Paşa'ya buluşup bir ziyâfet-i azîm olmuşdur kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘de't-ta‘âm Gürcî Mehemmed Paşa elçi paşaya bir semmûr lipâçe-i pâdişâhî ve elçi paşazâde beğe ve kethudâsına ve'l-hâsıl hakîre varınca kırk aded zer-ender-zer kuşaklık hil‘at-i pâdişâhîler geydirildikde Gürcî Paşa elçi paşaya eydir:

"Baka âdem, Allâh sana bu mertebeyi ihsân etdi kim dîn uğuruna dîn düşmanları olan Nemse keferelerine varup hisset-i denâ’et edüp ırz-ı pâdişâhîye bir şe’n getiresin, her bâr Beç'e benim çaşıtlarım gidüp gelmededir, işidem ki kâfirin mâlına meyl-i mahabbet edüp sözünde sâbit-kadem olmayup ticârete ve kâfirin ta‘[y]înât u hedâyâ ve mâlına tama‘ edesin, Allâh hakkıyçün sen Beç'de otururken anda başını keserim, yerine kethudâmı gönderirim. Hemân tama‘a düşme. Beş yüz kîse mâl sarf edüp mâlın ve zahîren kalmazsa işte Budin yakındır, hemân bana bir haber gönder, yüz iki yüz kîse ve beş on gemi zahîre gönderirim. Ve Raba suyu cenginde meydân-ı ma‘reke kâfirde kaldı, şekilli olup küffâr ikide bir anı söyleyüp yüklerin yukaru yığarlar. Hemân Sadrıa‘zamın defterinde ve hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnda ne yazmışsa ana göre amel edüp Uyvar'dan içeri ve

nehr-i Raba'dan içeri tokuzar sâ‘at ileri kadem basdığımız yerler bizim hudûdumuz olursa anların elçisin bunda, sen anda git ve illâ aksi zuhûr edüp sulhu bu yüzden kabûl etmezlerse hemân bana haber gönder, Tatar askeri dağılmadan iş görelim. Olmaya illâ hayr, hemân basîret üzre olup eylece eyle" deyü Koca Gürcî {Paşa} elçi paşaya dîn-i mübîn ırzına yarar tenbîh ü te’kîdler edüp eydir:

"Evliyâm işte sen de paşa ile bilesin. Bu serhaddin sen eski korsanısın. Paşa bu serhadlere gelmemişdir ve bu geçen seferleri görmemişdir. Sen de bu işlere âgâh ol" ***[43a]*** dedi "Ve küffâr elçisi Komaran kal‘alarına gelmiş, sizi bekler. Hemân sabâh Budin'den kalkın" deyüp elçi paşa,

"Nola sultânım" deyü Gürcî Paşa ile vedâ‘laşup yine alay ile mehterhânemiz döğerek aşağı varoşda Gül Baba kapusu kurbunda bir sarâya konup hakîre dahi başka bir konak vermişler.

Hamd-i Hudâ cümle hüddâmlarımızı ve atlarımızı sıhhatde bulup ol gece Budin'de yatup ale's-seher nefîr-i rıhletler çalınup Budin'den cânib-i garba nîm sâ‘atde Eski Budin'i geçüp {5 sâ‘atde},

Menzil-i kal‘a-i Kızılhisâr

Mukaddemâ memdûhdur, andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Üstürgon-ı ibret-nümûn

Meğer Gürcî Mehemmed Paşa tarafından Üstürgonlıya tenbîh olunmuş, elçi paşa alay ile Üstürgon'a girirken cümle Üstürgon askeri ve Ustolni-Belgrad askeri cümle elçi paşaya istikbâle çıkup bir gûne alay-ı azîm ve bir gûne üç yaylım top şâdımânları oldu kim arz [u] semâvât güm güm sadâ verdi.

Ve bu Üstürgon paşası İskender Paşa sancağı askeriyle ve kal‘a neferâtlarının nısf askerleriyle elçi paşaya çarkacı ta‘yîn olundu. Ve dahi Ustolni-Belgrad paşası el-Hacı Mustafa Paşa sancağı askeri ve taht-ı livâsında olan kılâ‘ların nısf askerleriyle serdâr ta‘yîn olundu. Ve dahi Budin ve Kanije askerleri sağ kola ta‘yîn olundu. Ve dahi Eğre ve Tımışvar askerleri sol kola ta‘yîn olunup âmâde olup sahrâ-yı Üstürgon'da kırk bin asker hayme ve hargâhlarıyla meks etdiler.

Kal‘a-i Üstürgon altında iki gün meks edüp cum‘a namâzın aşağı câmi‘de kılarken Budin vezîrinden bir fermân gelüp

"Bu ân Üstürgon'dan kalkup Alman hudûduna cümle askerinle girüp anda küffârın elçisiyle akd-i sulhu edüp cümle seninle giden serhad askerine kâfirin elçisin teslîm edüp sen anların kâfir askerine teslîm olmayup ırz [u] nâmûsunla gidüp gelesin. Allâh dest-gîrin ola" deyü câmi‘de fermân tilâvet olup hemân acele ile salât-ı Cum‘ayı edâ edüp du‘âya katlanmayup taşra çıkdıkda nefîr-i rıhletler çalınup cümle asker-i İslâm ile ân-ı sâ‘atde kal‘a-i Üstürgon'dan yine alay ile kalkup Tuna kenârıyla cânib-i garba,

Vilâyet-i Ungurus-i menhûs ve Alman-ı bî-amân diyârlarına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Üstürgon'dan (---) sâ‘atde,

Karye-i Uyfaloba

Nehr-i Tuna kenârında Üstürgon alay beğisinin Macar köyüdür. Anı geçüp yine semt-i garba,

Karye-i Şıktoy ve karye-i Mismil ve karye-i Almaş

Bunlar dahi Tuna kenârında Üstürgon hâkindedir, ammâ iki kılıç altında olmak ile kâfire harâc verir Macar köyleridir, ammâ gâyet ma‘mûr bâğ-ı Merâm-misâl kendlerdir.

Bu mezkûr kurâları 5 sâ‘atde geçüp ve Tuna nehri kenârınca sık ormanlığı ve niçe pusu yerlerin geçüp nehr-i Papa nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu yerde bir sazlık ve bataklık kenârında bir çemenzâr fezâda,

Menzil-i sahrâ-yı Tata

Bir haşeb cisr kenârında meks oldu. Mukaddemâ bu hakîr Uyvar fethi senesinde Üstürgon altından beş altı nefer kölemle bunda gelüp arpa ve buğday demetleri döğüp Tire ve Mağnisa gâzîleri Tata kal‘asın basup kelle paça ve niçe ganîmetle gelüp bile Sadrıa‘zama varup ihsânlar aldık. Ol zamân bu mahallere im‘ân-ı nazar ile takayyüd edüp bakmadım. Meğer kâfiristân içre hayli yer gitmişim. Şimdi görüp âlem-i hayretde kaldım. Hemân cenâb-ı Bârî hıfz edüp bir kâfire râst gelmemişim.

Ve bu mahalde Budim kapudanı on pâre firkate ile ve kal‘a-i Vişigrad kapudanı üç pâre firkate ile ve Üstürgon kapudanı altı pâre firkate ile gelüp cümle firkateler direklerin ve serenleri ve çarmıhları ve küreklerin münakkaş edüp ve gûnâ-gûn sancağ u bayrağ u alemlerle ve fânûslarla ve top u tüfenglerle kalyetaların zeyn edüp paşanın otağı kurbuna geldikde bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top şâdımânları edüp kapudanları elçi paşadan hil‘atler geyüp keştîlerine gitdiler. Anların akabince paşanın yigirmi pâre transa Tuna gemileri zahîreleriyle şâdımân-ı top u tüfeng ederek geldiler ve bizim yanımızda lenger bırağup meks etdiler. Bu mahalde elçi paşaya haber geldi kim "Küffârın elçisi kâfirin Komaran kal‘asındadır" dediklerinde paşa gazab-âlûd olup bu mahalde tekâ‘üd fermân etdikde hemân bu hakîr-i pür-taksîr emn-i emân olmak ile paşadan me’zûn olup birkaç nefer Üstürgonlılar ile cânib-i kıbleye nısf sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Tata

Ba‘zılar Tata yazarlar, ammâ lisân-ı Macar'da tata (---) (---) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarıdır. Gâyet ma‘mûr kal‘a iken sene 950 târîhinde Süleymân Hân Üstürgon kal‘asın dest-i küffârdan feth etdikde bizzât kendüleri bu Tata kal‘ası altına gelirken derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr gulgule ve velvele-i Âl-i Osmân'ı işidüp bir gece kal‘ayı bırağup Bakvan ***[43b]*** dağına ve Veylan kal‘aları bâğına firâr etdiklerinde cümle guzât derûn-ı hisârda buldukları kâlây-ı akmişe-i fâhireleri ve emti‘a-i nâdireleri alup fermân-ı şehriyârî ile ihrâk bi'n-nâr olup der-i dîvârların harâb u yebâb edüp giderler. Ba‘dehu küffâr sene-i minhde yine ma‘mûr edüp cümle küffârları Ustolni-Belgrad'ı ve Polata ve Çavga ve Began nâm kal‘alarımızın ahâlîlerin müte’ezzî etmeden hâlî olmayup yine Süleymân Hân zamânında Ustolni-Belgrad paşası Cündî Hamza Beğ Tata kal‘asında esîr olanların delâleti ile Tata kal‘asını ale'l-gafle basup feth edüp içinde olan kefereleri cümle tu‘ma-i şemşîr edüp Süleymân Hân'ın izniyle sancak beği tahtı edüp derûn-ı hisâra yedi bin asker koyup bir metîn serhadd-i kavî olur.

Ba‘dehu sene 973 târîhinde Süleymân Hân Seğitvar seferine giderken küffâr-ı hâksâr taburuyla gelüp yetmiş gün bu Tata kal‘asın döğüp alır. Ba‘dehu Budin vezîri olan Arslan Paşa ki Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa'nın oğludur, Peçoy kal‘ası altında mezkûr Arslan Paşa Süleymân Hân'a geldikde

"Sen niçün Tata kal‘asının imdâdına yetişmedin" deyü serâperde önünde Arslan Paşa bu Tata kal‘asıyçün katl olundu.

Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Fâtih-i Yemen Sinân Paşa Bosnalı Şâhînoğlu silsilesinden sâbıkan vezîr-i a‘zam olan Lala Mehemmed Paşa yeniçeri ağası olup anın müsâ‘adesiyle Tata kal‘ası feth olup andan kal‘a-i Vila andan kal‘a-i Se[n]martin, andan kal‘a-i Yanık feth olup Tata kal‘ası yine kemâ-kân serhadd-i Ungurus oldu.

Ba‘dehu sene 1006 küffâr Yanık kal‘asın hîle edüp bir ağaç top atup Yanığ'ı aldıkda bu Tata kal‘asın ve gayri kal‘aları da kabza-i tasarrufa alup mülk eder.

Ba‘dehu sene 1006 Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis vezîri Saturcı Mehemmed Paşa serdâr-ı

mu‘azzam olup ibtidâ Tata kal‘asın feth etdi ve içindeki kâfirler bir gece firâr edüp Tata altındaki sazlıkda ve bataklıkda gark olup niçe bini esîr-i bend-i zencîr oldu ve kimisi kal‘a-i Komaran'larına firâr etdiler.

Ba‘dehu sene 1010 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'de küffâr Ustolni-Belgrad'a zafer buldukda bu Tata kal‘asına dahi istîlâ edüp ol asrdan berü dest-i küffârda kalmış bir kal‘a-i garîbdir. Hâlâ Nemse çâsârının hükmünde bir mürtefi‘ bayır üzre bir Şeddâdî şekl-i muhammes iç kal‘ası vardır.

Aslâ havâlesi yokdur ve içinde bir mu‘azzam kilisesi var, eflâke ser çekmiş bir çanlığı var, gâyet musanna‘ nümâyân idi, ammâ bizi iç kal‘aya komayup aşağı kal‘a kurbunda kapudanı hakîre ziyâfet edüp aşağı kal‘ayı temâşâ eder şeklinde olduk, hayli büyük varoşdur. Birkaç kenîseleri ve çârsû-yı bâzârları ve iki bin mikdârı tahta örtülü evleri ve üç aded varoş kapuları ve etrâfı şarampav handaklı metîn varoşdur, ammâ Bakvan dağlarına doğru bâğları bî-hadd [ü] bî-pâyândır. Lâkin katanası gâyet eşkıyâ dilâver küffârlardır.

.....(1.5 satır boş).....

Bu kal‘ayı temâşâ edüp kapudanından hedâyâlar ve refîkler alup 4 sâ‘at cânib-i garba gidüp kal‘a-i Tata kurbunda,

Karye-i Tessal-ı Kebîr

Bu mahalde Tata gölünün ayağı cereyân edüp Tata kapudanının değirmenlerinin cisrinden ubûr edüp 5 sâ‘atde yine cânib-i garba dağlar ve beller aşup giderek,

Evsâf-ı kal‘a-i küffâr-ı Veylan

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Sene 950 bizzât Süleymân Hân Tata kal‘asın harâb etdikde bu kal‘a-i Veylan'ı da berbâd edüp ba‘dehu küffâr amâr edeli dest-i küffârda kalup kûh-ı Bakvan dâmeninde çâr-kûşe Şeddâdî iki kat bir kal‘a-i üstüvârdır. Kenîseleri ve çârsû-yı bâzârı ve âb-ı revânları ve cümle tahta örtülü menhûs hâneleri var, katanalarının durağı ve hınzîr hânelerinin yatağı olmuş bir sarp kal‘adır. Bunda kapudanı hakîre mâ-hazar ta‘âm-ı firâvân yedirüp ba‘de't-ta‘âm Raba nehri cenginde esîr olan Sipâhîler Halîfesi Mustafa Efendi'yi kapudandan su’âl etdiğimde zindândan altı yüz ümmet-i Muhammed esîr getirüp cümlesin gördüm, illâ Mustafa Halîfe'yi görmedim. Andan kapudandan hedâyâlar ve refîk kefereler alup semt-i garbdan cenûba meyyâl 4 sâ‘at yine dağlarda gidüp ***[44a]***

Evsâf-ı kal‘a-i refi‘u'l-bünyân sûr-ı üstüvâr-ı Papa

Rim Papa mâlıyla binâ olduğiyçün Papa kal‘ası derler. Sene 1008 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında fâtih-i Kanije olan İbrâhîm Paşa serdâr-ı Ungurus iken on bin kadar Fransa küffârı Beç kal‘asına imdâda gelmişken serdâr-ı müşârun-ileyh Beç kal‘asın muhâsara etmeyüp gayri kılâ‘ları feth etmeğe mukayyed oldukda Nemse kralı bu imdâda gelen Fransa askerin Papa kal‘asına kışlamağa gönderdikde Nemse küffârıyla Fransa Papa kal‘ası içre bir ceng-i azîm edüp Nemse Fransa'nın çoğunu kılıçdan geçirirler. Hemân Fransa pes ü perdeden Budin'de Lala Mehemmed Paşa'ya haber gönderüp "Elbette Papa kal‘asın size verelim" deyü ahd-i amâna âdem gönderirler.

Hemân Lala Mehemmed Paşa Budin'den ve Ustolni-Belgrad'dan on bin askerle Lala Paşa kethudâsı Abdi Ağa bir gün bir gecede ale'l-gafle Papa kal‘asın basup Fransa küffârı kal‘ayı açup

cümle asker-i İslâm kal‘aya duhûl edince hemân Fransa küffârı fürce bulup Macar'ı ve Nemse küffârın kılıçdan geçirüp Papa kal‘ası bu takrîb ile dest-i İslâma girüp üç bin kadar Fransa Papa kal‘amızda nefer kalup sâ’ir asâkir-i İslâm ile hüsn-i ülfet ederlerken hemân Nemse çâsârı altı aydan Papa kal‘asın tabur-ı azîm ile muhâsara edüp kâmil bir ay ceng-i cidâl eyleyerek durdular.

Âhır-ı kâr bir tarafdan imdâd gelmedüğün görüp ibtidâ bir şeb-i muzlimde kal‘adan Fransa dağlara düşüp firâr ederler.

Andan asker-i İslâm dahi Ustolni-Belgrad Papa kal‘asına altı mîl yerdir kim müstevfâ bir konakdır, Belgrad'a gelirler, ammâ Nemse Fransa küffârının ardına düşüp dağlarda ve bellerde ve yollarda Nemse Fransayı kıra kıra ancak beş yüz kadar Fransa Ustolni-Belgrad'a cân atup halâs olur.

Sene 1008 târîhinden berü bu kal‘a-i Papa hâlâ dest-i Nemse'de kalup müte‘azzım kapudanlık ve intihâ-i serhadlerinden çâr-kûşeden tûlânî üç kat Şeddâdî sa‘b kal‘a-i kavîdir.

.....(2.5 satır boş).....

Bunda dahi bir bâğ-ı İremde kapudan hakîre ziyâfet edüp hedâyâlar verdi ve zindânda esîr olan bin aded ümmet-i Muhammed'den on yedi aded Mustafa isimli âdemler getirdüp birisi dahi Foça şehrinden sipâhîler halîfesi değil ve Başbâkî kulu Kayseriyyeli Hasan Ağa'nın ısmarladığı Halîl Beğ nâmında âdem dahi yok idi.

Andan kapudandan refîkler alup cânib-i garba nısf sâ‘at gidüp,

Der-beyân-ı germâb-hâ-yı kal‘a-i Papa

Selef kralları bu humma-i yed-i Kudret üzre kıbâb-ı âlîler ve aşren fe-aşr havz-ı azîm ve şâzrevân ve kâ‘a ve câmekânlar edüp amâr etmişler bir âb-ı hayât-misâl râyihası mu‘tedilü's-sühûn ılıcadır. Atımdan enüp içeri esbâbımla girüp temâşâ etdim. Cümle küffâr avretleri ve oğlanlarıyla karış katış olup girmişler, ammâ hakkâ ki gûnâ-gûn ejder kelleleri ve arslan kelleleri tasvîrlerinden ılıca suları cereyân edüp havza dökülür âsâr-ı azîmedir ve suyu gâyet nâfi‘ olduğundan beher sene kiraz mevsiminde cemî‘i kâfiristândan marîz u alîl ve tendürüst kâfirler gelüp bir ay zevk u safâlar edüp tendürüst olup herkes vatanlarına giderler. Bu ılıca Üstürgon'a bir konak karîb olmağile vere ile Üstürgon'dan dahi ba‘zı sene niçe yüz âdemler gelir.

Andan bu hakîr refîklerimizle cânib-i şimâle dağlardan aşağı 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Tessal-i sağîr

Papa kal‘ası hudûdunda üç yüz hâneli Macar köyüdür, ammâ Üstürgonluya harâc verirler.

Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘at ormanlı dağlar geçüp,

Menzil-i Tata Sahrâsı

Bu mahalde yine elçi paşa efendimize buluşup

"Safâ geldin Evliyâm, Mustafa Efendi'yi bulabildin mi?" dedikde

"Hayır sultânım, nâm [u] nişânından eser yok" dedim. Bu mahalde Nemse elçisinden haber gelüp,

"Bizim elçi paşaya buyurursanız müşerref olalım" deyü altı atlı bir musanna‘ ve münakkaş hınto araba ve niçe hedâyâlar gelüp bizim elçi paşa birine rağbet etmeyüp hemân kös-i rıhletler çalınup Tata kapudanı değirmenleri cisrinden geçüp cümle asâkir-i İslâm alay alay olup ayak ayak Tata sahrâsı üzre sağ tarafımız nehr-i Tuna üzre cümle firkateler ve zahîre gemileri anlar dahi alay ile bâdbânların ve filandıra ve sancağ u bayrakların küşâde edüp gitmede. Beri tarafda leşker-i İslâm giderken hudûd-ı Alman olacak Sultân Süleymân milleri nümâyân oldu. ***[44b]*** Ve küffâr elçisinin dahi cünûd-ı cünübleri haçlı peykerleri ve kara şapkalarıyla deryâ-misâl küffâr niçe bir arabalarıyla ve

alaylarında orman gibi sırıklarıyla ve anların da Tuna üzre niçe bin kayık ve firkate gemileriyle görünüp kaynaşarak gelmeğe başladılar.

Bizim elçi paşa dahi alay-ı azîmiyle ayak ayak giderek hudûd millerine iki bin adım kadar yakîn vardıkda hemân bizim elçi paşa esbâb-ı ihtişâmın arz edüp kahvealtı yemek bahânesine bir münakkaş-ı ibret-nümûn çetr-i mülemma'ı altun toplarıyla tarfetü'l-ayn içre kurdurup cümle zer-ender-zer döşedüp paşa efendimiz ve gayri paşalar ve alaybeğleri ile serâperdesine nüzûl edüp mâ'adâ asâkir-i İslâm cümle atları üzre pür-silâh âmâde olup durdular ve mâ-hazar mümessek ve mu'amberîn ta'âmlar yürüdüler. Cümle asâkire atlar üzre çörekler ve hâs u beyâz nânpâreler bezl olup ba'de't-ta'âm paşa mehterhâne faslı etdirüp bir hayli zamân haymesinde durup andan küffârın dahi elçisi gemilerinden çıkup hudûd milleri üzre gelüp ol dahi bir kara çadırda meks edüp yine paşaya "Buyursunlar" deyü haber gönderdikde paşa bu habere vücûd vermeyüp asker-i İslâm ile cirit oynamağa başladılar, ammâ bizim tarafımızdan Üstürgon odabaşıları kâfir elçisine varup hudûdda olan millerde kâfirin elçisin görüp paşaya gelüp,

"Sultânım kâfirin elçisi millere gelmiş, size muntazır hâzır-bâş duruyor" deyü haber verdiklerinde derhâl paşa-yı sâhib-cemâl esb-süvâr olup mehterhânesin döğerek cümle asâkiriyle âheste âheste giderek yanımız sıra alay gemilerinde sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Muhammedî çeküp top u tüfeng şâdımânları ederek bizimle berâber miller başına varup cümle asker-i İslâm berren ve bahren durdular.

Der-beyân-ı mülâkât-ı elçi-yi İslâm ve elçi-yi gayr-i İslâm

Evvelâ bu mahalde cümle asâkir-i İslâm cümle atları üzre alarka pür-silâh cenge âmâde gibi durdular ve mihterhâneler dahi çalınmayup âsûde-hâl durdular, ammâ küffâr askeri dahi hudûd millerinin öte tarafında anlar dahi alarka atları üzre erganon ve nâkûsların çalmayup bir sît u sadâ etmeyüp durdular.

Ancak bizim elçi paşa atından enüp piyâde olup cümle pür-silâh iç ağaları ve beş aded Üstürgon odabaşıları ve beş aded Üstürgon ağaları ve birkaç ihtiyâr umûr-dîde serhad ihtiyârlarıyla ve iki paşa ve iki alaybeği anlar dahi piyâde millere doğru yokuş yukaru çıkmağa başladılar.

Ve cümle asker dahi atlarıyla millere karîb pür-silâh geldiler, zîrâ bir kerre Selîm Hân-ı Sânî asrında bu mahalde Seğitvar hudûdu sulhiyçün iki elçi birbirleriyle uzlaşamayup ceng-i azîm olmuş. Ol zamândan berü tarafeynden asker pür-silâh olup dururlar.

Karşu tarafda dahi cümle küffâr askeri mevc mevc kara nahır gibi kara şapkalarıyla atlar üzre ve cümle gemileri ile Tuna kenârında kat-ender-kat dururlar, zîrâ cümle küffâr sulha şükrâne gemileriyle avretlerin bile getirüp cümle zîb ü ziynet ve dârât [u] ihtişâmlarıyla gelirler.

Bizim paşa dahi hudûd mil bayırına urûc ederken sâfî dîbâ ve şîb ü zerbâf ve cevâhir-i murassa'âta gark olmuş kemer kuşak ve hançer ve bıçak ve şemşîr ve murassa' topuz elinde ve eğninde bir semmûr kabaniçse kim tüğü içinde yumurta saklanır siyâh semmûr la'l-gûn çukaya kaplı kim her düğmeleri kaz yumurtası kadar kim her biri onar bin guruş eder düğmeler ile müzeyyen kabaniçsedir.

Ve paşanın başında mücevvezesi üzre murassa' ablak sorguç-ı pâdişâhî ile iki cânibinde mataracılar ve tüfengciler dahi zerdûz üsküf-i Hacı Bektaş-ı Velî üzre otağaların zeyn edüp paşanın koltuğuna girüp paşayı nâz-ı na'îm ve ta'zîm ile mil başına çkardıklarında bizim tarafımızdaki olan mil dibine paşa yüz bin istiğnâ ile vardıkda bizim mil dibinde bir sâyebân altında bir zer-ender-zer iskemle üzre paşa karâr-dâde olunca küffâr elçisi dahi anların tarafindaki mil dibinde bir iskemle üzre otururken hemân bizim paşayı görünce ayak üzre elçi kalkup bizim paşaya ta'zîm ve iltiyâmlar

etdi.

Hemân küffârdan bir ihtiyâr umûr-dîde {kefere} gelüp elçilerinden paşaya selâm-ı firâvân getirüp paşanın yanında kaldı.

Hemân bizden dahi bir Üstürgon ve bir Ustolni ve bir Eğri ve bir Budin ve bir Kanije odabaşıları paşadan bir koyun yağlığı alup kefere elçisine selâm götürüp beş nefer odabaşılar anlar dahi kâfirin elçisi yanında kaldılar. Meğer bu bizim elçi yanında kalan ihtiyâr kefere ve kefere elçisi yanında kalan beş nefer ihtiyârlar tarafeynde tercümânlar "Halt-ı kelâm ***[45a]*** etmesin" deyü Macarca ve Nemse ve Çehe ve Leh ve Türkçe bilir âdemler korlarmış.

Der-beyân-ı sitâyiş-i eşkâl-i miller

Evvelâ bu mil ta‘bîr etdikleri bir şeydir kim Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* Nemse çâsârı elinden Üstürgon'u ve Ustolni-Belgrad'ı aldıkda bu milleri Üstürgon'dan ve Ustolni'den on ikişer sâ‘at içeri Komaran'a karîb nehr-i Tuna kenârında bir mürtefî‘ depe-i toprakdan yığup üstünde bir cerge kurulur bir hayli vâsi‘ce yerdir. Lâkin bu yumru depe şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olup bizden tarafa bir çam direği ve kâfirden tarafa bir çam direği dikilidir. Bu direklerin kadleri beşer âdem boyu ancak vardır. Andan bu iki direğin tâ şu orta yerinde bir çam direği var, bu dahi âlîce sütûn-ı müntehâdır. İşte hadd-i mil dedikleri budur.

Bir hudûd mili dahi nehr-i Raba kenârında ve bir hudûd mili dahi Bosna serhaddinde Zirinoğlu hudûdundadır. Ve bir hadd-i mili dahi Eğre kal‘asından içeri Hırıştoş dağı eteğindedir. Süleymân Hân bu hudûdları vaz‘ etdikde cemî‘i kâfiristân kralları bu cümle hudûdlara rızâ verüp Süleymân Hân

"Bu hudûdlardan içeri kâfiristâna girmeğe tecâvüz eden askerim ve vüzerâ vü evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarım bu hudûdlardan içeri girirse iflâh-ı berhordâr olmayup münhezim olsunlar" deyü bedduʻâ etdiği bu millerdir kim âhıru'l-hudûddur. Hakkâ ki la‘net olmuş hudûddur.

Raba nehri hudûdundan içeri tecâvüz etdiğimizçün kırk elli bin ümmet-i Muhammed helâk oldu. Ve ba‘de'l-yevm Yanık kal‘asına giden asker-i İslâm yanar, Beç'e giden beç ü pîç ü hîç olur, Prağ'a giden asker ferâğ olur, *Allâhümme âfinâ,* zîrâ Süleymân Hân Beç kal‘asına varup işi gücü puç olup Cânkurtaran'da güc ile cânın kurtarup Alman'da kırk bin ümmet-i Muhammed'i Kâsım Voyvada ile kurbân verüp Hazret'in sancağıyla güc ile kurtuldu.

Ez-în-cânib *"El-kelâmu yecirrü'l-kelâm"* [24] fehvâsınca iktizâ-yı kelâm böyle olup yine sade[de] rücû‘ edelim. Çünkim iki aded elçiler Süleymân Hân'ın binâ etdiği miller üzre çıkdılar ve iki tarafdan tercümânlar gidüp gelmeğe başladılar, ammâ iki elçi miller başında ellişer kadar ihtiyâr âdemlerin iş bilir müdebbirleriyle durdular.

Ve bizim paşa pâk silihdâr ve çukadâr üsküfleri ve çerkâb tîrkeş ve kemer kuşaklarıyla ve cümle müsellah iç ağaları ve pâk mataracılarıyla ve pâk mülebbes şâtırlarıyla durup ancak Ustolni-Belgrad paşası Hacı Mustafa Paşa ve Üstürgon paşası İskender Paşa ve birkaç ihtiyârlar ve tercümânlar ile musâhabet ederlerdi.

Ve ba‘zı odabaşılar ve tercümânlar öteye beriye varup gelüp tarafeynin elçilerini orta mile getirüp iki elçi birbirlerine yakın gelüp el ele olup "Akd-i sulh ola" deyü çalışırlar, zîrâ bir elçiden bir elçiye varınca mâ-beynleri yüz adımdır kim ortasındaki milün iki tarafı ellişer adımdır ve ale't-tertîb dizilmiş millerdir.

Ve Komaran kal‘asına nısf sâ‘at karîbdir ve karye-i Sun dibindedir. Bu millerün karşu tarafları Tuna aşırı Uyvar kal‘ası handakı içinden cereyân eden nehr-i Litre ve nehr-i Vak nehr-i Tuna'ya

mahlût olduğu mahaldır.

Hemân bu mahalde küffârın elçisi âkıbet-endîşlik edüp kendülerinin tarafındaki milin dibinden kalkup sallanarak ibtidâ bizim paşanın ayağına doğrulup geldiğin bizim elçi görünce ol dahi iskemle üstünden kalkup anların elçisine doğru âheste âheste va[ra]k anların elçisi gelerek iki askerin ortasında miller kalup dahi elçiler karıncaya binüp gitmede, ammâ bu mahalde elçiler yanında gâyetü'l-gâye mu‘tedil âkıbet-endîş ma‘kûl-şinâs âdemler lâzımdır, zîrâ hadîs-i sahîhde: [25] hadîsi fehvâsınca iki pâdişâh mâbeynin ıslâh eder âdem lâzımdır. Tâ ki sulha muğâyir iş olmaya, zîrâ bu kerre bu mahalde iki elçi mâbeyninde iki ay sulh olmayup mücâdele olmuş.

Âhır-ı kâr bizim Osmânlı elçisi Osmân Paşa küffârın sulha avk-ı te’hîr hîlesi ve nihânîce asker cem‘ etdiğinü duyup ılgar ile Âsitâne-i sa‘âdete varup Budin vezîri olup derhâl deryâ-misâl asker ile Nemse'nin elin vilâyetin nehb ü gâret ve alan u tâlân edüp yüz bin aded esîr çıkarup el-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân deyüp kâmil otuz yıla sulh isteyüp küffâr elçi çıkarmışlar, zîrâ bu Nemse kâfiri lecûc ve mu‘ânid ve hîlekâr küffârdır.

El-hâsıl bu kâfir elçisi de yüz bin istiğnâ ile karınca basmaz reftâr ile yürüyerek bizimki de vararak orta milde birbirlerinin ellerine yapışup birbirlerine ta‘zîm [ü] tekrîm ederek orta milin dibinde birer iskemle üzre oturup niçe bin lecden sonra cümle ***[45b]*** sa‘âdetlü pâdişâhın hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnu üzre cemî‘i sulhları ve yigirmi iki yıla tarafeynden yigirmi ikişer mâddeleri kabûl etdi.

Meğer bir mu‘tedil kefere imiş, ammâ bizimki anın yanında mu‘ânid imiş, zerre kadar küffârın sözüne mütâba‘at etmedi, zîrâ Gürcî Paşa'dan ve Köpürlüoğlu'ndan havf ederdi, ammâ kefere elçisi orta milden içeri bizim tarafa girmeğe cehd ederdi.

Meğer her kankı elçi kendi hudûdu milinden düşmanı milinden içeri girirse barışalım, deyü mürâca‘at edüp tenezzül alâmeti ve mağlûbluk nişânesi imiş. Meğer cümle âheste âheste yürüyüp bu kadar lecc-i kesîre mükâlemeleri bu maslahat içü[n] imiş. Ammâ üstâd-ı dûrbîn-fikr-i akl-ı Arasto bu mezkûr milleri bir san‘at ile vaz‘ edüp dizmişler kim ortadaki mil sehel bir mürtefi‘ yokuş başına dikilidir ve iki elçi iki başındaki millerden orta mile ne mikdâr yürüyüp geldüğü nâ-ma‘lûm olsun içün orta mili böyle âlî yere dikmişler.

Ba‘dehu bizim tercümânlar ve ihtiyârlar anların elçisine,

"Buyurun müselmân elçisi on adım yürüdü. Siz dahi ol kadar yürüyün paşa size muntazırdır" derler ve anların tercümânları ve ihtiyârları paşanın elin eteğin öperek,

"Sultânım bizim kral elçisi yigirmi adım yürüdü" derler. Eğer yürümedi ise bizim elçinin anların elçisi yanında âdemlerimiz var, selâm getirüp haber götürenlerdir. Anlar,

"Yok kral elçisi yigirmi adım yürümedi" deyü kâfirin kizbin dutup paşaya söylerler yâhûd ığmâz-ı ayn ederler.

Hulâsa-i kelâm mu‘tedil âdemler iki elçiyi birer hîle-i şer‘î ve nezâketle eyle orta mile getirirler ve iki elçiyi birbirlerine buluşdurup müsâfaha ve müsâmaha etdirüp kâfirin elçisi bizim elçinin göğsünü öper ve bizim elçi anın omuzun öper şekilli olup hâl hâtır soruşdukdan sonra esnâ-yı mükâlemede hemân kâfirin elçisi eydir:

"Zâhir sultânım, Mekke ve Medîne ve Kuds-i Şerîf pâdişâhının vekîl-i mutlakısız" der. Paşa dahi eydir:

"Belî vekîlim, ammâ siz de Nemse çâsârının vekîlisiz. Pâdişâhımızın hatt-ı şerîfinde olan üzre sulh [u] salâhı kabûl etdiniz mi?" dedikde tarafeynden,

"Etdik" deyü ahidnâmeler yazılup buna münâsib niçe yüz gûne münâza‘a kelimâtlardan sonra

hemân küffârın elçisi bizim paşanın göğsün öpüp ibtidâ orta milden içeri bizim hudûda girüp gidince bizim Âl-i Osmân askeri kâfirin elçisin alup bizim Tuna kapudanı kadırkalarına elçiyi koyup kendülerinin niçe yüz gemileri dahi bile top u tüfeng şâdımânları ederek Tuna üzre alarka dururlar.

Ve bizi getiren Eğre ve Budin ve Üstürgon ve Ustolni ve Kanije paşaları ve askerleri cümle bizim paşa ile vedâlaşup kâfir elçisi gemileri yanı sıra elçiyi Budin'e andan der-i devlete götürmeğe dururlar.

Andan hemân küffârın cümle cünûd-ı cünübü bizim paşayı milden içeri alup küffâr leşkeri içre bizim müselmân askeri bir beğ gibi kalup kâfir elçisin getiren alay gemileri kapudanları paşaya gelüp,

"Sultânım bizim gemilerimize binüp safâ ile Tuna üzre gidin" dediklerinde paşa eydir:

"Ben askerimden ayrılmam ve biz atlara binmeğe öğrenmişiz", dedikde anların cümle alay gemileri bizim zahîre gemilerimizi yedeğe alup top u tüfeng şâdımânları ederek nehr-i Tuna üzre Komaran'a doğru gitdiler.

Hemân derhâl Komaran kal‘asının vezîri nâmında olan Zoza la‘în altı bin küffâr ile bizim elçi paşa askerin götürmeğe gelince kâfirin elçisi gemileri alarkaya gitmişken gemilerinden bir azîm top u tüfeng şâdımânları ve kâfir elçisin götürmeğe me’mûr olan bizi getiren serhad askerleri dahi bir yaylım top u tüfeng ve gülbâng-ı Muhammedî şâdımânları ve elvedâ‘ du‘âları edüp gitdiler.

Ve bizi götürmeğe gelen küffâr askeri dahi bir yaylım tüfeng şâdımânları ile "Yajuj, Yajuj" sadâsı nîrân-ı cahîmde istimâ‘ olundu.

Ve hemân bu mahalde küffârın Komaran kal‘ası dahi bizim paşa askerin mehterhâne-i Âl-i Osmân ile ubûr etdiğin görünce bir fitîlden beş yüz pâre top şâdımânı etdi kim nehr-i Tuna cûş u hurûşa geldi. Ve biz dahi âheste âheste bir sâ‘at mağrib tarafına Tuna kenârıyla gidüp,

Karye-i Sun, ibtidâ-i vilâyet-i Ungurus-i bî-nâmûs-ı Nemse

Bu karye-i Sun nehr-i Tuna kenârında bin aded kefere hâneli ma‘mûr karyedir. Lâkin Üstürgonlu bundan harâc alırlar. Kefereler ***[46a]*** eğer harâc vermeseler Üstürgonlular bir köğü harâb ederler. Bâğlı ve bâğçeli ve ma‘mûr kelîsalı Macar köyüdür. Andan nîm sâ‘at gidüp,

Bî-medh-i dâr-i bî-îmân, ya‘nî kal‘a-i âbâdân-ı Komaran

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Ebü'l-feth asrında İrşek Ban'dır.

Ba‘dehu sene 1003 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında Yanık kal‘asın Serdâr Sinân Paşa dest-i Nemse'den feth edüp Yanık serdârı Semiz Osmân Paşa olup kırk bin asker ile Yanık kal‘ası muhâfazasında kalup bir iki aydan Osmân Paşa Komaran kal‘asın muhâsara edüp bir ay döğdükde şiddet-i şitâ gelüp asker-i İslâmın elleri ve ayakları dutmadan kalup bir gece küffâr Komaran'dan çıkup guzâtın meterislerin basup bu kadar bednâmlıkdan sonra Osmân Paşa kal‘a-i Komaran'ı bırağup bî-feth avdet edüp asâkir-i İslâmın kimi Yanık'a ve kimi Üstürgon ve Budin'e târmâr olunca bu kerre Komaran kal‘ası avcı elinden kurtulmuş gazâla dönüp Macar küffârı bu kal‘ayı eyle metânet üzre Sedd-i İskender edüp hâlâ içine Nemse kralı bir sarây-ı azîm binâ edüp içine üç bin Nemse leşkeri koyup bir sa‘b u metîn kal‘a oldu.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Nehr-i Tuna'nın içinde şarkdan garba beş konak tûlânî vâki‘ olmuş bir adanın burnunda şekl-i müselles bir tula Şeddâdî binâ bir kal‘a-i metîndir. Ve bizim elçi paşaya tafra satmak içün ol kadar top şâdımânları etdi kim hisâbın Hudâ bilür.

Ve kal‘a bir ada burnunda iken kal‘anın cânib-i garbındaki varoş ile kal‘a mâbeynine bir handak-ı

azîm kesüp içinden nehr-i Tuna'yı akıtdı. Hemân kal‘anın vücûdunun cânib-i selâsı Tuna içinde ada kaldı. Ve cânib-i müsellesi şarampavlı handakdır ve ancak cânib-i garba nâzır bir kapusu var varoşa çıkar.

Ve bu kal‘anın cirmi kâmil üç bin adımdır ve cümle on tabyadır ve içinde evleri seyrekdir ve hân gibi uzun uzun kat-ender-kat soltat odaları vardır. Ve bir mu‘azzam binâ kenîsesi vardır. Ve kal‘a dîvârı ile iç yüzde olan evlerün mâbeyni bir kat şarampavlı handak kenârı bir ulu yoldur kim bu mahalde olan evlerin arkaları handaka varmışdır. Ve cümle evlerin handaka nâzır mazgal delikleri vardır.

Ve kal‘a ortasında bir meydân-ı azîminde siyâsethânesi ve bir çanlık kullesi var. Ve cümle der-i dîvârı ol kadar enli Şeddâdî kalın dîvârdır kim üstünde dörder araba yürümek mümkindir. Ve cümle temelleri altında hurde kemerleri olup temeli cümle boşdur kim hîn-ı muhâsarada lağım ile düşman girmeye deyü boş etmişdir, ammâ mefret azîm topları ve cebehâneleri var.

Ve cümleden mükellef Nemse ve Macar kapudanı sarâyları mükellef binâ olup cümle evleri şindire tahta örtülüdür. Ve çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindânı var.

Jiçişvan kapudandan Sipâhîler Halîfesi Mustafa Efendi'yi ve Kayseriyyeli Halîl Ağa'yı ve Uyvar altından Gürcî Paşa ile zahîreye gelüp bu kal‘a altında münhezim olduğumuzda esîr olan "Seyfî gulâmım göreyim" deyü taleb etdikde saklayup göstermediler.

Hakîr dahi "İnşâallâh Nemse kralına söyleyüp {kölemi} çıkardırım" deyü fârig oldum.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Komaran

Bu kal‘anın cânib-i garbında handakı önünde cisir başında bir varoşu var, ammâ dahi ol kadar ma‘mûr ve müzeyyen değildir. Ancak iki bin kadar tahta ve saz örtülü evleri var, zîrâ bu varoş dahi karîbü'l-ahd binâ olmuşdur. Yedi aded düyûrları ve üç yüz kadar dükkânları nümâyân idi, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur.

Ve bu Komaran adası içre üç yüz mikdârı ma‘mûr köyler vardır kim bu köyler içre bir tabur-ı azîm kazmışlar, yüz bin küffâr alır, hîn-i muhâsarada kal‘ayı halâs içün gelen imdâdlar bu tabura dolup ceng edeler. Hâlâ bu kal‘a-i Komaran'ın on beş bin kefere leşkeri mevcûddur.

El-hâsıl her vecih ile metîn ve müstahkem kal‘a-i üstüvârdır. Gerçi cezîrededir, ammâ Uyvar tarafında nehr-i Tuna azdır, ana Tuna beri Üstürgon tarafından cereyân eder ve Uyvar tarafından bu kal‘ayı zebûn etmek emr-i seheldir.

Ve Tata cânibinde Tuna aşırı üç aded toprakdan tabyalar ve etrâfına şarampavlar etmişler kim hîn-i muhâsarada ol tabyalar içine gemilerle karşudan gelen imdâdları girüp andan kal‘aya gireler, gûyâ geçit başı tabyalarıdır. Ammâ Uyvar tarafından Tuna üzre cisir yapup bu adaya geçüp adayı urup kal‘ayı muhâsara etmek âsândır. Hattâ biz asker-i İslâm ile Uyvar'ı ***[46b]*** döğerken on bin mikdârı Tatar askeri bu Komaran cezîresinin azacık Tuna suyundan atlar ile yıldırup adayı nehb ü gâret edüp altı bin kadar esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’im çıkardılar. Cenâb-ı Bârî yârî kılup fethin müyesser ede.

Ve bu kal‘a Üstürgon'a on iki sâ‘atlik yerdir. Üstürgon'dan bu kal‘anın burc-ı bârûları ve âteşlerinin tütünleri nümâyândır, ammâ Ciğerdelen kal‘asına sekiz sâ‘at yerdir, zîrâ bu kal‘a Ciğerdelen'e aykırıdır. Ve her cânibinden bu kal‘aya top çekmek mümkindir. Bu kal‘ayı dahi seyr-i temâşâ edüp yine kayıklara binüp karşu tarafda elçi paşa ordusuna gelüp ertesi gün Komaran mukâbelesinden küffâr askeriyle kalkup cânib-i garba 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Ac

Kralın komsarı, ya‘nî başbâkî kulu köyüdür. Tuna'dan iki sâ‘at ba‘îd beş yüz evli bir kenîseli ma‘mûr karyedir ve kral tarafından tenbîh olunmuş kim cemî‘i ubûr etdiğimiz köylerin cümle der-i dîvârların ak kuğu gibi amâr etmişler ve cümle yolları pâk ü pâkîze silüp süpürmüşler ve "Yollar izdihâm olsun" deyü sâ’ir kurâlardan gelmiş ve geyinmiş ve kuşanmış küffârlar cihânı dutmuş. Ammâ bu mahaller Macaristân'dır lâkin Nemse çâsârı hükmündedir ve cümle re‘âyâsı Macardır, aslâ bu mahallerde Nemse yokdur.

Ve bu Ac köyünde hakkâ ki açlıkdan atlarımız ve kendilerimiz helâk olayazdık. Ba‘dehu kral defterdârı yigirmi kîle arpa ve iki yüz etmek ve sekiz kuzu getirdiler. Meğer murâdları bizi imtihân imiş.

Hemân paşa dahi getirdikleri eşyâların birisin kabûl etmeyüp defterdârlarını kovup pâdişâh devletinde benim elli arabamızda ve on katâr devemizde ve yigirmi katâr katırlarımızda ve yigirmi pâre gemilerimizde ve bu kadar ağavâtlarımızın seyishâne ve katârlarında me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız çokdur. Bu ta‘[yî]nât getiren kâfirleri ve defterdârların reddetdi.

Andan cümle ağavâtlara beleğan-mâ-belağ müstevfâ ta‘yînlerin zahîre gemilerinden verüp matbah-ı Keykâvûs'da sükkerî ve mümessek et‘ıme-i nefîseler tabh olup on bir yere summât-ı Muhammedîler çekilüp bizim elçi paşayı götürmeğe gelen Komaran hâkimi Zoza nâm mel‘ûne anların ta‘yînâtların almadan bir ziyâfet-i azîme olmuşdur, cümle küffâr âlem-i hayretde kaldılar.

Meğer küffâr her elçiye bu mahalde böyle kıllet üzre ta‘[y]în verirler imiş kim eğer azacık ta‘[y]înâtı elçi kabûl ederse kral yanında dahi eyle ta‘yîn verirlermiş. Mel‘ûnlar gâyet hisâbîdirler. Ve bu küffârlardan elçi olanlarının ihtirâz etmek gereklerdir.

Bu Ac köyünden kalkup 8 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân sahrâlar içre kurâlar ve kasabâtlar geçerek,

Menzil-i karavulhâne-i Yanık

Bu mahalde paşa bir sah[r]âya çadırı kurup mâ-hazar kahvealtı ta‘âmı yeyince niçe gûne alay bisâtları atlara urulup ve levendâtlar esbâb-ı ihtişâmların geyinüp ve herkes yerli yerlerince alay ile yürüyüp,

Evsâf-ı dâr-ı nâr-ı hârık, ya‘nî kal‘a-i semender-i âteş-gede-i Yanık

Lisân-ı Macar'da ismi Gölvar'dır ve lisân-ı Nemse'de nâmı (---) dır, ammâ sene 935 târîhinde bizzât Süleymân Hân dâru'l-mülk-i Nemse olan Beç kal‘asının muhâsarasına gider, bu kal‘a-i Gölvar'a uğrayup asâkir-i İslâm bu kal‘ayı ihrâk etdiklerinde Süleymân Hân bu munharik kal‘ayı görüp Yanık kal‘ası deyü nâm verdiğinden ilâ hâze'l-ân Yanık ismiyle müsemmâ bir kal‘adır.

Ba‘dehu Süleymân Hân Beç kal‘asından bî-feth avdet etdikde Ferdinand Kral bu Yanık kal‘asın palanka etmeyüp Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâ etmişdir kim diller ile tavsîf olunmaz. Hatta küffâr bu kal‘a-i Yanık'a yigirmi bin kefere katanası doldurup Ustolni ve Üstürgon [ve] Vişigrad ve Budin'i ve etrâfların harâb u yebâb ederlerdi. Çünki küffârın bu gûne şûr-ı şerleri Sultân Murâd Hân-ı Sâlis'in sem‘-i hümâyûnları olunca sene 1003 târîhinde Arnavud Sinân Paşa ki fâtih-i Yemen'dir anı bu Yanık kal‘ası üzre serdâr-ı mu‘azzam edüp Tatar Hân-ı Âl-i Cingiziyân olan Gâzî Geray Hân dahi Sadrıa‘zam ile Budin altında mülâkât olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Komaran cezîresi önüne vardıklarında gördüler kim cezîre-i Komaran'da tâ Yanık kal‘ası önüne varınca bir tabur-ı azîm var kim ta‘bîr olunmaz.

"Bu tabur bunda iken Yanık kal‘ası feth olmak mümkin değildir" deyü Tuna üzre üç yerden cisr-i azîmler ve sığır derilerinden kelekler üzre azbarlı çitler döşeyüp Tatar ve cümle asker geçüp üç gün

ceng-i azîmden sonra bi-emrillâhi te‘âlâ nesîm-i nusret Âl-i Osmân tarafına esüp cümle küffâr münhezim olup tu‘ma-i şemşîrden mâ‘adâsı Komaran kal‘aları dibindeki cisirden karşu geçüp Uyvar'a firâr eder. ***[47a]*** Cümle guzât tabur içre girüp ol kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim olurlar kim bir harbende garîb bin altuna ve altı yedi esîr ile sîr olurlar. Sâ’ir guzât hemçünân ve cemî‘i cebehâne ve hazâ’ini topları mîrî içün zabt edüp {târîh-i feth-i gazâ-yı tabur-ı Yanık: [26] Sene 1003.

Ba‘dehu} ertesi gün cümle asâkir-i İslâm on yedi yerden sene 1003 Muharreminin 12 gün Yanık kal‘asın muhâsara edüp hemân göz açdırmayup kal‘aya toprak sürmeğe mübâşeret ederler, ammâ handak içinden cereyân eden nehr-i Raba toprağı götürüp ba‘dehu hâr-ı hâşâk ile handakı doldurup üzerine tobralar ile toprak yığarak bir kûh-ı Demâvend olur.

Küffâr bu hâli görüp ve taburunun münhezim olduğun bilüp bir tarafdan imdâddan me’yûs olup ertesi birkaç köprücüklerden kal‘a altına lağımcılar varup iki yerden lağım atarlar ve dîvârın yüzün koparırlar. Hâlâ eseri zâhir ü bâhirdir.

Netîce-i merâm Cenâb-ı Allâh'ın ihsânı olup yigirminci günde derûn-ı hisârdan küffâr vere ile çıkup on bin kadar hayâtda, ammâ memâta karîb kalmış kâfirler amân ile Pojon kal‘alarına gidüp hamd-i Hudâ kal‘a-i Yanık dest-i İslâma be-dest-i Sinân Paşa ile feth olduğuna {târîh-i feth-i kal‘a-i Yanık:

Adû-yi dîn sınup feth oldu Yanık.

Sene 1003.

Ba‘dehu Sinân Paşa} asker-i İslâm ile {kal‘ayı} pür edüp hemân yigirmi bin asker-i muhâfiz ve derûn-ı hisârda on iki bin müstahfiz leşker kalup Serdâr Sinân Paşa Budin'e selâmet gelüp andan der-i devlete gelir.

Ba‘dehu 3 sene kal‘a-i Yanık dest-i İslâmda durup Yanık vâlîsi Mahmûd Paşa halîm ü selîm ve hümec âdem olup yeniçeri ağası olan Yahyâ Ağa şeb [ü] rûz mest-i müdâm olup cemî‘i asker dahi subh u mesâ mest evgâr-ı bîkâr olduklarından kal‘a gözedilmez olup ba‘dehu bu esnâda Hâdım Hasan Paşa Der-i devletde sadrıa‘zam olup birkaç günden zorbalar Hasan Paşa'yı katl e[t]dirüp Cerrâh Mehemmed Paşa sadrıa‘zam olup Devlet-i Âl-i Osmân helc [ü] melc olduğundan kal‘a-i Yanığ'a ne hazîne ve ne zahîre gönderilmediğinden Yanık'da asker az kalup bir kaht [u] galâ dahi müstevlî olur.

Hemân küffâr-ı hîlekâr-ı mekkâr fursatı ganîmet bilüp Yanık kal‘asının cânib-i erba‘asındaki re‘âyâ vü berâyâyı kal‘aya göndermeyüp kal‘a bir cezîrede kaldı ve asker-i İslâm kaht-ı ma‘âşdan âlem-i hayretde oldu.

Âhır-ı kâr cümle asâkir-i nâçâr küffâr-ı hâksâra zahîreler içün mürâca‘atlar etdiler. Küffâr dahi bu ricâyı ganîmet bilüp bir gece kal‘a altına beş yüz araba yükü zahîre göndermek bahânesiyle {küffâr} gelüp kal‘a altında yatdıkda kal‘adan dîdebânlar sarhoş [u] evgâr,

"Nedir ol arabalar?" dedikde küffâr eydir:

"Size dostluğa binâ’en zahîre getirdik" derler.

"Ey imdi taşrada yatın, sabâh kal‘a kapusu açılır, gelüp kal‘aya girin" derler.

Hemân küffâr hâb-ı hargûş gibi yatdı, ammâ her araba içinde ikişer aded sandûka ve her sandûkda beşer dâne pür-silâh katana kâfirleri ve bin aded âşikâr pür-silâh arabacıları ve bin aded güzîde bâzergân şekilli kâfirlerin cümlesi sekiz bin kâfir ol gece karanusunda arabalardan çıkup yigirmi aded ağaçdan demir çemberli toplar ve yigirmi aded havân topları arabalardan çıkarup Beç kapusu handakı kenârına korlarken kal‘adan karavullar eydir:

"Zahîre mi çıkarırsız?" derler. Küffâr,

"Belî arabaları boşaldırız" derler, zîrâ kimin hâceti paşa ve kadı ve ağa ve cümle asker sarhoş, zîrâ mukaddemâ mel‘ûn küffâr zahîre göndermeyüp kaht edüp şarâbı çok gönderüp kal‘ada şarâbı ucuz etmiş.

Bu arabalardaki askerlerden mâ‘adâ nehr-i Raba kenârlarındaki kemîngâhlarda on bin asker dahi âmâde hâzır-bâş oldukda hemân vakt-i Şâfi‘îde cümle halk sarhoş-ı evgâr u mahmûr ve mest-i medhûş iken mukaddemâ kapuya dayalı olan ağaç toplara bir fitîlden âteş edince kal‘anın Beç kapusunun iki katın dahi top gülleleri kal‘ edüp cemî‘i küffâr bir uğurdan pür-silâh küffâr kal‘aya şebhûn edüp cümle küffâr evli evlerine varup bu kadar sarhoş ümmet-i Muhammed şeklinde âdemler ehillerine hâb-ı râhatda yatırken çoğunu kılıçdan geçirüp ve ehl [ü] ıyâlleri döşeklerinde yatırken küffâr ümmet-i Muhammed avretlerinin koyunlarına girüp niçe gûne iş görürler.

Ve paşayı ve yeniçeri ağasını ve gayri ağaları dipdiri dutup,

"Pâdişâhınızın kal‘asını böyle mi gözedirsiz?" deyü niçe yüz ser-i kârda olan âdemleri katl edüp küffâr bu başları bir arz ile Der-i devlete gönderüp,

"Pâdişâhım dîninizin düşmanı olan sarhoş paşa ve sarhoş ağaların başların kesüp kal‘a-i Yanığ'ımız yine alup bu sarhoşların başların Der-i devletine gönderdim" deyü bir gece paşanın ve ağaların başları Bâb-ı hümâyûn önünde bulunur, bir mektûb ile.

Cümle halk ***[47b]*** âlem-i hayretde kalup ale's-sabâh cemî‘i ehl-i dîvân bu kelleleri görüp pâdişâha arz etdiklerinde Sultân Mehemmed Hân hayli müte’ellim olur, ammâ ne çâre "Ba‘de harâbi'l-Basra" deyü kendüye tesellî verir.

Bir haftadan sonra Budin vezîri arzı gelüp,

"El-hükmü lillâh, pâdişâhım sağ olsun, Yanık kal‘asın küffâr-ı hâksâr hîle ile sulha muğâyir bir iş edüp istîlâ etdi" deyü haber gelir.

İşte sene 1006 târîhinde küffâr bu metîn Yanık kal‘asın bu üslûb üzre alup mutasarrıf olmuşdur. İlâ hâze'l-ân hâlâ dest-i küffârda kalmış bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Kahkahâ-vâr bir kal‘a-i üstüvârdır kim küffâr bu kal‘ayı hîle ile askerin kırdırmadan ve hazîne telef etmeden ve sulha muğâyir âşikâre asker ve balyemez toplar çekmeden böyle bir hisâr-ı ibret-nümâya mâlik olmuşdur. Hudâ yine dest-i İslâma müyesser ede.

Ey imdi ey ihvân-ı vefâ, bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr bu âna dek yigirmi yedi yıldır tokuz pâdişâhlık yerde bin yedi yüz kırk pâre metîn kal‘alar seyr etdim. Meselâ Van kal‘ası ve Mardin ve Dühek ve İmâdiyye ve Sincâr ve Erbîl ve Hasankal‘ası ve Kemah ve Şebinkarahisâr ve Afyonkarahisârı ve niçe kılâ‘-ı yed-i kudretler gördüm, ammâ Kıbrıs'da Mağosa kal‘ası ve Rodos ve Kandiye ve Anavarin ve Gördüs ve Budin ve Eğre ve Varat kal‘aları dahi sarpdır, ammâ bu Yanık kal‘ası cümleden sarp ve metîn ve müstahkem kal‘a görmedim. İllâ Venedik küffârı elinde Zadra ve Şibenik kal‘ası ve Erdel'de Deve kal‘ası ve Sakmar ve Eçetvar ve Şarbatak ve Seykel kal‘aların gördüm, ammâ,

Evsâf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Yanık: Eyle bir Sedd-i Ye’cûc u Me’cûc'dur kim bizim Budin ve Üstürgon toprağındadır, Tuna'nın karşu tarafında değildir, beri bizim hâkda Ustolni-Belgradı kurbundadır. Şimâl tarafında nehr-i Tuna garbdan gelüp şarka doğru cereyân eder ve kıble tarafında nehr-i Kanlı Raba cereyân eder kim bizim asker-i İslâm münhezim olduğu sudur kim kal‘a-i Yanığ'ın handakından ırakda olan tabyaların handakları içinde mezkûr nehr-i Raba Tuna'ya karışır. Ve mağrib cânibinde nehr-i Rabçe Senmartin kal‘ası dağlarından gelüp Yanık varoşunun handakları içinde cereyân ederek tabya handakları içind[e] nehr-i Raba ve nehr-i Rabçe bir olup Tuna'ya mahlût

{olur}, ammâ kal‘a handakların ve varoş handakların deverân edüp iki nehr-i azîm maşrıka nâzır kal‘anın dîvârı dibinde Tuna'ya karışırlar. Gerçi bu Yanık kal‘ası adada değildir, ammâ bu mezkûr üç aded nehr-i azîmin mâbeynlerinde cezîre-misâl yerde kalmışdır, ammâ bu kal‘a muhâsara olunsa nehr-i Tuna'dan gayri nehr-i Raba ve nehr-i Rabçe'yi gayri yerlere akıtmak ve kal‘a kuruda kalmak mümkindir. Ve Raba ile Rabçe'nin mâbeyni bir ok menzili yerdir ve bu iki nehir kal‘a altına amelî akmışdır. Mukaddemâ akan yerleri zâhir ü bâhirdir. Hakîr im‘ân-ı nazar ile pek takayyüd etdim. Mısra‘:

Bu meseldir ki su akduğu yere yine akar

demişler hakkâ ki sükker yemişler.

Ve bu kal‘anın cânib-i garbı hâricinde handak aşırı mezkûr nehreynin ortasında bir ada gibi kalmış.

Sitâyiş-i varoş-ı Yanık: Bir azîm Macar küffârı varoşudur. Yanık kal‘asına üç Macar keferesinden ziyâde giremez. Cümle Macar-ı füccâr bu varoşda olur. Uzunluğu iki bin adım gelir varoş-ı tavîldir. Ve cümle iki bin aded tahtânî ve fevkânî serâpâ haşeb binâ ve şindire tahta örtülü bâğ-ı İremden nişân verir vâsi‘ dâr-ı menhûslardır kim cümle revzenleri nehr-i Raba'ya ve nehr-i Rabçe'ye bakar hânelerdir ve ortası vâsi‘ şâhrâhın yemîn [ü] yesârı sâfî müzeyyen dükkânlardır kim cümlesinde avretler oturup metâ‘ların fürûht ederler. Ve birkaç müfîd [ü] muhtasar kenîseleri var. Bunun dahi etrâfında handakında Raba ve Rabçe cereyân edüp dahi hâricinde bâğları ve bâğçeleri bî-hisâbdır.

Evsâf-ı tetimme-i kal‘a-i Yanık: Bu kal‘a-i Yanık handaklarından taşra Sinân Paşa'nın top koyup ve toprak sürdüğü sahrâlarda hâlâ meterislere girilecek yerlerde altı yerde toprakdan alçak alçak tabyalar var kim her biri niçe bin gûne hıyel u şeytanat ile binâ olunup yer altından birbirlerine varup gelecek yolları vardır, ammâ altları cümle kat-ender-kat lağımları hâzır-bâşdır. İbtidâ meterise girilecek yerlerde bir hayli zamân ceng edüp avk [u] te’hîr etmek içün bu tabyaları binâ etmişdir, ammâ bunların dahi lağımların bulup bu tabyaları suya gark etmek ve toprak ile gark etmek Âl-i Osmân askerine emr-i seheldir.

Bu alçak toprak tabyaların gerçi havâleleri yokdur, ammâ beş cânibine ***[48a]*** toplar komak âsândır. Ammâ bu kal‘anın Tuna aşırısı bir azîm adadır kim bir ucu tâ Komaran kal‘asında nihâyet bulur. Bu ada tâ burnuna varınca iki konak yerdir. Ol adaya Uyvar tarafından geçüp bu kal‘ayı adadan döğmek âsândır, zîrâ ol tarafdan havf u haşyeti olmamak ile hıyel ü şeytanatları yokdur. Ve bu mahalde nehr-i Tuna azdır ve sığdır, cisirler yapmak dahi mümkindir.

Ve Tuna kal‘a dîvârın döğüp iskele kapusu bu mahaldedir kim cümle keştîler anda yanaşup cümle kal‘a kefereleri suyu bu mahalde Tuna'dan alırlar, bir metîn kapudur.

Ve kal‘a-i Yanık şekl-i müsebba‘ olup Şeddâdî tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim cümle temelleri handakı içre temelleri hammâm kubbesi kadar iri iri taşlardır.

Ve yedi köşesinde yedi aded Sedd-i İskender-vâr tabya-i azîmleri var kim her birinde biner aded ceng-âver küffârları var ve her bir tabyada kırkar ve ellişer aded balyemez serâmed topları var.

Bunlardan mâ‘adâ handak hâricinde dahi yedi aded tabyalar vardır, ammâ bunlar gâyet metîn tabya-i azîmlerdir kim kal‘anın her biri birer rükn-i azîmi ve sedd-i sedîdi olmuşdur.

Ve bu kal‘a maşrıkdan mağrib cânibine tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Lâkin dâ’iren-mâdâr cirmi ne mikdâr olduğun adımlayamadım, zîrâ dîdebân küffârları mâni‘ oldular ve temâşâ etmeğe dahi komazlardı, ammâ nezâketle yine temâşâ ederdim. Ve kendülerin nakli üzre "On altı bin arşın kal‘adır" dediler ve gerçekdir, zîrâ handakdan taşra olan tabyaların kenârlarınca on iki bin adım

addetdim. Lâkin Tuna kenârın addetmedim, zîrâ Tuna kenârı olmağile kal‘a dîvârın iskele kapusu tarafında nehr-i Tuna döğer,

Ve cümle üç aded üçer kat cedîd ve metîn ve kavî kapuları var. Evvelâ cenûb tarafına Senmartin kapusu. Ve Ustolni ve Üstürgon kapusu derler, biri biri içre eğri büğrü üç kat sarp kapulardır. Andan girirken handak üzre cisrini adımladım kâmil iki yüz germe adımdır. Andan içeri şehr içre bin adım gidüp cânib-i garba nâzır Varoş kapusudur kim bu dahi eğri büğrü kemerler altından ubûr olunur kapulardır. Üzerleri dağlar gibi toprak yığılı tabyalardır. Bu mezkûr iki kapu kal‘anın bir köşesine vâki‘ olup birisinden girilir ve birisinden çıkılır, gayri yol yokdur, zîrâ bu kal‘a nehr-i Raba ve nehr-i Rabçe içre ada gibidir.

Ve bir kapu dahi Tuna kenârında mezkûr iskele kapusudır ve kal‘anın maşrık tarafı ucundan tâ yassı tabyaya varınca bu kal‘anın tûlı iki bin adım bir şâhrâh-ı azîmdir kim iki tarafı birer kat alçak sarâylardır ve altları cümle serdâb ve zîr-i zemînlerdir kim hîn-i muhâsarada avret ve oğlanlar bunda pinhân olurlar.

Ve bu ulu yolun iki tarafları cümle dükkânlardır, ammâ tertîb üzre değil dağınık dükkânlardır. Ve berber dükkânlarından mâ‘adâ dükkânlarda avretler oturup metâ‘ satarlar. Ve Nemse Sarâyı önünde bir hayli vâsi‘ meydân vardır, andan bir çâh-ı cahîm zindânı var, içinde ümmet-i Muhammed esîrleri mâl-â-mâldır. Ve zindân yanında bir musanna‘ kuyusu var, çarhlar ile âdem kovalarına yapışmadan suyu çekilir garîb temâşâdır. Ve Macar Sarâyı önünde bir musanna‘ manastır-ı azîmi var, içinde olan mücevher putlar ve gûnâ-gûn maslûbât âvîzeler kim âdemin gözleri hîrelenir. Ve hâlâ mukaddemâ hîn-i fethde câmi‘ etdiğimiz bir musanna‘ kenîsedir kim bir kal‘ada misli yokdur. Yine minberi ve mihrâbı ve mü’ezzinler mahfili durur. Hudâ yine dest-i İslâma müyesser edüp âyîn-i Muhammedî olmak müyesser ola.

Ve bu kal‘a içinde iki bin aded tahta şindire örtülü bâğçesiz menhûs hânelerdir, ammâ birbirlerinden ba‘îd seyrek evlerdir kim hîn-i muhâsarada top güllesi havfinden seyrek ve alçak evlerdir kim taşradan aslâ bir hâne görünmez. Ancak beş aded manastır çanlığı kulleleri görünüp ba‘zı şâhnişînler ve niçe evler kalaylı ve pirinç teneke örtülü ve niçe yüz hâneleri gûnâ-gûn kiremit örtülü fecere hânelerdir, ammâ günden güne dahi ziyâde ma‘mûr olmadadır.

Ve cümle kenîselerin çanlıklarının külâhları beyâz teneke ve altun yaldızlı haçlar ile tezyîn olmuşdur. Ve intihâ-i serhadleri olmak ile bizim yeniçeri odaları olan yerde hâlâ on iki bin tüfeng-endâz Nemse soltatları mevcûddur, ammâ hîn-i ma‘rekede otuz bin cengâver ve dilâver küffâr olur. Lâkin yigirmi günde içlerine kıtlık düşüp eğer imdâdları gelmesine mâni‘ olunursa küffâr amân ile kal‘ayı vermeleri mukarrerdir, zîrâ cümle imdâdları ve zahîreleri Beç'den ve Pojon'dan nehr-i Tuna ile gelmeğe muhtâcdır, anı ise kesmek âsândır.

Ve hâlâ Âl-i Osmân havfinden bu kadar bin dîdebân küffârlar şeb [ü] rûz fitîlleri ellerinde bu Yanık'da fitîl yakup gezerler. Hattâ hakîr "Tabya lara çıkup seyr edem" dedim, nevbetçi kâfirler komadılar tâ bu mertebe ihtirâz üzredirler.

Ve kal‘anın üç taraf handakı cümle ***[48b]*** toksan adım enli arîz ve amîk handaklardır kim içinde tıransa gemiler gezer ve kırk arşın derindir.

Ve cümle topları handak içine ve sahrâlara nâzır kirpi tüğü gibi dizilmiş siperler ardında kırmızı çuka örtülü serâmed topları var.

"Cümle sağîr ü kebîr bin yedi yüz pâre topu vardır" dediler.

Ve bu temâşâları ederken paşanın cümle ağırlık arabaları kal‘a köprüsü başına geldikde arabaları ve develeri ve katâr katırları cümlesin "Âdem saklı olmasın" deyü aradılar, zîrâ bu kal‘ayı anlar

böyle araba hîlesi ile aldılar. Andan cümle ağırlık yine bir kapudan girüp varoş kapusundan sehel taşra çıkup Tuna kenârına konulup Tuna kenârı hayme vü hargâhlarıyla müzeyyen oldu.

Andan cümle karakullukçular pür-silâh olup paşa alayın karşulamağa gidüp paşa alayına karışdılar.

Paşa dahi cümle askeriyle zer-ender-zerre müstağrak olup mevc mevc asâkir-i pür-silâhıyla Yanık kal‘ası dibine geldikde mel‘ûn kal‘a küffârları bir fitîlden bin yedi yüz pâre toplara âteş edince zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp gidi kal‘a murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

Anı gördük bize karşu çıkan Yanık hâkimi askeri ve bizi getiren Zoza vezîr leşkeri atlarından ayrılup niçe yüz atları top sadâsı havfinden küffârları atlar yere urup atlar sahrâda ve sâhibleri piyâde kal‘a altında serserî piyâde gezerler.

Hamd-i Hudâ bizim atlar top sadâsın seferlerde işide işide alışup bizleri yere urmayup aslâ alay tertîbimiz bozmayup ol top dumanında ber-hevâ çıkdıkda derhâl beyâz kuğu gibi kal‘ayı kırmızı parankona çukaya geydirüp biz bu temâşâları ve bizim alaya karşu çıkan kara şapkalı deryâ-misâl küffârı seyr ederek kal‘anın bir kapusundan girüp Varoş kapusundan çıkup Tuna kenârında meks olundu.

Ve hemân kal‘adan bu dem dahi bir yaylım top şenliği olup cümle top gülleleri kelleler kadar her biri bir tarafa feryâd edüp gıjlayarak gitdi.

Ve ol ân Yanık kapudanı elçi paşaya azîm ziyâfetler ve vâfir hedâyâlar verüp ol gece top u tüfeng ve gûnâ-gûn âsumânî fişeng şâdımânları oldu kim gûyâ Ebû Alî Sînâ'nın Mısır'da Nîl kesimi şâdımânları oldu.

Ba‘de'z-ziyâfe paşa Sipâhîler Halîfesi Mustafa Efendi'yi su’âl etdiler ve zindâna varup aslâ nâm [u] nişânın bulamadılar.

El-hâsıl dest-i küffârda böyle bir kal‘a-i metîn yokdur. Bunda üç gün meks edüp azîm zevk u safâlar ve ziyâfetler olup ertesi gün bizi getiren iki yüz aded Sirem arabalarına destûr verilüp arabalara üç yüz aded katana küffâr refîk koşup Üstürgon'a cümle arabalar revâne olup Yanık kapudanı tarafından üç yüz aded hınto arabalar gelüp cümle bâr-ı sakîllerimiz tahmîl olundu.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı kal‘a-i Yanık

İbtidâ Sinan Paşa bu kal‘ayı feth ederken cümle şühedâları varoş taşrasında defn etmiş. Ba‘dehu küffâr üç seneden yine bu kal‘aya zafer buldukda Mahmûd Paşa'yı ve Yeniçeri Ağası Yahyâ Ağa'yı ve niçe ağaları ve niçe yüz iş erlerin kırup Sinân Paşa şehîdliği içre defn eder. Hâlâ niçesinin seng-i mezârlarında esmâları tahrîr olunmuşdur. Ve cemî‘i üsârâlarımızı hâlâ bunda defn ederler, etrâfları handak kesilmiş mezâristândır.

Bu cebbânistânı ziyâret edüp elçi paşadan me’zûn olup yigirmi aded serhadli refîkler ile cenûb tarafına bir sâ‘at dağlara gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Senmartin

Ba‘zılar Samartin derler, ammâ lugat-i sahîhi Sanmarti Venedik kâfirinin bayraklarında olan ricâlü'l-gayb eşkâli olan San Marka ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır.

Bânîsi bir Venedik Pirinc-piriminin kızlarından bir firav kız binâsıdır. Sene 1002 târîhinde Sinân Paşa Yanık kal‘asın feth etdikde bu kal‘a-i Samartin'i dahi feth edüp üçüncü senede yine küffâr Yanık'a ve bu kal‘aya zafer bulup hâlâ Nemse çâsârı hükmünde evc-i âsumâna berâber bir yalçın kaya üzre beyâz incü gibi bir kârgîr binâ-yı Şeddâdî şekl-i müdevver ve cânib-i garba nâzır bir

kapusu var, ammâ küçük kal‘adır. Lâkin gâyet sarpdır. Cânib-i erba‘asında ikişer konak yerden nümâyân bir kal‘a-i dâr-ı bî-îmândır.

Bu kal‘aya bizi komadılar, ammâ aşağı varoşda kapudanı hakîre bir bâğ-ı İremde ziyâfetler edüp ba‘de't-ta‘âm Mustafa Efendi'yi su’âl etdik.

"Vallâhi Raba'da esîr olan âdemlerden bizde âdem yokdur. Cümle iç Alman'a götürdüler" deyü cevâb etdi.

Ammâ bu Se[n]martin varoşu aceb müzeyyen ve aceb ma‘mûrdur. Sarp yerde olmak ile Üstürgonlu bu varoşdan harâc alamazlar. Cümle sokakları satranç nakşı tarh olunmuşdur ve kat-ender-kat kârgîr binâlı üç kat ve üç bin şindire tahta örtülü hânelerdir.

Bu varoş cümle Macar'dır ***[49a]***, ammâ yukaru kal‘a cümle Nemse elindedir. Ve bu varoşun cümle sokakları kaldırım döşelidir. Ve mefret binâ çanlıklı düyûrları var. Ve çârsû-yı bâzârı dahi müzeyyendir ve âb [u] hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi bî-hisâb olup mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur. {Yanığ'a iki fersah yerdir.}

Andan yine cânib-i şimâle gayri yol ile Yanık'a gelirken nehr-i Rabçe kenârında ol sahrâda ma‘mûr u âbâdân kurâlar ve kasabâtları geçüp,

Evsâf-ı Varoş-ı (---) (---)

Bu varoş ve bu sahrâlarda geçdiğimiz kurâların cümlesi bizim Kanijeli ve Ustolni-Belgradlı ve Üstürgonlu askerlerinin cümle kurâlar tîmâr ve ze‘âmetleridir kim iki kılıç altında Macar re‘âyâlı köylerdir. Hatta bu hakîr ile refîk olan serhadliler ba‘zı kurâların hakladılar.

Ammâ bu ve (---) (---) varoş Nemse çâsâr papasının manastırı vakfi olmağile eyle ma‘mûr ve müzeyyen ve kenîseleri ve sarây-ı âlîleri ve çârsû-yı bâzârları ve bâğ u bâğçeleri ve müşebbek bostânları gâyet ma‘mûr olup âdem deryâsı bir Macar varoşudur.

Bunu dahi seyr-i temâşâ edüp yine şimâl tarafina 3 sâ‘at gidüp tekrâr,

Menzil-i kal‘a-i Yanık: Ba‘dehu Yanık askeriyle paşa efendimiz kalkup semt-i garba ma‘mûr kurâları 3 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kastel

Nehr-i Rabçe kenârında bir ağaç cisr başında bir toprakdan yığılı çim ve rıhtımlı ve sarp handaklı şekl-i müselles palankadan ve kârgîr binâ kal‘adan sarp toprakdan dağ gibi bir kal‘adır. Cümle üç yüz kulu ile kapudanı elçi paşaya istikbâle çıkup kal‘adan beş aded toplar atup şâdımân etdi. Bu kal‘a içre aslâ evler yokdur. Hemân solta[t] Nemseler olacak uzun hânlar vardır. Ancak geçit başında Macar ve Üstürgonlu bu Rabçe nehrinden içeri geçmesinler diyü bu Kastel binâ olunmuşdur kim kurbunda nehr-i Rabçe'nın karşu tarafında,

Evsâf-ı varoş-ı Majonvar

Beç kal‘ası içinde İstifani manastırının vakfi sâfî Macar varoşudur kim üç bin hâneli ve yedi manastırlı ve çârsû-yı bâzârı müzeyyen bâğ u bâğçesi ma‘mûr ve keferesi mesrûr bir âbâdân varoşdur. Ve bu mahalde nehr-i Rabçe Senmartin ve Rabçe dağlarından gelüp Yanık handakı içinde nehr-i Raba ile bir olup nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ve bu Kastel varoşundan kalkup ma‘mûr kurâlar içre âbâdân mezra‘aları 2 sâ‘atde geçüp,

Sitâyiş-i varoş-ı May Firav

Nemse çâsârı karısı olan May Firav nâm avretinin hâssıdır, ammâ bir vâsi‘ mahsûldâr yerde bâğ-ı

Merâm'dan nişân verir şehr-i mu‘azzamdır kim iki varoş yan yanadır. Mâbeynlerinden nehr-i Rabçe'yi geçüp dağ tarafındaki varoş çâsârın başkomsarının hâssıdır. Bu iki varoş cümle yedi bin aded tahta örtülü bâğ u bâğçeli ve tokuz aded kal‘a-misâl manastırlı ve çârsû-yı bâzârlı âb [u] hevâsı latîf varoşdur. Andan bir sâ‘at gidüp,

Der-vasf-ı varoş-ı Rudolfoş

Her kankı kâfir kral-ı dâl vezîri ise anların hâssıdır. Beş bin aded evlerdir kim on aded birov hâkimleri var. Re‘âyâları cümle Macardır. On aded manastır çanlığı nümâyân idi. Ammâ bu şehr içre girmedim, lâkin birovları paşaya hedâyâların getirüp garb tarafına (---) sâ‘atde âbâdân içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i üstüvâr ya‘nî binâ-yı sûr-ı kavî Ovar

Evvel ve âhir Nemse çâsârınındır. Gerçi Süleymân Hân sene 935 târîhinde Beç gazâsına giderken ihrâk etmişler, ammâ kabza-i tasarrufa almamışlar. Kal‘ası dibinde bir varoş-ı azîmi var, cümle asker-i İslâm ile alay ederek bu varoşun bir kapusundan girüp bir kapusundan çıkarken bir enni şâhrâh içre üç bin âdem gidüp iki cânibi sarây-ı âlîler ve altları serâpâ kemer kârgîr binâlı dükkânlar kim cümle bin aded ma‘mûr u müzeyyen dükkânlar içre niçe yüz bin mahbûb u mahbûbe mûğ-pîçeler alay temâşâsına çıkup biz dahi anları ânlarıyla seyr ederek bu varoş-ı müzeyyen içinden çıkup kal‘a-i Ovar berâberliği varıldıkda mel‘ûn kal‘a ol kadar top şâdımânları etdi kim kulaklarımız gûyâ asam olup kal‘a âteş-i Nemrûd içinde kaldı ve ol kadar tabl u torompete ve nâkûslar çaldı kim gûyâ Deccâl Yahûdî vücûda geldi zann olundu. Ve kal‘a handakı dibinde meks olunup bir çemenzâr ve mesîregâh yerde kapudanın ziyâfeti olundu. Ve cümle şehrin dilberânları çadırlarımıza gelüp dilnüvâzlık ve dildârlıklar eylediler.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Ovar: Nehr-i Tuna'dan sehel ba‘îd havâlesiz düz vâsi‘ fezâda bir hûb u ra‘nâ ve bir Şeddâdî binâ bir mürtefi‘ zemînde kal‘a-i bâlâdır. Ve handakı içinden ve varoşu handakı kenârından ***[49b]*** nehr-i Kalka cereyân eder. Paçarhot yaylalarından gelüp bu kal‘a-i Ovar altından geçüp Tuna'ya mahlût olur.

Bu kal‘a gerçi küçükdür, ammâ gâyet metîndir ve bir kapusu va[r] cânib-i cenûba mekşûfdur ve içinde üç yüz tahta örtülü hâneleri ve iki aded manastırları var ve dîvârı üzre yigirmi aded karavulhâneleri var ve handakından taşra beş yerde toprakdan yığılı tabyaları var kim her birinde yüz bin gûne hîle ve şeytanat ihtirâ‘ları var.

Ve bu tabyaların dahi cânib-i erba‘aları derin handaklardır ve handaklardan taşrasında meterise girecek yerlerde cümle lağımlardır. Ve bu tabyalar arasında aslâ kal‘a görünmez ve hîn-i muhâsarada bu tabyalardan kal‘aya yaklaşılmaz, ammâ hîn-i muhâsarada bu tabyaların birisi ele girse kal‘a tîz feth olur. Ve mâ tekaddem Yanık kal‘ası bizde iken bu kal‘a âhıru'l-hudûd imiş, ammâ küffâr hemân bir yıldan yine zafer bulup almış. Anıniçün bu kal‘a sarpdır. Ve varoşu kenârında bir toprak yığılı hudûd milleri olan bir depe yığılıdır kim Süleymân Hân Beç ve Alman gazâsına giderken yığmışdır.

Ve bu kal‘a iki bin askere mâlikdir, ammâ Üstürgon kulu havfinden Üstürgonluya hedâyâlar ve harâclar verirler. Ve cânib-i erba‘ası gâyet mahsûllü vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr ve bâğ u bâğçesi bî-hisâb yerdir. Ve âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet meşhûrdur.

Ve Macar vilâyeti bu arada tamâm oldu. Bundan cânib-i garba tâ Beç'e ve Prağ'a ve İstirinye ve Lonçat vilâyetlerine varınca Nemse ve Alman vilâyetleridir kim Macar küffârı bundan içeri Nemse vilâyetlerine âlât-ı silâhlarıyla girmeğe kâdir olmayup piyâde ve yâhûd arabalarıyla gider. Meğer çâsârın bir kral üzre seferleri olup Macar'ı imdâda da‘vet ederlerse ol zamân cümle Macar silâhıyla gelirler, ammâ başka konup üzerlerine Macar askerinden ziyâde Nemse askeri muhâfazacı korlar.

Cemî‘i zamânda Nemse ve Macar'ın birbirleriyle hüsn-i zindegâneleri yokdur ve birbirlerine i‘tikâd etmek ihtimâlleri yokdur, zîrâ birkaç kerre Macarlı ve Zirin ve Beganlı Süleymân Hân'a tâbi‘ olup Nemse'nin elin vilâyetin Osmânlıya aldırmışlardır, zîrâ Macar Luturyan mezhebindedir Nemse papişte mezhebindedir. Anıniçün bu iki kefereler birbirleriyle zıdlardır. Gerçi ikisi de millet-i Mesîhiyyedendirler, ammâ *ez-zıddân lâ-yectemi‘ân* [27] fehvâsınca bir yere gelmeleri zarûrîdir.

Ve bu kal‘a-i Ovar'dan içeri Üstürgon ve Ustolni-Belgradı tarafına Nemse dahi eğer silâhlı ve eğer silâhsız geçmek muhâldir. Gerçi vilâyet Nemse'nindir, ammâ Macar havfinden ol semtlere Nemse varamaz. Meğer bir azîm küme olup ol zamân gidüp gelir ve birbirleriyle harbe ucıyla söyleşirler ve yine birbirlerinden geçmezler, zîrâ "*El-küfrü milletün vâhide*"dir. [28] Lâkin Nemse'nin devleti kalındır. Macar'ın devleti Süleymân Hân zamânından berü gorona tâcı ve Üstürgon kal‘ası ve üç yüz pâre kal‘aları ellerinden gideli devletleri za‘îfdir.

Ba‘dehu Nemse Macar üzre musallat olup re‘âyâ etdi, ammâ Macar kavmi yanında Nemse çufud gibidir, aslâ yürekleri yokdur ve kılıç urup ata binüp fârisü'l-hayl değildir, ammâ yayan tüfenglisi Nemse'nin hakkâ ki âteş-feşândır, ammâ ancak belinde bir şişi var, kaçan tüfeng atsa bir çatal ağaç üzre koyup tüfeng atar, Osmânlı gibi koldan tüfeng atamaz, gözlerin yumup tevekkülli tüfeng atarlar. Ve siyâh şapkaları büyükdür ve pabuçlarının burunları uzundur ve ökçeleri yüksekdir. Ve yaz u kış ellerinden eldivanları çıkmak ihtimâli yokdur.

Ammâ kavm-i Macar'ın gerçi devletleri za‘îfdir, ammâ sofra sâhibleridir ve müsâfir katlanırlar ve vilâyetleri ekin biçin vilâyetleri olmak ile ekinci kavmdirler. Ve hakkâ ki bahâdır kavmdirler, Tatar gibi her vilâyete çatal atlar ile seğirdüp beşer onar tüfengleri ve bellerinde kılıçları var. Ve serhadli askerimizden fark olunmaz, eyle esbâb geyüp küheylân at binerler ve pâk gezerler ve pâk yerler ve müsâfire gâyet ri‘âyet ederler ve esîrlerine Nemse gibi işkence etmezler. Ve Osmânlı gibi kılıç çalarlar.

El-hâsıl ikisi de kâfir-i bî-dînlerdir, ammâ Macar aslah-ı mevcûd pâk keferelerdir. Nemse gibi yüzlerin her sabâh sidikleri ile yaykamayup Osmânlı gibi Macar her sabâh yüzlerin su ile yaykarlar, *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Çünki Ovar kal‘asından içeri cânib-i garba Macar atlısı giremez, Nemse'nin ibtidâ-i hudûdu ve Macar'ın âhıru'l-hudûdu bu kal‘a-i Ovar'dır.

Bu mahalde elçi paşa efendimize Raba ***[50a]*** cenginde mürd olan Zirinoğlu nâm pelîdin velîd-i anîdi elçi paşamıza gelüp bu mahalde buluşup babası yerine tahta geçüp hersek olmak ricâsında olup ordu-yı İslâmun bir tarafında üç bin kadar bî-silâh Macar askeri gelüp meks etdi.

Andan paşa efendimiz yine Ovar kal‘asından asker alup ve ol gece meş‘aller ile çerâğân edüp 5 sâ‘at cânib-i garba bataklı yerlerin cisr-i kavîleri üzre geçüp ma‘mûr u âbâdân yerlerde,

Evsâf-ı varoş-ı (---) (---) (---)

Gâyet ma‘mûr Nemse küffârı varoşudur. Câ-be-câ Macar kavmi ri‘âyâları vardır. Bunun dahi cümle evlerin ağartmışlar. Bir kûh-ı bülendin dâmeninde üç bin aded kârgîr binâ kal‘a-misâl kat-ender-kat tahta ve kiremit örtülü bâğ u bâğçeli ve yedi aded kenîseli ve çârsû-yı bâzârlı ve mahbûbe duhterli ma‘mûr varoş-ı azîmdir.

Bu varoşun tâ ortasından alay ile ubûr edüp 3 sâ‘atde ma‘mûr kurâları ve çemenzâr vâdîleri geçüp yine cânib-i garba bâğlar içre bir yayla dibinde,

Sitâyiş-i varoş-ı Donaban

Bu kralın anası olan karının hâssıdır. Bunun etrâfı handaklı ve cümle şarampavlı varoş-ı İremdir

kim lisân-ı Nemse'de buna Dona Firav derler, ya‘nî karılar vilâyeti demekdir. Hakîkatü'l-hâl alayımızın temâşâsına çıkan cümle avretler idi, ammâ çârsû-yı bâzârı ve kiliseleri gâyet ma‘mûrdur. Andan,

Der-medh-i varoş-ı Firav

Bu dahi kızlar vilâyeti demekdir. Hakkâ ki cümle kızları nâz u na‘îm ile alaya karşu çıkup gûnâ-gûn pençe-i âfitâbe bânû-peyker Nemse kızları var kim gören benî âdem elbette ta‘aşşuk etmesi mukarrerdir ve ekseriyyâ manastırlarında cümle Hazret-i Îsâ içün keşîşe olmuş kızlar var kim her biri birer bânû-yı zamâneye mânend kızlardır. Ve şehri üç bin kadar ma‘mûr u müzeyyen ve manastırları ve çârsû-yı bâzârları kârgîr binâ bir şehr-i ra‘nâdır.

Nehr-i Fenare bu şehir kenârından cereyân edüp Kinah dağlarından gelüp Pojon kal‘ası mukâbelesinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Bu şehr-i Firav'ı dahi geçüp garb tarafına 2 sâ‘at gidüp sağ tarafımızda Tuna'nın karşu tarafında kal‘a-i Pojon bir sâ‘at ba‘îd bir bayır başında nümâyân olup andan yine garb tarafına 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm-i İnpirator

Ya‘nî çâsâr şehri demekdir. Bu şehr-i müzeyyen Kinah dağlarının dâmeninde bir düz vâsi‘ mahsûllü sahrâ içre bir sevâd-ı mu‘azzam gibi kiliseleri ve manastırları ve kat-ender-kat kalay tenekeli ve pirinç teneke ve gûnâ-gûn sırça kiremitli bir şehirdir kim âfitâb-ı âlemtâbın şu‘lesi bu şehre urup şa‘şa‘asından merdüm-i dîdeler hîrelenir. El-hâsıl cümle on bin evdir ve iki bin dükkândır ve cümle kırk manastırdır ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Eğer mâ-vaka‘ı üzre bu şehrin evsâfın tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Lâkin bunda paşaya azîm hedâyâlar verüp ve ziyâfetler edüp andan,

Evsâf-ı kal‘a-i şîrîn-i Anpuruk

Lisân-ı Nemsece (---) demekdir. Bânîsi Laslo Kral'dır. Bu kal‘a evvel ve âhir Nemse çâsârınındır. Lâkin Süleymân Hân sene 935 târîhinde Beç gazâsına giderken bu kal‘ayı ihrâk edüp ubûr etmiş, be-dest-i Kâsım Voyvada. Ammâ biz paşa ile bu kal‘a altından alay ile ubûr edüp andan varoş içre âdem deryâsın seyr-i temâşâ edüp varoşun öte tarafında bir vâsi‘ çemenzâr u lâle‘ızâr yerde hayemât u çetr-i mülemma‘lar ile meks olundu, ammâ bu varoş-ı azîm bir enli sokakdır kim tarafeyni mu‘azzam sarâylardır ve altları cümle kârgîr binâ dükkânlardır kim yine cümle zenân tâ’ifeleri bey‘ u şirâ ederler.

Ve cümle üç bin kadar tahta ve kiremit örtülü menhûs hâneler ve cümle sekiz aded manastırlardır ve bu varoşun cânib-i erba‘ası derin handak etrâfı serâpâ şarampavlı meterisdir. Ve her hânenin kapularının kemerleri üzre ol hâne sâhibi ne san‘ata mâlik ise sûreti ile ve san‘atının bisâtları tasvîrleri ile kapuları üzre yazılmışdır. Andan bilinir kim bu hânede sarrâc ve sâ‘atçi ve bıçakçı vardır.

Eşkâl-i kal‘a-i Anpuruk: Nehr-i Layta kenârında bir vâdîde şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir metîn kal‘adır. İçinde beş manastırı altun haçlı çanlık kulleli ve iki kapulu biri şarka ve biri garba nâzır kapulardır ve cirmi kâmil bin beş yüz adımdır. Ve cümle on iki aded küçük tabyaları ve bin nefer kulu var ve handakı ol kadar derin değildir, içinden nehr-i Layta cereyân eder. Bu nehir cânib-i garbda İslovin yaylalarından gelüp bu kal‘a varoşu ***[50b]*** handakı içinden geçüp üç sâ‘at şimâle akup nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyetü'l-gâye latîfdir. Ve bunda ağreb ü garâ’ibât acâ’ibâtdan çok şeyler vardır, ammâ bir gûne turfe su değirmenleri var, hem un öğüdür ve hem üç gûne un eler, garîb

temâşâdır kim eleğe ve garbula âdem yapışmadan un elenir. Hâs unu kral içündür, mâ‘adâsı sâhibinindir, kepeği değirmencilerinindir. Lâkin kral bu unu sâhibinden akçesi ile alup zulm etmezler.

Ve bu şehrin varoşundan taşra nehr-i Layta aşırı Fâtih-i Yanık Sinân Paşa bur hunka, ya‘nî bir yığın yığmış, tâ Yanık kal‘asından bu yığına gelince bizim Yanık eyâleti imiş. Ve bunda bizim elçiye bir kîse guruş harçlık verdiler idi, ammâ bu kal‘adan top şenliği etmedikleriyçün {paşa} kal‘a kapudanına gâyet muğber-hâtır olup kîse ve hedâyâların almayınca hemân kapudan yer öpüp {eydir}:

"Vallâhi sultânım, alayınıza çıkup mehâbet [ü] salâbetinizden unutduk" deyüp ol ân beş yüz pâre toplar atup şâdımânlar edüp ba‘dehu paşaya beş kîse ve bu kadar tuhaf hedâyâlar verüp özrün ricâ edüp,

"Beni çâsâra ve Rudolfoş vezîre beni gamz eylemen" deyü niçe pîşkeşler verdi.

Andan ale's-sabâh kal‘a kapudanı cümle askeriyle paşaya vesîle olup 2 sâ‘at bâğ-ı İrem-misâl ma‘mûr kurâlar geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı Pirankopuruk

Lisân-ı Nemse'de (---) (---) demekdir. Zamân-ı kadîmde bir küçük belde imiş. Mürûr-ı eyyâm ile amâr olup baş vezîr olan koca Rudolfoş'un hâssıdır. Hâlâ yedi bin hâneli ve on bir manastırlı ve iki bin dükkânlı ve bî-hisâb bâğ u bâğçeli bâğ-ı Merâm misilli bir varoş-ı benâmdır. Bunda dahi paşaya bir azîm ziyâfet ve on kîse ve bir altun mutallâ hınto araba hedâyâ verdiler. Bu şehri geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i sitâyiş-i varoş-ı (---) (---)

Bu dahi üç bin hâneli kral defterdârının hâssı şehridir. Bunda dahi ziyâfetler olup hedâyâlar verildi. Bu şehrin sol cânibinde nümâyân olan küçük Alman yaylağı eteklerinde on pâre sivâd-ı mu‘azzam varoşlar müzeyyen olup nümâyân idi kim her birinin amâristânı birer bender şehr-i azîme benzer. Bâğ bâğa ve mezra‘a mezra‘alara çet-a-çet olmuş manastır ve sarây-ı âlîler ile zeyn olmuş şehirler idi, ammâ bu hakîr içlerine varmadım. Ancak alarkadan temâşâ edüp paşanın tercümânı olan Meykel'den su’âl edüp on pâre şehrin esmâların tahrîr etdim ki isimleri budur. Evvelâ varoş-ı

.....(2 satır boş).....

[A]nda (---) varoşundan kalkup yine cânib-i garba 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı varoş-ı Çârnâsâr-ı bî-vakâr

Bu cemî‘i varoşlardan ma‘mûr u âbâdân bâğ-ı İremden nişân verir şehr-i şîrîndir kim bizzât çârsâr inpiratorun kendü hâssı olduğundan cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı Nemse'nin bunda kat-ender-kat kârgîr binâ sarâylarında havz u fiskiyye ve şâzrevânlı bed-âyîn hâneler var kim her biri birer gûne reşk-i çâr bâğ-ı hıyâbâna mânend sarâylardır.

Manastırlarının ekseri rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr düyûr-ı ma‘mûrelerdir, zîrâ bu şehr-i bender Beç'e pek yakındır kim ancak iki üç âzmâyiş menzili kadar vardır. Çâsâr tarafından paşaya bunda bir ziyâfet-i azîme olmuşdur kim cümle atlarımız bile şeker işi ni‘met-i nefîseler yediler ve paşaya bir semmûr kabaniçe geydirdiler ve on kîse taler guruş harc-ı râh verdiler. Ve bu şehrin ensesindeki Küçük Alman yaylası üzre mâh-ı Temmûz'da kar eksik değildir kim Tûfân-ı Nûh'dan berü âb-ı zülâlli atîk karları var.

Andan kalkup mahsûllü sahrâlar geçüp 2 sâ‘at cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı varoş-ı azîm, şehr-i Peşpehil-i kadîm

Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* sene 935 târîhinde Beç kal‘asın döğerken bu şehri

berbâd edüp hâlâ ol zamândan berü amâr olmada bir şehr-i müzeyyendir kim vâcibü's-seyrdir.

Biz bu şehre alay ile girirken kral-ı dâl tarafından âdemler gelüp,

"Paşa dostumuz bir hafta şehr-i Peşpehil'de meks edüp yorgunluğu gidüp bir haftadan sonrası kendüleriyle mülâkât olalım" deyü haber gelüp cümlemize bu şehr-i mu‘azzam içre zer-ender-zerli münakkaş sarây konaklar verüp bir hafta meks olundu.

Ammâ bu şehrin kal‘ası yokdur, hemân nehr-i Tuna'dan sehel ba‘îd bir vâsi‘ fezâda ve cenûb tarafı Beç dağları dâmeninde bir şehr-i azîmdir ***[51a]*** kim serâpâ tahta örtülü üç bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ sarây-ı azîmler var kim her biri birer milyon hazîneye olmaz müzeyyen nev binâ dâr-ı menhûslardır kim baş konsarın nakli üzre,

"Bu şehrin cümle odaları on bin aded kapulu hâne-i mu‘azzamlardır" deyü cevâb etdi.

Cümle yedi yüz aded çârsû-yı bâzâr dükkânlarıdır, ammâ her dükkân tertîb üzre değildir. Ba‘zı dükkânlar evlerin altlarında vâki‘ olmuşdur. Bunlarda dahi bânû-sıfat kızlar oturup metâ‘ların fürûht ederler.

Ve cümle 7 aded kal‘a-misâl ibret-nümâ kenîseleri vardır. Her birinde beşer altışar yüz kadar bıtrîk ve ruhbânları var. Ve birinde cümle kızlar var, aslâ keşîş-i palâs-pûşân yokdur. Ve bir kenîse kâr-ı atîk olup tâ Hazret-i Îsâ zamânı binâ olunup kapusu üzre târîhi sene 1544 tahrîr olunmuşdur.

Hattâ keferelerin Ayanta nâm bednâm günleri idi. On bin ruhbân ve yetmiş seksen bin kadar küffâr-ı bî-îmân haçlı peykerleri ve sancağ u bayrak ve erganon ve torompeteleriyle bu deyr-i kebîre gelüp âyîn-i bâtılaların edüp ba‘dehu bu şehr-i Peşpehil'in bâğ-ı Merâmlarında eyle fisk [u] fücûr ve ayş [u] ışret etdiler kim ta‘bîr olunmaz. Niçe bin küffârlar dahi papaslar ile ellerinde altun ve gümüş mecmereler ile buhûr ve ûd u amber ve günlükler yakarak sokaklarda torompete çalarak gezüp yine manastırlara giderlerdi.

Her deyr-i kebîrin kıbâbları tenekeli ve kalaylı ve sarı pirinçli ve rusâs ile mestûr püt-gede-i ma‘mûrlardır kim her birinde birer Mısır hazînesi değer sanemler ve âvîzeler vardır ve her kıbâb ve çanlık kulleleri üzre âdem kaddi kadar altun haç alemleri var kim şa‘şa‘ası şehre fer verir. Ve sâ‘at kulleleri dahi kalaylı demir teneke örtülüdür. Çanları bir konak yere sadâ verir.

Ve bu şehrin ortasında nehr-i (---) cereyân eder. Bir küçük uyûn-ı câriyedir, ammâ âb-ı hayâtdır. Küçük Alman'dan gelüp niçe kurâ ve kasabât ve belîdeleri rey edüp bu şehir içinde bâğ u bâğçeleri sakıy ederek şehrin alt yanında nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ve bu şehrin iki cânibinde serâpâ bâğ u bâğçe ve gül-i gülistân ve hadîka-i Rıdvân misilli bâğ-ı Aspuzular gibi cinînlerde gûnâ-gûn kasr-ı âlîler ve havz u fevvâre ve sâkıyeler ile müzeyyen maksûreler ve nüzhet-âbâd ve Freng-pesend ibret-nümâ kâhlar var kim her birinde üstâd-ı kâmil birer san‘at kasd edüp eyle tasarruflar ile mebnî kasr-ı Havarnakların her birinde Freng Mânî ve Erjeng nakkâşların nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn sihr-âsâr nakışları var kim ilm-i kalemde behresi olan engüşt ber-dehen edüp vâlih ü hayrân olur. Hattâ cümle Beç kal‘asının a‘yân u zurefâ kefereleri bu şehirde ve bâğ u bâğçelerinde aylarca ve haftalarca zevk u safâlar edüp cümle dilberânları ve mahbûbe kızları bu şehir içre cereyân eden nehirde şinâverlik edüp bâde vü arak keyfi germiyyetiyle birbirleriyle kuc kucak olup zevk-i bucak ederler.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Hattâ erleri ve avretleri birbirlerinden kaçmayup bizim Osmânlı ile avretleri bir yerde oturup ayş [u] ışret etdükde kocası bir şey demeyüp kapudan taşra gider, ayb değildir, zîrâ bu kâfiristânın cümlesinde hüküm avretindir. Tâ Meryem Ana'dan berü âyîn-i bedleri böyle olagelmişdir. Ammâ bu şehrin kefereleri gâyet ankâ bâzergânları ve garîb-dost muğânları ve mûğ-pîçeleri vardır.

El-hâsıl bu şehirde temâşâ edecek ibret-nümâ şeyler çokdur. Cümleden biri bu şehr içre cereyân eden niçe yüz musanna‘ un değirmenleri var. Meselâ bir göz değirmende üç ve dörd gûne un peydâ olur. Biri hâs u beyâz ve rakîk, birisi ortaca dakîk, biri dahi kabaca, biri kepek derler, kabaca un elenüp başka başka çıkar. Hâlâ ki değirmen birdir ve âdem yapışmadan dörd gûne elekden bu felekde un elenir. Ve böyle niçe gûne vâcibü's-seyr abâ ve kebe ve çuka ve garâ’ib bârûd-ı siyâh değirmenleri var kim gören benî âdem âlem-i hayretde kalır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve paşa efendimiz bu Peşpehil şehrinde bir hafta oturduğundan sıkılup Budin vezîrine i‘lâm edüp üç günde âdem gidüp üç günde geldi. Budin'den bu mahalle ve Beç'e sekiz konakdır. Ammâ bizi on beş günde bu şehre getirüp kâh şimâle ve kâh cenûba ve kâh şarka ve garba gezdirdiler, zîrâ Beç Budin'e ve Üstürgon'a uzak ola ve vilâyetlerinin âbâdân imâretlerin seyr etdirmiş olalar. Budin vezîrinden haber gelüp "İki hafta otur derlerse oturup hemân bana i‘lâm eyle" deyü ***[51b]*** haber geldi. Ertesi gün kral tarafından başdefterdâr gelüp paşaya bir hınto araba getirüp,

"Buyurun kralımız size selâm eyledi. Sultân Süleymân otağı bâğında sultânıma ziyâfet eyledi ve sultânıma kendü arabalarından gönderdi" dedikde elçi paşa eydir:

"Baka pelîd-i anîd Meykel tercümân biz bunda haps olup ziyâfet yemeğe ve kâr [u] kisb etmeğe gelmedim. Hemân bana bir şâfî haber verin, yohsa Allâh âlimdir sabâhın Budin'e giderim" dedikde,

"Sultânım işte bâzâr günü mübârek günümüzdür, işte yakın geldi, ol gün alay ile girirsiz. Buyurun seyr-i safâ edüp müsâfirimizsiz. Bir ta‘âm yeyüp seyr-i temâşâ edüp yine gelin" dedikde,

"Gitmem hey mel‘ûn işte âdemlerim çokdur anlar gitsin" deyince hemân paşadan cümlemiz me’zûn olup bu Peşpehil şehrinden Beç tarafına üç bin adım garb tarafına bâğlar ve bâğ-ı İremler içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i çârbâğ-ı cihân, ya‘nî otağ-ı Süleymân Hân-ı Âl-i Osmân

Bu kal‘a-i bâğ-ı İrem otağ-ı nüh-tâkın bâb-ı âlîsi önüne vardıkda çâsârın cemî‘i erbâb-ı dîvânları cümlemize karşu selâma durup bu bâğ-ı Merâm'a duhûl edince aklımız çâk dîdelerimiz nemnâk olup cümlemiz âlem-i hayretde kalup Süleymân Hân'ın otağı eşkâli maksûreleri ve kâ‘aları ve dîvânhânesinde meks edüp cümle atlarımız taşra çıkardılar. Niçe iş görmemiş âdemlerimiz,

"Niçün atlarımız yanımızdan taşra çıkardılar?" deyü şekk-i şübheye vardılar. Hakîr eyitdim:

"Bire âdemler aybdır bu bî-ma‘nâ fikr-i fâsidi koyun. Anların elçisi bizim Budin'e vardı. Birimize bunda bir hatâ gelirse Budin'de anların elçilerini ve bu kadar esîrlerini cümle kılıçdan geçirirler. Bire bu ham sevdâdır. Hemân şu âsâr-ı garîbe vü acîbeleri seyr-i temâşâ edüp zevk u safâmızda olalım", deyüp refîklerimizle bâğ-ı hıyâbânı teferrüc etmeğe başladık.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i otağ-ı Süleymân Şâh

Çünki Süleymân Hân-ı zamân Ungurus-i menhûs Alman-ı nüfûs keferelerinden intikâm almak içün sene 936 târîhinde bizzât Süleymân Hân kal‘a-i Beç'i muhâsara edüp sademât-ı top-ı kûp ile tokuz koldan döğe döğe zebûn yürüyüşler olup içine girilmişken ve bedenler üzre ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunup Çerkez nâm bir bahâdır atıyla tonuyla topların münhedim etdiği yerden tâ kal‘anın ortasına varup atını ve Çerkes yiğidini anda şehîd ederler ve küffâr asker-i İslâmı yürüyüşden gerüye dönderirler. Çûn ceng-i sultânî vakt-i sabâha kalınca hikmet-i Hudâ ertesi gün bir azîm şiddet-i şitâ olup karlar yağup ol kadar dipi ve boran ve selc nâzil olur kim cümle asker-i İslâm selcden helc ü melc olup cümle meterisleri kar basup niçe bin âdem elden ayakdan çıkup niçe bin hayvânâtlar kırılup rûz-ı mahşerden bir gün olur. Cümle asâkir-i İslâm,

"El-amân ey Süleymân-ı zamân, *el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ*. İnşâallâhu Te'âlâ şimdi Kâsım gününden on yedi gün sonradır. Murâdımız kâfire bir gûşmâl idi, oldu. Hemân selâmete çıkup yine evvelbahârda inşâallâh yine bu kal'ayı muhâsara edelim" deyü müşâvere edüp on iki bin asker ile Ösekli Kâsım Voyvada'yı kâfirin Alman vilâyetlerine gönderüp nehb ü gârete başlarlar. Küffâr bu hâli görüp Kâsım Voyvada ile cenge başlarlar.

Hemân bu mahalde Süleymân Hân bu mahalde otağın bırağup Ösek'de{ki} topu ve cümle cebehâne ve hazîneyi götürüp ekseriyyâ iç ağaları piyâde olup berzah ve musîbet çekerek Tuna kenârında Kovin adası önünde Cânkurtaran'a düşüp cân kurtardılar.

Ba'dehu küffâr teberrüken Süleymân Hân'ın otağın kaldırup hazînesine koyup nakş-ı tasvîri ve şekl-i latîfi üzre ol otağın yerine hemân *tâbaka'n-na'lu bi'n-na'l* otak gibi bu kal'a kârgîr binâ-yı Şeddâdî metîn zîbâ etmişdir. Lâkin ceng olunup muhâsara içün değildir. Ancak teberrüken ibret-nümâ olup bir âsâr olsun içün ve "Süleymân Hân'a bu kal'a altında otağın bırakdırmışız" nâmıyçün binâ olunup cirmi kâmil dörd bin adımdır ve on altı köşedir. Her köşesinde birer kulle-i mevzûn eylemişler kim âdemün aklı perîşân olur.

Ve bu kal'anın dîvârı kaddi hâlâ pâdişâhımız otağ-ı nüh-tâkınn tarzı ve tavrı ve tarhı ve cümle sokakları nice beden beden ise aynı eyle binâ olunmuş bir müzeyyen çetr-i serâperde-i Süleymânî şeklinde bir kal'a-i müzeyyendir.

Ve mezkûr olan kal'aların meselâ hâs oda ve hazîne odası ve kilar odası ve büyük oda ve küçük oda ve seferli oda ve doğancılar odaları gibi binâ olunmuşdur.

El-hâsıl Süleymân Hân asrında otak nice kurulu kaldı ise her ***[52a]*** bir kullesi birer oda gibi inşâ olunmuşdur. Hâlâ bu kulle odaların içlerinde bâğbân bostâncı kefereleri sâkinlerdir. Ve hâlâ arz odası ve adâlet köşkü yine eylecedir, ammâ leylek çadırı ve büyük dîvânhâne-i âlî ki cihân-nümâdır ve bu otak içinde kurulmuş cergeler ve hurde çadırlar tarzı müte'addid odalar ve pâdişâh obası önündeki soffa önünden akıtdığı sular hâlâ selsebîl-âsâ cereyân etmededir, ammâ bu otakun nâmûsiyyesi kırk sekiz mermer sütûn-ı müntehâ üzre binâ olunmuş ve cânib-i erba'ası pirinç tırabzanlar ve gûnâ-gûn revzenler ve cümle der-i dîvârları Freng-pesend nakş-ı bûkalemûn metîn hâyıtlardır, ammâ hâlâ Süleymân Hân'ın halvethânesi olan Acem tarzı obası tarzı olan savma'asının kapusu mesdûd yine bir halvethânedir. Ve cümle ola[n] ma'mûrâtı serâpâ kârgîr binâ olup üstleri kırmızı bakır teneke örtülüdür kim niçe yüz bin kantâr bakır gitmişdir hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

"El-hâsıl iki bin toksan milyon mâl gitmişdir" deyü baş komsar nakl etdi.

Ve otakun ve cümle kullelerin ve cümle âsâr-ı binâların bârân-ı rahmeti akacak saçakları ve mîzâb olukları dahi cümle bakırdan mebnî olukların ağızları arslan ve ejder ağızları gibi olup cümle matar-ı rahmet ejder ağızlarından akar. Ve cümle kullelerin kulleleri ve otak üzre ve büyük çadır üzre ve nâmûsiyyenin yigirmi dörd sütûnları üzre ve leylek çadırı ve arz odası üzre ve cümle yetmiş sekiz aded âdem kaddi kadar altun yaldızlı mutallâ haç alemlerdir. Ve bu dörd bin adım olan otağun cirmi içi bâğ-ı İremden nişân verir kim bu dehr-i denîde eyle bir âsâr-ı garîbe ve eyle bir kâr-ı ibret-nümâ-yı acîbe görülmüş değildir.

Sitâyiş-i bâğ-ı İrem otağ-ı Süleymân Hân

Bu bâğ-ı hıyâbânın içinde cemî'i sokakları gûnâ-gûn nakş-ı âhar tarh olunmuşdur ve her şâhrâhı birer gûne nakş-ı bûkalemûn kuş gözü gibi hurde zî-kıymet taşlar ile döşenmiş gûyâ Hind fûsûskârîsi gibi ruhâm-ı ibret-nümûn kaldırım döşelidir. Ve her tarhındaki tahta add olunan tarlalarında birer gûne şükûfeler var kim Âl-i Osmân diyârında ve Arab u Acem'de ve Leh u Çeh u

Maskov diyârlarında eyle şükûfeler yokdur. Hatta kırk altı gûne mutabbak verd-i handân gül hedâyâ getirdiler. Ve gülün hilkati kırmızı ve beyâz ve sarı olmakdır, ammâ bu bâğ-ı Merâm'da yeşil ve mâvî ve al ve ebrî ve ablak ve la‘lî ve haşhâşî ve niçe gûne güller var kim râyiha-i tayyibesi âdemün demâğın mu‘attar eder.

Hulâsa-i kelâm bu rûy-ı arzda olan ezheriyyât ve nebâtât u giyâhât ve şükûfeden mâ‘adâ Yenidünyâ'dan ve sâ’ir ekâlîmlerden hedâyâ getirdikleri şükûfe tohumlarından niçe yüz bin gûne elvân muğayyire şükûfeler var kim gören *Sübhânu'l-hallâku'l-Bâkî* demesi mukarrerdir kim cemî‘i dünyânın memdûh şükûfesi bundadır.

Ammâ hikmet-i Hudâ bu bâğda hurma ve servî ve çimşîr ve incir ve zeytûn ve nâr ve cümmeyz ve ar‘ar ve sanevber yokdur, ammâ cemî‘i gûnâ-gûn fevâkih-i müsmirâtın envâ‘ı bunda mevcûd olup bir vukıyye gelir elması olur. Lâkin üzümü sehel hoş-hor ve türüş olur, zîrâ şiddet-i şitâsı şedîd olduğundan niçe gûne meyveleri olmaz.

Ve bu ravza içre her gelen sâhib-i tab‘ krallar gûnâ-gûn tahtânî ve fevkânî kasr-ı âlîler ve kâh-ı nüzhet-eserler ve musanna‘ ve murassa‘ mutallâ(l) helkârî maksûre maksûre havarnakların her biri birer gûne tarh olunmuşdur.

Ve cümle taşları yeşim ve harekânî ve yerekânî ve balgamî ve seng-i ferahî ve mermer ve somâkî ve zenbûrî ve seylânî ve akîk u yemenî ve savvânî ve ebrî ahcâr-ı gûnâ-gûn ile mefrûş kâ‘alar ve mastaba ve soffalar ve görünüşler var kim her biri birer kral-ı dâllerin âsâr-ı ibret-nümâlarıdır.

Ve niçe bin gûne aslâ birbirlerine benzemez fiskiyye ve havz u şâzrevânlar ve selsebîl ve fevvâreler var kim her birine im‘ân-ı nazar ile nazar eden engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalır. Ve ba‘zı maksûre ve şâzrevânların önlerinde niçe bin elvân musanna‘ çarhları ve temâşâgâh Samakov çekiçleri ve Mevlevî semâ‘-zen tasvîrlerin sular çevirüp niçe bin gûne Freng veled-i zinâlığı şeytanatları var.

Ve niçe yüz yerde câ-be-câ maksûreler önünde niçe yüz gûne çarhları sular deverân etdirdikçe niçe yüz çeng ü rebâb ve şeştâr ve ıklığ ve çöğür ve rebâb ve erganonları ve nâkûs ***[52b]*** ve mizmerâtları cümle su dollâblarının çarhları birer san‘at ile çalar kim bu dahi bir ibret-nümâyı temâşâgâhdır. Yine niçe yerde dahi ney gibi kaval ve düdük ve miskal ve dankiyo ve çağırtma düdüklerin envâ‘ların su çarhları körükleri çeküp rûzgâr ile körükler dolup andan mezkûr sâzlara körüklerden rûzgâr urup cümle rehâvî makâmında sâzlardan âheng-i gûnâ-gûnlar çıkup gûyâ Hüseyin Baykara fasılları olur kim ağreb ü garâ’ibden su çevirir çarhların körük sâzlarıdır.

Bu bâğ-ı İremde dahi âsâr-ı acîbe vü garîbe ibret-nümâlar çokdur. Eğer temâşâ etdiğimiz üzre evsâfların tahrîr eylesek bir ravza-nâme nâm bir mücelled kitâb olur.

Ve bu bâğ-ı İremün bir köşe cânibi bin adım mikdârı yeri cânib-i erba‘asının ve üstünün her tarafı kalın sarı pirinç tel çekilmişdir. Başka telden örülmüş kapusu var, bunun içinde mâl-â-mâl bülbül ve karatavuk ve sarıasma ve iskete ve filironya ve saka kuşu ve başdankara ve ispinoz ve tûtî ve papağala ve mina ve bozbakal ve niçe bunların emsâli safîr urucu murğân-ı hoş-elhânın nağamât-ı hoş-nevâları ve hezâr tarafda hezârân hezârın asvât-ı hazînleri andelîb-i gûyâyı gûyâ dem-beste edüp bu cây-ı müferrahda dahi başka bir cân sohbeti edecek maksûreler ve cümle murğânlar içün âşiyâneler var.

Bu müşebbek bâğın dahi içi sık orman ve gül-i gülistân u reyhânistândır. Ve cümle murğân-ı hoş-elhân yaz ve kış bu müşebbek kafesli bâğ-ı behişt içre âşiyân edüp yavru çıkarırlar, ammâ Alman dağları eteği olmak ile kışı şedîd olup cümle murğân içün bu bâğun dîvârları içinde ve gayri yerlerde niçe yüz bin delikler binâ eylemişler, kış günü cümle tuyûr anda kışlar.

Ve bu bâğun bir köşesinde dahi yine sarı pirinç telden örülmüş bir bölük hâne vardır. Cemî‘i doğanlar ve şâhîn ve balaban ve zağanos ve karakuşlar ve karagözler ve devlingeçler ve atmacalar ve deliceler ve yelveler ve'l-hâsıl cümle yırtıcı bâz makûlesi sayd-ı şikâr kuşlarının bu bâğda başka başka tülek hâneleri ve başka doğancıları var.

Ve bir köşesinde dahi hayvânâtın envâ‘ları var kim hemân fîl ve gergerdân ve zurnapây yokdur. Yohsa arslan ve kaplan ve bebr u peleng ve cemî‘i tilki ve çakal ve kurd ve Yenidünyâ mahlûkâtından bu dünyâda görülmemiş hayvânlar var kim gören âdem hayrân u vâlih olur. Bunların dahi hüddâmları başkadır.

Ve bir tarafında dahi eğer berrî ve eğer bahrî olan hûş u tuyûrun envâ‘ı mevcûddur kim Mısır'dan Menzile nâm vilâyetden ve Funcistân pâdişâhı vilâyetinden niçe bin gûne kuşlar ve kaz ve ördek ve an[g]ıt ve güvercinlerin envâ‘ları ve her diyârın ecnâs-ı mahlûk murğânları mevcûd olduğundan mâ‘adâ ceyranlar ve hımâr-ı beyâbânîler ve sığın ve karacalar ve tablalılar ve yağmurcalar ve geyikler ve kebş-i beyâbânîler ve teys-i kûhîler ve Alman ayıları var kim fîl kadar, ve'l-hâsıl cenâb-ı Kibriyâ bu edîm-i arzda ne halk etdiyse zî-rûh kısmından bu bâğda mevcûd olduğundan mâ‘adâ Yenidünyâ mahlûkları dahi bî-hisâb mevcûddur, zîrâ bu Nemse çâsârı cemî‘i milel-i Nasârâ üzre tasaddur edüp şehinşâh olduğundan bu gûne eşyâlar âsitânesinde bulunmak ünvân-ı esbâb-ı ihtişâmından ola.

Ve bu bâğda aslâ evler yokdur. Ancak bir gûne turfe libâs geyer iki bin kadar bostâncı kefereleri var, mezkûr kullelerde olup bâğbânlık ederler ve şeb [ü] rûz âyende vü revendelere cân u baş ile hidmet ederler. Ammâ,

Kâr-ı garâ’ib: Bu bâğ içre seyr-i temâşâ edüp gezerken ba‘zı gâfil âdemlerin yanında zenberekli lüleler vardır. Bilen âdem zenbereğe basınca bilmeyen âdemi zenberekden çıkan su ısladup üstü başı sır sıklam olup cümle yârân hande edüp seyr-i temâşâ ederler.

Temâşâgâh-ı acîbe: Bunda bir havz-ı azîm vardır kim içinde ol kadar mâhîler var kim hisâbın ve envâ‘ın Hudâ-yı Bîçûn bilir. Gece ile bâğbânlarda bir gûne şem‘-i kâfûrîler var, bu havz kenârında ol şem‘ayı çerâğân etdikde *el-azametullâh* ol havzın bir köşesinde bir kemer vardır, hemân ol kemer içinde küçük kalyonlar ve kadırkalar zâhir olup bir ceng-i azîm edüp âdemleri topdan ve tüfengden ***[53a]*** ölüp kimisi deryâda âdemleri gark olup ba‘zı gemiler batup gark olur, ba‘zısı kalyonlar ve kadırgalar alup içinde benî âdem Ye’cûc u Me’cûc gibi kaynaşup bir arbede ve bir kızıl kıyâmet ceng olup yine gemiler mezkûr kemerlerden içeri giderler.

Diğer teferrücgâh-ı ibret: Yine gece ile bir havz kenârına varup bâğbânların üstâd ehl-i vukûfları havuz kenârında yine bir gûne alaca mûmlar yakup havz içre ol kadar uryân benî âdem zâhir olup havz içre avret ve oğlan birbirleriyle güleşler edüp gûnâ-gûn fuhşiyyât-ı cimâ‘lar edüp ve niçe su mâlikleri şekillerinde âdemler zâhir olup ağızlarından teferrüc eden âdemler üzre âteş-feşânlıklar edüp halkı kaçırırlardı ve kendüler dahi havz içre gâ’ib olurlardı.

İbret-i diğer: Yine gece ile bâğbânların ihtiyâr kefereleri kenâre-i havzda neft ve katrân şekilli bed râyihalı şeyler yakup su içinden başlı ve başsız âdem ve âdem leşleri zâhir olup havz suyu cûş u hurûşa gelüp yine teskîn olurdu. Mezkûr âteşler üzre bâğbânlar bir gûne daru gibi ve burçak ve nohud ve bakla gibi hubûbâtları âteş üzre dökünce havz kenârındaki temâşâ eden âdemlerin kimi başlı ve kimisi başsız ve kimi sarı ve kırmızı ve yeşil ve kara çehreli âdemler olup ba‘zı âdem havfinden kendüyi başsız zann edüp başını yoklar. Hattâ paşa imâmının bir oğlanı kendüyi başsız görüp kendüyi havza atup gark olayazdı. Bâğbânlar çıkarup gulâmı halâs etdiler.

El-hâsıl bu şehirde bir hafta oturup her gün gelüp pâdişâhâne seyr-i safâlar ve temâşâlar edüp

zevk u safâlar ederdik. Dahi niçe bin gûne ibret-nümâ şeyler gördük, ammâ tahrîri mümkin değildir. Rûm u Arab u Acem'de ve cemî‘i kâfiristânda bu bâğ-ı hıyâbân-ı İrem meşhûr-ı âfâk olup hasretü'l-mülûk bir cinîn-i ravza-i musanna‘dır. Hattâ bir kral cülûs etdikde alay-ı azîm ile Beç'den bunda gelüp Sultân Süleymân Hân'ın halvethânesinde başpapas krala kılıç kuşadup yine alay-ı azîm ile Beç kal‘asına girüp tahtına cülûs eder.

Ve bu bâğ-ı cihân Beç kal‘asına bir eyi top menzili bir mürtefi‘ yerde Küçük Alman eteğinde bir bâğçe-i iremdir. Ve bu mahalle böyle i‘tibâr edüp kal‘a-i bâğ-ı Merâm etmeden murâd [u] merâmları oldur kim,

"Böyle bir serâperde-i serîr-i Süleymân sâhibi Süleymân Hân bu mahalle gelüp iki kerre yüz bin askeriyle üç ay Beç kal‘asın döğüp ve kışa kalup ve Beç kal‘asın alamayup böyle otağın bırakdı gitdi" deyü kendü nâmları i‘tibâr bulmağ içün bu kadar hazîne ve mâl-ı Kârûn harc edüp böyle kal‘a ve bu gûne bâğ-ı cinân yapmışlardır.

"İnşâallâh yine bizim içün ma‘mûr olmuşdur. Hudâ yine dest-i İslâm'a müyesser ede" dediğimde bir büdelâ şekilli çâşnigîr âdem eydir:

"Allâh bu bâğı ve kal‘a-i Beç'i toksan dördde İslâm eline vermeye, zîrâ bu binâları cümle harâb ederler" dedikde gözleri tâs-ı pür-hûna döndü.

Bir mecâzîbûndan kimesne idi, ammâ Allâh ân-karîbü'z-zamân asker-i İslâmın kudûmiyle bu şehir hâkine kadem basmağı müyesser ede, *âmîn.*

Ve bu bâğçenin cânib-i erba‘asında ol kadar vüzerâ ve a‘yân-ı kibâr keferelerinin bâğ u bâğçeleri var kim hisâbın başkomsar bilir, zîrâ bu şehrin hâkimi odur.

Ve bu şehrin maşrık cânibi tâ nehr-i Tuna'ya iki sâ‘atlik yer varınca serâpâ bâğ u bâğçeler ve âb-ı revânlardan taşra cümle çemenzâr ve lâle-ızâr asker konacak sahrâlardır.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu mesîregâh-ı merâmı teferrüc edüp kralın ziyâfetlerin iki kerre yeyüp paşa kethudâsına ve her tevâbi‘lerine kral tarafından cüz’î ve küllî hedâyâlar verilüp andan yine tekrâr,

Menzil-i şehr-i Peşpehil

Bunda bir hafta zevk u safâlar edüp ba‘dehu çâsâr-ı bâ-vakâr tarafından baş tercümân Meykel ve başkomsar gelüp,

"İnpirator hazretleri sultânıma selâmlar {etdi}. ‘Ale's-sabâh mübârek bâzârımız günüdür. İnşâallâhu Te‘âlâ alay ile şehre teşrîf buyurursız’ dediler. Lâkin ‘Ağırlık arabaları ve cümle ağırlıklar mukaddem gitsinler’ deyü çâsâr hazretleri eyle buyurdular" dediklerinde hemân paşa eydir:

"Bizim ağırlığımızda kimsenin hükmi yokdur. Pâdişâhımızın içinde emânet hedâyâları vardır. Ağırlık bizden ayrılmaz", dedi. ***[53b]***

Der-beyân-ı münâza‘a-i elçi paşa be-tercümân u başkomsar

Kefereler eydir: "Sultânımın ağırlığı ileri gitsin demeden murâd oldur ki sultânımın konağı kal‘adan taşradır. Sultânım siz sa‘âdetle alayınızla kal‘a izdihâmından geçersiz. Anıniçün ağırlık evvel gitsin, dedik". Paşa eydir:

"İmdi arabalar ve develer taşradan gitsin, katâr katırlar benimle gitsin", dedikde komsar eydir:

"Sultânım çâsâr hazretleri azametiyle buyurdular kim", deyince hemân paşa eydir:

"Vallâhi mel‘ûn ve bî-dîn bir dahi senin ağzından çâsâr azametiyle şöyle buyurdu lafzını işitmeyem, yohsa seni hançer kabzasıyla depelerim. Azamet bir Allâh'a mahsûsdur. Bizim Mekke ve Medîne pâdişâhı bile azametimle diyemez de sen ikide birde azametiyle dersin", dedikde kâfirin

nutka mecâli kalmayup âlem-i hayretde gaşş olup kaldıkda Meykel tercümân eydir:

"Sultânım çâsârın size selâm-ı firâvânları oldur kim ‘Alaylarıyla kal‘amıza girirken sancağ u bayrakları ve alemlerin açmasınlar ve sancak sırıkların kaldırmasınlar ve omuzlarında götürmesinler, zîrâ kal‘a kapusu alçakdır. Ve mehterhânesin çalmasınlar ve benim mehterhânem paşanın önü sıra çalınsın. Ve bizim sultânzâdeler ve vüzerâzâdeler paşanın önü sıra gitsinler ve paşanın ardı sıra benim iç oğlanlarım yürüsünler. Ve cümle sipâhîlerim ve goroflar ve kapudanlar ve irşekler ve beğlerim paşanın önü sıra gitsin’, deyü çâsâr buyurdular" deyince ol ân paşa bir âteş-pâre olup eydir:

"Baka kâfirler siz beni bu şehirde bir hafta oturtmanın aslı ve fer‘i ve netîcesi buna mı çıkdı? Bu sizin etdiğiniz teklîf-i mâlâ-yutâklar bize ta‘zîmen midir, yohsa tahkîren midir?" dedikde kefereler eyitdiler:

"Hâşâ sümme hâşâ bu cevâblar sultânıma tahkîren ola. Lâkin cümle gelen elçi paşa karındaşlarınıza böyle ederiz. Kânûn [u] kâ’ide-i Ungurus'ümüz böyledir", dediklerinde paşa-yı zorkâr eydir:

"İmdi sizin kânûnınız eyle ise o kâfir-i bî-dînin âyîn-i bâtıl-ı nâ-kânûnlarıdır, ammâ biz İslâm pâdişâhının vüzerâlarıyuz.

Bizim İslâm üzre kânûn-ı kadîmimiz böyledir kim ben Rûmeli beğlerbeğisiyim, kânûn-ı teşrîfâtımız budur kim taraf-ı pâdişâhîden on iki yük akçe hâss-ı hümâyûnum vardı[r]. Eğer ma‘zûlen ve eğer mansıbda da‘vâ dinleyüp mücrimleri katl ü salb [u] siyâset ederek ve yedişer kat mehterhânemi çalarak alay ederim ve alayım içine ecnebîden bir âdem komam. Girirlerse vur ederim.

Ben Mekke ve Medîne ve Kuds-i Şerîf ve Bağdâd ve Mısır ve Şâm ve Haleb pâdişâhının elçisi olam, niçün Sancağ-ı Resûlullâh'ı açmam ve niçün mehterhânemi çalmam ve niçün alayım içine kâfirleri koyup cümle ağavâtlarım târumâr etdiririm? Ve niçün alayımda kâfirlerin boruların ve tablları ve deccâlların çaldırırım.

Ey imdi sizin murâd-ı merâmınızı anladım. Biz bu sizin teklîfiniz üzre krala varmam ve kânûn-ı Âl-i Osmânîyi bozmam. Ve beni sâ’ir elçilere kıyâs etmen. Anlar Kanije eyâleti ve Tımışvar eyâleti pâyesiyle gelirler idi. Celb-i mâl içün Âl-i Osmân'ın ırzına şe’n getirüp kral elinden şarâb dedikleri harâmı içerlerdi. Bana ise ne mâl ve ne menâl ve ne şarâb-ı pür-zevâl lâzım. Ancak ırz-ı pâdişâhî ve ırz-ı Muhammedî lâzımdır.

Eğer kânûnımız üzre beş yüz altmış aded âdemlerime birer kıyye ekmek ve birer vukıyye et ve beş yüz re’s atlarıma birer yem ve gayri harc-ı ma‘kûlâtlarımızı verirseniz ma‘kûldür ve illâ kânûnımıza ri‘âyet etmeyüp bize hakâret ederseniz ben bunda on yıl cümle tevâbi‘imle otursam şîr-i hurma ve kıtrınebât yedirüp cümlesine dîbâ ve şîb ve zerbâf geydirüp otururum ve siz bana iltifât etmediğinizi Sadrıa‘zama arz ederim. Sizin dahi elçinizi İslâmbol'da köpek yerine komayup rağbet ü iltifât ü i‘tibâr etmeyüp Galata'da meyhâneler içre pağurya ve yengeç ve kerevit ve sağorine ve midye ve istiridye nâm müzahrafâtları ve sümüklü böcekleri ve kaplıbağa ve ıhtapot balıkları yesin", deyüp hemân paşa eydir:

"Tîz dîvân efendisin çağırın, Sadrıa‘zama hâlimiz i‘lâm edüp arz edelim ve cümle askeri ve Tatar askerin dağıtmasınlar", deyü dîvân efendisine arz yazmağa tenbîh buyurduklarında hemân tercümân ve komsar keferelerin akılları başlarından gidüp paşanın ayağına düşüp,

"Amân sultânım lütf eylen, arzı yazman. Varalım bir kerre çâsâra tanışalım" dediklerinde paşa eyitdi:

"Bire hey, mel‘ûn ve bî-dînler, söze gelse ‘Çâsâr şöyle cem-cenâb ve azîmü'ş-şân ***[54a]*** filân falândır’ dersiniz. Bunu çâsâra tanışacak ne var, çâsârdan gayri iş bilir ve söz bilir âdemleriniz yok

mudur? Bizim Âl-i Osmân vezîrleri işler görür, kal‘alar alır, bozar bozulur, Erdel kralların ve Eflak ve Boğdan beğlerin ma‘zûl edüp Erdel'de Yanova ve Varat kal‘aların feth ederler, pâdişâhın haberi olmayup sonra fetihnâme haberin gönderirler, ammâ sizler elçiye bir ekmek ve bir okka et ziyâde verelim mi, deyü hemân çâsâra tanışırsız ve yine Âl-i Osmân ile denk-â-denklik satarsız", dedikde cümle kâfirlerin özrleri kabâhatinden eşedd olup hâmûş-bâş oldular.

El-hâsıl bu hâl üzre niçe gûne güft ü gûy lecc ü cidâller olup hamd-i Hudâ elçi paşamız küffâr-ı hâksârın zerre kadar sözlerine mütâba‘at etmeyüp cümle sözlerine mu‘âraza üzre oldu.

Âhır-ı kâr bir hafta leccden sonra elçi paşanın her ne murâdları var ise kralın,

"Makbûl-ı hümâyûnum olmuşdur. Safâ geldin ve hoş geldin, kadem getirüp yüzümüz basa geldin, ammâ kal‘a içinden alay ile geçerken sancakların sehel eğsinler" deyü ricâ etmişler, ammâ mukaddemâ sancakları açmasınlar ve baş aşağı etsinler demişler idi. Şimdi sehelce eğsinler demişler. Hemân Paşa eydir:

"Hâşâ ben sancağı aşağı alup bu iş sâhibi olam, meğer bunda ölem", deyü yemîn-i muğallazalar edüp âhır-ı kâr küffâr-ı hâksâr çâsâr-ı nâ-bekâr nâçâr kalup bir gûne ricâları geçmedi.

Beç kal‘asına alay ile girdiğimiz tertîbi beyân eder

Çünki ale's-sabâh oldu, paşaya başmeykel ve başkomsar ve ikinci vezîr huzûr-ı paşaya gelüp yer öpüp,

"Çâsâr size selâmlar etdi, buyurun cümle murâdınız üzre alayınız olsun" deyü kraldan bir cevâhirli ve sekiz atlı bir hınto araba getirdiler kim hakkâ ki çâsâr krala mahsûs araba-i murassa‘dır kim gören âdem dîdeleri hîrelenir. Hemân paşa

"Ben arabaya binmem ve biz Osmânlıyuz. Bizim mu‘tâdımız küheylân atlara binüp cirid oynayup gazâlara gitmekdir. Bizim İslâmbol'da böyle arabalara avretler biner, bize lâzım değildir" dedikde,

"Siz a‘lemsiz sultânım" deyüp kefereler bir tarafa durup cümle asâkir-i İslâm alaya âmâde olup yedişer kat mehterhâne ve cümle cebe ve cevşene müstağrak olup âmâde durdular.

Sene 1074 mâh-ı zilka‘desinin (---) gününde Cum‘aertesi gün cümle ağırlıklar ile tuğları konakçıbaşı Beç'e götürüp konaklarımıza cümle hüddâmlarımız konup meks edüp ba‘dehu cümle hüddâmân pür-silâh olup mükellef ü mükemmel hazînedâr ağa ile geride âhen-pûş çârkâb tîrkeşli iç ağaları hazîne katârları ve arabaları ve develerin ardala ve nâkûsların çalarak ve cümle katârların havud ve hatablarına bayraklar zeyn edüp köslerin çalarak cümle çâşnigîrân ve kilarciyânlar pür-silâh küheylân atlar üzre ellerinde mızrakları üzre gûnâ-gûn harîr bayrakların zeyn edüp ve cümle ağırlık[lar]ı olan Nemse arabaların dahi bayraklar ile donadup konağa gidüp cümle ağırlıkları yerleşdirüp ale's-sabâh bâzâr gün konağa gidüp yerleşirler.

Andan seyis ve harbende makûleleri kalup konakçıbaşı ve hazînedârbaşı ve cümle hüddâmân karakullukçular yine şehr-i Peşpehil'e gelüp cümle ağavât atlara süvâr olup öyleden üç sâ‘at evvel cümle asker-i İslâm âmâde durdular.

Cümleden evvel tâ’ife-i akkâmân ve cümle meş‘alciyân meş‘allerinin saplarına gûnâ-gûn atlaslar sarup ve meş‘aller boğazlarına zî-kıymet münakkaş yağlıklar bağlayup ve meş‘allerin içlerine lâle ve sünbül ve benefşe ve erguvânlar ve gül ü ful ü reyhânlar zeyn edüp âdâb üzre *illâ yansuru's-sultân* deyerek ubûr etdiler.

Andan Tatar askeri andan çâşnigîrler andan taşra kilarcılar andan aşçılar andan müteferrikalar andan {Tatar askeri andan} vâcibü'r-ri‘âyâ ağaları andan bizim ile ta‘yîn olunan Budin ve Egre ve Kanije ve Ustolni-Belgradı ve Üstürgon ağalarının eşbehleri bunlar dahi pür-silâh ve zırh [u] zereh-

külâh ve kaplan postu ve kartal kanatları arkalarında ve başlarında Sâlihli ve Yahyâlı ve Porçalı ve Gerz-İlyâsî ve Evrenosî tâçlar ve yelken takyeler geyüp ve atları Hasenî ve Hüseynî ve Tunageçdi kınalı atlar ve yedekleri olup ellerinde kurd tüğü sarılı kosdaniçse sırıklar üzre gûnâ-gûn harîr filandıra bayraklar ile ve ellerinde ve bellerinde ve karabina tüfengler ile at başı berâber ubûr etdiler.

Andan paşanın delileri ve andan gönüllüleri hem-çünân pâk müsellah ve mükemmel ubûr etdiler.

Andan bu asker içre altı çift alay çavuşları ve ucbe-likâ heykel ile müsellah ve mükemmel zer-ender-zer nîmtâne haftanlar ve sîm ü zer mutalla‘ kemerler ve mükellef gümüş çevgân ve katîfe çerkâb düğme şalvarlar ve başlarından gûnâ-gûn serbendler üzre sîmurğ-ı ankâ otağaları ve niçe gûne ***[54b]*** ablak cığalar ve turna telleri ve şâhîn tellerin başlarına zeyn edüp atlarının başlarında dahi ablak çığçığalar ve gerdenlerinde zîller ve altı pâre geyim yancıklar cümle polad-ı Nahşivânîden olup bahrî hotaslar ve kaplan postları ile asker arasında çavuşlar na‘ra-i Allâhu Ekber sadâsın urarak ve cümle askere "İkişer ikişer ağalar" deyü na‘ralar urarak ubûr ederler.

Andan iskemle sâhibi ve katâr ve mehâr sâhibi kapucubaşılar pür-silâh zer-ender-zere müstağrak olup semmûr kürkler ile atları bahrî hotas ve yancıklarıyla küheylân atlar üzre yan yana ve rikâb rikâba giderken ardları sıra her ağanın pür-silâh kantar sırıklı köçekleri ile ubûr etdiler.

Ve bu ağavâtların önleri sıra birer ve ikişer küheylân atlar yedeklerin müzeyyen ve mülebbes yedekçileri bir sıra yedekler çekilüp ubûr ederler.

Andan bu kapucubaşıların ardı sıra tuğlar ve yüğrük bayrakların önü sıra imâm ve mü’ezzin ve hakîr ve paşanın şeyhi ve kadı efendi ve dîvân efendisi ve kapucular kethudâsı ve paşanın oğlu beğefendi dahi cümle mülebbes ve muhteşem ubûr olundu.

Andan bu askerin ortasında kırk elli kadar kırmızı şalvarlı cündîler atlar üzre ayakda durarak ve ba‘zısı atlar üzre tepesi üzre durup gûnâ-gûn silâhşorluklar ederek birbirlerine topuzlar atup dutup ve at üzre bağdaş kurup ve diz üzre eğer hânesinde oturup ra‘d-vâr at koşdurup ve atlarının karnı altından girüp öte tarafından çıkup at gerdânına asılup yine ata bilâ rikâb pertâb edüp binüp ve yine at koşdururken atın kolanın çözüp at yıldırım gibi şakıyup giderken eğeri altına alup çıplak at ile koşdururken yine eğeri altına koyup atın eğerleyerek gidüp at üstünde ayak üzre namâz kılup kâhîce at üzre bir ayak üzre durup kimisi at üzre uyuyup her bir cündîler birer gûne lu‘bedebâzlık ve silâhşorluklar ederek ubûr ederlerken küffârlar bu hâl-i sanâyi‘leri görüp âlem-i hayretde kalır.

Andan yine bu asker ortasında gûnâ-gûn pehlivânların gürzbâzları ve kemânkeşleri ve matrakbâzları ve şemşîrbâzları ve at ve deve sıçrayan çâpük-bâz pehlivânları ve niçe çift yağlı meşin tuman geymiş zeber-dest uryân pehlivânlar sığır boyunduruğu kadar demir yaylar çekerek ve câ-be-câ mahallerde birbirleriyle güleş ederek küştegîrân pehlivânlar niçe gûne lu‘bedebâzlıklar edüp gûnâ-gûn ma‘rifetler icrâ ederek ubûr ederler.

Andan tuğların ardı sıra paşanın emîr-i âhûr ağası cemî‘i sarrâcları ile ellerinde kargı kantar sırıkları ile ubûr edüp andan sonra pâdişâhımızın çâsâra hedâyâ gönderdiği on iki re’s küheylân ve sâfinâtu'l-ciyâd misilli atlar kim her biri ıstabl-i Âl-i Osmân'da birer at-ı mu‘teberâtdır. Pâk u pâkîze gümüşî çullar üzre dîbâ sağrı-pûş ile atları tezyîn edüp her atın başlarında gûnâ-gûn musanna‘ saçak peçeli çatal zencîrli yularların her birin beyâz külâhlı yedekçi halîfeler her atı ikişer âdem zabt edüp ba‘zı atların ayaklarında zencîr bâr bendleri kığış kığış öterek her bir at ejder-i heft-ser gibi pertâb u raks edüp süheyl urarak ve yanları sıra üstâd Arab seyisleri piyâde ubûr edüp her atların başlarında ablak sorguc-ı şâhî teller ve çelengler ile her atın yanları sıra ikişer aded yine beyâz külâhlı hâs âhûr halîfeleri ve beyâz külâhlı piyâde tevâbi‘leri atların yanı sıra ubûr edüp ba‘dehu başhalîfe krala

verilecek iki re’s mücevher ve murassa‘ ve zer-ender-zere müstağrak olmuş cevâhir eğerli ve cevâhir rahtlı ve cümle incü ve la‘l ve yâkût ile tezyîn olmuş dikdik ve uyanlı iki re’s küheylân atlar ubûr ederken bunların dahi yanlarında yine pâk ü mülebbes âhûr halîfeleri beyâz yedekçi külâhlarıyla ubûr etdiler.

Andan bunların ardı sıra paşanın âhûr kethudâsı ile paşanın tokuz aded zer-ender-zere müstağrak olmuş pür-silâh mücevher rahtlı ve tokuz nefer yedekçiler küheyl atlar üzre zırh [u] zereh-külâhlı ellerinde yedekleri ile birer birer ubûr etdiler.

Andan ardı sıra altun tâslı ve başları beyâz ablak telli ve elleri teber-i Müslimîli on nefer şâtırların her biri dîbâ ve şîb ü zerbâf ve çârkâb incü dikme hil‘atler ve zerdûz eteklikler ve incü dikme kantûralar ve bellerinde debdevî ve dehdehî ve zîlbem ve âfitâbeler ve murassa‘ cevâhir kuşaklar ve cevâhir kaddâre kılıçlar ile ikişer ikişer ubûr ederler.

Andan bizzât paşanın yemîn ü yesârında mataracıyân ve tüfengciyân kırmızı çuka dolamalar ile cevâhirli Sinân Paşa matarası kim kırk bin guruş kıymet takdîr olunmuşdur ve mücevher zer nişâneli ve sadefkâr kundaklı dalyan tüfengler ve başlarında sırma zerdûz keçe üsküfler üzre beyâz otağalar ile olup paşa-yı kâmkâr-ı bâ-vakâr ise zer-ender-zerre müstağrak olmuş küheylân at üzre Rüstemâne oturup başında Selîmî destârı üzre murassa‘ murğ-ı hümâ sorgucu ve eğninde semmûr kabaniçse üzre murassa‘ şemşîr çarkâb tîrkeş kuşanup ardı sıra kırmızı keçe üsküflü silihdâr ve çukadâr ve ardı sıra yüz çift pür-silâh iç ağaları cümle pür-silâh olup küheylân atlar üzre yancıklı ve bahrî hotaslı iç ağaların ellerinde gümüş sarılı siyâh sağrılı hıştlar ile ikişer ikişer ***[55a]*** ubûr etdiler.

Andan elli çift iç mehterleri bunlar dahi pür-silâh tokmak tüfengler ile ubûr edüp andan paşa kethudâsı tevâbi‘leriyle pür-silâh ubûr etdiler.

Andan sancaklar ve bayraklar, andan yedişer kat üstâd kâmil çalıcı mehterleri segâh makâmında hâvî(?) usûlünde bir hoş-hevâ pîşrev faslı edüp ubûr etdiler.

Andan iç ağaların sarrâclarının ellerinde kargı sırıkları ile pür-silâh ubûr etdiler.

Andan sakâlar meşklerin ve atların gûnâ-gûn şükûfeler ile tezyîn edüp kendüleri siyâh meşin dolama esbâbları ile ubûr ederken kırbalarında mümessek bal şerbetlerin iki cânibinde olan temâşâcı küffârlara bezl ederek ubûr ederek bu tertîb-i alay-ı pâdişâhî üzre Süleymân Hân otağı bâğçesi önüne varıldıkda başvezîri olan Rudolfoş nâm kraldan paşaya bir cevâhir eğerli küheylân at getirüp paşanın göğsün öpüp ve gayri sultânzâdeler ve vezîrzâdeler ve gayriler cümle atlarından enüp paşanın dâmenin bûs edüp paşa dahi yüz bin nâz u istiğnâ ile kralın gönderdiği ata süvâr olup sehel gidüp yine atdan nüzûl etdi, zîrâ mel‘ûn küffârlar bed hûy at getirmişler. Yine paşa kendü atına binüp cümle gelen kâfirler bizim alayımızdan ileri gidüp vezîr dahi çâsâra gidüp ancak bizim alayımızda paşa yedekleri önünde altı vezîr ile altı aded kâfir borusu çalınup hâh nâ-hâh paşa iç ağaları içine vezîr oğulları ve sultân oğulları kim her biri birer pençe-i âfitâb u mehtâb gulâmlar iç ağaları içinde kaldılar.

Ve bu minvâl-i meşrûh üzre cümle askerimizle âheste âheste gidüp iki tarafımızda deryâ-misâl kara şapkalı küffâr askeri içinde kalup Beç kal‘asının Peşpehil kapusundan içeri dâhil olurken hakkâ ki kapusu küçük imiş, sancakları ve bayrakları ve tuğları kukalarından çıkarup sancakları omuzlarına alup kal‘a kapusundan içeri girince hemân yine sancakları açup [29] âyetleri zerdûz kâr ile nümâyân olarak giderken Beç kal‘asının cümle sûkları ve cemî‘i dükkânları ve altışar ve yedişer kat sarây-ı âlîlerinin revzenleri ve dam u bâmları ve cümle şâhnişîn ve maksûreleri âdem deryâsı olup alaylarımızı seyr-i temâşâ ederlerdi.

Bu hâl üzre kal‘a içre bir sâ‘atde kâh şimâle ve kâh cenûba bizi sokak sokak gezdirüp ba‘dehu Beç kal‘asının cânib-i şimâlinde üç kat demir kapulardan taşra yine kütür kütür mehterhânemiz çalarak şehir içi güm güm öterek mezkûr kapudan taşra çıkup nehr-i Tuna üzre bir haşeb gemi direklerinden mebnî olmuş cisrden cümlemiz ubûr edüp Ada varoşunda paşayı konağına koyup cümle ağavâta ve altı aded kral vezîrlerine ki anlar bizi alay ile kulağız olup getirmişlerdi, anlara ve sultânzâdelere paşanın bir ziyâfet-i azîmi olmuşdur kim ta‘âmın misk ü amber râyihasından küffârın ve gayrilerin demâğları mu‘attar oldu. Ba‘de't-ta‘âm kraldan başkomsar ve Meykel tercümân gelüp,

"Çâsâr size selâm-ı firâvân etdiler, yoldan gelmişlerdir, şu meyveleri ve sükkerî ma‘âcin ve eşribeleri ve bu zerdûz dîbâ ve şîb ü zerbâf çârşef ve yorgan ve câme-hâbları kabûl edüp bir hafta istirâhat edüp yine gelesi bâzâr gün inşâallâh anlar ile mülâkât oluruz" deyü bu haber ile dörd yüz aded kefereler ile bu kadar me’kûlât [u] meşrûbât u melbûsât-ı fâhireler ve müsmirât-ı nâdireler geldi kim cümlemize andan hisse olup zevk etdik.

Ba‘dehu paşa bu hedâyâları getiren keferelerin her birine onar altun bahşîş ihsân edüp cümle kefereler gidüp bizler dahi konaklarımızda âsûde-hâl olup her gün gûnâ-gûn seyr-i temâşâlar ile safâlar edüp Beç kal‘asın temâşâ ederdik, ammâ bu hakîrin Tuna kenârında bir şâhâne müferrah konağım var idi.

Evsâf-ı pây-i taht-ı şehr-i Alman-ı menhûs ve dâru'l-mülk-i çâsâr-ı inpiretor-ı kral-ı Ungurus, ya‘nî binâ-yı sûr-ı üstüvâr-ı Sebec, sedd-i Kızılelma-yı hasîn-i kal‘a-i Beç

Be-kavl-i müverrihân-ı milel-i kavm-i Nasârâ bu kal‘ayı ibtidâ Hazret-i Îsâ halîfelerinden havâriyyûndan olan Şem‘ûn-ı Safâ Hazret-i Îsâ gibi seyyâh-ı âlem idi. Cihânı geşt [ü] güzâr ederek bu Alman diyârlarına uğrayup Menûçehr evlâdlarından Mençaryan sohbetiyle Şem‘ûn-ı Safâ müşerref olup anın ta‘lîmiyle Mençaryan bu kal‘a-i Beç'i binâ eder, ammâ,

"Gelecek Muhammed'in târîhinde lafz-ı *zılle* ile Kostantinipol Iğrando Süleymân gelince korkman, kal‘ayı pek yapın. Sonra lafz-ı *gânim* târîhinde lafz-ı *ganîm* târîhinde Sultân Yûsuf Mehemmed-i zamân gelmesinden pek korkup Muhammedîler ile sulh edin" deyü Şem‘ûn-ı Safâ bu kal‘a-i Beç içün niçe rümûz-ı künûzlar söyleyüp bu kal‘a-i Beç'i amâr etdirüp niçe vasıyyetler eder.

Hâlâ bu elfâz-ı cıfr-ı câmi‘ler Beç kal‘ası içre İstifani kenîsesinde ve cemî‘i Macar ve Nemse vilâyetin ve Yûnân târîhlerinde bu Beç Kızılelması ve Büyük İrim Papa Kızılelmasını Osmânlı alacağı müsarrahdır, ammâ hakkâ ki Şem‘ûn-ı Safâ'nın nutk-ı dür[er]bârlarıyla ***[55b]*** işâret buyurdukları ba‘dehu Hicreti'n-Nebeviyye zılle târîhindeki sene 935'dir, ol sene-i menhûsda Süleymân Hân bu Beç kal‘asına gelüp Sinân Paşa ve Rüstem Paşa ve Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa kollarından lağımlar atılup her tarafdan yürüyüşler olup Çerkes meydânına varınca kâfirleri kıra kıra kılıç ururlar ve dendân-ı bedenlerde ezânlar okurlar ve derûn-ı hisârda bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı ganâ’imler alırlar.

Hikmet-i Hudâ yürüyüşde askerin gerisi işlemeyüp sehel te’hîr olundukda derûn-ı kal‘aya giren

guzâtdan Dayı Çerkez nâmında bir şehbâz dilâver ceng ede ede atını ve kendüyi kâfirler kurşumla urup şehîd ederler. Hâlâ Beç kal‘ası içinde Çerkes Meydânı'nda Çerkes Gâzî bir kemer altında atıyla vücûdu kadîd olup durur, dahi çürümemişdir.

Ba‘dehu Alman dağları eteği olmağile bir gece bir mertebe kar ve tûfân u boran olur kim cümle asâkir-i İslâm helâk mertebesine varırlar, zîrâ bu kal‘ayı Süleymân Hân muhâsaraya gelirken yollar üzre altmış altı pâre kılâ‘ları feth edüp geç kalınup asker-i İslâm zebûn olmuş idi. Ve asker-i İslâm kışa dutulduğun küffâr haber alup askerin cânib-i erba‘asın küffâr-ı bed-kâr yedi kral-ı dâl askeri ihâta etdiğin Süleymân Hân istimâ‘ edüp cümle umûr-dîde iş erleriyle meşveret edüp Süleymân Hân eydir:

"Murâdım Beç kralı olan Ferdinand Kral'a kendü haddin bildirmek idi. Çünki altmış altı pâre kal‘asın kabza-i tasarrufa alup kal‘a-i Beç'i bu kıyâfete koyup cemî‘i burc-ı müşeyyedelerin hâke berâber edüp harâb u yebâb etdik. Hikmet-i Bârî kılıç gibi kış geldi. Hemân şimdi tedârik oldur kim on iki bin yiğit ile ba‘zılar kırk bin yiğit ile Kâsım Voyvada'yı serdâr edüp Tuna'yı karşu geçirüp Tuna cisrin keselim, karşu cânibde anlar eli vilâyeti âteşe urup şikâr esîr almayup hemân küffârları cümle kılıçdan geçirüp karşu geçsinler" dedikde Kâsım Voyvada fermân-ı pâdişâhî ile kırk bin ve on iki bin yiğit karşu tarafa Tuna'yı geçüp küffârı kılıçdan geçirirken beri tarafda küffâr bu ahvâl-i diyergûnı görünce cümle küffâr Süleymân Hân'ın ardın almağı ferâğat edüp Kâsım Voyvada askerini kovmağa gidince hemân Süleymân Hân sene 936 mâh-ı Saferin on altıncı günü kal‘a-i Beç altında bârgâh-ı Süleymânî'yi bırağup, ammâ Ösek'deki büyük topu ve hazîneyi ve Sancağ-ı Resûlullâh'ı selâmete çıkarup mâh-ı mezbûrun yigirmi ikinci günü Cânkurtaran'a gelüp anda cân kurtarırlar, ba‘dehu yine Budin'e gelirler.

Tafsîl üzre Lem‘î Çelebi ve Edirneli Mehemmed Çelebi ve Celâlzâde Sâlih Çelebi tevârîhlerinde mufassal yazmışlardır. Bizim yazmamıza ihtiyâc yokdur. Ancak bu hakîr Evliyâ-yı pür-taksîr Beç kal‘asın görüp temâşâ etmemiz sebebiyle ba‘zı ahvâlâtların tahrîr etmek iktizâ etdi.

Ammâ kaçan ki Süleymân Hân seksen yedi bin asker ile Beç kal‘asın muhâsara etdikde yüz elli bin asker-i Tatar-ı adû-şikâr ile Sâhib Geray Hân geldikde Süleymân Hân ol gün Tatar Hân'ı Kırım'a gönderdi ve askerin yüzün dönderdi. Tatar askeri ise Âl-i Osmân'a lâzımlı askerdir.

Ve bu Beç kal‘ası Alaman dağı eteğindedir. Kışı gâyet katı olup sâ’ir diyârlardan üç ay evvel kışı gelir. Bu kal‘ayı muhâsara eden bir yıl mukaddem Budin'de meştâ edüp hemân nevrûzdan mukaddem kar alaca olmağa başlayınca asker-i İslâm ile Beç altında kar üzre meks edüp sâ’ir tedârikler görülünce evvelbahârda gelüp deryâ-misâl Tatar askerin Âl-i Osmân ordusu etrâfında kondurup kâfiristânın her tarafların vurdurup Beç'e imdâda gelen leşker-i küffârı kırdırup kal‘ayı murâd üzre muhâsara etmek gerek, zîrâ bu kal‘a-i Beç iklîm-i sâdisde bulunup ilm-i usturlâb üzre be-kavl-i Batlîmûs-ı hakîm bu beldenin arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) olup (---) derîce (---) ve dakîkadır. Anıniçün kışı şedîd olur. Ve biz bu Beç'de iken atvel-i nehârı mahallî idi, on sekiz buçuk sâ‘at ve bir dakîka idi.

Ve Süleymân Hân zamânı Beç kal‘ası yalın kat imiş, ammâ şimdi avcı elinden halâs olmuş gazâl gibi kendüyi çeküp çevirüp ol kadar metîn ve müstahkem olmuşdur kim gûyâ Sedd-i Ye’cûc u Me’cûc olmuşdur, ta‘rîf ü tavsîfden müberrâdır. Ammâ Hazret-i Îsâ havâriyyûnunun Şem‘ûn-ı Safâ'sının rümûzunda "*Zılle* târîhinde Süleymân'dan korkman" dediği gelüp zuhûr edüp hikmet-i Hudâ Süleymân Hân bî-feth avdet etdi, ammâ inşâallâh *gânim* ve dahi *ganîm* lafzı târîhinde Osmânlı bu kal‘ayı muhâsara etmeleri mukarrerdir, Hudâ fethin müyesser ede.

Ammâ küffâr müneccimleri, "Türk askeri gelir, ammâ Tatar bize imdâd edüp Türk'ü bozar ***[56a]***

ve Türk vezîrlerin kırup esîr ederiz. Ve bir azîmü'ş-şân bu kal‘a sebebiyle gâ’ib olup Türk'den çok kal‘alar alırız" deyü papas ve ladika müneccimleri böyle derler.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i tarh-ı tarz-ı binâ-yı kal‘a-i Beç

Bu kal‘anın cânib-i cenûbîsi Küçük Alman dağları dâmeninde Beç bayırları altında nehr-i Tuna'yı bir konak yerden bölüp mağribden maşrık cânibine akıdup kal‘anın şimâli tarafı dîvârın nehr-i Tuna döğerek ubûr eder, ammâ nehr-i Tuna bu kal‘a dibinden amelî akmak ile yukarudan kesüp yine büyük Tuna'ya akıtmak kâbildir, zîrâ biz bunda iken kal‘a altında nehr-i Tuna az kalup oğlancıklar berü bizim varoşdan karşu Beç'e su içre yürüyüp geçerlerdi. Sonra "Türk askeri suyun az akıtduğun görmesinler" deyü gulâmları suya girmeden men‘ etdiler. Ve bu Beç kal‘asının cânib-i cenûbdan nehr-i Beç akup kal‘anın kıblesi tarafı handakı içinden ubûr edüp haşeb cisr başında nehr-i Beç nehr-i Tuna'ya mahlût olur.

Ve bu kal‘anın lisân-ı Macar'da {ismi} Külvaroş'dur ve lisân-ı Nemçe'de (---) (---) dır, lisân-ı Latin'de (---) ve lisân-ı Yûnân'da (---) (---) dır, lisân-ı Ervâm'da Beç'dir, ammâ Beç dibinden akan nehr-i sağîrin ismidir. Bu nehir Küçük Alman'dan gelir âb-ı hayât sudur.

Ve kal‘a-i Beç Tuna kenârında iki katdır. Her kat dîvârı beşer adım kalın Şeddâdî metîn ve müstahkem tula dîvârdır. Tuna kenârı katının temeli sâfî hammâm kubbesi kadar fîl-i Mengerûsî gevdesi kadar iri taşlardır.

Ve bu Tuna kenârı tarafı kâmil iki bin adımdır ve on aded azîm tabyalardır. Her bir tabyada biner aded kefere bekler, zîrâ bizim konaklarımıza karşu idi ve her birinde ellişer pâre balyemez topları var, ammâ bu su tarafı dîvârları alçakdır, zîrâ su kenârı olmak ile bu tarafdan havf u haşyeti yokdur.

Ve bu iki kat dîvâr mâbeyni hayli enli vâsi‘ meydânlı yoldur. Yaprakdan ve çalı ve çırpı ve çalaşdan külbe-i ahzânlar gibi sazdan dükkâncıklar vardır. Fukarâ kefereler demir ve kömür gibi hurdevât fürûht ederler.

Ve Tuna kenârı sâfî iskeledir kim cümle transa gemileri bunda yanaşup kayıklar ve çırnıklar ve balıkçılar ve cümle odun salları ve direk salları ve şindire tahtaların salları bu mahalde gümrük önünde niçe yüz mahzenler vardır, anda yanaşırlar. Dörd kerre yüz bin altun hâsıl olur gümrük emânetidir.

Ve Beç kal‘ası maşrıkdan mağribe tûlânî şekl-i bâdemî vâki‘ olup Tuna kenârında bir alçak zemînde sağîr ü kebîr ve enderûn [u] bîrûnda cümle yigirmi yedi aded tabyalı bir sedd-i metîn ve bir hısn-ı hasîn sûr-ı refî‘u'l-bünyân ve nâmı âlîşân bir kal‘a-i Alman-ı bî-amân dâr-ı bî-îmândır. Hudâ sâhib-i îmâna müyesser ede.

Ammâ kal‘anın kendi vücûdunda olan on iki tabyası gâyet metîndir kim her birinde biner aded âdem alur tabyalardır. Kırkar ve ellişer pâre balyemez topları var, bunlardan mâ‘adâ tabyaları küçükdür.

Ve bu kal‘anın dîvârı üzre cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil on beş bin adımdır, ammâ tabyaları üzre adımlamağa dîdebân küffârlar komadılar. Eğer andan adımlayup hisâb olunsa yigirmi bin adım olurdu.

Ve cümle sekiz aded kapusu vardır, ammâ beşi şâhrâh-ı azîm kapulardır, üçü küçük kapulardır. Lâkin Tuna kenârınca birkaç kapular dahi vardır, ammâ anların isimleri ma‘lûmum olmayup hurdece su kapularıdır. Ve cânib-i etrâfi cümle handak-ı azîmdir. İllâ Tuna kenârındaki iki kat dîvâr tarafında handakı yokdur. Bu handak kenârınca bu kal‘ayı âheste âheste yürüyüp elimde tesbîhimle addetdim. Bu kal‘anın gird-â-girdi handak sıra kâmil on tokuz bin beş yüz elli aded hatvedir ve iki bin adım da

mukaddemâ Tuna kenârı idi. Bu hisâb üzre kal‘a-i Beç yigirmi bir bin beş yüz elli adımdır.

Ve bu kal‘anın mağrib ve maşrık cânibinde iki başları tâ Freng kapusuna karîb handak içi mâl-â-mâl nehr-i Tuna'dır. Ancak Freng kapusu semti iki bin adım handak içi kurudur, çayır ve çemenzârlı zemîn-i mahsûldârdır. Ve bu tarafı seksen kulaç derin handakdır kim nehr-i Tuna gelmemişdir. Ve her taraf handakı kâmil yüzer adım enli ve amîkdir, ammâ handakların iki başları alçakdır ve garb cânibi başında handak içine nehr-i Tuna'dan büyük gemiler girüp yatır handak içi bir liman-ı azîmdir.

Ve handak içine nâzır azîm topları var. Handakdan taşra on aded toprakdan tabyaları korudur serâmed toplardır. Bu tabyaların dahi başka handakları var, ammâ handakda suları yokdur, zîrâ bu tabyaların cânib-i erba‘aları sâfî ikişer ve üçer kat firça lağımlardır kim her biri üçer ve dörder hazîneli lağımlardır. Ve bu taşra tabyaların etrâfları cümle şarampavdan kazıklı meterislerdir.

Der-beyân-ı kerâmât-ı Gâzî Süleymân Hân

Kaçan kim bu kal‘ayı Süleymân Hân ***[56b]*** garb tarafında bu kal‘ayı döğdükde yıkduğu yer hâlâ vîrândır. Her yıl bir vilâyetden papaslar gelüp zu‘m-ı bâtıllarınca du‘â edüp bir hisâr-ı üstüvâr dîvârı yaparlar kim gûyâ Sedd-i İskender olur. Hemân ki dîvâr tamâm olunca bi-emrillâhi te‘âlâ cümle dîvâr temelinden yıkılup harâb kalır, hâlâ yine harâb olup durur. Âhır-ı kâr ol rahnedâr yerlere gemi tahtasından kalafatlı tahta dîvâr edüp durur. Gûyâ yamalı bir kal‘adır.

"Bu tahta dîvârdan bu kal‘aya âhır ölüm gibi zevâl gelir" deyü havflerinden bu mezkûr yıkık dîvârın önüne Tuna kenârına bir kat dîvâr dahi yapup iki kat dîvâr olmasının aslı budur.

Ve nehr-i Tuna'yı da bu yeni dîvâr önünden amelî akıtmalarının aslı budur kim "Kal‘a dahi metîn ola" mülâhazasıyla Tuna'yı cereyân etdirmişler.

Ve bu münhedim olan tahta kaplı dîvârın garb cânibinde handak aşırı bir varoş-ı azîm var idi kim bunda olan kal‘a-misâl sarâylar ve kenîse ve manastır ve hân u hammâm bezzâzistân ve dükkânlar bin Mısır hazînesi mâla olmazdı.

"Gânim târîhinde Türk askeri bu kal‘aya gelüp bu varoşda Türk siperlenüp bu kal‘ayı döğer" deyü havflerinden biz anda iken deryâ-misâl küffâr-ı hâksâr yedi kraldan gelüp mezkûr varoş-ı azîmde olan hânedân sâhiblerine akçelerin verüp cümle imârâtı "Yajuj Yajuj" deyerek eyle yakdılar kim külünü hâk-i nâpâkini Hemedânî sürme edüp üç ayda yere berâber edüp zemînine lağımlar ve niçe bin hıyel ü şeytanatlar etmeğe başladılar ve yedi aded metîn tabyalar ve handaklar ve şarampavlar etdiler.

Ve Süleymân Hân zamânından berü her sene on ikişer bin kâfir çerâhor gelüp bu kal‘anın işlerin işleyüp her vilâyet-i kâfiristândan her sene niçe yüz mühendis şeytân üstâd-ı kâmiller gelüp bu kal‘anın metîn ü müstahkem olmasıyçün her üstâd kal‘aya müte‘allık birer gûne binâ ihtirâ‘ inşâ ede ede bu mel‘ûn kal‘a bir hâle varmış kim gûyâ her bir köşesindeki ebrâcları ve tabyaları kûh-ı Elburz'a dönmüşdür.

Ve kara cânibi dîvârı yigirmişer adım kalın tolma rıhtım-ı Şeddâdî tula binâdır. Otuz adım enli dolma toprak dolma dîvârdır. Bu hisâb üzre cümle toprağiyle bu kal‘a dîvârı elli adım kalın dîvârdır.

Ammâ Freng kapusu tarafı Süleymân Hân zamânı sademât-ı topdan hayli rahneler yemiş, anıniçün ol tarafı gâyet metîn ü kavî fîl cüssesi kadar taş dîvârdır. Ve kapunun iki yanlarındaki cümle taşları yonma mutarraş ve musaykal taş değildir, cümle yumru ve yamrı taşlardır. Ve bu tarafı dîvârı seksen arşın bâlâdır.

Ve bu Freng kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur kim Budin ve Üstürgon tarafına meftûh olmağile elçi paşa ile bu kapudan içeri girdik, ammâ Sedd-i Bâbü'l-ebvâb kal‘ası kapusu gibi üçer kat eğri

büğrü yollu kemerler altından ubûr olunur mehîb muzlim kapudur.

Bu kapudan içeri Kral sarâyı bin adım kadar yakın şâhrâh-ı vâsi‘dir kim gûyâ dîvân yollarıdır. Ve bu kapu üzre beyâz mermer üzre iki başlı ve altun ile münakkaş bir karakuş tasvîri var kim iki başların kaldırup ve cenâhaynların açup ve minkârların kec kılup kapunun atebe-i ulyâsı üzre durur, ammâ hakkâ ki üstâd-ı mermer-bür eyle bir timsâl tasvîr etmiş kim gören ol murğı zî-rûh zanneder.

Ve her kapularda dahi böyle birer ibret-âsârlar vardır. Her birinin evsâfların terkîm eylesek Beç kal‘ası evsâfı hemân başka bir cild olur. Ammâ bu kapu cümle dervezelerden metîndir. Ve cümle kapular böyle üçer kat metîn ve kavî hadîd ü cedîd kapulardır.

Ve her kapular önünde handaklar üzre yüzer adım tûlı haşeb cisr-i kavîler var kim üçer yerden makaralar ile kalkar. Cisirleri kapuların önüne sedd edüp siper ederler.

Ve bu Freng kapusu tarafı dîvârları seksen arşın yüksek olmak ile kal‘a içinde Kral sarâyından gayri evler ve sarâylar görünmez ve kenîseler ve çanlıklar evlâ bi't-tarîk görünürler. Ammâ Beç suyu aşırı bâğlar içinde bu kal‘anın sehel havâlesi vardır. Ol tarafdan kal‘aya toprak ve siba ve meteris sürmek mümkindir kim *himmetü'r-ricâl takla‘u'l-cibâl*dir.

Ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr etrâfında temeli altı serâpâ sokak sokak küçük kemerler ile yer altından kal‘ayı başdan başa niçe yüz sokaklar ile dolaşırlar. Ve ol temel sokaklarında azîm saçma topları âmâde durur kim hîn-i muhâsarada "Taşradan kal‘a altına lağım gelirse buluna" deyü temelde sokaklar edüp şeb [ü] rûz âdemler gezer. Ve temel içine taşradan âdemler girirse saçma toplara âteşler edüp yer altında ceng ederler.

Ve bir kapusu dahi maşrık tarafına ***[57a]*** Sarây kapusu derler (derler), bir metîn üç kat kavî kapudur. Handak aşırı elli adım ba‘îd nehr-i Beç cereyân eder. Bu nehr üzr[e] beş göz bir musanna‘ Şeddâdî binâ bir cisri var, ammâ ol kadar âlî değildir. Bu nehrin öte tarafı tabahâne varoş-ı azîmdir kim cümle kefere debbâğları bunda sâkinlerdir.

Ve bu mezkûr Sarây kapusu tabyası üzre sun‘-ı Hudâ azîm bir kıltır ağacı var. Bu rûy-ı arzda bi-emrillâhi te‘âlâ aslâ nazîri yokdur acîb u garîb temâşâgâhdır. Bu edîm-i arzda bir dırahta müşâbeheti aslâ berk [ü] bârında ve bir haşebesinde eyle bir şecer-i hilâf yokdur. Cemî‘i kâfiristândan papaslar gelüp bu dıraht sâyesinde oturup gûyâ ibâdet edüp ziyâret ederler. Zu‘m-ı bâtıllarınca kaçan kim Hazret-i Îsâ halîfesi Şem‘ûn-ı Safâ safâ ile bu şehre geldikde "Bir ibret-nümâ âsârımız olsun" deyü elindeki asâsını zemîne sokup bi-emrillâhi te‘âlâ bu kıltır ağacı zâhir olup bir sun‘-ı Hudâ temâşâgâh dıraht-ı azîmdir.

Ve Beç suyu cisrinden aşağı nehr-i Tuna kenârınca Köprü kapusu şimâle nâzır üç kat demir kapulardır. Ve bu kapu önünde amelî gelen Tuna nehri üzre gemi direklerinden yedi göz cisr-i azîmdir kim elçi paşa varoşuna bu cisrden gidüp gelinir bir ma‘mûr varoş-ı azîmdir.

Sitâyiş-i varoş-ı Süveyde

Nemçe lisânı üzre Beç kal‘asının bir ismi Seveyte'dir. İbtidâ Beç bu zemînde binâ olunmuşdur. İki Tuna mâbeyninde bir cezîre-i tavîlde üç bin aded bâğ u bâğçeli serâpâ kârgîr âlî ve tahta ve kiremit örtülü ikişer ve üçer kat vâsi‘ sarây-ı azîmler cümle elçi paşaları ve Budin tarafından gelen elçileri bunda kondururlar, Tuna kenârında karşu Beç'e nâzır ma‘mûr hânelerdir ve altları cümle anbâr ve mahzenlerdir. Ve tersâhâne iskelesi ve gemiler yapılacak yerler cümle bu varoşdadır.

Ve Beç'de ne kadar Yahûdî var ise cümle bu şehirdeki sarâyların fevkânîlerinde cühûdlar olup aşağı hânelerinde Nemse küffârları olur. Gâyetü'l-gâye ankâ Yahûdî bâzergânları vardır.

Ve kral-ı dâllın bu varoşda bir vâcibü's-seyr bâğçesi vardır kim eğer bunu dahi başka ta‘rîf ü

tavsîf etsek felâhatnâme-misâl bir kitâb olur. Ancak ma‘mûr ve müzeyyenliği şundan ma‘lûm ola kim üç bin bâğbân keferesi ve yetmiş yedi bin ma‘dûd şeceresi ve yetmiş yerde her biri bir kral âsârları kasr-ı âlîleri var kim gören âdem vâlih ü hayrân olup cemî‘i nahlistân-ı gül-i gülistânın sâyesinden zemîne âfitâb-ı âlemtâbın şu‘lesi te’sîr etmez, gûyâ bir çârbâğ-ı hıyâbân-ı Acem'dir. Ve her â‘yân-ı kefere bâğlarının etrâfı kal‘a dîvârı gibi sûr çekilmiş bâğçeleri var kim her biri birer gûne tarh olunmuşdur. Ve cümle câme-şûy, ya‘nî esbâb yaykayıcı kefereler bu varoşda olurlar. Başka beş yüz hâneli mahalle-i ma‘mûredir. Şehr-i Beç içinde aslâ bir evde esbâb yaykanup çerkâb dökülmez. Cümle keferelerin esbâbları bunda gasl olur üstâd gassâllar vardır ve mahbûbe gassâl kızları meşhûrdur.

Bu varoşdan mâ‘adâ Beç kal‘asının etrâfında beş aded varoş-ı azîmi dahi var, altı varoş idi, birini henüz yıkup beş kaldı. Bizim oturduğumuz varoş ile altı varoşdur. Lâkin Beç kal‘asının cânib-i şarkîsinde Beç suyu aşırı **Tabahâne varoşu** cümle debbâğlar ve güdericiler ve kirişçiler ve boyacılar ve koyun ve sığır ve hınzîr kassâbları cümle bu varoşda sâkin olup şehirde aslâ zî-rûh kısmı boğazlanmayup kan dökülmez pâk şehirdir.

Andan üçüncü varoş **Peşpehil varoşu** mukaddemâ mevsûfdur.

Andan cânib-i (---) (---) (---) varoşu, (---) (---) (---) andan (---) (---) (---) varoşu, (---) (---) (---) andan (---) (---) (---) varoşu (---) (---) (---) .

Andan Beç'in cânib-i garbında iki sâ‘at ba‘îd nehr-i Nîl kenârında **Eski Beç varoşu** kal‘asın ecinneler zabt etmişdir, ammâ varoşu ma‘mûrdur.

Ve bu zikr olunan varoşların altısında dahi altı komsar hâkimleri vardır. Ve cümlesi bâğ u bâğçeli ve dırahtistânlı kal‘a-misâl Şeddâdî binâ onar bin hâneli evlerdir ve her birinde kırkar ve ellişer kenîsecikler ve altışar yedişer aded kal‘a-misâl manastırları ve yüzer ve yüz ellişer dükkânları vardır kim cümle bu mezkûr altı pâre varoşlar altmış bin evlerdir, ammâ cümle varoşdan mu‘azzam mezkûr şehr-i Peşpehil'dir. Andan sonra bizim oturduğumuz Elçi Paşa varoşu ma‘mûr ve müzeyyendir.

Evsâf-ı tetimme-i kal‘a-i Beç

Ammâ "Nefs-i kal‘a-i Beç'in içindeki amâristânı cümle kırk bin odadır. Ve cümle (---) aded kapu sarây-ı azîmlerdir. Çâsâr sarâyından mâ‘adâ cümle altışar ve yedişer kat-ender-kat kârgîr binâ sarâylardır kim ***[57b]*** her soffasında gûnâ-gûn maksûreler ve şâhnişînler ve revzen ve manzaralar var kim her biri sadefkârî ve halkârî kâhlar ve murassa‘-misâl dîvânhânelerin cümle iki kerre yüz bin pençeredir" deyü başdefterdâr nakl etdi ve sahîhdir. Anlarda kizb-kelâm olmaz.

Ve cemî‘i köşe başlarında vâki‘ olmuş şâhnişînlerin yanlarında birer gûne tel kafes örülmüş gûnâ-gûn kıbâblı küçük şâhnişînler var kim anlarda bülbüller ve papağallar ve tûtîler ve karatavuklar ve sarıasmalar ve gûnâ-gûn safîr urup hoş-elhân ile nağamât edici murğân-ı andelîbânların hurde şâhnişîn kafesleri var.

Ve bu kal‘a içi sokakları cümle hendese üzre sadranc nakşı tarh olunmuş sokaklardır. Cümlesi pâk u pâkîze kaldırım döşelidir kim bu şehre atdan gayri bir hayvânât giremez. Eğer at girüp terslerse der-akab dükkân sâhibleri ve hâne mâliklerinin hüddâmları at necislerin silüp süpürürler ve yağmur yağsa cümle hâne sâhibleri ve dükkânlardan oğlan ve avretler çıkup sokakları eyle pâk ü pâkîze ve mücellâ süpürürler kim bal dökülse yalanır.

Ve her sokak başında âdem kolu kalınlığı zencîrler hâzırdır. Her gece bu zencîrleri köşeden köşeye gererler. "Hîn-ı muhâsarada düşman kal‘a içine atlar ile ve yayan yürüyüş etmesin" deyü bu zencîrleri gererler kim çârsû-yı bâzâr emîn ola.

Der-beyân-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân

Cümle beş bin beş yüz dükkânlardır ve ol kadar tertîb üzre hemvâr binâ olunup eyle ma‘mûr ve müzeyyendir kim her bir dükkânçede birer Mısır hazînesi mâl vardır.

Ve her esnâf sokak sokak birer şâhrâha vâki‘ olup sâ‘atçiler ve kuyumcular ve kitâb basmacılar ve berberler ve derzilerin çârsûları eyle müzeyyendir kim gûyâ nakş-ı nigârhâne-i çîndir ve dahi sınâ‘ât-ı acîbe ve âlât-ı garîbe işlemede bî-nazîr esvâklardır.

Ve münebbihli ve mîkât ve ay ve günlü ve ebrâclı ve mâhiyyeli ve rûznâmeli asma çalar sâ‘atler işlenir. Ve cemî‘i ecnâs-ı mahlûkâtın tasvîrâtlarıyla gûnâ-gûn sâ‘at inşâ ederler kim gözleri ve elleri ve ayakları hareket edüp gören âdem ol hayvânları hayâtda zann edüp eyle hareket eder. Anı ise üstâd-ı kâmiller çarhlar ile hareket etdirüp sâ‘at etmişdir.

Ve cümle şehr içre ne kadar değirmenler var ise ne at ve ne sığır ve ne âdem çevirir değirmenleri ve kebâb şişlerin ve kuyulardan kovalar ile sular çekmeği ve sahrâlarında gezen arabaları atsız ve sığırsız cümle hıyel u şeytanat ve musanna‘ sâ‘at çarhlarıyla hareket eder değirmenler ve kebâb çarhları ve kuyuların dollâbları ibret-eser arabalardır, ammâ her araba sahrâlarda giderken yüz kantâr yük çeker, on câmûs çeviremez arabaları çarhlar çevirüp düz yerde râhat gider, ammâ yokuşa gidemez, enişe serî‘ giderken arabanın ardında bir bâr-ı sakîl sürüdüp arabalar aşağı ense râhat gider. Ancak araba üzre bir kâfir elinde bir çatal demir uçlu sırığı var, anınla arabayı sağa ve sola çevirir. Araba pek gitsin derse sâ‘at gibi arabanın çarhların kurup sür‘at üzre gider. Ammâ,

San‘at-ı garîbe: Bu çarhlı arabaların ba‘zısı hem arabadır hem dörd tekerleklerinin yanlarında birer un değirmenleri var. Ba‘zısında ikişer değirmen işler, ammâ bu değirmenli araba iki katdır, az yük götürür acîb u garîb musanna‘ arabalardır.

Diğer san‘at-ı acîbe: Bu şehr-i Beç içre gûnâ-gûn demirden el değirmenleri inşâ edüp bir heybe veyâhûd harârlara koyup seferlere götürürler, bir sâ‘atde iki kîle un öğüdür. Gerçi cümle âlât-ı çarhları demirdir, ammâ gâyet hafîfdir, bâr-ı sakîl değildir ehl-i sefere gâyet lâzımlı el değirmenler.

Nev‘-i dîğer: Bu gûne bir sandûkacık içre yine demirden un değirmenleri yaparlar, âdem çevirmeden çarhlar çevirir. Hemân buğdayın eksik etmeyüp on iki sâ‘atde bir çarhların kurdukça dakîk-i rakîk beyâz un öğüdür.

San‘at-ı ibret-nümâ: Bir gûne mûm şam‘dânı yaparlar. Nîm sâ‘atde bir mûm fitîlini kesmeğe şam‘dânın içinden bir şekl-i mudhik bir Arab çıkup mûmun fitîlin elindeki mıkrâs ile kesüp yine şam‘dânın altında pinhân olur.

San‘at-ı dîğer: Bir gûne kutucuk içinde kav ve çakmak ve kibrît ve çıra vardır. Hemân tüfeng çarhı gibi çakınca çıra yanup alev ber-alev olup dağları ihrâk eder, ehl-i sefere lâzımlı şeydir.

Musanna‘-ı âhar: Dörd ayaklı bir demirden çarhlardır. Kaçan kim et kıymak ve soğan doğramak ve tütün kıymak ve gayri ***[58a]*** eşyâlar doğramak murâd edinsen hemân bu çarhların sâ‘atin kurup ân-ı sâ‘atde beş vukıyye tütün ve elli vukıyye eti eyle kıyar kim gûyâ ma‘cûn eder.

Der-kâr-ı musanna‘: Yine demirden çâr pâye üzre çarhları var ve gûnâ-gûn kuş yeleklerinden gûyâ yelpâzeye benzer ba‘zı kanat değildir tirşe deriden yâhûd güderiden yelpâzelerdir, hemân mezkûr bisâtun çarhların kurup şiddet-i hârda yanına kosan ol mirvaha döndükçe oda içinde rûzgârdan oturulmayup belki kürk geymek iktizâ eder bir çarhlı musanna‘ yelpâzedir.

Hâsıl-ı kelâm bu şehr-i Beç'de bunların emsâlleri niçe yüz bin aded böyle musanna‘ garâ’ib ü acâ’ib şeyler işlerler.

Der-beyân-ı hân-ı tüccârân-ı berr [u] bihârân

Cümle yetmiş aded sağîr ü kebîr hânları var ammâ yigirmisi kal‘a-misâl hânlardır kim Yenidünyâ'dan ve İşpanya ve Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve İsfaç ve Filimenk ve Çeh u Leh u Daniska ve Krakov u Maskov ve Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Acem ve Özbek ve Hind ü Arâk u Arabistân ve Rûm'dan ve cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın ulu bâzergânları bu Beç'e elbette gelüp bu hânlarda niçe bin yük çözüp ve bağlayup niçe bin milyon mâl kâr [u] kisb edilir hân-ı azîmler. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı hammâmât-ı râhat-ı cân

Cümle beş aded hammâm-ı dil-sitândır. Lâkin hammâmları Rûm u Arab u Acem tarzı gibi değildir. Çâr köşe bir dîvâr içre cümle kubbeleri câmlardır. Ve bu kubbelere varınca hammâmın dörd yanından taş nerdübân ile kademe kademe kubbeye çıkarsın. Her kademe nerdübânları enlidir. Tab‘atine göre ne kadar ısıcak istersen ol kadar kubbeye çıkarsın. Gerçi kurnaları vardır, ammâ Rûm'un gibi muslukları yokdur. Hemân soba kazanlarının lüleli çeşmelerinden hammâmcılar ısıcak suları kırmızı ardıç ağacı gerdeller ile suları taşıyup kurnalara korlar ve yine sovuk su dahi hâzır ederler.

Ve dahi tâ kubbe berâberindeki nerdübânların pek ısıcağına tahammül edemezsen birkaç kademe aşağı enersin dahi sermâ istersen tâ aşağı kademede yaykanırsın, ammâ hukemâ-yı kudemâ bu hammâmları hikmet üzre te’lîf edüp her kademede yaykanan âdemlerin çerkâbları aşağı âdemlere dokunmayup ve bir kes bir kesi görmeyüp murâd [u] merâmları üzre herkes yaykanır. Hevâları ve mâları hûb hammâm-ı rûşinâlardır.

Ammâ germiyyet-i harâretini üstâd-ı selef eyle eylemiş kim bu hammâmların içinde dörd köşesinde dörd aded kubbe gibi câmlardan mebnî sobalar vardır, içinde alev ber-alev yanan âteşleri hammâm içinde yaykananlar görürler, anların altlarında menfezleri var, hammâmın altına sobalardan alev gidüp hamma ıssı olur. Ve mezkûr câm sobalar üzre iri iri kırmızı akîk-misâl taşlar vardır. Kaçan kim hammâm pek ıssı olsa bu kırmızı taşların birezin hammâmcılar demir kürekler ile kaldırup bir köşeye korlar, hemân hammâm sovuk olur. Eğer yine demir küreklerle ol taşları sobalar üzre korsa hammâm yine ıssı olur. Ve soba kazanları hammâm içinde mefret bakır kazganlardır kim çeşmeleri vardır. Hemân kuyulardan suyu çeküp kazganlara dökerler.

Temâşâ-yı garîbe: Bu hammâmların cümle hüddâmları ve dellâkleri cümle kocakarılardır kim her biri gûyâ Restâlîs ve Câlinûs ve Bokrât ve Sokrât misilli pîrezen hukemâ karılardır. Kîseyi anlar sürüp şerbetler ve ihtikânlar ve kırık ve çıkık olan kimselere mu‘âlece edüp cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ olanlara bu dellâk karılar hacamatlar edüp gûnâ-gûn şîşeler ve yakılar koyup dâ-i devâ ederler, ammâ bir garîb temâşâdır kim bu hammâma giren keferelerin ihtiyârları beyâz fota kuşanırlar, ammâ ne kadar dilberân-ı sıbyânları var ise cümle uryân hammâma girüp beyâz billûr-misâl tenleri var kim gûyâ vücûdları pâlûde-i ter gibi dir dir ditrerler. Tâ şol mertebe nerm ü râm şahme gibi yumuşak vücûdları vardır. Cümlesi geysû-yı müşkbârların çîm-ender-çîm mergûle mergûle edüp hammâmda zevk u safâ ederler.

Der-vasf-ı meydân-ı bâzâr-ı kal‘a-i Beç

Cümle şehr içre on aded yerde bâzâr meydânları vardır. Evvelâ Yemiş Bâzârı Meydânı ve Ekmek Meydânı ve Unkapanı Meydânı ve Çerkes Meydânı.

Süleymân Hân asrında bir Çerkes yiğidi ol mahalle gelince at koyup küffârı kıra kıra kendüsi dahi şehîd olup hâlâ bir kemer altında ol Çerkes yiğidi atı üzre kendüsini hukemâlar muğlâb ile nâm içün

kadîd edüp tuç gibi cümle silâhıyla ve zırh [u] zereh-külâhı ve tîrkeş ve esbâbıyla ve başında şıpırtma kalpağıyla atı üzre durur. Atı dahi ***[58b]*** muğlâbla kadîd olup durur. Anıniçün Çerkes Meydânı derler. Ve bu yiğidi tüfeng ile şehîd eden kefereyi Ferdinand Kral getirüp,

"Niçün böyle gâzî yiğidi böyle hîle ile urup tüfeng ile urdun. Çünki yiğit idin niçün atından yıkup yiğitlik edüp başını kesmeyüp muhanad tüfengiyle öldürdün?" deyüp Kral-ı dâl adâlet edüp Çerkez'i şehîd eden kâfiri ol Çerkez yiğidinin karşusunda dîvâra urup işkence ile dîvâr içre mürd olup hâlâ ol dahi kadîd olup dîvâr içre cîfe-i murdârı durur.

Andan Zindân Meydânı ve Kral Sarâyı Meydânı ve Siyâset Meydânı ve Fîl Meydânı ve Koç Meydânı ve İstifani Manastırı Meydânı, bunlar hayli vâsi‘ bâzâr meydânlarıdır kim her birinde {bâzâr durur}.

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân

Çeşmeler ve havz u şâzrevânlar ve selsebîl ü fevvâreler gûnâ-gûn mîllerden ve taşdan oyulmuş âdem sûretlerinin zekerlerinden ve kara ve beyâz fîllerin hortumlarından ve bakır su sığırlarının ağzından ve demir eşeklerin ağzından ve niçe beyâz mermer arslanların ağızlarından ve dahi bir iki ve üç ve yedi başlı tuç ejde[r]hâ sûretlerinin ağızlarından âb-ı hayât sular gıjgırup havz-ı azîmlere cereyân edüp her havz aşren fe-aşrenden vâsi‘ havzlardan cümle benî âdem suları alup def‘-i atşân ederler. Beç kal‘asında olan çeşmesâr-ı selsebîller cümle birer gûne hayvânât sûretlerinden cereyân eder.

Der-sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân-ı kal‘a-i Beç

Evvelâ mezkûr Fîl Meydânı'nda olan yerde bir âlî kemer altında bir tuç fîl vardır, kaddi mîl minâre kadar vardır. Dörd ayağı üzre durup gözleri ve kulakları ve hortumu dâ’imâ hareket etmededir. Kaçan kim öyle vakti oldukda hemân bir kerre fîl gıjgırup kulakların oynadup gözlerin devirüp hortumunu ber-hevâ kaldırup yolun karşu tarafında olan evlerin damlarına berâber hortumu kalkup bir kerre hortumun sîne-i pür-kînesine urdukda sînesi Husrevânî küp gibi güm güm ötüp sadâ verir. Meğer sînesi sâ‘at çanı imiş. Tamâm on iki kerre sînesine hortumuyla urup bilirler kim nısf-ı nehâr oldu. Bir garâ’ib mehîb ibret-nümâ fîl sâ‘atdir. Bu mahalle fîl sokağı derler.

Temâşâ-yı gayr: Yine bir köşede dahi yine bir kemer altında beyâz fîl vardır. Bu gece ile sâ‘ati çalar bir mahbûb musanna‘ fîl sûretidir kim içerisi tuçdur, ammâ taşrası yine fîl derisidir. Bunun dahi harekât u sekenâtı hemân siyâh fîl gibidir, ammâ bu sihr-i‘câz san‘at-ı azîmedir kim gören âdem hayrân olur.

İbret-nümâ-yı âhar: Bir köşe başında sehel vâsi‘ce meydânda bir somâkî kırmızı amûd-ı müntehâ üzre bir sofra-i azîm kadar bir bakır sînî içre bakırdan altun yaldızlı bir tâvûs sûreti vardır. Kaçan ki vakt-i zuhur oldukda tâvûs bir kerre bir sayha urup kanat kakup mezkûr bakır sînînin kenârında on iki kerre deverân u seyrân etdikçe on iki kerre kanatların birbirlerine urdukça sâ‘at sadâsı âdem kulakların asam eder.

San‘at-ı musanna‘-ı dîğer: Evvelâ yine bir köşede tuçdan altun yaldızlı bir keçi sûreti var. Bu dahi ağreb ü garâ’ibden musanna‘ timsâldir kim gûyâ bir teke keçidir.

Dîğer ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyr: Siyâset Meydânı nâm mahalde yolun iki tarafında kemerler altında iki dâne tuçdan koçlar var, ammâ üzerlerine koyun derisi geçirmişler. Kaçan ki öyle zamânı bu koçlar hareket edüp birer kerre eşinüp birbirlerine tâ yolun orta yerinde kelleler urup eyle tokuşurlar kim sademât-ı kellelerinden zemîn dir dir ditreyüp öyle zamânı on iki başı birbirlerine

urup kellelerindeki sâ‘at çanları sadâ verir.

Kaçan kim bir âdeme siyâset edeceklerdir, ol âdemi bu koçlar önüne getirüp iki eli ve iki ayaklarının baş parmakların bir yere bağlayup mezkûr iki koçun dokuşacakı ortasındaki yerin kemerinde mücrim herifi tobra gibi elleri ve ayaklarından salb ederler. Herîf-i mücrim başından geçerse cân ber-cehennem gider eğer koçların baş urmasından havf edüp cürmünü ikrâr edüp yâ halâs olur yâ ıkâb-ı elîm ile meydân-ı siyâsetde iki koç bu herîfe on iki kelleyi urduklarında herîf-i zarîf değil ol kelleleri koçlar fîl-i Mengerûsîye ursalar hurd ederler.

Ammâ Süleymân Hân bu kal‘ayı muhâsara etmeğe azîmet etdiklerinde mezkûr sâ‘atleri ve bu ibret-nümâları gemilere koyup Prak kal‘asına götürmüşler, sonra yine getirmişler. Ve yine toksan târîhinde götürürdürler. Bu mezkûr ibret-nümâ tasvîrlerin isimleriyle müsemmâ birer birer sokakların ismidir kim anınla ma‘rûfdur.

Der-fasl-ı temâşâgâh-ı ağreb ü garâ’ib: Bu hakîr-i pür-taksîr yine Beç şehri içini seyr-i temâşâ ederken hukemâlar çârsûsuna uğradıkda yüz aded dükkânlardır, ba‘zı dükkânların önlerinde iskemleler üzre beyâz sarıklı ve Boşnak kalpaklı ve Teke Hamîd ***[59a]*** külâhlı ve Tatar sıfatlı ve Tatar kıyâfetli ve kalpaklı cümle elleri ve ayakları demir zencîrli ümmet-i Muhammed esîrlerinin kimi kara Arab ve kimi cüvân yiğitler ve kimi ak sakallı ihtiyâr pîr-i fânî âdemler mahzûn boyunların büküp iskemleler üzre oturup önlerinde mefret tuçdan havânlar içinde mu‘âlece içün besbâse ve kebâbe ve darçın ve dâr-ı fülfül ve kakule ve zencebîl ve eğir ve gayri eczâları eyle çalışup döğerler kim gûyâ enselerinde "Tîz döğün" deyü kılıç ile durur âdemler var, ammâ ihtiyâr olan âdemler âheste âheste bî-dermân döğüp sağına soluna bakup bî-tâb u bî-mecâl kaldığından bu hakîrin merhamet tamarları seğreyüp sehâvetim dutup "İhtiyâr esîrlere birkaç akçe verelim" deyü kîse çıkardıkda Üstürgonlu Boşnak Alî Zâ‘im mennâ‘un li'l-hayr olup eydir:

"Şimdi ko dursun ahşama karîb yine bu mahalle gelüp geçdiğimiz zamân ver. Şimdi bu esîrlerin sâhibleri yanlarında duruyor. Verdiğin akçeleri ellerinden alır", dedikde hakîr dahi "Ma‘kûl" deyüp kîseyi yine cebime koyup yine görmediğimiz çârsû-yı bâzârları ve mahallâtları ve imâret olan âsâr-ı binâları seyr-i temâşâ ederek ahşama karîb yine mezkûr esîrin yanına varup temâşâ ederken dükkânlar kapanmağa mübâşeret oldukda birkaç kâfirler gelüp bu ümmet-i Muhammed esîrlerinin bellerinden kuşakların çözüp başlarından sarıkları ve kalpakları ve külâhları ve cümle libâsların alup her âdemün koltuğu altlarına birer sâ‘at miftâhların sokup çevirdi.

Derhâl cümle ümmet-i Muhammed esîrlerinin elleri ve başları ve gözleri ve kaşları oynamaz oldu ve başlarından sarıkların ve sırtlarından esbâbların alınca gördüm ki bunlar cümle tuçdan sâ‘at gibi âdem tasvîrinde kurulup çarhlar ile sâ‘at gibi hareket eder imiş. Hakîr âlem-i hayretde kaldıkda bizim refîkımız Alî Ağa eydir:

"Evliyâ Çelebi vere Allâh içün şu esîrlere birkaç akçe", deyü latîfe {etdi}.

Hakkâ ki garâ’ib ü acâ’ib temâşâ idi.

Der-kâr-ı kehene-i mutalsamât-ı üstâdân-ı selef

Evvelâ bu şehr-i Beç içre aslâ esbâb yaykanmaz. Eğer yaykasalar pâre pâre erir gider. Cümle karşu bizim tarafımızdaki varoşda yaykanır, bâlâ da tahrîr olmuşdur.

Ve bu şehirde aslâ kan olup hayvânât boğazlanmaz. Eğer boğazlanırsa tâ‘ûn müstevlî olur. Ve hâlâ tâ‘ûn ve sivrisinek ve karasinek ve yılan ve çıyan ve akreb ve ısıtma olmaz.

Ve karga ve baykuş ve leylek şehr içre yokdur, ammâ taşra varoşlarda vardır. Cümle bu eşyâları hukemâ-yı kudemâ-yı selef tılsımât etmişlerdir.

.....(1 satır boş).....

Der-alâmet-i bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân

Cümle üç yüz altmış altı aded düyûr-ı bıtrîk u mitrepolid kân-ı ânîd-i pelîd-i papasândır, ammâ altmış altısı manastır-ı azîmlerdir kim her biri birer kral-ı dâllerin nâ-hayr-ı bed-âyîn hâneleridir. Anlardan mâ‘adâ üç yüz adedi şehrün enderûn [u] bîrûnunda hurdece kenîseciklerdir.

Ammâ cümleden şehrin tâ şu ayne'l-fi‘linde İstifani nâm manastırı Rûm ve Arab [u] Acem'de el-hâsıl bu edîm-i arzın ekâlîm-i seb‘a kâfiristânında eyle bir binâ-yı azîm ve eyle bir kâr-ı kadîm inşâ olunmamışdır ve olmaz da. Cümle seyyâhân-ı berr [ü] bihâr rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur, derler, hakkâ ki gerçekdir.

Ammâ bu hakîr Leh memleketin seyâhat ederken Bahr-i Muhît kenârında Daniska iskelesinde (---) (---) manastırı (---) ve Orta Macar'da Kaşa şehrinde (---) manastırı mükellef ve ma‘mûr ve müzeyyen deyr-i azîmlerdir. Lâkin bu Beç içinde olan İstifani manastırı binâ-yı atîk ve gâyet ma‘mûr ve bunda olan mâl-ı hazâ’inin hadd [ü] hasrın ve bunda olan cevâhir-i murassa‘âtın ve bunda olan emânet-i zî-kıymet cevâhirlerin hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Ve bu âna dek temâşâ etdiğimiz düyûrların cümlesinden bu İstifani deyri büyükdür. Cümle on altı aded amûd-ı müntehâlar üzre ba‘zı yerleri kârgîr kıbâb-ı âlîlerdir kim eflâke ser çekmişdir. Ve ba‘zı yerleri tâk-i Havarnaklar üzre servden dıraht-ı müntehâlar üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn tavanları cümle zer-ender-zer nükûş-ı garîbe vü acîbe Freng pesend sihr-i i‘câz nakışlardır.

Bu tavanlar üzre sütûhu harpuşde örtülü rusâs-ı hâs-ı nîlgûndur. Ba‘zı yerleri gûnâ-gûn sırçalı kiremit örtülüdür.

Bir mesâfe-i ba‘îdeden bu deyre âdem nazar etse damlarının ve câmlarının billûr u necef u moran revzenlerinin şa‘şa‘asından ve üç yüz yerde âdem kaddi altun haç alemlerinin şu‘lesinden merdüm-i benî âdem hîrelenir. Gûyâ bu deyr-i azîm Kürdistân'da altun ma‘deni olan Akra dağı gibi berk urup nûru ***[59b]*** âdemin dîdelerin hîrelendirir ve eylece bir münevver dağ gibi durur bir ma‘bedgâh-ı Mesîhiyyedir.

Ve derûn-ı deyrde olan mezkûr on altı serâmed sommâkî ve zenbûrî ve yerekânî amûd-ı müntehâların her biri onar Mısır hazînesi değer sütûn-ı bâlâlardır kim Hazret-i Süleymân'ın ehli Belkıs Ana'nın maskat-ı re’si olup hâlâ harâb olan Yemen diyârında Sebe’ şehrinden gelmiş amûd-ı azîmlerdir kim arâzî-i cihânda misilleri yok vâcibü's-seyr sun‘-ı Hudâ savvân taş direklerdir.

Ve bu deyrün tûlı gerü kapudan Mihrâb-ı Îsâ'ya varınca kâmil üç yüz ayakdır ve arzı kâmil yüz seksen {ayakdır} ve kat-ender-kat ve tâk ender tâk aralarında hurde rûh-ı tûtiyâdan ve balğamîden ve seng-i ferahdan ve yeşimden direcikler vardır.

Ve cümle rûy-ı dîvârı ve sağîr u kebîr kıbâbları ve enderûn [u] bîrûnunda envâ‘ı füsûs-ı mukavvim-i mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk ile ma‘kûd kılınmışdır. Ve her kubbe-i nîlgûnında ve cümle der-i dîvârında ve gayri tâkleri kenârlarındaki zıhlarında gûnâ-gûn umk-ı mancûklar ve beyâz ve siyâh ve yeşil ve ahmer-gûn ve gayri ahcâr-ı zî-kıymet-i ibret-nümûn ile zeyn olup her seng-i cevâhir birer gûne fer verüp bu deyre hüsün vermiş. Ve kıblesi olan tarafında la‘l u yâkût ve zeberced ve seylân ve fîrûze-i Neşâbûrî ve akîk-i Yemenî ve aynü'l-hirr ve aynü'l-hurr ve aynü's-semek ve sarı yâkût ve gök yâkût ve kehribâ ve sadef ve Habeş lü’lüsü misilli gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymet ile inşâ olunmuş dîvârdır.

Ve İncîl ve Tevrât ve Zebûr ve Furkân olan dollâbların dîvârları içi cümle amber-i hâm ile sıvalı hücrelerdir kim cemî‘i dünyâda her ne kadar elsine-i muhtelife kavm var ise anların lisânları üzre

cemî‘i musannifîn ü mü’ellifînin kitâb-ı mu‘teberelerinde niçe kerre yüz bin mücelled kitâblarının başka hüddâm papasları vardır. Bir kitâbhâne-i azîmdir kim vâcibü's-seyrdir.

Bir diyârda böyle kitâb-ı müstetâb cem‘iyyeti yokdur. İllâ Mısır'da Sultân Berkuk ve Sultân Ferec câmi‘inde ve İslâmbol'da Ebü'l-feth câmi‘inde ve Süleymâniyye'de ve Bâyezîd-i Velî'de ve Yenicâmi‘de dahi hisâbın Allâhu Rabbü'l-âlemîn bilir kitâblar vardır, ammâ bu Beç'de İstifan manastırında kitâb dahi ziyâdedir, zîrâ her lisânın kefere hatları musavver kitâbları ve teşrîh kitâbları ve Atlas ve Minor ve coğrafiyye ve Papamonta nâm hey’et kitâbları gâyet çokdur, ammâ bizde "Sûret harâmdır" deyü bu tasvîrli kitâblar yokdur. Anıniçün bu Beç manastırında kitâb çokdur. Hele bu hakîr başpapasın izniyle bu kitâbhâneye girüp seyr-i temâşâ etdiğimde âlem-i hayretde kalup misk ü amber-i hâm râyihası dimâğım mu‘attar etdi.

İmdi azîzim bu kelâm-ı dırâ[z]dan me’âl-i muhassal oldur kim "Kâfir kâfirliğince kelâmullâhdır" deyü cemî‘i kitâbları haftada bir kerre silüp süpürüp yetmiş seksen kadar hüddâmları var, ammâ bizim Mısır İskenderiyyesi'nde Câmi‘u'l-attârîn derler bir câmi‘-i azîm vardır, bu kadar yüz dekâkîn ve hân u hammâm u mahzenleri ve niçe hayrâtları var iken câmi‘ harâb u yebâb olup kitâbhânesi üzre bârân-ı rahmetden niçe bin cild kütüb-i mu‘tebereleri ve Yâkût-ı Musta‘sımî ve Abdullâh-ı Kırımî ve Şemsullâh-ı Gamrâvî ve Şeyh Cûşî hatt-ı şerîfleriyle eyle zî-kıymet kelâm-ı izzetler cümle yağmurdan çürüyüp Cum‘a namâzına haftada bir kerre bu câmi‘e varan mezkûr Kitâbullâhları yeyen güvelerin ve kurdların ve fârelerin sadâların istimâ‘ edüp bir ümmet-i Muhammed demez kim,

"Bu kadar Kitâbullâh telef oluyor, buna bir çâre edelim" demek ihtimâlleri yokdur, zîrâ Kitâbullâhlara kâfir kadar mahabbetleri yokdur. Hemân Allâh ol câmi‘i bu deyr gibi amâr edüp hüddâmları ve hâkimleri ol garîb câmi‘e merhamet nazarıyla nazar edeler.

Ammâ bu Beç kenîsesinin içinde rûz merre bin aded hüddâmları mevcûddur. On sekiz krallık kâfiristân keferelerinin papasları ve ladikaları ve papaları ve irşekleri ve ruhbânları mevcûd olup her millet-i nasârânın bu deyr içre birer köşede makâmları var kim şeb [ü] rûz cemî‘i ulûm-ı riyâziyye çalışır kefereler mevcûddur.

Ve Ustolni-Belgrad dest-i küffârdan gideli niçe kralları ve niçe irşekleri ve niçe başpapasları bu deyrin mihrâbı önüne ve derûn-ı deyre gömerler, iki tarafı sâfî maşâdlık mezârlığıdır. Ortası tâ mihrâba varınca iki yüz amûd üzre mahzendir kim bunda olan altun hazînesinin hisâbın Hâlık-ı Kevneyn bilir. Guruş hazînesi taşra harem altındadır. Hatta kral-ı selef kızlarından İzarila Son nâm duhter-i pâkîze-ahteri mürde olup bin milyon mâlını ve yüz milyon altununu bu deyre vakf edüp hâlâ durur. Ve niçe bunun emsâli milyon mâllar bunda medfûndur. Anıniçün İsfaç kralı bir dolu kâse şarâb zehr-i nâbı nûş edüp eydir:

"Bu tâc taht-ı İskender dedemin tahtı bana harâm olsun, Nemse'nin Beç kal‘asındaki İstifani manastırındaki mâla mâlik olmayınca bu devlet-i İsfaç bana ***[60a]*** ve evlâdlarıma harâm olsun", deyü ta‘ahhüdler eder, ya‘nî tâ bu mertebe mâl-ı bî-hadd [ü] bî-pâyân var bir deyr-i mu‘azzamdır.

Ve bunda olan niçe bin Mısır hazînesi mâl değer gûnâ-gûn putlar ve niçe kerre yüz bin aded musanna‘ âvîzeler var kim her biri birer diyâr krallarından ve her biri birer üstâd-ı kâmillerden gelmiş maslûbât âvîzeler var ve ol kadar bin altun ve gümüş ve murassa‘ kanâdîller ve şem‘dânlar ve çerâğdânlar ve buhûrdân ve micmereler var kim görenin aklı gider. Ammâ bu deyr döşeli değildir. Cümle bâlâda tahrîr olunan ahcâr-ı gûnâ-gûn-ı mütenevvi‘alar ile füsûs-kârî ruhâm-ı ibret-nümûndur kim her bir taşı kuş gözü gibi gûnâ-gûn nukûş-ı garîbeler ile mefrûş deyr-i kebîrdir. Cânib-i etrâfında cümle üç bin aded iskemlelerdir kim Cenâb-ı Allâh bu rûy-ı arzda ne kim halk etdi ise cümle

mevcûdâtdan musanna‘ iskemleler var kim her biri birer kral-ı dâllin ve birer a‘yân-ı pür-melâlin hayrâtlarıdır. Üzerlerinde cemî‘i küffârlar oturup zu‘m-ı bâtıllarınca âyîn-i Îsâ edüp ibâdet ederler. Hatta bu deyr içre mezkûr iskemlelerin cümlesi birbirine benzemek ihtimâli olmaduğundan mâ‘adâ kuş kemiğinden ve âdem kemiğinden balık dişi ve fîl dişinden ve'l-hâsıl cemî‘i ahşâbâtdan ustolniler, ya‘nî iskemleler vardır.

Ve bu deyrün gerüde kıble kapusunun iç yüzünde sekiz aded sütûn-ı nahîf hacer-i savvân üzre bir erganon mahfeli mahfeli var kim henüz zamânemiz üstâdları eyle bir kasr-ı musanna‘a tîşe ve erre urup yapmağa kâdir değillerdir, meğer Üstürgon kal‘asındaki Kızılelma câmi‘inin içinde Süleymân Hân mahfeli ola, ammâ bu Beç mahfeli andan âlîdir. Ve bunda olan erganon-ı Hazret-i Dâvûd bir diyâr keferelerinin düyûrlarında yokdur. Kâmil üç yüz aded sâz u tabl ve nakâre vü nefîr ve gûnâ-gûn mizmerâtlardır kim ne diller ile ta‘bîr ve ne kalemlerle tahrîr olunur, ancak semâ‘a mevkûfdur. Ve dahi bu mısrâ‘ kim

Şenîden key buved mânend-i dîde [30]

dediği gibi görmeğe muhtâc bir vâcibü's-seyr erganondur.

Hattâ cemî‘i sâzları mezkûr mahfel üzre zeyn olup bu sâzların yemîn ü yesârında câmûs derisinden altları ve üstleri çam tahtası körüklerdir. Üstündeki tahtaları makara ile papaslar yukaru çeküp bir körük ener ve biri çıkar kim bu sâzların rûzgârları kesilmeyüp ale'l-ittisâl sâzlar sadâ ura ve her körüğü çekmeğe yigirmişer nefer papaslar bu işe hüddâmlardır.

Ve bu körüklerin yanlarında tûlânî dikilüp durur nerdübânları var. Kaçan kim küffârın bir bednâm günlerinde bu erganonu çalmak murâd edindiklerinde bu erganon ilminde mâhir üstâd-ı kâmil sâhir kefereler var kim her biri kavl-i edvâr kitâbı üzre ilm-i mûsîkârda Ferîdü'd-dehr olup gûyâ her biri Feysagores-i Tevhîdî ve Abdullâh-ı Fâryâbî ve Gulâm Şâdî ve Hüseyin Ba[y]kara mertebesinde üstâdlar gelüp bu erganon bisâtlarının çarhlarını ve burguların burup ve cemî‘i mizmarât zemaratları kurup {mezkûr} körükleri çekmeğe başlarlar, ammâ bu körüklerin yanlarında olan nerdübânlardan tavâşî Nemse gulâmları çıkup âmâde dururlar. Kaçan kim körüklerin üst tahtası nihâyetine çıkup aşağı enerken hemân tavâşî gulâmlar nerdübânlardan enüp körüklerin tahtalarına binüp körükler ile aşağı bile enerken körüklerden bir gûne rîh-ı sarsar zâhir olur kim hakkâ cemî‘i sâzları sarsup her sâzdan birer gûne sadâ zâhir olup istimâ‘ olunur kim işiden âdemler vâlih ü hayrân olur.

Ve körüğün biri aşağı enince üstündeki tavâşî gulâmlar mezkûr nerdübândan onu dahi tırmaşup çıkarlar ve yine körüğe binerler. Öbir körüğe dahi böyle gulâmlar eyle enüp çıkmadadır. Ve bu gulâmlar hemân körüğe bâr-ı sakîl olmak içün değildir. Bu gulâmları anıniçün tavâşî etmişlerdir kim nefesleri bozulmayup erganon sadâsıyla âheng olup asvât-ı hazînler ile rehâvî makâmında Zebûr âyetlerinden suhuf sûreleri okurlar.

"Gerçi Tevrât ve Zebûr'u Yahûdîler okur, zîrâ anlar Dâvûdî ve Mûsevîlerdir, ammâ bu Nemse Îsevîlerdir, yâ niçün bu Nemse Zebûr âyetleri okur" denilirse nass-ı kâtı‘ üzre [31] âyeti üzre Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* Zebûr âyetleri tilâvet ederlerdi. Anların zamân-ı sa‘âdetlerinde Nemçe kavmi Hazret-i Dâvûd'a îmân getirüp cemî‘i âyîn-i Dâvûd-ı Nebî üzre amel ederlerdi. Ba‘dehu âyîn-i Dâvûd gidüp âyîn-i Îsâ edüp İsevî oldular.

Hâlâ bu Nemse'nin zu‘m-ı bâtılları üzre Hazret-i Dâvûd Zebûr okurken erganon sâzını çalup Zebûr âyetlerin Hazret-i Dâvûd savt-ı hazîn ile tilâvet ***[60b]*** ederdi.

Ve Cenâb-ı Allâh Hazret-i Dâvûd'a bir hoş-elhân nefes verüp tilâvet-i Zebûr ederken cemî‘i kerrûbiyân savt-ı Dâvûd'ı istimâ‘ edüp sübhâne'l-hallâk derlerdi.

Ve erganon Hazret-i Dâvûd'un mu‘cizesidir kim Zebûr âyetin okurken niçe bin aded münkirîn

îmâna gelirlerdi. {Hâlâ cemî‘i milel mâbeyninde Dâvûd-ı nebî aleyhi's-selâm Zebûr okurken bülend âvâzı meşhûrdur. Hattâ Kur’ân-ı azîmde sûre-i (---) (---) [32] âyet-i şerîfin fusehâ-yı buleğâ-yı müfessirîn savt-ı hazîn ile tefsîr etmişlerdir, zîrâ "Hoş-âvâz âlem-i ervâh sadâsıdır demişler"} deyü hâlâ Nemse papasları böyle deyüp erganon çalarlarken cümle bıtrîkân u ruhbânân makâm-ı rehâvîde erganon çalup Zebûr âyetlerin okurlarken mezkûr körükler üzre tavâşî gulâmlar dahi iki körükler üzre onar aded gulâmlar hoş-âvâz hoş-elhân ile müselsel Zebûr âyetlerin rehâvî makâmlarında gûnâ-gûn tahrîrât ile tilâvet etdiklerinde âdemin ciğerleri hûn, dîdeleri eşk-i nîlgûn ile pür olur.

Ammâ gerçi Nemse Zebûr âyetlerin okurlar, ammâ Hazret-i Dâvûd'a kıbel-i Hak'dan nâzil olduğu gibi lisânı (---) (---) üzre değildir, Nemse küffârı lisânına tercüme etmişlerdir kim mahallinde tahrîr olunur yakında, ammâ bu erganon gerçi Deccâl sadâsı gibi bir mehîb ü mûhiş sadâ-yı ciğer delendir, zîrâ âdemin cümle vücûdındaki tüğleri ülperir. Elhâsıl ümmî olan âdem bu erganonu dinlese Dâvûd-ı Nebî ve Îsâ Rûhullâh mu‘cizesidir der. Ol erganon ise ne kerâmet ve ne mu‘cizedir. Ancak sihr-i i‘câz bir ma‘rifet sâzların cem‘iyyetidir kim istimâ‘ eden âdemlerin akılları perîşân olur. Ve bu deyr içre başpapasın bednâm günlerinde çıkup va‘z u nasîhat edecek bir kürsîsi var. Bunun dahi vasfında lisân kâsırdır. Ve bir mahfel dahi krallara mahsûs bir maksûre-i kâr-ı pür-füsûs var kim üstâd-ı Nemse yed-i tûlâsını hakkâ ki ayân u beyân etmişdir kim üstâd mühendisîn mi‘mâr-ı selef var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu mahmelde ve bu deyr-i musanna‘da niçe bin gûne tasarruflar etmiş kim atlas-ı felek-i dehr-i denîde eyle bir kârgerlik bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir. Meğer üstâd-ı ezel böyle kâr-ı bu'l-aceb ede.

Der-beyân-ı temâşâ-yı ahvâl-ı tasvîrât-ı kenîse-i Beç

Bu deyr içre ol kadar timsâl ü tasvîrât ve nukûş-ı benî âdem ve ol kadar gûnâ-gûn sanem putlar var kim Uyvar fethinden sonra vilâyet-i Leh'de ve Çeh'de ve İsfaç'da ve Macar'da ve Donkarkız'da ve Danimarka'da ve Daniska iskelesindeki düyûr-ı mu‘azzamlarda böyle çok putlar görmemişim. Hattâ bir kaç papaslar ile hüsn-i ülfet edüp anları ilzâm içün ve latîfe olup hüsn-i ihtilât olmak içün eyitdim:

"Hâşâ sümme hâşâ sizin ne çok tanrınız var kim her birine başlarınızdan şapkalarınız çıkarup tapup secde edüp geçersiz", dediğimde anlar eyitdi:

"Hâşâ bunlar bize tanrı ola. Allâh seni ve bizi yaradan bir bî-zevâldir kim rûhullâhdır. Hâşâ biz bu sûretlere tapup ibâdet ideyiz ve bunlardan oğul kız ve ni‘met ü devlet-i dünyâ ve ömr isteyeyiz. Ancak peygamberimiz Hazret-i Îsâ ve havâriyyûnların ve sonraki gelen evliyâlarımızın ve sâhibkırânlarımızın ve hayrât sâhibi pâdişâhlarımızın sûretleridir kim görüp ta‘zîm ile hayr du‘â edüp cümleden ziyâde Hazret-i Îsâ Nebî'ye ziyâde ta‘zîm ederiz, zîrâ rûhullâhdır. Bizim dînimizde sûret yazmak câ’izdir, zîrâ papaslarımız vaz‘ [u] nasîhat ederken sizin şeyhleriniz gibi halka hüsn-i ta‘bîr ile anlatmak müşkil olup tasvîrler ile peygamberleri ve evliyâları ve cenneti bu cemâl tarafı sûretiyle yazup anladırız ve cehennemi böyle zebânîler ile ve âteş-i sa‘îr ile ve nâr-ı hamîm ile nakş edüp celâl tarafin yazup papaslarımız halka ‘Korkun Allâh'dan’ deyü va‘z ederken bu sûretleri gösterir. Yohsa bunlara bir ibâdet etmeziz", deyü cevâb etdiler.

Ammâ bu Nemse kralının taht-ı nâ-bahtı olan bu Beç içindeki İstifani kenîsesinde bu gûne cennet tasvîri var kim âdem gördükde rûh teslîm edüp âye[t] sûre-i (---) [33] deyüp dâhil-i cinân olacağı gelir ve cennet-i Adn-i berîni ve cennet-i Firdevs'i ve cennet-i Illiyyîn'i ve cennet-i Sidre'yi ve cennet-i Me’vâ'yı ve cennet-i (---) bu cennetleri bir küşâde yerde kat-ender-kat kasr-ı İrem cinânlar ile ve gûnâ-gûn enhâr-ı azîmler ile ve havz-ı kevserler ile memlû bâğlar ve bâğçeler ve hûrî vü gılmânlar ile ve niçe bin gûne burâk ve sündüs istebraklar ve refref nâm burâklar ve cemî‘i

melâ'ikeler ve arş u kürsî ve levh u kalemler ile bir cennet göstermiş kim hakkâ Freng tasvîre geldikde Hind ü Acem'e gâlibdir.

Ve bu cennete karşılık bir muzlim küncde elli adım mikdârı tûlı bir dîvâr yüzüne bir cehennem tasvîri yazmış kim hakîr gördükde sûre-i Fâtiha'da [34] okudum. Ve mîzân ve terâzûyi görüp sûre-i Rahmân'da ***[61a]*** [35] âyetin okudum. Ve derk-i esfel deresin gördükde sûre-i (---) [36] âyetin tilâvet etdim. Ve çâh-ı gayyâyı gördükde sûre-i *veylün li-külli* âyetin kırâ'at etdim. Veyl deresi ve Sakar yokuşu ve Tamu deresi ve Siccîn deresi ve Sa'îr beli ve gayri gûnâ-gûn cehennem derecelerin üstâd nakkaş-ı Freng-pesend bir nakş-ı Freng-i Mânî etmiş kim bir kerre ol cehennem içinde ibâdullâhın neft ü katrân ve âteş içinde büryân olup zebânîler elinde giryân olup mâlikler kırbaçlar ile halkı urarak akreb ve yılan ve çıyan ve develer boynu kadar engerekler âdemleri sokarak bu âlâm-ı şedâi'dlerin tasvîrâtların görenler tabî'at-i Nemrûdiyyetden ve Fir'avn ve Kârûn ve Şeddâdiyyet tabî'atinden ve hümeze ve lüzeme ve zemmâm ü nemmâm u fâsık u fâcir ü zânî ve lûtî ve ribâhor ve hamir-nûş olup cemî'i ahlâk-ı zemîmelerden tâ'ib ve tâhir olur, ol azâb-ı elîm tasvîrlerin görüp yemeden içmeden berî olup bir günc-i mihnetde savma'asında bakıyye-i ömr-i girân-mâyesin tâ'atla geçirüp çirkef-i dünyâdan el çeküp "Emir Allâh'ın, cennet olmazsa bârî cennet ve cehennem ortasında a'râf olsun" der.

Ammâ üstâd nakkâş yed-i tûlâsını ayân içün bu deyrde bir A'râf tasvîri etmiş kim bir tarafın gören şâd u handân olur, bir tarafı tasvîrin gören müte'ellim olur. Ve bir tarafda meydân-ı Arasât tasvîrâtların gösterüp binbir ayak bir ayak üzre bir helc ü melc vâveylâ [ve] vâledâ ve feza' u çeza' {eder} şekilli tasvîr-i ibret-nümâlar göstermiş kim âdem gördükde vücûdu berk-i hazân gibi dir dir ditrer. Hulâsa-i kelâm bu cennet ve cehennem ve a'râf tasvîrlerinin evsâfları deryâda katre ve güneşde zerre kadar tahrîr ve tavsîf olunmak mümkin değildir, tâ ki ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmeyince olmaz.

Ammâ bu manastırın üç kapusu var, biri kıble kapusudur kim bu dahi ta'rîf ü tavsîfden ârî etrâfı kemerli cümle burma burma zıh zıh mermerden oyulmuş mukarnas u fürüşler ve meydineler ve sihr-i'câz tasarruflu bâb-ı âlîdir. Ve kanatlarında olan sihr-âsâr hurde kâr-ı sadefkârîler bir diyârda yokdur. Ve sol tarafındaki bâb-ı musanna' hem-çünân bâb-ı râhibândır. Ve sağ tarafdaki bâb cânib-i cenûba mekşûf olup Kral sarâyı yoluna nâzırdır, ammâ bu kapunun sağ tarafında,

Sitâyiş-i kulle-i nâkûs-hâne-i ibret-nümâ

Bu deyr-i azîmin çâr-kûşesinde dörd aded sâ'at kullesi var, ammâ üçü küçük sâ'at kulleleridir, ammâ bu sağ kapunun yanındaki serâmed kulle-i pür-mehâbetin misli bu rub'-ı meskûnda yokdur ve hâlâ dünyâ üstâdları bir yere gelseler bir taş bir yere komağa kâdir değillerdir. Ve bu âsâr-ı garîbe gerçi siyâh taş binâ görinür, ammâ taş değildir, alçı gibi ma'cûn edüp san'at ile tondurmadır. Hakîkatü'l-hâl bu hakîr ol kadar im'ân-ı nazar ile takayyüd edüp gördüm, taşların birbirlerine imtizâc yerlerin görmedim.

Ve bu çanhâne kullesinin içerisi cümle yigirmi yedi tabakadır ve cümle bin aded ruhbân ile memlûdur. Tâ zirve-i a'lâsında enüp çıkmağa kuvvet-i kuvâları olan mahbûb mûğ-pîçe ve bıtrîk-pîçe papas gulâmları sâkin olur. Andan aşağı yigirmisine bâliğ papas-pîçeler andan aşağı kırk elli yaşında ruhbânlar var, andan aşağı yetmiş seksen seneye bâliğ olmuş nâ-bâliğ bıtrîklar var. En ednâ tabakasında yüz elli yüz altmış yaşında pîr-i muğânlar var kim ömr-i nâzenînlerin ilm-i kemâl-i riyâzât ile geçirüp kadîd-i mahz olmuş kıssîsler var kim ol mertebe müsinn ü mu'ammer ve zâl-ı zamân olmuş kim kuvvetleri gitmiş ve hey'etleri yitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz altmışa ve yüz

yetmişe yetmiş ve musâhabetden bi'l-külliye kalmış niçesi haftada bir kerre iftâr edüp beş hurma(?) ve beş zeytûn ve on dâne siyâh üzüm ve beş hurma ve bir iki fincân süd içer. Ba‘zısı bu me’kûlât [u] meşrûbâtları yigirmi günde bir ve ayda bir iftâr eder ruhbân râhibler var kim hem dâll u hem mudıll ladikalar var, ammâ cümlesi nâne çöpüne ve yâdes kemiğine dönmüş arık ve urûk ve kadîd-i mahz kâfirler var kim yigirmisine bir muşt-ı pehlivânî ursalar cümle mürd olurlar. *Elhamdülillâh alâ dîni'l-İslâm* [37] hadîs-i sahîh üzre [38] mazmûnunca Ma‘dî-kereb kadar yeyüp ibâdet edüp gazâ etmeğe ve helâlimizle cihâd-ı ekber etmeğe kuvvet-i kuvâ buluruz, ammâ hakkâ ki bu keferelerde perhîz ü riyâzet ile niçe hâletler müşâhede edüp ten-dürüst olup ahlât-ı emrâz-ı muhtelifeden ***[61b]*** berîlerdir ve riyâzet-i mücâhede ile nefslerin dahi öldürmüşlerdir.

Ve ol kadar ilm-i felsefiyyât ve ilm-i riyâzât ve ilm-i tıbb u ilm-i cerâhât ve gayri üç yüz yetmiş dörd gûne ulûm-ı garîbeler ve ulûm-ı acîbelere mâliklerdir. Hemân ilm-i ferâ’iz yokdur, ammâ ilm-i hisâb ve ilm-i hendese ve ilm-i nücûm-ı ilm-i usturlâb bunlardadır, ammâ bi-emrillâhi te‘âlâ ilm-i cıfır dahi bu kâfiristânda yokdur, ammâ cemî‘i kâfiristânın veled-i zinâları ve üstâd-ı kâmil nâ-âlimleri cümle bu manastır çanlığında cem‘ olup mubâhase-i ilm-i nâ-nâfi‘ görürler.

Cümleden büyük sâ‘at çanı bu kulledir kim nâkûsu hammâm kubbesi kadar vardır. Çekici at karnı kadardır kim kaçan öyle zamânı bu sâ‘at on ikiyi darb etdikde bu çanın sadâsı iki konak yerden istimâ‘ olunur. Kış günleri çan çekicin darbından pârelenmiş deyü çekicin önüne keçe bağlayup sâ‘at çanına çekiç pek darb edemez. Ve kırk elli gûne sâ‘at urulur. Tatar gelse şehri yağmâ etse başka tarz ururlar ve bednâm günleri ve Sarı Saltık ve Kâsım ve Hızır-İlyâs ve İsvet-i Nikola ve Avustos ve Kızıl yumurta günleri ve Aya Basyanima ve kralın bir mu‘ayyen işi olması günlerinin başka başka uruşları var bir mehîb çandır. Kırk aded kefere hüddâmları var, ammâ gayri zamân sâ‘at vakti geldikde çarhları dönüp sâ‘at sâ‘at kendüsü urur, ammâ gayri zamân kefereler urur.

Temâşâ-yı garîbe: Şehr-i Beç içre cümle üç yüz altmış aded manastır ve düyûrların birer ikişer çanlıklarından dörd yüz yetmiş sâ‘at kullesi vardır.

Hemân kim vakt-i zuhur oldukda ibtidâ bu İstifan kenîsesinin büyük sâ‘ati bir kerre urunca dahi âhengi tamâm olmadan Beç kal‘ası içre cemî‘i sâ‘at kullelerinde çanları darb-ı vâhidede çala düşer aceb irtibât buldurmuşlardır, ammâ Rûm'da bir âdemin iki sâ‘ati olsa biri bir derîce ve iki dakîkada ileri yâhûd geri kalup yürür, ammâ Beç sâ‘atleri cümle yek darbdan çalar musanna‘ sâ‘at kulleleridir.

Ve cümle kullelerden bu İstifani deyrinin çanlığı âlî olup cümle yedi yüz yetmiş kademe taş nerdübândır ve içinde cümle üç yüz aded sağîr ü kebîr hücre-i bıtrîkânlar vardır. Ve dahi tâ zirve-i a‘lâsında bir altun topu var, kâmil yüz elli vukıyye altun-ı hâlis top doludur. İçi on şinik buğday alır derler. Kaçan kim Süleymân Hân sene 936 târîhinde bu Beç kal‘asın muhâsara edüp bu kulle-i bâlâyı döğmeğe kıyamayup,

"Âhır ibâdetgâh-ı müslimîne bânghâne-i Muhammedî olacakdır" deyü "Bu kulle üzre alâmetim olsun" deyü mezkûr altun topu Süleymân Şâh taşrada yapup içerde krala gönderüp kral-ı dâll dahi ol gece bu altun topu bu çanlığın tâ zirve-i a‘lâsına koyup anıniçün bu Beç kal‘asına bu altun top içün Kızılelma-yı Alman-ı Ungurus derler.

Ba‘dehu Süleymân Hân bî-feth bu kal‘a altından gidince Ferdina[n]d Kral Süleymân Hân'ın altun Kızılelma topu üzre bir altun ay ve bir gümüşden güneş tasvîri komuşdur.

Ba‘dehu Süleymân Hân kendü topu üzre küffârın tasaddurâne bir gayri şeyler koduğiyçün,

"Hâzır ol üstüne seferim vardır" deyüp Alman seferine gelüp bir yılda yüz yetmiş altı pâre kal‘asın feth edüp elin vilâyetin harâb u yebâb edüp âhır-ı kâr Süleymân Hân'ın topu üzre ay ve güneş tasvîrin Ferdinand Kral endirüp Süleymân Hân ile akd-i sulh ederler.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile sene 1048 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth edüp Kostantiniyye'ye gelince bâde tevbesin bozup merhûm olup cülûs-ı İbrâhîm Hânîde Nemse çâsârı (---) (---) nâm kral-ı bed-fi‘âl sulh-ı Süleymân Hân'a muhâlif nâ-hemvâr bir iş edüp Süleymân Hân'ın topu üzre çatal matal haç gibi bir altun şey komuş.

"Niçün bu haç şekilli şeyi Süleymân Hân'ın kızılelma topu üzre kodunuz?" dediğimde,

"Altun top üzre kuş konmasın deyü ol haç şekilli çarhı koduk" deyü cevâb verdiler, ammâ hakkâ ki kuş konamaz, rûzgâr-ı zorkârdan dahi firlak gibi döner bir gûne haçlı çarhdır. Bunu dahi Süleymân Hân gibi top üstünden endirir bir cerî pâdişâh-ı cem-azamet elbette bulunur ola.

Ve bu kullenin cânib-i erba‘asının içinde kat-ender-kat kemerler içre kârgîr binâ hücrelerin billûr u necef ve moran câmlar ile ârâste ve niçe sivri sivri minârenin külâhı gibi sivri kıbâblar ile pîrâste olmuş üzerlerinde gûnâ-gûn altun haçlı alemleri var ve birbirine nâ-müşâbih maksûreler ve şâhnişîn-i cihân-nümâları var kim cümle sarınç pirinç ve kalaylı demir teneke örtülü kıbâbları üzre haç alemlerine güneş ***[62a]*** ursa ol haç alemlerin mutallâsı şa‘şa‘asından Hudâ hakkıyçün âdemin gözü hîrelenir.

Ve bu çanlık kullesinin en aşağısı İslâmbol'un Galata Kullesi kadar kalındır, ammâ ol çâr-kûşe siyâh taşdan mebnîdir. Anın içinde bir kat dahi, anın içinde andan ince bir kat dahi, andan tâ zirve-i a‘lâsına çıkınca birbiri içinde olup tâ nihâyetindeki tabakasına varınca on yedi katdır ve tâ nihâyeti cümleden sivridir kim Kızılelma topu bunun üzerindedir.

Bu zirve-i âlîden cânib-i şarka üçer konak kal‘a-i Pojon ve kal‘a-i Anpuruk nümâyândır ve cânib-i şimâle Uyvar sahrâları âşikâredir ve cânib-i garbında tâ Prak dağları âşikâredir. Tâ bu mertebe bir kulle-i bâlâ çanlığ-ı ra‘nâdır. Hudâ-yı Müte‘âl minâre etdirüp bâng-ı Muhammedîler tilâvet etmesin müyesser ede, *ve's-selâm.*

Sitâyiş-i taşra harem: Bu deyrin taşra haremin bir tarafı demir pençereler ile mebnî taşrası kral-ı dâll ve gayri kefere-i bed-fi‘âl yoludur. Gayri taraflarında kat-ender-kat cemî‘i diyâr keferelerinin gûyâ talebe hücreleri var kim cümle iki bin kefereler tahsîl-i ilm [ü] ma‘rifet ederler. Bu hücrelerin ortası bir meydân-ı azîmdir kim bunda olan eşcâr-ı gûnâ-gûn-ı müsmirâtın zıll-ı himâyesinden zemîne aslâ güneş düşmez bir koyağistân-ı Nemçe'dir. Ba‘zı fukarâ kefereler her dırahtın sâyesinde oturup hurdevât ve kûhniyyât fürûht ederler. (---) (---) (---) (---)

Der-makâm-ı dâru'ş-şifâ-yı mûristân, ya‘nî bîmârhâne-i tîmârhâne

Cümle bu şehr-i ebharün kenârelerinde yedi yerde bîmârhâne vardır, ammâ cümleden ma‘mûr u müzeyyen sündüs ü istebrak misilli câme-hâbları cümle dîbâ vü şîb ü zerbâf yorkanlı ve çârşâflı bu İstifani kenîsesinin tîmârhânesidir kim bizzât kral hasta olsa bu dâru'ş-şifâya gelir, zîrâ bu deyrde Eflâtûn ve Bokrât u Sokrât ve Batlîmûs ve Feylekos u Feylesûf misilli hukemâlar bundadır.

Cemî‘i kâfirler siyâh rokla esbâb geyüp başlarına Eflâtûn şapkası geyerler, ammâ bunun hukemâları beyâz sâdeler geyüp başlarına telatin ve güderiden yedi terk bir gûne takye geyüp elleri dâ’imâ eldivandan çıkmaz, zîrâ elleri dâ’imâ yumuşak olup ehl-i derdin nabzına yapışdığı sâ‘at elbette derdini bilüp ana göre ilâc ederler. Hattâ Raba suyu cenginde kralın bir akrabâsının kellesine kulağı yanından bir kurşum urup kurşum kafâsı içre içerde kalmış.

Der-beyân-ı kemâl-i cerâhat-ı üstâdân

Bu mecrûh kefere ne ölür ve ne ilâç pezîr olur. Âhır-ı kâr kral eydir:

"Benim ecdâdlarımın dâr-ı şifâlarında bu kadar vazîfe-i mu‘ayyene yer cerrâh-ı kâmiller ve

fassâd-ı âmiller var. Elbette benim bu akrabâma bir dâ-i devâ etsinler, yohsa cümlesini kat‘-ı erzâk ederim", dedikde İstifani deyrinin cerrâhbaşısı ilâc edecek olduğun hakîr istimâ‘ edüp cerrâhbaşıya varup hüsn-i ülfet etdikde ol ân mecrûh kefereyi getirüp bir çârpâlı serîr-i harîr üzre darîr-misâl a‘mâ gibi yatırdılar, ammâ başı Adana kabağı gibi gözleri Mardin encâsı gibi burnu Mora patlıcanı gibi cümle şişmiş.

Hemân hekîmbaşı cümle kefereleri taşra kovup bir hüddâmı ve hakîr ile bir ıssı câmlı odada kalup hemân mecrûha bir filcân za‘ferân gibi bir su içirüp kefere kendüden geçüp mest-i medhûş olunca oda içre bir mankal âteş yakup bir köşede kodu ve hemân ol ân mecrûhun vücûdun hekîmin hüddâmı kucağına alup cerrâh mecrûhun başına kelle-pûş kenârı olan yerin etrâfına bir dizge bağı gibi bir tasma kayış bağlayup bir keskin usturayı eline alup herîf-i mecrûhun önüne cerrâhbaşı oturup herîfin alnının derisin iki kulaklarına varınca başının derisin çizüp sağ kulağı yanından deriyi sehel yüzüp kafâ kemiği bembeyâz nümâyân olup zerre kadar bir katre kan akıtmadı.

Hemân cerrâh mecrûhun kulağından ileri şakak ta‘bîr etdikleri yerden kafânın en yerinden kafâyı sehel delüp bir demir mengane sokup menganenin burmasın burdukça herîfin kellesi tâ şu derisi çizilen yerden kelle-pûş kadar kafâsı kalkmağa başlayup herîf-i mecrûh sehel hareket etdi.

Andan yine menganeyi burdukça herîfin kellesi kabağı bi-emrillâhi te‘âlâ kellenin diş diş kined yerlerinden açılup kelle içinde beyni enseden tarafa nümâyân olup kellenin içi kulaklar mâbeynine dek sulu kan ve sümük gibi ba‘zı ahlât ile memlû olup beyni yanında tüfeng kurşumu kâğızıyle durur. Meğer beş dirhem çakmaklı tüfeng kurşumu imiş, beyninin zarı yanında durup kırmızı kan ile mülemma‘ olup durur.

Hemân üstâd-ı kâmil cerrâh hakîre eydir:

"Gel bak gör bu benî âdemün bir nân-pâre içün ***[62b]*** hâl-i diyergûnunu", dedikde hakîr dahi ilerice vardıkda ağzıma ve burnuma koyun makremesin koyup mecrûh herîfin kellesi içine nazar etdim.

Azamet-i Hudâ garîb insânın beynisi kafâ içinde gûyâ tavuk yumurtasından yavrusu henüz çıkmış gibi bir kuş yavrusu gibi büzülmüş başı ve gözleri ve burnu ve kanatları ile büzülmüş durur, ammâ üzerinde bir kalın deriden zarfı, ya‘nî bir beyâz zarı var. Cerrâhbaşı hakîrin ağzına makrameyi koyup kafâ içine bakdığımdan eyitdi:

"Niçün ağzını ve burnunu makrame ile kapayup bakarsın", dedikde hakîr eyitdim:

"Belki bakarken yâ aksıram yâ öksürüp nefes alup verirken herîfin kellesi içre rûzgâr girmesin deyü ağzım ve burnum kapadım", dedikde cerrâh eydir:

"Âferîm sad bârekallâh işte sen bu ilme mukayyed olsan üstâd-ı kâmil cerrâh olurdun ve imâ‘n-ı nazar ile takayyüd edüp bakdığından bildim ki bu dünyâda çok şey görmüşsün", deyüp hemân acele ile mecrûh herîfin beynisi yanından bir çifte ile kurşumu alup bir sarı sünger gibi şey ile kurşumun bu kadar zamândan berü durduğu yerdeki uyuşuk kanları ve sarı sulu ahlâtları cümle sünger ile alup süngeri şarâb ile yaykayup yine kafâ içini ve beyni etrâfların pâk ü pâkîze silüp hemân yine acele ile kafâyı yerine koyup depesinden ve çenesi altından yassı kayışlarla muhkem sarup meydân-ı mahabbete bir kutu getirüp kodu.

Temâşâ-yı hikmet-i cerrâhân: Hemân herîfin mukaddemâ başının derisi iki kulaklarına varınca çizilmiş idi. Hemân ol derileri birbirlerine yakın getirüp mezkûr kutu içre iri atlı karınca dediklerinin birini demir hokkaya ile kutudan alup herîfin kafâsı derisinin kesilen yerlerine karıncanın başın koyunca hemân aç karınca iki deriyi bir yerden ısırınca cerrâh karıncanın belinden makâs ile kesüp karıncanın başı iki deri kenârların ısıra kaldı. Anın yanına bir karınca dahi eyle edüp hâsıl-ı kelâm

bir kulakdan bir kulağa varınca seksen aded karıncaların başlarına mecrûh başın derilerini ısırdup merhemler sürüp sarup sarmalayup herîf-i mezbûru pupula döşek üzre bir bucağa dayayup iki yanlarına yasdıklar koyup herîfin kellesinde olan kurşum deliğine bir fetîle sokup üzerine anın dahi merhem sürüp sardı.

Ba‘dehu oda içre bir bed râyihalı buhûr yakup herîf-i mecrûhun burnu deliklerine kırk elli yıllık şarâb sürüp ellerine ve kollarına ve göğsüne ve gerdânına el-hâsıl mümkin olan yerlerine tîn-i amber-i çîn sürüp andan yine oda içre mûmyâ-yı kânî yakup andan ortaya ta‘âm gelüp tenâvül etdiğimizde kâmil bir sâ‘at olunca herîf gözlerin açup ta‘âm istedikde bâdem harîresi ve tavuk maslûkası içirüp andan beş dirhem kadar şarâb verüp gayri şey vermedi.

Bu hakîr bu temâşâya yedi gün kâmil müdâvemet edüp temâşâ ederdim. Sekizinci gün herîf-i zarîf ifâkat bulup sehel bîmârhâne içre hareket etmeğe başlayup on beşinci gün kral huzûruna gitdi. Ya‘nî bu Beç kal‘ası içre böyle üstâd-ı kâmil cerrâhlar ve fassâd-ı kâmiller ve hukemâ-yı âlimler var kim gûyâ her biri Bû Alî Sînâ ve Fîsâgores-i tevhidîlerdir.

Fasl-ı diğer-i kâr-ı acîb-i cerrâhân: Bir gün yine Laslo Kral nâm manastırın dâr-ı şifâsını seyr-i temâşâ ederken vilâyet-i Kallevineli bir üstâd cerrâh ile âşinâ olup sehel Türkçe dahi bilüp andan lisân-ı Talyan'dan ve lisân-ı Nemse'den ba‘zı lugatlar yazarken İstirinye şehrinden bir araba içre tulum gibi şişmiş sarı bir âdem getirüp gözlerinden ve kulakları ve burnu deliklerinden sâfî sarı sarı sular ve cerâhatler cereyân eder bir âdem kim bed râyihadan yanına varılmaz. Hemân cerrâh bu herîf-i istiskâyı görünce,

"Bu kırk gündür böyle olalı niçün bunu yigirmi otuz gün evvel getirmediniz?" dedikde müsteskî âdemin hüddâmları eyitdiler:

"Biz Filimenk vilâyetinde Amıstırdam şehrinden oluruz. Yigirmi gündür kim araba ile size gelirken günden güne bu kapudanımızın marazı müşted olup böyle tulum gibi şişdi", dediklerinde hemân ol ân herîfi arabadan yağ tulumu gibi endirüp bir çârpâylı serîr üzre yatırup, ammâ serîrin başı tarafı yüksek ve ayakları tarafı alçak ve ortası tebevvül ve tegayyuz edecek havruz deliği var.

Hemân koca üstâd sıska herîfi uryân edüp bir çömlek içre bir sarı çamuru herîfin cümle vücûduna sürdü, ammâ çamur kibrît gibi kokardı ve herîfin ağzına ve burnuna sabr-ı sukutru suyu sürüp dübürüne bir kâlıb sâbûnu sivri edüp sokdu.

Ba‘dehu herîfin iki ayaklarının topuklarının iç yüzlerinden ve iki ellerinin nebz yerlerinden ve dübürünün ardında kuyruk sokumu ta‘bîr etdikleri mezkûr yerden el-hâsıl iki el ve iki ayakdan bu beş yerden herîfin tulum gibi derisin delüp birer karış tûlı yağlı ***[63a]*** çıra ağaçlarına bir kırmızı merhem sürüp herîfin kolları ve ayaklarının ve kuyruk sokumunun yardığı yerlere sokup durdu.

Ve herîfe bir kâse beyâz şerbet verüp üstünü örtüp üstâd gayri işe meşgûl olup üçüncü sâ‘atde azamet-i Hudâ herîfin ellerinden ve ayaklarından ve kuyruk sokumu mahalle çıra ağaçları sokduğu deliklerden ol kadar kırmızı ve sarı balgam gibi koyu koyu dutkal gibi şeyler akdı kim ta‘bîr olunmaz.

Hemân dördüncü sâ‘atde herîfin aşağısına sokulan sâbûn çıkup akîbince yigirmi vukıyye var kara ve sarı katrân gibi ol kadar muzahrafât ve ahlâtlar ve safrâ vu sevdâ ve birbirine bağlanmış top top balgamlar ve yumruk kadar yedi aded sovulcan yuvaları çıkup herîfin feryâdı evce peyveste olurken ta‘âm istemeğe başladıkda bir kâse mâvî şerbet verüp gayri şey vermedi.

Hakîr ol gün tâ Beç kapuları kapanma mahalli olunca paşaya gitmeyüp bu temâşâyı etdim.

Herîf-i mezbûrdan tâ vakt-i asr olunca tahtânî ve fevkânî ol kadar ameller edüp bed râyihalı kara katrânlar ve niçe bin sovulcanlar çıkarken {dübüründen} üç karış kadar tûlı yılan gibi beyâz alaca ve üstü sümüklü iki ucunda gelincik başı gibi başları var, ammâ dişleri yok. Lâkin iki başında dilleri

keler dili gibi, ammâ gözleri yok, karnı bir büyük elma kadar karnını yarup içi leb ber-leb kırmızı kırmızı hurda sovulcanlar {çıkdı}. Anlar dahi kendi gibi ayaksız ve gözleri kör sovulcanlar idi.

Ve herîfin ellerinden ve ayaklarından ve mezkûr dübür ardından henüz cerâhatlar ve sarı dutkallar akup vakt-i gurûba yakın herîfe sirkeli kebâb ve bir kâse şarâb verüp ba‘dehu hakîr ahşam karîb olup konağımıza varup cümle temâşâ etdiğimiz paşaya bir bir nakl etdikde paşa ve sâmi‘înden olanlar cümle âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘dehu üçüncü gün yine dâr-ı şifâya varup herîfi seyr-i temâşâ etdim. *El-azametullâh* herîf tulum gibi bir Batlîmûs kefere iken gûyâ nesh olup eyle kadîd-i mahz olmuş, ammâ yüzünde gözünde nûr kalmayup sadâsı zenbûr-ı asel gibi vızlardı ve yüzü ve gözü ve vücûdu cümle eyle buruşmuş kim gûyâ yüz yaşında âdem gibi buruşmuş ve henüz ellerinden ve ayaklarındaki deliklerden sarı sular akmada idi.

Netîce-i kelâm kefere-i müsteskî onuncu gün cümle emrâz-ı muhtelifeden halâs olup günden güne ifâkat bulup yigirminci günde ayağında ve kollarında delinen yerleri eyi olup reng-i rûyi hamret üzre olup cerrâha bir kîse guruş verüp dâru'ş-şifâya beş kîse Îsâ aşkına vakf edüp vilâyetine gitdi.

Diğer san‘at-ı ibret-nümâ-yı üstâd-i cerrâhân: Bir gün bir cerrâh dükkânında otururken bir kefere gelüp cerrâha bir Ungurus altunu verüp,

"Dişim ağrıyor çıkar" deyü iskemle üzre oturdukda hemân cerrâh eline mîlin alup herîfin dişine mîl ile urunca herîf feryâd edüp,

"İşte ağrıyan dişim odur" dedikde üstâd cerrâh meydâna bir mankal ile âteş getirüp içine sarı pirinçden tanbûra telleri koyup iki şîşe suyu meydâna koyup biri mâvî ve biri kırmızı sular idi. Ve bir ağaçdan küçücük maşa gibi bir cımbıstıra şekilli bisâtı eline alup keferenin ağzın açup ağrıyan dişin etlerine şîşedeki mâvî sudan sürüp hemân elindeki ağaç maşa ile dişe yapışup bilâ usret zor etmeden ve kanı aslâ akmadan bir dâne beyâz üç çatal köklü şâhâne dişi çıkarup hemân mezkûr âteş kenârına gelüp mezkûr tanbûra tellerinin birin âteşden çıkarup dişin köküne kızmış teli sokunca hemân tel dişin iliği içinden cız cız deyerek dişin çürüğü içinden kızmış telin ucu çıkup bir karaca başlı nahîf ü rakîk kurdcığaz taşra çıkup bir tel dahi kızmış {iken} yine bir köke dahi sokup yine dişin çürüğünden bir kurdcığaz eyle çıkup hemân ol ân dişe el yapışmadan yine dişi çıkardığı gibice sünbüle deliğine koyup bu kerre şîşedeki kırmızı sudan su ve tuz sürüp keferenin çıkan dişi üzre bir küçücük tahta pâreciğini dişin üstüne koyup "Isır şu tahtayı" deyüp kefere tahtayı ısırup çıkan diş sünbülesine yerleşüp kaldı.

"Bir dahi ağrımadan halâs olup evvelkiden metîn olur" {dedi}, ammâ el ile yapışmayıyor. Hemân hakîr bu hâl-i ber-kemâl-i pür-savâbı görüp cânım yerine geldi, zîrâ Uyvar kal‘ası altında cirid oynarken Kıbleli Mustafa Paşa dişlerime bir cirid urup üç dâne dişlerim yerlerinden mütezelzil olmuşdu.

Hemân cerrâha {dişlerim} gösterüp ol ân kırmızı sudan dişlerimin etlerine sürüp mezkûr gibi bir pâre tahtacığı ısırup sabâha dak dişlerim polad-ı Nahşevânîye dönüp fındık ve ceviz kırmağa liyâkatli dişler olup cihân kadar hazz edüp cerrâha bir Kaya Sultân yağlığı verdim. Safâ edüp bir küçücük şîşecik içinde kırmızı sudan nîm dirhem kadarca su verdi. ***[63b]*** Ve cerrâh eyitdi kim,

"Eğer yüz altun verirsen sana suları tîzâb gibi kaynatmanın yolun öğredeyim. Her kankı diyârda gezersen dişleri ağrıyan âdemin dişin mâvî su ile çıkarup içinde iliğin dâğlayup dişi yine aldığın gibi yerine koyup kırmızı sudan sürüp hemân bu dünyâda durma mâl kazan" dedikde hakîr "Elli altun ver[eyim]" der.

"No, no yüz altun vermeyince öğretmem" dedikde hakîr hisset edüp vermedim, ammâ meğer bin

altun verüp öğrenmeli bir ma‘rifet-i ibret imiş.

Yine bir gün bir keferenin üç kralıçka, ya‘nî üç pare akçasın alup mâvî sudan sürüp dişin eline verüp kefere gitdi. Meğer yerine dişi komağa birer altun alırmış.

.....(2 satır boş).....

Ve'l-hâsıl bu Beç'de olan hukemâ-yı hâzık ve niçe yüz cerrâh-ı fâsıd bir diyârda yokdur ve bunlarda gördüğümüz kemâl-i ma‘rifetleri birer birer takrîr ve tahrîr etsek mecmû‘a-i nâ-matbû‘umuz bir Kânûn-ı Ebû Alî Sînâ olur. Ve her kârları zor-â-zor değildir cümle âsân vech ile işlerler.

Hattâ niçe cerrâh dükkânlarında berberler vardır. Gerçi cümle küffâr-ı Nemse saçlıdır, tıraş olmağa muhtâc değillerdir, ammâ yine başlarının orta yerlerini tıraş edüp saçlarını mümessek sâbûnlar ile yaykayup niçe yüz bin kefere yetmiş seksen yaşına girer yine sakalın tıraş etdikde berber kefereleri dâ’imâ bir yüksek iskemlede oturup hüddâmları keferenin saçın sakalın yaykayup başka bir iskemle üzre oturur, ammâ tıraş olacak keferenin oturduğu iskemle bir mîl üzre olup fırlak gibi deverân eder. Berber tıraş etdikçe iskemleyi çevirüp her ne cânibin tıraş etmek murâd ederse kendüsi oturup iskemleyi çevirüp âsân vech ile tıraş eder. Rûm'daki gibi berber ayak üzre tıraş etmez, bu dahi temâşâgâhdır. Ve dükkânları şâzrevânlar ve gûnâ-gûn eşyâlar ile müzeyyen teferrücgâhdır.

Ammâ dâru'ş-şifâlarında olan hayrat [u] hasenâtları ve âsâr-ı binâları ve me’kûlât [ü] meşrûbâtı ma‘âcinâtları bir diyârda yokdur.

Evvelâ her kim bu tîmârhânelerde şifâ bulursa mukaddemâ nezr etdiği eşyâları getirüp ol kadar altun ve gümüş ve bakır ve kalay suhûn ve tancere ve sînîler ve tebsiler ve şem‘dânlar var kim her tîmârhânede onar Mısır hazînesi değer altun ve gümüş âvânları vardır ve ol kadar altun ve gümüş kebâb şişleri köşe be-köşe dayalı durur ve her marîzin illetine göre altun ve gümüş ve bakır tancere ta‘âm-ı gûnâ-gûn tabh edüp hastalara bezl-i ta‘âm ederler. Kilarlarında kuş südü ve şîr-i hurmâ ve katr-i nebât-ı Hamavî misilli me’kûlât [ü] meşrûbâtılar mevcûddur. Ve eyle üstâd-ı kâmil aşbâzları var kim kaçan kral bir krala ve bir vezîre ve bir elçiye ziyâfet etse bu aşbâzlar tîmârhâneden varup ta‘âm-ı gûnâ-gûn pişirirler.

Ammâ cemî‘i kâfiristânın ta‘âmı meşhûr değildir. Cümle kefere perhîz ile çatal demir ucuyla elli dirhem ta‘âm ve elli dirhem şarâb yeyüp içerler. Ta‘âm devlet-i Âli- Osmân'dadır. Hind ü Sind ü Acem'de dahi ta‘âm yokdur, hemân bir pilavları meşhûr.

Ve her tîmârhânenin ma‘âcinhânesinde hekîmbaşı oturup yevmiyye birer kantâr sükkerî ma‘âcinleri ehl-i derde ve fukarâlara bezl ederler. Niçe yüz bin hokka ve kavanos ma‘âcin ve me’kûlât [ü] meşrûbâtı hulviyyâtları vardır. Ve her tîmârhânede müte‘addid yazlı ve kışlı hücrelerinde gûnâ-gûn havz u şâzrevânları var. Kış odalarında hammâm gibi sobalar yaz odalarında şâzrevânları olup pençereleri bâğçelere nâzır olup her hastanın tabî‘atine göre sâzendeler gelüp gûnâ-gûn sâz çalup fasl ederler, ammâ aceb hikmet-i Hudâ'dır kim bu Alman diyârında Rûm'da ve Arabistân'daki gibi çok mecnûn yokdur. Lâkin meshûr kefereler bu tîmârhânelerde çokdur. Anlara dâ-i devâ eder dahi yokdur.

Der-imâret-i dâru'l-it‘âm-ı fakîr-i garîbân

Cümle on bir yerde me’kel-i dâru'z-ziyâfe vardır. Gerçi hasîs ve le’îm ve hisâbî vilâyeti olup kaht [u] galâ şehirdir, ammâ elbette her kral manastırlarının imâretlerinde buğday ve un çorbası pişüp kenîselerde sâkin olan bıtrîk ve kıssîslere ve ba‘zı fukarâlara çobraları mebzûldur, ammâ cümleden İstifani kenîsesi ve Kral Sarâyı imâreti cümleden ma‘mûr olup bay [u] gedâya ve cüvân u pîr u

sıbyâna hon-ı bî-imtinânları mebzûldur.

Andan imâret-i kenîse-i (---) (---) andan manastır-ı (---) andan

.....(1.5 satır boş).....

Cümle manastırlar bu mahalde tamâm oldu. ***[64a]*** Mâ‘adâ mahalle kiliseleridir, ammâ bu mezkûr manastırların cümlesi kurşum örtülü değildir ve İstifani kenîsesinin dahi niçe yerleri kurşum örtülü kubbe değildir, hemân harpüşte tahta münakkaş tavan üzre gûnâ-gûn münakkaş sırçalı kiremit örtülüdür. Ve gayri düyûrlar dahi eyle münakkaş kiremitlidir. Ve cümle şehrin amâristân olan dâr-ı menhûsları ve niçe yüz sarâyları cümle elvân reng kiremit ve kurşum ve sarı pirinç ve kırmızı bakır ve kalaylı teneke ve câ-be-câ şindire tahta örtülü ma‘mûr u âbâdân hâne-i menhûslardır. Ve eğer

.....(2 satır boş).....

Ve eğer bu şehrin evsâfın gördüğümüz gibi tahrîr eylesek bir kitâb-ı mücelled olur ve tahrîri de mümkin değildir. Hemân Hudâ-yı Lemyezel düşman şerrinden bu şehri emîn ede, zîrâ bu şehre bir gayri yat ayak bassa vîrân olur. Hemân suhûletle Hudâ-yı Bîçûn dest-i İslâma müyesser ede.

Ve bu şehrin cümle şey’i memdûh [u] meşhûrdur, ammâ hezâr ahsend pesend cümle hukemâ ve cerrâh u fassâd u kehhâl u nakkâş ve sâ‘atçi ve tüfengci ve çıkrıkçı ve sokaklarının pâkliğine ve hâkimlerinin zabt u rabtlarına ve bey‘ [u] şirâlarında mîzân u terâzûda hılâf etmeyüp kizb söylemediklerine ve adl-ı adâletlerine ve re‘âyâ vü berâyâlarının âsûde-hâl üzre olup zulm etmediklerine ve âb [u] hevâsının letâfetine ve mahbûb u mahbûbesinin nezâfet ü zerâfetine ve tarz-ı âhar râyihası ve elvânı gayri gûne şükûfelerine ve cümle halkının herkes ile hüsn-i ülfet edüp garîb-dost olup dil-nüvâzlıklarına ve vilâyetleri cümle her şeyden emn ü emân olduğuna sad bârekallâh aşk olsun kim İslâm diyârında böyle emn ü emân ve adl-i adâlet yokdur.

Bu şehrin niçe bin gûne hüsniyyâtların tahrîr etsek bir yılda tamâm olmaz. Ancak biz murâd [u] merâmımız üzre sadede rücû‘ edelim.

Bu şehri altı günde seyr-i temâşâ edüp mukaddemâ kralın "Bir haftadan sonra elçi paşa ile müşerref olalım" dediği günlerden yedinci gün Cum‘aertesi olup baş Meykel tercümân ve başkomsar defterdâr paşaya gelüp,

"Sultânım, çâsâ[r] inpirator sultânıma selâmlar edüp yarınki gün müşerref olalım deyü buyurdular" dedikde,

Der-beyân-ı müşâvere-i mülâkât-ı çâsâr-ı bâ-vakar be-elçi Kara Mehemmed Paşa-yı şîrîn güftâr

Eydir: "Baka komsar hoş geldiniz, ammâ ben çâsâra vardıkda kral tahtından enüp bana dîvânhâne kapusuna dak gelirse ve benim omuzumu çâsâr öpüp ben anın göğsün öpersem ve Mekke Medîne pâdişâhının nâmesin öpüp başa koyup nâme-i hümâyûn kırâ’at olunca kral ayak üzre durursa ve cümle pîşkeşlerimiz kânûn üzre verilirse ve nâme-i hümâyûnda ve fermân-ı vezîrde olan ahidnâme{mizin} kavl-i karârından ziyâde teklîf-i mâlâ-yutâk etmezlerse huzûr-ı çâsâra varup buluşurum ve illâ yok derse bi-Rabbi Ka‘be ve *bi-hakkı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm* pâdişâhıma ahvâlimi arz ederim. Sizin elçinize dahi İslâmbol'da rağbet etmeyüp cefâ ederler" deyince başkomsar eydir:

"Behey sultânım siz ne aceb hâm sevdâya düşmüşsiz? Bu yedi kral çâsâr-ı bâ-vakar şehinşâhına bu teklîf-i mâlâ-yutâkı bir elçi paşa karındaşınız etmemişdir" deyü bir hayli mu‘âraza kelâmlar olup âhıru'l-emr başkomsar eydir:

"Sultânım bu teklîfleriniz varup çâsâr hazretlerine danışalum", deyüp üç kişi çâsâra üç kefere varup gelüp âhır dördüncü gelişde,

"Çâsâr tahtından ensin ve sultânıma yedi adım karşu gelsin ve tâcın başından çıkarup selâmınız alsın ve siz çâsârın göğsün ve çâsâ[r] sizin mücevvezeniz öpsün" deyince paşa

"Yok omuzumu öpsün" dedikde,

"Eyi sultânım, bu söze me'zûnuz omuzunuz öpsün ve çâsâr nâme-i pâdişâhı öpüp başına koyup nâme-i şâhı okuyunca kral ayak üzre dursun, ammâ hedâyâlar verilirken çâsâr tahtına otursun" dedikde paşa dahi,

"Eyi otursun" deyü izin verdi. Ve anlar eyitdi:

"Sultânımdan çâsâr efendimizin bir ricâları var. Sizin hedâyâlarınız götüren ağaların cümlesi çâsâr hazretlerinin eteğin öpsünler ve huzûr-ı kralda el kavşurup dursunlar. Bir ricâları dahi pîşkeşlerinizi alay ile götürürken mehterhâne-i Âl-i Osmânı çalarak huzûruma gelsinler deyü çâsâ[r] buyurdular" deyince hemân bizim paşa eydir:

"Hedâyâları götürürken mehterhâne çalmak kânûnımız değildir ve dahi hedâyâ götüren ağalar benim anlar hidmetkârlarımdır. Çâsâr hazretleri yanına varup çâsârın ellerin öpmeğe bir alay-ı ümmet-i Muhammed'in ne hadleri var. Anlar da benimle kral yanında bir mi olsunlar ve ırz-ı İslâm-ı Muhammedî ***[64b]*** yok mudur kim ağalarım beni koyup kral önünde el kavşurup duralar. Bu dahi âdet-i Âl-i Osmân'a muhâlif hâm teklîfdir. Bize bu asıl gûne kânûndan hâric teklîfler etmen" deyüp aceb metânetli cevâblar söyledi kim cümlemiz gışş olduk.

Husû[san] alay ile hedâyâları götürürken mehterhâne çalınarak bile gitmeğe müşâvere etmiş idik. Hemân kral tarafından mehterhâne çalınması teklîfi olunca "Kânûnımız değildir" deyü cevâb etdi.

Âhır-ı kâr cümle küffâr muztarib-kâr olup eyitdiler:

"İmdi sultânım ale's-sabâh mübârek bâzâr günümüzdür. Çâsârdan sultânıma haber geldikde teşrîf buyurun çâsârı tahtından enüp kapunun iç yüzünde size muntazır dururlar bulasız" deyüp paşadan cümle hedâyâ defterlerin alup gitdiler.

Ve bu hedâyâ defterleri üzre çâsâr yanında turvin ü müşâvere edüp cümle hedâyâları kendüleri vüzerâ vü vükelâlarına tevzî' edecekleri defteri paşaya gönderüp,

"Kânûnımız budur götürecekleri hedâyâları ve atları bu defter mûcebince tevzî' etsinler" deyü paşaya defter geldi.

Paşa dahi kralın gönderdiği defter üzre cümle hedâyâları krala ve anasına ve başvezîre ve başpapasa ve başirşeke ve gayri vezîrleri makâmında olanlara ve ser-i kârda olan bî-dînlere cümle hedâyâları âmâde edüp ertesi sene (---) mâh-ı Zilka'desinin (---) (---) bâzâr gün ale's-sabâh çâsâr ikinci vezîr ve başkomsar ile kendü hınto arabalarından sekiz aded eşheb atlı bir mücevher ve mutallâ ve murassa' gümüş üzre mînâ kubbeli bir hınto araba göndermiş kim çeşm-i insân gördükde hîrelenir.

Paşa hıntova binüp cümle ağavâtlar rahş-ı ferahşlarına pür-silâh ve mülebbes ve müzeyyen süvâr olup âmâde durdular.

İbtidâ sekiz aded dîvânhâne döşemesi nakş-ı zerkâr ibrîşem hâlîçeleri sekiz aded hınto arabalar ile ileri gitdiler.

Andan bir direkli otağ-ı nüh-tâkı on bir hınto arabalara tahmîl edüp zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûnların arz-ı kâlây edüp içerisin taşra çevirüp yanları sıra cümle mülebbes semmûr kürklü ağalar ve piyâde mülebbes sarrâclar ve çâşnigîrler ve çadır mehterleri ve mehterbaşı ubûr etdiler.

Andan sonra üç re's at kim her biri mu'teber at ve sâfinâtü'l-ciyâd misilli atların biri cevâhir ve murassa' eğerli ve cevâhir rahtlı ve topuz ve gaddâreli ve cümle çârkâb zerdûz cevâhir dikme abâyîli ve bahrî hotaslı ve altı pâre cevâhire gark olmuş yancıklı ve atın başında ablak murassa' cığa teliyle

yemîn ü yesârında kırmızı ve dolamalı hâsâhûr yedekçileri ve hâsâhûr kalfası ile ubûr edüp bir at dahi sâde dîbâdan çullu yelkendez yürür at kim gûyâ bir at-ı aşkar-ı dîvzâddır.

Andan bir küheylân mazlûm at cümle cevâhir eğerli ve murassa‘ rikâblı pâk müsellah ve bisâtlı at kralın anasına yine âhûr halîfeleriyle güzer etdiler.

Andan sonra yigirmi çift ağır kuşaklık hil‘at-i fâhirelerin her biri atlar üzre muhteşem ağaların elinde tertîb üzre ubûr etdiler.

Andan sonra on külçe hünkârî ve köse ve hezârî destâr-ı Muhammedîler geçüp andan on vukıyye ûd-ı Mâverdîler ubûr etdi.

Andan on şemmâme amber-i hâm bir zerdûz boğça içre bu hakîrde idi.

Andan on göbek misk-i Hoten benim ayakdaşım kapucular kethudâsıyla ubûr etdik.

Andan paşa kethudâsı Hüseyin Ağa'da sorguc-ı şâhî andan baş kapucubaşıda bir cevâhir topuz ile paşa kethudâsı at başı berâber ubûr etdiler.

Ba‘dehu paşa nehr-i Tuna üzre cisrden araba ile geçüp kal‘aya girince küheylân atına süvâr olup cümle atı ve kendüsi zer-ender-zer cevâhire gark olup âheste âheste giderken Selîmî destârı üzre cevâhirli sorguc-ı pâdişâhî takınup ve nâme-i hümâyûnu kendü koynuna sokunup nâmenin kisesi ve cevâhirli altun kozalağı paşanın yakasında görünüp semmûr kabaniçse ve cümle mataracıları ve tüfengcileri ve şâtırları ve ke'l-evvel silihdâr ve çukadâr ve cümle iç ağaları pür-silâh ve mülebbes ve cümle hedâyâ götüren ağaları ve gayriler ikişer ikişer at başı berâber ubûr ederek çâsârın sarâyı meydânının kapusundan içeri ibtidâ hâlîçeler andan otağ-ı pâdişâhî ve andan atlar girüp meydân-ı mahabbetde durdular.

Bizler dahi hedâyâlar ile Sarây meydânına girüp Kral Sarâyı dîvânhânesine çıkacak kapuda cümlemiz atlardan enüp küçük komsa[r] ve küçük tercümânlar kânûnları üzre önlerimize düşüp kâmil yedi kat sarâya çıkup ve yedi tabakasında niçe bin gûnâ-gûn ağreb ü garâ’ibden seyr-i temâşâlar var kim benî âdem gördükde âlem-i hayretde kalır.

Bu mezkûr yedi kat sarâya cümle dolaşa dolaşa üç dîvânhâne-i azîmi geçüp yüz toksan yedi kademe taş nerdübân ile urûc etdik. Ammâ iki kat tabaka dîvânhânelerin aşağı katları nerdübân değildir, hemân İslâmbol'da Ayasofya câmi‘i tabakasına çıkar gibi yılma yokuşdur. Bunda kral at ile çıkup ikinci tabakada atdan enüp ***[65a]*** andan dörd beş tabakasına kâh piyâde ve kâh kol tezkereleriyle hammal kefereler yukaru tabakalara çıkarırlar.

Yedi katında yedi sıra dîvânhâne-i azîmler var kim her birine üçer dörder bin kefere alır dîvânhânelerdir. Her biri birer gûne tarh olunmuş birbirlerine aslâ müşâbeheti yokdur. Dîvârları nakş-ı bûkalemûn zerdûz hâlîçeler asılmış görünüş dîvânhânelerdir.

Ve her kâ‘ada niçe yüz revzenler ve cümlesi câm ve billûr ve necef ü moranlar ve telakdan(?) câmlı pençereleri var. Ammâ sekizinci dîvânhâne bizzât çâsâra mahsûs üç yüz altmış aded zer-ender-zer ile mebnî kârgîr binâ dîvânhâne-i azîme cümlemiz çıkup paşa bir taht-ı âlîde karâr etdikde paşa mataracıbaşı ile hakîri içeri kralın küçük dîvânhânesine gönderüp,

"Varın görün kral tahtından enüp kapunun iç yüzünde durur mu?" dedikde varup gördük, meğer çâsâr tahtından enüp mataracıbaşıyı zerdûz üsküf-ı mehâbet-i Hacı Bektaşîsiyle görünce hemân kral başından şapkasın çıkarup hakîre ve mataracıbaşıya tapınup selâm alır gibi bir iki eğilüp doğruldu.

Biz dahi gördüğümüz gibi paşaya haber verdikde hemân paşa dahi âheste âheste ayak ayak yürüyerek kralın hâs dîvânhânesinden içeri girince hemân kral on adım ileri elçi paşaya gelince elçi paşa dahi apul apul yürüyüp,

Der-me'âl-i tahkîk-i mülâkât-ı çâsâr bâ-elçi paşa-yı bâ-vakâr

Hemân elçi paşa kralı ayak üzre görünce sehel serî'ce ve cüst ü çâpükçe yürüyüp krala selâm verir şeklinde "Sâm aleyküm" deyüp kral dahi başından cevâhirli manlifkeli şapkasın çıkarup başı açık paşanın selâmın alup paşa seğirdüp kralın göğsün öpüp kral dahi elçi paşanın kavl-i karâr üzre omuzun öpüp kral paşanın elin eline alup kral tahtda karâr etdikde paşaya yer gösterüp,

"Safâ geldin ve hoş geldin" deyü paşaya vâfir ta'zîmler etdikde hemân paşa-yı âlî-vakâr koynundan nâme-i hümâyûnu çıkarup öpüp başına koyup sağ eliyle nâmeyi krala verince kral nâmeyi iki eliyle alup iki kerre öpüp nâmeyi başına koyup nâmeyi sağ tarafında cümle vüzerâsına gösterüp cümlesi başlarından şapkaların çıkarup cümle küffâr nâmeye secde edüp yüzlerin yere sürüp du'âlar edüp "Şükür böyle sulhu gördük" dediler.

Andan kral nâmeyi sol tarafında olan cümle ümerâlarına ve papasları ve iş erlerine ve cümle erbâb-ı dîvânlara gösterince anlar dahi başların açup ser ber-zemîn edüp somurdanup "Marya Kot" deyü du'âlar etdiler.

Andan nâmeyi dîvânhânenin sağ tarafı köşesinde bir âlî maksûrecik üzre nâmeyi anasına gösterüp anası dahi ayak üzre kalkup ellerin ve kolların ve boynu ve belin eğerek hamd edüp du'âlar etdi.

Ba'dehu çârsâr-ı inpirator nâmeyi yine öpüp başına koyup taht üzre ayağa kalkup nâmeyi başı ucunda tâc-ı gorona, ya'nî tâc-ı revâc-ı İskender olan manlifke altına koyup nâmenin Nemse lisânı üzre tercümesin Tercümân Meykel'e verüp kırâ'at olunan,

Sûret-i nâme-i hümâyûndur: Bu mahalle sehel tahrîr olundu.

"Evvelâ sernâmede [39] deyüp ba'dehu evvel benâm-ı Hudâ celle celâluhû ve azume şânuhû ve lâ ilâhe gayrah, sâniyen Hazret-i Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm, sâlisen çâr-yâr-ı güzîn *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în,* râbi'an ben ki hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn sultânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn sâhibü'l-Irâkayn mevlâ(nâ) mülûki'l-Arab ve'l-Acem ve mâlikü rıkâbi'l-ümem olan es-sultân ibnü's-sultân es-Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân'ım ki sâhibü'l-Mağrib ve Cezâyir ve Tunus ve Trâblûs ve Mısır ve Habeş ve Mekke ve Medîne ve Lahsa ve Basra ve Bağdâd ve Van ve Diyârbekir ve Erzurûm ve Ahıska ve Gürcistân ve Dağıstân ve Deşt-i Kıpçağ vilâyet-i Kırım ve eyâlet-i Tarabefzûn ve Erzurûm Sivas ve Konya ve Adana ve Mar'ayş ve Karaman ve Haleb ve Şâm ve Şâm-ı Trâblûs ve Kuds-i Şerîf ve sâhibü'l-berr ve'l-bahr olup deryâda yedi yüz pâre kılâ' sâhibi olup husûsan Bursa ve Anatolu ve belde-i Tayyibe, ya'nî Kostantiniyye ve Edirne ve Rûmeli ve Özi ve Mora ve Budin ve Eğre ve Varat ve Tımışvar ve gayri kılâ' üç bin yedi yüz metîne sâhibi sülâle-i Âl-i Osmân'dan Sultân Mehemmed Hân'ım.

Sen ki inpirator kral dostum olup düstûr-ı mükerrem vezîrim üzerine vardıkda yigirmi yıla akd-i sulh murâd edindiğin mesmû'-ı hümâyûnum olup elçim ile nâme-i hümâyûnum vüsûl buldukda gerekdir kim yigirmi sene sulhu kabûl edüp ve tarafeynden yigirmi ikişer mâdde üzre,

Tenbîhnâme-i hümâyûnumdur ki zikr olunur

İbtidâ mâdde-i evveli oldur kim iki tarafdan yigirmi aded katanadan ve çetecilerden ziyâde olup kal'adan kal'aya asker ile top çekilmeye ve ağaç top hîle ile atılmaya.

Bizden Ciğerdelen ***[65b]*** ile Uyvar mâbeyne-hümâsındaki göl kenârında bir kal'a yapıla.

Sizin ricânız üzre Uyvar'a bir merhale yer kendü toprağınızda nehr-i Vak kenârında geçüp Uğvar nâmında bir geçit palankası binâ olunmak fermân-ı hümâyûnum olmuşdur.

Bizim Uğvar'ımıza tâbi' feth eylediğimiz otuz iki pâre kal'alar harâb u yebâb yata.

Yenikal'a tevâbi'lerinden yigirmi pâre kal'alar dahi tarafeynden yapılmayup kala.

Ve sizin Komaran kal‘ası dibinde Vak suyu ve Litre suyu Uyvar kal‘ama hudûd ola.

Ve Üstürgon tarafındaki Süleymân Hân ecdâdımın Sun köyü dibindeki millerine hudûd ola ve anlardan Yenikal‘a harâb kala.

Bizim Erdel'de Sekelhid kal‘asın harâb etmeğe ricâ eylemişsiz, münhedim ola, ammâ vilâyet-i Erdel'deki kal‘alarda zerre kadar Nemse askerleriniz olmaya, rızâ-yı hümâyûnum yokdur. Mesmû‘-ı hümâyûnum olursa nakz-ı ahd etmiş olursunuz, üzerinize sefer etmen mukarrerdir. Ve bizim de Zirinoğlu vilâyetinde alâkamız olmaya, anlar sizin re‘âyânızdır.

Fermân-ı hümâyûnum üzre bizim Budin önünde Peşte kal‘asıyla Hatvan kal‘amızın mâbeyninde Değirmenlik Deresi nâm mahalde bir kal‘a binâ etmeğe fermân-ı şerîfim olmuşdur.

Ve bizim feth edüp içine konan kılâ‘lar bizde {kala} ve Leve ve Litre kal‘aları sizde kala.

Ve sâ’ir fermânlarım sâdır oldukda alâmet-i şerîfeme i‘timâd edüp zerre kadar (kadar) sulha muğâyir iş etmeyesiz, *ve's-selâm"* deyü nâme-i hümâyûn bu yüzden kırâ’at olundukda çâsâr dahi,

"Sem‘an ve tâ‘a" deyüp bu yüzden sulha rızâ verüp bizim ordu kadısı sicillinde ve anların millet-i Mesîhiyye başpapasları sicillerinde cümle şurût-ı kuyûduyla sulhnâme ve ahidnâme ve tenbîh-i hümâyûn tahrîr olunup nizâm-ı intizâm buldukda çâsâr eydir:

"Süleymân Hân asrında olan uhûd u şurûtumuz mûcebince yigirmi beş senede bir tecdîd-i sulh ederiz" dedikde elçi paşa eydir:

"Yok bu söze pâdişâhımızın rızâsı yokdur. Fermân-ı pâdişâhî yigirmi yılda bir tecdîd-i sulh ola, zîrâ bizim pâdişâhımız ve cümle asâkir-i İslâmımız ceng-i cidâlsiz ve harb-i kıtâlsiz olamazlar, zîrâ bizim Hazret-i Muhammedimiz Allâh emriyle kâfire kılıç urmağile ba‘s olup anların fermânıyla bizler dahi kılıç urup gazâlar ederiz", dedikde kral yigirmi dörd senede bir tecdîd-i sulha rızâ verüp bizim elçi paşa yigirmi seneden ziyâde sulha kâ’il olmayup niçe gûne güft u gûy kîl u kâller olup kralın rızâsı üzre âhır-ı kâr,

"Kral tarafından yedi senede bir devlet-i Âl-i Osmân'a küçük elçi çıka ve yigirmi yılda bir büyük hazîne ve büyük hedâyâlarıyla büyük elçileri rikâb-ı hümâyûna gelüp tecdîd-i sulh ede. Eğer yigirmi yılda bir büyük elçi gelmezse Ungurus vilâyeti üzre sefer edile.

Ve her sene başında der-i devlete küçük elçiler Nemse kapu kethudâsına gele.

Ve her ay başında kraldan Budin vezîrine andan krala elçiler mâh-be-mâh tarafeynden elçiler mahabbet üzre varup geleler.

Ve beher sene kânûn-ı Süleymân Hân üzre (---) bin Ungurus altunu harâcların ve yetmiş aded gümüş kupa birer vukıyye olmak üzre iki bin vukıyye gümüş âvânî sandûka gibi ve havz u şâzrevân gibi ve gümüş leğenler ve gümüş mescid ve gümüş servî ve gayri sîm-i hâlis âvânî hedâyâları ve sîm ü zer-i hâlis münakkaş arabalar ile gelmek üzre ve dahi tarafeynin elçilerine beher yevm yüz altmışar aded riyâl guruş harc-ı ma‘kûl verilüp tarafeynin elçileri mu‘azzez ü mükerrem varup geleler. Elçilerin vücûdlarına dîvân-ı pâdişâhîde bir zarar gelmeyüp bir yerleri rahnedâr olmaya, ya‘nî elçinin burnu ve kulağı kesilmeye" deyü çâsâr ricâ etdikde hemân elçi paşa eydir:

"Vallâhi çâsârım, eğer bizim tarafımızdan gelen elçiler huzûrunuzda şarâb içüp bed-mestlik edüp zebân-dırâzlık ederlerse kulağın burnun değil dilini kesin. Ammâ sizin elçiniz dahi dîvân-ı pâdişâhîye geldikde şarâb-ı bî-hicâb içüp bed-mest olup germiyyet-i şarâb ile huzûr-ı pâdişâhîde zebân-dırâzlık ederse pâdişâhım huzûrunda burnun ve kulağın ve dilin kesmek değil hemân ol ân başın keserler. Şarâb içüp nâ-hemvâr evzâ‘ eden elçinize bizde ri‘âyet etmek şart değildir. Hemân elçilerinize tenbîh buyurun kim şarâb içmeyüp huzûr-ı pâdişâha varmasınlar. Eğer ben de kralımın huzûruna sarhoş gelirsem benim de hakkımdan gel", dedikde çâsâr eydir:

"Hakkâ ki müselmân pâdişâhı elçisi ve her elçi böyle mü'eddeb ırz sâhibi olup pâdişâhının ırzını gözetmek gerek, zîrâ pâdişâhların ululuğu ve azîmü'ş-şân olduğu varan elçisinden bellidir" ve yine kral eydir:

"Cânım elçi paşa, sen bu vilâyetimize rahmet gelüp hoş geldin, ammâ sizin Üstürgon ve Ustolni-Belgrad'ı ve Budin serhadlerinizin çete ve poturacı levendlerinden feryâdımız vardır. Edepleriyle otursunlar. El-hamdü lillâh bu sulh [u] salâhımız bu yüzden mün'akid olup kimin kabza-i tasarrufunda kılâ'lar ***[66a]*** ve kurâlar ve kasabâtlar ve nevâhîler bulundu ise anın hükmünde kalup sizin ve bizim tarafımızdan katanalarımız ve sizin çetecileriniz birer hîle takrîbiyle hudûdlarında[n] taşra çıkup bizim kal'alarımıza tecâvüz etmeyeler", dedikde bizim elçi paşa eydir:

"Hemân çâsârım siz sizin Macar katananızı zabt u rabt edin. Bizim serhad halkı bir şey etmeğe kâdir değillerdir. İllâ sizler elçi göndermediğiniz mahallerde serhadliler fursat bilüp elçi çıkmadı deyü ol zamân vilâyetler ururlar. Hemân siz katanalarınız görün" dedikde hemân çâsârın vezîri Rudolfoş eydir:

"Bizim Macar katanamızın zabtı aslâ bir vecih ile mümkin değildir, anlar hırsızlardır. Siz anları serhadlerinizde bulursanız dutup kazığa urun", dedikde bizim elçi paşa eydir:

"Hadd-i zâtında biz dahi Tatar askerin ve deryâda Cezâyirli askerin zabt etmeğe kâdir değiliz. Tatar askerimiz şimden sonra Kızılelma'ya ve Ungurus diyârlarına bu sulhdan sonra gelirlerse siz de Tatar askerin dutup gözlerin oyun", dedikde hemân çâsâr ve Zoza vezîr ve ve dahi Mantikukula vezîr,

"No no "deyüp şapkaların kelle-i bî-devletlerinden çıkarup eyitdiler:

"Ya bu sulh böyle nice olur? Bir memlekete kim kırk elli bin Tatar iki kerre yüz bin at ile gele, ol diyârdan dahi ne umarsın. Bire meded siz hemân Tatar askerin zabt edin. Biz dahi Macar katanalarımızı pek zabt ederiz", deyü cevâb edüp sulh [u] salâh nâme tahrîr olunup elçi paşa eydir:

"İnşâallâh ba'de'l-yevm biz Tatarı pâdişâhımızın fermânıyla zabt ederiz. Eğer memleketlerinizde bir Tatar bulunursa sulha muğâyir iş olmuş olur. Şimden sonra nizâm-ı emn-i emândır" dedikde cümle dîvân-ı çâsârda olan küffâr başların açup pâdişâhımıza ve elçi paşaya ve çâsâra hayr du'âlar edüp bu minvâl-i meşrûh üzre tarafeynden yigirmi mâdde anlardan ve yigirmi mâdde bizlerden ve yigirmi senede bir büyük elçi büyük hazîne ile çıkması cümle yazılup akd-i sulh olup Fâtiha okunup pâdişâha arz-ı telhîsler yazılmağa fermân olundu.

Andan sonra ale't-tertîb hedâyâ-yı Âl-i Osmân yürümeğe başladı. İbtidâ paşa sorguc-ı pâdişâhîyi öpüp başına koyup andan (andan) bir murassa' otağayı elçi paşa kralın eline verüp kral dahi Freng şapkası manlifke üzre sokup tahtında karâr-dâde oldukda hemân paşa cevâhir ve murassa' topuzu öpüp yine çâsârın eline verdikde hemân çâsâr ayak üzre kalkup cümle erbâb-ı dîvâna topuzu gösterdikde cümlesi baş açup du'â etdiler.

Andan cümlemiz çâsâr huzûrundaki soffa üzre cümle müşk-i Hoten ve cümle amber-i hâm ve cümle ûd-ı Mâverdî ve cümle destâr-ı Muhammedî ve cümle kuşaklık zer-ender-zer hil'at-i fâhireler meydân-ı mahabbete geldikde çâsârın fermânıyla bir hil'at vâlidesine gönderüp birin başvezîre ve birin başpapasa geydirüp bu mahalde Raba {suyu cenginde} mürd olan Zirinoğlu'nun oğluna bir hil'at-i fâhire geydirilüp Zirin vilâye[ti]ne ban olup eline çâsâr bir gümüş külüng verüp ban oldu.

Andan gayri hil'atleri gayri vüzerâlarına ve ümerâ ve iş erleri ve kapudanlar ve komsarlar ve irşekler ve şaglarına hil'atleri cümle geydirüp dîvân-ı kralda bir sürûr-ı şâdımân olup cümle hedâyâlar gâyet makbûle geçüp andan cümle zerdûz hâlîçe-i harîr-i münakkaşlar huzûr-ı çâsâra gelüp tarfetü'l-ayn içre bu hâlîçeleri dîvânhânenin dîvârlarına gerdiler. Andan sonra cümle ağavâtlar ba'de'l-hedâyâ aşağı dîvânhânelerine gitdiler.

Ammâ bugün açlıkdan cümlemiz tamâm olduk. Ne su ve ne şerbet ve ne kahve ve ne bir lokma ta‘âm yemeyüp batn-ı cî‘ân dedüğü gibi Arabın aç karnına avdet edüp Âl-i Osmân dîvânın bu mahalde hâtıra getirüp henüz devlet-i Âl-i Osmân'ın ni‘meti kıymetin bildik. Ba‘dehu yine paşa çâsâra eydir:

"Pâdişâhım krala mahabbeten kendü atlarından iki at gönderdi, teşrîf buyurup görün" dedikde hemân kral etek der-meyân edüp cümle erbâb-ı dîvânıyla dörd tabaka aşağı enüp Sarây Meydânına nâzır bir maksûrede oturup atları önüne çeküp gördü kim cevâhire gark olmuş atlar kim bir kral mâlik olmayup imrâhoruna teslîm olundu.

Temâşâ-yı garîbe-i küheylân: Çünki iki re’s atları bizim âhûr halîfeleri siyâh şapkalı kâfirlere teslîm edüp gitdiklerinde hemân eğersiz olan dîbâ çullu Tureyfî nâm küheylân-ı benâm gördü kim siyâh şapkalı kâfiristân içinde kalup gördüğü bildiği müselmân kıyâfetinde âdem yok, hemân bir kerre iki ayağı üzre kalkup yularını dutan iki aded kâfirin başlarındaki şapkaları üzre nice ön elleriyle urdu ise ol ân iki nefer kâfirin beynileri taşra çıkup cân ber-cehennem mürd oldular. Hemân çâsâr önünde arz-ı cür’et edem deyü birkaç kâfir at üzre hücûm edüp yularından {ata} yapışam zann etdiler. Anlardan dahi dörd kâfir depelenüp dümmin bünâgûşuna havâle eyleyüp bu Sarây Meydânı izdihâmında olan kâfir içine bu küheylân at-ı fakîr ***[66b]*** girüp cümle küffârları birbirlerine katup cümle küffâr birbirlerin çiğneyüp at kâmil nîm sâ‘at kâfirler üzre berk-i hâtif gibi seğirdüp gezdikçe bu Sarây meydânında Âl-i Osmân'dan gelme bir at bi-emrillâhi te‘âlâ ol kadar kâfiri helc ü melc edüp kırup geçirüp ol kadar kâfir mecrûh olmuşdur kim hâlâ kâfiristânda dâstândır.

Âhır-ı kâr elçi paşa gördü kim küffâr demet demet kırılıyor ve Sarây meydânından taşra izdihâmdan küffâr çıkamaz. "Bire şu atı dutun" deyü âhûr halîfelerine fermân edince bir beyâz külâhlı yedekçi varup "Gel Ceyhûnum gel" deyince hemân atın iki gözlerinden kanlı yaşlar akup süheyl urarak yedekçinin yanına gelüp licâmından zabt etdikde elçi paşaya hakîr eyitdim:

"Sultânım bu at bir gâzî atdır ve bizzât Âl-i Osmân pâdişâhı binmişdir. Bu at bu meydânda bu kadar rüsvâylık edüp bu kadar kâfir kırmışdır. Âhır-ı kâr bu atı kâfirler öldürürler. Bu atı alup yerine gayri at verin" dedim.

"Hele görelim" deyü ığmâz edüp bizim yedekçiler atı kralın âhûruna bağlayup gitdiklerinde hemân pây-bend ve yularların kırup âhûr içre yedi kâfiri dahi depeleyüp bu kadar kefere atların mecrûh edüp anı gördük yine Ceyhûn nâm at süheyl urup Sarây meydânından taşra yıldırım gibi çıkup şehr içre gezerek Çerkes Meydânı'nda mezkûr Çerkez'in altındaki at leşini koklayup yine birkaç kerre sayha-i mehîb urup ol mahalde rûh teslîm etdiği haberi gelüp dîbâ çulların getirüp paşa yerine bir gayri at getirdüp cümle asker-i İslâm bu atın böyle iş etdiğine âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘dehu âhûr halîfeleri varup merhûm atı {şehîd} Çerkez'in atı önünde bir hafir kazup anda defn etdiler. Ve cümle halk bu ata engüşt ber-dehen etdiler.

Ba‘dehu çâsâr önüne hınto arabalar içre otağı getirüp cümle zer-ender-zerin ve zer-i hâlis ile mutallâ topların seyr-i temâşâ edüp kral ol kadar haz etdiğinden,

"Tîz bu sâ‘at bu otağı götürüp benim bâğçemde kursunlar. Yarın elçi paşa dostumuza bu otak içre ziyâfet ederim, sabâh teşrîf buyurun" deyü paşayı da‘vet edüp paşa nola deyüp paşa kral ile dahi niçe gûne sulh [u] salâha müte‘allık kelimâtlardan sonra ne ta‘âm ve ne hil‘at-i fâhire ihsân [u] in‘âm olmadan paşa kraldan me’zûn olup çâsâr baş açup paşaya du‘âlar eyleyüp ta‘zîm [ü] tekrîm ile yine alay ederek cümlemiz konağımıza gelüp paşanın summât-ı Muhammedîsi ta‘âmına eyle dendân urup def‘[-i cû‘] etdik.

Der-beyân-ı temâşâ-yı diğer: Çünkim kralın fermânıyla otağı kral bâğçesine cemî‘i küffâr

götürüp otağı kurarken bir rîh-i akîm esüp otağın on kantâr direği ve beş kantâr otak göbeği tahtası rûzgârdan uçup yedi nefer kefereler mürd olup niçe kefereler mecrûh olup paşaya komsar gelüp eydir:

"Sultânım biz bu otağı kurmasın bilmeziz. Yedi âdemimiz öldü ve bu kadar hıristiyanlarımız mecrûh oldu", dedikde paşa çadır mehterbaşısın gönderüp ân-ı vâhidde kurup geldiler. (---)

Der-beyân-ı çehre-i eşkâl-i bed-likâ-yı aceblü-yi kral-ı dâll-ı kerîhü'l-manzar

Evvelâ Nemse çâsârı inpirator kralın ismi (---) ve babası (---) dır. Henüz yigirmi ikisine bâliğ olup sene (---) târîhinde Ungurus kralı olmuşdur, ammâ Cenâb-ı Bârî bunu gerçi insân deyü halk etmişdir, ammâ orta boylu ince miyânlu ol kadar mülahham ve mücessem değil ve ol kadar kadîd-i mahz dahi değil bir fedâyî kad sakalsız gulâmdır, ammâ evvelâ başı bi-emrillâh Mevlevî külâhı gibi yâhûd bal kabağı gibi surâhî kellesi var ve alnı tahta gibi yassı ve kaşları kalın siyâh kaş, ammâ mâbeyni gâyet açık olup ügü kuşları gözü gibi müdevver aları gözlü ve kirpikleri uzun siyâh kirpikler ve yüzü Hacı Tilki(?) gibi uzun çehreli ve kulakları oğlancıklar pabucu kadar büyük kulaklı ve burnu bir koruk kadar kırık yarım akçe tahtası gibi yâhûd Mora batlıcanı kadar büyük kırmızı burunlu ve burnunun deliklerine üçer parmak sığar vâsi‘ burnu deliklerinin içinden otuz yaşında yiğidin bıyığı kılları gibi burnu deliklerinden bıyıkları çıkup dudağı bıyığına karışmış karış morış olmuş siyâh fos bıyığı var kim tâ kulaklarına varmış.

Ve dahi dudakları gûyâ şütürleb gibi deve dudaklı ve ağzına bir somun sığar ve dişleri kezâlik iri beyâz deve dişleri var, ammâ kaçan kim söze gelse hemân ağzından ve deve dudaklarından ağzının salyarları gaseyân eder gibi galeyân u cereyân ederken yanında pençe-i âfitâb gılmânları ağzından akan salyarların bir gûne havlı dokunmuş kırmızı makremeler ile ağzının suyun silmededirler.

Ve kendüsi dâ’imâ tarak ile geysû-yı mergûlelerin taramadadır ve ellerinin parmakları Lanka hıyarı kadar vardır. Bi-emrillâhi te‘âlâ bu çâsârların hasîb ü nesîbleri cümle böyle bed çehreler imiş. Cümle kilisalarında ve hânelerinde ve talar guruşlarında kralı böyle bed çehre yazarlar. Eğer mahbûb çehre yazanları, "Beni taz[‘]îf etdin" deyü katl ederler. {Zîrâ bed çehre olduğıyçün} ***[67a]*** anınla tefâhür kesb ederler.

{Ammâ çâsâr-ı nâ-çârın hüddâmları her ne kadar mahbûb ve pençe-i mihr-i dırahşân ise kral-ı bed-fi‘âl-i dâl ve ol kâfir-i pîçep(?) çâr ve nîrân-dâr-ı dûzah-karâr bed-nâm çâsâr inpirator ol kadar bed-çehre iken "Millet-i Mesîhiyye'nin güzîdesiyim' deyü gurre-i devlet-i Nasârâ iken ol kadar ucbelikâ ve kerîhü'l-vech çehre-i gûl-i biyâbân misâldir kim bi'l-bedâhe bu kralı benî âdem ve gayri hayvânâtlar görse meshûr olmuş gibi kralı görenler dir dir ditreyüp dem-beste ve hayrân kalırlar.

Ol ecilden kralı hınto arabalar içre pinhân edüp deverân u seyrân ve bâğ u gülistân teferrücü etdirirler.}

Ammâ ol kadar necîb ü reşîd ve tîz-fehm ve müdrik ve zî-akldır kim gûyâ akl-ı Arasto'dur ve cemî‘i müşâvere ve turvinlerde bunun sözünden âkılâne müşâvere sözü edememişlerdir.

Ve re‘âyâ-perver ve bir müdebbir ve hünerver ekferdir. Lâkin sözünü dan dan söyler bir bed kabâ âvâzlıdır.

Der-beyân-ı kıyâfet-i libâs-ı çâsâr-ı bed-likâ

Evvelâ başında sâ’ir kefereler gibi siyâh Eflâtûniyye şapkası var. Ba‘zı zamân yine ol cirmde yeşil ve kırmızı ve sarı ve mâvî keçeden gûnâ-gûn şapka geyer, ammâ üstünde cevâhirli sorguç libâslar vardır. Ve şapka etrâfında fındıkdan iri beyâz dürr-i yetîm incüler vardır ve püskülleri cümle

incüdür.

Ve boğazında beyâz dülbend makrameler sarılıdır.

Ve gömleğinin iki karış yakası bir gûne çatma işleme münakkaş yakadır kim gûyâ sihr-i i‘câzdır, ammâ üstünde esbâbı ve roklası ve dolaması cümle siyâh papasların geydikleri sofdur kim beş akçe etmeyüp on akçe deyüp artıranın üstünde kalır. Ve kuşağı papas kuşağı gibi ipden zünnârdır.

Ammâ boğazında asılı elmâsdan bir kuzu sûreti var, kırk kırât gelir. Garâbet bunda kim üstâd hakkâk bu elmâsı kuzu sûretine eli ayağı ve başı ve boynuzlarıyla koyunca ne kadar büyük elmâs olmak gerek kim bu mertebeye koyup kuzu sûreti ola. Hattâ bu hakîr çâsâr huzûruna kırk elli günde niçe yüz kerre varup gâyet dikkat ile mezkûr kuzuyu temâşâ ederdim. Hakkâ ki kırk elli kırât gelir elmâs kuzudur kim boğazında sallanup durur, esbâb-ı ihtişâmı hemân budur gayri şey’i yokdur. Gûyâ hemân bir siyâh roklalı papasdır kim her bâr boynundaki kuzuyu eline alup nazar edüp yine koynuna kor.

Bu hakîr bu kuzu elmâsı su’âl etdikde başpapas eyitdi kim,

"Hazret-i Îsâ Hazret-i Allâh'ın yanında kuzu sıfatlı ve kuzu gibi halûk ve yavaş ve kuzu gibi meler ve enîs ü mûnis kuzu sıfatlı olduğundan sizin pâdişâhlarınızın vezîr mührü nice pâdişâhlarınıza dedelerinden kalmış ise bu kuzu tasvîri elmâs dahi iki bin altı yüz yıldan berü çâsârlara dedelerinden intikâl edüp, ‘Cihân pâdişâhları bu eşkâlde ve bu kıt‘ada böyle elmâsa mâlik olmuşdur’ {dediler}. Ve her bâr kral bu kuzuya nazar etmesinin aslı, kaçan kim kral bir kimesneye gazab-âlûd olsa ‘Pâdişâhlar Îsâ gibi kuzu olmak gerekdir’ deyü kuzuya bakup celâl-i gazabı teskîn olur" deyü cevâb [verdi].

Der-vasf-ı netîce-i eşkâl-i korona-i tâc-ı bî-revâc-ı İskender

Cemî‘i müverrihân-ı Macar ve Latin ve kavm-i Yûnâniyân tahrîrleri üzre ibtidâ bu tâc-ı gorona İskender-i Kübrâ'nındır. Andan Menûçehr'e andan Enûşirvân-ı Dâdyân'a andan Gürcî Açıkbaş'a intikâl edüp andan Menûçehr evlâdlarından Yejderban nâm pehlivân-ı benâm goronayı Gürcî Açık'dan alup başı açık kaldığından hâlâ Açıkbaş derler. Ve ba‘zı guruş sikkelerinden açık başlı krallar vardır kim bu gorona anların ellerinden giden krallardır kim mahalliyle anlar dahi tahrîr olunur.

Andan Menûçehr evlâdlarından Nagban Yejder Eğre câniblerinde vatan tutunup tenâsül bularak lisân-ı Fârisî üzre bunlara Mençâr kavmi derlerken galat-ı meşhûr ile Mençâr'dan galat Macar kavmi derler.

Bu Macaristân kavminin elinde tâc-ı İskender niçe yüz yıl durup âhır-ı kâr Süleymân Hân asrında sene 951 Vişigrad kal‘asın dest-i Macar'dan alup küffâr goronayı kal‘ada unudup amân ile çıkup halâs olmuşken sulhu bozup küffâr yine kal‘aya goronayı almak içün hücûm etdiklerinde cümle küffâr tîğ-i âteş-tâbdan bî-tâb geçüp tâcı Budin hazînesinde hıfz edüp Süleymân Hân'a arz ederler.

Ba‘dehu Süleymân Hân Budin'i Erdel kralı olan Yanoş Ban'a ihsân etdikde küffârın tâc-ı İskender'e i‘tibârları olduğundan Yanoş Kral vaka‘ u vakâr sâhibi olsun içün goronayı Yanoş Kral'a Süleymân Hân ihsân edüp Yanoş Kral tâcı âyîn-i kefere üzre Ustolni-Belgrad'da başına geyüp müstakil Budin kralı ve Ungurus çâsârı olup koronanın hıfzına Şıkloviş kal‘ası herseği Pirin Potur nâm kefere goronayı zabt etmeğe hâkim olup bu goronayı kâh Vişigrad kal‘asına ve kâh Üstürgon'a ve kâh Şıkloviş kal‘asına götürüp getirirken bir gün Peçoy kapudanı olan Pişyük nâm la‘în on bin atlı katana ile gorona hâkimi olan Pirin Potura'yı basup kendüyi ve ehl-i ıyâlin kırup goronayı alup Sobron kal‘asına kor.

Ba‘dehu Süleymân Hân sene 938 târîhinde Alman gazâsına giderken ***[67b]*** Sobron kal‘asın feth edüp yine tâc-ı İskender goronayı alup hazîne-i pâdişâhîde hazn olunur. Ba‘dehu Ungurus kralına Süleymân Hân tâcı verüp ve on iki bin kapukulu yeniçeri dahi verüp Zirinoğlu Macarının ve cemî‘i Hırvadistân'ın kılâ‘ u şehr ü kasabâtların harâb u yebâb edüp küffârdan Süleymân Hân intikâm alır.

Ba‘dehu Süleymân Hân Seğitvar kal‘ası altında sene 974 târîhinde merhûm olunca ilâ hâze'l-ân tâc-ı İskender Nemse çâsârlarının elinde kaldı. Ammâ fâtih-i Bağdâd Murâd Hân-ı Râbi‘ çâsâr elinden goronayı almak murâd etdi. Ammâ feth-i Bağdâd'dan sonra ömr vefâ etmeyüp tâc eylece bî-revâc kaldı.

Ammâ mukaddemâ bu gorona tâc dâ’imâ Pojon kal‘asında dururdu. Sene 1073 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında Serdâr-ı mu‘azzam Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa Uyvar kal‘asın feth etdikde tâc duran Pojon {kal‘ası} kal‘a-i Uyvar'a karîb ve Uyva[r] hâkinde olmak {ile} küffârlar havflerinden tâcı Beç'den altı konak içeri Prak kal‘asına götürüp şimdi bu elçi paşa dîvânı galebesi olunca tâcı Prak'dan getirdüp kendü dîvânhânesinde tahtının üstünde bir kemercik altında on sekiz aded cevâhirli altun zencîrler ile asılı durur şekillidir, ammâ yine aşağa kenâreleri kemerin [d]îvârı üzre durur, ammâ taşra dîvânhâneden içeri kral yanına gelen âdem kral tâcı geymiş zann olunur. Tâ bu mertebe kralın başı üzre durur tâcdır.

Der-kıyâfet-i eşkâl-i tâc-ı korona

Ve gorona ve tâc ve manlifke ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) derler. Her lisânda birer gûne ismi vardır. Hakîr dikkatle niçe kerre temâşâ etdim, Rûm'un buğday kîlesi kadar bir müdevver sivri Edhemî külâhı gibi {bir şeydir}. Allâhu a‘lem gönden ve telatinden ola, zîrâ sâfî murassa‘ ve cevâhirinden üstü olmak ile içerisi ne idiği ma‘lûmum değildir. Ancak muşammâlı ve mukavvâlı kuka keçe külâh gibi tak tak öter katıdır. Zamân-ı kadîmde böyle musanna‘ ve murassa‘ değil imiş. Her gelen kral-ı dâll i‘tibâr edüp birer şey yapdırup sâfî cevâhirle zeyn olmuş kim bin Mısır hazînesi mâl değer ve ana bahâ yetişmez de derler. Hemân hakkâ ki on sekiz kral on sekiz aded zencîr edüp depesinde bir cevâhir halkaya zencîrleri bağlayup tâcı bir yere salb etmek içün bu silsileleri etmişler, ammâ bu zencîrin her birine bahâ yetişmez derler, ammâ her bâr bu zencîrler ile bu tâc durmazmış, zîrâ zencîrlerin çengâlleri geçmedir. Esbâb-ı ihtişâm günleri ve böyle bir âlî-kadr elçi günleri zencîrleri koyup tâcı yerine korlarmış, ba‘dehu yine Prak kal‘asına götürürlermiş. Ammâ bu tâc on iki terkdir. Her terki aralarında sıra sıra la‘l yâkût ve elmâs ve zümürrûd incüsü çokdur ve ağzının kenâreleri dâ’iren-mâdâr altı sıra fındık kadar dürr-i yetîm beyâz incüler mâbeyninde yeşil damla zümürrûd dizilüp beyâz ve yeşil tâca eyle hüsün vermiş kim çeşm-i insân hîrelenir. Bu gûne ve bu eşkâlde bir tâc-ı İskender'dir.

.....(2 satır boş).....

Der-manzara-i sarây-ı âlî-binâ-yı çâsâr-ı bâ-vakâr-ı inpirator

Gerçi bâlâda dîvânhâne mahalliyle sehel tavsîf olundu, ammâ her ne kadar evsâfı tahrîr olunmasına deryâda katre ve güneşde zerre kadar medh olunmaya, zîrâ iki bin yıldan berü her gelen mülûklar birer gûne musanna‘ tarz-ı tavr âsâr-ı binâlar ede ede zerre kadar noksânı yokdur.

Ta‘rîf ü tavsîfden müberrâ bir Şeddâdî binâ-yı nüzhet-âbâddır kim bu edîm-i arzın ekâlîm-i seb‘asında ve rub‘-ı meskûnunda nazîri yokdur. Ancak bir noksânı oldur kim kal‘a içinde dar yerde vâki‘ olmağile bâğ-ı İrem-i gül-i gülistânı yokdur, ammâ kat-ender-kat cihân-nümâ maksûreleri ve müte‘addid niçe yüz aded kâ‘aları ve hücreleri var.

Ammâ aslâ döşemesi yokdur. Cânib-i erba‘asında niçe yüz gûne musanna‘ ve murassa‘

iskemle var kim Cenâb-ı Bârî bu dünyâda her ne kadar mevcûdât halk etdi ise cümle ma‘âdin ve ahcâr [u] eşcârâtdan ve her nevâdirât eşyâlardan birer gûne murassa‘ iskemleler vardır, ammâ üç yüz altmış altı adedi kralın kendüye mahsûs ustolnileridir, mâ‘adâsına vüzerâları ve banları ve hersekleri ve şag ve irşekleri oturur. Ammâ cümleden gorona olan soffa üzre kırk aded taht-ı sîmîn tâk birer tâkler var kim her birine nazar edenin dîdeleri hîrelenir. Lâkin cümleden hakîr kehribâdan ve kırmızı mercândan ve yeşim ve balgamî ve akîk-i Yemenî ve Seylân ve pîrûze tahtlardan hazz ***[68a]*** etdim. Ve dahi kuş kemiğinden ve balık dişinden ve siyâh âbnûs üzre beyâz gümüş kakmak âbnûs iskemle ve necef ve billûrdan ve moran ve zeberced ve Seylân ve altun ve gümüş ve rûh-ı tûtyâ ve'l-hâsıl incü ve zümürrûdden iskemleler var kim her biri birer kral yâdigârları ve her biri birer üstâd-ı kadîm kârları ve her diyârın kralları hedâyâlar gönderüp bu eyvân-ı kisrâ tahtlarıyla ârâste ve revzenler ve dervezeler ile pîrâste olmuş vâcibü's-seyr sarây-ı vâlâdır. Ammâ hakîr her kaçan kral huzûruna vardıkda mâh-ı Temmûz eyyâmları olmak ile kral bir rûh-ı tûtyâdan mebnî bir taht-ı raht-ı baht üzre oturup hakîr mezkûr kehribâ taht üzre pâdişâhâne cülûs ederdim.

Ve cümle sarâyın der-i dîvârlar[ı] nükûş-ı bûkalemûn hâlîçeler ile müzeyyendir. Bu dîvânhânelerin ve cemî‘i menhûshânelerin zemîninde hâlîçe ve kilimleri ve bûriyâ pâreleri döşenmeyüp cümle hâlîçeleri dîvârlarda gerilidir.

Ve zemîni eyle hurde ruhâm taş döşelidir kim gûyâ kâr-ı füsûrkâr-ı Hindistân'dır kim kuş gözü kadar taş ile nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn ahcâr-ı zî-kıymetlerin içinde pîrûze ve mercân ve seylân ve akîk u yemenî ve balgamî ve yeşim ve billûr döşenmiş dîvânhânelerdir.

Ve cümle tavanı ûd u sanavber ve servî ve ar‘ar ve palasanta ve ardıç ve yenidünyâ ve sindiyân ve çemşîr ve ceviz ve çınar ve günlük ağaçlarından ve gayri hoş-bû haşeblerden mebnî münakkaş ibret-nümâ tavandır, ammâ mâbeynlerinde balık kemiği ve kuş kemiği ve kehribâdan biçilmiş tahta tavanlar vardır, ammâ aşağı kat dîvânhâneleri cümle kârgîr binâlı ve toloz kemerli kubâblar ile inşâ olunmuş dîvânhâne ve hücrelerdir.

Ve niçe bin pençerelerinde olan san‘atları ve nûr-ı fer vermiş hurde hayâl-pesend câmları bu sarâyları münevver etmişdir.

.....(2.5 satır boş).....

Bu sarây-ı İremi mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ertesi gün paşa ale's-seher yine alay ile kral vezîri olan koca Rudolfoş'a bir cevâhir eğerli at ve bir çullu yelkendez küheylân at götürüp ve iki seccâde ve iki külçe dülbend hedâyâ verüp paşa ile berâberlik mu‘âmelesi etdiler, ammâ vezîr âkıl ve kâmil ü müdebbir ve mutabassır kâfir imiş. Paşa ile umûr-ı devlet-i dünyâ içün ve iki pâdişâhın mâbeynlerin ıslâh içün ve intihâ-i serhadde olan kılâ‘-ı metînelerin hıfz [u] hırâsetleriyçün bir hayli kelimât ve müşâvereler olup andan ikisi paşa ile öpüşüp kucuşup paşa selâmlayup gitdikde paşanın yanı sıra vezîr hayli taşra çıkup gerü dönüp andan paşa ile konağamıza gelüp sehel istirâhatde iken,

Der-beyân alay-ı asker-i çâsâr

Evvelki gün elçi paşayı otakda ziyâfete da‘vet etmişdi. Bu kerre kral-ı bed-fi‘âl elçi paşaya esbâb-ı ihtişâm-ı dârât-ı azamatin göstermek içün bir cemapur keferesi gibi bir asker-i bî-hadd [ü] bî-pâyân ile ubûr etdi kim kara şapkalı küffâr cihânı dutup yetmiş yerde erganon ve torompete ve nâkûs ve borular ve tabl-ı Cemşîdler döğülerek haçlı peykerler ile cünûd-ı cünüb-i küffâr piyâde ve atlı ol kadar ubûr etdiler kim hadd-i hasrı yok idi. Ba‘dehu vakt-i zuhrda kral bir cevâhirli ve on iki atlı hınto araba ile ubûr edüp ardı sıra iki binden mütecâviz pençe-i âfitâb mûğ-pîçe gılmânlar ubûr

edüp dahi ardı sıra kendü tabl u nâkûs u erganonları çalınarak güzer edüp bâğ-ı Merâm'ına vardıkda hemân ol ân başkomsar gelüp elçi paşayı ziyâfete da‘vet etdikde hemân paşa-yı müdebbir cümle alayıyla pür-silâh sâde mehterhâne faslı ederek çâsârın bâğına varup çâsâr ayağa kalkup yine tahtına oturup paşa içün Osmânlı tarzı otak yanında bir otak ve bir cerge kurup yerlerinde oturup ta‘âm-ı firâvân geldi, ammâ cümle bizim aşçılar ta‘âm-ı gûnâ-gûn pişirmişlerdi. İki sâ‘at kâmil Ma‘dî-kereb gibi ta‘âmlar yenüp çâsâr yalnız başlı başına yeyüp ba‘zı ta‘âmlardan mahabbeten paşaya altun ve cevâhirli tabaklar ile ta‘âmlar gönderüp ba‘de't-ta‘âm paşaya bir semmûr kürk ve on kîse ve bir hınto araba hedâyâ verüp andan kral ile paşa vedâlaşup yine alayımızla mehterhânemiz döğerek konağımıza geldik.

El-hâsıl kırk yedi kerre ziyâfetler yeyüp paşa beleğan-mâ-belağ hedâyâlar alırdı. Ağavâtlara ta‘âmdan gayri bir şey yok idi. Ertesi gün paşaya kral vezîrinden beş kîse ***[68b]*** guruş ve bir hınto araba yükü parankona çuka ve atlas ve kumâş ve kırk çift Alman sâ‘ati ve niçe tuhaf hedâyâlar getirenlere paşa dahi üç yüz altun ve her kefereye birer destâr verdi, zîrâ anda dülbend gâyet makbûldür. Andan paşa kethudâsı kralın anasına bir çullu at ve bir hâlîçe-i harîr ve müşk ü amber ve bir külçe kûse dülbend verüp ol dahi kethudâya beş kîse ve on tüfeng ve on aded sâ‘at verüp paşa kethudâsı gelüp konağında karâr etdi.

Andan gayri ağavâtlar kralın gönderdiği defterleri mûcebince cümle hedâyâları her ağalar vüzerâlara vükelâ ve başpapas ve irşek ve şaglara el-hâsıl dîvânda hil‘at geyenlerin cümlesine atlar ve cüz’î ve küllî hedâyâları bezl edüp anlar dahi her vüzerâ ve a‘yân-ı devlet keferelerden beleğan-mâ-belağ ihsânlar alup sehel yüzlerimiz güldü. Hulâsa-i kelâm eğer ale't-tertîb cümle vekâyi‘âtları vukû‘ı üzre firâdâ firâdâ dilli defter gibi tahrîr eylesek ta‘ab-ı azîm olup kesret-i kitâbet olur. Ammâ,

Der-beyân-ı ta‘[y]inât-ı paşa ve ağavât-ı âlîşân

Paşaya beher yevm yüz yetmişer guruş {ulûfe verildi}. Ta‘yîn-i masârıfdan mâ‘adâ ve beş yüz altmış altı nefer askere beş bin aded beyâz hâs ekmek ve sekiz yüz seksen at yemi ve yigirmi koyun ve elli vukıyye yağ ve elli vukıyye bal ve on kîle pirinç ve altmış çift semiz tavuk ve yüz çift güvercin ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtdan mâ‘adâ cemî‘i levâzımât ve sükker ü kahve ve misk ü amber ve biber ve darçın ve karanfîl herşey vukıyye vukıyye beleğan-mâ-belağ gelüp elli aded kapucıbaşılara yevmiyye birer altun ve elli aded kapucıbaşıların ednâsına birer guruş ve elli aded müteferrikalara ve ser-i kârda olanlara yarımşar guruş ve yüz kadar karakullukçulara yevmiyye birer rub‘ guruş ulûfe ta‘yîn defteri {kraldan} gelince karakullukçular nâz-ı istiğnâ etdiklerinde ale'l-umûm hüddâmânlara birer rub‘ ulûfe defteri dahi geldi, ammâ hünkâr atlarıyla gelenlere ve hünkâ[r] mehterlerine beher yevm birer guruş defteri geldi ve ba‘dehu konaklarımızda zevk u safâya meşgûl olduk.

Ammâ netîce-i kelâm elçi paşalara cümleden elzem-i levâzımından olan bu diyârda sahî ve sâhib-i kerem ve halûk ve havsalalı olup ırz-ı pâdişâhı ve gayret-i dîn-i mübîni gözedir âdem gerekdir. El-ıyâzan billâh eğer elçi bir hasîs ve le’îm ü denî ve lecûc ve fâsık u sefîh âdem olursa aslâ rağbet ü izzet etmeyüp aslâ sözüne amel ü i‘tibâr etmeyüp maymûn gibi oynadırlar, zîrâ bu diyârın küffârı eyle nakkâş ve fassâl ve zemmâm ü nemmâm ü dahhâldirler kim bir âdemin reviş-i cünbüş [ü] harekât [u] sekenâtından ne mâhiyyet ve keyfiyyetde olduğın bilüp ana göre amel ederler.

{Der-beyân-ı temâşâgâh-ı ibret-nümâ-yı ma‘rifet-i azîmeler}

Ertesi gün paşaya kral vâlidesi konaklarımıza karîb kendü bâğçesinde bir ziyâfet-i azîme edüp ol kadar seyr-i temâşâlar etdik kim diller ile ta'bîr [u] tavsîf olunmaz. Hattâ bir pehlivân kefere meydân-ı mahabbete gelüp def ü kudûm çalarken iki gulâmı semâ' ederken birbirlerine uryânen sarılup iki gulâmın vücûdları bir olup baş iki ve kollar dörd ve ayakları dahi dörd olup bir hayli zamân devr ederek bir havuz içine düşüp gâ'ib olup bir zamândan sonra iki gulâm âdem başlı ve gevdeleri pul pul ejdehâ gevdeli ve dörder ayaklı iki ejdehâ bâğçe içinde halkı birbirlerine katup her birinin ağızlarından âteşler dıraht-ı müntehâların tâ zirve-i a'lâsındaki yaprakların yakup cümle şecerelerin berk-i bârları berk-i hazân gibi âteşden yere dökülüp iki ejdehâ meydân-ı ma'rekede birbirleriyle ol kadar boğuşup kovuşup oynaşup çiftleşdiler ve yılan gibi birbirlerine (yine) sarmaşdılar ve havuza düşüp havuzun suyun cemî'i halkın üstüne saçdılar. Ve yine halk üzre âteş-i Nemrûdları ağızlarından püskürüp niçe yüz temâşâcılar firâr etdiler.

Temâşâ-yı benâm: Hemân pehlivân-ı kâmil bir kerre zekerin eline alup havuz içre işeyince hemân bir kerre havuzun suyu deryâ gibi cûş u hurûşa gelüp talattum ederek bâğ içine deryâ yürümeğe başlayup hemân cümle temâşâcılar ağaçlara çıkmağa başlayup kimisi atına binüp firâr etmeğe başlayup hakîr gördüm ki gark oluyoruz, ilm-i sîmyâdır deyü vücûd vermeyim derim, ammâ tahammülün kalmayup kralın vâlidesiyle paşanın yanına vardım. Anda dahi su gelmeğe başlayup firâr etdikde bu zâhir olan deryâdan ol kadar deryâ mahlûkları peydâ olup gûnâ-gûn şinâverlikler edüp birbirlerin kovarak ve birbirlerin yudup yeyerek azîm temâşâlar etdik.

Seyr-i ibret-nümâ-yı âhar: Pehlivân-ı kâmil bu bahr içre kuruyup bâğçenin bir köşesine bir ağaçdan bir ağaca bir perde gerüp elindeki asâ ile perdeye "Bir kerre çıkun taşra" deyü urup hemân bir kerre verâ-yı perdeden bir alay azîm dîv-i gûnâ-gûn kim her birinin ellerinde çınar pâre nobutları ve kalkan ve harbe ve âlât-ı silâhları ile ubûr etdiler.

Andan bir gürûh dahi gûl-ı beyâbânlar kim her biri birer ucbe-likâ âdem hey'etli ve fîl kulaklı ve arslan pençeli ve kimisi fîl tabanlı ve kimi deve ayaklı bunlar dahi ellerinde silâhlarıyla birbirlerin urarak ve birbirlerin kırarak bir tarafa deryâ içinden geçüp gitdiler.

Andan ecinne askeri yürüdü kim ne ***[69a]*** gûne nümâyân oldukların birbir tahrîr etsem tûl-ı dırâz-ı kelâm olur. Ancak cümlesi Mısır alacaları esbâb geyüp ellerinde birer kamış ve hasır pâreleri olup gözleri müdevver kimi sıçan kulaklı ve kimi kedi kulaklı ve kimi âdem başlı ve kuş başlı ve balık başlı ve arslan ayaklı ve'l-hâsıl Cenâb-ı Allâh bu edîm-i arzda ne kadar mahlûk halk etdiyse bu ecinne kavminde her mahlûk uzvundan birer eşkâl mukarrer idi, ammâ bedenleri cümle vücûd-ı insân gibi ve niçe bininin başları yine insân başı gibi olup gözleri insân gibi açılup kapanmayup yanına açılup kapanır müdevver gözleri var. Ve burunlarının orta direkleri yok, yüz kerre yüz bin gûne eşkâl ile görünmüş kavm-i ecinneler birbirleriyle boğuşarak ve kovuşarak ve gûnâ-gûn mashariyyât ederek bunlar dahi bir tarafa ubûr etdiler. Andan,

İbret-nümâ-yı diğer: Havuzdan zâhir olan deryâ kuruyup ke'l-evvel bâğ-ı İrem görünüp mukaddemâ nümâyân olan gûnâ-gûn dîvler ve gûl u beyâbân ve ecinne ve ejdehâlardan nâm [u] nişân kalmayup mezkûr perdenin verâsında bir alay Rûm halkı ve Teke ve Hamîd ve Konya külâhlı âdemler ve Mısır ve Şâm ve Acem ve Hind ü Sind ve Maskov ve Tatar ve Özbek, el-hâsıl Hallâk-ı âlem bu rûy-ı arzda ne kadar mahlûk-ı benî âdem halk etdi ise cümlesi eşkâl-i esbâblarıyla zâhir olup bâğ-ı İrem içre kimi gezüp kimi her dıraht altında oturup sohbet ederlerdi, ammâ bunların birinde nutk olmayup birbirleriyle tekellüm etmezler idi, hemân heyûlâ gibi birbirlerine bakup gezerlerdi. Ammâ siyâh zengî Arab ve Berberî kavmi ve Tilimsân ve Fes ve Sûdân ve Meğâribe kavmi ve Urbân-ı Funcistân ve Âfnû ve May Bornu ve Dacu ve Kırmanika ve Bağaniski ve Fur kavmi kara Arablarıyla

Habeşî ve Hindî kavmi gâyet çok idi.

Temâşâ-yı azîme-i zehî kemâl-i ma‘rifet oldur kim mezkûr perdenin ardından bu zikr olunan akvâm-ı kesîreye niçe bin gûne pençe-i âfitâb gulâmlar niçe kerre yüz bin suhûn ve kâseler ve kas‘alar ve ulbeler ve mecurlar ve zibdiyyeler ve keşküller ve ağaç tekneler içre gulâmlar perde ardından ol kadar ta‘âm-ı gûnâ-gûnlar taşıyup mezkûr herîflerin önüne koyup bunlar gûy gûy cem‘iyyet edüp ol kadar ta‘âm yediler kim ta‘bîr olunmaz. Ve ta‘âmın müşk-i amber-i hâm ve zibâd u gülâb u za‘ferân ve darçın râyihası demâğlarımızı mu‘attar edüp bûy-ı ıtriyyâtdan niçe âdemlerimiz safâ edüp ta‘âma karârları kalmayup gerçekden summât-ı Muhammedî ta‘âmı gibi ta‘âmları yeyüp kalkdılar.

Ba‘dehu paşa bu ta‘âm yeyen âdemlerimizden su’âl edüp,

"Nice ta‘âm idi?" dedikde,

"Vallâhi sultânım bir mümessek ta‘âm yedik, ammâ çiğneyüp ağzımızdan içeri girirdi, ammâ ile'l-ân hâlâ bir lokması yememiş gibi açız" deyü bizim âdemler cevâb etdiler.

Ba‘dehu üstâd-ı kâmil pehlivân yine meydân-ı mahabbete gelüp bir tüfeng atınca cümle mahlûk-ı Hudâ yedikleri ta‘âmun suhûnları ve sînî ve tepsi ve mecurları alup mezkûr perde ardına gürûh gürûh gitdiler.

Ba‘dehu mukaddemâ meydân-ı mahabbetde semâ‘ edüp vücûdları birbirine yapışup havuz içine düşüp havuzdan ejdehâ sıfatında çıkan gulâmlar yine kisbet-i pehlivânîleriyle meydân-ı bezme gelüp zemîni sulayup kabak ve karpuz ve kavun ve hıyar tohumları eküp üstâdları bu ekilen tohumların üstlerine sepe sepe işeyüp alâ mele’i'n-nâs tarfetü'l-ayn içre gûnâ-gûn kavunlar ve gayri eşyâlar bitüp cümle huzzâr-ı meclise karpuz ve kavun ve hıyarlar üleşdirüp herkes tenâvül etdiler ve a‘lâ latîflerinden yigirmi otuz kadar kavun karpuzlardan şele sepetler ile paşa ve kral vâlidesi önüne pehlivân hedâyâ götürüp kral vâlidesi tohumlu hıyardan yeyüp paşa bir şey yemeyüp pehlivâna paşa üç yüz altun ihsân edüp pehlivân mesrûr [u] handân gidüp du‘â etdi.

Ammâ hakkâ ki acâ’ib ü garâ’ib üstâd-ı kâmil imiş kim bir sâ‘atde bu kadar arz-ı ma‘rifetler etdi. Hakîr kendüye su’âl etdim,

"Frengistânda uluç âdemîsi olup Mağrib-zemînde Kurtuba şehrinde ve Tanca şehrinde ve Tilimsân şehrinde Şeyh Abdülhâlık'dan tahsîl-i ma‘rifet edüp millet-i Mesîhiyyedenim" dedi.

Ammâ bu kral vâlidesi bâğı bir bâğ-ı hıyâbân-ı İremdir kim bizim konaklarımızdan ol bâğ-ı Merâm'a varınca kâmil üç bin adımdır kim bu râhun yemîn ü yesârı evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâların sâyesinden aslâ âfitâb-ı âlem-tâbın tâb [u] tüvânı yokdur. Ve bu dırahtların iki tarafları yoldur kim her dıraht-ı bâlâlar tertîb üzre dikilmişdir.

Ve bu râhların tarafeyni bâğ-ı Sudak misilli a‘yân-ı kibâr keferelerin ravzalarıdır kim her bir bâğ ve sarây yüzer Mısır hazînesine olmaz. Ve bu bâğların cümlesi sadranç nakşı çırpı hendese ile dikilmiş eşcârât-ı müsmirât-ı gûnâ-gûnlar var kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf ve tahrîr olunmaz.

Bu bâğda dahi niçe yüz gûne kasr-ı tahtânî ve fevkânî ve havuz ve şâzrevânlar var kim fevvâreleri tavanlara pertâb edüp gûnâ-gûn musanna‘ çarhları şâzrevân sularıyla cereyân etmededirler. Ve bu kral vâlidesi bâğı kurbunda yine çâsârın ecdâdlarından intikâl etmiş kal‘a-misâl bir bâğçe-i Aspuzusu var kim vasfında benî âdem âcizdir. Eğer medh etsek midhatinde lisân kâsırdır.

Andan kral anasının ba‘de'l-asr yine bir ziyâfet-i ***[69b]*** azîmin yeyüp andan yine mehterhânemiz fasl ederek gelirken,

Der-beyân-ı temâşâgâh-ı mancınîk-ı âteş-i Nemrûd

Bir vâdîde beş on bin kefere vü fecereler cem‘ olup bir avret-i mahbûbeyi bir salıncağa bindirüp

durur. Meğer elçi paşaya temâşâ etdirmek içün bu avreti âteşe atsalar gerek. Meğer bu avret zâniye imiş, hâkimleri bu avreti dutup siyâset edüp kendülerinin zabt [u] rabtların paşaya bildirmek isterler. Paşa aslâ ve kat‘â nazar etmeyüp mehterhâne faslı ederek ubûr etdikde hakîr birkaç yârân ile temâşâ etmeğe kaldık. Çünki bu meydân-ı siyâsetde dağlar gibi odun yığılup niçe yüz yerden âteşler edüp ân-ı sâ‘atde odunlar yanup âteş-i Nemrûd eflâke peyveste olunca hemân İslâmbol'da bayram salıncağı gibi serâmed gemi direklerinden mebnî salıncağın ipleri yerine cümle zencîr ipler idi. Hemân bir âdem salıncak direklerinin başına çıkup oturdu ve fakîre avretin elleri ve ayakları bir yerde tor top bağlı, salıncak tahtı dahi demirden, anın üstünde {avret} oturup feryâd [u] figânı âsumâna çıkup,

"Amân âdemler {fâhişelikden} haberim yokdur" deyü vâveylâ ederdi.

Hemân kırk elli kadar zebânî-sıfat dîv-dest ve zeber-dest cellâd-ı bî-amânlar bayağı salıncak salar gibi dörd yerden ikişer âdem kolanlar ile avreti sala sala eflâke çıkarup niçe kerre âteş-i Nemrûd alevi içine ber-hevâ avret girüp çıkup âhır avret âteş içine düşecek mertebe hendesesine avret ber-hevâ çıkınca hemân mukaddemâ salıncak başına çıkan kefere bir kerre salıncağın zencîri tetiğini koyverince azamet-i Hudâ fakîre avret salıncakdan çıkup kuş gibi hevâda uçarak âteşin ortasına düşüp fakîre avret feryâd u figân ederek çayır çayır alev ber-alev yanarken azamet-i Hudâ meğer benî âdem sâfî neft ve katrân yağı gibi yağlı olup gûnâ-gûn âteş-pâreler avredün vücûdundan vızır vızır deyerek yanup kül oldu.

Bu hakîr ol gün âteş-i Nemrûd mancınîkın görüp ta‘accüb etdim. Gerçi Urfa'da iç hisâr olan yerde Nemrûd-ı la‘înin Hazret-i İbrâhîm'i âteşe atduğı mancanîk mîllerin temâşâ etmişdim, ammâ bunda ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ve ilme'l-yakîn hâsıl edüp cümle ma‘ûnet-i mühimmâtıyla {mancınîkı} gördüm *ve's-selâm.*

Andan ertesi gün Zoza vezîrin oğluyla gâyet yakın dost olup anın sebebiyle Beç kal‘asının cemî‘i cebehânesi ve mühimmât [u] levâzımâtları ve topların seyr-i temâşâ ederken bir cebehâne-i azîm içine girdik.

Der-beyân-ı eşkâl-i ibret-âsâr-ı musanna‘ ağaç top

Bu cebehâne içre dağlar gibi ağaç toplar var kim her birine birer âdem sığar ve kırkar ve ellişer ve yüz vukıyye taş atar ağaç topların envâ‘ları var kim hadd [ü] hasrların Hudâ-yı Bîçûn bilir, ammâ cümlesi kara ağaçdan ve palasanta ve dişbudak ve çemşîr ve sarma ağacından toplardır. Niçe bini hâzır ve müheyyâ durup niçe bininin tahtalarında rakam yazılıdır. Çemberleriyle her top tahtaları yığın yığın durur, ammâ kadd ü kâmetleri ol kadar uzun değildir. Gûyâ su varulları tahtası gibi perdâht olup rakamlı tahtalardır, ammâ kalınlığı âdem beli ve ennilikde direk gibi sarp dişbudak ağaçlarıdır. Hîn-i mahalde bir mesâfe-i ba‘îdeye dördünü ve beşini bir arabaya koyup fi'l-hâl meydân-ı ma‘rekede demir çemberlerin geçirüp yigirmi ve otuz kerre atılır. Ba‘zısı on kerre atılup ağzı ve falyası yanar, anı bırağup birin dahi atarlar. Niçe bin aded bu gûne ağaç toplar var.

Nev‘-i diğer-i ağaç top-ı müdfa‘: Bunun hey’et-i mecmû‘a aceblüsü eyle inşâ olunmuş kim yine dişbudak ağacının kökünden gûyâ hammâm kurnasından âlîce yâhûd buğday dibeği gibi yâhûd boyacıların ağzı açık küpleri gibi kalın demir çemberler ile kırk elli yerden kuşaklı âdem kaddi kadardır ve içine âdem sığar kadar. Bu ağaç topların falyaları altındadır, öbir ağaç toplar gibi falyası üstünde değildir. Ve demir çemberlerinin her birinde ikişer üçer aded demir halkalarıyla her topda yigirmişer otuzar dökme demir halkalar var, cümle çemberlerde bile dökülmüş halkalardır.

Ammâ bu topun öbir ağaç toplar gibi arabaları yokdur. Hemân bir kilim kadar kara meşe kütükleri ve pelîdden kalın tahta kızaklar üzre durur. Ol kızakların dahi demirden kavî halka kulpları

var, ikişer tekerlekli arabalar üzre bu ağaç havân topları urganlar ile bağlayup ardı sıra arabaya içi boş oyulmuş gemi serenlerin kuyruk gibi bağlayup meselâ hevâyî fişekler gibi bu serenler top atıldıkda eğri büğrü gitmeğe komaz içi boş çam seren direklerdir.

Hîn-i mahalle bu havân ağaç topu ale'l-gafle bir kal‘a kapusuna karîb {koyup} âteş edince gerüdeki falyadan tarafa olan hazînenin bârûdu {âteş alup} araba çam seren direkler ile {topu} kal‘a kapusuna yâhûd handak kenârına götürüp bu kerre içerde bir bârûd hazînesi dahi var, top güllesiyle sıkılanmışdır, hemân ol {dahi} âteş alup ne kal‘a dîvârın kor ve ne dâr u derveze kor. Kapuyu elbette kal‘ edüp içeri düşman girüp Yanık kal‘asın ve Papa'nın kal‘asın böyle ağaç havân top ile almışlardır. Ammâ bir kerre atılır gayri atılmaz. Lâkin öbir nev‘a ağaç top onar on beşer kerre atılup bu havân top kadar amel-i kesîresi yokdur.

Erdel vilâyetinde Sibin kal‘asında ve Husvar kal‘asında ağaç toplar görmüşüm, ammâ bu Beç kal‘asındaki gibi musanna‘ toplar görmedim. ***[70a]***

Andan ertesi gün kral vezîri elçi paşaya ziyâfet-i azîmeyi Beç suyu kenârında bir gül-i gülistân ve bâğ u bostân içre bir ziyâfet-i uzmâ etmişdir kim vakt-i seherde tahte'l-kahve bin tabak fağfûrî çanak ve kâse-i müzevvak ile cümle sükkerî emlec ve kübbât ve hamîreler ve gûnâ-gûn reçeller ve mümessek bahârlı mukavviyât ma‘âcinler geldi kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘de'l-fütûr hemân yetmiş gûne sâzendeler ve mutrıbânlar gelüp cümle rehâvî makâmında fasıllar edüp ol kadar tarab u ayş [u] nûş ve zevk u safâlar olundu kim gûyâ Hüseyin Baykara meclisi idi, ammâ cemî‘i sâzendelerin sâzları aslâ Rûm sâzlarının eşkâllerine ve sadâları savtlarına müşâbeheti yokdur ve gâyet mahrûk sûznâk hoş-nevâ asvâtları var ve hânendeleri hemçünân rehâvî makâmında gûnâ-gûn pîşrev ü usûller ile terennümâtlı kavller ve zecller ve tasnîfâtları asvât-ı hazînler ile okudular. Anlardan sonra,

Acâ’ib-i kâr-ı mukallidân kaşmerân-ı mudhikân

Ol kadar mashara veled-i zinâ kefereleri var kim ta‘bîr olunmaz. Lâkin cemî‘i tekâlîdleri İsfaç ve Leh ve Çeh ve Maskov ve Yahûdî ve Macar kavminin evzâ‘ [u] etvârları ve avretleriyle mu‘âmele ve bey‘ [u] şirâların lisânları üzre taklîd ederler, ammâ hemân cümle kavmin esbâbların geyüp ve yüzlerine niçe yüz gûne sûretler geyüp taklîd edüp tahkîk ederler, ammâ hârık-ı âde sihr mertebesinde şeyler etdiler kim makdûr-ı beşer değildir. Meselâ benî âdemi Allâhu te‘âlâ ayak üzre yürümek halk etmişdir. Anlar başı üzre seke seke ve sıçraya sıçraya kuru toprakda depesi üzre gezerlerdi. Ve birbirlerin baş aşağı ve baş yukaru kucaklayup iki elleri üzre raks u semâ‘ edüp yoruldukda öbiri kucağında iken bu dahi birinin bir kolu ve birinin bir ayağı üzre usûl-i âheng ile semâ‘ ederlerdi.

Ve niçe mashara kefereler gûyâ kendi vücûdlarından çıkup nesh olup elleri ve ayakları ardına dönüp yüzün ileride ayakları gerüde seğirderek gider ve kimisinin elleri ve ayakları bağlı iken karnı üstünde seke seke gider ve niçesi {başı} üzre seküp semâ‘ eder ve şâkirdleri ayakların birbirlerine geçirüp ikişer elleri üzre gûyâ iki başlı ve dör[d] ayaklı deryâ mahlûkı gibi meydânda ol kadar lu‘bedebâzlıklar gösterdiler kim cümlemiz akıl dâ’iresinden çıkup vâlih ü hayrân kaldık.

Ve bunlarda bir gûne ma‘rifet var kim bir kavmden istimâ‘ etmedim. Evvelâ onu on beşi bir yere gelüp bir köpek hirren fehırrâsı cengi ederler kim kimi samson gibi kimi tazı ve kimi fino zağar gibi çek cek vek vek urup feryâd etdiklerinde âdem gülmeden tamâm olur.

Ve birbirleriyle hırlayup dalaşup ceng edüp gûyâ dalaşırlarken birbiri mecrûh olup acısından sızladıkları zamân gûyâ lisân-ı hâl ile "Vay ayağım" deyü feryâd etdikde âdemin aklı gider ve kelb gibi çiftleşüp gûyâ kısıla kalup bir kelb-i sarîh dahi gelüp yâ başından yâ yine mahall-i mahmasadan

kirleyüp cimâ‘ edemeyüp dilin çıkarup serserî gezdikde âdem gülmeden dembeste olur.

Ve niçesi bir yere gelüp gûyâ sâhibin yitirmiş kelbler gibi uluduklarında âdemi dehşet alup tüğleri kalkar.

Ve kediler gibi ceng edüp döğüşüp boğuşup mavlayup pıh kıh deyüp kedi evzâ‘ları etdikde âdem mesrûr olur.

Hâsıl-ı kelâm Cenâb-ı Bârî rûy-ı arzda her ne kadar bin gûne mahlûk halk etmişse cümlesinin asvâtına göre feryâd edüp evzâ‘ [u] etvârlarına göre hareket etmek bu Nemse veled-i zinâlarına mahsûsdur, gayri akvâmda böyle görmemişim, ammâ hemân her mahlûkun sadâsının tıbkı gibi ürerler.

Husûsan horos ve kaz ve tavuk ve ördek ve çaylak ve tâvûs ve karga ve leylek ve bülbül ve karatavuk ve sarı asma kuşları gibi ötdükde hemân tıbkıdır. Ve tilki ve çakal ve kurd ve bebr ve pars ve arslan ve kaplan gibi na‘ra urarlar ve at süheyli urup kişnedikleri zamân küheylân at kişner zann edersin. Ve eşek gibi segâh makâmında anırdıkları zamân gûyâ Deccâl'un eşeği anırır.

El-hâsıl kankı bir şeytanatların beyân edelim, ammâ vilâyetlerinde deve olmamak ile deve gibi esirüp arvana urmağı bilmeyüp paşanın alay çavuşuna bir çuka ve bir top kumâş verüp deve gibi esirüp gürlemeği tahsîl etdiler.

El-hâsıl müsta‘id keferelerdir, paşadan yüz altun bunlar ihsân alup ba‘dehu büyük ta‘âm gelüp tenâvül olunup ba‘de't-ta‘âm kral vezîri paşaya beş kîse talar guruş ve yigirmi nefer ümmet-i Muhammed esîri verüp "Raba nehri cenginde esîr olanlardır" dedi. Ve bir hınto araba yükü Alman kılıcı ve tüfengleri ve bir hınto araba yükü atlas ve çuka verüp yine konağımıza gelirken yol üzre bir cem‘iyyet-i kübrâya râst geldik.

Der-beyân-ı alay-ı menhûs-ı vâveylâ

Meğer bu alay on bin kadar küffâr ile üç ay evvel Raba'da ceng etdiğimiz yerden gelüp nehr-i Raba'da gark olan şühedâlarımızın mâl-ı menâl metâ‘ların cüz’î ve küllî nehr-i Raba'dan çıkarup cümle şühedâlarımızın na‘şelerin sudan küffârlar çıkarup serlerin tenlerinden cüdâ edüp tuzlayup üç ay kâmil hıfz edüp biz nice Beç'e vardıkda bu ziyâfet gününe müsâdif ***[70b]*** düşürüp "Elçi paşa görsün" deyü alay ile gelirken hemân elçi paşa bu kârdan haberdâr olup cirid oynar şeklinde mehterhânesin döğerek bir tarafa çıkup gitdikde bu hakîr gulâmlarımla seyr-i temâşâya kaldım.

İbtidâ üç bin altmış kadar at ve üç yüz araba tüfeng üç yüz araba dağlarda bırakdığımız top gülleleri ve gayri cebehâne makûleleri her birinde kırkar ve ellişer kargı ve kantar sırık mızraklar ve yedi aded mîr-i mîrânların mehterhâne davulları ve yedi bin altmış aded kelleleri birer keferelerin elindeki mızraklar üzre ârâyiş-i nîze edüp geçdiler.

Ve iki bin kadar yeşil ve sarı ve kırmızı bayrakları sırıklar üzre kefere ellerine alup cümle sancağ u bayrakları baş aşağı edüp güzer etdiler, ammâ esîrleri pinhân edüp meydânda yok idi. Meğer ziyâfetde kral vezîrinin verdiği esîrler bu gelen esîrlerden idi. Ve iki aded top-ı şâhî ve bu kadar kılıç ve gaddâra ve tîrkeş ve kalkan ve zırh u zereh-külâh ve bu kadar iri gümüş aşçı bıçakların cümle arabalara zeyn edüp bir alay-ı musîbet ile ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle asker-i İslâma rağmen ferahşâd olup garrâlanarak ubûr etdiler.

Ertesi gün hakîr elçi paşanın bir hidmetiyle başvezîr olan Rudolfoş'a vardıkda,

"Gördün mü Evliyâ Çelebi sizin Raba cenginde bozulup kesilen başları" deyince hemân hakîr eyitdim:

"Ol ceng vâkı‘âtı Raba'da olalı üç aydır, ol kadar zamândan berü ol başları ve sizin mürdelerin nâ-tırâş başların saçların tırâş edüp bir yere koyup üç aydan berü bizim Beç'e gelmemize bakup

bugünkü gün görsünler deyü alay ile getirdiniz. Îsâ Nebî ve Meryem Ana'yı severseniz doğru söylen, Raba cenginde siz bizi mi kırdınız, yoksa biz sizi der-ceng-i evvel yedi yerde kırdık ve Ni‘met-Uyvar altına dak sizi kıra kıra bu kadar kelle ve bu kadar mâl-ı ganâ’im alup ordumuza gelmedik mi? Sonra İsmâ‘îl Paşa ve Sâlih Paşa'nın sû-i tedbîriyle gerü dönüp Allâh emriyle Raba suyunda gark olduk, zîrâ bizim Sultân Süleymânımız ‘Bu Raba suyun öteye geçen oğullarım ve vezîr askerlerim ve kâfirden dahi Raba nehrin bizim hudûda geçenler anlar da bozulup gark olsun’ deyüp bed-du‘â etmişdi. Biz Süleymân Hân'ın vasıyyetin tutmayup belâya uğrayup suya gark olduk. Yohsa sizin kılıcınız ile kırılmadık. Eğer bizi kırdınızsa Hazret-i Îsâ içün doğru söylen" dedim. Anlar da insâf edüp,

"Yok sizi Allâh gark edüp sonra leşlerinizi sudan çıkarup ve meydânda kırdığımız başlarla cümle bir yere koyup şimdi getirdik" dedikde hakîr eyitdim:

"Ammâ biz ol meydân-ı şecâ‘at cenginde sizden yigirmi bin hıristiyan göz göre kılıçdan geçirüp aslâ alay etmedik, ammâ siz fodul hıristiyanlarsız karılarınıza tafra içün sehel şey’i bahâne edüp alay edersiz. Eğer İslâmbol'da sizin elçiniz dahi gerçekden Üstürgon sahrâsında bizim kılıcımızdan kırılanların kelleleriyle ve Yedikulle'de ve Tershâne zindânında esîr olan kapdanlarınızla elçinize bir alay-ı azîm etsinler kim Üstürgon'da yigirmi sekiz bin kelle Vezîria‘zam otağı önüne dökülüp hiç kelle alayı etmedik" dediğimde cümle kâfirler "si si" deyüp hâmûş-bâş oldular.

Ba‘dehu bizim elçi paşa kral vezîriyle bu gûne mu‘ârazalarım istimâ‘ edüp safâsından hakîre altmış üç altun ihsân etdi.

Bu gûne mu‘ârazalarımız kral istimâ‘ edüp elçi paşanın izniyle her bâr kral hakîri huzûruna da‘vet edüp hakîr dahi bir taht-ı kehribâ üzre oturup kral musâhibi olur şekilli olup niçe zamân kral ile hüsn-i ülfet etdik.

Bir gün esnâ-yı kelâmda Uyvar kal‘ası fethi münâsebetiyle Komaran altında esîr olan Seyfî nâm gulâmımın Jiçişvan nâm kapudanın esîrliğinden halâs olmasın ricâ etdiğimde ol ân kral bir papinta yazdırup gulâmımın bahâsıyçün kapudana bir kîse guruş gönderüp gitdi. Beş günden giden âdem gelüp gulâmım merhûmun bir atı ve kılıcı ve esbâbları ve cümle silâh bisâtıyla ve gulâm-ı merhûm bir gün evvel merhûm olduğundan ertesi gün kabrin açup sağ elinin çatal sırça parmağın ve sol ayağının yine çatal sırça parmağın kesüp tuz içine bir kutuya koyup bir kîse guruşu da kral huzûruna getirüp hakîr merhûm gulâmımın parmakların ve atı ve cümle esbâbların gördükde bir bükâ ârız olunca kral keremkârlık edüp ol bir kîse gulâmın bahâsın hakîre ihsân etdi, ammâ dağ pâresi gibi bir şecî‘ ve yarar gulâmdan ayrılup cihân başıma dar olup yedi kral kâfiristânına gitmek ârzûları hâtıra hutûr edüp yine Beç içre seyr-i temâşâya meşgûl oldum.

Der-beyân-ı hûb-hevâ-yı câvidânî

Ol kadar latîfdir kim bâd-ı nesîm ve seher yeli bu şehirde esüp cemî‘i halkı ten-dürüstlerdir. Ricâl makûleleri kemâl mertebe riyâzât ve perhîz ile geçindiklerinden gerçi za‘îfdirler, ammâ gâyet ten-dürüstlerdir ve gâyet müsinn ü mu‘ammer olurlar, ammâ cümle keferesi siyâh rokla ve Freng pabucu ve başlarında gûnâ-gûn şapka üzre deve kuşu telleri takarlar. ***[71a]*** Ammâ,

Der-beyân-ı reng-i rûy-i pîr [u] cüvânân-ı mahbûbân

Hevâsının letâfetinden cümle halkı kâfûrî beyâzdır ve tenâsüb-i a‘zâları gâyetü'l-gâye kulak şahmesi gibi yumuşak olup sîm-ten bir alay Alman mahbûbları var kim gâyet beyâzlıklarından çoğu asferü'l-levndirler, ammâ bir mel‘anetleri var kim ta‘bîr olunmaz. Gerçi kabâhatdir, ammâ

sergüzeştimiz olmağile sehel sehel tahrîr edelim, ammâ müstemi‘ olan ahbâb afv edeler.

Bir gün başkomsar oğlu Meykel nâm gulâmı la‘l-gûn tebekânî yanaklar ve kiraz gibi al dudaklar ile görünce hatâ’en tama‘-ı hâma düşüp vakt-i seherde la‘l-gûn yanağından bûs etdikde hakîrin dudağına bir nemekîn arak gelüp arak-âlûd olmuş zan etdim.

Sonra gördüm bu pençe-i âfitâb muğ-pîçe kendü sidiğiyle yüzün ve gözün yaykar. Bildim ki bu gulâmı bûs etdikde leblerime nemekîn lezzeti gelen sidik imiş. Gayri mahbûb u mahbûbelerin âlüfte ve âşüftelik sebebiyle bûs etmeden ferâğat etdim. Anıniçün bu diyâr kefereleri ve mahbûbları saruya mâ’il beyâzsı çehre-i zerdleri vardır, ammâ sidikle yüzlerin yaykadıklarından gâyet vücûdları nerm ü râm olurlar. Bir zamân Nemse çâsârının beş altı yüz aded mümtâz müstesnâ pençe-i âfitâb mehtâb misilli mûğzâde pîçe mahbûb-ı bî-hicâb cüvân Alman-ı bî-îmânlar ile gönül eğleyüp tesellî-i hâtır bulurduk.

Der-beyân-ı kıyâfet-i kabâ-yı nisvân

Bunlar dahi merdâneleri gibi üzerlerine siyâh ve gûnâ-gûn çukadan yensiz nigendeli rokla geyerler, ammâ içlerine dîbâ ve şîb ve zerbâf ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire zerdûz ve çerkâb fisdân geyerler, ammâ sâ’ir kâfiristân karılarının fisdânları gibi daracık ve kasîr değildir. Cümle etekleri yere birer arşın sürünüp Mevlevî dervîşlerinin eteklik fisdânları gibi boldur ve aslâ don geymezler. Cümle elvân kubâdî pâypûş geyerler, ammâ ekseriyyâ kuşakları cevâhir ve murassa‘dır. Lâkin bâkire şekilli olan kızlardan mâ‘adâ kâlîm olan avretlerin cümle sîneleri uryândır kim beyâz kar gibi berrâk sîneleri var. Lâkin mezkûr olan fisdânlarını Macar ve Eflak ve Boğda[n] avretleri gibi kuşanmayup bellerinde birer kalbur çemberi gibi kalın kuşakları cümle bu avretleri kanbur gösterüp bed kıyâfetlerdir.

Ve başlarında beyâz dülbendden örme hayâl pesend çatma örme nakışlı takyeler üzre cümle cevâhir ve incülü istifanlı arakıyye geyerler. Ammâ hikmet-i Hudâ bu diyâr zenânelerinin memeleri Rûm nisvânı emcekleri gibi tulum kadar memeli değildir. Cümle turunç kadar küçük emcekleri var, ammâ yine evlâdların ziyâdesiyle süd ile beslerler. Ve cemî‘i kızları başı açık siyâh geysûları târumâr olmasın içün geysû-yı müşk-bârları üzre her duhter-i pâkîze-ahtereler mâlikeliğine göre saçları üzre incü ile yâhûd moncuk-ı Alman ile bir gûne musanna‘ örülmüş halkaları saçlarının üzerinde altında kulakların ihâta eder cevâhirli halkalardır, ammâ bu kızların avretler gibi sîneleri küşâde değildir ve üzerlerine rokla çekman geymeyüp hemân sâde zerdûz- gûnâ-gûn fisdan geyerler.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden cümle nisvânları sâhib-i cemâl ve latîfü'l-i‘tidâl hûb-manzar ve perî-peyker hadden efzûn ve adedden bîrûn şems-i tâbân-misâl hüsn ü cemâl ve pür kemâl sâhibleri kızlar var kim her cünbüş ü harekâtları ve reftâr [u] güftârları âdemi hayrân eder. Ve her bir duhter-i nâ-şüküfte ahterin çîm çîm ve ham-be-ham olmuş geysûlarının her târı şeb-i târdır. Hâllerinin her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr bin kez reşk-i müşk-i Tatar değer. Tâ bu misâl kızları var. Ammâ,

Garâ’ib ü acîb: Bu diyârda bir aceb-temâşâ gördüm. Kaçan yolda bir avret giderken kral ol avrete râst gelse eger at ile ise kral at başı çeküp andan avret geçer, eger çâsâr piyâde ise yine kral bir avrete râst gelirse el kavşurup durur. Avret kralı selâmlayup kral dahi başından şapkasın çıkarup avrete ta‘zîm edüp avret güzer etdikden sonra kral geçer. Garîb temâşâdır. Bu diyârda ve gayri kâfiristânda söz avretin olup Meryem Ana aşkına avrete ta‘zîm ü tekrîm ederler.

Der-beyân-ı nâmhâ-yı tersâ-yı muğân:

.....(1.2 satır boş).....

Der-fasl-ı esmâ-i zenâne-i ehl-i isyân:

.....(3/4 satır boş).....

Der-ta‘rîf-i enhâr-ı âb-ı hayvân:

.....(3/4 satır boş).....

Der-vasf-ı çâh-ı mâ-i hânedân:

.....(3/4 satır boş).....

Der-kavl-i kehene-i ekâlîm-i arz-ı büldân:

.....(3/4 satır boş).....***[71b]***

Der-kavl- müneccimân-ı tâli‘-i amâristân:

.....(2 satır boş).....

Der-medh-i hubûbât-ı nebâtât-ı sebzevât-ı mahsûlât

Bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve bir rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır. Deyyâr bu vilâyetlerde mânendi yokdur, zîrâ cemî‘i dağ u bâğ u râğ u ırağ u yakınları cümle nebâtât-ı gûnâ-gûn hâsıl olur. Bir kîlesi elli kîle mahsûl verir, ammâ halkı zirâ‘at edici değildir. Cümle çerçi ve boncukcu ve bıçakçı ve kuyumcudur ve çoğu bî-kayd tembelân-ı Horâsân gibi elleri eldivandan çıkmayup ayş-ı işrete meşgûller olduklarından vilâyetleri ekserî zamânda kıllet üzredir, zîrâ dâ’imâ şehri âdem deryâsıdır. Cemî‘i zamânda buğday ve arpası Macaristân ve Totlıkıstân vilâyetlerinden gelüp şehirleri sehel ganîmet olur.

Der-sitâyiş-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-hakk-ı mesîregâh-ı erbâb-ı hâcât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-nazargâh-ı aded-i bâğ-ı İremezât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kal'a-i Beç

Evvelâ kralın sarâyı kurbunda Temâşâ Sokağı derler, yolun iki tarafindaki dîvâr eyle mücellâdır kim gûyâ Hıtâyî kâğız gibi musaykaldır.

Bu yolun iki cânibi yüzer arşın mücellâ dîvârdır ve on arşın âlîdir. Bu dîvârda cemî'i Beç'de ve Prak'da ve gayri şehirlerde her ne kadar üstâd-ı kâmil nakkâşlar var ise gelüp sihr-i'câz mertebesi hurde tasvîrler yazmışlar kim görenler engüşt ber-dehen ederler.

Bu yolun sağ tarafında kendülerinin {sene 1073 târîhinde} Üstürgon cenginde Âl-i Osmân'ın kılıcıyla otuz yedi bin kâfirin kırıldığın mâ-vaka'ı üzre eyle tahrîr etmiş kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Hatta Sadrıa'zam {Köpürlüzâde} otağı önünde cellâdlar kâfiri kırup kelleleri ve lâşelerin dağlar gibi yığılmış tasvîrler etmiş kim gayri üstâd-ı ressâm kalemin çekmede âcizlerdir, ammâ yolun sol dîvârında bizim Raba nehri cenginde ne ifrât ve ne tefrît üzre ibtidâ kendülerinin meydân-ı şecâ'atde Osmânlı kılıcından kırıldıkların ba'dehu bizim Raba nehrinde sû-i tedbîr ile boğulduğumuz yazup su içinden karşu selâmete çıkup halâs olam diyenleri kurşumla urdukların eyle yazmışlar kim tahrîr olunmaz.

Hakkâ ki cemî'i tevârîhlerinde cümle bozmak ve bozulmaların mâ-vaka' üzre sıhhati ile tahrîr ederler. Hattâ yine bu dîvârda kralın kadd [ü] kâmetiyle eşkâl-i kabîha-i şütür-lebiyle bir kral tasvîri etmişlerdir. Gören anı zî-rûh zann eder. Bu tasvîri üstâd-ı nakkâş mâ-vaka'ı üzre tahrîr etdiğiyçün kral bu âdemi nakkâş başı edüp birer kralıçka guruş ulûfe ta'yîn etmişdir. (---) (---) (---) (---)

.....(6 satır boş)..... ***[72a]***

Der-fasl-ı lisân-ı Nemse-i kadîm

Ba'zılar Nemçe derler, ba'zılar Ungur derler, zîrâ vilâyet-i Ungurus ve vilâyet-i Alman ve vilâyet-i (---) derler. Eski bilâd-ı Nasârâlardır kim,

"Devletimiz iki bin altı yüz yıllık eski devletdir" deyü tefâhur kesb ederler. Hakkâ ki Âl-i Osmân ile ve Maskov kralıyla dengâ-denglik iddi'âsın eder bir kalın devletdir.

Yedi kral eli altında olup bir kral mürd oldukda bu Nemse çâsârının inpiratoruyla buluşup andan me'zûn olup yedi kralın birisi tahta geçer.

Evvelâ Donkarkız kralı ve Danimarka kralı ve Filimeng kralı ve Çeh kralı ve Leh kralı ve (---) kralı ve (---) kralı cümle Nemse çâsârı inpiratoruna tâbi'lerdir. Hîn-i ma'rekede her kral yüzer bin asker ile çâsârın imdâdına gelirler, ammâ yine böyle iken Bahr-i Muhît kenârında Yenidünyâ'da karşu İsfaç kralı Nemse çâsârının yedi kerre yüz bin askeriyle ödlerini koparup cihânı kralın başına dar etmişdir, zîrâ İsfaç kralı hemân on iki kerre yüz bin göçer evli Tatar askerine mâlikdir. Sâ'ir kefere leşkerlerinin hadd [ü] hasrın Hudâ bilir. Yüz yigirmi yedi yıldır Nemse çâsârıyla ale'l-ittisâl cengi vardır. Hattâ Nemse çâsârından karîbü'l-ahd yedi pâre kal'asın almışdır kim "Her biri seb'a-i ıklîme mu'âdil kılâ'-ı metîneler idi" deyü Nemseler feryâd ederlerdi.

"Hattâ biz Türk ile bu sulhu İsfaç derdinden etdik. Yohsa Raba suyu cenginden sonra biz Türk ile barışır mıydık" derlerdi. Ammâ İsfaç kralı millet-i Mesîhiyyeden geçinüp İncîl kitâbı okurlar, ammâ lisânları başkadır. İnşâallâh mahallinde anların da lisânları tahrîr olunur. Lâkin Luturyan mezhebinde bir alay mecûsî kavmlerdir, ammâ Nemse be-dürüstî millet-i Mesîhiyyeden olup İncîlîdir ve mezhebleri Papişte mezhebinde, ya'nî İrim Papa mezhebindedirler. Lâkin lisânları papanın İşpanya lisânı gibi değildir. Nemse lisânı gâyet ağır dildir. Ekseriyyâ niçe elfâzları Fârisî bulunmuşdur, zîrâ

bunlar dahi diyâr-ı Acem'den Menûçehr evlâdlarıyla gelmişlerdir. Lâkin bâlâda tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Dâvûd erganon sâzı çalup Zebûr âyeti okuduğiyçün Dâvûd Nebî'ye nâzil olan suhufları lisân-ı Nemse'ye tercüme edüp erganon ile Zebûr âyeti okurlar.

Hâzâ âyet-i kitâb-ı Zebûr be-lisân-ı Nemse-i kâfûr

Fin son der bares an daştiges gebet cuder ali'r-heyligsten unt siligten yugunt firav Marya hilf avef den kapuçinar ber kopa {yanî kal'a} *so son.*

Bu tahrîr olunan cümle Hazret-i Îsâ *aleyhi's-selâmın* ve Meryem Ana *aleyhânın* medhidir. Hattâ cemî'i ruhbânlar haçlı sancağ u bayrağ ve erganonlarla kenîseden kenîseye giderken bu medh-i Îsâ'yı savt-ı a'lâ ile okuyup yollardan güzer ederler, ammâ bir tarz-ı acîb ü garîb ile bu medhi rehâvî makâmında okuduklarında istimâ' eden âdem mebhût olur.

Hâzâ du'â-i Hazret-i Îsâ âyet-i kitâb-ı Zebûr, ya'nî tercüme-i lisân-ı Nemse

Daler furtireflihste golor virdiyaste Ali'rheyligste ale çeyt un beflekste yugunt firav Marya an matre un serris herres Yezu kırişti in renigin der velt unt hersir in ali'rkıra aturen melke duniye mant verlest niye mant verehst avih niye mant ver cu dir mit ray nin irt nirştend unt bus fertigen Kot {Allâh'dır} *Marya Firav* {Meryem Ana'dır}

Bu elfâz-ı dürerbâr-ı Zebûr'u kaçan erganon ile yâhûd hoş-elhân savt-ı hazîn ile ruhbân ve sıbyânlar okudukda âdemin aşkından vâlih mest olacağı gelir, zîrâ bu âyetleri ilm-i mûsîkârî üzre sofyâne usûliyle okundukda âdem inşirâh-ı sadr-ı zevk-i derûn bulur, *ve's-selâm.*

Der-fasl-ı be-dürüstî lisân-ı Nemçe

Evvelâ Nemçe lisân-ı Macar'da lafz-ı nem değilim ma'nâsınadır, ya'nî "Çeh değilim Nemse'yim" derler, ammâ fusehâ-yı Nemse'ye su'âl etsen "Nemeş kavmiyiz" derler, ya'nî "Nemçe değiliz" demek olur. Her kavmün bir zu'mları vardır. Evvelâ Nemse'nin bey' [u] şirâlarında hisâbları bu yüzden add olunur kim lisân-ı sahîhleri ale'l-ittifâk budur: Evvelâ,

ans	*isçpa*	*tiray {imâle}*	*fir*	*finf*
1	2	3	4	5
sekes	*siben*	*ahet*	*nayin*	*çen*
6	7	8	9	10
çiyançet	*tiraysik*	*firçik*	*fufçik*	*siyihçik*
20	30	40	50	60

bürot	*bosır*	*vayin*
ekmekdir	su	şarâb
lihit	*lıhter*	*meser*
mûm	şem'dân	bıçak
feder	*fin tirdid*	*tinte*
kalem	divit kalem	mürekkeb

papir
kâğız

Kot
Allâh

Marya
Meryem Ana

Kostıtin opol
İslâmbol pâdişâhı

çâsâr
kraldır

İnpirator
pâdişâhlar pâdişâhı, ya‘nî şehinşâh

Lipolde inpirator
Engür
Nemse'nin Ungurus kralı

pampol
pamuk

[72b] *kum her*
gel beri

seçnide
otur

niksi
yokdur

uskut
eyidir

na mayin hurbu
yok ağam

may firav
benim kadınım

yug firav
benim kızım

furta {imâle}
bire kaç

mayn fodir
benim babam

mayn püluda
benim karındaşım

geher kılanı
gel küçük

geher may herec
Gel benim cânım

por pisli
dur bir pâre

kolt
iş altunu, ya‘nî alçak altun

dukat
sikkeli altun

taler
dökme riyâl guruş

kıralıçka
iki penez

engörleş
penez

.....(2 satır boş).....

Ammâ sikkelerinin pâk ü pâkîze hâlisü'l-ayâr olduğuna ve kalp ve maksûs olmayup sîm-i hâlis olduğuna aşk olsun.

Bunların bir darbhânesi vardır kim bir kral ve bir pâdişâh mâlik olmamışdır. İllâ Venedik kralı mâlikdir. Hele Venedik kimyâya mâlikdir, ammâ bu Ungurus tibir getirdüp ve cemî‘i bâzergânları her metâ‘ın sikkeli ve sikkesiz altunun getirüp tekrâr kal edüp bir gûne zer-u hâlis-i Ungurus altunu keserler kim bir kralın altununa benzemez. Hattâ Venedik'in yaldız altununa yan başı gelir gâyet hâlisdir.

Eşkâl-i altun-ı Ungurus

Bir yanında başı miğferli ve telli ve gevdesi demir geyimli beli ince elinde bir deste ok ile ayak üzre durur bir tasvîr vardır. Zu‘m-ı bâtıllarınca (---) (---) (---) ola. Etrâfında Nemse hattıyla evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ardında çâr-kûşe hazînesi içre beş satır hat vardır. (---) (---) (---) (---) evsâfıdır. Kenârında gayri hatlar vardır.

Der-eşkâl-i dökme guruş-ı Alman

Bir müdevverü'ş-şekl kâmil tokuz dirhem gelir hâlis beyâz gümüşü vardır. Diyâr-ı Rûm'da yüz dirhemine otuz dirhem bakır korlar yine damgaya geldi derler. Bir tarafında krallarının başı kaba beline dek tasvîri var. Kenârında cülûsu târîhi var. Öbür tarafında iki başlı ve iki ayaklı ve iki kanatların açmış karakuş tasvîri var, cemî‘i sancak ve bayrak sikkelerinde bu karakuş tasvîri var, zîrâ zu‘m-ı bâtıllarınca cemî‘i kuşların yırtıcısıdır, ya‘nî kendüler dahi cümle krallardan yırtıcı ve keskin kral ola. Ve cümle yedi yerde sikkesi kesilen vilâyetler bunlardır kim zikr olunur.

.....(1 satır boş).....

Ammâ Beç'deki darbhânesi görmeğe muhtâcdır. Guruşun bir nev‘ini zımba ile müdevver kesüp sikke dahi urulur ve bir nev‘i yassı guruş gibi sebüke tahtadır. Bir yanından âdemler dollâbları çevirdikçe çarhları çevirüp hem müdevver guruş kesilir hem sikke urulur. Bir günde suhûletle elli bin guruş kesilmek mümkindir, ammâ darbhânesine başkomsar ve emîninden gayri bir gayri kimesne girüp seyr-i temâşâ edemez ve's-selâm.

Hâsıl-i kelâm bu temâşâları ve niçe yüz bin gûne yazılması mümkin değil acâ’ibât [u] garâ’ibâtları seyr-i temâşâ etdiğimizden sonra iki ay on yedi gün Beç şehrinden zevk u safâlar edüp ve çeşm-i ibretler ile niçe bin ucûbe-i dehrden şeyler görüp cümle vekâyı‘âtı ve cümle dilberânlarıyla sohbet-i hâslar etdiğimiz tahrîr eylesek hemân şehr-i Beç evsâfı bir mücelled kitâb olur, ammâ gördüğümüz devlet-i âlî ve belde-i gâlî azîm olmağile çâsâr-ı bâ-vakârın her ne kadar sikadan musâhib nedîmleri ve ne kadar vüzerâ vü vükelâları var ise anlar ile cümle âşinâ olup anlardan haber aldım ki bizim elçi paşa tâ İslâmbol'dan Nemse'nin elçisi iki yılda Beç'e gelince bizim elçi Beç'de iki buçuk yıl ekall-i mâ-yekûn bir yıl, bir buçuk yıl otururmuş. Bu hakîrin aklı başından gidüp,

"Ayâ bu cezîre-i kâfiristânda seyâhat ve ticâret ve ziyâret yokdur. Bir yıl ve bir buçuk yıl nice mahpûs gibi durulur" deyü tefekkür ederken hikmet-i Hudâ ***"İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehu"*** [40] mazmûnunca hikmet-i Bârî yârî kılup İşpanya ve Kızkral ve Danimarka ve Donkarkız ve'l-hâsıl yedi kralların vezîrleri ba‘de's-sulh edâ-yı hidmetleri tamâm olduklarında cümle vezîrler kraldan gitmeğe me’zûn olduklarında hemân bu hakîr dahi,

"Eyi fursatdır bu Beç'de bir yıl durmakdan ise gayri diyârları seyâhat edüp yine elçi paşa gidinceye dek gelüp yetişirim" deyüp hemân Erdel diyârından berü kralın Zoza vezîri gâyet ***[73a]*** dostumuz idi ana vardım ve Mantikukula vezîre ve başvezîr olan Rudolfoş'a ve başkomsara ve başpapasa varup ve niçe iş erlerine ve kral musâhiblerine buluşup birer dâne münakkaş Kaya Sultân makrameleri hedâyâ verüp, yedi krallık yeri seyâhat etmeği murâdımı söyleyüp ertesi gün başvezîr hakîri çâsâra buluşdurdukda çârsâra dahi iki dâne nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Kaya Sultân yağlığı ve iki aded Kişmirî şâl bir sihr-i i‘câz Freng Mânî kalemiyle tahrîr olunmuş Hazret-i Îsâ ve Meryem Ana tasvîri hedâyâ verdikde niçe bin hazîne mâl pîşkeş vermeden ziyâde hazz edüp bu hakîri yine vâfir söyledüp iki sâ‘at kâmil cân sohbetleri edüp musâhabet ederdik.

Hulâsa-i kelâm üç ay kadar şeref-i sohbetleriyle müşerref olup netîce-i merâm cemî‘i musâhabetlerimiz ekseriyyâ seyâhate müte‘allık olup Şâm-ı Trâblûs ve Cübeyle ve Sayda ve Berut ve

Akkâ ve Yâfa ve Askalân ve Remle ve Gazze ve Kuds-i Şerîf ahvâlleri ve mezkûr bender iskeleleri su'âl edüp elbette her bâr Kuds-i Şerîf su'âl olunurdu.

Hakîr-i pür-taksîr ise Kuds-i Şerîf'in cemî'i ahvâlâtlarına eyle vâkıf-ı esrâr idim ki bir seyyâh ol mertebede bilmek ihtimâli yokdur. Hattâ kral huzûrunda çâsâr hakîri Kuds-i Şerîf ahvâliyçün niçe papaslar eyle imtihâna çeküp Kuds-i Şerîf'de niçe yıl ifnâ-yı vücûd etmiş papaslar hakîr kadar Kuds-i Şerîf'deki Kamâme kenîsesin ve Sahrâtullâh'ı ve Mescid-i Aksâ'yı ve Tûr-ı Zîtâ'yı ve Bi'r-i Selvân'ı hakîr kadar bilmeyüp niçe papasları hakîr kezzâb çıkarup başpapas yalan çıkan bıtrîklara kırbaçlar urup papaslıkdan çıkarup huzûr-ı kraldan değil nefy-i beled eylediler.

Kral-ı dâll Kuds-i Şerîf'i böyle sıhhati üzre nakl edüp be-dürüstî seyâhat etdiğimden kral hazz edüp hakîre bir kîse guruş ve on çuka ve on kumâş ve on üç aded Alman sâ'atleri ihsân eyledi. Hemân hakîr ol mahalde,

"Yedi kral vilâyetine gidüp seyâhat edeyim" deyü icâzet istedikde "Baş üstüne" deyüp eline devât ve kalemin alup,

"Yedi krallık vilâyetlerimde olan kal'alar ve şehirler ve benderler ve kurâ vü kasabâtlarım mu'azzez ü mükerrem gezüp seyr-i temâşâ etsün" deyü bir papinte hat verüp hemân hakîr kralın gözü önünde hattını öpüp başıma koyup bir dîbâ kîse içine kral hattın koyunca kral hattına ta'zîm etdiğimden haz edüp yine kral hattını isteyüp her konakda günde bir koyun ve elli çift sipov ekmek ve on tavuk ve yigirmi at yemi ve on avret ve on nefer oğlan hüddâmlar verüp her konakdan konağa yüzer atlı ve yüzer yayan kefere-i fecere refîkler verüp her bender hâkimleri ve kapudanları ve beğleri istikbâlime çıkup alay ile şehirlerine getirüp murâd-ı merâmım kadar ol şehirde oturup gideceğim vakti her şehrin hâkimleri ve a'yânları ri'âyet edeler" deyü kral tekrâr hat yazup hakîri başvezîre başkomsar ile gönderüp

"Beni sevenler dostumuz Evliyâ Çelebi'ye ri'âyet etsinler" deyü tenbîh ü te'kîd etdiklerinde başvezîre varup kralın fermânıyla üç yüz altun ve bu kadar tuhaf hedâyâlar alup cümle vüzerâ ve iş erlerinden bî-hadd ü bî-kıyâs hedâyâlar alup başvezîr dahi kralın hattı mûcebince mü'ekked fermânlar verüp bizi kendü kethudâsıyla İşpanya vezîrine ve Danimarka ve Donkarkız ve gayri yedi kral vezîrlerine gönderüp,

"Yedi krallık yeri seyâhat etsin" deyü çâsârın hattın ve başvezîrin fermânın gösterdiğimde İşpanya ve Fransa ve gayri yedi kral vezîrleri hazz edüp,

"Safâ geldin ve hoş geldin bizimle bile gidüp vilâyetlerimiz görüp zevk u safâlar edersin. Hemân hâzır ol bu bâzârertesi gün bu Beç'den kalkarız" dediklerinde hemân cümle a'yân-ı Beç ile ve cümle vüzerâ vü vükelâ ve kral ile ve anası ile vedâlaşup yine ihsânlar alup bizim elçi paşadan dahi izin alup bir kîse harc-ı râh ve bir küheylân esb-i sabâ-sür'at ihsân edüp gulâmlarıma ve hakîre birer kat esbâblar dahi verüp andan,

Sene 1075 mâh-ı Zilhiccesinin on beşinci gün bâzârertesi Beç tahtından Ungurus-i Alman diyârlarından tâ Bahr-i Muhît kenârlarında vilâyet-i İşpanya ve vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka ve vilâyet-i Filimeng'de şehr-i Amıstırdam'a ve vilâyet-i Lonçat'a ve vilâyet-i Kallevine'ye ve vilâyet-i Ruye ve vilâyet-i Holandiye'ye ve vilâyet-i Prandaporosk ve şehr-i Prak'a ve şehr-i İsizinye'ye ve'l-hâsıl yedi krallık yerde tâ nehr-i Vo kenârına varınca gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder *[73b]*

Evvelâ kal'a-i Beç'den on iki atımla ve dörd nefer abd-i müşterâm ile ve yâr-ı gâr-ı refîk-i kadîmim Hindî Baba Mansûr ile Baba Ahmed Bektaşî ile ve Baba Türâbî Selmânî ile ve İşpanya vezîri (---) (---) ile yedi bin asker ile Beç'den kalkdıkda tevekkülen alallâh deyüp Hudâ-yı Müte'âl yine sâlimîn ü gânimîn avdet müyesser ede deyüp Beç'den garb tarafına bizim konaklarımız olan ada içinde Tuna kenârınca baş yukaru 3 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i (---)

Tuna kenârında bir ormanlı ağaçlık içinde bir kenîseli ve beş yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr Nemse köyüdür. Bu köyden refîklerimizle bir kayığa binüp nehr-i Tuna ile karşu cânibe ubûr edüp Yeni Beç hâkinde,

Evsâf-ı kal‘a-i Eski Beç

Hazret-i Îsâ zamânında binâ olunan Beç bu kal‘a-i kadîmdir. Nehr-i Tuna kenârında Küçük Alman dağı burnunda evc-i âsumâna berâber bir metîn kal‘a-i bâlâdır, ammâ içinde âdem ve âdemîzâdı yokdur. Cümle cebehânesi ve mâl-ı defâ’iniyle ecinne kavmi bu kal‘ayı zabt etdi deyü cemî‘i küffâr bu kal‘ayı bırağup hâli üzre durur, ammâ ne ma‘mûr ve müşekkel ü metîn kal‘a-i kavîdir. Biz dahi havfimizden kûh-ı bâlânın zirve-i a‘lâsına çıkup {Eski Beç'i} seyr-i temâşâ etmeğe havf etdik.

Sitâyiş-i varoş-ı Eski Beç

Nehr-i Tuna kenârında bir şehr-i mu‘azzamdır. Kal‘a ile bu şehir mâbeyninde bir manastırı var. Bunda dahi kimse yokdur, ammâ şehrinde benî âdemi çokdur.

Cümle üç bin kadar gûnâ-gûn sırçalı kiremit örtülü bâğ ve bâğçeli ve çârsû-yı bâzârlı müzeyyen şehirdir. Bunda kralın bir kal‘a-misâl dîvârlı bâğ-ı İremi var kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz.

Cümle kasr-ı âlîleri ve cemî‘i âsâr-ı binâları serâpâ yeşil sırça ile mestûr bir ravza-i cinân-ı ma‘mûrdur. Cemî‘i Beç halkı ba‘de'l-asr Beç'den piyâde bunda gelüp sohbet-i hâslar edüp yine kal‘a-i Beç'e giderler, gâyet yakındır.

Ve Beç kal‘asına gelen Tuna'yı bu mahalde ana Tuna'dan ayırup dağları ve bayırları cürfler eyleyüp üç sâ‘at kâmil yol ile Tuna'yı zor ile Beç kal‘ası altına getirmişler, ammâ yine bu mahalde yolların sedd edüp Tuna'yı Beç kal‘ası önünden kesmek kâbildir.

Bu Eski Beç'i ve taşra varoşu dahi temâşâ edüp yine bir kayığa süvâr olup beri tarafda konağımız olan köye gelüp andan ale's-sabâh yine kâfir İşpanya vezîrinin luturyan boruları çalınup andan kalkup nehr-i Tuna'yı dörd yerden çam direkleri üzre cisr-i azîmlerden geçüp her cisr beşer gözdür, ammâ Tuna'nın bir büyük iki kolu üzre olan cisir on bir göz cisr-i azîmdir. Ve bundan aşağı tâ Üstürgon'a ve Budin'e varınca Tuna üzre ağaçdan böyle cisirler olmak muhaldir. Hep gemi üzre cisir yapılır, zîrâ bu mahallerde Tuna'nın çıkduğu Alman dağı karîb olmak ile Tuna az olup direkler üzre köprüler yapmak mümkindir. Ve bu cisrlerin karşu cânibinde Uyvar hâkinde nev binâ oluyor:

Evsâf-ı kal‘a-i cedîd (---) (---)

Mâ tekaddem Nemse çâsârının cisir başında beş yüz hâneli bir gümrükhânesi imiş kim beher sene İsfaç ve Leh ve Çeh ve İşpanya ve Fransa ve Korol ve Tot ve Filimeng vilâyetinden gelen bâzergânlardan iki kerre yüz bin milyon altun gümrük alınır köy imiş.

Ba‘dehu sene 1073 târîhinde Köpürlüzâde Vezîr Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar kal‘asın feth etdiği küffâr havfe düşüp,

"Beç varoşların Türk urmasın" deyü bu kal‘ayı Uyvar toprağıyla Pojon toprağında geçit başında henüz binâ etmeğe mübâşeret edüp iri nerdübân gibi pergâller ile ve gönyeler ile üstâd-ı mühendis bennâlar cümle bir yere gelüp cümle erbâb-ı cengleri dahi bu kal‘a tarhında cem‘ olup,

"Düşman bu kal‘ayı muhâsara ederse bu kal‘a şu resimde gerek, böyle gerek şöyle gerek" deyü müşâvereler ile şekl-i müsebba‘, ya‘nî yedi köşe bir temel kazmağa elli bin re‘âyâ cem‘ olup ibtidâ ipler ile kal‘anın zemînin tarh edüp andan taşra handakları ve tabyaları ve kapuların tarh ederken

azîm temâşâlar edüp temelleri kazdıklarının tozu ve toprağı eflâke peyveste olup hafirler kazarlardı. İçinde henüz dahi imâretden bir ev yok idi, ancak Tuna kenârında beş bin kadar soltat olacak sazdan ve kamışdan odalar ve azîm toprak tabyaları müfîd [ü] muhtasar yapup kırk elli pâre toplar koyup mukaddemâ ma‘mûr olan gümrükhâne köy bu kal‘aya varoş kalmış olur, ammâ eğer bu kal‘a itmâm bulursa gâyetü'l-gâye metîn kal‘a-i üstüvâr olur. İki yüz yerde hemân dağlar gibi kırmızı tula pişirüp âmâde dururdu. Bu kal‘a cümle tuladan olsa gerek. Bu kal‘anın üssü hafirlerin seyr-i temâşâ edüp yine şimâl tarafına sahrâlar ve ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar içre 3 sâ‘atde gidüp, ***[74a]***

Evsâf-ı kal‘a-i nev-binâ Tancavar-ı ra‘nâ

Mâ tekaddem küçücük palanka olup ol fâcir kral vezîrinin hâssı imiş, ammâ şimdi Uyvar feth olaldan Uyvar gâzîlerinin çetecileri ve poturacıları havfinden bu kal‘ayı tuladan dahi vâsi‘ ve metîn edüp içine üç bin güzîde Nemse katanası koyup Uyvar'dan bu kal‘aya gelince Vak nehrinden berü böyle bir metîn kal‘a-i cedîd yokdur.

Ve nehr-i Tuna'dan altı sâ‘at ba‘îd bir sahrâ-yı lâlezâra vâki‘ olup aslâ havâlesi yokdur. Tula binâ bir şekl-i muhammes bir metîn kal‘adır. Üç bin askeriyle kapudanı İşpanya vezîrine karşu çıkup alay-ı azîm ile kal‘aya girirken top şâdımânları edüp hakîre bâğ-ı İrem-misâl bir konak ile ta‘yînâtlarımız verüp ibtidâ bu kal‘a kapudanı konağımıza gelüp elimizde olan kral hattına bakup her ne ki fermân olundu ise bi't-tamâm zahîre ve ta‘[y]înâtlarımız ve tuhaf hedâyâlarımız verüp on aded avret ve on nefer gulâm ve on rîf şarâb getirüp şarâbı nevbetçi kefereler zehr-i mâr gibi nûş edüp avretleri redd edüp hüddâm gulâmları alıkoyup andan ale's-seher yine kalkup cânib-i şimâle 4 sâ‘atde **Akyayla'**yı geçüp eyle bir tell-i bâlâdır kim cemî‘i sahrâlar aşağıda nakş-ı Mânî gibi bâğ u bâğçe ve mezâri‘âtlarıyla nümâyândır.

Andan 2 sâ‘atde yokuş aşağı gidüp nehr-i Peran(?)'ı geçüp Akyaylalardan gelüp nehr-i Vak'a karışır. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Anperan-ı(?) Alman

Lisân-ı Nemçe'ce (---) demekdir. Bânîsi Laslo Kral'dır. Sene 936 târîhinde Süleymân Hân Beç'i muhâsara etdikde Kâsım Voyvada kırk bin yiğit ile ale'l-gafle bu kal‘a-i Anperan'ı basup feth edüp mâl-ı ganâ’imden bir şey almayup cümle küffârların dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirüp varoşunu ihrâk bi'n-nâr eder, ammâ kal‘ası gâyet metîn ve müstahkemdir. Bir yalçın kırmızı kaya üzre beyâz kuğu gibi durur şekl-i müdevver bir kal‘a-i bâlâdır. İçinde bin kadar tahta örtülü evleri ve bir manastırı var, ammâ çârsû-yı bâzârı yokdur.

Aşağı varoşu: Beş bin hâne ve yedi kenîse ve altı yüz dükkân-ı müzeyyeneleri var. Bâğ u bâğçesinin içinden nehr-i Ovo akup ibtidâ tulû‘ı Akyaylalardan gelüp bu kal‘adan beş sâ‘at aşağı cânib-i cenûba akup nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Bu varoş-ı İremde İşpanya vezîrinin konağına muttasıl hakîre bir konak ile cümle ta‘[y]inât hedâyâlarımız verüp bir gece bu varoş-ı İremde zevk u safâ edüp azîm toplar ve fişengler atdırup andan yine kalkup cânib-i garba âb [u] hevâsı latîf sahrâlar içre kurâları ubûr edüp 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i azîm-i Şinova

Lisân-ı Nemçe'de ismi (---) de (---) demekdir, ammâ kal‘a köhne bünyâd olmağile bânîsi ma‘lûmları nâ-ma‘lûm olmağile bânîsi tahrîr olunmadı, ammâ evvel ve âhır Nemse çâsârının mülk-i mevrûsudur, ammâ yine Süleymân Hân asrında Kâsım Voyvada bunda hayli ceng-i azîm edüp kal‘asın feth edemeyüp varoşunu ihrâk bi'n-nâr edüp cümle re‘âyâsını kılıçdan geçirüp ganîmetlerin

almayup cümle âteşe urur.

Ba‘dehu küffâr bu varoşu ma‘mûr etmemek içün la‘net edüp hâlâ bu varoş harâb u yebâb kalup zemîninde bâğ u bâğçe ve gül-i gülistân ve müşebbek bostânlar içre yigirmi aded deyr-i azîmleri kârgîr binâ olmak ile bâğçeler içre ma‘mûr kenîselerdir, ammâ kal‘ası nehr-i Tuna kenârında gâyet Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i bâlâdır kim nazîri olmayup üstâdân-ı selef bu kal‘ayı mühr-i Süleymân gibi tabya-i azîmleriyle şekl-i müseddes ve altı kapusu var, altı vilâyetden gelen kârbân halkından bu kapularda bâc alınır.

Ve bu kal‘a önünde nehr-i Tuna deve boynu gibi dolaşup cânib-i cenûba altı konak yine Alman'a doğru akup andan yine taraf-ı garba akar. Bu kal‘aya kapudanı bizi kondurup İşpanya vezîrine hedâyâlar verüp azîm ziyâfetler edüp hakîre dahi gûnâ-gûn hedâyâlar verdi.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Kâsım Voyvada

Bu kal‘anın şark tarafında bir çemenzâr sahrâ-yı lâle‘ızârda Kâsım Voyvada cenginde şehîd olanlardan kırk yerde yığın yığın mezâristânları ziyâret etdik. Be-kavl-i kefere,

"Bunda on iki bin Türk askeri yatır" dediler, ammâ her yığında tuçdan birer alâmet yapmışlar. Meselâ on yığında tuçdan benî âdem tasvîrleri ve bir yığın üzre tuçdan at sûreti ve birinde kılıç ve birinde kalkan ve birinde tüfeng ve birinde tîrkeş el-hâsıl cemî‘i şühedâların atların dahi kırup aslâ bir silâhlarına vaz‘-ı yed etmeyüp cümle şühedâ silâhların birer yere gömüp üzerlerine birer yığın toprak yığup dahi üzerlerine her silâha göre birer tuçdan alâmet etmişler. Ve cümle şühedâların etrâflarına kal‘a ve tabur handakı gibi handak kazup aslâ bir hayvânât girüp şühedâları çiğneyemezler.

Hâlâ kudretden ***[74b]*** cemî‘i şühedâlar üzre gül-i gülistân ve reyhân u sünbülistân biter kim râyihası âdemin demâğın mu‘attar eder, ammâ bu ziyâretgâhın tâ ortasında bir mermer amûd üzre küffâr bir kılıç komuş, ya‘nî biz bu mevtâları kılıç ile kırdık demekdir. Lâkin kendülerinin nakilleri üzre,

"Her sene Kâsım günleri oldukda bu Kâsım Voyvada askerleri üzre bir hây hûy Allâh Allâh deyüp ol gece bunların üstlerine gökden alaca alaca nûr yağar" deyü kefereler şehâdet etdiler. Hamd-i Hudâ cümlesin ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik.

Ve bu kal‘anın sahrâlarında harâb u yebâb olmuş şehr-i azîmler ve kurâ vü kasabâtlardan ol kadar harâbistân şehirler var kim ta‘bîr olunmaz. Meğer Uyvar fethi olduğu sene bizim askerden evvel çıkan Hacıki Paşazâde Tatar askeriyle tâ bu mahallere gelüp ihrâk bi'n-nâr etdiklerinden berü vîrân kalmış şehirler var ve Uyvar'dan bu mahallere gelince on tokuz konak yerdir.

Andan yine semt-i garba 6 sâ‘atde gidüp,

.....(27 satır boş)..... ***[75a]***

Andan iki buçuk yılda yine Beç kal‘ası berâberliğinde sahrâ-yı (---) konup Beç kal‘ası sağ tarafımızda on iki sâ‘at yerde kalup ol gün bu (---) (---) varoşunda zevk u safâlar edüp şehri seyr-i temâşâ etdik. Beç kal‘ası içinde kralın dedesi İstifani Kral binâ etdiği manastırın vakfı bir şehr-i müzeyyendir. Gerçi kal‘ası kal‘ası yokdur, ammâ gâyet latîf ve ma‘mûr şehirdir. Cümle üç bin aded kiremit örtülü bâğ ve bâğçeli ve yedi manastırlı ve çârsû-yı bâzârlı şehirdir.

Andan kalkup cânib-i cenûba 5 sâ‘at gidüp aslâ dağ ve taş geçmeyüp çemenzâr u nebâtât [u] giyâhâtlı sahrâlar üzre ma‘mûr kurâlar içre Akyayla'dan cereyân eden sular ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i Fişevar

Nemse çâsârının babası binâ edüp Beç kal‘ası içindeki tîmârhânesinin evkâfıdır. Başka hâkimi

vardır kim üç aded birov hükûmet eder.

Biri Yoranda manastırının ve varoşunun hâkimidir. Bu manastırın dahi rub‘-ı meskûnda misli yokdur. Bunda olan etıbbâ ve hukemâ ve cerrâhân-ı fassâdânı ve bunda olan teşrîhât bir kâfiristânın düyûrlarında yokdur. Teşrîhât oldur kim bir emrâz-ı muhtelifeden olan âdemlerin kral izniyle yâhûd mürd olan keferelerin vasiyyetiyle karnın yarup sebeb-i mevti olan marazlarına bakup ba‘zı vücûdu tuzlayup muğlablar ile kadîd edüp bir dollâbda hıfz edüp sebeb-i mevti olan marazın yazarlar ve niçesin derisiz cümle sinirleriyle teşrîh edüp saklarlar ve niçesinin sinirlerin tîzâb ile giderüp cümle sinirleriyle bir dollâbda pinhân ederler. Ve niçelerin derisini ve sinirleri ve tamarlarını giderüp cümle vücûd-ı insânda ne kadar kemikleri var ise demir teller ile birbirlerine bağlayup yine bir dollâbda hıfz ederler.

El-hâsıl bu deyr-i kebîrin her köşesinde olan dollâblar içinde âdem kadîdleri ve teşrîhâtların gûnâ-gûnu mahfûz olup cümlenin sebeb-i mevtleri ve esmâları dollâblar üzre mastûrdur.

Ve niçe bin vâcibü's-seyr ibret-nümâ bu Yoranda deyrinde mevcûd olup bu dâru'ş-şifâda şifâ bulanlar bu tîmârhâneye ol kadar altun ve gümüş kazganlar ve tencereler ve kebâb şişleri ve ol kadar gümüş altun ve kalay ve bakır ve âvânî şeyler yapdırup bu deyre vakf etmişler kim ta‘bîr ü tavsîfden müberrâdır. Ve bu deyrin cânib-i etrâfi gûyâ bâğ-ı Merâmlardır.

Bu şehrin bir hâkimi dahi taşra varoşundadır. Gâyet ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i mu‘azzam ve ma‘mûr u müzeyyendir. Cümle sekiz bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve bâğ-ı İremli şehr-i müzeyyendir. Lâkin kal‘ası yokdur, ammâ kal‘adan sarp cânib-i erba‘ası gemi direklerinden ve sâ’ir dıraht-ı müntehâlardan kazıklı metîn şaranpavlardır. Dahi taşrası handak-ı amîklerin içinden nehr-i Kansi(?) Küçük Alman dağlarından gelüp bu Fişevar handakın dolaşup bu mahalle karîb Tuna nehrine mahlût olur.

Ve bu şehrin ekseriyyâ evleri Tuna kenârına vâki‘ olup kat-ender-kat sarâylar ve kasr-ı âlîler ve musanna‘ düyûr-ı kebîrler ile ârâste ve esvâk-ı müzeyyeneler ile pîrâste olmuş bir ma‘mûr [u] âbâdân Fişevar şehridir. Bir gün bu şehirde meks edüp tekrâr Beç şehrine gideceğim geldi, zîrâ bu şehir Beç toprağında olup on iki sâ‘at karîbdir.

Andan tekrâr bu şehirden keştîlere süvâr olup karşu Uyvar kal‘amız olan tarafa geçüp 7 sâ‘at cânib-i şarka ferahfezâ âbâdân bâğ-ı İremli ma‘mûr kurâ ve kasabâtları cümle geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i (---) (---)

Uyvar sâhibi Fargaçi Kapudan'ının dedesi Süleymân Hân havfinden sene (---) târîhinde binâ etmişdir. Hâlâ Nemse çâsârı hükmündedir. Lâkin kal‘a-i Pojon hâkimi hâkinde Tuna nehri kenârında bir sivri topraklı bayır-ı âlî üzre çâr-kûşe Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâ ve iç kal‘ası şekl-i müdevver vâki‘ olup kıbleye nâzır birer kapusu var ve kal‘a içre kârgîr binâ bir manastırı ve aşağı varoşda iki bin kadar şindire örtülü hâneleri ve birkaç çan kulleli manastırları var, ammâ taşrada bâğı ile ve bâğçeleri bî-hisâbdır. Ve ekseriyyâ Beç kal‘ası a‘yânı ve Pojon kal‘ası a‘yânının bu vâdîlerde mahsûldâr bâğları var. Andan bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i tâc-ı Koron ya‘nî kal‘a-i Pojon

Bânîsi Laslo Kral'dır. Mukaddemâ bir küçük kal‘a imiş. Ba‘dehu Sultân Süleymân Hân Nemse çâsârlarına tâc-ı İskender olan goronayı ihsân edince bu Pojon kal‘asın temelinden münhedim edüp müceddeden âhır-ı kâr bu kal‘ayı inşâ edüp on iki bin leşker ile tâc-ı İskender'i bunda kor.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Pojon

Mukaddemâ elçi paşa ile kal‘a-i Beç'e giderken bu kal‘a sağımızda kalup görmek müyesser olmadı, ammâ şimdi manzûrumuz olup nehr-i Tuna kenârında bir sivrice topraklı bayır üzre Tuna'nın cânib-i şimâlinde Uyvar hâkinde Uyvar'a üç merhale yerde çâr-kûşe Şeddâdî bir kal‘a-i metîndir, ammâ hâlâ şarkdan mağrib tarafına tûlânî vâki‘ olup iç kal‘ası Kanije kal‘ası gibi şekl-i murabba‘dan tûlânîdir ve ortası incecikdir, ya‘nî ensizdir demek ola. Ve ol kal‘anın ince yerinde gâyet mürtefi‘ sarây-ı azîm var kim cânib-i erba‘asında niçe yüz şâhnişîn ve revzenler ile müzeyyen bir sarâydır. ***[75b]*** Meğer mâ-tekaddem krallara mahsûs, bu dahi Nemse çâsârlarının sarây-ı menhûsu imiş. Budin ve Üstürgon ve Ustolni-Belgrad kal‘aları ellerinden gitdikden sonra krallar Beç'i taht edinüp anda karâr ederler. İnşâallâh andan dahi firâr ederler.

Ve bu mezkûr Pojon sarâyı kâmil üç yüz altmış altı aded billûr ve necef ve moran câmlı pençereler ile ârâstedir.

Ve çâr-kûşe şibih İslâmbol'un Galata Kullesi gibi dörd aded kulleleri var. Anlar dahi kat-ender-kat pençereleri câmlar ile pîrâste olup çâr kulleleri dahi çâr-kûşe rusâs-ı hâs ile mestûrdur.

Ve bu sarây-ı ma‘mûr dâ’iren-mâdâr başka iç kal‘a gibi bin adımdır. Ve cânib-i kıbleye nâzır bir ibret-nümâ musanna‘ kapusu var, etrâfı gird-â-gird başka derin handakı içinden nehr-i Tuna cereyân eder. Ammâ şimdi biz anda iken niçe yüz bin küffâr ırgat ve niçe bin üstâd-ı kâmil ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîde kâmil mühendisler her diyârdan cem‘ olup mezkûr sarâyın cânib-i etrâfına nev binâ bir varoş-ı ra‘nâ etmeğe temel handakları kazup iki yerden kapuları alı komuşlar, biri karada Uyvar kal‘amız hâkine biri garb tarafında nehr-i Tuna kenârına vaz‘ etmişler.

Ve bu mezkûr iç kal‘ada olan sarâyda mukaddemâ krallar gelüp turvin müşâveresin edüp krallar tahta cülûs etmeğe bunda gelüp tâc-ı goronayı başına geyüp baş irşek papas eliyle beline kılıç kuşanup kal‘a-i Beç'e gidermiş, zîrâ gorona dedikleri tâc-ı İskender bu Pojon'da durmak ile bu şehre kavm-i Nemse Kudüs-i Şerîf kadar i‘tibâr ederlerdi. Lâkin şimdi devlet-i Âl-i Osmân'da sene 1073 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ vezîri Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar kal‘asın feth {edeli} Nemse kralı havfinden tâc-ı İskender'i bu Pojon'dan kaldırup Beç kal‘asından altı konak içeri tâcı Prak kal‘asına götürdüler. Hattâ biz elçi paşa ile Beç'e vardığımızda tâcı Beç'e alay ile Prak'dan getirdiler, zîrâ bu kal‘a-i Pojon hâlâ bizim Uyvar kal‘amıza üç merhale yakın olduğundan cemî‘i Nemse küffârları havfe düşüp tâcı kaldılar ve Pojon'u amâr edüp on iki bin leşker kodular.

Ve mezkûr iç kal‘a olan sarây hâlâ mesdûd olup içinde cebehâneden gayri bir şey olmayup hâlâ etrâfına sarâya muttasıl mağribden maşrıka tûlen beş bin adım iki kat bir amîk toprak handak kazup içinden Tuna cereyân edüp bir yanında Tuna gemileri bağlanır. Tâ bu mertebe enli handaklardır. Hemân aynı Roma kal‘ası handakı gibi şekl-i bâdemî nev binâ bir metîn handak kazmışdır ve henüz kenârlarına Şeddâdî binâ dîvârlar yapmışdır. Ve bu handak düz yerde olmak ile iki kat handakın içinde Tuna gemileri tolaşup girüp çıkarlar. Ve maşrık tarafından bu handaka nehr-i Pojon Akyaylalardan berü gelüp bu handak içinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Ve bu handaklar etrâfında on bir aded nev binâ toprakdan metîn tabyalar etmiş kim her biri birer Sedd-i İskende[r]e mânend fosdiçelerdir. Bu mezkûr nev binâ handakların içinde,

Evsâf-ı varoş-ı Pojon

Gûyâ akçe tahtası gibi şekl-i bâdemî vâki‘ olmuş bir cânibi Tuna kenârında ve bir tarafı Uyvar tarafında cümle evleri bâğ u bâğçeli Şeddâdî kârgîr binâ şindire tahta ile mestûr üç bin aded hâne-i ma‘mûrlardır. Ve bu varoşun gird-â-gird cirmi üç bin arşın yalın kat dîvârlı rabâtdır kim yedi yerde sehel ma‘mûr kulleleri var. Ve cümle üç aded kapusu ve içinde dörd manastırı ve tokuz

kenîseleri ve ba‘zı yerinde meydâncıklar ve beş yüz kadar dükkânları ve üç aded hânları var. Lâkin küffâr henüz bu kal‘anın kıymetin bilüp günden güne amâr etmededir. Ve bu kal‘anın semt-i şimâlîsinde dağı ve taşı bâğı ve bâğçesi dutmuşdur. Lâkin bu bâğlar şehre ol kadar havâledir kim iç kal‘asında olan mezkûr kral sarâyında ve aşağı varoş içinde top u tüfengden âdem gezemez, muhâsarası gâyet mümkindir. Hudâ dest-i İslâma müyesser ede.

Bunda dahi kralın papintaların Pojon kapdanına gösterüp üç gün safâlar eyleyüp kapudandan ihsânlar ile refîkler alup andan cânib-i şarka amâristân içre bir gün gidüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i Macaristân

Tâ ahşama karîb gidüp niçe yüz aded henüz ma‘mûr olmuş köyler ve kasabalar ve niçe yüz harâb [u] yebâb olmuş kurâlar ubûr etdik, zîrâ mukaddemâ Uyvar'ı muhâsara ederken Hacıki Paşazâde askeriyle bu kurâları harâb u yebâb etmişdik. Ve ba‘de'l-feth-i Uyvar Tatar Hânzâde Ahmed Geray Sultân'ımın askeriyle Akyaylalardan içeri Tot vilâyetin ve Kur[s] Macarı ve Orta Macar vilâyetlerin nehb ü gâret etdiğimizde bu kurâları harâb [u] yebâb etmişdik. Henüz üç yıldan berü dahi amâr olmamağile bi'z-zarûrî,

Menzil-i sâhil-i nehr-i Vak

Bu nehir Akyaylalardan gelüp Uyvar'a karîb ubûr edüp kâfirin kal‘a-i Komaran'ı dibinde nehr-i Tuna'ya munsab olduğu niçe kerre merkûmdur.

El-hâsıl bir gece haymemizle nehr-i Vak sâhilinde bir çemenzâr yerde yatup ***[76a]*** andan ertesi ale's-sabâh nehr-i Vak'ın geçidin bulup yüz bin renc-i anâ ile nehri ubûr edüp Uyvar hâki taraflarına düşdük, ammâ henüz kâfiristânın katana yerlerine geldik. Bunda dahi niçe yüz ihrâk olmuş kurâ ve kasabâtlar ubûr etdik ve niçe ihrâk etdiğimiz köylere ve şehirlere râst gelüp âşinâ çıkup alâmetleriyle bildim, ammâ niçe yüz kârgîr binâlı kenîse ve manastırlar Şeddâdî binâ olmağile meydânda sögeli kalmışlar idi, zîrâ bu mahalleri tâ Komaran ve Uyvar ve Litre ve nehr-i Vak aşırı tâ henüz geçdiğimiz Pojon kal‘ası ve Akyaylalar ve Sucever kal‘ası ve Ban kal‘asına varınca yigirmi konak yerleri tâ Tot vilâyetine varınca bu vilâyetleri berbâd etmişdik. Lâkin henüz amâr olmada, ammâ yüz yüz elli bin esîrleri alınup bu kadar mâl-ı ganâ’imleri alındığından bu üç seneden berü bir hoş amâr olmamış. Hamd-i Hudâ üç seneden sonra yine harâb etdiğimiz yerleri amâr olur görmek müyesser oldu. Andan bu sahrâları dahi bir günde ılgar ile geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Jebel

Bânîsi ma‘lûmum değil, ammâ hâlâ Nemse çâsârı hükmündedir, ammâ Pojon hâkimi tarafından Aliban kapudan zabt eder, ammâ hâk-i pâki Tot vilâyeti add olunur. Niçe kerre Orta Macar hâkimi topal Palatinuş Hersek bu kal‘aya mâlik olmuşdur. Mukaddemâ Uyvar'dan niçe kerre çete ve poturalara seğirtmişdik, bu kal‘ayı görmek nasîb olmadı. Ammâ hâlâ Macar ile mâl-â-mâl bir kal‘a-i pür-me’âldir. Hattâ derûn-ı hisârda Macar ve Nemse vardır. Taşra kurâlarında re‘âyâlarında kavm-i Tot ve kavm-i Macar kâfirleri vardır.

Ammâ kal‘ası nehr-i Pojon kenârında havâlesiz bir Şeddâdî tula binâ bir sûr-ı ra‘nâ kal‘a-i metîn-i bî-bedeldir, ammâ küçükdür. Ve şekl-i muhammes vâki‘ olup iki kapusunun biri cenûba ve biri şarka mekşûf olup beş köşesinde beş aded Kahkahâ-vâr metîn ve kavî tabyaları var, ammâ handakı ol kadar derin ve dîvârları ol kadar âlî değildir. Lâkin henüz Uyvar feth olalı Nemse çâsârının fermânıyla yigirmi bin aded Tot re‘âyâları bu kal‘aya üşüp evvelki tarzından ellişer adım her cânibinden kal‘a dîvârın enli ve bir kat handak dahi yapmağa mübâşeret etmişler. Ve varoşu etrâfların dahi beş Uyvar kal‘ası cirminden büyük ediyorlardı ve cümle re‘âyâ deryâ-misâl üşüntü

edüp çalışırlardı. Ammâ hakîri görünce Uyvar altında alınan ve Raba cenginde esîr olan ümmet-i Muhammedleri cümle kaldırup pinhân etdiler. Lâkin Uyvar yılı feth olan kal‘aların kâfire dönen re‘âyâları ve Uyvar köyleri re‘âyâları ve niçe bin Tot vilâyeti re‘âyâları bu aşağı yeni Jebel varoşunda mütemekkin edüp bir kal‘ayı amâr etdiklerinden kal‘a-i Uyvar'a re‘âyâ az kaldı ve bu Jebel kal‘ası sahrâsı ol kadar bir bâğ ve bâğçeli yerdir kim hadîka-i müşebbek bostânları bir konak yeri zeyn etmişdir.

Bu kal‘adan kalkup kıbleye 9 sâ‘at harâb ve amâr yerlerde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i cedîd Geceb-Uyvar

Uyvar feth oldukdan sonra elçi paşa ile Beç kal‘asına varup,

"İzn-i pâdişâhîyle Nemse hudûdunda çâsârın bir kal‘a yapalım" dedüği nev binâ bu kal‘a-i nâ-tamâmdır kim nehr-i Pojon ile nehr-i Vak mâbeynindeki cezîre içre nehr-i Vak kenârında ve nehr-i Vak ile nehr-i Pojon bir yere mahlût olduğu mahalde hâlâ kırk elli bin kadar küffâr deryâ-misâl olup niçe bin arabalarıyla taş ve kireç ve keraste ve sâ’ir mühimmât u levâzımâtlar taşıyup yeri göğü toz dutmuş. Niçe bin küffâr handaklar kazmağa ve kal‘a temellerin hafr etmeğe çalışırlardı. Hattâ kal‘a temeli bir âdem kaddi kârgîr ve rıhtım binâ rûy-ı arza çıkmış ve yigirmi arşın kadar dahi dîvâr-ı âlî olursa kifâyet eder derlerdi. Tâ ol kadar metîn ve derin handakı içre deryâ-misâl nehr-i Pojon ve nehr-i Vak cereyân ederdi. Ve temeli serâpâ sâfî hurde hurde kemerler olup dîvârı kâmil elli adım enli Şeddâdî tula rıhtım binâdır. Ve Uyvar gibi şekl-i müseddesdir, ammâ kâmil iki Uyvar kal‘ası kadardır. Ve kal‘a handakından taşra bir kat handak dahi kazmağa işâret edüp çizmişler ammâ dahi kazmamışlar. Lâkin yüz elli adım enli ve vâsi‘ handak tarh etmişler. Bu hisâb üzre bu kal‘a eğer itmâmı müyesser olursa Uyvar kal‘asından sarp ve metîn olur.

Ve kal‘a dîvârı tamâm oldukda temelden çıkan ve handak içinden çıkan toprakları kal‘a dîvârı üzre tabyalara yığmağa benî âdem karınca [gibi] toprak taşıyup yedi tabya üzre yedi aded toprakdan kûh-ı Elburz-misâl dağlar yığmışlar. Ve bu kal‘aya iki aded kapu tarh etmişler. Uyvar feth olalı kâfir-i bed-kârların etekleri tutuşup bu kal‘aya mübâşeret etdi, ammâ bu dûrbîn-fikr küffârın elbette bir şeytanatı vardır. Bu hakîr-i âkıbet-endîşin anladığı oldur, bu kal‘ayı binâ edüp içine kırk elli kâfir koyup Pojon kal‘asın muhâfaza edüp fursat buldukda kal‘a-i Uyvar'ı ***[76b]*** Osmânlı elinden suhûletle ala. Bu kal‘ayı binâ etmeğe taraf-ı şehriyârîden izin verildiği ayn-ı hatâ olup sû-i tedbîr oldu.

Hemân Hudâ-yı Bîçûn kal‘a-i Uyvar'ı dest-i düşmandan hıfz-ı emânda ede. Hattâ bu kal‘ayı binâ etmek bahânesiyle bu kal‘a etrâfına yüz bin kadar küffâr-ı hâksâr cem‘ olmuşdu, ammâ henüz derûn-ı hisârda hâne-i menhûsları ve manastır-ı güraşları(?) binâ olunmayup cümle küffâr kal‘a hâricinde hayme ve hargâhları ile sâkin olduklarından Uyvar paşası Kurd Paşa küffârın gulgulesin Dergâh-ı Âlî tarafına arz etdikde Kurd Paşa'nın arzına i‘timâd etmeyüp yerini Küçük Mehemmed Paşa'ya verdiler.

Bu kal‘a binâsın seyr-i temâşâ edüp andan cânib-i şimâle 5 sâ‘at yine harâbistân kurâlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Galgofça

Zamân-ı kadîmde Uyvar hâkimi Fargaçi Kapudan'ın dedesi binâ edüp ba‘dehu Nemse'nin çâsârı istîlâ edüp hâlâ kral inpirator tarafından Pojon hâkimi kapudanı zabt eder. Nehr-i Vak kenârında bir küçücük kârgîr tula binâ bir kal‘a-i zîbâ idi. Uyvar'ı Fâzıl Ahmed Paşa döğerken Kıbleli Mustafa Paşa'yı Şâm eyâleti askeriyle ve Kardaş Kazak askeriyle bu kal‘ayı muhâsara etmeğe me’mûr olup yigirmi gün yigirmi gece bu kal‘ayı Kıbleli Mustafa Paşa döğüp fethi yakın olmuşken görün(?)

üstünden Âl-i Osmân üzre Nemse çâsârı ve Z[ir]inoğlu leşkeri gelmesi istimâ‘ olunca bu kal‘a-i Galgofça'yı döğmeden ferâğat edüp ordu-yı İslâma gelesin deyü fermân-ı sadrıa‘zam sâdır olunca hemân Kıbleli Paşa bu kal‘a altından topları çeküp Şâm askeri ve Kazak askeriyle Uyvar altına teveccüh etdikde hakîr ol mahalde Akyaylalar çetesinden üç bin askerle ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle bu kal‘a-i Galgofça altına gelüp bir hoş seyr-i temâşâ edemeyüp fethi müyesser olmadan Kıbleli Paşa ile ordu-yı hümâyûna gelmişdik, ammâ şimdi bu sulh mâbeyninde bir hoş seyr-i temâşâ etdim.

Der-zikr-i eşkâl-i sûr-ı Galgofça

Nehr-i Vak kenârında bir çemenzâr düz sahrâda şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘a idi. Hâlâ etrâfına yine nehr-i Vak kenârında sekiz köşe bir Şeddâdî tula binâ bir metîn ve kavî kal‘a-i ra‘nâ ediyor. Eski Galgofça bu yeni kal‘aya iç kal‘a misâl olup bundan taşra bir varoş-ı azîm çevirmiş kim Kıbleli Paşa ile Kazak askerinin meterise girdikleri handaklar cümle varoş olup bunun dahi etrâfın dolma şarampavlı rıhtım palanka-i azîm ile sekiz aded kûh-ı Bî-sütûn mânend tabyalar etmiş. Bu tabyalara dahi handak-ı azîmler kazup içinden nehr-i Vak'ı akıtmak isterdi. Ve bu Uyvar'a yakın olan küçük kal‘aları cümle büyük edüp Uyvar re‘âyâların bu kal‘alara koyup ma‘mûr etmede idi.

Andan bu nehr-i Vak'ı geçüp Uyvar toprağıdır, on iki sâ‘at taraf-ı şarka vîrân kurâ ve kasabâtlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i menzil-i Litre

Hamd-i Hudâ Uyvar fethi senesinde Siyâvuş Paşa birâderi Gâzî Abaza Sarı Hüseyin Paşa ile fetihde bulunup ibtidâ ezân-ı Muhammedî okuyup hizmetimiz sebkat etdiği bâlâdaki kürrâslarda evsâfiyle mastûrdur, ammâ yine gelesi sene Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Belgrad meştâsında iken küffâr bu Litre kal‘asına istîlâ edüp hikmet-i Hudâ dest-i küffârda iken yine iki gece müsâfir olup seyr-i temâşâ etmek müyesser oldu.

Bundan anlanan oldur kim "Bu dünyâ al ver dünyâsı imiş. Cenâb-ı Bârî yârî kılup mülkünü kâh müselmâna ve kâh kâfirlere eğlence içün kırât be-kırât verir yine aldırır. Hulâsa-i kelâm hemân kullarına bu dünyâyı eğlence verir. Her pâdişâh bir vilâyet alup bir mülke mâlik oldum zann edüp yine ol mülki bırağup elden çıkarır. Hemân hemân bu âyet üzre [41] dır."

Ammâ küffâr-ı dûzah-karâr bu Litre kal‘asın dest-i İslâmdan alalı ol kadar metîn ve müstahkem edüp cânib-i etrâfına tabya-i kavîler etmiş kim henüz kal‘a-i Litre gûyâ kal‘a-i Kahkahâ olmuş. Âdem görse hayrân kalır.

Hattâ aslında zemîni bir sarp püşte kaya-yı âlî üzre mebnî başpapasların hâsları bir kal‘a-i sa‘b iken on bin kadar cünûd-ı cünüb ile bî-hadd [ü] bî-pâyân cebehâne komuş. Ve bizi bu kal‘aya getiren refîk küffârlar gidüp ol gece kapudanları ile buluşup iç kal‘ada hünkâr câmi‘i etdiğimiz manastır-ı azîme vardım, mihrâb ve minberin bozmayup hakîrin hattıyla mihrâb üzre âye[t] sûre-i (---): [42] âyeti hattım ve niçe âsâr-ı ibret-nümâlarım durup bozmamışlar, vâfir hazz etdim, ammâ henüz bu kenîse âyingâh-ı millet-i Mesîhiyye olup kefere vü fecereler ile mâl-â-mâl bir kal‘a olmuş.

Andan ale's-sabâh kal‘a kapudanı bu hakîre kralın fermânı kâğızlarına amel edüp niçe ihsânlar ile elli nefer kâfir katana refîkler verüp andan cânib-i kıbleye üç sâ‘at çemenzâr ve ma‘mûr kurâlar içre gidüp ***[77a]*** hamd-i Hudâ İslâm diyârı olan Uyvar kal‘ası hâkinde bizim Şuran kal‘amız hâkine kadem basup 5 sâ‘at âbâdân içre gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Şuran intihâ-yı serhadd-i azîm

Hamd-i Hudâ Rûmeli eyâleti vezîri Beğko Paşa ile fethinde bulunup bunda dahi fetih

ezânı okumak bu kemtere müyesser olup taşra varoşu ihrâk olunup iç hisâra müstahfizân asker konmuşdu, ammâ şimdi taşra varoşu gâyet ma‘mûr olup mekân-ı gâziyân-ı mücâhidân olup derûn-ı hisâra bin aded güzîde yeniçeri ve bin aded topçu ve cebeci ve gayri merdümân-ı hisâr ile kal‘a-i Şuran ma‘mûr olmuş. Ol gece bu Şuran'da yatup diyâr-ı Alman'da yedi krallık vilâyetleri çâsârın fermânıyla seyr etdiğim asker-i İslâma hikâye edüp cümle âlem-i hayretde kaldılar.

Andan ale's-sabâh hakîre kal‘a ağası refîkler verüp 3 sâ‘atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Uyvar

Hamd-i Hudâ kal‘a kapusundan içeri kadem basınca kapu arasında "İslâm diyârına kadem basdım" deyü secde-i şükr-i Yezdân edüp andan vâlî-i vilâyet Küçük Mehemmed Paşa efendimizin sarâyında meks edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olup üç gün cân sohbetleri etdik, ammâ kal‘a-i Uyvar feth olduğu mahalden ziyâde binâ cihetiyle ve benî âdem ile gâyetü'l-gâye ziyâdesiyle âbâdân olup ve zîr-i varoşu ve câmi‘i ve nehr-i Litre üzre maksûreler ve balık dalyanları ve niçe bin âsâr-ı garîbeler ile Uyvar ma‘mûr olmuş. Ve Küçük Mehemmed Paşa nefsinde bir yarar ve bahâdır ve şecî‘ server dilâver hünerver gâzî yiğit olmak ile cânib-i etrâfında olan küffârlar Mehemmed Paşa'nın havfinden aslâ çete ve potura ile katanalar bir çeteye çıkmayup hâk-i Uyvar âsûde-hâl olup ucuzluk ve ganîmet olmuş ve her cânibi asker-i İslâm ile pür olmuş. Dördüncü gün Mehemmed Paşa'dan ihsân u in‘âmlar ile refîkler alup cümle ahbâb ile vedâlaşup cânib-i kıbleye 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Ciğerdelen

Bir gece kal‘a dizdârında istirâhat edüp ale's-sabâh nehr-i Tuna üzre gemiler üzre cisr-i azîmden geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Üstürgon-ı ibret-nümûn

Üstürgon hâkimi İskender Beğ'de bir gece eğlenüp ertesi ale's-sabâh Ustolni-Belgrad paşası el-Hacı Mustafa Paşa ile sehel hisâbımız olup anda gitmek iktizâ etdikde Üstürgon'dan yarar kulağızlar alınup cânib-i cenûba dağlar ve ormanlar içre 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Cânbeğ

Budin eyâletinde Ustolni sancağı hâkinde subaşılıkdır. Kal‘ası bir bayır dibinde şekl-i murabba‘ bir kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Lâkin taşra varoşu palanka hisârdır. Sene (---) târîhinde Âl-i Osmân askeri Erdel seferinde iken Zirinoğlu ve Beganoğlu Macarları fürc[e] bulup yetmiş seksen bin askerle gelüp Budin etrâfında niçe kılâ‘-ı metîneleri muhâsara edüp zafer bulmadıklarından bu Cânbeğ kal‘acığının taşra varoşun ihrâk bi'n-nâr edüp vâfir mâl-ı ganâ’im ve esîr-i şikâr alup iç kal‘asına zafer bulmayup dâru'l-bevârlarına gitdiler.

Ba‘dehu İsmâ‘îl Paşa Erdel seferinden gelüp bu kal‘ayı evvelkiden beş kat ziyâde amâr u metîn ü sa‘b edüp üç yüz aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen güzîde asker ve cebehânesin müstevfâ kodu. Henüz derûn-ı varoşda mükellef ü mükemmel hâneler binâ olmadadır. Âb [u] hevâsı latîf olmağile bâğ u bâğçesi çokdur.

Andan cânib-i cenûba dağlar içre 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i pây-i taht-âbâd, ya‘nî hisâr-ı Ustolni-Belgrad

Mukaddemâ bâlâda bânîsi ve sebeb-i tesmiyesi ve sâ’ir evsâflarıyla Raba suyu seferinden

gelirken mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi yine velî-ni‘metimiz Mustafa Paşa hânedânında meks edüp kâmil kendüleri ile bir hafta zevk u safâlar edüp Raba seferi senesinde kendüye fürûht etdiğimiz iki re’s kapudan oğlu ve yüzbaşı esîrlerimizin kusûr akçeleriyle elli aded bahâdır ve şecî‘ ve nâmdâr refîkler alup cümle dostânlar ile vedâ‘laşup andan cânib-i şarka 6 sâ‘at kan tonar(?) amânsız îmânsız kâfirlerinin firârgâhı ve kemîngâhları olan mahûf ve muhâtara ormanları selâmetle hamd-i Hudâ geçüp,

Evsâf-ı menzil-i palanka-i Val

Bu dahi Budin eyâletinde subaşılıkdır. Bu kal‘a aslâ manzûrumuz olmamışdı. Bir kızlık ve bir kıtlık amânsız yerde ve bir dere içre bir câmi‘li ve bir kârgîr kulle-i bâlâsı etrâfi gâyet metîn palanka-i şekl-i murabba‘dır. Ve cümle yüz elli neferi vardır. Varoşu ve çârsû-yı bâzârı ve hân hammâmı yok gâyet cezîre-i bî-amân yerdir. Hattâ bunu dahi Erdel seferi senesinde Zirinoğlu taşra varoşın âteşe urup orta hisâr olan çâr-kûşe kullesi dahi varoş âteşinden ihrâk olup içinde üç yüz aded mahlûk-ı Hudâ ümmet-i Muhammed ihrâk olmuş. Ba‘dehu İsmâ‘îl Paşa bu kal‘ayı dahi müceddeden metânet üzre evvelkiden ***[77b]*** a‘lâ ta‘mîr ü termîm edüp müstevfâ cebehâneler kor, ammâ hâlâ bâğ u bostânları ma‘mûrdur.

Andan cânib-i şarka 6 sâ‘atde dağlar ve ormanlar aşup, **palanka-i Hamzabeğ**'i geçüp 3 sâ‘atde cânib-i şimâle,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı emîn ya‘nî dâr-ı amân-ı kal‘a-i Budin

Mukaddemâ bâlâda niçe kerre evsâfı tahrîr olunmuşdur. Lâkin bu mahalde Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa efendimizde mihmân olup Nemse çâsârı sulhnâmesin verüp akd-i sulh olduğundan ve Uyvar eyâleti emn [ü] emân olduğu haberlerinden hazz edüp anın mukâbelesinde bu hakîr-i pür-taksîre üç aded eyâletlerin kılâ‘-ı metînelerinin yoklamaların tuğra-yı garrâlı emr-i pâdişâhî ile ihsân u in‘âm etdi.

Budin'den Eğri eyâletinde kal‘a-i Hatvan ve kal‘a-i Sonlok ve kal‘a-i Segedin sancakları ve Tımışvar eyâletinde Çanad sancağı ve Lipova sancağı ve Medova sancağı ve Göle sancağı ve gayrilerinin ve Varat eyâletinde Senköy(?) sancağı ve gayrilerinin kal‘aları yoklamasına gitdiğimiz menzilleri beyân eder

Evvelâ bismi İlâh ile Budin önünde Peşte kal‘ası cisrinden nehr-i Tuna'yı ubûr edüp Peşte'den elli aded yarar neferât kulağızlar alup cümlesi talika ta‘bîr etdikleri arabalara pür-silâh süvâr olup 10 sâ‘at maşrık tarafina sahrâ-yı Peşte'yi ve kumsal yerleri selâmetle geçüp,

Menzil-i karye-i Küçük Keçkemet

Budin vezîrlerinin hâsları olup cümle re‘âyâları Macar-ı füccârdırlar kim Budin vezîrinin cemî‘i otun ve otluğun bunlar getirir.

Andan cânib-i maşrıka 12 sâ‘at sahrâ-yı bî-amân yerleri ve kumsal hunkalı çöller ve kırınpa(?) ağaçlı ormanları ve niçe ma‘mûr kurâları geçüp vakt-i asrda,

Evsâf-ı kal‘a-i sancağ-ı Hatvan-ı dâr-ı emân

Hamd-i Hudâ üç sene mukaddem görmüş idik. Şimdi yine manzûrumuz olup kal‘adan kırk elli pâre toplar atup yoklama şâdımânları edüp bir alay serhad gâzîleri olmağile suhûletle neferâtlarının cümlesin yoklayup nâ-mevcûdlarına ığmâz-ı ayn edüp "Cümle (---) aded neferâtları kâmil" deyü sicille kayd edüp bu hakîre üç yüz guruş ücret-i kadem verüp ale's-sabâh yine bundan yüz elli aded arabalı pür-silâh tüfeng-endâz refîkler alup andan cânib-i kıbleye yine sahrâ-yı bî-pâyân ile (---)

sâ‘at ma‘mûr u âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı amânlık ya‘nî kal‘a-i Sonlok

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir, ammâ lisân-ı serhadli gâzîlerinde Somluk derler, ya‘nî Somunluk'dan galat Somluk ve Sonlok derler. Hakkâ ki sipov nâm beyâz somun ekmeği rub‘-ı meskûnda yokdur.

Bânîsi Koca Laslo Kral Orta Macar'a rağmen Macar hâkinde bu kal‘ayı binâ etmişdir. Ba‘dehu Erdel Macarı eline girmişdir. Ba‘dehu Kurs Macarı destine girmişdir.

{Andan sene 959 târîhinde Sultân Süleymân Hân fermânıyla Vezîr-i sânî Ahmed Paşa Tımışvar kal‘asın feth edüp Eğre kal‘ası fethine giderken mukaddem târîh ile Budin vezîri Hâdım Alî Paşa bu Sonlok kal‘asını muhâsara edüp meterise girüp derûn-ı hisârda mahsûr olan küffâr-ı dûzah-karâr amân demek sadedinde iken Serdâr-ı a‘zam Ahmed Paşa dahi yer götürmez asker ile imdâda geldiğin küffâr görüp bir gece cümle küffâr kal‘ayı bırağup kimi Tise nehriyle kimi karadan birer cânibe firâr etdiklerin asâkir-i nusret-me’ser haber alup akîb-i küffâra düşüp niçe bin küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp kal‘a kapudanın tablhânesiyle esîr edüp kal‘a-i Sonlok bu yüzden feth olup Sultân Süleymân'a müjde haberleri gitdi.

Ba‘dehu sene 986 târîhinde} yine Orta Macar hâkimi topal Palatinoş Kral dedesi istîlâ edüp dahi ziyâde amâr etmişken sene 1005 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis fethidir. Be-dest-i (---) Paşa.

Bizzât pâdişâh-ı cem-cenâbın deryâ-misâl asker ile Eğre gazâsına azîmet etdiğin küffâr-ı hâksâr istimâ‘ edüp asâkir-i İslâma mukâbil durmağa tâkat getiremeyeceğin bilüp kal‘ayı vere ile verüp dâr-ı emânda emn-i emân bulup gitdiklerinde kal‘aya leşker-i İslâm selâmet girüp pâdişâha fetih müjdesiyle kal‘a miftâhların gönderüp ba‘dehu fermân-ı şehriyârî ile ba‘de'l-feth-i Eğri, Eğre eyâletinde sancak beği tahtı tahrîr olunur. Hâlâ Sonlok beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Cümle ze‘âmeti 9 ve cümle erbâb-ı tîmârı 300 alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır.

Bu livânın kânûn-ı şehriyârî üzre hîn-i seferde cebelüleri ile ve paşanın askeriyle cümle üç bin asker olur. Sipâh kethudâyeri yokdur, ammâ kapukulu serdârı ve Budin ve Eğre yeniçerileri serdârı ve kal‘a dizdârı ve beş yüz aded merdüm-hisârı var, şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe kadısı ve sancak beği ve voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve mi‘mârı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve gayri a‘yân-ı eşrâf ağaları vardır.

Der-fasl-ı eşkâl-i kal‘a-i Sonlok

Nehr-i Tise kenârında bir düz çemenzâr sahrâda şekl-i murabba‘ bir dolma palanka hisâr-ı metîn-i ibret-nümâdır, ammâ dolma rıhtım dîvârı kâmil on beş adım kalındır. Ve kıbleden şark cânibine tarzı tûlânî vâki‘ olup maşrık tarafını nehr-i Tise döğer ve mağrib cânibinden kal‘a-i Hatvan içinden gelen nehr-i Zakova cereyân edüp kara tarafindaki handak içi ve dahi varoş hisârı handakı için nehr-i Zakova dolaşarak akup nehr-i Tise'ye mahlût olur.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında dörd aded tabya-i azîmi ve üç aded metîn kapuları var. Biri mağrib tarafına varoşa açılır büyük kapudur ve biri cânib-i maşrıkda bostânlara mekşûfdur, biri dahi iskele kapusudur. Ve dahi varoş ile kal‘a handakı arasında cereyân eden nehr-i Tise üzre bir ağaç cisri Varat'dan ve Göle kal‘ası taraflarından gelen âdemler bu cisrden geçerler.

Ve kal‘ada Hünkâr câmi‘i bir kârgîr minâreli ve musanna‘ kubbeli câmi‘dir. (---) (---) (---) (---)

(---) aded tahta *[78a]* şindire tahta örtülü ma‘mûr ve mükellef ü mükemmel tarz-ı kadîm fevkânî kârgîr binâ hânedânlardır. Lâkin kal‘a içi zîk olmağile her hânelerin bâğ u bâğçeleri yokdur.

{Sitâyiş-i eşkâl-i varoş-ı Sonlok}: Ve dahi kal‘anın garb tarafında cisr aşırı varoşu dahi çârkûşeden tûlânî bir varoş-ı mahbûbdur. Şimâl cânibi ve maşrık tarafı derin handakdır kim içinden nehr-i Zakova cereyân eder. Lâkin nehr-i Tise tarafında ve kal‘aya gidecek semtinde bu varoşun dîvârı yokdur. Ve bu varoşun cümle beş aded tabyaları vardır. Kal‘a-i Hatvan tarafına bir büyük kapusu ve bir uğrın kapusu dahi var. Ve cümle (---) aded dükkândır ve cümle (---) aded medresedir ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır ve cümle (---) aded câmi‘-i mü’minândır. Evvelâ (---) câmi‘i (---) (---) ve cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle (---) aded hammâm-ı dil-sitân. Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır. Lâkin çeşmeleri yokdur. Cümle nehr-i Tise'den ve nehr-i Zakova'dan nûş ederler.

Nehr-i Tise bu şehrin cânib-i şarkı ve şimâlîsinde Orta Macar ile Leh vilâyeti mâbeyninde Sıçan Samur dağlarından iki nehir tulû‘ edüp şark cânibine cereyân edüp Leh ve Morava vilâyetlerine ve Hotin ve Bender kal‘alarına uğrayan nehr-i Turla'dır kim Akkirmân kal‘ası dibinde Karadeniz'e karışır.

Ve dahi mezkûr Sıçan Samur dağının garb cânibinden hurûc edüp diyâr-ı Leh ve bilâd-ı Erdel ve ülke-i Orta Macar'da kal‘a-i Husvar'a ve iki yüz pâre kal‘aya uğrayup vilâyet-i Osmânlı serhaddinde Eğre eyâletinde bu kal‘a-i Sonlok'a ve kal‘a-i Segedin'e ve niçe kal‘alara dahi uğrayup kal‘a-i Pil dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olan nehr-i Tise'dir kim içinde tuz gemileri ve Tuna nehri gemileri gezer nehr-i azîmdir.

Ve bu kal‘a bir düz çölistânda iki nehr-i azîm kenârında vâki‘ olmak ile varoşundan taşra dârağacı semtine bâğ ve bâğçe ve müşebbek bostân mahsûldârları cihânı zeyn etmişdir ve kal‘anın yanında Ada Bâğı der[ler] bir mesîregâh-ı teferrücgâh yerlerdir kim cânib-i erba‘asın nehr-i Zakova ile nehr-i Tise ihâta etmişdir. Bâğ-ı İrem'den nişân verir bir mesîregâh-ı cinîn-i hadîka-i ravza-i Rıdvânlardır. Bunda dahi şühedâların mezâristânları vardır.

Ve andan cisr ile geçüp nehr-i Zakova'nın karşu tarafında olan bâğ u bâğçe ve bostânlar bîhisâbdır. Bunda dahi şühedâ cebbânesi var kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri memdûh-ı âlemdir. Cümle halkı Boşnak gâzîleridir. Ekseriyyâ ticâret ile geçinir bir alay halûk u halîm ve selîm ve musallî sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir kim niçeleri mücâhidün fî-sebîlillâh cânlardır. Lisânları yine Sırf ve Bulgar ve Potur ve Latin ve Macarcadır, zîrâ vilâyetleri Macar diyârıdır.

Bunda dahi üç gün sohbet edüp kal‘a neferâtların yoklayup hakîre iki yüz guruş ve bir at ve bir Macar gulâmı ücret-i kadem ile iki yüz aded pür-silâh refîkler verüp andan cümle ahbâb ile vedâ‘laşup cânib-i cenûba çöl-i çölistân içre el-ıyâzen billâh küffârın hunka nâm yığın yerlerin (---) sâ‘atde yüz bin renc-i anâ ve derd-i ser çekerek gâfil me-bâş deyerek gidüp,

Evsâf-ı kirmân-ı bî-dâd, ya‘nî kal‘a-i metîn-i Çon[g]rad

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi Seleşti Kral'dır. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân Segedin kal‘ası fethine giderken salâbet-i pâdişâhiyye bu kal‘a Macarları tâkat getiremeyüp Orta Macar bu kal‘ayı mu‘attal bırağup firâr etmişlerdir. Hâlâ Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Sonlok sancağı hükmünde emînlikdir kim kırk kiseye emânetdir. Ve nehr-i Tise kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük palanka kal‘adır. Lâkin dolma rıhtım dîvârı on adım kalın dîvârdır. Ancak etrâfında iki kapusu ve beş aded metîn tabyaları var. Ve cümle iki yüz aded mevcûd kulları ve kal‘a dizdârı ve Sonlok

kazâsı nâ'ibi ve Eğre yeniçeri serdârı ve mi'mârı ve bâcdârı ve harâc ağası ve muhtesibi vardır. Lâkin Süleymân Hân câmi'inden gayri câmi' yokdur. Mesâcidleri ve medrese ve tekyeciği ve mekteb-i sıbyânı ve bir hânı vardır, ammâ hammâmı yokdur. Çârsû-yı bâzârı azdır lâkin bâğı ve bostânları çokdur. Ve kal'a-i Göle handaklarından cereyân eden nehr-i Keşuş(?) Erdel diyârlarında Macar dağlarında gelüp bu mahalde şehr-i Tise'ye mahlût olur müsta'mel nehir olmağile suyu memdûh değildir. Ve küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr-ı Orta Macar-ı füccârın tuğyânından bu kal'a-i Çon[g]rad kulları za'îf olduklarında yoklama nâmıyla bu kal'adan hakîr bir habbe almayup ancak cümle neferâtlarının nısfını pür-silâh etdirüp talika nâm arabalara doldurup

Segedin sancağına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ bu kal'a-i Çon[g]rad'dan cânib-i şarka çöl-i çölistân yerleri 16 sâ'atde Keçkemet kırları içinde susuz yerleri gidüp ol gece Keçkemet çölünde bi'z-zarûrî yatup ertesi ale's-sabâh 5 sâ'at kıbleye gidüp,

Menzil-i varoş-ı Büyük Keçkemet

Budin vezîri hâssıdır kim bir çölistân-ı bî-amânda binden mütecâviz saz ve kamış örtülü Macar hâneleri ve üç aded kenîseleri ve câ-be-câ dükkânçeleri var, cümle Orta Macar katanası kâfirleri bunda yatup yemlenüp yiyeceklenüp taşra vilâyetlerd[e] şikâr alırlar, ammâ Keçkemet Macarının kızları ve sarâyı ve bâğları meşhûrdur. Hâkimleri birov kefereleridir kim elinde gümüş deyeneği vardır. Lâkin bir eyi hüsn-i hâlleri var. ***[78b]*** Bu varoşa bir müselmân müsâfir gelse Macar katanasına demezler ve müselmâna Macar katanası var demeyüp birbirlerinden ikisini de hıfz edüp müselmânın yanına refîkler koşup elbette bir selâmete vâsıl ederler, zîrâ Budin vezîrinden eyle fermân olmuşdur.

Andan (---) sâ'at kıbleye kızlıkda gidüp,

Evsâf-ı palanka-i metîn-i Yankofça

Lisân-ı serhadlide ismine (---) demekdir. Sene (---) Süleymân Hân binâsıdır. Kal'a Segedin sancağı hâkinde Eğre kal'ası kulu aklâmı olup yedi yük akçe emînlikdir. Başka kırı(?) çölü içinde bir ma'mûr ve kavî binâ palanka-i ra'nâdır. Kâmil iki yüz aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen gâzî ve yarar ve nâmdâr kula mâlikdir. Hattâ anda mihmân iken Orta Macar'ın Semendire ve Külvar kal'alarından kal'a-i Yankofça dibinde beş yüz küffâr pusuya sinüp kal'a kapusu açılınca derûn-ı hisârdan iki yüz yiğit mezkûr beş yüz kâfire karşu çıkup tarfetü'l-ayn içre âmedâne bir ceng-i azîm edüp ân-ı vâhidde kâfirden elli kelle ve yigirmi nefer yarar katana esîr ve yüz re's katana atları ve bu kadar mâl-ı ganâ'im şikâr alup sürûr-ı şâdımân etdiler.

Hakîr dahi bu gâzîlere merhamet edüp kal'a yoklaması bahâların almayup ancak bir Macar gulâmı ve iki çift karabina çarhlı tüfenglerin alup iki yüz yiğit ile (---) sâ'at cânib-i garba yine çöl-i çölistân kızlıkda giderken niçe hunka depelerini geçerek,

Evsâf-ı palanka-i atîk-i Kalaça

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir. Bânîsi Süleymân Hân ile Mihaç sahrâsında ceng edüp ol arbedede münhezim olup bir batakda mürd olan Lagoş Kral binâsıdır. Ba'dehu Süleymân Hân bu kal'ayı feth etmişdir, be-dest-i Süleymân Paşa.

Kal'ası nehr-i Tuna'dan bir sâ'at yakındadır, ammâ nehr-i Tuna cûş-ı hurûşa gelse bu kal'a altına Tuna gelüp kal'a ada gibi yerde kalır. Cânib-i erba'ası bataklık olmak ile gâyet sarp kal'adır ve

iskelesinin karşu nehr-i Tuna aşırı Budin yolunda Pahşa kal‘asıdır. Ammâ kal‘ası Segedin sancağı hâkinde Eğre kulu aklâmı emînliğidir kim yedi yük akçe hâss-ı iltizâmdır. Ve cümle der-i dîvârları iki kat dolma palankadır. Lâkin iç katında iki aded Şeddâdî binâ çâr-kûşe metîn kal‘a-i ra‘nâları var kim Süleymân Hân feth etdikde küffâr bu kullelere kapanup iki gün harb-i kıtâlden sonra niçeleri kal‘adan kemendler ile firâr ve ber diyâr edüp niçe bini tu‘ma-i şemşîr ve niçe yüzü beste-i zencîr olurlar.

Hakkâ ki metîn kullelerdir kim bir kavî kapuları var ve taşra varoş kal‘asının cânib-i kıbyele nâzır bir kapusu önünde asma makaralı haşeb cisri var. Her şeb dîdebânlar cisri ref‘ edüp kal‘a kapusuna siper ederler kim cisir altı sâfî sudur, handak içinde mâhîler şinâverlik ederler. Ve kapu cisri önünde bir câmi‘i ve üç dükkânı ve bir küçük hânı var ve taşra varoşda bir vîrân kenîsesi var, anda olan mermerler üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnlar meğer kal‘a-i Üstürgon'da yâhûd Alman diyârında Nemse çâsârının taht-ı kadîmi olan Prak kal‘asında ola. Lâkin bu kal‘a ahâlîleri fukarâlar ve garîblerdir.

Cümle altmış nefer kulu olmağile bunlardan bir şey almayup cânib-i kıbleye yigirmi nefer kul ile 10 sâ‘at bataklıklar ve sazlıklar içre giderek kâhîce çemenzâr ve ormanlar içre ma‘mûr Macar kurâlarını ubûr edüp,

Evsâf-ı palanka-i ma‘mûr Baya

Lisân-ı Macar'da (---) (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ kal‘a atîkdir. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân fethidir, be-dest-i Maktûl İbrâhîm Paşa.

Kal‘ası Segedin sancağı hâkinde nehr-i Tuna kenârında iki kat sa‘b ve metîn kal‘a-i kavîdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Eğre yeniçerisi serdârı ve kal‘a dizdârı ve seksen aded merdüm-hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası vardır. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında çâr-kûşe iki kat hisâr-ı üstüvâr ve azîm iskeledir. Cemî‘i Baçka ve Laşka vilâyetlerinin bender-i azîm iskelesi olmak ile tokuz yüz akçe Eğre kulu aklâmıdır. Bu şehrin karşu Tuna nehri kenârı Bata iskelesidir.

Eşkâl-i kal‘a-i Baya

İki kat çâr-kûşe palanka dîvârlı şekl-i murabba‘ kal‘a-i musanna‘ bir ma‘mûr sûr-ı üstüvârdır. İç hisârda iki mihrâbdır, biri Sinân Paşa câmi‘i zamân-ı kadîmde âyîn-i millet-i Mesîhiyye olur bir deyr-i kebîr imiş, hâlâ ma‘bedgâh-ı ümmet-i Muhammed'dir. Ve bir nâzük bâng-ı Muhammedî tilâvet olunur minâre kullesi var. Kapusu önünde bir âb-ı hayât kuyusu yanında kal‘anın bir uğrın kapusu var. Ve bir dahi büyük kapusu cânib-i garba nâzırdır. Ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bu kapunun iç yüzündedir. Ve bu iç hisârda elli aded şindire tahta ile mestûr hâne-i ma‘mûrlar ve on beş aded dükkâncıkları var, gayri âsârlar yokdur.

Ve bu kapudan taşra varoş-ı kebîr dahi bir kat dolma palanka-i kebîr içinde üç yüz aded tahtânî ve fevkânî vâsi‘ tahta şindire örtülü ma‘mûr u müzeyyen evlerdir. Bir mescidi ve bir tekyesi ve bir medrese ve bir mektebi ve bir hânı ve bir hammâmı ve yüz elli aded dükkânı var ve iskele olmak ile ahâlîsi gâyet ankâlar ve gâyet garîb-dost âdemlerdir. Bu varoşun serâpâ cümle tarîk-i âmları tahta döşelidir, zîrâ zemîni yağmurdan ***[79a]*** oynak ve batak ve çatak olur.

Ve bunun dahi iki kapusu var, biri iskele kapusu, cânib-i garba mekşûfdur ve biri kıbleye nâzır şehr-i Sombor'a gider bâb-ı kebîrdir. Ve iskele başında mezâristânı andadır ve emîn hânesi dahi bu iskele başındadır. Ve bu iskele tarafı minâre kaddi âlî yarlar ve bayırlardır kim âdem aşağı Tuna'ya

bakmağa cür'et edemez. Bunda dahi kal'a yoklamasın alup yüz elli kadar refîkler ile cânib-i kıbleye 8 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i palanka-i kadîm Sombor

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) dir. Bânîsi Alman-ı Ungurus krallarından İstifan Kral binâsıdır. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ niçe yerde âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ba'dehu sene (---) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Pertev Paşa dest-i küffârdan feth etmişdir. Hâlâ kal'ası Segedin sancağı hâkinde bir sahrâ-yı azîmin cânib-i garbında çâr-kûşe palanka binâ kal'a-i metîndir. İç hisârı bir kârgîr kulledir. İçinde ancak dizdâr hânesi var, gayri şey yokdur. Bu kullenin kapusu önünde handak aşırı Süleymân Hân câmi'i ve hammâmı var, ammâ küçük kiremit örtülü câmi'dir kim bu mahal taşra kal'adır, ammâ içinde aslâ ve kat'â şehir evlerinden nâm u nişân yokdur. Sâfî cümle iki yüz aded çârsû-yı bâzâr dükkânları ile müzeyyen olmuş ekseriyyâ dükkânları kuyumcu dükkânlarıdır. Her gece bu kal'ayı pâsbânlar berkleyüp kapuların sedd ederler. İçerden bir kimesne giremez.

{Ancak bir kurşumlu kârgîr binâ câmi'i ve kiremit örtülü hânı ve on iki aded pâsbân neferi var, ammâ hîn-i ma'rekede iki bin güzîde cürd atlı askeri çıkar ve ancak iki şâhî topu ve hiç vukıyye bârûdu var, zîrâ iç eldir deyü bârûd-ı siyâhı yokdur.}

Sitâyiş-i taşra varoş

Bu varoş kal'anın kıble tarafında bâğlı ve bâğçeli ve müşebbek bostânlı varoş-ı azîmdir kim cümle 14 mihrâbdır. Cümleden Pîrî Paşa câmi'i, babası Mütedeyyin Paşa câmi'i. El-hâsıl beşinde salât-ı Cum'a edâ olunur, mâ'adâ mahalle mesâcidleridir. Ve cümle iki bin aded kiremit ile mestûr tahtânî ve fevkânî mükellef vâsi' sarâylar var. Cümleden ma'mûr u müzeyyen biri paşa sarâyı bâğ-ı Merâm'dır. Bunda bir hafta sâkin olup murâd [u] merâmımıza erüp cân sohbetleri etdik. Lâkin bu şehrin akar suları yokdur, cümle dörd yerde âb-ı hayât kuyuları vardır. Ve gâyet ganîmet şehirdir. Hatta bir at yemi bir kuş gözü akçeye ve bir kuzu on akçeye ve bir araba kavun ve karpuz beş peneze bey' olunur. Ve cümle re'âyâsı Macar değildir, kefere-i Eflakândır. Bu mahaller gayri Macaristân'dan değildir, Başka ve Laşka vilâyetleri add olunur.

Ve cümle iki medrese-i tâlibândır. Ve cümle iki tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. Ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı püserândır. Ve cümle iki aded hân-ı âyende vü revendegândır. Ve cümle bir aded hammâm-ı cânsitândır, ammâ dükkânları cümle çârsû kal'asında mezkûrdur.

Ve cümle a'yân-ı kibârın eşbehi biri paşadır kim ni'meti bay u gedâya ve pîr ü cüvâna şeb [ü] rûz sofra-i bî-imtinânı mebzûldur. Ekseriyyâ ahâlîleri tüccâr olup yine cümle serhadli esbâbları geyüp gâyet mü'eddeb gâzî âdemlerdir. Hîn-i savaş-ı perhâşda bu şehirden iki bin yarar cürd atlı asker çıkar.

Bu hakîr bir gün Mütedeyyin Paşa câmi'i hareminde birkaç ihtiyârlar ile serhad ahvâlleri müşâveresin ederken bir sabî oğlan sehel lu'bede-bâzlık ederken pederi bu oğlana,

"Niçün cemâ'at huzûrunda edepsizlik edüp oynarsın?" deyü oğlana bir sille-i pehlivânî eyle urdu kim fakîr mahdûm zîr-i zeber olup gûyâ sara' dutar gibi oldukda hemân huzzâr-ı meclis yerlerinden kalkup,

"Bire âdem bu oğlanı niçün böyle tabanca ile halk arasında urup ırzını pâymâl etdin" dediklerinde gulâm-ı mazlûmun peder-i büzürgvârı eydir:

"Terbiye içün elhubbu lillâh döğdüm" deyüp bu beyti terennüm etdi. Beyt:

Babası döğse oğlunu mahaldir

oğul cândan durur derler meseldir

Bu benim oğlumdur döğerim esirgerim, bu gulâm sizin nenizdir" denildikde ehl-i belde eyitdiler:

"Senin ciğerpâre evlâdın işte bizim serhaddimizin gülü ve gözümüzün nûru bir gâzî yiğit olacakdır. Birkaç yıldan kâfirden intikâm alacakdır. Şimdiden tabanca ile gözün korkudursun yarın da bugün de kâfirin şiştöper ve balta ve külüngünden korkup kâfirle yaka yakaya olamaz mu ya! Şu serhaddimiz oğlanların böyle döğmeye" deyü gulâmın pederin ta‘n-âmîz lisânlar ile rüsvây edüp gulâma tesliye-i hâtırlar verdiler.

Ya‘nî yiğitlerine ri‘âyet [ve] hürmet edüp her kese murâd [u] merâmı üzre dil-nüvâzlıklar eder bir alay garîb-dost hacıları çok âdemlerdir.

Ve bu şehir Eğre kulunun aklâmıdır kim cümle hâssı ve harâcı ve bâc-ı bâzârı cümle Eğre kulu tarafından zabt [olunur] ve Tuna nehrine bir sâ‘at iskelesi Ardud kal‘asına karşudur. Ardud ise nehr-i Tuna kenârında (---) tarafında iskele-i azîmdir. Bir metîn ü müstahkem kal‘ası var.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Sombor

Ziyâret-i Şa‘bân Baba *kuddise sırruhu,* Hümâm Dede, İmâm Efendi.

Bu şehirden bir akçe yoklama nâmında almayup ancak Pîrî Paşa'dan yüz altun ve bir at ve bu şehirde kışlayan Tatarların firâr eden kölelerinden üç nefer köle ihsân edüp ve yarar refîkler alup bu şehr-i Sombor'dan cânib-i kıbleye sahrâ-yı bî-pâyân içre kâmil 8 sâ‘at gidüp, ***[79b]***

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i Baç

Bânîsi Menûçehr evlâdlarından Yejderban binâsıdır. İbtidâ Mençâr'dan galat Macar {kavmi} Beç'i budur. Ba‘dehu galat-ı meşhûr Baç kal‘ası derler. Niçe divelden divele intikâl etmiş kal‘a-i atîkdir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde bizzât Süleymân Hân Seleşti kralı Macarı elinden kuvvet-i bâzû ile feth etmişdir. Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân üzre Eğre eyâletinde Segedin sancağı beğinin kânûn üzre tahtıdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve kal‘a dizdârı ve iç el olup intihâ-i serhad olmamak ile ancak seksen aded nefer merdüm-hisârı ve sipâh kethudâyeri ve Budin ve Eğri yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve subaşısı vardır.

Der-vasf-ı eşkâl-i kal‘a-i Baç

Bu kal‘a Tuna'dan gelme bir göl içinde çâr-kûşe serâpâ tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâ olup cânib-i garba mekşûf bir kapusu ve handak aşırı asma makaralı köprüsü başında iki aded Şeddâdî binâ kulle-i azîmleri üzre sekiz pâre şâhâne medfa‘ topları var. Ve kapu üzre iki aded kullelerin üzerleri şindire tahtalı kubbe örtülüdür. Ve kal‘a içinde aslâ dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve mehterbaşı ve topçubaşı hânelerinden gayri evler yokdur.

Ve bu kal‘a ortasında bir kulle-i azîm içre çâh-ı gayyâdan nişân verir bir zindânı var. Her şeb cümle vilâyet a‘yânının esîrlerin bunda haps edüp dîdebânlar nigehbânlık ederler. Ve bu zindân kurbunda bir Süleymân Hân câmi‘i var, ammâ tarz-ı kadîm binâ olunmuşdur. Ve bu kal‘anın

altı serâpâ boş kemer kemer binâ olunmuşdur, zîrâ batak yerdedir.

Ve dahi bu kal‘a içre göle nâzır bir cihân-nümâ kulle-i azîmi üzre bir temâşâgâh şâhnişîni var. Cümle şehrin erbâb-ı ma‘ârif yârân-ı bâ-safâlara ârâmgâh-ı mesîregâh bir kasr-ı Havarnak'dır kim kullesinde olan şâhî serâmed toplar cânib-i erba‘ayı korudup her tarafdan gelen düşman nümâyân olur bir kasr-ı âlîdir.

Ve bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr cümle yedi yüz adımdır kim Macar Beç'i dedikleri bu iç kal‘adır.

Sitâyiş-i eşkâl-i varoş-ı bîrûn

Cümle dolma çit palanka dîvârdır, ammâ gâyet metîn ü kavî binâ olunmuşdur. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri rahnedâr olmuş iç eldir deyü hâkimler amâr etmemişler. Bu varoşun gird-â-gird cirmi üç bin altmış hatvedir. Bunun dahi cânib-i etrâfı iç kal‘anın sazlığı ve bataklığı gölüdür. Ancak bir tarafında yolu vardır. Ancak iki aded kapusu var; biri kıble cânibine taşra varoşa açılır. Ve bir kapusu yıldız cânibinde bâğ u bâğçelere açılır. Ve bu varoşda cümle iki yüz aded fevkânî ve tahtânî tahta havlılı vâsi‘ kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim ekseriyyâ kerpiç ve taş dîvârdır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Çârsû kapusunun iç yüzünde Mütedeyyin Paşa câmi‘i kurbunda mahkeme-i hâkimü'ş-şer‘ andadır. Ammâ bu varoşda aslâ dükkân ve hân ve hammâm ve imâret ve medrese yokdur, ammâ dahi taşra büyük varoşda iki halvetli bir küçük hammâm var ve eski çârsûsunda cümle yüz aded dükkânçe-i tüccârândır. Ve yeni çârsûsunda cümle yüz kırk dükkândır. Cümle metâ‘-ı zî-kıymet bî-kıymet bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Andan bu varoşda cümle sekiz mihrâbdır. Cümleden büyük Eski câmi‘dir kim mâ-tekaddem bir deyr-i azîm imiş. Ba‘de'l-feth Süleymân Hân câmi‘ etmiş. Tûlı kâmil kırk adımdır ve arzı kâmil otuz adımdır. Zamân-ı kadîmde çanlığı olan hâlâ bânghâne-i Muhammedîdir, ammâ tâ bu minârenin zirve-i a‘lâsında külâhı İslâmbol'da bostâncı külâhı gibi bir turfe musanna‘ kurşumlu külâhdır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

{Süleymân Hân bu Baç kal‘asın gâret etdikde bu câmi‘ olan kenîseye niçe bin küffâr mâl-ı menâli ve evlâdlarıyla kapanup yedi gün ceng-i azîm edüp niçe bin gâziyân-ı mücâhidân şehâdet câmın nûş edüp âhır-ı kâr sekizinci gün bu kilise feth olup niçe bin esîr ve niçe bin kîse milyon mâl ile guzât muğtenim olup bu kadar esîrler ile asker-i İslâm sîr oldular.}

Ve cümle bu varoşda iki yüz aded bâğlı ve bâğçeli tahtânî ve fevkânî vâsi‘ büyût-ı zîbâlardır kim cümlesi kiremit ile mestûrdur ve beğ sarâyı bu varoşda hânedân-ı ma‘mûrdur. Lâkin bu varoş palanka hisâr içinde değildir, zîrâ intihâ-i serhad olmamak ile etrâfına sûr-ı üstüvâr çekmemişler.

Ammâ bu şehrin âb [u] hevâsı latîf olduğundan cemî‘i serhadlerin uşşâkları mâbeyninde Baç mahbûbu memdûh-ı âlemdir. Ve gâyet ganîmet şehirdir. İskelesi kıble cânibine iki sâ‘at ba‘îd Tuna kenârındadır. Karşu Tuna kenârında Budin yolu üzre Sirem sancağı hâkinde palanka-i Sotin bir bayır üzre nümâyândır. Bu Baç halkı dahi kavm-i Boşnak ve Poturca kelimât edüp cümle ticâret ile geçinir sulehâ-yı ümmetden âdemlerdir kim yine cümlesi serhadli esbâbı gibi kalpak geyerler. Merdânı ve zenânı gâyet mü’eddeb gezerler. Ni‘metleri mebzûl bir alay oğuz tâ’ifelerdir.

{Ziyaretgâh-ı Baç: Kal‘anın handakı kenârı aşırısında ziyâret-i Ferhâd Baba Sultân}

Andan yine refîkler alup 6 sâ‘atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı palanka-i şîrîn Vitok

Bânîsi ma‘lûm değildir. Lâkin kâr-ı kadîm bir rabât-ı azîm imiş. Sehel harâba yüz dutup ol kadar

amâr değildir, ammâ fâtihi Süleymân Hân asrında be-dest-i Vezîr Ahmed Paşa sene (---) târîhinde Macar elinden feth etmişdir. Hâlâ Süleymân Hân'ın tahrîri üzre Segedin sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında şekl-i murabba‘ bir dolma dîvârlı palankadır. Dizdârı ve seksen aded ***[80a]*** merdüm-hisârı ve yeniçeri serdârı ve Baç kazâsı nâ’ibi var, gayri hâkimleri yokdur. Ve cümle dörd aded mihrâbdır. Biri Süleymân Hân câmi‘idir. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle yüz seksen kadar kiremitli olduğu kadar fukarâ hâneleridir.

Andan cânib-i maşrıka 7 sâ‘at sahrâda gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Kobila

Lisân-ı Latin'de ve Sırf'da ve Boşnak'da kobila at kal‘ası demekdir, zîrâ bu diyâr Macaristân değildir. Sırf ve Bosgak vilâyetleridir. Bânîsi Belgrad sâhibi Sırf Kral'ındır. Fethi Süleymân Hân asrında Vezîr-i Sânî Serdâr Ahmed Paşa'nındır. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Segedin sancağında emînlikdir kim Eğre kulu aklâmıdır ve niyâbetdir. Kal‘a dizdârı ve elli aded kulu ve yeniçeri serdârı var, gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında şekl-i muhammes dolma palanka dîvârdır.

Ve derûn-ı hisârda cümle iki yüz aded kiremitli daracık hâneciklerdir. Ve cümle dörd aded mihrâbdır ve cümle bir hân ve bir hammâm ve bir tekye-i dervîşânı ve azacık dükkânları var.

Andan refîkler alup maşrık tarafına 5 sâ‘at sahrâ-yı âbâdânlar içre kurâları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Titel

Bu dahi Belgrad kal‘ası sâhibi binâsıdır. Lisân-ı Latin'de Titel (---) (---) demekdir. Sene 932 târîhinde Süleymân Hân fethidir. Be-dest-i İbrâhîm Paşa. Niçe kerre dest-i küffâra girüp âhır-ı kâr Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa ile Ulama Paşa fethidir. Segedin sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Dizdârı ve yigirmi aded kal‘a neferâtları ve nâ’ibi ve muhtesibi ve yeniçeri serdârı ve emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası vardır. Lâkin şeyhülislâmı Belgrad'da ve nakîbü'l-eşrâf kâ’immakâmı vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i azîm Tise nehr-i ümmü'l-nehr Tuna'ya mahlût olduğu bir çemenzâr düz burunda(?) şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır kim cirmi bin adımdır. Cümle üç mihrâbdır. (---) (---) câmi‘i, mâ‘adâ mahalle zâviyeleridir. Ve cümle üç medrese ve cümle iki tekye ve cümle dörd mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve cümle bir hammâm-ı rûşinâ ve cümle nâ-ma‘lûm hânları var ve cümle bir müferrah çârsû-yı bâz[âr]ı seksen aded dükkânlardır.

Gâyet ma‘mûr iskele olmak ile cümle üç yüz aded tuz mahzenleri ve gayri hâsıl-ı hâneleri var, zîrâ Erdel diyârında tuz ma‘deni olan Tuzda şehrinden kaya tuzu gelüp Erdel'de Deve kal‘asına andan Lipova kal‘asına Moroş şehri gemileriyle gelüp andan nehr-i Tise'ye gemiler girüp andan cümle tuz gemileri bu kal‘a-i Titel şehrinde mahzenlere hazn olup andan cemî‘i vilâyete nehr-i Tuna ile Erdel vilâyetinin kaya tuzları gidüp ganîmet olur. Anıniçün bu Titel kal‘asının ahâlîleri tuz bâzergânlarıdır. Gâyetü'l-gâye ankâ tüccâr hacı keştîleri vardır.

Ve cümle garîb-dost ve dil-nüvâz halûk ve mün‘im sofra sâhibi âdemleri vardır, zîrâ Süleymân Hân Segedin kal‘asın feth etdikden sonra bu kal‘aya gelirken derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr-ı hâksâr sît u sadâ-yı pâdişâhîden kal‘alarından firâr ve her cânib[e] terk-i diyâr edüp dâr-ı menhûslarında cümle pişmiş ta‘âmların sofralarıyla bırağup gitmişler. Cümle guzât-ı müslimîn cemî‘i ta‘âmları zehir-nâk zann edüp tenâvül etmediler. Ba‘dehu derûn-ı şehirde niçe kör kötürüm âciz ve fürûmânde papaslar eyitdiler:

"Bu ta‘âmlardan yeyin, vilâyetimiz halkı pâdişâhımıza bu kal‘ayı ni‘metimizle verelim deyü

ziyâfet hâzır edüp her biri bir tarafa gitdiler. Eğer i‘timâd etmezseniz ibtidâ bu ta‘âmlardan biz yeyelim", deyü cümle amel-mânde kefereler ta‘âmları yeyüp ba‘dehu asâkir-i İslâm yediler. Bu ziyâfet-i azîmden Süleymân Hân hazz edüp,

"İlâhî bu Segedin ve Başka ve Laşka ve bu Titel kal‘asının ni‘metlerini ziyâde ber-ziyâde eyle" deyü hayr du‘â etdiğinden hâlâ bu Titel kal‘ası vilâyetlerinin ni‘metleri firâvândır.

Andan pâdişâh huzûrunda ibtidâ ni‘met yeyen papasların amel-mânde olan zarîr ve alîllerinin ellerine hatt-ı şerîf verüp harâclarından ve sâ’ir tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem etdiler. Hâlâ ma‘mûr u âbâdân ve âb [u] hevâsı latîf ve mahbûb u mahbûbesi hûb u matlûb u merğûb kal‘a-i Titel'dir.

Bu şehrin karşu cânibi Tuna aşırı kal‘a-i İslankamin ve kal‘a-i Varadin'dir. Hattâ Gâzî Süleymân Hân bu kal‘a-i Titel'i feth edüp Tuna nehri üzre cisirden kal‘a-i Varadin'e geçmişdir, zîrâ kal‘a-i Varadin bir sene mukaddem feth olmuşdu.

Andan bu kal‘a-i Titel'den yoklama bahâ ve refîkler alup şimâl tarafına kırlık ile 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Senta

Belgrad kralı ümerâlarından bir Freng kapudanı bu kal‘ayı itmâm etdikde cümle ırgad ve mi‘mârları isyân edüp Freng kapudanın katl edüp kal‘aya mâlik olmak isterler. Hemân Freng kapudanı askeriyle cenge âheng edüp içinde isyân eden ırgatlara "Senta baş" ya‘nî "Oturun, el kaldırman" deyüp cümle isyân eden küffârı kırar. Anıniçün bu kal‘anın vech-i tesmiyesi Senta kalmışdır.

Ba‘dehu sene 932 târîhinde dest-i Sırf'dan Süleymân Hân fethi olmuşdur. Segedin sancağı hâkinde nehr-i Tise kenârında bir düz çemenzâr yerde çâr-kûşe bir küçücük palankadır.

Kal‘a dizdârı ve yigirmi nefer merdüm-hisârı ve emîni ve inâbeti var, gayri hâkimleri kal‘a-i Titel'dedir. Derûn-ı hisârda bir kenîseden bozma bir câmi‘i ve birkaç müfîd [ü] muhtasar dükkânları var, ammâ bâğçeleri çokdur.

Andan 8 sâ‘at garb tarafına kırlık sahrâ içre ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr edüp, ***[80b]***

Evsâf-ı palanka-i Soboçka

Sobotka dahi derler {ve Soboska dahi yazılır}, ammâ lugat-i sahîha Boçkay Hersek binâ etmek ile Soboçka derler. Sırf banlarından bir müdebbir hersek imiş. Hâlâ lisân-ı Sırf ve Hırvad ve Voynık ve Latin ve Bulgar ve Boşnak'da âvâz ile türkî yerine okunan "Davuri Davurimo Boçkay Marko bo Soboçkay" bâng türkîsidir. Ba‘dehu sene 932 târîhinde Gâzî Süleymân Şâh fethidir. Ba‘dehu sene 1002 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında küffâr-ı füccâr-ı Macar ale'l-gafle bu kal‘ayı muhâsara edüp germâgerm cenge âheng ederler. Derûn-ı hisârda mahsûr olan ümmet-i Muhammed görseler kim bir tarafdan imdâd yok. Hemân bir gece fürce bulup cümle ehl [ü] ıyâllerin dahi atlandırup şedd-i rihal etmeğe iktidârları olanlardan sağîr ü zarîr ve alîlleri cümle kendüleri kırup ba‘dehu vakt-i seherde kal‘a kapuların açup küffâr-ı dûzah-karâr hınzîr gibi horlayup yatırlarken Allâh Allâh deyüp bu kadar guzât küffâra kılıç urup yollar açup Keçkemet sahrâlarına ceng eyleyerek niçe bin küffârı kırarak Budin kal‘ası önünde Peşte kal‘asına cümle guzât ehl [ü] ıyâlleriyle selâmet dâhil olurlar.

Hikmet-i Hudâ meğer Soboska kal‘ası dizdârının bir mefret koçiyile kal‘adan çıkup firâr eden askerin akîblerinden ayrılmayup Başna(?) kal‘asına asker ile bile gelür, garîb temâşâdır.

Ba‘dehu küffâr Soboçka kal‘asına istîlâ edüp "Kal‘a sâhibi oldum" deyü gurrelenirken sene 1002

târîhinde Sinân Paşa Yanık gazâsına giderken bu kal‘a-i Soboska'yı feth edüp geçüp gitdi. İlâ mâşâallâh dest-i İslâmdadır.

Hâlâ Segedin sancağı hâkinde gümrük emânetidir. Dizdârı ve yüz elli aded bahâdır kulları var. Şeb [ü] rûz Orta Macar ile harb-i kıtâl etmededirler, zîrâ Macar kralı olan topal Palatinuş'un bu kal‘a mülk-i mevrûsu olmak ile her bâr fursat gözedüp bu kal‘a üzre katana kâfirleri gönderüp ceng ederler, ammâ bi-emrillâhi te‘â[lâ] hâ’ib ü hâsir giderler, zîrâ ehl-i beledi gâyet şecî‘ ü bahâdır fetâ âdemlerdir.

Budin ve Eğre yeniçerileri serdârı ve nâ’ibi ve muhtesibi ve bâcdârı ve emîni ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası vardır. Kal‘ası bir kırlıkda sahrâ-yı bî-pâyân ortasında vâki‘ olup batı tarafi bir küçük buhayredir. Gûnâ-gûn lezîz balıkları çıkar. Kal‘a-i Soboska bu gölün kenârına iç kal‘a vâki‘ olmuşdur kim bir âlî kârgîr Şeddâdî bir küçük kal‘adır. İçinde kırk kadar neferât hâneleri ve bir câmi‘i var, ammâ taşra varoşu ma‘mûr dolma rıhtım binâ palankadır. Ve cümle yüz kırk aded saz ve kamış ile mestûr hâne-i ma‘mûrları var, ammâ bâğ u bâğçeleri çokdur.

Andan refîkler alup 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i Martinoş

Lisân-ı Latin'de bânîsinin ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Bunu dahi sene 932 Segedin kal‘asıyla bir günde Süleymân Hân almışdır. Bu dahi Segedin sancağı hâkinde Eğre kulu aklâmı emînlikdir. Kal‘a dizdârı ve on beş aded kal‘a neferi ve Segedin kadısı nâ’ibi vardır gayri hâkimleri yokdur.

Kal‘ası nehr-i Tise kenârında bir küçücük çâr-kûşe palankadır, ammâ iç kal‘ası yine çâr-kûşe bir küçük kârgîr binâ kulledir, ammâ taşra büyük varoşu yüz elli aded saz örtülü Macar re‘âyâsı evleri ve bir kenîseleri var. Bu varoş re‘âyâları serbest ze‘âmetdir.

"Bu kal‘adan Segedin kal‘asına karadan dolaşmak ne belâdır" deyü cümle atlarımızı gemilere koyup buhayre-i Martinoş'dan Segedin'e gitdik.

Sitâyiş-i buhayre-i Segedin

Dâ’iren-mâdâr on bir mîldir(?). Ammâ gûnâ-gûn lezîz mâhîleri çıkar. Sayyâdları sayd-ı semek edüp öşrünü emîne verirler. Bir âdem bir balık avlamağa kâdir değildir, zîrâ mîrî mâl tahsîl olur. Bu gölü bir sâ‘atde ubûr edüp bir sâ‘atde maşrık tarafına atlar ile gidüp,

Evsâf-ı hısn-ı hasîn-i sedd-i metîn, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Segedin

Lisân-ı Sırf'da ismi (---), ammâ Süleymân Hân ile küffârları çok ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl edüp fethinde usret çekildiğiyçün Süleymân Hân,

"Şu seg dînler dahi kal‘a vermezler mi?" derken bi-emr-i Hudâ kal‘a feth olup ismine seg dîn, ya‘nî dîne ihânet eden köpek kal‘ası demek olur.

Bânîsi Orta Macar banı Pranso ban binâsıdır. Ba‘dehu sene 932 târîhinde mâh-ı Zilhicce'de Serdâr-ı Mu‘azzam Maktûl İbrâhîm Paşa sa‘âdetlü Süleymân Hân'dan bir konak ileri kapukuluyla ve kırk bin kadar cüyûş-ı müslimîn ile talî‘a-i asker olup giderken kal‘a-i Segedin'e üç merhale kaldıkda etrâf-ı kal‘a nehb ü gâret olunmasiyçün Sirem ve Semendire gâzîleri ile Gâzî Balı Beğ'i ileri gönderüp ol kadar mâl [u] menâl-ı firâvân alırlar kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ale'l-akîb Serdâr İbrâhîm Paşa dahi zîr-i kal‘ada meterise girüp cenge âheng edüp üç gün gece cengden sonra Süleymân Hân deryâ-misâl asker ile gelüp yine germâ-germ cengden sonra küffâr nerm [ü] râm olup kal‘ayı vere ile verüp amân ile bî-silâh altı bin kadar küffârın cümlesi kal‘a-i Sonloğ'a

gidüp kal‘a-i Segedin'in kenîseleri asnâm-ı *Vüdd ve Süvâ‘ ve Yağûs* [43] misilli putlardan ve çirk-i şirkden kenîseler pâk olup ma‘bedgâh-ı müslimîn olur.

Ba‘dehu Süleymân Hân-ı âkıbet-endîş-i dûrbîn-fikr görse kim bu kal‘a gâyet mahallinde vaz‘ olunmuş, ammâ gâyet küçük kal‘adır. Hemân Koca Mi‘mâr Sinân'a fermân edüp bu kal‘anın taşrasına bir kat dahi Şeddâdî kârgîr tula ***[81a]*** binâ bir kal‘a-i zîbâ etmişdir kim görenin aklı gider, gûyâ Sedd-i İskender'dir. Âl-i Osmân kal‘a yapamaz derler, vallâhi murâd etdiyse Sedd-i Ye’cûc ve Sedd-i Kahkahâ gibi kal‘alar binâ eder. Ammâ Âl-i Osmân'ın aslı Mâhân vilâyeti Tatarıdır, amâristânı sevmezler. Hemân bir kal‘ayı ve bir ülkeyi alup harâb etmeğe başlar.

Eşkâl-i kal‘a-i Segedin

Cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil dörd bin adımdır ve cümle yedi aded sa‘b u metîn kulle-i azîmlerdir. Ve her kullesi biri biri içinde beden beden kullelerdir. Cümleden su kullesi nehr-i Tise kenârındaki büyükdür. Ve her kullede kırkar ellişer aded sağîr ü kebîr şâhâne topları vardır.

Ve cümle iki kapusu biri maşrık tarafında bâğlara ve bâğçelere nâzır kapu dâ’imâ mesdûd durur, hîn-i mahalde açılır. Biri dahi cânib-i şimâle Sonlok kapusudur.

Ve kal‘anın maşrık tarafı dîvârın nehr-i Tise döğer. İskele ol tarafdadır kim cümle Tise ve Tuna gemileri anda yanaşırlar. Lâkin nehr-i Tise gâyet tuğyân ile gelüp kal‘a dîvârın câ-be-câ harâb etmişdir, zîrâ bu kal‘anın cânib-i erba‘asının etrâfı handakın nehr-i Tise dolaşup kâfirden kalan kal‘ası hâlâ iç kal‘adır. Ve taşra kal‘asının içi ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Ancak Süleymân Hân'ın tarz-ı kadîm bir câmi‘i ve bir musanna‘ minâresi var.

Ve kal‘a dîvârının iç yüzü dolma toprakdır. Ve taşra varoşu etrâfı dâ’iren-mâdâr dolma rıhtım Şeddâdî palanka dîvârdır. Ve cümle üç yüz aded şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle bir hammâmı ve cümle bir hânı ve cümle sağîr ü kebîr on bir aded kenîseleri var, ammâ vîrân deyri çokdur. Ve cümle iki yüz aded dükkânları ve cümle bir medrese ve cümle iki tekye ve cümle iki aded mekteb-i sıbyânı var.

Ve dahi varoşunun etrâfın nehr-i Tise dolanup bunun dahi handakını nehr-i Tise ihâta etmişdir.

El-hâsıl Koca Süleymân Hân aceb metîn kal‘a inşâ etmişdir, ammâ hâkim-i müflisler elinde vîrân olmadadır.

Dizdârı mükellef ağalıkdır ve üç yüz aded şecî‘ ve nâmdâr kulları var. Hattâ biz anda iken Orta Macar'dan dörd yüz katana kâfir gelüp kal‘adan taşra hunkalar yığınlarının ardlarında ümmet-i Muhammed'i kâfirler katlanup vakt-i seherde asker-i İslâm taşra çıkınca çet-a-çat gûnâ-gûn bir ceng-i azîm olup Beşli Ağası Sübhânzâde ve martolosân ağası ve on bir yiğit şehd-i şehâdet câmın nûş edüp âhır-ı kâr meydân-ı ma‘reke gâzîlerde kalup elli aded kâfiri dendân-ı tîğdan geçirüp kelleleri galtân olup otuz aded küffâr dahi esîr-i bend-i zencîr olup bir kapudanı sancağ u haçlı bayrağıyla ve silâhları ve seksen kadar atlarıyla cümle guzât muğtenim olup alay ile kal‘aya gelüp şâdımânlar ile şühedâ helvâları yeyüp şühedâların defn etdiler. Tâ bu mertebe nâmdâr ve yarar ve dilâver server hünerv[er] fetâları var, ammâ fakîrlerdir. Bunlardan bu fakîr yoklama nâmına bir habbe almayup iki esîr kefere ve katana atı ve iki Macar tüfengi verdiler.

Ve hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre Başka sancağı dedikleri bu Segedin kal‘asıdır. Kânûn üzre kâhîce Segedin beği bunda ve kâhîce Baç kal‘asında sâkin olur.

Kânûn üzre paşasının hâssı taraf-ı şehriyârîden 500.000 yük akçedir. Ve cümle tokuz aded ze‘âmetdir. Ve cümle üç yüz aded erbâb-ı tîmârları vardır. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Ve kânûn üzre cebelüleri ve beğinin askeri ile hîn-i cengde cümle dörd bin asker olur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe müflis kazâdır. Ve Eğre yeniçerileri serdârı ve gümrük emîni ve harâc emîni kânûn üzre mevcûd.

Cümle livâ-i Segedin'de haymehâne re'âyâları ki yigirmi dörd bin harâcdır kim cümle Eğre kulu aklâmıdır. Cebecibaşı ve topçubaşı ve on iki aded kal'a kulu ağaları ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi'mârbaşı ve niçe hâkimleri vardır. Hudâ amâr ede, zîrâ Orta Macar'a bu kal'a sedd-i sedîd olmuşdur. Cenâb-ı Hayy-ı Kadîr ömr-i medîd ile ahâlîsini mu'ammer ede. Bu arada Segedin sancağı tamâm oldu.

Andan cümle mücâhidân ile vedâlaşup yarar refîkler ile kal'a dibinde cümle atlarımızla gemilere süvâr olup nehr-i Tise'den karşu ubûr edüp Tımışvar eyâletinde Çanad sancağı hâkine kadem basup yine,

Kal'alar yoklamağa gitdiğimiz menâzilleri ve cümle kılâ'ları beyân eder

Evvelâ nehr-i Tise'den kal'a-i Çanad'a giderken maşrık cânibine bir ok menzili gitdikde nehr-i azîm Moriş sâhiline varılır. Bu nehr-i Moriş tâ Erdel vilâyetinde Kolçvar yaylalarından çıkup niçe şehirlere ve varoşlara ve kal'a-i Hozad'a ve kal'a-i Deve'ye uğrayup andan sonra niçe uyûn-ı câriyeler dahi cem' olup cânib-i garba cereyân ederek vilâyet-i Tımışvar'da Lipova kal'asına uğrayup andan bu Segedin kal'ası kurbunda nehr-i Tise'ye mahlût olup ***[81b]*** ikisi deryâ gibi cereyân ederek mezkûr u mevsûf olan Titel kal'ası dibinde nehr-i azîm Tuna'ya munsab olurlar.

Andan hakîr nehr-i Moriş'i dahi gemiyle karşu cânibe geçüp kâh sahrâda ve kâh hıyâbânistânda ve kâh nehr-i Moriş kenârına uğrayup kâmil 6 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı cihâd, ya'nî hisâr-ı üstüvâr-ı Çanad

Lisân-ı Erdelce (---) (---) demekdir. Bânîsi Menûçehr evlâdlarından Devey Ban Gor binâsıdır. Lâkin niçe gûne mülûkun destine gire gire bu gûne amâr olmuşdur.

Ba'dehu sene 958 târîhinde Erdel Kralı Betlen Gor elinden Süleymân Hân-ı Iğrando fethidir, be-dest-i Vezîr-i Sânî Serdâr Ahmed Paşa bâ-i'ânet-i Ulama Paşa ve imdâd-ı Gâzî Küçük Balı Beğ.

{Ba'dehu küffâr yine Çanad'ı alup Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında sene 1007 târîhinde Saturcu Paşa feth etdi ve firâr eden kâfirleri cümle kırdı ve esîr etdi.} Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Tımışvar eyâletinde başka sancak beği tahtıdır kim mîr-i livâsının hâssı taraf-ı şehriyârîden 400.000 yük akçedir. Ve cümle erbâb-ı ze'âmeti 10 neferdir ve cümle erbâb-ı tîmârı 600 âlât-ı silâha müstağrak gâzîlerdir. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Beğinin bin nefer âdemiyle cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın cebelüleriyle hîn-i ma'rekede cümle altı bin asker olur. Sipâh kethudâyeri ve kapukulu yeniçerisi serdârı ve yeniçeri kal'a dizdârı ve üç yüz aded pâk ü pâkîze müsellah kal'a kulu ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe şerîf kazâsı ve yedi aded nâhiye başı ve iki yüz kırk aded nâhiye kurâları ve muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni Tımışvar kulu tarafındandır. Ve harâc emîni dahi Tımışvar'ındır. Mi'mârı ve biner aded tuğ sâhibi nefer ağaları ve a'yân-ı eşrâfi ve topçubaşı ve cebecibaşı ve martolosân ağası var, ammâ kapukulları ağası odalarıyla yokdur.

Eşkâl-i kal'a-i Çanad

Nehr-i Moriş'den bir kemânkeş ve kemândâr kişinin oku menzili ba'îd bir çölde iç kal'ası kârgîr binâ ve bir çâr-kûşe şekilli metîn ü müstahkem kirmân-ı dâr-ı amândır kim gird-â-gird cirmi kâmil yedi yüz adımdır. Ve serâpâ rıhtım Şeddâdî tula ile mebnî bir rabât-ı garrâdır.

Ve derûn-ı hisârda dörd aded çanlıkdan bozma minâreli câmi'-i kebîrleri var. Biri hünkâr

câmi‘i iç kal‘adadır. İmâm ve mü’ezzin ve dizdâr ve kethudâ ve mehterbaşı hâneleri ve cebehâne ve anbâr mahzenleri bu iç kal‘adadır. Şâhâne balyemez topları var. Ve bu iç kal‘anın iki kat metîn ve kavî demir kapuları ile handak arasında bir zîr-i zemîn zindânı var kim çâh-ı siccînden nişân verir. Bu zindâna muttasıl bir kulle-i azîmi var, serâpâ tula binâ-yı Şeddâdîdir.

Der-vasf-ı varoş-ı Çanad

Mezkûr iç kal‘a handakı hâricinde bir cemâ‘at-i kesîrelice mescidi var mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bundadır. Ve bu varoş kal‘a rıhtım dolma çit palankadır kim cânib-i garba bir kapusu var. Dâ’iren-mâdâr bu varoşun cirmi kâmil bin adımdır. Ve içinde cümle tahtânî ve fevkânî tahta şindire kiremit örtülü vâsi‘ce yüz seksen beş hânedir, ammâ cümleden Beğzâde hânesi mükellef ü mükemmel hânedândır. Bu sarâya muttasıl bir vîrân manastırı ve sekiz aded dükkâncıkları vardır. Ve bu orta varoşun cümle sokakları tahta kaldırım döşelidir, zîrâ kışı şedîd olup bârân-ı rahmetden çamuru ziyâde olur. Andan,

Sitâyiş-i taşra büyük varoş

Bu cümleden vâsi‘ ve ma‘mûr u âbâdân ve sâfî etrâfı iri balvan haşeb direkler ile mebnî yalın kat dolma palanka hisâr-ı üstüvârdır. Cümle üç aded metîn kapuları var, şarka ve garba ve şimâle mekşûf dervezelerdir.

Ve cümle üç yüz elli aded vâsi‘ bâğçeli ve kârgîr dîvârlı ve porta kapulu ve cümle la‘l-gûn kırmızı kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Ba‘zı câ-be-câ saz ve kamış örtülü fukarâların kenârda beytü'l-hüzn külbe-i ahzânları var.

Ve cümle 12 aded mihrâbdır. Evvelâ el-Hacı Osmân Ağa câmi‘i dahi henüz nev binâ bir câmi‘-i şîrîn ü zîbâdır. Ve orta kal‘a kapusu önünde fâtih-i kal‘a Gâzî Küçük Balı Beğ câmi‘i kendüleri dahi bir kârgîr binâ bir kubbe-i ra‘nâ içinde medfûndur. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve Çanad beği sarâyı bu câmi‘e karîb bir hânedân-ı garîbdir.

Ve cümle üç aded medrese-i tâlibân-ı ulûmdur. Ve cümle üç aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle dörd aded mekteb-i püserândır.

Ve cümle üç yüz aded dükkân-ı esnâfândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ‘-ı girân-bahâ bî-nihâye ve bî-bahâ bulunur.

Ve cümle bir hammâm-ı muhtasardır. Ve cümle üç aded hân-ı tüccârândır, ammâ kârbânsarây hânları yokdur, zîrâ her a‘yânın müsâfirîne kapuları küşâde olup garîbü'd-diyâr kimesneleri hâna kondurmağa muhtâc etmezler, zîrâ bu varoşda orta varoşdan ziyâde hânedân sâhibleri çokdur. Ve bu varoşdan taşra dahi evler gâyet çokdur, ammâ ne kadar idiği ma‘lûmum değildir.

Ve etrâfında palanka dîvârları yokdur. Lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur, ammâ cümle ahâlî-i vilâyet suyu nehr-i Moriş'den taşırlar. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur, ammâ sihirbâz fertûte pîrezen avretleri çokdur. Hattâ {manzûrumuzdur ki beyân olunur}:

Yedi yıldır bir Tatar yiğidin sihr ile hımâr edüp bir köşe-i küncde durup ***[82a]*** saman ve otluk yer. Ekmek dahi verseler yer, dâ’imâ benî âdem ile ihtilât etmeyüp ağzından salyarı akup âdeme aları aları bakup şeb [ü] rûz summün bükmün durur. Kâhîce hâtırına vatan-ı aslîsi gelüp eşek gibi segâh makâmında Acem kerrenâyı gibi anırdıkda sadâsın istimâ‘ eden âdemlerin zehresi çâk olur. Hakîrin dahi ciğeri hûn olup Hudâ halâs ede demeden gayri çâremiz olmadı, ammâ yine ne kâra koşsalar işler, ammâ nutuk yokdur. Bir mahbûb mirza yiğitdir.

.....(1.5 satır boş).....

Ve gâyet ganîme vilâyetdir. Cümle halkı kış geceleri birbirlerine ziyâfet-i azîmler ederler. Cümle gâzîler ve tüccârlar ve hacılardır. Bunlar dahi Boşnakça kelimât edüp serhadli esbâbları geyüp merd [ü] zenânı mü’eddeb gezerler. Ve dâ’imâ intihâ-i serhadlere yiğitleri çete ve poturaya gider. Bu hakîr dahi bu şehri alâ kadri'l-imkân seyr-i temâşâ edüp kal‘a yoklamasından üç yüz guruş alup yine refîkler ile tekrâr kıble tarafına 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Beşenova

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) ve bânîsi Erdel Kralı Afon Mihal'dir. Ba‘dehu sene 958 târîhinde Süleymân Hân vezîri Koca Mehemmed Paşa fethidir. Hâlâ Çanad sancağı hükmünde voyvadalıkdır. Kal‘ası nehr-i Moriş'den azmak olmuş bir batak ve çatak göl kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük palankadır kim cirmi ancak bin adımdır. Dizdârı ve seksen aded kal‘a neferi ve Çanad kazâsı nâ’ibi var, gayri hâkimleri yokdur. Ve bir kenîseden vely olunmuş câmi‘i ve iki mescidi ve bir medresesi ve bir tekyesi ve iki mektebi ve bir küçük hammâmı ve bir hânı ve sekiz aded dükkânları ve cümle iki yüz aded tahta örtülü hâneleri vardır. Ammâ müşebbek bostânlarında kavunu ve karpuzu ol kadar latîf ve âbdâr ve hoşhâr olup vefret üzre olur kim bir araba kavun ve karpuz bir beşliğe verilir, ammâ kaçan kim nehr-i Moriş tuğyân üzre gelüp bostânları ve kal‘a yanındaki bata[k]lığı Moriş gark etdikde kavun ve karpuz kıymetli olur. Ammâ gılâlın gûnâ-gûnunun(?) ganîmet bir palanka-i ma‘mûr[dur]. Andan yine kıble tarafına sahrâlarla ve ma‘mûr kurâlar içre kâhîce nehr-i Tise kenârınca 8 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i mahbûb-ı kadîm-i Beçey

Lisân-ı Latin'de (---) demekdir. Bânîsi Erdel kralı Yunak İstifan'dır. Niçe kerre dest-i Âl-i Osmân'a girüp çıkup âhır-ı kâr sene 958 târîhinde Süleymân-ı zamân asrında Koca Mehemmed Paşa fethidir. Çanad sancağı hükmünde voyvadalıkdır, ammâ Allâhu a‘lem evkâf-ı Mehemmed Paşa-yı Tavîl'dir. Beçkerek kazâsı niyâbeti dir. Dizdâr ve kırk aded merdüm-hisârı ve muhtesibi ve Eğre yeniçerisi serdârı ve gümrük emîni Tımışvar kulu tarafından yedi yük akçe iltizâma zabt eder. Muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni vardır.

Kal‘ası nehr-i Tise kenârında çâr-kûşe bir tula binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâcıkdır kim gird-â-gird cirmi beş yüz aded hatve ihâta eder. Handakı içre Tise nehri cereyân edüp bir iskele kapusu ve bir uğrın kapusu ve iskele başında bir hânı ve elli aded mahzenler ve bir kenîseden vely olunmuş bir ma‘mûr câmi‘i ve bir medrese ve üç mekteb ve bir tekyesi ve bir hammâmı ve kırk aded dükkânı ve cümle yüz aded kiremitli ve saz ö[r]tülü tahtânî evleri var. İskele-i azîm olmağile halkı ekseriyyâ tuz ve balık bâzergânlarıdır kim ankâ ve hânedân sâhibi garîb-dost âdemleri ekseriyyâ hacılardır. Cümle serhadli esbâbı gibi kalpak geyerler. Bir hayli şîrîn ve ma‘mûr kasabadır, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Bundan dahi yoklama-bahâ alup cânib-i şarka sahrâlarda ma‘mûr kurâları 6 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı evkâf-ı azîm-i palanka-i Beşkelek

Beçkelek dahi derler. İsmi lisân-ı Türkî'de beş kavun demekdir. Mukaddemâ kefere zamânı bir küçücük bî-ma‘nâ palankacık imiş. Sene 958 târîhinde Sultân Süleymân Şeh asrında Koca Sokollu Tavîl Mehemmed Paşa dest-i Erdel'den feth edüp mahûf u muhâtara katana kemîngâhı yer olmak ile Mehemmed Paşa fermân-ı pâdişâhîyle kal‘asını tevsî‘ ve bir ma‘mûr u âbâdân varoş-ı azîm inşâ edüp hatt-ı şerîf-i şehriyârî ile bu şehirde sâkin olanları cemî‘i tekâlîf-i örfiyye ve şâkkadan maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem eyleyüp vakfiyyesinde Hâmân u Kârûn u Şeddâd ve Ebûcehil ve Yezîd'in la‘netin tahrîr edüp bir vakfiyye yazmışdır kim evlâd-ı evlâda ba‘de'l-inkırâz-ı ebkâya deyü meşrûtaları la‘net-nâme-i mezkûr eyle tahrîr etmiş kim bir ferd-i âferîde Fir‘avn [u] Yezîd'in la‘netin kabûl edüp vakfiyye bozmağa kâdir değildir. Hâlâ İbrâhîm Hânzâde beğefendilerimiz nâzıru'n-nuzzâr mütevellîdir.

Bu şehrin cemî‘i hân ve câmi‘ ve hammâmı ve imâret dâru'z-ziyâfesi ve medrese ve tekye ve mekteb ve mesâcid ve cümle çârsû-yı bâzârı ***[82b]*** ve'l-hâsıl cümle âsâr-ı binâları serâpâ Sokullu Âkıl Mehemmed Paşa'nın âsâr-ı binâlarıdır kim rusâs-ı hâs ile mebnî kârgîr binâlardır.

Bâc u bâzâr ve gümrük cümle harâc ve öşr-i sultânî vakıf tarafından zabt olunup hâkimü'l-vakti mütevellîdir. Gerçi Çanad sancağı hâkindedir, ammâ sancak beği aslâ müdâhale etmez. Ancak yüz elli akçe şerîf kazâdır. Müftî ve nakîbi ve emîni ve bâcdârı var, ammâ yine vakıf tarafından emîn zabt eder. Bu kal‘adan İbrâhîm Hânzâde beğ efendimiz içün bir akçe almadık ve vermezler idi.

Ve bu kal‘a dibinden cereyân eden nehr-i Teki Erdel diyârından gelüp niçe bin bâğ u bâğçe ve besâtînleri reyy edüp andan aşağı nehr-i Moriş'e karışup andan nehr-i Tise'ye mahlût olur. Tise dahi Tuna'ya katılır.

Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi çokdur ve mu‘âf u müsellem kavim olup hükm-i nakdî olmadığından ma‘mûr olup ankâca bâzergân hacıları çokdur. Yine serhadli esvâbları geyüp Poturca kelimât ederler. Ve cümle re‘âyâ vü berâyâları Eflakân ve Sırf kavmi olup gâyet mutî‘lerdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Andan maşrık tarafına kâh sahrâ ve kâh meşe ormanları içre 8 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Fenlak

Be-dest-i Koca Mehemmed Paşa fethi olup Tımışvar vezîrinin iki yük akçe hâssı voyvadalığı olup bir yar başında bir küçücük kârgîr binâ kal‘a-i zîbâcık olduğu Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa ile Varat gazâsına giderken evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur. Şimdi mükerrer tahrîre ihtiyâç yokdur, ammâ şimdi kal‘a yoklaması bahâsın alup andan maşrık tarafına, nehr-i Moriş kenârınca 2 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i cedîd-i Arat

Sene 958 târîhinde Erdel kralı elinden Sokollu Mehemmed Paşa alup ba‘dehu sene (---) târîhinde Yanova fethine Köpürlü Mehemmed Paşa giderken bu kal‘a müceddeden gayri zemînde binâ etdiği sene (---) de Alî Paşa ile Varat fethine giderken bâlâda evsâfı mufassal merkûmdur. Lâkin henüz gâyet ma‘mûr u âbâdân Köpürlü Mehemmed Paşa evkâfı olmuş.

Andan yine nehr-i Moriş kenârınca ormanlar içre kâmil (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i ma‘mûr-ı Lipova

Bu dahi Süleymân Hân asrında İkinci Vezîr Ahmed Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup fethinde Ulama Paşa şehîd olup Tımışvar eyâletinde başka sancak beği tahtı olduğu Varat gazâsına giderken bâlâda mâ-vaka‘ı üzre mufassal memdûh [u] merkûm olunmuşdur. Anıniçün tekrâr tavsîfe hâcet yokdur. Andan bu Lipova'dan gemiye binüp karşu nehr-i Moriş kenârında,

Evsâf-ı palanka-i Radna

Dahi mâ-vaka‘ı üzre mevsûfdur. Andan maşrık tarafına dağlara nısf sâ‘atde derd-i belâ renc-i anâ çekerek kâh atlar ile kâhîce piyâdece çıkup,

Evsâf-ı kal‘a-i cihân-nümâ Solmoş

Bunu dahi sene 959 târîhinde Süleymân Hân fermânıyla Vezîr-i Sânî Serdâr Ahmed Paşa Erdel elinden feth edüp nehr-i Moriş kenârında evc-i âsumâna berâber bir küçük kal‘a-i âlî olduğu yine bâlâda cild-i kürrâslarda mufassal mevs[ûf]dur. Tekrâra hâcet yok.

Andan cânib-i şimâle sazlık ve bataklık ve mişeyistânlı ormanlıkları ve mahûf u muhâtara küffârın pusu yerlerin âmâde olarak 8 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Vilagoş

Bunu dahi sene 959 târîhinde Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Erdel elinden kabza-i teshîre aldığı ve Yanık hâkinde evce berâber bir küçük kârgîr binâ olduğu bâlâda cild-i kitâbda mufassal kifâyet olunmuşdur, nazar oluna. Andan yine şimâle 4 sâ‘atde Ciğer deresin geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i ma‘mûr-ı Yanova

Sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Vezîr Köpürlü Mehemmed Paşa ile Erdel Kralı Rakofçioğlu elinden feth etdiğimiz ve sene (---) târîhinde Serdâr Alî Paşa ile Varat gazâsına gitdiğimiz asırda bu kal‘a-i Yanova evsâfı kerreteyn vech-i meşrûh üzre bâlâda merkûmdur. Ammâ şimdi bu Yanova vezîri Cerrâh Kâsım Paşa'dan ihsân [u] in‘âmlar ile kal‘a neferâtlarının yoklama bahâların dahi alup andan yine yüz elli aded şehbâz ve pür-silâh refîkler ile,

Göle kal‘asına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Yanova'dan cânib-i garba bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Çıkula: Yanova köyüdür. Andan yine cânib-i garba,

Menzil-i karye-i Sıranda: Yanova hâkinde ma‘mûr Eflakân köyü ve ze‘âmetdir. Andan yine

semt-i garba kırlık sahrâ ile gidüp,

Menzil-i karye-i Sidirkin: Göle sancağı hâkinde ma‘mûr Eflak ve Macar re‘âyâsı köyü olup serbest ze‘âmetdir. Bu köyde Orta Macar katanası kâfiri havfinden damlar üzre mu‘temed karavullar koyup atlarımıza yem kesdirüp sehel istirâhat edüp tâ nısfu'l-leylde yine atlanup pür-silâh hâzır-bâş olup mahûf u muhâtara çölleri ve kâfir yatağı kâfirin pusu yerleri içre kâmil 8 sâ‘at giderek,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı çârkule, ya‘nî kal‘a-i ibret-nümâ-yı Göle

Lisân-ı Macar'da ismi (---) (---) lisân-ı Nemse'de (---) ndir. Lisân-ı serhadlide Pertev Paşa bu kal‘a fethinde çok ağladığiyçün gâzîler bu kal‘aya Göle demişler.

Be-kavl-i müverrih-i âlim-i Rûm Yanvan, "Bu kal‘anın bânîsi Karadeniz kenârında Akkirmân kal‘ası sâhibi Salsaloğlu Sol‘ât Kral binâsıdır. Ba‘dehu Menûçehr evlâdlarından Erdel vilâyeti banı Yejderban binâsıdır." ***[83a]*** deyü Yanvan târîhinde lisân-ı Yûnâniyânca mufassal yazmışdır.

Ba‘dehu niçe yüz kerre bu kal‘a mülûkdan mülûka intikâl edüp her biri murâd [u] merâmları üzre gûnâ-gûn ta‘mîr ü termîm gûyâ sedd-i derbend-i calender etdiler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Süleymân Hân-ı Gâzî *tâbe serâh ve cennet mesvâh* atf-ı ınânların vilâyet-i Zirinoğlu tahtı olan Seğitvar kal‘ası üzre etdiklerinde sa‘âdetle Belgrad-ı behişt-âbâda geldiklerinde Tımışvar eyâletine mutasarrıf Ahmed Paşa'dan feryâdcılar gelüp bu Göle kal‘asının Erdel küffârından teşekkî etdiklerinde hemân Süleymân Hân gazab-âlûd olup Vezîr-i Sâlis Pertev Pa[şa]'ya seksen bin asker ve kırk pâre balyemez ve yüz pâre şâhî darbzen toplar ile niçe kerre yüz bin gûne elzem-i levâzımâtdan mühimmât-ı gûnâ-gûnlar ile beş yüz kîse hazîne-i masrûf verüp bu Göle kal‘ası üzre Pertev Paşa serdâr edüp Belgrad'dan Tuna nehrin karşu Tımışvar tarafına geçirüp kendüleri sancağ-ı Resûlullâh ile leşker-keş ve adû-küş olarak kal‘a-i Seğitvar üzre varup döğmede.

Beri tarafda Gâzî Pertev Paşa Tımışvar vezîri Ahmed Paşa'yı talî‘a-i asker edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Göle'ye amân u zamân vermeyüp muhâsara edüp kırk gün kırk gece germâ-ger[m] ceng-âşûb ederek sademât-ı top-ı kûp ile kal‘a-i Göle'nin niçe varoşların rahnedâr edüp zîr-i kal‘ada olan deryâ-misâl buhayrenin bir tarafına kûh-ı Demâvend-misâl toprak sürüp âhır-ı kâr kal‘anın toplar ile münhedim olan yerlerinden guzât-ı müslimîn yürüyüş edüp küffârı kıra kıra taşradaki üç kat hisârları feth edüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunur, ammâ bakıyyetü's-seyf olan küffârlar iç kal‘aya kapanup derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden küt-a-küt cenge âheng edüp derûn-ı hisârdan küffâr derlermiş kim,

"Ey Türk askeri, Seğitvar kal‘ası altında sizin ığrando pâdişâhınız Süleymân Opol Kostantin hasta olup ölmüş. Biz size bu kal‘ayı verenlerden değiliz" deyü kal‘adan bu gûne sözler söylerler imiş. Pertev Paşa-yı âkıl tefekkür edüp,

"Bu küffâr kelâmlarının kizbe ve sıdka ihtimâli vardır, ammâ biz tedârikimiz görelim" deyüp şeb [ü] rûz kal‘aya göz açdırmayup yedi koldan iç kal‘aya hücûm edüp âhır-ı kâr kırk beşinci gün iç kal‘adan küffâr haçlı peykerlerin ser-nigûn edüp vere ile iç kal‘a, kılıç ile taşra kal‘alar feth olup müjdesin Seğitvar altında miftâhlarıyla gönderdikde meğer kal‘a-i Göle feth olduğu ân Süleymân Hân [44] fermânıyla merhûm olup ol sâ‘atde Seğitvar kal‘ası dahi kılıç ile kırarak be-dest-i âkıl Sokollu Mehemmed Paşa Seğitvar feth olmuşdur.

Anıniçün niçe tevârîh-i Âl-i Osmân'da "Seğitvar kal‘asıyla Göle kal‘asın Sultân Süleymân'ın ölüsü almışdır" deyü yazmışlar. Hakkâ ki eyle olmuşdur deyü sikkeyi mermerde kazmışlar.

Ba‘dehu Pertev Paşa bu Göle kal‘asın gereği gibi ta‘mîr ü termîm edüp cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtıyla on iki bin asker kal‘a neferâtları koyup sene (---) târîhinde ba‘de'l-feth

Tımışvar eyâletinde başka sancak beği tahtı edüp kendüleri Seğitvar kal‘ası altına azm-i râh ederler.

Kânûn üzre bu Göle sancağı beğinin hâssı 340.000 yük akçedir. Erbâb-ı zu‘amâsı 13 adeddir, erbâb-ı tîmârı 500 adeddir. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Hîn-i ma‘rekede kânûn üzre cümle erbâb-ı tîmârın cebelüleriyle ve beğinin ve kal‘a neferâtlarıyla cümle sekiz bin aded güzîde müsellah ve mükemmel asker olur. Kânûn üzre şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve Eğre ve Budin kulu serdârları ve yeniçeri ocağından kal‘a dizdârı ve on iki aded tuğ sâhibi kal‘a ağaları ve cümle bin sekiz yüz aded gâzî ve bahâdır ve Rüstem-misâl kal‘a neferâtları ve topçubaşı ve cebecibaşı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi‘mâr ağası ve kapudanı ve sâ’ir ağavât, a‘yân-ı eşrâfları mevcûddur.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Göle

Kal‘ası sahrâ-yı Tîh-misâl bir kırlık çölistân yerde cânib-i etrâfı bataklık ve çataklık ve sazlık vâki‘ olup aslâ ve kat‘â bir tarafdan havâlesi yok nehr-i Kiriş batağı içinde bir kal‘a-i mu‘azzamdır kim nehr-i Kiriş tâ Erdel vilâyetinde Şiçevar kal‘ası ve Lipyan dağlarından cem‘ olup gelerek Yanova kal‘ası handakları ve şehri içinden cereyân ederek gelüp bu Göle kal‘ası etrâfların reyy ü saky edüp bir azîm [ü] mehîb bataklı göl olup andan cânib-i garba Eğre eyâletinde Çon[g]rad kal‘ası handakı önünde nehr-i azîm (---) mahlût olur. Ammâ Göle kal‘asının iç hisârı sâfî tula rıhtım Şeddâdî kârgîr binâ-yı metîn ve kırk arşın yüksek şekl-i murabba‘ beş aded kulle-i bâlâlı iç kal‘adır kim kulleleri cümle darı ve buğday ve çeltikli pirinç ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımât âlât-ı ceng eşyâları doludur. Ve bu iç kal‘ada ancak dizdâr ağa sâkin olup birkaç anbârlar ve cebehâne hâneleri ve bir âb-ı hayât kuyusu var, gayri şey yokdur.

Ve bu iç kal‘a kapusu cânib-i yıldıza nâzır olup kapuya kırk ayak ağaç nerdübân ile çıkılup hîn-i cengde nerdübânları iç kal‘aya çeküp kal‘aya bir tarafdan varılmaz. Ve bu kapunun arası iki kapudur. İki kapu mâbeyninde çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindânı var kim her şeb cümle şehir a‘yânının niçe yüz esîrlerin bunda haps edüp yine sabâh sabâh çıkarup esîrlere hidmet etdirirler. Ammâ bu iç kal‘anın ve taşra üç kat kal‘anın handakları yokdur. Cümle batak içindedir. ***[83b]*** Ancak taşra büyük varoşunun garb tarafındaki orta kapusunda sehel yerde handakı üzre haşeb cisrden geçilir. Ol handakda dahi Kiriş nehri cereyân eder.

Ve bu iç kal‘anın dörd aded kulleleri ortasında beşinci kulle cümleden âlî olup cümle vilâyet sahrâları ve mezra‘a yerleri ve hiyâ[bâ]nları sahîfe-i evrâk gibi nümâyân olup bir haşeb-binâ kasr-ı âlî vardır. Etrâfında şâhî serâmed topları vardır kim bir fersah yerde bu toplar kuş kondurmazlar. Hattâ bu kasr üzre şeb [ü] rûz birkaç kal‘a nevbetçileri karavul bekleyüp bir tarafdan düşman gelirse kal‘a dizdârına haber edüp top atarlar. Ve cemî‘i şehir a‘yânının ba‘zı zurefâları bu cihân-nümâ kulle kasrına çıkup cân sohbeti ederler.

Elhâsıl bir diyârda böyle sa‘b iç hisâr olmazdır. Hattâ kefere zamânı bu iç hisârın taşra önünde bir kat tula Şeddâdî binâ kal‘a dîvârı temelleri zâhir ü bâhirdir. Meğer hîn-i muhâsarada Pertev Paşa bu iç kal‘ayı döğe döğe münhedim edüp mezkûr dîvârın hâlâ esâs-ı binâları kalmış. Eğer bu dîvâr yine ta‘mîr ü termîm olunsa Göle kal‘ası henüz sedd-i İskender olup tâze cân bulurdu ve sedd-i Kahkahâ olurdu.Ve bu iç kal‘anın cânib-i garbîsi önünde,

Evsâf-ı Orta varoş

Bu varo[ş] iç kal‘anın cânib-i selâsin ihâta edüp iç kal‘anın kıble cânibi deryâ-misâl bataklıkdır.

Ve bu Orta varoşun dîvârı göl kenârında kırk ayak enli rıhtım dolma palanka-i metîn dîvâr olup yigirmi aded arşın yüksek olup fecc-i amîk bataklık içinde şekl-i murabba‘ bir sûr-ı rabâtdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin arşındır. Azîm vezni üzre yedi aded yedi iklîmden ve seb‘a-i seyyâreden nişân verir sedd-i Ye’cûc tabya-i ibret-nümâlardır kim her birine yetmişer pâre sağîr ü kebîr balyemez topları var. Ve bunda ancak elli aded şindire tahta örtülü evleri ve buğday anbârları içinde cümle darudur ve buğday ve arpa ve sâ’ir gılâl-ı hubûbâtlar leb ber-lebdir. Bu varoşun ancak iki kapusu var; biri su kapusu ve biri büyük kapu kâ[r]gîr binâ kemerlidir. Andan,

Sitâyiş-i ikinci kat varoş

Bu varoş-ı azîm dahi evvelki varoşu ihâta edüp bu dahi kırk adım enli ve rıhtım ve metîn ü kavî şekl-i murabba‘ palanka dîvârdır, ammâ bu varoşlardan birbirlerine geçilir mâbeyn dervezeleri vardır. Ammâ yukarusunda Süleymân Hân câmi‘i var, kiremit ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrdur. Hâlâ cânib-i vakıfdan nâzıru'n-nuzzârı bir kârgîr serâmed minâre-i musanna‘ binâ ediyor.

Ve bu varoşda cümle yüz mikdârı şindire tahta örtülü hâneler vardır. Ve bu kat kal‘a kapusunun üstünde sâ‘at kullesi var kim nâkûsunun sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olunur kârgîr kulle ve şimâle nâzır kârgîr binâ kemerli demir kapudur. Bu kapunun önünde taşra büyük varoşa geçecek kapu üzre bir kârgîr-binâ kulle-i semender var kim âteş-feşân kirpi tüğü gibi dizilmiş topları hâzır u müheyyâdır. Bu mezkûr kulle ve kapu önünde taşra mezkûr büyük varoşa geçecek nehr-i Kiriş üzre yüz adım enli bir haşeb cisr ile mezkûr taşra büyük varoşa geçilir cisr-i kavîdir.

Ve bu ikinci kat varoşun gird-â-gird cirmi iki bin beş yüz elli adımdır. Kâmil ve cümle altı tabya-i kebîrleri üzre onar pâre balyemez topları suya berâber mazgal deliklerinde âdem sığar şayka topları dahi vardır. Ve bu mezkûr iki kat iç hisâr etrâfların handak yerine nehr-i Kiriş dolap şehir içinde kayıklar ve gemiler gezüp her hânenin şâhnişînleri ve bâğçelerinin maksûreleri nehr-i Kirişler kenârına vâki‘ olup herkes maksûrelerinde balıkların envâ‘ın sayd edüp herkes hâneden hâneye kayıklar ile gidüp gezerler. Acîb ü garîb vaz‘-ı esâs kurulmuş şehirdir kim gûyâ Frengistân'da Venedik şehridir, ammâ anın deryâsı medd [ü] cezm olduğundan suyu çekilüp kurudukda cümle halk piyâde gezer, ammâ bu gölde dâ’imâ şehr arasında kayıklar ile gezilüp cümle mahbûbları şeb [ü] rûz nehr-i Kiriş'de deniz mâhîleri gibi benî âdem mâhîleri şinâverlik ederken niçe uşşâkân Kiriş suyundaki dilberâna kiriş geçinirler.

Gerçi bu şehr içre niçe yerde gemilerle gezilir, ammâ iç kal‘a ve bu mezkûr varoşların cânib-i şarkîsi ve kıblesinde Yanova kal‘ası tarafı sâfî sazlı ve kamışlı ve cumbul berekli batak ve çatak göldür kim aslâ bir top-ı dırâz ermez buhayre-i azîmdir. Ve bu ikinci kat merkûm varoşun batı cânibinde,

Der-vasf-ı üçüncü kat varoş-ı kebir

Gâyetü'l-gâye ma‘mûr u âbâdân varoş-ı kaviyyü'l-bünyân rabât-ı mekân-ı âşiyândır. Lâkin cânib-i erba‘ası öbür varoşlar gibi dolma rıhtım palan[k]a dîvâr değildir. Bu ancak hemân yalın kat dolma çit palanka dîvârdır. Bunun dahi handakı olacak yerinde dâ’iren-mâdâr nehr-i Kiriş cereyân eder. Bu şekl-i muhammes bir rabâtdır kim cirmi dâ’iren-mâdâr dörd bin germe adımdır. Niçe kerre abd-i memlûklarımla adımlamışımdır.

Ve cümle etrâfında üç aded bâb-ı kavîleri var. Evvelâ kıble tarafına garb kapusu, batı tarafına orta kapu mekşûfdur. Maşrık tarafına Yanova kapusu var. Bu mezkûr üç aded kapular gûyâ dest-i Acem'de Bahr-i Harez kenârında Demirkapu kal‘ası bâblarıdır kim bunlar da bâb-ı hadîd-i cedîd dervezelerdir. Ammâ şimâl tarafına iki aded küçük su kapuları dahi vardır. Lâkin ***[84a]*** hâs u âm

kapuları olup reh-i râst değildir. Bu hisâb üzre iç kal‘a ile mezkûr dör[d] kat kal‘anın enderûn [u] bîrûnunda cümle-cümle (---) aded şâhrâh kapuları ve yedi yerde haşeb cisrleri var.

Ve bu taşra büyük varoşda cümle bin altmış kadar ma‘mûr u mükellef ü mükemmel bâğlı ve bâğçeli cümle şindire tahta örtülü müzeyyen hânedânlardır. Ve cümle sokakları serâpâ tahta kiriş kaldırım döşelidir, zîrâ bu şehir bir bataklı göl içinde vâki‘ olduğundan zemîni çamur olup anıniçün şehir içi ve evler içi cümle tahta balvan direkler döşelidir. Gûyâ Kanije ve Tımışvar ve Seğitvar ve Kapoşvar kal‘aları gibi tahta döşelidir.

Ve cümle dörd mahalle ve dörd mihrâbdır. Evvelâ Süleymân Hân câmi‘i. Ve Alî Beğ câmi‘i, bir kurşumlu câmi‘-i zîbâdır. Sâhibü'l-hayrât Alî Beğ dahi câmi‘i hazîresinde bir kurşumlu kubbe-i âlî içinde âsûde-hâl yatır. Bu iki câmi‘ ve Alî Beğ türbesinden gayri bu kal‘a içre rusâs-ı hâs ile mestûr hayrât-ı ma‘mûr yokdur. Ve bu iki câmi‘den gayri kârgîr minâreli ma‘bedgâh dahi yokdur. Mâ‘adâ cümle tokuz aded mahalle zâviyeleridir.

Ve cümle 3 aded medrese-i âlimândır. Ve cümle 2 aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle 3 aded mekteb-i sıbyân-ı püserândır. Ve cümle bir dâne hân-ı tüccârândır. Ve cümle bir dâne Alî Beğ hammâmı vardır. Ve cümle 200 aded dükkânları var. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i zî-kıymet eşyâ-yı nevâdir bî-kıymet hâzır bulunur.

Ve cümle taşra varoşda üç dâne kefere-i râhibân kenîseleri [var], eğer cemî‘i âsâr-ı binâların mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek bir mücelled tomar olur. Lâkin bu tarz üzre böyle şehr içinde evden eve ve bâğdan bâğa ve değirmenden değirmene ve herkes eş ve yoldaş ve dostuna kayık ile gezilir garîb temâşâgâh şehirdir. Ammâ âb [u] hevâsı latîf olduğundan güler cemâlli Göle mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur, ammâ gâyet mü’eddeb ve mü’eddebe nisvân [u] merdâne cüvânları var. Aslâ rûz-ı rûşende hürme havâtînleri kapudan taşra hammâma çıkmazlar. Herkes hânesinde sobalı hammâmlarına girirler.

Ve cümle halkı hodi sedi bilmez sehel Türkçe bilir ve Eflak ve Macarca çok bilir bir alay serhad esbâbı geyer çuka kalpaklı gâzîler ve tüccârlardır.

Sergüzeşt-i hakîr

Bu ednâ kemter fakîr bu kal‘aya ibtidâ refîkler ve köleler ve seyishânem ile kal‘aya girirken vakt-i seherde kal‘a kapusu açılup anı gördüm: Dörd beş yüz cürd atlı pür-silâh gâzîler kal‘a kapusundan taşra çıkar. Hakîr dahi cisr başında tevakkuf ederken hemân Kassâbzâde ve Behlûl Ağa ve Dizdâroğlu ve niçe gâzîler hemân hakîri görünce,

"Elhamdü lillâh uğurdur, Osmânlı yüzü gördük. Ağa seni uğur okuduk. Hele dur, ma‘an bizimle çeteye ve poturaya gidelim. İşte bağdala hunkasında kâfirin katana yunakları bizi katlanır, durma gidelim" dediklerinde hakîr bağdala hunkası dedikleri yüksek depenin dibinde kara nahır gibi kara şapkalı ve kara saçlı küffâr çet-a-çet olmuş dururlar. Hikmet-i Hudâ bu hakîr ol tarafdan geldim. Kâfir hakîri görüp aslâ hareket etmemişler kim ihtimâldir kal‘a halkı duyar deyü hâmûş olup yatmışlar. Hemân hakîr ol kadar kâfirin kesret [ü] vefretin görünce,

"Vallâhi gâzîler! Beni uğur okuman. Ben bir uğursuz âdemim, zîrâ kırk altı yıldır saçım sakalım tıraş edüp cullâkî ışığa döndüm ve Yanova'dan ılgar ile geldim. Atlarımız yorgundur." deyü niçe gûne bî-ma‘nâ özürler buldum. Aslâ *"El-özrü makbûlün inde kirâmi'n-nâs"* demeyüp,

"Ya biz seni sabâhdan râst gelüp uğur okuduk. Bire durma-gör bin-a! Bire durma, durma-gör bin-a!" deyü her yanadan bir sadâ gelüp başıma üşüp elim eteğim öpüp âhir-i kâr gulâmlarım bârhânem ile kal‘aya gönderüp hakîr dörd nefer gulâmımla gâzîlere karışup,

"Bismillâh niyyetü'l-gazâ, tevekkülen alallâh" deyüp kal‘adan yüz yüz elli adım kadar çıkdığımızda hemân kâfir mezkûr hunka depe ardından at depüp meydân-ı ma‘rekeye girüp at başı berâber çet-a-çet rikâb rikâba durdular.

Beri bizim tarafımızda dahi hem-çünân gâzîler kilt-a-kilt at başı berâber zânû-be-zânû ve omuz omuza pür-silâh âmâde durduklarında hemân hakîre bir vecd [ü] hâlât gelüp. Gülbâng:

"Gülbâng-ı nebî sırr-ı Muhammedi'l-Arabî, gerçekler ve hâzır ve gâ’ib ve ricâlü'l-gayb ve ümenâ vü büdelâ ve evtâd ve cemî‘i ervâh-ı enbiyâ ve evliyâların ervâhları hâzır ola. Gerçek erenler demine hû diyelim hû" deyüp bir gülbâng-ı Muhammedî çekince cümle guzât "Allâh Allâh!" deyüp ileri at sürüp küffâr ile mâbeynimiz bir tüfeng menzili kalup ardımda Göle kal‘asına bir nezâketle bakdım.

Kal‘anın burc-ı bârûların sancağ u bayrağ u alemlerle zeyn edüp dörd kat kal‘adan tablhâneler döğülüp cemî‘i burc-ı bârûlar üzre kat-ender-kat sığâr u kibâr benî âdem el açup cümle hayr du‘âya meşgûller.

Hemân hakîr dahi bizim asâkir-i İslâm içinde savt-ı a‘lâ ile sûre-i Feth'den [45] âyetin tilâvet edüp hemân küffârdan gök demire müstağrak olmuş bir kâfir küheylân atın meydâna depüp bir piyâde sürâhiyle meydân-ı ma‘rekede at başı çeküp eydir: ***[84b]***

"Kani benim bugünkü gün Virene külüngü altından cânın kurtarır Kassâboğlu'n meydânıma okudum, gelsin" deyü el kaldırup birkaç na‘ra edüp şarâb-ı bî-hicâbdan gözleri tâs-ı pür-hûna dönüp dahi ileri meydân-ı veğâya gelüp yine Kassâboğlu'n istedi.

Hemân beri tarafdan Kassâboğlu "Gâzîler! Beni hayr du‘âdan unutman. Sizi Allâhıma ısmarladım" deyüp meydân-ı rezme at sıçradup meydânda birkaç kerre atına muşvâr vurup küffâra bir kerre hamle eyleyüp bir hamle hatâ geçdikde kâfir dahi elindeki Ferhâdî külüng ile Kassâbzâde'ye bir hamle edüp hamd-i Hudâ anın dahi hamlesi hatâ geçüp hemân ikinci hamle yine Kassâbzâde'ye değüp elindeki yedi vukıyye hadîd-i Hemedânî tokuz yaprak şeştöperiyle kâfire bir hamle-i Kassâb-ı Cömerd edüp kâfirin kellesindeki miğferi hurd olup alâ mele’i'n-nâs kâfirin beynisi taşra çıkup atından depesi üzre kâfir yıkılınca atı kâfire doğru firâr etdikde hemân Kassâbzâde atının dizginin koluna geçirüp atdan piyâde olup dal sâtûr-ı pehlivânî olup Kassâbzâde Kassâb-ı Cömerd köçeği gibi kâfirin kellesin cesed-i nâ-pâkinden cüdâ edüp kâfirin kellesin ağzından eğer kaşına yumruğuyla ura ura geçirüp hamd-i Hudâ sâlimîn ü gânimîn gâziyân-ı mücâhidân içine girince derûn-ı askerden bir "Allâh Allâh!" sadâsı evc-i âsumâna peyveste oldu.

Hemân yine kâfir tarafından ik nefer gök âhenlere müstağrak olmuş küffârların biri Dizdârzâde'yi, biri Behlûloğlu'nu taleb etdiklerinde iki aded gâzîler kâfir üzre at bırağup ol ân ikisi de kâfirlere amân u zamân vermeyüp kâfirleri atlarından akdarup kellelerin kesüp İslâm tarafına gelirken hemân cemî‘i küffâr asker-i İslâm üzre "Yajuj, Yajuj!" deyüp hücûm-ı mehcûm etdiklerinde beri tarafdan hemân cüyûş-ı muvahhidîn "Allâh, Allâh!" deyüp iki leşker birbirlerine karıldı ve katıldı ve kal‘adan niçe yüz pâre toplar atıldı.

Kâmil bir sâ‘at-i nücûmî küt-a-küt ceng-i Alî olup meydân-ı ma‘reke kandan bir halîc olup cesed-i küffârla zemîn Şecer-i Vakvâk gibi olup ân-ı vâhidde iki yüz küffâr-ı hâksâr ölüp dörd yüz nefer pür-silâh demir katlavî geyimli küffâr esîr-i bend-i zencîr olup dest ber-kafâ cümlesin yanıma getirüp meğer hakîr ceng içinde Feth-i şerîf tilâvet ederek mebhût [u] mütehayyir kalmışım.

Bakıyyetü's-seyf olan küffârlar firâr edince niçe yüz gâzîler ve kal‘adan niçe bin âdemler atlı ve piyâde vakt-i zuhra dak kâfirleri akîblerinden kovup yüz beş kelle ve yetmiş esîr dahi getirüp ol gün ol gece kal‘ada top şâdımânları ve oda sohbetleri olup on gün on gece kal‘a-i Göle'de güle güle

kölelerimiz bile zevk u safâ etdiler, ya‘nî tâ bu mertebe gâziyân-ı mücâhidânları vardır. Hudâ-yı Bîçûn cümlesin hatâ vü hatarlardan hıfz ede.

Bu savaş-ı perhâşda on yedi âdemleri şehîd olup birer birer cenâze namâzların kılup defn edüp gazâ mâlından rûhlarıyçün helvâlar ve pişiler pişirüp fukarâya bezl-i ıt‘âm-ı âmm edüp hakîr[e] de gazâ mâlından bir kîse yoklama-bahâ ve iki at ve iki esîr katana kâfiri verüp yine anda ol gâzîlere iki kâfiri bir kîse talar kağıd yırtan guruşa fürûht etdim. Hak berekât versin.

Memdûhâtından müşebbek bostânlarında kavunu ve karpuzu ve eriği ve balsuyu ve beyâz sipov ekmeği memdûh-ı âlemdir. Cümle re‘âyâsı Eflak ve Macar kavmi olduğundan şehri gâyet ganîmet ve ucuzluk yerdir, zîrâ Eflakân ve Macar ve Boğdan kefereleri gâyet çiftçi ve dihkânî ve hizmetkâr olur. Elhâsıl Âl-i Osmân'da böyle bir ganîmet ve metîn ü müstahkem kal‘a yokdur. *Hafizakallâhu mine'l-âfâti'l-beliyyât*.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Göle

Azeb kapusundan taşra ağaç köprü başında ziyâretgâh-ı şühedâlar hunkası. Niçe yüz bin şühedâ ve sulehâ-yı ümmetden kimesneler medfûndur. Himmetleri hâzır u nâzır ola.

Ba‘dehu bu kal‘ada cümle ahibbâ gâzîler ile vedâ‘laşup yüz elli aded pâk müsellah gazâ yoldaşlarımızdan refîkler alup topçu kapusundan taşra çıkup 7 sâ‘at yıldız rûzgârı cânibine giderken sahrâlar ve ormanlar geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı palanka-i Salanta

Mâ-tekaddem kefere binâsı bir küçücük rabât imiş. Ba‘dehu Pertev Paşa Göle kal‘asın feth etdikde bu kal‘a-i Salanta'yı tevsî‘ eder. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olur.

Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde Budin vezîri Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa bu Salanta kal‘ası altında Orta Macar ve Kurs Macarı ve Erdel Macarı ve Seykel Macarı ve Hayduşak Macarlarıyla ceng-i azîm edüp hikmet-i Bârî üçüncü günün cenginde Hüseyin Paşa Budin askeriyle ve gayri leşker ile münhedim olup yetmiş bin âdem şehâdet câmın nûş etdikde Hüseyin Paşa hemân ancak iç ağalarıyla kalup firâr eder. Hâlâ bu Salanta sahrâsında cemî‘i şühedâların cesed-i pâkleri iki yerde hunka yığılup ziyâretgâhdır.

Ve bu kadar gâziyân-ı mücâhidân, mü’minân-ı ehl-i îmân şehîd oluncaya dek yüz bin iki yüz küffâr dendân-ı tîğ-ı insândan geçüp lâşe-i nâ-pâkleri yedi yerde yığılıdır, zîrâ bu serhadlerde kânûndur kim bir savaş-ı perhâş yerine cümle re‘âyâ cem‘ olup eğer müselmânı ve eğer küffârı dağlar gibi yığup üzerlerine hunka toprak yığup İslâm askeri meyyitleri üzre ***[85a]*** yeşil tahtadan bir sırık üzre bayrak dikerler, küffâr leşleri hunkası üzre ağaçdan haçlar dikerler. Mü’min ve gayr-i mü’min mezâristânının alâmetleri budur.

Hâlâ cemî‘i serhadlerde Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa'nın Salanta sahrâsında üç gün üç gece ceng-i azîm edüp yüz bin küffâr-ı hâksârı kırup âhır-ı kâr kendüsü de münhezim olduğu meşhûr-ı âfâkdır. Ol zamânda berü Salanta kal‘ası câ-be-câ harâb [u] yebâb yatup varoşu hâlâ gâyet ma‘mûrdur.

Sitâyiş-i varoş-ı Salanta: Cümle iki bin hâneli Eflakân ve Macar re‘âyâlı ve iki birov kâfiri hâkimli ve üç kiliseli ve birkaç dükkânlı ve bî-hisâb bâğ u bâğçeli ve Macar mahbûblu ma‘mûr u müzeyyen varoşdur kim Göle kal‘ası kulunun aklâmıdır.

Andan yıldız cânibine 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı palanka-i Fekte Batur

Bu kal‘a içre niçe yüz yıl mu‘ammer olmuş bir papas kıssîs var imiş. Mürd olunca anın mâlıyla gûrhânesi üzre bir deyr-i mu‘azzam binâ edüp papasın ismiyle müsemmâ Fekte Batur manastırı derler.

Ba‘dehu sene 1071 târîhinde Serdâr Alî Paşa ile kal‘a-i Varat fethine gitdiğimizde bu mahalle Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Sarı Arslan Hüseyin Paşa Tımışvar eyâleti askeriyle meks edüp "Âyende vü revende Asâkir-i İslâm'a emn-i tarîk olsun" deyü bu mahalle asker üşürüp bir haftanın içinde bu Fekte Batur kal‘asın müceddeden inşâ etdi kim hâlâ ma‘mûr olup kal‘a-i Yanova ile kal‘a-i Varat mâbeyninde bir cây-ı emân palanka-i ehl-i îmân olmuşdur.

Hâlâ Varat hâkinde nehr-i Kara Kiriş kenârında cânib-i erba‘ası ormanlık içinde şekl-i murabba‘ bir metîn ve rıhtım dolma dîvârlı dâ’iren-mâdâr beş yüz adım cirmli palanka-i müstahkemdir. İçinde dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı ve cebehânesi ve şâhî şâhâne topları ve beş dükkâncığı ve bir mükellef hâncuğazı var. Ve mezkûr Fekte Batur manastırı hâlâ Hüseyin Paşa {Sultân Mehemmed} câmi‘i etdi. Ve kal‘a kapusu cânib-i garba mekşûf ağaç kapudur. Ve bir sık orman-ı mişeyistânlı zemîne vâki‘ olmağile gâyet mahûf u muhâtara yer olduğundan her bâr Macar katanası keferesi eksik değildir, zîrâ Yanova ile Varat arasında gâyet memerr-i nâsdır. Ve bu kal‘a handakından akan nehr-i Kara Kiriş tâ Erdel vilâyetinde Kolojvar kal‘ası dağlarından ve Şiçevar kal‘ası derelerinden cereyân ederek gelüp bu Fekte Batur kal‘asına uğrayup andan mezkûr Göle kal‘asını reyy edüp andan Eğre eyâletinde Sonlok kal‘ası mâbeyninde nehr-i Tise'ye mahlût olur. Ol kadar latîf su değildir.

Andan bu kal‘adan çıkup yıldız rûzgârı cânibine düzlük ve ormanlı meşelik içre mahûf u muhâtara kâfirin pusu yerlerin 5 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı dâr-ı cihâd ya‘nî, kirmensarây-ı kal‘a-i Varat

Hamd-i Hudâ bu abd-i kemter sene 1071 târîhinde Serdâr-ı mu‘azzam Köse Alî Paşa ile fethinde bulunup ibtidâ feth-i mübîn ezânların bu hakîr tilâvet edüp niçe işlerinde bulunduk, ammâ amâr olmadan derûn-ı hisârda olan mutalsamât tuçdan dökülmüş zamân-ı kadîm pehlivânları sûretlerin seyr-i temâşâ edüp cümle guzât-ı müslimîn ile surûr şâdumânlarda iken serdâr-ı zafer-şi‘âr olan Alî Paşa efendimiz bu ahkar-ı kemteri Bosna diyârına bu Varat kal‘ası fetihnâmesiyle Melek Ahmed Paşa efendimize ılgar ile gidüp efendimizin niçe niçe ihsân [u] in‘âmlarını görüp yine Melek Paşa efendimiz yanında kalup Bosna'dan Zirinoğlu vilâyetlerin ve Venedik'de Moran ve Dodoşka vilâyetlerin seyr-i temâşâ etdiğimizden sonra efendimizle Bosna'dan ma‘zûl olup Rûmeli eyâletiyle yine Erdel vilâyeti seferine serdâr-ı mûmâileyh Alî Paşa ile giderken Tımışvar altında Seydî Ahmed Paşa'yı bir Cum‘a gün Alî Paşa kendi otağında şehîd edüp Seydî Paşa'nın kellesin der-i devlete gönderdi.

Ba‘dehu Demirkapu'dan diyâr-ı Erdel'e girüp kâmil on ay Erdel diyârın seyâhat edüp andan Erdel'e Apofi Mihal nâm bir kâfiri kral nasb edüp vilâyet-i Erdel'den iki kerre yüz bin esîr çıkarup emn-i emân oldukdur.

Mukaddemâ Seydî Ahmed Paşa'nın münhezim edüp katl etdiği Rakofçioğlu kraldan bâkî kalan üç bin aded kîseyi tahsîl edüp bi's-sıhhati ve's-selâme Tımışvar'da meştâ edüp hakîr Melek Ahmed Paşa ile İslâmbol'a gelüp kubbe-nişîn oldukda Sultân Ahmed kızı Fâtıma Sultân'ı Melek Ahmed Paşa alup sene (---) mâh-ı (---) Melek Ahmed Paşa der-i devletde Kubbealtı'nda iken merhûm olup garîb kaldık.

Ba‘dehu bu hakîr Köpürlüzâde Sadrıa‘zam Ahmed Paşa'ya intisâb edüp andan sene 1073 târîhinde Uyvar fethinde bulunup andan 1074 sene-i âtîde nâ-mübârek menhûs Raba seferinde münhezim olup hamd-i Hudâ bu hakîr ol inhizâmda cân baş kurtarup selâmetle Uyvar altına geldiğimizde Nemse çâsârı sulha rağbet edüp bir küçük elçisi çıkup Belgrad'a geldik.

Andan bizim elçimiz Kara Mehemmed Paşa ile Nemse çâsârına hakîr bile gidüp Alman diyârın niçe zamân ***[85b]*** seyr-i temâşâlar edüp ba‘dehu Nemse çâsârının papinta hattıyla iki buçuk sene yedi krallık yeri bâlâda tahrîr olunduğu vech-i meşrûh üzr[e] yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr edüp üçüncü yılda Budin vezîri Gürcî Mehemmed Paşa'ya gelüp müşerref olduğumuzda {hakîre} Eğre ve Tımışvar ve Varat eyâletlerinin kal‘a yoklamaların ihsân edüp bâlâda tahrîr olunduğu üzre mezkûr eyâletlerin cemî‘i kal‘alarını seyr-i temâşâ ederek kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp Beç ve Prak ve Bahr-i Muhît ve Donkarkız ve Danimarka ve İsfaç ve Çeh ve Tot vilâyetlerinden üçüncü yılda hamd-i Hudâ yine sıhhat [ü] selâmetle mukaddemâ sene (---) târîhinde fethinde bulunduğumuz kal‘a-i Varat'a gelüp vâsıl oldukda Varat vâlîsi Arnavud Hısım Mehemmed Paşa sarâyında meks edüp şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref olup kal‘a-i Varat'ı ve varoşu ve bâğ-ı İremlerin seyr-i temâşâ ederdim, ammâ feth etdiğimizde asâkir-i İslâm elinde harâb u yebâb idi, ammâ şimdi ol kadar ma‘mûr u âbâdân olmuş kim kal‘ası ve rabâtları ve mahallât [ü] cevâmi‘leri ve bâğ u bâğçeleriyle gûyâ bâğ-ı İrem Ürd-i behişt olmuş.

Der-beyân-ı evsâf-ı kal‘a-i vâcibü's-seyr, hisâr-ı üstüvâr-ı Varat

Sene 1071 târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi‘ ibn İbrâhîm Hân asrında be-dest-i Serdâr Köse Alî Paşa bâ-i‘ânet-i Seydî Ahmed Paşa ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve Çatalbaş Paşa ve Hısım Mehemmed Paşa ve Cerrâh Kâsım Paşa ve Abaza Sarı Hüseyin Paşa ve Yentür Hasan Paşa ve niçe vüzerâ ve mîr-i mîrânların i‘ânetiyle kal‘a-i Varat'ı Alî Paşa'nın feth etdiğinin târîhleri budur. Mısra‘-ı târîhi:

Varat'ı aldı adûdan Alî Paşa-yı dilîr.

Diğer târîh-i zîbâ:

Varat alındı. Erdel erzel oldu.

Niçe musanna‘ târîhleri vardır, ammâ bu kadarla iktifâ etdik. Hâlâ bu kal‘a Mehemmed Hân-ı Râbi‘ tahrîri kânûnu üzre başka eyâlet-i vezâretdir.

Taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâssı Rûmeli vezîri hâssı gibi on bir kerre yüz bin akçedir ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve (tîmâr defterdârı) ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar kâtibi ve defter kethudâsı ve kâğıd emîni ve mahlûl kâtibi ve kal‘alar tezkirecisi ve târîhçi efendi ve mukâta‘acı efendi ve şehremîni efendi ve beytü'l-mâl emîni ve beytü'l-mâl kâtibi ve beytü'l-mâl nâ’ibi ve mi‘mâr ağa ve gümrük emîni ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve muhtesib nâ’ibi ve şeyhü'l-beledi ve sipâhîlerin kethudâyeri ve altı oda yeniçeriyle bir müte‘azzım haseki ağa yeniçeri ağası ve üç oda cebecilere cebecibaşı, üç oda topçulara topçubaşı ve lağımcıbaşı ve kumbaracıbaşı ve çalıcı mehterbaşı ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı ve erbâb-ı tîmârı 800 ve erbâb-ı zu‘amâsı 15 neferdir.

Kânûn üzre cümle erbâb-ı tîmârın cebelüleri ile ve paşanın kendü askeriyle sekiz bin asker olur. Ve cümle on iki aded tuğ u tablhâne sâhibi kal‘a ağaları var. Meselâ dizdâr ağa ve sağkol ağası ve solkol ağası ve beşli ağası ve martolos ağası ve gönüllü ağasının sağ kolu ve gönüllü ağasının

solkolu ve yerli topçubaşı ve yerli cebecibaşı ve kumbaracıbaşı misilli ağaları var.

Kal‘a dizdârı her gece kal‘a kapularının miftâhların kapukulu yeniçeri ağasına teslîm eder. Cümle-cümle der-defterde mevcûd u murakkam üç bin aded kal‘a kuludur kim Budin ve Eğri ve Kanije kal‘alarında böyle güzîde asker yokdur. Bu hisâb üzre cümle-cümle hîn-i uruşda mahsûr olma mahallinde yigirmi bin seksen aded asâkir-i pür-silâh mevcûddur. Yigirmi bin asker dahi hîn-i muhâsarada taşra Varat eyâleti kal‘alarından imdâd gelir.

Kânûn üzre şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle tokuz aded nevâhîde üç yüz kırk pâre kimi mutî‘ ve kimi âsî şekilli nâhiye kurâları var. Beher sene kadıya ber-vech-i adâlet altı kîse hâsıl olur. Paşasına kırk sekiz bin guruş cevz-i ma‘dûddan hâsıl olup bâd-ı hevâ [vü] bâc-ı bâzâr panayır bâzârı yerinden sekiz bin guruş dahi olup üç bin asker beslemek fermân olunmuşdur, ammâ taraf-ı pâdişâhîye ıydiyye hedâyâsı vermemek üzre şart olunmuş mansıb-ı bikrdir kim dahi bekâreti bozulmadı. Ammâ gâyet intihâ-yı serhad olmuş nev-feth bir eyâletdir. Bir tarafında cânib-i şarkı vilâyet-i Erdel kâfiri, şimâl tarafında Kurs Macarıyla Orta Macar, garb tarafında Nemse küffârı var. Hüdâ hıfz ede bir serhadd-i sedd-i sedîddir.

Ve eyâlet-i Varat'da cümle dörd sancakdır. Evvelâ; sancağ-ı Senköy [ve] sancağ-ı kal‘a-i Papmezö ve sancağ-ı kal‘a-i Balanoş ve sancağ-ı kal‘a-i Solongar ve nâhiye-i Bihar, sancak beği tahtı olmak içün Hısım Mehemmed Paşa der-i devlete arz edüp henüz Tatar Nasûh ulaklıkla Edirne'ye gitdi, ammâ ma‘mûr sancak olur. Bihar nâhiyesi Erdel diyârının güzîde yeridir kim yedi yüz pâre köylere mâlikdir. Gayri sancakları küçükdür, ammâ re‘â[yâ]ları Tot ve Macar olup gâyet mutî‘lerdir, zîrâ Seydî Ahmed Paşa ile üç sene bu kâfirleri kırup gücile mutî‘ etdik.

Ve dahi eyâlet-i Varat'da elliden ziyâde kal‘alar dahi iki kılıç altında mutî‘lerdir, ya‘nî kâfire dahi harâc verirler, hüsn-i rızâları ***[86a]*** var. Ve on iki bin hâne-i harâc hemân Köpürlü evkâfı var. Mâ‘adâsı mîrî tahrîr olunup Varat kal‘ası kullarının aklâmlarıdır. Ve cümle eyâlet-i Varat'da yigirmi iki bin harâc tahrîr olunup defter-i pâdişâhîye kayd olunmuşdur. Harâç ağasına harâc başına yarım guruş harc-ı ma‘îşet konmuşdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Varat'ı beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Varat Erdel memleketinin sedd-i İskender'i ve Rakofçi Kral'ın tahtı idi. Hâlâ dest-i İslâmda olup Mekke ve Medîne'nin vakfıdır kim on iki bin altun Medîne-i Münevvere'ye surre gider. Ammâ kal‘ası kûh-ı Ulesi(?) dibinde bu kûhun kıblesinde nehr-i Kiriş aşırı bir top menzil[i] ba‘îd mezkûr dağ eteğinde bir vâsi‘ çemenzâr fezâda şekl-i muhammes cümle Şeddâdî tula binâ beş tabyalı bir kal‘a-i ra‘nâdır kim gûyâ bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i Mağosa. Gerçi mezkûr Ulesi dağı kal‘aya havâledir, ammâ mâbeyninde nehr-i Kiriş Şebeş cârîdir.

Bu nehr-i Şebeş Kiriş tâ Erdel vilâyetinde Şebeşvar kal‘asına andan bu Varat kal‘ası dibinden ve handakı içinden cereyân ederek cânib-i garbda Göle kal‘asıyla Sonlok kal‘ası mâbeyninde nehr-i Tise'ye mahlût olur.

Ve mezkûr Ulesi dağı Varat'ın poyraz cânibinde bir püşte-i âlîdir. Hattâ hîn-i muhâsarada bu kûh-ı bülend üzre Yentür Hasan Paşa kal‘ayı bu cebelden yedi pâre top ile döğerdi, ammâ ol kadar zarar isâbet etmezdi, zîrâ hayli mesâfe-i ba‘îdedir ve su aşırı olup deryâ-misâl handak suyu aşırıda olmak ile top güllesi kal‘aya (...) gelüp öyle zarar edemeyüp top gülleleri batup kalırdı, zîrâ kal‘a handakının enniliği kâmil yüz yigirmi adımdır ve deryâ-misâl içi nehr-i Şebeş Kiriş ile leb ber-leb olup kırk yedi arşın derin handak-ı amîkdir kim içinde kadırga avanta edüp pala urup gezinse mümkindir. Bu kadar vâsi‘ handakın suyu içinde tâ handakın o[r]ta yerinde kal‘ayı ihâta etmiş bir

ensiz handak dahi vardır. Ol handak on yedi arşın derindir, zîrâ bu handakın suyu yerlidir. Büyük enli handakın suyun Kiriş nehrinden kesseler ortadaki küçük handakın suyu bâkî kalır. Bu handak içinde gûnâ-gûn hayvânât mâhîler vardır.

Ve bu kal‘anın cirmi dîvâr üzre iki bin beş yüz adımdır. Cümle beş tabya-i azîmdir kim her birinde on ikişer aded kırmızı çullu arabalar üzre balyemez topları var. Lâkin sâ’ir kal‘a gibi tabyadan tabyaya varılmaz. Her tabyanın başka kapuları ve başka cebehâneleri ve başka kapudanları ve başka topçu kulları var ve her tabya üçer köşe olup her köşesinde birer kârgîr kubbeli karavulhâneleri var. Ve her tabyanın handak suyuna nâzır üç aded balyemez şayka topları var.

Ve kal‘a dîvârı handakdan yukaru kırk mi‘mâr arşını bâlâ ve on arşın enli Şeddâdî tula bina ve yigirmi arşın dîvârdan yukaru kûh-ı Demâvend gibi toprak yığılıdır. Bu toprak üzre dahi on arşın enli bir derin handak içre niçe bin muhîl-i şeytanatlar ile âmâde handak-ı bâlâdır. Kıbleye nâzır olan tabyanın temelinden yukaru kal‘a dîvârının nısfında kal‘ayı ihâta etmiş bir musanna‘ taş kuşakdan kal‘a dîvârı dâ’iren-mâdâr tula ve yonma mutarraş ve musaykal taş ile mebnî kal‘a-i kavîdir, zîrâ sene 1007 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis asrında bu kal‘a-i Varat'ı Saturcu (---) Paşa beş ay döğe döğe yere berâber etdi, ammâ cemî‘i asker Varat'ın yedi aded bâğ-ı İrem-misâl varoşlarında zevk u safâ etmede, beşinci ayda berf [ü] bârânın vefretinden ve bârân-ı rahmetin kesretinden ve şiddet-i şitânın tekaddümünden el ayak dutmayup derûn-ı askerde kaht [u] galâ olup Tatar Hân dahi Saturcu Paşa'ya dilgîr olup Kırım'a gitdiğinden hemân asker-i İslâm serdâr üzre gulû edüp cümle asker-i İslâm kal‘a-i Varat altından bî-feth hâ’ib ü hâsir avdet edüp ol şiddet-i şitâda bârgâh [u] büngâh [ve] cebehâne ve hazâ’in-i Âl-i Osmân ile selâmet kal‘a-i Tımışvar'a çıkup meştâ verdiler. Hemân küffâr yüz bin hamd edüp Varat kal‘asının münhedim olan yerlerin taş binâ ile ve kırmızı tula bir sedd-i metîn kal‘a etmişdir kim gûyâ nev arûs kirmândır.

Bu kal‘anın batı tarafına ancak bir kapusu vardır, ammâ üç kat kavî bâb-ı hadîdlerdir. Ve kapu üzre taşdan üstâd-ı mermer-bür sığır başları oymuş kim gûyâ zî-rûhdur. Ve bu sûretlerin iki yanında âdem elleri ve ayakları ve davul ve boru ve gûnâ-gûn cebehâne tasvîrlerin taşdan oyup hâlâ kapu üzre durur gâyet musanna‘ sûretlerdir. Ve bu kapunun iç yüzünde sol cânibinde bir kulle üzre sâ‘at kullesi var, çanının sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olur.

Bu kal‘a içre on dükkân var ve iki hammâm ve yüz elli aded fevkânî kârgîr binâ şindir[e] tahta örtülü musanna‘ askerî odaları ve üç yerde at değirmenleri ve yeniçeri ağası kullesi önünde bir çâh-ı cahîm zindânı var, gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Birkaç küçük meydâncıkları var.

Sitâyiş-i eşkâl-i iç kal‘a

Bu mezkûr taşra kal‘anın içinde iç kal‘a ***[86b]*** gird-â-gird kâmil taşra dîvârı dibinden bin adımdır. Ve beş dâne şâhâne ve serâmed kullelerin ikisi kırmızı kiremit kubbe örtülüdür. Üç aded kullesinde cebehâne ve sâ’ir mühimmât u levâzımât ve zahâ’ir makûlesi mâl-â-mâldir.

Ve bu iç kal‘ada yeniçeri ağası ve yeniçeriler ve cebecibaşı ve cebeciler ve topçubaşı ve topçular ve yerli kulları sâkindirler, ammâ gâyet musanna‘ ve müzeyyen kat-ender-kat kârgîr binâ kiremit örtülü ve şindire tahta ile mestûr ma‘mûr sarâylar var. Bunda sâkin olanların ekseri mücerred askerî tâ’ifeleridir.

Ve bu iç hisârın etrâfında aslâ handakı yokdur, zîrâ büyük kal‘a ortasında vâki‘ olmuşdur. Cümle dörd aded kapusu var, ammâ biri işler, üçü mesdûd durur ve meftûh olan kapu üzre Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ câmi‘i mukaddemâ bir kenîse imiş hâlâ nûr-ı münevver olup ma‘bedgâh-ı müslimîndir. Bu[nun] nâzük musanna‘ nev binâ bir minâre-i serâmed-i ra‘nâsı var kim gûyâ yek pâre

bir serv nahl-i mevzûndur. Ve câmi‘ üzre bir gûne musanna‘ kırmızı kiremit örtülüdür kim gûyâ sihr-âsârdır. Mezkûr âsâr-ı binâlardan mâ‘adâ bu orta hisârda gayri imâret yokdur. Hemân iç kal‘a ortası bir meydândır.

Evsâf-ı taşra varoş

Evvelâ kal‘adan taşra varoşa haşeb cisr ile giderken üç yerden makaralar ile her gece cisri nigehbânlar kaldırup kal‘a cezîre gibi kalır, ammâ handak cisrinden varoşa garb cânibine giderken cisrin sol cânibinde bir üstü tahta şindire örtülü yine haşebden bir musanna‘ lonca köşkü var, cemî‘i şehrin zurefâları ve garîbü'd-diyârları bu köşkde oturup kesb-i tarâvet ederler. Gâyet mesîregâh ve ârâmgâh ve namâzgâh maksûrecikdir.

Ve bu cisr başıyla varoş çârsûsu mâbeyni, ya‘nî kal‘a önü handak kenârınca kal‘ayı ihâta etmiş dâ’iren-mâdâr bir meydân-ı vâsi‘dir kim her gün bu vâdîde âdem deryâsı olup bâzâr durur.

Hamd-i Hudâ şehr-i Varat'ı amâr gördük, ammâ hîn-i fethde harâb u yebâb bırakmışdık. Mukeddemâ bu kal‘a-i Varat dest-i kâfirde iken Melek Ahmed Paşa sadrıa‘zam oldukda Erdel kralı Rakofçioğlu'na iki kerre ulaklıkla bu kal‘a-i Varat'a gelüp görmek [müyesser] olmuşdu.

Kal‘anın cânib-i erba‘asında bâğ-ı İremden nişân verir yedi aded varoş-ı azîmleri olup her birinde birer gün âdem deryâsı olup bâzâr dururdu. Hâlâ ol zamândan berü bu bâzâr kal‘a önündeki meydânda her gün durmak âdet-i kadîme olup cümle re‘âyâ vü berâyâ mahbûbe kızlar ve mahbûbe kâlim avretler gizlice esbâbların bu bâzâra getirüp fürûht ederler.

Bu meydânın kal‘aya nâzır tarafı serâpâ kahvehâne ve bozahâne ve gayri me’kûlât [u] meşrûbât satıcı her esnâf mevcûd dükkânlardır. Ve bu varoşda cümle beş dâne küçük hammâmlar vardır. Biri Ulesi kapusunun iç yüzündedir. Mâ‘adâ dördü büyük çârsû içinde mükellef ü mükemmel hammâmlardır.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Üçü salât-ı Cum‘a edâ olunup cemâ‘at-i kesîreli cevâmi‘lerdir.

Evvelâ fâtih-i Varat **Köse Alî Paşa câmi‘i,** kire[mit] örtülü ve bir mevzûn ve serâmed kârgîr minâreli câmi‘-i cedîddir, ammâ haremi yokdur, zîrâ teng yere vâki‘ olmuşdur. Ve çârsû-yı bâzârın izdihâmı bunda olmak ile cemâ‘ati çokdur.

Bir câmi‘ dahi mahalle içinde **Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘i** la‘lgûn kırmızı kiremit ile mestûr bir kârgîr minâreli ve bir vâsi‘ haremli câmi‘-i ma‘mûrdur, ammâ henüz Köpürlü'den fermân gelüp câmi‘i kurşum örtmek isterlerdi.

Andan bir câmi‘ dahi taş kapusu dibinde **Küçük Mehemmed Paşa câmi‘i** hakkâ kim küçükdür kim ism-i müsemmâsına mutâbık olup sütûhu kiremitlidir, ammâ henüz minâresi yokdur. Bunlardan mâ‘adâ bu varoşda mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle üç aded medrese-i tahsîl-i dâru'l-ulûmdur. Ve cümle dörd aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhândır. Ve cümle iki yerde tekye-i dervîşân-ı zâkirân vardır.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârândır. Ve cümle bir aded imâret-i dâru'z-ziyâfe-i fakîrândır kim Köpürlü Mehemmed Paşa hayrâtıdır. Ve cümle yedi aded sebîlhâne-i cân-sitândır.Ve cümle beş aded hammâm-ı rûşinâdır.

Ve cümle bin aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî kiremitli ve şindire tahta örtülü hânedânlardır. Mukaddemâ kâfir zamânı yedi varoşda cümle on iki bin aded müzeyyen ve ma‘mûr [ve] mükellef sarâylar olduğu manzûrumuz olmuşdu.

Ve cümle üç yüz aded dükkânlardır, ammâ hâlâ sipâh bâzârı ve kal‘a önünde bâzâr yeri dükkânları ma‘mûr u müzeyyendir.

Der-hakk-ı sarây-ı a‘yân: Cümleden paşa sarâyı ve Defterdâr Ahmed Efendi sarâyı ve iç hisârda yeniçeri ağası sarâyı ve Ulesi varoşunda Panço Hüseyin Ağa sarâyı ve Karamânlı Alî Beşe sarâyı ve niçe soba evli ve hammâmlı hânedânlar vardır ancak bunları tahrîr eyledik.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘ası bâğdan ve bâğçeden görünmez olmuş, ammâ mukaddemâ asâkir-i İslâm bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde cümle bâğ u tağı ve hânedânları ve kal‘a bile yanup harâb u yebâb etmişler idi. Hamd-i Hudâ beş yılda yine müzeyyen bâğ u bâğçeler ve müşebbek bostânlar yetişmiş.

Ve bu varoş-ı kebîr şekl-i murabba‘ vâki‘ olup cümle zokakları ilm-i hendese üzre kâfir zamânı sadranç nakşı tarh-ı zîbâ ***[87a]*** olunmuşdur.

Ve bu rabâtın cirmi dâ’iren-mâdâr on bin elli aded germe adımdır. Bu varoş hemân büyük kal‘anın maşrık cânibiyle kıble cânibin ihâta etmemiş. Yohsa mâ‘adâ yerlerin bu varoş devr etmişdir. Ve bunun dahi handakı içinden nehr-i Kiriş devr eder. Cümle etrâfı dolma rıhtım nev binâ sûr-ı ra‘nâ palanka-i zîbâdır kim dîvârı üstünde araba gezse mümkindir. Ve cümle dâ’iren-mâdâr on iki aded metîn ve kavî tabyaları var kim cümlesinin üstleri şindire tahta örtülü sivri sivri tahta bayraklı müzeyyen kıbâbları ve karavulhâneleri var.

Evvelâ cümleden büyük Kadı tabyası ve Alî Paşa tabyası ve Küçük Mehemmed Paşa tabyası ve yeniçeri ağası tabyası ve Hısım Mehemmed Paşa tabyası ve Sinân Paşa tabyası ve niçe sedd-i İskender-misâl tabyalar bu varoşun etrâfin ihâta etmişdir. Ve bir tabyada beşer ve altışar aded şâhî ve kolomburna ve darbzen toplar mevcûddur.

Bu varoş cümle dörd kapudur. Evvelâ maşrık tarafına Alî Paşa kapusu, kârgîr binâ kemerli tahta kanatlı metîn kapudur ve maşrık tarafında öte poyraz cânibine köprü başında Ulesi varoşu kapusu sâde ma‘mûr kapudur, ya‘nî kârgîr kemer değildir. Ve batı tarafına taş kapu cüdrânında taş binâlı kavî bâb-ı kebîrdir. Ve kıble tarafına Değirmen kapusu dahi sâde tahta kanatlı derveze-i kebîrdir.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘ası handakı içinden nehr-i Kiriş cereyân etmek ile mezkûr kapuların önlerinde cümle haşeb cisrlerden ubûr olunup her kapuda ikişer yüz aded pür-silâh kal‘a neferâtları dîdebân ve nigehbânlık edüp her kapu önlerinde lonca köşklerinde oturup bir hây hûy edüp nevbet beklerler. Ve handaklar kenârında ve niçe yerlerde nehr-i Kiriş üzre su değirmenleri deverân edüp dakîk-i rakîk-i beyâz hâsıl olur.

Evsâf-ı bâzâr-ı panayur-ı Varat

Mezkûr Değirmen kapusunun taşrası önünde kal‘adan bin adım ba‘îd kıble cânibinde bir düz fezâda bir azîm çârsû-yı bâzâr dükkânları ve hânları var, ana sülüş bâzârı derler, ammâ niçe dükkânları çalas ve palaş ve malaşdan külbe-i ahzânlardır, ya‘nî kârgîr binâlı dükkânlar değildir. Sayf u şitâda elbette haftada bir bâzâr gün bâzâr-ı azîm olup kırk elli bin re‘âyâ vü berâyâ cem‘ olup bâzâr-ı azîm durdukda paşa askeri ve subaşı ve cümle yeniçeri askerleri pür-silâh gelüp her hafta bâzârı günleri âmâde olup vakt-i gurûbda yine herkes târumâr olup vatanlarına giderler. Bunda bâc-ı bâzârdan mîrî mâl hâsıl olup kal‘a neferâtlarına aklâm kayd olmuşdur. Cümle dörd bin aded dükkânlardır kim vâsi‘ yolları sadranc nakşı tarh olunmuşdur.

Ammâ bu mahalde yıl başında bir kerre küffârın kızıl yumurtasından kırk gün mukaddem yıl bâzârı durdukda Hind ü Yemen ü Arab u Acem'den ve'l-hâsıl cemî‘i ekâlîm-i seb‘adan niçe kerre yüz bin küffâr-ı tüccâr-ı füccâr ve elsine-i muhtelife mahlûku cem‘ olup bu Varat sahrâsı hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâhlar ile zeyn olup yigirmi gün yigirmi gece ayş [u] ışret edüp bir kâr [u] kisb

olup niçe bin yük metâ‘ bozulup fürûht olur ve niçe bin yük vâlây-ı kâlây-ı gûnâ-gûn alınup yük bağlanup niçe Mısır [ve] Rûm hazînesi kâr olur.

Ammâ bu mahalde kırk gün mukaddem Yanova Varat ve eyâlet-i Varat askerleri pür-silâh gelüp kâmil bir iki ay Varat sahrâsında haymeleriyle muhâfaza edüp bâzâr bozulup tavtavlanup savsavlandıkdan sonra Varat vezîrinin izniyle muhâfazaya gelen asâkir-i İslâm herkes vatanlarına giderler.

Devlet-i Âl-i Osmân'da böyle panayurun, ya‘nî böyle bâzâr yeri Ösek kal‘ası panayuru, Dolyan panayuru, Alasonya panayuru, Maşkolor panayurları ve Yanya panayurları gibi bâzâr olur, ammâ bu Varat panayuru gâyet cem‘iyyet-i kübrâ olur, temâşâgâh-ı azîmdir.

Sitâyiş-i varoş-ı Ulesi

Mezkûr büyük varoşun poyraz cânibinde nehr-i Kiriş aşırı Ulesi derler bir varoş-ı azîmdir. Küffâr asrında bu dahi iremezâtdan nişân verir bir hasretü'l-mülûk bâğ-ı Merâm idi. Hâlâ yine amâr olmadadır. Dizdârı ve kal‘a neferâtları başkadır. Cümle altı aded ağalıkdır ve cümle üç yüz neferâtları ve martolosları vardır. Ve rabâtı şekl-i mukavvis nehr-i Kiriş kenârından dağlar eteğine vâki‘ olmuş dolma çit palanka rıhtım dîvârdır kim gird-â-gird cirmi bin seksen aded germe adımdır, ammâ handakları nev-binâ olmak ile henüz tathîr olmamış alçak handakdır. Ve dahi Varat'a nâzır olan tarafından nehr-i Kiriş cereyân etmek ile Kiriş kenârında palanka dîvârı yokdur ve lâzım da değildir. Lâkin ensesinde bayır ve çayır ve bâğlar tarafında palankası ve tabyaları vardır. Ve cümle etrâfında yedi aded tabya-i metînlerdir. Ve cümle iki kapusu var, biri kıble tarafına cisr başında nehr-i Kiriş kenârında büyük varoşa ve kal‘aya gider büyük kapudur. Biri poyraz cânibine nâzır Senköy kapusu. Bu dahi ağaç kanatlı kapulardır.

Ve bu varoş içre üç yüz aded şindire tahta örtülü kârgîr binâ ikişer kat ma‘mûr hânedânlardır. Panço Hüseyin Ağa bunda sâkin olur. Mukaddemâ kefere zamânı bu varoşda bâğ-ı Aspuzu gibi ma‘mûr idi, ammâ Varat kal‘ası fethinden sonra yine küffâr şebhûn ile gelüp bu varoşu ihrâk bi'n-nâr eyleyüp henüz ***[87b]*** yine ma‘mûr olmadadır. Ancak iki kahvehânesi ve beş dükkânı ve bir hânı ve iki mektebi ve bir câmi‘i ve üç mahalle mescidi var. Ve dahi bu Varat'ın mukaddemâ kefere zamânı hânelerinin sütûhları serâpâ kiremit ile mestûr idi, ammâ şimdi ekseriyyâ şindire tahta örtülüdür. Ve bu Ulesi varoşunun ensesindeki dağlar serâpâ bâğlar ve müşebbek bostânlardır.

Der-beyân-ı âb [u] hevâ-yı câvidân: Hevâsı gâyet letâfet-i i‘tidâlde olduğundan halkı tendürüst olup mahbûb u mahbû[be]leri hüsn-i cemâlde ve hevâsı gibi lütf-ı i‘tidâlde meşhûr Macar zenâneleri vardır, ammâ yeni feth olmağile ekseriyyâ âdemleri Rûm âdemleridir. Dahi serhadli Boşnak kavmi azdır.

Der-vasf-ı hubûbât-ı mahsûlât: Sayf [u] şitâda nebâtât-ı sebzevâtı eksik değildir. Hattâ kılçıksız bir gûne deve dişi buğdayı olup andan Haleb kalkanı kadar beyâz sipov ekmek pişirirler kim gûyâ nûrdur. Üzümü ve eriği ve emrûdu ve lahana ve kavunu ve karpuz[u] eyle vefret ü kesret üzre olur kim bir araba kavun ve karpuz iki beşliğe ve bir vukıyye et bir peneze verilir.

Hülâsa-i kelâm gâyet ganîmet vilâyet feth olmuşdur. Cenâb-ı Bârî yârî kılup dest-i İslâm'da ber-karâr kıla. Ammâ cümle re‘âyâsı Eflak ve Tot ve Macar'dır.

Der-medh-i enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayevân: Kal‘a handakı ve şehir içre cereyân eden nehr-i (---) Kiriş Erdel diyârından gelüp nehr-i Tise'ye mahlût olduğu bâlâda tahrîr olunmuşdur, ammâ ol kadar memdûh su değildir, zîrâ ale'd-devâm nûş edenlerin boğazlarında kuşka, ya‘nî ur hâsıl olur. Anıniçün sâhib-i tab‘ olan kişiler ekseriyyâ âb-ı tahûr-misâl kuyu sularından nûş ederler.

Der-kavl-i müneccimân-ı Macar

Bu şehr-i azîm ilm-i usturlâb üzre iklîm-i hâmisde bulunup arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) derîce ve dakîkadır. Şeb-i yeldâsı dahi hem-çünân eyle bulunmuşdur.

Bu şehri murâd [u] merâmımız üzre seyr edüp ba‘dehu Köpürlü oğlu sadrıa‘zam tarafından elçi paşaya gelen emr-i pâdişâhîyi dîvân-ı Varat'da kırâ’at edüp Nemse çâsârı huzûrunda nâme-i hümâyûn kırâ’at olunup akd-i sulh olundukda Nemse çâsârının ricâsıyla bu Varat kal‘ası yanında Hayduşak vilâyeti içinde Seykelhit kal‘ası yıkılma fermânı kırâ’at olundukda hâkim-i Varat Hısım Mehemmed Paşa ve cümle serhad askerleri bu emr-i şerîfe amel edüp,

"Bize enfa‘ olan Seykelhit kal‘asın yıkdırmazız. İnşâallâh anı da Erdel elinden feth edüp içine asker koduğumuzda Varat kal‘amız henüz tâze cân bulup iç el oldukda Sedd-i İskender olup serhadd-i İslâm râhat olur" dedikde getirdiğimiz emr-i şerîfe ve Budin vezîri Mehemmed Paşa fermânlarına ve elçi paşa efendimizin mektûblarına ve Nemse çâsârının sulhnâmeleri sûretine aslâ rağbet ve emr-i pâdişâhîlere itâ‘at etmeyüp Seykelhit kal‘asın yıkmağa ale'l-ittifâk rızâ vermediler.

Hikmet-i Hudâ bu emr-i şerîflere itâ‘at edüp Seykel kal‘asın yıkmadıklarının üçüncü günü taraf-ı şehriyârîden bir selâhor ve hünkâr kapucubaşısı Varat vâlisi Hısım Mehemmed Paşa'ya hatt-ı şerîf gelüp dîvân-ı pâdişâhîde yarlığ-ı belîğ-i şâhî tilâvet olunup mefhûm-ı kelâm-ı hatt-ı şerîf budur kim:

"Sen ki Varat vezîri Mehemmed Paşasın. Hatt-ı şerîfim vardıkda eyâlet-i Varat'da ne kadar asker var ise kalkup Nemse çâsârı dostumuzun ricâsıyla Varat kal‘ası kurbuna Erdel diyârının Hayduşak nâhiyesinde Seykelhit kal‘asın münhedim edüp yere berâber idesin. Ve bizim Varat fethi sulhünde vîrân kalacak Erdel'in Adorban kal‘ası yine Erdel kral-ı la‘în sulha muğâyir iş edüp mezkûr Adorban kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp içine Nemse ve Erdel ve Hayduşak kâfiri askerleri komuş.

İmdi hatt-ı şerîfim vusûl buldukda taht-ı hük[û]metinde olan Varat eyâleti askeriyle kalkup cebehâne ve balyemez toplar dahi götürüp kral çâsâr dostumuzun ricâsıyla Seykelhit kal‘asın harâb edüp bizim tarafımızdan Adorban kal‘asın münhedim edesin" deyü dîvân-ı pâdişâhîde hatt-ı şerîf ve emr-i pâdişâhî kırâ’at olundukda ol ân Varat vezîrinin tuğları ile hayme ve hargâhları Varat'ın Ulesi cânibine çıkup dellâllar nidâ edüp üç günde yigirmi bin asker cem‘ olup beşinci günde Yanova eyâleti askeriyle Cerrâh Kâsım Paşa dahi yigirmi bin askeriyle ve yigirmi şâhî ve üç aded balyemez topların câmûslar keşân ber-keşân çekerek Varat askerine dâhil olup iki vezîr-i rûşen-zamîr bir yere gelüp cümle serhad a‘yânlarıyla müşâvere edüp andan tevekkülen alallâh deyüp yedi balyemez ve kırk şâhî top kırk yedi bin asker-i pür-silâh olup,

Vilâyet-i Varat'dan diyâr-ı Erdel'in Hayduşak vilâyetine ve gayri kılâ‘lara gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Varat altında vilâyet-i Erdel'in ve nâhiye-i Hayduşak'ın ve vilâyet-i Kurs'un ve vilâyet-i Orta Macar'ın ve eyâlet-i Varat'ın ne kadar kefere birovları, ya‘nî hâkimleri ve cümle irşekleri, ya‘nî baş papasları ve cümle nemeşleri, ya‘nî sipâhîleri ve cümle jodojları, ya‘nî ulûfeli askeri cümle Hısım Mehemmed Paşa'ya gelüp "Seferiniz mübârek ola" deyü cümle hedâyâların arz edüp cümle küffâr zâbıtları asâkir-i İslâm'a kulağız olup itâ‘at etmeyen kılâ‘lara Mehemmed Paşa'yı götürürlerdi. Evvelâ Varat'dan cânib-i garba (---) sâ‘atde ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Menzil-i vâdî-i Kral Değirmeni

Hikmet-i Hudâ mukaddemâ sene 1071 târîhinde kal‘a-i Varat feth olup derûn-ı hisârdan emân ***[88a]*** ile taşra çıkan kâfirleri Senköy kal‘asına götürüp sâlimîn ü gânimîn kâfirleri Senköy kal‘asına

teslîm edüp kapudanından Hısım Mehemmed Paşa hedâyâlar alup avdetde bir kemîngâh yerden üç bin kadar küffâr çıkup Hısım Mehemmed Paşa'yı bu Kral Değirmeni mahallinde basup üç sâ‘at bir ceng-i azîm etdik.

Âhır-ı kâr Hısım Mehemmed Paşa kasığından kurşum ile urulup bir kenârda mecrûhan durup kimesne mecrûh olduğun keşf-i râz etmeyüp askeri cenge terğîb edüp hamd-i Hudâ ba‘de'z-zuhr küffâr münhezim olup bu kadar kelle ve esîr ile ordu-yı İslâm'a Varat altında geldikde Hısım Mehemmed Paşa "Ben mecrûh oldum" deyü haber etdi.

Niçe yüz üstâd-ı kâmil cerrâhlar bir yere gelüp Mehemmed Paşa'nın kurşumun kasığından çıkaramadılar. Hikmet-i Bârî yârî kılup bu sefer-i meserretde Mehemmed Paşa ile bu mecrûh olduğu mahalle yine gelüp meks etdikde bir gün mukaddem bu hakîr Mehemmed Paşa'nın kurşum zahmı yerine bir fitîle ile tavşanın yüre[ği] yağın komuş idim.

Hemân ol mahalde Mehemmed Paşa "Bire meded kasığım" deyü feryâd ederken Cerrâh Kâsım Paşa gelüp "Nedir birâder?" deyü Mehemmed Paşa'nın yarasına nice mîl sokdu ise henüz kâğıza sarılmış altı dirhem bir kol tüfengi kurşumu çıkup Mehemmed Paşa kırk koyun kurbânlar edüp üç kîse riyâl guzâta tasadduk edüp zahm-ı rusâsdan halâs oldu.

Hikmet-i Bârî altı yıl mukaddem bu mahalde urulup ve altı sene zahmdâr gezüp yedinci sene gurresinde yine bu Kral Değirmeni yanında ifâkat buldu. Andan ertesi gün yine ala[y-ı azîm] ile taraf-ı garba dağlar ve ormanlar ve mişeyistânlı pusu yerlerin 5 sâ‘atde basîret üzre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn-i Senköy

Senkob dahi derler. Lisân-ı Macar'da (---) demekdir. Bânîsi Betlen Gabor'un cedd-i nâ-pâki olan Bete Gor(?) Kral bânîsidir. Sene 1071 târîhinde Arnavud Sinân Paşa fethidir. Hâlâ Varat eyâletinde başka sancak beği tahtıdır.

Kânûn-ı Mehemmed Hân-ı Râbi‘ üzre 300.000 akçe hâssı var ve 7 aded ze‘âmeti ve 600 erbâb-ı tîmârı vardır. Ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve beş aded kal‘a ağası ve üç bin aded neferâtları ve mükemmel cebehânesi ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâsı var. Ve cümle erbâb-ı tîmârının kânûn üzre cebelüleri ile beğinin dahi askeriyle cümle hîn-i seferde altı bin asker olur.

Eşkâl-i kal‘ası: Varat kal‘asının şimâli ve garbîsi tarafında altı sâ‘at ba‘îd dağlar ve bâğlar ve bataklı yerler içinde bir havâleli zemînde şekl-i muhammes bir kârgîr binâdır, ammâ bir küçük kal‘acıkdır. Lâkin gâyet sarpdır.

Ve gird-â-gird cirmi bin yedi yüz adımdır. Ve şarka nâzır bir demir kapusu var. İçinde Sinân Paşa câmi‘i ve bir mescidi ve cebehânesi ve gılâl anbârı ve on aded dükkâncıkları var, gayri imâret ve hammâmı yokdur. Ve bu kal‘anın evsâfın tahrîr etmek lâzım değildir. Varat kal‘asın gören hemân bunu görmüş olur. Nice kal‘a-i Kapoşvar, Kanije kal‘asına benzerse bu dahi Varat'a müşâbeheti olup gûyâ Varat'ın oğludur. Ve varoşu dahi henüz ma‘mûr olmamışdır. Andan yine şimâl cânibine ma‘mûr u âbâdân kurâlar ve mişeyistân ve dırahtistân ulu dağları geçüp 5 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı hudûd-ı Erdel, ya‘nî kal‘a-i Seykelhit

Sekelhit dahi derler. Evvel ve âhir Erdel vilâyeti kal‘alarıdır, ammâ bânîsi ma‘lûmum değildir. Varat feth oldukda Alî Paşa tahrîrinde bu kal‘a Erdel'in Hayduşak vilâyetinde kalup cemî‘i altı yüz pâre kurâları Macar nâhiyesine tahrîr olunup Varat köyleri oldu. Bu kal‘a bizim Varat kal‘amıza yakîn olmağile Nemse kralı havfinden bu kal‘anın münhedim olmasın hîn-i sulhda ricâ etdi, zîrâ âkıbet-endîş ve dûrbîn-fikr kâfirler böyle mülâhaza etdiler kim

"Osmânlı kal‘a-i Varat'ı aldı. Eğer bu Seykelhit kal‘asın dahi alırsa böyle bir sarp kal‘aya asker korsa cümle vilâyet-i Erdel'i ve cemî‘i Hayduşak ülkesin ve cümleden Orta Macar vilâyetin kabza-i teshîre alır" deyü mukaddem târîh ile bu Seykelhit kal‘asının münhedim olmasın ricâ edüp bizim Serdâr Hısım Mehemmed Paşa kırk bin asker ile bu kal‘a altına vardıkda Nemse çâsârı tarafından dahi kırk elli bin kadar re‘âyâ vü berâyâlar kazmaları ve çapa ve kürekleri ile üç bin kantâr bârûd ve iki bin kadar kazan kumbaralar getirüp kal‘anın her tarafında âmâde etmişler.

Hemân derûn-ı kal‘ada olan Nemse askeri piyâde olup pür-silâh Bihar kal‘asına gitdiler. Ve cümle kal‘ada ev sâhibleri ve re‘âyâ vü berâyâlar ehl [ü] ıyâllerin alup cümle fukarâ küffârlar,

"Hey gidi Seykelhit kal‘ası, senin kıymetin Osmânlı bilmedi. Kâşki Osmânlı elinde olaydı" deyü kal‘adan çıkup ağlaşup feryâd ederek gitdiklerinde hemân kırk elli bin Nemse re‘âyâsı kal‘a-i Seykelhit etrâfina mûr mâra üşer gibi üşüp kal‘aya yigirmi yedi yerde lağımlar kazup bârûd-ı siyâh ile ol nâzenîn kal‘a-i ra‘nâyı "Ender hevâ mu‘allakast" deyüp der-i dîvârların göğe atup cümle âsâr-ı binâları ol fecc-i amîk batak içine düşüp kal‘a bir günde harâb u yebâb olıcak hemân ol ân içinde on iki bin kılıç sâhibi Hayduşak askeri ve re‘âyâları baş kaldırup,

"Bu kal‘amız harâb oldukdan sonra şimden gerü biz Nemse kralına ***[88b]*** tâbi‘iz, Varat kal‘asına tâbi‘ olmazız" deyüp ser-fürû etmeyüp on iki bin kılıç re‘âyâ ve on iki bin askerî kefereler Varat re‘âyâlığından ayrılup gitdiler ve ân-ı vâhidede târumâr oldular. Mel‘ûn Nemse kralı aceb nezâketle azîm re‘âyâ sâhibi oldu, ammâ çi fâ’ide.

Lâkin Hudâ'ya ayândır, kaçan kim elçi paşamızla Nemse kralına Beç kal‘ası içinde buluşduğumuzda akd-i sulh mahallinde Nemse çâsârı elçi paşadan bu Seykelhit kal‘asının münhedim olmasını ricâ etdikde bu ednâ hakîr u fakîr nihânîce elçi paşaya "Rızâ vermen" dedim. Hamd-i Hudâ sözüm te’sîr edüp eyle olup bu kal‘anın inhidâmına izin vermedi.

Âhır-ı kâr der-i devlet tarafina Nemse çâsârı kendü elçilerine haber gönderüp anda sa‘âdetlü pâdişâhdan izin alup hatt-ı şerîf Varat'a gelüp fermân-ı şehriyârî ile kal‘ayı berbâd etdik, ammâ Varat kal‘asına tahrîr olunmuş yigirmi dörd bin re‘âyâdan çıkdık, emir pâdişâhındır.

Ve mezkûr Seykelhit kal‘ası bizim Bihar hudûdunda bir fecc-i amîk bataklık içinde Sedd-i İskender-vâr şekl-i müdevver etrâfında tokuz tabyalı ve kırmızı tula binâlı ve cânib-i garba nâzır bir kapulu bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kirmân idi. Hattâ sâhib-kıran Gâzî Seydî Ahmed Paşa efendimiz ile diyâr-ı Erdel'de kuvvet-i bâzûsiyle yüz altmış pâre kal‘aları kabza-i teshîre alup içlerine girüp cümlesinin hedâyâların almışken ve cümle kılâ‘lar mutî‘ [u] münkâd olmuşken bu Seykelhit kal‘ası sa‘b u metîn olmak ile Seydî Ahmed Paşa'ya bir Girid mankırı vermeyüp bin yedi yüz pâre alarka topu Seydî Paşa'ya atup aslâ uğratmadı. Âhır-ı kâr Seydî Paşa dâğ-ı derûnundan "Olmaya illâ hayr gidi kâfir Seykelhit kal‘ası" deyüp hâ’ib ü hâsir dâğ-ı derûnuyla gitdi.

Ya‘nî tâ bu mertebe sa‘b u metîn deryâ gibi batak içinde bir kal‘a-i üstüvâr idi. Ve sehel bahâne ile dest-i Âl-i Osmân'a girmek mümkin idi kim harâb etmeğe içine girdiğimizde asâkir-i İslâm içinden çıkmasa feth olmuş olurdu, henüz dest-i İslâm'da bir kal‘a-i Kahkahâ olmuş olurdu. Ammâ şimdi her tarafdan fakîr kal‘ayı lağımlar ile harâb u yebâb etdi kim ancak temelleri kaldı. Elhâsıl Erdel'de eyle kal‘a yok idi. Meğer kal‘a-i Karol ve kal‘a-i Gâlu ola.

Andan cânib-i şimâle giderken bu kal‘anın münhedim olduğun der-i devlete arz edüp ba‘dehu cemî‘i asâkir-i İslâm ile cânib-i şimâle 3 sâ‘at dağlar ve taşlar aşup andan 3 sâ‘atde dahi yine şimâle sahrâ-yı Papmezö içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i muhtasar Papmezö

Bu dahi vilâyet-i Erdel'de iken Varat feth oldukda kâfirleri ra‘b u haşyet-i Âl-i Osmân'dan kal‘ayı vere ile verüp cümle cebehânesin Varat'a getirüp hâlâ yetmiş tokuz pâre ma‘mûr nâhiye kurâlarıyla kal‘ası cümle dest-i İslâm'da olup mutî‘ [u] münkâd kurâları ve re‘âyâları vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Kûh-ı Papmezö dâmeninde yüzü Papmezö sahrâsına nâzır şekl-i murabba‘ bir küçücük seng binâ olduğu kadar kal‘a-i ra‘nâcıkdır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine taraf-ı şimâle (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı nâhiye ve kal‘a-i Balanoş

Bin aded ma‘mûr u âbâdân Macar ve Eflak re‘âyâlı müzeyyen kurâlı nâhiye-i kübrâdır kim hîn-i tahrîrde bu nâhiye Varat kal‘asına tahrîr olunmuşdur. Gâyet ganîmet dâr-ı diyâr olup deyyâr bir diyârda mahbûblarının misli yokdur.

Şekl-i hisârı: Bir bayır dâmeninde şekl-i müseddes bir kârgîr binâdır. Bânîsi Süleymân Hân asrında Betlen Gabor Kral binâsıdır kim buna Macar kavmi Betlen Gor derler. Ve lisân-ı Macarda Balanoşvar (---) demekdir. Hâlâ nâhiyesiyle re‘âyâ vü berâyâsı Âl-i Osmân'ındır, ammâ kal‘ası yine re‘âyâ elinde Âl-i Osmân'a tâbi‘ kavmdirler.

.....(2 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i şarka gidüp,

Nâhiye-i Honot ve evsâf-ı kal‘a-i Şebeşvar

Üç yüz aded ma‘mûr u âbâdân kurâlı Honot nâhiyesidir. Askerî kefereleri Hayduşak kavmidir.

Ammâ bu nâhiye içre Şebeşvar kal‘ası bir düz sahrâda ve bir ormanlı kûh-ı bülend dâmeninde olduğu sene 1072 târîhinde Serdâr Alî Paşa ile Erdel gazâsına gidüp Kemen Yanoş Kral'ı katl edüp Apofi Mihal'ı kral etdiğimiz sene bu kal‘a-i Şebeşvar'ı ihrâk edüp mâl-ı ganâ’imin aldığımız sene-i merkûmda mufassal tahrîr olunmuşdur kim tekrâra hâcet yokdur. Andan cânib-i şimâle yine asker-i İslâm ile gidüp,

Evsâf-ı Koze Sonlok nâhiyesi ve sitâyiş-i kal‘a-i Hadatvar

Bu nâhiye-i kübrâ Varat fethinde tahrîr olunup üç yüz pâre âbâdân kurâsına on yedi bin Macar ve Eflak re‘âyâsı dest-i İslâm'da Varat'a tâbi‘ olup kal‘ası dest-i keferede kalmışdır. Hâlâ bir kûh-ı bülend dâmeninde dest-i Orta Macar'da bir küçük Şeddâdî binâ kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde kefere olmak ile girüp temâşâ edemedik, ammâ kapudanları Hısım Mehemmed Paşa'ya hedâyâların getirüp ***[89a]*** asâkir-i İslâm'a azîm ziyâfetler ile top şâdımânları edüp itâ‘at yüzün gösterdiler.

Andan yine semt-i şimâle dağlar içre âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çehivar ve nâhiye-i Beşo Sonlok

İki yüz pâre müzeyyen kurâlarında yedi bin aded güzîde re‘âyâları hîn-i tahrîrde Varat kal‘ası re‘âyâsı kayd olunmuşdur, ammâ kal‘ası Erdel keferesi elinde olup içinde Nemse leşkeri vardır. Cümle asker-i İslâm ile zîr-i kal‘ada tınâb tınâba hayme ve hargâhlarıyla meks edüp kal‘adan top şâdımânları olup Serdâr Mehemmed Paşa'ya ve Cerrâh Kâsım Paşa'ya hedâyâlar iletüp azîm ziyâfetler olup ba‘de't-ta‘âm kal‘a kapudanına ve i[r]şek ve şaglarına azîm ikrâmlar olundu.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Çehivar: (---) (---) (---) (---)

(Evsâf-ı kal‘a-i Şomlu ve nâhiyesi)

Alî Paşa asrında bâlâda tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi,

.....(1 satır boş).....

Andan taraf-ı garba dağlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şomlu ve nâhiyesi

Varat fethi tahrîrinden sonra kal‘ası ve nâhiyesi Erdel keferesi elinde kalup bir metîn sa‘b hisârı vardır. Gerçi dest-i kâfirdedir, ammâ sene (---) târîhinde Alî Paşa ile Erdel'i feth etdiğimizde bu Somluvar kal‘ası Alî Paşa'ya itâ‘at edüp hâlâ yine Serdâr Hısım Mehemmed Paşa'ya itâ‘at edüp şâdımân topları atup askere ve iki vezîre ziyâfetler edüp hedâyâlar verdi, ammâ kefere destinde bu Şomlu azîm nâhiyedir. Leşker-i cünûdu Hayduşak kavmidir.

Tarz-ı tavr-ı kal‘ası:

.....(2 satır boş).....

Andan cânib-i garba gidüp nehr-i Tise kenârında niçe kurâlar ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sakmar ve nâhiyesi

Evvel ve âhir Erdel kralı hükmünde nehr-i Tise kenârında olduğu sene (---) târîhinde Erdel diyârının Seykel vilâyetin Budin vezîri İsmâ‘îl Paşa ile feth edüp mansûr [u] muzaffer ordu-yı İslâm'a dâhil olduğumuzda Tatar askeriyle bu Sakmar kal‘asını Tise kenârında urup ma‘mûr nâhiyesinden yigirmi yedi bin esîr aldığımız bâlâda muharrerdir.

Andan yine taraf-ı şimâle asker ile yine Tise nehriyle gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Aranyoş Megeşvar ve nâhiyesi

Ma‘mûr nevâhîlerdir, ammâ hâlâ Erdel hükmündedir. Bunu dahi sene (---) târîhinde Alî Paşa asrında harâb u yebâb edüp mutî‘ etmişdik. Şimdi hâlâ yine rûy-i itâ‘at gösterüp kapudanı hedâyâlar getirüp azîm ziyâfetler mahallinde top şenlikleri etdi.

Andan yine cemî‘i asâkir-i İslâm ile kâh nehr-i Tise kenârıyla ve kâhîce sahrâlar ve kâhîce dağlar ve mişezârlar içre iktizâ hasebiyle gidüp **kal‘a-i Eçetvar'a** gidüp bu yine Sakmar nâhiyesindedir. Andan,

Kal‘a-i Karol: Bu dahi Sakmar nâhiyesindedir.

Andan **kal‘a-i Kalo ve nâhiyesi,** andan **kal‘a-i Gâlu ve nâhiyesi:** Bu bâlâdaki dörd pâre kılâ‘lar ve nevâhîler ki tahrîr olundu, sene (---) târîhinde Alî Paşa ile diyâr-ı Erdel gazâsına girdiğimizde mezkûr kal‘alar cümle nevâhîleriyle itâ‘at etmeyüp harâb [u] yebâb hânelerin türâb keferelerini esîr-i kebâb etdiğimiz cümle bâlâdaki cildde mufassal mastûrdur. Tekrâr tahrîre hâcet yokdur, ammâ Alî Paşa berbâdından berü amâr olup Serdâr Mehemmed Paşa'ya ve Cerrâh Kâsım Paşa'ya kapudanları gelüp top şâdımânlarıyla hedâyâler getirüp azîm vezni üzre ziyâfetler olundu. Andan yine asker-i İslâm ile,

Evsâf-ı nâhiye-i Saboş ve kal‘a-i İbram

Evvel ve âhir dest-i küffârda ma‘mûr u âbâdân kal‘adır. Alî Paşa asrında bu kal‘aya uğramamışdık, ammâ Saboş nâhiyesin berbâd edüp yedi bin aded penc-i yeki almış esîr alınmışdır. Hâlâ yine amâr olmuş.

Ammâ İbram kal‘ası bir kûh-ı Demâvend-misâl bir kûh-ı serbülendin dâmeninden ba‘îd Sedd-i İskender-vâr kal‘a-i calender imiş. Beş yüz pâre top şâdımânları edüp kal‘a kapudanı ve birovları ve nemeşleri ve irşekleri cümle kal‘a hâricinde serâperde-i serdâra gelüp hedâyâlarıyla ta‘âmların

getirüp ziyâfet-i azîm oldu.

Meğer bu İbram kal‘ası Menûçehr evlâdı Yejderban binâsı olup irs ile intikâl ede ede hâlâ Rakofçioğlu'nun kal‘ası imiş. Üç bin cünûd-ı cünüb leşkere mâlik Şeddâdî binâ-yı ra‘nâ bir kal‘a-i metîndir, küçükdür. Şimâl cânibine Tokay iskelesi ve Tokay kal‘ası karîbdir. Lâkin bu kal‘a-i İbram içine girüp seyr [ü] temâşâ etmeğe içinde olan Nemse kapudanı komadı, ammâ Beç kal‘asında Nemse çâsârı bu hakîre "Yedi krallık yeri seyâhat etsin" deyü hakîre verdiği hatt-ı müstekrehin İbram kal‘ası kapudanına gösterince hemân ayak üzre kalkup hattı yüzüne gözüne sürüp hakîrin destini bûs edüp ol kadar i‘zâz u ikrâm etdi kim bu hakîr ve gulâmlarım âlem-i hayretde kaldılar.

Ba‘[de]hu bu hakîre bir kîse talar guruş ve iki Nemse'nin kuyruksuz atları ve iki sâ‘at ve bir pastav Macar çukası ve altı aded çarhlı kol tüfengleri verüp ***[89b]*** hüddâmlarıma onar Ungurus altunu ve birer donluk çuka ve kumâş verüp bir mülûkâne ziyâfet edüp kal‘adan yedi pâre top atup çâsârın sancaklarıyla kal‘a bedenlerin zeyn etdi.

Andan yine asker-i İslâm ile cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Pulgar ma‘a nâhiye-i kebîri

Nehr-i Tise kenârında bir kûh-ı serbülend üzre şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Mukaddemâ Alî Paşa asrında bunu dahi görmemişdik. Erdel hükmünde kavm-i Hayduşak kolunda bir küçük kal‘adır. Bunlar dahi serdâra itâ‘at etdiler ve serdâra hedâyâlar ve ziyâfetler getirdiler ve top şâdımânları etdiler. Ammâ nâhiyesi gâyet ma‘mûrdur. Ahâlîsi ve kapudanları cümle Seykelhit kal‘asını yıkdığımıza ağlaşdılar. "Kâşki dest-i Âl-i Osmân'da olaydı" dediler. Hattâ bu Pulgar kal‘asından yukaru nehr-i Tise karşusunda dağlar eteğinde,

Kal‘a-i Husvar-ı azîm

Orta Macar hâkindedir. Sene (---) târîhinde Serdâr Alî Paşa ile nehr-i Tise kenârına vardığımızda Serdâr Alî Paşa Kethudâsı Hüseyin Ağa ve Tımışvar vezîri Sarı Abaza Hüseyin Paşa ile nehr-i Tise'yi cümle Tımışvar askeriyle yıldırup karşu tarafda Husvar kal‘asına varup Zolomioğlu'n krallığa taleb etdiğimizde Zolomioğlu'n vermeyüp bizi Husvar kal‘asından küffârın kovduğu ve Husvar kal‘asının evsâfı bâlâda mastûrdur. Ammâ şimdi nehr-i Tise'yi karşu geçüp Husvar kal‘asına varmadık, hemân mesâfe-i ba‘îdeden seyr [ü] temâşâ etdik.

Ba‘dehu nehr-i Tise'den şimâl cânibine iki günde ,

Vilâyet-i Orta Macar'da kal‘a-i Şarbatak

Nehr-i Tise (---) de hakkâ ki bataklık içinde münhedim etdiğimiz Seykelhit kal‘ası ve Kanije ve Ustolni ve Seğitvar gibi batak içinde bir kal‘a-i derbend-i calenderdir. Kapudanları ve birovları ve gayri hâkimleri serdâra hedâyâları ve ziyâfetleri ile geldiler.

Eşkâl-i kal‘a-i Şarbatak:

.....(2.5 satır boş).....

Andan yine cânib-i garba Tise kenârıyla gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Tokay

Kal‘ası nehr-i Tise'nin (---) yalısında Orta Macar hâkinde Topal Palatinuş Hersek'in hükmündedir, ammâ bir vâcibü'l-iber kal‘a-i Sedd-i İskender olduğu bâlâda Alî Paşa asrında merkûmdur.

Andan bir konakda cânib-i şarka gidüp kûh-ı bülendler dâmeninde,

Evsâf-ı bâğ-ı İrem-i ibret-nümâ kal‘a-i Kaşa

Orta Macar ve Kurs banı Macarı hükmünde olduğu bâlâda Alî Paşa asrında murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ etdiğimiz mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi yine temâşâ etdiğimizde bu kal‘a-i Kaşa iremi kurbunda bir vâdîde bir amîk su kuyusu vardır. Ol sudan frengî demir üzre dökseler der-ân ol frengî demir kırmızı bakır olur. Hakîrin gulâmları heybelerinde birer geyim na‘l var idi. Bu suyun evsâfın kulağızlardan istimâ‘ edüp hâtıra hutûr etdi, zîrâ Alî Paşa senesinde bu suyu demire sürüp bakır olmuşdu. Hemân yine heybeden bir geyim na‘l çıkarup bu kuyu suyundan sürünce ân-ı vâhidde na‘ller kırmızı nuhâs-ı hâs olup serdârımız Hısım Mehemmed Paşa'ya ve Cerrâh Kâsım Paşa'ya getirüp gösterdikde anlar âlem-i hayretde kalup fi'l-hâl kendü âdemlerin şîşeler ile mezkûr kuyuya gönderüp suyun getirüp na‘llere sürdüler. Ol ân kırmızı bakır oldular. Meselâ nice kırmızı bakırı sarp sirkeye kosalar fi'l-hâl bakır mahv olup cengârî boya olduğu gibi mezkûr kuyunun suyun demire sürseler ol ân demir kırmızı bakır olur. Kaşa şehri kurbunda meşhûr-ı âfâk kuyudur. [46] Ammâ bu hâk-i pâk-i anber-hâkde çok ibret-nümâlar vardır. Lâkin tahrîr etsek seyâhatimize mâni‘ olur.

Ba‘dehu Serdâr Mehemmed Paşa cümle ihtiyâr umûr-dîdeler ile müşâvere edüp yek-dil ü yek-cihet olup,

Vilâyet-i Hayduşak'a azîmet etdiğimiz konakları beyân eder

Bu hâk-i anber râyihalı zemîn-i mahsûldârda cânib-i kıbleye (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Büyük Adorban

Lisân-ı Erdel'de (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir. Kal‘ası bir vâsi‘ çemenzâr düzlükde Bihar nâhiyesinde şekl-i bâdemî seng-i tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâş sûr-ı üstüvârdır. Hattâ Gâzî Seydî Ahmed Paşa taşra varoşun ihrâk etmişdi. Hâlâ şimdi evvelkiden ma‘mûr olup cümle askerî kefereleri kal‘a-i Varat'a tâbi‘lerdir, ammâ kal‘aları yine Hayduşak kefereleri elindedir ve gâyet ma‘mûr kurâları var. Kal‘asına giremedik, ammâ mesâfe-i ba‘îdeden bir nümâyişli manastırları ve burc-ı bârûları ve tabyaları var müzeyyen kal‘a-i ma‘mûrdur. Andan kal‘a kapudan birovları hedâyâlar ile ziyâfet-i azîmler getirüp top şâdımânı etdiler.

Andan yine yıldız rûzgârı cânibine (---) sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Tatar

Evvel ve âhir dest-i Macar'da vîrândır. İbtidâ diyâr-ı Macaristân'da bu kal‘ayı Menûçehr evlâdları Mâverâü'n-nehir'den bu iklîme gelüp dörd şehzâde-i cüvân-baht Menûçehrzâdeler bu cây-ı menâsda dörd aded toprakdan yığılı kal‘alar binâ ederler. Ammâ taş ve rıhtım dolma değillerdir, ancak bir azîm toprak yığılı handaklı tabur kal‘alarıdır. Anıniçün Tatar kal‘ası derler.

Bu Menûçehr evlâdlarının ***[90a]*** dördüne sâ’ir kefereler su’âl edüp "Siz kimlersiz?" derler. Bunlar dahi lisân-ı Fârisî ile "Biz Mençâriz", ya‘nî biz dörd âdemiz demek olur. Gide gide bunlara mençâr mençâr deye deye galat olup tahfîf-i kelâm ile Macar dediler. İmdi Macar mençâr'dan galat-ı meşhûrdur.

Anıniçün lisân-ı Fârisî'den Macar lisânı peydâ olup ekseriyyâ lisân-ı Macar'da ba‘zı Fârisî lugatlar çok isti‘mâl olunur.

Meselâ lisân-ı Macar'da "*İn tudom makı penlatot*", ya‘nî "Ben kendi gözümle gördüm" ve hisâblarında *hatvan, hitvan, kılınçvan, tisvan, saz* lafzı misilli kelimâtları vardır. Ve Macar'ın aslı

Menûçehr'dendir ki milel-i kadîmdir.

Ve hâlâ bu toprak kal‘aları bir varoş-ı azîmdir, ammâ topları ve tüfengleri yokdur. Ve hâlâ Varat kal‘asındaki Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘inin evkâfıdır. Lâkin re‘âyâsı Macar'dır, hâki Hayduşak toprağıdır. Ammâ bu Tatar kal‘asının bir eşi dahi Eğre kal‘ası kurbunda Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis kim fâtih-i Eğre'dir, anın yedi kral ile ceng edüp bozulduğu ve sonra kâfiri münhezim etdiği Hırıştoş yaylasında Menûçehr evlâdlarının bir kal‘ası dahi toprakdandır, ol dahi harâb-ender-harâbdır, ammâ bu Hayduşak'daki ana göre ma‘mûrdur.

Ba‘dehu bu Tatar özünden cânib-i şimâle 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kiş Karaki

Lisân-ı Erdel'de (---) demekdir. Bânîsi yine Menûçehr evlâdlarından Nagban Ejder binâsıdır. Niçe mülûk amâr edüp elden ele girüp hâlâ Erdel kralı Apofi Mihal hükmünde Hayduşak nâhiyesinde bir sahrâ-yı lâlezâr çemenzâ[r]da bir metîn kal‘adır, ammâ merhûm Gâzî Seydî Ahmed Paşa {ile} bu kal‘aya amân u zamân vermeyüp varoş-ı azîmin ihrâk edüp niçe bin esîr ü mâl-ı ganâ’im almış idik, ammâ ba‘de'l-feth-i Varat bu kal‘a re‘âyâları cümle mutî‘ [u] münkâd olup Köpürlü Mehemmed Paşa evkâfı olmuşdu.

Andan taraf-ı garba (---) sâ‘at ma‘mûr [u] âbâdân kurâlı hânedân-ı müzeyyeneler ve sahrâlar ve dağ u râğ u bâğlar geçüp,

Evsâf-ı varoş-ı azîm Dobroçin

Evvel ve âhir Süleymân Hân'dan berü bu varoşun re‘âyâları mutî‘ [u] münkâdlardır. Tahrîr-i kadîmde Eğre eyâleti aklâmı idi. Şimdi Varat eyâletine tahrîr olundu. Her sene pâdişâha kırk bin aded Ungurus altunu harâc verirler. Ve Budin ve Eğre ve Varat ve Yanova paşalarına niçe yüz pastav çuka ve gayri gûnâ-gûn hedâyâlar ve hınto arabalar verirler. Bu varoş cümle on iki bin sekiz yüz aded serâpâ şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr dâr-ı menhûsları var. Ve on iki aded elleri gümüş deyenekli birov hâkimleri var.

Ve cümle kırk aded kal‘a-misâl manastırları var. Ve cümle üç yüz aded çuka dokunur dükkânları ve gayri beş yüz aded kâmil dükkânlarında cümle avretler bey‘ [u] şirâ ederler. Ve cümle üç yüz aded şâhrâh pâk zokakları var. Ve cânib-i erba‘ası fecc-i amîk handakdır. Ve cümle etrâfında altı aded tedribe kapuları vardır. Bu varoş handakıyla kal‘adan sarpdır.

Ve cümle etrâfında yetmiş yedi bin kadar dağlarında bâğlardır. El-hâsıl Macar diyârının Mısr'ıdır. Gâyet ucuzluk ve ganîmet mahsûldâr sahrâları var kim serâpâ mezâri‘ât ve müşebbek bostân ve bâğâtlardır.

Memdûhâtından al ve beyâz üzümü ve eriği ve emrûdu ve hâs ve beyâz sipov ekmekleri rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Süleymân Hân Budin'i sene (---) târîhinde Alman kralı elinden kabza-i teshîre aldıkda bu Dobroçin re‘âyâsı Süleymân Hân'a "Gazân mübârek ola" deyü iki çift ekmek getirirler, her bir ekmeği yüzer çift câmûs kızaklarla çeküp Süleymân Hân'a hedâyâ verdiklerinde Süleymân Hân, "Vilâyetiniz ganîmet olup evlâdlarınız çok ola" deyüp ellerine mu‘âfnâme verüp hâlâ evlâd [u] ensâbları çok olup âdem başına birer altun harâc ve aded-i ağnâm ve bâğ hakkı verirler, gayri tekâlîfden mu‘âflar iken şimdi Varat kal‘ası ta‘mîrine imdâd eder oldular.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Bunda dahi serdâra azîm hedâyâlar ile ziyâfetler edüp andan cânib-i şimâle dağlar ve korular içre ma‘mûr kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Poçay

Lisân-ı Erdel'de (---) (---) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ kadîm-i evvelden berü Erdel kralı hükmünde idi. Şimdi Varat eyâletinde kal‘ası ve nâhiyesinin cümle harâcı Varat kulu aklâmıdır. Lâkin varoşunu Varat fethinden evvel Seydî Ahmed Paşa ile ihrâk etmişdik ve kal‘asından amân ile yetmiş kîse mâl alup guzâta bahş-ı kalenderî etmişdik. Hâlâ ol zamândan berü varoşu ma‘mûr u âbâdân olmuş. Kal‘ası bir gölün sâhilinde şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Hâlâ kal‘a içinde ma‘mûr tahta örtülü evleri ve deyrleri vardır. Ammâ taşra varoşu handaklı metîn rabâtlıdır. Ve etrâfında nâhiyesi dahi ziyâde ma‘mûr olup Varat kal‘ası aklâmı tahrîr olunmuşdur.

Andan yine sahrâları ve dağları ve bâğları geçüp 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Küçük Adorban

Varat sulhünde eyâlet tahrîr olunup kal‘ası bir püşte-i âlî üzre iken münhedim olup nâhiyesi kal‘a-i Varat vezîrine hâs kayd olmuş idi, ammâ şimdi Erdel kralı olan ***[90b]*** Apofi Mihal Kral sulha muğâyir bu kal‘a-i Küçük Adorban'ı ta‘mîr ü termîm edüp içine asker koduğu taraf-ı şehriyârîye arz olunup ale't-ta‘kîb sa‘âdetlü pâdişâhdan hatt-ı şerîf gelüp,

"Kal‘a-i Adorban-ı Sağîr'i dest-i küffârdan kabza-i teshîre alup kal‘asın yine hâke berâber edesin" deyü Hısım Mehemmed Paşa'ya hatt-ı şerîf gelen kal‘a budur.

Hemân ol ân Serdâr Mehemmed Paşa bu kal‘a altında meks etdikde kal‘aya amân u zamân vermeyüp azharun mine'ş-şems cümle guzât meterise girüp ancak dö[r]d aded balyemez topları kal‘anın sîne-i pür-kînesine vurunca kal‘anın niçe yerden burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenleri hevâya türâb olup kal‘a münhedim olduğun derûn-ı hisârdan küffâr görüp "El-amân ey güzîde-i asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp fi'l-hâl serdâr tarafına dendân-ı bedenlere beyâz emân bayrakların diküp ve haçlı peykerlerin ser-nigûn edüp vere ile kal‘ayı verdiler.

Ve cümle küffâr silâhsız kal‘a-i Poçay'a cân ber-cehennem gidince derûn-ı hisâra asker-i İslâm girüp fermân-ı şehriyârî ile kal‘anın der-i dîvârların iki günde hâke berâber edüp cümle cebehâne ve topları ve sâ’ir mühimmâtların kal‘a-i Varat'a gönderdiler. Ba‘dehu bu kal‘a inhidâmına hatt-ı şerîf ile gelen Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âlî Mustafa Ağa der-i devlete gitmeğe me’zûn oldukda hemân hakîr dahi *evvelü'r-refîk sümme't-tarîk* [47] deyüp Serdâr Mehemmed Paşa'dan ve Cerrâh Kâsım Paşa'dan me’zûn olup birer kîse harc-ı râh ve üç at ve üç re’s Macar köleleri [ve] niçe gûne ihsânlar ile refîkler alup kapucubaşı Tımışvar tarafına gidüp hakîr Erdel kralına varmak murâd etdiğimde Serdâr Mehemmed Paşa ve Kâsım Paşa'dan Erdel kralına mahabbetnâme mektûblar alup asâkir-i İslâm mansûr [u] muzaffer serdârlarıyla cânib-i Varat'a, Kâsım Paşa taraf-ı Yanova'ya giderken anlar ile vedâlaşup bu hakîr,

Küçük Adorban kal‘asından Erdel kralına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ cümle refîklerimiz ile cânib-i kıbleye 8 sâ‘atde dağlar ve taşlar ve sa‘b yollar aşup nâhiye-i Bihar'da

Karye-i Mirfat: Kasaba-misâl bin hâneli Saz Macarı köyüdür. Hâlâ Varat kal‘asına tâbi‘dir. Andan yine maşrık tarafına kûh-ı bülendler ve sahrâlar geçüp 7 sâ‘atde Karesi nâhiyesinde,

Karye-i Sivac: Bir ulu nâhiye-i ma‘mûrede Sivac köyü, mâ-tekaddem Erdel'in idi. Hâlâ kal‘a-i Varat'a tâbi‘dir. Andan yine cânib-i maşrıka giderken niçe kurâları geçüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hâzırbâş, ya‘nî dâr-ı savaş hisâr-ı Halmaş

Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ lisân-ı Macar'da Halmaş (---) demekdir. Bunu dahi sene (---)

târîhinde Seydî Ahmed Paşa ile berbâd etmişdik, hâlâ ma‘mûr olup kal‘a-i Varat'a tâbi‘dir. İçinde Erdel küffârı vardır. Bir azîm nâhiyesi var, cümle Varat'a tahrîr olunmuşdur, ammâ kal‘ası şekl-i müselles havâleli bir Şeddâdî taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Halmaş yaylağı dibine vâki‘ olmağile havâleli yerleri cümle bâğlardır. Ve garb tarafı Çehikad nâhiyesidir kim azîm nevâhîdir. Hayduşak kâfirine tâbi‘lerdir. Seykelhit kal‘asın münhedim edeli mezkûr Çehikad re‘âyâsı Varat'a gelmez oldular. Ve Hayduşak kâfiri de hâzır-mânde olup Nemse çâsârına tâbi‘ oldular. Andan maşrık tarafına 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı sevâd-ı azîm, şehr-i kadîm varoş-ı Bihar

Erdel vilâyetinde böyle bir ma‘mûr [u] âbâdân bâğ-ı İrem-misâl şehr-i azîm ve nâhiye-i kadîm yokdur. Tâ Menûçehr evlâdları zamânından berü mesken-i dâr-ı kadîmleri vardır. Ve böyle bir nebâtât [u] giyâhât mahsûlâtlı dâr-ı deyyâr görmedim. Hattâ ibtidâ Seydî Ahmed Paşa ile ba‘dehu iki kerre Serdâr Alî Paşa ve Küçük Mehemmed Paşalar ile bu nâhiye-i azîmden yetmişer seksener bin esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’imler alup bu kadar bin asker-i İslâm ile sahrâsında Tatar-ı sabâ-reftâ[r] dahi meks edüp niçe kerre yüz bin devâbbât makûleleri nebâtât mahsûlâtların yeyüp deryâda katre ve güneşde zerre eksilmez idi. Hattâ Alî Paşa ile sene (---) târîhinde gitdiğimizde bu şehr-i Bihar'ı harâb [u] yebâb etmişdik, hâlâ altı seneden berü evvelkiden müzeyyen ve ma‘mûr u âbâdân olup ba‘zı kurâları kal‘a-i Varat'a tâbi‘dir, ammâ şehri nehr-i Şamos kenârında bir bâğ-ı İremdir. Birov hâkimlerinin rivâyeti üzre yigirmi üç bin şindire tahta örtülü dâr-ı menhûslardır. Ve yetmiş aded düyûr-ı kebîr ve manastırlar ve üç yüz elli âsiyâblar ve iki bin aded dükkânlar ile ârâste ve yetmiş bin bâğ-ı İremler ile pîrâste olmuş şehr-i iremezâtdır.

Âb [u] hevâsının letâfeti ve mahbûb u mahbûbesinin letâfeti bir diyârda yokdur kim cümle nisvânları sâhib-i cemâl ve latîfü'l-i‘tidâl hûb-manzar ve perî-peyker nisvân-ı bintânları var kim söze gelseler Macarca bedî‘u'l-beyân ve fasîhu'l-lisân kelimât ederler.

Memdûhâtından beyâz ve hâs sipov ekmeği ve gûnâ-gûn âlûsu ve elvân emrûdu ve envâ‘ından la‘l-gûn yanaklı elması gâyet memdûhdur. Hattâ meyvelerin sâ’ir ekâlîme hedâyâ götürürler, henüz letâfet [ü] halâveti bâkî kalır ve tûl-ı zamânda meyvesine aslâ tağayyür gelüp lezzeti bozulmaz.

Ve bu şehrin cânib-i etrâfı bâğlar ve müşebbek bostânlar ve bâğçeler var kim gül-i gülistânları içre cârî âb-ı revânları kenârında kâh-ı Havarnaklarda kesb-i tarâvet edüp bilâ teşvîş ayş [u] nûş edilir. Ol murğzâr bâğlar içre bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhân asvât-ı hazînleri âdeme rûh-efzâ safâlar verir.

Ve dahi memdûhâtından hâk-i anber-pâkinin tîn ma‘cûnundan fağfûr-i Çîn-misâl kâseler ve rindiye(?) ve surâhî kûzeler olur kim bir diyâra mahsûs değildir. Hattâ bu abd-i kemter seyishânelerin gırârelerine birkaç elvân kâse ve bardaklar koyup Rûm'a getirdim. Görenler ***[91a]*** kâr-ı Portakal zann etdiler.

Elhâsıl cemî‘i kefereleri ve nisvân-ı sâhib-isyânları cümle hezârfen pür-ma‘rifet âdemleri vardır. Bu şehirde hakîre çok ri‘âyet edüp iki yüz aded pür-silâhlı refîk kefereler verüp Hısım Mehemmed Paşa'nın verdiği refîkler gerüye dönüp gitdiler.

Ba‘dehu bu şehr-i Bihar'dan kalkup 5 sâ‘atde cânib-i cenûb tarafına ma‘mûr kurâları geçüp yine,

Sitâyiş-i nâhiye-i Bele Sonlok

Mukaddemâ asker-i İslâm ile yigirmi gün mukaddem bu nâhiye-i Beleşo Sonloğ'un bir cânibinde meks etmişdik. Şimdi karye-i Frav kurbunda meks etdik. Lafz-ı Frav kral avretlerinin ismidir. Bu karye kral avreti hâssı olmağile Frav köyü derler, gâyet ma‘mûr köydür kim Erdel'e tâbi‘dir. Ve bu

mahalde bizim Varat kal‘asına tâbi‘ köyler tamâm ve dahi Varat'dan berü ubûr etdiğimiz el vilâyet cümle Erdelistân'dır, ammâ re‘âyâları ve niçe bin kurâları Varat eyâletine ze‘âmet ve tîmâr ve hâss-ı vüzerâ ve hâss-ı defterdâr ve defter emîni hâsları kayd olunmuşdur. Andan cânib-i şarka 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Köyvar

Lisân-ı Macar'da taş kal‘a demekdir, ammâ serhad kavmi bu kal‘aya Çatal kal‘a derler, zîrâ hakîkatü'l-hâl iki çatal püşte-i âlî üzre karşu karşuya iki kal‘adır, ammâ yine biri birine gidilir bir kal‘a-i üstüvârdır.

Sene (---) târîhinde Serdâr Alî Paşa'ya itâ‘at etmeyüp belki binden ziyâde toplar atdı. Ol gece Melek Ahmed Paşa efendimiz Rûmeli eyâletine mutasarrıf olmağile Rûmeli askerinden nısfu'l-leylde üç bin asker-i pür-silâh pusuya koyup kendüleri ale's-sabâh kâfire bek gösterdikde hemân küffâr-ı hâksâr bu kal‘a-i Köyvar'dan domuz sürüsü gibi çıkup görünen askerimiz üzre hov edüp bir hayli ceng [ü] cidâlden sonra bizim askerimiz yan verüp firâr eder şeklinde oldukları gibi küffâr-ı dûzah-karâr askerimizin akîbine düşüp kovarken kal‘a geriden hayli alarka olduklarında hemân Melek Ahmed Paşa efendimizin geceden kemîngâhlara koduğu asker-i İslâm ejder-i heft-ser gibi pusudan sadâ-yı Allâh Allâh ile çıkup küffâr iki asker ortasında kalup topa tutulmuş maymûna küffârı kıra kıra cân kurtulmayup bu kadar mâl-ı ganâ’imle guzât-ı Rûmeli muğtenim olup aşağı dere kenârındaki varoşu ihrâk etdiler.

Ammâ şimdi içinde iki gece mihmân olup kapudanıyla ba‘zı kelimât ederken Melek Ahmed Paşa'nın bunları kırdığın yâd etdim. Kendüler de ta‘accüb edüp,

"Bize Seydî Paşa bile garîm olamadı, ammâ gidi Melek Paşa baba bize ey kılıç urup çok mâl aldı" deyü pesend etdiler. Biz dahi kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp tarz-ı tavr-ı binâsına ta‘accüb etdim. Acîb ü garîb ve metîn ü Sedd-i İskender-misâl kal‘a imiş. Bu kal‘a gerçi Erdel'e tâbi‘dir, ammâ Rakofçioğlu mürdenin mülk-i mevrûsu olmağile üçer bin askeriyle Rakofçioğlu anasına tâbi‘lerdir. Lâkin Şamos nehri aşırı kıble tarafında bir hayli mesâfe-i ba‘îd[e] yerde havâlesi vardır.

Bu kal‘ayı temâşâdan sonra kıble tarafına 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Küre: Macar köyüdür. Andan 4 sâ‘at yine cânib-i kıbleye giderken nehr-i Şamos kenârında,

Menzil-i karye-i Uranyar ya‘nî Ağalar köyü demekdir. Gâyet ma‘mûr u müzeyyen kend-i azîmdir.

Andan yine taraf-ı kıbleye giderken yine nehr-i Şamos kenârında ma‘mûr köyler ve niçe sarplık dağlar ve dere ve depeleri ve belen yerleri (---) sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Şamos

Bu dahi sene (---) târîhinde Alî Paşa'ya itâ‘at etmeyüp varoşu ihrâk olundu idi, ammâ şimdiki hâlde evvelkiden ma‘mûr olmuş. Kal‘ası bir gölün içinde Şamos nehrinin Varat kal‘amız tarafında değildir, beri Erdel tarafında Beleşo Sonlok nâhiyesindedir, ammâ Şarbatak ve Seykelhit ve Kanije gibi bataklıkda sarp kal‘adır. Lâkin mesâfe-i ba‘îdede havâlesi vardır. Andan (---) sâ‘at şarka gidüp,

Evsâf-ı şehr-i Dejvaroş

Bunu dahi sene (---) târîhinde Alî Paşa ile geldiğimizde eyle ihrâk bi'n-nâr etmişdik kim görenler, "Âyâ bunda âsâr-ı binâdan bir eser var mıydı?" derlerdi. Hâlâ ol kadar ma‘mûr olup bâğ-ı İrem-

vâr bir şehr-i cedîd olup kal‘a-misâl manastırlar ve hân ve sarây ve dekâkînler ile müzeyyen şehr-i ma‘mûr olmuş, ammâ kal‘ası olmamak ile şehrin etrâfına yalın kat çit palanka ile ka‘r-ı azîm handaklar kesüp yedi yerde cisrli kapular etmişler.

Andan yine cânib-i kıbleye ma‘mûr yerler geçüp ve ibret-nümâ temâşâlar edüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kolojvar

Bu hakîr bu kal‘aya yedi kerre gelmek vâki‘ oldu. Üç kerresi Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrıa‘zamlıkdan sene 1062 târîhinde ma‘zûl olup Silisre eyâletine mutasarrıf iken Rakofçioğlu isyân edüp Leh vilâyetini kabza-i teshîre almağa giderken Silisre'den ılgar ile Erdel vilâyetine girüp Rakofçioğlun bu Kolojvar'da bulup Melek Paşa efendimiz mektûbların verüp yine Rakofçi'den mektûblar alup gitdim ve yine iki kerre geldim.

Âhır-ı kâr dördüncü gelişimiz sene (---) târîhinde Gâzî Seydî Ahmed Paşa ile gelüp bu Kolojvar kal‘ası sahrâsında Rakofçi'nın yüz seksen bin cünûd-ı cünüblerin dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçirüp Rakofçizâde mel‘ûn kral dahi bu cengde mecrûhen firâr edüp anasının Namin kal‘asında cân ber-cehennem mürd olup devlet-i Âl-i Osmân'da serhadd-i Tımışvar emn [ü] emânlar oldu.

Beşinci gelişimizde sene (---) târîhinde Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa ile bu Kolojvar'a geldik.

Altıncı gelişimiz yine Alî Paşa ile avdetde uğradık. ***[91b]*** Hâlâ bu Kolojvar'a yedinci gelişimizdir. Hattâ bu hakîrin bu Erdel diyârıyla Leh ve Maskov kâfiristânların ol kadar kesret üzre seferler edüp vefret üzre temâşâlar etmişimdir ki bir dahi görmeğe nefret etmişim, ammâ Cenâb-ı Bârî yârî kılup yine gelüp seyâhat etdik.

Ammâ bu kal‘a-i Kolojvar tâ Erdel diyârının ortasına vâki‘ olup kal‘a-i azîm ve metîn kavî olduğu bâlâdaki kürrâs cildlerimizde mufassalan tahrîr olunmuşdur. Lâkin bu kal‘a nehr-i Şamos'dan uzakdır. Ve nehr-i Şamos'un Varat kal‘amız tarafında Varat'a üç merhale yer olup Macar hudûdundadır. Ve bu mahalle dek tahrîr olunan Erdel kal‘aları Varat'dan gün doğusu tarafına vâki‘ olmuşlardır, ammâ bu Kolojvar kal‘asından tâ Erdel Belgradına varınca kıble cânibine gidilir.

Bu Kolojvar kal‘asında bu hakîr istimâ‘ etdim ki Erdel kralı Apofi Mihal Hayduşak vilâyetine gitmiş. Bi'z-zarûrî biz dahi geri dönüp ol taraflara gitmek iktizâ edüp Kolojvar'dan kâh şimâle ve kâh garba ve kâhîce cenûb taraflarına bir hafta gezüp niçe kurâ ve kasabât ve kılâ‘ları seyr [ü] temâşâ etdiğimiz yerler çokdur, ammâ gayri meşhûrların zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmayup niçe menâzillerin dahi esmâları ma‘lûmumuz olmayup evsâfları tahrîr olunmadı. Andan bir menzil-i gümnâmdan kalkup 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gâlu

Lisân-ı Macar'da (---) demekdir. Mukaddemâ Rakofçi la‘înin tahtı olduğu bâlâda Alî Paşa'da tahrîr olunmuşdur, zîrâ bu kal‘a-i hasîn ü metîn Alî Paşa'ya itâ‘at etmeyüp varoşu ihrâk olunup bî-hadd ü bî-hisâb mâl-ı menâl alınmışdı. Şimdi gâyet ma‘mûr gördük. Kal‘ası bir vâsi‘ öz içinde şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ-yı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Ve bu mahalle nehr-i Şamos maşrık tarafından gelir âb-ı hayât sudur. Bu kal‘ada bir gece mihmân olup kapudanından ihsân ve refîkler alup nehr-i Şamos'ı atlar ile ubûr edüp 7 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâları ve mezra‘aları geçüp andan,

Menzil-i karye-i Linse, andan yine 5 sâ‘atde semt-i garba gidüp

Evsâf-ı şehr-i Samoç

Bunu dahi Alî Paşa asrında berbâd etmişdik. Hâlâ ma‘mûr olmuş. Şehri nehr-i Şamos kenârında

temâşâgâh bir bâğ-ı Merâm'dır. Bu mezkûr Şamos nehri tâ Senyal dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Tise'ye karîb cereyân ederek yigirmi pâre kılâ‘lardan kal‘a-i Sakmar ve kal‘a-i Karol ve kal‘a-i Eçetvar ve kal‘a-i Namin ve kal‘a-i Kalo sahrâlarında niçe varoşlara ve niçe nâhiyelerin kurâlarını bu nehr-i Şamos saky edüp kal‘a-i Kalo nâhiyesinde nehr-i Tise'ye mahlût olduğu bâlâda musarrahdır. Andan 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı varoş-ı Tuzda

Bu mahallin dağlarından kaya kaya tuz keserler. Bu ibret-nümâyı görmeyen cihânı geşt etdim, demesin. *El-ıyâzu billâh* ka‘r-ı zemînin tuz çıkar gârlarına kanlı ve hırsızlar koyup tuz keserler. Aslâ âdeme benzemez bir alay gul-beyâbâna benzer âdem sıfatlı mücrimlerdir kim Ferhâd gibi Ferhâdî külünkler ile kûh-ken-misâl cibâl-i müntehâları mağâra mağâra delüp tuz çıkarırlar. Kırk bin altun hâsıl olur emânet-i azîmdir. Cemî‘i serhadlere tuz bu Turda şehrinden gider, gâyet lezîz tuzdur ve halkı cümle tuzculardır. Hattâ Alî Paşa sene (---) târîhinde bu şehri vîrân edüp niçe yüz esîr alduğu bâlâdaki cildde mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi acâ’ib ma‘mûr u âbâdân olup tuz gârlarını seyr [ü] temâşâ etdik, *ne‘ûzü billâh.* Andan 6 sâ‘at kıble tarafına gidüp,

Karye-i ma‘mûr Dijle: Henüz bir kasaba-misâl amâr olmuş. Andan 5 sâ‘atde ovaları ve ma‘mûr kurâları ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Entivar

Bu dahi sene (---) târîhinde geldiğimizde bir ma‘mûr ve müzeyyen küçük kal‘a ve bir azîm âbâdân varoş idi. Budin vezîri Çarkacı İsmâ‘îl Paşa Budin askeriyle vîrân ve ihrâk ve gâret edüp cümle halkın esîr-i kebâb etdiği bâlâda merkûmdur, ammâ şimdi evvelkiden bin kat a‘lâ ma‘mûr olmuş, ammâ kal‘ası dahi ta‘mîr ü termîm oluyordu. Ve kal‘asının havâlesi olan dağlar bâğlardır. Ve mahbûb u mahbûbeleri ve halkı tabbâğlar ve tendürüstlerdir, zîrâ âb [u] hevâsı ve binâsı ve mezra‘aları çokdur. Andan (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı Varoş-ı Zenvar

Mâ tekaddem kal‘a imiş. Sene (---) târîhinde Yanova beği Tatar Hân Kardaş Kazak'la bu mahalle gelüp bu kal‘ayı berbâd edüp hâlâ hâli üzre kalmış, ammâ bir ma‘mûr u müzeyyen varoş-ı azîmi var kim misli Orta Macar diyârında meğer Dobroçin şehri ola. Alî Paşa asrında ihrâk olup hâlâ yine amâr olmuş. Hakîr mukaddemâ görmemiş idim. Bir dağ dibine vâki‘ olmuş sâfî bâğ u bâğçeler içinde âb-ı revânı(?) firâvân bâğ-ı İrem-misâl bir varoş-ı âbâdândır kim hâlâ bî-bedel ve bî-adîldir.

Andan (---) sâ‘at kıbleye dağlar aşup bizim Yanova kal‘amızla Göle kal‘amıza uğrayan nehr-i Kiriş'in başından atlar ile geçüp andan kıble tarafına dağlar aşup,

Menzil-i karye-i Jidek: Ol kadar ma‘mûr köy değildir. Andan 3 sâ‘atde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Şebeşvar: Serasker Alî Paşa ile vardığımızda berbâd etmişdik. Şimdi evvelkiden bin kat ziyâde ma‘mûr u âbâdân gördüm. Andan kıble tarafına (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kılbın: Mürd olan Köpürlü vezîrin çerâğı Barçay Kral'ın hâssı köyüdür. Andan bir sâ‘at ismi ma‘lûmum değil bir küçük varoşu ve (---) sâ‘at dahi gidüp dağlar içinde,

Menzil-i karye-i Bonaç: Gâyet ma‘mûr köydür ve re‘âyâsı cümle ***[92a]*** Kara Eflak keferesidir. Bu mahalden tâ Saz Macarı vilâyetine varınca cümle re‘âyâsı Kara Eflak'dir, zîrâ Eflak vilâyetinde beğleri gâyet ziyâdesiyle zulm eylediklerinden cümle Eflak re‘âyâsı "Adl-i adâletdir" deyü Erdel diyârında tavattun edinüp krala birer altun har[â]c verirler, gayri tekâlîfleri yokdur. Ammâ Kara Ulah re‘âyâsı nâ-pâkdir, ammâ Macar re‘âyâsı ve askerîsi pâkdir.

Andan yine cânib-i kıbleye dağlar ve ormanlar aşup 8 sâ‘atde,

Sitâyiş-i tahtgâh-ı kral-ı Erdel ya‘nî Belgrad-ı erzel

Bu rûy-ı arzda dörd Belgrad'dır. Rûmeli'nde Arnavud Belgradı ve Tuna Belgradı ve Ustolni-Belgradı ve bu Erdel Belgradı gâyet irem-âsâ ma‘mûr idi. İbtidâ sene (---) târîhinde Yanova fethine giderken Kırım hânı Mehemmed Geray Hân Sultân Kardaş Kazak ile bu Belgrad'ı muhâsara edüp bir günde fethinden sonra ihrâk etdi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Seydî Ahmed Paşa ile yine berbâd etdik. Ba‘dehu amâr olup yine sene (---) târîhinde Serdâr-ı ekrem Alî Paşa ile gelüp harâb etdiğimiz cümle bâlâdaki (---) cildde mufassal kitâbet olunmuşdur. Ammâ şimdi Apofi Mihal kal‘ası ve kilisaları ve çârsû-yı bâzârı ve hammâm ve hânları ve sarây-ı hânedânları tâ nehr-i Moriş kenârına varınca ve bir tarafı bâdâm ağacına varınca eyle ma‘mûr [u] âbâdân olmuş kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Ve krallara mahsûs muhrık olan sarây-ı menhûshâne ol kadar müzeyyen ve ma‘mûr olmuş kim misli meğer Çeh vilâyetinde Çeh kralının Fırandon sarâyı ola.

Hamd-i Hudâ kralı bunda bulup bir azîm dîvânda bu hakîre buluşup "Hay Evliyâ Çelebi, hoş geldin." deyü ta‘zîmler etdi, zîrâ sene (---) târîhinde Alî Paşa ile diyâr-ı Erdel'in tâ Tise nehri kenârına veyâ Seykel vilâyetine varup geldikden sonra kal‘a-i Udvarhel altında bu keferenin elinden Melek Ahmed Paşa efendimiz yapışup Serdâr Alî Paşa'ya götürüp dîvân-ı azîmde müstakil kral olup efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın asâleten çerâğ-ı efrûhtesi olduğundan hukûk-ı sâbıkamız olması cihetiyle şimdi bize bir hayli i‘zâz [u] ikrâm edüp yanında berâber ber-taht-nişîn olup Varat vezîri Hısım Mehemmed Paşa'nın ve Yanova vezîri Cerrâh Kâsım Paşa'nın mahabbetnâmelerin dest ber-dest krala verüp kırâ’at olundukda ayağa kalkup vâfir hazz edüp,

"Niçün sizin Varat'a karîb garîb Seykelhit kal‘asın ve benim Adorban kal‘asın yıkdınız? Hayfâ dirîğ size bir gün lâzım olurdu" ded[ikd]e hakîr eyitdim:

"Seykelhit kal‘asının yıkılmasın Nemse çâsâr inpiratoru ricâ eyledi. Anıniçün yıkdık. Adorban kal‘asın Alî Paşa sulhde yıkup siz yine yapmışsız. Pâdişâhdan hatt-ı şerîf gelüp yıkdık" dedim. Vâfir müte’ellim oldu.

Ba‘dehu koynumdan Nemse çâsârının hakîre verdiği yedi kral içün hattını Erdel kralı eline verdiğimde aklı başından gidüp ayak üzre kalkup çâsârın kâğızın cümle dîvânda olan kâfirlere gösterince cümle kefere başlarından gûnâ-gûn kalpakların çıkarup benim verdiğim kâğıza doğru gûyâ secde edüp hamd etdiler.

Hemân gördüm ki, kralın gözleri yaş ile dolup tercümânlar çâsârın hattını okuyup mefhûmu ma‘lûm-ı kral olunca hemân kral kalkup bu hakîrin koltuğuna girüp,

"Hoş geldin, yüzüm basa geldin. Benim eski dostum" deyüp hakîri halvethânesine götürüp azîm vezni üzre i‘zâz [u] ikrâmlar edüp kendü sarâyında üç aded hücre döşedüp cümle ta‘yinâtımız şeker ve darçın ve karanfîle varınca verüp şeb [ü] rûz kendüsiyle ve May Fırav nâm avreti ve bu kadar mahbûbe-i zenân Macar kızlarıyla hüsn-i ülfetler ederdim. Hudâ'ya ayândır gecemiz leyle-i Kadr ve rûzumuz rûz-ı ıyd-ı Adhâ ve rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî idi, ammâ yine tevâbi‘imle evkât-ı hamseye müdâvemet edüp ezân-ı Muhammedîyi savt-ı a‘lâ ile tilâvet etdiğimize mâni‘ değiller idi, ammâ Çeh vilâyetinde iken kral sarâyına savt-ı a‘lâ ile memlûklarım ezân okuduklarına mâni‘ olup Halvetî savt ile yine ezân-ı Muhammedî okurduk, ammâ bu Erdel kralı yanında zevk etdik.

Ertesi gün sepet-i sandûkumuzdan Nemse çâsârı vezîri koca Rudolfoş'un ve Vezîr Palatinuş'un ve Vezîr Zoza'nın ve Vezîr Mantikukula'nin ve baş irşeklerin ve ba‘zı nemeşlerin mektûbların Erdel

kralına verdikde vâfir hazz edüp çâsâra bizim elçi Kara Mehemmed Paşa'nın buluşup nice ta‘zîm ü tekrîm olunduğun ve ne yüzden buluşup niçe mu‘âmele olunduğunun ahvâllerin su’âl edüp hakîr dahi kralın su’âline cevâblar verüp ba‘dehu yine uşarlar(?) hakîri konağımıza götürüp kâmil üç hafta pâdişâhâne gûnâ-gûn sayd [u] şikârlarda zevk u safâlar edüp ba‘dehu hakîre üç yüz Erdel altunu ve bir kîse Nagban Ejder kal‘ası guruşu ve bir pastav çuka ve on top kumâş ve beş karabina tüfeng ve beş sâ‘at ihsân etdi. Avreti Mayfirav dahi bir gayri şeyler ihsân etdiği zann-ı gümân olunmaya, zîrâ iç oğlanları dahi çok metâ‘lar verdiler. Ve kral Eflak ve Boğdan beğlerine ve iş erlerine ve Leh kralına ve Varşalka Kral'a ve Krakov kralına ve Tımışvar vezîrine ve Yalı ağası kalga sultân ve nûreddin sultâna ve bizzât Kırım hânı Mehemmed Geray Hân'a ***[92b]*** götürmede hafîf bahâda sakîl hedâyâlar ile nâmeler ile Eflak ve Boğdan beğlerine mektûblar verüp ve üç yüz aded yarar kâfir refîkler koşup kral ve sâ’ir iş erleriyle vedâlaşup,

Erdel Belgradı'ndan Tımışvar'a ve Eflak ve Boğdan vilâyetlerine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ ol gün 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Vinçaz

Evvel ve âhir Erdel krallarına tâbi‘ nehr-i Moriş kenârında bir şehr-i azîm idi. Mukaddemâ sene (---) târîhinde İsmâ‘îl Paşa ihrâk etmiş idi. Hâlâ ol kadar ma‘mûr olmamış ve kal‘ası Moriş nehrinin karşu tarafında evc-i âsumâna berâber bir yalçın kûh-ı bâlâ başında çâr-kûşe kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Niçe derd-i belâ çeküp kal‘aya çıkup temâşâ etmeğe komadılar. Ancak kapudanı taşrada ziyâfet edüp birez hedâyâlar verüp gitdim. Hâlâ bu kal‘a Erdel kralına isyân üzre keferelerdir.

Andan 9 sâ‘atde semt-i garba,

Sitâyiş-i kal‘a-i Sazvaro[ş]

Kal‘ası bir su kenârında ve bir dağ eteğinde ve bir dü[z]lük fezâda kârgîr ve seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâ ve bir varoş-ı zîbâ idi. Bunu dahi Alî Paşa ihrâk bi'n-nâr etdi idi. Şimdi ke'l-evvel amâr olmuş, zîrâ gâyet mahsûllü ve ganîmet sahrâlı ve bâğ u bâğçeli yerdir. Andan garb tarafına 7 sâ‘atde nehr-i Moriş-i azîm kenârıyla ma‘mûr u âbâdân kurâlar içre gidüp,

Der-vasf-ı kal‘a-i Devevâr

Moriş nehrinin karşu tarafında evc-i semâya münkalib olmuş bir kal‘a-i kudretdir kim vilâyet-i Erdel'de ve Çeh ve Leh'de böyle bir kal‘a-i Kahkahâ-misâl hisâr-ı üstüvâr yokdur. Moriş cisriyle geçüp kal‘ada bir gece mihmân olduk ve murâd [u] merâmımız kadar seyr-i temâşâ etdik. Gerçi batı tarafındaki kûh-ı bülendler havâledir, ammâ anlardan bu kal‘aya aslâ zarar yokdur ve bir vech ile bu kal‘anın yanına varılmaz. Hattâ Alî Paşa ile sene (---) târîhinde Erdel'e girdiğimizde bu kal‘a aslâ itâ‘at etmeyüp asker-i İslâm'a Moriş suyun içirmediği bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Ba‘dehu Varat kal‘asına giderken bizim Lipova kal‘asından bu Deve kal‘asına yine gelüp ve Façatlı Alî Ağa birâderin esîrlikden halâs etmeğe bu Deve kal‘asına yine gelmişdik. Bu kal‘a yine dürüstî seyr [ü] temâşâ edüp kapudanından hedâyâlar alup andan yine cânib-i kıbleye 3 sâ‘at sahrâlar içre gidüp Lena boğazın aşup,

Menzil-i karye-i Barçay Kral

Mu‘azzam ve ma‘mûr Macar ve Eflak köyüdür.

Andan 6 sâ‘atde **Hasek ve Haçek** dahi derler. Bu sahrâyı geçüp andan yine garba İskender-i Zülkarneyn'in binâ etdiği **Demirkapu'yu** ubûr etdik. Hamd-i Hudâ selâmet geçdik, ammâ sene (---)

târîhinde Alî Paşa ile Erdel seferinden geldikde bu Demirkapu'nun iç yüzünde Haçek sahrâsı tarafında kar üzre meks olup üç gün üç gecede bu Demirkapu dağları ve ormanların aşınca şiddet-i şitâdan on bin esîr kırıldı ve bir kaht-ı azîm olduğu cümle bâlâda merkûmdur.

Hamd-i Hudâ şimdi selâmet Demirkapu'yu geçüp cânib-i garba yokuş aşağı diyâr-ı İslâm içre gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal'a-i Şebeş

Mâ tekaddem iki kerre tavsîf olunmuşdur. Andan yine cânib-i garba 6 sâ'atde,

Sitâyiş-i kal'a-i Logoş

Bunu dahi Köpürlü Mehemmed Paşa sene (---) târîhinde Yanova fethine giderken feth etdiği ve iki kerre geçdiğimizde bâlâda mevsûfdur, ammâ şimdi bu Logoş'da konmayup 4 sâ'at yine semt-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Tımışvar

Vâlî-i vilâyet olan Cerrâh Kâsım Paşa Yanova'da sâkin olup Erdel kralı nâmelerin hedâyâlarıyla Tımışvar'da kâ'immakâmı Ahmed Ağa'ya verüp bir gece mihmân olup ale's-sabâh ihsânlar ile refîkler alup Tımışvar'dan kâ'immakâm mektûblarıyla,

Eflak vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Tımışvar'dan refîkler ile bir sâ'atde odun(?) cisrin ubûr edüp bir azîm haşeb cisr-i kavîdir kim altı gözdür. Altından cereyân eden nehr-i Tımış diyâr-ı Erdel'den tulû' edüp Şebeş ve Logoş kal'alarının handakları içinden cereyân eden uyûn-ı câriyeler bu nehr-i Tımış'a mahlût olup bir firkası kal'a-i Tımışvar handakı içinden cereyân ederek kal'a-i Pancova'yı ubûr edüp nehr-i Tuna'ya mahlût olur ve odun(?) cisrinden 7 sâ'atde sahrâ ile cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Virse

Beş altı sene bu serhadleri geşt [ü] güzâr etmişdim, ammâ bu kal'a-i Virse'yi görmemişdim. Bânîsi Sırf krallarından Dest-pot Kral binâsıdır. Lisân-ı Sırfça (---) demekdir. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed fethidir, be-dest-i Gâzî Balı Beğ. Ba'dehu Erdel küffârı bu kal'ayı istîlâ edüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Tımışvar fethine giderken bu kal'ayı feth edüp hâlâ Tımışvar eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ iç el olmak ile yukaru kal'a dizdârı ve neferâtları ve imâreti yokdur, zîrâ kal'ası evc-i âsumâna berâber bir kûh-ı serbülend üzre şekl-i bâdemî bir Şeddâdî taş binâ bir kal'a-i ra'nâdır, ammâ câ-be-câ yerleri harâbdır. İçinde kış günleri şehir a'yânının çobanları ***[93a]*** koyun kışladırlar. Âdem ve âdemîzâd sâkin değildir.

Ammâ bu kal'a cânib-i erba'asında altışar ve yedişer konak yerden görünür. Batı ve kıble tarafları sahrâ-yı bî-pâyânlı kal'a-i bâlâdır. Ve bu Virse kal'asının aşağısında bir gölcüğez kenârında şekl-i murabba' dolma ve rıhtım bir musanna' palankası var, cirmi kâmil dörd yüz adımdır kim sene (---) târîhinde Fâtih-i Tımışvar Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Erdel küffârı katanası içün bu aşağı varoş palankasın binâ edüp katana eşkıyâları aşağı şehri gâret etmiş olur. Dizdârı ve yigirmi aded merdüm-hisârı ve dörd aded şâhî topları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri var.

Ve kal'a içre bir tahta örtülü ve tahta minâreli bir câmi'i ve sekiz aded yine tahta örtülü neferât

evleri var. Ve kal‘anın kıbleye nâzır bir ağaç kanatlı kapusu ve kapu önünde yine haşeb cisri ve handak kenârında bir zîbâ mahkemesi var. Ve kal‘anın batı tarafı bir küçük göldür. İçinde gûnâ-gûn mâhîleri sayd olunur.

Der-vasf-ı taşra varoş-ı Virse

Bu aşağı palanka kal‘anın kıble tarafında üç yüz aded tahtânî ve fevkânî vâsi‘ tahta örtülü ma‘mûr evlerdir.

Cümle üç mihrâbdır. Evvelâ mahkeme önünde bir câmi‘i var. Çârsû içinde vâki‘ olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Bundan gayri mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir medrese ve cümle bir tekye ve cümle iki mekteb ve cümle bir hammâm ve cümle iki hân ve cümle yüz on aded dükkân ve cümle üç aded sebîlhâne-i atşân var. Ve cümle bunun dahi evleri tahta örtülü bâğlı ve bâğçeli vâsi‘ hânelerdir. Ve cümle sokakları kumsalca olmak ile kaldırımı azdır, zîrâ ol kadar çamur olmaz.

Ve bu şehrin maşrık tarafi, tâ yukaru kal‘a-i köhneye varınca dağları cümle bâğlardır. Hevâsının letâfetinden halkı sağlardır. La‘l-gûn üzümü lezîzdir, ammâ suyu sehel şorakçadır, ya‘nî geren acıdır. Ammâ halkı ankâ bâzergânlar ve garîb-dostlardır. Ve gâyet ucuzluk ve ganîmet yerdir. Mahbûbu gâyet çokdur.

Bu hakîr nehr-i Tuna'nın Tımışvar tarafında ve Eflak tarafında görmediğimiz şehirler olmak ile Tuna kenârıyla gitmeğe azîmet edüp bu Virse voyvadasından yarar kulağızlar alup Virse'den cânib-i kıbleye 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı Yeni Palanka

Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth asrında Gâzî (---) Beğ Sırf kâfiri elinden feth edüp mürûr-ı eyyâm ile harâb oldukda sene (---) târîhinde Fâtih-i Varat Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis fermânıyla temel-i kadîmi üzre müceddeden nehr-i Tuna kenârında şekl-i murabba‘ bir dolma rıhtım binâ bir palanka-i ra‘nâ inşâ etmeğile ismine Yeni Palanka derler, ammâ binâ-yı evveli kadîmdir. Derûn-ı hisârda bir ünkâr câmi‘i ve elli aded tahta örtülü hâneleri var. Ancak paşanın sarâyı serâpâ kiremit örtülüdür. Ve hâlâ Modova beği bunda sâkin olur. Hâlâ Mehemmed Hân-ı Sâlis tahrîri üzre Tımışvar eyâletinde Modova beğinin tahtıdır. İki tuğlu paşalara dahi sadaka olunmuş latîf sancakdır. Beğinin hâssı 260.080 akçedir. Ve cümle zu‘amâsı 13 neferdir. Ve cümle erbâb-ı tîmârı 123, çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi vardır. Hîn-i seferde kânûn üzre mezkûr zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârların cebelüleri beğinin tevâbi‘iyle cümle beş bin aded güzîde asker olup Tımışvar muhâfazasına me’mûrlardır. Kânûn üzre sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve yigirmi nefer merdüm-hisârı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve muhtesibi ve emîni ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve yedi nefer kal‘a ağaları vardır, ammâ şeyhülislâm ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i Yeni Kal‘a

Nehr-i Tuna sâhilinde bir yarlı(?) bayır üzre çâr-kûşe palanka olup cümle iki kapusu var. Biri beri maşrık tarafina nâzırdır. Biri küçük kapudur kim nehr-i Tuna kenârına bu kapudan yigirmi ayak nerdübân ile enilir, Tuna taşsa on kademe nerdübân kalır. Varoş tarafina mezkûr büyük kapu üzre bir kasr-ı âlîsi var, mahkeme-i şer‘-i Resûl civârındadır. Ve kapu önünde bir enli amîk handak üzre makaralar ile asma çit cisri var. Bu cisrden geçüp büyük varoşa varmağa nehr-i Tuna üzre yüz adım

gidüp bir ağaç cisrden dahi geçüp andan varoşa girilir. Bu hisâb üzre bu kal‘ayı nehr-i Tuna ihâta edüp bir cezîre gibidir, zîrâ Tuna'dan ayrılmış bir firka ensiz su dahi vardır.

Der-ayân-ı eşkâl-i Büyük Varoş

Evvelâ mezkûr cisrin başında elli aded dükkânları ve bir hânı ve bir câmi‘i var. Cümle üç (üç) mihrâbdır. Ve cümle dörd mahalledir, ikisi müslim ve ikisi kefere mahallesidir. Ve cümle üç yüz aded bâğlı ve bâğçeli tahta şindire örtülü ma‘mûr hânelerdir. Ve bunda bir binâ-yı latîf hammâmı var, ammâ eyyâm-ı Temmûz olmak ile mu‘attal durup cümle halkı nehr-i Tuna'ya girirler. A‘yânı kibârı evlerinde soba hammâmlarına girirler, zîrâ her evde çömlekden soba mukarrerdir.

Ve bu şehrin batı tarafından nehr-i Kraşva cereyân edüp bu mahalle karîb nehr-i Tuna'ya munsab olur latîf sudur, ammâ küçükdür. Ve bu nehrin ***[93b]*** ibtidâ tulû‘-ı hurûcu Erdel vilâyetinin Kraşva dağlarından gelüp Virse kal‘asıyla bu Yeni Kal‘a sahrâsından cereyân edüp nehr-i Tuna'ya girir ve nehr-i Terhal Çalmaş yaylağından gelüp bu şehrin maşrık cânibi dibinde bu da Tuna'ya rîzân olur. Ve hakîr bu Yeni Palanka'dan bir keştîye refîklerimle ve şehir a‘yânıyla alâ tarîkı's-seyr Tuna'dan karşu kıble cânibine nehr-i Tuna'yı ubûr ederken renc-i anâlar ve rîh-ı akîmler çekerek bir mîlde karşu geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i benâm, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı İhram

Sene 897 târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî binâsıdır. Hâlâ Budin eyâletinde Semendire sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır, zîrâ nâhiyeleri (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtları ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve muhtesibi ve gümrük emîni ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve altı nefer kal‘a ağaları vardır.

Der-vasf-ı eşkâl-ı kal‘a-i İhram

Nehr-i Tuna sâhilinde bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes ve beş aded metîn ve kavî kulleli ve dâ’iren-mâdâr beş yüz adım cirmli iki kat Şeddâdî mücellâ ve musaykal seng-i tırâş metîn kal‘a-i savaşdır. Beş kullesi dahi şindire tahta örtülü sivri kubbeli kulle-i serâmedlerdir. Hattâ derûn-ı hisârda bir Hünkâr câmi‘i ve bir dizdâr hânesi ve mezkûr kullelerde cebehâneler ve zahîreler ve bir su kuyusu var, gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur.

Ve cânib-i garba nâzır bir demir kapusu var, ammâ iki kat bâb-ı cedîdlerin mâbeyni âlât-ı silâh ile müzeyyen olup bevvâblar âmâde dururlar. Gerçi iç eldir, düşmandan emîndir, ammâ dağların Sırf ve Bulgar harâmîlerinden havf edüp kapuyu dâ’imâ beklerler, zîrâ cümle şehir a‘yânlarının zî-kıymet eşyâları bu iç kal‘ada mahfûzdur.

Ve bu kal‘a kapusu olan kulle-i bâlâ biri biri içinde iki kat musanna‘ kulle-i ibret-nümâdır. Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur, târîh:

Ey veyâr hayrest bedân câm-ı nev,

Zi (...) der çemen cânhırâm-ı nev.
Sene 997.

Aynı bu nakş üzre tahrîr olunmuş Fârisî şekilli târîhdir kim aslâ ziyâde ve noksânı yokdur. Ve kal‘anın topları çokdur. Ve maşrık tarfinda handakı vardır, ammâ gâyet dardır. Ve batı tarafi yalçın

kayalı hisârdır. Hattâ Tuna kenârı olmak ile bu kayalar tarafında handak yokdur.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i İhram

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu kal‘a binâ etmeğe Bâyezîd-i Velî bu cây-ı ma‘hûda gelüp bir ihrâm üzre meks edüp,

"Bu ihrâmım yerinde bana bir kal‘a binâ edin" deyü nutuk buyurduklarında mübârek dest-i şerîfiyle ihrâmı etrâfına taşlar yığup,

"İhrâmım kal‘asıdır" deyü nâm verirler. Hâlâ mezkûr kullenin yeri ihrâ[m] cirminde kulle-i bâlâdır. Anıniçün vech-i tesmiyesine İhrâm kal‘ası derler şîrîn bir kal‘a-i müzeyyendir.

Bu kal‘anın kıble cânibinde kal‘aya sehel havâle bir mürtefi‘ zemînde bir varoş-ı azîm imiş. Henüz birkaç ay mukaddem ihrâk olup niçe yerleri harâb u yebâb hâli üzre yatırdı. Ancak kal‘a önünde bir taş binâ hânı var, Tımışvarlı Cimcime Defterdâr'ın hayrâtıdır. Ve şehir henüz amâr olup ancak iki yüz kadar şindire tahta ile mestûr hâne-i nev-binâ ma‘mûrlardır. Cümle yigirmi aded nev-binâ dükkânlardır. Ve bir câmi‘i var, bu dahi henüz ihrâk olup cânib-i vakıfdan amâr olmada idi. Ve kal‘adan aşağı bir küçük hammâmı [var].

Ve'l-hâsıl bu varoş dahi ma‘mûr değildir, ammâ âb [u] hevâsı ve bâğ u bâğçeleri latîfdir. Halkı Rûmeli tarzı esbâb geyüp Boşnakça ve Sırf ve Bulgarca ve Türkçe kelimât ederler.

Bu şehri dahi temâşâ edüp yine keştîye süvâr olup karşu tarafda Yeni Palanka'ya tekrâr gelüp ertesi gün yine seyr [ü] temâşâ içün birkaç yâr-ı muvâfiklar ile yine Tuna keştîsine süvâr olup nehr-i Tuna ile garb tarafına baş yukaru renc-i anâ küreğin çekerek beş sâ‘at gidüp Tuna'nın karşu cenûb tarafı ki Semendir[e] kal‘ası cânibidir, ol tarafa yanaşup bir sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı binâ-yı güç ya‘nî kal‘a-i Köylüc

Bir kal‘a-i Köylüc dahi Bosna eyâletinde Hersek sancağı hâkinde leb-i deryâda olan Nova kal‘asının şimâlinde Gaçka sahrâsı nihâyetinde bir kûh-ı bülend üzre vâki‘ olmuş Köylüc kal‘ası var, ammâ bu Tuna Köylücüdür. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân asrında be-dest-i Gâzî Balı Beğ dest-i Sırf kralı elinden dest-i kahr ile feth edüp hâlâ Budin eyâletinde Semendir[e] sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Semendire kadısı niyâbetidir. Kal‘ası leb-i Tuna'da bir dü[z]lük yerde şekl-i muhammes üç kat Şeddâdî taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin altı yüz germe adım olup kıble tarafına büyük kapusu ve liman tarafına su kapusu var. Eski binâ olmak ile beyâz kal‘a değildir, ya‘nî kesîf kal‘a-i atîkdir kim der-i dîvârları karaca ve ba‘zı yerleri alaca, rahnedâr yerleri var. Ammâ Semendire kal‘ası gibi acîb ü garîb on yedi aded sivri tahta külâhlı kubbeleri var, ammâ iç kal‘ası taşra kat kal‘adan yüksekdir.

Ve cümle yigirmi pâre şâhî topcuğazları var, ammâ beş aded topları aceb mehîb toplardır. Lâkin iç kal‘ası küçükdür. Ancak dizd[â]r ve ***[94a]*** kethudâ ve imâm [ve] mü’ezzin hâneleri ve cebehâne ve gılâl anbârı ve bir Hünkâr câmi‘i var, tahta örtülüdür. Ve aşağı Tuna'ya ener su yolu ve bir kapusu var, gayri şey yokdur.

Ve taşra kal‘ada yüz kırk aded tahta şindire örtülü evlerdir. Ve cümle iki mihrâbdır ve iki mahalledir. Ve kara tarafı metîn handaklıdır kim içinden Tuna cereyân eder, ammâ şehir hâricinde kim dağlarda bâğlar zeyn olmuşdur.

Memdûhâtından beyâz âbdâr hoşhor kirazı ve siyâh eriği ve emrûdu meşhûrdur. Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbu gâyet çokdur. Mahbûbeleri gâyet mü’eddebe hâtûnları olup ahâlî-i vilâyeti tüccâr ve züvvâr-ı berr [ü] bihâr hacısı çok halûk halîm ü selîm velîni‘am ve garîb-dost Boşnak âdemleridir kim gâyet ehl-i ırzlardır. Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir ve cümle iki yerde

medreselerdir. Ve cümle,

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu kal‘anın maşrık tarafına karîb nehr-i azîm Morava tâ Çoçka ve Rodnik ve Alacahisâr dağlarından cem‘ olup Belgrad'ın şâhrâhında Yagodina nâm mahalden haşeb cisrden ubûr edüp bu Köylüc kal‘ası kurbunda nehr-i azîm Tuna'ya mahlût olur.

Andan yine keştîye süvâr olup bir sâ‘at yokuş aşağı akup tekrâr kal‘a-i Yeni Palanka'ya gelüp Alî Modava beğinden refîkler alup şehir kenârında nehr-i Terhal'ı geçüp 5 sâ‘atde Gâzî Alî Beğ kolu ile dağlar ve sa‘b yollar geçüp 2 sâ‘at dahi nehr-i Tuna kenârıyla cânib-i şarka selâmet gidüp,

Evsâf-ı palanka-i kadîm Medova

Ya‘nî lisân-ı Sırfça bal ovası demekdir, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağile Modova derler. Mâ tekaddem kânûn üzre Medova beğinin tahtı bu idi. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth asrında Gâzî Balı Beğ fethidir. Tuna kenârında çâr-kûşe iki kapulu bir vîrânca küçük palankacıkdır. İçinde elli aded tahta örtülü neferât hâneleri ve bir tahta minâreli küçük câmi‘i ve dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı var, Yeni Palanka niyâbeti ve voyvadası var, gayri hâkimleri yokdur. Ammâ taşra varoşunda iki yüz aded bâğlı ve bâğçeli şindire tahta ve saz örtülü re‘âyâ evleri ve bir küçük tahta örtülü câmi‘i ve bir ekmekçi dükkânı var. Hânı ve hammâmı ve gayri dükkânları yokdur. Ammâ on gûne balı meşhûr olduğundan Medova derler. Bundan yine bir keştîye süvâr olup bir sâ‘atde nehr-i Tuna ile aşağı akup karşu Semendire hâkinde,

Evsâf-ı dâr-ı kebûterlik, ya‘nî kal‘a-i âşiyân Güvercinlik

Rûmeli'nde Dimetoka karası kurbunda bir Güvercinlik kal‘ası dahi var, ammâ harâbdır, içinde benî âdem yokdur, ammâ bu Tuna Güvercinliği ma‘mûr kal‘adır. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth fethidir, be-dest-i sa‘îd ü şehîd Koca Mehemmed [Mahmûd] Paşa, dest-i Sırf'dan dest-i kuvvet-i bâzû ile feth edüp hâlâ Budin eyâletinde Semendire sancağı toprağında voyvadalıkdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı ve emîni ve harâc emîni ve bâcdâr[ı] ve muhtesibi ve mi‘mârbaşısı ve kal‘a meremmâtına me’mûr mîrâhûr ağası ve yedi nefer kal‘a ağaları ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve yüz kırk aded nâhiye kurâsı vardır.

Ammâ kal‘ası nehr-i Tuna sâhilinde evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre şekl-i müseddes Şeddâdî kârgîr seng-i tırâş, ya‘nî dâr-ı savaş gâyet metîn yedi kulleli kal‘a-i ibret-nümâdır. Beş kullesi yalçın püşte kaya üzre ve iki aded kullesi nehr-i Tuna döğer sa‘b kulle-i serâmedlerdir. Bu kal‘anın cânib-i erba‘ası yalçın kaya üzre olmak ile aslâ bir tarafdan bu hisâr-ı üstüvâra lağım ve siba ve meteris ile zafer mümkin değildir. Ve gûyâ kûh-ı Bî-sütûn-misâl Tuna nehri içine çıkmış bir yüksek burun üzre vâki‘ olmuş bir kal‘a-i serâmeddir. İç kal‘ada yedi ev ve bir gılâl anbârı ve kullelerinde cebehâne-i gûnâ-gûn ve zahîre içün kırmızı darı durur.

Ve bir Mahmûd Paşa câmi‘i ve garb tarafına mekşûf bir demir kapusu var. Ve kapunun kulleden aşağı tâ nehr-i Tuna'ya ener bir garâ’ib ibret-nümâ su yolu var, garîb ve acîb san‘atdır. Ammâ taşra kal‘a aşağı Tuna kenârında cümle üç mahalle ve cümle üç yüz şindire tahta örtülü ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle üç mihrâbdır. Evvelâ Hacı Alî câmi‘i Tuna kenârında câmi‘-i [nev] binâdır. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle (---) aded medreselerdir. Ve cümle (---) tekye-i dervîşândır. Ve cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle bir hammâmı var, Koca Mahmûd Paşa'nındır. Ve cümle elli mikdârı dükkânlardır. Bezzâzistânı ve imâret-i ıt‘âmı yokdur, ammâ Velî Mahmûd Paşa hîn-i fethde bu kal‘a ahâlîsine hayr du‘âlar edüp gâyet mün‘im kimesneleri ve ehl-i iyâlleri ve ganîmet üzre

mahsûlât-ı hubûbât-ı nebâtâtları vefret ü[z]redir. Ve garb tarafına bâğ u bâğçeleri de cümle nehr-i Tuna kenârına vâki‘ olup gûyâ bâğ-ı İremdir. Ve hevâsı ***[94b]*** i‘tidâl üzre olup sâ’ir şehirlerden sehel ıssıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine refîklerimizle gemiye binüp hemân kal‘a mukâbelesinde Tuna ortasında bir cezîre içre,

Ziyâret-i Baba Sultân: Bir sivr[i] kaya üzre iki dâne dıraht-ı müntehâlar (...)dir, mezbûr Dede Sultân mezkûr şecereynin sâye-i himâyesinde âsûde-hâldir. Hikmet-i Hudâ-yı azîm yılda bir kerre cümle Tuna nehrinin balıkları bu Baba Sultân cezîresi kenârına gelüp eyle yığılırlar kim Tuna'nın iki fırkası mâhî-i gûnâ-gûnlar ile zeyn olup balıkların izdihâmından Tuna üzre sehel balık yağı akar. Tâ bu mertebe esmâkların izdihâmı olup mezkûr Baba Sultân'ı ziyâret ederler. Bu mahalde balıkların ziyâret günleri sayyâd-ı mâhîler ve gayri ferd-i âferîde balık avlamazlar ve balıklar dahi ol günde aslâ âdemden kaçmazlar. Niçe mâhîleri ziyâretgâha varan yârânlar ellerine alup yine tarfetü'l-ayn içre suya korlar.

Bu mahalde hakîr müşâhede etdim ki balığın dili yokdur, zîrâ İslâmbol peremesi ve kayıkları kadar müteferrika nâm moruna(?) balıkları başların ejder-i heft-ser gibi Tuna'dan taşra çıkarup mağâra gibi ağızların açup su içdiklerinde ağızları içine nazar edüp gördüm, aslâ dilleri yokdur. Ve balığın su içmesi sudan taşra başın çıkarup rûzgâr içmesidir. Bu husûsda balık dahi âsyâb gibidir. Eğer balık taşra çıkup su yerine rûzgârı çok içerse ölür. Âdem dahi [48] iken suya girüp suyu çok içerse gark olur, ammâ benî âdeme rûzgâr-ı zorkâr zarar etmez. Mâhîlere dahi su zarar etmez. Kıt‘a-i merğûb:

Şu mâhîler ki deryâ içre[dir] deryâyı bilmezler,

Hem âkıl âdem olan tehlike deryâya girmezler,
Benî âdem dahi ber içre aslâ rîhı görmezler,
Aceb sırr-ı Hudâ'dır kim bu sırra kimse ermezler.

El-hâsıl bir cezîrecik içre Baba Sultân aceb ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır kim cümle Güvercinlik halkı her bâr hâk-i pâkine varup yüzlerin sürüp ziyâret ederler.

Bu hakîr-i pür-taksîr dahi ziyâret edüp, [49] hadîs-i şerîfi üzre rûh-ı pür-fütûhlarından isti‘ânet taleb edüp andan yine nehr-i Tuna gemisiyle aşağı akup Tuna'nın Güvercinlik boğazındaki evc-i âsumâna peyveste olmuş kayalarda niçe kerre yüz bin aded güvercin âşiyânları olduğundan bu kal‘aya Güvercinlik kal‘ası derler. Niçeler bu kayalarda Eflâtûn-ı İlâhî'nin güvercin cem‘iyyeti içün tılsımâtı vardır derler, ammâ hakîr mutalsemin görmedim. Kizb harâmdır.

Lâkin **acîb ü garîb sırr-ı Huda** bu kayalarda niçe kerre yüz bin kebûterlerin yuvalarında olan yavruların ne yılan ve ne çıyan, ne şâhîn ve doğan ve zağanos ve balaban kuşları şikâr etmezler. Ve benî âdemden de bir ferd-i âferîde bu kayalara urûc edüp güvercin yavruları almazlar, aceb temâşâdır.

Ve bu Güvercin kayası boğazının iki tarafı semâya kad keşân olmuş teng kayaların arasından nehr-i Tuna eyle serî‘ cereyân eder kim ok atsan suya ermez ve cemî‘i gemiler dahi berk-ı hâtif gibi şakıyup ubûr ederler. Tâ bu mertebe teng boğazdır.

Ve ziyâretgâh olan Baba kayasının bir ok menzili karşu tarafında, ya‘nî Tımışvar hâkinde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tuna Varatı

Hâlâ Tımışvar eyâletinde nehr-i Tuna kenârında bir yalçın kaya üzre sa‘b kal‘a imiş. Evliyâ Mahmûd Paşa Güvercinlik kal‘asın feth edüp bu kal‘ayı balyemez toplar ile Güvercinlik kal‘asından döğe döğe derûn-ı Varat'da olan küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr "El-amân ey asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp amân ile çıkup Erdel diyârına varup hâlâ elimizde olan Varat kal‘asın bu Varat nâmıyla binâ etdiklerinden ismine Varat derler. Bir rivâyetde zikri sebkat etdiği üzre Varat kal‘ası içre Menûçehr evlâdları ol sâhib-kırânların tuçdan altun yaldızlı atları sûretleri tılsımât olduğundan var atlardan galat Varat derler, deyü efvâh-ı nâsda söylenir.

Ammâ bu Tuna Varat'ı ol zamân küffâr tarafinda olmak ile meymene ve meysere kal‘asının niçe yerden dîvârların lağımlar ile *ender hevâ mu‘allakast* edüp hâlâ niçe yerlerinin dîvârları harâb [u] yebâbdır. Hâlâ ba‘zı kulleleri ve çâh-ı cahîm-âsâ zindânı durur. Gâyet metîn ve vâsi‘ ve sa‘b kal‘a imiş.

Bunu dahi seyr edüp yine gemilere süvâr olup nehr-i Tuna'nın yemîn [ü] yesârın temâşâ ederek Tuna ile baş yukaru yine Medova kal‘asına gelüp anda dizdârdan refîk kulağızlar alup andan atlarımıza süvâr olup 5 sâ‘atde el-ıyâzen billâh Gâzî Alî Beğ derbendinden teper aşağı nüzûl edüp yine Tuna kenârıyla vâsi‘ yerlerde kurâlar geçüp,

Evsâf-ı palanka-i Lıbıkova

Osmânlı binâsıdır. Nehr-i Tuna kenârında Tımışvar eyâletinde Modava beğinin hâssı olup subaşısı hâkimdir ve niyâbetdir. Dizdârı ve altmış neferi var, ammâ kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Kal‘ası nehr-i Tuna'dan iki yüz ***[95a]*** adım ba‘îdce bir düz vâsi‘ çemenzâr ve hıyâbân-ı Acem-misâl bir ağaçlık içinde şekl-i murabba‘ bir küçücük palankacıkdır. İçinde beş hânesi var. Dizdâr ve kal‘a mehteri ve kethudâsı olur, gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Ve iki kat handakı var. Küffâr zamânı gâyet ma‘mûr imiş. Hâlâ beş aded topları ve kapusu önünde handak aşırı varoşda bir tahta minâreli ve tahta örtülü câmi‘i var. Bu varoşda yüz mikdârı bâğ u bâğçeli müselmân evleri ve yüz kadar kefere evleri cümle şindire tahta örtülü ve tahta havlılı fukarâ hâneleridir. Hammâmı ve hânı ve çârsû-yı bâzârı aslâ yokdur, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Ve bu kal‘anın karşusuna seyr [ü] temâşâ içün gemiyle geçüp ân-ı vâhidde karşu geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i zîbâ Dobrinova

Semendire sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir. Kal‘ası harâbca olmuş. İmârethâneleri leb-i Tuna'da bir düzlük çemenzâr ve iremistân ve mişeyistân kûh-ı bülendler dâmeninde vâki‘ olup bâğ u bâğçeli cümle iki yüz aded tahta örtülü ve tahta havlılı ma‘mûr hânedânlardır. Mahsûlâtı çok olduğundan lisân-ı Latince Dobrinova, ya‘nî eyi ova demek olur. Ancak bir tahta örtülü ve bir tahta minâreli câmi‘i ve bir etmekçi dükkânı var, gayri imâret yokdur. Cümle halkı Tuna gemicileridir.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp tekrâr gemiyle karşu tarafda Lıbıkova'ya geçüp dizdârdan kulağızlar alup 5 sâ‘at şark tarafinca gidüp niçe uçurum kayalar üzre gidüp Tuna kenârında bir bâğlı ve bâğçeli ve çayırlı yerde çadırımız ile meks edüp etrâf köylerinden re‘âyâlar koyun ve kuzular ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtlar getirüp hüddâmlarımız ta‘âm pişirmeğe başladıkda hemân hakîr birkaç refîkler ile yine bir gemiye süvâr olup Tuna ile karşu cânibe geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Dırınkova: Lisân-ı Latin'de (---) (---) demekdir. Bu dahi Semendir[e] sancağı hâk-i pâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir. Mâ tekaddem bir ma‘mûr palankası var imiş, iç el olmak ile harâb olup amâr olunmamış. Ammâ şimdi Tuna kenârında bir dağ eteğinde ve bir vâsi‘

dere ağzında sâfî bâğlı ve bâğçeli bir şîrîn kasaba-i ra‘nâdır kim bir câmi‘i minâresi tahtadan olup küçük câmi‘dir, bir mescidi var, ammâ keferesi çokdur. Hammâmı ve hânı ve çârsû-yı bâzârı yokdur, ancak bir etmekçi dükkânı ve bir bozahânesi ve bir balıkçı dükkânı var. Cümle imâretleri tahta örtülüdür. Yüz on yedi evdir, ammâ âb [u] hevâsı latîfdir. Bunun dahi cümle ahâlîsi Tuna gemicileridir. A‘yân [u] eşrâfları yokdur, ammâ hadîka-misâl bâğları çokdur.

Hakîr bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp gemi ile tekrâr beri tarafda Dobrinova'ya geçüp yine dizdârdan kulağızlar alup şark tarafına 4 sâ‘at gidüp,

Der-vasf-ı temâşâgâh-ı Girdâb-ı Tahtalı

El-ıyâzen billâh bu girdâbda her sene yetmiş seksen pâre Tuna gemileri pâre pâre olup bu kadar bin âdem helâk olur. Gerçi bir dar boğaz değildir, ammâ bi-emrillâhi te‘âlâ nehr-i Tuna içre beri cânibden tâ karşu cânibe varınca Poraça tarafı Tuna içinde balık sırtı gibi tahta tahta döşeli taşlar ve kayalar olduğiyçün bu mahalle Tahtalu Girdâbı derler. Ve nehr-i Tuna'nın bu mahalde cereyânı feryâd [u] fiğânına âdem tahammül edemez. Ve bu mahalde bir transa gemiyi karadan bin âdem gücile iştirank ipler ile gücile çeküp selâmete vâsıl ederler. Ve ba‘zı gemilerin halatları kırılup gemileri hezârân pâre olur. Hattâ Tuna içre niçe morina balıkları ve mersin balıkları bu Tahtalu kayaları arasından geçerken serâsime olup kiminin beli kırılup karaya düşer. El-hâsıl hakkâ ki girdâb-ı Tuna'dır, Hudâ gemileri ve benî âdemleri ol girdâb-ı elemden halâs eyleye, ammâ bu Tahtalı'dan aşağısı selâmetdir.

Bu temâşâları dahi edüp yine refîklerimiz ile nehr-i Tuna kenârınca cânib-i şarka 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Üç Kulle

Medova toprağında bu üç kulle-i azîm mâ tekaddem ma‘mûr imiş. Erdel küffârı hayrât etmiş, zîrâ bu üç kulle mahallinin şimâli tarafında ensesindeki dağlar ve yaylalar ardları cümle Erdel vilâyetinin Kolçvar kal‘ası yaylalarıdır. Bu hakîr yine bu üç kulle mahallinden bir gemiye binüp Tuna ile karşu Feth-i İslâm kal‘ası tarafına geçüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Poraça

Bu mahal Vidin sancağı toprağı ve Feth-i İslâm kal‘ası kadısının niyâbetidir ve Vidin subaşısı hâkimdir. Şehir nehr-i Tuna sâhilinde bir dere ağzında ensesi dağları cümle bâğlar ve bâğlarında zâğlar bâğların üzümlerin yedikçe bâğlar sâhibleri zâğlardan feryâd edüp ağlarlar ve ol bâğlı dağların dâmeninde vâki‘ olmuş bir kasaba-i Poraçacıkdır. Bir câmi‘i ve üç mahalle mescidi ve bir hânı ve bir hammâmı ve on aded dükkânı ve bir medrese ve bir tekye ve bir mektebi var. Bunun dahi cümle halkı gemicilerdir. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Bu kasaba nehr-i Tuna'nın bir bucağında vâki‘ olup azîm limandır. Tahtalı Girdâbı'ndan halâs olan Tuna'nın transa nâm gemileri cümle bu limanda yatırlar. ***[95b]***

Bu hakîr-i kemter bu kasabayı dahi seyr ü temâşâ edüp tekrâr karşu Üç Kulle tarafına geçüp anda kulağızlar alup maşrık tarafına Tuna nehri kenârınca 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İnlik

Bu mahaller bir acâ’ib dar fenâ boğazdır kim Tuna'nın iki tarafı evc-i semâya ser çekmiş yalçın kayalar üzre karşu karşuya kâfir zamânı iki dâne kal‘alar var kim gûyâ her biri derbend-i mâşâdır, ammâ hâlâ bu iki aded kal‘aların içlerinde âdem ve âdemî-zâd yokdur. Lâkin Tuna gemileri bu mahalde geçdiklerinde "Gemileri Tuna haydudu basup bu boğazda gâret etmesin" deyü İrşova beği bu

İnlik kal‘asına ve karşu tarafdaki Küpeşte(?) kal‘asına ve Vidin beği dahi tüfengliler koyup Tuna kapudanı dahi gemileriyle bu İnlik boğazında on iki pâre firkateleriyle palpa aleste hâzır olup Tuna gemilerin bu hâl üzre geçirmeğe cümle beğler ve kapudanlar me’mûrdur, zîrâ bu İnlik kal‘aları boğazı Tuna üzre hakkâ ki girdâb-ı mûhişdir, zîrâ bu boğazda her zamân Tuna kâfirleri gemileri basup nehb ü gâret eder.

Küffâr zamânı bu iki kal‘adan birbirlerine Tuna üzre kat-ender-kat âdem kolu kalınlığı demir zencîrleri karşu karşuya bağlayup bir gemi değil bir çırnık bile geçemezmiş. Hâlâ zencîrlerin dollâb yerleri iki tarafdaki kayalarda zâhir ü bâhirdir. Ve bu iki yanındaki kayaları Yanko ibn Madyan ki ibtidâ İslâmbol kal‘asına temel bırağup binâ edenin karındaşi Yanvan Kral bu kayaların Tuna kenârların oyup iki araba geçer vâsi‘ oyulmuş kayadan kesme yollar etmiş kim kûh-ı Bî-sütûn'u ve Amasiyye şehri kayaların kesen Ferhâd-ı kûhken kesmeğe kâdir değil azîm enli kesme yollardır kim makdûr-ı beşer değildir. Hâlâ Tuna gemilerinin rübbân keştîbânları kalın palamar ipler ile gemileri bu kesme kayaların yolunda kuvvet-i renc-i anâ ile çekerler, zîrâ bu mahallin dar boğazından nehr-i Tuna yokuş aşağı yıldırım gibi cereyân etdiğine göz ermez. El-hâsıl bu kayaları Ferhâd dahi kesmeğe kâdir değil ibret-nümâ bir dar ve mehîb boğazdır kim cemî‘i leşker bu teng mahalden ubûr etdikde mellâh-ı rübbân-ı keştîbânların feryâd u figânlarından bu dağlar kubbe-i âsumân gibi güm güm gürleyü sadâ verir, ibret-nümâ-yı temâşâgâhdır.

Andan bu mezkûr iki taraf kal‘aların altları nehr-i Tuna'ya nâzır kûh-ı Bî-sütûn gibi kayalar delik delik mağâralardır. Ve İnlik beli tarafında olan kal‘a bir kayalı burun üzre olmak ile yine Yanvan Kral bu kal‘a kayasının dağı ardını bir hayli kesüp nehr-i Tuna'yı akıdup kal‘ayı bir cezîre gibi etmek murâd edinmiş, ammâ ömr vefâ etmeyüp hâlâ [hâli] üzre kalmış, ammâ bu kayayı dahi bu mertebe kesüp Tuna akıtmak himmeti dahi makdûr-ı beşer değildir. Eğer eyle olsa bu İnlik kal‘ası Sedd-i İskender olurdu. Hattâ kefere zamânı bu boğazda cümle gemilerden gümrük alınırmış. El-hâsıl im‘ân-ı nazar ile görüp acâ’ib ü garâ’ib temâşâgâh yerlerdir.

Ba‘dehu hakîr bu İnlik belin geçüp cânib-i şarka (---) sâ‘at nehr-i Tuna kenârınca gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-âbâd-ı İrşova

Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth ümerâlarından Gâzî Balı Beğ dest-i Erdel küffârından feth edüp niçe sene hâlî ve mu‘attal yatup ba‘dehu sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Fâtih-i Tımışvar Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa ta‘mîr ü termîm edüp Tımışvar eyâleti tahrîr olunup sancak beği tahtı oldu. Hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâssı 310.000 akçedir. Ve taht-ı livâsında erbâb-ı ze‘âmeti 13 ve erbâb-ı tîmârı 556 neferdir. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre cebelüleri ile beğinin askeriyle hîn-i savaş-ı perhâşda üç bin aded güzîde asker olur.

Kânûn üzre bu sancakda sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve yüz elli aded merdüm-hisârı ve azebân ağaları ve martolosân ağaları ve gümrük emîni ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı vardır. Ve şer‘-i Resûl-i mübîn tarafından şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve yetmiş pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve kal‘ası nehr-i Tuna kenârında şekl-i murabba‘ bir dolma rıhtım binâ palanka-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Ve iki aded kapusu var. Biri Tuna kenârında maşrık tarafına nâzır küçük ağaç kanatlı kapudur. Ve biri dahi mağrib tarafında Tuna kenârınca varoş kapusudur kim kal‘anın cânib-i cenûbun nehr-i Tuna döğer, ammâ şimâl cânibi havâleli yerlerdir ve alçak handakları vardır. Bu kal‘ada Beğ sarâyı cümle hânedânlardan ma‘mûr olup Tuna kenârındaki dîvâr üzre

müte‘addid kâ‘alar ve gûnâ-gûn teferrücgâh maksûreli yerleri var. Ve cümle elli aded tahta şindire örtülü hâneler var. Ve büyük kapu dibinde Tuna'ya nâzır bir küçük müferrih câmi‘i var, cemâ‘ati ***[96a]*** vefret üzredir.

Der-beyân-ı iç kal‘a

Küffâr zamânından kalmış Şeddâdî çâr-kûşe taş binâ bir kal‘a-i zîbâcıkdır. İçinde ancak dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve mehterbaşı anda olur. Ve zindân kullesi dibinde iç kal‘a kapusu üzre bir sâ‘at kullesi var, tahtalıdır. Sâ‘atinin çanı bir fersah yerde sadâ verir. Ve bu iç kal‘anın garb tarafında bir vâsi‘ düz yerde,

Der-vasf-ı büyük varoş

Cümle üç yüz aded tahtânî ve fevkânî kimi kârgîr ve kimi cümle haşebden tahta örtülü evlerdir. Ve bir câmi‘ ve bir mescid ve bir medrese ve bir mekteb ve yüz on aded dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin her metâ‘ bulunur. Ve kal‘anın handak kenârında bir hammâmı ve bir hân-ı tüccârânı var. Ve nehr-i Tuna kenârınca ma‘mûr ve mükellef bâğçeli Rûm keferesi evleri ve bir kenîseleri var. Ve kal‘anın havâlesi olan bayırlar serâpâ bâğlar ve halkının kârı ağlardır kim cümlesi balık avlarlar. Ve bu şehrin maşrık tarafı dağlarının ardları Eflak vilâyetidir kim bu şehir âhıru'l-hudûd olup, Eflak serhaddidir.

Hakîr bunda beğden Eflak beğine hitâben mektûb-ı mahabbet-uslûblar alup diyâr-ı Eflak'a bu İrşova tarafından gidelim deyü müşâvere etdiğimizde,

"Bu tarafın Eflak küffârı henüz isyân üzredir. Tuna'nın karşu Feth-i İslâm tarafından gidüp Vidin'den yâhûd gayri iskelelerden Eflak vilâyetine geçin" deyü re’y-i ahsen gördüklerinde hemân hakîr İrşova'dan atlarımızla gemilere binüp nehr-i Tuna'yı ubûr edüp (---) sâ‘at dahi taraf-ı kıbleye Tuna kenârıyla selâmet gidüp,

Der-beyân-ı acâ’ib [ü] garâ’ib girdâb-ı Demirkapu

Garîb mahûf ve muhâtara cezîre yerdir. Rûm'da Arab u Acem'de ve cemî‘i Freng keştîbânları beyninde meşhûr-ı âfâk bir Tuna nehri girdâbıdır.

Bu kemter ahkaru'l-ibâd otuz altı yılda ekâlîm-i seb‘a seyâhat etme hissemend olup on sekiz pâdişâhlık ve krallık vilâyetlerde (---) aded derbend-i calender-misâl Demirkapular gördüm. Evvelâ, ibtidâ Diyârbekir eyâletinde nehr-i Şatt başı kurbunda Ergani kal‘ası ile Çınarlıdere mâbeyninde İskender Şatt cereyân etsün d[eyü] kayaları kesdiği Ergani Demirkapusu derler. Bir Demirkapu dahi Misis kal‘asından öte (---) (---) giderken derbend-i calender gibi demirkapudur. Biri de (---) (---) mahalde râh-ı meşakkat demirkapudur. Biri dahi Şirvân ve Şamâhî kal‘aları ile Dağıstân pâdişâhının Tarhu nâm ülkesi kurbunda Bahr-i Harez kenârında İskender-i Zülkarneyn binâ etdiği Demirkapu'dur kim Arab tevârîhlerinde ana Bâbü'l-ebvâb derler. Sene (---) târîhinde Âl-i Osmân elinden bir hîle ile Acem alup hâlâ dest-i Acem'de bir kal‘a-i Demirkapu'dur. Hakkâ ol dahi sarp demirkapudur.

Biri dahi niçe kerre ubûr edüp hâlâ şimdi bu mâh içinde güzer etdiğimiz Erdel vilâyeti Demirkapusu, bu dahi mel‘ûn memerr-i nâs menhûs demirkapudur. Biri dahi İslâmbol'da Kâğızhâne nehri üzre mutalsem demirkapudur. Niçe bin dahme-küşâ olam diyen âdemler bu Kâğızhâne nehri demirkapusunda helâk olmuşlardır.

Bir demirkapu dahi vilâyet-i Mısır'dan dehlîz-i Habeş olan İsvân vilâyetine giderken nehr-i Nîl içinde yedi şülâl boğazlarının birinde bir demirkapu vardır. Andan dahi bir gemi yükiyle selâmet geçmek ihtimâli yokdur. Niçe gemilerin yüklerin boşaldup ubur ederler, gâyet muhâlif derbend-i

calenderdir.

Gerçi bu mezkûr demirkapularda hâlâ demir kapular yokdur. Ancak İskender-i Zülkarneyn bu demirkapuları binâ etdikden berü Hazret-i Risâlet velâdetinden 882 sene mukaddem binâ olunmuş demirkapulardır kim kapuları yok, ammâ eser-i binâları âşikâredir.

Ammâ zikri sebkat eden demirkapulardan eşedd-i ukûbet çekecek bir bu Tuna demirkapusudur kim beher sene niçe yüz pâre gemi ve niçe bin âdem helâk olur. El-hâsıl Şattu'l-arab nehrindeki sedd-i Nemrûd'dan eşed bu Tuna Demirkapusudur. Ammâ bu demirkapuyu İskender-i Zülkarneyn binâ etmemişdir.

Tuna Demirkapusu'nun bânîsi, eşkâl-i binâsı ve tarzın beyân eder

Evvelâ bu Demirkapu nâm yerde cereyân eden nehr-i Tuna'nın içinde sıra sıra hammâm kubbesi kadar iri taşlar vardır. Hattâ nehr-i Tuna mâh-ı Temmûz'da az olduğu mahalde da‘vâ-yı mer[d] ile şehbâz ve merdâne fetâ yiğitler taşdan taşa sıçrayup pertâb ederek beriden öteye ve öteden beri cânibe dek geçmek mümkindir. Lâkin her zamân ol büyük taşlar görünmez, meğer Tuna pek tenezzülde ola. Anıniçün bu taşlar sebebiyle niçe gemiler helâk olur. Ammâ kaçan kim Tuna taşup tuğyân üzre gelüp aksa mezkûr taşlar suya gark olup cümle gemiler selâmetle geçmeğe başlar, ammâ yine havf ederler.

Bu girdâb-ı akabeyi ubûr eden gemiler eğer aşağıda eğer yukaruda her Tuna transa gemileri biner âdem giderler mefret gemilerdir. *Allâhümme âfinâ*, ba‘zı gemiler taşlara urup yâhûd yedek ipleri kırılup bir kenâra gemi urup gemi ve ***[96b]*** âdemleri cümle helâk olurlar. Anıniçün niçe vehhâm tüccârlar gemilerinden çıkup sehel karadan gidüp gemiler girdâbdan halâs olunca yine gemilerine girirler.

Ve bu girdâb mahallinde Tuna'nın feryâd [u] figân sâ‘ika-veş gürüldüsüne benî âdem tâkat getiremeyüp gürlemesi bir konak yerden istimâ‘ olunur. Bu mahalden aşağı gemiler giderken berk-i hâtif gibi giderler. Yukaru giden gemiler bu akabe mahallinden aşağıda cümle yüklerinin nısfların boşaldup cümle esbâbları arabalara ve ufak kayıklara tahmîl edüp Demirkapu'dan yukaruda yükleri dağlar gibi andan gemileri Demirkapu'dan yukaru her gemi kalın palamarlar ile biner bin beşer yüz âdemler boş gemileri derd-i belâ ile Allâh Allâh deyerek çeküp Demirkapu'dan yukaruda yine beş altı günde yüklerin gemilere doldurup herkes murâd [u] merâmları olan vilâyetlere giderler.

Bu mahalden gemileri geçirir başka üstâd âdemler vardır kim bu girdâbın ahvâline taş be-taş eğri büğrü mahûf u muhâtara yerlerin bilüp gemileri selâmet geçirmeğe der-uhde edüp geçirirler. Ekseriyyâ bu gemileri bu hatarnâk yerden geçirüp kulağız olan âdemler Mora Hafsalı ve Dırınkova kasaba âdemleridir. Her gemiden gemisine göre beşer yüz ve ikişer yüz guruş alup gemileri eğer gemilere bir zarar olursa şer‘an ol âdemlere gemilerin bahâsın ödedirler.

El-hâsıl Bahr-i Muhît'[d]e girdâb-ı Okyanûs ve nehr-i Murâd'daki Ca‘ber kal‘ası boğaz[ı] ve nehr-i Cayık'da Maskov'un Zebun kal‘ası boğaz[ı] ve nehr-i Edil'de yine Maskov'un Heşdek kal‘ası girdâb[ı] ve Bahr-i Harez'de Demirkapu kal‘ası boğazı ve Karadeniz'in Kız boğazı ve nehr-i Şattu'l-arab üzre Nemrûd boğazı ve yine bu nehr-i Tuna'da İnlik kal‘ası girdâbı ve yine bu nehr-i Tuna'da mezkûr Tahtalı girdâbı cümle mahûf ve muhâtara yerlerdir, ammâ bu Demirkapu boğazı Okyanûs girdâbından ziyâde azâb-ı elîm berzah-ı bî-amân boğazdır. Ammâ amelîdir, Tahtalı ve İnlik boğazları gibi Yed-i Kudret boğazı değildir. Bu Demirkapu boğazı yonma taşdan amelî boğazdır.

Der-beyân-ı sebeb-i binâ-yı girdâb-ı Demirkapu

Be-kavl-i müverrih-i âlem Yanvan-ı Yûnâniyân ki İslâmbol'u binâ eden Yanko ibn Madyan'ın birâder-i kihteridir. Bu Yanvan üç yüz kırk altı sene mu‘ammer olup akl-ı Arasto hakîm bir kral-ı dâll idi, ammâ kendü tevârîhinde,

"Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac‘îm'e îmân getirmişim" deyü yazmış. Netîce-i merâm bu Yanvan Alman ve Erdel ve Çeh ve Leh kralı olup Tuna sevâhillerin çok geşt [ü] güzâr edüp cihân-bân bir hakîm kral idi, ammâ Melik Rac‘îm'den istimâ‘ eder kim,

"Babam Hazret-i Süleymân Kudüs-i Şerîf'de Mescid-i Aksâ'yı ve Sahrâtullâh'ı ve Kudüs-i Şerîf'i eyle amâr eyledi" deyü Melik Rac‘îm Kudüs-i Şerîf imâretlerin ta‘rîf ü tavsîf edince hemân Yanvan Kral'ın Kudüs-i Şerîf'i ziyâret etmeğe gitmesi ârzûları hareket edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek İslâmbol zemîninde olan Makedonya şehrine gelüp karındaşı Yanko ibn Madyan'a buluşup görse kim İslâmbol kal‘asın etmeğe mübâşeret edüp bir ucu Sarâyburnu'nda bir ucu taraf-ı cenûbda iki konak yer tâ Silivri şehrinde andan bir ucu cânib-i şimâlde Terkoz kal‘asından Karadeniz'i kesüp Silivri kal‘ası dibinde Akdeniz'e mahlût etmeğe dörd kat handaklar kesmişler. Ve Terkoz'dan Karadeniz kenârıyla Karadeniz Boğazı yerinden tâ Kurşumlumahzen burnuna andan Galata ve Kâsımpaşa ve Hâsköy'den Kâğızhâne deresi üzre cisirler ile Ebû Ensârî kapusu olan yerde kal‘a dâ’iren-mâdâr tamâm ola deyü bu on konak yeri ihâta eder.

Kal‘a handaklarının yerlerin Yanvan Kral görüp karındaşı Yanko ibn Madyan'a eydir:

"Bire birâder! Ne aceb hâm sevdâya düşmüşsün. Bu kazdığın on konak ihâta eder handaklar üzre kal‘a olmak muhaldir" dedikde Yanko ibn Madyan eydir:

"İnşâallâh Hazret-i Süleymân'ın himmetiyle oğlu Melik Rac‘îm pâdişâhımızın du‘âsı berekâtıyla bu Makedonya şehri etrâfına ben bir Makedonya-yı kebîr ederim ki içinde bin pâre mu‘a[zza]m kend ola ve etrâfı üçer kat handak ve üçer kat dîvâr ola" dedikde Yanvan Kral eydir:

"Behey birâder! Melik Rac‘îm pâdişâhımızdan bildiğimiz ilm üzre yine bizim Yûnâniyân pâdişâhlarından Aleksandıra, ya‘nî İskender nâm cihângîr bir ulu pâdişâhımız Hazret-i Muhammed geleceğinden sekiz yüz seksen bir yıl evvel gelüp Karadeniz boğazın kesüp Karadeniz'i Akdeniz'e akıdırken bu seng binâ edeceğin Makedonya şehrin ve Kaydefâne kızı krale şehrin Karadeniz suyu harâb edecekdir, deyü Süleymân Nebî oğlu Rac‘îm kral efendimden istimâ‘ etdim" dedikde Yanko ibn Madyan eydir:

"Belî ben de Rac‘îm Kral'dan ve babası Süleymân Kral'dan eyle işitdim, ammâ ben de mukaddem târîh ile Karadeniz'i Terkoz kal‘ası yapacağım boğa[z]dan kesüp Azâdlı derelerinden Karadeniz'i tâ Silivri kal‘ası dibinde Akdeniz'e karışdırup bu kazdığım on konak ihâta eder kal‘a etsem gerek" dedikde Yanvan Kral eydir:

"İmdi birâder! ***[97a]*** Allâh ile ahdim olsun ve Dâvûd Nebî hakkıyçün olsun sen bu cirmde kal‘a binâ edüp itmâm edersen ben de Kudüs'den gelüp bu kal‘a temeli âşikâre olduğun görem, bu senin Makedonyana göre ben de Tuna nehrin bu senin kal‘an içinden akıdam" deyü ahd edüp Kudüs-i Şerîf'e gider. Hemân Yanko Kral

"Benim hayrâtımda karındaşım Yanvan'ın hayrâtı olmasın" deyü Istıranca dağlarında olan cümle suları İslâmbol içre akıtmağa cidd [ü] cehd [ü] ihtimâm edüp İslâmbol içinde Kırkçeşme ensesindeki aşağı kat su kemerlerin binâ edüp bir yılda Kırkçeşme suların Eyyûb Sultân ensesindeki dağları delüp tâ (---) günden berü İslâmbol'a su getirir.

Ba‘dehu Âl-i Osmân'dan Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* İslâmbol içre Kırkçeşme ve Ebü'l-feth ve Sultân Bâyezîd-i Velî suları kifâyet etmediğin görüp İslâmbol'dan bir konak ba‘îde Karadeniz kurbundaki dağlarda olan suları (---) günde havz-ı azîmlere cem‘ edüp andan

Mi‘mâr Sinân hendesesi ve anın kârıyla İslâmbol içre gelince su kemerlerin kat-ender-kat binâ edüp Sultân Mehemmed câmi‘i haremi kurbundan kemerleri geçirüp mukaddemâ binâ olunan Yanko ibn Madyan'ın Kırkçeşme yanındaki alçak ve kara taşlı kâfirî binâ kemerler üzre birer kat kemerler binâ edüp tâ Bâb-ı hümâyûn önünde terâzû ile Yeni Sarây'a su girüp orta kapuda kuyulara dökülüp andan bostâncı ocağında dollâbcılar atlar ile ve sığırlar ile suları çeküp harem-i hâ[s] ve matbah-ı sultânîye ve helvâhâne ve ekmekhâne ve ıstabl-ı Antere ve iç gulâm-ı hâsda hammâm ve çeşmelere Süleymân Hân suları taksîm etdirüp hayrât-ı azîm edüp İslâmbol halkını saky eder.

Bir pâdişâh-ı selef-i Âl-i Osmân'a ve bir hâkân-ı rây-i Hind'e böyle hayrât müyesser olmamışdır.

Hattâ binâ emîni ve mi‘mârbaşı Sinân ibn Abdülmennân ağaların defterleri mûcebince Süleymân Hân'ın hemân bu suyu hayrâtına sekiz kerre yüz bin ve toksan altı bin üç yüz seksen üç filori masrûf gitmişdir, ammâ şimdiki asrın hisâbınca iki bin iki yüz kırk bir yük akçe olur, ammâ İslâmbol içre Yanko ibn Madyan'ın su kemerleri üzre yeni kemerler binâ olunmasına üç bin yük akçe olurdu, ammâ Kırkçeşme kemerlerin ve su yolların dahi ta‘mîr ü termîm etmeğile üç bin yük akçe masrûf olmuşdur, deyü yazmışlar.

Hulâsa-i merâm ve netîce-i kelâm, yine sadede rücû‘ edelim. Çünki Yanko ibn Madyan İslâmbol Makedonya içre bu Kırkçeşme suyu kemerlerin binâ edüp ibtidâ Kırkçeşme suyu cereyân edüp cemî‘i bennâ ve ırgat ummâllar âb-ı nâb-ı Kırkçeşme'yi nûş ederek İslâmbol'un temellerin ka‘r-ı zemînden rûy-ı arza berâber etdiklerinden mâ‘adâ bir âdem kaddi âlî vech-i arza sûr dîvârı çık[dık]da ol mahallerde Yanvan Kral Kudüs-i Şerîf ziyâretinde bârhâne-i azîmiyle İslâmbol'a gelüp Yanko ibn Madyan karındaşına buluşup görse kim İslâmbol kal‘asının temelleri rûy-i arzdan bir iki âdem kaddi âlî olup altı kerre yüz bin benî âdemin cidd [ü] ihtimâmlarıyla elbette bu kal‘a vücûda geleceğin bilüp Yanvan Kral karındaşı olan Yanko Kral'a eydir:

"Birâder, Allâh mübârek eyleye. Yigirmi yılda bu kal‘a itmâm bulur. Ben dahi ahd-i mîsâkım üzre Alman diyârlarıma varup ilm-i usturlâb ve ilm-i hendese ile Tuna suyun senin Makedonya şehri içre akıdayım" dedikde Yanko hicâbından,

"Bizim Kırkçeşme suyumuz kifâyet eder" diyemeyüp mukayyed olmadı. Hemân Yanvan karındaşı Yanko ile vedâ‘laşup İslâmbol'dan kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ilm-i hendese üzre Tuna suyu İslâmbol'a geleceği yolları şakula ve hevâyî terâzûlar ile irtifâ‘ alarak Tuna kenârında Siverin kal‘asına gelüp ilm-i hendese ile bilir kim bu nehr-i Tuna bu Siverin kal‘asından İslâmbol'a gider, zîrâ ol mahallin arzı İslâmbol arzından yedi arz bâlâdır, ammâ âkıbet-endîş-i dûrbîn-fikr olan Yanvan Kral ihtimâle haml edüp bu Siverin kal‘asından iki konak dahi Tuna kenârıyla yukaru biraz bâlâ dahi gidüp sekizinci arz-ı bâlâda bu Demirkapu mahallinde yine ilm-i hendese üzre irtifâ‘ alup bilir kim nehr-i Tuna İslâmbol'a baş aşağı yıldırım gibi sür‘at üzre cereyân eder.

Hemân ol ân Alman'ın yedi krallık yerinden ve Filimenk ve İsfaç ve Çeh ve Leh ve Tot ve Korol ve Macar ve Maskov ve Rus Sol‘ât-ı menhûsundan on kerre yüz bin âdem ummâl ve bennâlar me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla bu Tuna nehrinin eyyâm-ı Temmûz'da tenezzülde olduğu mahalle gelüp ibtidâ bu Demirkapu nâm mahalde bir bâb-ı cedîdi yapup andan içeri tâ Vidin ve Nigebolı ve Torvakutaran dağların ve Kızankaya balkanların on kerre yüz bin benî âdem hendese ilmi üzre mezkûr vilâyetler dağlar delüp Karnabat kasabası ensesinde dağları dahi delüp niçe yerlerindeki derelere sedd-i Nemrûd kemerler yapup bir yılda Tuna suyu yolları Istıranca dağlarına dahi âlî ensesinde hâlâ amâr ola[n] ceyşli köy bayırlarına andan İslâmbol'a bir merhale ***[97b]*** kala yerde hâlâ Âzâdlı nâm ma‘mûr karyeye Tuna yolları gelüp andan aşağı İslâmbol'a varınca yokuş aşağı gitmesi âsân olup yolları rûy-ı arza çıkup Taklalı köy derler andan Tuna geçüp Topkapusu'yla

Edirnekapusu mâbeynindeki kirdesinden akup kal‘anın dîvârındaki demir kafeslerden İslâmbol'un iç hisârı olan hâlâ İslâmbol'dur andan Yenibâğçe içinden Aksarây deresinden Lanka'nın üç aded kal‘ası ortasından Tuna cereyân edüp Akdeniz'e karışa, deyü Yanko dahi bu yollara İslâmbol kurbunda imdâd edüp Tuna gelmesine Yanko muntazır olduğun karındaşı olan Yanvan'a haber gönderir.

Yanvan dahi "Tuna suyu İslâmbol'a ziyâde aksın" deyü niçe kerre yüz bin zeber-dest âdemlere nehr-i Tuna içine hammâm kubbesi-misâl biri Demirkapu önünden tâ karşu İrşova tarafına varınca fîl-i Mengerûsî cüssesi kadar taşları Tuna içre bırağup dağlar yığarlar, Tuna suyu önü sedd olup büğenir.

Hâlâ bu Demirkapu önündeki girdâb olan yerdeki taşlar Tuna içre Yanko ibn Madyan'ın karındaşı tevârîh sâhibi Yanvan Kral yığdığın yine Yanvan kendi tevârîhinde mufassal yazmışdır ve Tuna yolların Demirkapu'dan ol kazmışdır ve İslâmbol kurbunda Yanko ibn Madyan'ın binâ etdiği kırk çeşmelerine Yanvan Tuna'yı akıtmak içün bir yol dahi kazmışdır. Ba‘de zamân yedi yılda bu su yolları tâ Demirkapu'dan İslâmbol'a varınca tamâm olup Yanvan Kral vezîrlerine eydir:

"İşte ben ahdime vefâ edüp dîn-i Dâvûd aşkına bu su yolların tamâm etdim. İşte ben Makedonya şehrinde karındaşım Yanko Kral'a giderim. Siz Kızılyumurta'nın ibtidâ günü bu Demirkapu'da kurbânlar kesüp içine birkaç âdemler enüp suyu koyuverin" deyü tenbîh ü te’kîd ü ta‘lîm edüp andan Yanvan menâzil kat‘ ederek İslâmbol'a Kızılyumurta'nın ibtidâ günü girdikde meğer vakt-i asr imiş. Tuna nehrin işte Demirkapu'da ale's-sabâh koyvermişler.

Bu mahalde Yanvan Kral karındaşı Yanko'ya buluşdukda "Yâ karındaşım! Kani Tuna suyu gelmedi ya!" deyince hemân Yanvan Kral mağrûr olup eydir:

"Bu sabâh Tuna'yı Demirkapu'dan koyverdiler. Hâlâ avret gibi saçından sürüyüp getirmedeyim ve köpek gibi ardıma düşüp gelmededir" deyince hemân hikmet-i Hudâ: nehr-i Tuna İslâmbol kurbunda Âzâdlı köğü deresinden yokuş aşağı İslâmbol'a akarken bi-emri Hayy [u] Kadîr nehr-i Tuna gerüye dö[nü]p bir kolu Büyükçekmece'de ve bir kolu Küçükçekmece kaynayup Tuna suyu deryâ gibi çıkup göl olup deryâya mahlût olup deryâ dahi buhayrelere karışır.

Hâlâ Çekmece göller aslı nehr-i Tuna'dır kim sene (---) târîhinde cülûs-ı İbrâhîm Hân gününde Büyükçekmece gölünde Tuna balıklarından bir morina balığı çıkup Topkapulu Mustafa Ağa ol balığı Kara Mustafa Paşa'ya ol dahi Sultân İbrâhîm'e getürür. İbtidâ İbrâhîm Hâ[n] tahta cülûs etdikde Tuna'nın morina balığın yeyüp Diyârbekir'in içindeki Hamrevât suyun ulaklar getirmişlerdi, İbrâhîm Hân'a müyesser olup balık yeyüp Hamrevât içmişdir. Hâlâ yine Çekmece göllerinde Tuna'nın çıka ve uştuka ve som balıkları çıkar.

Ve dahi nehr-i Tuna'nın bir firkası dahi Karadeniz sâhilinde Varna kal‘ası kurbunda Devne değirmenleri suyu Tuna'dandır.

Ve bir kolu dahi Kırkkilise şehri kurbunda Yenehisâr'da ve Bınarhisâr'da çıkar, zîrâ anlarda dahi "Ba‘zı zamân Tuna balıkları çıkar" deyü ihtiyârlar nakl etdiler.

Hattâ bu hakîr bir kerre Fâtıma Sultâ[n]zâde Süleymân Beğ merhûm ile kırk elli kişi olup beş on dâne meş‘aller ve niçe fânûslar ve niçe şem‘-i rîhlar yakup Âzâdlı köyündeki Tuna cereyân eden mağâralara girüp bir sâ‘at kâmil gidüp mağâraların kayalarında dörder beşer âdem kaddi bâlâ kayalarda nehr-i Tuna'nın çamurlu suları cereyân etdiğinin alâmetlerin gördük. Hâlâ manzûr-ı âlemiyândır. Dahi ileri gitmek murâd edindik, ammâ çaylak ve güvercin kadar yarasa kuşları çehrelerimize kanatlarıyla urup cümlemizin esbâbları yarasa kuşu necâsetinden rûsvây olup gerüye döndük.

Ve dahi bu hakîr-i kemter fakîr sene 1061 târîhinde efendimiz Melek Ahmed Pa[şa] sadâret-i

mühürden ma‘zûl oldukda Özi eyâleti ihsân olunup Rusçuk nâm kal‘adan bu kulunu Vidin nâzırı muhâsebesin görmeğe gönderdikde sevâhil-i nehr-i Tuna'da niçe kerre seyâhat edüp ol sene nehr-i Tuna tâ ol kadar tenezzülde oldu kim nehr-i Tuna içre Yanvan Kral'ın Demirkapu'da doldurduğu hammâm kubbesi ve fîl cüssesi kadar seng-i hârâlar âşikâre idi. Ve ol mahalde Tuna kenârında niçe yüz aded kimesneler ile Demirkapu'yu görmek oldu kim ol Demirkapu'nun yeri ve Tuna içre olan girdâb seddi Feth-i islâm kal‘ası tarafında bir yar kenârında bir sarây kapusu kadar demir kafes kapudur kim demirlerinin kalınlığı âdem beli kalınlığında vardır, ammâ mürûr-ı eyyâm ile kapunun nısfı çamur içinde gark olmuşdur, yukarusu bir âdem kaddi demir kafes kalmışdır.

Ammâ şimdi Âl-i Osmân pâdişâhı murâd edinse yolların tathîr edüp nehr-i Tuna'yı İslâmbol'un Aksarây içinden akıtmak emr-i seheldir, ammâ çok hazîne gider, lâkin nef‘i az olur. Hak Te‘âlâ Sultân Mehemmed'e ve Sultân Bâyezîd'e ve Sultân Süleymân'a garîk garîk rahmetler eylesin, cümle İslâmbol halkını Tuna'ya ve gayri suya muhtâc etmedi. Hak Te‘âlâ'nın [i]râdet-i aliyyesi ol imiş kim İslâmbol halkı Tuna suyu içmeyeler. Eğer içmiş olsalar ***[98a]*** ehl [ü] ıyâl ve sığâr [u] kibâr başka tabî‘atde olup zabt [u] rabtları mümkin olmayup tâ’ife-i nisvânları sâhib-i isyân olurlardı.

Netîce-i kelâm mezkûr Yanva[n] Kral nehr-i Tuna'nın gerü döndüğün göricek bir âh-ı serd çeküp rûhun teslîm edüp Yanko Kral Yanvan'ın na‘şını Zeyrekbaşı deyrinde defn edüp ancak nâmıyla Yanvan nâm tevârîhi kalır ve Demirkapu'da Tuna'yı sedd etdiği girdâb-ı azîm kalır kim cemî‘i mellâhân-ı keştîbânlar mâbeyninde meşhûr-ı âfâk Demirkapu'dur.

Ve bu Demirkapu'dan aşağı tâ Fethü'l-islâm kal‘asına varınca nehr-i Tuna içre ada adadır. Her adanın araları ikişer ve üçer yüz kadar balık dalyanlarıdır. İki sâ‘atlik yere varınca ol mahallin Tuna'sı içinden aslâ bir karış balık bile halâs olmayup elbette sayd olur. Ve Tuna kenârında her ne kadar kal‘alar var ise mevâcibleri bu balık dalyanlarından hâsıl olur. Azîm emânetdir kim Vidin sancağı beğinin yetmiş yük akçe iltizâmındadır. Hattâ Özü kal‘alarının cümle neferâtları dahi bu mukâta‘adan vazîfe-i mu‘ayyenelerin alırlar.

Hakîr bu temâşâları ederek (---) sâ‘atde maşrık tarafina Tuna kenârınca dıraht-ı müntehâları seyr ederek,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı selâm, ya‘nî binâ-yı metîn kal‘a-i Feth-i İslâm

Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân ümerâlarından Gâzî ve Velî Balı Beğ binâsıdır. (---) eyâletinde Vidin sancağı hâkinde yüz elli akçe şerîf kazâ ve nâhiyesi yü[z] yetmiş pâre kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve (yüz) üç yüz aded kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve balık emîni ve harâc emîni vardır.

Kal‘ası nehr-i Tuna kenârında bir bayır üzre şekl-i murabba‘ on iki aded tahta örtülü serâmed kârgîr binâ metîn kullelerdir. Ve kal‘a iki kat dîvârlı ve handaklı ve kıbleye nâzır bir demir kapulu ve kapu üzre kulle içinde tula minâreli Süleymân Hân câmi‘i ve içinde dizdâr evli ve dâ’iren-mâdâr kal‘ası bin yüz adım bir Şeddâdî taş binâ bir metîn kal‘acıkdır. Ve Tuna kenârında olan bölme hisârda evler harâbdır, içlerinde bir kimesne olmaz. Ve Tuna nehri tarafı üç kat kal‘a dîvârıdır, ammâ anda eyi(?) bî-nazîr toplar vardır ve cebehâne ve âlât-ı silâhları mükemmeldir. Ve kal‘a kapusu önünde bir namâzgâh meydânı ve cenâze musallâsı taşı vardır.

Der-medh-i varoş-ı bîrûn: Bu kal‘anın kıble tara[finda] taşra varoşu cümle dörd mihrâbdır. Ve cümle dörd yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve şindire tahta örtülü ve ekseriyyâ la‘l-gûn kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî vâsi‘ kârgîr binâ hânedânları var, ammâ cümleden Çalık Mustafa Ağa ve Çalık Osmân Paşa evleri mükellefdir kim azîm porta kapuları var. Ve cümle elli aded dükkânları var. Ve

cümle çârsû içinde bir latîf hoş-hevâ hammâm-ı rûşenâsı var. Ve cümle bir hânı var, içinde ankâ tüccârları var.

Ve cümle iki medrese-i âlimânı var. Ve cümle iki tekye-i dervîşânı var. Ve cümle beş aded mekteb-i sıbyânı var. Ve cümle Tuna kenârında elli kadar cebehâne dükkânı var. Ve cümle elli aded balık mahzenleri var, zîrâ cümle halkı ankâ balık bâzergânlarıdır. Ve gâyet garîb-dost muhibb-i fukarâ veliyy-i ni‘am merd-i Hudâ kimesneleri var.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf ve mu‘tedil olduğundan ve mu‘tedil mahbûb u mahbûbeleri gâyet âşık-perestlerdir, zîrâ Tuna suyunun hükmü oldur. Cümle halkı Boşnakça ve Türkçe ve Eflakçe dahi bilirler. Ve cümle kırmızı kalpak ve serhadli esbâbı geyüp reng-i rûyları humret üzre olup cümle ünâsı ehl [ü] ıyâlleriyle ehl-i zevklerdir, ammâ du-zevkîler değildir demek olur. Lâkin hovarda halkı olup erbâb-ı ma‘ârifi yokdur. Ancak tâze yiğitleri çârsû-yı bâzârda eyi kopuz ve dilli düdük ve çağırtma düdük çalarlar. Ve dahi şehrin hâricinde bâğ u bâğçesi gâyet bî-hisâbdır. Bu şehirde üç gün gece zevk [u] safâlar edüp Çalık Osmân Paşa ile niçe gûne sayd [u] şikârlar dahi edüp andan bir keştîye süvâr olup atlarımız ile nehr-i Tuna'yı ubûr edüp,

Evsâf-ı (der) vilâyet-i Eflak-ı âk

Bu hakîr-i kemter niçe kerre bu Eflak diyârına geçüp seyr [ü] temâşâlar edüp üç kerre gazâlar edüp niçe gûne mâl-ı ganâ’imler aldık, ammâ,

Bu taraflarda görmediğimiz kurâ ve kasabâtları beyân eder

Evvelâ Feth-i İslâm kal‘asının mukâbelesinde nehr-i Tuna kenârında,

Menzil-i karye-i Çernaş

Bunda meks olunup cümle iki yüz menhûs hânelerdir ve iki kenîse ve üç manastırdır. Ve Eflak beği tarafından bir boyar kâfir hâkimdir. Boyar demek, ya‘nî voyvada demek olur. Bu nevâhînin salb [u] siyâseti ve cür[m ü] cinâyeti boyar elindedir. Beş yüz kefere leşkere mâlikdir. Cümle yüz elli pâre kasaba-misâl köylere hâkimdir, ammâ kâfirler re‘âyâya gâyet zâlimlerdir, ammâ vilâyetleri gâyet emn [ü] emândır.

Bu köyden atlarımıza süvâr olup birkaç aded kefere refîkler alup bir ok menzili gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Siverin

Sene (---) târîhinde Gâzî Balı Beğ Semendire kal‘asından bu kal‘a üzre serasker olup feth etdikde bu kal‘a niçe yerlerden lağım ile harâb [u] yebâb edüp taşları ile demir kapuları ve cebehâneleri ve topları karşu tarafa geçirüp Feth-i İslâm kal‘asın müceddeden binâ eder. Ve hâlâ bu Siverin kal‘asının Tuna kenârında ba‘zı kulleleri durur. Bu kal‘anın sebeb-i binâsı be-kavl-i Târîh-i Yanvan ol zamânda Eflak vilâyeti Erdel Macarının destinde idi ve Tuna'nın karşu tarafında Feth-i İslâm yeri ve Vidin ve Pileve ve Tırnovi ve Leskofça(?) ve Lofça ve Nigebolı ve Ziştovi ***[98b]*** nâmân kal‘alar dahi Eflak kâfiri ve Lazoğulları ellerinde imiş.

Ba‘dehu bu Siverin kal‘asından Tuna'nın karşu câniblerinde zikr olunan varoşlara ve şehirlere geçmek içün Eflak banı Koca Mihalko Ban Tuna üzre on iki göz bir cisr-i azîm binâ eder kim her tâkleri Ayasofya deyri kemerleri kadar âlî ve arîz kantara-i azîm binâ edüp cisrin öte başında, ya‘nî Feth-i İslâm kal‘ası tarafında bir kal‘a-i azîm dahi inşâ edüp ismine kal‘a-i Siverin deyü nâm kor. Hâlâ bu Siverin kal‘ası ve karşuda Siverin kal‘a ve orta yerde nehr-i Tuna üzre on iki göz cisr-i ibret-nümânın ve iki kal‘anın ancak eser-i binâları kalmış, ammâ vâcibü's-seyr esâs-ı ibret-nümâları var, ammâ ol asırda bu üç aded kılâ‘eyn cisri nehr-i Tuna gibi su üzre on iki göz cisr-i azîm binâ

etmek hayli kuvvet-i kâhire sâhibi olmak gerek.

Niçe yüz yıl bu cisr-i azîm nehr-i Tuna üzre sâbit-kadem olup dururmuş. Tâ kim sene 761 târîhinde Bursa şehrinden Gâzî Hudâvendigâr Rûm diyârına geçüp Edirne kal‘asını Rûm kralı İdrivne Kral elinden alup ve küçük Makedon olan Filibe şehrin ve Sofya şehrin ve Üsküb kal‘asın ve niçe yüz aded kılâ‘-ı metîneleri Gâzî Hudâvendigâr feth edüp Tuna kenârında kılâ‘lara geleceğin küffâr-ı hâksâr işidüp Siverin ve Siverin kal‘alarında cenge müheyyâ olup dururlarken hikmet-i Hudâ Gâzî Hudâvendigâr Kosova'da yedi kral küffârıyla ceng edüp yedi kral leşkerin kırup mansûr [u] muzaffer olup münhezim olan Eflak kralı cümle bakıyyetü's-süyûf cünûd-ı cünübiyle firâr ederken Plevneli Gâzî Mihaloğullar eşkinci askeriyle Eflak leşkerin kova kıra Tuna üzre olan Siverin ve Siverin kal‘alarının cisrine küffâr uğrayınca izdihâmdan cisri ubûr edemeyen küffârları guzât-ı müslimîn tu‘ma-i şemşîr edüp niçe bin küffâr cân-ı habîslerin cehennem zebânîlerine ısmarlayup eli kılıç dutar küffâr kalmayınca hemân cüyûş-ı muvahhidîn Allâh Allâh deyüp kılıç urarak Tuna cisrinden karşu geçüp yedi gün yedi gecede Eflak ve Boğdan ve Erdel diyârların harâb u yebâb ve gâret edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle muğtenim olup bâ-selâmet Siverin ve Siverin kal‘alarına selâmet gelüp bu iki kal‘aya muhâfazacı kodukları guzâta hisse verüp iki kal‘ayı da câ-be-câ münhedim edüp selâmetle muğtenim Kosova sahrâsına geldiklerinde görseler kim Gâzî Hudâvendigâr sahrâda kırılan leşkeri seyr [ü] temâşâ ederken hemân bir kâfir-i zeber-dest nâmına Miloş Koblaki derler, kâfirin leşkeri aralarından kalkup Gâzî Hudâvendigâr'ı bıçak ile ura ura şehîd eder. Gerçi kâfiri de asker pâre pâre ederler, ammâ çi fâ’ide, pâdişâh-ı sâhib-kıran elden gitdi. Asâkir-i İslâm târumâr olup Gâzî Murâd Hân'ın na‘ş-ı şerîfin Bursa'ya götürüp Eski Kaplıca yanındaki câmi‘i sâhasında defn ederler. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ba‘dehu küffâr bu Tuna üzre binâ etdiği cisri yapdığına peşîmân olup "Bir sû-i tedbîrimizle Osmânlı askerine beri Eflak vilâyetlerine geçmeğe yol imiş" deyü asker üşürüp mezkûr cisri Tuna üzre harâb u yebâb eder. Ba‘dehu Kosova'da Murâd Hân'ın şehîd olduğun istimâ‘ edüp cisri yıkdığına te’essüf eder. İmdi ol asırdan berü mezkûr cisr harâb olmuşdur, ammâ kaçan kim Tuna nehri Temmûz ayında tenezzülde olduğu vakit mezkûr cisrin Tuna içre on iki kademe Şeddâdî binâları nümâyândır kim cümle Horâsânî tula binâdır kim hâlâ dur[ur].

Bu kemter-i ahkar bu mahalde bu köprü pâyelerin görmek olmuşdur, ammâ pâyelerine gör[e] cisri nice olmak gerek idi.

Bu Siverin ve Siverin kal‘aların(ın) ve bir esbâbların dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine Eflak vilâyeti hâkinde cânib-i şarka 5 sâ‘at sahrâ-yı mişeyistânlar içre gidüp **menzil-i karye-i Filordin,** andan yine şark tarafına 4 sâ‘at gidüp **menzil-i iskele-i Poroşık,** andan (---) sâ‘atde,

Menzil-i iskele-i Kalafat: Bu dahi yüz evli ma‘mûr karyedir kim başka boyar hükm eder. Cümle Eflak vilâyetinin Tuna kenârı iskelelerinin salb [u] siyâseti bu boyarın elindedir. Hakîr bu boyarda atlarımız bırağup bir gemiye süvâr olup Tuna'nın karşu tarafında kal‘a-i Vidin'e varup,

Evsâf-ı kal‘a-i Vidin

Bâlâda sene (---) târîhinde Nigebolı paşası Kadızâde Şehîd İbrâhîm Paşa ile Uyvar gazâsına giderken bu Vidin kal‘ası ve şehrinin evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur. Cild-i (---) nazar oluna, tekrâr tahrîre hâcet yokdur, ammâ şimdi sûk-ı sultânîde ba‘zı metâlar alup ve niçe yâr-ı kadîmler ile görüşüp andan yine gitmeğe Eflak tarafında Kalafat köyünde yatup ale's-seher boyardan refîkler alup şark tarafına kâfiristânda gidüp,

Karye-i Boyana, andan **Karye-i Poyeşti,** andan **karye-i Pisinkola,** andan **karye-i Urç:** Bu

kurâlar cümle Kalafat iskelesi boyarı hükmünde beşer altışar yüz evli bâğlı ve bâğçeli ve binâ-yı azîm manastırlı ma‘mûr kefere köyleridir. Andan üç sâ‘at mişezâr sahrâlar ile gidüp,

Menzil-i karye-i Birka, andan **karye-i Komiştin:** Nehr-i Jil kenârında üç manastırlı ve bin evli ma‘mûr kenddir. Nehr-i Jil Erdel vilâyetinden gelüp bu mahalle karîb Râhova kal‘ası önünde Tuna'ya mahlût olur. Andan,

Karye-i Sadoka, andan **karye-i Kokolna:** Köyde Mani kralın bir orman mişezâr içinde bir binâ-yı mu‘azzam manastırı var kim gûyâ bâğ-ı Merâm'dır. Andan 3 sâ‘atde maşrık tarafına,

Menzil-i iskele-i Jibel: ***[99a]*** Nehr-i Jibel kenârında beş yüz hâneli beş aded ma‘mûr düyûrlu köydür. Nehr-i Jibel, Erdel'in Praşo dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Başka boyar oturur ma‘mûr iskeledir. Ve atları bu karye-i Jibel'de boyara emânet koyup hakîr birkaç hüddâmlarımla bir gemiye süvâr olup karşu tarafda,

Evsâf-ı kal‘a-i Râhova

Vilâyet-i Kürdistân'da Bitlis kal‘ası kurbunda Râhova sahrâsı nihâyetinde Râhova nâm bir harâbca küçük kal‘acık var, içinde çobanlar sâkin olurlar. Ammâ bu Tuna kenârında Râhova gâyet ma‘mûrdur. Bânîsi Sırf krallarıdır. Fâtihi sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'dır, ammâ feth ederken usret çeküp ba‘de'l-feth kal‘anın ba‘zı yerlerin münhedim etmişdir. Hâlâ kulleleri (dağ başında hâlâ kulleleri) bir dağ başında Tuna kenârına varınca bir topraklı hisârı bayır üzre şekl-i muhammes Şeddâdî taş binâ kal‘a-i ra‘nâ imiş, ammâ mürûr-ı eyyâm ile iç el olmak ile gözden bırağılup dahi ziyâde harâb olmadadır. İçinde ancak beş aded hânesi ve bir câmi‘i ve bir vîrân hammâsı var, gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Ammâ Sultân Ahmed Hânî'de gâyet ma‘mûr imiş. Eflak beği olan Koca Mihal küffâr Tuna nehri donunca isyân edüp yüz bin küffâr leşkeriyle Âl-i Osmân'ın Tuna kenârında yüz yetmiş pâre kılâ‘ ve şehirlerin nehb ü gâret etdikde bu kal‘ayı dahi kabza-i teshîre alup harâb eder. Anıniçün ol zamândan berü bu kal‘a içi amâr değildir. Ve bir kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsında vâki‘ olmağile halk kal‘aya enüp çıkmadan âciz olup amâr olmamışdır. Ammâ,

Aşağı varoşu: Kal‘adan yüz adım aşağı nehr-i Tuna kenârında bir dere ağzında cümle evleri bir bayırlı sırta biri biri üzre vâki‘ olup cümle şindire tahta örtülü kârgîr binâlı dörd yüz ma‘mûr hâneli kasabacıkdır. Ancak bir câmi‘i var, anı dahi Hacı Mustafa nâm bir tüccâr henüz binâ ediyor. Ve bir mescidi ve bir medrese ve bir tekyesi ve on beş kadar dükkâncıkları ve bir hâncuğazı var. Hâlâ Nigebolı sancağı hükmünde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle yetmiş pâre nâhiye kurâlı latîf kazâdır. Ve cümle bâğ u bâğçeleri şehrin ensesindeki dağlar serâpâ bâğlardır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ahâlîsi fukarâlardır kim ticâretle geçinirler.

Bunu dahi temâşâ edüp tekrâr bir gemiye süvâr olup karşu Eflak tarafına geçdik. Andan boyar emînden refîkler alup cânib-i şarka 4 sâ‘at gidüp,

Karye-i Dobulen, andan **karye-i Banka** köyünde mihmân olup cümle boyarların bize refîk verdiği kefereler her köyden ulak bârgîrleri çıkarırken cümle köy kâfirleri ellerinde tırpanları ve harbeleri ve kılıçlarıyla üzerimize hücûm edüp bir sâ‘at azîm cengimiz geçüp bizden bir at mecrûh olup anlardan bir gulâm mürd olup âhır-ı kâr "Umûma muhâlefet kuvvet-i hatâdandır" deyüp cengden fâriğ olmuşken anların ölen bir atı yerine bizim bir atımız alıkoyup götürürken hamd-i Hudâ gerüden boyarları yetişüp atımızı alıkoyup,

"Siz Türk ile ceng edersiz. Biz dahi yakında Tatar ve Osmânlı elinde esîr olmadan henüz kurtulduk" deyü köy kethudâsı olan kefereyi kargı urdu. Andan bizimle refîk olup giderken "Zor ile ulak atları alman, zîrâ bu Eflak kefereleri âsîlerdir" deyü nasîhatlar ederek gidüp 5 sâ‘atde semt-i

şarka,

Menzil-i karye-i İjler, andan **karye-i Kırla:** Bunda bir gemiye binüp nehr-i azîm Olti'yi gemiyle geçüp karşu tarafda sehel ârâm etdik.

Bu nehr-i âb-ı zülâl tâ Erdel diyârı yaylalarından bu Eflak vilâyetine gelince üç yüz aded enhâr-ı sağîreler karışup nehr-i Tuna'ya Nigebolı kal‘ası mukâbelesinde Çul kal‘ası kurbunda ümmü'n-nehirân olan Tuna'ya mahlût olur. İçinde ba‘zı ufak gemiler ve kayıklar ve çırnıklar işleyüp Eflak vilâyetinden Osmânlı vilâyetlerine metâ‘ götürüp getirirler. Bu nehri gemiyle ubûr etdiğimizden sonra yine cânib-i şarka nîm sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çul

Sene (---) târîhinde Nigebolı kal‘asın Yıldırım Bâyezîd Hân feth etdikde yine Eflak keferesi isyân [u] tuğyân edüp tekrâr Eflak'ı feth etdikden sonra Eflak cânibinde Nigebolı karşusunda bu kal‘ayı yapmağa mübâşeret eder. Ammâ gâyetü'l-gâye batak ve çataklı yer olmak ile cümle re‘âyâ vü berâyâlardan ve cemî‘i asâkirlerden niçe kerre yüz bin çul tobra ve gırâr var ise cümle hâr-ı hâşâkleri çullara ve tobralara doldurup ol batağa yığup leb ber-leb edüp bu kulleyi binâ etdikleriyçün Eflak kavmi bu kal‘aya Çul kal‘ası derler. Dâ’iren-mâdâr üç yüz adım ihâta eder bir küçük kullecik olmağile bu kal‘aya kulle dahi derler. Ba‘dehu taşrasına Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân bir varoş-ı sağîr binâ edüp etrâfına metîn palanka dîvâr çeküp biri yere ve bir nehr-i Tuna kenârına kapular edüp bu Çul kal‘ası iç kal‘a gibi ortada kalırlar. Galata kullesi gibi bir müdevver nümâyişli musanna‘ kulle varoşu şindire tahta örtü[lü] sivri kubbe-misâldir. İçinde dizdârdan ve anbâr ve cebehâneden gayri bir şey yokdur. Cânib-i şarka bir küçük demir kapusu önünde haşeb cisri asma köprüdür, ammâ taşradaki varoş üç yüz hâne re‘âyâlar sâkin olurlar. Ayşe Sultân hâssıdır kim on yük akçe iltizâmdır. Gerçi Eflak hâkindedir, ammâ Nigebolı ***[99b]*** sancağı hükmünde niyâbetdir. Ve Eflak vilâyeti içinde zirâ‘at edecek bir hayli hâk-i pâk hudûdu vardır. Ba‘dehu bu kal‘adan yine atlarımızla bir gemiye süvâr olup nehr-i Tuna'yı karşu ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Nigebolı

Sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân-ı Gâzî fethi olup sancak beği tahtı tahrîr olunduğu bâlâdaki cild-i (---)nde mufassalan evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi Çelebi Hasan Paşalı Çerkes Ömer Ağa'da üç gün [üç] gece sohbetler edüp iki Ömer Ağalardan ve Nigebolı müsellimi Mehemmed Ağa'dan Eflak beğine hitâben mahabbetnâmeler ile hedâyâlar ve refîkler alup cümle ahbâb ile vedâ‘laşup yine bir gemiye süvâr olup tekrâr karşuda Çul kullesine geçüp kulle dizdârından dahi refîkler alup

Eflak tahtı olan Bukreyş şehrine revâne olduğumuz konakları beyân eder

Evvelâ bu vilâyeti niçe kerre seyâhat edüp niçe kerre gazâlar edüp şikârlar aldık, ammâ bu yollara gelmemiş idik. Evvelâ Çul kullesinden şark cânibine 3 sâ‘atde,

Karye-i Moyli: Bizim kulle nâhiyesidir. Andan yine şarka,

Karye-i Oloç, andan **karye-i Komişan:** Bunlar ma‘mûr Eflak köyleridir kim bunları geçüp 5 sâ‘at dahi ma‘mûr fezâlarda gidüp,

Karye-i Palosin: Yine Palus nehri kenârında Erdel dağlarından gelüp nehr-i azîm Evken'e karışır küçük sudur. Andan batı tarafına sehel gidüp,

Menzil-i varoş-ı ma‘mûr Orşan

Başka boyarlıkdır kim Eflak vilâyetinin gâyet âbâdân yerleridir. Hattâ balmûmu yerde biter. Meselâ şiddet-i hârdan yerler çatlayup bal arılarının azgınları ol yerin çatlaklarında bal yeyüp kalır. Şitâ eyyâmlarında yağmurlar kesret ü vefret üzre yağdığından yerler şişüp yer yarıkları dolup cümle balmûmu taşra çıkar. İşte "Eflak diyârında balmûmu yerde biter" dediklerinin aslı budur. Hakkâ ki gâyet mahsûllü nâhiyedir.

Boyarına seksen kîse iltizâm olmak ile boyarı altı yüz âdem ile hükûmet edüp etrâf-ı vilâyetin her bâr devr eder. Ammâ kasabası bir düz vâsi‘ çemenzâr yerde bin hâneli ve yedi manastırlı ve bir çanlı ve üç yüz dükkânlı kasabadır. Bu şehirde yılda bir kerre azîm panayur, ya‘nî bâzâr durup kırk gün kırk gece Hind u Sind ü Arab u Acem ve Rûm'un bâzergânları gûnâ-gûn metâ‘lar getirüp fürûht edüp metâ‘ alırlar.

Hikmet-i Hudâ hakîr anda iken cem‘iyyet-i kübrâ günleri idi. Cihânı kara şapkalı ve kelle bağlı, ya‘nî kalpaklı küffâr bâzâr yerin kefereler zeyn etmişlerdi. Üç gün gece bunda cemî‘i gûnâ-gûn kefereleri ve mahbûbe bânû çehre zenâneleri ve ser-bürehne pâkize kızları seyr [ü] temâşâ edüp yine bu diyârdan refîkler alup 7 sâ‘atde ma‘mûr yerler geçüp,

Menzil-i kasaba-i Deliorman

Nehri tâ Erdel'den gelüp bu kasabadan geçüp nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Bu Deliorman nâhiyesi kurâlardır, başka kasaba değildir, ammâ başka boyarlık olup ma‘mûr nâhiyedir. Andan,

Karye-i Kürten, andan kalkup (---) sâ‘atde ağaçlı ma‘mûr dağlar içre giderken nehr-i Laveho ve nehr-i Rajovay ve nehr-i Arcis kenârında bir çemenzâr yerde,

Menzil-i karye-i Yeseçen: Bu merkûm nehirler cümlesi poyraz cânibinde Erdel vilâyeti yaylalarından gelüp Eflak vilâyetinden geçüp nehr-i Tuna'ya mahlût olurlr. Andan kalkup 5 sâ‘atde.

Evsâf-ı taht-ı Eflak, şehr-i azîm Bukreyş

Mukaddemâ sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında Köpürlü Mehemmed Paşa sadrıa‘zam iken diyâr-ı Boğdan'da Burunsuz Kostantin isyân edüp şehr-i Yaş'a kapanup İsmâ‘îl ve İbrâ’il ve İshâkçı şehirlerin harâb u yebâb etdi ve vilâyet-i Eflak'da Ken‘ân Paşa sultânı Âtike Sultân elinde büyüyüp oğulluğu olan Cüvan-ı Urum Mihne Çelebi denilen mel‘ûn muhibb-i hânedân-ı Âl-i Osmân iken Eflak beği olup isyân edüp kırk elli bin ümmet-i Muhammed bâzergânları Eflak'da kılıçdan geçirüp Yergöğü kal‘asından Fazlı Paşa ve Cân Arslan Paşa ve Konakçı Kara Alî Paşa ve niçe paşaları Yergöğü'nde kapadup germâ-germ ceng etdiği ve Boğdan beği isyânı Köpürlü Mehemmed Paşa'nın mesmû‘u olup Yedikulle'de mahpus sâbıkan Boğdan beği olan Lipul Beğ'in oğlu Dilber İstifan Beğ Boğdan'a beğ olup Gazzâzzâde Ahmed Ağa sancak ağası olup Kızlarağası Muslu Ağa efendimiz bu hakîri Gazzâzzâde Ahmed Ağa'ya koşup Edirne'den kat‘-ı menâzil ederek İstifan Beğ ile on yedi günde İsmâ‘îl şehrine vardıkda cümle yigirmi bin asker olduk, ammâ cemapur askeri gibi ecnâs-ı milelden ve Kılbarak'dan bir barak kefere ve Ermeni ve bakkal ve çakkal ve bozacı ve meyhâneci kavmi bile idi, ammâ askerinden Yahûdî yok idi.

Bu kadar asker-i cemapuriyle İsmâ‘îl şehrinden kalkup ikinci menzilde hamd-i Hudâ Bucak Tatarıyla Mehemmed Geray Hân'ın mübârek Geray kalga sultânına kırk bin asker-i Tatar-ı sabâ-reftâra râst gelüp ol gün gece ılgar edüp hamd-i Hudâ Boğdan'ın Yaş şehri içre kapanan Burunsuz Kostantin'e mâh-ı (---) (---) gününde bir sâtûr-ı Muhammedî urup ân-ı sâ‘atde küffârın lâşe-i murdârları beyâz kar üzre beyâz kefere cesedleri ceste ceste olup bakıyyetü's-süyûfları dest ber-kafâ beste beste olup niçe bin aded firâr eden küffârların akîblerine kalga sultân ile düşüp bu hakîr dahi

âlem-i fetâlığımız olmağile bile seğirdüp üç gün gece Eflak vilâyetine ***[100a]*** kadem basup anda dahi üç gün gece çapul bırağup yaka yıka ale'l-gafle Bukreyş şehrini basup (---) esîr(?) mâl-ı ganâ'imler alup şehr-i azîmin âteş-i Nemrûd'a urup ol kadar şehr-i mu'azzam bir ânda hâke berâber olup andan Tirkoviş şehrin urup hem-çünân ol kadar mâl-ı firâvân alup andan Yergöğü kal'ası önünde Eflak beği olan mezkûr Mihne Cüvan'ın olan ol hîz-i bî-temîzin taburun bozup kırk bin askerin dendân-ı tîğdan geçirüp bakıyyetü's-seyf olan küffârları cân havlleriyle nehr-i Tuna'ya kendülerin urup cümle gark-ı âb oldukları bâlâda sene (---) târîhinde bu gazâlarımız mufassal tahrîr olunmuşdur, nazar oluna tekrâr terkîmi hâcet yokdur.

Muhassal-ı kelâm ol asırda bu mezkûr Bukreyş şehrini ihrâk bi'n-nâr etmişdik. Ol zamândan berü (---) sene olup bu şehr-i Bukreyş ol kadar ma'mûr u müzeyyen şehr-i âbâdân olmuş kim guya bâğ-ı Merâm olmuş.

Der-beyân-ı sitâyiş-i şehr-i Bukreyş

Be-kavl-i tevârîh-i Macar İrşek ibtidâ bânîsi Hazret-i Ömer hilâfetinde şer'ile gözün kısâs etdirmeğe rızâ vermeyüp Benî Kureyş kabîlesinden Cebel-i Elheme Hazret-i Ömer'den firâr edüp Antakiyye'de kayser-i Rûm'a ilticâ edüp dahl düşer. Ol dahi Cebel-i Elheme'ye Şâm-ı Trâblûs deryâsı sâhilinde sarp sengistân dağları verüp Cebel-i Elheme anda sâkin olup kal'alar binâ etdiğinden hâlâ ol diyâra Cebel-i Elheme nâmıyla Cebeliyye derler. Anda Hazret[-i Ömer] Kudüs-i Şerîf'i feth etdikde Cebel-i Elheme Cebeliyye'de karâr-dâde olamayup havfinden gemilere ehl [ü] ıyâlleriyle binüp on yedi evlâdıyla Akdeniz deryâsından geçüp İşpanya'ya varırlar. Ol dahi Avlonya dağlarında Kuryeleş nâm dağı bunlara cây-ı vatan verir. Birkaç evlâdları İslâmbol'da Ciniviz kralına gelüp birine Karadeniz sâhilinde Abâza'ya da Abaza dağların ver[ir] Çerâkise'ye Çerkes dağların verir, Lazka'ya Gönye dağların verüp Laz kavmi olur. Kureyş nâm pelîde Tuna sâhillerinde yüzdürüp(?) bu Kureyş geşt [ü] güzâr ederek bir hâk-i pâk-i anber-âsâ zemîni beğenüp anda tavattun edinüp amâr eder.

Bu şehir Ebû Kureyş binâ etdiğinden galat-ı meşhûr olup Bukreyş derler, deyü müverrih-i âlem olan Macar [İr]şek mufassal tahrîr etmişdir. Hattâ Erdel vilâyetinde Seydî Ahmed Paşa ile kışladığımız sene Sibin kal'asında bir Macar esîrimiz var idi, ol tevârîhi mufassal okuyup hakîr eylece tahrîr etdim.

Ba'dehu bu Bukreyş şehri niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp ba'dehu devlet-i Âl-i Osmân'da sene 793 târîhinde dest-i Eflak'dan kuvvet-i bâzû ile bu kal'ayı Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân feth edüp kal'asın cümle münhedim edüp bir dahi kâbil-i süknân olmadı, zîrâ âsâr-ı binâdan bir kal'a alâmeti yokdur, zîrâ Yıldırım Hân asrında bu Eflak küffârı on bir kerre isyân etdi, ammâ bir sene içre yedi kerre isyân edüp Yıldırım Hân bir senede kal'a-i Sinop'dan, ya'nî Sınap'dan Eflak'a geçüp yedisinde dahi küffârı kırup bir yılda yıldırım gibi yedi kerre yetişdiğiyçün Emîr Sultân Bursa'da "Bâyezîd'im sen yıldırım oldun", deyü nutk etdiklerinde Yıldır[ım] Bâyezîd Hân dediler.

Hattâ Eflak'ı yedinci bozuşunda Tatar askeri Eflak küffârıyla bile idi, zîrâ ol asırda dahi Tatar hânlar Âl-i Osmân'a mutî' münkâd değiller idi. Tâ Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Kili ve Akkirmân ve Kefe kal'aların feth ederken Mengli Geray Hân Âl-i Osmân'dan Bâyezîd Hân'a mutî' olup bir evlâdın rehin verüp Yedikulle'de göz hapsinde dururdu.

Ba'dehu Gedik Ahmed Paşa Kefe kal'asın Ciniviz Frengi elinden feth edüp fetih mübeşşiriyle dâru's-saltanati'l-aliyye olan İslâmbol'a geldikde ricâsıyla Mengli Geray Hân'ın oğlunu

Yedikulle hapsinden ıtlâk edüp Edirne kurbunda Yanbolı şehrinde hâss-ı hümâyûn verdiler. Ol asırdan berü hânların ma‘zûlü ve hânzâdeler ve sultânlar Yanbolı ve İslimye ve Kızılağaç'da ve Tavşanbeli'nde [ve] Zağra'da ve Zağra Yenicesi'nde sâkin olurlar.

Ba‘dehu Süleymân Hân Malta olan Rodos kal‘asın *"Fetahtümâ"* târîhinde feth edüp ibtidâ Tatar hânlar ma‘zûlün ve [re]hin sultânların Rodos kal‘asında kal‘abend etmek Süleymân Hân'dan kalmışdır. Ammâ sene (---) *"âhırûn"* ve dahi *"belde-i tayyibe"* târîhlerinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî İslâmbol'u feth etdikde Kostantiniyye patirgâhı ya‘nî irşek-ı ser-kıssîsân ruhbân olan patrik Hazret-i Risâlet-penâhın dest-i şerîfi nakşın ceyran derisinden kâğız üzre Sultân Mehemmed'e gösterdikde Ebü'l-feth pençe-i Muhammediyyeye yüz sürüp Hazret-i Osmân hattıyla cemî‘i papasların harâcdan ve gayri tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âfnâmeler ve her pâdişâh-ı Emeviyyûn Abbâsiyân Çerâkise ve Ekrâd ve Türkmân pâdişâhlarına mu‘âfnâmesin patirgâh, Mehemmed Hân'a gösterdikde Ebü'l-feth dahi yarlığ-ı belîğ-i şâhîsin patrike verüp cümle tekâlîf-i şâkkadan berî olduklarında Mehemmed Hân Resûl-i Ekrem'in pençesi nakşı ki mübârek kendü dest-i şerîfleri {resmi olduğuna şübheleri kalmayup,

"Bu papaslara neden kalmışdır?" deyü Akşemseddîn hazretlerinden su’âl etdikde anlar hikâyet ederler kim,

"Kaçan Hazret-i Resûl-i Ekrem} âlem-i sabâvetde ammîsi Ebî Tâlib ile Busrâ şehrine ticârete ***[100b]*** geldiklerinde Bahîrâ Papas Hazret-i Resûl'ü görüp bildi kim bu âhir zamân peygamberi olacak Muhammed Emîn'dir. Ve gördü kim dahi âlem-i sabâvetde Hazret'in gölgesi yere düşmez ve üstünde bir pâre bulut gezer, aslâ güneş te’sîr etmez. "Muhakkak bu Muhammed olacakdır" deyü ilhâm-ı Rabbânîyle kalbi şehâdet edüp "Hele bu oğlan kırk yaşında olup buna tâc-ı nübüvvet geldikde buna îmân getiririm" deyüp tevakkuf edüp eydir:

"Yâ Ebî Tâlib! Bu oğlan senin nendir?" deyü su’âl etdikde Ebû Tâlib eyitdi:

"Bu oğlan benim karındaşım Abdullâh'ın oğludur kim babası Medîne kurbunda Dâru'n-Nâbığa nâm mahalde ticârete gidüp Şam'dan gelirken Nâbığa'da merhûm olup na‘şın Medîne'de Bakî‘'e getirdüp anda defn etdirdim. Ve bu Muhammed'in vilâdetinden altıncı sene vâlidesi Emîne Hâtûn ehli Abdullâh karındaşımın mîrâsın ahz u kabz etmeğe Medîne'ye gidüp bu Muhammed'i altı yaşında iken bile götürüp bir ay Yesrib şehrinde oturup muhallefât-ı Abdullâh'dan cüz’î ve küllî şeyler bulup Yesrib'den yine Mekke'ye bu Muhammed anasıyla gelirken Mekke kurbunda Ebû Enâm nâm mahalde vâlidesi dahi merhûme olup na‘şını Mekke'ye getirdüp anda defn edüp bu Muhammed babadan ve anadan öksüz kaldığından cümle kabâ’il-i Kureyş buna Muhammed-i yetîm derler. Karındaşım evlâdı olmak ile benimle bile ticâret ile kâh Şam'a ve kâh bu Busrâ şehrine getiririm" deyü Ebû Tâlib bu hikâyeleri nakîr kıtmîr cümle Bahîrâ papasa nakl etdikde Bahîrâ papas-ı ehl-i vukûf-ı zû-fünû[nı]'d-dehr eydir:

"İmdi müjde sana! Karındaşın oğlu âhir zamân peygamberi Muhammed olacakdır. Ve cemî‘i dünyâ bunun ümmeti Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Tatar ü Türkmân müslümânları altında olacakdır. Bu rûy-ı arza kadem basdıkda ol gece niçe kerre yüz bin alâmetler bu dünyâda zâhir ü bâhir olup Âteşgede-i Nemrûd ve Tâk-i Kisrâ ve Ayasofya kubbesi ve Kızılelma-yı Roma kubbesi ve Kızılelma-yı Ungurus-i Budin'in manastırı çanlığı ve İslâmbol'un üç yüz altmış altı aded tılsımâtları cümle bu oğlan tevellüd etdiği gece münhedim oldu. Yâ Ebû Tâlib! Sen bu oğlanı Mekke düşmanlarından pek hıfz edüp böyle vilâyet vilâyet ticârete gezdirme. İnşâallâh bu ma‘sûm-ı pâk kırkına bâliğ oldukda ben buna îmân getiririm. Ammâ hele şimdi sen ceyran derisi üzre mürekkeble sağ eli pençesin basup pençesi nakşı bende dursun. Eğer dahi mu‘ammer olursam bende

durup tekâlîf-i avândan berî olurum. Benden sonra sâ'ir pa[pa]sların her kangısında bu dest-nakş-ı Muhammed bulunursa mu'âf u müsellem olurlar" dedikde hemân Ebû Tâlib Bahîrâ papasın hâtırıyçün eydir:

"Yâ Muhammed! Şu kâğıza mürekkeble bir parmağın bas" deyü ricâ etdikde Hazret dahi ammîsi ricâsın kabûl edüp bir kâse içre mübârek şehâdet parmağın mürekkebe batırayım derken Bahîrâ papas tama'-ı hâma düşüp Hazret-i Risâlet'in dest-i şerîfinden yapışup büsbütün pençe-i Resûl'ü mürekkebe batırup ceyran derisi kâğıza basdırdı, ammâ bi-emri Hayy [u] Kadîm mürekkeb siyâh iken dest-i şerîfin nakşı kâğız üzre yeşil nûr-ı mübîn gibi basıldı. Bahîrâ papas bu dest-i şerîfin nakşın öpüp bir cevâhirli kutu içre hıfz etdiğinden Hazret-i mahdûm-ı mükerrem hazz edüp

"Yâ Bahîrâ! Bu benim elim gölgesi ile cihân kâfirleri zabt ola ve her kimde bu pençem bulunursa ol mu'âf [u] müsellem olup hâkim ola" deyü nutk-ı dürer-bâr buyururlar.

Ba'dehu Bahîrâ ölüp bu pençe-i Resûl Ruhâ'daki deyr-i Âzer'de olan Angeli papasa değer. Andan Kudüs-i Şerîf'de baş ruhbân olan Filvarili'ye(?) değer. Andan gele gele İslâmbol patirgâhında karâr eder, deyü bu hikâye'i Hazret-i Akşemseddîn nakl etdikde İslâmbol patirgâhı eydir:

"Belî pâdişâhım, bizim tevârîhlerde dahi böyle yazar" deyü Akşemseddîn hazretlerinin nutk-ı dürerbârların patirgâh hüsn-i ta'bîr ile tasdîk edince Ebü'l-feth Sultân Mehemmed eyitdi:

"Efendi! Biz bu dest-i şerîf resmin bu papas-ı murdârlardan alup hazîneme korum" dedikde cümle papaslar pâdişâhın ayağına düşüp,

"Pâdişâhım, cümlemiz kırarsın sonra Hazret-i Muhammed'in kendi mübârek eliyle bize emânet verdiğin görürsün" deyü feryâd edüp eyitdiler:

"Pâdişâhım, bu dest-i şerîf resmi bir dahi Rimpapa Kızılelması kim Rûmiyyet-i Kübrâ'dır, anda Rimpapa hazînesinde durur. Bir dest-i şerîf nakşı dahi Van deryâsı içinde Ahdimvar cezîresindeki Ermenî kenîsesi papaslarında durur. Biz bu resm-i şerîfi anlardan ziyâde cevâhir içinde hıfz ederiz. Bu bizim cemî'i kâfiristân papasları üzre tasaddur etmemize bâ'is olup bizde olmak ile tefâhür kesb ederiz" deyü cümle papas ve kıssîs ve ruhbân ve bıtrîk ve ladika ve keşîş-i palâs-pûşân sâhib-i zünnârlar ricâ etdikde Mehemmed Hân ricâların kabûl edüp

"Ammâ bir hoşça pâk hıfz edüp bir kefere el urup görmesin" deyü tenbîh [ü] te'kîdler eyleyüp bir hatt-ı şerîf tahrîr edüp buyururlar kim

"Benden sonra gelen evlâd-ı evlâdlarım bu emâneti papaslardan alırlarsa Fir'avn ve Kârûn [ve] Şeddâd [ve] Yezîd'in la'neti almak kasdında olanların üstüne olsun" deyü bir yarlığ-ı şâhî dahi tahrîr edüp buyururlar kim: ***[101a]***

"Bu resm-i dest-i şerîf kimin zabtında olursa ol cemî'i bıtrîkların üzerlerine tahakküm edüp ser-çeşme-i palâs-pûşân-ı millet-i Mesîhiyye olup cemî'i kâfiristâna hükmü nâzır ola" buyururlar.

Ba'dehu ol papas dahi Ebü'l-feth'in kendüye bu mertebe i'zâz [u] ikrâm edüp her ricâsın kabûl etdiğine karşılık Hazret-i Resûl-i Ekrem'in dest-i şerîfi resmini sarılı tâ Ruhâ'dan, ya'nî Urfa şehrinde deyr-i Âzer'den resm-i mübârek bu papaslara sarkısıyla geldikde meğer ol sarılan makrama Hazret-i Îsâ'nın mübârek yüzün sildiği makrama imiş kim Hazret-i Îsâ bu makramaya bir kerre mübârek cemâl-i bâ-kemâl vech-i hüsnün sildüğü ân ol rûy-ı mübârek vechinin aksi makramaya te'sîr edüp kalır. Ol makrama Antakiyye kal'asında ser-i sa'âdeti olan Habîb-i Neccâr'a değer. Andan Şem'ûn-ı Safâ havâriyyûna değer. Andan Ruhâ papaslarına intikâl edüp anlar da Hazret-i Risâlet-penâh'ın dest-i şerîfi resmin sarup hıfz ederler. Bir kerre "kirlendi" deyü makramayı yaykamak isterler, aslâ sudan bir katre su te'sîr edüp ıslanmaz ve makramayı âteşe bırağırlar, yanmaz. "Mu'cize-i Mesîh'dir" deyü saklayup âhır-ı kâr bu mahalde İslâmbol bıtrîki Ebü'l-feth'in ihsân etdiği mu'âfnâmelerden hazz edüp

Hazret-i Îsâ'nın vech-i şerîfi nakışlı mezkûr makramayı dest-i şerîfin taşra zarfıy[l]a hedâyâ verdiğinden Sultân Mehemmed ol kadar hazz edüp destmâl-ı şerîfi rûy-ı münevverine sürüp hıfz eder. İlâ hâze'l-ân hazîne-i hâssu'l-hâs çilhânesinde zarfıyla mahfûzdur. Ba‘dehu Ebü'l-feth Mehemmed Hân eydir:

"Bire papas! Bana bir yeni dünyâ bağışladın, dile benden ne dilersen" ded[ikd]e başbıtrîk ser berzemîn edüp huzûr-ı pâdişâhîde yer öpüp eydir:

"Pâdişâhımdan ricâ vü temennâm oldur kim kaçan cedd-i ızâmın Yıldırım Bâyezîd Hân *tâbe serâh* sene (---) târîhinde Eflak vilâyetin feth edüp kabza-i teshîre aldıkda ol asırda benim berrâkulvech karındaşım Eflak beği beğenüp hikmet-i Hudâ cümle re‘âyâ karındaşım üzre gulû-yı âm edüp Yıldırım Hân'a isyân edüp ol sene harâcların vermezler. Hemân Yıldırım Hân da ılgar ile Anatolu iskelelerinden Sinab'a gelüp anda beş yüz pâre gemilere binüp karşu geçüp ale'l-gafle Eflak vilâyetin şebhûn ile basup niçe bin Eflak keferelerin tu‘ma-i şemşîr ve niçe binini esîr-i bend-i zencîr edüp karındaşım dahi esîr olup ilâ hâze'l-ân bî-günâh iken Bursa kal‘asında hâlâ hapisdir. Pâdişâhımdan ricâm oldur ki bizde emânet olan Hazretin dest-i şerîfi hürmetine ve sizde emânet ola[n] Rûhullâh makraması hürmetine olsun benim karındaşım hapisden ıtlâk eyleyüp yine Eflak beğliği sadaka olunmasın ricâ ederim" deyü yer öpdükde Mehemmed Hân eydir:

"Ya gine kardaşın isyân ederse senin hâlin nice olur?"

"Eğer pâdişâhım, siz ihsân ediniz, eğer isyân ederse Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-reşîd tâ Bağdâd'dan Seydî Battâl Gâzî ile İslâmbol'a gelüp feth edüp Silivrikapusu'ndaki Zencîrliservi yanında Kızlar kenîsesin kal‘a yapup Ayasofya kilisesinin çanlığına Seydî Battâl Alina kralımızı asdığı gibi siz de beni ol ça[n]lığa asup ibret-i âlem olayım. Ve nitekim karındaşım beğdir, isyân [u] tuğyân etmeyeceğine ben zâmin olup sene başı tamâm olmadan Eflak hazînesi içün kânûn-ı kadîm üzre üç yüz kîse pâdişâhıma bir günde poliçse kâğızıyla teslîm edeyim" dedikde Mehemmed Hân bu sâdıkâne cevâb-ı hoş-edâlardan hazz edüp tîz bir yarlığ-ı şâhî yazup bıtrîkin karındaşın Bursa sicininden ıtlâk edüp geldikde görse kim bir pîr-i muğân sâhib-i zünnâr, yine Eflak beği olup vardıkda adl-i adâlet edüp ol ân hazîne-i pâdişâhı ılgar ile der-i devlete gönderüp şehr-i Bukreyş'i ve şehr-i Tirkoviş'i eyle ma‘mûr eder kim iki şehr-i azîm mânend-i Belgrad ve Edirne gibi olur. Ba‘dehu bir yıldan sonra koca beğ mürd olup veled-i pelîdi yine İslâmbol bıtrîkinin kefâletiyle müstakil beğ olur.

Hulâsa-i kelâm Ebü'l-feth ve Bâyezîd Hân ve Selîm Hân-ı Evvel asırlarında Eflak beğleri İslâmbol bıtrîklerinin kefâlet-i vekâlet-i himâyetleriyle beğ olup Eflak vilâyetinde isyân [u] tuğyân olmayup Âl-i Osmân âsûde-hâl olurlarmış.

Bâyezîd Hân ve Selîm Hân-ı Evvel asrında Boğdan beğleri Tatar hânlar ricâsıyla olup ol tarafda âsûde-hâl geçinirlermiş. Ba‘dehu Süleymân Hân asrında Rüstem Paşa tama‘kârın sû-i tedbîriyle kânûn-ı Bâyezîd Hân'dan ziyâde teklîf etdiklerinde Eflak ve Boğdan Süleymân Hân asrında isyân edüp bizzât kendüleri Boğdan'a sefer edüp gücile feth edüp Yaş şehrinde bir câmi‘ binâ edüp hâ[lâ] kenîse etmişlerdir. Ne çâre gayret-i İslâm kayırır kalmadı. Ve Eflak'ı da feth edüp Tirkoviş ve Bukreyş'de birer câmi‘ binâ edüp eser-i esâsları kalmamışdır.

Ez-în-cânib yine sadede rücû‘ edelim. Gerçi bu Eflak vilâyetin ibtidâ Yıldırım Bâyezîd Hân feth etdi, ammâ Süleymân zamânında ziyâdesiyle amâr olup beğlerine rağbet edüp Mora paşası pâyesiyle iki tuğlu ve sancağ u bayrak ve yedekleri ve mehterhâneleri ve mataracıları ve tüfengcileri ve şâtırları ***[101b]*** ve emîr-i âhûru ve bâzâra gideni ve altı nefer çukadârları ve altı aded sarrâcları ve bir dîvân efendisi ve onar aded sekbân bölükbaşıları cümle taraf-ı pâdişâhîden

müselmân kimseler verdiler. Tâ bu mertebe Eflak ve Boğdan beğlerine ruhsat verilip ilâ mâşâallâh cümle beğler ile muhteşemâne Süleymân askerleriyle kefere beğleri hükm-i hükûmât edüp mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl eder. Kendü kendine tahammülüne göre her ne kadar tarabans nâm ne kadar piyâde tüfengli asker yazarsa kendi bilir, ammâ hâlâ kânûn üzre sancakları ardında Âl-i Osmân mehterhânesi çalar, önü sıra alarkada keferelerin Efrâsiyâb boruları ve tablları çalınur.

Ve hâlâ kânûn üzre yüz elli akçe pâyesiyle bir mu‘tedil kadısı var, zîrâ müselmân bâzergânları çokdur niçe şer‘î da‘vâlar düşer ve müselmân ağalara kânûn üzre imâm ve mü’ezzinler vardır. Ve beğlerin bir âlim ve mu‘tedil ve kâmil ayâr hocası vardır. Ve kendüsüne müte‘allık olan keferelerden ser-i kârda yetmiş aded mertebe sâhibi hatmanları ve kapudanları ve kopar ve vamoş logofetleri vardır. Bunlar dahi mahalleriyle mertebelerince zikr olunurlar.

Ve cümle eyâletinde altı yüz yetmiş aded boyarları ve vamoş hâkimleri vardır.

Ve cümle taht-ı hükûmetinde üç bin altı yüz aded çiftlikli ma‘mûr kurâlardır kim her birinde çârsû-yı bâzâr ve binâ-yı azîmli köyler vardır.

Ve cümle yüz yigirmi pâre şehirleri var kim her birinden hazîne hâsıl olur bender şehirlerdir kim aşağıda mahalleriyle zikr olunur. Ammâ bu Eflak vilâyetinde aslâ kal‘alar yokdur. Cümlesin Tatar ve Osmânlı harâb etmişdir, zîrâ mahsûllü vilâyet olduğundan re‘âyâsı mâl-ı Kârûn'a mâlik olup germiyyet-i şarâb-ı bî-hicâb ile cümle kefereleri isyân edüp Tatar ve Osmânlı bunları kıra kıra niçe binin dahi esîr-i kayd [u] bend edüp eli vilâyeti ve kal‘aların harâb u yebâb ederler.

Ve yine Âl-i Osmân isyânlarına bakmayup gayri beğ nasb eder, zîrâ bu vilâyetin beğlerinin azl nasbları Âl-i Osmân pâdişâhı elindedir, ammâ Tatar Hân ricâsıyla olan beğ isyân edemez. Eğer isyân ederse Tatar Hân vilâyet-i Kırım'dan üç gün üç gecede yüz bin asker ile Boğdan vilâyetine ve Eflak vilâyetine girüp halkın kırup niçe binin esîr-i bend-i zencîr edüp şehirlerini ihrâk bi'n-nâr eder.

Bu vilâyetin tûlu geçen köylerde uğradığımız bizim Osmânlı hudûdunda İrşova'mız kal‘asından şark tarafında Fohşan şehrine varınca tûlı kâmil on beş konakdır, ammâ Fohşan nehrinin öte şark tarafı Boğdan vilâyeti hudûdudur, ammâ Eflak vilâyetinin arzı şimâl cânibinde Erdel vilâyeti ile müşâ olup arzı Tuna kenârlarına varınca beşer ve altışar ve üçer konak yerleri vardır. Hâlâ Âl-i Osmân'a mutî‘ re‘âyâlı bir aceb ma‘mûr u âbâdân sev[â]d-ı azîm vilâyetdir.

Ve cümle üç yerde bakır ve gümüş ve demir ve altun ve tuz ve güherçile (---) (---) ma‘denleri vardır, ammâ Okna nâm tuz ma‘denleri ibret-nümâdır kim beher sene birer Mısır hazînesi hâsıl olur. Ve dahi zift ü neft ü katrân ve balmûmu yerde biter ma‘denlerinden mâ‘adâ yetmiş altı gûne ma‘âdin mahsûlâtları dahi vardır.

Ve bunda hâsıl olan bal u yağ ve basdırma ve nebâtât-ı giyâ[hâ]t meğer vilâyet-i Erdel'in Bihar nâhiyesinde ola. Ve bu vilâyetde olan at ve sığır ve câmûs ve koyun hisâbın Hudâ-yı Perverdigâr bilür, ammâ deve ve katır ve eşek aslâ yokdur, ammâ câ-be-câ keçiler vardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i şehr-i Bû Kureyş, ya‘nî bender-i Bukreyş

Bu şehir bir bayırlı yere vâki‘ olup şehir içinden nehr-i Domboviçse cereyân edüp bu nehrin iki tarafı şehirdir. Bir tarafdan bir tarafa yigirmi bir yerden ağaç cisirlerle geçilir şehr-i mu‘azzamdır, ammâ kal‘ası yokdur, ammâ cümle on dör[d] manastır-ı azîmleri vardır kim her biri birer hısn-ı hasîn kal‘a-misâl düyûrlardır. Evvelâ Koca Mihal deyri, bir bayır üzre yüz aded kârgîr odalı deyrdir. Andan Kâsım Voyvada manastırı ve İsvet-i Nikola manastırı ve Kostantin Beğ deyri ve Radul Beğ deyri ve Sarı Saltık deyri ve Meryem Ana manastırı. Bu mezkûr düyûrlar cümle demir kapulu kal‘a-misâl manastırlardır. Bâ-husûs kral kortası, ya‘nî beğ sarâylarına bu diyârda korta derler.

Der-vasf-ı Beğ sarâyı

Şehrin tâ ortasında cânib-i etrâfı kalın meşe ağaçlarından yalın kat palanka dîvârlı sarâydır. Bu sarây içre gûnâ-gûn kârgîr binâ odalar ve müte‘addid dîvânhâneler ve bir müzeyyen manastır ve cânib-i erba‘asında iki yüz aded tahtânî ve fevkânî tüfeng-endâz tarabans, ya‘nî yeniçeri odaları ve sarây ortası bir azîm meydândır. Bir tarafı büyük âhûrdur. Ve dîvânhânesinden içeri iç oğlanları hücreleri ve gûnâ-gûn maksûreler ve harem odaları ve domna, ya‘nî beğ karısı hücreler ve hammâmları ve niçe yüz âsâr-ı binâlarla ârâste ve bir müzeyyen bâğçe ile pîrâste olmuş korta sarâydır. Ve Âl-i Osmân'ın bir tarafa seferi oldukda kânûn üzre bu Eflak beği on iki bin asker ile sefer eşer. Ve bu korta sarâyın su aşırı karşusunda bir hammâm-ı hoş-hevâsı var.

Ve bu şehir cümle on iki bin saz ve tahta şindire örtülü çoğu fevkânî vâsi‘ evlerdir. Kârgîr binâlı dâr-ı menhûslar azdır, zîrâ kefereleri yedi sekiz yılda bir isyân edüp Tatar ve Osmânlı bu şehri ihrâk edüp yine ol senede müfîd [ü] muhtasar tahtânî evler yaparlar.

Ve cümle bin mikdârı tahtânî dükkânlarında cümle mahbûbe kızlar oturup içerde metâ‘ların fürûht ederler.

Ve her dükkânların altlarında zîr-i zemînleri mukarrer olup gûnâ-gûn hamr-ı la‘l-gûnlar ve balsuyu ve horilka ve med ve pivo nâm müskirâtlı meşrûbâtlar doludur. Lâkin ***[102a]*** bâğları yokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı çokdur, zîrâ her bâr isyân etdiklerinden şehirleri ve bâğ u bâğçelerin Tatar ve Osmânlı harâb etdiklerinden bâğ u bâğçesi memdûh değildir ve olan bâğların dahi üzümleri ekşi olur. Ve cümle yedi aded bâzergân hânları ve gümrükhâneleri vardır. Hâlâ bu şehir günden güne amâr olmadadır.

Der-medh-i müsâfirhâne-i müslimîn: Kaçan kim taraf-ı pâdişâhîden ve sadrıa‘zamdan ve gayri yerlerden gelen müselmânlar içün şehirden taşra nehr-i Bomboviçse'nin karşu tarafında bir ağaç köprü ile geçilir cisir başında hân gibi elli aded odalı bir kârbânsarâyı var. İçinde bir mescidi ve başka mezârlı ve bâğçeli bir müferrah ve dilküşâ sarâydır. Başka hüddâmları ve aşbâzları keferelerdir. Beğ tarafından gelen ta‘ayyünâtı aşbâzlar pişirir. Ve bu sarâya muttasıl su aşırı bir müferrah avretler hammâmı var.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Husûsan pâkîze kızları cümle başı kına siyâh kâküllerin târ kılup kubâdî sarı pâbûc ile reftâr etdikde âdemin aklı kâkül nigârpâre gibi perîşân olur, ammâ ekseri fâhişeciklerdir. Ve cümle zenânesi yüzü açık gezüp dîbâ ve zîbâ ve şîb ve zerbâf fisdân-ı elvânlar geyerler, ammâ cümle kefereleri mâvî dolama ve çuka kontuş ve serhadli geyüp başlarına Tatar kalpağı geyüp sağîr ü kebîrlerinin boğazlarında altundan ve gümüşden yâhûd pirinçden birer haç asılıdır, zîrâ bu kefereler millet-i Mesîhiyye'den olup kitâbları İncîl'dir. Ve âyîn-i bâtıla ve ıyd yerine bednâm günleri, ya‘nî Kızılyumurta günleri Rûm kefereleriyle berâberdir ve Ermeni kavmiyle hüsn-i ülfet ederler, ammâ Yahûd'u aslâ sevmezler.

Erbâb-ı ma‘ârif kefereleri çokdur. İlm-i hey’et ve ilm-i hikmet ve ilm-i usturlâba mukayyedlerdir. Hattâ şehirlerinin tâli‘-i imâretiyçün burc-ı akrebde beyt-i merrîh-i mâ’î deyü istihrâc etmişlerdir. Anıniçün merrîh-i cellâd Tatar-ı adû-şikârlar birkaç senede bir gelüp kılıç ururlar.

Ve ilm-i nücûm üzre şehirleri ekâlîm-i hâmisde bulunup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve derîce ve dakîkadır.

Ve memdûhâtından balı ve yağı ve balmûmu ve gûnâ-gûn horilka nâm rakısı ve mahbûb mahbûbesi ve francıla nâm beyâz ekmeği cümle meşhûr memdûhdur.

Ve beğinin azl [ü] nasbı mahallinde pâdişâha bin kîse ve sadrıa‘zama iki yüz kîse ve cümle iş erlerine dahi iki yüz kîse hâsıl olur. Bin beş yüz kîse de beğine kalır. Ve iki bin kîse dahi vilâyet zâbitleri boyarlara ve hatmanlara ve kapudanlara hâsıl olur.

Ve her sene üç yüz kîse mâl hazîne-i pâdişâhîye gelüp kânûn-ı Süleymân Hân üzre matbah-ı âmireye üç yüz kîselik bal ve yağ ve balmûmu ve tuz getirirler. Ve her sene tershâne-i âmire içün üç yüz kîselik sığır gönü ve gemileri yağlamak içün don yağı ve esîrlere kara kendir bezi gömleklik bez verirler.

Ve her sene Silisre paşasına onar kîse ve bu kadar çuka ve atlas ve birer araba-i münakkaş ile envâ‘-ı metâ‘ gönderirler. Ve menâsıbda olan mîr-i livâlara dahi hedâyâlar gönderirler.

Ve beher sene Tatar hânlara birer hınto araba yükü envâ‘î hedâyâlar ile elli re’s yorga bârgîr ve yigirmi kîse nükûd gön[der]diklerinden mâ‘adâ her sene Tatar hân tarafından bir mirza ağa gelüp yüz fiçı bal tahsîl edüp ağaya da on kîse hidmet edüp Kırım'a ağa-yı mezbûru balıyla gönderirler. Bal ağası nâmında bir derâmedli ağalıkdır.

Ve İslâmbol'da pâdişâh matbahına (---) koyun ve sadrıa‘zama rûzmerre kapu kethudâsı bin vukıyye et ve üç bin vukıyye lahm-ı gûsfend dahi monla ve kadıaskereyn ve İslâmbol kadısına ve a‘yân-ı kibâra ta‘yîn verirler. Hakkâ ki bunun emsâli niçe bin masrafları vardır, ammâ vilâyetlerinden beş Mısır hazînesi mâl hâsıl olur.

Bu şehir niçe bin ahvâlâtlarına vâkıf olduk, ammâ muharrir-i âlem gibi her şey’i tahrîr olunmak mümkin olmadığından bu kadarla iktifâ edüp kendü âlemimize meşgûl olup bir gün beğ ile ve bu kadar askeriyle atlanup seyr [ü] temâşâ ederek maşrık tarafina bir sâ‘at gidüp,

Nehr-i Kolintina sâhiline vardık, ol kadar büyük su değildir. Ve bâğı şimâl tarafinda dağlarda olup katı yakındır. Bu şehrin kenârında beğlere mahsûs bir kasr-ı âlî var cümle cibisdendir. Cümle krallar donaları ve boyar ve vamoş ve logofetleriyle bunda zevk u safâlar edüp anda olan buhayrecikden ve cereyân eden uyûndan gûnâ-gûn mâhîler sayd edüp beğe hedâyâ getirilir ihsânlar olup bu cây-ı hıyâbânda ayş [u] işretler ederler. Hakkâ ki bir gül-i gülistân çemenistân murğzâr lâle‘ızâr yerdir kim hezâr hezârânın nağamât-ı hoş-nevâları âdeme hayât verir. Bir tarafda mutrıbân ve hânendegânlar rehâvî makâmında âğâzeler etdiklerinde bir yanında dahi bülbülân-ı çemenistân asvât-ı hazînleriyle nevâsâzlık ve demsâzlık ederler. Hakkâ ki âb [u] hevâsı latîf gün görünmez dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyesinde nişîmenler üzre eğer müslim ve gayr-i müslim cümle mahlûk-ı Hudâ taraf taraf cavk cavk olup zevk ü şevk edüp pâdişâh-ı bî-hemtâya hamd [ü] şükr ederler. Hulâsa-i kelâm böyle bir bâğ-ı Merâm Ulah memleket[in]de görmedim. Hudâ-yı Bîçûn dâ’imâ amâr edüp kulların şâdân [u] mesrûr ede. Anda bir ziyâfet-i azîm tenâvül olunmuşdur kim her bir sâhib-i cû‘ pür-şikem olup gûyâ her bir benî âdem Ma‘dî-Kereb gibi ekûl oldular.

Ba‘de'z-ziyâfe hazm-i ta‘âm içün atlara süvâr olup cânib-i garba sayd [u] şikâr ederek Kolintina manastırında ***[102b]*** baş vornik ahşam ziyâfetin etdi kim bu dahi ve mine'l-acâ’ib idi. Ve üç yüz âdeme hedâyâlar verüp hakîre bir yorga bârgîr bisâtıyla hisse değdi.

Andan yine atlara süvâr olup niçe bin meş‘aller ile mehterhâne-i Âl-i Osmân ve mehterhâne-i Efrâsiyâbî fasılları olarak ba‘de'l-ışâ alay-ı azîm ile şehr-i Bukreyş'e gelüp câmehâblarımızda istirâhat etdik.

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bukreyş:

.....(2 satır boş).....

Der-fasl-ı ıstılâhât-ı esmâ-i sâhib-i merâtibler

Evvelâ cümleden melik baş logofetdir kim cümle boyarın, ya‘nî cümle hâkim beğlerin ser-çeşmesidir kim cümle vilâyetin mührü anın elinde durur.

Andan küçük vornik cümle vilâyetin nısfı anın hükmündedir kim düşen da‘vâları ol dinler.

İkinci vornik, vilâyetin bir nısfının da‘vâsın dahi bu dinler.

Ve baş hatman, ya‘nî cümle vilâyet askerinin baş serdârıdır.

Ve ikinci hatman; bu dahi vilâyetin askerîsin cem‘ eder.

Ve postenlik; beğin kapucılar kethudâsıdır.

Ve behranik ve kopar; bunların ikisi beğin kendi mu‘temedleri olup dâ’imâ bunların ellerinden şarâb içer.

Ve vistiyar, ya‘nî beğlerin yanında kılıç dutar silihdâr gibidir.

Ve viştibar; cümle mâla defterdârdır.

Ve komsin, ya‘nî imrâhordur.

Ve zihnigar; arpa emînidir.

Ve üçüncü logofet, ya‘nî tezkirecidir, ammâ müselmân dîvân efendisi başka vardır.

Ve uşar; başkapucıbaşıdır.

Ve şatrar; çadır mehterbaşıdır.

Ve kamaraş, ya‘nî beğ hazînedârıdır.

Ve armaş; asesbaşıdır. *Allâhümme afevnâ* mücrimlere bunlar işkence etdiklerinde Erdel diyârında bile eyle siyâset edemezler.

Ve ustolnik, ya‘nî iskemleci.

Ve ustonik; çâşnigîrbaşıdır.

Ve vetah; çavuşlar kethudâsıdır.

Ve boyar; nâhiye beğleridir.

Ve porkalab; yine hâkimlerdir.

Ve kolçar; kilarcıbaşıdır.

Ve medeninkar; sofracıbaşıdır.

Ve selçar; kassâbbaşıdır.

Ve darabans ağası; yeniçeri ağasıdır.

Ve vamoş; gümrük emînidir. (---) (---) (---).

Niçe bin gûne anlara müte‘allık ıstılâhları var, ammâ bununla iktifâ etdik. Bu mezkûrlar vilâyetin nizâm [u] intizâmına pâdişâh tarafından hâkimlerdir. Bu mezkûr mertebe sâhibleri cümle pâk ü müsellah kavm-i askerîdir, ammâ piyâde tarabans askerîsi çokdur. Bunların cümle sancağ u bayraklarında iki kanatların açmış şâhîn kuşu tasvîri alâmeti taşırlar ve her mertebe sâhiblerinin koşlarında bir gûne tablbâzlar çalınup alay alay olup pür-silâh giderler.

Penez nâm akçelerinin hatların beyân eder: Zamân-ı kadîmde Âl-i Osmân tulû‘ından mukaddem bunlar dahi başka krallık idi ve altun ve gümüş ma‘âdinleri olmak ile paçka(?) nâm beşlik ve porkab(?) nâm altun ve babka nâm guruş keserlerdi. Dest-i Âl-i Osmân'da giriftâr olalı sikkeleri ref‘ olup ancak bakırdan penez nâm akçeleri vardır. Bukreyş şehrinde ve Tirkoviş şehrinde kesilirdi. Şimdi anı da kesmez olup eski penezleriyle ve Erdel penezleriyle bey‘ [u] şirâ ederler. Penezlerinin bir yanında beğlerinin ismi ve kenârlarında târîhleri var. Bir yanında Hazret-i Îsâ sûreti ve târîhi yazılıdır.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Eflak-ı âk

Gerçi Boğdan kavmi ile bunlar dahi Îsevîlerdir, ammâ mezheblerinde ba‘zı şeyleri birbirlerine muhâlif ve muğâyirdir ve lisânları kezâlik birdir, ammâ ba‘zı lugatları muttarıd olmayup başka ıstılâhât [u] ibâret-i nezâketli kelâmları vardır. Meselâ mâl hisâb ederken akçe saymaları böyledir. Evvelâ,

unu	*doy*	*tiri*	*patrı*	*şins*
1	2	3	4	5
şyes	*şapti*	*optı*	*novı*	*zeş*
6	7	8	9	10
şu una	*şu doy*	*şi tiri*	*şi patrı*	*şi sinis*
11	12	13	14	15
şi şes	*şi şapt*	*şi obt*	*şi novı*	*doy ziş*
16	17	18	19	20
tiri ziş	*patru ziş*	*siniş ziş*	*şes ziş*	*şabti ziş*
30	40	50	60	70
obtı ziş	*novı ziş*	*o suta*		
80	90	100		

Bu hisâbları Leh lisânına ve Erdelistân Ulah'ına ve Tot ve Korol lisânına benzer.

(---) (---)

(---) (---) *pina*

Allâh ismi peygamberler ismi ekmek

karin

apa *pirinza*

et

su tulum peyniri

unt

kaş *mel*

yağ

kaşkaval peyniri bal

farina *labti akru*

oçetu

un yoğurd

sirke

meri *peri*

oye *purun*

elma armud

koyun erik

iskoruşe *porum birel* *çoma*

üvez gügüm yemişi üzüm

yeşina

persiş *şireş*

vişne

şeftâlû kiraz

gayna

nuka *ovu*

tavuk

ceviz yumurta

gayna nurşaka

Mısır tavuğı

gınska

kaz

porump

güvercin

zin koç şedi

gel otur buraya

[103a]

ıskolıde duç

kalk var git

dadi orç

getir arpa

nuya duça

getirmem

adu kırıv

getir buğday

adu ovız

getir yulaf

adu pay

getir saman

adu malay

getir darı

vaka

inek

buğ

öküz

bi pol

su sığırı

bey çil

buzağı

kapra

keçi

mil

kuzı

ursu

ayu

lup

hulpe

yepule

kurd tilki tavşan

oğarka *fata* *baba*

dişi tazı kız karı

purunk *nevasta* *gazta*

oğlan gelin ev sahibi

düj

koca

fıtı ten pizda mınata

valideni filân edeyim

kul kat

fıtı tan kurul

yat aşağı

edebde götüni filân edeyim

unda duç jupun

fıtıt ba sorta

iskol

nereye gidersin ağam

kız kardaşını filân edeyim

kalk

Bunun emsâli niçe kerre yüz bin elfâz-ı mâlâya‘nî mühmeleleri vardır. Tahrîr etmedik, ammâ seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdem olup cihângeşt olan kimselere her lisândan bilmek lâzımdır kim senden hazz etmeyüp aleyhine bir söz söylediklerin anlayup âgâh olasın. Ve yol sormağa ve me’kûlât [u] meşrûbâtdan bir şey isteyecek kadar bilmek elbette seyyâhlara lâzımdır, necât bula. Ve her şey’in cehlinden ilmi yeğdir.

Husûsan böyle kâfiristâna düşesin, elbette cüz’î ve küllî lisânların bilmek lâzımdır, ammâ söylememek evlâdır. *Afallâhu Te‘âlâ an şürûrı enfüsinâ ve hakavât-ı lisâninâ ve gaferallâhu limen yetecennibü mimmâlâ ya‘nîhi ve lenâ.* [50]

Ez-în-cânib bu şehr-i Bukreyş'i dahi seyr [ü] temâşâ edüp beğden Boğdan beğine ve Bender kâ’immakâmına ve yalı ağası Akkirmân ağalarına ve Özü beğine ve bizzât Kırım hâkimi olan Mehemmed Geray Hân efendime ve oğlu Serdâr Ahmed Geray Sultân'a ve kalga sultâna ve nûreddîn sultâna mektûblar ve hedâyâları beğden alup hakîre dahi Eflak beği bir kîse guruş ve bir sammûr [le]pâçesi kürk ve iki yorga at ve iki bârgîr ihsân edüp hüddâmlarıma yigirmişer altun ve birer çuka ve kumâşlar ve refîkler verüp,

Eflak vilâyetinde Bukreyş şehrinden Kırım vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Bukreyş'den kalkup cânib-i şimâle sahrâlar ve bayır ve çayırlar içre ma‘mûr u âbâdân yetmiş pâre bâğ-ı İrem-âsâ fezâları 9 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı taht-ı sânî şehr-i azîm Tirkoviş

Lisân-ı Ulah'da (---) demekdir. Bunun dahi bânîsi Cebel-i Elheme oğlu Ebû Kureyş'dir. Ba‘dehu Erdel kralı ve Leh kralı ve niçe düvelden düvele intikâl etmiş bir vakıf şehr-i Tirkoviş'dir. Bir kerre

Timur Hân bir kerre Tohtamış Hân ve niçe kerre Tatar hânlar bu şehri ihrâk edüp yine amâr etmişlerdir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân dest-i Ulah kâfirinden kabza-i teshîre alup yine küffâr istîlâ edüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Süleymân Hân feth edüp Eflak beğlerinin bir tahtı dahi budur.

Mâ-tekaddem bir şehr-i azîm imiş. Bu diyâr-ı hurrem-âbâdda çok tek-i pûmuz vardır, ammâ bu şehri görmemişidim. Hâlâ şimdi vîrân buldum, henüz amâr etmededirler. Meğer sene 1071 târîhinde Eflak beği olan Mihne Cüvan Beğ isyân etdikde cümle bâzergân-ı ümmet-i Muhammed'i kırup mâlların alup Yergöğü kal‘asında Serdâr Fazlı Paşa'yı ve üç vezîri kapadup ceng ederken bu hakîr Boğdan vilâyetinde Yaş şehrinde Tatar askeriyle Burunsuz Kostantin nâm kefereyi Yaş altında bozup kırdığımızdan sonra Eflak diyârında akın ve çapul bırağup Eflak diyârın ihrâk edüp mâl-ı ganâ’imler ile niçe bin esîrler aldığımız mahalde bu Tirkoviş şehrin dahi Konakçı Kara Alî Paşa ile Dobruca ve Deliorman askerleri bu Tirkoviş şehrin ale'l-gafle basup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı menâllerin alup şehrini ihrâk bi'n-nâr etmişler. Hâlâ beş yüz kadar şindire tahta ve saz örtülü evleri henüz amâr olmadadır. Ancak cümle tokuz aded kal‘a-misâl kârgîr manastırları kalmış ve bâğ u bâğçeleri dahi vîrân idi.

Ve cümle elli kadar dükkânları ve cümle iki aded hânları var. Şehrin zemîni bir mürtefi‘ yere vâki‘ olmuş. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir, zîrâ Erdel vilâyeti yaylaklarına gâyet yakındır. Hikmet-i Hudâ biz bunda bir gün beğ boyar beğ büyük vo[r]nikde meks edüp zevk [ü] safâ ederken Âsitâne-i sa‘âdet tarafından bir kefere ulak gelüp "Beğ ma‘zûldür, birisi Esîr Debecioğlu (---) Beğ'e Eflak eyâleti sadaka olundu" deyince hemân küffârlar ve kâ’immakâm ve boyarlar ve vornikler şaşup der-akab ulağı Bukreyş'de ma‘zûl olan (---) beğe haber gönderdiler.

Hemân ertesi gün alay-ı azîm ile yeni beğ olan Esîr Debecioğlu (---) Beğ iskemle ağası ve sancak ağasıyla gelüp bu taht-ı sânî Tirkoviş'de ***[103b]*** iskemle ağasının taraf-ı pâdişâhîden gelen iskemle üzre karâr-dâde olup önüne pâdişâhın ihsân etdiği tuğları ve sancağ u bayrakları koyup eline topuzun alup dîvân-ı azîm etdikde cemî‘i mertebe sâhibi boyarlar yeniden(?) bî‘at edüp herkes mertebesinde karâr-dâde olup tahsîl-i mâla şürû‘ edüp ol gün hakîr refîklerimle mübârek-bâda vardıkda,

"Hay cânım Evliyâ Efendi, bire safâ geldin. Yâ biz seni Beç kralından Alman vilâyetlerine gitdi işitdik. Bire sen hoş geldin" deyü sergüzeşt [ü] serencâmlarım ve yedi krallık yeri iki buçuk yılda seyâhat etdiğim bir şemme nakl etdiğimde vâfir hazz edüp hakîre bir konak döşedüp ulûfe ve ta‘ayyünâtlar verüp kâmil bir hafta anınla dahi zevk u safâlar edüp ba‘dehu andan dahi Boğdan beğine ve Tatar hâna ve hânzâdelere mektûblar ve iki yorga ve üç bârgîr ve iki çuka ve iki kumâş ve üç yüz guruş ve refîkler [alup],

Boğdan vilâyeti üzre Kırım vilâyetine gitdiğimiz konakları bildirir

Evvelâ **Tirkoviş'**den çıkup cânib-i şarka 7 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i karye-i Çarpa

Eflak beği hâssı olup beş yüz hâneli bir ma‘mûr âbâdân bâğ u bâğçeli köydür.

Der-beyân-ı temâşâgâh-ı sun‘-ı Hudâ: Bu köyde bir şekl-i acîbe vü garîbe mûhiş bir çehre-i acûbe kefere gördüm. Cümle a‘zâsı yerinde, ammâ başı tahta gibi yassı, ammâ burnundan ensesine doğru yassı. Ve bir kulağı ve bir gözü ve bir kaşı tahtanın bir tarafında ve öbür kulağı ve bir kaşı ve bir gözü tahtanın sağ tarafında. Gûyâ alnı olacak yeri ve ağzı ve burnu ve çenesi tahtanın kenârında.

Ve tahtanın iki tarafında ikişer dâne deve dişi gibi dişleri taşra çıkmış, ammâ gerdânı yeri sehel tahta gibi yassı başından kalınca halk olmuş ve kulakları iki tarafda fîl kulakları gibi olup dâ'imâ kulakları yekpâre gibi oynar, ammâ kulakları içinden neft yağı gibi bir sarı su akup sinekler üşdüğünden kulakları oynar ve gözleri ügü kuşu gözleri müdevver, ammâ ol kadar latîf ve mükehhal kirpikli nergis gözleri var kim gören hayrân kalır. Ve kaşları ağzındaki bıyıklarına karışmış, gûyâ kaşı bir bıyık gibi dahi halk olmuş. Lâkin sakalı yeri, ya'nî çenesi tahta gibi yassının bir kenârına vâki' olmağile sakalı kırk elli kadar kıllardır. Ve her ne bulursa yer. Hattâ bir manastır önünde oturup cemî'i gelüp giden kefereler buna me'kûlât [ü] meşrûbâtıdan her şey getirirler, ammâ ekseriyyâ buğday ve arpa ve samanı çok yer. Ve fîl ve câmûs kadar su içüp kalkup çârsû-yı bâzârda gezüp arı gibi vızlayup kelimât eder. Hattâ yatdığı zamân arkası üzre yatır, gayri gûne yatamaz. Aceb hikmetdir. [51]

Bunu dahi seyr edüp andan nehr-i Prahova'yı geçüp,

Menzil-i karye-i Sirinba: Boyarlı bir ma'mûr köydür ve bir âlî manastırı var.

Andan 5 sâ'atde yine şarka gidüp **nehr-i Yaloniçse'** yi atlar ile geçüp 6 sâ'at dahi şark tarafına gidüp,

Der-vasf-ı kasaba-i Gergiçse

Mukaddemâ gâyet ma'mûr iken görmüşdük, ammâ sene 1071 târîhinde Boğdan ve Eflak isyân etdiklerinde hakîr Boğdan'ın baş şehrinden Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile çapul civerüp bu mahalle geldikde bu Gergiçse kasabasının mâl-ı ganâ'imin alup ihrâk bi'n-nâr etmişdik. Hâlâ henüz ma'mûr olmadadır. Şehri bir sahrâya vâki' olup bâğ u bâğçeli ve iki manastırlı ve elli aded dükkânlı Eflak şehridir. Boyar hâkimi Eflak beğinin kâğızına amel edüp cümle me'kûlât [ü] meşrûbâtılarımız ve rûz-merre birer(?) guruş harc-ı râhımız verüp i'zâz [u] ikrâm etdi.

Andan kalkup **nehr-i Prahova**'yı tekrâr geçüp ve bir sahrâyı (---) sâ'atde cânib-i şarka ubûr edüp,

Der-medh-i kasaba-i Buzav

Bu dahi başka boyarlıkdır. Bunda dahi azîm vezni üzre ta'zîm ü tekrîmler edüp bir gece râhat olduk. Bu şehir bir düz vâsi' fezâda beş yüz hâneli ve bir nev binâ ve bir köhne binâ iki manastırlı ve yüz dükkânlı ve bâğ u bâğçeli kasaba-i şîrîndir, ammâ mahbûb u mahbûbeleri dahi ziyâde şîrîndir.

Andan kalkup yine taraf-ı şarka giderken hemân şehir kenârında nehr-i Buzav'ı atlarla ayakdan geçüp (---) sâ'at sahrâ-yı ma'mûrlarda gidüp,

Der-zikr-i şehr-i zîbâ-yı Rimlik

Bu dahi başka boyarlıkdır. Hakîri boyar bir mükellef sarâya kondurup i'zâz [u] ikrâmlar etdi. Bu şehr-i ra'nâ nehr-i Rimlik kenârında ve bir yayla kûh-ı serbülend dâmeninde bâğlı ve bâğçeli şehirdir. Altı aded manastırları ve beş yüz kadar dükkânlarında kızlar oturup kâr ederler. Bunda hâkim olan boyardan ulûfe ve refîkler ve iki talika arabalar alup seyishânelerimizin bârların arabalara tahmîl eyleyüp andan yine semt-i şarka (---) sâ'at giderken bir yağmur ve mihnet ile bir sahrâ-yı azîm içre giderken âhıru'l-emr,

Menzil-i ma'den-i güherçile

Bizler dahi gelüp meks etdikde bârân-ı rahmet dinüp bir küşâde hevâ olup etrâf-ı eknâfdan teferrüc etdik. Mâ-tekaddem bu sahrâ-yı bî-pâyânda Eflak ve Boğdan kralları kırk gün kırk gece ceng-i azîm edüp cümlesi birbirlerin dendân-ı tîğdan geçirüp hâlâ leşleri bir kûh-ı bâlâ gibi yığup üzre toprak örterler, henüz bir kûh-ı ser-bülenddir. Bu püşte zeylinde bir maksûre çit içinde başka bir

emîn oturup cümle ol köy re‘âyâları tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf olup ol dağdan ***[104a]*** re‘âyâ güherçile çıkarup bârûd ederler.

Ammâ bunda bir hikmet-i Hudâ var: Zamân-ı evâ’il[d]e bu dağa gömülen kâfir kemikleri çıkup ol dahi güherçile olmuş bulunup kazganlarda kaynadup beyâz güherçile olur. Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr İsfaç kralı vilâyetin seyâhat ederken kâfirler âdem kemiklerin âteşe yakup külünden beyâz bârûd yapup tüfengde kurşum atıldıklarında aslâ bârûdundan kara dûd çıkmayup tüfengi sadâ vermeden kurşum menzil ururdu. Bu Eflak vilâyetinde bu âdemlerin kemiklerinden güherçile olduğun görüp ta‘accüb etdim. Ve bu güherçile ma‘deni üzre başka emîn oturup hayli hazîne hâsıl eder. Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şarka 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm Fohşan

Karşu karşuya iki şehr-i azîmdir kim ortalarından nehr-i Kovel(?) suyu cereyân eder. Beri Eflak tarafındakinin hâkimi Eflak beği tarafındandır. Köprünün karşu tarafındaki şehrin hâkimi Boğdan beği boyarı hükm eder. İki tarafında yeni binâ olunmuş şehr-i müzeyyenelerdir kim mukaddemâ sene 1071 târîhinde Tatar ile bu iki şehrin de harâb edüp bu hakîr hayli şikâr almışdım. Ve bu mahal tâ şimâl cânibinde diyâr-ı Erdel'in Praşo dağlarına varınca bu Fohşan suyu hudûddur kim öte tarafı vilâyet-i Boğdan'dır kim suyun şark cânibidir. Beri tarafı garb semtidir kim Eflak diyârıdır kim bu mahalde tamâm olur.

Ve bu nehr-i Fohşan yine Eflak vilâyetlerinde Seykel vilâyeti dağlarından gelüp bu şehr-i Fohşan içinde çit cisirler altından geçüp cânib-i kıbleye cereyân edü[p] nehr-i Tuna'ya mahlût olunca yine şark tarafı Boğdan ve garb tarafı Eflakân vilâyetidir kim mâbeyne-hümâya bu nehir hudûd vâki‘ olmuşdur. Ve bu Fohşan cisrinin berü başında Eflak beği tarafından bir gümrük emîni oturup âyende vü revendeden bâc-ı bâzâr alır. Ve cisrin karşu cânibinde Boğdan beği emîni gümrük alır, gâyet büyük emânetlerdir kim cemî‘i geçen keferelerden dahi harâc alırlar kim iki kerre yüz bin guruş hâsıl olur.

Ve iki taraf şehri gâyet ma‘mûr benderler olmuş. Hâlâ dahi ziyâde amâr olmada. Hamd-i Hudâ mukaddemâ ihrâk etmişdik. Şimdi yine amâr olmuş gördük. İki tarafı cümle beşer bin aded şindire tahta örtülü ve sazdan ve saz örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr hânelerdir, ammâ çoğu tahtânîdir. Ve tarafeynin yedişer aded kârgîr binâ manastırları vardır kim Tatar ile bu şehri şebhûn etdiğimizde niçe bin küffârlar bu düyûrlara kapanup hayli ceng edüp âhır-ı kâr kiliseleri feth edüp içindeki keşîş palâs-pûşânları ve gayri keferelerin kimin kırup kimin esîr-i bend-i zencîr etmişdik. Hâlâ kenîseler evvelkiden ziyâde amâr olmuş. Bâ-husûs Eflak hudûdu tarafında Eflak beği olan Lağorveşli(?) nâm zimmî beğ bir manastır binâ etmiş. Gâyet müzeyyen ve evkâfı çok ve içinde bir âb-ı hayât su kazmış ve bir imâret yasamış. Rûz-merre buğday çobrası pişüp Meryem Ana rûhiyçün beze miskîn keferelere ve yolcuların mü’min ve gayr-i müslimlerine birer nân-pâre ile âdem başına birer çanak çobrası mebzûldur.

Bu hakîr diyâr-ı Alman'dan sonra bu şehre gelince yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr etdim, imâret-i dâru'z-ziyâfe bunda dahi gördüm, ammâ vilâyet-i Alman'da ve vilâyet-i Donkarkız [ve] vilâyet-i Danimarka'da imâret-i ıt‘âm çokdur, ammâ bu Fohşan şehrinin Eflak tarafı köyleri ma‘mûr ve müzeyyen olup bu Fohşan'a pek yakın köyler olduğundan bu şehr-i Fohşan gâyet ma‘mûr ve müzeyyen olmadadır.

Der-fasl-ı sitâyiş-i panayur-ı şehr-i Fohşan

Bu şehrin Eflak tarafında yılda bir kerre yaz panayurudır. Ve yılda bir kerre Boğdan tarafında güz bâzârıdur. Bu hakîr şimdi Eflak tarafındaki Temmûz bâzârına râst gelüp garîb ü acîb temâşâlar etdim ki yedi iklîm çâr-kûşeden yüz binden mütecâviz kara şapkalı ve elvân çuka kalpaklı tâ Kılbarak'dan ve vilâyet-i Kozak'dan ve Çîn [ü] Mâçîn Fağfûr ve vilâyet-i Mâhân'dan benî âdem metâ'larıyla gelüp niçe bin çalaşdan ve çadırdan ve kilimden dükkânlar yapup şehir kenârındaki kârgîr binâ dükkânlarda ankâ kefere tüccârları dîbâ ve şîb ü zerbâf ve atlas ve kâmhâ ve hârâ ve dârâyîlerin fürûht edüp yük çözüp yine yük bağlayup kırk gün kırk gece germâ-germ bâzâr-ı Îsevî(?) durup herkes metâ'-ı nevâdirlerin fürûht ederler.

Ammâ Eflak tarafında beş yüz aded dükkân ve Boğdan cânibinde hem-çünân beş yüz dükkân-ı kadîm olup anlarda dahi ke'l-evvel bey' [u] şirâlar olup zer-ender-zer zerdûz metâ'lar anlarda bî-hadd [ü] bî-kıyâs bulunup kırk günün üç gün üç gecesi niçe yüz bin kanâdîl ve çerâğdân ve fânûs ve meş'ale ve şem'-i asel ve şem'-i rîhler ile çârsû-yı bâzârı çerâğân edüp gûnâ-gûn her diyârın sâzende ve mutrıbânları köşe be-köşe erganon ve nâkûs [ve] zümmer ve luturyanî boruları çalup niçe bin fâhişelere de sâzlı ve telli fasıllar çalup cân sohbetleri edüp zevk u safâlar ederler kim bir diyâra mahsûs değildir. Ve hakîr bunları üç gün üç gece temâşâ edüp Eflak vilâyetinden karşu geçüp Boğdan şehri boyarından refîkler alup,

Der-hudûd-ı vilâyet-i Boğdan

[104b] Evvelâ Fohşan şehrinden şark tarafına 3 sâ'atde gidüp,

Nehr-i Pokna'yı atlar ile geçdik. Bu nehir Seçova Dağlarından gelüp Tuna'ya karışır. Andan (---) sâ'at dahi gidüp,

Nehr-i Siret: Eflak vilâyeti ile Leh vilâyeti mâbeyninden tülû' edüp cenûb cânibine Boğdan vilâyeti içinden cereyân ederek nehr-i Tuna kenârında Kalas kal'asına karîb Tuna'ya mahlût olur. Hakîr bu nehr-i Siret'i gemiyle geçerken renc-i anâ çekerek selâmet ubûr edüp (---) sâ'at dahi gidüp,

Der-alâmet-i şehr-i Teküç: Bunda Boğdan boyarı oturur. Bâğlı ve bâğçelidir, ammâ dükkânsız ve manastırsız nehr-i Birlad kenârında bir küçük kasabacıkdır, ammâ nâhiye köyleri gâyet ma'mûrdur. Nehr-i Birlad yine Boğdan d[ağ]larından gelüp nehr-i Siret'e mahlût olur.

Andan yine cânib-i şarka (---) sâ'at nehr-i Birlad kenârınca bir vâsi' öz içinde sâfî bâğlı ve bâğçeli yüz pâre ma'mûr kurâları geçüp,

Der-manzara-i kasaba-i Birlad: Bunun dahi hâkimi Boğdan boyarıdır kim şehri bir sarp bayır üzre iki yüz tahta şindir[e] ve saz örtülü evlerdir. Cümle iki yüz dekâkînleri ve bir bayır eteğinde kal'a-misâl manastır-ı musanna'ı var, ammâ bâğları ve bâğçeleri yokdur. Bundan dahi kulağızlar ile arabalar alup 6 sâ'at yine mezkûr Birlad deresi özü içre gidüp ol dere içre nehr-i Birlad sol tarafda dağlar içre kalup yine ol öz içre 4 sâ'at gidüp

Nehr-i Vasiluy: Bu nehr-i câriye dahi Boğdan dağlarından gelüp nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Atlar ile geçilir bir küçük sudur, ammâ âb-ı hayâtdır. Yine bu Vasiluy suyu kenârınca gidüp,

Der-dâstân-ı kasaba-i Vasiluy

Hâk-i Boğdan'da boyar hükmünde şehri bir bayır üzre bâğsız ve bâğçesiz ve çârsû-yı bâzârsız üç yüz tahta ve saz örtülü evleri ve bir ma'mûr kenîseli şehirdir. Bu mahalle gelince dahi nehr-i Birlad deresi tamâm olmadı.

Ve yine bu şehir boyarından arabalar ve kulağızlar alup nısfu'l-leyl-i mâh-ı tâbda kalkup yine nehr-i Birlad deresiyle 6 sâ'at gidüp sabâhısı yine Birlad deresi sol tarafımızda kalup maşrık

tarafında karşumuza ayn-ı Iskıntı deresi gelüp Birlad deresine mahlût olup dahi ol Iskıntı deresiyle 2 sâ‘at gidüp,

Der-nişâne-i kasaba-i Iskıntı

Bunda dahi Boğdan boyarı hükm eder. Âsâr-ı binâları bir mürtefi‘ topraklı bayır üzre üç yüz aded tahta ve saz örtülü evleri ve dükkânları ve manastırları var, ammâ şehrinde âdemleri cümle tâ‘ûndan dağlara firâr etdiklerinden hayli meşakkat-i râh çekmişken anda mihmân ola[mayup] yine şark tarafına dağlar ve ağaçlı ormanları geçüp (---) sâ‘atde bî-mecâl gidüp,

Menzil-i kasaba-i Galata

Boğdan tahtı olan Yaş şehri gölü kenârında başka boyarlık, ma‘mûr hâneli ve çârsû-yı bâzârlı ve bâğ u bâğçe ve ma‘mûr manastırlı rabta-i zîbâdır. Andan cânib-i gölü dolaşup 1 sâ‘atde,

Der-menzil-i bilâd-ı taht-ı kefere-i Boğdan-ı Kallâş, ya‘nî belde-i âbâdân-ı kadîm şehr-i Yaş

Mâ-tekaddem sene (---) târîhinde Lipul Beğ oğlu İstifan Beğ'i ender[û]ndan Boğdan beği edüp Burunsuz Kostantin ile bu Yaş şehri altında Tatar ile Burunsuz Kostantin'e bir kılıç urup Yaş şehrine İstifan Beğ hâkim olduğu ve diyâr-ı Boğdan ve vilâyet-i Eflak'ı nehb ü gâret ve harâb [u] yebâb etdiğimiz sene-i merkûmda Yaş şehri evsâfıyla mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi bu gelişimizde (---) (---) Beğ'e buluşup Eflak beğinin ve Nigebolı müselliminin mektûblarıyla Beç kal‘asında Nemse kralının bu hakîre verdiği emân kâğızı ve ta‘yînât defterlerin verdikde Boğdan beği Nemse çâsârının hattını yüzüne gözüne sürüp ayağa kalkup hakîre hayli ta‘zîm ü tekrîm edüp Divan Efendisi Mehemmed Efendi'nin konağına muttasıl hakîre bir menzil ârâste edüp ulûfe ve ta‘yînâtlarımız beleğan-mâ-belağ verüp üç gün istirâhat edüp dördüncü gün yol mektûbların boyarlarına ve Bender beğine ve yalı ağasına ve bizzât Tatar Hân efendimize ubûdiyyetnâmeler ile hedâyâlar verüp ve elli aded pür-silâh kefere refîkler ve arabalar verüp bir kîse harc-ı râh ve yüz altun hüddâmlarıma verüp,

Boğdan diyârından Kırım vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Yaş'dan 3 sâ‘at gün doğusu tarafına gidüp,

Nehr-i Jota: Tâ Leh vilâyetinden gelüp bu mahalde nehr-i Pijen'den(den) ayrılup yine nehr-i Pijen'e mahlût olur bir azîm sudur. Bu iki nehri bir gemi ile ubûr edüp 2 sâ‘at dahi gidüp,

Nehr-i azîm Brut: Tâ Leh vilâyetinde (---) (---) dağlarından gelüp (---) nâm mahalde nehr-i Tuna'ya dâhil olur nehr-i kebîr-i âb-ı nâbdır kim kenârında,

Karye-i Sosora: Bir ma‘mûr köydür kim bir binâ-yı âlî manastırı va[r], cümle Kazak vilâyetinden gelen kefereler bunda konarlar. Memerr-i nâs bir âbâdân köydür, ammâ bu köy porkalabı bizi kondurmayup derhâl vamoş gemiler getirüp nehr-i azîm Brut'u gemiler ile karşu tarafa ubûr edüp porkalab ve vamoş ve boyar kefereleri bize istikbâle çıkup,

Menzil-i evsâf-ı şehr-i kadîm-i harâb Çuçora

Şehr-i Yaş'dan kalkan kârbân ve Yaş'a girecek tüccârân ve âyende vü revendegân bu Çuçora kasabasına konar, zîrâ nehr-i Brut kenârında olmak ile cemî‘i gümrük bunda alınır âdet-i kadîm budur. Yetmiş yük akçe büyük iltizâmdır.

Ve bu Çuçora kasabası zamân-ı kadîmde bender şehr-i azîm imiş. Hâlâ sarâyları ve manastırları ve çârsû-yı bâzârları ve cümle ***[105a]*** sokaklarının alâmetleri zâhir ü bâhirdir. Lâkin Fâtih-i Revân u Bağdâd Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Kazak-ı âk ve Boğdan-ı finlak(?) ile iki leşker-i cünüb bu

mahalde ceng-i azîm ederken Boğdan beği olan Lipul Beğ Kazağ'a galebe mahallinde ale's-sabâh Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr yetişüp bu mahalde Kazağ'a ve Boğdan'a bir sâtûr-ı Cingizi çeker kim hâlâ cemî'i küffârların kemikleri dağı püşte püşte yığılıdır. Ve bu mahalde Kazak bir tabur çevirmişdir kim bir günde gücile devr olur. Bu tabur-ı azîmin fethinden sonra Tatar askeri mezkûr Çuçora şehrini ihrâk edüp mâl-ı ganâ'imiyle Kırım'a giderler. Ol asırdan berü hâlâ şehr-i Çuçora harâb olup kasaba-misâl bir rabtacıkdır. Yüz hânesi ve iki kenîsesi ve elli kadar dükkânları ve nehr-i Brut kenârında gümrükhâneli kasabadır.

Bu mahalden hakîr yine kalkup şark tarafına bayırlar ve dağlar ile **Dilsevar dağı**n aşup 8 sâ'atde iki tarafı bayırlı bir öz içinde gidüp,

Nehr-i Nestorol: Küçük sudur kim Leh dağlarından gelüp nehr-i Siret'e mahlût olur. Lâkin küçük sudur. Ol dere kenârınca giderek sol tarafımızda biz öz içre karye-i Porkalab'ı geçüp andan yine (---) sâ'at şarka gidüp,

Der-sıfat-ı eşkâl-i kasaba-i Kişinev: Bu dahi bir mükellef boyarlıkdır. Nehr-i Nestorol kenârında gâyet ma'mûr kasabadır kim gûyâ bir şehr-i müzeyyendir. On yedi kenîsesi var, ammâ manastırları yokdur. Lâkin dükkânçeleri çokdur. Ve cümle evleri saz örtülüdür. Ve bu vilâyet fezâları ekseriyyâ saz ile mestûrdur. Hattâ bâğ u bâğçelerinde birer haşebden mebnî kasırlarında fâhişeleri gelüp âdemin dizine otururlar.

Bunu dahi geçüp 5 sâ'at semt-i şarka gidüp,

Karye-i Boboj, andan **karye-i Sihara:** Nehr-i Yişinoç kenârında ma'mûr köylerdir. Bu nehir dahi Leh vilâyetinde[n] berü gelüp nehr-i azîm Siret'e karışır, ammâ mezkû[r] Sihara köğünde bir gece mihmân olup aceb zevk [u] safâ etdik.

Andan kalkup yine cânib-i şarka giderken,

Karye-i Loçen, andan **karye-i Bonareş:** Bir ma'mûr köydür. Bunda ahşamlayup sabâha dek cân sohbetleri etdik, zîrâ bu köy Boğdan vilâyetinin âhıru'l-hudûdu olup Bender sancağı hâkiyle müşâ olduğundan re'âyâsı gâyet mutî' [u] münkâdlardır.

Andan taraf-ı şarka 3 sâ'at gidüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i dâru'l-islâm der-livâ-yı kal'a-i Bender-âbâd'a kadem basup karye-i Paşa

Üç yüz hâneli ve iki kenîse-i ma'mûr Osmânlı köyüdür kim Bender beğinin hâssıdır ve voyvadası hâkimdir. Lâkin cümle re'âyâları mutî' [u] münkâd Boğdan kefereleridir. Ve nehr-i Turla'ya karîb ma'mûr köydür. Andan yine (---) sâ'at mahsûllü fezâlar içre cânib-i şarka meyillice gidüp,

Menzil-i kal'a-i binâ-yı Süleymân Hân, ya'nî hisâr-ı Bender-âbâd cây-ı emân

Mâ-tekaddem sene 1067 târîhinde sebeb-i binâsıyla ve tarz-ı tavr-ı eşkâliyle bu kal'a Leh memleketine Rakofçioğlu cengine giderken bâlâda (---) cildde mufassal tahrîr olunmuşdur. Bunda cümle hayâtda olan ahbâb ile görüşüp kal'a ağasından refîkler alup cânib-i şarka giderken Yeni köyü geçüp ve **Kopan** köyün geçüp ve **Levonta** köyün ve **Livaza** köyün cümle (---) sâ'atde ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Bâzâr-ı Çöplüce, andan **karye-i Sultân Sıvat**'ı, andan **karye-i Korkmaz,** andan **Hacı Hasan Kışlası:** Bu ma'mûr kasaba-misâl köyler cümle Bender kal'ası hâkinde yalı ağası hükmünde olduğu bâlâda altmış birde ve altmış yedi târîhlerinde mezkûr kurâların evsâfları tekrâr be-tekrâr tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi

Menzil-i Hân Kışlası nâm mahalle geldikde bunda yalı ağası sâkin olur, ammâ meğer Mehemmed Geray hazretleri ki vilâyet-i Kırım hânıdır, meğer sefere gelüp bu Hân Kışlası'nda konmuş. Hemân bu

abd-i kemterin cânı yerine gelüp bilâ vâsıta efendim pâdişâhım Mehemmed Geray Hân hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine varup baş urup lisân-ı Tatarca tavatlar(?) aytup tavalar edüp başımdan çalmamı taşlayup huzûruna baş koyup savu sağlayup gözümden çekîde çekîde yaşlar cereyân ederek dest-i şerîfin bûs etdikde Hân eydir:

"Bire kazakdaş yoldaş kardaşım Evliyâm, sen hoş geldin. Kaydan cüğürüp gelesin. Sen benim olum Ahmed Geray Sultânımla Uyvar seferinde ve Raba seferi bozkunluğunda bile olup sonra sen Alman kralına elçi paşa ile gitmişsin. Şimdi kaydan gelirsen?" dedikde hakîr eyitdim:

"Vallâhi pâdişâhım benim bu seferlerde sergüzeşt [ü] serencâmım kopdur, ammâ Nemse kralında [pa]pintalar alup Bahr-i Muhît kenârında vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka ve vilâyet-i Lonçat ve vilâyet-i Filimenk'de Amstırdam ve vilâyet-i İsfaç ve memleket-i Çeh ve vilâyet-i Tot ve memleket-i Macar ve ülke-i Erdelistân, andan diyâr-ı Âl-i Osmân, andan vilâyet-i Eflak andan vilâyet-i Boğdan, el-hâsıl pâdişâhım Uyvar seferinden beri yedi krallık yeri ve niçe ban u herseklik vilâyetleri kâmil üç yılda devr edüp el-hamdü lillâh pâdişâhımın mübârek cemâl-i bâ-kemâlin bu mahalde yine gördüm. Şimden gerü öldüğüme gam yemem" deyüp yine Hân'ın destin bûs edüp zânû be-zânû oturup niçe musâhabetden sonra,

"Evliyâm biz dahi bu Akkirmân altında Kuban Bucak Tatarıyla Âdil Noğay Tatarların Kırım'a götür hatt-ı şerîfi fermânıyla gelmişiz. Ammâ Allâhu a‘lem Tatar bizimle uruş ede gibi" dedikde hakîr eyitdim:

"İnşâallâh pâdişâhım Mekke Medîne pâdişâhının ***[105b]*** hatt-ı şerîfiyle sizin Kırım askerine anlar karşu duramazlar. Eğer mukâbil olurlarsa hemân kırk kişi ile Ve'l-âdiyât sûresin okuyup Noğay askeri üzre üfürelim, bi-emrillâhi te‘âlâ havâss-ı Kur’ân-ı azîm ile anlar münhezim, bizler mansûr [u] muzaffer oluruz" dediğimden Hân bu cevâb-ı pür-savâb-ı müferr[ih-i] cândan hazz edüp hakîre iki at ve bir semmûr kafâsı ton ve yüz altun ihsân edüp Yalı Ağası Ahmed Ağa yanında hakîre konak verüp konakbânımız Ahmed Ağa oldu.

Netîce-i kelâm Hân hazretleri üç gün gece Noğay Tatarı ve Bucak Tatarıyla müşâvere ve mücâdeleler edüp Tatar yurdlarını bırağup vilâyet-i Kırım'a gitmeğe aslâ rızâ vermediklerinde Hân eyitdi:

"İmdi karaşıları biz sizi geçen günlerde gelen hatt-ı şerîf mûcebince sizi urup şapup elbette Kırım'ğa götürürem" dedikde Noğay ve Bucak Tatarı eyitdiler:

"Eğer hânım kâdirsen bizi Kırım'ğa götür. Seninle uruş edüp barımız da kırılup senin leşkerini ve seni sokamız. Bildiğinden kalma" deyüp gitdiler. Ertesi gün oldu, Noğay'dan bir Tatar ale's-seher gelüp Hân'a eyitdi kim:

"Pâdişâhım, mina, ya‘nî işte Noğay ve Yalı Tatarları'nın barı da atlanup sadaklı ve savatlanup hânımın üstüne cav düşmeğe hâzır gitdiler" deyü Hân'ı haberdâr edüp ol ân Tatar gâ’ib oldu.

Sene (---) târîhinde Akkirmân kurbunda Mehemmed Geray Hân Âdil Noğay ve Bucak Tatarıyla ceng-i azîm etdiği uruşu beyân eder

Mâh-ı mezbûrun (---) günü hemân Hân dahi Kırım askerinin Narağı ve Mansûrî ve Şîrînli ve Sincivitli ve dahi Olanlı ve Arkınlı ve Dayirli ve Kerşli ve Çikişke ve Arbatlı askerleriyle fi'l-hâl seksen yedi bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen sadaklı ve savatlı ve koş kol atlı zor batır yiğitler ile atlanup âmâde tohtadılar.

Öte tarafda dahi Âdil Noğay ve Bucak Tatarı kırk elli bin asker ile hân askerine mukâbil olup hemân der-ceng-i evvel Noğay askeri at başı berâber olup "yov yov" sadâsıyla hân-ı âlîşân askerinin

kapukulu üstüne düşüp iki başdan asâkir-i müslimîn birbirlerine girüp eyle tîr-i bârân etdiler kim güneşin te'sîri yere eser etmeyüp er süheyli ve at süheyli eflâke peyveste olup kâmil üç sâ'at-i nücûmî neberd-i sultânî olup âhıru'l-emr Hân tarafı sûre-i *Ve'l-âdiyâtı dabhan* hürmetine Noğay Tatarları münhezim olup alacıkları ve koşlarına kaşdıklarında Kırım askeri kavm-i Noğay'ın akîblerine düşüp Noğay'ın ehl [ü] ıyâli obalarına vardıklarında kavm-i Noğay avretlerinden nâmûs edüp eyle bir gırîv ü feryâdlı uruş olmuşdur kim Hûşeng Şâh ve Cingiz Hân ve Tohtamış Hân ve Timur Hân ve Mengli Geray Hân'dan ber[ü] böyle bir savaş-ı perhâş olmamışdır, zîrâ bir yanında Âdil Geray askeri ve bir yanından obalardaki avret ve oğlan Kırım Badrağı kavmi başına üşüp evvelki cengden ziyâde bu obalar içinde Kırım askerinin çoğu câm-ı şehâdet-i şehdî şerbetin nûş etdiler.

Hân dahi bunları men' edemeyüp vakt-i zuhurda Noğay askerinden el kaldırır kalmayup cemî'i Noğay'ın obaların nehb ü gâret edüp niçe bin pâkîze duhter-i nâ-şüküfte-ahterlerin bekâretin izâle edüp fakîre gül-çehre bintânların sinirinden kanları cereyân ederek niçe bin aded kâlive hâtûnları ehilleri önünde if'âl bâblarına çeküp ol kadar mâl [u] menâl-ı firâvânlar alup ol kadar rüsvây-ı bed-nâmlıklar olmuşdur kim bu sitemkârlığı Tatar-ı Hula[gu] Bağdâd'a ve Buhtunnasır Sıfat'a ve Kudüs'e ve Mısır'a etmemişdir.

Der-beyân-ı sebeb-i neberd-i tarafeyn

Mukaddemâ bu kavm-i Âdil Noğay ve Şıdak Noğay ve Urumbet Noğay ve Kör Yûsuf Mirza Noğay elleri Kırım cezîresi vilâyeti hâricinde Or kal'asından taşra Heyhât sahrâsı nihâyetinde Kırım'a muttasıl yerlerde konup göçüp zevk u safâ edüp hânlara otlak hakkı verüp Kırım diyârın ve Osmânlı vilâyetlerin yağ u bal ve sığır ve koyun ve kuzu ile ve Kazak-ı âk vilâyetleri ve Maskov ve Leh ve Krakov vilâyetlerinden aldıkları esîr-i mâl-ı ganâ'imle diyâr-ı İslâmı ganîmet ederlerdi.

Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde Kalmık pâdişâhlarından Taysı Şâh ve oğlu Ormit Şâh ve Koba Kalmah Şâh ve Moyinçak Şâh Çîn u Fağfûr ve Mâhân vilâyetlerinde şiddet-i şitâdan ve etrâfında olan İslâm kavmi kurakdan firâr edüp "Vilâyet-i Maskov'a gelüp karâr-dâde olam" deyü birkaç sene meks edüp anda dahi kabarıp isyân [u] tuğyân edüp Maskov diyârında re'âyâ olan on iki kerre yüz bin ümmet-i Muhemmed Heşdek kavmi gece ve gündüz bu Kalmık pâdişâhların çapa çapa Kalmık'ın mâlları kalmayup âhır-ı kâr nehr-i Edil'i şehr-i Sarây kurbunda karşu Heyhât sahrâsına geçüp anda dahi şiddet-i şitâdan ve ulu Noğay derdinden ve bir yanında nehr-i Kuban kenârında sâkin olan Çerkes kavmi ve Dağıstân askeri derdinden Azak kal'ası altına gelüp anda dahi Âl-i Osmân askeriyle ceng ede ede âhır-ı kâr Azak muhâfazasında olan ***[106a]*** Gürcî Mustafa Paşa ile ceng-i azîm edüp kendülerinden yetmiş mirza ve Moyinçak Şâh düşüp Cenâb-ı Bârî yârî kılmayup Azak vezîri Mustafa Paşa da Kalmık elinde mızrak ile şehîd olup andan Kalmık küffârı Azak altında nehr-i Diri Ten'i ve Ölü Ten'i ve Moyin suların yaldadup geçerler. Andan Kırım taşrasında sâkin olan Âdil Noğay ve Urumbet Noğay ve Şıdak Noğay ellerin urup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı firâvânlar alup mel'ûn Kalmık yine Azak cânibine giderler. Bu ahvâl-i pür-melâli Âdil Noğay ve gayri Noğay mirzâları Mehemmed Geray Hân'a i'lâm ederler. Mehemmed Geray Hân eydir:

"Ne çâre biz dahi korkarım ki bir gün bu sâhib-hurûc Benî Asfer Kalmık Kırım cezîresine Or ağzından içeri yâhûd Çikişke ve Arbat boğazlarından içre girir. Ve bizi Köpürlüoğlu Uyvar seferine da'vet etmiş. Biz Kalmık'a cevâb nice verüp sizin içün intikâm alayım" dedikde hemân kavm-i Noğay,

"Hikmet haberin Lokmân'dan aldım" deyüp Hân'a otlak hakkını vermeden bir gün geçüp kat'-ı

menâzil ederek kal‘a-i Kılburun'a andan nehr-i Özü'yü gemilerle geçüp Özü kal‘asına andan beşinci günde nehr-i Turla'yı yıldırup Akkirmân nevâhîlerinde tavattun edüp Bender beğine ve yalı ağasına ve Bucak Tatarının ot ağalarına avâ’id-i fevâ’idlerin verüp hâmûş-bâş yatırlar, ammâ birkaç aydan âsûde-hâl yatmayup Boğdan ve Akkirmân'ın re‘âyâ vü berâyâlarından niçe bin hayvânâtlar çalup ve yollar kesmeğe başlayup emn-i tarîk olmaz oldu.

Anlardan cümle re‘âyâ sa‘âdetlü pâdişâha şikâyet edüp derhâl Tatar Hân'a Ser-bevvâbân Halîl Ağa yediyle hatt-ı şerîf gelüp,

"Sen ki Mehemmed Geray'sın. Noğay aşkıyâların Akkirmân'ım hâkinden kaldırup vilâyet-i Kırım'a koyasın" deyü fermân-ı şehriyârî geldikde derhâl Mehemmed Geray Hân kalga sultân ile Kırım'dan kırk bin asker gönderüp kavm-i Noğay yerlerinden bir kadem ayrılmayup kalga sultâna dah deyüp derler kim:

"Biz pâdişâha kul olup arabalarımızı kırup her köle (...) evli tahrîr olunup Akkirmân'da Sultân Bâyezîd Hân re‘âyâsı kayd olunduk" deyü kalga sultâna emirler ve hatt-ı şerîfler gösterirler.

Kalga sultân Noğay Tatarı'nın kalkmadıkların Hân'a i‘lâm eder, ammâ "Ellerinde emr-i hatt-ı şerîf vardır" deyü bildirmez.

Hemân Kırım'dan Hân-ı âlîşân seksen yedi bin asker ile ol gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Akkirmân altında Noğay kavmiyle ceng edüp Noğay talava urup kırup geçirüp nehb [ü] gâret ve hasâret edüp ceng-i azîm olması menba‘ı ale'l-müfîd muhtasar budur kim hikmet-i Hudâ bu savaş-ı perhâşda bulunduk, ammâ Hudâ-yı Müte‘âl'e ayândır bu Noğay kavminin dâne-i hardalından bir şeylerine vaz‘-ı yed etmedim. Husûsan mâl-ı ganâ’imin güzîde yerlerinde bulundum ve hüddâmlarımın alduğu eşyâları dahi taşıyup anlara da bir habbe ve (bir habbe ve) bir [d]ank ve bir dînâr deyyâr aldırmamışımdır, ammâ Mehemmed Geray-ı dûrbîn-fikr Akkirmân askerinin köylerini nehb [ü] gâret etdirmemişdir. Ba‘dehu bu hakîr Hân-ı âlîcâh ile,

Akkirmân altından Kırım vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Hân Kışlasından,

Menzil-i kal‘a-i Yanık: Mâ-tekaddem sene (---) târîhinde mevsûfdur. Bir Yanık kal‘ası dahi Nemse çâsârı elinde nehr-i Tuna kenârında vardır, ammâ bu Yanık nehr-i Turla kenârında dest-i Âl-i Osmân'dadır. Bu kal‘a-i Yanık'ın önünde nehr-i Turla'dan bir ark akar. Anın ağaç cisrinden cümle Tatar-ı adû-şikâr ve cümle nehb ü gâret olunan kavm-i Noğay'ın ehl [ü] ıyâlleri ve niçe kerre yüz bin hayvânâtları cümle cisrden ubûr edüp (---) sâ‘at kamışlık ve sazlık ve bataklık içinde Turla kenârıyla gidüp,

Menzil-i Mayak geçidi

Tatar kavmi bu mahalle Mayak geşivi derler. Turla kenârında bir mehîb geçitdir kim deryâ-misâldir. Hân bu mahalde gemiyle Turla'yı geçüp karşu tarafda bir küçük çadır ile meks etdi.

Ba‘dehu cümle Tatar askeri hemân Turla suyuna urdular. Hakîr dahi Allâh'a sığınup iki at ile yaldayup selâmetle karşuya geçüp hamd-i Hudâ Kelâm-ı İzzet'im ve niçe kitâblarım ve Eflak ve Boğdan beğlerinin Hân'a verdikleri mektûbları ve hedâyâları aslâ ıslanmayup ol mahalde hedâyâları ve mektûbları Hân'a teslîm etdiğimden vâfir hazz edüp Eflak ve Boğdan beğlerinin âsûde-hâllerin su’âl edüp hüsn-i hâllıkların ve istikâmetlerin arz eyledim.

Ammâ *el-azametullâh* bu kadar kerre yüz bin hayvânât bu nehr-i Turla'ya girdiklerinde nehr-i Turla deryâ-misâl büğenüp gûyâ akmaz oldu. Hemân cümle salt atlı Tatarların âk olup kazaklanmış

âdemleri büğenmiş suyun alt yanından geçdiklerinde nehr-i Turla gibi deryâ-yı azîm atlarının karınlarına çıkup çıkmayup tarfetü'l-ayn içre bilâ usret geçdiler, ammâ fakîr koyun ve sığır ve sâ'ir hayvânâtlar ***[106b]*** ve benî âdemler gırîv [ü] feryâd ederek bir hây hû ile ubûr etmişlerdir kim gûyâ yevm-i haşirden bir nişâne idi.

Beri tarafa geçenler selâmetle alacıkların ve derim obaların kurup esbâbların kurutmağa başladılar, zîrâ nehb olunan Noğay kavminin ehl [ü] ıyâlleri çok idi. Ve niçe at ve koyun ve sığır ve niçe benî âdem gark oldu. Bu mahalde,

Ziyâret-i Mayak Baba Sultân

Lisân-ı Tatar'da Yağlı Baba demekdir, zîrâ bir kerre bu azîzden ahâlî-i vilâyet bir kerâmet isterler. Ol dahi buyururlar kim:

"Bizde bir şey yokdur. Boş tobra gibi bir kişiyim. Ve evliyâlara kerâmet göstermek avretler hayz bir şey göstermek gibidir ve âhirete intikâl etmek görinür. Varın kuzular bende bir kerâmet yokdur" deyü ricâlar eder. Âhır-ı kâr ellerinden kurtulmayup hemân ol mahalde nehr-i Turla'ya nazar edüp,

"Yâ nehr-i azîm bi-emrillâhi te'âlâ yağ-ı sâfî sarı semîn ak" dedikde bi-iznillâh ol ân nehr-i Turla sarı say yağı akmağa başlayup üç gün üç gece yağ akup Karadeniz'in yüzünü yağ bürüyüp Akdeniz'e bile yağ cereyân edüp cemî'i leb-i deryâda olan benderlerin ahâlîleri ol kadar yağ cem' ederler kim ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Böyle keşf [ü] kerâmet etdiklerinde rûh teslîm edüp ol mahalde defn ederler. Ba'dehu üzerlerine selef hânları bir kârgîr binâdan bir kubbe-i âlî edüp hâlâ anda âsûde-hâldir. Ve cenbinde niçe bin şehîd-i şühedâlar dahi medfûnlardır. Ve zamân-ı evâ'ilde bu Mayak Baba Sultân kurbunda bir kal'a-i metîne var imiş. Âsâr-ı binâları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Ve hâlâ bu mahalde otlayan hayvânâtların yağı eyle çok olur kim Mayak yağı deyü rub'-ı meskûnda meşhûr-ı âfâk olup misk [ü] anber-i hâm gibi râyiha-i tayyibeli may-ı sâfîdir. Ve bunda otlayan koyunların niçe bininin dişleri altun gibi sarı olur derler, ammâ hakîr görmedim. Niçe gâzîler bu vâdîlerde kîmyâ otu vardır, derler. Hattâ niçe kerre Leh ve Freng kâfirlerinin bu mahalden nebâtât [u] giyâhât cem' etdiklerin görmüşlerdir.

Andan yine hân ile kalkup cânib-i şimâle Karadeniz sâhiliyle 15 sâ'at gidüp,

Menzil-i Büke bulağı

Hoca Bay'ın bükesi koyunları bu yurdda otlarmış. Anıniçün Büke bulağı derler. Lisân-ı Tatar'da büke hâtûn kadıncıklara derler. Galat-ı meşhûru kadıncıkdır, ammâ aslı hâtûncukdur. Ba'dehu Büke bulağından cümle asker-i Tatar ile mağrib tarafına vilâyet-i Kazak içine gitdiler kim nehr-i Perezen'i tâ başından ayaklap geçeler, zîrâ leb-i deryâda gemiyle geçmek emr-i azîm usretdir. Anıniçün nehr-i Perezen'in Kazak içinde başına gitdiler. Ammâ bu hakîr Hân-ı âlîcâh ile keştîlere süvâr olup nehr-i Perezen'i ubûr edüp (---) sâ'at dahi gidüp,

Menzil-i kal'a-i Cânkirmân yâ'nî hisâr-ı cây-ı emân Özücân

Mukaddemâ sene 1067 târîhinde mürûr etdiğimiz yollar ve bu kal'alar mufassalan medh olunmuşdur, tekrâra hâcet yokdur, zîrâ ol sene-i mübârekde bu Özü kal'asında kırk bin Kazak ile yedi gün yedi gece ceng-i azîm etdiğimiz de bâlâda cild-i (---) merkûmdur kim tekrâr tahrîre hâcet yokdur. Bu kal'a-i Özü ağaları hân içün yüz pâre gemiler ve kayıklar ve potlar hazırlayup Hân ve cümle asker gemilere süvâr olup cümle askerin atları ve sığırları başına birer rub' ve koyun başına birer akçe alup karşu tarafa ubûr etdiler. Hakîr dahi Hudâ'ya sığınup selâmetle ubûr edüp karşu taraf ki Kırım hâkinde Heyhât sahrâsının bir ucunda,

Menzil-i kal‘a-i Kılburun

Bu dahi bâlâdaki cildin sene 1067 târîhinde mufassalan terkîm olunmuşdur. Bundan kalkup ılgar ile sahrâ-yı Heyhât ucudur kim bu Kılburun kal‘asında nihâyet bulur, bu sahrâ içre cânib-i şarka gidüp 15 sâ‘atde,

Menzil-i vâdî-i Kopkuyu

Nehr-i Özü ile Karadeniz mâbeyninde bir kumsal zemînde sehel tatlı kuyular olduğundan kavm-i Tatar Kopkuyu, ya‘nî çok kuyulu yerler demek olur. Âsâr-ı binâdan aslâ bir şey yokdur. Ancak küffârın yollar üzre pusu yerleri çokdur. Andan kalkup semt-i şarka (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i Sarıkamış

Nehr-i Özü kenârında bir mahûf ve muhâtara kamışlık yerdir kim Kazak-ı âk kefereleri ol kamışlık içinde pinhân olup âyende vü revendeleri sayd edüp esîr-i bend-i zencîr ederler. Andan yine şark semtine (---) sâ‘atde,

Menzil-i Çorga

Nehr-i Özü ile Karadeniz mâbeyninde bir ince yoldur. Karadeniz taşsa yoldan atlayup nehr-i Özü'ye deryâ karışır eğer Özü nehri taşsa Karadeniz'e karışır. Kılburun dedikleri bu ince yoldur, ammâ emândır, zîrâ Kazak saklanacak yerleri yokdur. Andan yine şark tarafına Heyhât yoluyla (---) sâ‘at otlu ve sulu yerlerde gidüp,

Menzil-i Bahşeli

Bunda dahi acı ve tatlı kuyular vardır. Niçe asker bunda yatmayup ileride **Ken kuyu'**yu geçüp, ***[107a]***

Menzil-i Baydipi

Bir şiddet-i şitâda bu mahalde dipi ve borandan niçe bay ankâ âdemler sovukdan helâk olduklarıyçün Tatar kavmi bu mahalle Baydipi derler. Andan yine cânib-i şarka 5 sâ‘atde,

Kayğaç Gölü

Lisân-ı Tatar'da (---) (---) demekdir. Nehr-i Özü'den müteferrik bir buhayre-i azîmdir. Ba‘zı zamân içinde Kazaklar kayıkların arkalarıyla getirüp bu göle koyup şikâr alırlar.

Bu gölü geçüp 5 sâ‘at yine taraf-ı şarka gidüp ve bu çöllerde acı sular içüp Kazak ve Kalmık havfin çeküp kat‘-ı menâzil ederdik. Bu çölistânda Kılburun kal‘asından cânib-i şarka Kırım cezîresi ağzında tâ Or kal‘asına varınca otuz sâ‘atlik zemîn-i Heyhât'dır kim şenlik ve şâdımânlıkdan aslâ eser yokdur. Hattâ güneş çölde doğar ve çölde batar.

Ammâ bu Heyhât bu çöl-i Heyhât'dır kim şarkdan garba tûlı toksan yedi konakdır kim şark tarafı nihâyeti Bahr-i Harez'de tamâm olur. Garb tarafında mezkûr Kılburun'da nihâyet bulur. Müverrihân-ı Acem bu Heyhât'a deşt-i Kıpçak deyü tahrîr ederler. Ammâ bu Heyhât'a muttasıl tâ Maskov vilâyeti içinden bir yıllık yol Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Kozak ve Kızlar vilâyetine varınca büyük Heyhât'dır kim içinde gulbeyâbânî ve yaban âdemleri ve gayri ecnâs-ı mahlûkât mevcûddur.

Bu Heyhât'da dahi gulbeyâbân ve yaban atları ve develeri ve niçe bin envâ‘î haşerât-ı mahlûkâtların mevcûd olduğu inşâallâh eğer seyâhati nasîb olursa alâ kadri'l-istitâ‘a tahrîr ederiz.

{Ammâ nehr-i Özü kenârında Heyhât sahrâsı ucunda kal‘a-i Kılburun'dan tâ bu kal‘a-i Or'a gelince ve Or taşrasından tâ kal‘a-i Azağ'a on günde varınca Âl-i Osmân hükmündedir, ammâ Or

kal‘asından içeri cezîre-i Kırım ortası hânlarındır, ammâ Kırım cezîresi etrâflarındaki kal‘alar yine Osmânlınındır. İllâ bu Or kal‘ası ve Gözlev kal‘ası ve Bâğçesarây kurbunda Çufud kal‘ası hânlarındır. Mâ‘adâ kal‘alar Osmânlınındır.}

Hele hamd-i Hudâ sihhat ü selâmetle Hân hazretleriyle cümle asâkir-i İslâm ve gâret olan kavm-i Noğay ile kal‘a-i Or kapusundan içeri girirken Hân hazretlerine kal‘a-i Or'dan niçe yüz şâhî ve kolomburuna toplar şâdımânları edüp Or beği Kıraş Beğ Hân'a gelüp buluşdu.

Evsâf-ı hudûd-ı vilâyet-i Sol‘ât taht-ı Âl-i Cingiziyân, ya‘nî ibtidâ serhadd-i hisâr-ı üstüvâr-ı Or, ya‘nî Ferahkirmân

Cemî‘i Tatar tevârîhlerinde bu Or kal‘asına Ferahkirmân deyü tahrîr etmişlerdir. Bu cezîre-i Kırım Ciniviz küffârı elinde iken ibtidâ bu cezîre-i Kırım'a mâlik olan Cingiz Hân oğlu Cuci Hân sene (---) târîhinde bu Or kal‘ası yerindeki kal‘ayı Ciniviz Frengi elinden alup Azak denizi boğazından Ölüdeniz boğazına varınca bu Kırım cezîresinin karaya muttasıl olan (---) adım yerine bir or kazup, ya‘nî bir handak kazdığiyçün bu kal‘aya Or kal‘ası, ya‘nî handak kal‘ası derler, ammâ müverrihân-i Tatar Ferahkirmân derler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde yine nesl-i Âl-i Cingiziyân'dan Sâhib Geray Hân bir müdebbir ve âkıl ve sâhib-zuhûr hân-ı cem-cenâb olmağile cedd-i ızâmı Cuci Hân'ın Ciniviz Frengi elinden feth etdiği Or kal‘asın temelinden münhedim edüp müceddeden bu Or kal‘asın Kırım cezîresinin Heyhât sahrâsına muttasıl olan iki tarafı de[r]yâ olanın tâ ortasındaki or mahalline bu kal‘a-i Or'u binâ edüp dilşâd [ü] ferahnâk olduğundan ismine Ferahkirmân deyü nâm verirler.

Ammâ müverrihân-ı Arab ve kitâb-ı *Füsûs* sâhibi Hazret-i Muhyiddînü'l-Arabî bu cezîre-i Kırım'a ve vilâyet-i Kazak-ı âk'a bilâd-ı Sol‘ât derler. Ve Cıfr-ı Câmi‘de ve niçe kelâm-ı Alî'de Tataristân'a bilâd-ı Sol‘ât derler. Hattâ bir kitâb-ı cıfırda *"Yâ bilâde's-Sol‘ât ahzir an sığârı'l-uyûn min nefsih[küm]"* buyurmuşlardır, ya‘nî "Yâ Kırım halkı sizin nefsinizden olan küçük gözlü kavimden hazer edin, ya‘nî Kalmık kavminden pek korkun" deyü Kırım halkına kavm-i Sol‘ât derler. Ammâ çünki Tataristân'a bilâd-ı Sol‘ât dedikden sonra vilâyet-i Hind ü Sind ve Keşmir ve Gûlkend-i Dekend ve Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ ve Hoten ve Fağfûr [ve] Özbek ve Belh u Buhârâ ve vilâyet-i Acem ve Horâsân ve vilâyet-i Kozak ve vilâyet-i Türkistân [ve] vilâyet-i Mâhân kavm-i Moğol ve kavm-i Boğol ve kavm-i Kaytak [ve] kavm-i Dağıstan ve kavm-i Noğay ve kavm-i Kalmah ve kavm-i Heşdek ve kavm-i Maskov ve kavm-i Leh ve kavm-i Lipka müslimi ve kavm-i Macar ve kavm-i Kırım cümle yetmiş yedi akvâm-ı gûnâ-gûn bunlar cümle Tatardır kim kavm-i Sol‘âtdır. Hattâ İsfaç kralının taht-ı hükûmetinde Maskov'un Heşdek Tatarı gibi İsfaç'ın dahi on iki kerre yüz bin göçer evli Tatarı var. Hattâ Âl-i Osmân ve cümle kavm-i Türkmân dahi kavm-i Tatar'dır.

Tuhfe nâm bir târîhde ve Rûm Yanvan târîhinde ve Ermenî Mığdisi târîhinde ve Latin (...) târîhinde ve Kabâbıta müşkil-küşâ târîhlerinde eyle tahrîr etmişler kim bu rûy-ı arz kim Bahr-i Muhît seksen yedi bin mîl bir cezîredir, bu cezîrenin nısfını kavm-i Sol‘ât, ya‘nî kavm-i Tatar dutmuşdur. Bu edîm-i arzda siyâh Arablar ile Tatar kavminden (bir) çok kavim yokdur, deyü yazmışlar ve niçe yüz kavm-i Nasârâ bu Tatar kavminden azmışlar, deyü yazmışlar. Hattâ *Târîh-i Tuhfe*'de birkaç mürsel nebîlerin hılye-i şerîflerin ***[107b]*** **"**Cenâb-ı Kibriyâ ibtidâ Hazret-i Âdem'i yed-i kudretiyle tînden halk etdikde Tatar sıfatında halk etmişdir" deyü mufassal yazmış. Ve be-kavl-i müverrih-i âlem müfessir İshâk, sûre-i (---): [52] tefsîrinde "Hazret-i Îsâ da Tata[r] mahbûbu şeklinde halk olmuşdur" deyü tahkîk etmiş.

Hattâ kavm-i Yûnâniyân-ı kefere-i Rûm millet-i Mesîhiyye olduklarından Hazret-i Îsâ a*leyhi's-selâmın* cemî‘i evzâ‘, etvâr, libâs ve hilye-i şerîfin sıhhati üzre yazup ale'l-ittifâk Tatar eşkâlinde

yazmışlardır, ammâ cemî‘i kefereler kavm-i Tatar'ı sevmeyüp adû-yı hâyinleri geldiklerinden,

"Hâşâ Hazret-i Îsâ Tatar sıfatında değil idi. Hemân Hazret-i Yahyâ gibi seyrek sakallı ve mükehhal süğlün gözlü idi. Hattâ Hazret-i Yahyâ Hazret-i Îsâ'yı kucağında gezdirirken görenler ‘Bu Îsâ Hazret-i Yahyâ'ya benzer, geçen nebî dahi kavm-i Sol‘ât'a benzer’ derlermiş, ammâ Rûm keferesi kavm-i Sol‘ât Yûnâniyân bizim kavmdir" derler.

Hulâsa-i kelâm kavm-i Sol‘ât-ı Tatar bu rûy-ı arzı dutmuşdur, ammâ li'llâhi'l-hamd bu cezîre-i Kırım Tatarı üzre Cenâb-ı Kibriyâ'nın nazarı ta‘alluk edüp her ne cânibe teveccüh ederlerse her bâr mansûr u muzaffer gelüp cemî‘i kâfiristâna bî-rahmlikleri velvele salup kavm-i Tatar'ın havf [ü] haşyetlerinden cemî‘i kâfiristân kâfirlerinin amânları kesilüp bî-îmân kalmışlardır. Hamd-i Hudâ bu kavm-i Tatar mü’min ve muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘atden bir alay gâzîyân-ı mücâhidânlar olup mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafa'nın du‘âsı berekâtıyla cezîre-i Kırım'da ve gayri bilâdlarda sâkin olup cânib-i erba‘ada olan küffâr-ı dûzah-karârların karârgâhları olan memleketlerin alan u tâlân ve keferelerin esîr-i nâlân edüp sığâr [u] kibâr evlâd nisvân bintânlarını esîr-i pây-beste ve dil-haste şikeste beste edüp niçe bin gûne şikence edüp at derisi ve at şikenbesi ve at bağırsakların esîrlere yedirerek cümle keferelerin evlâd [u] ensâbların diyâr-ı İslâm'a getirüp İslâm ile müşerref ederler. Hattâ bu kavm-i Tatar-ı adû-şikâr hakkında hadîs-i sahîh vardır. [53]

Hakkâ ki bî-rahm kavmdir, ammâ min-indillâh Âl-i Osmân önüne sedd olup her bâr küffâr ile ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl ederler. Ve gâyet salt ve sebük-bâr askerdir, zîrâ kavm-i Noğay Tatarlarının yanlarında hall [u] hurmetden bir şey bilmezler bir alay mübâhî kavimdirler.

Hîn-i zarûretde gayri mahalde zî-rûh nesli olup anın cânı ola ve kanı çıka, elbette anı yerler ve kanına darı potğası karışdırup cemî‘i hayvânât kanını şurba gibi içerler. Dâ’imâ yedikleri atdır, etin yerler. Her hayvânın derisin geyerler, ya‘nî kürkün geyerler. Ve ekmek yeseler yüreklerine yapışup ölürler. Dâ’imâ yedikleri darı ve geydikleri deri. Evleri saz kendüleri nâ-sâz bir alay kavm-i gâziyân-ı mücâhidândır. Dâ’imâ hekîmâne bir gûne ta‘âm yerler, gayri şey yemezler ve bilmezler. Âb [u] hevâlarının hükmünden mi‘deleri gâyet serî‘u'l-hazmdir. Hattâ bir Tatar üç dör[d] günlük ta‘âmı bir fiçı bozayı yeyüp içüp yine üç dörd gün ta‘âm yemese mümkindir. Bulur[sa] polad-ı Nahşevânî'yi yer ve yağın [i]çer(?).

Niçe kerre yüz bin Tatar vardır kim ömründe su içmemişdir. Kımız nâmında bir gûne altı yedi günlük at südü içerler. Talkan nâmında darıyı kavurup değirmenden çeküp un gibi edüp anı at südü ve deve südüyle karışdırup içerler. Def‘-i cû‘ etdiğinden mâ‘adâ sehel sekir verir. Bir dahi kurut ayranı, ya‘nî ekşimiş ve belemiş(?) yoğurd keşin ısladup yerler. Bir dahi yazma nâmında ilik gibi bir kaymağı alınmamış yoğurdu at südüyle ayran edüp anı içerler. Ve ilik gibi koyu ve lezîz bozaları olur.

Sefer ve (sefer ve) hazarda bu gibi olan eşyâları yeyüp içerler. Ekmeğe suya anıniçün rağbet etmezler ve,

"Ekmek neçikdir kayda olur?" deyü su’âl eder. Su’âline cevâb verilir, derler kim,

"Ekmek çöpikde bitkendir, değirmeninde un yasadup hamur edüp bişkendirüp âteşde göyündürürler, ekmek olur" dediklerinde,

"Allâh ilâh ekmek şolay mı olur?" deyü ta‘accüb edüp,

"Âdem atayı cennetden çıkarmağa sepep şol çöpikde bitken ötmek midir. Behey atan anan cavlı bolayım. Özüm sokulursa da ben onu aşamamdır" der, ya‘nî ben ölürsem de ben ekmeği yemem, der.

Garîb ü acîb sofra yerler. Bu tabî‘atde halk olunmuş şecî‘ kavimdirler.

Ammâ bu Noğay kavminden mâ‘adâ bizim Kırım cezîresi içinde benî âdem ile ihtilât etmeğe

mu‘tâd edüp sâhib-i tab‘ geçinir Badrak nâm bir alay kavm-i benâmlar vardır. Anların içlerinde niçe bin Badrak kavmi ebeden ekmek yemez ve su içmez âdemleri vardır.

"Niçün su içmezsin [54] değil midir?" desen,

"Vallâhi bizi Çalap Allâh yasatdıkda toprağı su ile cıvık çamur edüp yaratdı. Çamura çok su katılsa elbette çamurun bir yanını coyar, ya‘nî bir {tarafın koparır}. İndi Âdem evlâdının da aslı çamurdur. Suyu kop içmemek gerek. İşte at südü ve deve südü dahi ***[108a]*** sudur" deyü misâl te’vîller ederler.

Gerçi su içmezler, ammâ lahşa şorbası ve deve ve koyun ve sığır ve câmûs südleriyle darı ve pasta çorbasın çok yerler. Lahşa şorbası, ya‘nî lâkşe çorbası yerler, zîrâ Hazret-i Risâlet'in hadîs-i şerîfinde [55] buyurmuşlardır kim ana un çorbası ve dutmaş çorbası derler ve cemî‘i Tatar ulemâsı ve sulehâsı ve pâdişâhları at eti yerler.

Ve elsine-i muhtelifeleri birbirlerine muğâyirdir, zîrâ cümle Tatar on iki lisân üzre tekellüm edüp birbirlerinin lisânların tilmaş ile, ya‘nî tercümân ile anlanır kelimât-ı lugatları vardır. Ve asfah u fasîh u belîğ elfâz-ı dürerbârları var.

Evvelâ lisân-ı Çağatay ve lisân-ı Kumuk ve lisân-ı Moğol ve lisân-ı Boğol ve lisân-ı Türkmân ve lisân-ı Noğay ve lisân-ı Kaytak ve lisân-ı Kozak ve lisân-ı Heşdek ve lisân-ı Dağıstân. Acem ve Hind ve Özbek ve Bulgar, bunlar dahi Tatar olmağile başka lisânları ve başka gûne kitâbetleri var kim bir lisâna müşâbih değildir. Her biri birer gûne lehçe-i mahsûsaları vardır.

Ve bu kavm-i Tatar hergiz gıybet ve mesâvî ve sû-i zan ve kîn ü kibr ve buğz [u] adâvet ve remm ü nemm etmek yokdur. Biri birleri içinde gâyet ayıbdır. Bir kişi gıybet ve mesâvî kelecisi işitğe andan gayri kişiler nefret eder. Ancak buğz u adâvetleri gayri kavm ve gayri düşman üzre gidüp nehb ü gâret etme adâvetin ederler kim el-buğzullâhdır.

Ve Kırım halkının mezhebleri Hanefî'dir. Şâfi‘iyyü'l-mezhebleri dahi vardır, ammâ Kırım'dan taşra ellerde vilâyetlerde olan Ulu Noğay ve Şıdak Noğay ve Urumbet Noğay ve Geçdi Noğay ve Mansûrlu ve Sincivitli ve Şîrînli ve Mankıtlı ve Çobanelli ve Nevrûzelli ve Deveyelli ve niçe bunun emsâli niçe bin gûne ellerin kişileri cümle Şâfi‘iyyü'l-mezheblerdir kim bu kadar yüz bin ulemâ-yı mütebahhirînleri var kim ta‘bîr olunmaz. Cümlesi elleriyle sahrâlarda obaları ve medreseleriyle konup göçerler.

Bu ulemâların izn-i şerîfleriyle cümle kavm-i Tatar at eti yerler. Hattâ Ebû Hanîfe ki Nu‘mân bin Sâbit'dir kim İmâm-ı A‘zam ve hümâm-ı akdemdir, anların kavl-i şerîfi üzre at eti yemek mekrûhdur, zîrâ [at] âlet-ı gazâdır, at yemeğe ruhsat verilse ihtimâldir atlar inkırâz bula. Ammâ İmâm Mâlik katında kerâhet tahrîmîdir. Lâkin İmâm Şâfi‘î ve İmâm Hanbel kavlleri üzre helâldir, zîrâ anlar Hazret-i Risâlet'den bu hadîs-i şerîfi sened edinmişlerdir. [56] bu hadîs-i sahîh içün Müslim ve Buhârî müttefekun aleyh derler.

Anıniçün kavm-i Tatar at eti yerler, zîrâ bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır. Seferlerde usret mukarrerdir.

Bir hadîs-i şerîfde dahi: [57] buyurmuşlardır.

İmdi bu kavm-i Tatar-ı sebükbârın bârhâneleri olmayup seferlere aslâ zahîreden bir şey götürmezler. İllâ talkan ve kurut ve at kaburkası kazısı götürürler. Ol dahi kifâyet etmeyüp hemân yollarda lengpâ olan atları ve sehel hastalığa yüz dutup yorgun ve argın ve du[r]gun atlar kâfire kalmış deyü hemân ol ân ol atı Hak yoluna kurbân edüp derisiyle pâreleyüp paylaşırlar, kimi pişirüp kimi çirki nâm tegeltisi altına koyup üstüne binüp at ile yorta yorta at etinin suyu çekilüp pişdi deyü tegeltisi altındaki at etin yeyüp def‘-i cû‘ edüp kâfiristâna akınlar ve çapullar civerüp cemî‘i

düşmanlarına şemşîr-i sitîz-i tîğ-ı sertîzi bî-dirîğ urup bakıyyetü's-süyûf olan kefereleri evlâd [u] ıyâlleriyle keşân ber-keşân sürüyüp diyâr-ı İslâm'a getirüp İslâm ile müşerref ederler. Min-indillâh bir alay gâziyân-ı ser-bâzân-ı âşıkân-ı Âl-i Cingiziyândır. *Hafizakallâh.*

Bunların gazâ etmeden gayri bir kârları dahi dihkânî ve zirâ'atdir, ya'nî ekinci ve çiftçilerdir kim ekseriyyâ darı ekerler, zîrâ darı bu diyârda bir kîlesi yüz yüz on kîle verir. Ve dâ'imâ yedikleri darıdır, ammâ ehl-i hâl olan meşâyihân ve sofîleri arpa eküp ekmeğin yerler, zîrâ Hazret-i Peygamber dâ'imâ arpa ekmeği yerdi derler. Anıniçün buğday ekmeği yemezler.

Ve bir esnâfı dahi tüccârdır. Vilâyet vilâyet esîrleri götürüp fürûht ederler ve gayri metâ' da götürüp bey' [ü] şirâ edüp gayri eşyâlar getirirler. Ve bir sınıfı ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân ve sofîlerdir kim Halvetî ve Celvetî tarîkında kırk bin kadar ehl-i tevhîd sofîleri olduğun Sefer Gâzî Ağa Vezîr tahrîr etmişdir.

Cümle cezîre-i Kırım içre olan yigirmi bir bin câmi' ve mesâcid ve buk[']alarda şeb [ü] rûz cümle Tatar sofîleri tevhîd [ü] tezkîr ederler, gâyet ehl-i tevhîd ve ehl-i tarîk âdemleri vardır. Husûsan bâlâdaki evrâklarda evsâfına şürû' etdiğimiz Or kal'asındaki Sâhib Geray Hân câmi'inde savma'a-nişîn sâhib-i sülûk mazınne-i kerâme (---) Efendi azîz hazretleri vardır. Kırk yıldır çokluk ile ülfet etmeyüp zî-rûh kısmından hayvân eti ve buğday ekmeği yemeyüp el değirmeninde arpayı övüdüp kendi eliyle pişirüp yer ve kendi eliyle arpa eker. Ekdüğü zemîni sâhibü'l-hayrât Sâhib Geray Hân şeyhin pederine ihsân edüp irsile intikâl eden hâk-i pâkde arpa eküp biçüp kendi eliyle el değirmeninde ***[108b]*** çeküp pişirüp yer. On binden mütecâviz fukarâ-yı bâbullâh köşe-nişîn sofîleriyle Sâhib Geray câmi'inde cümle âşıkân halka-i zikrullâha girdikde kaçan tevhîd-i erre geldiklerinde cemî'i Or halkı âlem-i hayretde kalırlar. Hattâ cümle Or kal'ası halkı azîz-i mezbûrun mu'tekidleridir. Hattâ her gece Or kal'asının der-i dîvârları üzre kal'a neferâtları gibi şeyh-i muhterem fukarâlarıyla rabât bekleyüp "Allâh yeğdir yeğ" deyü bâng-ı Muhammedî sadâsı verirler.

Der-beyân-ı zemîn-i eşkâl-i tarz-ı tavr-ı kal'a-i Or, ya'nî Ferahkirmân

Bu kal'a-i bâlâyı sene (---) târîhinde Âl-i Cingiziyân'dan Sâhib Geray Hân binâ edüp iki kat Şeddâdî-misâl seng-i tırâş kal'a-i savaş olup zemînden kaddi kâmil yigirmi üç arşın âlîdir. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi dîvâr bedenleri üzre kâmil üç bin adım iki kat hisâr-ı üstüvârdır. Ve gird-â-girdi beş köşe olup yigirmi aded çâr-kûşe kulle-i bâlâları var kim Heyhât sahrâsının her ne tarafından gelirken bu Or kal'asının kulleleri beşer konak yerden nümâyândır kim cümle kullelerinin üzerleri la'l-gûn kırmızı kiremit örtülülerdir. Ba'zı tahta örtülü alçak kulleleri var.

Ve derûn-ı kal'ada cümle seksen aded Tatar evleri var. Cümlesi toprak örtülüdür. Dizdârı ve beş yüz aded tüfengli sekbân neferâtları var, ammâ cümle Rûm yiğitleridir, zîrâ Tatar kavmi tüfeng atmak bilmezler ve tüfengden korkup tüfengin olduğu yere "Mıltık kop" deyü varmazlar. Kavm-i Tatar tüfenge mıltık derler. Ve bu kal'anın kâmil beş yüz aded Beşevli nâm Tatar atlısı askeri var kim cümle yarar ve zor-âver ve dilâver ve server-i hünerver batır yiğitleri var. Şehrin dizdârı ve on beş aded kal'a ağaları ve topçubaşı ve cebecibaşısı vardır.

Ammâ kal'ası Or sahrâsında aslâ hav[â]lesiz ve handakı on beş kulaç kesme toprak derin handakdır. Kıbleye nâzır üç kat metîn ve kavî demir kapuları var, iki tarafında handaka nâzır acâ'ib topları var. İç kal'asında Sâhib Geray Hân mescidi ve buğday anbârları ve cebehâne hücreleri ve su kuyuları var, gayri şey yokdur.

Sitâyiş-i taşra kal'a içre yüz aded toprak örtülü evleri olup çârsû-yı bâzâr hammâm ve hân bu kal'ada yokdur. Ancak kal'a bânîsi Sâhib Geray'ın bir câmi'i var, tûlen yüz elli ayakdır ve arzen yüz

aded kademedir. Mihrâbı üzre *"Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün resûlullâh"* tahrîr olunup bu hat üzre âyetü'l-kürsî tahrîr olunmuşdur kim üstâd-ı mermer-bür bu hatları taşa eyle yazmış kim cidden sikkeyi mermerde kazmış. Minâresi câmi‘in solunda bir alçak beyâz taş minâre-i zîbâdır. Câmi‘ dahi tarz-ı kadîm alçacık toprak örtülü bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim gazâ mâlıyla binâ olmağın gâyet rûhâniyyetli ve cemâ‘at-i kesîreli dâru't-tevhîd bir musallâ-yı atîkdir. Hattâ bu câmi‘in sol tarafında maşrık cânibine nâzır kal‘anın bir küçük kapucuğu var, ammâ atlı(?) gücile girir çıkar. Bu kapucuğun önündeki handakı üzre makaralar ile asma köprüsü var. Karşu handak kenârında Mehemmed Geray Hân'ın bir küçük hoş hevâ ve hoş binâ hammâm-ı rûşinâsı var, varoşda vâki‘ olmuşdur.

Der-medh-i taşra varoş-ı Or

Cümle on iki mihrâbdır ve bin beş yüz toprak örtülü ekseriyyâ tahtânî evleri var. Üzengi(?) sarâyı bunda mükellef sarâydır. Kal‘a dibinde ancak bir hânı var ve bir ulu yolun yemîn ü yesârında cümle beş yüz aded müfîd [ü] muhtasar dükkânları var, bezzâzistânı yokdur.

Meşhûrâtından keskin ve aru, ya‘nî pâk, Tatar bozası olur. Hattâ ibret içün bu bozayı abdest makramasına koyup evlerine götürürler, bir katre akmaz. Tâ şol mertebe koyu ilik gibi tatlı bozası olur. Hattâ kavm-i Tatar beş konak yerden atlanup "Or bızkası içelim" deyü gelirler. Bir tostağan bozasın içen, sermest olup kılalay ve bolalay türkisi ırlar. Tâ bu mertebe sekir verir bozası vardır. Bu diyârda şarâb içmek ayıbdır. Ve bâğ u bâğçe olmadığından şarâbı dahi yokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı katıdır, bir ağaç yemiş değildir, odunu dahi yokdur. Cümle sığır tezeği yakarlar ve at ve deve tezeği dahi satarlar. Ve ekseriyyâ halkı sığır boku kokarlar, zîrâ fukarâları çokdur. Bu varoş bir kumsal zemîn başına vâki‘ olmağile şehir içre aslâ kaldırım yokdur. Cânib-i erba‘asında kal‘a dîvârı dahi olmayup dâ’iren-mâdâr etrâfı derin handakdır. Üç yerde vâsi‘ ağaç kapuları vardır.

Ammâ bu varoş içre **ziyâretgâh-ı İzzeddîn Sultân,** ziyâretgâ[h-ı] âşıkân-ı erbâb-ı [di]lândır. *kuddise sırruhu.*

Ve bu kal‘a Or kal‘ası demeden murâd oldur ki bu Kırım vilâyeti Karadeniz kenârında yedi yüz yetmiş mîl bir cezîre-i şekl-i müselles vâki‘ olup sağ cânibi taraf-ı garba Ölü denizdir kim Karadenizden girmiş bir sığ deryâdır. Ölü deniz demeden murâd bir gemi yâhûd bir kayık Karadeniz fırtınasıyla bu deryâya düşerlerse aslâ halâs mümkin değildir. Cümle âdemleriyle gemileri gark olup öldüklerinden Ölü deniz derler. Ve kıble cânibi Karadeniz'dir ve şark tarafı ***[109a]*** Azak denizidir, Balısıra denizi dahi derler.

Bu mezkûr deryâların üçü dahi birbirlerine muttasıldır, ammâ bu cezîre-i Kırım'ı üç deryâ dahi ihâta etmişdir. Bunların içinde Kırım şekl-i müselles bir adadır. Kıble tarafı Balıklava kal‘ası burnudur. Maşrık tarafı Kerç kal‘ası burnudur. Mağrib tarafı bu Or kal‘ası ağzıdır kim bu mahalde Kırım cezîresinin Or'dan taşra çıkarken Azak denizi sağ tarafdadır. Sol tarafı semt-i cenûb Ölü denizdir. Ölü deniz ile Azak denizi mâbeyni ancak sekiz bin adım Heyhât sahrâsına muttasıl karadır. Anı dahi selef hânlarından Selîm Hân-ı Sânî asrında Semiz Mehemmed Geray Hân bu Or boğazına kâfir gelmesin deyü bir handak-ı uzmâ bir denizden bir deniz kesüp bir çâh-ı gayyâ-misâl handak-ı amîk kazmış. Tatar kavmi handaka or der. Anıniçün bu kal‘aya Or derler, ammâ müverrihân-ı Tatar bu kal‘aya Ferahkirmân derler. Hakkâ ki Heyhât sahrâsından gelüp bu kal‘a-i Or'a giren ferahşâd olur. Hattâ ol zamân bu handakı eyle derin kazmışlar kim Azak denizi gelüp Ölü denize mahlût olup henüz Kırım ol zamân cezîre olur.

Azak denizi kenârındaki Balısıra kal‘ası ve Çikişke ve Arbat kal‘aları önünde su çekilince kal‘alar karada kalup Ten nehri Kazağı dahi iki yüz pâre kayık ile Azak altında Kazıklı Özek

boğazından çıkup cümle gemileri ile dosdoğru yeni kazılup su geçen Or kapusu boğazından geçüp Ölü denize girüp bir gece ale'l-gafle gelüp bizim Akkirmân kal‘amızın taşra varoşun urup bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı firâvân ve üsârâ-yı bî-pâyân alup yine yeni kesilen Or boğazından bî-bâk ü bî-pervâ geçüp yine dâr-ı menhûslarına giderler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Selîm-i Sânî asrında Kılıç Alî Paşa Kefe kal‘asına donanma-i hümâyûn ile gelüp liman-ı Kefe'de lenger-endâht oldukda Semiz Mehemmed Geray Hân Kefe'ye gelüp Uluç Alî Paşa da buluşdukda Alî Paşa eydir:

"Baka Hân! Niçün Or boğazın kesüp Kırım'ı bütün cezîre edüp Azak kâfirine yol açup bizim Akkirmân kal‘asının nehb ü gâretine sebeb oldun" deyü Semiz Mehemmed Geray Hân'ı Kefe'nin Uzunçârsûsu başında salb etmişdir.

Ba‘dehu yerine (---) (---) hân olup görürler kim hadd-i zâtında hâl mükedder olup Azak denizi tarafındaki kesilen mezkûr handakı sehel doldurup yine cezîre-i Kırım'ın karaya ittisâli olup diyâr-ı Kırım ve Çikişke ve Arbat ve Balısıra kal‘aları yine su içinde kalup diyâr-ı Kırım ve kal‘a-i Akkirmân dâr-ı emn ü emân olur.

El-hâsıl azîm handakdır kim bir denizden bir denize tûlı bir sâ‘at ve sekiz bin adımdır. İçine bakmağa âdem cür’et edemez. Hemân bu handakdan su aksa yine Kırım bir ada olur.

Ve Mora cezîresi dahi İnebahtı boğazıyla İne boğazı arası sekiz bin adım karadır. Anı dahi selef kralları "Ebü'l-feth Mora'ya gelmesin" deyü kesüp deryâ akıdup Mora vilâyetin cezîre etmişdir. "Kişi korkduğuna uğrar" dedikleri gibi Ebü'l-feth Mora'ya varup mezkûr boğazı üç sâ‘atde doldurup Kördüs kal‘asın ve Misistre kal‘ası ve Badra kal‘aların feth eder.

Ammâ bu Kırım'ın Or handakı mürûr-ı eyyâm ile dolup Kırım içinden taşra esîrler firâr etmeğe başlayup taşradan Kazak-ı âk ve Tatar-ı Kalmak dahi Kırım'a girmeğe râh-ı âsân buldular. Hemân efendimiz Mehemmed Geray Hân sene (---) târîhinde vilâyet-i Kırım'ın âdem deryâsın ve dör[d] kerre yüz bin esîr keferelerin bu Or mahalline cem‘ edüp mukaddemâ Or handakının iç yüzünde yığılı olan toprağı üzre handakın toprağın şarkdan garba bir sâ‘atlik yerün handakın tathîr edüp iç yüzde handak toprağı dağlar gibi yığıldı.

Ba‘dehu Mehemmed Geray Hân bu toprak üzre bir denizden bir denize bir sâ‘atlik yer bir metîn kal‘a dîvârı çeküp birbirinden birer tüfeng menzili ba‘îd handak içine nâzır birbirlerin korudur Sedd-i İskender-vâr metîn ebrâclar edüp her birine beşer aded şâhî darbzen toplar koyup her bir kulleye ellişer yiğit tüfeng-endâz Rûm yiğitleri kodu, zîrâ ol asırda kâfirin pek isyân [u] tuğyân hareketi var idi.

Ve dîvârı zemîn dibinden on arşın bâlâ taş dîvâr edüp üç arşın enli edüp bu dîvârın iki başındaki kulleleri mahsûs kal‘a gibi azîm kulleler edüp ikişer yüz yiğit kodu. Ve Or kal‘ası dibinde bu dîvâra yan yana iki aded ikişer kat kulle-i azîmler inşâ edüp her kullede ellişer aded Rûm yiğitlerinden ergen, ya‘nî azeb odabaşılar koyup cemî‘i kullelerdeki yiğitlere bunları zâbıt edüp her gece dendân-ı beden üzre kol dolaşup uyuyan müstahfizânları ta‘zîr edeler. Ve bu orta kullelere dahi beşer aded şâhâne kolomburna toplar ve yüz yiğit topçular ve ellişer yiğit cebeciler koyup bu iki kulle-i azîmlere birer azîm vâsi‘ ve âlî demir kapular eyledi kim bu iki kapudan gayri yerden cezîre-i Kırım'a girilmez oldu. Meğer deryâdan gemilerle gelinir, girir ola. Ve bu Or'un iki kapusundan çıkan Heyhât sahrâsın geçüp ***[109b]*** isterse şark cânibine kal‘a-i Azak'a isterse şimâl tarafında ol sâ‘at Kazağ'a isterse garb cânibinde otuz(?) {altı} sâ‘at çöl ile kal‘a-i Kılburun kal‘asına gider, ammâ bu mezkûr yollara yüz iki yüz âdem gidemez, beş altı yüz âdem gider.

Ve bu Or şehrinin suları cümle şorca kuyu sularıdır, ammâ Or kapusunun taşra bir ok menzili bir

âb-ı hayât kuyusu var. Cümle âdemler silâhlanup ol kuyudan acele ile su alırlar, zîrâ Kalmık ve Kazak niçe kerre yerde bulunup suya çıkanları kapup esîr etmişdir. Ammâ Mehemmed Geray Hân bu Or kal‘ası ve Or handakın amâr edüp Or kal‘ası henüz Sedd-i İskender olup handak kullelerine ta‘mîr [ü] termîmine Or beği ve Or tuzlası emîni nâzır ve mu‘temed olmuşlar.

Der-feth-i buhayre-i kal‘a-i Or: Bu Or kal‘asının iç yüzünde bir sahrâ-yı yâbisde bir buhayre-i berrâkdır kim anda Kefe tuz dedikleri tuz bu Or'da hâsıl olup Kefe'ye ve vilâyet-i Kırım'a ve İslâmbol'a ve cemî‘i vilâyetlere gider. Kerpiç gibi kesile kesile hâs ve beyâz ve lezîz tuzdur. Kırk yedi yük akçe iltizâmlı emânetdir. Or halkının cümlesi bu Or tuzun çıkarmalarıyçün mu‘âf u müsellemlerdir. Ve mücrim ve vâcibü'l-katlleri bu tuz buhayresine korlar. Mâh-ı Temmûz'da bu buhayrenin yüzü buz gibi tuz donup bir karış kalınlıkda oldukda kilim kadar pâre pâre kırup dağlar gibi yığup bâzergânlara emîn-i memleha fürûht edüp kal‘a-i Or neferâtlarına ve ulemâ ve meşâyihlerine ve Or beğine ve Or müftîsi ve nakîbi ve kadısına cümle ulûfe verüp mâbâkîsin hazîne edüp hâna gönderir. Dâ’iren-mâdâr beş mîl ihâta eder zehr-i mâr bir küçük buhayredir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı Ferahkirmân: Cezîre-i Kırım içinde hân-ı âlîşânlar eyâletinde Or beği tahtıdır kim üç yüz pâre kurâya mâlikdir. Beği hîn-i savaş-ı perhâşda üç bin sadaklı ve kübe geyimli askere mâlik olup her uruşa hânlara talî‘a-i asker olmak kânûn-ı Âl-i Cingiziyân'dır. Ammâ bizim Mehemmed Geray Hân'ımız asrında Or beği on iki bin asker ile uruşa giderdi, zîrâ Or beği olan Kara Kıraş Beğ nefsinde bir zor-âver ve dilâver server batır yiğit idi, zîrâ bu Or Kırım'ın gâyet sedd-i sedîd kilididir. Her ne kadar düşman Kırım'a kasd etse bu Or cânibinden gelir. Anıniçün dâ’imâ on iki bin koş kol atlı şehbâz askerler atlarıyla âmâdedirler. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır kim bunların azli nasbları cümle hân elindedir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Or:

.....(2/5 satır boş).....

Bu şehrin seyr ü temâşâların edince hân hazretleri Akkirmân'dan sürüp getirdiği Noğay kavmine ve Kırım re‘âyâları ve üsârâlarına Or handakın tathîr etdirüp ve müceddeden mezkûr kal‘a dîvârın kal‘alarıyla Sedd-i İskender edüp cümle Kırım halkına izin verüp Akkirmân'dan gelen Noğay kavmin Kırım içre köylere Beş evli ta‘bîr etdikleri gibi re‘âyâ yazup cümle köylere kavm-i Noğay gönderüp kendüler Or kal‘ası muhâfazasında asâkir-i bî-[pâ]yân ile karâr-dâde otururken bir gün,

"Âyâ ne cânib keferesine bir sefer edüp gûşmâl etsek" deyü cemî‘i yurt eyeleri, ya‘nî kadîmden Kırım sâhiblerinin kartlarıyla ve kazakdaş ve emekdaş ve atalıklar ve Şîrinli ve Mansûrlu ve Sincivitler ve Badrak kavmi ve olanlar, ya‘nî hân hısımlarıyla cümle bir yere gelüp ken[g]eş, ya‘nî müşâvere edüp dururken hikmet-i Hudâ mukaddemâ Kazak vilâyetine beş baş'a, ya‘nî çeteye giden gâzîler gelüp Kazak-ı âk'dan feryâd [u] fiğânlar edüp Kazağ'ın Kırım üzre gelmesi mukarrerdir dediklerinde hemân hân-ı âlîşân,

"Tîz cümle asker-i İslâm hâzır-bâş olsunlar, aylavdır(?)" deyüp nefîr-i Efrâsiyâbı çalup Or kal‘asına yasak içün bin aded tüfeng-endâz ile nûreddîn sultân ki (---) (---) sultândır, anı muhâfazacı koyup gitdiler. Sene (---) mâh-ı (---) gününde kırk bin askerle tabl-ı kudûmün döğüp Or'dan taşra meks etdi.

Sene-i mezbûrda Kazak-ı âk vilâyetine sefere gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ Or'dan taşra meks olundukda ol gün kırk yedi bin asker-i Tatar cem‘ olup iki kerre yüz bin esb-i tâzî ile Heyhât sahrâsına düşüp şimâl cânibine kâmil on beş sâ‘at yer yortup anda tohtayup

durduk. Ol gece Kırım'dan yigirmi bin atlı dahi gelüp yetişdi, ammâ atların izi on iki kat tapkır olup yol oldu. Bu kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr eyle yortarlar kim bunlara kuş yetişmez, ammâ *Allâhümme âfinâ* bu seğirdimde bir âdem {atdan} tekerlense eger atı ve eger kendi davranmayup gerüden gelenlerin atları ayağı altında pâymâl-i rimâl olup âdem herîse olup ***[110a]*** atı keşkek olur.

Ertesi bu sahrâdan kalkup yine cânib-i şimâle üç gün üç gece gidüp cümle asker bildi kim "Hemân Tatar Hân Maskov vilâyetine gider" deyüp tesellî-i hâtır buldular.

Ertesi gün ki olup dördüncü gün hemân cümle ol ağaları tuğu ve bayrağı çevirüp garb tarafına dönüp eyle yortum etdik kim beşer kerre at değişdirdik. Ol gün yine 26 sâ‘at yer seğirdüp,

Menzil-i Oba'yı geçüp andan **menzil-i Cerikli**'yi geçüp cümle atları otarup sehel talkan ve kurutlar yeyüp istirâhat etdik. Bu Cerikli nâm mahal Özü suyu içinde bir kamışlı adadır. Meğer bu cezîre içre üç bin aded Kazak dörd def‘a hatmanlarına isyân edüp bu cezîreye kapanmışlar. Asker-i Tatar'ı görünce niçe bin tüfeng atdılar.

Der-beyân-ı feth-i cezîre-i Cerikli

Meğer mukaddemâ Or'dan beş başa gidüp "Kazak Or'a geliyor" dedikleri küffâr bunlar imiş. Hemân hân-ı âlîşân fermân edüp cümle tüfeng-endâz atlarından piyâde olup cezîre gölü kenârında küffâr ile çet-a-çat tüfengleşirken hemân gerüden kırk elli bin Tatar "Allâh Allâh" deyüp sazlık ve bataklık içre atlarıyla göle girüp cezîreye kadem basdıklarında ân-ı vâhidde üç bin küffâra amân u zamân vermeyüp dahi tu‘ma-i şemşîr olmadan(?) cümlesin kayd [u] bend-i der-çenber edüp bunları iki bin asker Kırım'a götürü[p] yine gelmek üzre Kırım'a revâne oldular. Hamd-i Hudâ altı âdem câm-ı şehâdetden nûş edüp ve yigirmi at ölmüş şehîdlerini de atlarıyla sal çatup vücûdların Kırım'a götürdüler.

Andan yine cümle asker-i Tatar "İnşâallâh uğurdur" deyüp yine cânib-i şimâle 7 sâ‘at çölistân berr-i beyâbânda gidüp,

Nehr-i Yılkı'yı geçdik. Bu nehir tâ Maskov vilâyetinde Gürlev dağlarından gelüp bu mahalde Özü nehrine mahlût olur.

"Bu nehirden Urus-ı menhûs kayıklarıyla geçmesin" deyü vezîr-i a‘zam olan vezîr Süleymân Paşa bu Yılkı nehrin hâr u hâşâk dıraht-ı müntehâlar ile doldurup bir dahi küffâr bu nehr-i Yılkı Ten'den(?) kayıklarla geçmeyüp muztarr-ı hâl kaldı.

Târîh-i bend-i nehr-i Yılkı:

Evliyâ âşık dedi itmâmının târîhini,

Deyüler bu mâi bend etdi Süleymân geçmeğe.

Sene (---).

Andan cümle asâkir-i Tatar bu Süleymân Paşa bend [ü] sedd etdiği Yılkı nehri yerinden ubûr edüp,

Der-vasf-ı kal‘a-i sağîr Şâhînkirmân

Sene (---) târîhinde Şâhîn Geray Hân binâ etmişdir. Nehr-i Özü üzre şekl-i murabba‘ bir seng binâ kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Bir kumsal yerde dâ’iren-mâdâr cirmi bin yüz adımdır. Beş kiremit örtülü serâmed kulleleri ile iki kapusu var. Biri kıble cânibiyle şarka meyyâl büyük kapudur ve bir kapusu

yıldız tarafına nâzır nehr-i Özü kenârında, bu dahi demir kapudur kim nehr-i Özü karşusundaki Gâzîkirmân'a, ya‘nî Doğan geçidi kal‘asına nâzır iskele kapusudur. Bu kal‘a içinde ancak seksen kadar toprak örtülü Tatar evleri ve bir câmi‘i var, Şâhîn Geray Sultân'ındır.

Ve cümle sekiz aded dükkâncıkları var, ammâ hân ve hammâmları yokdur. Câmi‘-i zîbâsı Kırım kapusu üzre vâki‘dir. Kara taraflarında derin handakları ve kal‘a dizdâr[ı] ve beş yüz aded kal‘a neferâtları vardır. Ulûfe-i mu‘ayyenelerin cümle Tatar hânlar verir, zîrâ bu kal‘a Tatar hânlarındır, ammâ zemîni Âl-i Osmân hükmündedir, zîrâ Or kal‘asından taşradır.

Bu kal‘anın sebeb-i binâsı oldur kim her bâr Tatar-ı sabâ-reftâr nehr-i Özü nehrin ale'l-gafle geçüp Leh ve Kazak vilâyetlerin nehb ü gâret edüp avdet mahallinde bu nehr-i Özü'den beri Kırım cânibine ubûr ederken küffâr-ı Kazak bu kurâlarda ve nehr-i Özü sazlıklar[ı] içre pinhân olup Tatar meşakkat-i belâ ile nehr-i Özü'yü geçerken her bâr Tatar'ı urup kırup cümle şikâr-ı mâl-ı ganâ’imlerin kurtarup cümle kefere vilâyetlerine giderlerdi. Âhıru'l-emr Gâzî Şâhîn Geray Hân Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ izniyle bu kirmânı bu mahalde yasayup asker-i Tatar selâmetle top altından bî-bâk ü bî-pervâ geçüp emn [ü] emân oldu. İlâ hâze'l-ân bir güzel cây-ı menâs memerr-i nâs geçiddir. Hâlâ kal‘a altında yetmiş seksen pâre kayıklar ve çırnıklar vardır kim her bâr kal‘a limanında âmâdedirler.

Ve kal‘a hâricinde birkaç azbar samanlıkları ve bozahâneleri vardır, ammâ bâğ u bâğçeleri yokdur. Lâkin müşebbek bostânları gâyet çokdur. Ve kavunu ve karpuzu ve darısı memdûh olduğundan Tatar bozası meşhûrdur.

Bu dahi Kırım diyârının bir intihâ-i serhaddidir kim garîb gâzî şehbâz batırları var kim her bâr Leh ve Maskov ve Kazak-ı âk ile ceng [ü] cidâl ederler. Bu mahalden Kırım'a üç merhale yerdir, ammâ Heyhât çölistânıdır.

.....(1 satır boş).....

Andan cümle asâkir-i Tatar'ın kimi gemilerle ve niçe bini atlarıyla yov yov deyerek nehr-i Özü'yü yıldırup karşu selâmet geçdiler, ammâ hakîr ile Gâzî Mehemmed Geray Hân hazretleri ile gemilere binüp karşu ubûr edüp meks etdik.

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı sedd-i emân Gâzîkirmân, ya‘nî kal‘a-i Doğan

Zamân-ı kadîmde bu kal‘a zemîninde sene (---) târîhinde Kırım hânlarından Tohtamış Geray Hân, ya‘nî Durmuş Hân oğlu Toğan Hân bir kal‘a-i azîm ***[110b]*** ba‘dehu Timur Hân-ı sâhib-hurûc bu diyârlara deşt-i Kıpçak'dan gelüp bu kal‘ayı yere berâber münhedim edüp tâ Sultân Bâyezîd-i Velî asrına dek bu kal‘a-i Toğan Hân esâsı mu‘attal kalup tâ ki Sultân Bâyezîd-i Velî Kili ve Akkirmân kal‘aların Boğdan ve Kazak-ı âk elinden feth etdikde nehr-i Özü ile birkaç kerre Kazak gelüp Akkirmân [ve] Kili kal‘aların nehb ü gâret eder.

Ba‘dehu Sultân Bâyezîd-i Velî bu mezkûr Doğan geçidi mahallinde esâs-ı kadîmi üzre bir kal‘a-i azîm binâ edüp ismini Gâzîkirmân kor.

Andan kal‘a-i Akkirmân ve kal‘a-i Kili Kazak-ı âk keferelerinin şûr [u] şerlerinden emn [ü] emân olur. Lâkin Sultân Bâyezîd-i Velî karındaşı Şehzâde Korku(r)d Hân [58] ile Anatolu vilâyetinde niçe sene muhârebede iken beri tarafda Kazak fursat bulup bu Doğan geçidi kal‘asını alup Timur Hân münhedim etdiği gibi yere berâber eder.

Ba‘dehu bu abd-i kemter diyâr-ı Kırım'dan sene 1051 târîhinde İslâm Geray Hân ile Leh seferine ve Krakov vilâyetiyle Daniska vilâyetlerine giderken bu nehr-i Özü'yü yıldırup ubûr etdikde sâ’ir asâkir-i İslâm nehr-i Özü'yü geçince sehel ârâm etdi. Toğan kal‘ası zemînin seyr ü temâşâ edüp,

"Hayfâ dirîğ, ne aceb metîn ve sa‘b kal‘a olacak zemîn olur. Âh Âl-i Osmân bu püşte kaya üzre

bir kal‘a yasasa vilâyet-i Kırım ve vilâyet-i Özi ve Karadeniz etrâfları Kazak şerrinden emîn olurdu" [de]yü İslâm Geray Hân nutk etdikde hakîr hemân bi'l-bedâhe bu nutk-ı dürerbârı vücûd bulmasıyçün "Bu niyyete el-fâtiha" deyüp niçe bin sülehâ-yı ümmetden Tatar mücâhidân-ı hâzırûn Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî tilâvet edüp el yüze sürdüler.

Ba‘dehu yine hân ile ayak reftârı kal‘a kapusu münhedimi yerine gelüp hakîr gördüm ki zemîn üzre çâr-kûşe mermer üzre bir âb-ı hayât sülüs hat ile,

Hâzâ hisâr-ı Toğan Gâzî kirmân târîhuhu fütihatâ

Sene 889

deyü tahrîr edüp *"Ketebehu abdü'l-müznib eş-Şeyh hâmiden ve musalliyen lîllâhi te‘âlâ"* deyü bir hatt-ı zerefşân tahrîr etmiş kim andan ma‘lûmumuz oldu kim Bâyezîd-i Velî asrında bu kal‘a amâr oldukda Şeyh hazretlerinin târîhidir. Zîrâ ol azîz-i muhterem Bâyezîd-i Velî Hân hattâtlarından idi. Sonra yine sene 1067 târîhinde kal‘a-i Özü'yü dest-i küffârdan istihlâs edüp küffârı kova kıra bu mahalle dek geldikde ol hüsn-i hat tahrîr olunmuş taşı göremedim.

"Hamd-i Hudâ, İslâm Geray Hân ile bu Toğan Hân kal‘ası yine amâr ola" deyü du‘â etdiğimiz âsârı gelüp mürûr(?) etdiğim sene 1076 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında be-dest-i Vezîr-i a‘zam-ı sâbık Süleymân Paşa bâ-fermân-ı Köpürlü Vezîr-i a‘zam Mehemmed Paşa ağasıyla Tatar Hân ve eyâlet-i Rûmeli ve eyâlet-i Özü ve asâkir-i Bucak Tatarı ve eyâlet-i Eflak ve eyâlet-i Boğdan kefereleriyle yüz elli bin asker-i deryâ-misâl olup bu Toğan geçidi kal‘asın müceddeden bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuşdur kim hâlâ Kazak-ı âk-ı dâll-i Kazak içinde binâ olunmuş bir böğür iği kal‘a-i bî-misâldir.

Zamân-ı kadîmde Toğan Hân binâsı olmak ile yine bu kal‘aya kavm-i Tatar Toğan kal‘asından galat-ı meşhûr Doğan kal‘ası derler, ammâ Osmânlı Gâzîkirmân derler.

Târîh -i binâ-yı kal‘a-i Doğan güfte-i Evliyâ:

Evliyâ hayr du‘â ile dedi târîhini,

Hak Te‘âlâ eyleye bu hısn a‘dâdan emîn,
Sene 1072.

Dîğer târîh-i zîbâ:
Ede İslâm ellerin Hak mekr-i a‘dâdan emîn,
Sene 1072.

Dîğer târîh-i ra‘nâ:

.....(1 satır boş).....

Hâlâ kal‘a-i Doğan Mehemmed Hân-ı Râbi‘ tahrîri üzre Özü eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beği taraf-ı pâdişâhîden salyâne alur. Zirâ eyâleti nâhiyeleri cümle kâfiristândır kim etrâfı derbend-i calender bir intihâ-i serhaddir kim hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da böyle bir bî-emân kal‘a-i Gâzîkirmân yokdur. Tîmâr ve ze‘âmet ve alaybeğisi ve çeribaşısı yokdur. Kapusundan taşra yüz, iki yüz adım çıkmağa iktidârları yokdur. Kal‘ası nehr-i Özü kenârında bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘dan tûlânî bir Sedd-i İskender-misâl mutarraş taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim Bender

kal‘asından bin kat metîndir. Cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil bin iki yüz germe adım iki kat kal‘a-i kavîdir. İç hisârda cümle yüz yetmiş kadar müfîd [ü] muhtasar hâneleri ve bir müferrah Hünkâr câmi‘i var, minâresi ol kadar âlî değildir. Yolları kesme kayadır.

{Der-vasf-ı taşra kal‘a}: Taşra kapusu ikidir. Biri Özü kenârında biri kara tarafındadır. Bu kal‘a dîvârı tâ iç kal‘adan yokuş aşağı tâ nehr-i Özü kenârına gelince iki kat dendân-ı bedenli ve mahbûb u mevzûn metîn kulleli iki kat kal‘a dîvârıdır kim taşra handakları kesme kayalardır. Ammâ nehr-i Özü kenârında gâyet metîn kullelerinde balyemez topları vardır. Ve evleri biri biri üzre nehr-i Özü'ye nâzırdır.

Ve iç kal‘ası bir yalçın kaya üzre vâki‘ olup beş aded kulleli kal‘a-i üstüvârdır kim bir tarafından lağım ve meteris havflerinden emîn ve sâlimdir. Ancak bir kapusu taşra varoş kal‘asına açılır. Bunda dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve çalıcı mehterbaşı evleri ve cebehâne ve anbârlardan gayri çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm yokdur, ammâ gâyet metîn nârin hisârdır. Ve handaklarına nâzır ve şimâle ve yıldız cânibine nâzır cümle balyemez topları kirpi tüğü gibi zeyn olmuş şâhâne topları var.

Ve bu kara dîvârı tarafı kâmil yigirmi yedi arşın âlî ve yigirmi ayak enli dîvâr-ı sedd-i calenderdir, zîrâ bu kal‘anın havfi bu cânibdendir, ammâ bu tarafda beş aded tabya kulleleri gâyet sarp ebrâclardır. Ve dizdârı ve on iki ***[111a]*** ağası ve altı oda yarar ve nâmdâr cebeci gâzîleriyle cebecibaşısı var. Bunda aslâ yeniçeri yokdur. Ve iki oda ile topçubaşısı ve bin sekiz yüz kal‘a kulu ve sekiz yüz aded Karatayak Tatarı neferâtları vardır. Hattâ hîn-i ma‘rekede cümle üç bin aded güzîde askeri mevcûddur. Ammâ cebehânesi ve zahîresi gâyet çokdur. Ve cümle sığâr u kibâr seksen altı pâre topları vardır, ammâ güzîde topları karaya ve nehr-i Özü cânîblerine nâzır kullelerde azîm balyemez topları var kim Özü kal‘asında böyle toplar yokdur, meğer Özü'de Hasan Paşa kal‘asının topları ola.

Bu kal‘a Özü kal‘asına ve Bender kal‘asına ve Kırım cezîresi ağzında mezkûr Or kal‘asına üçer konak yerlerdir, ammâ her tarafı çöllerdir. Hemân bu kal‘a nehr-i Özü kenârında bir yalçın kaya püşte üzre bir burunda cezîre misâl doğan gibi konmuş ismi müsemmâsına mutâbık bir kal‘a-i Doğan'dır kim her bâr sayd [u] şikâr gözedir. Târîhimize göre Hak Te‘âlâ dâ’imâ mekr-i a‘dâdan emîn ede âmîn.

Dîğer târîh-i münâsib:

Evliyâ çâr isme dü zâidle târîhin dedim

Yâ Azîz ü yâ Basîr ü yâ Kavî ü yâ Metîn.
Sene 1072.

Bu esmâ’ü'l-hüsnâ (...) Hünkâr câmi‘inde rûy-ı dîvâra tahrîr etmişim. Bu esmâ’ullâh hürmetine Cenâb-ı Kibriyâ bu kal‘ayı masûn [u] mahfûz [ede], zîrâ bu kal‘a dörd beş konak yer İslâm diyârından ba‘îd tâ kâfirin gözü bebeğinde binâ olunmuşdur. Hakkâ ki mahallinde inşâ olunmuşdur, zîrâ bu kal‘a yok iken Izbaraş seferinde münhezim olup yedi gün yedi gece kaçup bu mahalle geldiğimizde meğer kâfir beri kemîngâhlarda katlanırmış. Atlarımız erenlerimiz yorgun argın bu mahalle geldikde kâfir önümüz alup bir ceng-âşûb edüp aldığımız mâl-ı ganâ’imi cümle üsârâları bırağup cân havliyle nehr-i Özü'ye kendümüz urup karşu Şâhînkirmân'a geçüp cân kurtarup niçe yüz atlarımız ve gâzîlerimiz suda yaldadırlarken kurşumla küffâr su içinde altı yüz aded gâzîlerimiz şehîd edüp binden mütecâviz gâzîler mecrûh beri tarafa çıkdılar. Hattâ bu hakîrin ol asırda bir abd-i

memlûküm ve iki atım bu Özü suyunda gark-ı âb oldu.

Ammâ şimdi hamd-i Hudâ bu kal‘a binâ olalı iki üç kadar atlılar Şâhînkirmân'dan bu Doğankirmân'a geçüp kâfiristândan şikârların alup sâlimîn ü gânimîn toğan gibi şikârlıca Doğan kal‘asına gelüp andan bî-bâk ü bî-pervâ karşu Şâhînkirmân'a ubûr eder, andan vilâyet-i Kırım'a gider.

Ammâ bu kal‘anın taşra hisârında henüz binâ olunmuş müfîd [ü] muhtasar yetmiş seksen kadar dükkâncıkları vardır ve henüz bir hân binâ olunuyor ve taşrada bir küçük hammâmı ve yigirmi otuz kadar bozacı dükkânları ve saz örtülü samanlıkları ve buz koyacak poyataları var, dahi henüz amâr olmada bir kal‘adır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu kal‘anın karası cânibinde varoşu bir bâğ u bâğçesi yokdur. Lâkin bostânları gâyet çokdur. Ve hevâsı gâyet sovukdur, ammâ bu kal‘a ile Şâhînkirmân mâbeyninde nehr-i Özü içre azîm vâsi‘ adalar vardır. Eğer ol cezîrenin birisine Âl-i Osmân himmet edüp bir boğazda bir metîn kal‘a dahi yasasa aslâ Kazak gemileri geçmek ihtimâlleri olmayup ol mahalde hâsıl olan tuzlaların da Âl-i Osmân zabt edüp cümle kal‘a kulları mevâcibleri tuzlalardan hâsıl olup kâfir-i Kazak bir dank tuza muhtâc olurlardı.

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edince asâkir-i Tatar beri tarafa selâmetle ubûr edüp nefîr-i Efrâsiyâblar çalınup cânib-i şimâle 8 sâ‘at yortup, **nehr-i azîm Aksu**'yu koyun geçidinden geçerken hân sehel ârâm etdi.

Bu Aksu tâ Maskov ile Leh mâbeyninden gelüp Sirge Kazağı içinden geçüp Doğan kal‘asından aşağı Andirya adasında nehr-i azîm Özü'ye dâhil olur. Ve nehr-i Özü kâh şimâle ve kâh kıbleye akarak tâ Maskov ile Leh diyârı arasından gelüp bu mahalden ubûr edüp Özü kal‘ası önünde Hasan Paşa kal‘ası burnunda Karadeniz'e munsabb olduğu bin altmış yedide mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu Aksu'nun Koyun geçidinden cânib-i şimâle (---) sâ‘at,

Vilâyet-i Durujunka Kazak

Nehr-i Özü'den berisi cümle Durujunka'nın vilâyetidir. Mukaddemâ Kardaş Kazağa tâbi‘ idi. Şimdi âsî olup yüz pâre şayka binâ edüp İslâmbol boğazın urmağa kasd etmişdi. Aksu üzre cümle şayka gemilerin bulup cümle ihrâk bi'n-nâr edüp vilâyetine çapul, ya‘nî akın seferi edüp elin vilâyetin ihrâk bi'n-nâr edüp kâmil yedi aded güzîde esîr alınup Doğan kal‘asına gönderildi.

Andan yıldız rûzgârı cânibine beş konak yer gidüp kurâ ve kasabâtları harâb u yebâb esîrler alarak gidüp,

Sitâyiş-i vilâyet-i Sirge Kazak

Bu dahi Leh re‘âyâlığından ayrılup Kardaş Kazak ile eşüp yortarken Kardaş Kazak'dan ayrılup Durujunka Kazağıyla Karadeniz etrâf[ın] urmak isterdi. Bunun dahi memleketin elekden dest-i felekden geçirüp elli pâre gemilerin nehr-i Tasma üzre gelüp ihrâk edüp altı bin altmış kadar esîrler ve bu kadar mâl-ı ganâ’imleri alındı.

Andan semt-i garba giderken Kardaş Kazak ülkesine kadem basup,

Der-beyân-ı memleket-i Kardaş Kazak

Bunlar Mehemmed Geray Hân ***[111b]*** ile kardaş, ya‘nî barışık olduklarından bu keferelere Kardaş derler. Ülke-i azîm ve leşker-i elîm sâhibi mel‘ûnlardır. Mukaddemâ bunlar Leh krallarının re‘âyâları olup ba‘dehu Leh kavmi ve Leh Yahûdîsi zulmünden bunlar Leh'den rûgerdân olup kâmil seksen bin tüfeng-endâz Kazak Kırım hânı İslâm Geray Hân'a tâbi‘ olup bunların i‘ânetiyle İslâm

Geray Hân yedi sene kâmil Leh diyârına yetmiş bir kerre sefer edüp tâ Krakov ve Daniska ve Çeh ve Korol ve İsfaç memleketlerinin altı krallık yerlerin yedi yılda sekiz kerre yüz bin esîr alup elini vilâyetini harâb etdiğinden mâ‘adâ hemân Leh diyârından iki kerre yüz bin Yahûdî esîr çıkup birer lüle tütüne kavm-i Tatar Leh çufudu vermişlerdir. Ol asırdan berü Tatar kavminin mirzaları semmûr kürk ton ve semmûr şıpırtma kalpak geymeğe başlayup Kardaş Kazak dahi Leh'in mâl-ı Kârûn'una mâlik olup semmûr kalpak ve kırmızı çuka gümüş düğmeli dolamalar geymeğe başlayup hâlâ ankâ kefereler oldu. Ammâ isyân [u] tuğyânları olmadığından bunların vilâyetleri nehb ü gâret olmayup on bin güzîde tüfeng-endâz imdâd kefereler verüp kendülere mutî‘ olmayanları nehb [ü] gâret etmeğe azîmet olunup cânib-i garba bir gün ve cânib-i şimâle üç gün eli vilâyeti harâb ederek gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Gürlev

Bu kal‘a Krakov vilâyeti hâkinde olup Leh kralı hükmünde iken sene 1053 târîhinde İslâm Geray Hân asrında Kardaş Kazak bu kal‘ayı hân kuvvetiyle Krakov kralı elinden alup içinde niçe zamân sâkin olup yine Leh kralına verüp kendüleri kal‘a içre askerî tâ’ifesi kaldıkları bâlâda mevsûf olup andan sene 1067 târîhinde yine Mehemmed Geray Hân ile Leh diyârında Rakofçioğlu'nun Erkek Macarı, ya‘nî Erdel Macarı taburunu bozduğumuz sene Tatar Hân ile bu Gürlev kal‘ası altında meks etdiğimiz dahi mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ammâ şimdi bu kal‘adan Hân hazretlerinin istikbâline Kardaş Kazak Hatman kırk elli atlı ile çıkup hânın pây-i semendine rûy-mâlîde kılup azîm ziyâfetlerden sonra vâfir hedâyâlar verüp andan Kardaş Kazak askeriyle atlanup bu mahalde nehr-i Özü'yü kayıklar ile cümle asâkir-i İslâm karşuya ubûr edüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i Kazak-ı âk, Berabaş-ı Yunak

Evvel ve âhir Maskov krallarına tâbi‘ elli bin kadar küffâr-ı Kazak'dır. Hân bunlara nâme ile bir elçi gönderüp nâmeyi kırâ’at etmeden kabûl etmeyüp "Hân bildiğinden kalmasın" deyü elçimizi kovdular. Derhâl Hân dahi Özü nehrin âsân vech ile ubûr edüp yıldız cânibine Berabaş Kazağı vilâyetin alan u tâlân ederek becenelerinde olan kâfirleri esîr ederek cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kirmançık

Lisân-ı Maskov'da Yaşlovız Kirmân derler. Bu dahi ağaç kal‘adır, ammâ iç kal‘ası taş olup Potnik hatmana tâbi‘ oldukları bu dahi sene 1067 târîhinde yine Mehemmed Geray Hân ile Leh vilâyetine girüp Rakofçioğlu taburuyla ceng etdiğimiz sene bu kal‘a evsâfı mufassal merkûmdur. Ammâ şimdi bu kal‘a semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup toplar atmadan aslâ fâriğ olmayup asâkir-i Tatar yanına varamayup cânib-i erba‘asın beş gün beş gece urup ihrâk ederek bilâ hadd ü lâ-gâyet esîr mâl-ı hazâ’inler alup andan ol gün seğirdüp yine ganîmetler alarak,

Evsâf-ı kal‘a-i Çarkazı

Bu dahi Potnik'e tâbi‘ olup Durujunka hâkinde metîn kal‘a olduğu yetmiş yedi senesinde mastûrdur. Bu kal‘aya dahi Tatar nazar etmeyüp elin vilâyetin berbâd edüp tekrâr yine nehr-i Özü'yü beri Kardaş Kazak cânibine ubûr edüp 5 sâ‘atde ağaçlı ve bataklı ve kamışlı yerler geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Nijen

Bu dahi Kardaş Kazağ'ın olmağile hasâre olunmayup kal‘adan hâna hedâyâlar ile ziyâfetler geldi. Kal‘ası ağaçdan bir küçük kal‘adır, ammâ Özü nehrinden büğenmiş bir su kenârında sarp kirmândır.

Andan yine cânib-i garba kurâları alan u tâlân ederek ve niçe azmaklar geçerek gidüp 5 sâ‘atde,

Ta‘rîf-i kal‘a-i Kaniv

Palanka-i azîmdir, ammâ içinde beş bin ev olup bu dahi Potnik hatman[a] tâbi‘ olduğu bâlâdaki cild-i (---) de yetmiş yedi târîhinde bu dahi mevsûfdur. Bu kal‘a Kirmâncık kal‘asına bir merhale yerdir. Ba‘dehu bunun dahi nevâhîlerin hâke berâber edüp niçe bin üsârâlar alup yine cânib-i şimâle nehr-i Özü kenârınca urup yakarak ve yıkup berbâd ederek,

Der-beyân-ı vilâyet-i Potkalı

Kâh Leh kralına ve kâhîce Maskov kralına tâbi‘ olur bir alay küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârlardır, ammâ hâk-i nâ-pâkleri gâyet sazlık ve (sazlık ve) bataklık olmak [ile] ba‘zı nevâhîlerine on gün on gece bir yerde durmayup etrâf [u] eknâflarına çapullar civerüp, bu ülkeyi harâb berbâd edüp gücile yigirmi yedi bin esîr-i nevâdir şikâr alınup cümlesin evli evlerinde gâfil bulduk, zîr[â] şid[det-i] şitâ güz eyyâmları olmak ile cümle küffâr ehl [ü] iyâlleriyle evlerinde âteş kenârında (...) zevk u safâ ederlerken esîr-i bend-i zencîr oldular. Ammâ bu vilâyetin karşu tarafı Berabaş hâkidir. Mukaddemâ harâb etmişdik. Andan cânib-i garba bir gün çapup,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Praziçse

Bu dahi {nehr-i Özü kenârında bir kal‘adır, ammâ içine girüp görmedim. Andan} ***[112a]***

Sene (---) târîhinde Mehemmed Geray Hân hazretleri Maskov memleketine gazâya gidüp (---) nâm mahalde üç kerre yüz bin küffâr leşkeri taburuna râst gelüp Şeremet Ban vezîri münhezim etdiğimiz beyân eder

Evvelâ Mehemmed Geray Hân bir sefer içre dörd kerre gazâ-yı azîmler edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imle vilâyet-i Kırım'a gitmek sadedinde iken vilâyet-i Kazak'da Praslov-ı atik kurbuna gelindikde Maskov vilâyetinde re‘âyâ vü berâyâ kalan on kerre yüz bin Heşdek Tatarları mü’minîn muvahhidînlerden Hân'a nihânîce haber geldi kim,

"Pâdişâhım, işde üç kerre yüz bin Maskov küffârı Vezîr Şeremet Ban ile ‘Hân seferdedir, ve Kırım boşdur’ deyü cümle küffâr Kırım vilâyeti üzre gitmededirler. İki yüz pâre topları var ve iki kerre yüz bin aded kâmil Kalmık kâfirleri imdâdları var. Cümle beş kerre yüz bin kâfir oldu ve yüz binden ziyâde bârhâne götürmeğe ve kondukları yere arabaları tabur yapmağa demirden zencîrler ile bağlı arabaları var. Hâlâ nehr-i azîm Edil suyun cümle gemilerle geçüp Heyhât sahrâsı içinden ibtidâ Kırım'a varup andan kal‘a-i Azağ'a gelüp Azağı ve Kazağı alsa gerek. Hâlâ Maskov'un (---) nâm kal‘ası üzre deryâ-misâl leşker ile gitmededirler. Bilin, âgâh olun, ana göre pâdişâhım bir tedârik görün. Bolay kim bu kâfire bir kırlıkda ve Heyhât sahrâsı çölünde râst gelesiz" deyü Hân hazretlerine Maskov'un Heşdek müselmânlarından böyle haber gelince Hân-ı âlîşân şâd-ı handân olup cemî‘i iş erleri kart kişiler ve kart atalıklar ve ot ağaları ile müşâvere edüp fi'l-hâl kendü yanında olan seksen yedi bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârlarının cümle üsârâları ve mâl-ı ganâ’imlerin Kırım'a gönderdi, zîrâ Kırım Tatar ılgarıyla bir merhale yer kalmışdı.

Ve fi'l-hâl bir bâd-ı sabâdan şedîd bir Tatar'ı yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile cezîre-i Kırım askerlerine car salup,

"Ata dona mâlik olan elbette sefere gelsinler" deyü haber gitdikde ol gün haber gidüp ol gece kırk bin atlı gelüp Hân'ı Praslov kal‘ası altında tapdılar.

Ertesi gün kalga sultân otuz bin asker ile gelüp yetdiler.

Ve yine ol gece otuz bin aded Noğay askeriyle nûreddîn sultân ile gelüp Hân askerine katıldılar.

Ertesi gün Or Beği Kara Kıraş Ağa on bin taşra Noğay leşkeriyle gelüp colukdular.

Yine ol gece Or kal‘amızın kapusun Selîm Geray Sultân ve Hacı Geray Sultân ve Kırım Geray Sultânlar Or kapusun açdırup on bin aded güzîde Badrak ve Şıdak Tatarlarıyla Hân leşkerine erişüp Hân hazretleri yanında cümle iki kerre yüz bin asker olup hemân Hân hazretleri "Bismillâh niyyetü'l-gazâ" deyüp vilâyet-i Maskov'a deryâ-misâl asker ile müteveccih olup azamet-i Hudâ iki kerre yüz bin cüyûş-ı muvahhidînin sekiz kerre ve tokuz on kerre yüz bin alaşa atları olur, deryâ-yı benî âdem ve devâbât Bahr-i Ummân talattumu gibi temevvüc edüp atlandıklarında âdem deryâsı çalkanup fecc-i amîk-vâr bahr-i âdem akup zemînin gubârı evc-i âsumâne peyveste olup bir dırahtın kökleri üzre esb-i sabâ-sür‘at ayakları uğrasa ol ağacın kökleri sofî misvâkı gibi tiftik tiftik olur, *allâhümme afûnâ.*

Hamd-i Hudâ bu cem‘iyyet-i kübrânın esrâr-ı hafiyyesinden bir ferd-i âferîde küffâr zerre ve şemme haberdâr olmayup üç gün üç gece Heyhât sahrâsında yortup giderler.

Der-beyân-ı kânûn-ı Âl-i Cingiziyân

Bu kavim ol kavm-i sâ‘ıka-i ra‘d-vârdır kim tahmînen küffâr bir iki merhale yerlerde kalınca cemî‘i Tatar'a çapul bırakmak, ya‘nî ılgar ile gitmek fermân olundukda cümle kavm-i Tatar mukaddemâ arpaya bağlanmış ve yaranmış ve kızaklanmış ağırmak küheylân atlarına ol gün süvâr olup seğirdirler. Allâh ırağ eylesün ol mahalde bir âdem atdan tekerlense aslâ halâs mümkin değildir. Hemân ol âdem at ayakları altında pâymâl-i rimâl olup şehîd olur, zîrâ ol mahalde bu kavm-i Tatar ardlarına ve izlerine bakmak de’bleri değillerdir, zîrâ onar ve on beşer kadar atlar birbirlerinin kuyruklarına arkanlarla bağlı olup cümle atlar birbirlerin keşân ber-keşân çekerler. Eyle ana baba gününde bir at dahi yıkılsa ol at bir dahi davranmayup atların ayakları altlarında helâk olur, değil ki benî âdem atdan yıkılup halâs ola. Ol at dahi zîr-i pây-i semendde ve benî âdem dahi atların ayakları altlarında herse ve ma‘cûn ve lahm-ı acîn gibi olur *Allâhümme âfinâ.*

Hele bu hakîr-i kemter bu havfden Tatar askerinden alarka hân ve kalga ve nûreddîn sultân koşlarıyla giderdim. El-hâsıl âkılâne hareket eden bu kavim içre gitmeyüp,

Eger hâhî selâmet der-kenârest" [59]

deyüp kenârda gitmek âkıbet-endîşlikdir.

Ve eğer yay faslı ise askerden taşrası râhatdır, ammâ kış günlerinde ise bu asker içinde giden ***[112b]*** atların ve benî âdemlerin buhârlarında kan tere batup aslâ sovuk te’sîr etmez.

Ammâ asker-i Tatar içre Âl-i Cingiz'den berü bir kânûn dahi var kim hânlar bir sefere gitseler on iki ot ağaları ileriye kulağız ta‘yîn olunup on iki aded tapkır olur, ya‘nî asker on iki katâr yol olup dere ve depe ve geçidler gelse on iki katâr asker birbirlerinin ardlarından aslâ münfek olmazlar.

Ammâ kalga sultân sefere atlansa elli bin asker olup cümle sekiz aded tapkır asker olur.

Ve dahi nûreddîn sultânlar sefere gitseler kırk bin asker gidüp altı tapkır asker olur.

Ammâ hân vezîri ve Kazak sultânlar ve yalı ağaları ve Şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitliler sefere atlansalar otuz bin asker olup beş tapkır yol olurlar.

Mâ‘adâ mirzalar ve boy beğleri çapula gitseler onar bin asker olup bunlar dahi dörd katâr asker olurlar. Ammâ bunlara sefer demezler, hemân onar bin âdemle ayda bir ve haftada bir çapula gitseler buna beşbaş derler bir iki haftada çalup çarpup ansızdan kâfiristânı talava urup şikâr alup Kırım'a dâhil olurlar.

Ve dahi gayri karaçı halkı mâbeynlerinde bir ankâ mirza baş olup iki üç bin batır yiğitler ile bir top olup beşbaşa giderler. Bunlar niçe olursa giderler, tapkır hisâbları yokdur, hemân cemapur

askeri gibi giderler. Ammâ küffâr bu askerden ziyâde havf eder, zîrâ bunlar düşmana amân u zamân vermeyüp ve sefere gitmeleri zamânında olmayup biri biri ardları sıra araları kesilmeyüp kâfiristâna bir beşbaşı gider. Biri dahi bir gayri yoldan gider. Anıniçün küffâr bu kavimden gâyet havf eder, zîrâ küffâr ne dağlara ve ormanlara odun kesmeğe ve tarlalara ekin ekmeğe ve köylerinde oturmağa râhatları yokdur. Gûyâ kâfire bu kavm-i Tatar tâ‘ûn askeridir.

Hulâsa-i kelâm, bu zikri sebkat eden tapkırları selef hânları vaz‘ etmişler kim sefere giderken ale't-tertîb gidüp âdem ve at tekerlense helâk-i pâymâl olmaya. Hakkâ ki bu ma‘kûl şeydir. Ammâ çapul koyverildiği mahalde velâ tapkır velâ katâr velâ tertîb vardır kim rûz-ı mahşerden bir nişân olur. Hemân cümle Tatar askerin Hudâ hıfz-ı amânda ede.

Bu minvâl üzre Hân hazretleri talattum-ı Bahr-i Ummân-vâr at ve âdem deryâsıyla cereyân edüp üç gün üç gecede seğirdüp Azak kal‘ası şark cânibinde sağ tarafımızda kalup nehr-i azîm Süd başından cümle asker âsân vech ile Süd nehrin yıldırup anda bir çemenzâr yerde meks eyleyüp etrâf [u] eknâfa karavullar ta‘yîn olundu. Hikmet-i Hudâ bu mahalde gece bir kâfir-i Kazak kayığı nehr-i Süd içre ubûr ederken Tatar bu kayığa tîr bârân edüp niçe Tatar gâzîleri atlarıyla kendülerin suya urup yıldırup kayığı kenâra getirüp keferelerin Hân tilmaşlarla, ya‘nî tercümânlar ile söyledüp,

"Vallâhi hâlâ Şeremet Vezîr üç kerre yüz bin asker ile bu Süd suyunun başında dahi asker cem‘ edüp kraldan gelecek on pâre toplara ve on nukrad hazînesi gelmesine bakup andan Kırım'a gitseler gerek. Hâlâ Niskikirmân kal‘asında otururlar. Buradan on bir konak yerdir" deyü haber verdiklerinde Hân buyurdular kim,

"Kalmık askeri bile midir?" deyü su’âl etdiklerinde,

"Belî, evvel iki kerre yüz bin Kalmık askeri bile idi. Sonra Edil suyu kenârında Moyinçak Şâh nâm pâdişâhları hasta olup babası olan Taysı Şâh, ‘Oğlum hastadır, seferi bırağup gelesiz’ deyü Kalmığ'a haber gelince Kalmık dahi Şeremet Ban'dan izin istediklerinde izin vermeyüp mâl istediler mâl dahi vermeyüp inâd-ı muhâlefet etdiği ecilden Kalmık dahi Şeremet Ban'a küsüp yedi gündür Heyhât sahrâsına gitdiler" deyü Hân'a şâfî haber verdiklerinde derhâl bu kâfirlerin yigirmisin de dendân-ı tîğ ile murâdlarına ergirdiler, cân-ı habîslerini nîrâna gönderdiler.

Andan Hân-ı âlî-tebâr ale's-sabâh kerrenâ-yı Efrâsiyâblara rehâ verdirüp şems-i âteş-tâb kulle-i felekden baş gösterdiği gibi esb-i tâzî sabâ-sür‘atlerine süvâr olup *mütevekkilen alallâh lâ havle velâ kuvvete illâ billâh* evrâd [u] ezkârlarına müdâvemet ederek,

.....(2 satır boş).....

nâm kal‘a altına vardıkda ol vâdî-i Tîh'de asker-i küffâr deryâ-misâl nümâyân oldukda ot ağaları Hân'a haber verdiler.

Derhâl ceng-i sultânî kebirgelerine turreler urulup cümle guzât-ı müslimîn yarar kazakdaş ağırmak atlarına süvâr olup cümle ağırlıkları yigirmi bin asker ile kazan tüp edüp her koşdan onar kişi {dahi} kalup seksen bin aded güzîde sadaklı {tirkeşli} ve savatlı {pusatlı} ve kübeli {zırhlı} zor batır {keskin bahâdır} yiğitler ileriye talî‘a-i ***[113a]*** asker olup hemân küffâr askerine Allâh deyüp sadak cılovu(?) ve atların süheylleri eflâke peyveste olup çapul-ı azîm civerüp {sefer koyverüp} rûz-ı mahşerden bir gün olup rûy-ı zemînin hâk-i pâkinin gubârı âsumâna urûc edüp âfitâb-ı âlem-tâbın şu‘lesi dutulup münkesif oldu.

Ve cümle asker tarfetü'l-ayn içre küffârın taburuna çatdı. Hân hazretleri ise deryâ-misâl asker ile âheste âheste bir çapul yerden gelmede. Ammâ biz küffârı sahrâda coluguruz {râst geliriz} zann ederdik. Meğer küffâr havfinden Süd nehrine arka verüp cümle cünûd-ı anîd velîd-i pelîdiyle ol sahrâya konup üç kat handaklı bir tabur-ı azîm kazup kırk elli bin arabaların ve yigirmi bin hınto

arabaların dâ'iren-mâdâr cümle kanad kanada ve tekerlek tekerleğe çitüp tabur etrâflarına arabaları dizüp cümlesin birbirlerine kalın zencîrlerle bağlayup arabaların iç yüzlerine derin handaklar kazup cümle handak toprakların dağlar gibi iç yüzlere yığup üstlerine balyemez ve şâhî topları koyup kırk yerde kûh-ı Demâvend-misâl toprakdan tabyalar ihdâs edüp durur ve yedi yerde bu tabur-ı azîme şarampavlı sarp parmaklı ağaç kapular yapmış. Bu taburun tâ ortasında bir küçük tabur-ı azîm dahi kazup anda avret ve oğlanları ve cebehâne ve mâl-ı hazâ'inleri koyup kamanup durur.

Eyle sarp tabur etmiş kim bir tarafdan bir vech ile bu tabura rahne verüp zafer bulmak mümkin olmayup bir top menzili ba'îd yere cümle asâkir-i Tatar ile alacıklarımızı kurup taburun üç tarafın kamadık, ammâ su tarafı kamanmak mümkin olmayup ol tarafdan kâfire imdâd ve zahîreleri gelir. "Ne çâre" deyü Safî Geray Sultân'ı suyun yukaru cânibinde bir boğaz yere on bin aded güzîde Tatar askeri ve iki bin tüfengli sekbânlar ile mezkûr Süd boğazına ta'[y]în etdi kim "Küffârın imdâdı ve zahîresi kayıklar ile geçmeye" deyü cânib-i erba'aya karavullar kodular.

Ol gece dâr-ı emân-misâl atlarımızı sahrâya salup Tatarlar mu'tâdları üzre mâvî ve kırmızı gömlekleri ve tumanların çıkarup hâb-ı râhata yatdılar. Ol gece mel'ûn kâfirler sabâha dek hâb-ı râhat görmeyüp Ferhâd gibi çalışup taburdan taşra bir kat tabur dahi binâ edüp ana dahi bir fecc-i amîk-vâr handak kazup türâbın ileri atdı. Ve üç yerden kapular yapdı ve yedi yerden azîm tabyalar çatdı ve her bir tabyalara onar pâre balyemez toplar koyup asker-i İslâm üzre atdı. Ve ba'dehu hâmûş-bâş olup yatdı.

"Âyâ bu kâfire ne re'y tedârik edüp taburdan çıkarsak" deyü kartlar {ihtiyârlar} ile müşâvere üzre iken Heyhât sahrâsının kıble cânibinden bir toz evc-i âsumâna peyveste olup meğer bizim yılkı atların yanında olan koş kazan tübi şuralar {ağırlıkta geri kalan oğlanlar} imiş, at boynuna düşüp "Bire meded! Bir azîm asker gele turıyor, muna {işde} göründü" deyü haber etdiler.

Hemân cümle asker-i İslâm sadaklanup kazaklanmış bural atlarına süvâr olup,

"Acabâ Kalmık kavuru miken" deyü tohtap dururken hemân kızıl salgak {altın alem} ve yaşıl sancak ve bayraklar nümâyân olunca cümle asker-i Tatar'ın cânları yerine gelüp bildiler kim İslâm askeri imdâda gelir. Meğer bizim Ulu Noğay ve Kiçi Noğay ve Şıdak Noğayı ve Âdil Noğayı ve Kör Yûsuf Noğayı ve Çobaneli Noğayı ve Nevrûzeli Noğayı ve Deveyeli Noğayı ve Aslan Beğeli Noğayı ve Urumbetli Noğayı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) el-hâsıl cümle ellerin yüz kırk bin Tatar-ı adû-şikârları geldiler.

Andan sonra üç bin aded tüfengli Çerkezistân askerinden evvelâ Şağake askeri ve Jana kavmi ve Mamşuh kavmi ve Âdemî kavmi ve Bolatkay aşîreti ve Besni kabîlesi ve Kabarti beğlerinin on iki aşîreti ve Tavustân kavmi cümle beğleriyle gelüp Hân'a buluşup asker-i İslâm'ın bir tarafında başka oymak olup kondular ve küffârın taburu muhâsarası ve muhâfazasıyla mukayyed oldular.

Ertesi gün yine Süd suyu kenârında bir kaç dil küffâr dutulup söyledildikde,

"İşte tabura kırk bin hıristiyan imdâda geliyorlar" deyü haber verdiklerinden hemân Âdil Mirza işidüp Hân hazretleri huzûrunda baş urup tavalar aytup {baş eğüp du'âlar deyüp} ya'nî du'âlar edüp Hân dahi Âdil Mirza'ya destûr verüp başına bir şıpırtma semmûr kalpak geydirü[p] "Cügür kişi Alay coluk bersin" {Seğird âdem Allâh yol versin}, ya'nî "Yürü âdem Allâh yolun âsân etsin" dedikde Âdil Mirza Akkirmân'da Hân elinde talava urulduğun hâtırına getirmeyüp dîn uğuruna elli bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen zor-âver bahâdır yiğitlerle atlanup ol sâ'atde çapul civerüp berk-i hâtif gibi gitdiler.

Bir gün bir gece küffâra âmedâne erişüp ol ***[113b]*** beyâbânda küffârı at üzre râst gelüp ne Tatar askerinden ve ne küffârın cünûd-ı cünübünden bir merd-i ferdin burnu kanamadan cümle küffârın

hınto arabalarıyla avret ve oğlan ve mâl-ı hazâ'inlerinin ardları ve önlerin çevirüp on pâre balyemez topları ve cebehâne ve tüfengleriyle mâh-ı (---) gününde cümle küffâra el kaldırtmadan esîr-i bend-i zencîr edüp bir alay-ı azîm ile ser-nigûn haçlı peykerleri ve tabl [u] nefîr ve erganon nâkûsların çaldırarak küffârın taburu önünden ubûr ederlerken ba'zı Tatar-ı bî-rahimler küffârın koca papaslarını ve sıbyân uşaklarını kılıçlar ile küffâra karşu pâre pâre ederek ubûr etdiklerinde derûn-ı taburda olan küffâr-ı hâksârlar bu hâl-i ahvâl-ı perîşân-ı pür-melâlleri görüp âlem-i hayretde kalup bildiler kim dahi taburlarına bir cânibden imdâd gelmek muhâldir. Tabur içinde sît u sadâları kesilüp yatdılar. Ba'dehu cümle kartlar ve atalıklar ve cümle ot ağaları ve iş erleri,

"Biz bu kırlıkda ve {kıtlıkda} ne dururuz. Hemân bir kerre göz karardup şu taburun her yanından bir kerre uğrayalım vermek Allâh'ındır" deyü terkîm-i dürüst etdiler.

Hemân taburun sol kolundan on bin aded Mansûrlu Tatarı ve yigirmi bin askerle sağ koldan Şîrîn beğleri ve yigirmi bin bahâdırânlar ile Hân'ın sağ tarafından kalga sultân ve yigirmi bin askerle sadaklı ve savatlı erler Hân'ın solundan nûreddîn sultân ve hân hazretleriyle iki bin *"Benem, dîğer nîst!"* diyen şehbâz Rûm yiğidi tüfeng-endâz sekbânlar ile on iki bin aded Hân'ın kapu kulları ve'l-hâsıl cümle on bin karaçı halkı ve Badrak kavmi ve Safî Geray Sultân ve Hacı Geray Sultân ve gayri sadaklı ve savatlı yigirmi yedi aded sultânlar kul karavaşlarıyla ve cümle sekbânlar ile kol kol saf saf âmâde durup cümle Sincivit askeri ve Mankıtlı ve Arkınlı ve Dayirli ve Bolganaklı ve Çoyunçlu ve Küleçli ve Kerçli ve Tübelli ve Corganalı ve dahi niçe yüz aded el vilâyet kabîleleri cümle Hân kolunda hâzır-bâş durdular.

Sonra imdâda gelen Âdil Mirza Noğaylarında yüz bin aded zor batır er cigitler ile iki bölük yerde zü'l-cenâheyn-vâr ellişer bin batırla talî'a-i asker olup andan cümle Çerkes beğleri tüfeng-endâzları kazan tübi, ya'nî dündâr kalup cânib-i erba'aya birer sâ'at ba'îd karavullar ta'yîn olunup cümle ot ağaları bir yere gelüp cümle ulemâ ve sulehâlar feth-i şerîfe müdâvemete meşgûl olup hemân asker-i deryâ-misâl âheste âheste tabur üzre yürüyüp tabura bir top menzili yer kaldıkda cümle asker-i İslâm el sadağa urup her kemânın çilesine ikişer ve üçer dâne tabur okları gezleyüp her okun demrenlerine birer ikişer kibrîtler bağlayup kibrîtlere âteşler edüp ale'l-umûm cümle guzât var kuvvetlerin bâzûya getirüp derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup zemîn ü âsumân at süheylinden ve Allâh Allâh sadâsından ve tîrkeşlerin gürüldüsünden eflâk-i âsumân lerze-nâk olup cümle asker bir kerreden göz karardup tabur üzre at bırağup ellerindeki yayların çilelerinde olan hadeng-i belâlara şast ber-kabza küşâd verüp niçe kerre yüz bin av okları ve niçe yüz bin çatal kurşumlar hevâdan tabur içine bârân-ı la'net gibi yağınca cümle Tatar yan verüp alarkaya gitdiler.

Hemân bi-emri Sübhân tabur içre bir gırî vü feryâd ü vâveylâ vü vâ-veledâ kopup kıyâmetden bir nişân olup hemân taburdan bu kadar yüz bin küffâr bir fitîlden bu kadar yüz bin tüfenglere ve bu kadar şâhî ve balyemez toplara âteşler edüp cümle asker-i İslâm âteş-i Nemrûd içinde kalup cümle guzât sahrânın nihâyetine azm eylediler.

Netîce-i gazâ-yı tabur-ı Şeremet Ban

Hemân küffâr gördü kim tabur içinde ok zahmından mecrûh olmadık âdem ve helâk olmadık avret ve oğlan kalmayup çıplakda olan niçe kerre yüz bin atların arkalarına hadeng-i belâlar sancılup ve kibrît ile fakîr atların arkaları yanup pây-bend-i kösdeklerin {kırup} cümle atlar birbirleriyle depişerek niçe bin küffârlar at altında pâymâl-i rimâl kaldıkların görünce hemân cümle küffâr,

"Ölümden dirlik yeğdir. İşde Tatar bir yaylım ok atup kaçup gitdi. Hemân arabalı toplarımızla Tatar'ı tâ Kırım'a dak kovalım" deyüp küffârın sonradan ihdâs etdiği taşra taburun kapuların açup

atlarıyla topların çeküp taburun kemîngâhlarında nühüfte olan cünûd-ı ***[114a]*** hanûdlarından cân ve başa kalmayan cebbâr-ı anûdlarından yarar kefereleri cümle taburdan taşra çıkup oklanmış hınzîr {gibi} asker üzre bir hücûm eylediler kim asâkir-i İslâm'ı yasadılar.

Ve iki asker ol meydânda birbirlerine girüp murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldılar. Ol gün rûz-ı rûşen vakt-i Şâfi'î-misâl olup asker birbirlerin farkdan kalup ceng etmeğe iktidârları kalmadı. Derhâl asâkir-i İslâm bir kaytavul, ya'nî dönek edüp cümle asker rûzgâr-ı zorkâr üzre çıkup dumandan gözlerin açdılar ve asker-i muvahhidîn birbirlerin cenge terğîb etmeğe başladılar, ammâ iki binden ziyâde âdem mecrûh olup bin mikdârı kadar yiğitler şehd-i şehâdet câmından nûş edüp serhoş oldular.

Hakîkatü'l-hâl küffârın ol hücûmuna kûh-ı Demâvend bile mukâbil olsa ber-karâr durmak muhâl {idi}, zîrâ küffâr tabur içre mütehassın olup pür-âteş. Ammâ fakîr Tatar'ın ne âteşi ve ne siperleri var, hemân sünnet-i Resûlullâh üzre bir okları ve bir yayları ve birer kamçısı var.

Netîce-i kelâm küffâr-ı dûzah-karâr Tatar'ın bu yan verdiği hâlin görüp kaçdı mülâhazasında olup taburunun cümle kapuların küşâde kılup ölüsü dirisine binüp balyemez topların taşra çeküp iki bin kadar arabaların tabur ve küren çatarak top tüfenglerin atarak erganon ve torompete ve luturyan boruları ve nâkûsların çalarak üzerimize cemapur askeri gibi gelir, ammâ taburundan dahi çok alarka olmağa havf edüp âheste âheste gelerek bizim askerimizin meydân-ı ma'rekede binden mütecâviz güzîdesi belki dahi ziyâdesi câm-ı eceli nûş edüp bî-hûş zîr-i zeber yatdıklarını küffâr görüp,

"Tahkîk Tatar kırılmış, anıniçün bozulup kaçmış. Bire meded Tatar'ı kovalım, fursat bizimdir" deyü taburlarından alarka olmağa cür'et edüp üzerimize küffâr geldikçe Tatar alak bulak gerü gerü gitmede. Tâ ol mahalle vardılar kim küffâr-ı hâksâr taburlarından iki sâ'at ba'îd araba taburlarıyla sahrâya çıkdı. Bizim asker dahi bir yerde karâr ve birbirlerine kafâdâr asker-i bî-şümâr bir yere top olup durdular. Ve cümle Tatar mâbeynlerinde yemîn-billâh etdiler kim hemân ale'l-umûm küffâra bir kerreden dalkılıç olup,

"İbtidâ küffârın taburu tarafına varalım. Amân vermeyüp taburu kuşadalım ki küffâr sahrâ-yı felâketde ve vâdî-i melâmetde kalsınlar" deyü ahd-i mîsâk etdiler.

Küffâr gördü kim Tatar çok kırılup harekete iktidârları yok. Hemân iç kat taburun dahi yedi yerden kapularını küşâde edüp ibtidâ üç bin kadar papas ve bıtrîkleri ve binden mütecâviz haçlı Nûşirvân bayraklarıyla ve boğazlarında İncîl payçıllarıyla ve ellerinde mecmereleri bellerinde zünnârların kuşanup savt-ı a'lâlar ile İncîl okuyup çelipaların çalarak kâfirlerin üzerlerine süpürgeler ile sular seperek aforos ve mandalos ve kiryelos ederek küffârları cenge terğîb ederek âheste âheste cümlesi topların çekerek gelüp bir yere cem' oldular.

Ammâ Hudâ âlimdir semmûr kalpaklı ve kara şapkalı âdem deryâsı temevvüc edüp ileriye yetmiş aded mâvî harîr haçlı peykerler ve kırk bölük alaylar cümle askerleriyle kol kol seçilüp aralarında yüz elli aded sağîr ü kebîr toplar zâhir olup cümle topların ardlarında kara nahır gibi kara şapkalı Nemse ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Tot ve Korol ve Macar ve Kurs küffârlarının niçe bin tüfeng-endâzları nümâyân oldu. Ve yetmiş yerden "Yajuj ve Yajuj" sadâsı gelüp çam çakalları gibi uluşup feryâd ederlerdi.

Ammâ asâkir-i İslâm küffârın câniblerine aslâ bakmayup sahrâ tarafına yüz dutmuşlar idi. Hemân küffâr Tatar'ın bu gûne batıyyu'l-hareke olduğun görüp tenezzülde olduklarına vâkıf-ı esrâr oldum zannn edüp hemân bir uğurdan cümle küffâr,

"Dut bizi yâ Îsâ ve yâ Meryem Ana ve yâ İsvet Nikola ve yâ Avusdos ve yâ Kâsım günü ve yâ Sarı Saltık Sultân'lar. Sizlere dayanup Tatar'a gitdik" deyü hınzîr sürüsü gibi gelirler, ya'nî zu'm-ı

bâtıllarınca Îsâ ve Meryem ve Kâsım'dan isti‘ânet taleb edüp haçlı bayrakların salup derûn-ı askerlerinden ancak bir büyük balyemez top ve bir azîm fişeng-i hevâyî atılınca azamet-i Hudâ deryâ-misâl küffâr bir kerre deryâ gibi çalkanup "Yajuj ve Yajuj" deyüp ibtidâ niçe bin pür-silâh atlıları Hân alaylarına at koydular.

Hemân Tatar dahi Bahr-i Ummân gibi talattum edüp el sadağa urup bir sadak sâ‘ikası edüp andan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup iki leşker birbirlerine girüp gird-i siyâhdan kâfir ve müslim nâma‘lûm olup kâmil yedi sâ‘at-i nücûmî bir ceng-i perhâş ve bir bahâdırâne uruş-ı ***[114b]*** savaş olmuşdur kim Hazret-i Dâvûd Melik Tâlût ile bir olup Melik Câlût kâfiri kıraldan berü nev‘-i benî âdem böyle bir neberd-i azîmi görmemişdir.

Hemân bu ceng içre Tatar'ın gerüde kalan nısfı taburu kabza-i tasarrufa almağa at sürüp gitdiler. Meğer dahi tabur içinde küffâr mâl-â-mâl imiş. Ve niçe bin gûne hıyel-i şeytanatlar ile tabur memlû imiş. Varan Noğay askerin âteş-feşânlıklar ile ihrâk bi'n-nâr edüp Arslan Beğelinden ve Çobaneli'nden ve Nevrûzelinden ve Devey elinden bî-hisâb zor-âver batır yiğitler ol ma‘rekede hâke helâk düşüp bakıyyetü'n-nâr olan asâkir-i Tatar yine büyük askerimiz içine girüp meydân-ı ma‘rekede olan küffârlara ihtimâm-ı tâm edüp küffâra bir sâtûr-ı Mehemmed Hânî uruldu kim vakt-i zuhurdan gurûba dek ceng mütemâdî olup vakt-i şâm mâni‘-i savaş oldu.

Çün a[h]şam olup mahall-i ma‘rekede herkes ac u zâc koşlarına varup küffâr dahi bî-tâb u bî-mecâl bî-bâl ve pür-vebâl tabur-ı menhûshânelerine girüp mütehassın olup ol gece sabâha dek küffâr tabur etrâfların çerâğân ile şâdımânlar edüp beri tarafdan Tatar atlıları meydân-ı savaşda kalan şühedâların cümle atlar ile koşlarına taşıyup Kırım'a götürecek meyyitleri başka tuzlayup hıfz etdiler. Niçelerini de hâk-i pâk içre defn etdiler.

Ammâ bu gece Tatar askerinin bahâdırânları tâ sabâha dak hâb-ı râhat görmeyüp küffârın fezâ-yı ma‘rekede dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan ve kavs-ı sehm-i pertâbdan mürd olup pâymâl-i rimâl olup yatan lâşe-i murdârları ki sakar makar olanlardan yigirmi yedi bin aded küffârdan mütecâviz kefere ve fecereler kazâ-yı sehme hedef olup râh-ı nîrâna revâne olup lâşe-i menhûs-ı necisleri telef oldu.

Ve meydân-ı siyâsetde kalan küffârın leşlerini Tatar'ın cüst ü çapükleri hâb-ı râhatı kendülere harâm edüp tâ sabâha dak küffârların lâşe-i cîfelerin soyup ol kadar zî-kıymet esvâb-ı eskâller ve ba‘zı kelepür ve kâmyâb bî-kıymet girân-bahâ cevâhir makûleleri ve bellerinde ikişer üçer ve biner altunlu kefere leşlerini soyup cümle küffârı arsagâh-ı veğâda uryân bırağup andan yine ceng yerinde kalan yigirmi bin tabur arabaların boşadup ve kırk binden ziyâde araba atların ve gayri mürd olan küffâr atların ve cemî‘i ganâ’imâtların alup bu kadar mâl-ı ganâ’imleriyle herkes koşlarına gelüp cümle işlü işlerinde ve aklı başlarında olan batır yiğitler ağırmak alaşaların avnadup, ya‘nî yuvarlandırup ve niçe kişiler atların arkanlayup, ya‘nî iplerle bağlayup alaçıklarında kılıçların yağlayup ve cebe ve cevşen söküklerin diküp tekrâr cümle asker-i Tatar ahd-i emân ve yemîn-i imân-ı muğallaza eyleyüp vakt-i Şâfi‘îde deryâ-misâl asker atlanup tabur-ı makhûrun üç tarafların tekrâr kat-ender-kat kamadılar.

Meğer küffâr ol gece taburdan Süd suyu üzre kat-ender-kat arabalardan bir cisr-i azîm ihdâs edüp küffârların nısfı karşu tarafa geçmişler kim (---) (---) kal‘aya cân atalar. Hemân Tatarlar bu hâli görüp,

"Bire meded küffâr dahi karşu tarafda bir sarp tabur yasatmadan Süd suyun karşu tarafa ötelim" deyüp fi'l-hâl cümle Tatar suyu öteye ötüp iki bölük olmuş kalmış kâfire bir ânda bir kılıç urup niçe bin kâfiri süd gibi beyâz gevdeleriyle Süd suyuna dökdüler kim ol kâfirlerden bir cân kurtulmayup cümle mâl-ı ganâ’imleriyle asker-i Tatar mansûr [u] muzaffer yine suyu berü geçüp yine taburu

muhâsara etdiler.

Hemân küffâr-ı dûzah-karârın tabur içre karârları kalmayup gördüler kim bu vâdîlerde Tatar askerinin ellerinden amân yokdur. Hemân ol ân taburdan taşra kırk aded küffârı elçiliğe gönderüp sulha rağbet etdiler.

Hân hazretleri sulha aslâ rızâ vermeyüp ihtiyâten taburun etrâfına karavullar koyup cengi sabâha alıkodular, zîrâ mukaddem suyun karşu tarafında küffâr ile yedi buçuk sâ‘at ceng-i azîm-i Cingizî ve bu kadar küffâr mâlların beri cânibe ötdürünce tang vakit oldu ve Cingiz gâzîleri bî-tâb u bî-mecâl kaldı idi.

Meğer ol gece küffârın karşu tarafdan kırk bin aded küffâr-ı bed-girdârları araba cisr üzre ubûr edüp tabura imdâdları meded geldi zann edüp tâze cân bulduk sanırlar.

Hemân ol gece bu haberi tabur içinde olan Maskov'a tâbi‘ Heşdek re‘âyâsı olan ümmet-i Muhammedlerden bir hayli müselmânlar taburdan taşra çıkup küffârın imdâdları geldiği haberi Hân'a getirüp tapşırdılar ve anlar artık tabura gitmeyüp Hân yanında kaldılar.

Hemân Hân bu haberden âgâh olunca cümle askere çav çaldırup cümle asker pâk âbdestler alup kıbleye müteveccih ikişer rek‘at hâcet namâzları kılınup ba‘de'd-du‘â ve's-senâ el yüze sürülüp cümle asâkir-i muvahhidîn esb-i sabâ-reftârlarına süvâr olup cümle Noğaylı askerin gerüde ağırlıklar yanında kazan tübi alıkoyup ba‘dehu asker-i deryâ-misâl tabura müteveccih oldular ve at başı berâber olup on iki kol oldular. Fi'l-hâl meydân-ı ma‘rekeye varup küffâra muntazır olup durdular.

Hân hazretleri ve kalga ve nûreddîn sultânlar askerleriyle ağırmak küheylân atlarına süvâr olup her biri ***[115a]*** alay çavuşları gibi asker içinde tarafeyne selâm vererek ve askere bî-had du‘â ve senâlar ederek cenge rağbetlendirerek Hân mübârek başın açup beyâz saçların perîşân kılup,

"Amân çuralarım {oğullarım}, amân batır cigitlerim {bahadır yiğitlerim} ve karaçı {iş erleri} kardaşlarım , gün bugünkü gündür. Dîn-i Muhammed aşkına ve ceddimiz Cinkız Hân cânın şâd yasadın {yapın}. Çalab {Allâh} Ellâh korsa bizge {bize} pırsat {firsat} ve nusrat berirse {verirse} doyum bolğanda {zengin olanda} barınızın {cümlenizin} kollarında olan şuralar ve devgelerinizden carım {yarım} savka {öşr} alayım ve size semmûr ton ve semmûr şıpırtma kalpaklar vereyim" deyü askere fevka'l-had istimâletler verüp gûnâ-gûn dilnüvâzlıklar eyledi ve

"Benim karaçılarım sakının doyum {zengin} olmağa aşkıman {acele} burun {ön} kavurun {kâfirin}, arısın sokup cuyun {öldürün yok edin} sonratın {sonrası} balını aşayın. Kop {çok} mâl tapmağa {bulmağa} tüşmen {düşünmen} ve kelepüre {şikâra} derilüp {cem‘} üşmen. Kop ülken asker doyumluğa aşıkırken {acele} bozulup kaytavul {dönek} etüp {edüp} sınganlardır {bozulmuşlardır}" deyü Hân hazreti kol kol asker içre bu nasîhatleri {lisân-ı Tatarca} tenbîh ü te’kîd ederken âfitâb-ı burc-ı sa‘âdet sa‘d-sâ‘at-i tâli‘-i meymûnda tulû‘ edüp iki cıda kaddi nümâyân oldu. Beyt-i münâsib:

Seher çûn germ olup bâzâr-ı mihrin,

Asar altun terâzûsun sipihrin,

Anıniçün zühre germ etmişdi bâzâr,

Ki nakd-i ömre kızgın müşterî-vâr,

Meğer mîzâna çekmiş Yûsuf'u mâh,

Ki genc açmış Züleyhâ-yı sehergâh,

Seherden doğdu çûn nûr-ı İlâhî,

Zümürrûd kubbenin zerrîn külâhı,

Süvâr oldu kamu sâhib-kırânlar,

Pelengi bebre bindi pehlivânlar.

Mazmûn-ı ebyâtları üzre mihr-i âlem-tâbın şiddet-i harâreti tarafeyn askeri üzre müstevlî oldukda şiddet-i harâretden iki leşker germâ-germ olup ibtidâ Hân tarafından ceng tabllarına turreler urulup kânûn-ı Cingiziyân üzre kerrenây-ı Efrâsiyâbî ve tabl-ı Skenderî ve sûr-ı nây-ı Cemşîdî ve nakâre-i Hûşeng Şâhî ve kös-i hâkâniyânî ve zîl-i Dârâ Şâhî sâzların çalarak cümle asker at başı berâber olarak iki koldan leşker-i Tatar meydân-ı şecâ‘ate vardılar ve direfş-i Gâviyânî zeylinde âmâde durdular.

Karşu tarafdan dahi kırk elli alay küffâr taburlarından çıkup domuz sürüleri gibi sürü sürü ibtidâ piyâde tüfenglisi bayraklarıyla ve haçlı papaslarıyla meydâna çıkup taburları yanında durdular. Andan elli pâre topların taşra meydâna çıkarınca taburun yedi kapusundan cümle küffâr birbirlerine tirkeşüp nahır sürüsü gibi reme reme taburdan çıkup luturyânî boruları ve torompete ve erganon ve nâkûs ve tabl mizmerâtlarların çalarak ve ba‘zı küffârlar ellerinde kılıçlarıyla hora depüp oynayarak ve papasları İncîl okuyarak ve kimisi yırlayarak bir alay mest [ü] medhûş sarhoş Mesköv kâfirleri ve Çeh ve Leh ve Kazak-ı âk fâcirleri dûzah-karâr olmağa karârları kalmayup hınzîr topu gibi tortop olup onar onar yayaları birbirlerine zencîrler ile bağlanup cümle soltat ve mortatları yap yap gelüp cümle topları bu bağlı piyâdelerin ardları sıra zencîrler ile bağlayup ale't-tertîb durmuşlar ve cümle kefereler sahrâyı mâl-â-mâl etmişler. Ve cünûd-ı cünüb-i küffârlar domuz gibi suyun bataklığına arka vermişler.

Hemân bu piyâde küffâr meydân-ı ma‘rekede toplarına ve bu kadar bin arabalarına siperlenüp durunca deryâ-misâl atlı küffârlar ecel meydânına atların sürüp çıkup cenge âheng edüp bizden ve anlardan ceng-i germâ-germ küffâra gece imdâda gelenler dahi Tatar'ın kerâmetlerin görmemişler. Hemân mel‘ûnlar var kuvvetlerin bâzû-yı keclerine getirüp çarha savaşına çıkdılar.

Hemân asker-i Tatar dahi kavl-i ma‘hûdları üzre top ve tüfeng ağzından alarka hücûm ederler şekilli olup kâh yan verüp kâh uğrar şekilli olup yine küffârlar kâmil bir top menzili araba taburlarından ve top ağızlarından küffârın bir hayli alarka oldukların Tatar görünce *el-azametullâh* asker-i Tatar içre bir ün ve bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup evce peyveste olup at ata ve rikâb rikâba olup at süheyli ve er süheyli ve sadak gürüldüsü cihânı dutup hemân cümle Tatar bir uğurdan dalkılıç ve daltîrkeş ve cân-keş olup kâfir üzre yıldırım gibi dokunup yine bir kerre yan verdiler.

Küffâr bu kerre cümle top ve tüfenglerin hebâya attılar. Bir dahi top ve tüfeng sıkılamağa kalmadı. Hemân Tatar askeri yedi günden berü kanıkmış asker aç kurd gibi koyuna ve koyun tuza sunar gibi sunup Tatar küffâra tâ‘ûn-ı ekber girir gibi eyle girdiler kim ileri gelen küffârlardan bir cân kurtulmayup kanları ve cânları çıkup piyâde olan birbirlerine bağlı küffârlar toplar yanlarında kalup toplar arabaları altlarına yaya kâfirleri girüp cenge âheng edelim deyü cür’etler edüp, ammâ kimi

arabalara girir ve kimi çıkar, kollarında bağlı olan zencîrleri kırmağa çalışırlarken arabaların kürelenmiş kâfir atları kimi okdan ve kimi tüfeng ve kılıç zahmından zahmdâr olup bu sahrâ-yı arsagâhda cümle arabaları atlar çekerken zahmlarından ve hây hûy figân-ı ürkündüden arabaları atlar piyâde olan zencîrle bağlı küffârlar üzre arabalar uğrayup bu piyâde küffârları Tatar kırmadan arabalar hurd-ı hamîr ederek kırmada. Tatar dahi anlara gelüp sağ kalanları esîr edüp arabaları atları ve mâllarıyla ganîmet etmede.

Meğer bu cânibde Şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitli kırk elli bin yarar bahâdır Tatarlar ile mukaddem küffârın taburuna girüp feth edüp kabza-i tasarrufa almışlar.

Hemân küffâr bu meydân-ı veğâda kılıç bâzârın görünce gerüye dönüp ***[115b]*** taburlarına kaçup kamanayım derken görse kim taburları içre Tatar girüp anda dahi başka bir kılıç bâzârı var. Ol ân küffâr taburdan dahi me'yûs olup Süd suyu üzre binâ etdikleri cisre cümle küffâr cân havliyle uğrayup karşu cânibe ubûr edeyim derken cümle cisr arabaları kırılup niçe bin küffârlar atlarıyla {suya} gark-ı âb olup Tatar ve Çerkes askerleri atları değşirmede.

Beri tarafda bizimle sahrâda ceng eden Şeremet Ban Vezîr taburun feth olduğun ve cisrin bu gûne kırıldığın görüp bakıyyetü's-seyf olan küffârlar ile târumâr olup hamd-i Hudâ münhezim olduklarında "Tut bizi yâ Îsâ!" deyü firâr ederlerken Hazret-i Îsâ da ricâları üzre niçe bin küffârları tutup Tatar'a verüp esîr etdiler.

Andan Maskov kralzâdesi yüz bin leşkeriyle bir cânibde ceng ederdi. Ol dahi bu inhizâmı görüp askeriyle tabura cân atup geldikde gördüler kim tabur içinde bir vâveylâ vü vâ-veledâ ve feza' u çeza' oluyor. Hemân kralzâde tekrâr gerüye dönüp bir cânibe rehâ bulam derken iki Tatar askerinin ortasında kalup yüz bin küffâra yine eyle bir seyf-i miczem urdular kim bu gûne seyfi Mısır diyârında kabâ'il-i Benî Seyf Arabı Berberistân ve Funcistân Arablarına urmamışlardır. Hattâ bu günkü gün ceng [ü] cidâl bir mertebe karışdı ve her bahâdırlar adûlarıyla duruşdu.

Hamd-i Hudâ bâd-ı zafer, Hân hazretleri cânibine esüp küffâr-ı hâksârlar dendân-ı tîğdan meydân-ı ma'rekede kaldı. Ve mağlûb ve menkûb olup vakt-i sabâhdan tâ ba'de'l-asra dek eyle bir ceng-i savaş-ı perhâş olmuşdur kim sahrâ-yı Maskov hûn-ı insân ile deryâ-yı Nîl-vâr sürh-reng olup pây-ı esb ve pây-i benî âdem dem-i nühûrda şinâverlik ederdi.

Hamd-i Bîçûn bu gazâ-yı meserret-eser sene (---) târîhinde olup cümle küffârların lâşe-i mürdârlarının sînelerin şerha şerha edüp alâmetle add olunup yetmiş yedi bin küffâr meydân-ı arsada cümlesi sehm-i kazâdan ve dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp sahrâ-yı Tîh cesed-i benî âdem ile Şecere-i Vakvâk dibi gibi zeyn olmuşdu.

Ve cümle altmış altı bin esîr-i bend-i zencîr olmuşdur.

Ve cümle yüz bini dahi Süd nehrinde gark olmuşdur. Ve cümle Şeremet Ban ile üç vezîr esîr olmuşdur.

Ve cümle iki yüz aded hatman ve cümle iki yüz Mujik kapudan ve bu kadar bî-hisâb avret ve oğlan ki her biri birer meh-veş ve şehzâde-veş gılmânlar ve cümle yigirmi altı bin bikr-i nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahterler esîr oldu.

Bâ-husûs Maskov kralının başvezîri olan Sarı Şeremet Vezîr Ban ki anın koynunda üç yüz kıt'a elmâs ve yetmiş aded dürr-i yetîm incüler ve kırk kıt'a la'l-i Bedahşânlar ile esîr olup avrediyle Hân huzûruna getirüp dest-beste dil-haste edüp pâyine iki kat kalın demir neybeler urup karısıyla ikisin bir araba içre kayd etdiler. Ve cümle elmâs cevâhirlerin aldılar.

Ve Tatar askeri bu kelleleri galtân olan küffârların meydân-ı berzahda kalan yetmiş yedi bin aded cîfe-i murdârların soyarken her birinde bu kadar cevâhir, la'l, yâkût ve zümürrûd elmâslardan

mâ‘adâ yüzer ve ikişer ve üçer yüzer altunları ve kıt‘a kıt‘a zî-kıymet girân-bahâ şeyler buldular. Ve Tatarlar bay geray oldular. Ve lâşe-i murdârların uryân edüp vâdî-i Tîh'de bırağup hûş tuyûra ve mûr-ı mâra gıdâ etdiler. Şi‘r-i münâsib:

Sahrâyı dutmuşdu Maskov'un leşi,

Kürkile rûbâh olmuşdu her leşi.

Felillâhi'l-hamd bu cengde kâmil kırk üç bin araba mâl-ı ganâ'imin envâ‘ından bilâ hadd ü lâ-nihâyet semmûr post ve beyâz semmûr ve beyâz tilki ve siyâh tilki ve la‘l-gûn tilki kürkleri ve bî-hisâb niçe yüz araba balık dişleri ve üç yüz kîse altun ki her bir kîse-i Maskovî olup her birinde onar bin altundur.

Ve cümle sekiz yüz kîse nukrad nâm akçe ve sekiz yüz kîse esedî guruş ve sâ'ir mâl-ı ganâ'imlerin hadd [ü] hasrların ihsân eden Cenâb-ı Bârî bilür.

Hamd-i Hudâ cemî‘i asâkir-i İslâm mansûr [u] muzaffer olup Kırım'a gitmeğe müteveccih olundukda müşâvere-i azîm olup bu kadar araba bârhâne ile gayri yoldan gitmeğe azm-i râh etdiler.

Târîh-i gazâ-yı feth-i tabur-ı Maskov:

(---) (---) (---) (---) (---) (---)

(---) (---) (---) ülke-i gazâ.

Sene (---)

Bu bârhâne-i ganâ'imle Kırım'a giderken beşer altışar sâ‘at ileri cânib-i erba‘aya karavullar ta‘yîn olunup Kalmık Tatarı küffârları havfinden basîret üzre giderek âhır cümle Kırım halkı ken[g]eş ve meşveret edüp,

"Büyük Heyhât sahrâsı arz-ı hâliyedir, andan ubûr edelim" deyüp yolumuz garba iken yedi gün şark cânibine gidüp bir dîvâr-ı tavîl-i azîme râst gelinüp kaddi evce ser çekmiş ve birer top menzili yerlerde birer dâne kulle-i azîmleri var, ammâ kulleleri içlerinde âdem ve âdemî-zâtdan eser yok. Meğer bu dîvârı selefde Maskov kralları Kalmık memleketlerin harâb u yebâb etmesin içün binâ etmiş. Kâmil üç aylık yol bu dîvârı sedd etmiş. "Nihâyeti tâ Bahr-i Harez'e varır" deyü yine Maskov esîrleri haber verdiler.

Âhır-ı kâr ol haytın dibinde bir gece meks edüp üç yerden dîvârı münhedim edüp ve ol gece taburdan alınan topları nihânîce yere defn edüp ale's-sabâh münhedim olan dîvârdan geçüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek cânib-i garba yedi gün yedi gecede,

Kal‘a-i Praslov altına gelindikde Hân hazretleri ahd-i mîsâkına vefâ edüp cümle asker-i İslâm'ın üsârâ ve mâl-ı ganâ'imlerinden nısfiyyet üzre savkaların alup bu hakîrin on sekiz esîrinden bir şey almadığından mâ‘adâ yedi esîr ve iki yorğa verüp cümle askerin esîrlerin altı bin askerle Kırım'a gönderüp cümle salt kaldılar.

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Praslov

Bu dahi ***[116a]*** nehr-i Özü ile nehr-i Tasma birbirlerine mahlût olduğu mahalde bir palanka-i hisâr-ı metîndir. Durujunka hükmünde olup üç bin askere mâlik olup beş bin kadar tahta ve saz örtülü evleri ve kenîse-i mu‘azzamları olduğu bâlâda (---) cildde sene 1067 târîhinde mufassalan evsâfı

mektûb olunmuşdur, ammâ şimdi kati ma‘mûr ve müzeyyen ve âbâdân olup yanında meks etdiğimizden havf edüp bütün gün bütün gece tâ sabâha dek kal‘a etrâfların neft u katrânlar ile çerâğân edüp bî-ma‘nâ yere niçe bin top ve niçe kerre yüz bin tüfengler atdı. Andan bu kal‘aya dahi aslâ rağbet etmeyüp andan yine cânib-i şarka ve taraf-ı şimâle Özü nehri kenârıyla üç gün seğirdüp Leh vilâyetinin Krakov diyârı kûhlarının ardlarında,

Der-ta‘rîf-i vilâyet-i İhmilniç

Bu ülke dahi ale'l-gafle seğirdüp basmak ile (ile) harâb u yebâb kâfirlerin esîr ü kebâb ve hânelerin türâb edüp iki yüz pâre (şehir) kurâ ve kasabâtlar ve yedi pâre şehr-i azîm harâb olanların evvelâ birisi **şehr-i azîm Krakov-ı kadîm** idi. Yedi gün gece altından kalkmayup mâl-ı ganâ’imi alındıkdan sonra bir rîh-ı akîm yıldız rûzgârı esdiği mahalde şehrin üst yanından rûzgâr-ı zorkâra karşu şehre bu kadar bin Tatar âteş edince bir gün bir gecede niçe yüz yıllık ma‘mûr u âbâdân şehr-i Krakov hâke berâber olup dûd-ı siyâhı evc-i âsumâna peyveste oldu. Ancak iç hisârı ve yüz beş pâre kal‘a-misâl manastırları kârgîr olmak ile sütûhları yanup Şeddâdî binâları âteş-i Nemrûd içinde sögele kaldı. Andan,

Nehr-i Desne: Kenârınca semt-i garba gitdik. Bu nehr-i Desne Krakov dağlarından cem‘ olup nehr-i Özü’ye munsab olur, at ile geçilir küçük sudur. Bu nehr-i zülâl kenârında,

Evsâf-ı kal‘a-i Küyür

Krakov hâkimi hükmünde İhmilniç hatman kapudandır. Yedi sene bu Leh diyârıyla Krakov vilâyetinden çıkmayup yetmiş yedi kerre gazâm vardır, bu kal‘ayı görmemişdim. Bir düz vâsi‘ fezâda sazlık ve bataklık içinde handak-ı azîmli kal‘a-i Sedd-i İskender'dir. İç kal‘ası bir mürtefi‘ topraklı amelî yığma bayır üzre tula binâdır. Asker-i İslâ[m] cengine hayli toplar atdı.

Buna dahi kavm-i Tatar bakmayup bir sahrâda koş kolan arkanlar ve alaçıklarımız ve yağmurlukdan çadırlarımızla ol şiddet-i şitâda meks edüp bu kal‘a-i Küyür vilâyetlerinde üç yüz pâre kal‘a ve yüz seksen pâre varoş-ı azîm ve niçe bin pâre kurâ ve kasabâtların mâl-ı ganâ’imlerin âmadânî nehb ü gâret edüp niçe bin esîr ü mâl-ı firâvân ile asâkir-i İslâm muğtenim olup cemî‘i mâl-ı ganâ’imi yedi bin Tatar ile Kırım'a gönderüp yine cümle asker salt u sebük-bâr kalup cemî‘i kart leşker ve yüz dânesi umûr-dîde ot ağalarıyla Maskov şehirlerin gâret ü alan [u] tâlân etmeğe keneşler edüp kasem billâh yemîn billâh ile vilâyet-i Maskov'a gitmek sadedinde iken anı gördük:

Sene 107[5] târîhinin mâ[h]-ı (---) günü sulh [u] salâhı kavî dostumuz Leh kralı tarafından elli aded kefere ulakları nâme-i mahabbet-uslûblar ile Leh kralından âdemler gelüp mefhûm-ı me’âl-i kelâmı,

"Pâdişâhım Osmânlı elinden yalı ağalığın alup yalı ağası hükûmetinden kovup cümle Bucak Tatarların Özü vezîri Yûsuf Paşa zabt etdi. Ve cümle Kırım ağalarının ve cümle sultânlarınız ve bizzât pâdişâhımın kışlaların dahi siz nice bu vilâyetleri ihrâk bi'n-nâr etdiniz ise Osmânlı dahi sizin otarlarınızı ve kışla çiftliklerinizi âteşe urup niçe bin kul ve karavaşlarınızı ve niçe kerre yüz bin koyunlarınızı ve gayri hayvânât makûlesi mâllarınızı sizin hasmınız olan Ulu Noğay'a urdurup mukaddemâ Noğay'dan aldığınız mâl yerine Noğay ve Osmânlı mâllarınız alup kavm-i Noğay ve Osmânlı bay oldular" deyince hânın aklı başından gidüp rûy-ı ahmer-gûnu asferu'l-levn olup bir kerre âh-ı dâğ-ı derûn çeküp eydir:

"Evliyâm! Gördün mü Osmânlı hâ’in bize ne zulüm etdiler" deyüp nakıl bi'l-mısdar Leh kralının tahrîr etdiğin bir bir takrîr edüp eydir:

"Biz kâfire dîn uğuruna kılıç urup pâdişâhımız ve İslâmbol'da ve Karadeniz etrâfında cemî‘i mahlûk-ı Hudâ [â]sûde-hâl olsunlar deyü kâfiristâna kılış urarken bizim Akkirmân ağalığımızı elimizden aldıklarından mâ‘adâ cümleden otarlarımız âteşe urup mâl-ı menâllarınız Osmânlı sürüp götürmüş" deyü bükâ-âlûd oldukda Çolak Dedes Ağa ve Sübhân Gâzî Ağa ve gayri kart ağalar eydir:

"Hânım bu Leh mektûbu ötrükdür. Sizi bu vilâyetden kalkup gitsin belki benim Daniska vilâyetim de ururlar, deyü havfinden bu ötrük-nâme yazmışdır. İ‘timâd etme hânım. Hemân bu vilâyetlere şu cem‘iyyetinle gelmişken Mesköv vilâyetin urup yere berâber edelim, olmaya [illâ] hayr" deyü niçe gûne güft [ü] gûlar etdiler.

Hemân ol ân Yalı Ağası Ahmed Ağa'dan dahi üç yüz Tatar ulak gelüp mektûblarında,

"Amân pâdişâhım! Beni yalıdan kovdular ve cümle kışlalarda olan mâlları Osmânlı alup otarları âteşe urdular" deyü Leh kralının feryâdnâmesinden ziyâde Ahmed Ağa mektûbu dahi ziyâde vâveylâlı tahrîr etmiş. Hemân derhâl Hân nefîr-i rıhletler çaldırup ol ân gerüye asker-i İslâm'ın mâl-ı ganâ’imiyle dönüp ***[116b]*** bir günde kıble cânibine ılgar edüp,

Vilâyet-i Durujunka’ya kadem basup anda dahi anda dahi şâfî haberler alup **kal‘a-i Ladicin** altında meks olundu. Hükm-i Durujunka hatmanıdır. Andan yine semt-i şarka gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Oman: (Şehir) palanka-i azîm ve şehr-i kadîm olup bâğlı ve bâğçeli olup Durujunka hükmündedir. Andan bir günde şarka ormanlar ve düz vâdî-i lâlezârlarda gidüp yine,

Kal‘a-i Praslov

Nehr-i Tasma kenârında bir palanka-i azîm olup Durujunka hükmünde olduğu bâlâdaki cildde merkûmdur. Andan Praslov kal‘asının taraf-ı şarkîsine bir konak gidüp,

Kal‘a-i Duşka: Bu dahi nehr-i Tasma suyu kenârında olup değirmenler dibinde geçitden nehr-i Tasma'yı geçüp yine bir konak gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kapusna: Doline suyu kenârında bir bataklık içinde üç kat palanka olup Sotnik hükmünde olduğu merkûmdur. Andan yine semt-i şarka çöl ile bir konak gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Jabotin: Nehr-i Tasma bataklığı içinde olunup ma‘mûr palanka olduğu merkûmdur. Andan bir konakda,

Kal‘a-i Vedmeduka: Tatar'dan mürted olmuş Ayo nâmında bir kefere binâsı olup iç kal‘ası taş taşrası palanka olup bir yanı nehr-i Tasma suyu olduğu bâlâda bu dahi müsevvede olunmuşdur. Andan nehr-i Tasma’nın iki sâ‘atde tûl-ı dırâz ağaç köprüsünden geçüp ol gün,

Menzil-i kal‘a-i Çehrin: Ve Çehril derler, ammâ Kazak Çehriliçse derler. Sol tarafında nehr-i Özü dibinde nehr-i Tasma üç kat konaklıka(?) ve üç kat handaklı Şeddâdî binâ iç kal‘a ve taşrası palanka hisâr olup Durujunka hükmünde olunduğu bu dahi bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Andan, **karye-i Lomovat** geçüp bir konak şarka gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Çarkazı: Nehr-i Özü kenârında dolma palanka olup Pokovnik Holap, ya‘nî Tatar'dan dönme bir kefere hâkimi olduğu mahrûrdur. Andan bir konak çölde gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kanıv: Geçen günlerde nevâhîlerin berbâd etdiğimiz mahalde evsâfi terşîd olunmuşdur. Andan yine tekrâr,

Kal‘a-i Kirmâncık: Taş kal‘adır. Anı geçüp andan yine şarka giderken,

Kal‘a-i Bobno: Özü nehri kenârında palankadır. Anı geçüp,

Menzil-i palanka-i Kırılov: Nehr-i Özü kenârında taş binâ kal‘a olduğu bâlâdaki sene 1067 târîhi cildinde bu dahi mastûrdur. Andan yine bu Durujunka vilâyeti içre bir konak cânib-i kıbleye gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kobilak, ya‘nî Kısrak kal‘ası demekdir. Bu diyârın Rus-ı menhûsu nehr-i Özü’ye Nipirvoda derler. Bu kal‘a dahi bâlâda yetmiş târîhinde ve altmış yedide mufassalan tahrîr olunmuşdur kim Özü nehri kenârında olup Durujan hükmünde âhıru'l-hudûd kal‘aları olup nehr-i Özü karşusu artık Kırım diyârında Or kal‘asına dek Heyhât çölüdür. Lâkin bu sefer-i meserretimizde çirkli(?) yollarından kâfiristânın imâret yerlerine girüp gâret etmişdik. Bu Kobilak kal‘asının kıble tarafı on konak yer Sarıkamış vilâyetidir. Rus-ı menhûs lisânı üzre bu kavme Zaporoska kavmi derler. Bir ma‘nâda cezâyirli yiğit demekdir, bir ma‘nâda kapu eşiği demekdir.

Ba‘dehu Hân-ı âlîşân ile yine kal‘a-i Kobilak altından kalkup bir konak yortup Aksu’yu koyun geçidinden geçüp giderken,

Der-beyân-ı feryâdnâme-i kal‘a-i Özülü

Bu mahalde Özü kal‘amız ağalarından ve beğlerinden üç yüz aded pür-silâh yiğitler Hân'a gelüp,

"Amân pâdişâhım! Andirya Kazağı ve Sirge Kazağı ve Sarıkamış Kazakları pâdişâhımın sefere gidüp bozuldu deyü haber çıkarup ‘Şimden gerü Hân'ın uğuru döndü ve Osmânlı kendiden yüz çevirdi ve Akkirmân'da Hân elindeki yalı ağalığın alup kışlaların cümle âteşe urdu. Fursat ganîmetdir. Biz de Özü kal‘ası askerinin mâlların sürelim’ deyü bu vakt-i seherde on bin kâfir gelüp cümle hayvânât hergelelerimiz sürüp işte henüz Andirya adasına doğru gitmededirler. Lâkin hayvânâtları pek süremeyiyorlar. Eğer pâdişâhım, bu kadar bin askerle murâd edinirseniz ılgar edüp sürülen(?) mâlımız kurtarup mansûr [u] muzaffer olursuz" dediklerinde Hân eyitdi:

"Osmânlı bizim Akkirmân mansıbın değil hânlığımdan dahi ma‘zûl edüp cümle milk-i emlâkim Akkirmân'da talava ursa biz Selâmet Geray Hân evlâdınız ne deriz(?) Osmânlıdan yüz çevirmeziz. Yine biz Âl-i Osmân'ın eylediğine kalmayup pâdişâh uğuruna bu maslahata sefer edelim. Tevekkülen alallâh kardaşlarım atlanınız(?)" deyüp azm-i râh eyledi.

Aksu kenârından Andirya Kazağı adasına çapula gitdiğimiz gazâyı beyân eder

Evvelâ Aksu sâhilinden çöl-i çölistân ile ol gün ılgarlayup Andirya Kazağı kapandığı cezîre etrâfına varup küffâr bizi görünce,

"Bire hay meded, bizi Tatar basdı" deyü cümle Özü askerinin mâlların Özü’ye koyup cemî‘i kâfir cezîrenin etrâfında meterise girüp kapandılar.

Hemân Hân hazretleri mukaddemâ âteş-pâre olmuşken dibelik âteş-i mahz olup fi'l-hâl dellâllar nidâ etdirüp,

"At ve ton ve mâl ve rızık ve kul ve karavaş isteyen bu adaya bir hâl edüp koyulsunlar" deyince *el-azametullâh* yetmiş yedi bin Tatar yaylarının çilelerine ikişer dâne iri ***[117a]*** temrenli tabur okların yay çilelerine gezleyüp cümle asâkir-i İslâm kat-ender-kat Andirya cezîresin ihâta edüp bir gezden cümle gâzîler sadâ-[yı] Allâh Allâh'a rehâ buld[ur]up cezîre üzre her tarafdan at bırağup

cezîre içre bir yaylım tabur okların atınca bi-emrillâhi te‘âlâ cemî‘i oklar cezîrenin içinde olan hayvânâtlara ve âdemlere hadeng-i belâ isâbet edince bu kadar yüz bin hayvân hemân bir kerre ürküp cezîre etrâfında meterise girmiş kefereleri çiğneyerek cümle hayvânâtlar suya urup beri bizim tarafımıza geçerken Tatar gördü kim cezîreye geçmek mümkin. Bu hâlde küffâr dahi hayvânât çiğnediğinden şaşup bir tüfeng atmağa iktidârları olmayup serserî gezerlerken hemân Tatar bir kerre dahi Allâh Allâh ile bir yaylım okların dahi perrân edüp hemân cümle guzât cezîrenin her tarafından göle at bırağup bî-bâk [ü] bî-pervâ batağı geçüp küffâra kılıç urup tîr-i bârân atmağa başlayınca küffârın niçe bini cezîreden beri bizim tarafımıza yüzüp selâmet kenârına çıkdım derken melâmet yakasın ele verüp esîr-i bend-i zencîr oldular.

Muhassıl-ı merâm-ı kelâm ol gün tâ vakt-i asra dak bin sekiz yüz kâfir dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçüp iki bin tüvânâ Kazak esîr ve üç bin yedi yüz altmış aded avret ve oğlan ve bintânlar bend-i zencîr olup adadan taşra yigirmi binden ziyâde mâl çıkarup Özü kulu damkalarıyla olan mâlları adâlet edüp Özülü yedi bin yüz altmış aded hayvânâtlar verüp pâdişâha hidmet edüp Özü kulunu hâkden ref‘ edüp cümlesi memnûn olup Hân'a hayr du‘âlar edüp gitdiler. Hân-ı âlîşân dahi "fi'l-bereke" deyüp bu kadar mâl-ı ganâ’im ve bu kadar esîr ile asâkir-i Tatar-ı adû-şikâr sîr olup andan sâlimîn ü gânimîn şark tarafına 10 sâ‘at seğirdüp mansûr [u] muzaffer,

Menzil-i kal‘a-i dâr-ı emân ya‘nî hisâr-ı Doğan

Anda kal‘adan Hân'a top şâdım[ân]ları edüp Hân dahi kal‘a ağalarına yüz aded at ve sığır ve on baş esîr geçit hakları verüp ol gece mâhtâbda cemî‘i asâkir-i İslâm nehr-i Özü'yü gemi ile yıldırup kimi gemilerle güzer edüp karşu tarafda Kırım diyârı hâkinde Heyhât sahrâsı nihâyetinde,

Menzil-i kal‘a-i Şâhînkirmân

Bundan dahi Hân'a şâdımân topları atılup kal‘a ağalarına geçit hakkı verilüp andan kalkup bir gece mâhtâbda Heyhât sahrâsı içre cânib-i kıbleye gidüp anda,

Menzil-i Kan[g]lıçak

Lisân-ı Tatarca araba yolu demekdir. Bu mahalde Şâhîn Geray Hân bir tabur kazmış dururdu. Meğer Hân hazretleri kâfiristânı urmağa gitdikde Kırım vilâyeti boşdur deyü fi'l-hâl Sirge Kazağı'ndan ve Berabaş Kazağı ve Andirya Kazağı ve Zaporoska Kazaklarından yedi hatmanla on bin Kazak ve iki bin Kalmık Tatarı kefereleri Kazak ile bir olup Kırım'ı urmak içün bu mahalle gelüp kapanırlar. Hikmet-i Hudâ bu kâfir[ler] Kırım'da Or kal‘asına gitmek sadedinde iken Hân askerinin atları eşkincilerin görünce tarfetü'l-ayn içre tabur içre kamanup biz dahi asker-i deryâ-misâl ile tabur etrâfında meks edüp Hân-ı âlîcâh cümle karaşı kartlar ve Şîrînli ve Mansûrlularla müşâvere edüp ale'l-ittifâk cenge âheng etdiler.

Der-beyân-ı ceng-i âşûb-ı tabur-ı yurd-ı Kan[g]lıçak

Hemân ol ân Kırım'dan Hân'a istikbâle gelen beş altı bin âdemlere cümle mâl-ı ganâ’imlerimiz tapşırup anlar Kırım'a revâne oldukda cümlemiz salt u sebük-bâr kalup ale's-sabâh ceng tablına turreler urulup Kırım'dan gelen dinç atlı askeri ileri koyup cümle asker-i Tatar at başları berâber olup ellerine yayların alup her çileye ikişer üçer aded tabur okları gezleyüp bir ağızdan Allâh Allâh'a rehâ buldurup tabur üzre hamle edüp bir yaylım ok tabur içre bârân-ı la‘net gibi sihâm-ı kazâ yağup kâfirden dahi toplar ve niçe bin tüfengler atılup bizim asker karış katış olup bir takrîb ile tabura karîb varup zafer bulamadık ve sehel gerü durduk.

Hemân küffâr "Hay Tatar yan verdi" deyüp cümle kefereler taburdan taşra hınzîr sürüsü gibi çıkup

biz dahi cümle askerle semt-i şarka yan verince küffâr bizi nısf sâ‘at kadar taburundan alarka olduğumuz görüp "Bire Tatar kaçdı" deyü bizi kova kova meydân-ı arsagâha çıkınca hemân Şîrînli ve Mansûrlu ve kapu kulları bir kerre,

"Bire kâfirler dönekdir" deyü ot ağaları tuğlarıyla kâfir üzre bir kerre asker-i İslâm dönüp at süheylinden ve benî âdemin sadâ-yı Allâh'dan zemîn ü zamân [ve] evc-i âsumân dir dir ditreyüp tarfetü'l-ayn içre küffârı bu sahrâda ortaya alup küffâr askeri içre gâzîler aç kurd koyuna girir gibi girüp bir kılıç şakırdısı ve bir tüfeng patırtısı ve bir sadak kütürdüsü hamd-i Hudâ sene 1076 târîhinin rûz-ı Kâsım'ında küffârı ân-ı vâhidde Kan[g]lıçak taburuna girmeyüp cümle küffârı münhezim edüp kırmağa başladık.

Ammâ Kalmık Tatarıyla köpek cengi ederek kâh anlar bizi kâh biz anları sürerek tâ Potnabaşı nâm mahalle varınca Kalmığı da kıra kıra mansûr u muzaffer olup sad kez şükr-i Hudâ bu cengden dahi yedi bin esîr ve altı bini tu‘ma-i şemşîr olup sekiz yüz Kalmık Tatarı esîr-i sîr kayd [u] bend-i zencîr ve iki bini dahi firâr etmeğe tedbîr ederken anlara dahi gâziyân-ı Cingiziyân yetişüp kıra kıra kazgan kadar kellelerin ve Hân ***[117b]*** huzûrunda kellelerin zemîne galtân etdiklerinde bu gâzîlere Hân-ı âlîşân-ı cem-cenâb börkler ve çekman tonlar ve şıpırtma kalpaklar ihsân olundu.

Cemî‘i zamânda Tatar mâbeyninde baş getirmek ayıb iken Kalmık başı getirenlere ihsân olundu, zîrâ cemî‘i zamânda bu âna dek bir Kalmık başı alınmamışdır, zîrâ gâyet dilâverâne ceng ederler. Dâ’imâ Kırımlıyı bozagelüp Kırım halkının ödün sındırmışdır, zîrâ hulûlî mezheblerdir "Ölüp yine bir avret karnındaki ma‘sûm cânına cânım girüp yine dünyâya tâze gelirim" der. Ve dâ’imâ ceng ederlerken sihr edüp asker bozarlar.

El-hâsıl anlar ile bir vecih ile intikâm alınup savaş-ı perhâş olamaz. Îzed [ü] Yezdân'a sad-lek hamd [ü] senâ olsun bism-i İlâh ile der-ceng-i evvel bu kadar Kalmık katl olup sekiz yüz adedi esîr oldu. Ve ancak üç yüz yiğitlerimiz şehd-i şehâdet şerbetin nûş edüp cümlesin bile serhoşla atlarına yükledüp Or kal‘ası dâhilinde defn etdik.

Andan sürûr [u] şâdımân ile bir alay-ı azîm ederek sâlimîn ü gânimîn 6 sâ‘at cânib-i kıbleye gidüp,

Vilâyet-i cezîre-i kal‘a-i Ferahkirmân-ı hisâr-ı üstüvâr-ı Or

Bunda muhâfazada kalan nûreddîn sultân kal‘adan niçe yüz aded şâhâne toplar atdırup azîm şâdımânlar olundukdan sonra asker-i İslâm'a yüz sığır ve yigirmi re’s at kebâbları ziyâfeti ile yüz fiçı boza nûş olunup cümle asker-i İslâm'ın esîrlerinden savka içün esîr başına beşer guruş alınup defter mûcebince bu sâl-i mübârekde bir sefere çıkışda yedi kerre gazâ olduğu bir târîhde tahrîr olunmamışdır. Ve yedi kerre uruşda cümle (---) bin kadar esîr ve üç kerre yüz bin at ve bilâ-hadd ü lâ-gâyet sâ’ir mâl-ı ganâ’im alındığı cümle tahrîr olunmuşdur. Hamd-i Hudâ bu hakîr-i ahkarın dahi eline on yedi esîr ve kırk re’s at girmişdir. Ba‘dehu Hân-ı âlîşân bu Or kal‘asında muhâfazaya kalup bu hakîre beş köle ve beş yorga at biri raht-ı tahtıyla ve bir semmûr ton-ı çekman ve hüddâmlarıma da birer at ve onar altun ve birer çuka kumâş ihsân etdikde bu hakîr Hân huzûrunda baş urup,

"Pâdişâhım niçe kerre Kırım vilâyetine gelüp sefer-i meserretlerden elim değüp vilâyet-i Kırım'ı bir hoş temâşâ etmemişimdir. Hânıma baş urup tava etdim" dedikde hemân Hân-ı âlîşân dest-i şerîfine kilk-i cevâhir-nisârın alup,

"Ey Kırım eyeleri ve atalıkları ve iş erleri kocalaklar, her kansı bendere ve şehre yarlığ-ı belîğ Hânî ile kazakdaş kardaş sırdaş hâldaş seferdaş yoldaşım kart kazakım Evliyâ Efendi her kanda barırsa özümün hâtırıyçün ihsân [u] in‘âmlar edüp geydirüp kuşadup kızılga altun harçlıklar berüp

mu‘temed yoldaşlar koşup vilâyetim temâşâ edüp atlarına ve kendüye ve refîklerine ri‘âyet edüp azıkların veresiz. Ve sen ki Gözlev kal‘ası ağası Ahmed Ağa'sın, Evliyâ Çelebi karandaşım sana bardıkda bir sarâya kondurup cümle me’kûlât [ü] meşrûbâtın berüp her gün birer kızılga altun harçlık berüp gideceği(m) zamân bir semmûr ton ve yüz kızılga altun veresin ve ne cânibe azîmet ederse mu‘temed yoldaşlar koşasın, ve’s-selâm" deyü kâğızları alup Hân ile vedâ‘laşup,

Or kal‘asından Kırım vilâyetin muharrir-vâr geşt [ü] güzâr etdiğimiz kılâ‘ ve şehirleri beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Or'dan cânib-i kıbleye düz sahrâda 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Tuzla: Bir acı göl kenârında üç yüz aded toprak örtülü ve dîvârları sığır tezeği ve deryâ eriştesiyle binâ olunmuş evlerdir. Cümle halkı cabalıkdır kim gölden kaya kaya tuz çıkarup tuz emînine verirler. On bin guruş hâsıl olur emânetdir. Elimizde olan yarlığı emîn görüp vâfir ri‘âyet edüp bir altun ulûfemizi verüp bizimle gelen refîkleri kaytarup gayri sekbânlar hâzırladı.

"Ve şimden gerü her konakda böyle ulûfe ve böyle refîkler verirler" deyü emîn bize yemîn edüp tatyîb-i hâtırımızla mukayyed olup ertesi gün yine kıbleye 3 sâ‘atde,

Karye-i Kişkara andan **karye-i Kenekes** andan **karye-i Celâyirli:** Bu kurâları eğer cümle imâretiyle ve eşkâliyle tahrîr eylesek mecmu‘a-i nâ-matbû‘ımız şütürbârî olur. Ancak esmâların tahrîr ederek bu karyeleri geçüp,

Menzil-i karye-i Kocamak: Mezkûr kurâlar cümle kırlıkda ağaçsız ve bâğ u bâğçesiz cümle halkı sığır tezeği ve deve kemresi ve at tersi yakarlar ve dâ’imâ tezek kokarlar. Lâkin gâyet ekinleri çok olur. Hattâ bir kîlesi elli altmış kîle verir. Ve cümle evlerinin dîvârları toprak kerpiçidir ve iki kerpiç mâbeynleri deryâ eriştesi ve çürük samandır, ammâ ne pek metîn dîvârları olur. Ammâ çölistân yer olmak ile susuz yurtlardır. Yüzer ve seksener ve ellişer kulaç kuyularından atları sığır tulumlarıyla sular çeküp hayvânâtları ve kendilerin sıvarlar.

Andan semt-i kıbleye kurâlarla 5 sâ‘at gidüp,

Karye-i Beşavlulu andan **karye-i Eliksen** andan **karye-i Kocalak** andan **menzil-i Butaş:** Hân sancakdârlarının ma‘mûr kurâlarıdır. Bunların evleri dahi toprak örtülüdür, ammâ cümle taş ile mebnî *[118a]* dîvârlardır, ammâ bunda ancak üç aded büyük söğüd ağaçları var kim cezîre-i Kırım'da ma‘rûfdur. Bunlar dahi tezek yakarlar, ammâ müsâfire pek bakarlar. Ni‘metleri mebzûldur kim elbette ta‘âmları at eti ve lahşa çorbası ve talkan ve kurud ve yazma ve maksima nâm tatlı bal gibi bozadır. Andan yine taraf-ı kıbleye 5 sâ‘atde,

Karye-i Soğanlı andan **karye-i Yayşili** halkı acîb ü garîb üstâdâne Tatar yayları işlediklerinden Yayşili, ya‘nî Yaycılı derler. Andan,

Karye-i Şinike andan **menzil-i karye-i Bozyayşi:** Bunda dahi tuhaf işlerler. Bunların dahi evleri cümle taşdan mebnîdir, zîrâ taşlık yakındır.

Andan niçe ma‘mûr u âbâdân kurâları 6 sâ‘atde geçüp,

İbrâhîm Efendi çiftliği: Bunda sehel istirâhat edüp ta‘âm tenâvül edüp andan (---) sâ‘at dahi kıbleye giderken Karadeniz'den gelme bir göl kenârında dörd gözlü bir taş cisrden geçüp,

Evsâf-ı şehr-i gözlü ev, ya‘nî şîrîn Gözlev

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim sene (---) târîhinde bu sâhil-i bahre Tohtamış Geray Hân Tatarlarından bir kişi gelüp bu mahalde tavattun edince obasının yerine obası gibi depesi delik bir gözlü ev binâ edüp hevâsının letâfet ve tarâvetinden bu ev sâhibi âdem tenâsül bularak niçe gözlü evler inşâ ederek bir mu‘azzam köy olup ismine Gözlü Ev derler. Gözlü Ev'den galat meşhûr olup

hâlâ Gözlev derler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Gedik Ahmed Paşa bu cezîre-i Kırım etrâfında olan kılâ‘-ı azîmleri cümle Ciniviz Frengi elinden feth edüp Mengli Geray Hân ile ahd-i mîsâk ederler kim leb-i deryâsı cezîre-i Kırım'ın Âl-i Osmân'ın ola, cezîre ortasındaki sahrâsı kavm-i Tatar'ın ola, deyü ahd-i emân edüp Mengli Geray Hân bir karındaşın kavl-i karâr üzre der-i devletde Yanbolı şehrine rehin gönderüp cezîre-i Kırım nizâm [u] intizâm bulur.

Ba‘dehu ol sene Kefe vezîri olan Sencüvân Paşa bu Gözlev limanına gelüp görür kim bir bender-i calender olacak iskele yeridir. Hemân der-i devlete arz edüp fermân-ı şehriyârî gelüp bu Gözlev limanı kenârına dâ’iren-mâdâr bin arşın zemîne bir temel bırağup kal‘a rûy-ı zemînden iki âdem kaddi âlî oldukda Sencüvân Paşa merhûm olup kal‘a-i Gözlev nâ-tamâm kalır.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde fermân-ı pâdişâhî ile Sâhib Geray Hân binâ ederken ol dahi dâr-ı bâkîye irtihâl etdikde gayri hânlar bu kal‘ayı itmâm etdiler.

Cümle etrâfında yigirmi dörd aded çâr-kûşe kullelerinin üstleri cümle kırmızı kiremit örtülü serâmed kullelerdir. Ve her kulle mâbeynleri yüz ellişer germe adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Gözlev’in dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin dör[d] yüz hatvedir ve gird-â-girdi beş köşe bir Şeddâdî yonma taş bir müzeyyen kal‘a-i savaşdır. Ve leb-i deryâda bir düzlük yerde cânib-i erba‘ası deryâ olup hemân bir burunda cezîre-misâl vâki‘ olmuşdur.

Ve cümle beş aded metîn ve kavî hadîd ü cedîd kapuları var. Cânib-i şarka deryâ kenârında iskele kapusudur. Bu taraf kal‘asını liman denizi döğmek ile handakı yokdur.

Ve hân tarafından Gümrük Emîni Ahmed Ağa bu gümrükde oturup cemî‘i âyende vü revende gemilerden gümrük-i pâdişâhî alır, zîrâ Kırım'ın büyük bender-i azîmidir. Bin pâre gemi alır a‘lâ demir dutar yataklı liman-ı kebîrdir. Lâkin kıble ve gün doğusu ve lodos rûzgârlarından emîn değildir, zîrâ bu limanın ol taraflara ağzı açıkdır.

Ve kassâbhâne bu liman kenârında olup günde yüz sığır ve on at boğazlanır. Ve esîr bâzârı dahi bu liman kapusu taşrasında her sabâh durup niçe yüz cevârîler ve mahbûb gulâmlar fürûht olunur.

Ve dahi maşrık tarafında odun bâzârı kapusu, cümle kerâste direk ve odun bu kapudan taşradaki meydânda satılır azîm bâzâr durur.

Ve bu mahalde iki müselmân mahallesi var. Bir şîrîn câmi‘in bir mevzûn ve musanna‘ taş minâresi var. Ve dahi iki aded Çingane kavmi mahallesi ve bir Ermenî keferesi mahallesi bir kenîseleri var, ammâ Rûm ve Frenk ve gayri millet mahallesi yokdur.

Ve cümle bu varoşda yüz aded müfîd ü muhtasar fukarâ dükkânları vardır, ammâ bu varoşun etrâfında handakı ve palankası yokdur. Hemân deryâdan girme bir göl kenârında emn [ü] emân mahallâtlardır.

Andan poyraz rûzgârı tarafına açılır toprak kapu taşrasında ikinci varoşda bir müselmân mahallesi ve bir mahalle mescidi ve yigirmi beş aded büyük ve vâsi‘ bozahâne kârhâneleri var kim her birinde şeb [ü] rûz beşer altışar yüz boza Bekrîsi Tatarlar leb ber-lebdir, zîrâ pâk ü pâkîze sıfâtlı ince elekden geçmiş koyu ve lezîz ilik gibi boza işleyüp üç vukıyye bozayı bir Kırım akçesine verirler. Hattâ bir Tatar hemân at üzre beş akçelik bozayı nûş edüp esrik olup gider. Beş akçe boza on beş vukıyye eder. Hemân iki nefesde on beş vukıyye bozayı nûş edüp sarhoş olup gider. Bahs ile bir günde yüz vukıyye boza ve bir koyun yemiş Tatar bî-hisâbdır. Bozayı ***[118b]*** hem içer ve bir tarafdan işer.

Ve bu bozahâne taraflarında on aded taş kulle-i bâlâlar üzre yel değirmenleri var kim acâ’ib ü garâ’ib tarz-ı âhar âsiyâb-ı rîhlardır kim bu tarz yel değirmenlerini bir diyârda görmemişim.

Andan yıldız rûzgârı cânibine Akmonla kapusu, cümle şehrin âb-ı hayât suları bu Akmonla kapusundan taşra at arabalarında iri fıçılarla suyu şehre taşırlar. Bu tarafda elli aded bâğlı ve bâğçeli mükellef evler vardır. Ve bu mahalle üç yüz adım yakın batı cânibine nâzır At kapusu araba sığmaz bir küçük kapudur. Ancak atlı ve yayan âdemler girüp çıkarlar.

Sitâyiş-i enderûn-ı imâret-i kal'a-i Gözlev: Bu kal'a-i azîmin içinde cümle yigirmi dörd aded mihrâbdır. On ikisi câmi'-i selâtîn ve gayri a'yân cevâmi'leridir. Mâ'adâsı mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle on iki aded taş binâ minâre-i ra'nâlar nümâyândır, ammâ cümleden âlî ve mükellef ü mükemmel Bahâdır Geray Hân câmi'idir kim tûlen ve arzan kıble kapusundan tâ mihrâba varınca yüz elli kademedir. Bu câmi'in sol tarafında hân-ı âlîşânların namâz kılacak bir musanna' mahfili vardır. Ve cümle iki serâmed minâresi vardır, ammâ birini zelzele münhedim etmiş, ammâ sağ tarafında minâresine hakîr urûc edüp şehrin cümle amâristân tarz-ı tavr-ı şekl-i muhammesin seyr [ü] temâşâ edüp minâreden enerken yüz beş kademe add etdim, ammâ hakkâ ki serâmed minâre-i musanna'dır, zîrâ Sultân Süleymân câmi'ini İslâmbol'da binâ eden Koca Mi'mâr Sinân Ağa ibn A[b]dülmennân'ın kârıdır. Hakkâ ki pesendîde bir müferrah ve dilküşâ ma'bedgâh-ı zîbâdır. Lâkin bu câmi'e göre haremi küçükdür, zîrâ şehrin izdihâmı yerinde çârsû-yı bâzâr içinde vâki' olup cemâ'at-i kesîreye mâlik bir câmi'-i selâtîndir. Hattâ bu şehr içre bu câmi'den gayri rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr câmi'-i pür-nûr u ma'mûr yokdur. Bir fersah yerden kıbâblarının kurşumları şa'şa' verir. Ve mihrâbı önünde biyimler ve bükeçler ve sultânlar medfûnlardır.

Ve haremine karşu yol aşırı bir latîf binâ-yı ra'nâ hammâm-ı rûşinâsı vardır kim misli meğer Şâm'da Defterdâr hammâmı ve Sinâniyye hammâmı ola. Cümle bisâtları pâk ve cümle dellâkleri mahbûb ve cüst [ü] çâlâk pençe-i âfitâb hüddâmları var kim murâd [u] merâmın üzre hidmet ederler.

Ve yine bu câmi' hareminin sol tarafında yol aşırı şehrin iç kal'asıdır kim handaksız çâr-kûşe taş binâ bir nâzük hisâr-ı ra'nâ olup cirmi kâmil üç yüz adımdır. Anda dizdâr ve zindân ve anbârlardan gayri bir şey yokdur. Ortası meydândır, ammâ bu iç kal'anın şark tarafında bir azîm kulle-i zîbâsı var. Anda acâ'ib serâmed topları cümle limana nâzırdır. Ve her Cum'a günü bu kullenin dendân-ı bedenlerin dizdâr ağa sancağ u bayraklar ile zeyn eder. Salâdan sonra kal'a kapusun sedd eder. Taşra kal'aya açılır, ancak bir demir iç hisâr kapusu var. Ve aşağı cebehâne hazîneleri kurbunda yine limana nâzır balyemez topları var, zîrâ niçe kerre Kazak şaykalarıyla gelüp limandan gemiler almışdır(?).

Bu iç kal'anın deryâ tarafında aslâ handakı yokdur, zîrâ alçacık kumsal yerdir, ammâ kal'anın kara cânibleri dâ'iren-mâdâr kesme kaya handakdır kim Mehemmed Geray Hân Gâzî mâl-ı firâvân sarf edüp henüz bu handeği niçe bin kûhkenlere kazdırmışdır kim makdûr-ı beşer değildir.

Andan câmi'-i Nûreddîn Sultân; sâde çatma kiremit örtülü câmi'i- mahbûbdur kim minâresi mevzûn ve musanna'dır. Ma'lûmumuz olup ibâdet etdiğimiz bunlardır. Mâ'adâ (---) aded mesâcid-i muvahhidândır, ammâ çârsû-yı bâzârı içinde birkaç ma'mûr vâsi' mesâcidleri var kim câmi' olmağa isti'dâdları vardır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle beş aded hammâmları var. Evvelâ mezkûr Sâhib Geray Hân hammâmı, andan Eski hammâm, andan Yeni hammâm, andan Küçük hammâm. Bunların binâsı ve hevâsı ve mâsı gâyet latîf ve müferrah ve dilküşâ hammâm-ı ra'nâlar, ammâ cümleden latîf Hân hammâmıdır.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Cümle on bir aded vekâle-i âyende vü revende-i mihmânsarây-ı sevdâgerândır, ammâ üç aded hânları gûyâ kal'adır. Demir kapulu ve kulleli ve mazgal delikli kal'a-misâl hânlardır. Cümleden mükellef İslâm Geray Hân efendimiz merhûmun

hânıdır kim içinde âb-ı hayât çeşme-sârları var. Bu hân kapusunun atebe-i ulyâsı kemerinde çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hattı müzehhebli târîh-i zîbâsıdır:

Dedi gûş eyleyüp bünyâdını târîh içün Cevrî,

Yapıldı hân-ı vâlâ menzil-i ehl-i sebîl oldu.

Sene 1062.

İki yüz kırk beş aded kat-ender-kat tahtânî ve fevkânî odaları var. Bevvâbları dâ'imâ dervezeleri dam u bâmlarında muhâfaza ederler. Kapusundan içeri değme âdemi komazlar.

Andan bu mezkûr hâna karşu Ulucâmi'e muttasıl efendimiz Gâzî Mehemmed Geray Hân binâsı hân-ı zîbânın kapusu üzre mermer üzre müzehheb târîhi budur:

Mehemmed Şâh-ı Gâzî hân-ı a'zam,

Menâzil kad(?) bu hânı hayr-ı a'lâ,

Lisân-ı ehl-i dilde düşdü târîh,

Menâzil bâd guyed ez hân-ı zîbâ.
Sene (---),

Diğer târîh-i ra'nâ, bu târîh kal'a dîvârı dibindeki kapusu üzre mastûrdur:

Mehemmed Şâh-ı Gâzî hân-ı a'zam,

Binâ kerdend în hân-ı mu'azzam, ***[119a]***

Be-gûyîd hân-râ manzûm târîh,

Çi a'lâ hân u zîbâ hıs-ı mühkem.
Sene (---),

Hakîkatü'l-hâl bu hân Gözlev kal'asının iç kal'asından büyük ve metîn kal'a-misâl hân-ı a'lâdır kim kat-ender-kat iki yüz seksen aded içli ve taşralı ve haremleri ile ma'mûr demir kapulu hân-ı mihmânsarâydır. Bunlardan mâ'adâ hânlar böyle metîn ve müstahkem değillerdir, ammâ yine her biri tüccârlar ile pürdür.

Der-ilm-i medrese-i âlimân: Cümle iki aded medrese-i dâru'l-ulûm-ı müfessirândır. Ammâ mahsûs dâru'l-hadîs dâru'l-kurrâları aslâ yokdur, zîrâ ulemâ-yı muhaddisîni ve ulemâ-yı hâfız-ı Kur'ân'ı yokdur.

Der-vasf-ı mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle beş aded dâru't-ta'lîm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserânları vardır.

Der-zikr-i tekye-i dervîşân: Cümle üç aded tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i Âl-i Abâ-yı Celvetî ve

Halvetî tekyeleri vardır. Cümleden Güleçli Ahmed Efendi halîfesinin tekyesi amârdır.

Der-beyân-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân: Cümle yedi aded [60] misilli âb-ı zülâl uyûnları var. Cümleden şehir içinde İslâm Geray hânı çeşmesi ve Çârsû çeşmesi tâ şehrin orta yerinde çâr-kûşesi kubbeli çeşmesâr-ı azîmdir kim târîhi budur.

Hân-ı Cem kevkebe-i İslâm Geray,

O kendi gâzî-i cünd-i gazavât,

Dedi târîh-i binâsın Cevrî,

Cân-fezâ ve zehî çeşme-i ayn-ı hayât.
Sene 1061.

Ve bu çeşmelerin suları At kapusundan taşra rub‘ sâ‘at ba‘îdce kuyulardan atlar çeküp terâzûlar ile üstâd-ı kâmiller derûn-ı şehre getirüp hân ve câmi‘ ve hammâmlara ve mezkûr çeşmelerden cereyân edüp cemî‘i bay u gedâ ve mahlûk-ı Hudâ nûş edüp şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ervâhların yâd ederler. Bir acîb ü garîb dollâblı kuyulardır kim temâşâgâh-ı ibret-nümâdır. Ve azîm evkâfları üzre cümle şehir a‘yânları nâzıru’n-nuzzâr olduklarından bu hayrât fenâ bulmak ihtimâlleri yokdur.

Der-ayân-ı sebîlhâne-i erbâb-ı atşân: Cümle yigirmi aded sebîlhâne-i cân-sitân vardır. Niçe hayrât sâhibleri ba‘zı köşelerde sebîller edüp ehl-i atş olanları rızâ’en lillâh sakiy ederler.

Der-medh-i hân-ı mücerredân-ı garîbân: Cümle altı aded bekâr odalarıdır kim erbâb-ı ma‘rifet ehl-i sanâyi‘ gûnâ-gûn şeyler işleyüp ekserî pabuç ve arakıyye ve çıkrıkçılık ve gayri pîşe-bâzlık ile kifâf-ı nefs edinen mücerredân hücreleridir kim bunların da bevvâbları vardır.

Der-kâr-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle enderûn [u] bîrûn-ı Gözlev'de altı yüz yetmiş aded dükkânçeleri vardır. Her ne murâd edinsen cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın zî-kıymet kâlây-ı vâlâ-yı kâmhâ ve dâr[â]îleri bî-kıymet ve bî-minnet bulunur, ammâ kurşum örtülü kârgîr binâ kubbeli bezzâzistânı yokdur.

Der-medh-i reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân: Ekseriyyâ halkının çehreleri humret üzredirler.

Der-vasf-ı sıfat-ı mahbûbe-i mahbûbân: Câ-be-câ Tatar-pîçe mahbûb gulâmları ve mahbûbe kızları bulunur, ammâ ekseriyyâ asferü'l-levn, ya‘nî sarı çehreli gulâmlardır.

Der-esmâ-i eşrâf-ı a‘yân-ı kibârân: Umur Atalık ve Salman Atalık ve Alp Mirza ve Ömer Ağabay ve Saltık Atalık ve Sevindi Bay ve Gelgen Bay.

Der-beyân-ı ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân: Bu vilâyetlerde ehl-i maraz nâdirdir, ammâ yine şehr-i mu‘azzam olmağile Alişa Mirza ve Dedes Ata üstâd hekîmlerdir.

Der-ta‘rîf-i üstâd-ı cerrâhân: Hâlâ bu diyârlarda ceng [ü] cidâli kâfirler ile eksik olmadığından üstâd-ı cerrâhlardan Macar Kansi kadar cerrâh olmazdır.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: E’imme ve hutebâ ve meşâyihândan mazanne-i kerâme halkdan münzevî müteverri‘ ve sâhib-i sülûk ehl-i hâl kimesneleri çokdur.

Der-fasl-ı hevâ-yı hûb-ı câvidâ[n]: Mehemmed Geray Hân hazretleri bu kal‘a taşrasına handak kazdırırken handak yerinde bir büyük tuç kumkuma bulurlar. Bu kumkumayı bir hâl ile kırup içinden üç gûne su çıkar kim birbirlerine karışmamış, biri sarı ve biri yeşil ve biri kibrîtî renkli sular. Hemân sâ‘at bu kumkumaları kıran âdemleri ısıtma dutar ve birini tâ‘ûn urur ve biri sinekden

helâk olur. "Ol günden berü şehrimizin hevâsı bed olup halkı tâ‘ûn da urmağa başladı ve çârsû-yı bâzârda kara sinek dahi çok görünür oldu" deyü ahâlî-i vilâyet şikâyet ü hikâyet etdiler. Meğer evâ’illerde bu şehir içre ısıtma ve tâ‘ûn ve sinek aslâ yok imiş. Hudâ-yı Bîçûn yine def‘ ede.

Der-vasf-ı şehrengîz-i tetimme-i külliyât-ı şehr-i Gözlev: Evvelâ bu kal‘a sâ’ir kılâ‘lar gibi ikişer üçer kat dîvârlı değildir, ancak yalın kat dîvârdır. Ammâ kırk arşın enli âlî ve dörder arşın enli dîvârlı ve hendese üzre dizilmiş dendân-ı bedenli ve her bedende mazgal delikli kal‘adır kim bir buruna vâki‘ olup kıble cânibi ve maşrık tarafi ve poyraz tarafı deryâ fırtınasından cem‘ bir gölün burnundadır. Ve Odun kapusundan taşra çıkup deryâ ile halîc ortasında üç sâ‘atlik yer karadır. Gölünde gûnâ-gûn mâhîleri çıkar başka emînlikdir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı Gözlev: Hâkim cümleden mülki emîn Ahmed Ağa ve kal‘a dizdârıdır. Ve cümle üç yüz kulları vardır. Vazîfe-i mu‘ayyenelerin gümrük emîninden alırlar. Hâkim-i şer‘i ulemâ-yı şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân u eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle mahsûllü kazâdır kim cümle nevâhîleri yüz on pâre ***[119b]*** kasaba-misâl kurâları var. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, zîrâ Tataristân'dır. Bunda yeniçeri sipâhîlik bir akçe etmez, illâ kalmaz(?). Hânın kulları karaçı halkıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp emînden hân-ı âlîşân fermânı üzre iki yüz guruş ve bir kat esvâb alup,

Balıklava’ya gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Gözlev'den maşrık tarafına 4 sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp ve **Gözlev emîni tuzlası**n geçüp bu dahi bir buhayre-i azîmde hânlık büyük tuzladır kim milhi milh-i Ücâc gibi lezîzdir kim dağlar gibi kesile kesile tuzlar yığılıdır. Andan,

Karye-i Tuzla'yı andan yine **karye-i Mustafa Atalık**'ı geçüp andan leb-i deryâ ile niçe ma‘mûr kurâlar dahi geçüp 3 sâ‘at dahi gidüp,

Karye-i Elmalı

Bir dere içine vâki‘ olmuş bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf mesîregâh teferrücgâh bir vâdîde vâki‘ olmuşdur. İbtidâ cezîre-i Kırım'da ravza-i Rıdvân misilli bâğ u bâğçe bu köyde peydâ olmuşdur. Bu kend-i ma‘mûr içinden nehr-i Elma cereyân edüp Balıklağa ve Corguna ve İnkirmân {ve Çadır} dağlarından gelüp bu mahalde Karadeniz’e mahlût olur. Bu nehr-i Elma kenârında bâğ-ı İremden nişân verir nûreddîn sultân sarâyında bir gece mihmân olup hakkâ ki pâdişâhâne zevk u safâlar edüp niçe bin bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhânların istimâ‘ edüp rûh-efzâ demler etdik. Diyâr-ı Kırım'da bu bâğın misli yokdur, meğer Bâğçesarây kurbunda Aşlama Bâğı ola. Bu bâğ-ı Elma'da Nûru'd-dehr Sultân bir kasr-ı müşeyyed binâ ederken hakîr râst gelüp bi'l-bedâhe bu târîh kasrın kitâbelerine tahrîr olunmuşdur:

Evliyâ bu kâha târîhin dedi,

Mübârek ola kasrın pâdişâhım.

Sene (---)

Ba‘dehu bu bâğ-ı Merâm'dan semt-i şarka giderken,

Karye-i Kaçı

Nehr-i Kaçı kenârında üç yüz evli bâğ u bâğçeli ve iki câmi‘-i kadîmli ve bir hammâmlı ve bir mihmânsarâylı bir ma‘mûr köydür, ammâ gûyâ bir kasaba-i ra‘nâdır. Bunda Hızır Şâh Efendi hazretlerinin tekyesinde mihmân olup her bâr kendülerinin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup şeb [ü] rûz tarîk-i Halvetî'nin halka-i zikrine girüp tevhîd [ü] tezkîr ederdik. Bu azîz hâlâ vilâyet-i Kırım'da kırk bin mürîde mâlikdir. Bir azîm âsâr-ı binâlı kârgîr kıbâblarla mebnî bir ulu âsitânedir. Şeb [ü] rûz âyende vü revendelere sofra-i bî-imtinânıyla ni‘metleri bay u gedâ ve pîr [ü] cüvâna mebzûldur. Hattâ bu hakîr-i fakîr küstâhâne bi'l-bedâhe Hızır Şâh Efendi’ye münâsib bu ebyât denilmişdir, beyt:

Cihânda Hazret-i Hızr'a erem dersen garîb âşık,

Tarîk-i Hızr Efendi pîşvâdır Hızr'a ey sâdık.

Hakkâ ki Hızır Efendi azîz müstecâbü'd-da‘ve bir ulu er serverdir kim kemâl mertebe riyâzât-ı mücâhede ile kûşe-nişîn hırka-pûş fakr-ı fâka erenlerinden bir ulu sultândır.

Ve peder-i azîzleri Mehemmed Efendi ve dedeleri Hüseyin Efendi bu tekye cenbinde bir kubbe-i âlî içinde âsûdedirler kim ol kubbe-i pür-envâr tekyenin sol tarafına vâki‘ olup hâlâ ziyâretgâh-ı hâs u âm erbâb-ı dilândır.

Ve bu tekye önünde cereyân eden nehr-i Kaçı Kırım'ın kıble tarafındaki Tateli nevâhîlerinde Çadır dağlarından gelüp niçe yüz pâre kurâlara uğrayup ve niçe bin mezâri‘ât-ı cinî[n]leri rey edüp ve niçe vâdîleri saky eder. Bu Kaçı köyünden ubûr edüp bu karyeden nîm sâ‘at cânib-i cenûba bu âb-ı zülâl cereyân ederek Bahr-i Siyâh'a rîzân olur.

Ba‘dehu bu Hızır Şâh Efendi'yle vedâ‘laşup nîm sâ‘at gidüp Sefer Gâzî Ağa’nın taş binâ cisrini nehr-i Kaçı üzredir, anı geçüp bir sâ‘at dahi semt-i kıbleye gidüp bâğ-ı İremden nişân verir dağ u râğ u bâğ [u] bostân ve behişt-misâl hıyâbânlar içinde,

Nehr-i Kabarta: Bu dahi cânib-i şarkda Tateli dağlarından tulû‘ edüp niçe yüz aded ma‘mûr kurâlara uğrayup **Bû Ba‘ilbek bâğları** içinden geçüp Karadeniz’e mahlût olur. Bir âb-ı hayâtdır kim Kırım'ın tâ ortasındaki karlı dağlardan gelüp Tatelin geçer. Ve Bû Ba‘ilbek bâğları yetmiş bin dölüm bâğdır derler. Bu bâğlarda aslâ köylük yokdur, ancak bâğları bekleyen tarkan(?) nâm köleler her bâğda ehl [ü] ıyâlleriyle sâkinlerdir.

Ve Bû Ba‘ilbek bâğları deresin geçüp semt-i kıbleye 2 sâ‘at dağlar ve ormanlar içre âbâdân çiftlikleri seyr [ü] temâşâ ederek ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı amân, ya‘nî kal‘a-i İnkirmân

Lisân-ı Frenk'de ismi (---) dir. Lâkin kayalarında inleri, ya‘nî mağâraları çok olmak ile kavm-i Tatar bu kal‘aya İnkirmân derler. Zamân-ı kadîmde bu cezîre-i Kırım Ciniviz Frengi elinde iken bu kal‘ayı Onanfarav nâm bir kral karısı binâ etmişdir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Sânî vezîri Sencüvân Paşa Ciniviz Frengi elinden dest-i kahr ile alup hâlâ Kefe eyâleti hükmünde voyvadalıkdır. Bu Kabarta nehrinden berisi tâ kal‘a-i Kefe’ye ve kal‘a-i Kerş'e varınca ve maşrık ve kıble taraflarında tâ Tat elleri içinden Basdak kal‘asına ve Tat kal‘asına ve Anapa kal‘ası burnuna ve Balıklava kal‘asına ve bu İnkirmân kal‘asın geçüp ***[120a]*** tâ Sarkirmân kal‘alarına varınca cümle deryâ kenârlı ve Çadır dağları ve Menkup kal‘ası cümle Kefe eyâletidir kim Âl-i Osmân hükmündedir. Hânların zerre kadar dağlarda hükmü yokdur. Ancak leb-i deryâda Gözlev kal‘ası ve Kırım'ın ortasında çöl yerleri hânların hükmündedir.

Ve bu İnkirmân kal‘ası Balıklava kal‘ası kazâsı hükmünde niyâbet ve voyvadalıkdır. Ve kal‘ası leb-i deryâdan içeri şimâl cânibine karaya beş bin adım gidüp kal‘a-i İnkirmân'dır kim nehr-i Kazıklı Özek nâm uyûn-ı câriye kenârında ibret-nümâ kûh-ı Bî-sütûn üzre semâya kad-keşân olmuş bir yalçın kırmızı alaca iri kaya üzre şekl-i bâdemî bir kal‘a-i metîndir. Ancak maşrık cânibi beş yüz adım tûlı kalın ve âlî Şeddâdî metîn dîvârdır.

Ve cümle altı kullelerdir. Ve dîvârı temelinden aşağı handak dibine varınca üç âdem kaddi kadar kesme sarp kayalı vâsi‘ handak-ı azîmdir. Kıble ve cenûb taraflarında aslâ kal‘a dîvârları yokdur. El-ıyâzen billâh âdem aşağı bakmağa cür’et edemez, zîrâ kûh-ı Bî-sütûn gibi altı boş kayalardır.

Ve kapusu tarafında handakı kâmil yigirmi adım germe kayadan kesme derin handakdır kim bu kayayı böyle kesüp handak-ı amîk yapmak makdûr-ı beşer değildir kim zamân-ı kadîmde küffâr, Tatar havfinden bu handaka aceb himmet sarf etmişdir. Mâ-tekaddem Ciniviz elinde iken lağımsız Sencüvân Paşa feth etmişdir. Bu dahi makdûr-ı beşer değildir, zîrâ bu kal‘aya bir tarafdan siba ve meteris ve lağım mümkin değildir.

Ve poyraz cânibinde bir (bir) kal‘a-i azîmi var. Anda bir demir kapu-yı mesdûd üzre Ciniviz Frengi hattıyla bu kal‘anın târîhi var. Ve bu kapu üzre bir küçük kenîsecik var. Ve bu kapudan içeri kefere krallarının dîvânhâne-i nâ-mübârekleri var. Kıbleye münâsib olmağile hâlen bu dîvânhâne Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘idir, lâkin minâresi yokdur. Ve mihrâbı önünde kayadan kesme bir âb-ı hayât su kuyusu var, tâ aşağı Kazıklı Özek nehrinden ka‘r-ı zemîn ile bu kuyuya su gelir, menfezi nâ-ma‘lûmdur.

Ve bu kal‘a içre ancak on aded evler vardır, ammâ içinde âdemleri yokdur. Kal‘a kapusunu bevvâblar sedd edüp dizdârdan gayri neferâtların ellisi de cümle aşağı dere kenârındaki bâğ-ı İrem köyde olurlar. Hîn-i havfde aşağı varoşda olanlar ve etrâf köylerde ve leb-i deryâda olan kurâların cümle ahâlîleri bu kal‘aya gelüp girirler, zîrâ ekseriyyâ Kazak'dan havf ederler. Kifâyet mikdârı cebehâneciği ve beş pâre şâhî topları vardır.

Ve bu kal‘anın altındaki kayalarda niçe yüz gâr-ı yetîmânlar var kim her birinin içlerine biner ikişer biner koyun sığar. Kış günleri cümle bu diyâr a‘yânının koyunları bu mağâralarda yatır. Anıniçün bu kal‘a hâneleri azdır. Benî âdem çok olsa hep bu mağâralarda sâkin olurlardı. Ve gârların içinde sokak s[ok]ak kayadan kesme yolları vardır. Ve kayaların ba‘zı yerlerin kûh-kenler delüp mağâralar içre aydınlık gelir bâdgîr yerleri var. Azametullâh garîb ü acîb temâşâgâh kal‘adır. Hattâ cümle ehl-i vilâyetin mâl-ı erzâkları bu mağâralardadır kim kilidli durur, yine bevvâbları vardır.

Ve bu kal‘anın şark tarafında kal‘a bedeni üstünden taş cisr ile geçilir handak içinde bir metîn ve kavî zindân kullesi var, çâh-ı gayyâ-yı derk-i esfelden nişân verir. Cümle şehir halkının esîrleri bu sicinde mahpûs olup yine bevvâblar bekler.

Ve yine kal‘a kapusu önünde ziyâretgâh-ı şühedâlar merkadi var kim ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır.

Taşra varoş-ı kal‘a-i İnkirmân

Bu kal‘anın taşra maşrık tarafında bir müselmân mahallesi var, cümle üstleri toprak örtülü taş dîvârlı kârgîr binâlı üç yüz aded tahtânî ve fevkânî Tatar evleridir. Bunda bir câmi‘ ve bir mahalle mescidinin kapusu kemerinin iç yüzünde celî hat ile târîhi budur:

Kâne itmâmü hâze'l-mescid, târîhi,

Sene 929.

Bu mescidin bir musanna‘ minâreli ve bir dâru't-tedrîs mesâ’il-i şer‘iyye tilâvet olunacak medresesi var, kân-ı fukarâ bir mescid-i atîkdir.

Bu zâviye-i kadîm sâhasında Halvetî tarîkında eş-Şeyh Ya‘kûb Efendi anda medfûndur kim kutbiyyete kadem basmışdı derler. Hattâ karye-i Kaçı'da medfûn Hüseyin Efendi’nin bu Ya‘kûb Efendi pîşvâsıdır kim ulu sultânlardır, *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Ve bu mezkûr varoşdan aşağı varoşa giderken bir yalçın kaya üzre bir vâsi‘ çemenzâr meydânda çâr-kûşe bir metîn ve sa‘b Şeddâdî kulle var. Çâr köşesinde top mazgallarıyla ârâste kulle-i azîmdir. Küffâr zamânı bu mezkûr çemenzâr-ı vâsi‘ zemîni(?) bu çâr-kûşe kulle ile taşra varoş kal‘ası yapmak murâd edinmiş. Lâkin müyesser olmamış. Eğer eyle olsa bu kal‘a-i İnkirmân sedd-i bî-emân amân olurdu. Ve mezkûr çâr-kûşe kulle[de] dahi bir azîm kemer kapu vardır. Bu kapudan kal‘aya ve taşra mezkûr varoşa çıkar sarp kapudur. Ardı önü kesme kayalı handakdır. Bir tarafı cânib-i cenûba uçurumdur. Bu kapudan aşağı enerken,

{Der-vasf-ı aşağı varoş

Evvelâ yol üzre} bir küçük hammâm ve bir taş minâreli vakıf mescidi var ve bu mescide muttasıl hâlâ nûreddîn sultân ***[120b]*** efendimizin bâğ-ı cinândan nişân verir sarây-ı azîmi var kim gûyâ yalancı fânî dünyânın bâğ-ı behiştidir. Bunda olan müte‘addid kâ‘alar ve gûnâ-gûn fiskiyye ve havuz ve şâzrevânlı hücreler diyâr-ı Kırım'ın bir sarâylarında yokdur. Ve bir müferrah ve dilküşâ âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâmı var.

Ve bu varoşda cümle iki yüz elli mikdârı toprak örtülü kârgîr binâlı müselmân hâneleri vardır. Ve cümle iki yüz Urûm keferelerinin dâr-ı menhûsları ve bir deyrleri var. Ammâ mâ-tekaddem bu aşağı varoş bu Kazıklı Özek deresi kenârında kırk bin aded ma‘mûr u müzeyyen evler imiş. Tohtamış Geray Hân ma‘rekeleri mahallinde küffâr-ı dûzah-karâr fürce bulup yüz pâre gemiyle bu İnkirmân limanına Kazak küffârı gelüp bu şehri harâb u yebâb edüp bu kadar mâl-ı ganâ’imler dahi alup gider. Hâlâ ol harâbistânın âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve bu harâb olan varoş deresinin iki tarafında olan evce ser çekmiş kayalarda kat-ender-kat şâhnişîn ve mefreşli ve fürûşlu ve yüklük sergili ve bacalı ve musanna‘ ocaklı kayadan oyma soffa soffa mağâralar var kim gûyâ henüz Ferhâd-ı Kûhken tîşesinden çıkmış gâr-ı yetîmânlardır kim gören benî âdem engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân kalır. Ammâ bi-emrillâhi te‘âlâ ol zamân âdemlerine seng-i hârâlar musahhar etmiş kim bu kayaları peynir oyar gibi oyup sarâylar ve dûdehâne ve dîvânhâneler etmişler. Andan ma‘lûmdur kim zamân-ı kadîmde bu İnkirmân şehr-i azîm imiş. Hâlâ yine bu mağâraların hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Bârî bilür. Anıniçün bu şehre İnkirmân derler. Lisân-ı Tatar'da in mağâraya derler.

Ve bu harâb varoş içinden cereyân eden Kazıklı Özek nehri maşrık tarafında Anapa dağlarından gelüp bu İnkirmân önünden geçüp aşağı tarafda liman içinde Karadeniz’e mahlût olur. Kadîm-i evvelde bu nehir üzre yedi bin su değirmenlerinin hâ[’it] temelleri nümâyândır.

Sitâyiş-i liman-ı azîm-i İnkirmân

İbtidâ büyük liman dâ’iren-mâdâr üç mîldir. Ve boğaz boğaz kayalar arasında cümle sekiz aded limanlardır kim her birine biner pâre gemi sığar. Biri biri içinde kuyulu(?) limandır. Âb [u] hevâları gâyet latîfdir.

Memdûhâtından, niçe bin elvân mâhîleri var kim gûyâ Mısır'da İskenderiyye limanlarıdır, ammâ bu limanların etrâfındaki dağların karaca ve sığın ve kebş-i beyâbânîleri bir diyârda yokdur. Ve

eyyâm-ı şitâda limanlar içre kaz ve ördek ve kuğu ve balıkçıl ve karabatak ve sürhâb [ve] sakka kuşlarının hisâbların Hâlık-ı Kevneyn bilür.

Ve limanların bayırlarında avretlerin hammâmda başlarına sürdükleri kil dedikleri bir gûne yağlı çamurdur bu dahi bir diyâra bunun gibi kil mahsûs değildir. Keştîbânlar dağlardan kazup çıkarup niçe yüz pâre gemilere bu kili doldurup götürürler. Hattâ İslâmbol'da yağlı Kefe kili deyü satdıkları bu İnkirmân kilidir. Yohsa Kefe'de Kefe tuzundan ve tirkiz balığından gayri bir şey olmaz. Ammâ bu İnkirmân etrâfındaki dağlarda keklik ve çil ve turaç ve süğlün ve toy ve an[g]ıt misilli tuyûrlar olup sayd [u] şikârgâh ve mesîregâh limanlardır.

Bundan sonra cenûb tarafına Karadeniz sâhiliyle giderken **Avlota** limanı ve **Hammâmlı** liman ve **Suluca** liman ve **Ulu** liman ve **Bâğçeli** liman ve **Corguna** liman, hulâsa-i kelâm bu taraflarda on sekiz aded limanları harâb-âbâd kal‘aları ve kulleleriyle seyr [ü] temâşâ edüp niçe ibret-nümâ âsâr-ı acîbe gördüm.

El-hâsıl Karadeniz’in yemîn [ü] yesârın iki kerre devr eylemek müyesser olup bu mahallerde olan limanlar gibi sekiz rûzgârdan emîn liman-ı cây-ı menâslar görmedim. Cümle limanlar sekiz rûzgârdan masûn u mahfûzlardır. Her ne eyyâmda bu limanlara gemiler girse aslâ demir bırakmayup yatırlar. Ve cümle gemilerin başları bağlatmadan yatmak mümkindir.

Ve bu limanların cânib-i erba‘asındaki dağlar cümle sakız ağaçlarıdır. Küffâr zamânı bu eşcârlar cümle sakız verirlermiş, ammâ şimdi kıymetin bilmeyüp Tatar kavmi kesüp odun ederler.

Ve bu liman etrâfındaki dağlarda ve kayalardaki gârlarda cümle Kırım halkının koyunları kışlar azîm mandıra ve sayalar vardır.

Bu mahalleri kâmil on gün görüp seyr [ü] temâşâlar edüp mandıralarda çobanlar ile koyun ve kuzu ve bal ve tereyağı ve kaymak ve gölemez ve hoşmerim ve ağız ve katık ve teleme peyniri ve kesmik ve surutka ve gûnâ-gûn peynirler ve latîf südler zevk u safâların etmişizdir kim Hudâ bilür. Ve seyishânelerimize tâze tekerlek peynirlerin tahmîl edüp andan şarka gidüp 6 sâ‘atde,

Der-vasf-ı kal‘a-i köhne-âbâd Sarkirmân

Zamân-ı kadîmde Leh kralları binâsıdır. Andan Ciniviz Frengi Kırım'a mâlik olmak ile Ciniviz bu kal‘aya istîlâ edüp yetmiş yıldan sonra yine Leh kralı ile Akkirmân sâhibi Salsaloğlu yek-dil [ü] yek-cihet olup bu kal‘ayı dest-i Ciniviz'den ele alup kabza-i tasarrufunda kalup içindeki Leh beğzâdenin birisi karındaşıyla hüsn-i zindegânî edemeyüp Mikal nâm Leh beğzâdesi Maskov kralına firâr edüp Özü suyu ile üç bin pâre kayık ile bu Sarkirmân üzre asker-i bî-pâyân çeküp gelür. Niçe zamân karındaşıyla harb [ü] kıtâl edüp âhır-ı kâr karındaşı bir gece kal‘adan gemilere binüp firâr etdikde Maskov'dan gelen karındaşı bu ***[121a]*** kal‘a-i Sarkirmân'ı "Karındaşıma yine kalmasın" deyü Maskov askeriyle bir yıl kal‘ada oturup gücile bir [yıl]da harâb eder. Hâlâ kal‘asının câ-be-câ yerleri vîrândır. Ol zamân bu kal‘a içinde yetmiş bin aded ma‘mûr hânedânları var imiş. Bu kal‘anın zemîni bir liman ağzına vâki‘ olup kıble tarafı liman-ı azîmdir kim içine on bin pâre gemi sığar gûyâ cezîre-i Girid'de Hanya kal‘ası kurbunda Suda limanıdır. Ammâ bu Sarkirmân kal‘ası iki liman-ı azîm ortasında bir buruna vâki‘ olup bu kal‘a limanlarının karşu tarafında bir mîl karşı,

Şehr-i azîm Salonya kal‘ası

Yeri vardır. Bunda dahi yüz seksen bin aded hânedânlarının ve kırk bin dükkânlarının ve kö[şe] başına birer kenîselerinin ve niçe kerre yüz bin âsâr-ı imâretlerinin serâmed somâkî mermer sütûnları yerde yatup her âsâr esâsları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Bu Salonya şehri ile Sarkirmân şehri karşu

karşuya vâki‘ olup mâbeyne-hümâlarında mezkûr limanlar olmağile bir şehirden bir şehre kırk bin kayık âdem taşırlar imiş. Bunu dahi Leh kralı beğzâdesi Maskov leşkeriyle harâb etmişdir kim içlerinde bûm u gurâb ve yılan ve çıyan âşiyâne ve mesken edinmişlerdir. Ammâ vakt-i şitâda bu harâbistân kal‘alar içre Kırım a‘yânlarının niçe kerre yüz bin sürü koyunları kışlayup kışla hakkın Balıklağı kal‘ası emînine verirler, zîrâ bu kal‘ateynlerin zemîni Âl-i Osmân hükmünde Kefe eyâleti hâkinde Balıklava nâhiyesidir. Ammâ bu zemîn yoldan hilâf nâ-ma‘lûm bir sapa yerde Karadeniz sâhilinin bir körfezi içinde iki liman ortasında yalçın kayalar üzre metîn kal‘alar imiş. Amâr olsa her mahsûlâtlarından üç Mısır hazîneleri hâsıl olurdu.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine leb-i deryâ ile giderken ma‘mûr kurâları 3 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı liman-ı cân-halâs, ya‘nî kal‘a-i Balıklava-yı cây-ı menâs

Kavm-i Tatar Balıklağı kirmân derler. Bi-kavli müverrihân Caneva, ya‘nî Ciniviz keferelerinin müverrihleri kavlleri üzre bu kal‘a Caneva kavmi vilâdet-i Resûl-i Kibriyâ'dan mükaddem sene 882 târîhinde İskender-i Kübrâ vefâtında bu kal‘ayı Caneva nâm kral-ı dâll Salsaliyân menhûsları havfinden bu kal‘a-i Balıklava'yı binâ edüp ismine lisân-ı Ciniviz’ce (---) (---) derler. Balığı vefret üzre olmak ile kavm-i Tatar Balıklağı dediler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Serdâr-ı mu‘azzam Gedik Ahmed Paşa bâ-i‘ânet-i Mengli Geray Hân ile cebren ve kahren Ciniviz Frengi elinden dest-i kahr ile feth edüp Ciniviz banı beğzâdesi Karadeniz'den gemileriyle Azağ'a firâr ederken donanma-i hümâyûnumuz deryâda Ciniviz banı beğzâdesine yetişüp gemileriyle anı da alup esîr etdiklerin Tatar tevârîhlerinde mufassalan tahrîr olunmuşdur.

Hâlâ bu kal‘a-i Balıklava Bâyezîd-i Velî tahrîri üzre Kefe eyâleti paşasının voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle Âl-i Osmân tarafından sadaka olunur şerîf kazâdır, Hân-ı âlî-kadrler kazâlarından değildir. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve kapukulu serdârı yokdur. Lâkin fetvâların yâ Kefe'den yâhûd Bâğçesarây müftîsinden alırlar. Ve bir hâkimi dahi gümrük emînidir kim azîm liman ve bender-i kadîm iskeledir. Bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır. Ve cümle yüz seksen aded kal‘a neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir liman içinde limanın cânib-i şarkîsinde evc-i âsumâna kat-ender-kat ser çekmiş yalçın kırmızı reng kayalar üzre şekl-i müselles eğri büğrü ve eniş yokuş Şeddâdî taş binâ bin hısn-ı hasîn bir kal‘a-i bâlâdır. Maşrık tarafı yalçın kırmızı kayaları eyle bâlâdır kim leb-i deryâdan tâ zirve-i a‘lâsına varınca bu kayaların kaddi beş yüz mi‘mâr arşını âlîdir kim Anapa dağlarıdır. Bu kûh-ı bâlâlar tâ Anatolu tarafında Sinop, ya‘nî Sınap dağlarından ve Rûmeli’nde Belgrad kayaları dağlarından üç yüz mîl ba‘îd yerlerden bu Balıklava dağları nümâyândır kim bu Balıklava’nın iç kal‘ası tâ ol serâmed kayaların zirve-i a‘lâsında bir kal‘a-i serâmeddir.

Bu kal‘adan âdem Bahr-i Siyâh'a nazar etse deryâda gezen gemiler sinek gibi görünür. Ve bu iç kal‘ada olan serâmed nârin kullesi tâ zirve-i a‘lâsında bahâr eyyâmlarından tâ rûz-ı kâsıma varınca altı ay bu iç kal‘a kullesi üzre on fitîlli kandîl çerâğdân yanar, zîrâ deryâda gezen gemiler bu kandîl fânûsu görüp bilirler kim Balıklava kal‘asıdır, andan doğrulup geldiklerinde Balıklağı limanına girüp selâmete dâhil olurlar. Ammâ rûz-ı kâsımdan sonra Karadeniz'de gemiler gezmek ihtimâlleri yokdur, zîrâ hakkâ ki Bahr-i Siyâh'dır.

Ve bu kal‘anın cirmi kâmil üç bin adımdır. Ammâ leb-i deryâya nâzır kayaları üzre kal‘a dîvârları yokdur, zîrâ ol tarafları *ne‘ûzü billâh* gayyâdır, ammâ yalın kat Şeddâdî taş dîvârdır. Ve cümle kırk aded çâr-kûşeli musanna‘ kulleleri ve dendân-ı bedenleri gâyet musanna‘ kal‘a-i zîbâdır kim içinde

üç kat bölme hisâr dîvârları var, birbirine geçilir kapuları ve handakları vardır. Aceb hikmetdir kim böyle serâmed kayalardan sular çıkup kal‘adan taşra âb-ı hayât uyûnlar akar. El-hâsıl bu kal‘aya bir cânibden aslâ zafer ***[121b]*** mümkin değildir. Ancak muhâsara ile alınır.

Ve bu kal‘anın poyraz cânibine nâzır iki kat bir demir kapusu var. Bu kapunun iç yüzünde cândan lezîz bir âb-ı hayât çeşme cârîdir. Ve bu kal‘anın etrâfında aslâ handakı yokdur ve olmak da muhâldır. Hattâ kapusu kemeri üzre Ciniviz keferesinin hattıyla târîhi var, zîrâ bu kal‘a zamân-ı Bâyezîd Hânî'de Ciniviz Frengi elinden feth olmuşdur.

Ve kal‘a içinde elli aded kiremitli neferâtların evleri vardır. Biri biri üzre kayalara yapışmış evlerin pencereleri cânib-i şimâle ve garbda limana nâzır pencereli hâne-i müfîd [ü] muhtasarlardır. Ammâ ol tarafda bir azîm kullesi liman ağzına nâzır olup anda şâhâne topları vardır kim cümle yigirmi pâre toplardır. Bu zikr olunan âsârlardan gayri derûn-ı kal‘ada aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâmdan bir nişân yokdur. Hemân kal‘a dizdârı kapu önünde neferâtlarıyla oturup nevbet bekler, ammâ ba‘zı zamân kal‘a kapusun berk edüp aşağı iskeleye gider.

Der-sıfat-ı eşkâl-i varoş-ı kal‘a-i Balıklağa

Bu kal‘adan aşağı taşra gidüp liman kenârında cümle iki mihrâblı biri câmi‘ ve bir mescidli ve iki mahalleli cümle iki yüz kiremit örtülü kayalar üzre ikişer üçer kat evlerdir. Çoğu tahtânîdir.

Ve cümle bir küçük hammâm ve cümle bir küçük hândır. Ve cümle seksen aded dükkânlardır. Ve yine leb-i deryâda gümrükhânedir. Ve cümle yetmiş aded Rûm keferesi evleridir. Ve taşlık zemîn olmak ile aslâ bâğ u bâğçesi yokdur. Ve bunda çeşmeler dahi yokdur âb-ı hayât kuyu suları nûş ederler. Ve latîf âb-ı nâb kaynak uyûnları vardır.

Ve limanı beş yüz pâre gemi alır sekiz rûzgâr-ı zorkârdan emîn liman-ı sâlimdir. Hattâ bu limanda dörd mevsim balıkları çıkar kim hisâb [u] kitâbın Hudâ bilür. Anıniçün Balıklava derler. Ve cümle halkının kârları balıkçılıkdır ve gemicilikdir. Ve ekseriyyâ kavmi ahıryan Laz tâ’ifesidir. Tatar kavmi bu kayalar arasında duramazlar.

Ammâ bu limana Karadeniz'den girüp çıkmak gâyet müşkildir, zîrâ liman boğazları daracıkdır. Karadeniz'den taşra gelirken değme re’îs-i mellâh-ı keştîbânlar boğaz ağzın bulamayup gemilerin paraladırlar. Hudâ hıfz ede. Bir garâ’ib ü acâ’ib liman dahi budur. Gûyâ bir çanak içindedir. Etrâfları evce peyveste olmuş yalçın kaya-yı gûnâ-gûnlardır.

Bu kal‘ayı dahi seyr ü temâşâ edüp Ak Mehemmed Paşa subaşısından ve gümrük emîninden harc-ı râhlarımız alup bu cezîreden yine gerüye avdet edüp üç bin adım gidüp,

Menzil-i Kadıköyü: Sâfî Tatar müselmânlarıdır. Bâğlı ve bâğçeli ve bir hammâmlı ve iki yüz kiremit örtülü ma‘mûr evli mu‘azzam köydür. Andan semt-i şimâle bir sâ‘at gidüp, **nehr-i Kazıklı Özek** üzre İslâm Geray ve Mehemmed Geray Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa’nın dörd göz taş cisrinden ubûr ederken bir sedd üzre bir namâzgâh mihrâbı üzre celî hat ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Âsaf-ı a‘zam Sefer Gâzî Ağa,

Himmetiyle bu cisr etdi binâ,

Hak murâdın hemîşe ede atâ,

Kabila’llâhu hayraküm târîh ola.

Andan şark tarafına **Kamara nâm köyleri** sağımızda bırağup bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Corguna: Kazıklı Özek nehri kenârında bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ve yüz elli aded kiremit örtülü bir câmi‘li ve bir hammâmlı ma‘mûr evlerdir. Bâhusûs hânemiz sâhibi Corgunalı Mustafa Ağa ve Ahmed Ağaların hânelerinde kulle-i azîminde demir kapuların önünde asma cisrleri var. Bu hânedân sâhibinin ni‘metleri âyende vü revendeye mebzûldür.

Andan semt-i şarka 4 sâ‘at dağlar ve dereler geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Menkûb-ı Kahkahâ-yı vilâyet-i Kırım

Bânîsi Ciniviz kefereleridir, ammâ fâtihi sene (---) târîhinde Bâyezîd Hân fethidir, be-dest-i Gedik Ahmed Paşa. Yedi kerre bu kal‘aya sefer edüp sekizincide yedi bin yeniçeri kırdırup feth etdiğiyçün Gedik Ahmed Paşa’nın sebeb-i şehâdeti bu kal‘a fethinde yeniçeri kırdır[d]ığiyçün olmuşdur.

"Zîrâ cânib-i erba‘ası feth olup ortada kalmış kal‘a alâ mehil muhâsara ile olmayup yürüyüş ile kullarım kırdırdın" deyü Gedik Paşa katl olunmuşdur.

Hâlâ Kefe eyâletinde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Yetmiş pâre nâhiye kurâlarıdır. Gayri hâkimleri yokdur. Ancak dizdârı ve on beş aded merd-i hisârları vardır, zîrâ Kırım'ın iç elidir.

Eşkâl-i kal‘ası: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir beyâz kayanın burnunda bir kal‘a-i bâlâdır kim bu kal‘a olduğu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi yigirmi bin adım ihâta eder bir düz çemenzâr ve lâle‘ızâr sahrâdır. Ve bu kayanın cânib-i etrâfı biner arşın çâh-ı cahîm dereleridir. Ve her tarafı altları kûh-ı Bî-sütûn gibi boşdur. Gûyâ bir mantar gibi beli ince yukarusu vâsi‘ halk olunmuş kaya üzre sahrâdır. Bir tarafından bu kal‘aya varılmak muhaldir, illâ kapusu yolundan tarafa varılsa mümkindir. Ammâ yedi kat burûc-ı akabeleri var kapulardan geçmeğe muhtâcdır kim her bir kapusu derbend-i calenderden nişân verir kapulardır. Hemân düşman oturduğu yerlerden aşağı taş yuvarlasa kifâyet eder, gayri top ve tüfeng atmak lâzım değildir. Hattâ bu kayadan yüksek cânib-i erba‘asında bâlâ kayalar yok iken hikmet-i Hudâ bu kaya üzre üç yerde âb-ı hayât çeşmesârlar ve su kaynakları vardır.

Ve kal‘ası bu kûh-ı bâlânın şark ***[122a]*** tarafında bir burunda vâki‘dir. Ancak bir kat kalın dîvâr çekilmişdir. Gayri kal‘alar gibi bu kal‘a dîvârında bedenler ve kulle-i bî-bedeller yokdur. Ve gayri uçurum yerlerinde dahi kal‘a dîvârları aslâ yokdur ve lâzım da değildir, zîrâ Yed-i Kudret ile bu kaya kal‘a halk olunmuşdur.

Ve cânib-i garba mekşûf bu uçurumda bir küçücük demir kapusu vardır, araba değil at bile gücile girir çıkar. Hîn-i fetihde cemî‘i kapukulu yeniçeriler bunda şehîd olmuşlardır.

Ve bu iç kal‘ada aslâ evler yokdur. Ancak taş kubbeli kenîseden bozma bir mescidi ve bir uzun kiremit örtülü evi var ve bir su kullesi var elli ayak nerdübân ile enilüp su alınır. Ve bu iç kal‘a kapusu üzre Ciniviz keferesinin hattıyla bu kal‘anın târîhi var. Dahi üstündeki çâr-kûşe kullede küffâr sarâyı imiş, hâlâ şimdi içinde cebehâne ve top ve tüfeng mühimmâtları durur.

Ve bu kal‘a cemî‘i zamânda makfûl durur, miftâhları dest-i dizdârdadır. İçinde aslâ âdem ve âdemî-zâd yokdur.

Ve bu iç kal‘a kapusundan cânib-i şarka yüz adım ba‘îd bir vâsi‘ü'l-(...) meydânda hemân Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i var, tarz-ı kadîm çatma kiremit örtülü minâresiz bir küçük câmi‘dir. Hattâ kapusu üzre çâr-kûşe burcunda celî hat ile târîhi budur:

Sâhibü'l-hayrât Sultân Bâyezîd,

Etmişidi bunda bir câmi‘ binâ,

Rûzgâr ile harâba müşrifin,

Gördü anı Cizyedâr Mehemmed Ağa,

Hak Te‘âlânın rızâsın gözleyüp,

Etdi ihyâ câmi‘i kıldı binâ,

Haşre dek ola ibâdet târîhi,

Mahz-ı lütfundan kabûl ede Hudâ.
Sene 1056.

Bu câmi‘in ancak bir kapusu var. Etrâfında hiç evler yokdur, hemân bir çemenzâr yerde ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Ammâ bu câmi‘den sehel aşağı bir müselmân mahallesi ve bir mescidi ve yüz aded kiremit örtülü hâneleri ve küçük hammâmı ve iki aded çeşmesi var, gayri imâret yokdur. Bu mahalden aşağı serâpâ yedi aded çufud mahallesidir. Ve cümle bin mikdârı kiremit örtülü Yahûdîlerin menhûshâne-i mahsûslarıdır kim murdâr ve mülevveslerdir.

Ve cümle seksen aded tabak dükkânları vardır. Cümle Yahûdîler güderi ve kösele işlerler. Kırım diyârında Menkûb köselesi meşhûrdur. Ve ancak iki aded kassâb dükkânı ve bir bozahânesi vardır. Ammâ cümle Yahûdîler Karâyî mezhebinde çufud-ı cuhûdlardır. Sâ’ir Yahûdîler bu mezhebde olan cuhûdları sevmezler. Ve ta‘âmlarında kaşer ve turfa nedir bilmezler. Her kimin ni‘meti olursa say yağlı da olsa ve siniri çıkmamış her ne gûne et olsa yerler. Meselâ bunlar Yahûdîlerin kızılbaşlarıdır ve rûz-ı mahşer günü bunlar kızılbaşa binmezler, ammâ öbür İsrâ’ilî çufudlar yevm-i mahşerde(ki) kızılbaşa binerler derler. Mısra‘:

Râfizî rûz-ı kıyâmet har buved zîr-i Yehûd.

demişler.

Ammâ bu çufudlar gerçi İsrâ’ilî ve Mûsevîlerdir, Tevrât ve Zebûr okurlar, ammâ aslâ çufud lisânı bilmezler, cümle Tatarca kelimât ederler. Ve cümle mor çukadan Tatar kalpağı geyerler, şapka geymezler. Ve gâyet mahbûbları çokdur, zîrâ bu Menkûb’un âb [u] hevâsının letâfetinden Yahûdî piçelerin reng-i rûyları humret üzre marâlî ve gazâlî gözlü kırmızı yüzlü ve şîrîn sözlü gulâmları olur. Hattâ Kırım diyârının muğlim mahbûb dostları bunda gelüp gulâmpârelik ederler. Hattâ bir sefîh-i mühmel ü cühmel sayyâd-ı gulâm bu ebyâtı terennüm etmiş. Beyt-i mâlâ-ya‘nî:

Bir Yahûdî pîçeye dîn aşkına zerk eyledim,

Âferîmler eyleyüp şeytân tahsîn eyledi,

demiş, bed kârı gibi necis yemiş.

Ammâ bu taşra kaya kal‘anın iki aded kapusu var, biri bu çufudların küçük kapusudur kim cânib-i şimâle meftûhdur, yüklü at giremez. Andan taşra cümle dahi tabbağ dükkânlarıdır. Ve bir kapusu dahi

taraf-ı şarkda iç kal‘a altında müslimler kapusudur kim yalçın kayaları kesüp yol etmişlerdir. Ve bu yoldan içeri bir küffâr kenîsesi var. Kapusu üzre çâr-kûşe beyâz mermerden cesediyle bir at üzre eli mızraklı bir âdem atının ayağı altında bir ejde[r]hâyı öldürmüş şekilli taşdan oyulmuş bir tasvîrdir kim gûyâ sihr-i i‘câzdır.

Ve bu kal‘anın enderûn [u] bîrûnunda niçe bin gûne mağâralar var kim gören âdem hayrân kalır, ammâ cümle Kırım vilâyeti halkının zî-kıymet mâlları bu Menkûb kal‘asındaki gârlarda mahfûzdur, zîrâ bu kal‘a rub‘-ı meskûnda ne Mardin'e ve ne Şebinkarahisâr'ına ve ne Van'a ve ne İmâdiyye'ye ve ne Dühek'e ve ne Akra'ya ve ne Acem'de Malu’ya ve ne Kahkahâ'ya ve ne Zübdâniye'[ye] ve ne Şıkıf kal‘asına ve ne diyâr-ı Mora'da Benefşe kal‘asına ve ne Afyonkarahisârı'na ve ne Amık kal‘asına el-hâsıl bu zikr etdiğimiz kal‘aların birine dahi bu Menkûb kal‘ası benzemek ihtimâli yokdur, zîrâ mezkûr kal‘aların [her] birinin birer gûne kubhu vardır, ammâ bunun içinde zahîresi oldukdan sonra Silifke sancağında Ermenak kal‘asına mânend bir kal‘a-i Menkûb'dur. Anıniçün müv[erri]hân-ı Cingiziyân bu kirmâna Kahkahâ-yı Kırım demişler, Hudâ hıfz-ı emânda ede, zîrâ bu hemân Yed-i Kudret ile kal‘a içün halk olunmuşdur. Bunu görmeyen cihânda bir kal‘a temâşâ ***[122b]*** etdim, demesin.

Ve cânib-i erba‘ası kayalarında şâhîn ve zağanos ve (...) ve balaban ve devlingeç ve miski kartallar âşiyânlar etmişler. Hattâ aşağı derelerinde bir âdem bir na‘ra haykırsa kayaları nîm sâ‘at sâ‘ika gibi gürül gürül gürleyüp âdeme dehşet hâsıl olur. Hattâ Kırım vilâyeti feth olup yedi yıl bu kal‘a dest-i küffârda kalup Gedik Ahmed Paşa bu kadar asker kırdır[dı]ğiyçün kendüsü dahi gazab-ı şehriyârî ile şehîd olduğundan bu kal‘aya Menkûb dediler, ammâ lisân-ı Kırı[m]'da ismi (---) dir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘a-i bî-misâli dahi seyr [ü] temâşâ edüp semt-i şimâle Cuhûd kapusundan yokuş aşağı enüp bir vâsi‘ derede gidüp,

Karye-i Koca salâsı

Bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve yüz aded kiremit örtülü müselmân evli bâğlı ve bâğçeli ve bir âb-ı hayât dereli iki yalçın kayalı dere mâbeyninde bir ma‘mûr köydür.

Andan yine ol dere içre bir sâ‘at şimâle gidüp,

Menzil-i karye-i Süren-i bâğ-ı İremezât

Nehr-i Kazıklı Özek kenârında bir bâğ-ı Merâm misilli köydür kim Mehemmed Geray Hân'ın anda bir sarây-ı azîmi var. Gûnâ-gûn kasr-ı Havarnaklar ve müzehheb kâşâneler var kim gûyâ her biri birer gûne nakş-ı nigârhâne-i Çîndir. Eğer bu bâğ-ı cinâne nüzhet-âbâdların mâ-vaka‘ı üzre ta‘rîf ü tavsîf etsem bir tomar-ı dırâz olur. Hudâ-yı Lem-yezel sâhibine mübârek ede. Hattâ bu du‘âya münâsib bir ebyât hâtıra hutûr edüp rûy-ı dîvâra tahrîr etdim. Beyt:

Sâhibine mübârek ede Hudâ,

Tavvelallâhu ömrehu ebedâ.

deyüp bir gece mihmân olup bostân [u] gülistânları içre cârî âb-ı revânları kenârındaki maksûrelerde niçe hezârın hezârân asvât-ı hazînlerin istimâ‘ etmeden kesb-i hevâ-yı tarâvet peydâ edüp ertesi cânib-i şarka 3 sâ‘at ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Gevherkirmân

Ammâ lisân-ı Ciniviz Frenginde ismi Bonmay'dır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Âl-i Cingiziyân'dan Cuci Hân Mâhân diyârından gelüp ibtidâ Kırım sâhibi oldukda Ciniviz Frengi elinden bu kal‘ayı feth edüp ulemâ-yı Tatar bu kal‘anın ismine Gevherkirmâ[n] dediler. Hakîkatü'l-hâl ol asırda cümle der-i dîvârlarında ve kal‘a dervezelerinde zî-kıymet cevâhir taşları zer-feşân etmişler bir kal‘a imiş. Tatar eline girdikden sonra su’âl ne lâzım, cevâhir mi kalır, ammâ hâlâ zer-efşân yerleri zâhir ü bâhirdir. Yine bir kerre küffâr-ı Ciniviz bu kal‘aya istîlâ edüp sene (---) târîhinde Mengli Geray Hân dest-i Ciniviz'den Gedik Ahmed Paşa i‘ânetiyle feth edüp Kırım hânlarına tahtgâh-ı evvel bu kal‘adır. Ol asırda gâyet amâr olup içinde güzîde askeri var imiş.

Ammâ bu kal‘a aşağı eski Salâcık kal‘asının üstünde bu kal‘a evc-i âsumâna su‘ûd etmiş bir kırmızı yalçın kaya üzre şekl-i bâdemî bir kudret kal‘asıdır kim cirmi sekiz bin adım bir kayadır. Cânib-i erba‘asında aslâ kal‘a dîvârı yokdur, zîrâ her tarafı biner arşın şâhîn ve kartal yuvalı kuş tırnağı ilinmez kayalardır kim aşağısı çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir uçurumlardır.

Ammâ bu kayanın kıblesi tarafında bir uçurumdan bir uçurum yakasına varınca küffâr zamânı üstâd-ı kûhkenler seng-i hârâ kayaları kesüp bir çâh-ı amîk handak-ı azîm kesüp handakın iç yüzüne bir Şeddâdî kârgîr binâ yüz arşın tûlu bir dîvâr çeküp üç kulle-i azîm ihdâs etmiş ve orta kullede bir demir kal‘a kapusu etmiş. Kıble tarafındaki dağlara bu kapudan gidilir.

Ve bu kapudan içeri üç yüz adım semt-i şimâle gidüp yine bir uçurum dereden bir uçuruma varınca aykırı bir kat kal‘a dîvârı dahi çekmiş. Bu dîvârda dahi üç aded kulle-i azîmler edüp yine orta kullede bir ağaç kanatlı kapusu var.

Bu mezkûr iki dîvârların mâbeyninde iki yüz kırmızı kiremit örtülü çufud evleri var. Ve bu iki kat dîvârdan gayri yerde mebnî aslâ kal‘a dîvârları yokdur. Cümle her cânib-i etrâfları yalçın uçurum kayalardır kim *el-iyâzu billâh* âdem aşağı bakmağa zehresi çâk âkıbet yeri hâk olur, ammâ aşağı bakmayan bî-bâk ü bî-pervâ olur.

Ve kıbleye yakın ferkadân yıldızı tarafına bir küçük demir kapusu dahi var. Ana kal‘a evlerinden yüz ayak kesme kaya taş nerdübân ile enilir yoldur. Ve bu yolun iki cânibleri kesme mağâralardır kim anda fakîrü'l-hâl Yahûdîler sâkin olurlar.

Ve bu kal‘a içre cümle bin beş yüz otuz aded kiremit örtülü kârgîr binâlı mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr çufud evleri vardır. Aslâ müselmânlar yokdur. Hattâ kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları ve kapucuları cümle Yahûdîlerdir. Kal‘a kapuları mâbeynlerinde âlât-ı harb silâhlar çokdur, ammâ bu silâhları kullanmağa çufudların yürekleri yokdur. Anıniçün bu kal‘aya çufud kal‘ası derler, ammâ ismi Gevherkirmân'dır, ammâ topları ve tüfengleri yokdur, zîrâ kavm-i çufudlar top ve tüfeng atmak değil sadâsı işitmeğe yürekleri yokdur.

Hakkâ ki bir diyârda böyle çufud kal‘ası yokdur. Vilâyet-i Kırım'ın ***[123a]*** ve Bâğçesarây'ın cemî‘i ehl-i dükkân cuhûdları ve ankâ Yahûdî bâzergânları bu Çufud kal‘asında ve Menkûb kal‘asında olup her sabâh bu kal‘adan yokuş aşağı enüp bir sâ‘atde Bâğçesarây'da dükkânlarına varup gelirler. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asındaki kayalara cuhûdlar niçe kerre yüz bin kayaları dağlar gibi yığmışlar. Hîn-i muhâsarada (...) düşmana kayalardan aşağı el kayaları atalar, zîrâ ön son tüfeng ve top atamazlar.

Ve bu kal‘a içinde selef hânlarından Gâzî el-Hacı Geray Hân tarz-ı kadîm bir câmi‘ binâ etmiş. Kapusu üzre celî hat ile târîhi böyledir. Târîh:

Benâ hâze'l-mescide'l-mübârek es-sultânu'l-a‘zam ve hâkânu'l-mu‘azzam mevlâ mülûki'l-Arab ve'l-Acem, es-Sultân Hacı Geray Hân bin Gıyâseddîn Hân bin

Erdoğmır(?) Hân ammere ve ebbede devletehu, Sene tis'a ve hamsîn [ve] semâne mi'e.

deyü tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu fakîr câmi' çufudlar içre kalmak ile dâ'imâ kapusu makfûl durur. Müslim cemâ'atden nâm [u] nişânı yokdur.

Hattâ bu kal'ada aslâ çârsû-yı bâzâr dükkânları ve hân ve hammâmları ve bâğ u bâğçeleri ve suları yokdur. Cümle suları aşağı Hacı derelerinden eşeklerle kal'aya su taşırlar. Zamân-ı kadîmde ma'mûr sarnıçları var imiş, hâlâ mu'attaldır.

Ve bu kal'ada hân esîrlerinin zindânı var kim cihânda böyle bir dâ[r-ı] cahîm sicni yokdur, meğer Tımışvar eyâletinde Solmoş kal'ası zindânı yâhûd kâfir elinde Yanık kal'ası zindânı ola, ammâ bu Çufud kal'ası zindânından halâs bir vecih ile mümkin değildir, illâ tâbût ile çıkup halâs ola. Tâ bu mertebe zindân-ı sicn-i cahîmdir.

Der-beyân-ı sun'-ı Hudâ-yı Cenâb-ı Bârî

Bâlâda zikri sebkat edüp neberd-i azîmi tahrîr olunan Maskov kralı vilâyetinde ceng-i azîm edüp Şeremet Vezîr'in üç kerre yüz bin cünûd-ı cünübün kırup esîr edüp bizzât Şeremet Vezîr'i ve yetmiş aded beğzâdeleri ve yedi yüz aded hatmanları ve kapudanları yüz bin kâfir ile esîr edüp Kırım şehrine gitdiğimizde Şeremet Vezîr'i Mehemmed Geray Hân efendimiz bu Çufud kal'asındaki zindâna haps edüp ayağına yetmiş vukıyye demir neybe urup mahpûs etdi.

Ba'dehu Hân'a üç bin kîse nukrad hazîne verüp halâs olmak ümniyyesinde olup ricâ eder. Mehemmed Geray Hân rızâ vermeyüp haps-i ebed kalacağın mukarrer bilüp zindân-ı calenderde kalınca hemân dâğ-ı derûnundan henüz beş altı aylık kundakdaki ma'sûmun anası koynundan alup bu Çufud kal'ası zindânı bâdgîrinden aşağı firladup ma'sûmun atar.

Takdîr-i Hudâ ma'sûm-ı pâk kundağının yüz kulaç kayalardan aşağı kuş gibi uçup enerken hemân kayalarda âşiyân etmiş miski kartallar ve karakuşlar bu ma'sûmu bir şikâr sanup yuvalarından bu ma'sûma süzülüp minkâr ururlar.

Bu kuşlar ma'sûmu keşâ-keş yuvalarına götürmeğe çalışarak birbirleriyle döğüşüp birbirlerin nahçirleyerek ma'sûmun kundağın âşiyânelerine çıkaramayup bir murğ-ı ukâbın minkârında ma'sûm kalup âhır-ı kâr kundağı kayaların dibinde hân-ı âlîşânlara mahsûs Aşlama bâğının ağaçları dalları üzre murğ-ı zeyrek ma'sûmun kundağın bırağup ukâb kuşu âşiyânına pervâz edüp gider.

Ma'sûm-ı pâk kundağıyla ağaçların nihâlleri üzre kalup bir zamândan sonra ma'sûm feza' u çeza'a başlar. Bir yanından anası yukaru zindân bacasından âh u vâveylâya başlar.

Hikmet-i Bârî yârî kılup Aşlama nâm bâğın bâğbânları bâğ-ı İrem içre seyerân u deverân ederek görseler kim bir dıraht-ı müntehânın tâze nihâlleri üzre bir nâ-resîde ma'sûm sadâsı gelir.

Derhâl bâğbânın bir cüst ü çâpüğü şecer-i bâlânın zirve-i a'lâsına çıkup lütf ile ma'sûmun kundağın alup Mehemmed Hân huzûruna getirüp ahvâl-i serencâm-ı ma'sûmı bir bir takrîr etdiklerinde hemân Hân-ı âlî-kadr-i tîz-fehm-i sâhib-i tab',

"Bu ma'sûm gulâmın ismi Necâtî olsun" buyurup tayalara verüp perveriş ederek kemâlin bulup bir pençe-i âfitâb mehtâb gulâm-ı reşîd oldu. Hudâ'ya ayândır kim böyle olmuşdur.

İmdi azîzim, Feyyâz-ı Mutlak-ı Bârî yârî kıldıkda kulların böyle ukâb kuşları pençesiyle halâs eder, *ve's-selâm.*

Bu hakîr-i ahkar dahi mezkûr zindânı temâşâ edüp Şeremet Ban'a buluşup vâfir kelimât etdim,

"Elbette ben bundan halâs olup Kırım vilâyetin yere berâber ederim" demeden gayri bir kelâm

söylemezdi.

Ba‘dehu bu Çufud kal‘asından aşağı hânların Aşlama bâğı yolu ile veyâhûd çeşme yoluyla Eski Salacığa gider yokuş aşağı dörd bin adımdır kim hakîr yokuşu piyâde enüp hisâb etdim. Ve iki bin adımı mahallinde çeşmeler kurbunda,

Ziyâretgâh-ı azîm eş-Şeyh Mansûr-ı Medenî: Hazret-i Risâlet’in sahâbe-i kirâmlarındandır. Hattâ Akkirmân cenginde Salsal la‘înin ok zahmıyla şehîd etdiği Mâlik Eşter hazretlerin bu Şeyh Mansûr hazretleri gasl edüp Kırım Bâğçesarâyı şehri hâricinde Eski Yurd nâm yerde Mâlik Eşter’i defn etmişdir. Ba‘dehu Şeyh Mansûr hazretleri bu kal‘a cenginde şehîd olup bu çeşmeler ***[123b]*** mahallinde defn etmişlerdir. Hâlâ âsâr-ı binâ-yı mu‘azzamlarla âsitânesi ma‘lûm bir ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Andan aşağı cânib-i garba kayalar arasında gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm kal‘a-i Eski Salâcık

Bi-kavli müverrihân-ı Âl-i Cingiziyân ibtidâ kavm-i Tatar bu Kırım memleketine Ciniviz keferesi elinden mâlik olan sene (---) târîhinde Cuci Hân ve Ertoğmır Hân ile kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr kavimleri bu cezîre-i Kırım'a eye çıkup vâdî-i Kırım'ı geşt [ü] güzâr ederek bir mahalde bir cây-ı menâs beğenmeyüp illâ bu Eski Salâcık deresin kendülere münâsib görüp küffâr havfinden bu dere içinde bu Eski Salâcık kal‘asın yasayup ba‘dehu ensesindeki kayalar üzre mezkûr kal‘a-i Gevherkirmân'ı, ya‘nî Çufud kal‘asın Ciniviz elinden feth ederler, ammâ bu Eski Salâcık burnundan hazz edüp şarkdan garb tarafına dörd bin adım enli bir dere içinin iki başlarında ve iki câniblerindeki yalçın kayalar evc-i âsumâna berâber serâmed kayalar olup cümle kayaların altları kûh-ı Bî-sütûn gibi boş olup mağâra mağâra inler ve üzerleri şâhîn ve zağanos yuvalı kızıl kayalar olup aslâ bir tarafdan düşman enüp çıkmak mümkin olmaduğun Cuci Hân ve Ertoğmır Hân bilüp bu dereyi kendülere cây-ı amân bulup bu derenin iki başları daracık olan yerlerine iki başında kayadan kayaya dere ağzına kal‘a dîvârları çekmişler ve birer ağaç kapu yasamışlar. Hâlâ ol kapular durur.

Ve bu kapulardan gayri yerden bu dere içre kuş uçmaz. Ve bu kayaların arasında âb-ı hayât Aşlama suyu cereyân eder. İbtidâ bu uyûn-ı câriyenin matla‘ı yine bu mahalde kayalardan hurûc edüp hânların Aşlama bâğ-ı İremi içinde niçe hav[z] u şâzrevânlardan geçüp bâğ-ı Merâmı saky edüp dahi aşağı Salâcık mahalleleri içinde niçe âsiyâb-ı mâları deverân etdirüp andan aşağı Eski Bâğçesarây’ı şehri derelerinden cereyân ederken bu ayna Çürüksu derler, gâyet müsta‘mel sudur içilmez.

Ve bu Salâcık'da bu nehrin iki cânibi sâfî bâğ u bâğçeler ile ârâste ve gûnâ-gûn hânedânlar ile pîrâste olmuş bir şehr-i atîkdir kim cümle üç bin aded kırmızı kiremit örtülü musanna‘ baca-i serâmedli ve cümle kârgîr binâ taş dîvârlı mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ve tarz-ı kadîm odalardır. Ve niçe yüz aded hücreleri kayalar altındaki mağâralar içindedir. Mâh-ı Temmûz'da bu gârlardaki evler gâyet serdâb olup eyyâm-ı şitâda ıssı olur mağâralardır.

Ve cümle beş mahalle ve beş mihrâbdır kim beş mihrâbında dahi beş aded tarz-ı kadîm minâreler vardır, ammâ bu şehirde aslâ dükkân ve hân u hammâmlar yokdur, zîrâ Bâğçesarây şehri bu şehre muttasıldır.

Ve mâ-tekaddem bu Eski Salâcık şehr-i kadîm iken niçe hân ve câmi‘ ve hammâm ve medreseler var imiş. Hâlâ Mengli Geray Hân'ın medrese-i azîmi ma‘mûr kalup bâb-ı âlîsi üzre celî hatt-ı Musta‘sımî üzre târîhi budur:

Emere hâzihi binâe'l-medreseti bi-avnillâhi'l-Meliki'l-Mennân, Mengli Geray Hân bin el-Hacı Geray Hân halledallâhu mülkehû ilâ inkırâzı'd-devrân, sene 956.

merkûmdur.

Ve bu medreseye muttasıl bir latîf hammâm-ı rûşinâ kalup âb [u] hevâsı ve binâsı dahi latîfdir. Ve bu hammâma karşu yol aşırı,

Sarây-ı kadîm Cuci Geray Hân: Mâ-tekaddem hân-ı süluflar(?) bu hânedânda olurlarmış. Hâlâ çâr-kûşe bir kârgîr binâ bir küçük kal'acıkdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi iki yüz adımdır. Etrâfında dört aded kulleleri ve garba nâzır bir demir kapusu var, içinde iki aded alçacık minâreli bir câmi'i var, ammâ minâresi küçücük olmak ile âdem sığmaz ve ezân okunmaz.

Ve bu sarâyın yol üzre âlîce bir adâlet köşkü var, anda hânlar görinüş edüp dîvân edermiş kim tahta örtülü ve sâfî altun alemli bir köşkdür. Ve hâlâ bu sarâyda cebehâneden gayri bir şey yokdur, ammâ hânlara müte'allık eşyâlar çokdur. Dâ'imâ kapusu makfûl durur. Hattâ bâb-ı musanna'ı üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Bu mübârek sâ'at içinde bi-avn-i Müste'ân,
Kıldı âbâdânda bir devlet sarâyın bu zamân,
Şâh evlâd u elini şîb ü zafer-peyker livâ,
Âl-i Cingiz, ya'nî kim Sâhib Geray-ı ohsan(?),
Zâhir oldu çünki Hicretden tokuz yüz kırk iki,
Anda hatm oldu muhakkak bu mu'allâ sâyebân.
Sene 942.

Ve medrese-i Sâhib Geray Hân'a selef hânlarının türbe-i pür-envârları anda sivri sivri kubbeler içinde âsûde olan pâdişâhları inşâallâh mahalliyle tahrîr ederiz.

Ve bu şehr-i Eksi Salâcık'ın üst yanında cânib-i şarkda mezkûr Çufud kal'ası kayaları dibinde bâğ-ı İrem-misâl olan Aşlama bâğında kadıasker-i vilâyet-i Kırım olan Murtazâ Alî Efendi ile ziyâfete gidüp bu bâğ-ı Merâm'da aceb zevk u safâlar edüp seyr [ü] temâşâ etdim.

Der-sitâyiş-i bâğ-ı hadîka-i ravza-i Rıdvân-ı Aşlama

Cümle hânlar ve hânzâdeler ve sultânlar ve biyim ü bükeçler bu ***[124a]*** bâğ-ı cinînde zevk u safâlar ederler. Böyle bir bâğ-ı Aspuzu'dur kim bâğ-ı behişt gülistânları içre köşe be-köşe cârî âb-ı revânları kenârında olan maksûrelerde meks eden hânlar cânânlarıyla sohbet-i hâssu'l-hâssında iken bülbüllerin nağamât-ı hoş-elhânların istimâ' edenler, rûh-efzâ safâlar edüp dem be-dem ayş [u] işret ederler. Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim bunda bir sâ'at teferrüc eden elbette gamm u gussa endûhu ferâmûş edüp sürûr-ı şâdımânda olur. Her hân-ı âlîşânların bu bâğ-ı hıyâbân içre birer semtde gûnâ-gûn müzehheb ve münakkaş ibret-nümâ maksûreler ve kâhları ve müte'addid kâ'a ve hücreleri var kim gûyâ her biri birer kârhâne-i fağfûr-ı Çîndir. Ve her hânların gûnâ-gûn aşren fe-aşr havzları ve fiskiyye ve şâzrevânları ve kasr-ı Havarnakları var kim ilm-i mi'mârîye mâlik olanlar gördükde engüşt ber-dehen edüp aklı perîşân olur.

Bunda olan dıraht-ı meyvedârlar Kırım'da değil gayri büldânlarda yokdur. Ve ol kadar meyve-i âbdârları çokdur kim sâ'ir şehirlere meyvelerinden hedâyâ içün götürürler. On fersah yerde gitse yine fevâkihelerinin halâvet [ü] letâfetleri bâkîdir. Ve atvel-i eyyâmda meyvesinin lezzetine kat'â tağayyur

gelmez, zîrâ hevâsı latîf yerde hâsıl olmuş müsmirâtlardır.

Ve cemî‘i vilâyetlerden hânlara hedâyâ gelen şükûfe-i hezâr-gûnların râyiha-i tayyibeleri âdemin dimâğların mu‘attar eder. Husûsan Anatolu'da Bakrazbeli müşk-i Rûmî soğanları ve Tarabefzûn karanfîllerinin kanırtmaçları ve İslâmbol'un zerrîni ve Monla Çelebi'nin ablak lâlesi ve Çelebi Cüce'nin filandıra lâlesi ve Kâğızhâne lâlesi ve gûnâ-gûn şakâyık-ı nu‘mânîler ve İstanköy sünbülleri ve niçe yüz bin gûne hedâyâ gelen çiçek soğanlarının şükûfeleri bu bâğ-ı kûhistân içre zeyn olup görenler ve bu bâğ içre girenler gûyâ cennet-i huld-i berîne girdik zann ederler. Ammâ vakt-i bahârda her dıraht-ı meyvedârın şükûfeleri küşâde olup erik ve elma ve emrûd ve kiras [ve] vişne çiçekleri kaçan küşâde olduğu mahalde âdem râyiha-i tayyibelerinden sermest olup bu bâğ-ı İremezâtü'l-ımâd gûyâ fânî cihânın Firdevs-i berîn-misâli olur. Ammâ bu hıyâbân-ı latîf bu Mehemmed Geray Hân asrında böyle müzeyyen olmuşdur, zîrâ bir sâhib-i tab‘ ve bir sâhib-i cûd-ı keremkârî hân-ı âlîşândır.

Ve gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyesinde gûnâ-gûn çemenzâr u lâlezâr nişîmen soffalarda selsebîllerden uyûn-ı câriye cereyân edüp niçe yüz yerde fevvârelerden âb-ı nâblar dıraht-ı müntehâların berk-i bârlarına pertâb edüp her dırahtdan bârân-ı rahmet gibi şâzrevânların suları cereyân eder. Ve her diyârın üstâd-ı kâmilleri bu diyâra gelüp ve niçe bin üsârâ-yı zû-fünûn Cemşîdler arz-ı ma‘rifet içün bu bâğ içre gûnâ-gûn alâmetler ihtirâ‘ etmişler. Hakkâ ki bu bâğ-ı Aşlama'da olan musanna‘ âsârlar meğer belde-i Tayyibe, ya‘nî Kostantiniyye şehri olan İslâmbol'umuzda ola.

Ammâ cümleden musanna‘ zikr olunacak maksûrelerin târîhlerin beyân eder

Evvelâ Bahâdır Geray Hân efendimizin kasr-ı ibret-nümâsının târîhidir

Bir tâk-ı hoş-nümâdır,

Tâm olsa hem-sezâdır,
İtmâmına revâdır,
Târîhi kasr-ı hûbân. Sene 1049.

Andan kasr-ı Mehemmed Geray Hân efendimizin târîhidir:

Nedir dedi Rızâyî ana târîh,

Dedik nâmına kasr-ı cennet-âbâd.
Sene 1052.

Bu dahi Mehemmed Geray Hân kâhının bir musanna‘ târîhidir:

Hisâb-ı sâl-i binâyeş su'âl kerd dilem,

Hıred be-güft ki târîh-i kasr-ı şehinşâh.
Sene 1052.

Diğer târîh-i kasr-ı Mehemmed Hân:

Binâ-yı Mehemmed Geray Hân bigû,

Binâ-yı târîh-i âbâdeş.
Sene (---)

Diğer târîh-i zîbâ:
Eltâf-ı hudâvendî Kadrî'yi edüp gûyâ,

Târîhini bu kasrın rindâne düşürdü gör.
Sene (---).

Netîce-i merâm bu bâğ-ı Merâm'ın imâretleri târîhlerin ve niçe gûne musanna‘ âsâr-ı binâların ta‘rîf ü tavsîf etsek mecmû‘a-i müsevvedâtımızı tas[h]iha geçirmeğe ve sâ’ir diyârları seyâhat etmeğe mâni‘ olur. El-hâsıl diyâr-ı Kırım'da böyle bir teferrücgâh mesîregâh koyah hıyâbân-ı Acem gibi bir İrem olmazdır. Hudâ inkırâzu'd-devrân ma‘mûr u müzeyyen âbâdân ede.

Ba‘dehu bu ednâ kemter bu ravzada gûnâ-gûn zevkler edüp **Eski Salâ şehri** içinden geçdik. Eski Salâ demeden murâd ibtidâ bu cezîre-i Kırım'da Cum‘a salâsı bunda tilâvet olunduğiyçün Eski Salâ şehri derler. Bu şehri geçerken garb tarafında bâğ u bâğçelerden ve bu Eski Salâ'nın iki cânibinde olan yalçın kayalardaki gârları seyr ederek Salâ kapusundan taşra çıkınca hemân,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve tahtgâh-ı kadîm ve güzîde-i şehr-i Kırım, ya‘nî dâr-ı gâziyân-ı kân-ı Geray misl-i İremezât Bâğçesarây *[124b]*

Kavm-i Tatar'ın müverrihleri kavilleri üzre ibtidâ fâtih-i Kırım Eski Salâcık yurdunda sâkin olarak Mâhân ve Ahlât ve Kirmân ve Yesev şehirlerinden ve Kazan ve Ejderhân ve Sarây ülkelerinden Kırım'a Tatarlar gelerek tenâsül bularak Eski Yurda sığmayup bu Bâğçesarây yurdunda tavattun edüp büsbütün Kırım cezîresine dest-i bâzûlarıyla müstevlî olup ancak leb-i deryâda Ciniviz kefereleri kal‘alarında kalup kirmânlarından taşra küffârın çıkmağa iktidârları olmadığından vilâyetlerine kaht [u] galâ olur. Andan zirâ‘at ile geçinen Tatar tâ’ifelerine {kâfirler} mürâca‘at edüp mâl-ı firâvânlar verüp kavm-i Tatar'dan gılâl alarak kavm-i Tatar ankâ olup bu Bâğçesarây'ı âbâdân ederler. *Ammerehu’llâhu te‘âlâ ilâ inkırâzı'd-devrân.*

İmdi Bâğçesarây'ın ibtidâ amârına bâ‘is fâtih-i cezîre-i Kırım Cuci Hân ve Ertoğmır Hân olmuşlardır. Bu şehir dahi Eski Salâcık deresi içinden aşağı enen derenin iki yanında vâki‘ olup Salâcık kapusundan tâ Eski Yurd kenârına varınca bu Bâğçesarây'ın şarkdan garba tûlu kâmil sekiz bin germe yiğit adımıdır. Yohsa bir yalı âdemi adımı değildir. Bir yalı adımıyla kâmil bir fersah tûllu bir şehr-i zîbâdır. Bir fersah on iki bin adımdır, ammâ zinde levendât hatvesiyle sekiz bin adım Bâğçesarây şehridir. Pravadi şehri gibi iki cânibi yalçın kayalı bir vâsi‘ dere içine düşmüş bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i azîmdir.

Bunun dahi iki cânibindeki kayalarda bi-emrillâhi te‘âlâ at gibi ve fîl ve deve ve gemi gibi halk olunmuş acîb ü garîb ve mehîb mağâralı kayalar vardır. Bu kayaların ba‘zı yerleri topraklı bayırlardır.

Ancak bu derenin cânib-i şarkîsinde Eski Salâcık yolu ve taraf-ı garbında Eski Yurd yolu ve şimâlinde Akmescid yolu ve cenûbunda Gözlev kal‘ası yolu var. Bu dörd yoldan gayri Bâğçesarây'a şâhrâh yollar yokdur, ammâ kayalardan keçi gibi tırmanır piyâde yolları elbette çokdur, ammâ gayri yerleri gâyet sarpdır. Ve dörd tarafdan gelen yolların tâ kayaları bâğına gelmeyince aşağı dere içinde

Bâğçesarây şehri görünmez.

Ve bu şehre Sarây demesinin bir aslı dahi ibtidâ Cuci Hân diyâr-ı Mesköv'de nehr-i Edil kenârındaki Sarây şehrinden gelüp bu şehri amâr edüp nâmına Bâğçesarây dediler. Ve bu şehrin tâ ortasındaki cereyân eden Salâcık şehrinden gelen Aşlama suyu gâyet müsta‘mel su olduğundan Çürüksu derler. Niçe değirmenleri deverân etdirüp ve niçe bin muzahrafât kâzûrâtları götürüp şehrin cânib-i garbî aşağısında cebehânelere ve niçe âsiyâb-ı mâlara ve niçe müşebbek bostânlara uğrayup Eski Yurd'a gider. Ba‘dehu andan aşağı nehr-i Kaçı’ya mahlût olur.

Bu Çürüksu üzre şehrin içinde kırk üç yerde taş ve ağaç cisirlerle şehrin bir yanından bir yanına geçilüp bu şehrin yemîn ü yesârında kat-ender-kat tahtânî ve fevkânî cümle kârgîr binâlı ve serâpâ la‘lgûn kırmızı kiremit örtülü bayırlara ve kayaların dibine varınca bâğlı ve bâğçeli {hânedânlardır}.

Evsâf-ı sarây-ı a‘yân-ı hân-ı hânân

Cümle dörd bin beş yüz kiremitli ve taş dîvârlı ve serv gibi serâmed bacalı ve musanna‘ dervezeli sarây-ı azîmlerdir. Cümleden şehrin içinden cereyân eden Çürüksu’yun cânib-i cenûbunda hân-ı âlîşânlar sarâyının görünüşü vardır.

Sitâyiş-i Görünüş sarây-ı âlîşân

Bu şehr-i Bâğçesarây bir vâsi‘ dere içi olmak ile gerçi Cuci Hân bunda sâkin olmuşdur, ammâ hemân mücâhidün fî-sebîlillâh olup şehrin amârına mukayyed olmayup oluruyla geçinmiş, ammâ sene (---) târîhinde Sâhib Geray Hân sâhib-zuhûr olup ulu azîmü’ş-şân pâdişâh-ı devrân olup Salâcık deresindeki gibi gayyâ deresinde oturmağı cemî‘i düşmandan âr edüp ejder-i heft-ser gibi Salâcık dereleri gârından çıkup bu Bâğçesarây'ı mesken [ü] me’vâ edinmeği murâd edinüp yedi yılda bu Bâğçesarây'ın Görünüş sarâyın itmâm eder.

Bu sarây-ı behişt-âsâya âdem im‘ân-ı nazar ile nazar etse dem-beste ve vâlih [ü] hayrân olur. Gerçi evsâfında cemî‘i vassâfların lisânları lâldir, ammâ bu hakîr-i pür-taksîr alâ kadri'l-istitâ‘a deryâda katre ve güneşde zerre kadar kilk-i cevâhir-nisârımızla sehel ta‘rîf ü tavsîfe şürû‘ edelim.

Evvelâ bu sarây-ı dilküşânın cânib-i erba‘ası bâğ-ı İremler olduğiyçün Bâğçesarây'dır. Cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl çâr-kûşe Şeddâdî-misâl kârgîr taş binâ dîvârlı sarây-ı hâssu'l-hâsdır, ammâ etrâfında dendân-ı bedenleri ve kulle yasdıkları yokdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin altmış adım olup cümle dörd yerde kavî ve metîn demir kapuları vardır.

Evvelâ biri şimâl cânibine darbhâne kapusudur kim ol tarafda matbah-ı Keykâvûs vardır. Ve kilar-ı âmire ve çâşnigîrân ve kilarcıyân odaları ***[125a]*** vardır.

Ve bir kapusu dahi cânib-i cenûba bâğçe kapusudur.

Ve bir kapusu semt-i kıbleye mekşûf Eski Görünüş kapusudur.

Ve biri dahi Yeni Görünüş kapusudur kim hareme bu kapudan girilüp arada bir bâğçe-i iremi geçüp kara hâdım ağalar durduğu büyük harem kapusudur.

Ve bu kapuların içinde cümle üç yüz altmış aded kat-ender-kat şâhnişîn ve kâ‘alı ve cihân-nümâ kasr-ı âlîler ve müta[‘a]ddid gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn hücrelerdir. Her biri birer pâdişâhın âsâr-ı binâlarıdır.

Ve cümle üç yerde görünüşler var kim her birine üçer bin âdem sığar, ya‘nî dîvânhânelerdir kim lisân-ı Tatar'da görünüş derler. Bir görünüş Sâhib Geray Hân'ındır. Ve biri Bahâdır Geray Hân'ındır. Ve biri Sarây meydânına nâzır yeni görünüş İslâm Geray Hân'ındır. Ve bu görünüşlerde hânlar cülûs edüp kânûn-ı Âl-i Cingiziyân üzre dîvân-ı şehinşâhî edüp hükm-i hükûmât adl-i adâlet eder.

Der-beyân-ı dîvân-ı kânûn-ı kâ'ide ümerâ-yı Âl-i Cingiziyân

Evvelâ hân-ı âlîşânlar her kankı görünüşün tahtgâhında karâr etse cemî'i kapu kulları ve karaçı halkları el kavşurup âdâb üzre herkes yerlü yerlerinde sâkin olup Hân-ı Cem-cenâbın sağ tarafında kalga sultân oturur kim anın bu Kırım ülkesinde tahtgâhı Akmescid şehridir. Andan tâ Kırım'ın cânib-i şarkî nihâyetinde Kiriş kal'asına ve Güleç köyleri nâhiyelerine varınca üç yüz pâre kurâlara hükm eder.

Andan hânın sol tarafında nûreddîn sultân oturup tâ Kaçı deresinden tâ Gözlev kal'asına ve Or kal'asına ve Çikişke ve Arbat kal'alarına varınca iki yüz elli pâre köylerde düşen da'vâları hân huzûrunda nûreddîn sultân dinleyüp hükm-i hükûmât eder. Ammâ hân-ı âlî-cenâblar kalga sultâna ve nûreddîn sultâna hükm edüp yarlığ-ı belîğ-i şâhî, ya'nî tuğrâ-yı garrâ-yı hânî yazup cümleye hükm eder.

Ve yine sağ tarafında şeyhülislâm-ı Hanefî ve üç mezheb sâhibi müftîler dururlar. Ve sol tarafında kadıasker Murtazâ Alî Efendi, anın alt yanında şehir monlası ve cezîre-i Kırım'ın yigirmi dörd kadısı oturur. Taht-ı kazâlarında düşen da'vâları dikkat üzre dinleyüp kat'-ı alâka ve fasl-ı husûmet ederler. *Allâhümme âfinâ,* biri bir hilâf-ı şer' za'îf kavl üzre bir hükm etse ulemâ-yı Tatar ol bâr ol bâtıl hükm eden âsîyi taş ile depelerler, aslâ amân vermezler.

Ammâ hân vezîri Sefer Gâzî Ağa ayak üzre durur. Kâhîce kalga sultân tarafında oturur ve kapucular kethudâsının elinde gümüş deyenek ile gezüp şikâyetçileri ileri çeker. Bu dîvânda kapucular yokdur.

Andan ot ağaları dahi ayak üzre hidmetdedirler. Ve defterdâr, kalga sultân tarafında ve dîvân efendisi nûreddîn sultân tarafında dururlar. Ve gayri ümenâ ve hazînedârlar ve mültezimîn ve dîvân kâtibleri cümle başka rûznâmeci tarafında dururlar.

Ve dahi ba'de'd-dîvân summât-ı Muhammedî çekilüp gûnâ-gûn ta'âm-ı nefîseler içinde elbette bir tay eti mukarrerdir, zîrâ kavm-i Tatar Şâfi'î mezheblerdir. At eti anlarda sırf helâldir. Bu ta'âmları hân ile kalga ve nûreddîn ve müftî ve kadıasker ve şehir monlası bile oturup ta'âm yerler. Gayri kadılar başka yerler. Vezîr ile Şîrînli ve Mansûrlu ve gayri imirzalar bir yerde yerler. Kapucular kethudâsıyla kapucubaşılar bir yerde yerler. Ve kapu kullarının eşbehleri defterdâr beğ ile yerler. Ve sâ'ir ümenâ ve mültezimîn atalıklar ve ot ağalarıyla bir yerde ta'âm yerler. Ve cümle Kazak sultânlar hânzâde sultânlarıyla bir yerde yerler. Ve cümle görünüş kâtibleri rûznâmeciyle yerler.

El-hâsıl böyle dîvân-ı âlîler gününde yigirmi iki yerde summât-ı Muhammedî çekilüp cümle erbâb-ı dîvân def'-i cû' edüp ba'de'z-ziyâfe du'â vü senâlar olur, *ve's-selâm.*

Tetimme-i kânûn-ı Kırım

Bi'n-nefs cezîre-i Kırım cümle dâ'iren-mâdâr yedi yüz yetmiş altı mîl yerdir. Bu cirmde olan bir cezîrede cümle yigirmi dör[d] kadılık yer. Cümle kadıların azl [ü] nasbları cümle hân elindedir. İllâ dördü Kefe eyâletinde olmak ile Âl-i Osmân'ın elinde dörd kazâ yerdir.

Ve cümle Kırım'da kırk beğlik hükûmet yerdir. Cümle beğlerden mükellef ü mükemmel intihâ-i serhad olan Or beğidir kim tabl [u] alem sâhibidir. Ba'zı zamân bu Or beğliğin Kazak sultânlara verirler.

Andan kânûn üzre Şîrîn beği yigirmi bin cürd atlı Tatar'a mâlikdir. Hân kızlarından hâsıl olurlar. Yine hasîbü'n-nesîb Âl-i Cingiziyândandır, zîrâ bu Şîrî[n] beği mâ-tekaddemden hânlar (...) dan evvel Kırım eyeleri idi, zîrâ Cuci Hân Kırım'a mâlik olurken ibtidâ Kırım'a girüp kılıç urup Kırım'ı mutalayan(?) bu Şîr[în] beğlerinin ecdâdlarıdır kim Cuci Geray Hân bu gâzîlere ibtidâ duhter-i

pâkîze-ahterin verdiklerinden ilâ hâze'l-ân kânûn-ı Cuci Hân'dır kim cemî‘i hânlar kızların bu Şîrîn beğlerine verirler. Anıniçün hânlara bunlar akrabâdırlar. Ve bu Şîrîn beği eli altında üç yüz aded hasîbü'n-nesîb mirzalar vardır. Hakkâ ki bu kavm-i kabîle büyük oymaklardır kim Çadır dağı ***[125b]*** altında Nakşevân elinde sâkin olur.

İkinci boy beğleri Sincivit beğleridir.

Üçüncüsü Dayir beğleridir kim bunlar onar bin yiğit ile enüp binüp Şîrîn beğleri add olur kim kalga sultân ile sefer eşerler.

Ammâ hânların solunda nûreddîn sultân ile sefer eşen beğler Mansûrludur kim bunlar da gâyet şecî‘ ve bahâdır oymakdır. Serçeşme-i pîşvâları Gâzî Kaya Beğ'dir. Cümle sadaklı ve savatlı pür-silâh yigirmi bin kübeli, ya‘nî zırhlı ve zireh-külâhlı zor batır yiğide mâliklerdir kim aslâ bir düşmandan cemî‘i zamânda rû-gerdân olmamışlardır. Her kaçan kim bir uruş savaş-ı perhâş olsa ibtidâ kapukuluyla bu Mansûrlu kâfire at salagelmişlerdir. Ve Kaya Beğ'in eli altında yüz kırk aded güzîde mirza beğler vardır. Cümle Mankıt beğleri ve Teb(?) Sarhân beğleri ve Sincivit beğleri ve cümle Or eli beğleri nûreddîn sultân kolunda sefer eşerler, ammâ bu beğlerden Şîrîn beğleri üstdür.

Ve bu yedi yüz yetmiş altı mîl olan cezîre-i Kırım'da bin altı yüz köydür ve altı bin aded otar, ya‘nî çiftliklerdir. Bu kadar kurâlardan cümle yüz bin ve yigirmi altı bin asker olur, ammâ hîn-i sefer[d]e kırk bini gider. Eğer hânlar murâd etse seksen bin Tatar askeri uruşa gidüp mâ‘adâsı Kırım'da kalır, zîrâ nefs-i Kırım'da dörd kerre yüz bin Kazak esîr olduğu muhakkakdır. Ve dörd(?) kerre yüz bin dahi Kazakların avretleri ve üç kerre yüz bin aded kopna nâm küçük evlâdları kızları vardır. Ve yigirmi bin de Rûm ve Ermenî ve Yahûdî kefereleri vardır, ammâ Freng ve Macar re‘âyâları yokdur.

Bu kadar Kazak esîrleri Kırım içinde olduğundan cümle askerî tâ’ifelerin sefere götürmeyüp ancak hânlar seksen bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen asker ile sefer eşüp cemî‘i kâfiristândan intikâm alup sürü sürü evlâdların sürüp cezîre-i Kırım'a getirirler ve vilâyet vilâyet götürürler.

Ammâ mezkûr seksen bin Tatar askerinden mâ‘adâ dâ’imâ hân yanında Bâğçesarây'da ve Sarây kurbundaki köylerinde otarlarında sâkin üç bin kapu kulları vardır kim bunları Sultân Bâyezîd-i Velî Mengli Geray Hân-ı Sânî’ye Âsitâne-i sa‘âdet kullarından tüfeng-endâz asker komuşdur.

Ammâ ol asırda kâmil on iki bin kapu kulları imiş. Mürûr-ı eyyâm ile bu tâ’ifeler coyılup, ya‘nî bozulup üç binden ziyâde kalmışlardır. Lâkin yine "Etrâf düşmanlarında on iki bin Kırım'ın kapulusu var" deyü add olunur. Hâlâ hân kulu şeklinde kalmışlardır, ammâ Tatar değillerdir, bir alay Abaza ve Çerkes ve Gürcî kavmi evlâd-ı evlâdlarıdır. Ve Âl-i Osmân'a bunlardan cemî‘i zamânda hıyânet sâdır olmamışdır. Hattâ Âl-i Osmân bir sefere hareket eylese Tatar hânlara çizme-bahâ gönderdiği on iki bin altun bu kapukulu ulûfesi içün irsâl olup kapu kullarına taksîm olur.

Ammâ hânın hâss-ı hümâyûnu kânûn-ı pâdişâhî üzre Rûmeli beğlerbeğisi pâyesiyle on bir kerre yüz bin akçe hâss-ı hümâyûnu olup cümle hânlar hâssının harçlığın Kefe gümrügünden alup emîn-i mezbûr Der-i devletde defterdâr ve rûznâmecilerle muhâsebesin görür, kânûndur.

Ve hânlar iki tuğlu ve iki sancağ u bayraklı ve yedişer kat mehterhâne çalmağa ruhsat verilmiştir, ammâ kendülerinin askeri önünde ecdâdlarından kalma tarz-ı Efrâsiyâbî boruları ve tarz-ı Cemşîdî sû[r]nâ ve tablları döğülür. Hakkâ ki azîm vezni üzre hâzır-bâş askere mâlikdir kim ne seyishâne ve ne bârhâne ve ne kilar ve ne matbah ve ne araba ve ne deve ve ne katâr u mehâr ve ne top ve ne tüfeng ve ne hayme ve ne hargâh-ı bâr [u] büngâhdan bir nişân olmayup hemân seksen bin aded salt atlı sadaklı ve savatlı ve elleri şıdaklı askerin altı kerre ve yedi kerre yüz bin atları ve alaşaları koş koş cümle atlar[ı] birbirlerinin kuyruklarına bağlayup her koşda, ya‘nî yüz adımda bir hoşçı nâm

kazanları bir bârgîr üzre tokmak kayışlarıyla bağlı olup ve birkaç bârgîrler üzre koyun ve keçi derileri içre yüz(?) pastırması, ya‘nî kavrulmuş darı ve keşkurutları var, gayri me’kû[lâ]tları yok bir alay Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârlardır kim dâ’imâ mu‘tâdları budur kim on konak yeri bir günde alırlar.

Garâ’ib bunda kim atlarının yemi ve yiyecekleri ve tîmârları yokdur. Hemân atdan endikleri gibi atların sahrâlara bir oğlanları ile salıverirler. Anlar birkaç kerre yuvarlanup avnar ve oynaşup otlamağa başlar. Eğer kış seferi ise atları karı eşüp altında olan otları, ya‘nî kurumuş bıldırdan kalan otları kar altlarında bulup yerler. Aslâ arpa vermezler, ammâ sefere at bağladıkları zamân kırk elli gün atlarına saman ve otluk vermeyüp şeb [ü] rûz at başlarından arpa ile dolu torbaları eksik değildir.

Ve cümle Tatar'da ol diyârların şiddet-i şitâsında çadırları olmayup hemân dört çubucakların uçların bir yere tokmak kayışıyla bağlayup çubukların aşağı uçların yere sokup arkasındaki abâ yağmurluğun çubuklar üzre koyup çadır gibi oldukda atının çirkisi, ya‘nî tegeltisi altındaki kar üzre döşeyüp eğerin başı altına koyup eğer hânesinde kılıcı ve sadağı, ya‘nî tirkeşi bağlı olup kendüsü gömleğin bile çıkarup kürk tonun üstüne örtünüp cümle uryânen yatırlar.

Ale’s-sabâh kırmızı ve mâvî bez gömleklerin geyüp hemân kalkınca üstünde yağmurluk çadırı arkasına keçe döşeyüp eğerin at üstüne koyunca atın biri kolan yerinden ve birin kasığından iki kolanın çeküp hemân tarfetü'l-ayn içre atına süvâr olup kılıcı ve tîrkeşin at üstünde koşunup ata bir iki kamçı şıdak urup yortar. Atı ve kendüsü ol şiddet-i şitâda ***[126a]*** kızup azm-i râh ederler.

El-hâsıl sefer içün halk olunmuş bir alay mahlûk-ı Hudâ kavimdir. Ammâ hemân hânın ve kalganın ve nûreddîn ve Şîr[în] beğine birer küçük gece obacıkları ve hânın sekiz hazîneli bir ten-getir çadırcığı var, *[v]e’s-selâm*.

Netîce-i kelâm Kırım askeri cemapur askeri gibi bir turfa leşkerdir. Ve Kırım hânlarının kânûn-ı kâ‘ideleri hükûmetleri garîb ü acîb temâşâdır. Hattâ Âl-i Osmân ve Acem şâhlar ve gayri pâdişâhlar ve krallar gibi dârât-ı azamet ihtişâmları yokdur ve istemezler de, zîrâ "Âbâ ve dedemizden gördüğümüz yokdur, bid‘at etmeziz" der.

Ammâ sikke ve hutbelerine aşk olsun, zîrâ başka sikke sâhibidir. Âl-i Osmân akçesi cezîre-i Kırım'da Tatar arasında geçmez, ammâ Kefe'de geçer. Lâkin bu hân akçesinin sekizi bir dirhem olup hâlisü'l-ayâr sırma gümüş beyâz akçedir. Sikkelerinde "Es-Sultân Mehemmed Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân azze nasrahû duribe Bâğçesarây" deyü tahrîr olunmuşdur. Bu diyârda gümüş ma‘deni yokdur. Ammâ cemî‘i kâfir krallarından gelen hazîne-i bî-hisâbları eridüp akçe keser.

Ammâ hutbesinde evvel benâm-ı Hudâ *celle celâluh* andan Muhammed Mustafa andan çâryâr-ı bâ-safâyı ibn ammi’n-Nebiyyi şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ, ba‘dehu hâdimü'l-Haremeyni’ş-şerîfeyn mevlâ mülûki'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Irâkeyn Sultân hâkânu'l-berreyn ve'l-bahreyn es-Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân ahî Gâzî Murâd Hân ibneyi’s-Sultân Ahmed Hân deyüp andan sâhibü'l-Kıpçağ ve’s-Sol‘ât zü'l-kadri ve'l-kuvve es-Sultân Gâzî Mehemmed Geray Hân ibn Sultân Selâmet Geray ibn (---) (---) (---) deyüp tâ Sâhib Geray, Hacı Geray, Mengli Geray Hân'a varınca hatîb ecdâd-ı hânları böyle yâd edüp ba‘de'l-mev‘ıza [61] âyetin tilâvet edüp hutbeyi tamâm eder, ammâ Âl-i Osmân'ı mukaddem yâd eder, zîrâ Mekke ve Medîne pâdişâhı olduğu haysiyetden ve cümle hânların azl [u] nasbları Âl-i Osmân elinde olduğundan ibtidâ Âl-i Osmân'ı hutbelerinde yâd ve ervâh-ı şehîdânı şâd ederler.

Ve hutbede tilâvet etdiği mev‘ızaların cümlesi guzâtı cenge terğîb etme âyetleri ve hadîsleri hatîbler tilâvet ederler. Hakkâ ki ulûfe ve yıllıksız bir alay mücâhidân-ı gâziyân-ı fî-sebîlillâh hoş

müselmânlardır. Ve vilâyetlerinde gâyet emn ü emân ve adâletlerdir.

Der-vasf-ı ahlâk-ı hamîde-i sâhib-i hulk Mehemmed Geray Hân-ı Gâzî *sellemehullâh*

Evvelâ gâyet sâlih ve mütedeyyin ve halîm ü halûk dîndâr ve harâmdan perhîzkâr ve müttakî ve tama‘-ı hâmlıkdan berî bir pîr-i nûrânî ehl-i vukûf sâhib-i kerem ve sâhib-i him[em] hayrât [u] hasenâta mâil cemî‘i ken[g]eşlerde, ya‘nî müşâverelerde hak söze kâ’il ve erbâb-ı ma‘âriflere mâil ve niçe kibâr-ı evliyâullâhların şeref-i sohbetlerine nâ’il olmuş nüktedân ve zarîf ü reşîd ve hezârfen pür-ma‘rifet-i dünyâ ve ma‘rifetullâh-ı uhrâ sâhibi sâhib-i sülûk ve bir ankâ-yı cem-cenâm sâhib-i sülûk kimesnedir. Ve dâ’imâ hem-enîsi ve hem-celîsi seyyâhân-ı berr [ü] bihâr ve ulemâ-yı müdekkıkîn ve fuzalâ’u'd-dehrden kimesneler ile günc-i vahdeti ve savma‘asında mübâhese-i ilm-i şer‘iyye ve gûnâ-gûn ulûm-ı Arabiyye ve Acemiyyeye meşgûller idi. Ve kendülerinin dahi ilm-i şi‘rde dîvânı olup Çağatayî pâkîze eş‘âr-ı belîğleri vardır kim "Hânî" tahallüs eder.

.....(2 satır boş).....

Ammâ dâ’imâ zikrullâh ile meşgûl olup kâr [u] kisbleri mücâhidün fî-sebîlillâh olup küffârdan intikâm alup gazâ mâlıyla kifâflanırlardı. Bu gûne bir meşrebde nâmdâr u yarar server dilâver-i tâcdâr bir hân-ı âlîşân-ı bâ-vakâr görmedim. Cenâb-ı Kibriyâ dâ’imâ vaka‘ [u] vakârın min indillâh ziyâd be-ziyâd ede, zîrâ müddet-i ömürlerinde tevâbi‘ ü levâhıkları ve cevârî-i memlûkların çerâğ-ı efrûhte edüp şehr-i Bâğçesarây içre hayrât hasenât edüp şehr[i] amâr etmeğe mâ’illerdir. Rabbü'l-İzzet anı sa‘âdet-i dâreynle amâr ede.

Evvelâ şehr-i Bâğçesarây'da imâret etdiği âsârların ve gayri amâristânları ayân u beyân eder

Evvelâ

Der-beyân-ı imâret-i câmi‘-i selâtîn-i ehl-i îmân: Cümle derûn-ı şehr-i Sarây'da yigirmi dörd mihrâbdır. Evvelâ sâhib-i hayrâtlardan Hân sarâyının havlısı içre iki aded ma‘mûr kurşun örtülü kıbâblar içre selef hânlarından (---) (---) (---) (---) hânlar medfûnlardır. Ve bunda Gâzî İslâm Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân evlâd [u] ensâb ve biyim ve bükeçleriyle kubbe-i pür-nûr içinde âsûdedirler. Sandûkaları sof-ı sebz-gûn ile mestûr, kubbe-i ma‘mûr u müzeyyen ve türbedârları ve evkâfları vardır. Türbe-i mehbıt-ı pür-nûra muttasıl,

Sâhib Geray Hân câmi‘i: Der-i dîvârları metîn kârgîr binâ dir, ammâ üstü çatma haşeb harpüşte kiremit ile mestûr tarz-ı kadîm beytullâh-ı ma‘mûrdur, ammâ gazâ mâlıyla binâ olduğundan bu câmi‘de gâyet rûhâniyyet vardır. Ve içinde hâl sâhibi mazınne-i kerâme kimesneler çokdur. Husûsan imâmı Arab (---) (---) Efendi ve topal ve meflûç mekteb hocası ve niçe sulehâ-yı ümmetden âdemler bu câmi‘de bulunurlar.

Ammâ bu câmi‘-i kadîm kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlen yüz on ayakdır ve arzen yetmiş ayakdır. Ve içinde yetmiş aded hüddâmları mevcûddur. Ve derûn-i câmi‘ içre yigirmi aded mişe dırahtlarından amûd-ı müntehâlar üzre kürsîler ve dahi üstünde musanna‘ tarz-ı kadîm sâde tavandır. Bu câmi‘in sağ tarafında hân-ı âlîşânların ibâdethâneleri mahfili var, gümüş kanâdîller ve gûnâ-gûn âvîze-i maslûbât-ı musanna‘lar ile müzeyyen olmuş ***[126b]*** bir mahfil-i münîfdir. Ammâ bu câmi‘in haremi yokdur, zîrâ Çürüksu deresi kıble kapusu önünden cereyân eder. Kıble kapusu ve hân kapusu ve bir alçak tarz-ı kadîm minâresi ve yemîn [ü] yesârında ve kıble tarafındaki türbe bâğçesine nâzır câmi‘in pencereleri var. Andan,

Kuba câmi‘i: Çârsû içinde vâki‘ olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Bu dahi kiremitli ve taş

minâreli bir câmi‘-i kadîmdir. Andan,

.....(1 satır boş).....

Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Der-beyân-ı aded-i mesâcid-i muvahhidân: Cümle (---) aded mahallât nafakaları ve mezgit ve zâviyelerdir. Cümle[den] Kuba mescidi ve Sefer Gâzî Ağa sarâyı önünde Sefer Gâzî mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu şehir içre beş aded taş minârelerdir.

Bâb-ı ulûm medrese-i âlimân-ı müfessirân: Cümle (---) aded dâ[ru]'t-tedrîs-i muhaddisân-ı huffâzândır. Evvelâ Salâcık'da Mengli sarâyı kurbunda Sâhib Geray Hân medresesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ dâru'l-hadîs dâru'l-kurrâ-yı mahsûsu yokdur.

Der-ayân-ı mekteb-i tıflân-ı ciğer-gûşe-i püserân: Cümle on yedi aded mekteb-i ebcedhândır. Cümleden Bahâdır Geray Hân ve İslâm Geray Hân ve Mehemmed Geray Hân mektebleri ma‘mûrdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle tokuz aded zâviyegân-ı Âl-i Abâ’dır. Evvelâ

.....(1.5 satır boş).....

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı âb-ı revân: Cümle yetmiş aded uyûn-ı câriyeler var kim her biri birer gûne âb-ı nâb-ı âb-ı hayât mâ-i zülâlden nişân cûy-ı berrâklardır. Cümleden Sefer Gâzî sarâyı kurbunda Hân cenâb aynıdır kim mâh-ı Temmûz'da bir âdem üç yudum safâ-yı hâtırla nûş edemez. Tâ bu mertebe sovuk turna gözü-misâl berrâk ve rakîk mâ-i tâhirdir. Ve bunun emsâli niçe çeşmesârlar kayalardan tulû‘ etdiği bâhirdir. Ammâ şehr içre Ahmed Ağa çeşmesinin târîhidir:

Menba‘-ı lutf u kerem ayn-ı adâlet ya‘nî,
Sadr-ı sultân-ı Kırım Hazret-i Ahmed Ağa,

Kıldı bir çeşme binâ kim anı görse Hızrî,

Reşk edüp anmaz idi âb-ı zülâli aslâ,

Oldu târîhine Zihnî kaleminden cârî,

Eyledik kâ‘ide-i ayn-ı hayâtı icrâ.
Sene (---)

Andan Ebû Ahmed Ağa çeşmesi ve Sefer Gâzî Ağa çeşmesi ve Mehemmed Geray Hân aynı ve niçe uyûnlar dahi var.

Der-aded-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle kırk yedi yerde şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün niçe köşelerde sebîlhâneler vardır. Evvelâ İslâm Geray Hân sebîli ve Sefer Gâzî sebili ve Tat Ağası Tanbûrî Ramazân Ağa sebîli ve Alemşâh sebîli ve niçe sebîlhâneler var.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât-i büldân: Cümle (---) aded mahallâtlardır. Evvelâ Hân mahallesi ve Sefer Gâzî mahallesi ve Kuba mahallesi ve İslâm Ağa’nın mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Der-hakk-ı aded-i sarây-ı hânedân-ı kibâr [u] a‘yân: Evvelâ hân-ı âlîşânlar sarâyı, andan Vezîr

Sefer Gâzî sarâyı ve Salâcık'da Mengli Geray Hân sarâyı ve {Kaytas Ağa sarâyı} [ve] Defterdâr İslâm Ağa sarâyı ve Yalı ağası Ahmed Ağa sarâyı ve Şâh Polat Ağa sarâyı ve Ebû Ahmed Ağa sarâyı ve Emildeş Ahmed Ağa sarâyı ve niçe sarây-ı azîmler var.

Der-fasl-ı mihmânsarây-ı kârbân-ı revân: Binâ-yı azîmler ile mebnî sarây-ı kârbân-ı hasbîler yokdur, ammâ bu şehr-i Sarây'ın iki yanındaki kayalarda niçe yüz gâr-ı yetîmânlar vardır kim içine niçe yüz âdemler girüp konup göçerler acâ'ib ü garâ'ib kârbânsarây-ı mihmânhâne-i hasbîlerdir.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân: Cümle yedi aded hândır, ammâ cümleden çârsû içre kal'a-misâl Sefer Gâzî Ağa hânı yüz altmış yedi aded [hücreli] tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bir hân-ı zîbâdır kim diyâr-ı Kırım'da nazîri yokdur. Gûyâ şehrin bezzâzistânıdır. Rûm u Arab u Acem'in sevdâgerleri bunda sâkin olurlar. Demir kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Yaraşur her gören dise târîh

Hân-ı ma'mûre-i cây-ı zîbâ.
Sene 1071.

Der-alâmet-i vekâle-i mücerredân-ı garîbân: Cümle yedi aded bekâr odalarıdır kim her birinde gûnâ-gûn erbâb-ı ma'ârif garîbü'd-diyâr bekâr âdemler sâkin olup kâr ederler. Ekseriyyâ pâypûşçu, ya'nî pabuççu bekârları ve takyeci ve derzî bekârları sâkin olur. Bunların da hâncıları ve vakıf câbîleri vardır.

Der-kayd-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle şehr-bender şehrîdir hisâbınca bin yüz aded dükkânlardır, ammâ kıbâblı kârgîr binâ bezzâzistânı hânlardır kim metâ'-ı bî-nihâye bulunur. Derzileri ve haffafları ve attârları ve kahvehâne ve kuyumcuları ve bozahâneleri gâyet çokdur, ammâ zırhcıları yokdur.

Der-medh-i hammâmât-ı rûşinâ-yı râhat-ı cân: Cümle dörd aded hammâm-ı hoş-hevâlardır, ammâ cümleden mükellef ü mükemmel germâ-yı azîm Mehemmed Gira[y] Hân hammâmıdır. ***[127a]*** Serâpâ cümle kıbâbları bir gûne musanna' kırmızı la'l-gûn kiremitler ile mestûr hammâm-ı pür-nûrdur, ammâ eyle bir kıt'a-i zîbâ bir binâ-yı ra'nâ hammâm-ı dilküşâ diyâr-ı Kırım'da yokdur kim âb [u] hevâsı ve binâsı ve tarh-ı tarzı lâ-nazîrdir. Bu hammâma müşâbih meğer İslâmbol'da Haydar Paşa hammâmı ola. Bu hammâm-ı bî-bedelin kapusu üzre altunlu ve lâciverdli celî hatt ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât es-Sultân Gâzî Mehemmed Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân ibn Devlet Geray Hân dâme ömrühu ve devletühu ilâ nihâyeti'z-zamân ve nihâyeti'd-devrân âmîn yâ Mu'în ve yâ Müste'ân.Fî sene 1070.

Dîğer târîh-i zîbâ, bu dahi hammâmın câmekânında bir tahtalı kâğız üzre tahrîr olunmuş târîhdir:

Hân ibn-i hân ibn-i Selâmet Geray Hân,
Ya'nî ki Hân Mehemmed o sultân-ı bâ-safâ,

İz'ân-ı pâkine tahsîn ü sad-hezâr

Kim bu arada idi bu germâbe-yi binâ,

Gördükde resm-i tarhını der ehl-i sun‘ olan,

Peh bârek[allâh] özge makâm-ı ferah-fezâ,

Fazlî-i kemter eyledi târîhini beyân,

Cây-ı sürûr-ı zât-ı musaffâ-yı dilküşâ.

Sene 1070.

Yetmiş kadar böyle târîh değer bir gûne rûşen binâ hammâm-ı hoş-hevâdır kim gûyâ germâ-yı Ebû Alî Sînâ'dır. Cümle ferşi gûnâ-gûn zî-kıymet ruhâm-ı hâm-ı beyâz mermerlerle mefrûş hammâm-ı hoşdur.

Ve altı aded halvetlerindeki kurnalarının kadehleri balğamî ve yerekânî mücellâ ve musaykal ve musanna‘ kurnalar üzre lüleleri altun ile mutallâ olup taşları dahi hem-çünân zeheb-i hâlis ile mutallâdır.

Ve orta soffası bir vâsi‘ şekl-i müsemmen soffadır kim ortasındaki fevvâreleri tâ kubbenin zirve-i ulyâsında olan billûr ve necef ve moran câmlara şâzrevânlar pertâb eder bir nakş-ı bûkalemûn soffa ve bir ibret-nümûn şâzrevân kadehi vardır.

Ve cümle dellâkleri ibrîşim futalar ile sîm-gûn bedenlerin dirâğûş etdirüp bellerinde fütûnî kîseler ve ellerinde sünnetî zînetî(?) hınnâlar urunmuş onar ve on beşer yaşında üstâd-ı Çerkes ve Abaza ve Gürcî ve Rus ve Leh ve Maskov dilberleri tâvûsî reftâr ile hırâm ederek gelüp âdeme yapışup gûnâ-gûn musanna‘ şîvekârlık ile herkesin murâd u merâmları üzre hizmet etdiklerinde âdemin sehâ damarları depreşüp cândan azîz şeylerin ol uryân hâlde iken vermek mukarrerdir. Tâ bu mertebe muğlim dellâk-i pâkleri var. Ve her bir gulâmlar âlüfte ellerinde mecmerelerle ûd-ı mülebbesler ve buhûr-ı hâverîler ihrâk edüp râyiha-i tayyibeden gasillerin dimâğları mu‘attar olur.

Hulâsa-i kelâm bir hammâm-ı rûşinâdır kim her gü[n] âdem girse niçe ahbâb-ı dilberânlar ile âşinâlık kesb-i tarâvetcik eder, bir âb [u] hevâsı ve binâsı latîf midhatden ârî bir hammâm-ı Mehemmed Hân Gâzî'dir. *Ammerahullâh.* Andan,

Hammâm-ı Sâhib Geray Hân: Bu hammâm-ı cân-sitân hân sarâyına yakındır. Hattâ kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Bu makâm-ı a‘lâyı yasadkan Sultân-ı âdil Sâhib Geray Hân ibn Mengli Geray Hân ibn Hacı Geray Hân. Sene 939.

Andan **Çürük hammâm:** Bânîsi ma‘lumum değil bir hammâm-ı kadîmdir. Andan,

Tabahâne hammâmı: Alçak kapalıca bir muzlım hammâm-ı atîkdir, ammâ,

Der-ayân-ı hammâmât-ı mahsûs-ı kibâr [u] a‘yân: Cümle şehir zurefâlarının kavl-i sahîhleri üzre altı yüz aded hânedân-ı sarây-ı azîmlerin hammâmları vardır deyü âlüftegân-ı Kırım tefâhür kesb ederler ve kavillerinde sâdıklardır.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân: Bu şehir içre cümle kırk üç yerde Çürüksu üzre taş ve ağaç binâ cisr-i musanna‘lar var, ammâ aşağı Kaytas Ağa sarâyı yolunda Hacı Osmân Ağa’nın

pür-nûr kârgîr binâ cisrine bu hakîrin târîhidir:

Mübârek eyleyüp dâim bu cisri Hak te‘âlâ’llâh,

Deyüpdür Evliyâ târîh bu hayrun fî-sebîlillâh.

Sene (---).

.....(1/3 satır boş).....

Der-imâret-i dâru'z-ziyâfe-i fakîrân-ı garîbân: Cümle üç yerde dâru'l-ıt‘âm-ı mesâkînler vardır kim mâh u sâl bi’l-guduvvi ve'l-âsâl bay u gedâya ve pîr [u] cüvâna ni‘metleri mebzûldür. Evvelâ Hân Sarâyı imâretine varan elbette def‘-i cû‘ edüp selef pâdişâhlarına hayr du‘âlar ederler.

Der-mesîregâh-ı erbâb-ı merâm-ı yârân-ı âşıkân: Cümle yigirmi altı yerde teferrücgâh bâğ-ı İremler vardır.

Evvelâ cümleden nazargâh-ı kadîm zikri sebkat eden pâdişâhlara mahsûs Aşlama bâğı ehl-i gazâ olanlara bâğbânlar mâni‘ olmayup yârân âşıkân ma‘şûkân erbâb-ı ma‘ârifân ve seyyâhân-ı berr [ü] bihârânlar varup im‘ân-ı nazar ile nazar ederek teferrüc ederler.

Andan, teferrücgâh-ı Kaçı bâğları andan Süren bâğları andan Sefer Gâzî sarâyı havlısı çemenzâr ve mesîregâh emrûd ağaçlı bir şükûfe-zâr zemîn-i lâle-zârdır.

Andan (---) (---) andan Kuba bâğları andan Eski Yurd bâğları andan Bâğçesarây kıblesi tarafında bir bayır üzre teferrücgâh-ı musallâ-yı Mehemmed Geray Hân, yetmiş seksen bin âdem alur bir vâsi‘ çemenzâr-ı hâmûndur kim bunda bir kerre ser-ber-zemîn edüp secde eden elbette sa‘âdet-i dâreyne nâ’il olup ***[127b]*** takarrrüb-i Hak bulur. Bu namâzgâhın kıble kapusu üzre târîhi budur:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Namâzgâh-ı hayât Hân Mehemmed bî-bedel bûde.

Sene 1071.

Bu ma‘bedgâh-ı sahrâdan yukarıya cânib-i kıbleye gidüp,

Teferrücgâh-ı kasr-ı Yûsuf Mehemmed Geray Hân: Hakkâ bu kasr-ı Havarnak cihân-nümâ bir kâh-ı bâlâdır kim cümle Bâğçesarây şehrinin dam u bâmları ve bâğçe vü bâğları ve her hânedânın dûdkeş biheyri bacaları birer birer nümâyândır. Tâ bu mertebe eflâke kad keşân olmuş bir zemîn-i âlîde temâşâgâh yerdir. Gûnâ-gûn maksûreler ve soffalar ve matbah ve müte‘addid hücreler ile ma‘mûr u ârâste ve henüz nev-nihâl eşcârlar ile pîrâste olmuş âb-ı hayâtları cereyân eder bâğlı ve bâğçeli cihân-nümâ seyrângâh yerdir. Andan,

Mesîregâh-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân: Cümle ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i azîz girân-mâyesi yüz yetmişe yetmiş ve musâhabetden bi'l-külliye kalmış zâl-ı pîr-i nâ-tüvân olmuşken yine reng-i rûyları humret üzredirler. Tâze yiğitleri evlâ bi't-tarîk zinde yiğitlerdir.

Der-sûret-i çîn meh-cibîn-i mahbûbe [vü] mahbûbân: Hüsn-i cemâlleri bir mertebededirler kim geysûlarının her târları şeb-târdır. Ve hâllarının her dânesi hâl-ı Hâşimî-vâr bin gez reşk-i müşk-i Tatar değer hakkâk(?) destleri değmemiş zâhide sâhib-i cemele ehl-i perde havâtînleri vardır.

Der-esmâ-i şerefyâb-ı ihvân-ı yârân-ı zarîfân: Âlüfte âşüftegândan hüsn-i ülfet etdiğimiz ahbâb-ı dostânlarımızdan bürâder-i cân-berâberimiz Tat eli Ağası Tanbûrî Ramazân Ağa ve Kâtib Hasan Efendi ve Alî Hân ve Memiş Hân ve Çolak Dedes Ağa ve Corgunalı Mustafa Ağa ve Ebû Ahmed Ağazâde Çelebi ve niçe yüz yârânlar var.

Der-şinâhî-i ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Bu şehr-i kadîm menba‘-ı ulemâ ve mecma‘-i fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ olduğundan ulemâ-yı etibbâsı çokdur. Lâkin hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı gâyet üstâdlar, ammâ Aliş Ata ve Eli Ahmed Ağa kölesi gûyâ ilm-i nabzda Câlinûs mertebesinde üstâdlardır.

Der-âmûhtî-i üstâd-ı kâmil-i cerrâhân: Bu diyâr halkının müddet-i ömrleri dâ’imâ ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ile güzerân edüp elbette her çapuldan birkaç yüz âdem mecrûh geldikde Hân cerrâhı Dede Ma‘sûm ve Tarkan Köle ve Alp Akay bunlar cellâd-misâl cerrâh-ı kâmillerdir kim bir diyârda nazîrleri yokdur.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı e‘ızze-i kirâm-ı meşâyihân: Evvelâ Sâhib Geray Hân câmi‘i imâmı ve mekteb hocası Topal Hoca ve Zârî Efendi ve Kuba imâmı ve Sarı Ata.

.....(1 satır boş).....

Der-na‘t-ı musannifîn-i güzîde-i şâ‘irân: Evvelâ cümleden pâkîze-güftâr Hân hazretlerinin dîvân efendisi Kastamonî Abdülmü’min Efendi (---) tahallüs eder. Kasîde-perdâz ve hattât ve ressâm kimesnedir.

Andan Fazlî Çelebi ilm-i târîh güftesinde lâ-nazîrdir. Ve Selîm Geray Sultân efendimizin Feyzî Çelebisi cümle kırâ’ât ve aşere takrîbini ilm-i tecvîdde tekmîl etmiş bir harâbâtî cândır, ammâ niçe penç beytlerinde hakkâ hayâl-pesend fikirler ile mazmûnları var kim sihr-i helâldir. Ve hân kâtibi Necâtî Çelebi ve "Kâtibî" tahallus eder Hasan Akay Efendi ve niçe şâ‘irler dahi vardır.

Der-hasb-i hâl-i mazınne-i kerâme-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-kıyâfetnâme-i kabâ-yı merd-i insân: Cümle halkı çuka kontuş ve çuka çakşır geyerler, ammâ kapukulları ve ot ağaları ve atalıkları ve mirza ve sultânlar cümle semmûr ton ve semmûr kalpak geyerler, nâdir kimesneler vardır kim beyâz sarık sara. Ve cümle kubâdî pâbûç ve çizme geyüp at ile gezerler.

Der-câme-i eşkâl-i nisvân: Cemî‘i havâtînleri dahi çuka ferrâce geyüp yassı başlı olup ayaklarına iç edik ve çizme geyerler. Meğer hammâma çıkup gezeler, ammâ Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde-i zâhide ve sâliha sâhib-i cemâl havâtînleri ve duhter-i pâkîze-ahterleri gâyet perhîzkârlardır.

Der-ta‘rîf-i hevâ-yı hûb-ı latîf-i câvidân: Âb [u] hevâsı gâyetü'l-gâye latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri ten-dürüst olup tenâsüb-i a‘zâları kulak şahmesi gibi yumuşakdır. Ekseriyyâ zenâneleri ve gulâm-ı meh-pâreleri Çerkes ve Abaza'dır. Leh ve Rus ve Maskov güzelleri var, ammâ Gürcî azdır.

Der-dâstân-i esmâ-i merd-i meydân: Kavm-i Sarây'ın ekseriyyâ esmâları Aliş Aka ve Dedes Aka ve Sübhân Gâzî Ağa ve Olan Mehemmed Ağa ve Cân Mirza ve Cân Atay ve Eli Cân ve Çâker Aka ve Kaytas Aka ve Arbadan Aka ve Kutlu Bay ve Memay ve Hân kulu ve Kerem Bay ve Söyünç Bay ve Boğa Aliş, bunun gibi esmâları var.

Der-âğâze-i nâmhâ-yı zenâne-i ehl-i isyân: Gülefzûn ve Sabâ Cân ve Bike Cân ve

.....(1.5 satır boş)..... ***[128a]***

Der-müş‘ir-ı benâm-ı çâkerân-ı halka be-gûşân: Kölelerinin niçe bin gûne esmâları var, ammâ meşhûr olan karavaş esmâları bunlardır: Evvelâ Timurşa ve Yaşarşa ve Bayızbay, Güleçbay, Lâçîn (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-elkâb-ı cevârî-i garîbân-ı bintân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-kavl-i Hakîm Batlîmûs iklîm-i büldân: İlm-i usturlâb ve rub‘ dâ’ire hükmünce bu diyâr-ı Kırım-ı Sol‘ât 28 sekizinci iklîm-i örfiyyede ve beşinci iklîm-i hakîkîde bulunmuşdur.

.....(3/4 satır boş).....

Der-hükm-i müneccimân-ı tâli‘-i amâristân: İlm-i nücûmda kâmyâb ve dânende-i rümûz-ı usturlâb olan Alî Kuşçı ve Mengli Geray Hân kavilleri üzre bu şehr-i Bâğçesarây'ın binâ-yı tâli‘-i imâreti burc-ı akreb beyt-i merrîh mâ’î olduğundan askerî tâ’ifeleri kattâl ve bî-rahm ve hûnî gâzîlerdir.

Der-makâm-ı dâru’ş-şifâ-yı bîmâristân: Gerçi her hânda hasta ve sâhib-firâş olanları hânedân

sâhibleri gözedirler, ammâ bu kavm-i Tatar tâ‘ûndan havf edüp firâr ederler. Ol ecilden Sâhib Geray Hân câmi‘i kurbunda bir iki hücre bîmârhâne vardır, {hasta} gözedirler.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı bıtrîkân: (---) semtinde Urûm ve Ermenî kenîseleri vardır. Ammâ Yahûdî sinagoları yokdur, cümle Yahûdîler yukaru Çufud kal‘asında sâkin olmağile sinago nâm deyrleri dahi andadır. Ammâ şehr-i Sarây'da Macar ve Leh kenîseleri dahi yokdur.

Der-kâr [u] kisb-i memdûhât-ı sanâyi‘ât: Bu şehir halkının ekseriyyâ memdûh kâr [u] kisbleri gûnâ-gûn at eğerleri ve Tatar şıdakları, ya‘nî kamçılar ve kücügen yelekli okları ve Sarây'ın ak kenârlı bezleri ve münakkaş gömlekler[i] bir diyârda olmazdır. (---) (---)

Der-nişâne-i hubûbât-ı mahsûlât: Evvelâ altı gûne dânedâr deve dişi buğday olur. Ve bir gûne siyâh arpası olur, dörd vukıyyesin bir at yiyemez. Bir kîle gendümü elli kîle verir. Ammâ boza darısın re‘âyâları çok eküp yerler ve boza ederler. Bir kîlesi yüz kîle darı verir.

Bâb-ı fasl-ı nebâtât-ı giyâhât: Evvelâ vâdîlerinde gûnâ-gûn tirfil ve yonca ve ayrık ve anız misilli nebâtâtları çok olur. Ve karalı ot nâmında dilber perçemi gibi bir otluğu olur. Bir at bir hafta yese lahm [u] şahmından yürüyemez. Soğanı ve teresi ve na‘nâsı meşhûrdur.

Der-ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Her ni‘metleri memdûhdur, ammâ Leh tavuğu nâmıyla meşhûr fîl hortumu gibi sarkmış kırmızı et pâresi burnu üzre durur. Anın kebâbı ve bir araba tekerleği âteşinde pişmiş bir şişde pâre pâre koyun kebâbı memdûhdur.

Der-fasl-ı envâ‘-ı müsmirât: Her meyvesi âbdârdır, ammâ emrûdu ve vişne ve kirazı ve eriği ve elması gâyet çok olur, ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olduğundan üzümü âbdâ[r]dır, ammâ turş-hordur. Zeytûnu ve inciri ve rummânı dahi olmayup Tat elinden gelir.

Der-hayât-ı cân-perver-i gûnâ-gûn meşrûbât: Evvelâ niçe yüz âb-ı hayât sularından mâ‘adâ ilik gibi ince el[ek]den geçmiş Tatar bozası ve dörd beş günlük at südü kımızı ve yağı alınmamış yoğurd yazması ve talkanı ve meşâyihler nûş edeceği maksima bozası memdûhdur.

Der-nazargâh-ı bâğ-ı hadîka-i İremezât: Muhtesib ağası tarkanı defteri mûcebince şehr-i Bâğçesarây etrâfında cümle tokuz bin aded bâğ-ı İremezât-ı cinândır. Lâkin Bacı bâğları ve Süren bâğları ve Kazıklı Özek bâğları ve Balbek(?) bâğları semtleri sehel sehîl olduğundan üzümleri lezîz olur.

Der-zemîn-i mahsûldâr-ı mezâri‘ât: Bu şehr-i Sol‘ât-ı Kırım'ın her tarafında gül-i gülistân ve sünbül-i reyhânistân ve ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinân-ı hasbîler ve müşebbek bostânlar var kim hisâbın Bâğbân-ı Rabbü'l-İzze bilir, zîrâ bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve dahi bir rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr edîm-i arzda mânendi yokdur, meğer diyâr-ı Şâm'da Havrân ovaları ola, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ’imâ halkı düşmandan intikâm almak ile mesrûr âdemlerdir. Ve dahi nafakaları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'l-ünâs merğûb ve mezâri‘âtları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir niçe deşt-i Kıpçağ ve sahrâ-yı Heyhâtları nebâtât [u] giyâhât ile mahsûldâr hâmûnlar olup her tarafında sayd [u] şikârları bî-had ve bî-pâyân vilâyetdir. Gerçi fukarâları ve gâzî batır yiğitleri boza ve talkan ve kurut ve yazma ve lahşa çorbasıyla geçinirler, ammâ a‘yân-ı kibâr-ı kübbârlarının ni‘metleri firâvân ve Bâğçesarây'dan gayri dağ eteklerinde olan şehirlerinden uyûn-ı câriyeleri cârî ve revân bir şehr-i Bâğçesarây-ı âbâdândır.

Hattâ kış geceleri ***[128b]*** cümle vilâyet-i Kırım'da oda sohbetleri edüp niçe gûne helvâlar ve ta‘âmlar ve gûnâ-gûn şarâblar yenüp içilüp eyyâm-ı şitâyı sohbet-i hâs ile geçirirler. Hattâ ol sohbet-i hâs geceleri elli vukıyye gelir bir semîn koyunu kurbân edüp şukka şukka edüp bir demir kebâb şişine ol koyunun lahmını şîşe sancup iki başları ince ortası kalın bir gûne hemvâre eti dizerler kim bir zerre yeri birinden taşra dizmezler. Andan bir araba tekerleğin kırup kebâb altına te’ennî ile

germâ-germ âteş edüp bir gûne kebâb pişirirler kim gûyâ ilik olur. Tatar mâbeyninde böyle pişmiş elli vukıyye gelir bir koyun kebâbın yemiş ve yüz vukıyye boza içmiş Tatar çokdur, ya‘nî bunları bir oturuşda bir Tatar yemişdir, tâ bu mertebe latîf ter ü tâze ve nerm kebâb pişirirler kim rub‘-ı meskûnda eyle kebâb pişmek ihtimâli yokdur, ammâ araba tekerleğiyle pişirmek Tatar mâbeynlerinde şartdır.

{Hikâye}: Zîrâ bir kerre Heyhât sahrâsında konar göçer Tatar'ın birine bir Noğay Tatarı konak olup oba sâhibi bu müsâfir Noğayı sıylamak lâzım, ya‘nî ri‘âyet etmek lâzım. Meğer oba sâhibinin arabası üzre bir mahbûbe gelini var imiş kim cânından azîz imiş. Hemân koyunlarından bir semiz koy basup boğazlayup mahbûbesinin arabası tekerleğinin birini kırup kebâb pişirir. Ne çâre deşt-i Kıpçak'da odun yok. Ma‘şûkasını Heyhât'da bırakmağı irtikâb edüp koyun kebâbın pişirüp müsâfir Noğay'ı sıylar. Ba‘dehu ol Noğay elinden ale'l-fevr yedi araba mâl getirüp konak bayına verir. Ol zamândan berü Tatar kavmi mâbeyninde birbirlerine ta‘zîmen araba tekerleğiyle pişmiş koyun kebâbı yedirüp birkaç tostağan boza, ya‘nî kulplu kadeh bozayı içirirler.

Hattâ bir Tatar bir kişiyle çekişse "Neni görgenmin, bana ne minnet kıstarsın. Yohsa araba tegregiyle pişmiş kebâbın mı aşadım", ya‘nî yedim deyü Tatar mâbeynlerinde darb-ı mesel olmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Diyâr-ı Kırım'da hâsıl olan ve olmayan fâkihât: Emrûdu ve eriği ve elması ve üzümü, vişnesi ve kirazı olur, ammâ ayva ve incir ve zeytûn ve nâr ve üvez ve muşmula ve bâdem ve fındık ve fısdık ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Memleket-i Sol‘ât'da menbût olan ve hâsıl olmayan eşcârât: Evvelâ şehr-i Sarây'da kavak ağacından ziyâde dıraht-ı müntehâ yokdur. Lâkin kûh-ı bülendlerinde ardıç ağacı gâyet çokdur. Servî ve çam ve sanavber ve çimşîr ve çınar ve incir ve nâr ve dûd ağaçları yokdur, ammâ söğüd (---) (---) (---) (---) (---) ağaçları çokdur.

{Der- vasf-ı nâhiye-i Tat eli}

Lâkin Kırım'ın kıblesi tarafında Çadır dağının ardında kıble tarafı ki Karadeniz sâhilleridir kim Kefe eyâletinde ol mahalle Tat elleri derler, şiddet-i şitâsı yok sevâhil ve âb [u] hevâsı latîf bir nâhiye-i azîmdir. Ekseriyyâ kavmi Rûm keferesi ve Laz Ahıryânları sâkin olur, zîrâ bu ülkenin karşu tarafı Karadeniz aşırı üç yüz mîl Tırabzan vilâyeti olmağile anın halkı bu Tat eline gemiyle geçüp sâkin olurlar.

Âb [u] hevâsı hûb ve Rûm gulâmları ve mahbûbe kızları merğûb mahbûb olup bir zevk u safâ yerleridir kim Kırım cezîresinin nısfı bu tarafdır kim bi-emri Hayy-ı Kadîr sevâhildir.

Hattâ kûhlarında ve kurâlarında incir ve limon ve turunc ve zeytûn ve nâr ve şeftâli ve kiraz ve vişne [ve] tut ve servî ve kavak ve bîd-i ser-nigûn ve çimşîr ve üvez ve muşmula ve latîf ayva ve kestâne ve gûnâ-gûn âlûları, ya‘nî erikleri ve kaysı ve zerdâlûleri olur kim lâ-nazîr kabîlesindendir. Hattâ Tarabefzûn'da, ya‘nî Tırabzan şehrinde olan gibi karanfîlleri olur kim râyihasından âdemlerin dimâğları mu‘attar olur.

Hattâ bu Tat eline hân tarafından Tat ağası nâmında bir ağa hâkimdir. Ol ağa her bâr hânları ve kalga ve nûreddîn vüzerâ ve gayri sultânlara meyvenin zamânında her envâ‘ından meyve-i âbdârlar getirir kim âdem yemeden doymaz, ammâ incir ve ayvası ve üzümü ve nârına aşk olsun. Hattâ şele sepetler ile iki merhale yerden atlar ile engûrü ve inciri ve gayri müsmirâtları gelüp henüz letâfet [ü] halâveti bâkî gelir.

Ve tûl-ı zamânda meyve-i âbdârlarının reng-i rûylarına aslâ ve kat‘â tağayyür gelmez. Böyle bir

hevâsı latîf yerde hâsıl olmuş meyve-i gûnâ-gûnlardır.

.....(1 satır boş).....

Der-kelâm-ı Kara Badrak lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât: Nefs-i Kırım cezîresi içinde hâsıl olmuş kavm-i Badrak derler bir turfe kabîledir. Gerçi Tatar'dır, ammâ şehirlerde hâsıl olduklarından bir gûne lisân-ı ıstılâhları var. Anların kelâmların taşra Noğay kavmi anlayamazlar, zîrâ lisân-ı Noğay Tatarı altı gûne lisândır. Ammâ bu Badrak kavminin ıstılâhâtlarının lugâtları bunlardır kim bu mahalle tahrîr olundu.

.....(1 satır boş).....

Tekerlemeleridir. Vezn-i müstef'ılâtün:

A baba baba sakalı kaba,

Oyna var ise iti de kapa,
Kazganda {kazan} börek kaynasa gerek,

Çârtâkda {çardak} kızlar oynasa gerek. ***[129a]***

Der-sitâyiş-i velîni'am-ı selâtîn ümerâ-yı kibâr-ı ağavât: Evvelâ hân-ı âlîşân efendimizden sonra kalga (---) Geray Sultân bir serâmed serv-kad şehbâz ve gâzî sultândır kim dervîş ü dilrîş meşreb herkes ile hüsn-i ülfet etmeğe mâ'il pâdişâh-ı âlî-cây bir Cem-cenâb-ı sultân-ı dilâverdir.

Andan nûreddîn (---) Geray Sultân miyân-kad cüssedâr ve şecî' ve hûnî seffâk sultân-ı Özbek idi, ammâ meşâyih-i ızâm ile hem-sohbet olup dâ'imâ tilâvet u kırâ'ata meşgûl bir gazûb celâl-sıfat gâzî pâdişâh-zâde idi. Kalga ve bu nûreddîn sultânlar selâmet Geray evlâdlarından olmak ile Mehemmed Geray Hân'a "Akaçayım" derlerdi, ya'nî "Ulu ağam karındaşım" derler.

Der-vasf-ı ahlâk-ı hamîde-i Şehzâde Selîm Geray Sultân ibn Bahâdır Geray Hân
nevverallâhu mazcı'ahümâ bi-envâri'l-gufrân

Bu sultân-ı Cem-cenâb üç aded bürâderlerdi. Biri Mübârek Geray Sultân, Çerâkese vilâyetinde Zaba kabîlesi içinde ösmüşdür, ya'nî perveriş bulup büyümüşdür. Biri Dede Mehemmed Geray Sultân'dır, ammâ bu Selîm Geray Sultân bu bürâdereynlerden uluca olup Dede Geray ile şehr-i Bâğçesarây'da neşv [ü] nemâ bulup cemî'i ulûm-ı garîbe-i acîbeye mâlik olduğundan gayri hâfız-ı hamele-i Kur'ân ve Fârisî ve Mesnevî-hân bir şûh ve hezârfen pâdişâh-ı zekîdir kim her ne cânibe teveccüh etse bi-emrillâhi te'âlâ mansûr u muzaffer olup sâlimîn ü gânimîn Kırım'a dâhil olur, ammâ kabza-i tasarrufunda olan mâl-ı ganâ'imden bir şey komayup cümlesin tevâbi'ât u levâhıkât ve fukarâ ve mesâkînlere bezl eder.

Ve her çend gazâdan gelse Mehemmed Geray Hân hazretleri efendimiz bunlara gâyet i'zâz [u] ikrâm zer-ender-zer hil'at-i fâhireler ve postîn kaplı semmûr kürkler ve egninde(?) birer Kelâm-ı İzzet ihsân eder, zîrâ ilm-i tecvîdde İbn Kesîr ve Seb'a kırâ'atların tekmîl-i mâdde etmişdir kim ilm-i mehârîc-i hurûfda lâ-nazîr kabîlesindendir. Ve dahi şeb [ü] rûz Hân hazretleriyle hem-enîs ü hem-celîs olup sohbet-i hâs edüp mübâhase-i ilm-i şer'iyye ve niçe gûne ulûm görürler.

Ve her bâr Hân-ı Cem-haşmet "Selîm'im hakkâ ki selîm olup ismin müsemmâna mutâbık olup mücâhidün fî-sebîlillâhsın" deyü Selîm Geray'a ta'zîm ü tekrîm mahabbet ve meveddet edüp gûnâ-gûn zî-kıymet mücevher eşyâlar ve tuhaf âvânî kerevke kübeler, ya'nî zırhlar ihsân eder. Hakkâ ki böyle bir pâdişâh-ı Cem-cenâbın iltifâtına mazhar olacak bir deryâ-dil bir pâdişâh-zâde-i kerîmü'ş-şândır kim kendüye ihsân olunan şeylerden yanında bir şey koymayup müstahiklerine bezl eder. Ve

kendülerden cemî‘i zamânda bir efrâd-ı âferîde zerre mikdâr gücenmez. Ve bir pişşe ve mûr-ı za‘îf incitmez. Dâ’imâ erbâb-ı ma‘rifete ve bu fakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ’ya mâ’il olup rûz [u] şeb erbâb-ı dilân ve abdâlânlar ile üns-i ülfete kâyil olup, ya‘nî erbâb-ı hâlden olup âlüfte ve âşüfte-meşreb görünür bir sâhib-i sülûk ve bir kerem-kârî ve mülûk-ı sâhib-dil şâhdır.

Ve şu‘arâlardan Lem‘î Çelebi ve Mü’min Efendi ve Fazlî Çelebi [ve] Dârâtî Çelebi ve Emîr Medhî Çelebi ve Nedîmî Çelebiler ve gayriler nedîm-i hâsları olup kendülerinin dahi cevelân-ı tab‘-ı nâzükleri oldukda tâze-zebân hoş-âyende penç-beyt gazeller ve müseddes ve muhammes ve rubâ‘îler buyururlardı kim Azmîzâde Hâletî Çelebi böyle rubâ‘iyyât demeğe kâdir değiller idi. Bu fünûnda dahi sâ’ir sultânlardan ve bürâder-i ahterlerinden mümtâz ü müsellem bir müslim Selîm Geray'dır kim beyne’l-akrân yegâne-i asrdır.

Ve dahi dervîşândan ve gayri ünâsdan bir garîbü'd-diyâr bir kimse yâ bir kasîde veyâ bir tuhaf şey veyâ cüz’î ve küllî alâ tarîki'l-hedâye kendüye bir şey getirseler elbette ol kişiye murâd [u] merâmına göre bir at ve bir köle veyâhûd bir nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahter ve bir kat lipâçe-i zîbâ ile bir hayli harc-ı râh verüp ol kişinin tatyîb-i hâtırıyla mukayyed olup vatan-ı aslîsine gönderir yâhûd yanında alıkoyup ol kişiden bir ma‘rifet tahsîl eder, ammâ beyne'l-ünâs sâhib-i gurûr ve sâhib-i vakâr ser[d]âr görünür.

Ammâ sohbet-i hâssında "Meclis emânetdir" deyüp hem-celîs ü hem-enîsi ve mûnis gam-güsâr ve gam-horları bir niçe pençe-i âfitâb mehtâb mahbûb u mahbûbe Çerkes ve Abaza ve Gürcî cüvânlarından üstâd-ı kül hânende ve sâzendeler dâ’ire ve tanbûr ve santûr ve ceng ve rebâbların ellerine alup ilm-i mûsîkârdan ilm-i edvâr kavli üzre kaviller okuyup darb-ı feth ve nîm-devr [ve] nîm-sakîl usûllerinde aslı ve fer‘i ile on iki makâmı ve yigirmi dörd usûlü ve kırk sekiz terkîbi icrâ edüp Hüseyin Baykara fasılları etdiklerinde müstemi‘ olan yârânlar engüşt ber-dehen edüp dem-beste hayrân kalırlar.

Hânendeleri hüsn-âvâz hoş-elhân ile kâr ve nakş ve savt ve zecel ve amel ve tasnîfâtları kânûn üzre dâ’ireden çıkmayup sâz dil-nüvâz sözler ile nevâ-sâzlık edüp rakkâs-ı mehtâb gulâmlar meydân-ı mahabbetde bedr-i mübîn gibi deverân u seyerân etdiklerinde gûyâ zühre raks eder. Hattâ bu hakîr meclis-i hâslarından bir ân münfek ***[129b]*** olmayup hergiz tek ü tenhâlarında nedîm-i hâslarıyla âlem ağyârdan bî-haber iken âlem tâb ve âdem harâb olmadan bilâ fısık velâ nısık şeb-i yeldâlarda Hüseyin Baykara sohbetleri ederdik.

Ve yine âlem halkı hâb-ı râhatda bî-haberler iken şâhımın nüdemâlarından birkaç bezle-gûy mağrûr olmuş şîrînkâr üstâd-ı kâmil mukallidler kim her biri şîrîn-güftâr sebük-reftâr fasîhu'l-lisân ve bedî‘u'l-beyân edebden hâric olmayan mesîh-i enfâs-vâr mevtâyı güldü[ri]ci mukallidlerden Sûrnâ Ahmed Çelebi ve Edirneli Neyzen Dervîş Receb Çelebi ve Cilve Çavuş ve Çakman Celeb ve Boruzân Osmân Çelebi nâmân mukallidân tarab-efzûnların her biri birer gûne elsine-i muhtelife ile her kavmin bî-ma‘nâ evzâ‘ [u] etvâr-ı bezle kelâmların lehçe-i mahsû[s]larıyla taklîd etdiklerinde âdem gülmeden ussı gider.

Ve bu veled-i zinâların yetmiş hîleleri birbirleriyle mücâvere ve mübâhese-i şakâ-yı gûnâ-gûn etdiklerinde istimâ‘ olunmamış hârık-i âde mûhiş şeyler söyleyüp eşkâl tonlara girdiklerinde âdem havf ü haşyete düşüp yine bikr-i şakalar ile meclis-i şerîflerin neşât [u] sürûr ile mesrûr ederler. Ekser eyyâmda bu gûne şakâlar da olur. Ba‘de'l-meclis herkes hücrelerine giderken herkese belağan mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlar olunur.

El-hâsıl bu tabî‘atde bir Cem ü Cemşîd-sıfat ve bir Hâtem-i Tayy ve bir Ca‘fer-i Bermekî gibi sâhib-i kerem Âl-i Cingiziyândan böyle bir sâhib-i himem bir şehzâde-i cüvân-baht gelmemişdir.

Hüsn-i hulku gibi münevver yüzlü ve şîr[în sö]zlü ve merâlî ve gazâlî gözlü vasatu'l-kâme dest-i keffi vâsi‘ kuvvet-i kudret pençesine mâlik her ne cânibe dest ursa düşmandan intikâm alır ve mesâkîn ü fukarâlara gâyet mahabbet edüp el-âye[t]: [62] âyetin tilâvet edüp bu nass-ı kâtı‘a amel edüp elbette bir bahâne ile bir berk-i ahzar getirenlere veyâ bir verd-i ahmer getirenlere ednâ mertebe yüz aded Kırım sikkesi onluk ihsân edüp tehî-dest göndermez.

Hilkati bunun üstüne halk olunmak ile halk ile hüsn-i ülfet hüsn-i hulk ile geçinir. Böyle iken her leyle-i Cum‘ada ve gayri leyle-i mübârekelerde Bâğçesarây'ın müte‘addid ulemâ ve sulehâ ve meşâyihlerin hânedânına cem‘ edüp ziyâfet-i uzmâlar tenâvül olunup mübâhase-i ilm-i şer‘î ve mesâil-i fıkıh ve ferâiz ve ilm-i usûl [u] furû‘ [ve] ilm-i edeb görülüp bu meclisde edebden hâric bir vaz‘-ı nâ-hemvâr görülmezdi. Cemî‘i zamânda salâhü'l-hâli cemî‘i ahlâk-ı hasenelerine gâlibdir.

Hattâ alâ mâ-farazallâh evkât-ı hamseyi edâdan sonra salât-ı ebvâbeyni ve teheccüd ve işrâk duhâ namâzların sefer ve (sefer ve) hazarda terk etmeyüp âbdestsiz bir kademe kadem basmamışdır. Ve bî-vudû‘ ata süvâr olmamışdır. Ve'l-hâsıl salâh hâli hâlâ aded-i meşâyihlerinde yokdur. Hudâ’nın hıfz [u] emânında olup böyle şehzâde-i cüvân-bahta taht-ı Âl-i Cingiz’i cenâb-ı Bârî müyesser ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Bu şehzâde-i âzâdeye mahabbetimizden mecmû‘a-i nâ-matbû‘umuza hâtıra hutûr eden evsâf-ı şerîflerin alâ kadri't-tâka tesvîde cür’et etdik. *Alimallâh ve şehidallâh ve kefâ billâh Muhammeden resûlallâh,* deryâda katre ve güneşde zerre ve şemme tahrîr olunmak muhâldır.

Hamd-i Hudâ böyle bir şehzâde ile hüsn-i ülfet edüp şeref-i sohbetleriyle müşerref olduk, *ve’s-selâm.* Andan,

Sefer yoldaşımız Ahmed Geray Sultân ibn Mehemmed Geray Hân

Bu dahi Mehemmed Geray Hân'ın nûr-ı dîdesi ve ciğer-gûşesi olan Ahmed Geray Sultân'dır kim sene 1073 târîhinde Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa Uyvar gazâsına gitdikde bu Ahmed Geray Sultân altmış bin Kırım Tatar'ına serasker gelüp bunlar ile Alman diyârların ve Macar ve İslovin ve Hırvad ve Dodoşka ve Orta Macar ve Tot ve Leh ve Çeh ve Korol ve Filimenk ve İsfaç vilâyetlerine dek çapul gazâlar etdiğimiz bâlâda mufassalan musarrahdır.

Bu gazâların mâl-ı ganâ’imlerinden bir habbe ve deyyâr katre almayup cümle mâlı karaçı halkına ve Osmânlı gâzîlerine bir-ender-bir keremkârây şehzâdedir. Hâlâ diyâr-ı Kırım'da yine görüşüp ihsânların aldık. Bu dahi bir dârât [u] azamet ve hadem ü haşeme ve esbâb [u] ihtişâma mâlik bir melek-sıfat nevhat cüvân-bahtdır kim dâ’imâ ilm-i ferese meşgûl olup erbâb-ı ma‘ârif ile ihtilât eder, ammâ haftada bir kerre taraş ve tula ve yetgen nâm tâzîleriyle sayd u şikâra gider. Ve dâ’imâ harîr libâslar geyüp gezer. Hudâ-yı Bîçûn mu‘ammer ede.

Andan Ivaz Geray Sultân, andan Cânbe Geray Sultân, andan Mübârek Geray Sultân, Ahmed Geray Sultân ile bu mezkûr dörd aded şehzâde-i cüvân-bahtlar cümle Mehemmed Geray Hân'ın oğullarıdır.

Kübeli Ivaz Geray Sultân henüz on beşine bâliğ bir nûr-ı İlâhî sultân idi kim meh-pâreliğinden nazar değmesin deyü dâ’imâ haremde pinhân idi.

Andan dahi küçük ***[130a]*** Cânbe Geray Şehzâde on dörd yaşında celâl-sıfat enüp binmeğe mâ’il bir yarar yiğit kopacak şehzâdedir.

Andan küçüğü Mübârek Geray şâhım henüz on ikisine bâliğ okuyup yazmağa mukayyed harem-nişîn bir şehzâdecikdir.

Andan Kaçı bâğları kurbunda sâkin Hacı Geray Sultân halkdan münzevî bir sultândır.

Andan Sâfî Geray Sultân ibn (---) Hân, ilm-i kemâl-i ma‘rifete meşgûl bâğbân bir sultândır.

Andan Kırım Geray Sultân ibn (---) Hân, andan Çobaneli Noğayında hâsıl olmuş (---) Geray Sultân ibn İslâm Geray Hân dahi nâ-bâliğ küçük sultândır.

Andan (---) (---) (---) cümle sadaklı ve savatlı yetmiş yedi aded sağîr ü kebîr Kırım ve Yanbolı sultânlarıdır.

El-hâsıl diyâr-ı Kırım'ı bu mertebe sultânların cem‘iyyet-i kübrâsıyla görmemişimdir. Hudâ-yı Müte‘âl dahi ziyâde edüp düşmanla uruş ve savaş edeler. *Âmîn bi-hakkı Seyyidi'l-Mürselîn.*

Der-medh-i vüzerâ-yı Kırım: Evvelâ Olan Mehemmed Ağa ve Sefer Gâzî Ağa ve hâlâ vezîr-i benâm Kaytas Ağa ve Ahmed Ağa ve Şâhpolad Ağa ve Alev Ahmed Ağa ve Defterdâr İslâm Ağa ve Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa ve karındaşı Banas Mehemmed Ağa, bunlar vüzerâ ve vüzerâzâdelerdir, ammâ bunlardan mâ‘adâ,

Der-sitâyiş-i ümerâ-yı Bâğçesarây:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı etrâf-ı meşâ-yı kurâ vü kılâ‘ kasabât: Evvelâ Bâğçesarây'ın cânib-i şarkîsinde bir merhale yerde Akmescid şehridir kim kalga sultânların tahtgâhlarıdır. Ve cânib-i kıblesinde iki merhale yerde Tat eli nevâhîleridir. Ve taraf-ı cenûba meyyâl bir menzil yerde kal‘a-i cihân-nümâ Menkûb'dur. Ve semt-i cenûbda iki konak yerde kal‘a-i Balıklava'dır. Ve taraf-ı garba meyyâl iki günde kal‘a-i İnkirmân ve Sarkirmân kal‘alarıdır. Ve cânib-i şimâle üç konak yerde kal‘a-i Or'dur. Ve şimâl ile şark mâbeyninde kal‘a-i Çikişke ve kal‘a-i Arbat'dır kim sene (---) târîhinde bu kal‘aları Mehemmed Geray Hân binâ etmişdir. Ammâ cezîre-i Kırım'ın dahi etrâflarında mesâfe-i ba‘îde olan kurâ ve kasabât ve kılâ‘ u şehirleri dahi mahalleriyle inşâallâhu te‘âlâ tahrîr ederiz. *Ve billâhi'l-Müste‘ân.* (---) (---) (---)

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bâğçesarây:

.....(6.5 satır boş).....

Der-zikr-i hayr-ı ziyâretgâh-ı Bâğçesarây hâricinde âsûde olan mülûk-ı selâtîn-i mâzî ve ulemâ ve meşâyih ve kadı ve kibâr-ı evliyâların [63] emrine râzî olan pâdişâh-ı mağfûrların vedâ‘-ı mülk-i fânî edüp saltanat-ı câvidânîye intikâl edenleri *nevverallâhu mazcı‘ahümâ bi-envâri'l-gufrân* **ve sahâbe-i kirâmın ve eimme-i müctehidînin ve gâziyân-ı mücâhidînin merkad-i pür-envârların ayân u beyân eder**

Evvelâ şehr-i Bâğçesarây'ın aşağı garb tarafindaki bâğçeleri ucunda iki bin adım ba‘îd,

Karye-i Eski Yurd: Zamân-ı kadîmde bir şehr-i muazzam imiş. Hâlâ niçe bin yerde âsâr-ı binâları nümâyândır, ammâ şimdi henüz üç yüz evli ve bâğ u bâğçeli ve her hânedânlarda âb-ı hayât suları cereyân eder bir ma‘mûr köydür. Bu cây-ı firâkda üç aded kurşumlu kubbeler içinde selef şehinşâh hânları vâdî-i hâmûşân serîrlerinde hâmûş-bâş olup yatırlar. Her kıbâb-ı pür-envârlar eyle müzeyyen ve eyle musanna‘ âvîze ve kanâdîller var kim gûyâ her bir kubbe cây-ı mehbıt-ı pür-envârdır. Niçe yüz gûne şam‘dân ve buhûrdân ve çerâğdân ve sîm ü zer kanâdîller ile ârâste ve ibrîşim hâlîçeler üzre merkad-i pür-envâr etrâflarında hüsn-i hat kelâm-ı şerîfler musanna‘ rahleler üzre pîrâste olmuş kıbâblardır.

Ba‘zı pâdişâhların ser-i sa‘âdetleri yerinde destârları üzre turna cığaları ve çelenkler sokulmuş durur. Ve her kubbede türbedârlar mukarrerdir kim her bâr hânlar ***[130b]*** ve sultânlar ve biyim [ve] bükeçler gelüp ziyâret edüp ûd [u] amberler ihrâk etdirüp hatm-i şerîfler tilâvet olunur ziyâretgâh-ı hâss u âmdır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Andan bu kıbâbların hârici etrâfında cemî‘i kalgalar ve nûru'd-dehrler ve sultânlar ve biyim ve bükeçler ve Kazak sultânlar ve cümle vüzerâ ve mirzalar ve atalıklar ve'l-hâsıl Bâğçesarây'ın cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı kübbârları ve bay [u] gedâları bunda medfûnlardır, zîrâ tâ Hazret-i Risâlet-

penâh asrından berü bu mahal cebbâne-i hâmûşândır.

Ziyâretgâh-ı Bereket Hân: Âl-i Cingiziyân'a şöhret verüp diyâr-ı Kırım'ı ma‘mûr u âbâdân eden Bereket Hân'dır kim sene 666 târîhinde dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rıhlet etdi. Kabri üzre kıbâbı yokdur. Hemân seng-i mezârının târîhinden ma‘lûmdur. Andan,

Ziyâret-i Toğar Hân: Âl-i Osmân'ın ammîzâdelerindendir. Kaçan kim sene (---) târîhinde Âl-i Osmân ecdâdı Ertuğrul ibn Serbay Beğ karındaşı Süleymân Şâh ile üç bin nefer kimesneler diyâr-ı Mâverâü'n-nehir'de Mâhân vilâyetinde Hulâgû Hân Tatarları zulmünden cilâ-yı vatan eyleyüp diyâr-ı Rûm'un Konya'sında Âl-i Selçukiyân'dan Sultân Alâeddîn'e gelirken nehr-i Murâd sâhilinde Ca‘ber kal‘ası nâm kirmân altında cümle oymak-ı Erduğrul su kenârına meks ederler.

Hikmet-i Hudâ Ertuğrul Bay'ın bürâderi Süleymân Şâh'a gusl îcâb edüp nehr-i Murâd'da gusl ederken gark olup hâlâ Ca‘ber kal‘ası altında medfûndur.

Bu Süleymân Şâh Ertuğrul’un ülkeni, ya‘nî büyüğü olmak ile Ertuğrul kabîlesi içre tefrika düşüp Süleymân Şâh'ın dörd oğlu var idi. Biri Kızıl Toğar Hân'dır. Rakka'ya, ya‘nî Urfa'ya varup anda beğ olup gazâlarında anda hayli nâm bulup hâlâ Urfa'da İbrâhîm Halîlullâh âsitânesi kurbunda yatır.

Andan Süleymân Şâh'ın bir oğlu dahi Bayındır Hân'dır, ol dahi babası gark-ı âb olıcak ammîsi Ertuğrul'a bakmayup Ahlât pâdişâhına varup anda medfûndur.

Süleymân Şâh'ın üçüncü oğlu Boğa Hân'dır.

Andan dördüncü oğlu Bay Toğar Hân'dır kim babası Süleymân Şâh gark-ı âb olunca dâğ-ı derûnundan üç yüz aded âdemiyle ammîzâdelerine Kırım'a gelüp niçe nâmdârlıklar edüp âhır-ı kâr Kırım'da bu Eski Yurd mezâristânında medfûndur. Andan,

Ziyâret-i Yatı Beğ ibn Ertuğrul Bay, andan **ziyâret-i Gündüz Bay ibn Ertuğrul Bay:** Bu iki bürâderler dahi babaları Ertuğrul Konya'da Sultân Alâeddîn'e toğrulup varınca Sultân Alâeddîn görür kim bu Ertuğrul bir şecî‘ ve gâzî ve müdebbir yarar ve nâmdâr kimesnedir. Hidmetinden hazz edüp kendüye tuğ sancağ u bayrağ u tuğ ve tabl [u] alem verüp Ertuğrul'u boy beği edüp niçe sene gazâlar eder. Ba‘dehu Ertuğrul Bursa tekruruyla Yalakâbâd kal‘ası üzre ceng-i azîm ederlerken bi-emri Hudâ Ertuğrul şehîd olup hâlâ Söğüd nâm bir kasabada Ertuğrul medfûndur. Hemân Sultân Alâeddîn tuğ u sancağ u bayrakları küçük Osmâncığ'a verüp boy beği eder.

Hemân ol mahalde Osmâncığın karındaşları mezkûr Yatı Beğ ve ülken karındaşı Gündüz Bay Beğ kendülere boy beğliği verilmeyüp küçük bürâderi Osmâncığ'a verildiğinden rû-gerdân olup iki bürâder toğru ammîzâdelerine Kırım diyârına gelüp biri Mankıt beği ve biri Or beği olup niçe zamân gazâlarda bulunup âhır ikisi de Kırım'da merhûmeynler olup ammîzâdesi Bay Toğar Hân yanlarında medfûnlardır.

Kavm-i Tatar içre "Âl-i Osmân'ın ammîzâdeleri ve bizim neslimizden akrabâlarımızdır" deyü ziyâret ederler. Hakkâ ki Âl-i Osmân be-kavl-i müverrihîn Âl-i Cingiziyân neslindendir kim Cingiz Hân'ın ammîzâdelerindendir.

Elli birinci atada Âl-i Osmân'ın silsileleri Yâfes ibn Hazr[et-i] Nûh *aleyhi’s-selâ[ma]* müntehîdir. Cümle hasîbü'n-nesîbleri anane ile pâdişâh ve pâdişâhzâdelerdir. Anıniçün Tatar hânlar ile ammîleri tarafından akrabâlardır. Ammâ vâlideleri tarafından sülâle-i zülâl-i Hüseynî sâdât-ı kir[â]mlardır, zîrâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) nâm sâdât-ı kir[â]mdan bir seyyide bânû-sıfat duhter-i pâkîze-ahter alup (---) (---) Hân ol kızdan vücûda gelüp anadan evlâd-ı Resûllerdir kim niçe tevârîhlerde musarrahdır. Ammâ Ertuğrul'dan öte ammîzâdeleri tarafından Âl-i Cingiz'dir.

Dahi hakîkate nazar olunsa siyâh Zengî Arab ve Hazret-i İsmâ‘îlî beyâz Arablardan mâ‘adâ cümle

Hind ü Acem ve Özbek ve Moğol u Boğol ve Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Kozak ve Türkmân ve Maskov ve Macar ve'l-hâsıl cümle üç yüz yetmiş aded kavm-i kâfiristânın bilesi âdemleri cümle Tatar'dan azmışlardır kim cemî‘i müverrihân-ı Arab u Acem ve Latin ve Kıbtî [ve] kavm-i Yûnâniyân müverrihleri eyle tahrîr etmişlerdir. Anıniçün kavm-i Tatar ulu soy olup Cingiz Hân'dan berü niçe evlâdları sâhib-hurûc ve ***[131a]*** sâhib-zuhûr olup vilâyet-i Kırım'ı mesken [ü] me’vâ edinmişlerdir.

Ziyâretgâh-ı Ebû Sa‘îd Hân ibn Cingiz Hân: Bu Ebû Sa‘îd Hân Banasarây'da hân iken babası Cingiz Hân'dan evvel müslim ve mü’min ve muvahhid olup diyâr-ı Irâk'dan ulemâ-yı Acem ve ulemâ-yı Arab bunun yanına cem‘ olup ismine Ebû Sa‘îd deyü nâm verdiler, ammâ babası Cingiz Hân'ın koduğu isim Tamuras Hân'dır. Yedi sene Balıkhân'da ve yedi sene Ejderhân'da ve yedi sene vilâyet-i Kazan'da ve yedi sene şehr-i Edilsarâyı'nda andan yedi sene Kırım'da hân olup bi-kavli müverrihân-ı Cingiziyân cümle otuz beş sene hân olup âhır-ı kâr bu Kırım('a) karâfesinde âsûde-hâl yatır, ammâ ulu pâdişâh-ı müslim imiş. *Rahmetullâhi aleyh.*

Der-beyân-ı ahvâl-ı münâsib-i Cingiz Hân: Bi-kavli müverrihân bu Cingiz Hân'ın iki oğlu var idi. Biri merhûm Tamuras, ya‘nî Ebû Sa‘îd Hân ve biri Kazan Hân'dır. Bu dahi İslâm ile müşerref olup ismine "Mehemmed Şâm-ı Kazan" deyü nâm kodu. İbtidâ kavm-i Tatar'da Mehemmed ismini bunlar komuşdur. Hâ[nın] kabr-i şerîfi Âzerbâycân vilâyeti tahtı ola[n] şehr-i Tebrîz kurbunda İslâmbol'daki Galata kullesi gibi bir serâmed kulle-i bâlâ içinde medfûndur kim hâlâ ziyâretgâh-ı hâss u âmm bir tekye-i hânkâhdır. Kavm-i Moğol lisânları üzre bu âsitâneye "Şembet-i Kazan", ya‘nî "şembet" türbeye derler. Moğol kavmi "Bu Mehemmed Gazan Kazan vilâyetinde bizden idi, sonra müselmân oldu" derler.

Ve Cingiz Hân'ın bir oğlu dahi Olcayto Hân'dır. Ammâ Cingiz Hân merhûm oldukdan sonra Şâm-ı Kazan Hân'ın vâlidesin Kenkaç Hân alup Mehemmed Kazan Hân'a ögey baba olmuşdur. Kenkaç Hân'ın babası Abakay Hân'dır kim Îrân [u] Tûrân'ı harâba hazâne veren Hulâgû Hân anın babasıdır. Bu Hulâgû Hân'ın on dörd oğlu var idi, ba‘zıları hân oldular, ba‘zıları olmadılar. Ammâ bu Abakay Hân şecî‘ ve bahâdır ve sâhib-hurûc olup cümle Irâk-ı Dâdyân'da bunlar Enûşirvân oğlu Hürmüz-i Tâcdâr yanında şembetler, ya‘nî mezârlıklar binâ etmişdir.

Ve Hulâgû Hân'ın babası Kubilay Hân'dır kim bu Kubilay Hân'ın yedi oğlu Irâk-ı Dâdyân ve vilâyet-i Kazan'a ve vilâyet-i Ejderhân'a hân olup ol diyârda Moğol ve Boğol ve Kalmak ve Mesköv keferelerinden nâm [u] nişân komamışlardı.

Bu yedi aded hânlar cümle Irâk-ı Dâdyân'da Hürmüz-i Tâcdâr yanındaki türbeler içre medfûnlardır kim etrâfları cümle ardıç ağaçlarıdır kim bu cihânda eyle ardıç ağaçları halk olmamışdır. Ve niçe alâmetleri ve başları uçlarındaki seng-i mezârlarında sin ü sâlleri ve saltanatları ve hasîb ü nesîbleri cümle mastûrdur. Ammâ mezkû[r] Kubilay Hân'ın babası Cingiz Hân'dır kim sene 61 târîhinde Hazret-i Risâlet-penâh bu Cingiz Hân'a nâme-i dürerbâr ile Mu‘âz ibn Cebel hazretleri nâm kimesneyi elçi gönderüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek elçi Cingiz Hân huzûruna varup,

"Safâ geldin yâ Arab" deyüp ayağa kalkup elçiye ta‘zîmler etdikden sonra nâme,

"Es-selâmü alâ meni't-tebe‘a'l-hüdâ" deyü tilâvet olundukda elçi Cingiz Hân'ı İslâma gelmeğe teklîf etdikde Cingiz Hân eydir:

"Yâ Mu‘âz ibn Cebel! Âhir zamân peygamberi Arab Muhammed'in bize arz eyledüğü mezhebi nedir?" deyü su’âl etdikde ibtidâ alâ mâ [e]merallâh İslâmın ferâ’izlerin şurût u kuyûduyla âyet-i şerîf: [64] nass-ı şerîfin tilâvet edüp bir bir Cenâb-ı Kibriyâ'nın farz etdiği şeyleri ta‘lîm etdükde

Cingiz Hân eydir:

"Poh ne güzel yerlerin göklerin hâlıkı Allâh ne güzel buyurmuş. Bu beş aded şeyler ki dedin, cümle kabûl etdim. Eyi şeylerdir kim Allâh emr etmiş." Mu‘âz eydir:

"Peygamberimizin dahi şeyleri budur kim beş vakit önünde ve âhirinde ikişer ve dörder rek‘at namâz-ı sünnet kıla. Ve zekerinin ucunda bî-ma‘nâ eti kesüp sünnet ede" deyü cümle sünen-i müstehıbbât vâcibât salât vudû‘-ı dakîki âdâb-ı salâtın şurût kuyûduyla Mu‘âz ibn Cebel tezkîr ü ta‘lîminde ta‘assubâne ta‘lîm etdikde yine Cingiz Hân:

"Bu da ne güzel pâk mezheb ve sünnet ferâ’izler ve ne güzel pâk edebdir, ammâ zekerin bir âdem kesmek bu fenâ mezhebdir. Bu bizim memleketlerimizde bir âdem bir âdemden bir katre kan akıtsa biz ol âdemi katl ederiz. Zîrâ vilâyetimiz şiddet-i şitâ kânı olmak ile teşeniş maraz[ı] vardır. Elde kolda ve başda olan bizlerdeki yaradan âdem helâk olur. Husûsan cerâhat âdemin eyle cümle tamarları cem‘ olduğu zekeri kesesin, elbette teşeniş olmak mukarrerdir. Ne ân ki bir âdem yetmiş seksen ve yüz yaşına gire, ‘Yeni mezhebin sünnetidir sikinizin uçlarını kesün’ deyü tenbîh etsen deli olan bu sünneti kabûl etmez. Ve Allâh'ın emr etdiği teklîflerden müşted bir teklîf-i mâlâ-yutâkdır kim zekerin kesmiş âdemler helâk olması mukarrerdir, hele dahi ma‘sûmlarımızı kesüp sünnet ederek halkı kılındıralım. Ve evvel bahârda emir Allâh'ın ibtidâ ben sünnet olayım, yohsa bu vakt-i şitâda bu ***[131b]*** bizim vilâyetimize bu sünnet teklîfi el vermez" dedikde Mu‘âz ibn Cebel eydir:

"Ammâ ol kesilecek yer bir lahm-ı zâ’iddir. Gasl ederken pâk olmaz ve ehliyle bir hoş huzûr ile cimâ‘ etmeğe komaz. Eyle bir lahm-ı zâ’iddir" dedikde Cingiz Hân eydir:

"Hallâk-ı Âlem on sekiz bin âlemi ve benî âdemi halk etdikde aslâ bî-ma‘nâ bir şey halk etmemişdir. Hep cümle hikmet-i ezelîsi ile isteyüp halk etmişdir. Cenâb-ı Çalab anın lahm-ı zâ’id olacağın bilmedi de mi halk etdi? Vücûd-ı insânda değil cemî‘i mevcûdâtı yed-i kudretiyle bilüp halk etdi" deyü Mu‘âz ibn Cebel’e i‘tirâz üzre cevâblara başlar. Ve yine Cingiz eydir:

"Allâh beş vakit namâzı farz eylemiş, ne güzel emrullâhdır, ammâ Allâh'ın emri farzdan ziyâde sizin sünnet namâzlarınız var. Bu halkı ta‘cîz etmekdir. Yâ garîb insân kifâf-ı nefs-i ehl [ü] iyâl içün ne zamân kâr [u] kisb eder. Hele ben Allâh'ın farz etdiği namâzdan gayri namâz kılmam" der ve yine Cingiz Hân eydir:

"Yâ Mu‘âz Ka‘betullâh Allâh evidir. Ana ömründe mâlı çok olan bir kerre varmak farzdır, dedin. Bu ne güzel buyurmuş. Hem ziyâret ve hem ticâret ve hem seyâhat olur, ammâ biz ata ve dedelerimizden eyle istimâ‘ ederiz kim Allâhu Te‘âlâ evden barkdan ve şeş cihetde olmadan bir bî-zevâl lâ-yezâl bî-mekân Allâh'dır bilirdik. Şimdi Allâh'a bir mekân mı isbât edersiz? Yâ Allâh evine varan Allâh'ı görür mü, eger görürsem şimdi giderim" dedikde Mu‘âz eyitdi:

"Görmezsin, ammâ Allâh eyle buyurmuş. Âye[t]: [65] buyurmuşdur kim âye[t]: [66] deyü Allâh emr edüp mâlı olanlar beytime gelüp hacc edeler buyurmuşdur" dedikde Cingiz Hân eydir:

"Vallâhi emr-i Hak ile yolda gidüp ziyâret etmek lisânım üzre eyi seyâhatdir, ammâ bu benim Balıkhân'ımız şehrinden tâ Bahr-i Kulzum kenârında Beytullâh'a varınca bir yıllık yoldur. Ve tarîk-i âm üzre benim yedi aded pâdişâhlar hasm-ı kavî adû-i hâ’inlerimdir. Anların vilâyetlerin atlayup nice geçüp Mekke'ye gidüp geleyim. Bu dahi zekerin kesmek gibi müşkil teklîfdir. Ammâ yılda bir kerre oruç dutmak farzını kabûl eyledim, zîrâ hakîmâne emrullâhdır. Bir âdem müddet-i medîd-i ömründe yiye içe vücûdunda niçe gûne safrâ ve sevdâ ve balgam ve ahlât-ı fâsideler cem‘ olur, ammâ yılda bir kerre bir ay sâ’im olunca on bir aylık emrâz-ı muhtelifeler mahv olup ten-dürüst olur. Yarın inşâallâh sâ’im olurum. Poh ne güzel emr-i hakdır. Ve cemî‘i vilâyetlerimin halkına car salup mâh-ı Ramazân'da şenlik şâdımânlıklar edüp oruç dutdurup hemân beş vakti kılmak içün mezgitler ve

eyne damları yasadırım, der. Ve Allâhu Te‘âlâ zekât verin demiş. Hakkâ güzel buyurmuş. Bu emrullâhı da kabûl eyledim. Hakkâ ki bir âdem mâl-ı Kârûn'a mâlik olup yığa yığa kayda götürür. Müstahak olan fukarâlara mâlının zekâtın vermek ne güzel dîndir.

.....(1.5 satır boş).....

Hulâsa-i kelâm Cingiz Hân hacc-ı şerîf farzıyla zekerin kesmesine özr-i kavîler bulup gayri (gayri) alâ mâ-farazallâhı cümle kabûl edüp dîn-i İslâm'a gelüp,

"Allâh bir peygamber Muhammed hakkâ ki peygamberdir, inandım" dedikde Mu‘âz ibn Cebel ta‘assub edüp hacc-ı şerîfi ve zekerin sünnet etmeği ve salâtın sekiz şartını ve salâtın altı aded erkânını ve yedi aded vâcibâtlarını ve on dör[d] yerde salâtın sünnetlerini ve yigirmi beş yerde müstehibbâtlarını ve on iki yerde salâtın mekrûhâtını ve on dörd yerde salâtı fesâd eden sebebleri ve dörd yerde âbdestin farzlarını ve on yerde âbdestin sünnetlerini ve altı yerde âbdestin müstehibbâtlarını ve altı yerde vudû‘un âdâblarını ve yedi yerde vudû‘un nevâfillerini ve altı yerde mekrûh-ı vudû‘u ve beş yerde menhiyyât-ı vudû‘u ve yedi yerde nevâkız-ı vudû‘ları ve üç yerde guslün farzlarını ve altı yerde guslün sünnetlerini ve on iki yerde gusl îcâb eden sebebleri ve dörd yerde gusl etmenin sünnetlerin.

El-hâsıl müctehidîn gibi Mu‘âz ibn Cebel ta‘assubâne bu mezkûr sünen ferâ’izât müstehibbât vâcibâtları bir bir takrîr edüp,

"Bunlardan biri eksik olup bu âdâbları şurût [u] kuyûdlarıyla bilmeyenin salâtı sahîh olmayup îmânı dürüst olup mü’min ve muvahhid olup peygamberimize ümmet olamaz" deyü Cingiz Hân gibi dağ âdemisi pâdişâha bu gûne sarpa çeküp cevâb verince Cingiz Hân eydir:

"Biz ümmî âdemiz, henüz dîn-i İslâm ile müşerref olup Allâh bir peygamber hak bilirim. Öbür dediğin sünnetleri de Buhârâ'dan bir fakîh getirüp öğrenirim" dedikde Mu‘âz ibn Cebel gazab-âlûd olup Cingiz Hân'a kelime-i tevhîdi ve îmân du‘âsın okudup bâtıl dînden çıkup hak dîne girüp Hazret-i Îsâ Allâh'ın kulu ve Meryem Ana câriyesi ve dörd kitâba inandım, dedirmeği ferâmûş edüp gazabından atlarına süvâr olup kat‘-ı menâzil ederek Medîne-i Münevvere'ye geldikde {hikmet-i Hudâ} Hazret-i Risâlet-penâh altmış üç yaşında dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye intikâl etmiş olup Hazret-i Resûl'ün vasıyyeti üzre na‘ş-ı şerîf-i Resûl-i Kibriyâ'yı Hazret-i Alî tenhâ yerde Hazret'i gasl edüp Hazret-i Abbâs'ın iki aded oğlu Fazl ve Kusem Hazret üzr[e] su ***[132a]*** döküp Hazret-i Alî Hazret’in vücûd-ı şerîflerine el değirmeden mübârek kamîsleri üzr[e] gasl edüp kamîs-i şerîfleri üzre iki kat kefenler sarup hâlâ Medîne-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhara içre defn etdiler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ Hazret-i Resûl'ün tokuz evlâd[ı] olup Fâtımatü’z-Zehrâ'dan mâ‘adâ evlâdları Hazret'den evvel intikâl etdiler, ammâ Fâtıma Hazret-i Alî'nin taht-ı nikâhında iken Hazret-i Fâtıma, Hazret'den altı ay sonra vefât edüp Hazret-i Resûl'ün sol tarafı cenbinde yine bir demir kafesli yerde defn etdiler. Müddet-i ömrü sene 28.

Ammâ Hazret'in müddet-i ömrlerinde cümle on beş aded hâtûn tezvîc etmişlerdi. Kendülerden sonra kalan ezvâc-ı Resûl Â’işe binti Hazret-i Ebâbekir ve Hafza binti Hazret-i Ömer ve Sevde(t) binti Zem‘ad ve Zeyneb binti Cahş ve Meymûne binti el-Hâris ve Safiyye binti Hay ve Cüveyre binti el-Hâris ve Ümmü Habîbe binti Ebî Süfyân ve Ümmü Seleme binti Ümeyye *radıyallâhu anhünne,* ammâ bu Ümmü Seleme'yi Hazret kırk dörd yaşında iken nikâh etdi.

Hazret-i Risâlet’in evlâdların beyân edelim: Evvelâ cümle tokuz aded evlâdlarının beş adedi zükûrdur dördü inâsdır.

Evvelâ Kâsım, Mekke-i Mükerreme'de müştak olmuşdur. Tayyib ve Tâhir ve Abdullâh bu üçleri

Hadîce-i Kübrâ'dandır. Ammâ İbrâhîm, Mısır'dan Mukavkıs nâm Kıbtî meliki hedâyâ gönderdiği câriye Mâriye nâm Kıbtî kızından mütevellid olmuşdur kim Medîne'[ye] Hicret'den sonra olmuşlardır. Ammâ İsmâ'îl ve dörd kızlar Hadîce Anadan olmuşlardır.

Ammâ Zeyneb binti Resûli Ekrem Ebü'l-Âs bin Rebî' bin Abdü'l-uzzâ hibâlesinde idi. Rukıyye ve Ümmü Külsûma Hazret-i Osmân'da idi. Anıniçün Osmân-ı Zu'n-nûreyn derler kim Hazret'in bu iki kızların nikâh ile almışdır. Fâtımatü'z-Zehrâ Hazret-i Alî'de kalmışdır kim Hicret'in ikinci senesinde Medîne'de izdivâc-ı Hazret-i Alî bâ Fâtımatü'z-Zehravî olup Fâtıma on sekizine bâliğ idi. Hazret-i Aliyy-i Kerrâr yigirmi yaşında idi, *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib Hazret-i Risâlet-penâh dâr-ı bâkîye irtihâlden sonra seccâde-i Resûl'e Hazret'in vasiyyeti üzre Hazret-i Ebâbekir halîfe-i emîri'l-mü'minîn olunca bu ân Ebâbekir'e Mu'âz ibn Cebel Cingiz Hân elçiliğ[in]den gelmiş idi. İsbât-ı vücûd etdikde Hazret-i Ebâbekir,

"Yâ Mu'âz! Me'mûr olduğun hidmet-i Cingiz Hân neye müncer oldu?" deyince Mu'âz eydir:

"Yâ Emîre'l-mü'minîn cümle alâ mâ farazallâhı kabûl edüp 'Allâh bir peygamber hak' dedi, ammâ hacca gelmeği kabûl etmeyüp 'Yolumda bu kadar âsî pâdişâhlıklar vardır. Emn-i tarîk olmamak ile hacca gidemem' deyü özürler etdi ve zekerin kesüp sünneti dahi kabûl etmeyüp 'Bu sinn-i sâlimde bu şiddet-i şitâ vilâyetde zekerim kesersem teşeniş olurum' deyü özür edüp kaldı. Biz dahi 'Bunların biri nâkıs olsa dürüst müselmân olmazsın' deyüp gazaba gelüp gitdim."

Hazret-i Ebâbekir eydir:

"Yâ sünnet olmayup hacca gelmemek ile mü'min muvahhid olmamak iktizâ etmez. Hemân kelime-i tevhîd ile îmân du'âsın okutdun mu?"

"Yok okutmadım, yâ emîre'l-mü'minîn" deyince hemân Hazret-i Ebâbekir gazaba gelüp,

"Cümle şerâ'it-i İslâmın elzem-i levâzımların kabûl edüp mü'min olmuş, ammâ tîz bu bizim nâmemiz götür, selâmımız teblîğ edüp kelime-i tevhîdi ve *âmentü billâhi ve me[lâ'i]ketihî ve kütübihî ve rusulihî* âyetlerin ta'lîm edüp gelesin" deyü dîvân-ı Resûl'den Mu'âz'ı kovup yine Mu'âz kat'-ı menâzil ederek bir yılda vilâyet-i Kazan'a gelince,

"Cingiz Hân Kırım vilâyetine gitdi" derler. Hemân Mu'âz yine azm-i râh-ı Kırım deyerek vilâyet-i Irâk-ı Dâdyân'a varınca haber alır kim vilâyet-i Ejderhân'da Cingiz Hân merhûm olup anda defn ederler.

Ammâ İslâm ile gitdiği müsbetdir, zîrâ mukaddemâ sene-i mâzîde cümle alâ mâ farazallâhı kabûl edüp "Allâh bir peygamber hak" demiş idi. Anıniçün ulemâ-yı Tatar Cingiz Hân'ın İslâm ile âhirete gitdiğine zâhib olmuş. Ammâ niçeler "A'râf'da kaldı, zîrâ bir pâdişâh-ı âdil ve gâzî ve kavl-i İslâma râzî pâdişâh idi. Muhakkak İslâm ile rıhlet etdi" [derler].

Hulâsa-i kelâm Âl-i Osmân'ın ammîleri tarafından haseb ü nesebleri mü'min ve muvahhid Cingiz Hân'a müntehî olup hâlâ Tatar hânlar ile karâbetleri vardır, *ve's-selâm.*

Ba'dehu Mu'âz ibn Cebel hazretleri Cingiz Hân'ın ülken oğlu (---) Hân, hân-ı âlîşân olup anınla vilâyet-i Kırım'a gelüp Kırım'ın bu Eski Yurd'unda medfûn sahâbe-i güzînleri ve serdâr-ı mu'azzam olan sahâbe-i kirâmdan Mâlik Eşter hazretlerin ziyâret edüp Cingiz Hân oğlu (---) Hândan Hazret-i Ebâbekir'e ve kendüye hedâyâlar alup andan gemiyle Kostantiniyye şehrine gelüp anda tekrur kraldan hedâyâlar alup yine gemiyle Sayda vilâyetine gelüp bir zamân Şâm'da kalır. Ba'dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde Mu'âz ma'tûnen merhûm olup Şam'da Koyun kapusunda Bilâl-i Habeşî kurbunda medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ yine sadede rücû' edelim. Vilâyet-i Kırım Bâğçesarây'ının ziyâretgâhların beyân ederken münâsibiyle *"El-kelâmu yecürrü'l-kelâm"* [68] mazmûnu üzre Âl-i Cingiziyânın ahvâllerin ve Eski

Yurd'da medfûn âl ***[132b]*** akrabâları ziyâretlerin tahrîr etmişdik, ammâ bu Eski Yurd'da Mu‘âz ibn Cebel'in ammîsi,

Ziyâretgâh-ı mâlik-i asker vâlî-i mihter sultân-ı server Hazret-i Mâlik Eşter hazretleri: Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın sahâbe-i kirâmlarından olup sipâhiyân ağalarından idi. Tebük gazâsından sonra Yemen hudûdunda Yelemlem nâm bir mahalde bir ejde[r]hâyı katl etdiğinden beyne's-sahâbe lakabları Mâlik Ejder idi, ammâ mübârek gözünün biri cengde yırtlas olup Hazret-i Risâlet-penâha gidüp tâbût(?) kurusu mâlikliğin verüp Mâlik Eşter, ya‘nî gözü yırtlas deyü kendülere künye etdi.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh intikâl edince dâğ-ı derûnundan baş alup diyâ[r-ı] Rûm'da Erzurûm şehrine andan Dağıstân'a gelüp üç bin kadar güzîde aznavur âdemleri İslâm ile müşerref edüp andan vilâyet-i Kazan'a ve vilâyet-i Ejderhân'a ve vilâyet-i Balıkhân'a ve şehr-i Sarây'a ve vilâyet-i Heşd[ek]'e gelüp bu kadar diyârları seyâhat ederek kırk bin aded güzîde âdemleri İslâm ile müşerref edüp vilâyet-i Kırım'a gelüp anda dahi on bin âdem müselmân edüp elli yedi bin aded *"Benem, dîğer nîst!"* diyen asker ile menâzil kat‘ ederek nehr-i Özü'yü ve nehr-i Turla'yı Akkirmân kal‘asından yukaru nehirden ubûr edüp Akkirmân altında Saratay deresi altında Salsal kral-ı dâll ile kırk gün kırk gece ceng-i azîm edüp küffârı kıra kıra Akkirmân altında Kamerü'l-kum içine küffârı dıkar.

Ecinne kavmi dahi tılsımât-ı Kamerü'l-kumdan boşanup cümle küffârı sar‘a zahmeti gibi ecinne dutu[p] niçe bin küffâr anda dahi helâk olup Salsal kral-ı dâll ile Mâlik Eşter kalup âhır-ı kâr Salsal la‘în Mâlik Eşter'i bir hadeng-i sertîz ile mecrûh edince hemân kırk altıncı hamle Mâlik Eşter hazretlerine değüp Salsal'ın sîne-i pür-kînesine bir hadeng-i eşterî eyle urur kim okun yalmanı arkasından iki karış taşra çıkup fi'l-hâl Mâlik Eşter kendi zahm-âlûd olduğuna bakmayup Salsal-ı la‘în üzre at bırağup başını kesüp dişlerin çıkarır. Hâlâ la‘în Salsal'ın dişleri Akkirmân kal‘asının kapusu üzre (---) vukıyye gelir zencîr ile dişleri ve kaburka kemikleri maslûbdur. Kellesi handak içinde bir kaya deliğinde durur, bir İslâmbol güllesi kadar büyük kelledir.

Andan Mâlik Eşter askeri mâl-ı ganâ’imle muğtenim Kırım'a gelüp Mâlik Eşter dahi Salsal'ın oku zahmından şehîd olup Çufud kal‘ası altında medfûn olup ziyâret etdiğimiz Şeyh Mansûr hazretleri Mâlik Eşter hazretlerin gasl ü defn ederler, ba‘dehu Şeyh Mansûr da merhûm olurlar. Ammâ bu Mâlik Eşter hazretleri Eski Yurd'da medfûndur, ammâ üzerinde aslâ türbe kubbesi ve âlî binâlardan bir alâmet yokdur. Ancak Mehemmed Geray Hân efendimizin câmi‘-i rûşen-âbâdı sâhasında medfûn olup başları ve ayakları ucunda birer amûdlar dikilidir kim tarz-ı kadîm hatlarından ayândır. Kadd-i şerîfleri kâmil elli ayakdır. Ve etrâfı gûyâ bâğ-ı İrem ve gül-i gülistândır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Hattâ hâtıra bi'l-bedâhe hutûr edüp Mehemmed Geray Hân câmi‘inin rûy-ı dîvârına şikeste beste bu ebyâtı tahrîr etdim. Beyt:

Râh-ı Hak üzre şehîd olan o serverdir bu,

Salsal'ı küşte eden Mâlik Eşter'dir bu.

Ammâ bir fütüvvet-nâme kitâbında bu azîzi, "Hazret-i Resûl'ün sipâhîler çavuşu olduğundan Hazret-i Alî Hazret huzûrunda kemerin bağlayup alay çavuşlarının ve dîvân çavuşlarının silsileleri bu Mâlik Eşter'e müntehîdir" deyü tahrîr etmiş. Hakkâ güzel demiş.

Andan ziyâret-i

.....(1 satır boş).....

Andan yine Bâğçesarây'a gelüp on gün dahi meks edüp zevk [ü] safâlardan sonra hân hazretlerinin kâ'immakâmı olan Kilarcıbaşı Hasan Ağa'dan hân hazretlerinin elimizde olan yarlığ-ı belîğ-i şâhîsi mûcebince ihsân [u] in'âmlar aldık, zîrâ hân hazretleri dahi Or kal'ası muhâfazasında olup şehri ve vilâyeti kısta verdi. Anıniçün Bâğçesarây'da durmayup hân Or kıstavından gelince Kırım vilâyetin temâşâ etmeğe teveccüh etdik.

Evvelâ Bâğçesarây'dan şark tarafına dârağacı yolundan giderek **nehr-i Badağ**'ı atlar ile ubûr etdik. Bu nehir Çadır d[a]ğından gelüp nehr-i Elma'ya karışır.

Andan nîm sâ'at giderken **nehr-i Salkır['**ı] ubûr etdik. Bu dahi Çadır dağından tulû' edüp bu dahi nehr-i Elma'ya mahlût olur. Bunu dahi atlar ile geçüp cânib-i şarka sahrâ ve mahsûldâr mezâri'âtlar içre ve ma'mûr kurâları 4 sâ'atde âheste reviş giderek,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kalgay sultân, ya'nî şehr-i kadîm Akmescid-i binâ-yı âbâdân

Cümle kalga sultânların tahtgâh-ı karârgâhları bu şehirdir kim kânûn-ı Cingiziyân üzre üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve üç yüz altmış pâre nevâhî kurâları vardır kim on aded nâhiye nâ'ibleri vardır. Hâkimi kalga ve kadı ve subaşı ve muhtesibdir. Gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i şehrin beyân eder: Bu şehr-i müzeyyen bir çemenzâr ***[133a]*** vâsi' ova kenârında kıble tarafı üç sâ'at ba'îd evc-i âsumâna ser çekmiş Çadır dağıdır kim cezîre-i Kırım'ın göbeğidir. Her tarafda beş konak yerden nümâyân bir kûh-ı ser-bülenddir kim Tûfân-ı Nûh'dan berü üzerinde karı ve selc-i rahmet içre âb-ı zülâl ta'bîr etdikleri cânlı kar kurdu vardır.

Bu Akmescid kûh-ı bî-hemetânın dâmeninden ba'îd bir zemîn-i mahsûldâra vâki' olmuşdur. Bu şehrin şark tarafı kesme yalçın mağâralı kayalar üzre vâki' olup cümle iki bin aded kırmızı la'l-gûn kiremit örtülü cümle kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî ve taş dîvârlı ma'mûr şehirdir kim cümle evleri vâsi'dir. Ve cümle iki yüz kadar dükkânları var ve iki başı kapulu iki bâbları bezzâzistân gibi başka dükkânları ve yanında bir Acem tüccârı hânı var.

Bu şehirde aslâ bâğ yokdur, ammâ Sefer Gâzî Ağa sarâyının bir bâğ-ı İremi var kim midhatinde lisânlar kâsır ve kalemler kâsırdır.

Ve cümle üç aded hân-ı tüccârânları vardır. Cümleden Sefer Gâzî Ağa'nın ehli Ayşe Hâtûn kal'a-misâl bir hân-ı sevdâgerân etmişdir kim cümle tüccârân-ı berr [ü] bihâr sevdâgerânın ankâ bâzergânları bu kal'aya mânend vekâlede konarlar.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Evvelâ cümleden kalga sultânlar sarâyının havlısının tâ ortasında Mengli Geray Hân câmi'i, kiremitli ve bir taş minâreli tarz-ı kadîm küçük câmi'dir.

Andan taşra şehirde Abdürrahmân Beğ câmi'i, bu dahi kiremit örtülü ve bir taş minâreli ma'bedgâh-ı kadîmdir. Kapusu üzre mastûr olan târîhi budur:

Benâ hâze'l-mescide'l-mübâ[re]ke fî eyyâmı devleti's-Sultân Mengli Geray Hân az'afu'l-ibâd Abdürrahmân bin Alî Beğ. Gaferallâhu leh ve li-vâ[li]deyh. Sene şehr-i muharremi'l-harâm e[r]ba'a aşere ve tis'a mi'e.

tahrîr olunmuşdur. Bu iki mezkûr câmi'lerden mâ'adâ cümle üç aded mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle iki medresedir.

Ve cümle üç tekye-i Halvetî Güleçli ve Çüyençili Mehemmed Efendi tekyelerinin başları misvâklı kalpak üzre sarıklı bıyıkları tıraş sofîleri vardır. Bıyıkların anıniçün tıraş ederler kim "Bozaya bulaşup bozayı mekrûh etmesin" deyü şevâriblerin ustura ile dibinden tıraş eder şekl-i garîbü'l-heykel kubh mazaralı sofîleri vardır. Hattâ bu hakîr birine su'âl etdim:

"Kişi sen müselmân mısın?" dedim.

"Conk men sopumen" dedi, ya‘nî "Yok ben sofuyum" dedi.

"Ey imdi müselmân imişsin" dedikde darılup,

"Conk hey kişi sopumen sopu muna başımda misvağım bar görsene" dedi. Hakîr eyitdim

"Çünki sopu kişisin, bizim Hazret-i Peygamber'in babası ve anası kimlerdir" dedim.

"Şu anın anasını atasını bilüp tavuşladığım yokdur, ammâ biz[im] Oran(?) Kazağın peygamberi Îsâ kişinin anası Meyrem Ana imiş. Babası bizim Kazak yahşi söyleni turur. Andan işitdim" der. İşte benim rûh-ı revânım bu gûne sofuları var, ammâ ulemâ-yı Tatar'a aşk olsun.

Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyân-ı ebced-hân var.

Ve cümle dörd aded âb-ı hayât çeşmesârlar vardır.

Ve cümle bir hammâm-ı kadîminde iki halvetli ve orta soffalı ve câmekânı şâzrevânlı bir küçük hammâmdır.

Sitâyiş-i sarây-ı kalga sultân: Bu mahrûr olan şehrin cânib-i cenûbuna muttasıl kayalar altında bir şehircik dahi vardır. Cemî‘i kalga sultânların sarâyları budur kim cümle iki yüz aded kat-ender-kat kârgîr binâlı görünüşlü ve şâhnişîn ve revzenli musanna‘ hücreleri var, ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir, ya‘nî Bâğçesarây'da Hân sarâyı gibi değildir. Bir yanında sekbân odaları ve matbah-ı Keykâvûsu vardır, ammâ bir vâsi‘ sarây meydânında zikri sebkat eden taş minâreli câmi‘i var.

Ve bu şehircik cümle üç yüz yetmiş aded kârgîr binâ dîvârlı ve serâpâ kiremit ile mestûr varoş-ı ma‘mûrdur kim cümle evleri Salkır suyunun Akmescid'i tarafındadır. Ancak birkaç dükkâncıkları ve bir hânı ve bir câmi‘i mescidi var.

Ve nehr-i Salkır Çadır yaylağı dibinden bir kaynağ-ı azîm mesîregâh çemenzâr-ı hıyâbândan tulû‘ eder kim dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyesinden güneşin ziyâsı zemîne te’sîr etmez. Cümle pâdişâhlar ve kalga ve sultânlar bu mesîregâha gelüp âb-ı hayâtlar kenârında hayme ve hargâhların kurup birer ikişer ay zevk u safâlar edüp dağlarında sayd [u] şikârlar ederler. Biz dahi üç gün safâ vü sürûr etdik.

Bu kûh-ı bâlânın şimâl cânibinden tulû‘ eden uyûn-ı câriyeler cümle şimâl cânibine cereyân edüp yıldız cânibinde Azak denizine mahlût olur.

Ve bu kûh-ı bülendin kıble ve şark ve cenûb cânibinden hurûc eden enhârlar cümle Tat eli nâhiyelerin rey edüp Karadeniz'e munsab olur.

Ve bu Akmescid şehrinin gerçi bâğ u bâğçesi yokdur, ammâ şehir ortasından cereyân eden nehr-i Salkır'ın karşu cânibinde cümle şehrin bâğ u bâğçeleri nehrin karşu tarafındadır, zîrâ o cânibi otlu ve sulu ve topraklı zemîn-i mahsûldârdır, ammâ hakkâ ki Akmescid taşlıkda binâ olunmuş dârdır. ***[133b]*** Ve Sefer Gâzî Vezîrin bâğ-ı Merâm'dan nişân verir sarâyı bu tarafdadır. Cümle binden mütecâviz bâğ u bâğçelerdir.

Ve **memdûhâtından** ayvası ve emrûdu elması ve eriği gibi âbdâr meyveler Kırım diyârında yokdur, zîrâ âb [u] hevâsı ve binâsı latîf şehirdir, zîrâ bu şehir Çadır yaylası dâmeninde vaz‘ olunmuşdur. Ammâ bu Akmescid Kırım diyârının şekl-i müsellesi ortası olup Tataristân'ın güzîde yerleri budur kim sırf Tatarlardır.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr

Bir iki deyü hisâbları yine dürüstdür. Evvelâ,

Allâh ismi	Peygamber ismi	*kömeç*
Çalap	*Yalavaç*	ekmek

potğa	*oyan*	*may*
lapa	çorba	yağ

kemertme	*çom*	*salabcı*
ahlad armudı	kızılcık	leğen

kumğan	*çömlek*	*ayak*
ibrîk	bardak	çanak

bulduk	*melenrek*	*koş kulak*
maşrapa	orta bardak	iki kulplu bardak

topan	*çepeç*	*köykenek*
saman	tavuk	kerkes

kargı	*bükterek*	*topalken*
atmaca	delice kuş	çaylak

laçin

şâhîn

karçığa

doğan

büdene

bıldırcın

kücügen

ok yeleği kuşu

torgay

serçe

bural alaşa

çil at

çapdar at

kula at

ceyren at

al at

boz at

kır at

ağırmak

küheylân at

alaşa

beygir at

taylak

tay

cügürgen

seğirdicidir

ereş

çavdar

akay

ağa

abı

ana

şura bar mı

köle var mı

devge

kız

marya

tohta

yahşı

cahşı

karı halâyık dur eyi eyi

yaman

caman *atmaca bursun*

fenâ

fenâ tâ‘ûn vursun

batır cigit aş bolsun

kart kişi

yarar yiğit aş çok olsun

koca adam

neyleyek köngül düşger

çöngelgen

neyleyim gönlüm düşer

eğrilmiş

köp

seni

özümge *severmen*

çok

bana

seni severim

talkan

kımız

kavrulmuş darı unu

kısrak südü

konak

yazma *bızka bar mı*

yoldaş

yoğurd ayranı boza var mı

çügür *tileyim(?) bar aytıyım*

git isteyeceğim var söyleyem

bir sadak berçi manga cigit

bir tirkeş veriniz bana yiğit

şıdaknı bile bolsun

kamçısı bile olsun

kirmân

kal‘a

hân

pâdişâh

carlık

emr-i şerîf

yarlık

emr-i şerîf

salay

köğler

beceneyk

sarp ormanlar

bar kişi

var âdem

batır kişi coluk bolsun

yarar âdem yolun âsân olsun

alay bolsun

eyle olsun

kızılga

altun

akına barup doyum bolganda bergenim bar

sefere varup mâl bulursam vereceğim var

cahşı devgeler tilersen

Çalab tanıgandır

Allâh görücüdür

koşumuza kelçi

eyice kızlar istersen
ordumuza geliniz

kayda barasın tentek özün bilir batır

sen bilirsin yiğit

nereye gidersin köpek

özünü sokarım

seni öldürürüm

özünü atmaca tapsın bursun

Seni yumurcak bulsun vursun

özünü sokar mıltık cügürme cigit

seni öldürür kurşum gitme yiğit

kötlek şura kutak

edebde taşak

puşt köle

azıngı burnunu çom yemiş yite oşatırım senin özünü

ağzını burnunu kızılcık yemiş
köpeğe benzedirim senin kendini

Niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı kadîmleri var, ammâ tahrîre ne hâcet deyüp bu kadar lugat-i bî-ma‘nâlar ile iktifâ etdik. Hakkâ ki lisân-ı kadîm ve lugat-i azîm Tatar lisânıdır. Yine bu Kırım lisânı anlanır, ammâ Ulu Noğay ve Kiçi Noğay ve Şıdak Noğay ve Uzak Noğay ve'l-hâsıl niçe yüz aded kabâ’il-i Noğay vardır, ammâ cümlenin on iki aded lisânları vardır kim biri birlerinin lisânların tılmaş ile, ya‘nî tercümân ile anlanır. Kırım'ın Badrak Tatarları dahi gûnâ-gûn Noğay lisânların aslâ bir lafzın(?) bile anlayamazlar. Ve Ulu Noğay kavmi mâbeynlerinde şehir oğlanlarının kuş dilleri gibi Noğay'ın dahi mâbeynlerinde bir gûne turfe lisândır kim anlar dahi anlayamazlar. Ancak mâbeynlerinde okumuş yazmış zarîf Noğay mirzâları vardır, kimse anlayamasın deyü anlar ol lisân-ı garîbe mahalliyle söyleşirler. Biz de inşâallâh mahalliyle ol müşkilât lisânların da tahrîr ederiz, zîrâ mısra‘:

Ser-rişte-i aşk eldedir el-minnetü lillâh.

mısra‘ı üzre ***[134a]*** kuvvet-i hâfızamız sebebiyle "*El-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘ir*" [69] kelâmı üzre derûnda çok Tatar lugâtı vardır. Sehelce anlardan da tahrîr olunur.

Ba‘dehu bu Akmescid'den dahi kalkup şark tarafına (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Azîzler: Bir dereli ve depeli yerde Mehemmed Geray Hân efendimiz bir hân-ı mihmânsarây-ı hasbî binâ etmişdir kim bir pâdişâha müyesser olmamışdır. Cümle yigirmi ocakdır, ammâ gâyet vâsi‘ hân-ı azîm olmağile derûn-ı hâna yüz tavla at sığar, serâpâ kiremit ile mestûr kârgîr binâlı bir hân-ı ma‘mûrdur kim kapusu üzre târîhi budur:

Âsumân-rif‘at Mehemmed hân-ı hurşîd iştihâr,

Hayr içün etdi bu hânı gelüben fikrine hayr,

Göricek Fethî bu hânı bî-nazîri sıdk ile,

Dedi bu hân târîhini fî-sebîlillâh hayr.

Sene 1062.

Hakîkatü'l-hâl aceb mahallinde hayrât-ı azîmdir. Ve bu hâna muttasıl,

Ziyâretgâh-ı Baba Yâdigâr: Ulu sultândır. Türbedârı Baba Hindî'nin hâna muttasıl bir bâğ-ı Merâm-misâl tekyesi ehl-i iyâli var. Âyende vü revendelere ni‘meti mebzûldür.

Andan yine şark tarafına 3 sâ‘atde Olasın deresin geçüp andan sahrâlar içre ma‘mûr u âbâdân kurâları seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve ma‘mûra-ı kadîm belde-i dilcû, ya‘nî bender-âbâd Karasu

hamâhâllâhu te‘âlâ min şerri'l-a‘dâ bi-hakkı yâ Hû

Bu şehr-i ma‘mûre-i müzeyyene yine kalga sultân ve hânların gümrük emîni Şeytân Bâkî Çelebi nâm bir kimesne hükmündedir. Ve üç yüz akçe pâyesiyle kadısı var. Cümlesi on iki nâhiyesi nâ’ibleri var. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve Kefe yeniçeri ağası tarafından yeniçeri serdâr[ı] var, ammâ sipâh kethudâyeri yokdur. Muhtesibi ve bâcdârı ve şeyh-i benderi vardır, emâneti yigirmi yedi yük akçe iltizâmdır.

{Sitâyiş-i mahallât-ı binâ-yı hânedân}: Bu şehir içre nehr-i Karasu cereyân edüp iki tarafı ma‘mûr u âbâdân şehr-i azîmdir. Kıble tarafı sâfî bayırlar üzre ekseriyyâ Ermenî re‘âyâsı evleridir. Batı tarafı düz sahrâya vâki’ olmuş bâğlı ve bâğçeli ve cümle kiremit örtülü beş bin beş yüz iki kat evlerdir. Câ-be-câ toprak örtülü evleri vardır. Ve dahi hâlâ bu şehrin cânib-i erba‘asında tahtânî ve fevkânî sarây-ı âlîler binâ olup bu şehir ma‘mûr olmadadır. Ekseriyyâ halkı Anatolu zulmünden Tokad ve Sivas [ve] Amasiyye şehrinden göçüp bu cezîre-i Kırım'a gelüp adl-ı adâlet görüyorlar. Anıniçün Kırım şehirleri ma‘mûr u müzeyyen olunur.

Ve bu şehir tâ Kırım'ın ortasıdır, ammâ ekseriyyâ evlerinin havlıları çitdir. Havf ü haşyet olmadığından niçe yüz hânelerinin kârgîr binâ dîvârları olmayup çitden mebnîdir. Ve her hânedânda birer uyûn-ı câriye cereyân etmesi mukarrerdir.

Der-defter-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Bu şehre cereyân eden nehir üzre yüzden mütecâviz su değirmenlerindan cereyân edüp şehir içre fırka fırka âb-ı hayâtlar cereyân edüp bâğ-ı hadîkaları rey eder.

Der-binâ-yı cüsûr-ı memerr-i nâs [u] hayvânât: Cümlesi sekiz yerde ahşâbâtdan cisirler vardır, zîrâ Karasu tuğyân ile geldikde kârgîr binâlı kantaraları temelinden münhedim eder dîvâne-vâr cûş [u] hurûş eder bir nehr-i azîmdir, ammâ Temmûz'da azacık cereyân eder. Bu nehrin menba‘ı yine Çadır dağının maşrık cânibinden çıkup bu şehrin tâ ortasından ubûr edüp şimâl tarafında Şeyheli karyesinde nehr-i azîm olup Azak kal‘ası denizine mahlût olur âb-ı nâb sudur.

Der-kâ’ime-i aded-i cevâmi‘hâ-yı ehl-i îmân: Kamusu yigirmi sekiz aded mihrâbdır. Beşinde salât-ı Cum‘a edâ olunur, beşi de kârgîr ve kiremit örtülü ve taş binâ minâreli câmi‘lerdir. Cümlesi cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâhlardır kim ahâlî-i vilâyet gâyet musallî ehl-i takvâ âdemlerdir. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) câmi‘i ma‘mûr ve müzeyyendir. Sâhibü'l-hayrâtı mihrâb önünde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Andan (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-şerh-i mesâcid-i muvahhidân: Dükelisi (---) aded buk‘a-i sâlihândır. Evvelâ (---) mescidi (---) (---) (---) (---). Ammâ bu şehir içre aslâ kurşum örtülü imâret yokdur, cümle la‘l-gûn kırmızı kiremit ile mestûr hayrât-ı ma‘mûrlardır.

Der-fihris-i aded-i dâru't-tedrîs-i müfessirân: Hepisi beş aded âlimân-ı muhaddisânı var, ammâ mahsûs binâ-yı azîm dâru'l-hadîs dâru'l-kurrâsı yokdur. Lâkin medreselerinde ve derûn-ı şehrinde ulemâ-yı muhaddisânı çokdur. Lâkin ilm-i tecvîd ile Kur’ân-ı azîm tilâvet edüp İbn Kesîr ve Seb‘a kırâ’ati okur hamele-i hâfız-ı Kur’ân'ları yokdur, ammâ gayri ulûmda bahr-i me‘ânî fuzalâyu'd-dehrden tekmîl-i fünû[n] ve tekmîl-i mâdde etmiş gencîne-i ma‘ânî ulemâ-yı Tatar'ı çokdur. Ekseriyyâ cümle zükûr inâsları Şâfi‘î mezheblerdir.

Der-şehrengîz-i dâru't-ta‘lîm-i mekteb-i sıbyân: Amûmisi sekiz aded ***[134b]*** mekteb-i ciğer-gûşe-i püserânlar vardır.

Der-tavsîf-i tekye-i erbâb-ı tarîk-ı dervîşân-ı zî-şân: Olancası dörd aded tekyegâh-ı hânkâh-ı fukarâ-yı abdâlândır. Evvelâ Pabuccular çârsûsu başında (---) (---) tekyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ta‘rîf-i sebîlhâne-i cân-sitân: Barısı çârsû içre yigirmi yedi yerde sebîlhâne-i atşân-ı teşnegânları var kim nûş eden heyât bulur.

Der-tahrîr-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Bardası sekiz aded hân-ı sevdâgerân-ı azîmleri var. Cümleden tâ şehrin ortasında çârsû içre Vezîr-i a‘zam Sefer Gâzî Akay hânı, Karasu şehrinin gûyâ kal‘asıdır, zîrâ bu şehrin kal‘ası yokdur. Bu vekâle-i azîmin dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz aded germe adımdır. Ve bir metîn ve kavî Şeddâdî binâ misilli bir taş binâ bir kal‘a-i zîbâdır kim iki

demir kapusu var. (İçinde âb-ı hayât suyu var). Cümle iki kat içli ve taşralı yüz yigirmi aded odaları var. Cânib-i erba'ası mazgal deliklidir ve dörd köşesinde karavulhâne kulleleri gibi kulleleri var. Hîn-i muhâsarada kal'adan metîn bir hân-ı kebîrdir. Ancak etrâfında handakı yok, zîrâ şehir dîk yerinde çârsû içre vâki' olmuşdur. Eğer handakı olsa bir hısn-ı hasîn kal'a-i üstüvâr olurdu.

Ve bu hân içre bir minâresiz fevkânî musanna' zâviyesi var. Kapularında bevvâbları âyende vü revendeler[e] dîdebânlık edüp değme âdemi bu hâna komazlar, zîrâ cemî'i ekâlim-i seb'anın ankâ bâzergânları bunda sâkin olur. Ve iki aded kapularının üstlerinde bu târîh terkîm olunmuşdur:

Âsaf-ı devr Sefer Gâzî Ağay-ı dânâ,

Eyledi hendesesi akl ile bir hân binâ,

Görüp itmâmını bu hân-ı imâretgâhın,

Dedi Fethî ola târîh-i binâ-yı Ağa.
Sene 1065.

Ve bu hân-ı zîbâya karîb haffâflar, ya'nî kavaflar içinde Şîrîn Beği hânı, hemân bu Sefer Gâzî Ağa hânı resminde vaz' olunmuş, ammâ küçükdür. Bu ikisinden mâ'adâ kal'a-misâl demir kapulu hânlar yokdur, ammâ anlar da ma'mûr hânlardır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Olanıdası dörd aded hammâm-ı dilsitândır. Evvelâ çârsû içinde Tayman Mirza hammâmı, küçükdür, ammâ hevâsı ve binâsı latîfdir. Andan Şîrîn Beği hammâmı, hakkâ ki şîrîn hammâm-ı müferrahdır. Ve yine hânına muttasıl olup bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn-ı hammâm-ı ferah-fezâdır.

Der-tektîb-i çârsû-yı kappân-ı bezzâzistân: Hamusu bin yüz kırk aded dükkânları var. Pâbûççusu ve Tatar yaycısı ve bozacısı gâyet çokdur, zîrâ Tatar kavmi bozaya mâ'illerdir. Hemân yüz beş kadar bozacı dükkânları vardır, ammâ kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur. Lâkin her metâ'-ı zî-kıymet hânlarında çokdur.

Ve gayri esnâfın envâ'ı çokdur. {Hattâ on aded kahvehâne ve kırk aded meyhâneleri vardır} Ammâ iki gûne ehl-i hırefi sâ'ir diyârlardar ziyâdedir.

Evvelâ kırk elli yaşında mutarraş Kazak köleleri hammâma koyup fütûnî kîseleri sürüp hammâmdan çıkdıkda bu Kazağa bir mu'âlece edüp ne sakal ve ne bıyık kalup bir pençe-i âfitâb nûrânî çehreli bir mahbûb köle edüp niçe yüz esîr alup satmış esîrcileri bile aldadup bu gûne aşlama dilber köleleri fürûht eder ve alanlar götürüp giderler. Bir iki aydan sonra yine ak sakalı ve bıyıkları gelüp bir akçe etmez karavana köle Kazak olur.

Ve bir ma'rifetleri dahi yedi sekiz kerre vaz'-ı haml etmiş memeleri tobra gibi sarkmış avretleri hammâma koyup ba'de'l-hammâm yine gûnâ-gûn saçı kırpık(?) ve düzgünce ve ayva çekirdekleri ve şâb ve mazı ile yüzüne ve gözüne ve aşağısına mezkûr mu'âleceleri edüp la'l-gûn yanaklı ve turunc memeli bir duhter-i pâkîze-ahter edüp sıkma dârâyî haftanlar ile üsârâ tahtaları üzre oturdup kaçan bu câriye-i zâl-ı zamâne fertûte arz-ı cemâl etdikde elbette müşterînin biri bu müşterî-sıfat câriyeyi gördükde alup mülhid çukura düşer gibi düşüp bu câriye ay başında hayz gördükde câriyeyi alan,

"Âh cânım vâh mâlım gitdi" deyü feryâda başlar, ammâ çi fâ'ide, küllî ayıbıyla almışdır. Ya'nî şehr-i Karasu'da bu gûne ayyâr-ı cihân esîrciler vardır, ammâ Tatar kavmi değildir. Yine Anatolu'dan

Kayseriyye vilâyeti halkıdır.

Ve ehl-i kıble nâm ebe karılar vardır. "Bu kız bâkiredir" dediklerine i‘timâd etmemek gerek, zîrâ mekkâre mel‘ûneler cümle vâsıta ebe karılardır, gâfil mebâş.

Ve bu şehir içre kaldırım azdır. Vakt-i şitâda yokdur. Yüz bin atlı Tatar'ın şehre gelüp gitmesinden şehrin çamuru deryâ olup âdem gark olur, ammâ üstleri tahta örtülü çârsû-yı bâzârları içre taş kaldırım döşelidir. Ve sokakları başında Tatar atlısı bu çârsûya girmesinler deyü her köşeden köşeye aykırı direkler mıhlamışlardır. Hakkâ ki atlı Tatarlar giremezler ve o sûk-ı sultânîlerde aslâ çamur olmaz, pâk bâzâr-ı sultânîlerdir. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i dîbâ ve şîb ve zerbâf zîbâ metâ‘ları bulunur, gâyet ***[135a]*** bender şehr-i müzeyyendir.

Bu şehir içre iki bin aded Ermenî re‘âyâsı harâcı vardır. Ve beş yüz aded Rûm keferesi harâcı ve üç yüz aded çufud harâcları vardır.

Ve cümle re‘âyâ kefereleri dahi Tatar kalpağı gibi şıpırtma nâm kalpak giyerler, ammâ cümle mâvi ve mor kalpakları üzre kefere-i Rûm ve Ermenîler birer guruş kadar mâvi çuka pâresi nişân taşırlar ve Yahûdîler kalpakları üzre sarı çuka pâresi dikerler. Ammâ cümle Yahûdîleri Karâyîlerdir, ya‘nî çufudların kızılbaşları gibidir. Ve Yahûdî Ermenî ve Urûmlar hammâmda ayaklarına na‘lin giymediklerinden mâ‘adâ topuklarına çıngırak bağlayup başka halvetde yaykanırlar. Kefere ve Yahûdî oldukları bu alâmetlerden ayândır.

Ve büyük cisr başında bir vâsi‘ meydânda Şîrîn Beği hânının dîvârı dibinde bir azîm esîr bâzârı durur. Bu dahi bir ibret-nümâ bâzâr-ı nuhûsetdir kim haklarında

"Bâyi‘u'l-beşer ve kâtı‘u'ş-şecer ve hârıku'l-hacer la‘anallâhu fi'd-dünyâ ve'l-âhireh" [70] denilmiş esîrci kavimleridir.

Bu bâzârı görmeyen cihânda {bir şey} görmüş değildir. Anayı oğuldan ve oğlu baba ve karındaşdan ayırup her biri birer gûne feza‘ u çeza‘ ederek fürûht ederler.

Der-tastîr-i vekâle-i mücerredân-ı garîbân: Yekûnîsi yedi aded mihmângâh-ı mücerredândır kim cemî‘i esîrler bundadır. Ve cemî‘i ehl-i sanâyi‘ mücerred bekârlar ve bîkârlar bunda olup kâr ederler.

Ve bu şehir içre bâğçesiz ev nâdirdir, meğer büyût-ı kâfirdir ola, ammâ serv-misâl surâhî ve serâmed kavak ağaçları çokdur, ammâ hakîkat servî ağacı yokdur.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Husûsan dûledâr Rus câriyeleri ve Çerkes ve Abaza ve Leh gulâmı ve kızları çokdur.

{Memdûhâtından}: Ve şehrin iki başında Karasuyun yemîn ü yesârında bâğ u bâğçeler bî-hisâbdır, ammâ üzümü türş lezzetde olduğundan memdûh değildir, ammâ kirazı [ve] vişnesi ve eriği ve elması ve bir buçuk vukıyye ak ekmeği bir akçeye ve bir vukıyye koyun eti iki akçeye ve sığır lahmı bir akçeyedir, ammâ "Kuzu eti dahi kâmil değildir" deyü Tatar kavmi kuzu eti yemezler, ammâ at eti üzre alırken gavga edüp şehîd olurlar, zîrâ at eti hem mukavvî ve hem hâzımu'l-ifrât bir lahm-ı mu‘tedildir.

Netîce-i kelâm bu şehri mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmadığından mâ‘adâ kesret-i kitâbet olup seyâhatimize mâni‘ olur.

Ba‘dehu bu şehirde hüsn-i ülfet etdiğimiz sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi kimesneler ile vedâ‘laşup andan cânib-i şarka bir buçuk sâ‘at gidüp,

Küçük Karasu: Bu dahi Çadır dağından tulû‘ eder. Bir firkası dahi Kefe kurbunda Sudak kal‘ası dağlarından gelüp ikisi bir olup Azak denizine mahlût olur. Bu Küçük Karasu'yu dahi atlar ile ubûr edüp hemân ol mahalde,

Menzil-i karye-i Küçük Karasu: İki yüz evli ve bir mescidli ve bir hân ve hammâmlı ve üç yüz hâneli köydür. Andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i Toylu köy[ü]: Bir bayırlı dere içinde yüz hâneli Ermenî keferesi köyüdür, ammâ cümle evleri Erzurûm diyârının evleri gibi çam direklerinden kırlangıç kanadı-misâl çam direğinden kubbeli Ermenî evleridir. Ve bir bayır başında bir mesîregâh kenîseleri var. Bu karyeden yine kıble cânibine 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Çerkes: Bir mürtefi‘ bayır üzre bir câmi‘li ve yüz aded Çerkes evli köydür. Andan 3 sâ‘atde,

Karye-i Sovuksu: Bir dere içre bir müselmân köyü olup gâyet koyunları çokdur. Bu mahal,

Der-beyân-ı eyâlet-i Kefe

Kefe eyâleti hâkidir kim Osmânlı subaşısı hükmündedir. Bu Sovuksuyun garb tarafı hânlıkdır. Beri kıble ve şark tarafı Osmânlınındır.

Andan yine cânib-i kıbleye 2 sâ‘at gidüp **Kurbağa kayasın** ve **Balık kayası** derelerin geçüp 2 sâ‘at yine ol dere içre tâ kal‘a-i Sudağ'a varınca cümle bu dereler içre otuz bin bâğdır kim Kefe vâlîlerine öşr-i sultânî verirler. Ve cümle bu bâğlar Kefelilerindir kim altı ay kâmil yay günlerin Kefe kavmi bu bâğlarda ederler kim Kırım cezîresinde bu Sudak bâğları gibi bâğ-ı Merâm yokdur. Gerçi Menkûb kurbunda ve Kaçı derelerinde ve Balbek bâğları vardır, ammâ bu Sudak bâğlarına mu‘âdil olamaz. Andan bu bâğ-ı Merâmlar içre gidü[p],

Der-sitâyiş-i bâğ-ı ezvâk, ya‘nî kal‘a-i metîn Sudak

Sene (---) târîhinde bâ-i‘ânet-i Mengli Geray Hân Sultân Bâyezîd-i Velî Hân Ciniviz kralı Frengi elinden be-dest-i Gedik Ahmed Paşa feth etmişdir. Tahrîr-i Bâyezîd Hân üzre hâlâ Kefe eyâletinde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır kim cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı var, gayri hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Sudak: İbtidâ bânîsi Âl-i Emeviyyûn havfinden bir Ciniviz kralzâdesi cezîre-i Girid'de kal‘a-i Suda'yı bırağup gelüp bu kal‘ayı binâ edüp ismine Suda deyü tesmiye eder, ammâ kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr Sudak kirmân derler. ***[135b]*** Hâlâ kal‘ası Karadeniz kenârında evc-i âsumâna kehkeşân-vâr ser çekmiş bir tell-i refî‘ üzre bir pilav depesi gibi halk olmuş bir mavî kaya üzre çâr-kûşe bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ-yı refî‘u'ş-şân ve halkı azîmü'ş-şân hâl sâhibi kimesneler vardır kim bir serâmed Kahkahâ-âsâ iç kal‘aya mâliklerdir, ammâ içinde aslâ evler ve imâretler yokdur. Ancak bir karavulhânesinde birkaç âdem nevbet ile beklerler, zîrâ Kazak-ı âk keferesinden havf ederler.

Mâ-tekaddem bu iç kal‘ada fânûs yanar imiş, zîrâ Karadeniz içinde yüz elli mîl mesâfe-i ba‘îde deryâdan görünüp fenerinden bilirler imiş kim "Suda kal‘asıdır" deyü nısfu'l-leylde limanına gemiler girirler imiş.

Bu kal‘a içinde benî âdem olmadığının aslı evc-i âsumânda bulutlar içre bir kal‘a-i bâlâ olmağile nüzûl [u] urûcunda benî âdem usret çekmelerinden kaçup bu kal‘ada bir ferd-i âferîdeden kimesne sâkin olmaz. Ancak nevbet ile bekler birkaç dîdebânları ve cânib-i şimâle mekşûf bir demir kapusu var. Ammâ bu iç kal‘ada on aded kâfiri kârgîr binâ evlerin kapuları mesdûddur, ammâ sâhiblerinin esvâb-ı eskâlleri var.

Ve kız kullesinde leb ber-leb darusu var ve ancak bir haber topu var, şeb [ü] rûz ağızlı ve sıkılı durur. Şâhâne bir top-ı kal‘a-kûb-ı tavîldir. Garâbet bunda kim bu topu bulutlar içre olan kûh-ı

bâlânın tâ zirve-i a‘lâsına nice çıkarabildiler, garîb temâşâgâhdır. Bu iç kal‘aya Sudaklılar Kız kal‘ası derler. Andan aşağı,

Sitâyiş-i aşağı orta kal‘a: Buna iç kal‘a derler. Bu dahi bir kat tolma kârgîr dîvârlı kal‘adır kim kâmil bin adım cirimli dîvârdır. Ve cümle şimâle nâzır bir kapusu var, ammâ iki kat dolamaç demir kapulardır. Ve cümle altı kullesi vardır. Bu bir kat kal‘a içinde on mikdârı kiremit örtülü neferât evleri var, ammâ bunda dahi kimesne sâkin değillerdir. Bu dahi gâyet kal‘a-i bâlâ olmak ile enüp çıkmak müşkil olduğundan derûn-ı hisârda bir âdem olmaz, ammâ bunda dahi nigâhbânlar vardır. Ammâ bu ikinci kat kal‘anın deryâ tarafında aslâ kal‘a dîvârı yokdur, zîrâ ol tarafi deryâya enince kâmil üç yüz arşın bâlâ yalçın kayalardır kim gûyâ kûh-ı Bî-sütûn'dur. Kayalar altına ba‘zı ufak gemiler direkleriyle girüp yatırlar. Tâ bu mertebe şâhîn ve zağanos ve miskî kartal kuşu âşiyânlı kayalardır kim kuş tırnakları ilinmez mavî yalçın mehîb kayalardır.

Hikâye: Kaçan kim bu kal‘ayı küffâr Gedik Ahmed Paşa'ya vere ile vereceği gece bu kal‘a kayasını bir gecede üç bin ayak nerdübân kesüp cemî‘i zî-kıymet eşyâların gemilere koyup Girid altında vatan-ı asılları olan Suda kal‘asına varup yine Suda'yı amâr ederler. Anıniçün bu kal‘aya Sudak derler. Hâlâ küffârın bir gecede kesdiği kayadan nerdübânlar durur kim makdûr-ı beşer değildir. Ve bu orta kal‘adan aşağı düzde,

Der-beyân-ı aşağı hisâr

Yukaru kal‘ayı bu aşağı varoş hisâr şekl-i mukavvis kuşadup bir tarafdan bir tarafa orta kal‘ayı ihâta etmişdir. Cirmi kâmil üç bin adım dolanır taş ve metîn dîvârlı rabât-ı üstüvârdır, ammâ yalın kat haytu'l-acûz-vâr Şeddâdî binâ-yı kavîdir kim bir kal‘aya müşâbih dîvâr değildir.

Ve cümle yigirmi dörd aded serâmed kulle-i Kahkahâlardır. Her kullelerin iki taraflarında çâr-kûşe beyâz mermerler üzre Ciniviz Frengi keferelerinin tamgaları ve tasvîrleri var. Ve her bir kulleyi binâ eden ban ve krallar ve beğlerin eşkâl-i acûbeleriyle timsâlleri var, zîrâ bu kal‘aya bin aded küffâr-ı Freng beğleri imdâd etmeğile binâ olunmuş. Yohsa yüz yılda itmâm bulmaz bir hisâr-ı kebîrdir. Anıniçün her beğin sûretleri her kullede nişâneleriyle tasvîr olunmuşdur.

Ve bu kal‘anın handakı bi-emri Hudâ kesme kaya bir dere-i azîm vâki‘ olmuşdur kim derk-i esfelden nişân verir.

Ve poyraz cânibine meftûh ancak bir kapusu var. Ve liman kapusu ve bâğlar tarafı kapusu dâ’imâ kilidli durur.

Ve bu kal‘a-i kebîr içre kefere zamânı kâmil bin aded küçük küçük kilisecikler var imiş. Hâlâ durur, ammâ içinde sığır ve sıpalar bağlanır.

Ol asırda bu sûrun ma‘mûr [u] âbâdânlığı ol kadar imiş kim bu kal‘a içre kayalara yapışmış biri biri üzre binâ olunmuş kırk bin aded evler imiş. Ol asırda ma‘mûr [u] âbâdânlığına şâhid-i âdil hâlâ kırk bin aded bâğlarıdır. Ammâ hâlâ şimdi bu aşağı varoş kal‘ası içre {cümle} yüz aded kiremitli ve ba‘zısı toprak örtülü evlerdir.

Ve cümle iki cum‘a kılınur biri kal‘anın maşrık tarafında deryâ kenârında Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i, taş kubbeli ve taş minâreli (...) taşı gibi bir yumuşak taşdan mebnî câmi‘ ve minâre-i kadîmdir. Ammâ bu câmi‘in yine ol taşdan oyma bir mihrâb-ı nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnu var kim âdemin aklı hayrân olur. Gûyâ Sivas eyâletinde Keskin içinde Şeyh Şâmî hazretlerinin câmi‘i mihrâbı gibi bir musanna‘ mihrâbdır. ***[136a]*** Ammâ bu câmi‘in kubbe-i âlîleri üstünün kireçleri mürûr-ı eyyâm ile fenâ bulmuş. Âye[t]: [71] nassı üzre ta‘mîr ü termîme muhtâc câmi‘-i selâtîndir.

Küffâr zamânında bir Özbek pâdişâhzâdesi deryâda tevâbi‘ [ü] levâhıkıyla bu Sudak kal‘asının Ciniviz Frengi kâfirine esîr olup kral-ı dâllin izniyle bu câmi‘i tevâbi‘iyle binâ eder. Anıniçün kıblesi dürüstdür.

Ba‘dehu bu Özbek pâdişâhzâdesi evlâd-ı evlâda tenâsül bularak üç bin kadar ümmet-i Muhammed olurlar. Küffâr-ı hâksâr bunların çok olmasından havfe düşüp bir gün bunlar câmi‘de cem‘ olup cum‘a namâzı kılarlarken küffâr bunların cümlesin şehîd edüp bu câmi‘in cânib-i erba‘asında defn eylerler. Ve hâlâ derûn-ı câmi‘in rûy-ı dîvârlarında şühedânın kanları zâhir ü bâhirdir.

Ve sa‘îd ü şehîd Özbek şehzâdesi dahi bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Bu câmi‘ tarafında aslâ evler yokdur. Ba‘dehu ba‘de'l-feth bu şühedâ câmi‘in yine Bâyezîd Hân-ı Velî câmi‘ etmişdir, ammâ cemâ‘atden garîbdir.

Ve bu mahalde Hacı Bay mescidi var, ammâ dükkânlar ve hân [ve] hammâmlar ve medrese ve mekteb ve tekyeler yokdur. Kal‘anın bir arz-ı hâliye kalmış yerleridir, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Ve bu mahalde su dahi yokdur, ammâ azîm su sarnıçları çokdur. Lâkin mu‘attallardır kim henüz üstâd ellerinden çıkmış su sarnıçlarıdır.

Ve bu Sudak kal‘ası tâ yukaru iç fener kal‘asına varınca aşağı hisâr ile üç kat kal‘a olmuş olur, ammâ aşağı kal‘anın garb tarafında havâlesi vardır, ammâ yine bir vecih ile yanına varılmaz, zîrâ her tarafı sarpdır. Bir yerden lağım ve meteris ile handakı kenârına varılmaz. İllâ kesret-i muhâsara ile zebûn olur. Lâkin bir tarafdan eğer imdâdı ve zahîresi gelmezse zebûn olup vere ile Gedik Ahmed Paşa alduğu gibi alınır.

Ve aşağı kal‘a kapusundan taşra dere aşırı bir müslim mahallesi var. Cümle iki yüz aded toprak örtülü ve bir mescidli ve bir âb-ı hayât çeşmesinin namâzgâh soffası üzre rûy-ı dîvârda çeşmenin târîhidir:

Çeşmesâr edüp o kim buldu mahallinde vukû‘,

Zâhir oldu sanasın ayn-ı hayât-ı selsebîl,

Kandî bu hayr-ı şerîfin hoş dedi târîhini,

Hacı Ahmed çeşmesi suyun ede cârî Celîl.

Sene 956.

Bu çeşmeden aşağı olan varoşun dahi aşağısında bir kayadan bir kayaya varınca bir kat kal‘a dîvârı dahi var, tâ yukaru orta kal‘a kayalarına muttasıl Sedd-i İskender-vâr bir dîvâr-ı üstüvârdır. Mâ-tekaddem kefere zamânı bir azîm varoş-ı bender imiş.

Ve dahi leb-i deryâ tarafında bir azîm vâsi‘ kemer vardır. Ol derelerden akan sular bu kemerlerden geçüp niçe değirmenlere ve bâğ u bostânlara uğrayup deryâya mahlût olurmuş.

Ve dahi deryâ kenârında bir liman varoş var imiş. Kadırgalar yapılacak tershâneleri anda imiş. Hâlâ eser-i binâları nümâyândır, ammâ hâlâ limanı elli pâre gemi alır a‘lâ demir dutar yataklı limandır.

Hulâsa-i kelâm bunda eğer âdem olup ma‘mûr olsa Kırım cezîresinin Merâm-ı İremi olurdu, ammâ yine seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre Sudak kal‘asının bâğ u bâğçeleri meşhûr-ı âfâkdır.

Memdûhâtından: Hevâsı latîf olup kırk bin aded bâğlarında niçe bin maksûreler ve niçe bin matbah ve hücreleri ve musanna‘ kâh-ı Havarnaklarında niçe bin fiskiyye-i havz u fevvâreli kasr(?) nüzhetgâhlar ile ârâste ve gûnâ-gûn nişîmenler ile pîrâste olmuş Sudaklar bâğlarıdır kim rub‘-ı meskûnda Konya'nın Merâm-ı İ[re]mi ve Malatiyye'nin Aspuzu'su ve Mar‘aş diyârının Deride bâğı ve Tebrîz-i dilâvîzin Cihânşâh hıyâbânı ve Şâm-ı cennet-meşâmın Mîze bâğları ve Rû[m] diyârında Peçoy-ı dilcûy Sirem-mânend bâğ-ı İremin Bârûdhâne'si ve İslâmbol'un Göksu'yu ve Kâğızhâne'si ve bu Kırım diyârının Sudak bâğı Rûm u Arab u Acem'de meşhûr olup bu Sudak bâğlarında zevk edenlerde aslâ sudâ‘ olmazdır.

Memdûhât-ı müsmirâtından: Evvelâ beyâz kirazı ol kadar âbdâr ve hoşhordur kim Bosna diyârında Banyaluka şehr[i] kirazından âbdâr ve lezûz(?) âbdârdır kim iki kirazı bir esedî guruş ile denk-â-denk gelmişdir. Ve ne kadar bir âdem kirazın tenâvül etse aslâ ve kat‘â vücûda sıklet vermez. Gâyet serî‘u'l-hazm bir gûne âbdâr beyâz ve hâs gülnarı, ya‘nî kirazı olur.Ve ayvası da memdûhdur.

Elması rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Malatiyye Aspuzu bâğının nâzlı elmasından ve Rûmeli'nde Köstendil bâğı elmasından bu Sudak tüffâhı meşhûr-ı âfâkdır kim misk-i amber gibi râyiha-i tayyibesi vardır. Hattâ musannifîn ve mü’ellifînden (---) (---) kimesne ***[136b]*** (---) nâm kitâbı dibâcesinde *"Ve râhin râhı râhın misle tüffâh ve billâhi i‘tasım, ammâ yasım"* [73] dediği tüffâh bu Sudak bâğı elmasıdır kim İzmit sancağı müşâsında Kocaeli şehrinin misket elmasından lezîz ve hoşhor ve ho[ş]-lezzet bu Sudak yablokasıdır kim asfaru'l-levn sekizi bir vukıyye gelüp içinde çekirdeği çıkar(?) tüffâhdır kim tenâvül edenin dimâğları mu‘attar olup gâyet mukavvîdir. Hattâ beyâz kutular içinde pembelere bu elmaları sarup sarmalayup Kırım hânlarına ve sultânlar vüzerâlarına niçe yüz kutu elmayı hedâyâ götürürler. Husûsan niçe bin kutular ve niçe yüz sepetler ile pembeye sarılmış mümessek elmaları gemilerle tâ İslâmbol'da Âl-i Osmân pâdişâhına ve ulemâya ve vüzerâya hedâyâ götürürler. Henüz letâfeti ve halâveti bâkî olup tûl-ı zamânda rengine tağayyür gelmeyüp gûyâ şeceresinden henüz kopmuş gibi lezîzdir. Hulâsa-i kelâm Sudak elması gibi bir elma olmazdır. Hudâ ziyâde ede.

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp yine şimâl cânibine bâğlar içre zevk u safâlar ederek (---) sâ‘atde (...) yolundan,

Der-sitâyiş-i yaylağ-ı İrem Tat eli: Bir kûh-ı bülenddir kim zirve-i a‘lâsından cümle Kırım adası şekl-i müselles râygân temâşâ olunur, zîr[â] mezkûr Sudağ'ın şarkî ve garbî tarafları cümle Tat eli dağlarıdır, ammâ yine cümle Kefe eyâletidir. Lâkin sarp dağları ve belleri çokdur. Ve cümle halkı Rûm ve Laz kavimleridir kim Rûm lisânı söyleşirler. Cümle on beş bin kadar tüfeng-endâz Tat kavmidir. Bunların dani Rûmca kelimâtlar arasında başka ıstılâhları var[dır].

Der-fasl-ı lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât-ı kavm-i Tat-ı Murtat

.....(3 satır boş).....

Zîrâ Tat eli nevâhîleri Kırım cezîresinin kıblesi tarafında bir burun ucunda vâki‘ olmağile sapa yerde olup başka bir gûne ağır kelimâtları vardır. Ne Urûm lisânıdır ve ne Çağata [ve] Laz kavmi lisânıdır. Hemân başka bir lehçeleri var, ammâ kendüleri tekellüm etdiklerinde âdem hayrân kalır.

Ammâ bu Tat eli nevâhîlerinin âb [u] hevâsı sevâhildir. İnciri ve üzümü [ve] nârı ve zeytûnu ve limonu ve turuncu ve gûnâ-[gû]n meyve-i âbdârları olduğu Bâğçesarây evsâfı mahallinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu dağların şimâl cânibleri sahrâlar olup cümle Tataristân'dır kim şiddet-i

şitâsından ağaçları ve meyveleri olmaz.

Andan bu Tat ellerin dahi yine seyr [ü] temâşâlar edüp niçe ma‘mûr kurâlar ubûr ederek (---) sâ‘at dahi semt-i şimâle gidüp dağlar ve ormanlar aşup,

Evsâf-ı tahtgâh-ı kadîm, ya‘nî kal‘a-i Eski Kırım

Sene (---) târîhinde Kırım adası Ciniviz Frengi elinde iken [Ta]tar hânlardan (---) Hân Kırım'a müstevlî olup leb-i deryâda olan sarp kayalardaki Tat eli dağları ve Kefe kal‘ası ve Sudak kal‘ası ve Menk[û]b kal‘ası ve Balıklava kal‘ası ve İnkirmân kal‘ası ve Sarkirmân kal‘ası ve niçe kal‘alar dahi küffâr elinde kalup cezîre-i Kırım'ın nısfı sahrâlar olmağın tâ Or kal‘asına varınca Tatar'ın olmak üzre küffâr ile akd-i sulh edüp cezîre-i Kırım'ın nısfı Freng'in ve nısfı Tatar'ın olup kalır.

Ol asırda Özbek pâdişâhının bir ülken oğlu ticâret tarîkıyla bir bârhâne-i azîm peydâ edüp bu Eski Kırım yurdunda meks eder. Hikmet-i Hudâ ol gece bu Özbek pâdişâhı kârbânı halkın, küffâr gelüp nehb [ü] gâret edüp bu kadar mâl-ı firâ[vâ]nlar ile küffâr-ı hâksâr bir tarafa gitmede. Pâdişâhzâde kayd-ı dünyâdan âzâde olup süfl-i yed kalır. Hemân şehzâde kârbân halkıyla Sudak kralına varup tazallum ederler. Derhâl kral-ı dâll-ı âdil bunların cümle nehb olunan mâlların tahsîl eyleyüp bunlara niçe ihsân [u] in‘âmlar edüp dil-nüvâzlıklar eder. Bu kârbân halkı da görürler kim kral bunlara meyl-i mahabbet ile mu‘âmele ederler. Hemân cümle kârbân halkı krala yalvarup,

"Senin adâletin konşuluğunda sâkin olup mâlımız talava urulduğu mahalde bir kal‘a şekilli bir binâ edüp içinde sâkin olup kralım ile bey‘ u şirâ edüp sâye-i himâyende hoş geç[in]elim" dediklerinde krala bu hoş-âyende cevâb-ı bâ-savâblar ***[137a]*** hoş gelüp,

"Varın murâd edindiğiniz yerde bir kal‘a ve şehir yapup sâkin olun" deyü izin alup gâret oldukları yerde bir kal‘a bünyâd etmeğe başlayup ismine Karım kirmân derler, ya‘nî Karım hasımlarından mâllar tahsîl edüp intikâm aldıklarıyçün Karım kirmân deyü tesmiye ederler. Ba‘dehu "Karım"dan Kırım galat-ı meşhûr kalır.

Ba‘dehu cümle Hıtâ ve Hoten'de ve Îrân u Tûrân'da ve diyâr-ı Belh u Buhârâ ve Horâsân'da olan cemî‘i sevdâgerler Özbek pâdişâhı oğlunun Kırım cezîresinde bir kal‘a ve bir şehr-i mu‘azzam etmeğe mübâşeret etdiğin mezkûr bâzergânlar işidüp Kırım'a gelüp şehzâdeye mâl-ı firâvânlar ile imdâd edüp bu Eski Kırım'ı eyle ma‘mûr [u] âbâdân ederler kim gûyâ cezîre-i Kırım'ın bezzâzistânı olup bir yılda yedi kerre yüz bin Özbek ve Moğol ve Boğol ve Kıpçağ u Kumuk ve gayri diyâr kavimleri cem‘ olup günden güne bir sevâd-ı mu‘azzam olur.

İşte bu Eski Kırım şehrinin sebeb-i binâsı bu vech üzre olup kırk yılda itmâm bulmuş bir diyârdır kim niçe kerre bu Eski Kırım sebebiyle Hulâgû Tatarı ve Cingiz Hân Tatarı ve Timur Leng Tatarı ve Tohtamış Hân Tatarları Kırım'a gelüp nehb [ü] gâretler edüp gitmişlerdir. Âhır yine amâr etmişlerdir. Niçe mülûkdan mülûka intikâl etmiş bir dâr-ı diyâr-ı atîkdir.

Âhır-ı kâr devlet-i Kırım Cuci Hân'a intikâl eder kim hâlâ hân-ı âlîşânların Kırım'a ibtidâ mâlik olan ecdâdlarıdır.

Andan sene (---) târîhinde bu cezîre-i Kırım Mengli Geray Hân i‘ânetiyle Sultân Bâyezîd-i Velî destine Ciniviz Frengi elinden kabza-i tasarrufa alup bu Eski Kırım kal‘asına dahi Âl-i Osmân mâlik olup yine Mengli Geray Hân'a bu Eski Kırım'ı ihsân eder.

Hâlâ hânlar hükmünde olup kalga sultânların emînlerinde hükm eder. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Gayri hâkimleri yokdur. Ve kal‘a dizdârı ve kal‘a neferâtları dahi yokdur, zîrâ Kırım cezîresinin iç elidir, serhad yeri değildir.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Eski Kırım

Kal‘ası mağrib tarafıyla maşrık cânibleri alçacık topraklı zemîndir kim alçak dağların arasında bir vâsi‘ öz içinde bir düzlük yere vâki‘ olmuş bir sevâd-ı mu‘azzam imiş. Kal‘asının cirmi dâ’ireni mâdâr on yedi bin adım bir şekl-i murabba‘ ve mutarraş ve musaykal taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ imiş. Hâlâ ba‘zı yerlerinde dîvârlarının münhedim olan yerleri zâhir ü bâhirdir.

Ve bu Kırım-ı atîk zamân-ı selefde eyle ma‘mûr u âbâdân bender-âbâd-ı mu‘azzam imiş kim cümle bin aded mihrâb-ı ma‘bedgâh-ı selâtîn-i selef var imiş. Bir kimse bir kimsenin câmi‘ine varup ibâdet etmeğe tenezzül etmeyüp kendi tevâbi‘ [ü] levâhıkıyla yine kendü binâ etdiği câmi‘inde namâz kılarmış.

Ve cümle bin aded hammâm-ı rûşenâ ve cümle kırk bin aded dükkân ve cümle bin aded binâ-yı ülken hânlar ve cümle üç yüz altmış medrese ve cümle kırk aded imâret-i dâru'z-ziyâfe ve cümle bin aded mekteb-i sıbyân ve cümle iki bin aded çeşmesâr-ı aynü'l-hayâtlar ve cümle üç yüz aded tekyegâh-ı dervîşân ve cümle üç yerde bezzâzistân ve cümle yedi aded kappânhâne ve cümle iki bin yerde sebîlhâne-i atşân ve cümle üç bin altı yüz mahallât-ı mü’minân ve cümle bin aded mahalle-i kefere ve Yahûdî ve muğân ve cümle iki bin aded sarây-ı eşrâf [u] a‘yân ve cümle üç yüz aded mihmânsarây-ı kârbân ve cümle altı yüz yerde vekâle-i garîbü'd-diyâr-ı mücerredân ve cümle yetmiş aded dâ[ru']ş-şifâ-yı bîmâristân ve cümle altı yüz aded âsiyâb-ı tahhân ve cümle kırk bin aded çâh-ı mâ-i hânedân ve cümle üç yüz aded mesîregâh-ı pîr [ü] cüvân ve cümle iki merhale yerde yüz yetmiş altı bin aded bâğ-ı İremezât-ı a‘yân ve cümle sekiz yüz altmış aded kenîse-i râhibân-ı Mığdisiyân, hulâsa-i kelâm bu sevâd-ı azîmin bir ucundan nihâyetine bir merhale yer imiş.

Bu şehr-i mu‘azzam amâr iken ol asırda edîm-i arzda ma‘mûr olan belde-i mu‘azzamaların ibtidâsı kûh-ı Elburz dibinde şehr-i Irâk-ı Dâdyân ve sevâd-ı Bakühân ve sevâd-ı Ejderhân ve sevâd-ı Alatır ve belde-i azîm Sarây-ı Ejderhân ve şehr-i Ejderhân ve bilâd-ı Irâk'da Medâyin ve sevâd-ı azîm Kûfe ve Bender-âbâd Nûh-âvînd, ya‘nî Nihâvenddir ve şehr-i Çîn ve şehr-i Mâçîn ve şehr-i Kâşgar ve şehr-i Dâbûl ve Mısr-ı Kâhire-i Mu‘izziye ve Şâm-ı Dârı's-selâm ve Halebü'ş-şehbâ ve Antakiyye ve Kayseriyye ve Konya ***[137b]*** ve şehr-i Sivas ve kal‘a-i Bursa ve kal‘a-i Kostantiniyye ve kal‘a-i Kavala ve kal‘a-i medînetü'l-hukemâ ve'l-kudemâ Atina ve şehr-i Paris ve şehr-i Kurtuba ve şehr-i Amıstırdam ve şehr-i kal‘a-i Kamerü'l-kum, ya‘nî Akkirmân.

Bu zikr olunan şehr-i kılâ‘-ı azîmler birer günde devr olunmaz sevâd-ı mu‘azzamlar iken bu şehr-i Kırım-ı Atîk mezkûr şehirlerden mu‘azzam şehr-i azîm ve ma‘mûr u müzeyyen imiş, ammâ hâlâ mezkûr imâretinin âsâr-ı binâları ve kıbâblar bir fersah yere varınca cümle durur. İçlerinde âdem ve âdemîzâd olmayup bûm u gurâblara âşiyân ve mûr-ı mâr çıyanlara mekân olmuş bir şehr-i harâbistândır.

Der-beyân-ı harâbî-i şehr-i Eski Kırım

Ahâlîsi gâyet ankâ bâzergânlar olup mâllarının zekâtların vermeyüp kuvveti olanlar aslâ hacca gitmeyüp garîbü'd-diyârlara ve fukarâ ve mesâkîn ve zu‘afâlara ri‘âyet ve ikrâm etmeyüp müsâfir katlanmaz olup hisset ü denâ’etlerinden kapularını kapayup ulemâ ve sulehâ ve gurebâlardan yüzlerin saklar oldular.

Hikmet-i Hudâ: Bir gece bir za‘îf beze miskîn fakîr dervîş-i dilrîş kışda kıyâmetde ac u zâc ve uryân bir kâmiyâbun dervezesine gelüp berk-i hazân gibi ol hizân dervîş ditreyüp "Şey’en lillâh" deyü feryâd eder. Aslâ bu dervîşin feryâdına ve yüzüne bir ferd-i âferîde nazar etmeyüp dervîşi kovarlar.

El-hâsıl her kanda kapular önüne varup "Şey’en lillâh" dedikçe feryâdına kimesne bakmayup

müsâferete kabûl etmezler. Ol dervîş her ne hâl ise bir künçe ve pünçede pinhân olup zâr zâr her ne hâl ise sabâh eder.

Çünki vakt-i seher oldu, bu dervîş eline bir menşefe, ya‘nî süpürge alup Kırım şehrinin sokaklarını süpürmeğe başlar. Hemân ol günden şehir içre halk süpürülüp kimi ölmeğe ve kimi göçmeğe başlayup bir yıla varmaz, böyle bir sevâd-ı azîm harâb [u] yebâb kalup mezkûr dervîş harâbistân olan hânedânlarda oturup zevk [u] safâlar edüp ol dahi âhirete intikâl edüp hâlâ Kemâl Ata Dede hazretleri cenbinde medfûndur.

İşte Kırım-ı Atîk'in harâbistân olmasına sebeb budur. Eğer bu hakîrden su’âl olunursa bu kadar amâristân âbâdân vardır kim tahrîr etmişsin denilirse hâlâ bir merhale yerde yüz bin kadar âsâr-ı binâ kıbâblar müheyyâ durduğundan mâ‘adâ Kırım kapusu iç yüzünde Mengli câmi‘inin kurbunda bir amûd-ı müntehâ mermerin sadrına cemî‘i imâret-i Kırım'ı evkâf sâhiblerinin esmâlarıyla tahrîr etmişler. Hakîr andan ahz edüp bu mecmû‘a-i müsevvedâtımıza tahrîr etdik. İnşâallâh dahi mahalliyle bâkî olan imâretleri henüz terkîm olunur. El-hâletü hâzihî kelâmı üzre,

Kırım-ı Atîk'in imâretlerin beyân eder

Evvelâ cümle beş aded mihrâbdır. İkisi Cum‘a ve gayriler mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle bir aded eski hammâmı var.

Ve cümle dörd aded mahalle-i müslimîndir. Ve cümle bir mahalle-i Yahûdî ve beş mahalle-i kefere-i Rûm ve Ermenîlerdir.

Ve cümle beş yüz aded yine câ-be-câ tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ ve kiremit örtülü ma‘mûr evleri var, ammâ birbirlerinden seyrek hânedânlardır kim hemcivârları gidüp ba‘zı evler meydânda kalmışdır. Mâ‘adâ şehr-i kadîm içi bâğ u bâğçeler ve çayır ve tarlalardır.

Ve cümle iki tekye-i dervîşân ve cümle iki medrese-i âlimân ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân ve cümle bir hân ve cümle yigirmi aded kiremitçi ve destici dükkânları var ve yigirmi aded dahi gayri çârsû dükkânları var.

Ve bu şehr-i atîk içre iki yerde dereler vardır. Zamân-ı kadîmde anların kenârında olan imâretleri harâb-âbâd âsârların tahrîr etsek bir harâb-nâme olur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve,

Memdûhâtından: Beyâz gömeç balı rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Zîrî misk-i amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi olup tenâvül eden âdemlerin dimâğları mu‘attar olup balını ve sarı yağını vilâyet vilâyet destiler ile hedâyâ götürürler. Ve anıniçün cümle kefereleri bal ve yağ komak içün toprak desti işlerler. Ve bir tîn-i amber-i çîn-misâl hâk-i pâki var kim gûnâ-gûn surâhî bardaklar ve çanaklar ve hoşâb kâseleri işlenir.

Bu şehrin amâristânı târîhlerin beyân eder

Evvelâ cümleden Ulu câmi‘in kapusu üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîhdir:

Elhamdü lillâhi alâ âlâ’ihi. Ve sallallâhu alâ Muhammedin ve ale'l-beriyye. Ve hulefâ’ih emîr hâze'l-imâreti'l-mescidi'l-mübârek. Fî eyyâmi devleti'l-hânı'l-a‘zam Mehemmed Özbek Geray Hân.

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu mescidi câmi‘ etdiklerine minber üzre tahrîr olunan târîhdir:

Kad emere bi-inşâi hâzihi'l-minberi'ş-şerîf el-mükerrem zürriyeti's-selâtîn Mengli

Geray hân bin Hacı Geray Hân hallede mülkehu. Sene 918.

deyü tahrîr olunmuşdur.

Bu câmi‘ içre dörd aded sütûn-ı müntehâlar vaz‘ olunup münakkaş tavan üzre kiremit örtülü ve bir kıble ***[138a]*** kapulu câmi‘dir. Ve bu kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu iki yüz ayak ve arzı yüz elli ayakdır. Ve tarz-ı kadîm bir münakkaş mihrâb minberi var kim sihr-i mübîndir.

Andan bu câmi‘in mihrâbı önünde İnci Beğ Hâtûn medresesinin kapusu üzre tahrîr olunan târîhdir:

Emere bi-imâreti'l-medreseti'l-mübâreketi fî zemîni's-sultânı'l-âdil Mehemmed Geray Hân hallede mülkehu el-hayru'l-mahzariyye seyyidü'd-dünyâ ve emînü'l-‘âfî İnci Beğ Hâtûn bint Kılburun Beğ (el-)emîrü'l-ümerâ’i'l-merhûmu'l-mağfûr, nevverallâhu kabrehû. Fî sene selâse ve selâsîn ve seb‘i-mi’e.

tahrîr olmuşdur, ammâ bu bâb-ı azîm gâyet münakkaş ve musanna‘ kapudur.

Andan Tâhir Beğ tekyesinin kapusunun kemeri üzre olan târîhdir:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Büniyet hâzihi'l-imâretü alâ ismihi's-selâtîn el-a‘zam sultânu'l-berri ve'l-Acem hân bin Tâhir Beğ Hân edâme bereketehu ve yezîde saltanatahu fi'l-âlemîn, Bay Bû ‘Alî Hâtûn zâte mu‘azzama ve emerehu'llâhu'l-mü’essere ibn Tankatay bin Kutluğ bin Timur bin Boğa Bay,

deyü tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu tekye ba‘dehu mahalle mescidi oldukda bu merkûm târîhe muttasıl yine çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre bir nâzük hatt-ı Musta‘sımî ile tahrîr olunan târîhidir:

Büniye imâretü hâzihi'l-buk‘ati'l-mübâreketi bi-avnillâhi ve tevfîkıhî alâ ismi eş-Şeyh Alî el-Bâkırî nevverallâhu rûhahu'l-azîz. Ve kâne fi't-târîh ve fî sene şehr-i cemâzi'l-âhir ve fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-ışrîn semâne mi’e.

deyü merkûmdur. Ammâ hâlâ câmi‘-i kebîr olmağa müsta‘iddir. La‘l-gûn kırmızı kiremit örtülü bir kârgîr kubbe-i azîmli mescid-i kebîrdir.

Andan Kefe kapusunun kurbunda el-Hacı Mehemmed câmi‘inin kapusu üzre olan târîhdir:

Benâ hâze'l-mescide'l-mübâreke'l-hayrât fî eyyâmi devleti's-sultânı'l-mu‘azzam ve hâkânı'l-mükerrem Şâdî Geray Hân halledallâhu mülkehu ve ebbede saltanatahu vüs‘âti'l-emâlikîn, el-abdü'z-za‘îfü'l-muhtâcu'r-râcî ilâ rahmeti Rabbih Mehemmed bin el-Hacı Bayrâm Hoca. Sene şuhûr-ı Receb seb‘a semâne mi’e.

tahrîr olunmuşdur.

Andan çârsûya karîb el-Hacı Ömer mescidinin kapusu üzre merkûm olan târîhidir:

Emere bi-imâreti'l-mescidi abdü'z-za‘îf bin Hacı Ömer el-Buhârî, târîhi zi'l-ka‘de sene ihdâ [ve] sittîn ve sitti mi’e.

deyü mahrûrdur.

Andan çârsû içinde Paşa Hâtûn mescidinin atebe-i ulyâsı üzre olan târîhdir:

Hâzihi imâretü'l-berriyyeti li-şehîdi'l-merhûmeti'l-mağfûre Paşa Hâtûn alâü'd-devri'l-kameriyye.

deyü merkûmdur.

Andan yine çârsû içinde Kemâl Ata Sultân hazretlerinin kabr-i şerîfi yanındaki çeşme-i aynü's-safânın târîhidir: Evvelâ,

Ve mine'l-mâ'i küllü şey'in hay,

ve

Kemâl Ata rûhiyçün fâtiha.

Sene 1057.

deyü tesvîd olunmuşdur.

Hulâsa-i kelâm ve netîce-i merâm eğer bu şehr-i atîkde olan bî-hadd ü bî-pâyân hân ve câmi‘ ve hammâm ve mesâcid ve tekye ve medrese ve gayri niçe kerre yüz bin aded içinde benî âdem olmayan imâretleri târîhlerin tahrîr eylesem hemân bir mecmû‘a-i tevârihât olur. Hâlâ niçe kerre yüz bin aded binâ-yı azîm henüz üstâd-ı mühendis elinden çıkmış gibi binâ-yı metîn olduklarından hâlâ dururlar, ammâ bûm u gurâb ve masasa ve yarasa kuşlarına lâne olmuş bir şehr-i azîm-i harâb-âbâddır. Bu sinn-i sâlimizden sonra yine ma‘mûr u âbâdân görmemiz Cenâb-ı Allâh müyesser ede âmîn.

Hikâye-i münâsib: Bu şehr-i atîk amâr iken bunda ol kadar ankâ âdemler ve mâl-ı dahme-i Efrâsiyâb'a mâlik bâzergânlar var imiş kim Kırım kal‘asının Kefe kapusu iç yüzünde bir tüccâr-ı ankâ bir câmi‘ bünyâd etmeğe mübâşeret edüp niçe bin âdem cem‘ olup kimi esâs hafrına ve kimi cibz ü cibs ve tîn-ı türâbına çalışırlarken Hıtâ ve Hoten ve Çîn [ü] Mâçîn'den bir ulu bâzergân on katâr deve yükü misk ü amber-i hâm ile binâ olunacak câmi‘ önünden bu bâzergân katâr-ı mehârıyla geçerken câmi‘ sâhibi eydir:

"Ey bürâder, (...) sâlâr kâfile salar kandan gelüp kanda barasız ve develerinizde yükleriniz nedir?" deyü su'âl etdikde bârhâne sâhibi sevdâger tenezzül edüp aslâ cevâb vermez.

El-hâsıl câmi‘ sâhibiyle kârbân mâliki vâfir lecden sonra derhâl câmi‘ sâhibi on katâr deve yükü miski ve amber-i hâmı yıkdırup sâhibinin gözü önünde câmi‘in çamuru içine bu kadar yük miski ve amberi ummâllar çamur içine karup katup halt ederler.

Bâzergân âlem-i hayretde kalup vâveylâ derken hemân câmi‘ sâhibi bâzergânı hânesine götürüp bu kadar ta‘âm-ı nefîseler ile bir ziyâfet-i uzmâ edüp ba‘de't-ta‘âm on katâr develerine on katâr yükü altun kızılga yükledüp,

"Var imdi bürâder-i cân-berâberim" deyüp bâzergânın hâtırın hoş eder. İşde bu Eski Kırım'da ***[138b]*** tâ bu mertebe mâl-ı Kârûn'a mâlik ankâ bâzergânlar var imiş, ammâ hâlâ ahâlîleri bir akçeye mâlik değillerdir.

Ve ba‘dehu câmi‘ sâhibi ma‘bedgâhı tamâm edüp ismine Amber-i Çîn câmi‘i deyü nâm korlar. Hâlâ ol câmi‘ belde-i Eski Kırım'ın Kefe kapusu dibinde vîrândır. Kaçan kim bir bârân-ı rahmet yağsa bâkî kalan dîvârları misk ü amber-i hâm kokar. Hattâ bu hakîr-i fakîr tecrübe içün türâbından âteşe bırakdım. Hakkâ ki amber râyihası şemm olundu. Ve hâlâ bu şehr-i harâb içre böyle niçe yüz

aded câmi‘ler harâb olup dur[ur]. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Eski Kırım

Evvelâ Kefe kapusu kurbunda,

Ziyâret-i Kemâl Ata Sultân *kuddise sırruhu* ve anın kurbunda Eski Kırım'ın harâbına bâ’is ü bâdî olan,

Ziyâret-i Dervîş Harâbî *rahmetullâhi aleyh:* Kırım halkı bunu ziyâret etmeyüp "La‘netullâhi aleyh" derler, ammâ nefes sâhibi ulu sultân imiş. Andan bâzâr yerinde Kemâl Ata bürâderi,

Ziyâret-i Çoban Ata *kuddise sırruhu*. Andan Eğrikapu kurbunda,

Ziyâret-i Alemdâr Sultân, sahâbe-i kirâmdandır. Andan hammâm yanında,

Ziyâret-i Pençeli Baba Sultân.

Bu şehir içre niçe yüz bin yerde kibâr-ı kümmelîn Horâsân ve Belh u Buhâr[â] ve Kırım evliyâları medfûnlardır kim hadd [ü] hasrları yokdur. Ve niçe yüz kibâr-ı evliyâullâhları ziyâret eyledim, ammâ tahrîri mümkin değildir. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ammâ hâlâ hayâtda olup Ulu câmi‘de kırk yedi sene münzevî olup müstecâbü'd-da‘ve mazınne-i kerâme bir gözü a‘mâ Kör Yûsuf Dede'nin himmeti hâzır ola. Hamd-i Hudâ şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du‘â-i hayrlarıyla behre-mend olup esrâra müte‘allık niçe kelimâtlar olundu. Hudâ mertebesin dahi âlî ede. Bu hakîre buyurdular kim,

"Hak Te‘âlâ sana sa‘âdet-i dâreyn verüp seyâhatden ayırmayup an-karîb Dağıstân pâdişâhına erüp andan Acem vilâyetine andan Maskov vilâyetine andan Azak vilâyetine andan yine bana gelesin. Andan bir gayri Kırım cânibine düşe gelesin. Andan Osmânlı'ya gidüp bin seksen yılında Malta'da Kandiye fethinde bulunup yurd sâhibi bolasın" deyü niçe gûne rumûz-ı künûzlar deyüp hayr du‘âlar etdi. Allâh hayrlar ile mukadder etmiş ola, *ve’s-selâm.*

Bu şehr-i Kırım'ı dahi seyr [ü] temâşâ edüp maşrık tarafına 4 sâ‘at bayırlar aşup,

Der-fasl-ı şehrengîz-i taht-gâh-ı kadîm sedd-i üstüvâr-ı kal‘a-i azîm, ya‘nî hisâr-ı Kefe-i hâk-i pâk-i Kırım

Müverrihân-ı Yûnâniyân Latin ve İfrenc müverrihlerinin kavl-i sahîhleri üzre Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* asrında Cenave kralı, ya‘nî Ciniviz banı Hazret-i Dâvûd'a îmân getirüp illâ üç aded velîd-i pelîdleri Dâvûd dînine îmân getirmeyüp babalarından rû-gerdân olup üçü de terk-i diyâr edüp birisi hâlâ İşpanya kurbunda Ciniviz diyârı ola[n] şehr-i (---) de firâr edüp amâr eder.

Andan bir karındaşı Akdeniz içinde yüz pâre gemileriyle gezerek cezîre-i Sakız'ın âb [u] hevâsı ve hâk-i amber-pâkin beğenüp Sakız'ı tahtgâh eder.

Bir karındaşı yine donanma gemileriyle Pozanta nâm diyârın kralına, ya‘nî Kostantiniyye şehrinin eski ismi Pozanta'dır, sonra "Makedon-ı Kübrâ" deyü nâm verdiler. Sonra Kostantin amâr etdiğiyçün "Kostantin" dediler. Netîce-i kelâm Ciniviz kralı oğlu Pozanta kralına dahl düşüp niçe sene müsâfiri olup hikmet-i Bârî Pozanta tekruru mürd olup Ciniviz kralızâdesi Pozanta şehri Rûmları üzre müstakil bir kral olur kim Yanko ibn Madyan gibi cihângîr olmağa az kalup hâlâ İslâmbol'da Galata kal‘asının dörd katını da Ciniviz kralı oğlu (---) nâm kral binâ etmişdir.

Ba‘dehu bin pâre gemiler ile Karadeniz'e çıkup Bahr-i Siyâh'ın yemîn [ü] yesârında her ne kadar kılâ‘-ı metîneler ve şehr-i bender-i azîmler var ise cümle kabza-i teshîre alup ba‘dehu bu Kefe kal‘ası limanına lenger-endâht olup görse kim âb [u] hevâsı latîf nebâtât [u] giyâhâtı firâvân ve enhârları cârî ve revân bir cây-ı emâ[n] ve bir latîf liman olduğun görü[p] "Tîz bu mahalde bana bir kal‘a binâ edin" dedikde asker-i deryâ-misâl ve niçe bin ummâl ve niçe bin üstâd-ı kâmil

bennâlar üşüp yedi ayda yedi kapulu bir kal‘a-i mu‘azzam binâ edüp kral kendi ismi ile, Kefey(?) Ban deyü nâm korlar. Galat-ı meşhûr evlâ olmağın başına banın kaldırup Kefe derler, ammâ ba‘zı müverrihîn Kefa'dan galat Kefe derler, ya‘nî kefâ yeter demek ola derler, bunu yazmışlar. El-hâsıl bânîsi ve sebeb-i tesmiyesi bâlâda tahrîr olunduğu gibidir. Ammâ sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında bâ-i‘ânet-i Mengli Geray Hân be-dest-i Serdâr-ı mu‘azzam Gedik ***[139a]*** Ahmed Paşa Ciniviz Frengi elinden kuvvet-i bâzû ile feth etdiğine târîh-i zîbâdır:

Kefe halkına Hak'dan erdi rahmet,

Ki oldu fethinin târîhi şefkat.

Sene 880.

Ba‘de'l-feth Şehzâde Selîm Hân bunda beğlerbeği olmuşdur. Ve Şehzâde Süleymân Hân yine bunda beğlerbeği olup tahtgâh edinüp Âl-i Osmân nâmına sikke kesmişlerdi. Hâlâ darbhânesi ve tahtgâh olan sarây-ı hoş-binâsı durur.

Sultân Bâyezîd-i Velî tahrîri üzre eyâletdir kim iki tuğlu ve üç tuğlu vüzerâlara dahi ihsân olunagelmişdir. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 507.766 akçedir, ammâ tîmâr ve ze‘âmeti yokdur, zîrâ cümle hâki Tatar hânlarının köyleridir. Alaybeğisi ve çeribaşısı dahi yokdur. Ancak mâl defterdârı ve dîvân halîfeleri vardır. Lâkin şehzâde tahtı iken çavuşlar kethudâsıyla üç yüz aded çavuşân ve çavuşlar kâtibi el-hâsıl on iki kalem dîvân hüddâmları ref‘ olmuşdur. Hâlâ anların dahi odaları durur.

Ammâ hâlâ bir hâkimi dahi gümrük emînidir kim liman kapusu dibinde elli nefer tevâbi‘âtleriyle âyende vü revende gemilerden öşr-i sultânî alup azîm emânetdir.

Bir hâkimi dahi bir oda yeniçeri ağası ve bir oda cebeci ağası ve bir oda topçu ağası Âsitâne'den gelüp muhâfaza eder.

Ve iki yüz âdem ile Kefe kapudanı beş firkate ile deryâda gezer. Ve yeniçeri ocağından dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve cümle tuğ sâhibi sekiz aded kal‘anın ağaları vardır. Bir aceb kânûn kâ‘[id]e-i atîkdir.

Ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve şehremîni ve harâc emîni ve şehir subaşısı ve balık emîni ve mi‘mâr ağası ve bârûtçubaşı ve meremmâtçıbaşı ve müsellim ve kâ’immakâm ve sipâh kethudâyeri (---) (---) (---)

El-hâsıl kırk aded askerî hâkimleri vardır.

Taraf-ı şer‘ hâkimlerin beyân eder: Beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle şeyhülislâm-ı mezheb-i Hanefîsi vardır, ammâ Şâfi‘î ve Mâlikî ve Hanbelî müftîsi yokdur ve iktizâ da etmez, ammâ lâzım olursa yine Hanefî müftîsi müşkil-küşâlık eder.

Ve bir hâkim-i şer‘ dahi sülâle-i Âl-i Muhammed'den nakîbü'l-eşrâfdır. Ve bir hâkim-i şer‘ dahi üç yüz akçe pâyesiyle gûyâ mevleviyyet bir kazâdır. Beher sene kadıya (---) pâre nevâhî kurâlarından ber-vech-i adâlet üç bin guruş pîş-tahta mahsûlü olur.

Paşasının cevz-i ma‘dûdu hâslarından on altı bin guruş olup bâc-ı bâzâr ve cürm [ü] cinâyet ve salb [u] siyâsetden dahi ve gayri mahsûlâtlar ile cümle beher sene yigirmi altı bin guruş olur, ammâ Monla Ganî Paşa ve Ak Mehemmed Paşa ve Sarhoş İbrâhîm Paşa kırkar bin ve ellişer bin guruş tahsîl ederlerdi.

Ve bir hâkim-i şer‘i dahi şehir kapusu nâ’ibidir. Biri dahi muhtesib nâ’ibidir. Biri dahi taşra (---)

nâ’ibidir.

Eyâlet-i Kefe'de olan livâları bildirir

Cümle yedi aded mîr-i livâlardır. Evvelâ Kiriş kal‘ası sancağı ve ada-yı şâhı Taman sancağı ve Tat eli sancağı ve Azak deryâsı içre Balısıra sancağı, bu livâ beğinin kurâları olmayup yigirmi pâre firkateler ile Azak denizin muhâfaza eylediğiyçün Kefe gümrüğünden on kîse salyâne alır, kânûndur.

Ve sancağ-ı Adahon beği Çoçka boğazın ve Yeleşke boğazın ve Azak denizi boğazın ve Kuban nehri boğazın ve Temrik kal‘ası boğazın on pâre firkateler ile muhâfaza etmek şartıyla bu dahi Kefe mâlından on kîse salyâne mâl alır.

Ve Azak kal‘ası sancağı, bunun dahi beği yigirmi kîse Azak balığı dalyanlarından mâl alır.

Ve Kefe sancağı, paşaların tahtgâhlarıdır, ammâ sene 1067 târîhinden berü Kefe vezîrlerinin tahtgâhları kal‘a-i Azak olup Azak beği ref‘ olup kal‘a-i Kefe gibi bir şehr-i mu‘azzam kâ’immakâmlık oldu. Dîn [ü] devlete Köpürlü Mehemmed Paşa eyi etdi, ammâ Azağ'ı muhâfaza eden vüzerâlara azâb-ı elîm oldu.

Ve eyâlet-i Kefe'nin bu mahalde yedi aded sancakları kânûn üzre tamâm oldu.

Çerkes vilâyeti beğleri kânûn üzre Kefe'ye tâbi‘lerdir anları bildirir

Selîm Hân-ı Sânî asrında Özdemiroğlu Osmân Paşa sene 991 târîhinde Şirvân ve Şamâkî'ya Çerkezistân'dan giderken beğlerin Kefe eyâletine tâbi‘ edüp rehinlerin almışdır ve kendüsü de Kabarti beğine bir câriyesiyle bir oğlun koyup Kabarti'den bir kız alup berâ-yı maslahat Çerkezistân ile akrabâ olup yetmiş bin aded Çerkes bahâdırlarıyla Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Tiflis [ve] Tomanis'i ve Demirkapu'yu ve Şirvân'ı ve şehr-i Serîrü'l-lân'ı ve şehr-i Ereş'i ve şehr-i Niyâzâbâd'ı ve şehr-i Şâbûrân'ı el-hâsıl yetmiş altı pâre şehr-i azîmleri Çerkes beğleri ve Dağıstân pâdişâhı yeğleri ile mezkûr kal‘aları feth edüp Kabarti beğlerinden İskender Beği Kefa paşası edüp Taman cezîresin Çerkes kavmiyle doldurup Azak küffârı Kazak'ı Karadeniz'e çıkarmaz oldu.

Evvelâ Çerkes beğleri cezîre-i Taman'dan şark cânibinde yetmiş konak yer tâ kûh-ı Elburz'a varınca cümle salyâne ile kırk aded Çerkes beğleri vardır. Âl-i Osmân'ın bir seferi olsa Kefe paşasıyla sefer eşüp salyâneleri yerine abâ ve kebe ve yay ve tüfeng ve bârûd ve kurşum asdar ve bez ve boğası alup Osmânlı eli altlarındadır. Azl [u] nasbları yine Âl-i Osmân hükmündedir. Bir beği ölse yerini oğluna yâhûd akrabâlarının bir müstahıkkına ihsân olunur. Ammâ ***[139b]*** tuğ ve sancağ u bayrağ u tabl [u] alemleri yokdur. Lâkin tablbâzları vardır. Tâ Özdemiroğlu Osmân Paşa'dan beri Âl-i Osmân'a gâyet mutî‘ [ü] münkâd idiler.

Sene 1031 târîhinde Hotin'e Âl-i Osmân'ın Sultân Osmân seferinden berü mezkûr Çerkes beğlerine Kefe defterdârları vazîfe-i mu‘ayyene-i salyâneleri kat‘ olaldan berü anlar da ne âsî ve ne mutî‘ harbe ucuyla geçinüp edâ-yı hidmete gelmeyüp kâhîce Kırım hânlarına gelüp gidüp ba‘zı şeyleri mürâca‘at eder oldular. Ammâ tatyîb-i hâtırlarıyla mukayyed olacak lâzımlı ulûfesiz Çerkezistân askerleridir. Gerçi müselmân ve bir mezhebde değillerdir, ammâ Hudâ dahi ziyâde ede, bir gûne mahbûbu'l-kulûb dağ âdemleridir kim müselmânlığ ve kâfirlik nedir bilmezler, ammâ haşr [ü] neşri de inkâr etmezler, bir turfe garîb âdemlerdir.

Kefe eyâletinde olan kazâları ayân eder

Evvelâ Kefe ile cümle yedi kazâ yerdir. İbtidâ Tat eli ve Balıklava ve Sudak ve Menkûb ve Kiriş ve Taman ve Temrik ve Azak kazâları bunlardır.

Ve cümle sekiz aded voyvadalıkları yine ol kazâlardadır. Bu voyvadalıkları hâslarından tahsîl

olan mâl ile paşası üç bin askerle sefer eşer. Eğer Çerkes beğleri gelirse yigirmi bin asker olur, *ve's-selâm*. Hudâ dahi ziyâde ede.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kefe: Karadeniz sâhilinde bir körfez liman-ı azîmin cânib-i garbîsi ve cenûbîsi arasında leb-i deryâdan tâ Yapraklı dağı nâm kûh-ı bülendin zirve-i a‘lâsına varınca şekl-i mukavvis bir Şeddâdî seng-i mutarraş bir kal‘a-i hâzır-bâş-ı li-ecl-i savaş kirmân-ı cây-i emândır.

Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz bin adımdır kâmil. Hattâ Selânik kal‘asıyla adımda ve âdem ile pür olmada birdir. Ammâ bu Kefe'nin kara tarafı altı bin adımdır, deryâ tarafı kâmil iki bin adımdır. Hattâ üç kerre kendi hatvemle adımlamışımdır.

Ammâ kara tarafı biri biri ardında iki kat Sedd-i İskender-vâr hisâr-ı üstüvârdır. İç kat hisârı elli arşın âlî ve beş arşın enli dîvârdır. Dahi önündeki dîvâr otuz arşın âlî ve yedi arşın enli Sedd-i Ye’cûc-vâr fîl cüssesi kadar iri taşları var. Dahi önünde fecc-i amîk yigirmi arşın derin kesme kaya handakı elli arşın elli handakdır. Kapuları önünde haşeb cisrleri var. Hîn-i muhâsara ve muhâtarada cüsûrları kaldırup kal‘anın demir kapularına dayarlar.

Ve bu kara tarafının iki kat dîvârlarında cümle yüz on yedi aded gûnâ-gûn burc-ı bârûlar var. Ve cümle iki katında iki bin altı yüz aded dendân-ı bedenleri var, ammâ leb-i deryâda ancak bir yalın kat dîvârı var, kaddi yigirmi arşındır ve beş adım enli dîvârdır, ammâ leb-i deryâ olmak ile bu tarafdan aslâ handakı yokdur, ammâ kulleleri ve dendân-ı bedenleri çokdur. Lâkin ne kadar kulle ve bedenleri olduğu ma‘lûmum değildir.

Ve bu zikr olan kal‘anın dâ’iren-mâdâr etrâflarında cümle on iki aded binâ-yı azîm ve metîn ü kavî cümle demir kapulardır, ammâ dörd aded bâb-ı sedîd-i hadîdları kara tarafındadır.

Evvelâ Kulle kapusu cânib-i yıldıza nâzırdır.

Andan yukaruya gidüp Ya‘kûb Ata kapusu semt-i cenûba mekşûfdur.

Andan kıble tarafına Yûsuf Hân kapusu meftûhdur.

Andan yine kıble yanasına açılır Arslan kapusudur.

Bu mezkûr kapular ikişer kat bâb-ı hadîdlerdir kim dîdebânları ve gümrükçü kolcuları dâ’imâ nigehbânlık edüp vakt-i gurûbda sedd-i bâb edüp miftâhların her şeb yeniçeri ağasına teslîm edüp ale's-sabâh yine alup du‘â ve senâ ve gülbâng-ı Muhammedî ile kapuları küşâde ederler. Ammâ Şehzâd[e] Selîm ve Şehzâde Süleymân Hân bu Kefe'de hâkim iken her sabâh her kapuda birer kurbân du‘â ile kesilüp kapuları açarlarmış, ammâ şimdi bir tavuk bile boğazlamazlar. Bu haberi iki yüz yaşında kart Tatarlardan istimâ‘ edüp kurbân ahvâlin yazmışım.

Ammâ deryâ kenârındaki dîvârda cümle sekiz aded kapulardır. İkisi liman kapularıdır kim gâyet musanna‘ bâb-ı latîflerdir.

Biri iskele kapusudur kim cümle keştîler anda yanaşırlar. Ve gümrük emîni bu kapu taşrasında gümrükhâne-i azîmde oturur leb-i deryâya nâzır şâhnişîn ve pençereleri var bir mükellef emînhânedir. Ve Kefe paşalarının kat-ender-kat sarây-ı cihânnümâsı bu iskele kapusu üzredir. Cemî‘i dîvânhâne ve hücrelerinin şâhnîşin ve revzenleri limana nâzırdır. Ve bu iskele kapusunun taşrasında kapudan içeri girirken sağ tarafda kal‘a dîvârında yere yakın üç aded âdem bâzûları kalınlıkda demir halkalar vardır kim içlerinden âdemler geçmek mümkindir. Limanda lenger-endâz olan gemiler kıçları bu demir halkalara bağlarlar.

Andan Balıkbâzârı kapusu, bu yalın kat demir kapudur.

Andan Boyacı kapusu, bu dahi yalın kat küçük demir kapudur.

Andan Orta kapu, bu dahi küçük hadîd kapudur.

Andan Küçük kapu, bu dahi demir kapudur.

Andan Lonca kapusuna Uğrın kapu dahi derler, dâ'imâ mesdûd durup hîn-i mahalde açılır.

Bu zikr olunan sekiz aded kapuların cümlesi limana mekşûf işlek kapulardır. Ve cümle cânib-i ***[140a]*** şimâle nâzır deryâda önleri kumsal yerlerdir. Cümle yüz on yedi aded kulle-i bâlâlardır.

Ve bu kal'anın enderûn [u] bîrûnunda kal'aya muttasıl âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. İllâ mîrî gümrük ve paşa sarâyı vardır. Cümle kal'adan alarka binâlardır. Gerçi deryâ tarafı dîvârı alçakdır, ammâ kulleleri ve bedenleri ve karavulhâneleri sık sıkdır ve kâhîce kal'a dîvârların deryâ talattumu döğer. Anıniçün leb-i deryâda handakı yokdur.

Evsâf-ı iç hisâr-ı kal'a-i Kefe: Bu iç kal'aya ahâlî-yi vilâyet Freng hisârı derler. Bu dahi ol taşra kal'anın cânib-i şarkîsi tarafı köşesi içinde bir kat bölme kal'a dîvârlı metîn kal'adır. Lâkin taşra büyük kal'a gibi iltifâtda değildir, zîrâ şehrin içinde kalmışdır. Cümle dîvârı iki bin germe adım handaksız bölme Şeddâdî taş binâlı dîvârdır. Lâkin bu kal'anın deryâ tarafı taşra kal'a dîvârındandır. Hemân bu Freng dîvârı şehir içinden bölünmüş bir kat enli ve âlî dîvârdır.

Bu dîvârın cümle beş aded kapuları vardır. Beşi de şehir içlerine açılır haşeb kapulardır. Zamân-ı kadîmde cümle demir kaplı imiş.

Evvelâ aşağı çârsû yolunda Dede furunu dibinde Atlı kapusu demenin vech-i tesmiyesi oldur kim bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri altında bir beyâz mermerden bir taş at üzre yine bir taş âdem ata süvâr olmuş. Atının ayağı altında bir ejde[r]hânın yine taşdan sûreti var. Anıniçün bu kapuya Atlı kapusu derler. Hakkâ ki üstâd-ı mermer-bür aceb tuhfe at sûreti kazmış. Gûyâ ki zî-rûh durur.

Andan öte Hammâm kapusu, andan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu Freng hisârından yukaruda,

Sitâyiş-i Nârin Hisâr: Bu kal'a taşra büyük hisârın cânib-i şarkîsi köşesinde bir sarp kayalı püşte üzre bir buruna vâki' olup deryâya havâle kaya-yı mehîb üzre bir Sedd-i Sikender nârin kal'adır kim cümle şehre havâle olmağın şehrin her hânedân âsâr-ı binâları bu kal'a-i âlîden nümâyândır. Selîm Hân ve Süleymân Hân ve gayri şehzâdegânlar bunda hâkimler iken sarâyları ve darbhâneleri ve türbe-i pür-envârları cümle bundadır.

Bu kal'anın etrâfi yalçın kayalar olmak ile handakı yokdur ve handak olmak da muhâldır. Ancak Freng hisârına açılır bir kapusu var. Ve kırk elli kadar evleri ve bir câmi'i ve gılâl anbârı ve cebehâne hücreleri ve dizdâr hânesi var, gâyet metîn ve müstahkem hisâr-ı üstüvârdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı cevâmi'hâ-yı selâtîn-i zâhidân-ı ânidân: Cümlesi altmış aded mihrâb-ı muvahhidândır. On adedi salât-ı Cum'a edâ olunur eyne tamlarıdır.

Cümleden câmi'-i selâtîn taşra büyük kal'ada Şehzâde Süleymân Hân: Bunda hâkim iken binâ etmişdir. Cemî'i enderûn u bîrûnunda cümle imâretlerinin kıbâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi'-i pür-nûrdur. Kıble kapusundan tûlu mihrâba varınca yüz elli ayakdır. Ve bir yanından bir yanına arzı kâmil yüz ayakdır. İki yan kapusu ve bir kıble kapusu vardır. Taşra soffaları altı aded sütûnlar üzre beş aded musanna' kıbâblardır. Derûn-ı câmi' bir hayli vâsi'dir kim cümle on bin âdem alır. Ammâ çârsû-yı bâzâr içinde vâki' olup daracık zemînde olmak ile taşra haremi küçükdür, câmi'inin büyüklüğüne göre değildir. Ve minâresi ve minber mihrâbı tarz-ı kadîm âsârlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Andan,

Müftî câmi'i: Bu dahi kurşum ile mestûr bir musanna' taş minâreli câmi'dir. Bu câmi'-i nazîf kapusunun iç yüzündeki tahrîr olunan celî hatt-ı latîf ile târîhi budur:

Şuri'a'l-binâ bi-himmetih,

Bi-i‘âneti'l-meliki'l-mu‘în,

Müftîyü şer‘in hâdimün,

Bi-mevleviyyeti emri'd-dîn,

Ve hüve'l-lezî kâne ismehû,

Mûsâ eş-şerîf el-miskîn,

Ni‘me'l-(...) hâzihi,

İz ammerehâ li-âbidîn,

Kabile'l-ilâhu bi-lutfihi,

Hıdemâtehu li-şer‘i'l-mübîn,

Vaza‘a'l-esâsa ve-errahahu,

Ve le ni‘me dâru'l-müttakîn.
Sene (---)

Bu târîh bir hüsn-i hatt-ı sülüs ile çâr-kûşe mermer üzre altun ile tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu câmi‘in taşra harem kapusu üzre tarîk-i âmme nâzır olan târîhdir:

Müslimânâ-yı biyâ (---) (---) nemâz,

Hâşa lillâh ki gûyemet tevbîh,

Fikr kün zi-nemâzem în buk‘a,

Niyyetün li's-salâti şüd târîh.
Sene (---)

Andan Yeni câmi‘: Bir ma‘bedgâh-ı müferrahdır. Karîbü'l-ahd binâ olunmağile Yeni câmi‘ derler. Kurşumsuz kiremit örtülüdür.

Andan Gölbaşı câmi‘i: Bu dahi kiremit ile (bir) mestûr bir mezgit-i ma‘mûrdur. Andan Yenikapunun iç yüzünde,

Tâcir Hacı Nebî câmi‘i: Kurşumlu bir musanna‘ ve kadîm câmi‘-i azîmdir. Kapusu üzre târîhi budur:

Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûl[allâh],

Bismillâhirrahmânirrahîm,

Tahrîrinden sonra

[Kad] benâ Hacı Nebî Tâcir za‘îf ***[140b]***

Mescide'l-aksâ li-de’bin el-imâm,

Kâle ehlu'l-kadri fî târîhihî,

Vehve üssü'l-ka‘beti huldün enâm.

Sene (---)

Andan Kı[b]le kapusu câmi‘i: Kurşumsuzdur, ammâ gâyet musanna‘ câmi‘dir kim büyük kıble kapusu kanadları eyle hurde nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn oyma islimi ve şükûfe-i gûnâ-gûnlar oyulmuşdur kim hezârfen Ressâm Bursalı Fahrî Çelebi kâğızdan eyle oymalar oymağa kâdir değildir. Hudâya ayândır kim erbâb-ı ma‘rifet olan bilir, bu bâb-ı mu‘allâda ol kadar şîrîn kâr kalemkârlık ma‘rifeti var kim gûyâ sihr-i helâldir. Gerçi Ciniviz levhasına oyulmuşdur, ammâ bu günde eyle musanna‘ dervezeyi çeşm-i benî âdem görmemişdir. Hattâ bu kapu üzre târîhi budur:

Hâzihî buk‘atun mübâreketün,

Bi-niyyetin li'llâhi merreten uhrâ,

Sâre târîhü hatmi mebnâhâ

Mescidün üssise ale't-takvâ,

Sümme'cteme‘at te‘dâduhu iz,

Ma‘ahu cîmü mescidi'l-aksâ.

Sene 888.

Meşhûr cevâmi‘-i ma‘mûreler bu mezkûrlardır kim bunları temâşâ edüp riyâ olmaya içlerinde ibâdet dahi edüp sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenâtların rûhlarıyçün fâtiha tilâvet ederdim.

Evsâf-ı mesâcidhâ-yı âbidân-ı zâhidân: Cümle elli aded mahalle mesâcidleri vardır. Evvelâ Hacı İdrîs mescidinin kıble kapusu üzre târîhi budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm

Kul Allâhümme mâlikü'l-mülk

Bihi za‘m El-Hacı İdrîs

Câmi‘ olmağa müsta‘id bir kurşumlu kubbe-i âlîli mescid-i ra‘nâdır.

Andan Kıble kapusu kurbunda Köprübaşı mezgiti, andan Orta kapu buk‘ası, andan Kapuağası zâviyesi, andan Azebler eynesi, andan Hâtûniyye cuması, andan Müftî câmi‘i kurbunda Çanlı mescid, andan Bâlâ Hâtûniyye zâviyesi, andan Freng hisârı kurbunda Ahmed Ağa eynesi, andan Müftî secdeliği, andan Çîn eli mescidi, andan Hisâr namâzgâhı mescidi. Niçe ma‘mûr u âbâdân zâviye ve mesâcid ve buk‘alar ve mezgitler ve secdelikler vardır, ammâ ma‘lûmumuz olup temâşâ etdiğimiz mesâcidlerin güzîdesi bunlardır, *ve's-selâm*.

Ve bu şehirde yigirmi yerde kurşumlu imâretler vardır. Ve cümle kırk aded kârgîr minâreler vardır. Mâ‘adâ alçak minârelerdir. Bu imâretleri cümle Yapraklı kulle-i bâlâsından temâşâ edüp tahrîr etmişim.

Der-aded-i dâru't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân: Cümlesi beş aded medrese-i dâru'l-ulûmdur. Evvelâ Hacı Ferhâd medresesi, cümleden mükellef ü mükemmeldir. Ve (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ binâ-yı dâru'l-hadîs ve dâru'l-kurrâları yokdur.

Der-zikr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i meşâyihân: Kamusu tokuz aded hânkâh-ı dervîşân-ı dil-rîşân-ı mesken-i Âl-i Abâ dergâhlarıdır.

Cümleden Kefe'nin garb tarafı hâricinde Topraklık nâm varoş içinde Ahmed Efendi tekyesi var. Âyende vü revendeye matbah çekilmişinden ni‘meti mebzûldür kim iki yüzden mütecâviz tarîk-i Halvetî'de pâ-bürehne [ve] ser-bürehne fakr-ı fâkada fenâ-fillâhdan fukarâ-yı bâb-ı Allâhlar vardır.

Andan Dâmâd Efendi tekyesi: Bu dahi bir ulu âsitâne-i dervîş-i dil-rîşândır. Bunun dahi subh u mesâ imâret-i dâru'z-ziyâfesinden bay u gedâ-yı pîr [ü] cüvâna ni‘meti mebzûldur. Ammâ bunda olan zikrullâh tevhîd-i erre bir tekyede olmaz, zîrâ Dâmâd Efendi hazretler[i] bir pîşvâ-yı reh-nümâ-yı Âl-i Abâ'dır kim rûhâniyyetlerinden cemî‘i âşıkân-ı sâdıkânlar sermest olup aşk-ı İlâhî ile kendülerden geçerler, bir gûne tekye-i mehîbdir.

Andan Kefe Topkapusunun iç yüzünde yine Dâmâd Efendi tekyesi var. Bu dahi hânkâh-ı ma‘mûredir.

Hâsıl-ı merâm bu Kefe ahâlîsi cümle ehl-i tevhîd olmaları cihetden Halvetî ve Celvetî ve Kâdirî ve Gülşenî tekyeleri vardır, ammâ tarîk-i Mevlânâ tekyesi, ya‘nî Mevlevîhânesi yokdur.

Der-aded-i mektebhâ-yı ebcedhân-ı ciğerkûşe-i püserân: Dükelisi kırk beş aded dâru'l-ulûm-ı sıbyân-ı mahbûbândır, ammâ nâ-resîde evlâdlarının tabî‘atları ol kadar tîz-fehm olup gâyetü'l-gâye necîb ü reşîd ve zekiyyü't-tab‘ püserleri var kim niçe kitâbları hıfzen tekmîl etmişlerdir.

Der-medh-i hammâmât-ı tâhirân-ı râhat-ı cân: Hepisi on aded germâb-ı rûşenâlardır.

Evvelâ Freng hisârı içinde Hacı Murâd Hammâmı, Acı Hammâm, Tatlı Hammâm. Taşra büyük kal‘ada Sultân Süleymân Gâzî şehzâde hâkim iken esâsın urup ba‘dehu hilâfeti asrında itmâm bulmuş bir vâsi‘ ve hoş-hevâ ve hoş-binâ bir hammâm-ı müferrih-ı dilküşâdır kim misli meğer Bâğçesarây şehrinde Mehemmed Geray hammâmı ola. Serâpâ cemî‘i kıbâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir hammâm-ı ma‘mûrdur kim Kefe halkının mahbûb esîr gulâmları bunda cem‘ olup her hidmete cân u baş ile müsta‘cillerdir, ammâ münfa‘il ve mef‘ûllerden sehel değillerdir. El-hâsıl ruhâm-ı hâm-ı gûnâ-gûn ile mefrûş olmuş altı halvetli bir hammâm-ı rûşenâdır.

Ve buna karîb Çömlek hammâmı, ol kadar memdûh değildir.

Kulle kapusu ndan taşrasında Eski Hammâm hûbdur ve dellâklari ve hüddâmları cümle mahbûbdur.

Ve iki aded hammâmlar dahi vardır, ammâ isimleri ma‘lûmum olmadığından tahrîr olunmadı.

Der-vasf-ı hammâm-ı mahsûs-ı a‘yân-ı hânedân: Be-kavl-i yârân-ı âlûfte âşüftegân "Şehr-i

Kefe içre altı yüz aded ev hammâmlarımız vardır" deyü tefâhür kesb ederler. Ve kâllerinde sâdıklardır kim hakîr elliden ziyâde sarây hammâmların bilirim, zîrâ ehl-i ırz hâtûnları bâzâr hammâmına gitmezler ve sokağa dahi çıkmazlar, gâyet aybdır.

Der-alâmet-i hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Umûmîsi kırk üç aded vekâle-i sevdâgerânlardır.

Evvelâ cümleden ***[141a]*** Koca Kâsım Paşa hânı: Cümle hânlardan kadîmdir. Kapusu üzre târîhi budur:

Cenâb-ı Hazret-i Paşa-yı ekrem,

Olupdur Kâsım ihsân [u] in'âm,

Ki hayra sarf edüp mâl-ı firâvân,

Bu hân-ı dilküşâyı etdi itmâm,

Olup târîhi anın akla mülhem

Denir ol dem sarây-ı râhat-encâm.
Sene 981.

Andan Sıçanlı hân: Bu iki mezkûr hânlar Freng hisârı içindedir.

Andan taşra kal'ada Vezîr hânı, andan Sefer Gâzî Ağa hânının kapusu üzre yazılan târîhi budur:

Selâmî dedi itmâmına târîh,

Zehî hân-ı müzeyyen bârekallâh.
Sene 1069.

Andan Esîr hânı, andan Bâzâryeri hânı. (Niçe) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Niçe hân-ı zîbâlar dahi var, ammâ kal'a-misâl binâ-yı azîm hânlar bunlardır.

Der-tahrîr-i bekârhâne-i garîbân: Olancası tokuz aded bekâr odalarıdır kim cümle ehl-i sanâyi' garîbler sâkin olurlar.

Der-aded-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Barısı, ya'nî Tatarca cümlesi bin on aded dükkândır, ammâ taşra Topraklık varoşu dekâkînleri bile hisâb olunmuşdur, ammâ Uzun çârsû ve Orta Meydân bâzârı ve Şem'ahâne bâ[zâ]rı ve Haffâfhâne çârsûsu cümleden müzeyyen sûk-ı sultânîlerdir. Ve yigirmi üç aded mükellef ve müzeyyen hânende ve sâzendeli şâ'irân [u] meddâhânlı mükemmel ve ma'mûr fevkânî ve tahtânî kahvehâneleri ve bozahâneleri [ve] meyhâneleri var. Lâkin kârgîr binâ kıbâblı bedesteni yokdur.

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı dil-i cân: Bardası yigirmi aded çeşme-i ayn-ı zülâllerdir, ammâ suları şorlardır.

Der-hayrât-ı sebîlhâne-i atşân: Olandası yüz beş yerde sebîlhâne-i cân-sitândır kim her köşe-i esvâkda şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün binâ olunmuş hayrât-ı azîm sebîlhânelerdir.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahalle-i mü'minân: Hamusu enderûn [u] bîrûn-ı Kefe'de bu resm

üzre seksen aded mahalle-i müslimdir, ammâ Ermenî ve Rûm ve Yahûdî ve Çingane alacıklı ve obalı evleriyle cümle yüz yigirmi cemâ'at mahalle add olunmuşdur, ammâ Topraklık nâm varoş kurbunda çok mahalle Tatar obalıları fukarâlardır. Lâkin derûn-i şehirde cümle la'l-gûn kırmızı kiremit örtülü sarây-ı azîmler ve hânedân-ı kadîmlerdir.

Der-hisâb-ı cemî'i büyût-ı kibâr [u] a'yân: Yekûnîsi tokuz bin altmış aded hânedân-ı büyût-ı âlîlerdir.

Evvelâ cümleden Sâbit İbrâhîm Efendi sarâyı ve Kâ'immakâm sarâyı ve Abdülbâkî Çelebi sarâyı ve Paşa sarâyı ve Bürâdereyn Yağcızâdeler sarâyı ve Dâmâd Efendi sarâyı ve Müftî Efendi sarâyı, meşhûr hânedânlar bunlardır. Ve bu hânedânların ve cümle çârsû-yı bâzârın şâhrâhları serâpâ beyâz kaldırım taş döşeli tarîk-i âmmlardır kim cümle yetmiş zokak add olunmuşdur. Cümlesi pâk ü pâkîze tarîk-i âmmlardır. Lâkin ba'zı râhları eniş ve yokuş yerlere vâki' olmuşdur. Ekseriyyâ Kırım zemîninde vâki' olan hânelerin şâhnişîn ve pençereleri cânib-i şimâle liman deryâsına nâzır hâne-i zîbâlardır.

Der-tektîb-i taşra varoş-ı Topraklık: Kal'a-i Kefe'nin garb cânibi taşrasında bir varoş-ı azîmi var, ana Topraklı varoş derler, zîrâ niçe bin hânelerinin sütûhları hâk-i pâk ile mestûr olduğundan topraklı varoş derler, ammâ niçe yüz aded hânedân-ı mu'azzamları kırmızı kiremitlidir. Bunda üç aded câmi'leri ve mesâcidleri ve medreseleri ve tekyeleri vardır kim niçe imâretleri bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Der-kayd-ı kal'a-i varoş-ı Topraklı: Bunda bir bayır üzre bu Topraklı şehrini muhâfaza içün şehre havâle bir şekl-i müdevver kârgîr binâ bir kulle-i bâlâsı var, cirmi kâmil iki yüz adımdır. Cânib-i garba bir âlîce yerinde ancak bir demir kapusu var. Ve demir kapulu top mazgalı delikleri var, ammâ etrâfında handakı yokdur. Hemân leb-i d[er]yâda bir âlî püşte üzde sa'b kulle-i bâlâdır. İçinde ancak bir dizdârı ve on aded merdüm-hisârı ve kifâyet mikdârı cebehânesi var. Sene (---) târîhinde Kantemur Hân Âl-i Osmân'a isyân etdiği asırda (---) kapudan paşa bu Kefe limanına donanma-i hümâyûn ile lenger-endâht oldukda bu kulle-i serâmedi inşâ etmişdir, ammâ hakkâ ki yerinde bir bî-bedel kulle etmişdir. Lâkin henüz şeb [ü] rûz kapusu mesdûd durur. Bu kullenin hâlâ cânib-i erba'ası mezâristândır. Ana karîb mezkûr Ahmed Efendi tekyesidir.

Der-beyân-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Şehr-i Kefe'de cem'âsı dörd bin altmış aded evlerde kuyular olduğu sicilde merkûmdur. Sarmaşıklı bayırı dibinde olan evlerin kuyuları lezîzdir, ammâ aşağıda olan bi'r-i mâlar sehel şorcadır. Ekseriyyâ evleri kuyuya muhtâclardır.

Der-tastîr-i dakîk-i değirmen: Ümmeten yüz altmış aded un değirmenleri var kim cümle atlar çeker, zîrâ bu şehirde nehr-i cârî yokdur, ammâ niçe fukarâlar el değirmenleri çekenleri çokdur.

Der-terkîm-i müşerref olduğumuz yârân-ı ihvân: Evvelâ Hüsâm Efendi ve Ahmed Efendi ve kâ'immakâm Ak Mehemmed Paşa, Durmuş Ağa ve Abdülbâkî Çelebi ve Şeyhülislâm Efendi ve Yağcızâdeler ve Emîr Efendi ve oğlu Seyyid (---) Çelebi ârif ü zarîf ü nedîm ve hoş-sohbet ve hoş-lehce bir sebük-rûh zât-ı şerîf hakkâ ki şerîf çelebidir. Ve ilm-i kâfda kâmil ve sâhib-i ayâr Nâ'ib İbrâhîm Efendi, mahkeme-i şer'-i Resûl-i mübînde bir nâ'ibdir, ammâ cemî'i hânlara ve kalga ve nûreddîn ve gayri sultânlara ***[141b]*** ve cemî'i vüzerâ ve vükelâlar ve fukarâ ve zu'afâlara ni'met-i ihsân [u] in'âmı mebzûl bir âdemdir.

Bu hakîr bu âna dek kırk bir yıldır kim cihân-bân olup âlemi geşt [ü] güzâr edüp kimyâya mâlik sâhib-i ayâr görmemiş idim, ammâ niçe bin mukallidler ile görüşmüşdüm. Bu ilmin aslı ve faslı yokdur deyü ilm-i kâfe münkir idim, ammâ elhamdü lillâh bu Kefe şehrinde Nâ'ib İbrâhîm Efendi'de görüp ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ve ayne'l-yakîn vâsıl edüp hakîre dahi bir sebüke altun ihsân etdi

kim elimde balmûmu gibi ovalardım. Hattâ bu altunlardan İbrâhîm Efendi habbeler yapup birin sabâh ve üç dâne habbe ahşam yudup ol gün gece aslâ ta‘âm yemezdi. Lâkin bu mertebeye ve bu vasle-i fukarâlara ol kimesne vâsıl oluyor kim ehl-i hâl ola ve salâh-ı hâlde olup kemâl mertebe riyâzât [u] mücâhedeye meşgûl olup esrârı hıfz edüp halkdan münzevî ola. El-hâsıl kibâr-ı evliyâ zümresinden olana, bu kâr nasîb oluyor, *ve's-selâm*.

Der-vasf-ı âb [u] hevâ-yı hûb-ı câvidân: Hevâsı gâyet latîf ve mu‘tedildir, zîrâ leb-i deryâda vâki‘ olmuşdur, ammâ suları sehel şorcalardır. Ve bâğ u bâğçeleri azdır. Cümle bâğları terkîm olunan Sudak dağlarında bâğlar bu Kefelilerindir.

Memdûhât-ı me’kûlât-ı ni‘met-i uzmâ-yı müsmirât: Evvelâ Kefe'nin tereyağı ve sarı mayak yağı misk [ü] amber-i hâm râyihalı semnlerdir. Ve yâsemen ve Kefe lâlesi ve limanında tirkiz balığı ve levrek ve tekir balığı ve yâhûd uskumr[u] balıklarının envâ‘ları on iki aded deryâda olmaz. Hattâ Bahr-i Muhît ve Bahr-i Malgayan ve Bahr-i Okyanûs'da ve Bahr-i Harez'de ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Kulzum'da dahi Kefe balığı gibi bir mâhîler görmedim. Hattâ tirkiz nâmındaki balığı mâh-ı Hamsînde sayd edüp niçe yüz gemilere tuzlayup korlar ve cemî‘i ekâlimlere bâzergânları götürürler. Bir garâ’ib balık emânetidir kim başka mukâta‘adır. Emînin rızâsı olmadan bir ferd-i âferîde bir balık sayd edemez, ammâ gece karanlığında oğlancıklar kalaklı kefal balığı dutup yerler. Balık emîni anlara bir şey demez, ammâ şehir subaşısı duyarsa gulâmları cerîmiye keser.

Ve dahi beyâz etmeği ve semîn eti birer vukıyyesi birer akçeyedir. Ve bir buçuk vukıyye sığır eti ve deve eti bir akçeyedir, ammâ at etinin vukıyyesi iki akçeyedir. Ve şehir içre kara dud ağaçlarından çok bir tirek yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i usturlâb ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân: İklîm-i sâdisde bulunup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) derîce ve dakîkadır. Ve atvel-i leyâlı (---) dır.

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i amâristân-ı Kefe: Burc-ı sevrde beyt-i zühre türâbî hânesinde bulunup anıniçün halkı zühre gibi zevk [u] şevkde olup türâbî oldukları cihetden hâkiyle yek halûk ve halîm ve selîm âdemleri vardır. Sevr burcunda oldukları haysiyyetden cümle sığırları semîn ve kebîr bakarları çokdur.

Der-medh-i sıfat-ı mahbûbe [vü] mahbûbân: Hevâsının letâfetinden gılmân [u] nisvân-ı bintânları gâyet hüsn-i cemâlde ve lütf-ı i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri gûyâ dürr-i meknûn müstesnâ cüvân [u] bintânları olur kim geysû-yı müşk-bârların sarkıtdıklarında uşşâkânların gönüllerin kendülerine cân ü dil ile akıdırlar. Ve duhter-i pâkîze-ahterleri var kim hakkâk desti değmemiş bir dürr-i yektâlardır. Ve dâmenlerine hâr ilişmemiş birer mehtâbelerdir. Ve cümle Çerkes ve Abaza ve Gürcî ve Leh vilâyetlerinden gelme pençe-i âfitâb mehtâb gulâmları sîm-beden ve nâzük ter ü tâze kulak şahmesi gibi yumuşak ve nerm ü râm ve nâzük-endâm gulâm-ı mehpâreleri olur kim mahbûb-dost gulâmpâre bürâderlerimiz bu mâhpâreleri gördüklerinde pâre pâre olurlar. Hattâ Kavâflar bâzârı yanında her sabâh esîr bâzârı durur, bunda olan dilberân cem‘iyyeti İslâmbol'da Oğlan Şeyhi tekyesinde olmazdır. Niçe züğürd ve müflis mendebûr âşıklar göz cizircikiyle, ya‘nî göz zinâsıyla geçinüp günc-i mihnethânesine âh-ı dâğ-ı derûn çekerek gider. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i sanâyi‘ât-ı üstâdân: Yüz altmış yedi gûne ehl-i hırefleri gâyet üstâd-ı kâmillerdir, ammâ derzisi ve kuyumcuları ve pabuççuları ve keçe seccâde yapıcıları gâyet üstâdlardır. Dahi ekseriyyâ halkı ankâ tüccârlardır kim bal ve yağ ve üsârâlar alup satarlar bir alay bâzergân âdemleri çokdur.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân: Rûm ve Ermenî keferelerinin üç aded [dü]yûrları var, âyîn-ı bâtıla ederler, ammâ Yahûdîlerin bir sinagoları vardır.

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Kefe: Bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ olup iklîm-i acîbe ve garîbe olduğundan ulemâları dahi ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hattâ hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı dahi bî-kıyâsdır.

Ve şehrinin etrâfında olan hâk-i amber-pâkleri gâyet mahsûldârdır kim gendümü ve gûnâ-gûn şa‘îri ve yulaf çavdarı ve baklası ve nohudu gâyet bî-kıyâs olur. Gerçi bâğ u bâğçeleri azdır, ammâ müşebbek bostânları çokdur kim zemîni bir vâsi‘atü'l-aktâr ve bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr arz-ı Kırım'da misli yokdur. ***[142a]***

Andan bu şehrin kış gecelerinde oda sohbetleri mahallinde olan ni‘met-i nefîseleri ve on gûne mümessek hoşâblarına aşk olsun.

.....(1 satır boş).....

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı meşhed-i cebbâne-i şehr-i Kefe: Evvelâ Topraklık varoşunda ziyâret-i Topçu Baba Sultân ve kurbunda Şeyh Efendi Sultân bir kubbe-i âlî içinde akrabâ ve ta‘allukâtlarıyla âsûdedirler. Ve ser-i sa‘âdetleri ucunda Dâmâd Efendi Sultân, anın baş ucunda bir köşede çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre bu târîh mastûrdur:

Kutb-ı âlî rıhlet etdi bu fenâdan âlîye,
Ey ahî fırkat odıyla rûz [u] şeb bağrını yak,

Muhlısî Dâmâd Efendi târîhin kıldı ayân,

Nâyim aç kalb gözünü ol cennet-i a‘lâya bak.
Sene (---)

Ve yukaru iç kal‘ada mermer sandûkalar içre ziyâret-i şehzâdegân-ı Âl-i Osmân, Şehzâde Meymendî ve Şehzâde Elem Şâh ve Şehzâde Alî Hân ibn Şehzâde Süleymân Şâhlardır. Bunların sandûkaları cenbinde yine sehel harâbca mermer sandûkalar içre ziyâretgâh-ı Şehzâde Kubâd Şâh ve Şehzâde Bâyezîd Şâh ve Meryem Bânû ve Neslihân Bânû. Bunlar Şehzâde Süleymân Hân'ın evlâdları ve kerîmeleridir.

Ve aşağı büyük kal‘ada Şehzâde Süleymân Hân câmi‘inin haremi kapusu önünde ziyâret-i Mustafa Paşa: Kabrinin seng-i mezârında olan târîhdir:

Mîr-i mîrân etdi ukbâya sefer,
Ver Hudâyâ ana hüsn-i hâtime,

Bir ziyâde eylesen târîh olur,

Oku rûh-ı Mustafâ'ya Fâtiha.
Sene 1070.

Ve dahi ziyâret-i Şehîd Baba: At kapusunun iç yüzünde medfûndur. Ve,
Ziyâret-i eş-Şeyh Ebûbekir:

.....(2 satır boş).....

Be şehr-i Kefe'yi dahi seyr [ü] temâşâ edüp on beş gün Ak Mehemmed Paşa'nın kâ'immakâmı olan Durmuş Ağa'dan fermânlar ve ihsânlar alup Kefe'den maşrık cânibine niçe kurâlar geçüp ve şûre sular içüp Tataristân içinden geçüp 5(?) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Yozmak, andan yine cânib-i şarka 5(?) sâ'atde sahrâlar içre yine Tataristân'ı geçüp acı sular içüp,

Evsâf-ı kal'a-i şîrîn Kerç: Kavm-i Tatar Kiriş derler. Vech-i tesmiye (---) (---) (---) bânîsi Ciniviz Frengidir. Sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Be-dest-i Gedik Ahmed Paşa. Hâlâ Kefe eyâletinde Kefe subaşılığıdır. İskelesinde kalgay sultân emîni oturur. Ve üç yüz akçe pâyesiyle kazâdır. Ve nâhiyeleri (---) kurâdır. Ve kal'ası leb-i deryâda bir körfez bucağında bir liman-ı azîm kenârında şekl-i murabba' bir Şeddâdî taş binâ kal'a-i ra'nâdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil bin adımdır.

Ve etrâfında iki kapusu var. Leb-i deryâda olan küçük demir kapusu cânib-i maşrıka mekşûfdur kim bu kapudan içeri arabalar girüp çıkamaz, gâyet küçük bâb-ı musanna'dır. Bu kapu üzre târîhi budur:

Hâzâ hısnu'l-Kerc ummire li-Sultân Bayezîd ibn Mehemmed Hân hallede'llahu mülkehu [74]

Ve bu târîhe muttasıl sol cânibinde çâr-kûşe beyâz mermer üzre dörd ayaklı ve kanatlı ve deve başlı bir tasvîr vardır kim küffârın ilm-i nücûmda yed-i tûlâ sâhibleri olanlar bu tasvîr-i rümûz [u] künûz etmişlerdir kim "Bir zamân bu vilâyete kuş gibi uçup seğirdir Tatar kavmi develeriyle gele" işâretin etmişdir, ammâ hakîkatü'l-hâl acîb ü garîb deve sûretidir. Ve bu kapu iki katdır. Ve deryâ kenârı olmak ile bu tarafda aslâ handak yokdur.

Ve iskele başıdır. Cümle Karadeniz ve Azak denizi gemileri bu iskeleye yanaşırlar, azîm limandır kim lodos ve yıldız ve batı rûzgâr-ı zorkârlarından emîn bir limandır kim bin pâre gemi alır, a'lâ demir dutar balığı çok limandır.

Andan kara tarafında büyük kapu, cânib-i garba nâzırdır kim târîhi budur:

Kad benâ hâze'l-bînâ'e imâmunâ [75]

Kutbu dîn Sultân Süleymân-ı sabâ

Kultü fi'l-itmâmi târîhen lehâ

Udhulûhâ bi-selâmin âminâ
Sene (---),

Bu kapu dahi iki kat bâb-ı kavîdir, ammâ bu iki kat kapu mâbeyninde iç yüzündeki kapunun üzerinde bir mermer arslan tasvîri var kim gûyâ üstâd-ı Ressâm Bihzâd ve Şâhkulu ve Ağa Rızâ tasvîridir. Üstâd-ı mermer-bür bu esede var makdûrun sarf edüp bir gazanfer-i subû' tasvîr yazmış kim görenler anı zî-rûh zann ederler bir mehîb arslandır.

Ve bu kapudan taşra bir denizden bir denize varınca kesme handakdır. Ve iki kat sarp sedd-i metîn kal'a dîvârında metîn ebrâcları ve şîrîn ve musanna' dendân-ı bedenleri var kim cümle elli aded kullelerinde handaka ve deryâya nâzır şâhâne topları var. Ammâ bu handak içinde küffâr zamânı deryâ dolaşırmış, mürûr-ı eyyâm ile dolmuş, ammâ yine açmak mümkindir, zîrâ bir deryâdan bir

deryâya gâyet yakındır. Hemân kal‘a-i Kerc gûyâ bir burun cezîrede vâki‘ olmuşdur. ***[142b]***

Ve bu Kerç kal‘ası içinde ancak Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i var, tarz-ı kadîm kiremit örtülü bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Mihrâbının taşrasında yol üzre câmi‘in sol köşesinde beyâz çâr-kûşe mermer üzre târîhi budur:

Benâ bi-‘imâreti hâze'l-câmi‘i es-Sultân Bayezîd ibn Mehemmed Hân -hallede'llâhu mülkehu- fî sene selâs ve erba‘în ve semâne mi'e [76] dir.

Ve minâresi bir kerre bir zelzele-i azîmden münhedim oldukda cânib-i vakfdan tecdîd etdiklerinde minârenin temelinden bir âdem kaddi bâlâda celî hat ile târîhi budur.

Ta‘mîrü hâza câmi‘i'ş-şerîf bi-kal‘ati Kerç sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hadîce Hâtûn bint Murâd Hân sene seb‘ ve elf mine'l-hicre [77]

Ve bu kal‘a içinde cümle iki yüz aded tahtânî ve fevkânî kâ[r]gîr binâ bâğ u bâğçesiz sık hâneler cümle toprak kiremit örtülü evlerdir.

Ve cümle bir hammâm-ı kesîfi var. Ve cümle on aded dükkâncıkları var. Ve cümle elli aded kârgîr mahzenleri var. Ve ancak bir kefere kenîsesi var. Mâ-tekaddem Ciniviz keferesi deyri imiş. Cemî‘i tesâvîrlerinden ma‘lûmdur.

Andan Bâyezîd Hân câmi'inin tarafında iç kal‘adır. Cânib-i mağribe nâzır bir küçük demir kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Bi-‘imârâti'l-hisâri'l-Kerc fî zemânı Sultân Mehemmed Hân ibn Murâd Hân hallede'llâhu hilâfetehu sene 889 [78]

Ve bu iç kal‘a içinde yigirmi mikdârı hânelerdir. Ve bir mescid ve anbâr ve cebehâne ve su sa[r]nıcı ve dizdâr evi ve yüz elli aded kal‘a neferâtları bunda sâkinlerdir. Ve şâhâne şâhî topları cümle limana nâzırdır. Ve handakı gâyet her savaşa hâzırdır. Ve büyük kapudan taşra varoş-ı ma‘mûrda handak kenârında Mustafa Çelebi câmi‘inin târîhidir:

Benâ hâzâ'l-câmi‘e'ş-şerîf sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Mustafâ Çelebi fî evâsıt şehr-i Cümâzi'l-âhir sene 995 [79]

Leb-i deryâda bir mesîregâh-ı mecma‘u'l-irfân bir kurşum örtülü kubbe-i âlîli câmi‘-i rûşen binâdır. Hattâ haremi altında beş yerden kol kalınlığı âb-zülâlden nişân verir çeşmesârları var. Cümle şehir halkları bu uyûn-ı câriyelere muhtâclardır.

Ve bu câmi‘e muttasıl cümle yüz aded dükkânlar var. Ve cümle üç yüz aded toprak ile mestûr hâne-i ma‘mûrlar vardır. Ve bir câmi‘ dahi kayalar dibinde var, ammâ ismi hâtırımda yokdur. Ve bir mescid ve bir hammâm ve bir hân, bir mekteb-i sıbyân, bir tekye-i dervîşân, bir medrese-i âlimân var. Ammâ bu şehirde aslâ bâğ u bâğçe yokdur, zîrâ âb [u] hevâsı gâyet bürûdet üzredir.

Memdûhâtından: Kalkan balığı ve Tatar bozası meşhûr[dur].

Ve bu şehrin garb cânibinde depe depe yığınlar vardır kim içlerinde birer kral medfûndur derler. Ba‘zılar defîne vardır, derler, bî-hisâb püştelerdir.

Bu kal‘adan gidüp cânib-i şarkdan taraf-ı şimâle limanı devr ederek 4 sâ‘atde,

Karye-i Çerkes: Tatar hânlara tâbi‘ ma‘mûr Çerkes köyüdür. Andan bir sâ‘at yine maşrık tarafına ma‘mûr kurâlar geçüp,

Kal‘a-i vîrân Kilisecik

Kefere zamânı gâyet metîn kal‘a imiş. Kerc kal‘ası dest-i Âl-i Osmân'a girince Azak Kazak'ı bu kal‘ayı münhedim eder, zîrâ geçit başıdır. "Osmânlı bu kal‘adan Kazak gemilerin Karadeniz'e çıkmağa komaz" deyü mukaddem târîh ile bu kal‘ayı münhedim etmişdir. Ammâ hakkâ ki amâr olacak boğaz kesen kal‘ası olurdu, zîrâ Azak denizi Karadeniz'e mahlût olduğu dar boğazda vâki‘ olmuş bir zemîndir kim yalçın kaya üzredir. Karşu cânibde Taman adası burnunda deryâya çıkmış bir sivri Çoçka nâm bir burun var. Bu mâbeyn bir dar boğazdır kim iki mîldir. Bu boğazdan içeri şimâl cânibine gidüp Azak denizidir. Bu hakîr bu Kilisecik nâm vîrân kal‘a kenârıyla Azak bahrince şimâl tarafına 8 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Tanabay, ya‘nî Danabay

Bir mescidli ve üç yüz aded toprak örtülü Tata[r] köyüdür.

Andan 9 sâ‘at Azak deryâsı kenârınca yine Kırım cezîresi hâkinde **Şeyheli** nâm bir ma‘mûr el vilâyet içinde gidüp,

Menzil-i karye-i Karaalp

Cümle Tatarları Güleçli Ahmed Efendi hazretlerinin bıyıkları tıraş dörder ve beşer sakal telli gâyet köse Tatar sopuları, ya‘nî sofîleri köyüdür. Bir mükellef câmi‘li ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı sehel erik ve elma bâğçeli kasaba-misâl ma‘mûr köydür.

Hikmet-i Hudâ bu köyde hâb-âlûd olup yatırken bir köse Tatar karşu Taman deryâsı kenârında durup bu hakîri çağırup eydir:

"Evliyâ Akay, Hân Mehemmed Geray ile bu yakaya ötüp gelçi bu yahşı emînlik yurdlardır" deyü bu hakîri karşu tarafa kolun salup düşümde çağırır. Hemân hakîr hâbdân bî-dâr oldum. Meğer sabâh imiş. Edâ-yı salât-ı fecr edüp hânemiz sâhibi sulehâ-yı ümmetden bir kişi idi. Vâkı‘amı ana ta‘bîr etdirdim. Ol kişi eyitdi:

"Elim başıma koya koya seni karşu yakaya çağıran ben idim. Sen Mehemmed Geray Hân ile şimden gerü karşu geçüp Dağıstân pâdişâhına gidüp dahil düşün. Osmânlı hünkârı Mehemmed Hân Mehemmed Geray Hân'ı ma‘zûl etse gerek. Sonratin Mehemmed Geray Tavustân'a gitse gerek. Sen bile gidüp yine bana cügür gel" deyü vâkı‘amı ta‘bîr etdikde hayr ola deyü ***[143a]*** Fâtiha tilâvet etdik.

Ba‘dehu bu köyden kalkup Azak denizi kenârınca Kırım cezîresi içinde cânib-i garba (---) sâ‘atde ma‘mûr kurâlar geçüp,

Der-vasf-ı kulle-i Arbat

Azak denizi içre bir sivri burunda Kırım cezîresi hâkinde bir düz çemenzâr zemîn-i lâlezârda şekl-i müdevver kârgîr binâ-yı azîm bir kulle-i metîndir. Sene (---) târîhinde Mehemmed Geray Hân efendimiz binâ etmişdir. Sebeb-i binâsı oldur kim bir kerre Kırım Kazaklarından birkaç köle Kazaklar fursat bulup bu burundan Azak deryâsı içre yüze yüze karşu tarafda Heyhât sahrâsına

geçüp andan Kalmık Tatarlarına varup

"İşde biz Arbat burnundan Azak denizi sığ imiş, andan kaçup size gelüp haber etdik. Hemân durman, varalım Kırım adasın uralım ve Tatar'dan çok mâl alalım ve bu kadar esîrlerimiz kurtaralım" deyüp bu kadar küffâr Kalmık Kazaklar ile bu Arbat burnuna Azak denizi sığlığından [yol] bulup Kırım'a girüp Kırım'ı ale'l-gafle alan u tâlân edüp bu kadar mâl-ı ganâ'im ve bu kadar esîr-i firâv[â]nlar alup tâ Güleçli Ahmed Efendi gölü câmi'in ve Kerç kal'ası etrâfların Kalmık urup yine bu Arbat burnundan Kalmık bu kadar mâl-ı ganâ'imle üç gün olur gideli, hemân Gâzî Mehemmed Geray Hân kırk yedi bin aded Tatar gâzîleriyle tarfetü'l-ayn içre atlanup Kırım'ın Or kal'asından taşra çıkup gideli üç gün olmuş, Kalmığ'ın ardlarına düşüp bir gün bir gece yortup Heyhât içinde Kalmığ'a sataşup cümle Kalmıh'ı dendân-ı seyf-i Muhammedî'den geçirüp kırk yedi bin Kalmık atları ve Kırım'dan bile firâr eden Kazakları yine cümle esîr edüp Kırım'a gelirler. Ve her Kazak'ı birer eşedd-i ukûbetle katl ederler. Ba'dehu bu Arbat kal'asın inşâ ederler.

Sebeb-i binâsı şolaydır, ammâ hakkâ ki metîn ve kavî kulle-i calenderdir kim cirmi kâmil yüz elli germe adımdır. Dizdârı ve yüz elli aded sekbânı ve mükellef cebehâne ve şâhî şâhâne topları mazgal deliklerinde âmâde durup Kırım tarafına nâzır bir âlî yerde bir demir kapusu va[r]. Bu kulle üstü tahta örtülü kubbe-i âlîdir.

Hamd-i Hudâ bu kulle-i bâlâ binâ olalı Kazak ve Kalmık Kırım'ın nâm [u] nişânın anmaz oldular.

Ve bu kulleden 9 sâ'at cânib-i şimâle gidüp bir ince burundur. Azak deryâsın bulmuş(?) sebzezâr çemenzâr bir vâdî-i lâlezârdır kim iki tarafi Azak deryâsıdır. Bu burun içinde cümle Kırım halkının hayvânâtları otlayup gezerlerken Kalmık küffârı bu buruna Azak denizi sığlarından yol bulup bu burunda olan cümle Kırım halkı hayvânâtların sürüp götürdükde yine Mehemmed Geray Hân Or kal'ası kapusundan Kalmığ'a yetişüp cümle hayvânâtları Kalmığa bırakdırup halâs etdi, ammâ Kalmık sihr edüp halâs olup kırılmadı. Ba'dehu bu mezkûr burunun tâ ucuna bir kal'a yasadup ismine Çikişke deyü nâm verdi.

Der-sitâyiş-i kal'a-i musanna'-ı Çikişke: Bunu dahi sene (---) târîhinde Mehemmed Geray Hân binâ edüp Kırım'a aslâ Kalmık girmez oldu. Mukaddemâ bin elli senesinde Bahâdır Geray ve İslâm Geray Hânlar asrında aslâ Kalmığ'ın Heyhât sahrâsına geldiğin bile işitmezdik. Şimdi bu senelerde Heyhât'ı ve kal'a-i Azağ'ı ve vilâyet-i Kazağ'ı geçüp cezîre-i Kırım'a istîlâ etmeğe başladı. Allâh hayrlar vere. Ammâ bu kal'a bu mahalle binâ olunduğu aceb isâbet oldu, zîrâ karşu tarafi Azak denizi aşırı Heyhât sahrâsıdır. Kalmığ'ın ve Azak Kazağ'ının konup göçdüğü sâzlı yerlerdir. Bu kal'aya Mehemmed Geray Hân aceb mâl-ı firâvân sarf edüp binâ etdikde içine dizdârı ve iki yüz seksen aded sekbân tüfenglisi ile cebehâne ve şâhâne topları ve zahîrelerin kodu. Bunun dahi üstü tahta örtülü ve cenûba nâzır demir kapusu var, ammâ gâyet bî-amân yerdir.

Andan yine bu hakîr Azak deryâsı kenârıyla Kırım adası içre semt-i garba {4 sâ'at} gidüp şehr-i Karasu içinden cereyân eden Karasu deryâya mahlût olduğu yerden bu nehr-i azîmi atlar ile ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Yagub Ata, ya'nî Ya'kûb Dede: Sâfî ayvalı ve yüz evli ve bir câmi'li ve bir hammâmlı Tatar köyüdür. Andan yine 4 sâ'atde Nakşevân eli, ya'nî Şîrîn beğleri ülkesi içre ma'mûr kurâlar geçüp,

Menzil-i (---) Çonkar: Bu dahi Azak denizi kenârında bir tehlikeli geçitdir. Niçe at ve âdemler gark olur muhâlif yerder. Andan yine taraf-ı garba 9 sâ'atde **Sasıklı Geçidi** kenârından geçüp,

Karye-i Tüp: Kavm-i Tatar Tüp geçidi, ya'nî Dib geçidi derler, ammâ mezkûr Sasıklı geçidi, ya'nî Kokar geçit, hakkâ eyle kokar kim *Allâhümme âfinâ* bed râyiha-i habîsedir. At ve âdem helâk

olur. Ba‘dehu Tüp köyünden kalkup ma‘mûr salalara konup lahşe, ya‘nî lâkşe şurbaları ve semiz taylak at etleri yiyüp zevk [u] safâlar edüp talkan ve kurut ve yazma ve kımızlar nûş ederek,

Menzil-i diğer kal‘a-i Or: Hamd-i Hudâ yine bu kal‘aya iki buçuk ayda dâhil olup yedi yüz yetmiş mîl Kırım adasını devr edüp seyâhatimiz tamâm oldu.

Anda bir gece Or beği olan Tiryâkî ***[143b]*** Ferrâş(?) Beğ'de mihmân olup Mehemmed Geray Hân efendimizin Bâğçesarây'a revâne olduğun istimâ‘ edüp ale's-sabâh Or'dan kalkup cânib-i kıbleye 6 sâ‘atde,

Karye-i Beştavlı: Ma‘mûr Tatar salasıdır. Andan 9 sâ‘at sahrâlar içre yüz beş pâre ma‘mûr Tatar salalar, ya‘nî köylerin geçüp Hân efendimiz devletinde zevk u safâlar edüp,

Bolganak salası: Bu dahi ma‘mûr câmi‘li saladır. Andan 5 sâ‘at gidüp yine,

Sitâyiş-i tahtgâh-ı Âl-i Cingiziyân şehr-i Bâğçesarây dâr-ı selâtîn-i Hân ibn hânâniyân

Hamd-i Hudâ sene 107[6] Şa‘bânu'l-Mu‘azzam'ının yigirminci [günü] Mehemmed Geray Hân efendimiz sarây-ı bâğ-ı Merâm'ında murâd [u] merâmımız üzre bulup mülâkât oldukda,

"Evliyâ kazakdaş yoldaşım, safâ geldin" deyüp gerdânıma sarılup niçe bin gûne dilnüvâzlıklar edüp buyurdular kim,

"Evliyâm, bir kışı bunda edüp cân u hân sohbetleri edelim" deyüp hakîre bir oda döşeyüp iki köle ve iki re’s corğa atlar ihsân edüp sekiz aded evvelki atlarımla beher yevm onar at yemleri verüp her şeyden beleğan-mâ-belağ ta‘yînâtlarımız verüp cemî‘i evlâdları ve akrabâları sultânlar ile ve kapu kulları ve cümle ağavâtlar ile zevk u safâlara meşgûl olup gecemiz leyle-i Kadr ve rûzumuz rûz-ı ıyd-ı adhâ olup şeb [ü] rûz devâm-ı devlet-i pâdişâhîde Hüseyin Baykara gibi cân sohbetleri ederdik. Bundan sonra mâh-ı Ramazân gelüp Hân-ı âlîşân ile ve musâhib-i şehriyârî olan Kazak sultânlar ile bâ-husûs veliyy-i ni‘amım Selîm Geray Sultân ile bir Ramazân-ı şerîf zevkin etmişimdir kim bir diyârda etmedim. Ba‘dehu ıyd-ı şerîf gelüp taraf taraf cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı kümmelîn ve ağavâtlar ve sultânlar birbirlerine arz-ı mahabbetler edüp birbirlerinin hânedânlarına varup gelmede iken,

{Ve min bedâyi‘u'l-garâ’ib, er-rü’yâyı's-sâliha: Hikmet-i Hudâ} ıyd-ı şerîfin üçüncü gecesi vâkı‘ada görürüm kim mukaddemâ Eski Kırım'da Kör Yûsuf Dede deyü du‘âsın aldığımız kişi ve Karaalp köyünde vâkı‘amızda konağımız sâhibin görüp "Hân ile Dağıstân pâdişâhına gidin" deyü deryâ aşırı bu hakîri el salup çağıran konağımız sâhibin yine vâkı‘amda Kör Yûsuf'u ve konağım sâhibin görüp,

"Kalkın Osmânlı'ya âsî olman. Hân ile sabâh Dağıstân'a gidüp emîn ü sâlim olup yine Evliyâ sen Kırım'a gel. Hân Dağıstân'da kalsın. Hân'ın vücûdun yine Kırım'a getirsinler" dediler. Hemân cân hulkûmuma gelüp ol ân hâbdan bîdâr olup dahi vakt-i Şâfi‘î olmadan leyle-i ıyd olduğundan Hân'a varup bism-i İlâh ile vâkı‘amı gördüğüm minvâl üzre Hân'a bir bir takrîr etdim. Derhâl Hân-ı Cem-cenâb "Allâh hayırlar vere" deyüp Ulucâmi‘ imâmı Arab İmâm'ı getirdüp benim düşümü nakl-ı bi'l-mıstar Hân şeyhe nakl eyledikde şeyh eyitdi:

"Allâhu a‘lem ve Resûlühû. Hânım cenâbınız Dağıstân tarafına bir seyâhat edersiz, yâhûd cezîre-i Kırım'ın dağlı taşlı yerlerine sayd [u] şikâr tarîkıyla bir hareketcik edersiz" deyü bir hüsn-i ta‘bîr ve tevcîh etdi. Ve el-fâtiha deyüp şeyh hânesine gitdi. Hikmet-i Hudâ,

Der-beyân-ı azl-i Mehemmed Geray Hân ibn Selâmet Geray Hân
sellemekallâh

Hikmet-i Bârî bu vâkı‘ayı gördüğümüzün sabâhısı ıyd-ı şerîfin üçüncü gün olup yine cümle a‘yân-

ı Kırım birbirlerine varup gelmede iken hemân Âsitâne tarafından vezîr ağalarında Babadağlı(?) yine Tatar âdemîsi Tatar Süleymân Ağa nâm bir çolak solak âdem Köpürlüoğlu Fâzıl Ahmed Paşa'dan emr-i pâdişâhî ve mektûblar getirüp Hân görünüşünde mektûblar kırâ'at olunup netîce-i kelâm mektûb bu ki

"Sâbıkan Kırım hânı Mehemmed Geray, sa'âdetlü Mekke ve Medîne pâdişâhı seni Kırım hânlığından ma'zûl edüp hânlığı Çoban Geray oğlu (---) Geray Hân'a ihsân edüp merhûm sa'îd ü şehîd Sefer Gâzî oğlu İslâm Ağa vezîri ve Mübârek Geray Sultân nûreddîni ve Kırım Geray Sultân kalgası olup Özü eyâleti askeri ve Eflak ve Boğdan askerleriyle Kırım'a varmak üzerelerdir. İmdi mektûb-ı mahabbet-uslûbum varup vusûl buldukda emr-i pâdişâhîye itâ'at edüp cemî'i sultânlarınla Âsitâne-i sa'âdete gelesin. Cümle sultânlarına ve sana kânûnlarınızdan ziyâde ihsân [u] in'âmlar olunur. Elbette der-i devlete gelesin. Ve illâ cezîre-i Girid'e donanma-i hümâyûn gitmeden bir şâfî haber gönderesin, *ve's-selâm*" deyü bu mektûb-ı mûhiş dîvânda tilâvet olunca cümle Kırım halkına car salınup Hân görünüşünde ken[g]eş-i azîm, ya'nî müşâvere olup *el-azametullâh* Kırım askeri deryâ-misâl olup çalkandı otadı(?) ve bulandı ve deryâ gibi cümle karaçı halkı cûş-ı hurûşa gelüp taraf taraf mevc mevc olup cümle kapu kulları müşâvereye başlayup,

"Bir ölmez Hân kuluyuz ve biz Âl-i Osmân'ın Sultân Bâyezîd Hânından berü hânlar üzre me'mûr on iki bin kapu kullarıyız. Her kangı hân gelirse gelsin. Allâh mübârek eylesin" dediler. Karaçı halkı ve Badrak halkı ve Noğay halkı ve Şîrînli ve Mansûrlu alkandı ve çalkandı ve niçe bin gûne müşâvereler etdiler. Âhır-ı kâr cümlesi sözü bir yere koyamadılar. Ba'zısı "Hacı Geray Sultân varsın, Kefe kal'asın kapatsın". Ba'zısı,

"Or kal'asında yığnak edüp gelecek ***[144a]*** hân vezîri İslâm Ağa'yı ve kalgası Kırım Geray'ı Kırım'a komayalım. Osmânlıyla uruşalım." Niçesi de,

"Yok Osmânlı Yanbolu ve İslimye'de ve Pravadi şehri dağlarında tavşan avlarmış. Biz de Kırım'dan atlanup Edirne'de veyâ Selânik'e varınca âdem avlayalım" deyü niçe nâ-sezâ cevâblar söylediler. Âkıllar ve iş erleri kartlar ve atalıklar aslâ bu sözlere kulak dutmayup heleci ve keleci sözlere vücûd vermeyüp,

"Eyle olur pâdişâhım. Bu mansıb-ı dünyâ bir destmâl gibidir. İki kerre ma'zûl oldun, yine Osmânlı sana hânlığı ihsân etdi. Yürü Edirne'ye gidelim, hayr ola ne olursa anı görelim" dediler. Hemân karaçı halkı eyitdiler:

"Eğer hânım sen Osmânlıya cügürüp kitersen senin ve olanlar(lar)ının barısın da sokup öldüre. Hemân cügür Osmânlı ile bozuşup uruş edemiz" dediler. Âhıru'l-emr "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir*" [80] fehvâsınca netîce-i kelâm hân-ı âkıbet-endîş dûrbîn-fikr mü'min ve muvahhid pâdişâ[h-ı] Cem-azamet aslâ Kırım halkına mütâba'at yüzün göstermeyüp âsî olmağı kendüye revâ görmeyüp derûnundan dahi Âsitâne'ye gitmeği ma'kûl görmeyüp ığmâz-ı ayn eyleyüp "Der-i devlete gidinler eğer deryâdan ve eğer karadan gitsinler, ben dahi işim gücüm görüp karadan karaçılarımla giderim" dedikde Kırım halkı bu cevâbdan hazz edüp "Hân karadan Osmânlı vilâyetin elbette çapar" deyü mülâhaza etdiler ve hayli tesellî-i hâtır buldular.

Der-beyân-ı müşâvere-i netîce-i hân-ı âlîşân: Bir gece hân kendü nedîm-i yâr-ı gâr kazakdaş ve yoldaşlarıyla müşâvere edüp eydir:

"Baka kişiler, yigirmi yedi yıl evvel bir vâkı'a gördüm idi. Dağıstân pâdişâhının eteğin kaldırup başımı eteği altına sokup 'Dahil pâdişâhım' dedim. Ol zamân bu düşümü Evliyâ Çelebi'ye eyitdim idi. O da 'Belki pâdişâhım Dağıstân pâdişâhı üzre gidesiz' dedi. Şimdi işte ol düş bu günkü gün zuhûr ediyor. Ben Kumuk şâhına gidüp başımı hırkaya çeküp şimden gerü bu sinn-i sâlimde bana ne

tâc ve ne raht u baht u taht lâzım değildir" deyüp hazînesin açup meğer birkaç gece evvel yüz hurc yükü götürmede yenli ve bahâda ağır şeyleri bırağup büyük oğlu Ahmed Geray Sultân'ı bırağup Selîm Geray Sultân [ve] Ivaz Geray ve Cânbeh Geray ve Mübârek Geray nâm oğullarını alup üç yüz aded yarar koşkol atlı askeri âmâde edüp Çufud kal'asından esîri olan Şeremet Ban kâfiri demirden çıkarup anı dahi bir ata bindirüp dest ber-kafâ kayd [u] bend edüp ol dahi hâzır oldukda hemân hakîr gördüm kim bu seferde Kırım'a gelişim rûz-ı menhûs imiş. Ayrılık günlerin görünce bir âh-ı serd-i kebûd(?) çeküp eyitdim:

"Yâ Hânım ben garîbin kime taşlarsın. Senden sonra bir ân bana Kırım'da durmak harâmdır. Ben hânımla her kanda cügürsen bile kitemen" dediğimd[e] hân eyitdi:

"Evliyâm! Tâc [u] raht [u] bahtımdan ayrıldığıma gam yemem, yürü bile gidelim" deyü hakîre bir semmûr ton ve yedi at ve üç yüz altun harc-ı râh verüp "Akrın akrın Evliyâm gele(dir) dur" deyüp ale's-sabâh Hân güzîde askeriyle Bâğçesarây'da tâc [u] taht [ve] raht u baht ehl [ü] ıyâl-i hânedânın bırağup du'â vü senâ ile sarâyından çıkup Bâğçesarây karşusunda dârağacı dibine gelüp atdan enüp iki rek'at namâz kılup eydir:

"İlâhî! Beni tâc [u] tahtımdan bu ihtiyârlığımda ayıranları sen Pâdişâh-ı Perverdigâr kara vezîri kâ'immakâmı ve Defterdâr Hüseyin Paşa'yı ve Kapucubaşı Halîl Ağa'yı îmânlarından ayırup pâdişâhın böyle siyâset meydânına an-karîb başları gele ve Köpürlüoğlu tâzeliğine doyup mu'ammer olmaya" deyü Fâtiha okuyup esb-i tâzî sabâ-sür'atine süvâr olup azm-i râh etdikde cümle karaçı ve Badrak kavimleri hânın başına üşüp,

"Kânım kayda barasın" dediklerinde Hân eyitdi:

"Hacı Geray ile Kırım Geray Kefe kal'asın kapadup suların kesmeğe gönderüp Akkaya altında dernek etmeğe giderim" dedikde cümle karaçı halkı bu haberden hazz edüp gâyet tesellî-i hâtır bulup,

"İmdi Hân'ım! Osmânlıyla uruşursan karaçı halkına yüz kese mâl ver, sonra Osmânlıyla döğüşelim" dediler. Hân eyitdi:

"Hele bir yere cem' olup Akkaya altında ken[g]eş edelim, sözü bir yere koyup sonra mâl verelim" deyüp Akmescid'e varup anda cümle sadaklı ve savatlı sultânların kırk adedin Balıklava'da gemilere gönderüp anlar Âsitâne-i sa'âdete gitmede.

Hemân hakîr dahi cümle hüddâmlarımla tedârikim görüp yine Tatar gibi şıpırtma semmûr kalpaklarımız geyüp,

Sene 1077 târîhi gurresinde Bâğçesarây'dan Dağıstân pâdişâhı vilâyetine gitdiğimiz konakları beyân eder

Der-beyân-ı sebeb-i azl-i Mehemmed Geray Hân: İbtidâ sene (---) târîhinde Köpürlü Koca Mehemmed Paşa Yanova gazâsına gitdikde Mehemmed Geray Hân dahi Yanova seferine me'mûr olup avk [u] te'hîr ederek gidüp Yanova seferinde bulunmadı. Köpürlü vezîr dahi Yanova'dan dönüp ***[144b]*** Celâlî Hasan Paşa katlına ılgar ile İslâmbol'a gelüp Mehemmed Geray Hân Köpürlü'ye buluşmak müyesser olmadığından bir adâvet Köpürlüzâde'ye mîrâs kaldı.

Mâdde-i sânî budur kim: Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa sene 1073 târîhinde Uyvar seferine müteveccih olduklarında Mehemmed Geray Hân dahi fermân-ı pâdişâhîyle Uyvar gazâsına me'mûr olup Çavuşbaşı İbrâhîm Ağa Hân'a on iki bin altun getirüp Hân Uyvar'a gelmek üzre iken Kalmık küffârı Çavuşbaşının gözü önünde Kırım'ın içine girüp hayli nevâhîleri Kalmık urup yine sâlimîn ü gânimîn Heyhât'a çıkup gitdiler. Bu havfden Mehemmed Geray Hân Uyvar gazâsına gidemeyüp oğlu Ahmed Geray Sultân'ı kırk bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile Uyvar gazâsına gönderdi. Cünûd-ı münâfikînler Köpürlüzâde'ye dediler kim,

"Vezîr bir genç oğlandır. Benim oğlum da bir genç şehzâdedir. Oğlan oğlanla eyi geçinir. Ben anın

Köpürlü babasına bile varmadım, ya oğluna varır mıyım?" dediklerinde Köpürlüzâde "Olmaya [illâ] hayr" dedi.

Mâdde-i sâlis: Kaçan ki sene 1076 târîhinde Akkirmân'a Kalmık derdinden gelen Âdil Noğay Tatarından Eflak ve Boğdan keferelerinin beğleri teşekkî ve tazallum etdiklerinde Kapucubaşı Halîl Ağa hatt-ı şerîf ile Hân'a gelüp,

"Elbette Bucak Tatarın ve Âdil Mirza'nın Noğay Tatarların Kırım'a kaldır" deyü Hân'a hatt-ı şerîf vardıkda Hân Noğay kavmi üzre bir sultân gönderüp Akkirmân altından Noğay Tatarın kaldırmağa cehd-i itmâm etmedi. Osmânlı da Noğay Tatarlarını yeni binâ olunan Vâlide câmi‘ine re‘âyâ kayd edüp Noğayîler arabaların kırup be-dürüstî re‘âyâ oldukların Hân istimâ‘ edüp mukaddemâ sene-i mâzîde gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Akkirmân'da Noğay ile Hân ceng-i azîm edüp cümle Noğay'ı cezîre-i Kırım'a sürüp getirdi. Osmânlı bu mâddeyi dahi kabâhat add edüp sebeb-i azl-i Mehemmed Geray Hân bu kavm-i Noğay-ı Badrakan olduğuna bu hakîrin şikeste beste târîhidir. (---) (---) (---)

Hân azline sebebdir târîhidir Noğayî.

Sene 1077.

Ba‘dehu bu hakîr-i pür-taksîr Hân'ın akîbince Bâğçesarây'dan kalkup tevekkülen alallâh deyüp yine cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i şehr-i Akmescid, andan **Eski Kırım,** andan **menzil-i Güleç salası, ya‘nî Güleç köyü**: Kefe kal‘ası kurbunda iki yüz Tatar evli ve bir kubbe-i âlîli ve taş minâreli câmi‘i ve bir hammâmı cümle kurşum imâretli câmi‘dir ve bâğ u bâğçesi var ma‘mûr köydür. Bunda Güleçli eş-Şeyh Ahmed Efendi hazretleri e‘izze-i kirâmdan mazınne-i kerâme ulu sultândır kim hâlâ kırk bin bıyıkları tıraş mürîde mâlik tarîk-i Halvetî'de pîşvâ-yı tarîk-i Âl-i Abâ'dır. Kırk bin mürîdi dahi derûn-ı Kırım'da sâkin mu‘tekid muhibleri vardır. Âsitânesinde ni‘meti âyende vü revende ve bay u gedâya şeb [ü] rûz mebzûldur. Andan cânib-i şarka 7 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kuyular: Bu köylerin hâk-i pâklerinde neft yağları kaynayup çıkar. Kepçeler ile su yüzünden neftleri (olup) [alup] kandîllerde yakarlar. Osmânlıda olsa mîrî mâla bağlarlardı. Andan Hân Kefe kal‘asın muhâsara eder şeklinde gidüp ol gece asker-i Tatar içinden gâ’ib olup 9 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Kerç: Mukaddemâ bâlâda mevsûfdur. Bunda kal‘ayı dizdâr kapayup Hân'ı kal‘aya komayup dahi cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i Kilisecik burnu: Bu mahallerde gemiler peydâ edüp cümle asker ile hân on sekiz mîl Karadeniz boğazın selâmetle tarfetü'l-ayn içre karşu ada-yı Şâhî'ye geçüp,

Evsâf-ı kirmân-ı dâr-ı emân, ya‘nî kal‘a-i atîk Taman

Buna Defter-i Hâkânî'de ada-yı Şâhî derler kim altmış yedi mîl cezîredir. Üç tarafını Karadeniz'in Çoçka boğazı sığlarıdır. Kıble tarafı Heyhât sahrâsıyla Çerkezistân arasından gelen Kuban nehri kenârında şekl-i müseddes bir şîrîn ve ma‘mûr ada-yı Şâhîdir kim içinde seksen pâre Çerkes kurâları vard[ır]. Bu mahalle Mehemmed Geray Hân geçince karşu Kırım tarafında kavm-i Tatar ülüşe kalup "Hay meded, Hân âsî olmayup elimizden kaçdı" deyü hayli te’essüf çeküp târumâr oldular. Hân hazretleri Tatardan kurtulup kal‘a-i Taman'da kaldılar.

Der-beyân-ı eşkâl-i Tamankirmân

Sene (---) târîhinde Ciniviz Frengi elinden Sultân Bâyezîd-i Velî asrında be-dest-i Gedik Ahmed Paşa fethidir. Bu cezîre kurâ ve çiftlikler ile müzeyyen olup derûn-ı cezîrede üç aded ma‘mûr kal‘aları var, ammâ bu Taman kal‘ası cümleden ma‘mûrdur. Kefe eyâletinde sancakdır. Kânûn üzre beğinin hâssı 320.000 akçedir, salyâne alır, ammâ tîmâr ve ze‘âmetleri yokdur ve voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle Osmânlı elinde şerîf kazâdır. Cümle üç aded nâhiyeleri vardır. Bu Taman kal‘ası leb-i deryâda bir topraklı bayır üzre şekl-i muhammes kârgîr köhne binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cirmi dâ’iren-mâdâr altı yüz adım küçük kal‘adır. Ve etrâfında üstü örtülü on aded kulle-i serâmedler vardır. Ve on aded kulleler dahi üstleri tahta ve kiremit örtüsüz açık kuleler vardır. Ve mağrib tarafı yokuş yukaru köşesinde bir azîm kulle ***[145a]*** dir kim iç hisârcık kullesidir. Bunda dizdâr hânesinden gayri ev yokdur. Cümle cebehâne ile leb ber-lebdir. Bu nârin kullede liman ve handaka nâzır serâmed ince toplar vardır.

Sitâyiş-i taşra hisâr: Bu tarafda cânib-i garba nâzır taşra hisârın iki kat küçük demir kapuları vardır, zîrâ bu taraf kal‘asının dîvârı iki kat olmağile iki kat demir kapucuklardır. Kapuların önünde handak üzre asma makaralı haşeb [cisirleri] var. Ve bu kapucuklardan içeri girince şehir içre yokuş aşağı daracık yollar ile gidüp iskele kapusu dahi demir yalın kat bâb-ı kavî cânib-i şimâle nâzır işlek kapudur. Liman bu kapu önündedir kim cümle gemiler anda yanaşır vâsi‘ ve demir dutar beş rûzgârdan emîn limandır. Ve bu liman kapusundan içeri bir âb-ı hayât sulu kuyusu var. Cümle ahâlî-i vilâyet bu çâh-ı mâdan def‘-i atşân ederler. Ve bu kapunun önünde iç kal‘a lonca köşkü şekilli oturacak yeri var. Bu mahalle nâzır yigirmi pâre şâhî topları bu lonca mahallinden aşağı,

Der-vasf-ı aşağı iç kal‘a: Başka handaklı ve mağrib cânibine nâzır bir demir kapulu ve içinde üç aded evli kal‘a-i sağîrdir. Kâfir zamânında liman kal‘ası imiş. Hâlâ deryâ kenârında liman kapusu var, ammâ mesdûddur. Ve bu kapunun iki tarafında beyâz mermerden birer arslan tasvîr olunmuşdur. Ve bu iç kal‘a üç aded kulle-i azîmlerdir. ammâ,

Der-medh-i imâret-i orta kal‘a: Evvelâ Kâsım Paşa câmi‘i bir hâk-i amber-pâk örtülü tarz-ı kadîm câmi‘-i ma‘mûrdur. Minâresi haşebdendir, ammâ musanna‘ minâre ve küçük câmi‘dir. Ve içinde iki aded beyâz mermer sütûn-ı müntehâları var kim billûr gibi mücellâ olup gûyâ hakkâk destinden henüz çıkmış (bir) musaykal amûdlardır. Ve kıble dîvârında taşra sokağa nâzır mahalde bir çâr-kûşe beyâz mermerde celî hatt ile tahrîr olan târîhidir:

Benâ hâze'l-câmi‘ Hacı Geray Hân.

deyü tahrîr olunmuşdur, ammâ Kâsım Paşa câmi‘i derler. Bu câmi‘in kapusu önünde Kâsım Paşa hâmmâmı gâyet latîfdir. Bir hammâm dahi var, ammâ kesîfdir.

Bu mahalde olan evlere Kâsım Paşa mahallesi derler. Cümlesi iki yüz aded toprak örtülü evlerdir. Ve cümle elli aded dükkânlardır. Ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bundadır. Ammâ cümle sokakları gâyet daracıkdır ve aslâ kaldırım yokdur. Eyle dîk yollardır kim aslâ araba giremediğinden mâ‘adâ iki atlı birbirlerine râst gelseler geçemezler ve gerüye dönemezler. Anıniçün bu kal‘aya atlılar dahi giremezler, zîrâ kapuları dahi küçükdür.

Bu kal‘ada bir medrese ve bir tekye ve iki mekteb var, gayri hayrâtlar yokdur.

Der-sıfat-ı eşkâl-i taşra varoş: Bu Taman kal‘asının mağrib cânibi taşrasında bu kal‘a ile varoşun tâ ortasında bir tatlı buhayre var, ammâ müsta‘mel olmak ile içilmez. Bu gölün öte garbî tarafında bir alçak topraklı bayır üzre bu varoş-ı Taman vâki‘ olup cümle evler bu göl kenârında zeyn olmuş vâsi‘ tahtânî serâpâ hâk-i pâk örtülü evlerdir kim cümle bin aded hânedânlardır. Bu evlerin hüddâmları cümle hayvânâtların bu gölden saky edüp ba‘zı esvâbların yaykayup isti‘mâl

etdiklerinden benî âdem içemez. Cânib-i etrâf derelerinin matar-ı rahmetden cem‘ olur bir gölcükdür kim dâ’iren-mâdâr cirmi bir mîldir. Bu gölün ortasında sivri sivri kayalar vardır. Ve bu gölün batı tarafında bir beyâz minâreli Hacı Ferhâd câmi‘i var. Bu varoşun maşrık tarafında,

Der-hakk-ı varoş-ı Kâfir Bâzârı: Bu dahi bir varoş-ı müzeyyendir. Hacı Ağa câmi‘i toprak örtülü ve mevzûn minâreli câmi‘ bu varoşdadır kim gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir, zîrâ cümle yağ bâzergânları bundadır.

Ve cümle yüz elli aded dekâkînlerdir. Ekseriyyâ bunda kefere Tatlar ve Urûmlar ve Ermenîler sâkinlerdir. Bu göl etrâfında olan iki aded varoşların dahi çevrelerinde hisâr ve handaklar yokdur.

El-hâsıl bu Taman şehrinin enderûn [u] bîrûnunda cümleten tokuz mihrâbdır. Beşi salât-ı cum‘a edâ olunur cevâmi‘lerdir. Gayrileri ümmeten dörd aded mahalle mesâcidleridir. Ve âmmeten bin yüz aded toprak örtülü sâde binâ hânedânlardır. Ve hemeten üç medresedir. Ve yekûneten yedi mektebdir. Ve barıten üç aded tekyedir. Cem‘aten iki hammâmdır kim kal‘adadır. Ve dükeleten beş aded hâncıklar ve kişkeneklerdir. Bu Tatarşa ıstılâhlı bu kadar imâretleri vardır, ammâ müftî ve nakîbü'l-eşrâfi yokdur. Kal‘a dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı ve muhtesib ve emîni ve bâcdârı ve yeniçeri serdârı vardır. Lâkin sipâh kethudâyeriyle gayri hâkimleri yokdur. Ve tarîk-i âmlarında dahi aslâ kaldırımları yokdur. Ve bâğ u bâğçesinin dahi bu cezîrede ve bu şehirde vücûdu yokdur, zîrâ hevâsı gâyet bürûdet üzredir ve suları acıdır. Cümle kuyulara muhtâclardır.

Memdûhâtından: Taman böreği ve say yağı ve tereyağı ve tokmak kayışı ve Tatar kamçısı meşhûr.

Hân hazretleri bunda iki oğlun Âl-i Osmân'a rehin gönderüp,

"Ben ***[145b]*** tâc u taht u raht u bahtdan ferâğat edüp seyyâh-ı âlem oldum" deyü der-i devlete i‘lâm edüp Hân bunda asker cem‘ etmeğe birkaç gün kalup hakîr bu Taman cezîresini seyr ü temâşâ etmeğe azîmet etdik. Evvelâ Taman'dan kalkup cânib-i şarka 5 sâ‘atde cezîre içre gidüp,

Menzil-i Şolomkay salası: Cân Arslan Paşa'nın köyüdür. Bu dahi bir göl kenârındadır. Andan 5 sâ‘atde göller kenârınca acı sular içerek kâhîce kumsal yerler geçerek,

Ramazân Beğ salası: Ramazân Beğ'in ülken oğlu Mustafa Beğ bunda sâkin olur. Bu köy dahi Karadeniz'den azma göl kenârında bir ma‘mûr saladır. Bunda kavun ve karpuz turşuları yedik, bir diyâra mahsûs değildir, illâ bu Taman cezîresindedir.

Andan niçe âbâdân kurâlar geçüp, **Tamanlı Osmân Paşa** oğlunun çiftliği, bir göle karîb hânedân-ı azîmdir.

Andan Adahon boğazında **Şânmerd salası;** bu dahi Ada-yı Şâhî Çerkezi köyüdür.

Andan 5 sâ‘atde yine cânib-i şarka Adahon boğazıyla Azak denizi arasında Dilburnu nâm mahalli geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı berber-zemîn, ya‘nî Temrikkirmân cây-ı emîn

Sene 921 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel binâsıdır. İtmâmı Süleymân Şâh'a müyesser oldu. Kefe eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Dizdârı ve iki yüz aded merdüm-hisârı vardır, ammâ yeniçeri serdârı ve sipâh kethudâyeri yokdur. Ve poyraz cânibinde bir kapusu üzre olan târîhi budur:

Emr eder Sultân Süleymân-ı cihân,

Yapmağa Temrik'de bir dâru'l-emân,

Pes tokuz yüz yigirmi beş târîhi (tamâm),

Kal‘a yaplanup tamâm oldu tamâm.
Sene 925.

Andan maşrık tarafındaki küçücük kapucuk üzre celî hatt ile mermerde târîhi budur:
Amelü's-Sultân Murâd ibn Selîm Hân-ı Sânî,

Amel-i Hacı Alî Ağa dizdâr-ı zamâne.
Sene 983.

Bu kapu sonradan ihdâs olmuş bir küçük kapudur kim araba girüp çıkamaz, ammâ öbür kapu semt-i garba nâzır büyük kapudur. Ve iki kat metîn ve sa‘b demir kapulardır. Ve bu iki kat kapuların arasında Selîm Şâh binâsı olduğu târîhi var, ammâ iki kapu arası karanlık yer olmak ile kırâ’at olunmadığından târîhi tahrîr olunmadı. Ammâ kapu üzre olan câmi‘-i Selîm Hân-ı Evvel'in minâresiz kiremit örtülü câmi‘dir.

Kal‘ası bir kumsal zemînde şekl-i murabba‘ kârgîr ve yalın kat dîvârlı sarp kal‘adır kim cirmi dörd yüz adımcıkdır. Her köşesinde birer kullesi var. Her burcları üstlerinde tahta örtülü kubbesi var, ammâ etrâfında handakı yokdur, zîrâ alçak ve kumsaldır. Bir karış kazsan su çıkar. Handak olmak mümkin değildir. Ve içinde cümle yüz aded toprak ile mestûr hâne-i ma‘mûrları vardır. Ve kıblesi tarafı nehr-i Kuban'dır. Ve şark tarafı Kuban nehrinden azmış bir azîm sığlık göldür, ammâ lezîzdir.

Mâ-tekaddem İslâmbol gemileri bu kal‘a-i Temrik dibine yanaşırlar imiş. İskele-i azîm ve gümrük emîni otururmuş. Niçe yüz gemi tuzlu balık ve niçe bin fıçı fıçı balık havyarı hâsıl olup gemilerle diyâr diyâr gidermiş. Ammâ hâlâ boğaz kapandığından gemiler gidüp gelemediğinden elli yük akçe gelir gümrük mu‘attaldır. Eğer bir donanma-i pâdişâhî gelüp sehel hidmet ile bu Yeleşke boğazı açılsa beher sene bir hazîne-i Mısır bend olurdu.

Ve bu kal‘a kapusu önü bir azîm meydândır kim cânib-i erba‘asında cümle altmış aded müfîd [ü] muhtasar dükkânlardır. Ve cümle bir hândır. Ve cümle bir kesîf hammâmdır kim bir şeyh-i azîz kendüsü girmek içün binâ etmiş ancak bir iki âdem sığar hammâmcıkdır.

Ve bu varoş içre cümle beş mihrâbdır. Emîr Beğ câmi‘i ve Mahmûd Beğ câmi‘i ve Yeni câmi‘. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve Emîr Efendi hânesinde bir hammâm dahi vardır. Ve yeni hammâm dahi küçükdür, avretler girir.

Ve bu varoşun cümle evleri dahi serâpâ toprak örtülüdür. Ekseriyyâ kamışdan ve çalaş malaşdan mebnî müfîd [ü] muhtasar evlerdir kim cümle yedi yüz evlerdir. Ve cümle dîvârları sazlardan örülüdür. Gerçi evleri sazdır, ammâ hevâsı yazdır ve ekseriyyâ halkı beyâzdır, ammâ güzelleri azdır. Ve cânib-i erba‘ası kumsaldır. Ve halkı cümle müslim Çerkesdir. Ve kâr [u] kisbleri balık avlamakdır ve tokmak kayışından Çerkes kamçıları yapmakdır. Gerçi mahbûbları azdır, ammâ uzdur. Hattâ Temrik güzeli deyü vilâyet-i Kazan'da ve vilâyet-i Alatır [ve] vilâyet-i Ejderhân ve şehr-i Sarây'da meşhûr.

Bu kal‘a[nın] sebeb-i binâsı ve vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan Sultân Selîm şehzâde iken babası Bâyezîd Hân ile Çorlu sahrâsında ikinci cenginde yine münhezim olup firâr edüp Boğaz iskelesinde bir gemiye binüp vilâyet-i Tarabefzûn'a geçem derken rûzgâr-ı zorkâr keştî-i Şehzâde

Selîm'i bu Temrik limanına düşürüp andan Temrik Bay nâm bir kişi bilüp yâr-ı gâr-ı refîk edinüp silihdârı Yûsuf Halîfe ile üç kişi olup Dağıstân ve Belh u ***[146a]*** Buhârâ ve Özbekistân'ı ve Îrân [u] Tûrân'ı seyâhat ederek vilâyet-i Acem'e gelüp Şâh İsmâ‘îl ile şatranç oynayup Şâh'ı mat edüp andan Bağdâd-ı behişt-âbâda andan İmâm Hüseyin ve İmâm Alî'yi ziyâret edüp andan Ka‘be-i Şerîf'e ve andan Medîne-i Münevvere'de Resûl-i Ekrem'i ziyâret ederken,

"Yâ Resûlallâh! Bana taht-ı Âl-i Osmân'ı erzânî kılup Mısır'ın fethini müyesser eyle. Mısır'ı bi'l-cümle sana vakf edeyim" deyü teveccüh-i tâm etdikde derûn-ı Ravza-i Mutahhara'dan "Destûr yâ Selîm! Sevâ sevâ" deyü bir nidâ gelir.

Andan Selîm Dede Mısır'a gelüp ibtidâ Ebu's-su‘ûd-ı Cârihî ve Merzûk-ı Kefâfî ve İbrâhîm-i Gülşenî ve Veled-i İyâl(?) ve niçe kibârların himmetlerine mazhar olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Tarabefzûn'a andan gemilerle kal‘a-i Kefe'ye andan yüz bin Tatar ve gayri sebük-bâr asker ile üçüncü def‘ada yine babasıyla Çorlu sahrâsında ceng-i azîm edüp cemî‘i kul "Biz Selîm Şâh isteriz" deyü ba‘de'l-cülûs pederini Edirne kurbunda Dimedoka'ya gönderdikde Edirne cenbinde Havsa nâm mahalde Bâyezîd Hân merhûm olmuş bulundu. Bir san‘at oldu derler.

Andan Selîm Şâh müstakil pâdişâh-ı Cem-azamet olup refîk-ı yâr-ı sâdıkı olan Temrik Bay'ın ricâsıyla bu Temrik kal‘asın Temrik Bay mu‘temed olup binâ etdiğiyçün Temrik Bay kal‘asıdır, ammâ müverrihân-ı Tatar hâk-i Berber-zemîn derler. İşte sebeb-i binâsı ve vech-i tesmiyesi budur. Hattâ Selîm Hân silihdârı olup bile seyâhat eden *Selîm-nâme* nâm tevârîhinde cümle üç buçuk yıl seyâhatlerin ve ceng ü cidâllerin mufassal tahrîr etmişdir, *ve's-selâm*.

Ba‘dehu bu hakîr bu Temrik bâğ u bâğçesiz bir cezîre yer olmak ile ertesi gün nîm sâ‘at şimâl tarafına gidüp,

Kal‘a-i harâb-âbâd-ı Berber-zemîn tahtgâh-ı Salsal-ı Sol‘ât

Azak denizi kenârında bir kumsal zemînde sa‘b kal‘a imiş. Bunda Salsal ile niçe bin sâhib-kırânlar ceng eylemişlerdir. Hâlâ şühedâların kırkar ve ellişer ayak kaddi kabr-i şerîfleri vardır. Ammâ kal‘asın Timur Leng harâb etmişdir. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Ammâ hakkâ ki kal‘a-i Berber-zemîn imiş. Diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Andan bu abd-i kemter garb tarafına göller ve bayırlar geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Adahon

Bu dahi Salsal-i dâll kral binâsıdır. Ol asırda ismi Kulhanca imiş. Ba‘dehu Bâyezîd Hân asrında bunda Kazak küffârıyla Gedik Ahmed Paşa ceng-i azîm ile kanlar akarak feth olduğiyçün Adahon, ya‘nî Kan adası dediler. Ba‘de'l-feth kal‘asın münhedim etdiler, ammâ aceb yerinde ma‘mûr olacak kal‘adır. Hattâ sene 1048 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ Bağdâd-ı behişt-âbâdı döğerken Piyâle Kethudâ donanma-i hümâyûn ile bu Adahon boğazında seksen altı pâre Urus şaykalarıyla on gün on gece ceng-i sultânî edüp âhır-ı kâr fursat ve nusret Âl-i Osmân askerinin olup cümle kâfir gemilerin feth edüp esîrleri ve mâl-ı ganâ’imleriyle der-i devlete gelüp Bağdâd altında Murâd Hân'a arz olundu. Ammâ bu Adahon'da,

Ziyâretgâh-ı şehîdân-ı Âl-i Osmân: Cümle bin yedi yüz aded şehîdân-ı deşt-i hâmûşândır, zîrâ bu ceng-i âlî niçe tevârîhlerde merkûmdur. Bu şühedâları bu hakîr ziyâret edüp andan kıble tarafına 2 sâ‘at gidüp,

Sala-i Sovucuk: Dörd yüz evli ve üç mescidli ve bir câmi‘li ve bir hânlı ve on dükkânlı kasaba-misâl saladır. Bu köyde Barzuk Beğ salyâne ile Çerkes beğidir. Ve cümle re‘âyâları dahi Çerkesdir.

Andan semt-i kıbleye 3 sâ‘atde, **İdrîs salası,** andan **Âteş Beğ kışlasın** geçüp 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı savaş, ya‘nî kal‘a-i sağîr Kızıltaş

Sene 921 târîhinde bunu dahi Selîm Şâh-ı Evvel binâ etmişdir kim ol asırda bu cezîreyi niçe kerre Çerkez aşkıyâsı basup nehb ü gâret etmiş idi. Anıniçün bu kal‘ayı Selîm Hân yasadı. Adahon gölü Karadeniz'e mahlût olduğu yerde leb-i deryâda çâr-kûşe kârgîr kırmızı taş binâ olduğundan Kızıltaş kal‘ası derler. Cirmi kâmil iki yüz adımdır. Çâr köşesinde dörd kullecikleri vardır, ammâ dîvârları âlîdir. Ve iki aded üstü tahta örtülü kulleleri ve şimâle nâzır bir demir kapusu var, ammâ handakı yokdur. İçinde ancak dizdâr evi ve kırk neferât odaları ve bir mescidi ve anbârı ve kulleleri içre cebehâneleri ve on aded şâhâne şâhî topları var. Kefe eyâletinde subaşılık ve Taman kadısı niyâbetidir. Kal‘ası sâfî kum içindedir. Yıldız rûzgârı tarafında sehel havâlesi vardır.

Taşra varoşu: Cümle seksen kadar sazdan mebnî Çerkes evleri kal‘anın şimâlî tarafına vâki‘ olmuşdur. Ancak bir câmi‘i minâresizdir ve bir âb değirmeni var, gayri çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve bâğ u bâğçe yokdur, ammâ bostânları gâyet çokdur.

Bu mahalde Ada-yı Şâhî cirmi ve Kefe eyâleti tamâm oldu. Ve bu Ada-yı Şâhî'nin Çoçka burnu tarafında niçe harâb kal‘alar vardır, ammâ Ciniviz küffârı asrında bu ada ve kal‘aları eyle âbâdân imiş kim cümle iki kerre yüz bin kefere ve fecere leşkeri var imiş. Ba‘dehu niçe yerlerin ***[146b]*** Timur Leng yıkmış. Hakîr bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ ederken kal‘a-i Taman'dan Hân hazretlerinin azîm askerleri gelüp bu Kızıltaş kal‘ası dibinde cümle Tatar askeri meks edüp bir günde yüz pâre gemiyle Kızıltaş kal‘ası dibinden nehr-i azîm Kuban'ı karşu tarafa geçmeğe cehd eyleyüp cân atdılar, zîrâ gerüden yeni Tatar Hân leşkeri gelir deyü havf ederlerdi.

Andan bu hakîr yine Ada-yı Şâhî içre seyr [ü] temâşâlar ederek ma‘mûr u âbâdân yerlerde cânib-i cenûba 2 sâ‘atde,

Kal‘a-i Anapa: Ciniviz binâsıdır, ammâ Gedik Ahmed Paşa feth edüp "Lâzımlı kal‘a değildir" deyü harâb etmişdir, ammâ içinde âb-ı hayât suyu vardır. Bu kal‘a ma‘mûr olsa Azak boğazından kâfir gemileri Karadeniz'e çıkamazlardı. Ana karîb yerde Tuzla burnu nâm mahalde bir kumsal yerde,

Kal‘a-i Tuzla: Bu dahi vîrân oluyor. Bunu Azak Kazağı harâb etmişdir, ammâ hadd-i zâtında lâzımlı değildir. Lâkin zamân-ı kadîmde eyle ma‘mûr [u] âbâdân imiş kim Âl-i Osmân askeriyle Özdemiroğlu Osmân Paşa yedi ay bu Çoçka burnundan karşu Kırım vilâyetine şiddet-i şitâdan geçemeyüp bunda oturup aslâ İslâm askeri zarûret çekmemişler. Ve hâlâ bu cezîre-i pâdişâhîde akçe ile müsâfirler bir şey alsalar,

"Cânım eğer eyle ise hânlara kon" deyü evden {müsâfiri} kovmak isterler, ya‘nî tâ bu mertebe Taman adası köylerinde müsâfire çul ve torba ve kîse çıkartmadan yedirüp içirüp kondurup göçürüp ri‘âyet ederler. Tâ bu mertebe ganîmet yerdir kim bir âdem bir evde on atı ile on gün otursa halkı hazz eder bir alay şûh u yârândan Ganî ismine mazhar olmuş ganî Çerkes âdemleridir. Aslâ bu cezîrede Tatar yokdur, duramaz da, zîrâ Kefe eyâleti hükmünde Anatolu toprağı add olunur Rûmeli tarafı karşu Kırım diyârıdır.

Kırım ile bu Cezîre-i Şâhî mâbeyne-hümâlarında on sekiz mîl Karadeniz cereyân eder boğazdır.

Andan içeri beş mîl şimâl tarafına Çoçka burnu ve Kilisecik burnu arasında Azak boğazı vardır.

Ve bu Taman'ın Ada-yı Şâhî yurdu gâyet mahsûllü yerlerdir kim bir kîle tohumu yüz kîle verir, ammâ darusu yüz elli kîle verir bir kân-ı nebâtâtdır.

Hikmet-i Hudâ bu cezîre içi bir sâ‘at düzlük vâsi‘ sahrâlar ve bir sâ‘at göllükler ve bayırlardır. Ve buhayrelerinde gûnâ-gûn ördekleri ve kazları ve kuğuları ve balıkçılları ve sürhâb ve

karabatakları ve sakka kuşları ve niçe gûne sayd [u] şikâr olunur avgâhları var. Ve yetmiş gûne balığı meşhûr ve bî-hisâbdır. El-hâsıl bu Cezîre-i Şâhî şehrengîzden müberrâ bir mahsûllü dâr-ı diyârdır. Andan hakîr yine Tuzla kal‘asından bir günde tekrâr,

Kal‘a-i Kızıltaş: Bunda ol gün Hân hazretleri dahi kendi kapusu kullarıyla gelince Kızıltaş kal‘asından top şâdımânları olup anda hâzır olan gemilerle fi'l-hâl nehr-i Kuban-ı azîm üzre Adahon nâm boğazı Kızıltaş dibinden bilâ-usret karşu tarafa ubûr edüp Hân arkası üzre yatup râhat oldu, zîrâ bu taraf kavmi Çerkezistân âdemleridir kim Âl-i Osmân'ın Kefe vâlîlerine harbe ucuyla öşr verüp ol kadar mutî‘ [u] münkâdlar değillerdir.

Bu nehir üzre bu Adahon boğazı nehr-i Kuban'ın Karadeniz'e mahlût olduğu mahaldir kim yarım mîl enli bir azîm boğazdır.

Ve bu nehr-i Kuban içinde gemiler gezüp tâ Temrik kal‘asına ve Yılanlı adasına ve murâd edinse dahi yukaru gemiler gitmek mümkin bir âb-ı hayât nehr-i azîmdir kim tâ menba‘ı Dağıstân vilâyetinde kûh-ı Elburz'dan tulû‘ edüp Çerkezistân ile Heyhât sahrâsı arasında yetmiş konak yer cereyân ederek bu Kızıltaş kal‘ası kurbunda Adahon boğazında Karadeniz'e mahlût olur. Bu hakîr dahi gemilerle karşu tarafa geçüp,

Der-beyân-ı vilâyet-i azîm Mamaluka, ya‘nî ülke-i Çerkezistân-ı kavm-i Bozoduka Mehemmed Geray Hân ile ve Cânbe Geray Sultân ile Çerkezistân ve Dağıstân vilâyetlerine gitdiğimizi beyân eder

Sene 107[6] mâh-ı Şevvâl'inin onuncu gün Çerkezistân memleketine kadem basup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek asâkir-i Tatar Hân ile maşrık tarafına (---) sâ‘at gidüp Hân depesi nâm mahalli geçüp,

Ülke-i Noğay-ı Çobaneli

Yüz yaşında Çoban nâm bir mirza cemî‘i kavm-i Noğay Tatarının güzîdesidir. Bu kavim Çerkez'in Şağake nâm kabîlesiyle kardaş olup Çerkez'den kız alup lâkin hürre kız vermeden Çerkezle akrabâ olup bu Şağake Çerkezistân'ında yur[d] edinüp sâkin olurlar. Dağlar ve sahrâlar içre göçer evli on bin aded obadır. Cümle yigirmi bin aded sadaklı ve savatlı zor batır güzîde Noğay askeri olur. Gâyet bahâdır cürd atlı şecî‘ ve pür-silâh erlerdir.

Andan yine cânib-i şarka dağlar ve azîm dırahtistânlı ormanlar geçüp 5 sâ‘atde,

Evvel-i hudûd-ı Çerkezistân kavm-i Şağake kabakı

Ya‘nî Şağake kavmi köyünü şimden gerü bu diyârlarda köylere "kabak" derler. Tataristân'da köğlere "sala" derler. Bu kabak kavmi gâyet âsîdirler, ammâ Mehemmed Geray Hân'a itâ‘at edüp tohum verdiler, ya‘nî ta‘yînât zahîre verüp konakbânlık etdiler, ya‘nî evlerine kondurdular. Bu Şağake Çerkezi Çobaneli Noğayı kavmi ile bir yerde ***[147a]*** mahlût kavimdirler.

Andan yine maşrık tarafına sarp dağlar içre (---) sâ‘at giderken Tatar askerîsinden biri bir Çerkez arabasından bir balık çaldığiyçün bir gavga-yı azîm edüp bir balıkdan ötürü Çerkesler üç Tatarı öldürdüler. Gâyet şedîd lecûc ve gazûb mel‘ûn kavimdirler, ammâ gâyet yarar ve nâmdâr yiğidlerdir.

Andan yine semt-i şarka giderken muhâtara yerleri geçüp,

Der-kayd-ı eşkâl-ı kal‘a-i Çoban

Sene (---) târîhinde İslâm Geray Hân asrında Çoban Mirza Çerkez aşkıyâlarından emn [ü] emân olmak içün bu kal‘ayı yasamışdır, ya‘nî yapmışdır. Çâr-kûşe ağaçdan palanka binâ etmişdir. Cirmi

kâmil dörd yüz adım olup çâr-kûşesinde yine birer dâne ağaçdan metîn kulleleri ve cânib-i şimâle nâzır bir ağaç kapusu var. Kal‘a içre bir kârgîr binâ bir mescidi var. Hammâmı ve çârsû-yı bâzârı ve hânı yokdur, zîrâ bu kal‘a ahâlîsi ancak kış günleri bu kal‘ada sâkin olurlar. Gayri zamân dağlarda ve sahrâlarda obaları ve koyları ve cılkılarıyle sâkin olurlar. Obaları yine Türkmân obaları gibi keçeden kubbe kubbe evlerdir kim içleri kafes kafes örülüp tokmak kayışlarıyla bağlı çubuk ağaçlardır. Hîn-i mahalde obaları bozup kayışla bağlı kafes çubukları bir yere cem‘ olur musanna‘ oba evlerdir kim tepelerinde birer delikleri vardır, andan aydınlık girir. Ve kış günleri obaları içre yanan âteşlerin tütünü ol delikden çıkar, hammâm gibi keçeden evlerdir. Göç mahallinde bu keçeden oba evleri develere ve deve arabalarına kubbe gibi obaları tahmîl edüp konup göçerler. Ve cemî‘i arabaların develer boyundurukla çeküp konak konak götürürler. Ve cemî‘i Noğay Tatarları çifti develer ile sürüp buğday ve arpa ve darı ekerler. Hattâ develer sığırdan a‘lâ çift sürerler. Çamura dayanır bir gûne buğur develeridir kim arkalarında ikişer örgüçleri vardır. Gûyâ kudretden eğer gibi halk olunmuşdur.

Der-beyân-ı sebeb-i hilkat-i buğur deve

Be-kavl-i müverrihân-ı Irâk-ı Acem kaçan kim Yezîd-i bî-mezîd askeriyle İmâm Hüseyin hazretleri deşt-i Kerbelâ'da ceng-i azîm edüp bi-emrillâh İmâm Hüseyin bu deşt-i askerîde şehîd oldukda Yezîdîler Hazret-i Hüseyin'in ehl [u] ıyâl Ehl-i Beytin uryân edüp teşhîr-i âlem içün develere bindirüp askerleri içinde harem-i hurme-i ehl-i beyt-i İmâm Hüseyin'i gezdirirlerken hemân bi-emrillâhi te‘âlâ develerin arkalarındaki örgüçleri ikişer pâre yarılup Ehl-i Beyt-i İmâm'ın avret yerleri setr olur. Bu hâli Yezîdîler görüp yine Cenâb-ı Bârî'nin hikmetinden ibret almayup arkaları iki yarılan develerden Ehl-i Beyt-i İmâm'ı endirüp ol nâzenîn vücûdları deşt-i Kerbelâ'nın şiddet-i hârında uryânen piyâde gezdirüp teşhîr edelim derken yine Settâr Allâh ân-ı vâhidde Ehl-i Beytlerin ut yerlerinde ve but yerleri aralarında post gibi tüğler bitirüp Ehl-i Beyt'in avret yerlerin Settâr-ı Bârî setr eder. Bundan dahi kavm-i Yezîd ibret almayup cümle Ehl-i Beyt-i İmâm Hüseyin'i şehîd ederler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Me’âl-i kelâm oldur kim bu kavm-i Noğay'ın araba çeken ve ekin eken çatal örgüçlü buğur develeri deşt-i Kerbelâ hâdisesinde halk olunmuş çatal örgüçlü develerdir, *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib mezkûr Çobaneli kal‘ası içinde obalardan gayri şey yokdur. Ve kal‘a etrâfında gayyâ-misâl derin handakı var. Dahi etrâfı sık ormanlı bayırlı ve çayırlı yerlerdir, ammâ zemîn-i kal‘ası bir düz çemenzâr yerde vâki‘ olmuşdur.

Ve kal‘adan taşra varoşu cümle iki yüz kadan keçeden oba evlerdir. Ve bu Çobaneli kavminde olan hayvânât ve sığır ve sıpa ve at ve koyun ve kuzu bir Tatar kavminde yokdur. Ve esîrleri dahi gâyet çokdur. Gâyet ağniyâ bay kavimlerdir. Ve bu Çoban kal‘asının kıblesi cânibindeki handakı içre nehr-i Pisibaysı cereyân eder. İbtidâ-i tulû‘u yine Şağake dağlarından hurûc edüp Adahon boğazı önünde Karadeniz'e mahlût olur âb-ı hayât küçük sudur. Atlar ile geçilir.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı kavm-i Noğay

Orta boylu omuzları vâsi‘ belleri ince iri başlı ve kaba kulaklı ve yassı alınlı ve küçük gözlü âdemleri de vardır, ammâ mahbûb u matlûb marâlî gözlü ve şîrîn sözlü Noğay dilberleri olur. Ammâ sakalları beşer onar kıllı köse kavm-i gazûbdurlar, ammâ libâsları elbette koyun postu kürkdür ve başlarında kalpakları yile telli ve kuzu kürkü börkdür. İçerde esbâbları elbette Merzifon bezinden mâvî ve kırmızı kapamalardır. Ve gömlekleri dahi kırmızı ve mâvî bezlerdir. Ekseriyyâ kuşakları

şâl ve hâm ibrîşim kuşaklardır. Silâhları yine sâ'ir Badrak ve Sincivitli ve Şîrînli ve Mansûrlu kavimleri gibi çatal atlara binüp kılıç ve sadak ve bir kamçı taşırlar, gayri silâhları yokdur.

{Der-eşkâl-i libâs-ı nisvân-ı Noğaya

Yine giydikleri koyun ve kuzu kürkleri ve başlarında Tatar kalpakları ve ayaklarında sarı çizmeleri var. Niçesi harîr hil'atler ve elvân boğası haftanlar ve harîr kuşaklar kuşanırlar. Ve at binüp tirkeş ve kılıç bağlanırlar. Lâkin marâlî ve gazâlî Hoten âhûsu bâdemî gözlü müjgânları Tatar hadenkli-misâl siyâh kirpikli ve kemân ya[y] kaşlı geysûdâr hâl-i Hâşimîli pençe-i âfitâb-ı mehtâbe duhterleri ve kâlim havâtînleri olur.} Ta'âmları yine talkan ve kurud ve yazma ve lahşa şorbası [ve] at eti ve at yelesi ve at kazısı, ya'nî at egeği kemikleri basdırması ve darı ekmeği yerler. El-hâsıl yedikleri darı, geydikleri deri, evleri saz, kendileri nâ-sâz kavimdirler. Aslâ buğday ekmeği ***[147b]*** yemezler ve su içmezler. Hemân boza ve maksima bozası içerler. Bu maksima bozası keyif vermeyüp ulemâ-yı Noğay içer, keskin bozaların yiğitleri içer.

Der-şerh-i lisân-ı kavm-i Noğay

Gerçi bâlâda lisân-ı Tatar yazılmışdır. Bunlar dahi kavm-i Tatar'dır, ammâ bu Noğay kavminin başka lisân-ı ıstılâhât-ı ibârâtları vardır. Evvelâ akçe hisâbları böyledir:

pir	*ikiz*	*üş*	*tört*	*beş*
1	2	3	4	5
altı	*cedi*	*sekiz*	*tokuz*	on
6	7	8	9	10

Çalap	*caradan*	*yalavaç*
Allâh	Allâh	peygamber

colukduk	*sadaklap*	*savat*
râst geldik	tirkeşli	pusat

batır cigit

kübeli *zor cigit*

bahâdır yiğit

zırhlı kuvvetli yiğit

şura

çapul civer *koş kazan*

oğlan

sefer koyver ağırlık yükü

bir baş *tuvalar yasadım*

muna cıvıkdır *urtım*

du‘âlar yapdım

işde yakındır bir ricâ etdim

cügür kişi

aytım bar *aytayım*

seğird âdem

sözüm var söyleyim

şuralarım bar

alay col bersin

oğullarım var

Allâh yol versin

toyum bolganda

karaşılarım

doyum olanda

iş erlerim

tirek

aşıkman *potga aşı*

ağaç

acele etmen lapa ta‘âmı

Kavm-i Tatar-ı Noğay'ın türkü yırladıkları tekerlemeleridir:

Usurganın urunbolsun,

Kul söykede beran bolsun,

Ko dılağa pindirsin,

Kol möykede sendirsin,

Cavul atka pindirsin,

Hân söykede sendirsin

Tamuk takış kan çatlasın,

Tava içki aylasın,

Diğer tekerleme-i Noğay:

Ay Noğaylı Noğaylı,

Arpacığı tuğalı,

Götürüp sokmağa kolaylı,

Valaylı vay valaylı.

Netîce-i kelâm bunun emsâli niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı mühmele-i mâlâya‘nîleri vardır.

Ba‘dehu bu Çoban kal‘asında Çoban Mirza, Hân'a birkaç yorga atlar verüp ve at etinden Hân'a hayli ziyâfetler edüp andan 4 sâ‘at ormanlar içre gidüp,

Der-vasf-ı pişköv-i Çerkez-i Şağake

Bu mahal Şağake beğinin tahtıdır kim lisân-ı Çerkes'de pişköv deyü beğlerin sâkin olduğu yerlere pişköv derler, ya‘nî taht ma‘nâsınadır. Kasaba-misâl azîm köydür. Cümle beş yüz elli aded saz örtülü ve çit örülü ve ikişer kapulu biri biri içinde evlerdir. Ve cümle yine çit örülü sarp havlıları vardır. Ammâ bu vilâyetlerde akçe ve pul ve bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve kenîse yokdur. Kâfir ve müselmân değillerdir. Kâfir desen gazab-âlûd olurlar. Behey müselmân desen ığmâz ederler. Ve haşri neşri inkâr ederler. "İnsân ot gibi bitüp yitüp giderler" derler. Kâfiri görseler sevmezler, müselmânı görseler hazz eder bir alay dağî ve bâğî ve yağı âdemlerdir. Mezhebleri Mecûsîlerdir. Çârsû-yı bâzâr ve akçe olmadığından her metâ‘ların birbirleriyle değiş dokuş etmek ile irtibât buldurmuşlardır, ammâ yine cümle kavmi evlerinde ehl-i sanâyi‘dirler kim ellerinden bir ma‘rifet kurtulmaz, gâyet çeber u cemşîd-i san‘at âdemleri vardır.

Bu Şağake pişkövinin kıble cânibi Karadeniz bir merhale yerdir. Pişköv-i Şağake dağlarının dâmeninde bir vâsi‘ çemenzâr ve dırahtistân içre kırk ev bir kıranda ve on ev bir kıranda ve yigirmi

ev bir kıranda oymak oymak, ya‘nî akrabâ ve ta‘allukâtlar bir yere konup etrâflarına çalıdan ve kalın dıraht-ı müntehâlardan azbar, ya‘nî çitden sarp kal‘a-misâl havlılar yapup evleri ve cemî‘i hayvânâtları bu azbar havlılar içindedir. Her gece iki yerden kapuların sedd edüp arslan gibi köpeklerin bend-i zencîrlerin alup hâb-ı râhatda olurlar. Cemî‘i Çerkezistân böyledir. Ammâ Şağake beği İncirok(?) Beğ seksen yaşında sakalı tırâş bir semiz kefere şekilli müslim de değil bir âdemdir. Mehemmed Geray Hân anın hânesine konup azîm vezni üzre Hân'a konakbânlık etdi.

Bu Şağake beği cümle üç bin tüfeng-endâz pür-silâh atlı ve yayan askere mâlikdir, ammâ cümle on bin âdem olur. Bu kavimden gayri Karadeniz kenârına varınca Çerkes kavmi yokdur. Ve bu mahalde kûh-ı Elburz dağların uçları tamâm oldu.

Ve bu Şağake dağlarının kıble cânibleri cümle Abaza vilâyetleridir kim Karadeniz kenârına vâki‘ olmuşlardır. Ammâ bu Çerkezistân, Abaza ile nehr-i Kuban mâbeyninde olan kûh-ı Elburz'a muttasıl Şağake ve Anapa ve Obur dağlarının dâmenlerinden tâ nehr-i Kuban kenârına vâki‘ olmuş Çerkezistân vilâyetidir kim garbdan cânib-i şarka tûlu toksan konak tâ kûh-ı Elburz'a varınca Çerkezistân vilâyetidir kim nihâyetinde bu Şağake kavmi Karadeniz sâhilinde temâm olur. Lâkin bu Şağake dağları garbdan şarka tâ kûh-ı Elburz'a ve diyâr-ı Dağıstân ve ülke-i Kumuğ'a ve vilâyet-i Acem'in tâ Demirkapu'suna varınca kûh-ı Elburz'a muttasıl Şağake dağlarıdır.

Ve ibtidâ bu Şağake Çerkezlerinin ecdâdları Mekke-i ***[148a]*** Mükerreme'den bir alay kavm-i Kureyşîler firâr edüp Aneh Selme çöllerinden Irâk-ı Bağdâd'a çıkup bir bürâderi Keysû anda kalup Keys Urbânı oldu. Ve bir kabîlesi Cebeliyye'de Cebel-i Elheme'ye gelüp biri Gazze'de ammîsi Hâşim hazretlerine gelüp kalır. Ammâ Cebeliyye'de Cebel-i Elheme yanında kalan nâsa(?) oğlu Keysû Antakiyye'de kayser-i Rûm olan Hırkıl nâm kral-ı dâlle gelüp andan İslâmbol'un Pozantina kralı olan Ciniviz yanına gelüp bu Keysû yurd ister. Ol dahi Keysû'yu üç karındaşıyla gemilere koyup Karadeniz sâhillerinde yurd verir. Lazka Kureyş Arabı Trabzan'da kalır. Kavm-i Laz Lazka Kureyş'dendir. Andan Abaz Kureyş Abaza vilâyetinde kalır. Andan Keysû Kureyş Arap Anapa kal‘asına çıkup ibtidâ Keysû Şağake oğlu ile bu Karadeniz sâhilinde vatan tutunurlar. Ba‘dehu tenâsül bularak kırk aded kabîle olurlar.

Der-beyân-ı tulû‘-ı zuhûr [u] asl [u] fer‘-i kavm-i Mamaluk, ya‘nî kavm-i Çerâkese-i Şağak-i Bozoduk

Evvelâ be-kavl-i müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ve hikâye-i dırâzân-ı müverrih-i Rûm Yanvan ve müverrih-i Latin Mikal ve müverrih-i Kıbtî Totis ibn Natis ve müverrih-i âlemîn Yarmenî Mıgdısî ve'l-hâsıl cemî‘i Rûm ve Arab u Acem ve Tatar kavimlerinin mu‘temed tevârîh-i mu‘teberelerinde eyle tahrîr ve tastîr ederler kim âye[t]: [81] nass-ı şerîfi mûcebince ibtidâ rûy-ı arzda makâm edinen Âdem Safî'dir. Evlâd-ı evlâdları münteşir olup vech-i edîme âdem müstevlî oldu.

Ammâ sükkân-ı Rûm ve ecnâs-ı mütenevvi‘a-i ân-merzibûm takdîr-i Hayyu'l-Kayyûm fermânıyla aslında kavm-i Rûm Ays ibn İshâk Nebî evlâdındandır, ammâ kavl-i sahîh Yâfes evlâdlarıdır kim bir kavm şecî‘ ü pâk-i‘tikâd kimesnelerdir kim ibtidâ diyâr-ı Rûm'a İslâm ile kadem basan kavm-i Rûm'dan Âl-i Selçukiyân ile Âl-i Dânişmendiyân'dır. Sene 476 târîhinde ümerâ-yı Dânişmendiyye ile yek-dil [ü] yek-cihet olup kal‘a-i Malatiyye ve Kayseriyye ve Alâ’iyye ve Antakiyye ve Konya diyârlarına gelüp müstevlî olup sultân oldular. Ammâ ibtidâ-i tulû‘ları Mâverâü'n-nehir'den ba‘de'l-hicre sene 200 mürûrundan sonra Hazret-i Ömer evlâdlarından Emîr Ziyâd ve anın oğlu Emîr Lokmân ve anın oğlu Emîr Ömer Malatiyye kal‘asın Ermen kefereleri destinden alup dâru'l-mülk etdiler.

Ba‘dehu sene 600 târîhinde Âl-i Selçukiyân Sultân Alâeddîn'de inkırâz-ı nesil bulup devlet-i Âl-i Osmân Mâverâü'n-nehir'de vilâyet-i Tûrân'da şehr-i Mâhân'dan Ertuğrul doğrulup gelmiş idi. Alâeddîn'in yerine Erduğrul Rûm'a müstakil beğ oldu. Andan Ertuğrul Bursa kurbunda Rûm kefereleriyle Yalakâbâd kal‘asında ceng ederken şehîd olup Söğüd kasabasında defn etdiler.

Ba‘dehu Ertuğrul oğlu Osmâncık Rûm'a sene 699'da müstakil beğ olup Konya'da sikke ve hutbe sâhibi olup Anatolu ıtlâk olunan vilâyetlere ümmet-i Muhammed müstevlî oldu. Ve sene (---) târîhinde Gâzî Süleymân Beğ ibn Orhân Gâzî Kara Mürsel ve Kara Kokoca ve Kara Koca ve Kara Ece Ya‘kûb ve Kara Koca Al ve Kara Edebalı nâm kırk nefer kara kocalar ile Kapudağı burnundan Bahr-i Rûm'u karşuya sallar ve kayıklar ile Rûm'a geçüp ibtidâ Gelibolu hâkine kadem basup *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* dedikleri nass-ı şerîf târîhdir. Andan ol cânibi nehb ü gâret ederek ibtidâ şehr-i İpsala'yı feth edüp salâ verdikleriyçün ibtidâ salâdan galat-ı meşhûr İpsala derler.

Andan sonra günden güne sevâd-ı mu‘azzamları kabza-i tasarruflarına alup mâl-ı ganâ’imler ellerine girüp şikâr etdikleri nisvânları ve bintânları akd-i nikâha çeküp tenâsül bularak tâ sene (---) târîhinde fâtih-i Edirne Gâzî Hüdâvendigâr'a ve andan Gâzî Ebü'l-feth'e ve andan Gâzî Süleymân Hân'a gelince Rûmeli {ve Anatolu} ta‘bîr kılınan diyârda yetmiş yedi aded kavm-i nasârâlardan kavm-i kadîm Arnavud ve Laz ve Abaza ve Çerkes ve Hırvad ve Sırf ve Bulgar ve Kalviz ve Voynık vilâyetin ve Efrenc ve Macar ve Leh ve Çeh ve Rus ve Korol ve Tot ve Kurs ve Maskov ve Gürcî ve Dâdyân ve Açıkbaş [ve] Mikril ve Güril ve Şavşat ve kefere-i Rûm Ermenî ve Dodoşka ve İngilis ve Nemse ve İsfaç ve Talyan ve Kallevin ve Filimenk ve Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve Venedik ve İşpanya ve Ciniviz ve Fransa ve (---) (---) (---) (---) (---) İflâğ u Boğdan ve'l-hâsıl bu zikr olunan kâfirlerin dâr-ı diyârların Âl-i Osmân harâb u yebâb hânelerin türâb üsârâların kebâb ederek feth [ü] fütûhâtları idi.

Kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr-ı bî-rahmler dahi Kırım hânları da birbiri akîblerince Âl-i Osmân'a imdâd ederek hadden efzûn ve hisâbdan bîrûn mâl-ı ganâ’imler ve esîrler gelerek mâd[yân]larına aşan aygırlardan küheyl atlar hâsıl olup binerler ve küffârın kızları ve avretlerine aşan gâzîlerden püserân [u] bintânlar ve oğul balı gibi zî-şânlar ve dilberân-ı sîm-ten sîm-endâmlar hâsıl olup ***[148b]*** anlar dahi anaları tarafında olan dedelerine ve akrabâlarına onar on beşer yaşında iken anlar da kılıç urmağa âheng ederek dedelerinin dâr-ı diyârların başına dar ederek niçe bin tâze kurâ ve kasabât ve şehir kılâ‘ları ve belde-i mu‘azzamaların feth etmededirler. İlâ mâşâallâh devlet-i Âl-i Osmân mü’ebbed olup Lazistân ve Mikrilistân ve Abazistân ve Çerkezistân vilâyetleri gibi her dâr-ı diyâr düyûr kâfiristânı feth edüp deyrlerin mesâcid [ü] cevâmi‘ler edeler.

Ammâ bâlâda zikri sebkat eden cemî‘i millet-i nasârâlardan aslah-ı mevcûd sehel bahâneyle İslâm kabûl eder ve diyâr-ı İslâma gidenler gidüp gelir kavm-i Abaza Kureyşi ve Çerâkize Kureyşi kavimleridir kim kitâbî değillerdir. Bir alay dağî ve bâğî ve yağı kavm-i eblehlerdir kim be-kavl-i müverrihîn ecdâdları Mekke-i Mükerreme'den kabâ’il-i Kureyşî'dir kim kabâ’il-i Arab'ın eşref-i mahmûdu'l-hasâ’ili Arab kavmi olan fusehâ-yı büleğâ-yı mes‘ûdü'ş-şemâ’il idiği mukarrerdir, zîrâ Hazret-i Server-i Kâ’inât ve Mefhar-i Mevcûdât ol sülâle-i sâmîden vücûda gelmişlerdir.

Andan kabâ’il-i memdûh Acem'dir kim ibtidâları kavm-i Tatar'dır kim bu iki kavimden edîm-i arz müzeyyen olup benî âdemle ma‘mûr olmuşdur. Anınçün Hazret-i Kevneyn'e "Seyyidü'l-Arab ve'l-Acem" derler, zîrâ ibtidâ Arab'dan mâ‘adâ Tatar ve Acem ve Türk-i Türkmân ve Moğol ve Boğol ve Dağıstân ve Kumuğ u Kozak ve Heşdek ve Yakayça ve Lıpka ve Özbek ve Çağatay ve Kılmah ve Fağfûr u Çîn ü Hıtâ ve Hoten ve Mâçîn ve Hind ü Sind ve Laristân ve Moltân ve Sultâniyye ve Semerkand ve Kâbilistân ve Zâvilistân ve Bâbil ve Ermenistân u Mâzenderân ve Fâris ü Horâsân ve

Kâşkar ve Hârizm ve Taberistân [ve] Türkistân ve Gîlân ve Irâk-ı Arab ve Irâk-ı Acem ve Irâk-ı Dâdyân [ve] vilâyet-i Kirmân ve Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Mekrân ve Sîstân ve Bedahşân ve Âzerbâycân ve Îrân u Tûrân ve Belh u Buhârâ ve niçe yüz bin diyârlarda sâkin olan ümmet-i Muhammedlere Acem tesmiye olunur. Anıniçün "Seyyidü'l-Arab ve'l-Acem" denildikde cümleye şâmil bir kelâm-ı dürer-bârdır.

Ammâ kavm-i Arab'ın Kureyş tâ'ifesinden mürted olup Rûm'da karâr edenler be-kavl-i müverrihân (...) cevâhir-ahbâr eyle tahrîr ve terkîm etmişdir kim,

Kavm-i Kureyş Arabından Arnavud ve Lazka ve Mikral ve Abaza ve Çerâkiz kavimleri Rûm'a gelüp mürtedün billâh olduklarının tahkîkin beyân eder

Evvelâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hilâfetinde Medîne-i Münevvere'de kabâ'il-i Kureyş'den Cebel-i Elheme nâm bir küffâr-ı benâm hatâ'en bir şeyhü'l-urbânın gözün çıkarup mürâfa'a-i şer' oldukda ber-mûceb-i şer' âye[t]-i şerîf: [82] mâ-sadakı fermânı üzre Cebel-i Elheme'nin dahi gözün çıkarmak îcâb edince bir gece hemân Cebel-i Elheme karındaşı Beşe'yi vekîl edüp cümle kabîlesin alup Cebel-i Elheme kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek şehr-i Antakiyye'de kayser-i Rûm olan Hırkîl Kral'a gelüp dahil düşer. Hırkîl dahi Cebel-i Elheme'ye Antakiyye kurbunda dağları mesken [ü] me'vâ ver[ir]. Cebel-i Elheme dahi leb-i deryâda İşpanya küffârı elinden bir kal'a feth edüp hâlâ Cebel-i Elheme'den galat Cebeliyye kal'ası derler.

Ba'dehu Cebel-i Elheme üzre Hazret-i Ömer Kudüs-i Şerîf'i feth etdikden sonra sefer edüp Cebel-i Elheme Hazret-i Ömer'e mukâvemet edemeyüp cümle tevâbi'iyle (---) aded evlâdlarıyla gemilere süvâr olup İşpanya kralına dahil düşer. Kral-ı dâll dahi Cebel-i Elheme['ye] merhameten hâlâ Arnavudistân ola[n] Avlonya ve Delvine vilâyetleri dağların Elheme'ye hâs verüp bu Cebel kavm-i Kureyş olduğiyçün ol dağlara hâlâ Kuryeleş dağları derler.

Ve Cebel-i Elheme'nin bir oğlu Dukadin bu dağlarda sâkin olmağile hâlâ Dukat dağı derler. Bu Cebel-i Elheme kavmi tenâsül bularak ve İşpanya kefereleriyle ihtilât ederek lisân-ı Arab-ı Kureyş'i unudup Arnavud lisânın peydâ edüp kavm-i Arnavud kavm-i Arab-ı Kureyş'den mürted olup Ârnâbûd'dan galat Arnavud olmuşlar, ya'nî âr u nâmûsların terk edüp kefere olduklarından Ârnâbûd derler.

Ba'dehu Cebel-i Elheme Beğ İslâm ile fevt olup Elbasan şehri kurbunda Büzürg Seng nâm bir mesîregâh vardır, kavm-i Arnâbûd bu teferrücgâha Bozeşek der, bu mahalle karîb Arnavudların ceddi Cebel-i Elheme ol mesîregâh yerde yatır.

Ba'dehu Cebel-i Elheme'nin (---) aded oğlu kalup Arnavud bandan cümle bürâderleri dilgîr olup (---) aded bürâder-i cân-berâberler yek dil ü yek cihet olup bir gemiye süvâr olup Pozantin şehrine Kostantin şehrinde Galata'da sâkin Ciniviz kralına varup dahil düşerler. Ol dahi bunlara merhameten Karadeniz sevâhilleri nihâyetinde kûh-ı bülendleri ihsân edüp her birin birer cânibe kabîleleriyle gönderir.

Lazka ibn Elheme Trabzan dağlarında karâr edüp Gürcî kavmi ***[149a]*** ile hüsn-i ülfet ederek kavm-i azîm olup bunlara Lazka kavmi demeden galat-ı meşhûr Laz derler. Başka lisânları var. Cild-i evvelimizde lisânları ve ıstılâhât [u] ibârâtları tahrîr olunmuşdur.

Andan sonra gemiyle Mikral ibn Cebel-i Elheme Gönye kurbunda nehr-i Çoruğ ensesindeki Batum sancağı dağlarında sâkin olup tenâsül bularak bunlara Mikral'dan galat Mikrel kavmi derler. Bunların da asl [u] fer'leri yine kavm-i Arab-ı Kureyş'dir kim Gürcistân kavmiyle ihtilât etmeden başka Mikral lisânın peydâ edüp millet-i Mesîhiyye oldukları yine cild-i evvelimizde mastûrdur.

Andan yine gemiyle Abazka ibn Cebel-i Elheme yine Karadeniz sâhilinde sâkin olup Abaza kavmi oldular kim bunlar da Âl-i Kureyş'den mürted olup başka lisânları ile bunlar da cild-i evvelimizde yigirmi yedi kabîle beğleriyle merkûmdur.

Andan yine gemiyle Sadşân ibn Elheme dağlar içinde sâkin olup yine Abazka kavmi add olunur, ammâ dağlarda sâkin olup bir mezhebden olmayup başka lisânları olup şecî‘ kavim oldukları cild-i evvelde mastûrdur.

Ba‘dehu yine gemiyle Şağak ibn Elheme Çerkezistân dağlarında Anapa kal‘asına varup anda mekân dutar. Hâlâ bu tahrîr etdiğimiz kavme anıniçün Şağake kavmi der[ler].

Andan bir karındaşı tevâbi‘ [u] levâhıkıyla Berbere ibn Cebel-i Elheme Taman adasını mesken [ü] me’vâ etdiğiyçün bu cezîre-i Taman'a müverrihler ülke-i Berber-zemîn derler, bâlâda mevsûfdur.

Andan bir bürâderleri dahi Mamaluka ibn Cebel-i Elheme Habeş dağlarını karârgâh edinüp anıniçün be-kavl-i müverrihîn bu Çerkezistân'a vilâyet-i Mamaluka deyü ta‘bîr [ü] tavsîf ederler.

Andan bir bürâder-i mihterlerinden Bozoduka ibn Elheme Obur dağları etrâfında kalup hâlâ Bozoduk kavmi derler, *ve's-selâm*.

Ammâ yine be-kavl-i müverrihîn-i Arab u Acem u Tatar eyle rivâyât hikâyât dirâyât ederler kim kaçan Hazret-i Ömer hilâfetinde Cebel-i Elheme şer‘ ile göz çıkartmağa rızâ vermeyüp kâfiristâna firâr ederken yerine karındaşı Beşe'yi hâkim nasb edüp gitdikde bu Beşe nâm şeyh-i Urbân benî nev‘-i insândan kabâ’il-i Kureyş urbânına eyle hâkim-i kaviyyü'l-iktidâr oldu kim Yesrib ve Bathâ ve Yelemlem ve Abbâs ve Hicâz ve Tâ’if diyârlarında gürg ile gûsfend hemreme gezerlerdi. Tâ bu mertebe Mekke ve Medîne ve Yemen ve Aden cânibleri emn [ü] emân olduğundan Hazret-i Ömer hazz edüp Beşe hâkimin (---) aded oğullarına Hazret-i Ömer birer ülke verüp her biri birer mülke mâlik olup hükm-i hükûmâta mukayyed oldular.

İbtidâ şeyhü'l-Urbân olan Beşe'nin büyük oğlunun ismi Arab Mevâl, andan biri Zehd, andan biri Amûr, andan biri Arnûd, andan biri Hâtûkâ, andan biri Jânây, andan biri Besnây, andan biri Bolkây, andan biri Kabartâk, andan (---) (---) (---) (---) andan cümleden büyüğü Keys ibn Şeyh Beşe'dir.

Bu mezkûrûn ve dilpesendlerin cümlesi Hazret-i Ömer her biri berâtıyla birer hânlık benî nev‘a hâkim olup bunlar tâ vilâyet-i Irâk ve Yesrib ve Bathâ ve Konfot'a ve Morağ'a ve Bender-i Mohan'a ve Bender-i Zebîd'e ve Bender-i Teğar'a ve kal‘a-i İp'e ve kal‘a-i Garâni'ye ve kal‘a-i San‘ân'a ve şehr-i Tavl'a ve şehr-i Gülyân'a ve kal‘a-i Arûs'a ve vilâyet-i Umrân'a ve kal‘a-i Demâra'ya ve Habbe ve kal‘a-i Sine ve kal‘a-i Kâhire ve şehr-i Deynev'e ve'l-hâsıl bu z[ikr] olunan Yemen vilâyetlerine tâ Sebe’ şehrine varınca Şeyh Beşe evlâdları mâlik oldular.

Birkaç ferzend-i dil-pesendlerinin kaviyyü'l-iktidârlarının nâmdârlarından bilâd-ı Habeş'de şehr-i Zeyla‘ ve Dehlek ve Musova ve Harkova ve Kîf ve Sevâkin ve (---) (---) şehirlerine mâlik oldular.

Birkaç evlâdları vilâyet-i Mağrib-zemînde Evcile ve Cirbe ve Trâblûs ve Tunus ve Cezâyir ve Tanca ve Fas ve Merankeş ve Tilimsân ve Sûdân ve Îse(?) ve İsvân ve Donkola ve Berberistân ve Foncistân [ve] vilâyet-i Daho(?) ve vilâyet-i Kakan ve vilâyet-i Afnû ve vilâyet-i May Bornu ve vilâyet-i Bağaniski ve vilâyet-i Rümeyletü'l-himâl'dir kim Hazret-i İdrîs'in rahm-i mâderden müştak olduğu şehr-i azîmdir.

El-hâsıl bu zikr olunan Mısır cezîresi içre bu karalar vilâyetlerin kabza-i tasarrufa alup hükm-i hükûmât ederlerken hikmet-i Hudâ Hazret-i Ömer vak‘ası cenginde şeyhü'l-arab Beşe nâm hümâm-ı benâmı Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* ile Beşe Şeyh'i şehîd etdiklerinde sahâbe-i kirâm içre bir velvele ve bir gulgule olup cemî‘i memâlik-i mahrûselerde hâkimü'l-vakt olanlar birbirleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâle başlayup bu merhûm-ı mezbûr Şeyh Beşe'nin dahi evlâdları

birbirleri üzre seferler edüp âhır-ı kâr bir kaçı bir yere cem‘ olup ferzend-i ercümend olan Arab Mevâl bürâder-i mihteri Keysû ile hilâfet içün ceng-i azîm edüp Emîr Ar[ab] gâlib ve Emîr Keysû mağlûb olup Keysû dâğ-ı derûnundan bir gece cemî‘i kabâ’iliyle karârı ***[149b]*** firâra mübeddel olup yerine Arab Ban hâkim-i müstakil oldukda ale's-sabâh gördüler kim Keysû Ban firâr etdiğinden "Serâ Keysû" dediler, ya‘nî Keysû melik kaçdı, dediler. Hâlâ nâmları Serâ Keysû oldu. Giderek terhîm ile Serâ Keys dediler. Andan dahi (galat) galat-ı kelâm olup Çerâkese deyü şöhret verildi.

Ammâ lisân-ı Rûm'da Çerkez ve Çerkes derler. Lisân-ı Tatar'da Serkis derler. Lisân-ı Acem'de Serkeş, ya‘nî baş çekici, ya‘nî baş alup gidici demekdir. {Hakkâ ki serkeş kavimdir.}

Lisân-ı Çağatay'da Çârkes derler, zîrâ ibtidâ bu Çerkezistân'a kadem basanlar Şağake ve Berberî ve Mamaluk ve Bozoduk dörd kişi geldiklerinden kavm-i Çağatay bunlar[a] Çârkes, ya‘nî dör[d] kişi derler. Ve lisân-ı Moğolîde Çerkız derler. Lisân-ı Arab'da Serâkîse-i nâkîse derler, zîrâ Mısır'da kavm-i Çerkez çok olup evlâd-ı Arab'ı gadr(?) ile urduklarından Çerkez kavmine Serâkîse-i nâkîse derler. Mısır fellâhlarının yüreklerin kavm-i Çerkes hûn eylemişdir. Ve lisân-ı Kumuk'da Cârkes, ya‘nî komşumuz âdemleri demekdir.

Hulâsa-i kelâm her elsine-i muhtelifelerde birer gûne isimleri vardır, ammâ mesmû‘umuz olan bunlardır.

Netîce-i kelâm ahbâr-ı sikâdân(?) Cevâhir-i Ahbâr kavilleri üzre mezkûr Çerkez Ban cemî‘i etbâ‘[u] ensârıyla hâk-i amber-pâk olan Mekke ve Yesrib ve Bathâ'dan firâr etdikde Aneh ve Selme hâkinde hâk-i Bağdâd-ı behişt-âbâda şehr-i azîm ve belde-i kadîm Musul-ı atîk kurbunda sâkin olup tenâsül bularak niçe bin aded kavm-i Arab olup ol hâk-i pâki cây-ı vatan edinüp hâlâ Keys Urbânı kavmi anlardan kalup Urbânân mâbeynlerinde bu Keys Urbânlarına Serâkîs Urbânı derler. Kavm-i Ervâm Keys Arabı derler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Bağdâd-ı behişt-âbâda halîfe-i rûy-ı zemîn olan Âl-i Abbâsiyân el-Müstansır Billâh pâdişâh üzre Hulâgû Hân gelüp yetmiş gün ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Emîrü'l-mü’minîn el-Müstansır Billâh'ı dutup yaş deve derisine sarup Bağdâd güneşine bırağup halîfe deri içinde kakırdak olup kavm-i Tatar'ın [de]st [ü] pâları darbından el-Müstansır Billâh dest-i Hulâgû Hân'da helâk olup Âl-i Abbâsiyân bu Müstansır Billâh'da inkırâz bulup bâdiye Urbânında pinhân olan şehzâdegân Abbâsîleri Mısır'a kaçırup Mısır'da yine Âl-i Abbâsîler halîfe olarak yine Bağdâd'da sultân oldular.

Ammâ Hulâgû Hân el-Müstansır asrında Bağdâd'ı harâb u yebâb edüp bir günde yetmiş bin avretlerin karınların yarup niçesinin yutdukları cevâhir taşlar ve nâ-tamâm evlâdları avretlerin karınlarından çıkup ol hâdisede niçe kerre yüz bin cân Hulâgû Hân Tatarları ellerinde helâk oldular.

Ba‘dehu Hulâgû Hân yine avdet edüp Mâverâü'n-nehir'e müteveccih oldukda Eski Musul'a geldikde mezkûr Serâkîs Urbânın ale'l-umûm Musul çöllerinden sürüp Deşt-i Kıpçağ'ın cânib-i cenûbunda nehr-i Kuban'ın öte tarafındaki kûh-ı Elburz dâmenlerinde ülke verüp bi'z-zarûrî sâkin olup Çerâkis yine hâkimü'l-vakt olup dağlar içre kurâ ve kabak ve pişkövler basmağa başlayup sâkin olurlardı.

Ba‘dehu mukaddemâ Hazret-i Ömer hilâfetinde ibtidâ Medîne'den gözün çıkarmamak içün firâr eden Cebel-i Elheme evlâdlarından bu Çerkes dağlarında ibtidâ sâkin olan Şağake ve Bozoduka ve Mamaluka ve Berbere bu dörd nefer bürâder-i cân-berâberler berâberce yine kavm-i Kureyş'den olan Çerakes Arab'a "Safâ geldin" ve "Hoş geldin" deyü cümle akrabâ ve ta‘allukâtlar birbirleriyle görüşüp barışup öpüşüp karışırlar.

Cümlesi ale'l-ittifâk Çerkeys'i kendülere hâkim nasb edüp emirlerine fermân-ber olup Çerkeys hâlâ Kabarti Çerkezi sâkin olduğu yeri kendüye tahtgâh-ı pişköv yasayup bu diyârın âb [u] hevâsının letâfetinden Çerkeys tenâsül bularak iki yüz beş sene mu‘ammer olup yetmiş nefer evlâdları ösüp her birine birer ülke verüp hâkim idi. İnşâallâhu Te‘âlâ her bir kabîlenin isimleriyle tahrîr olunur.

Ba‘dehu Çerkes Ban mukaddemâ kavm-i Arab'a dilgîr olduğundan kavm-i Tatar ve kavm-i Gürcî ile ihtilât etmeleri sebebiyle bu iki lisândan bir lisân peydâ edüp hâlâ Çerkez lisânı saksağan kuşu lisânı gibi bir çöpördük zebân peydâ etmişlerdir kim hâlâ Çerkez lisânı kaleme gelmez semâ‘a mevkûf boğazdan ve avurddan ve dil altından savt-ı safîr gibi kaleme gelmez sadâlı hurûflardan mürekkeb bir lisândır. Bu abd-i kemter seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâ-yı sâhib-i bûriyâ elli bir senedir kim ekâlîm-i seb‘ada on sekiz pâdişâhlık yere kadem basup her diyârın benî âdemiyle tekellüm etmek içün fesâhat [u] belâğatları ve ebyât [u] eş‘ârları ile yüz kırk yedi lisânı kilk-i cevâhir-nisârımla tahrîr etmişim, ammâ bu Çerkez lisânı gibi saksağan tuyûru sadâlı lisânı tahrîr edemedim, ammâ bi-himmetî ol lisânı dahi alâ kadri'l-imkân tahrîr ederiz. Bir lehçe-i mahsûsaları var, zîrâ kitâbîler değillerdir. Anıniçün kaleme gelmez ***[150a]*** zebân-ı tuyûrdur *ve's-selâm*.

İşte bu mahalde bu Çerâkise aslı ve fer‘i ve haseb [ü] nesebleri kavm-i Kureyş Arabından olup firka firka olup hikmet-i Rabbü'l-İzzet ile tahrîr olunan diyârlara bu yüzden müyesser oldukları alâ kadri't-tâka bu gûne tahrîr oldu. Temmet.

Ez-în-cânib yine sadede gelelim. Çünki bu Şağake Çerkeslerinin tulû‘ları ibtidâ bu yüzden olup bu hâk-i pâklarde tavattun edinüp âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri gâyet çokdur. Hattâ Mehemmed Geray Hân hazretleri efendimize müsâfirimizsin deyü iki re’s bânû-peyker ve melek-manzar duhter-i pâkîze-ahter bâkire kızlar verdiler kim henüz her biri birer gûne bir dürr-i nâ-süfte ve her biri birer gonca-i nâ-şüküfte pençe-i âfitâb-ı mehtâb kızlar pîşkeş verdiler kim her biri birer Mısır hazînesi değer.

Der-beyân-ı kıyâfet-i aceblu-yı kavm-i Çerkez

Cümlesi kıllı kebeden siyâh takye geyerler. Ve üzerlerine yine siyâh koyunun yününden eğrilmiş ihrâm gibi dokunmuş incecik siyâh daracık abâ dolama geyüp orta kuşak gezerler. Üzerlerine gayri bir şey geymezler. İllâ bayları, ya‘nî ankâları kış günlerinde kuzu kürkü geyerler.

Ve cümle esbâbları kısacık elbette dizleri gözünde hafîf esbâb geyerler. Ve yine ince abâdan diz çakşırı geyüp çoğu donsuz gezerler.

Ve ayaklarında bir gûne üzerinden dikme (...) altı bütün çarık geyerler kim bir diyâra mahsûs değil çarıkdır. Kuşakları yine koyun yününden örülmüş harîr-misâl kuşakları var.

Ve mirzalarının bir gûne kırmızı sahtiyândan yine (...)lerinden dikilmiş yekpâre mestler diküp geyerler kim ayaklarından güc ile çıkar. Bu mertebe sık ve daracık kırmızı mest geyerler.

Ve sâ’ir fukarâsı kış günleri esbâbları üzre siyâh ve beyâz üç köşeden müdevver kebeleri boğazlarına bağlayup gezerler, ammâ anın yeni ve yırtmacı ve yakası yok, bir turfe kalın kıllı kebedir. Hattâ hîn-i savaşda bu kebeyi yüzüne dutup cenge girdikde Çerkes kavminin önüne Efrâsiyâb ve Rüstem ü Şağâb duramaz, gûyâ ol kebe anların kalkanlarıdır. Hakkâ ki ok ve kılıç kesmez ve geçmez. Ba‘zı savaşlarda bu keçeyi ısladup arkasına alır. Kâh önüne ve kâh iktizâsına göre yemîn ü yesârına dutunup kudurmuş ayı gibi cenge girir.

Askerî tâ’ifelerinin elbette birer küheylân atları ve birer zırhları ve birer tîrkeş kılıçları ve birer

mızrakları mukarrerdir, ammâ kılıçlarının uçları çâr-kûşe ve üç köşe harbe gibidir. İbtidâ düşmanın kılıçla dürtüp ba‘dehu kılıçla çalar.

Ve piyâdeleri cümle tüfeng-endâzlardır kim pireyi gözünden kurşumla uru[r]lar, zîrâ bârûd-ı siyâhı kendüleri yaparlar.

Ve niçe bini yine (...)lar üzre tüfeng taşıyup mızrak taşımaz. Bu diyârda demir kır at ve siyâh atlar gâyet makbûldür kim ana Özdemiroğlu Osmân Paşa atları soyu deyü beş baş Çerkes esîrine at alırlar ve at verirler.

Ammâ gâyet hırsız kavimdirler. Hattâ bu diyârda hırsızlık etmeyenlere yiğit değildir de[yü] kız vermezler. Anıniçün şeb-revânî siyâh esbâbları geyüp hırsızlığa gidüp kızlar ve oğlanlar ve kart âdemleri dahi yâ evini lağım ile yâhûd dağda ve tarlada bulup çalup alup fi'l-hâl köyüne düşerse halâs olur. Ve illâ gerüden kovup yetişirlerse anı dutup esîr edüp yâ Osmânlıya ve Tatar'a satarlar, yâhûd bin baş iki bin baş mâl verüp halâs olur. Baş mâl deyü ta‘bîr etdikler[i] bin iki bin cânlı at ve koyun ve sığır ve esîr ve zırh ve zireh-külâh şeylerdir.

İlâ hâze'l-ân kâr [u] kisbleri birbirlerinin köyleri ve kabakları ve pişkövlerin vurup geçmekdir, ammâ eyle hırsızlardır kim sürmeden gözü çalup sürme yerinde kalır tâ bu mertebe harâmîlerdir. Ammâ müsâfirlerinin bir dâne-i hardalları uğuruna ölücülerdir. Herkes konağın yedirüp içirüp (...) konakbânlık edüp bir köye dahi iletüp vâsıl eder. Eğer (...)de bir boğası ve bir yay ve bir ok ve bir mahreme el-hâsıl iğne ve iplik ve ibrîşemden cüz’î ve küllî her ne versen memnûn olurlar.

Evlâd-ı ehl [ü] ıyâllerin senden sak[la]mayup yüzleri ve gözleri açık sana hizmet ederler. Ve nûr-dîde kızları seni bitleyüp döşeğin bırağup hizmet ederler, ammâ bir fi‘l-i şenî‘ edem diyen âdemi evden kovarlar yâhûd katl ederler. Ammâ şılga nâm köle kızları ve oğulları anlara el uzadanlara bir nesne demezler, ammâ anlara da kec nazar etmeyenden "Bu hacı âdemdir" deyü hazz edüp riâyet ederler.

Ve her sırıklı âdemi görseler hacı derler. Kendüleri ekmek yemezlerken "Hacı çaku aşarmış" deyü beyâz külde pişmiş ekmek getürürler. Ekmeğe bu diyârda çaku derler.

Der-medh-i ta‘âm-ı Çerkez: Cümle darıdan pişmiş pasta yerler, ya‘nî darı lapasını pekçe pişirüp ellerinde top top edüp ıssı ıssı sizbala batırup yerler. Sizbal bir gûne pişidir kim cevizi havanda döğüp hardal ve tuz ile karışdırup kâselere korlar. Ve cevizin yağın çıkarup kırmızı Freng biberiyle döğüp ***[150b]*** ol kırmızı ceviz yağıyla biber yağın mezkûr sizbal içine koyup pastayı bu sizbala batıra batıra yerler.

Ve dahi semiz koyun ve kuzuları başı ve boynuzları ve tırnakları ve cemî‘i ciğeri ve şirdeni ve kırkbayırı ve pençesini ve böbreği ve böbrek yağıyla cümle pâk ü pâkîze yedi kat sularda arıdup mezkûr koyunu büsbütün tennûrda pişirüp meydân-ı ziyâfete getirirler, ammâ eyle koyu[n] tennûrda pişirirler kim gûyâ ilik olur.

Ve dağlarında karaca ve sığın ve tablalı şikârların dahi böyle pişirirler. Ve dağlarında keklik ve turaç ve kor tavuğu nâm tavukları ve kaz ve ördekleri kebâb edüp yerler.

Sitâyiş-i meşrûbât-ı Çerâkese: Cümle at südün kımız ve talkan ve ayran ve kurd ayranı ve keskin bozalar ve keskin bal suları ve tatlı bal suları ve tatlı maksima bozaları içerler. Ekserî suyu az içerler.

Cümle evleri saz ve kamış örtülü ve çit örülü ikişer kapulu evlerdir.

Atları başları ucunda ve silâhları cümle yanlarında durup yatırlar. Kış günleri büyük mişe dırahtların evlerinin orta yerinde yakup cümle ehl [ü] ıyâlleriyle âteş başında (...) otururlar. Hammâm gibi ıssı evleri vardır.

Fukarâlarının yataklarında otluk döşelidir. Yasdıkları koyun derisindendir, ammâ mirzalarının evleri pâk kilim ve kebe ve keçeler ile döşelidir. Ve müsâfirhâneleri başkadır, ammâ her müsâfirhânede birer ikişer Çerkes âdemleri uyumayup müsâfirleri hırsızdan muhâfaza ederler, garîb-dost âdemlerdir.

Ammâ bir bed şeyleri vardır. Yüz yaşında âdemleri cümle sakalların tırâş ederler. Eğer sakallısı var ise bir haftalık gelmiş tırâş kadar sakalı var. Her hafta sakalların kırkarlar. Ve alınlarından tâ başının ortasından ensesine varınca başın tırâş edüp kulaklarının üstlerinde iki yanlarının saçları sarkmışdır. Ba‘zı fukarâları ta‘âmdan sonra ellerin saçlarına yağıyla siler, ammâ a‘yânları ellerin yaykamayup yerlere silerler.

Âyîn-i de’b-i kadîm-i kavm-i Çerâkese: Ta‘âma mübâşeret edüp ağaç sofraları meydâna geldikde bir balmûmunu yakup herkes balmûmuna birer kerre "Danu danu Mamaluk" deyüp mûma tapınup andan ta‘âm yemeğe başlarlar. Yine ta‘âmdan sonra mûma eyle edüp sofrayı kaldırırlar. Bir garîb temâşâdır.

Der-beyân-ı esmâ-i kavm-i Çerâkeze: Hıfal, Elbozdı, Bazruk, Müşevviş, Cânkiri, Habeş (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) **Der-eşkâl-i kabâ-yı nisvân-ı Çerâkeze:** Cümle avretleri beyâz kebeden örülmüş beyâz arakıyye geyerler, ammâ gayri diyâr avretleri gibi saçların sarkıdup ellerin hınnâlayup gözlerin sürmelemezler. Ve a‘yân-ı kibâr avretleri elvân boğası ve harîr daracık sıkma haftanlar geyerler.

Der-esmâ-i bintân-ı zenâne-i Çerâkeze:

.....(1.5 satır boş).....

Netîce-i kelâm kavm-i Çerâkeze'nin niçe kerre yüz bin gûne ahvâlât-ı acîbeleri vardır, ammâ cemî‘i Çerkezistân kavminin evzâ‘ u etvâr ve kâr [u] kisb ve me’kûlât [u] meşrûbâtları cümle tahrîr olunan minvâl üzredir. Dahi inşâallâh ne gûne cünbüş ü revişleri görülürse tahrîr olunur.

Mehemmed Geray Hân efendimiz beş gün bu Şağake kabîlesi pişkövinde meks edüp bu mahalden Hân kalkarken Hacı Geray Sultân ve Selâmet Geray Sultânlar İslâmbol'a gitmeyüp,

"Biz hânımdan ayrılmayup kazakdaş olur" deyü bu Hân'a gelüp baş urduklarında Hân yine bu Şağake'de üç gün oturak dahi fermân edince hemân hakîr Hân'dan icâzet alup refîklerim ile Karadeniz sâhillerin seyr [ü] temâşâya revâne olup Şağake kabîlesinden cânib-i kıbleye dağlar ve çengelistân balkanları aşup 7 sâ‘at gidüp,

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i bâlâ Anapa

Zamân-ı kadîmde İskender-i Kübrâ asrında binâ olunup ba‘dehu Ciniviz Frengi mâlik olmuşdur. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Özdemiroğlu Çerkes Osmân Paşa Çerkezistân'ı feth etdikde bu Anapa kal‘asın dahi dest-i Freng'den almışdır. Âsî Çerkez ve Abaza tarafında olmak ile kal‘anın ba‘zı yerlerin münhedim edüp hâli üzre bırakmış.

Kal‘ası Karadeniz kenârında bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir kârgîr binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ içinde hâlâ âdem ve âdemî-zâtdan bir kimesne yokdur. Ancak taşrasında yüz aded saz örtülü Şağakeli Çerkezi kabağı var. Enseleri Anapa dağlarıdır. Ve bu kal‘a ol kadar musanna‘ tarz-ı kadîm kal‘adır kim gûyâ henüz üstâd-ı mühendis mi‘mâr elinden çıkmışdır.

Ve limanına bin pâre gemi sığar. Hattâ ibtidâ bu Şağake kavmi Arabistân ve Arnavudistân ve Kostantiniyye'den gemilerle geldiklerinde bu Anapa limanına girüp ibtidâ bu mahalli cây-ı mesken edinmişlerdir kim Karadeniz sâhillerinde İnkirmân ve Avlota limanlarından sonra bu Anapa limanı ***[151a]*** gibi bir liman-ı azîm yokdur. Ağzı daracık olmak ile sekiz rûzgâr-ı zorkârdar emîn

limandır. Hattâ küffâr zamânı bu limândan incü çıkarmış. Hâlâ ba‘zı zamân Urus şaykaları gelüp bu limandan incü çıkarırlarmış.

Bu kal‘a ta‘mîr ü termîm olup içine kul konsa cemî‘i Abaza ve Çerkes ve Noğay kavimlerinin yağları ve balları ve gayri metâ‘ları bunda gelüp bir bender şehir olup işlek liman olurdu.

Hakîr bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine Şağake aşîreti içinden sahrâ ve ağaçlıklar geçüp,

Nehr-i Pisif'i atlar ile ubûr edüp andan bir sâ‘at gidüp,

Nehr-i Biziçay: Bunu dahi atlar ile geçdik. Bu iki nehir Abaza vilâyeti içinde Hayku dağlarından tulû‘ edüp yıldız tarafına Şağake hâki içre cereyân ederek nehr-i azîm Kuban'a munsab olurlar. Âb-ı hayât uyûn-ı câriyelerdir. Nehr-i Kuban dahi Adahon boğazından aşağı Bahr-i Siyâh'a mahlût olur. Andan yine kabîle-i Şağake Çerkezi içre 3 sâ‘atde,

Nehr-i Kopsi: Bu dahi Abaza dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a karışır. Anı dahi atlar ile geçüp 4 sâ‘atde,

Der-sıfat-ı kal‘a-i Şatkırı: Bânîsi yine Ciniviz Frengi olup Özdemirzâde feth edüp vîrân etmiş. Şağake hâkinde bir amâr olacak kal‘adır, ammâ içine kavm-i Noğay kona.

Bu kal‘anın kurbunda **nehr-i Şatkırı** ve bu nehre 2 sâ‘at yakın **nehr-i Abirgan;** bu nehreynler dahi Abaza dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a katılırlar. Andan 5 sâ‘atde,

Vilâyet-i kabîle-i Çerâkese-i Jana pişkövü, ya‘nî Jana kavmi beğinin tahtı

Abaza'nın Hayku dağları dibinde beş yüz aded saz ve kamış örtülü evlerdir. Beğinin ismi Antenok'dur. On bin bahâdır cürd atlı ve sadaklı ve yaya tüfengli Çerkez yiğitlerine mâlikdir. Dâ’imâ Sadşe Abazasıyla ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler. Hân hazretlerin bunda bulup Hân'a ziyâfetler eyleyüp güzîde kız ve gulâmlar verdi. Selâmet Geray Sultân'a bir şey vermeyüp bu diyârda alıkodular, zîrâ v[â]lidesi bu Jana kızlarından idi. Andan Hân'a bunlardan bin aded tüfengli asker refîk koşup, andan yine cânib-i şarka 2 sâ‘atde,

Nehr-i Adakum, ana karîb **nehr-i Setaze:** Bunlar dahi Abaza vilâyetinden gelüp nehr-i Kuban'a gider.

Andan yine semt-i şarka ormanlar ve dıraht-ı müntehâlar içre (---) sâ‘at gidüp,

Der-defter-i vilâyet-i Küçük Jana

Bu ülke Büyük Jana'dan ma‘mûr ve şecî‘ u bahâdır yiğitlere mâlik olup kırk pâre kabağa ve üç bin askere mâlikdir. Bu menzile gelirken ol gün,

Nehr-i Abın, andan **nehr-i Habil,** andan **nehr-i Yil,** andan **nehr-i Aburgan:** Bu dörd aded âb-ı hayâtları atlar ile renc-i anâlar çekerek ubûr etdik. Bunlar dahi Abaza'nın Obur dağlarından hurûc edüp bu Jana-i sağîr hâkinden geçüp nehr-i Kuban'a karışırlar. Ammâ bu nehirlerin kimin ayaklap geçdik. Ve ikisine ağaç cisirler binâ olunup geçildi. Çoşkun akar âb-ı hayâtlardır. Andan yine taraf-ı şarka (---) sâ‘atde,

Der-kâ’ime-i vilâyet-i azîm Hatukay

Beğinin ismi Cângirey'dir, ya‘nî Cânbe Geray'dır. Cânbe Geray Sultân bunda müsâfir iken bunun olan veled-i nâ-pâk[i] ol gece anası masdarından dünyâya gelince Cânbe Geray Sultân'ın ismini koyup Cângirey derler. Hâlâ âyîn-i Çerâkise eyledir kim bir oğlu doğsa evinde her kim müsâfir olursa anın ismini oğlana korlar. Ve ol ân oğlanı bir günden bir gayri süd ana alup götürür. Anasından ve babasından eyi besleyüp perveriş eder. Hâlâ yine eyle gördük. Eğer evlerinde müsâfir yok ise komşusunun adını oğlana korlar, de’b-i kadîmleri budur. Ammâ bu Hatukay beği ankâ ve mâl-ı

firâvân, ya‘nî hayvânât ile sekiz bin aded pür-silâh askere mâlikdir.

Ve bu vilâyet bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyâr olmak ile Maskov kralı şehzâdesin katl edüp Kalmık keferesi içlerinden ceng ede ede nehr-i Edil'i geçüp Heyhât sahrâsın ötüp gelen kavm-i Nevrûz İmirza Tatarları bu Hatukay Çerkezi hâkinde nehr-i Kuban sâhilinde sâkin olup Çerkez'den kız alup kardaş olmuşlardır. Cümle on bin asker ve altı bin obadır. Ve gâyet sadaklı ve savatlı müsellah ve bahâdır askerdir. Hân bu Hatukay'da sâkin iken hakîr yine refîklerim ile cânib-i şimâle 2 sâ‘at gidüp,

Der-şerh-i kal‘a-i Nevrûzkirmân

Sene (---) târîhinde Mehemmed Geray Hân Nevrûz Mirza hâtırıyçün yasamışdır. Nehr-i azîm Kuban kenârında bir dü[z]lük orman içinde çâr-kûşe ağaçdan toprak dolma kal‘adır. Dörd köşesinde birer kulle ve iki kapulu palankadır. Büyük kapu semt-i garba küçük kapu Kuban nehri kenârına şarka nâzır kapulardır. Kal‘a içinde bir câmi‘ ve beş kârgîr binâ hâneler ve her kullede birer küçük şâhî topları var. Topçuları ve cebehânesi ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Cümle Nevrûz Tatarları kal‘a muhâfaza ederler. Bir havf ü haşyet mahallinde cümle Tatar'ın ehl [ü] ıyâlleri kal‘aya tolup Kalmık ile ve Çerkes aşkıyâlarıyla ceng eder bir alay Nevrûz Tatarı kavmidir.

Ba‘dehu Hân bu Nevrûz eli içinden geçerken yorga atlar hedâyâ alup ve Noğay mahbûbelerin seyr [ü] temâşâ ederek 5 sâ‘atde ormanlar geçüp,

Nehr-i Vobin: Bu nehir Abaza'nın Obur dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Anı atlarla geçüp bir sâ‘atde,

Der-fihris-i kal‘a-i Akupskirmân: Ciniviz Frengi binâsı ***[151b]*** olup sene (---) târîhinde Özdemiroğlu Çerkes Osmân Paşa feth edüp Çerkes tâ’ifelerin itâ‘at etdirmek içün bu kal‘aya bir metîn iç hisâr binâ etmiş. Mürûr-ı eyyâm ile harâbe yüz dutmuş. Hâlâ ne dizdârı ve ne merdüm-hisârı vardır. Hatukay Çerkezi hâkinde amâr olacak kal‘adır, ammâ içinde Nevrûz Noğayı sâkin ola. Çerkez sâkin olursa dibelik âsî olurlar. Bir düz sahrâya vâki‘ olmuş kârgîr binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Bu kal‘aya karîb,

Nehr-i Akups: Bu dahi Obur dağından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Andan 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Sobay: Bir sahrâ-yı çemenzâr lâle‘ızâr dırahtistân içre beş yüz evli bir kasaba-misâl kabakdır. Cümle ahâlîsi ehl-i sanâyi‘lerdir, ammâ dükkânları yok, cümle evlerinde işlerler. Cemî‘i ehl-i ma‘rifetler bunda bulunurlar. Ve Hatukay beği olan Cânbe(y) Geray bunda sâkin olur pişköv-i azîmdir. Bunda hâna ziyâfetler ve mahbûb köleler ve mahbûbe kızlar hedâyâ verilüp gulâm-ı nâ-resîdenin biri bu hakîre ihsân olundu. Bunda Hân efendimize refîk olmak içün bin tüfengli Çerkez ve üç bin cürd atlı Nevrûz Noğayı verüp andan bir sâ‘at yine taraf-ı şarka ağaçlık ve ormanlık hıyâbânlarda gid[er]ken,

Nehr-i Şibiz: Bu dahi Obur dağından gelüp nehr-i Kuban'a karılır. Ve bu nehir kenârında,

Kabak-ı Pedsi: Bu dahi Hatukay Çerkezi ülkesinde Obur dağı dâmeninde vâki‘ olmuş üç yüz hâneli ma‘mûr kabakdır. Bu mezkûr Obur dağı Abaza ile Çerkez mâbeyninde yaz ve kış karı eksik değil bir alaca kayalı kûh-ı bülenddir kim bir ucu kûh-ı Elburz'a muttasıldır. Şimâlîsi tarafı beş konak yerde Heyhât sahrâsıdır. Bu cebel-i bâlâ her tarafdan beşer ve altışar konak yerden nümâyândır.

Der-beyân-ı acâ’ibât u garâ’ibât-ı ibret-nümâ-yı ceng-i cidâl-i sehere-i oburât

Bu hakîr bu kabakda iken Çerkez ile Abaza kavminin oburları, ya‘nî sehhâr ve sehereleri bin

yetmiş altı mâh-ı şevvâlinin yigirminci gecesi kıyâmet kopup yıldırımlar şakıyup sâ‘ıkalar kopup evc-i âsumânda haşr [u] neşrden bir şeb-i muzlim olmuşken gök yüzünü âteş dutup ol şeb-i muzlim zâ’il olup bir rûz-ı rûşen oldu kim her Çerkez avretleri nakış işleseler mümkin idi. Çerkeslerden su’âl etdik,

"Vallâhi yılda bir kerre bu kara koncoloz gecelerinde bir Çerkez oburlarıyla Abaza oburları gökyüzünde uçup ceng-i azîm ederler. Şimdi taşra çıkup kor[k]mayup temâşâ edin" dediler. Meğer obur demek sehhâr câzûlara derlermiş. Bizler dahi yetmiş seksen kişi silâhlarımız[la] konaklarımızdan taşra çıkup sehel ârâm etdik.

Anı gördük, hemân Obur dağı ardından Abaza sehereleri köklerinden kopmuş dıraht-ı azîmler üzre ve küpler ve tekneler ve hasîrlar ve araba tekerlekleri ve fırın söykeleri ve niçe bin gûne eşyâlara binüp ber-hevâ uçarak Obur dağı üzre geldiler. Hemân biri bizim Çerkezin Habeş dağı içinden niçe yüz aded saçların dağıtmış fîl dişleri gibi dişleri taşra çıkmış gözlerinden ve burunlarından ve kulakları ve ağızlarından gemi direkleri gibi âteşler hevâya saçılup her biri birer ağaçdan oyulmuş balık çırnıklarına ve at leşleri ve sığır leşleri ve gemi direklerine deve ölülerine binüp ellerinde yılan ve evrenler ve ipler ve âdem ve at ve deve kelleleri ile hevâda uçarak Abaza seherel[er]i ve bu Çerkez oburları gök yüzünde birbirlerine girüp ol gece bu iki kavmin câdûları ber-hevâ eyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl eylediler.

Niçe bin gûne gıjıldı ve sayha-i elîmlerden kulaklarımız sağır olup cümlemize bir dehşet el verüp kâmil altı sâ‘at germâ-germ ceng-i azîm mütemâdî olup üzerlerimize keçe ve hasîr ve sırık pâreleri düşmeğe başladı, ardı sıra âdem ve at ve deve kelleleri ve leşleri düşmeğe başladı. Andan küp kırıkları ve tekne pâreleri ve araba tekerlekleri pâreleri ve furûn silecek sırıklı söykeler ve abâ ve kebe ve pösdeki ve (...) ve tebeşirler düşmeğe başlayınca taşrada olan atlarımız gıriv ü feryâd ve feza‘ u çeza‘dan ve âteş-i azîm yere yağup saçıldığından niçe atlarımız boşanup güc ile zabt etdik.

Andan yedi dâne Çerkez oburuyla yedi dâne Abaza câdûları birbirlerine sarılup biribirlerinin gerdânları altlarına başların sokup yere düşdüler. Çerkesler seğirdüp birbirlerinden ırdılar, ammâ iki Çerkes oburunun gerdânından Abaza oburu Çerkes'in kanın içüp ölmüş, ammâ beşi sağ ve yedi aded Abaza câdûlarının beşi yine yerden ber-hevâ olup gitdiler. Çerkes oburunun kanın emen iki nefer Abaza câdûların ol mahalde Çerkesler âteşe yakdılar.

El-hâsıl ol gece iki kavim oburlarının tâ horoslar ötmeğe başlayınca seyr [ü] temâşâların edüp evc-i semâda ol kadar savaş-ı perhâş uğraş olmuşdur kim ne diller ile ta‘bîr ve ne kalemler ile tahrîr olmayup ol gece gıriv [ü] feryâd ve ra‘d [u] berk sayhasından ve havf [ü] haşyet ve dehşetimizden aslâ gözümüze hâb-ı râhat girmeyüp horoslar ötdükden sonra cümle câdûlar târumâr olup gâ’ib olurken bir kütürdü dahi kopup gökde[n] yere ve orman [ve] dağlara azîm şeyler düşdü.

Ba‘de[hu] ***[152a]*** ale's-sabâh bir hayli yârân pür-silâh eyleyüp hevâda oburların ceng etdiği mahalli zemînine vardık. Yeryüzünde at ve eşek ve hınzîrlar ve küp ve davullar ve tekne ve uçları sırıklı furûn paçavraları ve birkaç dâne fîl-i Mengerûsî leşleri ve mezârdan çıkmış âdem leşleri ve bardak ve çanak [ve] hasîr ve yılan ve çıyan ve keçiler ve koyunlar ve ayuların ölüleridir ve niçe yüz bin gûne mûhiş şeylerden zemîn-i çemenzâr görünmez olmuş. Ve ba‘zı ayağı demirli esîr-i âdem leşleri ve gûnâ-gûn şişmiş hayvânât leşleri çok idi.

El-hâsıl hakîr bu asıl şeylere gâyet münkir idim, ammâ bizimle olan askerin niçe bini görüp hayretde kaldılar. Ve mukaddemâ anlarda görmüş âdemler çok idi. Ammâ Çerkes kişileri yemîn edüp "Kırk elli yıldan berü bu mertebe vefret üzre oburların cenglerin görmemiş idik" [de]diler. Ammâ gayri zamân beş on dânesi birbirleriyle yerde arabalarıyla ve küpleriyle ceng ederken hevâya da

çıkarlardı, ammâ bu gece aceb temâşâ oldu, dediler.

Diğer temâşâ-yı ibret-nümâ-yı azîm: Bu diyârda aslâ tâ‘ûn olmaz. Hemân bir âdem sehel hasta olsa hod olmasa kara konco[lo]z geceleri olunca oburlar bir kabakda veyâhûd bir pişkövde istediği hastanın yâhûd sağ âdemin kanın içüp öldürüp obur oburluğundan halâs olur, ammâ gözlerinde obur alâmeti elbette kalur.

Bu diyârda obur tanıtıcı, ya‘nî câdî sihirbâz bilici hasîbü'n-nesîb hukemâ şekilli ihtiyâr Çerkez âdemleri vardır. Anlara ölü sâhibleri mâl verüp mukaddemâ ölmüş obur mezârlarına gelüp görürler kim henüz bu gece obur mezârından çıkup toprağı bozulmuş. Fi'l-hâl halk üşüp obur mezârın kazup görürler kim gözleri tâs-ı pür-hûna dönmüş, yüzü âdem kanı içdiğinden kıpkırmızı olmuş.

Hemân mel‘ûn oburun lâşe-i murdârın gûrundan çıkarup böğürdlen nâm çalının kazığını oburun göbeğine kakup yere saplayup bi-emrillâhi te‘âlâ oburun sihri bâtıl olup kalır. Ve kanı içilüp merhûm olan âdem bi-emrillâhi te‘âlâ ölümden halâs olur. Eğer ol kimesnenin bir kimesneci[ği] olmayup obur tanıtıcı bulmazsa ol kanı emilüp hasta olan âdem hakîkat üzre mürd olup gider.

Ammâ ba‘zı âdemler bu oburları mezârında buldurup göbeğine kazığı kakdırdığından sonra mevtâyı hastası şifâ bulup belki bir dahi bu obur ölü[r]se hayâtda olan bir gayri obur bu lâşe-i murdâra hulûl etmesün deyü göbeğindeki kazığıyla mel‘ûn oburun cîfe-i murdârın âteşe yakarlar. Andan cümle ibâdullâh anın şûr-ı şerrinden halâs olurlar, ammâ hikmet-i Hudâ ol mel‘ûn oburların leşleri aslâ yerde çürümez.

Nev‘-i diğer-i ibret-nümâ-yı obur: Bir obur dahi hayâtda gezerken anı kimse bilmez, ammâ vakti gelüp kudurdukda bir âdemi yâhûd evlâdını obur bulup yâhûd suya girüp uryân bulup ol âdemi kucaklayup kulağından kanın emüp koyverir.

Hemân ol âdem günden güne hasta olup bire meded beni obur döğdü ve kulağımdan kanım içdi, deyü haber edüp obur tanıtıcılara mâl verüp tanıtıcılar şehr-i pişkövleri ve kabakları gezerken görürler kim âdem kanı içmeden obur olup gözleri tâs-ı pür-hûna dönmüş. Anı dutup birkaç gün zencîrler ile bağlayup ve boğazına ve ayaklarına hasır ipleri bağlarlar, zîrâ gayri bâğ ve badrık dutmazlar. Üç günde haps iken oburluğu günden güne zâhir olup "Fülân âdemin kanın ben içdim. İştde kulağım ardında kanı vardır. Bana sürdüm ki obur dedelerimin ve obur atalarımın yanına gömüldüğüm zamân vücûdum çürümeyüp yine birkaç kerre dirilüp gök yüzünde ceng etmek içün ve çok yaşamak içün etdim" dedikde cümlenin icâzetiyle bu oburun göbeğine yine böğürtlen kazığı saplayup kanından hasta olup kanı içilen âdemin yüzüne gözüne obur kanın sürünce bi-emrillâhi te‘âlâ hasta şifâ bulup oburu âteşe yakarlar.

Ammâ bu obur sehhârları ve sehereleri başka bir soydur. Anlardan hazer edüp kavm-i Çerkez değme âdeme kız verüp kız almaz. İşte bu diyâr-ı Çerkesde gerçi tâ‘ûn yokdur, ammâ bu obur derdi hakkâ ki tâ‘ûn-ı ekberden eşeddir. Ekseriyyâ diyâr-ı Maskov'da ve Kazak'da ve Leh ve Çeh'de olağandır, *ne‘ûzü billâh*, ammâ Rûm'da kara koncoloz olması mukarrerdir *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib bu mezkûr Or dağı dibindeki Pedsi kabağı etrâfı kal‘a-misâl dörd kat çalıdan ve azîm dıraht-ı müntehâlardan örülmüş haşebden kal‘a gibi sûrdur. Cümle Çerkes vilâyetlerinin kabak ve pişkövlerinin etrâfları böyledir, zîrâ cümle Çerâkize kavimleri birbirlerine hasm-ı kavîlerdir kim her bâr ceng [ü] cidâlleri birbirleriyle eksik değildir. Ve birbirlerin uğurlayup satmadadırlar. Ve dağlardan Arit Abaza ve Sadşe Abaza ve Cenbe Abaza ve Kamış Abaza ve Sovuksu Abaza ve Aşağı Abaza ve Yukaru Abaza ve Merşan Abaza ve'l-hâsıl ***[152b]*** cümle Abaza kavimleri dahi bu Çerâkese aşiretlerine hasm-ı kavîler olup elbette her gün bir tarafdan düşmanları gelüp ceng [ü] cidâlden hâlî değillerdir.

Anıniçün bu Çerkes tâ'ifeleri bir kabakda ve bir pişkövde on yıl oturmak ihtimâlleri yokdur. Bir beği yâhûd bir büyük âdemleri yâhûd birkaç âdemleri sık sık kabaklarında hasta olsa ve ölseler yâhûd odunlu dağları ırakda kalsa bu kabak uğursuzdur deyü bırağup bir gayri dağlık ve ormanlık içinde bir yeni kal'a-misâl kabak yapup eski kabakların cümle âteşe ururlar. Anıniçün bu Çerkez diyârının Abaza vilâyeti gibi bâğ u bâğçeleri ve sâbit-kadem pişkövleri ve kabakları yokdur.

Ve bu Çerkes kavmine kâfir desen ol ân amân ve zamân vermeyüp âdemi katl ederler. Ve dahi "Lâ ilâhe illallâh" derler, ammâ semiz domuzları kuyruğundan yerler ve oruç dutmayup(?) namâz kılmazlar ve domuzu olmayanı kabağa koymazlar.

Ve aslâ kenîseleri ve çârsû-yı bâzârları ve hân u hammâmları yokdur. Cümle âyende vü revendeler evlere konarlar, ammâ bir evde müsâfir olsan mâl [u] menâlin şöyle râygân kosan aslâ bir hilâline zarar isâbet etmez.

Ve her ne kadar hasmın olsa ol konakbânın kıranında olan komşular ile senin uğuruna ölürler. Sana bir hatâ getirdmezler. Ve konakbânın, ya'nî ev sâhibin bir tavuğa muhtâc olsa gayret edüp her şey'i ödünç güvenç alup seni sıylar, ya'nî doylayup ri'âyet eder. Lâkin sen dahi gidecek zamân bir şey-i kalîl verirsen cihân ânın olup hazz eder.

Memdûhâtından: Mahbûb u mahbûbeleri bu cihânda yokdur. Meğer Nemse'de ve Şâm-ı şerîfin Havrân vilâyeti güzeli ola. Ve küheylân atları olur. Ve dağlarında semmûr-misâl zerdevası ve yaban kedisi ve yaban tavuğu kor tavuğu meşhûrdur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Lâkin bâğ u bâğçeleri yokdur. Ve iklîm-i sâdisde olmağın şiddet-i şitâsı şedîd olup seksen günde gûnâ-gûn mahsûlâtları olup dağlarında limon ve turunc ve zeytûn incir ve nârdan gayri cümle meyve-i gûnâ-gûnları vardır. Ammâ bu diyâr kûh-ı Elburz dâmenleri olmak ile kışı mukaddem gelir, ammâ halkı ten-dürüstlerdir.

Bu temâşâları dahi edüp Hân hazretlerine bin aded güzîde pür-silâh asker refîkler verüp Hân ile Kırım'dan bile gelen askerden Şîrîn beğleri ve Mansûrlu askerleri ve Badrak kavimleri ve cümle kapu kulları Hân'a gelüp,

"Pâdişâhım sizle coluk bolsun. Biz ölmez hân kullarıyız, bizler gerüye dönüp Çoban Geray oğlu yeni hâna gideriz" deyü izin taleb etdiklerinde hân izin verince hemân Şîrîn beği eydir:

"Hânım şu kolunda olan Maskov vezîri Şeremet banı bize elbette verirsin, sen anı bizim kuvvetimizle aldın, mâl ziyâde versin deyü tama'a düşüp bu kadar zamândan berü haps edüp saklardın. Şimdi ma'zûl oldun. Ol kâfir yeni hânlık oldu. Sen anı kanda götürürsün? Şimdi biz yeni hâna Şeremetsiz vardığımızda yeni hân bizlere ne der?" deyüp Hân'dan zorâ-zor Şeremet esîri aldılar. Hân eydir:

"Bire karaçılarım etmen. Kavur benim kılıcımla alınmış kanım bahâsıdır. Bana anıniçün bin kîse verdiler. Bire benim esîrim niçün alırsın?" deyü nice feryâdlar etdi, aslâ fâ'ide etmedi.

Âhır-ı kâr baş açup Şîrînliye bed-du'â edüp anlar Kırım'a bizler cânib-i şarka 5 sâ'at gidüp ancak hânın başında kendü kullarından yüz âdem kaldı. Andan dağlar aşarak giderken Temeşa nâm bir mezârlığı geçdik. Meğer iki aşîret beğleri birbirleriyle bu mahalde ceng-i azîm edüp ikisinden de bir cân halâs olmayup bu mahal[d]e depe depe yığılı püşteler vardır. Cümle Çerkezistân mezârlığı eyle yığınlardır.

Andan Abaza ile Çerkez vilâyeti mâbeyninde Hayrkarhıh(?) dağın geçüp ve niçe yüz bin temâşâlar edüp andan nehr-i Sub(?) andan nehr-i Yedikütük andan Küçük Peşekops nehri, bunları atlar ile geçüp bunlar Obur dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Ammâ nehr-i Peşekops'u tuğyânından geçemeyüp Hân askeri imdâda gelen Çerâkize leşkeri bu nehir kenârında çalaşlardan kal'alar yapup

ol gece azâb-ı elîm çekerek anda yatup kebâblar çevirüp sabâh etdik. Bu nehre kavm-i Noğay Kızlar Kitgen der, zîrâ bir kerre Tatar düğünü olup gelinleri arabalarıyla bu su götürüp gark olduklarıyçün bu nehre Noğay Kızlar Kitgen derler. Hakîkatü'l-hâl mel‘ûn sudur, ammâ âb-ı hayâtdır. Ale's-sabâh bu nehrin tuğyânı teskîn olup karşu tarafa ubûr olunup,

Der-şehrengîz-i vilâyet-i kavm-i Âdemî: İbtidâ-i hudûd-ı Âdemîdir.

Andan 8 sâ‘atde ormanlar içre gidüp âhır-ı kâr bir küçük dere kenârında ol gece mihmân olup ale's-seher 3 sâ‘at kıbleye gidüp,

Der-ta‘rîf-i pişköv-i Âdemî: Abaza dağları dibinde Kızlar Algan suyu kenârında beş yüz evli pişkövdür. Ve Âdemî beği bunda sâkin olup beğinin ismi Dikozi Beğ'dir. Cümle üç güzîde askere mâlikdir. ***[153a]*** Ammâ ol kadar şecî‘ ve bahâdır ve nâmdâr kavim değillerdir. Lâkin mâlları, ya‘nî hayvânâtları gâyet çokdur.

Ve cümlesi hasîbü'n-nesîb kavm-i Kureyş Arabından Çerâkis evlâdlarındandır. Ve bu kavmi Abaza ve Çerkez kavimleri aslâ incitmeyüp ri‘âyet ederler, ammâ Tatar kavmi fursat bulursa incidir.

Ve cümle hayvânâtlarının boğazlarında demirden ve tuçdan çınkırakları vardır. Ve bu pişkövün cemî‘i halkı ehl-i sanâyi‘lerdir.

Ve dahi henüz hân olan Çoban Geray oğullarından Azamet Geray Sultân (---) Sultân bunda emânetdirler. Hattâ bizim hânı ma‘zûl görüp cihân cihân hazz etdiler. Ammâ bu Âdemî kavmi cümle ağaca taparlar. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ta‘rîf-i dıraht-ı müntehâ-yı ibret-nümâ-yı azîm: Bu kavmin perestiş eyledikleri şecer-i serâmed kad-keşân Âdemî pişkövünün cenûbîsinde bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerde ve [bir] vâsi‘ çemenzâr vâdîde evc-i âsumâna kad çekmiş bir gûne kavak-misâl berkleri var, ammâ kavak ağacı değildir. Yaprakları sarıdır ve müşk [ü] anber ve za‘ferân gibi kokar, müdevverden tûlânîce yaprakdır. Kaçan bir âdem elinde bir yaprakdan ovalasa bir hafta elinden râyiha-i tayyibesi gitmez. Hattâ ba‘zı sâhib-i san‘at Çerkesler bu berklerden siyâbları içine koyup sıyâbları za‘ferân gibi kokar. Hattâ bu yapraklardan diyâr diyâr hedâyâ götürürler. Yüz yıl dursa reng-i rûyu müteğayyire olmayup râyiha-i tayyibesi dahi ziyâde olur.

Ve bu dıraht-ı azîmin aşağıdan cüssesi yigirmi iki âdem el ele verüp kucakladık. Güc ile el ele kavuşduk. Tâ bu mertebe kalın ağaçdır, ammâ cümle yüz yetmiş aded dalları var kim bu haşeblerin de her birini onar âdem ancak kucaklar. Ve yüz yetmiş aded dalların her birinde olan beşer altışar âdem kucaklar. Dalların ve budakların hisâbın Cenâb-ı Allâh bilür. Niçe bin dalları evc-i âsumâna kad-keşân olmuşdur, ammâ mezkûr büyük dalları kırk elli âdem boyu yükseğinden sonra cânib-i etrâfına doğru doğru yayılmış yüz yetmiş nihâl-i azîmlerdir kim bu dırahtın sâye-i zıll-ı himâyesinde bârgâh-ı Âl-i Osmân kurulsa gölgesinde kalır. Tahmînen bu dırahtın sâyesinde bin sürü koyun avlağılanır.

Hattâ bu hakîr ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmeğiçün bu şecere-i bâlânın bir dalı gölgesini vakt-i zuhurda adımladım. Üç bin kırk beş adım yere bu dırahtın sâyesi çemenzâr u lâlezâr yere düşmüş idi. Her tarafindaki dallarına zıll-ı himâyeleri hemçünân dahi ziyâde yere düşmedi. Ve dahi bi-emrillâhi te‘âlâ bu dıraht-ı azîm eyle bir eşkâl-i garîbede halk olunmuşdur kim gûyâ her nihâl-i sun‘-ı Hudâsı birer gûne rûha mâlik nûr berk urur ağaçdır. İm‘ân-ı nazar eden bu dırahtı zî-rûh zann eder.

Ve bu dıraht-ı azîmin zıllında sâhibü'l-hayrâtlar niçe bin gûne soffalar ve kâ‘alar ve çemenzâr nişîmenler ve maksûreler ve matbahlar ve uyûn-ı câriyeler kenârlarında gûnâ-gûn soffalar ve savma‘alar etmişler kim vâcibü's-seyrdir, zîrâ her sene mâh-ı Temmûz'da kiraz mevsimi mahallinde bu dıraht-ı bâlânın altında beş altı kerre yüz bin benî âdemin milel-i gûnâ-gûn elsine-i

muhtelifelerinden âdemler cem‘ olup bu Âdemî Çerkesi kabîlesi ile germâ-germ kırk gün kırk gece bey‘ [u] şirâ ve bâzârlık olur kim bu dırahtın sâyesi âdem deryâsı olur.

Hulâsa-i kelâm Hind ü Sind ve Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Maskov ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘a tüccârları gelüp bu mahalde cemî‘i zî-kıymet metâ‘ların fürûht edüp şecer-perest olanlar hâşâ sümme hâşâ bu dırahtın reng-i rûy-ı münevverin görüp ma‘bûd ittihâz edüp bu ağaca perestiş eder bir alay ağaç îmânlı kefereler cem‘ olurlar.

Temâşâ-yı ibret-i azîm: Her sene bu dırahtın altına gelüp bey‘ [u] şirâ edüp gidilir. Elbette bu ağacın cânib-i etrâfında elbette niçe kerre yüz bin balmûmları ve yel mûmları yakup her gece çerâğân edüp âyîn-i bâtılları üzre ağaca tapınırlar. Ve dahi elbette her Çerkes gideceği mahalde bu ağacın sîne-i pür-kînesine bî-hadd ü bî-hisâb ol kadar âlet-i harbe müte‘allık demir pâreleri ve ekser ve na‘l ve mıh ve'l-hâsıl cihânda ne kadar bin gûne demir pâreleri mıhlıdır kim niçe bin yıldan berü bu ağacın cüssesi demirden polad-ı Nahcevâniyyeye dutunup hadîd-i gûnâ-gûna müstağrak olmuşdur. Ol zu‘m-ı bâtılları üzre bu ağaca demirleri kakarlar kim her kimin bu ağaca bir alâmeti olursa ağaç bu âdemi unutmayup cehennem azâbına komaya. Yâhûd şefâ‘at edüp kurtara.

Hattâ bu dırahtın etrâfında bir âdem boyu yerde bir iğne ve bir çuvaldız hadîdi mıhlanacak yerler kalmayup develer üzre âdemler ayak üzre kalkup bir mismâr kadanacak yer ararlar. Âhır-ı kâr kemendlerle ve ağaç nerdübânlar ile ağaca tırmanup ekserler ve kırık ***[153b]*** silâh pâreleri mıhlarlar.

Hattâ bu hakîr Âdemî kavmi ve ihtiyâr Noğay kavimlerinden bu ağacın asl [u] fer‘inden su’âl etdim. Eyle cevâb etdiler kim,

"Kaçan İskender-i Zülkarneyn Sedd-i Ye’cûc'u yapup bu mahalle gelüp meks etdikde cennet-i me’vâdan bu ağacı Cibrîl-i Emîn İskender'e getirüp ‘Yâ İskender! Allâh sana selâm eyledi. Bu ağacı sana hedâyâ gönderdi kim Tûbâ ağacının bir nihâlidir. Bu mahalle diküp rûz-ı kıyâmete varınca durup sen de ve senden sonra gelenler de bu şecere-i tayyibe altında ibâdet etsinler’ deyü Cibrâîl-i Emîn bu ağacı cennetden Allâh emriyle İske[nde]r'e getirmişdir. İskender peygamber dahi yeri kazup Hazr[et-i] Hızır bu ağacı dikmişdir. İştde anıniçün bu ağaç altında balmûmları yakup ibâdet ederiz" deyü cevâb verdiler. Hakîr eyitdim:

"Ya Allâh bu ağaca tapın dedi mi?",

"Anı bilmeziz, ammâ cedlerimizden berü böylece gördük, böylece ederiz" dediler, ya‘nî ceddî dînimiz diyenlerden bî-dîn bir alay kavimdirler.

İbret-nümâ-yı mübâliğa-i azîme: Hakkâ ki bu dıraht niçe bin yıl mu‘ammer olmasına alâmeti oldur kim niçe kerre yüz bin dalları şecer-i Tûbâ gibi baş aşağı bitmişdir. Bu kadar bin yıldan berü içi çürüyüp mu yâhûd eyle halk oldu mu? El-hâsıl içi boş olup bir hayli vâsi‘ meydândır. Niçe köşelerinde postlar döşelidir. Hattâ kıble cânibinde bu dırahtın yere berâber sînesinde bir kulaç ende ve iki kulaç yükseklikde bir kapusu var, ammâ kapu yerinde çürüklük alâmeti yok. İm‘ân nazar ile takayyüd edüp gördüm. Hattâ âyende vü revendelerin niçe ehremenleri "Bu ağacın kapusu etrâfını balta ile kesmesinler" deyü bir sâhibü'l-hayr kapunun etrâfına kalın demir kaplamış, ammâ kapunun kanatları yokdur. Hemân şöyle küşâde durur.

Hattâ Noğay Tatarları ve Dağıstân müslimleri bu ağaç içine bir kıble binâsı mihrâb etmişler. Ağaç içinde yüz yüz elli kadar ümmet-i Muhammed sığup ibâdet-i Hak ederler.

Hattâ Memi Cân nâm bir Kırımlı yârân eyitdi kim,

"Bir kerre bu mahalle geldiğimizde bir bârân-ı azîme râst gelüp yetmiş yedi aded atlı bu ağaç içine girüp yağmurdan halâs olduk" dedi.

Hakkâ bir büyük meydân kubbe kubbe halk olunmuş bir dıraht-ı ibret-nümâ-yı azîmdir. Gerçi

Akdeniz içre İstanköy cezîresinin kal‘a kapusu önündeki meydândaki çınar ağacı ve cezîre-i Mora'da Ballıbadra kal‘ası bâğçeleri içindeki servî ağacı ve Bosna eyâletinde Ravna dağı içindeki gürgen ağacı ve niçe bin gûne dıraht-ı azîmler seyr [ü] temâşâ etdim, ammâ bu zikr olunan dıraht-ı azîmler bu Âdemî vilâyetinde halk olunan şecere-i tayyibenin bir nihâli olamazlar.

Garîb ü acîb sun‘-ı Hudâ temâşâgâh-ı dıraht-ı azîmdir. Allâhu a‘lem rûy-i zemînde bu kadd-i kâmetde ve bu cüssede böyle bir dıraht-ı azîm olmaya. Hele bu hakîr otuz yıldır kim cihân-bânım böyle bir dıraht-ı kebîri görmedim.

Der-beyân-ı sebeb-i tesmiye-i kavm-i Âdemî ve derkâr-ı kehene-i acâ’ib mutalsamât-ı kadîmi

Bu kavm-i Çerâkese Âdemî demesinin aslı oldur kim mezkûr u mevsûf olan dıraht-ı azîmin kıblesi karşusundaki kayaların dâmeninde mezkûr Kızlar Kitgen ve Kızlar Algan nâm suyun başında bir mağâra-yı azîm var. Kızlar Algan suyu bu gâr-ı yetîmândan taşra çıkar. Bu mağâranın iç yüzünde tuçdan bir âdem sûreti var. Kaddi iki kad bizim benî âdem kaddi kadar vardır. Ve anın sağ elinde kubbe kadar bir tuçdan gürz-i girânı var, dâ’imâ gürzü ol tuç âdem sallayup kâhîce omuzuna kor, ammâ yine gürz omuzunda hareket etmededir. Her kim ol gâra girmek murâd edinse ol kehfden çıkan Kızlar Algan sunun kenârıyla yürüyüp ol tuç âdemin önünden geçüp mağâraya girmek isteyen kişi tuç âdemin iç yüzünde bir kapu dahi var. Cümle bu kapudan içeri ne var ise taşra kapudan içeri girince ikinci kapudan içeri yığınlar dahme-i Efrâsiyâb mâl-ı Kârûnlar cümle nümâ[yâ]ndır, ammâ bu abd-i hakîr eyitdim:

"Acabâ dahi ileri gidüp seyr etmek mümkin midir?" dedikde refîklerimiz olan Âdemî Çerkesleri eyitdi:

"Biz çok girdik. Eğer siz de girüp seyr [ü] temâşâ edüp sıhhat ile gerüye çıkam derseniz içerde yığılı olan mâl-ı cevâhirden bir şey almazsanız temâşâ edüp selâmet çıkarsız. Ve illâ zerre kadar bir şey alırsanız kapular kapanup Kızlar Algan suyu taşup topuz ile duran tuç âdem sizi ura ura hurd u hamîr haşhâş eder" dedikde tokuz kişi yemîn billâh etdik kim,

"Bir dâne-i hardal iletleyüp(?) ve bir san‘at ile bir şey almayak" deyü yemîn edüp yetmiş bin taavvüz ile taşra kapudan içre cür’et edüp "Yâ Hafîz" ismiyle girüp mezkûr div-sıfat tuçdan âdemin önünden geçerken gözleri sâ‘at rakkâsı gibi oynayup omuzundaki gürzü kütür kütür harekete başladı. Âdemî Çerkes refîklerimiz,

"Şimdi korkman ***[154a]*** zarar yokdur, ammâ taşra çıkarken altınızda ve üzerinizde bir şey bulunursa ol zamân korkun" deyü cümlemize tesellî-i hâtır verdiler.

Andan içeri selâmetle Kızlar Algan suyu kenârıyla gürleyüp akarken geçüp dahi içeri ikinci mağâra kapusuna varup besmele tilâvet ederek içeri girüp gördük. Bir hayli vâsi‘ meydândır kim ta‘bîr olunmaz. Her köşede yığılı olan cevâhirlerin şa‘şa‘asından mağâranın içi ol kadar münevverdir kim gûyâ yüz bin yerde şeb-çerâğ taşları yanar.

El-hâsıl Allâhu Rabbü'l-âlemîn yerde ve bahrde ve evc-i semâda her ne kadar zî-rûh mahlûk halk etdi ise bu mağâra-yı vâsi‘ içinde her mahlûkun cüsseleriyle bunda altundan ve gümüşden ve bakırdan ve'l-hâsıl on iki gûne ma‘âdinlerden binâ olunmuş zî-rûh kısımlarının envâ‘larından bu gâr içre mâlâ-mâl dururlar.

Ve biri biri üzre her mahlûk timsâlleri kat-ender-kat ayak üzre dururlar. Ve her sûretin ayakları altlarında la‘l u yâkût ve elmâs ve zümürrûd ve zeberced ve seylân ve pîrûze ve aynü'l-hurr u aynü'l-hirr ve aynü's-semek ve kehribâr ve kerpiç kerpiç altunlar ve gümüşler pâymâl-i rimâl yatırlar.

Ve mağâranın sağ tarafında altundan ve gümüşden kazganlar ve tancereler ve bilâ-hadd ü lâ-

[gâ]yet murassa‘ altun ve gümüş suhûnlar var kim her bir kazgan ve tancerelerin içlerine onar câmûs sığar. Ve sâ’ir sîm ü zer tepsi ve suhûn ve kebâb şişleri ve peşkinler ve altun iskemlelerin hisâbın Hudâ bilir.

Bu garîb ü acîb temâşâları ederken birbirlerimize nazar edüp "Bir şemmeye dest-dırâ[z]lık etmen" deyü tenbîh ederek yine refîklerimizle bir sâ‘atden sonra refîklerimizle selâmetle yine tuç âdemin önünden yüz bin taavvüz ile bî-akl u bî-cân taşra çıkup râhat bulduk.

Ammâ yine cümlemizin yürekleri ve dizleri berk-i hazân gibi ditrerdi. Eğer andan bir altun veyâhûd bir cevâhir alsak idi tarfetü'l-ayn içre mezbûr su deryâ olup tuç âdemin gürzü darbından âdem helâk olup herîse olmamız mukarrer idi. Ve gürz-i girânı yeyen âdem İnegöl kurbağısı gibi yamyassı olur, ammâ bizler gibi temâşâ edüp bir şey almayan selâmetle taşra çıkar. Garîb ü acîb mutalsamât-ı temâşâgâhdır ve gâyet meşhûr-ı âfâkdır.

Bu kavm-i Âdemî'ye Âdemî demenin vech-i tesmiyesi bu tuç âdem sebebiyle Âdemî aşîreti derler.

Bu kavmin zu‘mlarınca "İskender-i Zülkarneyn Sedd-i Ye’cûc'u cemî‘i ma‘âdinlerden yapup bu mahalle geldikde bu tılsımâtı bu mağârada edüp cemî‘i hazîne ve girân-bahâ tuhaf-ı sîm âvânî ve cevâhirlerini bunda hazn ü dahme edüp Karadeniz boğazın kesüp Karadeniz'i Akdeniz'e mahlût etmeğe gitmişdir" deyü nakl etdiler ve tahkîkdir.

Ammâ bu mezkûr mağâranın kapusu önünde cereyân eden Kızlar Algan suyunun yemîn ü yesârında ol kadar medfûn olmuş dahme-küşâ olam diyen Hindî ve Mağribî ve Özbekî ve Rûmî makâbirleri var kim hadd ü hasrı yokdur.

Ve bu Çerkezistân'da bunun emsâli niçe bin gûne acâ’ibât u garâ’ibâtdan mutalsamât ve dahmeler var kim hadd [ü] hasrı yokdur. Lâkin Çerâkise kavmi gibi ebleh âdemlerin içinde vâki‘ olmuşdur. Ne san‘at idiğin ve dağlarında olan ma‘denler ne idiğin aslâ bilmezler bir alay dağî ve bâğî behâ’im makûlesi Oğuz âdemlerdir.

Ve bunda kavm-i Âdemî Hân'a bin kadar tüfengli asker imdâd verüp Hân cânib-i şarka gitdi. Bu hakîr cânib-i cenûba dağlar içre (---) gidüp,

Der-tahrîr-i vilâyet-i Takaku ibni Serâkeys-i Urbân-ı Kureyş

Bu kavim dahi Mekke'den firâr eden Serâkeys Arabı'nın zürriyetindendir. Bunlar cemî‘i zamânda askerî kavmi değillerdir, ammâ cümle sekiz bin kadar kavimdirler. Bunlarda çokluk âlet-i silâh yokdur, meğer dağlarında sayd [ü] şikâr içün silâh saklayalar, zîrâ bunları ne Abaza ve ne Çerkez ve ne Noğay Tatarı aslâ incitmezler. Anıniçün bunlar dahi kimseye incinmezler.

Ve bu kavmin cemî‘i hayvânâtları dağlarda gece ve gündüz yatup kalkup çobansız gezüp koyun ve kuzularını kurdlar yemezler ve harâmîler bir hayvânlarına vaz‘-ı yed etmezler. Her hayvânlarının boğazlarında birer çınkırakları vardır. Bunlar dahi aynı Çerkes gibi esvâb geyüp siyâh arakıyyeli ve başlarının iki yanları saçlı kavimdirler, ammâ sakalları sâ’ir Çerkes gibi tırâş değildir, cümle sakallılardır. Hakk'a secde ederler, ammâ haşr [ü] neşr ve mîzân ve terâzû bilmezler.

Ve aslâ bu kavm-i Takaku'da domuz ve tavuk yokdur. "Hınzîr ve tavuk necâset yerler" deyü bunlar aslâ hınzîr ve tavuk yemezler ve harâm şey geymezler ve şarâb ve boza içmezler. Ancak maksima boza ve bal suyu içerler.

Bu kavmin sâ’ir Çerkezlere muğâyir mezhebleri olduğundan Çerkes kavmi bu Takaku aşîretine "Çufud kavmidir" derler. Anıniçün bunların mâllarına ve rızklarına bir kavm-i Çerkes yapışmazlar ve köylerin urup esîr etmezler. Ol kadar hayvânât ve evlâdları çokdur kim mâlları dağları ve taşları

dutmuşdur. Hattâ dağlarının cenûb tarafı ardı cümle Abaza'nın Sadşe kavmi vilâyetidir. Ve bunlar cümle ***[154b]*** ehl-i sanâyi‘ kavimlerdir. Derzileri nâzik sıkma sık nigendeli ve yakalı hil‘atler dikerler kim insânın vücûduna münâsib diker üstâd-ı kâmil derzileri ve demircileri var. Beğlerinin ismi (---) (---)ndir. Hakîre elli çift zerdeva derisi ve elli çift yaban kedisi derisi verdi.

Andan kalkup cânib-i şimâle ormanlar içre bir gün gidüp,

Der-temdîh-i vilâyet-i azîm aşîret-i Bolatkay ibn Serâkeys-i Arab-ı Kureyşî

Bu kavim dahi Mekke ve Medîne'den firâr eden Serkis Arab'ın neseblerindendir. Bunların hâk-i pâkine dâhil olup 5 sâ‘at yıldız cânibine dağlar ve mel‘ûn beller ve yolların kışların çekerek,

Nehr-i Matı, andan nehr-i Piçaz: Bu iki nehirler Abaza'nın Habeş dağlarından gelüp nehr-i Kuban'a gider. Bunları atlar ile ubûr edüp bir vîrân kabakda Hân'a râst gelüp Takaku beğinin verdiği zerdeva ve kedi derilerin Hân'a hedâyâ verdim. Ol gece ol harâb kabakda azîm karlar yağup niçe atlar ve âdemler dipi ve borandan helâk oldular.

Andan seheri kalkup yine semt-i yıldız rûzgârına 7 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Pişiş, andan bir at menzili ba‘îd **nehr-i Sihakoşa:** Bu iki nehreyn-i azîm tuğyân üzre cereyân eder, Abaza'dan gelüp nehr-i Kuban'a kuyulurlar. Ve bu nehrin biri kenârında,

Bazruk Beğ kabağı: Kâmil yüz aded yine saz örtülü çitden evlerdir. Bu kabakda kalmayup Sihakoşa nehrin yüz bin renc-i anâlarla karşu geçüp bin adım kadar gidüp,

Der-tektîb-i pişköv-i Bolatkay: Sihakoşa nehri kenârında üç yüz evli kal‘a-misâl etrâfı azbarlı pişkövdür, ya‘nî beğ tahtıdır. Bu vilâyet sâhibine Bolatok oğulları derler yedi kardaşlardır. En ülkeninin adı lisân-ı Çerkez'de Sihadok'dur, andan küçüğü küçüğü Elbozdı'dır, andan El-mirza'dır, andan Bazruk'dur, andan Batok'dur.

Ve bu Çerkez vilâyetlerinin hâlleri oldur kim oğlu doğsa müsâfirinin ismini oğluna kor, isterse müsâfiri müslim ve kefere olsun. Ve bu mezkûr yedi aded karındaşlar yüz pâre ma‘mûr kabağa kâdir bin pür-silâh güzîde askere mâlikdir.

Ve cümle kavm-i Çerâkese'den bunlar şecî‘ ve bahâdırlardır. Ve hasımları gâyet çokdur, ammâ yine cümle gâliblerdir, zîrâ yerleri sarpdır. Ve bunda Hân El-mirza'nın evinde mihmân cümlemizi kıran kıran konak verdiler. Ammâ ertesi gün cümle bu Bolatkay kavmi pür-silâh eyleyüp Hân üzre gulû şeklinde gelüp bir saksağan kuşu şamatası edüp gûyâ alâ tarîkı'r-recâ Mehemmed Geray Hân'ın üçüncü oğlu Cânbek Geray Sultân'ı Hân'ın elinden çağırda çağırda alup,

"Biz besleriz, birez bizde dursun efendimizdir. Belki mürûr-ı eyyâm ile hân olup bize eyliği dokuna" deyü şehzâde-i cüvân-bahtı alup dağlara götürdüler.

Ne çâre, Hân dahi tâc [u] taht u raht u baht u ehlinden ayrıldığına mâtem ederken bir oğlu da gidüp Hân ağlayarak kaldı, ammâ Çerâkese kavmi şehzâde-i âzâdeyi aldıklarından dünyâ kadar hazz edüp bir yaylım kurşum-ı tüfeng atup şâdımânlar edüp türkîlerinden

Varada varada vas varada,

Tine tiye ata hırı vas varada.

türkîlerin ırlayarak ta‘zîm ü tekrîm ile sultânın yoluna yüz yigirmi koyun kurbân edüp sultânı götürdüler, zîrâ "Âdemî kavminde Çoban Geray oğulları var, bizde de Mehemmed Geray Hân oğlu olsun" nâmıyla sultânı taleb edüp aldılar kim dostluğa bâ’is olup "Belkim giderek hân ola" ümniyyesiyle şehzâdeyi aldılar.

Ve bunda Selîm Geray Sultân Hân'dan izin alup Der-i devlet tarafına avdet edüp sa‘âdetlü pâdişâha gitdi.

Ve cümle Şîrîn beğlerinin bâkî kalanları Şeremet taburunda alınan Maskov vezîrlerin ve kapudanların Hân elinden zorâ-zor alup Kırım'a dönüp gitdiler. Hân-ı fakîr dahi bunlara el kaldırup,

"İlâhî sen pâdişâh Perverdigâr'dan dilerim ki yakın zamânda benim gibi bunlar dahi hâne-berdûş olup..." bed-du‘âlar etdi. Hakîr yine vâfir tesellî-i hâtır verdim, ammâ bu kerre Hân yüz âdemle kaldı.

Ve bu Çerkez'de dahi akçe pul yokdur. Cümle metâ‘ların değiş dokuş ile geçinirler. Ve bir gûne mâbeynlerinde bölme nâmıyla bir hisâb vardır. Kırk akçe değer bir şey’e bir bölme derler. Ve bir guruşluk şey’e üç bölme der bu hisâb ederler. Bir ata ve bir sığıra ve gayri hayvânlara bir baş iki baş derler, ammâ bir esîr oğlana ve kızlara yüz baş ve yüz iki yüz bölme hisâb edüp bey‘ [u] şirâlarında altun ve guruş akçe olmadan bir aceb bâzâr ederler. Gâyet ucuz ve ganîmet yerdir.

Üç gün bunda azîm âteşler yakup zevk [u] safâlar edüp Hân'a vâfir hedâyâlar verüp ziyâfetler etdiler, ammâ ekmekleri yine pastadır, ya‘nî darı lapasıdır.

Ve yine koyunu ve kuzuları başıyla ve paçasıyla pişirirler. Meşrûbâtları bal suyu ve maksima nâm boza ve göndürme(?) keskin boza içerler.

Ve at etin de yerler. Çoğu müselmânız deyü namâz kılar şekilli olup semiz domuz yerler.

El-hâsıl cümle kavm-i ***[155a]*** Çerkez ahvâlleri böyledir, ammâ bu kavmin güzelleri edîm-i arzda meşhûr-ı âfâkdır. Hattâ mahbûbe kızları dizine oturup seni bitleyüp iltifâtlar ederler, ammâ eyle bir fi‘l-i şenî‘ olamaz.

Der-tastîr-i kabâ’il-i Noğay-ı Deveyeli

Bu kavim dahi Maskov diyârından firâr edüp nehr-i Edil'i ötüp beri yakada Heyhât sahrâsında Kalmık Tatarı der[d]inden duramayup nehr-i Kuban'ı beri Çerkez tarafına ötüp hâlâ bu Bolatkay ve Âdemî dağları içre sâkin olur sekiz bin aded Şâfi‘iyyü'l-mezheb mü’min ve muvahhid sadaklı ve savatlı zor batır şecî‘ kavm-i Noğay'dır. Bunlar dahi Hân'a gelüp yorga atlar ve yahşi esîrler hedâyâ verdiler.

Andan Bolatkay oğulları Hân'a bin aded pür-silâh tüfeng-endâz imdâd verüp ve beğleri bile atlanup kıble cânibine sarp dağlar içre 6 sâ‘at gidüp niçe âb-ı hayât sular içüp ve niçe ismi nâ-ma‘lûm dereler geçüp,

Der-terkîm-i vilâyet-i Bozoduka, ya‘nî ibn amm-i Serâkeys Mamaluka

Bu kavim dahi Serkis Kureyşi evlâdlarından olup Arnavudistân'a giden Cebel-i Elheme'nin karındaşı Serkis oğullarındandır kim ibtidâ vilâyet-i Çerkez'e kadem basan bu kavm-i Bozoduk ve kavm-i Mamaluk'dur, ammâ bu Bozoduk vilâyeti Abaza kavmi ile gâyet müşâdırlar. Dâ’imâ bey‘ u şirâları Arit ve Cenbe Abazalarıyladır. Hemân Abaza ile bunların aralarında bir küçük dağ vardır. Andan bu ülkede 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Pedis: yüz evli kabakdır. Andan semt-i kıbleye 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i pişköv-i Bozoduk: Bozoduk beği Azamet Girey bunda sâkin olur. Cümle üç bin askere mâlikdir. Sarp Abaza'nın dağları içre olmak ile kaplan ve vaşak ve yaban kedisi ve zerdeva ve tilki ve fîl kadar sığınları ve kara ve tablalı ve yağmurca nâm mahlûkları gâyet çokdur.

Ve bu kavim gayri Çerkes gibi ölülerini yere gömüp toprağı yığın yığın etmezler. İri meşe ve pelîd ağaçlarını sandık gibi içlerini oyup ölülerin koyup ağzını muhkem berk edüp sandûkun başı ve ayağı ucuna birer delik delüp ulu ağaçların dalları arasına bu sandûku ağaca sarup sarmalayup mıhlayup korlar. Ba‘dehu ol deliklerden bal arıları girüp bal yaparlar. Bilürler kim ölüleri

cennetlikdir. Eğer arılar bal yapmazsa "Vay ölümüz cehennemlikdir" deyü ağlaşırlar. Ve gâyet müte'ellim olup ol ölünün rûhiyçün beş on domuz boğazlayup kabaklara üleşdirirler. Ve zu'm-ı bâtıllarınca mürdeleri başı ucundaki delikden cenneti temâşâ ede ve ayağı ucundaki delikden cehennemi seyr edüp azâbı anınla def' ola.

Hikâyet-i sergüzeşt-i latîfe-i acîbe

Hudâ'ya ayândır kim böyle olmuşdur. Bir gün bu diyârda bir kabakda mihmân olup konak-bânımız olan Çerkes âdemlik edüp fi'l-hâl taşra çıkup sehel eğlenüp geldi ve meydân-ı mahabbete sığın derisinden sofra getirüp bir ağaç tekne latîf revâk gibi bal ve bir tekne peynir ve bir tekne pasta getirüp "Aşan konaklar halâl bolsun. Benim babası cânı savasın", ya'nî "Balı yeyin helâl olsun. Atam cânına değsin" dedi.

Biz dahi Mânoğlu hapsinden çıkmış gibi def'-i cû' etmeğe bala eyle girişdik kim ellerimizin varup gelmesine göz ermez. Ammâ pek acâ'ib kılları çok, bal kıllarını ağzımızdan çıkarup sofraya kılları kodukça Çerkez eydir: "Aşan bu bal benim babası baldır" der.

Biz dahi sehel def'-i cû' edüp âheste âheste kılları ayırtlayup yine bal yerken ta'âm üstüne Tamanlı Alî Cân Beğ gelüp,

"Ne yersiz Evliyâ Efendi?" dedikde,

"Buyurun siz de" deyü Alî Cân'ı ta'âma teklîf edüp,

"Bir kıllı baldır, ammâ acebâ keçi tulumundan mıdır? Yohsa koyun tulumundan mıdır?" dediğimde hemân Alî Cân ev sâhibimize Çerkezce,

"Bu bal neredendir?" dedikde hemân Çerkez ağlamağa başladı ve,

"Benim babası mezârından çıkardım" dediğin hakîr anladım, ammâ mezâyâ-yı kelâma bir hoş nâ'il olamadım. Hemân Alî Cân eydir:

"Geçen aylarda babası ölmüş. İşte taşra havlısındaki büyük ağacın dalına babasının leşin sandûk ile komuş. Bal arıları babasının siki ve taşağı ve budu arasında arılar bal yapmış. Size mahabbeten babası taşağı kıllarıyla balı getirmiş. Kılların çıkarup balın yersiz. Arı boku yeyeceğinize karı boku yeyin" deyüp Alî Cân taşra çıkınca hemân hakîr kusa kusa ciğerim taşra çıkayazup taşra çıkdım.

"Bire meded kâfir gidi, bize ne reng etdi" deyüp söğerken anı gördüm.

Ev sâhibimiz Çerkes dahi taşra çıkup babasının olduğu ağaca çıkup ağlayarak babası sandûkunun kapağını yine berk ederken kendi dahi bir hayli bal boku yeyüp ağaçdan aşağı enüp eydir:

"Hacı haçan bal ister ben seni babası cânı bal çok getirirdir. Hemân du'â eyle" der. ***[155b]*** Bir acîb ü garîb derd-i serimiz etdi.

Ba'dehu bu pişkövde cümle Çerkes, Hân'ın ayağına düşüp lütf ile ricâ edüp Hacı Geray Sultân'ı bu kabile alıkodular. Ammâ Hacı Geray hacı değildir, ammâ hacılar bayrâmında vücûde gelmek ile ismine Hacı Geray derler. Kırım Geray Sultân'ın oğludur, ammâ bir vücûd-ı mükerremdir. Ağlayarak ol dahi bu dâr-ı diyârda kaldı.

Bunlar dahi Hân'a ziyâfet-i azîm edüp ve pîşkeşler ile bin aded güzîde tüfengli imdâd verüp andan cânib-i şarka 6 sâ'atde,

Kabak-ı Yarkoy: Bu dahi Bolatkay aşîreti köyüdür kim üç yüz sazlı evlerdir. Bu kabak nehr-i Lab kenârındadır. Nehr-i Lab Bozoduk dağlarından gelir bir küçük sudur. Nehr-i Kuban'a katılmadan nehr-i Sehavkoşa suyuna mahlût olup ikisi bir olup nehr-i Kuban'a girir. Andan yine taraf-ı şarka (---) sâ'atde,

Der-takrîr-i vilâyet-i Mamşûh ibn Serâkeys-i Kureyşî

Bu kabîle dahi Mekke ve Medîne'den gelen Serâkeys'in evlâdlarındandırlar. Bunlar dahi Abaza dağları dibinde gâyetü'l-gâye sarp dağlar ve hıyâbân ormanlar içinde sâkin olur on binden ekall başsız ve buğsuz âdemlerdir kim ceng-âver askeri değil bir alay ehl-i hıref kavimlerdir. Ancak her kabaklarında birer ikişer hasîb ü nesîb Takaku âdemleri vardır, ya‘nî papasları var hâkimleridir, ammâ yine kitâbî olmayup bir mezhebden değiller.

Bunlar bir kavim ile aslâ bey‘ [u] şirâ etmezler ve ihtilât edüp bir kabîleden oğul kız alup vermezler. Ve gayri aşîret âdemleriyle aslâ ta‘âm yemezler. Ve bir tâ’ife bunların bir şeylerine yapışmazlar. Bunların dahi hayvânlarının boğazlarında çanları celacülleri olup hayvânları dağlarda çobansız gezerler. Bunlar dahi tavuk ve hınzîr yemezler ve bir kimsenin mâlları ve rızıkların alup ta‘âmın yemezler, ammâ müsâfire gâyetü'l-gâye ri‘âyet edüp bir şey’in uğurlamazlar. Ve kan edüp sefer etmezler.

Ve bal ve peynir ve bakla ve nohud ve pasta ta‘âmları var iken bıçak ile boğazlanmış hayvân eti yemezler. Meğer gayri ta‘âmları olmaya. Ol zamân semin hayvânların boğazlayup yerler.

Koyunları ve kuzuları ve sığırları çokdur, ammâ hınzîrları yokdur. Bal suyu içüp boza içmezler. Ve bunların kaçan bir oğulları ve kızları vücûda gelse cümlesi kıranlarından bir yere gelüp ol gün ol gece ağlaşırlar. Ve bir âdemleri ölse yine cümle bir yere cem‘ olup mürdenin etrâfında bir yeme ve içme ve gülüp oynama edüp,

Varada varada vas varada,

türkîlerin ırlarlar.

Ve garâ’ib kıssahonları vardır. Pâk silâhın kuşanup eline on, on beş kadar incecik çâr-kûşe tahtacıklar birbirlerine bağlı şeyleri elinde dutup ölen âdemin mehâbet salâbet şecâ‘ati ve kâr u kisbin medh etdikçe elindeki tahtacıkları söz başlarında çaşırdadup ve şakırdatup tahtacıkları ötdürür. Elbette her söz başında ol tahtaları çıkır çıkır ötdürür. Bir temâşâ kıssahondur kim gûnâ-gûn eşkâllere girüp mürdenin başı ucunda halkı güldürür garîb ü acîb seyrdir.

Ba‘dehu bunlar da ölülerin yine ulu dağlar içre ulu ağaçların dallarına sandûkalar ile korlar, zîrâ yere gömseler ol gece Alman ayuları kadar fîl gibi mefret ayılar ölülerin çıkarup yerler. Anıniçün lâşe-i murdârların ağaçlara korlar, ammâ fukarâları cîfe-i murdârların yere gömüp püşte püşte topraklar yığup dahi üstlerine azîm ağaçlar ve taşlar ve çalılar yığup birkaç gün ölülerin tüfengler ile bekleyüp ayulardan ve kurdlardan halâs ederler.

Bunlar Hân'a vâfir ri‘âyet etdiler, ammâ imdâd etmediler, zîrâ askerîler değillerdir. Andan kalkup 4 sâ‘at şarka gidüp,

Nehr-i Pisifse: Kavm-i Noğay bu nehre Karasu derler. Andan,

Nehr-i Gage(?): Âb-ı hayât sulardır. İkisi de Abaza dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Kuban'da gurûb eder. Andan 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Mamşuh: Nehr-i Gage(?) kenârında kal‘a-misâl etrâfı sarp azbarlı ma‘mûr köydür.

Andan 3 sâ‘atte **nehr-i Vil,** andan yine 2 sâ‘at gidüp yine **nehr-i Serali,** andan **nehr-i Varp**. Bu üç aded enhâr-ı lezîzler Abaza vilâyetinin Çağal dağından gelüp maşrık tarafına cereyân ederek nehr-i azîm Kuban'a munsab olur. Ve bu mahalde dahi Mamşuh ülkesi tamâm olur.

Andan yine cânib-i şarka eflâke ser çekmiş ağaçlar içre 6 sâ‘at gidüp,

Der-tenkîl-i bilâd-ı Besni ibn Çerakeys Arab: Kaçan ki Hulâgû Hân Çerkes Arabı Eski Musul'dan bu diyâra getirdiği mahalde Serâkeys Arabın büyük oğlu Besni'yi bunda hâkim eder.

Andan yine şarka gidüp,

Kabak-ı Hatırkay: Mâ-tekaddem Besni kavminin pişkövü bu imiş. Andan kalkup,

Nehr-i Lab: Bu suyu ve sarp dağları geçüp,

Nehr-i Büyük Lab: Bu iki nehreyn nehr-i Kuban'a gider. Andan 4 sâ‘at şarka gidüp,

Pişköv-i azîm Besnibay: Beği bunda sâkindir. İsmi (---) ve cümle beş bin aded güzîde ceng-âver atlı ve yaya askere mâlikdir kim gâyet tüvânâ ve yarar ve bahâdırân kavimlerdir. Ve bu pişkövün iki yanı taşlı gayyâ-misâl Bâğçesarây gibi bir vâsi‘ kayalı dere içine vâki‘ olup bu derenin iki başlarında biner evli ma‘mûr pişkövdür. ***[156a]*** Şehir denilse sezâdır. Ve bu Besni kavmi tâ vilâyet-i Çîn ü Fağfûr ve Maskov diyârından sökün edüp gelen Kalmık derdinden böyle sarp kayalı dere içinde vatan edinüp kalmışlardır. Hattâ cemî‘i zamânda bu kavmin ceng [ü] cidâlleri Kalmık kavmiyledir. Hân'a bunlar azîm hedâyâlar ve mahbûb u mahbûbe kızlar ve oğlanlar hedâyâlar verdiler, zîrâ bunlar Hân ile ehli ve vâlideleri tarafından akrabâlardır. Bunda beş gün zevk u safâlar edüp cümle ehl-i sanâyi‘lerin seyr [ü] temâşâ edüp andan cânib-i şarka 3 sâ‘at gidüp,

.....(3 satır boş).....

Besni hudûdu bunda tamâm olup yine cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Der-tescîl-i vilâyet-i azîm Kabartay: Kavm-i kadîm Kabarti ve Kabartay dahi derler. {Zîrâ bu Kabartay Serâkeys'in büyük oğlu idi. Bağdâd hâkinde kabâ’il-i Tay urbânı bu Kabarti'den kalmış kabâ’il-i Tay'dan galat Kabartay ve Kabarti ve Kabarta derler.} Asıl ibtidâ Hulâgû Hân'ın Serâkeys Arabına {ve kabâ’il-i Tay Arabına} verdiği yurd bu cây-ı makâm-ı dilküşâdır kim ibtidâ kavm-i Çerâkese Şağake vilâyetinden, ba‘dehu bu hâk-i pâkden neşv [ü] nemâ bulmuşlardır. Bizler dahi Hân ile bu hâke kadem basup 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Kükü, andan **nehr-i Kekne:** Bu iki nehir birbirlerine pek yakındır. İkisi de nehr-i Kuban'a gider. Andan 2 sâ‘at gidüp,

Ziyâretgâh-ı imâm-ı şehîdân *sâhib-i sadr u hümâm-ı alî-kadr ve şeyh-i millet ve kutb-ı devlet ve zübde-i evliyâ ve umde-i asfiyâ ve makâm-ı nazargâh-ı (---),* ya‘nî ziyâret-i **Hazret-i Penç H a s a n** *radıyallâhu anhu*'nun makâm-ı şerîfleridir. Kendüleri bu mahall-i mübârekeye gelmemişlerdir, ammâ zamân-ı sa‘âdetlerinde Dağıstân ve Kumuk ve Kaytak kavimlerin dîne da‘vet etmeğe elçi irsâl eylediklerinde mübârek yed-i yümnâsının resmini mürekkeble bir kâğıza basup yarlığ-ı belîğ-i şâhî olmak üzre Kumuk ve Kaytak kavimlerine gönderüp anlar dahi "Sem‘an ve tâ‘aten" deyü cümle İslâm ile müşerref olup pençe-i şerîfin resmini bu mahalde demir sandûka içre koyup sandûka bir seng-i hârâ içine koyup bu mahalde defn edüp üzerine bir azîm binâlar ile âsitâneler edüp mihmânsarâylar etmişler.

Ba‘dehu Timur Hân "Bu ne olsa gerek" deyü cemî‘i âsâr-ı binâları yere berâber münhedim eder. Ba‘dehu yine Dağıstân pâdişâhları mahabbeten kıbâb-ı âliyeler binâ etmişlerdir.

Bu ziyâretgâh dibinde **nehr-i Varp** cereyân eder. Bu nehir Kabarti diyârının Beş Tav, ya‘nî Beş Dağ mahallinden tulû‘ edüp cânib-i şimâle akup nehr-i Kuban'da gurûb eder, ammâ Penç Hasan ziyâreti gâyet yakın Besilbay kabağı kurbunda bir azîm ziyâretgâhdır. Bağdâd'da Şeyh Alî, bu diyârda Penç Hasan ulu dergâhdır kim Kabarti hudûdundadır.

Bu vilâyetlerde beğlerden gayri hâkim ve kadı ve papasları {ve kenîseleri} yokdur, zîrâ bunlar kitâbî değillerdir, ammâ bu Penç Hasan ziyâretine gâyet mu‘tekid olduklarından bu âsitâneyi kendülere hâkim ve kadı etmişlerdir. Kaçan bir kişinin mâlı uğurlansa hemân zann-ı gâlibleri olduğu kişiyi Penç Hasan ziyâretine götürüp kapusuna el urdururlar. Eğer ol âdem mücrim ise kapuya el urmağa havf edüp alduğu mâlı ıkrâr edüp bir hâl ile sâhibine verir. Eğer mücrim değil ise cür’et edüp

kapuya el urup halâs olur. Eğer mücrim ise halkdan hicâb etdiğinden cür'et edüp kapuya el ururse bi-emrillâhi te'âlâ kapkara yanup mürd olur. Niçe bin kefereler ve müslimler bu âsitânenin kapusu önünde medfûnlardır. Ve bu el urulan âsitâne kapusunun tahtası "Hazret-i Nûh'un gemisi tahtasıdır" derler.

Sitâyiş-i eşkâl-i âsitâne-i Penç Hasan: Bu ziyâretgâh-ı benî âdem bir düz vâsi' sahrâ-yı çemenzâr lâle'ızâr ortasında niçe yüz bin aded evc-i semâya münkalip olmuş dıraht-ı müntehâlar içinde bir serâmed kubbe-i mehbıt-ı pür-envâr derûnunda bir beyâz mermer taş sandûka içinde İmâm Hasan'ın mürekkebe basılmış dest-i şerîfleri demir sandûka içindedir derler. Bu mermer sandûkanın cânib-i erba'ası gûnâ-gûn postlar ve sığın derileriyle döşelidir, ammâ bu âsitânede dervîşân-ı zîşânlardan bir ferd-i âferîdeden kimesne yokdur. Ammâ,

Evsâf-ı cem'iyyet-i kübrâ-yı ziyâret-i Penç Hasan

Bu cây-ı ferah-fezâ-yı dilküşâda mâh-ı Temmûz olıcak yılda bir kerre bu âsitâne etrâfındaki sahrâda olan sun'-ı Hudâ dıraht-ı azîmlerin sâyelerine Hind ü Sind ü Belh u Buhârâ ve Hıtâ vü Hoten ve Çîn [ü] Mâçîn ve Maskov ve İsfaç ve Bulgar ve Terekeme ve Kazak ve (Kazak) Çeh ve Leh ve Nemse ve İngiltere ve Filimenk ve Daniska ve Danimarka'dan ve'l-hâsıl Arab u Acem'den bu âsitâne etrâfına niçe kerre yüz bin aded mahlûk-ı Hudâ tüccâr ü züvvârları cem' olup çadırlar ve obalar ve hayme vü hargâhları ***[156b]*** ve alacıkların kurup bu sahrâ-yı lâlezâr âdem deryâsı olup kırk gün kırk gece Penç Hasan bâzârı durup eyle cemî'i metâ'ların meydân-ı mahabbete çıkarup bey' [u] şirâ olur. Aslâ bir kimse bir kimsenin metâ'ına kec nazar edüp uğurlamak ihtimâlleri yokdur, ammâ gayri zamân Çerkes tâ'ifesi sürmeyi gözden çalar. Ol zamân bu âsitâne-i Penç Hasan'ın Dağıstân'dan dervîşânları gelirler. Bir garîb temâşâgâh cem'-i vefîr, ammâ bu bâzâr mahallinde Kabarti beğleri ve Tavustân beğleri askerleriyle pür-silâh bulunup ba'de'l-bâzâr yine Kabarti şehrine gelirler. Ülke-i azîmdir ve lisân-ı kadîmdir.

Bizler dahi ziyâret-i Penç Hasan'dan kalkup (---) sâ'at bir öz içinde cânib-i şarka gidüp,

Kabak-ı Dodorkay: Bu dahi Kabarti köyüdür ve gâyet ma'mûrdur. Bu vilâyetlerin seyâhati gâyet müşkildir. Bir makrame ve bir soğan içün âdemi katl ederler, zîrâ metâ' bulunmaz. Yılda bir kerre etrâflarında bâzâr olur, ammâ akçe pul dahi yokdur. Hattâ Özdemiroğlu Osmân Paşa bu diyârda yedi sene kışlayup Acem ile Şirvân ve Şamâhî'da ceng etdikde akçe olmadığından gönden akçe kesüp yürüdüp geçindiler. Ba'dehu cümle asker Der-i devlete gelüp gön akçeleri hazîneye verüp yerine çil akçe aldılar. Hâlâ Kabarti beğlerinin hazînelerinde gön akçe çokdur. Hattâ beş on dâne hakîrde de vardır.

Sultân Murâd ibn Selîm Hân ızze nasruhu duribe Şamâkî, sene 986.

Bâzâr-ı garîb temâşâ gönden akçedir.

Ya'nî bu Çerkezistân derbend-i calender yerlerdir kim herkes seyâhat edemez. Lâkin beğlerine bir armağan hedâyâ versen yanına âdemler koşup yiye içe kona göçe bir beğe yâ bir kabağa veyâ bir pişköve sâlimîn ü gânimîn teslîm ederler. Artık mâlından ve cânından havf etme. Eğer konduğun ev sâhibine bir lüle tütün ve yâhûd bir iğne ve iplik verirsen dünyâ kadar hazz edüp sana dahi ziyâde ri'âyet ederler. Ve mâlı ve cânı

ve evlâd [u] ensâbı ile yoluna kurbân olurlar. Hakkâ ki mihmândârlıkları bin kat hırsızlıklarından âlîdir. Hakkâ ki bu haslet hâssu'l-hâs bir kavme mahsûs değildir. Andan 5 sâ‘atde taraf-ı şarka gidüp,

Nehr-i Cincik: Bu nehir Beş Tav'dan gelüp Kuban'a gider. Bu nehir kenârında acâ’ib ü garâ’ib eğir kökü hâsıl olur kim Çağa kökü ve Kanije kökü ve Azak'da nehr-i Ten suyu eğirlerinden hâssalı eğiri olur. "Eğir ye de geğir" demişler. Ve kırk vukıyye gelir alabalığı ve söve balığı çıkar bir âb-ı hayât sudur. Andan yine maşrık cânibine 2 sâ‘atde,

Nehr-i Büyük İncik: Ve Büyük Cincik dahi derler. Bu dahi Beş Tav'dan gelüp nehr-i Kuban'a mahlût olur. Ve bu nehr-i İncik kenârıyla (---) sâ‘at sarplık yerler içre gidüp,

Evsâf-ı kirmân-ı Arslan Beğ

Sene (---) târîhinde bu Arslan Beğ Noğay on iki bin bahâdır Noğayıyla Maskov re‘âyâsiyken ceng ede ede Heşdek kavmi içinden geçüp ve nehr-i Edil'i ve nehr-i Cayık'ı botlar ve gemiler ve tulumlar ile beri tarafa geçüp Heyhât sahrâsında Kalmık askeriyle ceng-âşûb ede ede Kazan vilâyetine andan Alatır vilâyetine gelüp tavattun edelim derken Kalmık askeri bunları kova kova Heyhât sahrâsın aşırup ve nehr-i azîm Kuban'ı beri geçüp Kabarti beğlerine el-amân deyü dahil düşüp geldiklerinde Mehemmed Geray Hân hân-ı âlîşân iken bu kal‘ayı Arslan Beğ içün yasayup mesken [ü] me’vâ etdiler. Hâlâ bu kal‘a-i zîbâ nehr-i Cincik kenârında şekl-i murabba‘ bir çit sarp kal‘adır.

Ancak taraf-ı şimâle bir ağaç kapusu vardır. Cirmi dörd yüz germe adımdır. İçinde aslâ ev yokdur, ammâ keçeden obaları vardır. Ve bir küçük mescidi ve bir Tatar imâmı var. Cebehânesinden ancak üç şâhî topu var. Ve kal‘a taşrasında Arslan Beğ'in ve gayri mirzaların taş kârgîr binâ-yı metîn evleri vardır. Üstleri cümle saz örtülüdür. Bunlar her gün Kalmık Tatarıyla ceng ederler.

Ve bu Arslan Beğ, Hân'a azîm at etleri ve boza ve talkan ziyâfetleri edüp yorga atlar ile iki bin atlı imdâd verüp Arslan Beğ dahi bile atlanup Kalmık havflerin çekerek 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâdkirmân

Sene (---) târîhinde bunu dahi Mehemmed Geray Hân yasadkandır. Be-dest-i Kabarti beği Müşevviş Beğ. Kabarti vilâyetin Kalmık urmağa başladıkda vilâyet halkının mâllarını hıfz etmek içün bu kal‘a binâ olunmuşdur. Hâlâ kirmânı nehr-i Cincik nehr-i Kuban'a mahlût olduğu mahalle karîb yerde şekl-i murabba‘ dıraht-ı müntehâlardan mebnî bin çitden kavî palankadır kim cirmi beş yüz adımdır. Ve handaklı ve bir kapulu kirmendir, ammâ iç kal‘ası kârgîr binâ bir kulle-i azîmdir. Anın dahi handakı ve bir kapusu önünde asma tahtadan cisri vardır.

Bu kulle içre dizdârı Mehemmed Geray'ın Macar Mehemmed Ağa'sı dizdârdır. Ve bir bayrak nevbetçi sekbân yiğitleri var. ***[157a]*** Ve Hân tarafından Kumuklu Tohtar Hacı Alî kadıdır. Ve anın yanı sıra yüz aded Kumuklu şehbâz yiğitler bu kal‘ada vatan tutmuşlar. Cümle Şâfi‘iyyü'l-mezheb mü’min ve muvahhid âdemlerdir kim Tohtar Kadı Alî mâh u sâl sâ’imü'd-dehr idi, ammâ dehrî mezhebinde değillerdir. Lâkin muta‘assıb müselmânlardır.

Bu müselmânın sebebiyle ve Mehemmed Geray Hân efendimizin himmetiyle cümle Kabarti beğleri müselmân ve mü’min ü muvahhidler olup cümle domuzlarını kırup İslâm ile müşerref olmağa başladılar. Ve bir hammâm ve bir câmi‘ ve bir hân ve bir mescid yasadılar ve elif ve be suparası kitâbı okumağa başladılar.

Ammâ Mehemmed Geray Hân ma‘zûlen bu Şâdkirmân kal‘asına gelince cümle kal‘a

müstahfizânları eyitdiler:

"Pâdişâhım bize şimden gerü ulûfemizi kim verir?" deyü beş aded şâhî topları bir gece kal‘anın bir yerinde topları yere gömüp kal‘ayı bırağup Hân'a geldiler. Hayfâ dirîğ Mehemmed Geray Hân'ın devletinde Kabarti kavmi cümle İslâm ile müşerref olup kadı ve imâm ve câmi‘ ve hammâm ve kal‘a binâ olunup şöyle vilâyet-i zamîme-i İslâm olmuşken kim bilir nice ola, ammâ şimdi bu hâl üzre Kabarti kavmi müslimler olup câriyelerinin nikâhsız vat’ında hatâ vardır. Andan 2 sâ‘atde,

Kabak-ı Kodanı: Bir topraklı bayırlı dere içinde yüz evli ma‘mûr Kabarti kabağıdır. Andan yine semt-i şarka 4 sâ‘at çengelistân ve dağıstân yerleri geçüp,

Nehr-i Kuban-ı azîmin başı: Kûh-ı Elburz'un cenûbunda Gürcistân'ın Dâdyân vilâyeti dağlarından enüp bu mahalle dek gelir. Bunda gelince azdır, ammâ aşağı Karadeniz'e mahlût olunca nehr-i Kuban'a sağîr ü kebîr sekiz yüz altmış aded sular mahlût olur. Ve cümlesi bu bizim geçdiğimiz yollarda olan sulardır. Cümlesi Abaza dağlarından gelir. Hamd-i Hudâ biz anların cümlesin içüp geçdik, ammâ meşhûr olan büyük suları yazdık.

Ve bu nehr-i Kuban'ın şimâl cânibi cümle Heyhât sahrâsıdır. Aslâ ve kat‘â ol tarafda sular ve ağaçlar yokdur. İllâ nehr-i Kuban kenârlarında ormanlıklar çokdur, ammâ su yokdur. Cümle sular Çerkezistân tarafından gelüp Kuban'a munsab olur. Ve bu Kabarti içre nehr-i Kuban'ı atlar ile ayakdan geçdik, ammâ cümle gark olayazdık. Birkaç atların arkanları birbirlerine dolaşup üstündeki âdemlerle atlar gark oldular. Hamd-i Hudâ hele yüz bin renc-i anâ ile Kuban'ı karşu geçüp 8 sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i pişköv-i Kabarti

İsmi (---) (---) dir. Bir azîm kayalı dere içinde üç yüz aded saz örtülü azîm pişkövdür. Bu derenin öte başında tahrîr olunan bir pişköv dahidir, ammâ bu pişköv nehr-i Kümi kurbundadır. Nehr-i Kümi bir kayalı dağlardan gelüp bir merhale yer cânib-i şimâle cereyân edüp giderek Bebirdikaç sahrâsında gâ’ib olur bir âb-ı hayâtdır.

Ve bu pişkövde cümle ehl-i sanâyi‘ler mevcûd olup herkes evlerinde kâr ederler. Bu kavim müslim olaldan berü bu pişkövde Koca Müşevviş beğleri bir hammâm ve bir câmi‘ ve iki mescid binâ etdiler. Hutbeyi Âl-i Osmân nâmına sonra Kırım hânlarına sonra Dağıstân pâdişâhına andan Müşevviş Beğ nâmına hutbe okurlar. Ve Kabarti beğleri kâhî bunda olurlar. Büyük beğ Câng-ireydir(?), küçüğü Müşevviş Beğ'dir, ammâ cümle hükm-i hükûmât bu Müşevviş Beğ'indir.

Ve bu tâ’ife-i Kabarti müselmân olalı şimdi beyâz abâ kalpak ve beyâz esbâblar geyüp cümle saçların tıraş eder oldular. Ve ellerinde tesbîh taşırlar bir garâ’ib yeni müselmân oldular.

Ve cümle yigirmi aded ma‘mûr u âbâdân sarp yerde kabakları vardır. Ve dahi cümle on bin aded bahâdır yiğitlere mâliklerdirler. Cümlesi sahîhü'n-neseb Kureyşîlerdendir. Gayri kimesneden ve kul ve karavaşdan aslâ şılga nâmında kız almazlar, eğer hûrî olsun. Ve gayriye kız dahi vermezler. İllâ Tatar hânlara ve sultânlara kız verirler.

Ve bu üç aded pişkövleri yigirmi beş yıldır Kalmık havfinden yerlerinden kaldırup gayri dağlarda yeni pişköv yapmamışlardır. Hâlâ yerinde durur azîm kasaba-misâl ma‘mûr pişkövlerdir. Hattâ sene (---) târîhinde Arslan Beğ Tatarı Maskov vilâyetinden bu diyâra gelicek Kalmık Tatarı bunların ardlarınca kovarak gelüp Kabarti'den Noğay'ı istedi.

Der-beyân-ı mehâbet [ü| salâbet [ü| cür’et-i Çerâkize-i Kabarti

Kavm-i Kabarti cümle bir yere cem‘ olup,

"Arslan Beğ Tatarı bir kuşdur. Bizim çalımıza gelüp sığındı. Yurdlar verdik ve kardaş olduk. Biz bu Noğay tâ'ifesini size veremeziz" deyü kese cevâb verince hemân ol sene Kalmık pâdişâhı olan Taysı Şâh yüz bin çeri ile (...) bu Kabarti'yı urmağa geleceğin Arslan Beğ Noğayı ve cümle Kabarti askeri işidüp cümle dere ve depelerin ***[157b]*** ve cümle kemîngâh yerlerin tüfeng-endâzlar ile mâlâ-mâl edüp on bin kadar [y]iğitleri meydân-ı şecâ'atde yürüyüp âmâde durdular.

Hemân Kalmık askeri Çerkes ve Noğay bir küçük küme görünce deryâ-misâl Kılmah askeri bir kerre hov edüp bir elbeşti edüp Kabarti ve Noğay firâr ederler.

Kalmık bu hâli görüp bunları dağlar içine varınca kovup Kalmığ'ın gerüdeki askerinin ardı tükenince hemân pusuda olan Kabarti tüfeng-endâzları ejder-i heft-ser gibi kemîngâhlardan çıkup Kalmığ'a bir yaylım çatal kurşum serpince bir ânda niçe bin Kalmıkları hâk-i mezellete düşürüp gerüden atlarından Kalmığ'ı ortaya alup eyle bir sâtûr-ı Noğayî ururlar kim bir ânda yigirmi yedi bin Kalmık keferesi kılıçdan geçüp yigirmi binin dahi esîr olup altmış yedi bin Kalmık atları ele girdi.

Bu feth ü nusretden mâ'adâ bizzât Taysı Şâhları bu arbede içre katl olup Kabartiler Taysı Şâh'ın leşini alup saklarlar. Bakıyyetü's-suyûfları firâr ederler. Ardları sıra Çerkes'den ve Noğay'dan dinç cürd atlılar firâr eden Kalmıkların akîbince kova kıra tâ Ejderhân şehrine varırca kırarlar.

Ba'dehu bu mezellet-i inhizâm-ı musîbeti mürd olan Taysı Şâh'ın oğlu Moyinçak Şâh işidüp ol dahi başına iki kerre yüz bin leşker cem' edüp babası kanın almağa geldikde Noğay ve Kabarti atlarında dahi bir gayri san'at ile Kabarti derelerine dıkup anlar da bir tüfeng-i Kabartayî ururlar kim Moyinçak Şâh ancak iki bin Kalmık ile cân halâs eder.

Âhır-ı kâr Moyinçak Şâh babasının lâşe-i murdârıyçün Çerkez-i Kabartaya elli bin baş verir, ya'nî elli bin at ve sığır ve deve ve kübe, ya'nî zırh verüp babası leşin ister. Noğay "Vermeziz" der.

Âhirü'l-emr Noğay-ı Arslan Beğli de yüz bin baş verüp babası olan Taysı Şâh'ın cîfe-i murdârın alup bir dahi Kabarti üzre gelmemeğe üzre ahd [ü] emân ü mîsâk ederler, ammâ kavm-i Kalmık ahd [ü] emânı ne bilsin. Hâlâ ol zamândan berü Kalmık ile Kabarti hasm-ı kavî adû-i cânîlerdir. Anıniçün kabâ'il-i Kabarti yigirmi beş yıldır kim dağlar içlerine pişköv yurdların Kalmık havfinden göçürmemişlerdir.

Ammâ biz Hân ile bunda iken Mehemmed Geray Hân'ın (...) binâ etdiği Şâdkirmân kal'ası içinden asker kal'ayı bırağup çıkdıkların Kalmık işidicek kal'ayı Kalmık basup bir ceng-i azîm ederlerken,

Der-vasf-ı istihlâs-ı kal'a-i Şâdkirmân

Fakîr Hân yine ma'zûl iken hasbeten lillâh dâmen der-miyân edüp cümle Kabarti'yi ve cümle Noğay'ı bindirüp bir sâ'at ılgar edüp ale'l-gafle kal'a altında Kalmığ'a Mehemmed Geray Hân bir sâtûr-ı Mehemmed urdu kim Moyinçak Şâhları gücile güç halâs oldu. Ve bu kadar mâl-i ganâ'im bu kadar at ve kelleler ile bir alay-ı azîm ile pişköve gelüp şâdımânlar oldu.

Bunda Hân'a yine ziyâfet-i azîmler edüp on dâne pençe-i âfitâb oğlan ve on baş bâkire kızlar Hân'a hedâyâ verüp beş gün dahi Hân'ı bu Kabarti'de alıkodular. Hakkâ ki mahbûbu'l-kulûb fasîh ü belîğ bahâdır kavimdirler.

Ve cümle Çerkezistân'ın bu kavm-i Kabarti ser-çeşme ve hasîb ü nesîb ve a'yânlarıdır. Ve lisânları sehel anlayup kaleme gelir.

Bu hakîr-i pür-taksîr bu lisândan dahi mecmû'â-i müsevvedâtımızda bulunsun içün ve seyâhatde lâzım ola deyü endek tahrîr edelim.

Der-âğâze-i dâsitân-ı lisân-ı Çerâkize-i Mamaluka

tuffe

zı	*tuku*	*sı*	*pılıh*	5
1	2	3	4	
şı	*bılı*	*yı*	*buğu*	*pısı*
6	7	8	9	20
(---)	*çaku*	pısı	*ıll*	*koye*
Allâh ismi	ekmek	su	et	peynir
ko	*mell*	*piçenn*	*sıne*	*şıy*
hınzîr	koyun	keçi	kuzu	at

şıdı eşek — *kadırğe* katır — *lev* küçük domuz

gomil Bir ta‘âmdır kim ana Abazalar *şilhirci* derler

Şıbzı çıha yuvakağ Edebde kısrak filan ederim

şeğeb çağ yoğurd — *şovu* bal — *ka* getir — *teduşkay* Nerede idin.

tivnesı sakı Evde idim.

Şıdıs psı ka Edebde eşek filân etdim domuz.

şüfaşapis Hoş geldin — *tukon* gidelim — *sıkonep* gitmem

şıdıs psı Edebde eşek filân edici.

vaşt puşt

Şufaçına şıd fesmukağ Senden korkar mıyım niçin söylemem.

Uyane gudı sevık Edebde vâlideni filân edeyim.

Sıda fevka teğu Niçün böyle yâve söylersin hırsız.

Vuşız sepıs Edebde avradını filân edeyim.

Ude hil leş Cadı köpek eti ye.

Ve hel weş sedıs wağs ha Köpek etin sen yersin bana ye dersin.

Sıd usihh kuşawuka {Niçün bana puşt dersin}. ***[158a]***

Ba‘dehu bu Kabarti'de Hân'a beş bin Çerkez ve Noğay kavmi asker imdâd verüp şimâl tarafına 7 sâ‘atde sarp dağlar geçüp ve âb-ı hayât suları içüp konup göçüp,

Der-tezkîr-i vilâyet-i kavm-i Bebirdikaç ibni Çerâkeysû

Bunlar da Cârkeys Arabının evlâdlarındandır. Nehr-i Cincik ve nehr-i Kuban'ın arzı(?) yanında sâkin olurlar. Bunların dahi şimâli Kalmık Tatarı keferesi vilâyetidir. Ve bu Bebirdikaç Çerkezi tâ nehr-i azîm Terek'e varınca on konak yer bunların vilâyetleridir.

Bunlar dörd aded karındaş beğlerdir kim iştirâk-i seviy üzre her biri yüzer pâre kabaklara hâkimlerdir, ammâ ikisi Kabarti beğlerine tâbi‘dir, ikisi Tavustân sultânına tâbi‘dir. Kâhîce bunun birisi Kalmık ile müşâ olması takrîb ile Kalmığ'ın Taysı Moyinçak Şâhına tâbi‘ olup sene başında Kalmığ'a bir tay boğası ve niçe şey hedâyâlar verüp Kalmık derdinden ve nehb ü gâretlerinden emîn olup Kalmığ'a re‘âyâ olur. Ammâ mezkûr dörd aded karındaş beğlerin her birisi ikişer bin askere mâliklerdir. Lâkin bunlar mü’min olmadıklarından kâhîce bunları Dağıstân pâdişâhı gâret edüp esîr [ve] mâl-ı ganâ’imleriyle muğtenim olur, zîrâ bunların diyârlarında aslâ sarp kayalı dağlar yokdur. Cümle düzlük sahrâlarda çengelistân ağaçlıkdır.

Bu kavim dahi Tatar hâna hedâyâlar ve imdâd asker koşup cânib-i şarkda nehr-i İncik kenârınca 7

sâ‘at gidüp yine Kabarti Çerkezi hudûdunda,

Menzil-i kabak-ı Sıhak: Yüz evli ma‘mûr kabakdır. Andan 5 sâ‘at yine cânib-i şarkda,

Evsâf-ı kal‘a-i Borgosan-kirmân-ı hirâsân

Kabarti hükmündedir, zîrâ bu taraf Bebirdikaç vilâyeti içine girmiş Kabartay hükmün[de]dir. Ammâ bu kal‘ada eser-i binâdan bir şey yokdur, hemân Cenâb-ı Hallâk-ı Ezel yed-i kudretiyle sun‘unu ızhâr içün bu kûh-ı bî-misâli kal‘a deyü halk etmişdir.

Dest-i Âl-i Osmân'da olan sa‘b hisârlardan bu kal‘a-i ibret-nümâ ne kal‘a-i Van'a benzer ve ne kal‘a-i Mardin'e ve ne kal‘a-i Dühek'e ve ne kal‘a-i İmâdiyye ve ne Akra'ya ve ne Sincâr'a ve ne Birecik ve ne Mekü ve ne Kırım'da Menkûb kal‘alarına benzer bir kal‘a-i dest-i kudretdir, zîrâ cânib-i erba‘ası kûh-ı Bî-sütûn-misâl çâh-ı gayyâlar ve derk-i esfelli dereli ibret-nümâ kal‘a-i bî-hemtâdır.

Ve bu mezkûr de[re]lerin içleri bir vâsi‘ çemenzâr ve nebâtât ve âb-ı hayâtlı sevâd yerlerdir kim bu dereçelerin tûlu sekiz sâ‘at hıyâbân-ı İrem derelerdir. Bu derelerin iki cânibleri evc-i semâya ser çekmiş yalçın kızıl kızıl mehîb ü mahûf kayalarda şâhîn ve sunkur ve toykun ve karçığa ve karakuş ve devlingeç yuvalı korkunç kayalardır kim altlarında kûh-ı Demâvend-misâl niçe bin mağâralar vardır.

Bu kayaların niçe yerleri kar saçağı gibi aşağı sarkmış kayalardır kim altından âdem geçmeğe havf eder. Eyle mücellâ ve musaykal kayalardır kim bir kuş tırnağı ilişecek yeri yokdur. Ve her mağâranın içlerinde Arslan Beğ Noğayları birer otak hayvânâtlarıyla sâkin olup yerim tar demezler. Tâ bu mertebe vâsi‘ gâr-ı yetîmânlardır.

Ve bu tûlu sekiz sâ‘at olan derenin bi-emrillâhi te‘âlâ iki başında aynı kapu gibi daracık kayalar var kim ol tillere ve mağâralara âdem bakmağa cür’et etse zehresi çâk yeri hemân ol mahalde hâk olur. *Ne‘ûzü billâh* sarp kapu gibi boğazlardır kim bu iki boğazlardan mâ‘adâ yerlerden içeri kuş uçmaz.

Bu dar boğazların iki başlarına İskender-i Zülkarneyn üç yerde ikişer âdem yan yana sığar kemer kapularında zamân-ı evâ’ilde demir kapular eylemiş. Hâlâ kapuları gitmiş, ancak kemerleri kalmış.

Bu kapu yerinden gayri yerden Borgosan deresine bir pişşe ve bir mûr-ı za‘îf girüp çıkacak yerleri yokdur. Hattâ biz anda iken yine Kalmık küffârları Arslan Beğ-eli Noğayların re‘âyâ etmek içün iki kerre yüz bin leşkeriyle geldikde kavm-i Noğay dahi cümle ehl [ü] ıyâli ve hayvânâtlarıyla bu dereye girüp derenin iki başında kapulara arabaların yığup bî-bâk ü bî-pervâ oturup Kalmık'dan halâs oldular. Ve Borgosan kal‘asına bile çıkmağa kavm-i Noğay ihtiyâc olmadılar.

Hakkâ ki aceb vâsi‘ ibret-nümâ deredir. Gerçi Erdelistân Macarı içre Şiçevar bir derede Macar küffârı bizi bozup kırdığı Şiçevar deresi de azîm deredir, ammâ yine anın iki tarafında kayalardan piyâde âdem urûc etmek mümkindir, ammâ bu Borgosan deresinden bir tarafa kuş uçmak muhâldir kim bu kudret kal‘ası deresi hem mahsûlât-ı âb-ı hayâtlı ve hem beş kerre on kerre yüz bin hayvânât alır sevâd-ı mu‘azzam deredir.

Timur Şâh bu Borgosan kal‘ası ve deresin görüp,

"Hayfâ dirîğ kim bizim vilâyetlerde şöyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a ve dereçe yokdur. Yohsa cihângîr pâdişâh olurdum" demiş. Bunları dahi seyr [ü] temâşâ edüp taraf-ı şarka 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kûh-ı Beş Tav, ya‘nî Beş Dağ

Bu dahi Kabarti hudûdunda mağrib tarafı nehr-i Kuban'dır. Ol semte yakın bir ağaçlı sahrâ içinde beş dâne kûh-ı bülend dağlar birbirlerine yakın halk olunmuş, gûyâ her biri bir kâlıbdan çıkmış

cebel-i bâlâlardır. Orta yerdeki ***[158b]*** dağ cümleden sivri ve cümleden âlîdir. Etrâfindaki dört aded dağlar ortadakinden pespâye ve sehel yassı çâr cebellerdir.

O[r]tada dağ üzre bir köhne gemi tahtası var. Tûlu üç yüz adım ve arzı iki adım iki mişe tahtasıdır. Ba‘zı yerlerinde mismâr ve burgu delikleri vardır. Bu diyâr kavminin zu‘mlarınca bu levha-i dırâz Hazret-i Nûh'un gemisi tahtası ola, ammâ bi-emrillâh hâlâ polad-ı Nahşevânî gibi sağ tahtadır. Ve iki yüz yaşında kart Kalmık kefereleri,

"Üç yüz yaşında de[de]lerimizden şolay tavuşladık kim, ya‘nî şöyle işitdik kim Penç Hasan ziyâreti kubbesinin kapusu bu Nûh âvînd tahtasındandır" deyü Kalmıklar nakl etdiler.

Ve Yûnâniyân-ı Rûm kefereleri târîhlerinde "Ayasofya câmi‘inin cümle yüz bir aded kapularının tahtaları Hazret-i Nûh keştîsi levhasıdır kim şehr-i Musul kurbunda Cûde dağında keştî-i Nûh makar etdikde andan tahtaları getirüp İslâmbol'da Ayasofya deyrinin kapuların gemi tahtalarından inşâ etmişlerdir" deyü Rûm tevârîhlerinde yazmışlardır.

Ve keştî-i Nûh Nebî Cûde dağında yevm-i âşûrâda karâr edüp selâmet buldukları âyet-i şerîfe sûre-i (---) masturdûr. Âye[t] :[83] âyeti tefsîrinde ulemâ-yı müfessirîn Cûde dağında keştî-i Nûh karâr edüp talattum-ı deryâ ile pâreleri bu Kabarti diyârında Beş Dağ'daki gemi tahtası andan ola. Hulâsa-i kelâm bu hakîr ol levha üzre iki rek‘at namâz kılup ve bu Beş Dağları seyr [ü] temâşâ edüp andan yine maşrık tarafına 5 sâ‘at gidüp niçe ibret-nümâlar görüp,

Nehr-i Büyük Kümü: Kûh-ı Elburz'dan gelüp Kabarti hudûdundan aşağı **nehr-i Küçük Kümü**'ye mahlût olur. Andan bir sâ‘atde,

Nehr-i Zeluk: Bu dahi kûh-ı Elburz'un kıble cânibinden çıkup bu Kabarti ülkesi içinden ubûr edüp Büyük Kümü ve Küçük Kümü ve nehr-i Zeluk bu üç nehir şimâl tarafına üç konak gidüp vilâyet-i Bebirdikaç kurbundan geçüp Maskov'un Ejderhân kal‘asıyla Terek kal‘ası mâbeyninde bahr-i azîm Harez'e varmadan iki sâ‘at beri bir sahrâda gâ’ib olur sulardır. Ve bu Kabarti vilâyetine gelince tâ Karadeniz sâhilinde Şağake vilâyetinden bu Kabarti'ye kâmil kırk konak hep baş yukaru şark cânibine giderken cümle suları atlayup geçersin. Cümlesi nehr-i Kuban'a karışup nehr-i Kuban deryâ olur, ammâ bu Kabarti'nin Beş Tavından tâ vilâyet-i Ejderhân'a ve Dağıstân ve Terek kal‘asına varınca cânib-i şimâle cümle sular baş aşağı gidüp cümle sular kûh-ı Elburz'dan gelüp şimâle cereyân ederek kimi Maskov'un Terek kal‘asında ve kimi yakın ve ırağında bahr-i Harez'e mahlût olurlar.

Andan yine hakîr semt-i şarka 5 sâ‘at gidüp Kabarti dağların aşup,

Nehr-i Yeluk: Kûh-ı Elburz'dan gelüp nehr-i Terek'e mahlût olur. Bu mahal,

Vilâyet-i azîm Tavustân: aceb büyük vilâyetdir. Bir ucu şimâl tarafına tâ vilâyet-i Maskov ile müşâdır ve bir ucu şark tarafına Dağıstân pâdişâhı ülkesiyle hem-hudûddur. Ve bir ucu cânib-i cenûbu nefsinde kûh-ı Elburz dâmeninde Dâdyân milkiyle hem-çetdir. Ve Tavustân haddinde meks eylediğimiz konağın ensesinde,

Evsâf-ı ebü'l-cibâl-i ibret-nümâ-yı kûh-ı Elburz

Lisân-ı Arab'da ismi Ebü'l-cibâl'dir, ammâ kavm-i Bürzî bu cibâl-i âlî zeylinde sâkin olduklarıyçün müverrihân-ı Acem bu cibâl-i azîme kûh-ı Elbürzî dediler.

Ve lisân-ı Rûm'da Petre Acan derler.

Ve lisân-ı Moğolîde Tell-i Tav derler.

Ve lisân-ı Kahtânîde Püşte-i Dâdyân derler.

Ve lisân-ı Lezgi'de Zehonda derler.

Ve lisân-ı Kaytak'da Tavban derler.
Ve lisân-ı Çerkes'de Arı Tav derler.
Ve lisân-ı Tatar'da Cıldırak Tak derler.
Ve lisân-ı Çağatay'da Kûh-ı Meyân derler.
Ve sâ'ir müverrihân-ı gûnâ-gûnlar dahi kûh-ı Elburz derler.

Ammâ be-kavl-i hukemâ-yı kudemâ ve be-kavl-i müfessirîn ü muhaddisîn-i ulemâ bu rûy-ı arzda Hallâk-ı âlem lafz-ı "kün" ile yüz kırk aded kûh-ı azîmler halk etmişdir kim bu dağlar olmasa vech-i arza lerzân vâki' olurdu demişler.

Ve ol kûhlar hakkında sûre-i (---): [85] âyetin yazmışlar kim Cenâb-ı Hallâk-ı âlem bu cibâlleri kilid deyü halk etmişdir, ya'nî ulemâ-yı müfessirîn tefsîr-i şerîflerinde lafz-ı mekâlîdi kilid ile tefsîr etmişlerdir. Ya'nî "Habîbim Muhammed! Ben bu dağları yer yüzüne kilid halk etmişim" buyururlar.

Ve bir âyet-i şerîfde dahi sûre-i Amme'de, ya'nî sûre-i Nebe'de: [86] âyetleri bu ma'nâyı iyhâm eder.

Ve cümle seyyâhân-ı kudemâ ve ulemâ-yı hukemâ eyle derler kim iklîm-i evvelde 19 dağdır ve iklîm-i sânîde 27 cibâldir.

Ve iklîm-i sâlisde 31 kûhdur.
Ve iklîm-i râbi'de 24 tildir.
Ve iklîm-i hâmisde 29 zehundur.
Ve iklîm-i sâdisde 36 püştedir.

Ve iklîm-i sâbi'de 32 tavlardır, ammâ cümleden azîm cebel-i Kâf'dır kim anın hakkında Cenâb-ı Bârî Kur'ân-ı azîminde ve Furkân-ı mecîdinde sûre-i Kâf'da: [87] ***[159a]*** tefsîrinde müttefiklerdir kim kûh-ı Kâf bu edîm-i arzın etrâfın ihâta edüp Bahr-i Muhît ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Mağaylan ve Bahr-i Okyûnûs ve Bahr-i Girdâb ve Bahr-i Zulumât ve'l-hâsıl bu dünyâ etrâfında olan yedi deryâyı ihâta etmiş kûh-ı Kâf'dır. Hattâ bu hakîrin ve kavm-i Noğay'ın ma'lûmlarıdır kim Maskov vilâyeti tarafına karîb Kur'ân-ı azîm ile müsbet olan Bahr-i Zulumât buz olduğu mahalde İskender-i Kübrâ'nın Sedd-i Ye'cûc'a gitdiği buz deryâsı zulumâtı üzre kavm-i Kalmık yetmiş gün yetmiş gece, ya'nî gündüzünde vakt-i Şâfi'î gibi olan buz deryâsını geçüp yine bu dünyânın tabanında olan aydınlık yerlerin otlu ve sulu yerlerinde yedi gün yedi gece dahi Kalmık atlar ile seğirdüp kûh-ı Kâf dâmeninde bilâ-teşbîh ka'belerine vardıkların ve yine buz deryâsı tûl-ı nehârda çözülmeden beri Helar vilâyetlerine gelirler, tevâtürle kavm-i Noğay içre meşhûrdur.

Kavm-i Kalmak İskender gibi Sedd-i Ye'cûc'a ve kûh-ı Kâf'a yetmiş seksen yılda bir gitdikleri müsbetdir. Hattâ Mehemmed Geray Hân'da bu şehrimizde rehin olan Buloş nâm koca Kalmık "Ben üç kerre Cıldırak tavda atamız ka'besine varanmın", ya'nî "Kûh-ı Kâf'da ka'bemize vardım" deyü deyü hikâyet ederler. Hattâ Kalmık ne küffâr ne müslim bir alay mecûsî kavimdirler, ammâ anlarda kizb ü bühtân olmazdır.

Ve bu edîm-i arzda Kûh-ı Kâf'dan sonra kûh-ı bülend Mısır cezîresinde hatt-ı istivâdan cânib-i cenûba yigirmi yedi merhale içeri cebel-i Kamer'dir kim Nîl-i mübârekin menba'ı olan kûh-ı bülenddir.

Her bâr Nîl'in başına öte Bahr-i Muhît'den tarafa Portakal Frengi varırlar. Beri tarafında Kakan meliki ve Daho kara Arabları ticâret içün toksan günde Nîl başına varırlar kim Nîl'in ibtidâ menba'ı Mısır cezîresindedir,

"On yılda ve yedi yılda gitmişler, başına varamamışlar" dedikleri sözler cümle kahvehânede sâkin haşhâşî beng [ü] bâde içici tiryâkîler sözüdür, zîrâ bu dünyânın Tilimsân vilâyetinden Maskov'un

zulümâtı kenârında Helar vilâyetine varınca tûlu on bir aylık yoldur nice on yılda gidüp Nîl'ın başına varılmaya, bu kizb-i fâhişdir. Hattâ bu hakîr Funcistân ve Kakanistân ve İsvân ve Sûdân vilâyetlerine gitdiğimde "Nîl'in başına yiğirmi yedi konak yer kaldı" dediler, ammâ gâyet mahûf u muhâtaralı yılan ve çıyanlı yerlerdir.

"Eğer yedi ay beklersen mevsimiyle cellâbe kavimleriyle Nîl buhayresi gemilerine binüp Nîl'in başında cebelü'l-Kamer'e var" dediler. Hakîr şiddet-i hârra tahammül edemeyüp Hazret-i İdrîs'in vilâyeti olan Rümeyletü'l-Himâl şehrinden dönüp hatt-ı istivâya gelüp andan yetmiş günde vilâyet-i Funcistân'a gelüp râhat oldum, ammâ Nîl'in başını göremedim.

Bir cebel-i azîm dahi cebel-i Alman'dır kim nehr-i Tuna'nın başıdır. Bir cebel-i bâlâ dahi Leh diyârıyla Erdelistân mâbeyne-hümâsında Sıçan Samur dağıdır kim nehr-i Tise ve nehr-i Turla başıdır.

Hâsıl-ı kelâm rûy-ı dünyâda niçe kerre yüz bin dağlar ve yaylalar olduğu bâlâdaki kürrâs cildlerimizde seyâhat edüp manzûrumuz oldukda tahrîr etmişiz, ammâ be-kavl-i Batlîmûs ve Bokrât ve Sokrât ve Fîsâgores-i Tevhîdî kavilleri üzre yüz kırk sekiz aded cebel-i azîmlerin ulularından biri de bu kûh-ı Elburz'dur kim tavsîf olunur.

Evvelâ bu kûh-ı Elburz Bâbü'l-ebvâb'a, ya‘nî Demirkapu'ya karîbdir. Seyyâhân-ı pîşîn kavilleri üzre yüz kırk sekiz aded cibâllerin bu kûh-ı bî-bedel cümle dağların ortasıdır. Belki dünyânın ortasıdır. Ale't-tahkîk budur.

Ve vech-i arzda bundan âlî kûh-ı bâlâ görmedim, zîrâ ilm-i usturlâb hükmü üzre bu kûh-ı bülendin aslında zemîninde mürtakîdir, zîrâ arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) derîce ve dakîkadır. (---) (---) Her cânibinde onar günlük yoldan nümâyândır. Ve bunda olan ecnâs-ı mahlûkâtın hisâbın yine Perverdigâr-ı Hâlık-ı Bîçûn bilir.

Bâ-husûs gûlbeyâbânlar gâyet çokdur. Ra‘d-vâr sadâların istimâ‘ etdim, ammâ vücûdların görmedim, ammâ kar üzre resm-i pâyların gördüm ki cirminde beş âdem oturur gûllerin ayakları nakşı kar üzre ma‘lûm idi. Allâhu a‘lem vasat-ı dünyâda olan kûh-ı Kâf budur. Hâric-i Bahr-i Muhît'de olan kûh-ı Kâf-ı Dünyâ'dır. Hattâ İskender-i Zülkarneyn Bahr-i Harez'den bu kûha gelince altı merhale yerdir. Ve zirve-i a‘lâsı altı menzildir.

Bu kûhdan cenûba yokuş aşağı Karadeniz sâhilinde nehr-i Faşa altı konak yerdir. Altı konak dahi Karadeniz'in Faşa boğazıdır. Bu kûhdan Karadeniz'e varınca on iki konak yerdir. İskender-i Kübrâ bu on iki konak yeri Bahr-i Harez'den tâ Bahr-i Siyâh'a varınca bu kûh-ı Elburz üstünden bir sedd-i calender çekmiş. Hâlâ eser-i binâları ve gayyâ-misâl hafr-i handakları zâhirdir. Ve Gürcistân tarafında Lezgi dağı bu Sedd-i İskender'e karîb ve kûh-ı Elburz'a muttasıl, o da bir cebel-i bâlâdır.

Ve bu kûh-ı Elburz'un etrâfında on bir aded {ülke sâhibi} pâdişâhlar sâkinlerdir. Ve yetmiş nev‘a lehçe-i mahsûsalarıyla tekellüm eder elsine-i muhtelifeli benî âdemler vardır kim birbirlerinin ***[159b]*** lugat [ü] ıstılâhâtların tercümânlar ile güc ile fehm ederler. Hakkâ ki vech-i arzda olan sağîr ü kebîr cibâllerin aslı budur kim müverrihân-ı Arab bu kûha Ebü'l-cibâl deyü tesmiye etmişler, zîrâ cemî‘i cibâller tâ Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Hindistân'a varınca cümle dağlar bu kûh-ı Elburz'a mülâsıkdır. Ve bu cebelin cânib-i şarkîsi Îrân-zemîndir, ya‘nî Acem vilâyetidir kim Âzerbâycân ve Tiflis ve Tomanis ve Serîrü'l-lân ve Gîlân'dır.

Ve bu kûhda olan nebâtât giyâ[hâ]t eşcârâtların gûnâ-gûnları meğer Hindistân'ın Hazret-i Âdem hübût etdiği Serendîl dağında ola.

Ve bu cebel dâmeninde Demirkapu dedikleri kal‘a ekâsireden Enûşirvân binâ etmişdir. Ve

hudûdun tâ kûh-ı Elburz'a varınca sedd-i Şeddâdî binâ etmişdir kim hâlâ İskender'in bu kûh-ı Elburz üzre binâ etdiği sedde varup nihâyet bulur. Hakkâ ki koca Enûşirvân-i Ekâsire İskender[e] mu‘âdil dîvâr-ı rasîf binâ etmişdir. Hattâ Enûşirvân-ı Âdil bu Demirkapu'yu binâ edüp Irâk-ı Arab'dan niçe bin âdem sürüp Demirkapu kal‘asına koyup amâr etmişdir. Hâlâ ol tâ’ife Demirkapu'da Arab lisânına karîb bir gûne ıstılâhât [u] ibârât ile tekellüm eder kavm-i zurefâdırlar kim lisânlarına zebân-ı Kahtâniyye derler. Monla Câmî, *Kitâb-ı Câmî’*sinde ba‘zı elfâz-ı Kahtâniyye isti‘mâl eder, bir gûne fasîh u belîğ kelâm-ı dürerbârlardır.

Ve bu Demirkapu şehrinin maşrık tarafında ülke-i Harez ve vilâyet-i Terek ve ülke-i Lân şehirleri var. Hâlâ Maskov kralı hükmündedir kim tâ bu kûh-ı Elburz dâmenlerinde Terek kal‘asında nihâyet bulur ülken(?) vilâyetdir. Ammâ Demirkapu sene 985 târîhinde dest-i Acem'de iken sene 986 târîhinde Özdemirzâde Çerkez Osmân Paşa feth edüp âhır-ı kâr sene 1033 târîhinde Acem Bağdâd'a ve Gence ve Şirvân ve Şamâhî'ya ve bu Demirkapu'ya istîlâ edüp içinden Handân Ağazâdeler vere ile çıkup Kırım hânına andan Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘e gelüp,

"Niçün Demirkapu kal‘asın Acem'e verdiniz?" deyü su’âl bile olunmayup hâlâ kal‘a-i Bâbü'l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu dest-i Acem'de kaldı.

Ve yine kûh-ı Elburz'un şimâlinde kavm-i Kaytak elli bin askere mâlik kişilerdir, ammâ Maskov kralına tâbi‘lerdir.

Ve yine kûh-ı Elburz'un cenûb tarafında Lezgi ve Legzi derler bir kavm-i Mesîhiyyedir, Acem'e tâbi‘ elli bin askerdir.

Ve bu kûh-ı bülendin taraf-ı şarkîsinde Tiflis ve Tomanis kal‘aları var. Hâlâ Sultân Mustafa Hân'ın ikinci cülûsunda sene 1031 târîhinde Acem Tiflis ve Tomanis kal‘alarına mâlik olmuşdur. Hattâ Abaza Paşa Erzurûm'da kapanup celâlî iken bu iki kal‘aları Acem elinden almağa hareket etmişken Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Vezîr Mahmûd Paşa Abaza üstüne serdâr olduğun Abaza Paşa istimâ‘ edüp Tiflis ve Tomanis kal‘aların Acem elinden halâs etmeği ferâğat edüp cânı başı gavgâsına düşüp Erzurûm kal‘asına Abaza Paşa kapandı. Ol asırdan berü ol iki kal‘alar dest-i Acem'de kaldı.

Ve hâlâ vilâyet-i Acem ile bu kûh-ı Elburz mâbeyninde vilâyet-i Dağıstân pâdişâhı var kim kûh-ı Elburz dâmenlerinde yedi sancak bir ülke-i Dağıstân'dır. Pâdişâhlarına Şamhal Hân derler. Başka hutbe sâhibi pâdişâhdır, ammâ sikke sâhibi değildir, ammâ Şâfi‘iyyü'l-mezheb mü’min ve muvahhid kavimlerdir. Bu kavm-i Dağıstân dahi yedi kavimdir kim lisânları birbirlerine muğâyir akvâmlardır. İnşâallâh mahalleriyle îrâd olunur.

Ve bu kûh-ı Elburz'un cânib-i kıblesi ardı vilâyet-i Dâdyân'dır. Ve dahi kıbleden cenûba meyilli Abaza vilâyetidir kim cümle Karadeniz kenârına vâki‘ olmuşlardır. Ve dahi garb tarafı şimdi gelirken tahrîr etdiğimiz Çerkezistân vilâyetidir kim müşâsında Kabarti Çerkeziyle Tavustân Çerkezidir.

Ve bu mahalden garb tarafına kırk yedi germe konak Kırım vilâyetidir. Ve yine bu kûh-ı Elburz'un şimâl tarafına Bahr-i Harez kenârında Maskov vilâyetidir kim ol hudûd Terek kal‘asıdır.

Netîce-i kelâm bu tahrîr etdiğimiz mâ-vaka‘ üzre bu kûh-ı Elburz'un etrâfında on bir aded pâdişâhlar sâkinlerdir. Tâ bu mertebe kûh-ı bülenddir. Eyle bir kûh-ı âlîdir kim tâ zirve-i a‘lâsı fi's-sayfı ve'ş-şitâ ebr-i kebûdlar içredir. Aslâ mu‘tedil hevâda bile görmüş âdem yokdur. Hattâ ol kadar yüksekdedir, bulutlardan aşağı görünen yerlerinde eşcârâtdan bir şey yokdur, rîh-ı sarsar ağaçları kökünden çıkar. Evlâ bi't-tarîk ol mahallerinde kar dahi yokdur, ammâ iki üç günde ortasına çıkılır yerlerinde Tûfân-ı Nûh'dan berü kat-ender-kat sararmış karları vardır kim,

{Der-vasf-ı eşkâl ü lezzet-i âb-ı zülâl}

İçinde tazı kadar âb-ı zülâlleri, ya‘nî cânlı kar kurdları olur. Bir nev‘i dahi âdem uyluğu kalınlıkda kara başlı ve kara gözlü buzdan cânlı kur[d]ları olur, ana hukemâ âb-ı zülâl derler. [Ta]vustân hânları Mehemmed Geray Hân'a hedâyâ getirmişlerdi. Aynı Rûm'un ev saçaklarında buzdan diş diş olup sarkmış dud yaprağı tırtıl kurdu şeklinde kol kalınlığı cânlı buzdan kurdlar idi. Başların kırup içinde pâlûze ***[160a]*** gibi suyunu emüp içdik. Hakkâ ki gûyâ hayât-ı câvidân bulup recûliyyet damarlarımız harekete gelüp etrâf [u] eknâfda olan Tavustân mahbûbelerine nazar etmeğe başladık. Ammâ bu âb-ı zülâlin harekât [u] sekenâtları hemân kar içinde ikendir. Taşra çıkınca hareketden kalıyor. Hemân cümle vücûdu buzdur, ammâ içi koyuca âb-ı zülâldir. Cemî‘i zamânda suda râyiha halk olunmamışdır, ammâ bu zülâl-i acîn olmuş bâdem râyihasındadır. Ammâ dahi büyüğü olurmuş, lâkin hakîr görmedim.

Ve bu kûhun iki günlük yerlerinde Tavustân sultânı kavminin çobanları mâh-ı Temmûz'da çıkup niçe yüz bin sürü koyunlarıyla yaylayup andan yukaru çıkmağa gûlbeyâbânîlerden havf ederler, zîrâ andan yukaru bulutlar içre dağlardan bir mehîb ü mahûf dehşetli âvâzlar gelüp cümle hayvânât ve çobanlar ol sayha-i şedîdden kaçup yukaru çıkmağa tâkat getiremez, deyü nakl etdiler.

Ve bu kûhun cânib-i etrâfında olan on bir ad[ed] ülke vilâyetlere cereyân eden enhâr-ı azîmler cümle bu cibâl-i azîmden müstenbatdır. El-hâsıl be-dürüstî oldur kim cihânın göbeğidir.

.....(2 satır boş).....

Hamd-i Hudâ temâşâ edüp niçe sun‘-ı Hudâlardan ibret alup andan yine semt-i şarka 5 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Kulkocan: Kavm-i Tatar buna Kulkaşkan suyu derler. Ya‘ni bu suyu nûş eden kul ta‘âm yemeğe döymeyüp kaçdığıyçün Tatar bu suya Kulkaş[k]an suyu der. Bu nehir Dağıstân pâdişâhı ülkesinden tulû‘ edüp şark tarafına iki konak cereyân edüp nehr-i Balk'a mahlût olur. Bu nehir kenârından kalkup 4 sâ‘at yine şarka gidüp,

Kabak-ı Adim: Tavustân sultânı hükmündedir. Andan 9 sâ‘atde,

Nehr-i Balk: Bu dahi kûh-ı Elburz'dan gelüp nehr-i Terek'e gider. Terek dahi bahr-i Harez'e kuyulur.

Andan 5 sâ‘atde maşrık cânibine sarp yollarda ve sık ormanlarda sarıklarımız ve kalpaklarımız çalılara ildirüp aldırarak ve esbâblarımız yırtdırarak gidüp,

Nehr-i Küçübek: Ubûr edüp karşu kenârında bir çemenzâr yerde meks etdik, ammâ ol gece sovuk azâb-ı elîmin çekdik, ammâ âteşler kenârında kebâblar çevirüp yine sehel zevk etdik. Bu nehir dahi kûh-ı Elburz'dan gelüp gider. Bu mahal dahi Tavustân hudûdudur.

Andan sehel kûh-ı Elburz'u kıble tarafına koyup 7 sâ‘at şarka gidüp,

Der-beyân-ı pişköv-i Tavustân

Ve Tavsultân dahi derler. Gâyet ma‘mûr şehr-i kadîmdir kim Nûşirvân'ın oğlu Hürmüz-i Tâcdâr binâsıdır derler ve hakîkatdir, zîrâ niçe âsâr-ı binâları imâret-i kadîmden nişân verir. Nehr-i Bahsan kenârında bin aded tahta örtülü hânedânlar kalmış, mâ‘adâsını Timur Leng harâb etmiş. Cemî‘i Çerkezistân ülkelerinin evleri serâpâ saz ve kamış örtülüdür, ammâ bu pişkövün imâretleri tahta örtülü ve kârgîr binâlı hânedânlardır. Bu şehir yerinden gayri yurda kalkmamak ile ba‘zı meyve ağaçları bulunur, ammâ kûh-ı Elburz eteği olmak ile bâğları ve bâğçeleri yokdur. Ve Tavsultân dedikleri asıl Dağıstân pâdişâhlığı ülke budur, ammâ (...) olmak ile beğine Şamgal şâh demezler, ammâ Dağıstân'ın taht-ı kadîmi budur. Hâlâ beğlerinin isimleri Kocur Bay Sekbân ve

Cohan Bay Sekbân'dır. Lâkin pâdişâh denilse nesebleri Tavsultândır. Andan Enûşirvân'a müntehîlerdir. Lisânları Gürcî ve Çerkez lisânıdır.

Cümle on iki bin aznavur eli ve tüfeng-endâz leşkere mâlikdir. Ve cümle Şâfi‘î mezheblerdir, ammâ yine Çerkez tâ’ifesi add olunur, ammâ cemî‘i zamânda ülfetleri Gürcî kavmiyle olduğundan lisânlarının lehçe-i mahsûsaları Gürcî ve Acem ve Kumuk lisânını kelimât ederler. Tüccârları ve re‘âyâları lisân-ı Maskov dahi bilirler.

Der-kıyâfet-i kaba-yı ahâlî-i Tavustân: Cümlesinin libâsları Acem kapaması gibi nigendeli ve peşli koltukları altı bâğlı ve yakası yüksek kapama geyüp başlarında beyâz abâ kalpakları geyüp ayaklarında Acem pâbûçlar geyerler. Ve başları mutarraşdır. Ve yine sakalları kırkık cimbarisdir.

Der-şekl-i kıyâfet-i nisvân-ı Tavustân: Cümle zenâneleri ve duhter-i ahterleri beyâz abâdan tilki derisi kalpak geyüp geysûların sarkıtmayup yüzü açık gezerler ve gûnâ-gûn sıkma daracık elvân Acem bezi haftan geyerler. Hemân Çerkez karıları gibi libâs geyerler.

Ammâ mahbûb u mahbûbeleri gâyet mümtâz u müstesnâ olur. Bu diyârda dahi sâ’ir Çerkez vilâyetleri gibi akçe pul ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr ve bâğ u bâğçe yokdur, ammâ bu pişkövde iki câmi‘ ve yedi mesâcid vardır. Hutbelerini Dağıstân pâdişâhına, andan kendilerinin Kocur sultânı nâmına hutbe okurlar, ammâ geçinmeleri sahâbe-i kirâm gibi geçinirler. Lâkin müselmânları azdır, re‘âyâları cümle Çerkez kâfirleridir. Ve bunda cârî ***[160b]*** olan,

Nehr-i Bahsan: Gürcistân'ın Dâdyân vilâyeti dağlarından gelüp nehr-i Terek'e gider. Bu şehir içre nehr-i Bahsan'da ırgı balığı derler bir balık çıkar, aslâ bir diyâr balığına benzemez. Bir müdevverü'ş-şekil mâhîdir kim gûyâ zer-nişânlı bir murassa‘ mâ’idedir, ammâ lezzeti meğer İngilis cezîresi vilâyetinin serdelye balığı lezzeti ola. Ortasında elif gibi bir kılçığı olup gayri vücûdunda aslâ kılçığı yokdur. Ve misk gibi bir gûne râyiha-i tayyibesi vardır, ammâ *Allâhümme âfinâ* garîbü'd-diyâr bekâr âdem bu mâ’idenin birini yese ol gece dörd beş kerre düşü azar. Yâhûd çok tenâvül edenin nefsi burnundan akar. Gâyet mukavvî ve serî‘u'l-hazm semek-i nehr-i Bahsan'dır. Takviyetinde gûyâ sakankûr-ı mâhîdir, ammâ beşer altışar yüz dirhemden irisi nâdirdir.

Der-medh-i âb-ı hayât-ı Tavustân: Hevâsı gâyet mu‘tedil olduğundan aslâ hastalık ve humma ve sara zahmeti ve gayri cüzâm ve beras ve behak ve hunâm ve hunâk ve freng zahmeti misilli emrâz-ı muhtelifeli âdem yokdur ve bu makûle derd-i serleri aslâ istimâ‘ etmemişlerdir. Ve halkı kaviyyü'l-bünye ve ten-dürüst âdemlerdir kim çoğu yüz ve yü[z] elli yaşına varınca mu‘ammer olur. Anda Hân ile üç gün zevk edüp 5 sâ‘atde,

Nehr-i Balkbay: Atlar ile ubûr edüp bu nehir Gürcistân'ın tâ Açıkbaş dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Terek'de gurûb eder. Bu nehirden sonra 3 sâ‘at yolumuzdan ba‘îd kıble tarafına gidüp,

Evsâf-ı bilâd-ı kadîm ve şehr-i azîm hâk-i Dağıstân, ya‘nî belde-i atîk Irâk-ı Dâdyân

Be-kavl-i müverrih Mîrhând ve kavl-i Şeref Hân ve be-kavl-i Tatarhâniyye kadîm-i evvelde Dağıstân pâdişâhlarının tahtgâhları bu idi.

Bu rûy-i arzda dörd aded şehr-i Irâk vardır.

Biri Irâk-ı Arab kim kal‘a-i kadîm Halebü'ş-şehbâ'dır.

Biri dahi Irâk-ı Ekâsire'dir kim Bağdâd-ı behişt-âbâddır.

Biri dahi Irâk-ı Acem'dir kim şehr-i Nûh-âvînd, ya‘nî şehr-i Nihâvend'dir kim ibtidâ bânîsi ba‘de't-Tûfân Hazret-i Nûh Nebî'dir kim Nûh-âvînd'den galat-ı meşhûr Nihâvend derler.

Dördüncü Irâk bu Irâk-ı Dâdyân'dır kim {ibtidâ bânîsi ba‘de't-Tûfân Menûçehr Şâh yüz yigirmi yıl pâdişâh olup Mûsâ Nebî asrında bu Irâk-ı Dâdyân'ı binâ edüp hükmünde olan pâdişâh askerlerin

cem‘ edüp bu Irâk-ı Dâdyân'a bir hafr-i azîm ve amîk handak kazmışdır kim gûyâ derk-i esfeldir.

Andan sonra} şehinşâh-ı ekâsirelerden Enûşirvân-ı âdilin oğlu Hürmüz-ü Tâcdâr binâ etmişdir kim tahtgâh-ı ekâsire idi. Ba‘dehu kavm-i Tatar'dan Hulâgû Hân tahtı oldu.

Hulâsa-i kelâm niçe mülûkdan mülûka bu şehr-i azîm kalup âhır-ı kâr Dağıstân pâdişâhlarının tahtgâhı olup eyle amâristân olmuş kim hâlâ iki merhale yerlerde âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Ammâ Timur Hân Mâverâü'n-nehir'den hurûç edüp vilâyet-i Kırım'da Tohtamış Hân üzre gelirken bu Irâk-ı Dâdyân halkı Gürciyyü'l-asıl kavm-i Dâdyân olup tüvânâ ve bahâdır âdemler olmak ile Timur Hân'a itâ‘at etmedikleri ecilden bu şehr-i Irâk-ı Dâdyân'ı muhâsara edüp yedi gün yedi gecede bu şehrin yedi aded kal‘asıyla şehri harâb u yebâb edüp pâdişâhları olan Bahsan Sultân'ı katl eder.

Hâlâ Tavustân sultânı hükmündedir, ammâ deryâda katre güneşde zerre kadar amâr değildir. Ammâ zamân-ı kadîmde ekâsireler asrında iki kerre yüz bin hâne-i iremezâtlar imiş. Ve iki kerre yüz bin dükkân ve yüz bin çeşme ve sebîl ve cevâmi‘ ve medâris ve dâru'l-hadîs ve mekteb ve dâru'l-kurrâ ve tekye ve sarây-ı a‘yân ve sarây-ı kârbân ve hân-ı hâcegân ve hân-ı mücerredân ve ibret-nümâ-yı âbâdân ve hammâm-ı gâsılân ve kenîse-i râhibân ve imâret-i dâr-ı ıt‘âm ve imâret-i bezzâzistân âsârları var kim bir günde mezkûrûn amâristânlar ubûr olunmaz.

Niçe yüz bin âsâr-ı binâların kapuları üzre Yâkût-ı Musta‘sımî tarzı hattlar ile gûnâ-gûn musanna‘ târîhleri var, ammâ gûyâ Van deryâsı kenârında Ahlât şehri ve Eski Kırım ve Medâyin ve Kûfe ve Musul ve (...) ve Mısır diyârında şehr-i İsvân gibi bu Irâk-ı Dâdyân dahi mezkûr şehirler gibi yerde yatır. İçinde bûm u masasalar âşiyân edüp âdem âdemî-zâdlar yokdur. Ancak bir köşesinde bir cemâ‘at kadar Tavustân halkı sâkinlerdir.

Bu hakîr bu harâb-âbâd-ı dünyânın bu mahallesini seyr [ü] temâşâ etmek içün on iki aded abd-i memlûklarımla pür-silâh olup şehr-i harâbın kıblesinde iki sâ‘at ba‘îd Tavse nâm bir kûh-ı bülende urûc edüp bu şehr-i harâbı temâşâ etdim. Ve bir âsitânı cihânı dutmuş hemân hüddâmlarımla sekiz yüz minâre add etdik. Meydânlarda sögele kalmışlar ve yeşil ve sarı ve kırmızı ve mavî sırçalı gûnâ-gûn sivri kıbâbları hâlâ zeyn olup durur. Ve niçe yüz bin tâk-i kisrâdan nişân verir eflâke ser çekmiş tâk-ı revâk-ı tumturâklar zeyn olup durur.

El-hâsıl bu harâbistân kırk günde ta‘bîr ü tavsîf olunsa zerre ve şemme kadar tahrîr olunmaya ve midhati de lâzım değildir. Kâr-ı cihân böyledir kim beyt:

Bozulur niçe bin işler düzülür niçe cünbüşler,

Bu kâr-u bü'l-acebdir bu ki olmaz kârger peydâ.

Ve bu harâbistânı mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etmede fâ’idesi ve beyânında â’idesi olmayup ol kadar i‘tibârı olmayan nesnelerin medhi tatvîlinde melâlet vardır.

Ammâ ibret-nümâ-yı mezâristânları acâ’ib ü garâ’ibdir. Hattâ iki fersah yeri mezâristânı dutmuşdur. Ba‘zı seng-i mezârlarda hüsn-i hatt ile böyle tahrîr etmiş kim:

"Ey su’âl etgen şol merkadni sâhibini Boğabay kişi men iki yüz yaşka yetken nâ-murâd yiğit men idim. Ekmek yeyüp yüreğime ekmek yapışup ölgen men. Sebeb-i mevtim şolkaydır."

Bu mezâr taşında dahi böyle [te]rkîm olunmuş: ***[161a]***

"Ey su’âl etgen bu merkadni eyesin. İki yüz kırk beş yaşka nâ-murâd hurme Bige hânım hâtûn idim. Yüz beş yaşında kız olan iken kocaya barup bir uşak doğururken su içüp öldüm. Sebeb-i mevtim şudur."

Diğer hatt-ı mezâr:

"Ey su'âl etgen şol meşhetni {yani mezâr} sâhibini üç yüz yaşına yetken Koba Alp zor batır yiğitken Ejderhân su savaşında ok paşağı poşuğalanda {ok temreni dokunanda} özümü {beni} ok sokup ölgen men. Sebeb-i ölgenim şolaydır. Özüm içün pâtiha, ya'nî fâtiha" demiş

.....(1.5 satır boş).....

Bu gûne lisânlar ekser bu diyârlarda Moğol ve Boğol ve Kaytak ve Kumuk ve Legzi ve Lezgi ve Çağatay ve Kahtâniyye ve Lavî lisânları gibi lisânlar vardır. Ekseriyyâ cümle seng-i mezârlarda olan hattlar mezkûr lisânların hattıdır. Dahi bî-hisâb gûnâ-gûn târîhler var, ammâ müsevvedesinde acz-i taksîrimiz olmağile tahrîr olunmadı.

Der-temâşâgâh-ı kabr-i Sâm u Nerîmân ve Zâl [u] Köstehem

Bunlar Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâma* Menûçehr ile bir yerden îmân getirmişlerdir, zîrâ bunlar hem-asır idiler. Hâlâ bu Irâk-ı Dâdyân'ın kıblesi hâricinde bir hıyâbân-ı İremistân içre dördü bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır kim cemî'i âlât-ı silâhları ser-i pâları ucunda kâ'im olan amûd-ı müntehâlar üzre amûd-ı salıkları ve gür[z]leri maslûb durur. Bu diyâr kavimlerinin zu'mlarınca Sâm [u] Nerîmân ve Zâl [u] Köstehem peygamber olalar. Anıniçün âlât-ı silâhlarına vaz'-ı yed etmeyüp ziyâret edüp giderler. Türbelerinde Kumuk kavminden bir niçe türbedârları var.

Der-beyân-ı mezâristân-ı Abakay Hân ibn Hulâgû Hân'dır

Niçe müverrihler Hulâgû Hân küfr-i dalâletde mürd oldu, ammâ Abakay Hân İslâm ile müşerref olup merhûm olduğu müsbetdir. Ammâ Hulâgû Hân'ın on dörd oğlu var idi. En ulusu Abakay Hân'dır kim on beşinci uluca oğludur. Cihân-ârâ bir pâdişâh-ı Cem-cenâb olup Îrân-zemîn'i ve Hind ü Sind ü Laristân ve Moltân ve Çîn ü Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten'e varınca kabza-i teshîrinde idi. Ammâ on dörd aded Hulâgû Hân oğulların kimi pâdişâh oldu ve kimi olmayup cümle on beş karındaşlar bu Irâk-ı Dâdyân'da Abakay Hân ile Hürmüz-i Tâcdâr ibn Enûşirvân'ın yanında bir ardıç-ı azîm ağacının zıll-ı himâyesinde başları ve ayakları uçlarındaki seng-i mezârlarının târîhleri ve esmâlarıyla on beş aded Hulâgû Hân oğulları ardıç ağacı altında ale't-tertîb medfûnlardır.

Ve Toluy Hân ibn Cingiz Hân bunlara karîb medfûndur. Ve Hulâgû Hân'ın babası Toluy Hân'dır kim yedi aded oğullar, ya'nî Hulâgû karındaşlarının yedisi de bu Irâk-ı Dâdyân'a hâkim olup yedisi de bu Irâk'da Hürmüz-i Tâcdâr yanında medfûnlar. Bunlar dahi İslâm ile geçinmişlerdir.

Bu şehinşâh-ı selefleri tahrîrden murâd oldur kim her birinin kadd-i kâmetleri yigirmişer ve yigirmi beşer adım kabr-i tavîllerdir. Bunlara dahi fânî cihân kalmayup vâdî-i hâmûşânda pâymâl-i rimâl olup yatırlar. Hattâ bu mezâristâna karîb İskender-i Kübrâ'nın Bahr-i Harez'den tâ Bahr-i Siyâh'a varınca on iki konak yer tûlu olan Sedd-i İskender dîvârı bu gûristân yanından görünür. Eflâke ser çekmiş bir dîvâr-ı azîmdir.

Bu şehr-i harâbistânı dahi bu yüzden seyr [ü] temâşâ edüp yine Mehemmed Geray Hân efendimizle yine cânib-i şarka 7 sâ'atde dıraht-ı azîmler içre gidüp ve âb-ı hayât sular içüp,

Nehr-i Cekem: Atlar ile geçüp 2 sâ'at gidüp,

Nehr-i Laçik: Bu iki nehirler dahi Dağıstân'dan gelüp nehr-i Terek'e gider. Bu nehreyni ubûr edüp andan,

Kabak-ı Yarkay: Tavustân hükmünde gâyet ma'mûr kabakdır. Andan 4 sâ'at gidüp emn [ü] emân yerlerden çıkup Kalmık havfin çekerek,

Nehr-i Çarik: Bu dahi Tavustân'dan gelüp bu mahalle karîb nehr-i Terek'e munsab olur. Bunu

dahi atlarla ubûr edüp 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i azîm âb-ı hayât Terek: Bu nehr-i kebîr tâ Gürcistân'dan ve Yeditenk'den ve Tiflis ve Tomanis ve Acem ve Dağıstân pâdişâhı dağlarından cem‘ olup nehr-i Ceyhûn ve nehr-i Seyhûn gibi bir nehr-i azîm olup cânib-i garba cereyân ederek Maskov'un Terek kal‘ası dibinde bahr-i azîm Harez'e mahlût olup içinde Maskov ve Ejderhân ve Gîlân gemileri gezer. Hamd-i Hudâ bu nehr-i Terek'i cümle çapük Tatar askeriyle karşu yaka gemilerle selâmet olup,

Der-beyân-ı vilâyet-i Kumuğistân ve hudûd-ı hükm-i sultân-ı Dağıstân

Ülke-i azîm ve bilâd-ı kadîmdir. Bu mahalde Maskov'un Terek kal‘ası sol cânibimizde 6(?) sâ‘at ba‘îd Bahr-i Harez'in bir körfezi nihâyetinde Terek kal‘ası beyâz kuğu gibi göründü idi, ammâ içine ve yanına karîb varmadık, zîrâ Mehemmed Geray Hân sene (---) târîhinde Maskov kralı taburun kırup Şeremet vezîri esîr edelden berü Maskov Tatar Hân ile adû-i cân olmuşlardı. Ve hâlâ askerimiz içinde üç yüzden mütecâviz Maskov esîrlerimiz olmak ile Terek kal‘asına varılmayup altı sâ‘at bir mesâfe-i ba‘îdeden ubûr etdik. Andan sene 1076 Zilka‘de'sinin gurresinde hâk-i pâk-i İslâm olan Dağıstân pâdişâhı hudûduna kadem basup nehr-i Terek kenârıyla taraf-ı şarka 15 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Söyünç: Gürcistân'ın Açıkbaş diyârından gelüp Terek'e gider.

Hamd-i Hudâ be-dürüstî diyâr-ı İslâm'a kadem basup bize Dağıstân ümmet-i Muhammed ***[161b]*** askerinden on bin aded cüyûş-ı muvahhidîn istikbâle gelüp Dağıstân Pâdişâhı Sultân Mahmûd Şemhal Şâh'dan niçe bin gûne hedâyâlar ve me’kûlât [u] meşrûbâtlar gelüp Hân'a bir gûne ta‘zîm ü tekrîm ve ihtirâmlar etdiler kim ta‘bîr olunmaz. Hattâ Hân'ın pây-i semendine iki yüz aded koy kurbân edüp fukarâlara bezl edüp sürûr [u] şâdımânlar etdiler. Bu mahalden şark tarafına,

Dağıstân vilâyetinde kâh şarka ve kâh garba gitdiğimiz kılâ‘ u şehirleri beyân eder

Evvelâ bu vilâyetde köylere şimdengerü ve Çerkezistân gibi kabak ta‘bîr etmezler. Cümle kend derler. (---) (---) (---) ve şehir ve ka‘al derler. Bu diyâr eyle emn [ü] emândır kim bir avret ve bir mahbûb kız ve bir pençe-i âfitâb oğlan cevâhir la‘l [u] yâkût ve zî-kıymet metâ‘larıyla bir şehirden bir kende dağlar ve beller içre tek başına gidüp aslâ bir kimesne ol hurma avretin yanına varup baş kaldırup yüzüne bakmağa kâdir değildir. Cümle ahâlî-i vilâyeti mü’min ü muvahhid ve ehl-i tevhîd Şâfi‘iyyü'l-mezheb kimesnelerdir. Cemî‘i zamânda harâm yemezler ve harâm harîr geymezler. Bizler dahi bu ülkede (---) sâ‘at semt-i şarka niçe yüz ma‘mûr kendleri geçerek,

Nehr-i Çaksay: Gürcistân kûhlarından hurûc edüp nehr-i Terek'e gider. Bu nehir kenârında

Şehr-i Çârbâğ

Kavm-i Kumuk bu şehre Çarbak derler. Kavm-i Lezgi Çarbak derler. Sene 986 târîhinde Özdemiroğlu Çerkez Osmân Paşa Gürcî elinden alup şehri ve kal‘asın harâb edüp hâkini Dağıstân pâdişâhına verir, ammâ bir amâristân-ı sevâd-ı mu‘azzam imiş.

Anı geçüp 5 sâ‘at şarka gidüp sarp çengelistân dağları geçüp bu mahalde Şamhal Şâh tarafından Hân hazretlerinin yine istikbâline on bin aded güzîde asker karşu çıkup alay-ı azîm ile gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm Tarhu

Bu şehir hâricinde Sultân Şamhal Mahmûd Şâh Hân'a karşu gelüp ikisi de atlarından enüp birbirleriyle görüşüp öpüşüp yine semend-i küheylânlarına süvâr olup iki nefer şâh-ı düldül-süvârlar kerr ü ferr deverânlarıyla Şamhal Şâh'ın sarâyına varup ziyâfet-i azîmler tenâvül olunup kal‘adan top şâdımânları olup Hân'ın cümle tevâbi‘ [u] levâhıklarına konaklar verilüp herkes mihmânsarâylarımıza gidüp Hân ile Sultân Mahmûd bir yerde kalup müşâvereye başladılar. Ba‘dehu

Hân dahi konağına gelüp "Üç gün oturakdır" deyü fermânlar olundukda hakîr şehr-i Tarhu'yu seyr [ü] temâşâya şürû‘ etdik.

Der-beyân-ı sitâyiş-i şehr-i Tarhu

Evvelâ bu şehrin zemîni Bahr-i Kulzum kurbunda bir düz vâsi‘ hıyâbânistân içre irem-âbâd misilli bir sevâd-ı mu‘azzam vilâyetdir. Ammâ şehri Şâm ve Haleb ve Bursa ve Mağnisa ve Tire ve Konya gibi binâ-yı azîm ve hânedân-ı kebîrler ile mebnî değildir. Lâkin şehrine göre ma‘mûr u müzeyyen binâlar vardır kim cümlesi yedi bin aded kâ[r]gîr ve çit ve azbar binâlı tahtânî ve fevkânî sahâbe-i kirâm büyûtları gibi serâpâ toprak ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır.

Cümle Şamhal Şâh sarâyı ve Takî Hân sarâyı ve Korçur Beğ sarâyı ve Ulu Beğ sarâyı ve Kâsım Bay sarâyı ve Kıran Alp Bay sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) ve niçe yüz ma‘mûr hânedânlar vardır. Ammâ Sultân Mahmûd sarâyı sâ’ir pâdişâhlar sarâyları gibi değildir, zîrâ esbâb-ı ihtişâma ve dârât-ı azamete mâ’il değillerdir.

Ulemâ-yı Dağıstân *"Eş-şöhretü âfetün"* [88] deyü pâdişâhlarına dârât etdirmezler, ammâ hemân adl [ü] adâlet eyleyüp re‘âyâ-perver ve güzîde asker beslemeğe ve her câniblerinde düşmanlarıyla savaş eylemeğe ruhsat verirler, zîrâ bu diyârda hüküm *"Hâzâ hükmü kitâbillâh"* [89] diyen ulemâlarındır. Hattâ mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmları pâdişâhlarının üst yanlarında otururlar.

Kadıaskerîsi şamhalın alt yanında oturur. Bizzât nakîbü'l-eşrâfı şamhalın karşusunda oturur. Ve vezîri Takî Hân karşusunda ayak üzre hizmetde olur. Vezîri üç bin askere mâlikdir. Müftîsi ve nakîbi ve kadıları Rûm gibi üç yüz akçe ve yüz elli akçe kazâ pâyesi demek yokdur. Her kim ehl-i şer‘ ve ulemâ-yı mütebahhirînden ise müftî ve kadıasker olur. Yohsa anda Alî-zâde ve Hâşim-zâde ve Memik-zâde misilli ahmak çelebilere mansıb vermezler.

Ve bu diyârda tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Ancak askerî tâ’ifesi eküp biçüp pâdişâha öşr vermeyüp öşr-i şer‘îsi kendüye ulûfe kayd olunmuşdur. Hîn-i seferde atlanup me’mûr olduğu uruşa vezîr ile yâhûd beğler ile ve yâhûd Şamhal Şâh ile sefere gider.

Kamusu seksen yedi bin askerdir, ammâ hemân ashâb-ı güzîn berisinde gûyâ Tatarşa pür-silâh askerdir. Ol [ka]dar bâr [u] büngâhları yokdur. Salt ve sebükbâr askerîsi çokdur.

Ve ülke-i Dağıstân'ın dükelisi yedi hânlık ve kırk yedi kadılık yerdir. Ve hepisi kırk bir şehr-i ma‘mûrelerdir. Ve hametası elli altı pâre kal‘adır.

Bu kal‘a askerlerinin nısfları dahi uruşa giderler. Gerçi cümle seksen yedi bin askerdir, ammâ kerrât ile Acem şâhı askeriyle münhezim edüp kırup geçirmişlerdir. Hâlâ yine ceng [ü] cidâlleri Kızılbaş iledir, zîrâ Acem'i aslâ sevmeyüp anlar ile bey‘ [u] şirâ etmeyüp müşâ‘larında iken Acem'e aslâ tüccârları gitmez, ammâ Maskov keferesiyle alı satı ederler.

Cümle Şâfi‘î mezheb muta‘assıb âdemlerdir. Sakalın tıraş eden âdeme ne selâm, ne aleyk demeyüp mutarraş âdem ile ta‘âm dahi yemezler.

"Eğer sen sünnî mezheb olsan sakalın yülütmezdin" derler. "Ne var hey yülük kişi" deyü sakalsız âdemi yanlarına uğratmazlar.

Ammâ vilâyetleri gâyetü'l-gâye bebr ü peleng ve kaplanlı ve şaklı sarp ve sa‘b çengelistân dağlar olmak ile bu Dağıstân pâdişâhına bir düşman zafer bulmak muhâldir. ***[162a]*** Gerçi Rûmeli ve Anatolu kadar ülkesi yok, küçükdür, ammâ ma‘mûr u âbâdân bir dâr-ı diyârdır.

Cânib-i erba‘asın yedi pâdişâh ve yedi hân ve yedi aded ülke sâhibleri bu Dağıstân vilâyetin ihâta edüp şeb [ü] rûz her bir ülke sâhibleriyle ceng [ü] cidâl edüp yine cümle düşmanlarına cevâb verir şecî‘ fetâlardır.

Etrâf-ı Dağıstân'da olan vilâyetler bunlardır kim zikr olunur

Evvelâ bu şehr-i Tarhu'nun şark tarafı Bahr-i Harez'dir kim üç Karadeniz kadar bir bahr-i lüccîdir kim bir bahre îsâli yokdur, başlı başına bir bahr-i azîmdir.

Etrâfında on bir pâdişâh ve yetmiş ülke sâhibi hân ve ban ve kan ve hâkân ve tan ve kral ve konan ve kazgan nâm melikler vardır.

Bu bahre Şirvân denizi ve Demirkapu bahri ve Gîlân bahri ve Hvâ[re]zm bahri ve Fağfûr denizi ve Kızlar vilâyeti denizi ve Maskov bahri ve Ejderhân denizi ve Alatır denizi ve Terek bahri derler. Her diyârın ismiyle müsemmâ bir bahr-i şorcadır. Karadeniz gibi ve Mısır'da Süveys Kulzumu gibi semm-i helâhil deniz değildir. İnşâallâh bu dahi mahalliyle tahrîr olunur, ammâ bu mahalde Dağıstân denizi derler ve Şirvân denizi derler.

Ve kal‘a-i Şamâhî hâlâ Acem'dedir. Bu deryâ kenârına karîb Demirkapu kal‘asına altı konak yakın Şamâhî şehridir. Demirkapu kal‘ası ve Bakü kal‘ası ve Şamâhî kal‘ası Şirvân eyâleti hükmündedir kim mâ-tekaddem mezkûr kal‘alar dest-i Âl-i Osmân'da olup be-dest-i Özdemirzâde Osmân Paşa feth edüp sene (---) târîhinde Acem mülk-i mevrûsları olmak ile sene-i mezbûrede kal‘a-i mezkûrelere istîlâ etmişlerdir. Bu mezbûr şehirler cümle Dağıstân vilâyeti ile altı konak kıblesi tarafında Şirvân'a varınca hem-hudûddur. Ve yine Dağıstân'ın cenûb tarafına Gürcistân'ın Tomris Hân ülkesiyle hem-çetdir kim Gürcistân şehirlerinden şehr-i Zekim şehr-i Çekem ve kal‘a-i Tiflis kal‘a-i Kömeyiş şehr-i Serîrü'l-lân ve Ahıçka ve Çıldır sahrâsı (...) Hırtîs kal‘alarıyla hem-hâkdir.

Ve yine keşişleme cânibi kûh-ı Elburz kurbunda Tavustân Süleymân aşîretidir. Ve yine garbîsi tarafı Çerkezistân'dır. Ve yine şimâl tarafı Maskov'un Terek kal‘ası ve Ejderhân ve Alatır vilâyetleridir. Ammâ yıldız rûzgârı tarafı Heyhât sahrâsıdır kim Kalmığistân vilâyetleridir. Tâ Takühân'a ve tâ nehr-i Edil kenârında şehr-i Sarây'da nihâyet bulur Heyhât-ı deşt-i Kıpçak'dır. Kavm-i Noğay ve kavm-i Kılmah'ın çerâgâhları ve cevelângâhları bir vâdî-i hâmûndur kim nihâyeti yokdur.

Ve yine bu Dağıstân'ın şehr-i Tarhu'sundan (---) menzilde Terek nehridir. Andan bir menzilde nehr-i Kotay-ı azîm iki sudur. İkisi de Dağıstân diyârının Karabudak Hân ülkesinden cem‘ olup Dağıstân'ın niçe kendleri ve şehirlerin rey edüp Bahr-i Harez'e mahlût olur. Mezkûr Kotay nehirlerinin yine cânib-i şarkîsi Dağıstân pâdişâhı hükmüdür, ammâ leb-i deryâ ile şehr-i Tarhu'dan beş günde kal‘a-i Demirkapu'dur kim bu mahalde Acem ile Dağıstân pâdişâhı hem-hâkdir.

Ve Demirkapu'dan bir merhalede **Başdepe** nâm mahaldir. Hattâ Osmân Paşa Demirkapu'yu feth edüp Der-i devlete da‘vet olundukda deşt-i Kıpçak'dan Kırım vilâyeti üzre gitmek iktizâ edince bu Başdepe nâm mahalden kalkup nehr-i Kanlı Söyünç kenârında Maskov Kazağıyla ceng-i azîm edüp yüz bin Kazak-ı âk olan küffârı dendân-ı tîğdan geçirir. Hâlâ beş aded yerde küffârın lâşe-i murdârları beş yerde dağlar gibi yığıldığından Beş-depe'den galat Başdepe derler. Andan selâmetle iki günde nehr-i Terek'e gelüp bizim Hân ile ubûr etdiğimiz yollara gelir. Ammâ mezkûr Başdepe nâm mahal Hulâgû Hân'ın Moğol tâ’ifesi şehirlerinden bir şehr-i azîm imiş. Hâlâ niçe âsâr-ı binâları ve deyr-i kamâme-i amâmeleri nümâyândır.

Bu harâbistânı Timur Hân yebâb halkın kebâb etmişdir. Hâlâ Sâm [ü] Nerîmân Menûçehr nâm şehinşâhların oğulları bu Başdepe mezâristânında kırkar ve ellişer adım kadd-i kâmet ile uzanup yatırlar.

Hâlâ bu Başdepe nâm mahal Terek kal‘ası hudûdunda Maskov kralı hükmündedir. Eğer su’âl olunursa Maskov vilâyeti Heyhât sahrâsının şimâli tarafında nehr-i Edil ve nehr-i Cayığ'ın öte tarafındadır, bu Dağıstân pâdişâhı ülkesinde nice kal‘a ve nevâhî ve hâk-i pâke nice mâlik olabilir

derse, nehr-i Edil ile donanması akup Bahr-i Harez'e girüp andan gemilerle Dağıstân çetinde Terek kal‘asına ve niçe kend [ü] nevâhîlere mâlikdir.

Hattâ bu hakîr sene 1057 târîhinde Revân hânına elçilik ile gitdiğimizde Maskov Kazağı bu diyâra gemiler ile Bahr-i Harez'e çıkup Acem vilâyetlerinden Gîlân şehrini nehb ü gâret edüp bu kadar Acem esîri ve mâl-ı ganâ’imiyle gânimîn ü sâlimîn Maskov'a gitdi. Anıniçün gemilerle tâ Dağıstân ile hem-hudûd olur.

Bu mahalde Dağıstân pâdişâhının etrâf [u] eknâfında hem-müşâ olan pâdişâh [u] hân ve hâkânlar ve ülkeler tamâm olup Dağıstân'ın öz vilâyeti yedi hânlık yerdir. İnşâallâh anlar dahi seyâhat etdikçe tahrîr olunur, ammâ mezkûr yedi hânlık yerin sâhibleri cümle Tarhu şehrine gelüp Tatar hânımızın dest-i şerîflerin bûs edüp şeref-i sohbetleri[yle] müşerref oldular kim esmâları budur: Evvelâ vezîri Takî Hân'dır. Mezbûr mahz hâfız-ı Kur’ân ihtiyâr ve sâhib-i ihsân âdemdir. Andan Karabudak ülkesi hânı (---) Beğ ve Ulu Beğ ve Alî Beğ ve Kâsım Beğ ve ***[162b]*** Kazan Alp Beğ ve Mehemmed Beğ ve Elkas Beğ ve Levardı Beğ, Haydar Beğ, Halîl Beğ, Çoban Beğ, (---) (---) (---) (---)

Niçe boybeğleri birbirlerinden yeğleri vardır, ammâ hükûmet sâhibleri bunlardır. Her bâr Sultân Şamhal'ın görünüş dîvânından eksik değillerdir. Bunlar dahi dîvânhâneye görünüş derler. Bu mahalde dahi ülke sâhibi hânları dahi tamâm oldu. Ez-în-cânib,

Şehr-i Tarhu'nun imâretlerin beyân eder

Evvelâ kadîm-i eyyâmdan berü taht-ı taht-gâh-ı şehinşâh-ı Dağıstân olup mü’min ve muvahhid kimesnelere mesken me’vâ olmağın hân-ı Îrân u Tûrân olan pây-ı Timur Hân bu Tarhu şehrin harâb etmeyüp ubûr edüp vilâyet-i Kırım'a Tohtamış Hân üzre hurûc edelden berü bu şehr-i Tarhu ma‘mûrdur.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı şehr-i Tarhu: Hamusu (---) aded mihrâbdır. Cümleden mükellef câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Sitâyiş-i mesâcid-i mü’minân: Kamusu (---) aded mahalle mezgidleridir. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i medrese-i âlimân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı dâru'l-hadîs-i muhaddisân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kân-ı dâru'l-kurrâ-i mücevvidân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-mekteb-i ebced-hân-ı püserân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zikr-i hânkâh-ı dervîşân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı hayvân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ayân-ı sebîl-i cân-sitân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i esmâ-i mahalle-i a‘yân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-manzara-i hân-ı tüccârân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-aded-i çârsû-yı tâcirân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hakk-ı sarây-ı kibâr-ı hânedân:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ta‘rîf-i eşrâf-ı âlimân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-şinâh-ı ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-üstâd-ı cerrâh-ı fessâdân:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-şi‘r-i güzîde-i musannifîn-i şâ‘irân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-âşinâ-yı yârân-ı ihvân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-mazınne-i ehl-i hâl-ı mecâzibân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-kıyâfet-i libâs-ı merd-i meydân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-kaba-yı endâm-ı bintân [u] nisvân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-esmâ-i tâ'ife-i dilîrân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-nâmhâ-yı esmâ-i havâtîn-i zenân:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-fasl-ı hevâ-yı hûb-ı câvidân:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-enhâr-ı uyûn-ı câriye-i atşân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-çâh-ı mâ-i hoş-güvâr-ı hânedân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)***[163a]***
Der-ilm-i usturlâb-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-kavl-i müneccimân-ı tâli'-i şehr-i amâristân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Bî-medh-i kenîse-i bıtrîk-ı râhibân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-esmâ-i gulâm-ı halka-begûşân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-benâm-ı hüddâmân-ı cevâriyân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-berekât-ı hayvânât-ı mahsûlât:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-kâr [u] kisb-i memdûh-ı sanâyi'ât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-ni'met-i uzmâ-yı me'kûlât:(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-sun'-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-vasf-ı envâ'-i meşrûbât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-dâru'z-ziyâfe-i imârât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-beyân-ı mesîregâh-ı erbâb-ı hâcât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Der-aded-i hadîka-i cinân-ı bâğât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-temimme-i şehrengîz-i külliyât

Evvelâ bu diyârın ne mahbûbun ve ne mahbûbesin görmek olmayup hüsn-i bâ-kemâl bâ-cemâllerinin reng-i rûyları tahrîr olunmadı. Nisâ tâ'ifesi bu diyârda kapusundan taşra yalnız çıkamaz. Elbette beş on âdem bir hurme hâtûnu "*Vahdehu lâ-şerîke leh*" ile cebbâne seyrine götürüp anda defn ederler. Bir dahi evine girmezler. Avretlere bu ömr-i nâzenînlerinde büyük temâşâdır. Tâze gulâmları hod on yaşında saç sakal sâhibi olur. Sakalına ustura değiren gulâmı ve berberi katle berâber ibret-i âlem ederler.

Ammâ kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur. Ve her evde bâğçe mukarrerdir. Ve âb-ı revânları çokdur. Lâkin bu diyârda akçe pul yokdur. Ancak her şehirde haftada bir meydânda bâzâr-ı azîm durup herkes meydâna çıkarup sahâbe-i kirâm gibi değiş ve dokuş edüp geçinirler. Ve her bâzâr meydânlarında ezânlar okundukda herkes metâ'ların meydân-ı bâzârda hâli üzre bırağup gürûh gürûh câmi'e gidüp edâ-yı salât ederler. Ve bu şehirde aslâ zulüm ve iftirâ ve kizb ve şâhid-i zor olmaz. Ve beğleri ve kadıları aslâ rüşvet almaz bir alay sünnî mezheb âdemlerdir, ammâ senevî değillerdir, cümlesi tarîk-i Hâcegânda ehl-i tevhîdlerdir. Bunlar ibtidâ sene 119 târîhinde Âl-i Emeviyyûn'dan Hişâm İbn Abdülmelik diyâr-ı Acem'de Hâkân Şâh'ı münhezim etdikde cümle ümerâ-yı Dağıstân Kaytak ve Kumuk Tâbeserânlıları cümle İslâm ile müşerref eyledi. Ol asırdan berü mü'minlerdir.

.....(2 satır boş).....

Der-lehçe-i {mahsûs} lisân-ı ıstılâhât-ı kavm-i Dağıstân:

.....(2.5 satır boş).....***[163b]***

Der-ziyâretgâh-ı meşhed-i şehr-i Tarhu:

.....(2 satır boş).....

Bu ziyâretleri ve şehri seyr [ü] temâşâ edüp Mehemmed Geray Hân'ı Dağıstân pâdişâhı şehr-i kadîmi olan Enderey'e götürmeğe da‘vet edüp andan cânib-i şarka 5 [sâ‘at] gidüp,

Menzil-i mihmânsarây-ı Nevşirvân: İsmi hâtırımda değil bir küçük su kenârında üstü toprak örtülü Şeddâdî kârgîr binâ bir hân-ı zîbâdır kim içine on bin âdem sığar mihmân-sarây-ı âyende vü revendegândır. Andan yine 5 sâ‘at semt-i kıbleye,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Carik: Gürcistân'ın Dâdyân vilâyeti kûhlarından gelüp Bahr-i Harez'e gider.

Anı geçüp 8 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân dağı ve taşı koyun ve sığır ve at ve gayri hayvânât ile mâl-â-mâl olmuş kend-i amâristânları geçüp ve bî-nazîr semîn at etleri ve sığın ve karaca etleri kebâbların yeyerek,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Caman: Kavm-i Tatar Caman der, kavm-i Dağıstân Yaman suyu der. Hakkâ ki Yaman şedîd akar coşkun dîvâne sudur kim vilâyet-i Dâdyân'dan gelüp nehr-i Carik'e mahlût olup ikisi bir yerden Bahr-i Harez'e munsab olur. Andan cânib-i kıbleye meyilli 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Aktaş: Bu nehr-i âb-ı zülâl beyâz taşlık içre cereyân etdiğiyçün Aktaş suyu derler. Yine bu ülke dağlarında hâsıl olup Bahr-i Harez'e koşulur.

Ve bu nehri dahi atlarımız ile âsân vech ile geçüp karşu kenârında iki pâdişâh at başı berâber istikbâle çıkan asker ile bir cem‘iyyet-i kübrâlı alay-ı azîm oldu kim ta‘bîr olunmaz. Meğer Dağıstân pâdişâhının aksâ-yı murâdı bizim Hân'a asker göstermek imiş, ammâ hakkâ ki güzîde pâk ü pâkîze kübeli, ya‘nî zırhlı leşkere mâlikler kim cümle küheylân hayl-i müsevvemelere süvâr olmuş askerdir. Ve cümle şehr-i Enderey halkının sığâr [u] kibârları şâhrâhların yemîn [ü] yesârların zeyn etmiş kat-ender-kat benî âdemler idi.

Andan bu tertîb ile şehr-i Enderey'e girecek mahalde şehr-i Enderey hânı Ulubeğ Hân dahi karşudan azîm leşker ile iki pâdişâhın istikbâline çıkdıkda ol dahi yigirmi bin cebeli ve cevşenli ve kübeli ve zırh ü zereh-külâhlı ve serpenâhlı ve Dağıstân'ın kerevke nâm zırh ve tuğulkalarına müstağrak olmuş piyâde tüfeng-endâzlar ve niçe bin piyâde kemendârlar ve gûnâ-gûn âlât-ı silâhlar ile mülebbes küheylân es-sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlara süvâr olmuş ve niçe bin aded alaca karaçubuk(?) atlarına binmiş askerle bezenüp Ulubeğ Hân'ın ensesinde nefîr ü sûrnây ve kös-i hâkânî ve kerrenây-ı Efrâsiyâbî ve dühül-ü İskenderî ve tabl [u] kudûm (---) ların çalarak Ulubeğ alay-ı azametle geldikde atından piyâde olup iki pâdişâhın pây-i semendlerine yüz sürüp yine karaçubuk atına bilâ-rikâb süvâr olup iki pâdişâhı selâmlayup anlar yine talî‘a-i asker olup cümle leşker saf saf ve mevc ü mevc alay ile şehr-i Enderey'e dâhil olup ziyâfet-i azîmler oldu. Ve bizim Hân hazretlerine bir sarây-ı azîm döşenüp zevk u safâya meşgûl olduk.

Ertesi gün bizim Hân dahi Dağıstân pâdişâhına ziyâfet tertîb edüp bizim Hân Sultân Mahmûd'un istikbâline çıkup hemân bizim Hân yüz adım alarkada Dağıstân pâdişâhını gör[dü]kde belinden kılıcın ve başından şıpırtma kalpağın çıkarup atından piyâde olduğun Dağıstân pâdişâhı göricek hemân ol dahi yüz adım mesâfe-i ba‘îdeden atından yayan olup birbirlerine yayan erişüp sarılaşup görüşüp öpüşüp "Hoş geldin cânım, safâ geldin pâdişâhım" deyü birbirine ta‘zîm ü tekrîm ederek atlarına süvâr olup Hân'ın sarâyına Sultân Mahmûd gelüp bir ziyâfet-i azîm olup ba‘de'z-ziyâfe

Hân Dağıstân pâdişâhına bir mücevher eğerli ve oyanlı at ve iki kız ve iki Çerkez gulâmı ve bir Maskov kapudanı esîr hedâyâlar verüp Sultân Mahmûd sarâyına gidüp bu hakîr şehrin temâşâsına meşgûl oldum.

Der-evsâf-ı tahtgâh-ı cedîd hâk-i rey, ya'nî belde-i kadîm şehr-i azîm Enderey

Şehr-i azîmden murâd vilâyet-i Dağıstân'ın şehrine göre şehr-i azîm denilir. Yohsa ne eyle Haleb ve Şâm ve Bağdâd ve Diyârbekir gibi şehir ola. Hemân oldukça şehirdir. Sene 986 târîhinde Özdemirzâde Osmân Paşa bu şehri dest-i Acem'den kuvvet-i bazû ile feth edüp zabtı mümkin olmayacağın bilüp bu Dağıstân vilâyetinde kışladuğunun mukâbelesinde bu şehr-i Enderey'i Dağıstân pâdişâhına ihsân eder.

Anlar dahi ol zamândan berü bu şehri tahtgâh edinüp keyfe mâ-yeşâ mutasarrıflardır. Hâlâ pâdişâhları kâh bunda ve kân Tarhu şehrinde oturur. Hâlâ bu diyâr pâdişâhının ismi Mahmûd'dur. Elkâb-ı künyesi şemkal'dır, şemgal ve şemhal ve şamhal dahi derler.

Bunların dahi asıl nesilleri kavm-i Arab'dır kim Şâmîlerdir. Anıniçün Şâm-hâl derler. Meselâ Âl-i Osmân'a hünkâr derler ve Acem'e şâh derler, Kırım hânlarına geray der[ler], Özbek pâdişâhlarına hân-ı hâkân derler, Hind pâdişâhlarına hâkân derler, Yemen pâdişâhlarına tübba' derler, Mısır halîfelerine azîz derler. Her pâdişâhın birer gûne elkâbları var, ammâ bu Dağıstân pâdişâhlarına şamhal derler, zîrâ asl [u] fer'leri Şâmîlerdir ve Âl-i Emeviyyûn nesillerindendir.

Bunlar Emeviyyûn'dan Mervân-ı Hımâr'ın derdinden Mervân'a rûy-gerdân olup cümle kavm [ü] kabîlesi ile Şâm'dan kayser-zemîn üzre ***[164a]*** sefere gelmek bahânesiyle Mervân-ı Hımâr'dan firâr edüp dosdoğru vilâyet-i Horâsân'da Ebü'l-Müslim-i Mervî hazretlerine varup dahil düşüp Mervân-ı Hımâr'ın nâ-şer'î evzâ' [u] etvârından ve minberde Hazret-i Alî'ye sebb etdirdiğinden gûnâ-gûn avânî hâllerinden şikâyet edüp âhır-ı kâr Ebü'l-Müslim Horâsân'dan Âl-i Emeviyyûn üzre hurûc edüp Âl-i Yezîd-i bî-mezîdden İmâm Hüseyin'in kanın ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâların hûnun taleb etmeğe azîmet etdikde bu kavm-i Dağıstân'dan niçe yüz âdemler refîk alup Şamhal diyâr-ı Belh'de kalup sâkin oldu, ammâ Ebü'l-Müslim-i Teberdâr niçe yüz bin Emeviyyûnu ve kavm-i Yezîdi ve Havâricî'yi ve Revâfızları kıra kıra Şâm'a gelüp Mervân-ı Hımâr ile ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Mervân münhezim olup Şâm'dan garba andan Arz-ı Hâsân ola[n] şehr-i Bilbeys'e andan Mısır'a varup anda dahi Ebû Müslim havfinden karârı firâra mübeddel edüp nehr-i Nîl'i karşu Cîze şehri tarafına ubûr edüp Bûsîr nâm mahalde "İşde Müslim'den halâs oldum" deyü Bûsîr'de hâb-ı râhata yatdıkda akabinden kovan Âmir ibn Cürcânî ve Abdullâh ibn Mâzinî Mervân'ı hâbdan uyarup kalkınca Mervân'dır:

"Cedd-i ızâmım Hazret-i Yezîd rûhiyçün şimdi ben sizi vâkı'amda görüyordum. Bana tâbi' olmağa mı geldiniz?" dedikde Âmir Cürcânî ve Abdullâh Mâzinî eydir: "Vallâhi biz de Ebü'l-Müslim başıyçün seni burada depelemeğe geldik" deyince hemân zeber-dest Mervân el kaldıram sandı. Abdullâh Mâzinî Mervân-ı Hımâr'a eyle bir sâtûr-ı Müslimî urdu kim kellesi hâk-i pâke-i rimâl üzre galtân oldu. Ve etbâ'-ı Mervân Abdullâh üzre el kaldıram zann etdiler. Abdullâh ve Âmir Cürcânî yüz on âdem dahi Mervânîlerden katl edüp başlarını Şâm'da Ebü'l-Müslim'e götürdüler. Hâlâ Mervân'ın ve tevâbi'lerinin mezârları Mısır'ın Cîze hâkinde mezkûr Bûsîr nâm karye kurbunda bir hurmalık altında medfûnlar. Ba'zı Mervânî ve Yezîdîler varup

ziyâret ederler.

Ba‘dehu Ebü'l-Müslim-i Teberdâr mansûr [u] muzaffer Horâsân'a geldikde Şamhal'ı huzûruna çağırdup,

"İşde senin adû-i cânın olup seni vatanından cüdâ eden Mervân'ı ve niçe yüz bin Yezîdî leşkerin kırdım. Şimden gerü Şâm'a gidüp yine ecdâdın Âl-i Emeviyyûn tahtını sana verdim. Var bakıyye-i ömrün yine Şam'da geçir" dedi. Şamhal eydir:

"Bu sinn [ü] sâlden sonra bana tâc u taht lâzım değildir. Bu vilâyetlerin âb [u] hevâsından hazz etdim. Hemân bana bir yurd-ı Dağıstân olsun, ver" deyü ricâ etdikde Ebü'l-Müslim Şamhal'ın ricâsın kabûl edüp,

"Var imdi şimden gerü evlâ[d u] ensâbınla Dağıstân pâdişâhı ol" deyü nefes edüp bu hâk-i Rey'i Şamhal'a verüp tavattun ederler.

Ebü'l-Müslim ve Şamhal merhûm oldukda Şamhal'ın ba‘zı evlâdları mürted olurlar. Ba‘dehu sene 119 târîhinde Hişâm bin Abdülmelik bunları İslâm ile müşerref edüp ba‘dehu Hişâm Şâm'a gelüp sene 125 târîhinde (...)de Rusâfe nâm mahalde medfündur. Ömreş sene 55 ve müddet-i hilâfeti sene 19, şehr 8. Ol zamândan berü bir alay kavm-i Dağıstân ve mü’min ve muvahhidlerdir. Bunlar[a] müverrihân-ı Acem Kumuk tâ’ifesi derler.

Ve şehr-i Enderey ensesinde bir kal‘a-i Enderey var imiş. Özdemiroğlu Kaytak ile Acem elinden feth edüp berbâd etmişdir.

Bu şehrin bir tarafından nehr-i azîm Koy cereyân eder. Menba‘ı Dâdyân vilâyetinden gelüp Bahr-i Harez'e koşulur âb-ı hayâtdır. Ve bu şehrin garb tarafında Tavustân Çerkezi vilâyetidir. Ve Kumuk kavminin güzîdesi bu şehrin şimâlinde tâ Bahr-i Harez kenârına varınca sâkinlerdir.

Ve yine şimâl tarafına Bahr-i Harez kenârında Bâbü'l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu kal‘ası var kim altı kapulu ve altı kulle-i azîmli kal‘a-i Sedd-i İskender olup dest-i Acem'de kaldığı ve sene (---) târîhinde Revân ve Gence ve Niyâzâbâd ve Şirvân ve Şamâkî'yı seyr [ü] temâşâ etdiğimizde bu kal‘a-i Demirkapu dahi cild-i (---) mufassal tahrîr olunmuşdur. Hamd-i Hudâ yine bu mahalde gelüp seyâhatimiz ana muttasıl oldu. Ammâ kavm-i Kumuk bu Demirkapu kal‘asıyla hudûd-deşdir. Aralarında gayri nevâhîler yokdur.

Ve bu şehr-i Enderey'in hânı Ulubeğ nâmıyla bir tüvânâ hândır. Dağıstân pâdişâhının yedi nefer hânının biri dahi bu Enderey hânıdır kim on bin askere mâlikdir. Pâdişâh bunda olmasa hân hükm eder. Yigirmi nâhiye yer taht-ı hükmündedir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn ü imâret-i şehr-i Enderey

Evvelâ bu şehir nehr-i Koy kenârında âb [u] hevâsı hoş ve halkı mahbûb bir vâsi‘ sahrâda bâğlı ve bâğçeli (---) bin aded toprak örtülü evlerdir. Ve cümlesi (---) aded mihrâb ve ma‘mûr cevâmi‘lerdir. Evvelâ (---) (---) câmi‘î.

.....(4 satır boş)..... ***[164b]***

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Enderî: Bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ ve sulehâdır. İklîm-i sâdisden olup ulemâları ulûm-ı Arabiyye ve fünûn-ı kesîreye mâliklerdir. Hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâh-ı fâsıdı bî-kıyâsdır.

Ve cümle halkı Acem ve Gürcî ve Çerkez ve Kumuk ve Kalmık ve Kaytak ve Moğol ve Boğol ve Heşdek ve Rus ve Maskov ve Lezgi ve Legzi ve Kahtâniyye ve Yakayçak(?) ve Çağatay ve gayri kavmün elsine-i muhtelifelerin bilüp kelimât ederler.

Bunların dahi esvâblarında aslâ harîr yokdur, zîrâ,[190] hadîsi üzre merd [ü] zeni aslâ harîr geymezler.

Ve altun ve guruş dahi bunda yokdur. Ancak gelüp giden bâzergânlarda çokdur. Cümle kâr [u] kisbleri bunların dahi her metâ'ı birbirleriyle değiş ve dokuş ile geçinirler.

Ve cümle libâsları koyun yününden ve elvân bezlerden nigendeli ve iki peşli Acem libâsı gibi haftanlar geyerler. Ve niçe bini başlarında beyâz boğasıdın nigendeli sivrice kavuk geyerler. Ve başlarına beyâz dülbend sararlar ve ayaklarına sarı yassı taban pây-pûş, ya'nî pabuç geyerler.

.....(2 satır boş).....

Eğer bu şehrin evsâfı vukû'u üzre evsâfın tahrîr etsek mecmû'a-i mutavvel olur.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Enderey: Evvelâ Sultân-ı Şamhal Takiyyüddîn Hân ve ziyâret-i Şamkal Mu'temedü'd-dîn. El-hâsıl ibtidâ tulû'larından bu âna gelince kırk yedi aded şamhal hânlar cümle şehr-i Enderey'de ve şehr-i Tarhu'da ve şehr-i Kovin'de(?) ve gayri şehirlerde medfûnlardır. Ve sivri sivri serâmed kubbelerde ve kubbesiz gülistân yerlerde âsûdelerdir.

Ve niçe kibâr-ı evliyâullâhlardan el-Hacı Cem-cenâb Azîz ve dahi Hacı Yesevî Sultân ve dahi Hacı Abdullâh Taşkendî hazretleri. Bunlardan mâ'adâ niçe ziyâretler etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în, kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-mübîn.*

Bunda bir hafta tekâ'üd edüp iki pâdişâh-ı fânîlerin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup niçe zevk u safâlar edüp Hân Şamhal'a ve Şamhal bizim Hân'a ziyâfetler edüp ve Şamhal Şâh hakîre niçe ihsânlar edüp bizim Hân'a Karabudak Hân ülkesinde yurd verüp altmış pâre kendin yarlığ-ı belîğin Hân'a verüp birbirleriyle vedâ'laşup bin aded güzîde asker refîk verüp,

Enderey şehrinden Karabudak ülkesine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Enderey'den çıkup cânib-i cenûba 5 sâ'at ma'mûr kendler geçüp,

Menzil-i kend-i Yesev: Ma'mûr hân ve câmi'li Kumuk kavmi kendidir. Andan bir sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Koyun: Kadîm-i evvelden Şamhal Şâhların hâssıdır. Emîr ve kadısı vardır. Hânı üç bin askere mâlikdir. Kal'ası bir sarp kaya üzre Şeddâdî taş binâ bir kal'a-i metîn ve şekl-i müdevverdir. İçinde dizdârı ve üç yüz aded kurçı yasavulu vardır, gayri şey yokdur.

Ve bu şehir [nehr-i] Kovin'in kenârında olmak ile bir kerre bu kal'a Maskov Kazağı Kovin suyuyla gelüp almışdır. Bu nehr-i Kovin ile gemilerine girüp gânimîn Bahr-i Harez'e girmişdir. Andan Terek kal'alarına andan dâr-ı menhûslarına gitmişdir.

Ve bu kal'anın iki kapusu vardır. Biri şimâle mekşûf Enderey kapusudur. Ve biri Sunca dağlarına meftûh vâsi' kapudur. Ve bu kal'adan aşağı nehr-i Kovin kenârında,

Sitâyiş-i zîr-i şehir: Bu diyârda kal'adan taşra olan mahallâtlara varoş demezler, zîr-i şehir ve zîr-i kend derler, ya'nî aşağı şehir derler. Bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı ma'mûr şehirdir. Cümlesi yigirmi mihrâbdır. Yedisi câmi'dir. Evvelâ (---) (---) câmi'i.

.....(1 satır boş).....

Mâ'adâ ma'mûr mesâcidlerdir. Ammâ evleri seyrek seyrek dağlar ve ormanlar içre beşer ve onar hâne bir yerde kıran kıran vâki' olmuşdur. Bu Dağıstân'ın ekseriyyâ evleri böyle olup cümle toprak örtülü sahâbe hâneleridir. Aslâ kiremitli ve kurşum örtülü imâretler görmedim.

Ammâ hutbelerini kendü isimlerine kırâ'at edüp ba'zı cevâmi'lerde Âl-i Osmân pâdişâhın yâd ederler. Eğer hutbelerinin kırâ'at etdiklerin tahrîr eylesek kitâbete aczimiz vardır, söz uzanır, ammâ Âl-i Osmân'ın mansûr [u] muzaffer olmasıyçün cümle ülke-i Dağıstân'da kırk hatm-i şerîf tilâvet ederler, zîrâ "Mekke ve Medîne pâdişâhıdır" deyü i'tibâr ederler.

Ve bu şehir[de] üç hammâm ve bir imâret-i ıt'âm ve yedi mekteb-i sıbyân ve üç aded medrese-i

âlimân ve iki aded tekye-i dervîşân-ı Nakşıbend-i Hâcegân ve üç aded hân-ı tüccârân vardır, ammâ çârsû-yı bezzâzistânı,

.....(1 satır boş).....

Bunda dahi akçe pul yokdur, ammâ bâğ u bâğçe çokdur. ***[165a]***

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir, ammâ mahbûbları yokdur. Öğünlerinde ma‘âbidler ve hüsn-i ülfet bilmezler. Şarâb ve rakı ve gayri şarâb içmezler. Ve diyârlarında bu makûle mükeyyefât muharremât nedir bilmezler. Ammâ levendâtları kımız ve boza içerler. Ve ulemâları ve ihtiyârları maksima nâm sekir vermez ilik gibi koyu ve tatlı boza içerler.

Ve bu kal‘a-i Koyun Acem'in Demirkapusu kal‘asına bir konak menzil karîbdir. Hattâ Özdemiroğlu Osmân Paşa bir gelişde Acem diyârına bu ülkeden girmiş. Hâlâ niçe yük akçe gönden bu Kovin kal‘ası hazînesinde mahfûzdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Kovin:

.....(1.5 satır boş).....

Andan cânib-i şarka 5 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve ülke-i azîm mahmiyye-i Haydak

Bu dahi Dağıstân pâdişâhı hükmünde başka hânlıkdır. Beği Ulubeğ Hân'dır kim üç bin askere mâlikdir. Câ-be-câ Gürcistân'ın aznavur kavminden askeri beğleri vardır. Müftîsi ve kadısı vardır, ammâ gayri hâkimleri yokdur. Ülkesinde yedi nâhiyesi vardır. Şehri bahr-i Harez kenârında gâyet ma‘mûr ve adâlet yeri şehr-i benderdir. Ekseriyyâ re‘âyâsı Kumuk ve Kaytak Lezgi ve Gökdolak re‘âyâları vardır. Cümle (---) aded topraklı evlerdir. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i.

.....(1 satır boş).....

Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

.....(2.5 satır boş).....

Ve bu Haydak şehri Acem'in Demirkapusuna gâyet müşâdır.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Haydak: Evvelâ meczûb-ı vahdet, meslûb-ı izzet, pîr-i ashâb-ı şevk ve erbâb-ı ehl-i zevk, sâhib-i yakîn-i bî-gümân, halvet-nişîn-i bî-nişân, eş-Şeyh Hazret-i Bağatır Sultân. Andan kıdveti'l-ashâb ve zübdeti'l-ahbâb, mahbûb-ı âgâh, matlûb-ı ibâdullâh eş-Şeyh Sultân Minnetullâh, *kuddise sırruhu'l-azîz* hazretinin ikisi de bu şehir hâricinde âsûdedirler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu ziyâretleri edüp cânib-i şimâle iki günde dağlar ve hıyâbân orman çengelistân yerler ile gidüp,

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr u âbâdân ya‘nî hayâbân-ı belde-i Tâbeserân

Acem'in Demirkapusuna bir merhale yer karîb olup Demirkapu'nun cânib-i şarkîsinde dağlar ve bâğlar ve gül-i gülistânlar içre şehr-i müzeyyendir. Âb [u] hevâsının letâfetinden Enûşirvân-ı Âdil hazz edüp her sene Bağdâd'dan bu Tâbeserân'a gelüp yaylalanup ayş [u] ışret edüp "Benim Tâbeserân'ım" der imiş. Hakkâ ki rûh-efzâ şehr-i hevâdârdır.

.....(1.5 satır boş).....

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr kal‘a-i Kübeçili, ya‘nî Zırhçılar kal‘ası

Bânîsi kimsenin ma‘lûmu değil kâr-ı atîk kal‘a-i akîkdir, ya‘nî cemî‘i der-i dîvârının taşları eyle musaykal ve mücellâdır kim gûyâ akîk-i Yemenîdir. Ve bu kal‘a Acem'in hükmünde olan Demirkapu'nun cânib-i şarkîsinde (---) mahalle vâki‘ olmuş bir kal‘a-i mahbûb ve bir şehr-i merğûb belde-i mu‘azzamdır. Kal‘ası (---)

.....(1 satır boş).....

Şehri cümle (---) aded toprak örtülü hânelerdir. Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden (---) (---) câmi‘i (---)

.....(6 satır boş)..... ***[165b]***

Andan cânib-i kıbleye 7 sâ‘atde *el-ıyâzen billâh* çengelistân dağlar içre geçüp belâ-yı meşakkatler çeküp,

Menzil-i kend-i Sevdâger: Üç yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve iki hânlı bir ma‘mûr kenddir, ammâ ibtidâ Karabudak ülkesinin hudûdudur. Bu vilâyet Dağıstân pâdişâhı tahtı olan Tarhu ile şehr-i Enderey'in şimâli tarafı soluna(?) vâki‘ olmuşdur. Bu ülke dahi Acem'in Demirkapusuyla müşâdır kim Bahr-i Harez'e yakındır. Başka hânlık bir ülke-i azîmdir.

Andan yine 9 sâ‘at yerde sa‘b dağlar içre taraf-ı kıbleye giderken niçe serencâmlar çeküp andan,

Evsâf-ı ülke-i âbâdân, şehr-i Karbudak Hân

Evvel ve âhır sene 125 târîhinden berü Ebü'l-Müslim-i Mervî hazretleri bu kavm-i Dağıstân'ı Belh [u] Buhârâ ve Horâsân'dan göçürüp ibtidâ bu ülkeyi anlara ihsân etmişdir kim bilâd-ı azîmdir. Bu şehr-i ma‘mûr Bahr-i Harez'e ol kadar yakındır kim Bahr-i Harez görünür. Şark tarafı Acem ile müşâdır. Dağıstân'ın yedi hânlığının biri dahi bu Karabudak ülkesidir kim yedi beğlik ve yedi kadılık yerdir. Baş beğinin ismi (---) hândır kim üç bin askere mâlikdir.

Zemîn-i eşkâl-i şehri:

.....(2.5 satır boş).....

Mehemmed Geray Hân bu şehirde üç gün mihmân olup azîm ziyâfetler tenâvül olunup ba‘dehu

Hân'a Karabudak beği imdâd asker koşup semt-i şarka bir sâ‘at gidüp,

Kend-i Pirbay: Karabudak Hân'ın oğlu hükmünde idi. Mehemmed Geray Hân'a Dağıstân pâdişâhının ihsân etdiği hâss-ı hâs kendinin biri budur. Cümle imdâda gelen Dağıstân askerleri "Hânım kendin ve yurdunu Allâh mübârek eyleye" deyü du‘â edüp gidecek mahalde Hân bunlara üç yüz aded parça esbâblar verüp ve cümlesi memnûn olup gitdiler. Hân hazretleri efendimiz sene 1076 Zilka‘de'sinin on birinci gün Karabudak Hân'a vâsıl olup cümle yakın olan kendlerden me’kûlât [ü] meşrûbâtıları ve her bâr Şamhaldan hedâyâları gelüp kendi künc-i vahdethâne savma‘asında tâ‘at ü ibâdâta ve ilm-i tevârîh ilm-i hadîse meşgûl olup ulemâ-yı Dağıstân'dan Monla Takî, Monla Kulî, Monla Şirvânî, Monla Cebrâ’il, Monla Câmî, Monla Azrâ’îl, Monla Kâsım, Monla İsrâfîl, Monla Şeyh Gene(?) nâm niçe ulemâ-yı mütebahhirîn ve sulehâ-yı ümmetden kimesnelerle şeb [ü] rûz ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı acîbelere meşgûl olup hakîr dahi niçe eyyâmlar cemî‘i ulemâ-yı Dağıstânların ve hâl sâhibi mazınne-i kirâme sulehâ-yı ümmetden kimesnelerin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du‘â-i hayrları ile berhordâr behremend oldum, *elhamdü lillâh.*

Bir gün Mehemmed Geray efendimizin dest-i şerîfin bûs edüp eyitdim:

"Hân'ım! Allâhu Te‘âlâ Hân'ıma ve evlâd [u] ensâbına ömr-i tavîller versin. İşde Hân'ım hukûk-ı sâbıka ve nân u nemek hakkını gözedüp dervîşânece hakîkat gözedüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek cenâb-ı şerîfinizi murâd [u] merâmınız olan vilâyet-i Dağıstân'a geldik. Mihmânsarâylar mübârek ola. Şimden gerü bu abd-i kemtere destûr verin. Bir gayri diyârları geşt [ü] güzâr ederek maskat-ı re’simiz olan İslâmı-bol'a gidelim" deyü Hân'a baş urdukda Hân eydir:

"Evliyâm! Aşıkmasana benimle bunda birkaç yıl tursana, sana ben bunda bâğlı ve bâğçeli mülk emlâkler ve bânû perî-misâl Çerkes kızları ve pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâblar hâzırladım. Elbette kalmak gereksin" dedikde yine Hân'a baş urup,

"Pâdişâhım! Refîklerim gideriz, derler. Ben anlardan ve anlar benden ayrılmazlar" dedikde,

"Ben anlara da mâl ve kızlar veririm" ded[ikd]e anlar dahi,

"Hayır pâdişâhım, biz der[v]îş garîbiz. Alâyık-ı dünyâ kaydında değiliz" dediklerinde Hân rızâ vermeyüp,

"Birez zamân dahi oturun,

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir"

mısra‘ın terennüm etdi.

El-hâsıl bir hafta dahi mihmân olup bir gün yine Hân'a ricâ edüp izin taleb etdik.

Âhır-ı kâr destûr alup hakîre iki Çerkes gulâmları ve bir Abaza duhteri ve iki Çerkes kızı ve üç re’s Çerkes atları ve bir re’s Karaçubuğun alaca çapar atı ve bir şemşîr-i bürrân ve birkat Çerkes libâsı ve üç yüz sikke-i hasene altun ve Kırım hânına ve a‘yânları ve Dağıstân pâdişâhına mektûblar verdi.

Ve yedi aded kölelerime birer at ve birer kat libâs ve ellişer guruş ihsân etdi. Ve refîklerim Baba Mansûr'a ve De[r]vîş Ahmed Halhâlî'ye ve Baba Türâbî Selmânî'ye ve Aşçı Baba Şücâ‘'a ve De[r]vîş Vahîd'e dahi ellişer altun ve birer at ve birer kat libâs ihsân edüp Hân ile vedâ‘laşup,

Dağıstân'dan Horâsân ve Belh [u] Buhârâ ve Îrân [u] Tûrân'a azîmet etdiğimiz beyân eder

Evvelâ Karabudak'dan cânib-i şimâle 13 sâ‘atde,

Menzil-i kend-i Kolgoç, andan 9 sâ‘atde yine semt-i şimâle gidüp **kend-i Bay Toğar,** andan

tekrâr yine **kal‘a-i Kovin,** andan yine def‘â **şehr-i Enderey-i azîm:** Bunda yine Şamhal Şâh'a buluşup Hân'ın mahabbetnâmelerin verüp Belh u Buhârâ'ya gitmeğe izin taleb etdikde vükelâ-yı devlet Belh u Buhârâ'ya gitmeğe rızâ vermeyüp "Kalmık çokdur. Selâmet gidemezsiz" dediler.

Âhır-ı kâr Maskov vilâyetinden Azağ'a izin alup Maskov'un Terek kal‘ası kapudanına ve Kalmık pâdişâhına ve Demirkapu ve Şirvân ve Şamâkî hânlarına mahabbetnâmeler ile sultân Şamhal'dan beleğan-mâ-belağ ihsânlar ile kerevke ve zırhlar ve kaplan postları ve vaşak kürkleri ve niçe ihsânlar alup vedâlaşup azm-i râh etdik. ***[166a]***

Sene 1076 Zilka‘de'sinde Dağıstân pâdişâhı Şamhal Şâh'dan me’zûn olup vilâyet-i Acem'e andan vilâyet-i Maskov'da Heyhât sahrâsı ve Ejderhân ve Bakü Hân ve Kalmık şâhına, andan Azağ'a gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Dağıstân pâdişâhının şehr-i Enderey'den cânib-i şarka (---) gidüp sene 1057 târîhinde seyr [ü] temâşâ edüp cemî‘i evsâfın mufassal tahrîr etdiğimiz **menzil-i kal‘a-i Bâbü'l-ebvâb, ya‘nî kal‘a-i Demirkapu'**ya dâhil olup Acem hânı (---) Hâna Sultân Mahmûd ve Şamhal Şâh'ın mektûbların Hân'a verüp bize vâfir tevkîr [ü] ihtirâm edüp bir mihmânsarây verdi. Ve üç gün zevk edüp elli altı târîhinde bu şehre geldiğimizden berü kart koca bugünki Acem yârânları sıhhatde bulup anlar ile Demirkapu hânı Takî Hân ile cân sohbetleri etdik. Ammâ bu şehri evvelkiden amâr olmuş gördüm. Hakkâ ki ülke-i azîmdir.

Evvelâ bu Demirkapu müşâsında olan kılâ‘ ve şehirleri beyân eder

İbtidâ Dağıstân pâdişâhının Şehriyâne sarâyı bu Demirkapu'nun şarkîsinde bir konak karîbdir. Ve Karabudak şehri Demirkapu'yu şarka geçüp bir günlük yoldur. Ve şehr-i Şâbûrân şehr-i azîmdir kim yetmiş mihrâbdır kim Demirkapu'nun nâhiye-i Şâbûrânında vâki‘ olmuş şehirdir kim cild-i sânîde mevsûfdur. Ve bu şehr-i Şâbûrân'a bir merhale karîb şehr-i Niyâzâbâd: Mâ-tekaddem şehr-i azîm olup Ferhâd Paşa sene (---) târîhinde harâb edüp hâlâ kırk aded mihrâb kalduğu ve elli bin hâne olup Acem elinde kaldığı bâlâdaki cild-i sânîde mastûrdur. Ve Demirkapu'nun şarkîsinde (---) menzilde kal‘a-i Şamâhî, Acem elindedir ve yine Demirkapu'nun şimâlinde beş merhale yer kal‘a-i Bakü'dür, bu dahi dest-i Acem'dedir. Ve kal‘a-i Bakü'nün şimâlinde Bahr-i Harez kenârıyla (---) sâ‘atde şehr-i azîm Gîlân'dır kim re‘âyâsına kavm-i Terekeme derler. Diyâr-ı Acem'in mu‘azzam şehirlerindendir. Ve kal‘a-i Ereş Demirkapu'nun şarkîsinde (---) merhale yerdir. Hâlâ dest-i Acem'dedir. Ve kal‘a-i Gence-i dilnüvâz dahi Demirkapu'nun şarkîsinde (---) merhale mesâfedir. Ve kal‘a-i Şeki dahi Demirkapu'nun şarkîsindedir. Ve şehr-i Serîrü'l-lân Dağıstân hudûdunda Acem elinde kalmışdır. Ve şehr-i Kâht Dağıstân'ın idi. Gürcî-i Şavşad elinde kaldı.

Ve Bahr-i Harez kenârında Maskov kralının Terek kal‘ası: Bu Demirkapu'nun garbîsinde ve Dağıstân'ın şimâline vâki‘ olmuşdur.

El-hâsıl bu bâlâda zikr olunan kılâ‘ u şehirlerin cümlesi Demirkapu kal‘asının cânib-i erba‘asında olup hâlâ dest-i Acem'de olduğu sene 1057 târîhinde bu diyâra geldiğimizde cümle mezkûr kal‘aların evsâfları cild-i sânîmizde ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu Demirkapu hânıyla birkaç gün zevk [u] safâlar edüp hânın niçe ihsân u in‘âmların alup Demirkapu'dan kara ile Terek kal‘asın gitmeğe Kalmık'dan ve beş konak arz-ı hâliye çölden gitmeğe havf edüp cümle atlarımızı ve cümle eşyâlarımızı bir Acem keştîsine koyup Terek kal‘asına gitmeğe azîmet etdik.

Ol gün keştî-i Bahr-i Harez'e süvâr olup mütevekkilen alallâh deyüp kıble rûzgârıyla muvâfik eyyâm-ı müsâ‘id ile giderken hikmet-i Bârî yârî kılmayup rûzkâr-ı zorkâr-ı bedkâr-ı nâ-muvâfik esüp talattum-ı Bahr-i Harez ile yedi sâ‘at-i nücûmîde Bahr-i Harez sâhilinde âhır-ı kâr yanaşup lenger-

endâht olup,

Evsâf-ı kal‘a-i Bakü'ye dâr-ı emân deyü bî-emân bî-îmân kal‘asına düşdük.

Hamd-i Hudâ selâmetle taşra çıkup iskele başında Mîr Haydar hânında iki gün mihmân olup âlüfte ve âşüfte kavm-i Acem ile ve kavm-i Terekemeler ile ve kavm-i Gökdolaklar ile ve kavm-i Arab-ı Kahtâniyyeliler ile ülfet edüp berzah-ı deryâyı ferâmûş edüp şehr[i] seyr [ü] temâşâ etdik. Şirvân eyâletinde başka hânlık olduğu ve karşu garb cânibi deryâ aşırı üç yüz mîl Maskov vilâyeti olduğu ve kal‘ası Bahr-i Harez sâhilinde bir püşte-i âlî üzre binâ-yı Nûşirvân olup aşağı varoşu gâyet ma‘mûr ve müzeyyen olup yedi minâresi nümâyân olduğu ve niçe yerlerinde neft ma‘denleri olduğu sene 1057 târîhinde Revân hânına geldiğimiz senede bu kal‘anın evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan tarîk-i Hâcegân'dan Acem şâhlarının ecdâd-ı ızâmı olan Şeyh Safî hazretlerinin halîfesinden Şeyh Şerîmî Sultân'ı ziyâret edüp yine bâğ-ı Merâm'ında söğüd dırahtlarında hâsıl olan elmaların yeyüp pâ-bürehne ve ser-bürehne zeber-dest mücerred pâk fukarâ-yı Hâcegânîler ve fakr u fâkada Kalenderî abdâlları var kim her biri fenâ-fillâh olup riyâzât [u] mücâhede ile kîli kâl etmiş ârif-i billâh dervîşân-ı zî-şânları var kim züvvâr olan kimesne bu fukarâların cemâl-i bâ-kemâl-i nûrânîlerine nazar etseler âdeme dehşet hâsıl olur bir alay mü’min ve muvahhid ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘a İmâm Hanefî mezhebinde ve Şâfi‘î mezhebinde pâdişâh-meşreb akl-ı Arasto fukarâlardır. Hattâ Âl-i Osmân'ın Ferhâd Paşa nâmında vezîri bu kal‘a-i Bakü'yü feth edüp bu fukarâlara vakf etdiği kendlerin mahsûlünden matbah-ı Keykâvûslerine me’kûlât [u] meşrûbâtları gelüp âyende vü revendelere ni‘metleri mebzûldür.

Andan cümle fukarâları ve Bakü hânıyla vedâlaşup yine eyyâm-ı ***[166b]*** muvâfık ile tevekkülen ale'r-rahmân deyüp yine keştîmize süvâr olup yine temevvüc-i deryâ-yı Harez cûş [u] hurûşa gelüp bir günde beri sâhil-i Bahr-i Harez'de,

Evsâf-ı zemîn-i Îrân, ya‘nî şehr-i azîm Gîlân

Evvel ve âhır Acem'indir. Lâkin bir iki kerre Terekemân kavmi ve Maskov'un Kazak kavmi gemilerle gelüp bu şehre istîlâ etmişlerdir. Hâlâ dest-i Acem'de başka hânlıkdır kim hânın ismi Safî Kulu Hân'dır kim yedi bin güzîde dizçöken ve yasavul ve Terekeme ve Gökdolak askerine mâlikdir. Bu vilâyetde Kumuk ve Hindî ve Kaytak ve Lezgi ve Kahtâniyye kavimleri yokdur, ammâ Moğol ve Boğol ve Karatayak ve Bağacak ve Yaman Sadak akvâmları çokdur.

Eşkâl-i şehr-i Gîlân: Bahr-i Harez'in cânib-i şarkîsi kenârında bir körfezin nihâyetinde nâhiye-i Şâbûrân'da bir düz mahsûldâr fezâda bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i bender-i azîmdir. Hamusu, ya‘nî cümlesi on bin aded beyâz kireç ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır kim başka bir kelenteri ve bir daruğası ve bir kadısı ve bir şehr-i bender ve bir yasavul ağası hâkimleri vardır. Ve dükelisi yetmiş altı aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi‘i (---) (---)

.....(10 satır boş).....

Bu şehr-i Gîlân etrâflarında niçe şehirler ve kirmân ve kendler temâşâ edüp andan yine keştîye süvâr olup "Her çi bâdâ-bâd" deyüp yine eyyâm-ı muvâfık ile giderken hikmet-i Bârî yine rûzgâr-ı muhâlif olup karşu tarafda Ejderhân ve Bakühân taraflarına geçelim derken girdâb-ı belâ bizi yine bu Bahr-i Harez'in cânib-i kıblesinde Dağıstân hâki kurbunda üçüncü günde,

Menzil-i nehr-i Kanlı Söyünç kenârına yetişüp lenger bırağup sulanup yatdık.

Bu mel‘ûn Bahr-i Harez ne Bahr-i Siyâh'a ve ne Bahr-i Kulzum'a ve ne Bahr-i Bundukani'ye ve ne Bahr-i Sefîd'e benzer bir bî-emân deryâdır kim bir yerinde bir cây-ı menâs cezîreleri yokdur.

Mukaddemâ cild-i sânîmizde içinde olan mahlûkâtları evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ içinde gemiler ile şinâverlik edüp âlâm-ı şedâ’idin çekmemiş idik, ammâ şimdi *Tevfîk ilallâh* dedim. Hakkâ

ki evvel ve âhir deryâ seyâhatinden hazz etmeyüp vilâyet-i Cezâyir'i ve Tunus'u ve Trâblûs'u ve Hindistân'ı görmemiş idim. Hudâ hayırlısıyla görmek müyesser ede.

Ammâ bu Bahr-i Harez'de mezkûr Kanlı Söyünç nehr[i] kenârında iki gün istirâhat etdik. Bu nehr-i azîm Dağıstân kûhlarından ve Açıkbaş dağlarından gelüp Demirkapu'dan üç menzil ba‘îd Bahr-i Harez'e mahlût olur. Bir fırkası nehr-i Terek'e mahlût olur âb-ı hayâtdan nişân verir bir berrâk nehirdir. Hattâ Özdemiroğlu Osmân Paşa bu nehir deryâya mahlût olduğu yerde Tatar askerinin Kırım'dan gelmesine muntazır olup kırk gün nehr-i Söyünç kenârında meks edüp bir ma‘bedgâh-ı musallâ inşâ edüp gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar dikûp hâlâ bir ok menzili yer bir hıyâbân gül-i gülistân ve koyahdır kim anda bir sâ‘at âsâyiş eden âdem tâze cân bulur. Hakkâ ki hakîr bu cây-ı ma‘bedhânede ibâdet edüp secde-i şükr edince musîbet-i Bahr-i Harez'i ferâmûş edüp tâze cân buldum. Bu nehirden cümle keştîbânlar ve ehl-i sefer tüccârânlar sulanup yine fî-emânillâh deyüp tehlike gemisine süvâr olup rîh-ı tayyibe ile yedinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kirmân-ı terk-i imân kal‘a-i Terek-i bî-emân

Gemiden çıkup kal‘a kapudanına varup Dağıstân pâdişâhının mektûblar[ın] kapudana ve kal‘ada rehin olan Kabarti ve Tavustân ***[167a]*** beğlerine mektûbları verüp bu hakîre ta‘zîm ü tekrîmler edüp kapudan sarâyında bize bir mekân ta‘yîn edüp cümle me’kûlât [ü] meşrûbâtılarımızı verdiler. Hamd edüp bir dahi gemiye girmeği tevbe edüp Terek kal‘asının seyr [ü] temâşâsına şürû‘ etdik.

Bu kal‘a-i Terek Acem'in Bakü kal‘asının cânib-i garbında üç yüz mîl deryâ ile bu Terek kal‘asıdır. Bir iki ay mukaddem Mehemmed Geray Hân efendimizle Tavustân ülkesinden giderken ve nehr-i Terek'i ubûr ederken bu kal‘a-i Terek solumuzda leb-i deryâda nümâyân idi. Hamd-i Hudâ şimdi sıhhatle gelüp görmek müyesser olup altı gün zevk [u] safâlar eyledik. Zamân-ı kadîmde Kumuk elinde bir küçük kal‘acık imiş kim Enûşirvân binâsıdır. Ba‘dehu Maskov gemilerle gelüp kazba-i teshîre alup,

Der-beyân-ı vilâyet-i sakâlibe-i Rus-ı menhûs Kazak-ı âk-ı kefere-i Maskov

Bu kal‘a Sedd-i İskender nehr-i Terek Bahr-i Harez'e munsab olduğu yerde Bahr-i Harez'in cânib-i cenûbu nihâyetinde bir körfez derenin tâ Dağıstân ülkesine girmiş bir dil gibi körfez nihâyetinde bir düz vâsi‘ fezâda şekl-i müsellesden tarz-ı murabba‘a tûlânîce vâki‘ olmuş nısfı tula binâ ve nısfı kârgîr taş kal‘a-i ra‘nâdır.

Cirmi kâmil tokuz bin adımdır. Ve dâ’iren-mâdâr iki kat kal‘adır. Handakından nehr-i Terek cereyân edüp Bahr-i Harez'e munsab olur. Maskov kralının Dağıstân hudûdunda bir bender-i azîmi ve intihâ-i serhaddidir. Cemî‘i Maskov bâzergânları bunda gemilerden çıkup Dağıstân ve Gürcistân ve Acem diyârlarına giderler.

Bu kal‘anın şimâl tarafı Bahr-i Harez'dir. Cenûb ve kıble tarafı nehr-i Terek'dir ve Dağıstân ülkesiyle müşâdır. Ve garb tarafı karadır kim Çerkezistân'a ve deşt-i Kıpçağ'a gider.

Ve cümle etrâfında yedi aded kapuları var. İki kapusu sular kenârındadır, biri kara tarafındadır. Gayri kapuları küçükdür, su alınır kapucuklardır. Ammâ kara tarafı gâyet metîn ve sa‘b üç kat kal‘a-i Şeddâdîdir. Ve her kapı mâbeyni ellişer adım enli handaklardır.

Ve kal‘a içinde cümle tokuz bin aded bâğ u bâğçesiz daracık tahta örtülü kârgîr binâ dâr-ı menhûslardır. Ve cemî‘i sokakları sadranç nakşı tarh olunmuşdur.

Ve cümle yetmiş aded kenîse ve on adedi manastır-ı mansabıkların kal‘a kulleleri gibi serâmed çanlıkları vardır.

Ve cümle üç bin dükkândır. Ve cümle on aded küçük hânları var.

Ve bu kal‘anın iki kapudanı var, biri kal‘aya hükm eder, biri taşra varoşa hükm eder. Ammâ kal‘a varoşundan gayri yerde hükümleri nâfiz değildir, zîrâ Heyhât sahrâsı kenârlarıdır kim ma‘mûr u âbâdânı yokdur, Kalmık kâfiri ve Yaman Sadak Tatarı hükmünde deşt-i Kıpçak'dır. Ammâ bender iskele kal‘adır. Kapudanları üç bin neferât-ı cünûd-ı cünübe mâlikdir. Ve yüz yetmiş pâre balyemez toplara mâlikdir.

Ve kırk pâre kadırga-misâl Urus şaykaları gibi küpeşteleri sazlar ile örtülü firkateleri var. Demirkapu'ya ve Bakü kal‘asına ve Gîlân şehrine (---) (---) (---) (---) (---) ve Maskov kralı vilâyetlerinde bin mîl mesâfe-i ba‘îde (---) nehr-i (---) (---) (---) (---) gider gemileri bâzergân götürüp getirir şaykaları var. Nehr-i Edil'e bu gemiler girüp Maskov'un (---) nâm tahtına gider. Gâyet yaraklı pür-silâh gemilerdir.

Ba‘zı mahalde Maskov kralları Acem ile sulha mugâyir iş işleyüp bu mezkûr gemilerle Acem'in Bahr-i Harez kenârlarında olan kal‘a ve şehirlerin urup nehb ü gâret ederler. Hattâ Bakü kal‘asın urup ve Gîlân şehrinin bâzârı günleri gelüp Gîlân'dan niçe yüz Acem esîrleri almışdır ve selâmet [ile] Maskov'a gitmişdir. Kavm-i Acem bu Maskov Kazağından pek havf ederler.

Hattâ Âl-i Osmân dahi Maskov Kazağından havf ederler kim kerrât ile Ten nehri ile Âl-i Osmân'ın Azak kal‘ası önünden Kazak geçüp Karadeniz etrâfını gecelerde urur idi. Hamd-i Hudâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ibn İbrâhîm Hân Köpürlü vezîr re'yiyle Azak kal‘asından yukaru Sedd-i İslâm nâm iki aded kal‘a-i benâmları nehr-i Ten kenârında karşu karşuya binâ edüp Ten nehri üzre kalın zencîrler gerüp Kazak-ı âk kayıkları Karadeniz'e çıkmaz oldu.

İşte bu Maskov Kazağı gâyet şecî‘ kefereler olup Bahr-i Harez etrâfında olan Acem kal‘aları hânlıklarının ödlerin sınıkdırmışdır. En güzîde kâfirleri bu Terek kal‘asına gelirler, zîrâ gâyet ma‘mûr u âbâdân olmada şikârgâhlı Terek kal‘asıdır kim tâ Fağfûr ve Çîn ve Hıtâ ve Hoten ve Özbekistân ve Gence ve Şirvân ve Şamâkî vilâyetlerinden şikâr alup gâret ederler. Andan,

Sitâyiş-i taşra varoş-ı kal‘a-i Terek

Nehr-i Terek kenârında on bin kadar dâr-ı nühûsetli ve bâğ u bâğçeli ve cânib-i erba‘ası handaklı varoş-ı azîmdir. Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbe Maskov güzelleri çokdur.

Hakîr bu şehirde zevk ***[167b]*** u safâlar ederken bir gece taşra varoşda bir gırîv ü feryâd kopup "Ayâ bu ne ola?" derken bir âteş-i Nemrûd zâhir olup taşradaki varoş-ı mu‘azzam âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Meğer Kalmık Tatarı ol şeb-i muzlimde şehri basup âteş edüp hemân sâ‘at kal‘adan tâ vakt-i sehere varınca bin pâre balyemez toplar atıldı.

Çûn sabâh oldu, gördüler kim varoşda âdemden ve evlerden bir nâm u nişân kalmayup ancak kârgîr binâ manastır ve hân ve dekâkînler kalmış. Kâmil on üç bin altmış âdem esîr almış. Mâ-bâkî kefereler gemilere binüp deryâda halâs olmuş. Ne çâre çünki sabâh oldu, kal‘adan beş bin kadar atlılar ve üç bin kadar Tatarlar arabalar ile Kalmık Tatarların hayli kovdular. Anlarsa bâd-ı sabâ gibi esüp gitdiler. Yine kal‘a kefereleri hâ’ib ü hâsir geldiler ve varoşun bakıyyetü'n-nâr olanların söndürdüler ve yine amâr etmeğe başladılar.

"Bunda bir Kalmık mirzası rehin iken niçün böyle etdiler" dedim, meğer gayri rehinsiz olan Kalmıklar gelüp şehri yakup esîr-i bî-hisâb ve mâl-ı ganâ’im almışlar.

Ba‘dehu hikmet-i Bârî bu Terek kal‘asına Kabarti'den bir yeni rehin Çerkez beği gelüp öbür mirza Kabartay'a gidüp bu yeni rehin beğ ile mukaddemâ çok hukûkumuz olmak ile dünyâ kadar hazz

edüp Mehemmed Geray Hân'ın ve yine Dağıstân pâdişâhı Şamhal Şâh'ın mektûbların yeni rehin olan Kabarti beğine gösterüp cihân cihân hazz edüp hakîre ikrâmlar etdi. Ve her bâr anlar ile cân sohbetleri ederdik.

İbtidâ bu şehirde beyâz ve siyâh semmûrun sağların gördük. Hemân Rûm'un sansarı gibi bir mahlûkdur ve gâyet enîs ü mûnis hayvândır kim şehir oğlancıkları omuzlarında gezdirüp beslerler, ammâ beyâz semmûru gâyet mahbûb oluyor. Ve beyâz kakum dahi gâyet çokdur. Kedi gibi evlerde beslerler. Bu dahi kediden küçük mahbûb ve münîs cândır. Ve cumran nâm sincâb gibi tüğlü ve ol kıt‘ada ve cüssede bir mahlûk var, ammâ kuyruğu sincâb gibi uzun değildir. Lâkin ol kadar şûh ve şengül ve şakrak hayvândır kim kaçan karnı aç olsa kendü kendüye âdemler önünde taklalar ve rakslar ve perendeler atup ol kadar perendebâz ve lu‘bedebâzlıklar eder kim âdem gülmeden hayrân olur, ammâ karnı doydukdan sonra batıyyü'l-hareke olup âdem yanına gelmez ve gâyet müstağnî olur. Hattâ incecik çubuk ile ursan feryâd edüp oynamaz, kedi gibi mırlar ve âdemden ırağ bir yerde yatır. Necâseti Habeş vilâyetinin zebat kedisi gibi necâseti kokar, keferelerde makbûldür. Kedi gibi et ve ekmek dahi yer cumran nâm bir mudhik hayvândır.

Bu kal‘a-i Terek'de niçe bin temâşâlar etdik, ammâ fakîr Evliyâ kankı birin tahrîr eylesin. El-hâsıl biz bunda iken hikmet-i Bârî Maskov kralından gemiler ile bir küçük elçi Dağıstân pâdişâhına gelüp kendini(?) ve birisi karadan Azağa gider, dediler. Hakîr bin bin hamd [ü] senâ edüp "Ey refîk-i yâr-ı muvâfiklar bulduk" deyüp hamd etdim.

Ol gün Terek kal‘ası kapudanına mukaddemâ Alman diyârında Nemse çâsârından yedi aded krallara hitâben aldığımız hatları kapudana gösterüp Nemse lisânın tercümânları kırâ’at edüp rûy-ı zerdine nâmeyi sürüp,

"Sem‘an ve tâ‘aten, bizim Maskov kralının dostu Alman ve Ungurus vilâyetinin çâsâr inpiratorudur" deyüp yine hatt-ı müstekrehi hakîre verüp sakladım.

Ba‘dehu kapudan hakîre elli dâne semmûr derisi ve bir semmûr paçası kürk ve beş aded cevherdâr balık dişleri ve her birimize birer çuka ve birer kumâş ve beş bin nukrad akçe ki Maskov diyârında râyic olan oldur, ammâ sırma gümüşündendir. Sikkesinin bir tarafında kral ismiyle cülûsu târîhi ve bir yanında gûyâ Hazret-i Hızır timsâli at üzre tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kal‘ada rehin olup dostumuz olan Kabartay beğinin hatları olmamak ile Taysı Şâh ve Moyinçak Şâh olan Kalmık pâdişâhlarına ve Maskov vezîrleri ve Maskov kralına Kabarti Çerkezi beğinin hattı yerine bir ağaca kertilmiş bir gûne çetele nişânların alup destimâllar içre pinhân etdim. Ammâ garîb temâşâ çeteledir kim aslâ taklîd kabûl etmez. Ve ağacın bir yanında âteşde kızmış demir tamgası var. Ol dahi bir turfe şeydir kim aslâ ana benzer bir nakış yokdur.

Ba‘dehu hakîre Çerkes beği on aded cürd atlı ve Terek kapudanı yigirmi atlı ve yüz aded piyâde tüfengliler verüp bu hakîr deryâdan gitmeğe tevbe etmişken evdeki hisâb bâzâra uymayup bi'z-zarûrî yine refîkler ve elçinin âdemleriyle cümle atlarımız yedi pâre gemilere koyup yine Bahr-i [Hare]z sâhilleriyle Kalmık havfinden emîn olarak deryâda bir gece poyraz rûzgârıyla gidüp sehel fırtınacık çeküp,

Evsâf-ı vilâyet-i Şamran, ya‘nî kal‘a-i kadîm Ejderhân

Deşt-i Kıpçağ'ın nihâyetinde Bahr-i Harez'e nehr-i Edil'in on sekiz [yer]de mahlût olduğunun bir firkası kenârında zamân-ı kadîmde kavm-i Tatar'ın ***[168a]*** ecdâdı olan Cingiz Hân'ın imâret etdiği tahtgâhı idi. Ba‘dehu Kaytak Hân'a, andan Hulâgû Hân'a andan Tohtamış Hân'a değüp ol kadar ma‘mûr olur kim bir ucundan bir ucuna Tatar'ın çapar atlısı eremezmiş. Ba‘dehu sene (---) târîhinde

Mâverâü'n-nehir'den Timur Hân hurûc edüp bu şehri Tohtamış Hân'a rağmen yere berâber eder. Andan sonra Maskov kralı destine girüp amâr ederler. Hâlâ Maskov kral-ı dâlli hükmünde nehr-i azîm Etil kenârında şekl-i müselles iç hisâr ve şekl-i müseddes taşra kirmân bir hısn-ı hasîn Ejderhân'dır kim üç kat Şeddâdî binâ bir taş kirmen-i ra‘nâdır. Hattâ bu diyârlarda kal‘alara kirmen derler. Dâ’iren-mâdâr cirmi ön dörd bin adımdır. İç kal‘ası başka handaklı ve Şeddâdî ve şekl-i müselles iki bin hatve cirimli ve iki kapulu kal‘adır.

Cânib-i şarkı ve şimâli nehr-i Edil'dir. Taraf-ı garbı ve cenûbu ve kıblesi cümle Heyhât sahrâsıdır kim seksen merhalede Taman cezîresidir. Ve toksan yedi konakdan Kırım cezîresi önünden geçüp tâ Kılburun kal‘asında nihâyet bulur sahrâ-yı Heyhât'dır.

Ammâ Ejderhân'ın Tivosile(?) nâm vezîrine küçük elçi ve hakîr buluşup Dağıstân pâdişâhının mektûbların ve Terek kal‘ası kapudanının palir nâm kâğızların verdikde rehin olan Çerkes beğinin ağaç çetele ve tam[g]asını verüp ve Nemse çâsârının papinta hattını kapudana gösterüp kapudan eyitdi:

"Âdem senin ne çok pâdişâh dostların var. Sen bir ma‘lûm âdemsin" deyü hakîre ta‘zîm edüp me’kûlât [ü] meşrûbâtılarımız ile bir sarâyı konak verdi. Ammâ bir söz anlar bir kapudandır kim yigirmi bin askere ve yigirmi bin Heşdek müselmânları re‘âyâ-yı ümmet-i Muhammed'e mâlikdir kim şeb [ü] rûz Kalmık Tatarlarıyla ceng-i azîm ederler. Lâkin bu Heşdek re‘âyâsı olan ümmet-i Muhammedlerin üzerlerine hâkimleri yine kendülerden Kazan Alp Baymirza'dır. A‘yânları şehir içre olurlar. Niçe bini şehir hâricinde nehr-i Edil kenârında obalarıyla sâkin olurlar. Bunların dahi aslı Tatar'dır. Hemân Noğay gibi obalarıyla konup göçerler.

Sitâyiş-i imâret-i şehr-i Ejderhân

Zamân-ı kadîmde bu şehir harâb yatup bunda bir ejde[r]hâ yürüyüp cemî‘i Heyhât sahrâsında olan benî âdemleri ve cemî‘i ecnâs-ı mahlûkâtları yeyüp niçe vilâyetleri berbâd eder. Ba‘dehu bir hân-ı bahâdır bu ejde[r]hâyı katl edüp vilâyet emn ü emân olduğıyçün bu diyâr[a] Ejderhân derler. Hâlâ niçe amâr sarâylar vardır. İç kal‘asında cümle beş manastırdır ve tokuz kenîsedir. Ve cümle bin elli aded kamış ve saz örtülü ma‘mûr küfürhânelerdir. Ammâ bu iç kal‘a daracık olmak ile bunda çârsû-yı bâzâr yokdur.

Varoş-ı aşağı Kirmen

Cümle on üç bin saz ve toprak örtülü ma‘mûr evlerdir. Ve kırk kenîse ve on yedi manastır ve yedi mescid var, zîrâ Heşdek tâ’ifesi kavmi Hulâgû Hân'dan berü anın zulmünden Maskov'a sığınup re‘âyâ olmuşlardır. Bunların bir firkasını dahi Muhammed Buhârî Saltık Bay, ya‘nî Sarı Saltık Sultân İslâm ile müşerref etmişdir.

Hâlâ vilâyet-i Maskov'da on iki kerre yüz bin aded ümmet-i Muhammedlerdir. Kendülerinin nakilleri üzre "Altıncı iklîmin vasatından yedinci iklîmin nihâyetine varınca vilâyet-i Maskov'da yetmiş yedi bin mihrâbımız vardır" deyü tefâhür kesb ederler. "Ve krala senevî âdem başına birer altun harâc veririz" dediler.

Ve bu kavm-i Heşdek Maskov vilâyetinde bizim re‘âyâmız gibi harâc verirler, ammâ içlerinde zâ‘im ve zu‘amâ ve ümerâ ve pâdişâhzâdeleri var. Anlar harâc vermeyüp (...) yüz elli bin askerle Maskov kralıyla bile cenge giderler. Bu Ejderhân'daki Heşdek kavimleri dahi anlardan bir alay mü’min ve muvahhid âdemlerdir kim Ejderhân'daki mesâcidler anlarındır, ammâ Cum‘a namâzı kılmazlar.

Ammâ gâyet galîz ve muta‘assıb müselmânları var. Hattâ hakîrin birkaç hüddâmlarımın sakalları tırâş olmak ile başlarında beyâz destâr-ı Muhammedîleri var iken,

"Bu âdemleriniz kâfirlerden midir?" deyü su’âl etdiler. Hakîr eyitdim:

"Başlarında beyâz sarıklarını görmez misiz ve demin cemâ‘atle bile namâz kıldıkların görmediniz mi?" dedikde anlar eyitdi:

"Biz de ana hayrânız. Müselmân şekilli ola da sakalları tırâş ola" dediler. Hakîr eyitdim:

"Osmânlı kulları töresi şolaydır" dedim, ya‘nî tâ bu mertebe muta‘assıb müselmânlardır kim kendileri bir iş işlese sakallarını ikişer çatal edüp bellerinde kuşaklarına sokarlar. Her birinin sakalı onar dâne Rûm âdemlerine sakal olur. Ve aslâ lisân-ı Türk ve lisân-ı Tatarca bilmezler. Ve aslâ sakal yülütmezler. Ve mâbeynlerinde müteşerri‘ kadıları var. Ekseriyyâ *İmâdü'l-İslâm* kitâbın ve *Bezzâziyye* ve *Kadıhân* ve *Tatarhâniyye* ve *Fıkh-ı Ferâ’iz* ve *Muhammediyye* kitâbın yine manzûm lisân-ı Maskov üzre tercüme edüp Maskovca ve Urusca kelimât ederler. Ammâ avretlerinin yüzleri yine Noğay kavmi avretleri yüzü gibi açıkdır.

Ve bu kavm-i Heşdek bu Ejderhân'da ulûfeli kuldurlar. On yedi bin küffâr leşkeri bu Ejderhân'da mevcûddur, zîrâ bender vilâyetdir. Acem'e ve Dağıstân'a ve Çerkes vilâyetlerine yakındır, bender-i azîmdir**.** ***[168b]***

Ve bu şehr-i Ejderhân belde-i kadîm olmağile niçe yüz bin kibâr-ı evliyâullâhlar ve sahâbe-i kirâmlar medfûndur, ammâ ziyâret etdiğimiz bu kibârlardır:

Ziyâret-i Törebay(?) Sultân ve **ziyâret-i Taymaz Hân:** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehu bu şehirden cümle atlanup kapudandan ve Heşdek beğlerinden hedâyâlar alup küçük elçi ile nehr-i Edil kenârıyla (---) sâ‘at gitdik.

Der-beyân-ı tulû‘-ı nehr-i azîm Edil

Kavm-i Tatar Etil derler, kavm-i Çağatay nehr-i İtil derler, kavm-i Maskov (---) derler. Be-kavl-i müverrihân ve mestûr(?) seyyâhân-ı berr [ü] bihârân kavilleri üzre bu cezîre-i dünyâ içinde bu nehr-i Etil'den azîm su halk olunmamışdır.

Andan küçük nehr-i Cayık'dır, andan küçük nehr-i Tuna'dır, andan küçük Şattu'l-arab'dır, andan küçük Mısır'da İsne vü İsvân ve Sûdân diyârında nehr-i Nîl tuğyânında büyükdür, ammâ vakt-i şitâda küçükdür.

Andan Ceyhûn ve Seyhûn ve Cihân-ı Rûm ve Araz ve Kür suyu ve Rûm'da Sava ve Drava ve Arda ve Meriç ve Tunca ve Tise ve Turla ve Aksu ve Süd suyu ve Özi suyu ve Muş suyu ve Ten suyu Azak dibindedir. Bu Edil suyu ile Ten suyunun mâbeynleri bir konak yerdir. Ammâ bu mezkûr suların cümlesinden azîm hakkâ ki bu Edil nehridir kim bundan azîm nehri hakîr gördüğüm yokdur.

İbtidâ menba‘ı Maskov memleketinden gelüp Bahr-i Harez'e, ya‘nî Şirvân ve Gîlân ve Demirkapu denizine kırk yerden deryâ gibi olup girir. Her fırkasından niçe bin pâre gemiler diyâr-ı Maskov'a gidüp gelirler. Rûy-i arzda Nîl ve Etil'den lezîz ve amîk su yokdur. Lâkin nehr-i Tuna İshakçı ve Silisre ve İbrâ’îl vilâyetleri önlerinde nehr-i Tuna dahi derindir, ammâ bu nehr-i Edil yigirmi ve yigirmi beş ve otuz mîl enli yerleri vardır. Ammâ kavm-i Heşdeklerin rivâyetleri üzre altmış yetmiş mîl enli yerleri vardır deyü nakl etdiler.

İbtidâ başı Maskov'un şehr-i (---) (---) dağlarından tulû‘ edüp yedi yüz pâre şehre ve kal‘alara uğrayup beş aylık yerden sonra Bahr-i Harez'e kırk yerden munsab olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehu bu Ejderhân'dan yine Edil kenârıyla cânib-i şimâle bir günde,

Menzil-i Beşdepe: Beş dâne ale't-tertîb dizilmiş âlî dağlardır, ammâ beşi de amelîdir. Hemân Mısır'da Cîze tarafındaki üç aded ihrâm dağları gibi yığılmış dağlardır. Her biri üçer merhale yerden nümâyândır. Bu mahallere Timur Leng Hân beş kerre gelüp meks etmek ile her gelişde birer dağ alâmet etmişdir, ammâ hakkâ ki alâmet-i şehinşâhîdir.

Ammâ bu mahallerde rûz-ı Kâsıma râst gelüp yedinci iklîm olmak ile ol kadar şiddet-i şitâlar çekmeğe başladık kim refîklerimizden Hindî Baba Mansûr za‘îf ü nahîf olmak ile helâk mertebesine varup kâmil on gün nehr-i Edil kenârınca cânib-i şimâle gitdik. On birinci gün,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Cingiz Hân Bay, ya‘nî şehr-i sevâd-ı azîm Sarây

Bu kemterin bu kadar zamândan berü seyâhat etdiğimiz edîm-i arzda (---) aded sarây isimli şehirler vardır. Evvelâ diyâr-ı Rûm'un Bosna-sarây ve Vize-sarây ve Yanbolu yanında Çelebi Sultân Mehemmed'in ve Mûsâ Çelebi'nin Yanbolu sarâyı ve Anatolu'da Aksarây ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Vilâyet-i Âzerbâycân'da şehr-i Sarây var. Kavm-i Acem ana Serâv derler kim Cığaloğlu vezîrin münhezim olduğu Serâv'dır. Moğol kavmi dahi bu Sarây şehrine Serâv der, ammâ bu şehr-i Sarây'a Sarây-ı Cingiz Hân derler. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhır-ı kâr Hulâgû Hân Mâverâü'n-nehir'den Hekîm Tûsî ile bu şehre gelüp şehr-i Sarây'ı harâb edüp ahâlîsin Hulâgû cümle helâk etdi. Ba‘dehu Abakay Hân ve Tohtabay Hân amâr edüp sene (---) târîhinde Timur Hân Kırım'da Tohtamış Hân üzre giderken bu şehr-i azîmi hayfâ dirîğ kim harâb u yebâb halkını kebâb edüp gider. Hâlâ eser-i binâları iki merhale yerden zâhir ü bâhirdir. Ba‘dehu Maskov kralı Timur Hân merhûm oldukdan sonra sene (---) târîhinde amâr edüp ol zamândan berü bu şehr-i Sarây Maskov kralı hükmündedir.

Şekl-i zemîn-i şehr-i Sarây: Müverrihân-ı Acem Gîlân deryâsına Bahr-i Harez derler. Bu şehr-i Sarây Bahr-i Harez'in kenârından iki merhale yer ba‘îd cânib-i şimâlde nehr-i Edil-i azîm kenârında bir sevâd-ı azîm imiş. Hâlâ ol kadar amâr değildir. Andan Bahr-i Gîlân şehr-i Sarây'ın cânib-i şarkîsindedir ve ummân-ı Harez'in karşu tarafında üç yüz mîl Acem vilâyetinde vilâyet-i Gîlân'dır kim bâlâda evsâfı tahrîr olmuşdur. Ammâ bu şehr-i Sarây nehr-i Edil kenârında iskele olmak ile amâr olmuşdur. Nehr-i Edil bu şehrin şimâlinden ve garbından cereyân ederek gelüp Sarây'dan aşağı cenûba akup iki günden Bahr-i Harez'e bir fırkası mahlût olur. Nehr-i Edil kırk yerden Bahr-i Harez'e ***[169a]*** mahlût olduğu bâlâda mevsûfdur.

Ve ibtidâ kavm-i Tatar Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Fağfûr u Mâhân'dan sökün edüp geldikde bu şehir hâkinde tavattun edinüp tenâsül bularak iştihâr bulup Cingiz Hân, İskender-vâr cihângîr olmağa murâd [edinüp] kendüye mutî‘ olmayan kralların elleri ve vilâyetlerin harâb u yebâb edüp esîrlerin kebâb ederdi. Hâlâ kavm-i Tatar bî-rahmdirler. Hattâ Cingiz Hân Hazret-i Risâlet-penâh asrında hayâtda olduğu bâlâda mastûrdur.

Bu kavm-i Tatar hakkında Hazret-i Risâlet buyururlar kim, hadîs-i şerîf sahîhdir: [91] buyurmuşlardır.

Hâlâ dest-i Maskov'dadır, ammâ cümle re‘â[yâ]sı ve berâyâsı ve askerîsinin nısfı kavm-i Heşdek Tatarıdır kim mü’min ve muvahhid müslimlerdir. Ve nısf-ı askerîsi Maskov keferesidir kim cümle müslim ve kefere (---) aded güzîde leşkere mâlikdir. Başka vezîr nâmında kapudan hâkimi vardır. Ve başka kırk pâre gemi sâhibi Edil nehri kapudanı vardır kim üç bin Kazak keştîbân cünûd-ı cünüblere mâlikdir.

Der-beyân-ı imâret-i Sarây: Cümle tokuz bin tahta ve saz ve kamış ile mestûr hâne-i

menhûslardır. Cümle yedi aded deyr-i mu‘azzamlar vardır.

.....(3.5 satır boş).....

Der-temimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Sarây

Hâlâ bu Sarây şehri kavm-i Tatar'ın ecnâsıyla memlû bir şehirdir. Evvelâ kavm-i Maskovlar dahi millet-i Mesîhiyyedendir, ammâ bunların asılları dahi Tatar'dır. Ve Heşdek Tatarı müslimlerdir. Ve Noğay Tatarı mü’minler[dir] ve Yaman Sadak Tatarı ve Teb(?) Tatarı ve Şıdak Tatarı ve niçe gûne âl-i Tatarları bu diyârda mev[cû]dlardır, ammâ vatan-ı aslîleri olup Maskov galebe etdikden sonra Maskov'a re‘âyâ olmuşlardır.

Bu kavm-i Tatar'ın yanlarında hıll [u] hurmetden bir şey bilmezler. Cümle mübâhîlerdir kim zî-rûh kısmı ne bulurlarsa cânı ola ve kanı çıka elbette ol mahlûku yerler. Ve ekmek yemezler, yeseler ekmek yüreklerine yapışup ölürler.

Hemân cümleden ziyâde mahabbet etdikleri ta‘âm at etidir. Niçe kabîlesi at etin pişirirler. Niçe kabîlesi kanın akıda akıda anı çiğ yerler.

Su yerine boza ve at südü kımızı ve deve südü içerler, zîrâ atları ve develeri bî-hisâbdır.

Ve bu Sarây Tatarlarının elsine-i muhtelifeleri birbirlerine muğâyirdir. Birbirlerinin lisânların tercümân ile anlarlar.

Ve bu kavm-i Tatar'da aslâ gıybet ve mesâvî ve kizb ve bühtân yokdur. Kizb ol kimsede olur kim bir âdemden veyâhûd bir hâkimden korkup kizb söyleye. Bunlar hod aslâ bir kimseden havf ü haşyetleri yokdur. Anıniçün kizbi ihtiyâr etmezler ve kizb nedir bilmezler.

Ve bunlar cemî‘i zamânda bir dürlü sovuk ta‘âm yerler. Issı aş aşamadıklarından bunlara aslâ emrâz-ı muhtelife olmayup gâyet ten-dürüst kavimdirler.

Ve cümle Tatar sahrâ-nişînlerdir. Deve arabalarıyla binüp göçerler.

Bu kavim Cingiz Hân'dan berü mü’min ve muvahhid ve Hanefî ve Şâfi‘iyyü'l-mezheb olmuşlardır, ammâ bu kavm-i Tatar zikr olunan ahlâkdan ba‘zı hulkla mütehallık ve evsâfdan ba‘zı vasıfla muttasıflarsa yine şe‘â’ir-i İslâm ile ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at küffâra böğür iği olmuş bir alay kavm-i Tatar-ı sabâ-reftâr adû-şikâr avândır.

Ve hılye-i dîn-i Muhammedî ile muhallâdırlar. Ve zulâm-ı küfr ü dalâlde kaladırlar. Hattâ bu kavm-i Tatar akvâm-ı Nasârâ'dan Kazak-ı âk ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Maskov ve Mujik ve Krakov ve Erdel ve Orta Macar ve Kurs ve Nemse ve Finamenk kâfirlerinin memleketlerine şebhûn edüp mâh u sâl her dâr-ı diyâr kâfiristânları nehb ü gâret edüp şemşîr-i sitîz-i tiğ-i ser-tîz sehâm-ı kazâ-yı nâgehânî urup bakıyyetü's-seyf olan sığâr u kibâr küffârları keşân ber-keşân İslâm diyârına getirüp şeref-i İslâm ile müşerref ederler.

Zîrâ bu Sarây şehrinin Noğay Tatarları dâ’imâ Heyhât sahrâsın geçüp Çerkes vilâyetlerinde sâkin olan Noğay Tatarı ellerine esîr getirmede. Anlar da esîrleri diyâr-ı Kırım'a götürmededirler. Hattâ bu hakîr bin elli bir târîhinde İslâm Geray Hân devletinde Kırım'dan Sübhân Gâzî Ağa ile yüz bin Tatar-ı sabâ-reftâr ve altı kerre yüz bin aded ağırmak esb-i tâzîler ile yigirmi gün gece seğirdüp tâ Bahr-i Muhît kenârında İsfaç kralı memleketin gâret ve alan ***[169b]*** u tâlân edüp kırk iki bin esîr çıkardık. Lâkin ol asırda Kardaş Kazağı Tatar ile henüz kardaş olup anların i‘ânetleriyle tâ İsfaç vilâyetine varılup guzât-ı müslimîn ganîmet aldılar.

Hakkâ ki bu kavm-i Tatar kâfiristânın tâ‘ûn-ı ekberidir kim bu şehr-i Sarây Tatarı cümle kâfiristânın ortasına vâki‘ olmuşdur. Her taraf küffârın çaparlar. İllâ Mesköv kralı vilâyetin çapmazlar, zîrâ kendülerinin krallarıdır. Lâkin bu şehr-i Sarây gâyetü'l-gâye şiddet-i şitâ yeri olmak

ile eşcârât-ı esmârâtdan bir şey olmaz, ammâ söğüd ağacı ve kavak ağaçları olur.

Der-kavl-i müneccimân-ı iklîm-i arz-ı beled şehr-i Sarây Cinkız Hân

Seyyâh-ı dünyâ-yı cedîd ve cihân-geşt-i dünyâ-yı atîk olan Hakîm Padre nâm kefere-i nâ-zimmî ki *Fütihatâ* lafzı târîhinde Yenidünyâyı bulup ve bu eski dünyâyı dâ'iren-mâdâr geşt [ü] güzâr edüp diyâr-ı Maskov'u altıncı ve yedinci iklîmde bulup şark ile şimâl tarafı arasında bir iklîmlik yer dahi bulup lâkin şiddet-i şitâdan ve gecesi bir sâ'at olup gündüzü yigirmi üç sâ'at olup Şâfi'î vakti gibi muzlim bir iklîm dahi bulup tahrîr etmişdir.

Anın ilm-i usturlâbı hükmünce bu şehr-i Sarây-ı Cingiz Hân iklîm-i örfiyyenin 28 inci tabakasında bulunup gecesi üç sâ'atdir ve tûl-ı nehârı yigirmi bir sâ'atdir ve arzı elli derece ve otuz dakîka, zîrâ iklîm-i sâdisin âhırı ve iklîm-i hakîkîsinin cânib-i şarkîsidir, vasatı vilâyet-i Azak'dır kim Âl-i Osmân destindedir.

Anıniçün Âl-i Osmân'ın yedi iklîmde hissesi vardır. İklîm-i evvelde hissesi Mısır cezîresinde vilâyet-i Donkala'dan içeri hatt-ı istivâdır kim anda Mısır'ın hükmü vardır.

İklîm-i sâbi'de Âl-i Osmân'ın hükmü Özdemiroğlu Osmân Paşa varduğu nehr-i Edil kenârıdır kim kal'a-i Azak ile müşâ olduğundan Âl-i Osmân yedi iklîme hükm eder kim bir pâdişâh-ı zevi'l-iktidâra hâlâ müyesser olmamışdır. İlâ inkırâzı'd-devrân devlet-i Âl-i Osmâniyân mü'ebbed ola. Hattâ Özdemirzâde Osmân Paşa bu şehr-i Sarây'a mâlik olmuşdu, ammâ yine Maskov kralı istîlâ eyleyüp hâlâ hükm eder.

Der-beyân-ı tâli'-i amâristân-ı Sarây: Be-kavl-i kehene-i müneccimân bu şehrin esâs-ı binâsı tâli'i hikmet-i Bârî burc-ı akreb ve beyt-i merrîh-i mâ'îde bulunmuşdur. Anıniçün niçe kerre ma'mûr ve niçe kerre harâb-âbâd kalmışdır. Ve her bâr içinden merrîh gibi kılıç ve kan eksik değildir. Ve beyt-i mâ'îde bulunduğiyçün halkı hemân su gibi bir cânibe akmağa meyyâllerdir. Ve gâyet çiftçi ve ekinci kefereleri vardır. Lâkin kırk günde eküp biçüp der-anbâr ederler, hemân ellinci günde kar yağar. Ammâ bir kîlesi yetmiş seksen kîle darı verir, zîrâ ekseriyyâ halkı darı yeyüp darı ekerler.

Der-ihsân-ı âb [u] hevâ-yı câvidân: Suyu nehr-i Edil'dir ve gâyet serî'u'l-hazmdır, ammâ hevâsı katı şedîd olduğundan halkının ekseri eğri belli büğrülerdir. Ve mahbûb u mahbûbelerinin reng-i rûyları humret üzre olup halkı gâyet müsin olurlar. Ammâ kefere askerîsi tâ'ifeleri ekseriyyâ kavm-i Mujikdir, bahâdır değillerdir. Eğer aralarında Heşdek Tatarları olmasa bu şehri Kalmık Tatarları çokdan almışdı. Anıniçün her sene bu vilâyete Maskov kralı onar bin kadar yeniden Mujik kavmi asker imdâd gönderir.

Der-beyân-ı asl [u] fer'-i kral-ı Maskov: Bu Mesköv krallarının asılları tâ Hûşeng Şâh ve Menûçehr zamânından berü Gürcistân'ın Dâdyân neslindendir. Hâlâ bir kral-ı dâlleri bilâ-veled mürd olsa Dâdyân vilâyeti banlarından bir banzâde getirüp Maskov kralı ederler.

Ve cümle tokuz bin kal'aya mâlikdir. Ve niçe bin şehir ve niçe yüz bin kend-i köye mâlikdir kim cemî'i kal'a ve şehirler krallarının milk-i mevrûslarıdır. Ammâ gayri kâfiristân krallarının kal'aları kendülerinin değildir. Her kal'anın sâhibleri vardır. Anıniçün her kal'alarına zafer bulmak mümkindir. Ancak bu Mesköv ve Âl-i Osmân ve Hind ve Acem pâdişâhlarının kal'aları kendilerinindir.

Ammâ bu Mesköv vilâyeti gâyet büyükdür kim iki iklîm içinde bulunmuşdur. Lâkin şiddet-i şitâdan ve hevâ-yı muzlimden çok yerinde benî âdem sâkin değildir. Çoğu Heyhât sahrâsı hâki ve karanlık vilâyet ve kûh-ı Kâf eteklerinde Yıldırak Tav'a varınca hükm eder.

Ve ecnâs-ı mahlûkâtlar ve semmûr ve kakum ve cumran ve siyâh tilki ve süd beyâz tilki ve süd

beyâz semmûr ve balık dişi ta‘bîr etdikleri sünük ve telatin ve zincâb ve yeşil tüğlü tavşan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve yedi gûne altun ve gümüş ve bakır ve demir ma‘denleri ve niçe ma‘âdinler dahi çokdur, ammâ şiddet-i şitâ kânı olmak ile cevizi(?) ve üzümü ve sâ’ir fevâkihâtları yokdur, ammâ câ-be-câ bâğçelerinde elması olur. Lâkin bostânlarında kavunu ve karpuzu ve kabakları çok olur. (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Sarây-ı kadîm

Evvelâ bu şehrin kıblesi hâricinde ümmet-i Muhammed ve gayri peygamberlere îmân getirüp ümmet-i peygamberân olanlardan ibtidâ şehrin cenûbunda nehr-i Edil'den ba‘îd bir püşte-i türâb üzre,

Ziyâretgâh-ı Hûşeng Şâh: Bu diyâr kavminin müslimi ve gayr-ı müslimleri ***[170a]*** cümle "Bu Hûşeng Şâh peygamberdir" deyü i‘tibâr edüp ziyâretgâh-ı kadîmdir. Cümle müslim Heşdek Tatarları dahi ziyâret ederler. Cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl dîvâr-ı âlîdir. Hattâ kabrinin tûlu yetmiş adımdır. Başı ucunda üç âdem ancak kucaklar bir amûd-ı somâkî dikilidir. Ayağı ucunda beyâz mermer sütûndur. Bu sütûnda mühr-i hattı gibi zemîn hatt-ı tarz-ı kadîm ile, "Kırk sene pâdişâh olup beş yüz yıl mu‘ammer olup ibtidâ başına tâc geyen pâdişâh ben idim" deyü seng-i mezârında cemî‘i ahvâlâtların tahrîr etmişler, bir gûne hatdır.

Der-beyân-ı eşkâl-i tâc-ı Hûşeng Şâh: Bu tâc-ı revâc Hûşeng Şâh'dan sonra Hazret-i Risâlet'in vilâdetinden 889 sene evvel İskender-i Zülkarneyn'e değdi. Andan ekâsire pâdişâhlarından Enûşirvân-ı Âdil'e değdi. Andan Enûşirvân oğlu Hürmüz-ü Tâcdâr'a değdi. Andan Dâdyân banlarına değdi. Andan Menûçehr evlâdlarından Mençâr'a değdi. Mençâr kardaşlarıyla zıd olup cemî‘i askeriyle celâ-yı vatan edüp Eğre kal‘ası kurbunda Fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed Hân'ın sene 1005 târîhinde yedi kralı münhezim edüp yedi kerre yüz bin kâfiri kırdığı Hırıştoş sahrâsında mezkûr Mençâr ibn Menûçehr vatan edinüp ismi Mençâr iken Macar galat-ı meşhûr kalup ba‘dehu bu tâc Menûçehr oğlu Mençâr Macar'dan Nemse çâsârına değdi. Hâlâ Nemse ol tâca gorona derler. Ba‘dehu bu tâc-ı pür-haç bî-revâc Vişigrad kal‘asında iken Sultân Süleymân kal‘ayı feth edüp tâc-ı İskender Vişigrad kal‘asıyla bile alınup Süleymân Hân'a değüp hazîne-i pâdişâhîde dururdu.

Ba‘dehu Süleymân Hân Budin'i sene 936 târîhinde feth edüp krallığın Erdel banı olan Yanoş Kral'a verüp hazîneden tâc-ı goronayı dahi müstakil kral olup Budin'i zabt etsin deyü tâcı Yanoş'a krala verdi. Yanoş Âl-i Osmân tarafından tâc sâhibi olup kânûn-ı kefere üzre tâcı bir ban alup hıfz ederdi. Hikmet-i Bârî tâcı hıfz etmeğe Şıkloviş kal‘ası beği {Pirin Potur nâm kefere} goronayı Şıkloviş'e götürürken Segsar kal‘ası kurbunda nehr-i Şarviz kenârında tâc ile konmuşlarken Peçoy kal‘asının Pişyük nâm beği bir gece ale'l-gafle Pirin Potur Ban'ı basup cümle askerin kırup gorona tâcı alup Nemse çâsârı olan Yanoş'a tâcı teslîm edüp ol dahi Sobron kal‘asında tâcı hıfz eder.

Ba‘dehu Süleymân Hân def‘a-i sânîde Budin'e gelirken Sobron kal‘asından tâcı çıkarup hazîneye alup hıfz eder. Ba‘dehu Süleymân Hân Alman kralıyla Zirinoğlu ve Beganoğlu ve'l-hâsıl yedi hersek beğleri ve seglerin ortadan kaldırmağa Nemse kralıyla ahd [ü] şart edüp ol şart üzre tâcı Süleymân Hân hazînesinden çıkarup Nemse kralı {olan Ferdinand Kral'a} verüp verüp ol zamândan berü Nemse krallarına çâsâr-ı inpirator derler, zîrâ tâc-ı İskender ve Hûşeng Şâh {tâcı} sâhibi oldu. Ba‘dehu ahd [ü] mîsâkları üzre çâsâr imdâd edüp Süleymân Hân Zirinoğlu vilâyetlerinden yüz kırk pâre kılâ‘ların kabza-i teshîre alup selâmetle der-i devlete geldi. Ol asırdan berü Nemse çâsârında bu tâc-ı Hûşeng Şâh kaldı.

Hattâ bu hakîr sene 1073 târîhinde Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa kal‘a-i Uyvar'ı feth edüp sene-

i âtiyede nehr-i Raba'da asker-i İslâm münhezim olup Nemse çâsârı tarafından sulh [u] salâha rağbet etdiklerinde Elçi Mehemmed Paşa ile Nemse çâsârına gidüp Beç kal‘ası sarâyında kralın başı ucunda tâc-ı İskender'i görmek vâki‘ oldu.

Yedi küngüreli güderi ve telatinden bir mücevher tâcdır. Ve orta küngüre kubbeciğinde bir cevâhirli murassa‘ büyük halkası var. Ve her krallar cülûs etdikde teberrüken birer dâne murassa‘ altunlu zencîr korlar.

Bu tâcın kıt‘ası bir kîle-i Rûmî kadar vardır. Bed-nâm günlerinde ve turvin ve elçiler geldiği günlerde çâsârın başı üstünde mezkûr zencîrler ile asılmış durur. Taşradan gelen âdemler çâsâr tâcı geymiş zann ederler. Bir zî-kıymet tâc-ı Hûşeng Şâh'dır.

Kadîm-i eyyâmda Tuna kenârında Pojon kal‘asında bu tâc emânet durdu. Bin yetmiş üç târîhinde kal‘a-i Uyvar'ı Âl-i Osmân feth edüp Pojon kal‘ası iki konak karîb kaldığından küffâr havf edüp Pojon'dan tâcı ref‘ edüp Beç'den içeri (---) konak yer pây-i taht-ı sânîsi olan Prak kal‘asına getirüp anda hıfz eder oldular. Ammâ inşâallâhu Te’âlâ küffâr korkduğuna uğrayup Beç kal‘ası ve Prağı ve Lonçat kal‘aların feth edüp Kızılelma-yı Rimpapada karâr ederiz.

İşte bu şehr-i Sarây'da ibtidâ Hûşeng Şâh'ın geydiği tâcın aslı ve fer‘i ve eşkâli böyledir. Hattâ Hûşeng Şâh'ın ziyâret etdiğimizin seng-i mezârında tâcının eşkâlini tasvîr etmişdi. Kal‘a-i Bec'de manzûrumuz olduğu üzre *tâbaka'n-na‘lu bi'n-na‘l* yazılmış tâc-ı Hûşeng Şâh'dır. Ba‘dehu Hûşeng Şâh'ın ***[170b]*** kabri kurbunda,

Ziyâret-i Tahmûres Hân ibn Hûşeng Şâh: Nehr-i Edil kenârında bir bâğ-ı hıyâbân içre bir çemenzâr soffa üzre medfûndur. Merkadinin kaddi kâmil yetmiş yedi hatvedir kim dâ’iren-mâdâr somâkî sandûka içinde medfûndur. Bunun dahi seng-i mezârında abâ vü ecdâdıyla ve müddet-i saltanatı ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

"Müddet-i ömrü dörd yüz yigirmi sene idi,

Ve sâhib-kırân dîv-bend kişi idi,
Ve ata ve katıra ve deveye palan ve eğer urup binen idi,
Ve sığıra ve câmûsa yük uran idi,
Ve baytala eşeği çeküp katır kulunladan idi,
Ve pars ve tâzî ve zağarları birbirlerine çekmek ile gûnâ-gûn taraş ve tulalar ve azağan yitler hâsıl etken kişi idi,
Ve ala ve bala yitken tâzîler ile av avlamak bu Tahmûres bandır kim fenâ yurd buna dahi kalmadı,
Ve âlât-ı silâh makûlesi nobut ve kılıç ve hançer ve bıçak peydâ etkendir.
Ve Türkistân'da Yesu şehrini ve Şâbûristânı ve cümle Türkistân'ı binâ etkendir. Rahmet-i Îzîd bolgandır."

deyü buevsâfları cümle celî hatt-ı Ma‘kıl ile seng-i mezârına yazmışlar. Hakkâ ki sikkeyi mermerde kazmışlar.

Tatar hânların ecdâdları ziyâretin beyân eder

Ziyâret-i Toluy Hân: Bu Sarây şehrinde bir serâmed sivri kubbede medfûndur, ammâ kabri ol kadar tavîl değildir. Andan bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerde, nehr-i Edil kenârında,

Ziyâret-i Tağar Hân, yanında babası **Menkirtim Hân:** İkisi bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Bu merkûm hânlar cümle Cingiz Hân evlâdlarıdır, cümle İslâm ile merhûm olmuşlardır, ammâ Hûşeng Şâh ve Tahmûres Şâhlar mukeddemlerdir.

Bu şehr-i Sarây cümle selef hânlarının tahtgâhları olup nehr-i Etil kenârında olmak ile ol kadar ma‘mûr u âbâdân imiş kim çapar at ile bir günde [bir başından] bir başına yetişilir imiş. Bunda olan imâret-i ibret-nümâ-yı binâ-yı kisrâlar ve kıbâb-ı âlîler var kim Mısır diyârında İsne ve İsvan ve Sûdân eyâletlerinde yokdur.

Der-beyân-ı sebeb-i harâbî-i şehr-i Sarây

Sene 690 târîhinde Tohtamış Hân sâhib-hurûc olup hulûlî-mezheb olmağın vilâyet-i Kırım'da İslâm ile müşerref olan Özbek Hân üzre Tohtamış Hân beş kerre yüz bin askerle Kırım cezîresine varup Özbek Hân bi-emrillâh münhezim olup elin vilâyetin Tohtamış Hân gâret ü harâb u yebâb etdüğinden Özbek Hân doğru Timur Leng Hân'a ilticâ edüp Timur-ı pür-zor Hân dahi Özbek Hân'ın hâtırıyçün Mâverâü'n-nehir'den üç kerre yüz bin Moğol ve Boğol ve Kaytak ve Lezgi ve Legzi ve Türk ü Türkmân ve Terekeme ve Çağatay kavmi askerleriyle Tohtamış Hân-ı hulûlînin şehri olan bu Sarây kurbunda iki leşker birbirlerine karılup ve katılup tarafeynden niçe ker[re] yüz bin hadeng ve sehm-i kazâlar atılup hikmet-i Bârî yârî kılup Tohtamış Hân münhezim olup iki kerre yüz bin asker dendân-ı tîğ [u] tîr-i kemândan geçüp bakıyyetü's-süyûfları nehr-i Edil'de gark olup şehr-i Sarây'ı Timur Leng Hân harâb u yebâb edüp ol zamândan berü zikr olunan kadarca âbâdân olur.

Ba‘dehu Timur Hân Özbek Hân ile Kırım'a gelüp yine Özbek Hân'a Kırım'ı ihsân edüp Kırım'ı Özbek Hân amâr etmeğe başlar. Timur Hân da nehr-i Özü'yü karşu geçüp Kazakistân'ı ve Leh ve Krakovistân'ı ve Maskovistânları nehb ü gâret ederek deşt-i Kıpçak'dan sâlimîn ü gânimîn Mâverâü'n-nehir'e gider. İşde şehr-i Sarây'ın harâb olmasının aslı budur.

Ve zamân-ı Cingiz Hân bu deşt-i Kıpçağ'ın, ya‘nî Heyhât sahrâsının etrâfında yüz yetmiş pâre şehr-i azîmler var imiş. Hâlâ harâbeleri içlerinde Kalmık şâhlarından Taysı Şâh ve Moyinçak Şâh ikişer kerre yüz bin keçeden obalarıyla konup göçerler. Cümle bu şehirleri Timur-ı pür-zor Hân harâb etmişdir.

Ve bu deşt-i Kıpçak'da Beşdepe nâm mahalde bir yığma depe üzre bir kalın mermer amûd-ı müntehâ var. Bunu Timur Hân alâmet içün ihdâs edüp cemî‘i harâb etdiği şehirleri ve kılâ‘-ı metîneleri ve on sekiz aded pâdişâhları mutî‘ [u] münkâd ve emrine râm edüp önü sıra on sekiz pâdişâhları etek der-meyân etdirüp yayan konakdan konağa yayan yürütdüğü pâdişâhlar esmâların ol mezkûr amûda yazmış. Ammâ Âzerbâycân şâhı Uzun Hasan Şâh'ı yayan yanısıra yürüdüp konakdan konağa musâhebet edermiş, anı dahi eyle mermere kazmış.

Ve kânûn-ı pâdişâhî isteyen ve her kavm [ü] kabîlenin hayvânâtlarına tamgaları nakş isteyen cümle ol amûda varup seyr [ü] temâşâ edüp lâzım olan tamgaların nakş alırlar ve kânûnnâme-i Timur Hân'ı görürler. Ve Timur Hân'ın hasîb [ü] nesîbleriyle bir Çağataysi lisân ile hüsn-i hattı mühr hattı gibi zemîn kazılmışdır. Ve cemî‘i merkadlerin atebe-i ulyâları ve seng-i mezârları üzre her kabir sâhiblerinin sinn [ü] sâlleri ve cümle ***[171a]*** hayrât u hasenâtları ve'l-hâsıl hâl-i hayâtlarında her neye mâlik ise ve ne işledi ve ne kişi idi cümle mezârları taşlarında yâhûd hayrâtlarının der-i dîvârlarında celî hatt ile mastûrdur. Bir acâ’ib kavm-i ankâlar imiş.

Ba‘dehu bu şehr-i Sarây'da hâkiminde ihsân [u] in‘âmlar alup ve Maskov elçisine beş bin tüfengli asker imdâd verüp nehr-i Edil'i gemiler ile karşu tarafa kırk yedi mîlde ubûr edüp nehr-i Edil kenârınca cânib-i garba (---) sâ‘at gidüp sahrâ-yı Heyhât'da şiddet-i şitâlar çeküp ve ibret-nümâ âsâr-ı kadîmler seyr edüp,

Evsâf-ı vilâyet-i âbâdân kavm-i Heşdek-i Sünniyân

Nehr-i Edil'in yemîn [ü] yesârında niçe kerre yüz bin keçeden obalar ve keçeden câmi‘ ve

medreseler ve keçeden mekteb ve dâru'l-kurrâlar ile sahrâ-yı Heyhât hayme ve hargâh bâr [u] büngâhlar ile zeyn olmuş gûyâ bir vilâyet-i azîmdir. Ve bunlarda olan hayvânât ve arabaların hisâbın Hudâ bilir. Elçiyi Alban nâm bir (...)ın köşerine kondurdular. Hakîri (...)bay kişinin köşerine, ya‘nî arabalarına kondurup ol gece âteş kenârlarında cân sohbetleri etdik.

.....(6 satır boş).....

Der-dâsitân-ı lisân-ı kavm-i Heşdek-i şecî‘-i mü’minân: Gerçi cümlesi Maskov lisânı kelimât ederler, ammâ başka bir gûne lehçe-i mahsûsa-i ıstılâhâtları vardır.

.....(3.5 satır boş).....

Bu kavm-i Heşdek yurdundan kalkup yine nehr-i Edil kenârınca cânib-i garba gidüp iki gün kâmil Heşdekistân'da konup göçüp üçüncü günde,

Der-beyân-ı imâret-i vilâyet-i Kazan-ı dâr-ı gâziyân

Mâ-tekaddem bu dahi Cinkız Hân'ın tahtgâhı imiş. Niçe mülûkdan mülûka kalmış. Hâlâ dest-i Maskov'da bir dâru'l-mülk-i menhûs olmuş. Niçe bin aded hân ve câmi‘ ve imâret ve mescid ve medrese ve tekye ve hammâm ve dekâkînler ve bezzâzistânların kıbâbları ve tâk-i kisrâları ve kâ‘aları râygân durur. İbret-nümâ-yı acâ’ibât [u] garâ’ibâtları çokdur. Hâlâ üç bin kadar saz ve kamış örtülü evleri ve yigirmi aded düyûr-ı kenîseler ve yedi aded mesâcidleri var, zîrâ bunda dahi kavm-i Noğay ve kavm-i Heşdek müselmânları çokdur. Ve altı yüz kadar dükkânları var.

.....(2 satır boş).....

Ammâ Kalmık havfinden ol gece cümle atlara geçen seneden kalma ölen nâm otlar yedirdik. Bunun dahi hâkimi Maskov kralı tarafından Zakırya nâm vezîr on bin Mujik keferesi ve Heşdek kavmi askere mâlikdir. Şehrinin zemîni (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bunda dahi bâğ u bâğçe yokdur. Lâkin müşebbek bostânları çokdur. Bu diyârlarda şarâb olmaz. Cümle kefereleri rakı ve horilka ve pivo [ve] med nâm müskirât meşrûbâtlar içerler, ammâ kavm-i Heşdek yine at etleri yeyüp boza ve kımız ve talkan ve yazma içerler.

Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Ve cümle âşık perestlerdir. Eğer merd ü zenlerinin esbâbları çukadır. Başlarında cümle kalpaklardır, ammâ Tatar börkleri gibi değildir, bir gayri tarz-ı surâhî kalpak geyerler. Eğer kavm-i Heşdek'in ve millet-i nasârâ-yı Maskov'un avretlerinin yüzleri açık gezerler.

Bu şehr-i gâz[iy]ân dahi iklîm-i sâbi‘den olup vakt-i gurûb ***[171b]*** atlara yem asup ahşam namâzın kıldık. Atlar bir sâ‘atde yemi yediler. Biz dahi ta‘âm yeyince vakt-i şâfi‘î olup sabâh oldu. Ve bir sâ‘at olmadan gün doğdu. Ve'l-hâsıl cemî‘i gecesi dörd sâ‘at ve bir çeyrek oldu, zîrâ iklîm-i sâbi‘in vasatıdır. Gerçi tûl-ı nehârı vardır, âfitâb-ı âlem-tâbın sâ’ir vilâyetlerdeki gibi tâb u tüvânı yokdur. Hamd-i Hudâ bu Kazan-ı gâziyân şehrine gelmek ile yedi iklîme kadem basup seyâhatde hissemiz olmuş oldu.

.....(1.5 satır boş).....

Der-ziyâretgâh-ı şehr-i Kazan: Vilâyet-i Âzerbâycân ki şehr-i Tebrîz-i dilâvîzdir, anın kurbunda bir kubbe içinde medfûn olan **Mehemmed Şâm-ı Gâzân** bu şehr-i Kazan'dan olmak [ile] Şenbet-i Kazan'dan galat Şâm-ı Gâzân derler. Vâlidesi olan Helam Ban nâm hâtûn bu Kazan'da pişüp yatır. Andan,

Ziyâretgâh-ı Şehinşâh Menûçehr {ibn Huşeng ibn Eyreç ibn Ferîdûn}: Îrân u Tûrân ve Semengân ve Laristân ve Moltân pâdişâhlarından bir ulu pâdişâh-ı kişver-keş ve adû-küş idi. Bu Menûçehr Hazret-i Nûh'a îmân getirüp gemiye girenlerdendir. Hazret-i Mûsâ'ya dek mu‘ammer olup

ana dahi îmân getirmiş ulu pâdişâhdır kim yüz yigirmi yıl pâdişâhlık edüp yedi yüz sene mu‘ammer olmuşdur. Şehr-i Kazan'ın hâricinde bir künbet-i ahzar içinde medfûndur. Seng-i mezârında müddet-i ömrü ve müddet-i saltanatı cümle tahrîr olup hakîr andan ahz edüp tahrîr etdim. Ve bu Menûçehr ile Sâm u Nerîmân ve Zâl u Köstehem hem-asr oldukları ecilden evlâdları Menûçehr yanında yatup kendüleri Heyhât sahrâsının kıblesi cânibinde Irâk-ı Dâdyân şehri hâricinde medfûnlardır. Ve cemî‘i âlât-ı silâhları ser-i pâları uçlarında kâ’im olan amûd-ı müntehâlar üzre amûd-misâl deste-çûb kûbları ve salıkları ve gürzleri cümle maslûb durduğu bâlâda mastûrdur. Andan,

Ziyâretgâh-ı sâhib-kıran-ı Îrân Tûr ibn Ferîd[û]n Şâh: Bu Tûr dahi babası Ferîd[û]n ile Hazret-i Nûh'a îmân getirüp keştî-i Nûh'a süvâr olup Tûfân-ı Nûh'dan halâs olanlardır. Andan sonra bu Heyhât sahrâsında Tûr tenâsül bulup niçe yüz yıl mu‘ammer olup pâdişâh-ı Îrân [u] Tûrân olup bu şehr-i Kazan'da Menûçehr kurbunda medfûndur. Ve bu Tûr Şâh'ın oğlu Zâdîm'dir, anın oğlu Peşengdir, anın oğlu Efrâsiyâb'dır, ammâ Zâdîm ibn Tûr babası cenbinde medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Peşeng ibn Tûr: Bu dahi Kazan şehr[i] hâricinde âsûdedir. Andan niçe ziyâretler ve niçe bin âsâr-ı acîbe ve garîbeleri seyr [ü] temâşâ edüp yine şehr-i Kazan'dan garb ile yıldız rûzgârı mâbeynine bir gün bir gece yine Heyhât sahrâsı içre kavm-i Heşdek obaların temâşâ ederek gidüp Kalmık Tatarları havfin dahi çeküp,

Der-fasl-ı vilâyet-i Cinkız Hân batır, ya‘nî şehr-i sâhib-kırân Alatır

Be-kavl-i müverrihîn-ı Tatar bu şehri ba‘de't-Tûfân ibtidâ binâ eden Îrec Şâh ibn Ferîdûn binâ edüp ba‘dehu Cingiz Hân pây-ı taht edinüp amâr etdi. Ba‘dehu Hulâgû Hân harâb etdi. Ba‘dehu Alatır Hân ibn Aykulp Hân amâr edüp ba‘dehu Tohtamış Hân tahtgâh edinmişken Timur-ı pür-zor Hân Tohtamış Hân'ı münhezim etdikde bu şehr-i Alatır'ı dirîğ ender hayf u dirîğ harâb edüp ba‘dehu Maskov kralı fursat bulup bu şehr-i Alatır'ı amâr eder. Hâlâ dest-i Maskov'da sehel ma‘mûrsi şehirdir kim başka vezîri var, on bin askerle hükm eder, ammâ askerinin nısfı Mujik Kazağıdır ve nısfı Heşdek ve Yaman Sadak askeridir. Bunlar Kalmık ile sulh edüp kardaş olmuşlar, ya‘nî barışmışlar. Şehir içre Kalmık Tatarları girüp bâzâ[r]lık ederlerdi.

Bu şehr-i Alatır'ın eşkâl-i zemîni: Yine Heyhât sahrâsıdır, ammâ nehr-i Etil'den bir merhale yer ba‘îd bir vâsi‘ çemenzâr ve lâlezâr mahsûllü fezâda âb [u] hevâsı latîf mahbûbe Mujik kavmi kızları var kim gûyâ bânû-yı cihândırlar. Ammâ bu diyârın şiddet-i şitâsı şedîd olmak ile halkı çok libâs ve kürkler geymek ile mahbûb u mahbûbeleri cümle kısa(?) ve büğrü şekil görünür.

Ve bu şehir dest-i İslâm'da iken bunda olan gûnâ-gûn musanna‘ câmi‘ler var kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Gûnâ-gûn sırçalar ile murassa‘-var binâ olunmuş serv-i sehî-(gûn-)vâr minâre-i serâmedleri var kim her bir câmi‘in vasfında lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir. Hattâ bu hakîr bir câmi‘in kapusu önünden güzer ederken kapusuna nazar etdim, gûyâ niçe yüz bin ahcârât-ı zî-kıymetler ile mebnî bir derveze-i âlîdir kim im‘ân-ı nazar ile nazar edenin merdüm-i dîdeleri hîrelenir. Gûyâ şehr-i Sivas'da Kılıçarslan Şâh medresesi bâbına müşâbihdir.

Andan câmi‘-i Alatır Hân eyle bir ma‘bedgâh-ı cihândır kim letâfet ü zarâfetde misli yokdur. Hattâ üstâd-ı mühendis bu mezgide var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu câmi‘de tasarruflar etmiş kim atlas-ı felekde eyle bir kârgîrliği bir dülger-i mi‘mâr-ı selef etmemişdir. Hemân mihrâbı ve minberi Anatolu eyâletinde Afyonkarahisârı'nın yukaru ***[172a]*** kaya üzre olan iç hisârın câmi‘i mihrâbı ve minberi gibi gûyâ bir murassa‘ mihrâb ve minberdir.

Hulâsa-i kelâm bu Alatır şehrinde olan cevâmi‘, mesâcid ve medreselerin evsâfları tahrîr olunmak muhâldir. Ammâ el-hükmü lillâh böyle câmi‘-i münevvereler dest-i kâfirde kalup yetmiş yedi aded

câmi‘ler hâlâ deyr-i Mesîhiyye olup âyîn-ı bâtıl-ı Îsâ ederler, ammâ minâre ve mihrâb ve minberleri cümle murassa‘-misâl durur.

Hâlâ bu şehir içre altı bin aded saz örtülü dâr-ı menhûslar ve altı yüz aded dükkânlar ve yedi aded hânlar ve üç aded hammâmlar ve yedi aded Heşdek mesâcidleri var. Lâkin âşikâre ezân okumak memnû‘dur, ammâ cemâ‘at ile namâzlarına mâni‘ değillerdir.

.....(1.5 satır boş).....

Bu şehr[i] dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şimâle bir gün gidüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Ferîdûn Hân, ya‘nî binâ-yı kal‘a-i Balu Hân

İbtidâ bânîsi be-kavl-i müverrihîn-i Tatar Ferîdûn Hân ba‘de't-Tûfân-ı Nûh Nebî gemiden çıkup bu vâdîleri beğenüp kendüye mesken [ü] me’vâ edüp bu şehr[i] bünyâd eder.

Ba‘dehu Cingiz Hân evlâdlarından Balu Hân nâm bir sâhib-kırân-ı zamân bu hâk-i pâkin âb [u] hevâsından hazz edüp kendüye bir cây-ı menâs olmak içün bir kal‘a inşâ eder kim netîce-i kelâm bu hakîr Evliyâ nâm pür-taksîr atlanup bir günde kal‘ayı güc ile devr etdim. Gerçi Nemse ve Alman ve İsfaç ve Filimenk kâfiristânlarının kal‘aları gibi sedd-i Ye’cûc-misâl metîn ve müstahkem kal‘a değildir. Hemân yalın kat dîvârlı ve bir sâ‘atde bir kapulu ve her fi‘ilde(?) birer kulle-i azîmli kal‘a-i kebîrdir kim bir günde devr etdik, lâkin adımlamadım, zîrâ at ile bir günde devr olunan sûru bu hakîr piyâde reviş ile nice adımlayım.

Bu dahi nehr-i Edil kenârında hükm-i Maskov'da başka banlık kal‘adır kim on bin Mujik Kazağı ve on bin Heşdek Tatarı ve bin kadar Kalmık Tatarı askere mâlik kal‘adır. Cümle yigirmi dörd sâ‘atde yigirmi dörd kapusu vardır. Çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen değildir, ammâ kenîse ve manastırlarının imâretleri aşk olsun zîrâ Balu Hân Gâzî asrında bu kenîseler cümle cevâmi‘ ve mesâcidler imiş.

Bu şehri dahi Timur Hân harâb [etmişdir]. Hattâ kavm-i Heşdek bu şehir içre bir câmi‘ olan kiliseye Hızır yakkan Alay yakkan mezgiti derler, ya‘nî Hazret-i Hızır âteşe yakdığı ve Allâh yakdığı câmi‘ derler. Balu Hân bu câmi‘i yüz yılda tamâm edüp gûyâ ürd-i behişt imiş. Ol asırda kavm-i Tatar Ka‘be'ye gitmez olup "Bu câmi‘ Ka‘be'dir" deyü bunda gelüp ibâdet ederlermiş. Tûlen ve arzen biner adımdır.

Ammâ kal‘a taşrasında başka bir kal‘adır. Kaçan kim Timur Hân bu kal‘a-i Balu Hân'ı harâb etdikde bu câmi‘e kıyamayup alıkor. Hemân Hazret-i Hızır *aleyhi's-selâm* meğer Timur askeri içre imiş, hemân alâ melei'n-nâs zâhir olup "Mekke-i Mükerreme'den gayri Ka‘be olmaz" deyü bu câmi‘-i nûru ihrâk eder. Müsin olan kavm-i Heşdekler Tatarlarından(?) gördüklerinden rivâyet ederler.

Zîrâ Timur, Yıldırım Bâyezîd Hânımız zamânında karîbü'l-ahd olup Timur'a yetişmiş Heşdek Tatarlarının iki yüz yaşında mu‘ammer olmuş Tatarların lisânından istimâ‘ edüp bu câmi‘in ihrâk olmasın tahrîr etdim. Ammâ vâh ve vâh ve vâveylâ kim böyle kazm-ı nazm-ı cinân-ı kâh misilli câmi‘-i kebîr ihrâk olup nûr iken muzlım olmuş. Ammâ yine böyle iken bu câmi‘in enderûn bîrûnunda olan envâ‘ füsûskârî mukavvim mahkûk kâr-ı mermer-bür ve gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk bir diyârda yokdur. İllâ Mısır-ı nâdireti'l-asrda Paşa Sarâyı civârında Sultân Kalavân câmi‘inin rûy-ı dîvârları ola. Hakkâ ol kâr-ı musanna‘ dahi bu Balu Hân câmi‘ine mu‘âdildir. Ve niçe cevâmi‘ler dahi bu Balu Hân'da hâlâ kenîse-i Mesîhiyyelerdir, ammâ yedi aded hânları ve üç aded hammâmları ve yedi bin kadar saz ve toprak örtülü evleri var.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Balu Hân:

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Balu Hân: Bu şehir kıblesi hâricinde bir çemenzâr püşte üzre,

Ziyâret-i sâhib-kırân Ferîdûn Hân: Müverrihân-ı Arab bu Ferîdûn'a Ebü't-Tatar derler, zîrâ Arabistân ve Mekke ve Medîne ve Bahr-i Kulzum sevâhillerinde çok seyâhat edüp andan bu sahrâ-yı Heyhât'da kal‘a-i Balu Hân'ın zemînin ibtidâ amâr etmişdir. Be-kavl-i müverrihîn Hazret-i Nûh'a îmân getirüp Tûfân'da keştî-i Nûh'a girmişdir. Beş yüz yıl mu‘ammer olup Hûd Nebî *aleyhi's-selâma* yetişmişdir. Ve Şâm-ı şerîfden Ka‘be'ye Tûfân'da gâ’ib olan Ka‘be yolların bu açmışdır. Ve Hazret-i Nûh ile Ka‘be yerinde olan Beyt-i Ma‘mûr yerin bunlar Hazret-i Nûh ile tathîr edüp Ka‘be yerin ayân etmişlerdir. ***[172b]***

Ve Şâm-ı şerîf yoluyla Ka‘be-i şerîfe giderken Hûd Nebî şehri vardır. Bi-emrillâhi te‘âlâ ka‘r-ı zemîne geçmişdir kim ba‘zı âsâr-ı binâların temelleri göle nâzırdır. Gören kimesnelere pûşîde değildir. Bu şehri Hûd Nebî amâr ederken bu Ferîdûn ırgatlık edüp Hûd Nebî ile şehri bile yapdığından Hazret-i Hûd bu Ferîdûn'a "Tatar oğlun çalışan olsun" deyü du‘â etdiğinden du‘â-yı Hûd Nebî kabûl olup ol sene Ferîdûn'un bir evlâdı vücûda gelüp Hazret-i Hûd ol gulâma Tatar deyü isim koyup bağrına basup,

"Benim ma‘nâ oğlum olup evlâdları cihângîr olsun" buyurup Tatar gulâmın başına Hazret-i Hûd kendü arakıyyeyi Tatar'ın başına kodu. Dahhâk-ı Mârî ile Demirci Kâve cenginde ol arakıyye-i Hûd Nebî gâ’ib oldu, derler. Ba‘zılar hâlâ Çîn pâdişâhı hazînesindedir, derler.

Ez-în-cânib Ferîdûn Hân sâhib-kırân-ı zamân olup Hûd Nebî binâ etdiği şehr-i mağrûkun hâricinde Ferîdûn-i sâhib-kırân alâmeti olması içün bir amûd-ı müntehâ dikmişdir, hâlâ yol üzre durur. Murâd eden hüccâclar varır görür. Kûfî hatta müşâbih bir gûne hatlar kazılmış ve niçe yüz gûne sûret-i timsâller yazılmışdır kim ehl-i hikmet ve erbâb-ı ma‘ârif bu sûretler rümûz u künûzdur kim devr-i kıyâmete dek gelecek pâdişâhların ve gelecek kavmin ve cemî‘i gelecek mahlûk-ı Hudâ ile tasvîrleri amûd üzre yazılmış ve kazılmış durur, ibret-nümâ-yı azîm amûd-ı bâlâdır. Hemân İslâmbol'da Avretbâzârı'nda kâ’im olan musavver dikilitaş gibi amûd-ı serâmeddir.

Ve bu Ferîdûn'un Hûd Nebî du‘âsı berekâtıyla Tatar oğlundan sonra on bir oğlu olur.

Evvelâ biri Tûr'dur, anın oğlu Zâdîm'dir, anın oğlu Peşeng'dir, anın oğlu Efrâsiyâb'dır.

Ve Ferîdûn'un bir oğlu dahi Îrec'dir, anın oğlu Kûşeng'dir, anın oğlu mezkûr Menûçehr'dir kim Macar kavmi ecdâdıdır. Ve bu Menûçehr'in Macar mürted olan Mençâr'dır kim Mençâr'dan galat hâlâ Macar derler. Tâc-ı Hûşeng Şâh bu Mençâr'dan niçe ele girüp hâlâ Nemse çâsârı elinde kalup gorona ve korona ve manlifke ve kallevine derler. Hattâ Âl-i Osmân'da kallevî sarık nâm andan kalmışdır.

Ve Menûçehr'in bir oğlu dahi Ejder Ban'dır kim Erdel Macarı olmuşdur.

Ve bir oğlu dahi Nig Yejdir Ban'dır kim Orta Macar olmuşdur.

Ve bir oğlu dahi Kurs Ban'dır kim Kaşa Macarı olup Mençâr olan, ya‘nî dörd karındaş Macar olan bu Menûçehr evlâdlarıdır, ammâ Kurs Ban olan Menûçehr oğlu cümleden şecî‘ ve re‘âyâ-perver ve dilâver server-i hünerver olup şehirler amâr etdi. Hâlâ Kurs nâm Macar anın evlâdlarındandır.

Ve Ferîdûn'un bir oğlu dahi Selm'dir, anın oğlu Gâv-ı İsfehânî'dir, anın oğlu Karp Pehlivân'dır.

Bunlar cümle oğul oğula ve nebîrezâdeler bir yerde kal‘a-i Balu Hân'da gûyâ Mısır'ın ehrâm dağları gibi kümler altlarında medfûnlardır. Ve selef pâdişâhları kabirlerinin seng-i mezârlarına cümle ahvâlâtlarıyla müddet-i medîde ömr-i girân-mâyeleri ve müddet-i saltanatları ve imâret etdikleri ve feth etdikleri dâr-ı diyârları cümle tahrîr etmişler. Hakîr dahi andan ahz edüp bu mecmû‘a-i müsevvedâtımıza tesvîd eyledik.

.....(1.5 satır boş).....

Bu şehr-i Balu Hân'ı dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine nehr-i Edil kenârıyla taraf-ı şimâle bir gün gidüp yine şiddet-i anâ çekerek Mujik kâfiri içinde gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i kâfiristân kavm-i şehr-i Mujik

Mâ-tekaddem Cingiz Hân asrında Ulu Noğay ve Yamanca Noğay ve Şıdak Noğay ve Urumbet Noğay ve niçe yüz aded kavm-i Noğay bu şehr-i azîmde ve sahrâsı olan Büyük Heyhât'da sâkin olurlar imiş. Timur Hân gelüp harâb edüp Maskov kralını dahi mutî‘ [u] münkâd etmeğe murâd edindikde gördü kim gecesi kalîl iki sâ‘atden egilli vakitde sabâh olup Hak Te‘âlâ'nın beş vakit farz eyledüğü yatsı namâzının vakti yok,

"Bu diyârda ne kârım vardır" deyü Monla Nasreddîn-i Akşehrî ve (---) (---) ulemâlar ile [92] nass-ı şerîfi hükmü üzre a‘yân-ı kibârıyla müşâvere ederken bir Tatar gelüp "Hânım Edil suyu bu gece kıstadı", ya‘nî dondu deyü haber getirdikde hemân Timur Hân nehr-i Edil'i buzlap âsân vech ile ubûr edüp gerüye döndü. Bu Mujik şehrinden içeri Maskov'a girmedi, döndü ve gitdi. Ammâ bu şehr-i Mujik dahi niçe zamân mu‘attal yatup ba‘dehu Maskov krallarından Serbaniska nâm kral-ı dâll amâr eder.

Eşkâl-i zemîn-i şehri: Nehr-i Edil kenârında bender şehir iskeledir.

Evsâf-ı nehr-i Edil: Bâlâda mevsûfdur. Ammâ bu rûy-i ***[173a]*** arz yedi deryâ ortasında yüz seksen yedi bin mîl ihâta eder bir cezîr[e-i] dünyâ-yı mu‘azzamdır. Bu dünyâ içre Cenâb-ı Allâh bu nehr-i Edil gibi nehr-i azîm halk etmemişdir. Ba‘zı yeri kırk elli mîl ve ba‘zı dar boğazları (...) otuz mîldir.

Bu Mujik şehri iskelesinde azîm gemiler var kim her birine ikişer bin âdem sığar. Bunlar Çîn ü Fağfûr ve Kozak ve Terek ve Kozak vilâyet-i zenâna gidüp gelir keştîlerdir. Azîm topları var. Düşmanları kavm-i Fağfûr ve kavm-i Mujik ve müslimler imiş. Anların da gemileri var imiş, ammâ bunların kadar büyük gemiler değil imiş, ammâ kavm-i şecî‘ ve bahâdırân olmak ile Bahr-i [Har]ez'den nehr-i Cayık'a girüp Maskov kralı vilâyetinde iki üç ay kayıklarıyla gezüp bu kadar mâl-ı ganâ’imler alup yine sâlimîn ü gânimîn Kozak vilâyetlerine giderlermiş.

Ve bu Bahr-i Kulzum iki Karadeniz'den büyük bir deryâ imiş. Kırk gündür kim sevâhillerinde kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederiz, dahi bir nihâyeti kenâresini görmedik. Aslâ bir bahre ittisâli yokdur, hemân başka bir deryâdır. Hudâ bilir kim dâ’iren-mâdâr etrâfın geşt etmedim, ammâ Karadeniz'in cânib-i etrâfın iki kerre devr etmişimdir.

Ve bu Bahr-i Harez'de olan gemiler aslâ bizim Akdeniz ve Karadeniz ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Okyûnûs ve Bahr-i Moltân ve Bahr-i Hindistân gemilerine benzemez. Başları ve kıçları ancak havâlesiz gemilerdir. İki yanlarında minâre kalınlığı hasırlar vardır, zîrâ bu deryânın azîm fırtınaları olur. Demirkapu'dan binüp vilâyet-i Gîlân'a düşdüğümüzde çekdiğimiz fırtınaları hakîr bilir.

Ve bu (ve bu) şehir(i) yine Heyhât içindedir ve hâlâ Maskov vezîri hükmünde yigirmi bin Mujik keferesi leşkeri ve on bin Heşdek askerî kulu vardır.

Cümle yigirmi aded kiliseleri mâ-tekaddem selâtîn câmi‘ler[i] imiş. Cümle ikişer ikişer minâreli manastırlardır. Ve elli kadar ma‘mûr Heşdek kavmi mesâcidleri vardır. Bu şehirde yedi gün meks edüp dörder vakit namâz kılardık. Bu diyârda aslâ yatsı namâzı kılınmaz, zîr[â] vakt-i salât-ı ışâ şer‘-i şerîf üzre yokdur. Hemân pirinç pilavı suyun kaynadup pirincin salup yağ ile haşlayup pilav olacak mahalde salât-ı fecr olup namâz kılınır. Yatsı namâzının vakti yokdur. Şeb-i yeldâsı cümle bir buçuk sâ‘at ve üç derece ve iki dakîkadır.

Hakîr niçe kerre rub‘ dâ’ire dutdum. Tûl-ı nehâr yigirmi iki buçukdur, ziyâde tefâvüt eder, ammâ güneşin harâreti olmayup rûz-ı rûşeni hemân vakt-i Şâfi‘î gibi olur.

Ve kışı gâyet şedîd olup eşcârât-ı müsmirât gayri dırahtistândan söğüd ve kavakdan gayri eşcâr yokdur, ammâ müşebbek besâtînleri ve mezra‘âtları çokdur. Ammâ sehelce muta‘assıbca olduğumdan hüddâmlarımla salât-ı ışâyı cemâ‘atle kıldığım ulemâ-yı Heşdek görüp men‘ etdiler.

"Ulemâ-yı mütekaddimîn-i müctehidîn bunda gelüp vakt-i ışâyı bulamayup yatsı namâzın kılmayup kitâblar te’lîf etdiler" deyü niçe yüz mücelled kitâb-ı mu‘teberâtları hakîre gösterüp âhır-ı kâr ben de tevâbi‘imle niçe zamân salât-ı ışâyı kılmayup latîfe ile,

"Tuh ne güzel vilâyet olur, hakkâ ki kalacak vilâyetdir" dedim. Baba Halhâlî refîkim eyitdi:

"Behey îmânım, işte elhamdü lillâh, yatsı namâzı kılınmaz diyâra geldik. Bir dahi şu sabâh namâzı kılınmaz vilâyete dahi gidebilsek âh cânım sabâh namâzı vah cânım şâfi‘î namâzı" deyü latîfe etdiler.

Hakkâ ki ömr-i nâzenînimizde bir dahi bu diyârı görmüş olduk. Ammâ bu şehr-i Mujik'de dör[d] beş kerre yüz bin mü’min ve muvahhid pâk ve müsellah Heşdek kavmi vardır. Anlar dahi aslâ yatsı namâzını kılmazlar. Bu diyârı kavm-i Heşdek ve kavm-i Noğay'ın niçe gûne eli dutmuşdur. Hattâ biz bunda iken,

Der-âğâze-i dâstân-ı dostân-ı ceng-i azîm-i kavm-i Heşdek bâ-cidâl-i kâfir-i Mesköv ve kavm-i Mujik

Hemân bir gece bu şehr-i Mujik'den iki üç kerre yüz bin kavm-i Heşdek gâ’ib oldu. Çûn vakt-i sabâh olup biz dahi hareket etmek sadedinde iken vilâyet vezîri bizim refîkimiz olan elçiye gelüp kendüye bir telâş olurmuş, cümle sözlerin perîşân söylemeğe başlayup biz de hareket etmeden ferâğat edüp kaldık.

Ol ân taşra şehre çıkdım. Bir Heşdek müselmân kalmayup şehr-i Mujik'de hemân kefereler kalmış. Her kefere semmûr ve zincâb kürkleri ve balık dişleri ve gayri metâ‘ların hıfz etmeğe başladılar.

Anı gördük, ertesi gün vakt-i seherde iki kerre yüz bin Heşdek kavmiyle niçe kerre yüz bin Maskov küffârı ceng ede ede bizim mihmân olduğumuz Mujik şehri önüne gelüp yine bir ceng-i azîm ederek tâ vakt-i seherde küffârdan bir cân halâs olmayup cümle Heşdek kavmi gemilere süvâr olup Alatır vilâyetine geçüp "Âl-i Osmân'a kul gideriz" deyü bir gün bir gece cümle ehl ***[173b]*** [ü] ıyâlleriyle sahrâ-yı Heyhât'da hoş-nişîn olup kaldılar.

Ammâ Mehemmed Geray Hân ma‘zûllük vartasına uğramasa bu Heşdek kavmini Azak kal‘ası altında Altı Sutunu nâm yere getirüp anda sâkin etse gerek idi. Eyle olsa henüz Azak vilâyeti Maskov ve Kalmık'dan emn [ü] emân olurdu. Meğer bu tâ’ife-i Heşdek'i Maskov kralının oğlu bunları iki kerre yüz bin asker-i cünüb ile gelüp talava urup gâret etse gerek imiş, zîrâ bu Heşdek kavminde olan at ve de[ve] ve sığır ve koy bir pâdişâhda yokdur.

Bunlar dahi Yamanca Noğay'dan ve İçeli Heşdeğinden haber alup ol gece atlanup gâ’ib olmalarının aslı ol imiş. Bir sahrâda kralzâdeyi konmuş bulup ale'l-gafle basup bu kâfir silâhlarına davranmadan küffâra bir kılıç-ı Heşdekî ururlar kim bir kralzâdeyi katl ve bir kralzâdeyi esîr ve üç aded vezîrlerin bend-i zencîr edüp ceng ede ede bizim olduğumuz Mujikkirmân'a gelüp ol gün nehr-i Edil'i karşu tarafa ötmelerinin aslı ol imiş.

Bu kavm-i Heşdek'in aceb atları ve yahşi kerevke zırhları ve ucu sivri Mâhân vilâyeti kılıçları ve yahşı vilâyet-i Mâzenderân tüfengleri ve yahşi vilâyet-i Şîrâz ve Gîlân'ın tîr ü kemânları ve yahşi kalkan ve sünüleri vardır. Cümle konar göçer kavm [ü] kabîledir. İçlerinde Dâdeniyân'dan iki nefer şehzâdeleri vardır ve ulemâları gâyet çokdur.

Ve şeb [ü] rûz Kalmık ile ceng ederler, zîrâ gâyet şecî‘ ve tüvânâ zor batır yiğitleri vardır. Yüz bini tüfeng-endâzdır ve yüz bini kemândârânlardır. Ve altı aded şâhî topları vardır. Hattâ bir şehzâdeleri Mujik şehrinde hakîre gelüp eydir:

"Amân el-amân ey güzîde-i leşker-i Âl-i Osmân, bize bir yeşil alem ile birkaç bin asker gelüp görsün(?) şu Maskov vilâyetine yayılup duran ümmet-i Muhammedlerimizi çıkarup şu Heyhât sahrâsına göçürüp size Maskov vilâyetin feth edüp Heyhât sahrâsından on iki aded Kalmık pâdişâhların kaldırup Azağ'ı ve Kırım'ı Kazağ'ın ve Kalmığ'ın derdinden halâs edüp sizin İslâmbol'unuza Karadeniz ile say yağı akıdalım. Ve her yıl niçe kerre yüz bin koyun pâdişâh kayserin matbahına yağ ve koyun gönderelim" deyü yalvardılar. Hemân bizimle olan elçi keferesi eydir:

"Sakının bunları Azağ'a koman. Azak Kazağıyla bir olup Azağ'ı elinizden alırlar, zîrâ bunlar eylik bilmez bir kavimdir. Bizim bu kadar yüz yıldan berü re‘âyâlarımızken işde şimdi isyân edüp iki kerre yüz bin Hıristiyânlarımız kırup bir şehzâdemiz katl edüp birin esîr edüp işde Edil suyun karşu geçdiler. Hele ben pâdişâhınıza varırsam bu Kalmık içün neler söyleyim" deyü elçi gazab-âlûd olup kükredi. Ve gürûh gürûh niçe bin kavm-i Heşdek nehr-i Edil'i geçerlerdi. Bundan sonra küffâr bu Heşdek'e bir söz söylemeğe kâdir olmadılar.

Ammâ dahi içeri Maskov vilâyetinde olan Heşdek müselmânlarının hisâbın Hudâ bilir. Bunların fetret isyân tuğyânı sebebiyle elçiyle Mujik şehrinde kâmil bir hafta oturup zevk etdik.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Mujik: Gerçi bunlar dahi Maskov gibi millet-i nasârâdan İncîlî olup Maskovca da kelimât ederler, ammâ bunların başka lehçe-i mahsûsaları vardır. Evvelâ

.....(2.5 satır boş).....

Bu şehirden dahi kalkup yine cânib-i şimâle bir gün gidüp bir vâsi‘ fezâda,

Pije Buzlıça: Bu Mujik lisânınca pije köğe derler. Gâyet ma‘mûr köydür. Bunda Heşdek kavmi cümle göçmüşler. Andan kalkup yine semt-i şimâle bir gün gidüp,

Pije Bohaça: Bu dahi ma‘mûr köydür. Meğer Heşdek Tatarları bu köy altında Maskov askerine yetişüp eyle kırmışlar. Sahrâ-yı Heyhât kâfir lâşesiyle zeyn olup sâhibi olan lâşe-i murdârları henüz arabalar ile taşırlardı. Andan yine bir günde,

Pije Kohana: Bu dahi Mujik köyüdür.

El-hâsıl on yedi konak bu Mujik vilâyetinde sahrâlar içre zeyn olan köğleri ubûr edüp on sekizinci günde,

Nehr-i azîm Cayık: Bu dahi Maskov diyârının cânib-i garbîsinde (---) vilâyeti dağlarından gelüp üç aylık yollarda niçe yüz pâr[e] şehirlere ve niçe bin pâre kılâ‘lara uğrayup bu dahi Bahr-i Harez'e (---) şehri dibinde mahlût olur âb-ı hayât nehr-i azîmdir, ammâ nehr-i Edil'den küçükdür. Hattâ şiddet-i şitânın katılığından donmuş idi. Üzerinden niçe kerre yüz bin arabalar geçerken hakîr atlar ile karşu büyük Maskov hâkine kâmil bir sâ‘atde geçdik. Tâ bu mertebe arîz sudur, ammâ ne mertebe amîk olduğu ma‘lûmum değildir, zîrâ buzlap olmuş idi, ya‘nî donmuş idi. ***[174a]*** Ammâ nehr-i Edil'i gemilerle Mujikistân'a yedi sâ‘atde geçmiş idik. Kırk aded firka olup Bahr-i Harez'e munsab olduğu merkûmdur. Ba‘dehu nehr-i Cayık kenârıyla ol gün cânib-i şimâle meyyâl gidüp,

Solup kirmân: İbtidâ bu dâr-ı diyârda ağaçdan kal‘a henüz gördük, bir küçük kal‘adır. Başka hatmanı ve altı bin Kazak cünûd-ı cünübü vardır. Bunda yine kavm-i Heşdek gördük. Kenîse ve çârsû-yı bâzârı azdır. Yedi aded Heşdek mescidleri var. Bunda dahi aslâ bâğ u bâğçe yokdur, ammâ (...) bu nehri kenârında ağaçlar çokdur. Bundan yine kalkup şimâle bir gün gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve menhûshâne-i kadîm kal‘a-i (---)

Evvel ve âhir Maskov krallarının tahtgâhı imiş. Lâkin Heyhât sahrâsına Kalmık Tatarı geleli kral bu tahtın bırağup nehr-i Cayık'dan karşu tarafda yigirmi konak içeri şehr-i tahtgâh-ı (---) (---) gidüp hâlâ anda karâr eder. Cümle (---) aded tahtı vardır (---) şehirde (---) nâm sikkesi kesilir (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ bu şehr-i azîmi gâyet ma‘mûrdur. Ve sene (---) târîhinde Mehemmed Geray Hân'ın esîr etdiği Şeremet Ban bunda vezîri nâmına idi, ammâ şimdi banı (---) (---) nâm pîr-i muğân bir kefere-i benâmdır. Cümle yetmiş bin tüfeng-endâz leşkere mâlikdir, zîrâ Kalmık düşmanları çokdur. Ammâ kal‘ası gâyet sarpdır. Nehr-i Cayık kenârında bir yalçın püşte-i âlî üzre Şeddâdî taş binâ yukaru hisârı var. Bir manastır çanlığı nümâyân olup kal‘a içine girmedim, ammâ aşağı hisâra elçi ile konduğumuzda iç hisâr ve aşağı kal‘adan bin pâre top atılup şâdımânlar etdiler. Meğer ol gece zemherîr gecesi olup küffârın domuz kırkını gecesi îdi imiş, sabâha dak top ve tüfeng şâdımanları edüp sabâhisi elçiye ziyâfet-i azîmler edüp ba‘de't-ta‘âm Nemse çâsârının nâmelerin kapudana ve baş hatmana gösterüp yüzlerine ve gözlerine sürüp hakîre hayli ta‘zîmler edüp seyâhatimiz ahvâllerinden niçe şeyler su’âl etdiler.

Eşkâl-i aşağı hisâr: Nehr-i Cayık kenârında (kenârında) bir vâsi‘ sahrâda şekl-i murabba‘dan tûlânî iki kat sevâd-ı mu‘azzam kirmân-ı azîm bir kâr-ı kadîm şehr-i atîkdir. Cirmi on altı bin adım ihâta eder. Kırk kapusu ve kırk manastırı ve yetmiş kenîsesi ve yigirmi altı bin saz ve şindire tahta örtülü menhûshânelerdir. Bu kal‘aya selâmetle kavm-i Heşdek'i komazlar. Kapularda silâhların bırağup girirler. Cümle kavm-i Heşdek kal‘a hâricinde obalarıyla sâkin olurlar.

Ve cümle yetmiş aded bâzergân hânları ve altı bin dükkânları ve altı yerde hammâmları var. Ammâ ban sarâyı ol kadar ma‘mûr ve müzeyyendir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Cümle maksûreleri nehr-i Cayık kenârına vâki’ olmuş. Ammâ bu şehrin dahi bâğ u bâğçesi yokdur, zîrâ şiddet-i şitâsı katıdır. Ve bunu[n] dahi gecesi kasîr ve nehârı tavîl ve muzlim olmak ile bunda dahi yatsı namâzının vakti olmadığından salât-ı ışâyı kılmazdık.

Bu şehirde hasîb ü nesîb şekilli erbâb-ı ma‘ârif Maskov kefereleri çokdur. Ekseriyyâ halkı tüccâr-ı füccârdır kim semmûr ve zincâb ve balık dişi ve güderi ve telatin fürûht ederler. Ammâ dükkânlarında avretler oturup her ne metâ‘ları var ise fürûht ederler, ayıb değildir, ammâ mahbûbu ve mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Cümle pâk çuka dolamalarının yenleri ve göğüsleri gümüş düğmeli ve başları elvân kalpaklıdır. Semmûr kürk ve nâfe kürk geyerler. Avretleri yine yüzü açık gezerler.

Der-beyân-ı esmâ-i kefere-i Maskov:

.....(3/4 satır boş).....

Esmâ-i zenâne-i zâniye-i Mesköv:

.....(3/4 satır boş).....

Der-beyân-ı lisân-ı kadîm-i Maskov:

.....(1.5 satır boş).....

Sene (---) târîhinde Leh vilâyetinde Rakofçioğlu taburun bozup Leh vilâyetinden Mehemmed Geray Hân ile Maskov vilâyetine sefere gitdiğimiz sene Maskov lisânı mufassal yazılmışdır, ammâ bu Heyhât sahrâsı semtinin Maskov lisânı bu tahrîr olunan elfâz-ı mühmeleleri böyledir. Gerçi vilâyet-i Maskov'un on sekiz banlık yerinde on iki gûne lisân isti‘mâl eder kavm-i kesîrlerdir, ammâ istimâ‘ etdiğimiz lugatlar bunlardır ki tahrîr olundu.

Ba‘dehu bu şehr-i (---) dahi seyr [ü] temâşâ edüp banından ihsânlar alup yine elçi keferesiyle nehr-i Cayık kenârıyla cânib-i garba gidüp bir günde,

Menzil-i Sorotakirmen

Nehr-i Cayık'dan azmış gelmiş bir göl kenârında bir sarp ağaç kal‘adır. Kışda kıyâmetde kal‘aya girüp tâze cân bulduk. Bir sebük-rûh kapudanı ve hatmanı var, iki bin askere mâlikdir. Hikmet-i Bârî yârî kılup bu mahalde ***[174b]*** Maskov kralı tarafından Âl-i Osmân'a bir azîm elçi dahi gelüp mukaddemâ bizimle Terek kal‘asından berü gelen küçük elçi bu elçinin yanında muzmahil olup küçük elçi büyük elçiye kethudâ olup Sorotakirmen'den azîm toplar atılup şâdımânlar olup on bin askeriyle kal‘anın enderûn [u] bîrûnunda meks etdiler. Hakîr yanına varup görüşdükde Alman'dan berü Nemse çâsârına ve iki buçuk yılda yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr edüp Erdel'e ve Eflak ve Boğdan'a ve Kırım Hânı Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân pâdişâhına gidüp üç yılda çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’id ve sergüzeşt [ü] serencâmım nakl edüp Nemse çâsârının verdiği pasaporta hattını gösterdiğimde ayağa kalkup hattı yüzüne ve gözüne sürüp hakîrden dünyâlar kadar hazz edüp,

"Murâd [u] merâmınız bu diyâr-ı muhâtaraya gelmeden maksûdunuz nedir?" dedikde hakîr eyitdim:

"İnşâallâh Maskov kralı şehinşâhına gidüp görüşüp vilâyetin seyr [ü] temâşâ ederim" dedikde elçi eyitdi:

"Şimden gerü siz bana râst geldiniz, hikmet oldu. Ba‘de'l-yevm siz bize lâzımsız. Mukaddemâ bu kardaşımız küçük elçilik ile Âl-i Osmân'a gitse gerek idi, ammâ şimdi gayri iş zuhûr edüp şehinşâh kralım beni büyük elçi ta‘yîn eyleyüp bin külçe envâ‘ından kürkler ve bir külçe tahta semmûr kürkler ve bin çift balık dişi ve elli çift doğan ve sunkur ve toykun kuşları ve iki bin çift la‘l-gûn telatinler ve bin külçe dâne semmûrlar ve üç çift beyâz semmûr kürkleri ve üç çift siyâh tilki kürkleri ve bir kantâr şemmâme amberler ve niçe bin gûne tuhaf u tefârûklardan mâ‘adâ pâdişâhınıza yüz kîse altun ve vüzerâ ve ulemâlarına ve gayri ser-i kârda olan a‘yân-ı kibârlara dahi gûnâ-gûn hedâyâlar ile yüz kîse altun dahi anlara götürürüm, zîrâ geçen günlerde bizim re‘âyâlarımızdan olan Heşdek kavminin yüz, yüz elli bini bizim kralımızın bir oğlun öldürüp ve bir şehzâdemizi esîr edüp Edil suyun karşu Heyhât sahrâsına geçüp Osmânlı hudûduna girüp kaldılar. Biz de üzerlerine asker çeküp varup savaş eylesek Osmânlıyla sulha muğâyir iş eylemiş oluruz. İmdi şimdi bu kadar hedâ-yı tuhaflar ile Osmânlıya gidüp şehzâdemizin leşin ve esîr olanı istemeğe gideriz. Besbelli siz Osmânlının bir vâcibü'r-ri‘âyâ kimesnesisiz. Ben sizin gibi âdemi gökde ararken yerde buldum. Elbette kralımıza gitmeden fâriğ olup bizimle kal‘a-i Azağ'a andan Devlet-i Osmânlıya bile gidüp niçe niçe işlerimize delâlet edüp hizmet-i şehinşâhımızda bulunup kraldan ziyâde lütfumuz görürsüz" deyüp hakîre ricâlar etdi. Hakîrin de cânına minnet ammâ,

"Yok elbette krala gidüp Nemse kralının mahabbetnâmesin verüp edâ-yı hizmet etmiş olurum" dediğimde,

"Yok elbette ben sizi koyvermem cânım" deyü hakîrin boynuna sarıldı ve tercümânı olan kefere dahi ziyâdesiyle ricâ edüp,

"Elbette siz bize Edirne'de ve İslâmbol'da lâzımsız" deyüp hakîre peşin bir kîse akçe ve üç yüz altun ve bir kat esbâb ve kışdır deyü bir semmûr sırt kürk ve iki at ve hüddâmlarıma da birer kat esbâb ve birer cılkava ve kürkler ve ellişer mümessek altunlar ve refîklerimiz olan dervîşânlara dahi hem-çünân eyle ihsânlar edüp seyishânelerimizin yüklerin arabalara tahmîl etmek içün üç araba ve iki araba me’kûlât [ü] meşrûbâtı ve hakîre binmek içün bir hınto araba verüp,

"Bu ihsân [u] in‘âmlardan sonra bu kış u kıyâmet ve erba‘în ve zemherîrde şiddet-i şitâyı çekmeden kurtulmağı cân-ı azîzimize minnet bilüp derd-i ser çekmeden halâs oluruz" deyüp Rûm'a gidecek olup cümle ihsânları alup,

Maskov vilâyetinde Sorotakirmen'den Azak kal‘asına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ sergüzeşt [ü] serencâmımız ne dırâz edelim. Bu elçi on bin askeriyle acele üzre şehzâdesin halâsa gidüp on gün on gece Heyhât sahrâsı içre ol şiddet-i şitâyı çekerek, ba‘zı kirmenlere(?) konarak on birinci günde yine nehr-i Edil kenârına geldik, ammâ yine Kalmık Tatarları havflerin çekmeğe başladık.

Hemân elçi ban-ı müdebbir on pâre topların arabalar ile ileri ve on pâre şâhî topların geri koyup at başı berâber gidüp ertesi bir gün cânib-i şimâle gidüp,

Menzil-i tabur-ı İslâm Türk Or'u

Bu mahalle Türk Or'u, ya‘nî Osmânlı handakı denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim sene 976 târîhinde Sultân Selîm-i Sânî asrında Sokollu vezîr-i a‘zamın re’y [ü] tedbîriyle Acem şâhından intikâm alup Şirvân ve Şamâkî ve Demirkapu ve Bakü kal‘alarında muhâfazada olan Özdemiroğlu Osmân Paşa'ya ve Hâdım Ca‘fer Paşa'ya ve Cığalzâde'ye ve Koca Ferhâd Paşa'ya imdâd ve mühimmât u levâzımât gitmesi âsân olmak içün Karadeniz'den gemiler cebehâne götürüp Azağ'a gide, andan nehr-i Ten ile şayka gemiler nehr-i Ten'in nehr-i Edil'e yakın yerine gemiler varup nehr-i Ten ile nehr-i Edil'in mâbeynleri bir günlük, iki nehri birbirlerine mahlût etmek içün Kefe paşası Çerkes Kâsım Paşa'yı ve Kırım hânı Semiz Mehemmed Geray'ı ve Eflak ve Boğdan askerlerin cümle ***[175a]*** yüz bin kadar yer götürmez asker olup bu kadar kerre yüz bin aded kazma ve tahta ve balta ve külüng ve kürek ve niçe gûne mühimmât ve cebehâne ve yüz aded şâhî toplar ve gayri yüz bin gûne levâzımâtlar ile yüz bin asker ile bu şimdi bizim konduğumuz Türk Or'u nâm mahalde nehr-i Edil kenârında asker-i İslâm meks edüp ibtidâ düşmandan emîn olmalarıyçün bir tabur-ı azîm kazup cümle asâkir-i İslâm girüp nehr-i Edil'in bir kolun kazmağa başlayup kâmil sekiz ay Edil ile nehr-i Ten'in beynlerin kazup yemîn ü yesârına dağlar gibi handakın türâbların yığmışlar ve nehr-i Ten'i kâmil iki konak yere deryâ gibi getirmişler. Hemân iki nehrin arası birbirlerine kavuşmağa iki sâ‘atden eksik yer kalmışken hemân Tatar kavmi bizim askere fis verüp,

"Bu kışda ve kıyâmetde bu iki nehir birbirine ne zamân karışır ve ne zamân bundan gemiler geçüp nehr-i Edil ile Bahr-i Harez'e varılır. Andan ne zamân deryâdan Demirkapu'ya ve Şirvân'a ve Şamâkî'ya varılır" deyü askeri ıdlâl edüp bir gün,

"Bire meded, üzerimize düşman geliyor ve kızıl kıyâmet (...) geliyor" deyü askere havf u haşyet verüp cümle mühimmât [u] levâzımât ve cebehâne ve topları ve sâ’ir mühimmâtları bu Türk Or'u mahallinde bırağup Kâsım Paşa feryâd eder, kimesne feryâdına ve ardına bakmayup Heyhât sahrâsında on gün on gece ılgarup Taman adasına gelirler.

Ammâ eğer beş on gün dahi kazılsa nehr-i Edil'in bir firkası nehr-i Ten'e mahlût olup Azak'dan nehr-i Ten ile azîm gemiler girüp nehr-i Edil'e varup nehr-i Edil ile Bahr-i Harez'e girüp andan asker-i İslâm'a her mühimmât ve her zahîre varmak âsân olup donanma gemilerimiz gitmek mümkin olurdu. Ve Gence ve Şirvân ve Şamâkî ve Şâbûrân ve Niyâzâbâd ve Demirkapu ve Bakü ve Gîlân kal‘aları ve vilâyetleri feth oldukdan sonra kızılbaş-ı bed-ma‘âşı ortadan kaldırmak âsân olurdu. Ammâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir*" [93] Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmeti var.

Ammâ bu kazılan Or'u temâşâ etdim. Gûyâ sakar dereleri ve derk-i esfel gayyâları var kim âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. İki yanları eflâke ser çekmiş dağlar gibi yığılmış topraklar var. Hâlâ bu Or'un içinde iri dıraht-ı müntehâlar hâsıl olup ba‘zı zamân kış katı olsa bu handak içinde Kalmık sâkin olur.

Ve bu hafirden nehr-i Edil aksa Heyhât sahrâsı ma‘mûr olur. Hattâ bu Or'da kalan cebehâneyi

Sultân Selîm-i Sânî Sokollu Mehemmed Paşa'ya ödetmişdir. Mehemmed Paşa da Semiz Mehemmed Geray Hân'ı Kefe kal‘ası çârsûsunda boğazından salb etdirmişdir kim Tatar'ı zabt etmeyüp firâr etmişdir. Netîce-i kelâm, ibret-nümâ-yı temâşâgâh Or'dur, ya‘nî handakdır. Anıniçün bu mahalle Türk Or'u derler.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp nehr-i Edil'i gerüye bırağup yine cânib-i garba bir gün sahrâ-yı Heyhât'da gidüp,

Menzil-i Sahrâ-yı Heyhat: Anda arabalarımız yanlarında çadırlar kurup yatdık. Ammâ ol gece çekilen azâb-ı elîmi Hudâ bilir. Andan ertesi gün yine deşt-i Kıpçak'da vakt-i asra dek ılgarla gidüp,

Evsâf-ı sahrâ-yı Heyhât, mesken-i Kılmak kavm-i mühmelât

Hakkâ ki mühmelât mel‘ûnât çepelât haşerât bir alay kavm-i nâpâklardır. Bu tâ’ifeye Kalmak ve Kalmık ve Kılmak ve Kılmah ve Kılmağ, cemî‘i müverrihân bunlara Benî Asfer kavmi derler. Hattâ kelâm-ı cifr-i Hazret-i Alî'de: *"Yâ bilâde'r-Rey ve's-Sol‘ât ihzer ‘an sığâri'l-‘uyûn min nefsihi"* [94] buyurmuşlar.

Hattâ *Cifr-i Câmi‘"*de dahi bu Kalmık hakkında çok şey yazmışlar, ya‘nî "Yâ bilâde'r-Rey ve's-Sol‘ât"dan murâd-ı rümûz "Yâ vilâyet-i Rey halkı ve yâ Sol‘ât Kırım halkı, siz hazer edin küçük gözlü âdemden ki kendi nefisleri kabîlesindendir, anlardan korkun" buyurmuşlar.

Ve bâlâda tahrîr olunan hadîs-i şerîf: [95] hadîs-i sahîhi içün cemî‘i müfessirîn ve muhaddisîn ve ulemâ-yı Tatar bu Kalmık hakkınadır, demişler.

Hattâ bu Kalmık kavmi yigirmi sene mukaddem bu Heyhât sahrâsında vücûdları olmayup cümle Noğay kavminin yüz kırk aded kabîleleri Heyhât'da konup göçüp cümle hâsıl olan say yağların Taman adasına getirüp fürûht edüp İslâmbol'da say yağının bir vukıyyesi beş akçeye idi, ammâ bu Kalmık Heyhât'a kadem basalı kavm-i Noğay târumâr olup say yağ bahâya çıkdı.

Hâsıl-ı kelâm bu kavm-i Kalmık mel‘ûn tâ’ifedir kim cemî‘i halk bunlardan havf ederler. Hattâ Maskov kralı gibi cihângîr olmağa yakın bir kral-ı dâll bu Kalmık'dan havf edüp her sene hedâyâlar verüp kardaş olmuşlardır, ammâ yine Maskov vilâyetin vurmadan hâlî değillerdir.

Hemân bizim elçi ban Heyhât'a kadem basınca alay-ı azîm ile hedâyâsın alup Kalmık şâhına gitdikde hakîr bile gidüp üç sâ‘at kâmil obaları içlerinden geçüp Taysı nâm pâdişâhlarına buluşduk. Oğlu Moyinçak Şâh'dır. Bunların yüzer bin aded keçeden derim oba evleri vardır. Ve babasının ve oğlunun ikişer kerre yüz bin leşkerleri vardır kim sahrâ-yı Heyhât'da oba evcikler ile konup göçerler.

Elçiyle yahşi mu‘âmele edüp hedâyâları alup kabûl ***[175b]*** edüp ol ân hedâyâları tevâbi‘ ve mirzâlarına yağmâ etdirdi, gûyâ yanında lâ-şey idi. Bir yanına hakîri bir yanına elçiyi oturdup aslâ bizim elçiye rağbet ve iltifât etmeyüp hemân beni yanına alup başımda destâr-ı Muhammedîye ve esbâb [u] eskâl [ve] bıçağ u hançerime nazar eder bakardı. Elçiye sorup,

"Bu kimdir?" dedi. Elçi dahi tercümânları anladup,

"Bu Osmânlı leşkerinden seyyâh-ı âlemdir. Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân'a gidüp andan bizim Terek kal‘amızdan Sarây vilâyetine, andan bize gelüp bizimle Türk'e gider" dedikde tercümânı Noğay Tatarı'dır, hakîr lisân-ı Noğay'ın envâ‘ın bildiğimden kâmil beş sâ‘at hakîri söyledüp hazz etdi.

Hikmet-i Hudâ Ahmad Mirzâ nâm bir âdemi Kırım'a gelüp üç yüz âdemiyle müselmân olup

Kırım'da âşinâ olmuşduk. Mehemmed Geray Hân ma‘zûl olunca Ahmad Mirza Kırım'dan firâr edüp yine Kalmık Taysı Şâh'a gelüp mürted olmuş. Hikmet-i Bârî yârî kılup ol Ahmad Mirza Taysı Şâh'ın yanına kerr ü ferr ü dârât ile gelüp bu hakîri görünce hemân seğirdüp hakîr ile öpüşüp görüşüp hakîri Taysı Şâh'a ta‘rîf edüp Mehemmed Geray Hân'ın musâhibi ve kazakdaşıdır dedi. Taysı Şâh hazz edüp ta‘rîf edüp Mehemmed Geray'ın Dağıstân'da kalması ahvâlin su’âl etdikde cümle vâkıf-ı esrâr olduğum üzre lisân-ı Noğayca hep [a]nlatdım. Ve Mehemmed Geray Hân'ın biti mektûbun ve Terek kal‘asında rehin olan Kabartay beğinin ağaç çetele ve tamgası alâmetin Taysı Şâh'a bir Kaya Sultân makremesiyle verdiğimde makremeyi çevire döndüre nakşına baka baka hayrân olup ol kadar hazz etdi kim elçinin hedâyâlarından ziyâde hazz edüp makremeyi başındaki kalpağı üzre koyup durdu. Hakîrle niçe bin kelimâtlar etdi ve dedi kim,

"İnşâallâh biz de sana böyle çetele tamga veririz. Tâ Çîn ve Hıtâ ve Hoten ve Mâçîn ve Fağfûr vilâyetlerine varınca istersen gidüp seyâhat edesin. Bizim ol vilâyetlerde ve karanlık dünyâda ve dahi onda Yıldırak vilâyetinde akrabâlarımız vardır. Anda mu‘azzez [ü] mükerremsin" deyü ol ân hakîre bir ardıç ağacı gibi kırmızı ağaç pâresi üzre kendi bıçağıyla bir gûne kertikler kertüp ve demir ile ağaç üzre kızgın münakkaş demiri ağaca basup bir gûne nakş oldu kim rûy-ı zemîn nakkâşları eyle bir nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn edemezler. Hemân hakîr çetele münakkaş ağacı öpüp başıma koyup bir destimâle sarup koynuma koyup yine kelimât-ı gûnâ-gûnlara başladık. Elçi beğe dedi kim,

"Kâmil bir hafta benimle bunda otur. Sefere gitmiş askerimiz vardır. Anlara yolda râst gelirseniz sizi ururlar. Birkaç günden anlar gelirler, sonra siz gidin" deyüp beş bin koyun ve yüz d[ev]e yükü darı zahîre verdi. Andan kalkup koşlarımıza geldik.

Der-beyân-ı eşkâl-i kabâ-yı Taysı Şâh ve dârât-ı âyîn-i Moyinçak Şâh

Bizzât Taysı Şâh ol şiddet-i şitâda sığın derisi kürkünü üzerine ters geymiş idi. İçinde yine sığın yavrusu derisinden Özbek libâsı gibi peşli deriden haftanı var idi. Ve kuşağı at derisi kayışından idi. Ve çakşırı mâvî keçeden idi. Mest yerine yine çakşırla yapılmış keçe idi. Başında kalpağı kırmızı tilki kürkünden olup üzeri bir beyâz deri idi. Lâkin kalpağının depesinde gûnâ-gûn harîr pâreciklerinden püsküllleri olup aralarında yumurta kadar bir delikli elmâsı var idi. Oğlu Moyinçak Şâh dahi eyle libâs geymişdi, ammâ tâcı üzre püsküller ve elmâs taş yok idi. Bunlar pâdişâhlarına kendi ıstılâh lugâtları üzre Taysı Şâh derler. Oğluna ve vezîri makâmında olanlara Moyinçak Şâh derler. Obaları ve derimleri cümle deve yünü keçedendir. Ve cümle sığın ve kaplan ve at ve koyun postlarıyla döşeli bârgâhları var. Yanlarında tuzdan ve katrândan azîz ve lezîz bir şey yokdur. Kendüleri ve cümle hayvânâtları tuzsuz olmaz. Ve katrânı karıları zebat ve kala-misk yerine kulaklarının ardlarına sürerler.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı nisvân-ı Kılmah

Bunlar dahi cümle kesdikleri hayvânın derilerin geyüp gezerler. Ve başlarına yine deriden kalpak geyüp at binüp mızrak kullanup kılıç kuşanup kocalarından ziyâde ceng ederler. Lâkin ba‘zı avretlerin kalpakları üzre harîr pârelerinden şekilleri çokdur. Ve niçe avretlerde Çîn ve Hıtâyî elvân bezden haftan sûzenkârlar gördüm. Yine ayaklarına keçe çakşır ve domuz derisinden pâbûç ve çizme geyerler.

Ve bu iki pâdişâhın elli bin kadar Noğay tâ’ifesi re‘âyâları vardır. Bunların dahi yedikleri darı ve geydikleri deri ve evleri obadan az kendileri nâsâz bir alay kavm-i Noğay'dır. Ammâ bu kavm-i

Noğay'ı Kalmık on yılda bir kerre mâlını talava vurur, ya‘nî yağmâ ederler.

Ve bu kavm-i Kalmak'da olan hayvânât nahırâtın hisâbların Allâh bilir ve ol kadar hayvânâtların yerler kim deryâda katre ve güneşde zerre kadar eksilmez, zîrâ bu Heyhât sahrâsı eyle otlu yerlerdir kim at ve deve ve sığır çayır içinde gâ’ib olur, ammâ ağaçdan zerre kadar nâm u nişân yokdur. Meğer nehr-i Edil ve nehr-i Cayık ve nehr-i Kuban kenârlarında ve nehr-i Ten ve nehr-i Güğümlü çetlerinde ormanlar ola.

{Der-beyân-ı hikmet-i Bârî}: Ve bu sahrâlarda aslâ su yokdur, ammâ bir karış yeri kazsan bir gûne şorak su çıkup kaynar. Ol çıkan suyun öte yanına bir ***[176a]*** havz-ı kebîr bir çukur kazsan ol çıkan şora su bu havza akup âb-ı hayât su olur, aceb hikmetdir. Cemî‘i benî âdem ve cemî‘i devâbbât bu sulardan içüp def‘-i atşân ederler. Ammâ kavm-i Tatar ömürleri içinde su içmek ve etmek yemek nedir bilmezler. Eğer etmek yeyüp su içseler belki ölürler. Hemân at südü ve deve südü ve boza ve talkan içerler. At südüne kımız derler.

Ve deve ve sığır ve at ve koyun ve keçi ve hınzîr ve yaban devesi ve yaban atı ve yaban donbayı ve yaban eşeği yerler.

Ve yaban sığır dutup arabaya koşarlar. Arıkladığı zamân âzâd edüp bir gayrısın dutarlar. Ve cümle arabaların develer çeküp develer ile çift sürüp ekin eküp darı yerler, gayri buğday ve arpa nedir bilmezler. Ve hıll [u] hurmetden bir şey bilmezler, cümle mübâhîlerdir. Zî-rûh kısmıyla olup kanı çıka elbette etin yeyüp derisin geyerler.

Ve eti aslâ pişirmezler, çiğ yerler. Böyle bir dürlü çiğ et yemeden necâsetleri aslâ kokmaz. Hemân doğan kuşu gibi beyâz evşan edüp sanlarlar.

Ve bunlarda hergiz gaybet ve mesâvî ve mâlâ-ya‘nî ve şütûm ve sû-i zan ve kibir ve kin ve buğz ve adâvet etmek birbirlerine yokdur, ammâ gayri kavim üzre adâvet edüp sefere varup düşmanların gâret ederler.

Ve cümle kavm-i Kalmık on iki pâdişâhdır. Her biri beşer altışar kerre yüz bin âdemlere mâliklerdir. Ve cümlenin lisânları birbirlerine muğâyir olup on iki lisânları olduğu inşâallâh mahalleriyle tahrîr olunur. Karanlık dünyâya varınca cihânı dutmuş envâ‘-ı kavmi Kalmık'dır.

Ve mezhebleri gûnâ-gûndur. Bir kavmi mecûsîlerdir ve bir mezheblisi hulûlîlerdir. Ve bir kabîlesi âteş-perestlerdir. Ve bir fırkası âfitâb-perestlerdir. Ve bir zümresi zemîn-perestlerdir, ya‘nî zemînî-mezheblerdir. Ve bir sınıfı kamer-perestlerdir. Ve bir oymağı gâv-perestlerdir. İnşâallâh bunlar dahi mezâhibleri ve âlât-ı silâhı ve tarz [u] tavırlarıyla tahrîr olunur.

Ammâ bu mezkûr Kalmahlar Büyük Heyhât ve Küçük Heyhât ve deşt-i Kıpçağ ve vilâyet-i Mesköv içinde ve Çîn ü Mâçîn u Fağfûr'a varınca sâkinlerdir, ammâ mukaddemâ nehr-i Edil'in Maskov cânibinde sâkinler idi. Kavm-i Noğay'a galebe çalup nehr-i Edil'i beri Heyhât cânibine ötüp deşt-i Kıpçak'da ve Heyhât'da sâkin olup Azak ve Kırım câniblerin nehb ü gârete başladılar.

Ve bu kavimlerde aslâ tâ‘ûn ve sancı ve zâti'l-cenb ve hüvâm ve hummâ ve ağrı hastalığı ve cüzâm ve freng zahmeti ve gayri emrâz-ı muhtelifeler olmazdır. İki yüz ve iki yüz elli ve üç yüz yaşında mu‘ammer olup ömr-i tabî‘îsi ki gele başın dutamayup başı omuzuna düşe, ol gün mürd olup yâ yere gömerler veyâ âteşe yakarlar veyâ suya atarlar veyâhûd meyyitlerin yerler. Mezheblerine ve kur‘alarına göre amel etdikleri dahi mahalliyle tahrîr olunur.

Ve bunlarda aslâ pire ve kehle ve tahtabiti ve yılan ve çıyan ve akreb olmaz, zîrâ derim evleri arabalar üzre olup sahrâ-nişînlerdir.

Der-kıyâfet-i eşkâl-ı kavm-i Kalmık

Bu vâdilerde tuz ma‘deni olmamak ile gözleri gâyet küçükdür, ammâ nigerân etdikde mağribden maşrıkı seçer. Gûyâ gözleri dûrbîn âyînesidir, ammâ beş on adım yerden nazar eden âdem Kalmık'ın gözleri mıh gibi yokdur zann eder. Anadan doğdukları zamân ba‘zısının gözleri köpek balası gibi bir haftada açılır. Ba‘zısının gözleri açılmayup ustura ile gözlerin yarup açarlar ve sehel tuz sürerler.

Ve bu kavmün başları Adana şehri kabağı kadar büyükdür. Ve her Kalmık'ın elleri ne kadar ise kulakları dahi ol kadar büyükdür.

Ve gözleri aslâ görünmez, kör zann edersin, ammâ gece ile ipliği iğneye geçirir. Tâ bu mertebe kuvvet-i nazarları vardır. Ammâ erlerinin kaşları ve kirpikleri yokdur.

Ve yüzleri tabak gibi yassıdır ve boyunları gâyet kısadır. Başları hemân omuzlarına bitişikdir, ammâ boyunları kurd boynu gibi kalındır. İki cânibe nazar edeyim dese gevdesiyle dönüp bakar. Ardlarına hod evlâ bi't-tarîk aslâ bakamaz, zîrâ gerdânları yokdur.

Ve cümlesinin omuzları gâyet enlidir kim birer âdem müstevfâ oturur vâsi‘ omuzları ve domuzları vardır.

Ve gevdeleri kasıklarına varınca yekpâre kalın sepet gibi kısa boylu ve butları ve ayakları uzundur, ammâ incik kemikleri içeri eğridir. Atlara bindikleri zamân eğri ayakları atının karnın kucaklar.

Ve kadd [ü] kâmetleri cümle bodur kad dirler. Aslâ yayan yürümeğe iktidârları yokdur. Ammâ parmakları çınar gibi olup bâzûları kısa ve kalındır. Pençelerin aslâ âdem çeviremez.

Ve dahi vücûdlarında aslâ kıl olmayup sakalları da gâyet köselerdir kim kırk elli kadar sakal kılları var.

Ve dişleri deve dişi gibi iri azıları var. Aslâ diş ağrısı nedir bilmezler, incü gibi dizilmiş dişleri var.

Ve cümle ömürlerinde ısıcak ta‘âm yemezler ve vücûdları cümle gâyet tıknaz semizlerdir.

Ve cümlesinin esbâbları yedikleri hayvânâtların derilerindendir, ammâ üstleri başları eyle murdâr ve mülevves ve mühmel ve bed-râyiha kokar kim âdemi sermest eder, böyle bir râyiha-i habîseleri vardır. Anıniçün bunlarda pire ve kehle olmaz, zîrâ kehle nâzük tabî‘atdır, pâk yeri sever ve cüzâm vücûdu sevmez. ***[176b]*** Ve cüzâm ve miskîn âdemde kehle olmaz. Olmamak ve çok olmak dahi fenâdır.

Ve niçesi ile'l-ân üç yüz yaşına varınca yaşarlar. Hattâ Mehemmed Geray Hân efendimizin meclis-i şerîflerine üç yüz yaşında bir Kalmah gelüp bile ta‘âm yeyüp gördüğü serencâmları nakl etmişdi. Ve yine Mehemmed Geray Hân efendimiz bir sâlih pâdişâh-ı dindârdır. Anlar şehâdet edüp,

"Benim huzûruma iki Kalmık girdiler. Biri iki yüz yetmiş yaşında ve biri üç yüz on yaşında idi. Cingiz Hân oğlunun oğlu Bereket Hân'a yetişüp bile eşüp yorddukları cümle nakl edüp Cingiz Hân tevârîhine hikâyeleri mutâbık geldi, söyletdim" deyü Hân hikâye eyledi.

Ammâ ekseriyyâ bu kavm-i Kalmağ'ın sebeb-i mevtleri hulûlî-mezheb olduklarından aslâ ölümden korkmazlar, "Ölürsem rûhum fülân avredin karnındaki fülâna cânım girir veyâhûd karımın karnına cânım girüp yine dünyâya gelirim" deyü ölümden havf etmeyüp cenge biri biri akîbince domuz gibi girüp savaş-ı perhâşda urulup cân ber-cehennem mürd olur. Yâhûd bir sebeb-i mevti dahi hemân kulağı kanı gidüp beyâz olup kulağı sağır olup başını dutamaz olup ol gün ölürler. Bundan gayri hastalık nedir bilmezler.

Temâşâ-yı garîbe-i kâr-ı Kalmık

Ba‘zı Kalmıklar iki yüz ve üç yüz yaşına varup kuvvet-i kuvâdan kesilüp enüp binmeden kalup

akrabâları bunu gezdirmeden usanup ana bir semiz domuzun kuyruğun pişirüp ağzına biri biri ardı sıra kuyruğu dıkup öldürürler ve şehîd oldu derler.

Ve cümlesi birbirlerin yerler, ammâ kur‘alarına göre amel edüp birbirlerinin leşin ölünce yerler.

Meselâ Karpa nâm bir kişileri vardır. Taysı Şâhlarından sonra söz anındır. Ol Karpa âdemde dörd köşe bir ağaç kur‘a vardır. Ol kur‘a niçe bin yıldan berü ecdâdlarından kalmışdır. Her tarafı birer gûne rengde kudretden boyalı kur‘adır.

Bir ulu âdemleri ölse anın tâli‘ine kur‘ayı atarlar. Eğer kırmızı tarafı gelse "Kur‘a âteşe yak dedi" deyüp leşini âteşe yakarlar.

Ve eğer kur‘a siyâh yere gelse "Kara yere göm dedi" deyüp leşi yere gömerler.

Ve eğer kur‘a mâvî gelse "Suya at dedi" deyüp leşi yâ Edil suyuna yâhûd her kankı suya yakın konmuşlarsa girüp suya atarlar.

Ve eğer yeşil gelse leşi pişirüp yerler, ammâ kur‘aya amel ederler. Andan gayri hükümleri yokdur.

Hattâ bir gün Moyinçak Şâh'ın bir oğlu ölmüş, anı âteşde kebâb edüp yağını ve kanını akıdup yerler ve şâdımân edüp gülüşerek yerler. Hakîr geçerken beni de sofraya teklîf edüp,

"Gel pâdişâhımızın oğludur. Sen de yemiş ol" dediler. Hakîr eyitdim:

"Ya âdem eti yenir mi?" dedim. Anlar eyitdi:

"Bah yenir ya! Biz anın etini yeriz ki cânı birimizin cânına girüp ölmez, bile gezer. Domuz etiyle ve yılan etiyle âdem etinden tatlı babamız bir şey yaratmamışdır" dediklerinde,

"Ya babanız kimdir?" dediğimde hâşâ sümme hâşâ,

"Seni beni yıldırak tavı olı canı(?) yasadandır" dedi, ya‘nî hâşâ sümme hâşâ hele bu sözü yazmağa cür’et edemem, eyle dediler. Ammâ küfr [ü] dalâlet nedir haşr ü neşr ve mîzân ü terâzû, cennet ve cehennem ve a‘râf nedir ve dörd kitâb ve peygamber ve farz ve sünnet nedir aslâ bilmezler. Hemân bir behâ’im makûlesi âdem şekilli benî asfarlardır.

"Bire âdemler bu âdem eti yenir mi, acı değil mi?" dedim. Bir kart Kalmık eyitdi:

"Acıdır sen yeme, eğer lezzetin bilmek istersen bir avredi bir kerre öp, gör ne kadar lezîzdir. Eğer âdem etin yersen lezzetinden hayât-ı câvidân bulup bizim gibi çok yaşarsın" dediler.

Ve ol sâ‘at bu âdem leşi kebâbını kırk elli nefer Kalmıklar yediler ve yağların yüzlerine ve gözlerine ve vücûdlarına sürüp kemiklerin yere gömdüler. Acîb ü garîb temâşâdır, ammâ *Allâhümme âfinâ,* eğer Rûm'un ve eğer Kırım'ın Badrak Tatarların dutup esîr etseler ahşama komayup kur‘a atmadan âdemi pişirüp yerler. Böyle bir merdüm-hor kavimdirler.

Ve dahi Moyinçak Şâh'dan gayri hâşâ ve kellâ tanrı ve peygamber ve cennet ve cehennem nedir bilmezler. Hemân Taysı ve Moyinçak şâhların bilirler. Ve yine şâhlarının oğlu ölüsün yerler. Ammâ âteş yaksalar elbette bir kerre âteşe taparlar. Anıniçün ölülerin âteşe yakarlar.

Ammâ bunların bir ey hâlleri var, aslâ yalan söylemezler ve yalan nedir bilmezler ve zinâ ve livâta ve calkzenlik nedir bilmezler. Cümle avretleri yüzleri açık gezerler. Erleri ne kadar bed-çehre ise avretleri ol kadar mahbûbe siyâh kaş ve siyâh kirpikli ve kudretden sürme gazâl gözlü zenâneleri olur.

Avretlere nikâh nedir bilmezler. Hemân kur‘a ile amel edüp alırlar. Ve cümle bahâdır kavm-i şecî‘lerdir. Aslâ ölümden kaçmazlar, zîrâ hulûlî-mezheblerdir. "Bu vücû[du]m ölürse cânım elbette bir kesin avreti karnındaki uşak ile yine dünyâya tâze cüvân gelirim" derler.

Âlât-ı silâhların beyân eder: Cümle ok ve yay ve mızrak taşırlar. Okları Çîn ü Fağfûr hadengleridir, parmak kalınlığı oklardır ve demrenleri el ayası kadardır. Ve demrenin dâ’imâ seng-i

ferah nâm bir taş ile bileyüp demreni ustura gibi eder, ammâ oku gâyet ***[177a]*** yakından atar, zîrâ okları uzağa sürmez. Ammâ tîrkeşinde yâ beş yâ altı kadar okları vardır, ziyâde değildir, zîrâ demrenleri pek ağır demirdir. Ve yayları kol kalınlığı Hıtâ ve Hoten yaylarıdır. Ammâ kılıçları nâdirdir. Lâkin elbette ellerinden mızrakları mukarrerdir. Gâyetü'l-gâye mahâretleri sünü iledir.

Ve bellerinde yüzer ve yüz ellişer yıllık ucu sivri uzun bıçakları vardır. Yaka yakaya gelseler ol bıçağ ile düşmanlarına aslâ amân ve zamân vermezler. Ve cümlesi beşer ve onar re’s atlarıyla enüp binerler.

Temâşâ-yı garîbe: Bunlar at üzre dizgini eliyle dutmazlar. Ağaçdan bir gûne Çîn vilâyeti avuzlukları, vardır. Dizgininin iki uçları üzengilerde bağlıdır. Ve dizginin iki uçları dahi atının iki burnu delikleri kulağına demir halkalar ile geçmişdir. Değmesinin atları ağızlarında üzengileri, ya‘nî gemleri yokdur. Cümle dizginleri atların iki burunlarında bağlıdır. Atlarına süvâr olduklarında dizginleri üzengilerinde bağlı olmak ile ayaklarıyla dizgin kullanup iki elleri âlât-ı silâha hizmet eder.

Ve bu sahrâ-yı Kıpçak'da ma‘âdin kısımları olmadığından bunlarda dahi akçe pul yokdur. Ve demir ma‘deni olmadığından bir bıçağı ecdâdlarından beri mîrâs ile kullanırlar. Demir kıtlığından kılıçları ve demir üzengileri azdır.

Ve mızraklarının demrenlerinin çoğu yaban donbayı ve sığın boynuzundandır, ammâ seng-i hârâya geçer mızraklardır.

Der-beyân-ı mutalsamât-ı acâ’ib [ü] garâ’ib-i ibret-nümâ-yı şuğl-ı kehene-i kudemâ, ya‘nî bilâ-teşbîh ziyâretgâh-ı ka‘be-i kavm-i Kılmah-ı hubesâ

Bu kavm-i heyûlâda kizb olmaduğu mukarrer olup ve bunların mü’min ve muvahhid Noğay tâ’ifeleri esîrleri olup ziyâretlerine bile gidüp Kalmığı'ın ve Noğay müsliminin nakilleri üzre elli yılda bir ve altmış yılda bir kerre yüz ve yüz elli bin âdem ve beş altı kerre yüz bin atlara talkan ve kurut ve kuru balıklar yükledüp bu kadar asker olup kûh-ı Kâf'a giderken karanlık vilâyetinde Bahr-i Zulumât üzre buz deryâsın ılgar ile üç ayda öte tarafda yine aydınlık dünyâya çıkup kendileri çiğ at etleri yeyüp ve atları ot ve kuru balık yeyerek altı ay dahi yine ılgar ile aydınlık dünyâda gidüp kara ukâb kuşları ve sarı ukâb kuşları ile ceng ede ede giderler.

Ammâ ukâb kuşları bu bu Kalmık tâ’ifesin atlarıyla kapup hevâya çıkarup minkârlarından bunları yere bırağup atları kendüleri pâre pâre oldukdan sonra ukâb kuşları bunları yer imiş. Bunlar dahi ukâb kuşlarında[n] halâs olmak içün ol aydınlık dünyâda kırk elli gün gündüz gitmeyüp her yerde âteşler yakup ve geçen yıldan kalmış ölen nâm otlukları yakup gündüz oturup ukâb kuşlarından âteşle halâs olurlarmış.

Yine anların nakilleri üzre, mezkûr ukâb kuşlarının cüsseleri iki fîl ve iki deve vücûdları kadar olup kanatları birer fersah yeri dutarmış.

"Kaçan kim biri kapmağa geldiği zamân kanatlarının gıjgırdısından vücûdlarımız ditreyüp kanatlarının yelinden sinek gibi atlarımızla yuvarlanmağa başlarız, ol mahalde bizi kapar, dediler, ammâ bu kuşlar âteşden gâyet havf edüp gündüzün aslâ yanımıza âteşden gelemez, yine alarkadan cevelân ve hamleler eder, ammâ kanatları yanar deyü gelmez" dediler.

Böyle kırk gün bu kuşlar ile bu Kalmık gündüzün ceng edüp hemân ki ahşam olup şeb-i muzlim oldukda cemî‘i ukâblar âşiyânlarına gidüp Kalmıklar dahi fursatı ganîmet bilüp cümle gece ile ılgar edüp sabâh olunca yine yatup andan yine gece gidüp altıncı ayda ılgar ile giderek "Kûh-ı Kâf eteklerinde Sedd-i İskender dibinde ka‘bemize varup yüz süreriz" dediler. Hakîr bunlara

ka‘belerinden su’âl etdim. Anlar eyitdi:

"Hâşâ sümme hâşâ bizi yaradan babamız hakkıyçün şolkaydır, ya‘nî şöyledir kim:

{Der-tahkîk-i eşkâl-i bilâ-teşbîh ka‘be-i kavm-i Kalmık, bi-ta‘rîf-i kavl-i hod}

Kûh-ı Kâf'ın Cıldırak Tav dibinde, ya‘nî yalap yalap eder dağ dibinde ka‘bemiz yeşil zümürrûd gibi tuçdan bir kubbe-i azîmdir kim eflâke ser çeküp aslâ ne kapusu ve ne bacası var. Ancak dörd köşesinde birer kalın demir pençereleri var. Cümlemiz yüz yüz elli bin asker olup bu ka‘bemizin etrâfındaki miskli çayır çimen içine konup misk râyihasından dimâğlarımız mu‘attar olup bu sahrâda aslâ kış ve kar ve yağmur olmayup babamızın yaratdığıyla eyle çiçekler olur kim bir konak yer bu ka‘bemize kaldıkda çiçeklerin kokusundan biliriz kim ka‘bemiz yakındır.

Ve bunda olan yemiş ağaçları ne Çîn'de ve ne Hıtâ ve Hoten Çîn [ü] Mâçîn'de ve vilâyet-i Tübbet'de ve vilâyet-i Serendîl'de ve şehr-i Zenân'da [ve] vilâyet-i Moltan [ve] vilâyet-i Fağfûr'da olmaz.

Ve bu ağaçlar üzre olan yeşil ve kırmızı ve beyâz ve mâvî ve la‘lî ve her rengde olan ötücü kuşlar başlarımız üzerlerine ***[177b]*** konup ötdükleri zamân babamız ömrümüzü dahi ziyâde edüp safâmızdan esrik ve sabuv oluruz, ya‘nî mest [ü] medhûş oluruz. Ammâ bu kuşların birine yapışmayup ömrümüz içinde işde ol ağaçlardan yemişleri koparup yeriz. Hemân sâ‘at yemişi yiyenler dirilüp zekerlerinden nefsleri akarmış. Tâ bu mertebe mukavvî meyveleri var imiş. Yemişleri yeyüp ol ân götürdükleri avretleriyle cimâ‘ ederlermiş. Ol yakında gebe kalan avret sava(?) olurmuş, ya‘nî beş yüz yıl mu‘ammere olup doğurduğu olan ve kız aslâ ölmeyüp vücûdu eskiyüp yere gömdüklerinde cânı bir gayri avredin karnındaki balaya hulûl edüp niçe bin kerre dünyâya gelüp gider ulu soy olurmuş.

Andan bu ka‘beleri sahrâ-yı çemenistân lâlezârında niçe bin gûne yeşil ve sarı ve mâvî ve la‘l-gûn ve rengâreng âb-ı zülâl âb-ı hayât sular akup ba‘zısı süd gibi ak ve koyu bulamaç gibi sudur. Ve niçesi kırmızı ve sarı bulamaç gibi koyu sulardır. Biz ömrümüzde su içmezken andan içüp ak sakallı olanlarımızın sakalları kara olup kocalarımız (...) yiğit olur, ammâ her gece düşleri azup nefislerini dutmaz olup her gece karısıyla cimâ‘ eder kişilerden olur. Ve avretlerimiz ol sulardan içüp yılda ikişer ikişer oğlan doğurgan olur. Ve ol sudan içenlerin etleri, ya‘nî vücûdları misk gibi kokgan olur.

Ve bu ka‘bemiz sahrâlarında ötücü kuşlardan gayri bir hayvân olmaz. Yerde gezer arslan kadar iki ayaklı ve kanatlı ötücü kuşlar yere dökülen yemişleri yerler ve çiftleşüp gezerler. Bu yemişlerden alup saklayup Çîn ü Mâçîn'e dönüşde getirüp dostlarımıza hedâyâ veririz. Anlar da karılarıyla cimâ‘ etmeden bîzâr olurlar.

Ve bizler dahi ka‘bemiz yanında aslâ bir et ve talkan ve balık şeylerinden bir şey yemeyüp cümle ka‘be yemişi yeriz ve alaca sularından içeriz. Ve cümle atlarımız çiçeklerinden yeyüp eyle semiz olup erkek atlarımız birbirlerine aşmağa başlar, ya‘nî çiftleşmeğe başlar. Anıniçün bu ka‘beye çok kısrak baytal götürürüz. Ol baytallar ka‘bede gebe kalan[la]rdan doğan atlar yüz yıl yaşap, anın kulunları zor atlar olurlar kim bir at ana yetmez ve düşman ursa ölmez at olur.

Ve bu babamız ka‘besinde gece yokdur, hep yıltıravdır. Bu ka‘be ovasındaki ağaçlar altına(?) kırk gün oturup ay ve güneş doğmasa bir gece gündüz durur, ammâ ay dahi güneş gibi aydınlık olup karanlık olmadığından cemî‘i zamânı gündüz gibidir, deyü nakl etdikledrinde hayrân kalırdım.

Ve kırk gün ka‘bemizde oturup ziyârete başlarız, dediler. Evvelâ cümlemiz ka‘be etrâfında konup dururken ka‘be içinden bir koku çıkup cânlarımız hayât bulup bir sadâ gelir kim "Bana gelin bana gelin" der, ammâ cümlemizin tüğleri ve sakalları orcasına gelir, ya‘nî tüğlerimiz ülperir, ya‘nî

kımıldanup tüğlerimiz hareket eder. Andan biliriz kim "Şimden gerü ziyârete da‘vet olunduk" deyü cümle gayri tonlarımız geyüp cümlemiz ka‘benin kubbesi etrâfı yine tuçdan döşe[li] yek-pâre bir sahrâ-yı azîm yeş[il] tuçdur, anın üstünde kat-ender-kat olup ayak üzre durup ibtidâ uluca koca kişilerimiz ka‘benin dörd köşesinde olan dörd aded demir pencerelere varup ibtidâ mağrib tarafındaki pencereden içeri bakarız.

Ka‘bemiz olan yeşil tuç kubbe-i azîmin tâ ortasında mu‘allakda durur dörd köşe kırmızı la‘lden bir sandûka durur.

Bu sandûka dahi bir büyük polad-ı Nahşevânî, ya‘nî d[emir] sandûk üstünde la‘l sandûk mu‘allak durur. Aslâ bir tarafda ne bağı ve ne badrığı ve ne cânib-i etrâfında zencîr var. Hemân kubbe-i âlînin ortasında yerden dörd âdem boyu yüksek mu‘allak durur. Biri la‘l-i Bedahşân[î]den ve bir polad-ı Nahşevânîden sandûkalardır kim mu‘allak maslûb durur. Bu sandûkanın altında bir melek oturur, ammâ kanatları yokdur, yine âdem sûretindedir. Lâkin omuzları yerinde siyâ[h] saçları ve başında mergûle ve mergûle geysûları var. Vücûdu la‘l yâkût cevâhire gark olup yüzünün nûru ka‘benin dörd aded pencerelerinden taşra üzerimize nûr berk urur, dediler.

Hikmet-i garâ’ib [ü] acâ’ib der-nakl-i Kalmık ve kavm-i Noğay

İşde mağrib tarafındaki pencereden bakdıklarında mezkûr melek-manzar ve perî-peyker görünüp görenin aklı serâsime o[lu]r.

Ve andan maşrık tarafındaki demir pencereye gelüp içeri bakdıklarında yine mezkûr mu‘allak sandûkanın altında melek oturduğu yerde bir koca dîv-i sefîd oturup ba‘zı Kalmık görünce havfinden ditreyüp ölüm haddinde mebhût olur. Bunların zu‘m-ı fâsidleriyle azâb görüp günâhları ref‘ olurmuş. Niçe Kalmık havfinden ölüp anı ol yerde yere gömerlermiş.

Andan yıldız cânibinde, ya‘nî demirkazık yıldızı tarafında olan pencereden içeri bakup bir pençe-i âfitâb melek-manzar ve perî-peyker ve bir dürr-i nâ-şüküfte bir duhter-i pâkîze-ahter bânû-veş ***[178a]*** ve hûr-veş bir kız oturur kim hüsn-i cemâli bir mertebede imiş kim geysûlarının her târı şeb-i târdan nişân verirmiş ve her hâllerinin her dânesi hâl-i Hâşimîden oy verirmiş. Hakkâk desti değmemiş ve dâmenine aslâ hâr ilişmemiş bir mehtâb-sıfat bânû otururmuş görünüp bu hûrî peykeri görenin aklı perîşân olur.

Andan kubbe-i ka‘benin cânib-i cenûbundaki pencereden içeri bakarız, yine mu‘allak olan sandûkanın altında bir fertûte-i cihâne câzû-sıfat bir mel‘ûne avret gözlerinden kan ve irin akup cümle halka gazabnâk bakup ağzından âteşler çıkup dişleri hınzîr dişi gibi sivri sivri taşra çıkmış görünüp bunu dahi görenin aklı gidüp serâsime olurmuş, ya‘nî görenin yine azâbı def‘ olurmuş. Bunu dahi görenin niçesi havfinden ölüp ol sahrâda gömerlermiş.

Diğer garâ’ib ender acâ’ib garîbe-i azîme

Bu ka‘be dediklerinin dörd aded pencerelerden dörd nev‘ eşkâl-i garîbeleri temâşâ edüp giderlermiş. Ertesi ale's-sabâh yine bir sadâ istimâ‘ edüp "Bana gelin" deyü sadâ gelince yine cemî‘i Kalmık kalkup ibtidâ mağrib tarafındaki demir pencereden içerde olan pençe-i âfitâb oğlan,

"Ey oğullarım size müjdem olsun. Bu yıl sizde ekin çok ederim. Ve avretleriniz ikişer ikişer doğurtdururum ve düşmanlarınızı sizinle kırup helâk ederim. Yâ fülân sen üç yüz yıl mu‘ammer olursun. Yâ fülân sen yüz yıl yaşayup bana gelirsin. Yâ fülân senin bir oğlun ve bir kızın doğar, kızını fülâna verirsin. Ve vilâyetinizd[e] size kışı katı etmem. Ve atlar ve d[ev]eler ve koylarınızı ikişer doğurdup mâlınızı çok ederim" deyü bir gün kâmil bundan bu haberleri işidüp güneş gidüp ay

doğanda bizler dahi dağılup koşlarımıza gelüp babamıza şükürler ederiz.

Andan ertesi gün yine bir nidâ istimâ‘ eder[iz]. "Bana gelin" deyü sadâ gelince maşrık tarafındaki pencereye geldiklerinde mezkûr koca dîv-i ifrît yine görünüp,

"Yâ kullarım ve oğullarım korkman. Size fülân zamânda ekin vermem ve yağmur vermem ve sizi düşmanınız fülâna bozdururum ve sizi kırdırırım ve sizd[e] (bana) fülân kadar oğlumu bana öldürüp getiririm" deyü ol gün cemî‘i musîbete müte‘allık şeyleri her ne olacak ise söylermiş. Andan sonra ay doğunca dağılup giderlermiş.

Andan ertesi ale's-sabâh yine bir sadâ ka‘belerinin yıldız tarafindaki pencereden gelüp yine cümlesi ol pencereye varup derûn-ı kubbede olan bânû perî-çehre olan pençe-i âfitâbe avret,

"Oğullarım, hoş geldiniz. Size müjde olsun, fülân nâm düşmanınız size gelüp anları kırarsız ve mâlların ve avret ve oğlanların alırsız. Ve avretleriniz çok doğurup yurdunuz kuvvetli olup mâlınız doğurkan olur. Ve cümleniz sağ esen yurdunuza gidersiz. Ukâb kuşlarından korkman. Buz deryâsın buzlap(?) geçersiz" deyü ol gün bunlara niçe kerre yüz bin gûne müferrehât sözleri bu zen-i mahbûbe söylermiş. Ba‘dehu yine ay gündüzü doğup yurdlarına gidüp yatırlarmış.

Andan ertesi ale's-sabâh ka‘belerinin cânib-i cenûbundaki pencereden bir sadâ-yı mûhiş gelüp mezkûr fertûte mekkâre câzû-sıfat (...) avret bunlara,

"Korkman oğullar, size kış katı olur, yekden hayvânlarınız kırılır. Yurdunuzdan bir yurda giderken sizi düşman basup mâlınızı alır ve sizi düşmanlarınız sokup cânlarınız bana gelir. Yâ fülân senin cânın fülânın karısı karnındaki bala ile yine dünyâya gelir. Ve yâ fülân sen fülân kişinin cânın sıkup bana gönderirsin. Ve yigirmi yıldan sonra senin cânın bana gelir. Yine cânını yine fülânın balasıyla yere getiririm. Ve sizi buz deryâsın geçerken buz altına fülân kişiyi ve fülân kişiyi geçiririm. Cânların bana getiririm. Andan sizi Maskov oğullarıma kır[dır]ırım" deyü muğayyebât-ı hamseden bu avret-i mekkâre niçe yüz bin kelimâtlar söyleyüp yine bunlar ay doğunca koşlarına gelüp el-hâsıl kâmil kırk gün bu ka‘be add etdikleri kubbenin etrâfında tekâ‘üd edüp her gün niçe kerre yüz bin haberler alup kırk gün bâğ u bâğçelerde ve âb-ı revân sular kenârlarında ayş u ışretler edüp her gün tâze cân buluruz, deyü hikâyet edüp "O devleti bir dahi görebilir miyiz"? deyü nakl edüp ağlarlardı.

Ve "İşde ka‘bemiz budur" deyü ta‘rîf ü tavsîf edüp safâ kesb ederlerdi. "Ve ka‘bemizde kırk gün kırk gece zevk u safâ edüp ne kadar mu‘ammer oluruz ve babamıza cânımız ne yüzden varacağın haber alup niçe kerre yüz bin haberler almak içün karanlık vilâyeti ve buz deryâsını ve ukâb kuşları derdlerin çeküp ka‘be safâsına nâ’il olmak içün gideriz" dediler.

Hikâyet-i garîbe-i Kalmık

"Ammâ bir kerre ka‘bemizin güneş çıkduğu tarafindaki dağlar cümle yalap yalap eder cıldırak tavlardır kim kim kimi altundan kimi gümüşden ve kimi bakır ve kalay ve kurşum ve demir ve polad ve tıhtâb ve kükürd ve tuç ve somâkî ve dehnec ve isfîdâc ve şâb-ı Süleymân ve semm-i fâr ve hacer-i semm-i helâhil ve hacer-i semm-i kâtı‘ ve hacer-i zücâc ve zîbakdan, ya‘nî civadan donmuş ale't-tertîb dizilmiş dağlardır kim cümle yalap yalap etdiklerinden ***[178b]*** biz bu dağlara cıldırak tav deriz. Bir kerre Özdemiroğlu çağında bu tavların ardındaki kavimden bir sadâ geldikde ka‘bede olan dedelerimizin atlarının ve kendilerinin ol sadâ-yı mühlikden başları çatlayup atlarının ve kendilerinin beynileri cümle kulaklarından akup ol yıldırak tav dibinde dedelerimiz cümle kırılup seksen bin âdemden kırk âdem ve beş kerre yüz bin atlardan beş yüz at halâs olup vilâyetimiz olan Çîn'e ve Hıtâ ve Hoten'e selâmet gelirler. Meğer ol dedelerimiz yıldırak dağ ardına varup anda olan nice kavimdir, görmek içün ol altun ve gümüş dağlarına çıkmışlar. Cümlesi ol sadâdan helâk

olmuşlar. Ol zamândan berü yetmiş yıl olmuşdu. Ka‘bemize gitmeğe havf ederdik, ammâ şimdi bu yıl inşâallâh elli bin âdem olsak, elli bin dahi olsun ka‘bemize gideriz" deyü nakiller edüp âh-ı derûn çekerlerdi.

Ve bunların nakli üzre bile varan esîrlerinden mü’min ve muvahhid kavm-i Noğay ve mü’min-i galîz ve muta‘assıb kavm-i Heşdek'den esîrleri dahi yemîn-billâh edüp "Böyle gördük" deyü şehâdet ederlerdi.

Ammâ hakîr-i pür-taksîr bu hikâyât-ı acîbe vü garîbelerini cân kulağıyla dinleyüp gördüm ki bu sergüzeşt hikâyelerin biri de şer‘-i şerîfe mutâbık değil. Bu bana dâğ-ı derûn olup,

"Bu ne aceb garîb ü acîb temâşâ olur. Âh mahalli olsa da her çi bâd-âbâd her ne kadar derd-i ser çeksem tek bir kerre varup görsem" deyü tahassür çeküp niçe kerre Kalmıklardan ve Noğay [ve] Heşdeklerden su’âl etdim,

"Belî eyledir ve eyle gördük" dediler.

Sahîh olacağına haml ederim ki kavm-i Kılmağ'ın envâ‘ları ve kavm-i Noğay ve kavm-i Heşdek aslâ kizb nedir bilmezler. Bunlara i‘timâd edüp gerçekdir der. Ammâ yine aklım ihâta etmeyüp bir gün yine cümle halk-ı Kalmık ve niçe Noğay ve Heşdeklerin a‘yânları bir yerde cem‘ olmuşlarken bu ka‘belerinin ahvâllerinden su’âl edüp,

"Nice varup gelirsiz ve ka‘benizi kim binâ etdi?" dedikde,

Der-cevâb-ı tahkîk-i eşkâl-i ka‘be-i kavm-i Kılmah

Eyitdiler: "İbtidâ giderken karanlık dünyâyı Mesköv diyârı içinden (---) günde geçüp karanlık kenârında buz deryâsı kenârına vardığımızda cümle atlarımızın ayaklarına buz mıhları sancup mıhları olmuş atlarının ayaklarına keçeler sarup boş olan koş atlarımıza kuru balıklar yükledüp buz deryâsı üzre atlara balıklar yedirüp biz de atların ba‘zıların boğazlayup çiğ at etlerin yiyerek buz deryâsı üzre (---) gece çapul seğirdir gibi tîzcek seğirdiriz.

Bu buz deryâsının hükmü eyledir kim gûyâ Rûm'da vakt-i Şâfi‘î kadarca karanlıcakdır kim gecesi ve gündüzü eyledir, karanlık dünyâ dahi eyledir, ammâ bu buz deryâsı her bâr donmayup kırk elli yılda ve seksen yılda bir pek katı donar, gayri yıllar yalın kat donar.

Hattâ bir kerre giderken karanlık deryâda buza dutulmuş iki dâne Portakal gemileri Çîn'den gelüp Leh vilâyetinde Daniska iskelesi şehrine giderken buzda kalmışlar. Kâfirleri buz üzre gezerlerken buz üzre bizim atlar ile seğirddiğimiz görüp gemilerine girüp bize ol kadar buv atdılar kim, ya‘nî toplar atdılar kim niçe yüz âdemlerimizi ve niçe bin atlarımızı helâk edüp biz dahi gemileri çapmadan ferâğat edüp giderken meğer gemilerin atdıkları topların darblarından buzlar çatlayup ol gemiye yakın yerlerden buz deryâsın geçemeyüp bir hayli yer mesâfeden gidüp (---) günde buz deryâsının arı yakaya varup aydınlık dünyâya çıkup ukâb kuşlarının havfine düşüp cümle atlarımızın kuyru[k]larına ölen otlar, ya‘nî geçen yıldan kalan otlukları atlar kuyruklarına bağlayup birbirlerimizin atları kuyruklarında otları bulup kibrîtlerle yakup yorta yorta gidüp ukâb kuşlarından emîn olup âhır ukâb kuşlarının kesreti mahallerine varup gündüzün gitmek muhâl olup gündüz âteş yakarak oturup gece gece yortup (---) (---) de ka‘bemize varıruz" dediler. Hakîr eyitdim:

"Yâ cânım ol ka‘beyi kim yapdı?" dedim. Anlar eyitdi:

"Ya dedemiz ulu babamız yapdı" dediler.

"Ya dedeniz kimdir?" dedim. Anlar eyitdi:

"İşte sizcileyin Türkü ekmek ağacı yediğiniz içün sizi köleliğinden kovup evinden çıkaranca(?) en ulu babamız bu ka‘be evini yapup anda olan ağaçları ve (...) (...) (...) ve baldan ve şekerden ve

südden tatlı suları akıdup ka‘benin ortasında hazînesini ve cümle kullarının cânlarını demir sandûkda mu‘allakda durguran babamızın ka‘be evidir. Bizimle söyleşen ölgen dedemizdir. Siz bizim dedemizin yaratdığı kulları bizim kölelerimizsiz. Noğaylar dahi ve bu Heşdekler dahi kölelerimizdir" deyü cevâb etdiklerinde Noğay ve Heşdekler Kalmıklara eğri eğri bakarlar.

Kavm-i Kalmık hakîrin su’âllerine bu gûne cevâb verdiler, ya‘nî hâşâ sümme hâşâ bunlar Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet'in fülânı olalar. Bizler bunların kulları olayuz. *Hâşâ mine's-sâmi‘în.*

Ammâ hakkâ ki hakîkatü'l-hâl bu cihânı geşt [ü] güzâr edüp İskender gibi âb-ı hayâta varan bu kavm-i Kalmık'dır. Kesb-i hevâsından üç, dörd yüz yıl mu‘ammer olup dünyâyı ***[179a]*** gezüp deverân u seyerân eden bu kabîle-i Kalmık ve kavm-i kefere-i Portakal'dır, lâkin Portakal kâfir bahren bu Kalmık Tatarı berren seyyâ[h-ı] âlemlerdir kim bu iki tâ’ifenin bu edîm-i arzda kadem basmadıkları yer yokdur. Hattâ bu kavm-i Kalmık çok pâdişâhlık kavim olmak ile karanlık dünyânın ardına varup Yenidünyâya giderler. Hâlâ Yenidünyâ kavmi dahi bu kavm-i Kalmık'dan havf ederlermiş. {Hakkâ ki} sevvâh-ı âlemîn kavm-i Kalmık'dır.

Ammâ bu abd-i kemterin akl-ı kâsırıyla Kalmık kavminin ka‘bemiz dedikleri İskender-i Zülkarneyn zulumâtı geçüp öbür dünyâya kadem basup kûh-ı Kâf zâtında Sedd-i Ye’cûc'u emr-i Hak ile sûre-i (---) (---): [96] nass-ı kâtı‘ı fermânıyla Sedd-i İskender dağların cemî‘i me‘âdinlerden binâ edüp ana kavm-i Kalmağ'ın Yıldırak dağ dedikleri Sedd-i Ye’cûc'dur.

Ba’dehû İskender bunların ka‘be dedikleri kubbeyi binâ edüp cemî‘i hukemâ-yı kudemâ-yı kühhân ulemâlarından Bokrât ve Sokrât ve Feylekos ve Feylesûf ve Padre ve Restâlîs ve Restetâlîs ve Eflâtûn-ı İlâhî ve Fîsâgores-i Tevhîdî nâm hukemâlarına mutalsamât-ı garîbe ve acîbeler etdirüp Hazret-i Hızır'ın ta‘lîmiyle bu kubbeyi inşâ etdirüp İskender'in cemî‘i başlıkları(?) ve kenzi ve dahmelerin bu tuç kubbede pinhân edüp mutalsamâtlar ile müvekkiller ta‘yîn eyleyüp bu Kalmıklarla kelimât etdiler. Allâhu a‘lem ve Resûluhu müvekkil olan hüddâmân afârîtlerdir.

Ve dahi "Cıldırak tav" dedikleri yalabıyan dağlar Sedd-i Ye’cûc ve Me’cûc dağları ola. Ve dahi "Dedelerimiz başları(?) ol dağdan gelen sadâdan babalarımız helâk oldu," ded[ik]leri Ye’cûc kavmi sadâsı ola. Ammâ bu kavm-i Kılmak behâ’im, kitâbı olmamak [ile] ka‘be dediklerinde olan acâ’ibât garâ’ibât alâ’imâtlar ne idiğin bilmez.

Der-beyân-ı aded-i envâ‘-ı kavm-i Kılmağ

Bunlar cihâna müstevlî olmuş ve cihângîr olup rûy-ı arzı dutmuş on iki aded pâdişâhlardır. Bu bizim elçi ban ile buluşduğumuz Taysı Şâh ve oğlu Moyinçak Şâhlardır kim Moyinçak Şâh bu Küçük Heyhât'da dâ’imâ sâkindir, ammâ babası Taysı Şâh nehr-i azîm Edil'in öte tarafında Büyük Heyhât'da sâkin olur kim bu Heyhât tâ Çîn ü Mâçîn'e ve Hıtâ vü Hoten ve Karanlık Dünyâya varup nihâyet bulur bir sahrâ-yı Heyhât'dır. Bu mezkûr iki pâdişâhlar üçer ve dörder kerre yüzer bin ceng-âver askere mâliklerdir. Kalmık re‘âyâlarının ve esîrleri kavm-i Noğay ve kavm-i Heşdek'in hisâbların Cenâb-ı Bârî bilir kavimler.

Der-vasf Kurus Taysı Şâh-ı Kalmık: Nehr-i Edil'den cânib-i şimâle üç aylık öte vardığımız nehr-i Cayık kenârında sâkin olup iki kerre yüz bin askere ve altı kerre yüz bin aded konar göçer re‘âyâ Noğay'a ve Heşdek'e mâlikdir.

Der-sitâyiş-i Çakar Taysı Şâh: Nehr-i Cayığ'ın Bahr-i Harez'e mahlût olduğu mahallerde sâkinlerdir, ammâ sâ’ir Kalmak gibi göçer evlileri azdır. Cümle şehr-i mu‘azzamlarda sâkinlerdir. İçlerinde Moğol ve kavm-i Boğol re‘âyâları olup üç kerre yüz bin askere mâliklerdir.

Der-medh-i Koba Kalmık-ı Taysı Şâh: Nehr-i Cayığ'ın öte yakında, ya‘nî öte tarafında sâkin

cümle beş kerre yüz bin askere mâlikdir kim bunlar Maskov diyârına Rûs(?) ve vâveylâ salmışlard[ır].

Der-zikr-i Durumbet Taysı Şâh-ı Kalmık: Bu dahi Cayık nehrinden cânib-i şimâlde sâkin olup iki kerre yüz bin Kalmığ'a mâlikdir, ammâ Moyinçak kavmi ne kadar re‘âyâya mâlik oldukların bilmeyüp Maskovlar dahi bilmediler. Andan,

Der-fasl-ı Gökdelen Taysı Şâh-ı Kalmak: Bunlar balık dişi çıkan göl yanlarında sâkin olup ac [u] zâc gezüp üç kerre yüz bin leşkere ve iki kerre yüz bin re‘âyâya mâlik zebûn kavimdirler. Andan,

Der-hakk-ı Bakar Kalmık Taysı Şâh: Bunların hadd [ü] hisâbın Kalmıklar dahi bilmeyüp anıniçün adedleri tahrîr olunmadı, ammâ tâ şimâlin nihâyetinde Bahr-i Muhît'in kenârında vilâyet-i Zenân'e varınca sahrâ-nişînler imiş. Andan,

Bike Taysı Şâh-ı Kalmık: Lisân-ı Moğolî'de bike avretlere derler. Bu Kalmık tâ Avretler, ya‘nî Zenân vilâyetine hükm edüp bu kavim acâ’ib ü garâ’ib kavm-i azîm imiş. Hattâ Moyinçak Şâh Kalmık yanında altı aded Zenân vilâyeti avretlerinden avretler var idi. Hakîr gördüğümde âye[t]: [97] âyetin tilâvet etdim. Ammâ "Benî âdemden doğurmaz, ammâ cimâ‘ı bu dünyâ cimâ‘ına benzemez" deyü Moyinçak Şâh kendisi nakl edüp "Dilersen bu gece biriyle yat" dedi. "Hâşâ lâzım değildir" dedim, ammâ gûyâ bir nûr-ı mücessem ve rûh-ı musavver idi.

Bunda olan kadd ü kâmet ve lahm u şahm ve câm-ı gümüş berrâk gerdân ve gözleri yed-i Kudret ile mükehhal marâlî ve gazâlî Çîn âhûsu gözler ve şîrîn Çağataysi sözler var kim istimâ‘ edenin ciğerin hûn edüp hûnrîzlik etmez.

Her bâr Moyinçak yanında gördükde gözündekisi olmuş at gibi serâsime olurdum. Meğer vilâyet-i Zenân'da bunlar hep cümle böyleler imiş. Bike Taysı Şâh Kalmığı bunlar ile cimâ‘ ederlermiş, ammâ hâmile kalmazlar imiş ve kendüleri nesillerinden ***[179b]*** erkek âdemleri yok imiş.

Avretler kaçan doğurmak isteye, bir azîm göl var imiş. Ol göle yılda bir kerre girüp avret bi-emrillâhi te‘âlâ hâmile olup vaz‘-ı hamlde erkek doğurursa başı elleri âdem gibi, ammâ gevdesi ve iki kıç ayakları köpek gibi olurmuş, ammâ yine analarına ve kız karındaşlarına yine köpekler cimâ‘ edüp anaları hemşîreler hâmile kalmazlar imiş. Benî ademle dahi cimâ‘ etseler hem-çünân yine hâmile kalmazlar imiş.

Der-kayd-ı Kodal Taysı Şâh-ı Kalmık: Bu kavim yedinci iklîmin âhirinde karanlık vilâyete karîb Medniharâb nâm vilâyetde sâkin olup hadd [ü] hisâbın bilir Allâhu Rabbü'l-âlemîndir. Ve Heşdek kavmi içlerinde esîr olup durmuşlar, anlar nakl etdiler. Andan,

Der-sıfat-ı Uluban Kalmık-ı Taysı Şâh: Bu kavmin sâkin oldukları hâk-i amber-pâki Batlîmûs-ı kudemâlar arz-ı hâliye deyü iklîm tarh etmemek ile nâ-ma‘lûm bir hâk-i bî-pâyânda sâkin olup aslâ bunlarda ahşam olmazmış. Hemân bir muzlim hevâcık olup sabâh olurmuş, ammâ güneş dahi zemîne ve halka te’sîr etmez imiş. Ol ecilden aslâ ekinleri olmayup hemân hayvânât etleri yerler imiş. (---) (---) (---) (---)

Hulâsa-i kelâm, bu kavm-i Kalmık on iki pâdişâh ve on iki lisânları var kim birbirlerinin lisânlarından bir hurûf öbür lafz-ı lugat anlamak ihtimâlleri yokdur.

Hakîr bu elli bir yıl seyâhatde on sekiz aded sikke ve hutbe sâhibi pâdişâhlık yerleri ekâlîm-i seb‘ada geşt [ü] güzâr edüp yüz kırk yedi aded lisân cem‘ edüp kuvvet-i hâfızamız sebebiyle her lisândan birer şemme kelimât etmeğe isti‘dâdım vardır, ammâ bu Kalmık lisânları kadar müşkil ve samson kelbi gibi güm güm sadâlı harf-i lâmı ve harf-i mîmi ve harf-i hâsı ve harf-i nûnu çok lisân-ı mehîb istimâ‘ etmedim.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Kılmağ u bî-bağ u yağı ve dağî

Evvelâ birisi hisâblarının adedleri böyle sayılır:

negen	*koyor*	*kurban*	*dörban*	*tabın*
1	2	3	4	5

durğan	*dolan*	*nayman*	*yesin*	*arban*
6	7	8	9	10

arban negen	*arban koyor*	*arban kurban*	*koron*
11	12	13	20

ğulir	*usun*	*mahan*	*kudusun*
ekmek	su	et	çizme

mihelay	*debel*	*büse*	*kutğa*
kalpak	kürk	kuşak	bıçak

neharire su	*mandıre resu*	*ebusun*
gel otur sen	hoş geldin	otluk

buv	*püsörke*	*üldi*
		kılıç

tüfeng çadır

ütegen

tumun *ozoğay*

edepde am

yay edepde kîr

ulasın

ökin *udan*

kavak ağacı

kız söğüt ağacı

narın

sorol *sara*

güneş

köle ay

tav mendü

odun *mendü tav*

aleyküm selâm

yıldız selâm aleyküm

çiki mini

toluğoy mini *koyor mini*

dişler

başı zırhlı kulaklar

düdü mini

ün *çon koyorsin*

iki gözler

kavîsin (?) burun

kambar mini

kaşlar *ama mini* *kaz köl mini*

ağız kollar ve ayaklar

cidav

kazar

mızrak

at oyanı, ya‘nî at gemi

cidav male kat

toğol

mızrağımı getir

at eğeri

Niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı mühmeleleri vardır, ammâ Moyinçak Şâh-ı Kalmık ve Taysı Şâh-ı Kalmık kavimleriyle niçe zamân konup göçdüğümüz ecilden anların lisânından birkaç lugat-i müsta‘melleri bu mahalde tahrîr olundu. Eğer on iki aded Kalmık şâhlarının lisânların dahi tahrîr eylesek mecmû‘amız bir Kalmıknâme olur.

Hâsıl-ı kelâm bâlâda tahrîr olunan kavm-i Kılmahların her biri birer gûne lisân ile tekellüm edüp birbirlerinin lisânların aslâ anlamazlar cihânı dutmuş kavm-i azîmlerdir. Tâ Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Hıtâ vü Hoten ve vilâyet-i Kazak ve vilâyet-i Zenân ve vilâyet-i kelb-i şerrân [ve] vilâyet-i Zulumât'a varınca andan kûh-ı Kâf'a ve Sedd-i Ye’cûc Me’cûc'a varınca müstevlî olmuş kavm-i benî asferdir.

Ve bu mezkûr on iki kavm-i Kılmağ'ın pâdişâhlarına taysı derler. Meselâ Kırım hânlarına geray derler. Âl-i Osmân'a hünkâr ve sultân ve kayser ve pâdişâh derler, bunlara taysı derler.

Ammâ cümleden büyük ve muhteşem Moyinçak Şâh ve babası Büyük Taysı Şâh'dır, ammâ dahi büyük Taysı şâhlarını Kabartay Çerkesleri katl etdiği bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve her taysı beşer kerre ve onar kerre yüzer bin askere mâliklerdir. İnsânları ve atları ve lisânları birbirlerine benzemezdir. Ve her biri birer gûne mezhebde.

Hikmet-i Hudâ atları gâyet semîn ve yere yakın kısa ayaklı ve öküz bilekli ve tırnakları üzre birer (...)leri, ya‘nî tırnakları çatal olmağa yakın olmuş, ammâ çatal değildir. Somun ekmeği kadar iri tırnakları vardır. Ve karınları yere sürünmeğe yakındır. Ve önleri ve ardları gâyet vâsi‘dir. Ve gerdânları öküz gerdânı gibi kısadır. ***[180a]*** Ve yelileri gâyet çok olup yerde sürünür, çok saçlı ve güçlü ve kuvvetli atlardır. Ve kuyrukları beş ata kuyruk olup yerde sürünür kalın kuyrukları vardır.

Ve ağızlarının iki yanlarında birer azu dişleri gibi ağzından taşra çıkmış dişleri vardır. Atlar birbirleriyle ceng etseler ol dişleriyle birbirlerini helâk ederler. Anıniçün bu Kalmıklar atlarının ağızlarına ol dişlerd[en] gem uramayup gem yerine dizginleri demir halkalar ile burunlarına geçirüp atları burunlarından zabt olup dizginlerinin birer uçları dahi iki üzengilerine bağlı olup dizginleri cümle Kalmık ayaklarıyla kullanup iki elleriyle silâhların icrâ etmeğe mukayyed olurlar.

İşde atlarının eşkâlleri dahi böyledir, ammâ üç gün üç gece yemeden içmeden yortup seğirdir atlardır. Onar onar birbirlerinin kuyruklarına bağlı olup burunlarının kalakları cümle bıçağ ile

yarılmışdır kim hîn-ı yortumda atlar solukların alup râhat seğirdüp burunları hırıldayup düşmanları dahi at fışırdısın işitmezler. Anıniçün cümle atların burunları yarıkdır. Hakkâ ki kavm-i benî asfer atlarıdır.

Ve cümle ehl-i müfessirîn ve ulemâ-yı Tatar "Kavm-i benî asfer bu kavm-i Kılmah'dır" [derler]. Bu kavm-i Kalmah dahi olmasa kavm-i Mesköv kâfiri dahi cümle dünyâyı kabza-i tasarrufa alırdı. Anlar dahi bî-hadd ü bî-pâyân millet-i Mesîhiyye nasârâlarıdır kim taht-ı hükûmetinde on sekiz pâdişâh ban ve kral sâkinlerdir.

Bunlar dahi zulumâta varınca ve Yenidünyâ'nın bir ucuna varınca hükm ederler, ammâ dahi Yenidünyâ'ya henüz kadem basup kal‘aları yokdur.

Bu Mesköv kâfiri hakkına da ba‘zı müfessirîn ve muhaddisîn "Benî asferdir" demişler, zîrâ bu hakîrin vardığı Mujik vilâyeti Mesköv keferelerinin gözleri dahi Kalmık gözleri gibi küçük gözlü Mujik kefereleridir.

Hazret-i Alî'nin kelâm-ı dürer-bârları üzre ve Şâm-ı Şerîf Sâlihiyye'sinde medfûn Muhyiddînü'l-Arabî hazretlerinin *Füsûs*'unda buyurdukları *"Yâ bilâde'r-Rey ve's-Sol‘ât ihzer ‘an sığâri'l-‘uyûn min nefsihi"* [98] deyü işâret buyurdukları bu kavm-i Mesköv ve kavm-i Kalmık'dır demişler *ve's-selâm.*

Ammâ ihvân-ı bâ-safâ-yı müstemi‘îne şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim, eğer bu kavm-i Kılmağın envâ‘ın ve üç kerre Maskov diyârın nehb ü gâret edüp bildiğimiz ve anladığımız mertebe bu iki kavmin ahvâlâtların mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek Hudâ'ya ayândır mecmû‘a-i nâ-matbû‘amız başka bir mücelled kitâb olur. Bu kadarca tahrîrât ile iktifâ edüp elçi beğ ile Azak vilâyeti tarafına çıkmağa sa‘y ederken Taysı Şâh Kalmığ'ın sefere gidenleri bî-hisâb mâl-ı ganâ’imler ile gelüp cümle Kalmık sürûrlarından [e]lçiye destûr verüp azm-i râh mahallinde bu hakîre Taysı Şâh ve oğlu Moyinçak Şâh ikişer at ve ikişer sığın yavruları derisinden Hıtâyî kâğız gibi mücellâ ve rakîk kürkler ve ikişer aded Noğay ve Heşdek esîri gulâmları ihsân etdi. Ve refîklerime de hem-çünân birer ton sığın derisi kürkleri ve birer re’s atlar verdi. Ve elçi bana *"Es'sehî mâ melek"* deyüp on bin koyun ve beş bin sığır verdi, zîrâ anlarda akçe pul ve gayri metâ‘ aslâ yokdur. Yedikleri et, geydikleri etin derileridir. Hattâ gömlekleri ve donları bile deridir, ammâ ne deridir, gûyâ beyâz Hıtâyî kâğızdır.

Andan Taysı Şâh oğlu Moyinçak Şâh ve anın oğlu Kodal Alp ve Dar Alp ve Kolat Alp ve Olgoy Alp ve Soloy Alp ve (...) Alp ve gayri mirzalarıyla cümle vedâlaşup kurtulduğumuza yüz bin hamd [ü] senâ ederek cümle Maskov arabaların tabur gibi küren çatup toplarımız ileri ve geri âmâde edüp cümle Maskov askerimiz pür-silâh atbaşı berâber yine Kalmığistân içre bir gün şimâl cânibine Heyhât-ı bî-pâyân içre seğirdüp,

Nehr-i Edil-i azîm kenârında meks edüp hamd-i Hudâ ol gün ol gece cümle askerle yüz yüz elli pâre gemilere süvâr olup nehr-i Edil'in karşu tarafındaki **Küçük Heyhât'**a kadem basup sehelce kavm-i Kılmah'dan emîn olduk, ammâ yine Heşdek ve Noğay kavmi bunda çokdur.

Bu nehr-i Edil kenârınca on gün kâmil Maskov kal‘acıklarında kona göçe pekçe pekçe yürüyerek giderdik, ammâ nehr-i Ten kenârında olan kal‘aları cümle ağaçdan metîn kal‘alardır, zîrâ bu nehr-i Edil'in bu mahallerinin iki tarafları azîm dağlar ve azîm ormanlar olduğundan kal‘aları cümle ağaçdır. Evvelâ,

Şivakirmen, andan **Holokirmen,** andan **Kupuşakirmen,** andan **Sonhokirmen,** andan **Karinakirmen,** andan **Poloşakirmen,** andan **Visilokirmen,** andan **Mihalkirmen,** andan **İsfinikirmen,** andan **Kapusakirmen:** Bu on pâre kal‘aların cümle hatman ve kapu[d]anları başka başkadır. Ve her biri beşer altışar bin askere mâlik, içlerinde kavm-i Heşdek müselmânları dahi var metîn kal‘alardır.

Lâkin küçük kirmenlerdir. İçlerinde birer ikişer kiliseleri ve çârsû-yı bâzârları var. Me'kûlât [ü] meşrûbâtaları balık ve rakı ve bozadır. Gayri meyve sâ'ir me'kûlâtları nâdirdi, ammâ koyunları ve hınzîrları çokdur.

Bu on pâre kirmenlerden elçiye on bin kadar sığırlar ve koyunları hedâyâ verüp her kal'ada konunca top şâdımânları ederlerdi. Ammâ ***[180b]*** bu kal'aların karşu Edil'in öte tarafında azîm kal'alar görünü[p], anlardan dahi top şâdımânları sadâsı güc ile gelüp istimâ' olunurdu, zîrâ bu mahalde nehr-i Edil kırk elli mîl enlidir. Anıniçün karşu kal'aların topları sadâsı güc ile gelirdi. Bu kal'aları ayne'l-yakîn görüp esmâları ma'lûmumuzdur, ammâ ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl edüp içlerine girmediğimizden esmâları ve eşkâlleri tahrîr olunmadı. Andan on birinci günde cânib-i şimâle giderken,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i azîm Ölü Ten

Bu mahalde nehr-i Edil artık gerü ardımızda kalup nehr-i Ten kenârınca konup göçmeğe başladık.

Bu nehr-i Ten tâ vilâyet-i Maskov'un (---) vilâyeti dağlarından berü gelüp mukaddemâ bâlâda tahrîr olunan Türk Or'u nâm konduğumuz mahalde nehr-i Edil ile mâbeynleri bir konak kalup Osmânlı nehr-i Ten ile nehr-i Edil'i birbirlerine mahlût edüp handak-ı azîm kazdıkları mahalle karîb nehr-i Ten uğrayup bu mahalde Jivakirmân altından cereyân edüp ba'de'l-yevm cânib-i garba akup Azak kal'ası dibinde Azak denizine {tokuz boğazdan} mahlût olur.

Bu **Jivakirmân** kapudanı ve hatmanı elçiye alay-ı azîmle karşu çıkup kal'aya girirken haylice top şâdımânları edüp elçiye azîm ziyâfetler etdi. Bu kirmen dahi nehr-i Ten'in taraf-ı şimâlindedir. Karşu tarafı Azak kal'amız hâki olup Küçük Heyhât sahrâsıdır. Ve bu mahalde nehr-i Ten'in yemîn ü yesârı eyle ulu ağaçlı ormanlardır kim yayan âdemlerden gayri ve hınzîr ve karaca hayvânlarından gayri bir mahlûk giremez.

Ve bu mahalde nehr-i Ten Heyhât sahrâsın iki bölmüşdür. Hikmet-i Bârî yârî kılup biz bu Jivakirmân kal'asında mihmân iken ol gece bir şiddet-i şitâ ve bir rîh-i akîm poyraz rûzgâr-ı zorkârı esüp bi-emrillâhi te'âlâ nehr-i Ten sovukdan müncemid olup üstünden niçe bin arabalar ve kızaklar geçmeğe başlayup cümle kavm-i küffârın yüzleri güldü ve buzları çoğaldı. Ammâ bir şedîd sovuklar oldu kim Jivakirmen kâfirlerinin evlerinden taşra çıkmağa iktidârlarımız olmadı, zîrâ Erba'înin ve şitâ-yı Zemherîrin tâ ayne'l-fi'li olup iklîm-i sâbi'de olmağile şiddet-i şitâdan yerler çatlayup araları gayyâ deresi gibi olurdu. Hele her ne hâl ise Jivakirmân'dan kalkup cânib-i garba Ten kenârınca giderken ba'zı mahalde Ten suyu buzu çatlayup Heyhât sahrâsın büsbütün Ten suyu gark edüp donmuş ve billûr ve necef ve moran gibi Heyhât sahrâsı mücellâ buz olup ne arabalarımız ve ne atlarımız ve ne piyâde âdemlerimizin yürümeğe iktidârları olmayup hâsıl-ı kelâm her ne hâl ise derd-i belâ ve renc-i anâ çekerek ol gün yürüyüp,

Evsâf-ı Praskirmân

Bî-tâb u bî-mecâl bu kal'aya cân atup selâmetle dâhil olduk, ammâ Kalmık Taysı Şâhının verdiği koyunlardan ve sığırlardan buz üzre çok hayvânâtlar kalup fi'l-hâl Praskirmân hatmanı beş altı bin kefereler ile kızakların alup Heyhât sahrâsı buzu üzre kızaklar ile kuş gibi uçarak gidüp vakt-i gurûbda cemî'i kalan atları ve hayvân sığırları kal'aya getirdiler. Bir gün bu kal'a-i Praskirmân'da oturak edüp safâ etdik. Kal'a hatmanı elçi banı yollamağa tedârikler görmeğe mukayyed oldu.

Ammâ bu kal'a gâyet metîn ağaç kal'adır. Ve evvel ve âhır Maskov kralı hükmündedir. Nehr-i Ten kenârında şekl-i murabba' binâ-yı metîn olup cirmi kâmil üç bin adımdır.

Ve içinde bin aded saz ve kamış örtülü evlerdir. Ve cümle sokakları ve bin kadar Kazak ve bin kadar Heşdek Tatarı kulları var. Ve beş altı kenî[s]e ve elli kadar kürkçü dükkânları ve bir aded hânı var.

Ve üç aded balyemez topları ve gayrileri şâhî toplardır. Hattâ biz elçi ile kal'aya geldikde azîm top ve tüfeng şâdımânları etdiler.

Ve bu kal'adan taşra mutî' olan Kalmık Tatarları obalarıyla konup alı satı ederler.

Ve bu mahalde nehr-i Ten azdır, zîrâ ibtidâ tulû'u gâyet karîb olduğundan at ile geçilir dediler, ammâ bu mahalde donmuş idi. Tuğyân ile geldikde bu Ten suyu at ile geçilmezmiş. Ammâ bu mahalde içmek içün buzu niçe bin yerden delüp su alırlar, âb-ı hayât nehirdir.

Ve dahi tâ şehr-i Ejderhân'dan ve kal'a-i Terek'den tâ bu mahalle gelince Küçük Heyhât sahrâsında kirmen yokdur. Cümle kavm-i Kalmık konup göçerler.

Andan bu kal'a-i Praskirmân hatmanı beş yüz aded tüfengli asker elçiye imdâd verüp cümle hükmünde olan re'âyâların boğazlarında tüfengleri ve ayaklarında demir mıhlı çarıkların geyüp Heyhât sahrâsı buzu deryâsı üzre demir çarıklı kefereler kış kürklerin geyüp horilka rakıların içüp buz üzre ceyran gibi seküp hizmet ederlerdi. Kal'a hatmanı dahi elçi hâtırıyçün askeriyle bile giderlerdi.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı temâşâ-yı acâ'ib ü garâ'ib ve kızak gemileri

Bu Heyhât sahrâsında donan buz deryâsı üzre at ve âdem ve hayvânât gitmek muhâl-ender-muhâl olduğundan kavm-i Maskov kefereleri bir gûne kızakdan gemiler peydâ edüp kızakların altındaki kalın kiriş ağaçlara cümle domuz dişleri ve sığır kemikleri ve sığır ***[181a]*** boynuzları kakup kızaklar buz üzre güc ile durur. Hemân zerre kadar bahâneyle kızak gemileri uçmağa bakar.

Cümle kızakların ikişer ve birer yerinde çam direklerinda sazdan ve kamışdan örülmüş hasırdan yelkenleri var. Ve her kızak gemide yigirmişer otuzar at bağlayacak ıstabl-misâl âhûrlar ve ocaklı müte'addid tahtadan çatılmış odalar ve matbahlar ve ayak yolları âmâde kızak gemileridir. Ammâ buz deryâsı üzre olmak ile bu gemilerin ne dümeni ve ne kürekleri ve ne kürekçileri var. Ancak hasırdan yelkenleri kullanmağa gemisine göre beşer onar aded bâdbân, kâr kâfirleri var.

Lâkin her geminin ileri başı olan kayalığı üzre ikişer kefere iskemle gibi tahtalar üzre oturup ikisinin dahi ellerinde uzun sırıklar ucunda demir demrenli mızrak gibi harbeleri var. Gemileri hasır yelkenler ile yıldırım gibi şakıyup giderken eyyâmına göre gemilerin başların döndermek içün bu iki kâfirler ellerindeki harbelerin buza urup geminin başın murâd edindikleri yere çevirüp gemiyi bu iki kefere ellerindeki harbeler ile kullanırlar.

Ve eğer gemi dursun derse geminin başındaki kayalığında iki yerde er kellesi sığar delikler var. Hemân mezkûr kefereler ellerindeki harbeli gönder sırıkları ol iki ad[ed] deliklere sokup niçe sırıkları buz üzerlerine sırık harbeleri buz[a] saplayup gemiler dura kalup yelkenleri olan hasırları sarup sarmalarlar.

Ve eğer eyyâm-ı rûzgâr muhâlif olup murâd edindikleri yere gemileri buz üzre gitmek muhâl ola ve yâhûd aslâ rûzgâr olmayup serd-mend hevâ ola. Her geminin onar on beşer kadar keştîbânları ellerine ucu harbeli sırıkları alup gemilerin iki yanlarına kefereler ayak üzre dizilüp usûl ve âheng âğâze ile "Yajuj ve Yajuj, Marya Got Hristosu Aya Niko Aya Kaşo Aya İsvet Nikola ve Aya Vosto" deyerek savt-ı a'lâ ile feryâd ederek ellerindeki harbeleri buza urdukça hasır yelkenden ziyâde gemileri kuş gibi uçar, zîrâ gemilerin altları sâfî domuz dişleri batırup dizilmişdir kim altı billû[r] gibi buz deryâsında gemi durabilir mi?

Cümle asker ve elçi ve hakîr cemî‘i tevâbi‘ ü levâhıkâtlarımızla ve cümle bâr [u] büngâhlarımızla bu gemi kızaklar içinde oturup âteşler başında kebâblar çevirüp kefereler horilka rakıları ve pivo ve med suları içüp gemiler haçlı peykerle zeyn olup toplar ve tüfengler atup şâdımânlar ederek ol billûr gibi buz deryâsı üzre katı yaydan ok çıkar gibi giderdik.

Hamd-i Hudâ benim gemim yıldırım gibi giderdi, ammâ Kalmık şâhı verdiği koyun ve sığır ve arabaların gemileri sehel gerü kalırdı. Andan ol gün eyyâm ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i azîm Tokaykirmen

Bu dahi nehr-i Ten kenârında şekl-i müseddesden tûlânî ağaçdan kirmân-ı metîndir kim başka hatmanlık ve kapudanlıkdır kim nehr-i Ten döğüp yüz pâre Urus şayka gemileri karada durur idi. Bu dahi evvel ve âhır Maskov kralınındır.

Bu kal‘adan dahi toplar ve tüfengler atup şâdımânlar edüp ziyâf[et-i] azîmler tenâvül olunup elçiye ve hakîre kapudan ve hatman vâfir hedâyâlar verüp bunlar dahi gayri kızak gemileri hâzırlamışlar. Ammâ küçük kal‘adır, içinde elli kadar saz ve kamışdan örtülü dâr-ı menhûsları var. Ve üç yüz kadar iç hisâr kulu var. Taşra hisârı yine nehr-i Ten kenârında üç bin evli ve yedi kenîseli ve üç yüz kadar dükkânlı şehirdir.

Bunda dahi şiddet-i şitâdan bâğ u bâğçe yokdur, ammâ ormanları ve müşebbek bostânları gâyet çokdur. Ve mahbûbu ve mahbûbesine hadd [ü] nihâyet yokdur. Bu taraf Maskov kâfirlerinin başka lehçe ile kelimâtları var, ammâ isimleri bu gûnedir:

.....(1 satır boş).....

Der-nâmhâ-yı esmâ-i kâfire-i zâniye-i ehl-i isyân:

.....(2/3 satır boş).....

Bu kal‘adan dahi ale's-seher yine kızaklara binüp muvâfik eyyâm-ı müsâ‘id ile ra‘d-vâr gidüp,

Evsâf-ı Mujikrovkirmen

Bu kal‘a dahi nehr-i Ten kenârında Maskov hükmünde iki bin askerli ve başka hatman ve kapudanlı çâr-kûşe kal‘adır. Bu kirmende elime bir Kalmık atı girüp atı gemiye koyup hıfz etdim, ammâ niçe kerre binmek vâki‘ olup mu‘azzam suları yıldırım gibi yıldırup karşu tarafa çıkardı ve hasmına(?) amân u zamân vermeyüp çatardı. Ve önüne bir handak ve bir dere gelse kendüyi karşu tarafa ceyrân gibi atardı. Hakkâ ki ağırmak küheylân-ı Tatardı. Ve bu mahallerde hamd-i Hudâ hevâlar sehel mu‘tedil olup yüzümüz güldü.

Andan yine gemilere süvâr olup buz deryâsı üzre berk-ı hâtif gibi gidüp,

Der-beyân-ı eşkâl-i İşcetkirmen

Bu dahi Maskov hükmünde ***[181b]*** nehr-i Ten kenârında ağaçdan sarp kal‘adır. Hatmanı yedi bin cünûd-ı cünübe mâlik kavimdir. Derûn-ı hisârda her imâreti mevcûd ve müzeyyen kirmândır. Hikmet-i Bârî hevâlar mu‘tedil olup millet-i nasârâ yılda bir bed-nâm günleri olup cümle kal‘a kapudanları hatmanları ve a‘yân-ı vilâyetleri elçiye ricâ edüp bir iki gün oturak edüp bed-âyîn ve küfr [ü] dalâlet ve ayş [u] nûş ve tarab u ışret edecek olunca cümle küffâr gemilerden atların çıkarup her biri süvâr olup birer cânibe at gezindirmeğe gitdiler.

Hemân hakîr dahi "Fursat ganîmetdir" deyüp hüddâmân [u] refîkânlarımızla atlara süvâr olup Alman diyârlarından berü taşıdığım üç aded iri samson kelpleri dahi gemiden çıkarup iki Maskov keferesi ehl-i beled refîk kefereler alup sayd [u] şikâr tarîkıyla nehr-i Ten'i buz üzre karşu tarafa ubûr edüp azm-i râh etdik.

Der-beyân-ı sergüzeşt [ü] serencâm-ı hakîr fakîr ve hakîkat kelb-i mu‘allem Palu ve Hüna ve Çakır

Nâm esed-misâl kelbleri zencîrlerinden yedeğe alup üç aded dahi kelb-i zağarlar dahi şikâr arayarak deşt-i hâmûnu geşt [ü] güzâr ederken at üzre bu hakîrin gönlüne geldi kim,

"İlâhî pâdişâhî ve Mevlâyî, bu abd-i kemterini 1074 senesinden berü bu 1076 senesi âhırına varınca üç senede vilâyet-i Alman ve vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka, vilâyet-i İsfaç, vilâyet-i Nemse, vilâyet-i Filimenk, vilâyet-i Çeh, vilâyet-i Korol, vilâyet-i Leh, vilâyet-i Erdel, vilâyet-i Eflak, vilâyet-i Boğdan, vilâyet-i Kırım, vilâyet-i Dağıstân, vilâyet-i Acem ve yine vilâyet-i Çerkezistân, vilâyet-i Heşdekistân, vilâyet-i Kalmığistân, vilâyet-i Maskovistân.

Bu on tokuz pâre vilâyetleri sıhhat ü selâmetle seyâhat etdirdin. Bin bin sana hamd [ü] senâ kim bu kadar kâfiristânda beni bir ân müşevveşü'l-hâl [ve] bî-dermân etmeyüp bu Maskov vilâyetlerinde sıhhat [ü] selâmet ile bu samson kelblerimle beni sayd [u] şikârda gezdirirken sad kez sana şükr olsun" deyü gönül yoluyla âlem ağyârdan bî-haber bükâ-âlûd olup minnet-i Hudâ edüp bir cânibe teveccüh etdim.

Ammâ samson kelblerimin her biri birer arslan-ı Bağdâd'a benzer idi. Hadd-i zâtında bin elli bir târîhinden elli dörd târîhine varınca Leh ve Çeh ve Krakov kâfiristânlar bu kadar seyâhat ve sefer etdik, eyle kelbleri bir diyârda görmedim. Sübû‘-ı şehr-i Vâsıt'a benz[er] idi. Hattâ niçe muta‘assıb kimesneler,

"Vallâhi Evliyâ Çelebi, katı murdârsın kim köpek beslersin" dediklerinde,

"Vallâhi bürâderler, ben vâ‘ız ve nâsıh ve sâhib-i sülûk ve pîr-i pişvâ değilim. Avândan bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem garîbü'd-diyâr bir kimesneyim. Bu kelb-i mu‘allemler ile sayd [u] şikâr edüp gezerim ve kelbler de sehelce hakîkat severim. Eğer kelbde olan hakîkat benî âdemde olsa kırk günde bir âdem kâmil sâhib-i ayyâr olurdu. Ve bu kelbler benimle gezüp çadırcığımı ve atlarımı her gece bekledikleri bana yetişir" deyü cevâb ederim.

"Behey âdem kelbde ne hakî[ka]t olsa gerek. Hemân anlara verdiğin ekmeği fukarâlara ver. Yohsa hâlin Allâh katında harâbdır" deyü niçe muta‘assıblardır hakîre zebân-dırâzlıklar ederlerdi. Aslâ anların asvât-ı hamî[r]lerini istimâ‘ etmeyüp kelpler ve tâzî zağarlar atlar def‘-i sevdâ edüp eğlenerek sayd [u] şikâ[r]a kâhîce mâ’il idim.

Hikmet-i Bârî Palu nâm samson kelb bu vilâyet-i Maskov'da ol kadar büyüyüp semîn ve cesîm oldu kim gûyâ vilâyet-i Sivas'da şehr-i Merzivan'ın ve diyâ[r-ı] Mısır'da Circe şehrinin hımârları kadar mefret kelb oldu. Hattâ bulûğuna ermemiş bir gulâmım her bâr bu Palu nâm kelbe binüp bî-bâk ü bî-pervâ bir sâ‘at kadar götürürdü. Kaçan kelb yorulsa hemân yatırdı. Ve oğlan yine atına süvâr olurdu, ya‘nî tâ bu mertebe d[ız]man kaplan kadar kelb-i mu‘allem olmuşdu.

Bunlar ile sahrâ-yı Heyhât'da birkaç beyâbân koyunları alup bir hayli mesâfe-i ba‘îdede bir kal‘a nümâ[yâ]n olup anda varup kal‘a hatmanına buluşup ale'l-fevr koyunun birin kebâb edüp tenâvül etdik. Kapudan ve hatmanlarıyla hüsn-i ülfet ederek kış günleri olmak ile günler kısa olup vakt-i asr oldukda yine yola revâne olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek nehr-i Ten'den bir azmak kenârında **Du‘ânice** nâm bir geçidi buz üzre geçüp andan Kırım hâki olan **Azak kal‘ası** cânibine gidüp **Şâhîkirmen** nümâyân olup anı da geçüp âhır-ı kâr Heyhât sahrâsında ahşam elçinin sâkin olduğu kal‘a dahi hayli mesâfe-i ba‘îdede kalup âhıru'l-emr **Cerekli** nâm bir mahalde atlarımız ve kendilerimiz ve kelblerimiz bî-tâb ü bî-mecâl kalup bi'z-zarûrî bu sahrâ-yı Heyhât'da kilimlerimiz döşeyüp "Hevâ mu‘tedildir" deyü hâb-ı râhata yatdık.

Der-tahkîk-i hakîkat-i kelb-i mu‘allem

Cümle refîk ve gulâmlarım mest [ü] medhûş gibi serâsime yatup Ashâb-ı Kehf hâbına varmışlar idi, ammâ hakîr ve Baba Mansûr-ı Hindî uyah idik. Cümle silâhlarımız ile kelblerimiz yanımızda, ammâ vakit dahi ***[182a]*** henüz nısfu'l-leyl olmuşdu. Mâh-ı felek de henüz kubbe-i felekden baş gösterdiği mahal olup bizim Şak[ı] nâm bir zağar kelbimiz bizden bir hayli mesâfe-i ba'îdede yatırmış.

Hemân kelb hüngürmeğe(?) ve çakğırmağa(?) başlayınca hemân hakîr ve refîkim Baba Mansûr refîklerimizi ve memlûklarımızı üç aded kulağız Maskov keferelerin hâbdan bî-dâr edince cümle pür-silâh âmâde oldular.

Hemân ol ân yedi aded Tatar-ı Noğay-ı bed-rây ellerinde dal-tîğ uryân olup üzerlerimize at bırağınca hemân Palu nâm kelbin boğazından haltasın alup Hüna samson ve Çakır nâm samson bir kerre bu atlı Tatarlara arslan gibi hamle edince Tatarlar bizim üstümüze gelmeğe rehâ bulamayup biz dahi atlara süvâr olup kol tüfengleriyle Tatarlar üzre varup "Bire oş Palu, kış kış" deyü köpekleri kışkır[d]ınca azamet-i Hudâ hemân Palu kelb ve Hüna ve Çakır ve Şakı ve Cünbî nâm zağarlar dahi Tatarın atlarına sarılup Tatarları atları yere urup ân-ı vâhidde üç aded Tatarları köpekler pâre pâre ve rîze rîze [edüp] yedi Tatarın dördü firâr ederken gece olmak ile anlar da atlarından tekerlenüp ser-nigûn olup Hindî Baba Mansûr ileri varup piyâde olan Tatarların birini teberiyle pâre pâre edüp bizler dahi öbürlerine yetişüp gulâmlar anları dahi temizleyüp dördünün dahi atların şikâr alup atların köpekler yeyüp pâre pâre edüp bırakdılar.

Meğer gerüde üç aded Tatar dahi var imiş. Anlar bu hâl-i pür-melâli görünce firâr ederken atları tavuşun istimâ' etdik, ammâ mukayyed olup komadık. Bir zamândan sonra anı gördük, üç dâne at bizim atların yanına geldiler. Hemân bizim gulâmlar atlara sarılup yedeğe aldılar. Hemân bize refîk olan Maskov kefereleri

"Bu atların sâhibleri bu Heyhât sahrâsında kanda gider, biz bunları buluruz" deyü hakîrden izin alup Halhâlî Dervîş Ahmed ve Dervîş Türâbîyle atlanup gitdiler.

Biz yine Tatar leşkerinin yanlarına gelüp gulâmlar esbâbları ve silâhların alup yedisinin dahi başların kesüp terkilerine asdılar. Bir sâ'atden anı gördük, Maskov kâfirleriyle Dervîş Ahmed ve Dervîş Türâbî at sâhibleri olan Tatarları kayd [u] bend ile getirüp,

"Bunları diri elçi bana götürelim" dediğimde Maskovlar eyitdi:

"Bunlar çok idi, gayrilerin kaçırdık. Hemân bunları baş edelim" deyince birini Dervîş Ahmed Halhâlî kelle-perrân paça edince ikisin dahi Maskovlar kesüp başlarıyla esbâbların anlar alup,

"Hemân sultânım buradan kalkalım. Yohsa bu sahrâda şimdi gerisi gelüp bizden cân çıkmaz" dediklerinde hemân başları alup ol gece cânib-i kıbleye ılgar edüp tâ sabâha dak yortup yine,

Menzil-i İşcetkirmân'a gelüp elçiye buluşup başları önüne yuvarlayup elçi başları gördükde âlem-i hayretde kalup bizimle bile olan Maskovlar sergüzeşt [ü] serencâmı bir bir nakl etdikde dünyâ kadar hazz edüp,

"Ya müselmân müselmânı öldürür mü?" dedikde,

"Üstümüze bizi öldürmeğe gelen kardaşımızsa da öldürürüz" dedikde hakîre bir semmûr kürk ve bir at ve bir imâmesi haçlı incü tesbîh verüp refîklerime ellişer altun ve Maskovlara yigirmişer altun verdi. Andan,

Evsâf-ı Şeremetkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Sitâyiş-i Bağaşkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-beyân-ı Şolomkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-ayân-ı Poloşkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-zikr-i Honaşkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-fasl-ı Apohikirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-nişâne-i Kürenkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-alâmet-i Topurdukkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-mesîregâh-ı Hürekirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-binâ-yı Rahoçakirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-şekl-i Solahkirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Der-kayd-ı Maçkokirmen:

.....(4/5 satır boş).....***[182b]***

Der-vasf-ı Japohakirmân-ı azîm: Bu dahi nehr-i Ten'in cânib-i şimâlinde Maskov kralı hükmünde kal‘a-i azîm imiş. Tâ Ejderhân vilâyetinden berü böyle hâk-i pâk-i mahsûldâ[r] bir zemîn-i dâr-ı diyâr görmedim idi.

Bu mahallere dahi deşt-i Kıpçak derler. Hâlâ Noğay Tatarının çerâgâhı ve cevelângâhı bir çemenzâr lâlezâr sahrâları var.

Kal‘ası yine ağaçdır, ammâ iç hisârı tula binâ-yı Şeddâdîdir. Başka hatman ve başka kapudanı ve on bin aded Mujik askeri vardır, ammâ bu mahallerde kavm-i Heşdek re‘âyâların komazlar, zîrâ "Azak kal‘ası yakın olmak ile firâr edüp Osmânlıya gider" deyü bu mahallere Heşdek müselmânı re‘âyâların komazlar. Mâ-tekaddem bu şehr-i mu‘azzam müslimîn imiş. İlâ hâze'l-ân niçe bin cevâmi‘ ve mesâcid ve hammâmât medârisât imârâtları harâb u yebâb olup yatır.

Bu şehri de Timur Hân harâb etmişdir. Bir günde harâbistânını güc ile ubûr etdik, ammâ yine on bin kadar saz ve kamış örtülü evleri ve kırk aded kiliseleri var. Çârsû-yı bâzârı gâyet müzeyyendir. Ammâ bu Japohakirmen mahalli dağıstân ve ormanistân yerler olmak ile hasırdan yelkenli kızak gemilerimiz artık işlemez olup kızaklardan çıkup atlara süvâr olunmak tenbîh olunup üç gün bu Japohakirmen'de tekâ‘üd etmek tenbîh olundu.

Hikmet-i Bârî bunda bir kemâl-i ma‘rifet sâhibi abd-i memlûkum ve refîk-i yâr-ı muvâfıkım müşevveşü'l-hâl olup anıniçün bir kızak araba peydâ etdim. Ammâ bâlâda tahrîr olunan Praskirmân'dan berü hasır yelkenli kızaklar üzre billûr câmlı odalarda âteş başlarında zevk u safâlar edüp cümle atlarımız ve gayri behâ’im makûlesi sığır sıpa hayvânâtlarımız cümle safâda idiler.

Ertesi gün bu Japohakirmen'den kalkup yine nehr-i Ten kenârınca kar ve buz derdin çekerek cânib-i garba atlarımız ile ol gün gidüp,

Der-manzara-i Sarayişkirmân: Hikmet-i Hudâ bu kal‘aya sene 105[...] târîhinde Sultân (---) (---) asrında Maskov küffârı Azak kal‘amıza istîlâ etdikde Azak kal‘amız halâsına Deli Hüseyin Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup donanma-i hümâyûn ile gelüp berren ve bahren Azak kal‘asın muhâsara

edüp kal‘a-kûb toplar ile kal‘a-i Azağ'ı döğerken Selâmet Geray Şâh'ımın Tatarlarıyla Maskov vilâyetine çapula gitdiğimizde yedi gün yedi gece çapup seğirdüp bu Sarayişkirmân'ı urup bu kadar mâl-ı ganâ’im alup bay olmuşduk.

Hikmet-i Bârî ol zamândan berü (---) yıl mürûr edüp şimdi bu sene 1076 târîhinin leyle-i Mi‘râcında yine görmek müyesser oldu, ammâ ol zamân im‘ân-ı nazar ile nazar etmeyüp gâret edüp geçmişdik, ammâ şimdi gâyet ma‘mûr şehr-i bender gördüm. Yine Maskov kralı hükmünde nehr-i Ten sâhilinde haşebden bir kal‘a-i metîndir. Başka kapudanlıkdır kim yigirmi bin kadar tüfeng-endâz Kazak cünûd-ı cünübüne mâlikdir. Ammâ bunlar yetmiş pâre kal‘alardır kim Maskov krallarına harbe ucuyla mutî‘lerdir, zîrâ bu kefereler gâyet aşkıyâ ve âsîlerdir. Bizim Azak tarafına ve kralları tarafına çokluk ser-fürû etmezler.

Bundan dahi kalkup yine nehr-i Ten suyu buzu üzre yine taraf-ı garba ol gün serencâm çekerek gidüp,

Der-ta‘rîf-i Pomahaykirmen: Bu dahi nehr-i Ten sâhilinde ağaçdan çâr-kûşe kirmendir. Başka hatmanı ve kapdanı ve yedi bin askeri vardır.

İmdi ihvân-ı vefâ, gerçi bu abd-i hakîr Hindistân'a varup ne mertebe askeri vardır, ma‘lûmum değildir. Kendülerinin nakilleri üzre "Hâkânımızın yetmiş lek ulûfeli leşkeri vardır" derler, ammâ ma‘lûmum değildir. Ammâ bu vilâyet-i Maskov'da olan kefere askerinin ve gayri benî âdemlerinin hisâbın Hallâk-ı âlem bilür. Hele hakîr akl-ı kâsırımla Cenâb-ı Allâh bu dünyâda ne kadar acâ’ibât u garâ’ibât ve ecnâs-ı mahlûkât halk etdi ise bu Mesköv vilâyetinin iki iklîminde beş ol kadar ziyâde kavm-i küffâr ve on ol kadar ecnâs-ı mahlûkât-ı lâ-yuhsâ vardır.

Bu Pomahaykirmân'da bir gün meks ederken mukaddemâ hasta olan gulâmım hakîri yanına kığırup vasiyyetler edüp dâğ-ı derûnumdan niçe gûne elfâz-ı dürerbârların tahrîr etdim.

Der-hakk-ı mersiyye-i Husrev-i şîrîn

Deşt-i Kıpçağa giderken nâgehân,

Var idi yedi sekiz gamhâr-ı cân,

Bir gulâmım var idi yâr-ı sadîk,

Olmuş idi bana ol şeyh-i Şakîk,

Savm-ı Dâvûd'a mukayyed idi ol,

"Men araf" sırrına böyle buldu yol,

İsmi Husrev idi hem şîrîn idi,

Yâr-ı hemrâz-ı sehergâhım idi,

Nâgehân nehr-i Ten'in sâhiline,

Varıcak şehr-i Saraş dâhiline,

Dedi memlûkum olan Husrev-i şîr,

Böyle takdîr eylemiş Hayy-ı Kadîr,

Ben hakîri bunda defn eyleyesin,

İki günden sonra durup gidesin,

Gitme illâ var selâmet Azağa,

Bunda muhtâc olma sakın Kazağa,

Sana sem verirler âhır sonra kand,

Niçe ferdâlarla eder rîş-hand,

Maskat-ı re'sim budur bunda beni,

Almış idin Tatarile sen beni,

Bu gece gördüm Habîbullâh'ı ben,

Dedi yâ Husrev ***[183a]*** *gelesin bana sen,*

Ben de bildim kulum olıser revân,

Ola mes'â(?) yeri ana bir mekân,

Ol gece de leyle-i Mi'râc idi,

Rûhu Firdevse azîmet eyledi,

Hak Te'âlâ rahmet eyleye ana,

Kim anı bir Fâtiha ile ana.

Merhûm ve mağfûrun leh rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-Fâtiha.

Ol yâr-ı sâdık abd-i memlûkum şehr-i Sarayiş mukâbelesinde Pomahaykirmen hâricinde mukeddemâ dâr-ı islâm mezâristânı içre Kulep Alp hazretlerinin kabr-i şerîfi yanına defn edüp cânib-i erba'asına iri taşlar koyup ve ser [ü] pâsı uçlarına azîm seng-i hârâ alâmetler koyup ism-i resmin Fâtiha-i şerîf ile tahrîr edüp koyup gitdik. Refîkleri hûr-ı ıllıyyîn ola.

Andan yine kalkup nehr-i Ten kenârınca cânib-i garba kar ve buz azâbların çekerek ol gün gidüp,

Der-vasf-ı eskâl-i (...) [Horos]kirmen:

.....(1.3 satır boş).....

Der-ta‘rîf-i (---) kirmen:

.....(4/5 satır boş).....

Bu nehr-i Ten'in iki tarafında irili ve ufaklı yüz yedi aded kirmânları iki ayda seyr ü temâşâ edüp niçe âlâm-ı şedâyidler çeküp gelirdik, ammâ bu tahrîr olunan (---) aded kılâ‘-ı mu‘azzamalar Azak tarafı hâkinde olan kirmânlardır kim tahrîr olundu, ammâ yine bu kal‘aların mâbeynlerinde dahi ufak kirmenler çok gezüp ubûr etmişdik. Tatvîl-i kelâm ve kesret-i kitâbet olur deyü ol küçük kirmenleri terkîm eylemedik.

Ve bu nehr-i Ten kenârında tahrîr olunan kılâ‘ların cümle Kazak-ı âk kefereleri cümle millet-i Mesîhiyye ve kitâb-ı İncîlîdir kim Urûm kefereleri mezhebi üzredirler.

Ve Azak boğazlarından Karadeniz'e kayıklarıyla çıkup Karadeniz'in yemîn ü yesârın nehb ü gâret eden keferelerin cümlesi yüz elli bin Zaporoska, ya‘nî cezâyir levendi gibi serkeş ve yarar ve nâmdâr Kazak-ı âklardır kim Maskov krallarına dahi çokluk ser-fürû etmezler.

Ammâ "Bu nehr-i Ten'in kenârında bu kal‘alar ne zamân amâr oldu?" deyü su’âl olunursa Sultân Selîm-i Sânî ve Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Sokollu Âkıl Vezîr Mehemmed Paşa bâlâda tahrîr olunan nehr-i Edil'i ve nehr-i Ten'i birbirleriyle mahlût edüp Azak kal‘amız dibinden gemiler nehr-i Ten'den nehr-i Edil'e andan Bahr-i Harez'e İslâm askeri Özdemir[oğlu] Osmân Paşa'ya Şirvân ve Şamâkî ve Demirkapu'da imdâd gitmek içün iki nehir birbirine karışmağa çalışup iki nehrin birbirlerine ittisâli müyesser olmadığından sonra küffâr-ı Kazak-ı âk bu kal‘aları Deşt-i Kıpçak ortasında cereyân eden nehr-i Ten'in yemîn ü yesârına tâ kal‘a-i Azağ'a gelince (---) aded kal‘aları binâ edüp amâr etdi. Hâlâ bu kal‘alar sebebiyle bir dahi nehr-i Edil ile nehr-i Ten birbirlerine mahlût olup Acem diyârının Demirkapusu ve Şirvân ve Şamâkî kal‘alarına gitmek müşkil oldu. İşde bu kal‘aların sebeb-i imâreti bu yüzden olmuşdur, *ve's-selâm*.

Çünki bu Horozkirmân'a elçi ile gelüp meks etdiğimizde kal‘a-i Azak yakın kaldıkda elçi ban hakîri beş yüz kefere ile kal‘a-i Azak'da Ak Mehemmed Paşa'ya ve kul kethudâlığından Şâm-ı Tarablûs olup hâlâ Azak muhâfızı olan Bodur Süleymân Paşa'ya "Elçi geliyor" deyü haber göndermeğe hakîre niçe hedâyâlar verüp Azağ'a gidecek mahalde ol gece bu Horoskirmân'da bir pençe-i âfitâbe duhter-i pâkîze-ahtere ile yek dil ü yek cihet olup oğlan kıyâfetine koyup gûnâ-gûn siyâb-ı fâhireler geydirüp ve şıpırtma Tatar kalpağı gözleri ve kaşları üzre sovukdur deyü endirüp beş aded hüddâmlarımla ileri kızı yolladım.

Andan ale's-seher bir dahi beş yüz Maskov kefereleriyle ılgar edüp sene (---) mâh-ı (---) günü kal‘a-i Azağ'a dâhil olduk.

Evsâf-ı tahtgâh-ı Maskov-ı Kazak, ya‘nî intihâ-i serhadd kal‘a-i Azak

Azağ dahi derler. Sebeb-i tesmiyesi; hîn-i fethinde bu kal‘a dibinde cereyân eden nehr-i Ten tuğyân üzre gelüp guzât-ı müslimînin meterislerin nehr-i Ten gark etdikde Gedik Ahmed Paşa, "Hey mübârek nehir, az ak" deyü du‘â ederlerken bi-emrillâh kal‘a feth olup ismine "az ak" derler. Andan galat "Azak" derler. Noğay Tatarları "Azav" derler, Çerkez tâ’ifesi "Azağ" derler, Kılmah kavmi "Ozak" derler, Âl-i Osmânlı "Azak" derler, Laz kavmi "Asak" derler, ammâ lisân-ı Maskov'da ismi (---) ve lisân-ı Ciniviz Frenginde (---) derler.

Ve bânîsi yine Ciniviz krallarından (---) (---) kral-ı dâlldır, zîrâ İslâmbol'da Galata'dan tâ Karadeniz'in iki tarafındaki beş yüz yetmiş altı pâre kal‘alar Trabzan'dan mâ‘adâsı cümle Azağ'a

gelince hep Ciniviz kralı hükmünde idi. Bir tahtı Galata ve bir tahtı Kefe ve bir tahtı Sakız cezîresi ve bir tahtı hâlâ Akdeniz sâhilinde İşpanya kralıyla ***[183b]*** müşâ olan (---) şehr-i (---) dir.

Hamd-i Hudâ bu kadar kâfiristânı üç yılda dolaşup sıhhat [ü] selâmetle sedd-i İslâm diyârına sâlimîn ü gânimîn yine vâsıl olduk, zîrâ sene 105(---) târîhinde donanma-i hümâyûn ile Deli Hüseyin Paşa serdâr-ı mu'azzam ve Gürcî Piyâle Ağa tershâne-i âmire kethudâsı olup bu kal'a-i Azağ'ı muhâsara edüp yetmiş gün yetmiş gece pey-ender-pey döğüp kal'anın burc-ı bârûlarından esâs-ı binâları kalmayup cümle küffâr ka'r-ı zemîne girüp bir takrîb ile zafer bulup bu kal'a-i Azağ'ın fethi müyesser olmayup "Karadeniz'in şiddet-i şitâsı gelmeden selâmete çıkalım" deyü cümle asâkir-i İslâm Karadeniz ile Âsitâne-i sa'âdete gidince hakîr (---) Geray Hân efendimle vilâyet-i Kırım'a geldim.

Andan gelesi sene 105(---) târîhinde donanma-i hümâyûn ile Der-i devletden Cüvânkapucubaşı Vezîr Mehemmed Paşa serdâr-ı mu'azzam olup kal'a-i Azağ'ı muhâsara etdikde küffâr-ı hâksârdan kal'a-i Azak içre nâm [u] nişân olmayup kal'a-i Azak'ı kavm-i Kazak bırağup gitmişler. Cümle guzât hamd [ü] senâ edüp kal'a-i Azağ'ı Mehemmed Paşa deryâ-misâl askere müceddeden inşâ etdirüp içine müstev[fâ] kulların ve cebehânelerin ve Özü vezîri Koca Ken'ân Paşa'yı eyâletiyle muhâfazacı ta'yîn edüp kendüleri donanma-i hümâyûn ile mansûr u muzaffer der-i devlete gitdiler.

Anıniçün elsine-i nâsda "Ceng-i azîm Deli Hüseyin Paşa feth-i binâ-yı âsân Mehemmed Paşa" derler. Hamd-i Hudâ fethinde ve gazâsı ve binâsında bulunup dahi amâr olmadan elçi şehr-i Kefe'ye gelmişdir. Şimdi elhamdülillâh (---) yıldan sonra yine gelüp amâr görüp doğru vâlî-i vilâyet olan velî-ni'am efendim Ak Mehemmed Paşa'ya varup,

"Bire Evliyâm sen hoş geldin ve sen safâ geldin. Bire cânım Evliyâm, ne yeller esüp sen nereden bu Azak-ı azâba geldin. Yedi aydır deryâ-yı Azak donmuşdur, gemi işlemez. Kara tarafındaki Heyhât sahrâsında Kalmık Tatarı derdinden kuş uçmayup kış u kıyâmetde kapudan taşra çıkmağa aslâ mecâlimiz yokdur, bire sen nereden geldin?" dedikde,

"Sultânım efendim, sergüzeşt [ü] serencâmım diller ile ta'bîr ü tavsîf ve kalemlerle tahrîr ü terkîm olunmaz. Hemân netîce-i kelâm bu hakîr hâlâ üç aydan berü kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek vilâyet-i Maskov'un Kazan ve Balu Hân ve Heşdek ve Alatır ve Ejderhân ve Mujikkirmân vilâyetlerinden berü geşt [ü] güzâr edüp gelirken sultânıma müjde olsun, size bir azîmü'ş-şân elçi getirdim ki anda olan tuhaf u tefârûk makûlesi eşyâlar ile bir elçi Âl-i Osmân pâdişâhına gelmemişdir. Hemân Der-i devlete arz edüp i'lâm edin ve elçiye birkaç bin asker istikbâle gönderin" deyü elçinin mektûbların paşaya verüp tercüme olup kırâ'at olundukda fakîr Mehemmed Paşa başın açup,

"İlâhî yâ Rabbî, sana bin bin hamd [ü] senâ olsun. Tîz dellâllar nidâ edüp kal'a kapuları açılsın ve herkes ota ve otluğa ve oduna gidüp hayvânların taşra çıkarup cümle asker pür-silâh âmâde olup üç bin yiğit elçiye karşu gitsinler" deyü paşa fermân edince cümle Azak kavmi gûyâ ıyd-ı ekber edüp bir sürûr [u] şâdımânîler oldu kim ta'bîr olunmaz.

Hemân Mehemmed Paşa sırtındaki semmûr kürkün arkama geydirüp elimden bûs edüp hakîre bir od[a] tehiyye edüp hakîr ile gelen beş yüz atlı keferelere kal'adan taşra Karatayak Tatarları içre konaklar verüp anlar da meks etdiler.

Ertesi gün cümle Azak askeri pür-silâh âmâde olup Mehemmed Paşa kethudâsıyla elçiye istikbâle çıkup alay-ı azîmle kal'a-i Azağ'a getirirken kal'a-i Azağ'ın burc-ı bârûlarından ve zemînde olan tabyaların balyemez topların üçer nevbet küffâra rağmen atup top şâdımânları etdiler kim kal'a-i Azak murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Ve elçiye paşa bir hil'at-i pâdişâhî geydirüp

kal‘a hâricinde konaklar ta‘yîn olunup bir gece cümle küffâr mihmân olup ertesi gün on bin küffâr gerüye dönüp gitdiler. Elçi ban beş yüz kefere ile kal‘a-i Azak'da kaldılar.

Ammâ Allâhu Rabbü'l-âlemîne ayândır kim bu Azak'da eyle şiddet-i şitâ var idi kim niçe âdemler âteş başında odalarında otururken buya kalup merhûm olup yere defn olunmak mümkin olmazdı, zîrâ zemîn şiddet-i şitâdan polad-ı Nahşevânî olup tîşe-i Ferhâdî yere geçmediğinden meyyitler birer ay evlerinde durup hevâlar mu‘tedil oldukça yüz bin renc-i anâ-yı meşakkat sehel yeri hafr edüp defn ederlerdi.

Der-beyân-ı sitâyiş-i feth [u] fütûhât-ı Kazak ve {der-ayân-ı} eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Azak

Evvelâ bu kal‘a-i gussa-âbâd ibtidâ Ciniviz Frengi, morina ve mersin balıkları saydı içün bir dalyanhâne binâ edüp gide gide kefereleri sayd [u] şikâr-ı mâhîden ankâlar olup bu kal‘ayı metânet üzre binâ ederler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî ibn Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir, be-dest-i Lala Gedik Ahmed Paşa, Ciniviz Frengi elinden almışdır. Hâlâ Kefe eyâletinde sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden kânûn-ı Bâyezîd Hân üzre dörd yük akçedir. İskelesinde ***[184a]*** gümrüğü ve ihtisâbı ve bâc u bâzârı paşalara hâss-ı hümâyûn kayd olunmuşdur. Hâlâ eyâletinde tîmâr ve ze‘âmet ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve kurâ vu kasabâtları yokdur.

Ancak paşası Heyhât sahrâsı pâdişâhıdır kim mahsûlâtları sekiz aded rûzgâr-ı zorkâr yel ovadır kim paşalarının işleri Allâh'a kalmışdır. Azak denizi tarafından gayri bir yerden imdâdı gelecek yeri yokdur. Ol dahi yedi sekiz ay donup bir gemi gidüp gelemez.

Böyle bir bî-amân kal‘a olmak ile Kefe paşaları üçer tuğlu vezîr olup hâlâ Ak Mehemmed Paşa ve kul kethudâlığından çıkan Vezîr Bodur Süleymân Paşalar bu kal‘a-i Azak'da Kazak'dan muhâfaza edüp beş yüz âdemler ile balık yeyüp otururlar. Gayri me’kûlâtları kıtdır ve dâ’imâ kahtdır. Ve müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ-yı âsumânîsi vardır.

Ve altı oda kapukuluyla haseki ağalardan yeniçeri ağası vardır kim cümle dörd bin aded güzîde yeniçerileri vardır. Ve dörd oda ile cebeciler ağası vardır kim cümle iki bin aded pür-silâh cebeciyândır.

Ve dörd o[d]a ile topçular ağası var kim cümle iki bin aded müheyyâ topçuları vardır. Ve kal‘a dizdârı ağası cümle üç yüz aded kal‘a neferâtları var. Ve sağkol ve solkol ve azeb-i hisâr kulu ve gönüllü kulları ve Beştavlı kulları ve Karatayak askeri kullarının cümle kırk aded ağaların cümle altı bin aded neferâtları vardır.

Ve cümle-cümle paşasının ve gayri ağaların askerleriyle hîn-i muhâsarada on üç bin yarar ve nâmdâr ve hâzır-bâş güzîde askeri vardır. Şeb [ü] rûz ceng [ü] cidâlleri ve harb [ü] kıtâlleri Ten suyu Kazağı ve Kalmık Tatarı ile savaş-ı perhâş ederler. Ve bir gün olmaz kim âsûde-hâl duralar.

Ve paşa tarafından gümrük emîni, bâcdârı, mi‘mâr ağası, mu‘temed ağası, kapudanı firkateleriyle gezer. (---) (---) (---) (---) (---) gayri ağaları yokdur.

Ve kal‘a-i Azak nehr-i Ten kenârında çâr-kûşe şekl-i murabba‘ yalın kat Şeddâdî seng-binâ kal‘a-i ra‘nâdır kim cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil mi‘mâr arşını ile dörd bin arşındır. Kıble cânibi sehel havâleli topraklı bayır üzre yalın kat sa‘b dîvâr-ı metîndir kim yigirmi ayak enli kalın dîvârdır. Ve bu tarafı yedi kulaç derin ve elli arşın enli bir ka‘r-ı hafr-i azîm handakdır kim bu taraf dîvârları ve dahi handak altları tâ ka‘r-ı zemînde suya enince dîvârları lağım üzre durur. Ve dîvârlarının esâsları tahte's-serâya varınca su üzre ıskara rıhtım üzre temelleri kâr-ı Freng-i pür-ceng binâsıdır. Ammâ bu kal‘anın maşrık ve mağrib tarafında handakı sarpdır, zîrâ bu kal‘anın ziyâde havfi bu taraflarından

olmak [ile] dîvârları sâfî rıhtım Şeddâdî on beş kulaç âlî dîvârdır.

Ve bu tarafda cümle kırk aded kulle-i metînler vardır. Ve topları kirpi tüğü gibi dizilmişdir. Handaka ve tabur bayırlarına nâzır şâhâne topları var.

Ve bu kara tarafında aslâ kal'a kapuları yokdur. Cümle üç aded kapuları var. Şimâl tarafına nâzır Ten suyu kapusu üç aded metîn de[mi]r kapulardır. Biri iskele kapusudur kim nehr-i Ten kenârında gümrük ve bozahâneler ve yetmiş seksen kadar dükkânlar nehr-i Ten kenârındadır, ammâ cümle karaçav binâlardır, kârgîr binâlar değildir kim hîn-i muhâsarada bu binâları kaldırırlar yâhûd âteşe yakarlar. Ve kapunun biri yıldız cânibine nâzırdır kim Freng hisârı kapusu derler, küçük kapudur. Bundan arabalar girüp çıkamaz.

Mâ-tekaddem küffâr asrında bu küçük kapu dibindeki kullede bir gemi limanı kapusu var. Cümle kayıklar andan içeri kal'anın içine girirler imiş. Hâlâ ol liman kapusu dîvâr ile örtülüdür kim bu liman kapusu kemeri üzre olan kullenin nehr-i Ten'e nâzır cânibinde on arşın yüksekde bir kanatlı arslan tasvîri var. Çâr köşe beyâz mermer üzre tasvîr olunmuşdur. Üstâd-ı nakkâş Freng-i Mânî mermer-bür bu arslana bir emek sarf etmiş kim gören anı zî-rûh zann eder. Ol ecilden bu kulleye arslan kullesi derler. Ammâ kavm-i Freng böyle kanatlı arslan tasvîrlerine San Marko ve Santa Marko derler. Hattâ Bundukânî dedikleri Venedik küffârının sancağ u bayraklarında taşıdıkları kanatlı esed sûretidir.

Ve bu arslan kullesinden batı tarafa gidüp kâmil yüz adımda orta kal'a kapusuna varılır. Bu dahi yıldız rûzgârı cânibine mekşûf demirli küçük kapudur. Ve bu kapu üzre taş gürzler asılıdır. Bu kapudan batı tarafına kâmil yüz adım gidüp toprak kal'a kapusudur. Bu dahi bir dirsek köşede bir küçük demir kapudur. Lâkin maşrık tarafına nâzır kapudur. Ve bu kapudan batı cânibine üç yüz adım gidüp bu toprak kal'anın bir kapusu dahi Karatayak varoşuna açılır, küçük demir kapudur. Ve bu Karatayak tarafındaki kal'a köşesinde olan Kanlı kulleden tâ maşrık tarafında Suluk kullesine varınca Ten nehri kenârınca mezkûrûn dörd aded kapuların mâbeyni cümle bin arşın yer Ten suyu kenârıdır.

Ve bu Ten kenârınca aslâ handak yokdur. ***[184b]*** Hattâ nehr-i Ten tuğyân üzre taşup gelse bu mezkûrûn dörd aded kal'a kapularından içeri su girüp taşra dükkânları ve bozahâneleri ve gümrükhâneleri gark eder. Anıniçün bu taraf dükkânlarının niçeleri kazıklar üzre müfîd ü muhtasar binâ olunmuşdur. Hattâ hîn-i fetihde bu kal'ayı Serdâr Cüvânkapucubaşı nâm Mehemmed Paşa-yı hümâm ta'mîr ü termîm etdikde ale'l-acele binâ edüp bu Ten nehri tarafı toprak ile binâ olunup ancak taşlar araları kireç ile derz olunmuşdur.

El-hâsıl bu nehr-i Ten tarafı aslâ kal'a dîvârı gibi metânet üzre değildir. Ammâ bu kal'anın içinde askerî tâ'ifesinden benî âdem çokdur.

Ve bu kal'a-i Azak kâmil üç bölükdür. Maşrık tarafındaki bölüğüne Freng hisârı derler. Gedik Ahmed Paşa'nın feth etdiği ancak bu kal'adır. Cümle yeniçeriler ve ağası ve kal'a dizdârı ve cebeci ve topçular ve çorbacıları cümle bu Freng hisârda sâkin olup cümle cebehâne ve mühimmât ve levâzımât ve gılâl anbârları bundadır.

Ve bu Freng hisârı içinde cümle yigirmi üç aded dükkânları vardır. Ve Sultân Bâyezîd-i Velî câmi'i tûlen yüz ayakdır ve arzen yüz elli ayak tarz-ı kadîm toprak örtülü ve tahta minâreli câmi'-i atîkdir. Ve bu câmi'in sol tarafı köşesindeki bakkal dükkânı içre bir çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hatt ile câmi'in târîhi budur:

Benâ bi-imâreti'l-câmi'-i şerîf es-Sultân ibnü's-Sultân es-Sultân Bâyezîd Hân ibn Sultân Mehemmed Hân ebbedallâhü saltanatahu.

Sene (---)

Ve yeniçeri ağası sarâyı kurbunda mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn var. Ve ana karîb (---) (---) mescidi var, ammâ minâresi yokdur. Ve bu Freng hisârının yukaru baş kullesi dibinde nerdübân ile çıkılır bir uğrın kapusu var. Bedenler üzre çıkup toprak kal‘aya gider piyâde âdem bu kapudan güc ile sığar. Ve bu Freng hisârının aşağı hammâm dibinde bir küçücük kapusu dahi var. Ol dahi toprak kal‘aya açılır ve hammâm bu Freng hisârı içre düşer. Mükellef hammâm değildir. Hattâ bu hakîr girüp ku[r]na [ba]şında gasl ederken mermer üzre ayağım sivişdi. Meğer ku[r]na başında buz donmuş idi. İşde Azağ'ın kışının şiddeti bundan ma‘lûm ola. Ve bu hammâmın kapusu karşusunda yol aşırı,

Ziyâret-i Hindî Baba tekyesi: Merkad-i pür-envârı dahi bundadır. Hayâtlarında niçe gûne keşf [ü] kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuşdur.

Ve bu Freng hisârı içinde cümle bin aded küçük küçük müfîd ü muhtasar evlerdir. Ancak beş altı kadar evlerin meyyit yaykayacak kadar havlıları vardır. Mâ‘adâ hasır ve kamışdan dîvârlı ve toprak örtülü evlerdir. Cümleden paşa sarâyı ve yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve kul kethudâsı ve dizdâr ağa ve azeb ağası ve gayri kırk aded ağaların hâneleri vâsi‘ce olup at âhûrları vardır. Andan,

Evsâf-ı eşkâl-i orta hisâr-ı kal‘a-i Azak

Freng hisârı ile Toprak hisârın mâbeyninde çâr-kûşe bir iç kal‘adır. Cirmi kâmil beş yüz adımdır. Lâkin bir cânibi Freng hisârı dîvârıdır ve bir cânibi nehr-i Ten tarafı dîvârıdır. Ve iki tarafı Toprak hisârı dîvârıdır kim bu sûr-ı üstüvâr orta yerde vâki‘ olmağile orta hisâr derler.

Ve bu orta kal‘anın nehr-i Ten tarafındaki kapunun iç yüzünde paşa sarâyı var. Ancak elli altmış aded odalardır. Altında yüz kadar at alur âhûru ve küçük havlısı var. Ve Ten suyuna nâzır kal‘a dîvârı üzre Ak Mehemmed Paşa bir köşk binâ etdi. Henüz sarâyda bir teferrücgâh, bir kasr-ı zîbâ oldu.

Ve bu orta hisârın kıble tarafına bir kapusu var. Ve cümle elli aded hurdaca hurdaca küçük dükkâncıkları var. Ve üç kahvehâneleri var. Ve cümle beş yüz aded tahtânî ve fevkânî yine hasır ve saz ve kamışdan mebnî üstleri toprak örtülü evleri var.

Ve bu orta hisârın toprak kal‘a tarafına Şâhîn Paşa kullesi gâyet metîn ve kavî ve sa‘b burc-ı azîmdir kim gûyâ Sedd-i İskender'dir. Hemân Azak kal‘ası demek bu Şâhîn Paşa kullesinden ibâretdir. Hakkâ ki Azak kal‘ası bununla metânet bulup cânib-i erba‘ası başka handak ka‘r-ı azîmdir. Ve kapusuna ipden kemendler ile çıkılır. Bâlâda bir küçük demir kapudur. El-hâsıl orta hisâr içinde bu kulle-i metîn bir iç hisâr dahi olmuşdur.

Ve paşa sarâyına karîb Receb Ağa câmi‘i var. Bir taş minâreli ve cemâ‘at-i kesîreli ve yine toprak örtülü câmi‘-i mahbûbdur kim taşra sofasında Kalmık Tatarının şehîd etdiği Gürcî Mustafa Paşa medfûndur. Ve câmi‘e karîb bir at değirmeni var. Ve bu orta hisârın garb tarafında,

Der-fasl-ı toprak kal‘a: Mâ-tekaddem bu kal‘a hâricinde etrâfı handaklı Karatayak nâmıyla ma‘rû[f] kal‘asız bir varoş-ı ma‘mûr imiş. Maskov Kazağı bu varoşu nehb ü gâret ede ede kâbil-i süknâ olmayup âhır-ı kâr sene 1025 târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında Sencüvân Paşa nâm bir müdebbir-i benâm orta hisâra muttasıl bir metîn ve sa‘b ve taş dîvârlı ve çâr-kûşe bir metîn ve müstahkem kal‘a edüp iki cânibine ***[185a]*** handak-ı azîm kesüp nehr-i Ten cânibine handak kesmeyüp kalır, zîrâ Ten cânibinde kal‘a dîvârların ba‘zı zamân nehr-i Ten dolup handak kesecek yeri yokdur, su gark eder. Bu hisâb üzre Azak kal‘ası üç bölük kal‘a-i acâ’ibdir. Ve üçünün dahi dîvârları birbirlerine muttasıldır.

Ve dâ'iren-mâdâr cirmi dörd bin adımdır. Hemân İslâmbol'da Eskisarây cirmindedir. Ve bu toprak kal'a bölüğü içinde cümle bin yüz elli aded vâsi'ce evlerdir kim bunlar dahi saz ve kamış ve haşebden tahtânî ve fevkânî üstleri türâblı hânelerdir. Lâkin bunlar da vâsi' havlılı ve âhûrlu evlerdir, zîrâ cümle halkı at besler bir alay sipâh-misâl Tatar kalpaklı askerî tâ'ifesi evleridir. Ve cümle altmış aded bozahâneleri ve gayri dükkânları vardır. Ve bunda dahi at arabaları giremez, zîrâ sokakları ve kal'a kapuları dardır.

Ve bunda kaldırım olmamak ile eyle çamur olur kim âdem gark olur ve ancak mâh-ı Temmûz'da kurur. Gayri zamân buz donar. Ol mevsimlerde bu kal'a içi a'lâ olup çamur olmaz.

Ve bu kal'ada Zeynel Beğ câmi'i, kâr-ı kadîm bir ağaç minâreli ma'bedgâh-ı müslimîndir. Ve (---) mescidi var. Ve bir Tateli Rûmu keferesi mahallesi ve bir kenîsesi var.

Der-beyân-ı eşkâl-i varoş-ı Yeni Karatayak

Azak kal'asının cânib-i garbında nehr-i Ten Azak denizine karışdığı mahallin burununda çârkûşe bir varoş-ı azîmdir kim dâ'iren-mâdâr bunun dahi cirmi kâmil üç bin adımdır. Ve cânib-i erba'ası fecc-i amîk derin handakdır. Ba'zı yerine nehr-i Ten girir. Bu varoş etrâfında aslâ kal'a dîvârı yokdur. Hemân tabur-ı azîm gibi sa'b handaklıdır. Her sene handakı tathîr ederler.

Ve içinde cümle bin beş yüz Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr evleri ve obaları var. Ve hâlâ yüz aded obalı Kalmık Tatarları gelüp İslâm ile cümle müşerref olup bu Karatayak varoşunda konmuşlardır.

Ve bu Karatayak varoşunun batı tarafı cânibi hâricinde cümle müşebbek bostânlardır. Gâyet latîf kavunları ve karpuzları ve kabakları olur, ammâ şiddet-i şitâdan bâğ u bâğçeleri aslâ yokdur. Ve bu varoşun kıble tarafına Ulu Noğay handakları çekilmiş bir sahrâdır. Anda cümle şühedâlar ve gayri mevtâlar cümle anda medfûnlardır. Bu handakların hâricinde Heyhât sahrâsıdır kim cümle Azak kavminin atları bu Heyhât sahrâsı üzre olan nebâtât [u] giyâhâtda otlayup gezerler. Ammâ cânib-i erba'asında atlar üzre yiğitler gezüp karavul beklerler. Hemân bir tarafdan Kalmık Tatarları zâhir oldukda cümle hayvânâtların şehre sürüp handaklara doldururlar.

Der-tetimme-i evsâf-ı kal'a-i Azak: Bu kal'a dâ'iren-mâdâr cümle yetmiş aded kullelerdir. Ammâ maşrık tarafında Freng hisârı köşesinde gözcü kullesi gâyet metîn ve kavî kulle-i azîmdir. Ve Ten nehri tarafında su kullesinden metîn ve kavî kulle yokdur kim kâmil on iki pâre balyemez topları var. Ve nehr-i Ten'den lağım ile bu kulleye Ten suyu gelüp hîn-ı muhâsarada cümle asker suyu bundan aldıklarıyçün su kullesi derler.

Der-vasf-ı nehr-i Ten kenârı varoşu: Bu su kullesinden tâ batı tarafında toprak kal'a köşesine varınca Ten nehri kenârınca bir kat balık kayıklarının hâneleri var. Ve cümle üç yüz aded müfîd ü muhtasar evleri var.

Ve cümle nehr-i Ten kenârınca bir sıra üç yüz kırk aded küçük dükkânlardır, ammâ her gece bu dükkânçelerde aslâ bir metâ' komayup kal'aya götürüp sabâh yine getirirler.

Ve cümle elli aded bozahâneler ve meyhâneler var kim cümle harâbât erenleri olan Bekrî cânlar gece ve gündüz bu bozahânelerde sâkin olurlar.

Der-fasl-ı temâşâ-yı garîbe vü acîbe: Bu mezkûr bozahânelerde sâkin olan boza Bekrîsi cânlara aslâ hâkim ve zâbit ve râbıt karışmaz, zîrâ her bozahânenin birer kart nâmında hâkimleri var, ya'nî vaka' vakar sâhibi ihtiyâr dayı âdemleri var kim anlar mîr-i meclislerdir. Salb [u] siyâset ve ta'zîr-i belîğ be-dürüstî bu kartlarındır.

Hemân bu bozahâneler ve meyhâneler içre bir Bekrî gavgâ etse ol ân kartın izniyle meclisden ol

ân Bekrîyi kovup bir dahi aslâ ol bozahâne ve meyhâneye uğratmazlar.

Ve eğer kâtil ise ol ân ol kâtili kayd [u] bend ile hâkim-i örfe verirler. Ve ale'l-ittifâk bir kartın sözüne bir merd-i ferd muhâlefet etmeğe kâdir değildir. Ve beğ ve paşa ve yeniçeri ağası dahi bu bozahâneleri basup içlerinden "Müttehem ve mücrimdir" deyü âdem almağa kâdir değildir.

Ve her kartın meclisinde olan piyâle-keşlerine kartdan caba birer tostağan boza verilüp yek nefesde ***[185b]*** bilâ-cür'a nûş ederler, ammâ içdikleri tostağanları ya'ni çömçe ve çapçakları ikişer vukıyye ilik gibi pâk ü nâ-pâk boza alır.

Bundan sonra içdikleri bozaların çömçeleri buçuğ vukıyye boza alup âheste âheste nûş edüp sarhoş olurlar, ammâ ibtidâ kart elinden dolu içdikleri zamân birer kerre her biri ayağa kalkar, ammâ kart kendü içdiği zamân cümlesi ayağa kalkup kartın selâmın alup herkes merkezlerinde otururlar.

Ba'zı yiğitler birbirlerine dolu nâmında boza verdikde ana mahabbeten çömçeyi eliyle yapışmayup hemân dişiyle kavrayup baş yukaru kaldırup iki vukıyye gelir bozayı eliyle yapışmadan çömçeyi dişiyle ısırup bilâ-cür'a nûş eder, bir aceb turfe seyr [ü] temâşâları vardır.

Ve haftada bir kerre ziyâfet kartındır. Ertesi bir kart dahi bir meclisinde ziyâfet eder. Bu uslûb üzre bu cezîre-i derbend-i calenderde cümle gâzîler eğlenüp zevk ü safâ etdik zann ederler.

Ammâ bu tâ'ife müflis ve mendebûr olduklarında Ten nehri firkatelerine süvâr olup nehr-i Ten'in karşu tarafında horosları istimâ' olunan Maskov'un Kazakları kal'aların urup bu kadar mâl-ı ganâ'im ve esîrler alup yâ baht ve yâ taht olup yine Azağ'a gelüp cemî'i ganâ'imleri fürûht edüp geçinirler. Ve her üç ayda bir Âl-i Osmân'dan vazîfe-i mu'ayyenelerin alup bu derbend-i calender-i bî-amânı beklerler. Anıniçün bu kadar bin âdemlere hâkimler ruhsatlar vermişlerdir.

Ve bu varoşda iskele başında paşa tarafından gümrük emîni çâşnigîrbaşılar oturup cümle âyende vü revende keştîlerden gümrük alınır. Ve cümle keştîler bu gümrük önüne yanaşır.

Ve bu iskele başında nehr-i Ten kenârında cümle yetmiş aded balık mahzenleri vardır.

Der-manzara-i varoş-ı Şark Karatayakı: Bu varoş kal'anın şarkîsi tarafında olmak ile Şark Karatayağı, ya'nî Şark Varoşu derler. Freng hisârının handakından alarka varoşdur. Bunun dahi etrâf-ı erba'ası handak-ı azîmdir. Ve gird-â-gird cirmi kâmil iki bin hatvedir. Ve cümle beş yüz aded kamış ve saz evlerdir kim üzerleri yine toprak örtülüdür. Bunda dahi cümle Noğay tâ'ifeleri sâkinlerdir.

Bu varoşda câmi' ve hân u hammâm ve dükkânlar yokdur. Lâkin nehr-i Ten kenârında buz mahzenleri çokdur. Şiddet-i şitâda nehr-i Ten'den beyâz billûr gibi buzları kesüp bu mahzenlere doldurup mâh-ı Temmûz'da safâsın ederler. Ve bu buzhâne mahzenleri kurbunda kırk aded donanma firkateleri var. Hîn-i mahalde bu gemileri karadan nehr-i Ten'e endirüp guzât-ı müslimînler süvâr olup kâfiristânı nehb ü gâret etmeğe giderler.

Ve bu mahalde tâ yukaru nehr-i Ten kenârında olan kulle-i Şâhîn'e varınca bir sâ'atlik yer cümle müşebbek bostânlardır kim acâ'ib kavunu ve karpuzu olur. Ve bu varoşun üç aded yerlerinde elma ağaçları ve vişne ve erik ağaçları var, ammâ sovukdan değme zamânda meyve vermezlermiş, ammâ bostânları latîf olur.

Memdûhâtından: Evvelâ nehr-i Ten'de mersin balığı ve morina balığı ve kara havyarı, ya'nî balık yumurtası ve beyâz ve rakîk sâ'at kumu ve nehr-i Ten cezîrelerinde sivrisineği ve beyâz billûr gibi buzu ve sekir verir ilik gibi bozası ve sovuğu ve (---) (---) (---) (---) bunlar meşhûr-ı âfâkdır.

Sovuğu ol mertebe olur kim sobalı evlerinde ve âteş başlarında âdem donup helâk olur. Erzurûm ve Gerede ve Akkirmân sovuğundan şedîd sovuğu olur. Ve aslâ bunda meşe ve pelîd odunu

olmaz, zîrâ her tarafı Heyhât sahrâsıdır. Cümle halkı saz ve kamış yakarlar. Ve adalarda bir gûne çalılar olup anı da yakarlar.

Der-vasf-ı reng-i rûy-i pîr ü cüvân: Gerçi şiddet-i şitâsı şedîd olur, ammâ ekseriyyâ cümle ahâlîsi ten-dürüstler olup reng-i rûyları humret üzredir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-sûret-i mahbûbe-i mahbûbân: Cümleden latîf ve sîm-ten dûledâr Urus câriyeleri ve Maskov gulâmları ve Karatayak varoşlarının Noğay kızları gâyet meşhûrlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i âb [u] hevâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir, ammâ efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olmuş bir kelâmdır kim "Şâm-ı cennet-meşâmın cennet-i me'vâ yâ altında yâ üstündedir" derler. Bunun dahi sovuk cihetinden cehennem yâ altındadır veyâ üstündedir, ya'nî tâ bu mertebe bu kal'a-i Azak kendüsü cehennemdir, zîrâ.

Der-kavl-i müneccimân-ı kudemâ: Bu kal'a-i Azak iklîm-i sâdisde bulunup arz-ı beledi elli altı arzdır. Ve tûl-ı ***[186a]*** nehârı altı sâ'atden çeyrek sâ'at eksikdir.

Der-kavl-i kehene-i sülefâ: Bu kal'a-i Azağ'ın tâli'-i imâreti burc-ı akreb beyt-i merrîh-i mâîde bulunduğiyçün halkı merrîh sıfat gazûb ve bî-rahm ve gaddâr ve kattâl ve şemşîr-bâz merrîh gibi cellâd-ı felek hûnhâr âdemleri var. Şeb [ü] rûz kâr [u] kisbleri kılıç ile geçinmekdir, ammâ cümlesi şecî' ve gâziyân bahâdırânlardır.

Hikmet-i garîbe vü acîbe-i ibret: Bu Azak kavminin cemî'i atları ve sığırları ve koyunları ve doğanları ve Karatayak Tatarları da cümle çiğ balık eti yerler. Hattâ nehr-i Ten'den diri balıkları sayd edüp atların önlerine koyup diri balıkları atlar kavraya kavraya harp harp ısırup ağızların köpürderek yerler. Ve dahi doğanların salup nehr-i Ten'den balıkları doğanlar dutup getirir. Fakîr balıklar ise nehr-i Ten yüzüne soluklanmağa çıkınca hemân doğan ve çakırlar balıkları minkârlarıyla kapup sudan taşra kenâra çıkarırlar. Garîb temâşâgâh-ı acîbedir.

Ve kışı şedîd olduğundan sekiz ay ve beş ay Azak deryâsı ve nehr-i Ten suyu donup cür'et sâhibi olan tüvânâ yiğitler kış kıyâmet demeyüp nehr-i Ten buzunu delüp buz deliklerine pereme ve kayık ve çırnık kadar balıklar buz deliklerine soluklanmağa gelince şehbâz yiğitler balıkları harbalar ve oltalar ve çengâller ile balıkları sayd edüp fürûht ederler. Ba'zı âdem kendileri yer, ba'zılar atlarına ve gayri hayvânâtlarına balık verirler.

El-hâsıl kal'a-i bî-amândır. Lâkin intihâ-i serhad olup bunda murâbıt olan guzât-ı müslimînin yatup oturmaları bile ibâdetdir. Ve inşâallâh bu kal'ada sâkin olanlar cehennem azâbın görmezler. Beyt:

Kıfl-ı İslâm budur ismine derler Azak,

Bu hısn içre gelen anca diye yâ Rezzâk.

Ve bu şehrin balığından ve kara havyarından gayri çok me'kûlâtı yokdur. Bu varışımızda seksen dirhem ekmek bir akçeye ve bir koyun sekiz guruşa ve bir at yemi on akçeye ve bir sığır yigirmi guruşa ve bir tavuk bir guruşa ve altı dâne fındık bir akçeye ve gayri metâ' buna göre kıyâs oluna, zîrâ deryâsı sekiz ay donup Kefe'den ve gayri yerlerden gemiler gelmez olurlar. Eğer gemiler gelse sehel ganîmet olur. Başka bir gûne küçük gemileri vardır. Azak deryâsı sığacık deryâcık olmak ile bir dürlü ufak gemileri gelir. Rûm gemileri Azak'dan elli mîl ba'îd gelüp metâ' taşırlar, andan ufak kayıklar ile metâ'lar taşırlar.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı merdân: Cümle Âl-i Osmân tâ'ifesi gûnâ-gûn çukalar ve akmişe-i fâhireler geyerler, ammâ Karatayak kavimleri cümle yine Tatarlar gibi kalpak ve koyun ve kuzu derisi

tonlar ve boğası elvân haftanlar geyerler. (---)

Der-kabâ-yı zenâne-i mahbûbe-i kirmân: Yine Rûm havâtînleri çuka ferrâce ve harîr haftanlar ve ayaklarında sarı iç edik ve sarı pâypûşlar geyerler, ammâ sokağa çıkmazlar ve çıkacak ve sokağa bakacak yerleri yokdur. Ammâ Karatayak Tatarı hâtûnları abâ ve koyun derisi kürkler ve başlarına gûnâ-gûn kalpaklar geyüp yüzleri açık gezerler, ammâ ehl-i ırzları yüzlerin nikâblar ile bürüyüp mestûre gezerler.

Der-beyân-ı esmâ-i eşrâf-ı a'yân:

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı kal'a-i Azak: Evvelâ kıble cânibindeki mezkûr Noğay kavmi handakları içinde ziyâret-i Aşçı Baba ve ana karîb ziyâret-i Başçı Baba ve Yoğurdcu Baba: Bu sultânların üçü dahi karındaşlar imiş. Gedik Ahmed Paşa ile bu kal'a muhâsarasında bulunup her gün asâkir-i İslâma pişmiş bir koyun başı ve bir çanak mastaba aşı ve bir çanak yoğurd ayranıyla cümle asâkir-i İslâmı doylarlar imiş. Çanakları aslâ boşanmaz imiş. *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz*. Hâlâ ziyâretgâh-ı azîmlerdir. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ve bu kal'a-i Azağ'ın enderûn [u] bîrûnunda şehîd [ü] şühedâlar ol kadarla çokdur kim ba'zı sene kadir gecelerinde kabirleri üzre nûr yağdığın niçe yüz sulehâ-yı ümmet kimesneler müşâhede ederler.

Bu kal'a-i Azağ'ı birkaç gün temâşâ edüp bir gece nehr-i Ten gâyet katı donup kudret cisri oldu. Hakîr dahi fursatı ganîmet bilüp birkaç refîklerimizle piyâde olup pür-silâh Azak'dan çıkup buz üzre batı tarafına Kanlıjak özeğin ve Çatal özeğin ve Kazıklı özeğin geçüp kâmil sekiz bin adımda acele yürüyüp cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Sedd-i İslâm

Mezbûr üç aded özekler nehr-i Ölü Ten'e mahlût olduğu mahalde kal'a-i Sedd-i ***[186b]*** İslâm nehr-i Ölü Ten üzredir. Ve bu Ölü Ten nehri dahi Azak deryâsına mahlût olduğu mahaldedir, ammâ nehr-i Ölü Ten iki fırka olup cânib-i garbdaki fırka Ten üzre bu Sedd-i İslâm kirmânıdır kim bu fırka deryâya karışdığı mahalde kal'a binâ olunmuşdur. Bu nehrin iki fırkasına dahi Ölü Ten derler. Kal'a-i Azak dibinden cereyân eden nehr-i Ten'e Diri Ten derler, ammâ bu Ölü Ten dahi Diri Ten'den ayrılmışdır.

Bu kal'a-i Sedd-i İslâm sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' binâsıdır, bâ-fermân-ı Köpürlü Mehemmed Paşa ve i'ânet-i Mehemmed Geray Hân. Maskov Kazağı Ölü Ten'den geçmesin ve Karadeniz etrâfın gâret etmesin deyü binâ olunmuşdur. Şekl-i murabba' binâ-yı Şeddâdî-misâl seng-tırâş bir kal'a-i savaşdır. Cirmi kâmil üç yüz elli aded germe adımdır. Ve cânib-i erba'ası nehr-i Ten suyudur. Ba'zı zamân nehr-i Ten tuğyân üzre gelse kal'a kapularından içeri balıklar girüp neferâtlar balıkları sayd ederler. Anıniçün kal'a neferâtlarının odaları cümle direkler üzre âlî fakîrhâneleri var.

Batı tarafına nâzır bir küçük demir kapusu üzre bir câmi'i var, ammâ minâresi yokdur. Bir oda yeniçeri, bir oda topçu, bir oda cebeciyân ağaları vardır. Dizdâr ağa neferâtlarıyla cümle beş yüz aded kuldur. Cümlesi ergendir, aslâ bunda avret yokdur. Hemân hân gibi vâsi'ce kal'acıkdır.

Ammâ suya nâzır gâyet şâhâne topları var. Hattâ bir kerre yigirmi bin Maskov Kazağı ale'l-gafle gelüp on bir gün bu kal'ayı toplarla döğüp hâ'ib ü hâsirûn giderlerken nehr-i Muş kenârında konarlar. Bu kal'a ise Kırım vilâyeti toprağında olmak ile Mehemmed Geray Hân küffârın bu hâllerin istimâ' edince kırk bin güzîde asker ile bir gün bir gecede Süd suyu kenârında Mehemmed Geray Hân küffâra yetişüp eyle bir sâtûr-ı Mehemmed Geray Hân urur kim ta'bîr olunmaz. Bakıyyetü's-süyûfların esîr-i

bend-i zencîr edüp sâlimîn ü gânimîn asker-i Tatar Kırım'a dâhil olurlar. Ol zamândan berü bu kal‘a-i Sedd-i İslâm üzre Kazak-ı âk kefereleri gelmemişdir ve tövbe eylemişlerdir.

Ve bu kal‘a olduğu yere Timur Leng adası derler. Bu cezîre içre beş dâne yığın depeler olmak ile Beşdepe adası dahi derler. Bu cezîreye Timur Leng Hân beş kerre Mâverâü'n-nehir'den gelüp alâmet olmak içün her gelişinde birer depe yığup beş depe olmuşdur. Anıniçün Beşdepe adası dahi derler.

Ammâ bu cezîrede olan iri kavun ve karpuz Azak bostanlarında olmaz. Ve bu kal‘anın her tarafları bölük bölük ada ada olmuşdur. Ve sâfî sazlık ve kamışlıkdır kim içlerinde Urus kayıkları görünmez. Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan yine piyâdece buz üzre Ten suları özeklerin geçüp yine,

Menzil-i kal‘a-i Azak, andan yine ale's-sabâh yine refîklerimizle pür-silâh olup Azağ'ın su kullesi dibinden geçüp poyraz cânibine nehr-i Ten kenârınca baş yukarup kenârca dörd bin adım gidüp,

Menzil-i kulle-i Şâhî: Bunu da sene 10[7]1 târîhinde Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân binâ etdi. Be-dest-i Sofi Mehemmed Geray Hân bâ-re’y [ü] tedbîr-i Köpürlü Koca Vezîr Mehemmed Paşa.

Dâ’iren-mâdâr cirmi yüz elli adım şekl-i müdevver bir kulle-i metîn musavverdir. Ve zemînden elli arşın yüksekdir. Ve batıya nâzır bir küçücük sâfî demir kapusu var, ya‘nî ağacı yok hadîd bâb-ı kavîdir.

Bu kulle içi beş kat hücre hücre elli hâneli odalardır. Neferâtlarından bir oda yeniçeri ve bir oda topçu ve bir oda cebeci ağaları ve dizdâr ağası vardır. Ve kul kethudâlığından çıkma Bakraç(?) Süleymân Paşa bu kullenin tâ zirve-i a‘lâsında yüz aded âdemleriyle sâkin olup niçe maksûreler ve şâhnişînler binâ edüp muhâfaza edüp oturur.

Ammâ bu kulle-i Şâhî'de Ten suyuna berâber demir kapulu mazgal deliklerinde altı pâre balyemez topları var kim Azak kal‘asında yokdur. Ve yigirmi aded serâmed şâhî topları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri mükemmeldir. Ve hâlâ bu kal‘a dibinde Süleymân Paşa bir kat toprak çimden tabya-i azîmler yapup ve etrâfina fecc-i amîk handaklar kazup kal‘alardan metîn ve müstahkem bir tabya etmiş kim handakı içinden gemiler geçer, mâl-â-mâl nehr-i Ten ihâta etmişdir.

Bunun dahi içinde Süleymân Paşa'nın askerleri saz ve kamış evlerde mücerreden sâkin olurlar. Bunda dahi aslâ avret yokdur, ammâ oğlan avredi gâyet çokdur. Bir mescidi ve kulle içinde yüz âdem alır bir câmi‘i ve gılâl anbârları vardır. Ve herkesin hücrelerinde darı ve buğday leb ber-leb olup cümle halk buğday ve darı üzre yatırlar, zîrâ küffâr muhâsara eder deyü havflerinden zahîreleri çok hıfz ederler. Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp nehr-i Ten buzu üzre ***[187a]*** yine piyâdece gidüp üç yüz adımda iki nehr-i Ten (...) karşu cânibde Maskov vilâyeti tarafında,

Evsâf-ı kulle-i Sultâniyye

Bu kulle-i serâmedi sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vâlidesi binâ etdiğiyçün Sultâniyye kullesi derler. Be-dest-i Gürcî Mustafa Paşa, bâ-i‘ânet-i Mehemmed Geray Hân, bâ-müşâvere-i Köpürlü Mehemmed Paşa ile inşâ olunmuş bir Sedd-i İskender-vâr kulle-i serâmed-i azîmdir. Bu vilâyet-i Maskov hâkinde olmak ile bu kulleye takayyüd-i tâm ve cidd [ü] ihtimâm edüp metânet üzre binâ olunmuş. Ammâ bunun da zirve-i a‘lâsında tahtadan serâmed kulle külâhıyla örtülü bir musanna‘ ve mukarnazlı ve furûşlu ve medîneli ve mazgallı ve kat-ender-kat top delikli İslâmbol'da Galata kullesi gibi şekl-i müdevver Şeddâdî-misâl seng binâ-yı ra‘nâ kulle-i bâlâdır.

Bu da Azak tarafındaki gibi Hünkâr kullesine müşâbihdir. Kadd [ü] kâmetde ve cebehâne ve zahîre ve metânetde ve neferâtda ve dervezelerde ve aşağıda çimden tabur handaklı tabyalarıyla aslâ

karşu tarafdaki kal‘a-i Şâhî'den farkı yokdur. Ammâ bu kulleden karşu kulle-i Şâhî'ye varınca nehr-i Ten üzre üç kat kol kalınlığı demir zencîrler çekerler, azîm dollâbları var. Ve zencîrleri kayd [u] bend edecek azîm somâkî direkleri var. Bu zencîrler gece ve gündüz nehr-i Ten üzre tirinka gerili durup bir Urus kayığı ve tomruk ve bir kütük geçmek ihtimâli yokdur.

Bu kulle-i azîmi itmâm edüp her mühimmât [u] levâzımâtların yerli yerlerinde görüp cemî‘i asâkir-i islâm bu kal‘ayı "Allâh'a ısmarladık" deyüp gitdiklerinde hemân evvel ayın(?) âhirinde yigirmi bin Maskov küffârı ve yer götürmez Kalmık Tatarları bu Sultâniyye'yi muhâsara edüp yigirmi gün yigirmi gece kal‘a-kûp toplar ile döğüp niçe yerlerin münhedim edüp küffâr dururken hemân bir gün vakt-i seherde kulle-i azîmin toplarına bir fitîlden âteş edince niçe bin küffârı top gülleleri helâk edüp hikmet-i Hudâ baş hatmanları ve baş vornikleri mürd olup küffâr içinde bir feza‘ u çeza‘ vâveylâ kopup kal‘aya istîlâ etmeden me’yûs olup firâr edüp Heyhât sahrâsı içre giderlerken yine bunlara Mehemmed Geray Hân'ın oğullarıyla kalga sultânı yetişüp tîr ü kemân ve şemşîr-i perrân çıkarmadan cümlesin esîr-i kayd [u] bend edüp vilâyet-i Kırım'a götürürler.

Ammâ hâlâ bunda serdengeçdi gâzîleri çokdur. Bunda dahi zen duhterânlar yokdur. Cümle mücerred pâk gâziyân-ı sâdıkânlardır. Süleymân Paşa'nın kethudâsı ve yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve topçubaşıları olup bunda sâkinlerdir. Derûn-ı kullede bir câmi‘ var, ammâ minâresi yokdur. Ve aşağı tabyada dahi bir zâviyesi var. Ammâ küffâr havfinden bu kulle-i Sultâniyye'nin bir âdemleri bir yere gitmek ihtimâlleri yokdur.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şühedâ: Küffâr muhâsarasında yüz elli aded gâziyân-ı mücâhidânlar şehîd olup kulle hâricinde medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Bu kulle-i Sultâniyye'yi dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine Ten nehri buzu üzre kamış yükletdikleri kızaklara binüp tekrâr cânib-i garba gidüp ân-ı sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Azak'a gelüp Maskov elçisine buluşup sohbetler etdik. Ertesi gün Ak Mehemmed Paşa yine Maskov elçisi ile Süleymân Paşa'yı ziyâfete da‘vet edüp ba‘de't-ta‘âm gûnâ-gûn müşâvereler ederken hikmet-i Bârî Âsitâne-i devlet tarafından Edirne kâ’immakâmı olan Kara Mustafa Paşa'nın ağalarından Boşnak Mahmûd Ağa sene 1077 mâh-ı (---) günü hatt-ı şerîf ile Ak Mehemmed Paşa'ya gelüp yarlığ-ı belîğ-i şâhî kırâ’at olunup,

"Eyâlet-i Azak Monla Ganî Paşa'ya sadaka olunup sen ki Mehemmed Paşa lalamsın, kat‘-ı menâzil ederek Âsitâne-i sa‘âdetime gelesin" dedikde fakîr Ak Mehemmed Paşa hemân kalkup iki kerre secde-i şükr edüp bin hamd [ü] senâ etdi ve yedi deve kurbânlar edüp fukarâya bezl etdi. Hemân Maskov elçisi bozulup,

"Ya ben bunda kiminle kalup ülfet edeyim. Ben sizden ayrılmayup bile gideyim" dedikde Ak Mehemmed Paşa-yı müdebbir elçiye eydir:

"Pâdişâhıma senin geldiğin bildirdim. Senin içün pâdişâhımdan emirler geldikde sen de benim ardım sıra gelesin. O zamâna dek hevâlar da küşâde olup yaz günleri olur, huzûr ile gelirsin" dedikde elçi kalkup konağına gitdikde hakîr Ak Mehemmed Paşa'ya eyitdim:

"Sultânım, bu elçinin bin aded müsellah kâfirleri var. Size bunlar ey refîkdir, bile götürseniz hidmet-i pâdişâhîde bulunup Maskov'dan elçi çıkarmış olursuz" dediğimde Mehemmed Paşa eydir:

"Cânım Evliyâ Çelebi bu kefere kâşki kal‘a-i Azak'da kendi me’kûlât [u] meşrûbâtıyla on yıl otursa göz hapsinde durup kal‘a-i Azak Kazak'dan emîn olur. Alâ mehlin gelsin, deyüp, imdi Evliyâm, sen de hâzır ol benimle der-i devlete bile gidelim. Yollarda sayd [u] şikâr edüp zevk u safâlar edelim" dedikde hakîr eyitdim:

"Sultânım vilâyet-i Maskov'un Mujikkirmân vilâyetinde bu elçiye râst gelüp ***[187b]*** der-i devlet-i

pâdişâhîye bile gitmeğe ta‘ahhüd edüp niçe ve bî-kıyâs ihsânlar aldık, şimdi elçiye hılâf söylemiş oluruz" dediğimde,

"Bire yabana söyleme, Kâfiristânda geze geze kâfirlere mahabbet etmişsin. Bu elçiden sana icâzet alırım" deyüp ol ân hakîre yüz altun ve bir sâ‘at ve bir kat esvâb ve bir Azak cılkavası kırmızı kürk kontuş ve gulâmlara ve refîkânlara cümle esvâblar ve ihsânlar edüp andan elçiden Mehemmed Paşa hakîr içün izin alup fakîr elçi hayli müteellim olup,

"Seni Edirne'de bulayım" deyüp hakîre üç yüz guruş ve bir semmûr kafâsı kürk ve niçe ihsânlar ile refîk [ve] gulâmlarım mesrûr edüp her birimize birer re’s iri Maskov bârgîrleri ile her hüddâmlarıma birer Azak nâfesi kürkler ihsân etdi.

Ak Mehemmed Paşa dahi ol kışda ve kıyâmetde beş yüz aded tüfeng-endâz ve bin aded pür-silâh ceng-âver cürd atlı Tatar ve Çerkez askerleri cem‘ edüp yüz aded arabalara bâr [u] büngâhların koyup altı pâre şâhî topları at arabalarına tahmîl edüp hîn-i mahalde arabaları birbirlerine bağlayup küren çatmak içün, ya‘nî arabaları kal‘a gibi tabur yapmak içün birkaç yüz kulaç zencîrler peydâ edüp azm-i râh etmeğe âmâde oldukda Azak kulundan cümle ağalar beş yüz âdem verdiler. Ve Süleymân Paşa dahi iki yüz âdem verdi. Ve Maskov elçisi beş yüz âdem verüp cümle 2007 aded pür-silâh asker âmâde olup cümle ahbâb ile ve elçi ban ile vedâlaşup Cenâb-ı Allâh'a sığınup tevekkülen alallâh deyüp ale's-seher ol şiddet-i şitâda,

Sene (---) târîhinde kal‘a-i Azak'dan kalkup Heyhât sahrâsı içre vilâyet-i Kırım'a andan Âstâne-i Sa‘âdet'e gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ bism-i İlâh ile Azak'dan çıkup

[Yazmada bu sayfanın aşağısı üzerine kağıt yapıştırıldığından okunamaz durumdadır fakat VIII. cildin başı da bu başlık ile başlamaktadır.]

[YEDİNCİ CİLDİN SONU]

Dizin

- A -

abâ: 89, 255, 276, 279, 289, 295, 342
Abakay Hân: 239, 297, 310
abâyî: 112
Abaza: 51, 151, 229, 234, 236, 247, 260, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 290, 294
Abaza câdûları: 279
Abaza dağları: 179, 278, 281, 286, 289
Abaza dilberleri: 232
Abaza duhteri: 305
Abaza Kureyşi kavmi: 273
Abaza oburu: 279
Abaza Paşa: 294
Abaza sehereleri: 279
Abazistân: 273
Abazka kavmi: 274
Abbâs, Hz.: 241, 274
Abbâsîler: 275
Abbâsiyân: 180
âbdest: 241
abdest makraması: 197
Abdi Ağa (Lala Paşa kethudâsı): 76
Abdî Ağa, Samsoncubaşı: 31, 34, 37, 46
Abdî Efendi, Vâ'iz: 54
abd-i hakîr: 283
abd-i kemter (Evliyâ Çelebi): 162, 200, 268, 305, 329, 334
Abdullâh: 180, 241, 302
Abdullâh Mâzinî: 302
Abdullâh, muhallefât-ı: 180
Abdullâh Taşkendî, Hacı: 303
Abdullâh-ı Fâryâbî: 104
Abdullâh-ı Kırımî: 103
Abdülbâkî Çelebi: 259
Abdülhâlık, Şeyh: 120
Abdülmelik: 301, 302
Abdülmü'min Efendi, Kastamonî: 233
Abdü'l-uzzâ hibâlesi: 241
Abdürrahmân Beğ câmi'i (Akmescid): 243
Abdürrahmân bin Ali Beğ: 243
âb-ı hayât: 26, 137, 295
âb-ı revân: 161
âb-ı zülâl (kurd cinsi): 294
Abın nehri: 278
Abirgan nehri: 278
ablak cığalar: 94
ablak gül: 91
ablak lâle: 226
ablak sorguc-ı şâhî: 95
ablak tel: 95
âbnûs: 118

Aburgan nehri: 278
Ac köyü: 81
Acem: 23, 39, 49, 60, 71, 90, 91, 92, 100, 103, 105, 110, 113, 120, 125, 148, 154, 170, 172, 179, 180, 193, 194, 195, 223, 227, 230, 232, 239, 243, 249, 254, 268, 272, 273, 274, 288, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 334, 337
Acem kal'aları: 308
Acem kapaması: 295
Acem kerrenâyı: 144
Acem keştîsi: 306
Acem libâsı: 303
Acem lisânı: 275
Acem pâbûçlar: 295
Acem pâdişâhları: 312
Acem şâhı: 230, 298, 306, 321
acemî oğlanları: 33
Acemiyye: 230
acı göl: 214
Acı Hammâm: 258
acı su: 193
Açıkbaş: 117, 273, 295, 297, 307
ada: 80
Ada Bâğı: 136
Ada varoşu: 96
Adahon boğazı: 255, 267, 268, 269, 270, 271, 278
Adakum nehri: 278
adâlet köşkü: 90, 226
Adana: 113
Adana kabağı: 108, 324
ada-yı Şâhî: 255, 266, 267, 269
aded-i ağnâm: 160
âdem eti: 325
Âdem, Hz.: 194, 293
âdem kemiği: 104
âdem sûreti: 283
Âdemî kavmi: 205, 281, 283, 284
Aden: 274
Adim kabağı: 295
Adorban kal'ası: 155, 159, 160, 161, 164
âfitâbeler: 95
âfitâb-perest: 323
Afnû vilâyeti: 275
Afon Mihal (Erdel kralı): 144
aforos: 207
Afyonkarahisârı: 83, 223, 316
Ağa Rızâ: 261
Ağa sebîli: 67
ağaç: 7, 128, 154, 203, 232, 270, 282, 286, 319
ağaç cisir: 85, 135, 167, 183, 192, 278
ağaç çetele: 322
ağaç haç: 150
ağaç havân top: 121
ağaç kal'a: 202, 320, 332, 334, 336
ağaç kantaralar: 66
ağaç kapu: 150, 197, 205, 225, 270, 288
ağaç kirmân: 333
ağaç köprü: 149, 183, 211

ağaç kur‘a: 324
ağaç minâre: 340
ağaç nerdübân: 147
ağaç palanka: 20, 57
ağaç sofra: 277
ağaç tekne: 120, 285
ağaç top: 46, 76, 82, 113, 121
ağaçlık: 3, 9, 12, 15, 32, 170
Ağalar köyü: 162
ağırmak at: 205
ağrı hastalığı: 324
ahcâr: 17, 63, 91, 103, 104, 118
Ahdimvar cezîresi: 181
Ahıçka: 299
Ahıska: 113
ahidnâme: 79, 111, 114
Ahlât pâdişâhı: 239
Ahlât şehri: 227, 296
ahlât-ı fâside: 240
Ahmad Mirza: 322
Ahmed Ağa: 165, 190, 211, 217, 222, 238
Ahmed Ağa çeşmesi: 231
Ahmed Ağa, Eli: 233
Ahmed Ağa eynesi (Kefe): 257
Ahmed Ağa, Gazzâzzâde: 179
Ahmed Ağa, Gözlev kal‘ası ağası: 214
Ahmed Ağa, Gümrük Emîni: 215
Ahmed Ağa, Yalı Ağası: 190, 211, 231
Ahmed Ağa, Yeniçeri Ağası: 68
Ahmed Beğ: 24
Ahmed Beğ, İnebahtı beği: 21
Ahmed Beğ Türbesi: 47
Ahmed Çelebi, mü’ezzin: 10
Ahmed, Dervîş: 53, 335
Ahmed Efendi, Defterdâr : 153
Ahmed Efendi, Güleçli eş-Şeyh: 216, 262, 263, 266
Ahmed Efendi tekyesi (Kefe): 258, 259
Ahmed Geray Sultân: 1, 31, 40, 41, 53, 71, 73, 131, 186, 190, 237, 265
Ahmed Halhâlî, Dervîş: 53, 305, 335
Ahmed Hân: 15, 70, 71, 73, 150, 177, 230, 340
Ahmed Paşa, Defterdâr: 30, 31, 39, 40, 42, 54, 153
Ahmed Paşa, Gedik: 180, 214, 220, 222, 223, 224, 248, 249, 254, 261, 266, 268, 269, 337, 338, 339, 342
Ahmed Paşa, Köpürlüzâde Fâzıl: 40, 71, 79, 117, 128, 131, 133, 135, 150, 155, 191, 237, 264, 265, 313
Ahmed Paşa, Melek: 53, 150, 153, 162, 163, 164, 175
Ahmed Paşa, Rûmeli vezîri: 21
Ahmed Paşa, Seydî: 44, 50, 150, 151, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 180
Ahmed Paşa, Tımışvar vezîri: 62
Ahmed Paşa, Vezîr-i Sânî: 135, 140, 143, 145, 146, 166, 171
Ahmed Sipâhî, Surutlu: 26
ahşâbât: 104, 246
ahşam namâzı: 315
âhû: 271
âhûr: 183, 333, 340
âhûr halîfeleri: 95, 112, 115
âhûr kethudâsı: 95

akçe: 60, 62, 63, 67, 72, 73, 88, 93, 98, 102, 116, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 151, 156, 166, 167, 168, 171, 174, 175, 178, 185, 189, 193, 198, 215, 217, 221, 222, 230, 243, 245, 247, 248, 251, 253, 254, 260, 261, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 285, 288, 295, 298, 300, 303, 304, 308, 321, 322, 325, 331, 338, 342
akçe tahtası: 131
Akdeniz: 16, 71, 173, 174, 179, 192, 254, 282, 283, 318, 337
akd-i nikâh: 273
akd-i sulh: 75, 115, 155, 156
akîk: 91, 101, 118
akîk-i Yemenî: 43, 103, 118, 304
Akkâ: 127
Akkaya: 265
Akkirmân: 180, 186, 190, 191, 192, 198, 205, 211, 212, 220, 225, 242, 251, 265, 341
Akkirmân kal'ası: 58, 136, 146, 191, 197, 198, 200, 242
Akmescid: 227, 228, 238, 243, 244, 245, 265, 266
akmişe-i fâhire: 5, 71, 124, 342
Akmonla kapusu (kal'a-i Gözlev): 215
Akra: 223, 291
Akra dağı: 103
akreb: 102, 106, 324
akreb burcu: 183, 234, 312, 342
Aksarây: 174, 175, 310
Aksu: 202, 212, 310
Aksu nehri: 202
Akşemseddîn: 180, 181
Aktaş nehri: 301
Akups nehri: 279
Akupskirmân kal'ası: 279
Akyayla: 129, 130, 131, 132, 133
Alâ'iyye: 272
alabalık: 288
Alacahisâr dağları: 168
alacalar: 120
alacık: 288
Alâeddîn, Sultân: 238, 239, 272, 273
alarka top: 157
Alasonya panayuru: 154
âlât-ı ceng: 147
âlât-ı matbah evâni: 12
âlât-ı silâh: 23, 39, 53, 176, 296, 301, 315, 323, 325
âlât-ı sîm âvân: 5
Alatır: 251, 268, 288, 299, 316, 318, 338
Alatır denizi: 299
Alatır Hân: 315
Alatır Hân câmi'i: 316
alay çavuşları: 94, 122, 208, 242
Alaybeğ hânesi: 61
Alaybeği: 15, 19, 23, 29, 39, 40, 47, 60, 62, 71, 72, 73, 77, 78, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171, 201, 254, 338
Alaybeği câmi'i (Egre): 67
Alaybeği câmi'i (kal'a-i Kopan): 15
Alaybeği sarâyı: 26
Alaybeği sebîli: 67
Alban: 314
alef: 31
Aleksandıra: 173
alem: 20, 21, 47, 64, 75, 93, 149, 239, 255, 319

alemdâr: 64
Alemdâr Sultân: 253
alem-i musanna‘: 19
alem-i Resûlullâh: 35, 64, 69
alem-i şerîf: 19, 35, 64
Alem-i Şerîf câmi‘i: 63
Alemşâh sebîli: 231
Algan suyu: 281, 283
Âl-i Abâ, tarîk-i: 266
Âl-i Abâ-yı Celvetî: 216
Alî Ağa: 102
Alî Ağa, Cebecibaşı: 29, 46
Alî Ağa, Façatlı: 165
Alî Batır: 41
Alî Beğ: 47, 148, 299
Alî Beğ câmi‘i (Göle): 148
Alî Beğ, Gâzî: 168, 169
Alî Beğ hammâmı: 148
Alî Beğ türbesi: 148
Alî Beşe, Karamânlı : 153
Alî Cân Beğ, Tamanlı: 285, 286
Âl-i Cingiz: 237
Âl-i Cingiziyân: 81, 198, 204, 225, 228, 263
Alî Çavuş: 35
Alî Hân, Şehzâde: 233, 260
Alî, Hz.: 194, 241, 242, 302, 322
Alî, İmâm: 268
Alî, Kumuklu Tohtar Hacı: 288
Alî Kuşçı: 234
Alî Mirze, Mankıtlı: 4
Alî, Modava beği: 168
Âl-i Osmân: 69, 93, 95, 146, 260, 268
Alî Paşa: 145, 150, 151, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 197
Alî Paşa, Çatrapatra: 40, 52, 53
Alî Paşa, Hâdım (Budin vezîri): 46, 135
Alî Paşa kapusu: 154
Alî Paşa, Kılıç: 197
Alî Paşa, Konakçı Kara: 179, 186
Alî Paşa, Köse : 153
Alî Paşa, Serdâr: 53, 145, 150, 151, 157, 159, 161, 162, 163, 164
Alî Paşa Tabyası: 64, 153
Alî Paşa tahrîri: 156
Alî Paşa, Uluç: 197
Alî, Şeyh: 287
Alî Zâ‘im, Boşnak (Üstürgonlu): 102
Aliban kapudan: 132
âlimân-ı muhaddisân: 246
Alina kral: 182
Aliş Aka: 234
Aliş Ata: 233
Alişa Mirza (hekîm): 217
Alî-zâde: 298
Allâh köyü: 60
Alman: 1, 6, 7, 8, 9, 11, 25, 30, 33, 44, 51, 59, 75, 77, 78, 85, 86, 89, 90, 92, 96, 97, 110, 124, 125, 126, 128, 129, 134, 137, 138, 151, 173, 174, 186, 188, 237, 308, 316, 320, 334

Alman ayıları: 91, 286
Alman çetesi: 11
Alman dağı: 5, 6, 7, 16, 52, 91, 96, 97, 128, 130, 293
Alman elmâsı: 17
Alman gazâsı: 86, 117
Alman güzeli: 10, 31
Alman kal‘ası: 97
Alman kılıcı: 122
Alman kızları: 5
Alman kralı: 5, 53, 160, 190, 313
Alman mahbûbları: 123
Alman mermeri: 7
Alman sâ‘ati: 119, 127
Alman seferi: 2, 107
Alman, seyâhat-i: 9
Alman tüfengleri: 122
Alman yaylası: 88
Alman-ı Ungurus: 107
Alp Akay (cerrâh): 233
Alp Baymirza, Kazan: 299, 309
Alp Mirza: 217
Altı Sutunu nâm yer: 318
altun: 10, 14, 19, 23, 30, 33, 35, 40, 41, 43, 44, 46, 49, 53, 54, 68, 82, 88, 98, 103, 104, 107, 110, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 130, 139, 152, 160, 163, 164, 165, 182, 183, 184, 186, 189, 190, 192, 207, 210, 214, 229, 232, 257, 259, 265, 283, 285, 303, 305, 309, 312, 320, 321, 328, 335, 344
altun alem: 64, 226
altun arak kadehi: 44
altun ay: 107
altun haç: 12, 89
altun hazînesi: 104
altun hokka: 20, 21
altun iskemle: 283
altun kızılga: 253
altun kozalak: 112
altun leğen: 19
altun ma‘deni: 103
altun mecmere: 89
altun sahûn: 283
altun tancere: 110
altun tâs: 95
altun top: 77, 107
altun yaldız: 45, 90, 102, 169
altun yaldızlı haçlar: 84
altunlu tüfeng: 45
âlû: 161, 235
amâristân: 252
Amasiyye: 171, 245
amber: 19, 119, 238, 253, 320
Amber-i Çîn câmi‘i: 253
amber-i hâm: 6, 23, 103, 112, 115, 253
Amık kal‘ası: 223
Amıstırdam şehri: 109, 128, 190, 251
amûd: 314
amûd-ı müntehâ: 315, 317
amûd-ı serâmed: 317

amûd-ı somâkî: 312
Amûr (Beşe'nin oğlu): 274
Ana manastırı: 183
Anatolu: 21, 56, 62, 70, 113, 181, 200, 221, 226, 245, 247, 269, 273, 298, 310, 316
Anapa dağları: 219, 221, 277
Anapa kal‘ası: 218, 269, 272, 274, 277
Anapa limanı: 277
Anavarin: 83
anbâr: 20, 27, 99, 143, 147, 178, 201, 215, 262, 269
anber: 281
andelîbân: 99
andelîb-i gûyâ: 91
Andirya adası: 202, 212
Andirya Kazağı: 212, 213
Aneh: 272, 275
Angeli papas: 181
an[g]ıt: 220
anıt [angut]: 91
anız (ot): 234
Anna Ason: 25
Anperan kal‘ası: 129
Anpir şehri: 25
Anpuruk kal‘ası: 87, 88, 107
Antakiyye: 179, 181, 251, 272, 274
Antenok: 278
Apofi Mihal (Erdel kralı): 150, 157, 160, 163, 164
Apohikirmen: 335
Apopi Mihal (Erdel kralı): 52
Arab: 6, 71, 91, 92, 100, 102, 103, 113, 115, 120, 154, 172, 179, 180, 194, 209, 230, 232, 239, 240, 249, 272, 273, 274, 275, 276, 287, 288, 293, 295, 302, 317
Arab Ban: 275
Arab İmâm, Ulucâmi‘ imâmı: 264
Arab, kabâ’il-i: 273
Arab lisânı: 275, 292, 293
Arab Mevâl (Beşe'nin oğlu): 274, 275
Arab seyisleri: 95
Arab tevârîhleri: 172
araba: 3, 5, 6, 7, 9, 10, 22, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 41, 47, 51, 60, 61, 63, 65, 77, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 100, 109, 112, 121, 122, 123, 132, 135, 138, 144, 152, 153, 155, 171, 172, 183, 187, 188, 189, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 215, 222, 229, 235, 261, 265, 266, 270, 280, 281, 291, 306, 308, 314, 319, 321, 323, 324, 332, 333, 336, 339, 340, 344
araba tekerleği: 235, 279
arabalı toplar: 206
Arab-ı Kureyş: 274, 284
Arabistân: 42, 58, 100, 110, 277, 317
Arac Hersek: 25
A‘râf: 106, 242
Arâk: 100
arak: 71, 89
arakıyye: 217, 277, 284, 317
Aranyoş Megeşvar kal‘ası: 158
ar‘ar: 91, 118
Arasât: 106
Arasto: 116, 173, 306
Arat kal‘ası: 145
Araz: 310

Arbadan Aka: 234
Arbat boğazı: 191
Arbat burnu: 262, 263
Arbat kal‘ası: 197, 228, 238, 262, 263
Arbatlı askerleri: 191
Arcis nehri: 179
Arda: 310
ardala: 94
Ardala bâğları: 74
ardıç ağacı: 101, 118, 235, 239, 297, 322
Ardud kal‘ası: 59, 138
arı: 187, 285, 286
Arı Tav: 292
Arit Abaza kavmi: 280, 285
Arkınlı: 191, 206
armaş: 184
Arnâbûd: 274
Arnavud: 21, 34, 81, 151, 156, 164, 273, 274
Arnavudistân: 274, 277, 285
Arnûd (Beşe'nin oğlu): 274
arpa: 30, 43, 44, 65, 75, 81, 124, 147, 187, 196, 204, 229, 234, 270, 323
arpa ekmeği: 196
arpa emîni: 184
arslan: 8, 65, 77, 90, 91, 101, 120, 122, 261, 266, 272, 326, 334, 335, 339
Arslan Beğ: 207, 288, 290
Arslan Beğ câmi‘i (İlok kal‘ası): 58
Arslan Beğ Noğayı: 205, 288, 289, 291
Arslan Beğ Tatarı: 289
Arslan kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
Arslan Paşa, Budin vezîri: 46, 76
Arslan Paşa tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
arşın: 339
Arûs kal‘ası: 274
arz odası: 90
Arz-ı Hâsân: 302
asâ: 99
Âsaf-ı Berhayâ: 52
asâkir: 1, 6, 8, 9, 10, 11, 17, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 60, 62, 65, 68, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 90, 94, 96, 114, 135, 140, 149, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 161, 169, 177, 178, 191, 194, 198, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 270, 321, 337, 342, 344
asdar: 255
asesbaşı: 184
ashâb-ı güzîn: 298
ashâb-ı Kehf: 334
âsiyâb: 72, 161
âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: 246
âsiyâb-ı mâ: 225, 227
âsiyâb-ı rîh: 215
âsiyâb-ı tahhân: 251
Askalân: 127
asker: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 60, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 113, 115, 118, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 171, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 186, 191, 192, 193, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 220, 223, 224, 229, 230, 234, 242, 254, 255, 264, 265, 266, 267,

268, 269, 270, 272, 276, 278, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 296, 297, 298, 301, 302, 303, 304, 306, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 323, 325, 326, 329, 331, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 341, 343, 345
asma cisr: 17, 20, 24, 27, 66, 222
asma çalar sâ‘atler: 100
asma çit cisr: 167
asma kantara: 17
asma köprü: 178, 197
asma makaralı haşeb [cisirleri]: 266
asma makaralı köprü: 139
asma zemberek: 19, 26
asnâm: 142
Aspuzu: 89, 120, 154, 226, 249, 250
aşbâz: 110, 183
aşçı: 69, 94, 118
Aşçı Baba: 305, 342
aşere takrîbi: 233
aşîret beğleri: 281
Aşlama: 225
Aşlama Bâğı: 217, 225, 226, 233
Aşlama suyu: 225, 227
aşpapas: 104
at: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 53, 54, 63, 68, 69, 73, 75, 77, 78, 80, 81, 84, 87, 88, 90, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 106, 112, 115, 118, 119, 122, 123, 127, 128, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 161, 163, 169, 172, 174, 176, 177, 178, 182, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 222, 223, 227, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 245, 247, 256, 259, 263, 265, 267, 269, 271, 272, 276, 278, 279, 281, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 293, 295, 297, 301, 305, 306, 308, 309, 311, 313, 315, 316, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 340, 342, 344
at âhûrları: 340
at arabaları: 29, 215, 340, 344
at bağırsakları: 194
at değirmeni: 61, 152, 340
at derisi: 194, 323
at egeği kemikleri basdırması: 271
at eğerleri: 234
at eti: 195, 196, 214, 228, 247, 260, 271, 285, 288, 301, 311, 315, 325, 328
at kaburkası kazısı (yemek): 196
at kapusu: 216, 260
At kapusu (kal‘a-i Gözlev): 215
at kazısı (yemek): 271
at menzili: 284
at na‘lları: 44
at oğlanları: 69
at sûreti: 129, 256
at südü: 195, 234, 277, 311, 323
at süheylleri: 12
at şikenbesi: 194
at tersi: 214
at tezeği: 197
at yelesi (yemek): 271
at yemi: 10, 29, 41, 43, 46, 119, 127, 138, 229, 263
Ata Dede hazretleri: 252
atalık: 233, 238
âteş-i Nemrûd: 5, 14, 28, 35, 41, 43, 74, 84, 86, 119, 121, 179, 202, 206, 210, 308, 338
âteş-perest: 323
Atina: 251

atlas: 94, 105, 119, 122, 183, 188
Atlas (kitap): 103
Atlı kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
atlı karınca: 108
atmacalar: 91
attâr: 232
av: 52
av okları: 206
avgâh: 269
âvîze: 12, 84, 89, 104, 231, 238
Avlonya: 179, 274
Avlota: 220, 277
Avretbâzârı (İslâmbol): 317
avret-i mekkâre: 327
Avustos sultân: 38, 107, 207
avuzluk: 325
Aya Basyanima: 107
Aya İsvet Nikola: 333
Aya Kaşo: 333
Aya Niko: 333
Aya Vosto: 333
a‘yân: 47, 50, 54, 57, 66, 92, 127, 130, 135, 138, 143, 146, 147, 155, 264
a‘yân-ı eşrâf: 20
Ayanta günü: 89
Ayas Paşa, Vezîr-i Sâlis: 56
Ayasofya câmi‘i: 112
Ayasofya deyri: 176, 291
Ayasofya kilisesi: 182
Ayasofya kubbesi: 180
Ayasofya-i Kebîr: 6
ayı: 91, 276, 279, 286
âyîn-i bâtıl: 21, 89, 183, 260, 282, 316
âyîn-i bed: 89
âyîn-i Çerâkîse: 278
âyîn-i Dâvûd: 105
âyîn-i Îsâ: 24, 104, 105
âyîn-i kefere: 117
âyîn-i millet-i Mesîhiyye: 133, 137
âyîn-i Muhammedî: 84
Aykulp Hân: 315
ayne'l-yakîn: 106
aynü'l-hirr: 103, 283
aynü'l-hurr: 103, 283
aynü's-semek: 103, 283
Ayo: 211
ayran: 195, 277, 342
ayrık (ot): 234
Ays ibn İshâk Nebî: 272
Ayşe Hâtûn (Sefer Gâzî Ağa’nın ehli): 243
Ayşe Sultân hâssı: 178
ayva: 235, 244, 247, 250, 263
Azâdlı dereleri: 173
Azak: 16, 191, 197, 203, 221, 254, 255, 262, 288, 305, 308, 310, 312, 318, 319, 321, 323, 331, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345
Azak balığı dalyanları: 255

Azak boğazı: 269, 337
Azak bostanları: 343
Azak denizi: 194, 197, 244, 247, 255, 261, 262, 263, 267, 268, 332, 338, 340, 342, 343
Azak kal‘ası: 191, 193, 198, 203, 204, 246, 255, 263, 308, 312, 318, 321, 332, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344
Azak Kazağı: 262, 263, 269, 319
Azak nâfesi kürk: 344
Azamet Geray Sultân: 281
Azamet Girey, Bozoduk beği: 285
Azav (=Azak): 337
azeb ağası: 340
azeb odabaşılar: 198
azebân ağaları: 171
azeb-i hisâr kulu: 338
azebistân: 17, 63
Azebler eynesi (Kefe): 257
Âzer: 181
Âzerbâycân vilâyeti: 310, 315
Azîz, el-Hacı Cem-cenâb: 303
Azîzler karyesi: 245
Azmîzâde Hâletî Çelebi: 39, 236
aznavur: 242, 295
Azrâ’îl: 305

- B -

Baba Ahmed Bektaşî: 128
Baba Amr: 47
Baba Halhâlî: 318
Baba Hindî (Türbedâr): 245
Baba kayası: 169
Baba Mansûr: 305, 334, 335
Baba Sultân: 67, 68, 169
Baba tekyesi (Ustolni-Belgrad): 25
Baba Türâbî: 53, 128, 305
Baba Yâdigâr: 245
Babadağ: 264
bâb-ı hadîd: 152, 256
Bâb-ı hümâyûn: 82, 174
Bâb-ı Nâsır: 65
Bâbil: 273
babka nâm guruş: 184
Bâbü'l-ebvâb kal‘ası (Demirkapu kal‘ası): 98, 172, 293, 302
Babuniştıra palankası: 57
Bâbü'l-ebvâb kal‘ası: 294, 305
Babya buhayresi: 51
Babya gölü: 52
bâc: 20, 129
bâcdâr: 15, 17, 20, 23, 56, 57, 60, 62, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 175, 245, 254, 267, 339
Bacı bâğları: 234
bâc-ı bâzâr: 55, 138, 145, 151, 154, 188, 255, 338
Baç halkı: 139
Baç kal‘ası: 59, 139, 142
Baç kazâsı nâ’ibi: 140
Baç mahbûbu: 139

Baçka: 59, 62, 65, 137, 138, 142
Badağ nehri: 243
bâdâm ağacı: 164
bâdbân: 77
bâde: 89
bâdem: 109, 235, 294
bâdgîr: 219, 224
Badra kal'ası: 198
Badrak: 195, 199, 206, 235, 264, 265, 271, 281
Badrak Tatarları: 203, 245, 325
Badrakan kavmi: 265
bâğ: 4, 7, 8, 10, 15, 19, 20, 24, 26, 27, 28, 31, 34, 50, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 76, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 98, 99, 105, 119, 120, 122, 124, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 148, 150, 151, 153, 154, 156, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 177, 178, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 197, 200, 201, 214, 215, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 238, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 252, 259, 260, 261, 262, 266, 267, 268, 269, 272, 280, 281, 295, 302, 303, 305, 307, 308, 313, 315, 319, 320, 328, 333, 340
Bağacak kavmi: 306
Bağaniski: 120, 275
Bağaşkirmen: 335
Bağatır Sultân: 304
bâğbân: 55, 90, 92, 99, 225, 233, 237
bâğçe: 4, 7, 8, 15, 19, 20, 27, 28, 31, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 70, 71, 72, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 95, 99, 105, 110, 115, 116, 119, 120, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 153, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 177, 178, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 197, 200, 201, 214, 215, 217, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 231, 233, 238, 244, 245, 247, 249, 252, 259, 260, 261, 262, 266, 267, 268, 269, 272, 280, 281, 282, 295, 300, 302, 303, 305, 307, 308, 312, 315, 319, 320, 328, 333, 340
bâğçe-i İrem: 92, 228
Bâğçeli liman: 220
Bâğçesarây: 193, 217, 221, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 258, 263, 265, 266, 287
Bağdâd: 6, 39, 93, 107, 113, 117, 182, 189, 191, 268, 272, 275, 287, 294, 295, 301, 304, 334
bağdala hunkası: 148
Bağdala ovası: 22
bâğ-ı Aspuzu: 89, 154, 226
bâğ-ı behişt: 219
bâğ-ı cinân: 234
bâğ-ı hadîka: 226, 234, 246
bâğ-ı İrem: 19, 57, 63, 64, 66, 68, 88, 89, 90, 91, 118, 120, 128, 129, 130, 136, 151, 152, 153, 159, 161, 162, 164, 169, 186, 217, 218, 225, 226, 228, 233, 242, 243, 249
bâğ-ı İremezât: 124, 223, 226, 234, 251
bâğ-ı Merâm: 75, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 118, 120, 130, 138, 154, 163, 177, 179, 184, 217, 223, 225, 226, 227, 244, 245, 248, 263, 306
Bahâdır Geray Hân: 215, 226, 228, 236, 263
Bahâdır Geray Hân mektebi: 231
Bahîrâ Papas: 180, 181
bahrî: 94
Bahr-i Bundukani: 307
Bahr-i Gîlân: 310
Bahr-i Girdâb: 292
Bahr-i Harez: 23, 148, 172, 173, 193, 210, 259, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 318, 319, 321, 329, 337
Bahr-i Hindistân: 318
bahrî hotas: 94, 95, 112
Bahr-i Kulzum: 240, 259, 298, 307, 317, 318
Bahr-i Mağaylan: 292
Bahr-i Malgayan: 259
Bahr-i Moltân: 318

Bahr-i Muhît: 103, 125, 128, 151, 173, 190, 194, 259, 292, 293, 311, 329
Bahr-i Okyanûs: 259, 292, 318
Bahr-i Rûm: 273
Bahr-i Sefîd: 307
Bahr-i Siyâh: 218, 221, 254, 278, 293, 297, 307
Bahr-i Ummân: 203, 204, 207, 259, 292, 318
Bahr-i Zulumât: 292, 325
Bahsan nehri: 295
Bahsan Sultân: 296
Bahşeli: 193
Bakar Kalmık Taysı Şâh: 329
bakar (sığır): 260
bakır: 90, 101, 102, 110, 111, 126, 130, 159, 182, 185, 283, 312, 328
bakır âvânî: 54
bakır kazgan: 101
bakır sînî: 102
bakır tancere: 110
Bâkî Çelebi, Şeytân (Gümrük emînî): 245
Bakî‘ mezarlığı: 180
bakkal: 179, 339
bakla: 30, 92, 260, 286
Bakrazbeli: 226
Bakü: 305, 321
Bakü hânı: 306
Bakü kal‘ası: 299, 306, 307, 308
Bakühân: 251
Bakvan dağı: 28, 46, 76
Bakvan deresi: 46
Bakvan, kûh-ı: 76
bal: 30, 48, 55, 67, 100, 119, 168, 178, 182, 183, 184, 191, 220, 252, 260, 278, 285, 286, 290, 329
bal arıları: 178, 285, 286
bal kabağı: 116
bal ovası: 168
bal suları: 277
bal suyu: 20, 284, 285, 286
bal şerbetleri: 95
Bâlâ Hâtûniyye zâviyesi (Kefe): 257
balaban: 91, 169, 223
Balanoş kal‘ası: 151, 157
Balanoşvar: 157
Balatin: 2, 17, 28, 41
Balatin buhayresi: 16, 17, 24, 28, 41, 43
Balatin gölü: 1, 14, 16, 20, 40, 46
Balbek bâğları: 234, 248
balgam: 240
balgamî: 91, 103, 118
balgamî taht: 118
Balı Beğ: 171, 175
Balı Beğ câmi‘i (Çanad): 143
Balı Beğ, Gâzî: 142, 166, 168, 176
Balı Beğ, Yahyâ Paşazâde Küçük: 55
balık: 23, 66, 93, 120, 141, 147, 169, 170, 172, 175, 220, 221, 260, 261, 268, 269, 270, 295, 325, 326, 328, 332, 338, 341, 342, 343
balık bâzergânları: 144, 176
balık çırnıkları: 279
balık dalyanları: 134, 175

balık dişleri: 210, 308, 318
balık emâneti: 259
balık emîni: 175, 254, 260
balık eti: 342
balık havyarı: 268
Balık kayası: 248
balık kayıkları: 341
balık kemiği: 118
balık mahzenleri: 176, 341
balık yağı: 169
balık yumurtası: 341
Balıkbâzârı kapusu (kal'a-i Kefe): 256
balıkçı: 61, 97, 170, 221
balıkçıl: 219, 269
balık dişi: 104, 118, 312, 320, 329
Balıkhân: 239, 240, 242
Balıklağa dağları: 217
Balıklağı kal'ası: 220
Balıklağı limanı: 221
Balıklava: 217, 220, 221, 255, 265
Balıklava kal'ası: 197, 218, 220, 221, 238, 250
Balısıra: 197, 255
Balk nehri: 295
Balkbay nehri: 295
Ballıbadra kal'ası: 282
balmûmu: 178, 182, 183, 259, 277, 282
balsuyu: 149, 183
balta: 3, 12, 44, 138, 282, 321
Balu Hân: 316, 317, 338
Balu Hân câmi'i: 316
Balu Hân kal'ası: 316, 317
balyemez: 8, 15, 21, 22, 23, 28, 30, 34, 37, 41, 43, 49, 51, 53, 61, 64, 65, 83, 97, 143, 146, 147, 152, 155, 161, 169, 201, 205, 206, 207, 216, 307, 308, 332, 338, 341, 343
ban: 24, 33, 34, 63, 115, 118, 190, 248, 299, 313, 316, 319, 320, 321, 331
Ban kal'ası: 132
ban sarâyı: 320
Banasarây: 239
bânghâne-i Muhammedî: 107, 139
bâng-ı Muhammedî: 12, 21, 24, 107, 137, 196
Banka karyesi: 178
Banyaluka: 250
bâr [u] büngâh: 12, 47, 154
Barçay Kral: 164, 165
bardak: 162, 279
bârgâh: 323
bârgâh-ı Süleymânî: 96
bârgîr: 31, 186, 229
bârhâne: 203, 229
bârûd: 24, 47, 56, 66, 121, 138, 156, 187, 255
bârûdhâne: 24, 249
Bârûdhâne kal'ası: 52, 66
bârûd-ı siyâh: 24, 29, 66, 89, 138, 156, 276
bârûtçubaşı: 63, 66, 254
Bârûthâne kal'ası: 62, 66
Barzuk Beğ: 269

Basdak kal‘ası: 218
basdırma: 182, 271
Basra: 113
başbâkî kulu: 77, 81
Başçı Baba: 342
başdankara: 91
Başdepe mezâristânı: 299
başhalîfe: 95
Başka kal‘ası: 140
başkomsar: 86, 92, 93, 94, 96, 111, 112, 118, 123, 126, 127
başmeykel: 94
Başna(?) kal‘ası: 141
başpapas: 92, 103, 105, 112, 114, 115, 117, 119, 127, 133
Bat kal‘ası: 53
Bat Ösek palankası: 59
Bata iskelesi: 59, 137
batak: 4, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 30, 60, 61
bataklı göl: 15, 147
bataklı yer: 30
bataklık: 4, 6, 7, 10, 11, 15, 17, 26, 60, 61, 75, 76, 137, 145, 146, 147, 157, 159, 162, 192, 199, 203, 211
Bathâ: 274, 275
Batlîmûs: 97, 108, 109, 234, 293, 330
Batok: 284
Batori Gabor: 25
Battâl Kapu Mahallesi (Ustolni-Belgrad): 24
Battâl kulle (Ustolni-Belgrad): 22
Battâl nâm kapu (Ustolni-Belgrad): 22
Battâl tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
Batum sancağı: 274
Bay Toğar Hân: 239
Baya iskelesi: 59
Baya kal‘ası: 57, 137
Baya palankası: 137
Baydipi: 193
Bâyezîd Hân: 175, 180, 182, 192, 221, 222, 248, 249, 264, 268, 338
Bâyezîd Hân câmi'i (Kerç kal‘ası): 261
Bâyezîd Hân, Yıldırım: 177, 178, 180, 181, 182, 186, 316
Bâyezîd Şâh, Şehzâde: 260
Bâyezîd-i Sânî: 218
Bâyezîd-i Velî: 103, 167, 173, 180, 200, 214, 220, 221, 229, 248, 251, 254, 261, 266, 338
Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 222, 339
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i İnkirmân): 218
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Sudak): 249
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Kerç kal‘ası): 261
Bayındır Hân: 238
Bayızbay: 234
baykuş: 102
bayrak: 12, 14, 23, 33, 38, 58, 62, 68, 75, 77, 85, 89, 93, 94, 95, 123, 126, 149, 182, 184, 186, 199, 205, 209, 216, 229, 239, 255, 339
bayrakdâr: 37
Bayrâm Hoca, el-Hacı: 253
bayram salıncağı: 121
Bay Toğar, kend-i: 305
bâzâr: 16, 101, 153, 154, 182, 215, 247, 288, 300, 308
bâzâr hammâmı: 258
bâzâr ipliği: 5

bâzâr meydânları: 101
Bâzâr-ı Çöplüce karyesi: 190
bâzâr-ı panayur-ı Varat: 154
bâzâr-ı sultânî: 247
bâzâristân: 55
Bâzâryeri câmi‘i (Egre): 67
Bâzâryeri hânı (Kefe): 258
bâzergân: 67, 71, 82, 89, 100, 126, 128, 166, 179, 182, 186, 198, 243, 246, 251, 253, 259, 260, 303, 307
bâzergân hacılar: 145
bâzergân hânları: 183, 320
Bazruk: 277, 284
Bazruk Beğ kabağı: 284
Bebirdikaç: 290, 291, 292
Bebirdikaç sahrâsı: 289
bebr: 91, 122, 298
Beç: 8, 9, 31, 52, 53, 54, 68, 73, 74, 78, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 107, 110, 117, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 139, 144, 151, 313
Beç kal‘ası: 11, 31, 52, 76, 78, 81, 85, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 104, 107, 109, 121, 125, 128, 130, 131, 132, 156, 158, 189, 313
Beç kapuları: 82, 109
Beç kenîsesi: 104
Beç Kızılelması: 96
Beç kralı: 96, 186
Beç mahfeli: 104
Beç manastırı: 103
Beç nehri: 97, 99
Beç sâ‘atleri: 107
Beç suyu: 98, 99, 121
Beç varoşu: 128
Beçey kal‘ası: 144
Beçkelek: 144
Bedahşân: 210, 273, 327
bedesten: 26, 258
Began kal‘ası: 20, 23, 24, 26, 27, 28, 47, 76, 86
Beganoğlu: 2, 28, 33, 41, 42, 50, 313
Beganoğlu Macarları: 134
Beğ hammâmı: 16
beğ hazînedârı: 184
beğ sarâyı: 20, 139, 171, 183
beğ tahtı: 284
Beğko Paşa (Rûmeli eyâleti vezîri): 133
beğlerbeği: 34, 254
beğlik: 304
beğzâde: 224
Beğzâde hânesi: 143
beğzâde kefereler: 62
beğzâdeler: 62
behak (hastalığı): 295
Behlûl Ağa: 148
Behlûloğlu: 149
Behlülzâde Çelebi, Eğreli: 71
Behrâm Paşa, Anatolu vezîri: 56
behranik: 184
bekâr odaları: 216, 232, 258
bekârhâne-i garîbân: 258

Bekir Paşa: 59
Bekrî: 341
beksumat: 30, 42, 44, 46, 47, 65
Bektaşî fukarâları: 67
belde-i Tâbeserân: 304
belde-i Tayyibe: 113, 226
Bele Sonlok nâhiyesi: 162
Beleşo Sonlok nâhiyesi: 162
Belgrad: 22, 24, 25, 26, 27, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 58, 74, 77, 133, 140, 146, 151, 163, 164, 165, 168, 182
Belgrad kal‘ası: 24, 47, 53, 140
Belgrad kayaları dağları: 221
Belgrad kralı: 55, 140
Belgrad-ı Ustolni: 25
Belh: 194, 250, 253, 268, 273, 287, 302, 304, 305
Belkıs Ana: 103
Belvar kal‘ası: 2
benâm-ı çâkerân: 234
benâm-ı hüddâmân-ı cevâriyân: 300
Bender beği: 189, 190, 191
bender hâkimleri: 127
bender iskele: 55
Bender kâ’immakâmı: 186
Bender kal‘ası: 136, 190, 201
Bender-âbâd: 251
benefşe: 94
Benefşe kal‘ası: 223
Benî Asfer: 191, 322
benî asfer kavmi: 331
Benî Kureyş: 179
Benî Seyf Arabı, kabâ’il-i: 209
Benli Ahmed Ağa câmi‘i (Egre): 67
bennâ: 174, 254
Berabaş: 203
Berabaş Kazağı: 202, 213
Berabaş-ı Yunak: 202
beras (hastalığı): 295
berber: 84, 100, 110, 300
Berbere: 274, 275
Berberî: 120, 275
Berberistân: 209, 275
Berber-zemîn: 268, 274
Bereket Hân: 238, 324
Berut: 127
besâtîn: 145, 318
besbâse: 102
Besilbay kabağı: 287
Besnây (Beşe'nin oğlu): 274
Besni (Serâkeys Arab'ın büyük oğlu): 205, 287
Besnibay: 287
Beş Dağ: 291, 292
Beş Tav (Beş Dağ): 287, 288, 291, 292
Beşavlulu karyesi: 214
Beşdepe: 310, 314, 343
Beşe hâkimi: 274
Beşe, Şeyh: 275

Beşenova kal‘ası: 144
Beşevli: 196
Beşkelek palankası: 144
beşli ağası: 17, 63, 142, 151
Beşli Çayırı: 66
Beşli Varoşu: 21, 22, 26
beşlik: 144, 155
Beşluka kal‘ası: 7, 33
Beşo Sonlok nâhiyesi: 157
Beştavlı karyesi: 263
Beştavlı kulları: 338
Bete Gor(?) Kral: 156, 157
Betlen Gabor: 156, 157
Betlen Gor (Erdel kralı): 143
bevvâb: 14, 23, 26, 167, 216, 217, 218, 219, 246
beyâbân: 120
beyâz semmûr: 210, 308, 320
Beyt-i Ma‘mûr: 317
beyt-i merrîh-i mâî: 183, 342
Beytullâh: 240
beytü'l-mâl: 33, 151
bez: 234, 255, 271
bez gömlek: 18, 26, 56, 58, 59, 67, 98, 100, 139, 144, 148, 169, 172, 197, 217, 230, 232, 243, 246, 247, 251, 258, 296, 300, 303, 315
Bezzâziyye (kitap): 310
bıçak: 44, 78, 123, 177, 286, 313, 322, 325, 331
bıçakçı: 4, 88, 124
Bınarhisâr: 175
bıtrîk: 5, 11, 24, 34, 70, 89, 105, 106, 111, 127, 181, 182, 207
bıtrîkân: 26, 107
bi’r-i hâne: 26
bi’r-i mâ: 259
Bi’r-i Selvân: 127
biber: 119
biber yağı: 277
bîd-i ser-nigûn: 235
Bige hanım: 296
Bihar: 151, 156, 157, 159, 161, 162, 182
Bihzâd, Ressâm: 261
Bike Cân: 234
Bike Taysı: 329
Bilâl-i Habeşî: 242
Bilbeys şehri: 302
billûr: 33, 101, 103, 107, 112, 118, 131, 232, 332, 336, 341
bîmârhâne: 107, 109, 234
bintân: 10, 18, 22, 300
Birecik: 291
Birka karyesi: 177
Birlad deresi: 188, 189
Birlad kasabası: 188
Birlad nehri: 188, 189
Birnivar kal‘ası: 53
birov: 63, 70, 71, 86, 130, 137, 150, 155, 158, 159, 160, 161
Bî-sütûn, kûh-ı: 133, 168, 171, 218, 222, 225, 248, 291
Bitlis kal‘ası: 177
biyim: 215, 226, 231, 238

Biziçay nehri: 278
Bobno kal‘ası: 212
Boboj karyesi: 190
Boçkay Hersek: 141
Boçkay Kral: 25
Boçkay Marko: 141
Bodur Alî Ağa, Yeniçeri Ağası: 10
Boğa Aliş: 234
Boğa Bay: 252
Boğa Hân: 239
Boğabay: 296
boğası: 255, 276, 277, 291, 303, 342
Boğaz iskelesi: 268
Boğazhisâr: 71
Boğdan: 40, 124, 149, 165, 177, 179, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 200, 264, 265, 273, 320, 321, 334
Boğdan beği: 93, 165, 179, 186, 187, 188, 189, 192
Boğdan-ı Kallâş: 189
Boğol: 194, 195, 239, 251, 273, 296, 303, 306, 314, 329
Bokrât: 101, 108, 293, 329
bolalay türkisi: 197
Bolatkay: 205, 284, 285, 286
Bolatok oğulları: 284
Bolganak: 206, 263
Bolkây (Beşe'nin oğlu): 274
Bomboviçse nehri: 183
Bonaç karyesi: 164
Bonareş karyesi: 190
boncukcu: 124
Bonmay: 223
boran: 90
Borgosan kal‘ası: 291
boru: 12, 14, 29, 93, 95, 118, 152, 182, 229
borular (luturyanî): 31, 34, 38, 188, 209
Bosgak: 27, 140
Bosna: 33, 37, 39, 55, 78, 150, 168, 250, 282
Bosna alaybeğisi: 32, 34, 37
Bosna askeri: 34, 36
Bosnalı Şâhînoğlu: 76
Bosna-sarây: 310
bostân: 19, 24, 26, 59, 61, 72, 85, 132, 134, 135, 136, 138, 144, 149, 153, 154, 160, 161, 200, 201, 218, 223, 227, 234, 249, 260, 269, 312, 315, 340, 341
bostâncı: 90, 92
bostâncı külâhı: 139
bostâncı ocağı: 53, 174
Boşnak: 20, 27, 34, 37, 55, 58, 67, 102, 136, 139, 140, 141, 154, 168, 344
Boşnakça: 20, 144, 167, 176
bot: 288
boy beği: 204, 229, 239
boy tüfengleri: 44
boyacı: 99, 121
Boyacı kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
boyalı kur‘a: 324
Boyana karyesi: 177
boyar: 176, 177, 178, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189
boyar emîn: 178

Boyar hâkimi: 187
boyarlık: 178, 179, 187, 189
boybeğleri: 299
boynuz: 277
boza: 195, 197, 200, 213, 215, 234, 235, 243, 246, 262, 271, 277, 284, 285, 286, 288, 304, 311, 315, 323, 332, 341
boza Bekrîsi: 215, 341
boza darısı: 234
bozacı: 179, 201, 246
bozahâne: 153, 170, 200, 215, 222, 232, 258, 339, 340, 341
bozbakal: 91
Bozcaada: 71
Bozeşek: 274
Bozoduk: 270, 272, 274, 275, 285, 286
Bozyayşi karyesi: 214
böbrek: 277
böğürtlen kazığı: 280
bölük ağaları: 42, 48
börk: 213, 271, 315
Brut nehri: 189
Bû Alî Sînâ: 109
Bû Ba'ilbek bâğları: 218
Bû Kureyş şehri: 183
Bucak Tatarı: 179, 190, 191, 200, 211, 265
Budim: 34, 37, 53, 63, 74, 75
Budin: 6, 19, 22, 24, 25, 27, 33, 40, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 89, 90, 94, 96, 97, 98, 99, 113, 114, 117, 128, 131, 134, 135, 137, 139, 146, 151, 160, 163, 167, 168, 180, 313
Budin alaybeğliği: 73
Budin askeri: 11, 23, 150
Budin defterdârı: 27
Budin emîni: 57
Budin hazînesi: 117
Budin kal'ası: 50, 58, 59, 134, 141
Budin kapusu: 23, 25, 26, 27, 48
Budin kralı: 3, 25, 117
Budin sarâyı: 59
Budin vezîri: 2, 11, 13, 21, 22, 26, 30, 39, 40, 46, 49, 59, 60, 74, 75, 76, 79, 82, 89, 114, 134, 135, 136, 137, 149, 151, 155, 158, 163
Budin yeniçeri serdârı: 15, 17, 19, 23, 141
Budinli el-Hacı İbrâhîm câmi'i (Hatvan): 61
Budun: 17, 22, 23, 49, 57, 74
buğday: 30, 65, 75, 100, 107, 111, 124, 147, 154, 187, 234, 270, 323, 343
buğday anbârları: 147, 197
buğday çobrası: 188
buğday dibeği: 121
buğday ekmeği: 196, 271
buğday kîlesi: 117
buğur deve: 270
Buhârâ: 194, 241, 250, 253, 268, 273, 287, 304, 305
Buhârî: 196
buhayre: 7, 16, 17, 20, 23, 24, 28, 41, 43, 48, 49, 51, 53, 61, 141, 146, 147, 175, 184, 193, 198, 217, 267, 269
Buhtunnasır: 191
buhûr: 89
buhûrdân: 5, 104, 238
buhûr-ı hâvrî: 232
buk'a: 257
bukağı: 46

Bukreyş: 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186
bulamaç: 326
Bulgar: 20, 26, 141, 167, 195, 273, 287
Bulgarca: 136, 167
bulgur: 38
Buloş: 293
bûm: 220, 251, 253, 296
Bundukânî: 339
burâk: 105
burc-ı akreb: 183, 234, 312, 342
burc-ı bârû: 28, 47
burc-ı sevr: 260
burçak: 92
burgu: 104, 291
bûriyâ pâreleri: 118
Bursa: 113, 176, 177, 180, 181, 251, 273, 298
Bursa sicini: 182
Bursa tekruru: 239
Burunsuz Kostantin: 179, 186, 189
Bûsîr karyesi: 302
Busrâ: 180
Butaş: 214
Buyak kal'ası: 51, 60, 68, 71, 73, 74
buyurdu: 60
buz: 201, 328, 332, 333, 334, 336, 340, 341, 342, 343, 344
buz deryâsı: 292, 293, 325, 327, 328, 333, 334
buz mahzenleri: 341
Buzav kasabası: 187
Buzav nehri: 187
buzdan kurdlar: 294
buzhâne mahzenleri: 341
Büke bulağı: 193
bükeç: 215, 226, 231
bülbül: 59, 91, 99, 122, 162, 184, 217, 226
Bürâdereyn Yağcızâdeler sarâyı: 259
büryân: 67
Bürzî kavmi: 292
Büyük Cincik: 288
Büyükçekmece: 175
Büyükçekmece gölü: 175
Büzürg Seng: 274

- C -

Ca'ber kal'ası: 173, 238
câdî sihirbâz: 280
câdûlar: 279
Ca'fer Paşa, Hâdım: 68, 321
Ca'fer-i Bermekî: 237
cak: 44, 45, 46
calender: 146, 201, 214, 224, 293
Câlinûs: 101, 233
calkzenlik: 325
Câlût, Melik: 207

câm: 101, 112, 118, 131
câm sobalar: 101
Caman nehri: 301
câme-hâblar: 96
câme-i eşkâl-i nisvân: 234
câmekân: 77
camlı hınto araba: 31
câmûs: 100, 155, 160, 182, 187, 195, 283, 313
câmûs arabaları: 29
câmûs derisi: 104
Cân Arslan Paşa: 52, 53, 179, 267
Cân Atay: 234
Cân Beğ kal'ası: 22, 24
Cân Mirza: 234
Cânbe Geray Sultân: 237, 270, 278, 279
Cânbeğ kal'ası: 41, 134
Cânbek Geray Sultân: 265, 284
Caneva kavmi: 220
Cângirey: 278
Cânkiri (Çerkes ismi): 277
Cânkirmân kal'ası: 193
Cânkurtaran: 53, 78, 90, 96
Cânpolâd: 52, 70
Carik nehri: 301
câriye: 247, 255, 289, 342
Cârkes (=Çerkez): 275
Cârkeys Arabı: 290
Cayık nehri: 173, 288, 299, 310, 318, 319, 320, 323, 329
câzû: 279
cebbâne: 238, 300
cebbânistân: 85
cebe: 94, 301
cebeci: 15, 24, 29, 37, 53, 56, 63, 72, 73, 133, 151, 152, 198, 201, 338, 339
cebeci ağası: 15, 254, 338, 343
cebecibaşı: 23, 29, 46, 142, 143, 146, 151, 152, 196, 201, 340, 344
cebeciyân ağası: 17
cebehâne: 2, 11, 15, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 38, 40, 42, 47, 48, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 61, 64, 65, 71, 72, 73, 80, 82, 90, 121, 122, 128, 131, 133, 134, 143, 150, 152, 155, 156, 157, 161, 166, 167, 168, 176, 178, 197, 201, 205, 206, 216, 219, 222, 226, 227, 256, 259, 262, 263, 266, 269, 278, 288, 321, 337, 339, 343, 344
cebehâne arabaları: 11
cebehâne hâneleri: 147
cebehâne tasvîrleri: 152
cebehâne-i âmire: 29
cebehâne-i pâdişâhî: 65
Cebel, Mu'âz ibn: 240, 241, 242
Cebel-i Elheme: 179, 186, 272, 273, 274, 275, 285
Cebeliyye: 179, 272, 274
cebelüler: 19, 23, 60, 62, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171
cebelü'l-Kamer: 293
Cebrâ'il: 305
cehennem: 1, 105, 106, 177, 282, 285, 325, 342
Cekem nehri: 297
Celâlî: 70, 265, 294
Celâyirli karyesi: 214
celî hat: 216, 219, 222, 224, 225, 232, 252, 257, 261, 266, 267, 339

cellâd: 48, 121, 125
Celvetî: 196, 216, 258
Cem: 237
cemapur askeri: 8, 21, 45, 118, 179, 204, 207, 230
cemedân: 42
Cemşîd: 208, 226, 237
Cemşîdî sûrnâ: 229
Cenave kralı: 254
cenâze musallâsı taşı: 176
cenâze namâzları: 149
Cenbe Abazaları: 280, 285
ceneral: 33
ceng: 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 16, 17, 21, 22, 25, 27, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 50, 52, 56, 57, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 74, 76, 77, 81, 83, 90, 92, 96, 122, 123, 125, 129, 137, 141, 142, 146, 150, 155, 162, 163, 176, 178, 179, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 201, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 225, 230, 233, 239, 242, 265, 268, 269, 270, 275, 278, 279, 280, 288, 290, 298, 299, 302, 309, 318, 323, 324, 325, 329, 331, 338
ceng (müzik âleti): 236
ceng tablı: 39, 208, 213
cengârî: 159
ceng-i Alî: 17, 37, 149
ceng-i sultânî: 90, 205
cennet: 47, 105, 106, 195, 226, 260, 282, 285, 325
cennet-i Adn: 105
cennet-i Firdevs: 105
cennet-i huld-i berîn: 226
cennet-i Illiyyîn: 105
cennet-i Me'vâ: 105, 282, 342
cennet-i Sidre: 105
Cennetoğlu: 70
cerâhât ilmi: 106
cereb: 66
Cerekli: 334
cerge: 12, 53, 78, 90, 118
cerge: 23
Cerikli cezîresi: 199
cerrâh: 67, 82, 108, 109, 110, 111, 130, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 165, 217, 233, 260, 300, 303
cevâhir: 5, 78, 94, 103, 112, 115, 117, 118, 119, 124, 181, 207, 210, 214, 223, 228, 275, 276, 283, 297, 313, 327
cevâhir dikme abâyî: 112
cevâhir eğer: 95, 112, 118
cevâhir kaddâre kılıçlar: 95
cevâhir kuşak: 95
cevâhir raht: 95, 112
cevâhir topuz: 112
cevâhir-i Ahbâr: 275
cevâhirli altun kozalak: 112
cevâhirli altun zencîrler: 117
cevâhirli kutu: 181
cevâhirli Sinân Paşa matarası: 95
cevâhirli sorguc-ı pâdişâhî: 112
cevâhirli sorguç libâs: 116
cevârî: 215
cevherdâr balık dişleri: 308
ceviz: 28, 110, 118, 277, 312
cevşen: 94, 301
Ceyhûn: 12, 29, 297, 310

Ceyhûn nâm at: 115
ceyran: 91, 180, 181, 333
Cezâyir: 113, 275, 307
Cezâyir levendi: 337
Cezâyirli askeri: 114
cezîre gölü: 199
Cezîre-i Şâhî: 269
cıfır ilmi: 106
Cıfr-ı Câmi‘: 194
cığa teli: 112
Cığalazâde: 69
Cığaloğlu vezîr: 310
Cığalzâde: 321
Cıldırak tav: 292, 293, 326, 328, 329
cılkava: 321
cımbıstıra: 109
cızbız kebâbı: 41
cibis: 20
Cibrîl-i Emîn: 282
Cifr-i Câmi: 322
Ciğaloğlu: 39
ciğer: 277
Ciğer deresi: 145
Ciğerdelen: 49, 51, 81, 113, 134
Cihân-ı Rûm: 310
Cihânşâh hıyâbânı: 249
cild: 163, 164, 177, 178, 193, 203, 211, 212, 293, 302
cild-i evvel: 274
cild-i kürrâslar: 145
cild-i sânî: 306, 307
Cilve Çavuş (Mukallid): 237
Cimcime Defterdâr, Tımışvarlı: 167
Cincik nehri: 288, 290
Cingiz Hân: 189, 191, 194, 208, 239, 240, 241, 242, 251, 297, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 324
Cingiziyân: 208, 213, 223, 225, 239, 243
Ciniviz: 194, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 254, 257, 261, 269, 272, 273
Ciniviz Frengi: 180, 194, 214, 218, 220, 221, 223, 248, 249, 250, 251, 254, 261, 266, 277, 278, 279, 337, 338
Ciniviz kralı: 179, 248, 254, 274, 337
Ciniviz lisânı: 220
Cinkız Hân: 208, 312, 315
Cirbe: 275
Circe şehri: 334
cirit: 23, 77, 94, 110, 122
cisir (cisr): 15, 17, 19, 20, 24, 26, 31, 32, 36, 37, 38, 43, 49, 52, 60, 61, 64, 65, 71, 76, 77, 80, 81, 84, 87, 96, 98, 99, 112, 128, 134, 135, 136, 137, 140, 147, 148, 153, 154, 162, 167, 173, 176, 177, 183, 188, 192, 208, 209, 214, 218, 219, 221, 227, 232, 246, 247, 288, 342
civa: 328
Cîze: 302, 310
coğrafiyye: 103
Cohan Bay Sekbân: 295
Corgana: 206, 217, 220, 222, 233
corğa at: 263
Cömerd, Kassâb-ı: 149
cû‘: 29
Cuci Hân: 194, 223, 225, 226, 227, 229, 251
Cûde dağı: 291, 292

Cuhûd kapusu: 223
cum‘a: 31, 32, 33
cum‘a hutbesi: 17
cum‘a namâzı: 67, 75, 103, 249, 309
cum‘a salâsı: 227
cumran (hayvan cinsi): 308, 312
Cûşî, Şeyh: 103
Cübeyle: 127
cülûs: 107, 175, 228, 268, 294, 313
cümmeyz: 91
Cünbî (köpek): 335
cündîler: 95
cünûd: 70, 77, 79, 133, 158, 163, 176, 206, 209, 224, 265, 307, 311, 334
cüsûr: 30, 66, 255
Cüvânkapucubaşı: 337
Cüveyre binti el-Hâris: 241
Cüyûş: 43, 142, 149, 177, 297
cüzâm (hastalığı): 295, 324

- Ç -

çadır: 11, 30, 37, 45, 46, 69, 77, 81, 86, 90, 170, 188, 192, 211, 230, 288, 334
Çadır dağı: 217, 218, 229, 235, 243, 246, 247
çadır mehterbaşı: 116, 184
çadır mehterleri: 112
Çadır yaylası: 244
Çağa kökü: 288
Çağal dağı: 286
Çağata kavmi: 250
Çağatay: 230, 273, 275, 303, 310, 314
Çağatay lisânı: 195, 275, 292, 296, 314
Çağataysi sözler: 330
çağırtma düdük: 91, 176
çâh-ı cahîm: 147, 152, 169
çâh-ı gayyâ: 72, 106, 139, 197, 224
çâh-ı mâ: 26, 64, 72, 124, 251, 259, 266, 300
çâh-ı siccîn: 143
çakal: 11, 91, 122
Çâker Aka: 234
çakıl taşı: 37, 51, 52
çakır: 342
Çakır nâm samson (Evliya Çelebi'nin köpeği): 334, 335
çakkal: 179
çakmak: 100
çakmaklı tüfeng: 33, 108
Çakman Celeb (Mukallid): 237
Çaksay nehri: 297
çakşır: 27, 276, 323
çaku (=ekmek): 277
çalaş: 188
çalıcı mehterbaşı: 151, 201
çalıcı mehterleri: 95
Çalmaş yaylağı: 167
çam: 22, 121, 128, 235

çam çakalları: 207
çam direği: 78, 247, 333
çam tahtası: 104
çamur: 11, 29, 30, 109
çan: 7, 65, 107, 130, 139, 152, 171, 179, 286
Çan: 89
Çanad: 135, 143, 144, 145
çanak: 122, 188, 252, 279, 342
Çand karyesi: 61
çanhâne: 6
çanhâne kullesi: 24, 106
Çanlı mescid (Kefe): 257
çanlık: 5, 7, 11, 24, 67, 76, 84, 85, 86, 98, 106, 107, 143, 180, 182, 307, 319
çanlık kullesi: 8, 20, 24, 70, 80, 88, 89, 107
çanta: 43
çapa: 156
Çapa karyesi: 60
çapar at: 305, 314
çapçak: 341
çapul: 203, 204, 205, 212, 233
Çârbâğ şehri: 298
Çarbak: 298
çarh: 91, 100, 102, 104, 107, 120, 126
çarha: 12, 13, 34, 209
çarhacı: 3, 4, 12
çarhlı kol tüfengleri: 44, 158
çarık: 276
Çarik nehri: 297
çarka askeri: 8
çarkâb tîrkeş: 95
çarkacı: 8, 9, 12, 32, 33
Çarkazı kal'ası: 203, 212
Çârkes (=Çerkez): 275
çâr-kûşe: 134, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 165, 166, 168, 171, 196, 200, 215, 219, 221, 222, 228, 248, 252, 260, 261, 266, 269, 270, 336, 339, 340
çarmıh: 75
çârnâsâr: 7, 11
Çârnâsâr varoşu: 88
Çarpa karyesi: 186
çârsâr: 7, 88, 113, 127
çârsû: 55, 56, 58, 59, 66, 138, 139, 153, 166, 246, 253, 322
Çârsû câmi'i: 66
Çârsû câmi'i (Egre): 67
Çârsû câmi'i (İlok kal'ası): 57
Çârsû çeşmesi: 216
çârsû hammâmları: 67
çârsû-yı bâzâr: 15, 21, 26, 27, 50, 61, 63, 67, 76, 85, 86, 87, 89, 102, 128, 129, 130, 134, 136, 138, 145, 153, 154, 164, 170, 182, 187, 188, 189, 197, 201, 215, 216, 217, 221, 224, 247, 257, 259, 270, 272, 280, 295, 309, 316, 319, 332
çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: 100, 217, 232, 258
çârsû-yı bâzâristân: 55
çârsû-yı bezzâzistân: 18, 26, 303
çârsû-yı kappân-ı bezzâzistân: 246
çârsû-yı tâcirân: 300
çârşâf: 17, 108
çâsâr: 8, 11, 22, 28, 51, 52, 74, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 125, 126, 127, 132,

133, 134, 155, 158, 164, 308, 313
çaşıt: 44, 74
çâşnigîr: 94, 112, 184, 228, 341
çatal demir: 110
Çatal kal'a: 162
çatal örgüçlü develer: 270
çatal özeği: 342
çatal zencîr: 95
Çatalbaş Paşa: 151
Çatalzâde: 62
çatma örme: 124
çavdar: 260
Çavga nehri: 46
Çavka kal'ası: 24, 27, 28, 45, 47, 52, 73, 76
Çavka nehri: 46
çavuşlar: 30, 31, 32, 36, 68, 94, 254, 265
çavuşlar emîni: 62
çavuşlar kâtibi: 62, 151, 254
çavuşlar kethudâsı: 62, 151, 184, 254
çaylak: 122, 175
Çeh: 1, 34, 35, 69, 78, 91, 100, 105, 122, 125, 126, 128, 151, 164, 165, 173, 174, 190, 202, 207, 209, 237, 273, 280, 287, 311, 334
Çehikad nâhiyesi: 161
Çehistân: 1
Çehivar kal'ası: 157
Çehril: 211
Çehrin kal'ası: 211
Çekem şehri: 299
çekiç: 107
çekman ton: 213
Çekmece gölleri: 175
Çelebi Cüce: 226
çelebiler: 298
çeleng: 33, 95, 238
çelipa: 207
çeltikli pirinç: 147
çember: 27, 121
çemşîr (ağaç): 118, 121
Çenarvaş kal'ası: 16
çeng: 91
çengâl: 342
çerâğdân: 68, 104, 188, 238
çerâğ-ı efrûhte: 164
çerâhor: 65, 98
Çerâkese (=Çerkez): 236, 275, 277, 278, 280, 283, 284, 287
Çerâkese-i Şağak-i Bozoduk: 272
Çerakeys Arab: 287
Çerâkeysû: 290
Çerâkis: 275, 281
Çerâkise: 179, 180, 273, 276, 278, 280, 281, 283
Çerâkize Kureyşi: 273
Çerâkize-i Kabarti: 289
Çerâkize-i Mamaluka: 290
çerçi: 124
çeri: 289
çeribaşı: 15, 19, 23, 60, 62, 72, 73, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171, 201, 254, 338

Çeribaşı hânesi: 26
Çeribaşı Mezgidi (Ustolni-Belgrad): 25
çerkâb fisdân: 124
çerkâb tîrkeş: 78
Çerkes: 90, 101, 178, 191, 209, 229, 232, 234, 236, 247, 255, 260, 262, 266, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 305, 310, 311, 331
Çerkes atları: 305
Çerkes bahâdırları: 255
Çerkes Ban: 276
Çerkes beği: 206, 255, 269, 309
Çerkes dağları: 179, 275
Çerkes evi: 248, 269
Çerkes Gâzî: 96
Çerkes gulâmları: 305
Çerkes kamçıları: 268
Çerkes karyesi: 248, 262
Çerkes libâsı: 305
Çerkes lisânı: 272, 292
Çerkes meydânı: 96, 101, 115
Çerkes oburu: 279
Çerkeys: 275
Çerkez: 96, 101, 115, 270, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 290, 291, 294, 295, 301, 302, 303, 309, 337
Çerkez askerleri: 344
Çerkez aşkıyâları: 270
Çerkez aşkıyâsı: 269
Çerkez avretleri: 279
Çerkez Ban: 275
Çerkez beği: 308
Çerkez lisânı: 284
Çerkez nâm bahâdır: 90
Çerkez oburları: 279
Çerkezce: 285
Çerkezi: 270, 272, 276, 277
Çerkezi köyü: 267
Çerkez-i Şağake: 272
Çerkezistân: 205, 255, 266, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 277, 281, 283, 288, 289, 290, 294, 295, 297, 299, 307, 334
Çerkız (=Çerkez): 275
Çernaş karyesi: 176
çeşme: 26, 58, 101, 136, 174, 216, 221, 222, 225, 249, 253, 258, 296, 300
çeşmesâr: 101, 216, 222, 231, 243, 251, 258, 262
çete: 10, 33, 34, 63, 68, 114, 132, 134, 144, 148, 199
çeteci: 52, 113, 114, 129
çetele: 309, 322, 323
çetr-i mülemma‘: 22, 77, 87
çetr-i serâperde-i Süleymânî: 90
çevgân: 94
çıka balığı: 175
çıkrıkçı: 111
çıkrıkçılık: 217
Çıkula karyesi: 146
Çıldır gazâsı: 70
Çıldır sahrâsı: 299
çınar: 118, 119, 235, 282
Çınarlıdere: 172
çıngırak: 247, 281, 284

çıra: 100, 109
çırnık: 97, 178, 200, 279, 342
Çıtak: 41
çıyan: 102, 106, 169, 220, 251, 279, 293, 324
çiçek: 326
çiçek soğanları: 226
Çiçon kal‘ası: 2, 10
çiftçi: 149, 196, 312
çiftlik: 182, 211, 218, 229, 266, 267
Çikişke: 191, 197, 228, 263
Çikişke kal‘ası: 238, 263
çil: 220
çil akçe: 288
çilek: 28
çimşîr: 91, 235
Çîn: 100, 162, 223, 226, 239, 273, 282, 287, 293, 297, 308, 311, 318, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 331
Çîn eli mescidi (Kefe): 257
Çîn pâdişâhı: 317
Çîn şehri: 251
Çîn u Fağfûr: 191
Çîn ü Mâçîn: 188, 193, 194, 253
Çingane: 215, 259
çit palanka: 3, 143
Çiyel, kapudan: 1
çizme: 43, 66, 229, 234, 271, 323
çoban: 166, 177, 220, 284, 286, 294
Çoban Ata: 253
Çoban Beğ: 299
Çoban Geray: 264, 281, 284
Çoban kal‘ası: 270, 271
Çoban Mirza: 270, 271
Çobaneli: 195, 207, 270, 271
Çobaneli Noğayı: 205, 237, 270
Çobaniçse kal‘ası: 28, 42, 47
çobra: 111, 188
Çoçka: 168, 255, 262, 266, 269
Çon[g]rad kal‘ası: 136, 147
Çonkar: 263
çorbacılar: 63, 339
Çorga: 193
Çorlu sahrâsı: 268
Çoruğ nehri: 274
çotra şarâbı: 44
Çoyunçlu: 206
çöğür: 91
çöl: 193, 200, 212, 218, 275
çömçe: 341
Çömlek hammâmı (Kefe): 258
çömlekden soba: 167
çörek: 77
çörekot: 71
çubuk: 230
Çuçora kasabası: 189
çufud: 222, 223, 224, 247
Çufud kal‘ası: 193, 224, 225, 226, 234, 242, 265

çuka: 63, 68, 71, 78, 84, 89, 122, 124, 127, 158, 160, 165, 183, 186, 202, 223, 233, 247, 308, 315, 342
çuka dolama: 27, 95, 320
çuka ferrâce: 234, 342
çuka kalpak: 27, 33, 148, 188
çuka kârhâneleri: 71
çuka kontuş: 183, 233
çuka kumâş: 214
çukacı dükkânları: 4
çukadâr: 78, 95, 112, 182
çul: 50, 64, 112, 119, 152, 178, 269
Çul kal'ası: 178
Çul kullesi: 178
çul tobra: 178
çuvaldız: 282
Çürük hammâm: 232
Çürüksu: 225, 227, 231, 232

- D -

dâ'ire (müzik âleti): 236
Dâbûl şehri: 251
Dacu: 120
Dâdeniyân: 319
Dâdyân: 239, 273, 289, 292, 294, 295, 296, 297, 301, 302, 312, 313, 315
Dağıstân: 113, 191, 194, 195, 242, 264, 268, 269, 270, 272, 273, 282, 287, 288, 292, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 310, 322, 334
Dağıstân pâdişâhı: 172, 254, 255, 262, 264, 265, 287, 289, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 305, 307, 308, 309, 320
Dahhâk: 21
Dahhâk-ı Mârî: 317
dahme: 283, 329
Daho: 275, 293
dakîk-i değirmen: 259
dakîk-i rakîk: 61, 100, 154
Dal kal'ası palankası: 59
dalyan tüfengler: 95
dalyanhâne: 338
dalyanlar: 134, 175
Dâmâd Efendi: 258, 259, 260
Dâmâd Efendi tekyesi (Kefe): 258
Danabay karyesi: 262
Danimarka: 1, 6, 34, 100, 105, 125, 127, 128, 151, 188, 190, 273, 287, 334
Daniska: 100, 103, 105, 200, 202, 211, 287, 328
Dânişmendiyye: 272
dankiyo: 91
Dar Alp: 331
darabans ağası: 184
dârağacı: 243, 265
dârâî: 217
Dârâtî Çelebi: 236
dârâyî: 188
darbhâne: 126, 228, 254, 256
darb-ı feth usûlü: 236
darbzen toplar: 154
darçın: 102, 119, 120, 164
Darda kal'ası: 53, 59
darı: 147, 168, 195, 196, 200, 229, 234, 270, 271, 277, 312, 323, 343

dâr-ı cahîm sicni: 224
darı ekmeği: 271
dâr-ı fülfül: 102
dâr-ı gâziyân-ı bahâdırân Doğrı: 62
dâr-ı ıt‘âm: 296
darı lapası: 277, 285
darı potğası: 195
dâr-ı şifâ: 108, 109
daru: 92, 147, 248, 269
daruğa: 306
dâru'l-hadîs: 20, 25, 67, 216, 231, 246, 258, 296, 300
dâru'l-ıt‘âm: 110, 233
dâru'l-kurrâ: 20, 25, 67, 216, 231, 246, 258, 296, 300, 314
dâru'l-ulûm: 20, 25, 67, 258
Dâru'n-Nâbığa: 180
dâru'ş-şifâ: 107, 108, 109, 110, 130, 234, 251
dâru't-ta‘lîm: 216, 246
dâru't-tedrîs: 25, 219, 231, 246, 258
dâru'z-ziyâfe: 110, 145, 153, 188, 233, 251, 300
dâstân-i esmâ-i merd-i meydân: 234
Dâvûd, Hz.: 104, 105, 125, 173, 174, 207, 254
Dâvûdî: 104
davul: 12, 13, 14, 152, 279
Dayir beğleri: 229
Dayirli: 191, 206
debbâğlar: 99
debbe: 42
debdevî: 95
Debecioğlu: 186
Deccâl: 105, 122
deccâl (çalgı aleti): 93
Deccâl Yahûdî: 86
Dede furunu: 256
Dede Geray: 236
Dede Ma‘sûm (cerrâh): 233
Dede Sultân: 68, 169
Dedes Ağa, Çolak: 211, 233
Dedes Ata (hekîm): 217
Dedes Aka: 234
defîne: 262
defter: 48, 74, 112, 119, 213
defter emîni: 62, 151, 162
defter kethudâsı: 62, 151
defterdâr: 30, 31, 40, 42, 47, 50, 54, 60, 62, 81, 88, 151, 153, 162, 184, 228, 229, 231, 238, 254, 265
Defterdâr hammâmı (kal‘a-i Gözlev): 215
defterdâr paşa: 111
Defterhâne-i pâdişâhî: 57
Defter-i Hâkânî: 266
defter-i pâdişâhî: 152
değirmen: 31, 61, 66, 76, 77, 88, 89, 100, 148, 152, 154, 175, 195, 196, 211, 227, 249, 259, 269, 340
Değirmenderesi: 60, 61
Değirmenlik deresi: 60, 114
dehdehî: 95
Dehlek şehri: 275
dehnec: 328

Dejvaroş şehri: 162
dekâkîn: 19, 67, 103, 162, 188, 258, 267, 308, 315
deliceler: 91
Deliorman: 179, 186
dellâk: 101, 232, 258
dellâl: 1, 68, 155, 338
Delvine: 274
Demâra kal‘ası: 274
Demâvend, kûh-ı: 8, 82, 146, 152, 158, 205, 206, 291
demir: 33, 89, 97, 100, 101, 121, 126, 149, 159, 175, 182, 203, 210, 215, 216, 256, 266, 281, 282, 287, 322, 325, 328, 339
demir çarık: 333
demir çember: 121
demir demrenli mızrak: 333
demir halka: 121, 256, 325, 331
demir hokka: 108
demir kafes: 174, 175, 241
demir kapu: 50, 65, 96, 156, 167, 168, 172, 176, 178, 183, 197, 198, 199, 216, 218, 221, 222, 224, 226, 228, 232, 246, 248, 255, 256, 259, 261, 263, 266, 267, 269, 291, 339, 340, 343
demir kürek: 101
demir ma‘deni: 312, 325
demir mahmîz: 66
demir mengane: 108
demir mıhlı çarık: 333
demir neybe: 3
demir pencere: 107, 326, 327
demir sandûk: 327, 329
demir sandûka: 287
demir tamgası: 309
demir tel: 130
demir teneke: 107
demir üzengi: 325
demir yaylar: 95
demir zencîr: 102, 171, 344
demirci: 4, 284
Demirci Kâve cengi: 317
Demirkapu: 150, 165, 172, 173, 174, 175, 255, 272, 293, 294, 299, 304, 305, 306, 307, 318, 321, 337
Demirkapu (Acem): 304
Demirkapu bahri: 299
Demirkapu boğazı: 173
Demirkapu dağları: 165
Demirkapu denizi: 310
Demirkapu hânı: 305, 306
Demirkapu kal‘ası: 23, 148, 172, 173, 293, 294, 299, 302, 305, 306, 337
Demiroğlu: 46
demren: 325
deniz mâhîleri: 147
Depidak kal‘ası: 18
derbend-i calender: 172, 201, 222, 288, 341
dere: 170, 174, 219, 222, 223, 224, 225, 227, 248, 249, 252, 267, 281, 285, 287, 289, 291, 321, 333
dergâh: 287
Dergâh-ı Âlî: 133
deri: 195, 271, 275, 323, 324, 331
deri çakşır: 16
Der-i devlet: 229, 264, 267, 285, 288, 299, 313, 337, 338, 344
deri dolama: 16

Deride bâğı: 249
derim evleri: 322, 323, 324
derk-i esfel deresi: 106
dervîş: 53, 68, 237, 251, 252, 253, 258, 287, 288, 305, 306, 335
derziler: 100, 232, 260, 284
Desne nehri: 211
destâr: 119, 238
destâr-ı Muhammedî: 27, 69, 112, 115, 309, 322
desti: 71, 252
dest-i şerîf: 180, 181, 287
destici dükkânları: 252
dest-nakş-ı Muhammed: 181
Dest-pot Kral, Sırf krallarından: 166
deşt-i Kerbelâ: 14, 39, 67, 216, 230, 231, 259, 302
deşt-i Kıpçak: 16, 113, 193, 200, 235, 275, 299, 307, 309, 314, 322, 323, 335, 337
devât: 127
deve: 11, 12, 51, 81, 84, 93, 94, 95, 106, 120, 122, 182, 193, 227, 229, 253, 261, 270, 279, 282, 290, 311, 313, 318, 323, 326, 327, 344
deve arabaları: 311
deve derisi: 275
deve dişi: 116, 186, 324
deve dişi buğday: 154, 234
deve eti: 260
Deve kal'ası: 83, 140, 143, 165
deve kemresi: 214
deve kuşu telleri: 123
deve sûreti: 261
deve südü: 195, 311, 323
deve tezeği: 197
deve yünü keçe: 323
Devevâr kal'ası: 165
Devey Ban Gor: 143
Deveyeli:195, 207, 285
Deveyeli Noğayı: 205
devlingeç: 91, 223, 291
Devne değirmenleri: 175
Deynev şehri: 274
deyr: 6, 11, 20, 21, 24, 25, 41, 53, 64, 68, 72, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 129, 130, 137, 139, 142, 150, 160, 183, 219, 261, 273, 299
deyr-i Âzer: 181
deyr-i gamâme: 6
deyr-i kebîr: 89
deyr-i Mesîhiyye: 316
deyr-i mu'azzam: 311
deyr-i râhibân-ı bıtrîkân: 26
dezgâh: 63
dıraht: 6, 7, 99, 120
dırahtistân: 3, 6, 30, 32
Dırınkova kasabası: 170, 173
Dib geçidi: 263
dîbâ: 71, 78, 93, 95, 96, 108, 124, 183, 188, 247
dîbâ çul: 115
dîbâ kîse: 127
dîbâ sağrı-pûş: 95
dîdebân: 15, 82, 83, 84, 97, 137, 139, 154, 248, 256
dihkânî: 149, 196
Dijle karyesi: 163

dikdik: 95
dikilitaş: 317
Dikozi Beğ: 281
dil: 3, 4, 11, 28, 45, 68, 205
Dilâver Paşazâde, Kayseriyyeli: 51
dilberân: 1, 18
Dilburnu: 267
dilli defter: 119
dilli düdük: 176
Dilsevar dağı: 189
Dimedoka: 168, 268
dipi: 90
direfş-i Gâviyânî: 208
Diregel kal'ası: 51
direk: 116
direk salları: 97
direkli otağ: 112
Diri Ten nehri: 191, 343
dirsek: 20, 26
diş: 192
dişbudak ağacı: 121
dîv: 120
dîvân: 52, 228, 264
dîvân çavuşları: 35, 242
dîvân efendisi: 93, 94, 182, 184, 228
dîvân hâceleri: 48
dîvân halîfeleri: 254
dîvân hüddâmları: 254
dîvân kâtibleri: 228
dîvânhâne: 58, 64, 90, 99, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 183, 218, 219, 228, 256, 299
dîvânhâne-i nâ-mübârek: 218
dîvân-ı âlî: 228
dîvân-ı çâsâr: 115
dîvân-ı kânûn: 228
dîvân-ı kral: 115
dîvân-ı pâdişâhî: 68, 114, 155
dîvân-ı Resûl: 242
dîvân-ı sadrıa'zam: 51
dîvân-ı şehinşâhî: 228
dîvân-ı Varat: 155
dîv-i ifrît: 327
dîv-i sefîd: 327
Diyârbekir: 113, 172, 175, 301
dizçöken: 306
dizdâr: 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 47, 49, 56, 57, 59, 60, 62, 64, 66, 71, 72, 73, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 154, 156, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 175, 176, 178, 196, 199, 201, 215, 217, 218, 221, 222, 224, 248, 251, 254, 259, 263, 266, 267, 269, 278, 279, 288, 303, 338, 339, 343
dizdâr ağa: 15, 17, 18, 26, 147, 151, 216, 340, 343
Dizdâr Ağa Sebîli (Ustolni-Belgrad): 26
dizdâr evi: 262
dizdâr hânesi: 138, 167, 256, 266
dizdâr sarâyı: 20
Dizdâroğlu: 148
Dizdârzâde: 149
dizgin: 325, 331

Dobrinova kasabası: 170
Dobroçin: 63, 68, 160, 164
Dobruca: 186
Dobulen karyesi: 178
Dodorkay kabağı: 288
Dodoşka: 150, 237, 273
doğan: 91, 169, 201, 320, 342
Doğan geçidi: 199, 200
Doğan hisârı: 213
Doğan kal'ası: 200, 201, 202
doğan kuşu: 323
doğancıbaşılık: 62
doğancılar: 90, 91
Doğankirmân: 201
dolama: 27, 33, 50, 95, 112, 116, 183, 202, 320
Doline suyu: 211
dollâb: 73, 100, 103, 126, 130, 171
dollâbcılar: 174
dollâblı kuyular: 216
dolma dîvâr: 26
dolma palanka: 135, 140
dolma rıhtım: 17, 65, 141
dolma şarampav: 133
dolu nâmında boza: 341
Dolyan panayuru: 154
Domboviçse nehri: 183
domna: 183
domuz: 33, 34, 38, 43, 44, 209, 280, 284, 285, 289, 290, 323, 324, 325, 333
domuz kırkını gecesi: 320
domuz sürüsü: 162, 209
domuz topu: 12, 39
don: 44, 331
don yağı: 183
Dona Firav: 87
Donaban varoşu: 87
donalar: 184
donanma: 299, 321
donanma firkateleri: 341
donanma gemileri: 254
donanma-i hümâyûn: 197, 221, 259, 264, 268, 336, 337, 338
donanma-i pâdişâhî: 268
Donkala vilâyeti: 312
Donkarkız: 1, 6, 34, 100, 105, 125, 127, 128, 151, 188, 190, 273, 334
Donkola: 275
donluk atlas: 68
donluk çuka: 158
dökme demir halka: 121
dökme guruş-ı Alman: 126
döşeme: 42, 118
Drava: 310
Du'ânice geçidi: 334
dûd: 235, 294
dûdehâne: 219
duhâ namâzı: 237
duhter-i pâkîze-ahter: 32, 229

Dukadin (Cebel-i Elheme'nin oğlu): 274
Dukat dağı: 274
Dumuslu karyesi: 70
Durmuş Ağa: 259, 261
Durmuş Hân oğlu Toğan Hân: 200
Durujan: 212
Durujunka: 202, 203, 210, 211, 212
Durujunka hatmanı: 211
Durujunka Kazağı: 202
Durumbet Taysı: 329
Duşka kal'ası: 211
dutmaş çorbası: 195
düdük: 91
düğme: 78, 94
Dühek kal'ası: 83, 223, 291
dükkân: 15, 16, 19, 20, 26, 50, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 65, 67, 71, 72, 80, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 100, 102, 110, 129, 131, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 148, 150, 152, 153, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 176, 179, 183, 186, 187, 188, 189, 197, 215, 220, 221, 224, 225, 232, 243, 246, 249, 251, 262, 266, 268, 269, 279, 296, 307, 315, 316, 320, 339, 340, 341
dükkâncık: 97, 137, 143, 150, 156, 178, 199, 201, 244, 261, 340
dükkânçe: 100, 136, 139, 190, 217, 341
dülbend: 116, 118, 119, 124, 303
dülger: 316
dündâr: 40, 46
dündâr paşa: 43
Dünyol kal'ası: 16
dürr-i beyz: 8
dürr-i meknûn: 260
dürr-i nâ-süfte: 276
dürr-i yektâ: 260
dürr-i yetîm incü: 210
düyûr: 7, 80, 85, 88, 103, 105, 107, 111, 130, 161, 177, 183, 188
düyûr-ı bıtrîk: 102
düyûr-ı gamâme: 5
düyûr-ı kenîse: 315

- E -

Ebâbekir, Hz.: 241, 242
ebe karılar: 247
Ebî Süfyân: 241
Ebî Tâlib: 180
ebrî: 91
ebrî gül: 91
ebrî kâğız: 24
Ebû Ahmed Ağa çeşmesi: 231
Ebû Ahmed Ağa sarâyı: 231
Ebû Ahmed Ağazâde Çelebi: 233
Ebû Alî Sînâ: 85, 110, 232
Ebû Enâm nâm mahal: 180
Ebû Ensârî kapusu: 173
Ebû Hanîfe: 196
Ebû Kureyş: 180, 186
Ebû Müslim: 302
Ebû Sa'îd Hân: 239

Ebû Tâlib: 180, 181
Ebûbekir, eş-Şeyh: 260
Ebûcehil: 144
Ebu's-su‘ûd-ı Cârihî: 268
Ebü'l-Âs bin Rebî‘: 241
Ebü'l-cibâl: 292, 293
Ebü'l-feth: 25, 80, 103, 166, 168, 171, 173, 175, 180, 181, 182, 198, 273, 338
Ebü'l-Müslim-i Mervî: 302, 304
Ebü'l-Müslim-i Teberdâr: 302
Ebü't-Tatar: 317
ecene demirleri: 7
ecinne: 99, 120, 242
Eçetvar kal‘ası: 83, 158, 163
edeb ilmi: 237
Edhemî külâhı: 117
edik: 342
Edil nehri: 173, 191, 227, 278, 285, 288, 299, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 329, 331, 332, 337
Edil suyu: 203, 204, 310, 317, 319, 320, 324
Edilsarâyı şehri: 239
Edirne: 70, 96, 113, 151, 179, 180, 182, 237, 264, 268, 321, 344
Edirne kal‘ası: 176
Edirnekapusu: 174
edvâr ilmi: 236
Eflak: 40, 124, 146, 149, 155, 157, 164, 165, 166, 172, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 200, 264, 265, 320, 321, 334
Eflak beği: 93, 165, 172, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 192
Eflak hazînesi: 182
Eflakân: 138, 145, 146, 149, 150, 188
Eflakca: 148
Eflakçe: 176
Eflak-ı âk lisânı: 185
Eflâtûn: 108
Eflâtûn-ı İlâhî: 169, 329
Eflâtûniyye şapka: 116
Efrâsiyâb: 182, 199, 201, 205, 208, 229, 253, 276, 283, 315, 317
Efrenc: 69, 273
efsâneci tiryâkîler: 30
egir kökü: 23
Egirsek kal‘ası: 2, 10, 11
Egirvar kal‘ası: 4
eğe: 3
eğer: 13, 94, 95, 112, 118, 230, 313
eğir: 102, 288
Eğre: 33, 34, 50, 53, 54, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 83, 94, 113, 117, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 150, 151, 160, 313
Eğre kal‘ası: 60, 62, 63, 66
Eğre yeniçeri serdârı: 136, 137, 141, 142, 144
Eğri: 53, 54, 62, 67, 68, 69, 78, 135, 139, 151
Eğrikapu: 35, 253
Ehl-i Beyt: 270
ehl-i dîvân: 82
ehl-i hıref: 16, 260, 286
ehl-i kıble: 247
ehl-i müfessirîn: 331
ehl-i sanâyi‘: 4, 216, 247, 258, 260, 279, 281, 287, 289

ehl-i sünnet: 311
ehrâm dağları: 317
ehremenler: 282
ejder: 77, 90, 228
Ejder Ban: 317
ejderhâ: 101, 119, 120, 223, 242, 256, 309
Ejderhân: 227, 239, 242, 251, 268, 289, 292, 297, 299, 305, 306, 309, 310, 332, 335, 338
Ejderhân denizi: 299
Ejderhân kal'ası: 292, 309
Ejderhân su savaşı: 296
ejder-i heft-ser: 30, 162, 169, 289
ekâsire: 296
ekin: 204, 214
ekinci: 196, 312
ekmek: 27, 47, 55, 67, 71, 93, 119, 127, 135, 144, 149, 154, 160, 161, 183, 195, 196, 247, 260, 271, 276, 277, 285, 290, 308, 311, 323, 334, 342
Ekmek Meydânı: 101
ekmekçi dükkânı: 168
ekmekhâne: 174
Ekrâd: 180
ekser: 282
Eksi Salâcık şehri: 226
el değirmeni: 100, 196, 259
Elbasan şehri: 274
elbise-i nâdire: 5, 30, 71
Elbozdı (Çerkes ismi): 277
Elburz: 98, 132, 251, 255, 269, 272, 275, 279, 281, 289, 292, 293, 294, 295, 299
elçi: 40, 42, 48, 51, 52, 53, 59, 63, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 88, 90, 93, 99, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 123, 127, 151, 156, 164, 202, 208, 240, 241, 287, 299, 308, 309, 310, 313, 314, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 344, 345
elçi ban: 322, 329, 332, 335, 337, 338
elçi paşa: 53, 54, 59, 68, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 87, 93, 98, 99, 111, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 127, 131, 132, 155, 156, 190
Elçi Paşa varoşu: 99
eldivan: 87, 108
elek: 88, 89
Elem Şâh, Şehzâde: 260
el-Hacı İslâm mescidi (İlok kal'ası): 58
el-Hacı Mehemmed câmi'i: 253
el-hacı Osmân Ağa câmi'i (Çanad): 143
el-Hacı Ömer mescidi: 253
Eli Cân: 234
elif ve be suparası kitâbı: 289
Eliksen karyesi: 214
Elkas Beğ: 299
elma: 28, 91, 161, 217, 226, 234, 235, 244, 247, 250, 262, 306, 312, 341
Elma nehri: 217, 243
Elmalı karyesi: 217
elmâs: 116, 117, 210, 283, 323
El-mirza: 284
el-Müstansır Billâh: 275
elvân boğası haftan: 271
elvân çuka kalpak: 27
emân: 23
emân bayrakları: 161
emân kâğızı: 189

emânet: 214
Emeviyyûn: 180, 302
Emildeş Ahmed Ağa sarâyı: 231
emîn: 56, 60, 126, 140, 141, 145, 166, 168, 187, 188, 198, 214, 229, 251, 260, 267
Emîne Hâtûn (Peygamberimizin annesi): 180
emînlik: 55, 57, 136, 137, 140, 141, 217
Emîr: 303
Emîr Arab: 275
Emîr Beğ câmi'i (kal'a-i Temrik): 268
Emîr Efendi: 259, 268
Emîr Keysû: 275
Emîr Lokmân: 272
Emîr Medhî Çelebi: 236
Emîr Ömer: 272
Emîr Sultân: 180
Emîr Ziyâd: 272
Emîre'l-mü'minîn: 241, 275
emîr-i âhûr: 95, 182
emrâz-ı muhtelife: 101, 130, 240, 295, 311, 324
emr-i pâdişâhî: 134, 155, 264
emr-i şerîf: 27, 59, 60, 63, 155
emrûd: 19, 27, 28, 154, 160, 168, 226, 234, 235, 244
emrûd ağacı: 233
Enderey hânı: 302
Enderey kal'ası: 302
Enderey kapusu (kal'a-i Koyun): 303
Enderey şehri: 301, 302, 303, 304, 305
enderûn: 189
engerek: 106
engûr: 27, 67, 71, 235
enhâr: 254, 286, 294, 300
enhâr-ı âb-ı hayvân: 124
enhâr-ı zülâl: 155
Entivar kal'ası: 163
Enûşirvân: 50, 239, 293, 295, 296, 297, 307, 313
Enûşirvân-ı Âdil: 293, 304, 313
Enûşirvân-ı Dâdyân: 117
erbâb-ı dîvân: 53, 89, 113, 115, 228
erbâb-ı ma'ârif: 139
erbâb-ı tîmâr: 15, 19, 23, 60, 62, 71, 72, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171
erbâb-ı ze'âmet: 15, 143, 171
erbâb-ı zu'amâ: 19, 23, 62, 71, 146, 151
Erba'în: 332
Erbîl: 83
Erçin kal'ası: 41, 53
Erçin palankası: 59
Erdel: 20, 44, 52, 83, 93, 113, 127, 134, 136, 140, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 186, 187, 311, 320, 334
Erdel altunu: 165
Erdel banı: 313
Erdel Belgradı: 163, 164, 165
Erdel dağları: 178
Erdel kralı: 52, 93, 117, 143, 144, 145, 153, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 186
Erdel lisânı: 159, 160
Erdel Macarı: 135, 149, 176, 202, 317

Erdel penezleri: 185
Erdelce lisânı: 143
Erdelistân: 62, 64, 66, 162, 185, 190, 293
Erdelistân Macarı: 291
Erduğrul: 273
Erduğrul, oymak-ı: 238
Ereş kal'ası: 306
Ereş şehri: 255
Ergani Demirkapusu: 172
Ergani kal'ası: 172
erganon: 29, 31, 34, 38, 69, 78, 89, 91, 104, 105, 118, 125, 188, 206, 207, 209
ergen (azeb odabaşılar): 198
erguvânlar: 94
erik: 27, 28, 55, 59, 149, 154, 160, 168, 226, 234, 235, 244, 247, 262, 341
Erjeng: 89
Erkek Macarı (Erdel Macarı): 202
Ermen: 272
Ermenak kal'ası: 223
Ermenî: 179, 183, 215, 229, 245, 247, 252, 259, 260, 267, 273
Ermenî kenîsesi: 181, 234
Ermenî Mığdısi târîhi: 194
Ertoğmır Hân: 225, 227
Ertuğrul: 238, 239, 273
Ertuğrul kabîlesi: 238
Ervâm kavmi: 275
Ervâm lisânı: 28, 97
erzâk: 3
Erzurûm: 113, 242, 247, 294, 341
esb: 43, 265
esbâb: 4, 10, 12, 13, 17, 30, 33, 44, 45, 54, 116, 123, 127, 172, 305, 315, 321, 322, 335
esb-i küheylân: 17
esb-i tâzî: 199, 311
esedî guruş: 210, 250
esîr: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 40, 41, 45, 47, 48, 50, 56, 60, 63, 64, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 90, 96, 97, 102, 122, 123, 132, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 147, 149, 150, 155, 158, 160, 161, 163, 165, 178, 180, 181, 182, 183, 186, 188, 191, 193, 194, 196, 198, 202, 203, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 219, 221, 224, 247, 249, 258, 262, 263, 265, 268, 271, 273, 276, 280, 281, 284, 285, 289, 291, 297, 299, 301, 308, 311, 319, 320, 325, 328, 329, 330, 331, 341, 343, 344
esîr bâzârı: 215, 247, 260
Esîr hânı (Kefe): 258
Eski câmi' (kal'a-i Baç): 139
Eski Görünüş kapusu: 228
Eski hammâm (kal'a-i Gözlev): 216
Eski Hammâm (Kefe): 258
Eski Kaplıca: 177
Eski Yurd: 225, 227, 242
Eski Yurd bâğları: 233
Eski Yurd karyesi: 238
Eski Yurd mezâristânı: 239
Eskisarây (İslâmbol): 340
esnâm: 24
esvâb: 12, 14, 16, 33, 68, 344
eşcâr: 107
eşcârât-ı müsmirât: 120
eşek: 31, 70, 101, 122, 144, 182, 224, 279, 290, 313
eşheb at: 45

eşkinci: 176, 213
eşrâf-ı a‘yân: 217, 342
eşribe: 96
eş-Şeyh hâmid: 200
et: 93, 100, 155, 184, 196, 223, 235, 260, 290, 308, 323, 326, 331
eteklik: 95
etıbbâ: 130
et‘ıme-i nefîse: 81
Etil nehri: 309, 310, 314, 315
etmek: 12, 81, 323
etmekçi dükkânı: 170
Evcile: 275
evkâf: 130, 144, 160, 216, 231, 252
Evken nehri: 178
Evliyâ: 1, 7, 35, 41, 42, 46, 47, 52, 53, 54, 59, 68, 75, 77, 83, 148, 190, 200, 211, 236, 263, 264, 265, 276, 305, 308, 338, 344
Evliyâ Çelebi (ayrıca bkz. hakîr): 9, 42, 54, 60, 74, 96, 102, 123, 127, 164, 190, 214, 262, 263, 265, 334, 338, 344
Evliyâ Efendi: 32, 35, 186, 214, 285
evliyâ, kibâr-ı: 230, 238, 253, 259
evliyâullâh: 310
evren: 279
Evrenosî tâç: 94
Eyreç ibn Ferîdûn: 315
Eyyûb Sultân: 173
ezân: 164, 300, 316
ezân-ı Muhammedî: 28, 71, 90, 133, 146, 164

- F -

fâcir: 106
Fağfûr: 100, 162, 193, 194, 239, 273, 282, 287, 293, 299, 308, 311, 318, 322, 323, 325, 326, 331
fağfûrî çanak: 122
fâhişe: 183, 188, 190
fâhişehâne: 7
Fahrî Çelebi, Ressâm Bursalı: 257
fakîh: 241
fakîr: 3, 39, 44, 45, 142, 148, 192, 290, 344
fânûs: 75, 175, 188, 248
fâre: 103
Fargaçi Kapudan, Uyvar hâkimi: 130, 133
Fâris: 273
Fârisî: 125, 160, 167, 236
Fârisî lisânı: 117, 159, 160
Fas: 275
fâsık: 106
fassâd: 111
fassâd-ı kâmil: 109
Faşa boğazı: 293
Faşa nehri: 293
Fâtıma Sultân, Sultân Ahmed kızı: 150
Fâtıma Sultânzâde Süleymân Beğ: 175
Fâtımatü'z-Zehrâ: 241
Fâtiha: 5, 14, 18, 28, 31, 32, 40, 115, 200, 262, 265, 337
Fazl (Hazret-i Abbâs'ın oğlu): 241
Fazlı Kethudâ: 29

Fazlı Paşa: 179
Fazlı Paşa, Serdâr: 186
Fazlî Çelebi: 233, 236
Fekte Batur: 150
felâhatnâme: 99
Felemet kapusu (Egre): 66, 67, 68
fellâhlar: 275
felsefiyyât ilmi: 106
Fenare nehri: 87
fener: 248
Fenlak kal'ası: 145
ferâ'iz ilmi: 106
Ferahkirmân: 194, 197, 198
Ferahkirmân kal'ası: 196, 213
Ferdinand kral: 6, 25, 46, 81, 96, 101, 107, 313
Ferdinandoş, Ungurus kralı: 15
feres ilmi: 237
Ferhâd: 163, 171, 205
Ferhâd Paşa: 306, 321
Ferhâd üstâd: 73
Ferhâd-ı kûhken: 171, 219
Ferhâdî külüng: 30, 149, 163
Ferîdûn Hân: 315, 316, 317
Ferîdûn Şâh: 315
Ferîdü'd-dehr: 104
fermân: 31, 36, 42, 48, 49, 50, 53, 54, 60, 62, 75, 114, 115, 116, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 142, 144, 145, 151, 153, 155, 166, 190, 200, 217, 343
fermân-ı hümâyûn: 113, 114
fermân-ı pâdişâhî: 96, 114, 215, 265
fermân-ı sadrıa'zam: 133
fermân-ı şehriyârî: 76, 135, 156, 161, 192, 214
fermân-ı şerîf: 114
fermân-ı vezîr: 34, 36, 47, 50, 52, 111, 200
ferrâce: 27, 234, 342
Ferraş(?) Beğ, Tiryâkî: 263
feryâdnâme: 211, 212
fes: 63, 120
Feth Geray Sultân: 68, 69
Feth-i İslâm kal'ası: 170, 172, 175, 176
feth-i mübîn ezânları: 150
Feth-i şerîf: 12, 14, 32, 34, 35
Fethiyye: 67
fetih ezânı: 133
fetihnâme: 93
fetîle: 108
fetvâ: 221
fevvâre: 7, 89, 91, 101, 120, 226, 232
Feylekos: 108, 329
Feylesûf: 108, 329
Feyzî Çelebis: 233
fiçı: 59, 184, 195, 213, 215, 268
Fıkh-ı Ferâ'iz (kitap): 310
fıkıh: 237
fındık: 110, 116, 118, 235, 342
Fırandon sarâyı: 164

fırtına: 318
fısdık: 235
fıskiyye: 7, 88, 91, 219, 226, 249
fîl: 6, 63, 64, 91, 98, 101, 102, 120, 175, 187, 227, 255, 285, 286, 326
fîl dişi: 104, 279
fîl hortumu: 234
fîl kulakları: 187
Fîl Meydânı: 101
filandıra: 47, 58, 77
filandıra lâlesi: 226
Filek kal'ası: 60, 61, 67, 70, 71, 72
fîl-i Mengerûsî: 97, 102, 174, 279
Filibe şehri: 176
Filimenk: 100, 109, 125, 128, 174, 190, 237, 273, 287, 316, 334
filironya: 91
Filordin karyesi: 177
filori: 174
Filvarili (Baş ruhban): 181
Finamenk kâfirleri: 311
fino zağar: 122
Firav şehri: 87
Firav varoşu: 87
Fir'avn: 106, 145, 181
Firdevs-i berîn: 33, 37, 226
firkate: 50, 56, 75, 77, 171, 254, 255, 307, 339, 341
fîrûze-i Neşâbûrî: 103
Fîsâgores-i Tevhîdî: 104, 109, 293, 329
fisdân: 124, 183
fişeng: 85, 129
fişeng-i hevâyî: 207
Fişevar handakı: 130
Fişevar şehri: 130
fitîl: 84, 100, 206, 344
fitîle: 156
fitoz at: 35
Foça: 37, 77
Fohşan: 182, 187, 188
Foncistân: 275
fota: 101
Fötvar: 53, 59
francıla: 183
Fransa: 1, 6, 33, 35, 76, 77, 127, 128, 273
Frav karyesi: 162
Frav köyü: 162
Freng: 7, 21, 63, 89, 90, 91, 103, 105, 192, 215, 223, 229, 249, 250, 277, 337, 339
Freng biberi: 277
Freng dîvârı: 256
freng (hastalığı): 295, 324
Freng hisârı: 62, 63, 64, 256, 257, 258, 339, 340, 341
Freng kal'ası: 62
Freng kapudanı: 140, 141
Freng kapusu: 98
Freng keştîbânları: 172
Freng, nakkaş-ı: 106
Freng pabucu: 123

Freng şapkası: 115
Frengî: 12
frengi: 66
frengî demir: 159
Freng-i Mânî: 127, 339
Frengistân: 16, 120, 147
Frenk lisânı: 218
ful: 94
Funcistân: 91, 120, 209, 293
Fur kavmi: 120
Furât: 29
Furkân: 103
Furkân-ı mecîd: 34, 292
Furuşka dağları: 54, 55
futa: 232
Füsûs, kitâb-ı : 194, 331
Füsûs (Muhyiddînü'l-Arabî'nin): 331
fütûnî kîse: 232
fütüvvet-nâme kitâbı: 242

- G -

Gabor: 25
Gaçka sahrâsı: 168
gaddâra: 112, 123
Gage(?) nehri: 286
Galata: 5, 93, 173, 189, 254, 274, 337
Galata Kullesi: 26, 107, 131, 178, 239, 344
Galgofça kal'ası: 133
Gâlu kal'ası: 157, 158, 163
Galya kralı: 25
galyavî boruları: 31
Galye nâkûsları: 29
Ganî Paşa, Monla: 255, 344
Gânim târîhi: 98
ganîmet: 3, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 45, 49, 75
gâr: 283
Gara nehri: 50
Garâni kal'ası: 274
garbul: 88
gassâl kızları: 99
Gâv-ı İsfehânî (Selem'in oğlu): 317
gâv-perest: 323
gayyâ deresi: 332
gazâl: 80, 97
gazel: 236
Gâzîkirmân: 199, 200, 201
Gazze: 127, 272
Geceb-Uğvar: 51, 132
Geçdi Noğay: 195
geçit hakkı: 213
geçit kal'ası: 51
gedik: 63
Gedüslü Efendi: 46

Gedüslü Halîfe: 46
Gelgen Bay: 217
Gelibolu: 273
gelin: 281
gemi: 17, 50, 56, 57, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 92, 96, 98, 99, 102, 121, 130, 131, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 179, 181, 183, 188, 189, 191, 192, 193, 197, 198, 200, 202, 203, 213, 215, 216, 219, 220, 221, 227, 235, 242, 248, 249, 250, 254, 256, 259, 261, 265, 266, 268, 269, 270, 272, 274, 277, 279, 288, 291, 292, 293, 297, 299, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 314, 315, 316, 318, 319, 321, 325, 328, 331, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343
gemici: 170, 221
Gence: 255, 273, 294, 302, 306, 308, 321
gendüm: 234, 260
geray: 302, 331
Geray evlâdları: 236
Geray Hân: 81, 224, 264, 337
Geray Sultân: 179, 203, 236, 237, 264, 265, 286
Gerede sovuğu: 341
gergerdân: 91
Gergiçse kasabası: 187
germâb: 66, 67, 77, 258
Germat: 60, 61, 62, 67, 70, 71
Germat kal'ası: 51, 68, 72, 73, 74
Gers-İlyâs: 52, 74, 94
Gevherkirmân: 223, 224, 225
geyik: 91
gılâl: 51, 144
gılâl anbârı: 17, 20, 50, 56, 58, 72, 73, 156, 168, 256, 339, 343
gılâl-ı hubûbâtlar: 147
gılmân: 6, 10, 105, 210
gırâr: 162, 178
Gıraviçe şehri: 33
Gırgorifçe kal'ası: 57
Gırgoviçse kasabası: 54
Gırıjgal kal'ası: 18
gıybet: 195
Gîlân: 273, 293, 297, 299, 306, 307, 308, 310, 311, 318, 319, 321
Gingöş: 67, 70
gingöşiyye bâdesi: 71
girdâb: 170, 171, 172, 173, 174, 175
Girdâb, Bahr-i: 292
Girdâb-ı Tahtalı: 170
Girid: 220, 248, 264
Girid mankırı: 157
giyâh: 31
Gorandi Mikloş: 25
gorof: 22, 24, 33, 93
gorona: 50, 86, 113, 117, 118, 130, 131, 313, 317
göçer evliler: 329
gök demir: 149
gök yâkût: 103
Gökdelen Taysı Şâh-ı Kalmak: 329
Gökdolak: 304, 306
Göksu: 249
göl: 2, 4, 7, 20, 23, 26, 48, 49, 51, 53, 61, 68, 113, 139, 141, 144, 147, 148, 162, 166, 175, 189, 193, 199, 212, 214, 215, 217, 263, 267, 268, 317, 320, 330
Gölbaşı câmi'i (Kefe): 257

gölcüğez: 166
gölcük: 267
Göle: 146, 148, 149
Göle kal'ası: 135, 136, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 164
Göle sancağı: 135, 146
gölemez: 220
Gölvar kal'ası: 81
gömeç balı: 252
gömlek: 44, 116, 183, 205, 230, 271, 331
gön: 117, 288
gön akçe: 288
göndürme keskin boza: 285
gönüllü: 17, 63, 94, 151, 338
gönye: 128, 274
Gönye dağları: 179
Gördüs: 83
görünüş (dîvânhâne): 228, 264, 299
Görünüş sarâyı: 227, 228
gözcü kullesi: 341
Gözlev: 214, 215, 217
Gözlev kal'ası: 193, 214, 215, 216, 218, 227, 228
Gözlev limanı: 214
Gözlü Ev: 214
Grand Ban: 49
Graviçe: 8
gûl: 120
gulâm: 8, 9, 10, 12, 35, 44, 45, 46, 48, 50, 53, 54, 55, 67, 97, 104, 105, 119, 120, 123, 124, 127, 129, 136, 137, 148, 158, 159, 178, 215, 217, 223, 225, 232, 236, 279, 300, 331, 334, 335, 336, 344
Gulâm Şâdî: 104
gulbeyâbân: 193, 293, 294
Gûlkend-i Dekend: 194
gurâb: 220, 251, 253
gûrhâne: 150
guruş: 48, 54, 63, 71, 78, 88, 95, 104, 114, 117, 119, 122, 123, 126, 127, 135, 136, 151, 152, 158, 173, 186, 187, 188, 213, 214, 217, 254, 255, 285, 303, 342, 344
gûsfend: 274
gusl: 241
güderi: 16, 99, 100, 108, 222, 313, 320
güderi dolama: 33
güderi meşin kemer: 44
Güğümlü nehri: 323
güherçile: 182, 187
gül: 19, 91, 94
Gül Baba kapusu: 75
Gül Baba tekyesi: 68
gül, mâvî: 91
gülâb: 120
gülbâng-ı Muhammedî: 14, 37, 47, 48, 77, 80, 148, 256
Güleç köyleri: 228
Güleç köyü: 266
Güleç salası: 266
Güleçbay: 234
Güleçli: 216, 262, 263, 266
Gülefzûn: 234
gül-i gülistân: 50, 89, 91, 99, 118, 121, 129, 161, 184, 234, 242, 304, 307

gülistân: 59, 223, 226
gülle: 42, 63
gülnar: 250
Gülşenî tekyesi: 258
Gülyân şehri: 274
gümrük: 97, 128, 145, 171, 188, 189, 215, 256, 268, 338, 339, 341
gümrük emîni: 62, 135, 137, 139, 142, 143, 144, 146, 151, 167, 171, 184, 188, 215, 217, 221, 245, 254, 256, 268, 339, 341
gümrükçü kolcuları: 256
gümrükhâne: 128, 183, 189, 221, 256, 339
gümüş: 45, 53, 95, 104, 107, 110, 112, 114, 118, 126, 130, 182, 183, 184, 230, 283, 308, 312, 328
gümüş aşçı bıçakları: 123
gümüş çevgân: 94
gümüş deyenek: 63, 70, 137, 160, 228
gümüş düğme: 202, 320
gümüş haç: 6
gümüş kanâdil: 231
gümüş kazgan: 130
gümüş kulplu tas: 44
gümüş kupa: 114
gümüş külüng: 115
gümüş leğen: 114
gümüş ma‘deni: 230
gümüş mecmere: 89
gümüş riyâl: 48
gümüş sahan: 44
gümüş sandûka: 114
gümüş servî: 114
gümüş suhûn: 283
gümüş tancere: 110
gümüşî çullar: 95
gümüşlü bıçak: 44
gümüşlü kılıç: 44, 45
gümüşlü külüng: 44, 45
Gündüz Bay Beğ: 239
güneş tasvîri: 107
günlük: 89
günlük ağaçları: 118
Gürcî: 13, 29, 30, 31, 32, 34, 48, 59, 60, 74, 75, 117, 191, 229, 232, 234, 236, 260, 273, 274, 276, 295, 296, 298, 303, 306, 337, 340, 343
Gürcî Paşa: 36, 59, 74, 75, 79, 80
Gürcistân: 113, 274, 289, 293, 295, 297, 299, 301, 304, 307, 312
gürg: 274
gürgen ağacı: 282
Güril: 273
Gürlev dağları: 199
Gürlev kal‘ası: 202
gürz: 283, 296, 315, 339
gürzbâzlar: 95
güve: 103
güvercin: 91, 119, 169, 175
Güvercin kayası boğazı: 169
Güvercinlik kal‘ası: 168, 169

- H -

Habbe: 274
haberci kulleleri: 4
Habeş: 113, 172, 275, 308
Habeş (Çerkes ismi): 277
Habeş dağı: 274, 279, 284
Habeş lü'lüsü: 103
Habeşî: 120
Habîb-i Neccâr: 181
Hâbil: 1
Habil nehri: 278
hacc: 240, 241, 251
Hâcegân, tarîk-i: 301, 306
Hâcegânîler: 306
hacer-i semm-i helâhil: 328
hacer-i semm-i kâtı': 328
hacer-i zücâc ve zîbak: 328
hâcet namâzları: 208
hacı: 55, 144, 276
Hacı Ağa câmi'i (Taman kal'ası): 267
Hacı Alî câmi'i (kal'a-i Güvercinlik): 169
Hacı Bay mescidi (kal'a-i Sudak): 249
Hacı Bektaş Velî baltaları: 45
Hacı Bektaş-ı Velî: 78, 113
Hacı dereleri: 224
Hacı Ferhâd câmi'i (Taman kal'ası): 267
Hacı Ferhâd medresesi: 258
Hacı Geray Hân câmi'i: 266
Hacı Geray Sultân: 203, 206, 237, 265, 277, 286
Hacı Hasan Kışlası: 190
Hacı İdrîs mescidi (Kefe): 257
hacı keştîleri: 140
Hacı Murâd Hammâmı (Kefe): 258
Hacı Paşa: 27, 28, 29, 40, 43, 47, 48
Hacı Paşa sarâyı: 26, 47
Hacı Paşa Sebîli (Ustolni-Belgrad): 26
Hacı Paşa Zâviyesi (Ustolni-Belgrad): 25
Hacı Tilki(?): 116
Hacıki Paşazâde: 130, 131
hacılar bayrâmı: 286
Hacızâde Efendi: 32, 33, 35, 37, 40, 46
Hacızâde, Sadrıa'zam musâhibi: 33
haç: 6, 12, 52, 58, 84, 107, 150, 183
haç alem: 6, 89, 90, 103, 107
Haçek: 165
haçlı alemler: 107
haçlı bayraklar: 13, 14, 125, 142, 207
haçlı çanlık kullesi: 88
haçlı çarh: 107
haçlı papaslar: 209
haçlı peyker: 28, 38, 50, 69, 77, 89, 118, 146, 161, 206, 207, 333
Hadatvar kal'ası: 157
hadeng: 35, 242, 314
hâdım ağa: 228
Hadîce-i Kübrâ: 241
hadîd: 149, 282, 343

hadîd kapu: 256
hadîs: 31, 67, 230
hadîs ilmi: 305
hadîs-i sahîh: 79, 195, 196
hadîs-i şerîf: 40, 67, 169, 195, 196, 311, 322
haffaf: 232
Haffâfhâne çârsûsu (Kefe): 258
Hafsalı: 173
haftan: 17, 94, 271, 277, 295, 303, 323, 342
Hafza binti Hazret-i Ömer: 241
hâkân: 174, 299, 302
Hâkân Şâh: 301
hâkim: 17, 19, 23, 24, 42, 43, 55, 57, 60, 62, 63, 65, 104, 111, 127, 130, 139, 140, 141, 142, 144, 150, 155, 159, 168, 170, 176, 184, 187, 188, 189, 190, 198, 212, 217, 221, 222, 235, 243, 248, 251, 254, 256, 258, 267, 274, 275, 287, 306, 309, 311, 315, 341
hâkim-i örf: 341
hâkim-i şer‘: 19, 217, 254, 255
hakîr (ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 24, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 59, 60, 62, 63, 64, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 83, 84, 85, 88, 90, 94, 96, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 143, 144, 148, 149, 150, 151, 156, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 200, 201, 204, 210, 213, 214, 215, 217, 218, 225, 228, 232, 236, 243, 252, 253, 254, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 290, 292, 293, 294, 296, 298, 299, 301, 303, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 344
hakkâk: 116, 260, 266, 327
halat: 170
Haleb: 30, 34, 93, 113, 298, 301
Haleb kal‘ası: 5
Haleb kalkanı: 71, 154
Halebü'ş-şehbâ: 251, 295
Hâletî Çelebi, Azmîzâde: 39, 236
halîc: 2
hâlîçe: 19, 112, 115, 118, 119, 238
halîfe: 241, 275
Halîl Ağa, Kapucubaşı: 265
Halîl Ağa, Kayseriyyeli: 80
Halîl Ağa, Ser-bevvâbân: 191
Halîl Ağa, Yeniçeri Ağası: 40, 52
Halîl Beğ: 77, 299
Halil Gabor: 52
halka: 124
halkârî kâh: 99
Halmaş, hisâr-ı: 161
Halmaş yaylağı: 161
haltasın: 335
halvethâne: 90, 92
Halvetî: 164, 196, 218, 219, 258, 266
Halvetî tekyesi: 216, 258
Halyekeri(?) Gabor: 25
Hamâ kal‘ası: 58
Hâmân: 144
Hamavî: 110
Hamîd külâhı: 120
hamîm: 105
hamir-nûş: 106
hammal: 112

hammâm: 15, 16, 18, 19, 20, 26, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 67, 98, 100, 101, 103, 110, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 148, 152, 153, 156, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 176, 177, 183, 197, 199, 201, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232, 234, 243, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 258, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 277, 280, 289, 295, 296, 300, 303, 304, 315, 316, 320, 335, 339, 341
Hammâm kapusu (kal'a-i Kefe): 256
hammâm kubbesi: 63, 97, 106, 172, 174, 175
hammâm kurnası: 121
hammâmcık: 268
hammâmcılar: 101
hammâmcuğaz: 19
Hammâmlı liman: 220
hamr: 71
Hamrevât suyu: 175
Hamsîn, mâh-ı: 259
Hâmûn-ı Azak: 16
Hamza Beğ, Cündî (Ustolni-Belgrad paşası) : 76
Hamza Beğ kal'ası: 53
Hamza, Hz.: 14
Hamzabeğ kal'ası: 41
Hamzabeğ palankası: 59, 134
hân: 9, 15, 16, 19, 26, 50, 56, 57, 58, 59, 61, 67, 85, 98, 100, 103, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 154, 162, 164, 166, 167, 168, 170, 176, 180, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 314, 315, 316, 324, 332, 341, 343
hân akçesi: 230
Hân alayları: 207
hân askeri: 191, 203, 281
Hân depesi: 270
Hân görünüşü: 264
Hân hammâmı (kal'a-i Gözlev): 216
Hân Kışlası menzili: 190, 192
Hân kızları: 229
hân kulu: 229, 234, 264
Hân leşkeri: 203
Hân mahallesi: 231
Hân sancakdârları: 214
Hân sarâyı: 230, 232, 243
Hân Sarâyı imâreti: 233
hân vezîri: 204
Hanbel, İmâm: 196
Hanbelî müftî: 254
hâncı: 232
hâncık: 267
hâncuğaz: 19, 150, 178
hançer: 78, 93, 313, 322
handak: 3, 5, 16, 17, 19, 20, 23, 26, 27, 33, 56, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 76, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 97, 98, 99, 121, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 142, 143, 144, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 162, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 176, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 205, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 224, 242, 246, 249, 255, 256, 259, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 288, 293, 296, 307, 308, 309, 321, 322, 332, 333, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Handân Ağazâdeler: 294
hânedân-ı sarây: 26, 232
Hanefî: 195, 228, 254, 306, 311
hânende: 122, 184, 236, 258
hân-ı âlîcâh: 193

hân-ı âlîşân: 191, 192, 199, 217, 231
hân-ı âyende vü revende: 55
hân-ı bâzergân: 54
hân-ı hâcegân: 18, 26, 67, 216, 231, 246, 258, 296
hân-ı hâkân: 302
hân-ı mihmânsarây: 59, 245
hân-ı mücerredân: 216, 296
hân-ı müsâfirân: 26, 50
hân-ı sağîr: 67
hân-ı sevdâgerân: 54, 246
hân-ı tüccârân: 20, 54, 55, 56, 58, 61, 100, 136, 144, 148, 153, 172, 243, 300, 303
Hânî (Mehemmed Geray Hân-ı Gâzî'nin mahlası): 230
hânkâh: 17, 20, 25, 54, 59, 67, 258, 300
hânlık: 217, 264, 274, 281, 298, 299, 304, 306, 308
Hanya kal'ası: 220
Hânzâde: 1, 2, 9, 180, 186, 226
hârâ: 188
harâbâtî: 53
Harâbî, Dervîş: 253
harâc: 51, 52, 55, 71, 75, 77, 80, 85, 86, 114, 138, 140, 145, 151, 152, 160, 164, 180, 181, 188, 247, 309
harâc ağası: 17, 60, 136, 137, 140, 141
harâc emîni: 15, 20, 23, 57, 62, 135, 139, 142, 143, 144, 146, 151, 167, 168, 171, 175, 254
harâmî: 276, 284
harâr: 11, 100
harb: 2, 21, 67, 195, 233, 338
harba: 342
harbe: 119, 178, 269, 333, 336
harbeli gönder sırıklar: 333
harbeli sırıklar: 333
harbende: 94
harbendebaşı: 43
harc-ı ma'îşet: 152
harc-ı râh: 53, 68, 88, 127, 161, 187, 189, 221, 236, 265
hardal: 42, 192, 276, 277, 283
harekânî: 91
harem: 107
harem odaları: 183
Haremeyni'ş-şerîfeyn: 113, 230
harem-i hâs: 174
harem-i hurme-i ehl-i beyt: 270
Harez, Bahr-i: 23, 148, 172, 173, 193, 210, 259, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 318, 319, 321, 329, 337
Hârezmşâhî: 164
hargâh: 47, 74, 75, 84, 133, 154, 155, 157, 229, 244, 288, 314
harîr: 277, 297, 303, 323
harîr bayraklar: 94
harîr haftan: 342
harîr hil'at: 271
harîr kuşak: 271
harîr libâs: 237
Hârizm: 273
Harkova şehri: 275
Hârûnu'r-reşîd: 181
hâs: 63, 133, 135, 160, 255, 274
hâs oda: 90

hâsâhûr : 95, 112
Hasan Ağa, Bostâncı Başbaltacı (Hünkâr hasekisi): 14, 47, 48
Hasan Ağa câmi‘i (kal‘a-i Kopan): 15
Hasan Ağa, Cânpoladlı Bekrî: 52
Hasan Ağa, Kayseriyyeli: 77
Hasan Ağa, Kilarcıbaşı: 243
Hasan Akay Efendi: 233
Hasan Baba, ziyâret-i: 61
Hasan Efendi, Kâtib: 233
Hasan, İmâm: 287
Hasan Paşa: 39, 69, 82
Hasan Paşa, Celâlî: 265
Hasan Paşa, Çelebi: 178
Hasan Paşa, Duş: 39
Hasan Paşa, Hâdım: 82
Hasan Paşa kal‘ası: 201, 202
Hasan Paşa, Petro: 15
Hasan Paşa, Rûmeli vezîri: 62, 69
Hasan Paşa, Serdâr Yemişçi: 22
Hasan Paşa, Tiryâkî: 23
Hasan Paşa, Uzun: 39
Hasan Paşa, Yemişçi: 22
Hasan Paşa, Yentür: 10, 14, 151, 152
Hasan Şâh, Uzun: 314
Hasan, Tavîl: 70
Hasankal‘ası: 83
Hasek: 165
haseki: 14, 23, 47, 48
haseki ağa: 15, 17, 18, 19, 27, 28, 29, 40, 41, 49, 151, 338
Hasenî atlar: 94
hasır: 120, 279, 280, 318, 333, 336, 340
Hâsköy: 173
hâss: 2, 10, 28, 56, 86, 87, 88, 129, 136, 138, 142, 143, 145, 146, 156, 162, 164, 166, 170, 171, 186, 190, 229, 266, 304
hâss-ı hümâyûn: 15, 23, 60, 62, 93, 135, 180, 229, 254, 338
hâss-ı iltizâm: 137
hâss-ı vüzerâ: 162
hastâvî hurması: 6
haşeb: 96, 153, 190, 231, 256, 280, 336, 340
haşeb cisr: 24, 61, 75, 97, 98, 137, 147, 148, 153, 154, 165, 166, 168, 178, 255
haşeb direk: 143
haşeb köşk: 23
haşeb tabya: 47
haşeb-binâ: 147
haşerât-ı mahlûkât: 193
haşhâşî gül: 91
Hâşim hazretleri: 272
Hâşimî: 124, 233, 271, 327
Hâşim-zâde: 298
hat: 200, 238, 257, 296, 314
hatab: 51
Hâtem-i Tayy: 237
Hatırkay kabağı: 287
hatîb: 230
hatman: 182, 183, 184, 199, 202, 203, 210, 211, 213, 224, 319, 320, 332, 333, 334, 335, 336, 344
hatm-i şerîf: 238, 303

hattât: 200, 233
hatt-ı hümâyûn: 74, 79
hatt-ı istivâ: 293
hatt-ı Ma‘kıl: 313
hatt-ı Musta‘sımî: 252
hatt-ı müstekreh: 158, 308
hatt-ı şerîf: 14, 27, 52, 79, 140, 144, 155, 156, 160, 161, 164, 181, 190, 191, 192, 265, 344
Hâtûkâ (Beşe'nin oğlu): 274
Hatukay Çerkezi: 278, 279
Hâtûniyye cuması (Kefe): 257
Hatvan: 60, 61, 62, 71, 72, 73, 74
Hatvan kal‘ası: 39, 60, 61, 70, 72, 73, 74, 114, 135, 136
Hatvan Kapusu: 66, 67, 68
havân: 102, 121
havân top: 82, 121
Havâricî: 302
havâriyyûn: 37, 96, 97, 105
Havarnak: 89, 91, 103, 139, 161, 223, 226, 233, 249
havâtîn: 33
Havrân: 234, 281
Havsa: 268
havuz: 92, 119, 120, 219
havyar: 268
havz: 7, 77, 88, 89, 91, 92, 101, 105, 110, 114, 225, 226, 323
Hay, Safiyye binti: 241
Haydak şehri: 304
Haydar Beğ: 299
Haydar Paşa hammâmı: 232
haydud: 171
Hayduşak: 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163
Hayduşak Macarları: 149
hayemât: 87
Hayku dağları: 278
Haylî Çelebi: 54
Haylî Efendi: 40
hayme: 12, 22, 23, 29, 36, 41, 42, 46, 47, 50, 74, 75, 77, 84, 133, 154, 155, 157, 229, 244, 288, 314
haymehâne: 142
hayrât: 54, 153, 167, 170, 173, 174, 216, 259, 267
Hayrkarhıh dağı: 281
hayvân: 100, 195, 284, 285, 286
hayvânât: 3, 11, 90, 101, 102, 191, 192, 195, 211, 212, 214, 263, 271, 272, 278, 281, 284, 291, 294, 300, 301, 314, 323, 324, 330, 332, 333, 340
hazâ’in: 50
hâzımu'l-ifrât: 17
Hâzırbâş kal‘ası: 161
hazîne: 5, 29, 69, 82, 89, 90, 92, 96, 98, 100, 103, 104, 110, 114, 115, 117, 120, 127, 154, 181, 182, 184, 187, 198, 220, 224, 230, 265, 268, 276, 288, 313, 317
hazîne katârları: 94
hazîne odası: 90
hazînedâr: 94, 228
hazînegâh: 50
hazîne-i pâdişâhî: 23, 40, 64, 69, 117, 182, 183, 313
hedâyâ: 1, 74, 76, 77, 86, 87, 88, 91, 95, 96, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 120, 127, 129, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 165, 178, 181, 183, 184, 186, 189, 192, 202, 203, 226, 241, 242, 250, 252, 278, 279, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 290, 291, 294, 297, 301, 305, 310, 320, 322, 326, 332, 333, 337

Hedvik kal‘ası: 11
hekîmbaşı: 108, 110
Helam Ban hâtûn: 315
Helar vilâyeti: 293
helvâ: 14, 142, 149, 235
helvâhâne: 174
Hemedânî: 149
Hemedânî sürme: 98
hendese ilmi: 106, 131, 153, 174
herîse: 199, 283
herse: 204
hersek: 24, 33, 34, 63, 87, 118, 190, 313
Hersek: 25, 57, 68, 70, 132, 141, 159, 168
Heşdek: 191, 194, 203, 208, 242, 273, 288, 303, 309, 310, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 338
Heşdek kal‘ası: 173
Heşdek lisânı: 195, 314
Heşdek Tatarı: 194, 203, 311, 312, 316, 319, 332
Heşdekî: 319
Heşdekistân: 314, 334
hevâyî fişek: 121
hevâyî terâzû: 174
Heveş sahrâsı: 70
hey’et ilmi: 183
heybe: 12, 42, 44, 100, 159
Heyhât: 193, 235, 263, 265, 299, 317, 318, 322, 323, 329, 331, 332
Heyhât çölü: 200, 212
Heyhât sahrâsı: 191, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 203, 204, 205, 210, 213, 235, 262, 263, 266, 269, 278, 279, 285, 288, 289, 299, 305, 307, 309, 311, 312, 314, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 332, 333, 334, 335, 338, 340, 341, 344, 345
heykel: 94
Hıfal (Çerkes ismi): 277
hılye-i şerîf: 194
hımâr: 91, 144, 334
Hımıs kal‘ası: 58
hınnâ: 277
hınto: 112
hınto araba: 31, 33, 38, 77, 85, 88, 89, 94, 112, 115, 116, 118, 119, 122, 160, 183, 205, 206, 321
hınzîr: 5, 99, 141, 206, 207, 209, 213, 279, 284, 286, 290, 323, 327, 332
Hırıştoş dağı: 78
Hırıştoş nehri: 70
Hırıştoş sahrâsı: 68, 70, 313
Hırıştoş yaylası: 62, 64, 68, 160
Hıristiyan: 1, 4, 8, 123, 205, 319
Hırkıl Kral, kayser-i Rûm: 272, 274
hırsız: 114, 163, 276, 277, 288
Hırtîs kal‘ası: 299
Hırvad: 34, 69, 237, 273
Hırvad lisânı: 20, 141
Hırvadistân: 1, 117
hıştlar: 95
Hıtâ: 100, 194, 239, 250, 253, 273, 282, 287, 293, 297, 308, 311, 322, 325, 326, 328, 329, 331
Hıtâyî elvân bez: 323
Hıtâyî kâğız: 125, 331
hıyâbân: 14, 28, 170, 227, 307
hıyâm: 21, 29
hıyar: 116, 120

Hızır: 7, 46, 47
Hızır Efendi: 218
Hızır, Hz.: 282, 308, 316, 329
Hızır Şâh Efendi: 218
Hızır-İlyâs: 37, 107
Hicâz: 274
hil‘at: 47, 68, 75, 95, 115, 119, 271, 284
hil‘at-i fâhire: 1, 2, 9, 33, 40, 50, 112, 115, 116, 236
hil‘at-i pâdişâhî: 9, 68, 74, 338
hil‘at-i şehriyârî: 68
hilye-i şerîf: 194
Hind: 100, 105, 110, 120, 154, 174, 179, 180, 195, 239, 273, 282, 287, 297
Hind füsûskârîsi: 91
Hind pâdişâhları: 302, 312
Hind ü Sind vilâyeti: 194
Hindî: 120, 283, 306
Hindî Baba Mansûr: 128, 310, 335
Hindî Baba tekyesi: 53, 340
Hindistân: 118, 293, 307, 318, 336
Hindkârî mak‘ad: 42
hisâb ilmi: 106
Hisâr namâzgâhı mescidi: 257
Hişâm bin Abdülmelik: 301, 302
Hoca Bay: 193
Hoca Efendi: 69
hokka: 108, 110
Holandiye vilâyeti: 128
Hollok kal‘ası: 51, 60, 68, 71, 72
Holokirmen: 332
Honaşkirmen: 335
Honot: 62, 67, 72, 73, 157
hora: 29
Horâsân: 194, 250, 253, 273, 302, 304, 305
Horâsânî: 23, 177
horilka rakıları: 183, 315, 333
horos: 28, 122, 279, 341
Horozkirmân: 337
hoşâb: 252, 260
hoşmerim: 220
hotas: 94
Hoten: 100, 112, 115, 194, 239, 250, 253, 273, 282, 287, 293, 297, 308, 311, 322, 326, 328, 329, 331
Hoten âhûsu: 271
Hoten yayları: 325
Hotin: 136, 255
Hozad kal‘ası: 143
hubûbât: 124
Hûd Nebî: 317
Hudâvendigâr, Gâzî: 70, 176, 177, 273
hudûd milleri: 77, 78
huffâzân: 67
hukemâ: 67, 101, 102, 108, 109, 110, 111, 130, 233, 260, 292, 294, 303, 329
Hulâgû Hân: 191, 238, 239, 251, 275, 287, 296, 297, 299, 309, 310, 315
hulûlî: 323, 324, 325
humma (hastalığı): 295, 324
humma (ılıca): 77

hunâk (hastalığı): 295
hunâm (hastalığı): 295
Hunaron kal'ası: 16
Hunka, menzil-i: 14
Hunkâr câmi'i (kal'a-i Kopuşvar): 17
hûrî: 105, 327
hurma: 91, 106
hurmalık: 302
hurme hâtûn: 300
Husrev: 336
Husrev Beğ, Deli: 18
Husrev Paşa, Deli: 21
Husrevânî küp: 101
Husvar kal'ası: 121, 136, 159
Huşeng ibn Eyreç: 315
Hûşeng Şâh: 191, 208, 312, 313, 314, 317
hutbe: 21, 64, 230, 273, 289, 294, 295, 303
hutebâ: 48, 217
hüccâc: 317
hüddâm: 9, 10, 11, 31, 42, 43, 44, 46, 48, 54, 68, 75, 91, 94, 100, 101, 103, 104, 107, 108, 158, 170, 177, 183, 189, 192, 214, 215, 231, 258, 265, 267, 309, 318, 321, 329, 334, 337, 344
hüddâmân-ı çavuşân: 68
hükkâm: 29
Hümâm Dede, İmâm Efendi: 138
hümeze: 106
Hüna (Evliya Çelebi'nin köpeği): 334, 335
hünkâr atları: 119
hünkâr câmi'i: 133, 135, 143, 167, 168, 201
Hünkâr hasekisi: 14, 23, 47, 48
hünkâr kapucubaşısı: 155
Hünkâr kullesi: 344
hünkâr mehterleri: 119
hünkârî destâr-ı Muhammedî: 112
Hürekirmen: 335
Hürmüz-i Tâcdâr: 239, 295, 296, 297, 313
Hüsâm Efendi: 259
Hüseyin Ağa, Panço: 153, 154
Hüseyin Ağa, paşa kethudâsı: 112
Hüseyin Ağa, Serdâr Alî Paşa Kethudâsı: 159
Hüseyin Baykara: 91, 104, 122, 236, 263
Hüseyin Efendi: 218, 219
Hüseyin, İmâm: 268, 270, 302
Hüseyin Paşa: 40, 47, 48, 49, 50
Hüseyin Paşa, Abaza Sarı: 40, 47, 51, 133, 150, 151, 159
Hüseyin Paşa, Arnavud: 47
Hüseyin Paşa, Defterdâr: 50, 265
Hüseyin Paşa, Deli: 336, 337, 338
Hüseyin Paşa, Nasûh Paşazâde: 149, 150
Hüseynî atlar: 94
Hüseynî, sülâle-i zülâl-i: 239
hüsn-i hat: 200, 238, 257, 296, 314
hüvâm: 324
Hvârezm bahri: 299

- I -

Iğrando: 143
ıhtapot balıkları: 93
ıklığ: 91
ılıca: 60, 66, 77
Ilıca kapusu: 66
Irâk: 230, 239, 251, 274, 295, 296, 297
Irâk-ı Acem: 270, 273, 295
Irâk-ı Arab: 273, 293, 295
Irâk-ı Bağdâd: 272
Irâk-ı Dâdyân: 239, 242, 251, 273, 295, 296, 297, 315
Irâk-ı Ekâsire: 295
ırgat: 131, 140, 174
ırgı balığı: 295
ısıtma: 102, 217
ıskara rıhtım: 339
Iskıntı deresi: 189
Iskıntı kasabası: 189
ıstabl u âhûr: 64
ıstabl-ı Anter: 174
Istıranca dağları: 173, 174
ıt‘âm: 169, 188, 303
Ivaz Geray Sultân: 237, 265
ıyd: 54
ıyd-ı adhâ: 10
ıyd-ı şerîf: 264
ıydiyye hedâyâsı: 151
Izbaraş seferi: 201

- İ -

İbn Kesîr: 236, 246
İbrâ’îl: 179, 310
İbrâhîm Ağa, Çavuşbaşı: 265
İbrâhîm Ağa, Köse (Kapucular Kethudâsı): 54
İbrâhîm Ağa, Sadrıa‘zam kethudâsı: 43, 46, 53
İbrâhîm câmi‘i (Hatvan): 61
İbrâhîm Çelebi: 59
İbrâhîm Efendi: 214, 259
İbrâhîm Efendi, Nâ’ib: 259
İbrâhîm Efendi, Sâbit: 259
İbrâhîm Halîlullâh âsitânesi: 238
İbrâhîm Hân: 62, 107, 113, 151, 175, 230, 308, 343
İbrâhîm Hânzâde: 145
İbrâhîm, Hz.: 121
İbrâhîm Kethudâ: 29, 31, 39, 40, 41, 43, 53, 54, 59, 68, 74
İbrâhîm Paşa: 2, 22, 76, 140
İbrâhîm Paşa, Anatolu vezîri: 21
İbrâhîm Paşa, Gâzî: 15
İbrâhîm Paşa, Güzelce: 22
İbrâhîm Paşa, Kadızâde Şehîd (Nigebolı paşası): 51, 177
İbrâhîm Paşa, Makbûl iken Maktûl: 18, 55, 57, 96, 137
İbrâhîm Paşa, Sadrıa‘zam: 69

İbrâhîm Paşa, Sarhoş: 255
İbrâhîm Paşa, Serdâr: 15, 56, 141, 142
İbrâhîm Paşa, Vezîr-i a‘zam: 60, 69
İbrâhîm (peygamberimizin çocuğu): 241
İbrâhîm, Sultân: 62, 175
İbrâhîm-i Gülşenî: 268
İbram kal‘ası: 158, 167
ibrîşim: 276
ibrîşim futa: 232
ibrîşim hâlîçe: 112, 238
ibrîşim kuşak: 271
iç ağaları: 78, 90, 94, 95, 112, 150
iç edik: 234
iç el: 139
iç fener kal‘ası: 249
iç gulâm-ı hâs: 174
iç gulâmları: 69
iç hisâr: 10, 11, 20, 121, 133, 137, 138, 147, 153, 174, 201, 210, 216, 256, 266, 279, 309, 316, 319, 333, 335, 340
iç kal‘a: 5, 11, 15, 16, 17, 21, 41, 43, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 66, 67, 71, 72, 74, 76, 130, 131, 133, 134, 139, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 152, 153, 167, 168, 171, 178, 197, 201, 202, 211, 215, 216, 221, 222, 223, 248, 256, 260, 261, 262, 266, 288, 309, 340
iç mehterleri: 95
iç oğlanları: 93, 165, 183
İçeli Heşdeği: 318
İdrîs, Hz.: 275, 293
İdrîs salası: 269
İdrivne Kral, Rûm kralı: 176
İflâğ: 273
İfrenc müverrihleri: 254
iğne: 276, 282, 288, 324
İhmilniç: 210, 211
ihrâk: 3, 5, 7, 10, 11, 15, 19, 28, 29, 32, 40, 41, 42, 47, 49, 51, 60, 61, 64, 72, 73, 76, 81, 86, 87, 100, 129, 130, 132, 133, 134, 154, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 167, 179, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 202, 207, 211, 232, 238, 316
ihrâm: 44, 276, 310
İhrâm kal‘ası: 167
ihtisâb: 338
İjler karyesi: 178
iklîm-i acîbe: 260
iklîm-i garîbe: 260
ilâc: 108
ilm-i cerâhât: 106
ilm-i cıfır: 106
ilm-i edeb: 237
ilm-i edvâr: 236
ilm-i felsefiyyât: 106
ilm-i ferâ’iz: 106
ilm-i feres: 237
ilm-i hadîs: 305
ilm-i hendese: 106, 131, 153, 174
ilm-i hey’et: 183
ilm-i hisâb: 106
ilm-i kâf: 259
ilm-i kalem: 89
ilm-i kemâl-i riyâzât: 106
ilm-i mi‘mârî: 24, 64, 131, 226
ilm-i mûsîkâr: 104, 125, 236

ilm-i nabz: 233
ilm-i nücûm: 106, 183, 234, 261
ilm-i riyâzât: 106
ilm-i sîmyâ: 119
ilm-i şer‘î: 237
ilm-i şer‘iyye: 230, 236
ilm-i şi‘r: 230
ilm-i târîh: 233
ilm-i tecvîd: 233, 236, 246
ilm-i tevârîh: 305
ilm-i tıbb: 106
ilm-i usturlâb: 97, 106, 155, 174, 183, 234, 260, 293, 300, 312
ilm-i usûl [u] furû‘: 237
İlok: 56, 57, 58
iltizâm: 55, 57, 63, 137, 144, 178, 189, 198, 245
İmâdiyye: 83, 223, 291
İmâdü'l-İslâm kitâbı: 310
İmâm-ı A‘zam: 196
imârât: 335
imâret: 16, 26, 51, 54, 111, 139, 145, 153, 156, 166, 169, 170, 188, 214, 215, 230, 246, 251, 252, 257, 259, 266, 267, 296, 303, 309, 311, 314, 315, 316, 334
imirza: 228, 278
imrâhor: 38, 115, 184
İnci Beğ Hâtûn medresesi: 252
İncik nehri: 288, 291
İncîl: 103, 125, 183, 207, 209, 319, 337
incir: 91, 234, 235, 250, 281
İncirok(?) Beğ: 272
incü: 6, 85, 95, 116, 118, 124, 210, 277, 278, 324, 335
İne boğazı: 198
İnebahtı beği: 21
İnebahtı boğazı: 198
İnegöl kurbağısı: 283
İngilis: 273, 295
İngiltere: 287
İnkirmân: 217, 218, 219, 220, 238, 250, 277
İnlik beli: 171
İnlik boğazı: 171, 173
İnlik kal‘ası: 171, 173
inpirator: 8, 87, 92, 113, 116, 125, 126, 308
ip: 32, 36, 37, 50, 65, 128, 170, 172, 279, 340
İp kal‘ası: 274
iplik: 276, 288, 324
İpol nehri: 50
İpsala: 273
Îrân: 1, 239, 250, 268, 273, 293, 297, 299, 305, 306, 315
Îrec Şâh ibn Ferîdûn: 315, 317
İrik kasabası: 54, 55
İrim Papa: 25, 96, 125
İrşan nâm kûh : 19
irşek: 20, 24, 25, 33, 80, 93, 104, 112, 115, 118, 119, 131, 155, 157, 158, 164, 180
İrşova: 171, 172, 174, 182
Îsâ, Hz.: 7, 20, 24, 25, 37, 38, 45, 87, 89, 96, 97, 99, 103, 104, 105, 109, 117, 123, 125, 127, 128, 181, 185, 194, 207, 209, 241, 243, 316
Îsevî: 104, 105, 185
İsfaç: 100, 104, 105, 122, 125, 128, 151, 174, 190, 194, 202, 207, 237, 273, 287, 311, 316, 334

İsfaç kralı: 22, 25, 104, 125, 187, 194, 311
isfîdâc: 328
İsfinikirmen: 332
İshâk Ağa, Hacı: 53
İshâk, müfessir: 194
İshâk Nebî: 272
İshakçı: 179, 310
ishâl: 48
İsizinye şehri: 8, 128
iskele: 56, 57, 58, 97, 127, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 172, 177, 199, 214, 215, 221, 261, 266, 268, 306, 307, 311, 317, 318, 339, 341
iskele kapusu: 83, 84, 135, 144, 256
iskemle: 21, 58, 118, 184, 186, 283, 333
iskemle ağası: 186
İskemle kal'ası: 20
İskender: 5, 6, 16, 21, 23, 44, 49, 50, 61, 64, 65, 80, 83, 98, 104, 113, 117, 118, 130, 131, 142, 147, 152, 154, 155, 157, 158, 162, 171, 172, 173, 198, 201, 211, 249, 255, 282, 293, 297, 301, 302, 307, 311, 313, 326, 329, 340, 343
İskender Beğ: 255
İskender Beğ, Çerkes (Üstürgon beği): 72, 75, 78, 134
İskender kal'ası: 17, 18, 60, 159
İskender peygamber: 282
İskender, tâc-ı: 49, 50, 113, 117, 118, 130, 131, 313
İskender-i Kübrâ: 117, 220, 277, 292, 293, 297
İskender-i Rûmî: 56
İskender-i Zülkarneyn: 16, 165, 172, 282, 283, 291, 293, 313, 329
İskenderiyye: 103, 219
iskete: 91
İslâm Ağa: 1, 9
İslâm Ağa, Defterdâr: 231, 238
İslâm Ağa, hân vezîri: 264
İslâm Ağa, Hânzâde kethudâsı: 2, 9
İslâm Ağa, Sefer Gâzî Ağazâde: 1, 238, 264
İslâm Geray Hân: 200, 202, 216, 221, 228, 231, 237, 263, 270, 311
İslâm Geray hânı çeşmesi: 216
İslâm mescidi (İlok kal'ası): 58
İslâmbol: 5, 6, 16, 26, 48, 93, 94, 103, 107, 111, 112, 121, 123, 127, 131, 139, 150, 169, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 182, 184, 198, 211, 215, 220, 226, 232, 239, 249, 250, 254, 260, 265, 272, 277, 291, 305, 317, 319, 321, 322, 337, 340, 343
İslâmbol bıtrîki: 181, 182
İslâmbol boğazı: 202
İslâmbol gemileri: 268
İslâmbol güllesi: 242
İslâmbol kadısı: 184
İslâmbol kal'ası: 171, 173, 174
İslâmbol pâdişâhı: 126
İslâmbol patirgâhı: 181
İslançe kal'ası: 16
İslankamin kal'ası: 55, 56, 140
İslimye: 180, 264
İslovin: 1, 16, 34, 88, 237
İsmâ'îl Alaybeği: 32, 34, 37, 39
İsmâ'îl, Hz.: 239
İsmâ'îl Paşa: 2, 9, 11, 13, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 53, 123, 134, 158, 163, 165
İsmâ'îl (peygamberimizin çocuğu): 241
İsmâ'îl şehri: 179
İsne: 310, 314
ispinoz: 91

İsrâ'ilî: 223
İsrâfîl: 305
İstanköy cezîresi: 282
İstanköy sünbülleri: 226
istebrak: 105, 108
İstifan Beğ, Dilber: 179, 189
İstifan kenîsesi: 107
İstifan Kral: 130, 138
İstifan manastırı: 103
İstifani deyri: 103, 107, 108
İstifani kenîsesi: 96, 105, 108, 111
İstifani manastırı: 85, 101, 103, 104
istifanlı arakıyye: 124
istîlâ: 49, 166, 186, 220, 223, 263, 306
istiridye: 93
İstirinye: 21, 86, 109
İsvân: 172, 275, 293, 296, 310, 314
İsvet-i Nikola: 37, 107, 183, 207
isyân: 183, 186, 187, 191, 198, 199, 319
iş erleri: 85, 96, 113, 115, 127, 165, 183, 203, 206, 214, 264
İşcetkirmân: 334, 335
işkence: 87, 184
İşlos kal'ası: 8
İşpanya: 25, 100, 127, 128, 129, 179, 254, 273, 274
İşpanya kralı: 274, 337
İşpanya lisânı: 125
işrâk namâzı: 237
it oğları: 69
İtil nehri: 310
İzarila Son: 104
İzmit: 250
İzzeddîn Sultân: 197

- J -

Jabotin kal'ası: 211
Jana, Büyük: 278
Jana kavmi: 205, 278
Jana kızları: 278
Jana pişkövü: 278
Jana vilâyeti: 278
Jana-i sağîr: 278
Jânây (Beşe'nin oğlu): 274
Japohakirmân: 335, 336
Jebel kal'ası: 132
Jelejinvar kal'ası: 5
Jibel: 177
Jiçişvan kapudan: 80, 123
Jidek karyesi: 164
Jil Koski Kral: 25
Jil nehri: 177
Jivakirmân: 332
jodojlar (ulûfeli asker): 155
Jota nehri: 189

- K -

kâ'immakâm: 140, 165, 186, 243, 254, 259, 261
kâ'a: 26, 58, 77, 90, 91
Kabâbıta tarihi: 194
kabak: 120, 270, 279, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 295, 297, 312, 340
kabaniçse: 78
Kabarta: 218, 287
Kabartâk (Beşe'nin oğlu): 274
Kabartay: 290, 291, 308, 322, 331
Kabarti: 205, 255, 275, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 307, 308, 309
Ka'be: 21, 22, 24, 316, 317, 326, 329
ka'be (Kalmıkların): 326, 327, 328, 329
ka'be yemişi: 326
Ka'be-i Şerîf: 268
Ka'betullâh: 240
Kâbil: 1
kabîle: 206, 274, 286, 322
Kâbilistân: 273
Kaçı bâğları: 233, 237
Kaçı deresi: 228, 248
Kaçı karyesi: 217, 218, 219
Kaçı nehri: 217, 218, 227
Kadı tabyası: 153
kadıasker: 184, 226, 228, 298
Kadıhân (kitap): 310
Kadıköy, menzil-i: 221
kadırga: 79, 92, 152, 249, 307
kadîm Arnavud kavmi: 273
kadir geceleri: 342
Kâdirî tekyesi: 258
kâf ilmi: 259
Kâf, kûh-ı: 292, 293, 312, 325, 326, 329, 331
kafes: 270
Kâfir Bâzârı: 267
Kâfiristân: 1
kâğıd emîni: 151
kağıd yırtan guruş: 149
kâğıdcı dükkânları: 4
kâğız: 48, 180, 181, 182, 187, 214, 232, 257, 287
Kâğızhâne: 249
Kâğızhâne deresi: 173
Kâğızhâne lâlesi: 226
Kâğızhâne nehri: 172
Kâhire kal'ası: 274
Kâhire-i Mu'izziye: 251
Kahkahâ: 63, 132, 133, 142, 147, 157, 165, 222, 223, 248
kaht: 29, 165
Kâht şehri: 306
kaht [u] galâ: 9, 29, 31, 46, 51, 82, 111, 152, 227
Kahtânî lisânı: 292
Kahtâniyye: 294, 296, 303, 306
Kahtâniyyeliler: 306

kahve: 115, 119
kahvehâne: 57, 58, 67, 153, 154, 232, 246, 258, 293, 340
Kakan meliki: 293
Kakan vilâyeti: 275
Kakanistân: 293
kakule: 102
kakum: 308, 312
kal'a ağaları: 16, 24, 47, 57, 60, 63, 64, 68, 72, 134, 151, 156, 166, 167, 168, 190, 196, 213
kal'a dizdârı: 19, 21, 23, 49, 55, 57, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 146, 147, 151, 156, 166, 167, 168, 171, 199, 217, 221, 224, 251, 267, 338, 339
kal'a hatmanı: 334
kal'a hüddâmları: 24
kal'a kapudanı: 8, 56, 73, 129, 133, 135, 158, 159, 307, 334
kal'a kulu: 142, 143, 151, 201
kal'a mehteri: 170
kal'a miftâhları: 135
kal'a neferâtları: 60, 61, 63, 66, 67, 72, 75, 140, 145, 146, 154, 175, 196, 199, 221, 224, 251, 262, 338
kal'a neferi: 141, 144
kal'a nevbetçileri: 147
kal'a yüzbaşısı: 48
Kalaça palankası: 137
Kalafat iskelesi boyarı: 177
Kalafat köyü: 177
kalaklı kefal balığı: 260
kal'a-kûb top: 336, 344
Kalas kal'ası: 188
Kalavân câmi'i: 316
kalay: 89, 107, 111, 130, 328
kalay suhûn: 110
kâlây-ı akmişe-i fâhire: 76
kalbur çemberi: 124
kaldırım: 26, 61, 85, 91, 100, 166, 197, 247, 259, 266, 267, 340
kalem: 105, 127
kalem ilmi: 89
Kalenderî abdâlları: 306
Kalenderoğlu: 70
kalga: 204, 228, 230, 235, 236, 238, 243, 244, 259, 264
kalga sultân: 165, 179, 186, 192, 203, 204, 206, 208, 228, 229, 238, 243, 245, 251, 261, 344
Kalka nehri: 86
kalkan: 71, 119, 123, 129, 154, 276, 319
kalkan balığı: 262
kallevî sarık: 317
Kallevin: 273
Kallevine vilâyeti: 109, 128
Kalmağ kavmi: 324, 329
Kalmah: 191, 194, 293, 323, 324, 331
Kalmak: 198, 239, 329
Kalmığistân: 299, 331, 334
Kalmık: 191, 193, 194, 198, 203, 204, 205, 210, 213, 262, 263, 265, 278, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 297, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 315, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333
Kalmık askeri: 204, 288, 289
Kalmık kabîlesi: 329
Kalmık mirzası: 308
Kalmık pâdişâhı: 191, 289, 305, 309, 319
Kalmık şâhı: 305, 314, 322, 331, 333

Kalmık Tatarı: 210, 213, 262, 285, 288, 289, 290, 308, 309, 312, 315, 316, 319, 321, 329, 332, 338, 339, 340, 344
Kalmıknâme: 331
Kalo kal'ası: 158, 163
kalpak: 27, 102, 139, 144, 148, 164, 176, 179, 183, 188, 202, 247, 271, 289, 295, 315, 320, 322, 323, 340, 342
Kalviz: 273
kalyeta: 75
kalyon: 92
Kamâme kenîsesi: 127
Kamara nâm köyler: 222
kamaraş: 184
kamçı: 206, 234, 271
Kamer, cebel-i: 293
kamer-perest: 323
Kamerü'l-kum: 242, 251
kâmhâ: 188, 217
kamış: 23, 120, 128, 136, 141, 143, 147, 199, 203, 268, 277, 278, 295, 309, 311, 315, 332, 333, 336, 340, 341, 343, 344
Kamış Abaza kavmi: 280
kamışlık: 192, 193
kamîs: 42
kan: 299, 312
Kan adası: 268
kanâdîl: 104, 188, 231, 238
kanatlı esed sûreti: 339
kandîl: 68, 221, 266
Kandiye: 83, 254
Kan[g]lıçak taburu: 213, 214
Kanı kal'ası: 212
kanırtmaç: 226
Kanije: 1, 2, 3, 4, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 24, 27, 30, 33, 34, 37, 40, 50, 51, 57, 61, 75, 76, 78, 79, 85, 93, 94, 131, 151, 159, 162
Kanije kal'ası: 1, 2, 9, 10, 11, 14, 17, 31, 52, 148, 156
Kanije kapusu (kal'a-i Kopan): 16
Kanije kökü: 288
Kanije Vâlisi: 14
Kaniv kal'ası: 203
Kanlı kulle: 339
Kanlı Söyünç nehri: 307
Kanlıjak özeği: 342
Kansi nehri: 130
kantar sırıklı köçekler: 94
kantara: 26, 49, 66, 176, 246
kantûralar: 95
kânûn: 19, 21, 23, 32, 57, 62, 65, 93, 110, 114, 142, 151, 156, 171, 182, 183, 198, 204, 208, 228, 229, 243, 254, 255, 264, 266, 313, 314, 338
kânûn-ı şehriyârî: 135
kapama (giyecek): 271, 295
kapdan: 123, 336
kapdanzâde: 48
kaplan: 91, 94, 122, 285, 298, 305, 323, 334
Kaplan Paşa: 4, 51, 72
kaplıbağa: 61, 93
Kapolinye kal'ası: 2, 10
Kapona karyesi: 62
Kapornak kal'ası: 2, 3, 16
Kapornok kal'ası: 2, 16
Kapoşvar kal'ası: 3, 9, 14, 17, 18, 148, 156

kappânhâne: 251
kappân-ı bezzâzistân: 246
kapu bekçileri: 65
kapu kethudâsı: 184
kapu kulları: 213, 228, 229, 263, 264, 281
Kapuağası zâviyesi (Kefe): 257
kapucıbaşı: 119
kapucu: 224, 228
kapucubaşı: 2, 47, 94, 112, 161, 228
kapucular kethudâsı: 54, 94, 112, 184, 228
Kapudağı burnu: 273
kapudan: 1, 3, 13, 14, 30, 45, 49, 57, 73, 75, 76, 77, 79, 85, 86, 88, 93, 115, 123, 127, 129, 131, 133, 134, 142, 146, 152, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 165, 171, 182, 183, 211, 224, 259, 285, 307, 308, 309, 310, 311, 320, 332, 333, 334, 335, 336, 339
kapukulu: 15, 23, 24, 63, 64, 142, 143, 151, 191, 233, 338
kapukulu serdârı: 17, 135, 221
kapukulu topçubaşı odaları: 63
kapukulu ulûfesi: 229
kapukulu yeniçerileri: 23, 63, 117, 143, 222
Kapusakirmen: 332
Kapusna kal‘ası: 211
kar kurdu: 243, 294
kara ağaç: 121
Kara Alî: 46
Kara Badrak: 235
kara dud: 260
Kara Ece Ya‘kûb: 273
Kara Edebalı: 273
Kara Eflak keferesi: 164
kara havyar: 341, 342
kara katrân: 109
kara kendir bezi: 183
Kara Kıraş Beğ: 198
Kara Kiriş nehri: 150
Kara Koca: 273
Kara Kokoca: 273
kara koncoloz: 279, 280
Kara Mürsel: 273
kara nahır: 2
Karaalp karyesi: 262
Karaalp köyü: 264
Karabağdala: 63
karabatak: 220, 269
Karabelâ mescidi (İlok kal‘ası): 58
karabina çarhlı tüfeng: 137
karabina kâfir tüfengleri: 44
karabina tüfeng: 94, 165
Karabudak: 299, 303, 304, 305
karaca: 91, 219, 277, 301, 332
karaçı halkı: 206, 217, 264, 265
karaçılar: 264, 281
karaçubuk at: 301
Karadeniz: 16, 136, 146, 173, 175, 179, 192, 193, 197, 200, 202, 211, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 235, 244, 248, 254, 255, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 274, 277, 283, 289, 292, 293, 294, 298, 299, 308, 318, 319, 321, 337, 343
Karadeniz boğazı: 16, 173, 266, 283
karagözler: 91

Karakaş Paşa câmi‘i : 24
Karakaş Paşa Mahallesi : 24
Karakaş Paşa sebîli : 25
Karakaş Paşa tabyası: 23
Karakaş Paşa Zâviyesi: 25
karakullukçu: 69, 84, 94, 119
karakuş: 65, 91, 98, 126, 224, 291
karalı ot: 234
Karaman: 35, 113
karanfîl: 119, 164, 226, 235
karanlık deryâ: 328
karanlık dünyâ: 328, 329
karanlık vilâyet: 328, 330
karârhâne-i müşrikîn: 56
karasinek: 102
Karasu: 245, 246, 247, 263, 286
karatavuk: 91, 99, 122
Karatayak: 306, 338, 339, 340, 341, 342
Karatayak Tatarı: 201, 338, 342
karavaş: 63, 206, 211, 289
karavul: 2, 3, 9, 10, 11, 12, 22, 27, 39, 41, 43, 46, 68, 69, 82, 146, 147, 204, 205, 206, 208, 210, 340
karavulhâne: 24, 61, 63, 64, 81, 86, 152, 153, 246, 248, 256
Karayazıcı: 70
Karâyî mezhebi: 222
Karâyîler: 247
kârbân: 129, 189
kârbânsarây: 55, 144, 183, 231
Karbudak Hân şehri: 304
karçığa: 291
Kardaş Kazak: 163, 164, 202, 203, 311
Karesi nâhiyesi: 161
karga: 102, 122
kargı: 95, 122
kârgîr: 2, 7, 10, 11, 18, 23, 24, 26, 50, 58, 85, 86, 87, 88, 90, 99, 103, 107, 112, 118, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 152, 153, 154, 156, 157, 160, 165, 168, 172, 176, 177, 183, 186, 188, 192, 210, 217, 218, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 243, 244, 245, 246, 248, 252, 257, 258, 259, 261, 262, 266, 267, 269, 270, 277, 278, 279, 288, 295, 298, 300, 301, 307, 308, 339
Karı kal‘ası: 57
kâr-ı sadefkârî: 106
Karım kirmân: 250
karınca: 37, 108
Karinakirmen: 332
Karka kal‘ası: 28
Karlofça kal‘ası: 55
Karnabat kasabası: 174
Karol kal‘ası: 157, 158, 163
Karp Pehlivân: 317
Karpa: 324
karpuz: 27, 120, 138, 144, 149, 154, 155, 200, 267, 312, 340, 341, 343
kart nâmında hâkimler: 341
kartal: 94, 223, 224, 248
Kârûn: 92, 106, 144, 181, 182, 202, 240, 253, 283
kâse: 120, 162, 181
kâse-i müzevvak: 122
Kâsım: 107, 207

Kâsım Bay sarâyı: 298
Kâsım Beğ: 299
Kâsım günü: 130, 207
Kâsım Paşa: 161, 321
Kâsım Paşa câmi‘i: 266
Kâsım Paşa câmi‘i (Egre): 67
Kâsım Paşa câmi‘i (Peçoy kal‘ası): 64
Kâsım Paşa, Cerrâh (Yanova vezîri): 145, 151, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 165
Kâsım Paşa, Çerkes (Kefe paşası): 321
Kâsım Paşa hâmmâmı: 266
Kâsım Paşa mahallesi: 266
Kâsım Paşa sebîli: 67
Kâsım (peygamberimizin çocuğu): 241
Kâsım sultân: 38
Kâsım ulûfesi: 53
Kâsım Voyvada: 5, 6, 7, 78, 87, 90, 96, 129, 130, 183
Kâsımpaşa: 173
kasîde: 236
Kasîde-perdâz: 233
kasr: 58, 68, 89, 91, 99, 104, 105, 120, 128, 130, 139, 147, 166, 184, 190, 217, 226, 227, 228, 340
kasr-ı Havarnak: 89, 139, 223, 226, 233
kasr-ı mesîregâh: 19
kassâb dükkânı: 222
kassâbbaşı: 184
kassâbhâne: 215
Kassâb-ı Cömerd: 149
Kassâbzâde: 148, 149
Kastel: 85
Kastel kal‘ası: 85
Kastel varoşu: 86
Kaşa kal‘ası: 159
Kaşa Macarı: 317
Kaşa sahrâları: 70
Kaşa şehri: 25, 103, 159
kâşâne: 223
kaşer: 223
Kâşgar şehri: 251
Kâşkar: 273
katana: 2, 13, 14, 32, 52, 72, 113, 114, 117, 132, 134, 136, 137, 141, 142, 144, 149, 150, 166
katâr: 41, 51, 94, 204, 229, 253
katık: 220
katır: 11, 12, 13, 36, 37, 38, 43, 51, 81, 84, 93, 182, 290, 313
Kâtibî: 233
kâtibler: 228
katîfe: 33
katîfe çerkâb düğme: 94
kâtil: 341
katlavî geyim: 149
katrân: 92, 106, 109, 121, 182, 210, 323
kav: 100
Kavâflar bâzârı: 260
kavak: 235, 318
kavak ağacı: 235, 247, 281, 312
kaval: 91
Kavala kal‘ası: 251

kavanos: 110
kavun: 27, 120, 138, 144, 149, 154, 155, 200, 312, 340, 341, 343
kavun turşuları: 267
Kaya Beğ: 229
Kaya Beğ, Gâzî: 229
Kaya Sultân makremesi: 127, 322
Kaya Sultân yağlığı: 110, 127
kaya tuzları: 140
kayadan kesme: 218
Kaydefâne kızı: 173
Kayğaç Gölü: 193
kayık: 7, 61, 77, 81, 97, 128, 147, 148, 169, 172, 178, 193, 197, 199, 200, 202, 204, 205, 220, 308, 318, 337, 339, 342, 343, 344
kayış: 44, 270
kaymak: 195, 220
kayser: 331
kayser-i Rûm: 179, 272, 274
kayserin matbahı: 319
Kayseriyye: 51, 77, 80, 247, 251, 272
kayser-zemîn: 302
kaysı: 235
Kaytak: 194, 287, 294, 296, 301, 303, 304, 306, 309, 314
Kaytak lisânı: 195, 292
Kaytas Ağa: 231, 232, 238
Kaytas Aka: 234
kaz: 91, 122, 219, 269, 277
kaz yumurtası: 78
kazâ: 19, 21, 54, 56, 63, 139
Kazak: 73, 133, 189, 193, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 211, 212, 213, 219, 229, 243, 247, 255, 262, 263, 268, 280, 287, 299, 303, 306, 308, 311, 315, 316, 319, 331, 332, 336, 337, 338, 340, 341, 343, 344
Kazak gemileri: 201, 262
Kazak köleleri: 246
Kazak sultânlar: 204, 228, 229, 238, 264
Kazak şaykaları: 216
Kazak-ı âk: 189, 191, 193, 194, 198, 199, 200, 202, 209, 248, 299, 307, 308, 311, 337, 343
Kazakistân: 314
Kazan: 227, 239, 242, 268, 309, 315, 338
Kazan Hân: 239, 288, 315
Kazancızâde: 40, 41, 42
kazgan: 101, 130, 187, 213, 283, 299
kazık: 24, 37, 339
Kazıklı özeği: 342
Kazıklı Özek bâğları: 234
Kazıklı Özek boğazı: 197
Kazıklı Özek nehri: 218, 219, 221, 222, 223
Kâzım gulâm: 44
kazma: 156, 321
kebâb: 43, 44, 46, 100, 109, 110, 234, 235, 277, 281, 283, 295, 301, 333, 334
kebâbe: 102
kebe: 42, 50, 89, 255, 276, 277, 279
kebş-i beyâbân: 91, 219
kebûter: 169
keçe: 63, 95, 116, 230, 270, 271, 276, 277, 279, 322, 323
keçe çakşır: 323
keçe külâh: 117
keçe seccâde yapıcıları: 260

keçe üsküfler: 95
keçeden câmi‘: 314
keçeden mekteb: 314
keçeden oba: 288, 314
keçi: 102, 182, 227, 229, 279, 285, 290, 323
Keçkemet: 60
Keçkemet çölü: 136
Keçkemet kırları: 136
Keçkemet Macarı: 136
Keçkemet sahrâları: 141
Keçkemet varoşu: 136
kedi: 120, 122, 284, 308
Kefe: 197, 198, 218, 220, 221, 222, 228, 230, 235, 247, 248, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 266, 267, 269, 337, 338, 342
Kefe balığı: 259
Kefe defterdârları: 255
Kefe gümrügü: 229, 255
Kefe kal‘ası: 180, 197, 218, 250, 254, 255, 256, 259, 264, 265, 266, 268, 322
Kefe kapudanı: 254
Kefe kili: 220
Kefe lâlesi: 259
Kefe limanı: 259
Kefe paşası: 255, 256, 321, 338
Kefe subaşılığı: 261
Kefe şehri: 338
Kefe Topkapusu: 258
Kefe tuzu: 220
Kefe vâlîsi: 248, 269
Kefe vezîri: 214, 255
Kefe yeniçeri ağası: 245
Kefey(?) Ban: 254
kehhâl: 111
kehle: 324
kehribâ: 103, 118
kehribâr: 283
keklik: 220, 277
Kekne nehri: 287
kelb: 122, 334, 335
Kelbelâ: 12
kelenter: 306
kelîsa: 80
kelle: 179, 290
Kemah: 83
Kemâl Ata Sultân: 253
kemâl-i riyâzât ilmi: 106
kemândâr: 143, 319
kemânkeş: 95, 143
Kemen Yanoş Kral: 157
Kemendvar: 11
Kemenvar kal‘ası: 3, 11
kemer: 13, 14, 39, 44, 249
kemîngâh: 13
Keminvar: 11
kemter (Evliyâ): 172, 177, 310
kemyâb: 5
Ken‘ân Paşa: 179

Ken‘an Paşa, Gürcî (Budin vezîri): 39
Ken‘ân Paşa, Koca (Özü vezîri): 337
Kenekes karyesi: 214
kenîse: 3, 6, 7, 11, 19, 24, 25, 26, 41, 60, 62, 67, 69, 71, 72, 76, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 89, 98, 105, 111, 125, 128, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 141, 142, 144, 148, 153, 172, 176, 181, 182, 188, 189, 190, 210, 215, 220, 222, 223, 234, 248, 261, 272, 280, 287, 307, 309, 315, 316, 319, 320, 332, 333, 340
kenîsecik: 99, 103, 218
kenîse-i bıtrîk-ı râhibân: 300
kenîse-i Mesîhiyye: 316
kenîse-i râhibân: 102, 234, 251, 260, 296
Kenkaç Hân: 239
Kenkuş varoşu: 63
kenz: 329
Kepanoğlu: 34
Kepçe: 266
kepek: 88, 89
kerâste: 215, 132
Kerbelâ: 14, 39, 67, 216, 230, 231, 259, 270, 302
Kerç kal‘ası: 197, 206, 261, 262, 263, 266
Kerem Bay: 234
Kerevik kal‘ası: 57
kerevit: 93
kerevke: 236, 305, 319
kerpiç: 139, 214
kerrenây: 144, 205, 208
kerrenây-ı Efrâsiyâbî: 301
Kerş kal‘ası: 218
Kerşli askerler: 191
keser: 3
Keskesen(?) katanası kal‘ası: 73
Keskin: 249
kesme kaya: 171, 201, 216, 219, 224
kesmik (peynir): 220
kestâne: 235
keşîş: 87, 89, 181, 188
keşkek: 199
keşkurut: 229
keşkül: 120
Keşmir: 194
keştî: 75, 83, 130, 167, 168, 176, 193, 256, 268, 306, 318, 341
keştîbân: 56, 171, 220, 307, 311, 333
keştî-i Nûh: 291, 292, 315, 317
Keşuş nehri: 136
kethudâ: 14, 56, 59, 72, 74, 119, 127, 139, 143, 168, 170, 320, 344
Kethudâ mescidi (Egre): 67
kethudâyeri: 23, 49, 54, 55, 56, 57, 168, 170
Kevneyn, Hz.: 273
Keys Arabı: 275
Keys ibn Şeyh Beşe: 274
Keys Urbânı: 272, 275
Keysû: 272, 275
Keysû Ban: 275
Keyviz kal‘ası: 57
Kıble kapusu câmi‘i (Kefe): 257
Kıble kapusu (Kefe): 257

Kıbleli Paşa: 53, 110, 133
Kıbrıs: 83
Kıbtî: 239, 272
Kıbtî meliki: 241
kılalay türkisi: 197
Kılbarak: 179, 188
Kılbın karyesi: 164
Kılburun Beğ: 252
Kılburun kal'ası: 191, 193, 198, 309
kılıç: 3, 6, 12, 14, 17, 21, 22, 23, 33, 35, 41, 44, 58, 59, 60, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 82, 85, 87, 90, 92, 95, 96, 102, 114, 123, 125, 129, 130, 131, 141, 146, 151, 156, 162, 177, 178, 179, 183, 184, 189, 206, 208, 209, 211, 213, 230, 271, 273, 276, 281, 289, 301, 312, 313, 319, 323, 325, 342
kılıç bâzârı: 3
Kılıçarslan Şâh medresesi: 316
kıllı kebe: 276
Kılmağ: 322, 328, 329, 331
Kılmağ lisânı: 330
Kılmah: 273, 289, 299, 322, 323, 325, 328, 331, 337
Kılmak: 322, 329
kıltır ağacı: 99
kımız: 195, 234, 263, 277, 304, 311, 315, 323
Kıpçak: 16, 113, 193, 200, 230, 235, 251, 275, 299, 307, 309, 314, 322, 323, 325, 335, 336, 337
kıran: 280, 284, 286
Kıran Alp Bay sarâyı: 298
Kıraş Ağa, Kara (Or Beği): 203
Kıraş Beğ, Or beği: 194
kırba: 95
kırbaç: 106, 127
Kırılov palankası: 212
Kırım: 2, 4, 9, 16, 97, 113, 152, 182, 184, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 281, 282, 285, 291, 294, 296, 299, 305, 309, 310, 311, 314, 319, 322, 323, 325, 334, 337, 343, 344, 345
Kırım akçesi: 215
Kırım askeri: 190, 191, 264
Kırım a'yânları: 220
Kırım Badrağı kavmi: 191
Kırım Bâğçesarâyı: 225
Kırım evliyâları: 253
Kırım hânı: 164, 165, 186, 200, 202, 203, 224, 230, 237, 250, 255, 264, 265, 273, 286, 289, 294, 302, 305, 320, 321, 331
Kırım kal'ası: 251, 253
Kırım kapusu: 252
Kırım Kazakları: 262
Kırım kirmân: 250
Kırım lisânı: 223, 245
Kırım sâhibleri: 199
Kırım sikkesi: 237
Kırım Tatarı: 194, 237
Kırım-ı atîk: 251, 252
Kırıştoş karyesi: 60
kırkbayır: 277
Kırkçeşme: 173, 174
Kırkkilise: 175
Kırla karyesi: 178
kırlangıç kanadı: 247

Kırmanika: 120
kırmızı tula: 129, 152, 157
Kısrak kal‘ası: 212
kıssahon: 286
kıssîs: 5, 24, 34, 70, 106, 111, 150, 180, 181
Kış nehri: 17
kıtlık: 84
kıtrınebât: 93
Kız boğazı: 173
Kız kal‘ası: 248
kız kullesi: 248
kızak: 160, 332, 333, 336, 344
kızak gemi: 333, 336
Kızankaya: 174
kızıl kaya: 225
Kızıl yumurta günleri: 107, 154
Kızılağaç: 180
kızılbaş: 223, 247, 298, 321
kızılca: 28
Kızılelma: 21, 62, 96, 104, 107, 114, 180, 313
kızılga altun: 30, 43, 214
Kızılhisâr kal‘ası: 52, 75
Kızıltaş kal‘ası: 269, 270
Kızılyumurta günleri: 174, 175, 183
Kızkral: 34, 35, 127
Kızlar Algan suyu: 281, 283
Kızlar kenîsesi: 182
Kızlar Kitgen nehri: 281, 283
Kızlar vilâyeti: 193, 299
kibâr-ı evliyâ: 230, 238, 253, 259
kibr: 195
kibrît: 100, 109, 206
Kiçi Noğay: 205, 245
Kîf şehri: 275
kil: 220
kilar: 229
kilar odası: 90
kilarcıbaşı: 184, 243
kilarcılar: 94
kilarciyân: 94, 228
kilar-ı âmire: 228
Kilatiş kal‘ası: 16
Kili: 74, 180, 200
Kili kal‘ası: 200
kilid: 292
kilim: 42, 118, 188, 277, 334
kilise: 16, 24, 72, 76, 87, 111, 116, 139, 150, 164, 182, 188, 316, 318, 332, 336
kilisecik: 249
Kilisecik burnu: 266, 269
Kilisecik kal‘ası: 262
kimyâ: 126, 259
kîmyâ otu: 192
kîn: 195
Kinah dağları: 87
kiras: 226

kiraz: 77, 168, 234, 235, 247, 250, 282
kirde çöreği: 67
kireç: 20, 132, 249, 339
kireçhâne: 14
kiremit: 99, 103, 111, 128, 130, 138, 139, 140, 143, 144, 147, 152, 153, 154, 166, 176, 196, 199, 215, 216, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 231, 232, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 252, 257, 259, 261, 266, 267, 303
kiremitçi dükkânları: 252
Kiriş kal'ası: 228, 255, 261
kiriş kubâb: 24
Kiriş nehri: 146, 147, 148, 152, 153, 154, 155, 164
kirişçiler: 99

kirmân: 200, 223, 227, 288, 307
Kirmân vilâyeti: 273
Kirmâncık kal‘ası: 202, 203, 212
Kirmen: 309
kirpi: 147
kirpi tüğü: 65, 84, 201, 339
kiryelos: 207
kisbet-i pehlivânî: 120
Kisrâ: 1, 180, 296, 315
Kiş Karaki kal‘ası: 160
Kişinev kasabası: 190
Kişkara karyesi: 214
kişkenek: 267
Kişmirî şâl: 127
kitâb: 103, 192
kitâb basmacılar: 100
kitâb, tasvîrli: 103
kitâbhâne: 103
Kitâb-ı Câmî’: 294
kitâb-ı cıfır: 194
kitâb-ı Füsûs: 194, 331
kitâb-ı mu‘teberât: 318
kitâb-ı mu‘tebereler: 103
kitâb-ı müstetâb: 103
kitâbî: 273, 276, 286, 287
Kitâbullâh: 103
Koba Alp: 296
Koba Kalmah Şâh: 191
Koba Kalmık: 329
Kobila kal‘ası: 55, 56
Kobila palankası: 140
Kobilak kal‘ası: 212
Koca Kâsım Paşa hânı (Kefe): 258
Koca Müşevviş beğleri: 289
Koca salâsı karyesi: 223
Kocaeli: 250
Kocalak karyesi: 214
Kocamak karyesi: 214
Kocur Bay Sekbân: 295
Kocur sultânı: 295
koç: 102
Koç Meydânı: 101
Kodal Alp: 330, 331
Kodanı kabağı: 289
Kokar geçit: 263
Kokolna karyesi: 177
kol tüfengi: 44, 68, 69, 156, 335
kolan: 94, 230
Kolat Alp: 331
kolçar: 184
Kolçvar kal‘ası: 170
Kolçvar yaylaları: 143
Kolgoç, kend-i: 305
Kolintina manastırı: 184
Kolintina nehri: 184

Kolojvar: 150, 162, 163
kolomburna top: 30, 154, 194, 198
Komar: 10, 13, 14
Komaran: 48, 78, 80, 81, 123, 132
Komaran kal‘ası: 48, 49, 74, 75, 79, 80, 83, 113, 132
Komişan karyesi: 178
Komiştin karyesi: 177
komsar: 81, 90, 93, 99, 111, 112, 115, 116
komsin: 184
konak: 27, 30, 34, 45, 46, 52, 60, 68, 75, 77, 80, 85, 89, 93, 94, 96, 97, 107, 117, 118, 119, 120, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 142, 145, 147, 152, 155, 159, 161, 165, 166, 172, 173, 174, 178, 182, 186, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 199, 201, 202, 204, 211, 212, 214, 229, 238, 243, 264, 265, 270, 279, 290, 292, 293, 294, 298, 299, 304, 305, 306, 309, 310, 313, 314, 319, 321, 338
konakbân: 190
konakçıbaşı: 94
konan: 299
Konfot: 274
konsar: 89
kontuş: 183, 233
Konya: 113, 120, 238, 239, 249, 251, 272, 273, 298
Kopan kal‘ası: 3, 9, 15, 17, 40
Kopan köyü: 190
Kopan sancağı: 16
kopar: 182, 184
kopçalı çakşır: 27
Kopkuyu: 193
Kopnik kal‘ası: 57
Kopsi nehri: 278
kopuz: 176
kor tavuğu: 277, 281
Korçur Beğ sarâyı: 298
Korkmaz karyesi: 190
Korkud Hân, Şehzâde: 200
Korokonder kal‘ası: 6
Korol: 128, 174, 185, 202, 207, 237, 273, 334
Koron: 130
korona: 117, 317
Korotine kal‘ası: 18
korsan: 75
korta sarây: 183
koru: 7
kosdaniçse sırıklar: 94
Kosova: 70, 176, 177
Kostantin: 254, 274
Kostantin Beğ deyri: 183
Kostantin, Burunsuz: 179, 186, 189
Kostantinipol Iğrando Süleymân: 96
Kostantiniyye: 107, 113, 180, 226, 242, 251, 254, 277
koş: 184
Kotay nehri: 299
kova: 100
Kovel(?) nehri: 187
Kovin: 90, 303, 304, 305
Koy nehri: 302
koyun: 6, 27, 34, 43, 44, 46, 67, 99, 102, 119, 127, 156, 166, 170, 182, 184, 191, 192, 193, 202, 209, 211, 213, 215, 219, 220, 229, 235, 247, 248, 271, 276, 277, 279, 282, 284, 285, 286, 290, 294, 301, 319, 323, 331, 332, 333, 334, 342

Koyun kal‘ası: 303, 304
Koyun kapusu (Şam'da): 242
koyun kebâbı: 234, 235
koyun kürkü: 271
koyun makremesi: 108
koyun postu kürk: 271
koyun südü: 195
koyun tulumu: 285
koyun yağlığı: 78
koyun yünü: 276, 303
Kozak: 188, 193, 194, 195, 239, 273, 318
kozalak: 112
Koze Sonlok nâhiyesi: 157
köle: 10, 14, 48, 53, 68, 75, 80, 139, 148, 149, 214, 234, 236, 247, 262, 263, 279, 305, 329
Kömeyiş kal‘ası: 299
kömür: 97
köpek: 93, 122, 272, 324, 330, 334, 335
köpek cengi: 213
köprü: 36, 37, 66, 84, 128, 177, 187
Köprü kal‘ası: 16
Köprü kapusu: 99
Köprübaşı mezgiti (Kefe): 257
köprücük: 82
Köpürlüzâde otağı: 125
Kördüs kal‘ası: 198
körfez: 255, 261, 307
körük: 91, 104, 105
körük sâzları: 91
kös: 34, 69, 94
Kösek: 4, 11
kösele: 222
kös-i hâkânî: 208, 301
kös-i rıhlet: 49, 77
Köstehem: 296, 315
Köstendil bâğı: 250
köşer (=araba): 314
köşk: 7, 153, 226, 340
Köylüc kal‘ası: 168
Köyvar kal‘ası: 162
Krakov: 100, 165, 191, 200, 202, 210, 211, 311, 334
Krakovistân: 314
Kral Değirmeni vâdîsi: 155, 156
kral inpirator: 133
kral kortası: 183
Kral Kuyusu: 26
kral musâhibleri: 127
Kral sarâyı: 98, 101, 106, 111, 112, 131, 164
Kral tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
kralıçka (para): 110, 125
Kraşva dağları: 167
Kraşva nehri: 167
Kuba bâğları: 233
Kuba câmi‘i (Bağçesaray): 231
Kuba imâmı: 233
Kuba mahallesi: 231

Kuba mescidi (Bağçesaray): 231
Kubâd Şâh, Şehzâde: 260
kubâdî pâbûç: 27, 124, 183, 234
Kuban: 190, 288, 289
Kuban nehri: 191, 255, 266, 268, 269, 272, 275, 278, 279, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 323
kubbe: 6, 24, 25, 101, 103, 135, 143, 148, 167, 168, 192, 216, 218, 226, 231, 238, 246, 247, 249, 252, 257, 262, 263, 266, 267, 270, 282, 287, 296, 303, 315, 326, 327, 328, 329
Kubbealtı: 150
Kubilay Hân: 239, 240
Kuds-i Şerîf: 21, 79, 93, 113, 127
kudüm: 34, 301
Kudüs: 173, 191
Kudüs-i Şerîf: 131, 173, 174, 179, 181, 274
Kûfe: 251, 296
Kûfî hatt: 317
kuğu: 31, 81, 84, 219, 269, 297
kûhken: 73, 216
kuka: 95
kuka keçe külâh: 117
kulağız: 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 28, 96, 134, 135, 155, 159, 166, 169, 170, 171, 173, 188, 189, 204, 335
kulak şahmesi: 123
Kulep Alp: 336
Kulhanca: 268
Kulkaşkan suyu: 294
Kulkocan nehri: 294
kulle: 6, 15, 22, 23, 26, 50, 53, 61, 64, 66, 72, 73, 90, 92, 106, 107, 131, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 147, 152, 167, 168, 169, 170, 176, 177, 178, 196, 198, 199, 201, 205, 210, 215, 216, 218, 219, 221, 222, 224, 226, 228, 239, 246, 248, 249, 256, 259, 261, 262, 263, 266, 267, 269, 270, 278, 288, 302, 307, 316, 339, 340, 341, 343, 344
Kulle kapusu (kal'a-i Kefe): 256
kulle-i Şâhî: 343, 344
Kulzum, Bahr-i: 240, 259, 298, 307, 317, 318
kumâş: 119, 122, 127, 158, 165, 186, 214, 308
kumbara: 5, 156
kumbaracı: 63
kumbaracıbaşı: 151
kumkuma: 217
Kumuğistân vilâyeti: 297
Kumuk: 251, 272, 273, 287, 288, 297, 298, 302, 303, 304, 306, 307
Kumuk lisânı: 195, 275, 295, 296
Kumuk şâhı: 265
Kumuk Tâbeserân: 301
kundak: 63
Kunos Toski Kral: 25
kupa: 114
Kupuşakirmen: 332
Kur'ân: 35, 246
Kur'ân-ı azîm: 34, 70, 105, 190, 292
Kurbağa kayası: 248
kurbağı: 17
kurbân: 48, 53, 174
kurbân bayramı: 18
kurçı yasavul: 303
kurd: 30, 34, 91, 94, 103, 122, 209, 213, 284, 286, 294
kurd ayranı: 277
kurd boynu: 324

Kurd Paşa, Uyvar paşası: 51, 133
kurdcığaz: 110
Kureyş: 179, 272, 273, 274, 275, 284, 285, 289
Kureyş Arabı: 276, 281
Kureyş, kabâ'il-i: 180, 273, 274
Kureyşî: 272, 284
kurna: 57, 101, 232
Kurs: 155, 207, 273, 311
Kurs Ban: 159, 317
Kurs Macarı: 131, 135, 149, 151, 317
kurşum: 7, 8, 12, 13, 35, 38, 42, 96, 108, 111, 125, 138, 139, 148, 153, 155, 156, 187, 201, 206, 215, 217, 238, 246, 255, 257, 262, 266, 276, 284, 289, 303, 328
kurşumlu türbe: 19
Kurşumlumahzen burnu: 173
kurşun: 231
Kurtuba: 120, 251
kuru balık: 325, 328
kurud (yemek): 214, 271
Kurus Taysı Şâh-ı Kalmık: 329
kurut: 195, 196, 199, 235, 263, 325
Kuryeleş dağları: 179, 274
Kusem (Hazret-i Abbâs'ın oğlu): 241
kuş: 52, 91, 120, 126, 224, 261, 326, 332, 333
kuş gözü: 104, 118, 138
kuş kemiği: 104, 118
kuş südü: 110
kuş tasvîri: 65
kuş tırnağı: 224, 248, 291
kuş yavrusu: 108
kuş yelekleri: 100
kuşak: 37, 115, 116, 124, 271, 276
Kûşeng (Îrec'in oğlu): 317
Kutlu Bay: 234
Kutluğ bin Timur: 252
kutu: 250
kuyu: 65, 66, 73, 84, 100, 101, 138, 147, 155, 159, 174, 193, 198, 214, 216, 218, 259, 267
Kuyular karyesi: 266
kuyuların dollâbları: 100
kuyumcu: 100, 124, 138, 232, 260
kuzu: 81, 116, 117, 138, 170, 191, 220, 247, 271, 276, 277, 284, 285, 286, 290, 342
kübbât: 122
kübe (=zırh): 198, 290, 301
Kübeçili kal'ası: 304
kücügen yelekli ok: 234
Küçübek nehri: 295
Küçük Adorban kal'ası: 161
Küçük Alman: 89, 92, 97
Küçük Alman dağı: 97, 128, 130
Küçük Alman yaylası: 88
Küçük Balı Beğ, Gâzî: 143
küçük elçi: 114, 151, 308, 309, 310, 320
Küçük hammâm (kal'a-i Gözlev): 216
Küçük Heyhât: 323, 329, 331, 332
Küçük kapu (kal'a-i Kefe): 256
Küçük Karasu karyesi: 247

Küçük Keçkemet karyesi: 135
Küçük Kümü: 292
Küçük Mehemmed Beğ câmi‘i (İlok kal‘ası): 58
Küçük Mehemmed Paşa câmi‘i (Varat): 153
Küçük Mehemmed Paşa tabyası: 153
Küçük Paşa câmi‘i: 65
Küçükçekmece: 175
küheylân: 11, 13, 29, 35, 43, 45, 87, 94, 95, 112, 115, 118, 122, 127, 149, 204, 208, 273, 276, 281, 298, 301, 333
Kükü nehri: 287
kükürd: 328
külâh: 102, 117, 120
Küleçli: 206
külüng: 12, 44, 45, 138, 149, 321
Külvar kal‘ası: 67, 73, 137
Külvare: 60
Kümi nehri: 289
Kümü, Büyük: 292
Kümü nehri: 292
künbet-i ahzar: 315
küp: 121, 279, 280
küpeşte: 307
Küpeşte(?) kal‘ası: 171
Kür suyu: 310
Kürdistân: 31, 103
Küre karyesi: 162
kürek: 48, 75, 156, 321
kürekçiler: 333
Kürenkirmen: 335
kürk: 54, 100, 186, 195, 210, 271, 276, 316, 320, 321, 323, 331, 333
kürk kontuş: 344
kürk tonu: 230
kürkçü dükkânları: 332
kürsî: 105
Kürten karyesi: 179
kütük: 344
Küyür kal‘ası: 211

- L -

Lab nehri: 286, 287
Lâçîn: 234
ladika: 24, 97, 104, 106, 181
Lagoş Kral: 25, 50, 58, 60, 70, 137
lağım: 11, 23, 56, 82, 83, 86, 96, 98, 99, 151, 156, 157, 168, 169, 176, 201, 218, 249, 276, 339, 341
Lağorveşli(?) zimmî beğ: 188
lahana: 154
lahm-ı acîn: 204
lahm-ı gûsfend: 184
Lahsa: 113
lahşa çorbası: 195, 214, 235, 263, 271
Lak kal‘ası: 3, 46
lâkşe çorbası: 195
lâkşe şurbaları: 263
la‘l: 95, 103, 210, 283, 297, 326

la‘l sandûk: 327
la‘l yâkût: 117, 327
Lala Paşa kethudâsı: 76
lâle: 24, 92, 94, 226, 259
la‘l-i Bedahşân: 210, 327
Lân, ülke-i: 294
Lanka: 174
Lanka hıyarı: 116
Laristân: 273, 297, 315
Laslo Kral, Ungurus kralı: 25, 27, 58, 87, 109, 129, 130, 135
Laşka: 65, 137, 138, 140
Latin: 16, 20, 117, 194, 239, 254
Latin lisânı: 20, 49, 55, 57, 58, 97, 136, 140, 141, 144, 170
Laveho nehri: 179
Lavî lisânı: 296
Layta nehri: 88
Laz: 179, 221, 235, 250, 272, 273, 274, 337
Lazistân: 273
Lazka: 179, 273, 274
Lazka ibn Elheme: 274
Lazka Kureyş: 272
Lazoğulları: 176
Legzi: 294, 303, 314
Legzi lisânı: 296
Leh: 1, 25, 78, 91, 100, 103, 105, 122, 128, 136, 163, 165, 174, 189, 190, 191, 192, 194, 199, 200, 202, 207, 209, 211, 220, 232, 234, 237, 247, 260, 273, 280, 287, 293, 311, 314, 334
Leh kralı: 125, 136, 163, 165, 173, 186, 188, 189, 190, 202, 203, 210, 211, 220, 320, 32825
Leh lisânı: 20, 185
Leh seferi: 200
Leh tavuğu: 67, 234
Leh Yahûdîsi: 202
lehçe: 195, 250, 276
lehçe-i mahsûsa: 301, 314, 319
Lem‘î Çelebi: 96, 236
Lena boğazı: 165
lenger: 75
lense: 42
Leskofça(?): 176
Levardı Beğ: 299
Leve: 40, 49, 51, 52, 71, 73
Leve kal‘ası: 40, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 71, 72, 114
levendât: 33, 81, 227, 304
Levonta köyü: 190
levrek: 259
leyle-i Cum‘a: 237
leyle-i ıyd: 43, 264
leyle-i Kadr: 164, 263
leyle-i Mi‘râc: 336
leyle-i mübâreke: 237
leylek: 102, 122
leylek çadırı: 90
Lezgi: 293, 294, 298, 303, 304, 306, 314
Lezgi lisânı: 292, 296
Lıpka: 273
Lıpkova palankası: 170

libâs: 194, 271, 295, 303, 305, 316, 323
liman: 50, 98, 168, 170, 171, 197, 200, 215, 216, 219, 220, 221, 248, 249, 254, 255, 256, 259, 261, 262, 266, 277, 278
liman denizi: 215
liman kapusu: 339
limon: 235, 250, 281
Linse karyesi: 163
Lipka kavmi: 194
Lipova: 135, 145
Lipova kal'ası: 140, 143, 145, 165
Lipul Beğ: 179, 189
Lipyan dağları: 147
lisân-ı Acem: 275
lisân-ı Arab: 274, 275, 292
lisân-ı Boğol: 195
lisân-ı Boşnak: 20, 141
lisân-ı Bulgar: 20, 141
lisân-ı Ciniviz: 220, 223, 337
lisân-ı Çağatay: 195, 275, 292
lisân-ı Çerkes: 272, 284, 292
lisân-ı Dağıstân: 195
lisân-ı Eflak-ı Âk: 185
lisân-ı Erdel: 143, 159, 160
lisân-ı Ervâm: 97
lisân-ı Fârisî: 117, 159, 160
lisân-ı Frenk: 218
lisân-ı Heşdek: 195, 314
lisân-ı Hırvad: 20, 141
lisân-ı Kahtânî: 292
lisân-ı Kaytak: 195, 292
lisân-ı Kılmağ: 330
lisân-ı Kırım: 223
lisân-ı Kozak: 195
lisân-ı Kumuk: 195, 275
lisân-ı Latin: 20, 49, 55, 57, 58, 97, 140, 141, 144, 170
lisân-ı Leh: 20
lisân-ı Lezgi: 292
lisân-ı Macar: 15, 17, 19, 21, 27, 28, 46, 49, 57, 60, 62, 71, 72, 73, 75, 76, 80, 81, 97, 126, 135, 136, 137, 146, 156, 157, 160, 161, 162, 163
lisân-ı Maskov: 202, 295, 310, 320, 337
lisân-ı Moğol: 195, 275, 292, 329
lisân-ı Mujik: 319
lisân-ı Nemçe: 97, 126, 129
lisân-ı Nemse: 7, 46, 49, 81, 87, 88, 109, 125, 146
lisân-ı Noğay: 195, 235, 271, 322
lisân-ı Rûm: 275, 292
lisân-ı Rus: 20
lisân-ı Sırf: 20, 141,166, 168
lisân-ı Talyan: 109
lisân-ı Tatar: 190, 192, 193, 208, 213, 219, 228, 271, 275, 292, 310
lisân-ı Türk: 144, 310
lisân-ı Türkmân: 195
lisân-ı Ulah: 186
lisân-ı Voynık: 141
lisân-ı Yûnân: 16, 97, 146
lisân-ı Zebûr: 34
Litre kal'ası: 40, 42, 48, 49, 51, 71, 72, 73, 114, 132, 133

Litre nehri: 79, 113, 134
livâta: 325
Livaza köyü: 190
Loçen karyesi: 190
Lofça: 176
logofet: 182, 184
Logoş kal'ası: 165, 166
Lokay kal'ası: 57
Lokmân: 46, 191
Lomovat karyesi: 212
Lonca kapusu (kal'a-i Kefe): 256
lonca köşkleri: 154
lonca köşkü: 153, 266
lonca mahalli: 266
Lonçat: 86, 128, 190, 313
Lovik kal'ası: 16
lu'bedebâzlık: 122
lugat: 109
Lût kavmi: 30
lûtî: 106
Luturyan mezhebi: 86, 125
luturyanî borular: 29, 31, 34, 38, 128, 188, 207, 209
lüleli çeşmeler: 101
lüzeme: 106

- M -

ma'âcin: 110, 122
ma'âdin: 118, 182, 283, 312, 325
Ma'ânoğlu hapsi: 44
ma'bedgâh: 24, 25, 67, 72, 103, 137, 142, 148, 153, 197, 215, 222, 233, 246, 253, 257, 261, 307, 316, 340
ma'bedhâne: 20, 24, 307
Macar: 2, 16, 19, 20, 21, 26, 27, 52, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 96, 103, 105, 117, 122, 124, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 149, 150, 151, 155, 156, 157, 159, 160, 163, 164, 165, 174, 176, 180, 190, 194, 207, 229, 237, 239, 273, 288, 291, 311, 317
Macar atları: 13
Macar banı: 71, 72, 73, 132, 135, 141
Macar çarhı: 66
Macar çukası: 158
Macar dağları: 136
Macar ekmekleri: 47
Macar gulâmı: 44, 136, 137
Macar güzelleri: 27
Macar hisârı: 62, 64, 65
Macar İrşek: 179
Macar kalpağı: 16
Macar Kansi (cerrâh): 217
Macar kapudanı: 60, 80
Macar katanası: 52, 114, 137, 146
Macar kebeleri: 50
Macar kenîsesi: 234
Macar kızları: 164
Macar köleleri: 161
Macar köyleri: 60, 61, 62, 70, 75, 77, 80

Macar kralı: 141
Macar kurâları: 71, 137
Macar lisânı: 15, 19, 21, 28, 46, 49, 57, 62, 72, 73, 75, 76, 80, 81, 97, 126, 135, 136, 137, 146, 156, 157, 160, 161, 162, 163
Macar Sarâyı: 84
Macar somunu: 20
Macar târîhi: 25
Macar tevârîhleri: 62
Macar topları: 23
Macar tüfengi: 142
Macar zenâneleri: 154
Macarca: 13, 16, 20, 27, 67, 78, 136, 148, 161
Macarca lisânı: 17, 27, 60, 71, 72, 73
Macaristân: 16, 30, 60, 64, 66, 81, 117, 124, 131, 138, 140, 159
ma‘cûn: 204
Mâçîn: 100, 239, 251, 273, 282, 287, 293, 297, 311, 322, 323, 326, 329, 331
Maçkokirmen: 335
ma‘den: 182, 187, 283
Ma‘den sahrâları: 70
Ma‘dî-kereb: 44, 106, 119, 184
mağâra: 65, 163, 169, 171, 175, 218, 219, 223, 224, 225, 227, 243, 283, 291
Mağaylan, Bahr-i: 292
Mağnisa: 75, 298
Mağosa kal‘ası: 83, 152
Mağrib: 113
Mağribî: 283
Mağrib-zemîn: 120, 275
mahabbetnâme: 52, 161, 164, 178, 305, 321
Mâhân: 142, 188, 191, 194, 223, 227, 238, 272, 311, 319
mahfel: 104, 105
mahfil: 215, 231
mâhî: 23, 53, 92, 137, 141, 152, 166, 169, 184, 217, 219, 259, 295
mahkeme: 139, 166
mahkeme-i şer‘-i Resûl: 137, 143, 166, 259, 266, 339
mahlûk timsâlleri: 283
mahlûl kâtibi: 151
mahmîz: 66
mahmîzli kubâdî pabuç: 27
Mahmûd Ağa, Boşnak: 344
Mahmûd Ağa, Çavuşbaşı: 54
Mahmûd Ağa, Kara: 66
Mahmûd Beğ câmi‘i (kal‘a-i Temrik): 268
Mahmûd Paşa: 85
Mahmûd Paşa câmi‘i (kal‘a-i Güvercinlik): 168
Mahmûd Paşa, Evliyâ: 169
Mahmûd Paşa, Koca: 169
Mahmûd Paşa, Velî: 169
Mahmûd Paşa, Vezîr: 294
Mahmûd Paşa, Yanık vâlîsi: 82
Mahmûd, Sultân: 298, 301, 305
Mahmûd Şemhal Şâh: 297, 298, 299, 305, 308
mahpeshâne: 14, 65
mahpûshâne: 17
mahreme: 276
mahzen: 57, 58, 99, 103, 140, 144, 261, 341
Majonvar varoşu: 85

makâm (müzikte): 236
makâm-ı rehâvî: 105
makara: 15, 24, 26, 98, 104, 137, 153, 167, 197
Makedon: 176
Makedonya: 16, 173, 174
Makla deresi: 66
Makla nehri: 66
makrame: 108, 116, 127, 181, 288, 322
maksima boza: 214, 234, 271, 277, 284, 285, 304
maksûre: 90, 91, 99, 105, 107, 115, 118, 134, 147, 153, 171, 183, 223, 226, 233, 249, 282, 320, 343
Makşi Kral, Ferdinand Kral oğlu: 25
Makşimilyan: 68
Makşimilyan, Hersek: 68
mâl: 41
Malatiyye: 249, 250, 272
Malatiyye kal'ası: 272
Malgayan, Bahr-i: 259
mâl-ı erzâk: 53
mâl-ı ganâ'im: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 21, 30, 31, 32, 33, 41, 47, 48, 63, 69, 81, 123, 129, 132, 133, 134, 137, 157, 160, 161, 162, 176, 177, 179, 186, 187, 189, 191, 192, 201, 202, 203, 208, 210, 211, 212, 213, 219, 236, 237, 242, 262, 263, 268, 273, 291, 299, 308, 318, 331, 336, 341
mâl-ı hazâ'in: 2, 38, 202, 205, 206
mâl-ı Kârûn: 92, 182, 202, 240, 253, 283
Mâlik Ejder: 242
Mâlik Eşter: 225, 242, 243
Mâlik, İmâm: 196
Mâlikî müftî: 254
Malta: 180, 254
Malu: 223
Mamaluk kavmi: 272, 285
Mamaluka: 270, 274, 275, 290
Mamşûh: 205, 286
manastır: 6, 7, 8, 20, 24, 64, 70, 71, 72, 73, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 98, 99, 103, 106, 107, 109, 111, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 143, 159, 160, 161, 162, 176, 177, 179, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 210, 307, 308, 309, 316, 318, 319, 320
manastır çanlığı: 5, 84, 86, 106, 180
mancınîk: 121
mandalos: 207
mandıra: 220
Mânî: 89
Mânî, nakş-ı: 129
mankır: 157
Mankıt beğleri: 229
Mankıtlı: 4, 195, 206
manlifke: 115, 317
manlifkeli şapka: 113
Mânoğlu: 285
mansıb: 93, 298
Mansûr, Şeyh: 225, 228, 242
Mansûrî askerler: 191
Mansûrlu: 195, 199, 204, 206, 209, 213, 229, 264, 271, 281
mantar: 222
Mantikukula vezîr: 34, 114, 127, 164
mâr: 251
Mar'aş: 249
Mar'ayş: 113

maraz: 130
Marçil kal‘ası: 16, 28, 40, 41
Mardin: 31, 64, 83, 108, 223
Mardin kal‘ası: 291
Mâriye (peygamberimizin eşi): 241
Martinoş buhayresi: 141
Martinoş kal‘ası: 141
martolos: 74, 151, 154
Martolos kapusu (Egre): 66
martolosân: 17, 63, 66, 72, 142, 143, 171
masasa: 253, 296
Maskov: 1, 91, 100, 120, 122, 163, 173, 174, 191, 193, 194, 199, 200, 202, 203, 209, 210, 211, 220, 234, 239, 254, 273, 280, 282, 285, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 343, 344
Maskov arabaları: 331
Maskov askeri: 220, 319
Maskov bahri: 299
Maskov bârgîrleri: 344
Maskov bâzergânları: 307
Maskov dilberleri: 232
Maskov elçisi: 314, 344, 345
Maskov gulâmları: 342
Maskov güzelleri: 308
Maskov kal‘acıkları: 332
Maskov kapudanı: 301
Maskov Kazağı: 299, 303, 308, 340, 341, 343
Maskov kralı: 125, 202, 203, 209, 210, 220, 224, 278, 294, 297, 299, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 315, 317, 318, 319, 320, 322, 332, 333, 335, 336, 337
Maskov lisânı: 202, 295, 310, 314, 320, 337
Maskov oğulları: 327
Maskov vezîri: 281, 285, 309, 318
Maskovca: 310, 319
Maskovî: 210
Maskovistân vilâyeti: 334
Maskovistânlar: 314
Maslovin iskelesi: 29
mastaba: 91, 342
mâş: 30
maşâdhâne: 25
maşâdlık mezârlığı: 104
Maşkolor panayurları: 154
mataracı: 78, 95, 112, 182
mataracıbaşı: 112, 113
Matayoş Kral: 25
matbah: 7, 26, 184, 229, 233, 258, 282, 333
matbah bahâsı: 2
matbah-ı âmire: 183
matbah-ı Keykâvûs: 81, 228, 243, 306
matbah-ı sultânî: 174
Matı nehri: 284
Matra dağı: 62, 70, 71
Matra nehri: 70, 71
Matra Palatinuş Kral: 71
Matra yaylası: 70, 71
matraka çekic: 7

matrakbâzlar: 95
Matyaş Kral: 25
Mâverâü'n-nehir: 159, 238, 272, 275, 296, 309, 310, 314, 343
Mâverdî: 112, 115
May Bornu: 120
May Firav (Nemse çâsârı karısı): 58, 86
Mayak Baba Sultân: 192
Mayak geçidi: 192
Mayak yağı: 192, 259
May Bornu vilâyeti: 275
May Fırav: 164, 165
maymûn: 13
Mâzenderân: 273, 319
mazgal: 5, 15, 16, 17, 36, 66, 246, 263, 343
mazı: 247
ma‘zûlcü: 63
me’kûlât: 27
me‘âdin: 329
mecmere: 207
mecmû‘a-i müsevvedâtımız: 317
mecmû‘a-i nâ-matbû‘amız: 237, 331
mecnûn: 110
Mecnûn Baba: 58
mecûsî: 125, 272, 293
Mecûsî: 323
med nâm müskirât: 183, 315
med suları: 333
medâris: 25, 296, 335
Medâyin: 251, 296
meddâh: 258
medfenhâne: 24
Medîne: 79, 93, 111, 113, 152, 180, 190, 230, 241, 264, 274, 275, 284, 286, 317
Medîne-i Münevvere: 152, 241, 268, 273
Medniharâb: 330
Medova: 135, 168, 169, 170
medrese: 15, 16, 19, 50, 57, 58, 67, 136, 137, 139, 140, 142, 144, 145, 153, 166, 168, 169, 170, 172, 176, 178, 196, 216, 219, 225, 226, 231, 243, 246, 249, 251, 252, 253, 258, 259, 267, 300, 303, 314, 315, 316
medrese-i âlimân: 55, 59, 148, 262
medrese-i müfessirân: 17, 56, 59
medrese-i sûhtevât: 54
medrese-i tâlibân: 54, 55, 138, 144
Meğâribe kavmi: 120
Mehemmed Ağa, Banas: 238
Mehemmed Ağa, Cizyedâr: 222
Mehemmed Ağa, Dervîş: 68
Mehemmed Ağa, Macar: 288
Mehemmed Ağa, Nigebolı müsellimi: 178
Mehemmed Ağa, Olan: 234, 238
Mehemmed Ağa, Sakkâbaşı: 57
Mehemmed Ağa, Vezîr-i a‘zam Kethudâsı: 22
Mehemmed Beğ: 299
Mehemmed Beğ câmi‘i (İlok kal‘ası): 58
Mehemmed bin el-Hacı Bayrâm Hoca: 253
Mehemmed Çelebi: 40
Mehemmed Çelebi, Edirneli: 70, 96

Mehemmed, Çelebi Sultân: 178, 310
Mehemmed, Deli: 18
Mehemmed Efendi: 46, 59, 189, 218, 243
Mehemmed Gazan: 239
Mehemmed, Gâzî: 18
Mehemmed Geray Hân: 164, 165, 179, 186, 190, 191, 192, 197, 198, 200, 202, 203, 216, 217, 221, 223, 224, 226, 227, 230, 231, 233, 236, 237, 238, 242, 245, 262, 263, 264, 265, 266, 270, 272, 276, 277, 278, 284, 288, 289, 290, 293, 294, 297, 301, 304, 305, 307, 308, 318, 319, 320, 322, 324, 343, 344
Mehemmed Geray Hân hammâmı: 232, 258
Mehemmed Geray Hân kâhı: 227
Mehemmed Geray Hân mektebi: 231
Mehemmed Geray Hân oğlu: 284
Mehemmed Geray Hân, Sofi: 343
Mehemmed Geray, Semiz: 321
Mehemmed Geray Sultân: 236
Mehemmed Hân: 64, 65, 68, 70, 71, 82, 113, 180, 181, 182, 207, 225, 230, 232, 262, 338, 343
Mehemmed Hân, Ebü'l-feth : 166, 168, 175, 180, 181, 338
Mehemmed Hân-ı Râbi‘: 19, 71, 72, 117, 131, 145, 151, 153, 156, 179, 200, 201, 308, 343
Mehemmed Hân-ı Sâlis: 10, 14, 15, 22, 28, 46, 60, 61, 62, 65, 68, 70, 71, 76, 135, 136, 143, 152, 160, 166, 313, 337
Mehemmed Hân-ı Sâlis câmi‘i (Egre): 67
Mehemmed Kazan Hân: 239
Mehemmed Kethudâ: 59
Mehemmed Paşa: 50, 60, 68, 72, 74, 134, 144, 155, 156, 322, 337, 338, 344
Mehemmed Paşa, Ak: 62, 221, 255, 259, 261, 337, 338, 340, 344
Mehemmed Paşa, Budin vezîri: 60, 155
Mehemmed Paşa, Cerrâh: 82
Mehemmed Paşa, Cüvânkapucubaşı Vezîr: 337
Mehemmed Paşa, Çavuşzâde: 151
Mehemmed Paşa, Filibeli Pirinççi (Egre vezîri): 51, 53, 68, 70, 71, 72, 74
Mehemmed Paşa, Gürcî: 13, 29, 30, 31, 32, 34, 48, 53, 59, 60, 74, 75, 134, 151
Mehemmed Paşa, Hısım: 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 164
Mehemmed Paşa, Kara: 53, 74, 111, 151, 164, 313
Mehemmed Paşa, Koca: 62, 73, 144, 145, 168
Mehemmed Paşa, Köpürlü: 59, 65, 66, 145, 151, 153, 160, 164, 165, 179, 200, 255, 265, 308, 343
Mehemmed Paşa, Küçük: 133, 134, 153, 161
Mehemmed Paşa, Mankırkuşu: 22
Mehemmed Paşa, Öküz: 39
Mehemmed Paşa, Saturcı: 76
Mehemmed Paşa, Serdâr: 49, 157, 158, 159, 161
Mehemmed Paşa, Serdâr Cüvânkapucubaşı: 339
Mehemmed Paşa, Seydî Ahmed Paşazâde: 50
Mehemmed Paşa, Sokollu: 18, 144, 145, 146, 321, 337
Mehemmed Paşa, Tavîl Lala: 21, 22, 62, 76, 144
Mehemmed Paşa, Yahyâ Paşazâde (Budin vezîri): 21, 49
Mehemmed, sâtûr-ı: 290
Mehemmed, Sultân: 62, 64, 68, 71, 174, 175, 180, 181
Mehemmed Şâm-ı Gâzân: 315
mehter: 68, 95, 119, 170
mehterbaşı: 112, 139, 143, 151, 171, 201
mehterhâne: 68, 74, 75, 77, 78, 80, 93, 94, 96, 111, 112, 118, 119, 121, 122, 182, 184, 229
mehterhâne davulları: 123
mehterhâne kullesi: 17, 20
mehterhâne-i Efrâsiyâbî: 184
Mekemorya: 1, 34
Mekke: 79, 93, 111, 113, 152, 180, 190, 230, 240, 264, 272, 274, 275, 284, 286, 317

Mekke-i Mükerreme: 241, 273, 316
Mekrân: 273
meks-i hıyâm: 2
mekteb: 15, 17, 19, 20, 25, 55, 56, 57, 58, 61, 67, 137, 144, 145, 154, 166, 170, 172, 176, 216, 231, 243, 246, 249, 251, 252, 258, 262, 267, 296, 300, 303
mekteb hocası: 231, 233
mekteb-i püserân: 54, 55, 144
mekteb-i sıbyân: 16, 50, 54, 136, 138, 140, 142, 148, 153
mekteb-i tıflân: 54, 59, 67
mektûb: 59, 68, 74, 82, 155, 161, 163, 164, 165, 172, 186, 189, 192, 211, 264, 305, 307, 308, 309, 322, 338
Mekü: 291
melâ'ike: 105
melek: 327
Melik Rac'îm: 173
mellâhân-ı keştîbân: 175
Memay: 234
Memi Ağa câmi'i (Egre): 67
Memi Cân: 282
Memik-zâde: 298
Memiş Hân: 233
memlûk: 43, 46, 164
Mençâr, Menûçehr oğlu: 117, 139, 159, 313, 317
Mençaryan: 96
mengane: 108
Mengli câmi'i: 252
Mengli Geray Hân: 180, 191, 214, 220, 223, 225, 229, 230, 234, 243, 248, 251, 254
Mengli Geray Hân câmi'i (Akmescid): 243
Mengli Geray Hân sarâyı: 231
Mengli sarâyı: 231
menhûshâne: 118, 207
Menkirtim Hân: 314
Menkûb: 222, 223, 248, 255
Menkûb kal'ası: 218, 223, 224, 238, 250, 291
Menûçehr: 49, 60, 62, 96, 117, 125, 139, 143, 146, 158, 159, 160, 161, 169, 296, 299, 312, 313, 315, 317
Menûçehr ibn Huşeng: 315
menzil arabaları: 60, 61
menzil bârgîrleri: 54
Menzile vilâyeti: 91
Merâm-ı İrem: 249
Merankeş: 275
mercân: 118
merd-i hisâr: 222
merdüm-hisâr: 19, 20, 27, 28, 49, 55, 56, 57, 59, 73, 135, 137, 139, 140, 141, 144, 150, 166, 168, 171, 248, 254, 259, 267, 279
meremmâtçıbaşı: 254
Merere kal'ası: 10, 11
merhabâcı askerleri: 37
merhem: 14, 108, 109
Meriç: 310
merkad: 238
mermer: 7, 65, 90, 91, 98, 101, 106, 130, 137, 146, 197, 200, 216, 223, 232, 248, 252, 256, 257, 260, 261, 266, 267, 287, 312, 313, 314, 339
mermer amûd: 314
mermer sandûka: 260
mermer-bür: 98, 152, 197, 261, 316, 339
merrîh: 312, 342
mersin balığı: 170, 338, 341

mersiyye: 336
Merşan Abaza kavmi: 280
Mervân: 302
Mervân-ı Hımâr: 302
Meryem Ana: 7, 37, 45, 89, 123, 124, 125, 127, 188, 207, 241, 243
Meryem Ana manastırı: 183
Meryem Bânû: 260
Merzifon bezi: 271
Merzivan şehri: 334
Merzûk-ı Kefâfî: 268
mesâvî: 195
mescid (mesâcid): 15, 17, 19, 20, 25, 26, 50, 54, 56, 57, 59, 67, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 153, 154, 156, 166, 168, 169, 170, 172, 178, 183, 196, 215, 216, 219, 221, 222, 231, 243, 244, 246, 247, 249, 252, 253, 257, 259, 262, 267, 268, 269, 270, 273, 288, 289, 295, 300, 303, 304, 309, 315, 316, 318, 335, 340, 343
Mescid-i Aksâ: 127, 173
Mesîhiyye: 38, 86, 103, 114, 120, 125, 133, 137, 181, 183, 194, 274, 294, 311, 316, 331, 337
mesîregâh: 19, 26, 27, 68, 86, 92, 124, 136, 153, 217, 220, 227, 233, 244, 251, 262, 274, 300
Mesköv: 209, 211, 227, 239, 312, 318, 320, 323, 328, 331, 336
Mesnevî-hân: 236
mest: 276, 323
meş‘al: 175
meş‘alciyân: 94
meş‘ale: 188
meşâyih: 196, 198, 217, 234, 236, 237, 238, 258
meşe: 23, 45, 121, 183, 285, 341
meşelik: 150
meşhed: 301
meşin dolama: 95
meşin kemer: 44
meşkler: 95
meşrûbât: 124, 183, 277
Meşter kal‘ası: 4
Meştivar palankası: 4
meteris: 22, 23, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 56, 62, 80, 83, 86, 87, 90, 98, 133, 135, 142, 161, 168, 201, 212, 218, 249, 337
mevâcib: 201
Mevlânâ tekyesi: 258
Mevlevî: 91
Mevlevî dervîşleri: 124
Mevlevî külâhı: 116
Mevlevîhâne: 55, 258
mevleviyyet: 63, 254
Meyân, kûh-ı: 292
meydân-ı siyâset: 102, 121
meyhâne: 7, 93, 179, 246, 258, 341
Meykel, baş tercümân: 92
Meykel, başkomsar oğlu: 123
Meykel tercümân: 88, 89, 93, 96, 111, 113
Meymendî, Şehzâde: 260
Meymûne binti el-Hâris: 241
meyve: 6, 19, 59, 67, 91, 96, 161, 226, 234, 235, 244, 250, 281, 326, 332, 341
meyve ağaçları: 295
mezâhib-i erba‘a: 298
mezar: 13
mezâristân: 5, 18, 61, 85, 129, 136, 138, 150, 259, 296, 297
mezârlık: 58, 239

mezgit: 55, 257, 300, 316
Mığdisi târîhi: 194
Mığdisiyân: 251
mıh: 44, 282
Mısır: 65, 85, 91, 93, 103, 113, 120, 160, 172, 191, 209, 219, 241, 251, 268, 275, 293, 296, 299, 302, 310, 312, 314, 316, 317, 334
Mısır alacaları: 120
Mısır fellâhları: 275
Mısır halîfeleri: 302
Mısır hazînesi: 5, 29, 89, 98, 100, 103, 104, 110, 117, 120, 154, 182, 184, 220, 276
Mısır İskenderiyyesi: 103
mızrak: 94, 123, 191, 223, 276, 323, 325, 333
micmere: 104
midye: 93
Mihaç: 50
Mihaç beği: 22
Mihaç cengi: 60
Mihaç gazâsı: 56, 70
Mihaç kal‘ası: 53
Mihaç palankası: 59
Mihaç sahrâsı: 69, 137
Mihaç taburu gazâsı: 55
Mihadi Laslo Kral: 25
Mihal, Koca (Eflak beği): 177, 183
Mihalko Ban, Koca (Eflak banı): 176
Mihalo kal‘ası: 16
Mihaloğullar: 176
mihmângâh: 247
mihmânhâne: 55, 231
mihmânsarây: 216, 217, 251, 287, 298, 305
mihmânsarây-ı kârbân: 231
mihmânsarây-ı Nevşirvân: 301
Mihne Cüvan Beğ (Eflak beği): 179, 186
mihrâb: 17, 20, 24, 50, 54, 55, 58, 61, 66, 73, 84, 103, 104, 133, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 153, 166, 168, 169, 176, 197, 215, 218, 221, 225, 230, 231, 243, 246, 249, 251, 252, 257, 261, 267, 268, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 316
Mikal, Leh beğzâdesi: 220, 272
Mikloş: 60
Mikloş Niski ban: 15
Mikral: 273, 274
Mikral ibn Cebel-i Elheme: 274
Mikril: 273
Mikrilistân: 273
mîl: 109, 141, 156, 318
mil (sınır mili): 77, 78, 79, 113
milh-i Ücâc: 217
Milkaviş Yaloş: 25
Milon Poturi Mikloş: 25
Miloş Koblaki: 177
Miloş Niski: 18
Milyaş kenîsesi: 21
Milyaş kilisesi: 25
Milyaş papas: 20, 24, 25
mi‘mâr: 58, 105, 135, 136, 140, 143, 277, 316
mi‘mâr ağa: 15, 20, 23, 57, 60, 137, 139, 140, 141, 146, 151, 167, 171, 254, 339
mi‘mâr arşını: 221, 339
Mi‘mâr Sinân: 142, 173, 174, 215

mi‘mârbaşı: 17, 142, 168, 174
mi‘mârî ilmi: 24, 64, 131, 226
mînâ: 112
mina: 91
minâre: 24, 61, 64, 65, 67, 107, 135, 137, 139, 142, 143, 147, 148, 153, 166, 168, 170, 176, 197, 201, 215, 216, 218, 219, 222, 225, 226, 231, 243, 244, 246, 249, 257, 261, 266, 267, 269, 296, 306, 316, 318, 339, 340, 343, 344
minâreli manastırlar: 318
minber: 64, 73, 84, 133, 252, 257, 302, 316
Minnetullâh, eş-Şeyh Sultân: 304
Minor (kitap): 103
Mîr Haydar hânı: 306
Mi‘râc: 336
mîrâhûr ağası: 168
Mirfat karyesi: 161
Mîrhând, müverrih: 295
mîrî: 82, 141, 152, 154, 256
mîr-i livâ: 39, 47, 60, 71, 73, 143, 183, 255
mîrî mâl: 266
mîr-i mîrân: 29, 32, 33, 34, 37, 39, 47, 48, 53, 62, 123, 151
mirza: 1, 9, 144, 184, 191, 202, 204, 229, 233, 238, 276, 277, 308, 322, 331
Mirza Noğay, Kör Yûsuf: 191
Misis kal‘ası: 172
Misistre kal‘ası: 198
misk: 103, 119, 253, 295, 326
misk râyihası: 326
misk [ü] anber-i hâm: 192
miskal: 91
misket elması: 250
misket üzümü: 71
misk-i amber: 250, 252
misk-i Hoten: 112
miski kartal: 223, 224, 248
mismâr: 282, 291
Mismil karyesi: 75
misvâk: 203
misvâklı kalpak: 243
mişe: 277, 291
mişeyistân: 145, 156, 170, 177
mişezâr: 158, 177
mitrepolid: 102
Mitroviçse kasabası: 4, 53, 54, 55, 58
Mîze bâğları: 249
mizmerât: 91, 104, 209
Modava: 166, 168, 170
Moğol: 194, 239, 251, 273, 299, 303, 306, 310, 314, 329
Moğol lisânı: 195, 239, 275, 292, 296, 329
Mohaç: 25
Mohan: 274
Moltân: 273, 297, 315, 318, 326
Monla Câmî: 294, 305
Monla Çelebi: 226
Monla Kâsım: 305
Monla Kulî: 305
Monla Şeyh Gene(?): 305
Mora: 113, 173, 198, 223, 282

Mora paşası: 173, 182
Mora patlıcanı: 108, 116
Morağ: 274
moran: 103, 112, 118, 131, 150, 332
moran câm: 33, 107, 232
Morava: 136
Morava nehri: 2, 8, 29, 38, 168
morina balığı: 170, 175, 338, 341
Moriş nehri: 39, 143, 144, 145, 164, 165
Moroş şehri: 140
mortat: 209
Moyin suyu: 191
Moyinçak Şâh: 191, 204, 290, 291, 308, 314, 322, 323, 324, 325, 329, 330, 331
Moyli karyesi: 178
mu'âfnâme: 71, 160, 180, 181
Mu'âz ibn Cebel: 240, 241, 242
muğlab: 130
muğ-pîçe: 124
muhaddisân: 67
muhaddisîn: 292, 322, 331
muhâfazacı: 86, 177, 199
Muhammed Buhârî Saltık Bay: 309
Muhammediyye: 310
muhammes: 236
Muharrem Ağa, Siyâvuş Paşa kethudâsı: 40
Muharrem Paşa, Yeniçeri Ağası: 43
muhâsara: 15, 17, 18, 20, 21, 22, 26, 31, 48, 52, 55, 60, 65, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 86, 90, 96, 97, 99, 100, 107, 131, 133, 134, 135, 141, 146, 147, 151, 152, 164, 208, 221, 222, 224, 246, 296, 338, 339, 341, 342, 344
muhâtara: 144
Muhît, Bahr-i: 103, 125, 128, 151, 173, 190, 194, 259, 292, 293, 311, 329
muhtesib: 15, 17, 20, 23, 56, 57, 60, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 175, 234, 243, 245, 254, 255, 267
Muhyiddînü'l-Arabî: 194, 331
Mujik: 210, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 331, 335
Mujikistân: 319
Mujikkirmân: 319, 338, 344
Mujikrovkirmen: 333
mukallid: 122, 237, 259
mukarnazlı maksûre: 7
mukarrer: 53
mukarrernâme: 68
mukâta'a: 151, 175, 259
Mukavkıs, Kıbtî meliki: 241
mukavvâ: 117
mûm: 100, 277
mûm fitîli: 100
mûm şam'dânı: 100
mûmyâ-yı kânî: 109
mûr: 251, 291
Murâd Hân: 27, 177, 230, 268, 288
Murâd Hân-ı Râbi': 107, 117, 189, 200, 268, 294
Murâd Hân-ı Sâlis: 21, 27, 28, 46, 60, 68, 71, 72, 73, 76, 80, 81, 141
Murâd nehri: 29, 173, 238
Murâd Paşa, Kuyucu: 70
murassa' altunlu zencîr: 313

murassa‘ cığa teli: 112
murassa‘ eğer: 112
murassa‘ otağa: 115
murassa‘ topuz: 78, 115
murğ: 98
murğân: 91, 99
murğân-ı andelîbân: 68
murğ-ı hümâ sorguc: 95
murğ-ı semender: 14, 84, 338
murğ-ı zeyrek: 225
Murtazâ Alî Efendi, kadıasker: 226, 228
Murtaza Paşa, Kara (Budin vezîri): 26
Mûsâ Çelebi: 310
Mûsâ, Hz.: 296, 315
musâhib: 123, 322
Musâhib Hacızâde: 35
musâhib-i şehriyârî: 264
musallâ: 197
musanna‘ nâmûsiyyeli çadır: 54
musanna‘ taş kuşak: 152
musannifîn: 250
musannifîn-i şâ‘irân: 233, 300
musavver kitâbları: 103
musaykal taş: 98
Mûsevî: 104, 223
mûsîkâr ilmi: 104, 125, 236
Muslu Ağa, Kızlarağası: 179
musluk: 101
Musova şehri: 275
Mustafa Ağa, Corgunalı: 222, 233
Mustafa Ağa, Çalık: 176
Mustafa Ağa, Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âlî: 161
Mustafa Ağa, Topkapulu: 175
Mustafa Atalık karyesi: 217
Mustafa Beğ: 267
Mustafa Beğ mescidi (İlok kal‘ası): 58
Mustafa Beğ, Sadrıa‘zam birâderi: 54
Mustafa Çelebi câmi‘i (Kerç kal‘ası): 262
Mustafa Efendi: 77, 85
Mustafa Efendi, Foçalı Kâtib Boşnak: 37
Mustafa Efendi, Sipâhîler Halîfesi: 76, 80, 85
Mustafa, Hacı (tüccâr): 177
Mustafa Halîfe: 76
Mustafa Hân, Sultân: 294
Mustafa Paşa: 19, 48, 71, 134, 260
Mustafa Paşa, Azak vezîri: 191
Mustafa Paşa, Gürcî: 191, 340, 343
Mustafa Paşa, Hacı: 25, 26, 27, 28, 48, 49
Mustafa Paşa, Kanbur: 47, 49, 50
Mustafa Paşa, Kara: 175, 344
Mustafa Paşa, Kıbleli: 53, 110, 133
Mustafa Paşa, Tekeli: 39
Mustafa Paşa, Ustolni-Belgrad paşası: 27, 75, 78, 134
Mustafa Paşa, Vezîr-i Sânî: 56
Musta‘sımî: 225

Musul: 275, 287, 291, 296
Muş nehri: 343
Muş suyu: 310
muşammâ: 117
muşkat tüfengleri: 69
muşmula: 235
mutâf: 65
mutalsamât: 283, 329
mutalsem: 169, 172
mu‘temed: 184, 339
mutrıbân: 122, 184, 188
mü’ellifîn: 250
mü’ezzin: 10, 33, 84, 94, 139, 143, 168, 171, 182, 201
Mü’min Efendi: 236
Mübârek Geray Sultân: 236, 237, 264, 265
mücellâ dîvâr: 125
mücerredân hücreleri: 217
mücevher: 95, 112
mücevher eğer: 301
mücevher eşyâlar: 236
mücevher putlar: 5
mücevher raht: 95
mücevher tâc: 313
mücmere: 232
müdevver guruş: 126
müfessirîn: 105, 292, 322, 331
müflis kazâ: 142
müftî: 15, 49, 60, 145, 228, 267, 298, 304, 338
Müftî câmi‘i (Kefe): 257
Müftî Efendi sarâyı: 259
Müftî secdeliği (Kefe): 257
mühendis: 98, 105, 128, 131, 253, 277, 316
mühimmât: 48, 72, 321, 339
mühr: 46, 71, 129, 184
mühr-i hatt: 312
mühür: 117, 175
mültezimîn: 228
mümessek bahârlı mukavviyât ma‘âcinler: 122
mümessek bal şerbetleri: 95
mümessek sâbûn: 110
mümessek ta‘âm: 120
münakkaş ağac: 323
münakkaş araba: 114
münakkaş demir: 323
münakkaş gömlek: 234
münakkaş yağlıklar: 94
müneccim: 67, 97, 124, 155, 234, 260, 300, 312, 342
mürâfa‘a-i şer‘: 273
müsâfirhâne: 183, 277
müseddes: 236
müsellim: 254
müshil: 6
Müslim: 196
müstahfızân: 63, 133, 198, 289
Müstansır Billâh: 275

müşebbek bostân: 129
Müşevviş (Çerkes ismi): 277
Müşevviş Beğ (Kabarti beği): 288, 289
müşk: 6, 23, 119, 281
müşk-i amber-i hâm: 120
müşk-i Hoten: 115
müşk-i Rûmî soğanları: 226
müşk-i Tatar: 5, 124
Mütedeyyin Paşa câmi'i: 138, 139
müteferrika: 119, 169
mütevellî: 145
müverrih: 69, 70, 220, 227, 272, 274, 295, 297
müverrihân: 239, 273, 292, 310, 322
müverrihân-ı Acem: 193, 239, 292, 302, 310
müverrihân-ı Âl-i Cingiziyân: 225
müverrihân-ı Âl-i Osmân: 69
müverrihân-ı Arab: 194, 239, 293, 317
müverrihân-ı Cingiziyân: 223, 239
müverrihân-ı Irâk-ı Acem: 270
müverrihân-ı Kıbtî: 239
müverrihân-ı Latin: 20, 117, 239
müverrihân-ı Macar: 20, 56, 117
müverrihân-ı Nasârâ: 96
müverrihân-ı Rûm: 68, 272
müverrihân-ı Tatar: 194, 197, 268
müverrihân-ı Yûnâniyân: 20, 117, 254
müverrih-i Latin: 272
müverrih-i Osmâniyân: 70
müverrih-i Rûm Yanvan: 146, 272
müverrih-i Yanvan-ı Yûnâniyân: 173
müverrih-i Yarmenî Mıgdısî: 272
müverrihîn: 239, 254, 273, 274, 317
müverrihîn-i Acem: 274
müverrihîn-i Arab: 274
müverrihîn-i Latin: 16
müverrihîn-i Macar: 16
müverrihîn-i Nemse: 16
müverrihîn-i Tatar: 274, 315, 316

- N -

nâ'ib: 19, 136, 140, 141, 243, 245, 255, 259
Nâbığa: 180
nabz ilmi: 233
Nadaş kal'ası: 16
nâfe kürk: 320
Nagban Ejder: 62, 160, 165
Nagban Yejder: 117
nâha: 118
nahır sürüsü: 209
nakâre: 104, 208
nakîb: 15, 19, 49, 145, 198, 298
nakîbü'l-eşrâf: 17, 23, 57, 60, 63, 135, 139, 140, 142, 143, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 198, 217, 221, 245, 254, 267, 298, 338
nakkâş: 89, 106, 111, 125, 129, 323, 339

Nakşevân: 229, 263
nakş-ı bûkalemûn: 89, 90, 91, 103, 112, 118, 127, 137, 228, 232, 249, 257, 323
nakş-ı nigârhâne-i Çîn: 223
Nakşıbend-i Hâcegân: 303
nâkûs: 7, 21, 24, 29, 32, 34, 38, 61, 78, 86, 91, 94, 106, 118, 147, 188, 207, 209
nâkûs-hâne: 106
Naküt karyesi: 62
na‘l: 43, 159, 282
namâz: 45, 240, 251, 280, 292, 316
namâzgâh: 153, 233
namâzgâh meydânı: 176
namâzgâh mihrâbı: 222
namâzgâh soffası: 249
nâme: 51, 52, 112, 113, 115, 165, 202, 240, 242, 320
nâme-i dürerbâr: 240
nâme-i hümâyûn: 53, 111, 112, 113, 114, 155
nâme-i mahabbet-uslûb: 211
nâme-i pâdişâh: 111
nâme-i şâh: 111
nâmhâ-yı esmâ-i havâtîn-i zenân: 300
nâmhâ-yı esmâ-i kâfire: 333
nâmhâ-yı tersâ-yı muğân: 124
nâmhâ-yı zenâne: 234
Namin kal‘ası: 163
nâmûsiyye: 90
nân: 305
na‘nâ (bitki): 234
nâr: 91, 235, 250, 281
Narağı askerleri: 191
Nârin Hisâr: 256
Nasârâ: 1, 25, 92, 96, 104, 116, 125, 194, 273, 311, 315, 319, 331, 334
Nasreddîn-i Akşehrî, Monla: 317
nass: 42
nass-ı şerîf: 38, 48, 273, 317
Nasûh Paşazâde, Budin vezîri: 39, 149
Nasûh, Tatar: 151
Nator İşpan: 25
nazargâh: 234
nebâtât-ı giyâhât: 234
nebâtât-ı sebzevât: 154
nebîrezâde: 317
Necâtî: 225
Necâtî Çelebi, hân kâtibi: 233
necef: 33, 103, 107, 112, 118, 131, 232, 332
Nedaj kal‘ası: 19
Nedaj kral: 19
Nedajoğlu: 2, 33
Nedîmî Çelebi: 236
nedîm-i hâs: 236
nefîr: 104, 199, 201, 301
nefîr-i rıhlet: 29, 41, 49, 51, 75
neft: 92, 106, 121, 182, 210, 266
neft ma‘denleri: 306
neft yağı: 187, 266
Nemçe: 99, 105, 107, 125, 126

Nemçe lisânı: 97, 126, 129
nemek: 305
nemeş: 155, 158, 164
Nemeş kavmi: 126
Nemet nehri: 7
Nemet Uğvar kal‘ası: 7
nemmâm: 106
Nemrûd, âteş-i: 5, 14, 28, 35, 41, 43, 74, 84, 86, 119, 121, 172, 179, 202, 206, 210, 308, 338
Nemrûd boğazı: 173
Nemrûd kemerler: 174
Nemrûdiyye: 106
Nemse: 2, 16, 21, 25, 28, 34, 35, 40, 41, 49, 50, 52, 53, 55, 57, 58, 69, 70, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 96, 99, 104, 105, 110, 113, 122, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 133, 151, 155, 156, 157, 158, 207, 273, 281, 287, 311, 313, 316, 334
Nemse arabaları: 94
Nemse askeri: 34
Nemse çâsârı: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 25, 28, 41, 42, 46, 48, 50, 51, 53, 54, 68, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 81, 85, 86, 87, 92, 107, 116, 117, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 151, 155, 156, 158, 161, 164, 189, 192, 308, 309, 313, 317, 320
Nemse elçisi: 77
Nemse esîrleri: 31
Nemse gulâmcığı: 31
Nemse hattı: 126
Nemse hisârı: 62, 63, 64, 65
Nemse kapu kethudâsı: 114
Nemse kapudanı: 158
Nemse katanası: 129
Nemse kızları: 87
Nemse kralı: 1, 8, 53, 54, 59, 60, 68, 74, 76, 80, 105, 131, 156, 189, 190, 313, 321
Nemse leşkeri: 80
Nemse lisânı: 7, 46, 49, 81, 87, 88, 109, 113, 125, 146, 308
Nemse sarâyı: 84
Nemse soltatları: 84
Nemse topları: 23
Nemsece: 27, 67
nerdübân: 24, 101, 104, 112, 128, 147, 166, 222, 224, 248, 282, 339
Nerîmân: 296, 299, 315
Neslihân Bânû: 260
Nestorol nehri: 189, 190
Neşâbûrî: 103
nevbetçi: 84
Neve kal‘ası: 51
nevregân: 7
nevrûz: 97, 207
Nevrûz eli: 278
Nevrûz Mirza: 278
Nevrûz Noğayı: 279
Nevrûz Tatarı: 278
Nevrûzeli Noğayı: 205
Nevrûzelli: 195
Nevrûzkirmân kal‘ası: 278
Nevşirvân: 301
ney: 91
Neyzen Dervîş: 237
Nig Yejdir Ban: 317
nigâhbân: 248
Nigebolı: 174, 176, 177, 178

Nigebolı kal‘ası: 178
Nigebolı müsellimi: 178, 189
nigehbân: 23, 24, 63, 139, 153, 154, 256
nigendeli sivrice kavuk: 303
Nihâvend: 251, 295, 296
Nijen kal‘ası: 203
nikâh: 325
Nîl: 29, 85, 99, 172, 209, 293, 302, 310
Ni‘met nehri: 31
Ni‘met-Uğvar: 4, 25, 30, 31, 33
Ni‘met-Uyvar: 1, 31, 34, 123
Nipirvoda: 212
Niskikirmân kal‘as: 204
nisvân-ı Çerâkeze: 277
nişîmen: 249, 282
niyâbet: 15, 18, 27, 28, 49, 55, 57, 59, 73, 140, 168, 170, 178, 218, 269
Niyâzâbâd: 255, 302, 306, 321
nobut: 119, 313
Noğay: 190, 191, 192, 194, 195, 198, 203, 205, 208, 211, 235, 237, 245, 264, 265, 270, 271, 278, 279, 281, 282, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 299, 309, 310, 315, 317, 318, 322, 323, 325, 327, 328, 329, 331, 335, 340, 341, 342
Noğay askeri: 190, 191, 203, 207, 270
Noğay, kabâ’il-i: 245, 285
Noğay lisânı: 195, 245, 271, 322
Noğay mirzâları: 191, 245
Noğay Tatarı: 190, 191, 192, 195, 235, 265, 270, 271, 282, 284, 311, 322, 335, 337
Noğayca lisânı: 322
nohud: 30, 92, 260, 286
Nova kal‘ası: 168
Novigrad: 50, 60, 72
Nûh, Hz.: 239, 291, 296, 315, 317
Nûh, keştî-i: 291, 292, 315, 317
nuhâs-ı hâs: 159
Nûh-âvînd: 251, 295
nukrad hazînesi: 204
nukrad nâm akçe: 210
Nu‘mân bin Sâbit: 196
nûreddîn: 228, 230, 235, 236, 259, 264
nûreddîn sultân: 165, 186, 199, 203, 204, 206, 208, 213, 217, 219, 228, 229, 236
Nûreddîn Sultân câmi‘i: 216
Nûru'd-dehr Sultân: 217
nûru'd-dehrler: 238
Nûşirvân: 207, 295, 306
nücûm ilmi: 106, 183, 234, 261
nüdemâ: 237
nükûd: 184
nükûş-ı bûkalemûn: 118

- O -

oba: 288, 315, 322, 323, 332, 340
oba evcikler ile konup göçerler.: 322
Oba, menzil-i: 199
Obur dağları: 272, 274, 278, 279, 281
obur (=sehhâr câdû): 279, 280

ocak ağaları: 34, 40, 48
ocak halkı: 48, 53
odabaşı: 78, 79
odun: 51, 204, 215, 220, 235, 338, 341
odun baltaları: 69
odun bâzârı: 215
odun cisri: 165, 166
Odun kapusu (kal'a-i Gözlev): 217
odun salları: 97
odun yarmaları: 69
odun yarması: 69
Oğlan Şeyhi tekyesi: 260
oğuz: 67
oğuz âdemler: 283
oğuz tâ'ife: 67, 139
ok: 3, 7, 13, 40, 126, 169, 176, 206, 209, 212, 213, 242, 276, 296, 325, 333
ok menzili: 34, 83, 143, 198, 307
Okna nâm tuz ma'denleri: 182
Okyanûs: 173, 259, 292, 318
Olan: 234, 238
Olanlı askerler: 191
Olasın deresi: 245
Olcayto Hân: 239
Olgoy Alp: 331
Oloç karyesi: 178
olta: 342
Olti nehri: 178
Oluk kasabası: 57
Oman kal'ası: 211
Onanfarav (kral karısı): 218
Or: 191, 193, 196, 197, 198, 199, 213, 263
Or beği: 194, 198, 203, 229, 239, 263
Or bızkası: 197
Or boğazı: 197
Or dağı: 280
Or eli beğleri: 229
Or handakı: 198
Or kal'ası: 191, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 212, 213, 214, 228, 238, 243, 250, 263, 264
Or kapusu: 197, 198, 203
Or kıstavı: 243
Or müftîsi: 198
Or sahrâsı: 196
Or tuzlası emîni: 198
Or tuzu: 198
Or varoşu: 197
Oran(?) Kazağı: 243
ordu: 1, 2, 9, 10, 12, 14, 29, 30, 31, 32, 33, 38, 41, 42, 43, 45, 47, 51, 68, 69, 70, 81, 87, 97, 123, 133, 155, 158
ordu kadısı sicilli: 114
ordu monlası: 54
Orhân Gâzî: 273
orman: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 27, 28, 30, 35, 38, 41, 42, 43, 45, 46, 91, 165
ormanistân: 8, 9
Ormit Şâh: 191
Orşan varoşu: 178
orta hisâr: 134

orta kal‘a: 5, 62
Orta kapu (kal‘a-i Kefe): 256
orta kuşak: 276
Orta Macar: 52, 62, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 131, 135, 136, 137, 141, 142, 149, 151, 155, 156, 157, 159, 164, 237, 311, 317
Orta Macar banı: 71, 72, 73, 132, 135, 141
Orta Macar katanası: 146
Orta Macaristân: 60, 64
Orta Meydân bâzârı (Kefe): 258
orta odaları: 63
Orta varoş: 147
oruç: 240, 280
Oruç Çavuş, Eğrikapulu: 35
Osmân Ağa, Beksumat Emîni: 42, 47
Osmân Ağa câmi‘i (Çanad): 143
Osmân Ağa, Hacı: 232
Osmân Çelebi, Boruzân (Mukallid): 237
Osmân, Hz.: 180, 241
Osmân Paşa, Çalık: 176
Osmân Paşa, Osmânlı elçisi: 79, 80
Osmân Paşa, Özdemiroğlu: 255, 269, 276, 277, 278, 279, 288, 294, 298, 299, 301, 302, 304, 307, 312, 321, 328, 337
Osmân Paşa, Semiz (Yanık serdârı): 80
Osmân Paşa, Tamanlı: 267
Osmân, Sultân: 255
Osmâncık: 239, 273
ot: 33, 34, 42, 135, 229, 325, 328
ot ağaları: 9, 191, 203, 204, 205, 206, 211, 213, 228, 233
otağ: 9, 19, 31, 32, 37, 38, 39, 53, 70, 75, 78, 89, 90, 92, 94, 95, 112, 115, 116, 118, 123, 125, 150
otağalar: 95
otlak hakkı: 191
otluk: 135, 144, 234, 325, 338
Ovar kal‘ası: 86, 87
Ovo nehri: 129
oyma: 257
oymak: 238, 323

- Ö -

ökçe: 87, 331
Ölü deniz: 197
Ölü Ten nehri: 191, 332, 342, 343
Ölüdeniz boğazı: 194
Ömer Ağa, Budin Ağası: 48, 73
Ömer Ağa, Çerkes: 178
Ömer Ağabay: 217
Ömer el-Buhârî, Hacı: 253
Ömer, Hz.: 179, 242, 272, 273, 274, 275
Ömer mescidi: 253
ördek: 49, 91, 122, 219, 269, 277
Ördek gölü: 49
Ösek: 29, 53, 58, 59, 90, 96
Ösek kal‘ası: 53, 59, 154
öşr: 63, 141
öşr-i sultânî: 145, 248, 254
öşr-i şer‘î: 298

öşr: 54, 269, 298
ötrük-nâme: 211
ötücü kuşlar: 326
Özbek: 100, 120, 194, 195, 236, 239, 251, 273
Özbek Hân: 314
Özbek libâsı: 323
Özbek pâdişâhı: 250, 302
Özbek pâdişâhzâdesi: 249
Özbek şehzâdesi: 249
Özbekî: 283
Özbekistân: 268, 308
Özekler: 342
Özi: 113, 175, 200
Özi suyu: 310
Özü: 186, 200, 201, 211, 212, 264, 337
Özü kal‘ası: 175, 191, 193, 200, 201, 202, 212
Özü nehri: 191, 193, 199, 200, 201, 202, 203, 210, 211, 212, 213, 220, 242, 314
Özücân: 193

- P -

pâbûç: 27, 87, 116, 124, 183, 216, 234
pâbûççu: 232, 246, 260
Paçarhot yaylaları: 86
paçavralı kurşumlar: 3
paçka(?) nâm beşlik: 184
Padre, Hakîm: 312, 329
pağurya: 93
Pahşa kal‘ası: 53, 137
Pahşa palankası: 59
pala: 152
palamar: 171, 172
palan: 313
palasanta (ağaç): 118, 121
Palatinuş: 71, 73, 132, 135, 141, 159, 164
palir nâm kâğız: 309
Palosin karyesi: 178
Palu (Evliya Çelebi'nin köpeği): 334, 335
Palus nehri: 178
panayır bâzârı: 151
panayur: 154, 179, 188
Pancova kal‘ası: 166
Papa: 28, 46, 104, 125
Papa kal‘ası: 27, 40, 46, 76, 77, 121
Papa nehri: 75
papağala: 91, 99
Papamonta nâm hey’et kitâbları: 103
papas: 3, 7, 8, 11, 24, 25, 34, 35, 41, 72, 85, 89, 97, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 113, 116, 127, 131, 140, 150, 155, 180, 181, 206, 207, 209, 286, 287
papinta: 123, 127, 131, 151, 309
papişte mezhebi: 86, 125
Papmezö kal‘ası: 151, 157
parankona çuka: 84, 119
Paris şehri: 251

pars: 122, 313
pasaporta hattını: 320
pâsbân: 24, 63, 65, 138
pasta: 277, 285, 286
pasta çorbası: 195
pastav: 158
Paşa câmi'i (Egre): 65
Paşa câmi'i (kal'a-i Sombor): 138
Paşa Hâtûn: 253
Paşa Hâtûn mescidi: 253
paşa imâmı: 92
Paşa karyesi: 190
paşa kethudâsı: 92, 95, 112, 119
paşa sancağı tahtı: 60
Paşa sarâyı: 47, 61, 64, 74, 138, 153, 256, 259, 316, 340
paşa tahtı: 23
patirgâh: 180, 181
Patka buhayresi: 49
Patka gölü: 49
patlıcan: 108, 116
Paturi kapudan: 56
patrik: 180
Paturi İstivan: 25
pâypûşçu: 232
pâypûşlar: 342
Pazma karyesi: 62
Peç: 21
Peçoy: 19, 46, 117
Peçoy beği: 22
Peçoy kal'ası: 19, 64, 76, 313
Peçoy-ı dilcûy: 19, 249
Peçoy-ı Sirem: 19
Pedis kabağı: 285
Pedsi kabağı: 279, 280
pehlivân: 95, 119, 120, 150
Pelendvar kal'ası: 3
peleng: 91, 298
pelîd: 23, 26, 121, 285, 341
pembe: 33, 250
Penç Hasan: 287, 288, 291
penc-i yek: 14, 158
pençe nakşı: 180
pençe-i Muhammediyye: 180
pençe-i Resûl: 181
pençe-i şerîfin resmi: 287
Pençeli Baba Sultân: 253
pençik: 63
penez: 138, 155, 184, 185
Penteli: 41, 53, 59
Peran(?) nehri: 129
pereme: 169, 342
Perezen nehri: 193
pergâl: 128
perhîz: 123
Pertev Paşa: 138, 146, 147, 149

Pespirim kal‘ası: 46, 47
Peşekops nehri: 281
Peşeng ibn Tûr: 315
Peşeng (Zâdîm Şâh'ın oğlu): 315, 317
peşkin: 283
peşli deri: 323
Peşpehil: 88, 89, 92, 94, 95, 99
Peşte: 52, 60, 74, 135
Peşte kal‘ası: 60, 74, 114, 135, 141
Petre Acan: 292
Petri Varadin kal‘ası: 55
peyker: 28, 38, 50, 69, 77, 89, 118, 146, 161, 206, 207, 333
peynir: 44, 219, 220, 285, 286, 290
Piçaz nehri: 284
Pije Bohaça: 319
Pije Buzlıça: 319
Pije Kohana: 319
Pijen nehri: 189
Pil kal‘ası: 136
pilav: 48, 110, 248, 318
Pileve: 176
Pirankopuruk varoşu: 88
Pirbay, kend-i: 304
pire: 324
pîrehen: 17
Pirespirim kal‘ası: 21, 27, 40, 43, 46
pîr-i muğân: 106
Pîrî Paşa: 139
Pirin Potur: 117, 313
pirinç: 48, 89, 91, 107, 109, 111, 119, 183, 318
pirinç pilavı: 318
pirinç teneke: 84, 87
pirinç tırabzan: 90
pîrûze: 118, 283
Pisibaysı nehri: 271
Pisif nehri: 278
Pisifse nehri: 286
Pisinkola karyesi: 177
pişi (yemek): 149
Pişiş nehri: 284
pişköv: 272, 275, 278
pişköv-i Âdemî: 281
pişköv-i Besnibay: 287
pişköv-i Bolatkay: 284
pişköv-i Bozoduk: 285
pişköv-i Çerkez-i Şağake: 272
pişköv-i Kabarti: 289
pişköv-i Şağake dağları: 272
pişköv-i Tavustân: 295
pîşrev: 95, 122
Pişyük beğ: 117, 313
Pişyük, Peçoy kapudanı:
pivo: 183, 315, 333
Piyâle Ağa, Gürcî: 337
Piyâle Kethudâ: 268

Piyeçel karyesi: 60
Plevneli Gâzî Mihaloğullar: 176
Poçay kal‘ası: 160, 161
poğaça: 67
Pojeğa: 59
Pojon: 51, 84, 128, 131, 132, 133, 313
Pojon kal‘ası: 52, 82, 87, 107, 117, 130, 131, 132, 313
Pojon kapdanı: 131
Pojon nehri: 131, 132
Pojon sarâyı: 131
Pojon varoşu: 131
Pokna nehri: 188
Pokovnik Holap: 212
polad: 328
polad-ı Nahşevânî: 94, 110, 195, 282, 291, 327, 338
Polata: 22, 23, 26, 27
Polata câmi‘i: 26
Polata dağı: 27, 28
Polata kal‘ası: 21, 22, 23, 24, 27, 46, 47, 76
Polata kapusu: 26
Polata Mahallesi (Ustolni-Belgrad): 24
Polata tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
Polata Varoşu: 22, 23
Poloşkirmen: 332, 335
Pomahaykirmen: 336
Poraça kasabası: 170
Poraçacık kasabası: 170
Porçalı tacı: 94
porkab(?) nâm altun: 184
Porkalab karyesi: 189
Poroşık: 177
porta kapu: 54, 143
Portakal: 100, 162, 273, 329
Portakal Frengi: 293
Portakal gemileri: 328
post: 282, 287
postenlik: 184
pot: 193
Potkalı vilâyeti: 203
Potnabaşı: 213
Potnik: 203
Potnik hatman: 202
Potur lisânı: 136
potura: 63, 68, 132, 134, 144, 148
poturacı: 33, 52, 129
poturacı levendler: 114
Poturca: 139, 145
Poyeşti karyesi: 177
Pozanta (=Kostantiniyye): 254
Pozanta kralı: 254
Pozanta şehri: 254
Pozanta tekfuru: 254
Pozantin şehri: 274
Pozantina kralı: 272
pösdeki: 279

Prahova nehri: 187
Prak: 8, 9, 21, 25, 31, 52, 68, 78, 86, 107, 117, 125, 128, 131, 151, 313
Prak kal‘ası: 102, 117, 131, 137, 313
Prandaporosk vilâyeti: 128
Prandepuruk şehri: 33
Prankopruk: 25
Pranso ban, Orta Macar banı: 141
Praskirmân: 332, 333, 336
Praslov kal‘ası: 203, 210, 211
Praşo dağları: 177, 187
Pravadi: 227, 264
Praziçse kal‘ası: 203
pul: 272
Pulgar kal‘ası: 158
Purunduk şehri: 5, 6
pusat: 205
pusu: 12, 13, 21, 32, 41, 42, 43, 45, 60, 75, 137, 145, 146, 150, 156, 162, 193, 289
put: 5, 84, 104, 105
Püşte-i Dâdyân: 292
püt-gede: 24, 89

- R -

Raba: 4, 11, 29, 30, 31, 32, 33, 38, 39, 41, 47, 49, 71, 83, 85, 122, 123, 313
Raba cengi: 87, 123, 132
Raba nehri: 3, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 16, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 52, 53, 74, 76, 78, 82, 83, 84, 85, 122, 123, 125
Raba seferi: 47, 134, 150, 190
Raba suyu: 1, 4, 8, 12, 16, 27, 28, 29, 34, 48, 74, 108, 115, 123, 125, 134
Rabçe: 83, 84, 85, 86
Râbi‘a-i Adeviyye: 234
Rac‘îm Kral: 173
Rac‘îm, Melik: 173
Radna palankası: 145
Radul Beğ deyri: 183
râhibân: 106, 148
râhibân-ı bıtrîkân: 26
Rahoçakirmen: 335
Râhova: 177
raht: 44
Rajovay nehri: 179
rakı: 183, 303, 315, 332, 333
Rakka: 238
Rakofçi: 152, 163
Rakofçioğlu cengi: 190
Rakofçioğlu (Erdel kralı): 145, 150, 153, 158, 162, 163, 202
Rakofçioğlu Macarı: 40
Rakofçioğlu taburu: 202, 320
Rakofçizâde: 163
Rakoş nehri: 60
Ramazân Ağa, Tanbûrî: 231, 233
Ramazân Beğ: 267
Ramazân, mâh-ı: 263
Ramazân-ı şerîf: 264

Ravna dağı: 282
Ravza-i Mutahhara: 241, 268
ravza-i Rıdvân: 217, 226, 234
râyiha: 109
râyizâne: 71
Raytinad şehri: 6
re'îs-i mellâh-ı keştîbân: 221
rebâb (müzik âleti): 91, 236
Receb Ağa câmi'i (kal'a-i Azak): 340
Receb Çelebi, Edirneli Neyzen Dervîş (Mukallid): 237
Receb Efendi: 21, 54
reçel: 122
refref: 105
rehâvî makâmı: 34, 91, 104, 105, 122, 125, 184
rehin: 62
Remle: 127
remm ü nemm: 195
resm-i dest-i şerîf: 181
resm-i mübârek: 181
resm-i şerîf: 181
ressâm: 125, 233, 257
Ressâm Bihzâd: 261
Restâlîs: 101, 329
Resûl, Hz.: 180, 181, 241
reşk-i müşk-i Tatar: 233
Revâfızlar: 302
Revân: 39, 189, 299, 302, 306
Rey: 302, 322
reyhân (çiçek): 94
Rıdvân-ı Aşlama: 226
ribâhor: 106
rîh-ı sarsar: 3
rikâb-ı hümâyûn: 114
Rim Papa: 76
Rimlik nehri: 187
Rimlik şehri: 187
Rimpapa: 181, 313
Rimpapa Kızılelması: 181
riyâl: 48, 54, 114, 156
riyâzât ilmi: 106, 123
Rodnik: 168
Rodos: 83, 180
rokla: 108, 116, 123, 124
Roma kal'ası: 131
Roma kubbesi: 180
Romçivar palankası: 3
rubâ'î: 236
rubâ'iyyât: 236
Rudolfoş: 86, 88, 95, 114, 118, 123, 127, 164
Ruhâ: 181
ruhâm: 91, 103, 104
ruhâm taş: 118
ruhâm-ı hâm: 232, 258
ruhâm-ı ibret-nümûn: 316
ruhbân: 5, 11, 33, 34, 89, 104, 105, 106, 125, 180, 181

rûh-ı tûtiyâ: 103
rûh-ı tûtyâ: 118
Rûhullâh makraması: 181
Rukıyye (peygamberimizin çocuğu): 241
Rûm: 28, 52, 68, 71, 72, 92, 100, 101, 103, 107, 110, 117, 120, 126, 146, 154, 162, 172, 176, 179, 183, 194, 196, 198, 206, 215, 221, 229, 232, 235, 238, 242, 247, 249, 250, 252, 254, 259, 260, 272, 273, 280, 294, 298, 308, 310, 313, 321, 325, 328
Rûm gemileri: 342
Rûm havâtînleri: 342
Rûm lisânı: 250, 275, 292
Rûm müverrihleri: 70
Rûm nisvânı: 124
Rûm salatası: 6
Rûm sâzları: 122
Rûm tevârîhleri: 292
Rûmca: 250
Rûmeli: 21, 22, 53, 58, 62, 69, 113, 133, 150, 151, 162, 164, 167, 168, 200, 221, 250, 269, 273, 298
Rûmeli askeri: 162
Rûmeli beğlerbeğisi: 74, 93, 229
Rûmî: 63, 283
Rûmiyyet-i Kübrâ: 181
rummân: 234
Rus: 174, 212, 234, 273, 303, 307, 329
Rus câriyeleri: 247
Rus dilberleri: 232
Rus lisânı: 20
Rusâfe nâm mahal: 302
rusâs: 89
rusâs-ı hâs: 6, 8, 88, 103, 131, 145, 148, 215, 257, 258
Rusçuk: 175
Ruye vilâyeti: 128
rûz-ı ıyd-ı Adhâ: 164, 263
rûz-ı Kâsım: 310
rûz-ı kıyâmet: 282
rûz-ı mahşer: 204
rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî: 164
rûznâmeci: 228, 229
rübbân: 171
Rümeyletü'l-Himâl şehri: 275, 293
Rüstem: 44, 95, 146, 276
Rüstem Paşa: 57, 96, 182
rüşvet: 301

- S -

sâ‘at: 24, 100, 101, 102, 107, 119, 158, 165, 171, 344
sâ‘at çanı: 61, 102, 106
sâ‘at iskelesi: 138
sâ‘at kullesi: 61, 65, 89, 106, 107, 147, 152, 171
sâ‘at kumu: 341
sâ‘at miftâhları: 102
sâ‘at rakkâsı: 283
sâ‘atçi: 88, 100, 111
sâ‘at-i nücûmî: 5, 9
Sabâ Cân: 234

sabâh namâzı: 318
Saboş nâhiyesi: 158
sâbûn: 17, 109, 110
saçak peçe: 95
Saçlı İmâm câmi‘i (kal‘a-i Kopan): 15
saçma: 5, 39
saçma toplar: 6, 99
sadak: 198, 205, 213, 229, 230, 238, 265, 270, 271, 278, 285
sadâret-i uzmâ: 22
sâdât-ı kirâm: 63, 239
sadef: 103
sadefkârî: 95, 99
Sa‘d-ı Vakkâs: 35
Sadoka karyesi: 177
sadranc: 23
sadranc nakşı: 100, 120, 153, 154, 307
sadrıa‘zam: 1, 2, 9, 10, 11, 14, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 66, 69, 72, 74, 75, 81, 82, 93, 125, 153, 162, 179, 183, 184
Sadrıa‘zam sekbânları: 36
Sadşân ibn Elheme: 274
Sadşe Abazası: 278, 280
Sadşe kavmi: 284
Safî Geray Sultân: 205, 206, 237
Safî Kulu Hân: 306
Safî, Şeyh: 306
safîr: 99
Safiyye binti Hay: 241
safrâ: 240
sağkol ağası: 17, 151
sağkol kulu: 338
sağorine: 93
sahâbe: 242
sahâbe hâneleri: 303
sahâbe-i güzîn: 242
sahâbe-i kirâm: 225, 242, 253, 275, 295, 298, 300, 310
sahan: 44
Sâhib Geray câmi‘i: 196
Sâhib Geray Hân: 97, 196, 197, 215, 226, 228, 230, 232
Sâhib Geray Hân câmi‘i: 196, 233, 234
Sâhib Geray Hân câmi‘i (Bağçesaray): 231
Sâhib Geray Hân hammâmı (kal‘a-i Gözlev): 216
Sâhib Geray Hân medresesi (Bağçesaray): 231
Sâhib Geray Hân mescidi: 197
sâhib-i ayâr: 259
sâhib-i zünnâr: 181, 182
sahrâ: 2, 5, 6, 8, 14, 18, 22, 31, 69
Sahrâtullâh: 127, 173
sahrâ-yı Ciğerdelen: 51
sahrâ-yı hâmûn: 23
sahrâ-yı Heyhât: 193, 235, 309, 314, 317, 318, 319, 322, 334
sahrâ-yı Hırıştoş: 68, 70
sahrâ-yı Kıpçak: 325
sahrâ-yı Maskov: 209
sahrâ-yı Papmezö: 157
sahrâ-yı Peşte: 135

sahrâ-yı Salanta: 16
sahrâ-yı sebzezâr: 24
sahrâ-yı Seğitvar: 19
sahrâ-yı Sirem: 54
sahrâ-yı Tata: 75
sahrâ-yı tîh: 5, 146, 209
sahrâ-yı Ustolni: 22
sahrâ-yı Üstürgon: 41, 75
sahtiyân: 276
Sa‘îd Arab: 70
Sa‘îr beli: 106
saka kuşu: 91
sakâlar: 95
sakankûr-ı mâhî: 295
Sakar yokuşu: 106
sâkıye: 89
sakız: 220, 254
sakız ağaçları: 220
Sakız cezîresi: 254, 337
sakkâ bârgîrleri: 50
sakka kuşları: 220, 269
Sakmar: 83, 158, 163
saksağan kuşu: 276, 284
Salâ kapusu: 227
Salâ şehri: 227
Salâcık: 225, 227, 231
Salâcık deresi: 225, 227, 228
Salâcık kal‘ası: 224, 225
Sala-i Sovucuk: 269
salamura: 19
Salanta: 16, 39, 65, 149, 150
salât: 241
salât-ı Cum‘a: 75, 138, 153, 246, 256, 267
salât-ı ebvâbeyn: 237
salât-ı fecr: 262, 318
salât-ı ışâ: 318, 320
salât-ı zuhr: 71
salâti'l-Cum‘a: 64
salâtu'l-asr: 46
salb [u] siyâset: 93, 176, 177, 255
salıncak: 121
salîbe: 5
Sâlih Çelebi, Celâlzâde: 96
Sâlih Efendi câmi‘i (Egre): 67
Sâlih Paşa, Yeniçeri Ağası: 32, 33, 34, 36, 37, 39, 53, 123
Sâlihiyye (Şâm): 331
Sâlihli tacı: 94
salîîbe alem: 6
Salkır nehri: 243, 244
sallama yem: 46
Salman Atalık: 217
Salonya kal‘ası: 220
Salonya şehri: 220
Salsal: 220, 225, 242, 268
Salsal-ı Sol‘ât: 268

Salsaloğlu Sol‘ât Kral: 146, 220
Saltık Atalık: 217
Saltık Bay: 309
Saluka karyesi: 70
salyâne: 201, 255, 266
Sâm: 296, 299, 315
Sâm u Nerîmân: 296
Samakov çekiçleri: 91
saman: 144, 187, 229
samanlık: 200, 201
Samartin kal‘ası: 85
Samoç şehri: 163
samson kelbi: 34, 330, 334
Samsoncubaşı: 31, 34, 37, 46
San Marka: 85
San Marko: 339
sanâmekî: 6
San‘ân kal‘ası: 274
sanavber: 118, 235
sanâyi‘ât: 300
sancağ-ı Resûlullâh: 32, 34, 35, 40, 64, 69, 93, 96, 146
sancak: 23, 62, 64, 65, 68, 75, 77, 78, 89, 93, 94, 95, 123, 126, 142, 149, 151, 158, 182, 184, 186, 216, 229, 239, 255, 339
sancak ağası: 179, 186
sancak beği: 15, 19, 46, 68, 72, 76, 135, 143, 145, 146, 151, 156, 171, 178, 201, 338
sancaklı abâyı: 63
sandık: 285
sandûk: 285, 286, 327, 329
sandûka: 11, 100, 114, 231, 260, 286, 287, 326, 327
sanem: 89, 105
sanevber: 91
Sanmarti: 85
sansar: 308
Santa Marko: 339
santûr (müzik âleti): 236
sara‘: 138
sara (hastalığı): 295
sar‘a zahmeti: 242
Saraş şehri: 336
Saratay deresi: 242
sarây: 7, 8, 26, 30, 48, 58, 64, 66, 75, 80, 85, 86, 87, 88, 95, 98, 99, 101, 106, 111, 112, 118, 120, 130, 131, 134, 137, 138, 151, 152, 153, 162, 164, 166, 183, 187, 189, 197, 214, 219, 222, 223, 226, 227, 228, 231, 234, 243, 244, 245, 251, 254, 256, 259, 263, 265, 296, 298, 300, 301, 309, 311, 313, 340
sarây hammâmları: 258
Sarây kapusu: 99, 175
Sarây meydânı: 65, 112, 115, 228, 244
Sarây şehri: 191, 227, 230, 231, 234, 235, 242, 268, 299, 310, 311, 312, 313, 314, 322
Sarây Tatarları: 311
Sarâyburnu: 173
sarây-ı hânedân: 231
sarây-ı hâssu'l-hâs: 228
sarây-ı kalga sultân: 243
sarây-ı kârbân: 231, 296
sarây-ı menhûshâne: 164
Sarayiş şehri: 336
Sarayişkirmân: 336

Sarhân beğleri: 229
sarı asma kuşları: 122
Sarı Ata: 233
Sarı Saltık: 37, 107, 183, 207, 309
sarı yağ: 252
sarıasma: 91, 99
sarıca: 33, 34, 35, 36
sarık: 4, 102, 234, 243, 295, 309
Sarıkamış: 193, 212
sarınç: 107
Sarkirmân: 218, 220, 238, 250
sarma ağaç: 121
Sarmaşıklı bayırı (Kefe): 259
sarnıç: 50, 224
sarrâc: 88, 95, 112, 182
Sarvaş kal'ası: 16
Sasıklı Geçidi: 263
Satı Balı, Tatar: 13
satranç nakşı: 85
sâtûr: 41
Saturcu Paşa: 143, 152
sâtûr-ı Muhammedî: 5, 18, 22, 33, 69, 179
sâtûr-ı Müslimî: 302
Sava: 310
Sava nehri: 54
savaş: 13, 21, 34, 36, 149, 150, 192, 207, 209, 213, 229, 238, 255, 262, 276, 279, 324, 339
savat: 205, 229, 238, 265, 270, 278, 285
savm-ı Dâvûd: 336
savt-ı Dâvûd: 105
savt-ı safîr: 276
savvânî: 91
say yağı: 30, 192, 223, 267, 319, 322
saya: 220
Sayda: 127, 242
sâyis: 69
Sayyâd: 141
sayyâd-ı gulâm: 223
sayyâd-ı mâhî: 169
saz: 23, 60, 80, 97, 128, 136, 141, 143, 144, 147, 168, 183, 186, 188, 189, 190, 201, 210, 268, 269, 272, 277, 278, 284, 286, 288, 289, 295, 307, 309, 311, 315, 316, 332, 333, 336, 340, 341, 343
sâz (çalgı): 91, 104, 110, 122, 188
Saz Macarı: 161, 164
sâzende: 110, 122, 188, 236, 258
sazlık: 10, 17, 75, 76, 137, 139, 145, 146, 192, 199, 200, 203, 211, 343
Sazvaroş kal'ası: 165
Seb'a kırâ'ati: 236, 246
Sebe' şehri: 103, 275
sebeb-i mevt: 130
Sebec: 96
sebîl: 216, 296, 300
sebîlhâne: 25, 67, 153, 166, 216, 231, 246, 251, 259
sebüke altun: 259
sebüke tahta: 126
seccâde: 118
seccâde-i Resûl: 241

secde-i şükr: 45, 344
secdelik: 257
Seçan: 61, 62
Seçan beği: 72
Seçan dağları: 61
Seçan kal‘ası: 51, 60, 67, 68, 71, 72, 74
Seçan yaylakları: 72
Seçova Dağları: 188
Seçoy kal‘ası: 53, 59
Sedd-i Bâbü'l-ebvâb kal‘ası: 98
sedd-i calender: 146, 201, 293
sedd-i İskender: 5, 6, 17, 18, 21, 23, 44, 50, 60, 61, 64, 65, 80, 83, 98, 131, 142, 147, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 162, 171, 198, 201, 211, 249, 255, 256, 293, 297, 302, 307, 326, 329, 340, 343
Sedd-i İslâm: 1, 308, 342, 343
sedd-i Kahkahâ: 63, 142, 147
sedd-i Mardin: 64
sedd-i Nemrûd: 172
sedd-i Şeddâdî: 293
Sedd-i Ye’cûc: 22, 23, 62, 142, 147, 255, 282, 283, 292, 293, 316, 329
Sedd-i Ye’cûc u Me’cûc: 83, 97, 329, 331
sefer: 2, 23, 30, 41, 42, 48, 113, 155, 163, 182, 183, 190, 196, 203, 204, 212, 213, 214, 229, 230, 255, 265, 298, 323
Sefer Gâzî Ağa: 1, 2, 9, 196, 218, 228, 231, 238, 243, 244, 246, 264
Sefer Gâzî Ağa hânı (Kefe): 231, 246, 258
Sefer Gâzî Ağa, Mehemmed Geray Hân vezîri : 221
Sefer Gâzî Ağa sarâyı: 231, 233, 243
Sefer Gâzî mahallesi: 231
Sefer Gâzî mescidi (Bağçesaray): 231
Sefer Gâzî sebili: 231
seferli oda: 90
Sefîd, Bahr-i: 307
segâh makâmı: 95, 122, 144
Segedin: 56, 62, 140, 141, 142
Segedin buhayresi: 141
Segedin kadısı nâ’ibi: 141
Segedin kal‘ası: 135, 136, 140, 141, 142, 143
Segedin sancağı: 55, 56, 57, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142
Seget kapusu (kal‘a-i Kopan): 16
segler: 313
Segsar kal‘ası: 17, 19, 20, 53, 59, 313
Seğitvar: 10, 18, 19, 61, 78, 146, 159
Seğitvar kal‘ası: 14, 16, 18, 30, 50, 117, 146, 148
Seğitvar seferi: 46, 76
Sehavkoşa nehri: 286
sehm: 314
sekbân: 33, 34, 35, 36, 53, 205, 206, 214, 263, 288, 295
sekbân bölükbaşıları: 182
sekbân neferâtları: 196
sekbân odaları: 243
sekbân tüfenglisi: 263
sekdirme top: 53
Sekelhid kal‘ası: 113
Sekelhit: 52, 156
Sekeşvar kal‘ası: 15, 17
sekir: 195
selâhor: 155

Selâmet Geray: 212, 230, 231, 264, 277, 278, 336
Selânik: 255, 264
selâtîn câmi‘leri: 318
selc: 90
selçar: 184
Seleşti Kral: 136, 139
Selîm: 268
Selîm Dede: 268
Selîm Efendi, Kâtib: 46, 54
Selîm Geray Sultân: 203, 233, 236, 264, 265, 285
Selîm Hân: 19, 256, 268, 269, 288
Selîm Hân-ı Evvel: 182, 267
Selîm Hân-ı Sânî: 19, 78, 197, 255
Selîm Şâh: 267, 268
Selîm Şâh-ı Evvel: 70, 267, 269
Selîm, Şehzâde: 254, 256, 268
Selîmî destâr: 95, 112
Selîm-i Sânî: 18, 197, 321, 337
Selîm-nâme nâm tevârîh: 268
Selm (Ferîdûn'un oğu): 317
Selme: 275
Selme çölleri: 272
selsebîl: 7, 91, 101, 226
Semartin kapudanı: 48
Semati kal‘ası: 8
semâ‘-zen tasvîrleri: 91
semek: 141
semek-i nehr-i Bahsan: 295
semender: 202, 206
Semendire: 34, 36, 60, 61, 73, 142, 167, 168, 170
Semendire kal‘ası: 67, 73, 137, 167, 168, 176
Semengân: 315
semer: 43
Semerkand: 273
Semiz Mehemmed Geray Hân: 197
semm-i fâr: 328
semmûr: 78, 210, 308, 312, 318, 320
semmûr kabaniçse: 78, 88, 95, 112
semmûr kafâsı don: 190
semmûr kafâsı kürk: 54, 344
semmûr kalpak: 202, 205, 207, 233, 265
semmûr kürk: 53, 68, 70, 94, 112, 119, 202, 236, 320, 321, 335, 338
semmûr lipâçe: 9, 74
semmûr paçası kürk: 186, 308
semmûr post: 210
semmûr şıpırtma kalpak: 202
semmûr ton: 214, 233, 265
Senmartin kal‘ası: 45
Senbetre kal‘ası: 16
Sencüvân Paşa, Kefe vezîri: 214, 215, 218, 340
Sendebakab kal‘ası: 18
seng-i cevâhir: 103
seng-i ferah: 103, 325
seng-i ferahî: 91
seng-i mezâr: 5, 296, 297, 313, 314, 315, 317

Senkob: 156
Senkotar karyesi: 60
Senköy: 135, 151, 154, 155, 156
Senmartin: 28, 84, 85
Senmartin kal'ası: 40, 47, 76, 83, 85
Senta palankası: 140, 141
Senyal dağları: 163
sepet: 120, 250, 324
Serâ Keysû: 275
Serâkeys: 275, 284, 286, 287
Serâkeys Mamaluka: 285
Serâkeys-i Arab-ı Kureyşî: 284
Serâkeys-i Kureyşî: 286
Serâkeys-i Urbân-ı Kureyş: 284
Serâkîs Urbânı: 275
Serâkîse-i nâkîse (=Çerkez): 275
Serali nehri: 286
serâmed: 247
serâmed top: 83, 215
serâperde-i serîr-i Süleymân: 92
serasker: 164, 176, 237
Serâv: 39, 310
serâvîl: 42
Serbaniska, Maskov kralı: 317
Serbay Beğ: 238
serbendler: 94
serdelye balığı: 295
serdengeçdi: 56
seren: 75, 121
seren direk: 121
Serendîl dağı: 293
Serendîl vilâyeti: 326
serhad esbâbı: 148
serhad gâzîler: 9
Serhad gâzîleri: 3, 9, 10, 40, 41, 48
serhad kavmi: 162
serhadli: 1, 2, 4, 5, 8, 10, 14, 29, 31, 34, 40, 43, 52, 72, 144, 145, 176
Serîrü'l-lân şehri: 255, 293, 299, 306
Serkeş (=Çerkez): 275
Serkis (=Çerkez): 275, 284, 285
serpenâh: 301
servî: 22, 91, 114, 118, 235, 247, 282
Setaze nehri: 278
Sevâkin şehri: 275
sevdâ: 240
sevdâger: 250, 253
Sevdâger, kend-i: 304
Sevde(t) binti Zem'ad: 241
Seveyte: 99
Sevindi Bay: 217
Sevr burcu: 260
sevvâh-ı âlemîn: 329
seyâhatnâme: 1
Seydî Battâl Gâzî: 182
Seyfî gulâm: 44, 45, 123

Seyhûn: 297, 310
seyis: 94
seyishâne: 12, 29, 44, 51, 81, 148, 162, 187, 220, 229, 321
Seykel: 158, 164, 188
Seykel kal‘ası: 52, 83, 155
Seykel Macarı: 149
Seykelhit kal‘ası: 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 164
seylân: 103, 118, 283
Seylân taht: 118
seylânî: 91
seyrângâh: 233
seyyâh: 127, 185
seyyâhân: 103, 293
seyyâhân-ı berr [ü] bihâr: 230, 233
seyyâhân-ı kudemâ: 292
seyyâh-ı âlem: 185
Seyyid (---) Çelebi: 259
Seyyidü'l-Arab ve'l-Acem: 273
sıbyân u bintân: 41
sıçan: 120
Sıçan Samur dağı: 136, 293
Sıçanlı hân (Kefe): 258
Sıfat: 191
sığın: 91, 219, 277, 285, 301, 323, 325, 331
sığın derisi kürk: 285, 287, 323, 331
sığır: 27, 30, 47, 81, 95, 99, 100, 174, 182, 183, 191, 192, 193, 195, 197, 213, 214, 215, 247, 249, 260, 270, 271, 276, 279, 285, 286, 290, 301, 313, 318, 323, 331, 332, 333, 336, 342
Sıhak kabağı: 291
Sınap dağları: 221
sıpa: 249, 271, 336
Sıranda karyesi: 146
sırça: 87, 103, 111
Sırf: 26, 27, 57, 70, 140, 141, 145, 166, 167, 168, 273
Sırf kralı: 140, 166, 168, 177
Sırf lisânı: 20, 141
Sırfça: 136, 166, 167,168
sırık: 77, 123
sırık harbeler: 333
sırık mızraklar: 122
sırma gümüş: 230, 308
sırma zerdûz keçe üsküfler: 95
siba: 168
Sibin kal‘ası: 121, 180
Siccîn deresi: 106
sicil: 22, 135, 259
sicn-i Yûsuf: 73
Sidirkin karyesi: 146
Sihadok: 284
Sihakoşa nehri: 284
Sihara karyesi: 190
Sihara köğü: 190
sihirbâz: 144
sihr: 122, 144
sikke: 117, 126, 146, 185, 197, 230, 254, 273, 294, 305, 308, 313, 319
silâh: 11, 12, 13, 23, 39, 44, 45, 48, 63, 86, 129, 142, 143, 224, 229, 284, 285, 286, 319, 320, 331, 334, 335

silâh bisâtı: 123
silâh kîsesi: 43
silâh pâreleri: 282
Silifke sancağı: 223
silihdâr: 34, 37, 46, 78, 112, 184, 268
Silisre: 163, 183, 310
Silivri: 173
Silivrikapusu: 182
sîm: 94, 114
sîm âvân: 5, 283
sîm kadeh: 44
sîm kanâdîller: 238
sîm tepsi: 283
sîm-i hâlis: 114, 126
sîmurğ-ı ankâ: 94
sîmyâ ilmi: 119
Sinab: 181
sinago: 234, 260
Sinan Paşa: 21, 22, 27, 28, 46, 82, 83, 85, 96, 141
Sinân Paşa, Arnavud: 21, 81, 156
Sinân Paşa câmi'i (kal'a-i Baya): 137
Sinân Paşa câmi'i (Sekoy kal'ası): 156
Sinân Paşa, fâtih-i Yemen: 28, 46, 76, 88
Sinân Paşa matarası: 95
Sinân Paşa, Serdâr: 80, 82
Sinân Paşa şehîdliği: 85
Sinân Paşa tabyası: 154
Sinân Paşazâde: 39
Sinâniyye hammâmı (kal'a-i Gözlev): 215
sincâb: 308
Sincâr: 83, 291
Sincivit: 191, 195, 199, 204, 206, 209, 229, 271
Sind: 110, 120, 179, 180, 273, 282, 287, 297
sindiyân (ağaç): 118
Sine kal'ası: 274
sinek: 217, 221, 326
sînî: 102, 110, 120
sinir: 223
Sinlaslo karyesi: 60
Sinop: 221
Sinop kal'ası: 180
sipâh: 34, 36, 37, 69
sipâh askeri: 32, 34
sipâh bâzârı: 153
sipâh gulâmları: 69
sipâh kethudâyeri: 15, 17, 19, 54, 135, 139, 143, 146, 156, 166, 167, 171, 175, 217, 221, 245, 254, 267
sipâh ocağı: 29
sipâh oğlanı: 69
sipâh ordusu: 41
sipâhî: 22, 36, 39, 56, 93, 151, 155, 217, 242
sipâhîler halîfesi: 76, 77, 80, 85
sipâhiyân: 37, 39, 242
sipehsâlâr: 39, 56
sipov ekmek: 67, 71, 127, 135, 149, 154, 160, 161
sipov Macar somunu: 20

Sirem: 19, 34, 36, 54, 55, 56, 57, 85, 139, 142, 249
Siret nehri: 188, 189, 190
Sirge Kazağı: 202, 212, 213
Sirinba karyesi: 187
sirkeli kebâb: 109
Sîstân: 273
Sivac karyesi: 161
Sivac köyü: 161
Sivas: 113, 245, 249, 251, 316, 334
Siverin kal'ası: 174, 176, 177
Sivilye guruş: 44, 48
sivrisinek: 102, 341
siyâb-ı fâhire: 337
siyâh semmûr: 308
siyâh taş: 58, 106, 107
siyâset: 102, 121
Siyâset Meydânı: 101, 102, 265
siyâsethâne: 80
Siyâvuş Paşa: 40, 47, 133, 150
sizbal: 277
soba: 101, 110, 153, 167, 341
soba guslhâneleri: 26
soba hammâmı: 67, 167
soba kazanları: 101
sobalı hammâm: 64, 148
Sobay kabağı: 279
Soboçka kal'ası: 141
Sobotka: 141
Sobron kal'ası: 4, 117, 313
sof: 116, 231
soffa: 91, 233
soffacıklar: 7
sofî: 196, 203, 243
sofîler: 196
sofra: 277
sofracıbaşı: 184
sofra-i Halîl: 46
Sofya şehri: 176
sofyâne usûli: 125
soğan: 100, 234, 288
Soğanlı karyesi: 214
Sokrât: 101, 108, 293, 329
Solabi Yanoş Çârsâr: 25
Solahkirmen: 335
Solakbaşı, Koca: 69
Sol'ât: 146, 174, 194, 235
Sol'ât-ı Kırım: 234, 322
solkol ağası: 17, 151
solkol kulu: 338
Solmoş kal'ası: 145, 224
Solongar kal'ası: 151
Soloy Alp: 331
soltat: 80, 84, 85, 209
Solup kirmân: 319
som balıkları: 175

somâkî: 91, 102, 328, 344
somâkî mermer: 220
somâkî sandûka: 313
Sombor palankası: 138
Sombor şehri: 138, 139
Sombor kal'ası: 53, 59
Somluk: 135
Somluvar kal'ası: 158
sommâkî: 103
somun ekmeği: 135, 331
Somunluk: 135
Sonhokirmen: 332
Sonlok: 25, 61, 62, 70, 135, 136, 157
Sonlok kal'ası: 60, 61, 62, 135, 136, 142, 150, 152
sorguc: 95, 116
sorguc-ı pâdişâhî: 78, 112, 115
sorguc-ı şâhî: 95, 112
Sorotakirmen: 320, 321
Sosora karyesi: 189
Sotin kal'ası: 53
Sotin palankası: 59, 139
Sotnik: 211
Sovuksu: 248, 280
sovulcan: 109
söğüd: 235, 318
söğüd ağacı: 214, 306, 312
Söğüd kasabası: 239, 273
söykeler: 279
Söyünç Bay: 234
Söyünç nehri: 297, 299, 307
su çarhları: 91
su değirmenleri: 61, 66, 71, 88, 154, 219, 246
su dollâbları: 91
su kapusu: 168
su kaynakları: 222
su kemerleri: 173, 174
su kullesi: 142, 222, 341, 343
su kuyuları: 197
su kuyusu: 159, 167
su sarnıcı: 262
su sarnıçları: 73, 249
su sığırı arabaları: 71
su sığırları: 101
su varulları: 121
su yolları: 174
su yolu: 50, 168
Sub nehri: 281
subaşı: 27, 28, 47, 73, 134, 139, 154, 170, 243, 248, 254, 260, 269
Sucever kal'ası: 132
Suda kal'ası: 248
Suda limanı: 220
Sudak: 248, 250, 255
Sudak bâğı: 120, 248, 249, 250
Sudak dağları: 259
Sudak elması: 250

Sudak kal‘ası: 247, 248, 249, 250
Sudak kirmân: 248
Sudak kralı: 250
Sudak tüffâhı: 250
Sudak yablokası: 250
Sudaklar bâğları: 249
Sûdân: 120, 275, 293, 310, 314
Suheyboğlu: 70
sûhtevât medresesi: 61
suhuf sûreleri: 104
suhûn: 120, 283
sûk-ı sultânî: 14, 18
sulehâ-yı meşâyihân: 217, 300
sulhnâme: 73, 114, 134, 155
Sultân Berkuk câmi‘i: 103
Sultân Ferec câmi‘i: 103
Sultân Kalavân câmi‘i: 316
Sultân Mehemmed câmi‘i: 150
sultân oğulları: 95
Sultân Sıvat karyesi: 190
Sultân Süleymân câmi‘i: 215
Sultân Süleymân Türbesi: 18
Sultâniyye: 273, 344
Sultâniyye kal‘ası: 344
Sultâniyye kapusu (kal‘a-i Kopan): 16
Sultâniyye kullesi: 343, 344
Suluca liman: 220
Suluk kullesi: 339
summât-ı Muhammedî: 81, 116, 120, 228
Sun karyesi: 79, 80
Sun köyü: 113
Sunca dağları: 303
sunkur: 291, 320
sûr [u] bârû: 7
surâhî: 247, 315
surâhî bardak: 252
surâhî kûzeler: 162
surâhî su kabağı: 23, 24
sûrnâ: 13, 229
Sûrnâ Ahmed Çelebi (Mukallid): 237
sûrnây: 301
surre: 152
Surut: 26
surutka (peynir): 220
sûzenkâr: 323
Sübhân Gâzî Ağa: 211, 234, 311
Sübhânzâde, Beşli Ağası: 142
süd: 106, 220, 326, 329
Süd boğazı: 205
Süd nehri: 204, 205, 210
Süd suyu: 204, 205, 208, 209, 310, 343
süğlün: 220
Sührâb gulâm: 44, 45
sükkân-ı Rûm: 272
sükker: 119

sükkerî emlec: 122
sükkerî ma‘âcin: 96, 110
Süleymân Ağa, Kazancızâde: 32, 40, 41
Süleymân Ağa, Tatar: 264
Süleymân aşîreti: 299
Süleymân Beğ: 273
Süleymân Beğ, Fâtıma Sultânzâde: 175
Süleymân câmi‘i (Vukin): 58
Süleymân Efendi, Mezâkî: 40
Süleymân Gâzî: 258
Süleymân hammâmı (kal‘a-i Kopan): 16
Süleymân Hân: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 41, 43, 46, 49, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 69, 70, 75, 76, 78, 81, 86, 87, 89, 90, 92, 96, 97, 98, 102, 104, 107, 113, 114, 117, 123, 129, 130, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 157, 160, 166, 171, 174, 180, 182, 186, 190, 256, 273, 313
Süleymân Hân câmi‘: 56, 176
Süleymân Hân câmi‘i (Hatvan): 61
Süleymân Hân câmi‘i (kal‘a-i Baç): 139
Süleymân Hân câmi‘i (Çon[g]rad): 136
Süleymân Hân câmi‘i (Göle): 147, 148
Süleymân Hân câmi‘i (Kopan): 15
Süleymân Hân câmi‘i (Kopuşvar): 17
Süleymân Hân câmi‘i (Nedaj): 19
Süleymân Hân câmi‘i (Sonbur): 138
Süleymân Hân câmi‘i (Şamatorna): 20
Süleymân Hân câmi‘i (Ustolni-Belgrad): 24
Süleymân Hân câmi‘i (Vitovak): 140
Süleymân Hân kânûnu: 19, 21, 23, 32, 57, 114, 142, 171, 183
Süleymân Hân otağı: 95
Süleymân Hân, Şehzâde: 254, 256, 260
Süleymân, Hz.: 103, 173
Süleymân Kral: 173
Süleymân milleri: 77
Süleymân, mühr-i: 129
Süleymân Nebî oğlu Rac‘îm kral: 173
Süleymân Opol Kostantin (Kanuni): 146
Süleymân otağı: 89
Süleymân Paşa: 25, 48, 137, 199, 200, 343, 344, 345
Süleymân Paşa, Bakraç(?): 343
Süleymân Paşa, Bodur: 337, 338
Süleymân Paşa, Gâzî ve Şehîd: 27
Süleymân Re’îs: 56
Süleymân, Sultân: 17, 49, 60, 62, 78, 88, 123, 135, 146, 173, 175, 215, 313
Süleymân Şâh: 90, 107, 141, 144, 238, 239, 267
Süleymân Şâh, Şehzâde: 260
Süleymânî: 90
Süleymâniyye: 103
sülüs: 200, 257
sülüş bâzârı: 154
sümüklü böcek: 93
sünbül: 94
sünbül-i reyhânistân: 234
Sünbüthel kal‘ası: 4
sündüs: 105, 108
sünger: 108
sünnet namâzları: 240
sünnet (olmak): 240, 241
Sünni: 314
sünnî mezheb: 298, 301

sünü: 319
sünük: 312
süpürge: 252
Süren bâğları: 233, 234
Süren karyesi: 223
sürhâb: 220, 269
sürme: 98, 277, 288
süsen: 71
sütûn: 104
Süveyde varoşu: 99
Süveys Kulzumu: 299

- Ş -

şâb: 36, 247
Şa‘bân Baba, ziyâret-i: 138
şâb-ı Süleymân: 328
Şâbûrân: 255, 305, 306, 321
Şâbûristân: 313
Şâdî: 104
Şâdî Geray Hân: 253
Şâdkirmân: 288, 289, 290
Şâfi‘î, İmâm: 196
Şâfi‘î mezheb: 228, 246, 295, 298, 306
Şâfi‘î müftî: 254
Şâfi‘iyyü'l-mezheb: 195, 285, 288, 294, 297, 311
şag: 24, 115, 118, 119, 157
Şağâb: 276
Şağak ibn Elheme: 274
Şağake: 205, 270, 272, 274, 275, 277, 278, 287, 292
Şağake Çerkezi: 270, 272, 276, 277, 278
Şağake dağları: 271, 272
Şağake hâki: 278
Şağake oğlu: 272
Şağake pişkövi: 272
şâh: 237, 298, 302
Şâh İsmâ‘îl: 70, 268
Şâh Polat Ağa sarâyı: 231
şâhî darbzen: 30, 38, 146
Şâhî kal‘ası: 344
şâhî top: 2, 4, 26, 34, 37, 38, 47, 50, 61, 138, 139, 147, 150, 154, 155, 166, 168, 194, 198, 205, 206, 219, 262, 263, 266, 269, 278, 288, 289, 319, 321, 332, 343, 344
Şâhîkirmen: 334
şâhîn: 28, 91, 169, 223, 224, 225, 248, 291
Şâhîn Geray Hân: 199, 200, 213
Şâhîn, kulle-i: 341
şâhîn kuşu tasvîri: 184
Şâhîn Paşa kullesi: 340
Şâhîn Paşa, Sadrıa‘zamın İmrâhor ağası: 38
şâhîn telleri: 94
şâhîn topu: 64
Şâhînkirmân: 199, 201, 213
Şâhkulu: 261
şâhnişîn: 99, 107, 139, 147, 343
Şâhpolad Ağa: 238
şa‘îr: 42, 46, 258, 260
şak: 298

şakâyık-ı nu‘mânî: 226
Şakı (köpek): 334, 335
Şakişna‘irvar: 21
şâkka: 144
şakula: 174
şâl: 271
şalvar: 94
Şam: 93, 113, 120, 133, 180, 215, 234, 242, 249, 298, 301, 302, 317, 342
Şamâhî: 172, 288, 294, 299
Şamâhî kal‘ası: 299, 306
Şamâkî: 255, 273, 302, 308, 321, 337
Şamâkî hânları: 305
Şamâkî kal‘ası: 337
şam‘dân: 100, 238
Şamgal şâh: 295
Şamhal: 294, 298, 301, 302, 303, 305
Şamhal Mahmûd Şâh: 298, 299, 305
Şâm-ı Dârı's-selâm: 251
Şâm-ı Gâzân: 315
Şâm-ı Kazan Hân: 239
Şâm-ı Şerîf: 281, 331
Şâm-ı Tarablûs: 337
Şâm-ı Trâblûs: 113, 127, 179
Şâmî, Şeyh: 249
Şâmîler: 302
Şamkal Mu‘temedü'd-dîn: 303
Şamos kal‘ası: 162
Şamos nehri: 161, 162, 163
Şamran vilâyeti: 309
Şânmerd salası: 267
şapka: 2, 37, 38, 43, 77, 78, 84, 87, 95, 113, 114, 115, 116, 118, 123, 124, 148, 179, 188, 207, 223
şarâb: 34, 44, 69, 93, 104, 108, 109, 110, 114, 129, 182, 184, 197, 235, 284, 303, 315
şarampav: 16, 25, 26, 80, 87, 98, 130, 133
Şarbatak: 83, 159, 162
Şark Karatayağı: 341
Şark Varoşu: 341
Şarvar kal‘ası: 3, 10, 11
Şarviz gölü: 47
Şarviz nehri: 20, 23, 313
şatırlar: 78, 95, 112, 182
Şatkırı kal‘ası: 278
Şatkırı nehri: 278
şatranç: 268
şatrar: 184
Şatt nehri: 172
Şattu'l-arab: 172, 173, 310
Şavşat: 273, 306
şayak: 71
şayka: 202, 268, 278, 307, 321, 333
şayka top: 147, 152
şâzrevân: 7, 77, 88, 91, 101, 110, 114, 120, 219, 225, 226, 232, 243
Şebeş: 152
Şebeş kal‘ası: 165, 166
Şebeş Kiriş nehri: 152
Şebeşvar kal‘ası: 152, 157, 164
Şebinkarahisâr: 83, 223
şecer: 7, 99

şecere: 99
şecer-i Tûbâ: 282
şecer-i Vakvâk: 149
şecer-perest: 282
Şeddâd: 144, 181
Şeddâdî: 2, 5, 6, 11, 15, 16, 20, 23, 28, 31, 41, 43, 50, 55, 56, 58, 61, 63, 64, 66, 71, 72, 73, 76, 77, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 90, 97, 98, 99, 118, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 139, 141, 142, 143, 147, 152, 157, 158, 160, 161, 163, 166, 167, 168, 171, 176, 177, 196, 210, 211, 215, 218, 219, 221, 224, 228, 246, 248, 255, 256, 261, 293, 301, 303, 307, 309, 319, 335, 339, 343, 344
Şeddâdiyyet tabî‘ati: 106
şedde: 29
şeftâli: 27, 235
şehbâz: 145, 236
Şehîd Baba: 260
şehîdân: 269
şehinşâh: 238, 296, 297, 299, 320, 321
şehir kethudâsı: 20, 23, 56, 57, 60, 166, 171
şehir monlası: 228
şehir oğlanları: 245
şehir subaşısı: 254, 260
şehremîni: 15, 17, 62, 151, 254
Şehriyâne sarâyı: 305
şehriyârî: 132
şehzâde: 159, 200, 236, 237, 250, 254, 256, 260, 265, 268, 275, 284, 319, 320, 321
Şehzâde Süleymân Hân câmi‘i (Kefe): 260
şeker: 164, 329
Şeki kal‘ası: 306
şekl-i bâdemî: 159, 166, 218, 224
şekl-i muhammes: 140, 148, 152, 156, 163, 167, 168, 177, 266
şekl-i mukavvis: 154, 248, 255
şekl-i murabba‘: 134, 135, 136, 137, 140, 144, 147, 150, 153, 157, 158, 160, 166, 170, 171, 175, 199, 201, 251, 267, 288, 320, 332, 339, 343
şekl-i müdevver: 157, 259, 262
şekl-i müseddes: 157, 168, 266, 309, 333
şekl-i müselles: 161, 197, 221, 244, 250, 307, 309
şekl-i müsemmen: 232
Şem‘ahâne bâzârı (Kefe): 258
Şembet-i Kazan: 239
şembetler: 239
şem‘dân: 5, 19, 68, 104, 110
Şemetorna kal‘ası: 19, 20
şemgal: 301
şemhal: 301
Şemhal Şâh: 297, 305, 308
şem‘-i asel: 188
şem‘-i kâfûrî: 92
şem‘-i rîh: 175, 188
şemkal: 301
şemmâme: 112
Şemsullâh-ı Gamrâvî: 103
şemşîr: 33, 78, 95
şemşîrbâzlar: 95
Şem‘ûn-ı Safâ: 96, 97, 99, 181
Şenbet-i Kazan: 315
şerbet: 101, 109, 115
Şeref Hân: 295
Şeremet Ban: 203, 204, 209, 210, 224, 225, 265, 281, 297, 319
Şeremet Ban: 206

Şeremet taburu: 285
Şeremetkirmen: 335
şer‘î ilmi: 237
şerîf kazâ: 23, 57, 60, 63, 137, 143, 145, 151, 167, 175, 221, 243, 251, 266, 338
Şerîmî Sultân, Şeyh: 306
şer‘iyye ilmi: 230, 236
şeştâr: 91
şeştöper: 149
Şeyh Efendi Sultân: 260
Şeyheli: 246, 262
şeyhü'l-beled: 151
şeyhülislâm: 17, 19, 23, 57, 63, 135, 140, 142, 143, 146, 151, 166, 167, 168, 171, 198, 221, 228, 245, 254, 259, 298
şeyhü'l-urbân: 273, 274
şıdak: 234
Şıdak Noğay: 191, 195, 205, 245, 317
Şıdak Tatarı: 203, 311
Şıkıf kal‘ası: 223
Şıkloviş kal‘ası: 117, 313
Şıktoy karyesi: 75
şılga: 276, 289
şıpırtma kalpak: 101, 202, 213, 247, 301, 337
şîb: 78, 93, 95, 96, 108, 124, 183, 188, 247
şîb ü zerbâf: 71
Şibenik kal‘ası: 39, 83
Şibiz nehri: 279
Şiçevar deresi: 291
Şiçevar kal‘ası: 146, 150
şikârcılar: 33
şikâyetçiler: 228
şikence: 194
Şikloş kal‘ası: 50
Şilye kal‘ası: 10
Şilye palankası: 2
Şimek kal‘ası: 16, 28, 41
şindire: 97, 130, 131, 137, 139, 142, 143, 147, 148, 152, 153, 154, 160, 161, 167, 168, 170, 171, 177, 178, 183, 186, 188
Şinike karyesi: 214
Şinova kal‘ası: 129
şi‘r ilmi: 230
Şîrâz: 319
şirden: 277
şîr-i hurmâ: 93, 110
Şîrîn beği: 206, 229, 230, 263, 281, 285
Şîrîn Beği hammâmı: 246
Şîrîn Beği hânı: 246, 247
Şîrînli: 195, 199, 204, 209, 213, 228, 264, 271, 281
Şirvân: 255, 273, 288, 294, 299, 302, 305, 306, 308, 310, 321, 337
Şirvân kal‘ası: 172, 337
Şirvânî, Monla: 305
şiş: 87
şîşe: 101, 159
Şivakirmen: 332
Şolomkay salası: 267
Şolomkirmen: 335
Şomlu kal‘ası: 157, 158
şu‘arâ: 67, 236, 303
Şuran: 133, 134
şurba: 195
Şücâ‘: 305

şükûfe: 91, 95, 111

- T -

Tâ'if: 274
ta'ayyünât: 183, 186
Tabahâne hammâmı: 232
Tabahâne varoşu: 99
tabak: 119, 122, 324
tabak dükkânları: 222
tabanca: 138
tabbağ dükkânları: 223
Taberistân: 273
Tâbeserân: 301, 304
tabl: 34, 38, 86, 93, 104, 182, 209, 229, 239, 255, 301
tabl [u] nefîr: 206
tablalı: 91, 285
tablbâz: 184, 255
tablhâne: 135, 149, 151
tabl-ı Cemşîd: 118
tabl-ı erganon: 29
tabl-ı kudûm: 199
tabl-ı Skenderî: 208
Taboç kal'ası: 16
tabur: 22, 43, 62, 69, 70, 76, 77, 81, 82, 189, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 321, 331, 339, 340, 344
tabya: 17, 20, 22, 23, 31, 48, 50, 57, 61, 63, 64, 65, 80, 81, 83, 84, 86, 88, 97, 98, 99, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 147, 152, 153, 154, 157, 159, 201, 205, 338, 344
Tabyasa kal'ası: 16, 28, 41, 43
tâc: 49, 50, 86, 94, 111, 117, 118, 131, 265, 267, 284, 302, 312, 313, 323
tâc-ı Gorona: 50, 113, 117, 131, 313
tâc-ı Hûşeng Şâh: 313, 317
tâc-ı İskender: 49, 50, 113, 117, 118, 130, 131, 313
tâc-ı korona: 117
tâc-ı pür-haç: 313
Tâcir Hacı Nebî câmi'i (Kefe): 257
Tağar Hân: 314
Tâhir Beğ tekyesi: 252
Tâhir (peygamberimizin çocuğu): 241
Tahmûres Hân: 313, 314
tahta: 50, 80, 104, 111, 116, 118, 121, 129, 136, 137, 139, 144, 148, 154, 160, 166, 168, 170, 171, 175, 186, 187, 189, 196, 210, 226, 232, 247, 263, 266, 267, 269, 286, 287, 288, 291, 292, 295, 307, 311, 320, 321, 333, 339, 343
tahta kaldırım: 143
tahta kızak: 121
tahta kiriş kaldırım: 148
tahta şindire: 137, 143, 153, 167, 168, 171, 183, 188
tahtabiti: 324
Tahtalı boğazı: 173
Tahtalı Girdâbı: 170, 173
tahtgâh: 21, 228, 238, 254, 255, 295, 296, 301, 309, 314, 315, 319
Takaku: 284, 286
Takî Hân: 298, 299, 305
Takiyyüddîn Hân: 303
Taklalı köy: 174
Takühân: 299

takye: 108, 124, 276
takyeci: 232
talî'a-i asker: 22, 30, 32, 34, 69, 142, 146, 198, 205, 206, 301
tâli'-i imâret: 234
talika araba: 135, 136, 187
talkan: 195, 196, 199, 214, 234, 235, 263, 271, 277, 288, 315, 323, 325, 326
Tâlût, Melik: 207
Talyan: 273
Talyan lisânı: 109
Taman: 255, 262, 266, 267, 269, 274, 285, 309, 321, 322
tamga: 248, 309, 314, 322
ta'mîr: 48, 160, 174, 249, 339
ta'mîr ü termîm: 62, 65, 71, 72, 160
Tamu deresi: 106
Tamuras Hân: 239
Tanabay karyesi: 262
tanbûr (müzik âleti): 236
tanbûra telleri: 109, 110
Tanca: 120, 275
Tancavar kal'ası: 129
tancere: 110, 283
tanıtıcılar: 280
Tankatay bin Kutluğ: 252
tans oynayup: 29
tarabans: 183, 184
Tarabefzûn: 113, 226, 235, 268
tarak: 116
Tarçay karyesi: 60
Tarhu: 172, 298, 299, 300, 301, 303, 304
târîh (düşürme): 70, 82, 151, 167, 199, 200, 201, 210, 216, 217, 219, 222, 224, 225, 226, 227, 231, 232, 233, 243, 245, 249, 252, 253, 254, 257, 258, 260, 261, 262, 265, 266, 267, 296, 297, 313, 339
târîh ilmi: 233
tarkan defteri: 234
Tarkan Köle (cerrâh): 233
tarkan(?) nâm köleler: 218
tarla: 30
Tarna nehri: 62, 70
tasma kayış: 108
Tasma nehri: 202, 210, 211
tasvîr: 77, 105, 125, 126, 248, 261, 317, 339
tasvîrât: 100, 105
tasvîrli kitâb: 103
taş: 106, 132
taş binâ: 154
taş direk: 103
taş gürz: 339
Taş kal'ası: 55
taş kapu: 153, 154
taş nerdübân: 107, 112
taşdan oyulmuş bir tasvîr: 223
taşdan sûret: 256
taşra kal'a: 17
Tat: 250, 267
Tat ağası: 231, 233, 235
Tat eli: 218, 234, 235, 238, 244, 250, 255
Tat kal'ası: 218
Tata: 28, 46, 47, 76, 81

Tata gölü: 76
Tata kal‘ası: 25, 27, 40, 46, 75, 76
Tata kapudanı: 76, 77
Tata Sahrâsı: 75, 77
Tatar: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 13, 14, 30, 35, 40, 41, 43, 68, 81, 87, 97, 102, 107, 114, 115, 120, 124, 139, 142, 144, 151, 160, 161, 178, 180, 182, 183, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 234, 235, 237, 238, 239, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 256, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 281, 285, 288, 289, 290, 294, 296, 298, 301, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 319, 321, 322, 323, 325, 329, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 342, 344
Tatar askeri: 1, 2, 7, 9, 28, 29, 30, 32, 34, 40, 41, 69, 74, 81, 93, 94, 97, 114, 125, 130, 158, 179, 180, 186, 189, 192, 193, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 229, 266, 269, 270, 297, 307, 343, 344
Tatar atlıları: 196, 207
Tatar bozası: 197, 200, 234, 262
Tatar börkleri: 315
Tatar düğünü: 281
Tatar evi: 199, 219, 266
Tatar (Ferîdûn'un oğlu): 317
Tatar gulâmı: 317
Tatar Hân: 68, 81, 97, 152, 180, 182, 183, 184, 186, 189, 191, 199, 200, 202, 229, 239, 242, 254, 262, 269, 270, 289, 291, 297, 299, 314
Tatar Hânzâde: 1, 29, 34, 40, 51, 53, 71, 73, 131
Tatar imâm: 288
Tatar kal‘ası: 159, 160
Tatar kalpakları: 183, 223, 247, 271, 337, 340
Tatar kamçısı: 267
Tatar lisânı: 192, 193, 219, 228, 245, 271, 275, 292
Tatar lugâtı: 245
Tatar obalıları: 259
Tatar ordusu: 31, 41
Tatar salası: 263
Tatar sofîleri: 196, 262
Tatar tevârîhleri: 194, 221
Tatar ulemâsı: 195
Tatar yaycısı: 246
Tatar yayları: 214
Tatarca: 223, 258
Tatarca lisânı: 190, 208, 213, 310
Tatarhâniyye (kitap): 295, 310
Tataristân: 194, 217, 244, 250, 261, 270
Tatarşa: 267
Tatarvârî kazanlar: 3
Tateli: 218
Tateli dağları: 218
Tateli Rûmu (kal‘a-i Azak): 340
Tat-ı Murtat kavmi: 250
Tatlı Hammâm: 258
tâ‘ûn: 102, 189, 204, 209, 217, 234, 280, 311, 324
tavâşî gulâm: 104, 105
Tavban: 292
tavîl top: 64
Tavl şehri: 274
tavla: 23
Tavse kûhı: 296
Tavsultân: 295
tavşan: 156, 312
Tavşanbeli: 180
tavuk: 119, 122, 127, 256, 281, 284, 286, 342
tavuk böreği: 67
tavuk maslûkası: 109

tavuk yumurtası: 108
tâvûs: 68, 102, 122
Tavustân: 205, 262, 288, 290, 292, 294, 295, 296, 297, 299, 302, 307
tay eti: 228
Tay, kabâ'il-i: 287
taya: 225
ta'yînât: 74, 119, 189
taylak at etleri: 263
Tayman Mirza hammâmı: 246
Taymaz Hân: 310
Taysı Şâh: 191, 204, 289, 290, 291, 308, 314, 322, 323, 324, 325, 329, 330, 331, 332
Tayyib (peygamberimizin çocuğu): 241
tazı: 122
tâzî: 313, 334
ta'zîr: 53
Teb(?) Tatarı: 311
teber: 95, 335
tebeşir: 279
Tebrîz: 39, 239, 249, 315
tebsi: 110
Tebük gazâsı: 242
tecvîd ilmi: 233, 236, 246
teferrücgâh: 92, 233, 274
tefsîr: 292
Teğar: 274
teheccüd namâzı: 237
tekâlîf-i örfiyye: 71, 140, 144, 180
tekâlîf-i şâkka: 180, 187
Teke Hamîd külâhı: 102
teke keçi: 102
Teke külâhı: 120
tekerlek peynirleri: 220
tekerleme: 235, 271
Teki nehri: 145
tekir balığı: 259
tekne: 279, 285
tekrur kral: 242
Teküç şehri: 188
tekye: 19, 25, 26, 27, 54, 56, 57, 58, 67, 68, 137, 140, 142, 144, 145, 153, 166, 169, 170, 176, 178, 216, 218, 245, 246, 249, 252, 253, 258, 259, 267, 296, 315
tekye fukarâları: 48
tekyecik: 136
tekyegâh: 25, 68, 216, 231, 246, 251, 258
tekye-i Âl-i Abâ: 67
tekye-i Bektaşiyân: 68
tekye-i dervîşân: 16, 50, 54, 55, 61, 136, 138, 140, 144, 148, 262, 303
tekye-i Halvetî: 243
tekye-i hânkâh: 239
tel: 2, 91, 95, 110
tel kafes: 99
telatin: 43, 44, 108, 117, 312, 313, 320
teleme peyniri: 220
telhîs: 52
Tell-i Tav: 292
Temâşâ Sokağı: 125
temâşâgâh: 91, 148, 170, 186, 288
tembelân-ı Horâsân: 124

Temeşa nâm mezârlık: 281
Temmûz bâzârı: 188
Temrik: 255
Temrik Bay: 268
Temrik güzeli: 268
Temrik kal‘ası: 255, 268, 269
Temrik limanı: 268
Temrikkirmân: 267
Ten: 332, 340, 343
Ten nehri: 197, 199, 288, 308, 321, 323, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Ten suyu: 310, 332, 338, 339, 340, 341, 343
tenbîhnâme-i hümâyûn: 113
tencere: 110
tencereler ve .i.kebâb şişleri: 130
teneke: 84, 87, 89, 90, 120
ten-getir çadırcığı: 230
tennûr: 277
tepsi: 120
terâzû: 174
tercümân: 78, 79, 93, 112, 164, 293, 308, 311, 321, 322
tere: 234
Terek: 294, 295, 297, 318
Terek bahri: 299
Terek kal‘ası: 292, 294, 297, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 320, 322, 332
Terek kapudanı: 309
Terek nehri: 290, 295, 297, 299, 307, 308
Terekemân kavmi: 306
Terekeme: 287, 306, 314
tereyağ: 220, 259, 267
Terhal nehri: 167, 168
terk: 108, 117
terkîb (müzikte): 236
Terkoz kal‘ası: 173
termîm: 48
terpuş takye: 27
tersâhâne iskelesi: 99
tershâne: 249
Tershâne zindânı: 123
tershâne-i âmire: 183, 337
tesâvîr: 261
tesbîh: 289, 335
Tessal-ı Kebîr karyesi: 76
Tessal-i sağîr karyesi: 77
teşeniş: 240, 241
teşrîh kitâbları: 103
tevârîh: 125, 146, 173, 179, 180, 181, 239, 269, 272, 305
Tevrât: 103, 104, 223
teys-i kûhî: 91
tezek: 214
tezkireci: 151, 184
tıbb ilmi: 106
tıhtâb: 328
tılmaş (tercüman): 245
tılsımât: 180, 242, 283
Tımış nehri: 166

Tımışvar: 39, 62, 75, 93, 113, 135, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 152, 159, 161, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 224
tıransa gemiler: 84
tırâş: 110
Tırnovi: 176
tırpan: 178
tırtıl kurdu: 294
Tiflis: 255, 293, 297
Tiflis kal'ası: 294, 299
tîğ: 2, 38, 49, 129, 135, 142, 150, 163, 179, 187, 207
tîğ-ı Dahhâk: 21
tîğ-i ebdâr: 33
Tîh, vâdî-i: 205, 210
Tilimsân: 120, 275, 293
tilki: 11, 91, 122, 210, 285, 295, 312, 320, 323
tilmaş (tercümân): 195, 204
tilsiman: 7
tîmâr: 60, 73, 85, 162, 201, 254, 266, 298, 338
tîmâr defterdârı: 62, 151
tîmârhâne: 107, 108, 110, 130
timsâl: 105
Timur bin Boğa Bay: 252
Timur Hân: 186, 191, 200, 287, 296, 299, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 336
Timur Leng: 251, 268, 269, 295, 310, 314, 343
Timur Şâh: 291
tîn ma'cûnu: 162
tîn-i amber-i çîn: 109
Tire: 75, 298
tirfil (ot): 234
tîr-i Tatar: 41
tîrkeş: 95, 101, 123, 129, 205, 230, 271
tirkiz balığı: 220, 259
Tirkoviş: 179, 182, 185, 186
tirşe deri: 100
Tise nehri: 3, 55, 61, 62, 66, 70, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 152, 155, 158, 159, 163, 164, 293, 310
tîşe-i Ferhâdî: 338
Titel kal'ası: 53, 55, 140, 141, 143
Tivosile(?) nâm vezîr: 309
tobra: 178
toğan: 201
Toğan Geçidi: 200
Toğan Hân kal'ası: 200
Toğar Hân: 238
Tohtabay Hân: 310
Tohtamış Geray Hân: 200, 214, 219
Tohtamış Hân: 186, 191, 251, 296, 299, 309, 310, 314, 315
Tohtar Kadı Alî: 288
tohum: 269, 270
Tokad: 245
Tokay iskelesi: 158
Tokay kal'ası: 158, 159
Tokaykirmen kal'ası: 333
tokmak kayışı: 229, 230, 267, 268, 270
tokmak tüfengler: 95
tokuz boğaz: 332
tokuz yaprak: 149

tolma rıhtım: 98
toloz kemer: 118
Toluy Hân: 297, 314
Tomanis: 255, 293, 294, 297
Tomastin palankası: 16
Tomorı Pal: 56
Tomris Hân: 299
tomruk: 344
ton: 212
top: 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 92, 96, 97, 98, 99, 107, 113, 115, 121, 128, 129, 131, 133, 135, 138, 139, 142, 143, 146, 147, 149, 150, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 194, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 216, 219, 221, 222, 224, 229, 248, 261, 262, 263, 266, 269, 278, 288, 289, 298, 307, 308, 318, 319, 320, 321, 328, 331, 332, 333, 338, 339, 341, 343, 344
top âletleri: 64
top gülleleri: 29, 38, 39, 42, 70, 82, 84, 121, 122, 152, 344
top mazgalı: 219, 259
top menzili: 8, 15, 26, 60, 61, 72, 92, 152, 205, 206, 209, 210
top palamarları: 36
Topal Hoca: 233
Topal Palatinuş, Orta Macar banı: 71, 73, 132, 135
topçu: 15, 17, 24, 29, 37, 38, 53, 56, 63, 72, 73, 133, 149, 151, 152, 198, 254, 278, 338, 339, 343
Topçu Baba Sultân: 260
topçubaşı: 23, 38, 63, 139, 142, 143, 146, 151, 152, 196, 201, 344
top-ı kal‘a-kûb: 248
top-ı kûp: 38, 52, 58, 65, 90, 146
top-ı Muhammedî: 12
top-ı şâhî: 123
top-ı tavîl menzili: 61
Topkapusu: 174, 175
topkeşân sığırlar: 11
toprak desti: 252
Toprak hisâr: 340
toprak kal‘a: 340, 341
toprak kerpiçi: 214
Toprak tabya (Ustolni-Belgrad): 23
Topraklı kal‘ası: 259
Topraklı şehri: 259
Topraklı varoş: 258, 259
Topraklık varoş: 258, 260
Topurdukkirmen: 335
topuz: 78, 94, 112, 115, 186, 283
Toray karyesi: 60
torba: 269
Torba kal‘ası: 16
torompete: 12, 13, 14, 29, 31, 34, 38, 69, 86, 89, 118, 207, 209
Torvakutaran dağları: 174
tostağan: 235, 341
Tot: 128, 131, 132, 151, 155, 174, 190, 207, 237, 273
Tot lisânı: 185
Tot re‘âyâları: 132
Totis ibn Natis: 272
Totlıkıstân: 124
Tovarnik kal‘ası: 53, 58
toy: 220

Toygun Paşa: 17
toykun: 291, 320
Toylu köyü: 247
toz: 29
Törebay(?) Sultân: 310
Trâblûs: 113, 275, 307
Trabzan: 235, 272, 274, 337
transa gemiler: 97, 170, 171, 172
Tûbâ ağacı: 282
tuç: 101, 102, 129, 150, 169, 281, 283, 326, 328, 329
tuç kumkuma: 217
Tûfân-ı Nûh: 88, 243, 294, 296, 315, 316, 317
tuğ: 9, 51, 62, 68, 94, 95, 133, 151, 155, 166, 182, 186, 199, 213, 229, 239, 254, 255, 338
tuğ sâhibi kal'a ağaları: 146
tuğ sâhibi nefer ağaları: 143
tuğrâ-yı garrâ-yı hânî: 228
Tuhfe, Târîh-i: 194
tula: 97, 98, 129, 132, 133, 139, 142, 143, 144, 147, 152, 157, 211, 237, 307, 335
tulum: 109, 285, 288
tu'ma-i şemşîr: 33, 56, 58, 62, 69, 76, 81, 137, 213
tuman: 95, 205
Tuna: 6, 7, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 96, 97, 98, 99, 112, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 188, 192, 293, 310, 313
Tuna azmağı buhayresi: 59
Tuna balıkları: 17, 175
Tuna Belgradı: 50, 164
Tuna Demirkapusu: 172
Tuna kapudanı: 50, 79, 171
Tuna nehri: 7, 17, 20, 24, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 135, 189
Tuna palankası: 59
Tuna Varatı kal'ası: 169
Tunageçdi kınalı atlar: 94
Tunca: 310
Tunus: 113, 275, 307
Tûr (Ferîdûn'un oğu): 315, 317
Tûr Şâh: 315
turaç: 220, 277
Tûrân: 1, 239, 250, 268, 272, 273, 299, 305, 315
Turda şehri: 163
Tureyfî nâm küheylân: 115
turfa: 223
Tûr-ı Zîtâ: 127
Turla nehri: 136, 190, 191, 192, 242, 293, 310
turna cığaları: 238
turna gözü: 231
turna telleri: 94
turnacıbaşı: 34
turşuları: 267
turunc: 235, 281
turvin: 313
Tûsî, Hekîm: 310
tut: 235
tûtî: 91, 99
tuyûr: 91

tuz: 12, 19, 34, 36, 140, 163, 182, 183, 198, 201, 207, 209, 214, 259, 277, 323, 324
tuz bâzergânları: 140, 144
tuz buhayresi: 198
tuz emîni: 214
tuz gemileri: 136, 140
tuz ma‘deni: 140, 324
tuz mahzenleri: 140
Tuzda şehri: 140
Tuzda varoşu: 163
tuzla: 201, 217
Tuzla burnu: 269
Tuzla kal‘ası: 269
Tuzla karyesi: 214, 217
tuzlu balık: 268
tübba‘: 302
Tübbet vilâyeti: 326
Tübelli: 206
tüccâr: 20, 54, 55, 56, 58, 61, 67, 100, 136, 138, 140, 144, 148, 153, 154, 168, 172, 176, 188, 189, 196, 216, 243, 253, 260, 282, 295, 298, 300, 303, 307, 320
tüfeng: 11, 12, 14, 26, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 45, 47, 50, 60, 68, 69, 75, 77, 78, 79, 80, 84, 87, 92, 95, 100, 101, 108, 111, 112, 119, 120, 122, 129, 131, 142, 149, 160, 171, 182, 187, 196, 198, 199, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 222, 224, 229, 255, 276, 278, 279, 284, 286, 290, 309, 314, 319, 320, 332, 333
tüfeng-endâz: 1, 3, 198, 199, 206, 207, 229, 250, 272, 276, 285, 289, 295, 301, 319, 336, 344
tüffâh: 250
Tüp geçidi: 263
Tüp karyesi: 263
Tüp köyü: 263
Türâbî, Dervîş: 335
türbe: 19, 231, 239, 256, 297
türbedâr: 231, 238, 297
Türk: 4, 6, 40, 178, 314, 329
Türk askeri: 97, 98
Türk lisânı: 310
Türk Or'u: 62, 321, 322, 332
Türk vezîrleri: 97
Türkçe: 78, 109, 148, 167, 176
türkî: 141
Türkî lisânı: 144
Türk-i Türkmân: 273
Türkistân: 194, 273, 313
Türkmân: 180, 194, 239, 314
Türkmân lisânı: 195
Türkmân obaları: 270
tütün: 81, 100, 202, 288

- U -

ubûdiyyetnâme: 189
ûd: 19, 118, 238
ûd u amber: 89
ûd-ı Mâverdî: 112, 115
ûd-ı mel: 232
Udvarhel kal‘ası: 164
uğrın kapu: 136, 144, 339

Uğrın kapu (kal‘a-i Kefe): 256
Uğvar: 40, 47, 52, 113
ukâb kuşları: 225, 325, 326, 327, 328
Ulah: 164, 184, 185, 186
ulak: 151, 153, 175, 178, 186, 211
Ulama Paşa: 140, 143, 145
Ulama Paşa tabyası (Ustolni-Belgrad): 23
ulemâ: 56, 67, 250, 303, 304, 317, 320
ulemâ-yı Acem: 239
ulemâ-yı Arab: 239
ulemâ-yı Dağıstân: 298, 305
ulemâ-yı etibbâ: 233
ulemâ-yı hâfız-ı Kur’ân: 216
ulemâ-yı Heşdek: 318
ulemâ-yı hukemâ: 292
ulemâ-yı muhaddisân: 246
ulemâ-yı muhaddisîn: 216
ulemâ-yı müfessirîn: 292
ulemâ-yı Noğay: 271
ulemâ-yı şeyhülislâm: 217
ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân: 217, 300
ulemâ-yı Tatar: 223, 228, 242, 243, 246, 322, 331
Ulesi: 154, 155
Ulesi dağı: 152
Ulesi kapusu: 153
Ulesi, kûh-ı: 152
Ulesi varoşu: 153, 154
Ulu Beğ: 299
Ulu Beğ sarâyı: 298
Ulu câmi‘: 252, 253
Ulu liman: 220
Uluban Kalmık-ı Taysı Şâh: 330
Ulubeğ Hân: 301, 304
Ulubeğ (şehr-i Enderey'in hânı): 302
Ulucâmi‘ imâmı Arab İmâm: 264
Ulucâmi‘ (kal‘a-i Gözlev): 216
ulûfe: 53, 63, 119, 125, 186, 187, 189, 198, 199, 214, 229, 230, 255, 289, 298, 310
ulûfe defteri: 119
ulûfeli asker: 155
ulûfeli leşker: 336
ulûm-ı acîbeler: 106
ulûm-ı Arabiyye: 230, 303
ulûm-ı garîbe: 106, 236, 260, 305
ulûm-ı riyâziyye: 104
ummâl: 174, 253, 254
Ummân, Bahr-i: 203, 204, 207, 259, 292, 318
Umrân vilâyeti: 274
Umur Atalık: 217
un: 30, 88, 89, 100, 195
un çorbası: 111, 195
un değirmenleri: 89, 100, 259
Ungur: 125
Ungurus: 1, 54, 75, 76, 80, 90, 93, 114, 125, 126, 128, 160, 180, 308
Ungurus altunu: 44, 109, 114, 126, 158
Ungurus çâsârı: 117

Ungurus Kızılelması: 21
Ungurus kralı: 4, 11, 15, 25, 27, 55, 58, 75, 96, 116, 117, 126, 138
Unkapanı Meydânı: 101
Uranyar karyesi: 162
Urbân: 120, 274, 275
Urbân-ı Kureyş: 284
Urç karyesi: 177
Urfa: 121, 181, 238
urgan: 65, 121
Urûm: 219, 247, 267, 337
Urûm kenîseleri: 234
Urûm lisânı: 250
Urumbet Noğay: 191, 195, 205, 317
Urus: 199, 310
Urus câriyeleri: 342
Urus kayığı: 343, 344
Urus şaykaları: 268, 278, 307, 333
uskumru: 259
Ustolni: 20, 21, 22, 25, 26, 27, 43, 48, 61, 78, 79, 81, 84, 134, 159
Ustolni-Belgrad: 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 73, 75, 76, 77, 78, 83, 85, 86, 94, 104, 114, 117, 131, 134, 164
ustolnik: 118, 184
ustonik: 184
ustura: 108, 300, 324, 325
usturacı dükkânları: 4
usturlâb ilmi: 97, 106, 155, 174, 183, 234, 260, 293, 300, 312
usûl (müzikte): 236
uşar: 165, 184
uştuka balığı: 175
uyan: 95
Uyfaloba karyesi: 75
uyûn-ı câriye: 231
Uyvar: 4, 40, 41, 48, 49, 51, 52, 73, 74, 75, 80, 81, 83, 105, 107, 113, 117, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 150, 151, 190, 191, 265
Uyvar gazâsı: 49, 59, 73, 177, 237, 265
Uyvar kal'ası: 40, 41, 51, 52, 71, 79, 110, 113, 117, 123, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 313
Uzun çârsû (Kefe): 258
Uzun Varoş nâm kal'a: 21, 22
Uzunçârsû (Kefe): 197

- Ü -

ücret-i kadem: 135, 136
Üç Kulle: 170, 171
ügü kuşu: 116, 187
ümenâ: 228
ümerâ: 29, 33, 34, 37, 47, 53, 113, 115, 309
ümerâ-yı Bâğçesarây: 238
ümerâ-yı Dağıstân: 301
ümerâ-yı Dânişmendiyye: 272
Ümeyye, Ümmü Seleme binti: 241
Ümmü Habîbe: 241
Ümmü Külsûma (peygamberimizin çocuğu): 241
Ümmü Seleme: 241
Ünsî Efendi, Ordu Monlası: 54

üsârâ: 4, 9, 41, 85, 197, 198, 201, 203, 210, 226, 247, 260, 273
Üsküb kal'ası: 176
üsküf: 63, 78, 113
üsküfler: 95
üsküflü silihdâr: 95
üstâd: 131
Üstü Açık Ilıca: 74
Üstürgon: 25, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 89, 94, 98, 113, 114, 117, 123, 125, 128, 131, 134
Üstürgon kal'ası: 34, 49, 50, 51, 52, 71, 75, 86, 104, 134, 137
Üstürgon kapudanı: 50, 75
Üstürgon kapusu: 84
Üstürgon kulu: 23, 86
Üstürgon odabaşıları: 77, 78
Üstürgon sahrâsı: 41, 75, 123
Üstürgon zindânı: 50
üvez: 235
üzengi: 30, 325, 331
Üzengi(?) sarâyı: 197
üzüm: 91, 106, 154, 160, 166, 170, 183, 234, 235, 247, 250, 312

- V -

Vaç kal'ası: 60, 61
Vahîd, Dervîş: 305
Vajon: 28, 41
Vajon-ı Kebîr palankası: 41
Vak nehri: 79, 113, 129, 132, 133
Vak suyu: 51, 113
vakf: 85, 130, 152
vakfiyye: 144, 145
vakıf: 145, 167
vakıf câbîleri: 232
vakt-i ışâ: 318
vakt-i seher: 3
vakt-i Şâfi'î: 12
Vakvâk, şecere-i: 33, 149, 209
Val kal'ası: 22, 24, 41, 53
Val palankası: 134
vâlî: 21, 22, 25, 47
Vâlide câmi'i: 265
Vâlide Sultân hammâmı (Egre): 67
vâlî-i vilâyet: 10, 26, 27, 338
vamoş: 182, 184, 189
Van: 83, 113, 181, 223, 296
Van kal'ası: 291
Varadin: 55, 56, 58, 140
Varat: 52, 113, 135, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 169
Varat kal'ası: 52, 83, 93, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 169
Varat panayuru: 154
Varat vezîri: 154, 155, 164
Varna kal'ası: 175
Varp nehri: 286, 287
Varşalka Kral: 165
Vâsıt şehri: 334

Vasiluy kasabası: 189
Vasiluy nehri: 188
vaşak: 285
vaşak kürkleri: 305
Vaşvar kal‘ası: 11, 27, 43, 47
Vedmeduka kal‘ası: 211
vekâle-i garîbü'd-diyâr: 251
vekâle-i mücerredân: 232, 247
vekâle-i sevdâgerân: 258
Veland, kûh-ı: 41
Veled-i İyâl(?): 268
Velî Beğ: 60
Veli Beğ câmi‘i (Ustolni-Belgrad): 24
Velî Paşa, Rûmeli vezîri: 68
Velim Baba, ziyâret-i: 61
Venedik: 39, 83, 85, 126, 147, 150, 273, 339
Venedik körfezi: 16
Venedik kralı: 126
Venedik Pirinc-pirimi: 85
Verbi kal‘ası: 57
verd-i ahmer: 237
vere: 22, 32, 42, 49, 56, 62, 77, 82, 135, 142, 157, 161, 248, 249, 294
Verpelid karyesi: 70
vetah: 184
Vetoş kal‘ası: 2
Veyl deresi: 106
Veylan kal‘aları bâğı: 76
Veylan kal‘ası: 76
Vezîr hânı (Kefe): 258
Vıtok palankası: 57
Vidin: 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177
Vije nehri: 43
Vil nehri: 286
Vila kal‘ası: 76
Vilagoş kal‘ası: 16, 145
Vilagoş Kral: 25
Vinçaz kal‘ası: 165
Virene külüngü: 149
Virse: 166, 167
Visilokirmen: 332
Vistond karyesi: 70
Vişe: 49
Vişigrad: 49, 50, 58, 75, , 81117, 313
vişne: 28, 55, 226, 234, 235, 247, 341
vişţibar: 184
Vitok palankası: 140
Vize-sarây: 310
Vo nehri: 128
Vobin nehri: 278
vornik: 184, 186, 344
Voyka karyesi: 53, 54
Voynık lisânı: 141
Voynık vilâyeti: 273
voyvada: 5, 6, 15, 17, 19, 49, 54, 57, 59, 78, 87, 90, 96, 129, 130, 135, 140, 144, 145, 166, 167, 168, 170, 176, 178, 183, 190, 218, 221, 222, 248, 255, 266, 267

vudû‘: 241
vukıyye: 341
Vukin kal‘ası: 58, 59
Vulkovar kal‘ası: 53, 59
vükelâ: 53, 112, 119, 127, 259

- Y -

yaban atı: 323
yaban devesi: 323
yaban donbayı: 323, 325
yaban eşeği: 323
yaban kedisi: 281, 284, 285
yaban sığır: 323
yaban tavuğu: 281
yâdes kemiği: 106
Yâfa: 127
Yâfes: 239, 272
Yagodina nâm mahal: 168
Yagub Ata karyesi: 263
yağ: 30, 48, 67, 119, 182, 183, 191, 192, 234, 252, 260, 278, 318, 319
yağ bâzergânları: 267
yağ tulumu: 109
Yağcızâdeler: 259
yağ-ı sâfî: 192
Yağlı Baba: 192
yağlı çörek: 67
yağlı meşin: 95
yağmurca nâm mahlûk: 285
yağmurluk: 12, 44
yağmurluk çadırı: 230
Yahûdî: 86, 99, 104, 122, 179, 183, 202, 222, 223, 224, 229, 234, 247, 251, 252, 259, 260
Yahûdî bâzergânlar: 99, 224
Yahûdî piçeleri: 223
Yahûdî sinagoları: 234
Yahyâ Ağa, Yeniçeri Ağası: 82, 85
Yahyâ, Hz.: 20, 21, 24, 194
Yahyâ Paşa, Süleymân Hân vezîrlerinden: 43
Yahyâ Paşazâde Küçük Balı Beğ: 55
Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa: 76
Yahyâlı tacı: 94
Yakayça: 273
Yakayçak(?): 303
yakı: 101
Ya‘kûb Ata kapusu (kal‘a-i Kefe): 256
Ya‘kûb Dede karyesi: 263
Ya‘kûb Efendi, eş-Şeyh: 219
yâkût: 95, 103, 117, 210, 283, 327
Yâkût-ı Musta‘sımî: 103, 296
Yalakâbâd kal‘ası: 239, 273
yaldızlı haçlar: 84
yalı: 211
yalı âdemi: 227
yalı adımı: 227

yalı ağası: 165, 186, 189, 190, 191, 204, 211, 212, 231
Yalı Tatarları: 191
Yaloniçse nehri: 187
Yaman: 301
Yaman Sadak askeri: 315
Yaman Sadak kavmi: 306
Yaman Sadak Tatarı: 307, 311
Yaman suyu: 301
Yamanca Noğay: 317, 318
Yanbolı: 180, 214, 238
Yanbolu: 264, 310
yancık: 94, 95, 112
Yanık: 28, 31, 44, 46, 76, 80, 81, 82, 84, 85, 88, 141, 145, 192
Yanık kal'ası: 1, 4, 6, 11, 28, 40, 44, 45, 46, 52, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 121, 192, 224
Yanık kapudan: 45, 84, 85
Yanık varoşu: 83
Yanko: 173, 174, 175
Yanko ibn Madyan: 16, 171, 173, 174, 254
Yankofça kal'ası: 137
Yankofça palankası: 137
Yanoş Ban (Erdel kralı): 117
Yanoş Kral: 3, 25, 52, 117, 157, 313
Yanova: 52, 93, 145, 148, 150, 154, 155, 161, 163, 164, 165, 265
Yanova kal'ası: 145, 147, 150, 164
Yanova kapusu: 148
Yanova paşaları: 160
Yanova seferi: 265
Yanvan: 146, 173, 272
Yanvan Kral: 171, 173, 174, 175
Yanvan târîhi: 16, 146, 174, 175, 176, 194
Yanya panayurları: 154
Yapraklı dağı: 255
Yapraklı kulle: 258
yarasa: 175, 253
yarım akçe tahtası: 116
Yarkay kabağı: 297
Yarkoy kabağı: 286
yarlığ: 214
yarlığ-ı belîğ: 155, 180, 203, 214, 228, 243, 287, 303, 344
yarlığ-ı şâhî: 181, 182
Yarmenî Mıgdısî: 272
yasavul: 303, 306
yasdık: 12
yâsemen: 259
Yâsîn-i şerîf: 19, 51, 70
Yassı Sokak mescidi (Egre): 67
Yaş şehri: 179, 182, 186, 189
Yaşarşa: 234
yaşıl sancak: 205
Yaşlovız Kirmân: 202
yatak: 277
Yatı Beğ: 239
yatsı namâzı: 317, 318, 320
yay: 40, 206, 212, 213, 255, 276, 325, 333
yayan: 314

yayan tüfengli: 12, 87
Yaycılı: 214
Yayşili karyesi: 214
yaz panayuru: 188
yazma: 195, 214, 235, 263, 271, 315
Ye'cûc: 22, 23, 62, 142, 147, 255, 282, 283, 292, 293, 316, 329
Ye'cûc u Me'cûc: 83, 92, 97, 329, 331
yedekçi: 95, 115
yedekler: 182
yedi aded krallar: 308
yedi kral: 127, 160, 164, 176
yedi krallık vilâyetleri: 127, 134
yedi krallık yer: 128, 151, 174, 188, 190, 320
Yedikulle: 123, 179, 180
Yedikütük nehri: 281
Yeditenk: 297
Yejderban: 117, 139, 146, 158
yel değirmenleri: 215
yel mûmları: 282
Yelemlem: 242, 274
Yeleşke boğazı: 255, 268
Yeleşke kal'ası: 3, 8, 10, 11, 28, 29
yelken: 333, 336
yelken takye: 94
yelkenli kızak: 336
yelpâze: 100
Yeluk nehri: 292
yelveler: 91
yem: 12, 44, 46, 93, 146, 315
Yemen: 28, 76, 81, 103, 154, 242, 274, 275, 302
yemenî: 91, 118
yemîn-i Îsâlı kâğıd: 51
yemiş: 326
yemiş ağaçları: 326
Yemiş Bâzârı Meydânı: 101
Yemişçi Paşa, Sadrıa'zam: 22
Yemruçe kal'ası: 57
Yenehisâr: 175
yengeç: 93
Yeni Beç: 128
Yeni câmi' (kal'a-i Temrik): 268
Yeni câmi' (Kefe): 257
Yeni Görünüş kapusu: 228
Yeni hammâm (kal'a-i Gözlev): 216
Yeni Kal'a: 166, 167
Yeni Kapu (Egre): 66
Yeni Karatayak varoşu: 340
Yeni köy: 190
Yeni Palanka: 17, 20, 166, 167, 168
Yeni Palanka kal'ası: 59, 168
Yeni Sarây: 174
Yeni Zâ'im câmi'i (Egre): 67
Yenibâğçe: 174
Yenicâmi': 103
Yenice: 180

yeniçeri: 15, 23, 24, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 49, 53, 55, 56, 57, 63, 69, 72, 73, 117, 133, 135, 143, 146, 151, 152, 154, 201, 217, 222, 338, 339, 343
yeniçeri ağası: 10, 21, 25, 26, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 52, 53, 56, 63, 64, 68, 76, 82, 85, 151, 152, 153, 184, 245, 254, 256, 338, 339, 340, 341, 344
yeniçeri ağası tabyası: 154
yeniçeri çorbacıları: 63
yeniçeri kethudâsı: 34, 56
yeniçeri ocağı: 29, 31, 36, 56, 68, 254
yeniçeri odabaşıları: 37
yeniçeri odaları: 64, 84, 183
yeniçeri odası: 63
yeniçeri serdârı: 15, 17, 19, 23, 54, 56, 72, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 146, 156, 166, 167, 168, 170, 171, 175, 217, 245, 267
Yenidünyâ: 91, 100, 118, 125, 312, 329, 331
Yenikal'a: 2, 3, 10, 11, 19, 30, 31, 38, 39, 42, 48, 51, 53, 113
Yenikapu (Kefe): 257
Yenora kal'ası: 7
yerekânî: 91, 103
Yergöğü kal'ası: 179, 186
Yeseçen karyesi: 179
Yesev: 227
Yesev, kend-i: 303
Yesevî Sultân: 303
Yesrib: 180, 274, 275
Yesu şehri: 313
yeşim: 91, 103, 118
yetgen nâm tâzî: 237
yevm-i âşûrâ: 46, 292
yevm-i haşir: 192
yevm-i ıyd: 53
yevm-i nevrûz-ı Hârzemşâhî: 43
yevmiyye: 30
Yezîd: 145, 181, 270, 302
Yezîdîler: 270, 302
yıl bâzârı: 154
yılan: 102, 106, 109, 119, 169, 220, 279, 293, 324
yılan eti: 325
Yılanlı adası: 269
Yıldırak dağ: 329
Yıldırak Tav: 312
Yıldırak vilâyeti: 322
Yıldırım Hân: 178
yıldız rûzgârı: 54
yılkı at: 205
Yılkı nehri: 199
Yil nehri: 278
Yişinoç nehri: 190
yoğurd: 195, 290, 342
yoğurd yazması: 234
Yoğurdcu Baba: 342
yoklama: 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 149, 151
yol mektûbları: 189
yonca (ot): 234
yonma taş: 173
Yoranda deyri: 130
Yoranda manastırı: 130

yorga: 186, 210
yorga at: 186, 214, 271, 278, 285, 288
yorga bârgîr: 183, 184
yorgan: 42, 96
Yozmak karyesi: 261
yulaf: 44, 260
yumurta: 36
Yunak: 73
Yunak İstifan (Erdel kralı): 144
Yûnân: 1, 173
Yûnân lisânı: 97
Yûnân târîhleri: 96
Yûnânca lisânı: 16
Yûnâniyân: 20, 117, 173, 194, 254
Yûnâniyânca lisânı: 146
Yûnâniyân-ı Rûm: 291
Yusuf Ağa: 71
Yûsuf Dede, Kör: 253, 264
Yûsuf Halîfe: 268
Yûsuf Hân kapusu (kal'a-i Kefe): 256
Yûsuf, Kör: 191, 205, 253, 264
Yûsuf Mehemmed Geray Hân: 233
Yûsuf Noğayı, Kör: 205
Yûsuf Paşa, Özü vezîri: 211
Yûsuf, Sultân: 96
yüğrük atlılar: 3
yüğrük bayrakları: 94
yüz(?) pastırması: 229
yüzbaşı: 15, 19, 45, 48, 60, 62, 134, 135, 142, 143, 146, 151, 156, 166, 171

- Z -

Zaba kabîlesi: 236
zâbit: 63, 341
Zâdîm ibn Tûr: 315, 317
Zadra: 83
za'ferân: 108, 120, 281
zâğ: 170
zağanos: 91, 169, 223, 225, 248
zağar: 313, 334
zağarcıbaşı: 34
Zağra: 180
zahîr marazı: 48
zahîre: 21, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 71, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 82, 84, 129, 167, 168, 196, 201, 205, 223, 249, 263, 270, 321, 323, 343, 344
zahîre gemileri: 29, 49
zahm-ı rusâs: 156
zâ'im: 309
Zakırya vezîr: 315
Zakova nehri: 135, 136
Zakve nehri: 60, 61
Zâl: 296, 315
Zâl u Köstehem: 296
zânî: 106
zâniye: 121

Zaporoska: 212, 213, 337
Zârî Efendi: 233
zâti'l-cenb: 324
Zâvilistân: 273
zâviye: 25, 55, 58, 61, 67, 140, 148, 219, 231, 246, 257, 344
ze'âmet: 60, 66, 72, 73, 85, 135, 141, 142, 146, 156, 162, 201, 254, 266, 298, 338
zebânîler: 105, 106
zebat kedisi: 308
zeberced: 103, 118, 283
Zebîd: 274
Zebun kal'ası boğaz[ı]: 173
Zebûr: 34, 103, 104, 105, 125, 223
zehâyir: 30
Zehd (Beşe'nin oğlu): 274
zeheb-i hâlis: 5, 6, 232
Zehonda: 292
zehr: 104
zehr-i mâr: 198
Zekan kal'ası: 2
Zekanvar kal'ası: 30
zekât: 240, 251
Zekim şehri: 299
Zeluk nehri: 292
zelzele: 261
zemberek: 24
Zemherîr: 332
zemherîr gecesi: 320
Zenân vilâyeti: 326, 329, 330, 331
zenberekli lüleler: 92
zenbûr-ı asel: 109
zenbûrî: 91, 103
zencebîl: 102
zencîr: 35, 38, 39, 65, 95, 100, 117, 121, 137, 149, 171, 193, 203, 205, 206, 209, 212, 213, 242, 272, 280, 308, 313, 319, 327, 334, 343, 344
Zencîrliservi: 182
zengî: 120
Zengî Arab: 239
Zenvar varoşu: 163
zer: 94, 114
zer kanâdîller: 238
zer tepsi: 283
zerbâf: 78, 93, 95, 124, 183, 188, 247
zerbâf çârşef: 96
zerbâf yorkan: 108
zerdâlû: 235
zerdeva: 281, 284, 285
zereh-külâh: 94, 95, 101, 123, 301
Zeyla' şehri: 275
Zeyneb binti Cahş: 241
Zeyneb binti Resûli Ekrem: 241
Zeynel Beğ câmi'i (kal'a-i Azak): 340
Zeyrekbaşı deyri: 175
zeytûn: 91, 106, 234, 235, 250, 281
zırh: 94, 95, 101, 123, 205, 229, 236, 276, 301, 305
zırhcı: 232
Zırhçılar kal'ası: 304

zırh-ı zireh-külâh: 53
zîbâ: 183
zibâd: 120
zibdiyye: 120
Ziçişvan nâm kapudan: 48
zift: 182
zihnigar: 184
zî-kıymet akmişe-i fâhire: 30
zî-kıymet esvâb: 207
zî-kıymet tuhaf: 6
zîl: 94
zîlbem: 95
zîl-i Dârâ Şâhî: 208
zinâ: 325
zincâb: 312, 320
zincâb kürkleri: 318
zindân: 14, 16, 48, 73, 76, 77, 80, 84, 85, 139, 143, 147, 152, 169, 215, 224, 225
zindân kullesi: 171, 219
zindân meydânı: 65, 101
zindân-ı calender: 224
zirâ‘at: 196, 227
zirâ‘-ı mekkî: 63
Zirin: 2, 3, 4, 5, 10, 15, 25, 50, 86, 115
Zirinoğlu: 3, 4, 10, 28, 33, 78, 87, 113, 115, 133, 134, 146, 150, 313
Zirinoğlu Macarı: 117
Ziştovi: 176
ziyâfet: 53, 71, 73, 74, 77, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 96, 110, 118, 119, 121, 122, 123, 129, 140, 144, 157, 158, 159, 160, 165, 184, 202, 213, 237, 253, 271, 277, 278, 279, 286, 288, 290, 298, 301, 303, 304, 320, 332, 333, 341, 344
ziyâretgâh: 18, 25, 27, 68, 70, 130, 136, 138, 149, 150, 169, 218, 219, 225, 238, 239, 242, 245, 253, 260, 269, 287, 301, 303, 312, 315, 316, 325, 342, 344
zokak: 153
Zolomioğlu: 159
zolta nâm guruş: 65
Zoza, Komaran hâkimi: 81
Zoza vezîr: 34, 80, 84, 114, 121, 127, 164
zu‘amâ: 143, 166, 309
Zulumât, Bahr-i: 292, 325
Zulumât vilâyeti: 331
zurnapây: 91
Zübdâniye: 223
zühre: 260
Zülfikâr Ağa, Silihdâr Ağası: 34, 37
zümmer: 188
zümürrûd: 117, 118, 210, 283, 326
zünnâr: 116, 207

[1] Kur’ân, Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i ‘İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; ‘Ankebût 20; Fâtir 1; "Allah her şeye kadirdir."

[2] Balığı başıyla birlikte yedim.

[3] Allah Cumartesi ve Perşembe gününü mübarek kılsın.

[4] Kur’ân, Fetih 3, "Ve Allah sana şanlı bir zafer bir zafer versin"

[5] Kur'ân, Nebe 40; "Keşke toprak olsaydım".

[6] Kul tedbir alır, Allah takdir eder.

[7] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[8] Çalma kapını, çalarlar kapını.

[9] Kul tedbir alır, Allah takdir eder.

[10] Kur’ân, İnşirâh 5, 6; "Muhakkak her güçlükle berâber bir kolaylık vardır. Evet her güçlükle berâber bir kolaylık vardır."

[11] Rüzgâr esiyor, ancak gemileri hareket ettirecek kadar değil.

[12] Kur’ân, İbrâhim 27; "... Allah dilediğini yapar"

[13] Kur'ân, Enbiyâ 23; "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[14] Hadis, "Müminlerin güzel gördüğü, Allah katında da güzeldir".

[15] Kur’ân, Nisâ 28; "Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."

[16] Kur’ân, A‘râf 182-183; "Hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız. Onlara mühlet veriyorum, çünkü benim tuzağım çetindir."

[17] Bekârlık gerçekten büyük bir saltanattır.

[18] Kur’ân, Hûd 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a aid olmasın".

[19] Kur’ân, Zâriyât 58; "Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'dır."

[20] Önce dost, sonra yolculuk.

[21] Kur’ân, Kasas 84; "Kim bir iyilik getirirse ona" on misli vardır.

[22] Mevzu Hadis, "Cennet ehlinin çoğu iyi tabiatlı, kötülük düşünmeyen kimselerdir."

[23] Kur’ân, Bakara 252; "Derken, Allâh'ın izniyle onları bozdular"

[24] Söz sözü açar

[25] Hadis, "İki kişinin arasın düzelten şehid sevabı alır"

[26] Kur’ân, Bakara 252; "Derken, Allâh'ın izniyle onları bozdular"

[27] Zıtlar bir arada bulunmaz

[28] Küfür tek milletdir.

[29] Kur’ân, Saff 13; "Allâh'tan yardım ve yakın bir fetih"

[30] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[31] Kur‘ân, Nisâ 163; "Dâvûd'a da Zebûr verdik."

[32] Kur’ân, Fâtır 1; "O, yaratmada (dilediğine) dilediğini artırır."

[33] Kur’ân, Fecr 29-30; "(İyi) kullarım arasına gir, cennetime gir".

[34] Kur’ân, Fâtiha 6; "Bizi doğru yola ilet".

[35] Kur’ân, Rahman 9; "Terazide eksiklik yapmayın".

[36] Kur’ân, Nisâ 145; "Doğrusu iki yüzlüler ateşin en aşağı tabakasındadırlar"

[37] İslâm dini üzre olmaktan dolayı Allah'a hamd olsun

[38] Hadis: İslâm'da ruhbanlık yoktur.

[39] Kur’ân, Tâhâ, 47. "Esenlik hidâyete uyanlarındır"

[40] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[41] Kur'ân, Mü'min 16; "Bugün mülk kimindir? O tek ve Kahhâr olan Allâh'ın".

[42] Kur'ân, Âl-i 'İmrân 37; "Zekeriya onun yanına, mâbede her girdiğinde [yanında bir rızık bulurdu]".

[43] Kur'ân, Nûh, 23. "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğûs'ı, Ye'ûk ve Nesir 'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[44] Kur'ân, Fecr, 28; "Rabbine dön."

[45] Kur'ân, Fetih 3; "Ve Allah sana şanlı bir zafer versin"

[46] Kur'ân, Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i 'İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; 'Ankebût 20; Fâtir 1; "Allah her şeye kâdirdir."

[47] Önce arkadaş, sonra yol

[48] Kur'ân, Enbiyâ 30 "... her canlı şeyi sudan [yarattık]..."

[49] Hadis (Bu hadis muteber hadis kitaplarında yer almamaktadır); "Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz".

[50] Yüce Allâh bizi nefislerimizin kötülüklerinden ve dil sürçmelerimizden korusun. Allahü Te'âlâ kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak duran kimseleri ve bizi bağışlasın.

[51] Kur'ân, Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i 'İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; 'Ankebût 20; Fâtir 1; "Allah her şeye kâdirdir."

[52] Kur'ân, Âl-i İmrân 59; "Allâh yanında İsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir"

[53] Hadis: Resullâh Sallalâhu aleyhi vesellem dedi ki: "Allah'ın doğuda Türk isminde bir takım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz".

[54] Kur'ân, Enbiyâ 30 "... her canlı şeyi sudan [yarattık]..."

[55] En iyi yemek lâhişedir

[56] Hadis, Ebû Davud, Kitabü'l-Et'ime, bâb 26 "Cabir (R.A.) şöyle dedi: "Hayber günü Hazret-i Peygamber ehlî eşek etini yasakladı, at etine ruhsat verdi".

[57] Yolculuk bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.

[58] Şehzâde Cem Sultân

[59] Selâmet istiyorsan, kenardadır.

[60] Kur'ân, İnsan 76; "Tertemiz bir içecek".

[61] Kur'ân, Nahl 90; "Allâh adaleti, ihsanı emreder"

[62] Kur'ân, Tevbe, 60; "Sadakalar Allâh'tan bir farz olarak fakirlere, düşkünlere..."

[63] Kur'ân, Fecr 28; "Rabbine dön."

[64] Kur'ân, Bakara 43, 83; "Namazı kılın, zekâtı verin..."

[65] Kur'ân, Hac 29; "Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"

[66] Kur'ân, Âl-i İmrân 97; "Yoluna gücü yeten herkesin..."

[67] Kur'ân, Âl-i İmrân 97; "Yoluna gücü yeten herkesin..."

[68] Söz sözü açar

[69] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

[70] İnsan satana, ağaç kesene ve taş yarana Allah dünyâda ve âhirette lanet etsin.

[71] Kur'ân, Tevbe 18; "Allâh'ın mescidlerini [...] onarırlar"

[72] Kur'ân, Tevbe 18; "Allâh'ın mescidlerini [...] onarırlar"

[73] Elma gibi faydası boldur. Utanacak şeyden Allah'a sığın.

[74] Bu Kerc kalesini Sultan Mehmed Hân oğlu Sultan Bayezid *Allah mülkünü daim etsin* tamir ettirdi.

[75] Bu limanı efendimiz yaptırdı
O dinin kutbu Sabâ meliki Sultan Süleyman'dır
Sultanın zamanında şunu tarih düşürdüm
"Oraya güvenli emin bir şekilde giriniz."

[76] Bu câmii Mehmed Han oğlu Sultan Bayezîd *Allah mülkünü dâim etsin* 843 yılında inşa ettirdi.

[77] Kerc kalesindeki bu cami-i şerîfin imarını Murad Han'ın kızı hayır ve hasenat sahibi Hadice Hatun 1007 senesinde yaptırdı.

[78] Kerc kalesinin imarı Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han'ın *Allah hilâfetini daim etsin* zamanında 889 yılında yapılmıştır.

[79] Bu câmi-i şerîfi hayır ve hasenat sahibi Mustafa Çelebi 995 yılı Cemâziyelâhir'in ortalarında yaptırdı.

[80] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[81] Kur'ân, Saffât 164; "Bizim içimizden herkesin belli bir makamı vardır"

[82] Kur'ân, Mâide 45; "Onda (Tevrat'ta) onlara: Cana can, göze göz [... kısas] yazdık"

[83] Kur'ân, Hud 44; "Ey arz suyunu yut ve ey gök tut denildi. Su azaldı, iş bitirildi, gemi Cudi'ye oturdu"

[84] Kur'ân, Hud 44; "Ey arz suyunu yut ve ey gök tut denildi. Su azaldı, iş bitirildi, gemi Cudi'ye oturdu"

[85] Kur'ân, Zümer 63; "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur"

[86] Kur'ân, Nebe 7; "Dağları birer kazık"

[87] Kur'ân, Kaf 1-2; "Kaf, şerefli Kur'âna and olsun. İçlerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılarda"

[88] Şöhret afettir

[89] Bu Allah'ın kitabının bir hükmüdür.

[90] Hadis: "Kim dünyada ipekli giysi giyerse, ahirette onu giyemez"

[91] Hadis: "Allah'ın doğuda Türk isminde bir takım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz".

[92] Kur'ân, Âl-i İmrân 159; "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[93] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[94] Ey Rey ve Sol'at halkı! Kendinizi bu küçük gözlü insanlardan koruyunuz.

[95] Hadis: Resullâh Sallalâhu aleyhi vesellem dedi ki: "Allah'ın doğuda Türk isminde bir takım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz".

[96] Kur'ân, Kehf 94; "Dediler ki: Ey Zülkarneyn Ye'cüc ve Me'cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar".

[97] Kur'ân, Tîn 4; "Biz insanı en güzel şekilde yarattık".

[98] Ey Rey ve Sol'at halkı! Kendinizi bu küçük gözlü insanlardan koruyunuz.

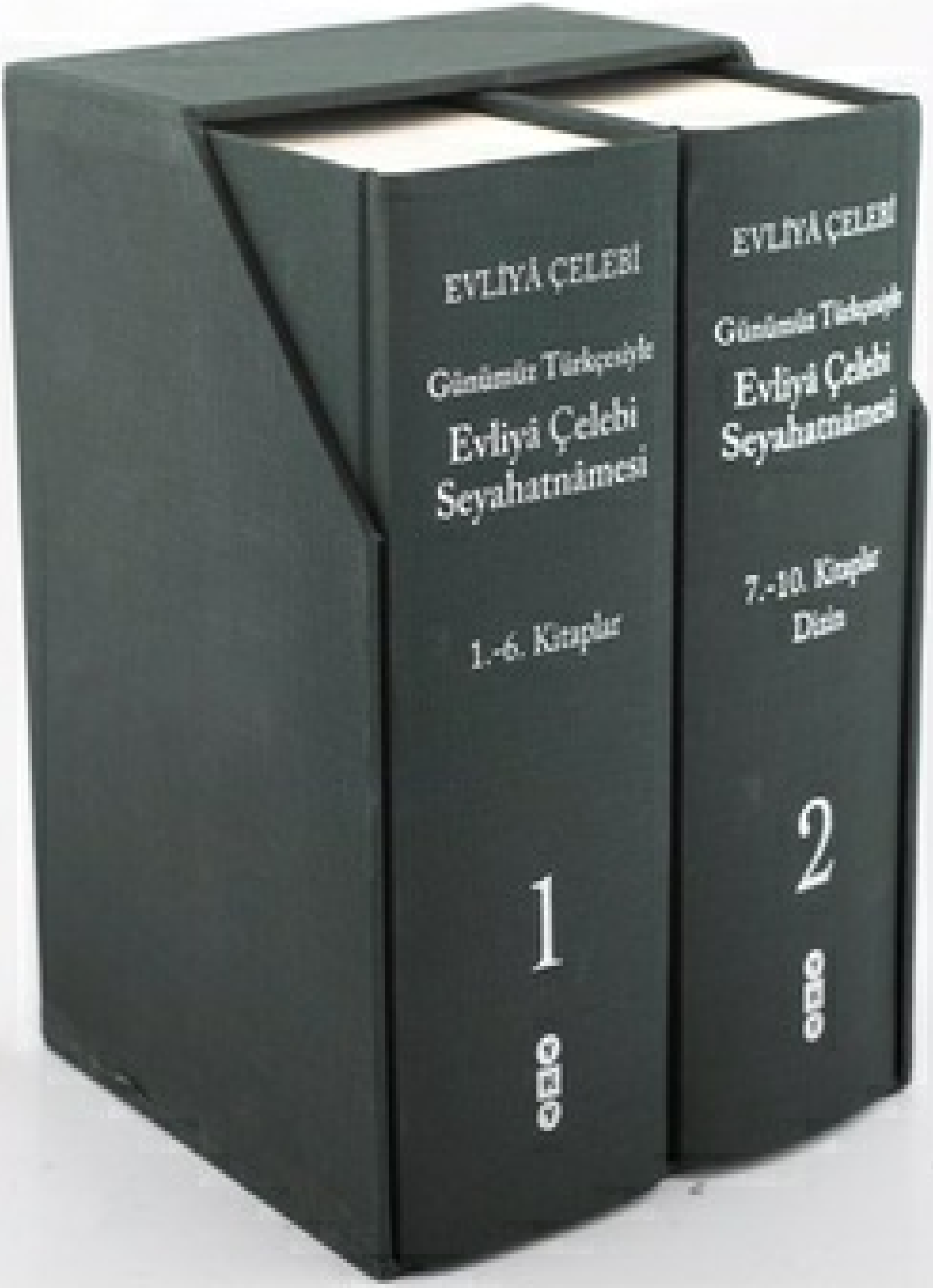
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

VIII. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
VIII. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Giriş

"Kıvançlı, heyecanlı ve sevinçliyiz; elinizdeki kitap ile Seyahatnâme'nin bir cildi daha okuyucuya kazandırılmış oldu. Heyecanla başlayıp umutla devam ettirdiğimiz çalışmamızın, sevinçle karşılanıp takdirle alkışlanması her geçen gün bizi biraz daha yüreklendirmektedir."

Proje Yöneticimiz İ. Gündağ KAYAOĞLU *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin IV. cildinin sunuşuna bu cümleler ile başlamıştı. Kendisi *Seyahatnâmesi*'nin 10. cildinin bittiğini, 7. cildin basıldığını görebildi. 2003 Mayıs ayında aramızdan ayrılan abimiz şimdi aramızda olsaydı VIII. cildin sunuş bölümüne ne kadar çoşkulu cümleler yazardı.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin ilim âlemi tarafından tanınmasından sonra başlayan yayın çalışmaları, bir çok ilim adamının katkılarıyla günümüze kadar devam edip gelmiştir. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin dünya kültürü için önemine gönülden inanmış bulunan İ. Gündağ KAYAOĞLU'nun, Orhan Şaik GÖKYAY'ın başladığı I. cildi neşre hazırlamak ile başlayan uğraşı, "Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi" ve *"Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin Tıpkıbasımı" projeleriyle devam etmiştir. Ömrünün son gününe kadar üzerinde uğraştığı bu büyük projeler Proje Yöneticimiz'in hayattayken arzuladığı şekilde bitirilmeye çalışılacaktır.

VIII. cilt içinde Evliya Çelebi'nin, Azak'tan Kırım'a; Kefe, Bahçesaray, Kılburun, Akkerman, İsmail, Babadağı, Hasköy, Edirne, Dimetoka, Gümülcine, Drama, Selânik üzerinden bütün Yunanistan ve Mora'yı dolaşarak Hanya, Kandiye, Arnavutluk; Yanya, Tepedelen, Avlonya, Draç, İlbasan, Ohri, Resne, Manastır, İştip, Tikveş, Cisr-i Mustafa Paşa, Edirne üzerinden İstanbul'a dönüş seyahatleri bulunmaktadır

Seyahatnâme'nin bu cildinin kapsadığı coğrafya itibariyle; yer isimleri, dil, lehçe vb. konularda yardımlarına müracaat ettiğimiz ve cildin hazırlanması aşamasında sürekli bilgi ve görüşlerini aktararak, yardımlarını esirgemeyen Evangelia BALTA'ya teşekkürlerimizi sunarız.

Seyahatnâme'nin VIII. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen ve VII. ile VIII. cildin bir arada ciltli olarak bulunduğu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 308 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. Yazma eser, şemseli ve köşelikli kahverengi deri cilt içinde, aharlı ince bir kâğıda yazılmış olup 310 mm. boyunda ve 205 mm. eninde 383 yapraktan ibarettir. Yazmanın ilk188 yaprağını VII. cilt, son 195 varağını ise VIII. cilt oluşturmaktadır. Kötü bir nesihle kaleme alınmıştır. Sayfadaki yazı uzunluğu 166 mm.'dir. Her sayfada 33 satır mevcuttur.. Az da olsa bazı sayfalarda

çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de daha önce yayınlanan ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliyâ Çelebi'nin bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan büyük hacimli böyle bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu herkesçe teslim edilen bir vakıadır. Metnin eksiksiz yansıtılmasıyla birlikte yayın ilkeleri açısından; dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen /n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), zorluklarla karşılaşıldığı zaman diğer yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sûre ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak öbür Arapça ve Farsça ibare, deyim,

vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***" [15a; 15b; 16a; ...]"*** biçiminde verilmiş olmakla birlikte dizin, yaprak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Elinizdeki eserde de Farsça ve Arapça metinlerde yardımlarını bizden esirgemeyen Mustafa ÇİÇEKLER'e, Girit konusuna geniş vukufu sebebiyle, Girit bölümündeki yardımlarından dolayı Mustafa OĞUZ'a teşekkür ederiz.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederiz.

Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI - Robert DANKOFF

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
ʿ	Gerekli hallerde Ayn (ʿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
ʾ	Gerekli hallerde hemze (ʾ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.

Metin

[Sekizinci Cilt]

[l88b] Evvelâ dibâce-i târîh-i fetihnâme-i cezîre-i Girid-i ifrît oldur ki, kâ‘ide-i Hazret-i Rezzâk-ı Bîçûn ve erkân-ı kün fe-yekûn, ber-muktezâ-yı âdet-i Rabbi'l-İzzet'in hükm-i şerîf-i ezeli'l-âzâli bunun üzerine cârîdir kim ins ü cinnin Rezzâk-ı Râzık'ıdır kim anlara takdîr etdiği erzâkların verir.

Âyet, sûre-i (---) [1] nassı mazmûnu üzre cemî‘i mahlûkun mürebbîsi olup cemî‘i ibâdına bu rûy-i arzı mesken [ü] me’vâ olmağiçün halk edüp tavattun etdirüp herkese kadrine göre takdîr etdiği ni‘met-i nefîselerin verir kim âyet, sûre-i (---) [2] mâ-sadakı üzre cemî‘i ins ü sakalân ve cemî‘i mahlûk-ı Hudâ'nın Hâlık'ı Râzıki'ı Hâlık-ı Kevneyn ve her mebde-i eşyâdır, ammâ cemî‘i kullarını birer gûne endîşe-i hâma düşürüp her biri bir sevdâ ile bir ser-i kârda halk olundukda bu abd-i kemter Evliyâ-yı bî-riyâya ezel-i âzâlde seyâhat takdîr olunup âyet, sûre-i (---) [3] nassı üzre ve âyet, sûre-i (---) [4] fehvâsınca ve sûre-i (---) [5] nass-ı kâtı‘ları fermânına bu hakîr-i ez‘afu'l-ibâd mazhar düşüp cihân-geşt olduk. Zîrâ, beyt

Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkda tecellî,
Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî.

ebyâtı üzre bu fakîre seyâhat ile mücâhidün fî-sebîlillâh olmağı müyesser etdikde kal‘a-i Azak'da sâkin iken Âl-i Osmân'ın Girid cezîresi gazâsına müteveccih oldukların istimâ‘ edüp evvelâ ol Mâlikü'l-mülk Rezzâk ve hısn-ı hasîn-i dâr-ı Kazak ve mesken-i kefere-i Âk iken sûr-ı müslimîn olan,

İbtidâ kal‘a-i Azak'dan sene (---) târîhinde kalkup Heyhât sahrâsı içre vilâyet-i Kırım'a andan Âsitâne-i sa‘âdete andan gazâ-yı ekber olan cezîre-i Girid'e gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Azak'dan çıkup kıble tarafına Heyhât sahrâsı içre basîret üzre giderek 2 sâ‘at ileri ve gerü ve yemîn ü yesâra ince karavullar ta‘yîn olunup cümle arabaları kal‘a gibi küren çatup üç pâre top ileri ve üç pâre top geri koyup beş yüz aded cürd atlı gâzîler ileri çarkacı gidüp 2 sâ‘atde,

Menzil-i nehr-i Güğemli kenârında bir kamışlı ve sazlı yerde Kalmık Tatarı havfinden arabaları tabur çatup meks etdik. Hikmet-i Bârî bu mahalde şiddet-i şitâdan dörd yerden güneş doğdu. Âdetullâh üzre cânib-i şarkdan tulû‘ eden âfitâb-ı âlem-tâb kankısı idiği nâ-ma‘lûm idi. Cümle bizimle olan Azak ihtiyârları kırk elli yıldan berü böyle dörd yerden güneş doğduğun görmedik, dediler. Sebebi oldur kim gâyet şiddet-i şitâdan bu Heyhât sahrâsı üzre güneş te’sîr etmeyüp sâ’ir sevâhil olan vilâyetler üzre zulumâtlar olmayup ol vilâyetler üzre evc-i âsumânda güneşler nümâyân olur.

Ammâ aslâ Maskov vilâyeti üzre ebeden güneş yok idi, hemân kıble tarafında ve cenûb semtinde ve Kırım üzre ve İslâmbol üzre âsumânda dörd yerden güneşler balık ığrıbı ağları gibi ya‘nî torba gibi güneşler sarkmış durur idi. Ammâ bi-emrillâhi te‘âlâ niçe kerre ba‘zı zamân altı ve yedi yerden âfitâblar peydâ olur, deyü ihtiyâr-ı kavm-i Noğay ve kavm-i müslim-i Heşdekler şehâdet etdiler.

Hâsıl-ı kelâm bu gece Güğemli nâm mahalde bîcân yatup ol kadar şiddet-i şitâ ve dipi ve boran azâbların çekdik kim Hudâ-yı Lem-yezel bilür. Ale's-sabâh hareket üzre iken Azak'daki elçiden

ve Azak ağalarından kırk elli atlılar ile mektûblar gelüp,

"Benim sultânım! İşde yolunuz üzre beş bin Kalmık sizi çapmağa hâzırlardır. Gâfil me-bâş" deyü haber geldi, ammâ ne çâre Hudâ kerîmdir deyüp andan yine nehr-i Güğemli'de oturup Azak'dan dahi imdâd gelmeğe muntazır olduk.

Ammâ bu nehr-i Güğemli gerçi donmuş sudur ammâ ibtidâ menba'ı iki aylık yoldan tâ Heyhât sahrâsının ortasından cereyân edüp bu mahalde Azak deryâsına karışdığı yer bir azîm boğazdır kim Heyhât sahrâsına girmiş sazlı ve kamışlı körfez boğazdır. Bu nehrin tulû'u tâ Bahr-i Harez kenârı yakınında nehr-i azîm Edil'den ayrılup Heyhât içre iki aylık yol gelüp Azak bahrine bu mahalde katılır, ammâ bu nehri ibtidâ Heyhât sahrâsı amâr olsun deyü nehr-i Edil'den ayırup akıdan Tohtamış Geray Hân'dır. Hâlâ ba'zı yerleri mürûr-ı eyyâm ile tîn ü türâb u rimâl ile dolup suyu her bâr akmaz.

Andan kalkup gitmek üzre iken kal'a-i Azak'dan bin aded güzîde pür-silâh asker-i imdâd gelüp cümlemiz tâze cân bulup yine cânib-i kıbleye Heyhât sahrâsı içre basîret üzre gidüp,

Menzil-i Akkumlar: Azak deryâsı kenârında bir kamışlı yerdir. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i Akkuğular: Bu dahi Azak denizi kenârında bir zehr-i mâr sulu yerdir. Andan yine kıbleye 5 sâ'atde,

Menzil-i Çibir suyu: Lezîz kuyuları var, bunu geçüp,

Menzil-i Kaburkalı eşim: Bunun dahi lezîz kuyu suları vardır. Bunu dahi 5 sâ'atde *[189a]* geçüp,

Menzil-i Vâdî-i Yey : Bu dahi bir sığınacak yerdir ammâ şorlu suları var. Bu mahalle gelince Kalmık havfinden kâmil on üç sâ'at yürüyüp sazlar ve kamışlar içinde konduk. Andan yine cânib-i kıbleye gidüp,

Üzengilik suyu: Azak denizinden bölünüp girme bir sazlı ve kamışlı yerde zehr-i mâr sulu yerdir. Bu mahalde sazlık içinden sekiz dâne hınzîrlar asker üzre hücûm edüp niçe atları zahm-dâr etdiler, ammâ her biri Marzivan eşeği kadar var idi. Guzât-ı müslimîn bunlara tîr bârân edüp Azak deryâsı buzu üstüne çıkdıklarında buz üzre yürümeğe tırnakları tutmadıkda hemân bu hakîrin Palu ve Çakır nâm samson kelblerim bu hınzîrlar ile ceng edüp yedisini de samsonlar pâre pâre edüp elçinin imdâd gönderdiği Maskov kefereleri domuzları yeyüp gûyâ Kızılyumurta ıydı etdiler. Ba'dehu bu Üzengilikden kalkup yine taraf-ı kıbleye gidüp,

Ahıryan deresi: Bir kamışlı deredir amma suyu yokdur. Bunu geçüp,

Kuru eşim suyu: Bu dahi Azak denizinden azmakdır. Bunu dahi geçüp 5 sâ'at taraf-ı kıbleye ılgar edüp,

Çalpaş: Acı kuyuları var. Menzil yeridir ammâ bizler Kalmık havfinden konmayup andan yine semt-i kıbleye 5 sâ'at yortup onuncu sâ'atde,

Menzil-i Akbaş: Bu dahi sazlı ve kamışlı ve tuzlu sulu yerdir. Andan kalkup 12 sâ'at yine taraf-ı kıbleye gidüp,

Menzil-i Cibilli: Bunda dahi kuyular vardır ammâ lezîzdir. Bu mahalde Azak'dan getirdiğimiz etler ve söğüşler ve ekmekler cümle sovukdan taş gibi olup yemeden kaldı.

Hikmet-i Bârî bu mahalde guzât-ı müslimîn Heyhât sahrâsı içre iki dâne fîl kadar yaban dombayları görüp atlanan atlananın olup bu yaban câmûsların kovmağa gideceklere sâ'ir guzât,

"Bire koman, bu donbaylar bu kışda sazlık ve büklük yerlerden çıkmazdı ammâ bunlar Kalmık Tatarı derdinden gelmişlerdir. Bire sakının, bu camûsları kovman" deyü bu kadar tenbîh etdiler.

Nasîhat dutmayup niçe âdemler pür-silâh olup câmûsları kova kova ol sâ'atde Kalmık obaları içine gire düşerler.

Hemân tarfetü'l-ayn içre Kalmık bunları çevirüp cenge âheng ederler. Kalmık Tatarı çok, bu

bizimkiler ancak yetmiş ve seksen nefer yiğitler, ammâ gâyet güzîde bahâdır pür-silâh zor-batır âdemler idi.

El-hâsıl Kalmık ile bunlar azgaş ve uğraş ve savaş ede ede Kalmık bunları kova kova üzerimize geldiler. Bizler dahi topları hâzır etmişdik. Hemân cümle atlanup Allâh Allâh sadâsına rehâ buldurup Kalmığ'a bir kerre bir hamle edince aslâ el kaldırmağa iktidârları olmayup tarfetü'l-ayn içre bin altmış aded Kalmık dendân-ı kılıçdan geçüp yetmiş dânesi esîr-i bend-i zencîr olup bu kadar atları ve bu kadar esvâb ve silâhların cümle guzât alup hisse-mend oldular. Esîr olan Kalmıklardan su'âl oldukda,

"Dahi koşlarınızda âdemleriniz var mıdır?" dedikde,

"Barımızda bu kurtulanlarımızdır, elimiz olumuz koşumuzda yalnız kaldılar" dediler.

Cümle guzât pür-silâh olup Ak Mehemmed Paşa'dan me'zûn olup tarfetü'l-ayn içre Kalmıkların (...) lerini basup niçe yüz bin hayvânâtları ve avret ve oğlanlarıyla sâlimîn ü gânimîn geldiler. *İzâ erâdellâhu şey'en heyye'e esbâbehu* [6] mazmûnu üzre kaçan kim Kerîm Allâh, bir kuluna kerem etmek ister, anın esbâbını halk eder. İmdi Allâh ol yaban dombayların ileri sebeb gönderüp ol câmûsları kovarken Kalmığ'a götürüp anları asker üzre getirüp cümle Kalmığ'ı asker-i İslâma kırdırup cümle mâl u menâlların askere ganîmet verüp ihsân etdi. Bir âdemin bundan haber ü âgâhı yok iken iki câmûs bahânesiyle guzât-ı müslimîne ol şiddet-i şitâda bî-hisâb ihsânlar etdi. Lisân-ı Fârisîde,

"Bahâne mî dehet be-bahâ nemî dehed" [7]

buyurmuşlar.

Ba'dehu bu Cibilli nâm mahalde ol gece niçe yaban donbaylarını sayd u şikâr edüp bu mahalle gelince Kalmık havfinden aslâ âteşler yakmayup dururduk. Bu gece sazlara ve kamışlara âteşler edüp semiz dombay kebâbları pişirüp ve Azak'dan getirdiğimiz söğüş koyun etleri ve ekmekleri cümle buz olmuşdu, baltalarla pişmiş koyunları pâreleyüp kimin kazanda yine pişirüp kimini âteşde yine kebâb edüp ısısı edüp ekmeklerin de küllere gömüp ol gece bir zevk u safâlar etdik. Ammâ ale's-sabâh yine de'b-i kadîmimiz üzre etrâf-ı erba'aya karavullar koyup cümle arabaları küren çatup ve Kalmık esîrlerin atlarıyla ortaya alup yorta yorta giderken bir kar yağmağa başlayup ol gün kıble cânibine seğirdüp vakt-i asrda,

Menzil-i kal'a-i Kertmeli

Zamân-ı kadîmde Ciniviz Frengi binâsı olup şehr-i mu'azzam imiş. Ba'dehu Timur Leng Hân harâb etmiş. *[189b]* Bu kal'a Azak deryâsından girmiş bir acı göl boğazı kenârında bir bayır üzre azîm handakları ve ba'zı alâmetleri nümâyândır. Bu mahalde dahi iki dâne yaban atları görünüp bunları kova kova yetişüp birine hakîr yedi dâne ok urdum, aslâ yıkılmayup her urduğum oklar gûyâ yağ tulumuna girir gibi girüp oklar atın vücûdunda gâ'ib olup atlar kıçların serperek sahrâya kaçardı. Hele hakîr bu atın önün alup tâ gözüne bir hadeng-i Rûmî urunca at depesin yere diküp oku kırup kalkarken kılıçla atı kıç ayaklarından sinirleyüp artık davranmadan kaldı. Ve gerüden sâ'ir refîkler de yetişüp iki re's atları derileriyle pâre pâre edüp niçe yüz kimesneler hisse-mend olup ol gece at etleri kebâbı fasılların etdik. Ve yine Azak'dan çıkardığımız pişmiş etler buz olmuş etleri ve ekmekleri yine ısısı edüp tenâvül etdik, zîrâ Azak'dan çıkalı azıklarımız yine tavuskan idi.

Andan yine ale's-sabâh şiddet-i şitâ çekerek kar üzre yortup,

Biy suyu

Bir sazlı ve kamışlı su içinde kâmil bir sâ‘at azâb-ı elîm çekerek yüz bin renc-i anâ ile düşe kalka bu acı göl suyun ubûr ederek bu su ne buz dutmuş ve ne dürüst su idi. Cümle atların ve Kalmık'dan ganîmet olan hayvânâtların kolları ve göğüslerini buz pâreleri pâre pâre edüp ikinci sâ‘atde bu gölden karşu tarafa ubûr edüp cân halâs etdik, ammâ çok hayvânât bu gölde kaldı. Ve iki âdem at altında kalup gark oldu dediler ammâ hakîr görmedim. Gerçi derin göl değildi ammâ hem şiddet-i şitâ ve dipi ve boran ve batak ve çataklı göl idi. Bundan bî-tâb u bî-mecâl çıkup yine cânib-i kıbleye 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Gölkoñur

Bu mahalle kavm-i Tatar altı su boyu deyü cân verirler, zîrâ Azak deryâsından girme altı aded su kenârlarıdır kim yaz günlerinde bu altı aded suların kenârları ol kadar nebâtât u çerâgâh u giyâhâtlardır kim atlar ve develer niçe kerre yüz bin gûne şükûfezâr otlar içinde hayvânâtlar gâ’ib olur. Anıniçün kavm-i Tatar bu cây-ı fezâlara cân verirler. Ammâ Kalmık Tatarları kabza-i tasarrufa alup mesken-i dâru'l-bevâr edinmişlerdir. Anıniçün kış günleri bile bu mahalde karâr ederler, zîrâ Azağ'ın memer-i nâsıdır, ammâ sad şükr-i Hudâ bu mahalde Kalmıh'a râst gelmedik. Bu mahalde dahi asker-i İslâm sayd u şikâra çıkup iki yaban devesi ve iki asğul ya‘nî yaban sığınları urulup şikârlar alındı.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde yine hüddâmlar ve refîkler ve samson ve tazı ve zağarlarımla şikâra gezerken bir yaban atına râst geldik, ammâ gûyâ fîl-i mahmûdî gibi cüssedâr ve semîn esb-i beyâbânî idi. Refîklerim ile bu ata on yedi ok ve yedi sekiz kurşum urduk. Aslâ fâ’ide etmeyüp yine kaçardı, ammâ gide gide zahmlar bunu alup cüst ü çâpıklık etmez oldu. Hele gulâmımın biri dahi bu atın kızılca koltuğunda kolan yerine bir çatal kurşum urunca bir iki kerre dizleri üzre gelüp kalkarken hakîr bu atı yine sinirleyüp refîkler ile boğazlayup pâre pâre hissemend olduk.

Bu sergüzeştden nakilden murâd oldur kim Hudâ'ya ayândır, âlem-i sabâvetimde vâkı‘amda görürüm ki bu Heyhât sahrâsı gibi bir çemenzâr fezâda tazılar ve zağar kelbler ile sayd [u] şikâr edüp gezerken bir yaban atına birkaç ok urup öldürmüş idim. Kırk yedi yıldan sonra rü’yâ-yı sâliham zuhûr edüp bu mahalde iki kerre yaban atları urdum, hikmet-i garîbedir.

Ve bu Gölkoñur mahalline gelince altı yerden Azak denizinden girme azîm sular geçdik. Kimi bir sâ‘at ve kimi iki sâ‘at enli sulardır kim birer günlük yol Heyhât sahrâsına girmiş körfez boğazlardır. Aralarında âb-ı hayât eşimler ve kuyular vardır.

Ve bu mahallerde mâ-tekaddem sene 105(...) târîhinde Azak kal‘asın feth etdiğimizde bu altı su boyunda kavm-i Ulu Noğay ve Kiçi Noğay ve Urumbet Noğay ve Şıdak Noğay ve Yaman Sadak Noğay ve Deveyeli ve Nevrûzeli ve Çobaneli ve Arslan Beğeli ve niçe yüz kavm-i Noğay tâ’ifesi konup göçerlerdi. Ve asker-i İslâma Azak altında zahîre taşıyup imdâd edüp üç akçeye okkası misk gibi kokar say yağ verirlerdi. Ve ol zamân bu vâdîlerde eşimler kazup suların içerlerdi ve konup göçerlerdi. Ammâ şimdi Kalmık derdinden nehr-i Kuban'dan beri bu Heyhât sahrâsına geçmeyüp gayri çerâgâhlar edinmişlerdir, zîrâ bu edîm-i [8] dır.

{Sitâyiş-i hayvânât-ı sahrâ-yı Heyhât}

Ve bu Heyhât sahrâsının otları ve otlukları ve sazlığı ve kamışlıkları kazlar ve ördekler ve kuğular ve toy ve angıt ve poz bakal ve niçe kerre yüz bin gûne hûş u tuyûr ve çığal *[190a]* bu Deşt-i Kıpçağ'ın çayır ve çemenzârları içre yumurtaları çakıl taşları gibi galtân olup atlarımızın ayakları altında galtân olup yatır. Ve tilkiler ve çakallar ve sâ’ir hayvânâtlar bu yumurtaları yeyüp safâlanırlar.

Hattâ bu sahrâda cemî‘i karalar vilâyetinin İsne ve İsvân ve vilâyet-i Sûdân ve vilâyet-i

Funcistân vilâyet-i Irâk-ı Bağdâd'a sevâhillenen turnalar bahâr eyyâmında bu Heyhât sahrâsı sazlığ ve kamışlıklarına gelüp bunda yumurtlayup yavru çıkarır. Arabistân'da yavru çıkarmazlar ve aslâ anda yumurtlamazlar, zîrâ şiddet-i hârdan beyzaları pişüp yavru çıkarmazlar. Hemân evvelbahârda sevâhil diyârlardan sökün edüp bu Heyhât-ı Sağîr'e ve nehr-i Edil'den öte Heyhât-ı Kebîr'e gelüp yavrularlar. Hattâ bu hakîr nehr-i Edil kenârlarında tâ nehr-i Cayık'a varınca seyâhat ederken turna ve kaz ve ördeğin yavruları atlarımızın altında pâymâl-i rimâl olup gezerlerdi. Ve niçe semiz yavruların alup pişirüp safâsın ederdik.

{Der-beyân-ı eşkâl-i murğ-ı bâz toykun ve sunkur}

Ve bu sahrâ-yı Edil'de olan karçığa ya‘nî doğan ve toykun ve sunkur ve albay va lâçîn ve bödene ve topalken ve kırgı ve küykenek nâm yırtıcı doğan gibi şâhin kuşlar bu dünyâda yokdur. Hattâ kaz kadar beşer onar kerre tülemiş toykun ve sunkur nâm doğanlar var kim yaban atın ve yaban devesi ve yaban dombayların alup yer. Eğer su’âl olunursa bir kuş bir atı ve bir deveyi ve câmûsu nice alup yer derse eyle yaranup tülemişdir kim gözleri kırmızı mercân gibi olup kendüye gıdâ olacak mertebe bir şikâr bulmayıcak hemân yaban atı ve devesine hücûm edüp ibtidâ atı sağrısından nâhunlayup ya‘nî tırnak urup arkasın yere yere atın başına konup kanatlarıyla atların ve develerin gözlerin kapayup seğirtmeğe komayup iki gözlerin oyup çıkarup amânı ve kuvvetin kesüp hâh nâ-hâh atı ve dombayı ve her ne ise yeyüp kasığından yırtup yer, ka[r]nı doyup pervâz urdukda sâ’ir kurdlar ve tilki ve çakallar ve gayri hayvânâtlar at leşlerin yemeğe başlarlar. Ammâ bu toykun ve sunkur nâm kuşlar ayu ve kurd ve tilki ve çakala ve arslana sunmazlar, zîrâ anlar yırtıcı mahlûklardır.

Bu Heyhât arslanı Bağdâd gazanferi gibi yünü mücellâ değildir. Hemân Engürü vilâyetinin sof keçisi yünü gibi salkım saçak keçileri gibi yünleri ve mefret ve mehîb ra‘d-âvâz esedleri vardır. Anıniçün sunkur ve toykunlar bu arslana pençe urmaz. Hattâ kavm-i Heşdek ve kavm-i Noğay bu Edil kuşlarının toykun ve sunkur ve gayri doğanların eyle öğredirler kim Tatar kavmi ana kuşa lâçîn derler. Hasmı olan âdem eyle bir sahrâda yâ bir yerde yalınız giderken iki dâne kuşları hasmına koyuverüp hâh nâ-hâh ne kadar Rüstem yiğit olsa bir beri bir beri çala çala ol âdemi atından yıkarlar. Ve ol mahalde hasmı yetişüp hasmından intikâm alır. İşde tâ bu mertebe âdeme sunar toykun ve sunkurları olur.

Ammâ Cenâb-ı Allâh bu kuşları eyle mahbûb ve eyle müzeyyen sadrbâz cenâhsâz halk eder kim nakş-ı bûkalemûn gibi âdem gördükde hayrân kalır. Niçesi on on beş kerre tülemek ile beyâz süd gibi ve süd mâvisi ve kırmızı akîk-i Yemenî gibi olup her yüğlerinin üstüne birer elîf gibi siyâh râddecikler çekilmişdir. Ve gözleri mükehhal ve kırmızı mercân gözlü ve kulakları yünden püsküllü ve minkârı koknus burnu la‘lgûn olup pençeleri arslan cıynahı kadar soyaları vardır.

Ammâ her yiğit bu doğanları kolunda götüremez, zîrâ her biri onar on ikişer ve sekizer vukıyye gelir kuşlardır. Ba‘zı âdemler at sağrısında ve ba‘zılar kollarında götürüp kolu altında bir çatal ağaca keçe sarup koluna dayak edüp ağacın ucu üzengide durur. Ba‘zı yiğitler bu kuşları başlarında taşırlar, ammâ ol mertebe ikdi öğredirler kim konakdan konağa başı üzre hevâda uçarak gelüp hu hu deyü sadâ versen gelüp koluna konar, ammâ bir şikâra salsan gıjgırdısından yer ditreyüp cümle ildiği hayvan şaşup kalır. Ve bu tuyûrları kaza ve turna ve kekliğe salmazlar, zîrâ ol murğ-ı hümâ pervâzlar bu sunkur ve toykunun hamlesine tâkat getiremezler, ammâ ekseriyyâ yaban atları ve yaban develeri ve sığınlara ve dombaylara salaylar.

Ve yine bu Heyhât sahrâsı içre olan yaban koyunu ve kuzusu ve geyiği ve yağmurcası ve tablalısı ve karacası *[190b]* ve yünlü Çîn âhûsu ve yaban gûru ya‘nî arkası siyâh elifli yaban eşeği ve

kurd ve çakal ve tilki ve hınzîr ve ayular ve gayri mahlûklar otav otav ya‘nî bini iki bini bir yerde sürü sürü gezüp birbirlerin yeyüp geçinirler. Bu sahrâda anıniçün hayvânât kemiklerinden geçilmez. Ve Azak nâfesi dedikleri kırmızı tilki kürkleri cümle bu Heyhât'dan gelir.

Eğer bu sahrâ-yı Heyhât'ın evsâfın bir yıl tahrîr etsek tovusmak ihtimâli yokdur, ancak bu kadar iktifâ edelim.

Ba‘dehu Gölkonur nâm mahalden kalkup andan yine kıble tarafına 8 sâ‘at Heyhât üzre seğirdüp,

Menzil-i Yamançe Karaağaç

Tâ Azak'dan bu mahalle gelince elli dörd sâ‘at yer sahrâ-yı Heyhât'ın bir ince yeridir, ammâ pek eşüp yortmak ile elli dörd sâ‘atdir. Yohsa âheste-reviş gidilse yigirmi konak yer olur, ammâ bu Heyhât'ın tûlu cânib-i şarkda Bahr-i Harez kenârından cânib-i garba nehr-i Özü kenârında Kılburun kal‘asında tûlu nihâyet bulup toksan yedi konakdır.

Hamd-i Hudâ bu Yamançe Karaağaç mahalline dek Azak'dan selâmetle gelüp bu ormanlık içine girüp azîm âteşler yakup yaban atları etlerin ve deve etlerin ve sığın ve dombay etlerin pişirüp zevk u safâlar etdik, ammâ yine cânib-i erba‘amıza karavullar kor idik. Ve Heyhât sahrâsında bundan gayri yerde ağaçlı orman yokdur, ammâ nehr-i Edil ve nehr-i Cayık ve nehr-i Kuban ve Bahr-i Harez kenârlarında ormanistânlar gâyet çokdur.

Bu Yamançe Karaağaç ormanından çıkup cânib-i garbda nehr-i Kuban'a yakın ahlad armudu ve göğem ve kızıl elma ve pelid meyveleri yiyerek (---) sâ‘at seğirdüp *elhamdü lillâhi te‘âlâ* **nehr-i azîm Kuban** kenârında bir azîm ormanistân içine girüp tahassun etdik.

Ve cümle bizi Azak'dan imdâ[d] getiren askerler cümle bâr-ı sakîlleri arabalardan çıkarup niçe arabaları bırağup bizimle kalan kalup giden gitmeğe icâzet alup gitmek sadedinde iken Azak vâlîsi olan Monla Ganî Paşa ân-ı vâhidde buz üstünden nehr-i Kuban'ı beri Heyhât tarafına üç bin askeriyle geçüp yine bizim meks etdiğimiz orman içre konup Ak Mehemmed Paşa'ya buluşup bir semmûr kürk-i vezîr geyüp Mehemmed Paşa'dan Azak a‘yânına ve Süleymân Paşa'ya mektûblar alup ol gece atlar mâhtâbda ve ol şiddet-i şitâda Heyhât sahrâsı içre bizi getiren askerle ve araba ve elli pâre toplarla "Tevekkülen alallâh" deyüp gerüye dönüp azm-i râh-ı Azak deyüp Ak Mehemmed Paşa'dan on aded esîr Kalmıkları avret ve oğlanlarıyla rehin olmak içün ve Azağ'a selâmet varmak içün Kalmıkları alup gitdiler.

Ammâ niçe yüz aded âkıl kimesneler hemân Azak Paşası Monla Ganî Paşa nehr-i Kuban'ı buz üstünden cümle askeriyle geçince bizim askerin çoğu buzdan karşu geçüp Çerkezistân vilâyetine dâhil olup konaklara kondular, ammâ bizler nehr-i Kuban'ın karşu tarafında Heyhât sahrâsı hâkinde orman-ı azîm içre kalup ormanlar içre âteşler yakup kebâblar çevirüp âteşler başında zevk u safâlar etdik zann edüp her kim ol dipi ve boranı ve şiddet-i şitâ-yı azâb-ı elîmi çeküp bu ormanda âteş başına geçüp oturdu ise elleri ve ayakları don(ul)up ve gözlerine kara su inüp a‘mâ ve kötürüm olup niçe âdemler bu orman içre âteş başlarında helâk oldular.

Hamd-i Hudâ ne hakîr ve ne memlûk refîklerimi âteş başına komayup dipide ve boranda ağaçlar altında kar üzre oturup bahârlı ıssı şerbetler ve ıssı çobralar yeyüp yatdık. Ve ahlad emrûdu ve elma ve göğem erikleri fasılların etdik.

Ve bu gece bu hıyâbân etrâflarına karavul koyup ve her tarafa köşe-bend yüzer yüz ellişer kadar tüfeng-endâz yigitleri ormanlar içre meterislere koyup Kalmık havfinden ve Çerkez hırsızı derdinden cânib-i erba‘aya karavullar koyup nehr-i Kuban'dan ağırlıkları buz üstünden karşu tarafa geçirmeğe cidd-i ihtimâm edüp cümle ağırlık karşu tarafa geçüp beri tarafda salt atlılar kaldı.

Hikmet-i Hudâ nehr-i Kuban'ın buzu ale's-sabâh kopup ne buz ve ne su olup cümle askerle karşu Heyhât tarafındaki ormanda kaldık, ammâ Kuban nehri üzre buz pâreleri hırmen-hırmen misâl buzlar pâre pâre cereyân edüp karşu Çerkezistân cânibini selâmetine ötmek kâbil değil.

Âhır-ı kâr birkaç nefer bahâdır fetâlar keskin araklar ve bal suları ve keskin bozalar nûş edüp ağaçlardan ve sazlardan ve kamışlardan ve iri kurumuş ağaçlardan botlar ve sallar çatup niçe arabaları ve niçe yüz seyishâne yüklerin karşuya geçirüp ve herkes atların botlar üzre koyup ve niçe ***[191a]*** yüz re’s atları nehr-i Kuban'dan yıldırup karşu tarafa geçirüp Çerkez evlerinde ve Noğay kavmi evlerinde âhûrlar içre atların kodular.

Ve karşu tarafda Nevrûz Mirza Noğayları ve Çerkez yiğitleri çırnık kayıklar ve botları beri tarafa geçirüp Ak Mehemmed Paşa'yı ve iç ağaları ve paşanın imâmı İbrâhîm Efendi'yi ve Ca‘fer Ağa'yı karşu tarafa geçirüp hamd-i Hudâ selâmetle vardılar.

Ammâ hakîr bârhânemden ırılmayup bir dahi botların karşu tarafdan bu cânibe gelmesine bakmayup niçe iş görmüş gâzî yiğitler ile yek dil [ü] yek cihet olup hemân hakîr ol şiddet-i şitâda kılıcım ve sadağım ve kol tüfenglerim ve dahi gayri hafîf eşyâlarım keçi tulumlarına doldurup tulumları üfleyüp ağızların berk bağlayup her tulumları atların kuyruklarına bağlayup bu abd-i kemter ol yevm-i berzah-ı şitâda uryânen iki at arasında elimde şıdak kamçımla atlara yov yov diyerek nehr-i Kuban'ı hidmetkârlar ve atlarımla yaldayup karşu geçdim, ammâ hamd-i Hudâ dizlerime dek ıslandım. Niçe yiğitler dahi eylece nehr-i Kuban'ı beri selâmete ötdüler.

Meğer bir alaşa atım suyun sovuğundan suya girmeyüp karşu tarafda kalmış yâhûd sudan yine gerüye dönmüş karşuda kişneyüp durur. Hemân hakîr yine cür’et edüp Cenâb-ı Allâh'a sığınup karşu tarafda kimesne kalmamış iken ol "nefse nefsi" günde hakîr Kırım kadıaskeri olan Murtezâ Alî Efendi'nin ihsân etdiği boz al alaşa üstüne yine uryânen süvâr olup elimde şıdağımla ata urarak kendi ağırmak küheylân cıdav yerin ıslatmadan nehr-i azîm Kuban'ı bu[z]lap iken buzlar arasından yine karşu tarafa ötüp gerü dönen atı suya döğe döğe kovdum.

Vaşak nâmında bir kelb-i mu‘allem zağarım kalmış, anı da eğer hânesine alup yine nehr-i Kuban'a at ile girüp kelbi bir büyük buz üzre bırağup kelb buzdan buza sıçrayup kâh suda yüzüp hakîr dahi selâmetle karşu bile geçüp esvâb kürküm geyerken karşu tarafda kırk elli bin kadar Kalmık askeri ulam ulam ulap gelerek nümâyân oldu.

Ve tarfetü'l-ayn içre Kuban nehri kenârına gelüp gördüler kim nehr-i Kuban bu[z]lap değil, su ile buz akar. Ne çâre etsinler, cümle asker karşu tarafa geçmişler.

Hemân cümle Kalmık suyun karşu tarafında Azak tilkisi gibi uluşarak dururken hemân beri Mehemmed Paşa askerinin elleri ve ayakları dutar gâzîleri kırkar ve ellişer dirhem dalyan tüfengler ve Nevrûz kal‘asından serâmed şâhî toplar ile bu Kalmık askerine bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng kurşumları serpince bir anda niçe yüz Kalmık orman içinde kar üzre hâk-i mezellete düşdüler. Ve yetmiş beş Kalmık kartları atlarından çuval gibi yere düşdüler. Ve gayrilerinin karârları firâra mübeddel oldular ve niçe yüzü mürd oldular.

Çerkez nâmdârları Kalmık küffârının böyle kırıldıkların görüp derhâl botlar ile iki bin tüfeng-endâz ve üç bin atlı Çerkez ve Noğay tarfetü'l-ayn içre karşu geçüp Kalmıkları kova kıra iki bin kadar kelle ve üç yüz aded diri Kalmık esîr alup yine nehr-i Kuban kenârına gelü[p] sademât-ı topdan ve darebât-ı kurşumdan mürd olan Kalmıkların atların ve yat u yarakların ve lâşe-i murdârlarından cümle esvâb-ı mülevveslerin alup yine nehr-i Kuban'ı botlar ve sallar ile beri tarafa sâlimîn ve gânimîn geçüp Mehemmed Paşa huzûruna iki bin kelleleri galtân edüp cümle Çerkez ve Noğay'a bir kîse guruş ihsân olundu.

Ve yine belki nehr-i Kuban buz olursa Kalmık yine gelmek ihtimâli ola deyü cümle asker Nevrûz kal‘asına girüp sığmayanlar kal‘a hâricinde meterislendiler ve etrâfa karavullar ta‘yîn olunup Çerkez hırsızlarından da emîn oldular ve ol gece hâb-ı râhata yatdılar. Ve üç tekâ‘üd olunmak fermân olundu.

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Nevrûz

Geçen sene Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân'a giderken hakîr bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp bâlâda evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi Nevrûz Mirza cümle kavm-i Noğay ile üç gün üç gece Ak Mehemmed Paşa'ya yahşi konakbanlık edüp ve cümle askerin yahşi sıylayup Paşa Nevrûz Mirza'ya bir hil‘at-i fâhire geydirüp ol dahi paşaya ve oğlu beğ efendiye birer at ve birer yorga alaşa ve birer oğlan ve birer Çerkez kızları verüp kethudâya ve dîvân efendisine ve hakîre birer Noğay alaşaları verüp ve iki yüz aded cürd atlı ve sadaklı ve savatlı ve *[191b]* kübeli zor bahâdır yiğitler kulağız verüp,

Nevrûz kal‘asından Çerkezistân'a revâne olduğumuz konakları beyân eder

Evvelâ bu mahalde Edirne kâ’immakâmı Kara Mustafâ Paşa'nın bizi Azak'dan çıkaran ağası ulaklık ile Mahmûd Ağa der-i devlete gitdi. Andan paşa cümle askeriyle cânib-i garba ormanlar içre,

Vilâyet-i Hatukay'da Deveyeli Noğayı

Bu kavm-i Noğay dahi Maskov diyârında re‘â[yâ] iken ceng ede ede kırk yıldan berü kaçup bu yurdlarda sâkin olup koyunları ve sığırları ve develeri gâyet çok olduğundan "Devey eli" derler. Mirzalarının ismi dahi Devey Bay Mirza deyü nâm vermiş bir kart âdemdir.

Cümle beş bin askere mâlikdir. Kavm-i Jana ve kavm-i Şağake ve kabîle-i Hatukay Çerkesleri ile kardaş olup mezkûr çerâkizelerin dağlarında sâkin olup hoş geçinirler, zîrâ Hatukay beği olan Cânbe Geray nâm kefere Çerkezinden kız almışdır.

Hatukay Çerkezi beği dahi ankâ Çerkez'dir. İsmi Cânbe Geray olmasının aslı oldur kim bu Çerkezistân halkının zu‘m-ı bâtılları oldur kim hânelerinde bir müsâfir mihmân olduğu gece hâne sâhibinin bir oğlu doğsa müsâfirinin ismini oğluna ve kızına isim korlar.

Meğer Cânbe Geray Hân Acem seferine bu Çerkezistân'dan geçerken bu Hatukay Çerkezi vilâyetine konup beğinin evinde müsâfir olup beğinin bir oğlu vücûda gelüp ismini Cânbe Geray korlar. Bir müsinn ü mutarraş koca keferedir, ammâ küfr-i dalâlet nedir bilmez(?).

Bu Cânbe Geray Beğ'in hânesinde Ak Mehemmed Paşa konup sâ’ir kıranlara paşanın askeri konup sabâha dek cümle paşalıların uğurlamadık esbâbların komadılar. Hattâ ba‘zı atların ayaklarından na‘lların söküp çıkarmışlar. Ve niçe âdemlerin sürmeden gözlerin çalup âdemler bî-basar ve bî-nazar kalmışlar, ya‘nî mübâlağadan kinâyi tâ bu mertebe Çerkes hırsızları vardır. Bu diyârda "Hırsızlık ayıb değildir, yiğitlikdir" deyü hırsız olana kız verirler. Çünki sabâh oldu. Paşalıların kimi donum ve kimi gömleğim ve bıçağ u hançerim deyü feryâd ederler.

Hamd-i Hudâ hakîr mukaddemce hüddâmlarıma tenbîh edüp "Basîret üzre olup bir şey çaldırman" demiş idim. Cümle eşyâlarımız yerlü yerinde olup sabâh yola revâne oldukda paşalıların kiminin atı gitmiş piyâde kalmış gider, kiminin kontoşu ve kürkü gidüp ol şiddet-i şitâda piyâde çamur içinde gidüp kiminin kılıcı ve tüfeği ve gayri silâhları yok. Her bir fakîr paşalılar bir vâdî-i hayretde perîşân-hâl giderler.

Hakîr bunlara rîş-hande ederek ve niçe latîfe-âmîz şakalar ederek cânib-i garba gidüp,

Menzil-i kabak-ı Hatukay

Bu diyârda köğe "kabak" derler, bir ma‘mûr köydür. İçinden cereyân eden nehre nehr-i Aburgan derler. Abaza dağlarından tulû‘ edüp bu mahalde nehr-i Kuban'a mahlût olur.

Bu gece bu kabakda mihmân olup paşa tarafından alay çavuşları cümle ağavâtlara "Basîret üzre olun" deyü tenbîh ü te’kîd edüp herkesin havâyiclerin hıfz edeler.

Bu hâl üzre ale's-sabâh olup anı gördük. Paşanın gözleri nûru iki dâne pençe-i âfitâb gulâmların uğurlamışlar. Ve cümle ağavâtların atlarında pâybend ve kösdek kalmamış. Hemân paşa gazab-âlûd olup eydir:

"Tâ bu uğurlanan kölelerim bulunmayınca biz bu yerden bu kadar askerle kalkmam" deyince gördüler kim bir vezîr-i âlîşândır, her gece yüzer koyun ve biner at yemi gider.

Âhır-ı kâr dağlara âdemler üşürüp meğer gulâmlar Abaza oğlanları idi. Fi'l-hâl dağlar[da]n gulâmları ve serîka eden Çerkesleri paşa huzûruna getirüp gulâmlara beşer yüz deyenek ve sârık Çerkezlerin ikisinin de boyunların urup ol ân nefîr-i rıhletler çalınup cânib-i garba Dağıstân içre giderken hakîr-i pür-taksîr hamd edüp,

"Bir şey’im serîka olunmadı" derken bir sâ‘atden sonra altımdaki atım leng-pâ oldu.

"Âyâ bu at kardan ve çamurdan ökçeledi mi ki yâhûd ayağın buz mu kesdi ki?" deyü şek şübheye varmışken gulâmımın birinin dahi altındaki atı leng-pâ oldu.

"Bire bu ne hâldir. Şu atların ayaklarına bakın" dedim. Gördüler kim Çerkez hırsızları gece yedi re’s atlarımın ayaklarından na‘lların söküp çıkarmışlar. "İlâhî Hak belâ versin mel‘ûnlara" deyü hakîr yedek ata binüp benim atım boş gidüp gulâmımın biri dahi bir boş ata süvâr olup, na‘lbe[n]d ve çârsû-yı bâzâr yok kim na‘l urdurasın.

Ne çâre bu dipi ve boranda ve ol şiddet-i şitâda cânib-i garba ormanlar içre gidüp 8 sâ‘atde,

Menzil-i vilâyet-i Küçük Jana

Bu konakda meks etdiğimiz gibi hemân kerâmemiz heğbelerinde yedek na‘llarımız var idi. Hakîr paşanın na‘lbe[n]d-başısına bir altun verüp sekiz re’s atlarımı na‘lladup râhat olup ol gece hâb-ı râhatı hüddâmlarım kendilerine harâm edüp bî-dâr olup ale's-sabâh *[192a]* gördük, cümle ağavâtların atları ve seyishânelerinin kuyrukları ve yelelerin Çerkesler kesüp koca koca atları cümle üçer dörder yaşında tay etmişler. Ne çâre bu diyârda bir cây-ı menâs amân yok kim varup anda konasın.

Bu hâl-i pür-melâl üzre böyle renc-i anâ ve rîh-ı gınâ çekerek her menzilde kırkar ve ellişer yerde bataklı ve çataklı ve buz donmuş ve donmamış buzlap akar suları geçerken atların ayakları buza geçerdi. Ammâ cânı başında olan iş görmüş yiğitler atların yularlarından dutup buzları kırup atların suda yüzdürürdü ve ba‘zı elleri ve ayakları dutar refîk ve hüddâmlarımız atları başından ve kıçından çekerek buzdan taşra çıkarırdı.

El-hâsıl yigirmi altı günde nehr-i Kuban kenârında Nevrûz kal‘ası mezkûrdan kat‘-ı menâzil ederek,

Menzil-i pişköv-i Keberkeye

Bunda Çerkes beğleri paşaya ve askere hayli konakbânlık edüp paşaya bir Çerkez dilberi pençe-i âfitâb Besni gulâmı bağışladılar. Paşa dahi anlara birer yay ve birer kücügen yelekli oklar verüp büyük beğe bir küheylân at ve öbür karındaşlarına birer hil‘at-i zer-ender-zer geydirüp cümle memnûn u mahzûz oldular.

Andan kalkup yine şiddet-i şitâ çekerek dipi ve boran azâb-ı elîmin görerek giderken hemân hakîrin bir toykun doğanı kolumda iken buyup öldü, ammâ pâdişâha lâyık bir toykun ve yedi tülek mercân gözlü murğ-ı zeyrek idi. Tâ sa‘âdetlü pâdişâha hedâyâ veririm deyü Maskov vilâyetinde nehr-

i Cayık'dan ve nehr-i Edil'den berü getirirdim, el-hükmü lillâh.

Öbür toykun ve iki sunkur kuşlarım sağ kalsın deyü ölen kuşun kündeleri ve cılkısın ayakları ve boğazından alup lâşeden (...) ve cığaların yolup gevdesin bırakdım, zîrâ bu hûş [u] tuyûr ve kedi ve köpek makûlelerine mezârsız derler, ya‘nî yere gömmezler. Anıniçün hakîr de bu toykunun lâşesin hâk-i mezellete atup geçdik, zîrâ bugünkü gün Çerkez'den perîşân olup sovuk cehennem azâbın çekerek giderken bir kimesnenin seyishânesi yıkılsa hüddâmları yükletmek ihtimâli olmayup geçüp giderlerdi. Netîce-i kelâm bu derd-i belâları niçe gün çekerek,

Menzil-i kabak-ı Şağake

Mâ-tekaddem Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân vilâyetine giderken bu kabak evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi yine bunda meks edüp âteş başına oturanlardan niçe kimesnelerin yüzleri karığup a‘mâ oldular.

Ve Ak Mehemmed Paşa efendimizin iç ağalarından Sarrâczâde Mehemmed Çelebi'nin ve birkaç iç ağaları ve çâ[ş]nigîr ve müteferrikalardan yigirmi nefer kimesnelerin ell[er]i ve ayakları sovukdan donup elleri ve ayaklarının kemiklerin *Allâhümme âfinâ* desterelerle kesüp elleri ve ayakların kaynar katrânlara batırup âdemler hazz(?) edüp kimi feryâd edüp kimi merhûm oldu.

Ol Allâh-ı âlim ü dânâya ma‘lûmdur kim bu hakîrin bir gulâmları ve bir refîklerinin vücûdlarına bir hatâ ermeyüp menzil be-menzil gelirdik. Ammâ ekseriyyâ atdan enüp piyâde yürürdük, atlar üşüdükde yine atlara süvâr olup sehel tureyl [ü] cevelânlar etdikde atlar dahi kızardı.

Bu hâl üzre beher yevm niçe bin azâb-ı elîm çekerek bir konağa dahi gelirdik.

"Kırk yıldan berü şöyle şiddet-i şitâyı görmedik" deyü ihtiyârlar şehâdet ederlerdi.

Hulâsa-i kelâm bu kabakda yedi âdemi defn edelim, dedik. Yere bu kadar bin Ferhâdî külünkler urup bir kırat toprak kopmak ihtimâli olmayup âhır-ı kâr Çerkes evlerinde kazan kazan sular kaynadup yere döküp gücile güc birer âdem defn edecek kadar hafirler kazup defn edüp gitdik.

Andan cânib-i garba 2 sâ‘at nehr-i Kuban'dan azmış gelmiş sulu bataklı ve çataklı yerden ubûr edüp bir azîm ormanlar içine girüp sehel sovukdan ârâm bulup yaban ahlat armudu ve göğemler ve kızıl kızıl elmalar yiyerek,

Menzil-i Çatal Özek nâm mahalle varup meks etdik. Bu mahal nehr-i Kuban cezîrelerinden bir ormanlı azîm cezîredir. Kavm-i Noğay bu adaya Çatal Özek derler.

Bu mahalde nehr-i Kuban'ı buz üstünden karşu tarafda yine Heyhât hâkine geçüp kâmil yedi sâ‘at cânib-i garba yortup,

Menzil-i Hân Depesi: Nehr-i Ku[ba]n'a karîb Heyhât sahrâsı içre alâmet olmak içün Timur Hân yığmış bir âlî püştedir. Anıniçün Timur Hân Depesi derler. Bunu geçüp,

Nehr-i Çatal Özek: Kuban nehri batağından ayrılup Taman adası kurbunda Adahon boğazına mahlût olur. Andan yine semt-i garba sazlı ve kamışlı yerler ile cânib-i garba 5 sâ‘atde,

Nehr-i Piçigız: Bu nehir nehr-i Çatal Özek'den ayrılup yine nehr-i Kuban'a mahlût olur. Bu nehri buz üstünden geçüp bir sâ‘at ağaçlık içre yine semt-i garba ***[192b]*** gidüp,

Nehr-i Kiçi Piçigız: Bu dahi Büyük Piçigız'dan ayrılup yine aslı olan nehr-i Kuban ile Adahon boğazınd[a] Karadeniz'e mahlût olurlar. Ve bu nehr-i Kiçi Piçigız'ı sulap bulup niçe yüz sazlar ve kamışlardan potlar yapup atların kuyruklarına potları bağlayup suyu yaldayup karşu tarafa yüz bin renc-i anâ çekerek geçüp 3 sâ‘at bir çölistân içre gidüp,

Nehr-i Yaman: Bu nehr-i sağîrcik nehr-i Piçigız'dan ayrılup bir cezîre olup andan yine nehr-i Piçigız'a mahlût olur. Bu mahalli dahi geçüp yine cânib-i garba (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Aranı

Ciniviz keferesi binâsıdır (...) depe başında bir vîrân harâb kal‘adır. Timur Hân harâb etdiğine "harâb" lafzı târîh vâki‘ olmuşdur, sene 803, zîrâ zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ niçe kerre yüz bin yerde âsâr-ı binâları zâhirdir. Ve nehr-i Yaman su bu şehri ihâta edermiş. Hâlâ yolları hâk-i pâk-i rimâl ile leb-ber-leb olup mürûr-ı eyyâm ile nehr-i Yaman bu harâb kal‘a altından akmaz olmuş. Andan 2 [sâ‘atde]**,**

Nehr-i Ulu Caman Su ya‘nî Büyük Yaman Su: Bunun dahi aslı nehr-i Kuban'dandır. Yine Adahon boğazında nehr-i Kuban'a Kuban dahi Karadeniz'e mahlût olur. Bu nehri dahi potlar ile karşu tarafa geçüp 3 sâ‘at gidüp,

Kal‘a-i Yılanlıbayır

Zamân-ı kadîmde bir zîbâ kal‘a imiş. Timur Hân hâke berâber etmiş. Bu diyârlarda yılan ve çıyan ve akreb olmamak ile bu kal‘a yurdunda birkaç yılan görünüp artık amâr olmadığından Yılanlıbayır derler. Bir mürtefi‘ depe vardır. Bu kal‘a-i Yılanlı'yı geçüp Yeleşke boğazından Kuban boğazından karşu Temrek kal‘asına ya‘nî Taman cezîresi hâkine düşeli[m] dedikde Yeleşke boğazı ne sudur ve ne buzdur. Adahon boğazı dahi eyledir, deyü haber gelüp cümle askerin e[r]likleri kesilüp bi'z-zarûrî cümle asker-i İslâm ile bir günlük yol gerü cenûb tarafına dönüp yine nehr-i Kuban'ı buz üstünden karşu tarafa ötüp Şağake Çerkezi hâkinde,

Menzil-i Ömer Ağa çiftliği

Mehemmed Geray Hân efendimizin vezîri olan Sefer Gâzî Ağa akrabâsı Ömer Ağa'nın otarıdır, ya‘nî çiftliğidir. Bunda yedi gün kâmil meks edüp bir tarafa gidüp selâmete çıkamadık. Zîrâ ne Yeleşke boğazı ve ne Adahon boğazı ne sudur ve ne buzlapdır.

Hamd-i Hudâ sekizinci [gün] haber geldi kim Kızıltaş kal‘ası önü buzlap oluyor dediklerinde cümlemiz hamd [ü] senâ edüp ol ân bâr [u] büngâhları arabalara ve seyishânelere tahmîl edüp iki gün cânib-i garba ılgarup nehr-i Kuban kenârına vardık.

Ne buz dutmuş ve ne gemiler var. Bir aceb derde giriftâr olduk kim ta‘bîri mümkin değil. Meğer Çerkes mel‘ûnları sekiz günden berü bizi besleyüp zahâ’ir vermeden âcizler olup "Kuban dondu" deyüp yalan haber verdiler.

"Biz nice çadırlar kuralım?" deyüp çadır kazıkları buzdan yere geçmez ne çâre. Niçe çadırları arabalara ve ba‘zı ağaçlara tınâbların bağlayup çadırları kurup içinde karâr-dâde olalım derken bir rîh-ı akîm ve elîm ve bir bâd-ı sarsar-ı azîm esüp ol rûzgâr-ı zorkâr cümle haymeleri pâre pâre edüp hevâya perrân atup niçe arabaları baş aşağı edüp ve niçe arabaları rûzgâr atsız ve sığırsız rûzgâr sahrâlar içre götürüp tekerleklerinin deverânlarına göz ermez.

Hattâ fakîr Ak Mehemmed Paşa bir vezîr-i âlî-vakâr iken bir araba altına girüp pinhân olmuşken arabayı rûzgâr dönderüp Mehemmed Paşa gücile cân halâs edüp bir musîbet-i vâveylâ oldu kim haşr [ü] neşrden bir nişân olup nefse nefsî oldu.

Ba‘zı iş görmüş gâzî "Tatar gâzîleri sihre uğradık" dediler. Hemân Mehemmed Paşa[-yı] âkıl cümle iç ağalarına tenbîh edüp sûre-i Muavvezeteynlere müdâvemet etmeğe başladıklarında bi-emrillâhi te‘âlâ rûzgâr-ı zorkâr rîh-ı akîm teskîn olup sehel hevâ küşâde oldu. Ammâ yine nehr-i Kuban'ın beri tarafında ne köy ve ne kend ve ne amâristân var. Bir berzah-ı calenderde kalup ne zahîre ve ne dâne-i hardal var. Herkes berk-i hazân gibi ditreyüp âlem-i hayretde kaldılar.

Hemân bu mahalde bir koca nûhî köse Kalmık Tatarı gelüp paşaya buluşup eyitdi:

"Paşa, bana zararın tokunmaz mı, yemîn eyle" dedi. Paşa da Kelâm-ı İzzet'e el urup yemîn edüp

"Benden ve benim hüddâmlarımdan sana zarar yokdur" deyü yemîn etdikde Kalmık eydir:

"Sultânım, şimdi sizin başınıza rûzgârın kızıl kıyâmetin koparup bu kadar arabaları ve bu kadar çadırları bile götürdüp kıyâmet gösteren ben idim. İşde ol size ma‘rifetim bir şemme *[193a]* kadarın sizlere gösterdim. Eğer bu suyu karşu geçmek isterseniz bana bir at ve bir sadak ve bir kürk ton ve yüz kuruş verin. Şimdi yine kızıl kıyâmet edeyim ve bu suyu tondurup buzlap edeyim, cümleniz âsân vech ile karşu yakaya ötüp bu yakanın açlığından kurtulup karşuda selâmete çıkasız" dedikde hemân fakîr Mehemmed Paşa,

"Bize meded eyle olsun" deyüp Kalmık başı her ne taleb etdiyse ma‘a'z-ziyâde verüp Kalmık anı alup bir tarafda bağlayup Kalmık Tatarı bir orman içine girüp gitdi, ammâ yine gidüp durduğu yerde Kalmık görünür, ammâ kimesne aslını bilmez, illâ hakîr ve paşa ve dîvân efendisi bilir.

Der-beyân-ı acâ’ib-i garâ’ib-i te’sîrât-ı sihr-i Tatar-ı kavm-i Kalmık

Bu mahalde âfitâb-ı âlem-tâb bir hoş münevver iken hemân hakîr Kalmığ'ın ardında bir mesâfe-i ba‘îde yerde bir dırahtistân içre pinhân olup nazar ederdim.

Hemân Kalmık Tatarı bir dıraht-ı müntehânın dibinde evşan edüp ya‘nî yesteh-i bârân-zede edüp edebde dübürünü uryân edüp hevâya döndü ve doğrulup götünden tersini çıkarup ağzına koyup üç kerre yerde kar üzre takla atdı.

Ve yine necâseti yanına gelüp iki ellerin yere koyup iki ayakların hevâya kaldırup mezkûr ağaca ayakların dayayup baş aşağı durdu ve sol eliyle necâsetin karışdırup alnına parmaklarıyla necâset sürdü ve bir hayli zamân Kalmık boku üzre baş aşağı durdu.

Hemân anı gördüm, şark ve garb ve şimâl tarafları kararup üzerimizde olan âfitâbın nûru gidüp evc-i semâ kebûd-gûn olup zulumât basup bir ra‘d u berk ve bir şiddet-i şedîd rûzgâr olup gûyâ ebr-i nîlgûn pâre pâre olup yere ener.

Anı gördüm, Kalmık ağaca dayadığı ayakların endirüp necâsetin yanında üç dörd kerre devr edüp kâhîce necâsetden eliyle alup hevâya atdıkça yıldırımlar şakıyup kıyâmetler kopardı.

Anı gördüm bizim asker Kuban nehri kenârında kaynaşmağa başlayup herkes suyu karşu geçmeğe tedârik gördüler. Kalmık dahi alnının necâsetin kar ile silüp askere doğru giderken hakîr dahi Kalmığ'ın ardında serî‘ce yürüyüp Kalmığ'a yetişüp anların lisânı üzre "mandu tav" deyüp selâm verdim. Ol dahi "tav mondu" deyüp selâm aldı.

Ve ağzından bir ceviz kadar sarı bir taş çıkarup gözlerine sürüp yine koynuna koyup alnındaki necâseti dahi kar ile silüp döne döne paşanın yanına geldi. Ve paşayı nehr-i Kuban kenârında ayak üzre bulduk.

Hemân Kalmık eydir: "Ya karşu tarafa geçmeseniz ya!" deyüp hemân Kalmık ibtidâ kendi buz üstünden seğirde seğirde geçüp yine bizim tarafa gelüp paşaya geldi ve cümle piyâde olan askerler beriden öteye ve öteden beriye geçmeğe başladılar. Ammâ buz henüz kâğız kadar kalın olup benî âdemler buz üzre geçdiklerince Hudâ âlimdir, buz âdemlerin ayakları altında sofra kadar (sofra kadar) çukur çukur olup çıtır çıtır buz öterdi.

Bu mahal Kızıltaş kal‘ası mukâbelesinde Çerkes memleketi hâki tamâm olduğu mahal olup nehr-i Kuban'ın karşu tarafında olan Kızıltaş kal‘ası halkı cümle piyâde buz üzre Ak Mehemmed Paşa'ya gelüp buluşup ser ber-zemîn pây-bûs edüp durdular. Paşa dahi bu kal‘a ahâlîlerine sıklet edüp,

"Tiz bu sâ‘atde buz donmuş iken bizim ağırlıkları arabalarımızla asker-i İslâmın bârhâneleriyle cümlesi karşu Kızıltaş kal‘ası selâmeti tarafına geçirin" deyü ibrâm ilhâh edüp tenbîh edince fi'l-hâl kal‘a neferâtları yine karşu tarafda Kızıltaş kal‘asına geçüp birkaç yüz çuval ve torva yükü sâ‘at

kumları getirüp buz üzre döküp birkaç yerde buz üzre yollar etdiler kim at ayakları kayup buzu delmeye deyü ince yollar yapdılar. Hemân cümleden evvel Kızıltaş kal‘ası halkının koyunların karşu Çerkezistân'a buz üzre geçirdiler.

Ammâ alimallâh ve şehidallâh ve kefâ billâhi {şehîden} Muhammedün Resûlullâh yemîni ile böyle olmuşdur kim bir ayda nehr-i Kuban gibi bahr-i azîm bir ok boyu buz dutup dururdu, ammâ bi-emrillâhi te‘âlâ Maskov vilâyetinde olan nehr-i Edil ve nehr-i Cayık buzları gibi mücellâ billûr gibi buz değil idi. Ba‘zı yerleri kumlu ve siyâh çamurlu kalın buz idi. Lâkin ba‘zı yerleri yine mücellâ idi.

Ve bu mahalde nehr-i Kuban İslâmbol'da Unkapanı'ndan karşu Kâsımpaşa'da Meyyit İskelesi kadar vâsi‘ ve amîk yerdir. Ba‘zı yeri eyle mücellâ donmuş kim buz altında şinâverlik *[193b]* eden iri balıklar nümâyân idi.

Ve bu geçidin alt yanında Karadeniz'in talattumu feryâdı istimâ‘ olunurdu. Ve Karadeniz'in temevvücü tâ bu Kızıltaş kal‘ası önündeki buz üzre gelirdi.

Yine böyle iken Kızıltaş halkı ve sıbyânları "Paşa geldi" deyüp şâdımânlar edüp buz üzre ceyran gibi seküp bî-bâk ü bî-pervâ gezerler.

Hemân kal‘a halkı paşayı ibtidâ yalınız iki dâne uzun direkli pot üzre oturdup uzakdan arkanlar ile potu çeküp paşa nehr-i Kuban'ın karşu tarafına selâmetle geçüp bir seccâde üzre oturup sâ’ir askerinin selâmetle geçmesine muntazır oldu. Ve ardı sıra cümle iç ağaları turna katarı buz üzre seğirde seğirde geçdiler.

Her kim âheste âheste geçdi ise karşu geçmeyüp buz altına geçdi ve gark oldu. Hudâ âlim ü dânâdır, her kim buza basardı buz çukur olurdu. Tâ bu mertebe ince yerleri var idi. Dahi ileri ileri buza bassalar gerüsü düz olup ilerisi çukur olurdu.

Hamd-i Hudâ cümle atlar dahi birer birer (birer) karşu geçüp ba‘dehu boş arabalar geçmeğe başladı, zîrâ mukaddem cümle arabaların yüklerin piyâde âdemler karşuya taşımışlardı.

Ve cümle arabaların tekerleklerin çıkarup tekerlekleri ve arabaları ipler ile bağlayup alarkadan arabaları çeke çeke karşuya geçirdiler.

Ve cümle atları birer birer yularlarından birer dâne piyâde âdemler alarkadan buz üzre dökülen kumlar üzre atları çeküp cümle selâmet geçdiler. Ve bizim memlûklarımız dahi on sekiz re’s atları ve atlı arabaları ile selâmet Kızıltaş kal‘asına geçüp geçen yılda kondukları konaklarına revâne oldular.

Meğer gerüde dîvân efendisi ile yedi sekiz dâne muta‘assıb âdemler kalup,

"Biz bu sihr ile peydâ olan buzdan geçmeziz" deyü gerü kaldıklarında hemân paşa,

"Tiz geçsinler, yohsa kendüleri bilir" deyü sıklet edince dîvân efendisinin keyf-i küyûfu yetişmeyüp araba içinden taşra çıkmayup kendüsi ile kalan Dağıstân kavmi muta‘assıbları efendinin arabasın piyâde çekerken kimi mu‘avvezateyn ve kimi esmâü'l-hüsnâdan "Yâ Dâfi‘ ve yâ Hâfız ve yâ Râfi‘ ve yâ Allâh" deyü geçerlerken hemân dîvân efendisinin arabası buza geçüp bir yanından buz üzre kalup dîvân efendisi fakîr İbrâhîm Çelebi cân havliyle arabadan taşra kendüyi buz üzre atup sürünerek arabadan alarka gidüp altı dâne muta‘assıb Dağıstân müselmânları buz altına geçüp gark oldular.

Ve onar(?) yoldaşları dahi okuyarak buza basdıkça gark olarak bir kaçı beri kenâra çıkup bir kaçı gark oldu.

Meğer bu gark olanlar esmâü'l-hüsnâ ve mu‘avvezeteyni sıdk i‘tikâd ile okuduklarınca sihr ile peydâ olan buzun sihri bâtıl olup buz delinüp kimi halâs olup kimi gark olurdu. Hemân bu hâl-i pür-melâli Kalmık görüp paşa yanına gelüp başından kalpağın yere urup eydir:

"Vay benim ama çekdiğim yayşılığa" ya‘nî sihrime deyü feryâd edüp ağlayup eydir:

"Sultânım, şu geçenlere tenbîh eylen, geçerken Arabca okumasınlar. Hemân seğirde seğirde geçsinler. İşte öyle vakti olunca artık benim yayşılığım bozulur. Hemân boyuna bıravsınlar(?)" deyü ricâ etdi.

Ve cümle asker ale'l-fevr beri tarafa geçdi, ammâ fakîr Dîvân Efendisi İbrâhîm Çelebi ol hey'et-i mecmû'acikile gemi maymûnuna dönmüş suya gark olmadan cân kurtarup paşa yanına gelüp ağlamağa ve bir nutk etmeğe tâkat dermânı kalmayup gûyâ bir bî-cân kâlıb-ı cemâdât olmuş. Hele hüddâmları efendiyi konağına götürüp artık sâhib-i firâş oldu.

Ba'dehu paşa dahi cümle asker beri tarafa geçdiklerinden sonra alay ile Kızıltaş kal'ası altına geldikde kal'adan paşaya selâmetle "Hoş geldin ve safâ geldin" deyü on pâre toplar atınca paşanın karındaşı ve beğin hocası ve niçe tiryâkîler dahi topçulara ve kal'a dizdârına şütûm-ı galîzeler edüp "Bire hey kahpe oğlular! Bu kışda kıyâmetde ne top atup bizim keyfimiz kaçırırsız" deyü bir mîl yerden feryâd edüp "Atma hey bîdînler" deyü paşaya gelüp,

"Sultânım azîz başıniçün şu kal'a dizdârıyla topçuların boyunların urun" deyü ricâ etdiler. Paşa-yı âkıl eydir:

"Niçün katl edeyim?" dedikde,

"Hey sultânım bu şiddet-i şitâda top mu atılır?" dedikde paşa eydir:

"Kânûn-ı dizdârîdir kim her vüzerâya top ata gelmişlerdir" [de]dikde hoca efendi eydir:

"Kânûnlarına fülân edeyim" deyüp pür-âteş olup konağına gitdi. Ba'dehu *[194a]* dizdârın ziyâfeti tenâvül olunup vakt-i zuhr oldukda,

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı hikmet-i Bârî

Hemân ki kal'a minâresinden mü'ezzin bir kerre derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden "Allâhu ekber, Allâhu ekber" deyüp gülbâng-ı Muhammedîye rehâ buldurunca hemân bi-emrillâhi te'âlâ ol sihr ile müncemid olan buzlar bir kerre her tarafdan toplar gibi kütleyüp buzlar pâre pâre olup ân-ı vâhidde buzundan nâm u nişân kalmayup mahv oldu. Gûyâ evvel dahi bu nehr-i azîm üzre buz tonmayup bir hayâl-i hâb idi.

Hudâya ayândır kim bu buzu Kızıltaş kal'ası önünde buz üstünden böyle geçmişizdir. Ba'dehu Kalmık ihsânlar alup gâ'ib oldu.

Ba'dehu Kızıltaş'da paşa on dâne kurbânlar edüp fukarâlara bezl edüp andan kalkup cânib-i garba giderken Temrek kal'ası sağ tarafımızda kalup bizler cümlemiz 3 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Sovucuk: Hamd-i Hudâ dâr-ı amân köylerine düşdük. Andan kalkup,

Menzil-i karye-i Şolomkay, andan kalkup yine cânib-i garba 4 sâ'at balık gölleri kenârınca gidüp,

Menzil-i kal'a-i Çoçka: Lisân-ı Rûs'da "çoçka" domuz yavrusuna derler. Zamân-ı kadîmde ma'mûr kal'a idiği bâlâda Dağıstân'a giderken mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan yine cânib-i garba 5 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i kal'a-i dâr-ı emân ya'nî hisâr-ı üstüvâr-ı Taman

Bu kal'aya girirken cümle ahâlî-i Taman paşaya istikbâle çıkup kal'adan top şâdımânları edüp Osmân Paşazâdeler ve Kefeli Seyyid (---) Efendi kadı olup cümle paşalılara yâfteler ile konaklar verilüp paşa, Osmân Paşazâde sarâyında mihmân olup herkes hânelerinde istirâhat etdiler.

Ve haber alındı kim "Bu cezîre-i Taman'dan karşu Kırım cezîresine geçmeğe Çoçka burnundan karşu Kırım tarafında Kilisecik burnu mâbeyne-hümâsı buz akup Azak deryâsı buzu sökülüp sâfî buz cereyân edüp karşu Kırım'a geçmek muhâldir" denildikde kal'a-i Taman'da oturak fermân olundu.

Ve mâ-tekaddem Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân'a giderken bu kal‘a-i Taman'ın amâristânı ve eşkâli ve âb [u] hevâsıyla cümle bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Hulâsa-i kelâm bu seyâhatimizde Bahr-i Harez sâhilinde Maskov'un Terek kal‘asından tâ bu Balu Hân'a, Ejderhân'a, Alatır'a, Kazan'a, Sarây'a, Mujikkirmân'a ve nehr-i Edil kenârında ve nehr-i Cayık sâhilinde ve Türk Or'u kenârında ve'l-hâsıl gayri yerlerde Maskov'un yüz otuz altı pâre kal‘a-i azîmlerin seyr [ü] temâşâ edüp nehr-i Ten kenârına gelüp tâ kal‘a-i Azağ'a gelince nehr-i Ten'in yemîn [ü] yesârında olan cümle (---) aded nâmdâr kal‘aları hasırdan yelkenli kızak gemileriyle buz deryâsı üzre tâ Azağ'a gelüp andan Heyhât sahrâsı içre erba‘în ve zemherîr geçirüp şeb [ü] rûz niçe bin âlâm-ı şedâ’idi ve niçe yüz bin meşakkat-i râh-ı hemrâhı ol şiddet-i şitâda çeküp vilâyet-i Çerkezistân'a düşüp niçe bin derd-i serencâm çeküp hamd-i Hudâ bir gün Cenâb-ı Allâh bu abd-i ez‘afi'l-ibâda bir âh-ı ciğer-sûz çekdirmeyüp ve bir ân müşevveşü'l-hâl etmeyüp ten-dürüstî diyâr-ı İslâm'a bu kal‘a-i Taman'a sihhat ü selâmetle dâhil olup meşakkat-i râh mihnetleri cümle ferâmûş edüp subh u mesâ hâne be-hâne sohbet-i hâslar edüp Hakk'a ibâdet ederdik.

Elhamdü lillâh ve eş-şükrü lillâh sümme elhamdü lillâh ki bu felek-i kec-rev dehr-i denîde çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idler cümle unuduldu.

Hemân dünyâda sıhhat [ü] dermân, âhir nefesde îmân müyesser ola (ola) âmîn yâ Mu‘în.

Cenâb-ı Hallâk-ı Âlem'e bî-hadd ü lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ hamd [ü] senâ olsun kim bu hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâya bir gün bu kârhâne-i mihnet-sarâyda bir âh-ı serd çekdirmedi ve kapusundan bir gün boş göndürmedi kim âye[t] (---) (---) de, [9] dır.

Elhamdülillâh sihhat-i bedenle yedirüp içirüp geydirüp kuşadup bu hakîri perveriş eyleyen bir bî-zevâl Allâh'a sad-lek şükür ve kezâlik hamd [ü] senâlar olsun.

Ba‘dehu bu Taman kal‘asında paşa ile on gün on gece a‘yân-ı vilâyetden Osmân Paşazâde ve Dervîş Beğoğlu Alî Cân ve gayrilerle cân sohbetleri edüp zevk u safâlar ederken bir gece bir şiddet-i şitâ ve bir rîh-ı şedîd esüp Taman cezîresi ile Kırım cezîresi mâbeyni on sekiz mîl olan boğaz Karadeniz'dir, üç arşın kâmil Karadeniz boğazı buz ile müncemid olup sedd olduğunun paşaya haberi geldi. Ve paşa fi'l-hâl kös-i rıhlet nefîrler çaldırup cümle bâr [u] büngâhıyla göçüp Taman'dan bir sâ‘atde yine,

Menzil-i Çoçka burnu

Nâm mahalle varılup paşa-yı kâmkâr atından nüzûl bir seccâde üzre meks edüp "Katı salt olanlar karşu tarafa bu buz üstünden geçsinler" deyince hemân ibtidâ hakîr *bismillâh tevekkülen alallâh* ***[194b]*** beş yüz kadar piyâde âdemler ile hakîr at üzre fi'l-hâl karşu geçüp atımı anda hüddâmlarıma bırağup tekrâr piyâde olup bî-bâk ü bî-pervâ elimde mızrağımla buz üzre piyâde avdet etdim. Ammâ sovukdan âdemin erliği kesilirdi ve at üzre âdemler durmağa tahammül edemeyüp atdan yıkılırdı. Hemân fi'l-hâl hakîr cür’et edüp beri Taman tarafına yine geçüp paşaya gelüp,

"Müjde sultânım! Buz bir acâ’ib katnamış(?) kim gûyâ polad-ı Nahşevânî olmuş. Bire meded sultânım fursat ganîmetdir. Bu sabâh sovuğunda hemân buzdan karşu geçelim" deyince hemân paşayı iki dâne uzun direkli pot üzre bindirdiler ve iplerinden potu uzun arkan ipler ile geçdiler. Hakîr, paşanın yanı sıra yine piyâde gidüp buzu adımlayup beş yüz adımda acele ile yürüyüp Çoçka burnundan karşu Kırım cânibinde bir mîlden eksik,

Menzil-i Kilisecik burnu

Nâm mahalle paşa vâsıl olup kızakdan çıkup bir seccâde üzre meks edüp sâ’ir askerin beri Kırım

cezîresine geçmelerine muntazır olup durdu. Ba‘dehu paşanın cümle ağırlığı tevâbi‘ât levâhıkât hayvânâtları bir sâ‘atde geçdiler. Hakîrin dahi ağırlığı cüz’î ve küllî cümle beri tarafa ubûr edüp selâmete erdiler ve Kırım hâkine yüzler sürdüler.

Ammâ üçüncü sâ‘atde âfitâb-ı âlemtâbın şiddet-i harâreti te’sîrinden deryâ üzre buz çıtır çıtır ötüp câ-be-câ buzlar münkesir olmağa başladı. Ve buzun kenâreleri toprağın harâretinde diş diş olup erimeğe başladı. Ammâ gerüde hayli tüccâr u züvvâr ve Tatar kavimleri batı'l-harekelik edüp vakt-i zuhra karîb kaldıklarında güneş kulle-i feleğe dikilüp vakt-i zevâl olup gerçekden şiddet-i hâr olup deryâ üzre buz küt küt ötüp ba‘zı buzlar catır catır çatlayup niçe yerleri buzun rahnedâr olunca hemân paşa-yı müdebbir kendü yanındaki âdemlerden birkaç cerî âdemleri karşu cânibde olan âdemlere gönderüp "Buz çatladı, artık geçmesinler" deyü haber gönderdi. Anlar haberin sıhhatine bakmayup buz deryâsı üzre uğradılar.

Ve mine'l-âfât-ı yeh-pâre: Hemân buz üstünde bulunup aklı başında olan çâpük cânlardan Tatarlar eğer piyâde ve eğer atlav seğirde seğirde beri geçüp selâmet buldular, ammâ arabalarıyla gerü kalanlardan on beş araba ve yigirmi kadar âdemler buza coyulup gark oldular. Ve ba‘zısına arkan ipler atup âdemleri çıkardılar. Ve niçesi gark-ı âb olup beynehu [ve] beynellâh şehîd oldular.

Ve mine'ş-şecâ‘ati ve'l-cür’eti merd-i meydân-ı tüvânegân-ı bahâdırân: Ammâ ba‘zı çâpük-süvârlar atlarıyla çatlayan buzların aralarından buzdan buza atlarıyla dolanup Kırım tarafına çıkdılar. Ve dahi gerü kalanlar gördüler kim iş işden geçüp fi'l-hâl atlarının başlarından (...)ların ve arkalarında eğerlerinin kolanların çözüp atların buz üstünde bırağup kendüsi ellerinde kargı mızraklarıyla buzdan buza pertâb ederek selâmete geçdiler. Kimisi buza ayakları geçüp elindeki sırığı buz üzre aykırı gelüp herîfi sırık buza basmağa komayup yine bin mihnet ile buzdan taşra çıkup selâmete gelirdi. El-hâsıl cür’et bir mevhibe-i İlâhîdir.

Ammâ meğer ol mahalde lodos rûzgârı esüp buz deryâsın pâre pâre edüp ân-ı vâhidde buz hırmen hırmen cirmi kadar pâre pâre olup cereyân etmeğe başlayup Karadeniz'e doğru buzlar harekete başlayınca yigirmi nefer kimesne atlarıyla buz pâreleri üzre kaldılar. Ve yetmiş seksen kadar âdemler dahi piyâde yeh-pâreler üzre kalup büyük hırmen cirmi kadar buzlar üzre seğirdüp her ne cânibe varırsa deryâdır. El-hâsıl yigirmi nefer âdemler buz üzre Mevlevî-vâr döne döne buz ile Karadeniz ummânına ol şiddet-i şitâda âh u fiğân ve enîn [ü] feryâd ederek gitdiler.

Ammâ aklı cânı başında olup iş görenlerden şehbâz ve şehnâz yiğitler kankı cânibde bir gayri buz pâresi yakîn ise buzdan buza pertâb edüp bir cânibe selâmet çıkup halâs oldular.

Ve ba‘zı dilâver server hünerver olan fetâlar suya gark olmuş atlarının yula[r]ların ellerinden komayup kendüsi bir küçük buz üzre kalup atı anı buz aralarından çeke çeke ol dahi kendüyi buzdan buza kenâra yakın olan tarafları ata ata atıyla donuyla Kerç kal‘ası boğazı tarafına selâmet çıkdılar. Cümle asâkir-i İslâm ol yiğidin cür’etine pesend edüp engüşt ber-dehen ve nâhun ber-denden etdiler. Hakkâ ki mu‘cize mertebesi şey etdiler.

Ammâ yiğide de küheylân at lâzımdır, zîrâ at benî âdemin karındaşıdır kim şimdi binilen atların soy sopunu Cenâb-ı Allâh kudret eliyle Hazret-i Âdem'in Ka‘be tînından bu atların soyunu halk etdi. Ammâ kable hilkat-i Âdem rûy-ı arzda atlar var idi, lâkin omuzu başlarında kanatları olup tırnakları iki çatal bir gayri eşkâl atlar idi. ***[195a]***

Andan üç nefer yiğit dahi gördüler kim atlarıyla buz üzre Karadeniz ummânına çıkup gidiyorlar. Hemân tarfetü'l-ayn içre atlarının eğerlerin buz üzre bırağup kendüleri de uryân olup "Tevekkülen alallâh" deyüp çıplak atlarına süvâr olup buz üstünden kendülerin atlarıyla Karadeniz'e urup atlarının yelelerine ol şitâda berk yapışup üçü dahi yigirmi mîl kadar atlarıyla deryâyı söküp kenâra gelirken

Kerş kal‘asından âdemler esbâblar ile bu yiğitlere yetişüp hamd-i Hudâ üçü dahi mısra‘:

Be-deryâ der-menâfi‘ bî-şümârest,

Eger hâhî selâmet der-kenârest" [10]

deyüp Kerç kal‘ası tarafına çıkdılar.

Hikmet-i Hudâ bu Tatar yiğitlerinin birisinin atı kuyruğuna bir gark-ı âb olmuş âdem cân havliyle yapışup anı dahi at selâmete çıkarup bir at iki âdem halâs etmiş olur. Hakkâ ki atlar eşref-i mahlûkdur kim Hallâk-ı âlem küheylân atların hakkında Kur’ân-ı azîminde ve Furkân-ı mecîdde sûre-i (---) de [11] buyurmuşlardır. Anıniçün bu hakîr atları pek sevüp elli bir yıldan berü beş on re’s atsız olmamışımdır.

Ve yedi nefer âdemler dahi yüze yüze Kerç kal‘ası tarafına çıkdılar. Ve yedi âdem dahi karşu Taman cezîresi tarafına çıkmışlar. Ancak yedi nefer âdem gözümüz önünde buz üzre Karadeniz'e döne döne gitdiler.

Ve on bir aded atlar buz üzre kişneyüp kaldılar. Anlara da Rabbü'l-âlemîn kâdir-i Perverdigârdır kim inşâallâh halâs olurlar. Belki deryâda bir gemiyle Hızır'a râst gelirler.

Hamd-i Hudâ paşa ile bu kadar asker beri tarafa ubûr edüp bir ferd-i âferîdeye zarar gelmeyüp sâlimîn ü gânimîn,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Kerş

Bu kal‘ada üç gün meks edüp atlarıyla buz üstünden pertâb ede ede geçenlere ve atlarıyla deryâda yüzüp beri tarafda selâmete gelenlere ve at kuyruğuna yapışup çıkan âdeme ve deryâda yüze yüze gelen yedi nefer kimesnelere Mehemmed Paşa efendimiz cümlesine birer kat libâs-ı fâhireler verüp onar aded kızılgalar verüp hayr du‘âlar aldı, ammâ atlılara "Pesend hezâr ahsend" deyüp yedi nefer kimesnelere birer kat esvâbdan gayri ellişer kızılga altunlar verüp üç nefer atlılar ki uryânen yaldayup gelmişlerdi, anlara birer eğer ve birer rahtlar verüp ol yiğitleri mesrûr etdi. Hak Te‘âlâ anı da ma‘mûr ede.

Ammâ bu mezkûr Çoçka burnu boğazı Azak denizi ile Karadeniz'in mâbeyninde iki mîlden eksik bir boğazdır kim iki tarafda kal‘alar olsa nehr-i Ten Kazağı Azak kal‘ası dibinden geçüp Karadeniz'e çıkamazdı. Ve Taman cezîresi tarafı kâmil bir mîl birer âdem kaddi ve birer arşın kadar sığ ve kumsal yerlerdir. Eğer mülûk murâd edinse ol Taman tarafındaki bir mîl sığ yerleri Çoçka burnuna kal‘a binâ etseler bu boğaz bir mîlden yakın olup kuş geçmez olurdu.

Ve bu bugün ubûr etdiğimiz Çoçka ve Kilisecik burnu boğazı ol boğaz-ı muhâlifdir kim sene 976 târîhinde Sultân Selîm-i Sânî asrında bâlâda konup evsâfın tahrîr etdiğimiz nehr-i Edil kenârında Türk Or'u nâm handakı Sokollu Mehemmed Paşa fermânıyla kazup asker kışa kalup oru kazmadan ferâğat edüp Heyhât sahrâsında bizim geldiğimiz gibi şiddet-i şitâda bu boğaza cümle asker-i İslâm gelüp bizim gibi bu boğazdan buz üzre beri Kırım'a geçerken buz bozulup on binden mütecâviz asker-i İslâm buz altında gark olduğu boğaz-ı menhûsdur. Hamd-i Hudâ bizler selâmetle ubûr edüp iki gün kal‘a-i Kerç'de meks etdik. Bu kal‘anın evsâfı ve tarh-ı tarzı Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân'a gitmezden mukaddem bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu Kerç'den kalkup cânib-i garba Kırım cezîresi içre 7 sâ‘atde,

Halîl Ata salası: Ma‘mûr büyük Tatar köyüdür. Andan 9 sâ‘atde semt-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kefe

Cümle Kefe halkı Mehemmed Paşa'nın istikbâline çıkup cümle tevâbi‘ [ü] levâhıkıyla paşaya konaklar ta‘yîn olunup herkes menzilgehinde a‘yân-ı vilâyet ile görüşüp cân sohbetleri etmeğe başladılar. Ertesi gün Karadeniz'den on pâre şayka nâm büyük gemiler ile Tarabefzûn vilâyetinden Sarhoş İbrâhîm Paşa Kefe vâlîsi olup ol dahi alay-ı azîm ile Kefe'ye dâhil olunca cümle ahâlî-i vilâyet ana dahi istikbâle çıkup alay-ı azîm ile kal‘ada sarâya gelirken ana dahi kal‘adan kırk elli pâre top şâdımânları edüp Ak Mehemmed Paşa İbrâhîm Paşa'nın mübârek-bâdına vardı, zîrâ İbrâhîm Paşa bostâncıbaşılığından berü eski vezîr idi. Azîm ziyâfet olup ertesi İbrâhîm Paşa Ak mehemmed Paşa'ya gelüp yine ta‘âm-ı uzmâlar tenâvül olundu.

Ba‘dehu ertesi gün,

{Der-beyân-ı âmeden-i Tatar Hân-ı cedîd}

Sene 1077 Zilhiccesi'nin onuncu gün ıyd-ı adhâda Karadeniz'den Ammârzâde Kapudan *[195b]* Paşa on beş pâre kadırga ile donanma-i hümâyûn Kefe limanına azîm şâdımânlar ile girüp lenger-endâht oldukda cümle limanda olan kadırgalara cemî‘i keştîler safâ geldiniz topları ve tüfengleri atup kapudan paşaya şâdımânlar etdiler. Meğer bu kadırgalar içinde yeni olan Kırım hânı Çoban Geray Hân var imiş. Hân kapudan paşa başdardasında üç gün üç gece yatup cemî‘i Kırım halkı yeni hân geldiğin duyup şehr-i Kefe âdem deryâsı olup şâhrâhların izdihâmlarından geçilmez oldu.

Ammâ garîb temâşâdır kim biz Mehemmed Geray Hân ile bu kadar Çerkezistân'dan ubûr edüp Dağıstân pâdişâhına vardık, andan hakîr Harez deryâsıyla diyâr-ı Acem'in Gîlân vilâyetine düşdük, andan Maskov'un Terek kal‘asına düşüp andan yine diyâr-ı Mesköv'de Ejderhân ve Balu Hân ve Alatır ve Heşdek ve Kalmık vilâyetlerin bu kadar zamânda geşt [ü] güzâr edüp vilâyet-i Azak'dan şimdi Kefe kal‘asına geldiğimizde henüz Tatar hân der-i devletden gelüp Kırım'a dâhil olduğu temâşâ-yı garîbedir. Ammâ "Mehemmed Geray Hân belki isyân etmek ihtimâli vardır ve cümle Kırım halkı Mehemmed Geray Hân'ındır" deyü tasavvur edüp der-i devletden bu kadar zamândan berü vilâyet-i Kırım'a hân göndermediklerinin aslı oldur.

Ba‘dehu dördüncü gün Ak Mehemmed Paşa ve vâlî-i vilâyet-i Kefe olan Sarhoş İbrâhîm Paşa ve cümle a‘yân-ı kibâr kübbâr eşrâf kadırgaya varup hân ile buluşup alay-ı azîm ile Kefe şehrinde Mehemmed Bâkî Çelebi'nin hânesinde hânı mihmân edüp kal‘adan bir top şâdımânları ve keştîlerden hem-çünân balyemez medfalar şâdımânları olup ertesi vilâyet-i Kırım'dan gürûh gürûh asâkir-i Tatar ile kalga sultân ve nûreddîn sultân ve Hân vezîri Sefer Gâzî-i merhûm oğlu İslâm Ağa ve Defterdâr İslâm Ağa ve sâbıkan Mehemmed Geray Hân vezîri Kaytas Ağa ve kadı‘asker olan Murtezâ Alî Efendi ve niçe bin a‘yân-ı Kırım Kefe'ye gelüp hân alay-ı azîm ile Bâğçesarây tahtında cülûs etdirmeğe götürdükleri mahalde Çoban Geray Hân hazretleri Ak Mehemmed Paşa efendimize gelüp bir ziyâfet-i azîm tenâvül edüp Ak Mehemmed Paşa'yı Bâğçesarây'a bile götürmeğe da‘vet etdikde Mehemmed Paşa eydir:

"Pâdişâhım! Mukaddem siz sa‘âdetle varup taht-ı âlînizde karâr-dâde olup sonra bizi da‘vet edersiniz. Hâk-i pâye bizler dahi yüzler sürmeğe Bâğçesarây'a revâne oluruz. Lâkin şimdi bizim Evliyâ Çelebi karındaşımız bile götürün. Bizim anda konakçımız olup cümle tevâbi‘âtlarımıza konaklar hâzırlasın" dedikde hakîr dahi cümle tedâriklerim görüp,

Kefe'den Bâğçesarây'a revâne olduğumuz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ hân ve kalga ve nûreddîn ve İslâm Ağa ve hakîr Ak Mehemmed Paşa ile vedâlaşup

Kefe'den kalkup deryâ-misâl asker alayıyla cânib-i garba Eski Kırım'a giderken cümle Kırım a‘yânı hâna karşu gelüp mübârek-bâd deyüp hânın pây-ı semendine yüzler sürüp başlarından şıpırtma kalpakları börklerin taşlayup başı kaba hânın rikâbına yüzler sürüp giderlerdi.

Ammâ ertesi gün kavm-i Şîrînli cümle ceng silâhların kuşanup yigirmi bin kadar asker cebe ve cevşen ve kübelere ve sadak ve tonlara müstağrak olup hâna geldiler, ammâ aslâ atlarından enmeyüp at üstünden kalpakların başlarından çıkarup selâm alup yine gerüye kümeleriyle dönüp alaya girdiler ve kollarında yürüdüler. Ve niçe gûne evzâ‘ u etvârları ve niçe acâ’ib şîveleri hâna edüp gitdiler.

Andan hân-ı âkıbet-kâr aslâ evzâ‘-ı fâhişlerine nazar etmeyüp herkese merâtiblerince dilnüvâzlık ve çâre-sâzlıklar ve rûy-ı dil ve hüsn-i zindegânîlikler sûretlerin göstererek yemîn ü yesârında olan mahlûk-ı Hudâ'ya selâm-ı firâvânlar verüp ve fukarâlara ihsân [u] in‘âmlar bezl edüp,

Menzil-i şehr-i Eski Kırım, andan **şehr-i Karasu,** andan **Akmescid,** andan **şehr-i azîm Bâğçesarây**'a girirken cümle a‘yân-ı kibâr-ı Kırım Kara Hasanî ve Şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivit ve Argın ve Bargın ve Dayirli ve Mankıt ve Olan ve Badrak ve cümle kapu kulları ve cümle mirzalar ve cümle e’imme ve hutebâlar ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihler ve cümle sofîler bir alay-ı azîm ile Hân'ı Bâğçesarây'da görünüşe koyup tahtında cülûs edüp şeyhülislâm Hân'ın beline bir kılıç bend edüp Hân'ın eline bir Kelâm-ı İzzet verüp,

"Pâdişâhım, hüküm, Kitâbullâh'ındır. Hâric bir şey etme" deyüp Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî tilâvet olundu.

Ve cemî‘i bay [u] gedâ "mübârek-bâd" deyü ibtidâ ulemâlar ve andan vüzerâlar andan Şîrînli ve Mansûrlular ve cümle gayriler hândan bî‘at edüp niçe pişmiş at etleri ve niçe bin ta‘âm-ı gûnâ-gûn niçe bin suhûn-ı ibret-nümûnlar içinde tenâvül olunup ba‘de'd-du‘â ve senâ gitdiler, ammâ Şîrîn mirzaları ta‘âma gelmediler.

Ve bu mübârek-bâddan sonra üç gün üç gece şehir içinde bir azîm sürûr [u] şâdımânîler ile bir donanma-i müzeyyen *[196a]* oldu kim rûz-ı îd-i yevm-i rûşenleri rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî olup leylleri şeb-i muzlim iken niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meşâ‘illerin çerâğânından şeb-i târîkleri leyle-i Esrâ olup bir sûr-ı Hümâyûn Şâh olmuşdur kim ancak İslâmbol'da olur.

Ba‘dehu bu donanma-i meserretin beşinci günü cümle a‘yân-ı Kırım Bâğçesarây'ın Hân görünüşüne cem‘ olup bay u gedâ ve pîr [ü] cüvân ken[g]eş edüp Tatar Hân'a siyâneten eyitdiler kim,

"Kânûn-ı Cinkız Hân'ımızdır kim otuz yılda bir felek günleri devr edüp otuz sene temâmında her kankı hân bulunursa Kırım içinde olan esîr başına birer kızılga altun esîr zekâtı almak kânûnumuzdur. Şimdi otuz yıl başı bu hânımızın tâli‘ine düşüp Osmânlıya borcu olduğundan esîr başına beşer guruş alsın" ve şer‘an ve kânûnen izin olunup nefs-i cezîre-i Kırım'da yigirmi dörd kadılık yerde kazâ kazâ cümle esîrler tahrîr olunup dörd kerre yüz bin esîr Kazak çıkdı.

Hakîkatü'l-hâl Kırım askeri taş çatlasa seksen yedi bin askerî tâ’ifesinden ziyâde yokdur. Yüz bin dahi askerinden gayri ümmet-i Muhammedler vardır, ammâ dörd kerre yüz bin Kazak esîri vardır. Allâhümme âfinâ bu kadar küffâr-ı Kazak-ı âk isyân u tuğyân etseler cezîre-i Kırım'ın altın üstlerine dönderirler, ammâ mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ'nın berekâtıyla aslâ harekete kâdir değillerdir.

Ammâ Hân hazretleri dörd kerre yüz bin Kazak esîrlerin yüz bininin tamga bahâlarını yüz binin mirzalarına ve askerî tâ’ifelerine ihsân etdi.

Andan yüz bin esîrin tamga bahâların karaçı halkına ve kapu kullarına in‘âm etdi.

Andan yüz binini e’imme ve hutebâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve sofîlere bahşîş-i şâhî edüp kendüsine yüz bin esîr kalmışken anın dahi elli bin esîrlerin tamga bahâların cümle biyimlere ve bükeçlere ve hâtunlara ve atalıklara ve emildeşlere ve ot ağalarına ve hân kazakdaşlarına ihsân etdi.

Ve bu tertîb üzre cümle a‘yân-ı vilâyet bu ken[g]eşe ve bu ahd [u] mîsâka rızâ verüp hân tarafından cemî‘i kazâlara mâl tahsîline cümle hân ağaları gidüp bir ânda yedi yüz yetmiş mîl adanın içinde olan esîrleri tahrîr edüp mukaddemâ kadıların tahrîr etdiklerinden ziyâde hânlara mensûb olanları bile yazup altı kerre yüz bin esîr tahrîr etdiler.

Ve yüz yigirmi iki bin cevârî avret defke tahrîr olundu.

Ve iki kerre yüz bin kopna gılmân tahrîr olundu. Kopna oldur kim nâ-bâliğ gulâma kopna derler.

Ve yü[z] bin altı yüz aded defke kızlar tahrîr olundu. Bu defke kızlar ve kopna gulâmlar ve marya cevârîleri yazmak kânûn değil iken tahrîr edüp mâl tahsîline taraf taraf ve kol kol tüfeng-endâz sekbânlar kazâ kazâ vilâyet-i Kırım'a gidüp Haccâc-ı zâlim Yûsuf gibi cezîre-i Kırım'a talava vurmağa başladılar. Hakîr eyitdim:

"Bire hânım Kırım'da ne çok esîr var imiş" dediğimde Tamanlı Alî Hân Mirza eydir:

"Evliyâ Çelebi dörd, beş kerre yüz binden ziyâde câriye avretleri vardır. Eğer anlardan ve kopna ve defkelerden birer altun tamga bahâyı bu hân alırsa belki bu hân âsî olup Âl-i Osmân'a karşu kor, zîrâ bu Çoban Geray neslinden (---) Hân (---) Hân Âl-i Osmân'a isyân edüp yeniçerileri kıra gelmişlerdir. Allâh hıfz ede, ammâ birkaç günden sen seyr [ü] temâşâ ile gör Kırım'da neler olur. Hemân bolay kim siz Mehemmed Paşa ile bunda bulunmayup der-i devlete yönelmiş bulunasınız" deyü niçe umûr-ı mu‘azzama sözler söyledi.

Der-beyân-ı gulgule-i Tatar-ı zorkâr

Bir gün gördük, esîrlerden tamga bahâ almağa giden hân ağaların başları yarık ve kolları kırık ve gözleri çıkık har har soluyarak ve feryâd [ü] fiğân ederek Hân'ın görünüşüne gelüp Hân'a,

"Şîrîn beğleri bizi vurup kovup bu hâle koyup kaça kaça geldik" deyü şikâyet etdiler. Hân dahi,

"Eyle oluğ karaçılarım oğle olur" deyü peltek zebân lehçesiyle söyleyüp mukayyed olmadı.

Meğer Şîrînliler bu ağavâtları urup tahsîl etdikleri mâlları ellerinden alup ağaları vur edüp kovarlar. Hemân ertesi gün Kırım cezîresi içre bir gulû-yı âm hây hûy zâhir olup pür-silâh sadaklı ve savatlı asker kayalar başında deryâ-misâl cem‘ olup Çoban Geray oğlu hânı ve vezîri olan İslâm Ağa'yı görünüşe kapadup, "Biz bu bid‘ati etdirmeziz" deyü Tatar lisânı üzre,

"Neçik ola şolay temeçik ola. Kırım yurdında altı kerre yüz bin casır Kazaknı yazmışlar. Kana şunun kopna kişkene şuraları ve kana şunun marya defkeleri yazdır Nişin yazarlar. Zulüm yasayup tamga alırlar. Alahıng emri şolay mıdır. Kırımga alay zulm bolsa Osmânlı kişisi erine yasadıkları zulmü bileyizdir" deyü lisân-ı Tatarca feryâd u fiğân edüp cavk u cavk ve saf saf ve firka firka ***[196b]*** olup her biri birer küme içre "caman caman" deyü feryâdları evce peyveste oldu.

Âhır-ı kâr vakt-i zuhurda mâbeyne muslıhîn girüp yüz bin aded nâ-bâliğ kopnaları ve devke ve marya câriyeleri ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân ve kudât ve biyim ve bükeçlere ve kalga ve nûreddîn ve Mansûrlu ve Sincivitlere ve Dayirli ve kapu kullarına yine ke'l-evvel ihsânlar edüp Fâtiha tilâvet edüp birer altun kızılga alıncak oldu. Ve ol gün bu şe’âmet ve bid‘at kemâ yenbagî def‘ [u] ref‘ oldu.

Ertesi gün yine Şîrîn beği askeri gulû edüp Bâğçesarây üzre gelüp,

"Biz bu esîr tamgası zulmün etdirmeziz. Ve hânı ve vezîri İslâm Ağa'yı ve kadı‘askeri ve hânın kalga sultânını istemeziz" deyü feryâd etdiler. Hân eyitdi:

"Alay olsun karaçılarım Şîrînliden ve nökerlerinden aslâ esîr tamgası alınmasın. Ammâ karaçılarım, Maskov kâfirine seferim var. Hemân hâzır olun. İşte sizin esîr tamganızı bağışladım" dedikde cümle Şîrîn askeri hazz edüp,

"Hele Hân'a zor ile korkudup tamgayı bağışlatdık" deyü ferah kesb edüp herkes eline gitdiler.

Çünki sabâh oldu hemân hân-ı âlîşân-ı müdebbir cân "Maskov seferine at bağlansın" deyü dellâllar nidâ edüp Hân-ı âlî-tebâr kâmil bin aded yarar ve nâmdâr tüfeng-endâz yiğitler yazdı. Ve beş yüz tüfengli kalga sultân yazdı. Ve beş yüz tüfeng-endâz nûreddîn sultân yazdı. Ve üç yüz tüfeng-endâz Hân vezîri İslâm Ağa yazdı. Ve mukaddemâ Çerkez vilâyetinde rehin olan Çoban sultânları henüz iki bin tüfeng-endâz ile gelmişler idi.

Çünki cümle dörd bin üç yüz piyâde(?) tüfeng-endâz hâzır-bâş olup seksen bin aded dahi Tatar atlısı hâzır olduğun Şîrîn beğleri işidüp cemî'i zamânda Tatar hânlar beş yüz tüfengliye mâlik olmamışlardır diyü hândan küşümleyüp hânın seferine gelmeyüp Karasu şehri kurbunda Akkaya nâm sahrâda cümle Şîrînli kırk bin Tatar-ı sabâ-sür'at ile cem'iyyet-i kübrâ edüp Bâğçesarây'ı basup hânı ve kalgayı ve Vezîr İslâm Ağa'yı katl etmeğe ken[g]eş edüp ale's-sabâh Bâğçesarây'ı uracak olduklarının haberi hâna gelince hemân hân cümle tüfenglileriyle Bâğçesarây'ın cânib-i etrâfın ve kayalar başı ve dereler ağızlarına meterislere girdiler.

Derhâl Kefe eyâletinde olan Tat eli ağasına haber gidüp nısfu'l-leylde iki bin aded güzîde Tat eli tüfenglisi gelüp anlar dahi kemâ-kân birer merkezde sâbit-kadem olup âmâde durdular.

Andan kalga sultânı ve Vezîr İslâm Ağa'yı karadan getiren Âl-i Osmân'ın Silisre ve Nigebolı ve Vize ve Kırkkilise ve Çirmen ve Bender sancaklarının askerleri ve umûmen Bucak Tatarı ve Dobruca askeri dahi kalga sultân ile karadan bile gelmişlerdi. Bunlar dahi cümle Bucak Tatarıyla altmış üç bin aded Rûm askeri olup Bâğçesarây'ı ihâta edüp âmâde durdular.

Ve Âsitâne-i sa'âdetden Tatar Hân'ı donanma-i hümâyûn ile getiren Ammârzâde Kapudan Paşa ve yeniçeri ağası elli birinci cemâ'at odasından çıkan Yeniçeri ağası Minkârîzâde(?) Şaşı Mehemmed Ağa üç bin kapukuluyla ol dahi Bâğçesarây'da hâzır idi.

Ve Ammârzâde Kapudan Paşa dahi iki bin askeriyle hândan kerem ummak içün Bâğçesarây'da mevcûd idi. Ve on bin güzîde asker ile Mansûrlu Kaya Beğ geldi. Ve hâna yeniden baş urup kul olunca Karasu şehrinde cem'iyyet-i kübrâ eden Şîrînli askeri bu hânın yanında yüz elli bin pür-silâh âteş-feşân Âl-i Osmân askeri olduğun istimâ' edüp karârları firâra mübeddel olup Bâğçesarây'ı urma tedbîrlerin takdîr-i Hudâ bozup "Evdeki hisâb bâzâra uymaz" darb-ı meselin îrâd edüp cümlesi târumâr olup hânedânlarına revâne olduklarının haberi hân-ı âlîşâna gelince hemân Hazret-i Risâlet-penâhın alem-i şerîfi nişânesin du'â ve senâ ile hazîneden çıkarup yüz kîse mâl dahi bilesince alup "Her kim mü'min ü muvahhid ve müslim tâbi' ise Hazret'in sancağı dibine gelsin" dedikde el-azametullâh ol mü'min ve mu'tekid Tatar halkı şukka-i(?) alem-i Resûlullâh'ı görünce deryâ-misâl asker bir yere cem' olup gürûh gürûh ve asâkir-i Tatar sâf sâf olup,

Bâğçesarây'dan Nakşivân elinde Şîrîn beğleri üzre gitdiğimiz konakları beyân eder

Çünki bu ubûd-ı anûd cünûd-ı Şîrînliye şer'-i resûl-i mübîn tarafından resûller gidüp "Alem-i Resûlullâh ile(?) Maskov seferine gelsinler" deyü haber götüren resûlü döğüp söğüp kovup gelmediklerinden aye[t]: [12] nass-ı şerîfine amel etmeyüp gelmediklerinden Hân hazretleri vâcibü'l-katl olduklarına mezâhib-i erba'adan fetvâ-yı kavîler alup kös-i hâkâniyânların ve nefîr-i İsfendiyârların çalarak ve alem-i Resûlullâh'ı açarak Bâğçesarây'dan niyyetü'l-gazâ deyü çıkup,

Menzil-i şehr-i Akmescid, andan **menzil-i şehr-i Karasu,** andan cânib-i kıbleye 10(?) sâ'at gidüp,

Nâhiye-i Nakşivân *[197a]* ya'nî ülke-i **Şîrînli** hudûduna bu kadar bin asker kadem basdığın Şîrîn

beğleri görüp hemân karârları firâra mübeddel olup Kırım'da müselmân olan üç yüz aded Kalmık Tatarlarıyla ve üç yüz aded çatal atlı Tatarlarıyla cümle Şîrîn beğleri ehl [ü] ıyâlleri ve mâl [u] menâl-i firâvânların Mehemmed Geray Hân gibi bırağup cümlesi cân bâzârına düşüp Kırım cezîresinin Çikişke nâm kal'ası kurbunda Arbat geçidi nâm geçitden geçerken niçe Kalmıkları ve niçe yarar yiğitleri geçitde gark olup kendileri cân kurtarup firâr etdikleri haberi hâna gelince hemân hân ardları sıra Şîrînlinin hasm-ı kavîleri olan Mansûrlu'dan ve karaçı halkından üç bin aded zor batır yiğitleri Sasıklık nâm geçitden anlar dahi geçüp Heyhât sahrâsı içre Şîrînli'yi kova kova ol Şîrînliler ile bile firâr eden üç yüz aded Kalmıklara Mansûrlular râst gelüp cümlesin kırarlar. Ammâ Şîrînliler yahşı koşkol çatal atlılar ile kal'a-i Azak'da Süleymân Paşa'ya ve Monla Ganî Paşa'ya varup cân atup halâs oldular, ammâ birer at ile kalup mâl u menâlden ayrıldılar.

Ammâ bu Şîrînlinin başlarına gelen cümle Mehemmed Geray Hân-ı Gâzî'nin bed-du'âsıdır kim "Mehemmed Geray Hân'ın elinden zor-ı bâzû ile Şeremet nâm esîr vezîr ile niçe benâm esîrleri yeni hâna veririz" deyü aldıklarında hân başın açup bunlara bed-du'â edüp,

"İlâhî siz de benim gibi an-karîb hâne-berdûş olup ehl [ü] ıyâlinizden cüdâ olasız" deyü bed-du'â etmişdi.

Hikmet-i Bârî du'â-yı Mehemmed Geray Hân hedef-i icâbetde vâki' olup sekizinci ayda bunların başlarına böyle musîbet gelüp Çoban Geray Hân cümle Şîrînliyi ehl [ü] ıyâllerinden ayırdı. Ammâ Şîrînliler kal'a-i Azak'da dahi duramayup Dağıstân'da olan Mehemmed Geray Hân'a Cenâb-ı Allâh bunları muhtâc edüp Dağıstân'a firâr etmede. Ammâ Şîrînli beğlerin kovan Mansûrlular yine Çoban Girây oğluna gelüp Şîrînlinin kal'a-i Azak'a kamandıkların andan Dağıstân'a firâr etdiklerinin haberin hâna söyledikde hemân hân Karasu sahrâsından kalkup Şîrînlinin Nakşivân elindeki emvâl [ü] erzâkların ve bâğ u bâğçe vü besâtînlerin ve sarây ve akârât ve cümle mahsûlâtları ve hadem ü haşemlerin ve bî-hadd ü bî-kıyâs hayvânâtların cümle hân zabt edüp gayri eşyâların nehb ü gâret etdirüp ahâlî-i Kırım henüz ganîmete mâlik oldular.

Andan hân hazretleri bu kadar mâl-ı ganâ'ime mâlik olup andan avdet edüp tekrâr,

Menzil-i şehr-i Karasu, andan **şehr-i Akmescid,** andan tekrâr alay-ı azîm ile **Bâğçesarây'**a dâhil olunca tekrâr cemî'i Kırım cezîresinde olan üsârâların tamga bahâlarıyçün be-dürüstî beşer guruş tahsîl etmeğe cemî'i kazâlara niçe yüz ağalar çıkup eyle sırık urup zulm ile mâl tahsîl etdiler kim bu zulmü Yûsuf Haccâc-ı Zâlim etmemişdir.

Ve min garâ'ibi's-sitem-i zulm-i sarîh: Çoban Geray Hân'ın vezîri Sefer Gâzî Ağazâde İslâm Ağa babasını Kırımlı katl etdikleri ecilden intikâm almak içün esîr tamga bahâsı bahânesiyle ahâlî-i Kırım'a böyle zulm-i fâhiş olduğun yüz ve yüz elli yaşında ve gâyet müsin âdemler Kırım'da çokdur, anlar eydir:

"Bu zulm [ü] ta'addîyi ata ve dedelerimizden işitmedik. Ve Kırım Kırım olalı curd eyelerimizden görmedik. Ve burun gelen hânlardan Hulagu Hân ve Tohtamış Hân ve Cinkız Hân ve Günbay Hân ve Menkirtim Hân ve Geraylardan Mengli Geray Hân ve Fethi Geray Hân ve Semiz Mehemmed Geray Hân ve Bahâdır Geray Hân ve İslâm Geray Hân ve şimdi Dağıstân'a giden Mehemmed Geray Hân zamânlarında böyle zulm [ü] ta'addî görmedik" deyü cümle ahâlî-i Kırım feryâd u fiğân ederlerdi.

Eğer kavm-i Tatar'ın bu zulmun feryâd [u] fiğânlar etdiklerini istimâ' etdiğimiz gibi ıstılâhâtları üzre tahrîr eylesek terkîmi müşkil olup anlanılmaz, bir gayri lisân-ı garîbedir.

Hakîkatü'l-hâl bu mahalde fukarâ-yı Kırım'a eyle zulm oldu kim ba'zı sulehâ-yı ümmetden kişiler esîrleri hâtırıyçün evlâdların sûk-ı sultânîde bey'u men-yezîd edüp esîrlerinin baş mâlların edâ

etdiler. Hattâ bu mahalde üç re’s mahbûb esîrler birer altuna çıkup kimesnelerden bir ferd-i âferîdeler rağbet etmediler. Ve mahbûb ve mahbûbe üsârâlar pâymâl-i bî-me’âl(?) fürûht olunurdu.

Bu bast-ı mukaddemed[en] murâd [u] merâm u muhassal-ı kelâm oldur ki nefs-i Kırım'da yüz bin aded askerî tâ’ifesi olup hânlar sefere atlananda ekall-i mâ yekûn yetmiş seksen bini hân ile bile atlandıkda altı kerre yüz bin esîrlerin elleri ve kolları ve pâyları boş seğ-ber-sahrâ dağlard[a] ve bâğlarda ve tarlalarda bu kadar esîr küffârlar gezmede. Aceb hikmetdir kim altı kerre yüz bin Kazak küffârdan biri cezîre-i Kırım'dan firâr etmeğe kâdir değillerdir, zîrâ cümle Kırım askeri hân ile sefere gitdiklerinde ol mahalde cümle Kırım'ın Noğay ve Badrak karıları Kırım'da atlanup bellerine kılış ve sadak bağlayup Kazaklarıyla bâğlara ve dağlara ve tarlalara gidüp zirâ‘at etdirüp ehilleri seferden geldiklerinde hâzır mahsûl bulurlar. Anıniçün Kırım halkı Kazaklarının tamga bahâsı vermenin zulmlerine tahammül etdiler, ammâ zulm-i sarîh oldu. Hudâ def‘ ede.

Ve mine'ş-şe’âmeti zulmün azîmün oldur kim sene 1077 târîhinde bu nefs-i Kırım'da Mehemmed Geray Hân'a Âl-i Osmân tarafından bir yarlığ-ı belîğ-i tevkî‘-i refî‘-i *[197b]* şehinşâhî ile Köpürlüzâde Fâzıl vezîr Ahmed Paşa'dan mektûb gelüp eyle tahrîr etmiş kim,

"Sen ki sâbıkan Mehemmed Geray'sın. Hatt-ı şerîfim vüsûl buldukda yetmiş yedi sadaklı ve zırh zireh-külâhlı sultânlarınla âsitâne-i sa‘âdetime gelesin. Kırım hânlığın Çoban Geray Hân'a ihsân eyledim" deyü hatt-ı şerîf gelince Mehemmed Geray Hân fakîr âbâ ve ecdâdından kalan on Mısır hazînesi mâlı ve bu kadar menâli ve bu kadar ehl [ü] iyâli ve körpe evlâdları bırağup ol ihtiyâr pâdişâh ağlaya ağlaya Dağıstân pâdişâhına hakîr bile gitdik. Bu dahi Kırım'da esîr tamgası bahâsı zulmünden eşedd zulm-i Haccâc-ı zâlim idi, *ve's-selâm.*

Ammâ bu mezkûr esîr tamgası mâlından günden güne hâna ve Vezîr İslâm Ağa'ya bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı hazâ’in harâm geldi kim koyacak hazîneler leb-ber-leb oldu.

Hemân hânın gözü niçe bin kîse mâlı görünce "Âhır ömrümdür" deyüp kendüyi Âsitâne-i sa‘âdetden donanma-i hümâyûn ile getiren Ammârzâde Kapudan Paşa'ya kırk kîse ve kadırgadaki levendânlara on kîse ve yeniçeri ağasına kırk kîse ve yeniçerilere on (...) kîse [ve] cebecilere ve topçular ocaklarına onar kîse ve kalgası ve vezîrin karadan getiren Silisre ve Nigebolı ve Vize ve Kırkkilise ve Çirmen sancakları askerlerine beşer kîse ve Bucak Tatarı leşkerine beş kîse ve kendünün Kırım kapukullarına on kîse ve cümle sekbânlarına on kîse ve Tat eli halkına beş kîse ve'l-hâsıl bir haftada iki bin kîseyi bezl edüp cemî‘i Kırım halkın memnûn mesrûr şâdımân eyledi.

Ba‘dehu tamgadan hâsıl olan mâl-ı harâmdan beş yüz Kazak esîr, yüz kız, yüz oğlan ki her biri birer pençe-i âfitâb âfitâbeler idi, yüz aded gümüş eğerli yorga atlar, iki yüz çıplak yorga atlar ve beş yüz re’s Kırım bârgîrleri, yüz çift envâ‘ından doğanlar ve karçığalar ve lâçînler, yüz aded kelb-i mu‘allem tâzîler, yüz çift alaca kelb zağarlar ve niçe bin tuhaf murassa‘ât ve altun ve gümüş avânî ve niçe yüz çift Hıtâyî çâr-gül münebbit kâseler ve tabaklar ve mertebânîler cem‘ edüp vezîri olan İslâm Ağa ile bu hedâyâ-yı mezkûrları beş yüz kîse nakd ile Âl-i Osmân pâdişâhına ve vezîria‘zama ve vâlide sultân ve şeyhülislâm ve kadı‘askereyne ve İslâmbol monlası ve sâ’ir ser-i kârda olanlara dahi niçe bin hedâyâlar ile kîseleri Der-i devlete İslâm Ağa götürdü.

Andan ertesi gün Kefe'de olan Ak Mehemmed Paşaya yigirmi kîse ve elli re’s at ve yigirmi re’s yorga bârgîr ve on aded Leh ve Çerkes ve Rûs gulâmları ve bir hınto araba ve iki yüz cürd atlılar ile hedâyâ ve mektûblar gönderüp Mehemmed Paşa'yı Bâğçesarây'a da‘vet etdi.

Mehemmed Paşa'ya hedâyâlar varınca memnûn olup Azak'dan gelirken Çerkezistân içre Şîrîn beğinin oğlu ve Sübhân Gâzî Ağa'nın oğlun Nevrûz kal‘asından bile hâna getirüp Kefe'den Bâğçesarây'a dördüncü günde girirken azamet-i Hudâ hân ile bu kadar bin aded müsellah ve

mükemmel güzîde asker Mehemmed Paşa'nın istikbâline çıkup paşaya ziyâfet-i azîmler olup cümle tevâbi‘lerine müstevfâ konaklar verüp hân ile Şîrînliyi barışdırup yemîn billâh ile ve emân makremesi ile başkapucubaşı ve Halîm Efendi gidüp Şîrîn beğini getirüp dest-bûs edüp Sübhân Gâzî oğlu dahi dest-bûs edüp babası Sübhân Gâzî Ağa'nın dahi defter-i cerâ’imi üzre kalem-i afv çekilüp anın da‘vetine dahi bir kapıcıbaşıyla kendi oğlu gitdi. Ol dahi gelüp dest-bûs edüp vilâyet-i Kırım âsûde-hâl olup hân dahi henüz Ak Mehemmed Paşa sebebiyle müstakil hân olup ibtidâ ramazân-ı şerîfin gurresinden her gece sohbet-i hâslar edüp ol kadar Hüseyin Baykara meclisleri olup zevk u safâlar eyledik kim ta‘bîr olunmaz, zîrâ Mehemmed Paşa'yı Mehemmed Geray Hân'ın binâ etdiği görünüşüne kondurmuşlar idi.

Beher yevm cümle me’kûlât [u] meşrûbâtlar verildikden sonra Mehemmed Paşa'ya beher yevm yüzer guruş cep harçlığı verilirdi. Ve bu abd-i hakîre ve bu mağdûr-ı fakîre hân-ı zî-vakâr ve pür-himmet-i âlî-tebâr hazretlerinin iltifât-ı bî-gâyetlerine mütevâsıl olup elli bir târîhinde ni‘met-i uzmâsıyla perveriş bulduğum merhûm sa‘îd ü şehîd Sefer Gâzî Ağa'nın sarâyını hakîre konak ta‘yîn edüp hâlâ İslâm Ağa vezîr olup Der-i devlete gidüp küçük karındaşı Mehemmed Mirza hakîre konak-bânlık edüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtmız içeri haremde Anişe Hâtûn'dan ya‘nî Â’işe Kadın'dan gelüp zevk u safâlar ederdim. Ve hândan hakîre bir kat esbâb-ı fâhire ile bir semmûr paçası kürk ihsân edüp Mehemmed Paşa ile Bâğçesarây'da kâmil yigirmi gün tekâ‘üd edüp sehel bürûdet-i hevâ ve şiddet-i şitâlar def‘ olup ibibik kuşları ötmeğe başlayup Kırım'ın hevâları mu‘tedil olmağa sehel başlar.

Ammâ Mehemmed Paşa ile hân her gece ol şeb-i yeldâlarda yedişer ve sekizer sâ‘at oturup cemî‘i ulemâ-yı Kırım ile mübâhase-i ilm-i şer‘iyyeler ederlerdi. Ammâ Mehemmed Paşa bir müverr[ih]-i âlem kimesne olmak *[198a]* ile hân hazretleri huzûrunda ve bu kadar ulemâ-yı Tatar müverrihînler huzûrunda Mehemmed Paşa eydir:

"Cânım efendiler, pek müşkil midir? Âyâ bu vilâyet-i Kırım'a ibtidâ kavm-i Tatar ne asırda mâlik oldu? Ve ibtidâ müstakil fâtih hâkim olanlar kimlerdir? Ve hân deyü ve Geray deyü neden isim kodular?" deyü paşa su’âl edince hemân Kırım kadı‘askeri olan fuzalâ’ü'd-dehrden Murtezâ Alî Efendi buyurdular kim:

"Bizim kavm-i Tatar ibtidâ Hazret-i Dâvûd Nebî asrında Hıtâ vü Hoten ü Çîn'de idiler. Anda tenâsül bularak ol diyârlardan gelüp Mâverâü'n-nehir'de Mâhân vilâyetinde mekân edinüp Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı bâ-sa‘âdetlerinde Cingiz Hân zuhûr edüp Âl-i Osmân ile ol Cinkız Hân ammî-zâdelerdir. Âl-i Osmân'ın ecdâdları Süleymân Şâh ve(r) Ertuğrul Rûm-ı Yûnâniyâna giderler. Bizim Cingiz Hân nehr-i Edil boylarında sâkin olup ol dahi tenâsül bularak Heyhât sahrâsına, andan vilâyet-i Kırım'a istîlâ ederler. İşte bizim Emrem Atalık'da mufassal ve mu‘temed latîf târîhi vardır. Okunsa cümlemiz andan ifâde ederdik" dedikde hemân Emrem nâm atalığın meğer tevârîh koynunda imiş. Çıkarup Halîm Efendi tilâvet etdi. Meğer bu tevârîh sâhibi Emrem Atalık yüz yigirmi yaşında bir kart kazak ve kozak ve ozak köse boyu kısa âdemin ecdâdlarından Tohta Bay nâ[m] bir müverrih-i benâm kimesnenin te’lîfi olduğundan Emrem Koca dedelerinin te’lîfin koynundan çıkarup tilâvet olunmağa başlandı, ammâ lisân-ı Çağatay üzre bir latîf ve fasîh [ü] belîğ târîh-i Tohta Bay-ı Çağatay'dır.

Tevârîh-i Tohta Bay kavli üzre ibtidâ Kırım cezîresine mâlik olan hânları beyân eder

Evvelâ sene (---) târîhinde Cingiz Hân-ı zor-dest Deşt-i Kıpçak'da Tohtamış Hân ile üç sene kâmil germâ-germ ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl edüp âhır meydân-ı şecâ‘at Cingiz Hân'da kalup

Tohtamış Hân münhezimen Bahr-i Harez'den karşu Îrân-zemîn'e firâr edüp anda karâr eder. Cingiz Hân kendü oğullarından en ulucası Cuci Bay'a Balu Hân ve Kazan ve Bulgar ve Rûs ve Kozak vilâyetleri hânlığın verüp Balu Hân da müstakıllen hân olduğiyçün Cuci Bay'a hân deyü ibtidâ nâm verdiler. Ol dahi giderek cihân-ârâ bir şâh-ı cihân olup Maskov kralını kendüye tâbi‘ edüp harâc-güzâr etdi.

Ammâ cezîre-i Kırım'da Ciniviz Frengi berren ve bahren bir büyük kral-ı dâll-i bed-fi‘âl olmak ile Cuci Hân'a ser-fürû etmeyüp cezîre-i Kırım üzre Cuci Hân azîm leşker çeküp amân u zamân vermeyüp Kırım memleketin sene (---) târîhinde Ciniviz küffârı elinden hâh nâ-hâh zor â-zor ibtidâ feth edüp leb-i deryâda olan kal‘alardan İnkirmân ve Sarkirmân ve Balıklağa kirmân ve Menkûb kirmân ve Kefe kirmân ve Kerç kirmân ve Çikişke kirmân ve gayri bu makûle hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘alar leb-i deryâda kefere elinde kalmak üzre Cuci Hân ile kefere kralı sulh edüp cezîre-i Kırım'ın sahrâlarında Tatar askeri sâkin olup ilâ yevminâ hâzâ cezîre-i Kırım dest-i Tatar'da kaldı.

Ba‘dehu Kırım cezîresi fâtihi Cuci Hân Kırım'ı feth etdikden altı ay mürûr edüp fevt oldukd[a] (---) (---) defn edüp altı nefer oğlu kalır. Büyük oğlu ile beş aded karındaşlar Kırım'ı üleşemeyüp yurd eyesi olmak içün azîm vezni üzre birbirleriyle altı nefer karındaşlar ceng-i cidâl ve harb-i kıtâl eyleyüp âhır-ı kâr büyük karındaşları Bereket Hân dedeleri Cingiz Hân'a varup buluşdukda "Hay bizim oğlumun oğlu cânım sen safâ geldin" deyü niçe gûne ta‘zîm ü tekrîmler edüp Bereket Hân'ın ilticâsından cihân cihân hazz edüp Kırım hânlığın Bereket Hân'a yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile verüp öbür beş nefer karındaşların Deşt-i Kıpçağ'a gelmeği fermân eyleyüp Bereket Hân cezîre-i Kırım'a müstakil pâdişâh olup âleme nizâm [u] intizâm verdi.

Hikmet-i Hudâ altı aydan Cingiz Hân merhûm oldu. Mürd oldu, diyemeziz, zîrâ Hazret-i Risâlet-penâhın [13] âyet-i şerîfiyle tahrîr olunan yarlığ-ı belîğine ta‘zîm edüp ayağa kalkup öpüp başına koyup dîn-i İslâm kabûl etmişdi.

"İllâ Ka‘be'ye gidemem, zîrâ Ka‘be'ye varınca bu kadar pâdişâhları atlayup geçemem. Cümlesi bana hasımdırlar. Emn-i tarîk yokdur ki Ka‘be'ye gidem. Ve (---) sene mu‘ammer olmuş kişiyim. Zekerim kesüp sünnet olamam" deyü özrün arz edüp sâ’ir alâ mâ farazallâhı cümle kabûl etdiğiyçün biz ana müslim deyüp merhûm oldu, deriz.

Netîce-i kelâm Cingiz Hân merhûm oldukdan sonra oğlunun oğlu Bereket Hân Cingiz Hân yerine müstakil hân olup bin gün ana dahi hidâyetullâh erüp derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden bende-i Sübhân olup ibtidâ Tatar'da kendüyi sünnet etmek bundan kalmışdır kim yüzer ikişer yüz nefer âdemleri bir yerden sünnet etdirüp *[198b]* üç gün üç gece toy düğünler edüp sürûr [u] şâdımânlar ile ömr-i nâzenînin zevk u safâ ile geçirirdi.

Ve vilâyet-i Kırım'da Eski Salâ şehrin ve Aşlama Bâğçesi'n ve Bâğçesarây'ı ve Eski Yurd'u binâ eden bu Bereket Hân'dır. Gâyet şecî‘ ü nâmdâr hân olup cemî‘i kralları âciz-mânde edüp cümlesin harâca kesdi ve mâl-ı hazîne cem‘ edüp askere verüp yiğit cem‘ ederek iki kerre yüz bin aded cengâver ve dilâver hünerver askere mâlik olup Heyhât sahrâsında iki kerre yüz bin otav yılkıya mâlik idi. Her otav ta‘bîri bin at ola ve altmış bin otav deve ve altı kerre yüz bin otav sığır olup sâ’ir devâbbâtlar Küçük Heyhât sahrâsında otlayup gezerlerdi kim hadd [ü] hasrların Cenâb-ı Bârî bilirdi. İlâ yevminâ hâzâ Heyhât sahrâsında olan caban hayvânâtları Bereket Hân'ın devâbbâtlarında[n] kalmışdır kim beyâbânî olmuşlardır. Allâhu Te‘âlâ Bereket Hân'a tâ bu mertebe berekât vermişdi.

Ba‘dehu Bereket Hân'ın tâ bu mertebe mâl [u] menâl ve çeri cem‘ edüp bir mu‘azzam pâdişâh olduğun Hulagu Hân işidüp hasedinden Kırım'da Bereket Hân üzre dörd kerre yüz bin askerle Hulagu Hân gelirken Bereket Hân bu hâl-i pür-melâli istimâ‘ edüp yüz bin ceng-âver Tatar-ı sabâ-

reftâr-ı adû-şikâr ile cezîre-i Kırım'dan sene 661 târîhinde çıkup sahrâ-yı Küçük Heyhât'da Azak kal‘ası altında Deşt-i Kıpçak'da Hulagu Hân meks etmişken vakt-i seherde Hulagu Hân'ın leşkerine Bereket Hân bir bereketli şemşîr-i bürrân urur kim cümle kavm-i Hulagu'nun çoğu helâk olup dendân-ı tîğdan halâs olanlar ile ancak Hulagu Hân bin kadar Tatar ile nehr-i Edil'i ötüp cân kurtarır. Bu kadar mâl-ı ganâ’imi Bereket Hân'a kalır. Bereket Hân da fi'l-bereke deyüp sâlimîn ü gânimîn Kırım'a mansûr u muzaffer dâhil olur.

Hulagu Hân dahi bu derd-i ser ile niçe zamân serserî gezüp cümle pâdişâhlara tasaddur etmişken cemî‘i pâdişâhlar ve krallar kıtında hor hakîr olup âhır-ı kâr derdinden Mecûsî mezhebinde mürd olup yeri dâru'l-bevâr olup yerine oğlu Abaka Hân müstakil pâdişâh olup cemî‘i pâdişâhlara nâmeler gönderüp tecdîd-i bî‘at ederler. İllâ Kırım'da Bereket Hân,

"Ben İslâm pâdişâhı olup dîn-i Muhammedîden olup eyle bîdîn Mecûsî-mezhebden niçün varup tecdîd-i bî‘at ederim" deyü Abaka Hân'ın nâmesin Bereket Hân pâre pâre edüp elçisini kovdu.

Hulagu oğlu Abaka Hân'a bu haber gelince babası Hulagu Hân'ın bozulup üç kerre yüz bin askerinin kırıldığı intikâmın Bereket Hân'dan almak içün iki kerre yüz bin askerle vilâyet-i Kırım üzre gelmede. Kırım askeri dahi henüz İslâm ile müşerref olmuş asker Bereket Hân ile kâmil seksen bin aded güzîde İslâm askeri cezîre-i Kırım'ın Or Ağzı nâm yerinden taşra Küçük Heyhât sahrâsına çıkup Abaka Hân ile Bereket Hân devlet sınaşup bi-emri Hudâ mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ berekâtıyla Bereket Hân Hulagu oğlu Abaka Hân'a bir sâtûr-ı berekât-i Muhammedî urur kim Abaka'nın babası Hulagu Hân'ın Bağdâd'da Âl-i Abbâsiyân'dan Musta‘sım Billâh'a etdiğinden edüp yüz elli bin Abakay Hân Tatarı kılıçdan geçüp hâlâ üstühânları Or kal‘asından taşra Cerekli nâm mahal kurbunda püşte püşte Tatar-ı Abakay kemikleri yığılup durur. Ve hâlâ Kırım Tatarı içre darb-i meseldir kim "Bereket Hân kılıcına uğrayasın" derler.

Ba‘dehu Bereket Hân Abakay Hân'ın cümle atları ve bisâtları ve mâl-ı ganâ’imlerin guzât-ı müslimîne bezl edüp mansûr [u] muzaffer vilâyet-i Kırım'a dâhil olur. Günden güne cihângîr pâdişâh-ı Cem-i kişver-keş olur.

Hikmet-i Hudâ ol sene nehr-i Turla ve nehr-i Tuna dörder ay müncemid olup Bereket Hân iki kerre yüz bin asker ile nehr-i Tuna'yı öte Edirne tarafına ötüp evvelâ İslâmbol tekûru olan Keştantış kralın elin vilâyetin tâ İdrivne ya‘nî Edirne ve Filibe ve Sofya-i sâfiye ve Kavala ve Selânik ve Serez ve Zihne ve Tırhala ve Yanya ve Kesendire ve Koloz ve medînetü'l-hukemâ ve'l-kudemâ olan Atine şehrine varınca kenâr-ı bahrde ve berrde olan cemî‘i şehr-i azîmlerden yedi yüz yetmiş pâre şehirleri nehb ü gâret edüp hisâbın Allâh bilür ol kadar mâl-ı ganâ’im ve niçe kerre yüz bin mahbûb üsârâlar ve bî-hadd ü bî-hatm behâ’imler alup cemî‘i şehirleri yaka yıka ihrâk bi'n-nâr ederek yedi ayda yine nehr-i Tuna kenârına gelüp niçe bin pâre gemilerle Akkirmân tarafına Tuna'dan ubûr edüp ve nehr-i Turla'yı dahi ubûr edüp mansûr selâmet Kırım'a dâhil olur.

Ba‘dehu sene 665 târîhinde Kırım'dan seksen bin asker ile Belh u Buhârâ'ya ve *[199a]* Îrân [u] Tûrân'a ve Çîn Mâçîn ve Hıtâ ve Hoten u Fağfûr ve Türkistân'a at salup serkeş pâdişâhları ser-fürû etdirüp bin sekiz yüz kadar ulemâ-yı Tata[r]'ı başına cem‘ edüp ta‘zîm [ü] tekrîm ile cezîre-i Kırım'a getirüp cemî‘i ulemâya câmi‘ ve medreseler inşâ edüp gazâ mâllarıyla cümle ulemâlara hânedânlar yapup ehl [u] ıyâl ederek günden güne giderek Âl-i Cingiziyân iştihâr bulup *"Sâhibü's-seyf ve'l-kalem"* deyü hutbeyi ibtidâ şehr-i Kırım'da bunlar okudup sikkeleri at şekli tasvîrli mankır kesdirdi, zîrâ sayd [u] şikârları ve cemî‘i kârları atlar ile olmağın sikkelerine at sûreti yazdılar. Hakkâ ki sikkeyi nühâs-ı hâssda kazdılar. Ve günden güne ulemâ-yı Tatarlar ile alem oldular.

Ol asrda nefs-i cezîre-i Kırım'da üç bin aded fetvâ sâhibi ulemâ-yı Tatar var imiş. Anlar ile

Bereket Hân şöhret bulup günden güne asker-i İslâm gür olup Ciniviz Kırım'da harâc-güzâr olur.

Ba‘de[hu] sene 666 târîhinde Bereket Hân merhûm olup Eski Salâ'da medfûndur. Anın bir tıfl-ı nâ-resîde oğlu bir yaşında olmak ile atalıkları birbirlerine düşüp âhır Cingiz Hân'ın hâl-i hayâtında velîahd edindiği dördüncü oğlunun {oğlu} Toluy neslinden olan Menkirtim Hân ibn Tağar Hân'ı hân edüp Kırım'a getirdiler. Bu dahi Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Filimenk ve Macar ve Kurs ve Nemse ve İslovin ve Tot ve Korol kralların cümle harâca kesüp Krakov vilâyetlerinden Daniska vilâyeti seferine gidüp hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir mâl-ı hazâ’in üsârâlar ile cezîre-i Kırım'a gelüp ana dahi [14] âyeti fermânı gelüp sefer-i hakîkîye azm-i cinân edüp yeri dâr-ı İlliyyîn ola. Hâlâ kabri Mankıt elindedir.

Ba‘dehu yerine karındaşı Tedan Hân ibn Tağar Hân nehr-i Edil sahrâsındaki şehr-i Sarây'dan gelüp vilâyet-i Kırım'a müstakil hân oldu. Bunun zamânında Leh Kazağı Kırım'ın garbîsi tarafında Avlota limanına girüp Sarkirmân kal‘asın Ciniviz keferesi elinden alup Teda[n] Hân Kazak elinden mezkûr kal‘ayı kurtarmağa kâdir olmadığından Kırım halkı Tedan Hân üzre gulû-yı âm edüp hanlıkdan ma‘zûl edüp yerine sene 690 târîhinde Menkirtim Hân oğlu Tağtağağ Hân hân olup dâ’ima fitne ve fesâda ve fisk [u] fücûra ve lu‘b u lehve mâlik olup Ciniviz küffârı ve Maskov ve Leh ve Kostantin ve İdrivne ve Sırf ve Bulgar ve Eflak ve Boğdan ve gayri küffâr kralları yüz bulup Kırım'ın câ-be-câ yerlerin gâret etmeğe başlayup Sarkirmân kal‘asın bu dahi Leh elinden halâs etmeğe sa‘y etmedi.

Meğer bu Tağtağağ Hân ecdâdları bî-dînine girüp putperest olmuş. Hemân cümle ahâlî-i Kırım ve ulemâ-yı sulehâ-yı (---) gulû-yı âm edüp "Tağtağağ Hân'ı katl edelim" derken bir tarafdan fursat bulup Menkûb kal‘asında Ciniviz küffârına kaçup şapka geyer. Ertesi ale's-sabâh leşini aşağı kayalar dibinde boynunda altun haçlar bile bulunup yine ol mahalde lâşe-i murdârın kefereler bir meşâda gömerler ve bir gûre dıkarlar. Hâlâ âyende vü revende Tatarlar yanından geçüp meşâdına la‘net okuyup gûruna tükürüp geçerler.

Andan sonra yerine Özbek Hân hân olup gâyet halîm ü selîm ve dîndâr müselmân hân-ı âkıl olduğundan vilâyet-i Kırım içre meyân-ı cüyûşda köy köy aşkıyâlar zâhir olup nefs-i Kırım içi helc [ü] melc olduğun Mâverâü'n-nehir'de Tohtamış Hân Kırım'ın bu hâline muttali‘ olup "Fursat ganîmetdir" deyüp yüz bin asker ile Kırım vilâyeti üzre gelüp hikmet-i Hudâ ol müslim ve sâlih ve mütedeyyin Özbek Hân'ı Tohtamış Hân bozup Özbek Hân dahi Kırım'dan deşt-i Kıpçağ'a andan vilâyet-i Semengân'da Timur Hân'ın yanına düşüp ilticâ eder, ammâ beri tarafda Tohtamış Hân diyâr-ı Kırım'a müstakil hân olup cümle Kırım halkı bi'z-zarûrî idiler.

Timur Hân dahi Özbek Hân'ın ricâsıyla hayfin alıvermek içün Timur Hân yüz bin çatal atlı ceng-âver asâkir-i dilâverler ile ılgar edüp Özbek Hân talî‘a-i asker olup Timur Hân'ı Heyhât sahrâsından geçirüp yedi gün yedi gecede vilâyet-i Kırım'a çapul civerüp cezîre-i Kırım'a dâhil olup yaka yıka Tohtamış Hân asker kova kıra Kırım diyârın harâb edüp cümle ulemâ-yı Kırım'ı Timur Hân alup Belh u Buhârâ'ya götürüp Tohtamış Hân gemiyle Tarabefzûn vilâyetine firâr edüp bir zamân anda karâr eder.

Beri tarafda Timur Hân Kırım hânlığın yine Özbek Hân'a verüp andan sonra Timur Hân-ı pür-zor vilâyet-i Kırım'a üç kerre gelüp câ-be-câ harâb etdiği yerler deşt-i Kıpçak'da ve Azak ile Kırım mâbeynlerinde tâ nehr-i Özü *[199b]* kenârında Doğangeçidi nâm kal‘a mahallinde ehl-i İslâm mezâristânları ve şehir esâsları nümâyân olup durur.

Ve "Timur-ı pür-zor Hân'ın bir oğlu Akmescid'in cenûbîsine Çadır dağı yaylağı dâmeninde medfûndur" deyü Ak Mehemmed Paşa'nın su’âline cevâb vermek içün mezkûr *Tohta Bay*

Tevârîhi böyle okunup Kırım'da ibtidâ kavm-i Tatar sâkin olmasının aslı ve ibtidâ Kırım'a hân olan Cingiz Hân oğlu Cuci Hân'dır deyü cevâbdihlik edüp Kırım sâhibi olduk dediler.

Yine Mehemmed Paşa eydir:

"Ya, Âl-i Osmân eline bu cezîre-i Kırım ne yüzden girdi?" deyince Emrem Atalık eydir:

"Sene (---) târîhinde İslâmbol'u feth eden Sultân Mehemmed kişi(?) İnkirmân'ı ve Avlota kirmân'ı Leh elinden feth edüp Kırım'ın bir köşesin kabza-i tasarrufa alup kaldı.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Mengli Geray Hân i‘ânetiyle Sultân Bâyezîd-i Velî vezîri Gedik Ahmed Paşa Kefe kal‘asın ve Sudak ve Kerç ve Balıklava ve İnkirmân ve Sarkirmân kal‘aların cümle Ciniviz küffârı elinden kimin ceng ile kimin emân ile feth edüp küffâr Azak kal‘asına gidüp Kefe kal‘asında Şâhzâde Korkud Hân ibn Bâyezîd Hân'ı Kefe'de hâkim edüp Kefe kal‘asın taht-ı Âl-i Osmân edüp (edüp) bizim hânlarımızdan Mengli Geray Hân ile Sultân Bâyezîd'iniz ta‘ahhüd edüp,

"Kırım cezîresinin sahrâları hânların ola. Dağlarında ve leb-i deryâlarında olan kılâ‘lar cümle Âl-i Osmân'ın olup bir Kırım şehzâdesi Yanbolı şehrinde rehin durmak üzre sulh oldu. İlâ yevminâ hâz[â] Kırım'ın nısfina Osmânlı ve nısfina hânlar mutasarrıflardır. Ba‘dehu Mengli Geray Hân Bâyezîd-i Velî ile Akkirmân ve Kili kal‘aları fethinde bulunup sonra merhûm olup (---) medfûndur. Andan (---) hân oldu. Andan sonra Geray elkâbı bu Mengli Hân'dan kalup Kara Şemseddîn hazretleri Mengl[i] Geray buyurduklarından hâlâ hânlara Geray derler. Meselâ Âl-i Osmân'a hünkâr derler.

.....(2 satır boş).....

Andan Selâmet Geray Hân ve Bahâdır Geray Hân ve İslâm Geray Hân ve Mehemmed Geray Hân iki kerre hân olup şimdi Dağıstân'da kalup hâlâ hânımız Çoban Geray Hân'dır. Allâhu Te‘âlâ hatâlardan saklayup ocağı dâ’im ola" deyü hân huzûrunda böyle du‘â vü senâlar edüp bu gece sohbetimiz cümle ulemâ ile tevârîh zevki olup Kırım pâdişâhların *Tevârîh-i Tohta Bay* 'da böyle tilâvet edüp hakîr dahi bu kadarca tahrîr ile iktifâ etdik, *ve's-selâm.*

Ertesi gün Ak Mehemmed Paşa hândan me’zûn olup der-i devlete revâne olacak mahalde hân hazretleri Ak Mehemmed Paşa'ya on beş kîse guruş ve beş bin altun ve on esîr ve on yorga gümüş eğerli atlar ve iki yüz Tatar eğerli tevâbi‘ binecek atlar ve yigirmi aded Çerkes kızları ve paşa karındaşına ve oğlu beğe ve kethudâsı ve dîvân efendisi ve sâ’ir ser-i kârda olanlara bu kadar esîr ve bu kadar ihsânlar olundu kim ta‘bîr olunmaz.

Hakîr dahi hân hazretlerinden ve kalga ve nûreddînden ve cümle a‘yân-ı Kırım olan ahibbâlarımızdan on bir esîr ve on yorga ve on iki re’s Noğay atları ve cümle üç kat esvâb ve cümle sekiz yüz yetmiş aded guruş peydâ etdik.

Ak Mehemmed Paşa ile sene (---) târîhinde Kırım'dan İslâmbol'a gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup hân hazretleri dahi bu kadar bin asker ile atlanup Mehemmed Paşa'yı göndere gidüp Bâğçesarây'dan cânib-i garba sayd [u] şikâr ederek gidüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i Kamışlı salâsı: Andan yolumuzdan bir konak sapadır. 7 sâ‘at şimâle gidüp,

Menzil-i Çüyençi Mehemmed Efendi salâsı

Beş yüz evli bir büyük Tatar köyüdür. Bunda Mehemmed Efendi e‘ızze-i kirâmdan müstecâbü'd-da‘ve ülken âdemdir. Bu köyekde demirden dökme kazanlar yaparlar kim her bir kazgana birer ve ikişer sığır sığar mefret kazanlar, ma‘deni Çadır dağındadır kim ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyrdir.

Rûm'da Bosna serhaddinde Kıradişka ve vilâyet-i Erzurûm'un Kiğı sancağında ve vilâyet-i Kırım'da Çadır dağında bu demir ma‘deni başka bir ma‘âdindir kim Kiğı'da ve Kıradişka'da bu demir ma‘denin top güllesi dökerler ammâ bu Çüyençi'de demiri kazan dökerler kim Belh, Buhârâ ve Semengân, Laristân Moltan vilâyetlerine varınca Çüyençi Mehemmed Efendi kazanı meşhûr-ı âfâkdır.

Hele hamd-i Hudâ Mehemmed Efendi'nin hayr du‘âsın alup dest-i bûsıyla şerefyâb olup andan 5 sâ‘atde ma‘mûr salâları geçüp,

Baylar salâsı: Bu mahalde hân Mehemmed Paşa ile müfârakat vedâsı edüp hân Kırım'a bizler cânib-i şimâle 9 sâ‘atde,

Menzil-i Tuzla salâsı: Mukaddemâ tuzla-i azîm olup emânet olduğu bâlâda merkûmdur.

Andan yine şimâle *[200a]* 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Ferahkirmân

Ya‘nî Or ağzı kal‘ası ki cezîre-i Kırım'ın bir cânibi dahi bu mahalde nihâyet bulur. İşbu cezîre-i Kırım Karadeniz'in şimâli nihâyeti cânibinde şekl-i müselles yedi yüz yetmiş mîl bir adadır. Kıble tarafi ki Tat eli dağlarıdır kim cümle sekiz aded kal‘a-i metînelerdir kim Âl-i Osmân'ın Kefe eyâletidir.

Ve bu cezîrenin nısfı tarafı şimâl semtine bâğsız ve bâğçesiz çölistân yerlerdir kim cümle bin altmış yedi pâre ma‘mûr u âbâdân câmi‘ ve mesâcid ve medreseli salalardır kim her biri âdem deryâsıdır ve cümle Tatar hânlar hükmündedirler. Bu hisâb üzre hemân Kırım hânlarının mutasarrıf oldukları bu Kırım cezîresinin nısfıdır, ammâ yüz bin askerî tâ’ifesi çıkar.

Ve altı kerre yüz bin Kazak-ı Âk esîr tahrîr olunmuşdur. Ve yüz bin aded dahi ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve fukarâ ve zu‘afâ ve kudât ve meşâyihân tahrîr olunmuşdur. Yüz bin kadar âdem dahi tüccârân-ı berr [ü] bihâr ve ehl-i hıref tahrîr olunmuşdur. Beher yevm üç bin koyun ve iki yüz sığır ve kırk elli at ve kırk elli deve boğazlanup beher yevm yedişer bin kîle buğday harc olup on kerre yüz bin atlara yem asılup cümle Kırım halkı at besler. En makbûl kârları gazâdır.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtları at ve deve ve sığırdır. Meşrûbâtları at ve deve südü kımız ve boza ve talkan ve baldır suyudur. Tatarlar(ı) ekmeği az yerler. Ekmek yemezi çokdur. "Yedikleri darı ve geydikleri deri ve evleri saz ve kendileri nâsâz" deyü bu kelâmlar darb-ı mesel olmuşdur.

Ve cümle Tatar tütünü pek içerler, aslâ dumanın taşra çıkarmazlar. Hemân dumanın içüp mest olup yıkılup "Esrik olganmız" deyü sarhoş olurlar, ammâ gâyet bahâdır ve şecî‘ kavm-i zor-âver ve dilâver hünerver-i server erlerdir. Cümle halkı develeri çifte ve arabalara koşup,

.....(3 satır boş).....

Hâsıl-ı kelâm cezîre-i Kırım evsâfı ve bu kal‘a-i Or evsâfı bâlâda niçe kerre ta‘rîf ve tavsîf olunmuşdur, ammâ kal‘a-i Or'dan sene 1077 Ramazân'ının yigirmi üçüncü günü hân tüfenglileri ve beş tavlı askeriyle Allâh'a sığınup Or'dan taşra vakt-i seherde Heyhât sahrâsına çıkınca,

Der-beyân-ı te’sîr-i sihr-i kavm-i Kalmık

Hemân Or ağzından nîm sâ‘at Heyhât'a çıkınca bizim askerimizin üzerine bir karanlık zulmet çöküp birbirlerimizi görmeden kalup atlarımızın başların ve ellerimizde dizginlerimiz pusdan ve dumandan göremez olup asker içre bir gırîv [ü] feryâd kopup ne cânibe gideceğimiz nâ-ma‘lûm olunca ol mahalde paşanın oğlunu gâ’ib etdik.

"Bire beğ kandedir?" deyü herkes feryâd eder. Beği ne görmüş ve ne bilmiş var.

Hemân hakîr "Bire ümmet-i Muhammed Elham sûresiyle Kul hüvallâh sûresin okuyu[p] cânib-i

erba‘alarınıza üflen" deyü feryâd etdim.

Hemân cümle kişiler bildiklerin tilâvet edüp bir sâ‘atden sonra sehel hevâ küşâde olup beği buldular. Meğer beğ bu hâli görüp beş on nefer kimesneler ile gerü Or kal‘asına dönmüşler.

Meğer mel‘ûn Kalmık bizi görüp fi'l-hâl yayşılık ya‘nî sihirbâzlık edüp bizi zulumât deryâsına gark edüp askeri bir duman bürüdü kim cümle Tatar'ın ve bizim askerin akılları başlarından gidüp ba‘zı âdemler gerü Or kal‘asına dönüp köpekler sadâsından Or kal‘asın bulurlar.

Bir zamândan sonra duman müzmahil olup güneş kulle-i fel[ek]den baş gösterince anı gördük. İki bin kadar Kalmık Tatarı domuz topu olup bir yerde durup çakallar gibi uluşup gördüler kim bir hayli azîm asker ve cümle pür-silâh tüfeng-endâz âteşiz. Hamd-i Hudâ bize batamayup bir cânibe seg ber-sahrâ-yı Heyhât gitdiler.

Hemân paşa-yı müdebbir cümle ağırlık arabaların kal‘a-misâl güren çatup yine "Tevekkülen alallâh" deyüp kâmil 5 sâ‘at semt-i garba gidüp,

Menzil-i Kaygaç gölü, andan 5 sâ‘atde **menzil-i Baydibi:** Kavm-i Tatar bu mahalle Baytüpi derler. Anda atlara yem kesdirüp sabâha dek Kezkuyu nâm yeri geçüp bir yortuş yortduk kim arabalarımız gücile bize yetişirlerdi. Andan,

Menzil-i Bahşili: Anda dahi atlara yem kesdirüp **Kopkuyu**'yu ya‘nî çok kuyuları geçüp ve **Çorga** nâm mahalli geçüp bu mahalde nehr-i Özü taşsa yoldan atlayup Deryâ-yı Siyâh'a karışır, Bahr-i Siyâh talattum etse nehr-i Özü'ye mahlût olur bir ince */200b/* yoldur. Bu ensiz yolu dahi geçüp ve **Sarıkamış** nâm mahalli dahi geçüp zîrâ Kalmık derdinden bu sahrâ-yı Heyhât'da aslâ duracak ve sığınacak bir cây-i menâs [yok] gâyet sür‘at ile seğirdüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Kılburun

Cezîre-i Kırım ağzı olan kal‘a-i Or'dan cânib-i garba ılgar ile bu kal‘aya gelince kâmil otuz sâ‘atlik ıssız çöl-i çölistân bir ensiz burun gibi yoldur. Anıniçün Kılburun derler. Lâkin memerr-i nâs olmak ile âyende vü revendegânlardan kavm-i Tatar teneffüs ve ârâm edecek yerlere birer eşim koyup(?) ya‘nî kuyular kazup kimi tatlı ve kimi şorca sular vardır. Hamd-i Hudâ Heyhât sahrâsı ve deşt-i Kıpçak bu Kılburun nâm kal‘ada tamâm oldu.

Ve bu Kılburun'da hânın koşduğu sekbânlara ve iki beştavlı nâm Tatarlara ve bizi getiren arabacılara Ak Mehemmed Paşa belağan mâ-belağ ihsânlar edüp gerüye Kırım'a dönüp Or'a iki konak kaldığı mahal ki Kezkuyu nâm mahalde Kalmık bunlara sataşup ceng-i azîm ede ede cümle garîb yiğitlerin atların ve kuşların Kalmık alup arabalar altında ve içinde yine ceng ede ede fakîrler kal‘a-i Or'a dâhil olup hân hazretleri cümlesine atlar ve silâhların verüp tatyîb-i hâtır eder. Ve Or'un taşrasındaki on otak mâlları dahi Kalmıklar alup giderler.

Hamd-i Hudâ bizlere râst geldi ammâ batamayup ellerinden halâs olduk.

Ba‘dehu bu Kılburun'da bu kadar Özü nehri gemileri gelüp cümle mâlı ve hayvânâtları ol karşuya ubûr etdirüp ancak paşa kendüsi ve iç ağaları ve hâs tavla atlarıyla iki gece Kılburun'da kalup cümle evlerin üstlerindeki sazları ve kamışları atlara yedirdik, zîrâ bir derbend-i calender-i bî-emân yerdir. Özü nehri hod ne buz idi ve ne dürüst su idi. Gemiler birkaç günde gidüp gelince Kılburun'da burnumuzun kılları açlıkdan fırıl fırıl ötüp atlar evlerin sazların yedi. Bizler bâzların ölülerin yedik. Bunda dahi bir acâ’ib sunkur kuşum ölüp üç doğan kuşum kaldı. Ve bu Kılburun ka[l‘a]sında bir at yemi bir guruşa oldu. Ve bir etmek bir altuna çıkdı, zîrâ dörd bin kadar âdem böyle kal‘acıkda ne bulsunlar ve ne yesinler.

El-hâsıl kâmil bir hafta Ramazân-ı şerîfde bu kal‘a-i Kılburun'da eyle za‘îf ü nahîf olduk kim gûyâ

mûy-misâl olup kadîd-i mahz olduk. Hamd-i Hudâ bir gün buz sökülüp ol gece karşu tarafdan gemiler gelüp zahîreler getirdiler. Ve fi'l-hâl atları karşu tarafa geçirdiler.

Hemân paşa dahi cümle salt kalan âdemleriyle gemilere binüp karşu tarafda,

Menzil-i kal'a-i Hasan Paşa: Anda paşaya azîm top şâdımânları edüp andan alay-ı azîm ile bin adım kadar gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Cânkirmân, ya'nî Özü kal'ası

Üç kat bölme kal'alar olup birbirlerine muttasıl olup bânîsi ve eşkâliyle cemî'i evsâfları bâlâda sene 1067 târîhinde Kazak-ı Âk bizi bu Özü kal'asında kapadup yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp küffâr-ı hâksârı cümle kırdığımız mahalde etdiğimiz gazâ evsâfıyla bu kal'a-i Özü ve kal'a-i Hasan Paşa ve kal'a-i Kılburun evsâfları cümle mufassalan bâlâdaki cildde tahrîr olunmuşdur, tekrâr ta'rîf ü tavsîfe hâcet yokdur. Ammâ Mehemmed Paşa'ya ahâlî-i kal'a gâyet ta'zîm ü tekrîm etdiler, zîrâ "paşa der-i devlet tarafına da'vet olunup gider. Belki sadrıa'zam olur" mülâhazasıyla bî-hadd ü bî-hasr hedâyâlar verüp beş yüz tüfeng-endâz ve beş yüz atlı şehbâz refîk-i şehnâzlar verüp andan cânib-i kıbleye 2 sâ'atde,

Nehr-i Berezen: Fi'l-hâl bu nehri keştîler ile karşu tarafa ubûr edüp **Karabahşi deresin** geçüp,

Menzil-i Deligöl: Bunda atlara yem kesdirüp andan yine kıbleye gidüp **Üç Acılı Başı**'nda Durujunka Kazağının bir kal'ası var. Top sadâları gelüp bu mahalli de tarfetü'l-ayn içre geçüp yine Karadeniz sâhilince cânib-i kıbleye gidüp **Büke bulağı** nâm mahalli dahi geçüp,

Menzil-i Hoca Beğ: Bunda dahi atlara yemler kesdirüp andan artık Karadeniz kenârların sol tarafa bırağup 10 sâ'atde **Üç Dallık** nâm mahalli acele ile geçüp,

Menzil-i Otyarık: Nâm mahal ki cemî'i ulaklar ve yolcular bu mahalle geldiklerinde âteşler yakdıklarıyçün Otyarık derler. Nehr-i Turla kenârında olduğu ve bâlâda geçen konakların eşkâl-i zemînleri sâ'at be-sâ'at birkaç kerre Özü'ye ve Doğangeçidi kal'asına ve Kırım vilâyetine niçe kerre gidüp gelirken bu menâziller kerrât ile tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu Otyarık nâm mahal nehr-i Turla kenârında bir bayır üzre Kazak kâfirlerinin tasvîrleri olduğu muhâlif yerdir. Mâ-tekaddem bu mahalde bir kal'a var imiş. Karşu tarafi kal'a-i Akkirmân'dır.

Bu mahalde cümle atları hüddâmlar ile karadan Mayak geçidinde kal'a-i Yanığ'a gönderüp hakîr paşa *[201a]* ile gemilere binüp altı mîl enli nehr-i Turla'yı ubûr edüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Salsâl-ı bî-îmân, ya'nî kal'a-i Akkirmân

Bu kal'a-i sedd-i İskender altında Özü muhâfızı olan bostâncıbaşılıkdan çıkan Yûsuf Paşa deryâ-misâl askeriyle Ak Mehemmed Paşa'nın istikbâline çıkup cümlemiz kendi otağına koyup kal'a-i Akkirmân'dan ol kadar top şâdımânları oldu kim zemîn ü âsumân lerze-nâk oldu.

Anda üç gün tekâ'üd edüp Ak Mehemmed Paşa'ya beher yevm üç kerre ziyâfet-i azîmler edüp dördüncü gün hareket mahallimizde Yûsuf Paşa Ak Mehemmed Paşa'ya yigirmi kîse harc-ı râh ve elli re's at ve bârgîr ve yigirmi aded Rûs köleleri verüp "Ma'zûr ola sultânım" [deyü] Mehemmed Paşa eski vezîr olmak ile Yûsuf Paşa niçe gûne temalluk-âmîz mu'âmeleler edüp cümle ser-i kârda olanlara dahi birer at verüp hakîre iki bârgîr ve yüz guruş ihsân edüp paşaya refîkler koşup vezîrler birbirleriyle vedâlaşup Akkirmân'dan yine cânib-i kıbleye 3 sâ'atde,

Menzil-i Eşek deresi, andan yine 4 sâ'atde **Beğli deresi,** andan 5 sâ'atde **Acıdere,** andan 4 sâ'atde **Orudere,** andan 4 sâ'atde,

Ziyâretgâh-ı Sarı Ata Sultân

Kavm-i Tatar bu azîze Sar Atay Sultân derler. Bunlar sahâbe-i kirâm-ı Resûlullâh'dandır kim Hazret-i Risâlet-penâh dâr-ı bâkîye intikâllerinden sonra bu Sarı Ata Sultân ve Mâlik Eşter hazretleri ve Baba Mansûr hazretleri üç nefer yarar tüvânâ pehlivânlar Salsâl-ı dâll-ı kral-ı bed-fi‘âl cengine geldiklerinde mel‘ûn Salsâl bu Sarı Ata Sultân'ı şehîd edüp bu mahalde defn ederler. Merkad-i pür-envârlarının kadd [ü] kâmeti kâmil yigirmi adımdır. Başı ve ayağı ucunda birer amûd-ı müntehâları var ve cânib-i erba‘ası handakdır kim sığır ve sıpalar girmesin içün parmaklı çitler örülmüşdür. Gayri kubâb ve imâretden bir alâmet yokdur.

Andan Mâlik Eşter hazretleri Baba Mansûr hazretleri ile ikisi yalnız kalup Mâlik Eşter Salsâl-ı la‘în ile kâmil üç gün üç gece niçe bin gûne fünûn ile ceng edüp âhır-ı kâr Mâlik Eşter hazretleri dahi Salsâl-ı dâll elinde zahm-dâr olunca hemân Mâlik Eşter mel‘ûn Salsâl'e bir ok ile zahm-dâr etdikde cân ber-cehennem olup mel‘ûn mürd olup la‘înin maşâdı bu Akkirmân'da tahtı olmak ile anda Kamerü'l-kum kurbunda kırk arşın kulle-misâl kad ile meşâd-ı bî-şâdı vardır.

Ve bir hınzîr dişi Akkirmân kal‘ası kapusunun üzerinde incecik zencîr ile asılı dişdir kim kâmil beş yüz on yedi dirhemdir. Hattâ merhûm Melek Ahmed Paşa efendimiz Akkirmân kal‘ası ta‘mîrine bu abd-i hakîri me’mûr edü[p] kal‘a-i dürr-i beyz inşâ etdiğimde ol dişi tartmışımdır. Ve bir kaburga kemiği dahi yine kapu üzredir. Ol dahi kâmil bir kulaçdır.

Ammâ Mâlik Eşter hazretleri dahi mel‘ûnun urduğu zahmdan ifâkat bulamayup refîkı olan Baba Mansûr hazretleriyle ikisi cezîre-i Kırım'a varup bir yıldan sonra Mâlik Eşter hazretleri ol zahm-ı mühlikden şehîd olup Baba Mansûr gasl edüp Bâğçesarây'ın şimâlinde şehri karîb Eski Yurd nâm mahalde Mehemmed Geray Hân binâ etdiği câmi‘in mihrâbı önünde Mâlik Eşter medfûn olduğu Bâğçesarây ziyâretgâhlarında mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu Baba Mansûr Sultân dahi Bâğçesarây'da merhûm olup Çufud kal‘ası altında bir dere kenârında medfûn olduğu merkûmdur.

Bu mezkûr Sarı Ata köyü dahi beş yüz hâneli ve câmi‘li Tatar köyüdür. Bâlâda tahrîr olunan Akkirmân köyleri dahi câmi‘li ve zâviyeli ma‘mûr köylerdir kim bunlara Bucak Tatarı köyleri derler. Yetmiş seksen bin güzîde Bucak askeri çıkar.

Ba‘dehu bu Sarı Ata Sultân köyünden kalkup,

Nehr-i Kurunduruk: Bu nehircik vilâyet-i Boğdan dağlarından gelüp bu mahalde Süleymân Paşa cisri altından geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Tatar bınarı: Sene (---) târîhinde Koca Ken‘ân Paşa binâ etdiği bâlâda mevsûfdur.

Andan 5 sâ‘atde **menzil-i Karakuyu,** andan yine (---) sâ‘at kıbleye gidüp **karye-i Karakaya,** andan 4 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i azîm İsmâ‘îl

Akkirmân'dan bu mahalle gelince cümle tahrîr etdiğimiz ma‘mûr u âbâdân câmi‘li ve mesâcidli kurâlara cümle Bucak Tatarı köyleri derler. Sultân Bâyezîd ve Sultân Süleymân evkâflarıdır kim cümlesinden kırk bin güzîde asker çıkar, ammâ şimdi yigirmi bin aded dahi Ulu Noğay gelüp her köğe beş evli yazılup arabaların kurup yeni binâ olunan Vâlide Sultân câmi‘ine re‘âyâ kayd oldular.

Ve Mehemmed Geray Hân'ın sebeb-i azli bu Tatarlar olmuşdur kim bunlar Vâlide hâssı olmuşlarken Mehemmed Geray Hân bunları Kırım'a kaldırdığıyçün hânlıkdan ma‘zûl olup Dağıstân'a bile firâr etdik. İsmâ‘îl şehri de bâlâdaki cild-i (---) de mufassal tavsîf olunmuşdur.

Ba‘dehu şehr-i İsmâ‘îl emîni Mehemmed Paşa'ya vâfir hedâyâlar verüp andan gemilere süvâr olup

karşu cezîreye Tuna gemileriyle geçüp 3 sâ‘at cezî[re]de gidüp tekrâr yine Tuna gemilerine süvâr olup karşu tarafa geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Tulça, {ya‘nî hudûd-ı vilâyet-i Dobruca}

Paşa Tulça emîni hânesinde *[201b]* meks edüp cümle asker Bucaklı Mustafâ Ağa hânında mihmân oldular. Hakkâ ki mahallinde binâ olunmuş mihmânsarâydır. Andan cânib-i cenûba 5 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Babadağı

Sarı Saltık Sultân ya‘nî Mehemmed Buhârî hazretleri bu şehirde medfûn olup bu şehir anın âsitânesi evkâfi olduğu cümle bâlâda cild-i sânîmizde mastûrdur. Ammâ şimdi sene 1077 Ramazânı ıydının üç günün dahi Mehemmed Paşa ile edüp ve cümle ahbâb ile görüşüp öpüşüp bilişidik. Hamd-i Hudâ bir yâr-ı sâdık mahbûbumuz var idi. Yigirmi yıldan berü mülâkât müyesser olmayup bu mahalde hânemize gelüp görüşdük. Kıt‘a:

Rûz-ı ıyd oldu meh hâneme kıldı teşrîf,

Merhabâ etdi benimle dedi eyyâm-ı şerîf,
Anda hatm oldu letâfetle belâğat anda,
Bârekallâh zehî lütf-i revân cism-i latîf.

Andan yine selt-i cenûba (---) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Tanrıverdi, andan 6 sâ‘at gidüp **karye-i Muradlı,** andan 4 sâ‘atde **karye-i Mürvetli,** andan 4 sâ‘atde **karye-i Çıracı,** andan 4 sâ‘atde **karye-i Alî Beğ,** andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i ma‘mûr Hacıoğlu

Tulça kal‘asından tâ bu mahalle gelince Dobruca vilâyeti add olunur. Bu memleket Hacıoğlu Bâzârı'dır ki zamân-ı kadîmde bu şehr-i Hacıoğlu ve kal‘a-i Pravadi Dorobruca kralının tahtgâhı imiş. Sene (---) târîhinde Edirne'de pâdişâh olan Sultân Îsâ Çelebi ibn Yıldırım Bâyezîd Hân bu Hacıoğlu'nu Dobruca kralından feth edüp kal‘aların hâke berâber etdü[ğ]i şehrin evsâfıyla bâlâda mastûrdur, ammâ ol zamân bu kasaba-i Hacıoğlu'nda aslâ su olmadığından cemî‘i Özü muhâfızı olan vüzerâlar bu Hacıoğlu'nda ordu-yı bâzârlarıyla meks edüp sâhil-i Karadeniz'de olan kılâ‘ ve kasabât ve kurâları muhâfaza etdiklerinde bu şehir halkı vüzerâya suyu arabalar ile bir merhale yerden su götürürlerdi.

Hattâ Dervîş Mehemmed Paşa bu şehirde muhâfız iken kırk bin guruşluk su içün masrûfu sicillâtda mastûrdur, ammâ şimd[i] Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr Ahmed Paşa kethudâsı Ebü'l-hayr İbrâhîm Ağa elli bin guruş harc edüp bu Hacıoğlu kasabasına sekiz aded çeşmesârlar getirdüp şehri suya gark edüp niçe bin ibâdullâhı vüzerâların su masrûflarından halâs edüp niçe kerre yüz bin aded mahlûk-ı Hudâ'yı su ile saky edüp ziyâfet-i uzmâ etdi.

Cenâb-ı Kibriyâ dahi ana firdevs-i berînde [15]'u ve âb-ı kevseri ihsân ede.

Anın hayrât [u] hasenâtları olan çeşmesârların kemerleri üzre tahrîr olunan târîhlerdir:

Kendi bizzât bedîhî dediler târîhin,

Ben hemân vâsıtayım şâh-ı na‘îmindir su.

Bu târîh kendilerinin güftesidir.

Diğer târîh-i çeşme-i âhar:

Oldu câri çeşme-i mâ-i hayât.

Diğer târîh güfte-i Tecellî Çelebi:

Ey Tecellî hâtif-i kudsî dedi târîhini,

Akdı yer yer âb-ı zemzem ayn-ı İbrâhîm'den.

Diğer târîh li-nâmıkıhı

Fekâle Evliyâ târîh-i kudsî

Cera'l-aynu tesemmâ selsebîl.

Sene (---).

El-hâsıl sekiz aded çeşmesârların târîhleri bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu çeşme hayrâtlarından mâ‘adâ sûk-ı sultânîde bir bezzâzistân çârsûsu ve bir hammâm-ı dilküşâ binâ edüp Hacızâde şehrin âbâdân eylemiş.

Bu şehirde vilâyet-i Dobruca hâki tamâm olup andan kalkup yine cânib-i cenûba 4 sâ‘atde vilâyet-i Deliorman içre,

Menzil-i karye-i Gökçedöllük, andan 5 sâ‘atde **menzil-i karye-i Kuravdanlu(?),** andan 3 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Yenibâzâr: Yigirmi sene kâmil bu diyârlarda seyâhat edüp bu kasabanın yemîn [ü] yesârından kırk elli kerre geçmek müyesser olup behr-i şehre dâhil olmak müyesser olmadı idi. Şimdi görmek nasîb olup bir ma‘mûr u müzeyyen kasaba-i ra‘nâ imiş. Hâlâ Silisre eyâletinde paşa hâssı voyvadalığı ve yüz elli akçe kazâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır, ammâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur. Şehri bir vâsi‘ çemenzâr ve lâle‘ızâr öz içinde vâki‘ olup Eğridere nâm mâ-i cârî şehir içinden cereyân eder. Yüz elli hâne kiremitli ve saz örtülü bâğ u bâğçeli vâsi‘ hânedânları ve yigirmi aded dükkânları ve üç aded demir kapulu ve kârgîr binâlı kal‘a-misâl ma‘mûr bezzâzistânlı ve bir hammâmlı ve iki hânlı ve iki mihrâblı biri mescid ve biri kurşum örtülü Ahmed Paşa câmi‘inin kapusu üzre celî hat ile târîhidir:

Câmi‘-i Ahmed Paşa sebeb-i binâ-yı câmi‘-i şerîf-i Mustafâ. Sene 981.

Ve bir câmi‘ dahi köprü aşırı Memo Ağa câmi‘i müferrehdir. Ve bu şehrin âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi ve bâğı ve bâğçeleri çokdur.

Andan kalkup yine cenûba gidüp 2 sâ‘atde,

Karye-i Madara: Bir yalçın kayadan yigirmi aded değirmen yürüdür âb-ı hayât suyu kaynayup çıkar. Bunun dahi bâğ u bâğçeleri çokdur. Bu mahalde Deliorman vilâyeti dahi tamâm oldu. ***[202a]*** Andan 4 sâ‘atde,

Köprü köyü: Nehr-i Kamçı kenârında yüz altmış aded saz örtülü Bulkar köğü ze‘âmetidir. Bu nehr-i Kamçı Şıpka dağlarından ve Kızanlık ve Torvakutaran bellerinden gelüp Varna kurbunda Galata nâm mahalde Karadeniz'e karışır.

Bu nehri bir ağaç cisrden geçüp bir sâ‘at gidüp,

Karye-i İşmidovak: Sâfî Bulkar keferesi köyüdür. Andan Çalıkkavak dağın yüz bin mihnet ile aşup,

Nehr-i Küçük Kamçı'yı ubûr edüp kâmil 5 sâ‘at yokuş aşağı semt-i kıbleye gidüp,

Menzil-i karye-i Dobral: Kasaba-misâl bir azîm Bulkar keferesi ze‘âmet köyüdür.

Andan 5 sâ‘atde, **Beğ köğü,** andan 4 sâ‘atde,

Paşa köyü: Mehemmed Geray Hân efendimizin oğlu Ahmed Geray Sultân bu köyden Ak Mehemmed Paşa'nın istikbâline çıkup alay ile hânesine kondurup azîm ziyâfetler edüp vâfir hedâyâlar verüp hakîrden babasının Dağıstân pâdişâhında kaldığın ve cemî‘i ahvâllerin su’âl edüp hakîre vâfir ihsânlar etdi. Andan kalkup (---) sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Bulgareli, ya‘nî mahmiyye-i Yanbolı

İdrivne kral şehirlerinden iken Sırf krallarından Despot nâm kral-ı dâll Rûm keferesi elinden teğallüben alup Bulgar şehirlerinden bir sevâd-ı azîm şehr-i kebîr oldukda sene 767 târîhinde Gâzî Hudâvendiğâr ya‘nî Kosova'da şehîd olan Sultân Murâd-ı Evvel fethidir. Be-dest-i Timurtaş Paşa. Edirne'den tokuz sene mukaddem feth olmuşdur. Zemîni nehr-i Tunca kenârında bir ada-misâl bir burunda vâki‘ olup iki cânibi cümle nehr-i Tunca'dır.

Kal‘ası bir mürtefi‘ bayır üzre vâki‘ olmak ile fethinde usret çekilüp ba‘de'l-feth münhedim etmişlerdir. Hâlâ Sofîler câmi‘i mahallinde iç kal‘asının temelleri zâhir ü bâhirdir.

Rûmeli eyâletinde maktû‘u'l-kalem ve mefrûzul'l-kadem Tatar hân sultânlarına hâss-ı hümâyûn kayd olunmuşdur. Yüz elli akçe şerîf kazâ ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve subaşısı vardır. Lâkin Âl-i Osmân'ın beş bin katâr katırı bunda azîm âhûr kârbânsarây-ı ıstabl-ı anterîler içinde sâkinlerdir. Anıniçün bu şehir cemî‘i tekâlîf-i örfiyye ve şâkkadan mu‘âf u müsellemler ve cümle halkı müslimlerdir.

Ve nehr-i Tunca'ya nâzır bir mürtefi‘ bayırlı yerde bâğlı ve bâğçeli ve âb [u] hevâsı latîf bir şehr-i şîrîndir. Ve üç tarafın nehr-i Tunca ihâta etmişdir. Ancak yıldız cânibi bir mürtefi‘ bayırlı ve bâğlı yerlerdir.

Ve cümle ma‘mûr u müzeyyen hânedân-ı azîmleri nehr-i Tunca kenârında kat-ender-kat kârgîr binâlı şâhnişînler ile müzeyyen olmuş şehr-i ma‘mûrdur. Bâ-husûs hânzâde Kırım Geray Sultân'ın sarâyı pâdişâhâne bir sarây-ı cihân-nümâdır.

Ve cümle on yedi mahalle-i müslimîndir. Ve bir Urûm ve bir Yahûdî mahallesi vardır. Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle üç bin beş yüz aded serâpâ la‘l-gûn kiremit örtülü ve taş ve kerpiç dîvârlı ve şâhnişînleri ve derveze ve revzenleri mükellef evlerdir.

Ve cümle sokakları iri taşlı kâr-ı kadîm pâk kaldırımlı şâhrâhları vardır. Ve cümle iki yüz seksen aded ma‘mûr u müzeyyen dekâkînleri var ammâ helvâcısı ve haffâfı cümle ehl-i hıreflerden çokdur, hakkâ ki latîf helvâsı olur. Ammâ beş aded kurşum örtülü kal‘a-misâl kârgîr binâ ve dörd aded demir kapulu metîn bezzâzistânı gibi ma’mûr u müzeyyen bir bezâstân bir diyârda yokdur. Cümle zî-kıymet eşyâlar bunda bî-kıymet ve bî-minnet bulunur. Mâldâr hâcegîleri vardır.

Ve bir kiremit örtülü ma‘mûr unkapanı var, mîrî mâl hâsıl olur. Ve cümle çârsû içre üç aded

ma‘mûr u mükellef hân-ı tüccârânları var. Ve bir hânı dahi Tunca nehri kenârında var.

Ve cümle altı aded bekâr odaları var. Ve cümle nehr-i Tunca kenârında üç aded hammâmları var. Cümleden mükellef ü mükemmel âb [u] hevâsı ve binâsı latîf eski hammâmdır kim kapusu üzre târîhi budur:

Emere bi-imâreti'l-hammâmı's-Sultân Murâd Hân ibn Mehemmed Hân ibn Yıldırım Bâyezîd Hân, sene semâne ve selâsîn ve semâne-mi’e

merkûmdur.

Ve bu hammâma karîb yine nehr-i Tunca kenârında küçük (---) (---) var.

Ve cümle bu şehir içre on yedi aded mihrâblardır. Yedisi Cum‘adır. Mâ‘adâsı zâviye ve mesâcid ve buk‘alardır.

Ammâ cümleden ma‘mûr u müzeyyen ve mükemmel ve kâr-ı atîk ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik kân-ı sıddîk, Eski câmi‘ nâmıyla müte‘ârif bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim bir yeniçeri ağası binâ etmiş rusâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i nûrdur. Minâresi çâr-kûşe kulle-misâldir. Ve hareminde âbdesthâne şâzrevân-ı Hanefîleri var. Ve harem etrâfında ma‘mûr medreseleri var ulu câmi‘dir.

Andan yine çârsû içre Hacı Yusuf câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Hâze'l-câmi‘u'ş-şerîf sâhibü'l-hayrât Hacı Yûsuf rûhiyçün fâtiha.

deyü tahrîr etmiş. ***[202b]***

Andan nehr-i Tunca kenârında Sofîler câmi‘i dahi kurşumlu ve bir serâmed tula minâreli câmi‘dir kim kapusu üzre târîhi budur:

Kad benâ hâze'l-binâ’e'l-câmi‘e'ş-şerîf ve'l-mescide'l-münîf Eş-Şeyh Mehemmed eş-şehîr bi-ibni'n-Noktacı ve kad vaka‘a hatmetuhu fî evvel cümâzi'l-âhir min şuhûr sene sitte ve semânîn ve semâne-mi’e,

deyü târîhi mastûrdur. Ve bu câmi‘in evkâfnâmesinde keramât-ı evliyâ ile bu câmi‘ üç akçeye binâ olunduğu hikâyeti mastûrdur. Müstemi‘ olan yârâna ma‘lûm u meşhûr câmi‘-i ma‘mûrdur. Meşhûr câmi‘ler bunlardır.

Ve cümle üç aded medrese-i âlimândır. Evvelâ Eski câmi‘ hareminde Yeniçeri ağası medresesi ve Ha[cı] Yûsuf medresesi ve Noktacı medresesi ulemâsı ve sofîleri meşhûrdur. Ammâ mahsûs dâru'l-kurrâ ve dâru'l-hadîsi yokdur.

Ve cümle on bir aded mekteb-i tıflân-ı ebcedhânları var. Ve cümle beş yerde tekyegâh-ı ehl-i tarîkı vardır. Cümleden Sofîler câmi‘i tekyesi ma‘mûrdur.

Der-beyân-ı binâ-yı ibret-nümâ-yı âbâdân

Bu şehir içre cereyân eden nehr-i Tunca üzre iki yerde âsâr-ı azîm cisr-i kavîler var. Yedişer göz taş temelli binâ-yı ibret-nümâlardır, ammâ üzerleri kalın dıraht-ı müntehâ haşebler döşelidir. Sâhibü'l-hayrâtı Gâzî Hudâvendigâr'dır.

Diğer binâ-yı acîbe: Bu cisrlerden yukaru yine nehr-i Tunca üzre yedi göz su değirmenleri var. Bu dahi ağreb ü garâ’ibden temâşâgâhdır. Ve nehr-i Tunca aşırı garb cânibine tâ sarâya varınca

sahrâ-yı azîmdir kim mezra‘aları vâfir ve hayrât berekâtları mütekâsir fezâ-yı lâle‘ızârdır. Ve yine nehr-i Tunca üzre Sofîler câmi‘ine karîb yedi göz sofîler değirmenleri var. Ahmed Paşa kızının evkâfı ve mülk-i mevrûsudur.

Der-âb [u] hevâ-yı câvidân: Âb [u] hevâsı gâyet i‘tidâl üzre olmak ile mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve cümle halkı Yörükân-ı Çıtak'dır. Lâkin gâyet sulehâ-yı ümmetden kimesneleri çokdur. Cümle helâl yerler ve helâl geyerler. Ve re‘âyâsı Bulgar ve Rûm ve Yahûdî ve Sırf kefereleridir. Ve gâyet ganîmet şehirdir. Sayd [u] şikârı bî-hadd ü bî-hisâb olduğundan selef pâdişâhları cümle Kırım hânları ve hânzâdelerin bunda rehin korlar. Hânlığa müsta‘id olduklarında Kırım'a hân ederler.

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Yanbolı

Evvelâ Sofîler câmi‘i cenbinde ol kadar kibâr-ı kümmelînden kibâr-ı evliyâullâh medfûnlardır kim her bir meşâyihi birer birer menâkıbıyla ve âsâr-ı binâlarıyla evsâfların tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bunda dahi Kırım Geray Sultân Mehemmed Paşa'ya hedâyâlar verüp andan cânib-i kıbleye (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Fındıklı: Nehr-i Tunca kenârında yüz evli ve bir hammâmlı ve bir câmi‘i kapusu târîhi budur:

Câmi‘-i Baht Geray Sultân ibn Bahâdır Geray Hân. Sene 1064.

Ve bir kaç sultânlar bunda sâkinlerdir. Andan 4 sâ‘atde,

Kasaba-i Kızılağaç Yenicesi

Mukaddemâ Melek Ahmed Paşa ile sene 1064 târîhinde Gazzâz Mehemmed Çelebi câmi‘i târîhi Şeyh hazretleri hattı olduğu cild-i sâlisde mastûrdur.

Andan kalkup bir sâ‘at gidüp azîm yağmurlar çeküp dereler taşup ve niçe âdemler gark olup,

Menzil-i karye-i Anbârlı: Ma‘mûr ze‘âmet ve müselmân köyüdür.

Andan 2 sâ‘at, **karye-i Örenli** müselmânlardır.

Andan 4 sâ‘atde **Muhyiddîn Baba Tekyesi;** bir âsitâne-i azîm olduğu bâlâda medh olunmuşdur.

Andan 5 sâ‘atde **Sarı Talışmanlı köyü**n geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Hasköy

Yigirmi otuz sene bu câniblerde seyâhat ederdim, bu kasabayı görmemiş idim. Hakkâ ma‘mûr ve şîrîn şehir imiş. Kırkkenîse sancağı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve Koca Mahmûd Paşa câmi‘i evkâfıdır kim voyvadası yüz iki kimesneler ile zabt u rabt eder. Cümle iki yüz elli aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî mükellef evleri var.

Ve bir latîf hammâmı ve elli kadar dükkânı ve bir kurşumlu hânı ve bir kurşumlu medresesi ve üç mektebi ve üç aded tekyesi ve bir mükellef ü mükemmel kurşum örtülü müferr[ih] câmi‘-i dil-küşâsı var. Cümle bu zikr olunan imârâtlar Koca Mahmûd Paşa'nın hayrât [u] hasenâtlarındandır.

Ve bir kurşum örtülü gâyet mükellef câmi‘ dahi var, kapusu üzre târîhi budur:

Niyyet-i hâlisa ile Taybeğ,

Yine bir hayr-ı azîm etdi ol,

Feyzî kûş eyleyicek itmâmın,

Dedi târîhini hayr-ı makbûl.

Sene 988.

Ve beş aded hân-ı tüccârları var. Ve bir aded imâret-i dâru'z-ziyâfesi var kim cemî‘i bay u gedâya ve müslim ve gayr-ı müslime ni‘meti mebzûldür. Ammâ bâğ u bâğçesi cihânı zeyn etmişdir. Ve âb [u] hevâsı latîf bir sahrâ-yı mahsûldâra vâki‘ olmuş bir kasaba-i ra‘nâdır.

Andan cânib-i cenûba *[203a]* 6 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Hâfiza ya‘nî Havsa

Hâfiza nâm Süleymân Hân'ın bir musâhibesi hayrâtı olduğu sene 1065 târîhinde cild-i sânîde mufassal medh olunmuş kasaba-i ma‘mûrdur. Bunda Sokollu Mehemmed Paşa oğlu Hanya Paşa ile konup ol ân Mısır beği olan Novalı Beğ Mısır hazînesiyle gelüp ol dahi cümle Mısır askeriyle konup paşa ile bu vâlî beğ birbirlerine ziyâfet-i azîmler edüp ba‘de't-ta‘âm Ak Mehemmed Paşa bu hakîre mektûb-ı mahabbet-üslûblar ile Edirne'de Sultân Mehemmed Hân'ın yanında Edirne kâ’immakâmı olan Kara Mustafâ Paşa'ya bir mahbûbe pençe-i âfitâbe bikr-i nâ-şüküfte bir duhter-i pâkîze-ahter ve bir mahbûb-ı cihân rûh-ı musavver Çerkez gulâmı ve dörd aded nakş-ı Mânî fağfûrî kâseler ve iki Edil nehri kenârı doğanları ve iki aded ûd ağacı kundaklı tüfengler ve beş çift beyâz balık dişleri hedâyâlar verüp Havsa'dan 5 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i tahtgâh-ı kadîm mahrûse-i Edirne-i azîm

Bu dahi sene 1065 de memdûhdur. Hemân ol ân kâ’immakâm paşanın kethudâsı Kara İbrâhîm Kethudâ'ya varup ol dahi hakîri Kâ’immakâm Mustafâ Paşa'ya götürüp dest-bûs etdikde,

"Hay Evliyâm safâ geldin. Yâ seni elçi paşa ile Nemse kralına gitdi işitdik" dedikde,

"Belî efendim, sahîhdir. Üç yılda yedi krallık yeri geşt [ü] güzâr edüp vilâyet-i Erdel'e andan vilâyet-i Krakov'a, andan vilâyet-i Kırım'a, andan Mehemmed Geray Hân ile Dağıstân'a, andan vilâyet-i Maskov'dan Maskov elçisiyle Azağ'a, andan Ak Mehemmed Paşa karındaşınız ile şimdi Havsa kasabasına, andan hakîri sultânıma gönderdi. İşde cümle fakîrâne müfîd [ü] muhtasar hedâyâları ve işte mahabbetnâmeleri" deyüp cümle hedâyâlar makbûl olup cümleden ziyâde doğanlardan hazz edüp,

"Yâ Evliyâm, sakın saklama. Sende yahşi toykun ve sunkur kuşları var imiş, haber aldım. Anları bize getir, sa‘âdetlü pâdişâha verelim ve sana bî-hisâb ihsânlar alıverelim ve ne dilersen verelim" dedikde,

"Azamet-i Kibriyâ hakkıyçün sultânım, üçü de Çerkez vilâyetinde Hatukay köyünde sovukdan buyup öldüler. Ancak ikisi kaldı" deyince,

"Âferim işde anları bize getir" dedikde "el-emrü emrüküm" deyüp üç yıllık sergüzeşt [ü] serencâmımız bir bir söyledü[p] "Nemse çâsârının Beç kal‘asında ne kadar zamân oturdun, ne tarz [u] tavırda ve şekl-i şemâ’ilde ve metânet-i istihkâmda ve ne mertebedir" deyü kâmil iki sâ‘at Beç'i ve Prağ'ı ve Yanık kal‘ası ve Pojon kal‘aların sorup hakîr yoldan gelmemle bî-tâb u bî-mecâl kalup

ahşama alıkoyup tâ nısfu'l-leyle varınca üç yıllık seyâhatim hakîre söyledüp yine Beç kal‘asın sorar. Hakîr eyitdim:

"Sultânım, Beç'i ne sorar[sız], Beç bir menhûs kal‘adır kim cemî‘i Ungurus ve Alman ve yedi kralın kilidi ve Nemse çâsârının tahtgâhıdır kim cemî‘i yedi kral anın uğuruna kırılmağa ta‘ahhüd etmişlerdir. Sultân Süleymân Beç altında kâfir bozup bârgâh-ı Süleymânîsini ve cebehâne ve mâl-ı hazâ’inlerin bırağup iç ağaları top-keşân câmûslarına binüp ol şiddet-i şitâda Cânkurtaran'a düşüp cân kurtardılar. Ba‘dehu Süleymân Hân bed-du‘â edüp ‘İlâhî benim ırk-ı tâhirimden olan evlâdlarım ve askerlerim Beç'e varırlar ise peç olalar ve pîç olup pûç olalar ve hiç bulalar. Ve Fir‘avn ve Yezîd-i Mervân ve Kârûn'un la‘netin alalar. Ve Yanığ'a varanlar yanalar, bir yana gideler’ deyü bed-du‘â etmişlerdir. Niçe tevârîh-i mu‘teberelerde Süleymân Hân'ın Beç'de münhezim olduğu mufassalan tahrîr olunmuşdur, manzûr-ı şerîfiniz olsun" dedim. Kâ’immakâm Mustafâ Paşa eyitdi:

"Evliyâm, Süleymân Hân'ın Beç altındaki inhizâmın işitdik ammâ anın intikâmın pâdişâhımız almak isterse bir vezîria‘zamın Beç üzre mühr ile serdâr-ı mu‘azzam ederse bizi de bile koşuntu edüp Beç seferine biz bile giderse[k] ihtimâle haml edüp anın havfinden Beç ahvâlin sorarım. Yohsa ne zimmetimize lâzımdır" dedi. Yine hakîr eyitdim:

"Sultânım kaçan kim bir vezîr Beç'e mutasarrıf olmak ister, iki sene kâmil Budin'de ve Üstolni-Belgrad'da ve Eğre vilâyetlerinde kışlalar verüp yüz bin Tatar askeriyle ve yüz bin Âl-i Osmân askeriyle kâfiristâna çapullar verüp cemî‘i kâfirin kolun kanatların kırup üçüncü yılda cümle hâzır mühimmâtlar ile hemân kar alaca olunca Beç kal‘asın muhâsara edüp yine Tatar askeri tâ Prağ'a ve Loncat'a ve İstirinye'ye varınca nehb ü gâret etmeden hâlî olmayup iki ayda kal‘a-i Beç'i aldı yâ almadı, hemân kış gelmeden askeri Beç altından çıkarup ibtidâ Üstolni-Belgrad yakındır, ana çıkmak gerek ki selâmet buluna. Eğer bu üslûb üzre Beç kal‘ası muhâsara olunup asker ile yek-dil [ü] yek-cihet olup "Mâl-ı ganâ’im sizin, kal‘a pâdişâhın" denilirse inşâallâh Beç değil Prag ve Amıstırdam ve Lonçat şehirleri bile feth olur" dedim.

Andan Maskov elçisiyle Azağ'a Maskov diyârından geldiğim nakl eyleyüp,

"Sultânım, elçi Azağ'da sultânımdan habere muntazırdır. Azîm hedâyâları var" dediğimde,

"Tiz bu gece Azak paşası Monla Ganî Paşa'ya Kulkethudâsı Süleymân Paşa'ya mektûblar yazılup, elçiyi der-i devlete göndersinler ve *[203b]* sabâh Azağ'a ulaklar gitsinler" deyü tenbîh buyurduklarında hakîr eyitdim:

"Efendim yâ Ak Mehemmed Paşa içün Azağ'a gelen fermân-ı şerîfinizde der-i devlete gelesiz, buyurmuşsuz. İşte Edirne'ye karîb Havsa nâm mahalde sultânımın fermânına muntazırdır" dediğimde

"Bir müneccim âdemdir, varsın İslâmbol'da bir zamân fâl açup bakla salup tâli‘in yoklayup bir mansıb tedârik ede" deyü bir beyâz buyurdı yazup,

"Tiz sabâh şu buyurdı-i şerîfi Ak Mehemmed Paşa'ya bir ağa götürüp Mehemmed Paşa durmayup İslâmbol'da sarâyında ilm-i usturlâba mukayyed olsun" dedikde hakîr eyitdim:

"Benim efendim. Bu buyurdı-i şerîfi götüren ağaya birkaç yüz guruş vermek lâzım. Anın ise hâlâ bir fülûs-i ahmeri yokdur. Buyurdı-i şerîfi hakîr götüreyim ki masrûfdan halâs ola" dediğimde

"Yok Evliyâ eyle değildir. Sen şimden gerü bizimle olursun, biz hovardalık etdik" dedikde

"Efendim evvel ve âhır ben senin garîbinim ve bir yâr-ı kadîm du‘âcınım. Sekiz yıldır İslâmbol'da evlerim görmedim. Bir kerre varayım, yine geleyim" dedikde otuz guruş harc-ı râh ve bir at ihsân edüp Ak Mehemmed Paşa'nın İslâmbol'a gitmesi fermânın dahi alırken anı gördüm, elime bir emir ve bir mektûb verüp eydir:

"İşte Evliyâm Mehemmed Paşa'ya sa‘âdetlü pâdişâh Balıkesri hâssın ihsân edüp ‘Yakında bir

mansıb-ı âlî de ihsân ederim. İslâmbol'da edeb ile otursun' buyurmuşlar. Var imdi bu hâssın emrin ve bu bizim mektûblarımız götür. Hedâyâları makbûlümüz olup sana hâs emriyçün iki kîse guruş versin" dedikde hemân hakîr eyitdim:

"Sultânım ben andan bir kîse ve yarım kîse almadan geçdim. Hemân sultânımın ihsân etdiği üç yüz guruşu Allâh ödüncü olsun deyüp elimden almaya" dediğimde paşa güle güle tamâm olup,

"Yâ Evliyâm tâ bu mertebe züğürd müdür?" dedikde,

"Züğürd değildir, ammâ dünyâda âhiretde müflis mendebûr olacak altı yüz kîse Azak'da borç edinmiş bir ankâ vezîr-i mükerremdir kim Azak'da balık pilav, balık yahni, balık çorba ve balık yemek ve balık geymek ve balığı vâkı'asında görmek ve Azak'da ekmeği görmemek ile dörd yıl geçinmiş bir ankâ-yı müflisdir" dediğimde,

"Tiz Frenk Hüseyin'i çağırın" dedikde Hüseyin gelüp tiz iki kîse ve bir yeşil çukaya kaplı semmûr kürk getirdüp anları da hakîre verüp hakîr hayr du'âlar ile dest bûs edüp ale's-sabâh Ak Mehemmed Paşa'ya Edirne'den 3 sâ'atde,

Menzil-i Havsa'ya gelüp mektûbları ve hâss emirleri ve iki kîseyi ve bir semmûr kürkü verince fakîr Mehemmed Paşa şâd-merk olayazdı ve hakîre cihân cihân hayr du'âlar edüp üç yüz guruş verüp semmûr kürkü geydirüp ol ân hâssın zabtına bir müsellim gönderüp nefîr-i rıhletler çalınup Havsa'dan cânib-i şarka 6 sâ'atde,

Kasaba-i Babaeskisi

Mâ-tekaddem câmi' ve hân ve medreseleri ve Çoban Kâsım Ağa cisrinin târîhiyle cümle mevsûfdur. Ammâ şimdi Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa vezîria'zamın kethudâsı bir çeşme-i âb-ı hayât inşâ etmiş, anın târîhi budur:

.....(1/2 satır boş).....

Andan 4 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Burgaz, andan (---) sâ'atde **menzil-i kasaba-i Karışdıran:** Burgaz kasabasında bir mürtefi' yerde seksen evli bir çamur deryâsı içinde kasabacıkdır. Kurşum örtülü câmi'i ve hânı ve bir hammâmı ve on aded dükkânı cümle Rüstem Paşa'nın hayrâtıdır. Hân-ı azîmin târîhidir:

Bir hayr-ı azîm eyleyüp ehl-i sefer içün,
Vaz' eyledi bu hân-ı safâ-hâneyi paşa,

Bir mevzi'-i zîbâ-yı latîf olduğiyçün bu,

Nazmî dedi târîhini zî-mevzi'-i zîbâ.
Sene 953.

Bu tahrîr olacak târîh câmi' üzre tahrîr olunmuşdur, yâhûd galat vaz' olunmuşdur. Amma çeşme târîhidir:

Aslını bu çeşmeden sordum dedi,
Selsebîlin aynıyım ben pür-safâ,

Dedim anıniçün revân târîhini,

Çeşme-i âb-ı hayât cân-fezâ.
Sene 953.

Bu târîh çeşmeye yakın câmi‘ üzre mastûrdur.

Andan 6 sâ‘atde **kal‘a-i Çorlu**, bâlâda mevsûfdur.

Andan 4 sâ‘atde **menzil-i kasaba-i Sekbanlı**, bu dahi merkûmdur.

Andan 4 sâ‘at gidüp **kasaba-i Kınıklı menzili**, bu dahi mezkûrdur.

Andan 3 sâ‘atde **menzil-i kal‘a-i Silivri,** bâlâda mahrûrdur.

Andan 4 sâ‘atde **menzil-i kasaba-i Büyükçekmece.**

Andan 4 sâ‘atde **menzil-i kasaba-i Küçükçekmece.** Bunlar dahi bâlâda niçe yüz kerre tahrîr olunmuşdur.

Andan (---) sâ‘atde sene 1077 mâh-ı Zilka‘de'sinin on yedinci günü sevâd-ı mu‘azzam **İslâmbol'**a sâlimîn ü gânimîn on altı gulâmımla ve cümle refîklerimle ve on altı re’s atlarımla ve üç bin aded nakid guruşumla ve bu kadar mâl-ı menâl-i metâ‘-ı gûnâ-gûnlarımla hâneme vâsıl olup yüz bin hamd [ü] senâ etdim.

Hikmet-i Bârî bir hafta içinde tâ‘ûndan altı nefer ad[ed] abd-i memlûklarımın güzîdeleri merhûm olup hakîr kâmil iki ay göz ağrısı çeküp Allâh âkıbetin hayr eyleye Dahkî Efendi hazretleri meğer üstâd-ı kâmil kehhâl imiş, hakîre gûnâ-gûn şâflar ve gûnâ-gûn müncîler ile gözlerime *[204a]* devâ edüp hamd-i Hudâ gözlerim Arab meş‘ali gibi münevver oldu, ammâ Hudâ âlimdir gözlerimden ol kadar cerâhat ve ol kadar ahlât ve ol kadar sarı sular akdı kim ta‘bîr olunmaz.

Meğer Maskov vilâyetinin Balu Hân ve Kazan ve Alatır ve Mujikkirmân vilâyetlerinde erba‘în ve zemherîrde çekdiğimiz şiddet-i şitâ ve dipi ve boranlar cümle gözlerime te’sîr edüp hânemizde sehel istirâhat edince evvelden isti‘dâd-ı emrâz hâsıl etmiş gözlerim karığup ağrımağa başladı.

Hamd-i Hudâ halâs olup yedi aded hatm-i şerîf tilâvet edüp hasbeten lillâh Girid gazâsına gitmeğe azîmet edüp cümle tedâriklerim görüp,

Sene 1078 mâh-ı Recebü'l-müreccebinin onuncu gün niyyetü'l-gazâ deyüp cümle ahbâb ile ve Ak Mehemmed Paşa ile vedâlaşup Girid gazâsına azîmet edüp cümle menâzilleri ve kılâ‘ u kasabâtları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile İslâmbol'dan üç hidmetkâr ve üç aded yâr-ı sâdık-ı kadîm refîklerim çıkup 2 sâ‘at cânib-i garba kesâfet-i bürûdet-i hevâ çekerek,

Menzil-i karye-i Küçük Nakkâşlı: Küçükçekmece buhayresi kenârında bâğ u bâğçeli yerdir, ammâ hikmet-i Hudâ bunda bir dipi ve boran çekerek Osmân Ağa ve Rıdvân Ağa ve Yûsuf Kethudâ çiftliklerin geçüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Çatalca: Hünkâr bâğçesi ustası Deli Usta hânesinde mihmân olup hamd-i Hudâ hevâ küşâde olup cânib-i garba **Kovukdere** nâm mahalli geçüp ve **karye-i Elbasan**'ı geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kadı: Bunda Sührâb Mehemmed Paşa çiftliğinde mihmân olup andan ale's-sabâh **karye-i Harâccı**'yı geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Fener: Beş yüz hâneli kefere köyü olduğu bâlâda niçe kerre mastûrdur.

Andan **Küçük Kılıçlı**'yı ve **Büyük Kılıçlı**'yı ve **Sekbânlı**'yı ve **kasaba-i Kösdemir**'i ve **Kurtulmuşlu**'yu geçüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Çavuşlu: Yeniçeri ocağında Kör Alî Ağa çiftliğidir. Anda mihmân olup yine

taraf-ı garba 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Sarây: Mâ-tekaddem medh olunmuşdur, ammâ şimdi kurşumlu kubâblar ile mebnî olan Ayas Paşa câmi‘inin kapusu üzre olan celî hatt ile bu târîh tahrîr olundu:

Allâhümme Allâhu lenâ târîhahû,
Vedhulûhâ bi-selâmin âminîn.

Sene (---)

Andan **karye-i İdriv Çakıllı** ve ana karîb **tekye-i azîm İskender Baba**: Bâlâda memdûhdur kim yılda bir kerre bir cem‘iyyet-i kübrâsı olur kim bir vecih ile tasvîri mümkin değildir.

Bu sultânı ziyâret edüp dervîşân-ı zî-şânlarıyla görüşüp sehel ta‘âm yeyüp anı dahi geçüp **karye-i Örenli**'yi ve **karye-i Tatarlı'**yı geçüp 5 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Vize: Mâ-tekaddem mufassal tavsîf olunmuşdur kim Özü eyâletinde başka sancak beği hükm eder. Andan yine semt-i garba (---) sâ‘at gidüp,

Tekye-i Binbir Oklu: Ahmed Baba Sultân'ı yine ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp anı dahi geçüp nîm sâ‘at gidüp,

Kasaba-i Bınarhisâr: Halîlîzâde İbrâhîm Ağa'da mihmân olup andan bir top menzili ba‘îd **Yene kasabası**n geçüp 4 sâ‘atde ormanistân dırahtistânlar içre gidüp,

Menzil-i kasaba-i azîm Kırknisâ ya‘nî Kırkkilisa ve Kırkkenîse: Şâtır Mahmûd Ağa hânesinde mihmân olup safâ etdik. Bu dahi bâlâda tahrîr olunan kurâlar ve tekyeler ve kasabalar ile niçe kerre bâlâda gâyet mufassal tavsîf olunmuşdur.

Andan **karye-i Dereli**'yi ve **karye-i Paşa**'yı ve **karye-i Çime**'yi geçüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Karagündüz: Alî Çelebi hânesinde mihmân olduk.

Andan **karye-i Akalan** ve **karye-i Haftân,** sadrıa‘zam ammîsinin ze‘âmetidir. Anı dahi geçüp 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Evliyâlı köyünde bu Evliyâ fakîr mihmân olup Mübârek Geray Sultân ile bir gece cân sohbetleri edüp andan semt-i garba bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Esedli: Efendimiz Mehemmed Geray Hân oğlu Ahmed Geray Sultânımızda bir gece mihmân olup bir at ve elli guruş ihsânın alup andan,

Karye-i Üçobalı'yı ve yine **Paşa köyü**'nü ve yine **Evliyâlı'**yı geçüp ve **karye-i Çinkoca**'yı ve **Yanbolı şehri**nde cisrden geçüp nehr-i Tunca kenârında yine Mehemmed Geray Hânzâde Ivaz Geray Sultân'ımda bir gece mihmân olup niçe ihsânlar alup andan bir sâ‘atde,

Karye-i İbrâhîmli'de Mehemmed Geray efendimin kalga sultânı olan Mübârek Geray Sultân'ı anda bulup bir gece mihmân olup Baht Geray Sultân'ı da anda bulup anın dahi ihsânın alup andan yine cânib-i garba,

Karye-i Tavşanlı'da Mehemmed Geray'ın nûreddîn sultânına ve Temir Ağa'ya buluşup anların da in‘âmların alup ve,

Karye-i Tontolar: Üç köydür.

Anları dahi geçüp **Yeniköy**'ü ve **Babaköyü**'n geçüp,

Menzil-i karye-i Şeyhli'de Çerkezoğlu'nda ve Ömer Sofî'de mihmân olup andan garba 2 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Atlıoğlu: Bunda Âl-i Osmân'a rehin olan sultânda mihmân olup keremkârlığın

görüp andan cenûba 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Dedeler: Bahâdır Geray Hân oğlu Dede Mehemmed Geray Sultân'da mihmân olup mürüvvetin görüp andan garba bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i Yenikoy: Selîm Geray Sultân'da mihmâ[n] olup keremin görüp andan,

Kasaba-i Yenice'yi geçüp 2 sâ‘at semt-i kıbleye meyyâlce gidüp, *[204b]*

Menzil-i tekye-i Kademli Baba Sultân

Âsitâne-i Âl-i Abâ-yı Bektaşiyân'dır ve bizzât azîz hazretleri bir serâmed kurşumlu kubbe-i âlî içinde medfûn olup ser-i pâları etrâfında gûnâ-gûn rahleler üzre niçe hüsn-i hatt ebyât eş‘ârlar rûy-ı dîvâra tahrîr olunmuşdur.

Ve ser-i sa‘âdeti tarafında *âyetün min âyâtillâh* kelâm-ı izzetler var. Ve cânib-i erba‘asında niçe yüz gûne şem‘dân ve çerâğdân ve buhûrdân ve gülâbdânlar var.

Andan azîz-i merhûm çoban iken kaval-ı Mûsâ çalmağa mâ’il olduğundan başı ucunda iki dâne kamış kavalı ve iki çift pâbuçları durur. Gâzî Hudâvendigâr asrında Gâzî Mihal Beğ azîzi defn edüp kubbe ve imâret ve hücreleri ve kilârları ve yaz u kış meydânları ve mescidi, âhûrları cümle Gâzî Mihal'in olup azîm nazargâhdır kim evc-i âsımâne ser çekmiş bir kûh-ı ser-bülendin tâ zirve-i a‘lâsında cihân-nümâ bir teferrücgâh-ı âlîdir kim yüz iki yüz atlı konup göçüp cümle seksen aded fukarâları müsâfirîne ri‘âyetler edüp matbah-ı Keykâvus'undan cemî‘i âyende vü revendegânlara ni‘met-i nefîseleri ve sofra-i bî-imtinânları mebzûldür. Andan yine 3 sâ‘atde,

Karye-i Koca Muradlı'yı ve **karye-i Karagöz**'ü geçüp,

Menzil-i karye-i Kayacık: Petko nâm keferede mihmân olup anın haçını putunu kırup andan,

Karye-i Manastır'ı ve **karye-i Talışmanlı**'yı ve **karye-i Kabalı**'yı ve **Navurdere**'yi geçüp **menzil-i karye-i Kozluca** andan **karye-i Vakf**'ı ve **karye-i Kırkçeşme**'yi ve **Hacı Arslan Çiftliği**'n ve **karye-i Istavroz**'u geçüp (---) sâ‘atde,

Menzil-i taht-ı sânî Edirne-i azîm

Doğru Kara Kethudâ İbrâhîm Ağa'ya varup andan Kâ’immakâm Kara Mustafâ Paşa'ya varup mukaddemâ Edirne'de görüşdükde taleb etdiği sunkuru ve toykunu va‘demiz üzre paşaya hedâyâ verüp ol dahi telhîsci ile iki dâne ibret-nümâ mürg-bâzları sa‘âdetlü pâdişâha gönderüp cümle doğancıbaşı ve çakırcıbaşı ve atmacacıbaşı ve şâhincibaşı nâm ağalar ve gayri şikâr ağaları,

"Müddet-i medîd-i ömrümüzde biz bunun gibi tülemiş mercân gözlü ve bu tonda böyle iri toykun ve sunkur görmedik" dediklerinde hemân sa‘âdetlü pâdişâh,

"Tiz bunu kim getirdiyse dahi gayrilerin getirsin" dediklerinde kâ’immakâma haber gelüp kırk kerre yemîn billâh etdim, halâs olamadım.

Âhır-ı kâr Çerkez vilâyetinde olan kuşların kanatları ve kuyrukların kâ’immakâma gösterüp ol dahi hakîri kanat kuyruklar ile buyruklayup pâdişâh-ı âlempenâhın huzûruna varup zemîn-bûs edüp hayr du‘âlar ve senâlardan sonra kuşların cenâhların gösterüp,

"Pâdişâhım bunlar Çerkezistân'da öldüler. Pâdişâhıma gelenlerden gayri kuşlarım yokdur" deyü yemîn billâh etdikde Hudâ yarlığasın Vânî Efendi,

"Hünkârım bu Evliyâ Çelebi tâ Erzurûm'umuza Melek Ahmed Paşa yılından berü bilirim. Sözünde sâdık bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdem kulundur. Eğer dahi bâzları olsa pâdişâhımdan dirîğ etmezdi" ded[ik]de, bizzât hünkâr eyitdi:

"Ben de bilirim. Âlem-i sabâvetimizde Kaya Sultân yanında bize çok hidmet etdi" ded[ik]de iki

kerre zemîn bûs edüp lisân-ı Tatarca niçe gûne du‘âlar edüp ol kuşlar sebebiyle Maskov diyârın ve Dağıstân ülkesin ve Çerkezistân'ı ve Heyhât sahrâsı ve Kalmığ'ı ve kavm-i Heşdek'de yetmiş gün yatsı namâzı vakti olmayup salât-ı ışâyı kılmadığımızı hikâyet etdikde Vânî Efendi,

"Belî ol diyârda ışâ namâzı kılınmaz, zîrâ iki sâ‘at olmadan sabâh namâzı olur" deyüp şehâdet etdi.

Ve niçe su’âller edüp cümle Vânî Efendi'nin su’âllerine cevâblar verdim.

Andan sa‘âdetlü pâdişâh Leh ve Çeh ve İsfaç ve Nemse ve Filimenk ve Alman ve Ungurus ve'l-hâsıl üç yılda Beç'de ve Prak'da ve Macar'da ve Hırva[di]stân'da seyâhat etdiğim yerleri yedi gün kâmil su’âl edüp ekseriyyâ Beç kal‘asın ve Yanık kal‘asın su’âl edüp andan sekizinci gün kuşlar içün bî-hisâb ihsân [u] in‘âmlar edüp yine kâ’immakâma geldim, kaziyye-i serencâmım bir bir nakl etdim.

Ertesi cemî‘i velî-ni‘am efendilerim ile Girid'e giderim deyü cümle vedâlaşup ve niçe ihsân [u] in‘âmlar alup Kâ’immakâm Paşadan izin taleb etdikde ta‘[y]înâtlar verüp hakîri sâ’ir ağavâtları zümresine ilhâk etmek murâd edindikde hemân hakîr dest bûs edüp eyitdim:

"Azîz başın içün olsun ve *merhûm u mağfûrun-leh* Köpürlü Mehemmed Paşa rûhiyçün olsun kim bu fakîr-i hakîr bir mücâhidün fî-sebîlillâh kişiyim. İbtidâ Azak gazâsından berü bir gazâdan kalmayup yedi yıl Kırım'dan Kazak vilâyetlerinde Maskov'da ve Leh'de ve Krakov'da ve Çeh'de Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârlar ile kâfiristânda kılıç urup gazâlar etdim. Allâh içün olsun beni bu Girid gazâsından alıkoma. Henüz sadrıa‘zam İstife şehrinde imiş, yetişeyim" dedikde,

"İmdi Evliyâ Çelebi, bizi ol gazâda du‘âdan unutma" deyü iki yüz altun ve bir kat esvâb ve hüddâmlarıma da otuz altun ve birer kat libâslar *[205a]* verüp altı re’s ulak bârgîrleri ile yetmiş seksen kıt‘a mektûblar verüp vedâ‘laşup niçe ihsânları Edirne'de bırağup,

Sene 1078 mâh-ı Ramazânu'l-mübârekinin on beşinci bâzârertesi gün şehr-i Edirne'den cezîre-i Girid'e Kandiye gazâsına gitdiğimiz konakları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ’idleri beyân eder

Evvelâ Edirne'den çıkarken cânib-i cenûbda yeni köprüden geçüp Tunca kenârıyla sehel gidüp ana karîb nehr-i Arda üzre bir haşeb cisr-i azîmden ubûr edüp (---) sâ‘at cânib-i cenûba gidüp,

Karye-i ma‘mûr Demirdaş: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) nin kurşumlu câmi‘-i zîbâsı ve bir hânı ve bir latîf hammâmı ve bir medrese ve bir mektebi ve iki yüz aded tahtânî ve fevkânî mükellef ve müzeyyen ve ma‘mûr kârgîr binâ sarây-ı azîmleri var kim cümle kiremit örtülü büyût-ı zîbâlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan yine cânib-i cenûba (---) sâ‘at gidüp,

Karye-i Emirli: Bunda dahi kurşumlu câmi‘ ve hân ve hammâm ve yüz elli kadar kiremit örtülü evleri var. Bu iki aded ma‘mûr kurâları geçüp 2 sâ‘at fezâlarda gidüp,

Menzil-i karye-i Ece Sultân: Bu azîz-i merkûm bir bayır üzre bir cinîn-misâl hıyâbân-ı dırahtistân koru içinde bir kurşumsuz tula kârgîr binâ kubbe-i ra‘nâ içinde Ece Sultân medfûndur kim hasîbü'n-nesîb sâdât-ı kirâmdandır. Türbe-i pür-envârında aslâ fukarâları yokdur. Bu karyede Abdülkerîm Çelebi'de mihmân olup ertesi,

Karye-i Kapuçu: Bir ma‘mûr kefere-i Rûm köyüdür. Anı geçüp (---) sâ‘at cenûba nehr-i Meriç kenârınca gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i bâlâ Dimoduka

İki nefer Urûm kralları karındaşlar idi. Birinin ismi Dimo, birinin Duka. Bu iki kefereler bu kal‘ayı iştirâk-i sevî üzre binâ etdiklerinden Dimo Duka'dan galat-ı meşhûr Dimetoka derler. Sene 762 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir. Be-dest-i Gâzî Ferhâd Beğ.

Ve yedi kerre mukaddemâ muhâsara olup fethi müyesser olmayup âhıru'l-emr kralın birin Ferhâd Beğ avda avlayup esîr eder. Öbür karındaşı Rûm kefereleriyle kal‘aya kapanup kal‘a içinden taşra çıkmayup re‘âyâ olmak şartıyla Duka nâm kral kal‘anın miftâhların Ferhâd Beğ'e teslîm edüp ba‘dehu asker-i İslâm alâ mehil kal‘ayı kabza-i tasarrufa alırlar. Yohsa bu kal‘a sademât-ı top-ı kûb ile feth olur hisâr-ı üstüvâr değildir. Ammâ hîn-i fethde küffâr kal‘a içinde olmak üzre akd-i sulh olunduğiyçün hâlâ kal‘ada dizdârdan gayri müslim yokdur.

Derûn-ı hisârda cümlesi yüz aded kârgîr binâ kiremit ile mestûr menhûshâne-i ma‘mûr-ı keferelerdir, ammâ dizdâr nârin kullede sâkindir. Ve bir kenîseleri var.

Rûmeli eyâletinde niçe sa‘b hisâr-ı metîneler vardır ammâ bu dahi sedd-i Mekü-misâl kal‘a-i üstüvârdır. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Edirne bostâncıbaşısı hükmünde Sultân Bâyezîd Hân vakfı voyvadası zâbıtdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır.

Taht-ı kadîmdir kim Sultân Bâyezîd-i Velî bunda niçe zamân sâkin olmuşdur. Hattâ Selîm Hân-ı Evvel Bâyezîd Hân pederinden hilâfeti cebren aldıkda Bâyezîd Hân'ı bu Dimetoka tahtgâh-ı kadîmdir deyü bunda nefy edüp Havsa nâm mahalde Bâyezîd Hân merhûm olup na‘şın İslâmbol'a götürüp câmi‘inin mihrâbı önünde defn ederler. Ya‘nî bu kal‘a tahtgâh-ı kadîm olup Mûsâ Çelebi Sultân ibn Yıldırım Hân dahi bunda sâkin olurdu, zîrâ sayd [u] şikârı da gâyet çokdur. Ve hâlâ yukaru kal‘ada cihânnümâ bir pâdişâh sarâyı var. Sâfî kurşum örtülü örtülü maksûreleri ve müteaddid ve hücreleri ve kâ‘aları vardır.

Ve kal‘ası evc-i semâya berâber bir kırmızı yalçın kaya üzre maşrıkdan cânib-i garba şekl-i bâdemî vâki‘ olmuş bir tûlânîce Şeddâdî iki kat taş binâ kal‘a-i ra‘nâ beş bölük bir kal‘a-i serâmeddir. Cirmi dâ’iren mâdâr iki bin beş yüz adımdır. Ve püşte-i âlîsinin enderûn [u] bîrûnunda sâfî mağârâlardır.

Ve cümle iki kat dîvârında birer aded metîn kullelerdir. Lâkin handakı yokdur ve olacak handak yeri de yokdur ve handak lâzım da değildir, zîrâ bu kal‘anın ba‘zı yerleri evc-i âsımâna kad keşân olmuş iki minâre kaddi uçurum ve yalçın kayalardır. Bâ-husûs garb tarafi ki nehr-i Kızıldeli nâm dîvâne akar suyun tarafı bir şâhin ve zağanos âşiyânlı kayalardır. Ol ecilden bu kal‘anın aslâ handakı yokdur. Ve cenûb tarafına Kızıldeli {nehri} akup duran âbdır. Ol cânibinde dahi handakları olmayup gâyet metîndir.

Ve bu Kızıldeli nehri kenârında aşağı varoş-ı azîmi var. Lâkin etrâfında kal‘a dîvârları yokdur, ammâ bu varoşa Kızıldeli suyu aşırı cenûb tarafi dağları aşağı varoşa havâledir, ammâ iç kal‘a da ana havâledir.

Ve yukaru kal‘anın iç kal‘ası iki katdır ve iki bölükdür. Birine *[205b]* Kız kullesi derler. Birine Cebehâne kullesi derler. Ve bu iki bölük hisârın birbirlerine geçmeğe iki kapusu ve cânib-i şimâle nâzır bir bölme hisâr dahi var, gâyet metîn dîvârlıdır.

Ve hünkâr sarâyı dahi iç kal‘a-misâl bir bölme hisâr dahidir. Lâkin bu sarây ve bölme dîvârı İslâm pâdişâhlarının binâsıdır. Bu zikr olunan kat-ender-kat bölme hisâr-pîçe dîvârlardan aşağısının her taraflarında birer kat hisâr-pîçe nâm sa‘b ve metîn dîvâr vardır.

Ve cümle üç aded kapulardır. Biri tâ iç kal‘a kapusu cânib-i cenûba nâzırdır. Bir kapu dahi taraf-ı şimâle meftûh kapudur. Bu dahi iç kal‘a kapusudur. Bir kapu dahi aşağı kat kapudur kim çömlekçiler tarafına açılır, ammâ bu mezkûr kapular hünkârlara mahsûs kapulardır kim yukaruda pâdişâh sarâyı vardır. Bir kapu dahi cânib-i garba nâzır Köprü kapusu derler. Bir kapu dahi semt-i kıbleye nâzır Çârsû kapusu derler, iki kat metîn ve kavî kapulardır, cümle halk bundan girüp çıkarlar, ammâ bu iki kat kapu mâbeyni dahi bir bölme küçük hisârcık gibi vâki‘ olmuşdur.

Bu hisâb üzre bu kal‘a-i Dimetoka cümle altı katdır. Ve cümle bölme dîvârlarında olan kapularla cümle (---) kat metîn hadîd bâb-ı kavîlerdir. Ammâ aşağıda iki kapu dediğimizin taşrasındaki kapudan içeri girirken sağ tarafda dîvârda bir âdem kaddi âlîde celî hat ile beyâz mermer üzre tahrîr olunan târîh budur:

Devr-i adlinde o şâh-ı keremin,

Yapılup oldu kılâ‘-ı müsned,

Sarf edüp mâlını himmet etdi,

Kıldı bu hidmete sa‘y-i bî-had,

Dedi târîhin anıniçün Tîğî,

Kapu ağası-i Sultân Ahmed. Sene 1015.

Ve tevârîhin sağ köşesinde lisân-ı Yûnânca Hazret-i Risâlet-penâhın sa‘âdetle dünyâya geldikleri gece temel koyulduğunun târîhi tahrîr olunmuşdur kim hatt-ı garîbedir.

Der-vasf-ı aşağı varoş-ı ma‘mûre

Cümle on iki mahallâtdır. Ve cümle altı yüz aded kiremit ile mestûr tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı seng-i mutarraş dîvârlı ma‘mûr ve müzeyyen sarâylar ve hânedân-ı ra‘nâlarında elbetde bâğ u bâğçe ve gül-i gülistânları mukarrerdir.

Ve cümle on iki mihrâb cevâmi‘ ve mesâcid-i selâtîn-i mü’minândır. Cümleden Yıldırım Bâyezîd Hân câmi‘i çâr-kûşe dîvâr üzre ve içinde dörd aded kârgîr binâ direk üzre bir acîb ü garîb tahtadan mebnî bir musanna‘ kubbeli câmi‘-i pür-envârdır kim bir müzeyyen ve serâmed minâre-i bâng-ı Muhammedîsi var. Cümle âsâr-ı binâları ve harpüşte tahta binâ kubbesi rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile eyle musanna‘ kurşum örtülüdür kim sihr-i bûkalemûndur. Şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı kadîmdir, ammâ haremi yokdur. Ve bundan gayri dahi câmi‘ yokdur.

{Der-beyân-ı mesâcid-i âbidân-ı zâhidân}

Cümle 12 mesâcidlerdir, ammâ câmi‘ olmağa müsta‘id zâviyeler vardır. Cümleden Nasûh Beğ mescidi bir câmi‘-i selâtîn-misâl kurşum kubbeli ma‘mûr mescid-i şerîfdir. Ve Kurd Beğ mescidi ve Bâzârlı Beğ mescidi, ya‘nî Alaca mescid demekle ma‘rûfdur. Ve Ankâ’ü'l-vâsi‘ mescidi ve Oruç Paşa mescidi ve Kapucu mescidi ve Tatarlar mescidi ve Harâccı mescidi ve Zencîrli mescid ve Cırcır mescidi ve Abdâl Cindî mescidi ve köprü başında Gâzî Ferhâd Beğ mescidi. Bunlar cümle kiremit ile mestûr buk‘a-i mübârekelerdir.

Ve cümle dörd aded medrese-i âlimândır. Cümleden Bâyezîd Hân medresesi ve medrese-i Oruç Paşa. Ve cümle beş aded tekye-i dervîşân-ı ehl-i tarîk vardır. Ve cümle beş aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır.

Ve cümle iki aded dâru'z-ziyâfe-i imâret-i it‘âmdır. Yıldırım Bâyezîd Hân imâ[re]ti, Nasûh Beğ imâreti kurşumlu me’kelhânedir kim bay u gedâya ni‘metleri mebzûldur.

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır. Cümleden kurşum örtülü Nasûh Beğ hânı ma‘mûrdur. Ve cümle iki aded kârbânsarây-ı âyende vü revendegânı vardır.

Ve cümle üç aded hammâm-ı rûşenâları var. Köprü başındaki hammâm kâh işler ve kâh harâb durur. Ammâ Fısıldı hammâmının âb [u] hevâsı ve binâsı latîf ve musanna‘ hammâm-ı râhat-ı cândır. Ve bir musanna‘ kemer altında bir delik vardır, ol kemer altındaki kurna başında bir âdem otursa ve öte başında bir âdem oturup ol deliğe bir âdem ağzın koyup söyleşirler, delikden kelâmları birbirlerine be-dürüstî işidilüp söyleşirler. Anıniçün Fısıldı hammâmı derler. El-hâsıl âşık ve ma‘şûkların kelimât edüp murâd alup her murâdı verecek delikdir kim Fısıldı deliği ve Fısıldı hammâmı derler. Ve Ulu câmi‘in önündeki hammâmın târîhidir:

Yapdı bu hammâmı Sultân Osmân,
Cûy-ı kevser ola cennetde bu su,

Hâtıra ilâc olup târîh dedim,

Hâsılı hammâm-ı rûşendir bu.

Sene (---).

Ve cümle yetmiş aded hânedâ[n] hammâmları *[206a]* vardır. Cümleden Koca solakbaşı hânesinin hammâmını müferrihdir, derler ammâ hakîr girmedim ve alimallâh görmedim.

Ve cümle yüz aded dekâkînlerdir kim her şey bulunur. Lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ çömlekçi ve bardakçı dükkânları iki yüzden çokdur. Ve çarşu içi câ-be-câ kudretden beyâz kaya kaldırımdır.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi nâzük-endâm ve sîm-bedendir. Ve cümlesinin reng-i rûyları humret üzredir, zîrâ Delikızıl nehri nûş ederler. Gâyet latîf ve serî‘u'l-hazm âb-ı hoş-güvârdır. Bu nehrin ibtidâ menba‘ı Tanrıverdi dağından gelüp bu kal‘anın altındaki cenûb tarafında on iki göz taş yapıda temelli direkler üzre meşe direkleri döşeli cisr-i azîmin altından geçüp dahi aşağı kal‘adan bir top menzili alarka cânib-i kıbleye cereyân ederek gidüp nehr-i Arda ve nehr-i Tunça ve nehr-i Meriç bir yerden cereyân ederken bu Kızıldeli nehri anlara mahlût olup cümlesi bir yerden Enez kal‘ası kurbunda bahr-i Rûm'a munsab olur.

Der-beyân-ı memdûhât-ı Dimedoka

Bâğ u bâğçesinde şîreli âbdâr hoş-hor üzümü ve tekkeşîn ayvası memdûhdur, ammâ kırmızı la‘l-gûn Dimetoka bardağı ve kâseleri ve çanakları ve ibrikleri meşhûr-ı âfâkdır.

.....(1 satır boş).....

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh: Bu şehir taht-ı kadîm olmak ile niçe bin güzîde kibâr-ı kümmelînler medfûndur, ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır kim tahrîr olunur.

Evvelâ kal‘a altında ziyâret-i Cüneyd Baba, andan ziyâret-i Sofî Şâhî Baba, andan Tebrîzî Başa, andan Mursal Baba, andan Gâzî Ferhâd Baba, andan mezârlık içinde Monlacık Efendi, andan Ayvad Baba, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz, rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Andan kalkup cenûb tarafına 5 sâ‘at gidüp,

Karye-i Karayenli ve **karye-i Hisârcık** ve **karye-i Saltık** ve **karye-i Mandıra** ve **karye-i**

Sofîli v e **karye-i Karabınar:** Bunlar kefere ve müslim köyleri ve cümle serbest ze‘âmetlerdir. Andan,

Menzil-i karye-i Vukûf: Anda Ahmed Beğoğlu'nda mihmân olup zevk etdik. Bu köyden taşra,

Ziyâret-i Zindel Baba Sultân andan cânib-i cenûba bir sâ‘at gidüp **ziyâret-i Açıkbaş Baba Sultân,** ammâ aslında Âşık Paşa Sultân'dır. Kavm-i Ütrük Açıkbaş Tata derler. Bu iki ziyâret sâhibleri ibtidâ diyâr-ı Rûm'a Orhân Gâzî oğlu Süleymân Paşa ile geçen kırk kişilerdendir. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bunların gazâ etdikleri kâfir tevârîhlerinde bile yazılmışdır. Ve bu ziyâretlerin kurbunda,

Ziyâretgâh-ı Kadınlar Mezârı: Hâlâ ziyâretgâh-ı âyende vü revendegândır. Bu ziyâretgâha karîb çeşmesâr-ı acîb var. Kırk yılda bir Kadr gecesinde tâ sabâha dak süd akar, Zindel Baba çeşmesi derler temâşâgâh-ı garîbdir.

Andan yine cânib-i cenûba gidüp **karye-i Yelkenci** ve **karye-i Koyuneri** nâm kurâyı geçüp 5 sâ‘atde kâh şarka ve kâh cenûba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Ferecik

Bânîsi Rûm keferesidir. Ba‘dehu sene 759 târîhinde ibtidâ Süleymân Beşe ibn Orhân fethidir. Hîn-i muhâsarada fethinde usret çekilüp ba‘de'l-feth iki kal‘asın dahi {Tanrıverdi dağı eteğinde olup} asker-i İslâm münhedim etmişlerdir. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Bu şehir imâretinin cümlesi yedi mahalledir. Müslim mahallâtları şehrin güzîde yerindedir. Kefere mahalleleri kenârdadır.

Ve kamusu beş yüz aded tahtânî ve fevkânî cümle kârgîr binâ ve serâpâ kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli vâsi‘ hânedânlardır. Cümleden hânemiz sâhibi Kara Mehemmed Ağa ve Ramazân Ağa ve Kör Alî Ağa hâneleri mükellef ü mükemmel büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve dükelisi yedi aded mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içre kenîseden veliyy olunmuş Süleymân Beşe ibn Orhân câmi‘idir, ammâ kurşum kubâblı bir ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Minâresi sol tarafındadır ve kapusu üzre târîhi budur:

Büniyet hâze'l-minâre ve vaz‘uhâ masnû‘a,

Kâle târîhen Hadîdî kadduhâ merfû‘a.
Sene (---).

Ve câmi‘-i Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Bâyezîd Hân ve {câmi‘-i İbrâhîm Ağa}.

Ve hepisi (---) aded mesâcid-i mü’minân-ı muvahhidândır. Evvelâ Şeyh Sinân mescidi ve Sadreddîn mescidi ve Bâzâryeri mescidi var. Meşhûr buk‘a-i mübârekeler bunlardır.

Ve umûmîsi iki aded medrese-i âlimândır. Ve olancası beş aded mekteb-i sıbyândır. Ve bardası iki aded tekyegâh-ı dervîşândır. Ve olandası yüz aded dükkân-ı esnâfândır.

Ve hamusu beş aded hân-ı tüccâr-ı sevdâgerândır. Cümleden çârsû içinde Ekmekçizâde Ahmed Paşa hânı gâyet mükellef ve işlek ve kiremit örtülü ma‘mûr hândır. Hâlâ bu hânın ***[206b]*** mütevellîsi İslâmbol'da Kuruçeşme'de sâkin ekmekçi hâkimi nâzıru'n-nuzzârdır.

Ve yekûnîsi bir hammâm-ı hoş-hevâ-yı hûb-binâsı vardır. Bu dahi Ekmekçioğlu Ahmed Paşa hayrâtıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Ferecik

Bir topraklı bayır üzre {Tanrıverdi kûhu zeylinde} vâki‘ olup kıble tarafı Enez kal‘asına doğru sahrâ-yı azîm mahsûldâr diyârdır. Ve bu şehirden nehr-i Meriç aşırı kal‘a-i İpsala dörd sâ‘atlik yerdir kim görünür.

Der-vasf-ı hâkimân-ı Ferecik

Evvelâ Rûmeli eyâletinde olup Sultân Bâyezîd-i Velî evkâfı olmak ile mütevellîsi hâkimden şer‘-i Resûl-i mübîn tarafından şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi elli aded kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve şehir nâ’ibi vardır. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi ve cümle meyvesi memdûhdur. Bâ-husûs âb-ı hoş-güvârı Fere[cik] dağlarından bir azîm su kemerleriyle şehre gelüp cümle çeşmelere ve câmi‘lere bahş olur.

{Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Ferecik}: (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan Tanrıverdi dağın geçüp (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan 3 sâ‘atde dereler ve depeler ve dağ ve bâğ u ırağ u yakın giderek ve haydud keferesi havfin çekerek cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Köhnelik harâbâbâd Kara Güvercinlik

Tuna nehri kenârında bir Güvercinlik kal‘ası dahi vardır, tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu Güvercinliğ'i sene (---) târîhinde Orhân Gâzî asrında Ece Ya‘kûb nâm akrabâmız feth edüp câ-be-câ münhedim etmişdir. Hâlâ kal‘ası bir kızıl yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng binâ imiş, harâb olmuş. İçinde keçiler yatır.

Ammâ aşağı varoşu bir vâsi‘ dere içre yalçın kayalar altında beş yüz Bulgar kâfiri köyüdür. Aslâ müselmân yokdur.

Ve cümle evlerde birer küçük hânlar var kim cümle âyende vü revende müsâfirîn ü tüccâr u züvvârlar evlere konup herkes akçesiyle yeyüp içüp konup göçüp ba‘zı bî-perhîz âdemler kanup geçirirler, zîrâ gâyet mahbûbe kızları vardır kim yol üzre bâzâr yerinde durup bir yolcu görseler,

"Ağa benim evime kon. Bak benim ekmeğim ak pakdır ve evimin aşağısı ve yukarusu pâkdir. Ak akçene bakmam. Senden bir şey saklamam. Sana pek ri‘âyet ederim" deyüp ol kadar dilnüvâzlık edüp mazbût gönülleri uğurlayup hâh nâ-hâh seni istediği yerine kondurup ta‘zîm edüp kılınırlar, ammâ bir Girid mankırı bağışlamazlar. Eğer hakların vermezsen cümle avretler başına üşüp bir ey kötek çekerler, zîrâ mu‘âf u müsellem derbend-i azîmdir. Ve ba‘de'l-ışâ hakların alup cümle kızlar ve avretler kaçarlar. Eğer senden râzılar ise sabâh tahte'l-kahve ta‘âmlar getirüp yedirüp içirüp yola yollarlar. Bu dahi Sultân Bâyezîd-i Velî evkâfıdır.

Ba‘dehu bu köyden kıble tarafına aşağı yarım sâ‘at bir vîrân kal'a dahi var, anı dahi seyr edüp sağ tarafda dağlar içre (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Karakayalı: Müselmânlardır ve bu dahi Bâyezîd-i Velî Hân vakfıdır. Anda yeniçeri Muslı Beşe hânesinde mihmân olduk.

Andan (---) sâ‘atde konarak(?) yerlerde gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Şabcılar

Bir dağ eteğinde bir câmi‘li ve iki hânlı ve iki yüz kiremit örtülü evli cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellem ve müslim ve gayr-i müslim re‘âyâları cümle mîrî şab çıkarup emînine verirler. Sekiz yük akçe büyük iltizâmdır. Hikmet-i Hudâ bu kasabada bir kölem firâr edüp yer yarıldı yere geçdi. Âhır-ı kâr hemân tarfetü'l-ayn içre cân başıma sıçrayup atlarıma süvâr olup tekrâr,

Menzil-i Ferecik'e gelüp kadıdan mürâsele ve mahzarlar alup kâmil bir hafta Ferecik kazâsı ve kurâsında şimâle ve cenûba ve şarka ve garba gezüp tâ Sıçanlı dağların ve yolları ve bellerine varınca geşt [ü] güzâr edüp hamd-i Hudâ mel‘ûn köle destime girüp pây-beste ve dil-haste edüp yine **tekrâr menzil-i Ferecik**'de oğlana bir ey kırbaç-ı Evliyâ kerâmetin gösterüp anda atları ve esbâbları yine seyishânelere tahmîl edüp cenûb cânibine 2 sâ‘atde, **karye-i Şahinli**'yi geçüp,

Menzil-i tekye-i âsitâne-i Nefes Sultân

Evc-i âsımâne berâber bir kûh-ı bâlâ üzre bir azîm âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Akdeniz içinde cezîre-i İmroz ve cezîre-i (---) ve kal‘a-i Enez ve kal‘a-i İpsala sahrâları cümle bu âsitâneden nümâyândır, tâ bu mertebe eflâke ser çekmiş serâmed bir kûh-ı serbülenddir. Bu tekyenin yaz meydânı ve kış meydânı ve cümle müsâfirhâneleri ve matbah-ı Keykâvusî'si ve ıstabl-ı anterîsi ve kilârı ve mescidi ve türbe-i *[207a]* pür-envârın kubbesi ve'l-hâsıl cümle imâretleri serâpâ nîlgûn kurşum örtülü âsâr-ı azîmlerin sâhibü'l-hayrâtı Etmekçioğlu Ahmed Paşa imâretidir.

Kırk elli kadar pâ-bürehne ve ser-bürehne pâk ü pâkîze âşık-ı şeydâ fakr-ı fâka sâhibi fukarâ-yı dervîş-i dilrîşânları var. Her biri birer köşe-i vahdetde halkdan münzevî mücerred pâk erbâb-ı ma‘ârif cânlar var. Niçesi de âyende vü revendelere hidmet edüp kût-ı lâ-yemût geçinirler.

Ve cemî‘i müsâfirîn ü mücâvirîne matbah-ı Keykâvuslarından ni‘metleri mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl ale'l-ittisâl bay u gedâya ve pîr [ü] cüvân u muğâna ni‘metleri mebzûldür. Ve âsitâne meydânı içre bir âb-ı hayât su sarnıcı var kim mâh-ı Temmûz-ı nevrûzda gûyâ buz pâresidir.

Ve bir acâ’ib yel değirmeni var. Cümle Enez sahrâsında ve Mekri kal‘ası taraflarında ve Dimetoka taraflarından âdemler gelüp bu yel değirmeninde un öğüdürler. Garâ’ib anda kim bu kadar yüz yıldan berü bu değirmenin yerine rahne gelmeyüp taşı aslâ aşınmamışdır.

Ve bu kûh-ı bâlâ üzre şehr-i Edirne'den gelen üç aded nehr-i azîml[er] deryâ gibi cereyân edüp Enez kal‘ası kurbunda bahr-i Rûm'a munsab olduğu aceb güzel görünür kim ibret-nümâ temâşâgâhdır. Ve bizzât Nefes Sultân bir çâr-kûşe kurşumsuz kubbe-i âlî içinde medfûndur. Beyt, li-nâmıkıh:

Nefes Sultân bir erdir nefes almakdurur erlik,

Tefâhür eyle fakrile budur âlemde serverlik.

Yine bu [kubbe-i pür]-envârının içinde rûy-i dîvâr[da] bu ebyât-ı nâ-matbû‘umuz tahrîr edüp rû[h-ı] pür-fütûhlarıyçün bir sûre-i Mülk tilâvet edüp rû[h]-ı şerîfine savâbın hibe eyledik.

Bu mehbıt-ı pür-envâr kubbe-i âlî içre kabr-i münevveresinin cânib-i erba‘asında ol kadar Kelâm-ı İzzet ve çerâğdân ve kandîldân ve şem‘dân ve gûnâ-gûn âvîzeler var kim bir Mısır hazînesi mâl eder. Cümle fukarâlar her züvvârın üzerlerine mâ-i gülâb nisâr edüp gûnâ-gûn buhûr ûd miskler yakarlar. Hamd-i Hudâ bu dergâhı da ziyâret edüp andan aşağı enüp bir sâ‘atde,

Der-beyân-ı yenâbî‘-i germâb-hâ-yı zemîn

Bu Nefes Sultân âsitânesi cenbinin zîrinde bir ılıca var kim Rûm u Arab u Acem ve Belh [u] Buhârâ ve Frengistân'da ve Bursa'da ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘ada yedi yüz yetmiş aded banalar görüp cümlesine girüp illâ Budin kal‘asında Yeşil Direkli ılıcası ve Sofya'nın banası ve bu Nefes Sultân humması kadar menâfi‘-i kesîreli kavza görmedim. Hattâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ bu kaplıcaya girüp nef’in müşâhede edüp,

"Vallâhi Bursa ılıcalarından latîfdir" deyü Nefes Sultân'a çıkup ziyâret etdikde buyururlar kim,

"Bu Nefes Sultân bizim Âl-i Osmân'ın ırk-ı tâhirinden Yıldırım Bâyezîd Hân oğlu Düzmece Mustafâ Çelebi budur. Terk-i dünyâ edüp bu tekyede kendüyi ifnâ-yı vücûd ile pinhân edüp âlem ağyârdan bî-haber olup zevk u safâda idi. Ba‘dehu bu Düzmece Mustafâ peydâ olup anı Edirne'de Uzunçârsû başında salb edüp Şehzâde Mustafâ asılup derdinden halâs olduk" derlerdi. Ammâ hâlâ ki Şehzâde Mustafâ bunda Nefes Dede nâmıyla bu hânkâhda hidmet yer[in]de henüz pâdişâh-ı âlem idi, deyü bizzât Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ bu hikâyeti nakl edüp Nefes Sultân fukarâlarına ihsân u in‘âmlar edüp,

"Bizim zürriyetimizdendir. Türbe-i pür-envârına bir hoşça hidmet edin" deyü tenbîh edüp gider. Hakîkatü'l-hâl bu Nefes Sultân Yıldırım Hân oğlu Mustafâ Çelebi olduğuna şübhe yokdur. Hattâ âlem-i fakr-ı fâkda ve Kâf-ı kanâ‘atde iken bir zî-kıymet taşı ummân-ı kerâmesinden çıkarup fürûht edüp bu ılıcayı kubâbları ve câmekânları ve halvet ve havz u şâzrevânlarıyla bir gayri kimesne nâmıyla amâr edüp kırk yedi yaşında âhirete intikâl edüp bu âsitânede Nefes Sultân deyü defn etmişlerdir. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu ziyâreti etdiğimizden sonra cânib-i cenûba gidüp,

Koru-yı pâdişâhî: Bir azîm ormanistân çengelistân balkanistândır kim Âl-i Osmân'ın kırk bin re’s atları ve kısrağ u tay ve hergeleleri bunda kışlayup gezer. Emîr-âhûr-ı sultânî tarafından koru ağaları zabt edüp bir ağacını kesenleri teczîm ederler.

Andan koru ağalarında sehel istirâhat edüp taht-ı kahve yeyüp andan 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i atîk Marile

Rûm kralları binâsı olup sene (---) târîhinde Yıldırım Hân ümerâlarından Ferhâd Beğ fethidir. Kal‘asının câ-be-câ yerleri hâlâ münhedimdir. Kefereleri koru-yı pâdişâhîye hidmet edüp cümle tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf müsellem ve gayr-i müslimlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-âbâd hisâr-ı Mekri

Bir kal‘a-i Mekri dahi Rodo[s] cezîresinin mukâbelesinin cânib-i şarkîsinde Anatolu hâkinde Alâ’iyye hâkinde leb-i deryânın bir körfez nihâyetinde Mekri kal‘ası var. Ammâ bu Rûmeli Mekrisi andan ziyâde *[207b]* ma‘mûr ve müzeyyendir. Sene (---) târîhinde (---) (---) fethidir. Be-dest-i Gâzî Evrenos.

Kal‘ası Akdeniz kenârında şekl-i murabba‘ seng binâ bir köhne sûr-ı ra‘nâdır. Dâ’iren mâdâr cirmi bin adım kal‘adır. Der-i dîvârlarının câ-be-câ yerleri rahnedâr olup ol kadar ma‘mûr değildir.

Bir bayırlı ve dereli ve depeli ve kayalı zemîn üzre vâki‘ olmuş kal‘a-i atîkdir, ammâ leb-i deryâda iç hisârı metânet üzre mebnîdir. Hâlâ Rûmeli eyâletinde yüz elli akçe pâyesiyle Ferecik kazâsından ifrâz bir küçük kazâcıkdır.

Ve hâkimi Bâyezîd-i Velî Hân mütevellîsi zâbıt u râbıtdır. Ve cümle on pâre köy nâhiyesi dahi vakf-ı Bâyezîd Hân'dır kim hîn-i tahrîrde muharrirler şehr-i Mekri ile nâhiye kurâların cümle dörd yüz aded hâne tahrîr etmişler. Ammâ şehri cümle iki yüz aded kiremitli tahtânî ve fevkânî cümle kârgîr binâlı Urûm evleridir. Müselmânları Urûmlardan azdır. Ancak elli hâne Müselmânları var ve yüz elli hânesi kefere-i menhûs hâneleridir. Ve cümle kefere evlerinin kapuları pençere gibi küçücük küçücük kapuları gâyet yüksekdedir kim "Atlı müsâfirler gelüp konak etmeyeler" deyü kapuların küçük ve yüksek muhâlif nerdübânlı kapular etmişler.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Cümleden kal‘ada Yıldırım Hân câmi‘ tarz-ı kadîmdir. Dizdârı ve

kal‘a neferâtları bu kal‘ada sâkinlerdir. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân-ı eşrâfı taşra varoşda olurlar. Bu varoşda bir câmi‘ ve bir mahalle mescidi ve [bir] tekye mescidi var.

Ve bir medrese ve bir mekteb ve beş aded hân-ı tüccârân ve dere kenârında bir hammâm-ı gâsılân ve cümle yigirmi aded küçücük dükkânları var.

Ve mine'l-acâ’ib uyûn-ı âb-ı hayât: Bu şehrin içinin tâ ortasında bir yalçın kayadan bir aynu'l-hayât nâm billur gibi bir ak berrâk su çıkar kim mâh-ı Temmûz'da bürûdetinden üç yudum huzûr ile içilmez. Tâ bu mertebe sovukdur ve gâyet serî‘u'l-hazm âb-ı zülâldir kim bir âdem bir kuzu yeyüp bu şerâb-ı tahûrdan nûş etse ol ân acığup yine ta‘âm yemek ister.

Bu şehir içre olan on iki göz su değirmenleri bu su çevirüp andan evlere taksîm olur. Bu ayn-ı câriyenin menba‘ı yine kal‘a içinde bir çına[r]-ı müntehâ var kim rub‘-ı meskûnda bu dıraht-ı azîmin misli meğer Akdeniz içinde İstankö[y] cezîresindeki çınâr-ı azîm ola. Ol çınâr-ı azîmin kökleri arasında kayalardan turna gözü-misâl kaynayup çıkar. Bu Mekri şehri bu su ile ve çınâr-ı azîm ile meşhûr bir şehr-i ma‘mûrdur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîf ve i‘tidâl üzre olduğundan Rûm keratsa kızları ve pençe-i âfitâb gulâmları var.

Ve bâğ u bâğçesinde nârı ve inciri ve dudu gâyet çokdur. Ve hevâsının sevâhilliğinden dağı ve taşı zeytûn ağacı ormanları cihânı dutmuşdur kim dânedâr Girid ve Moton ve Koron zeytûnu kadar latîf zeytûnu olur. İslâmbol'dan bu mahalle gelince zeytûn nâdirdir, zîrâ ol taraflar şiddet-i şitâdır, ammâ bu Mekri iklîm-i sâlisin vasatında bulunup hevâsı sehîldir. Anıniçün bu şehrin şimâl cânibindeki dağlar serâpâ bâğlardır, ahâlîsi tendürüst ve sağlardır.

Ve bu şehrin kıble cânibi yigirmi mîl alarkada Akdeniz içinde nümâyân olan cezîre-i Semâdirek otuz beş mîl ihâta eder bir ma‘mûr ve müzeyyen kal‘ası ve liman-ı azîmi var. Cezâyir eyâletinde kapudan paşanın hükmündedir.

Ve bu Mekre kazâsı ve Ferecik kazâsının cümle kefere re‘âyâları aslâ Urûmca kelimât etmeyüp Türkçe'ye yakın bir gûne Çıtak lisânları var. Cümle beyâz abâ ve kebe geyerler müşekkel keferelerdir kim isti‘mâl etdikleri lehçe-i mahsûsaları bunlardır.

Der-beyân-ı lisân-ı Ahıryan-ı Çıtak

Evvelâ bir işe acele etme dese, *"hulalama"* derler.

Ve *"gilimiz de bile misik"* ya‘nî cümlemiz bile idik.

Ve *"saryife edelim acalur"* ya‘nî müşâvere edelim nice olur.

Ve *"sulubayımız neçik buyuramış eylece edesik"* ya‘nî voyvadamız her ne emr ederse öyle idelim.

Ve her kelimâtlarının aralarında "*ankolayına"* lafzın gâyet {ziyâde} isti‘mâl ederler. Ve dahi niçe kerre yüz bin gûne elfâz-ı mühmeleleri var ammâ bu kadarca tahrîr olundu.

Andan şimâl cânibe 3 sâ‘atde Karanlık Dere nâm mahalli geçüp,

Menzil-i karye-i Mûsâ Çelebi

Yıldırım Bâyezîd Hân oğlu Mûsâ Çelebi'dir kim pederi Bâyezîd Hân Timur Hân hâdisesinde münhezim olup hummâ-yı muhrıkadan merhûm oldukda bu Mûsâ Çelebi Edirne hâkimi bulunup Rûmeli'ne müstakil pâdişâh olup niçe feth [u] fütûhâtlar etdi.

Ba‘dehu Anatolu'da karındaşı Çelebi Sultân Mehemmed cümlenin re’y [ü] tedbîriyle müstakil pâdişâh-ı âlî-vakâr oldukda karındaşı Mûsâ Çelebi'ye âdemler gönderüp,

"Gel bürâder hakîr uluca karındaşından bî‘at eyle" dedikde Mûsâ Çelebi eydir:

"Ol Anatolu pâdişâhıdır. Ben Rûmeli pâdişâhıyım. Karındaşım tâ Mekke ve Medîne ve Mısır ve Şâm ve Kudüs ve Irâk pâdişâhı olmayınca ben andan bî'at etmek ihtimâlim yokdur" deyüp gelen mektûb-ı mahabbet-üslûbu pâre pâre edüp varan elçiyi kovup ol dahi Anatolu'da ahvâl-i *[208a]* pürmelâli Çelebi Sultân Mehemmed Hân'a bir bir nakl etdikde Mehemmed Hân asker cem' edüp devlet-i dünyâ içün iki bürâder-i cân-berâberler deryâ-misâl askerler ile (---) nâm mahalde bir savaş-ı perhâş ederler kim ta'bîr olunmaz.

Bi-emri Hayy-i Kadîr Mûsâ Çelebi münhezim olup dağlara firâr edüp bu köğe emân ile gelüp bu köylüler Mûsâ Çelebi'ye amân u zamân vermeyüp başıyla şehîd ederler ve başını Çelebi Mehemmed Hân'a götürüp ihsân umarlar.

Hemân âdil Mehemmed Hân "Bire gidiler, biz devlet-i dünyâ içün bir ma'reke eyleyüp bürâderim size vardıkda niçün diri bana getirmediniz. Siz fermân varmadan benim karındaşım niçün katl etdiniz" deyüp bu köy ahâlîsin cümle katl-i âm etdiler.

Ba'dehu na'şe-i Mûsâ Çelebi'yi Bursa'ya götürüp pederi cenbinde defn etdiler. Anıniçün bu köğe Şehîd Mûsâ Çelebi köyü derler.

Andan **karye-i Köpekler**'den aşağı Gümülcine sahrâsında cânib-i garba giderek **nehr-i İrça**'yı geçüp bir sâ'at gidüp **nehr-i Karacaoğlan**'ı dahi geçüp bu nehreyn-i sağîreyn Karıl(?) yaylalarından gelüp ikisi bir olup Gümülcine sahrâsında cereyân ederek bir sâ'at gidüp Akdeniz'e mahlût olur, ammâ karye-i Mûsâ Çelebi'den 6 sâ'at sahrâlardan gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Rûmiçne, ya'nî kal'a-i Gümülcine

Gümülcene ve Gümürcine yazılır ammâ aslı "Gümlü Çîn"dir. Galat-ı meşhûr evlâ olmağın Gümlüçin'den Gümülçine derler.

Vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan bu kal'ayı sene 764 târîhinde Sultân (---) asrında Gâzî Evrenos Rûm keferesi ile Yahûdî elinden dest-i kahr ile alırken derûn-ı kal'ada bir Yahûdî [vardı]. Cümle bu eyâlet ol Yahûdî'nin kabza-i tasarrufunda olup Kavala sâhibi Feylekos bu Yahûdî'yi defterdâr etmişdi. İsmine Gümlü Çîn derlerdi. Çîn ü Mâçîn Yahûdîlerinden idi kim İskender-i Zülkarneyn'e Çîn pâdişâhından elçilik ile gelüp diyâr-ı Rûm'un âb [u] hevâsından hazz edüp bu şehirde kalup kal'ayı amâr etdiğinden Gümlü Çîn kal'ası derler.

Ba'dehu anın evlâd-ı evlâdları Gâzî Evrenos'a kal'ayı vere ile vermeğe ta'ahhüd edüp ammâ ol şart ile cümle Yahûdîler kal'a içinde kalalar, deyü ahd [ü] mîsâk edüp kal'ayı Gâzî Evrenos'a teslîm ederler. Lâkin ba'de'l-feth Yahûdîler ile kavm-i Kıbtî ya'nî kavm-i Çingane mücâdeleye düşüp,

"Bu kal'a İskender zamânından berü bizim idi. Siz teğallüben mâl kuvvetiyle zabt etdiniz" deyü Gâzî Evrenos huzûrunda azîm gavga ve mübâhaseler oldukdan sonra âhır-ı kâr,

"Yahûdîler yine kal'ada sâkin olalar, ammâ kal'a neferâtları çinganeler olalar" deyü akd-i sulh olup ilâ hâze'l-ân Yahûdîler kal'a içinde olup dizdâr ve neferât anlardır. Ve hâlâ bu şehirde çingane ile Yahûdîler birbirlerinin adû-yı cânîlerdir.

İşte şehr-i Gümülcine'nin vech-i tesmiyesi Gümlü Çîn Yahûdî bânîsi sebebiyle Gümlü Çîn'den galat Gümülçine derler. Ammâ lisân-ı Yûnâniyân'da Rûmçine derler. Hakîm Feylekos'un bir duhter-i pâkîze-ahteri var idi. İsmine Rûmçine derler idi. Cüzâm marazına mübtelâ olup babası Feylekos bu kızı bu şehrin zemînine koyup âb [u] hevâsının letâfetinden kesb-i hevâ ederek cüzâm zahmından halâs olup bu şehri ibtidâ amâr eden Rûmçine kızdır. Ba'dehu Gümlü Çîn Yahûdî çinganeler havfinden kal'a binâ etmişdir.

Hamd-i Hudâ sene (---) târîhinde be-dest-i Gâzî Evrenos dest-i İslâma girmişdir. Ammâ bir şîrîn

şehr-i mu‘azzamdır. Hâlâ Rûmeli eyâletinde yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi iki yüz pâre ma‘mûr kurâlardır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şehir emîni ve harâc emîni ve çingane beği var.

{Der-beyân-ı ahvâlât-ı kavm-i Kabâbıta}

Zîrâ Rûmeli çinganelerinin Âl-i Fir‘avn'dan berü vatan-ı aslîleri bu Gümülcine şehridir. Hattâ kavm-i Ferâ‘ineler birbirleri mâbeynlerinde yemîn etseler,

"Mısır hakkiyçün ve Gümülcinemiz hakkiyçün" deyü yemîn ederler, ammâ Anatolu çinganelerinin vilâyet-i kadîmleri Menteşe hâkinde Balat şehridir kim Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân çinganeleri Balat'dan İslâmbol'a sürüp sâkin oldukları yere hâlâ Balat mahallesi derler kim çinganelerin dâr-ı karârlarıdır.

Yine Sultân Mehemmed Hân bu Gümülcine'den dahi İslâmbol'a çingane sürüp Anatolu ve Rûmeli kıptîleri birbirleriyle hüsn-i zindegâneleri olmayup Rûmeli kıptîleri kâfir ile Kızılyumurta bednâm günlerin edüp müselmânlar ile ıyd-ı adhâ edüp Yahûdîler ile kamış bayramların edüp bir mezheb kabûl etmedikleri ecilden cenâzelerinin namâzların e’immelerimiz kılmayup Eğrikapu hâricinde çinganeler içün başka bir gûristân yeri verdiler. Ve eyle mürted olduklarından üzerlerine bir harâc dahi fermân olunup hâlâ anıniçün çinganeden iki harâç alınur. Hattâ Ebü'l-feth tahrîri üzre çinganelerin ölülerinden bile ***[208b]*** tâ yerine bir zinde bulmayınca ölüsünden harâc alınur.

Ba‘dehu çingane-i Rûm yine şehr-i kadîmleri olan Gümülcine'ye göçüp geldiler.

Anatolu'nun Balat şehri çinganeleri İslâmbol'un Balat mahallesinde müselmân şekilli kalup çinganeler sâzende ve çengilik edüp kaldılar. Anıniçün hâlâ çingane beği kâhîce bu Gümülcine şehrinde oturur, zîrâ etrâf-ı Gümülcine'de olan gûyende sâzende ve kalpazan ya‘nî kalp akçe yapar ve hırsızlık eder kıptîler çokdur. Her kavmin ve her millet-i nasârânın elbette çinganeleri vardır, ammâ bu Gümülcine etrâfı çinganeleri meşhûr harâmîlerdir.

Der-eşkâl-i kal‘a-i Gümülcine

Bir sahrâya vâki‘ olmuş havâlesiz şekl-i murabba‘ tula binâ bir kal‘a-i zîbâ cümle kârgîr seng ra‘nâ hisâr-ı üstüvârdır. Girdâ-gird cirmi bin adım bir küçük kal‘adır, ammâ içinde cuhûddan gayri kimesne yokdur. Bu kal‘anın nısfı âyende vü revendegânlara mihmânsarây hânlardır ve birez yeri meydândır. Ammâ bu kal‘anın handakı yokdur. Cümle iki aded kapuları vardır. Bir kapusu cânib-i kıbleye çârsû meydânına nâzırdır. Ve bir kapusu taraf-ı şarka nâzırdır. Câ-be-câ bedenleri ve ebrâcları harâbcadır. Cebehânesi ve topları yokdur, zîrâ iç elde olmak ile cebehâne ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Ancak Yahûdîleri çokdur.

Der-vasf-ı varoş-ı şehr-i Gümülcine

Bu şehr-i ma‘mûr cümle on altı aded mahallâtdır. Evvelâ Yeni mahalle ve Çulha câmi‘i mahallesi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle dörd bin aded kiremit ile mestûr kârgîr binâ-yı ma‘mûr hânedân-ı tahtânî ve fevkânî ve bâğ u bâğçeli müzeyyen büyût-ı ra‘nâlardır. Cümleden (---) hânesi ve (---) sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ekseriyyâ bâğ u bâğçeleri bir fezâya vâki‘ olup etrâfları cümle sâfî serâmed kamışlar dikilmişdir.

Ve bu şehir içre Şikarlı çay derler, bir âb-ı hayât uyûn-ı câriye cârîdir. Bu nehr-i sağîre üzre beş yerde ağaç cisrler ile ubûr olunur. Bu nehrin iki tarafı şehirdir. Ve Kalfa çayı dahi şehr[e] karîb birbirlerine mahlût olup (---) nâm mahalde Akdeniz'e munsab olurlar. Bu iki nehir şehrin şimâli

cânibinde evvelâ (---) yaylağından gelüp şehri ve niçe bin aded bâğ-ı İremleri ve niçe hadîka-i ravza-i rıdvânları ve müşebbek bostânları rey edüp Bahr-i Sefîd'e rîzân olurlar.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i âbidân-ı zâhidân

Cümle on altı aded mihrâbdır, ammâ cümleden ma‘mûr ve müzeyyen ve ma‘bedgâh-ı kadîm ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Eski câmi‘, kurşumsuz tarz-ı kadîm câmi‘dir. Kıble kapusu üzre tahrîr olunan târîh budur:

Rûzgârile bozulup câmi‘in,
Kim binâsı köhnelenmişdi tamâm,

Dedi tecdîdi Sipâhî târîhin,

Câmi‘in kalbi aceb rûşen makâm.

Sene (---).

Andan Yeni Câmi‘, cümle kubâbları ve tetimmâtları serâpâ nîlgûn kurşum örtülü imâretdir ve gâyet musanna‘ ve müzeyyen ve acîb ü garîb müferrih ve rûşen câmi‘-i latîfdir. Gûnâ-gûn revzenleri ve mihrâb ve minberi ve müezzinân mahâfili ve kürsîsi bu şehirde değil Rûmeli vilâyetinde eyle musanna‘ hurdegîr imâret yokdur.

Hattâ derûn-ı câmi‘de Yâkût-ı Musta‘sımî hattına mânend bir hasîn hatt ile lâciverdî kâşîler üzre üstâd-ı hattât bir Fâtiha-i seb‘u'l-mesânî-i şerîf tahrîr etmiş kim âyetün min âyâtillâhdır. Ve sâ’ir hatt-ı gûnâ-gûnlar üzre kapu kemerinde, [16] ve [17] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Andan Yeni mahalle câmi‘i dilküşâ ma‘bedgâhdır.

Andan Çulha câmi‘i gâyet latîf câmi‘dir.

Andan Hacı Bevvâbîn câmi‘i müferrih ibâdetgâhdır. Bunlar meşhûr u müzeyyen cevâmi‘lerdir.

Der-aded-i mesâcid-i mü’minân: Cümle 11 aded mahalle buk‘aları ve mezkitleridir. Cümleden Cebehâne mescidi ve Gâzî Evrenos mescidi ve Tekye mescidi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Meşhûr mesâcidler bunlardır.

Der-medh-i medrese-i âlimân-ı müfessirân: Cümle beş aded (dâru'l-bedr) dâru't-tedrîs-i muhaddisândır. Cümleden medrese-i Yeni Câmi‘ kurşum kubâblı tahsîl-i dâru'l-ulûmdur kim talebeleri ve ders-i âmmı mevcûddur. Ammâ mahsûs dâru'l-kurrâ ve dâru'l-hadîsi yokdur.

Der-mekteb-i ciğer-gûşe-i püserân: Cümle yedi yerde mekteb-i sıbyândır. Yeni Câmi‘ mektebi cümleden ma‘mûr, sıbyânları mesrûr. Kurşumlu mekteb, mecma‘-ı tıflân-ı ebcedhândır.

Der-zikr-i hânkâh-ı dervîşân: Evvelâ tekye-i Gâzî Evrenos ve tekye-i (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı çeşmesâr-ı dil-i cân: Cümle (---) aded aynu'l-hayâtlardır, ammâ Eski Câmi‘in sağ tarafındaki sebîlhânenin târîhidir:

Bi-hamdi lillâh inâyet oldu Hakdan,

Ki bu dâru's-sebîli yaptı ***[209a]*** *Yümnî,*

Ana târîh olur semti du‘âdır,

Görenler dese makbûl ola hayrı.

Sene (---).

Der-imâret-i dâru'l-ıt‘âm-ı garîbân: Cümle iki aded me’kel-i imâret-i fukarâdır. Cümleden Gâzi Evrenos imâretinin subh [u] mesâ gûnâ-gûn ni‘met-i nefîsesi hâss u âmma mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl üç âdeme ve beş âdeme birer sini ta‘âm dâ’imdir. Ve her müsâfirînin atlarının başlarına birer alîf cânib-i vakfdan mütevellî verir, gâyet ma‘mûr evkâf-ı azîmdir.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle iki aded hammâm-ı gâsılândır. Eski hammâm Gâzî Evrenos'undur. Ve Yeni hammâm Yeni Câmi‘ sâhibi Ahmed Efendi'nindir, ammâ gâyet latîf hammâm-ı rûşenâdır.

Der-kân-ı vekâle-i sevdâgerân-ı tüccârân: Cümle on yedi aded bâzergân hânlarıdır, ammâ onu bekâr odalarıdır.

Der-aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle dörd yüz aded dekâkîn-i ma‘mûrelerdir kim cemî‘i ehl-i hıref mevcûddur. Gerçi kârgîr binâlı bedesteni yokdur ammâ cemî‘i ekâlîm-i seb‘a diyârlarının zî-kıymet metâ‘ları bî-kıymet ve bî-minnet bulunur. Hattâ haftada bir kerre cemî‘i ahâlî-i kurâlardan niçe bin âdemler bu şehrin kıble cânibinde olan sahrânın dıraht-ı müntehâları sâyesinde herkes oturup metâ‘ların meydân-ı mahabbete koyup bâzâr-ı azîm olup cem‘iyyet-i kübrâ olur kim bir cânib tâ mezâristâna varup benî âdem deryâsı olur.

Der-beyân-ı âsâr-ı ibret-nümâ: Bu mezkûr bâzâr yerinin kıblesi tarafındaki ravza-i cinânlar misilli bâğçeler içinde Papas kuyusu nâm bir âb-ı hayât bi’r-i azîm var. Mâh-ı Temmûz'da suyu yah-pâre-misâldir. Ol çâh-ı zülâlin ağzındaki yek-pâre bir azîm mermer ağızlığı var. Üstâdân-ı selef-i mermer-bürân bu kuyu ağzı mermeri etrâfına gûnâ-gûn sihr-i i‘câz mertebesi tasvîrler olmuş kim her biri zî-rûh zann olunur. Zamânemiz üstâdları kalemin urmada âcizlerdir.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbesi meşhûr-ı âlem-ârâdır. Ve halkı gâyet garîb-dostlardır. Ve sahrâsı mahsûlât-ı hubûbât-ı gûnâ-gûnlar ile meşhûr bir ganîmet dâr-ı diyâr-ı vâdîdir.

.....(1.5 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Gümülcine: Evvelâ şehir içinde İmâret mescidinde ziyâret-i Gâzî (---) Beğ. Başında şebkülâhı üzre çığa telleri ve gayri âlât-ı silâhları ve etrâfında Kelâm-ı İzzetler ve çerâğdân ve şem‘dânlar ile müzeyyen bir meşhed-i kabr-i münevverdir. *Kuddise sırruhu.*

Andan ziyâret-i sa‘îd [ü] şehîd yeniçeri ocağından Kulkethudâsı Çelebi Mustafâ Ağa: Kabrinin seng-i mezârında tahrîr olunan târîhdir:

Her görenler bir du‘â edüp diye târîhini,
Künc-i Firdevs ola menzilgâh-ı rûh-ı Mustafâ.

Sene 1061.

Yeniçeri ocağına Hacı Bektaş-ı Velî'den beri böyle bir velî-ni‘am ve sâhib-i kerem ve sâhib-i himem bir merd-i Hudâ nâmdâr dilâver server gelmemişdir. Vilâyet-i Rûmeli'nde Arnavudistân'ın Elbasan nâm sancağı hâkinde Pekin nâm kal‘a maskat-ı re’si olup Âsitâne-i sa‘âdet'de neşv [ü] nemâ bulup yeniçeri ocağında kulkethudâsı olup cihân-ârâ oldu. Âhır-ı kâr sene 1061 târîhinde Melek

Ahmed Paşa efendimiz sadâretden ma‘zûl olup yerine Siyâvuş Paşa sadrıa‘zam olup cümleden mâl almak içün Bektaş Ağa'yı ve yeniçeri ağası ve bu kulkethudâsı ve Sarı Kâtib'i ve niçe bî-günâh kimesneleri katl etdiğinden mâ‘adâ efendisi Sultân Murâd vâlidesi Kösem Sultân'ı dahi şehîde edüp kendüsi de elli dörd günden sonra bir musîbet-i elîm ile mühürden ma‘zûl olup uryân büryân ü giryân u nâlân Rûmeli mansıbına gidüp,

"Âh Kulkethudâsı Çelebi Mustafâ Ağa'yı bi-gayr-i hak katl etdiğim yoluma geldi" deyü feza‘ u çeza‘ ederek mansıbına gitdi.

Bu *merhûm u mağfûrun leh* Çelebi Kethudâ Mustafâ Ağa rûhiyçün el-fâtiha. (---) (---) (---)

Der-lehçe-i mahsûs-ı lisân-ı Kıptî ya‘nî zebân-ı çingane-i kavm-i Ferâ‘ine-i Rûmî

Bu edîm-i arzın ekâlîm-i seb‘asında sâkin olan esnâf-ı ümem-i kesîre (---) sükkân-ı benî âdem-i mütenevvi‘a vefîrelerin her bir milelin birer gûne zebânları vardır, ammâ her milelin bi-emrillâhi te‘âlâ çinganesi vardır, sâkin oldukları diyâr halkının lisânları üzre tekellüm ederler. Ammâ Anatolu'da Balat şehrinin cümle çinganeleri başka lisân ile tekellüm ederler, ammâ bu Rûmeli'nde Gümülcine Kıbtîlerinin başka lehçe-i mahsûsaları vardır.

Bu diyâra ve gayri memâlik-i mahrûselere bu kavim Mısır'da Fir‘avn Hazret-i Mûsâ ile ceng-i azîm edüp Bahr-i Kulzüm ki Mısır'da Süveyş deryâsıdır, bu bahr-i mâlihin yine sahrâsı tarafında sâhil-i Bahr-i Kulzüm'de Kolundur boğazı nâm mühlik girdâbında Fir‘avn elli kerre yüz bin leşkeri ve sehhâr ve sehereleri ve keheneleri ve âlât-ı sihirleriyle cümle gark olup ol cengde hâzır olmayup gâ’ib olan kavm-i Fir‘avn Hazret-i Mûsâ bed-du‘âsıyla Mısır iklîminde duramayup iklîm be-iklîm târumâr olup ac u zâc müflis mendebûr-ı bî-vatan olup dağlarda sâkin olup şehirden şehre hırsîzlıcak edüp sigidüp *[209b]* gezmededirler.

Ammâ bu kavm-i çingane Mısır'da iken fir‘avn-ı evvel olan Velîd bin Dufe‘ melik asrında ve Melik Avn asrında ol kadar ankâlar idi kim her biri birer mâl-ı Kârûn'a mâlik idiler.

Ba‘dehu bu Fir‘avnîler ile Melik Avn Mısır'ı zabt edüp Melik İmen ile Delife nâm melikler birbirleriyle Sa‘îd-i âlîde ceng ederlerken Melik Avn Mısır'da mürd olup avda kendüyi bir kuş yırtup pâre pâre olup sebeb-i mevti olur.

Ba‘dehu yerine Reyyân ibnü'l-Velîd melik olup kavm-i kabâbıta buna Nehravis derler. Yûsuf Nebî *aleyhi's-selâm*ın fir‘avnı budur kim Mısır'da Aynu'ş-şems şehrini tahtgâh edindi ve çok çingane askeri edindi. Âhır-ı kâr Diyârbekir'de kavm-i Amâlika'dan Ebû Kapuş Gakin ibn Kayhum pâdişâh-ı Mısır'a gelüp Mısır azîzinin vezîri Bernaş nâm âsaf-ı dilâver Amâlika'ya karşu çıkup iki asker birbirleriyle kâmil üç sene ceng-i azîm edüp niçe kerre yüz bin Çingane kavmi Mısır'da helâk olup bakıyyetü's-süyûfları bu diyâr-ı Rûm'a geçdiler.

Rûm'da kavm-i Kıptî çok olmasının bir sebebi dahi kavm-i Amâlika bunları kırdığı sebeb ile Rûm'a geçmişlerdir.

Ba‘dehu Yûsuf Nebî fir‘avnı Amalâkîler üzre gâlib olup kavm-i Amâlika diyâr-ı Musul'a vâsıl olunca karâr etdiler.

Ba‘dehu bu Melik Reyyân Fir‘avn mansûr muzaffer olduğundan Hazret-i Yûsuf'a îmân getirüp Hazret-i Yûsuf otu[z] yaşında iken Melik Reyyân'a müslîm(?) olduğu cihetden vezîri olup hem-‘ınân oldular.

Melik Reyyân yüz yigirmi sene melik olup merhûm oldukda yerine oğlu Melik Darım melik olup kavm-i çingane buna Melik Dimoş derler. Babası Melik Reyyân'ın îmânı i‘tikâdı üzre gitmeyüp be-gâyet cebbâr kâfir oldu. Hazret-i Yûsuf buna dahi vezîr olup İslâma getirmeğe cidd ü cehd ederdi. Bu

dahi yüz yigirmi yaşında ölüp yerine Darum ve[z]îri ve karındaşı idi melik oldu. Lisân-ı Kıptîde ismi Palatis'dir. Ol dahi mürd olup yerine oğlu Ma‘danus, Kıptîler Ma‘âdinus derler, bu melik olup suhuf-ı İbrâhîm Nebî tilâvet ederdi, ammâ zühal sûretine tapup cümle çinganeleri katl etdi. Ve niçe kerre yüz bini vilâyet vilâyet firâr etdi.

Ba‘dehu Ma‘âdinus hayâtda iken oğlu Kâsim'ı melik etdi, ammâ bu dahi putperest-i utârid olup Mısır'da Ehrâm dağların yıkmağa kasd etdi. Ahâlî-i Mısır men‘ eylediler.

Andan bu Kâsim dahi ölüp yerine karındaşı Efsas melik oldu. Niçe müverrihler buna Melik Ağsas derler. Be-kavl-i müverrihîn altıncı fir‘avn budur.

Andan oğlu Latis melik oldu. Âhır-ı kâr Melik Talmay nâm Sûdân meliki Melik Latis'i tutup katl edüp Mısır'a mâlik oldu. Ba‘zılar "Mûsâ Nebî fir‘avnı bu Talma'dır" derler, ammâ sahîhi budur kim Mûsâ Nebî'nin fir‘avnı Velîd bin Mas‘ab'dır kim Kürdistân'ın Musul şehrinden hurûc etmişdir. Bunun dahi hakkında niçe gûne ihtilâfât-ı kesîreler vardır.

Ba‘zılar fir‘avn kavm-i Amâlika'dandır derler, sahîh ola, zîrâ kavm-i Amâlika Diyârbekir ve Şehrezor ve Musul [ve] şehr-i Nisîbîn'den zuhûr etmişdir. Bu rivâyet esahh-ı kavl-i mu‘tebere ola, zâhir de bu ola. Ammâ ba‘zılar fir‘avn-i Mûsâ asılda kavm-i Kıpt'dendir derler, zîrâ ol zamânda Kıptî tâ’ifesi cihâna müstevlî olmuşlardı.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile kavm-i Amâlika inkırâz bulup Kabâbıta kavmi Velîd bin Mas‘ab'ı melik etdiler ki Mûsâ Nebî'nin fir‘avnı muhakkak bu Velîd bin Mas‘ab'dır kim hâşâ mine's-sâmi‘în rubûbiyyet da‘vâsı edüp bu cihânda ne kadar çingane kavmi var ise i‘zâz ikrâmlar edüp başına cem‘ edüp hâşâ sümme hâşâ [18] dedi. Niçe bin kitâb-ı mu‘teberelerimizde ve niçe yüz tefâsîr-i şerîflerde Hazret-i Mûsâ ile cemî‘i ahvâlâtları mastûr.

Ammâ kavm-i Ferâ‘ine Hazret-i Mûsâ asrında iki fırka olup bir fırkası zikri sebkat etdiği üzre Bahr-i Kulzüm'de Kolundur boğazında gark olup anlardan bakıyyetü'l-gark-ı âb olmayanlardan niçe kerre yüz bini Rûm'a firâr etdiler.

Ammâ bir fırkası ne Fir‘avn'e ve ne Hazret-i Mûsâ tarafında bulunmayanlara kavm-i Kıptî derler. Hazret-i Mûsâ bu kavme hâtır-mânde olmayup hayr du‘â etdiğinden hâlâ vilâyet-i Mısır'da mu‘teber bir alay kavm-i Kabâbıta'dır kim her hânedânda birer Kıptî kâtibleri vardır, ammâ gâyet müstakîm keferelerdir ve gâyetü'l-gâye serî‘u'l-kalem kâtiblerdir kim yine hatlarını kendileri okur gâyetü'l-gâye müverrihdirler.

Hazret-i İdrîs kalemi üzre hatlarıyla rûz merre olan vakâyı‘âtları tahrîr etmededirler. Hâlâ Hazret-i İdrîs'den berü vâkı‘âtları tahrîr etdikleri mu‘teber tevârîhleri var. Kıptîlerdir, ammâ acâ’ib latîf hasletleri vardır. Gâyet hamûl ve gayret- *[210a]* keş keferelerdir.

Gerçi hâlâ İsevîler olup kitâb-ı İncîl ve Zebûr ve Furkân okurlar ammâ Tevrât okumazlar ve müselmâna mahabbet ederler, ammâ Rûm ve Yahûdîleri sevmezler. Hattâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs hazretleri serdâr-ı mu‘azzam olup sene (---) târîhinde Mısır üzre geldikde Kıptî meliklerinden Mukavkıs Melik, Amr ibnü'l-Âs hazretlerine imdâd edüp Rûm keferesi ellerinden kal‘a-i İskenderiyye'yi ve kal‘a-i Reşîd'i ve kal‘a-i Dimyât'ı ve kal‘a-i Askalân'ı ve şehr-i Hâsân'ı ve şehr-i Yâfa ve şehr-i Mısır'ı Rûm elinden Amr ibnü'l-Âs'a feth etdirdiler, ya‘nî İslâm kavmine mahabbetleri vardır, ammâ kendileri hâlâ İsevîlerdir.

Cümle siyâh ferrâce geyüp başlarına beyâz ve mâvîli alaca sarık sarup esbâb-ı ihtişâmı ehl-i ırz kefere Kıptîleridir. Hattâ cemî‘i peygamberlere îmân getirenlerdendir. Hattâ Hazret-i İbrâhîm'e Melik Tûtîs îmân getirüp bir Kıptî kızı hedâyâ gönderdi. İsmine Bin Hâcer derlerdi. Hazret-i İsmâ‘îl ol Kıpta Hâcer nâm câriyeden vücûda geldiğinde Hazret-i Risâlet-penâh buyurmuşlardır kim,

"Kıpt tâ'ifesi kızlarından Hâcer anamızdan ecdâdımız Hazret-i İsmâ'îl vücûda gelmişdir. Pâk neseb Âl-ı Kabâbıta'dır" deyü buyurmuşlardır.

{Hadîs-i şerîf der hakk-ı Kıptî-i Mısr: [19]

Ba'dehu Hazret-i Risâlet-penâh asrında Mısır meliki Melik Mukavkıs Hazret-i Risâlet-penâha mahabbeten Zünnûn-ı Mısrî ile Hazret'e Yağfûr nâm bir hımâr ve Düldül nâm bir katır şekilli at ve Zülfikâr nâmında bir kılıç ve iki aded bikr-i nâ-şüküfte-i duhter-i pâkîze-ahter Kıptî kızları hedâyâ gönderüp Hazret-i Kevneyn'e bu vasle hedâyâlar vâsıl olunca Hazret-i Risâlet-penâh Yağfûr hımârı kendüye alıkoyup Düldül katırı ve Zülfikâr kılıcı Hazret-i Alî'ye verüp ol bint-i nâ-süfte ve gonça-i nâ-şüküfte kızları görüp Zünnûn elçiden bu kızların ahvâllerin su'âl etdikde Zünnûn eyitdi:

"Yâ Resûlallâh bu kızların ikisi de kız karındaşlar{dır}" deyince Hazret-i Risâlet-penâh buyururlar kim:

"Mezhebimizde iki kız karındaşı dutmak olmaz" deyüp câriyenin birin Şâ'ir Hassân'a ihsân edüp Abdürrahmân ibn Hassân bu kızdan tevellüd etdi.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh Mâriye nâm câriyeyi dutup İbrâhîm nâm evlâdı Mâriye câriyeden müştak olup Hazret-i Risâlet-penâh kavm-i Kıptî'ye du'â etdikde hemân elçi olan Zünnûn-ı Mısrî Hazret-i Risâlet-penâh'ın kerem-kârlığıyla cemâl-i bâ-kemâlin görüp şehâdet parmağın kaldırup İslâm ile müşerref oldukda huzûr-ı Resûl-i Hudâ'da Hazret-i Alî elçi Zünnûn'un kemerin fütüvvet-i Muhammedî üzre bağlayup beline ve başına şedd-i İslâm bağlayup Zünnûn-ı Mısrî etıbbâ ve hukemâlara pîr [ü] pîşvâ oldu.

Ba'dehu Amr ibnü'l-Âs ile Mısır fethine gelüp Şeyh Ukbe-i Cüheynî ile ma'an şehîd olup hâlâ ikisi İmâm Şâfi'î kurbinde birbirlerine karîb medfûnlardır. Hâlâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın du'âsı berekâtıyla vilâyet-i Mısır'da kavm-i Kıptî mu'azzez ve mükerremlerdir.

Kavm-i Kıptî hakkında hadîs-i şerîf budur: [20]

Ammâ Hazret-i Mûsâ bed-du'âsıyla Rûm'da kavm-i Kıptî ya'nî kabîle-i çinganeler hor hakîr ve çakır ve fakr-ı fâkada olup ölülerinden bile harâc alınur bir gûne kavimdir kim bunlar Fir'avn leşkeriyken cenâb-ı Allâh bunların hakkında âye[t] sûre-i (---). [21] nassı buyurmuşdur. Hakkâ ki cebbâr ve hırsız ve nûrsuz ve pîrsiz bî-dîn ve bî-mezheb müselmân şeklinde kefere bile değil âdemlerdir kim anların **ıstılâhât [u] ibârâtlarıdır kim tahrîr olunur.**

Lisân-ı çingane budur:

yek	*duy*	*tirin*	*iştar*	*panç*
1	2	3	4	5
şov	*eftay*	*ohto*	*anga*	*deş*
6	7	8	9	10

Firahun ism-i Allâh'dır, ya'nî hâşâ sümme hâşâ yer tanrısı Fir'avn ola. Bir kavmi ana Firahun derler.

haman hun ulu peygamber	*zeyyan hun* ulu pâdişâhdır	*dulke hun* ulu karı pâdişâhı
kuluşe hun ulu	*misa hun*	*harun hun* Hârûn peygamber

evliyâlar Mûsâ peygamber

mesab hun
baba peygamber

manro
ekmek

pangi
su

maş
et

dudum
kabak

şah
lahana

mancan
canes
güzel patlıcan

keral
peynir

sika
incir

so kezer so bi kengan
nişlersin ne satdın

şu karamtu so kerez
eyi hoş ya sen nişlersin

akı kay kerez
işte işleyiyoruz

nuki keraz
ne işlersin

urda parda kerez
ufak defek işleyiyoruz

caba biken
var sat

so bi kengan
ne satdın

bul bikin gum
edebde göt satdım

kanaste diyan
kime göt verdin

yek kal balame diyum
bir kâfirlere verdim

dameyte peya puye ***[210b]***
{ben} sikeyim ben de senin

davo les kere daya pupe
ben sikeyim bunun anasını

kız karındaşını

nana yile cavo kadentu ma
ayb değil midir çekişir söğüşürsünüz

sartana des tut
yâ nice çekişmeyeyim

suro gis avla aku şela
her gün gelir bana söğer

cay icav oles kav kakes
var götür onu efendiye

icav gum mar ker gum oles
götürdüm döğdürdüm onu

mos ecav kan oles

çünki götürdün döğdürdün onu	*haba ma minca tar* yeyesin benim amımdan

sos kete hal morom teminç

cânım niçün yesin benim kocam senin amından cânım

tena hala mahal mebu ya tar

eğer amımdan yemezse yesin götümden

.....(1/2 satır boş).....

Bu kavm-i Ferâ‘inenin dahi niçe kerre yüz bin elfâz-ı hezeyânları vardır, zîrâ şeb [ü] rûz birbirleriyle gavgâ ve cidâl edüp şütûm-ı galîzeler ederler.

Bir fülûs-ı ahmer içün birbirlerin katl edüp yâhûd bir mankır içün "Büyük efendiye, yok paşaya gidelim" deyü şer‘-i şerîfe gelüp da‘vâlarının hakîkatine nazar olundukda netîcesi bir mankıra çıkar yâhûd bir dank etmez da‘vâdır. Anıniçün çingane kavminin da‘vâları mesmû‘a değildir.

Ammâ Mısır Kıptîlerinin ağızlarından bir nâ-şer‘î şütûm-ı galîza istimâ‘ olunmamışdır. Ve Anatolu Balat şehri çinganeleri bu Rûmeli Kıptîlerinin yanlarında âb-ı rûydur. Anların dahi lisânları bâlâdaki cild-i (---) tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu Kabâbıta kavminin dahi on iki gûne lisân-ı mühmele-i müstekrehleri vardır. Cenâb-ı Kibriyâ şûr [u] şerlerinden sâ’ir ibâdullâhı halâs ede. Ammâ seyyâh-ı âlem olana bunların da lisânlarından bir şemme fehm edecek kadar bilmek lâzım olduğundan her ne kadar yâve gûne sözler ise de tahrîr olunduğu ta‘yîb olunmaya, zîrâ bu kavm-i çingane ciğerim hûn, dîdelerim eşk-i la‘l-gûn etdi.

Bu şehr-i Gümülcine'yi seyr [ü] temâşâ edüp zevk u safâda iken hânemiz sâhibinin bir oğlanlarından üç nefer çingane oğlanı Amr-ı Ayyâr'dan ayyâr veled-i zinâları var idi. Bir gece bir pençe-i âfitâb-i cihân ve bir fitne-engîz-i (...) zamân memlûkum bir çingane ayyârıyla gâ’ib oldular. Hânemiz sâhibine sıklet edüp,

"Senin çingane gulâmınla benim abd-i müşterâm gâ’ib oldu" deyü sâhib-i hâneye sıklet etdikde ol dahi birkaç tevâbi‘i ve hakîr dörd nefer gulâmlarımla salt ü sebükbâr pür-silâh olup tağ u râğ u bâğların ve yakîn u ırağları geşt [ü] güzâr etdiğimiz menâzilleri ve cümle kasabât u kılâ‘ları ve,

Firâr eden köleleri bulmağa revâne olduğumuz beldeleri beyân eder

Evvelâ Gümülcine'den çıkup ol gün serserî kâh şarka ve kâh garba gidüp,

Kal‘a-i Buri, andan **kal‘a-i Kavala,** andan **kasaba-i Vaşlak**'ı ubûr edüp cümle dizdâr ve serdâr ve kethudâyerleri ve nâ’ib-i kadılara ve hâkim ve zâbıtlara ve mukaddemâ âşinâlarımız olan ahbâb bürâderânlara,

"Şu eşkâlde bir abd-i memlûkum firâr etdi" deyü cümle dostânları âgâh [edüp] tâ kal‘a-i

Dırama'da mesîregâh olan çınâr-ı müntehâlar sâyesindeki havz-ı azîm kenârında at başı çeküp çelebiler hânesinde mihmân olup ol gece cümle ahbâba kölemizin firâr etdiğinden haberdâr edüp andan ale's-sabâh şehr-i Dırama'dan şark cânibine dağlar içre bir merhale gidüp,

Evsâf-ı hâk-i Ruçan, ya‘nî kasaba-i Orfan

Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkindedir, ammâ ba‘zı zamân Dırama kazâsı nâhiyesinden olur, ba‘zı zamân yüz elli akçe pâyesiyle başka kazâ sadaka olunur (---) voyvadalıkdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve nâhiyesi nâ’ibi vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı var ammâ nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Bu rabta-i ma‘mûre şehr-i Dırama'nın şarkîsi tarafında Sidirkapsi kasabasının şimâlinde bir konak yer yakında bir belde-i kebîre ve bir câmi‘-i kebîri ve müte‘addid zîbâ mesâcidleri ve müferrih ve dilküşâ ve rûşenâ hammâmları ve kârgîr binâ hânları ve mihmânsarâyları ve medrese ve tekyegâhları ve mekteb-i sıbyânları ve kifâyet mikdârı çârsû-yı bâzârı vardır. İki yerde sûr-ı üstüvâr-ı metîneleri var imiş.

Mâ-tekaddem kefere-i Rûm zamânı şehr-i azîm ve bender-i kadîm imiş. Nehr-i Orfan Sofya-i sâfiyenin Rila dağlarından ve Usturumça bâğlarından ba‘zı enhârlar mahlût olup Demirhisâr ve Siroz şehri cibâllerinden enüp sahrâlarda niçe mezâri‘âtlar rey edüp Virneyik(?) kasabası kurbundan güzer kasaba-i Orfan'dan dahi ubûr edüp Rindiye nâm boğazda Akdeniz'e munsab olduğu mahalde *[211a]* leb-i deryâda bir kâr-ı kadîm ve bir hisâr-ı üstüvâr-ı azîm var imiş kim cemî‘i Rûmeli kıyılarında Kavala kal‘asından sonra bu kal‘a sedd-i İskender imiş. Ve hakkâ İskender-i Yûnân binâ etmişdir kim kefere-i Yûnân ana Aleksandire Kral derler.

Ba‘dehu bu sûr-ı vâsi‘i Gâzî Hudâvendigâr ya‘nî Sultân Murâd-ı Evvel feth etmede usret çekdiğiyçün ba‘de'l-feth cemî‘i ebrâcları ve der-i dîvârların câ-be-câ münhedim edüp hâlâ niçe yerde âsâr-ı binâları nümâyândır, ammâ bu kal‘a-i harâbdan hâlâ ma‘mûr olan Orfan kasabasının mâbeynleri iki fersah yerdir. Zamân-ı kadîmde ikisi bir şehr-i azîm imiş, ammâ hâlâ Orfan ma‘mûrdur. Cümle bâğ u bâğçeli (---) aded tahtânî ve fevkânî kiremit örtülü kârgîr binâ ma‘mûr ve halkı mesrûr hânedân sâhibleridir.

Orfan'ın avretleri orfana olur derler ammâ iftirâ-yı mahzdır. Lâkin mahbûbesi gâyet garîb-dostlardır. Ve ahâlî-i vilâyeti dahi sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir. Rûmca ve Bulgarca kelimât ederler. Bâğ u bâğçelerine hadd [ü] nihâyet yokdur. Ve bu mahalle karîb Rindiye boğazında Orfan nehrin gemilerle ubûr ederken Venedik kâfiri firkateleri nümâyân oldu.

.....(1 satır boş).....

Bu kasabayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp ihtilât etdiğimiz yârân-ı bâ-safâlara firâr eden memlûkumuzun eşkâl-i aceblüsünü libâsıyla nakl edüp tahsîliyçün gûnâ-gûn ricâlar edüp andan cânib-i şarka (---) sâ‘at gidüp Selânik yolu ulu râhdır deyü ol cânibe serserî gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Küçük Beşik

Selânik sancağı hâkinde Sidirkapsi nâhiyesinde câmi‘i ve mesâcidleri ve medrese ve mektebi ve müte‘addid hânları ve kifâyet mikdârı dükkânları ve cümle (---) aded (---) örtülü ma‘mûr evleri ve bâğ u bâğçeleri ve gölünde gûnâ-gûn mâhîleri vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan cânib-i cenûba (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Büyük Beşik

Sebeb-i tesmiyeleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu dahi Selânik sancağı hâkinde Sidirkapsi kazâsı nâhiyesinde Beşik gölü sâhilinde bir vâsi‘ çemenzâr yerde câmi‘li ve mesâcidli ve medreseli ve mekteb-i sıbyânlı ve tekye-i dervîşânlı ve müte‘addid tüccâr hânlı ve kârbânsarây-ı müsâfirhâneli ve çârşû-yı bâzârı zînetli ve hammâm-ı rûşenâlı ve bâğ u bâğçesi ve müşebbek bostânları var, âb [u] hevâsı latîf mahsûllü kasaba-i ma‘mûrdur. Nâ’ibi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Cümle (---) aded (---) örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ma‘mûr ve müzeyyen evlerdir.

.....(1.5 satır boş).....

Sitâyiş-i buhayre-i Beşik: Bu buhayre-i âb-ı hayât kal‘a-i Selânik'in cânib-i garbîsi tarafında bir merhaleden nâkıs tûlu on iki mîl ve arzı yedi mîl vâki‘ olmuşdur kim sehel tûlânîcedir.

Ve bu gölün cenûb tarafında bir kûh-ı serbülend var. Ol cebel-i âlînin şimâl cânibi Sid[ir]kapsi nâhiyesi dağlarıdır.

Ve bu buhayrenin âbı mezkûr dağlardan bir nehr-i kebîr-misâl bir gölden çıkup Rind[iy]e boğazı nâm mahalde iki aded cebel-i bâlâların mâbeynlerinden cereyân ederek yarım konak yer gidüp nehr-i Orfan ile bu Beşik gölünün ayağı bir olup Rindiye boğazında Akdeniz'e mahlût olacağı mahalde Selânik'den ve Kavala'dan ve gayri yerlerden gelüp gidiciler cümle gemilerle bu nehr-i Orfan'ı geçerler. Gayri şey ile ubûr etmek mümkin değildir, zîrâ bu kadar pâdişâhlar bu mahalle kârgîr binâ cisr-i azîm inşâ edemediler, zîrâ mahrec-i âbı olan yeri tûlen ve arzen iki mîle karîb sâzlık ve neyistânlık buhayredir.

İçinde gûnâ-gûn mâr-ı mâhîler ya‘nî yılan balıkları ve niçe yüz gûne mâhîler sayd olunup cümle vilâyetlere tuzlu yılan balığı bundan gider. Başka tüccârları ve başka balık emâneti emîni vardır kim Selânik'de sâkin Çufud Yahyâ Ağa'nın on yedi yük akçe iltizâmıdır.

Bu buhayrede olan mâhîlerin misli gayri göllerde yokdur. Meğer Arnavudluk İskenderiyyesi'nde ola. Hattâ bu gölde birer zirâ‘ turna balığı ve vilya balığı ve kefal balığı ve bunlardan mâ‘adâ niçe elvân sağîr ü kebîr mâhîler şikâr olunur kim ta‘bîr olunmaz.

Bu mâhîleri emîninin izni olmadan bir enliyi *[211b]* bir şibr kaddi bir semek sayd etse tecrîm ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu buhayre üzre sâkin olan emîn ağaya dahi firâr eden kölemizin eşkâlini ve esvâbını beyân eyleyüp bulunmasın ricâ etdik.

Der-menâfi’-i uyûn-ı hârra-i arazeyn kasaba-i Beşik

Bu rabtanın mukâbelesinde yine Sidirkapsi hâkinde buhayre-i Beşik sâhilinde bir çemenzâr yerde germâb âb-ı hayâtdır, ammâ sehel kibrît râyihalıdır. Hattâ gümüş hâtemleri zeheb-i mutallâ gibi asfer-levn eder, ammâ altun hâtemleri eyle mücellâ ve zeheb-i hâlis eder kim gûyâ za‘fran sarusu olur. Lâkin gâyetü'l-gâye şiddet-i suhûniyyet üzre olduğundan herkes girmeğe tahammül edemediğinden sehel âb-ı sermâ idhâl edüp mu‘tedilü's-sühûn hummadır ve gâyet nâfi‘dir kim behaka ve cüzâma ve freng zahmetine bi-emrillâh nâfi‘dir. Lâkin eyyâm-ı şitâda temevvüc-i deryâ ılıcası suyuna mahlût olur. Gerçi havzı üzre kubbesi vardır ammâ Bursa kaplıcaları gibi tekellüflü kubâb-ı azîmli âsâr-ı binâları yokdur. Bu germâbı dahi manzûrûmuz olup andan Beşik buhayresi kurbunda nehr-i Lojnik'e karîb,

Sitâyiş-i kasaba-i Yenibâzâr

Buhayre-i Beşik sâhili kurbunda bir düz çemenzâr lâle‘ızâr mahsûllü ve dağları korulu bir ma‘mûr ve müzeyyen kasaba-i şîrîndir, ammâ mukaddemâ bir küçük belîde imiş. Sene (---) târîhinde Selîm

Hân-ı Sânî asrında Sokollu Koca Vezîr Mehemmed Paşa mâl-ı firâvân sarf edüp bir câmi‘-i pür-envâr-ı azîm ve mesâcid-i kadîm ve dâru't-tedrîs-i âlimân ve mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve tekye-i ehl-i tevhîd-i dervîşân ve hammâm-ı râhat-ı cân ve esvâk-ı muhtasar-ı ehl-i hıref-i esnâfân ve hân-ı tüccârân-ı sevdâgerân ve imâret-i ıt‘âm-ı dâru'z-ziyâfe-i âyende vü revendegânlar ile bu rabtayı ihyâ edüp hâlâ bir şehr-i mu‘azzam-misâl olup cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden ahâlîsi mu‘âf [u] müsellem olduklarından ilâ yevminâ hâzâ günden güne amâr olmadadır.

Ammâ bu dahi Sidirkapsi nevâhîsindendir. {Ve Sidirkapsi'ye bir konakdan seheldir. Selânik'den İslâmbol'a gidenlerin memerr-i nâsıdır kim} nâ’ib-i şer‘î ve hâkimi mütevellîsi olup yeniçeri serdârı ve kethudâyeri ve a‘yân [u] eşrâfı vardır.

Mâ-tekaddem bu kasabayı görmemiş idim. Şimdi vardığımızda salât-ı Cum‘ayı Sokollu Mehemmed Paşa câmi‘inde edâ etdik. Hakkâ ki nûrun alâ nûr bir câmi‘-i pür-nûrdur kim cümle hayrâtları serâpâ kurşumlu binâlardır.

Edâ-yı salât etdikde meğer Cum‘a günleri bu şehirde beş on bin âdem cem‘ olup bâzâr durur imiş, bu mahall-i cem‘iyyetde etrâf [u] eknâf nevâhîleri ahâlîsin cem‘ olmuşlardır deyü firâr eden gulâmımız içün dellâllar nidâ etdirüp cümle huzzâr-ı bâzârları haberdâr edüp elli guruş vermek üzre bulana ta‘ahhüd edüp Mütevellî Ramazân Ağa'da mihmân olduk.

Ammâ şîrîn kasabadır ve buhayresi yine Beşik buhayresidir. Lâkin bu mahalde vakıf tarafından başka emîni vardır.

.....(1 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i kıble[ye] ma‘mûr âbâdân yerleri serserî gezüp,

Evsâf-ı kasaba-i Sidirkapsi

Vech-i tesmiyesi oldur kim Selânik'de Ayasofya kenîsesin binâ eden Aysof nâm melikenin Sidirkapsi nâm bir karındaşı bunda sâkin olup amâr etdiğiyçün ol nâm ile müsemmâ lisân-ı Yûnâniyân'da Sidirkapsi derler.

Bir karındaşı dahi Ayaniroz nâm şehzâde idi. Terk-i dünyâ olup Hazret-i Îsâ tarîkin dutup mücerred pâk bir papas-ı sîne-çâk olup Aynaroz'u amâr etdiğiyçün Aynaroz derler.

Ammâ bu Sidirkapsi nâm ban-ı Yûnân bir akl-ı Arasto hakîm tabî‘at olmağın Sidirkapsi dağlarında gümüş ma‘âdinleri bulup çıkarup mâl-ı Kârûn'a mâlik olmağın ol mâl-ı firâvân kuvvetiyle Sidirkapsi şehrini amâr etdi. Hâlâ Selânik sancağı hâkinde başka kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) kadar ma‘mûr kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni vardır, ammâ cümleden melik hâkimü'l-vakti gümüşhâne emînidir kim cümle salb [u] siyâset ve cürm [ü] cinâyet anındır.

İlm-i usturlâb muktezâsınca be-kavl-i müneccimîn bu şehr-i Sidirkapsi iklîm-i örfiyyenin 28'sindedir, zîrâ şehr-i Selânik dahi eyle olup bu şehir Selânik'in cânib-i şarkîsi ve cenûbî tarafına meyyâlcedir. Bu şehrin Selânik ile mâbeyni iki konakdan eksikdir.

Ve bu şehr-i Sidirkapsi Akdeniz kenârından iki fersah içeri karada dağlar ve ormanlar içre bir ma‘mûr ve müzeyyen küçük kasabadır ammâ gâyet şirindir.

Der-beyân-ı imâret-i Sidirkapsi

(---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) ve mesâcidleri ve medrese ve tekye ve mekteb *[212a]* ve müte‘addid mükellef hânları ve iki hammâmı var. Biri çifte olup nisvânlar girir başka hammâmdır. Çârsû-yı bâzârı hayli vardır, hisâb etmedim, zîrâ dâğ-ı derûnum var idi. Vâfir metâ‘ ile gulâmım firâr

etdiğinden bu şehirleri huzûr-ı kalb ile temâşâ edemedim.

Ammâ bu şehr-i Sidirkapsi'nin Akdeniz cânib-i şarkîsinde yakın olmağın lodos rûzgârında temevvüc-i deryânın sadâsı istimâ‘ olunurdu. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve suları şehre kehrîzler ile gelüp şehir ahâlîsin ve cümle imâretlerin rey eder âb-ı hayâtları vardır. Ve âb [u] hevâsının sevâhil olduğundan bâğ u bâğçesi vâfir ve hayrât [u] berekâtı mütekâsir olup medâr-ı dünyâ içün papadya çiçeği gibi beyâz akçesi memdûhdur, zîrâ kân-ı fidda-i hâlisdir.

Ve dahi eyyâm-ı vakt-i şitâda kuzusu ve oğlak keçisi her dem tâzedir. Ve dağlarında keklikleri ve çilleri ve sığın ve karaca ve yağmurca ve tablalıları ve sığınları bî-hisâb sayd [u] şikârlı kûh-ı bülendler vardır.

Der-vasf-ı kûh-ı Sidirkapsi

Şehrin cânib-i cenûbunda karîb yerde ma‘den-i fidda-i hâlisa çıkar kim âdem kolu kalınlığı üç tamardır kim misli Sirebreniçse [ve] Kıratova'da ve Novaborda şehirlerinde böyle hâlisü'l-ayâr gümüş olmak ihtimâli yokdur.

Ve bu cebelde olan eşcârât-ı azîmeler bir diyârda yokdur. İllâ Bosna vilâyetinde Ravna dağlarında vardır. Ammâ bu Sidirkapsi dırahtların bir ferd-i âferîde aslâ kat‘ edemez, zîrâ gümüş ma‘denin hal etmeğe mîrî kûhistân ve dırahtistândır. Bir kimesne bir dıraht kat‘ etse kat‘-ı eydeyn edüp tecrîm ederler. Hâlâ bu gümüşhâne Sadrıa‘zam Kethudâsı Ebü'l-hayr İbrâhîm Ağa'nın malıdır. Beher sene kendüye onar on birer kantâr gümüş gelir.

Selâtîn-i mâziyeler asrında bunda hâsıl olan hâlisü'l-ayâr fiddadan akçe kesilirdi. Hâlâ Sidirkapsi şehri içre dâru'd-darbı vardır. Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında darbhânesinde akçe kesilüp "Sultân Murâd ibn Ahmed Hân ızze nasruhu duribe Sidirkapsi" deyü hâlis akçesi beyne'l-ünâs râyic idi. Ba‘dehu Sultân İbrâhîm Hân asrında Kara Mustafâ Paşa yasak etdi.

Ammâ kânûn-ı selâtîn-i Âl-i Osmân idi kim kırk yerde gümüşhâne ma‘deni olup kırk yedi hilâfet sâhibi olduğu yerlerde {ve yetmiş yedi bender şehr-i azîmlerde ve ma‘âdin-i fidda olan yerlerde} sikkesi kesilirdi.

Meselâ Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus ve Mısır ve Zenc ve Habeş ve İsvân ve Yemen ve Lahsa ve Basra ve Bağdâd ve Musul ve Âmid ve Tebrîz ve Erzurûm ve Canca ve Bayburd ve Amâsiyye ve Sivas ve Mar‘aş ve Ayntâb ve Haleb ve Şâm ve Gazze ve Kudüs ve Şâm-ı Tarabulus ve Antâkiyye ve Adana ve Konya ve Aksarây ve Kastamonu {ve Tire ve Mağnisa ve İzmir ve Silifke ve şehr-i Gümüş ve Sinop} ve Bursa ve Kütâhiyye ve Adaliyye ve Kıbrıs ve Tarabefzûn ve Kefe ve Kostantiniyye ve Edirne ve Sofya ve Belgrad ve Budin ve Bosna ve Sirebreniçse ve Novaborda ve Kıratova ve Üsküb ve Elbasan ve Ohri ve Yanya ve Mora ve İnebahtı ve Atina ve Selânik ve Siroz ve Kavala, taht-ı İskender-i Kübrâ'dır ve Pireveze (---) (---) (---)

Ve bu Sidirkapsi kasabasında sikke kesildiğin hakîr dahi râygân bilirim. Ve bâlâda tahrîr olunan şehr-i azîmlerde kat‘ olunan sikke-i mübârekeleri akçelerine mâlik olmuşdum. Hattâ merhûm Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* pederimize bir kîse Canca sikkesinden akçe ihsân edüp pederimizden hakîre andan bir hayli akçe intikâl edüp mâlik olmuşduk, ammâ anların dördü bir dirhem sırma gümüşü gibi hâlisü'l-ayâr akçeler idi. Ammâ hâlâ Sidirkapsi ve gayri darbhâneler cümle İbrâhîm Hân'dan berü mu‘attaldır, ammâ hâlâ gümüşhânesi subh u mesâ işlememededir.

.....(1.5 satır boş).....

Bunda gâyet ankâ âdemler vardır. Andan cümle yârânlara başımıza belâ-yı nihânî ve kazâ-yı âsımânî olan harc-ı râhımızla âhımızı götüren memlûkumuz içün cümle ahbâba ricâ edüp andan

cânib-i şarka dağlar içre alâ tarîkı's-seyr sa‘b yolları aşup,

Bîmedh-i papasistân-ı nâhiye-i Aynaroz

.....(2.5 satır boş)..... ***[212b]***

Eğer bu dağlarda [ve] bellerde ve sâhil-i Bahr-i Sefîd'de olan sağîr ü kebîr kılâ‘ları ve derelerde ve depelerde olan kenîse ve manastırları ve derûn-ı düyûrlarda olan papasların kemâl-i mücâhede-i riyâzatların bir bir nakl etsek papasnâme kitâbına-misâl bir müsevvedât olur. Ammâ haftada bir iftâr eder niçe bin papas ve ladika ve kıssîs ve ruhbân ve bıtrîk ve râhib ve keşîş ve mığdisi nâm palâs-pûşân sâhib-i zünnârlar var kim kemâl-i cû‘ ile insâniyyetden çıkup gözleri çukur çukur olup Ahlâd vilâyeti kadîdi gibi kadîd-i mahz olup hayâl-i fânûsa dönmüş kefereler var, ammâ ayda bir iftâr edüp beş zeytûn ve beş dâne hurmâ ve beş fincân süd nûş eder pîr-i muğân irşekleri var kim harekâtdan ve kelimât etmeden kalmış kaddi dâl olup belleri bükülmüş ve gözlerinin nûrları dökülmüş kâfirleri var, ammâ yine riyâzat perhîz ile mu‘ammer olup iki yü[z] yetmiş yaşına yetmiş muğânlar vardır.

Ve bunda olan erbâb-ı ma‘ârif papaslar bir diyârda yokdur. Meğer Rûm'da ve Kızılelma'da ve Beç'de ve Prak'da ve bizim Atina şehrinde ola.

Her biri bir kârda olup gûnâ-gûn musanna‘ saplı müdevver halkalı ve halkası kendi ağacından bile oyulmuş gûnâ-gû[n] kaşıklar var ve arka kaşağıları ve kâse ve beşikler ve dervîşân zerdesteleri ve Fahrî oyması gibi sihr-i bûkalemûn salîbeler oyarlar kim gûyâ sihr-âsârdır.

Ve dahi bu düyûrlarda olan mâl-ı hazâ’in cemî‘i kâfiristândan nezerâtlar gelüp der-hazîne ederler. Ve bunda olan mahbûb-ı pençe-i âfitâb mûğ-pîçe ve muğân-pîçeler var kim her biri kâküllerin târ kıldıklarında uşşâkların akılları târumâr olur. Bu gulâm-ı meh-pâreler cemî‘i âyende vü revendegânların hidmetlerine dâmen dermeyân edüp önlerinde dururlar. Her ne hidmet buyursan kulluğa dururlar.

Ve her müsâfirîn ü bay u gedâya bu kenîselerde eyle ri‘âyet edüp sükkerî ve katr-ı nebât-ı Hamavî ve gûnâ-gûn Hindistân reçelleri ve emlec-i Kâbülî ve zencebîl murabba‘âtları ve kuş südü ve arslan südü dedikleri şarâb-ı bî-hicâbı bile getirirler, zîrâ bu keferelerin âdet-i kadîmeleri Hazret-i Îsâ'dan beri böyle görmüşlerdir.

Ve bu Aynaroz nâhiyesinde hâlâ cümle her gün başına bir kenîseler var kim cümle üç yüz altmış altı aded kenîse ve manastırdır derler ammâ saymadım. Ammâ bunların hâkimleri hâlâ kânûn-ı pâdişâhî üzre Âsitâne-i sa‘âdetde bostâncıbaşı olup bir hasekisi gelüp zabt eder. Ne kâdirdir kim bir kimesne gelüp bu papaslara zulm ede. Hemân ol ân ol âdemi bostâncılar döğe döğe manastır ketenine döndedirler.

Ammâ cümleden büyük Aya Ladra nâm kenîsesi binâ-yı musanna‘dır. Ve Ton Ayveru deyri ve Kutlumuş deyri ve Pandoradol [Pantokrato] deyri {ve Portariçse deyri ve Iskarapoz [Ikseropotamu] deyri dahi bir büyük kenîsedir} manastırı dahi sihr-âsâr binâ-yı ibret-nümâdır.

Ve bunda olan püserân mûğ-pîçe-i muğân bir kenîsede yokdur. Hattâ bu deyri temâşâ ederken bir savma‘a şekilli bir köşede bir mesdûd kapu var idi. Bir perîzâd çehre bir gulâma,

"Aç şu kapuyu seyr edelim" dediğimde,

"Hazret-i Îsâ'nın anda İncîl'i vardır" deyü bize kapuyu açmayup ığmâz-ı ayn etdikde bu hakîrin hâtırına evâyillerde istimâ‘ etdiğim ebyât idi, hemân hâtıra hutûr edüp eyitdim.

Beyt-i münâsib:

Dünki gün kilsaya vardım komadı gılmân beni,
Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ'ya seni.

deyüp gayri şeylere nazar etmeğe mukayyed olduk.

Andan kenîse-i (---) (---) (---) andan (---) (---) andan (---) (---) andan (---) (---) esmâları ma‘lûmumuz olan manastır-ı musanna‘lar bunlardır kim her biri birer kal‘a-misâldir.

Andan iki günden sonra cânib-i cenûb[a] sa‘b yollar ile gidüp,

Menzil-i karye-i (---) andan yine cânib-i cenûba (---) gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Lankada

Ba‘zılar Lanzağ der, ba‘zılar Lanza derler. Vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan kim Gâzî Evrenos bu kal‘ayı muhâsara etdikde tekûruna elçi gönderüp bilâ niz[â]‘ kal‘ayı teslîm edesiz dedikde hakkâ ki bilâ-nizâ‘ kal‘a miftâhların elçiye teslîm etdiklerinde bu şehre Lâ-nizâ‘ deyü nâm verdiler, ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağın niçe âdemler Lanza derler. Yörükân ve Çıtakânlar Lankada derler. Bânîsi Rûm melikelerinden Selânik sâhibi Ayasof avretdir kim ılıcasının hâssıyçün amâr *[213a]* etmişdir. Bu dahi Selânik sancağı hâkinde

.....(2.5 satır boş).....

Der-kabh-i buhayre-i Lankada: Bu âb-ı hayât olmayan gölcüğün cânib-i şarkîsi şehr-i Siroz'dur ve taraf-ı garbîsi Sidirkapsi'dir, bu iki şehrin ortasında bir vâsi‘(î) göldür kim dâ’iren-mâdâr cirmi yedi mîldir. Câ-be-câ yerleri sığdır. Lâkin derin olan yerleri altı zirâ‘ ve on zirâ‘ amîk yerleri vardır. Lâkin suyu hâssasızdır, zîrâ niçe yerleri sazlık ve bataklık ve dahi mezmûm kamışlık olduğundan suyu dahi mezmûmdur. Sâhib-i tab‘ olanlar çokluk nûş etmezler.

Bu buhayrenin cânib-i şimâlinde bir şey yokdur. Birkaç yerde harâb dîvârlar ve harâb köyler vardır. Ahâlî-i kurâları haydud nâm harâmîlerin derdlerinden ve Osmânlının zulm-i sarîhlerinden dağî ve bâğî olmuşlardır. Ammâ kış günleri bu gölde ol kadar kaz ve ördek ve kuğu ve balıkçıl ve saka kuşu ve sürhâb ve karabatak ve vezneboşaldan misilli tuyûr-ı hûşun hisâbın Hallâk-ı âlem bilür.

Bu kasaba sâkinlerinden olan re‘âyâ vü berâyâsı cümle Rûm keferesi ve Bulgar feceresi ve Eflağ nasârâsı olup eyyâm-ı şitâda mezkûr kuşları tüfeng ile urup sayd [u] şikâr edüp kifâflanırlar. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i yenâbî‘-i germâbhâ-yı Lankada: Rabta-i ma‘mûr hâricinde Selânik livâsı hâkinde bir mesîregâh çemenzâr murğzâr gül-i gülistân hıyâbânistân yerde âsâr-ı binâlar ile ma‘mûr u âbâdân bir ılıca-i zîbâdır kim âbı gâyet mu‘tedilü's-suhûndur.

Ve bir kubbe-i âlî içinde aşren fe-aşr Şâfi‘î mezhebi havzı gibi bir havz-ı azîmi etrâfında Hanefî kurnaları var.

Bu havzdan taşra cereyân eden âb-ı germâbın cem‘ olduğu zemîn-i hârda bir çamur gibi yer vardır. Cümle sızıya ve istiskâya ve cüzâma ve freng zahmetine mübtelâ olan kimesneler boğazlarına varınca ol çamura girüp tahammül edeceği mertebe çamurda gark olup nısf sâ‘at dursa bi-emrillâhi te‘âlâ cemî‘i emrâz-ı muhtelifeden şifâ bulup vücûd-ı bî-vücûdu pür-cûd olup dürr-i beyz-âsâ olur.

Hattâ kiraz meyvesi mevsiminde cemî‘i Selânik'in a‘yân-ı eşrâf-ı kibâr-ı kübbârları hayme hargâh me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla bu kaplıcaya gelüp cümle yârân-ı bâ-safâlar havza girüp bir iki hafta ve bir ay cân sohbetleri ederler. Lankada humması meşhûrdur.

Ve niçe mesâfe-i ba‘îde vilâyetlerden marîzler gelüp âb-ı germâbına girüp şifâ bulup giderler *ve's-selâm.*

Andan bir günde sa‘b yollar ve mahûf beller aşup,

Evsâf-ı binâ-yı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî köhne binâ-yı Avrethisâr

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Selenik nâm kral-ı dâllın karısı binâ etmeğile Avrethisârı derler. Fâtihi sene (---) târîhinde Gâzî Evrenos'dur. Hisâr-ı üstüvâr bir till-i refî'a-i azîm üzre bir vâdînin zahrında Şeddâdî seng-i tırâş bir kal'a-i savaş imiş. Mürûr-ı eyyâm ile iç elde kalup kal'a lâzım olmadığı ecilden câ-be-câ hisâr ebrâcları rahnedâr olup durur, ammâ sehel himmet ile amâr olmak mümkindir. El-hâlete hâzihi içinde dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri yokdur. Bu kal'a Selânik sancağı hâkinde nâhiye kurâlı ma'mûr kazâdır. Selânik'in cânib-i şimâlîsi ve taraf-ı garbîsindedir. Bu kal'a ile Selânik mâbeyni iki konakdan eksikdir. Sür'at ile giden Selânik'e bir günde gider.

Sitâyiş-i varoş-ı Avrethisâr

Bir vâsi' vâdî içinde cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî kâ[r]gîr binâ kiremit örtülü bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu şehircikdir. Müferrih câmi'leri var. Cümleden çârsû içre (---) câmi'i (---) (---) (---) câmi'i (---) (---). Mâ'adâ mahalle buk'alarıdır.

Medrese ve mekteb-i sıbyânı, tekye-i dervîşânı ve hân-ı tüccârânı ve hammâm-ı gâsılâni ve esvâk-ı sultânı ve kârbân-ı mihmânsarâyı vardır.

Âb [u] hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi ve mahbûb u mahbûbesi cümle hulkıyla mahbûbe gibi halkı vardır, zîrâ [22] kelâmı kelâm-ı sahîhdir.

Avrethisârı nâmıyla meşhûr bir şehr-i ma'mûr olmağın cümle halkı avret-misâl evzâ' u etvâr ve telaffuz edüp zenâne libâsına mâ'il âdemleri ve erbâb-ı ma'ârif pâk ve sâlih ve mütedeyyin ehl-i ırz mestûre şekilli âdemleri vardır, ammâ hâkimlerine gâyet mutî'lerdir. Ekseriyyâ ahâlîsi tüccâr ve ehl-i hırefdir. Re'âyâsı Rûm ve Bulgar ve Sırfdır. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâsı ve (---) *[213b]* tarafından voyvadası ve muhtesibi ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ Selânik karîb olmağile şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur.

Bunda dahi kadıya ve cümle ahbâba firâr eden kölemizi bulmağiçün ricâ edüp dellâllar nidâ etdirüp andan bir günde,

Evsâf-ı kasaba-i Toksanboz

Selânik sancağı hâkinde bir vâsi' fezâda ma'mûr u âbâdân zemîn-i mahsûldârdır. Câmi'i ve hânı ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı ve bâğ u bâğçesi vardır. Siroz şehri ile Selânik mâbeyninde vezîria'zamların hâssıdır kim bir vezîria'zam ağası hükûmet eder. Nâhiye nâ'ibi vardır, ammâ kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, zîrâ şehr-i Siroz ve kal'a-i Selânik yakındır. Ve re'âyâsı cümle kefereler olduğundan ma'mûr kenîsesi ve mahbûbe Rûm ve Bulgar kızları vardır.

Der-vasf-ı buhayre-i Toksanboz : Bu gölün şark tarafı şehr-i Siroz yakındır ve şarkdan garba bu göl tûlânîce vâki' olup girdâ-gird cirmi on üç mîl ihâta eder. İçinde birkaç yerde sazlı ve kamışlı cezîrecikler vardır. Vakt-i şitâda bu cezîreler içre fahta ve batlar ve sürhâb ve karabataklar ve gayri murğânların envâ'ları dünekleyüp dururlar. Ve sayyâdları kayıklar ile varup sayd ederler. Ve gûnâ-gûn mâhîleri olur, anları dahi şikâr edüp ahâlî-i vilâyet kifâflanırlar. Bunda dahi vezîria'zamın hâs ağasına kölemiz içün ricâ edüp etrâf kurâlarına âdemler gönderüp gulâmımızı bulmağa sa'y etdi. Andan bir günde gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Doyran

Ba'zılar Toyran ve niçeler Doryan yaz[arlar] ammâ sahîhi Toyran'dır. Gâziyân-ı mücâhidândan Gâzî Evrenos Beğ bu mahalle gelüp asker-i bî-pâyân ile meks etdikde bu vilâyet kefereleri asker-i

İslâma ziyâfet-i azîm edüp toy eyleyüp toyurduklarıyçün ba‘de'l-feth ismine Toyran deyü nâm edüp bu şehre hayr du‘â etmişlerdir. Hâlâ anıniçün bir ganîmet kasaba-i ma‘mûredir.

Be-kavl-i müneccimîn ilm-i usturlâ[b] üzre bu dahi 18 sekizinci iklîm-i örfiyyedendir. Ve be-kavl-i kehene-i kudemâ bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı seretân beyt-i kamer-i mâ’îdir.

Ve bu kasaba-i zîbâ kal‘a-i Selânik'in taraf-ı garbında vâki‘ olup Avrethisârı'na iki konakdan nâkısdır, ammâ hakîr bir günde geldim. Ve şehr-i Selânik ve Avrethisârı ve bu kasaba-i Doyran birbirlerine sac ayağı gibi üçü dahi birbirlerine birer merhale yer karîbdir.

Ammâ bu Doyran gâyet ma‘mûr ve müzeyyen belîdedir. Selânik hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle bir şerîf kazâdır ve nâhiyeleri cümle (---) aded âbâdân kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vekîli ve muhtesibi ve voyvadası vardır.

Ve cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ kiremit örtülü bâğ u bâğçeli vâsi‘ evleri vardır.

Ve cümle (---) aded mahalledir. Evvelâ (---) mahallesi (---) ve (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) meşhûru bunlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

.....(1 satır boş).....

mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) medrese-i âlimândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır.

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı râhat-ı cândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded dekâkîn-i sûk-ı sultânîsi vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve dahi bâğ u bâğçeleri ve müşebbek bostânları ve dağlarında reme reme ganemleri firâvândır. Ve enhârları cârî ve revândır. (---)

Der-beyân-ı eşkâl-i buhayre-i Toyran

Bu gölde gûnâ-gûn semekler sayd etdik. Gâyet lezîz mâ’ideleri olur. Husûsan turna balığı ve sazan balığı ve niçe bin elvân mâhîleri olur. Ve bu buhayrenin dâ’iren-mâdâr cirmi on üç mîldir. Ve âb-ı bâridi gâyet lezîzdir. Ve bu kasaba-i ma‘mûre bu buhayrenin sâhilinde vâki‘ olup cümle isti‘mâl etdikleri âb-ı rahmet bu göldendir. Cümle re‘âyâsı Rûm ve Bulgar kefereleridir, ammâ müselmânları azdır nasârâsı gâlibdir, zîrâ serbest vüzerâ hâssıdır. (---) (---)

Bunda dahi memlûkumuz içün dellâllar nidâ etdirüp kölemi bulana elli guruş va‘d edüp müjde edene yigirmi guruş vereyim deyü ahd etdim.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kasaba-i Toyran

Eş-şeyhü'l-âlimü'l-fâzılu'l-âmilü'l-kâmil eş-**Şeyh Mehemmed Toyranî** hazretleri: Toyran kurbunda Gölbaşı köyünde vücûda gelüp âhır niçe tek-i pûdan sonra Sofyavî kutbu'l-aktâb Balı Efendi *[214a]* halîfelerinden olup pîşvâ-yı tarîk bir e‘ızze-i kirâmdan ulu sultân olup niçe gûne keşf [u] kerâmât-ı aliyyeleri zâhir ü bâhir olunca Gâzî İbrâhîm Paşa-yı Makbûl azîzin mu‘tekidi olduğu cihetden azîz-i merkûmun maskat-ı re’si olan Gölbaşı karyesinde bir mükemmel ve mükellef câmi‘ ve mesâcid ve tekye ve imâret-i dâru'l-me’kel inşâ edüp amâr etdikde azîz-i merkûm zâviyesi sâhasında medfûndur. Hâlâ ziyâretgâh-ı ehl-i züvvârdır. *Kuddise sırruhu*. Andan,

Ziyâret-i Hâlis Efendi, andan **Ziyâret-i Şücâ‘ Efendi.** Niçe ziyâretler dahi edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Hikmet-i Hudâ bu sultânları ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden isti‘ânet taleb etdiğimiz gece konağımızda niçe bin fikr-i fâsid ile hâb-âlûd oldukda anı gördüm, vâkı‘amda bir pîr-i fânî gelüp hakîri hâbdan bîdâr edüp yine vâkı‘amda gördüğümüz gibi bu yaş gözüyle gördüm ki yine ol pîr-i fânî câmehâbımın başında oturup eydir:

"Ey oğul! Şehrimiz Toyran'a hoş geldin. Seni mâlınla ve gulâmınla toyurur. Hemân bizim rûhumuz içün yine Kur’ân-ı azîm tilâvet eyle. Bu çengelistân dağlarda ve bellerde ve bu muhâtara yollarda serserî ne gezersin. Gerüye dönüp Gümürcine'ye giderken gâ’ib köleni ve mâlını alup Gümülcine'den dahi gayri hüddâmların alup acele ile Girid gazâsına gidüp üçüncü yılda feth-i Kandiye'de bulunup ecel-i müsemmâna dek Arabistân'da ve Mekke ve Medîne'de seyâhat edüp berhordâr-ı ömr-i sa‘âdet-i dâreyne nâ’il olasın" deyüp gâ’ib oldu. Hemân gulâmımın biri meğer hâbından bîdâr imiş.

"Ağa sizinle söyleşen kim idi? Ve kapular içerden kilidli, bu âdem nereden geldi? Ve şimdi nereye gidüp gâ’ib oldu?" deyince hamd-i Hudâ vücûduma bir kuvvet-i kuvâ hâsıl olup müferrih haberlerden şâd u hurrem olup sâ‘ate nazar etdim, henüz nısfu'l-leyl olmuşdu, "Sübhânallâh" diyerek artık gözüme hâb-ı râhat girmeyüp ale's-sabâh hemân hüddâmlarımla Gümülcine'deki hânemiz sâhibiyle atlara süvâr olup bu Doyran ahâlîleriyle vedâlaşup andan gerü cânib-i şimâle bir gün gidüp,

Menzil-i kenâr-ı buhayre-i Ayvasil

Hâlâ ma‘mûr kasaba-misâl bir büyük köydür kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bu buhayre kenârında zamân-ı kadîmde Aya Vasil nâm bir ulu papasın amâr etdiği şehir olmağile anın ismiyle müsemmâ olup Aya Vasil derler. Lisân-ı Rûm'da cümle "aya" ya‘nî "evliyâ" demekdir "vasil" ayuya derler.

Ba‘dehu Gâzî Evrenos şehri ve kal‘asın harâb edüp hâlâ bu mertebe amâr kalmış, ammâ buhayresi etrâfları gâyet ma‘mûrdur.

Bu buhayre Selânik'den bir menzil râh-ı tavîldir. Selânik'in taraf-ı cenûbu ve garbîsi arasında vâki‘ olmuşdur. Ve bir mukayyesde buhayre-i Beşik ile Selânik mâbeynindedir, zîrâ bu buhayre Beşik buhayresi ile mâbeynleri yarım konak yerdir kim bir mikdâr tûlânîce vâki‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi on mîldir dediler.

Ve gûnâ-gûn mâ’ide mâhîlerinden kara sazanı ve turna balıkları çok olur. Bu buhayre etrâfında ma‘mûr olan kefere kurâları sayd edüp şehr-i Selânik'e ter ü tâze getirüp fürûht edüp kâr ederler ve öşr-i sultânîsin bu buhayre emînine verirler, zîrâ başka emânet ve zâbıtlıkdır.

Ve bu buhayrenin derinliği sekiz ve tokuz ve on kulaç yerleri vardır. Ve buhayresinin ayağı buhayre-i Beşik'e mahlût olur gâyet lezîz buhayre-i azîmdir.

Andan kalkup yine cânib-i şimâle ol gün gidüp diğer, **menzil-i kasaba-i Orfan,** andan bir günde yine semt-i şimâle gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Kavala

Bir acâ’ib kal‘a-i mu‘azzamdır, ammâ temâşâ edemeyüp acele ile andan kalkup,

"Âyâ şu vâkı‘amızda ve re’yen yaş gözüyle gördüğüm azîzin nutk-ı dürerbârlarından ne zuhûr ede" deyü ale's-sabâh endîşe-i fikr-i fâsid-i hâm ile giderken Sarı Şa‘bân nâm kasabaya girirken bir alay âdemler karşudan gelirler. Hakîrin ise yüzünde siyâh nikâb poşu ile giderdim.

Bi-emr-i Hudâ anı gördüm, firâr eden memlûkumu tebdîl-i kıyâfe bir gayri libâslar geydirüp baş aşağı edüp bir seyishâne üzre binüp gider.

Hemân hakîrin karâra tâkatı kalmayup Gümülcine'de hânemiz sâhibiyle hakîr dal balta olup oğlana bir kırbaç eyice haddâdî baltalar urup seyishâneden oğlanı yıkınca öbür gulâmlar gulâmı dest ber-kafâ bağlayup dururken hemân beş on dâne atlılar başıma üşdüler.

El-hâsıl cümlesi şaşdılar kimi "Köle bizimdir "der, kimi "papasadır" der kimi "Bu âdemin bize vereceği var idi, mâlımıza duta verdi" der.

El-hâsıl tenâkuz sözlere bakmayup oğlana birkaç balta dahi urup,

"Kanı sandıkdaki harçlık altunlar?" deyince,

"Vallâhi işte bu evimiz sâhibi *[214b]* ağanın çingane oğlanındadır" deyince anı gördük.

Evimiz sâhibi asker içinde çinganesin hasta-sıfat tebdîl-i kıyâfet bir eşek üzre bulup bir fâhişesiyle anı dahi meydân-ı mahabbete getirüp,

"Kanı mâlımız?" dedikde bî-bâk ü bî-pervâ aslâ inkâr etmeyüp,

"İşte mâlım dediğin eşek semeri içindedir" dedikde eşek palanın pâre pâre edüp cümle altunları bulup ancak on üç altun eksik.

"Bire maybalı eyle olur" derken semer içinden benim bir sîm rahtım çıkdı. Meğer ol dahi gâ'ib imiş. Hemân gulâmım eyitdi:

"Göre göre ben bu raht gâ'ib olduğiyçün firâr etdim. Göre bu mel'ûn çinganede çıkdı ve beni bu ayardup cümle altunları bana uğurladup ol aldı" dedikde cümle kârbân halkı âlem-i hayretde kalup,

"Âdem gerçek köle senin imiş" dediler ve köleyi ve çingane ve fâhişesini dest ber-kafâ bağlayup andan Köse Şa'bân kasabası hâkimine haber gönderüp cümle tevâbi'iyle gelüp kârbân halkın çevirüp,

"Siz de elin kaçgın kölesisiniz?" deyü yedi nefer âdemleri der-zencîr edüp gerüye dönderüp Köse Şa'bân kasabası hâkimiyle gidüp andan şimâl cânibine,

Menzil-i kasaba-i Köse Şa'bân

Bunda çingane ikrâr edüp on üç altun kölemi seyishâne üzre bindiren âdemde çıkup anı haps etdirüp altunları aldık. Andan ol gün gidüp tekrâr,

Menzil-i kal'a-i Gümülcine'ye geldik. Hânemiz sâhibi çingane gulâmını sür'atle çârsû başında imâret köşesinde salb etdirüp sâ'ir çinganelere ibret oldu.

Ve hakîr dahi köleme iki yüz tâziyâne urup harc-ı râhımız olan altunları bi't-tamâm tahsîl edüp anda cümle atları ve gayri hüddâmları ve bâr-ı sakîllerimiz alup,

Gümülcine'den Yenice ve Serez cânıblerine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ ol gün, **menzil-i karye-i Akbınar,** andan **karye-i Eşekcili**'yi ve **karye-i Sindelli**'yi ve **karye-i Keçiler**'i ve **karye-i Çibilli**'yi ve **karye-i Ahıryanlı**'yı ve **karye-i Müselmânlı**'yı geçüp bu Müselmânlı önünde,

Evsâf-ı menzil-i Misinehisâr

Zamân-ı İskender-i Kübrâ'da Akdeniz cezîrelerinden Misine cezîresinin bir banı gelü[p] İskender-i Kübrâ'dan me'zûn olup bu hisâr-ı üstüvârı binâ etdiğinden Misinehisâr derler. Bir kûh-ı ser-bülendin dâmeninde bir düz vâsi' çemenzâr fezâda şekl-i murabba' bir seng binâ bir kal'a-i ra'nâ imiş. Süleymân Beşe ibn Orhân Gâzî feth edüp câ-be-câ yerlerin münhedim etmiş. Hâlâ hâli üzre harâb yatup kalmışdır. İçinde koyun kışlaları vardır.

Andan **karye-i Keztencili'**yi ve **Su sığırlığı köyü**n ve **karye-i Babalı'**yı ve **Yassıköy**'ü bu kurâlar cümle Misinehisâr dağı eteğinde bâğ-ı İrem-misâl ma‘mûr kurâlardır. Ve cümle Gümülcine nâhiyesi kurâlarıdır kim mezra‘aları mahsûldâr sahrâlardır. Ve cümle ganîmet köylerdir.

Bu ma‘mûr ve mezkûr kurâları geçüp cânib-i cenûba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Buri

Sebeb-i tesmiyesi Rûm-ı Yûnâniyân tevârîh-i mu‘tebereleri kavlince bânîsi Feylekos kızı Muri nâm melike binâsı olmağile Muri'den galat Buri derler. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhır-ı kâr dest-i İslâma sene (---) târîhinde Süleymân Beşe ibn Sultân Orhân Gâzî fethidir. Be-dest-i Gâzî Evrenos Beğ. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Gümülcine kazâsında Gâzî Murâdiyye anbârlığıdır kim azîm emânetdir. Cümle îrâd [u] mahsûlâtları cânib-i vakfa gidüp mürtezikalara ulûfe verilir.

Eşkâl-i kal‘ası: Leb-i deryâda taş binâ zemînden yigirmi arşın bâlâ bir metîn ve müstahkem kal‘a-i ra‘nâ imiş, câ-be-câ harâb olmuş. Dâ’iren-mâdâr cirmi şekl-i murabba‘ cümle bin yüz aded hatvedir, ammâ etrâfında handakı yokdur. Ve içinde elli aded Rûm keferesi evleri ve beş aded dükkânı var, gayri şey yokdur.

Ve iki kapusu var, biri leb-i deryâya kıbleye nâzırdır, bir[i] cânib-i garba Karasu'ya nâzırdır. Ve bu kal‘aya muttasıl bir dîvâr şimâl cânibine çekilmişdir, tâ kal‘adan dağlara varınca tûlu bir sâ‘at metîn hît-ı kavîdir kim andan bir âdem ve bir kârbân geçemeyüp kal‘anın deryâ kapusundan geçilüp anda bâc u gümrük alınırmış. Hâlâ gümrükhâne âsârları zâhir ü bâhirdir.

{Der-sitâyiş-i buhayre-i Buri}: Ve bu kal‘a önünde kıbleye nâzır bir körfez-i deryâ vardır, tâ deryânın boğazı ağzına varınca kırk yedi mîl bir vâsi‘ deryâ göldür. İçinde niçe bin gûne mâhîler sayd olunur başka emânetdir kim emîni yüz aded neferâtlarıyla bu buhayreyi zabt eder. Bunu dahi Gâzî Murâd Hân mütevellîsi fürûht edüp mahsûlâtın cânib-i vakfa verir.

Ba‘dehu bu */215a/* kal‘ayı geçüp nîm sâ‘at semt-i cenûba gidüp,

Menzil-i karye-i Kızılca: Ahmed Çavuş nâm hânedân sâhibi hânesinde mihmân olup bir câmi‘i ve bir hammâmı ve bir hânı olup bâğ u bâğçesi firâvân âb-ı hayâtı revân bir karye-i âbâdândır.

Andan yine taraf-ı garba 2 sâ‘at sahrâ içre gidüp,

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûresi, ya‘nî belde-i Karasu Yenicesi

Rûm keferesi şehirlerinden belde-i mu‘azzam imiş. Sene (---) târîhinde Gâzî Evrenos Beğ fethidir. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve cümle (---) aded ma‘mûr nâhiye kurâları vardır.

Ve hâkim-i örfü (---) (---) (---) tarafından voyvadadır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân-ı eşrâfi vardır. Muhtesibi ve şehir nâ’ibi ve şehir kethudâsı ve harâc emîni ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

İmâret-i şehri bir düz vâsi‘ fezâda nehr-i Karasu kurbunda cümle dörd yüz aded bâğ u bâğçeli tahtânî ve fevkânî serâpâ kiremit örtülü vâsi‘ ve ma‘mûr hânedân-ı zîbâlardır.

Ve cümle dörd mahalledir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) mahallesi meşhûr kasaba-i ma‘mûrdur.

Ve nehr-i İskeçe şehir içinden cereyân eder. Ve İskeçe dağlarından gelüp nehr-i Karasu'ya mahlût olur. Nehr-i Karasu dahi İskeçe yaylağından ve Vetirne ve Usturumça kasabası dağlarından cem‘ olup kasaba-i Sarı Şa‘bân kurbunda Akdeniz'e mahlût olur.

Ve dahi bu şehr-i Karasu Yenicesi cümle (---) aded mihrâbdır, ammâ cümleden çârsû içre Sultân Ahmed Hân vüzerâlarından Ekmekçizâde Ahmed Paşa câmi‘i bir nâ-tamâm mîr u imâd kıt‘ası gibi bir

ibret-nümâ-yı musanna‘ câmi‘-i zîbâdır kim anda olan letâfet ve zarâfet bir câmi‘de yokdur kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Misli meğer İslâmbol'da Ebâ Eyyûb-ı Ensârî kurbunda Zâl Paşa câmi‘i ola. Cümle kubâbları kurşum örtülü ve haremi etrâfı mermer sütûnlar ile mebnî bir câmi‘-i dilküşâdır. Lâkin niçe yerleri eczâhân ve e’imme ve hutebâsı ve hüddâmlarının vazîfeleri nâ-tamâmdır. Hudâ tamâmın müyesser ede, ammâ imâm-ı hasbîsi ve cemâ‘at-i kesîresi vardır.

Ve (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle bir aded medrese-i dâru'l-ulûmu var, kurşumlu dâru't-tahsîl-i ulûmdur.

Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. (---) (---)

Ve cümle bir aded kurşum örtülü hammâm-ı müferrihı var. Koca Mustafâ Paşa'nın hayrâtıdır kim mahsûlâtı medresesindeki ulemâya sadaka olunur.

Ve cümle bir aded dâru'z-ziyâfe-i imâreti var kim cemî‘i müsâfirîn ü mücâvirîne ni‘meti dâ’imdir. Bu hayrât dahi kurşum örtülü olup Mustafâ Paşa binâsıdır.

Ve cümle sağîr ü kebîr on bir aded hânları var, ammâ cümleden mihmânsarây-ı hasbî serâpâ kubâbları kurşum örtülü kırk ocak bir kârbânsarâyı var. Sultân Ahmed Hân vüzerâlarından Etmekçizâde Ahmed Paşa hayrâtıdır kim kapusu üzre târîhi budur:

Tîğıyâ hayr du‘â eyle dedim târîhin,

Ola âbâd müdâm âsaf-ı Ahmed Paşa.

Sene (---).

Bundan gayri hânlar bâzergân hânlarıdır.

Andan cümle elli aded dükkânları var. Bezzâzistânı yokdur ammâ her metâ‘-ı nevâdir bulunur, ammâ yigirmi aded debbâğ dükkânları nehr-i İskeçe kenârında ma‘mûr dekâkîn-i debbâğlardır.

Ve câ-be-câ bâğ u bâğçeleri vardır. Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ve mahbûbesi vardır.

Der-medh-i cebel-i Karasu: İsmi İskeçe dağıdır. Şehrin cânib-i garbındadır. Cümle şehir halkı mâh-ı Temmûz'da cemî‘i devâbbâtlarıyla yaylamağa çıkarlar. Âb [u] hevâsı latîf çemenzâr yayladır.

Andan kalkup garb tarafına (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i (---)

Hâkinde Karasu nâhiyesi olup (---) (---) hâkimidir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Şehri İskeçe dağları dâmeninde cümle hânelerinin revzenleri cânib-i kıbleye nâzır cümle beş yüz kiremitli ma‘mûr ve müzeyyen bâğ u bâğçeli kasaba-i zîbâdır. Ahâlîsinin nısfı müselmân ve nısfı keferelerdir. Bir câmi‘i ve üç mescidi ve bir hammâmı ve bir medresesi ve iki hânı ve iki tekyesi ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır.

.....(1 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i cenûb dipi ve boran ve bârân-ı rahmet çekerek nehr-i Karasu kenârınca bir sâ‘at sahrâda gidüp nehr-i Karasu geçidi başına geldik. Mukaddemâ birkaç kerre bu nehri sığır arabalarıyla ubûr ederdik, bir köprü dutma[z] dîvâne cereyân eder nehr-i azîmdir. Ammâ şimdi,

Cisr-i azîm-i Fâzıl Ahmed Paşa, ya‘nî Köpürlüzâde Vezîr: Bu nehr-i *[215b]* azîm üzre henüz binâ olunmuş bir haşeb cisr-i azîmdir kim gûyâ Hersek vilâyetinde Foça şehri cisridir. Kalın ve tavîl sütûn-ı müntehâları nehr-i azîmin ka‘rına kakup bir kantara-i hayrât-ı azîm olmuş kim hakkâ ki sırât-ı

calenderdir.

Bu cisri ubûr edüp nehrin karşu tarafında,

Menzil-i kasaba-i Ahmedâbâd: Bu dahi Köpürlüzâde Fâzıl Vezîria‘zam Ahmed Paşa hayrâtı olmak ile ismine Ahmedâbâd deyü tesmiye etdiler. Ammâ henüz niçe bin aded ummâl ve bennâ ve üstâdânlar cem‘ olup amâr etmededirler. Hâlâ cümle iki yüz aded kiremit ve saz örtülü bâğsız ve bâğçesiz nev-binâ hânelerdir. Ve bir câmi‘-i muhtasarı ve bir zâviyesi ve 2 aded nev-binâ kiremitli hânları ve 25 aded çalaş ve malaşdan mebnî müfîd [u] muhtasar dükkâncıkları var, henüz amâr ol[ma]dadır. Hudâ-yı müte‘âl dahi ziyâde ma‘mûr edüp inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola. Bu rabta-i nev-binânın şimâlindeki püşte-i âlî üzre,

Ziyâret-i Kuşluk Baba: Tekyesi ve âsâr-ı imâreti yokdur.

Andan bir sâ‘at cânib-i kıbleye gidüp Akdeniz kenârına karîb dıraht-ı müntehâlı orman hıyâbân içinden gidüp,

Menzil-i kasaba-i Sarı Şa‘bân: Kavala sancağı hâkinde voyvadalıkdır. İmâreti bir düz kumsallı zemîn başında cümle iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ve iki hânlı, bir hammâmlı, elli dükkânlı, bir medreseli, bir tekyeli ma‘mûrca kasabacıkdır. Lâkin Karasu cisri başında Ahmed-âbâd kasabası binâ olalı bu kasaba üç sâ‘at tarîk-i müstakîmden hilâf kalup bu kasaba işlemez oldu.

Andan taraf-ı garb ile cenûb mâbeyninde 3 sâ‘at gidüp leb-i deryâda sengistânlar içre Kavala germesinden(?) geçüp 3 sâ‘atde dahi,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Feylekos binâ-yı azîm, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı Kavala-i kadîm

Hazret-i Süleymân Nebî evlâdı Hazret-i Melik Rac‘îm asrında bu kal‘ayı Feylekos-ı hakîm binâ etdi kim beşinci âbâda nesebi Hazret-i Süleymân'a müntehîdir. Ba‘zı Yûnâniyân müverrihleri bu Feylekos, Süleymân Nebî oğlu Melik Rac‘îm oğlu Feylekos'dur, derler. Rûm-ı Yûnâniyân pâdişâhlarından ulu pâdişâh olup Hazret-i Süleymân'ın bu Kavala kal‘ası zemîninde Belkîs Ana içün binâ etdiği maksûre yerine bu Kavala kal‘asın Feylekos binâ edüp hükûmetin Kavala nâm bir oğluna verüp amâr etdiğiyçün anın ismiyle müsemmâ olup Rûm tevârîhlerinde bile Kavala derler.

Ba‘dehu bu Feylekos cihângîr olma mertebesinde olup Rûm ve Arab u Acem ü Horasân ve Mâverâü'n-nehir'e varınca iki yüz pâre sevâd-ı mu‘azzam şehirleri ve ahâlîlerin kabza-i teshîre alup cemî‘i Îrân u Tûrân halkının harâcıyla bu kal‘a-i Kavala ve kal‘a-i Selânik'i binâ-yı azîm etdi.

Ba‘dehu İskender-i kübrâ vilâdet-i Muhammedü'l-Mustafâ'dan 889 sene mukaddem vücûda gelüp Feylekos'un yanında perveriş bulup oğlu Kavales ile bir yerde kâmil oldular. Anıniçün Rûmlar İskender'e Feyleko Aleksander derler. Ba‘zılar bu İskender Feylekos oğlu derler. İskender'in müddet-i saltanatı cem‘an otuz yıl pâdişâh olup otuz yılda cihângîr pâdişâh-ı zü'l-kuvve olup yedi yüz pâre ulu şehirler bünyâd etdirüp Karadeniz'i Akdeniz'e mahlût edüp Bahr-i Zulumât'ı buz deryâsı üzre geçüp sedd-i Ye’cûc [u] Me’cûc'u yapdı. Ve bu Kavala şehrinde merhûm olup bir cezîrede defn etdiler. Hâlâ nâ-ma‘lûmdur.

Andan yerine oğlu {Ruhanya} pâdişâhlığı kabûl etmeyüp bu Kavala'da Feylekos deyrinde terk-i dünyâ papas-ı palâs-pûş oldukda yine İskender-i Kübrâ ta‘allukâtından Batlîmûs nâm-ı benâm bir hakîm-i Arasto pâdişâh oldu. Rûm lisânı üzre Batlîmûs ulu pâdişâh demekdir. Bu Kavala'da niçe hayrât hasenâtlar edüp Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhi's-selâm* ibn Mâtân ibn Feylekos ibn Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân'dır kim bu Batlîmûs Hazret-i Zekeriyyâ'ya îmân getirdi.

Ba‘dehu Yahûd tâ’ifesi Hazret-i Zekeriyyâ'ya bir iftirâ edüp {destere ile depesinden aşağı iki pâre biçüp} şehîd etdiklerinde bu Batlîmûs şehâdet-i Zekeriyyâ Nebî'yi istimâ‘ edüp bu kal‘a-i

Kavala'dan bin yedi yüz pâre gemiyle Haleb İskenderûnu'na çıkup Hazret-i Zekeriyyâ hûnunu taleb içün bir günde yüz altmış bin Yahûdî kılıçdan geçirüp Hazret-i Zekeriyyâ meşhedi üzre bir ma‘bedgâh binâ etdi. Hâlâ Hazret-i Zekeriyyâ şehr-i Haleb'in tâ vasatında Ulu Câmi‘ ortasında medfûndur.

Ba‘dehu Batlîmûs kral intikâm-ı Zekeriyyâ Nebî'yi alup cemî‘i Yahûdîlerin mâlıyla bu Kavala'ya gelüp İslâm ile merhûm oldukda na‘şın Aynaroz şehrinde Aleksandire kenîsesinde defn edüp yerine oğlu Şeşûşi'l-a‘ver Batlîmûs olup Kavala'yı ve Makedonya şehri olan İslâmbol'u amâr etdi.

El-hâsıl bu şehr-i Kavala niçe bin divelden divele intikâl edüp âhıru'l-emr sene 786 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr ya‘nî Murâd Hân-ı Evvel Rûm keferesi elinden feth etdi. Ba‘dehu Ciniviz küffârı Sakız cezîre- ***[216a]*** –sinden donanma gemileriyle gelüp bu kal‘a-i Kavala'ya istîlâ edüp zabt eder. Ba‘dehu sene 906 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî vilâyet-i Mora'da Moton ve Koron kal‘aları fethine giderken bu Kavala kal‘asına uğrayup feth edüp gitdi. Hâlâ Cezâyir eyâletinde ya‘nî kapudan paşaların hükmünde deryâ beği sancağı tahtıdır kim kânûn-ı Süleymân Hân üzre beği iki pâre kadırga ile me’mûr olduğu sefere gider. Paşasının taraf-ı şâhîden hâss-ı hümâyûnu 240.000 akçedir ve ze‘âmeti 12 adeddir ve tîmârı 235 adeddir. Alaybeği ve çeribaşısı vardır. Kânûn üzre cümle erbâb-ı tîmâr paşasının askeriyle hîn-i seferde iki bin leşker olur.

Şehir hâkimleri bunlardır: Evvelâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân-ı eşrâfı ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve (---) aded nâhiye kurâsı var. Eyâlet sancağı cümle yedi kazâdır. Bu kazâlardan beğine senevî tokuz bin guruş ber-vech-i adâlet hâsıl olur. Kadıya iki bin guruş hâsıl olur.

Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve topçubaşı ve cebecibaşı ağaları birer oda kapu kulları var ve bir oda iki yeniçeri ağası var, zîrâ Venedik kâfirinin donanma gemileri her bâr bu kal‘a-i Kavala elbette gelirler. Ol ecilden muhâfazada çok askeri vardır.

Ve bir hâkimi dahi şehir nâ’ibi, muhtesib ağası, kal‘anın dizdâr ağası ve yedi aded kal‘a ağaları ve üç yüz aded kal‘a neferâtları vardır.

Ve şehir kethudâsı ve emîni ve bâcdârı ve harâc emîni, liman kapudanı ve mütevellî ağası var kim cümleden melik nâzıru'n-nuzzâr mütevellîdir, zîrâ Maktûl İbrâhîm Paşa'nın tevliyyet-i azîmidir.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kavala: Akdeniz kenârında Rûmeli kıyısında iki cânibi depeli bir sivri burun üzre sivri bir yalçın kara kayada Şeddâdî seng-i mutarraş binâ bir hisâr-ı üstüvâr-ı ra‘nâ metîn ve müstahkem Feylekos hakîm tahtı olup şekl-i bâdemî vâki‘ olup iç kal‘ası kaya üzre dâ’iren-mâdâr kâmil üç bin adım ihâta eder bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i ibret-nümâdır, ammâ bu sûr-ı zîbâ bu kaya üzre cânib-i cenûbdan taraf-ı şimâle tûlânîce vâki‘ olmuşdur kim bu evc-i âsımâna berâber olan iç kal‘a kapusu cânib-i kıbleye nâzırdır. Bunda dizdâr sâkin olup cemî‘i cebehâne ve mühimmât ve levâzımât bu iç kal‘ada olup her gece bunda mehterhâne-i pâdişâhî faslı olur.

Bu kal‘adan Akdeniz içre olan cezîre-i (---) iki mîl mesâfe-i ba‘îde olup cümle âsâr-ı imâret binâlarıyla nümâyândır. Ve Aynaroz nâhiyesi kurâ ve kılâ‘ları cümle râygândır.

Ve bu iç kal‘a önünde yine yalçın kaya üzre bir kat bölme hisâr dahi vardır. Ana orta hisâr ta‘bîr olunur. Bunun dahi iki kapusu vardır. Bir kapusu cânib-i şimâle nâzırdır. Ve bir kapusu cânib-i cenûba mekşûfdur. Bu bölme orta hisârda Diyârbekirli Hattât Nişâncı Osmân Paşa vâlî-i vilâyet olup şehri muhâfaza eder. Cihân-nümâ bir sarâyda sâkin olup seyr-i safâlar edüp kendü askerinden mâ‘adâ yedi kazâ yerin askeri âmâdelerdir.

Ve bu orta hisârda cümle iki yüz hânedir ammâ kaya üzre olmak ile bâğ u bâğçesi yokdur.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ Alaca câmi‘ müferrihdir kim cümle Akdeniz nümâyândır. Andan Beğ câmi‘i, andan Sûhte câmi‘i ma‘mûr ma‘bedgâhlardır. Ve Kenîse mescidi müzeyyendir. Ve iç

kal‘a mescidi var. Cümle evleri kârgîr seng binâ büyût-ı ra‘nâlardır. Ammâ iç kal‘ası gâyet metîn olmak ile başka üç yüz aded neferât merdüm-hisârları vardır. Ve cümle elli aded sağîr ü kebîr topları vardır.

Der-sitâyiş-i aşağı kal‘a-i Kavala

Cümle beş yüz aded kat-ender-kat fevkânî ve tahtânî kârgîr binâlı metîn hânedânları var kim cümle (---) örtülüdür, ammâ bâğçeleri nâdirdir.

Ve cümle beş aded mahalledir. Etrâfı cümle bir deryâdan bir deryâya varınca orta hisârı ve iç kal‘ayı ihâta etmiş varoş kal‘asıdır, ammâ kaç bin adım olduğu ma‘lûmum değildir. Lâkin cümle iç kal‘a ve orta hisâr ve bu aşağı varoş hisârının cümle yedi aded kapuları vardır. Ammâ bu aşağı varoşun İslâmbol kapusu ta‘bîr etdikleri bâb-ı kavî cânib-i şimâle nâzırdır. Andan İskele kapusu cânib-i cenûba meftûh olup kal‘a limanına mekşûfdur. Bu liman kapusu kurbunda üç aded kadırga bir şeşhâne gözleri vardır kim hâkiminin kadırgaları bunda her vakit âmâde durmak kânûndur.

Ve bu liman kapusundan taşra cümle iki aded hânlar ve cümle beş aded dükkânlar ve niçe mahzenler ve bir aded sebîlhâne-i âb-ı hayât vardır.

Ve limanı bin pâre gemi alır bir vâsi‘ liman-ı azîmdir kim a‘lâ demir dutar yatak ve sığınacak bir cây-ı menâs limandır. Lâkin kıble ve cenûb ve şark rûzgârlarından emîn değildir, ammâ şimâl ve yıldız ve batı ve karayelden emîn liman-ı emândır.

Ve bu aşağı kal‘a cümle beş mihrâbdır. Cümleden mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr cemâ‘at-i kesîreli câmi‘-i selâtîn-misâl rusâs-ı hâs-ı nîlgûn kurşum ile kubâbları mestûr ve ma‘mûr kârgîr kubâblı ve serâmed mevzûn *[216b]* minâre-i musanna‘lı Sultân Süleymân Hân vüzerâlarından makbûl iken maktûl olan gâzî ve şehîd İbrâhîm Paşa câmi‘i bir vâcibü's-seyr rûşen binâ-yı garrâ musanna‘ ve zîbâ ve dilküşâ ve müferrih ve müzeyyen bir câmi‘-i pür-envârdır kim vasfında lisân kâsır ve midhatinde kalemler kâsirdir.

Ve'l-hâsıl bu câmi‘ ve imâret-i dâru'z-ziyâfe-i me’keli ve medrese-i âlimân-ı müfessirîni ve mekteb-i sıbyân-ı püserân-ı ebcedhânı ve tekye-i pîr-i tarîk-i dervîşânı ve hân-ı hâce-i sevdâgerânı ve mesâcid ü zevâyî-i muvahhidânı ve çârsû-yı bezzâzistânı ve hammâm-ı râhat-ı cânı ve sebîlhâne-i atşânı ve gayri hayrât hasenâtlar cümle İbrâhîm Paşa'nın olup cemî‘i imârâtları serâpâ kurşum örtülüdür. Bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden bu aşağı şehre nazar olundukda gömgök kurşum ile mestûr bir şehr-i ma‘mûr nümâyândır.

Ve bu hayrât hasenâtlara karşılık bu şehr içre Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* bir konak yerden dağları ve belleri Ferhâd-vâr deldirüp bir kayadan bir dağa kâmil altmış göz tâk-i Kisrâ'dan nişân verir kemerler ile bir âb-ı hayât su getirdmişdir kim bu da vasfdan hâric ve beyândan âric kavs-ı kuzah-misâl tâklerdir kim kaddi kâmil seksen zirâ‘-ı Mekkî bâlâdır. Bu binâ-yı temâşâ-yı Süleymân'ı Feylekos'un bu Kavala kal‘asına mu‘âdildir kim bu şehri mâ-i hayât ile saky etmişdir. *Rahmetullâhi aleyh.*

Der-vasf-ı taşra kal‘a-i Demirkapu

Bu tahrîr olunan aşağı kal‘adan mâ‘adâ bir kat sûr-ı üstüvâr-ı azîm var kim tâ şimâl cânibde olan Demirkapu nâm derbend-i bâb-ı calenderden bu kal‘a limanı kapusuna gelince kâmil üç sâ‘atlik yer kal‘a-i azîmdir, ammâ yalın katdır. Lâkin cemî‘i ebrâcları ve köşe köşe bend ve dirsekleri kat-ender-katdır. Ammâ el-hâlete hâzihi bu sûrun câ-be-câ yerleri mürûr-ı eyyâm ile münhedim olmuşdur, ammâ sehel şey ile amâr olmak mümkindir, zîrâ niçe bin burc-ı bârûları âşikâredir. Eyle sevâd-ı

mu‘azzam kal‘a imiş kim kâmil kırk aded dağları ve mürtefi‘ bayırları ihâta etmiş görmeğe muhtâc bir vâcibü's-seyr kal‘adır.

Hattâ hakîr piyâde adımlamağa iktidârım olmayup sabâhdan esb-süvâr olup sarp sengistân dağları deverân ü seyerân ederek bir günde at ile devr edüp vakt-i gurûbda Osmân Paşa yanına geldikde kâmil on dörd sâ‘atde sür‘at ile devr etmiş oldum, ammâ atların ayaklarında na‘lları kalmadı. Tâ bu mertebe sengistân dağları ihâta etmiş kal‘a-i azîmdir.

Zamân-ı kadîmde bu derûn-ı kal‘anın imârâtların Rûm Yûnân tevârîhlerinde eyle tahrîr etmiş kim hemân kırk bin hânenin kapuları cümle gümüş tahtadan imiş ve on iki aded esnâfın her biri on ikişer bin dükkân imiş. Ve cümle üç bin kenîse ve manastır ve ma‘mûr düyûrlar imiş. Hâlâ cemî‘i âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve hâlâ cümle bu kal‘anın der-i dîvârları ma‘mûr olan Kavala kal‘asın ihâta edüp bir tarafından geçüp ma‘mûr Kavala'ya gelmek emr-i muhâldır, illâ bu büyük kal‘anın demir kapusundan geçilir. Hâlâ sa‘b kapudur. Bu kapunun iki tarafında evce ser çekmiş taç kulleleri vardır. Andan bu kapu içre giren üç sâ‘atde kal‘a-i Kavala'ya gelir.

Ammâ bu kal‘a-i harâb içi cümle bâğ u bâğçelerdir. Dağ etekleri kara kara kayalardır. Dahi mâ-fevkleri kal‘anın ebrâcları ve dîvârlarıdır. Lâkin bu şehrin hevâsı sakîldir, zîrâ leb-i deryâda sâfî kara taşlıkdır. Mâh-ı Temmûz'da cehennem derecelerinden bir şehir olup benî âdemi büryân ve giryân olup gâyet cezîre yerdir. Câ-be-câ bâğ u bâğçelerinde mevzûn ve serâmed servi ağaçları vardır.

.....(2 satır boş).....

Bu şehri dahi temâşâ edüp mağrib tarafına 2 sâ‘at sengistân yollar aşup,

Sitâyiş-i kasaba-i Vaşlak

Kavala sancağı hâkinde Bereketli kasabası kazâsı hükmünde bir vâsi‘ dere içre on beş aded kiremitli ve kayağan örtülü küçük hânlı ve on beş dükkânlı ve bir hammâmlı ve cümle iki yüz kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr evli şîrîn kasabacıkdır.

Andan nısf sâ‘at gidüp niçe yârân-ı bâ-safâlar bizi Praveşte kasabasında hânelerine da‘vet edüp andan,

Evsâf-ı kasaba-i Praveşte

{Bir kûh-ı serbülendin eteğinde vâki‘ olup kasaba-i Orfan'ın şarkında ve kal‘a-i Kavala'nın garbında olup Orfan'a ve Kavala'ya birer konak yerdir. Gerçi bir küçük kasabadır ammâ etrâfında birkaç rabâtları vardır.}

Bu dahi Kavala sancağı hâkinde niyâbet ve voyvadalıkdır. Cümle üç yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve kayağan taşı örtülü ma‘mûr evlerdir. Cümle bir müfîd [ü] muhtasar câmi‘i ve bir mescidi ve cümle dörd aded hâncuğazları ve cümle bir kesîf hammâmcığı ve cümle kifâyet mikdârı dükkâncıkları vardır. Bunda bir gece mihmân olup ziyâfet-i azîm tenâvül edüp andan,

Kasaba-i Rahova'da ta‘âm yeyüp seyr etdik. Bu dahi Kavala sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve niyâbetdir. Cümle üç yüz aded hânelerdir. Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir hammâmı ve iki hânı vardır. Bu kasaba Praveşte kasabasının sağ cânibinde vâki‘ olmuşdur. Bu Rahova kasabasında mihmân *[217a]* olmayup ubûr etdikde ol günde,

Menzil-i kasaba-i sağîr Bereketli

Bu dahi Kavala sancağı hâkinde voyvadalıkdır, ammâ başka kazâdır, ammâ ol kadar ma‘mûr ve

büyük kasaba değildir. Lâkin şehr-i Sivas vilâyeti kurbunda Derende şehri gibi bâğ-ı İrem ve İremezât misilli bir sahrâ-yı mâ-i cârîli vâdîye vâki‘ olmağın bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur.

Hattâ memdûhâtından, Bereketli eriği rub‘-ı meskûnda yokdur. Diyâr-ı Acem'de âlû-yı Buhârâ'dan Mardin encâsından ve mezkûr Derende âlûsundan latîf ve hoşhor ve serî‘u'l-hazmdır. Bir gûne küçük hurde sarı elvân eriğinin hoşâbı olur kim âdemin ciğerin tâzeler. Hattâ Âl-i Osmân'ın içkilârcıbaşıları tarafından bir ağa bu Bereketli'ye gelüp niçe yük erik kurudup her sene pâdişâh-ı âlem-penâha erik götürürler. Mahsûsan her sene bir erik ağası gelir. Bu kasaba halkı cümle bâğbânlardır. Ve evleri birbirlerinden seyrek olup bâğçeler içinde sâkin olurlar, ammâ ne kadar hâne olduğu ma‘lûmum değildir, zîrâ büyûtları tertîb üzre binâ olunmamışdır. Hemân karye-misâl evlerdir. Lâkin câmi‘i ve mesâcidleri ve küçücük hânları ve bir hammâmı ve birkaç dükkânları vardır.

Andan cânib-i şimâle Dırama yolu üzre bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Filibecik

Bu dahi Kavala hudûdunda Bereketli kazâsı nâhiyesinde fethi sene (---) târîhinde Gâzî Evrenos'un olup Feylekos Hakîm'in yaz günleri sâkin olacak tahtgâhı imiş. Hâlâ kal‘ası bir sivri püşte üzre şekl-i müdevver bir küçük kal‘adır. Ammâ bunda olan hammâm kubbesi kadar beyâz mermer taşlar bir kal‘ada yokdur, illâ Şâm eyâletinde Bâlbek ovasında Ba‘lebeke kal‘ası taşları ola.

Bu kal‘a-i Filibecik'de olan üstâd-ı mühendisin ilm-i mi‘mârîsi tasarrufları bir sûr-ı üstüvârda yokdur. Lâkin bu kal‘a içre âdem âdemî-zâd yokdur, ammâ aşağı varoşu dahi ol kadar ma‘mûr olmayup bir köy kadar yetmiş seksen aded kayağan örtülü hâneler kalmış. Lâkin bunda ağreb ü garâ’ibden ibret-nümâ-yı âsâr-ı garîbe ve acîbeler çokdur. Cümle âsâr-ı binâları somâkî mermer imâretlerdir kim gören âdemler vâlih ü hayrân olurlar. Böyle temâşâgâh meğer Anatolu'daki Aydıncık şehri ve Milas şehri ve Ayasuluğ şehri ve Balat şehri ve Van deryâsı kenârında Ahlât şehri harâbistânlarında ola.

Ammâ bu kal‘acığın kayaları dibinden âb-ı hayât turna gözü gibi sular kaynayup çıkar kim mâh-ı Temmûz'da gûyâ buz pâresidir kim her uyûn-ı câriyeler gûnâ-gûn havz-ı azîmlere rîzân olup leb-ber-leb durup anlardan taşra çıkup cereyân eder.

İbret-nümâ-yı acîbe: Mezkûr havz-ı azîmin kurbunda bir çâr-kûşe hammâm kubbesi-misâl bir beyâz mermer yekpâre kubbe vardır. Bir pehlivân ol taşı arkasına alup dağdan bu mahalle getirüp Feylekos Hak[î]m kızının {mezârı} üstüne koyup üstâd-ı mermer-bür bu mermeri oyup bir kubbe-i musanna‘ etmiş kim vâcibü's-seyrdir. Hâlâ şimdiki hâlde bu taşı on bin âdem bir yere gelse durduğu yerden hareket etdirmeğe kâdir değildir, ammâ evâ’il-i a‘sârda bir pehlivân kaldırmış. Hâlâ ol mermer kubbe üzre lisân-ı Yûnânca Feylekos Hakîm kızı ismini ve bu taşı getiren pehlivânın ismini yazup pehlivân ismi Amlâka'dır demiş. Dahi bu mahalde niçe bin aded yekpâre mermerden sandûka mezârlar var ve niçe bin ibret-nümâ-yı âsârlar var. Eğer mâ-vaka‘ı üzre bu harâbistânı tahrîr eylesek tazyî‘-i evkât mükerrer olur. Andan yine cânib-i garba gidüp,

Karye-i Poyran: Bulgar köyüdür. Andan yine garba,

Menzil-i kasaba-i Doksad-ı bâğ-ı İrem

Dırama kazâsı ve Dırama sahrâsında bâğ-ı Merâm misilli üç yüz hâneli bir câmi‘li ve bir mescidli ve bir hammâmlı ve bir hânlı ve birkaç dükkânlı kasaba-i iremdir. Ve gâyet hevâsı ve binâsı latîf mahsûllü niyâbet ve evkâf yerdir.

Hakîr-i pür-taksîr bu mahalleri aslâ görmemek ile kâh şimâle ve kâh cenûba ve kâh şarka ve garba

kasaba kasaba gezüp andan yine cânib-i şimâle gidüp **karye-i Çatalca**'yı geçüp Kavala'ya 6 sâ‘at karîb,

Evsâf-ı kasaba-i (---) (---)

Dırama kazâsı hâkinde (---) dağı eteğinde cümle imârâtlarının yüzleri cânib-i kıbleye nâzır bir şîrîn kasabacıkdır. Ve cümle üç yüz altmış aded kiremitli evlerdir. Ve cümle dörd aded mihrâbdır. (---) câmi‘i (---) (---) (---) ma‘mûrdur.

Bir medresesi, bir mektebi, bir tekyesi, bir hammâmı, iki hânı (---) (---) var.

Bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Pembe mahsûlü çok olduğundan cümle halkı Dırama'nın çadır bezi işlerler. Cemî‘i memâlik-i mahrûselere çadır bezleri bundan gider. Âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûbeleri çokdur. Andan bir sâ‘at cenûba gidüp,

Evsâf-ı vâdî-i dar-ı mâ, ya‘nî kal‘a-i Dırama

Bu dahi Feylekos ve İskender-i Yûnâniyân'ın yaylagâhıdır. Lisân-ı *[217b]* Yûnânca Dırama bir bâğ-ı İremin ismidir. Sene 787 târîhinde tâ Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân-ı Evvel asrında Gâzî Evrenos Rûm ve Bulgar keferesi elinden dest-i kahr ile feth etmişdir. Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hükmünde (---) (---) voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır kim gâyetü'l-gâye mahsûllü kazâdır, zîrâ re‘âyâ vü berâyâları bay olup şer‘-i şerîfe mutî‘ münkâdlardır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir nâ’ibi ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc ağası vardır. Ve a‘yân-ı eşrâfı gâyet çokdur.

Ve kal‘ası: Bir bayırlı yerde ve bir hıyâbân ormanistân içre şekl-i murabba‘ seng binâ bir kal‘a-i köhnedir kim şekl-i murabba‘ vâki‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin adım olup dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri yokdur. Ammâ iki kapusu var, biri şarka ve biri garba nâzır kapulardır kim derûn-ı hisârda cümle iki yüz aded kiremitli kârgîr binâ bâğçesiz küçük hânelerdir. Ve bir tarafında handakı yokdur. Beğ câmi‘i nâmıyla gâyet musanna‘ bir câmi‘i var, cemâ‘ati gâyet azdır.

Der-hakk-ı varoş-ı şehr-i Dırama

Cümle yedi aded mahalledir. Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle altı yüz aded bâğ u bâğçeli ve tahtânî ve fevkânî ma‘mûr kârgîr vâsi‘ hânedânlardır.

Ve cümle on iki aded mihrâb-ı câmi‘-i selâtîn ve gayri cevâmi‘lerdir. Evvelâ çârsû içinde Eski câmi‘: Sultân Bâyezîd-i Velî'nindir, tarz-ı kadîm bir ma‘bedgâh-ı müstecâbü'd-da‘ve eynedir. Andan Monla câmi‘i, andan Ak Mehemmed Ağa câmi‘i, andan Büyük Tekye câmi‘i, andan Küçük Tekye câmi‘i. Mâ‘adâ cümle yedi aded mahalle mesâcidleri ve mezkitleridir.

Ve cümle iki medrese-i âlimân ve cümle üç mekteb-i sıbyân ve cümle iki aded tekye-i dervîşân ve cümle on aded küçük hânlar ve cümle bir ad[ed] hammâm.

Ve bir taşlı dere içre iki tarafı şehir olmak ile bu dere üzre haşeb cisri var. Bu taşlı dere kenârında cümle üç yüz aded dükkânlar var ammâ bezzâzistân-ı kârgiri yokdur. Hattâ ba‘zı zamân bu dere içre cereyân eden nehr-i Pirnaz cûş u hurûş ile gelüp bu dere içre olan dükkânları seyl götürüp yine yaparlar.

Ve bu çârsû içre bir tahta kulle-i bâlâ üzre bir acâ’ib musanna‘ sâ‘at kullesi var. Çanının sadâsı bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden istimâ‘ olunur.

Der-beyân-ı mesîre-i teferrücgâh-ı ibret-nümâ

Evvelâ tâ Dırama şehrinin ortasında Eski câmi‘ önünde Subaşı nâm bir mecma‘u'l-irfân havz-ı azîm var kim Şâfi‘î havzından vâsi‘ ve âriz ve amîk mezheb-i Hanefî-i Nu‘mân ibn Sâbitî yolu üzre aşren fe-aşrinden büyük buhayre-misâl bir havzdır kim Rûm u Arab u Acem'de ve Belh u Buh[â]râ ve Horasân ve Alman'da eyle bir mesîregâh havz-ı latîf yokdur. Yüz adedden ziyâde âb-ı hayât turna gözü sâf u nijâd billûr-misâl sular kaynayup havz-ı azîme ve havz-ı sağîrelere rîzân olur kim her âb-ı kevserden mâh-ı Temmûz'da âdem huzûr ile âb-ı nâblarından huzûr ile nûş edemez. Tâ bu mertebe bârid şarâb-ı zülâllerdir. Ve bu havz-ı azîmlerin etrâflarında gûnâ-gûn nişîmen soffalar ve müte‘addid gûnâ-gûn maksûre-i tahtânîler, müte‘addid elvân elvân âsâr-ı binâlarla mebnî mazca‘(?) ve hücreler var. Ve cümleden büyük havz-ı azîm içine beş yüz âdem sığar. Ve suyu benî âdem memesi kaddi kadardır. Ve içi ve taşra kenârları serâpâ sâfî beyâz mermer-i hâm döşelidir.

Ve bu havz-ı azîmlerin cânib-i erba‘asındaki vâdîde cümle dıraht-ı çınâr-ı müntehâlar ve gayri gûne eşcâr-ı sâyedârlar ile zeyn olmuş bir kurâdır kim bu kadar eşcârın sâye-i zıll-ı himâyesine aslâ âfitâb-ı âlemtâb te’sîr etmez, zîrâ her bir dıraht-ı azîmler biner yaşında mu‘ammer olmuş sun‘-ı Hudâ çınâr-ı bâlâlardır kim her birinin zirve-i a‘lâsında niçe yüz bin elvân murğân âşiyân etmişlerdir. Ve niçe bin gûne murğân-ı hezâr-ı hezârân ol dıraht-ı müntehâların sâyesinde hoş-elhân-ı nevâ-sâzlık edüp anda olan uşşâkâna safâlar bahş ederler.

Hâlâ şehr-i Dırama ahâlîsinin teferrücgâh-ı ârâmgâhı bu mesîregâhdır. Bâ-husûs rûz-ı ıydeynde ve rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhîde ve nevrûz-ı sultânîde ve Hızır-İlyâs günlerinde cemî‘i sıbyân-ı püserân-ı tıflânlar yevm-i ıydeynde bu teferrücgâh fezâsına ve bunda olan dıraht-ı müntehâların nihâllerine salıncaklar kurup âşık u ma‘şûkânlar reftâr ede[rek] güftâr ederek salınırlar. Cemî‘i seyyâh-ı âlem anda gelüp bu teferrücgâhı seyr [ü] temâşâ edüp her maksûrelere birer gûne hüsn-i hatt ile âsârlar etmişler.

Ve bu sahrâ-yı çemenzârın cânib-i erba‘asında alçaklı *[218a]* ve yüksekli dîvâr üzre hânedân sâhiblerinin gûnâ-gûn nüzhet-âbâd maksûreleri kâh-ı Havarnakları ve gûnâ-gûn şâhnişînleri olup cümle bu vâdîde lu‘bedebâzlık eden sıbyânları ve niçe gûne hokkabâz ve sürâhîbâz u cânbâz ve sâzendegân-ı mutrıbânları seyr [ü] temâşâ ederler. Ammâ ol maksûrelere her ehl-i teferrüc varamazlar, zîrâ her kişinin mülk-i mevrûsu ve bâğ [u] bâğçeleridir.

Ammâ mezkûr havzlarda cemî‘i sıbyân, gılmân, dilberânların sağîr ü kebîrleri mâlik-i bahrî gibi kâküllerini târ edüp beden-i uryân-ı sîm-tenlerin billûr fûtalara sarup her bir havzda gümüş balıkları-misâl şinâverlik edüp her biri birer gûne san‘at ile havzlara perende-bâzlık edüp birbirleriyle bilâ-vâsıta kuç kucağ olup görüşüp öpüşüp oynaşırlar. Kimesne hâcir-i hasım ve mâni‘-i kavî(?) olamaz. Kânûn-ı şehr-i Dırama-ı mahbûbân, deyü âdet-i mahbûbân budur.

Ve rûz-ı ıydeynlerin üç gün üç gecelerinde bu havz-ı azîmlerin etrâflarında cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbât fürûht edici ehl-i hıref dekâkîn-i müfîd [ü] muhtasarlar inşâ edüp herkes dükkânların zeyn edüp gecelerde dükkânların niçe bin kanâdîller ile çerâğân edüp bey‘ [ü] şirâ ederler.

Hulâsa-i kelâm bu kadar zamân seyâhatimiz içre böyle bir mesîregâh [u] teferrücgâh yer görmedim. Hakkâ ki mecma‘u'l-irfân âşıkân-ı sâdıkân yeri bir mesîregâh yerdir. İnkırâzu'd-devrân dâ’im âbâdân ola.

Ve bu şehr-i Dırama kûh-ı Pirnaz yaylası dibinde vâki‘ olmağile âb [u] hevâsı gâyet latîf olup mahbûbu ve mahbûbesi gâyet nâzük ve nerm ü râm ve sîm-endâm bânû-peyker ve melek-manzar perî-rû mahbûb u mahbûbeleri olup cümle garîb-dostlardır. Ve halkının çoğu mahbûb-dostlardır.

Ve cümle ahâlî-i vilâyeti tüccâr ve ehl-i hıref ve ehl-i sanâyi‘dir. Ve âyende vü revendelere

ni‘metleri mebzûl olup Bulgarca ve Rûmca kelimât edüp ba‘zı ıstılâh lisânları Urûm lisânı gibi "varmisik, gelmisik" deyü hurûf-ı kâfi çok isti‘mâl ederler.

Kabâ-yı merdâneleri: Cümle çuka ve atlâs ve kâmhâ ve dârâyî ve elvân boğası haftân dahi geyüp başlarına destâr-ı Muhammedî sararlar.

Libâs-ı zenâneleri: Cümle çuka ferrâce ve yassı başlı olup başlarına beyâz ızâr bürünüp mü’eddebâne gezerler. Ve cümle re‘âyâları beyâz abâlar geyer Çıtak kavmidir, ammâ gâyet rençber ya‘nî kâr [u] kisbe çalışır âdemleri vardır.

Ve bu şehrin kıble cânibi bir sahrâ-yı azîm mahsûldâr zemîn olmak ile gâyet ucuzluk ve ganîmet şehirdir.

Ve bu sahrânın kıble cânibi intihâsında evc-i semâya berâber bir kûh-ı bâlâ vardır. İsmine (---) derler. Yaz u kış aslâ zirve-i a‘lâsından karı eksik değildir. Andan dahi niçe yüz aded uyûn-ı câriyeler tulû‘ edüp sahrâda olan kurâ ve kasabâtların mezâri‘âtların rey eder âb-ı revânlardır. Ol kûh-ı ser-bülend beş konak yerden nümâyândır.

Ve şehrin ensesi ki şimâl cânibidir, şehirden bir top menzili ba‘îd Karlıdağ nâmıyla ma‘rûf hakîkat bir karlı dağdır. Bir tarafı yine Pirnaz dağıdır. Bu dağların dahi dâ’imâ karları eksik değildir kim zamân-ı kadîmde Feylekos Hakîm'in yaylağı imiş. Hâlâ yine bu şehir halkı ol kûh-ı bâlâlara yaylağa çıkarlar.

Hattâ bu şehr-i Dırama'nın her hânedânlarında ve bâğ u bâğçelerinde cereyân eden âb-ı hayâtlar cümle Karlı'dan ve cümle Pirnaz dağından gelüp evlere taksîm olur.

Memdûhâtından; Dırama'nın çadır bezi gâyet meşhûrdur, zîrâ pembesi gâyet latîf olur. Ve dahi hayâl ve rakîk kettân bezi işlenir kim bir gömleğin bezin bir kamış içine koyup İslâmbol'da vüzerâ ve vükelâlara ve bizzât Âl-i Osmân pâdişâhına hedâyâ götürürler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

El-hâsıl ma‘mûr şehircikdir. Hudâ-yı Müte’âlın hıfz-ı emânında ola.

A‘yân-ı kibârdan

.....(1 satır boş).....

vedâ‘laşup cânib-i garba giderken hemân şehre karîb nehr-i Turkohor'u atlarımızla geçüp bu nehir şehir ensesindeki Pirnaz dağından gelüp andan nehr-i Ispançe'yi dahi geçüp bu nehir Karlıkova dağlarından gelüp iki nehir bir olup ve şehrin havzlarından taşup cereyân eden sular dahi buna karışup bunlar cereyân ederek kal‘a-i Kavala kurbunda Akdeniz'e munsab olur.

Andan **karye-i Oyalıgur**'u ve **karye-i Raçan**'ı ve **Aysırat'**ı ve **karye-i İsfelinoz'**u geçüp ve **kasaba-i Praveşte** yine sol yanımızda nîm konak yerde kalup andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı bender-âbâd-ı köhne, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Zihne

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Siroz kral kızı Zihne nâm *[218b]* bir melike binâ etmeğile anın nâmıyla müsemmâ olup Zihne derler, ammâ imlâda "Zihne" {ve "Zihne} yazılır.

Niçe mülûkdan mülûka intikâl etmiş bir belde-i atîk olup âhır-ı kâr sene 776 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr asrında Gâzî Evrenos Rûmeli küffârının elinden dest-i kahr ile alup hâlâ Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem Sultân Süleymân Hân evkâfında hâkimi mütevellîdir.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâdır. Gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası şehrin aşağı cenûbîsi tarafında iki yanı kudretden handaklı çâh-ı gayyâ-misâl hafrli bir topraklı bayır üzre bir sivri burunda bir sûr-ı ra‘nâsı var, Şeddâdî taş binâ bir küçük ve bir ince

kal‘acıkdır. Ba‘de'l-feth münhedim olduğundan dizdârı ve merdüm-hisârı yokdur. Andan,

Sitâyiş-i varoş-ı şehr-i Zihne: Bu belde sâfî gayyâ ve derk-i esfel-misâl uçurum ve bayırlı mahûf u muhâtara yerlerde ve bir kırmızı topraklı zemîn-i bâlâ-yı cihân-nümâda cümle iki aded mahalle-i bülendedir.

Ve cümle iki yüz aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ evlerdir. Cümle büyût-ı ra‘nâları biri biri üzre daracık havlılı dîk evlerdir. Hattâ ba‘zı evlerin meyyit yaykayacak yerleri yokdur, küçük küçük hâneciklerdir.

Ammâ cümleden hânemiz sâhibi Emîr Monla Çelebi'nin hânesi ve mütevellîsi ve mahkeme hânesi vâsi‘ce ve azîm hânedânlardır.

Ve cemî‘i tarîk-i âmları daracık ve eniş yokuşdur. Aslâ araba giremez garîb ü acîb sa‘b yerdir kim âdem tavattun edecek yer değildir. Lâkin Süleymân Hân vakfı olup mu‘âf u müsellem yer olmak ile günden güne ma‘mûr u âbâdân olmadadır, zîrâ sahrâsı bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır. Ve dağlarında câ-be-câ bâğları vardır.

Ve şehrinin imâret-i âsâr-ı binâlarından: Cümle (---) aded câmi‘-i selâtîn-i mü’minân-ı muvahhidândır. Cümleden Eski Câmi‘ Sultân Bâyezîd-i Velî'nindir. Tarz-ı kadîm kiremit ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur.

Ve cümle bir aded mahalle mescidi var ammâ câmi‘ olmağa müsta‘id bir vâsi‘ mezkit-i ibâdetgâhdır. Ve cümle bir medrese-i âlimândır. Ve cümle bir aded mekteb-i tıflândır. Ve cümle bir aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle Eski Câmi‘ önünde bir küçük hammâm-ı kesîfândır. Ve cümle iki aded hân-ı tüccârândır.

Ve cümle elli aded dükkân-ı esnâfândır, ammâ bezzâzistânı ve çeşmesârları ve sebîlhâneleri yokdur. Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur.

Ve memdûhâtından: Zihne'nin kâsesi ve bardağı meşhûrdur, zîrâ hâk-i pâki ol kadar latîfdir kim gûyâ İlimni cezîresinde hâsıl olan tîn-i mahtûm gibi tîn-i amber-çîni olup fağfûr-ı çîn-misâl kâse ve kûzeleri olup vilâyet vilâyet hedâyâ gider. Hattâ efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olmuşdur kim kelâm-ı darb-ı mesel:

Her şehrin bir memdûhu var Zihne'nin bardak,

Serez'in güzeli çokdur evleri çardak,

deyü elsine-i nâsda söylenir.

Ammâ halkı gâyet garîb-dost âdemlerdir. Cümlesin Hak mu‘ammer edüp sa‘âdet-i dâreyn sâhibi olalar.

Fasl-ı ziyâretgâh-ı Zihne:

.....(1 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i garba gidüp **karye-i Porya** ve **Sarımsaklı köyü** ve **karye-i Topolyani** ve **nehr-i Lisanyan**['ı] geçüp bu nehir Serez yaylasından gelüp nehr-i Siroz ile bir olup Akdeniz'e mahlût olur. Ve mezkûr kurâlar Serez sahrâsında olup anları ve niçe mezâri‘âtları 4 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Kral Kaleyoroz, ya‘nî kal‘a-i kadîm şehr-i Siroz

Lisân-ı Yûnân ve lisân-ı Latin tevârîhlerinde bu belde-i azîm hakkında niçe bin kîl kâl ile evsâfın tahrîr etmişler, ammâ be-kavli- müverrihân-ı Rûm Yûnân eyle tahrîr ve terkîm etmişler kim zamân-ı kadîmde bu şehr-i azîm üç günde devr olunduğu mahalde Kaleyoroz nâm kral-ı bed-fi‘âl-i dâll olan

Leka nâm la‘în idi kim hâşâ sümme hâşâ bu şehre mâlik olmağile rubûbiyyet da‘vâsı edüp Maşkolor panayırı olan yerde yılda bir kerre saçlarına ve sakallarına la‘l yâkût cevâhir dizüp arz-ı cemâl ederdi. Rûm keferesi ana Kaleyoroz derler, ya‘nî uludan ulu peygamberden eyi demek ola.

Bu şehr-i atîk anın tahtgâhı idi. Niçe bin devlet eline girüp âhır-ı kâr sene 777 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr fethidir, be-dest-i Gâzî Evrenos. Ba‘dehu küffâr-ı bed-kirdâr-ı murdâr bu şehre yine istîlâ edüp yine sene 786 târîhinde Gâzî Evrenos feth edüp bir dahi küffâr-ı hâksâra cây-ı me’men olmasın deyü kal‘asın câ-be-câ rahnedâr etmişdir. Hâlâ tahrîr-i Gâzî Süleymân Hân üzre Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem (---) (---) (---) (---) evkâf-ı azîmdir kim hasîbü'n-neseb olanların *[219a]* taht-ı hükûmetlerinde olup salb [u] siyâset ve cürmü [ü] cinâyet ve gayri mahsûlât-ı mütenevvi‘a cümle anların destinde olup keyfe mâ-yeşâ mutasarrıflardır.

Andan gayri hâkim-i şer‘î şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr-ı eşrâfı vardır.

Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâsı vardır kim cümle nâhiyeleri (---) aded ma‘mûr u âbâdân kurâlardır.

Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve üç yerde şehir nâ’ibleri ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve şehir subaşısı ve şehir bâcdârı ve harâc ağası (---) (---) (---) (---) (---) vardır, ammâ kal‘a dizdârı ve neferâtlarından merdüm-hisârları yokdur.

Sitâyiş-i zemîn-i eşkâl-i kal‘a-i Siroz

Sebeb-i tesmiyesi budur kim lisân-ı Yûnân'da ismi Bikadobor'dur. Gâzî Hudâvendigâr bu kal‘ayı muhâsara edüp niçe yerden bu kal‘ayı rahnedâr edüp guzât-ı müslimîn "Si-rûz ya‘nî bugünkü gün yürüyüş etsinler" dedikde yürüyüş edüp feth oldukda ismine Si-rûz derler, ya‘nî bugünkü gün kal‘ası derler, ammâ efvâh-ı nâsda galat-ı meşhûr evlâ olmak ile Serez derler. (---) (---) Ammâ defter-i hâkânîde Siroz derler. Tahtgâh-ı Çelebi Sultân Îsâ olmuşdur.

Dağlarında gümüş ma‘âdinleri olmak ile sikke-i Âl-i Osmân darbhânesi olup "Izze nasruhu duribe Siroz" deyü akçesin çok görmüşüz. Ammâ zemîn-i kal‘ası kûh-ı (---) dâmeninde aşağı şehrin şark tarafında bir yalçın kanara kaya üzre şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuş bir iç kal‘adır kim şekl-i muhammes Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâ olup ancak iki kapusu var, biri cânib-i şarka ve biri taraf-ı garba nâzırdır, ammâ kapularının kanatları yokdur. Ve kal‘a içinde dahi âdem ve âdemî-zâtdan aslâ nâm nişân yokdur. Ancak birkaç harâb evler ve beş aded su sarnıçları ve bir dâne vîrân kenîsesi vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i aşağı varoş-ı hisâr-ı Siroz: Bu sûr-ı üstüvârın derûnu benî âdem ile ma‘mûr u müzeyyen olup cümle Yahûdî ve kefere-i Rûm ve Ermenî ve Latin ve Bulgar ve Sırf fecereleriyle mâl-â-mâl bir köhne binâdır.

Cümle on aded mahallât-ı nesârâlardır. Ve cümle iki bin aded kiremit ile mestûr kefere ve fecerelerin menhûshâneleridir, ammâ ankâ bâzergân kefereleri olmağile mükellef ü mükemmel dâr-ı menhûshâneleri vardır.

Ve cümle bu kal‘anın dörd aded kapuları vardır. Birine Balıkbâzârı kapusu derler, kıble tarafına mekşûfdur. Biri dahi şark cânibine meftûhdur. Biri dahi garb semtine nâzırdır. Biri dahi iç kal‘aya açılır. Bu mezkûr kapuların cümle haşebden metîn kanatları vardır kim bâcdâr ve dîdebânları ve yasakçı yeniçerileri vardır.

Ve bu kal‘a şekl-i murabba‘ tula ve taş ile mebnî alçak dîvârlı ebrâcları rahnedâr handaksız ve

top ve tüfeng ve cebehânesiz kal‘adır kim cirmi kâmil dâ’iren-mâdâr dörd bin kırk adımdır. Ve derûn-ı hisârda Rûm ve Yahûdî ve Ermenî ve Latinlerin kenîseleri vardır. Ve câ-be-câ dükkânları ma‘mûrdur. Ve bu aşağı kal‘adan taşra,

Der-vasf-ı varoş-ı sevâd-ı şehr-i azîm mahmiyye-i Siroz: Bir sahrâ-yı azîme vâki‘ olmuş bâğlı ve bâğçeli gâyetü'l-gâye ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i müzeyyendir kim şehir kethudâsı defteri üzre,

Der-tahrîr-i aded-i mahallât-ı şehr-i Siroz: Cümle kırk ad[ed] mahallât-ı mesâkinât. Ammâ on mahallesi bâlâda tahrîr olunan kal‘ada kefere ve Yahûdî mahalleleridir. Otuz mahallesi bu şehr-i (...)de müselmân mahallâtları[dır].

Esmâ-i mahallâtı beyân eder: Evvelâ Ahmed Paşa mahallesi ve Kurbağılık mahallesi,

.....(1.5 satır boş).....

Der-aded-i hânedân-ı a‘yân-ı kibâr: Cümle sağîr ü kebîr dörd bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve porta kapulu ve bâğ-ı İremli kârgîr binâlı serâpâ la‘l-gûn kırmızı kiremitli ma‘mûr u âbâdân hânedân-ı zîbâlardır kim her büyût-ı ra‘nâlarda birer âb-ı hayât sular cereyân edüp fiskiyye ve havz u selsebîllerinden ve fevvârelerinden pertâb edüp bâğ-ı İremlerin mâ-i cârîler rey eder. Cümleden (---) Ağanın sarâyı ve (---) sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhûr sarâylar bunlardır.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn ve kibâr-ı a‘yân

Cümle toksan bir mihrâbdır, ammâ on ikisi salât-ı Cum‘a edâ olunur cevâmi‘-i mü’minân muvahhidân cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı âbidândır. Ammâ cümleden aşağı çârsû içinde

Eski câmi‘; kurşumlu harpüşte tahta kubbeli ve bir serâmed bânghâne-i mevzûnlu bir ma‘bedgâh-ı beytullâh-ı kadîmdir, ammâ teng mahalde binâ olunmak ile haremi yokdur. Ancak kıble kapusu önündeki harem yerinde bir havz-ı İmâm-ı Hanefî'si var, musluklarından cümle cemâ‘at âbdest alırlar. Kapusu üzre târîhi budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Lillâhi Te‘âlâ hâlisan benâ ve ammere haze'l-mescide'l-mübârek fî zemeni's-sultân Murâd ibni Orhân hullide mülkuhu el-muhtâc [ile']l-bârî [219b] Halîl ibn Alî el-Candarî, ufiye anhüm. Sene seb‘a ve semânîn ve seb‘a-mi’e.

deyü terkîm olunmuşdur. Andan,

Zeynî Kadı câmi‘i: Kubâbı rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Andan,

Mesîregâh câmi‘-i Ahmed Paşa: Cümle kubâbları ve imâreti ve medrese ve mektebi serâpâ kurşum örtülü câmi‘-i pür-nûrdur kim vasfında lisân kâsırdır. Eğer mihrâb ve minberi ve mü’ezzinân mahâfili ve kıble kapusundaki hendese-i ilm-i mi‘mârî evsâfların ta‘bîr ü tavsîf edersek tatvîl-i kelâm olur. Ancak diyâr-ı Rûm'da bu câmi‘-i rûşen-binânın nazîri şehr-i Üsküb'de Yahyâ Paşa câmi‘i ola. Ammâ bu ma‘bedgâh-ı behiştin haremi bir diyârda yokdur.

Bir duhâvî katîfe-misâl çemenzâr ve lâ[le]‘ızâr ve murğzâr bir harem-i sebzezârdır kim niçe yüz aded sun‘-ı Hudâ-ı azîm çınâr-ı müntehâlar ile ârâste ve niçe yüz aded bîd-i ser-nigûnlar ile pîrâste olmuş niçe bin gûne murğân-ı hümâ-pervâzlar her dırahtın sâyelerinde âşiyâne-i lâneler eyleyüp gûnâ-gûn hoş-elhân nağamâtlar ile âğâze edüp her dıraht-ı azîmin zıll-ı himâyesinde niçe bin cemâ‘at-i kesîreler oturup çemenzâr üzre mübâhase-i ilm-i şer‘iyye edüp kesb-i ulûm-ı şettâ ederler. Gûnâ-gûn serâmed mîl-i minâre-vâr sebiz-gûn sun‘-ı Hâlık-ı Bîçûn müntehâ servler ile müzeyyen olmuş bir haremdir kim her servin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Bu serâmed ser[v-i]

bâlâların misli bir diyârda yokdur, illâ İslâmbol'da Tershâne bâğçesinde ve Hâsbâğçe'de ve Kulle bâğçesinde ola. Hulâsa-i kelâm bir ibret-nümâ temâşâgâh mesîregâh haremdir kim Rûm ve Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâk bir câmi‘-i nûr-ı pür-nûrdur kim Sultân (---) (---) hân vüzerâlarındandır. Kıble kapusu üzre celî hatt-ı müzehheb ile mermer üzre tahrîr olunan târîh budur:

Câmi‘u hâzâ Mehemmed Beğ benâ,

Hasbeten lillâhi dârü's-sâcidîn

İbnü Ahmed Paşa sultânu'l-guzât,

Âsafu'l-islâmi nasru'l-âbidîn,

Kul li-hatmin mülhemen târîhahû,

Câmi‘u'l-ebrâri dâru'l-hâmidîn.
Sene (---)

Andan Makremeli câmi‘, dilküşâ ma‘bedgâhdır.
Andan Alaca câmi‘: Hakkâ ki münakkaş nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn eynegâhdır.
Andan {Selçuk} Sultân câmi‘i: Bu dahi hakkâ ki câmi‘-i selâtîndir.
Andan Türbe-i Pür-envâr câmi‘i.
Andan Koca Mustafâ Paşa câmi‘i ki Sultân (---) vüzerâlarından câmi‘-i atîk musanna‘dır. Âsâr-ı binâ-yı azîmdir kim cümle imâreti ve medrese ve mektebi serâpâ kurşum ile mestûr kubâb-ı ma‘mûrelerdir. Hattâ bâb-ı atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer-i hâm içre celî hatt ile târîhi budur:

Ecelli'l-kadri ya‘nî Mustafâ Beğ,
Benâ lillâhi bennâ’i's-salâhi

Ve fî târîhihi kâle'l-müverrih

Bedâ dâru's-salâti vel-felâhi.
Sene (---).

Andan Kara Ahmed câmi‘i, evkâf-ı azîmdir.
Andan Kara Hasan câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.
Andan Abdîzâde câmi‘i, rûşen binâdır.
Andan Alî Beğ câmi‘i, tarz-ı kadîmdir.
Andan Namâzgâh musallâsı.
Eğer bu mezkûr cevâmi‘lerin cümlesin vaz‘-ı esâs-ı binâsı üzre cemî‘i tarz-ı tavr-ı eşkâliyle birer birer ta‘rîf ü tavsîf etsem imâretnâme nâmında bir gûne müsevvedât olur. Ancak bu câmi‘lerin niçesi kurşum örtülü kubâblar ile ma‘mûr u âbâdân cevâmi‘lerdir.

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i mesâcidhâ-yı mahallât-ı zâhid[â]n: Cümle (---) aded mahalle buk‘aları ve mezkit ve eyneleridir. Evvelâ (---) mescidi ve (---) zâviyesi ve (---) buk‘ası (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûru bunlardır kim tekye ve medreseler mihrâbıyla cümle otuz mihrâb olup sâ’ir cevâmi‘lerin mihrâblarıyla cümle bu hisâb üzre şehr-i Siroz toksan bir mihrâbdır. Ve niçe yerde mesâcidler amâr olmadadır. *Allâhümme zid.* (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i aded-i medâris-i âlimân-ı müfessirân: Cümle (---) aded dâru't-tedrîs-i tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ Ahmed Paşa medresesi, kurşumlu imâret-i azîmdir. Cemî‘i talebe ve ders-i âmlarına vazîfe-i mu‘ayyeneleri cânib-i vakıfdan vâsıldır.

Andan medrese-i Selçuk Sultân, kurşumlu imâretdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ mahsûs dâru'l-hadîs ve dâru'l-kur’ân-ı kurrâsı yokdur.

Der-fasl-ı mekteb-i ciğer-gûşe-i püserân: Cümle yigirmi yedi aded dâru't-ta‘lîm-i sıbyândır. Evvelâ Ahmed Paşa mektebi ve Koca Mustafâ Paşa mektebi ve Selçuk Sultân mektebi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Meşhûru bunlardır.

Der-zikr-i hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Evvelâ Saçlı Emîr Sultân tekyesi, tarîk-i Halvetî'de ulu âsitânedir. Andan Mustafâ Paşa tekyesi,

.....(1.5 satır boş)..... ***[220a]***

Der-ayân-ı çeşmesâr-ı dil-i cân: Cümle yedi yüz on aded çeşme-i aynu'l-hayât mâ-i kevserlerdir, zîrâ her hânedânda birer uyûn-ı cariyeler revân olduğundan mâ‘ad[â] elbetde her köşe başında ve her mahalleler içinde birer ikişer aded çeşme-i şarâb-ı kevserler vardır.

Der-vasf-ı sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle yetmiş yerde çârsû-yı bâzâr-ı mahallâtlarda sebîlhâne-i atşân vardır. Cümleden Kaya Balı sebîli ve Selçuk Sultân sebîli ve

.....(3/4 satır boş).....

Der-medh-i âb-ı zülâl-i enhâr-ı hayvân: Bu şehir içre cümle (---) aded uyûn-ı câriyeleri vardır, ammâ kal‘a kayası dibinde cârî olan İmâret suyu ta‘bîr etdikleri âb-ı revân gâyet latîf ve serî‘u'l-hazmdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı aded-i çâh-ı âb-ı hoş-güvâr-ı hânedân: Cümle iki bin altmış aded bi’r-i ayn-ı selvân misilli hânedân kuyuları vardır.

.....(1 satır boş).....

Der-aded-i çârsû-yı kapan-ı bezzâzistân: Cümle iki bin aded dükkândır, ammâ Haleb ve Bursa ve Şâm ve Mısır gibi kârgîr kubâblı dekâkîn değildir ammâ dokuz kubbeli ve kurşum örtülü ve dörd aded demir kapulu bezzâzistânı içre ankâ hâcegîleri var, bey‘ [u] şirâ ederler.

Der-fasl-ı hammâmât-ı gâsılân-ı râhat-ı cân: Cümle beş aded hammâm-ı hâs u âmmı var. Evvelâ Eski hammâm Hayreddîn Paşa'nındır. Ve Debbâğlar hammâmı, kâr-ı kadîmdir, âb [u] hevâsı latîfdir. Ve Ak hammâm ve Alaca hammâm ve Şeyh Efendi hammâmı. Bu hammâmların âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîf ve müferrih hammâmlardır.

Der-kayd-ı hammâm-ı mahsûs-ı kibâr-ı sâhib-i hânedân: Be-kavl-i âlûfte ve âşüftegân-ı erbâb-ı ma‘ârifân bu şehir içre bin altmış kadar ev hammâmları vardır, deyü niçe sarây hammâmların vasf edüp tefâhür kesb ederler. Hakkâ ki hakîrin ma‘lûmu olduğu üzre elli aded sarây hammâmları vardır.

Der-manzara-i binâ-yı aded-i hân-ı hâcegân: Cümle on yedi aded vekâle-i tüccârân-ı sevdâgerânları var. Cümleden (---) hânı ve (---) hânı

.....(1 satır boş).....

Der-ta‘rîf-i râb-ı gurebâ-yı mücerredân: Cümle tokuz aded bekârhâne odaları vardır, ammâ bunların da pâsbân ve dîdebân ve bevvâbânları vardır. Bunda sâkin olanların cümlesi birbirlerine

kefîl ve boyun ehl-i hıref ve ehl-i pîşe garîbü'd-diyâr müslim ve gayrı müslim âdemlerdir.

Der-şuğl-ı cüsûr-ı memerr-i nâs kâr-ı mühendisân: Cümle (---) aded kârgîr binâ kantara-i ra‘nâlardır. Cümleden Ahmed Paşa cisri musanna‘ kârgîr binâ bir püll-i ra‘nâdır.

.....(1 satır boş).....

Der-kâr-ı ibret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân dâru'z-ziyâfe-i fakîrân:

.....(1.5 satır boş).....

Bî-vasf-ı kenîse-i bıtrîkân-ı râhibân: Yukaru orta hisârda (---) aded kefere ve Yahûdî ve Yarmenî ve Latin düyûrları vardır, ammâ cümleden kadîm Rûm kenîsesi tâ Leka kral-ı dâll asrında binâ olunmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hakk-ı âb [u] hevâ-yı hûb-ı câvidân: Letâfet [ü] tarâvet-i kesb-i hevâdan halkının reng-i rûyları humret üzre olup zinde ve tendürüst olduklarından mâ‘adâ ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü zâl-ı zemâne olup kuvveti gitmiş zann olurken yine çapük ü çâlâk âdemlerdir.

Der-sûret-i çîn meh-cebîn-i mahbûbe-i mahbûbân: Merd [ü] zenân-ı cüvânân-ı perî rûyları gâyet çokdur. Evvelâ cümle dilberânları gâyet garîb-dost olup semmûr Boşnak kalpağı geyüp Rûmeli gâzîleri gibi sıkma çuka dolamaları gümüş düğmeli ve çakşırları yine gümüş kopçalı ve kubâdî ve pâbuçlu ve serhaddî kontoşlu dilberânları olur. A‘yân-ı eşrâf ihtiyârları yine gûnâ-gûn çuka ferrâce ve semmûr kürk kontoşlar geyüp destâr-ı Muhammedî sararlar. Ba‘zı elfâzlarında "varmısık, gelmısık" deyü ziyâdece tekellüm ederler. {Ekseriyyâ re‘âyâları Rûm, Bulgar ve Çıtak ve Yörük kavmidir kim beyâz abâ ve kebeler geyerler.}

Der-kıyâfet-i kabâ-yı ehl-i perde-i nisvân: Cümle zenâneleri Râbi‘a-i Adeviyye gibi ehl-i perde olup serâpâ çuka ferrâce-i gûnâ-gûnlar geyüp başları yassı başlı olup beyâz dülbend makreme örtünüp yüzlerine siyâh nikâbları ve sarı pâypûşları olup mü’eddebâne gezerler.

Der-kayd-ı esmâ-i râcilân-ı merd-i meydân:

.....(2/3 satır boş)..... ***[220b]***

Der-benâm-ı havâtîn-i zenâne-i bintân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-nâm-ı gulâm-ı halka be-gûşân-ı çâkerân: Ekseriyyâ köleleri kara zengî Arablardır. Esmâları Mukbil, Sürûr, Mukaddem, Müyesser, Anter, Seylân misilli nâmları var.

Der-esmâ-i cevâriyân-ı mu‘tıkagân: Câriyeleri dahi siyâh-çerde zengiye habeşelerdir kim esmâları Şebcân, Şebgûn, Şebtâr nâm isimlerdir.

Müşerref olduğumuz ahbâb-ı dostân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-şinâh-ı ulemâ-yı etıbbâ-yı hâzikân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-üstâdân-ı cerrâh-ı fâsıdân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı ümmet-i meşâyihân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-na‘t-ı güzîde-i musannifîn-i şâ‘irân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-mazınne-i kirâm-ı ehl-i hâl-i mecâzibân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-hisâb-ı ekâlîm-i arz-ı beled-i büldân: İlm-i usturlâb muktezâsınca iklîm-i örfiyyenin 28 iklîmindedir. Arz-ı beledi (---) tûl-ı nehârı (---)

Be-kavl-i müneccimân tâli‘-i amâristân: Kühhân-ı kudemâların kavlleri üzre tâli‘-i amârı burc-ı mîzânda ve beyt-i zühre-i hevâyîde bulunmuşdur.

Der-manzara-i mihmânsarây-ı kârbân-ı revân: Bu şehr içre cümle (---) aded mihmângâh-ı hasbî vardır kim cemî‘i âyende vü revendegânlar konup göçerler.

.....(1 satır boş).....

Der-ganîmet-i hubûbât-ı mahsûlât: Sahrâsında böğrülce ve bakla ve nohud ve mercimek ve (---) (---) (---) (---) (---)

Bâb-ı nebâtât-ı sebzevât-ı giyâhât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-nişâne-i lezzet-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-sun‘-ı Hudâ güzîde-i müsmirât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-hayât-ı cân-perver envâ‘-ı meşrûbât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i işgâlât: Ehl-i sanâyi‘inin musanna‘ kârları (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kâr-ı kehene-i acâ’ibât-ı mutalsamât: Beşik depesinde Hazret-i Îsâ'nın taşdan beşiği var idi. Her hastanın derdine göre bir su zâhir olup içerlerdi.

Der-sahrâ-yı vâsi‘atü'l-aktâr mezâri‘ât: Pirinci ve altı gûne buğdayı ve semîn arpası ve pembesi gâyet çok olur bir ganîmet şehr-i dâr-ı diyârdır.

Der-nazargâh-ı bâğ-ı İremezât cinân-ı bâğavât: Cümle (---) aded hadîka-i cinîn-i gaytânları vardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-mesîregâh-ı ehl-i merâm-ı erbâb-ı hâcât: Cümle (---) yerde teferrücgâh merâmgâh vardır, ammâ cümleden ayn-ı İmâret cereyân etdiği tarafda kal‘anın garb tarafı ardında Kal‘a Ardı demek ile ma‘rûf bir vâsi‘ çemenzâr ve dırahtistân-ı azîmler içre bir sebzezâr-ı ârâmgâh u tarâvetgâh zemîn-i murgzâr yer var kim eflâke kad-keşân olmuş dıraht-ı sâyedârların zıll-ı himâyesinden zemîne aslâ güneş te’sîr etmez. Cemî‘i uşşâkân-ı yârân-ı sâdıkânlar anda ta‘tîl günleri ve rûz-ı ıydeynlerde ve Hızır-İlyâs ve rûz-ı nevrûzeynlerde cemî‘i ahbâb-ı sâdıkân birbirlerine müştâkânlar bu mesîregâh-ı çemenzârda cem‘ olup cân sohbetleri ederler kim mesîregâh-ı azîmdir. Meselâ Anatolu vilâyetinde Konya'nın Merâm'ı ve Malatiyye'nin Aspuzu'su ve İslâmbol'un Göksu'yu ve Kâğıdhâne'si ve Sarıyâr'da Selîm Hân mesîregâhları meşhûr-ı âfâk olduğu gibi bu Siroz şehrinin dahi Kal‘a Ardı'sı meşhûr-ı cihân merâmgâhdır. Andan

Mesîregâh-ı Ahmed Paşa: Merkûm Ahmed Paşa câmi‘inin çemenzâr murğzâr dırahtistân haremi ehl-i ırz teferrücgâhıdır, zîrâ harem-i beytullâhdır, ammâ bir vâcibü's-seyr yerdir. Andan,

Mesîregâh: Şehrin Zihne tarafında Evrenos Gâzî ile ibtidâ bu şehre gelen on sekiz nefer gâzîlerin atların bağladıkları kazıklar hâlâ on sekiz aded çınâr-ı müntehâlardır kim her biri evc-i semâya ser çekmiş bir {çemenzâr ve mesîregâh yerdir. Bu dırahtlardan ma‘lûmdur kim kerâmât-ı evliyâ hakdır, zîrâ kuru at kazıkları böyle dıraht-ı azîmler olmuşdur.}

Der-sıfat-ı eşkâl-i memdûhât: Bu şehr-i Siroz'un niçe bin şey’i memdûhdur ammâ ala gözlü ve çakır gözlü alnı sakar ve dörd ayakları sekil kınalı semîn ve mahbûb dombay ve kömüş ve câmûsları Kürdistân'ın Van diyârında ve Adana ve Tarsûs şehirlerinde yokdur. *[221a]* Bir çift câmûs iki yüz

guruşa bey‘ olunur, ammâ dörd araba yükü arabalarına tahmîl etseler çeker. Tâ bu mertebe tüvânâ câmûsları olur. Ve dahi memdûhâtından,

.....(1.5 satır boş).....

Der-fasl-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Siroz

Evvelâ bu şehr-i azîmin cemî‘i şâhrâhları yan yana üçer ve dörder araba sığar vâsi‘ tarîk-i âmların cümlesi iri ve beyâz taşlar ile döşeli kaldırımlıdır. Her köşe başında cereyân eden çeşmesârların mâ-i hayâtı taşup çârsû-yı bâzârın sokaklarının yemîn ü yesârında sular akup bâzâr-ı hüsn içre ve ba‘zı şâhrâhlarda ve niçe meydânlarda gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar ve bîd-i sernigûnlar ve üzüm asmaları ve serv-i serâmedler ile hıyâbân-ı Acem-misâl olmuş bir sâyedâr şehr-i müzeyyen dâr-ı diyârdır kim diyâr-ı Rûmeli'nde deyyâr mânendi yokdur, ammâ ekseriyyâ kâfiristânın Donkarkız ve Danimarka ve Lonçat ve Amıstırdam ve Kaşa nâm şehirler[i] böyle eşcârât-ı gûnâ-gûnlar ile müzeyyen şehr-i ma‘mûrelerdir, ammâ Siroz İslâm şehirlerinde gâyet müzeyyen belde-i mu‘azzamadır.

Perverdigâr-ı âlemîn dahi ziyâde ma‘mûr edüp inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola, zîrâ ahâlî-i vilâyetleriyle acâ’ib ü garâ’ib hüsn-i ülfetler edüp eğer şehirde ve eğer yaylaklarında niçe zamân Hüseyin Baykara sohbetleri etdik.

Hattâ bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı mîzânda bulunmak ile mîzân hükmünce cemî‘i ahâlîsi i‘tidâl üzre vezn-i mîzân gibi geçinüp kendi hâllerinde ve kâr [u] kisblerinde bir alay tüccâr kavmidir. Bir sınıfı a‘yân-ı kibârdan ehl-i hidmetdir. Ve bir zümresi âlimân-ı sâlihân-ı mü’minân-ı muvahhidân e’imme ve hutebâ ve mecma‘-ı ulemâ, menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâdır. Ve ehl-i sanâyi‘leri gâyet âlüfte ve âşüfte âdemlerdir kim beyt-i zührede bulunduklarından cümle hevâyî san‘at olup sâz söz ve çeng-i rebâb ve def kudûm ve nây musikâr ve santûr ve tanbûr ve tanbûra-misâl sâzlara mâyillerdir.

.....(2.5 satır boş).....

Der-vüs‘at-i şehr-i Siroz

Bu şehr-i vâsi‘in tûlu şark cânibinden tâ garb tarafında Ahmed Paşa mahallesinden Mustafâ Paşa tekyesine varınca tûlu kâmil dörd bin aded germe adımdır, ammâ levendâne yürüyüş ile dörd bin hatvedir, yohsa batı’ü'l-hareke meyyit-i mütaharrik olan tiryâki kavmi yürüyüşüyle on bin adım olur. Ve tûlunun ba‘zı yeri üç bin ve dörd bin ve iki bin adım enli yerleri vardır, ammâ taşra bâğ u bâğçeleri add olunmayup hemân şehir imâreti olan yerler adımlanmışdır.

Ve bu şehrin zemîniyçün seyyâhân-ı berr-i bihârân-ı âyende vü revendegânlar eyle tahrîr ve tafsîl eylemişler kim bu şehre sağ kol yolu demişler. Ve Âsitâne'den Budin yoluna sol kol yolu demişler. Ve yine Âsitâne'den bu zikr olunan iki yolun arasında olan yola tâ cânib-i cenûbda Mora vilâyetine varınca erkek yol demişler. Ve Sofya'dan tâ Bosna ve Hersek'e varınca dişi yol derler. Ve Edirne'den Arnavudistân'ın Elbasan ve Avlonya ve Delvine sancaklarına varınca oğul yolu ta‘bîr etmişler.

.....(1 satır boş).....

Bu şehr-i Serez'in cânib-i etrâfında olan kazâları ve kılâ‘ [u] kasabâtları bildirir

Evvelâ cânib-i kıblîsinde iki konakda kal‘a-i Selânik'dir ve kasaba-i Orfan ve kasaba-i Sidirkapsi'dir. Ve maşrık tarafında bir konak mesâfe-i ba‘îdede kasaba-i Rahova ve kasaba-i Praveşte ve kasaba-i Vaşlak ve kal‘a-i Zihne ve kasaba-i Doksad ve kazâ-yı Bereketli'dir. Ve şimâl tarafına kasaba-i Nevrekop ve kazâ-yı Razluk. Ve yıldız rûzgârı tarafına kasaba-i Usturumça ve kazâ-yı Maşkolor panayırı. Ve garbîsi semtine 4 sâ‘atde kazâ-yı Demirhisâr ve kazâ-yı Menlik ve kazâ-yı

Vetirne ve hâss-ı vezîr-i Rûmeli ve kazâ-yı Petriç. Ve niçe kazâlar dahi vardır, ammâ anlar hayli mesâfe-i müşâsındadırlar. Ammâ bu kazâlar mesâbesindedirler, ammâ yine bu mezkûr kazâlar cümle şehr-i Serez'in çârsû-yı bâzârına muhtâclardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[221b]*

Der-sitâyiş-i yaylağ-ı azîm şehr-i Siroz

Evvelâ bu şehrin vakt-i şitâda hevâsı gâyet latîf ve mu‘tedil olup mâh-ı Temmûz'da sehelce şiddet-i hâr ziyâde olduğundan şehrin kıblesi tarafı sahrâ-yı azîme olup yıldız rûzgârı ve garb cânibi kat-ender-kat ulu yayla kûh-ı bülendler olup müverrihân-ı Rûm ol kûh-ı ser-bülende Ana dağı derler. Bir till-i refî‘u'ş-şândır kim Anatolu'da Bingöl yaylağı ve Göksun yaylağı ve Kayseriyye'de Erciş yaylakları meşhûr ammâ bu şehr-i Siroz'un Ana Dağı yaylağı Rûm ve Arab u Acem'de meşhûrdur.

Zamân-ı kadîmde Leka-yı bed-likâ-yı bî-bekâ Kral-ı dâllin tahtgâh yaylasıdır. Hâlâ bu yaylağ-ı bâlâya bir günde urûc olunup tâ zirve-i a‘lâsında cümle a‘yân-ı vilâyetin iki bin aded yayla evleri ve cümle kırk aded cevâmi‘ ve mesâcidleri ve cümle bir aded hammâmı ve cümle iki aded hânları ve cümle bir aded medrese ve cümle bir aded tekye ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân ve cümle beş yüz aded dükkânları vardır. Ve niçe bin gûne âsâr-ı binâları vardır. Bu yaylağ-ı azîme yılda bir kerre ahâlî-i vilâyet çıkup kâmil altı yedi ay zevk u safâlar edüp tâ‘at ibâdet ederler kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ba‘dehu zamân-ı zemistânda şehre gelüp meştâ etdiklerinde beş altı ay yine odalarda sıra sohbetleri edüp cemî‘i eymün-i evkâtda bu şehir halkının kâr [u] kisb safâları böyledir.

Hikmet-i Hudâ bu abd-i kemter bu sene-i mübârekede Girid gazâsına giderken bu şehrin ahbâb [u] dostânlarıyla bu yaylağa çıkup on yedi gün zevk [u] safâlar edüp sene 1078 Ramazânu'l-mübârekinin ıyd-ı şerîfin bu yaylakda edüp Hüseyin Baykara cem‘iyyetleri etdik. Hakkâ ki bir cây-ı dilküşâ-yı behişt-i İrem-âsâ bir hûb-hevâ dâr-ı ferahfezâ yaylağ-ı Merâm'dır kim mâ-fevkında eyle bir irem-âbâd yokdur kim cümle üç yüz yetmiş aded aynân-ı tecriyânları vardır kim her biri birer gûne âb-ı hayâtdan nişân verir âb-ı nazîfi hıffetde her hafîfden ahaf ve nezâfetde nazîf bî-mânend şarâb-ı kevser nazîf eltaf mâ-i zülâldir. Cümlesi gâyetü'l-gâye hâzımu'l-ifrât âb-ı hayâtlar olduğundan bir âdem bir gûsfend-i semîn yeyüp bu mâ-i cân-perverlerden bir kâse nûş edicek derhâl aç olur. Tâ bu mertebe serî‘u'l-hazm şarâbları vardır.

Lâkin bu yaylada eyyâm-ı sayfda cümle ahâlî-i halkı kürke muhtâc eder, zîrâ mâh-ı Temmûz'da kâhîce kar yağup şiddet-i şitâ{dan} ziyâde olur. Ve bu yaylak şehrinin çârsû-yı bâzârı ve şâhrâhları içre evc-i âsımâna ser çekmiş her kişinin hudûdunda serâmed çam dırahtları ve niçe bin gûnâ-gûn şecere-i müsmirât nahılları sebze-pûş cüvânân-misâli her kişinin hidmetinde sâyedâr eden şecerâtların hisâbın Hallâk-ı âlem bilür.

Hikmet-i Hudâ {mutalsamât-ı ibret-nümâ}: Bu yaylağın cânib-i kıblesinde Ayu kayası nâm bir mutalsam yek pâre kayadır kim ol kaya içinde cevâhirden ve zeheb-i hâlisden inşâ olunmuş bir ayu sûreti olduğundan Ayu kayası derler. İlâ hâze'l-ân zemherîrde kırk gün ayular mağârâlarda çille çeküp kırk birinci gün ininden çıkup ibtidâ bu kayaya urûc edüp mutalsam olan ayunun mekânı yerine varup cihânı seyr [ü] temâşâ eder.

Zamân-ı kadîmde bu kaya üzre bu tılsımât-ı Leka-yı bî-bekâ kral kehenelerine inşâ etdirüp her ayu kim panzehire mâlik ise panzehirin ol kaya üzre ayular kusup panzehirin koyup giderlermiş. Ba‘dehu sehhâr ve sehhâreler ve keheneler ol ayuların panzehirlerin alup anınla niçe yüz bin gûne sihir edüp hârık-ı âde şeyler ederlermiş.

Ba‘dehu bu yayla dest-i Âl-i Osmân'a girdikde kavm-i Mağâribe bir ilm-i ma‘rifet ile mezkûr

mutalsam ayuyu bozup altun cevâhirin alup giderler. Hâlâ eser-i binâsı durur, ammâ ayunun eşkâlinden nâm [u] nişân yokdur. Lâkin her sene erba‘înden sonra ayular bu kayaya urûc edüp çıkmaları mukarrer olduğundan Ayu kayası derler.

Bu kaya Tûfân-ı Nûh'da yed-i kudret ile halk olunmuş bir kulle-i bâlâ-misâl bir şâhika-i âsifedir kim tâ zirve-i a‘lâya ser çeküp irtifâ‘ında eflâk-i heft âsımân mahâzât eyvân-ı keyvâna müsâvât eder tâ ol mertebe kadd-i bâlâ bir till-i şâhikadır kim benî âdem zirvesine urûz etse âsımânda kerrûbiyânın tevhîd ü tezkî sadâların istimâ‘ edüp rûz-ı rûşende seb‘a-i seyyârelerin deverân [u] seyerânların görür. Eyle bir kadd-i âlî yalçın kaya halk olunmuşdur kim tâ zirve-i a‘lâsında her tarafında üçer günlük yollarda olan kurâ ve kasabât ve kûh-ı ser-bülendler ayne'l-yakîn seyr [ü] temâşâ olunur.

Diğer sun‘-ı Hudâ-yı iber: Bu yaylağ-ı vâcibü's-seyrin cânib-i garbîsinde Gerdek kayası, bir sahrâ-yı bâlâ-yı azîme var kim içinde niçe yüz gûne kehifler vardır. *[222a]* Hâlık-ı kevneyn (...) (...) ol Hallâk-ı âlemdir. Bu yalçın kayayı iki çatal halk eyleyüp her biri üçer kad Süleymâniyye minâresi kaddinde iki çatal serâmed ve ince mîl minâre-misâl kayalardır. Birbirlerinden mâbeynleri ikişer ve üçer zirâ‘ kadar vardır, ammâ kadleri dörder yüz zirâ‘ kadar bâlâdır, ammâ bu kayanın tâ zirve-i a‘lâsında bir tengetir haymecik kurulsa yeri vardır.

Bu kayalardan aşağı bakanın zehresi çâk, yeri hâk olur. Ne‘ûzü billâh derk-i esfel ve çâh-ı cahîm u hamîm ve sakar dereleridir. Ammâ bu şehrin niçe tüvânâ fetâlârı ve zehredâr çâpük ü çâlâk, şehbâz u dilâver-i server-i hünerverleri da‘vâ-yı merd edüp kendüyi bir kayadan bir kayaya pertâb edüp geçer, ammâ el-ıyâzu billâh makdûr-ı beşer değildir. Hakkâ ki zehredârlığ u bahâdırlıkdır.

Bu mahalle nâzır bir sâhibü'l-hayrât bu kayalara urûc edenleri ve bir kayadan bir kayaya pertâb edenleri seyr [ü] temâşâ etmek içün bir kasr-ı âlî binâ edüp rûy-ı arz-ı nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn nümâyândır.

Ve bu yaylakda dahi niçe bin gûne ibret-nümâ mesîre ve teferrücgâhlar vardır. Lâkin kesret-i kitâbetden aczim olmağile taksîr-i kilk edüp bu mertebe ta‘rîf ü tavsîf ile iktifâ etdik ve's-selâm.

Der-beyân-ı menâfi‘-i uyûn-ı hârra-i arazîn: Ya‘nî ılıca hammâmıdır kim şehr-i Siroz'un cânib-i şimâlinde dağlar içre nîm râhda varılır bir germâb-ı hammâm-ı hoş-nâb-ı âb-ı suhndür. Lâkin sâ’ir kaplıca ve sâ’ir kavza ve gayri hummalar gibi pek ıssı değildir, ammâ gâyet nâfi‘dir. Beras ve cüzâm zahmetine gâyet nâfi‘dir. Sâhibü'l-hayrât-ı selef bu mâ-i germâ üzre kârgîr binâ kubâblar ve yan soffaları ve câmekân ve müte‘addid havz-ı Şâfi‘îler inşâ etmişler. Mâh-ı Temmûz'da etrâf kurâ ve kasabâtlarından niçe bin âdemler gelüp hayme ve hargâhların kurup bir iki ay ayş [u] ışret edüp zevk [u] safâlar ederler (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-makâm-ı meşhed-i ziyâretgâh-ı şehr-i Siroz

Evvelâ Ahmed Paşa cisri dibinde Pîr Dede Sultân. Ve Şeyh Bedreddîn Sultân ve mutalsamât olan Beşik depesi kurbunda şeyh-i millet, kutb-ı devlet, pîşvâ-yı âdemiyân eş-Şeyh Hazret-i Muslihiddîn Sultân. Ve Kurbağılık mahallesinde zübde-i evliyâ, umde-i asfiyâ eş-Şeyh Mecnûn Baba. Ve Şeyh Saçlı tekyesinde sâhib-i yakîn-i bî-gümân, halvet-nişîn-i bî-nişân eş-Şeyh Hazret-i Emîr Sultân. Ve kurbunda medfûn âmil, kâmil, mahbûb-ı Ma‘bûd, fâzıl-ı uşşâk-ı Hazret-i Mahmûd, eş-Şeyh Hazret-i Dede Maksûd: Maskat-ı re’sleri bilâd-ı Rûm'da şehr-i Tokat'dan olup İslâmbol'da Zencîrli Servi nâm mahalde Koca Mustafâ Paşa câmi‘i Şeyhi Sünbül Sinân Efendi halîfelerinden kâmil-i ayâr oldukda Sinân Efendi Dede Maksûd'u maksûd [u] merâmına ergirüp şehr-i Siroz'da seccâde-nişîn iken seccâdesin tekye-i hâmûşâna döşeyüp bu şehr-i Siroz'da Emîr Sultân tekyesi sâhasında medfûn âsûde-hâldir. *Kuddise sırruhu.*

Ve yine âfitâb-ı nihânî, kamer-i zindegânî, eş-Şeyh Hazret-i Lâyihî Efendi, ya‘nî Erdebîlîzâde nâmıyla müte‘ârif bir gavvâs-ı bahr-i ma‘ânî imiş. Bu azîz-i merkûm dahi Emîr Sultân tekyesi hareminde medfûndur. Ve Şeyhzâde Abdurrahmân Efendi ve eş-Şeyh Necmî Efendiler dahi Emîr Efendi tekyesinde medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

.....(1 satır boş).....

Bu şehr-i Siroz'u dahi murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp beş on dâne erbâb-ı ma‘ârif yârân-ı bâ-safâlarımız ile alâ tarîkı's-seyr garb tarafına dağları ve ma‘mûr bâğları 4 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Timurhisâr

Bânîsi Rûm krallarıdır. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Gâzî Murâd Hân-ı Evvel vüzerâlarından Timurtaş Paşa Rûm keferesi elinden feth etmek ile Timurhisâr'dan galat Demirhisâr derler. Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde (---) (---) voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır ammâ dizdârı ve merdüm-hisârı yokdur. Kal‘ası bir püşte-i âlî kaya üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng binâ bir sûr-ı ra‘nâ-yı metîn ve bir husûn-ı muhkem-i sengîndir, ammâ iç [el] olmak ile derûn-ı hisârda âbâdândan bir ferd-i âferîde yokdur. Cümle ahâlîsi aşağı şehirde sâkinlerdir.

Der-sitâyiş-i varoş-ı Demirhisâr: Cümle bin altı yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ serâpâ kırmızı kiremit ile mestûr cümle hâne-i ma‘mûrelerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden (---) câmi‘i (---) (---) câmi‘i *[222b]* Mâ‘adâ cümle (---) aded ma‘bedgâh mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) aded medrese-i erbâb-ı ulûmdur. Ve cümle (---) aded mekteb-i püserândır. Cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. Cümle (---) aded hammâmdır. Cümle (---) aded hân-ı tüccârândır. Cümle (---) aded esvâk-ı sultândır.

.....(1 satır boş).....

A‘yân-ı eşrâfları ehl-i hidmet ve tüccârân ve ehl-i sanâyi‘âtdır.

Memdûhâtından: Bâğ u bâğçesinin hadd [ü] hasrı yokdur. Hattâ bu Demirhisâr'da olan nâr-ı dânedâr bir dâr-ı diyârda yokdur kim gâyet âbdârdır. Acem diyârında Şehribân nârından ve Urfa ve Mar‘ayş ve Niksâr nârlarından latîf ve hoş-hor rümmânı olup çekirdeği haşhâş dânesi kadar olur.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu Demirhisâr Siroz şehrinin cânib-i garbîsine vâki‘ olup nısf merhaleden endekdir, ammâ bunun dahi âb [u] hevâsı ve mahbûbu ve mahbûbesi merğûb u matlûbdur.

.....(1 satır boş).....

Sitâyiş-i germâbhâ-yı Demirhisâr: Şehirden (---) (---) ba‘îde bir âb-ı hayât ılıcadır kim ol diyâr halkı nef‘in niçe bin kerre müşâhede etmek ile her sene mâh-ı Temmûz'da gülnâr mevsiminde niçe kerre yüz bin âdemler haymeleriyle cem‘ olup germâbına çimüp ten-dürüst olurlar. Havzı ve âsâr-ı binâları,

.....(2/3 satır boş).....

Andan yine şehre gelüp,

Ziyâretgâh-ı Timurhisâr: el-mevlâ Abdullâh Kemâlî (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu Demirhisâr'da üç gün zevk edüp yine 4 sâ‘atde,

Menzil-i şehr-i Serez

Ale's-sabâh şehr-i Siroz'da cümle ahbâb ile vedâ‘laşup cânib-i cenûba sahrâ-yı Siroz içre gidüp Demirhisâr nehrin ağaç cisr-i azîmden geçüp bu nehir tâ şimâl cânibinde Samakov ve İştib ve Köstendil dağlarından ve Koçana ve Dobniçse kasabası bellerinden cem‘ olup niçe yüz aded kurâlara ve niçe kasabâtlara uğrayup bu Siroz sahrâlarından ubûr edüp cenûb tarafından cânib-i şarka cereyân ederek Akdeniz'e Beşikler kasabaları kurbunda mahlût olur, ammâ ol mahalde bu nehri gemilerle ubûr ederler. El-hâsıl bu Siroz sahrâsında hakîr-i pür-taksîr üç yerden ağaç cisrler ile sular geçüp,

Karye-i Dimitriç ve **karye-i Başköy:** Bunlar artık Selânik kazâsı nâhiyesi köyleridir. Andan,

Menzil-i karye-i Kabayani: Selânik nâhiyesinde ma‘mûr ze‘âmet ve kefere köyüdür. Andan (---) sâ‘atde kâh cenûba ve kâh kıbleye gidüp,

Der-vasf-ı buhayre-i Yaycılar kenârında **menzil-i karye-i Yaycılar**'da mihmân olup bir gece zevk etdik. Bu karye-i ma‘mûre beş yüz hâneli ma‘mûr köydür. Nısfı kefere-i Rûm, Bulgar ve nısfı müselmânlardır kim cümle yay işler kemânkeş pehlivân âdemlerdir. Anıniçün Yaycılar köyü derler. Gölün Selânik cânibinde ma‘mûr köydür, câmi‘i ve mescidi ve birkaç dükkânları ve bir ma‘mûr hânı vardır.

Ammâ gölü Selânik'in garb tarafında bir konakdan ekall göldür kim dâ’iren-mâdâr cirmi beş mîldir. Ammâ suyu sehel şorca olup bî-hâsıl olduğundan içinde elvân balıkları ve zamân-ı şitâda gûnâ-gûn tuyûrları yokdur. Lâkin midye istiridye misilli deryâ böcekleri çok olup kefereler yerler. Ve umku on kulaç ve yedi kulaç yerleri vardır.

Ammâ bi-emr-i Hayy-ı Kadîr-i Sannâ‘-ı lem-yezel bu buhayre-i mâlihin kenârelerinde gâyet lezîz tuz hâsıl olup koyunlara ve atlara ve sâ’ir hayvânâtlara bu tuzdan verüp hayvânlar cümle semîn olurlar. Cemî‘i Selânik kazâsında ve gayri nevâhîlerde olan kurâ ve kasabâtlara milh-i ucâc bundan gider kim tuzu vefret üzre hâsıl olur, *ve's-selâm.*

Andan kalkup cânib-i şarka gidüp,

Karye-i Güveze ve **karye-i Voyvadalı** ve **karye-i Ekino** ve **karye-i Linbet:** Bu köyler dahi Selânik kazâsı nâhiyesidir. Bunları 6 sâ‘atde geçüp kıble cânibine gidüp,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı Yahûd-ı Karâyî mâlik, ya‘nî tahtgâh-ı kral-ı Rûm nâm Selenik

Be-kavl-i müverrihîn-i Yûnân-ı Rûm ve Latin ve Sırf ve Mığdısî ve Kıbtî tevârîh-i mu‘teberelerinin tahrîri üzre ibtidâ bu şehri bünyâd eden Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâm*dır kim Belkîs Ana'yı Sebâ şehrinden perîlere getirdüp tahtını rûzgâra götürdüp cihânı Belkîs Hâtûn'una seyr [ü] temâşâ etdirirken Belkîs Ana ibtidâ diyâr-ı Rûm'da Atine şehr[i] hâkinde Temâşâlık nâm bir cây-ı mürtefi‘i görüp anda bir kasr-ı azîm binâ etdirüp *[223a]* hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Andan fermân-ı Süleymân Nebî ile rûzgâr-ı zorkâr bârgâh-ı Süleymân'ı ber-hevâ götürürken Belkîs Ana bu şehr-i Selânik'in zemîninden dahi hazz edüp zemîn-i Selânik'in Yedikulle nâm hâlâ çınâristân olan yerde yine bir kasr-ı irem-i bünyâd etdirüp niçe zamân Hazret-i Süleymân Selânik zemîninde cemî‘i ins ü cinn ve hûş u tuyûr ve perî vü dîvler ile sâkin olurlar.

Ba‘dehu ber-hevâ tahtıyla Kavala kal‘ası zemînine, andan Pozanta şehriyle İslâmbol'un Ayasofya yerinde, andan Tarabefzûn kal‘asında Bozdağ'da, andan Bursa'da, andan Aydıncık'da, andan Ayasuluk'da, andan Şâm Ba‘lebekesinde, andan Kuds-i Şerîf'de ve gayri yerlerde üç bin aded yerlerde Belkîs Ana hâtırıyçün kasr-ı ibret-nümâlar amâr edüp rûy-ı arzı ba‘de't-Tûfân Hazret-i Süleymân amâr etdi. Hâlâ amâristânının niçe bin yerlerde âsâr-ı binâları zâhirdir.

Andan sonra Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac‘im asrında Hazret-i Zekeriyyâ ulu'l-azm

peygamber dünyâya gelüp anın zamân-ı sa‘âdetlerinde Feylekos Hakîm zuhûr edüp Hazret-i Zekeriyyâ'ya îmân getirüp diyâr-ı Rûm'da bir pâdişâh-ı zî-şân olup Kavala kal‘ası ve bu Selânik kal‘ası zemîninde Hazret-i Süleymân'ın binâ etdiği kasr-ı âlîsi yerinde Selânik kal‘asını Hazret-i Risâlet'in vilâdetinden 898 sene mukaddem binâ edüp hükûmetin büyük oğlu Selenik nâm şehzâde-i cüvân-bahta verüp hâlâ anın ismiyle müsemmâ olup Selenik'den galat-ı meşhûr Selânik derler, ammâ kavm-i Yahûdî Şelenik derler. Lisân-ı Latin'de (---) derler, lisân-ı Frenk'de (---) derler. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Netîce-i kelâm bu kal‘a-i bî-bedel günden güne dest-i Rûm'da amâr olup sevâd-ı mu‘azzam bender-âbâd bir dâr-ı diyâr oldu. Çünki Arz-ı Mukaddese'de Hazret-i Zekeriyyâ'yı Yahûdîler erre-i Zekeriyyâ ile farkından iki falk edüp nübüvvet-i risâlet mührü ve tâc-ı hilâfet sikkesi Hazret-i Yahyâ'ya değüp kavm-i Yahûdî'yi dîne da‘vet etdikde ol asrın kral-ı dâllı olan (---) nâm la‘în kızını nikâh almak içün Yahyâ Nebî'den fetvâ taleb etdikde Yahyâ Nebî,

"Mezheb-i dînimizde bu meşrû‘ değildir" deyü fetvâ vermedüğü ecilden kavm-i Yahûd gulû-yı âm edüp,

"Meryem Ana akrabân bir bâkire kız içün niçün bilâ-v[â]lid Îsâ'yı tevellüd etdi" deyü anı dahi bahâne edüp Hazret-i Yahyâ'yı Kuds-i Şerîf'e bir merhale karîb Nâblûs şehri kurbunda Sabastıya nâm karyede Hazret-i Yahyâ'yı şehîd edüp re’s-i şerîfin Şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye içinde defn edüp cesed-i şerîfin Sabastıya deyrinde bir zîr-i zemînde kodular.

Ba‘dehu Hazret-i Yahyâ'ya mukaddemâ îmân getiren Buhtunnasır Hazret-i Yahyâ'yı Yahûdîler şehîd etdiğin istimâ‘ edüp Kürdistân'dan beş kerre yüz bin Rûm tâ’ifesiyle hurûc edüp hûn-ı Yahyâ Nebî intikâmın almak içün Kürdistân'dan Haleb ve Şâm ve Kudüs'e gelince niçe kerre yüz bin Yahûdîleri dendân-ı tîğ-ı Ekrâd-ı Sübhân'dan geçirüp her diyârda hûn-ı Yahûd seyl-i Ceyhûn ve Seyhûn-vâr cereyân ederdi. Ve şehr-i azîm Sıfet'e gelüp bir günde yüz yetmiş bin Yahûdîleri evlâd [u] ıyâlleriyle katl-i âm edüp hâlâ Sıfet şehri derelerinin niçe yerlerinde hûn-ı Yahûd cereyân etdiği kayalar nümâyândır.

Andan bakıyyetü's-süyûf olan niçe yüz bin kavm-i Yahûd kal‘a-i Yâfa ve Askalân ve Akkiye ve Sayda ve Berut ve Cebeliye nâm bender kılâ‘lardan kavm-i Yahûd gemilerle firâr edüp bu Selânik'e gelüp niçe bin hiyel ü şeytânatlar ile kal‘a-i Selânik'[e] girüp bir gece şebhûn edüp şehr-i Selânik'de kavm-i Rûm'u cümle kırup kal‘a-i Selânik'i kabza-i teshîre alup yüz kırk yıl mutasarrıf oldular. Anıniçün bu Selânik'e müverrihân-ı Rûm dâr-ı Yahû[d] dediler.

İçlerinde bir Karâyî mezhebinde bir Yahûdî mâlik var idi. Akdeniz içinde Sakız cezîresinde Ciniviz Frengi pür-cengî kefereleriyle yek-dil [ü] yek-cihet olup Selânik kal‘asına müstakillen mâlik olup yetmiş sene dahi Yahûdîler Selânik'e hükm edüp Arz-ı Mukaddese'de bir kavm-i Cuhûd kalmayup bizim Selânik diyerek Rûmeli mâl-â-mâl kavm-i Yahûd olunca hemân Rûm krallarından Ağıştaş nâm kral Makedonya şehrinden ya‘nî Filibe şehrinden hurûc edüp altı kerre yüz bin Rûm keferesi leşkeriyle Selânik üzre gelüp muhâsara edüp ceng-i cidâl esnâsında iken Ciniviz Frengi bin pâre gemi ile Selânik'e gelüp Yahûdîlere imdâd edüp Rûmlar Selânik'e zafer bulamadılar.

Âhır-ı kâr Ciniviz Frengi millet-i Mesîhiyye'den olup kitâb-ı İncîlî oldukları ecilden kavm-i Yahûd-ı İsrâ’îlî ile kavm-i Îsevî mâbeynlerine Cinivizli girüp Yahûd ile Rûmîler mâbeynlerin ıslâh edüp "İştirâk-i seviyy üzre Selânik'e mâlik olalar" deyü mâbeynde akd-i sulh olup ol asırdan berü ilâ yevminâ hâzâ Yahûd tâ’ifesi şehr-i Selânik'de mâl-â-mâldir.

Ammâ ol asırda Selânik hâkimi Rûm tarafından Ayasof nâm *[223b]* bir melike-i be-nâm avret idi kim şehr-i Selânik içre Ayasofya kenîsesin ol binâ etdi ve İslâmbol'da ve Tarabefzûn'daki Ayasofya

câmi‘in dahi ol melike yapdı.

Andan sonra yedi yüz sene mürûr edüp İslâmbol'u ta‘mîr ü termîm eden Kostantin kralın anası Hellana nâm avret Selânik'e mâlik olup ol dahi Selânik'de bir deyr-i azîm binâ edüp oğlu Kostantin'in izniyle bin milyon akçe ile Kuds-i Şerîf'e gidüp bu Hellana avret Kudüs'de Kumâme nâm gumâmeyi binâ edüp şehr-i Selânik'de niçe bin Yahûdîleri kılıçdan geçirüp Selânik'de müstakıllen melike olup Yahûdîler re‘âyâ gibi kaldılar.

Hulâsa-i kelâm bu şehr-i Selânik niçe yüz aded divelden divele intikâl edüp âhır-ı kâr sene 792 târîhinde Âl-i Osmân'dan Gâzî Hudâvendigâr ya‘nî Sultân Murâd Hân-ı Evvel ibn Orhân Gâzî vüzerâlarından be-dest-i Gâzî Evrenos Beğ kefere-i Rûm elinden dest-i kahr ile feth edüp hâlâ Süleymân Hân-ı Gâzî tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Lâkin hâlâ beği Rûmeli vezîriyle sefer eşmeyüp Cezâ’ir vezîri kapudan paşalar ile sefer eşüp üç pâre palpa aleste forsakeş kadırgalara mâlik olup deryâda sefer eşmeğe me’mûrdur. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı 280.832 ve cümle ze‘âmeti 36 ve cümle tîmârı 262 ve Selânik'in Yörükân ocak beği ze‘âmeti 400 aded ze‘âmetdir kim top-keşân Yörüklerinin üzerlerine mübâşir olup hîn-i seferde câmûslar ile balyemez toplar çekerler.

Bu erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı ocak-ı yörükân beği askeri ve paşasının askeriyle hîn-i seferde kânûn üzre cebelüleriyle cümle altı bin aded güzîde pür-silâh âmâde asker olur. Ammâ bu askerî tâ’ifesinden mâ‘adâ bu sancakda eşkinci askeri kâmil on iki bin yörükân ve çıtakân askeri vardır. Bunlara defter-i hâkânîde müsellemân Selânik yörükânı derler. Başka beği ve tabl alemi ve tuğ-ı mîrlivâsı vardır.

Hâkimân-ı şer‘-i Resûlü: Beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle şeyhülislâm-ı Hanefî ve mezâhib-i selâseden mezheb-i Şâfi‘î ve mezheb-i Mâlikî ve mezheb-i Hanbelî müftîleri dahi vardır ve nakîbü'l-eşrâfı var ve beş yüz akçe mevleviyyet ile şerîf ve azîz efendi monlası var kim cümleden melik monladır. Beğ ve paşa ve müsellemler bu şehir monlasının yanında aslâ kîl u kâl diyemezler. Ve nâhiyesi üç aded kazâ yerde cümle (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Ve sancağında cümle (---) aded kazâlardır, niçesi tahrîr olundu ve niçeleri dahi mahalliyle tahrîr olunur. Ammâ monlasının niyâbetleri kazâ-yı Kesendire, kazâ-yı Sidirkapsi, kazâ-yı Aynaroz'dur kim bu kazâ leb-i deryâda cezîre-misâl bir burunda vâki‘ olup üç yüz altmış altı aded manastırları vardır.

Ve şehr-i Selânik içre dörd yerde dahi niyâbeti vardır. Evvelâ çârsû niyâbeti ve andan Kelemerye niyâbeti ve Mısır çârsûsu niyâbeti ve muhtesib ağa niyâbeti vardır. Bunlar cümle hâkim-i şer‘îlerdir.

Ammâ hâkim-i örfîleri dahi var: Evvelâ sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve yeniçeri ocağından yeniçeri çukasıyçün tahsîle gelen Selânik ağası ve başçavuşu ve dîvân efendisi ve küçük çavuşu ve bir oda yeniçerisi var.

Ve cebecibaşı ve topçubaşısı birer oda asker ile Âsitâne'den gelüp muhâfaza ederler.

Ve Elbasan ve Ohri ve Vuçitrin ve Üsküb ve Pirizren sancağı askerleri dahi muhâfazaya me’mûrlardır, zîrâ Venedik küffârı donanması ve Malta ve Duka ve Papa ve Misine donanması küffârlarından ziyâde havf u haşyet olduğundan bu Selânik'de kırk bin asker mevcûd idi.

Ve cümle dörd aded kal‘a dizdârları vardır. Evvelâ; yukaru iç kal‘a dizdârı ve Kelemerye kullesi dizdârı ve orta hisâr dizdârı ve (---) hisâr dizdârı var ve bunların başka başka neferâtları ve cebehâneleri var. Ve cümle (---) aded pâre sağîr ü kebîr balyemez topları var. Ve cümle (---) aded kal‘a neferâtları var.

Ve cümle kırk aded ağalıkdır. Evvelâ; sağ kol ağası ve sol kol ağası ve hisâr eri ağası ve beşli ağası ve azeb-i hisâr ağası ve martolosân ağası ve yerli topçu ağası ve yerli cebeciler ağası ve

bârûtçular ağası ve pâsbân ağası ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve dîdebân ağası ve kolcu ağası ve cümleden melik gümrük emîni ve şehremini ve harâc emîni ve mi‘mârbaşı ve mu‘temedbaşı ve şehir subaşısı ve çöplük subaşısı ve (---) (---) (---) (---) ve bârûthâne emîni ve kethudâsı ve kâtibleri ve üç yüz aded bârûdhâne neferâtları var kim ibret-nümâ bir kârhâne-i vâcibü's-seyr bârûdhâne-i *[224a]* ra‘nâdır kim mahalliyle anın dahi evsâfı tahrîr olunur.

Netîce-i kelâm kânûn-ı Süleymân Hân üzre bu Selânik kal‘asının hâkim [ü] zâbıt ve askerî tâ’ifeleri bu tahrîr olunan esnâfâtlardır.

Der-beyân-ı zemîn-i eşkâl-i kal‘a-i Selânik

Evvelâ Bahr-i Sefîd'in Rûmeli sâhilinde tûlu yüz mîl aded bir körfezin cânib-i garbîsi nihâyetinde vâki‘ olup ol halîcin bir kumsal pâk limanı kenârında iç kal‘ası bir topraklı ve kayalı püşte-i âlî üzre şekl-i müselles Şeddâdî seng-i beyâz sengîn binâ bir sûr-ı ra‘nâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı üstüvâr-ı refî‘u'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şân kirmân-ı kadîmdir kim eyle bir rabât-ı ma‘mûre bu mertebe sâhil-i Bahr-i Ebyaz'da misli yokdur.

Bir kal‘a-i vâsi‘dir kim leb-i deryâda tûlu üç mîldir. Kara tarafında arzı iki mîl mesâfe-i ba‘îdedir. Şimâl cânibine Hortaç Sultân dağları iç hisâra havâle-i ba‘îdedir kim aslâ top ermez. Ammâ bu kal‘anın iki cânibi karadır ve bir cânib-i cenûbîsi Bahr-i Sefîd'in bir körfezidir kim bu körfez şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olup derûn-ı hisârın cümle evleri biri biri üzre kat-ender-kat bu körfez deryâsına nâzır hânedânlardır. Garb tarafı tâ Vardar Yenicesi'ne varınca on sâ‘atlik yer sahrâya nâzır büyût-ı ra‘nâlardır.

Der-hisâb-ı dâ’iren-mâdâr cirm-i hisâr-ı Selânik: Evvelâ Vardar kullesi tophânesi ki deryâ kenârında kal‘anın bir köşesi burnunda vâki‘ olup ol burundan Vardar tophânesi kapusuna varınca kâmil üç yüz adımdır. Ol kapudan taşra handak kenârınca Vardar kapusu ol dahi üç yüz adımdır. Ve cânib-i garba nâzır bâb-ı kavîdir.

Andan Yenikapu ki Mevlevîhâne kapusudur kim kâmil dörd yüz adım olup taraf-ı garba meftûh derveze-i muhkemdir. Andan cânib-i şimâle yokuş yukaru kal‘a dîvârı taşrasından dere ve depeler aşup kâhîce garb tarafına dahi gidüp Gâzîler kullesine dek yalın kat dîvâr-ı metîndir.

Bu Gâzîler kullesi burnundan maşrık tarafına tâ Yedikulle'ye varınca iki kat sa‘b u metîn kal‘a dîvârıdır. Mezkûr Yenikapu'dan tâ Yedikulle'ye gelince handak yokdur. Cümle üç bin yedi yüz germe adım dîvârdır, ammâ bin yüz adım yerin dîvârı yalın kat sa‘b u metîn hâ’it-i üstüvârdır. Mâ‘adâ bin sekiz yüz elli adımı Yedikulle'ye gelince iki kat kavî dîvârdır. Andan Yedikulle'den yokuş aşağı taşradan kulle kapusuna varnca beş yüz adımdır ve bu kapu cânib-i şarka meftûhtur. Andan yine semt-i cenûba yokuş aşağı gidüp Kelemerye kapusuna varınca iki bin üç yüz adımdır. Bu kapu dahi cânib-i şarka mekşûfdur. Andan aşağı yine cenûb cânibine teveccüh edüp düzce zemînde gidüp leb-i deryâda sedd-i metîn Kelemerye kullesi burnuna varınca bin adımdır.

Ve tâ Yedikulle'den yokuş aşağı bu Kelemerye kullesi burnuna gelince dahi handak yokdur ve yalın kat Şeddâdî binâ-yı âlî dîvâr-ı üstüvârdır. Ammâ bu Kelemerye kullesinden taşra deryâ kenârınca adımlamak müşkildir, zîrâ ol tarafı deryâ döğer. Ol ecilden Kelemerye kapusundan içeri girüp Kelemerye kal‘ası dîvânhânesi kapusuna dek andan tâ İskele kapusuna dek kal‘a dîvârının iç yüzünden iki bin adımdır.

Andan İskele kapusundan taşra çıkup tâ Vardar kullesine varınca cânib-i garba meyyâl gidüp kâmil bin adımdır. Bu mahalde kal‘a-i Selânik'in üç köşesinin adımlaması tamâm olup bu Vardar kal‘ası garba nâzır köşededir, ammâ bu köşeden tâ Kelemerye kal‘ası köşesi burnu cânib-i kıbleye

nâzırdır. Ve bu iki köşe arası leb-i deryâda liman tarafıdır. Ve dahi Kelemerye kal‘asından yokuş yukaru cânib-i şimâle Yedikulle'dir ve kara tarafıdır. Ve dahi andan tâ Vardar kal‘ası köşesine varınca baş aşağı cânib-i garba nâzır semtler olup bu taraf dahi berr semtidir.

El-hâsıl bu kal‘a-i Selânik'in iki cânibi karadır ve bir tarafı deryâdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Selânik'in dâ’iren-mâdâr cirmi on bir bin beş yüz adımdır. Eğer deryâ kenârı olmasa taşradan adımlansa bin adım dahi ziyâde gelirdi. Ve deryâ kenârı kal‘ası cümle yalın kat dîvârdır, ammâ gâyet metânet üzre mebnî kat-ender-kat musanna‘ ve metîn ebrâcları vardır.

Ve bu kal‘a-i Selânik'in dîvârları yüzünde üstâd-ı bânî-i bennâ arz-ı ma‘rifet mühendis-i mi‘mârîyi icrâ edüp dâ’iren-mâdâr kal‘anın safhasına üç kat tuladan münakkaş kuşak edüp mâ‘adâ mutarraş ve musaykal ve mücellâ taş dîvârının kaddi kâmil yigirmi üç arşın bâlâ ve altı arşın âriz dîvâr-ı kârgîrdir. Zamân-ı kadîmde gâyetü'l-gâye kavî ve metîn binâ imiş, ammâ bu kadar bin yıldan berü mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ taşları rahnedâr olmuş. Ve ba‘zı handakları türâb-ı rimâl ile dolmuş. Ve bu kal‘a-i zîbâ *[224b]* tokuz aded kayalı dağlar ve bayırlar üzre vâki‘ olup Selânik'in cânib-i selâsı cümle sekiz aded kapulardır.

Ve kal‘a içi cümle altı kat bölme bölme hisârdır. Ve cümle altı aded hisâr dizdârı ağalığıdır. Evvelâ bir kat bölme hisârı büyük şehir kal‘asıdır. Ve ikinci kat hisârı Vardar kal‘asıdır. Ve üçüncü katı Kelemerye ağalığıdır. Ve dördüncü bölmesi Yedikulle kal‘asıdır. Ve beşinci bölmesi Kuşaklı kulle hisârıdır. Ve altıncı kat bölmesi Tophâne kal‘ası ağalığıdır. Bu mezkûr olan altı bölme hisârların birer kapularından mâ‘adâ iki kapu dahi Yedikulle'nin aşağı şehre enecek iki aded demir kapular var ammâ yalın kat kapulardır. Lâkin otuzar arşın bâlâ dîvârları vardır.

Ve bu bölme hisârların enderûn [u] bîrûnlarında aslâ handak yokdur, zîrâ taşlık zemînlerde binâ olunmuşdur kim handak kazmak mümkin olmadığından düşman muhâsara etse taşlığından lağım kazmak dahi kâbil-i imkân değildir. Hakkâ ki sa‘b rabât-ı müzeyyen-i refî‘u'ş-şândır. *Hafizahullâh*.

Ve bu kal‘anın ekseriyyâ kulle ve ebrâcları balık sırtı-misâl dirsek dirsek olup elli adımda bir kulle-i metîn vâki‘ olmuşdur. Bu hisâb üzre hisâr niçe kulleleriyle dâ’iren-mâdâr cümle yüz elli aded kulledir. Ve cümle dörd bin aded dendân-ı bedendir. Bu hakîr-i kemter-i fakîr bu kal‘ayı piyâdece âheste-reviş ile kâmil beş sâ‘atde şekl-i müselles devr edüp im‘ân-ı nazar ile nazar etdim. Ve cümle bu kal‘a içre her gece beş yerde nevbet-i sultânî mehterhânesi çalınup pâsbân u dîdebân ve nigâhbânları "Allâh yeğdir yeğ" deyüp nevbet bekleyüp cümle ağavâtları kal‘a dîvârları üzre kol dolaşup hâb-ı gafletde bulunan dîdebânları ta‘zîr ederler, zîrâ gâyet serhadd-i bender-i azîmdir.

Der-ta‘mîr-i imâret-i kal‘a-i Selânik

Gerçi bu kal‘a-i kadîmi Feylekos ve niçe Batlîmûs-ı Yûnâniyânlar binâ edüp Hudâvendigâr Gâzî Murâd Hân feth edüp ta‘mîr ü termîm etmiş ammâ mürûr-ı eyyâm ile niçe yerleri rahnedâr olup sene 952 târîhinde Bahr-i Sefîd içre kal‘a-i Kastel ve kal‘a-i Körfös ve kal‘a-i Çuka'lara ve kal‘a-i Andirik'e Süleymân Hân giderken bu Selânik'de meştâ edüp kal‘ayı ihyâ edüp cânib-i selâsına dörd aded kal‘a-i metînler inşâ eyleyüp bu kal‘a-i Selânik'i gûyâ kal‘a-i Kahkahâ ve kal‘a-i Van u kaviyyü'l-bünyân eylemiş.

Evvelâ kıble tarafı köşesinde Vardar kal‘ası; leb-i deryâya nâzır on iki aded mazgal delikleri sâfî demir kapular ile ârâste ve her mazgalda birer aded âdem sığar şayka toplar ile pîrâste olup on aded balyemez topları dahi ejder-i heft-ser gibi dehânların açup deryâda gezen kâfir gemilerine gıjgırmağa âmâde topların cümlesi limanı korudup arabalar üzre hâzır ve müheyyâ mefret ve serâmed

medfa‘lardır.

Ve bu kal‘a-i Vardar'ın dâ’iren-mâdâr dîvârının kaddi kâmil on beş arşın bâlâdır, ammâ beş adım enli kârgîr taş dîvârdır. Ve cümle yedi aded kurşum örtülü serâmet ve musanna‘ ve sekizer kat kal‘a-i azîmlerdir kim her biri birer gûne mendireklerdir. Ve kat-ender-kat tabakalarında ve tâ zirve-i a‘lâlarında niçe yüz şâhî serâmed topları vardır. Ve her tabakasında cümle üç yüz aded neferâtlar sâkin olup keşik bekleyüp nigâhbânlık ederler.

Bu kal‘anın cânib-i şimâle nâzır iki kat demir kapularının atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Süleymân-ı zamân sâhib-sa‘âdet,
Şehinşâh-ı zemîn merğûb-ı âdet,

Zamânında olup bu kal‘a bünyâd,

Ulû'l-ebsâr idi olan şehâdet,

Felek tahtında yer yüzünde şimdi,

Buna târîh burc-ı der-sa‘âdet.
Sene 952.

Sitâyiş-i kal‘a-i Esed, ya‘nî Kelemerye kal‘ası

Bu dahi Gâzî Süleymân Hân'ın imâretidir. Evc-i âsımâna ser çekmiş sekiz kat kal‘a-i metîndir kim derûnunda cümle kırk aded hâneleri ve üç aded su sarnıçları ve bir zâviyesi var bir serâmed kal‘a-i bâlâdır kim misli meğer Kesendire veyâhûd Moton ve Koron kal‘aları ola. Leb-i deryâya berâber bir demir kapulu mazgal deliklerinde cümle yigirmi aded kırkar karış ve kırkar vukıyye demir gülle atar cihân-ârâ topları var kim devlet-i Âl-i Osmân kılâ‘larında bu toplara mânend toplar meğer kal‘a-i Rodos'da yâ Akdeniz boğaz hisârlarında ola, ammâ bu Kelemerye kal‘asının cümle topları deryâya nâzır olup limanı korudur. Kaçan kim rûz-ı ıydeynlerde bu topları atdıkda tâ körfezin karşu taraflarındaki sekiz mîl mesâfe-i ba‘îde olan kıyıları döğer tavîl toplardır.

Ve cümle yüz elli aded neferâtları ve bir mükellef câmi‘i ve gılâl anbârları ve cebehâne mahâzinleri ve niçe yüz bin gûne mühimmâtları vardır. ***[225a]***

Ve bu kal‘a-i Kelemerye kullesinin zemînden tâ kurşum örtülü bacasına varınca kaddi elli arşın bâlâ ve beş adım enli kalın ve metîn dîvâr-ı Kahkahâ'dır. Ve ufak şâhî topları bu kulle-i bâlânın kurşum örtülüce karavulhânelerinde kirpi tüğü gibi zeyn olmuşdur. Ve şehrin mahpûshâne zindânı bu Kelemerye kullesindedir kim ne‘ûzü billâh cemî‘i mücrimler anda mahpûslardır. Ve cânib-i kıbleye nâzır bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı üzre tahrîr olunan târîh budur:

Şîr-i merdân Hazret-i Sultân Süleymân-ı zamân,
Emri ile yapılup burc-ı esed oldu tamâm,

Şîr-i peyker ejdehâ toplar ki etrâfındadır,

Yaraşur bu kulleye burc-ı esed denilse nâm,

Oldu târîhi tokuz yüz kırk iki bu kullenin,

Hicret-i Peygamber-i âhır zamândan ve's-selâm.
Sene 942.

Bu kal‘anın taşra dîvânhânesinin târîh-i zîbâsıdır:

Binâ-yı pâdişâhî ger zarûrî dehr ile gâyet,
Harâbe müşrif olmuşdu bu dîvânhâne-i âlî,

Görünce Bahşiyâ tahsîn edüp dedim târîh,

Bu câyı himmet ile kıldı bu kân-ı kerem ihyâ.
Sene 1026.

Andan bu Kelemerye kal‘asının taşrasında dîvâr yüzünde şark tarafına nâzır köşede bu târîh mastûrdur:

Bilin bu kal‘anın mi‘mârıyem ben,
Hudâ-yı Rabbenâ güftârıyem ben,

Çü kâtib bu sözü mermerde kazdı,

Müverrih târîhi fethini yazdı.
Sene (---)

Ammâ bu kâr-ı mi‘mârîler cümle Süleymân Hân'ın cemî‘i âsâr-ı binâ-yı imâretlerin inşâ eden Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa'nın kâr-ı ibret-nümâlardır kim ne mertebede üstâd-ı mühendis olduğu âsâr-ı binâlarından ma‘lûmdur kim gören uşşâklara hafî değildir.

Andan Yedikulle'nin iç kal‘a kapusu üzre olan imâreti târîhidir:

Hazret-i Sultân İbrâhîm Hân hân-ı azîm,
Âl-i Osmân mâlikü'l-berr bahr ü Mekke rehberi,

Minhü Feyzullâh târîh düşdü yâ ehle'l-felâh,

Cümleye yâ Rab şefî‘ eyle Şefî‘-i Mahşeri.
Sene 1056.

deyü Yedikulle'nin taşra kapusu önünde aşağı şehre ve de[r]yâya nâzır bir mecma‘u'l-irfân kasr-ı âlîsi var. Cümle âyende vü revende ve devendegân ve uşşâkân, seyyâhân-ı berr [ü] bihâr ol kasr-ı Hava[r]nak-ı nüzhet-âbâdda cem‘ olup cilvelenirler. Hakkâ ki cihân-nümâ bir kâh-ı vâlâ-yı bâlâ-yı

ibret-nümâ-yı mesîregâhdır. Ammâ bu kal‘adan taşra aslâ mahallât ve hâne-i imârâtlar yokdur. İllâ şark tarafına kal‘a hâricinde kireçhâne vardır ve garb tarafında Yenikapu hâricinde Mevlevîhâne vardır.

{Sitâyiş-i varoş-ı iskele}

Ammâ İskele kapusundan taşra Mısır çârsûsu nâmıyla ma‘rûf cümle beş yüz aded dükkânlardır kim cümle Mısır diyârının metâ‘larından kettân ve hınnâ ve sükker ve pirinç ve kahve ve (---) (---) (---) (---) cemî‘i Mısır metâ‘ı bu sûk-ı sultânîde mevcûddur. Ve cümle üç yüz aded bâzergân mahzenleri vardır. Ve cümle elli aded kerasteci dükkânları bu mahaldedir. Ve cümle yüz aded debbâğ dükkânları bu mahalde leb-i deryâ ile kal‘a dîvârı önünde azîm debbâğân kârhâneleri vardır. Ve bir aded debbâğân mescidi vardır.

Ve İskele kapusu hâricinde kal‘aya muttasıl **câmi‘-i Abdürra’ûf Efendi** leb-i deryâda fevkânî bir câmi‘-i kasr-ı irem-âbâddır kim cemî‘i cemâ‘at-i kesîrenin ârâmgâh-ı mesîregâhı bir ibâdetgâh-ı rûşen-âbâddır.

Abdürra’ûf Efendi, Selânik monlası iken bu mahalde bir câmi‘ olmamak ile bu ibâdetgâhı inşâ etmiş, ammâ hakkâ ki yerinde amâr etmiş bir sâhib-i tab‘ u ilm-i mi‘mârî ve ilm-i hendeseye mâlik olmağın câmi‘-i müferrihi fevkânî edüp altında cümle Mısır çârsûsu dükkânları edüp câmi‘in e’imme ve hutebâsı ve meşâyih ve mü’ezzinân [ve] sâ’ir hüddâmânlarına vakf etmiş.

Bu câmi‘-i dilküşâ gûyâ bir kasr-ı ibret-nümâ olup dâ’iren-mâdâr etrâfı billûr ve necef ve moran câmlar olup dahi etrâfı tarabuzanlı maksûreciklerdir kim şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir, zîrâ ekâlîm-i seb‘anın tüccâr müselmânları ve Bahr-i Ebyaz'ın keştîbân-ı mellâh mü’minânları bu câmi‘-i mesîregâhda tâ‘at-ı Sübhânî edüp limanda olan gemilerin seyr [ü] temâşâ ederler. Kal‘a hâricinde bundan gayri amâristân yokdur. Bundan gayri cümle imâret derûn-ı hisârdadır, ammâ bu iskele varoşun önünde,

Der-vasf-ı liman-ı azîm Selânik

Bu liman-ı cây-ı emân şarkdan garba tûlânî yüz mîl mesâfe olan körfez-i tavîlin garbîsi nihâyetinde bir liman-ı azîmdir kim on bin pâre barça ve galyon ve karavana ve filipot ve pink ve şitiye ve polaka ve karaka ve burtun ve potaç ve şayka ve karamürsel ve zarbina ve çekeleve ve kadırga ve galyeta ve mavuna ve başdarda nâm gemiler alır bir liman-ı azîmdir. Ammâ lodos rûzgârına ve gündoğusuna *[225b]* ve kıble rûzgârlarına ağzı açık olmak ile lodos komu isâbet eder. Lâkin a‘lâ demir dutar yer olmak ile lenkoreta demirlerin cânkurtaran nâm gomanalara demirleri bağlayup limana lenger endâht edince bî-bâk ü bî-pervâ yatılır a‘lâ liman-ı cây-ı emândır. Cümle mellâhân-ı tüccâr-ı Karadeniz ve Akdeniz ve Bahr-i Ummân gemileri ve Mısır ve Şâm ve Cezâyir ve Süveyş ve Tarabulus ve Frenc ve Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve İngiltere ve Filimenk ve Ciniviz gemileri gelüp bu limanda tonoz bırağup yatırlar, zîrâ kırk elli kulaç umku var liman-ı dâr-ı emândır.

Ve bu limanın sayd [u] şikârlarından niçe bin gûne mâhîleri var ammâ tekir balığı ve tirkiz balığı ve kayası ve iskorpidi ve uskumrusu ve küreki(?) ve ülüfer balığının envâ‘ları meşhûrdur.

Ve cânib-i erba‘ası alçak ovalı ve kenârları yufka ya‘nî sığ sulu yerlerdir ammâ yine a‘lâ demir dutar. Ve bu limanın karşu tarafında karye-i Kadha, karye-i Viçitroz köylerinin önleri yahşi demir dutar deryâdır. Mezkûr köyler karada deryâdan ikişer mîl alarkadır ve Selânik ol köylerden otuz mîl uzakdır. Ammâ ol köylerin önlerine varan gemiler iki taraflarına demir bırakmak lâzımdır,

zîrâ köğlerden tarafında deryâ kenârları sığ kumsal denizdir kim gâyet hazer lâzımdır, belki bir maraza(?) zâhir ola. Anıniçün iki demir üzre bu köyler önünde yatmak ma‘kûldür.

Bu köyler önünde dahi gûnâ-gûn mâhîler çıkar, ammâ Selânik'in şimâlinde İslâmbol yolunda kasaba-i Beşikler'in ve kasaba-i Lankada'nın göllerinin gûnâ-gûn balıkları çıkar, ammâ anların yılan balığı rub‘-ı meskûnda meşhûr olup bu Selânik'de eyle yılan balıkları çıkmayup her bâr Beşiklerden ve Lankada göllerinden ter ü zâze Selânik'e mâr-ı mâhî girüp sayyâdları fürûht ederler, *ve's-selâm*

Evsâf-ı imârât-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân der-şehr-i Selânik-i âbâdân

Cümle sağîr ü kebîr yüz elli aded mihrâb-ı selâtîn-i mâzî ve gayri cevâmi‘-i vüzerâ ve vükelâ ve sâhibü'l-hayrât binâları ibâdetgâh-ı kadîmelerdir. Evvelâ cümleden şerîfi ve müstecâbü'd-da‘ve ma‘bedgâh-ı azîm,

Câmi‘-i Ayasofya-yı Kebîr : İslâmbol'daki Ayasofya câmi‘ine benzer ammâ bu andan küçükdür. Ve Tarabefzûn şehrindeki Ayasofya dahi bu kadardır. Bu üç Ayasofya câmi‘leri Yanko ibn Madyan'ın Sofya şehrinde olan Aysof kızının binâları olduğundan Ayasofya câmi‘leri derler. Lâkin bu Selânik Ayasofyasının kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu yüz yetmiş beş ayakdır, arzı yüz yigirmi beş ayakdır. Ammâ ibret-nümâ-yı iberdir kim bu câmi‘ içinin sol tarafında yek-pâre yeşil somâkîden yine kendüden altı ayak nerdübân ile çıkılır bir zümürrüd gibi mücellâ yeşil kürsî var kim bu cihânda misli yokdur. Gâyetü'l-gâye vâcibü's-seyr san‘at-ı garîbe vü acîbedir kim rûy-ı arzda seyyâhân-ı berr [ü] bihârân-ı cihân-bîn içre meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu câmi‘in haremindeki âbdesthâne havzı içinde biri biri içre kat-ender-kat beyâz mermer-i hâmdan üç kat ve her katında tabaka tabaka fiskiyye ve fevvâre kadehleri ve şâzrevân lüleleri var kim bunun dahi vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir. Ve dahi bu câmi‘in taşra yan soffalarında tokuz aded sütûn-ı mücellâları var kim her biri birer Rûm harâcı değer amûd-ı musaykallardır. Ve kıble kapusu üzre terkîm olan târîhi budur:

Ve hâzâ câmi‘un dârun acîbün,

Mine'l-küffârı me’hûzun garîbün,

Felemmâ câ‘ehu nasrun minallâh,

Ve littârîhi kul fethun karîbün.

Sene (---)

Ammâ üstâd-ı mühendisîn-i dûrbîn meğer bu Ayasofya kubbesi ile İslâmbol'da Sultân Selîm câmi‘i kubbesi İslâmbol'un Ayasofya câmi‘i kubbesinden kenâreleri yirmişer arşın büyükdür derler ammâ Selîmiyye ve bu Ayasofya alçak kubbe-i azîmlerdir. Ammâ bu Ayasofya kubbesinin üstünde üstâd-ı selef bir gûne kurşum örtmüş kim hâlâ bu zamânımız üstâdları eyle kurşum örtmek ihtimâlleri yokdur. Ve âdetullâh anın üstüne cârîdir kim dâ’imâ kurşum mâvî olur, bu Ayasofya kurşumu saruya mâ’il olduğundan "İçinde altun vardır" deyü Selânik cuhûdları bir kerre "Bu kubbe-i pür-nûrun kurşumun tecdîd [ed]üp ta‘mîr edelim" deyü hâkimlere kırk bin guruş vermişler. Bî-garaz müselmânlar rızâ vermeyüp hamd-i Hudâ hâlâ küffâr zamânında kenîse ikenden berü kurşumu örtülüp durur.

Ammâ derûn-ı câmi‘ tarz-ı kadîm üzre bir alay âvîze ve maslûbât temâşâgâhları olmayup mihrâbı

ve minberi ve mahfeli sâde güzelidir. Ammâ kanâdîlleri bî-hisâbdır.

Ve bir minâre-i mevzûnu dahi sâde rûy-misâl bir serâmed minâre-i bânghânedir. Haremi eyle dıraht-ı meyvedârlar ile müzeyyendir kim her dıraht-ı sâyedârın zıll-ı himâyelerinden zemîne âfitâb-ı âlemtâbın tâb [u] tüvânı rûy-ı arza te'sîr etmez. Bir mecma'-ı fuzalâ ve kân-ı sulehâ müstecâbü'd-da've câmi'-i pür-envârdır kim inkırâzu'd-devrân mü'ebbed ola. *[226a]* Andan,

Eski câmi': Kârgîr kubbe değil harpüşte servi ağaçlarından bir tarza musanna' kurşum örtülü kubbe-i azîmdir. Cümle yigirmi dörd mermer sütûn-ı berrâk üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn çâr-kûşe kubbe-i bî-misâldir. Ammâ kıble kapusu olan bâb-ı musanna'ının yemîn ü yesârındaki pervâzelerde olan zıh ve gilvi ve burma helezon-misâl zıhları üstâd-ı mermer-bür eyle oymuş kim gûyâ sihr-i mübîn etmiş kim acâ'ib kârgerlikdir. Bu câmi'in tûlu iki yüz ayakdır, arzı yüz on kademedir. Ve bir musanna' minâre-i bâlâsı var kim bu şehirde misli yokdur. Andan,

Temâşâhâ-yı câmi'-i Sultân Hortaç *kuddise sırruhu*: Bu câmi'-i pür-envâr bir müdevver dîvâr üzre sekiz aded tâk-i Kisrâ-misâl kemerlerdir kim her biri birer kavs-ı kuzahdan nişân verir gûyâ kudret kemeri üzre kubbe-i nîlgûn-ı ser-nigûn kâsesi İslâmbol'da olan Ayasofya-i Kebîre'nin kubbesinden beş ayak küçükdür, deyü mi'mârârân-ı hısârân eyle nakl etdiler. Eyle bir kubbe-i bâlâdır kim âdem ibret nazarıyla nigerân etdikde dembeste vü hayrân olup merdüm-i dîdeleri hîrelenüp engüşt ber-dehen eder, zîrâ bu kubbe-i âlînin sekiz aded tâkleri ve kâse-i nîlgûnu hurde münakkaş zî-kıymet ahcârlar ile nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn olup üstâdân-ı selef var makdûrun sarf edüp bu kubbe-i mînâya eyle tasarruflar etmiş kim bu atlâs-ı felek-gerdûnda eyle bir kârgerliği Şeddâd'ın bâğ-ı İrem'inde bir mi'mâr-ı selef etmemişdir.

Bu câmi'in enderûn [u] bîrûnunda olan envâ'-ı füsûs-kârî mukavvim mahkûk-ı gûnâ-gûnlar ve ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma'kûk-ı mahkûk mukavvimler Alman kralı tahtı olan Beç kal'ası içre İstifani kenîsesinde bile görmedim. Ve büyük câmi'in mihrâb ve minberinde olan hurdegîr-kârı bir câmi'de yokdur.

El-hâsıl midhatinde lisân kâsır ve kalemler kâsirdir. Lâkin kubbe-i ser-nigûnu kurşum örtülü değildir. Küffâr zamânında kâr-ı kadîm bir gûne çâr-kûşe kiremit örtülüdür kim bu dahi bir vâcibü's-seyr musanna' kiremitdir. Hattâ Ayasofya-i İslâmbol kubbesi Hazret-i Risâlet-penâh sa'âdetle mâh-ı Rebî'u'l-evvel'in on ikinci isneyn gecesi Emîne Hâtûn rahminden dünyâya kadem basdıkda ol kubbe münhedim oldukda bu Selânik Ayasofya kubbesi ve bu Hortaç Sultân câmi'i kubbesi dahi münhedim olup yine ta'mîr ü termîm etdikleri alâmetleri kubbenin kıble tarafında amâr olan yerleri âşikâredir. Cemî'i Rûm tevârîhlerinde Büyük Kostantin-İpol'un anası Hellana karı bu Hortaç Sultân câmi'in binâ edüp sonra Kuds-i Şerîf'de keferelerin bilâ-teşbîh ka'besi olan Kumâme-i gumâme deyrini binâ etmişdir deyü yazmışlardır, ya'nî tâ bu mertebe ma'bedgâh-ı kadîmdir kim kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Bunun fethine sa'y-i himmet etdi Şeyh Hortaçî,

Tarîk-i Hak'da avn-i Hâdî ile mühtedî oldu,

Kılındı çün namâz içinde âşık târîhin dedi,

Bu deyr-i köhne lâ-şek ehl-i İslâm ma'bedi oldu.

Sene 998 târîhinde kenîse iken Şeyh Hortaç hazretleri bir gün fermân-ı pâdişâhiyle cemî'i

sofîleriyle Allâh Allâh deyü tevhîd [ü] tezkîr ile yürüyüş edüp bu deyri ruhbânlar elinden feth edüp câmi‘-i Muhammedî eder. Hâlâ minâresinin üç alemi var. Ve kubbesi üzre alem yerine altun ile yerde gömülü bulunan kazanı kubbe üzre alem yerine komuşlardır. Ve ale'l-fevr ahşam ezânı okunacak altı ayak bir yekpâre beyâz mermer kürsîdir kim haremde durur. Bu dahi ibret-nümâ bir kürsî-i vâcibü's-seyr bânghâne-i Muhammedîdir. Andan,

Câmi‘-i Cezerî Kâsım Paşa: Bu dahi kurşum örtülü servi ağaçlarından harpüşte tahta kubbe-i âlîdir, ammâ bunun dahi kurşumu gâyet musanna‘ örtülüdür. Bu câmi‘in kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu iki yüz yigirmi ayakdır ve arzı yüz elli ayakdır. İçinde cümle sağîr ü kebîr yüz elli aded sütûn-ı somâkîler ve beyâz mermer sütûnlardır kim biri biri üzre ba‘zı kemerlerde amûd-ı sağîreler vardır, zîrâ bu câmi‘ iki kat binâ olunmuşdur. Ve câmi‘ içindeki döşeme mermerlerinin tûlu ve arzı beşer ve altışar arşın beyâz mermer-i mücellâlardır kim her biri birer hâlîçe kadar büyük çâr-kûşe mermerlerdir.

Ve cümle der-i dîvârları iri somâkî mermerler ile bir tarz-ı acîb ü garîb kaplanmış dîvârlardır kim a‘ceb ü garâ’ibden temâşâgâh dîvârlardır kim her taşı âşıklara temâşâ edecek nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûndur.

Ve bu câmi‘ içinde bir âb-ı hayât kuyusu var. Isıtmalı âdem içse istifrâğ edüp suyunda gasl etse bi-emrillâhi te‘âlâ hummâ-yı muhrıkaya mübtelâ ise de halâs olur. Gâyet nâfi‘ sudur. El-hâsıl bu câmi‘in midhatinde dahi kalemler batıydır.

Ammâ bu câmi‘in kıble kapusunın iç yüzünde sol tarafında bir âdem kaddi bâlâda bir beyâz mermer sandûka var. İçinde Kâsım günü dedikleri Kâsım medfûndur deyü Rûm tevârîhlerinde mastûrdur. Hattâ hakîr *[226b]* Alman kralı inpirator çâsâr bu Kâsım Paşa hakkındaki mermer sandûkayı su’âl etdikde hakîr dahi mâ-vaka‘ı üzre gördüm ve ziyâret etdim dedikde cümle vüzerâlar ve irşekleri ve gorofları ve başpapası ve tercümânbaşı olan meykeli cümlesi "Nice gördün?" dediklerinde,

"İşte çâr-kûşe bir beyâz mermer sandûka üzre lisân-ı Yûnânca otuz satır hatt tahrîr olunmuş durup başka hüddâmları var, silüp süpürüp gözedirler" dediğimde kral ve cümle musâhibân-ı kefere-i dâll hazz edüp "Sahîh görmüşsün" deyü pesend edüp cümle küffâr çâsâr ile ayağa kalkup Kâsım günü sâhibi rûhiyçün âyîn-i bâtılları üzre âyet-i İncîl'den niçe şeyler okuyup yine oturdular. Ya‘nî bu câmi‘in tâ Alman diyârında nâmı olup i‘tibâr ederler.

Ve bu Kâsım Paşa câmi‘inin taşra haremi küçükdür, ammâ bunda dahi yek-pâre beyâz mermerden bir beyâz şâzrevân havzı var kim içine kırk elli âdem sığar. Bu şâzrevân üzre bir kubbe-i serâmedi var. Sekiz aded nâzük ince beyâz mermer sütûnlar üzre bir kubbe-i mînâ-yı ibret-nümûndur. Ve bu câmi‘in dahi kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre târîh-i musanna‘ı budur:

Dâru hayrâtı Habîbillâhı Rabbi'l-âlemîn,

Hân Sultân Bâyezîd ahyâ li-ecli'l-müslimîn,
Unzurû yâ ma‘şere'l-ibâd ilâ târîhihi,

Va‘budû bi'l-ilmi hakkan ni‘me ecru'l-âbidîn.

Sene 898.

Andan **Alaca İmâret câmi‘i:** Alaca minâreli olduğiyçün Alaca câmi‘ derler. Bu dahi

kurşum örtülü bir câmi‘-i pür-envâr-ı musanna‘dır kim câmi‘-i Hortaç'dan sonra rûhâniyyetli câmi‘-i mübârek budur. Kıble kapusu üzre merkûm olan hüsn-i hatt ile târîh-i Arabîsi budur:

Dâru hayrin kad benâ destûru hâkâni'l-mu‘în,

A‘nî İshâk ibnu İbrâhîme lil-hakkı'l-mübîn,

Unzurû yâ ma‘şere'l-ebrâr ilâ târîhihâ,
A‘melû bi'z-zühdi fîhâ ni‘me ecru'l-âmilîn.
Sene (---) .

Andan haffâflar ya‘nî kavaflar içinde **Süleymân Paşa câmi‘i:** Bu rûşen binânın kapusu üzre târîhi budur:

Kad beneytü lillâhi hâlisan hâze'l-câmi‘e,

Sâ’ilen gufrânek [ve']l-‘afve yâ Rabba'r-rahîm,
Kâ’ilen târîhahu bânî Süleymânü'l-fakîr,

Yâ ibâdallâh te‘âlû ve'scüdû Rabba'l-hakîm.

Sene (---).

Andan **Hamza Beğ câmi‘i:** Bezzâzistânın kurbunda olmak ile gece ve gündüz cemâ‘ati münkatı‘ olmaz kurşum kubâblı câmi‘-i latîfdir. Bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Kad benâ'l-bevvâbu hâze'l-câmi‘e,
Hâlisan lillâhi zü'l-fazlı'l-vedûd.

Kâle târîhan lehu abdü'l-Cemîl

Üdhulû bi'l-berri yâ ehle's-sücûd.
Sene (---).

Andan Sinân Paşa câmi‘i: Dilküşâ câmi‘-i müferrihdir.
Andan Sakıye câmi‘i: Ma‘bedgâh-ı pür-nûrdur.
Andan İki Lüleli câmi‘: Eynegâh-ı ma‘mûr u müzeyyendir.
Andan İki Şerîfeli câmi‘: Sâhibü'l-hayrât bu câmi‘in minâresini iki şerîfeli binâ etdiğiyçün sâhibi Şerîfî Efendi'yi şehîd etmişlerdir. *Rahmetullâhi aleyh.*
Andan Akça câmi‘: Şîrîn ve musanna‘ câmi‘-i zîbâdır.
Andan Kara Alî Beğ câmi‘i: Ma‘mûr u âbâdân mezkitdir.
Andan Topal câmi‘i: Cemâ‘at-i kesîreye mâlik evkâfı çok musallâdır.

Andan Eski Sarây câmi‘i: Gâyet şîrîn kârlı ma‘bedgâhdır.

Andan Seyfullâh câmi‘i: Bir tarz-ı kadîm câmi‘-i azîmdir.

Andan Dâvûd Paşa câmi‘i: Selâtîn-misâl câmi‘-i nûrdur.

Andan Burmalı câmi‘.

Hulâsa-i kelâm bu şehr-i azîm içre otuz iki aded cevâmi‘lere varınca cümle kurşum örtülü musanna‘ câmi‘-i selâtîn ve vüzerâlar çokdur, ammâ içinde ibâdet edüp manzûrûmuz olup meşhûr-ı âfâk olan musanna‘ ve müzeyyen ve ma‘mûr olan ibret-nümâ cevâmi‘ler bu merkûmlardır. Dahi ziyâde tahrîre tâkatımız olmayup tatvîl-i kelâm olur deyü bu kadar ile iktifâ etdik. Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ,

Der-beyân-ı aded-i mesâcid-i mü’minân-ı muvahhidân: Cümle yüz elli aded mahallât-ı müslimîn mesâcidleridir, ammâ içlerinde niçe kurşum kubâblı kârgîr binâ mahalle zâviyeleri var kim câmi‘ olmağa müsta‘id vâsi‘ mezkitler var. Cümleden evvelâ (---) mescidi,

.....(2 satır boş).....

Meşhûr zâviyeler bunlar.

Evsâf-ı medâris-i âlimân-ı müfessirân: Cümle (---) aded dâru'l-ulûm-ı tâlibândır, ammâ cümleden (---) (---) medresesi (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Der-ilm-i dâru'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle (---) aded yerde,

.....(1.5 satır boş).....

Der-aded-i dâru'l-hadîs-i muhaddisân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[227a]*

Der-mektebhâ-yı ciğer-kûşe-i püserân: Cümlesi

.....(1.5 satır boş).....

Der-zikr-i erbâb-ı tarîk-i tekye-i Âl-i Abâ-yı dervîşân

Kamusu (---) aded hânkâh-ı pîr-i pîşvâ-yı dervîşân-ı zîşân-ı zikir-nişândır.

Ammâ cümleden ma‘mûr u müzeyyen Yenikapu hâricinde Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın hayrât-ı azîmi Mevlevîhâne-i Celâleddîn-i Rûmî'dir kim vasfında lisân kâsırdır, ammâ ol ulu sultâna mahabbetimizden bir şemme âsitâne-i sa‘âdetinin evsâfın tahrîre cür’et edelim.

Evvelâ bu hânkâh-ı azîmin zemîni Yenikapu hâricinde kal‘a dîvârına muttasıl bir mürtefi‘ zemînde vâki‘ olup Akdeniz ayak altında nümâyândır. Cümle fukarâ hücrelerinin pençereleri dahi deryâya nâzırdır.

Ve haremi demir kapulu başka bir kal‘a-misâl vâsi‘ meydânın ortasında semâ‘ u safâhânesinin cânib-i erba‘ası gûnâ-gûn maksûreler ile etrâfı cümle musanna‘ parmaklık çevrilmiş tarabızanlı nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bir haşeb kubbeli semâ‘hânesi var kim İslâmbol'da Beşiktaş Mevlevîhânesi kubbesinden musanna‘ kubbe-i vâcibü's-seyrdir kim neccârların pîr [ü] pîşvâsı Habîb-i Neccâr dahi böyle bir kubbeye müşâbih tîşe urmağa kâdir değildir. Ve nakş-ı sihr-âsârına mânend Mânî ve Hassân ve Bihzâd ve Ağa Rızâ ve Şâhkulu ve Erjeng ve Mururânlik(?) nâmân nakkâşân-ı üstâdân bu kubbe-i zerkârın bir kıl kalemin çekmede âciz olup mûmiyânları mûy-misâl olur.

Hattâ semâ‘hâne etrâfında mevzûn sütûnları cümle haşebdendir, ammâ bu amûd-ı serâmedlerde olan san‘at-ı ibret-eser bir hânkâh-ı fukarâda yokdur. Ve bunun mihrâb ve kürsîsinde olan hurde

tasarruflar meğer Budin serhaddinde Üstürgon kal‘amızın mihrâb u minber ve mahfelinde ola. Gûnâ-gûn musanna‘ zî-kıymet âvîzeler ile ârâste olmuş bir münevver rûşen-âbâd tekye-i Mevlânâ'dır kim niçe yüz aded pâ-bürehne ve ser-bürehne fakr u fâka erenlerinden uşşâkân-ı müştakân erbâb-ı ma‘ârif-i mesnevîhân mağz-i Kur’ân tilâvet eder dilrîş-i şeydâ dedeleri var.

Şeyhi (---) (---) efendi hazretleri bir âlüfte ve âşüfte sâhib-i kemâl azîz-i muhteremdir. Bu âsitânenin evkâf-ı kesîresi olmağın matbah-ı imâretinde ni‘met-i nefîsesi cemî‘i pîr ü cüvâna ve bay u gedâya ni‘metleri mebzûldur. Hakkâ ki bâğ-ı İremden nişân verir bir hânkâh-ı meşhûrdur.

Andan tekye-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) tevhîd-i sultânîler sürülür.

.....(1.5 satır boş).....

El-hâsıl cümle tekyelerin fukarâları mevcûd olup âyînler olur.

Der-medh-i hammâmât-ı gâsılân-ı râhat-ı cân

Dükelisi on bir aded hammâm-ı rûşinâ-yı hâss [u] âmdır, ammâ cümleden Yedikulle'deki Küçük hammâm ve mahkeme kurbunda Kadı‘asker hammâmı ve Ayasofya hammâmı ve Çufudlar mahallesi içinde Halîl Ağa hammâmı ve Yenihammâm ve Sultân Bâyezîd'in zikr olunacak üç aded hammâmlarından evvelâ Tahtalkal‘a hammâmına Buğluca hammâm derler. Ve Kulle hammâmı. Bu mezkûrlar gâyet vâsi‘ hammâm-ı latîflerdir. Ammâ,

Der-vasf-ı Beğ hammâmı: Bu merkûm olunan hammâm-ı dilküşâlardan müferrih ve musanna‘ ve zîbâ hammâm-ı hoş-hevâdır kim vâcibü's-seyr tarz-ı acîb ü garîb kâr-ı kadîmdir kim çâr-kûşe dîvârları ve cüm[l]e münevver kubâbları aslâ derlemeyüp bir katre damla damlamaz.

Dîvârları cümle amber-i hâm ve za‘ferân ve lâden kokar. Ve zemîninde mefrûş olan niçe bin elvân mermer-i hâm ruhâmlar ve beşer altışar arşın tavîl ü âriz beyâz mermerler döşelidir. Ve niçe bin aded billûr ve necef ve moran ve (...) gûn câmlar ile kubâbları münevver olup zemînde bir ser-i mû olsa nümâyândır.

Ve pâdişâhlar girüp gasl edecek bir kasr-ı âlîsi var. Sekiz ayak taş ner[dü]bân ile urûc olunur şâhnişîn-misâl bir fevkânî halvetdir, ammâ tahtânî kurnalarda yaykananlar cümle bu kasr-ı halvetden görünür. Her lülelerinden germâbı ve sermâbı kurnalara selsebîl-âsâ cereyân etmede bir garîb temâşâgâh-ı halvet-i fevkânî-i pâdişâhîdir. Ba‘zı ayân-ı kibârân da yaykanırlar ve beğ halveti dahi vâcibü's-seyrdir.

Sovukluk kubbesinin tâ vasatında bir havz-ı latîfi var kim taşra câmekânındaki havza benzer bir havz-ı kebîr pesendîde-i ibret-nümâdır. Nazar eden uşşâk-ı zî-ma‘rifetler bilir.

Hâsıl-ı kelâm bu hammâm-ı dilârânın misli meğer Sivas eyâletinde Merzifon şehrinde Pîr Dede Sultân'ın nazargâh hammâmı ola.

.....(1 satır boş).....***[227b]***

Sitâyiş-i hammâmât-ı mahsûs-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle 300 aded sarây-ı hânedân hammâmları vardır. Evvelâ Paşa Sarâyı hammâmı ve Monla sarâyı hammâmı ve Çufud Yahyâ Ağa hammâmı ve Mahmûd Ağa Kethudâsı Mehmed Ağa hammâmı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr hammâmlar bunlardır.

Der-imâret-i hân-ı hâcegân: Hepsi on altı aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır, ammâ cümleden Sulu Hân, Sultân Bâyezîd-i Velî Hân'ındır. Tahtânî fevkânîsi cümle (---) aded hücreli hân-ı azîmdir. Andan (---) hânı (---) (---) ve

.....(1 satır boş).....

Kurşumlu hân-ı azîmler bunlardır.

Der-mihmânsarây-ı kârbân-ı revân: Umûmisi (---) aded kârbânsarây-ı hasbîlerdir. Cümleden

.....(1.5 satır boş).....

Der-hakk-ı vekâle-i mücerredân-ı garîbân: Olancası yetmiş aded bekâr odaları var kim bunlarda dahi ehl-i san‘at garîbü'd-diyâr kimesneler sâkin olurlar. Evvelâ

.....(1 satır boş).....

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân-ı hayvân: Barısı altmış dörd aded çeşme-i cân-perverlerdir. Cümleden çârsû başında Ekmekçizâde Ahmed Paşa çeşmesi ve Şeyh Hortaç çeşmeleri ve Bâyezîd-i Velî çeşmeleri ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hayrât-ı sebîlhâne-i cân-sitân: Baridesi (---) aded şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ervâhiyçün sebîlhâne-i atşânlardır ammâ cümleden Yalı kapusundan içeri Gümrük emînhânesi önünde kurşum örtülü kubâblı sebîlhânenin târîh-i ra‘nâsıdır:

Hâtif-i Gayb dedi târîhin,

Mâ-i Kevser sebîl mânendi.

Sene (---)

.....(1.5 satır boş).....

Bâb-ı rahmet-i enhâr-ı zülâl-ı âb-ı revân: Niçe sâhibü'l-hayrâtlar bu şehre âb-ı cârîler getirmişlerdir, ammâ cümleden lezîz âb-ı hayât Hortaç dağından gelen şarâb-ı zülâl gibi bir mâ-i tahûr yokdur kim menba‘ı cebel-i Hortaç'dır ve gâyetü'l-gâye serî‘u'l-hazmdır. Cümle şehrin hân u câmi‘ ve hammâm u hânedânların rey eden bu ayn-ı Hortaç'dır. Ammâ Yenikapu'nun taşrasındaki garb tarafı dağlarından dahi niçe sular bu şehre gelir, ammâ ol kadar nâfi‘ değildir.

.....(1 satır boş).....

Der-aded-i bi’r-i âb-ı hoşgüvâr-ı hânedân: Olancası üç bin altmış aded sicillâtda mastûr hânedân kuyuları vardır. Niçesi şorcadır, niçe yüzü âb-ı hayât buz pâre kuyu sularıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-alâmet-i çârsû-yı bezzâzistân: Hamusu dörd bin dörd yüz aded dükkânçe-i ehl-i hıref ehl-i sanâyi‘âtdir. Cemî‘i erbâb-ı kâr-ı hezârfen Cemşîd-veş zû-fünûn kimesneler bu şehirde mevcûddur. Her birinin kâr-ı memdûhâtından birer şemme vasf etsek tatvîl-i kelâm olup tahrîri seyâhatimize mâni‘ olur. Ammâ bu şehir kal‘a-misâl bir kârgîr binâ-yı pür-meâl mükellef ü mükemmel kurşum kubâblı ve demir kapulu bezzâzistânı var kim bu kârhâneye duhûl eden kimesnelerin demâğları misk [ü] amber-i hâm ve sâ’ir ıtr-i nâkların râyiha-i tayyibelerinden âdemin demâğı mu‘attar olur bir bezzâzistândır kim niçe Mısır hazînesine mâlik hâcegîlerinin altun ve guruş sayması gıjıştısından âdeme dehşet hâsıl olup bir iz[di]hâm-ı bey‘ [ü] şirâ yeridir kim ta‘bîr olunmaz.

Cümle sadranç nakşı bu şehir üç yüz aded şâhrâh tarîk-i hâss u âmmdır. Ve her zokakda birer esnâf halkı çârsû-yı bâzâr mukarrerdir, ammâ cümleden Tahtalkal‘a bâzârı ve kal‘adan taşra Mısır çârsûsu ve kal‘a içre hâliçeciler bâzârı ve haffâflar bâzârı ve hayyâtlar çârsûsu ve takyeciler ve kavukçular çârsûsu ve

.....(1 satır boş).....

Ammâ cümleden bâzâr-ı meykede-i erbâb-ı harâb ya‘nî meyhâne ve bozahâne çârsûsu başka bir semte vâki‘ olup bir acîb ü garîb temâşâgâh ve bir mest-i müdâmgâh hergâh sehergâh bâzıdır kim cümle kefere ve fecere vü fesaka ve tâ’ife-i mezmûm harâbât erenleri bunda mevcûd olup cümle üç

yüz kırk aded humhâne meyhâneler vardır kim her birine yüzer ikişer yüz atlı yolcular konup içüp göçerler ve mihmân olurlar, hem hândır ve hem humhânedir. Kârhâne sâhibi kefereler şarâb-ı bî-hicâb satup kâr eder.

Garîb temâşâdır kim bir diyârda böyle mihmânsarây-misâl *[228a]* meyhâneler yokdur kim meyfürûş kefereler evlâd [u] ıyâlleriyle müsâfirîn-i meyhorlara hidmet ederler. Yine böyle iken bir âdem mest olup meyhânecilerin evlâd [u] ıyâllerine dest-dırâz ve zebân-dırâzlık etmezler. Gâyetü'l-gâye mazbût şehr-i merbûtdur. Cemî'i kurâ vü kasabâtdan gelüp metâ' getirü[p] metâ' götürenler ve gayri âyende vü revendegânlar bu meykedelere konup göçerler. Ve her biri niçe piyâle şarâb içüp giderler.

Ve cümle yigirmi aded bozahâne ve cümle on yedi aded ma'mûr ve mükellef ü mükemmel kahvehâneler var kim her birinde saz u söz ve mutrıbân u meddâhân ve gazelhân ve kaşmerân ve mukallidânlar mevcûd olup cemî'i uşşâkân-ı zarîfân şâ'irân seyyâhân, erbâb-ı ma'ârifân bu kahvehânelerde cem' olup şeb [u] rûz Hüseyin Baykara cem'iyyetleri olur.

Ve bu çârsû-yı bâzâr içleri ve cümle mahallât sokakları zamân-ı kadîmde bu şehir binâ olunurken cümle sadranç nakşı tarîk-i âmlar tarh olup her sokağı ikişer ve üçer bin adım doğru doğruya çırpı ile tarh olmuş tarîk-i âmmlar cümle pâk döşeli taş kaldırımlardır. Ammâ Çufud mahallâtlarının sokakları hem daracık dâr-ı menhûshânelerdir ve hem cümle zokakları pis ve mülevvesdir, zîrâ bu kavm-i cuhûdlar cümle himâyede olmak ile çöplük subaşısı Yahûdların sokakların pâk etdiremez. Ve derilerinin kapularından içeri değme âdemler geçemez. *Allâhümme âfinâ* gûyâ cehennem derecelerinden bir sakar dereceleridir.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı mü'minân-ı muvahhidân: Yekûnisi kırk sekiz aded mahalle-i ehl-i îmândır. Cümleden Yedikulle mahallesi ve Vardar mahallesi, Kelemerye mahallesi, Hortaç mahallesi, Kâsım Paşa mahallesi, Ayasofya mahallesi,

.....(2 satır boş).....

Meşhûr [u] müte'ârif mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle on altı aded kefere-i fecere mahallâtlarıdır kim Ermenî ve Rûm ve Freng ve Sırf ve Bulgar ve Latin kefereleri bu mahallâtlarda dâhillerdir. Bunlar dahi zîbâ dâr-ı menhûslardır, ammâ müselmân mahallâtlarından aşağı gayri semtde bir düz yerin Kelemerye kal'ası kapusu tarafına vâki' olmuşlardır.

Ve cümle elli altı aded Yahûdî mahallâtları vardır. Bunlar İskele kapusunın iç yüzünde hisâr dîvârı diplerinde sâkinlerdir kim ne'ûzü billâh hakkâ ki Çufud hâne-i menhûslardır, ammâ şehrin çârsû-yı bâzârının güzîde yerlerindedirler, ammâ kesîf yerleri vardır. Ammâ,

Der-defter-i kâ'ime-i sicillât-ı mahkeme üzre ve şehremini ve şehir kethudâsı nakilleri üzre bu şehr-i Selânik'de müselmân ve eğer Rûm ve Yahûdî ve Ermenî ve gayri keferelerin cümle-cümle hâneleri hâne-i avârız defteri üzre cümle otuz üç bin altmış aded baca odalarıdır kim cümle kat-ender-kat kârgîr binâlı üçer ve dörder tabaka kırmızı kiremit örtülü sarâylar ve gayr[i] hânedânlardır kim her birinin revzenleri ve soffaları ve şâhnişîn ü maksûre ve çârdak ve kameriyyeleri cânib-i kıble ve taraf-ı şarka ve semt-i cenûba Selânik körfezi deryâsına nâzır büyût-ı hânedân-ı mihmânsarâylardır.

Ve niçe yüz aded sarâylarda bâğ u bâğçeler ve hadîka-i gül-i gülistânlar ve fiskiyye ve şâzrevân selsebîlli vâsi' ü latîf müzeyyen sarâylar vardır.

Ve bu sancağ-ı kazâda Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın tahrîri üzre beş kerre yüz bin aded benî âdem tahrîr olunmuşdur. Hâlâ ol tahrîrden dahi ziyâdedir derler, zîrâ rûz merre furûnlarda fürûht

olunan ekmekden ma‘lûmdur kim andan ziyâde benî âdem vardır derler, zîrâ Cenâb-ı Allâh bu edîm-i arzda her ne kadar elsine-i muhtelife sâhibi milel-i nasârâ ve gayri benî âdem var ise bu şehirde mevcûd olup Freng balyozları ve konsolozları ve çingane beğleri ve yörük beğleri ve niçe gûne ecnâs-ı milel-i mahlûkât vardır.

Hâsıl-i kelâm bu şehr-i Selânik küçük İslâmbol'dur kim yüz bin kadar Yahûdîleri var. Anlar dahi Selânik'e "Bizim İslâmbol" derler. (---) (---) (---) (---)

Der-imârât-i dâru'z-ziyâfe-i me’kel-hâne-i fakîrân [u] garîbân: Cem‘ası on altı aded yerde kurşum örtülü imâretleri var kim yedi adedinin subh [u] mesâ matbah-ı Keykâvus'unda ni‘met-i uzmâsı tabh olup cemî‘i bay u gedâ-yı pîr [ü] muğâna ve Kıptî vü fakîrâna birer tâs çobra ve birer nân ile bezl-i ıt‘âm ederler. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[228b]*

Der-beyân-ı dârü'ş-şifâ-yı bîmâristân: Bu şehir içre Edirne ve Bursa ve İslâmbol gibi bîmârhâne-i azîmler yokdur, ammâ sâhibü'l-hayrâtlar Kâsım Paşa câmi‘i kurbunda ve Şeyh Hortaç câmi‘i kurbuna garîbü'd-diyâr olup hasta olanlara vakıf hücreler ile hüddâmlar ta‘yîn edüp gözedirler.

Der-bîmârhâne-i kefere-i muristân: Bu hayrâta karşılık kefereler dahi Mitrepolid kilisesi yanında başka bir mükellef ü mükemmel bîmârhânelerinde koca karıları me’kûlât [u] meşrûbât âşbâzlarıyla ta‘yîn eyleyüp her vilâyetden gelen garîb kefereleri Îsâ peygamber aşkına gözedirler.

Der-ibret-nümâ-yı âsâr-ı âbâdân: Cümleden bir vâcibü's-seyr bârûthânesi var kim cemî‘i çarhların atlar çevirüp şeb [ü] rûz bârûd-ı siyâh döğülür. İbret-nümûn çarhları gûyâ çarh-ı felekdir, ra‘d-âsâ sâ‘ıkası bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden istimâ‘ olunur. Üç yüz kadar neferâtları ve emîni ve ağaları vardır.

.....(2 satır boş).....

Der-vasf-ı eşkâl-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Bu şehir içre cümle yüz yetmiş aded âb değirmenleri var kim bir gûne musanna‘ Freng-pesend çarhları var kim bir vilâyetde böyle un değirmenleri yokdur. Bir tıfl-ı mürekkeb ma‘sûm çarhlarına dokunsa fır-â-fır çevirüp gendüm dakîk-i rakîk hâsıl olur.

Der-vasf-ı hevâ-yı latîf-i hûb-ı câvidân: Hevâ-yı râhat-ı cânı ol kadar latîf-i i‘tidâldir kim fi's-sayf ve'ş-şitâ kuzusu ve oğlağı sürü ile şehr[e] hedâyâ gelir. Zamân-ı meştâda niçe pîr-i fânîleri kürk geymeğe ihtiyâc olmazlar. Sekiz aded rûzgârda hevâsı {hûbdur}.

Der-sûret-i çîn-i mehcebîn-i mahbûbân: Cemî‘i mahbûb gulâmları on yaşına erdikde yigirmisine varınca sâhib-cemâl ve latîfü'l-i‘tidâl olup hüsn-i cemâlleri bir mertebededirler kim hâl-i Hindûlerinin her biri hâl-i Hâşimîden nişân verüp zekiyyü't-tab‘ olurlar.

Der-reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân-ı tüvânân: Cemî‘i pîr-i nâ-tüvânlarının bile rûy-ı ahmer-cebînleri humret üzre olup kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer Zâl-ı zamân olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i azîzleri yüz yetmişe yetmiş iken yine at binüp kılıç kuşanup cimâ‘a kâdirlerdir.

Der-medh-i peyker-perî rûy-ı zenân: Cümle bintân-ı zenân meh-pâreleri bir mertebe hüsn-i cemâlde ve latîf-i i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn olup geysûlarının her târı şeb-târ olup Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde havâtînleri vardır.

Der-esmâ-i râcilân-ı merd-i meydân: Afo Çelebi, Baykuşzâde Ağa,

.....(1.5 satır boş).....

Der-nâmhâ-yı sâliha-i nisvân: Evvelâ Gülmise Kadu ve Gülcemâl Bula ve Rabişe Kadın ve

Zilfikâr Kadın ve Ümiyehân Kadın ve Hundi Kadın ve Âlem Kadın ve Safiyye Kadu ve Mihrimâh Bula ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kabâ-yı eşkâl-i insân: Cümle a'yân-ı kibârı atlâs haftân ve elvân boğası libâslar ve semmûr kürkler geyüp mutallâ destâr-ı gûnâ-gûnlar sararlar. Vasatu'l-hâl olanlar londura çuka kontoş ve Dırama bezi haftân geyerler. Tâze yiğitlerinin niçeleri semmûr kalpak geyerler.

Der-libâs-ı şemâ'il-i mahbûbe-i bintân: Cümle havâtîn ve cevârîleri çuka ferrâceler geyüp zengîneleri dîbâ ve şîb ve zerbâf hil'at-i fâhireler geyüp başlarında beyâz dülbend dutuk dutunup yüzlerinde kıldan nikâb pûşîde edüp mü'eddebâne reftâr ederler.

Der-esmâ-i çâkerân-ı halka-begûşân: Ekseriyyâ kölelerinin esmâları Fîrûz ve Pervîz ve İskender ve Çâker ve Ken'ân ve Cemâlli ve Kademli ve Maşkolor ve Ferhâd ve Yarar ve Seyfî ve Tezgeldi ve Şâhîn ve Şeremet ve Yovan ve Balı ve Keyvân ve Sührâb ve Piyâle ve Gönüllü.

Der-müş'ir-ı esmâ-i cevâriyân: Elbetde halâyıkalarının nâmları böyledir: Câriye, Sâmi'a, Dâhiye, Kâbire, Sünâriye, Sâriye, Misbûy, Selviboy, Cânfidâ, Mâriye, Henîbe, Şehhûbân, Nigâre, Şîvekâr. Bu misilli nâmları var.

Der-fasl-ı esmâ-i eşrâf-ı a'yân: Evvelâ Gümrük emini Çufud Yahyâ Ağa, Mahmûd Ağa,

.....(1.5 satır boş).....

Der-âğâze-i lehçe-i mahsûs-ı ağayân: Ekseriyyâ halkı dörd lisân üzre kelimât ederler, ammâ fasîh ve belîğ Türkçe bilirler ve Rûmca ve Bulgarca dahi bilirler, ammâ lisân-ı Yahûdî'yi gâyet çok bilirler, zîrâ şeb [ü] rûz ihtilât-ı kâr [u] kisbleri çufudlar iledir kim ankâ bâzergânları gâyet çokdur. ***[229a]***

Der-midhat-i ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân: Niçe yüz aded üstâd-ı kâmil hukemâ-yı hâzıkları var kim her biri gûyâ zamânımızın Bokrât, Sokrât, Feylekos, Câlinûslarıdır, ammâ cümleden Balıkbâzârı kurbunda Seyyid Latîf Çelebi, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kâr-ı üstâdân-ı cerrâh-ı fassâdân: Bu şehr-i amârda niçe üstâd-ı kâmil merrîh-sıfat cellâd-reviş cerrâhları vardır, ammâ cümleden üstâd-ı kâmil Alakorna vilâyetinden Freng Frankul hakkâ ki sâhib-i cür'et cerrâh-ı kâmildir kim sihr-i i'câz mertebesinde kâr-pesendeleri var kim midhatden ârîdir.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân-ı zâhidân: Gerçi ahâlî-yi vilâyeti âlûfte ve âşûfte ve şûh u şengül ve şakrak ve latîfe-gûy âdemler görünür ammâ içlerinde sulehâ-yı ümmetden niçe yüz aded âdemleri savm-ı Dâvûd'a müdâvemet edüp salât-ı ebvâbîn ve teheccüd işrâk duhâ namâzlarına müdâvim sâhib-i verâ'lar var. {Evvelâ},

Der-şi'r-i na't-ı şerîf güzîde-i şâ'irân: Niçe yüz aded musannifîn [ü] mü'ellifînden emlahu'ş-şu'arâ sâhib-i tab' ve zekî ve necîb ü reşîd tekmîl-i fünûn etmiş şu'arâ-yı pâkîze-güftârları var ammâ cümleden Senâyî Çelebi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Müşerref olduğumuz erbâb-ı dilân-ı ma'ârifân: Birkaç gün içinde niçe pür-ma'rifet hezâr-fen Cemşîd gibi çeber-çen çelebilerle ihtilât etdik, ammâ cümleden,

.....(1 satır boş).....

Der-ehl-i hâl-i mazınne-i kerâme-i mecâzibân: Bu şehir içre niçe büdelâ vü ümenâ ve evtâd u nücebâ ve nukebâ ve melâmiyyûn şeklinde âdemler var kim ricâlü'l-gayb ile hem-demlerdir, ammâ cümleden Deli Selâm nâm-ı benâm mecâzib-i İlâhîdir. Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hisâb-ı usturlâb-ı ıklîm-i arz-ı büldân: Bu şehrin iklîm hisâbı be-kavl-i ilm-i usturlâb küre-i arz-ı müdevverde yigirmi sekizinci iklîm-i örfiyyede ve dördüncü iklîm-i hakîkîde bulunup arz-ı

beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve derîce ve (---) (---) (---) (---)

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i şehr-i amâristân: Be-kavl-i kehene-i kudemâ bu şehrin tâli‘-i imâretin burc-ı hût beyt-i müşterî mâ’îde bulup tahrîr etmişler. Anıniçün bahrinde gûnâ-gûn mâhîleri çok olup ahâlîsi müşterî-sıfat bey‘ [u] şirâya mâ’il olup mâ-i cârî sıfat tab‘ âdemlerdir.

Bî-medh-i deyr-i papasân-ı râhibân: Cümle Rûm ve Ermenî ve Frenglerin on iki aded manastır ve kenîseleri vardır. Yigirmi aded dahi Yahûdîlerin hahamhâneleri ve sinago nâm bed-âyîn edecek yerleri vardır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ganîmet-i hubûbât-ı mahsûlât: Bu şehr-i dilâvîzin cânib-i garbî ve cenûbîsi taraflarındaki vâdîlerde ol kadar hubûbât-ı gûnâ-gûnlar hâsıl olur kim vech-i arzda meğer Şâm'ın Havrân ovalarında ola. Yedi gûne buğday ve pirinci ve fûlü ve adesi ve böğrülcesi olur.

Der-rahmet-i sebzevât-ı giyâhât: Sebzevât-ı ahzariyyât kısmından her bâr sayf [u] şitâda salatası ve soğanı ve purasası ve teresi ve sarımsağı ve lahanası ve turpu ve şalgamı ve havucu vefret üzre olur. Ve vâdîlerinde gûnâ-gûn alefi ve tirfil ve yonca ve çayırı olur.

Der-vasf-ı ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Eyyâm-ı şitâda cemî‘i a‘yân-ı kibâr gezme nâmıyla ma‘rûf birbirlerine her gece birer hânedânda ziyâfet-i azîmler ederler kim bu da bir diyâra mahsûs değildir. Pesendîde ni‘metlerinden mümessek kuzu kebâbları ve mu‘amberîn kuzu kapamaları ve mâhîçeleri ve hoşâbları olur kim ibretdir.

Der-sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i fevâkihât: Bâğ u bâğçe ve cinîn ü gaytân ve hadîka-i ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı İrem-âbâdlarında niçe yüz gûne memdûh meyve-i âbdârları olur, ammâ beyâz kirazı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-zübde-i hayât-ı cân-perver envâ‘-ı meşrûbât: Niçe gûne mükeyyefât müskirât-ı muharremâtdan meşrûbâtları vardır, ammâ bir katresi harâm olan bâdesi gâyet memdûhdur, derler, ammâ hakîr görmedim ve Piyâle Kethudâ'dan sordum. İllâ vişnâbı ve müselles-i şer‘îsi ve Hortas balı şerbeti beyne'l-ulemâ memdûhdur.

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i işgâl-i masnû‘ât: Her ehl-i hırefin kâr-ı zîbâları var ammâ ekseriyyâ halkı cümle ankâ tüccârlardır kim [23] deyü kâr [u] kisb edüp ekseriyyâ bahren Mısır'a giderler ve Frengistân'da dahi ticâret ederler. Bir fırkası ehl-i hidmet ve biri tâlib-i ilm ve biri ehl-i hıref ve biri du‘âgûyânlardır.

Der-memdûhât-ı güzîde-i sanâyi‘ât: Halkının cümle kârları memdûhdur ammâ cemî‘i Yahûdîleri gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn Selânik keçeleri işlerler kim sihr-âsâr ederler. Ve Âl-i Osmân'ın kırk bin yeniçerilerine Selânik'in mâvî ve yeşil suprama çukası ve londura şeklinde çuka işlerler. {Ve kırk kalem nâmında kenârları kırmızı harîrden mâvî peştemâllar işlenüp Rûm u Arab u Kırım'a peştemâl ve hâlîçe-i gûnâ-gûnlar bu Selânik'den gider.}

Der-nazargâh-ı bâğ-ı İremezât: İhtisâb ağası ve şehir kethudâsı ve bâcdâr defteri üzre şehr-i Selânik'in etrâfında cümle kırk altı bin bâğ-ı Merâmlar olup dölüm hakkı verirler, deyü nakl etdiler, ammâ her bâğda gûnâ-gûn kasr-ı nişîmenler mukarrer olup şîre-i engûr bezm-i rezm-i rez faslı olunur. ***[229b]***

Der-mesîre-i teferrücgâh-ı cinîn-i bâğavât: Evvelâ Yedikulle ardı, andan Yene suyubaşı, andan Yenikapu suyubaşı,

.....(1 satır boş).....

cânib-i erba‘asında seyrângâh çokdur.

Der-kâr-ı kehene-i acâ’ibât-ı mutalsamât: Evvelâ Kâsım Paşa câmi‘inin içinde Kâsım günü sâhibi mezârı sandûkasın açmak murâd edinseler hemân mübâşeret eden âdemlerin elleri

kurulup gerdânları burulup kalır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-tahrîr-i vâsi‘atü'l-aktâr mezâri‘ât: Bir gûne mahsûldâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr-ı diyârdır kim deyyâr edîm-i arzda mânendi yokdur kim bir yılda yetmiş gûne mahsûl verir bir münbit zemîn-i hâk-i pâki merğûb mezra‘aları vâfir ve hayrât [u] berekâtı mütekâsir deşt-i hâmûnları dırahtistânlı yerlerdir.

Der-beyân-ı müşâ-yı arâzî-i kurâ vü kasabât: Evvelâ cânib-i garba on sâ‘at karîb müşâsında Vardar Yenicesi şehridir. Yine ol tarafda kasaba-i Vodina ile hem-hudûddur. Dahi garb cânibinde Demirhisâr ile bir merhale yerde hudûddeşdir. Yine şimâl tarafında Beşik kasabalarıyla hem-çetdir. Yine şimâle meyyâl bir merhalede Lankada kasabasıyla hem-hâkdir. Yine ol tarafda bir günlük şedd-i rahilde Sidirkapsi kasabası ve {nâhiye-i Aynaroz keşişliği} karîbdir.

Andan kıblesi cânibinde birer ve ikişer konak yakın olan şehirlerden kasaba-i Karaferye ve cenûbunda kal‘a-i Serfice ve kal‘a-i Alasonya ve şehr-i azîm Yenişehir ve kasaba-i Tırnovi ve kasaba-i Ermiye ve kal‘a-i Koloz ve kal‘a-i Kesendire ve kasaba-i Velesin ve kasaba-i Çatalca, bu mezkûr kasabalar cümle Selânik'in cenûbu ve kıblesi tarafında birer ikişer konak yer yakın ma‘mûr şehir kasabâtlardır. Ammâ cânib-i şarkîsi Akdeniz'den girme yüz mîl tûlânî vâki‘ olmuş bir körfez boğaz deryâdır, *ve's-selâm.* (---) (---)

Der-şehrengîz-i tetimme-i külliyât: Evvelâ bu şehrin halkı gâyet garîb-dost ve ankâ a‘yân-ı kibâr-ı kübbârı çok olduğundan binden mütecâviz hânedân sâhibi sofra-i bî-imtinânı meydânda ni‘met-i nefîseleri mebzûl sâhib-i keremkârâyî âdemleri vardır.

.....(4.5 satır boş).....

Der-vasf-ı mekâlîd-i cebel-i Hortaç menba‘-ı enhârât: Bir kûh-ı serbülend-i sertâcdır kim eflâke kad-keşân olup tâ zirve-i a‘lâsında sayf [u] şitâda selc-i yeh-pâre-i billûru eksik değildir. Selânik'in taraf-ı garbîsi ve yıldız rûzgârı cânibine yakın olmağın Selânik'den nümâyândır. Ve cemî‘i uyûn-ı âb-ı hayâtları Selânik'e zîr-i zemîn içre kehrîz künkler ile gelüp şehrin cemî‘i hammâmât, cevâmi‘ ve imârâtlarına taksîm olur. Bu tell-i refî‘ üzre niçe yüz aynu'l-hayât misilli gölcügezler vardır. Şiddet-i şitâda ol gölcüklerde billûr gibi buz hâsıl olup rûz-ı nevrûz-i Temmûz'da katırlar ile buzları ve selclerin şehr-i Selânik'e Hortas re‘âyâları getirüp fürûht ederler.

Ba‘zı Selânik şehrinin a‘yân-ı kibârları hayme vü hargâh bâr [u] büngâh me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla bu kûh-ı Hortaç'a çıkup bir iki ay zevk u safâ edüp kesb-i tarâvet ederler.

Ziyâretgâh-ı makâm-ı Şeyh Hortaç: Bu kûh-ı bâlânın bir hadîka-i ravza-i cinân misilli bir köşesinde azîz-i merkûmun bir âsitânesi vardır. Andaki savma‘asında dâ’imâ tâ‘at u ibâdât edüp gündüz sâ’im ve gece kâ’im bir azîz sultânın nazargâhı olmağile Hortaç dağı derler. Ammâ lisân-ı Rûm'da Hortasi derler, zîrâ bu cebelin dibinde hâlâ Hortas nâm yüz evli bir kefere köyü vardır kim şehr-i Selânik a‘yânına kar getirirler.

Andan yine şehre gelüp ziyâretgâh-ı evliyâlara şurû‘ etdik.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcât: Evvelâ Hortaç Sultân kendü câmi‘leri sâhasında âsûde-hâldirler. *Kuddise sırruhu.*

Bu azîz-i merkûmun niçe yüz bin menâkıbı vardır, ammâ tahrîr etmeğe vaktimiz yokdur. Ancak bir menâkıb-ı ibreti oldur kim bir gece cemî‘i fukarâsıyla leyle-i Cum‘a âye[t] (---) [24] fermânı üzre ve âye[t] (---) (---) [25] nass-ı kâtı‘ı üzre cümle fukarâlarıyla tevhîd [ü] tezkîr-i sultânî ederken hemân bi-emrillâhi te‘âlâ ol nısfu'l-leylde azîzin ser-i sa‘âdetlerinin tâc-ı şerîfi üzre gün doğup Selânik şehri şeb-ı muzlim iken *[230a]* rûz-ı rûşen olur. Cümle uşşâkân-ı müştakân-ı azîz gece ile güneşi azîzin tâcı üzre görüp lisân-ı Fârisî üzre Hortaç ya‘nî güneşli tâc sâhibi azîz deyüp lakab-ı şerîfleri

Hortaç kaldı.

Bu hâli Selânik küffârları ve Yahûdîleri görürler kim gece ile azîzin ser-i sa‘âdetinde güneş durur. Ol gece nasârâdan yedi yüz âdem ve Yahûddan ancak yetmiş âdem îmân ile müşerref olup ba‘dehu azîz-i merkûm bu keşf [u] kerâmetden sonra câmi‘i olan deyri kefereler destinden feth edüp câmi‘ edüp hâlâ câmi‘inde medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve ziyâretgâh: Kanlı Burkaz dibinde bir kurşum ile mestûr kubbe-i ma‘mûr içinde kabr-i Mûsâ Baba. Bir servi dırahtlı âsitâneciğinde birkaç fakr [u] fâka sâhibi fukarâları vardır.

Ve ziyâretgâh: Yalı kapusunın iç yüzünde bir türbe-i pür-envâr-ı nazargâhda meşhed-i Meydân Baba Sultân. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve ziyâretgâh-ı Alî Baba: Balıkbâzârı kurbunda bir âsitânecikdir.

.....(1 satır boş).....

Ve dahi niçe ziyâretgâhlar vardır ammâ dergâhlarına yüz sürüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdiğimiz bu merkûm olan e‘izze-i kirâmlardır.

Andan cümle ahbâb ile vedâ‘laşup cânib-i garba 4 sâ‘at gidüp **nehr-i Vardar**'ı ağaç cisrden ubûr etdik. Bu nehr-i azîm cânib-i garbda Arnavudistân içinde Kalkandelen dağlarından tulû‘ edüp Kaçanik kal‘ası deresinden geçüp şehr-i Üsküb içinden ve Köpürlü içinden ve Ofçabolu içinden gelüp bu mahalden dahi ubûr edüp bu Selânik kurbunda (---) mahalde Akdeniz'e mahlût olur.

Ba‘dehu (---) sâ‘at dahi yine cânib-i garba sahrâlar içre gidüp niçe âbâdân kurâlar geçüp giderken **nehr-i Söğüdlü**'lü geçüp bu nehircik Vardar Yenicesi dağlarından tulû‘ edüp bu dahi Selânik kurbunda Bahr-i Beyâz'a munsab olur.

Andan niçe âbâdân kurâlar dahi geçüp 10 sâ‘atde,

Evsâf-ı Verebiye Ovası, ya‘nî kal‘a-i Vardar Yenicesi

İki aded kal‘adır. Biri Tekûr bınarı kal‘asıdır kim şehrin bir ucu anda imiş. Bir kal‘ası hâlâ amâr olan şehir olduğu yerdedir kim ana Verebiye kal‘ası derler. Anıniçün defter-i hâkânîde kal‘a Vardar Yenicesi sahrâ-yı Verebiye derler. Bânîsi Rûm krallarından yine Feylekos evlâdlarından iki bürâder iki kal‘a binâ edüp biri Tekrûr kral ve biri Verebiye kral binâsıdır. Niçe mülûkdan mülûka değüp âhır-ı kâr sene 764 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr ümerâlarından Gâzî Evrenos feth edüp pây-ı taht-ı ümerâ etdi. Ve kal‘asın câ-be-câ münhedim etdi kim bir dahi küffâr-ı Rûm tama‘ edüp muhâsara etmeyeler.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve hükûmeti (---) (---) dir. Ve kazâsı cümle üç yüz aded hâne tahrîr olunup hâne-i avârız ordu ve nüzülât tekâlîfleri verirler. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve (---) ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı vardır.

Eşkâl-i zemîn-i şehr-i Yenice: Mezkûr olan iki kal‘anın mâbeyninde bir vâsi‘ dereli ve depeli ve bayırlı yerde cümle 17 aded mahallât-ı ma‘mûreli şehirdir. Evvelâ (---) mahallesi,

.....(1 satır boş).....

Meşhûr mahallât bunlardır.

Ve cümle bin beş yüz aded kiremit örtülü bâğ u bâğçeli ve tahtânî ve fevkânî vâsi‘ ve birbirlerinden (...) vâki‘ olmuş kârgîr binâ hânedânlardır kim her birinde âb-ı hayât sular ve bâğçeler mukarrerdir.

Ve cümle 17 aded câmi‘-i mîr-i mîrân ve gayri kibâr-ı a‘yân câmi‘leridir, ammâ cümleden mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr ve müzeyyen cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde İskender Beğ

câmi‘i, kurşum kubbeli ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Kıble kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Ammere'l-İskender min nesli Gâzî Evrenos,

Dâru hayrı ceddehü'l-a‘lâ fe‘amme nef‘uhâ,

Ecruhâ fî dârı'l-uhrâ cennetü'l-me’vâ limâ,

Câe fî târîhihâ dârun karârun ecruhâ.
Sene (---)

Andan Badralı câmi‘i, müferrih ve musanna‘ ma‘bedgâhdır.

Ve Îsâ Beğ câmi‘i, hakkâ ki bânî-i mi‘mâr-ı selef ilm-i hendese üzre mahbûb câmi‘ binâ etmiş kim görenler pesend ederler.

Ve Receb Çelebi câmi‘i, bu dahi kâr-ı kadîm câmi‘-i pür-nûrdur.

Ve Şeyh İlâhî türbesinde Ahmed Beğ câmi‘i.

Bu terkîm olunan beş aded cevâmi‘lerden mâ‘adâsı cümle 12 aded mahalle mesâcidleridir. Cümleden Evrenos Gâzî mescidi ve Şeyh İlâhî mescidi,

.....(1 satır boş).....***[230b]***

Ve cümle bir aded medrese-i âlimândır. Ol dahi Gâzî Evrenos Beğ'in kurşum örtülü kubâblar ile tezyîn olmuş bir dâru't-tedrîs-i tahsîl-i ulûmîdir.

Bir âdem her ne kadar ahmak hebennak-ı sa‘lebi'l-humakâ olsa bu dershânede bir kerre *bismillâhi* dese elbette bir yılda tefsîr-i şerîf istihrâc etmeğe liyâkat hâsıl eder, zîrâ Şeyh İlâhî hazretlerinin nazargâhıdır. Cemî‘i talebeleri ve ders-i âmları mevcûd olup her tâlibâna cânib-i vakıfdan lahmiyye ve şem‘iyye bahâları vâsıldır.

Ve cümle yedi aded mekteb-i dâru'l-ulûm-ı sıbyân-ı ebcedhân-ı püserândır. Evvelâ Yürekli Alî Beğ mektebi ve Receb Çelebi mektebi ve Îsâ Beğ mektebi ve (---) (---) (---) bunlar meşhûrdur.

Ve cümle (---) aded tekye-i sâhib-i tarîk-i pîşvâ-yı dervîşân-ı abdâlân hânkâhlarıdır. Cümleden Şeyh İlâhî tekyesi ve (---) tekyesi ve (---) (---) hânkâhı ma‘mûrdur.

Ve cümle 3 aded dâru'z-ziyâfe-i me’kel-i fakîrânı vardır. Cümleden Receb Çelebi imâreti ve Şeyh İlâhî medresesi imâreti ve Gâzî Evrenos türbesi imâreti. Bunların bay [u] gedâya ve hâss u âmma ni‘metleri dâ’imdir kim şeb [ü] rûz matbah-ı Keykâvus'undan muğân u cuhûdâna bile bezl-i ıt‘âm-ı âm olunur.

Ve cümle yedi yüz kırk aded çârsû-yı bâzâr dükkân-ı bezzâzistânı var. Cemî‘i zî-kıymet eşyâlar bî-minnet ve bî-kıymet bulunur. Ammâ altı aded kurşum örtülü kubbe-i pür-cevherli ve dörd aded demir kapulu kârgîr binâ bir metîn ve kavî bezzâzistânı var kim değme şehirde eyle bir kârhâne-i zîbâ yokdur.

Ve cümle üç aded hammâm-ı rûşenâları var. Cümleden Gâzî Evrenos Beğ hammâmının âb [u] hevâsı ve binâsı ve hüddâmları ve bisâtları memdûhdur. Ve çârsû içinde Ahmed Beğ hammâmı gâyet müferrih ve dilküşâ germâ-yı vâsi‘dir.

Ve nazargâh-ı hammâm-ı Şeyh İlâhî: Bir küçük hammâmdır, ammâ bi-emri Hudâ her ne kadar emrâz-ı muhtelifeye mübtelâ âdem kırk gün bu hammâma girmeğe müdâvemet etse bi-emri Hayy-ı Kadîr şifâ bulur. Azîz-i merhûm asrında bu hammâma girenlerden aslâ akçe alınmazmış ve

külhanında aslâ âteş yanmazmış. Yine böyle iken derûn-ı hammâmın şiddet-i hârından bir âdem bir sâ‘at hammâmda durmağa tâkat getiremezmiş.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile bu hammâmı ta‘mîr ü termîm iktizâ etdikde mütevellîsi külhanın meremmât ederken dîvârın bir cânibi obrulup münhedim oldukda görseler kim hammâm kazganı altında yedi aded taşlar durup ol seng-i hârlardan alev ber-alev âteşler çıkup kazgandaki suyu kaynadır. Ol taşlar kim Kuds-i Şerîf kurbunda Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâmın* türbe-i pür-envârı etrâflarında olan ot taşlarıdır.

Bir köşesinde dahi bir demir kandîl içinde şîr-i revgan memlû olup bir gûne mülebbes ve mülemma‘ ve musanna‘ fitil ile bir kandîl-i çerâğân iken benî âdemlerin nazarları bu kandîldâna ta‘alluk edince yâhûd rîh-ı akîm isâbet edince kandîl sönüp ve yedi aded taşların âteşleri de teskîn olup hammâm-ı kudret buzhâne gibi olup ilâ yevminâ hâzâ âteş-i germâ-germ ile meshûn bir germâ-yı nazargâhdır. Lâkin yine hasta girse bi-emri Hudâ şifâ bulur. Hattâ bu hakîrin Kâzım nâm bir gulâmı gâyet müşevveşü'l-hâl iken bu humma-i nazargâha girüp tendürüst oldu.

Ve "Cümle yetmiş aded sarây hammâmlarımız vardır" deyü a‘yân-ı kibâr tefâhür kesb ederler.

Ve cümle 9 aded hân-ı sevdâgerânları vardır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle bir aded kârbânsarây-ı mihmân revân-ı hasbîsi var. Ol dahi Gâzî Evrenos Beğ'in hayrâtındandır kim şeb [ü] rûz beşer yüz altışar yüz kadar atlılar konup her ocak başına birer bakır sini ta‘âm ve âdem başına birer nân ve birer şem‘-i revgan ile birer şem‘dân ve her at başına birer tobra alîk-ı esbân gelüp cemî‘i âyende vü revendegâna ta‘âm-ı bî-minneti tenâvül edüp def‘-i cî‘ân etdikde sâhibü'l-hayrâta her âdem birer Fâtiha tilâvet edüp rûh-ı hayrâtı şâd ederler. Hakkâ ki hayrât-ı azîmedir.

Ve cümle 22 aded âb-ı hayât çeşmesârları vardır. Cümleden çârsû içinde hânlar önünde dörd gözlü çeşme-i ayn-ı zülâl-i cân-perveri var kim her uyûnu lülelerinden âdem bâzûsu kalınlığı cereyân edüp andan taşup aşağı Tabahâne ibret-nümâ çârsûsuna gider gâyet lezîz ve nâfi‘ âb-ı nâbdır. Bu çeşmesâr üzre sâhibü'l-hayrât bir kasr-ı âlî inşâ edüp cemî‘i ehl-i sefer garîbü'd-diyâr kimesneler anda cem‘ olup görüşüp bilişirler, bir mecma‘u'l-irfân kasr-ı zîbâdır. Dahi cümle çeşmesârların âb-ı revânları cümle Gâzî yaylasından gelir. Lâkin bu şehre göre suyu azdır. Mürûr-ı eyyâm ile yolları rahnedâr olmuşdur.

Ve cümle kırk bir yerde sebîl-i atşân-ı selsebîl-i şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün meâb-ı kevserlerdir.

Ve cümle memdûhâtlarından ekseriyyâ halkının kâr [u] kisbleri çemşir kökünden ve karaçalı kökünden ve erik ve kızılcık ağaçları özlerinden gûnâ-gûn musanna‘ kaşıklar ve keşkül ve zerdesteler yapup kifâf-ı nefs ederler. Ve vilâyet vilâyet bu şehrin kaşıklarından hedâyâ götürürler. Ve Bursa'nın imâm lülesi kadar meşhûr lüle-i duhân işlenir.

Ve dahi Yenice'nin *[231a]* kuzu kulağı gibi duhânı Rûm ve Arab u Acem'de meşhûr olup birer vukıyye mikdârı iki başı sivri ve ortası yumru duhânı bir yere cem‘ edüp kazıllar ile bağlayup cemî‘i vilâyet a‘yânına hedâyâ götürürler. Hakîr ömrümde duhân içmedim ammâ bu Yenice duhânının misk [ü] amber-i hâm râyihasından hazz ederim. Tâ bu mertebe misk-bû tütünü olur.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât

Evvelâ niçe bin hânedân sâhib-i a‘yân-ı kibârı gûnâ-gûn çuka libâslar geyüp ferhâdhânî ve hezârî ve altunbaş ve hünkârî ve köse destâr-ı Muhammedî sar[ar] eşrâf-ı kibârı vardır. Vasatu'l-hâl olanlar ehl-i tüccâr ve ehl-i sanâyi‘i çuka kontoş ve çuka çakşır ve çuka semmûr ve zerdeva

kalpak ve kopçalı çakşır ve bellerinde teybend kuşaklarında kortela bıçak ve varsak taşıyup Rûmeli gâzîleri gibi reftâr eder fetâları vardır. Ammâ ıstılâhât-ı lisânları Rûm lehçelerine yakın, varmısık, gelmısık ve onlar ile görismısık ve şöyle etmısık ve böyle etmısık, el-hâsıl sık lafzını sık sık isti‘mâl ederler. Zenâneleri dahi cümle çuka ferrâceler geyüp yassı başlarına beyâz dülbend ızâr bürünüp yüzlerine kıl nikâb dutuk edinüp mü’eddebâne gezerler.

.....(2 satır boş).....

Ammâ hevâsı sehel sakîl olduğundan ahâlî-i vilâyet mâh-ı Temmûz eyyâm-ı bâhûra varınca cümle yaylağa çıkarlar.

Sitâyiş-i yaylağ-ı kûh-ı Yenice-i Vardar

Bu şehrin cânib-i garbîsinde {şimâlîsi mâbeyninde} nîm râh kurbuna bir garîb temâşâgâh yalakabdır. Yenice ahâlîsinden mâ‘adâ Yenice etrâf kurâ ve kasabâtlarının ahâlîleri eyyâm-ı Temmûz'da bu yaylağa cemî‘i devâbbâtlarıyla urûc edüp beş altı ay kesb-i tarâvet ederler. Tâ Gâzî Evrenos zamânından berü binâ olunmuş câmi‘leri ve dükkânları ve hânları ve mesâcidleri ve bir aded hammâmı olup hâlâ Gâzî Evrenos evkâfı bir yaylağ-ı azîm olup "Öşr-i aded-i ağnâmı mü’ebbedü'd-devrân" deyü hatt-ı şerîfler ile bu yayla Evrenos Beğ evkâfıdır. Cemî‘i îrâd-ı mahsûlâtları mütevellîsi tarafından zabt olunup aşağı şehirdeki imâret, tekye ve hammâm ve medreselerinin mürtezika ve hüddâmlarına vazîfe-i mu‘ayyeneleri verilir.

Âb [u] hevâsı latîf niçe yerde aynü'l-hayât misilli kaynak sularının niçesini künkler ile zîr-i zemînden şehrin imâretlerine götürmüşler. Çam ve ardıç ve çimşir ve ar‘ar ve sanevber misilli hoş-bû dıraht-ı gûnâ-gûn ile müzeyyen bir yaylakdır.

Anı dahi yedi günde temâşâ edüp andan aşağı yine şehre enüp şehr-i Yenice'nin kıblesi cânibinde tâ Karaferye yollarınca on sâ‘at mesâfe-i ba‘îde bir sahrâ-yı azîmin tâ ortasında,

Der-feth-i buhayre-i Vardar Yenicesi

Bu halîc-i ibret-nümâ şehr-i Vardar'ın kıble ve şimâlîsi tarafına vâki‘ olup girdâ-girdi on bir mîldir. Umku beş altı kulaç olup cânib-i etrâfı kamışlık ve sazlıklı ma‘mûr köyler vardır. Sâ’ir göller gibi niçe yüz gûne balıkları olmaz ammâ kazı ördeği ve sâ’ir hûş [u] tuyûr şikârı çokdur.

Lâkin bu buhayre yigirmi otuz yılda bir kerre suyundan bir katre kalmayup zirâ‘at edüp çemenzârlarında at bağlarlar imiş, bir gün yine hikmet-i Hudâ her cânibinden taraf taraf âb-ı hayâtlar tulû‘ edüp zirâ‘at olmuş mahsûlâtların gark edüp ol kadar bî-hadd [ü] bî-kıyâs semekeleriyle gelüp buhayre içi mâl-â-mâl mâhî olur, deyü ahâlî-i vilâyet nakl etdiler, ammâ hakîrin manzûru olduğu mahalde buhayresi leb-ber-leb idi.

{Bu gölün dahi cümle mahsûlâtları Gâzî Evrenos'un olup başka iltizâmdır. Ve bu gölün ayağı nehr-i Vardar ile nehr-i Söğüdlü mâbeyninde cereyân ederek Selânik'e karîb Akdeniz'e mahlût olur.}

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Vardar Yenicesi: Yenice lafzında birkaç şehirler vardır. Evvelâ Zağra Yenicesi ve Kızılağaç Yenicesi (---) (---) Ammâ bu Vardar Yenicesi cümleden ma‘mûr u müzeyyen ve ziyâretgâh-ı müstecâbü'd-da‘ve nazargâh-ı kadîmdir. Evvelâ,

Ziyâret-i ser-çeşme-i gâziyân ve ser-bâzân fetâ-yı şecî‘ân u bahâdırân ve mücâhidân-ı fî-sebîlillâh sâhib-i nâmûs ya‘nî ziyâret-i **Gâzî Evrenos:** Bu şehir içre bir kurşum örtülü kârgîr bir kubbe-i ra‘nâ içinde medfûndur. Ammâ bu kubbe-i müşebbekin(?) içi iki kat meşhed-i gâziyândır. Aşağı zîr-i zemîn yanına üç ayak taş nerdübân ile enilir kabr-i şerîfin bir tûlânî mermer sandûka içinde Gâzî Evrenos me’nûs olup yatır bir muzlim zîr-i zemîndir. Ammâ bu zîr-i zemîn üstündeki soffada yine ol kubbe içinde bir mermer sandûka dahi var. Başı ve ayağı ucundaki hice

taşındaki târîh budur:

Netîce târîhi, li-sene ışrîn [ve] semân-mi'e.

tahrîr olunmuşdur, ammâ kendi bizzât na'ş-ı şerîfleri aşağı zîr-i zemîndeki mermer sandûka içinde medfûndur.

Hiçbir vilâyetde bu tarz üzre mebnî bir kabr-i münevver manzûrumuz olmamışdır. Ve kubbe-i âlî olmağile etrâfı revzenler ile müzeyyen olmuş kasr-ı irem-misâl bir kubbe-i pür-nûrdur. Her seyyâhân-ı berr [ü] bihârın rûy-ı dîvârda birer gûne hüsn-i hatlar ile âsârları vardır. *Rahmetullâhi aleyh.* Yedi yüz altmış *[231b]* aded şehir kılâ' u kasabâtlar feth etmişdir kim Gâzî Sultân (---) (---) Hân'ın ümerâlarındandır. Dâ'imâ karârgâhı firdevs-i evc-i ıllıyyîn ola. Andan taşra hareminde,

Ziyâret-i İki Yürekli Alî Beğ ve buna karîb **Gâzî Îsâ Beğ:** Bu iki aded gâzî âdem ejdehâları Gâzî Evrenos'un evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarındandır kim Rûmeli diyârına bunlar dahi kılıç urup feth etmişlerdir. Bu bürâdereyn-i gâziyeyn pederlerinin taşra cenbinde medfûnlardır ammâ üzerlerinde kubâbları yokdur. Kiremit ile örtülü külbe-i ahzânlar içinde âsûde-hâllerdir. Andan şehir içinde bir mürtefi' yerde Ahmed Beğ mescidinde,

Ziyâretgâh-ı azîm nâtık-ı hakâyık, nâsıh-ı halâyık, kıdve-i ricâl, nokta-i kemâl, p[i]r-i erbâb-ı zevk, şeyh-i ashâb-ı şevk, menba'-ı esrâr, merci'-i ebrâr, müftî-i esrâr-ı İlâhî, mücâhid-i envâr-ı nâmütenâhî, kutbu'l-aktâb **Hazret-i eş-Şeyh İlâhî** *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz***:** Bu azîz-i merhûmun maskat-ı re'sleri Anatolu hâk-i amber-pâkinin Kütâhiyye kurbunda Simav nâm kasaba-i benâmda tevellüd edüp Belh u Buhârâ ve Semerkand kümmelînlerinden cihâz-ı fakrı (---) kabûl edüp Rûm erenlerinden yine Simav'da seccâde-nişîn iken iki kerre yüz bin mürîde mâlik olup hattâ İslâmbol'da medfûn Emîr Buhârî hazretleri de bunların fukarâları zümresinden olup tekmîl-i fünûn edüp Emîr Buhârî gibi niçe bin halîfeye mâlik olup niçe bin menâkıbları vardır.

Sultân (---) (---) şeref-i sohbetleriyle müşerref olup âhır-ı kâr bunlara dahi sene 820 târîhinde [26] emrine fermân-ber olup bu şehir içre medrese-i tekye-i dâru'l-hadîs nazargâhında bir kârgîr kubbe kurşum ile mestûr bir kubbe-i pür-nûr içinde medfûn olup ziyâretgâh-ı hâss [u] âmm-ı erbâb-ı dilândır. (---) (---) (---) (---)

.....(2 satır boş).....

Ve yanında sâhibü'l-hayrât Ahmed Beğ dahi medfûndur.

Ve dahi Murâd Baba ve dahi eş-Şeyh Fazlullâh Efendi ve dahi Kerem İssî Sultân ve dahi Yazıcı Çelebi Efendi, ya'nî *Muhammediyye* kitâbı sâhibi Yazıcızâde Mehemmed Efendi zâdesi Mehemmed Çelebi'dir. Ol dahi bu âsitâne-i du'â hareminde medfûndur. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Niçe yüz ziyâretgâhlar dahi var, ammâ hakîrin yüz sürdüğü âsitâneler bunlardır kim himmetleri hâzır u nâzır ola.

Bu şehrin nisâ tâ'ifeleri bu mezkûr sultân-ı merhûmların rûhâniyyetleri sebebiyle gâyetü'l-gâye sâliha-i mestûre Râbi'a-i Adeviyye gibi mü'eddebe ve taşra çârsû-yı bâzâra çıkmaz havâtîn-i hurmeleri vardır. Ve cemî'i halkında sulehâ-yı ümmetden ehl-i tarîk halîm ü selîm ve halûk âdemleri vardır. Hak cümlesinden râzı ola.

Bu şehrin ahıbbâsıyla vedâlaşup ertesi gün kalkup garb tarafına sahrâlar geçüp **karye-i Eskici** ve **karye-i Kadı** v e **karye-i Hisârbeği** v e **karye-i Yegoniçe** v e **karye-i Sindelli** bu köy Vodina kasabası hâkindedir.

Ve bu mahalle karîb nehr-i (---) haşeb cisrden geçüp bu nehrin menba'ı **Oştrova kasabası** gölünden ve Vodina dağlarından cem' olup nehr-i Vardar'a mahlût olup anınla Akdeniz'e munsab olur. Andan cümle 6 sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i dâr-ı ma, ya‘nî kal‘a-i Vodina

Lisân-ı Latin'de Vodina suyu demekdir. Suyu gâyet çok olduğundan kavm-i Latin bu şehre Vodina derler. Bânîsi Sırf krallarıdır. Sene (---) târîhinde Gâzî Evrenos fethidir kim dest-i Rûm ve Sırf ve Bulgar ve Latin'den dest-i bâz-ı kuvvet ile kabza-i teshîre almışdır. Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehrin ze‘âmet sâhibi Çanakçızâde nâm ağası ve şehir kethudâsı ve subaşısı vardır, ammâ kal‘a dizdârı ve kulları yokdur. Lâkin kibâr-ı a‘yânı çokdur.

Kal‘ası evce berâber bir yalçın kaya üzre bir bir sa‘b ve metîn kal‘a imiş. Ba‘de'l-feth münhedim olmuş, ammâ câ-be-câ yine kulleleri râygândır. Şehri dahi ol evce berâber kaya üzre bir sahrâ-yı vâsi‘de bâğlı ve bâğçeli ve bî-hisâb âb-ı hayât kaynak uyûn-ı câriyeli cümlesi on iki mahalledir. Tokuzu müselmân ve üçü kefereler mahallesi bir şehr-i müzeyyendir, ammâ bunda aslâ Yahûdî yokdur ammâ Rûm keferesi gâyet çokdur. Anıniçün bu şehirde Yahûdîler karârdâde olmazlar kim Rûm'un ellerinde hatt-ı şerîfleri var kim Yahûdî'yi şehre komayup katl ederler.

Temâşâ-yı garîbe-i acîbe: Cümle müselmânların dahi ellerinde mükerrer hatt-ı şerîfleri var kim cümle ümmet-i Muhammed salât-ı ıydeyni kılarken yâhûd kılup câmi‘den çıkdıkdan sonra ol yevm-i ıydde bir kâfir kapusundan taşra çıksa ol ân katl ederler, ammâ şimdi amân u zamân vermeyüp kîr-i mühmelesin kesüp müselmân ederler, temâşâ-yı azîmdir.

Zîrâ bir kerre cemî‘i ümmet-i Muhammed salât-ı ıyd-ı adhâyı edâ ederlerken cümle *[232a]* küffâr gulû edüp ümmet-i Muhammedleri câmi‘lerde basup tarafeynden vâfir kıtâl olup hamd-i Hudâ salât-ı ıyd berekâtıyla ümmet-i Muhammed gâlib olup niçe bin küffârı dendân-ı tîğdan geçirirler.

Ba‘dehu zamânlarının pâdişâhı Gâzî Murâd Hân-ı Evvel'den hatt-ı şerîf alırlar. Hâlâ anıniçün küffârlar rûz-ı ıydda kapudan taşra çıkamazlar, ammâ [ba]bası ve anasına dilgîr ve hâtır-mânde olan mûğ-pîçe gulâmlar ve mahbûbe kızlar müselmân olmağiçün kapusundan taşra çıkınca ol ân dutup elbette her sene beşin onun böyle müselmân ederler.

Ammâ eyle ta‘zîm ü tekrîm ile ol müselmân etdikleri gulâmları atlandırup gûnâ-gûn hil‘at-i fâhireler ile geydirüp alay-ı azîm ile mehterhâneler çalarak şehri deverân etdirüp elbette hânedân sâhiblerinden ihsân [u] in‘âmlar alıverüp andan ıyd-ı şerîfin üçüncü günü alaylardan sonra şeyhülislâm hânesinde sünnet-i Resûl edüp çerâğ edüp ev bark sâhibi ederler, aceb âyîn-i latifdir.

Ve bu şehir cümle bin altmış aded serâpâ la‘l-gûn kırmızı kiremit örtülü ma‘mûr u müzeyyen tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ vâsi‘ bâğlı ve bâğçeli {evlerdir} ve her evde aynu'l-hayât misilli değirmen yürüdür sular cereyân edüp fıs[kiy]ye ve havz u şâzrevânlara tevzî‘ [ü] taksîm olup andan aşağı tabahâneye gider, andan aşağı şehrin kenârında evc-i âsımâna ser çekmiş kayalardan aşağı üç Süleymâniyye minâresi kaddi sular aşağı selsebîl-âsâ pertâb etdiği dahi bir seyr [ü] temâşâ-yı ibret-nümâdır kim cemî‘i uyûn-ı câriyelerin pertâbı sâ‘ıkasından âdemin kulakları ra‘d-vâr gibi gürleyüp cemî‘i suların ayağı nehr-i Vardar'a mahlût olur.

Ve kamusu (---) aded câmi‘-i âbidân-ı zâhidândır. Evvelâ Sultân (---) Hân câmi‘i, tarz-ı kadîm ibâdetgâhdır.

Andan Husrev Efendi câmi‘inin kapusu üzre celî hatt ile târîhi budur:

Kadı Husrev Efendi kıldı binâ,
(...) allâh zehî âlî makâm u latîf,

Hak kabûl eylesün güzel olmuş,

Dediler târîhin bu beyt-i latîf.
Sene 1010.

Ve Nûreddîn Efendi câmi‘i ve Yenicâmi‘ ve Hasan Ağa câmi‘i ve Tekye mahallesi câmi‘i ve Öteyaka câmi‘i ve Yene mahallesi câmi‘i ve Zafer Ağa câmi‘i var.

Bunlardan mâ‘adâ dükelisi on bir aded mahalle mesâcidleridir.

Ammâ bu şehirde aslâ kurşum örtülü âsâr-ı binâlar yokdur. Cümle kiremit ile mestûr hayrât-ı ma‘mûrlardır.

Ve hepsi bir aded med[re]se-i sûhtevâtdır. Ve umûmisi dörd aded mekteb-i necîb ü reşîdândır.

Ve olancası iki aded tekye-i dervîşândır kim Tekye mahallesi nâmıyla ma‘rûfdur.

Ve bardası bir aded hammâm-ı gâsılân-ı râhat-ı cândır, ammâ suyu firâvândır.

Ve olandası on aded sağîr ü kebîr hân-ı müsâfirînlerdir kim cümle kiremitlidir.

Ve barısı üç yüz aded dükkânçe-i sanâyi‘dir. Lâkin kadîm-i evveldenberü bezzâzistânı yokdur.

Ve hamusu bir aded dâru'l-ıt‘âm me’keli vardır kim cemî‘i bay u gedâya ve gebr ü tersâya ve pîr-i muğâna ni‘meti mebzûldur. Sâhibü'l-hayrâtı merhûm Husrev Efendi'dir, ammâ bir aceb evkâf-ı azîmdir.

Ve ümmetâsı yetmiş aded âsiyâb-ı dakîk-i rakîk su değirmenleri gâyet çokdur. Cümle evler içinde dahi niçe yüz küçücük değirmenleri var, zîrâ her hânede birer ikişer aded âb-ı cârîler mukarrerdir.

Ve cümletâsı şâhrâhları kaldırımlar döşeli olup üzerlerinden berrâk ve âb-ı sâfîler cereyân edüp şehir içi pâk kaldırımdır kim hâr-ı hâk müzahrafâtdan aslâ bir nişân yokdur.

Ve âmmetâsı bu şehir içre on yerde kayalardan evc-i semâdan üç minâre boyu sular aşağı atıldığı yerlerde dahi değirmenler ve bâğlar ve bâğçeler vardır.

El-hâsıl bu şehr-i dilâvîzin misli meğer Arabistân'da Şâm u cennet-meşâm ola. Ve âb [u] hevâsı letâfeti Konya şehri kurbunda Karaman Ereğlisi şehri ola.

Ve mahbûbu ve mahbûbeleri gâyet çokdur. Ve Rûm kızları ve keratsa nâm avretlerinin perî peykerleri olur kim ve mine'l-acâ’ibdir. Hattâ ba‘zı a‘yân-ı kibâr ta‘aşşuk edüp kefere bânûların nikâh ile alırlar. Gâyet garîb-dost âdemleri ve bânûları olur.

Ve hemetâsı yedi aded kenîseleri vardır. Bunlarda dahi zu‘m-ı bâtıllarınca Îsâ içün bâkire kalmış duhter-i pâkîze-ahterleri var kim gûyâ her biri birer gûne pençe-i âfitâbelerdir. Ve perî-rû mûğ-pîçe ruhbân gulâmları var kim her biri bir gûne hüsn-i cemâlde maralî va gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü putperest-i put-ı nâ-resîdeleri vardır.

Bu gûne perî-peyker ve melek-manzar mûğ-zâde cüvânları düyûrlarında putperestlik ederken hâtıra bu ebyât hutûr etdi. Beyt:

Put-ı nevresm (ki)nemâze(m) şeb [ü] rûz râğıb olmuş,

Bu ne dîndir Allâh Allâh puta secde vâcib olmuş.

Ve dahi ehl-i beledinin lehçe-i mahsûs ıstılâhâtları ekseriyyâ Rûm lisânı lehçesi gibi kelimât ederler. Meselâ her söz esnâsında varmişik, gelmişik, vurmişik, almişik, yemişik lafzını tekrâr

ederler. Hâsıl-ı kelâm şik sözlerin çok isti‘mâl ederler. *[232b]* Ammâ cemî‘i halkı ehl-i zevk olup seyr [u] seyrâna mâ’illerdir. Her gün birer mesîregâhlarda zevk u şevk ederler.

Yekûnisi kırk yerde teferrücgâhları vardır. Evvelâ şehir içinde Köprü ovası nâm yerde bir acâ’ib ü garâ’ib çemenzâr u lâle‘ızâr vâdî-i mesîregâhdır kim niçe yüz aded gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar ile zeyn olmuş evc-i âsımâna kad keşân olmuş sâyedâr çınâr ve kavak ve bîd-i ser-nigûn ve karaağaç ve misk-bû uhlamur ağaçlarının zıll-ı himâyelerinden zemîne aslâ güneş te’sîr etmeyüp duhâvî katîfe gibi zemîn sebiz-gûn olup câ-be-câ âb-ı revânlarının kenârelerinde maksûre ve nişîmen ve soffalar ile ârâste ve matbah ve kebâb çarhlarıyla pîrâste olmuş âb-ı hayâtları cereyân edüp her dıraht-ı serâmedin şâhalarında tâze cüvân yiğitler salıncaklar kurup uşşâkları kolanlar çeküp salınırlar.

Bu fezâ-yı sebzezârda şeb [ü] rûz cem‘iyyet-i kübrâ olup herkes akrânlarıyla cân sohbetleri edüp taraf taraf uşşâkân-ı müştakân fetâlar lu‘bedebâzlık ederler, zîrâ bu vâdî-i ferahfezâ şehrin içindedir. Andan,

Mesîregâh-ı Papas kasrı: Bu dahi şehir içinde olup cümle sahrâ-yı Karaferye ve sahrâ-yı Vardar ayak altında olup cihân-nümâ bir maksûre-i irem-âbâd-ı temâşâgâh-ı ibret-nümâdır. Ve,

Teferrücgâh-ı Yeniçeşme başı: Bu dahi dıraht-ı azîmler içre bir âb-ı hayât sulu hadîka-i gülistân-ı iremdir. Ve,

Alî Beğ köşkü: Sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olup her rûz-ı Cum‘ada ziyâfet-i azîm edüp cân sohbetleri olur. Ve,

Salıncaklı köşk: Bu dahi niçe yüz aded sâyedârlı çınârlarda salıncakları var. Ve,

Bostânlık köşkü: Bunda ekseriyyâ Rûm kefereleri cem‘ olup horalar depüp ayş [u] ışret ederler. Ve,

Seyrângâh-ı Hüsâm Efendi çeşmesi: Bu dahi bir bâğ-ı Merâm-misâl teferrücgâh-ı Şâm'dır.

Ve bu terkîm olunan mesîregâhlardan mâ‘adâ niçe merâmgâhlar vardır ammâ hakîrin manzûru olan bunlardır.

Ve **memdûhâtından**: Bu şehrin âb-ı hayât suları ve bâğ u bâğçelerinin unnâb dırahtları cihânı zeyn edüp unnâb dânedâr meyvesi meşhûrdur. Ve siyâh keçi oğlağı kürkü memdûhdur.

.....(3/4 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı şehr-i Vodina: Evvelâ kibâr-ı kümmelînden Üveys Efendi *kuddise sırruhu.* Ve,

Ziyâret-i Baykuş Baba: Savma‘asından taşra aslâ çıkmayup a‘yân-ı vilâyetden ayağına ni‘met-i nefîse nasîbi geldiğiyçün Baykuş Baba derler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve ziyâret-i Kadın Ana: Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde gece kâ’im ve gündüz sâ’im bir hâtûn-ı zâhide-i ehl-i perde imiş. (---) (---) (---)

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp cümle ahbâb ile vedâlaşup andan cânib-i kıbleye iki sâ‘atde yokuş aşağı enüp 8 sâ‘at gidüp **Avusdos yaylağı** dibinden geçerken,

Karye-i Pokrevenik: Kefere köyü olup Vodina kazâsıdır. Andan,

Karye-i Kopna: Kefere köyüdür ve Karaferye kazâsıdır.

Andan nehr-i Avusdos'u geçdik. Bu nehr-i sağîre Avusdos dağlarından gelüp Vodina uyûnlarıyla bir olup nehr-i Vardar'a mahlût olur. Andan bir sâ‘at gidüp,

Der-vasf-ı kasaba-i Avusdos: Selânik sancağı hâkinde Karaferye kazâsı nâhiyesinde niyâbetdir. Avusdos yaylağı dâmeninde bin hâneli ve çârsû-yı bâzârlı ve gülistânlı ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr kasabadır, ammâ âb [u] hevâsı ve binâsı ve mahbûbu ve mahbûbesi gâyet latîf kâfir kasabasıdır. Gâzî Evrenos evkâfı olmağile hâkimi mütevellîdir. Re‘âyâ vü berâyâsı gâyet ankâ Rûm kefereleridir.

Andan,

Karye-i Delimano ve **karye-i Horapan** ve **karye-i Yegorniçe** ve **karye-i Turkohor** ve **karye-i Kravata:** Bu ma‘mûr kurâları cânib-i kıbleye 8 sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı vâdî-i Aya Merye, ya‘nî kal‘a-i Karaferye

Bânîsi Rûm tekûru Şerfice kral kızı Aya Merye nâm bir kral kızı binâsıdır. Ba‘dehu sene 774 târîhinde Sultân Murâd-ı Sânî asrında Gâzî Evrenos bu kal‘a üzre serdâr-ı mu‘azzam olup gelirken anlar yine Kara Koca ve (Kara Koca ve) Kara Ece ve Kara Mürsel ve Kara Fery[e] nâm gâziyânları talî‘a-i asker edüp bu kal‘a altına geldiklerinde hemân Kara Fer[y]e nâm gâzî mücâhid kemendler ile kal‘aya cümle tevâbi‘iyle urûc edüp feth etdikde bu kal‘anın ismine ol gâzînin ismiyle müsemmâ olup Kara Fer[y]e derler.

Ve ba‘de'l-feth hükûmetin (kara) Kara Koca'ya verüp amâr eder. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Selânik sancağı hâkinde üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır.

Ve şeyhülislâmı Bekir Efendi'dir ve nakîbü'l-eşrâfı Resûl Efendi'dir. Ve ulemâ ve sulehâsı gâyet çokdur. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesib ağası ve şehir kethudâsı ve bâcdârı ve harâc emîni ve şehir subaşısı ve mutlak hâkimi (---) (---) dir.

Ba‘de'l-feth kal‘asın münhedim etdiklerinden dizdâr ve kal‘a neferâtları yokdur. Lâkin a‘yân-ı kibârı çokdur. Kal‘ası zamân-ı kadîmde gâyet sarp imiş. Hâlâ su kapusu ta‘bîr etdikleri mahal şeddâdî binâ iki minâre kaddi kulle-i bâlâ-yı azîmdir. *[233a]*

Ve bu kal‘anın iki tarafı çâh-ı gayyâ ve derk-i esfel-misâl uçurumdur ve dereli ve depeli yerlerdir. Şehir dahi bir dereli ve depeli vâsi‘ öz içinde cümle 4.000 aded kiremitli ve bâğ u bâğçeli ve her hânede birer âb-ı hayât cârî olmuş tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ma‘mûr u müzeyyen hânedân-ı zîbâlardır. Cümleden Bekir Efendi sarâyı ve Mustafâ Ağa sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr büyûtlardır.

Ve cümle 16 aded müselmân mahallesidir. Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) ma‘rûfu bunlardır.

Ve cümle 15 aded kefere-i Rûm ve Sırf ve Bulgar ve Latin'dir. Ve cümle 2 cemâ‘at-i Yahûdîlerdir, ammâ ekseriyyâ Karâyî Yahûdîleridir.

Ve cümle 16 aded mihrâb câmi‘-i selâtîn-i selefdir. Cümleden çârsû içinde Murâd Hân Gâzî-i Evvel câmi‘i ve câmi‘-i Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân ma‘bedgâhı ve Kazancı câmi‘i. Bunlar kenîselerden amâr olmuş cevâmi‘lerdir. Ve Müftî câmi‘i ve Mahmûd Efendi câmi‘i ve Emîr Çelebi câmi‘i ve Çelebi Sinân Beğ câmi‘inin kapusu üzre târîhi budur:

Efâza'l-ilâhu lenâ târîh,

Felillâhi hemme ve ni‘me's-sevâb.

Sene (---)

Bu câmi‘-i zîbânın bir serâmed kurşumlu kubbesi var ve hareminde bir sun‘-ı Hudâ çınâr-ı müntehâsı var kim beş âdem el ele verüp kucaklar. Gûyâ Akdeniz içinde İstankö[y] kal‘asının handakı kenârında lonca köşkü çınârı gibi bir dıraht-ı azîmdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 9 aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (--

-)

Ve cümle 3 aded medrese-i âlimândır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 10 aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 5 aded hânkâh-ı kân-ı tevhîd [ü] tezkîr tekyegâhdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 5 aded çifte hammâm-ı râhat-ı cândır. Çifte hammâm Tuzcu Sinân'ındır. Ve Tabahâne hammâmı müferrihdir. Ve Hızır Beğ hammâmı hevâsı ve binâsı latîfdir. Ve Çâşnigîr hammâmı küçükdür ammâ gâyet musanna‘ ve zîbâ hammâm-ı rûşenâdır. Ve cümle 70 aded sarây hammâmları vardır.

Ve cümle 3 aded me’kel-i fukarâ-yı dâru'l-ıt‘âmı vardır. Cümleden Çâşnigîr Beğ imâreti ve Sinân Beğ imâreti ve Mehemmed Beğ imâreti dâ’imâ ni‘metleri mebzûldür.

Ve cümle 600 aded dükkânı vardır. Ve Çelebi Sinân Beğ vakfi altı kubbeli ve demir kapulu bir bezzâzistânı var, içinde hammâm silecekleri fürûht olunur.

Ve cümle 15 aded sağîr ü kebîr mükellef hân-ı tüccârânları var kim cümle metâ‘ bulunur. Evvelâ (---) hânı (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 300 aded şehr içre gûnâ-gûn su değirmenleri vardır. Biri birinden aşağı suları cereyân eder âsiyâb-ı mâlardır kim misilleri bir diyârda yokdur.

Sitâyiş-i yaylağ-ı Avusdos: Bu şehrin garbî ve cenûbîsi tarafında bir kûh-ı serbülenddir kim niçe bin âdemler devâbbâtlarıyla bu yaylağa çıkup altı ay safâ ederler. Şehirden kâmil üç sâ‘atde urûc olunur bir kûh-ı serâmed giyâhât-ı beyâbânlı ve niçe bin âb-ı hayâtlı yayladır. Hattâ şehrin cümle suları bu yaylada Peşker köyü nâm bir köyde bir kayadan çıkar bir azîm mesîregâh teferrücgâh yerdir. Andan enüp şehrin cümle imâretlerine suyu tevzî‘ [ü] taksîm olur. Hattâ ibret-nümâ-yı cisr-i Sinân Beğ altından geçer âb-ı hayât sulardır. Bu cisr-i ibret-eser-i memerr-i nâsın târîhi budur kim mısrâ‘-ı âhiridir:

Hakkâ ki cisr-i zîbâ olmuş bülend muhkem.
Sene 994.

Bu püll-i ibret-nümâyı üstâd-ı bennâ-yı selef var makdûrun sarf edüp bir kayadan bir kayaya bir göz bir kantara etmiş, ammâ gûyâ tâk-i Kisrâ'dan nişân verir. Küçük görünür ammâ Hersek vilâyetinde Mostar köprüsü kadar ola ve ol cisre müşâbeheti de vardır. Hattâ kırk kulaç bâlâ bir kavs-ı kuzahdan nişân verir vâcibü's-seyr musanna‘ bir köprüdür.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet latîfdir. Hattâ Urûm dilberânları semmûr kalpak ile reftâr etdiklerinde gören uşşâkân "İlâhî bu gulâma İslâm müyesser eyle" deyü du‘â ederler. Anlar dahi du‘â-yı hûyu istimâ‘ edüp hırâmânî reftâr eder şîvekâr gulâmları var.

Der-vasf-ı âdet-i kadîm-i pür-savâb: Bu şehir içre dahi bir temâşâ-yı kadîmdir kim Vodina şehrinin aksidir. Kaçan kim bu şehirde keferelerin ıyd-ı bed-nâmları ya‘nî Kızılyumurta günleri oldukda Vodina ile bu şehr-i Karaferye Kızılyumurta günleri feth olmak ile hâlâ ol gün cümle kefereler evlerinde gizlenüp geyinüp kuşanacaklar iken menhûshânelerinden taşra çıkmayup cümle ehl-i İslâm ol Kızılyumurta günleri geyinüp kuşanup ıyd-ı ekber gibi ve ıyd-ı adhâ gibi cümle gâziyân-ı mücâhidân âlet-i harbe müstağrak olup ol gün tâ ahşama varınca top ve tüfengler atarak ve Allâh Allâh deyü feryâd-ı gülbâng-ı Muhammedî çekerek alay alay olup gezerek evinden taşra çıkmış kâfirleri ve mûğ-pîçeleri ve kâfire duhterleri

.....(3/4 satır boş)..... ***[233b]***

ararlar. Eğer ahşama dak taşrada bir kâfir bulurlarsa derhâl zekerinin ucunda lahm-ı zâ'idin kesüp İslâm ile müşerref edüp ve müzeyyen cevâhirli ata bindirüp cemî'i şehir a'yânları alay ile yeni müselmânı gezdirüp ta'zîm ederler. Elbette her sene birkaç kefere böyle bulup müselmân ederler, garîb temâşâdır. Dîn-i İslâm şerefiyyetine her kibâr [u] a'yân [ve] sığâr ü kibâr birez şey verüp ol nev-müselmânı bay u ganî edüp dirlik sâhibi ederler.

Bu gûne temâşâ gayri diyârlara mahsûs değild[ir], illâ Vodina ile bu Karaferye'ye mahsûsdur. Lâkin Karaferye halkı "Her sene etmeziz, kâhîce ederiz" dediler, ammâ Vodina ahâlîsi elbetde her rûz-ı ıydeynde ve her bednâm-ı ıyd-ı nasârâda böyle etmeleri mukarrerdir, ve's-selâm.

Der-medh-i memdûhât-ı sanâyi'ât-ı Karafer[y]e: Evvelâ beyâz ve rakîk ve musanna' hâvlı makremeleri ve hammâm silecekleri ve hammâm gömlekleri ve gûnâ-gûn harîrli çârşefleri olur kim bir diyârda olmaz. Cümle diyâra ve bizzât Âl-i Osmân pâ[dişâ]hına ve cümle vüzerâya bundan hedâyâ gider. Ve Kalamata ve Tarabefzûn bezinden latîf ve nazîf gömleklik(?) beyâz bezleri olur.

.....(3/4 satır boş).....

Ve **me'kûlât [u] meşrûbâtının meşhûru:** Cemî'i bâğ-ı İremlerinde bir vukıyye ve nîm vukıyye gelir bir gûne kaysı nârı olup bir acâ'ib dânedâr fâkihe-i rummânı olur kim her dânesi içinde çekirdeği dâne-i haşhâş kadar ancak olur ve gâyet âbdâr ve hoş-hor nârdır. El-hâsıl Bağdâd-ı behişt-âbâda iki merhale yer Acem vilâyetinde Şehribân şehrinin nârına gâlib âbdâr nârı olur. Ve bu şehrin şimâli ve şark tarafı sahrâsında pirinç ve pembe ve yedi gûne gendüm ve yetmiş yedi elvân mahsûlâtlar olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kıyâfet-i kabâ-yı bahâdırân-ı fetâyân: Cümle çuka-i serhaddî ve kontoş ve başlarına kalpak ve kopçalı çakşır geyüp gezerler.

Der-libâs-ı tâ'ife-i zenân-ı bintân: Cümle havâtînleri yedekçi takyesi gibi kırmızı saya çukadan berataları başlarına geyüp üzerlerine beyâz dülbendden nikâb bürünüp dahi eyinlerine saya ve gayri elvân çukalar geyüp gâyet mü'eddebâne hareket ederler.

Der-şekl-i çâkerân-ı memlûkân: Bu şehirden tâ şehr-i Siroz'a varınca ekseriyyâ köleleri siyâh şütürleb Arabları var ammâ bir âdem kölesini döğmeğe kâdir değildir. Hemân Arabın bir kabâhat etse anların mâbeyninde hasîb [ü] nesîb bir zengî Arab beği vardır, ana varup Arabından şikâyet edüp,

"Benim çelebim şöyle kabâhat etdi" deyü çelebi diyerek kovlarsın, beğ dahi bir çavuş gönderüp senin çelebi Arabını senin gözün önünde yıkup beş yü[z], altı yüz yâhûd cürmüne göre bin kırbaç ururken ricâ edüp "Halâs etdim" desen ricân geçmeyüp "Elbette çelebiye bin kırbacı uruculardandır. Ölürse sana bir Arab alıverir" [derler]. Tâ bu mertebe zabt u rabt eder zengî Arab beği vardır.

Der-beyân-ı esmâ-i zengî Arab halka be-gûşân: Hayrullâh, Câdallâh, Tomakdu, Afnu, Kobro, Daco, Kırmanka, Amber, Mercân, Çelebi, Şedillâ, Yâkût, Şomtülü, Badıllâ, Kamber, Donkolâ. Bu gûne Arab isimleri var.

Der-vasf-ı mesîregâh-ı müferrihât-ı ârâmgâh-ı erbâb-ı merâm: Cümle yigirmi altı yerde teferrücgâh-ı iremezâtları vardır, ammâ cümleden ma'mûr teferrücgâh-ı Çağlayık: Gûyâ ki hıyâbân-ı Acem'dir.

Andan mesîregâh-ı Eynebınarı, andan Peşker köyü bınarı merâmı, andan seyrângâh-ı Bekir Efendi kasrı, andan cilvegâh-ı Sukapusu kaynağı, andan işretgâh-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Andan sohbetgâh-ı ibâdetgâh-ı namâzgâh: Bir vâsi' fezâda vâki' olmuş bir musallâdır kim Rûm ve Arab u Acem'de misli yokdur. Elli bin âdem alur bir çemenzâr u lâle'ızâr vâdîde etrâfı dîvârlı ve

çârbâğ-ı Acem-misâl çâr kapulu bir fezânın içi ilm-i hendese üzre çırpı ile sâhibü'l-hayrât-ı selef niçe bin aded dıraht-ı müntehâları diküp her bir şecer-i müntehâlar evc-i âsımâna ser çekmiş duru[r]. Her dıraht-ı bâlâların nihâl-i şâhdârlarının berk-i nâbınıñ(?) zıllından zemîne âfitâb-ı âlemtâbın sâyesi zemîne düşmeyüp edîm-i arz gûyâ ahzar-gûn duhâvî katîfe gibi nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bir vâdîdir. Bunda olan sun‘-ı Hudâ kad keşân olmuş sebiz-gûn servlerin râyiha-i tayyibelerinden âdemin demâğları mu‘attar olup her biri zümürrüd gibi yeşil hil‘atli cüvân gibi ayağ üzre Hallâk-ı âlemin kulluğuna el kavşurup durur kim biri birinden müntehâ serâmed servlerde ve gayri dıraht-ı azîmler üzre niçe kerre yüz bin murğân-ı hoş-elhân-ı hezâr hezârân bülbül-i gûyâ-yı nağme-sâzın ve gayri murğân-ı nevâ-sâzın âğâze-i dâstânları asvâtı âdeme âdeme rûh-efzâ hayât verir.

El-hâsıl bu abd-i kemter elli bir yıl seyâhatde böyle bir ma‘bedgâh-ı musallâgâh görmedim. İllâ Sirem sancağı hâkinde Öziçse nâm şehrin içindeki namâzgâhı gördüm. Ol dahi ibret-nümâdır, ammâ bu Karafer[y]e *[234a]* musallâsı vâcibü's-seyr küşâde bir medrese-i azîmdir, zîrâ şehrin cemî‘i ulemâ vü sulehâ ve meşâyihân tâlibân-ı ulûmları ba‘de'l-asr bu hıyâbân içre cem‘ olup köşe be-köşe küme küme mübâhase-i ulûm-ı şer‘iyye ve gayri ulûm-ı Arabiyye ve Acemiyye görüp cân sohbetleri edüp mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ-yı musannifîn müverrihîn kânıdır. İktizâ etdikde niçe yüz bin âdem bu dergâhda cem‘ olup du‘â-yı istiskâ edüp tazarru‘ [u] nâlîşler etdiklerinde elbette du‘âları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup bir müstecâbü'd-da‘ve du‘â hırmeni namâzgâh-ı bî-misildir kim gören âdemler engüşt ber-dehen edüp aklı perîşân olmak mertebesine varır. Tâ bu mertebe acîb ü garîb sun‘-ı Hudâ eşcâr-ı azîmler vardır. İnkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola.

Hakkâ ki seyyâhân-ı berr [ü] bihâr olana bu şehr-i ibret-nümâyı görmeğe muhtâcdır kim ibret-eserler vardır.

Der-vasf-ı ziyâretgâh-ı kubûr-ı müslimîn: Evvelâ ziyâret-i Hasan Baba Sultâ[n]: Bir mesîregâh yerde medfûndur kim yanında bir ulu çınâr-ı azîm vardır kim on beş âdem kucaklar. Her nihâl-i şâhdârları eflâke kad keşân olup nihâlleri üzre niçe kerre yüz bin leylek balıkçıllar ve devlingeçler ve çaylaklar ve gayri gûnâ-gûn hoş-elhân tuyûrân âşiyâneler yapmışlar. Bir vâcibü's-seyr dıraht-ı çınâr-ı bâlâdır.

Ve ziyâret-i Sinân Beğ Sultân ve ziyâret-i Kemâl Ata Sultân ve ziyâret-i Durbalı Baba ve ziyâret-i Abdüssamed Sultân ve ziyâret-i Seyyid Sultân.

Ve ziyâret-i şu‘arâ-yı Sultân Selîm Hân-ı Evvel Âhî Çelebi: Sâhil-i nehr-i Tuna'da Nigebolı nâm bir şehr-i benâm maskat-ı re’sleri olup âsitâne-i Selîm Hân'da perveriş-i neşv [ü] nemâ bulup ism-i şerîfi Benli Hasan iken Âhî tahallus edüp mahlasının te’sîrinden ömr-i nâzenîn-i girân-mâyesi âh vâh ile geçüp bu şehr-i dilcûyda kadı iken [27] emrine imtisâl edüp bu şehrin cebbâne-i müslimîninde medfûn olup kabr-i münevveri seng-i mezârından ma‘lûmdur. Bî-hisâb te’lîfât-ı lâ-nazîrleri vardır, ammâ *Hüsn-i Dil-i Âhî'*si nazîre kabûl etmez sâhib-i dîvân fusahâ-yı büleğâ-yı Rûm'dan bir sultân-ı şu‘arâdır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve ziyâret-i Ulu câmi‘ imâmı ve eş-şeyh vâ‘ız u nâsıh Hurrem Efendi. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp cümle ahbâb ile vedâ‘laşup cümle refîklerimiz ile kalkup cânib-i garba baş yukaru giderken,

Karye-i Lözviçe ve karye-i Peşker, karye-i Rûmihat ve karye-i Öziçe: Bunlar Karaferye hâkinde ma‘mûr ze‘âmet ve tîmâr ve evkâf köyleridir. Bu kurâları ubûr edüp bu kurâların

ensesinde Avusdos yaylası içinde Rûm kurâlarından geçerken,

Der-ma‘den-i sun‘-ı Hudâ-yı hacer-i mermer: Cemî‘i kûh-ı serbülendleri mermer-i hâm olup mezkûr kurâların kefereleri bu kûh-ı bâlâdan beyâz mermerler kesüp vilâyet vilâyet götüre götüre bu kûh-ı serbülend kûh-ı Bîsütûn'a dönmüş, ammâ balgamî ve yerekânî-misâl bî-nazîr mermer ma‘denidir. Ve niçe kurâların dahi kefereleri cümle kirâcılardır.

Bu kurâlardan sonra yine baş yukaru gidüp Hızır-İlyâs gediği yolun aşup azîm derd-i ser çeküp hattâ Kızılyumurta günleri olup cemî‘i rûy-ı arz şiddet-i hâr üzre olmuşken bir azîm dipi ve boran ve şiddet-i şitâ çeküp ellerimiz ve ayaklarımız donayazup seyishânemizin biri boranda gark olup gücile halâs edüp ba‘dehu 3 sâ‘atde cânib-i garba baş aşağı enüp mahûf u muhâtara kayalar ve dereler ve depelerli yolları kar örtmüş yerleri yüz bin renc-i anâ ile ubûr edüp karye-i İnobası'nı geçüp cümle (---) sâ‘atde gidüp Eğribucak kazâsı içinde,

Menzil-i karye-i Evrenli: Bunda düşüp cân kurtardık. Andan ale's-seher karye-i Evrenli'yi geçüp 2 sâ‘atde,

Menzil-i tekye-i Memi Baba Sultân: Bu hânkâh-ı pürnûr Eğribucak kazâsı hâkinde ulu dergâh-ı hânkâh olduğu mâ-tekaddem sene (---) târîhinde zahîre-bahâ tahsîliyçün geldiğimizde cild-i (---) de evsâfi mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bir gece mihmân olup cümle âşıkân-ı sâdıkân olan fukarâ-yı Bektaşiyân cânlarıyla cân sohbetleri edüp azîz-i merkûmun kabr-i pür-envârı dîvârı safhasına bu ebyâtı tahrîr etdim. Beyt:

Gelüp etdik ziyâret bu makâmı,

Ki budur Memi Beğ Sultân-ı Rûmî.

Andan kalkup cânib-i kıbleye 3 sâ‘at gidüp **kazâ-yı Çehârşenbebâzârı'**na dâhil olup vilâyet-i Yörükândır kim bu kavmin başka lehçe-i mahsûsaları vardır.

Der-beyân-ı lisân-ı kavm-i Çıtak-ı Yörükân, kavm-i {Rûm ân merzibûm}

Bu kavm-i nâ-tırâş-ı kallâşların ibtidâ dedelerini Süleymân Beşe ibn Orhân Gâzî Anatolu'dan Türkmân kabîlesinden sürüp bu diyârda tavattun etdirüp Bulgar ve Urûm kefereleriyle ülfet-i ihtilât ederek başka bir lisân-ı lehçe-i mahsûsa ile kellim ederler. Evvelâ

.....(1.5 satır boş).....***[234b]***

Bu kazâdan kalkup yine semt-i kıbleye giderken nehr-i azîm İnce Karasu'yu gemilerle geçdik. Bu nehir dahi bâlâda mevsûfdur. Andan (---) sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i kadîm Serfice: Ve Serefçe dahi derler. Mâ-tekaddem bunun dahi sitâyişi sene (---) târîhinde cild-i (---) mizde mufassalan mastûrdur.

Bunda bir gece yine Memi Ağa hânesinde mihmân olup cümle âşinâ-yı âlüftegânlar ile görüşüp ale's-sabâh kalkup 4 {sâ‘atde} cânib-i kıbleye giderken,

Kırk Yigit nâm geçidi: Kırk kerre yüz bin renc-i anâ ile hamd-i Hudâ selâmet ile geçince her bir geçitde kırk cân geçdi. Hudâ-yı Bîçûn bir dahi ol geçidden geçmek müyesser etmeye, zîrâ her birinde âdem kanı kokusu kokar ve hayduk nâm kefereleri âdemi helâk ederler. Erkek âdem anda kan döküp cân çıkarup doğurur, zîrâ aşağı ve yukaru yolları mahûf u muhâtaralı ve sâfî ormanlı pusu yerleridir. Her derelerde niçe bin şühedâlar medfûndur, zîrâ at işlemez, piyâde âdem birer birer geçmeğe muhtâcdır. Hamd-i Hudâ Hafîz Allâh bizleri hıfz edüp sâlimîn geçüp 3 sâ‘atde geçüp,

Menzil-i karye-i Çiftlik: Bir hânı ve birkaç dükkânları var, müslim ve gayri müslim köyüdür.

Andan yine 3 sâ‘atde düzlük ve bayırlık yerlerde ma‘mûr kurâları ve ovaları dahi üç sâ‘atde geçüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Romanya, ya‘nî kal‘a-i ibret-nümâ-yı Alasonya

Bu kal‘a-i berâberin bânîsi Romanya veled-i Maşkolor veled-i Leka-yı bed-likâ-yı bî-bekâ kral-ı dâlldır. Ba‘dehu Romanya kralın bir bânû-peykere kızı Ayasonya nâmıyla melike olup bu şehri babası Romanya kralın amârından ziyâde amâr etdiğiyçün Ayasonya'dan galat Anasonya derlerken dest-i İslâm'a bu şehir girince galat-ender-galat olup Alasonya derler. Ammâ lisân-ı Rûm'da "aya" lafzı "evliyâ" demekdir, keferelerin zu‘m-ı bâtıllarınca Ayasonya melike avret evliyâ ola. Anıniçün bu şehr-i Alasonya'ya Rûm ve Bulgar ve Sırf ve Latin gâyet ziyâdesiyle i‘tibâr ederler.

Ba‘dehu niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr feth etmişken yine küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ etdi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Gölikesri kal‘asıyla bu kal‘ayı feth edüp yine küffâr-ı Rûm ve Bulgar kabza-i tasarrufa aldı.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî Mora vilâyetinde Moton ve Koron kal‘aları fethine giderken reh-i râstı üzre olan kılâ‘lardan kal‘a-i Serfice'yi ve bu kal‘a-i Alasonya'yı feth edüp bir dahi küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr karârgâh etmeğe tama‘-ı hâma düşüp istîlâ etmesin içün ba‘de'l-feth bu kal‘a-i Alasonya'yı câ-be-câ münhedim edüp şehrinin hükûmetin feth ü fütûhuna sa‘y [ü] cidd-i ihtimâm eden Gâzî Durhân Beğ'e ihsân edüp bu şehir etrâfında dahi niçe Leka-yı bed-likâ kal‘aları feth [ü] fütûh eder. Hâlâ münhedim olan yerlerinde niçe yüz aded burc-ı bârûları zâhir ü bâhirdir.

Bu şehir hâlâ tahrîr-i der-dest-i Sultân Süleymân Hân fermânı üzre Rûmeli eyâletinde Dırama Tırhala sancağı hâkinde maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem vâlide sultân hâssıdır kim (---) yük akçe iltizâmdır kim hâkimi üç yüz elli iki asker ile bu şehri zabt u rabt eder. Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Ve bu kazâ re‘âyâsının cümle harâcı mâlları Selânik'de dokunan yeniçeri çukası bahâsına kayd olunmuşdur. Yeniçerilerin Selânik ağası gelüp bu şehir re‘âyâsı harâcını tahsîl eder.

Ve bu şehrin şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâf vekîli ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir subaşısı ve şehir kethudâsı ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası vardır, ammâ dizdârı ve kal‘a neferâtları yokdur. Lâkin üç yüz aded martoloslara ağaları vardır kim cümle martolosânları âyende vü revendegânları götürüp getirirler.

Ve iç kal‘ası bir mürtefi‘ bayırlı püşte-i âlî üzre bir taşlı sarı eşkâl kaya üzre şekl-i muhammes bir küçük seng binâ bir havâleli kal‘a-i ra‘nâ imiş. Câ-be-câ münhedim olmuş. İçinde bir kenîse ve birkaç kefere hâneleri vardır. Mâ‘adâ imâret-i şehri aşağıdadır.

Der-sitâyiş-i şehr-i Alasonya: Bu beldenin niçe yüz hâneleri mürtefi‘ bayırlara yapışmışdır. Ve kıble tarafı iki sâ‘at yer sahrâ-yı azîmdir. Gayri tarafları alçak kayalı dağlardır. Gûyâ bu şehir bir kâsenin bir köşesindedir.

Ve cümle 7 mahalledir. Nısfı kefere ve nısfı müs[elm]ândır. Ve cümle 655 aded kiremit örtülü azacık bâğçeli kârgîr taş binâ vâsi‘ hânedânların ba‘zısında Serfice şehri gibi on beş yerde serâmed çâr-kûşe kulleli sarâyları vardır, zîrâ haydud küffârları ve gayri aşkıyâları çokdur. Anıniçün kulleler binâ olunmuşdur.

Ve cümle yedi mahalde on aded mihrâbdır. Dördünde salât-ı Cum‘a edâ olunup mâ‘adâsı mahalle

mesâcidleridir. Cümleden varoşda Muharrem Paşa câmi‘i, bir kurşum kubâblı ve bir mevzûn minâreli ve hareminde niçe mevzûn ve serâmed servler içinde bir şîrîn câmi‘-i *[235a]* pür-nûrdur.

Ve dahi çârsû içinde İmâret câmi‘i, hayrât-ı azîmdir. Andan Tekye câmi‘i, andan Gazanfer Ağa oğlu câmi‘i, müferrihdir. Bu ma‘bedgâhlardan mâ‘adâ cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle bir aded medrese-i âlimândır.

Ve cümle bir aded mekteb-i dâru'l-ulûm-ı sıbyân-ı püserândır.

Ve cümle bir aded tekye-i dervîşândır kim Tekye câmi‘i derler.

Ve cümle bir aded imâret-i dâr-ı me’kel-i fakîrândır kim Çârsû câmi‘i hareminde olup bay u gedâya ni‘meti mebzûldür.

Ve cümle bir aded hân-ı azîmdir kim Çârsû câmi‘i kurbundadır. Ve cümle 80 aded dükkânların nısfı İlimboz deresinin öte tarafındadır, nısfı beri tarafdadır.

Ve cümle bir aded küçük hammâmdır kim Muharrem Paşa'nın hayrâtıdır.

Ve cümle 8 aded âsiyâb-ı mâlar bu hammâm kurbunda nehr-i İlimboz üzre Muharrem Paşa vakfıdır. Andan cümle bir aded musanna‘ seng binâ cisr-i ra‘nâsı İlimboz nehri üzre Serfice râhında vâki‘ olup hammâmın suyu bu cisr kenârından gider.

Bu şehir içre cereyân eden ayn-ı İlimboz yine İlimboz dağlarından gelüp bu şehrin tâ ortasından cereyân edüp andan aşağı gidüp bir günlük yolda (---) nâm mahalde Akdeniz'e mahlût olur bir âb-ı hayât sudur. Ammâ şehrin Serfice yolu tarafındaki mezkûrûn su değirmenleri tarafında bu nehir gâyet uçurum ve muhâlif kayalı yollardan cereyân eder. Hattâ cemî‘i yolcular bu kayalardan ubûr ederlerken hayli havf ü haşyet çekerler. *Allâhümme âfinâ* bir âdem düşse pâre pâre olur. Ol ecilden cemî‘i âyende vü revendegânlar bu kayalarda piyâde yürürler, *ne‘ûzü billâh.*

Bu mahalle karîb **mesîregâh-ı havz-ı azîm:** Subaşı nâmıyla ma‘rûf bir vâsi‘ dere içre bir çemenzâr vâdîde nebâtât [u] giyâhât sebzezâr, çemenzâr yerde bir teferrücgâh kasrı kurbunda kudretden kayalar içre niçe yerde havz-ı azîmler var. Cümle uşşâkân-ı müştakân mahbûbânlarıyla bu havuzlar içre şinâverlik edüp cilvelenüp gûnâ-gûn zevk u safâlar etdiklerine bir ferd-i âferîde hâciz-i hazîm ve mâni‘-i kavî olamazlar. Destûr-ı şâhî olmuş gûnâ-gûn havz-ı Şâfi‘îlerdir.

Der-beyân-ı lisân-ı ahâlî: Şehir halkının ekseriyyâ lehçe-i ıstılâhları lisân-ı Arnavud'a yakınrak kelimât ederler, ammâ yine fasîh [ü] belîğ Urûmca bilüp Türük lisânı üzre dahi kellim ederler. Lâkin yine "Varmişik, gelmişik, görmişik" lafzını ziyâde isti‘mâl ederler. Ve bu şehirde aslâ kaldırım yokdur. Yine böyle iken aslâ çamur olmaz, zîrâ serâpâ kumsal zemîn-i hâk-i pâkdir. Ve dahi aslâ çemşesârlar yokdur, zîrâ âb-ı hayât su kenârında vâki‘ olmağile gâyet mahbûbe Rûm kızları bokliçse nâm desti ve bardaklar ile nehr-i İlimboz'dan su taşırlar.

Gerçi küçük şehirdir ammâ mu‘âf u müsellem vâlide hâssı olmağile gâyet ma‘mûrdur. Ve âb [u] hevâsı hûbdur. Ve zenâne ve bintân [u] gılmânları mahbûbdur. Ve gerçi bâğ u bâğçeleri azdır ammâ beyn'n-nâs hâk-i pâki merğûbdur. Ve halkı gâyet garîb-dostdur. Ve ankâ bâzergân sofra sâhibi keremkârî âdemleri çokdur.

Der-sitâyiş-i panayur-ı Alasonya: Bu diyârlarda panayur yılda bir kerre olan bâzâr cem‘iyyetine derler. Bunda dahi eyyâm-ı Temmûz'da her ni‘met firâvân iken iki üç kerre yüz bin âdem Rûm ve Arab u Acem ve Sind ü Laristân [u] Moltan'dan ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘anın ankâ tüccârları cemî‘i diyârlardan metâ‘-ı zî-kıymetlerin getirüp kâmil bir hafta germâ-germi olup bir hafta dahi mukaddem çârsû-yı bâzâr dekâkîn kurulup kâmil on beş gün bu şehr-i Alasonya âdem deryâsı olup gûyâ meydân-ı Arasât gibi izdihâm-ı azîm olup ol kadar bey‘ [u] şirâ niçe Mısır hazînesi cem‘ olup niçe kerre yüz bin yük çözülüp bozulup fürûht olunup yine metâ‘-ı gûnâ-gûnlar alınup niçe yüz bin yük bağlanır.

Ammâ bu mahalde Selânik yeniçeri ağası ve Tırhala paşası askerleriyle gelüp cemî‘i tüccârları ve şehri muhâfaza ve bâzâr yerin muhâsara ederler.

Cümle panayur dükkânları binden mütecâvizdir. Ve niçe bin dahi çadır ve cerge ve koliva nâm müfîd ü muhtasar dükkânlar vardır. Bu dükkânların yılda bir içlerine âdemler girüp gayri zamân mu‘attal durup vâlide sultânların evkâflarıdır kim bu dekâkînlerin îrâ[dâ]t [u] mahsûlâtları cümle vâlidelere âyid ü fâyid olup voyvada tahsîl-i mâl edüp on kîse nukra eşk-i pür-hûn ciğerhûn zehr-i mâr hâsıl olup ba‘dehu yigirminci gün herkes târumâr olup gürûh gürûh vatanlarına revâne olurlar. Bu cem‘iyyet-i kübrânın vasfında lisân kâsırdır.

.....(1 satır boş).....

Ba‘dehu bu şehirden kalkup (---) sâ‘atde Alasonya sahrâsın geçüp kıble tarafına İlimboz yaylasın geçüp bu dahi bir ibret-nümâ-yı hoş-hevâ yaylağ-ı cân-sitândır kim bî-mânenddir, ammâ yayla mahalli değil iken ubûr olunup zevkine ve temâşâsına nâ’il olamadık.

Andan *[235b]* yokuş aşağı Yenişehir sahrâsının ucunda **Karye-i Karadere** ve **karye-i Karacaevren** ve **karye-i Kavaklar** ve **karye-i Beğkataru** nâm ma‘mûr u âbâdân kurâları 3 sâ‘atde geçüp,

Der-sitâyiş-i şehir-misâl kasaba-i Tırnovi

Zamân-ı kadîmde küçük karye imiş. Ahâlîsi erbâb-ı ma‘ârif bezzâzlar olmağın yeniçeri odaları himâyesinde olup mu‘âf [u] müsellem olmak ile hâlâ bir şehr-i azîm gibi olmuşdur. Yenişehir'in cânib-i garbında nümâyân olan İlimboz yaylası dâmeninden cenûbdan garba tûlânî vâki‘ olmuş cümle üç bin beş yüz aded serâpâ kiremit örtülü biri biri üzre kat-ender-kat sık ve daracık bâğ u bâğçesiz kefere-i Rûm hâne-i menhûsları var.

Ancak bir mahalle-i müslimîn var. Anların da çoğu kavm-i ahıryan dır, ya‘nî Urûm'dan dönme melez müselmân şekilli âdemlerdir.

Bir câmi‘-i muhtasarı ve bir hammâmı ve bir mescidi ve on bir aded sağîr ü kebîr hânları ve cümle bin altmış aded dükkânları var.

Ve Yenişehir monlası nâ’ibi ve Gâzî Durhân Beğ evkâfı olmak ile anın tarafında[n] mütevellîsi ve bir yeniçeri çavuşu ve şehir subaşısı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır. Ve harâc emîni Selânik yeniçeri ağasıdır kim bu şehrin cemî‘i re‘âyâ vü berâyâ keferelerinin mâlı Âl-i Osman'ın kırk bin yeniçeri kulları çukalarının gömleklik ve sarıklık asdarlarına kayd olunmuş harâc-ı azîmdir. Zîrî bu şehrin cümle küffâreleri bezzâz olup gâyet latîf bezler dokurlar. Ve cemî‘i kâfiristân ve Frengistândan ankâ bâzergânlar gelüp bez götürüp guruş altun getirirler. Anıniçün bu şehrin kefereleri de gâyet ankâlardır.

Ammâ gûyâ Malta şehridir. Bir müselmân sehel bir tecâvüz etse fi'l-hâl ol müselmânı katl edüp gâyib ederler. Sokakları gâyet dardır ve kesîf ve nâpâkdir. Ve evleri gâyet sık ve dıykdır.

Niçe yüz muharrirler fermân-ı pâdişâhîyle bu şehre girüp tahrîr edememişlerdir, zîrâ küffârın kesret ü vefretinden kefereleri add olunmamışdır. Bu şehir Yenişehir'den çok ma‘mûr şehr-i müzeyyendir. Bu şehrin kıblesi hârici tarafında tâ Yenişehir'e varınca cümle otuz yedi bin aded bâğdır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbeleri ve kefereleri tendürüst olup sağdır, ammâ perî-rûy bânû-sıfat meh-cebîn-tal‘at Urûm kızları ve keratsaları olur kim her biri dîbâ ve şîb ü zerbâf ve la‘l yâkût murassa‘âtlara müstağrak olmuş zenâneleri ve muğân-pîçeleri vardır.

Ve cümle on altı aded kenîseleri ve iki bin kadar bıtrîk ve ladika ve ruhbân ve kıssîs ve

mavramoloz ve keşîşleri ve patirgâhları vardır. Netîce-i kelâm zikrinde fâ'idesi ve beyânında â'idesi yok bir şehr-i mülevves belde-i kefere-i menhûshânedir.

Andan kıble tarafına 2 sâ'at sahrâda gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı tüccâr-ı kadîm, ya'nî bender-i Yenişehr-i azîm

İbtidâ bu şehir Leka kralın bâzergânbaşısı binâsı olmak ile müverrihîn-i Rûm merzibûm bu şehre dâr-ı tüccâr deyü tesmiye etmişler. Mürûr-ı eyyâm ile dest-i Âl-i Osmân'da dahi artık amâr olmağile Yenişehir nâmıyla müsemmâ bir şehr-i ra'nâdır. {Sene 848 târîhinde ibtidâ Koca Murâd Hân-ı Sânî ibn Çelebi Mehemmed Hân fethidir.

Ba'dehu Murâd Hân fevt olup küffâr Selânik'e istîlâ edüp ba'dehu} sene (---) târîhinde Gâzî Turhân Beğ fethidir. Der-zamân-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî ya'nî Fâtih-i Kostantiniyye asrında feth olup anların tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde Tırhala beği kâ'immakâmı dörd yüz âdemle hükm-i hükûmât edüp bu şehri zabt eder. Hâkim-i şer'î beş yüz akçe mollalıkdır. Âsitâne tarafından rü'ûs-ı hümâyûn ile dergâh-ı âlî kapucusu ve yeniçeri ocağından çukadârı ve bâzâra gideni ve yüz aded neferâtları vardır.

Nevâhîleri cümle iki yüz pâre ma'mûr kurâlardır. Beher sene ber-vech-i adâlet mollaya seksen kîse mâl-ı cerâ'im hâsıl olur. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve şehrin a'yân-ı kibârı ve şehir içre üç aded nâ'ibi biri muhtesib nâ'ibidir, sipâh kethudâyeri, yeniçeri serdârı, muhtesib ağası, şehir kethudâsı, bâcdârı, harâc ağası (---) (---) (---) vardır.

Kal'ası zamân-ı kadîmde hâlâ bezzâzisten olan yerde imiş. Gâzî Turhân Beğ münhedim etmeğile dizdârı yokdur. Lâkin iki yüz nefere mâlik martolos ağası vardır kim şehri her gece muhâfaza edüp şehir etrâfında olan (---) aded kapuları sedd ederler, pür-silâh pandur askerdir. Zamân-ı kadîmde Leka'nın tahtgâhı olup kal'ası münhedim oldukdan sonra cemî'i kal'a taşların câmi' ve mesâcid ve medrese ve hân ve imâretler binâ etmişler, zîrâ bu şehir yakınında aslâ taş yokdur. Lâkin münhedim olan kal'a yerlerinin âsâr-ı temeli taşları zâhir ü bâhirdir.

Bezzâzistânı ve çârsû-yı bâzârı tâ şehrin ortasında bir mürtefi' yerde vâki' olmuşdur. Mâ'adâ imâret hayrâtları aşağı ovada bir düz fezâda tezyîn olmuş şehr-i mu'azzamdır kim cânib-i garbîsi nehr-i Kösdem kenârıdır. Bu nehr-i azîm tâ Yanya dağlarından gelüp yine garb tarafında Meçova kurâların rey ü sakıy *[236a]* ederek gelüp şehirden 12 sâ'at aşağı cânib-i şimâle akup Bababurnu nâm yerde Akdeniz'e mahlût olduğu yerde gemi ile geçilir bir nehr-i azîmdir kim niçe nehr-i âb-ı hayâtlar karışır.

Evsâf-ı cevâmi'hâ-yı âbidân-ı zâhidân: Cümle yetmiş bir aded mihrâbdır. Yigirmi ikisi kârgîr minâre-i serâmedli salât-ı Cum'a edâ olunur câmi'-i selâtîn-misâl ma'bedgâhlardır, ammâ cümleden mükellefi cisir başındaki kurşum kubâblı Hasan Beğ câmi'i binâ-yı azîmdir, ammâ zîb ü ziyneti tarz-ı kadîmdir.

Andan namâzgâh-ı ibret-nümâ-yı azîm kim elli bin âdem alur müstecâbü'd-da've yerdir.

Andan bu musallâya karîb Ömer Beğ câmi'i, kurşumlu beytullâh-ı zîbâdır. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Benâ hâze'l-imâreti Ömer bin Durhân.

Tahrîr olunmuşdur. Ammâ,

Der-vasf-ı minâre-i ibret-nümâ: Bu Ömer Beğ câmi'inin bir vâcibü's-seyr mîl minâresi var kim cemî'i İslâm diyârında eyle hendese üzre bir bânghâne görülmemişdir. Ve bir üstâd-ı selef dahi eyle

bir kârgerlik etmemişdir. Bu minâre-i zîbâ-yı musanna‘ın içinde aslâ misli yokdur kim garîb temâşâdır. Aşağı kapusundan nazar etsen yukaru şerîfe kapusu görünür, içi bomboş bir minâre-i serâmeddir. Üstâd-ı bennâ-yı kudemâ bu minâre-i serâmede var kuvvet-i bâzû-yı ma‘rifetin sarf edüp minârenin iç yüzünde dîvârı etrâflarına bir gûne hendese ile taş kademeler edüp minârenin tâ zirve-i a‘lâsına urûc olunup ortası boş münkesir bir minâre-i refî‘u'l-bünyândır.

Andan el-Hacı Bayrâm câmi‘i: Bu dahi cümle rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Kapusu üzre târîhi:

İnne sâhibe'l-hayrât fahrü'l-akrân el-hacı Bayrâm.

Terkîm olunmuşdur.

Andan Bayrak câmi‘i: Her vakitde muvakkıtı sâ‘at gözedüp ezân mahalli oldukda minârenin tâ zirve-i a‘lâ-yı alemine bir çam sırığı üzre bayrakını ipler ile çeküp cümle mü’ezzinânlar ol alem bayrağı görüp her cevâmi‘ ve mesâcidlerde ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunur. Anıniçün bu câmi‘e Bayrak câmi‘i derler. Hakkâ ki bu bayrak alâmeti ve muvakkıtı aceb hayrât-ı azîmdir. Ve bu câmi‘ tâ çârsû-yı bâzârın ayne'l-fi‘linde olmak ile İslâmbol'un Rüstem Paşası ve Sultân Bâyezîd câmi‘i gibi subh u mesâ cemâ‘at-i kesîreden hâlî değil bir müferrih ve dilküşâ kurşum örtülü câmi‘-i pür-envârdır.

Ve Azîz Efendi câmi‘i ve Akçeli câmi‘ ve Türbe câmi‘i ve Burmalı câmi‘ ve Şeyh câmi‘i ve Ömer Ağa câmi‘i ve Muharrem Paşa câmi‘i ve Eski câmi‘.

Ve Sâ‘at câmi‘i: Bir serâmed binâda çan sâ‘ati var. Bir merhale yerden sadâsı istimâ‘ olunup Bayrak câmi‘i minâresine bayrak çekerler. Bu câmi‘ bir mürtefi‘ zemînde kiremit ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur.

Ve cisr-i azîmin öte tarafında Mevlevîhâne câmi‘i ve Hacı Bekir câmi‘i ve Dâru'l-kurrâ câmi‘i ve Çömlekçiler câmi‘i ve Murâd Ağa câmi‘i ve Ahmed Efendi câmi‘i ve oğlu Çelebi câmi‘i ve Fâtıma Hâtûn câmi‘i, meşhûr cevâmi‘-i zîbâ ve mükellef ü mükemmel ma‘bedgâhlar bunlardır kim evkâf-ı azîmleri dahi ma‘mûrdur.

Der-beyân-ı mesâcidhâ-yı mahallât-ı muvahhidân: Cümle (---) aded mahalle zâviyeleri ve buk‘alarıdır. Evvelâ (---) mahallesi mescidi (---)

.....(1 satır boş).....

Der-ilm-i dâru't-tedrîs-i müfessirân-ı âlimân: Cümle (---) aded medrese-i tâlibândır. Cümleden medrese-i Süleymân Paşa (---) (---) (---) (---) (---)

Der-dâru'l-ulûm, dâru'l-kurrâ-i hâfızân: Cümle üç yerde ilm-i tecvîd tilâvet olunur. Cümleden Darü'l-kurrâ câmiinde hâfiz-ı Kur’ân gayet çokdur.

Dergâh-ı dâru'l-hadîs-i peygâmberân-ı muhaddisân: Cümle üç yerde ilm-i hadîs-i Resûl-i Ekrem kırâ’at olunur. Cümleden Bayrak câmi‘inde meşâyih-i muhaddisî[n] vardır.

Der-binâ-yı mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Cümle yigirmi iki yerde dâru't-ta‘lîm-i sıbyân-ı ebced-hânı var. Cümleden (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı hânkâh-ı dervîşân: Cümle on yerde tekye-i erbâb-ı tarîk-i dervîşân-ı Âl-i Abâ vardır. Cümleden cisir başında nehr-i Kösdem'in kenârında bir teferrücgâh Mevlevîhânesi var. Fuzalâu'd-dehrden Cenûbî Efendi nâm bir şeyhi var ve pâk ü pâkîze fakr-ı fâka çille-i merdânın çeker elli beş aded terk [ü] tecrîd semâ‘-zen fukarâları var. Meydân-ı semâ‘ [u] safâgâhı ve fukarâ hücreleri ve matbah-ı Keykâvus'u ma‘mûr ve ni‘meti mebzûl hânkâh-ı Celâleddîn-i Rûmî'dir. Ve tekye-i,

.....(1 satır boş).....

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Cümle beş aded hammâm-ı hâss u âmmdır. Cümleden biri Bayrak câmi‘i kurbunda kurşum kubâblı Pîrî Paşa hammâmı, gâyet müferrih [ve] dilküşâ hammâmdır. Andan Eski hammâm, çifte hammâm-ı azîmdir kim biri avretler içün binâ olunmuşdur. Andan Kâbil Ağa hammâmı, müferrihdir. Andan (---) hammâmı, bu dahi âb [u] hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı rûşenâdır. Gerçi bu şehr-i azîme göre bu zikr olunan beş aded hammâmlar azdır, ammâ *[236b]*

Der-aded-i hammâmât-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümle âlüftegân ahbâb kavilleri üzre bu şehr-i Yenişehir'de dörd yüz aded hammâm-ı mahsûs vardır, dediler. *El-uhdet ale'l-kâ’il* ammâ mezkûr hammâmların suları cümle at sakâları ile nehr-i Kösdem'den taşınır garîb ü acîb derd-i ser-encâmdır.

Der-hisâb-ı çârsû-yı bezzâzistân: Cümle sekiz yüz seksen aded dükkân-ı ehl-i hıref pîşekâr-ı ehl-i sanâyı‘dır kim cemî‘i esnâf-ı kârgerân, zergerân, çeberân mevcûddur. Ammâ bu şehrin tâ vasatında çârsû-yı bâzâr içre kal‘a-misâl bir kârgîr kapulu ve dörd aded demir kapulu bir bezzâzistânı var kim gûyâ bu şehrin bir hısn-ı hasîn ve sûr-i metînidir. İçinde ankâ bâzergânları ve mahbûb hâcegîzâdeleri metâ‘ fürûht ederler.

Der-manzara-i hân-ı tüccârân-ı sevdâgerân: Cümle yigirmi bir aded vekâle-i bâzergân-ı berr [ü] bihârı var. Cümlesi kiremit örtülüdür, ammâ cümleden mükemmel (---) hânı

.....(1 satır boş).....

Der-defter-i sicillât-ı aded-i büyût-ı hânedân: Cümle dörd bin aded vâsi‘ tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ ve serâpâ kiremit örtülü ma‘mûr evlerdir. Lâkin cümle dîvârları kerpiç ile mebnî hâitlardır, ammâ kapuları vâsi‘ sarâyları çokdur. Evvelâ (---) sarâyı,

.....(1 satır boş).....

Bu hânedânlar ile esvâk-ı sultânîlerin cümle etrâflarında haşebden parmaklı kapuları vardır. Ahşama karîb şehir içre tabl [u] kudûm çalındıkdan sonra cümle tedribe kapuların pâsbân ve martolosânlar kapayup emîn olurlar, zîrâ cümle dekâkînler bezzâzistânın etrâfında bir yerde olup kal‘adan mahfûz çârsû-yı bâzârdır kim niçe bin Mısır hazînesi mâl vardır.

Der-binâ-yı cüsûr-ı memerr-i nâs-ı âbâdân: Cümleden nehr-i Kösdem üzre on aded göz Hasan Beğ Gâzî cisri, kavs-ı kuzahdan nişân verir bir püll-i ra‘nâdır [ve] metîndir. Ve

.....(1 satır boş).....

Der-sitâyiş-i sebîlhâne-i atşân-ı cânsitân: Cümle üç yüz yerde her köşe başlarında ve her mahallâtlar içre sebîlhâneler mukarrerdir kim sâhibü'l-hayrâtlar atlar ve katırlar ile nehr-i Kösdem'den sayf [u] şitâda su taşıyup İmâm Hüseyin şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün sebîl ederler, zîrâ bu şehir içre aslâ çeşme olmadığından sudan gayri hayrât-ı azîm yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ammâ evlerde suları çokdur.

Der-aded-i tahrîrât-ı çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle üç bin yüz altmış aded bi’r-i büyût-ı ra‘nâlar vardır kim cümle kuyu suları isti‘mâl eder ünâsı vardır. Hattâ bu şehirde su kıtça olmağile herkes vakt-i tekâzâ-yı hâcetde ibriğin eline alup çârsû-yı bâzâr içre ibriğiyle reftâr ederek sâhibü'l-hayrâtların beyt-i helâ hayrâtlarına edepde sıçmağa ya‘nî (...) evşan etmeğe giderler, zîrâ her hayrât-ı kademgâh-ı istincâ [hâ]nelerin suları yokdur. Niçe bin sâhibü'l-hayrâtlar gelüp su hayrâtı edememişlerdir, zîrâ bu şehir bir mürtefi‘ yere vâki‘ olup andan âlî zemîn yokdur kim terâzûlarla su getireler.

.....(3/4 satır boş).....

Der-vasf-ı ârâmgâh-ı bâğ-ı İremezât: Cümle otuz aded mesîregâh teferrücgâhları vardır. Cümleden şehrin cânib-i şarkîsinde,

Fâtıma Hâtûn korusu: Bir hıyâbân-ı Acem-misâl koyah-ı çâr-bâğ-ı İremdir kim anda olan hudâyî

dıraht-ı azîmler meğer Zirinoğlu Hırvadistân'ında ve Lipova kal‘ası dağlarında olan aslâ zemîne güneş düşmez bir hıyâbân-ı Merâm'dır. Ve,

Seyrângâh-ı Kâbil Ağa köşkü: Bu dahi bir ferahfezâ yerdir. Ve

Teferrücgâh-ı Çelebi korusu: Budin serhaddinde Peçoy-ı Sirem mânend bâğ-ı İrem olan şehrin Bârûdhâne nâm mesîregâhına müşâbeheti var, bir dilküşâ-yı hoş-elhân tuyûrlu bir cân-ı cihân korusudur kim âdem güzeli kuzuları bu cây-ı dilküşâda hûbân uşşâklarıyla reme reme olur çerâgâhda reftâr ederler. Ve,

Mesîregâh-ı Tatarköy korusu: Niçe yerlerde bâğ u bâğçelerde ve sayd [u] şikâr edecek sahrâları bî-hadd ü bî-kıyâsdır.

Bî-medh-i âb [u] hevâ-yı Yenişehir: Mâh-ı Temmûz'da hevâsı sakîldir ve nehr-i Kösdem hammâm suyu gibi cereyân eder, ammâ eyyâm-ı şitâsı gâyet latîfdir.

Der-kâr [u] kisb-i ahâlî-i işgâlât: Ekseriyyâ halkı kavm-i tüccârdır, zîrâ bânîsi dahi tüccâr olduğundan mün‘im ve garîb-dost merd-i meydân kişileri vardır.

Der-fasl-ı lisân-ı ahâlî-i ıstılâhât: Ekseriyyâ halkı Rûmca kelimât ederler, zîrâ re‘âyâları cümle Urûm kefereleridir. Anıniçün halkı "Varmişik, ge[l]mişik" deyü kelimât ederler. Halkının libâsları ekseriyyâ semmûr kürklü ve elvân saya ferrâceli ve serhadli kontoşlar geyerler. Vasatu'l-hâlleri londura çukalar geyüp Tırnovi bezi haftân geyerler ve başlarına mutallâ destâr-ı Muhammedî sararlar. Ammâ tâze cüvân yiğitleri çuka dolamalar geyüp başlarına çuka berata geyüp kortela bıçak taşıyup ayaklarına sarı kubâdî pâbuç geyüp gezerler.

Temâşâ-yı garîbe: Cümle zenâneleri *[237a]* dahi kırmızı saya çukadan berata geyüp cevâhir ve incü püsküllleri beratalarının depelerine zeyn edüp cümle Frengî atlâs ve kâmhâ ve hârâ ve dârâyî hil‘at-i fâhireler geyüp başlarında beyâz ızâr ve yüzlerinde kıldan nikâb ile mestûr olup gezerler. Ammâ **ibret-i acîbe** kefere re‘âyâlarının bir nev‘i üç kulaç beyâz sarık sararlar. Dörd kulaç olsa kefereleri tecrîm ederler. Aslâ müselmân destârından fark olmaz kefere re‘âyâlarıdır.

Diğer temâşâ[-yı] ibret: Bu şehrin bir gûne dahi re‘âyâ kefereleri var. Freng şapkası gibi manlifke Eflâtûniyye şapkası geyerler, ammâ Frengin siyâh şapkadır, ammâ bu re‘âyânın beyâz keçeden şapka geyerler ammâ depeleri sehel sivridir. Bir mudhik çehre-i acîb lûlî mashara şapka ve inbisatlı keferelerdir.

Der-aded-i cinân-ı bâğavât-ı erbâb-ı hâcât: Cümle yigirmi bin altmış aded bâğ-ı engûr öşr-i sultânî verir.

Memdûhâtından: Alî Fakılar eriği gâyet âbdâr hoş-hor âlûdur kim âlû-yı Buhârâ'dan ve Mardin icâsından ve Birgili eriğinden latîf ve serî‘u'l-hazmdır kim gâyet meşhûr-ı âfâk olup pâdişâhlara hedâyâ gider. Ve Karaferye'nin kaysı nârı gibi latîf ve âbdâr rümmânı olur kim hakkında *"en-Nârü fâkihetü'ş-şitâ"* [28] denilse olur. Ve baba ayvası ve tekyeşîn ayvası ve ekmek ayvası dahi gâyet latîf hoş-bû sefercelîsler olur. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hisâb-ı ilm-i usturlâb-ı kavl-i müneccimân: Bu şehr-i azîm iklîm-i (---) bulunup arz-ı beledi harfeyn-i "lut"dur. Ve tûl-ı nehârı harfeyn-i "nüh"dür. Ve kıblesi cenûb cânibine olan hatt-ı nısf-ı nehârdan cenûb cânibine olan maşrık cânibine otuz tokuz derîcedir. El-hâsıl Mısır kıblesi üzre bunun dahi kıblesi vâki‘ olmuşdur. (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı temimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Yenişehir: Gâyet ma‘mûr u müzeyyen şehirdir. Hâlâ dahi ma‘mûr [u] âbâdân olmadadır, ammâ "Tâ‘ûndan yigirmi bin âdem telef oldu" deyü Yenişehir monlası Hısımzâde Abdülbâkî Efendi nakl etdi. Hakkâ ki niçe hânedânlar kapanup kalmışdı. Bir kerre böyle tâ‘ûn-ı ekber Bursa Yenişehir'ine dahi vâki‘ olmuşdu.

.....(2.5 satır boş).....

Der-mertebe-i ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ-yı Yenişehir: Evvelâ şehrin kıblesi tarafında türbe-i pür-envâr-ı Hacı Efendi ve eş-Şeyh Hazret-i Azîz Eendi *kuddise sırruhu'l-azîz.* Türbe-i mehbıt-ı pür-nûrunun rûyu üzre târîhi budur:

Gûş edüp dedi Şerîfî târîh,

Gitdi Firdevs'e Azîz-i ulemâ.

Sene (---)

Ve Yenişehir'den yıldız cânibine 2 sâ‘atde,

Ziyâret-i Kapudan Hasan Çelebi. Ve ziyâret-i Şâmî Yahyâ Efendi: Şâm-ı cennet-meşâmın Sâlihiyye nâm mahallesinde vücûda gelüp seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem iken Yenişehir'de tavattun edinüp Mehemmed Çavuş mescidi sâhasında medfûndur. Yerine mahdûm-ı nevcüvânları Seyyid Şerefeddîn seccâde-nişîn olup ol dahi sene 1004 târîhinde azîz-i mezbûr kerâmât-ı aliyye ile meşhûr iken merhûm olup pederleri cenbinde âsûdedirler. Ve (---) (---) (---)

.....(2 satır boş).....

Bir ay kâmil bu şehirde zevk [u] safâlar edüp ba‘dehu alâ tarîkı's-seyr,

Yenişehir'den Kesendire ve Koloz câniblerine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Yenişehir'den cenûb cânibine (---) sâ‘atde vâsi‘ sahrâlar içre ma‘mûr u âbâdân kurâları geçüp,

Der-vasf-ı kasaba-i Ermiye

Tırhala sancağı hâkinde (---) dir ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri Yenişehir'dedir. İllâ subaşısı ve bâcdârı vardır. Kasabasının imâreti leb-i deryâdan alarka bir düz vâsi‘ sahrâda bir lezîz sulu ve bâğ u bâğçeli ve cümle (---) aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî mükellef büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle (---) aded mahallâtdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded medrese-i sûhtegândır. (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle (---) aded tekye-i dervîşândır. (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hândır. (---) ***[237b]***

Ve cümle (---) aded hammâm-ı cân-sitândır.

Ve cümle (---) aded dükkânçe-i esnâfândır.

.....(2.5 satır boş).....

Ammâ limanının ağzı açıkdır. Gün doğusu rûzgârı dokunur bir körfez içinde a‘lâ yataklı gâyet vâsi‘ limandır kim bir uğurdan beş yüz pâre gemi yatmak kâbil a‘lâ demir dutar gemilere karârgâh olacak bir cây-ı menâs limandır kim suları revân bir limandır.

Bu rabtanın dahi ahâlîsinin lisânları Urûmşadır kim "Varmişik, gelmişik" deyü kelimât ederler,

.....(3 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i kıbleye (---) sâ‘at leb-i deryâ ile giderken,

Evsâf-ı liman-ı azîm Yoroz, ya‘nî kal‘a-i kadîm Koloz

Bânîsi Rûm tekrûrlarından Batlîmûs Papayoroz nâm bir bıtrîk binâ edüp veled-i nâpâki olan Koloz nâm velîd-i pelîd hâkimi olup anın ismiyle müsemmâ olup Biga Koloz deyü Rûm tevârîhlerinde merkûmdur.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân (---) asrında be-dest-i (---) Paşa fethidir. Hâlâ Tırhala sancağı hâkinde voyvadalıkdır.

Ve (---) yük akçe iltizâm olup emîn oturur, zîrâ bender iskeledir. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı ve üç yüz aded kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve Tırhala sancağı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı muhâfazacıları vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Leb-i deryâda bir mürtefi‘ taş üzre şekl-i muhammes yine bir taş binâ sûr-ı üstüvâr-ı ra‘nâdır kim gâyet metîn [ü] bâlâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. (---) kapusu var. Bu kal‘a-i serâmed Akdeniz'in bir körfezi intihâsında vâki‘ olup körfezin ağzı kıbleye nâzır olup limanı bin pâre gemi alur. Altı aded rûzgâr-ı zorkârdan emîn bir liman-ı cây-ı emândır kim her ne cânibe keştîler demir bıraksalar a‘lâ lenger dutar limandır. Kal‘asının cümle topları limana nâzırdır, ammâ ol kadar azîm mefret topları yokdur.

Ve kal‘ası da köhne binâ olmak ile câ-be-câ rahnedâr yerleri vardır. Anıniçün cebehânesi azdır.

Ve derûn-ı hisârda cümle (---) aded kiremit örtülü hâneleri vardır. Ve (---) câmi‘i (---) (---) var,.

Ammâ aşağı liman kenârında azîm mahzenleri vardır. Hattâ bu hakîr bu kal‘aya gelmezden üç gün mukaddem Venedik donanması gemileri gelüp bî-bâk ü bî-perv[â] bu limanda lenger-endâht olup kal‘aya istîlâ edüp aslâ muhâfizân karşu duramayup firâr etdiklerinde kal‘adan bu kadar esîr mâl-ı ganâ’im ile kal‘a kapusun kal‘ edüp aldıkda liman kenârında olan anbârların içlerinde olan niçe kerre yüz bin kîle zehâyir-i gûnâ-gûnları gemilerine tahmîl edüp gitmişlerdi. Bu hakîr vardıkda henüz firâr edenler şehre ve kal‘aya gelmede idiler.

Der-ta‘rîf-i varoş-ı kal‘a-i Koloz:

.....(3 satır boş).....

Andan kalkup cânib-i (---) (---) gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Aleksandire, ya‘nî şehr-i atîk Kesendire

Be-kavl-i tevârîh-i Rûm bu kal‘ayı Aleksander ya‘nî İskender binâ etmişdir. Kavm-i Rûm İskender-i Zülkarneyn'e Aleksandire derler. Bu şehr-i kadîm anın binâsı olmağile Aleksandire'den galat olup Kesandire derler. Andan dahi galat olup Kesendire Burnu derler. Selânik körfezi burnuyla Eğriboz'un Kızılhisâr burnu mâbeyninde Kesendire burnudur.

.....(3.5 satır boş)..... ***[238a]***

Andan cenûb cânibine (---) sâ‘at ma‘mûr kurâlar geçüp âb-ı hayât sular içüp,

Der-sıfat-ı eşkâl-i rabta-i müzeyyen Velesin: Bu dahi Tırhala livâsı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle ma‘mûr kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve hâkim-i örfü (---) tarafından voyvadadır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi vardır. Cümle imâret binâları bir vâsi‘ zemîn âb-ı hayâtlar cereyân eder hevâdâr yerde vâki‘ olup cümle (---) aded mahalledir. Ve cümle (---) mihrâbdır.

.....(5 satır boş).....

Andan (---) sâ‘atde (---) cânibine sahrâlarla ma‘mûr kurâları seyr [ü] temâşâ ederek,

Der-sitâyiş-i kasaba-i zîbâ Çatalca-i ra‘nâ: İslâmbol kurbun[d]a bir dahi Çatalca rabtası vardır

ammâ bu andan ma‘mûrdur.

.....(9 satır boş).....

Bu kasabayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan kalkup cânib-i garba teveccüh edüp (---) sâ‘atde ma‘mûr kurâlar geçüp ve nehr-i Köstem'i gemilerle ubûr edüp menzil-i karye-i (---), andan yine tarafı garba (---) sâ‘at dahi kûh-ı ser-bülendler eteğinde ma‘mûr kurâ-yı müzeyyenler içre gidüp andan,

Evsâf-ı (---) (---), ya‘nî kal‘a-i köhne-binâ Tırhala

Bânîsi Leka-yı bed-likâ-yı bî-bekânın bâğ-ı Merâmgâhıdır. Niçe divelden divele girüp ba‘dehu Venedik küffârı elinde amâr olup gûyâ ravza-i cinân oldukda hemân bir gece Yıldırım Bâyezîd Hân-ı Gâzî Üsküb şehrinden sene (---) târîhinde ilgar edüp şebhûn ile bu şehri gâret ü alan [u] tâlân edüp ol kadar mâl-ı defâ’in hazâ’in alup bu kadar bin esîri bend-i zencîr edüp kal‘ayı câ-be-câ münhedim edüp gider. Ba‘dehu sene 852'de Ebü'l-feth Sultân Mehemmed pederi Selânik'i ve Yenişehir'i feth eyleyüp ba‘dehu bu Tırhala dest-i Venedik'den alup içine asker-i İslâm kor.

Ba‘dehu Rûm ve Bulgar kefereleri bir fürce bulup yine bu kal‘aya istîlâ etdiklerinde sene 799 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Mora vilâyetinde Moton ve Koron kal‘aları fethine giderken deryâ-misâl asker ile bu kal‘a-i Tırhala'ya uğrayup feth eder. Be-dest-i Gâzî Durhân Beğ. Yine Durhân Beğ'e hükûmeti ihsân olunup amâr eder.

Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre bu da Rûmeli eyâletinde başka sancak beği tahtı olup paşasının hâss-ı hümâyûnu 450.885 akçedir ve ze‘âmeti 36 ve tîmârı 529'dur. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn-ı pâdişâhî üzre hîn-i seferde cümle erbâb-ı tîmâr cebelüleriyle ve paşasının askeriyle cümle üç bin leşker-i pür-silâh olup livâları altında Rûmeli vezîriyle sefer eşerler.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle tahtabaşı nâm şerîf kazâdır kim ber-vech-i adâlet kadıya beher sene on kîse mahsû[l] hâsıl olur. Nâhiye kurâları cümle (---) aded ma‘mûr kurâlardır.

Ve mahkemesi bir ferah-fezâ küşâde yerdedir. Ve sipâh kethudâyeri ve *[238b]* yeniçeri serdâr[ı], kal‘a dizdârı, yüz elli aded kal‘a neferâtları, muhtesib ağası, bâcdârı, şehir kethudâsı, mi‘mâr ağası, harâc ağası, şehir subaşısı (---) (---) (---) vardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i kal‘ası: Yanya(?) Venedik amârı olup bir ulu vâsi‘ öz içinde bir yalçın serâmed beyâz kaya üzre kıbleden yıldız cânibine şekl-i bâdemî tûlânîce vâki‘ olmuş bir Şeddâdî seng-i tırâş bir hisâr-ı savaş-ı perhâşdır kim gâyet sa‘b u metîn ve kârgîr kavî binâ-yı azîmdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin yüz adımdır. Ancak cânib-i garba nâzır bir kapusu var ammâ iki kat metîn bâb-ı hadîdlerdir ve cümle iki kat hisârpîçeli sarp dîvârlı binâdır. Ve bu kapudan içeri iki kat demir kapular dahi vardır. Bu aralıkda beş aded hânecikler vardır kim bu mahal başka bir bölme hisârcıkdır. Andan yukaru yalçın kaya yollar üzre gidüp bir demir kapu dahi vardır. Ol kapudan içerisi orta hisârdır. Bu hisârda cümle on aded neferât evleri ve bir câmi‘i ve bir serâmed sâ‘at kullesi var kim nâkûsunun sadâsı bir merhale yerden istimâ‘ olunur. Gayri yerleri arz-ı hâliyedir kim çârsû-yı bâzâr ve gayri imâret yokdur.

Andan yokuş yukaruya yine yalçın kayalar üzre gidüp tâ iç kal‘adır kim cânib-i garba nâzır bir sa‘b u kavî demir kapusu var ammâ gâyet küçükdür. At ve eşek giremez. Bu iç kal‘a gâyet sedd-i metîn binâ-yı kavî vâki‘ olup çâr-kûşesinde çâr kulle-i bâlâları var kim her bir[i] eflâke kad keşân olup içlerinde leb-ber-leb daru ve buğday ve kabuklu pirinç ve gayri nukûl ve bukûl ve zehâyir mâl-â-mâldir. Bir kullesinde sâfî âlât-ı silâha müte‘allık cebehâneler ve sâ’ir mühimmât-ı levâzımâtlar memlûdur. Ve kal‘a dizdârı dâ’imâ bu kal‘ada mahpûs gibi olur. Bir top menzili mesâfe-i ba‘îdeye

gitmek ihtimâli yokdur. Dizdârdan gayri bu nârin hisârda bir âdem sâkin değildir.

Ve bu iç hisâr eyle bâlâdır kim cenûb tarafında Kalabakkayası, Kız kal‘ası dağı, Kesendire ve Koloz dağları ve Ermiye burnu ve Selânik'in Hortaç dağı cümle nümâyândır. Tâ bu mertebe Tırhala'nın iç hisârı bâlâdır.

Der-sitâyiş-i aşağı şehr-i Tırhala: Cümle 16 mahalle-i müslim ve cümle 8 aded mahalle-i keferedir, ammâ aslâ Yahûdî mahallesi yokdur. Ticâret ile gelüp giderler. Evvelâ (---) mahallesi,

.....(1 satır boş).....

meşhûru bunlar[dır].

Ve cümle iki bin üç yüz aded tahtânî ve fevkânî ve kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâ serâpâ la‘l-gûn kiremit örtülü taş ve kerpiç dîvârlı şâhâne şâhnişîn ve kasr-ı âlîli ve bâğ u bâğçeli gâyet vâsi‘ ve âb-ı hayât kaynak sulu mükemmel ve mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen evlerdir.

Der-vasf-ı sarây-ı kibâr-ı a‘yân: Cümleden Abdülfettâh sarâyı, beğ sarâyı, kadı sarâyı, Hasan Ağa sarâyı, Körâhûr kethudâsı sarâyı, Zâ‘imzâde sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr sarâylardır.

Der-aded-i cevâmi‘hâ-yı şehzâdegân ve sâ’ir kibâr-ı zîşân

Cümle 23 aded ma‘bedgâh-ı müslimîn-i âbidândır.

Evvelâ cümleden min nesl-i selâtîn-i Âl-i Osmân olan sekiz aded câmi‘-i Cum‘anın güzîdesi ve mükemmel ü mükellefi **Osmân Şâh câmi‘**idir kim bir diyârda misli yokdur, illâ Tire ve Ma‘nîsa ve Bursa ve İslâmbol'da var kim gerçi küçükdür ammâ gâyet binâ-yı rûşen-âbâd ve müzeyyen ü ma‘mûr u rûşen binâ câmi‘-i dilküşâ-yı ra‘nâ-yı ibret-nümâdır.

Bunda olan âvîze-i maslûbât murassa‘lar ve bunda olan mihrâb u minberdeki tasannu‘lar ve bunda olan şîrînkârlığ u gûnâ-gûn tasarruflar vâki‘ olmuşdur kim ehl-i vasf anın midhatinden kâsırdır.

El-hâsıl hüsn [ü] letâfeti, kân-ı zarâfeti vasfdan hâric ve beyân-ı kilk-i cevâhir-nisârdan âric câmi‘-i pür-envârdır. Hakkâ ki Sultân Süleymân Hân câmi‘in binâ eden Koca Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân Ağa bu câmi‘-i beytullâhı binâ edüp var makdûrun sarf edüp atlâs-ı felekde böyle bir kârgerlik bir mi‘mâr-ı selef-i mühendisîn etmemişdir. İnkırâzı'd-devrân müebbed ola.

Bu câmi‘-i pür-envârın kubbe-i mînâsı çâr-kûşe dîvâr üzre vâki‘ olup İslâmbol'da gûyâ Selîmiyye câmi‘idir kim içinde aslâ amûd-ı müntehâlar yokdur. Ancak kubbe-i nîlgûn kenârlarında kanâdîl çerâğân edecek demir parmaklıklı kenâreler vardır. Kıble kapusu gâyet musanna‘dır kim atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve taşra soffasında altı aded sütûn-ı ibret-nümûn *[239a]* üzre beş aded kubâb-ı serâmedlerdir kim her biri kubbe-i eflâke mânenddir.

Ve haremi bir beyâz mermer ile mefrûş bir kâr-ı mermer nukûş-ı ruhâmdır. Etrâfında amûd-ı müntehâlar üzre kubâblar ile ârâste ve medrese-i âlimân hücreleriyle pîrâste olmuş harem-i dilküşâdır. Ammâ bu câmi‘-i müferri[h] şehrin içinden cereyân eden nehr-i (---) kenârında bir düz çemenzâr u lâle‘izâr yerde vâki‘ olup cümle imâreti ve medrese ve mektebi ve hân u hammâm ve gayri âsâr-ı binâları cümle Osmân Şâh'ın hayrât [u] hasenâtları olup serâpâ âsâr-ı binâları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir âsâr-ı ma‘mûrdur.

Lâkin şehir kenârında olmak ile cemâ‘atden garîbdir, ammâ ba‘de'l-asr şehrin cemî‘i erbâb-ı dükkânı ve cümle erbâb-ı ma‘ârifân u âşıkân-ı sâdıkânları gürûh gürûh bu câmi‘in etrâfında olan dırahtistân [u] sebzezârların (...) larındaki çemenzâr yerlerde oturup cavk cavk olup cümle ahbâb zevk u şevk ederler, zîrâ şehrin bir teferrücgâh yeri budur kim bir müferrih ve hevâdâr ve mesîregâh

zemîn-i lâle‘izârda vâki‘ olmuşdur. Hakkâ ki Koca Osmân Şâh Al-i Osmân neslinden olup bir sâhib-i tab‘ keremkârây olduğu câmi‘-i hayrâtlarından ma‘lûmdur.

Bu şehzâde-i cüvân-baht Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm-i Evvel vüzerâlarından Kara Mustafâ Paşa'nın ciğer-gûşe cüvânbahtıdır kim Sultân Süleymân'ın hemşîrezâdesidir kim Selîm Şâh-ı Evvel'in duhter-i pâkîze-ahterinden vücûda gelüp Sultân Süleymân'dan uluca idi. Hattâ Selîm Şâh, Sultân Süleymân'ı katl edin deyü bostâncıbaşıya teslîm etdikde bostâncıbaşı şehîd etdim deyü bir âdemin cenâzesin kılup Eyyûb Sultân civârında mukaddemâ medfûn olan Çelebi Şehzâde Mustafâ yanında ol âdemi defn edüp, ammâ bostancıbaşı-yı dûrbîn-fikr akl-ı Arasto Süleymân şehzâdeyi Kullebâğçesinde bostâncı sûretine koyup çapa çaldırır. Tâ ki Selîm Hân Mısır'ı feth edüp İslâmbol'a geldikde sâhib-firâş olup dâr-ı bâkî tarafları göründükde:

"Pâdişâhım sizden sonra bu tâc [u] taht, raht u baht kime intikâl eder? İşte hâlâ pâdişâhım bilâ veled kalup Sultân Korkud ile Sultân Ahmed bürâderânlarınız[a] kıydınız ve ciğer-gûşen şehzâde-i âzâde sarı arslan Süleymânınıza kıydınız. Şimdi sâhib-i taht-ı Âl-i Osmân kim olur" dediklerinde,

"Kızım evlâdı, şehzâde-i dânâ Osmân Şâh müstakil olsun" dedikde Osmân Şâh'ı müstakil pâdişâh etmeğe cümle kullar karâr verirler.

Hemân bostâncıbaşı Selîm Şâh'ın hâlet-i nez‘inde yüz bin yemîn billâh ile Sarı Süleymân'ı Kullebâğçesi'nde külâh-ı zeriyle ve elind[e] çapasıyla Selîm Şâh huzûruna bostâncıbaşı Süleymân'ı getirüp baba ve oğul birbirlerin bağrına basup hemân ol ân Selîm Hân kırk gün dahi sıhhat-i emân bulup bostâncıbaşıyı kubbe vezîri edüp kırkıncı gün Selîm Hân [29] emriyle âhirete gidüp Süleymân Hân müstakil pâdişâh oldukda kul tâ’ifesi bir hayli güft ü gû edüp,

"Selîm Hân vasiyyet etmişdi. Biz Osmân Şâh'ı pâdişâh ederiz, zîrâ ulu şehzâde-i cüvân-bahtdır" deyü niçe gûne güft ü gûlar olunca hemân Süleymân Hân-ı âkıbet-endîş Osmân Şâh'ı hemşîresiyle ya‘nî Osmân Şâh'ı vâlidesiyle bir gecede ılgar ile bu Tırhala sancağına nefy edüp kayd-ı hayât ile mü’ebbed bu livâyı Osmân Şâh'a ihsân edüp Süleymân Hân güft ü gûdan halâs olup müstakillen pâdişâh olur.

Beri tarafda Osmân Şâh da taht nişînlikden me’yûs olup bu Tırhala içre bu câmi‘-i zîbâyı ve niçe yüz aded hayrât [u] hasenâtları binâ eder. *Rahmetullâhi aleyh.* Hakkâ ki câmi‘-i pür-envârdır.

Andan şehir içinde,

Mustafâ Paşa câmi‘i: Bu dahi nûrun alâ nûr bir câmi‘-i pür-nûrdur kim cümle eser-i binâları serâpâ kurşumlu binâ-yı ra‘nâdır. Kapusu üzre merkûm olan târîhi budur:

În ibâdethâne-i Sübhân,
Âhıreş âmed der- meh-i Şa‘bân,

Dîde bûdem temâm şüd în câmi‘,

Güfte-end târîh-i Ka‘betü'l-İrfân.

Sene (---).

Andan **Câmi‘-i Gâzî Durhân Beğ**: İbtidâ-i fetihde binâ olunup ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Çârsû-yı bâzâr içinde vâki‘ olmağın şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîreye mâlik namâzgâhdır. Lâkin kiremitli tarz-ı kadîmdir. Kıble kapusu üzre celî hatt-ı kadîm ile târîhi budur:

Geşt târîh mahzenün fî Hak.
Sene (---)

Bu câmi‘-i pür-nûrun kıblesi önünde gûnâ-gûn havzlar mâ-i cârîler var. Andan,

Lala Paşa câmi‘i: Bu dahi serâpâ rusâs-ı hâs ile mestûr bir eynegâh-ı ma‘mûrdur. Andan,

Akça câmi‘i: Bu dahi mesîregâh-ı merâmdır. Andan,

Alaca câmi‘: İskender beğ hayrâtıdır. Andan ,

Ömer Beğ câmi‘i: Şehrin cenûbunda Kalabakkaya yolunda bir câmi‘-i latîfdir. Lâkin minâresi serâmed değildir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i mesâcid-i mahallât-ı müselmân

Cümle sekiz aded buk‘alardır. Evvelâ Alî Çavuş mescidi ve zâviye-i Ca‘fer Efendi, (---) (---) (---) (---) (---) ***[239b]***

Ve cümle 6 aded medrese-i tâlibân-ı âlimândır. Cümleden Osmân Şâh medresesi, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 9 aded mekteb-i sıbyân-ı püserândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle 8 aded hânkâh-ı dervîşândır. Tekye-i Ca‘fer Efendi ve zâviye-i Alî Çavuş ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 13 hammâmdır. Osmân Şâh hammâmı çiftedir. Ve Durhân Beğ hammâmı ve Ömer Beğ hammâmı, cümle hevâsı ve binâsı hûb hammâm-ı dilküşâdır.

Ve cümle 70 aded sarây hammâm-ı mahsûsaları var. Cümleden Abdülfettâh Paşazâde sarâyı hammâmı ve Durhân Beğzâde sarâyı hammâmı ve niçe hammâmlardır.

Ve cümle 1000 aded dükkânçe-i esvâk-ı sultânîdir, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i tuhaf-ı dünyâ bu şehrin içinde bî-kıymet bulunur.

Ve cümle 5 aded hân-ı hâcegânları vardır. Cümleden, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 3 aded imâret-i dâru'z-ziyâfe-i fakîrânı vardır. Evvelâ Osmân Şâh imâreti ve Gâzî Durhân Beğ, (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 5 aded yerde cüsûr-ı memerr-i nâsı vardır. Cümleden binâ-yı ibret-nümâ şehir içinde Lala Paşa cisri, on beş aded hurde gözlüce cisr-i musanna‘dır ammâ alçakdır. Ve cisr-i Osmân Şâh: Sekiz göz nâmıyla ma‘rûf bir cisr-i musanna‘-ı mevsûfdur. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle bin bir aded çeşme-i aynı'l-hayât misilli kaynakları var, deyü nakl etdiler. Hakkâ ki bu şehr-i Tırhala sudan ibâret bir mâ-i dâru'l-hayâtdır. Evvelâ Sekiz göz cisr başında Dervîş Beğ çeşmesinin kemeri altındaki târîhidir:

Halka bu çeşmeyi yapdıkda görüp Şâmî,

Der-akab dedi târîhini mâ âb-ı hayât-ı sânî.

Sene 1024.

Niçe yüz çeşmesâr-ı uyûn-ı câriye kaynakların üzerlerine niçe yüz sâhibü'l-hayrâtlar kubbeler binâ edüp ba‘zısına havz-ı latîfler inşâ edüp cümle benî âdem ve cemî‘i devâbbât def‘-i atşân edüp niçe yüz aynu'l-hayât misilli ay[n]-ı bî-hisâbın cümlesi şehir içre cereyân eden nehr-i (---) karışup

kıble tarafına cereyân ederek Kiremitlik nâm mahalde cümle uyûnlar bir yerden nehr-i Kösdem'e mahlût olduğu yerde bir âb-ı hayât âb-ı zülâl vardır kim ismine Şeker bınarı derler. Cemî‘i şehr-i Tırhala'nın sâhib-i tab‘ olanları at sakkâlarıyla su getirdüp Şeker bınarından nûş ederler. Hakkâ ki Şeker bınarı dedikleri kadar vardır.

Cümle 200 aded ibret-nümâ-yı eser su dollâbları var kim Adana şehrinde ve Arabistân'da Hamâ şehrindeki gibi su dollâbları var. Şehrin ortasında cereyân eden nehr-i (---) yemîn [ü] yesârında sağîr ü kebîr dollâblar deverân edüp her birinden birer gûne sadâ peydâ olup başka bir gûne nağamât-ı makâmât-ı dollâbdır kim cümle hammâmlara ve câmi‘lerin havz [u] şâzrevânlarına ve cemî‘i sarây hânedânlar ve müşebbek bostânlar ve niçe bin aded ravza-i rıdvân misilli cinîn ü gaytânlara cemî‘i âb-ı sâfî muravvaklar bu dollâblardan tevzî‘ [ü] taksîm olup şehir bâğçeleri rey olur. Bir acâ’ibât [ü] garâ’ibâtdan dollâb-ı vâcibü's-seyrlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 105 aded pâk ü pâkîze taş döşeli beyâz kaldırımlı şehr-i tâhirdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle halkı Urûmşadır. Dilleri Urûm gibi "Varmişik, gelmişik, olmişik ammâ neylemişik" deyü kelimât eder ankâ âdemleri vardır.

Ve cümle 23 aded mesîregâhları var. Cümleden Osmân Şâh fezâsı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle mahsûlâtları şehrin cenûb tarafındaki sahrâda yedi gûne gendümü ve şa’îri ve pembesi ve gayri hubûbâtları çokdur.

Ve cümle mahbûb u mahbûbesi şîvekâr ve tendürüst duhter-i pâkîze-ahteri ve mahbûb gulâmları gâyet çokdur, zîrâ hevâsı latîfdir.

Ve cümle re‘âyâ vü berâyâsı Rûm ve Ermenî ve Bulgar ve Sırf ve Latin tüccârları çokdur kim sığır gönü ve gayri metâ‘ alup Venedik'e götürürler.

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât:

.....(6 satır boş)..... ***[240a]***

Der- ziyâretgâh-ı kubûr-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Tırhala

Evvelâ, **ziyâret-i Durkud Baba**.

Ve ziyâret-i serbâzân-ı gâziyân-ı mücâhidân-ı fillâh **Gâzî Durhân Beğ:** Câmi‘inin harеminde medfûndur.

Ve eş-Şeyh Hızır Efendi ve eş-Şeyh Ramazân Efendi ve Alaca câmi‘de kutb-ı âlem-i rûhânî, kamer-i zindegânî **eş-Şeyh Hüseyin Efendi**, *kuddise sırruhu.*

Ve ziyâretgâh-ı şem‘-i âlem, çerâğ-ı hurrem, şeref-i ibâd, kenef-i zühhâd, âfitâb-ı nihânî, ma‘den-i hikmet-i Rabbânî, **eş-Şeyh Hazret-i Ca‘fer Efendi,** *kuddise sırruhu:* Bu azîz-i merkûm Tâlî Efendi'nin bürâder-i cân-berâberidir. Birkaç kerre hacc-ı şerîf edüp Yemen ve Aden ve Sebâ şehirlerin seyâhat edüp Yemen'de Veys el-Karanî âsitânesinde kalmak murâd edindikde bir gece menâmında Veys el-Karanî'yi görüp,

"Yâ hazret, maskat-ı re’sin olan Tırhala'da kal" buyururlar.

Andan azîz-i merkûm şedd-i rahil ederek Tırhala'ya gelüp bir zâviyeyi binâ edüp halkı tarîk-i Hakk'a yöneldüp gitdiler. Dahi sene 1026 târîhinde cânib-i Hakk'a yönelüp zâviyesi sâhasında türbe-i mahsûsasında âsûdedir. Ammâ âsitânesinde halîfe ve fukarâları aceb cem‘iyyet-i kübrâ edüp tevhîd-i sultânî ederler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve ziyâretgâh-ı kıdve-i erbâb-ı tahkîk, üsve-i ashâb-ı tedkîk, kıble-i velâyet, ka‘be-i hidâyet, müftî-i esrâr-ı İlâhî, mücâhid-i envâr-ı nâ-mütenâhî **eş-Şeyh Azîz Mehemmed Efendi** *kuddise rûhuhu:* Azîz-i merkûm pederimizin rivâyeti üzre Malgara şehrinde Nâ’ibzâde Hasan Halîfe nâm bir muktedâ-yı imâmın ciğer-gûşe dürr-i girân-mâyesi idi. Bu Tırhala'da Alî Çavuş nâm bir hümâm bir zâviye binâ edüp Nûreddînzâde Efendi hazretlerinden bir halîfe ricâ etdiklerinde bu Mehemmed Efendi'yi Tırhala'ya gönderüp tarîk-i Halvetî'de seccâde-nişîn olup Osmân Şâh câmi‘inde dahi vâ‘ız u nâsıh ve hatîb olup niçe bin münkirîni ehl-i tevhîd eder. Âhır-ı kâr sene 1013 târîhinde dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye rıhlet edüp zâviyesi hazîresinde medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve **ziyâret-i el-Mevlâ Pârepârezâde Ahmed Efendi:** Gâzî Ömer Beğ câmi‘inin harreminde medfûndur.

Ve **ziyâret-i Kınalı Efendi** *kuddise sırruhu.*

Ve **ziyâret-i** imâm-ı sâhib-i sadr, hümâm-ı âlî-kadr, ma‘den-i ilm-i ledünn-i Rabbânî, sâkin-i külbe-i Sübhânî **eş-Şeyh Hazret-i Sinân Efendi:** Edirne kurbunda Ergene köprüsü kasabasında rahm-ı mâderden müştak olup bir aşk-ı İlâhî ile âlûde olmuş merd-i fenâ iken Karadeniz sâhilinde Varna nâm şehirde Şeyh Mehemmed Kırımî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl anlardan tekmîl-i tarîk edüp bu Tırhala şehrinde Gâzî Ömer Beğ câmi‘i zâviyesinde sâhib-i post cemî‘i Rûmeli halkı mu‘tekidi olup âhır-ı kâr rehzen-i ecel girîbânın alup dâr-ı bâkîye irtihâl edüp zâviyesi hazîresinde medfûndur. Ammâ azîz-i merhûm sâbit-kadem-i makâm-ı tecrîd, pergâr-ı edvâr [u] etvâr-ı tevhîd olup Sinânî mahlası ile eş‘âr-ı pâkîze-güftârı olup keyfiyyet-i aşk-ı İlâhî ile pür-şevk u sâhib-i zevk olup vilâyet-i Rûmeli'nde yetmiş bin aded mürîde mâlik olmuş bir server sultân imiş, *rahmetullâhi aleyh.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Niçe ziyâretler dahi etdik ammâ bunlar meşhûr-ı âfâkdır.

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp birkaç aded yârân-ı bâ-safâlar ile alâ tarîk-i sayd [u] şikâr cânib-i şimâle bir öz içinde ma‘mûr kurâlar geçerek ve âb-ı hayât sular içerek ve nehr-i Kösdem'i ayakdan atlar ile geçerek âbâdân kurâlarda yeyüp içerek konup göçerek 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i bâlâ cebel-i Kalabakkaya

Sene (---) târîhinde Gâzî Durhân Beğ Rûm keferesi elinden hîle ile feth etmişdir, ammâ kâmil üç sene muhâsara etmişdir. İçinde olan üç bin aded ruhbân kıssîsân açlıkdan amân deyüp bunlara zahîre gönderüp çuvallar ve sandûkalar içre fedâ’îleri zahîre deyü sandûkalar içre pinhân edüp ipler ile papaslar zahîreyi kal‘aya çekince zahîreyi götüren gâzîler sandûkaların ağzın açup içinden guzât-ı serbâzânlar çıkup dal tîğ-i uryân olup bu kal‘a-i bâlâyı bu hîle ile feth etmişdir. Yohsa bir vecih ile kabza-i teshîre almak mümkin değildir. Ba‘de'l-feth yine papaslar mâl-ı hazâ’inler verüp kal‘a kayası içre kaldılar.

Hâlâ Tırhala hâkimi hükmünde Tırhala'ya bir sâ‘at karîb cânib-i garbda evc-i âsımâna kad keşân olmuş bir püşte-i a‘lâ-yı yed-i kudret ile halk olunmuş bir mekâlîd-i sahra-i ibret-nümâdır kim vakt-i zuhur olmayınca bu kûh-ı serbülendin zirve-i a‘lâsı ebr-i kebûdlar içre mestûr durur, nümâyân olmaz. Ba‘de'z-zuhur âfitâb-ı âlemtâb kulle-i feleğe urûc etdikde bu cibâl-ı âlînin mâ-fevkı zâhir ü bâhir olur. Rûy-ı arzda buna mânend kûh-ı serbülend-i ibret-nümâ yokdur. Meğer kim Acem memleketinde kulle-i Kahkahâ-yı mahpûshâne ola, ammâ Kahkahâ kal‘asının at ve katır çıkacak bir yolu vardır ammâ bu Kalabakkayası'na "Ne reh ne râhber peyd[â]" dediği gibi aslâ bir keçi *[240b]* tırmaşup çıkacak yolu yokdur. Hemân bi-emrillâhi te‘âlâ mantar gibi aşağısı incecik yukarusu yayla-yı sahrâ-yı azîm bir çemenzâr u lâlezâr kayadır. Aslâ bir tarafında kal‘adan bir eser-i binâ yokdur. Hemân yed-i

kudret kal‘asıdır.

Tırhala tarafına bir sivri kaya burnu vardır. Anda zamân-ı kadîmde küffârlar âdem gevdesi kalınlığı demir kollar uzadup uçlarına tuç makaralar bağlayup câmûs ve sığır derilerin dilim dilim edüp kalın gemi palamarı ipleri gibi örmüşler. Hîn-i mahalde bu ipleri tuçdan makaralara geçirüp ol örme urganların uçlarına yine kalın ipden balık ağı gibi örülmüş beşer onar âdem alur zenbîl-misâl şeyleri aşağı sarkıdup yukaru çekecek zahîreleri ve koyunları ve sığırları ve'l-hâsıl her ne var ise postlara(?) aşağıda koyup yukaru kayanın tâ zirve-i a‘lâsındaki tuç makaraların yanlarında dollâb-ı çarh-ı musanna‘lar vardır, ol dollâbların hidmetine on aded papaslar dâ’imâ me’mûr olup dururlar.

Hemân zenbîllere bir âdem ve beş âdem girdiğin gördüklerinde ve dollâblarda olan katırlara hay edüp dollâbı katırlar çevire çevire beş Süleymâniyye minâresi kaddi olan kaya üzre zenbîller çıkup içinde olan âdemler yâhûd koyun kuzular her ne ise taşra çıkup gider.

Bir dâne-i hardal ve bir âdem ise de bu kûh-ı serbülendin zirve-i a‘lâsına böyle makara ipler ile katırlar çeküp çıkarırlar. Yohsa yerinden bu kayaya çıkmak muhâl-ender-muhâldir kim bir yerde tırnak ilişdirecek yeri yokdur, yolu yokdur, hemân cânib-i etrâfi musaykal ve mücellâ kayalar olup her tarafi uçurum çâh-ı gayyâ-misâl kayalardır. Ba‘zı yerleri ol kadar yüksekdir kim gûyâ kûh-ı Bîsütûn olup altından benî âdem geçmeğe havf edüp sayf [u] şitâda niçe yerlerine aslâ güneş dokunmaz yerleri var.

Bu sahra-i ibret-nümâyı dâ’iren-mâdâr atlar ile etrâfin cümle gezüp seyr [ü] temâşâ edüp bu kayanın dibinde **karye-i Kalabağ**'a varup ol gece anda mihmân olup gece papaslar ile kelimât edüp,

"Âyâ bu kayanın zirve-i a‘lâsına çıkup yukaruda manastırı ve kayanın zirvesinden bu sahîfe-i vech-i arzı nice temâşâ edebiliriz?" dedikde papasları eyitdiler:

"Baş üstüne sabâhın sizi zenbîllere koyup yukaru çekdirelim. Dünyâ yüzünü seyr [ü] temâşâ edesiz" dediler.

Biz dahi "N'ola" deyüp bu köyde zevk u safâlar etdik. Sâfî Urûm keferesi köyüdür kim cümle altı yüz aded hâneli ze‘âmet köyüdür.

Sabâh olup cümle atlarımız bu köyde birkaç hidmetkârlar ile bırağup on nefer yârân ile pür-silâh olup kayanın altına gelüp yukarudan ruhbânlar makaralar ile ipden örülmüş zenbîlleri sarkıdup aşağı endirdiler.

Mezkûr Kalabakkayası'na urûc etdiğimiz beyân eder

Hemân beş aded yârân ile "Tevekkülen alallâh" deyüp zenbîllere girüp aşağıdan papaslar "Ala müsâfiri" deyü haykırınca anı gördük. Hemân zenbîl ile hevâya münkalib olmağa başladık. Tâ ki kayanın ortasının berâberine su‘ûd etdik. Hâtıra hutûr etdi kim,

"Bu ip yâ makara kırılırsa hezâr pâre oluruz" deyü yüreğimiz ve vücûdumuz berk-i hazân gibi ditreyüp "Emr Allâh'ın" dedik, ammâ yanımızda olan papas bize tesellî-i hâtır vererek nısf sâ‘atde hamd-i Hudâ yukaru tuç makara dibine çıkup bizi yukaru çeken dollâbı seyr [ü] temâşâ edüp yine zenbîli aşağı endirüp öbür yârân-ı refîklerimizin zenbîle girüp yukaru çekeceklerin bir kaya üzre oturup seyr [ü] temâşâ etdik.

Hemân anlar zenbîle girince yine papaslar katır ve sığır dollâblarına hay deyüp anları da çekince hemân ol yârânlar nısf râha su‘ûd edince gözleri kararup,

"Bire bizi aşağı endirin" deyü feryâda başlayup ağlaşırlar.

Aslâ papaslar anların nâliş [ü] efgânlarına bakmayup katırlara dah deyüp rub‘ sâ‘atde anlar dahi yukaru çıkup secde-i şükr etdiler.

Bir yârânımızın meğer âbdesti yok iken secde etmiş. Bir latîfe-gûy kimesne idi,

"Ben dahi ol tobra zenbîl ile aşağı enmek ihtimâlim yokdur. Bunda papas olup yarınki gün âsımâna urûc edüp Mesîh-dem Îsâ Nebî'ye varup dem alup hem-dem-i Îsâ olurum" dedi.

Hele hamd-i Hudâ beş Süleymâniyye minâresi kaddi kadar âsımâna ser çekmiş kayanın zirve-i a'lâsına selâmetle çıkup etrâf-ı âlemi temâşâ etdikde sübhânü'l-Hallâk bu edîm-i arz üzre ola[n] dağlar ve teller ve çayır ve çemenzâr yerler ve kurâ vu kasabât ve cereyân eden enhâr-ı uyûnlar sahîfe-i zemînde nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn gibi nümâyân oldu.

Andan piyâde reviş ile dahi âlî kayalar *[241a]* üzre çıkup gûyâ âvâze-i kerrûbiyânı istimâ' edüp Hazret-i Îsâ ve Hazret-i İdrîs ile evc-i âsımânda kelimât edeyazdık, ya'nî tâ bu mertebe urûc edüp ebr-i kebûd içre dem-beste vü hayrân [u] sergerdân gezüp hakîre bir dehşet hâsıl olup âvâze-i dühül gibi bir sadâ istimâ' olunup rîh-ı azîm-i gûnâ-gûnlardan serâsime olduk. Ammâ bir çemenzâr u lâlezâr sahrâsı var kim sürü ile koyunları ve keçileri ve sığırları gezer, aslâ çobanları yokdur, zîrâ cânib-i erba'ası derk-i esfel ve çâh-ı gayyâ-misâl uçurumdur. Ve niçe yerde bârân-ı rahmetden cem' olmuş âb-ı hayât su sarnıçları vardır.

Bî-medh-i manastır-ı Kalabak

Leka-yı bî-bekâ oğlu Kalabak kralın binâsıdır. Gâyet eski deyr-i kadîmdir. Cümle papaslar bize istikbâle çıkup manastırların seyr [ü] temâşâ etdirdiler. Ammâ ve mine'l-acâ'ib binâ-yı musanna' köhne-âbâd deyr-i ibret-nümâdır. Kürdistân'da Çanlı kilise kadar büyük değildir, ammâ binâsı gûyâ bir kal'a-i mu'azzam olup gâyet mükellefli binâ-yı acîb ü garîbdir.

Cemî'i âvîzeleri ve cümle maslûbâtları ve kamu kanâdîlleri murassa' ve cevâhirlidir. Bunda olan *"Vedd ü Süvâ' ve Yağus u Ya'ûk"* [30] misilli putları Alman diyârında ve Amıstırdam'da ve Loncat şehrinde ve Daniska şehrinde görmedim.

Ve bunda üç yüz kadar ruhbân-ı palâs-pûşân bıtrîk ve kıssîsler var kim her biri riyâzât perhîz mücâhede ile niçe gûne fünûn-ı şittâya vâsıl olmuşlar.

Ve bunda ol kadar mahbûb mûğ-pîçe pençe-i âfitâb gulâmlar var kim cümle Îsâ Nebî uğuruna ifnâ-yı vücûd edüp her müsâfirînin önüne durup bel bağlayup hidmet ederler. Cemî'i müsâfirîn ü mücâvirînlere ve müteferricînlere ta'zîm ü tekrîm edüp it'âm-ı ta'âm edüp gûnâ-gûn emlec u kebbât u kâbülî ve âlû Buhârî reçeller ve tereyağları ve kaymaklar ile ziyâfetler ederler.

El-hâsıl kuş südü ve arslan südüyle ziyâfet-i azîmler edüp gece mihmân olanlara gûnâ-gûn dîbâ ve şîb ve zerbâf ve câme-hâblar geyirüp ol kadar i'zâz [u] ikrâm ederler kim bir vecih ile mütesavver değildir, zîrâ bu deyre cemî'i kâfiristân ve dip Frengistân'dan nezerâtlar gelir. Ve bunda kırk yıl başpapas olan kânûn-ı kefereler üzre Cebel-i Tûr papası olur. Andan Rîmpapa olur yâhûd İslâmbol'da patirgâh papas olup cemî'i dünyâ keferesine hükmü nâfiz olur.

Hulâsa-i kelâm bu kayanın ve bu deyrin vasfı diller ile ta'bîr ve kalemler ile tahrîr olmaz. Bu kevn-i atlâsda bu kûh-ı serbülend dahi bir temâşâgâhdır, ammâ urûc [u] nüzûlü gâyet mahûf u muhâtaradır.

Bunda bir gün ruhbânlar ile sohbetler edüp niçe mûğ-pîçe gılmânlar ile kelimâtlar edüp andan başpapasdan hedâyâlar alup ahşama karîb Bakacak nâm kayaya çıkup bu kayanın etrâfındaki birer ve ikişer ve üçer konak müşâsında olan kılâ' u şehir kasabâtları seyr [ü] temâşâ etdik. Evvelâ şimâl cânibinde Demirhisâr ve Siroz ve Vardar Yenicesi ve Vodina ve Karaferye ve Oştrova ve Serfice ve Alasonya ve Sidirkapsi ve Lankada ve Selânik şehirleri cümle nümâyândır.

Ve dahi cânib-i şarkîsine Akdeniz bir buhayre-misâl görünüp sâhilinde kal'a-i Koloz ve

Kesendire ve Ermiye ve kasaba-i Çatalca ve kal‘a-i Fener ve şehr-i Tırhala âşikâredir. Ve garbîsinde şehr-i Yanya ve Iskırapar ve Margılıç ve Delvinye ve Avlonya ve Tomor dağı ardında şehr-i Görice ve Aydonat ve Parga kal‘ası ve Venedik körfezi deryâsı içre Venedik'in Körfez cezîresi ve Julad kal‘ası dağları ve Dukat kûhları ve Kuryeleş cebelleri ve Kardik kal‘ası ve Ergiri kasrı kal‘ası, el-hâsıl bu tarafda kırk pâre kal‘a ve dağları tahte's-serâda gibi nümâyân idi.

Andan kıblesinde kasaba-i Kardiçse ve kasaba-i Maşkolor panayırı ve kasaba-i Cum‘a-âbâd ve kal‘a-i Domoko ve kal‘a-i İzdin ve kasaba-i Badracık ve kal‘a-i Modoniç ve kal‘a-i Livadye dağları görünür. Tâ bu mertebe âlî Kalabakkayası bir püşte-i ibret-nümâdır.

Andan yine Allâh'a sığınup ecel tobrası nâm zenbîl içine girüp gözlerimiz yumup murğ-ı cânı Hudâ'ya tefvîz edüp [32] âyetin tilâvet ederek zemîne selâmetle uçup konduk. Ve yine ol gece Kalabak köyünde mihmân olup gûyâ murğ-ı dilimiz bâz-ı ecelden halâs olup ol gece müşâvere edüp yârânlar eyitdiler kim,

"Yanya şehri yakındır. Sabâh anda gidelim" dedikde hakîr:

"Hayır, şimden gerü hemân azm-i râh-ı gazâ-yı cezîre-i Girid ederiz" deyüp Kalabakkaya'dan kalkup **Ağrafa dağları** eteğinden geçüp 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Tekur: Şâm yaylasından gelüp ve Tırhala sahrâsından geçüp maşrık cânibine cereyân ederek Kiremitlik cisri altından geçüp nehr-i Kösdem'e mahlût olur. Nehr-i Tekur hakkâ ki *[241b]* âb-ı zülâldir.

Andan kıbleye bir sâ‘at dahi sahrâlar üzre gidüp,

Evsâf-ı fânûs-ı cihân, ya‘nî kal‘a-i Fener-âbâdân

Bânîsi ma‘lûmum değildir. Lâkin sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Mora vilâyeti fethine giderken bu kal‘a-i Fânûs'u be-dest-i Gâzî Durhân Beğ feth edüp Tırhala sancağında voyvadalıkdır. Ve Yenişehir monlası nâhiyesidir kim monlanın nâ’ibi hükm eder.

Nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve kırk aded merdüm-hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, zîrâ şehr-i mu‘azzam değildir. Kal‘asını izn-i pâdişâhî ile Hamza Beğ ta‘mîr ü termîm edüp kırk kîse masrûf edüp yine kırk yük akçe kal‘a içün vakf eylemişdir kim kal‘a kullarına vakıfdır kim bu kal‘a kullarının vazîfe-i mu‘ayyeneleri taraf-ı pâdişâhîden değil Hamza Beğ evkâfından verilir.

Kal‘ası, evc-i âsımâna münkalib olmuş bir yalçın kayalı dağ başında cümle Yenişehir ve Tırhala ve Akdeniz beş konak yer nümâyân bir kûh-ı serbülend üzre misl-i kal‘a-i Demâvend bir hisâr-ı üstüvârdır. Ve ancak cânib-i garba nâzır bir kapusu var. Şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî henüz amâr olmuş dürr-i beyz-âsâ bir kirmân-ı ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Aslâ bir tarafında handakı yokdur, zîrâ her tarafı çâh-ı cahîm-vâr uçurum olup handak yeri yokdur. Derûn-ı kal‘ada dizdâr hânesiyle on aded neferât hâneleri ve Mehemmed Hân câmi‘i ve cebehâne ve su sarnıçları ve gılâl anbârları vardır, gayri şey yokdur. Ammâ,

Aşağı varoşu: Yüz aded kiremit örtülü evleri cümle kat-ender-kat sahrâya nâzır mükellef ü mükemmel cihân-nümâ sarâylardır.

Ve cümle beş aded mahalle ve cümle beş aded mihrâbdır. Kal‘a içre Hamza Beğ câmi‘i, Evliyâ Hâtûn câmi‘i.

Ve cümle üç aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle elli aded keferelerin menhûs hâneleridir. Ve cümle iki aded küçük hânları ve cümle bir küçücük hammâmcığı ve cümle yigirmi aded dükkâncığı ve cümle bir aded medreseciği ve cümle bir aded mektebi ve cümle bir aded tekyesi var. Ve câ-be-

câ bâğları var.

Hikmet-i Hudâ böyle kûh-ı bâlâ üzre niçe âb-ı hayât suları var, ammâ halkı Urûmşa olup dağ âdemîsi olmak ile tâ‘ûndan firâr edüp niçe hânedânların cümle bakır avânîleri durup hâneleri berbâd oluyor.

Hattâ hakîr anda iken bir âdem-i bî-zebân yatır imiş. Aslâ bir âdem yanına varup sormamışlar ve ol âdem açlıkdan ölüp kalmış. Hakîr râst gelüp hidmetkârlarım ile ol âdemi gasl edüp namâzın kılup mezâristânda defn etdim. Ammâ ol gece hânemiz sâhibi,

"Bunlar tâ‘ûnlu ölü yanına varup ölü yaykadılar" deyü cümle tevâbi‘ [ü] levâhıklarıyla bizden kaçup bir hânedân-ı azîmde bizler yalnız kalup ertesi ale's-sabâh biz dahi andan kalkup hânedân sâhiblerinden Paşazâde ve Muslu Ağalar ile vedâlaşup ziyâret-i Hüsâm Efendi'yi ve Evliyâ Kadın Ana'yı ziyâret edüp andan aşağı bir sâ‘atde bu dağdan yokuş aşağı cânib-i kıbleye enüp **karye-i Loksad'ı** ve sahrâ içre niçe ma‘mûr kurâları geçüp bir sâ‘at dahi taraf-ı kıbleye âbâdânda gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Kardiçse

Bir sahrâya vâki‘ olup Yenişehir niyâbetinde ve Tırhala livâsı hâkinde ze‘âmetdir. Cümle 9 mihrâbdır ve cümle 9 mahalledir. Cümleden çârsû içinde Kâsım Çavuş câmi‘i: Kiremit örtülü cemâ‘at-i kesîreli câmi‘dir.

Ve cümle sekiz aded mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir aded medrese ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân ve cümle bir aded tekye-i dervîşân ve cümle üç aded hân-ı tüccârân ve cümle bir küçük hammâm-ı râhat-ı cân ve cümle yüz aded dükkân-ı esnâfân ve cümle bin aded kiremit örtülü bâğ u bâğçesi bî-hisâb hâneleri var. Halkı cümle Urûmşadır. Lisânları Urûm lehçesine yakın kelimât edüp ekseriyyâ re‘âyâ vü berâyâları keferedirler. Başlarına beyâz keçeden Freng şapkası geyerler.

Ve bu sahrâda cümle arabaları Anatolu vilâyetindeki gibi iki tekerlekli kan[g]lı arabalar ile yük taşırlar. Ve cümle (---) aded âb-ı hayât çeşmeleri vardır. Cümleden Kâsım Çavuş câmi‘i önündeki çeşmenin târîhidir:

Abdülbâkî bir kulundur kulların çok bî-şümâr,

Ol Habîbin hakkı içün et Çâr-yâra anı yâr.

Sene:1065.

Bu kasabadan dahi kalkup *[242a]* 4 sâ‘at maşrık tarafına gidüp bir vâsi‘ sahrâda,

Evsâf-ı kasaba-i Maşkolor Panayırı

Tırhala sancağının hâkinde Yenişehir monlası niyâbetindedir, ammâ yılda bir kerre Yenişehir monlası ve Tırhala beği yâhûd kâ’immakâmı ve Selânik yeniçeri ağası yılda bir kerre askerleriyle gelüp cümle tüccâr-ı berr [ü] bihârı muhâfaza edüp germâ-germ bâzâr olur.

Ve bu elde hayrâtı olan Sultân Süleymân'ın makbûl iken maktûl olan Gâzî İbrâhîm Paşa vakfı olmak ile mütevellîsi de iki yüz asker ile bir tarafın muhâfaza edüp cemî‘i dekâkînlerden kirâların ve bâc [u] bâzârların cem‘ edüp câmi‘lerinin talebe-i mürtezikalarına vazîfe-i mu‘ayyenelerin verir.

Ve bu kasaba-i ra‘nâ nehr-i Çınârlıdere kenârında vâki‘ olup nehr-i Çınârlı Ağrafa dağlarından gelüp nehr-i Kösdem'e mahlût olur bir âb-ı hayâtdır, ammâ mâh-ı Temmûz'da gâyet ıssı cereyân eder.

Bu rabta-i zîbâ nehr-i Çınârlı kenârında cümlesi üç yüz aded hâneli sâfî kefere re‘âyâlı büyük

köydür kim hâkim İbrâhîm Paşa müttevellîsidir. Bir sahrâ-yı azîme vâki‘ olup yılda bir kerre bu nehr-i Çınârlı'nın kenârından iki kerre yüz bin ve üç kerre yüz bin benî âdem Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Semerkand u Laristân ve Moltan ve Macar ve İsfeç ve Nemse ve Leh u Çeh ve İsfaç ve İşpanya ve Ciniviz ve Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus ve Mısır u Şâm ve Haleb u Irâk'dan ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘a-i ırakdan cemî‘i memâlik-i mahrûselerin ankâ bâzergânları niçe kerre yüz bin guruşluk metâ‘-ı zî-kıymetlerin getirüp bu sahrâ-yı lâlezâr çemenzârda hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhlarıyla konup metâ‘ların fürûht etmeğe başlarlar.

Ve cümle sağîr ü kebîr iki bin aded müfîd [ü] muhtasar binâ olunmuş serâpâ kiremit ile mestûr dekâkîn-i ma‘mûrlardır kim cânib-i vakıfdan binâ olunmuşdur kim bu cümle dükkânlarda ağır bâzergânlar oturur, zîrâ kal‘a-misâl etrâfları dervezeli emîn yerlerdir.

Bu dükkânlarda âdem deryâsı temevvüc edüp kırk gün kırk gece bir alma ve satma ve verme girme ve getirmeli bir cem‘iyyet-i kübrâdır. Diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olur değildir.

Ve bu cem‘iyyet-i kübrâ kiraz meyvesi eyyâmlarında vilâyetin her nebâtât mahsûlâtları ganîmet üzre olduğu mahal olmağile niçe kerre yüz bin re‘âyâ vü berâyâlar me’kûlât [u] meşrûbâtlarını bu bâzâr-ı hüsne getirüp eyle ganîmet olur kim bir koyun on akçeye ve iki vukıyye ekmek bir akçeye ve sâ’ir eşyâlar dahi ana göre fürûht olup ganîmet olup niçe bin aded külbe-i ahzândan dükkânlar dahi binâ edüp herkes metâ‘ların bey‘ eder.

Ve her tarafda çeng ü çeğâne ve def ü tanbûr u santûr ve çeng ü rebâb u mûsikârlar çalınup kahvehâne ve meyhâne ve bozahânelerde ve gayri hayme vü bârgâhlarda bir hây hûy sâz u söz ü rakkâsân ve mutrıbân ve kaşmerân ve mukallidân [ve] meddâhânların cümlesiyle her gün her gece Hüseyin Baykara meclisleri olup cemî‘i ordu-yı bâzâr niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meşâ‘il ve fânûs u şem‘-i asel şem‘-i rîhlar ile çârsû-yı hüsn çerâğân olup şeb-i muzlimleri gûyâ rûz-ı rûşen olup rûzları rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî olup bu tertîb üzre kırk gün kırk gece taraf taraf ve köşe be-köşe zevk [u] şevkler olur.

Ve niçe kerre yüz bin yük çözülüp fürûht olur ve niçe kerre yüz bin {yük} alınup bağlanup niçe Mısır hazînesi mâl cem‘ olup bu rûy-ı arzda her ne kadar zî-kıymet akmişe-i fâhire ve kâlây [ve] dîbâ ve şîb ü zerbâf-ı nâdire ve cemî‘i cevâhir-i kemyâb zî-bahâyî şeyler var ise bunda bî-bahâ bulunur. Ve herkes metâ‘ın bozup bâzâra çıkarup arz-ı kâlâ eder. (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Der-tahkîk-i kânûn-ı kadîm-i cem‘iyyet-i panayur

Müverrihân-ı Rûm ve tevârîh-şinâs-ı Latin-i merzibûm olan keferelerin tevârîhlerinde tahrîr etdikleri minvâl üzre bu cem‘iyyet-i kübrâ tâ Leka-yı bed-likâ-yı bî-bekâ asrından berü kalmışdır. Ol Leka-yı dâl yılda bir kerre bu cem‘iyyet-i kübrâ olan yere gelüp bir mürtefi‘ püşte üzre çıkup sakalına incü la‘l yâkût ve cevâhir ü gûnâ-gûn girân-bahâ dürr-i yetîmleri rîş şevârib geysûlarına zeyn edüp arz-ı cemâl etdikde hâşâ sümme hâşâ rubûbiyyet iddi‘âsında oldukda cümle dünyâ halkı gelüp cemâl-i bed-likâyı görüp her bay u gedâ metâ‘ların Leka'ya pâyendâz edüp Leka'ya secde eder imiş. *[242b]* Hâlâ ol zamândan berü bu cem‘iyyet-i bâzâr kânûn-ı Leka-yı bî-bekâ kalup her sene âdem deryâsı cem‘ olur, sebebi budur *ve's-selâm.*

{Der-kâr-ı kehene-i mutalsem-i nâmûs, ya‘nî sivri sinek ve kara sinek

San‘at-ı garîbedir kim bu Maşkolor panayuru gününde sinekden âdem duramaz iken hemân panayur günleri olunca aslâ sineğin vücûdu kalmaz. Temâşâ bu kim bu cem‘iyyet-i kübrâda niçe kerre yüz bin benî âdemin muzahrafât-ı kâzûrâtı ve niçe kerre yüz bin hayvânâtların necisleri ve niçe kerre

yüz bin aded zibih olan koyunların ve sığırların kanları râyihası çok olacak iken bir bed râyiha olmayup bir peşşe ve bir meges-i siyâh yokdur. Hemân ki bâzâr savulup bir âdem kalmaduğu gibi kara sinek ve sivri sinek cihânı dutup âdemi helâk eder. Tâ Leka'dan berü böyle tılsımât olmuşdur kim temâşâ-yı garîbedir.}

Ammâ bu hengâme-i bâzârı görmeyen bir cem‘iyyet-i kübrâ görmemişdir. Seyyâhân-ı berr [ü] bihâr-ı âlem ve nedîm-i benî âdem içinde meşhûr. Gerçi Alasonya şehrinde ve Dabra panayırında ve Dolyan panayırında ve Mitroviçse'de ve Ösek panayırında ve Arat'da ve Varat panayırında ve Eflak ve Boğdan mâbeyninde Fohşan panayırında ve Çerkezistân'da Şeyh Hasan bâzârında ve Acem vilâyetinde Gîlân bâzârında ve yine Acem'de Lahîcân bâzârında ve yine Acem'de İmâm Rızâ Meşhedi cem‘iyyetinde ve Acem'in Erdebîl şehri Maktelü'l-Hüseyn'de ve Bağdâd'da Selmân-i Pâk teferrücünde ve yine Bağdâd kurbunda ziyâret-i İmâm Hüseyin'de ve yine Bağdâd Kûfe'sinde İmâm Alî ziyâretinde ve Mekke-i Mükerreme'de âdem deryâsı cem‘iyyeti olan Cebel-i Arafât'da ve Mısır kurbunda Seyyid Ahmedü'l-Bedevî ziyâretinde ve ana karîb nehr-i Nîl kenârında İbrâhîm Dessûkî'de ve şehr-i Dimyât'da ziyâret-i Şeyh Şatâ'da ve niçe yüz aded ma‘lûmumuz olan ibret-nümâ vâcibü's-seyr cem‘iyyet-i kübrâların Cebel-i Arafât'dan gayri bu Maşkolor panayuru cemi‘i bu dünyâda ve yeni dünyâda misli yokdur.

El-hâsıl bu germâ-germ cem‘iyyet-i kübrânın kırk gün kırk gecede olan sürûr, şâdımân-ı hây hûyu evsâfların mâ-vaka‘ı üzre ta‘rîf ü tavsîf eylesek midhatinde lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir. Ve tatvîl-i kelâm olur deyü ale'l-ihtisâr tahrîr etdik.

Bu temâşâları edüp yine refîklerimiz ile 4 sâ‘at cânib-i kıbyele gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i Cum‘a

Bu dahi Tırhala hâkinde voyvadalık olup Yenişehir nâ’ibi hükm eder. Cümle (---) aded nâhiye kurâlarıdır. Yeniçeri serdârı ve kethudâyeri ve birkaç a‘yânı vardır. İmâreti bir vâsi‘ sahrâya vâki‘ olup bâğlı ve bâğçeli cümlesi yedi aded mahalle ve kamusu yedi mihrâblı bir küçük kasabacıkdır kim serbest ze‘âmetdir.

Ve dükelisi iki aded salât-ı Cum‘a edâ olunur câmi‘dir. Biri Ömer Beğ câmi‘i, biri Alî Çavuş câmi‘idir, ammâ bu bir kurşum örtülü câmi‘-i pür-envârdır. Ve hepsi beş aded mahalle buk‘alarıdır.

Ve umûmenisi bir aded medrese-i âlimândır. Olancası bir hammâmdır. Ve barısı iki ad[ed] mekteb-i sıbyândır. Ve bardası üç aded hânkâh-ı dervîşândır. Ve olandası iki aded hân-ı tüccârândır. Ve hamusu yigirmi aded dükkândır.

Bir âb [u] hevâsı latîf rabta-i ma‘mûr ve ganîmet ve mahsûllü yerdir. Hânedân sâhibi Hâdim Ağa ve bürâderi Mûsâ Ağa sofraları meydânda keremkârây âdemlerdir.

Hikmet-i Hudâ bu kasabada kara sinek eyle çokdur kim âdemi helâk eder. Maşkolor panayırı günleri aslâ sineğin vücûdları anda kalmayup bu kasabaya sinek gelüp çok olur. Bâlâda tılsım olduğu merkûmdur.

Ba‘dehu bu kasabadan kalkup kıble cânibine (---) sâ‘at sahrâ içre ma‘mûr [u] âbâdân İremezât misilli kurâları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Dimoko

Bânîsi Leka oğlu Dimoko binâ etmeğile Dimoko'dan galat Domoko derler. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Mora vilâyeti fethine giderken be-dest-i Durhân Beğ feth edüp Rûmeli eyâletinde İnebahtı sancağı voyvadalığında Çatalca kazâsı nâhiyesinin niyâbetidir.

Aşağıdan kal‘asına bir sâ‘atde su‘ûd edüp temâşâ etdim. Kal‘ası evc-i âsımâna berâber bir sivri kaya üzre şekl-i müdevver ve Şeddâdî taş binâ bir küçük kal‘adır. Ba‘de'l-feth câ-be-câ ba‘zı yerleri münhedim(li) olmuşdur.

Cümle kâfiri ve müselmânları ancak yüz kadar kiremit örtülü evlerdir. Ve Rûmları tâ fetihden berü iç kal‘anın zirve-i a‘lâsında sâkinler. Andan aşağıda müselmânlar olup bir mahalle ve bir câmi‘ var, ammâ müselmânlarının dînleri ve mezhebleri nedir, anlar dahi bilmez. Kefereler ile mahlût hem-meclis müselmân şekilli harâc vermeden halâs olmuş bir kavimdir.

Cümle iki hânları ve cümle elli aded dükkânları var ammâ hammâmı ve gayri imâretleri yokdur, ammâ âb-ı hayât kaynak suları çokdur. Ve bâğ u bâğçeleri uzakdır. Bu kal‘a şâhrâha hilâf olmak ile bu kavim aslâ müsâfir almazlar ve Yahûdî kavmin bu şehre komazlar ve Yahûdîler de havf edüp gelmezler.

Bu kal‘adan kıble tarafına 4 sâ‘at dağlar ve beller ve sarp kayalı yollar aşup ve mandıralarda koyun ve câmûs kaymakları ve yoğurdları yeyüp içüp hoş geçüp,

Evsâf-ı ma‘mû[r] zemîn, ya‘nî kal‘a-i metîn İzdin

Bânîsi Leka kızı Zidin binâsıdır. Zidin'den galat İzdin derler. Sene 852 târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Mora cezîresin Venedik elinden almağa giderken bunu dahi Venedik küffârı elinden dest-i kahr ile kabza-i teshîre alup Süleymân Hân tahrîri üzre Cezâyir eyâletinde kapudan paşa hükmünde *[243a]* Ağrıboz sancağı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır.

Ve vâlide sultânların hâss-ı hümâyûnları olup hâkimi voyvadadır kim maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem olup elli bin guruş tahsîl olur. Şeyhülislâmı, nakîbü'l-eşrâfi, sipâh kethudâyeri, yeniçeri serdârı, kal‘a dizdârı, elli aded merdüm-hisârı, muhtesibi, bâcdârı, harâc emîni, şehir kethudâsı (---) (---) (---) vardır.

Kal‘ası evc-i semâya berâber bir gök kaya üzre cenûbdan şimâle tûlânîce şekl-i bâdemî seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâ-yı sedd-i İskender'dir. Dest-i Venedik'de iken eyle amâr u müzeyyen binâ imiş kim cemî‘i Frengistân üstâdlarının pesend etdikleri hisâr-ı üstüvârın biri dahi budur. Ve biri dahi Moton ve Koron'dur. Ammâ bu eyle bir kâr-ı kadîmdir kim her taraf-ı kadd-i bâlâsı otuzar arşın Şeddâdî dîvâr-ı musanna‘ ve mücellâ ve musaykal seng-i hârâdır kim kâr-ı hendese letâfet [ü] zerâfetinde misli yokdur. İlm-i mi‘mârîden sehel haberdâr olup bu kal‘a-i pesendîde gördükde engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olur. Lâkin küçükdür. Girdâ-girdi kâmil bin adım olup iki kapusu var. Biri semt-i kıbleye ve biri cânib-i cenûba nâzır demirden metîn ü kavî kapulardır.

Cümle bu kal‘a içre elli aded hânelerdir. Ammâ yukaru tâ iç kal‘ada aslâ evler yokdur, ancak cebehâne ve ba‘zı mühimmât levâzımâtlar vardır. Zehâyir kısmından buğday ve darı ve kılçıklı pirinç ve beksumât var, gayri şey yokdur. Bu iç hisârdan Akdeniz ayak altında gibi nümâyândır. Ammâ aşağı kal‘ada bir câmi‘ var, tarz-ı kadîmdir.

Bu kal‘anın suyu eşeklerle aşağıdan gelir, su sarnıçları mu‘attaldır. Ve bu kal‘anın kıble tarafı sahrâ ve dahi mâverâsı Akdeniz bir mîl kadar mesâfedir. Ve şark tarafı havâleli bayırlardır. Ve etrâfında aslâ handakı yokdur, zîrâ sa‘b ve yalçın kayalardır.

Sitâyiş-i aşağı şehr-i İzdin

Vech-i tesmiyesinin bir rivâyeti dahi,

.....(1 satır boş).....

Ammâ bu varoş-ı ma‘mûr gâyet müzeyyendir. Bir vâsi‘ dereli ve iki tarafları kayalı bir öz içine vâki‘ olup cümle 13 aded mahalle-i müslimî[n]dir. Evvelâ (---) mahallesi,

.....(1 satır boş).....

Meşhûru bunlardır. Ve cümle 8 aded mahallât-ı keferâtdır, ammâ Yahûdî ve Freng yokdur. Lâkin Rûm ve Bulgar ve Ermenî ve Latin kefereleri çokdur. Bu kadar mahallâtlar içre cümle 6 ad[ed] mihrâbdır. Dördünde salâ[t-ı] Cum‘a edâ olunur câmi‘-i selâtîn-i Âl-i Osmân [u] sâ’ir a‘yândır. Evvelâ cümleden müferrih dilküşâ ve kurşum örtülü Hasan Beğ câmi‘i.

Andan Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i, gerçi tarz-ı kadîm bir kiremit örtülü ma‘bedgâh-ı kadîmdir ammâ müstecâbü'd-da‘ve beytullâh olup gâyet rûhâniyyet vardır. Ve hareminde gûnâ-gûn sâyedâr dıraht-ı müntehâlar vardır. Kıble kapusunın atebe-i ulyâsı üzre bu târîh mastûrdur:

Her ki zi-rahmet-i Hudâ ümmîd kün,

Der penç evkât încâ nemâz,

İlâhî be-hakk-ı sûre-i İhlâs,

Ebedî kün în câmi‘-i halâs.
Sene 852.

Andan İmâret câmi‘i. (---) (---) (---) (---)

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir kim cümle 3 mahalle zâviyeleridir.

Ve cümle 3 aded medrese-i müfessirândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 6 aded mekteb-i tıflândır. (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekye-i âbidândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 2 aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır.

Ve cümle bir aded hammâm-ı râhat-ı cândır. Ol dahi Mehemmed Paşa'nın hayrâtıdır. Ve cümle 40 aded hânedân hammâmları var dediler.

Ve cümle bir aded imâret-i dâ[rı]'l-me’kel-i fakîrândır.

Ve cümle 5 yerde şehir içre cereyân eden nehir üzre taş cisr-i ibret-eserler vardır, ammâ birer göz küçük kantara-i zîbâlardır.

Ve cümle 2 aded dükkânçe-i ehl-i hırefdir. Gerçi bezzâzistânı yokdur ammâ her metâ‘-ı girân-bahâ bî-bahâ bulunur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle iki bin beş yüz aded mükemmel ü mükellef kiremit örtülü kat-ender-kat ma‘mûr u müzeyyen hânedânlar ve gayri büyût-ı ra‘nâ-yı iremlerdir ve cümle sokakları kaldırım döşelidir.

Ve kal‘a altından tâ aşağı çârsû deresine varınca cümle biri biri üzre ufacık ve daracık ve havlısız kefere evleridir kim yüzleri cânib-i garba nâzırdır. Ammâ bu kefere hâne-*[243b]*-lerinin dere aşırı mukâbelelerinde olan bayırlar üzre cümle müselmân mü’minân muvahhidân hâneleridir.

Ve cümle yüzleri kıble semtine nâzır bâğlı ve bâğçeli ve fiskiyye ve havz u şâzrevânlı vâsi‘ havlılı kat-ender-kat sarây-ı âlîlerdir. Cümleden (---) sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr hânedânlardır.

Ve bu şehir içre cereyân eden nehr-i (---) yemîn [ü] yesârı böyle ma‘mû[r] büyût-ı müzeyyenelerdir. Âb [u] hevâsı sehildir. Bâğlarında limonu ve turuncu ve zeytûnu ve anârı ve gayri

gûnâ-gûn müsmirâtları çokdur.

Ve cümle 8 aded mesîregâhları var. Cümleden şehrin yıldız cânibinde nîm sâ‘at ba‘îd Paşa Bâğı nâmıyla ma‘rûf bir bâğ-ı İrem vardır kim bî-bedel teferrücgâh-ı râhat-ı cândır. Ve Mesîre-i

.....(1 satır boş).....

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i İzdin

Evvelâ vilâyet-i Rûm olmağile ekseriyyâ halkının lisânları Rûmşa olup fasîh u belîğ Rûmca ve Türkçe kelimât ederler.

Esbâbları cümle iskerled ve parankona ve saya ve çuka ferrâce ve kontoş ve serhaddîler geyüp başlarına destâr-ı Muhammedî sararlar. Re‘âyâları yine beyâz keçeden Freng şapkası geyüp beyâz abâlar ve kebeler geyerler. Ve zenâneleri cümle başlarına elvân çukadan terpûş geyüp yüzlerine kıldan nikâb ve başlarına beyâz arakıyye eyinlerine gûnâ-gûn çuka ferrâceler geyüp hırâmânî reftâr ederler, ammâ gâyet mü’eddebe ve ehl-i perde havâtînleri var, zîrâ mazbût şehr-i ma‘lûmdur.

Ve cümle halkı garîb-dost kavm-i tüccâr veliyy-i ni‘am sofra sâhibi halûk ve halîm ü selîm âdemlerinden (---) Ağa ve (---) Ağa ve (---) Ağa keremkârây hânedân sâhibleridir.

Ve gâyet gâzî ve serbâz u dilâver server hünerver âdemleri olup bu şehir leb-i deryâ kurbunda olmağın âsî Venedik'den havfleri olduğundan her gece bu şehirden biner aded çatal fitilli yarar ve nâmdâr fetâlar çıkup leb-i deryâyı muhâfaza ederler. Ve her gece ikişer yüz atlı fârisü'l-hayl küheylân atlı gâzîler sabâha dak şehrin cânib-i selâsı olan dağları ve belleri geşt [ü] güzâr edüp karavul beklerler.

Ve bu şehr-i İzdin Akdeniz'in bir körfezi içinde leb-i deryâdan nîm sâ‘at yerde vâki‘dir ammâ limanı gâyet vâsi‘ olup bin pâre gemi sığar. Lâkin kıblesi ve gün doğusu tarafına ağzı açık olup bu iki rûzgâr-ı zorkâr pek isâbet edüp gemiler pârelenir. Lâkin kavî cân kurtaran gomanalar ile lenger endâht olunca bî-bâk ü bî-pervâ gemiler a‘lâ demir dutar yataklı limandır.

Ve bu şehirde cümle on bin âdem tahrîr olunmuşdur kim cümle vâlide sultân re‘âyâ vü berâyâlarıdır.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı İzdin: Evvelâ eş-Şeyh Rıdvân Efendi, anın kurbunda Saçlı Baba Sultân, andan Kara Kadı Efendi, andan Kurşumlu câmi‘ önünde sâhibü'l-hayrât Gâzî Hasan Beğ, andan eş-Şeyh Hazret-i Sinân Efendi, andan İsmâ‘îl Efendi, andan Mehemmed Dede, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehirden dahi kalkup garb tarafına (---) sâ‘at gidüp,

Sitâyiş-i âbâdân Ovacık, ya‘nî kasaba-i Badracık

Vech-i tesmiyesi (---) (---) dir. (---) sancağı hâkinde dağlar içinde ma‘mûr rabta-i müzeyyendir kim kânûn üzre yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve Âsitâne-i sa‘âdetde yeniçeri ocağından bir atîk yeniçeri çavuşu dahi hükûmet edüp cümle re‘âyâlardır mâl tahsîl eder, zîrâ cümle müselmânları ve zimmî kefereleri İslâmbol'da Yeniçeri meydânının koyun etine kayd olunmuş re‘âyâlardır kim cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir. Vâlide hâssı olan İzdin kazâsına müşâ kazâdır, ammâ anlar bu re‘âyâlara müdâhale edemezler. Kânûn üzre yeniçeriler hükmünde re‘âyâlardır.

Ve şehri Hünkâr yaylağı dibine vâki‘ olup cümlesi 800 aded kârgîr ve kiremit örtü[lü] bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr ve müzeyyen hâne-i zîbâlardır. Bir yayla-yı azîm dâmeninde olmağın âb [u] hevâsı latîf kasabacıkdır. Lâkin limonu ve turuncu ve nârı olmaz.

Kamusu beş aded mahalledir. Ve dükelisi (---) aded mihrâbdır. Çârsû içinde (---) câmi‘i ve (---) (---) (---) ve mahallât mesâcidleri ve bir medresesi ve bir mektebi ve bir tekyesi ve bir hammâmı ve yüz mikdârı dükkânları ve bir hânı ve (---) ve sâ’ir imârâtlârı vardır. Cümle âbâdân eser-i binâları yıldız rûzgârı tarafına nâzır, (---) (---) (---) (---) (---) *[244a]*

Andan yine cânib-i şarka düşüp İzdin sahrâsın geçüp (---) sâ‘at gidüp İzdin sahrâsında cereyân eden nehr-i (---) Narda ve Ağrafa dağlarından gelüp bu İzdin sahrâsında merhûme Kösem Vâlide Sultân'ın yedi göz ibret-nümâ vâcibü's-seyr cisr-i azîminden geçüp İzdin körfezinde Akdeniz'e mahlût olur.

Hakîr dahi bu kantara-i memerr-i nâsdan geçüp bir sâ‘at dahi gidüp,

Der-beyân-ı uyûn-ı germâb-ı nâfi‘-i İzdin: Beş altı yerde kaynak ılıcalardır, ammâ ol kadar binâ-yı azîmli hummalar değildir. Alçak alçak küçük kubbeciklerdir. Ba‘zısının üstünde eser-i binâları olmayup kaynak ıssı sulardır. Ekseriyyâ İzdin halkı ve kasaba-i Mercanos ve kasaba-i Mudunuç ahâlîleri gelüp bu hummalara girüp şifâ bulurlar, gâyet nâfi‘ kükürd kokar mâ-i germâlar[dır].

Bu ılıcaların yanında tütünü meşhûr kasaba-i Mercanos yolu sağ tarafımızda kalup bizler cânib-i cenûba 2 sâ‘at dahi dağlar aşup giderek,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr-ı kavî burç, ya‘nî binâ-yı metîn kal‘a-i Mudunuç

Bânîsi Venedik Penc-pirimidir. Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Fâtihi bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed sene (---) târîhinde Mora cezîresi fethine giderken Gâzî Ömer Beğ'i serdâr edüp be-dest-i Ömer Beğ, bu kal‘a-i bî-misâl dest-i Efrenc-i Venedik'den feth olup tahrîr-i Süleymân Hân üzre kapudan paşa eyâletinde Ağrıboz sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâcıkdır.

Nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve harâc emîni ve bâcdârı ve kal‘a dizdârı ve yüz aded mekeros apordos ve fakîr kal‘a neferâtları ve fakîr kibâr-ı a‘yânları vardır.

Kal‘ası leb-i deryâdan cânib-i garba iki sâ‘atden eksik ba‘îd olup dağların bir yüksek yerinde şekl-i müdevver dörd kat bir Şeddâdî binâ kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin adımdır. Lâkin aşağıda kal‘anın iki katı ba‘de'l-feth münhedim olaldan berü câ-be-câ der-i dîvârları rahnedâr durur, ammâ sehel mâl-ı himmet ile amâr olmak mümkindir, ammâ üçüncü kat dîvârı ve iç kal‘ası gâyet metîndir.

Hikmet-i Hudâ bu fakîr bu kal‘aya gelmezden mukaddem yolda bir top u tüfeng sadâsı ve bir gülbâng-ı Muhammedî edâsı işidüp mukayyed olmadık. Bir de âheste âheste bu şehre gelirken niçe bin ümmet-i Muhammed ehl [ü] ıyâlleriyle başları kaba ayakları kaba piyâde olup kaçarlardı. Meğer bu kal‘a varoşuna küffâr donanması deryâdan leşker döküp karadan Corci nâm kapudan-ı bî-îmân gelüp bu şehri urup nehb [ü] gâret alan [u] tâlân edüp ihrâk bi'n-nâr edüp iki yüz aded esîr ve niçe bin guruşluk metâ‘-ı kâlây [u] zahâ’ir alup kadıyı dahi esîr edüp evlâd [u] ıyâlin alır.

Der-sebeb-i gâret-i kal‘a-i Mudunuç

Kadı-i zâlim re‘âyâ vü berâyâya ol mertebe zulm-i sarîh [ve] ta‘addî etmiş kim kadının zülmünde[n] re‘âyâlar kayıklara binüp deryâya şinâverlik eden Corci Kapudan'a Venedik'in İstendil adasında varup bulur. Kadıdan tazallum edüp,

"Bizden bu kadar mâl aldı, kapudan Hazret-i Îsâ hakkıyçün olsun bizim hakkımızı hakk eyle" deyü

yine re‘âyâlar Corci Kapudan'a vesîle olup berren ve bahren gelüp böyle bir nâzenîn şehir bir kadı-i zâlim sebebiyle küffâr harâb [u] yebâb edüp bu kadar esîr mâl-ı ganâ’im alır.

Bizler dahi bu vâveylâ mahallinde bu şehre girmeğe cür’et edüp gördük kim henüz küffâr bu kadar mahlûk-ı Hudâ'yı esîr-i bend-i zencîr edüp götürür.

Hemân kal‘ada kapanan ümmet-i Muhammedler bizleri görünce kal‘a kapusun açup,

"Bire gâzîler, nice edelim, bu kadar ehl [ü] iyâl evlâdımız esîr olup işte götürüyorlar" deyü feryâd ederek şehrin ba‘zı mahalde (...) olan âteşlerin hüddâmlarımla ve şehir âdemleriyle söndürürken anı gördük.

Şehr-i İzdin'den atlı ve yayan hayli gâziyân-ı mücâhidânlar imdâda gelince cümle şehir halkıyla dahi bir yere gelüp küffâr-ı hâksârı hayli kovup leb-i deryâya karîbe varınca küffârdan niçe mâl [u] menâl ve niçe pîrezen havâtînler ve niçe zâl-ı zamân ümmet-i Muhammed esîrleri bırakdırup ve seğirdmeden ve bâr-ı sakîl götürmeden [bî-]tâb kalmış kırk beş aded kefereler dahi kalup hamd-i Hudâ anları esîr edüp dahi ileri küffârı kovarak tâ leb-i deryâya karîb vardığımızda mel‘ûn küffâr kalyonlarından ve altı pâre mavunalarından bize balyemez toplar urup bi'z-zarûrî cümlemiz esîrleri alup gerüye *[244b]* firâr edüp sâlimîn ü gânimîn bu kadar ümmet-i Muhammedi ve bu kadar mâl-ı esbâb-ı eskâl ile şâdımânlar edüp esîr kefereler ile şehre geldiğimizde cümle guzâtın ittifâkıyla hakîre bir kefere esîr verdiler. Hamd-i Hudâ âmedânî bir gazâda bulunduk, ammâ çe fâ’ide bu kadar ümmet-i Muhammed esîr olup gitdi.

Ve "Dağlarda dahi pusuda küffâr vardır" deyü haber gelüp cümle Mudunuçlu ve şehr-i İzdinli ve kasaba-i Mercanoslu ve niçe bin âdemler dahi gele gele cem‘-i vefîr olup dağlara ve bellere gidüp şehrin etrâfın karavullar beklemeğe kaldılar.

Tetimme-i evsâf-ı şehr-i Mudunuç: Varoşun bir köhne câmi‘i ihrâk olunmayup kaldı. Ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve on aded dükkânları ve yüz aded müselmân evleri ve yüz elli kadar kefere evleri var. Cümle kiremitli ve bâğlı ve bâğçeli evler kalup mâ‘adâsı ihrâk-ı bi'n-nâr olup yanardı.

Ba‘dehu dağlara bellere giden Mudunuçlu ve İzdinli gâzîleri gelüp küffârdan bir nâm u nişân bulmadıklarının haberin verdiler ammâ gâfil olmamak gerek, dediler. Biz dahi havfimizden taşra şehirde yatmayup orta hisâra kaçup anda mihmân olduk.

Gerçi bu kal‘a evc-i âsımâna berâberdir ammâ Mercanos kasabası yoluna gidecek dağlar bu kal‘aya havâledir. Derûn-ı kal‘ada cümle elli kadar fukarâ neferât hâneleri ve gılâl anbârları ve cebehâne hazîneleri var, ammâ cebehânesi azdır. Cümle beş aded şâhî topları var ve ancak bir küçük câmi‘i var. Gayri imâreti yokdur. Ve kal‘adan taşra câ-be-câ bâğ u bâğçeleri var. (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı kal‘a-i Mudunuç

Şehrin cânib-i şarkîsi hâricinde bir mürtefi‘ mesîregâh [u] seyrângâh-ı zemîn-i âlîde sâfî serv-i serâmed dırahtistânları içinde cihân-nümâ-yı temâşâgâh çemenzâr yerde bir kurşum örtülü kubbe-i azîm-i âlî içinde Bağdâd-ı behişt-âbâdda medfûn olan İmâm Mûsâ Rızâ *radıyallâhu anhünne* ırk-ı tâhir-i sülâle-i evlâd-ı zevi'l-ihtirâmından olan menba‘-ı esrâr, merci‘-i ebrâr, meczûb-ı vahdet, meslûb-ı izzet, bedrika-i makâmât, âyîne-i kerâmât, imâmzâde-i sâhib-i sadr ibn hümâm-ı âlî-kadr, ber-geşde-i(?) dergâh, ber-güzîde-i ib[â]dullâh eş-şeyh Sultân Veliyyullâh ibn İmâm Alî Mûsâ Rızâ ibn İmâm Kâzım ibn İmâm Ca‘fer-i Sâdık ibn İmâm Bâkır ibn İmâm Zeyne'l-âbidîn ibn İmâm Hüseyin ibn İmâm Alî Murtezâ'nın ehli Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'dır kim bint-i Hazret-i Muhammed Ahmed Mahmûd Mustafâ'dır, *rıdvânullâhi te‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

Bu Sultân Veliyyullâh hazretleri böyle ırk-ı tâhirden olup bu Mudunuç şehrinde âsâyiş-i âhiret

edüp âsûde-hâl olup cemî‘i ta‘allukât evlâd [u] ashâbıyla bu kubbe-i pür-nûr-ı mehbıt-ı pür-envâr içinde medfûnlardır.

Menâkıb-ı Azîz Veliyyullâh

Hâdise-i deşt-i Kerbelâ'dan sonra Âl-i Emeviyyûn'dan Âl-i Yezîd, evlâd-ı İmâm Hasanlara ihânet ve hıyânet eyledikleri ecilden bu Sultân Veliyyullâh terk-i vatan edüp Rûm erenlerinden olmak arzusuyla geşt [ü] güzâr-ı âlem ederek bu Mudunuç şehr-i azîmine geldikde meğer ol asırda bu şehr-i azîm İşpanya kralı destinde imiş. Kral-ı dâll-ı bed-fi‘âle bu Sultân Veliyyullâh tevhîd-i sultânî edüp def [ve] kudûmlerin çalarak krala buluşduklarında bunların keyfiyyet-i ahvâl-i hasîb [ü] nesîblerin su’âl edüp vâkıf-ı esrâr oldukda,

"Siz benim ülkemde nişlersiz ve niçün bu vilâyete ayak basup ezân okuyup tevhîd etdiniz? Sizden sonra bu vilâyet Türk kavmi ayağı basmağa sebeb olup yol göstermeğe geldiniz" deyü mel‘ûn kral gazab-âlûd olup Sultân Veliyyullâh'ı bir büyük top içine koyup âteş edecek mahalde azîz i‘tikâd-ı tâm ile Kur’ân-ı azîmden sûre-i (---) (---) olan âyet-i şerîfeye müdâvemete başlayup, [33] âyetin tilâvet ederken top-ı kûp yanında cümle fukarâlar tevhîd-i erreye meşgûl olduklarında hemân küffâr-ı dûzah-karârın karârı kalmayup topa âteş atdıklarında bi-emrillâhi te‘âlâ İmâm Veliyyullâh ber-hevâ perrân edüp alev ber-alevden hevâda nümâyân olup,

"Yâ Allâh! Yâ Hafîz!" sadâsı istimâ‘ olunup hevâdan bi-emrillâh zemîne nüzûl edüp vücûd-ı nâzenînine bir zarar isâbet etmeyüp ayak üzre durup tâ‘at-ı Rabbi'l-İzzet'e meşgûl olunca cemî‘i küffâr seğirdüp azîzin bu hâlin görüp ol ân yedi bin aded küffâr-ı bî-îmân kelime-i şehâdet getirüp sâhib-i îmân mürîd-i azîz olup kulluğa dururlar.

Kral dahi bu hâli görüp ol dahi şehâdet parmağın götürüp kelime-i tevhîdi yâd edüp İslâm ile müşerref olup cümle evlâd [u] ıyâlleri dahi mü’min ü muvahhid olup diyâr-ı Rûm'da *[245a]* ibtidâ İslâm ile müşerref olan bu ahâlî-i Mudunuç'dur.

Ba‘dehu azîzin cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbât ta‘yînâtların verüp ve topdan düşdüğü yere bu hâlâ ma‘mûr olan âsitâne-i azîmeleri binâ edüp ekâlîm-i seb‘a küffârları gelüp azîzi görür oldular.

Azîz-i merkûm dahi bu keşf [ü] kerâmeti ızhâr etdikden sonra mu‘ammer olmayup âhirete intikâl etdikde niçe bin fukarâları azîz-i merhûmu bu dergâhda defn ederler. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmm bir ulu âsitâne-i fukarâ-yı Hacı Muhammed Bektaş-ı Velî hânkâhıdır.

Yetmiş aded fakr [u] fâka sâhibi erbâb-ı ma‘rifet fenâ-fillâh terk [ü] tecrîd erenlerinden aceb halûk u halîm ü selîm cânlar vardır kim her biri birer gûne hidmete me’mûrlardır.

Cemî‘i âyende vü revendegânların atlarına ve hüddâmlarına hidmet edüp herkesin ne kadar atları var ise çul ve tobra çıkarmayup tekyenin âhûru tobralarıyla cemî‘i atlara sular verüp yemler asup kahveler pişirüp hidmet ederler.

Ve matbah-ı imâret-i dâru'z-ziyâfesinin ni‘met çobrası ve yahnisi ve pilâvı ve zerdesi bay u gedâ-yı pîr [ü] cüvâna ve cuhûd [u] muğâna, [34] nassı üzre cemî‘i âyende vü revendegânlara ni‘metleri mebzûldür, zîrâ evkâf-ı azîmdir.

Ve cümle kâfiristândaki krallar ve sâ’ir kefereler bu sultânın mu‘tekıdı olup her sene kâfiristândan nezerâtlar gelir.

Ve her sene başında abdâlânları def [ve] kudûm çalarak pârsâ-yı Muhammedîde gezüp tahsîl-i mâl u zehâyir edüp müsâfirîne yedirirler.

Vâcibü's-seyr bir ulu tekye-i cihân-nümâdır kim cemî‘i âsâr-ı imâretleri sâfî kurşum örtülü (---) (---) paşanın hayrât [u] hasenâtlarındandır kim bu kubbe-i pür-envâr içinde âsûde olan Sultân

Veliyyullâh'ın sandûkası etrâfında bu kadar hüsn-i hatt-ı Kelâm-ı izzetler ve bu kadar zî-kıymet buhûrdân ve gülâbdân ve musanna‘ şem‘dânlar ve maslûb kanâdîl-i gûnâ-gûnlar ve zî-kıymet tuhaf âvîzeler ve niçe bin âşıkân-ı seyyâhân-ı berr [ü] bihârın birer gûne hüsn-i hat âsârları ve niçe bin dervîşânların cihâz-ı fakrlarından zerdeste ve keşkül ve pâlheng ve kabağı ve sapan-ı Dâvûdîsi var ve niçe tabl u alem ve tarak u sancağ ve def ü kudûm ve nefîr ü zil ve kebirge ve ma‘rifeleri var. Cemî‘i fukarâlar her gelen züvvârın üzerlerine gülâb nisâr ederler.

Ammâ Sultân Veliyyullâh'ın yanında evlâd-ı zevi'l-ihtirâmından Sultân (---) (---) medfûndur. Dahi cenbinde Sultân (---) medfûndur. Ve taşra hareminde niçe e‘izze-i kir[â]mdan kimesneler medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Der-beyân-ı tahkîk-i kerâmât-ı Evliyâ

Bu abd-i kemterin manzûru olmuşdur kim tahrîre cür’et etdik. Dünkü günkü bu şehri küffâr-ı hâksârdan niçe bin melâ‘în-i la‘în nehb [ü] gâret etdiklerinde niçe yüz küffâr dahi bir alay pelîd-i anîd-i Yezîd bu türbe-i şerîfe gelüp görürler kim bir alay dervîşân-ı zî-şân el kavşurup durur, ammâ cümle küffâr bu sultânın mu‘tekıdleri olmak ile fukarâların esîr etmeyüp niçeleri tama‘-ı hâma düşüp matbah-ı imâret kârından ve meydân-ı fukarâdan ba‘zı eşyâları gırârlara doldurup ganîmet aldık zann edüp götürüp giderler.

Niçe küffâr bu ganîmet aldıkları hâli görürler kim mâl [u] menâl alanlara bir zarar olmayup bir hayli küffâr dahi matbahdan suhûnlar ve tancere ve kazgan ve kepçeler alup başlarındaki kara şapka üzre kara tancereleri geyüp giderler.

Anı görüp birkaç aded kefere-i fecereler âsitâne-i sa‘âdetin içine cür’et edüp girirler. Birkaç cihâz-ı fakrdan eşyâlar alup ve birkaç aded hüsn-i hatt kelâm-ı şerîfler alup bir küffâr dahi da‘vâ-yı merd ile azîzin ser-i sa‘âdetinde olan sikke-i Muhammedi alırken bir pîr-i fânî Süleymân Dede eydir:

"Bire azîz, ne yatırsın? Şu hâli görsene, kani gayret-i Muhammedî" deyince azamet-i Hudâ kubbe-i pür-envâr içinde bir ra‘d u berk ve bir âteş zâhir olup kubbe-i pür-envârın taşrasında yedi aded küffâr-ı hâksâr âteş gazabıyla harâb(?) kara kömür-misâl yanup yerleri dûzah-karâr olup bu hakîr bu âsitâne ziyâretine vardığımızda dahi ihrâk olan keferelerin lâşe-i murdârlarının yedisi dahi kara katrân tulumları gibi servi dırahtları sâyesinde pâymâl-i rimâl olup yatırlardı.

Hakîr cümle dervîşânlar ve hüddâmlarımla küffârların cîfe-i murdârlarına ayaklarına ipler takup âsitâneden taşra sürüdüp meydâna bırakdık.

Cümle şehir kefereleri bu keferelerin lâşe-i sûzânların görüp dibelik Sultân Veliyyullâh'a i‘tikâd-ı tâm hâsıl etdiler. Ammâ niçe kefereler bunların kapkara yandıkların görüp tekyeden aldıkları eşyâları bırağup firâr ederek mukaddemâ matbahdan sahan ve tancere alanlara bu ahvâl-i pür-melâli deyüp kimisi mâl-ı ganâ’imi bırağup kimisi cür’et edüp götürürken bi-emrillâhi te‘âlâ başlarında tancere geyen kâfirin başlarında tancereler kızup kara şapkalarında kara saçları ***[245b]*** ve kara başları kara tancerenin kızgınından başları yanup tancereleri ve kazganları bırağup kaçarlar.

Niçesi gayret edüp mâl-ı ganâ’im götürürken tâkatları tâk olup yükünü bir gayri kefereye verir. Anın dahi vücûdu bî-tâb olup (...) bırağup biri dahi alır.

Elhâsıl bu âsitâne-i Veliyyullâh'dan küffâr her ne kadar şey almışlarsa sahrâda bırağup gemilerine cân atup halâs olalım derken mukaddemâ biz de bu kadar asker ile küffârı kova kova yetişüp bu kadar mâl-ı ganâ’im bırakdırup bu kadar esîrlerimiz halâs edüp küffârdan kırk beş aded esîrler almışdık.

Hamd-i Hudâ bu âsitânenin cemî‘i esbâb-ı eskâlleri yerine gelüp bir şeyleri zâyi‘ olmayup henüz her gûne cihâz-ı fakrı dervîşân-ı zîşânlar yerlü yerlerine komak hidmetinde idiler. Bu menâkıb-ı pür-

ibretden me'âl-i kelâm oldur kim cemî'i akâ'id kitâblarında yazdığı üzre kerâmât-ı evliyâ hakdır. Hazret-i Şeyh Veliyyullâh r[û]hiyçün âli ve evlâdları rûhiyçün Allâh rızâsıyçün *el-fâtiha.*

Bu hakîr fukarâ-yı bâbullâhlar ile bu âsitânede bir gece mihmân olup cân sohbetleri etdik. Hakkâ ki ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at pâk-mezheb ve pâk-i'tikâd fukarâları var. Husûsan pîşvâ-yı tarîk sâhib-i seccâde olan Arslan Dede, hâfiz-ı Kur'ân bir cân-ı dervîşândır kim savm-ı Dâvûd ile mukayyeddir, demlerine hû.

Andan bize birkaç dervîş refîkler verüp cümle fukarâlar ile vedâlaşup giderken,

Bir temâşâ-yı garîbe zuhûr edüp niçe yüz aded Mudunuç halkı İzdin şehrinden kadı getirüp tekye fukarâlarından mâl ve esbâb [u] eskâl taleb etmeğe başladılar.

Meğer bu Mudunuç halkı muta'assıbînden bir alay Urûmşa kavim olup Sultân Veliyullâh'a ve gayri kibâr-ı evliyâlara kavm-i münkirînlerden imişler, bu tekyenin niçe bâğ u bâğçe ve niçe mezâri'âtların mülkiyyet üzre alup tasarruf etmişler imiş. Hikmet-i Hudâ küffâr dahi gelüp ol münkirînlerin emvâl [ü] erzâkların alup ve ehl [ü] ıyâllerin esîr edüp götürdükde bunlar dervîşânlara yapışup,

"Sizin mâlları küffâr götürürken bâr-ı sakîl olmağile bırağup bizim mâllarımız dahi bırağup siz bizim tekye mâlıdır deyü sahrâdan mâllarımız değşirüp bu tekyeye getirmişsiz."

Kadı-i İzdin huzûrunda da'vâ etdiklerinde dervîşân eyitdi:

"Bire âdemler, küffâr bizim cihâz-ı fakr olan eşyâlarımız ve matbahın suhûn [ve] tancerelerin götürüp gitdiler. Ve âsitâne içinden çerâğdân ve şem'dân ve birkaç Kelâm-ı şerîfleri alan kâfirler yanup kapkara kül olup kaldılar" deyince hemân bir âdem,

"İşte benim iki Kelâm-ı izzetim ve bu kadar mâlım alındı, sizdedir" deyüp doğru kabr-i şerîfe girüp kadı ve hakîr huzûrunda hemân üç aded büyük Mushaf-ı şerîfi rahleler üzre alup,

"İşte bunlar benimdir" deyü kapudan taşra çıkarken herîf-i zarîf depesi üzre yıkılup cân ber-cehennem kapkara yanup kaldıkda fukarâlar yerden Kelâm-ı şerîfleri alup yine yerlerine koyup hakîr âlem-i hayretde dem-beste kalup hemân hüddâmlarımla bu meyyitlerin lâşe-i murdârının elinden ayaklarından taşra sürüyüp mezkûr keferelerin lâşeleri arasına bırağup cümle kavm-i Mudunuç bu hâli görüp firâr etdiler.

Fakîr kadı, İzdin'den geldiğine peşîmân olup ol dahi el-azametullâh deyüp atına süvâr olup İzdin'e gitdi.

Bu sergüzeşt [ü] serencâmlara niçe yüz şâhid-i âdiller vardır. Bizler dahi hemân ol ân atlara süvâr olup yine refîklerimizle Mudunuç'dan kıble tarafına el-ıyâzen billâh sa'b kayalı ve dereli ve depeli dağlar ve beller aşup 4 sâ'atde,

Sitâyiş-i kasaba-i Esedli, ya'nî rabta-i Esedâbâd

Ağrıboz sancağı toprağında bir küçük sahrâda bir câmi'li ve bir mescidli ve medreseli ve bir mektebli ve bir tekyeli ve iki hânlı ve beş dükkânlı ve cümle yüz aded kiremit örtülü evleri ma'mûr kasabacıkdır.

Küffâr firkateleri havfinden bundan mihmân olmayup 4 sâ'at vâdîler içre kâh kıbleye ve kâh cenûba gidüp,

Evsâf-ı hâk-i pâk-i bâdiye, ya'nî kal'a-i atîk Livadiye

Be-kavl-i müverrih-i Yûnân Atina şehrinde sâkin olan Eflâtûn-ı İlâhî nâm hakîmin duhter-i pâkîze-ahteri Livaziye nâm bir krale-i melike binâsı olup Livaziye'den galat Livadiye derler. Ba'dehu sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Mora vilâyeti fethine giderken be-dest-i Gâzî Ömer

Beğ Venedik küffârı ve Rûm keferesi elinden feth edüp ibtidâ hükûmetin mîr-i livâlık ile Ömer Beğ'e sadaka olunduğundan "Livâ diye" ya‘nî sancak beğliği denildi. Yohsa kefere zamânında ismi Livazya'dır. Hâlâ kapudan paşa eyâletinde Ağrıboz sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kadar kurâdır.

Ve Medîne-i Münevvere vakfı olmak ile dâru's-sa‘âde ağası *[246a]* tarafından voyvadası iki yüz âdem ile zabt edüp salb [u] siyâset ve cürm [ü] cinâyet cümle voyvadanın olup kırk elli bin guruş hâsıl olur maktû‘u-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem serbest vakfullâhdır. Hâkimü'l-vakti olan gümrük emîni Hasan Ağazâde sarâyında mihmân olup safâlar etdik.

Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve elli aded merdüm-hisârı ve şehir kethudâsı ve şehir subaşısı ve harâc emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr-ı kübbâr ve eşrâfı gâyet çokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Evc-i semâya ser çekmiş bir yalçın kaya üzre üç kat bir Şeddâdî seng-i hârâlı bir kal‘a-i metîn ve şekl-i muhammes vâki‘ olup cirmi dâ’iren-mâdâr iki bin germe hatvedir, ammâ tiryâkî adımıyla değildir, levendâne iki bin adımdır. Ammâ ba‘zı yerleri gâyet çâh-ı gayyâ-misâl uçurum sa‘b kayalardır. Aslâ bir tarafında handakı yokdur ve lâzım da değildir, ammâ kıble ve cenûb tarafına havâleli yalçın kayaları vardır, ammâ ol kayalar ile kal‘a mâbeyni on minâre kaddi çâh-ı gayyâdan nişân verir derk-i esfeller vardır. Ve yıldız cânibine nâzır ancak bir kapusu vardır, gayri kapuları yokdur. Bu kapudan içeri derûn-ı hisârda elli aded hisâr eri ve dizdâr ve kethudâ evleri ve bir câmi‘i ve gılâl anbârları ve cebehâneleri var.

Bu kal‘adan yukaru iç kal‘a bir küçük bölme hisârdır. İçinde aslâ bir hâne yokdur, ancak bir tophâne ve bir su sarnıcı ve birkaç şâhî topları var. Ve bu orta hisârdan yukaruda bir bölme hisâr dahi var, asıl iç kal‘a odur. Bunda kral sarâyından gayri eser-i binâdan bir âsâr yokdur. Cümle zemînin dizdâr bâğçe etmişdir, zîrâ evler olsa her bâr âdem çıkup enmeğe âciz-mânde olurlar. Ammâ hakkâ ki ayyûka kad keşân olmuş bir sahra-i âlî üzre bir dürr-i beyz-âsâ kal‘a-i serâmeddir kim burc-ı bârû-yı üstüvârlarından âdem aşağı dereler ve kayalara bakmağa cür’et edemez. Ve bundan cümle zemîn nümâyân olduğundan mâ‘adâ Bahr-i Ebyaz bir buhayrecik gibi görünür.

Ve bu kal‘anın dahi kıblesi ve cenûbîsi tarafları havâle kayalardır, ammâ aslâ zarar yokdur, zîrâ bir top menzilinden ziyâde mesâfe-i ba‘îde yerde cibâllerdir.

Bu yukaru kal‘adan aşağı şehre kâmil bir sâ‘atde enilüp kal‘a gûyâ gökyüzünde kalır. Ve kal‘a olduğu kayalar üzre gûnâ-gûn kuşlar dünekleyüp âşiyâne etmişler. El-hâsıl bu kal‘anın mâ-fevkına murğân-ı hümâ-pervâzlardan mâ‘adâ bir mahlûk varmak muhâldir. Hemân Hudâ-yı Perverdigâr'ın ihsânıyla feth olmuş bir kal‘a-i bî-hemetâdır.

Der-vasf-ı şehr-i Livadye

Mezbûr kal‘adan taşra yedi aded dağlar üzre ve yedi aded dereler ve depeler içre beyâz taşlık içinde mâl-â-mâl biri biri üzre kat-ender-kat bâğsız ve bâğçesiz ve havlısız dıyk ve daracık eniş ve yokuşlu yerlerde cümle der-i dîvârları sâfî kârgîr binâ taşdır. Ve cümle kiremit ile mestûr gâyet ma‘mûr evlerdir kim birbirlerinin pençerelerine nâzırlardır. Ammâ Muslihiddîn mahallesi evleri cânib-i şarka nâzır ve aşağıca evlerdir. Ve Karşı mahalle hâneleri cümle taraf-ı garba nâzırlardır kim cümle 7 aded müselmân mahallesidir. Cümleden ma‘mûr Muslihiddîn mahallesi ve Karşı mahalle ve Aşağı mahalle ve Çârsû mahallesi ve Voyvada mahallesi ve,

.....(4/5 satır boş).....

Meşhûrları bunlardır.

Ve cümle 6 aded mahalle-i keferelerdir. Ekseriyyâ Rûm ve Latin ve Ermenî kefereleridir. Ve cümle müselmân ve kefere hâneleri iki bin yigirmi aded tahtânî ve fevkânî musanna‘ büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle 7 aded mihrâb-ı müslimîndir. Cümleden Aşağı çârsû içinde Gâzî Ömer Beğ câmi‘i, tarz-ı kadîm küçük câmi‘dir. Ve Balı Beğ câmi‘i, köhne binâdır ammâ cemâ‘at-i kesîresi vardır. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Mescidün hâzâ Balı Beğ benâ,

Hasbeten lillâh dâru's-sâcidîn,

Kâle gayben hâtifâ târîhehu,

Udhulûhâ bi-selâmin âminîn.

Sene (---).

Ve Tabahâne câmi‘i, buna Süleymâniyye câmi‘i derler. Ve Mustafâ Voyvada câmi‘i ve Muslihiddîn Efendi câmi‘i. Meşhûr ve müferrih câmi‘ler bunlardır.

Mâ‘adâ cümle 3 aded mahalle mezkitleridir.

Ve cümle 3 aded medrese-i sûhtegândır. Ve cümle 3 aded mekteb-i dâru't-ta‘lîm-i gılmândır. Ve cümle 3 aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i zâhidândır. Ve cümle bir aded vekâle-i bâzergândır kim Tabahâne dibindedir.Ve cümle 80 aded dükkândır. *[246b]* Ve cümle bir aded kesîf ve küçük hammâmdır.

Ve cümle 3 aded yerde cisr-i memerr-i nâs vardır. Şehrin tâ ortasından cereyân eden (---) ibret-nümâ (---) gûyâ aynu'l-hayât misilli bir berrâk ve pâk billûr-misâl âb-ı hoş-güvârdır kim ibtidâ menba‘ı Bihor dağlarından ve İnebahtı bellerinden gelüp bu şehir içinde mezkûr üç aded cüsûr-ı metîneler altından geçüp bu uyûn-ı cârilerin yemîn [ü] yesâr[r]ı şehr-i azîm ve çârsû-yı bâzâr ve kenârında mükellef kahvehâneler ve voyvadanın havz [u] fiskiyye ve şâzrevân ve maksûreli sarâyı bu dere kenârında bir yalçın kaya sahra-i azîm altında bir musanna‘ ve şîrîn sarâydır. Dahi aşağı nehir kenârınca ma‘mûr tabahâneden aşağı cereyân edüp Esedâbâd kasabasından aşağı Bahr-i Sefîd'e mahlût olur. El-hâsıl bu şehir gâyet sarp ve taşlık içinde daracık ma‘mûr şehirdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-temimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Livadye

Evvelâ cümle halkının lisânları Urûmşadır. Ve fasîh Urûmca ve Türkçe dahi kelimât edüp tâze yiğitleri Cezâyirli gibi daracık esbâb-ı gûnâ-gûnlar ve bellerinde üçer bıçak bir yerde taşıyup harîr mukaddem kuşaklar kuşanup beyâz dimi dizlik geyüp başlarına kırmızı fes geyüp levendâne baldırı çıplak gezüp ayaklarına siyâh fillar geyüp levendâne gezerler. İhtiyârları gûnâ-gûn çuka libâslar geyüp başlarına perîşânî destâr sarar pîr-i fânîleri çokdur. Zenâneleri yassı başlı olup elvân reng çuka ferrâceler geyüp mü’eddebâne gezerler, ammâ mahbûbe Rûm kızları başı kaba kâküllerin târ edüp harîr fisdânlar geyüp yüzleri açık gezerler. Gâyet mahbûbe Rûm keralanaları ve Rûm keratsaları olur. Ammâ dıyk ve taşlı dere içre olmak ile hevâsı sehel sakîldir. Lâkin Karşu mahalle nâm bâğçe dedikleri mahallin âb [u] hevâsı latîfdir. Ekseriyyâ eyyâm-ı Temmû[z]'da cümle halkı ol bâğlara göçerler. Cümle 2.000 aded bâğlar dölüm hakkı verir. Bin aded bâğları dahi mu‘âfdır.

Memdûhâtından: Balı ve aşağı bâğçelerinin la‘l-gûn âbdâr hoş-hor kirazları kem değildir.

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Livadye: Evvelâ Eskici Baba ve

.....(1.5 satır boş).....

Bu şehri dahi temâşâ edüp andan dağlar geçerek şark tarafına gidüp ve sol tarafında sahrâlar ve ma‘mûr kurâlar geçüp 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı dâr-ı hummâ-yı muhrıka, ya‘nî kal‘a-i harâb-âbâd İstife

Bânîsi ibtidâ Leka-yı bî-bekâ kral-ı dâllin binâsıdır. Bu sûr-ı üstüvârın misli bu edîm-i arzda yok imiş, ammâ İskender-i Yûnân bu kal‘ayı yedi sene döğüp âhıru'l-emr feth edüp içinde olan cümle kavm-i Mecûsîleri kırup kal‘anın dahi cemî‘i tabyaları ve burc-ı bârûların münhedim edüp cümle taşların Ağrıboz deryâsına dökdürüp hâlâ câ-be-câ kulle-i azîmleri ve niçe metîn ebrâcları ve cümle fecc-i amîk handakları ve kuyuları durur ve her temel taşları hammâm kubbesi-misâl râygândır.

Kıbleden yıldız tarafına tûlânî bir kal‘a-i azîm imiş kim bir bayır üzre şekl-i bâdemî vâki‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil yedi bin adım kal‘adır. Hîn-ı muhâsarada içinde ceng-âver âdem olsa hemân handakları kifâyet edüp bir yıl muhâsara götürüp sığınılır kal‘a-i harâbdır. Ve iki tarafı handak-misâl derelerdir. Ve yedi yerde sedd-i metîn kapu yerleri zâhir ü bâhirdir.

Âhır-ı kâr bu zemîn-i mahsûldâ[r] niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp dest-i Venedik Frengine girüp ol dahi sehel amâr eder.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân asrında Gâzî Ömer Beğ feth edüp küffâr-ı Venedik'i cümle kırup lâşe-i murdârların biri biri üstüne istif etdiklerinden ârifân-ı gâziyân bu şehre "İstife" deyü nâm verdiler, ammâ lisân-ı Rûm'da ismi Ayasentifa'dır. İslâmbol yanındaki Ayastefanas kal‘asın dahi bu İstife'yi binâ eden yapmışdır. Ammâ bunda Gâzî Ömer Beğ ceng-i azîm edüp yürüyüş ile küffârların kırup feth etdikde ol dahi İskender-i Yûnân gibi "Bir dahi küffâr amâr etmesin" deyü ba‘de'l-feth kal‘asın münhedim etmişdir, ammâ bir *[247a]* kulle-i azîmi ma‘mûrdur.

Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân üzre şehri Ağrıboz sancağı hâkinde havâss-ı hümâyûndan olup Ayşe Sultân hâssı voyvadası hâkimdir kim iki yüz âdemle hükûmet edüp on yük akçe hâsıl eder. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve Sarıkabak nâm yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır ammâ dizdârı ve neferâtları yokdur, zîrâ sûru harâbdır.

Ve bu şehrin cümlesi altı aded mihrâbdır. Üçü salât-ı Cum‘a edâ olunur âzînelerdir. Evvelâ Ya‘kûb Beğ câmi‘i, müferrihdir. Ve Kâsım Beğ câmi‘i, musanna‘dır. Ve Dervîş Yazıcı câmi‘i. Ve çârsû içinde henüz nev-binâ Ağrıbozlu Köse Alî Paşa karındaşı Ahmed Paşa câmi‘idir, ammâ cümleden müferrih ve musanna‘ ve şîrînkârlı câmi‘ budur. Kendüsi hareminde medfûndur. Ve cenbinde İbrâhîm Hânzâde İbrâhîm Beğ dahi haremde medfûn olup seng-i mezârının târîhidir:

İbrâhîm Hânzâde etdi nâgehân azm-i bekâ,
Terk-i dünyâ kalbine gûyâ ki oldu lâyiha,

Kim ederse fevti târîhin su’âl el kaldırup

Rûh-ı İbrâhîm beğ içün diye el-fâtiha.

Sene 1077.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ kamusu altı aded mahalle buk‘alarıdır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---),

Dükelisi dörd aded medrese-i hâce-i âlimândır. Evvelâ medrese-i (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümlesi (---) dâru'l-ulûm-ı nâresîde-i püserândır. Evvelâ Sarıkabak mektebi (---) (---) (---).

Ve cümle üç aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i Âl-i Abâ-yı fenâ fillâhdır. Cümleden (---) tekyesi (---) (---). Ve cümle altı aded müselmân mahallesidir. Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle on yedi aded Rûm mahallesidir. Ve cümle bir aded Yahûdî mahallesidir.

Ammâ hepsi iki bin beş yüz aded mükellef ü mükemmel kiremit örtülü Şeddâdî taş dîvârlı kârgîr binâ sarây kapuları gibi kemer kapulu vâsi‘ hâne-i zîbâlardır. Cümleden Sarıkabak {Hasan Ağa} sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve umûmisi bir aded hammâmdır. Ve olancası iki aded hânlardır, ammâ hammâm ve kurbundaki hân vâlide sultânın hayrâtıdır kim İzdin hâssı mâlıyla binâ olunmuşdur, ammâ çârsû içindeki hân gayri kimesne hayrâtıdır.

Ve cümletâsı yüz mikdârı dekâkînlerdir ammâ add etmedim, ammâ gâyet vâsi‘ sokak içine vâki‘ olup çârsû içre üç yerde çınâr-ı azîmleri vardır. Ekseriyyâ şâhrâhları kaldırımsız şûre yerlerdir.

Âb [u] hevâsı gâyet sakîl olduğundan hukemâ-yı kudemâ bu şehre dâr-ı hummâ deyü tesmiye etmişler. Anıniçün halkının reng-i rûyları saruya mâ'illerdir. Ve tâze yiğitleri Cezâyirli esbâbı libâslar geyüp baldırı çıplak gezüp ve elvân çukadan peşliler geyüp arkalarında birer Cezâyir ihrâmları olup ayaklarında siyâh Freng pâbuçları geyüp başlarında la'l-gûn fesler ve bellerinde çatal bıçaklar taşıyup gezerler.

Ammâ bu şehirde avretler sokağa rûz-ı rûşende çıkmak aybdır. Gece fânûslar ile hüddâm-ı siyâh çerdeleriyle akrabâ ve ta'allukâtlarına gider. Eğer merhûme olursa ol zamân gündüzün kapudan taşra [35] ile dâr-ı karâr-ı vâdî-i hâmûşâna gider.

İbret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân: Bu şehrin cenûb cânibinde şehre gelen su kemerleri acâ'ib binâ-yı temâşâgâhdır. Lâkin suyu ol kadar memdûh olmayup elbette vefret üzre nûş eden balgamî olup asferü'l-levn olur.

Ve **mesîregâh-ı bâğ-ı Merâm Alî Paşa:** Bir teferrücgâh-ı hıyâbândır kim vasfında lisân kâsırdır. Bu cây-ı müferriha Köpürlüzâde Fâzıl vezîria'zam Ahmed Paşa konup seksen gün kâmil meks etdikde bu şehrin âb [u] hevâsı sakîlliğinden kâmil defter ile on sekiz bin âdem asker-i İslâmdan hastalık ile merhûm olup âşinâ-yı velî-ni'am olan efendilerimiz ve Gedüslü Halîfe efendimiz ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Der-beyân-ı ma'den-i hacer-i İstife

Bir hafîf beyâz taşdır. Şehrin şimâli hâricinde tarlalar içinde bir mahûf u muhâtara çâh-ı cahîm gayyâsı gibi ka'r-ı zemîn mağârâlarda keserlerken gûyâ peynir gibi yumuşakdır, hemân kesb-i hevâ edicek bir beyâz katı taş olur. Ammâ kehf-i azîmlerden çıkarırken çok kûhken âdemler altında kalup helâk olmuşlardır. ***[247b]***

Memdûhât-ı sanâyi'âtından: Bu mezkûr taşdan beyâz ve musanna' tütün lüleleri edüp eyle münakkaş ederler kim gûyâ nakş-ı Mânî'dir. Ve gûnâ-gûn kâseler ve buhûrdânlar ve fincân-ı münakkaşlar edüp sarı şem'-i asel ile tertîb edüp gûyâ altun olur. Ve tereyağı sürseler gûyâ seng-i hârâ olup vilâyet vilâyet lüle ve kâse ve fincânların hedâyâ götürürler.

.....(1 satır boş).....

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i şarka 5 sâ'atde taşlı bayırlar aşup koyun ağıllarında kaymaklar yeyüp içüp hoş geçüp,

Evsâf-ı deyr-i Ayağırıyoz, ya'nî kal'a-i azîm Ağrıboz

Rûm Yûnân keferelerinden Ayağırıyoz ya'nî nâm sâhibi evliyâ bir ruhbân binâ edüp Ayağırıyoz'dan galat Ağrıyoz derler. Ba'zılar Eğriboz derler, zîrâ bu şehre deryâdan gemiyle girirken Kızılhisâr nâm kal'ası tarafında bir eğri boz dağ vardır kim yüz mîl mesâfe-i ba'îde yerden nümâyândır, ol eğri boz dağ içün bu şehre Âl-i Osmânlı Eğriboz derler, ammâ defter-i hâkânîde Ağrıboz yazılır.

Niçe kral-ı bed-fi'âl-i dâllden dâll-i mudille intikâl edüp âhir dest-i Efrenc-i Venedik elinden bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân sene (---) târîhinde deryâdan donanma-i hümâyûn ile karadan kendileri elli yedi bin asker ile yüz yigirmi yedi gün muhâsara edüp kal'a-kûp toplar ile döğe döğe niçe yerlerin münhedim etdikden sonra Maslahat Depesi nâm mahalden yürüyüş edüp kılıç ura ura feth olmuşdur.

Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân üzre kapudan paşa eyâletinde sancak beği tahtıdır kim paşasının hâss-ı hümâyûnu 440.000 yük akçedir.

Ve tîmârı 205 ve erbâb-ı ze‘âmeti 48 var. Kânûn üzre cebelüleri paşasının askeriyle cümle üç bin aded asker-i pür-silâh olup me’mûr oldukları sefere giderler. Paşası deryâda üç pâre kadırga ile palpa ve aleste olup her bâr kadırgaları limanda âmâde olup bir cezîrede düşman gemileri görünse kadırgalarıyla avanta edüp düşman üzre varır.

Ve kânûn üzre kadısı üç yüz akçe pâyesidir. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Ber-vech-i adâlet beher sene hâkim-i şer‘a on kîse ve hâkim-i örf olan paşaya seksen kîse hâsıl olur.

Müftîsi vardır ve nukebâsı ve vâlîsi ve voyvadası ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârısı ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve harâc ağası ve şehir kethudâsı ve mi‘mâr ağası ve gümrük ağası ve dizdâr ağası ve azeb ağası ve hisâr eri ağası ve topçu ağası ve cebeciler ağası ve meremmâtçı ağası ve cümle üç yüz aded merdüm-hisâr erleri vardır kim cümle âmâde askerdir.

Ve eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Akdeniz içinde Rûmeli eyâleti hâki tarafına yakın bir uçda şekl-i muhammes üç kat bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sedd-i İskender-vâr bir hisâr-ı üstüvârdır kim gûyâ kal‘a-i Seğitvar'dır. Bir ma‘nâda bu kal‘a yedi kat kal‘a dîvârıdır. Araları Şeddâdî dolma rıhtım moloz binâ dîvârlardır. Ba‘zı yerleri kırkar ve ellişer ayak enli kalın dolma dîvârdır.

Ve şark ve cenûb ve garb ve şimâl taraflarını deryâ döğer dîvârlardır. Ancak karayel ve yıldız cânibleri karadır, ammâ bu kara câniblerinin dîvârları seksen adım enli sedd-i Kahkahâ-vâr kesme kaya handakdır. Ve ol taraflarının dîvârları kırkar arşın yüksekdir. Ve handak kenârınca kara tarafının dîvârı bir denizden bir denize varınca bin beş yüz adım kara tarafı dîvârıdır.

Ve dahi evvelki kat taşra dîvârı üzre bu kal‘anın gird-â-gird cirmi cümle altı bin adımdır. Andan iç yüzündeki ikinci kat dîvârı üzre bu sûr-ı ma‘mûrun cirmi kâmil dörd bin adımdır, ammâ levendâne yürümek ile ol kadar adımdır.

Ve cümlesi yüz on bir kulle-i azîmlerdir kim her biri birer gûne burc-ı eflâkden nişân verir ebrâc-ı azîmlerdir. Ve her bir kullede kırkar ve ellişer aded iri ve ufak dendân-ı bedenlerdir. Ve her bir kullede onar ve on beşer aded sağîr ü kebîr balyemez topları vardır.

Evvelâ (---) kullesi (---) ve kullesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ammâ cümle kullelerden metîn ve azîm ve kavî Cisr kullesi başka kal‘adır kim Köprü kal‘ası nâmıyla meşhûrdur. Başka bir küçücük adacık içinde vâki‘ olup dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Başka dizdâr ağası ve başka iki yüz neferâtı vard[ır]. Bu kal‘adan büyük kal‘aya giderken ağaç cisr ile geçilüp gidilir. Ve ba‘zı mahalde cisrler zencîrlerle kalkup kal‘a cezîrede kalup cisr altından *[248a]* kadırga gemisi geçer.

Der-acâ’ibât-ı mutalsamât-ı kâr-ı kehene-i kudemâ: Bu mahallin cisri altından gece ve gündüz deryâ bir kesme kaya boğazda kırk kerre aşağı ve kırk kerre yukaruya cereyân etmededir, ammâ katı yaydan ok çıkar gibi akar. Ve sabâhdan öyleye dek cânib-i garba akar. Ve öyle vaktinden tâ vakt-i gurûba dek şark tarafına cereyân eder. İlâ mâşâallâh leyl ü nehâr bu boğazda deryâ böyle cereyân etmededir. Bir acâ’ib ü garâ’ib temâşâgâh mutalsamât-ı ibret-nümâdır. Ve bu boğazda suyun yukaru aşağı akduğu yerde,

İbret-nümâ-yı kâr-ı üstâdân: Üç aded su değirmenleri var kim dakîk-i gendüm-i rakîk öğüdürler. Su kangı cânibe cereyân ederse âsiyâb-ı musanna‘lar dahi ol tarafa deverân edüp un öğüdür. Bu dahi bir gûne ağreb ü garâ’ibden musanna‘ ibret-nümûn tahhân-ı pesend-gündur.

Ve bu değirmenlerin üstlerinde bu kal‘a neferâtlarının ve garîbü'd-diyâr yiğitlerin odaları vardır.

Ve bu değirmenlerin kapusu dibinde bu köpr[ü] kal‘asının suya berâber bir uğrın hisârpîçe kapusu var. Ve bâlâda köprünün beri başında bir kapu ve öte başında bir kapusu var. Ortası mezkûr haşeb cisrdir kim her gece bevvâbân dîdebân nigâhbânlar bu cisri demir zencîr dollâblar ile çeküp

kaldırırlar. Bu cisr kal‘ası ve andan içeri büyük Ağrıboz kal‘ası cezîrede kalır. Bu kal‘a-i Ağrıboz'un bu mahallini görmeyüp ibret nazarıyla bakmayup geçenler bu rûy-ı arz-ı cihânda bir şey görmemiş ve bir sun‘-ı Hudâ'yı temâşâ etmemişdir, zîrâ alâ mele’i'n-nâs böyle bir tılısmât-ı râygân yokdur.

Ve bu cisr iki yerdendir. Biri değirmenler olan cisr-i azîmdir, birisi kulle cisridir. Ammâ kulleye girecek cisr Rûmeli tarafından gelüp geçilen küçük cisrdir kim anın altından kadırga geçemez. Ve bu cisr üzre bir teferrücgâh köşkü var. Cisr altından beriye ve öteye akan tılısmât suyun tarfetü'l-ayn içre nice akup nice değirmenlerin deverân etdikleri bu kasrdan temâşâ olunup bir ârâmgâh-ı müsâfirîn ü mücâvirîndir.

Ve bu cisr kapusu üzre bir beyâz mermerde bir musanna‘ Santa Marka ya‘nî kanatlı arslan tasvîri var kim üstâd-ı mermer-bür bu timsâle eyle tîşe ve direfş urmuş kim gûyâ sihr-i i‘câz etmiş. Görenler anı zî-rûh zann eder, zîrâ bu sûrete Venedik kâfirleri perest edüp cemî‘i sancağ u bayrağ u peykerlerinde bu sûretin nakşın taşırlar.

Ve bu cisr kullesinde cisr başından taşra çıkarken kullenin sağ tarafı rûy-ı dîvârında çâr-kûşe bir beyâz mermer-i hâm üzre celî hüsn-i hatt-ı lâciverd-i müzehheb ile tahrîr olunan târîh budur:

Bâ-fermân-ı âlî mübâşeret kulle ve cisr hazret-i vezîr-i mükerrem Ken‘ân Paşa el-vâki‘ fî şehri şevvâl 19 ve itmâm şud 26 fî şehr-i mezkûr sene 1067.

Ve bu cisr-i ibret-nümânın karşusunda Rûmeli tarafinda İstife hâkinde hemân cisrin başında otuz ocaklı bir hân-ı mu‘azzam var, leb-i deryâdadır. Cemî‘i âyende vü revendegânlar bu hân-ı mihmânsarâyda konup sabâh cisr kurulup kal‘a kapusu açıldıkda erbâb-ı hâcât kal‘aya duhûl ederler.

Ve bu hândan kal‘aya girecek cisr kapusu cânib-i garba nâzırdır. Ve bir kapusu dahi aşağıda taraf-ı kıbleye nâzırdır. Ve bir kapu dahi yukaru kapulardır kim semt-i garba meftûhdur kim taşdan mebnî alçak cisirler ile ubûr olunur. Lâkin bu kapuların önleri zencîr ile her gece kalkar ağaç cisrdir.

Ve bu kapuda Süleymân Hân bir azîm kulle binâ edüp kapunun iç yüzünde beyâz mermer üzre tahrîr olunan târîhdir:

Şeh Süleymân Ağrıboz'un etdirüp ta‘mîrini,
Dedi kim şâdân olasın kapularla işbu tâk,

Avn-i Hak ile dedim Zilhicce târîhini,

Bâb-ı bâlâ üstüne kılaydı bünyâd iki tâk.
Sene (---).

Bu kapudan içeri gidüp tophâne hisârpîçesi başka bir hisârdır kim kapusu cânib-i garba mekşûf bâb-ı kavîdir. Bu kal‘ada leb-i deryâda suya nâzır on aded top kemercikleri var. Cümle demir kapulardır kim her kemerlerin altlarında birer aded mefret top-ı azîmleri var kim her birine birer âdem sığup içinde âdem bağdaş kurup oturmak mümkin toplar var kim tâ Kastel burnunu döğer. Ol tarafa nâzır top-ı {kal‘a}-kûplara şayka ve pranka top derler. Âdem kolu kalınlığı demir halkalı ibret-nümâ toplardır kim her biri birer kal‘a değer toplardır kim liman-ı azîmi korudur.

Ammâ bu tophâne hisârpîçesinde topçulardan gayri kimesne olmaz, zîrâ kaçan bu toplar atılsa zelzelesinden bunda bir ev kalmaz, cümle münhedim olur. Anıniçün bunda evler olmayup başka Ebü'l-feth binâsı hisârpîçe kal‘adır. Ve bu mahalle gelince zikr olunan dörd aded kapulardan mâ‘adâ hisâr kapuları yokdur.

Ve bu kal‘a-i Ağrıboz içinde cümlesi on bir aded müselmân mahallesidir. Evvelâ mahalle-i (---). *[248b]*

Ve kamusu 11 aded cevâmi‘-i selâtîn-i mü’minândır. Evvelâ cümleden kadîm Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân câmi‘i, mukaddemâ kefere asrında bir deyr-i azîm-i âyîn-i Mesîhhâne imiş. Hâlâ ma‘bedgâh-ı müslimîn olup tûlu yüz otuz ayakdır. Arzı toksan ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘de kırk sekiz aded mermer sütûn-ı müntehâlar üzre kiremit örtülü ve harpüşte kubbeli çâr-gûşe kulle-misâl minâreli ve içinde bir âb-ı hayât kuyulu ve iki kapulu musanna‘ bir câmi‘-i kebîrdir.

Andan Dâvûd Beğ câmi‘i, gâyet müferrih kurşum örtülü ve kârgîr kubâblı câmi‘-i dilküşâdır. Kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Câmi‘i Dâvûd Beğ benâ

Hasbeten lillâhı Rabbi'l-âlemîn,

Câe târîhen lehu hayrun cemîl,

Cennetü'l-me’vâ mekânü'l-müslimîn.
Sene (---)

Andan Emîrzâde câmi‘i, gâyet musanna‘dır.

Andan Filzâde câmi‘, cemâ‘at-i kesîrelidir.

Andan Karlızâde câmi‘i, mahbûb u müzeyyen câmi‘-i rûşendir.

Bunlardan mâ‘adâ bu kal‘a içre dükelisi altı aded mahalle mesâcidleridir. Cümleden Osmân Ağa mescidi ve Turhân Beğ zâviyesi ve Hasan Baba mezkiti ve Küçük İlyâs buk‘ası ve Mûsâ Ağa mescidi. Bunlar câmi‘-misâl mescidlerdir.

Ve bu müselmân mahallelerinden mâ‘adâ yukaru kapu semtinde hepisi beş aded kefere-i Rûm mahallesi ve beş aded küçük kefere kenîseleri vardır. Ve umûmisi bir aded Yahûdî mahallesi ve bir aded sinago nâm kenîsesi vardır.

Ve olancası derûn-ı hisârda bin tokuz yüz aded bâğsız ve bâğçesiz ve daracık kârgîr binâ cümle kiremit örtülü ve cümle kemer kapulu ve kefere binâsı Şeddâdî binâ-yı metîn kat-ender-kat evlerdir. Ve cümle soka[k]ları serâpâ pâk kaldırım döşelidir. Ve cümle şâhrâhları ilm-i hendese üzre çırpı ile tarh olunmuş sadranç nakşı tarîk-i âmlardır. Lâkin kal‘a içi olmak ile daracık sokaklardır.

Ve barısı (---) aded medrese-i âlimândır. Cümleden medrese-i (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bardası (---) aded mekteb-i ciğer-gûşe-i püserândır. Evvelâ Alî Paşa mektebi ve (---) (---) (---) (---)

Ve barısı (---) aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i Âl-i Abâ-yı dervîşândır. Cümleden hânkâh-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve olandası derûn-ı kal‘ada bir küçük hammâm-ı {Sultân} (...) indir. Ve hemüsü on tokuz aded çeşme-sâr-ı dil-i cândır kim cümlesi âb-ı hayâtdan nişân verir. Ve hamusu sekiz yüz aded çâh-ı mâ-i hânedânlardır, zîrâ her evde birer kuyu mukarrerdir kim suyundan isti‘mâl ederler.

Ve emetâsı der[û]n-ı hisârda seksen aded dekâkîn-i ehl-i hıref vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin her metâ‘ bulunur.

Der-vasf-ı taşra varoş-ı Ağrıboz

Bu merkûm kal‘anın yıldız rûzgârı hâricinde kal‘anın handakından bir kurşum menzili alarkada cümletâsı iki bin aded kiremitli ve bâğlı ve bâğçeli ve kârgîr binâ cümle fevkânî kat-ender-kat kapudan ve mîr-i mîrân sarâylarıdır kim gûyâ her biri birer hıyâbân-ı koyağistân ve gül-i gülistânlı sarây-ı müzeyyenelerdir. Cümleden Kapudan Köse Alî Paşa sarâyı ve karındaşı Ahmed Paşa sarâyı ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) bunlar meşhûrdur.

Ve âmmetâsı (---) aded mihrâbdır. Cümleden Mustafâ Beğ câmi‘i, kurşum kubâblı gâyet şîrîn ve ma‘mûr u müzeyyen câmi‘-i pür-envâr-ı latîfdir. Andan Koca Memi Paşa câmi‘i, hakkâ ki beytullâh-ı ibret-eser olup harpüşte tahta kubbesi kiremitlidir, ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyen câmi‘-i pür-envârdır kim kıble kapusu üzre târîhi böyle merkûmdur:

Hayra mâ’il olup Memi Paşa,

Oldu hep kasd [u] niyyeti ma‘kûl,

Görüp itmâmını anın hâtif,

Dedi târîh-i hayrın oldu kabûl.
Sene (---).

Ve hemisi tokuz aded mahalle mesâcidleri vardır. Cümleden Habîb Çelebi mescidi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve hemetâsı iki aded medrese-i tâlibân-ı müfessirân-ı muhaddisân-ı hâfiz-ı Kur’ân'dır. Cümleden (---) (---) (---).

Ve yekûnisi beş aded mekteb-i sıbyân-ı ebced-hândır. Cümleden Memi Paşa mektebi ve Kapudan Alî Paşa mektebi, (---) (---) (---) (---).

Ve cem‘âsı dörd aded tekye-i dergâh-ı zikrullâh hânkâhlarıdır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve olanısı iki aded hammâm-ı gâsilândır. Eski hammâm Dâvûd Beğ hayrâtıdır. Ve Yeni hammâm Mustafâ Beğ'indir, ammâ sarây hammâmları çokdur. ***[249a]***

Ve cümlesi bu varoş içre dörd yüz yigirmi altı aded dükkân-ı ehl-i hırefdir kim cemî‘i ehl-i sanâyi‘ hezâr-fen Cemşîd gibi çeber üstâd-ı kâmil zû-fünûn âdemler vardır. Çoğu cemî‘i kapudanların kefere pâyzenleri bunda pür-ma‘rifetlerdir.

Ve götürüsü iki aded hân-ı tüccârândır.

Ve herbarısı altı yüz aded bi’r-i mâ-i hânedânlardır, herbarısı âb-ı hayâtdan nişân verir.

Ammâ cümleden bu varoşda bir Freng kuyusu var, Korteni nâmıyla meşhûr bir mâ-i şarâb-ı tahûrdur. Cânib-i vakıfdan su sığırları kuyudan dollâblar ile su çeküp varoşda ve kal‘a içinde olan çeşme-sârlara cümle sular bu Korteni kuyusundan gidüp her çeşmeye taksîm olur hayrât-ı azîmedir.

Diğer binâ-yı ibret-nümâ-ı hayrât-ı mâ-i kevser: Mukaddemâ bu şehr-i azîm susuz olmak ile sene (---) târîhinde Kapudan Halîl Paşa bu şehre beş sâ‘atlik yerden dağlardan ve deşt-i hâmûnlardan Ferhâd gibi su getirmişdir kim kat-ender-kat kemerlerdir. Ancak bu varoş içinde Mustafâ Paşa câmi‘i önünde elli aded kemer gözler var kim her biri kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş kavs-ı kuzah-misâl tâk-i Kisrâlardır kim aceb hayrâtdır.

Ve bu varoş amârıyla kal‘a mâbeyni şehrin mezâristânıdır kim hîn-i fetihde niçe bin aded güzîde-i gâziyân-ı şehîdânlar medfûndur.

Der-medh-i âb [u] hevâ-yı câvidân: Letâfetinden cemî‘i halkı ten-dürüst olup reng-i rûyları ahmer-gûn olup cümle halkı Cezâyir levendi tarzı gûnâ-gûn çuka peşli ve nefer yelekli ve göğüslüklü geçirme esbâblar geyüp ihtiyârları fes üzre nîm sarık ve eyinlerinde beyâz ve kırmızı ihrâm ve Cezâyir bürnüsü geyüp bellerinde pala bıçaklar ve harîr muhattem kuşaklar ve dimi dizlikler ve saya sıkma çakşırlar geyerler. Tâze yiğitleri baldırı çıplak beyâz soflu(?) mahbûb dilberânları gâyet çokdur. Ammâ zenâneleri aslâ taşrada yokdur. *Ammerallâhu te‘âlâ.* Ehl-i ırz âdemleri ve hânedân sâhibi kerem kânları çokdur.

Der-vasf-ı memdûhât-ı meşhûrât: Ağrıboz köfteri nâmıyla şöhre-i şehr olmuş Urûm şîresinden perveriş olmuş içi cevizli ve bâdemli bir lezîz ve ter köfteri olup lezzetinden ve râyiha-i mümessekinden âdem yemek ile doyamaz. Sandûkalar içre koyup Rûm ve Arab u Acem'e hedâyâ götürürler. Ve İslâmbol'dan ve Rûmeli'nden bu şehre gelince aslâ hurmâ ağaçları yokdur, ammâ bu şehrin bâğ u bâğçelerinde nahl-i hurmâ-yı serâmedler çokdur. Ve âbdâr kirazı olur, zîrâ bu şehrin hevâsı sevâhildir.

Der-hisâb-ı iklîm-i arz-ı beled-i Ağrıboz: Be-kavl-i müneccimân ber hükm-i ilm-i usturlâb bu şehrin iklîmi yigirmi sekizinci iklîm-i örfiyyede ve iklîm-i râbi‘in nısf-ı hakîkîsinde bulunup arz-ı beledi "letay" ve tûl-ı nehârı "nühey" lafızlarında bulunmuşdur. Ve kıblesi cenûb cânibine nısf-ı nehârdan cânibe olan maşrık cânibine kırk derîcedir. El-hâsıl Mısır hâkinde arz-ı Hâsân(?) üzre kıblesi doğru olup ol arz üzre Mekke'ye müteveccih Ağrıboz kıblesidir. (---) (---)

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât:

.....(4 satır boş).....

Der-ziyâretgâh-ı şühedâ-yı Ağrıboz: Evvelâ cisrin Rûmeli tarafında ziyâret-i Kara Baba Sultân: Bir küçük kubbede medfûndur. Bu makâm-ı âlîden cümle şehrin imâretleri ve şehrin iki tarafında olan körfez deryâlar nümâyândır. Andan kal‘a içinde medfûn Samûd Baba Sultân,. Andan yukaru kapu arasında Emirler Sultân. Andan varoşda Gâ’ib Baba. Andan Veli Dede Sultân. Himmetleri hâzır ü nâzır ola, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în*.

Bu mahalde kal‘a evsâfı ve şehrin cümle imâretgâhları evsâfı tamâm oldu, ammâ,

Bu Ağrıboz cezîresin seyâhat edüp vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe ba‘zı ahvâl-i cezîresin dahi beyân edelim

Evvelâ mezkûr Ağrıboz, Hazret-i Risâlet-penâh'ın mevlûdünden 888 sene mukaddem bu Ağrıboz İskender-i Zülkarneyn hükmünde iken bu şehrin hâk-i pâki Rûmeli karası tarafına muttasıl idi. Be-kavl-i müverrihân-ı Rûm Yanvan bu şehrin hâkimi bir müdebbir akl-ı Arasto Batlîmûs olmağın İskender'e arz eder kim,

"Bu kal‘amız olan yer Rûmeli tarafina sehel yer muttasıldır. Anı kûhkenlerle Ferhâd gibi keselim. Kal‘a ve şehrimiz cezîre olup düşmandan masûn ve mahfûz olup balık dalyanları yapup gûnâ- ***[249b]*** gûn mâhîler çok olup cümle kal‘a kullarına andan ulûfe ve pâdişâhımıza niçe hazîne hâsıl olur ve şehrimiz balık ile gâyet ganîmet olur" deyü İskender'e bu minvâl-i meşrûh üzre arz etdikde arzı hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup,

"Murâd [u] merâmın üzre ol arz eylediğin yeri kesesin" deyü İskender'den fermân sâdır olunca hemân hâkim-i Ağrıboz başına âdem deryâsını cem‘ edüp mezkûr boğazı kesüp deryâyı beriden öteye akıdup ol mahalle kehenelerin ilmiyle bir mutalsamât-ı azîme edüp cemî‘i Akdeniz balıkları ol kesilen boğazdan ubûr ederken dalyanlarda ağ duzağlara girüp sayd olunduğu sebebden mezbûr cezîreye Ağrıboz ipsarya demişler, ya‘nî lisân-ı Rûm'da "balık ağı yeri" demekdir, ammâ bundan evvel bu cezîre yerine "Makri[di]yo" derler imiş. Ve lisân-ı Latin'de "Makridiyo" uzun yere derler.

Hakkâ bu cezîre dahi Rûmeli tarafına uzun vâki‘ olduğiyçün "makri" derler. Ammâ lisân-ı Rûm'da "Makridiyo" "iki boğaz" demekdir. Hakkâ ki hâlâ iki boğaz deryâsı içinde bir cezîre-i tûlânîdir.

Ve bu Ağrıboz cezîresinin tûlu yüz seksen mîldir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz altmış mîldir. Ve dağlık ve taşlık ve ormanlık yerler ve âb-ı hayât kaynak sular ve mahsûllü sahrâlar ve çemenzâr u lâle‘izârlı yerler olup bir bî-bedel âb [u] hevâsı latîf cezîre-i vâcibü's-seyrdir kim mahsûlât-ı gûnâ-gûnunun kesretinden ehl-i hey’et bu cezîreyi yeşil ile tasvîr ederler. Bu adaya deryâdan varırken bir sivri dağ yüz mîl yerden nümâyân olup ol kûh-ı ser-bülende Ağrıboz derler. Bir cânibi Kızılhisâr burnu dağıdır. Ve bu cezîrenin leb-i deryâsı etrâfında serâpâ kat-ender-kat ma‘mûr Rûm keferesi kurâlarıyla müzeyyendir. Ve mezkûr adanın lodos tarafında kal‘a-i Ağrıboz'dur.

Sitâyiş-i limaneyn-i azîm Ağrıboz: Bu liman kal‘anın aşağı tarafına vâki‘ olup yukaru limanı yıldız rû[z]gârı ve poyraz cânibine açıkdır. Kış günleri gemiler yatamaz, fırtınadan helâk olur. Ammâ bu aşağı tarafdaki liman-ı azîmi bir bî-bedel Hüdâ’î limandır kim dörd yüz pâre gemi bir kezden girüp cümle lenger-endâht olup huzûr ile yatırlar. Hemân bir ırmağa girmiş gibi olurlar. Ve ba‘zı gemiler İslâmbol'da Galata önündeki gibi hisâr önüne aykuru yatırlar.

Ve bu liman ağzında Ropoz köyü tarafına nâzır bir küçücük adacık vardır. Kal‘aya gâyet yakındır. İsmine Paşa adası derler. Anda Ebü'l-feth Sultân Mehemmed gemiyle geçüp üstünde çadır kurup oturmuşdur. Hâlâ nişîmen yeri zâhir ü bâhirdir. Bu adacıkdan gemilerle kal‘aya varınca köprü edüp Rûmeli tarafından kal‘aya asâkir-i İslâm dökülüp yürüyüş edüp kal‘a feth olmuşdur. Ve bu cezîrecikden keşişleme rûzgârı cânibine Tuzla burnu beş mîldir. Andan Rûmeli tarafına Burgazlı buruna varınca yigirmi beş mîldir. Ve bu burundan kıbleye üç mîl mikdârı bir dere vardır. İsmine (---) derler, âb-ı hayâtdır. Ve bu mahalden Kızılhisâr kırk beş mîldir.

Ammâ Ağrıboz'dan Kızılhisâr'a kara ile giderken kıble ile keşişleme rûzgârı arasına teveccüh edüp bir sâ‘atde,

Karye-i Filaboz: Bâğ-ı İrem-misâl bir gül-i gülistânlı ve limon ve turunçlu ve bostânlı bir şîrîn karyedir. Cümle şehir a‘yân [u] eşrâflarının bâğ u bâğçeleri bu köydedir. Vâlide sultânın Livadye şehri hâssına ilhâk olunmuş hâss-ı vâlide sultândır kim hâkimi Livadye ağası tarafından gelüp zabt eder.

Andan yine cânib-i kıbleye ma‘mûr kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Fila

Batlîmûs kralın Filaboz nâm bir veled-i pelîd-i anîdi binâ etmeğin anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i bâlâdır. Sene (---) târîhinde küffâr-ı Rûm gulgule-i asker-i İslâm-ı Rûmeli geldiğin istimâ‘ idicek derûn-ı hisârda küffârın karârları firâra mübeddel olup kal‘ayı amân ile verirler, ammâ ba‘de'l-feth kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim etmişlerdir, ammâ kara tarafı gâyet ma‘mûrdur. İçinde Rûm kefereleri vardır.

Andan kıble tarafına 2 sâ‘at dahi bâğlar ve bâğçeler içinde gidüp ve niçe kurâlar geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i harâb (---): İki Ağrıboz kal‘ası kadar var bir vîrân kal‘adır, ammâ sehel bahâne ile ma‘mûr olmak âsândır. Ve kurbunda bâğ-ı İrem-misâl ma‘mûr Urûm kurâları çokdur. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Padra: Kefere köyüdür. Andan kalkup kâh leb-i deryâ ile ve kâhîce dağ u râğ u bâğlı yollar ile cânib-i şarka (---) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı ibret-nümâ Kızılhisâr

Hukemâdan bir Batlîmûs kral binâsıdır. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân'ın Koca Mahmûd Paşası fethidir. Ve Ağrıboz kazâsıdır kim nâ'ibi hükm eder. *[250a]* Ve kal'ası leb-i deryâdan bir buçuk mîl ba'îd karada bir yerlü gök kaya başına vâki' olup mukâbelesinde limanı yokdur, ammâ yanında cânib-i kıbleye nâzır bir hûb ve latîf lenger-endâz edecek limanı vardır. Kal'ası evc-i âsımâna berâber serbülend bir püşte-i âlî üzre şekl-i murabba' bir Şeddâdî seng binâ bir kal'a-i ra'nâcıkdır. İçinde ancak yigirmi kadar evcikdir. Bir câmi'i var, gayri dükkân ve hammâm ve hândan bir eser-i binâ yokdur. Ancak su sarnıçları ve cebehâne mahzenleri ve gılâl anbârları ve dizdârı ve seksen kadar merdüm-hisârı vardır. Ve bir kapusu cânib-i (---) nâzırdır.

Sitâyiş-i varoş-ı Kızılhisâr: Kal'adan aşağıda leb-i deryâdan alarkaca bir sarp dere içre içinde cümle (---) aded mahalledir. Ve cümle (---) aded kârgîr binâlı serâpâ kiremit örtülü ma'mûr hânelerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) (---) câmi'i (---) (---) (---) (---). Mâ'adâ mesâcidlerdir. Ve cümle bir medrese ve cümle bir mekteb-i sıbyân ve cümle bir hânkâh-ı dervîşân ve cümle bir hân-ı tüccârân ve cümle bir hammâm-ı dilsitân ve cümle (...) yigirmi aded dükkân. Gayri eser-i binâsı yok bir cezîre yerdir.

Ve bu kal'a Ağrıboz adası körfezinin ağzından taşra bir burunda vâki' olup Ağrıboz'dan bu mahalle gelirken maşrık tarafına gelinir. Ve bu mahalle eyle sığnaklı rûzgâr-ı zorkâr düşer kim âdemi atdan tepesi üzre yıkup atı dahi yüzü üzre yıkar. Ba'zı zamân rûzgâr cümle ekinleri kökünden çıkarup niçe bin dıraht-ı müntehâları bîhından devirüp rûzgâr her şey'i deryâya döker.

Temâşâ-yı ibret-nümâ: Bu şehrin cümle Urûm avretleri donsuz gezdiklerinden rûzgâr-ı akîm fisdânların açup avret yeri olan ferc-i kabîhaları görünmesin içün cümle avretler ferrâce ve fisdânlarının eteklerine birkaç vukıyye kurşum pâreleri diküp avret yerleri açılmayup gezerler.

Ve eğer bu sığnaklı rûzgâr *allâhümme âfinâ* gemilere râst gelse kaynadup gark eder, tâ bu mertebe şedîd rûzgârı olduğundan ba'zı müverrih bu kal'aya Dâr-ı rîh hisâr-ı Sorh-âbâd derler.

Ammâ bu kal'anın beş mîl kara yeli cânibine Andakara ada derler, bir latîf sığınacak sığnaksız yerdir kim a'lâ demir dutar cây-ı menâs limandır.

Andan altı mîl keşişleme tarafına bir adacık vardır. İsmine Mantilo derler. Ana karşu bir liman var, Mantilo limanı derler. Ve anda bir vîrân kenîse var. Bu kilise tarafında gemiler demir bırağup yatsalar huzûr ederler. Bu limanda âb-ı hayât sulu kayalar vardır.

Ve bu Kızılhisâr burnundan Atina şehri tarafında Ropoz burnuna varınca elli mîldir. Ammâ şimâl tarafına İzdin burnu otuz mîldir, lâkin şimâl ile batının kerte kara yelden cânibine teveccüh olunup İzdin burnun üzleyüp gidilir. İşte bu mahalde dahi deryâ kapudan mellâh rübbânlarına fâ'ide olsun içün Ağrıboz ve Kızılhisâr limanların dahi manzûrûmuz olduğu üzre tahrîr eyledik.

Hikâye-i garîbe: Sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Sânî asrında Kılıç Alî Paşa cezîre-i Kıbrıs'da serdâr-ı mu'azzam olan Kara Mustafâ Paşa'ya imdâd götürürken dörd pâre kadırgasıyla on pâre küffâr galyonları Uluç Alî Paşa râst gelüp bir gün bir gece küffâr ile ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Alî Paşa'ya sehel mağlûbiyyet görünüp *firâren an tevâlîyi'l-keferât* deyü avanta edüp bu Kızılhisâr limanına girüp lenger-endâz olacak mahalde akîbince küffâr-ı hâksâr kovarak gelince hemân Alî Paşa anda karâr etmeyüp Ağrıboz körfezine girüp kal'a altında demir bırağup bî-bâk ü bî-pervâ yatır. Küffâr dahi on pâre galyon gemileriyle boğazın ağzına lenger bırağup,

"Türk her ne zamân çıkarsa benimdir" deyüp yatır.

Hemân akl-ı Arasto Alî Paşa bir gecenin içinde dörd pâre kadırgasının levendâtları ve forsaların kadırgalarından çıkarup Ağrıboz kal'asının mezkûr olan cisrin Değirmen boğazından cereyân [eden]

suyun iki taraflarında kayalara pâyzenleri Ferhâdî külüngler ile üşürüp kayaları iki tarafdan kese kese kadırgaları geçecek kadar vâsi‘ edüp hemân nısfu'l-leylde dör[d] pâre kadırgasının tentelerin fora edüp karada tenteleri kurar.

Ba‘dehu kadırgalarının dördünü dahi mezkûr kesdiği Değirmen boğazından öte Ropoz burnu tarafına geçirüp dörd pâre kadırgalarıyla Kızılhisâr burnunu dolaşup vakt-i seherde küffâr gemilerinden de görür kim yine Türk liman içinde tentelerin kurup yatır.

Mukayyed olmayup cemî‘i küffâr vakt-i seherde hâb-ı râhatda sarhoş ve evgâr yatırken hemân Gâzî Alî Paşa dörd pâre kadırgasıyla ale's-seher kâfir gemileri *[250b]* içine girüp "Allâh Allâh" deyüp kâfire kıçdan başdan çatup tarfetü'l-ayn içre kâfir gemilerine er döküp kılıç urarak bi-emrillâhi te‘âlâ dör[d] pâre kadırga ile on pâre gemileri feth edüp mansûr [u] muzaffer Âsitâne'ye gelüp küffârın haçlı peykerin ser-nigûn eyleyüp huzûr-ı Selîm Hân'da top u tüfeng şâdımânları edüp andan sonra müstakillen üç tuğ ile kapudan paşa olup niçe gazâ mâllarıyla Tophâne'deki câmi‘-i mezbûru binâ etmişdir. Hâlâ Alî Paşa bu Ağrıboz'un Değirmen boğazı kayaların keselden berü iktizâ etse ol boğazdan küreklerin çıkarup kadırga geçmek mümkindir, *ve's-selâm.*

Bu Kızılhisâr'dan kalkup yine gerüye Ağrıboz'a dönüp bir günde,

Menzil-i karye-i Yopnoz: Sâfî Urûm köyüdür. Andan yıldız rûzgârı tarafına 5 sâ‘at gidüp yine,

Kal‘a-i Ağrıboz: Bir gece mihmân olup cümle a‘yân-ı kibâr kapudan efendilerimiz ile vedâ‘laşup andan yine mezkûr değirmenler olan boğaz cisrinden Rûmeli hâkine kadem basup, **Karye-i Iskımnoz**'u geçüp 2 sâ‘atde,

Menzil-i kazâ-yı Ropoz: Ağrıboz toprağı nâhiyesidir. Ve cümle (---) aded nâhiye kurâları vardır. Leb-i deryâdan bir mîl alarka bir kayalı sırt başında iki yüz evli bir kâfir köyüdür. İslâmbol'da Süleymâniyye câmi‘i kurbunda sâkin Defterdârzâde Mehemmed Paşazâdesi Ahmed Beg efendimizin serbest ze‘âmetidir. Ammâ bu köyde bir ibret-nümâ bir tasvîrâtlı nakş-ı bûkalemûn kenîsesi var kim her suver-i timsâlleri gûyâ nakş-ı Mânîdir.

Andan dahi kalkup yine cenûb cânibine ol sarp dağlı ve taşlı yerleri 2 sâ‘atde aşup, **karye-i Mahonya**, keferelerdir.

Andan kıbleye 4 sâ‘at çam ağaçlı düz yerleri geçüp yolun sol tarafında,

Menzil-i sitâyiş-i kasaba-i Kifse

Atina kazâsından ifrâz bir küçük kazâdır. Pâyesi seksen akçe kazâcıkdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâcıkdır. Ve hâkim-i örfîsi hâss-ı hümâyûn olup Âsitâne-i sa‘âdetde haftâncıbaşılar tarafından voyvadası hâkimdir. Serdâr ve kethudâyeri Atina şehrindedir, zîrâ Atina gâyet yakın olup görünür. Bir ma‘mûr u âbâdân sahrâ içre bâğ-ı İrem-misâl üç yüz aded ma‘mûr u müzeyyen kiremit örtülü hâne-i müzeyyenli kasabadır kim nısfi müselmân ve nısfi kefere re‘âyâlıdır. Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir medrese-i sûhtevâtı ve bir mektebi ve bir tekyesi ve bir hammâmı ve bir mükellef hânı ve on aded dükkânı var, gayri imâret yokdur.

Ve **memdûhâtından,** bâğlarında beyâz kirazı gâyet latîf ve ter ü tâzedir. Ve dağı ve taşı sâfî zeytûn ağ[aç]larıyla müzeyyen olup elbette her tağ başında birer dâne küçük kiliseleri mukarrerdir. Andan cânib-i kıbleye 2 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i azîm-i atîk dâr-ı medîneti'l-hukemâ ve'l-kudemâ kal‘a-i Atina

Lisân-ı Rûm'da tâ ile sa harflerinin kurb-ı mahreçleri olduğundan kavm-i Rûm-ı merzibûm bu şehre Asina derler, ya‘nî (---) demek olur. Ve zebân-ı Latin'de (---) derler ve lisân-ı Freng'de (---) derler ve lisân-ı Talyan'da (...) derler ve lisân-ı (---) (---).

Be-kavl-i cemî‘i müverrihân-ı nasârâ-yı millet-i Mesîhiyye ve müverrihîn-i millet-i Kıptî İdrîsiyye bu Atina şehrinin ibtidâ bânîsi Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâm'*dır kim kaçan Belkîs Ana'yı Yemen diyârında Sebâ pâdişâhının duhter-i pâkîze-ahteriyken perîlere Belkîs Ana'yı bir gece câme-hâbıyla getirdüp menkûhalığa kabûl edüp Belkîs Ana kesb-i hevâ içün cihânı seyr [ü] temâşâ etmek murâd edindikde Hazret-i Süleymân rûzgâra emr edüp Kuds-i Şerîf'den bârgâhıyla Hazret-i Süleymân ma‘a Belkîs Ana ber-hevâ tayerân ederek ibtidâ cezîre-i Girid'de kûh-ı İsfakiyye'nin tâ zirve-i a‘lâsında makarr edüp Belkîs Ana'ya anda bir kasr-ı âlî bünyâd eder.

Andan yine ber-hevâ Rûm tarafına geçüp bu Atina şehrinde Temâşâlık nâm mahallinde bir bâğ-ı İremezât misilli sarây-ı azîm kasr-ı âlîler binâ eder.

Ba‘dehu Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân dahi ziyâde amâr eder. Ba‘dehu Melik Feylekos binâ etdi. Beşinci atada bu Feylekos Hazret-i Süleymân'a müntehîdir. Rûm pâdişâhlarından olup Selânik'i ve Kavala'yı binâ edüp Rûm u Arab u Acem'i kabza-i teshîre aldı.

Ba‘dehu bu Feylekos asrında İskender-i Kübrâ vücûda gelüp Feylekos İskender'i perveriş edüp ol dahi cihân-ârâ bir pâdişâh-ı Zülkarneyn olup bu Atina şehrini dahi ziyâde amâr edüp bu şehir içre yedi bin aded hukemâ-yı Rûmiyyûnlar cem‘ olduğunda cümle müverrihîn-i milel bu şehre "Dâr-ı medîneti'l-hukemâ ve'l-kudemâ" deyü tesmiye etdiler. Hattâ hukemâlardan Fisagores-i Tevhîdî ve Bokrât ve Sokrât ve Feylekos ve Feylesûf ve Restâlîs ve Câlinûs ve Eflâtûn-ı İlâhî ve Batlîmûs ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ***[251a]***

Ve'l-hâsıl cemî‘i hukemâ bu Atina şehrinin âb [u] hevâsını beğenüp cây-ı vatan edinüp ale'l-ittifâk bu şehir hukemâsı ecele dermân bulmağa çalışup mümkin olup ecele dermân bulamayup niçe kerre yüz bin derde dermânı kemâl mertebe riyâzât [u] perhîz ile vücûdlarına şifâ bulup üçer dörder yüz yıl mu‘ammer oldular. Ammâ Bokrât hakîm ecele dermân değil derdine dermân bulamayup ishâlden merhûm olunca hemân Eflâtûn-ı İlâhî terk-i dünyâ edüp ve hukemâ mezhebinden çıkup Hazr[et-i] (---) (---) dînin kabûl edüp seyâhat ederek Budin serhadlerinde Peçoy-ı Sirem-mânend-i bâğ-ı İrem şehrine gelüp anda kırk sene kâmil ikâmet edüp âhır-ı kâr be-kavl-i şi‘r-i muhammes:

Murg-ı dil bâz-ı ecelden bulamaz istihlâs,

Cân bir zehrin içiser feleğin âmm ile hâss,
Yok ecelden kişi kurtulmağa bir cây-ı menâs,
Olımadı kılıcından ecelin Zâl halâs,

Bulımadı maraz-ı mevte şifâ Câlînûs.

fehvâsı üzre Eflâtûn-ı İlâhî bu kadar hâzık-ı kâmil iken ol dahi girîbân-ı ömrün dest-i ecele verüp çâk çâk etdirüp yeri zîr-i hâk olup Peçoy-ı dilcûy şehrinin Seget kapusu hâricinde bir cinân içre yatır. Tâ hâlet-i nez‘a gelince "Ah benim bâğ-ı İremim Atina" diye diye vefât etdi.

Zîrâ şehr-i Atina eyle bir hûb u merğû[b] şehr-i âbâdândır kim refî‘u'l-bünyân ve halkı azîmü'l-kân bir dâr-ı diyârdır kim rûy-ı arzda vâki‘ olan acâ’ibât u garâ’ibâtu'd-dehrden her ne kadar musanna‘ât eşyâlar var ise bu şehr-i ma‘mûrede mevcûddur.

Ve beyâz mermer-i hâmdan oyulmuş mukarnas san‘atlar ve niçe kerre yüz bin aded gûnâ-gûn ecnâs-ı mahlûkâtın tasâvîr-i garîbe ve acîbeleri Freng-pesend timsâlleri var kim görenler vâlih [ü] hayrân akılları hoş ve vücûdu bî-hûş olup merdüm-i çeşm-i nergisleri nem-nâk olup hîrelenir. Gûyâ her tasâvîrleri zî-rûh gibi âdeme nigerân ederler. Bu timsâlleri temâşâ edenlere hande-künân

tebessüm edüp kimisi gazab-âlûd olmuş şeklinde âdeme kec-nigâh ederler.

El-hâsıl acâ'ibâtu'd-dehrden ve garâ'ibât-ı asırdan bu Atina şehrinin bu mu'tedil şehr-i azîminde ve dil-küşâ bender-i kadîminde ve Atina etrâfındaki vâdî-i Temâşâlık'da, andan Ejder limanında, andan Derzî limanında, andan Koçbaşı nâm kenîsede, andan Kifse kasabasında, andan Mermerlik'de olan acîb ü garîb ibret-nümâ temâşâ-âsâr-ı vâcibü's-seyrler bu rûy-ı arzın ekâlîm-i seb'asında yokdur.

Zîrâ kavm-i Yûnâninyân-ı Rûm ibtidâ Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâm* asrında bilâd-ı Rûm'da tenâsül bularak milk-i emlâk sâhibi olduklarında ibtidâ binâ etdikleri şehr-i azîm şehr-i Makedonya ki şehr-i Filibe'dir. Andan şehr-i Pozanta'dır kim sonra ana Kostantiniyye dediler, hâlâ İslâmbol derler. Sonra bu Atina şehrini kavm-i Rûm Rûm deryâsının Rûmeli tarafının ve şimâlî ve garbîsi tarafının Körfez deryası nihâyetinde binâ etdiler.

Ba'dehu İslâmbol sâhibi Kostantin dahi ziyâde amâr edüp anın cünûdu bu şehr-i Atina'ya hükm edüp medrese-i dâr-ı hukemâ olmuş idi kim bin yedi yüz yıllık kâr-ı kadîm ve bender şehr-i azîmdir. Niçe yüz aded mülûkdan mülûka intikâl etmiş bir dâr-ı diyâr olup içinde niçe pâdişâhlar ve niçe hukemâlar sâkin olup İşpanya elinden Venedik Frengi eline girüp andan sene (---) târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde kapudan paşa hükmünde (---) sancağı hâkinde Mekke ve Medîne vakfi olup Kızlarağası nezâretinde maktû'-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem hâss-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûndur. Şer'-i Resûl-i mübîn tarafından üç yüz akçe pâyesiyle kadısı ve (---) aded nâhiye kurâsı ve müftîsi ve nakîb-i şürefâsı ve sipâh kethudâyerisi ve yeniçeri serdârısı ve dâru's-sa'âde ağası tarafından vâlîsi elli bin guruş tahsîl eder ve kal'anın dizdâr ağası ve yüz elli aded merdüm-hisârısı ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve harâc ağası ve emîn ağası ve şehir kethudâsı ve mi'mâr ağası ve şehir subaşısı ve Urûmlar üzre bir patirgâh keferesi var, gayri hâkimleri yokdur.

Der-evsâfât-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Atina

Kal'ası bir vâsi' sahrâ ortasında havâlesiz bir yalçın kızıl kaya üzre şekl-i müdevverden maşrıkdan mağribe tûlânîce bir kâr-ı Âdî binâ-yı kadîmdir kim bu kal'anın emsâli vech-i arzda böyle bir sûr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ olunmamışdır, zîrâ zemînden kayasının kaddi kâmil yüz arşın âlâdır.

Ve kal'anın vücûdunda her taşı fîl cüssesi ve hammâm kubbesi kadar musaykal ***[251b]*** ve mücellâ seng-i tırâş cümle beyâz mermer-i hâmdır. Üstâd-ı bennâ-yı selef var makdûrun sarf edüp bu taşları birbirine geçirme etmişdir. Aslâ kireç ve alçısı yokdur.

Bu kal'anın cânib-i erba'asından bir vecih ile zafer mümkin değildir, zîrâ lağım ve meteris bir yerden kâbil-i imkân değildir. Ve bir tarafdan bu kusûr-ı üstüvâra havâle yokdur.

Ve yerli kayasından yukaruya taş binâsının kaddi kâmil elli arşından yüksek olup kal'anın dâ'iren-mâdâr cirmi beden-i dîvârı üzre kâmil üç bin adım ihâta eder bir kal'a-i zîbâdır. Ammâ bir tarafında aslâ handakı yokdur, zîrâ her cânibi kesme kaya gayyâ-misâl uçurumlu kayalardır. Ancak cânib-i garba nâzır üç kat demir kapuları var, biri birinden geçer. Ve her bir kapunun mâbeyni ellişer adımdır. Ve bu kal'a içinde,

Der-fütûhât-ı hânedân: Cümlesi üç yüz aded Şeddâdî-misâl binâlı kâ[r]gîr ve metîn serâpâ kiremit örtülü kal'a-misâl evlerdir, ammâ bâğçeleri yokdur. Lâkin cümle hânedânlarının revzen ve şâhnişîn ve soffaları(?) tâklarından sahrânın bâğ u bâğçeleri ve serâpâ mezâri'âtları ve müşebbek bostânları temâşâ olunur, ammâ zâlim kal'anın kefere zamânında cereyân eder âb-ı hayât suları

kehrîzler ile gelüp cereyân edermiş, ammâ şimdi suyu olmadığından cümle hânedânların dam u bâmlarından nâzil olan bârân-ı rahmet her hânenin su sarnıçlarına cem‘ olup mâh-ı Temmûz'da buz pâresi olup andan isti‘mâl edüp yağmur suyuna muhtâclardır. Niçe kimesneler aşağı varoş şehrinin âb-ı hayât kuyularından çemenderlerle su getirdüp andan nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Der-sitâyiş-i cevâmi‘hâ-yı selâtîn ve gayri müslimât

Bu kal‘a içre bir câmi‘dir, ammâ bu cihânı geşt [ü] güzâr eden seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem olanların mâbeynlerinde memdûh u meşhûr olan câmi‘-i pür-nûr-ı ibret-nümâ bu kal‘anın ortasında vâki‘ olup tûlu iki yüz elli ayakdır ve arzı seksen ayakdır. Ve içinde cümle altmış aded beyâz mermer direği amûd-ı müntehâlarla biri biri üzre iki kat vaz‘ olunmuş sütûn-ı mevzûn-ı ibret-eserlerdir.

Ve bu câmi‘in her cânibi sütûnlar üzre birer soffa dahi binâ olunmuşdur kim dâ’iren-mâdâr etrâfları iki kat câmi‘-i musanna‘dır. Lâkin dörd aded sütûnlar mihrâb ile minber mâbeyninde kırmızı la‘l-gûn somâkî sütûn-ı müntehâlardır kim her biri birer gûne nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn sun‘-ı Hudâ-yı bî-çûn-ı ekberdir kim her biri iksir-i a‘zamdan nişân verüp eyle musaykal ve mücellâ ve berrâkdır kim âdemin reng-i rûyu nümâyân olup her biri bir iklîm harâcı değer.

Ve bu sütûnlar üzre kıble olan yerde ûd ağacından Fahrî oyması-misâl bir kubbe-i âlî binâ olunmuş sâfî münakkaş zerkâr-ı halkâr kubbe-i mînâdır kim gören âdemin aklı perîşân olur. Bu ûd ağacından mebnî kubbede hakîm Eflâtûn-ı İlâhî şeb çerâğdan bir kandîl asmış. Câmi‘in gün doğusu tarafındaki dîvârda kâğız gibi incecik hayâl harekân mermerleri ya‘nî âteş taşları vaz‘ edüp âfitâb-ı âlemtâb kulle-i felekden baş gösterdikde ber-hevâ mürtefi‘ oldukça şemsin şiddet-i hârından ol âteş taşları kızup câmi‘ içindeki ol şeb-çerâğ kandîlleri kızup neft ile mülemma‘ olmuş fetîleler yanup câmi‘ içi münevver olurmuş. Cümle kefereler buna tılsımât deyü i‘tibâr edüp kudret nûru kandîli derlermiş.

Sene (---) târîhinde Âl-i Emeviyyûn asrında Mağrib-zemînden Sultân Mansûr, bin pâre gemiyle cezîre-i Girid'i ve cezîre-i Çiçilya'yı ve bu kal‘a-i Atina'yı feth edüp mezkûr şeb-çerâğ kandîlleri ve cevâhirden zencîrleri ve niçe bin aded girân-bahâ putları ve şem‘dânları ve cevâhirli salîbeleri cümle almış ammâ kubbe-i mînâ ûd ağacından olduğunu bilmeyüp almamışlar. Hâlâ şimdiki hâlde dahi kimesne bilmez. Ammâ ve mine'l-acâ’ib kubbe-i mînâ-yı ibret-nümâ-yı temâşâgâhdır. Ammâ hâlâ bizim minbere muttasıl dörd aded zümürrüd-misâl yeşil somâkî direkler var kim içlerinde gûnâ-gûn eşkâl-i acîbe ve gûnâ-gûn şükûfe-i garîbeler müşâhede olunur.

Mukaddemâ dörd aded kırmızı somâkî ve dörd aded bu yeşil somâkî ile cümle sekiz aded somâkîlerden mâ‘adâ derûn-ı câmi‘de cümle altmış aded tahtânî ve fevkânî beyâz mermer sütûnların cümlesi zıhlı ve şeşhâneli sütûn-ı musanna‘lardır. Ol mezkûr dörd aded yeşil somâkî direklerin sol tarafındaki direklere muttasıl altı aded hûrde beyâz mermer direcikler üzre üstâd-ı mühendis mermer-bür *[252a]* bir beyâz mermer-i hâmdan Eflâtûn-ı İlâhî içün bir mermer kürsî inşâ etmiş kim ilm-i mi‘mârîsi olan ibret gözüyle bu kürsîye nigerân eylese çeşm-i şehlâsı hîrelenüp aklı perîşân olur.

Bu mezkûr altı aded sütûncuklar üzre altı aded hûrde musanna‘ kemerciklerdir. Ve her kemerciklerin uçları bir yere gelüp bir küçük kubbecik olmuşdur. Eflâtûn-ı İlâhî ol kubbecik üzre oturup halka va‘z u nasîhat edermiş. Etrâfı eyle hûrde mermerden oyma müşebbek gilvi ve medîne ve fürûş kafesler vardır. Ve cümle kemerciklerin uçları bir yere gelüp bir küçük kubbecik olmuşdu. Ol kubbeciğin tâ ortasında köpük gibi bir beyâz mermerden bir kille-i Tebrîz tasvîr olunmuşdur kim bu dahi bir sihr-i i‘câz mermerden bir san‘at-ı temâşâdır. Ve bu kürsînin tâ ortasındaki etrâf-ı erba‘ası

sâfî servi ağacından oyulmuş parmaklıklardır.

Ve bu câmi‘in ferşi çâr-kûşe beyâz mermer-i hâmlar döşelidir kim her taşın kıt‘ası tûlen ve arzen beşer arşındır. Her biri eyle mevvâcdır kim âdemin reng-i rûyi nümâyândır.

Ve bu câmi‘in üç kat kıble kapusu var. Taşra kapu ile orta kapu mâbeyninde câmi‘e girecek zamân sol tarafda bir beyâz münakkaş mermerden mebnî bir kadeh vardır. İçine beş âdem sığar. Evvel zamânda sâhib-i binâ câmi‘de işleyen ırgatlara ol kadeh ile birer kadeh şarâb-ı bî-hicâb verirmiş. Anlar da bilâ-cür‘a nûş ederlermiş. Hâlâ şimdiki hâlde ol kadeh iki at sakkâsı maşkı su alır. Ol asrın âdemleri ne kadar kadd-i bâlâ-yı cüssedâr âdemler olmak gerek kim iki at gırbası su alır kadehden bilâ-cur‘a şarâb nûş ederlermiş. Hâlâ ol kadehin içini üstâd-ı mermer-bür dahi kazıyup tırâş edüp âbdest musluğudur kim andan tecdîd-i vudû‘ olunur.

Andan orta kapu mâbeyni tavanı sâfî halkârî Bursavî Fahrî Çelebi oyması gibi hayâl-i Freng-pesend oymalı tavandır. Ve bu orta kapunun kaddi kâmil yigirmi arşın bâlâ servi tahtası kanatlardır. Mâ-tekaddem kefere zamânında bu kapular cümle zer-ender-zer cevâhir ve murassa‘ât ile müzeyyen dervezeler imiş. Hâlâ cevâhir yerleri zâhir ü bâhirdir.

Ve iç kapu ki câmi‘ içidir. Anda erganon ve nâkûs çalınacak mahmel-i ibret-nümânın kemerlerinin tâ ortasındaki kemere öksüz kemer derler mu‘allak durur bir kemer üzre yine mu‘allak durur bir direkdir. Bu cihânda anı görmeğe muhtâc (...) ammâ görseler de akıl ihâta etmeyüp âdem engüşt ber-dehen edüp vâlih olur. Hemân aklı olan kerâmât-ı insândır deyüp hâmûş-bâş olur. Yohsa im‘ân-ı nazar ile nazar edince âdem mebhût [u] hayrân kalır.

Bu mezkûr tâk ve sütûn-ı pâk üzre bir şeb-çerâğ durur imiş. Şeb-i zulmetde cemî‘i papas bıtrîk kıssîsler ol şeb-çerâğ-ı münevverin şu‘lesinden İncîl ve gayri suhuf âyetleri okurlarmış. Ammâ bu ma‘bedgâh-ı kadîm câmi‘in üzeri kâ[r]gîr kubâb-ı âlîler değildir.

Be-kavl-i Muhammed bin İshak, Hazret-i Îsâ *aleyhi's-selâmdan* vilâdet-i Muhammed Mustafâ'nın altı yüz yıl sonra vilâdet-i bâ-sa‘âdeti gecesi oldukda Bağdâd'da tâk-i Kisrâ ve Irâk'da âteş-gede-i Nemrûd sönüp ve Pozanta'da Ayasofya-i Kebîr kubbesi ve Selânik Ayasofya kubbesi ve bu Atina deyri kubbesi dahi cümle münhedim olup ba‘dehu bu Atina kubbesi niçe kerre binâ edüp sâbit-karâr olmadığından İslâmbol tekurü bu Atina kubbesi yerine tâk-i azîmler etdirüp ol kemerler üzre dıraht-ı müntehâ servi ağaçları kirişler edüp anların üstüne yine servden taban direkler ve anların dahi üstlerine serviden tahtalar döşeyüp cümle servi haşebleri ve tahtaları zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûnlardır kim bir kıl kalemin çekmede Mânî ve Bihzâd âciz olup meyânları mûy-meyân olur. Ve cemî‘i servi haşeblerinin râyiha-i tayyibesinden câmi‘ içinde olan cemâ‘at-i kesîrenin demâğları mu‘attar olur.

Ve bu münakkaş servi tahtaların dahi üstü horasânî ve kireç ve cibis ve alçı üzre serâpâ beyâz mermer-i hâm döşelidir, kurşum kubbe değildir, ammâ mermerlerin her kıt‘ası hâlîçe ve kilim kadar vardır. Kurşumdan a‘lâ ve latîf musaykal ve mücellâ billûr gibi mermer-i hâmlardır. Güneş urdukda moran billûru gibi şa‘şa‘a verir.

Ve bu sütûhda döşeli olan mermerleri üstâd-ı mermer-bür bir gûne tahta gibi incecik biçmiş kim gûyâ her bir kıt‘ası tavan tahtası gibi ince olup câmi‘ üzre *[252b]* aslâ bâr-ı sakîl değildir. Ve cemî‘i bârân-ı rahmetden nâzil olan katarât cümle bu mermer kiremitler üzre nâzil olup bir san‘at ile üstâd-ı kâmil katarât-ı matar-ı rahmete yollar edüp câmi‘in kıble tarafındaki mihrâb soffası altı ayak taş nerdübân ile çıkılır kâ[r]gîr binâ bir soffa-i azîmin altı amûd-ı müntehâlar üzre binâ olunmuş su sarnıcıdır. Cümle câmi‘ üzre mermerlerden cereyân eden âb-ı rahmet bu mihrâb altındaki sarnıca cem‘ olup âb-ı zülâl-i mâ-i bârid olup câmi‘ içre olan cemâ‘at-i kesîre nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Ve bu su sarnıcı olan kıble soffası üstündeki nîm kubbe kârgîr binâdır. Câmi‘ içi gibi ağaç kirişler ile mebnî kubbe değildir, sâfî kârgîr binâ nîm kubbedir. Ammâ bunun dahi üstü kilimler cirmi kadar beyâz mermer döşe[li] sütûhdur. Ammâ bu kubbe-i mînânın içi sâfî altun sıvalıdır ve müzehheb ve mutallâ sırçalı taşdır. Ve nakş-ı zerkârı sâfî lâjiverd ve la‘lî ve sîlû ve bedahşânî boyalar ile münakkaşdır.

Ve bu kıble kubbesinin enderûn [u] bîrûnuna im‘ân-ı nazar ile nigerân eyledim. Envâ‘-ı füsûs-ı mukavvim-i mahkûk [ve] gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı ma‘kûk ile ma‘kûd kılınmışdır. Ve her kubbe-i tâk-i nî[l]gûnunda ve cümle der-i dîvârı rûyund[a] elvân elvân umk-ı mancûklar ve beyâz ve siyâh ve ahmer-gûn ve gayri gûnâ-gûn ahcârât-ı zî-kıymetler ile inşâ olunup çeşm-i insâna ve aynu'l-hırre ve aynü'l-hirre ve aynü's-semek nâm hûrde zî-kıymet taşlar ile nakş-ı bûkalemûn olmuş câmi‘dir kim gûyâ Kuds-i Şerîf'de câmi‘ ve Mescid-i Sahratullâh'dır.

Ve bunda olan ahmer-gûn ve sebiz-gûn amûd-ı müntehâ-yı gûnâ-gûnların misilleri vech-i arzda olmayup meğer İslâmbol'd[a] Ayasofya-i Kebîr'de veyâhûd Süleymâniyye câmi‘inde ola.

Ve mihrâb u minberinin vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir. Ve bu câmi‘in rûy-ı dîvârlarında olan beyâz mücellâ mermer taşların her biri fîl cüssesi kadar vardır. Hikmet, garâ’ib bunda kim bir âdem her ne kadar ilm-i mi‘mârîde üstâd-ı kâmil ve mahâret sâhibi olsa ol taşların birbirlerine imtizâcların fark edemez. Gûyâ yek-pâre kırk arşın kaddi bir dîvâr-ı bâlâ sanırsın. Ve eyle mücellâ ve muşa‘şa‘ dîvârdır kim ber-hevâ bir [ze]rre ve bir şemmecik uçsa ol dîvârda nümâ[yâ]ndır.

Bâ-husûs benî âdem cemâ‘atin reng-i rûyları ve cümle rükû‘ u sücûdları evlâ bi't-tarîk cümle âşikâredir. Hakkâ ki gûyâ bir yek-pâre âyîne-misâl çâr-dîvâr-ı âlîlerdir.

Ve bir san‘at-ı pesendîdesi dahi oldur kim bu dîvârda aslâ kireç ve cibis ve horasân yokdur. Serâpâ kurşum ve demir kinedler ile mebnî bir câmi‘dir, gayri şey'i yokdur.

Ve taşra hareminin cânib-i erba‘asında altmış aded beyâz şeşhâne sütûn-ı müntehâ-yı ibret-nümâların kadleri yigirmi beşer arşındır, ammâ câmi‘ içindeki gibi yek-pâre sütûnlar değillerdir. Lâkin her ne kadar dikkat eylesen bu haremdeki sütûnların imtizâc yerlerin dahi göremeyüp yek-pâre mermer direklerdir dersin, zîrâ cümle amûdları üstâd-ı nakkâd-ı mermer-bür zıhlı ve oluklu ve burmalı musanna‘ ve tarz-ı kadîm şeşhâne direklerdir.

Ve bu altmış aded sütûnlar serv-misâl câmi‘in haremi etrâfına ilm-i hendese üzre ale't-tertîb çırpı ile dizilüp câmi‘in saçakları altında olan sütûnlar üzre ve dîvâr üzre olan beyâz mermerden cüsseli gûnâ-gûn-ı ibret-nümûn tasvîrât-ı timsâlâtların eşkâl-i evzâ‘-ı etvâr-ı hey’et-i mecmû‘aların bir bir tahrîr eylesek müsevvedâtımız bir mücelled kitâb olup seyâhatimize mâni‘ olur.

Ve akl-ı benî âdem ihâta etmez bir gûne sihr-i i‘câz mertebesi suverlerdir kim kâr-ı makdûr-ı beşer değildir. Ancak akl-ı Arasto olan bu kârgerlikleri görüp kerâmât-ı benî âdemdir deyüp hâmûş-bâş olur, zîrâ cümle eşkâle ibret gözüyle nazar olunsa her biri zî-rûh zann olunur.

Hulâsa-i kelâm Cenâb-ı Bârî Hallâk-ı âlem Sâhib-i kevneyn-i mükevvenât bu edîm-i arzı lafz-ı kün ile halk edelden berü min Âdem ilâ kıyâme ne kadar zî-rûh kısmı halk etdi ise bu câmi‘in haremi etrâfında mermerden kâlıb-ı tasvîrât u timsâlâtları vardır.

Ve gûnâ-gûn mahûf ve bed-çehre ve bed-likâ dîv ve cinnî ve şeytân-ı vesvâs ve deli ve hannâs ve zarrât ve zebânîler ve perîler ve melekler ve ejdehâlar ve dâbbetü'l-arzlar ve deccâl ve hameletü'l-arş ve hameletü'l-arz ve hût ve hamele-i arz sevr ve niçe bin aded ecnâs-ı mahlûkâtdan evrenk ve neheng ve fîl ve ger[ge]dân ve zürefâ ve kepçekuyruk ve yılan ve çıyan ve akreb ve kaplıbağa ve timsâh ve deniz mâliki ve niçe bin sıçan ve kedi ve arslan ve kaplan ve bebr ve pars ve şak ve

gûlbeyâbân ve gûnâ-gûn Kerrûbiyân ve Cebrâ'il ve İsrâfîl *[253a]* ve Azrâ'îl ve Mîkâ'îl ve Arş u Kürsî ve Sırât u Mîzân ve cennet ü cehennem ve a'râf u meydân-ı haşrde cem' olan cemî'i ecnâs-ı mahlûk-ı Hudâ'nın ehl-i cenneti, cennete melâ'ike-i Kerrûbiyânlar sürüp götürürken şâdımân ederek gider tasvîrlerin yazmış.

[Ve] ehl-i cehennemi zebânîler yılanlar ile ehl-i cehennemi ura ura cehenneme giderler iken her biri mağmûm ve gam-küsâr şekilli sûretlerin yazup mermerde kazup bir tarafda cennet içre olanların hûrî ve gılmân ile gûnâ-gûn bâğ-ı behiştlerde ayş [u] ışret etdikleri meclis[le]rin yazmış. Bir tarafda dahi ehl-i cehennemin dâr-ı cahîmde cahîm-i nâr-ı sa'îr içre yatup zebânîlerin urdukları timsâlleri yazmış.

El-hâsıl bu câmi'in haremi dîvârlarında bu cennet tasvîrin görenler safâ eder ve cehennem timsâllerinin mahûf u ucbe-likâ sûretlerin benî âdem gördükde âlem-i hayretde kalup vücûduna bir havf ü haşyet düşüp dem-beste ve mebhût olur.

Ammâ bir âdem bu Atina şehrine varup tâ ilme'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince bu Atina vilâyeti ve şehri zamân-ı kadîmde ne idiğin bilimez, zîrâ ta'rîf ü tavsîf ile olmaz. Mısra':

Şenîden key buved mânend-i dîde [36]

mazmûnunca işitmek görmek gibi değildir. Bu hakîr-i pür-taksîr bin elli târîhinden berü rub'-ı meskûnun ekâlîm-i seb'asın seyâhat etmede hazzım vardır kim âlemi geşt [ü] güzâr etdim, ammâ bu Atina şehrinde ve Frengistân'ın Roma şehrinde ve Ungurus'un Üstürgon kal'asında ve Beç şehrinde ve Filimeng'in Amıstırdam şehirlerinde olan ibret-nümâları bir diyârda görmedim, ammâ bu Atina câmi'i içre ve hareminde olan kâr-ı pesendîde-i benî âdemler cümle mezkûr diyârların ibret-nümâlarından ziyâde musanna' a'ceb ü garâ'ibdir. Ve bu şehri gelüp görmeyen seyyâh-ı âlem cihân-bînim demesin.

Lâkin zâlim Garb sultânı Melik Mansûr bu vilâyeti feth etdikde bu câmi'in cümle der-i dîvârlarında olan tasvîrâtların cevâhir gözlerin çıkarup kör eylemiş. Ve cemî'i zî-kıymet mücevher kanâdîlleri ve cümle zî-kıymet girân-bahâ şem'dânlar ve şeb-çerâğlar ve çelipaları alup gâret edüp taşra hareminde olan kubâbların la'l yâkût cevâhirlerin alup haremi âteşe urup gitmiş. Hâlâ ba'zı musanna'ât yerleri âteş rahnesinden büzülmüşdür, ammâ yine bu kevn-i atlâs-ı felekde böyle câmi'-i rûşen-i pür-nûr yokdur, zîrâ bu câmi'e niçe kerre girsen bir girişde dahi niçe gûne sanâyi'ât tasarrufât-ı ibret-nümâ-yı mersûmâtlar zâhir ü bâhir olur. El-hâsıl beyt-i münâsib:

Ra'eynâ câmi'e'd-dünyâ cemî'an

Ve lâkin mâ ra'eynâ misle hâzâ [37]

Ebyâtı bu câmi'-i pür-envâr hakkında ola, zîrâ bu ma'bedgâhın misli arâzî-i ma'mûre[de] yokdur. İnkırâzu'd-devrân müebbed olup binâ-yı sâbite(?) ola, *âmîn ve yâ Mu'în.*

Der-binâ-yı acâ'ibât: Bu mezkûr câmi'den aşağı kal'a kapusunun iç yüzünde cümle etıbbâ ve hukemâ-yı hâzıkânın dershâneleri var. Bunun dahi der-i dîvârlarında olan revzenleri cümle hâs u beyâz mermer-i hâmdır. Ba'de'l-feth bu dershâne-i ibret-eserin içine Âl-i Osmân bârûd-ı siyâh koyup cebehâne ederler. Hikmet-i Hudâ zamân mürûr edüp bir gün bir ra'd u berk ile yıldırım isâbet edüp

bu dershâne-i musanna‘ın ba‘zı yerlerin münhedim etmiş. Hâlâ âyende vü revendegân içün mihmânsarây-ı kârbân-ı revân-ı hasbîdir. Bu binâ-yı azîm dahi acâ’ib ü garâ’ib temâşâgâhdır kim vasfında lisân kâsırdır.

Ve bu mahall-i hisârın iki kapusu mâbeyni tophânedir. Bunda birkaç aded azîm topları vardır. Ve bir mescid dahi var kim kal‘a kapusun bekleyen neferâtlar bu kapularda pür-silâh âmâde olup bu mescidde ibâdet ederler. Ve bu kapudan yüz adım aşağı gidüp,

Hüseyin Efendi tekyesi: Tarîk-i Halvetî'de ulu âsitâne-i sa‘âdetdir kim kapusu üzre târîhi budur:

Böyle dedi Mahdemî târîh ana,

Ola makbûlü Hudâ'nın ol hümâm.
Sene 1023.

Bu kal‘adan aşağı şimâl tarafına enüp,

Der-defâtirât-ı varoş-ı Atina-i dâr-ı İremezât

Atina kal‘asının poyraz ve yıldız cânibine vâki‘ olmuş bâğ-ı Merâm'dan nişân verir şehr-i şîrîndir. Cümle 3 mahalle-i müselmândır kim cümle bir yere vâki‘ olmuş hânedânlardır.

Ve cümle üç aded câmi‘lerdir. Mezkûr iç kal‘a câmi‘iyle dörd mihrâbdır. Evvelâ (---) Beğ câmi‘i; kârgîr binâ kubâblı metîn ve ma‘mûr câmi‘-i pür-nûrdur. Ve Hacı Alî câmi‘i ve Eski câmi‘. Bu üçü kârgîr kubbeli ve kiremit örtülü ma‘bedgâhlardır. Bu şehirde aslâ kurşum örtülü imâretler yokdur.

Ve cümle yedi aded mahalle mesâcidleri var. Ve cümle bir aded medrese-i âlimândır. Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. Ve cümle üç aded hammâmdır. Evvelâ Beğ hammâmı ve Hacı Alî hammâmı ve Âbid Efendi hammâmı, hoş-hevâ hammâmlardır. Ve cümle iki aded hân-ı tüccârândır. ***[253b]***

Ve cümle yüz beş aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i elbise-i fâhire ve metâ‘-ı nâdireler bulunur bâzâr-ı hüsndür.

Der-kâ’imât-ı hânedân-ı müslim ve gayri müslim evleri: Cümle yedi bin aded kiremit örtülü kal‘a-misâl mazgallı ve bedenli serâpâ kârgîr binâ metîn evlerdir. Aslâ toprak örtülü ve çamur dîvârlı ve ağaç binâlı evler yokdur. Cümle horasânî ve kireç ile inşâ olunmuş taş dîvârlı Şeddâdî binâ büyût-ı ra‘nâlardır. Ve her evde sarnıç suyu mukarrerdir kim cümle dam u bâmlara nâzil olan matar-ı rahmet mîzâblardan cereyân edüp su sarnıçlarına akar.

El-hâsıl gâyet sa‘b u metîn ve ma‘mûr u müzeyyen vâsi‘ hâneli ve ekseriyyâ bâğçeli mihmân hânelerdir. Ve cümle sokakları pâk kumsal zemîndir kim aslâ çamur olmadığından bu şehirde aslâ kaldırım yokdur.

Ve cümle küffârı hîn-i tahrîrde dörd bin harâc tahrîr olmuş ammâ on bin küffârdan mütecâviz kefere-i fecereler vardır. Gûyâ hemân Malta şehridir. Müselmânları aslâ sevilmeyüp müslimînlerin bu şehir[d]e vak‘ u vakâr i‘tibârları yokdur, zîrâ kefereleri gâyet ankâ bâzergânlardır. Tâ dip Frengistân'da ortakları vardır.

Der-beyân-ı câmehâ-yı kefere-i Atina: İhtiyâr kefereleri ve hukemâları siyâh harîr katîfe Eflâtûniyye şapkayı başlarına geyüp cümle libâsları dahi siyâh rokladır. Ve tâze Rûm gulâmları başlarına kırmızı fes ve elvân çuka yelekler ve harîr elvân muhteşem kuşaklar ve harîr

zünnâr kemerler kuşanup ayaklarına siyâh tomak ve siyâh pâbuç ve kırmızı pâbuç geyerler.

Ve zenâneleri cümle elvân fisdânlar geyüp başlarında terpûşları olup yüzü açık gezerler. Ammâ bu şehirde aslâ rûz-ı rûşende eğer müslime ve eğer kâfire karılarının çârsû-yı bâzâra ve gayri esvâklara çıkup gezdiğin bir ferd-i âferîde görmemişdir. Hemân ki ba‘de'l-gurûb oldu, niçe bin avretler fânûslarıyla mısra‘:

Ya‘nî ki turâ mî-talebem hâne be hâne.

mazmûnu üzre sabâha dek hânedânlarda ve hammâmlarda zevk u safâlar ederler.

Ammâ bir gûne kefere avretleri var, başlarına tâvûs kuşu kuyruğu gibi münakkaş alaca yassı bir gûne turfe şey geyerler. Bu dahi acâ’ib ü garâ’ib hey’et-i mecmû‘adır. Lâkin re‘âyâ kefereleri başlarına Freng kalabağı gibi manlifke geyerler. Ve esbâbları yine gûnâ-gûn abâ ve kebeler geyerler.

Bî-medh-i aded-i kenîsât: Cümle üç yüz aded sağîr ü kebîr düyûr-ı püt-gedelerdir kim cümle üç bin aded bıtrîkân-ı kıssîsân-ı ruhbânları vardır. (---) (---)

Der-aded-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayât: Kefere zamânında bu şehir içre cümle yüz on sekiz yerde çeşme-i aynü'l-hayâtlar var imiş kim her hânedânda birer âb-ı nâblar cereyân edermiş. Şimdiki hâlde yolları harâb olup çeşme yerleri râygândır.

Der-kâ’imât-ı aded-i çâh-ı hânedân: Cümle dörd bin aded evlerde âb-ı hayât su kuyuları vardır.

Der-teferrücgâh-ı sarây-ı Belkîs: Bu şehr-i Atina'nın gün doğusu tarafında taht-ı Belkîs derler, Hazret-i Süleymân Nebî dîvlere fermân edüp yapmışlardır. Eğer bunun dahi evsâfını kemâ-kân olan eser-i binâ-yı amûd-ı gûnâ-gûnları ve tâk-i Kisrâları ve kubâb-ı âlîleriyle ta‘rîf ü tavsîf etsek bir kürrâs-ı kitâbet olur. Lâkin şimdiki hâlde Atina şehrinin namâzgâhıdır kim istiskâ du‘âsına ve salât-ı ıydeyne cümle müslimîn pür-silâh olup çıkarlar, zîrâ bu şehirde müselmân kalmayup cümle kefereler kalır. Bu dahi bir vâcibü's-seyr üstü açık amûd-ı müntehâları âlî bir namâzgâh-ı sarây-ı azîmdir kim midhatinde lisânlar kâsırdır.

Ve bir sarây dahi şehir içinde Iskala kapusu nâm mahalde bir sarây-ı azîmidir kim bu da ta‘bîr ü tavsîfden müberrâ bir köhne binâ sarây-ı ra‘nâ imiş kim tahrîrât ile olmaz, görmeğe muhtâcdır.

Andan (---) nâm mahalde Uzun kenîse demek ile ma‘rûf sihr-i i‘câz bir deyr-i temâşâgâh var kim vasfında diller lâldir. Andan,

Binâ-yı temâşâgâh-ı acâ’ibât: Eski câmi‘ kurbunda cümle hukemâların mecma‘u'l-irfânı var kim ana Eflâtûn çadırı derler. Sekiz rûzgâra karşu sekiz köşe yek-pâre taşdan bir hayme-i ibret-nümâdır. Bu çadırın her köşesinde birer âdem sûreti tasvîr olunmuşdur kim anlar da yek-pâre beyâz mermerden düzülmüş, her bir tasvîrin elinde birer rûzgâr alâmeti âletleri var.

Ve sekiz rûzgârın dördü erkek ve dördü dişi tasvîr olunmuşdur. Erkekleri pençe-i âfitâb gulâm-ı mehtâb çehresindedir. Dişileri mahbûbe avretler sûretindedir. Poyraz ve yıldız ve karayel ve gündoğusu rûzgârların erkek sıfatında tasvîr etmiş, ammâ lodosu ve batı ve inbatı ve keşişlemeyi avret sûretinde etmişdir. Ammâ hakkâ sihr-i i‘câz timsâller etmişdir kim yine her biri rûzgârlarına nâzır olup durur.

Ve bu çadır kubbesinin içi on iki burûc üzre on iki terek tarh olunmuş beyâz mermerden *[254a]* kubbedir.

Evvelâ on iki tereğin birinde burc-ı hamel beyt-i merrîh münkalib-i nârî tasvîri yazılmış.

Ve bir tereğinde burc-ı sevr beyt-i zühre-i türâbî yazılmış.

Ve birinde burc-ı cevzâ beyt-i utârid-i hevâyî terkîm olunmuş.

Ve birinde burc-ı seretân beyt-i kamer-i mâ’î var.

Ve birinde burc-ı esed beyt-i şems-i nârî merkûmdur.
Ve birinde burc-ı sünbüle beyt-i utârid-i türâbî tahrîr olunmuş.
Ve birinde burc-ı mîzân beyt-i zühre-i hevâyî kayd olunmuş.
Ve birinde burc-ı akreb merrîh-i mâ'î merkûmdur.
Ve birinde burc-ı kavs beyt-i müşterî-i nârî mastûrdur.
Ve birinde burc-ı cedî beyt-i zühal-i türâbî makyûddur.
Ve birinde burc-ı deliv beyt-i zühal-i hevâyî tektîbdir.
Ve on ikinci tereğinde çadırın burc-ı hût beyt-i müşterî-i mâ'î mersûmdur.

Ve bu ebrâclara müte'allık seb'a-i seyyâreleri ve dahi niçe gûne kevâkibâtların te'sîrâtların ta'rîf edüp yazmış. Bir sihr-i mübîn mertebesinde on iki terek bir musanna' mermerden yek-pâre dershâne çadırıdır.

Ammâ bu çadır şeklindeki kubbenin içinde bir kabir var, "Feylekos-ı Yûnânî bunda medfûndur" derler. Cümle Rûm kefereleri i'tibâr edüp bed-nâm günlerinde ziyâret ederler. Bu kabrin başı ve ayağı ucunda lisân-ı Yûnân üzre târîhi tahrîr olunmuşdur.

Ve bu mermer çadır kubbe üzre bir ince mîl vardır. Hukemâ-yı kudemâlar zamânında ol mîl üzre bir âyîne-i İskender-misâl bir mirât-ı dünyâ var imiş. Her ne cânibden bu şehir üzre bir düşman hareket etse ol âyîne-i dünyâda hareket eden düşmanın cümle leşkeri ve ser'askeri nümâyân olurmuş. Hâlâ yeri durur ammâ âyînesi yokdur.

Ol zamânda bu şehir içre cem' olan hukemâlar birer gûne ibret-eser mutalsamât-ı garîbe ve birer gûne vefk-ı a'zam acîbeler inşâ edüp bu şehirde tâ'ûn ve yılan ve çıyan ve akreb ve leylek ve karga ve pire ve kehle ve tahta biti ve sivri sinek ve kara sinek olmazmış. El-hâsıl bir yıl üç yüz altmış altı gündür, gün başına birer gûne tılsımât karada ve gün başına birer tılsımât deryâya müte'allık olup leb-i deryâya tılsımâtlar etmişler, tâ ki Hazret-i Risâlet-penâh rahm-ı mâderden müştak olunca bu mezkûr mutalsamâtların hükümleri nâfiz olup ol Habîb-i Hudâ'nın mevlûdu gecesi cümle tılsımât-ı vifâkâtlar zîr [ü] zeber olup amelleri bâtıl olur. Hâlâ niçe tılsımât yerleri manzûrûmuz olmuşdur. Ammâ şimdi yine bu şehr-i Atina'da sivri sinek ve çıyan ve akreb ve leylek ve karga olmaz ve gelirse vatan dutmaz ve çok dururlarsa yaşamazlar.

Ve bu çadır kubbe içre âdem girse hemân sâ'at gönlü bulanup istifrâğ edü[p] pâre pâre safrâ ve sevdâ ve balgam ve sâ'ir ahlâtları cümle kusar, zîrâ kubbenin bir tereğinde şeb-i Yemenî ve bir tereğinde lâciverd rengi göz taşı vardır. Hemân anların râyihası te'sîriyle hummâlı âdem kusup ısıtmadan halâs olur, gâyet mücerrebdir.

Der-beyân-ı ma'rifet-i kübrâ: Bu çadır kubbesinin taşrasında olan sekiz rûzgâra mu'âdil üstâd-ı hakîmin birisi ilm-i nücûm ve ilm-i usturlâb üzre rub' dâ'iresiyle mîl-i bu'd-nazarıyla(?) hayâl-pesend bir mîkât tarh edüp yine mermer üzre çizmiş kim bu felek-i kec-revde eyle bir mîkât-ı ibret-nümâyı Batlîmûsların biri ve Hâkim-i bi-emrillâh ve Alî Kuşçu Ebü'l-feth asrında bile eyle musanna' mîkât etmemişlerdir. El-hâsıl ibret-nümâ-yı kubbe-i âlîdir.

Ve bu Atina kal'asının havâlesi olan kayanın altında mağârâlar var kim her birinde gûnâ-gûn kubâblar ve sarâ[y]lar ve savma'a-i i'tikâfhâneler ve gûnâ-gûn kehfler var kim anların her birinde hukemâ-yı kudemâlardan Restâlîs ve Bokrât ve Sokrât ve Fisagores-i Tevhîdî ve Câlinûs ve Feylekos ve Feylesûf Batlîmûs ve Mihan ve Mihail ve Eflâtûn hücreleri var.

Her hücre-i savma'a-i gâr-ı yetîmânlar içre girsen hâlâ besbâse ve kebâbe ve dar-ı sîn ve dârû-yı fülfül ve cencebîl ve ûdu'l-kahr ve âkırkarhâ ve kâkûle râyihası âdemin demâğın mu'attar eder. Ba'zı gâr sâhibleri kîmyâya çalışdıklarından gârlarında kibrît ve zeybak ve zırnîh ma'âdinleri kokar.

Ol zamânda bu şehre gelen hukemâlar bu gâr-ı yetîmânlarda sâkin olup ders müzâkere edüp gûnâ-gûn mübâhase-i ilm edüp niçe gûne ulûm-ı acîbe ve garîbeye mâlik olup tekmîl-i fünûn-ı kesîre ederlermiş.

Anıniçün niçe müverrihân-ı selef bu şehr-i Atina'ya şehr-i İşrâkıyyûn ve şehr-i Meşşâ'iyyûn ve şehr-i (---) derler. Ol asırda hukemâlar var imiş kim Bağdâd'daki hukemâ ile bu Atina'daki hukemâları bî-zebân bilâ-vâsıta birbirleriyle şeb [ü] rûz kelimât ederlermiş. Bu dahi sırr-ı acîb [ü] garîbdir kim Bağdâd ile Atina'nın mâbeyninde deryâdan mâ'adâ beş aylık yoldur, lisân-ı hâl ile kîl [u] kâl mertebesi söyleşile. *[254b]* Hakkâ ki Mesîh-enfâs mertebesidir.

Ve dahi ol zamân bu şehr-i Atina ol kadar ma'mûr [u] âbâdân imiş kim şehirden cânib-i cenûb üzre leb-i deryâda Ejder limanına varınca iki sâ'at yerdir, kat-ender-kat hâne-i kâşâne bâğ-ı behişt-misâl sarâylar ve hadîka-i ravza-i Rıdvân-misilli bâğ-ı cinânlar ve niçe bin gûne dekâkînler ve niçe bin ibret-nümâ-yı ve temâşâgâhlar var imiş. Hâlâ niçe yüz ibret-nümâları nümâyândır.

Bir tarafı iki sâ'at tâ Deli dağa varır. Ve bir cânibi şimâle Kifse kasabasına varırmış. Bu Kifse kasabası şehr-i Atina'dan ayrılup kalmışdır kim hâlâ arasında niçe bin bâğlar vardır.

El-hâsıl bu şehri piyâde bir âdem üç günde devr edermiş. Ve bir mektûbu elden ele verüp tâ Eğriboz'a ve İstife'ye ve Gördüs şehrine ulaşdırırlarmış. Hâlâ bu şehirden ol iki sâ'atlik yer tâ Ejder limanına varınca serâpâ bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânların içlerinde niçe yüz bin imâret eserlerinden kubâblar ve tâk-i Kisrâlar vardır.

Der-binâ-yı acâ'ibât Ejder limanı

Şehrin cânib-i cenûbunda iki sâ'at ba'îd olan sâhil-i Bahr-i Sefîd'in bir körfezi nihâyetinde Ejder limanıyla ma'rûf mellâhân-ı tüccâr-ı ummân ve bahr-i Okyanûs ve bahr-i Malağyan keştîbânları arasında mevsûf bir Ejder limanıdır.

Bu limanın kenârındaki iskele başındaki hân-ı azîm dibinde iki âdem kaddi kadar bâlâ beyâz mermerden götü üzre oturmuş ve ağzın cânib-i cenûbdaki deryâya açmış bir arslan tasvîrin üstâd-ı mermer-bür eyle timsâl-i bî-misâl etmişdir kim bu dehr-i denîde ana mu'âdil cemî'i dünyâ ressâmları cem' olsa bir tîşe ve bir tilsiman ve bir direfş urmağa kâdir değillerdir.

Ol esed tasvîrinin başı hammâm kubbesi kadar olup ön ayakların leb-i deryâya dayayup kıçı üzre çömelüp oturup gûyâ deryâda olan gemilere nigerân eder bir mehîb ü acîb san'at-ı garîb ejdehâ-sıfat bir arslan-ı azîm sûreti olduğiyçün bu limana Ejder limanı derler. Bu dahi acâ'ibât [u] garâ'ibâtdan bir eserdir.

Ammâ bu liman-ı azîm üç yüz pâre gemi alır çanak gibi bir müdevver kapulu limandır kim beş rûzgâr-ı zorkârdan emîn olup a'lâ demir dutar yataklı limandır. Hattâ Cânpolâdzâde Mustafâ Paşa kapudan paşa-yı bahr iken bu limanda donanma-i hümâyûn gemileriyle lenger-endâht olup liman ağzında bir kulle-i azîm mendirek binâ ederken bu arslanı da temâşâ edüp gûnâ-gûn boyalarla nakş-ı bûkalemûn etmiş. Hâlâ ol nakşın eserleri vücûd-ı gazanferde zâhirdir.

Ba'dehu Sultân Murâd Hân-ı Râbi' Cânpolâdzâde Mustafâ Paşa'yı der-i devlete da'vet edüp gitdikde kulle-i mendirek nâ-tamâm kalup durur. Eğer ol kulle tamâm olsa bu Ejder limanı hakkâ ki ejder-i heft-ser kânı bir liman-ı cây-ı emân olurdu. Lâkin zâlim limanın kenârlarında suyu yokdur. Lâkin yakında bâğlar içinde âb-ı hayât suları çokdur.

Ammâ hakîr kemter-i fakîr bu arslan tasvîrine im'ân-ı nazar ile nazar etdim. Kefere asrında bu sübû'-ı bî-gırrende ve bî-dirrende çeşme imiş, zîrâ kıçı üzre oturup ağzın hevâya açup durduğundan ve ön ayakları önünde yek-pâre havz-ı azîm olduğundan ma'lûmdur kim çeşme-sâr ola. Ağzından

âdem gevdesi kadar âb-ı hayât su pertâb edüp havza dökülüp cümle keştîbânlar andan sulanırlarmış. Ammâ âb-ı hayât suyunun menba‘ı Atina şehrinin şark tarafında iki sâ‘at ba‘îd Deli dağ derler, bir kûh-ı ser-bülend vardır, andan künkler ile âb-ı hayât su gelüp bu arslan sûretinin ağzından akarmış. Hâlâ su gelen yerleri âşikâre durur.

Der-fasl-ı kûh-ı Mecnûn ve mahsûlât-ı nebâtât-ı ahşâbât

Atina şehrine iki sâ‘at karîb Rûm ve Arab [u] Acem'de Deli dağ nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir kûh-ı bâlâ-yı ser-bülenddir kim Ağrıboz körfezi ve Mora cezîresi körfezi ve İnebahtı körfezi deryâları cümle halîc gibi nümâyândır.

Ve bu cebel-i âlîde olan hubûbât u nebât[ât] ve edviye-i hezârgûn bir yaylada yokdur. Hattâ yebrûhu's-sanem ve râvend-i rûmî ve dürüğ otu ve labada ve ışkın ve reybâs dahi niçe kerre yüz bin gûne bunun emsâli edviye-i dârû-yı a‘zam hâsıl olup cemî‘i derde dâ-i devâlar bulunur.

Hattâ bahâr mevsiminde bu kûh-ı bâlânın zirve-i a‘lâsına çıkan âdemin demâğı rûh-ı tutyâ ve sünbül ve benefşe ve müşk-i rûmî ve nergis ve reyhân ve ful ve şakâyık-ı nu‘mân ve lâle ve zerrîn kadehin gûnâ-gûnlarının râyiha-i tayyibelerinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Ve zamân-ı kadîmde cemî‘i dünyânın etıbbâ ve hukemâ-yı hâzıkları bu Atina şehrini mesken edinmelerinin aslı bu kûh-ı bâlânın edviyeleri içindir.

Ve bu şehir İşpanya *[255a]* kralı elinde iken cemî‘i vilâyetlerden hukemâ ve etıbbâlar bu kûha gelüp cem‘ etdikleri nebâtât-ı devâ içün yüz bin altun gümrük hâsıl olurmuş. Hâlâ yine niçe yüz yük edviyeler hâsıl olup cemî‘i Frengistân'a gider, aslâ bir akçe gümrük vermezler.

Bî-medh-i manastır-ı acâ’ibât: Bu mezkûr Deli dağın eteğinde bir deyr-i ibret-nümâ-yı atîk vardır. Cemî‘i kâfiristânda Koçbaşı manastırı nâmıyla meşhûr bir âyîngâh-ı millet-i Mesîhiyyedir kim âb [u] hevâsı ve binâsı rub‘-ı meskûnda yokdur. Niçe yüz bin hukemâ-yı kudemâ kendülerin defn etdirmeğe vasıyyet ederler, zîrâ lâşeleri aslâ ve kat‘â çürümeyüp beyâz ter ü tâze gârlar içre yatırlar, zîrâ bu kehflere hukemâ-yı kudemâlar tılsım edüp yılan ve çıyan ve akreb ve mûr ve peşşe ve meges ve gayri kes yokdur. Anıniçün tenleri çürümez, kadîd dahi değillerdir. Cümle tenâsüb a‘zâları ve şevârib lıhyeleri yerli yerinde durup vücûdları nerm ü râm dururlar, zîrâ bu kenîse-i mu‘tebereyi Hazret-i Îsâ'nın havâriyyûnlarından Şem‘ûn-ı Safâ gelüp binâ etmişdir.

Üç yüzden mütecâviz hüddâmân-ı kıssîsân, bıtrîkân-ı muğân-pîçeleri vardır. Hemân Yahûdî'den mâ‘adâ ne kadar mahlûk-ı Hudâ gelse cân ve baş ile hidmet edüp kuş südü ve arslan südü getirüp yedirüp içirüp kondurup göçürürler.

Ve bu deyr etrâfındaki dağlara ve bayırlara matar-ı rahmet yağsa rûy-ı arzda olan nebâtâtın ve dırahtların be[r]klerinde(?) olan lâdenlerin ve niçe kerre yüz bin elvân ezhârâtların râyiha-i tayyibeleri insânın demâğların mu‘attar eder. Anıniçün Koçbaşı manastırı balı meşhûrdur. Hazret-i Şem‘ûn balının arılarına du‘â edüp ilâ hâze'l-ân ol asel-i zenbûrlar inkırâz bulmayup cihânı arı dutmuşdur, zîrâ Şem‘ûn balı pek sevdiklerinden kendiler bal kovanları beslermişler. Bir acâ’ib ü garâ’ib neftî reng balı olur kim bir fincân asel-i musaffâ mürevvakına kırk filcan su kosan a‘lâ lezîz şerbet olup pâlûde bir dahi olur. Tâ bu mertebe kuvvetli neftî reng balı olur.

Sırr-ı sun‘-ı Hudâ-yı azîm: Hikmet, garâ’ib bunda kim balın kovan sepedi içre hâsıl olan bal koç başı gibi boynuzlu ve kaşlı ve gözlü ve ağızlı ve burunlu ve kulaklı bir şîrîn mahbûb koç kellesi gibi petek balı olur. Her sepetde onar ve on beşer ve yigirmişer vukıyye gelir baldan koç kellesi hâsıl olduğıyçün "koç başı balı" deyü memdûhât içre meşhûrdur. Ve râyiha-i tayyibesi misk [ü] amber-i hâm gibi olup tenâvül edenin demâğın mu‘attar eder. Ve bu kenîsede pişen ni‘met-i nefîse bir yerde

tabh olmak ihtimâli yokdur kim cemî‘i âyende vü revendelere sofra-i bî-im[tin]ânlarıyla ni‘met-i mümessekleri mebzûldür.

Der-şehrengîz-i temimme-i külliyât: Bu Atina kazâsı gibibir küçük kazâda cümle bin bir aded sağîr ü kebîr kenîseler ve manastırlar ve düyûrâtlar vardır. Niçesinde beşer ve onar ve yigirmişer aded palâs-pûşân keşîşân lât-ı uzzâ perestânları var. Ve her bir kenîselerin birer gûne esmâları var. Ammâ bu Koçbaşı manastırına Rûm kefereleri süryânî der ve gâyet i‘tibâr ederler. Hattâ cemî‘i Frengistân ve gayri kâfiristândan nezerâtlar gelir.

Nâ-medh-i deyr-i râhibân-ı Mendel: Bu mezkûr Koçbaşı kenîsesinden şark cânibine 2 sâ‘atde kayalı dağlar ve sa‘b yollar ile gidüp bir kûhistân mişeistân bâğ-ı hıyâbân koyah içinde keşîşhâne-i Mendel manastırın dahi Hazret-i Îsâ âyet, sûre-i (---) [38] nass-ı kâtı‘-ı bürhânı üzre Îsâ Nebî âsımâna urûc etdikde on iki aded havâriyyûn nâm halîfeleri pârekende ve perîşân olup her biri bir cânibe seyâhat ederek (---) nâm havâriyyûn dahi bu Atina şehrine gelüp bu Mendel kenîsesin binâ etmiş. Hâlâ beş yüzden mütecâviz ruhbânları vardır. Buna dahi cemî‘i kâfiristândan nezerâtlar gelir. Bin atlı gelse "Hoş geldiniz" deyü ta‘zîm edüp ri‘âyet ederler, ammâ Yahûdî varsa sabâh mürd olmuş bulunup kapkara yanmış bulunur, aceb hikmetdir.

Bu deyr-i musanna‘da ol kadar mahbûb mûğ-pîçe papas gulâmları var kim medihlerinde lisân kâsırdır. Niçe bin koyun [ve] kuzu ve keçi ve sığır ve at ve katırları dağlarında ve hıyâbânlarında çobansız sürü sürü reme reme gezerler. Ve bâğ u bâğçeleri dünyâyı dutmuşdur.

Ve hâlâ İslâmbol'un Emînönü'nde binâ olunan Vâlide câmi‘ine bu kenîse hâs kayd olunup bostâncıbaşı tarafından bir haseki zabt edüp imâret-i dâru'z-ziyâfe içün cânib-i vakfa beş bin vukıyye asel-i musaffâ verirler. Ve eğer bu Mendel manastırının mâ-vaka‘ı üzre binâsı ve hevâsı ve anda olan ibret-nümâ musanna‘ kanâdîl ü şem‘dân ve çelipaları *[255b]* ta‘rîf ü tavsîf eylesek bir tomar-ı dırâz olur, zîrâ bu deyr-i bî-misâlin vasfında lisân kâsırdır. Bu deyri dahi temâşâ edüp mâ-fevkinde,

Temâşâgâh-ı gâr-ı acâ’ib: Bir kûh-ı ser-bülend içinde sâfî mermeristân bir kûh-ı azîm-i bâlâdır kim evc-i âsımâna ser çeküp mâ-fevkinde Hazret-i Süleymân'ın Belkîs Ana'ya binâ etdiği kasr-ı azîmin hâlâ eser-i binâları râygândır. Cemî‘i Akdeniz içinde olan cezâyirâtlar serâpâ zâhir ü bâhirdir.

Atina şehrinde her ne kadar âsâ[r-ı] binâlar var ise mermer amûdları ve gayri mermer ahcârâtları cümle bu kûh-ı bâlâdan kesildiği yerleri durur. Ve hâlâ niçe yüz aded kûhkenler Ferhâd-vâr mermer kesmededirler, garîb temâşâgâhdır.

Ve bu mahalde bir derk-i esfel-misâl bir kehf-i azîm vardır. Papaslar balmûmları yakup cümlemiz uryân olup birer zıbun ile daracık kayalar içre teper aşağa delikden deliğe enüp bir sâ‘atda tâ ka‘r-ı zemînde makâm-ı İşrâkıyyûn ve makâm-ı Meşşâ’iyyûnlara varup temâşâ etdik. Cümle bu tâ’ife cümle bu kehflerde ifnâ-yı vücûd edüp birbirleriyle bî-zebân kelimât edüp tahsîl-i ulûm-ı felsefiyyât ederlermiş. Ammâ bu gârların cümlesi hüdâyîdir, benî âdem kârı değildir. Ve kayalar arasından aydınlık gelecek yerleri vardır. Her gârda ve her seng-i hârâda niçe yüz bin hukemâların esmâları ve gûnâ-gûn ibret-nümâ hatlar ve tasvîrâtlı hatlar var kim gûyâ İslâmbol'da Atmeydânı'nda çâr-kûşe dikili taşın hatlarıdır. Ve herkes bu gâra girüp temâşâ etdiğin taşa kazup yazmış.

Andan aşağı ka‘r-ı zemînde tâ havza varınca enüp niçe bin âsâr-ı garîbeler ve niçe bin benî âdem üstühânların seyr edüp vesîlemiz olan papaslar ile üç sâ‘atde taşra selâmete çıkdık.

Ba‘dehu andan aşağı 2 sâ‘atde bâğ u bâğçeler ve dağlarda niçe kerre yüz bin bal kovanları ve niçe ma‘mûr çiftliklerde zevk u safâ edüp geçerek,

Menzil-i kar (---) (---) Mesoya: Hâlâ başka kazâdır kim yüz elli akçe pâyesidir. Hâ[lâ] kadısı

bunda sâkin olur. Yüz aded evli ma‘mûr Urûm karyesidir. Dâğları cümle bâğlar ve zeytûn ağaçları ve bal kovanlarıdır. Andan cânib-i cenûba bir sâ‘at gidüp,

Temâşâgâh-ı Derzî limanı

Bu cây-ı menâs-ı keştîye Derzî limanı demeğe bâ’is oldur ki bu limanın ağzında bir kara yumru adacık vardır. Ol adanın üstünde zamân-ı sâbıkdan kalmış taşdan yonma bir put vardır. Ol putu bir derzî yapdırmış. Anıniçün Derzî limanı derler, garîb temâşâdır. Be-kavl-i nasârâ ol put tâ Hazret-i Risâlet-penâh rahm-ı mâderden müştak olunca söylermiş. Mevlûd-ı Nebî gecesi lâl olmuş. Hâlâ bir beyâz mermer putdur durur. Bu put olan adacığın iki cânibinde büyük gemiler bî-bâk geçer derin yerlerdir. Ve gemiler içeri girdikden sonra her cânibi a‘lâ demir dutar yerlerdir. Ve bu limanın ağzından taşraki kıble tarafında bir bucak dahi vardır. Anda içecek âb-ı hayât su bulunur.

Mezkûr bucakdan **Bibercik adası** dörd mîldir. Bir karaca incecik uzun adacıkdır kim tûlu on mîldir. Ve Rûmeli kenârına yigirmi mîldir ve mâbeynleri beşer ve altışar kulaç derindir. Ammâ yıldız rûzgârı olan cânibin mukâbelesindeki olan burun ucunda bir taş vardır, andan geçen gemiler ol taşı gözetmek gerek. Ve bir taş-ı azîm dahi kıble tarafındaki burunda vardır, andan dahi ihtirâz lâzımdır.

Andan Derzî limanın ve Bibercik cezîresin seyr edüp 2 sâ‘at cânib-i cenûb garba meyyâl gidüp,

Menzil-i karye-i Temâşâlık

Atina kazâsı hâkinde olup Kifse kazâsı ile Mesoya kazâsı mâbeyninde cezîre-i Ağrıboz'da Kızılhisâr burnuna mukâbil deryâya havâle eflâke ser çekmiş bir yüce dağlı ve kayalı yerde bu kayanın tâ zirve-i a‘lâsında at meydânı-misâl bir meydânda ilm-i hendes[e] üzre çırpı ile hemvâr dizilmiş niçe yüz aded sâbit-kadem gûnâ-gûn amûd-ı müntehâlar var kim ol sütûn-ı müntehâların üstleri ebr-i semâya çıkınca kat-ender-kat sarây-ı azîmler ve kasr-ı Havarnaklar ve kâh-ı nüzhet-âbâdlar var imiş kim zamân-ı Hazret-i Süleymân'da Belkîs Ana'nın tahtgâhı imiş.

Ve bu cây-ı ma‘hûdede niçe bin vîrân kenîseler ve hân ve hammâm ve kubâb-ı azîmler ve tâk-i Kisrâlar var kim âdem anların vasfın tahrîr etmeğe âcizdir. Ve mezkûr mermer direkler olduğu kayalar altında ya‘nî deniz kenârında olan yarlar ve kayalar diplerinde niçe âb-ı hayât sular vardır, ammâ biri aceb kaynak-ı azîmdir. Değme âdem ol kaynak suyu bilmez, denizde kaynar, deryâdan yukaru kubbe gibi atılır, âb-ı hayâtdır. Tâ gemilerle üzerine varmayınca bilinmez. Yanına varınca kaynadığından ma‘lûm olur, zîrâ bir yerlü kayadan *[256a]* atılup çıkar. Keştîbânlara su lâzım olursa bu mahalde tâ burunun ucunda bu kaynak suyun yoklayalar, v*e's-selâm.*

Bunları dahi temâşâ edüp karayel tarafına dolaşdıkda,

Memleha-i azîm: Bir hudâyî tuzla vardır, gâyet lezîz tuzu olur. Cemî‘i kazâlara ve nevâhîlere tuz bundan gider.

Andan bu tuzla burnun gün batısı ve karayel tarafına deniz kenârıyla dolaşdıkdan sonra şehr-i Atina'nın **Eski limanı** kenârına gelinir. Bu limanın ismine lisân-ı Freng'de Porto-Veko derler. Mezkûr limanın gün batısı tarafına Atina'nın Ejder limanıdır. Bu limanın ismine lisân-ı Efrenc üzre Porto-Liyo derler. Zamân-ı kadîmde bu liman ağzına kâfirler taş dökmüşlerdir. Bu limana girirken gâyet ihtirâz lâzımdır. Mezkûr taşlar limanın gün doğusu tarafındadır.

Ve bu limandan tâ Meğara kal‘asına varınca otuz beş mîldir. Bir hayli vâsi‘ ve tavîl körfezdir kim nihâyetinde Meğara kal‘ası var. Ve karşu cenûb tarafına Mora cezîresinin Termiş kal‘ası burnu var. Ve Meğara kal‘asının garb tarafı ardına İnebahtı körfezidir. Ve bu İnebahtı körfeziyle Meğara kal‘ası körfezinin ikisi mâbeyni altı mîl karadır. Dağdan iki körfez denizleri dahi görünür.

Ve mezkûr Atina limanı ile Külür adası mâbeyninde Harâmî adası derler, bir küçük adacıkdır. Atina limanından Harâmî adacığına dak iki mîldir kim gâyet yakındır kim bâng-ı horos istimâ‘ olunur. Ammâ mezbûr adacığın mâbeyninden refâhiyyet üzre barça gemiler geçer.

Ve mezkûr Külür cezîresi bir çam ve ardıç ağaçlı adadır. Her cânibi a‘lâ demir dutar yerlerdir. Ve kenâr ile Külür adası mâbeyni bir mîl karası yakındır. Ve derinliği dörd ve beş kulaç denizdir. Ve cezîre-i Külür'de bir kenîse vardır, ismine San Nikola derler. Mezbûr adaya varan gemiler kilisanın önüne yanaşırlar ve içmeğe suları bu adada çamlı derelerde bulunur.

Andan yine cânib-i garba gidüp tekrâr,

Menzil-i şehr-i azîm Atina

Voyvoda İbrâhîm Ağa'da yine mihmân olup yine seyr [ü] temâşâ-yı ahvâl-i Atina'ya şurû‘ etdik. Evvelâ,

Der-hisâb-ı ekâlîmât: Be-kavl-i müneccimîn bu Atina yigirmi sekizinci iklîm-i örfîde bulunup arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) derîce ve dakîkadır. (---) (---) (---)

Der-kavl-i kehene-i kudemâ-yı selef: Bu Atina şehrinin tâli‘-i imâreti burc-ı kavs-ı beyt-i müşterî ve nârîde bulunmuşdur. Anıniçün halkı şast ber-kabza çekilmiş yay gibi her cânibe nigerân edüp müşterî sayd edüp ticâret ederler. Beyt-i nârîde bulundukları cihetden ahâlî-i vilâyeti âteş-pâre lecûc ve akûr Urûmlardır.

Der-memdûhât-ı mahbûbe-i mahbûbât: Rûm keratsaları olur kim bu cihânda misilleri yokdur. Ol kadar beyâz ve ebrû-yı kemân ve hokka ağız ve dürr-i dendân ve sîm-gabgab çâh-ı zenehdân sâhibi pençe-i âfitâb bintân-ı bâkire ve dûşîze ve pâkîze duhterleri olur kim gûyâ her biri perî-peyker ve melek-manzar olurlar.

Ve mahbûb Urûm kiritsileri var kim her biri maralî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü ve şîrîn sözlü sîm-beden ve nâzük-endâm ve bedr-i tâm misilli sûretleri çîn-i meh-cebîn mahbûbu'l-kulûb mûğ-pîçe cüvânları olur kim söze gelseler bedî‘u'l-beyân ve fasîhu'l-lisânlardır.

Âb [u] hevâ-yı râhat-ı cânı ise gûyâ şehr-i Ma‘arratü'n-nu‘mân ve şehr-i Halebü'ş-Şehbâ'dır. Binâ cihetinden ise bu kevn-i atlâs-ı felekde nazîri yokdur. Eğer misli var ise Şâm u Haleb'de ve Kuds-i Şerîf'de ve Mısır-ı Kâhire'nin binâ-yı ibret-nümâları ola.

Der-temdîhât-ı ulemâ-yı etıbbâ-yı hâzikân: Cemî‘i halkı ilm-i tıbba mukayyeddirler, ammâ cümleden Marçelin ve Mendel kenîsesinde Mihail ve Tiryandafila ve Zafiri nâm kefereler cümleden üstâd-ı kâmil hâzık-ı fassâd-ı âmil tekmîl-i ma‘rifet etmiş keferelerdir.

Ve cerrâhân-ı fassâdları hod bî-nihâyedir, ammâ Nikola ve Saranda ve Manolak nâm zımmîler gâyet üstâd-ı kâmil cerrâhlardır. El-hâsıl hukemâ-yı hâzıkı ve cerrâhân-ı fâsıdı hadden efzûn ve ta‘rîf ü tavsîfden bîrûndur, zîrâ Hazret-i Süleymân bu şehre bünyâd uralı medînetü'l-hukemâ ve'l-kudemâ şehr-i azîm Asina'[dır].

Der-memdûhât-ı sun‘-ı hudâyî mezkûr olan mümessek olan asel-i musaffâsı bu edîm-i arzda yokdur, zîrâ bu diyârın dağlarında hâsıl olan giyâhât [u] nebâtâtın şükûfe-i ezheriyâtından hâsıl olur berrâk musaffâdır kim pâdişâhlara hedâyâ gider. Ve beyâz ve la‘l-gûn kiraz-ı âbdârı bir şehrin bâğ-ı cinîn-i gaytânlarında yokdur.

Hulâsa-i kelâm bu şehrin üç tarafı gül-i gülistân ve sünbül [ü] reyhânistân ve ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânları ve müşebbek bostânları hisâbın Rabbü'l-İzzet (...) bilüp bu şehrin cenûb tarafı deryâ olup kara tarafı bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr *[256b]* bir dâr-ı diyârdır kim cemî‘i müverrihân-ı vassâfân bu şehrin midhatinde kâsırlar, zîrâ hüsn-i letâfeti ve kâr-ı zarâfeti

vasfdan hâric ve beyândan âricdir. Bu cihân durdukça durup inkırâzu'd-devrân mü'ebbed ola, *âmîn yâ Mu'în, bi-hurmeti Seyyidi'l-mürselîn.*

Lâkin zâlim şehir kân-ı kavm-i Yûnâniyân olmak ile kefereleri bî-hisâbdır ve müselmânları azdır. Anlar dahi cümle Rûmca kelimât ederler, zîrâ müslimlerin şeb [ü] rûz bey' [u] şirâları ve hüsn-i ülfet [ü] ihtilâtları cümle kefere-i Rûm iledir, ammâ ol kadar fasîh ü belîğ Rûm lisânı tekellüm ederler kim ta'bîr olunmaz, zîrâ lisân-ı Rûm bu şehirde iştihâr bulup Eflâtûn ve Bokrât ve Sokrât ve Batlîmûsânlar ve gayri hukemâ-yı kudemâlar Rûm lisân-ı Yûnân'a bu belde-i kadîmde irtibat vermişlerdir.

Lâkin bu lisân-ı Yûnân-ı Rûm Hazret-i Dâvûd Nebî asrında Melik Câlût hukemâlarından istimâ' olunup Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac'îm asrında iştihâr bulup Hazret-i Zekeriyyâ ve Hazret-i Yahyâ ve Hazret-i Îsâ *salavâtullâhi aleyhim ecma'în,* nebîlerin zamân-ı sa'âdetlerinde cümle lisân-ı Yûnânca kellim etdiklerinden Cenâb-ı Hallâk-ı âlem kıb(l)elinden Hazret-i Îsâ'ya kitâb-ı İncîl lisân-ı Yûnân üzre nâzil olup lisân-ı Latin'e ve lisân-ı Süryân'a ve lisân-ı Kabâbıta-i Mısır'a tercüme olundu, ya'nî iştihâr-ı lisân-ı Yûnân bu şehr-i Atina'da tevâtür bulup cümle hukemâlar niçe bin aded kitâb-ı mu'tebereler te'lîf ve tasnîf etdiler.

Der-beyân-ı lisân-ı Yûnâniyân

Bu âyet kitâb-ı İncîl'de Hazret-i Muhammed hakkında nâzil olmuşdur:

Abiton ya'nî bir oğlan	*Âzeriyon* Âzer oğlundan	*porfonoton* peygamber ola
lev gislin yalancı olmaya	*nisu nisa* anın mevlûdu	*Efzolad* Mekke'de ola
ki kalevşir sâlıhlığla gelmiş ola	*to nomnin* anın mübârek adı	
mevamis u mis Ahmed Muhammed ola	*epsiğodos* ana uyanlar	
na kirdis bu cihân ısısı olalar	*biystu bis* ve dahi ol cihân ısısı olalar	

Kitâb-ı İncîl'de elif be sûreleridir.

Alfa o, vdipşi, gamaşi, zeltafi, ei, zitata, ita sima, sita ro, yota pi, kaba o, lev, dekşi, mi, ni, o, pi, ro.

Avta, mikraçko kalo, ya'nî O, Hazret-i Îsâ *mikraçko* küçükdür, büyüyüp *kalo* olur, ya'nî eyi olur.

Diğer tarz-ı âhar, elif, be: *Alfa, vita, gama, zelta, ezita, ota, yota, kapa, lavza, mi, ni, iksi, ro, sima, ta, ipsşi.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ilâ âhırih.

Telaffuz-ı lisânları ve aded-i hisâbları böyledir kim tahrîr olunur

				pende
ena	*ziyo*	*tiriya*	*tesera*	5
1	2	3	4	

				zeka
eksi	*efta*	*ohto*	*enga*	10
6	7	8	9	

			zeka tesera
endeka	*dodeka*	*zeka triya*	14
11	12	13	

			zeka ohto
zeka pende	*zeka eksi*	*zeka efta*	18
15	16	17	

			saranda
zeka enga	*ikoş*	*tiryanda*	40
19	20	30	

			oğdonda
peninda	*eksinda*	*efdomida*	90 [80]
50	60	70	

İlâ ahirih.

Hristos; Allâh ismidir.
Mıkraçko kalo: Küçük eyi Îsâ (---).

Hazret-i Îsâ'nın havâriyyûn nâm on iki halîfelerinin esmâları bunlardır

Evvelâ Şem‘ûn-ı Safâ, Rûmlar ana *Simyon* der.

Biri dahi *Pavlo*'dur kim Habîb-i Neccâr'dır.

Biri *Petro*'dur.

Ve biri *Andirya*'dır.

Ve biri *Yovani'*dir. Âyet âyet kelâm-ı İzzet İncîl nâzil oldukça bu *Yovani* kitâb-ı İncîl'i yazup cem‘ ederdi.

Biri dahi *Mansego*'dur.

Ve biri *Luka'*dır kim mecâzibûn-ı esrâr-ı İlâhîdir.

Biri dahi *Marko*'dur kim Venedik Frengi ana San Marko deyüp sancağ u bayraklarında kanatlı arslan sûreti taşıdıkları bu Marko halîfenin sûretidir.

Ve biri *Yakopi* ya‘nî Ya‘kûb'dur.

Biri dahi *Soma'*dır.

İkisi nâ-ma‘lûmdur.

Bu mezkûr halîfelerin her biri Hazret-i Îsâ [39] -ne urûc etdikden sonra her biri birer iklîme seyâhat ederek gidüp dîn-i Îsâ'yı âşikâre edüp diyâr-ı Rûm'u ma‘mûr [u] müzeyyen edüp bilâd-ı kadîm olan Atina ve şehr-i Rûm'da cem‘ olurlardı.

Bu mezkûrûn halîfelerden sonra gelenlere kavm-i Yûnân-ı Rûm, *Aya Niko* ve *Aya Yoro* ve *Aya Kâsım* ve *Aya Vestos* ve *Aya Hıdrellez* ve *Aya İsvet Nikola* derler. "Aya" lafzı "evliyâ" demekdir. "Kalayoroz" ulu papasdır.

ipsomi ekmekdir	*nero* su	*tiri* peynir	
kıryaş et	*ankurya* hıyar	*pepon* kavun	*koromidya* soğan
kiri			

mûm	*angeli* melek	*İsvet Nikola* Sarı Saltık
naldırfim kız karındaş	*ipsarya* balık	*pu payisto* nerede idin
esi supa ela kaç kato bire sus gel otur	*sika pano matyam* kalk yukaru cânım	

dozmga fora nase zoko ena folori
Bir kerre ver bana sana bir altun vereyim

kalı mera kiritsi sabâhu'l-hayr çelebi ***[257a]***	*kalisi mera mastori* yâ sabâhu'l-hayr usta

keratsa kadıncık	*kiritsi* çelebi	*pedaki* oğlan
magir bıçak	*kasro* kal‘a	*pirgaz* hisâr
ela mesa gel içeri	*lazika* papas	*mitropolid* kadı

patirgâh
hâkimdir, ya‘nî ulu kral pâyesidir.

Kafiro; kavm-i Âzer budur kim Hazret-i İbrâhîm'in babası putperest olan Âzer'dir.

Hıristiyan; Hazret-i Îsâ'ya îmân getirenlerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Netîce-i kelâm bir bahr-i ummân-misâl lügat-i Yûnâniyândır, ammâ bu kadarca tahrîre cür’et etdik *ve's-selâm.*

Bu Atina şehrin böyle seyr [ü] temâşâ edüp zevk [u] safâlar ederken hikmet-i Hudâ Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Girit cezîresi mühimmâtı tahsîliyçün bir kapucubaşı gelüp emr-i pâdişâhîleri kırâ’at olundukda fermân-ı şehriyârî üzre Atina'nın Ejder limanından Alî Balı nâm kapudanın bir yarar [fır]katasına süvâr olup çul ve garâr ve tobra ve pembe tahsîliyçün,

Ayena ve Poroz ve cezîre-i Külür ve cezîre-i Harâmî ve cezîre-i Dokoz ve cezîre-i {Çamlıca}, el-hâsıl on iki pâre cezîrelere gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Atina'dan on sekiz mîl cenûb tarafına muvâfık eyyâm-ı müsâ‘id ile gidüp,

Der-fütûhât-ı cezîre-i hisâr-ı Egene

Sene (---) târîhinde Gâzî Ebü'l-feth'in fethidir. Venedik elinde iken küffârı itâ‘at etmişlerdi. Ba‘dehu Venedik ale'l-gafle donanmasıyla gelüp kal‘asının ba‘zı yerlerin münhedim etmişdir. Ammâ kal‘ası hâlâ cezîrenin şimâlinde vâki‘ olup şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng binâ kal‘a-i ra‘nâcıkdır. İçinde olan kâfir ve müslim âdemler Girit cezîresi fethinden berü cümle ahâlî-i kal‘a milk-i emlâklerin bırağup karşu Atina hâkine göçmüşlerdir. Ammâ mâ-tekaddem Mesoya nâm kadılığın tahtgâhı ve kapudan paşanın eyâleti ve hâs kâ’immakâmı oturup hükm-i hükûmât ederlerdi. Hâlâ kadı ve kâ’immakâm dahi küffârın ısyân [u] tuğyânlarından kaçup Atina tarafındaki köylerinde gezüp fenâ kazâ oldu. Lâkin hâlâ bu kal‘a kurbunda cümle beş yüz aded kârgîr binâ evler ve yüz mikdârı müselmânlar olup bir câmi‘i var, gayri yokdur. Gayrisi kefere re‘âyâları ve beş aded kenîseleri var, gayrisi yokdur. Ammâ âb-ı hayât sularıyla bâğları çokdur. Zeytûnu ve limonu ve turuncunun hadd [ü] hasırları yokdur.

Bizimle kâ’immakâm ve kadı Atina'dan bile gelüp cümle re‘âyâdan bir günde yedi bin guruş mâl ve mîrî tobra ve çuval ve fitilleri tahsîl edüp kâfir firkateleri havfinden ol gece anda yatamayup hemân firkatemize girüp yelken yırtup ol gün eyyâm-ı latîf ile Egene limanının karşu tarafında cümle varullara sular doldurduk. Bir hudâyî liman-ı azîmdir kim yüz pâre barçalı gemiler alır. Ve ağzı gün batısına nâzırdır. Büyük kalyonlar girir.

Bu liman-ı Egene'nin sağında bir vîrân burgoz kal‘acık var. Kılıç Alî Paşa sehel harâb etmiş. Bu burgoz önünde dahi gemiler yatmak kâ’ildir.

Bu limandan çıkup şimâle yigirmi mîl gidüp,

Der-ta‘rîfât-ı cezîre-i Külür

Atina kıyılarından nümâyân bir cezîre-i âbâdândır. Kapudan paşa hâssı olup Atina kazâsı hükmünde nâhiyesidir. Bâlâda memdûhdur ammâ limanı yokdur. Her ne cânibe iri kalyonlar yanaşup lenger endâht olsa huzûr ile yatır. Kal‘ası harâbdır.

Bunda bir gece mihmân olup re‘âyâlarından iki bin guruş mâl-ı mîrîsi tahsîl edüp birkaç üstâd kefereleri kulağız alup andan dahi yelken açup (---) mîlde,

Der-tavsîf-i cezîre-i

.....(8 satır boş)..... ***[257b]***

Andan on sekiz mîlde eyyâm-ı serdmend ile hamd-i Hudâ yine tekrâr **menzil-i şehr-i Atina** şehrinin Ejder limanına lenger-endâz olduğumuz sâ‘at İşpanya vilâyetinden iki pâre Ciniviz kalyonları gelüp top şâdımânları edüp Atina hâkimine ve kadıya ve Freng balyozlarına ve konsolozlara müjde olup her hâkime vâfir hedâyâlar getirüp şehr-i Atina ganîmet oldu. Hemân hakîr ertesi gün cümle ahbâb ile vedâ‘laşup,

Atina'dan Mora vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Atina'dan şimâl cânibine 4 sâ‘atde,

Karye-i Haşa: Atina kazâsı voyvadalığıdır kim yüz aded hâneli Arnavud keferesi köyüdür. Cümle elli aded hâne olup cümle re‘âyâsı bender yolun beklemek içün mu‘âflardır.

Bu köyü geçüp deryâ kenârınca sarp taşlık ve çamlık ve mahûf u muhâtara kâfir firkateleri yatağı ve mel‘ûnlar durağı olan yerleri 5 sâ‘atde geçüp,

Hudûd-ı vilâyet-i Mora, kal‘a-i Meğara

Sene (---) târîhinde Venedik Frengi elinden Ebü'l-feth fethidir. Mora eyâleti hükmünde

voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve merdüm-hisârları mevcûd idi. İbtidâ Girid seferinden berü kâfir kal‘asın vîrân edüp cümle kasabası halkı pârekende ve perîşân oldular. Biz dahi kefere firkateleri havfinden bu mahalden ale'l-acele ubûr edüp tekrâr gerü şimâl tarafına 3 sâ‘at dönüp,

Karye-i Kunduri: Yüz evli ve iki manastırlı Arnavud keferesi kurâsıdır. Meğara kazâsı olup harâcları İstife şehrinin menzil bârgîrine bağlı ma‘mûr köydür.

Andan 7 sâ‘at cenûba ağaçlı ve ormanlı tathîr olmuş Âl-i Osmân askerinin ve sadrıa‘zamın güzergâhı olan yolları geçüp andan Gördüs sahrâsıyla iki deryâ körfezi mâbeynine vâki‘ olmuş mahsûllü fezâları ve ma‘mûr [u] âbâdân kurâları dahi geçüp,

Der-tavsîfât-ı vilâyet-i Koritos, ya‘nî binâ-yı seng-i kudret kal‘a-i Gördüs

İbtidâ bânîsi Hazret-i Yahyâ asrında millet-i nasârâdan Koritoz nâmında bir kral-ı dâl binâ edüp Koritoz'dan galat Gördüs derler. Ba‘dehu İşpanya eline girdi. Andan Venedik Bundukanî Frengi eline girüp dahi ma‘mûr etdi.

Andan sene 862 târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân asrında Mora vilâyetinde leb-i deryâda olan niçe kal‘alar donanma-i hümâyûn ile feth olup bu kal‘a-i Gördüs aslâ itâ‘at etmeyüp bizzât Ebü'l-feth-i Meğâzî deryâ-misâl asker ile Mora vilâyetinin sedd-i sedîdi ve hısn-ı metîni olan Mizistre kal‘asına leşker-i bî-pâyân çeküp bu mahalle geldikde cümle Gördüs küffârları mehâbet dârât-ı salvet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyeceklerine ilimleri lâhık olup derûn-ı hisârda olan kefereler mâbeynlerine tefrîka düşüp Bundukanî Frenkleri kal‘adan firâr edüp kal‘a miftâhların Rûm kefereleri Ebü'l-feth'e teslîm edüp yarlığ-ı belîğ-i şâhî ile yine kal‘ada kalup re‘âyâ olmak üzre mu‘âf olmuşlardır. Hâlâ Mehemmed Hân tahrîri üzre Cezâyir eyâletinde kapudan paşa hükmünde sancak beği tahtı olup taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 219.000 ve ze‘âmeti 16 ve tîmârı 911, kâmil alaybeğisi ve çeribaşısı vardır, hîn-i seferde beğinin askeriyle cümle üç bin leşker olur.

Ammâ şimdi Mora yetmiş yük akçe muhassıllığı ile başka eyâlet olup vezâret etdiler. Ve bu şehr-i Gördüs paşa hâssı voyvadalığıdır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Meğara kazâsından alçakdır. Cümle 306 aded nâhiye kurâlarıdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve iki yüz aded merdüm-hisârı ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve harâc ağası ve şehir kethudâsı ve mi‘mâr ağası ve niçe yüz aded a‘yân-ı kibârları ve beğ ve beğzâdeler ve paşalar ve paşazâdeler var. Cümleden (---) paşa ve alaybeği ve Zekeriyyâ Efendi ve Azîz Efendi ve Ca‘fer Efendi ve Bekü(?) ve İbrâhîm Beğzâde ve Alî Kethudâ ve Azîz Efendizâde Ahmed Ağa ve Mustafâ Efendi ve oğlu Alaybeği, bu mezkûrûndan mâ‘adâ niçe yüz aded hânedân sâhibleri velî-ni‘am a‘yân-ı kibârlar vardır.

Der-eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Gördüs: Atina körfezi ve İnebahtı körfezi ortasında vâki‘ olan altı mîl tûlu bir sahrânın tâ ortasında evc-i semâya berâber bir yalçın kırmızı kaya üzre şekl-i müsemmen ya‘nî sekiz köşe ve sekiz aded rûzgâra karşu sekiz köşe bir kal‘a-i bî-hemtâdır kim serâpâ Şeddâdî rıhtım kâr-ı kadîm seng-i tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâş pür-savaş bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sûr-ı azîmdir.

Bu kal‘adan Atina körfezi ve İnebahtı körfezi deryâları gâyet nümâyândır. *[258a]* Zîrâ bir eflâke ser çekmiş kal‘a-i bî-hemtâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi on dörd bin adımdır. Bir Şeddâdî sedd-i İskender-misâl kal‘a-i pür-me’âldir.

Ve cümle yedi bin yedi yüz yetmiş yedi aded dendân-ı bedenler üzre üstâd-ı mühendis san‘at-ı mi‘mârîsini arz edüp eyle musanna‘ bedenler etmiş kim bir gayri sûr-ı üstüvârlarda eyle dendân-ı bedenler yokdur. Ve cümle der-i dîvârları eniş ve yokuş kayalar üzre vâki‘ olmuşdur.

Ve cümle beş aded sedd-i sedîd kapuları vardır ammâ dördü dâ'imâ mesdûd durup hîn-i muhâsarada açılır küçük kapulardır. Ancak cânib-i garba nâzır büyük kapu aşağı varoşa işler. Amma bu kapu üç kat kavî ve metîn demir kapulardır. Ve her katı mâbeynleri birer bölme hisâr dîvârlarıdır. Ammâ ibtidâ aşağı büyük kapudan içeri bölme hisârcıkda aslâ evler yokdur. Ancak kapunun iç yüzünde kal'anın kapucuları oturacak bir lonca yeri var ve üç aded mağârâdan odacıklar vardır. Ve aşağı şehirden bu büyük kapuya gelince yokuş yukaru bir buçuk sâ'atde çıkılır cihân-nümâ bir bâb-ı azîmdir kim şeb [ü] rûz dîdebânları ve nigâhbânları ve bevvâbânları pür-silâh âmâdedirler.

Ve bu büyük kapudan içeri yokuş yukaru kesme kaya yollar ile tâ orta kapuya varınca iki yüz aded germe hatvedir. Bu orta kapu dahi cânib-i garba mekşûf bâb-ı azîm demirden metîn derveze-i kebîrdir. Bu orta kapudan içeri yine yokuş yukaru beş yüz adım bölme hisârcıkdır kim hîn-i fethde kal'a miftâhların Sultân Mehemmed['e] teslîm edüp mu'âf [u] müsellem olan Rûm keferelerinin hâne-i menhûsları vardır. Bunda aslâ müselmânlar hânesi yokdur. Cümle iki yüz aded Rûm evleri ve bir kenîseleri ve on aded dükkâncıkları var. Kayalar üstü olmak ile bâğ u bâğçeleri yokdur.

Bundan yine yokuş yukaru üçüncü kat kapudur kim iki yanında olan kullelerin içleri leb-ber-leb sâfî darı ve arpa ve buğday ve kılçıklı pirinç doludur. Ve bir kullede sâfî odun memlûdur kim "Hîn-i muhâsarada cemî'i zehâyir lâzımdır" deyü ihtiyâten her mühimmât levâzımâtlar mevcûddur. Ve bir kullede dahi âb değirmenleri ve âdem çevirecek dollâblı âdem değirmenleri ve niçe bin el değirmenleri vardır.

Ba'dehu bu üçüncü kat kapudan içeri sevâd-ı azîm kal'a içinde cümle iki yüz aded cümle tahtânî kârgîr binâlı ve serâpâ kiremit örtülü müselmân evleri var, aslâ kefere hâneleri yokdur. Meğer müselmânların avretleri kâfire ola. Yohsa bu kal'aya kâfirler giremezler.

Ve cümle dörd aded mihrâbdır. Biri, Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi'idir, tarz-ı kadîm müfîd [ü] muhtasar ma'bedgâhdır. Ve biri Beğzâde câmi'idir. Ve biri Ahmed Paşa câmi'idir. Ve biri Fethiyye câmi'idir kim sonra kenîseden feth olup câmi' olmuşdur.

Ve cümle iki aded mahalle mescidi ve bir kahvehâne ve bir dükkâncığı var. Böyle sevâd-ı mu'azzam kal'ada gayri imâretler yokdur, zîrâ evc-i âsımâna berâber olduğundan herkes çıkup enmeden âciz olup imârâtları azdır. Lâkin yine aşağı şehir a'yânlarının bunda evleri ve mağârâları vardır.

Ve bu kal'a içi eyle sengistândır kim harâbistânının içinde âdem râhat ile yürüyemez. Hikmet-i Hudâ böyle evc-i âsımâna berâber kaya üzre üç yüz altmış altı aded su kuyuları var kim garb tarafı kuyuları cümle acıdır, şark tarafı çâhları cümle âb-ı hayât gibi tatlıdır.

Der-ayân-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayât

Bu kal'ada Sultân Mehemmed câmi'i dibinde iki aded âb-ı zülâl çeşme-i cân-perverler vardır kim her biri mâh-ı Temmûz'da buz pâresi gibi mâ-i berd-i ayn-ı revâkdır, ammâ aceb hikmet-i Bârî'dir kim bu kûh-ı bâlâdan bâlâ kurbunda dağlar yokdur kim andan bu kal'aya sular gele diyesin. Hemân dir, *âmennâ ve saddaknâ.* [40]

Ve cümle dağlardan âlî bu çeşmesârlar olan kal'a dağı sâ'ir dağlara hâ'ildir, akıl ihâta etmez kim bu kal'a dağında böyle âb-ı tahûr kuyular ve çeşme-sârlar ola. Hemân sun'-ı Hudâ-yı Sannâ'-ı Lem-yezel'dir. Ve ol çeşmelerin târîhleri budur:

Emere binâyı hâzâ lillâhi'l-Bârî Hasan Ağa ibn Mustafâ ibn el-Hacı Hasan Ağa hâlisan mâlehu lillâhi te'âlâ ve talebâhu'l-mâ. Tahrîren fî evâsıtı şehri rebî'u'l-

evvel, sene ihdâ ve elf.

Ve bu çeşmeye karîb olan çeşme-i zülâlin târîhidir:

Emere hâze'l-mûyi cârî el-Hacı Ağa hasbeten lillâhi te'âlâ. Tahrîren fî evâsıtı şehr-i rebî'u'l-âhir sene sitte ve erba'în ve tis'a-mie.

Tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu çeşmeler *[258b]* âb-ı kevserden nişân verirler. Ve bu çeşme-sârların mağrib cânibinde dahi uyûnlar vardır, ammâ sehel acıcadır, ammâ ta'âma konup gayri şeylere isti'mâl olup hayvânâtlara nâfi' çeşme-i cârîlerdir.

Der-temdîhât-ı sıfat-ı iç hisâr: Mevsûf olan büyük kal'anın cânib-i cenûbu köşesinde bir yalçın kaya püşte-i âlî üzre çâr-kûşe bir küçük iç kal'adır. İçinde ancak dizdâr evi ve kethudâ evi ve cebehâne hazînesi var. Ve birkaç şâhî topları var, gayri şeyler yokdur. Ammâ bu kal'a-i enderûnun burc-ı bârûlarından tâ Venedik körfezi kenârında Aya Mavra kal'ası ve Narda şehri ve Yanya şehri dağları nümâyândır. Ve şark cânibinde Akdeniz içre yigirmi üç aded cezîreler cümle nümâyândır. Tâ bu mertebe eflâke kad-keşân olmuş hümâ âşiyânlı sûr-ı üstüvârdır. Bu kal'acığın şark tarafında bir kat kal'a dîvârı dahi sonradan binâ olmuş. Ana Yeni hisâr derler, zîrâ bir kerre bu kal'ayı küffâr ol mahalden almış. Ol sebeb ile bu mahalle bir kat kal'a dahi binâ etmişler. Ol hisâb üzre bu kal'a-i Gördüs beş kat bölme hisârdır.

Ziyâretgâh: Bu kal'anın tâ zirve-i a'lâsında Gâzî İbrâhîm Baba medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve kal'anın bu mahalleri cümle hâlîdir kim tilkiler ve çakallar ve tavşanlar vardır, zîrâ vâsi' kal'a-i azîmdir. Ve bu kal'ada âdem sığar mefret ibret-nümâ toplar var kim tâ Ebü'l-feth komuşdur, ammâ bu mefret top-ı kûpları bu kal'a-i serâmedün tâ zirve-i a'lâsına nice çıkarmışlardır. Bu dahi garîb temâşâdır. Bu kal'ada aslâ kurşum örtülü eser-i binâlardan alâmet yokdur.

Der-manzarât-ı sıfat-ı varoş-ı Gördüs

Bu kal'a-i bâlâdan cânib-i şimâle yokuş aşağı beş bin adımda enilir, ammâ yarı yolda yol üzre bir uçurum mürtefi' yerde iki aded âb-ı hayât çeşmeler var kim Hudâ hakkiyçün Rûmeli diyârında öyle bir âb-ı hayât meğer Erdel vilâyetinde nehr-i azîm Şamos suyu ola. Şehre yakın olan çeşme-i cân-perverin târîhi budur:

Emere binâyı hâze'l-mûyi cârî hâlisan mâlehu Yûsuf el-Hayyât hasbeten lillâhi te'âlâ ve tâliben li-merdâti Rabbi'r-rahîm. li-sene ihdâ ve ışrîn ve tis'i-mie.

Ve bu çeşmeden aşağı şehr-i Gördüs cümlesi beş aded mahalledir. Evvelâ (---) mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve kamusu beş yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve mâ-i cârîli ve bâğ-ı Merâmlı cümle kârgîr binâlı kal'a-misâl vâsi' sarây-ı azîmler ve gayri hânedânlardır kim cümle la'l-gûn kırmızı kiremit örtülü evlerdir, ammâ her bir hânedânlar başka başka binâ olunmuşdur. Birbirlerine muttasıl evler gâyet nâdirdir, zîrâ bir vâsi'atü'l-aktâr zemîn-i mahsûldâr dâr-ı karârlardır. Câ-be-câ ba'zı hânedânların aralarında tarlalar vardır, zîra vîrân yerleri çokdur. Ammâ kefere zamânı eyle amâr imiş kim hemân üç bin aded kâğıdcı dükkânı ve iki bin sırmakeş ve iki bin bıçakçı ve mıkrâşçı dükkânları ve bu kadar

hân ve kenîse ve manastırları var imiş. Hâlâ niçe kerre yüz bin aded yerlerde âsâr-ı binâlar zâhirdir.

Der-cevâmi'hâ-yı müslimât: Dükelisi beş aded câmi'-i âbidân-ı mü'minândır ammâ üçü câmi'-i Cum'adır. Evvelâ çârsû içinde Mehemmed Çavuş câmi'i, kurşumsuzdur, lâkin cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. Ve Zorba (---) câmi'i. Ve Tekye câmi'i. Mâ'adâ mesâcidlerdir kim ma'lûmum değildir.

Der-kân-ı âlimân-ı medârisât: Hepsi dörd aded dâru't-tedrîs-i müessirândır.

Der-kâ'imât-ı mekteb-i püserân: Olancası yedi aded dâru'l-ulûm-ı ebcedhândır.

Der-tezkîrât-ı hânkâh-ı muvahhidât: Umûmisi üç aded tekye-i dervîşân-ı zî-şân-ı Âl-i Abâ âsitâneleridir.

Der-kâ'ime-i dekâkinât: Barısı ya'nî Tatar lisânı üzre cümlesi yüz aded müfîd ü muhtasar dükkânlardır.

Der-tektîbât-ı hân-ı tüccârân: Bardası iki aded hânlardır. Biri Zekeriyyâ Efendi'nin hayrâtıdır.

Der-aded-i hammâmât: Olandası hemân bir aded hammâmı var, taş nerdübân ile enilir hammâm-ı kesîfdir. Ammâ "Yetmiş aded sarây hammâmları vardır" deyü ehl-i beled tefâhur kesb ederler.

Der-memdûhât-ı sun'-ı Hudâ-yı güzîde-i müsmirât: Bâğ u bâğçelerinde serv dırahtları ve limon ve turuncu ve zeytûnu ve rümmânı ve inciri bî-hisâbdır, ammâ kübbâtı ve lezîz ve âbdâr nârenci meşhûrdur.

Der-mahsûlât-ı hububât: Dânedâr buğdayı ve arpası ve mercümeği ve kırk gûne menbûtât nebâtât giyâhı memdûhdur. Ve sahrâlarında kal'a-misâl ma'mûr çiftlikler ile müzeyyen olmuş otarlar var, ammâ cümleden Zekeriyyâ Efendi'nin Voha nâm çiftliği ma'mûrdur.

Ve cümle re'âyâsı Urûm ve Arnavud'dur. Cümle halkı *[259a]* Urûmca ve Arnavudca tekellüm ederler, ammâ lisânları (...) dur kim "Varmisik, gelmisik, görmisik" deyü "sik" lafzını çok isti'mâl ederler.

Der-lehçe-i mahsûs-ı ahâlî-i ıstılâhât

Biri birleri mâbeynlerinde başka bir vâdî tarh edüp gûyâ ârifâne bir nezâket üzre kelimâtları vardır kim zikr olunur. Evvelâ:

Kakomir; ya'nî bedbaht,

Kelefos sünepe; ya'nî nâpâk,

Yâ sen almassın canını bir timine(?) kurtarasın kakomir başını. Bu mahalde *"kakomir"* zavallı ma'nâsınadır.

Yâ bire esi bırakmışsın sirkecik çorbaya:
Yâ bire sen kodun mu sen sirke çorbaya.
Bire yâ zavalı vermesin bana bir sipsi tütücik:
Bire yâ zavallı vermez misin bana bir lüle tütüncük.
Hazretinizden azamışım kökülü:
Hazretlerinizden istemişim ham ipek kozalağı.

Cenâbınıssa ekmeğim yokdur, işde şimdi yeyesin kalımbok
Ya'nî Cenâbınıza ekmeğim yokdur, işde şimdi yeyesin kalımbok.
Kalımbok Mısır buğdayıdır kim kamış gibi şeyde bitüp andan bir gûne beyâz ekmek ederler. Ol ekmeğe kalımbok ekmeği derler. "Kalımbok yeyin" dediği oldur.

Ve niçe yüz bin gûne kendülere mahsûs ıstılâhât ibârâtları var kim yanlarında enâyîden bir gayri

âdem olsa anların lisân-ı mühmelelerin tercümân ile anlaya. Hakîr dahi bu kadarca fehm edüp tahrîr etdim.

Ammâ halkı gâyet halûk u halîm ve selîm ü kerîmü't-tab‘ sofra sâhibi muhibb-i garîbü'd-diyâr kerem-kânı Hâtem-i Tayy ve Ca‘fer-i Bermekî gibi hânedân sâhibleri çokdur.

Ve âb [u] hevâsı latîf olup yaylaksıdır, ya‘nî yazı yaz ve kışı kışdır. Cemî‘i halkı tüccârdır. Ve muhteşem semmûr kürklü a‘yânları çokdur.

Tâze yiğitleri Cezâyir levendâtları gibi daracık esvâb geyüp baldırları çıplak gezerler. Ve başlarına kırmızı fes ve bellerinde pala bıçak ve ayaklarında siyâh Freng filları geyerler.

Ve zenâneleri cümle elvân çuka ferrâceler ve yassı başlı beyâz çember bürünüp mü’eddebâne gezer ehl-i perde havâtînleri olur. Ve câ-be-câ mahbûb cüvânları olur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-esmâ-i merd-i meydân: Durak, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-nâmhâ-yı bintân-ı zenân: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-elkâb-ı memlûkân-ı esvedân: Ekseriyyâ köleleri Zengî Arablardır ve mahbûb Freng gulâmlardır. Kondela ve Sirvela ve Surullâh ve Kukula ve Hafila.

Der-benâm-ı cüvân-ı çâkerân: Freng gulâmlarının isimleri Firos ve Perviş ve Bihzâ ve Mirza ve Cem ve Ârif ve Şehbâz ve Keyvân.

Der-esmâ-i abd-i müşterâ-yı cevâriyân: Evvelâ Rûşinâ ve Revânî ve Bâd-ı Seher ve Bismilâ ve Sîmâne ve Peymâne ve Âsime ve Sâmise ve Sâmi‘a.

.....(2 satır boş).....

Niçe yüz bin gûne ahvâlât-ı nizâm [u] intizâmları var ammâ aşk olsun cümle halkının zevk u şevklerine ve birbirlerinin kesret-i mahabbetlerine aşk olsun. Ve Hak Te‘âlâ cümlesinden râzı olsun.

Ammâ zamân-ı kadîmde bu Gördüs kal‘asının karası olan bir denizden bir denize olan zemîni Venedik krallarından Pirinc-pirim ban nâm bir cudam kefere Ebü'l-feth'in Mora üzre geleceğin ilm-i nücûm kuvvetiyle bilüp Mora vilâyetin ada etmek içün bu Gördüs mahallinden kesüp iki Körfez deryâsı boğazların birbirlerine kavuşdurmağa mübâşeret edüp üç kat handak dahi kesüp handakların iç yüzlerine on aded kal‘a-i metîneler yasamış idi ve iki deryâyı birbirlerine kavuşdurmuş idi. Vilâyet-i Mora umûmen yedi yüz yetmiş mîl ihâta eder bir cezîre-i âsûde-hâl olmuşdu, ammâ *"El-abdü yüdebbiru ve Allâhu yukaddiru"* [42] ol kral-ı dâll-ı bed-fi‘âl Âl-i Osmân'dan havf edüp bu mahalli kesüp deryâ etmişdi.

Hikmet-i Bârî İşpanya kralı bin yedi yüz pâre gemiyle vilâyet-i Mora üzre gelüp bu diyâr-ı Mora'yı kabza-i tasarrufa alup mezkûr olan on pâre kal‘aları münhedim edüp ve iki deniz mâbeyninde kesilen boğazı ve handakları doldurup Mora cezîresinin hılkati üzre karaya muttasıl edüp Âl-i Osmân'a şâhrâh sehel olmağa sebeb olur. Hâlâ ol kal‘aların esâs-ı ayırma(?) yerleri ve hafr-i azîmlerin yerleri râygân durur.

Ba‘dehu Bundukânî Venedik var kuvveti bâzûya getirüp yine *[259b]* Mora cezîresin İşpanya elinden alup amâr ederken Venedik elinden âhır-ı kâr Ebü'l-feth Mehemmed Hân nısfın alup feth etdi. Andan dahi nısfında Moton ve Koron ve Pondikoz kal‘aların Sultân Bâyezîd-i Velî feth etdi.

Ba‘dehu Arhoz ve Anapoli ve Benefşe ve Bardunya ve Nasova ve Manya ve Termiş kal‘aların sene (---) târîhinde Sultân Süleymân'ın Kâsım Paşa'sı mezkûr kal‘aları feth edüp vilâyet-i Mora üçüncü pâdişâh elinde feth olup kabza-i tasarrufa alınmış oldu. İnkırâzu'd-devrân dest-i Âl-i Osmân'da ola. *Âmîn ve yâ Mu‘în.*

Ba‘dehu bu Gördüs a‘yânıyla vedâ‘laşup Zekeriyyâ Efendi'den bir Manya kızı ve bir Manya gulâmı ihsân alup Mora adasın ale'l-umûm geşt [ü] güzâr et[me]ğiçün,

Gördüs'den kalkup cezîre-i Mora'yı temâşâ etdiğimiz bildirir

Evvelâ Gördüs'den garb tarafına giderken,

Nehr-i Fesirke: Petri dağlarından gelüp İnebahtı körfezine mahlût olur. Andan,

Nehr-i Korikup: Havli(?) dağlarından gelir küçük deredir. Ve,

Nehr-i Çeriloz: Moha dağlarından gelir. Andan,

Nehr-i Diminoz: Valça dağlarından gelüp bu üç uyûn-ı câriyeler cümle İnebahtı körfezine munsab olur küçük ay[n]lardır kim atlar ile ubûr edüp,

Karye-i Diminoz: Nehr-i Diminoz kenârında bâğ-ı İrem-misâl bir kefere karyesidir, ammâ Zekeriyyâ Efendi'nin çiftliğidir. Andan yine semt-i garba 5 sâ‘at İnebahtı deryâsı kenârıyla gidüp,

Menzil-i karye-i Fileroz: Ağaç hisârı deresi kenârındadır. Andan,

Nehr-i Emro: Markaşi dağlarından gelüp yine İnebahtı körfezine,

Nehr-i Akrata; Kalavrata dağlarından gelüp İnebahtı körfezine karışır.

Andan 3 sâ‘at dahi deryâ kenârınca gidüp, ba‘dehu sarı sarı dağlara çıkup ve ma‘mûr u âbâdân yaylaklı kurâlar içre 3 sâ‘at dahi taraf-ı cenûba gidüp sarp dağlar geçüp,

Der-tastîrât-ı kal‘a-i köhne binâ Kalavrata

Venedik binâsı olup sene 862 târîhinde Ebü'l-feth fethidir, ammâ be-dest-i Koca Mahmûd Paşa, kabza-i teshîre aldı. Ve Mora sancağı voyvadalığıdır. Ve üç yüz akçe kadısı ve yetmiş aded nâhiye kurâsı ve kethudâyerisi ve yeniçeri ağası ve kal‘a ağası ve yigirmi beş aded merdüm-hisârîsi vardır. A‘yândan Defterdâr Ahmed Paşa ağası el-Hacı Ahmed Ağa (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Eşkâl-i kal‘ası: Havâleli bir kayalı ve bir depeli zemîn-i mürtefi‘ üzre şekl-i müdevver bir küçük kal‘acıkdır. Derûn-ı hisârda yigirmi aded kiremit örtülü daracık dârları var. Bir câmi‘i ve bir kal‘a kapusu var, gayri şey yokdur.

Der-terkîmât-ı sıfat-ı varoş-ı Kalavrata

Bir mukassî dıyk dere hemusu dörd yüz aded kiremitli kârgîr binâ ma‘mûr u âbâdân hânelerdir. Ve hamusu yedi aded mahallelerdir. Yekûnisi (---) aded mihrâbdır. Evvelâ,

.....(1 satır boş).....

Mâ‘adâsı mahallât zâviyesidir. (---) (---) (---)

Cem‘ası (---) aded medrese-i âlimândır. Ümmetâsı (---) aded mekteb-i ciğer-gûşe-i püserândır. Ve cümletâsı (---) aded tekye-i dervîşân-ı fakîrândır.

Ve âmmetâsı bir aded hammâmdır, kâh işler ve kâhîce işlemeyüp mesdûd durur. Ammâ kırk aded evler hammâmları vardır, dediler, zîrâ ma‘mûr hânedânları vardır.

Ve hemetâsı iki aded hândır. Ve kamusu (---) aded dükkândır, her metâ‘-ı zî-kıymet bulunur.

Ammâ yaylak zemînde vâki‘ olmağın âb [u] hevâsı ve binâsı ve mahbûb u mahbûbesi hûb u latîf ve merğûbdur. Lâkin hevâsı sermâ olduğundan bâğçelerinde limonu ve turuncu ve zeytûnu ve nârı ve inciri az olur. Ve sâ’ir meyveleri dahi nâdir olur. Câ-be-câ bâğları vardır ammâ sâ’ir sebzevâtları cümle Vostiçse kasabasından gelir, gâyet mahsûlsüz yerdir. Anıniçün Rûm lisânınca Kalavrata der. (---) (---) demekdir.

.....(2.5 satır boş).....

Bu kasabayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine şimâl cânibine dağlar ve dere ve depeler aşup derd-i ser çekerek 7 sâ‘at gidüp, ***[260a]***

Der-vasf-ı kasaba-i Vostiçse

Mâ-tekaddem bir küçük kal‘acığı var imiş. Malta küffârı münhedim etmiş, zîrâ leb-i deryâda olup İnebahtı körfezi kenârında bir mürtefi‘ bayır üzredir. Mora paşasının hâssı voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Deryâsı şimâl tarafıdır. Cümle iki yüz aded kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ve kârgîr binâlı ve tahtânî ve fevkânî hâneli ma‘mûr kasabacıkdır. Cenûb tarafındaki sahrâsı serâpâ mezâri‘ât-ı kesîreli kurâlardır. Bu kasaba etrâfında olan çınâr-ı müntehâlar ve çınâr gibi mefret zeytûn ağaçları olur kim bir diyârda böyle zeytûn dırahtları yokdur. Hattâ niçe ihtiyârlardan mesmû‘umuz oldu kim "Şehrimizde iki bin yıllıkdan mütecâviz zeytûn ağaçlarımız vardır kim alâmetlerinden biliriz" dediler.

Ve cümle kırk aded dükkâncıkları ve cümle bir aded hâncuğazı ve cümle bir aded hammâmcığı var, kış günleri işler. Mâh-ı Temmûz'da halkı cümle deryâya girirler.

Ve bu şehri Venedik kâfiri bu âna gelince üç kerre ihrâk edüp harâb [u] yebâb etmişdir, zîrâ hâlâ azîm hânedânlar harâb [u] türâb yatup ancak Şeyh Efendi câmi‘i kârgîr binâ-yı azîm olmak ile âteşden halâs olup ma‘mûrdur, ancak mesâcid ve cevâmi‘lerden hemân bu ma‘bedgâh kalmışdır.

Ammâ bu şehr-i harâbın şark tarafında nehr-i (---) Kalavrata dağlarından gelüp İnebahtı körfezine bu şehir kurbunda mahlût olup bu nehir üzre iki aded cisir var, cümle tokuz gözdür. Gâyet alçakdır ammâ gâyet musanna‘dır.

Ve bu şehrin mağrib tarafında bir âb-ı hayât su vardır, sekiz yerden taş oluklar ile cereyân eder gâyet lezîz âb-ı hoş-güvâr buz pâresi gibi mâ-i bâriddir. Sâhibü'l-hayrâtın biri teferrücgâh içün bu uyûn-ı câriye kenârında ahşâbâtdan bir kasr-ı merâm inşâ etmiş. Hakkâ ki mesîregâh-ı müferrih bir maksûre-i ârâmgâhdır. Bu maksûre kurbunda,

Tekye-i Alî Baba: Tarîk-i Bektaşiyândan birkaç fakr [ü] fâka sâhibi cânları var. Bu âsitâne içinde Alî Baba medfûndur, *kuddise sırruhu.* Bu dergâh leb-i deryâda olmak ile cemî‘i etrâfdan kayıklar ile züvvâr-ı berr [ü] bihârlar gelüp ziyâret ederler. Bir temâşâgâh mesîregâh-ı dilküşâdır. Hattâ bu âsitânede bir seçer-i azîm var kim sâyesi zemîni dutup niçe bin aded nihâl-i şâhaları serâperde-i Süleymânî gibi sâyebân olup zıll-ı himâyesindeki çemenzâr soffalar ve dikkeler üzre niçe bin uşşâkân-ı müştâkânlar zevk u safâlar edüp kimisi tâ‘at u ibâdât, kimisi me’kûlât [u] meşrûbât kaydında olup kebâb u şarâb ve çeng [ü] rebâb kaydında olup bir alay levendât harâbât erenleri mezkûr uyûn-ı câriyelerde câme-şûyluk edüp esbâbların yaykarlar, bir acâ’ib ü garâ’ib mesîregâhdır.

Ba‘dehu bu Vostiçse kasabasından kalkup cânib-i garba leb-i deryâ-yı körfez ile 5 sâ‘at gidüp,

Der-sitâyiş-i kal‘a-i Mora Kastel'i

Bu dahi Mora cezîresi toprağında sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân İnebahtı körfezi içre kâfir gemileri girmesin içün körfezin boğazı ağzına bu Kastel'i binâ-yı âlî etmişdi, ammâ küçücük olmağile yine Bundukanî Frengi ve Malta keştîleri bu kal‘a önünden bî-bâk ü bî-pervâ geçerler.

Âhır-ı kâr sene 905 târîhinde Süleymân Hân bu kasteli kâmil altı yüz adım tevsî‘ edüp şekl-i murabba‘ Şeddâdî-misâl bir kal‘a-i ceng [ü] cidâl etmişdir kim nazîri yokdur. Be-dest-i Gâzî Kapudan Hayreddîn Paşa. Donanma-i hümâyûn ile bu cây-ı emâna gelüp cemî‘i asker-i İslâm ve cümle pây-zen forsa esîrler ile binâ olunmuş bir kal‘a-i Kastel'dir.

Bu diyâr[d]a bir boğaz ağzında veyâhûd bir dağda karavulhâne gibi binâ olunan kullelere kastel, liman ağızlarında ve liman ortalarında binâ olunan kullelere mendirek derler.

Ammâ bu Mora Kastel'i Kapudan Hayreddîn Paşa-yı müdebbir, dûrbîn fikr-i Arasto, Mora hâkinde bir kumsal burunda havâlesiz ve dahi handaksız der-i dîvârı yigirmişer ayak

kalın sedd-i sedîd dîvârlı kıbleye nâzır bir demir kapulu ve on iki aded balyemez toplu kal‘a-i metîndir kim topları karşu İnebahtı tarafındaki Kastel'i ve cânib-i garbda körfezin boğaz ağzını döğer, serâmed balyemez topları var. Bu kal‘anın çâr-kûşesinde dörd aded tabya-i azîmlerinin suya berâber topları var. Demir kapuları ile âmâde durur. Dizdârı ve iki yüz aded merdüm-hisârı var. Hâkimi Balıbadra şehrindedir ve Ballıbadra niyâbetidir.

Derûn-ı hisârda cümle elli aded kiremit örtülü neferât evleri gâyet dardır. Ve cümle bir câmi‘i ve bir hammâmı vardır. *[260b]* Ve cümle bir aded çeşmesi kal‘a kapusunun iç yüzünde vâki‘ olup gûyâ âb-ı hayât âb-ı nâbdır kim târîhi budur:

Hüvellâyık li-şâribih du‘â.
Sene (---)

Bu kastelin ve karşu İnebahtı Kastel'inin azîm vezni üzre tabyalarındaki serâmed balyemez topları boğazdan aslâ kuş uçurmazlar, zîrâ iki Kastel'in mâbeyne-hümâları bir mîlden sehel ziyâdecedir. Niçe kerre Venedik küffârının donanması gelüp bu Kastel'leri döğüp hamd-i Hudâ zafer bulamayup niçe gemileri darebât-ı topdan gark olup birer gûne rahne ile menkûb olup gitdiler.

Ammâ birkaç kerre leyle-i zulmetde Manya ve Malta firkateleri geçüp içeride mezkûr Vostiçse kasabasını ihrâk edüp boğazdan geçelim derken kal‘a neferâtları haberdâr olup balyemez toplar ile firkatelerin gark etmişlerdir.

Ve [bir] kerre dahi Vostiçse'yi Malta firkateler[i] ihrâk etdikde İnebahtı gâzîleri dutup firkatelerine süvâr olup Malta firkatelerin cümle feth edüp aldıkları mâl-ı ganâ’imleri ve esîrlerin kurtardıklarından mâ‘adâ cümle kefereleri esîr etdiler, ammâ bu mahalde Malta kâfiri Vostiçse şehrin ihrâk etdikde mezkûr Kastel kal‘asından içeri giremeyeceğin bilüp karaya kâfir döküp şehri harâb [u] yebâb edüp gitdiler. Anıniçün hâlâ Vostiçse harâbdır, henüz amâr olmadadır.

El-hâsıl bu İnebahtı körfezi ağzında mezkûr Kastel kal‘aları sedd-i İslâmdır. Lâkin hânları ve dükkânları yokdur, ammâ bâğları ve bâğçeleri çokdur. Bu kal‘ayı dahi temâşâ edüp küheylân atlarımıza süvâr olup cenûb tarafına gidüp (---) sâ‘atde,

Der-temdîhât-ı kal‘a-i nâdira, ya‘nî kal‘a-i Balıbadira

Bânîsi Bundukanî Venediğinin Pirinc-pirim paplarının binâsıdır. Vech-i tesmiyesi oldur kim bu şehrin bâğlarında bir servi dırahtında bal hâsıl olup balı çok olduğundan Balıbadra derler. Mukaddemâ fethi Ebü'l-feth'indir. Ba‘dehu küffâr istîlâ edüp Sultân Bâyezîd-i Velî sene 862 târîhinde Moton ve Koron kal‘alarının fethine giderken feth etmişdir, ammâ yine Bâyezîd-i Velî pederi Ebü'l-feth'e hutbesi okunur. Kânûn üzre Gördüs'den sonra Mora paşasının tahtı hâlâ budur.

Hâss-ı hümâyûnu ve erbâb-ı tîmârı ve erbâb-ı ze‘âmeti ve alaybeğisi ve çeribaşıları cümle Ebü'l-feth'in kânûnu üzre Gördüs kal‘asında tahrîr olunmuşdur, ammâ bu Süleymân Hân asrında Mora paşalarına taht olmuşdur, ammâ mâl defterdârı ve muhassılı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı hâlâ Girid yılından berü cümle Mora askerîsi ile kapudan paşa ile erbâb-ı tîmârları sefer eşerler, zîrâ cümle Mora eyâleti askeri deryâ seferine me’mûrlardır. Ancak Mora Paşası Ankebût Ahmed Paşa kethudâlığından çıkma Hasan Paşa Mora paşası olup muhassıllık ile âlî mansıb olup Benefşe kal‘asın muhâfaza edüp cezîre-i Girid'e asker geçirmeği me’mûrdur.

Mora eyâleti sancakları bunlardır kim zikr olunur

Evvelâ sancağ-ı Mizistre ve livâ-i Aya Mavra ve sancağ-ı İnebahtı ve livâ-i Karlıeli ve sancağ-ı

Manya ve livâ-i Ballıbadra, şimdi Mora paşalarının tahtgâhı olup bu beş pâre sancaklar Mora eyâleti olup muhassıllığile vezâret-i âlî olmuşdur. Lâkin Manya sancağı kefereleri hâlâ ısyân [u] tuğyânda olmak ile ba‘zı kurâları Misistre sancağına ilhâk olunup Manya vilâyetinin kâfirleri evlâd [u] ıyâlleriyle urulup esîr olunur. Ve cümle cezîre-i Mora eyâleti yigirmi dörd aded kazâlardır. İnşâallâh mahalleriyle her biri nevâhîleriyle tahrîr olunur.

Ammâ bu Ballıbadra kazâsı üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı cümleden melik gümrük emîni, bâcdârı, muhtesibi, şehir kethudâsı, harâc emîni, kapudan ağası, mi‘mârbaşısı, şehir voyvadası, şehir çöplük subaşısı, kal‘a dizdârı, iki yüz aded merdüm-hisârı, üç aded Freng balyozları, üç aded Freng konsolozları ve şehir Rûmlarının portoyorozları vardır kim gâyet mazbût ve ma‘mûr şehirdir.

Der-eşkâl-i kal‘a-i Ballıbadra

Bundukanî ya‘nî Venedik körfezi deryâsı kenârından bin adım alarka karada bir bayır burunda kıbleden garba şekl-i bâdemî akçe tahtası gibi bir Şeddâdî metîn taş kârgîr binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr handakı kenârınca girdâ-girdi bin beş yüz hatvedir, ammâ bedenler üzre etrâf cirmi bin elli aded adımdır. Kıbleye nâzır bir kapusu var ammâ üç kat metîn ve kavî nev-binâ hadîd kapulardır. *[261a]* Ve iç kal‘ası ve başka handaklı ve asma makaralı tahta cisirli cânib-i cenûba nâzır bir demir kapulu kal‘acıkdır.

İçinde ancak dizdâr evi ve cebehânesi ve zahîre anbârları ve su sarnıçları ve şâhâne balyemez topları var, gâyet sarp kal‘adır, zîrâ bu iç kal‘a tarafında sehel havâleli bayırlar vardır.

Ve bu iç hisâr kapusu önünde handak aşırı Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i var, ammâ hutbesinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân da yâd olunur. Ve bu câmi‘ kapusu önünde bir küçük hammâmcığı var.

Ve câmi‘in mihrâbı önünde bir çeşme-i aynü'l-hayâtı var. Ve bu kal‘ada cümle yüz aded kiremitli kârgîr binâ musanna‘ hânedânlar vardır kim cümle büyût-ı ra‘nâlarının revzenleri ve şâhnişînleri deryâya ve Holumiç kal‘asına ve Gaston sahrâlarına nâzır cihân-nümâ âlî hânedânlardır.

Ve bu kal‘anın deryâya nâzır köşesinde bir azîm nev-binâ tabya-i azîmi var kim kirpi tüğü gibi balyemez topları cümle deryâda limana nâzır olup murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalmış bir binâ-yı Şeddâd-i Semûd bir tabya-i sedd-i İskender-cünûddur kim üçer kat toplar çeker burc-ı Kahkahâ'dır.

Der-vasf-ı zemîn-i şehr-i Ballıbadra

Şehr-i İzdin kurbunda Badracık nâm bir kasaba-i benâm vardır, ammâ bu Ballıbadra'dır kim kal‘anın cenûbu ve şarkı ve garbı tarafin ihâta etmiş tâ leb-i deryâya karîb varınca bâğ u bâğçeleri ve şark tarafında iki sâ‘at ba‘îd dağlara varınca hadîka-i cinânlı bir düz vâsi‘ fezâ-yı mahsûldârda bender şehr-i azîmdir kim cümle üç bin (...) yüz aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ büyût-ı ra‘nâlardır kim gâyet mükellef ü mükemmel ma‘mûr ve halkı mesrûr hânedânlardır. Elbette her evde bâğ u bâğçe mukarrerdir

Der-cevâmi‘hâ-yı müslimât: Cümle (---) aded mihrâb ve minber-i ma‘bedgâh-ı mü’minâtdır.

Evvelâ çârsû başında Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Gâzî câmi‘i, kiliseden velî olunmuş ma‘bedgâh-ı kadîmdir.

Andan iç kal‘ada Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i.

Andan bu varoşda Perî Kethudâ câmi‘i, kubâbları kurşum örtülü ve altun ile yaldızlı serâmed alemli ve bir nâzük ve musanna‘ zîbâ minâreli câmi‘-i hurrem harem-âbâddır.

Andan bu Kethudâ câmi‘ine karîb nev-binâ Şeyh Efendi câmi‘i; gâyet ma‘mûrdur, zîrâ henüz

sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olmağın gâyet mükellef ve müzeyyen mezkitgâh-ı amârdır.

Andan İbrâhîm Çavuş câmi‘i şîrîn kârlı kârgîr câmi‘-i hurde-gîr-i musanna‘dır.

Andan Debbâğhâne ya‘nî Tabahâne câmi‘i, cemâ‘at-i kesîrelidir. Bunlardan mâ‘adâ,

Der-aded-i mesâcidgâh-ı muvahhidâtdır. Evvelâ Ula mahallesi mescidi ve

.....(1 satır boş).....

Der-alem-i dâru'l-ulûm-i müfessirân: Cümle dörd aded medrese-i muhaddisân-ı tâlibândır, ammâ mahsûs dâru'l-kurrâ-i huffâzânları yokdur.

Der-alâmet-i mekteb-i ebced-hân-ı tıflân: Cümle beş aded dâru't-tahsîl-i ulûm mekteb-i necîb [ü] reşîd-i sıbyânları vardır.

Der-hânkâh-ı dervîşân-ı meczûbân: Cümle dörd aded tekyesi var. Evvelâ nev-binâ Şeyh Efendi tekyesi (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i râhat-ı cân hammâmât: Cümle üç aded hammâm-ı cân-sitândır. Kal‘ada Bâyezîd-i Velî hammâmı ve Tabahâne'de Ahmed Efendi hammâmı ve Perî Kethudâ hammâmı, gâyet müferrih hammâm-ı rûşenâdır. Ammâ be-kavl-i âlüftegânları şehrimizde kırk aded hammâmlar hânedânlarda vardır, derler.

Der-terkîmât-ı hân-ı erbâb-ı tüccârât: Cümle iki aded vekâle-i sevdâgerânlardır. Birinde Freng balyozları ve birinde bâzergânlar sâkin olur.

Der-takrîrât-ı dekâkîn-i ehl-i işgâlât: Cümle üç yüz aded dükkândır, ammâ sarrâchânesi müzeyyen çârşû-yı ma‘mûredir kim cümle çârsû-yı bâzârlarının şâhrâhlarının yemîn ü yesârında üzüm asmaları dikilüp sûk-ı sultânîsi içre aslâ güneş te’sîr etmeyüp gûyâ bir hıyâbân-ı Acem'dir. Ve gûnâ-gûn engûr âbdâr şîredâr üzümleri hûşe hûşe âvîze-vâr dur[ur]. Cemî‘i âyende vü revendeler seyr ü temâşâ ederler. Anıniçün bu Balıbadra şehrine Mora vilâyetinin gelinciğidir deyü müverrihân-ı Rûm şehrengîz etmişler, hakkâ güzel demişler.

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ gâyetü'l-gâye şehr-i müzeyyen olduğundan mâ‘adâ âb-ı hayât uyûn-ı câriyeleri bî-hadd ü bî-pâyân ve ni‘met-i nefîseleri firâvân şehr-i âbâdândır.

.....(2.5 satır boş)..... ***[261b]***

Der-ta‘dâd-ı bâğavât-ı İremezât: Der-kâ’imât-ı bâcdâr ağa-yı ihtisâb, cümle yigirmi üç bin bâğlar dölüm hakkı öşr-i sultânî verir deyü nakl etdiler. Bu kal‘adan tâ Kala[v]rata dağlarına varınca bâğ-ı Merâmlardır kim üç sâ‘at fezâ-yı gül-i gülistânı zeyn etmiş hadîka-i ravza-i Rıdvânlardır.

.....(3/4 satır boş).....

Der-mesîregâh-ı ibret-nümâ-yı müferrihât: Yüz yetmiş aded teferrücgâh-ı ehl-i merâm erbâb-ı hâcâtları çokdur, ammâ cümleden bâğçe-i cinînler içre olan temâşâ-yı sun‘-ı Hudâ,

Büyük servi: Bu edîm-i arzın akâlîm-i seb‘asında ve rub‘-ı meskûnunda misli yokdur, zîrâ Cenâb-ı Hallâk-ı Sannâ‘-ı Lem-yezel bâğbân Rabbi'l-İzzet'in nazarı ta‘alluk etmiş bir serv-i ahdargûn zümürrüd-vâr bir dıraht-ı azîmdir kim bu kevn-i atlâs-ı bûkalemûn-ı felekde nazîri yokdur. Lâkin gayri servler gibi serâmed değildir. Cümle dörd çataldır ve cümle üç yüz altmış aded şâhaları evc-i âsımâna ve yemîn ü yesâra nihâller salup zıll-ı himâyesinde kırk elli tavla at bağlayup kırk elli bin koyun sâyelenir. Ve her haşebesi kâmil ellişer ve altmışar karış ihâta eder. Ve aşağıda büyük vücûdun yedi nefer gulâmla gücile dirâğûş etdik. Bir âdem dahi başından destârın bozup bu serv-i serâmedi dülbendiyle ihâta etdi, bi't-temâm. Ammâ bu serv-i ibret-nümânın tâ zirve-i a‘lâsında bir köhne delik vardır. Andan bal arıları âşiyân edinüp bal yaparlar. Her sene bu serv sâhibi bal mevsiminde bu dırahta çıkup yüz vukıyye bal çıkarup vilâyet vilâyet a‘yân-ı kibârlara hedâyâ gönderir ammâ Hudâ âlimdir bu vech-i arzda eyle bir râyiha-i tayyibeli asel-i musaffâ sun‘-ı Hudâ

halk olunmamışdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı sun‘-ı Hudâ-yı memdûhât: Cemî‘i müverrihân-ı Freng-i pür-ceng-i bî-âheng bu şehre Balıbadra demesinin vech-i tesmiyesi bu üç bin altmış sene mu‘ammer olmuş servde bal hâsıl olduğiyçün ve bu şehrin balı cihânı tutduğıçün bu şehre Balıbadra şehri derler.

Ve Hazret-i İbrâhîm babası Âzeryû[n] asrında kavm-i kâfir hâşâ sümme hâşâ bu ser[v] ağacını ma‘bûd ittihâd edinüp perestiş ederlermiş. Hâlâ ilâ hâze'l-ân cemî‘i millet-i nasârâ-yı Mesîhiyye bu serv yanında geçdiklerince başlarından tartur-ı pur-puturların çıkarup başı kaba birkaç kerre tapınup geçdikleri hakîrin manzûru olmuşdur.

Zîrâ bu hakîr bu mesîregâhda dahi bir âsârımız olsun içün sapanlarla(?) bu servin bir nihâline urûc edüp nevregân tilsiman ile *"Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhiyçün el-fâtiha"* deyü servin kabuğun oyup Karahisârî tarzı tahrîr etdim, ammâ inşâallâh İstankö[y] cezîresindeki çınâr-ı müntehâ-yı ibret-nümâya kazdığımdan bu a‘lâ olup inkırâzu'd-devrân mü’ebbed olur.

Ammâ bu şehrin âb [u] hevâsı ol kadar memdûh değildir, zîrâ hevâsı sevâhildir. Limonu ve turuncu ve gûnâ-gûn müsmirâtları memdûhdur. Lâkin câ-be-câ âb-ı hayât suları çokdur.

Ve halkı Rûmyordur,(?) cümle Rûmca kellim edüp cümle re‘âyâları Urûm keferesi ve Arnavud kefereleridir, zîrâ Mora cezîresi yedi yüz yetmiş mîl bir adadır, ammâ beş gûne benî âdem vardır.

Evvelâ nefs-i Mora'nın cümle mü’min ü muvahhid müselmânlarının lisânları Urûmşadır.

Ve Kalavrata ve Vostiçse ve Taraboliçse semtlerinin ahâlî-i re‘âyâları tâ Gördüs'e varınca kavm-i Arnavudlardır kim cümle Arnavudca kelimât ederler.

Ve Benefşe ve Anabolı Manya'daki dağlar içre bir gûne kavim vardır. Anlara Çakona kavmi derler. Lisânları ne Urûmcadır ve ne Talyan lisânıdır. Başka bir gûne lehçe-i mahsûsaları vardır. Tercümân ile anlanır garîb lisândır.

Ve Manya vilâyeti Mora cezîresinin cenûbîsi burnunda cezîre-i Girid'e mukâbil bir vilâyetdir. Anın Manya kâfirlerinin dahi lisânları ne Urûmcadır ve ne Katofari(?) lisânıdır. Anların dahi bir gûne ıstılâhât-ı mühmelleri vardır.

Ve bir sınıfı dahi Misistre keferesi Rûmlarıdır kim gâyet fasîh ü belîğ kelimât ederler. Beş gûne kavmin beş gûne ıstılâ[h] ibârâtları vardır. Anlar da mahalleriyle tahrîr olunur.

Ve bu Ballıbadra'da Yahûdî dahi çokdur. Cümle gümrük hüddâmları ve çârşû-yı bâzâr meyâncıları Yahûdîlerdir, zîrâ cümle limanda olan Freng kalyonları içre dîdebânlar Yahûdîlerdir.

Der-hakk-ı cây-i menâs-ı liman-ı Balıbadra

Venedik körfezinin cânib-i şarkîsinde Holumiç kal‘ası burnundan içeri bir küçük körfezciğin nihâyetinde bir müdevver hudâyî limandır, ammâ şehir kenârında sığ[ın]acak yerleri olup barça galyonlar bir tonoz mikdâr lenger bırağup yatırlar. A‘lâ yatak yeridir kim her gûne simâki vefret üzredir. *[262a]* Gerçi hevâsı sehel sevâhildir ammâ mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Şarâbı ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbât ni‘metleri firâvândır.

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Ballıbadra

Evvelâ **Sarı Sıddîk Baba:** Rûm kefereleri dahi ziyâret edüp "Bizim İsvet Nikolamız olan Sarı Saltık Sultân budur" derler. Türbedârlarına nezerâtlar verüp ziyâret ederler. Cümle hâkimler üskes men‘ edemediler.

Menâkıb-ı muhtasar: Bu azîz-i merkûm Vostiçse şehrinden karşu İnebahtı körfezin karşu geçmek

murâd edindiklerinde gemiciler azîz-i merkûmu gemiye almayup giderler. Hemân Sarı Sıddîk Sultân eteğine deryâ kenârından kum doldurup deryâya döke döke kayığın ardı sıra gider. Hemân keştîbânlar görürler kim ol dervîş-i dilrîş deryâ üzre iki bin adım doldurup gelir. Hemân kayıkçıların akılları başlarından gidüp eğer dervîş böyle deryâyı doldurursa boğaz kapanup kendileri kâr yeri kalmaz. "Bire dede gel, kayığa gir" deyü Sarı Sıddîk'ı kayıklarına alup İnebahtı'ya geçirirler.

Anıniçün hâlâ Vostiçse tarafından bir mîl kadar yer kumsal burundur kim ucunda bir hânı vardır. Mora'dan İnebahtı'ya iskele ol burundadır. Hâlâ ol kerâmât-ı aliyye bu Badra'da âsûde olan Sarı Sıddîk Sultân'ındır. Niçe keşf [ü] kerâmetleri dahi vardır, ammâ bu kerâmeti ızhâr etdiğiyçün âhirete intikâl etmişlerdir. Hakkâ ki Rûm tevârîhlerinde çok menâkıbların yazmışlardır. Anların tahrîri üzre bu azîz Âl-i Osmân'ın Osmâncık pâdişâhı asrında Hacı Bektaş-ı Velî halîfesi imiş, eyle terkîm etmişler. Andan,

Ziyâret-i Yovani Baba *kuddise sırruhu:* Bunu dahi Rûmlar "Bizim Hazret-i Îsâ halîfelerinin on ikinci halîfelerinden Yovani halîfedir kim bizim havâriyyûnlarımızdandır" deyüp ziyâret ederler. Ve Hazret-i Îsâ'ya nâzil olan kitâb-ı İncîl âyetlerin bu bir yere cem‘ etdi, deyü i‘tibâr ederler.

Andan ziyâret-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu şehirden dahi kalkup 3 sâ‘atde semt-i cenûba gidüp,

Nehr-i Kamaniçse: Tâ Kalavrata dağlarından gelüp bu mahalde körfeze karışır küçük sudur. Anı atlarla geçüp,

Karye-i Mustafâ Paşa: Üsküdar'dan bir menzildeki Gekbiziyye'deki Mustafâ Paşa câmi‘inin evkâf-ı azîmidir kim re‘âyâsı sâfî Arnavud kefereleridir. Andan 3 sâ‘atde dahi,

Karye-i Mertire: Mora alaybeğisi ze‘âmetidir. Re‘âyâsı cümle Rûm olup bu köy Mora kara dağları eteğinde olup cümle kâfir firkateleri bu kenârlarda ağaçlık içre küçük limanlarda gizlenüp âyende vü revendeleri esîr edüp gider.

Ve bu karyeden (---) sâ‘at Gaston sahrâ-yı bî-pâyânı içre ma‘mûr câmi‘li ve hânlı ve hânedânlı ve bâğ u bâğçeleri geçüp,

Der-sıfat-ı girdâ-gird-i kal‘a-i Larinçe

Bânîsi Bundukanî Venedikidir. Lisân-ı Rûmca Larinçe (---) (---) (---) (---) derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur. Ammâ sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî Hân fethidir. Usret ile feth olup bî-fâ’ide olduğiyçün ba‘de'l-feth kal‘asın câ-be-câ münhedim etdiler, zîrâ Balıbadra ve Holumiç kal‘aları gâyet yakın olduğundan kal‘asın berbâd etdiler, ammâ amâr iken Mora adasında anın gibi ma‘mûr u metîn kal‘a yok imiş. Hâlâ cümle der-i dîvârından çok yerde âsâr-ı binâları vardır. Sehel bahâne ile ta‘mîr olup leb-i deryâda şekl-i muhammes bir kal‘a-i metîn olurdu. Ve âb-ı hayât suları ve iki aded limanları olup sekiz rûzgâr-ı zorkârdan bî-bâk ü bî-pervâ yatılır limanları var. Ve hâlâ Cezâyir korsanları deryâda şinâverlik edüp şikâr ararlarken bu Holumiç kal‘ası dağın seçüp bu Larinçe limanlarında lenger-endâht olup yatırlar.

Der-ceng-i temâşâ-yı ibret-eser-i me’ser-i âmedânî

Bu hakîr [ü] fakîr cümle atlarımı dağlar içre pinhân edüp iki hüddâmımla hakîr üç kişi piyâde olup Larinçe kal‘ası harâbistânı içre bir köşede pinhân olup dûrbîn ile körfez bahri içre Kefalonya cezîresi Venedik Frengi hükmünde olup cümle kal‘a ve burc-ı bârûları iskeleleri ve keferelerinin sığâr u kibârların dûrbîn ile râygân temâşâ ederken sekiz pâre yeşil sancaklı ve orsa bayraklı müselmân firkateleri zâhir oldu.

Meğer bize İnebahtı gâzîlerinden Durak Beğ ve Mısırlıoğlu nâm gemiler gazâdan gelirlerken hemân küffârın mezkûr Kefalonya kal‘ası limanından on pâre firkate çıkup Durak Beğ gemileri üzre avanta edüp rûy-ı deryâda İslâm gemileri ve kefere firkateleri birbirlerine girişüp bir ceng-i azîm etdiler kim *[262b]* bu hakîr Larinçe kal‘ası harâbında top u tüfeng serpindisinden duramaz olup bir köşede pinhân idim, ammâ bizim gâzîler hakkâ ki dilîrâne eyi savaş-ı perhâş etdiler.

Ammâ bizim guzâtın gemileri sekiz aded firkatelerin içi mâl-â-mâl küffâr esîri ve bî-hisâb ıskarça yüklü mâl-ı ganâ’im kendülerinde cenge iktidârları var ammâ gemilerinin cenge tahammülleri yok.

Ve küffârın on pâre pür-silâh yüksüz serdemend firkateleri ve gerüden dahi sandallar ve kayıklar ile imdâdları gelmede.

Hemân bizim asker-i İslâm gemileri firkatelerinin içinde mâl-â-mâl olan küffâr esîrlerinden havf etdiler kim belki ceng esnâsında esîrler baş kaldırmak ihtimâlleri ola, deyü hemân cengden fâriğ olup avanta deyüp cümle levendât küreğe girüp sekiz pâre İslâm firkatesi bizim temâşâ etdiğimiz Larinçe kal‘ası limanına girüp kapandılar.

Hakîri görüp cümle gâzîler hazz edüp tarfetü'l-ayn içre sekiz pâre firkatelerinin içlerinde olan mâl-ı ganâ’im bâr-ı sakîlleri ve cümle kefere esîrlerinin ellerin dest ber-kafâ bağlayup gemilerden taşra çıkarup hakîre teslîm etdiler.

Hemân hakîr hüddâmlarımı atlarıyla getirdüp hakîr dahi atıma süvâr olup küffâr esîrleri üzre âmâde durup bir gulâmımı dağda olan köğe gönderüp cümle re‘âyâ pür-silâh aşağı enüp cümle esîrleri ortaya alup ve bâr-ı sakîlleri esîrlere yükledüp harâb kal‘adan çıkup dağlara gidüp anda karâr etdik.

Hemân ki Gâzî Durak Beğ sekiz aded firkatesi ile salt kalup cânib-i erba‘adan ceng-âşûbu görüp gelen yiğitlerden beş yüz kadar yiğitleri firkatelerine doldurup ol ân Larinçe limanından taşra yine küffâr üzre avanta edüp küffâr ile kütâ-küt germâ-germ savaş-ı perhâş etdiğin Ballıbadra ve Holumuç kal‘ası yiğitleri bu ceng-âşûbu duyup yolunda(?) olanlar pür-silâh tarfetü'l-ayn içre gemilere girü[p] derhâl Gâzî Durak Beğ'e imdâd yetişüp küffârın on pâre firkatesin ortaya alup top ve kurşum ile küffârı topa tutulmuş maymûna dönderüp fi'l-hâl küffârın sekiz pâre gemilerini ân-ı vâhidde feth edüp iki küffâr gemisi gerüye firâr edüp Kefalonya cezîresi limanına girdiler.

Hamd-i Hudâ Gâzî Durak Beğ sekiz pâre gemi ile sekiz gemi dahi feth edüp cümle keferelerini esîr edüp ol kadar mâl-ı menâl-i ganâ’im ve silâh ve cebehâne makûlesi alup yine Larinçe kal‘ası limanına lenger-endâht olunca hakîr dahi dağdaki esîr mâl-ı ganâ’imleri yine getirüp Durak Beğ'e teslîm etdikde Gâzî Durak Beğ ve Mısırlıoğlu ve gayri hocalar ve dayılar hakîre hidmetimiz mukâbelesinde üç kefere esîr ve iki Freng gulâmı ve bir kîse talar guruş ihsân edüp ol ân on altı pâre gemilere cümle guzât girüp küffârın sekiz pâre gemilerinin haçlı peykerlerin baş aşağı edüp top u tüfeng şâdımânları edüp muvâfik eyyâm ile yelkenlerin açup İnebahtı kal‘asına doğru azm etdiler.

İşde ale'l-gafle böyle bir deryâ cengi seyr [ü] temâşâları edüp Cenâb-ı Kibriyâ beş esîr ve bir kîse guruş bu hakîre dahi ihsân etdi. Cenâb-ı Allâh bir kuluna ihsân edince karada gezerken deryâ ganîmetinden mâl ihsân eder. Ammâ Gâzî Durak Beğ'in ve gayri gâzîlerin cümle karadan İnebahtı'ya gidecek esîrleriyle bizim dahi beş aded ihsân olunan esîrleri bir gulâmımla karadan Gördüs'de Zekeriyyâ Efendi'ye gönderüp "Bu esîrleri fürûh[t] edersiz" deyü mektûblar tahrîr edüp anlar İnebahtı ve Gördüs'e gitdiler.

Yine hakîr Larinçe kal‘asından kalkup cânib-i cenûba 3 sâ‘atde baş yukaru gidüp,

Ba‘zı kimesneler Holumuç yazarlar. Bundukanî Venediği binâsıdır. Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Niçe divelden divele değüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Mora eyâletinde paşasının hâssı voyvadası hâkimdir. Ve pâdişâh tarafından azîm emânetdir. Üç yüz akçe şerîf ammâ kadısı Gaston kasabasında sâkindir. Nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâdır. Kethudâyeri, yeniçeri serdârı, bâcdârı, kal‘a dizdârı, yüz on aded merdüm-hisârı, harâc emîni, muhtesib ağası, mi‘mâr ağası, şehir kethudâsı vardır.

Der-tarz [u] tarh-ı zemîn-i eşkâl-i kal‘a-i Holumiç

Bu sûr-ı üstüvâr-ı bâlâ leb-i deryâdan iki mîl ba‘îd şark cânibine evc-i semâya berâber olup kâmil iki sâ‘atde çıkılır bir şekl-i müsebba‘ Şeddâdî taş binâ kal‘a-i bâlâ-yı *[263a]* ra‘nâ-yı metîndir kim aslâ bir tarafdan havâlesi yokdur. Her tarafında beşer konak yerden ve deryâda yüz mîl yerden görünür kal‘a-i bî-hemtâdır.

Ve iç kal‘ası içinde ancak dizdâr evi ve cebehâne ve gılâl anbârı ve su sarnıçları var, gayri ma‘mûrâtdan bir şey yokdur. Ammâ cânib-i erba‘asındaki odalar üzre kireç ile sıvalı bârân-ı rahmetden akan su yolları olup su sarnıçlarına gider. Ammâ bu iç kal‘anın ortası bir vâsi‘ meydân olup altında su sarnıcı ve bir servi ağacı olup cânib-i şimâle nâzır bir iç kal‘a kapusu var. Ammâ taşra kal‘ası bu iç kal‘aya muttasıl çâr-kûşe bir kal‘a-i metîndir. Lâkin yalçın kayalar üzre olmak ile her tarafında aslâ handakları olmayup bunun dahi taraf-ı garba nâzır bir kapusu var.

Bu kal‘a içinde seksen aded kiremit örtülü kârgîr binâ hâneleri mâbeyninde Sultân Bâyezîd-i Velî'nin bir câmi‘i var, bir tarz-ı acîb ü garîb minâre-i ra‘nâsı var.

Der-beyân-ı varoş-ı Holumiç

Bu kal‘a-i mezkûrun garb tarafı taşrasında cümle iki yüz aded kiremit örtülü ma‘mûr Urûm keferesi evleri var. Kal‘aya aslâ kefereler giremez. Zamân-ı kadîmde Venedik ile Âl-i Osmân sulh iken azîm iskele imiş. Hâlâ yedi kral balyoz Frenkleri ve konsolozlarının sarâyları var, ammâ Venedik balyozu yokdur.

Ve yetmiş bin guruş iltizâmlı gümrük emîni oturup iskele başında bir gümrükhâne sarâyı var, hâlâ ma‘mûr durur ammâ ne emîni var ve ne cây-ı emânı var. Venedik keferesi havfinden müselmânları yokdur ammâ kefereleri çokdur.

Ammâ bu kal‘anın enderûn u bîrûnunda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve mekteb ve tekye dahi yokdur. Gâyet cezîre yer olup harâba yüz dutmuşdur. Limanı beş yüz pâre gemi alır a‘lâ demir dutar altı rûzgârdan emîn liman-ı emândır, ammâ batı ve lodos rûzgârları isâbet eder. Lâkin demir kuvveti ile yatılır bir cây-ı menâs liman-ı körfüzdür.

Ve bu kal‘adan garb tarafına deryâ aşırı kal‘a-i İzakilse tokuz mîl deryâda bir cezîre-i mahsûldârdır kim cirmi seksen mîldir. Zamân-ı kadîmde bizim idi. Kılıç Alî Paşa sene (---) de Aya Mavra kal‘asın Venedik bize verüp bu cezîre-i Zakilse'yi Alî Paşa Venedik'e vermeği re’y-i ahsen görürler. Hâlâ ma‘mûr kefere cezîresi olup içinde seksen bin aded keferesi var. Ve bu Holumiç kal‘asına mukâbil nümâyan bir sarp kal‘ası ve liman olup horos sadâsı ve nâkûsları sadâları istimâ‘ olunur bir cezîredir.

Ve bu bizim Holumiç kal‘asından Holumiç burnu yigirmi mîl poyraz rûzgârı üzre gidilir bir burundur kim tâ Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus'dan çıkan gemiler bu burnu üzlerler.

Hikmet-i Bârî biz bu Holumiç kal‘asın seyr [ü] temâşâ ederken Mora paşası Hasan Paşa'nın kethudâsı Ballıbadra'dan dörd pâre firkate ile bu Holumiç'e gelüp küffâra zahîre veren âdemleri ve zahîre taşıyan gemileri arayarak geldikde biz dahi atlarımız Holumiç'de bırağup kethudâ firkatesine

girüp İzakilse cezîresi taraflarına avanta edüp cezîreyi seyr [ü] temâşâ ederek gezdik.

Der-kâ'ime-i eşkâl-i cezîre ve kal'a-i İzakilse

Zakilse dahi derler, ammâ vech-i tesmiyesi bu cezîre kadîm-i evvelde dest-i küffârda iken bunda olan cehele küffâr firkateler ile henüz feth olmuş Mora vilâyetinde niçe yüz aded ümmet-i Muhammedleri esîr-i pây-beste dil-haste etdiklerinde ol ümmet-i Muhammedlere cevr ü cefâ ve îzâ etdiklerinden İzakilse deyü nâmı kalmış.

Ba'dehu Ebü'l-feth'den sonra Sultân Bâyezîd-i Velî Moton ve Koron kal'aları fetihlerine giderken bu cezîreyi feth edüp cümle îzâ çeken ümmet-i Muhammedleri esîrlikden halâs edüp îzâ eden cümle kefere ve ruhbânları kılıçdan geçirüp cezîreyi hâli üzre bırağır.

Ba'dehu kal'asın amâr edüp içine her mühimmât [u] levâzımâtlarıyla asker-i İslâm doldurup kalırlar. Tâ ki sene (---) târîhinde dest-i İslâmda durup ol sene-i minhde Sultân Murâd-ı Sâlis asrında Uluç Alî Paşa bu cezîreyi Venedik'in Aya Mavra kal'ası ile mübâdele olunup bu cezîre hâlâ Venedik elinde olup Aya Mavra bizde kaldı. Ammâ hâlâ bu cezîre ve kal'ası gâyet ma'mûr sûr-ı üstüvârdır. Ve taşrasında bir şehr-i müzeyyen binâ etmiş.

Ve bu cezîre bir ulu yaylalı dağdır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi seksen mîldir kim Mora cezîresine on mîl karîbdir. Ve Mora ile adaya karîb mâbeynde bir *[263b]* ulu kaya vardır kim de[r]yâ içindedir. Gemiler ol kayaya karîb varmağa ihtirâz ederler. Ve Holumiç burnu bu kayacığın cânib-i şarkında Mor[a] kıyısında bir âlî burundur, ammâ etrâfı ifrât ile sığlıkdır ve ormanlar ile sıklıkdır. Mezkûr Holumiç burnuna karîb gemiler varmayalar. Mellâh keştîbânlar ihtirâz edeler. Hattâ küffâr zamânı bu Holumiç burnunda fânûs yakarlarmış. Cümle rübbân-ı mellâhân gece ile ol fânûsu görüp ol buruna yakın varmazlarmış. Hâlâ fânûs kullesi eseri nümâyândır.

Ve bu cezîre-i Zakilse'de pırankop(?) derler bir gûne kök peydâ olur. Bundan Frengistân'a niçe bin yük yük götürürler. Ve niçe bin denk beyâz sekerled ve beyâz saya çukaları Frengistân'dan yük yük getirüp bu cezîrede mezkûr kök ile la'l-gûn çukalar boyanup bu kökden her sene niçe yüz bin altun hâsıl olur. Anıniçün Venedik kâfiri bize Aya Mavra gibi kal'a-i bî-hâsılı verüp yerine pür-mahsûl İzakilse cezîresin aldı. Ammâ bu Zakilse bizim elimizde iken ol kökden kimsenin haberi olmayup Girid mankırı gibi bir fülûs-ı ahmer hâsıl olmazdı.

Ve bu cezîrenin kal'ası Mora cezîresinin Holumiç kal'asına mukâbil ve karîb poyraz rûzgârına karşu bir bayır üzre bir Şeddâdî seng binâ bir küçük kal'a-i ra'nâdır, ammâ gâyet sa'b ve metîn kal'a-i zîbâdır, ammâ âsî kefere destinde olmak ile alarkadan temâşâ etdik. Bî-hadd ü bî-hisâb dağları bâğlardır ve âdem deryâsıyla mâl-â-mâldir.

Ve bu adanın bir eyi limanı var. Karayel tarafında yıldız rûzgârına karşu bir adacık vardır, ismine Paluziye derler, anda a'lâ yatak yeri limandır.

Ve bu Zakilse cezîresi cemî'i Frengistân ve Mağrib'den gelen gemiler bu adayı ü[z]leyüp gelirler, zîrâ gâyet memerr-i nâsdır. Ve bu cezîre-i İzakilse etrâfında bir gece dolaşup aslâ küffâra zahîre gider firkate ve kayıklara râst gelmeyüp andan kalkup küffâr havfi çekerek firkatelerimiz ile cânib-i kıbleye gidüp cezîre-i Kefalonya'da esîr olan Durak Kapudan'ın hocası Kara Hasan Hoca'ya küffârdan ıtlâka gitdikde Zakilse'den yigirmi mîl karayelin kertesine serdemend gidüp,

Der-şerh-i cezîre ve kal'a-i Kefalonya

Bânîsi Venedik Pirinc-pirimleridir, ammâ sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Venedik elinden alınmışdır.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Moton ve İnebahtı fetihlerinden sonra Venedik küffârı iki yüz pâre keştî ile bir donanma-i azîmi gelüp mezkûr kal‘ayı kâmil sekiz ay döğe döğe ve yedi kerre lağımlar atup ve otuz dörd kerre yürüyüş ile zarben ve kahren bu kal‘ayı zebûn etdiler. İçinde olan asâkir-i İslâm da az kalup sekiz aydan berü bir cânibden dahi imdâd gelmediğinde kal‘ayı vere ile verdiler.

Vereden sonra küffâr ahd-i emânı bozup cümle vere veren askeri dendâ[n-ı] tîğdan ve rümh-ı sinândan geçirüp kırdılar.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Sakız cezîresin feth eden Piyâle Paşa dest-i bâzû-yı kahr ile Venedik elinden bu kal‘ayı feth edüp *"Men dakka dukka"* [43] deyüp mukaddemâ küffâr bizim vere veren askerimiz nice kırdı ise Piyâle Paşa dahi cümle küffârı kılıçdan geçirüp kal‘ayı feth etdi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Venedik küffârı bu cezîreyi dahi Kılıç Alî Paşa Aya Mavra kal‘asıyla bu cezîreyi dahi mübâdele edüp Aya Mavra bizde kaldı ve bu Kefalonya cezîresi ol zamândan berü kefere elinde kaldı.

Şekl-i müdevveri yüz elli mîldir. Ve cezîre-i Mora'ya otuz mîl karîbdir kim Mora'nın cânib-i garbîsindedir. Ve Aya Mavra burnundaki İncir limanı altı mîldir, mukâbelesine poyrazın kerte gün doğusundan cânibe gidilir.

Ve mezkûr Kefalonya adası dağlı ve taşlı ve bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu ve ni‘metleri vâfir ve berekâtları mütekâsir bir vâsi‘ adadır. Hattâ deryâdan biz gelirken bu adanın alâmeti oldur kim günbatısı tarafları gâyet yüksek dağlardır. Ve lodosa mukâbil olan yerinde bir yumru burun vardır, gâyet âlî burund[ur] kim Kav Sansi burnu derler. Mağribden gelen gemiler ol burnu seçüp Kefalonya'dır derler, ammâ bu burunda bir taş vardır, gemilere andan ihtirâz lâzımdır.

Ve bu adanın kıble tarafında hudâyî bir vâsi‘ limanı vardır, Tuzla limanı derler. Ve birine Palike limanı derler. Bî-bedel limanlardan bunlardır. Bu limanda yatup küffâra vere beyâz bayrağın diküp üç gün *[264a]* nazaretede mihmân olup kal‘a cenerali cümle me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız verüp safâlar etdik. Bu mezkûr Palike limanından çıkup karada altı mîl gidüp,

Der-fihris-i eşkâl-i sûr-ı Kefalonya

Bir mürtefi‘ püşte üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ-yı metîndir ammâ küçükdür. Küffâr elinde olmak ile murâd [u] merâmım üzre kemâl mertebe temâşâ edemedik, ammâ gâyet ma‘mûr ve pür-silâh kal‘a-i âmâdedir. Ba‘zı kal‘a-misâl manastırları ve kortiyeleri ve müzeyyen çiftlikleri nümâyândır.

Ve kal‘a içinde ve taşrasında ol kadar kefere çokdur kim hisâbın nâr-ı sa‘îr zebânîleri bilir, zîrâ âb [u] hevâsı ve binâsı latîf ve mahbûb u mahbûbesi nazîf ü zarîf bir cezîre-i dilküşâdır.

Ve kal‘ası limanına gemiler varıcak karayel tarafına Palike limanına mukâbil altı kulaç yerde gemiler yatır, zîrâ kal‘a cânibi sığlıkdır ve tuzla yerlerdir. Ve eğer limandan taşra demir bıraksalar on altı kulaçdır.

Ve bir liman dahi Ayakiri limanı derler, latîf limandır kim liman kenârında bir kenîsesi var.

Ve bir liman dahi gün doğusuna Ayastifano derler, eyi liman-ı emân olup bunun dahi bir kenîsesi (...) karayel tarafında akarsuları vardır.

Ve bir limanı dahi Ayastifano limanının karayel tarafına bir limanı dahi var, Larinçes derler. Büyük kalyonlar girüp lengerlerin on beş kulaç yerde bırağır. Ve bir limanı dahi günbatısı ve karayel tarafında olup Başkarada limanı derler, eyi latîf limandır kim niçe gemiler kenârda başın karaya verüp karın karına yatılır sekiz rûzgârdan emîn çanak gibi liman-ı pür-emândır.

Ve bir liman dahi bu cezîrenin kıblesi tarafında Harâmî limanı derler, a‘lâ liman olup büyük gemiler yatmak kâbildir. Ammâ bu Harâmî limanı Aya Mavra burnuna on mîl yer karîbdir kim Lefkada adacığı ve Aya Mavra kal‘ası ve Pireveze {kal‘ası} ve Anatolkoz kıyıları cümle görünür.

Ve bu Kefalonya cezîresinin etrâfında yigirmiden mütecâviz a‘lâ yataklı limanlar vardır, ammâ mecmû‘a-i nâ-matbû‘umuzda keştîbân mellâhân tüccârlara bir hisse haberdâr etmek içün bu mezkûr liman-ı meşhûrların evsâfların manzûrûmuz olduğu üzre tahrîr etdik.

Bu cezîrede üç gün nazarete bekleyüp dördüncü gün kal‘a cenerali olan Cinivize buluşup mezkûr esîr Kara Hasan Hoca'yı zindândan çıkardup bi'l-müvâcehe Hasan Hoca'yı ceneralden beş yüz uskota riyal guruşa esîrlikden halâs edüp ceneralin ziyâfetin yeyüp ve niçe cüz’î ve küllî hedâyâların alup yine firkatelerimize süvâr olup top u tüfeng şâdımânları edüp giderken Berak adası ardından bir firkate memlû buğday ile bize karşu gelüp kâfire getirirlerken amân vermeyüp içinde yigirmi iki keferesin dahi esîr edüp firkateyi yedeğe alup yıldız tarafına beş mîl gidüp,

Der-cezîre-i şehrengîz-i Küçük Kefalonya

Venedik hükmünde bir küçücük adacıkdır kim mağribden maşrıka tûlânî vâki‘ olup bundan Aya Mavra burnuna üç mîl karîb olup bu cezîrecikde bir küçük kal‘acık vardır. Kapudanı ve yüz kefere neferâtları var.

Bu cezîreye yanaşup vere verüp nazaretelerinde yatmadan ac u zâc ve bir habbeye muhtâc kefereler paşa kethudâmızın başına üşüp ricâ ve minnet ile ganîmet aldığımız buğday gemisin buğdayıyla yigirmi kîse uskota guruşuna alup yigirmi iki nefer esîr olan kâfirleri de on altı kîse guruşa halâs edüp bize vâfir ri‘âyet edüp,

"Varın selâmetle gidin, şimdi bu ân Venedik donanmamız gelüp buradan geçüp Girid'e imdâd asker götürse gerek" dediklerinde hemân aklımız başımızdan gidüp andan "avanta" deyü kalkup tekrâr yıldız cânibinden maşrık tarafına sıyırma rûzgâr ile tekrâr kal‘a-i Holumiç'e gelüp anda Hasan Kethudâ bize fürûht etdiği buğday mâlından ve esîrlerin mâllarından bir kîse guruş hakk-ı sükût verdi.

Zîrâ "Küffâra gılâl satmak memnû‘dur" deyü kendüsi deryâda gezerken kendüsi buğdayı kâfire satdığından sıkılup hakîre bir kîse ve hüddâmlarıma kırkar altun ve birer çuka ve birer kumâş ve küffârların birer aded tüfenglerin verüp kethudâ ile ve esîrlikden halâs olan Kara Hasan Hoca ile ve gayri ülfet etdiğimiz gâzîler ile vedâ‘laşup bunda atlarımız yine hâzırlayup mezkûr bir kîse mâl bâr-ı sakîli ve niçe bâr [u] büngâhı Holumiç kal‘ası dizdârına emânet komak içün atlara süvâr olup iki sâ‘atde evc-i âsımâna urûc edüp kal‘a-i Holumiç dizdârında mihmân olup cümle ***[264b]*** eşyâ-yı bâr-ı girânları dizdâra emânet koyup salt sebükbâr kaldık.

Mukaddemâ Küçük Kefalonya cezîresinin "Bire kalkın, şimdi donanmamız gelir" dediği gerçek imiş. Anı gördük, rûy-ı deryâda yigirmi altı pâre kalyon ve üç pâre kadırga ve on pâre firkate pupa yelkenlerin küşâde edüp vakt-i zuhurda top [u] tüfeng şâdımânları edüp haçlı peykerlerin açarak İzakilse limanına cümle girüp lenger-endâht olup yatup ayş [u] nûş ve zevk u şevke başlayup erganon ve torompete ve luturyan boruları çalarak yatdıkların hakîr kal‘adan seyr [ü] temâşâ ederdik kim aslâ dûrbîn ile nazar etmek lâzım değil idi.

Hikmet-i Hudâ temâşâ-yı ibret-nümâ: Ol gece İnebahtılı Durak Beğ âdemlerinden Mısırlıoğlu nâm gâzî-i megâzî dörd pâre firkatesi ile hırsız gibi gelüp İzakilse altında liman içre yatır. Yigirmi altı pâre kâfir kalyonları ve üç pâre kadırga ve on pâre firkatelerin aralarına vakt-i sabâhda cümle küffâr liman bende(?) sarhoş ve evgâr ve bî-kâr hâb-ı gafletde yatırlarken hemân Mısırlıoğlu dörd pâre palpa ve alesta firkateleriyle zâhir olup bu kâfir gemilerinin arasına aç

kurd koyuna ve koyun tuza sunar gibi kâfire sunup sarılıcak hemân sadâ-yı Allâh'a rehâ buldurup bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng atup cümle küffâr gemilerinin içlerine dal sâtûr-ı Muhammedî urduklarında hakîr beri tarafda dendân-ı bedenler üzre Holumiç kavmiyle seyr [ü] temâşâ edüp du'âya meşgûl olduk. Eyle bir ceng-i germâ-germ savaş-ı perhâş-ı bebr-i dilîrâne etdiler kim top u tüfengin bârûd-ı siyâhı dûdı vakt-i sabâhda şeb-i muzlim olup küffâr içre bir girîv u [fer]yâd [u] vâveylâ kopup âfitâb-ı âlem-tâb pertev saldıkda anı gördük, niçe bin küffâr cünd-i melâ'în kendülerin deryâya atup gark-ı âb olmağa başladılar.

El-hâsıl kâmil üç sâ'at pey-ender-pey ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olup hâh-nâ-hâh kâfirin dörd pâr[e] azîm gemilerin feth edüp dörd pâre firkatesinin yedeğine bağlayup kâfirin haçlı bayrakların ser-nigûn edüp muvâfik eyyâm ile giderken azamet-i Hudâ cümle kâfir kalyonlarından ve kal'adan ve limanda yatan firkatelerden küffâr-ı dûzah-karâr ol kadar top u tüfeng atdılar kim âsımânı top u tüfeng tütünü tutdu.

Derhâl küffâr Mısırlıoğlu'nun ardı sıra dörd pâre kâfir kadırgası donadup limandan çıkup kovunca Mısırlıoğlu eyyâm-ı müsâ'id ile yelken ve kürek çekerek dörd pâre kalyon şikârıyla İnebahtı kal'asın buldular.

Ba'dehu dörd pâre küffâr kadırgaları hâ'ib ü hâsir döndüler ve dâr-ı menhûs olan limanlarına girdiler. Ve ol ân cümle yelken açup Girid cânibine yıkılup gitdiler.

Bu temâşâ-yı ibret-eseri dahi edüp guzât-ı müslimîne pesend etdik. İştde bu Mora serhaddinin cümle gâzîlerinin şeb [ü] rûz kârları budur. Hudâ-yı Müte'âl her işlerin âsân edüp cümlesi Rabbü'l-İzzet'in hıfz-ı emânında olalar.

Ba'dehu hakîr Holumiç a'yânıyla vedâ'laşup baş aşağı iki sâ'atde cânib-i kıbleye sahrâ-yı Gaston içre giderken,

Nehr-i (---) : Tokuz göz musanna' taş cisrden ubûr etdik. Bu nehir cânib-i şarkda tâ Kala[v]rata dağlarından gelüp Holumiç kurbunda Körfez deryâsına mahlût olur.

Andan yine sahrâ-yı Gaston içre ma'mûr kurâları ve çiftlikleri 3 sâ'atde geçüp,

Der-ta'rîf-i mahsûldâr-ı şehr-i Gaston-ı ibret-nümûn

Mora paşasının hâssı voyvadalığıdır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle (---) aded ma'mûr kurâdır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve nâhiye nâ'ibi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve cümle a'yân-ı kibârı var, ammâ tâ'ûndan dağlara firâr etmişler. Ve Bundukanî Venediği gâretinden şehri harâba yüz dutmuşdur.

Bu şehir deryâdan iki sâ'at ba'îd bir mahsûllü vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr bir sahrâ-yı ganîmet bî-pây[ân]da vâki' olup cümle 4 aded mahallât ve cümle 4 aded mihrâb ve cümle iki yüz aded kiremit örtülü sehel ma'mûr kalmış bâğlı ve bâğçeli vâsi' evlerdir.

Evvelâ çârsû içinde Eski câmi' ve Yeni câmi' vardır. Mâ'adâ cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle bir aded medrese ve cümle 2 aded mekteb ve cümle 100 aded dükkândır. Ve cümle bir hân ve cümle bir hammâm ve cümle 4 aded tekye-i dervîşânı var, ammâ cümleden eş-Şeyh Mehemmed Kâdirî hânkâhı ma'mûrdur. Yüz neferden mütecâviz âşıkân-ı sâdıkânları vardır. Ve Şeyh (---) tekyesi Halvetî tarîkinde ulu âsitâne olup ni'meti pîr ü cüvâna dâ'imdir.

Ammâ bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Mâ-tekaddem bu sahrâ-yı bî-pâyânın mahsûlât-ı gûnâ-gûnları cümle Venedik'i ve sâ'ir Frengistân'ı beslerdi, zîrâ Mora *[265a]* vilâyetinde bu sahrâdan ve Arhoz vâdîsinden ve Eloz ovasından ve Lakoz vâdîlerinden mahsûldâr hâmûn-ı lâle-ızârlar yokdur, ammâ

bu Gaston sahrâsı cümleden azîm nebâtât [u] giyâhât mahsûlâtlı ve kurâ ve kasabâtlı fezâ-yı ma‘mûrdur.

Memdûhâtından: Balı ve yağı ve her fevâkihe müsmirât-ı âbdârı memdûh olup illâ kiraz-ı gülnâr-ı hoşhoru rub‘-ı meskûnda yokdur, meğer İslâmbol'un Hisâr kirazı ola. Ve dahi memdûhu bu sahrânın âb [u] hevâsı bi-emri Hudâ câmûsuna yaramışdır. Niçe yüz bin kara câmûsları olup sürü sürü gezerler.

Cümle halkı Urumşa lisânlılardır, ammâ müselmânları cümle sâhib-i sülûk muhibb-i fukarâ âdemlerdir. Re‘âyâları Rûm kefereleri olup cümlesi başlarına bir gûne manlifke beyâz şapka gibi tartur geyerler. Ve avretleri başlarına beyâz sarık sarar kefere karılarıdır kim bir gûne mudhik çe[h]reli ve saçı (ve) sarıklı karılardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Gaston: Evvelâ Kâdirî tekyesinin bâğ-ı İremi içinde bir gül-i gülistân-ı hıyâbânda merkad-i Delikli Baba: İsm-i şerîfleri Şeyh Alî'dir. Ve civârında meşhed-i eş-Şeyh Arâkî. Ve ana karîb kabr-i eş-Şeyh Ebûbekir. Ve bunun cenbinde eş-Şeyh Mehemmed eş-Şâmî, bu azîz-i merkûm tarîk-i Kâdirî serverlerinden bir serbâz-ı âşk-ı ilâhî hünerverlerinden ulu sultân olup niçe yüz menâkıbları vardır. *Kaddesenâllâhu bisırrıhi'l-azîz, rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Andan kalkup kıble tarafına 3 sâ‘at gidüp,

Kal‘a-i Pazgan: Leb-i deryâda vîrânca şekl-i müselles bir Şeddâdî kal‘acık imiş. Durkud Paşa harâb etmiş, ammâ kurbunda ma‘mûr kurâlar çokdur. Andan yine cânib-i kıbleye 3 sâ‘atde,

Karye-i Beğ çiftliği: Yüz mikdârı saz örtülü kâfir evleri var. Andan yine kıble tarafına (---) sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Pondikoz

Lisân-ı Rûmca sıçan kal‘ası demekdir. Bânîsi yine Venedik'dir. Leb-i deryânın bir burununda vâki‘ olup ma‘mûr edecek kal‘adır. Sene 906 târîhinde Bâyezîd Hân-ı Velî feth edüp ba‘de'l-feth münhedim etmişdir kim bir dahi küffâr tama‘ edüp istîlâ etmeye. Ammâ rivâyet-i sahîhanın sebeb-i inhidâmı oldur kim bu şehr-i azîm içre bir amûd-ı bâlâ üzre hukemânın biri bir altundan sıçan timsâlini mutalsam edüp bu şehirde aslâ sıçan olmazmış. Hîn-i fetihde şikârcı guzât-ı müslimînler mezkûr amûdu yıkup üzerindeki altun sıçanı koparup aldıkları gibi cemî‘i şehre sıçan müstevlî olup içinde olan benî âdemlerin esbâb-ı havâ’icleri kalmadığından mâ‘adâ cümle gâzîlerin atlarının yelelerini ve kuyruklarını sıçan yeyüp atları tay eder. Ve cümle halkın saçları ve sakalları ve bıyıkların sıçan yeyüp pîr-i nâ-tüvân sâhib-i rîşleri sıçan cüvân yiğitler etdiğinden cümle halk sıçan derdinden şehri bırağup firâr etdiklerinden şehrin harâbı böyle olmuşdur, deyü yazmışlar. Anıniçün bu kal‘aya Rûmlar Pondikoz kal‘ası derler. Şehri ve bâğ u bâğçesi dahi (...) kedi kadar sıçanları vardır ve âdem ve âdemî-zâd yokdur. Anı geçüp bir sâ‘at dahi gidüp,

Karye-i (---) : Bir bayırlı yerde yüz elli evli ve bir câmi‘li ma‘mûr köydür. Ze‘âmeti olan Hasan Çavuş bir câmi‘i kiremitlice ve bir alçak minârelice câmi‘ binâ etmiş.

Andan bir sâ‘at cânib-i cenûba gidüp nehr-i azîm **Rufiya**'yi keştî ile ubûr etdik. Bu nehr-i âb-ı zülâl tâ Arhoz ve Taraboliçse ve Kalavrata dağlarından cem‘ olup nehr-i azîm oldukda mezkûr Pondiko[z] kal‘ası kurbunda Akdeniz'e mahlût olup kâhîce gemilerle ubûr olunur bir dîvâne akar nehr-i azîmdir, ammâ garâbet anda kim bu Mora cezîresi deryâ içinde olup böyle nehr-i kebîr ola garîb hikmet-i acîbdir. Hemân [44] dir. Hakkâ ki Mora adasında bundan büyük nehir yokdur. Andan şark tarafına 2 sâ‘at gidüp,

Der-tavsîf-i kal‘a-i Fener

Teşrîfât-ı kazâda kazâ-yı Fânûs-ı Mora yazar, zîrâ bir Fener kal‘ası dahi Tırhala kal‘ası kurbunda vardır, ammâ bu Fânûs kazâ-yı Mora'dadır. Bu kal‘ayı dahi sene 906 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî feth etmişdir. Be-dest-i Koca Mustafâ Paşa. İslâmbol'da Zencîrli Servi'de câmi‘ ve tekyesi olan Mustafâ Paşa feth etmişdir. Hâlâ Mora sancağı hâkinde seksen akçe pâyesiyle kazâ-yı nâgehânîdir kim nâhiyesi (---) aded kurâdır. Serdârı var, kethudâyeri ve gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası bir sarplık ve taşlık yerdedir, ammâ vîrândır.

Şehrinin imâreti cümle iki yüz aded hâneli ve cümle bir câmi‘li ve cümle bir zâviyeli ve cümle bir *[265b]* hammâmlı ve cümle bir mektebli ve cümle bir sûhte medreseli ve cümle bir tekyeli ve cümle on dükkânlı vîrân şekilli kasabacıkdır, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur.

Andan nehr-i Rufiya kenârınca niçe dere ve depeler aşup 3 sâ‘at semt-i şarka gidüp,

Karye-i Sıçaka

Yüz evli ve bâğ u bâğçeli ve dere ve depeli Fener kazâsı nâhiyesinde ze‘âmet köyüdür. Andan yine cânib-i kıbleye 3 sâ‘at gidüp,

Karye-i Ardamiça

Ba‘zılar Ardiça derler. Bir sarp dereli ve depeli yerde bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li ve seksen aded kayağan örtülü ve nısfi kiremit ile mestûr ze‘âmet ma‘mûr köyüdür. Andan cânib-i cenûba el-ıyâzen billâh dağlar ve beller aşup sarp yerleri 6 sâ‘atde geçüp,

Menzil-i karye-i Zursa

Vezîria‘zam iken Sultân İbrâhîm'in hal‘i günü Atmeydânı'nda hezâr-pâre etdikleri Ahmed Paşa'nın oğlu Bâkî Beğ'in serbest ze‘âmeti köyüdür kim bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ve yü[z] elli evli serâpâ kiremit örtülü ma‘mûr kârgîr binâlı ve bir câmi‘li bir şîrîn karyedir, ammâ kasaba olmağa müsta‘id zemîn-i mahsûldâr[dır].

Der-sun‘-ı Hudâ-yı ibret-eser: Bu karye içre bir âb-ı hayât-ı berrâk ve âb-ı nâb su kaynak havz-ı azîmi var kim bu karye-i ma‘mûrenin etrâfında olan niçe kurâlardan avred ve oğlanlar gelüp bu havz-ı azîm içre şinâverlik edüp benî âdem mâhîleri birbirlerine bilâ-vâsıta kuç kucağ olup sohbet-i pürçîn ederler.

Bu havzın etrâfında âsımâna kad keşân olmuş çınâr-ı müntehâların zıll-ı sâyelerinde gûnâ-gûn nişîmen soffalar ve niçe mastaba ve dikkeler ve çemenzâr yerde gûnâ-gûn maksûrelerde erbâb-ı merâm teferrüc edüp ayş u nûş ederler.

Her dıraht-ı şâhdârın her birin onar âdem kucaklayamaz. Aceb sun‘-ı Hallâk-ı Lem-yezel kârı dıraht-ı azîmlerdir kim sâyelerinde olan aşren fe-aşr havz-ı azîm üzre ve zıll-ı himâyesinde olan soffalar üzre sohbet-i hâs eden âdemlere aslâ güneş te’sîr etmez, bir garîb ü acîb teferrücgâh-ı mesîregâh bâğ-ı Merâmdır kim Mora'da ve sâ’ir diyârda Zursa teferrücgâhı gâyet meşhûrdur.

Bu teferrücgâh içün her bâzâr gün bunda etrâf kurâlardan beş on bin âdemler cem‘ olu[p] alı satı ve bâzâr-ı azîm olur. Bu karye-i ma‘mûre Arkadiya kazâsı nâhiyesidir.

Ba‘dehu bu karyeden elli aded tüfeng-endâz Urûm yiğitlerinden levendâtlar alup Hudâ'ya sığınup (---) sâ‘at taraf-ı cenûba gidüp nehr-i Boz'u geçdik. Bu nehir Arkadiya ve Kala[v]rata dağlarından cem‘ olup bu mahalle karîb Körfez deryâsı'na munsab olur.

Andan Körfez deryâsı kenârına çıkup nîm sâ‘at ileri bayırlar başlarına karavullar koyup leb-i deryâ ile sengistân yerleri geçerdik. Bu mahallerde Manya ve Çuka adalarının Freng-i bed-reng pürceng kâfirlerinin yatak yerleri olduğundan kâfir havflerin çekerek (---) sâ‘at dahi taraf-ı kıbleye

gidüp,

Der-tahrîr-i zemîn-i Matya, ya‘nî temdîh-i kal‘a-i Arkadiya

Bânîsi (---) (---) (---) dir. Lisân-ı Rûmca üzre Arkadiya (---) (---) demekdir. Niçe mülûk destine girüp âhır-ı kâr sene 906 târîhinde Bâyezîd-i Velî fethidir. Mora eyâletinde paşa hâssı voyvadalığıdır. Üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâ olup (---) aded nâhiye kurâsı var.

Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve mi‘mârı ve harâc ağası ve şehir kethudâsı ve Rûmlar üzre portoyorozi vardır. Kal‘a dizdârı ve toksan aded gâzî merdüm-hisârı cümle Cezâyir levendleri gibidir. Kal‘ası leb-i deryâdan bir top menz[il]i içeri şark cânibinde karada Cum‘a köyü(?) dağı burnunda bir mürtefi‘ havâlesiz şekl-i bâdemî bir seng-i tırâş ve bir kârgîr ve metîn kal‘a-i savaş muhkem hisâr-ı üstüvâr-ı hâzır-bâşdır kim ejder-i heft-ser gibi cânib-i erba‘aya ve deryâya nâzır bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn rabât-ı müzeyyen ve şehr-i medîndir kim bir refî‘u'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şân gâzî fetâlardır. Ammâ bu kal‘anın etrâflarında aslâ handak ve hafirden bir nişân yokdur, zîrâ sâfî yalçın kayalar üzre vâki‘ olmuşdur.

Bu sûrun girdâ-girdi cümle iki bin adımdır. Ve cümle üç kat dolma rıhtım Şeddâdî sedd-i İskender-vâr kalın dîvâr-ı üstüvârdır. Lâkin iç kal‘ası dahi metîn ve müstahkemdir. Ve cümle etrâf-ı kal‘ada sekiz aded tabya-misâl burc-ı bârûlardır kim her tabyaları üzre gâyet latîf topları vardır.

Ve bu kal‘a içinde cümle seksen aded kiremit ile mestûr tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hânedân-ı ma‘mûrlar vardır. Ve cümle cânib-i şarka nâzır bir demir kapusu var ammâ iki kat kapulardır. Ammâ *[266a]* şarka nâzır orta kapu önünde Sultân Süleymân câmi‘i var, tarz-ı kadîm bir musanna‘ câmi‘-i rûhânîdir. Ve taşra büyük kapunun iç yüzünde bir âb-ı hayât çeşme-i âb-ı hoş-güvârı var. Bu kapu dahi cânib-i şarka mekşûfdur. Bu kapudan taşra,

Der-kayd-ı taşr[a] varoş-ı müzeyyen: Bir sarplık ve kayalık zemîn içre cümle 400 aded serâpâ kârgîr binâ ve cümle taş dîvârlı kal‘a-misâl metîn ve tahtânî ve fevkânî kiremitli ve (---) örtülü ma‘mûr u müzeyyen hânedânlardır kim her evde tüfeng mazgalı delikleri var kim cânib-i etrâfında olan sokaklarda aslâ düşman girüp gezemez, zîrâ bu şehir halkının havfi Freng'dendir. Bir kerre bu şehre Venedik Frengi girüp cümle kırılup bakıyyesi hâ’ib ü hâsir firâr etdiler. Zîrâ bu şehrin hânedânlarının ikisi üçü bir yerde değillerdir seyrek seyrek binâ olunmuş kal‘a-misâl hânedânlardır, ammâ yine birbirini gözedirler. Cümleden (---) Ağanın hânesi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûr sarâylardır.

Der-kârhâne-i ehl-i sanâyi‘ât: Bu şehir içre cümle elli aded ma‘mûr u müzeyyen çârşû-yı bâzâr-ı hüsn vardır. Ammâ bu sûk-ı sultânî içre dükkânların önlerinde iri kadd-i bâlâ çınâr ağaçları ve asma ağaçları ile zeyn olup bir sâyedâr ve koyah-ı hıyâbân müferrih ve mesîregâh-ı müzeyyen çârsûdur.

Ve cümle bir aded câmi‘i var. (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle (---) aded mahalle mesâcidleri v[ar]. Ve cümle bir aded medrese-i sûhtevâtı var. Ve cümle 2 aded ebced-hân-ı tıflân mektebleri vardır. Ve cümle bir aded hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı fakîrânı va[r]dır. Ve cümle bir aded kâh işler ve kâh işlemez hammâmı var. (---) (---)

.....(2 satır boş).....

Bu şehrin hevâsı sevâhil olup vakt-i asrda hânedânlarına ve kayalı dağlarına güneş şa‘şa‘a urup gâyet şiddet-i hâr olur, ammâ halkı tendürüst olup mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur.

Hattâ bu şehr-i hâk-i pâkde hâsıl olmuş (---) Ağazâde Abdullâh Çelebi nâm bir cüvân-ı benâm hâsıl olup Hallâk-ı âlem ana bir hüsn ü cemâl [ü] kemâl ve bir hüsn-i edeb ü bî-misâl vermişdi kim

güneş anın rûy-ı münevveri yanında bî-nûr bî-ferdir. Hikmet-i Bârî pederi merhûm oldukda bu cüvân-ı ahsen-i takvîm ansızın öksüz kalup Gördüslü Zekeriyyâ Efendi yanına alup dünyâ ve âhiret oğul edüp ilm-i kemâl-i ma'rifet ta'lîm etdirüp bir necîb ü reşîd ma'sûm-ı pâk oldu kim görenler [45] âyetin tilâvet ederdi.

Ammâ bu şehrin sevâhil olduğuna göre suları âb-ı hayâtdır. Hattâ çârsû-yı hüsn içre bir çeşme-sâr-ı âb-ı kevser vardır kim Mora vilâyetinde misli yokdur. Ol aynü'l-hayâtın târîhi budur:

Bu sebîl-i kevserin hâtif dedi târîhini,
İç Hüseyn'in aşkına ey cân sahhâ âfiyâ.

Sene 1016.

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi bî-hisâb olup **memdûhât-ı müsmirâtından** limonu ve nârenci ve kebbâtı ve nârı ve inciri memdûhdur, ammâ zeytûnu hurmâ gibi tâze iken tenâvül olunur, aslâ acı değildir. Ve pembesi rub'-ı meskûnda olmak ihtimâli yokdur.

Ve **memdûh-ı sanâyi'âtı:** Beyâz pembe bezinden yigirmi dirhem gelir bir gömleği bir kamış içre koyup pâdişâhlara ve krallara ve a'yân-ı vilâyetlere [ve] vüzerâ ve vükelâlara bir boğum kamış içinde bir gömleklik bezi hedâyâ gönderirler. Aceb musanna' bezdir kim Hindistân'da bile olma[z], ammâ Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn şehrinde olur. Anın dahi memdûh meşhûr bezinden her sene Âl-i Osmân pâdişâhlarına hedâyâ götürürler.

.....(1 satır boş).....

Bu şehr-i Arkadiya'yı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan leb-i deryâ ile (---) sâ'at cenûba gidüp birkaç mahûf u muhâtara dereleri âsûde-hâl giderken hikmet-i Bârî yârî kılup sağ tarafında kenâr-ı bahre karîb Berak adası nâm cezîrenin boğazı ardından bir kâfir firkatesi zâhir olup bize râst gelüp hemân üzerimize avanta etdikde hamd-i Hudâ hemân atlarımızın boynuna düşüp dağlara tırmaşup kaçarken ardımız sıra birkaç top ve niçe yüz tüfengler atup sad şükr-i Hudâ ne bize ve ne atlarımıza bir şey râst gelmeyüp dağlara çıkup halâs olduk.

Mel'ûn küffâr yine firkatesinin direklerin endirüp yine Berak adası ardında pinhân olup yatdı. Bizler dağlar içre 3 sâ'at gidüp, *[266b]* nehr-i (---) geçdik. Bu nehir tâ Misistre ve Londar şehirleri dağlarından gelüp Anavarin kal'ası limanında deryâya munsab olur. Ve,

{Der-vasf-ı sıfat-ı eşkâl-i cezîre-i Berak}

Mezkûr Berak adası Mora cezîresine pek yakındır kim kurşum yetişir. Ve Anavarin kal'asıyla mâbeyne-h[üm]âları tokuz mîldir kim karayel üzre Anavarin'den gidilir. İçinde bir imâretden eser yok bir küçük sâfî kayalı cezîrecikdir. Bu adaya Bâyezîd Hân'ın Moton, Koron seferinde Berak adası deyü tesmiye etmişler ammâ lisân-ı Freng'de ismine keştîbânlar Peradna derler. Ammâ asıl liman gibi bayağı keşişlemeye mukâbil olan kenârda bir harâb kenîsecik yeri vardır, palamarı kilise önüne bağlayup gemiler demirlerin keşişleme tarafina yigirmi iki kulaç suda korlar. Ve mezkûr adanın kara tarafı kırk kulaç amîk denizdir. Barça kalyonlar murâd edinse geçer.

Ve bu Berak adamızdan kâfirin İzakilse adasına kâmil altmış mîl karayelin kerte batıdan cânibe gidilir. Ve bu Berak cezîresi önünde kâfir firkatesinden halâs olup 4 sâ'atde,

Der-tektîb-i binâ-yı serâmed-i âlî ya'nî kal'a-i Anavarin-i atîk

Vech-i tesmiyesi,

.....(1 satır boş).....

Bânîsi Bundukanî Venedik'i banı binâsıdır. Sene 906 târîhinde Sultân Bâyezîd Hân'a Venedik kâfirleri kal‘a miftâhların amân ile teslîm etdiler, zîrâ savlet-i pâdişâhîye tâkat getiremeyeceklerin bilüp verdiler, zîrâ mukaddemâ Ebü'l-feth nice Gördüs kal‘asın feth etdiğin hâtırlarına getirüp bu kal‘a-i bî-amânı amân ile verdiler.

Ammâ Hudâ hakkıyçün ceng [ü] cidâl ile alınacak kal‘a-i serâmed değildir. İçinde suyu ve zahîresi olsa yedi sene muhâsaraya tahammülü var kehkeşân-âsâ semâya kad çekmiş bir kal‘a-i bî-hemtâdır. Hâlâ Bâyezîd Hân tahrîri üzre Mora eyâletinde cümle tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir.

Kal‘ası ebr-i semâya ser çekmiş bir yalçın sarı kayanın tâ zirve-i a‘lâsında bir Şeddâdî binâ ve kûh-ı Kahkahâ-misâl bir kal‘a-i bâlâdır kim gûyâ Kürdistân'da Van kal‘asıdır. Ammâ bu kal‘anın cânib-i erba‘ası kayasın deryâ döğüp ihâta etmişdir. Ancak maşrık tarafında bir incecik kumsal yolu var karadır ve bir ince kumsal yol dahi limanın tâ ortasında vâki‘ olmuşdur. Bu iki yoldan mâ‘adâ cânib-i erba‘ası deryâdır kim bir tarafdan zafer mümkin değildir.

Ve aşağı limandan yukaru kal‘aya yokuş yukaruya üç bin adımda çıkılır gâyet dik kayalı yokuşdur. Ol tarafda şarka nâzır bir demir metîn ve kavî bâb-ı âlîsi var. Bu kapudan içerisine aşağı kal‘a derler. Cümlesi seksen aded kiremitli bâğ u bâğçesi kârgîr binâ daracık evlerdir, ammâ her biri cihân-nümâdır. Ve Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i bundadır, ammâ müfîd [ü] muhtasar câmi‘-i kâr-ı kadîmdir.

Ve kamusu beş aded dükkâncıklardır. Hân ve hammâm ve medrese ve mekteb ve bâğ u bâğçeden bir eser-i binâ yokdur. Hemân susuz bir cezîredir. Suyu aşağı liman kenârında mezkûr kumsal yerdeki kuyulardan eşekler ile kal‘aya su taşır. Ammâ garâ’ib temâşâ-yı iberdir kim su getiren eşekler üzre kal‘ada su destilerin yükledüp aşağı kuyuya endikde aşağıdaki âdemler destileri su ile doldurup eşekleri kal‘aya kovarlar. Eşekler su ile evleri önüne geldikde segâh makâmında bir âğâze-i hımâr etdikde hâne sâhibi çemenderinin su ile geldiğin bilüp eşekden suyu alup yine gönderir. Eyle mu‘allem hımârları olduğundan Mora vilâyetinde darb-ı meseldir kim "Seni Avarin eşeğinden mu‘allem ederim" deyü hüddâmlarına hitâb ederler. İşde Avarin kal‘asının tâ zirve-i a‘lâsına suları bu tertîb üzre hımârlar ile çıkar. Ve her hânedânda sarnıç mukarrerdir.

Ve bu mevsûf olan aşağı kal‘adan beyâz kayalı yol ile baş yukaru orta kal‘aya çıkup cânib-i cenûba nâzir bir küçük hadîd bâb-ı şedîdi var ve cümle beş aded evleri var. Ammâ bir azîm su sarnıcı var cemî‘i bârân-ı rahmet mîzâblar ile cereyân edüp bir katre mâ-i matar hebâya gitmeyüp yollardan sarnıca dolar, pâk kayalı şâhrâhları var. [Ve] bu kal‘ada aslâ kelb yokdur kim bevvâblar komazlar.

Ve bu kal‘a hânelerinde birkaç tut ağaçları var. Dizdâr ağa bunda sâkindir. Ve bu orta kal‘a içinde bir kat dahi iç kal‘acık vardır, ammâ hâlâ câ-be-câ der-i dîvârları harâbcadır, ammâ bunda dahi su sarnıcından gayri eser-i binâ yokdur, zîrâ benî âdem bu nârin hisâra çıkmağa âcizlerdir.

Ammâ bu mezkûr kal‘anın eğer aşağısı ve eğer yukarusunun maşrık tarafında aslâ dîvâr yokdur. Hemân yed-i kudret *[267a]* kal‘asıdır, zîrâ ol taraflar on minâre kaddi bâlâ yalçın kanara kayalardır kim ber-hevâ tayerân eden murğ-ı zeyrekler tırnak ilişdirecek yeri yok bir mücellâ ve musaykal kayalardır kim şâhinler ve karakuşlar ve kerkesler ve devlingeçler ba‘zı rahnedâr kayalarda âşiyâneler yapup dünemişler. El-ıyâzen billâh âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. Cümle sahrâlar ve dağlar ve bâğlar cânib-i şarkda ayak altında nümâyândır. Ve cânib-i cenûbu ve kıblesi ve garbîsi tarafı cümle Bahr-i Sefîd bir buhayrecik gibi râygândır, ya‘nî tâ bu mertebe bir kal‘a-i bâlâdır.

Ve bu kal‘ada cümle yigirmi üç aded balyemez topları olup cümle liman ağzına bakar. Ve aşağıda

Yeni Avarin kal‘ası burnun döğer serâmed toplardır. Ve bunun levendâtları aşağı Yeni Avarin kal‘ası kulundan fitoz ve yarar ve bahâdır ve nâmdâr neferâtları vardır. Cümle (---) aded merdüm-hisârları vardır ammâ fakîrlerdir. Hîn-i fetihde bu kal‘a Moton kal‘ası kazâsına ilhâk olup ilâ hâze'l-ân Moton nâhiyesi olup niyâbetdir. Ve bu kal‘aya ba‘de'l-feth Bâyezîd Hân deryâsından cânibine bir germe dîvâr-ı metîn binâ etmişler, ammâ câ-be-câ dîvâr rahnedâr olmuş.

Bu mezkûr dîvâr-ı germenin karşusunda bir uzunca ve karaca adacık vardır. Kıbleden cânib-i garba tûlânîce vâki‘ olup başka bir dağcuğazdır. Bu adacık ile kal‘a kayası mâbeyni bir sığlık boğazdır kim derinliği bir kulaçdır, ammâ adacıkdan tarafa kadırgalar müstevfâ geçerler, zîrâ beri cânibden öte cânibe bir fetâ âdem el taşı atsa yetişir. Tâ bu mertebe yakın adacıkdır. Ve dahi liman kenârınca giderek bir binâ-yı azîm kemerlerle dağlardan ve kayalardan Avarin kal‘asına su getirmişler, ammâ mürûr-ı eyyâm ile ba‘zı yerleri münhedim olup amâr etmediklerinden suları gelmez.

Sitâyiş-i liman-ı azîm Avarin

Lisân-ı Freng-i Talyanca bu limanın ismine Porto Çunkor derler, ya‘nî Kova dikeni sazlığı biter demekdir. Hakîkatü'l-hâl bu liman etrâfı sığlığında kova sazı yeşil yeşil bitüp Mısır hasîrı gibi bûriyâ örerler, latîf hasîrı olur.

Bu liman Moton kal‘asına tokuz mîldir ve Moton bu limana yıldız karayel üzerine gidilir. Ve bu liman bir hudâyî liman-ı azîmdir kim içine beş yüz pâre kadırga ve kalyon ve barça sığar.

Cânib-i cenûba gûyâ kapu gibi iki kaya vâki‘ olup cümle toplar bu boğaza nâzırdır. Sekiz rûzgâr-ı zorkârdan emîn bir vâsi‘ liman-ı emândır. Hattâ bu liman içre üç yerden nehr-i azîmler mahlût olur. Esmâları bâlâda merkûmdur.

Mezkûr limana ifrât ile büyük gemiler varıcak limanın tâ ortasında bir küçücük adacık vardır, gemiler palamarların adacığa bağlayup demürlerin rû[z]gâra göre her ne tarafa olursa bırağup a‘lâ yataklı liman-ı emândır.

Hattâ sene (---) târîhinde ibtidâ Malta gazâsı deyü yedi yüz pâre gemilerle Serdâr-ı mu‘azzam Kapudan Yûsuf Paşa ile bu limana donanma-i hümâyûn ile girüp cemî‘i Âl-i Osmân donanması sığup sulanup eski kadırgaları bunda bırağup cümle mühimmât [u] levâzımâtları askerlerin gayri gemilere yerleşdirüp bir gece bu limandan çıkup cezîre-i Girid'e ibtidâ Todori kal‘aların ân-ı vâhidde feth edüp andan Hanya kal‘asına sarılup döğe döğe hamd-i hudâ (---) günde feth etdik.

Me’âl-i kelâm oldur kim bu liman-ı Anavarin Âl-i Osmân donanmasın alır bir cây-ı emândır.

Andan bu liman kenârınca bir sâ‘at kıbleye giderken mahsûllü yerleri ve nehr-i (---) yi atlar ile geçüp,

Der-tastîr-i kal‘a-i Anavarin-i cedîd-i süflâ

Sene 977 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis asrında be-dest-i Kılıç Alî Paşa binâ etmiş bir kal‘a-i zîbâdır kim Mora eyâletinde voyvadalıkdır ve Moton kazâsı nâhiyesidir. Ve müftîsi ve nakîbi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdâr[ı] ve kal‘a dizdârı ve (---) aded merdüm-hisârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni ve mi‘mârbaşısı ve şehir kethudâsı ve on iki aded kal‘a ağaları vardır.

Der-sebeb-i binâ-yı kal‘a-i Anavarin-i cedîd: Oldur kim bu Avarin limanı bir liman-ı azîm olup iki yerden girilir ağzı olmak ile bâlâdaki eski Ava[r]in'in topları bu limanı korudamayup top gülleleri aşırı gitdiğiyçün aşağıda deryâya berâber bu kal‘ayı liman ağzında binâ etdiler. Hakkâ ki isâbet etdiler. Hâlâ liman ağzında bir Şeddâdî-misâl binâ-yı kâr-ı İslâm bir hısn-ı hasîn sedd-i metîn

sûr-ı benâm olup limanı emn [ü] emân edüp bir kal‘a-i zîbâdır. Ammâ maşrık ve mağrib tarafı deryâdır, ancak liman ağzında bir alçak kayalı burun üzre şekl-i bâdemî akçe {tahtası gibi tûlânîce bir taşra} kal‘a-i zîbâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi kal‘a dîvârı *[267b]* üzre üç bin sekiz yüz adımdır. Kara cânibi kayalar üzre olmak ile aslâ handakı yokdur.

Ve cümle 2 aded kapuları vardır. Bir kapusu leb-i deryâda liman kapusudur kim cânib-i şimâle nâzırdır. Ve biri kara tarafında kıbleye meftûh büyük varoş kapusudur.

Bu kapunun içerisine girirken sol cânibinde iç kal‘a hemân bi't-teşbîh Uyvar kal‘ası gibi şekl-i müseddes mühr-i Süleymân gibi altı köşe kal‘adır. Ve her köşesinde birer tabya-i metîn olup altı aded tabyalardır. Bu kal‘a-i ra‘nâ-yı musanna‘ sâfî tula ve taş ile mebnî bir sûr-ı kavîdir kim her taşı seng-i mutarraş olup her tabyası üzre birer aded kurşum örtülü kârgîr kubbe karavulhâneleri var, kal‘aya gâyet hüsn vermiş kubâb-ı müzeyyenelerdir.

Ve her tabyada ikişer kat balyemez topları var. Cümlesi limana nâzır serâmed toplardır. Ve bedenler üzre ve mazgal deliklerinde niçe yüz aded demirden saçma ve şâhî topları var.

Bu iç kal‘a yalınızca cirmi kâmil bin hatvedir ammâ germe adımdır. Ve içinde cümle 33 aded bâğçesiz kiremit örtülü ma‘mûr evleri vardır. Ve semt-i şimâle nâzır bir kapusu var. Kapu arası üzre bir azîm kubbe-i âlîdir. Kal‘a ağalarının ve neferâtlarının dîvânhâneleridir kim şeb [ü] rûz cemî‘i dîdebân ve pâsbânlar bunda pür-silâh âmâde olup nevbet beklerler.

Ve bu iç kal‘anın cümle dîvârı otuzar ayak rıhtım kalın ve enli dîvâr olup kaddi kâmil yigirmi arşın âlîdir.

Sitâyiş-i aşağı taşra kal‘a: Bunun cirmi üç bin sekiz yüz adım kâ[r]gîr binâ olduğu tahrîr olunup derûn-ı hisârda cümle altı yüz aded kârgîr binâ odalar olup serâpâ kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır.

Sultân Murâd Hân-ı Sâlis ibn Selîm Hân câmi‘i: Bu kal‘a içre olup kurşumlu ve kârgîr kubbeli ve bir nâzük minâreli musanna‘ câmi‘-i zîbâdır. Lâkin çârsû içinde olmayup tâ şehrin ortasında bir mürtefi‘ yerde hareminde havz-ı selsebîlli câmi‘-i pür-envârın kıble kapusu üzre târîhi budur:

Bi-hamdillâh yapıldı işbu câmi‘,

Komadı şöyle hâlî Hak Te‘âlâ,

Ziyâret eyleyenler bu makâmun,

Dediler târîhin hoşça a‘lâ.
Sene 1016.

Andan çârsû içindeki Ferhâd Ağa câmi‘i: Kiremitli ve nâzük ve mevzûn minâreli câmi‘dir kim on ayak taş nerdübân ile çıkılır ma‘bedgâh-ı fevkânî olup altı serâpâ kemerli kârgîr binâ dükkânlardır. Bunun dahi kıble kapusu üzre târîhi budur:

Eyledi bünyâd Ferhâd Ağa-yı ehl-i dîn,

Hasbeten lillâh ibâdet etmeğiçün kavm-i dîn,

Eşref-i abde mesâcid ola bu hısn içre hem,

Oldu târîhi be-tertîb mescidün lil-müslimîn.

Sene (---)

Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidler dahi vardır. Ve cümle bir medrese-i âlimân var. Ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân var, Sultân Murâd-ı Sâlis hayrâtıdır.

Ve cümle bir aded tekye-i dervîşân var. Ve cümle bir aded hândır.

Ve {cümle bir aded hammâmı Cığala Paşa'nındır.} Ve cümle 85 aded dükkândır.

Ekseriyyâ sokakları içre âb-ı hayât sular cereyân edüp taşradan gelir. Her sokak başında çeşme-sârlar ve gûnâ-gûn asma ağaçlarıyla müzeyyen şehirdir kim çârsû-yı hüsnüne aslâ güneş te’sîr etmeyüp cümle a‘yân-ı şehir dükkânlarda ve kahvehânelerde oturu[p] tavla ve satranç ve kûs ve dama ve mankala oynayup eğlenirler, zîrâ gâyet cezîre yerdir.

Der-eşkâl-i libâs-ı gâziyân: Cümle pîr ü cüvân ve sığâr [ü] kibârı Cezâyir esbâbı geyüp levendâne gezer. İhtiyârları fes üzre sarık ve gûnâ-gûn çukadâr peşliler geyüp bellerinde üç aded bıçaklar bir yerde ve ayaklarında kara tomaklar geyerler. Cüvân yiğitleri beyâz baldırlı ve Freng pâbuçlu ve başlarında kırmızı fesli ve sîne-çâk ve bâzûları küşâde orta kuşaklı gezerler. Ammâ zenânelerini görmedim, ne gûne libâs geyerler, zîrâ bunda avret merhûme oldukda kapudan çıkar. Gâyet ehl-i ırz gayret-keş-i nâmûs ve hamiyyet sâhibi merd-i Hudâ yiğitleri vardır.

Cemî‘i Tunuslu ve Tarabuluslu ve Cezâyirli her sene gemileriyle bunda gelüp lenger-endâz olup metâ‘-ı gûnâ-gûn ve Kara Arab köleler getirirler, zîrâ Mağrib-zemînden kopan gemiler at başın bu meydânda çeküp lenger bırağırlar, zîrâ bu Avarin kal‘ası Mağrib'e göğüs gerüp durur. Cezâyir'den çıkan gemiler cenûb lodos rûzgârıyla yıldız üzre kâmil bin mîlde bu Anavarin'e gelirler. Dâ’imâ kârları Cezâyirli iledir.

Âb [u] hevâsı latîf olduğundan halkı tendürüstlerdir. Suyu hayrât-ı azîmdir kim Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ kim Fâtih-i Bağdâd'dır, anın kapudan ve berberi Çelebi Hasan Paşa yüz bin guruş hasbeten lillâh harc edüp bir konak yerden kayaları ve kûh-ı Bîsütûnları Ferhâd gibi kesdirüp bu şehir ahâlîsine su ziyâfet eylemişdir. Hakkâ ki hayrât-ı azîmdir.

Bu âb-ı hayât gelen yerler ve kal‘a enseleri sâfî bâğ u bâğçelerdir kim *[268a]* limonu ve nârenci ve kebbâtı ve rümmânı ve inciri ve sâ’ir müsmirâtları ve zeytûnu ve servi dırahtları çokdur.

Hikmet-i Hudâ Âl-i Osmân diyârında bundan gayri yerde kahve ağacı yokdur. Kal‘a kapusunun önünde yol aşırı Cerrâh Alî Çelebi dükkânının ardındaki bâğçesinde bir kahve ağacı var. Her sene bî-hisâb mahsûl verir. Eğer eşkâl-i dırahtı su’âl olunursa hemân Rûm diyârlarında hâsıl olan bir nâr ağacı gibi alçak ve küçük ağacı olur, gûyâ Yemen diyârındaki gibi ağaçdır. Ammâ nazar ta‘alluk etmesin içün kimseye göstermez ve kış eyyâmlarında etrâfını keçeler ile örtüp keçe içre bir tağar âteş yakar, bir temâşâ dıraht-ı mudhikdir. Ve dahi,

Kâr-ı memdûhâtından pembeden hayâl-i rakîk [Sa]kız dimisi işlenir. Sakız dimisinden nazîfdir [kim] gûyâ Ahmedâbâd bezidir. Her diyâra hedâyâ götürürler. Ve tüfenglere tabancalı çakmak işlerler kim Cezâyir'de ve Hersek'de Taşlıca şehrinde eyle tabanca işlenmez, meşhûrdur.

Der-terkîm-i eşkâl-i taşra varoş: Kal‘anın hârici kıblesinde bir düz vâsi‘ fezâda serâpâ [bâ]ğ-ı iremli kârgîr binâlı tahtânî ve fevkânî ve kiremit örtülü cümle iki yüz aded evlerdir, ammâ ekseriyyâ Rûm keferesi hâneleri olup Ermenî ve Yahûdî yokdur. Ve cümle bir mahalle mescidi ve cümle bir hân-ı müsâfirîn ve cümle on beş aded dükkân-ı mücâvirîni var. Hammâmı ve gayri hayrâtları yokdur.

İllâ cümle bir aded mesîregâh mesken-i fukarâ-yı hânkâh vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Bu kal‘ayı dahi seyr edüp cümle gâziyân-ı mücâhidânlar ile vedâ‘laşup baba oğuldan ayrıldıkda ağlaşır gibi ağlaşarak birbirlerimizden ayrılup kıble tarafına leb-i d[er]yâ ile bâğlar ve zeytûnlükler içre kâhîce taşlıca yerler üzre 3 sâ‘atde renc-i anâ çekerek gidüp,

Der-takrîr-i binâ-yı metîn-i ibret-nümûn ya‘nî hısn-ı hasîn-i hisâr-ı üstüvâr-ı Moton

İbtidâ bânîsi Hazret-i Yahyâ *aleyhi's-selâm* asrında kavm-i Amâlika binâsıdır. Ba‘dehu İşpanya amâr etdi. Ba‘dehu bir hiyel [ü] şeytânat ile Bundukanî Venedik'i bu kal‘ayı kabza-i teshîre alup dahi metânet üzre binâ etdi. Be-kavl-i müverrihân-ı Âl-i Osmân ba‘dehu sene 906 târîhinde bir azîm donanma-i hümâyûn ile bahren ve leşker-i bî-hadd [ü] bî-pâyân cünd-i müslimîn ile berren Sultân Bâyezîd-i Velî bizzât kendüler gelüp muhâsara edüp (---) ay döğe döğe cebren ve kahren dest-i Venedik'den feth etdiklerine târîhi budur:

Mülhem olup Lâmi‘î Hak kıbelinden dedi

Kan dedi târîhini feth-i bilâdı'l-Fireng.
Sene (---).

Kuvvet-i bâzû ile yürüyüş edüp kılıç ile feth olduğundan anıniçün derûn-ı câmi‘lerdeki hatîbler minbere kılıç ile çıkarlar. Ve hâlâ şehir içre ba‘zı rûy-ı dîvârlarda küffârın kanları alâmeti durur kim küffârın kanı kellelerini seyl-i hûn-ı revân götürmüşdür.

Bu kal‘a-i v[â]lâ ibret-nümâ zamân-ı kadîmde Freng-i bed-reng küffârının sağ gözü idi. Sol gözü Körfez adasıdır. Bu gözü çıkup dest-i İslâma girdi. Körfez adası kal‘asın da Hudâ kerîmdir, anı da çıkarup inşâallâh feth ederiz. Bu kal‘a dahi cümle ehl-i deryânın at başı meydânıdır.

Tahrîr-i Bâyezîd Hân üzre Mora paşasının kâ’immakâmı tahtı olup iki yüz askeriyle zabt edüp üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâ olup nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, ammâ nakîbi ve şeyhülislâmı ve yigirmi dörd aded tuğ ve alem sâhibi kal‘a ağalıkları ve kal‘a dizdârı ve cümle yedi yüz aded merdüm-hisârı var. Lâkin a‘yân [u] eşrâfi yokdur. Cümlesi gâziyân-ı serbâzân-ı mücâhidân-ı fî-sebîlillâh şehbâz ve bahâdır şehnâz fetâları vardır. Cümleden sâhib-i hüküm dizdârdır. Ve azeb ağası ve cebeci ağası ve topçu ağası ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı ve harâc ağası yine kal‘a ağalarındandır, zîrâ cümle harâcları kendülerinin aklâmlarıdır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Moton

Mora cezîresinin hâkinde kıbleye karşu bir alçak kayalı yerde leb-i deryâda bir burun üzre binâ olunmuşdur. Yıldızdan lodosa tûlânîce gûyâ surâhî bardak-misâl bir Şeddâdî binâ-yı metîndir kim cânib-i erba‘ası deryâdır, ammâ yıldız tarafında dörd yüz adım seng-i hârâ karaya muttasıl kayadır, ammâ bu taraf iki kat kesme kaya handak-ı azîm vâsi‘dir. Ve bu dörd yüz adım olan kara tarafındaki handakı küffâr ***[268b]*** ol kadar derk-i gayyâ-vâr amîk etmiş kim kal‘ayı çevirüp cezîre gibi etmeğe az kalmış. Hemân sehel dahi kayaları kesilse bu kal‘a-i Moton bir ada olur, acîb ü garîb himmet edüp kesmişdir.

Ve bu iki kat kesme handakları yüzer adım enli ve beşer altışar yerden asma makaralı zencîrler ile her gece kalkar haşeb cisirlerdir.

Ve handak içine nâzır gûnâ-gûn mazgal delikleri olup ol kara tarafı üç kat biri birinden âlî sedd-i İskender-misâl serâmed dîvârlardır. Ve her kat dîvârı kırkar ve ellişer ayak enli Şeddâdî hâ'it-i acîb dîvârlardır. Ve bu dîvârların iç yüzleri ellişer adım dolma rıhtım ve çim toprak yığılıdır kim murâd olunsa bu dîvârlar üzre fârisü'l-haylle cirid oynamak mümkindir.

Ve bu kara tarafları kat-ender-kat tabya-i azîmlerdir kim kirpi tüğü gibi balyemez topları cemî'i mühimmât [u] levâzımâtlarıyla âmâde durup ejder-i heft-ser-misâl arabalar ve şütürler(?) üzre serâmed toplardır.

El-hâsıl küffâr bu kara tarafından havf etdiğiyçün bu kal'anın bu cânibin gâyet metîn ü müstahkem etmişdir, ammâ hamd-i Hudâ küffâr yine korkduğuna uğrayup yine bu tarafdan Bâyezîd-i Velî döğe döğe toplar ile münhedim edüp yürüyüş ile feth olmuşdur. Ve bu kara tarafi iç {yüzü köşesinde,

Eşkâl-i iç hisâr}: Yedi yüz adım cirimde iç kal'adır kim ana Moton ve Koron halkı kasaba derler, ya'nî şehrin bir köşe ucunda vâki' olduğundan kasaba ta'bîr ederler, zîrâ ibtidâ bu kal'a feth olup birkaç eyyâm asker-i İslâm bunda sâkin oldular.

Bu nârin hisâr içinde cümle elli aded hâneleri var. Ve Sultân Murâd-ı Sâlis'in bir küçük câmi'i var, tarz-ı kadîmdir, ammâ gayri imâret ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan nişân yokdur.

Der-sıfat-ı eşkâl-i kal'a-i kebîr Moton

Bu taşra büyük kal'a dâ'iren-mâdâr cirmi bin beş yüz adımdır. Ammâ kara tarafından mâ'adâ leb-i deryâda olan dîvârları yalın katdır. Ve kaddi kâmil yigirmi arşın yüksek dîvârdır. Ve enniliği yigirmi ayak enli dîvâr-ı âlî olup böyle iken dîvârlardan içeri şehre deryâ fırtınası girüp damlar üzre deryâ suyu dökülüp sokaklardan seyller cereyân eder. El-hâsıl deryâ altı bir kal'adır.

Ve iç kal'a ile bu kal'anın cümle etrâflarında yigirmi beş aded kulle-i mevzûn metîn müstahkemleri vardır. Ammâ cümleden kal'anın keşişleme cânibine liman ağzındaki Sultân Süleymân mendireği bir azîm kulledir kim rûy-ı arzın kılâ'larında misli meğer Selânik kal'asında yine Süleymân Hân'ın Kelemerye kullesi ola. Hemân bu dahi Kelemerye kullesi gibi on iki köşe evce berâber tokuz kat bir burc-ı mendirekdir kim felekde bî-hemtâdır. Suya berâber on iki köşesinde on iki demir kapaklı top deliklerinde on iki aded âdem sığar serâmed topları var kim karşu deryâ içinde Sipanca adasında aslâ kuş kondurmaz, topları üzre târîhleri budur:

Süleymân-ı zamân sultân-ı a'zam,

Buyurdu topları heybet-ejder,
Dem urup ra'd-veş gıjgırdığınca,
Ola a'dâ hisârı hâke yekser.

Ba'zı topları üzre üstâd-ı rahnegân(?) böyle ebyâtlar yazmışlar, hakkâ ki sikke-i kilk-i cevâhir-nisârların tuçda kazmışlar.

Bu kal'anın dizdârı ve cümle neferâtları başka ağalıkdır, zîrâ bu kulle-i bâlâ aşağıdan tâ yukaru zirve-i a'lâsına çıkınca beş tabaka olup kirpi gibi topları her yanında mevcûddur. Limanı ve gayri cânibleri korudup cümle üstü nîlgûn kurşum örtülü olup andan cereyân eden bârân-ı rahmetden âb-ı nâblar bu kulle içre su sarnıcına cem' olur. Hakkâ ki bu mendirek kullesinde Süleymân Hân'ın Mi'mâr Sinân'ı arz-ı ma'rifetin icrâ etmiş. Bu kullenin cânib-i şimâle mekşûf ancak bir demir

kapucuğu var. Önünde cisr ile geçilir bir kapudur kim talattum-ı deryâda bu kulle deryâ içinde kalup etrâfi dökündü kayalı taşlardır.

Ammâ büyük kal‘anın cümle dörd aded kapuları vardır. Evvelâ yıldız rûzgârı tarafina büyük varoş kapusu dörd kat dolambaç eğri büğrü girilir sa‘b kapulardır. Bu kapuların araları ve cânib-i erba‘aları sâfî mazgal delikleri ile ârâstedir. Ve sâfî kirpi tüğü gibi zeyn olmuş balyemez toplar ile pîrâstedir.

Ve taşra büyük cisir kapusu üzre Sultân Bâyezîd-i Velî'nin bir tuçdan topuzu alâmeti var, ya‘nî bu kal‘ayı topuzumla aldım demek alâmetidir. *[269a]* Ve bir mermerden alem alâmeti ve bir mermerden kavun ve bir mermerden karpuz alâmeti var, ya‘nî kavun ve karpuz mevsimi mahallinde feth eyledim, demek alâmetidir.

Alâmet-i diğer: Ve mezkûr büyük kapudan içeri orta kapuda dahi içeri iç yüzünde kapu kemerinin altında bir kalın balık eğegisi kemiği var, kâmil on beş arşın tavîl balık kemiğidir kim ibret-nümâdır. Zencîrler ile kapu kemeri altında maslûbdur. Ammâ böyle bir balık kemiğini Alman vilâyetinin Danimarka vilâyetinde seyr etdim, kâmil yetmiş adım kaddi bir üstühân-ı mâhî olup amûd-ı kebîr-misâl kalın idi, ammâ bu Moton kal‘asındaki dahi ibret-(...) idi.

Ve maşrık tarafında iki kapu dahi limana nâzır küçük kapulardır, ammâ biri ba‘zı zamân işler, ba‘zı mahal mesdûd durur, ammâ biri dâ’imâ meftûhdur. Ve bu kapular önünde leb-i deryâda kızak kundaklar üzre limanı muhâfaza eder mefret azîm toplar var kim her birine âdem sığar. Ve bir kapusu dahi burc-ı mendirek kullesi kapusudur kim cânib-i lodos rûzgârına nâzır bâb-ı sağîrdir. Lâkin bu kapu dahi dö[r]d kat kavî ve sa‘b u metîn bâb-ı hadîdlerdir. Bu kapu üzre bir kulle-i bâlâsı var. Zemînden yukaru bu kal‘anın zirve-i a‘lâsına kâmil yüz kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir kulle-i serâmeddir.

Ve bu kal‘a içi yıldızdan lodosa dörd aded vâsi‘ sokaklardır, tûlleri yedişer yüz aded germe adım şâhrâhlardır. Ammâ bu kal‘anın enniliği liman tarafından mağrib tarafına cümle on aded vâsi‘ sokaklardır ve cümle üçer yüz adımdır. Bu kal‘a böyle ensiz ve tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Lâkin bu mezkûr olan tarîk-i âmların cümlesi iri taşlar ile mücellâ kaldırım döşelidir kim gâyet pâk şâhrâhları vardır. Bu cirmde ve bu eşkâlde olan kal‘anın evsâfı tamâm olup,

Der-evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i müslimât: Cümle yedi aded mihrâb-ı ma‘bedgâh-ı mü’minândır. Evvelâ iç kal‘ada Sultân Murâd Hân-ı Sâlis câmi‘i ve büyük kal‘ada Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i, kenîse imiş. Âye[t]: Sûre-i Bakara [46] nassı üzre hîn-i fethde bu deyrin mihrâbı Kudüs'den Mekke'ye velî olunup beytullâh-ı müslimîn olup hâlâ derûn-ı câmi‘de on altı aded mermer sütûn üzre tâk-i havarnaklardır kim her biri gûyâ tâk-i Kisrâların üzeri servi dırahtı kirişleri üzre münakkaş tavandır. Tûlı yüz ayak ve arzı seksen ayakdır. Bir nâzük ve musanna‘ tarz-ı kadîm kârgîr minâre-i mevzûnu var, câmi‘-i kebîrdir.

Der-mesâcidhâ-yı âbidât: Cümle (---) aded buk‘a-i zâhidânı var. Evvelâ Tekye mahallesi mescidi ve Şeyh Efendi mahallesi mescidi ve Aşağı mahalle mescidi ve Uryânî mescidi ve Çârsû mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-tenkîl-i dâru't-tedrîs-i sûhtevât: Cümle (---) aded dâru't-tahsîl-i ulûm-ı müfessirân muhaddisân dâru'l-kurrâ-i huffâzândır. Evvelâ medrese-i Bâyezîd Hân, talebeleri çokdur, ammâ hâfiz-ı kur’ânları yokdan azdır. Var ise hâfiz-ı Kur’ân'ı evlâd-ı Arab-ı mücâvirândır.

Der-tescîl-i mekteb-i tıflân-ı necîbât: Cümle 4 aded dâru't-ta‘lîm-i ebcedhân-ı püserândır. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-tezkîr-i hânkâh-ı dervîşân-ı meczûbât: Cümle (---) aded hâne-i zikrullâh-ı erbâb-ı tarîk-i Âl-i Abâ'dır. Cümleden Tekye mescidinde pîşvâ-yı tarîk Azîz Efendi tekyesi ve

.....(2/3 satır boş).....

Der-dâru'l-ıt‘âm-ı fakîrân-ı imârât: Cümle iki aded imâret-i dâru'z-ziyâfe-i müsâfirîni var. Sultân Bâyezîd'in ve Şeyh tekyesinin ni‘metleri mebzûldür. Ammâ bu şehirde fukarâları imârete muhtâc etmez, niçe yüz aded gâziyân-ı mücâhidândan hânedân sâhibleri velî-ni‘am ve sâhib-i kerem âdemler var.

Der-medh-i aded-i binâ-yı hammâmât: Cümle bir aded hammâm-ı müfîd [ü] muhtasardır, ammâ niçe yerde hânedân hammâmları olup pâk ve tâhir gâzîleri var.

Der-temeddüh-i dekâkîn-i erbâb-ı sanâyi‘ât: Cümle kırk aded dükkân-ı ehl-i hırefdir, ammâ yine her metâ‘-ı zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet bulunur.

Der-ibret-nümâ-yı mutalsamât-ı acâ’ibât: Çârsû meydânı ile varoş kapusunun iç yüzünde bir mahall-i vâsi‘de bir somâkî alaca amûd-ı müntehâ üzre bir mermerden mebnî tâbût vardır. İçinde bir kral meyti vardır, derler. Niçe âdemler içinde tibr ve iks[î]r-i a‘zam vardır derler. Ammâ Latin keferelerinin târîhlerinde yazduğu üzre bu kal‘ada yılan ve çıyan ve akreb ve sivri sinek olmasın içün tılsımât vardır, derler.

Der-tenmîk-ı aded-i hânedân-ı ağavât: Cümle kal‘a içre sağîr ü kebîr tahtânî ve fevkânî hâne-i müselmânı yedi yüz aded ma‘mûr u mükellef */269b/* ve mükemmel Şeddâdî kefereden kalmış metîn ü kavî binâ evlerdir kim cümle la‘l-gûn kiremit ile mestûrdur. Ammâ suları yokdur, taşradan getirirler, lâkin hîn-i muhâsara mülâhazasıyla her hânedânlarda su sarnıçları mukarrerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-temimme-i evsâfât-ı şehrengîz-i külliyât: Bu kal‘ada olan toplar bir kılâ‘da yokdur. Meğer Rodos kal‘asında ve Akdeniz ve Karadeniz boğazlarında ve İslâmbol'da Sarâyburnu'nda ve Tophâne'de ve Budin kal‘asında ve Eğre kal‘asında ola. Cümle yüz toksan aded sağîr ü kebîr top-ı kal‘a-kûplardır kim her biri birer kal‘a değer. Allâh şerr-i a‘dâdan hıfz ede. (---) (---) (---) (---)

Der-sitâyiş-i liman-ı vâsi‘-i buhayrât: Bu kal‘anın maşrık tarafında iri taşlar ile binâ-yı kavm-i Amâlika bir liman-ı azîmi var ammâ büyük barçalar ve karavana kalyonlar giremezler, ammâ küçük şitiye ve potaç ve pink ve burtun ve polaka ve tartınar ve galyeta ve kadırga ve çekeleve ve zarbina(r) ve şayka gemiler girüp müstevfâ yatırlar, ammâ büyük barça gemiler limana karşu denizde demir kuvvetiyle yatırlar. Bir hudâyî liman-ı latîfdir kim gemiler palamarların liman kenârlarında olan azîm taş direklere bağlayup demirlerin maşrık tarafında deryâya bırağup yatırlar, zîrâ bu deryânın umku altı ve yedi ve on kulaç yerleri olup her gemi kışlamak mümkindir. Ve bu limanın iki mîl kıble tarafına,

Der-vasf-ı eşkâl-i cezîre-i Sipanca: Bu ada ile Moton kal‘ası arasından yat gemiler geçmesin deyü Sultân Bâyezîd-i Velî Moton önündeki mendirek kal‘asın binâ eder. Ba‘dehu Süleymân Hân dahi mükemmel vâsi‘ binâ kal‘a-i mendirek edüp gâyet emn [ü] emân olup bir enâyî ve ecnebî düşman gemisi geçmek değil bir murğ-ı zeyrek bu mendirek önünden uçamaz ve bir çırnık deryâdan geçemez. Ve bu Sipanca adasının maşrık tarafında Hudâyî bir eyice limanı var, ismine Porto Lonko derler, ya‘nî Uzun liman deyü Freng lisânında tahrîr ederler. A‘lâ yataklı limandır, ammâ içecek suları acıcadır. Bu cezîre kıbleden yıldız tarafına iki çatal tûlânîce vâki‘ olmuş bir adacıkdır.

Der-medh-i bi’r-i mâ-i hayât: Bu limandan cümle keştîbânlar sandallar ile kenâr-ı limana der-kenâr olup varulları ve kavataları ve destileriyle Moton'un kapusundan taşra yıldız cânibinde olan varoşda Hamursuz nâm bir su kuyusu var. Kâfir zamânından kalmış bir çâh-ı âb-ı nâbdır kim nazîri yokdur. Cümle mellâhân-ı keştîbân-ı fellâhân ve şehir halkının kibâr u sıbyân olan hüddâmânları bu kuyudan su çeküp isti‘mâl ederler. Ve niçe sâhibü'l-hayrâtlar bu kuyunun etrâflarında taş tekneler edüp cümle garîbü'd-diyâr fukarâ-yı tüccârân bunda câme-şûyluk edüp libâsların pâk ederler. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı taşra varoş-ı mahallât: Bu şehr-i rabât şîrîn müzeyyen-i İremezât Moton kal‘asının taşrasında yıldız cânibine bir ok menzili ba‘îd vâki‘ olup cümle iki yüz aded ma‘mûr u mükellef kârgîr binâlı ekseriyyâ tahtânî keferelerin menhûs hâneleridir. Aslâ bunda müselmân hâneleri yokdur.

Lâkin bâğlarında ve bâğçelerinde a‘yân-ı kibâr hâneleri ve maksûreleri olup teferrücgâhlar için binâ olmuş ârâmgâhlar bî-hisâbdır. Bu varo[ş] hâneleri dahi cümle kiremit ile mestûr dâr-ı fücûrlardır. Ve cümle bin aded merâm bâğavâtdır. Cümlesi kal‘a a‘yânı ve kal‘a neferâtlarınındır. Zeytûnu cihânı dutmuşdur. Limonu ve turuncu [ve] inciri ve engûrü ve rümmânı cümle hadîkaları zeyn etmişdir.

Ve cümle elli aded dükkân-ı ehl-i harâbât ya‘nî meyhâne-i muharremât dükkân-ı meykedeleri var, gayri imârât yokdur. Lâkin leb-i deryâda bir vîrân hammâmı var, kâhîce işler dediler. Suyu bu hammâma karîb Freng kuyusundan gelir.

Der-çâh-ı mâ-i imârât: Bu âb-ı hayât kuyu bir musanna‘ temâşâgâhdır kim üstâdân-ı Freng-i asfer-reng bu bi’r-i mâya var makdûrun sarf edüp kuyu üzre sekiz yerden pâyendâzlar üzre tâk-i kuzahlar binâ edüp kuyu üstünde ortası delik bir kubbe-i âlî edüp etrâfını alçacık dîvârcık edüp dahi etrâfına incecik mermer sütûncuklar edüp dahi üstüne asma kameriyyeleri edüp câ-be-câ etrâfında soffalar ve dikkeler etmiş kim gûyâ bir kasr-ı âlî olup mezkûr kuyu bu kubbe altında binâ olunmuş bu kasr-ı a‘lânın taşrasından yokuş yukaru atlar ile çıkılır bir yolu vardır.

Bu kasrın kubbesi ortasındaki mezkûr kuyu üzre olan delik üzre üstâd-ı Freng gûnâ-gûn çarh-ı musanna‘lar ile su dollâbları îcâd eylemiş kim niçe engâzları cümle demirdir. Ve dollâb kovalarının ipleri dahi zencîrlerdir. Bu dollâba atları koşup çarhları deverân etdirdikçe kubbede olan mezkûr delikden kovalar aşağı kuyudan suyu yukaru kasra çeküp andan aşağı minâre kaddi *[270a]* su uçup terâzûler ile şehrin hânedânlarına ve sarnıçlarına ve hammâm ve amâristânlarına gider, bir ibret-nümâ çâh-ı mâdır. Lâkin ba‘zı zamân atları olmayup işlemez, ammâ aşağıda kuyusu şeb [ü] rûz mu‘attal durmaz.

Hakkâ ki san‘at-ı garîbe ve acîbe temâşâgâhdır kim her bâr atları hâzır olup sehel şey ile ma‘mûr olsa kal‘a içindeki çeşmeler amâr olurdu.

Ve bu varoşda Balı Dede türbesi kurbunda bir küçük hânı var, kiremit örtülüdür. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-memdûhât-ı müsmirât-ı sun‘-ı Hudâ-yı fevâkihât: Evvelâ zeytûnu rub‘-ı meskûnda yokdur. Ve çiçek inciri hod cihân-ârâ olup çokdur.

.....(1 satır boş).....

Der-güzîde-i meşhûr-ı kâr-ı sanâyi‘ât: Cümleden sâbûnu misk gibi râyiha-i tayyibesi vardır. Esbâbı gül-i pembe-misâl pâk eder. Ve pembesi firâvân olmağın beyâz ve rakîk kara dimisi ve nâzük harîri olur, zîrâ cümle dağ ve bâğlarında dud ağaçları çokdur.

Der-vasf-ı hevâ-yi dilsitân bâd-ı nesîm-i müferrehât: Hevâsı mâh-ı Temmûz'da iki ay gâyet şiddet-i hâr üzre olup sehel sakîlcedir, ammâ on ay hevâsı ol kadar latîfdir kim gûyâ Halebü'ş-Şehbâ ve şehr-i Ma‘arratü'n-nu‘mân'dır. Hakîr anda iken bahâr eyyâmları olup eyle safâlar etdik kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Kış eyyâmları hod gâyet latîf hevâ-yı nazîf olur deyü ahâlî-i vilâyet hevâ-yı şitâsın medh etdiler, zîrâ bu şehirlerde aslâ kar yağmadığından bir bender-âbâd iskeledir kim Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus ve Cerbe ve Hilâl vilâyetlerinden beher sene niçe yüz pâre barça galyonlar niçe yüz bin gûne metâ‘lar ve niçe bin siyâh Arablar bu iskeleye gelüp andan Maşkolor panayuruna giderler.

Der-acâ’ibât-ı gazâ-yı ekber-i âmedânî: Hikmet-i Hudâ biz bu şehirde iken Cezâyir'den ve Tarabulus'dan beş pâre korsan gâziyân levendân gemileri orsa bayraklar açup pupa eyyâm-ı müsâ‘id ile gelirken hemân kal‘a önünde olan Sipanca adası ardından iki aded kâfir kalyonları her biri dağ gibi seksener pâre yatırtma tuç top çeker Freng kalyonları bizim Cezâyirli kalyonları önlerine çıkadüşdü.

Hemân sâ‘at bizim beş pâre Cezâyir galyonlarının kapudanaları ve paturunaları ve iryaleleri kâfir üzre tıramola edüp tarfetü'l-ayn içre müslim ve gayri müslim galyonları birbirlerine sarılup birbirlerine eyle top ve kumbara ve muşkat urup sadâ-yı Allâh Allâh istimâ‘ olunur, ammâ mendirek kullesinden temâşâ ederiz, ammâ tarafeynin top ve tüfenglerinin dûd-ı bârûd-ı siyâhından gemiler aslâ görünmez, ammâ bir ceng [ü] cidâl [ve] harb [ü] kıtâl oluyor kim zemîn ü âsımân dir dir ditreyüp durur. Bir sâ‘at murûrundan sonra bir bâd-ı nesîm İslâm tarafına esüp cümle gemiler râygân olup meğer cümle guzât kâfir kalyonlarına girüp direklerine çıkup cümle küffârın çarmıh ve halat alatların baltalar ile kesüp kâfirin yelkenleri cümle deryâya düşüp cümle guzât küffârın gemileri içinde kılıç urup Allâh demede. Ve yine ceng-i savaş-ı perhâş olmada. Hikmet, rû[z]gâr bunlar[ı] Moton kal‘asına doğru sürüp getirdi.

El-hâsıl kıssayı ne dırâz edelim. Yedi sâ‘at germâ-germ ceng-i azîm olup âhır-ı kâr küffâra gâzîler amân u zamân vermeyüp iki pâre kâfirin dağ gibi kalyonların feth edüp cümle haçlı bayrakların baş aşağı edüp liman-ı Moton'a girirlerken bir top u tüfeng şâdımânlıkları olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Netîce-i kelâm kal‘ada ve keştîlerde üç gün üç gece zevk u şevk u şâdımânlar etdiler, zîrâ feth etdikleri gemilerin her biri kal‘a-misâl idi. Meğer içinde Girid cezîresine gidecek mâl-ı hazîne ve mühimmât ve cebehâne-i imdâd levâzımâtı var imiş. Cümle mâl-ı ganâ’imi cemî‘i guzât-ı müslimîn kalyonları üzre pay edüp altı yüz esîr sağ ve dörd yüz kefere mecrûh ve dörd yüz aded kefereler dendân-ı tîğdan ve sademât-ı topdan cümle mürd olup lâşe-i murdârların cümle deryâya atdılar.

Ve yüz yetmiş aded gâzîleri şehd-i şehâdet câmından nûş etdiler, gemiden taşra çıkarup e’imme ve hutebâlara teslîm olunup techîz [ü] tekfînlerinin ma‘ûnetleri görüldü.

Andan gazâ mâlından kâ’immakâm-ı vilâyete kânûn üzre üç kîse guruş liman hakkı verdiler. Ve dizdâra ve kadıya ve sâ’ir kal‘a ağalarına el-hâsıl cümle a‘yâna merâtiblerine göre hedâyâlar verdiler. Hattâ hakîr-i pür-taksîre bir Freng gulâmı ve niçe çuka ve kumâşlar *[270b]* ihsân etdiler. Ve hüddâmân-ı gılmânlarıma bile in‘âmlar etdiler.

Ba‘dehu cemî‘i şühedâları gasl edüp cümlenin cenâzelerin bir yerde bir namâz ile kılup tevhîd [ü] tezkîr ile kal‘anın hâricinde yıldız tarafında kal‘a ile taşra varoş arasında,

Der-beyân-ı kubûr-ı şühedâ-yı gâziyân-ı şehr-i Moton

Bu mahalde meşhed-i gâziyân-ı kadîm ki Sultân Bâyezîd-i Velî asrında kal‘a altında şehîd olanların yanlarında bu Cezâyirli şühedâların defn edüp rûhlarıyçün Yâsîn-i şerîf ve Fâtiha-i ümmü'l-kitâb-ı latîf tilâvet olunup herkes vatanlarına revâne oldukda bu hakîr gayr[i] ziyâretgâhlara meşgûl oldum. Evvelâ bir kubbe-i âlî içinde

Meşhed-i Gâzî Silihdâr Ağa: Sultân Bâyezîd Hân'ın makbûl [ü] merğûbu iken ser-i sa‘âdetin top götürdükde Bâyezîd Hân hemân ol ân iki rek‘at salât-ı Sübhân kılup el açup,

"Behey âteşe yanası kal‘a dahi bu ânda da mı feth olmayup bir yâr-ı gâr-ı hem-râz şâhbâz-ı silihdârımı şehîd etdin" deyü bed-du‘â etdikde bi-emrillâhi te‘âlâ hemân Moton'un iç kal‘asında bir azîm bârûd-ı siyâh tutuşup niçe bin küffâr ender-hevâ mu‘allakast olup ol ân Kasaba nâm iç kal‘a feth olup taşra büyük kal‘a sonra kılıç ile feth olmuşdur.

Ve bu mezâristânda beş aded kubbelerde beş aded vüzerâlar ile yedi bin aded şehîdân-ı gâziyânlar medfûnlardır.

Ziyâret-i Balı Dede: Kurbunda bir küçük hân vardır kim hânda mihmân olanlar elbette ziyâret

ederler. Ve ziyâret-i

.....(1 satır boş).....

Bu ziyâretleri edüp ol gece şehirde cemî‘i şühedâların gâzîler helvâsı ziyâfetleri yeyüp niçe yüz bin İhlâs-ı şerîfler tilâvet olunup savâbları şehîdân-ı gâziyân ervâhlarına hibe olup ale's-sabâh hakîr cümle ahbâb ile vedâ‘laşup ve yarar refîkler verüp önümüzce kulağız-ı pür-silâh olup maşrık cânibine 3 sâ‘at gidüp,

Karye-i Kokinapoli: Lisân-ı Rûmca kırmızı kuş köyü derler. Moton kal‘ası dizdârının ze‘âmeti köyüdür.

Andan yine maşrık tarafına 3 sâ‘at zeytûn bâğları içre âb-ı hayât sular içerek,

Evsâf-ı binâ-yı ibret-nümûn, ya‘nî rabât-ı müzeyyen kal‘a-i Koron

Bânîsi Bundukanî Venedik banıdır. Lisân-ı Latin'de ismi Gorona'dır. Gorona'dan galat-ı meşhûr Koron derler. Lisân-ı Rûmda Gorona Katror derler, zîrâ bir zamân bu kal‘ada tâc-ı İskender goronası durmak ile Rûmlar Gorona Katror derler.

Netîce-i kelâm niçe divelden divele intikâl edüp âhır-ı kâr sene 906 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî'nin Moton kal‘asın feth etdiğin bu Koron küffârları istimâ‘ edüp mehâbet [ü] savlet-i şehriyârîye tâkat getiremeyeceklerin küffâr-ı hâksâr bilüp derhâl Koron kal‘asının miftâhların Bâyezîd Hân'a teslîm-i emân-ı istîmân edüp vere verdiler.

Lâkin bu kal‘a-i gevher-nigîn otuz beş sene dest-i İslâmda durup Süleymân Hân Kızılelma-yı Alman üzre Beç'de ve Prak'da ve Budin-i sedd-i îmân kal‘aları tarafında ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâlde iken yine Alman kralı olan Ferdinand kral-ı dâll-ı pür-tadlîlin ığvâ ve tahrîk (...)etiyle Venedik Pirinc-pirimi sene 940 târîhinde altmış pâre kadırgalarıyla ol Moton kal‘asını muhâsara etmek sadedinde iken gâziyân-ı Moton kitâbı metinden görmüş gibi küffârı mezkûr balyemez topları endâht edüp küffârın altı pâre mavunaların Sıpanca adası önünde gark edüp küffâr-ı dûzah-karârın karârları firâra mübeddel olup bu kal‘a-i Koron'a gelüp limanına lenger-endâz olup ol ân taşra cenûb cenbin döğüp cümle etrâf re‘âyâların yetmiş bin gûne dâm [u] tezvîr-i hiyel [ü] şeytânat hulf-ı va‘deler ile re‘âyâları kendülerine râm edüp murâd [u] merâmları üzre kal‘a-i Koron'u muhâsara ederler.

Meğer ol asırda gâziyân-ı Koron'a tâ‘ûn-ı ekber istîlâ edüp bir vâveylâ vü vâveledâda dörd bin aded gâzî merhûm olmuşken derûn-ı kal‘ada iş erleri olmak ile kal‘a kırkıncı günde vere ile kâfire kal‘ayı birkaç muhannes nâbekâr bîkâ[r u] bedkârlar verüp seg ber-sahrâ her biri bir tarafa giderler.

Küffâr kal‘ayı kabza-i tasarrufa alup mülk-i mevrûsumuz yine elimize girdi mülâhazasıyla cümle keştîlerde olan mühimmât [u] levâzımâtların kal‘aya koyup kal‘ayı gereği [gibi] Kahkahâ-vâr amâr etmeğe şürû‘ eder. Çünki bu haber-i mûhiş Budin altında Süleymân Hân'ın mesmû‘-ı şerîfleri olunca hemân ol ân Semendire sancağından Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'e Mora sancağın verüp ve kapudan paşayı dahi deryâdan *[271a]* gönderüp sene-i mezbûrede asâkir-i İslâm berren ve bahren kuşadup niçe bin hüsn-i tedbîrler ile derûn-ı kal‘ada olan cengâver dilâver Urûm [ve] Arnavud'u ve Freng'i içlerine tefrîka düşürüp Rûm ve Arnavudlar Freng'i kal‘ada cümle kırup kal‘a-i Koron'u yine Mehemmed Beğ'e teslîm edüp amân ile Urûm [ve] A[r]navudlar kal‘adan çıkup her biri dâru'l-bevârlarına gitdikde mîr-i müşârun-ileyh kal‘a miftâhların Süleymân Hân'a müjde haberiyle gönderir.

Ol zamândan berü hamd-i Hudâ dest-i İslâmda olup Süleymân Hân tahrîri üzre Mora eyâletinde Moton kâ’immakâmı hükmünde olup yüz elli akçe şerîf kazâdır.

Nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâdır. Kethudâyeri, serdârı, emîni, bâcdârı, harâc ağası, mi‘mâr

ağası, muhtesib ağası, şehir kethudâsı, cümle on iki aded kal‘a ağası, cümle üç yüz nefer kal‘a neferâtları ve a‘yân-ı eşrâfı, nakîbü'l-eşrâfı, şeyhülislâmı, deryâ beğleri, niçe sancak sâhibi ümerâ-yı mîr-i mîrânları vardır. Moton'dan ziyâde a‘yân-ı kibârı vardır.

Der-zemîn-i eşkâl-i sûr-ı Koron-ı meşhûn

Akdeniz sâhilinde Koron burnunda bir kırmızı kaya üzre bir minâre-i pespâye kaddi kadar yüksek yerde kıbleye ve maşrıka mukâbil iki kal‘adır, ammâ biri biri üzre hâ’ildir. Biri Koron kal‘asıdır ve biri Livadye kal‘asıdır, ammâ şimdiki hâlde Livadye kal‘ası münhedim olmuş durur.

Feth-i sânîde Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ bu Livadye'yi münhedim edüp kal‘anın zabt [u] rabtı mümkin olsun içün kal‘a küçük idi ammâ metîn Moton Koron oldu. Hâlâ bu Koron dîvârı yigirmişer ayak enli ve kalın Şeddâdî seng binâ-yı sedd-i İskender-misâldir kim her taşı temelinde fîl ve câmûs cüssesi kadar var, rıhtım binâ bir metîn kal‘a-i ra‘nâ olup şekl-i müsellesden sehel müdevvercedir kim maşrıkdan garb tarafına tûlânî vâki‘ olup bir kayalı burun üzre dâ’iren-mâdâr cirmi bin altı yüz aded germe adımdır, ammâ bedenler üzre adımlamışımdır. Taşradan adımlamak müşkildir, zîrâ niçe muhâlif uçurum yerleri vardır kim cânib-i erba‘ası kırkar ve ellişer kulaç yalçın kayalar olmak ile aslâ handakı yokdur.

Eşkâl-i iç hisârı: Kara tarafında cânib-i garba nâzır bir kayalı püşte-i âlî üzre başka bir metîn kal‘acıkdır, ammâ yine taşra büyük kal‘aya muttasıldır.

Ve Bâyezîd-i Velî câmi‘i önünde semt-i şarka nâzır bir demir kapusu var. Cebehâne kullesi bu iç hisâr içinde bir iç hisâr gibi vâki‘ olup bir azîm serâmed kulle-i serbülenddir.

Ve kal‘aya sehel havâle olan yere bu iç kal‘a havâle olmuşdur. Ve iç kal‘anın mağrib tarafında olan köşeye vâki‘ olmuş sehel havâleli kayalardır, zîrâ bu kal‘a-i Koron'un ekseriyyâ havfi bu havâle köşesi burnundandır. Ammâ bu köşe ol kadar metîn şedîddir kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Hattâ üstâd-ı bennâ-yı mühendis bu havâleye karşu kal‘ayı gemi burnu gibi bir sivri ve kaykı burun etmiş kim hîn-i muhâsarada kal‘a-kûp top tokunup kal‘aya zarar isâbet etmeye, deyü bu buruna var makdûrun sarf edüp bu havâleye karşu bir tabya-i azîm sedd-i metîn edüp minâre kaddi kesme kaya üzre binâ olunup üstüne bin âdem sığar meydân-ı azîmdir.

Gûnâ-gûn hiyel ü efkâr ile mebnî olup niçe gûne siperler ve kemîngâhlar ve mazgalların cânib-i erba‘asında havâle olan yere ve dahi karada olan etrâfa nâzır kirpi-misâl dizilmiş yetmiş pâre serâmed balyemez ve keşkekyemez ve çuldutma[z] ve kundakkıran nâm şâhâne topları var. Sâfî dolma rıhtım binâlı tabya-i azîmdir. Başka topçuları ve başka neferâtları vardır.

Ve bu mahal kal‘anın cümleden yüksek yeri olmak ile bir karavulhâne kasrı var kim cihân-nümâ nâmıyla iştihâr bulup cümle şehrin erbâb-ı ma‘ârifân yârânları anda cem‘ olup cavk cavk zevk [u] şevkler edüp rûy-ı deryâda cezîre-i Çukaları ve Manya vilâyetini ve Zarnata kal‘ası ve Kalamata kal‘asın seyr [ü] temâşâ ederler. Bir acâ’ib ü garâ’ib köşk-i bâlâ-yı mecma‘-ı fukarâ ve kân-ı zurefâdır.

Ve bu kal‘anın ancak cânib-i garba nâzır bir bâb-ı hadîdi var ammâ biri biri içinde eğri büğrü yollu dörd aded sa‘b ve metîn derveze-i âlîlerdir. Her kapu aralarında dîdebân ve pâsbân [u] *[271b]* nigâhbân ve bevvâbânlar pür-silâh olup şeb [ü] rûz mevcûd bulunup tavla satranç ve gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar edüp keşik beklerler. Bu dahi bir kârgîr binâ kubbe-i azîm altında bir cem‘iyyet-i kübrâ yeridir kim cemî‘i kal‘a ağaları bu mahalde oturup dîvân ederler. Cümle bu kapu aralarında olan rûy-ı dîvârda niçe bin(?) gûne âlât-ı silâh ile zeyn olmuş dörd aded mehîb kapu aralarıdır.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında cümle on bir aded tabya-i azîmleri ve kırk yedi aded ebrâc-ı

metîneleri ve bin tokuz yüz aded dendân-ı bedenleri var. Ammâ cümle tabyadan mehîb ü metîn sedd-i İskender Süleymân Hân asrında binâ olunan Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa'nın binâsı Havâle tabyası gûyâ sedd-i Ye'cûc'dur. Ve Beg tabyası sankim püşte-i Me'cûcdur kim limana nâzır olup üç kat top çeker. Ve maşrık tarafında Süleymân Hân tabyaları iki aded sedd-i Kahkahâlardır kim münhedim olan Livadye kal'ası yerine ve limana nâzırdır.

Ammâ bu Livadye kal'ası yine ma'mûr olsa maşrık tarafında deryâ aşırı olan Manya kıyılarını döğüp Kalamata körfezi limanına kâfir gemileri giremezdi.

Ve Sarı Beğoğlu'nun evi köşesinde Cığala Paşa tabyası üzre azîm vezni üzre serâmed balyemez topları var, kırkar karışdır, cenûb tarafindaki limanı döğüp kuş uçurmaz. Bu cirmde ve bu eşkâl-i mehâbetde ve bu binâ-yı salâbetde olan kal'a-i bî-misâlin içinde,

Der-vasf-ı sarây-ı hânedân-ı ağavât: Cümle altı yüz aded kat-ender[-kat] kâfirî binâ metîn ü ra'nâ tahtânî ve fevkânî bâğsız ve bâğçesiz ma'mûr u müzeyyen büyût-ı ra'nâlardır, zîrâ bu kal'a cemî'i zamânda muhâsara olunup top yemeden evleri harâb olmadan vere ile verildiğinden cümle hânedânları ve kal'asının rûy-ı dîvârları ve cümle ebrâc-ı dendân-ı bedenleri dürr-i beyz-âsâ durur.

Ve cümle sütûhları la'l-gûn kiremit örtülü olup kapularının atebe-i ulyâları serâpâ kemer binâlar ile ârâste ve revzen ve şâhnişîn ve maksûreler ile pîrâste bir şîrîn bir şehr-i müzeyyen olup cümle şâhrâhları pâk kaldırım döşelidir kim hâr-ı hâşâk mezbeleden nişân yokdur.

Der-çeşme-sâr-ı âb-ı hayât: Lezîz hoş-güvâr suları var, taşradan gelir ammâ yolları pinhândır. Ve iç kapudan içeri kapular arasında ibret-nümâ balık kemikleri asılıdır.

Ve bu mahalde yigirmi aded dükkâncıkları var ve Sultân Bâyezîd-i velî câmi'i var, gâyet musanna' câmi'-i rûhânîdir kim yigirmi altı aded sütûn-ı müntehâları iki katdır. Zamân-ı kadîmde kenîseden velî olunmuş bir minâreli câmi'-i mahbûbdur ammâ ol kadar vâsi' değildir. Bu kal'a içre gayri imâretler yokdur, zîrâ dar diyârdır. Âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbu ve mahbûbeleri gâyet meşhûrdur ammâ cüvânlarına aşk olsun.

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn mahbûbân: Gerçi cümle halkı Cezâyirli esbâbları gibi daracık (...) peşli ve geçirmeli ve göğüslüklü libâs geyüp bellerinde pala bıçak ve ellerinde nacak olup eynlerinde beyâz ve la'l-gûn ihrâm ve siyâh burnus ve kapod libâslar geyerler. Ammâ mahbûbları beyâz Cezâyir ihrâmların arkalarına alup başlarında la'l-gûn fesler geyüp beyâz ham gümüş gibi baldırların sığayup sâf billûr-misâl beyâz topukların uşşâkân-ı müştâkâna seyr [ü] temâşâ etdirerek ihrâm ile hırâm ederek mahbûbânları güzer etdiklerinde her tarafdan yâhû sadâsı istimâ' olunur. Ol kadar hüsn-i cemâlde ve lütf-i i'tidâlde olup kelimâtları Rûmşadır, ammâ fasîh mevzûn ve mazmûn tekellüm edüp ser-i sa'âdetlerinden ahmer-gûn feslerin ref' etdikde kâküllerinin her târı şeb-i târ-misâl olup uşşâkın akl-ı kâsırları târumâr olur. Her bir cüvânların hâlleri hâl-i Hâşimî hâl-i Hindû-vâr olup her bir hâlleri bin kez reşk-i müşk-i Tatar-ı Hoten değer. Hüsn-i letâfetleri ve şîvekâr-ı zarâfetleri vasıfdan hâriclerdir.

El-hâsıl cezîre-i Mora vilâyetinde üç yüz elli pâre şehir ve yigirmi dörd aded kazâ yerde bu Koron şehrinin mahbûb-ı matlûbu meşhûr ammâ mahbûbelerin görmedim. Ve şehir ahâlîsi dahi ehlinden mâ'adâ havâtînlerin görmezler. Kendilerinin nakilleri üzre Râbi'a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde zâhide sâhib-cemâle havâtînleri var.

Ve cemî'i halkı halûk ve halîm ü selîm ve nedîm kelâm-ı örfîye(?) mâlik fasîhü'l-lisân ve bedî'u'l-beyân bâbâ-yı âlem garîbü'd-diyâr muhibbi a'yân-ı kibârları vardır.

Der-esmâ-i a'yân-ı kibâr-ı ağavât: Evvelâ Dizdâr (---) ağa ve Sarı Beğzâde ve (---) (---) (---) (---) (---) (---). Gâyet şecî' ve bahâdır ve ankâ sofra sâhibi kerem kânları âdemleri var. Lâkin Moton

halkı ile bu Koron ahâlîsi aralarında sehel gerd-i kudûretleri vardır. Bâ‘is ü bâdîsi oldur kim kaçan Süleymân Hân asrında küffâr-ı dûzah-karâr ibtidâ Moton kal‘asına istîlâ etmek murâd etdiklerinde gâziyân-ı Moton ceng-i azîm edüp küffârı münhedim edüp kal‘ayı vermediler. Küffâr kal‘a-i Koron'a varup bilâ-te’hîrin kal‘a-i Koron gibi bir hısn-ı hasîni kâfire *[272a]* verdiklerinden Moton halkı Koronluyu ta‘n-ı zebân-dırâzlık ile teşnî‘-i serzeniş etdiklerinden Koronlu da Motonluya "Bire ciğerciler" deyü ta‘n-ı ta‘arruz ederler. Elbette her diyârda iki kabâ’il mâbeynlerinde böyle güft [ü] gûlar mukarrerdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-memdûhât-ı fevâkihât: Evvelâ Koron zeytûnu Rûm ve Arab u Acem'de Şâm-ı şerîf zeytûnundan ziyâde memdûhdur. Hadd-i zâtinde bu abd-i kemter dahi bu Koron zeytûnu kadar iri ve (...) ve latîf ve hoş-hor zeytûn görmedim. Husûsan limon suyu ve zeytûnyağıyla perveriş olmuş destiler içre zeytûnu pâdişâha hedâyâ getirirler. Cemî‘i dağları ve bâğların zeytûn dırahtları dutmuşdur. Limonu ve nârenci ve kebbâtı ve tatlı limonu dahi memdûhdur. Ve zeytûnyağı ve üzüm bâğı ve tereyağı hod meşhûr olup yigirmi gûne engûr-i âbdârı olup şîreli(?) şîresi olur. Ve sâbûnu Kuds-i Şerîf sâbûnundan latîf sâbûnu olur. Ve servi ağaçları hod cihânı dutmuşdur.

Mesîregâh-ı ârâmgâh: Bu şehir hâricinin cânib-i şimâlinde bir sâhibü'l-hayr kimesne bin aded serv-i serâmed dırahtların hendese üzre çırpı ile sadranç nakşı ale't-tertîb diküp bir teferrücgâh-ı İrem etmişdir kim bu dahi rub‘-ı meskûnda bî-nazîr seyrângâh-ı bî-bedeldir. Servi dırahtlarının râyiha-i tayyibelerinden âdemin demâğı mu‘attar olup niçe yüz kerre yüz bin tuyûr-ı murğ-ı hoş-elhânların asvât-ı hazînleri âdeme safâ verir bir cây-ı safâgâh nüzhetgâhdır.

Ve mesîregâh-ı (---) (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Der-tarz-ı acîb ü garîb: Bu şehirde ve Moton'da Kara Arab cevârîler ve Zengî Arab köleler cihânı dutmuşdur, ammâ köle sâhibleri Arabına bir fiske ve bir çubuk çalmağa kâdir değildir ve kölesine "Bire Arab, bire kara" demeğe kâdir değildir. Cümle halk Arablarına "Yako Çelebi ve Amber Çelebi ve Bilâl Çelebi ve Kobro Çelebi ve Beyran Çelebi ve Cicilkan Çelebi" ve'l-hâsıl çelebi lafzından gayri bir söz söylemeğe kâdir değilsin.

Ve ibtidâ satın aldığın mahalde ne hidmet teklîf etdinse andan ziyâde bir şey teklîf edemezsin, ammâ mukaddemâ ma‘hûd olan hidmeti edâ etmese hemân cemî‘i Zengî Arab kölelerin yine bir zişt-rûy abûsu'l-vech şütür-leb bir kara Arab beğleri vardır. Ana varup,

"Bizim çelebi, hidmet-i der-uhdesin edâ etmedi" deyü şikâyet edersin, yâhûd bir haber gönderirsin.

Derhâl anların mâbeynlerinde çavuşları var, gelüp çelebi Arabını götürüp dîvân eder. Bir seni ve bir köleni söyledüp eğer cürm kölende olup ac u zâc u uryân değilse,

"Niçün edâ-yı hidmet etmezsin?" deyü bin, iki bin, üç bin deyenek ve kırbaç ve fîl sikin götüne urup leş gibi bırağır.

Eğer Arabın ölürse yerine bir gayri köle verir. Sâhibi döğse yetmiş seksen döğenek(?) urup merhamet edüp koyverir, ammâ beği bî-rahm hûnî cellâd-ı merrîh döğünce helâk edecek mertebe döğer. Hakkâ ki aceb zabt [u] rabt ederler.

Ve cemî‘i Arablar bâğları ve bâğçeleri gözedüp zevk u safâlar edüp avretleri ve oğlanlarıyla bâğları amâr ederler. Bu diyârda beyâz Freng kölelerinden mâ‘adâ hüddâm memlûkler siyâh Arablardır.

Bu şehrin dahi iklîm-i arz-ı beledi, Gördüs şehri ve Ballıbadra şehri gibi yigirmi sekizinci iklîm-i örfiyyedendir.

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı liman-ı amân-ı cây-ı necât

Bu kal‘anın limanı yıldız rû[z]gârı tarafına vâki‘ olup amelî binâ eylemişdir. Yohsa hudâyî liman değildir. Kefere asrında yüz iki yüz pâre gemiler alırmış, ammâ şimdi el-hâlete hâzihi üzre mürûr-ı eyyâm ile hâr-ı hâşâk rimâl-i türâb ile dolup sığ olup gâyet derin yerleri iki kulaç olup iri gemiler giremeyüp limanın taşrasında lenger endâht olup yatırlar. Ammâ Koron kal‘asın liman tarafına dolaşırken sıkandil şakulası ile üç kulaç sudan taşra dolaşalar, zîrâ kal‘a burnunda sığlar vardır. Dahi taşra dökündü kayalar vardır. Bu mahallerden taşrası on iki karış sudur. Gemilere bu kal‘a altında gâyet ihtirâz lâzımdır. Limana girmeyüp kal‘anın kıble tarafında demir korlarsa kenârda yakın yerde taşlıkdır. Bir mîl mikdârı alarka denizde yatmak gerekdir. Ve içmeğe su hâcet olursa gemiler yatdığı yere karşu bir burunda vâfir su çıkar. Sandallar başdan kara olup su önüne varup iki üç adım alarkadan suyu alup bî-zahmet yine sandallara girüp giderler.

Ammâ mezkûr sudan Kav Galo ya‘nî Horos burnu nâm burun sudan beş mîl mikdârı deryâdan ada gibi gösterir ammâ karaya muttasıldır. Ol Kav Galo burnundan keştîbânlar hazer edeler. Ve bu Koron limanından Moton kal‘ası limanına varınca on sekiz mîl olup gün batısı üzre gidilir.

Der-tenmîk-i eşkâl-i varoş-ı müzeyyen şehr-i Koron

Mezkûr Koron limanı kenârından tâ kal‘aya varınca bir mürtefi‘ zemînde biri biri üzre kat-ender-kat varoşdur kim cümle altı yüz aded kârgîr binâ-yı *[272b]* âlîler olup serâpâ kırmızı kiremitler ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrları bâğ u hadîka-i cinînli hâne-i ra‘nâların cümle pençereleri (...) yıldız cânibine nâzırlardır kim ol tarafı limandır.

Ve cümle 6 aded mahallât-ı müslimât [u] kâfirâtdır. Ve cümle bir câmi‘i va[r]. (---) (---) (---) hayrâtıdır. Ve cümle 3 aded mahalle buk‘aları vardır. Ve cümle bir aded medrese-i tâlib-i ilmi vardır. Ve cümle 2 aded mekteb-i sıbyân-ı ebced-hânı vardır. Ve cümle 2 aded tekye-i dervîşânı vardır.

Ve cümle bir aded hammâmı vardır ve cümle bir aded hân-ı kârbânı vardır. Ve cümle 200 aded dükkânçeleri vardır.

Ve cümle 20 aded yerde sebîlhâne-i cân-sitânları vardır. Cümleden çârsû içinde sebîlhâne-i atşân-ı teşnegânın târîhidir:

Bu Nihâdî dedi târîhin se tâ,
Çeşme-i pes bu resme kıldı sebîl,
Pâk sâfî çeşme-i âb-ı hayât,

Oldu âb kevser-i âb-ı sebîl.
Sene 1067.

.....(2.5 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı Koron: Bâğlar içinde Şeyh Mehemmed Efendi *kuddise sırruhu.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu Koron'dan dahi a‘yân-ı vilâyetden refîkler alup yıldız cânibine leb-i deryâ ile zeytûnlükler ve bâğlı ve bâğçeli yerlerde bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kastel

Koron limanı kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre bir küçük kasteldir. Bâğı ve bâğçeli ve yüz aded hâneli ma‘mûr köy iken hakîr Koron'a varmazdan bir gün evvel gece sabâha yakın üç pâre Manya firkateleri ale'l-gafle bu Kastel köyünü urup nehb [ü] gâret edüp yüz nefer esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ’im alup küffâr gitmiş.

Hakîr vâveylâ üzre varup ehl [ü] ıyâl evlâd feza‘ u çeza‘da olup bu kadar mâl-ı menâl târumâr yatdığından hakîr dahi bunda yatmayup bir sâ‘atde **nehr-i Lonka,** andan **Eski Kal‘a** dibinde **nehr-i Yunalida**'yı geçüp andan **nehr-i Velika'**yı ubûr edüp andan **nehr-i Çiçor**'u güzer etdik.

Bu enhâr-ı sağîrler cümle Anavarin ensesindeki dağlardan ve Kalavrata kûhlarından gelüp bu Koron körfezine mahlût olurlar. Bu mezkûr uyûnları atlar ile ubûr edüp Koron'dan berü 7 sâ‘atde,

Karye-i ma‘mûr Nisi: Bir bâğlı ve bâğçeli ve mahsûldâr fezâda üç yüz aded kiremit örtülü müselmân köyü olup ze‘âmetdir kim sâhibü's-seyfi erbâb-ı dîvândan Acemzâde Efendi'dir. Bir câmi‘i ve bir hânı var ammâ hânedân sâhibi İdrîs Ağa'dır. Evlâdları deryâ beğleridir. Bir azîm (...) hânedândır kim bin atlı gelse safâ geldin deyüp karşu çıkup mihmândârlık eder bir velî-ni‘am İdrîs Ağa'dır.

Andan bu karye-i Nisi'den cânib-i şarka giderken **Nehr-i Ca‘fer Emîn,** andan **nehr-i Matya,** andan **nehr-i Galata,** andan **nehr-i Ispırahoma.**

Mezkûr enhârlar cümle Andrusa şehri dağlarından gelüp Manya vilâyeti ile Koron kal‘ası mâbeynindeki Kalamata körfezine mahlût olurlar. Bu enhâr-ı zülâlleri atlar ile ayakdan 2 sâ‘atde geçüp,

Der-bed‘-i sitâyiş-i kal‘a-i nev-binâ Kalamatya

Venedik Pirinc-pirimi binâsı olup lisân-ı Rûmca vech-i tesmiyesi kala matya demek eyi gözüm kal‘ası demekdir. Hâlâ kavm-i Rûm-ı mezmûm Kasro Kalamatya derler. Lisân-ı Etrâk'e Kalamata nâmıyla ma‘rûf bir kal‘a-i mevsûfdur. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth kılıç ile feth ederken usret çeküp ba‘de'l-feth sûr-ı üstüvârın câ-be-câ münhedim etmişlerdi. Ba‘dehu bu şehri ma‘mûr olup kal‘a dahi elzem-i levâzımından olup şehrini Manya küffârından halâs içün sene (---) târîhinde müceddeden Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa bâ-mübâşeret-i Arnavud Kemânkeş Ahmed Paşa amâr olup Mizistre sancağı hâkinde kapudan paşaların hâssı olup kâ’immakâmı yüz nefer âdemiyle hükûmet eder. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve gayri hâkimleri yokdur. Lâkin kâ’immakâm tarafından mîzân-ı harîr emîni ve bâcdârı ve yeniçeriyândan kal‘a dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Koron körfezi nihâyetinden bir top menzili ba‘îd cânib-i şimâl-i şarkîye meyyâl karada Manya kâfiristânı eteğinde bir sivri kaya-i âlî üzre şarkdan garba tûlânî bir yeni metîn binâ kal‘a-i Şeddâdî taş binâ bir küçük hisâr-ı ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz aded adımdır. Ve yüz elli adım enlidir ve içinde cümle yigirmi aded kiremit ve kayağan örtülü dîk evleri var.

Ve cümle Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in bir câmi‘i var, dahi minâresi yok idi. *[273a]* Ve cümle on beş aded kolumburuna ve şâhî darbzen topları var. Ve semt-i şarka nâzır bir demir kapusu var. Bu mezkûr iç kal‘anın taşrasında,

Eşkâl-i Büyük Kal‘a: Bu dahi [nev-]binâ alçak kaya üzre şekl-i tûlânî bir kârgîr binâ-yı âlî kal‘a-i zîbâdır kim içinde otuz aded kiremitli neferât evleri ve garba nâzır bir demir kapusu var.

Cânib-i erba‘ası kesme yalçın kaya olmak ile bir tarafında aslâ handakı yokdur, ammâ dîvârlarında ebrâcları ve mazgal delikleri çokdur.

Der-vasf-ı binâ-yı taşra varoş: Bu rabât-ı müzeyyene kal‘anın cânib-i garbîsinde cümle sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî kerpiç ve taş dîvârlı ve serâpâ kiremit örtülü bâğlı ve ravzalı ve müşebbek bostânlı müzeyyen varoşdur. Ve şarkdan garba tûlânî vâki‘ olmuş bir uzun kaldırımsız sokak içre cümle iki yüz aded dükkânçelerdir. Cümle metâ‘-ı akmişe vâlây-ı kâlây kâmhây dârâyî nâm metâ‘lar firâvândır. Ammâ hânları ve hammâmları çokdur. Ancak aşağı mahkeme önünde bir kiremit örtülü bir kârgîr minâreli kâr-ı kadîm bir küçük câmi‘-i mahbûbu var.

Cümle halkı Rûm'dur, müselmânı gâyet azdır. Anıniçün cümle tokuz aded kenîseleri vardır.

Der-memdûhât-ı sanâyi‘ât: Gûnâ-gûn harîrden Cezâyir muhatteminden fark olunmaz elvân harîr muhattemler ya‘nî mühürlü makdemler kim levendât makûleleri başlarına sarup bellerine kuşak ederler. Ve siyâh zerdûz işleme poşuları olur ve harîr münakkaş destâr-ı tavîlleri ve sâfî harîrden bürüncük nâm hayâl ve rakîk gömlekleri olur. Ve bir gömleklik bezi bir boğum kamış içine koyup pâdişâhlar ve vüzerâ ve vükelâlara hedâyâ götürürler. Bir gömleği yedi sekiz dirhem gelir. Tâ bu mertebe hayâl harîr bezi olur. Ve harîri gâyet çokdur. Sığâr [u] kibâr, zen-i duhterânları cümle ipek hâsıl edüp Eyyûb Nebî kurdcuğazları besleyüp harîr peydâ ederler, zîrâ tokuz bin aded bâğlarında cümle tut ağaçları cihânı dutmuşdur. Sahrâlarında mezâri‘âtları cümle kalımbok olup sığâr u kibârı cümle kalımbok ekmeği yerler.

Âb [u] hevâsı: Manya dağları eteği olmak ile hevâsı hûb ve Urûm cüvânları ve Rûm keratsaları mahbûb u mahbûbe olup harîr ile kâr ederler, zîrâ bu şehirde hâsıl olan harîr bir gayri kazâda ve Acem diyârında Gîlân ve Lahîcân'da olmazdır. Hattâ Frengistân'a bu şehirden niçe bin yük harîr-i gûnâ-gûn gider.

.....(3/4 satır boş).....

Bu şehrin cânib-i kıblesinde kûh-ı bâlâların tâ zirve-i a‘lâsında 2 sâ‘at yerde Manya kâfiristânının Zarnata nâm kal‘ası nümâyân idi, ammâ ba‘dehu evsâfı tahrîr olunur.

Andan yine gerüye dönüp garb tarafına giderken yine **Nişiköy sahrâsı**nı 4 sâ‘atde geçüp,

Der-şürû‘-ı sitâyiş-i kûh-ı Rusa, ya‘nî kal‘a-i köhne-âbâd-ı Andrusa

İbtidâ Rûm krallarından Andrarusa nâm bir kral-ı benâm binâsıdır. Lisân-ı Rûm'da Andirusa (---) (---) demekdir. Ba‘dehu Bundukanî Venedik eline girüp dahi ziyâde amâr etdi.

Ba‘dehu sene 906 târîhinde Bâyezîd-i Velî Hân Moton kal‘asın döğerken bunu dahi döğüp bilâ-tevakkuf feth etdiler, ammâ ma‘mûr etmeyüp münhedim kalmışdır. Misistre sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâ-yı nâgehânîdir. Nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâsı ve serdârı ve dizdârı ve neferâtları yokdur. Kal‘ası leb-i deryâ-yı Koron'dan (---) sâ‘at ba‘îd dağlar içre yıldız ve batı rûzgârı tarafında bir topraklı bayır üzre şekl-i murabba‘ bir taş binâdır. Ve bir ak(?) kapusu var.

Derûn-ı hisârda cümle yigirmi beş aded kiremit örtülü ekseriyyâ tahtânî kârgîr binâ büyût-ı ra‘nâcıkları var. Ve cümle bir aded Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i var. Ve bu kal‘a etrâfında aslâ handak olmadığından neferâtları dahi olmadığı ecilden a‘yân-ı vilâyet Manya küffârından emîn olmayup kal‘anın câ-be-câ münhedim olan yerlerin kendi mâllarıyla ta‘mîr ü termîm edüp kendüleri nigâhbânlık edüp her gece keşik-i şâhî beklerler.

Der-tefhîm-i eşkâl-ı varoş: Bir eniş yokuşça zemînde cümle yüz aded hâneleri olup serâpâ kiremitli ve bâğ u bâğçeli vâsi‘ büyût-ı ra‘nâlardır. Lâkin ekserî Rûm keferesi evleridir. Ve cümle yigirmi aded dükkân-ı muhtasarı vardır. Ve cümle henüz kenîseden velî olmuş Şeyh (---) Efendi nev

binâ bir câmi‘-i zîbâ binâ ediyor. Bu hakîr küstâhâne sûre-i Bakara'dan bu âyet-i şerîfeyi târîh bulduk. Târîh-i nass-ı şerîf: [47] Sene 1077.

Ve cümle bir medrese-i fakîhân ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân ve cümle bir aded tekye-i dervîşândır kim câmi‘ sâhibi Azîz Efendi binâsıdır. Lâkin bu rabta-i zîbânın suyu azdır, ammâ bâğları gâyet çokdur ve hân ve hammâmı yokdur. Ve mahbûb u mahbûbesi akdır.

Ve memdûhâtından: Tütünü çokdur. *[273b]* Ve duhânının râyihası acâ’ibdir. Bu kasabadan kalkup maşrık tarafına 4 sâ‘at gidüp,

Sahrâ-yı Lakoz: Cânib-i erba‘ası kûh-ı serbülendler olup her dağ başlarında birer aded vîrânca kal‘aları var. Yedisinde dahi dizdâr ve neferâtları yokdur. [Gerçi] bu Lakoz sahrâsı bir küçük vâdîdir ammâ niçe kurâlar ve çiftlikler ile ma‘mûr u müzeyyen ve mahsûldâr bir fezâ-yı lâle‘izârdır.

Anı geçüp ve **Londar yaylağı**n taşlıklar ve dereler derdin çekerek anı dahi geçüp 4 sâ‘at dahi yıldız cânibine sahrâcıklar ve ma‘mûr Londar kazâsı kurâların ve çiftliklerin seyr [ü] temâşâ ederek cümle 8 sâ‘atde,

Der-feth-i vilâyet-i Petratina, ya‘nî kal‘a-i atîk Karitina

Be-kavl-i tevârîh-i Yûnân bu kal‘a-i köhne-binâ tâ Hazret-i Zekeriyyâ zamânı binâ-yı Rûm batlîmûsundur. Petratina ya‘nî taş ovası içre Karitena nâm bir batlîmûs-ı benâm binâsıdır.

Ba‘dehu Venedik eline bir hîle ile girüp ba‘dehu sene 869 târîhinde bu kal‘a kefereleri gördüler kim cânib-i erba‘aları feth oldu. Bunlar dahi kal‘anın miftâhların Sultân Bâyezîd Hân'a teslîm edüp sâlim müsellim olup kal‘ada kaldılar. Hâlâ Mizistre sancağı türâbında voyvadalıkdır.

Kethudâyeri, serdârı, dizdârı, on dörd aded tîmârlı neferâtları, a‘yân-ı kibârları, yüz seksen akçe pâyesiyle kazâsı, (---) aded nâhiye kurâsı var.

Kal‘ası nehr-i (---) yukaruya gidüp bir göz büyük cisr-i azîmin iki yanında ikişer göz küçü[k] gözlüce cüsûrcüklerden geçüp kâmil iki bin adım yokuş yukaru sarp kaya üzre evce berâber bir pilâv yığması gibi bir sivri kaya üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır kim cirmi kâmil dörd yüz adımdır, ammâ bedenler üzre adımlamışımdır. Lâkin bu hemân ancak iç kal‘adır. Ve içinde beş aded hânesi var, dizdârı ve iki üç neferât evleridir [kim] âdem her bâr çıkup enmeğe âcizlerdir. Ve maşrıka nâzır bir kapusu var. Ve bir mescidi ve su sarnıcı ve cebehânesi ve kifâyet mikdârı şâhî topları var.

Aşağı vîrân kal‘ada Bâyezîd-i Velî câmi‘i var, ammâ imâmı ve hüddâmları yokdur. Halkı evkât-ı hamsede birbirlerine muktedâ-yı nâs olup imâmet ederler. Bu câmi‘in bir tuhfe küçük minâresi var kim bir diyâr câmi‘inde yokdur. Ve sütûhu serâpâ kiremit örtülü bir câmi‘-i garîbdir.

Der-keşf-ı aşağı varoş-ı ma‘mûr: Aşağı mezkûr kal‘aya havâle olan kaya ile kal‘a arası mâl-â-mâl varoş-ı ma‘mûrdur kim cümle sekiz yüz aded kârgîr binâlı biri biri üzre kat-ender-kat kıbleye nâzır hânelerdir kim cümle kayalar üzre binâ olunmuşdur. Ammâ suları az olduğundan her evlerde su sarnıçları mukarrerdir. Hânı ve hammâmı hâlâ vîrândır.

Cümle dörd aded mihrâbdır. İç kal‘ada Bâyezîd Hân mescidi, taşra kal‘ada Bâyezîd Hân câmi‘i, Havâle mahallesinde (---) mescidi, mahkeme kurbunda kârgîr minâreli ve serâpâ kiremit örtülü (---) câmi‘i var. Cümle bir medrese-i sûhtegân ve cümle bir aded mekteb-i sıbyân ve cümle bir aded tekye-i dervîşân-ı zî-şân ve cümle yigirmi aded dükkânlar arasında ve şehir bâğlarında câ-be-câ serv dırahtları var.

Ve mezkûr vîrân hammâm dibinde cümle bir aded âb-ı hayât çeşme-sâr-ı cân-fezâsı var.

Ve namâzgâh-ı ibret-nümâsı şehrin aşağı kıble cânibinde servi dırahtları içre bir musallâ-yı

vâcibü's-seyrdir kim ta‘bîr ü tavsîfe muhtâcdır.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu şehirden aşağı yine altı göz kantara-i musanna‘ı nehr-i (---) üzre ubûr edüp yüz mikdârı ma‘mûr bâğ-ı İremler geçüp kıble tarafına 4 sâ‘at gidüp,

Karye-i Ca‘fer Ağa: Ma‘mûr müselmân ve Rûm köyüdür. Andan sahrâ içre ma‘mûr kurâlar ve âbâdân çiftlikleri seyr ederek geçüp,

Der-evsâf-ı hâk-i pâk-i hevâdâr, ya‘nî binâ-yı Rûm kal‘a-i Londar

İbtidâ bânîsi Rûm krallarından Londraki nâm bir kral-ı dâll-ı benâm inşâ eyleyüp ba‘dehu Bundukanî Venedik'i eline girdi. Ba‘dehu sene 869 târîhinde Ebü'l-feth Gâzî Misistre kal‘asın feth etdikde bu dahi vere ile verüp feth olmuşdur.

Ba‘dehu yine küffâr-ı bed-tebâr-ı nâ-bekâr istîlâ edüp sene (---) de Sultân Bâyezîd-i Velî Moton Koron'u feth edüp bunu dahi Bâyezîd Hân feth edüp kal‘asın münhedim edüp câ-be-câ yerleri râygândır. Ammâ şimdiki hâlde amâr olsa aceb lâzımlı kal‘a yeridir, zîrâ ensesi cümle Manya kâfiri dağları olup bu kal‘a zemîni Manya boğazı ağzınd[a] bir yalçın kaya üzre şâhin yuvalı bir kal‘a-i zîbâ yeridir. Hâlâ şehri Mora paşası voyvadalığı olup kal‘a kayaları altında sehel ma‘mûrcadır.

Kal‘ası gâyet metîn üç kat kal‘a imiş. Ancak iç kal‘a ma‘lûmdur. İçinde Rûm kefereleri olur. Kal‘a ta‘mîr olsa şehir dahi ziyâde amâr olur. *[274a]* Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Gayri hâkimleri ve a‘yânı yokdur, illâ bir Arab kadı vardır. Ammâ cümle kasabasının amâristânı üç yüz aded vîrân şekilli ve kiremitli hâne-i vâsi‘lerdir. Ahâlîsi Manya küffârları havfinden şeb [ü] rûz bir (...) üzre oturup niçe kimesneleri gece ile aşağı ovalara gidüp köğlerde yatırlar.

Cümle bir aded Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i var, kenîseden bozmadır. Ve cümle bir medrese ve cümle bir tekyesi ve cümle bir mektebi ve cümle bir hânı ve cümle sekiz aded dükkânı ve cümle bir küçücük hammâmı var, gayri imâretleri yokdur. Cümle iki yüz aded âb-ı hayât su kuyularıdır kim kuyuya muhtâclardır.

Bâğı ve bâğçeleri yokdur. Manya eteğinde olmak ile gâyet mürtefi‘ yer olduğundan şitâsı şedîd olup bâğları yokdur. Henüz şehri dahi harâba yüz dutmuşdur.

.....(1 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı Londar: Karabaş Mehemmed Efendi *kuddise sırruhu*. (---) (---) (---) (---).

Ba‘dehu bu Londar'dan kalkup kıble tarafına Manya dağları eteğiyle (---) sâ‘at taşlıklı sarp uçurum yollar ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Lonkanik

Bânîsi Rûm keferelerinden Lonkanik nâm bir dâllın binâsı olmağile Lonkanik derler. Lisân-ı Rûm'da Lonkanik (---) (---) demekdir. Lisân-ı Freng'de lonka uzun olan şey’e derler.

Ba‘dehu bu kal‘ayı sene (---) târîhinde Endülüs ve Afrika pâdişâhı olan Sultân Mansûr ibtidâ cezîre-i Girid'i feth edüp ba‘dehu bu Mora cezîresin feth etdikde bu kal‘a-i Lonkanik'i bile(?) feth edüp câ-be-câ kal‘asın rahnedâr etmiş. Ancak bir kaya başında bir kulle alâmet kalmış.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Misistre kal‘asın feth etdikde bu şehrin kefereleri mezbûr kullenin miftâhların Ebü'l-feth'e teslîm ederler, ammâ hâlâ kullede bir âdem sâkin değildir, ammâ bu kulle Manya vilâyetinin Şehbâz dağları eteğinde olup yüzü

maşrıka nâzırdır. Ammâ aşağı şehir halkı kal‘anın ba‘zı rahnedâr yerlerin kendü mâllarıyla ta‘mîr ü termîm edüp Manya kâfirleri havfinden ba‘zı mahalde girüp tahassun ederler, ammâ evleri ve gayri amârları yokdur. Ancak her gece re‘âyâdan bu kal‘a içre beş nefer âdem kalup vığla bekleyüp aşağı varoşu hıfz ederler. Eğer Manya kâfirinden bir hareket olursa bu kal‘ada olan vığlacılar âteşler yakup niçe tüfengler atup etrâfa haber ederler. Fi'l-hâl cevânib-i erba‘a kurâlarından niçe bin tüfeng-endâz âdemler cem‘ olup Lonkanik kasabasın muhâfaza ederler.

Der-beyân-ı eşkâl-i varoş-ı Lonkanik: Bir dereli ve depeli ve mukassî kayalar içre enişli ve yokuşlu cehennem dereceleri-misâl uçurum yerlerde cümle beş yüz aded mikdârı biri biri üzre kat-ender-kat kârgîr binâlı ve serâpâ kiremit örtülü havlısız daracık dârlardır, ammâ ağaçları çok olup ormanlardır.

Cümle beş mahalle-i ma‘mûrlardır. Ve cümle bir aded câmi‘dir. Ve cümle yedi aded dükkândır, gayri amâristândan nişân yokdur. Lâkin her evlerde suları ve değirmenleri gâyet çokdur.

Ve cümle on bir aded kenîseleri vardır, zîrâ halkının ekseri keferelerdir. Müselmânları da anlardan dönme ahıryanlardır.

Bu rabtaya benî âdem her bâr çıkup enmeğe âcizlerdir, zîrâ gâyet sa‘b yerlerdir, ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbe Rûm kızları ve keratsa nâm avretleri olup cümle ipek beslerler. Ammâ cümle müselmânı ve kefereleri tâ‘ûndan dağlara firâr edüp ancak voyvadası Mizistre sancağı tarafından hâkimdir. Yüz kadar âdemleriyle şehirde ev kalmış, mâ‘adâsı firâr etmiş. Ve Mizistre kadısı niyâbetidir.

Bu kasabayı geçüp yine kıble cânibine Manya dağları eteğince ol mahûf u muhâtara yerleri geçüp,

Karye-i Aya Vaş ve **karye-i Kokitse** ve **karye-i Agoryan** ve **karye-i Alorozi**: Bu kurâlar cümle Manya'nın Şehbâz dağları eteğinde üçer ve dörder yüz evli ma‘mûr Urûm köyleri bâğlı ve bâğçeli olup cümle Misistre sancağı nâhiyesidir. Andan 4 sâ‘atde,

Der-fütûhât-ı vilâyet-i Misehor, ya‘nî evsâf-ı kal‘a-i Mizistre

Ba‘zılar Misistre yazarlar ammâ defter-i hâkânîde vilâyet-i Misehor yazılır. Elkâb-ı ümerâda livâ-i Mizistre yazılır. İbtidâ bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Yûnân Hazret-i Süleymân'dır. Andan Melik Rac‘îm ibn Süleymân Nebî'dir.

Ba‘dehu melik Feylekos-ı Yûnâniyân Atina şehrin binâ edüp *[274b]* ba‘dehu bu Mizistre şehrinin âb [u] hevâsından hazz edüp dahi ziyâde amâr etdi. Be-dest-i Misehor vezîr mübâşeretiyle amâr olmağın Rûm tevârîhlerinde aşağı şehr-i Mizistre'ye Misehor derler.

Lisân-ı Freng'de (---) (---) derler. Lisân-ı Latin'de Mistir derler bir şehr-i kadîm ve kal‘a-i azîmdir.

Sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir. Venedik Frengi cenerali tahtı idi.

Hâlâ Mizistre sancak beği tahtıdır. Kânûn üzre paşasının hâssı 219.000 akçedir. Ve ze‘âmeti 11 adeddir ve tîmârı 91 adeddir.

Alaybeği ve çeribaşısı olup hîn-i seferde kânûn üzre cebelüleriyle cümle üç bin asker olup eyâlet vezîri kapudan paşa ile sancak beğisi üç pâre kadırgalar ile deryâda sefer eşerler. Mîr-i livâsına bu sancakdan ber-vech-i adâlet otuz kîse mâl hâsıl olur. Ve hâkim-i şer‘î üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır.

Kadıya senevî sekiz kîse hâsıl olur. Ve şeyhülislâmı Hamdi Efendi hazretleridir kim tekmîl-i fünûn etmiş bir halûk ve sâhib-i tab‘ ve kesîrü'l-mürüvve âlîcenâb çelebidir.

Ve nakîbü'l-eşrâfı ve aşağı şehir nâ'ibi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeriyân serdârı ve a'yân-ı kibârı ve kal'a dizdârı ve yigirmi dörd aded merdüm-hisârı ve muhtesib ağası ve gümrük emîni ve harâc emîni ve bâcdârı ve mi'mâr ağası ve şehir kethudâsı ve (---) (---).

Ve Rûm kefereleri üzre portoyoro[z]u ve Yahûdîlere cemâ'atbaşısı ve Frenglere konsolozu vardır, zîrâ mazbût şehirdir.

Der-fasl-ı girdâ-gird-i eşkâl-i kal'a-i Mizistre

Bu abd-i kemter-i ahkarın manzûru olduğu üzre bu kal'a-i bâlâ Manya dağları dâmeninde Şehbâz dağına muttasıl bir sivri yalçın mâvî ve beyâz kaya üzre evc-i âsımâna ser çekmiş Şeddâdî bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve bir kâr-ı kadîm şekl-i bâdemî bir iç kal'ası var. Aşağı kal'alarıyla cümle üç kat bölme hisâr-ı üstüvâr-ı ra'nâ iç kal'adır.

Ve cümle üç aded kapuları vardır. Bir kapusu semt-i şarka açılır, gûyâ iç kal'a içinde nârin hisâr kapusudur. Ve orta kapu kıble cânibine nâzırdır. Ve taşra katındaki kapu taraf-ı garba meftûhdur, ammâ karanlık bir muzlim yerdedir.

Ve bu kapu önünde **makâm-ı Fâtih Mehemmed Hân** var. Kal'ayı feth etdikde derûn-ı dilden secde-i şükr etdikde bir yalçın seng-i hârâ kayada alnı secdeye geldüğü yerde hâlâ bir mücellâ çuku[r] kayacıkdır. Bârân-ı rahmet cem' oldukda masrû' ve mahmûm olan âdemler ol matar-ı rahmetden nûş edüp bi-emrillâhi te'âlâ şifâ bulurlar.

Ve bu mezkû[r] üç kat iç kal'aların tâ nârin kullesi içinde kal'a dizdârı hânesi ve cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarnıçları var, gayri şey yokdur.

El-hâsıl bu mezkûr olan üç kat hisâr içre cümle seksen aded kiremit ile mestûr cihân-nümâ hâne-i bâlâlardır. Bu iç hisârda Sultân Mehemmed Hân câmi'i, tarz-ı kadîm minâresiz ma'bedgâhdır. Bu iç kal'alar cümle dâ'iren-mâdâr cirmi bedenler üzre kâmil sekiz yüz adımdır. Bu kal'adan âdem aşağı baksa Hudâ hakkıyçün zehresi çâk terleri hâk olur. Tâ bu mertebe eflâke ser çekmiş kad-keşân kal'adır kim zirve-i a'lâsına nazar edenin çeşm-i nergîs merdümleri hîrelenir.

Makâm-ı eş-Şeyh Hazret-i Akşemseddîn: Bu kal'a kapusundan taşra ibâdet etdiği kaya üzre azîzin gözü yaşı seng-i hârâyı delik delik etdiği ve mübârek dizleri yeri taşa te'sîr edüp yer eylemişdir. Anıniçün "Mizistre kal'asın Akşemseddîn'in gözü yaşı aldı" derler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu makâmdan aşağı,

Sitâyiş-i imâret-i aşağı hisâr-ı üstüvâr

Mezkûr iç kal'aların şarkîsi ve şimâlîsi ve yıldız rûzgârı ve garbîsi tarafların ihâta etmiş bir kal'a-i azîmdir, ammâ kıble ve cenûb tarafları ne'ûzü billâh çâh-ı gayyâ ve derk-i esfel-misâl uçurum yüz kulaç kayalar olmağile ol taraflarında kal'a dîvârları ve ebrâcları yokdur ve lâzım da değildir. Bu kulle şekl-i muhammes olup dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil tokuz bin germe adımdır. Bir tarafında aslâ handakı yokdur.

Cümle yalçın seng-i hârâ kayalar üzre binâ olunmuşdur kim cümle sekiz aded kapuları var. Biri küçük namâzgâh kapusudur kim cânib-i garba nâzırdır. Ve biri çârsû kapusudur kim bu dahi taraf-ı garba mekşûfdur. Ve biri Zâl kapusudur kim semt-i şarka manzûrdur. Ve biri Kurd Ağa câmi'i kapusudur kim şimâl tarafına meftûhdur. Ve biri dahi aşağı çârsû kapusu cânib-i kıbleye nâzırdır. Ammâ şehir içre bunlardan mâ'adâ niçe gizli küçük kapular dahi vardır, ammâ bu mezkûrlar şâhrâh-ı bâb-ı kebîrlerdir.

Ve bu kal'a içre cümle ma'mûr u âbâdân kârgîr binâ-yı kâfiri bin yüz aded kat-ender-kat biri biri üzre binâ olunmuş havlısız *[275a]* cihân-nümâ evlerdir, ammâ altı yüz kadar hâneleri bu sene gazab

nârıyla ihrâk olup hâlâ niçe hânelerin amâr etmededirler. Ve cemî‘i evleri biri biri üzre olup cümle cânib-i şarka ve taraf-ı şimâlde Aya Niko sahrâsına nâzır büyût-ı âlîlerdir. Ve bu kal‘ada,

Der-aded-i cevâmi‘hâ-yı müslimât: Cümle yedi aded mihrâbdır. Evvelâ Fethiyye câmi‘i, Mehemmed Hân'ındır. Ve Çârsû câmi‘i ve Zâl câmi‘i, mâ‘adâ mesâcidhâ-yı mü’minândır.

Ve cümle bir aded medrese-i sûhtevâtdır. Ve cümle iki aded mekteb-i ciğer-kûşe-i necîb [ü] reşîdândır.

Ve cümle bir aded hânkâh-ı pîr-i tarîk-i meczûbândır. Ve cümle bir aded hammâm-ı râhat-ı müferrihâtdır. Ve cümle iki yüz aded dekâkîn-i ehl-i sanâyi‘âtdır. Ve cümle bir aded hân-ı erbâb-ı tüccârândır. Ve cümle bir aded hân-ı kârbânsarây-ı müsâfirândır.

Ve cümle yedi aded kenîse-i manastır-ı kefere-i mühmelâtdır. Cümleden Aya Niko deyri musanna‘dır.

Der-ibret-nümâ-yı garîbât: Bu kal‘a içre Yahûdî ve Rûm mahallâtları içre ve gayri yerlerde cümle yigirmi tokuz aded yerde bâdgîr nâmında azîm mağârâlar ve kehf-i yetîmânlar var kim her biri biner âdem alır. Mâh-ı Temmûz'da cümle şehrin ahbâbı ve harâbât erenleri bu mağârâlarda istirâhat edüp tarab u ayş [u] işret ederler, ammâ bu gârlarda eyyâm-ı bahûrda âdemler kürksüz oturamazlar. Ve cümle şehir halkları suların ve bâdelerin ve hoşâbların bu serdâb mağârâlarda sovudurlar. Mâh-ı Temmûz'da sovukdan du[ru]lmaz bir garîb temâşâgâh mağârâlardır.

Ve bu kal‘adan taşra Kurd Çelebi câmi‘i, henüz binâ oluyor, bir şîrîn câmi‘ olur. Ve bu kal‘adan yokuş aşağı cânib-i kıbleye iki bin adım gidüp,

Sitâyiş-i varoş-ı Misehor

Bir düz fezâda cümle beş yüz aded tahtânî ve fevkânî serâpâ kiremit örtülü bâğ u bâğçeli vâsi‘ evlerdir. Ve cümle on aded müselmân mahallâtlarıdır. Ve cümle beş cemâ‘at-i Yahûdîlerdir. Ve cümle on bir mahalle-i Rûm kefereleridir.

Ve cümle altı aded mihrâbdır. Biri gâyet mükellef câmi‘dir. (---) (---) (---) (---) (---) Ve cümle dörd aded mesâcidlerdir. Ve cümle bir aded medrese-i sûhtegândır. Ve cümle iki aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır.

Ve cümle iki aded musallâ-yı namâzgâhı vardır. Biri kal‘anın şimâlindedir, biri cenûbundadır. Ve cümle bir aded sehel kesîfce hammâmcığı var. Ve cümle dörd aded hân-ı tüccârânı var. Ve cümle bir aded kârbânsarây-ı müsâfirîni var kim henüz Misistre kadısı Zekeriyyâ Efendi binâ etdi.

Ve cümle hânedânlarından Paşa sarâyı ve Ako Beğ sarâyı ve (---) Ağa sarâyı, (---) sarâyı, mahkeme sarâyı ma‘mûr hânedânlardır. Ve cümle yüz seksen aded dükkânları var ammâ tabahânesi ve ipekçiler çârsûsu müzeyyendir. Ve kal‘a ardındaki dereden cereyân eden nehr-i (---) bu varoşun önünden cereyân edüp şehir hâricinde bir göz cisr-i musanna‘ altından ubûr edüp Aya Niko sahrâsı içinden cereyân eden nehr-i azîm İri'ye mahlût olup andan Eloz sahrâsı kurbunda Bardunya ve Pasova kal‘aları kurbunda Akdeniz'e munsab olur.

Ve şehir içre cümle yetmiş aded su değirmenleri vardır. Ve cümle üç bin aded bâğ u bâğçe ve gül-i gülistânı ve limon ve turuncu ve inciri ve engûrü gâyet çokdur. Cemî‘i bâğları kal‘anın garb tarafında olan dağlar serâpâ bâğlar ve sahrâları cümle âb-ı revân sulu bâğçelerdir kim her biri gül-i gülistân ve sünbül ü reyhânistân ve ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânlardır. Ammâ eyyâm-ı Temmûz'da hevâsı sehel sakîldir. Lâkin kışı gâyet latîfdir. Ammâ suları gâyet latîf olup niçe bin aded uyûnları firâvân ve her müşebbek bostânlar içre cereyân eder uyûn-ı hoş-güvârlardır.

Ve mahbûbu ve mahbûbesi gâyet meşhûrdur kim eğer gılmânı ve eğer bintânı maralî ve gazâlî

gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü perî-peyker ve melek-manzar mahbûb [u] mahbûbeleri olur.

Memdûhâtından: İpeği ve ibrîşimi ve pırankop nâm boya kökü ve siyâh ekşi tutu ve siyâh inciri memdûhdur. Cemî‘i halkı Urûmşadır, zîrâ şeb [ü] rûz ihtilât-ı bey‘ [u] şirâları Rûm kefereleriyle olup fasîh Rûm lisânı tekellüm eder müselmânları var.

Der-fasl-ı murabba‘ât-ı lisân-ı Urûm

Klapsete matya mu klapsete
Na kamete me ke vrisi
Na'rthi to dilburako mu
Ke na yemişi [48]

Bre ti kiz mavre koraka
K' e' da ftera su mavra
K' ene t' avga su melana
Ke ta pulya su mavra [49]

An eksi bono
is tin kardya
Ela na kledama
matakya mu [50]

Ve bu şehirde yılda bir kerre kırk bin âdem cem‘ olup bâzâr-ı azîm olur kim {vasfında lisân kâsırdır}. *[275b]* Ba‘dehu bu şehirden kalkup bir sâ‘at şimâl tarafına bâğlar içre gidüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i Aya Niko

Ebü'l-feth Gâzî münhedim etmişdir. Bir acîb ü garîb şehr-i azîm imiş. Mizistre sahrâsında cereyân eden nehr-i azîm İri kenârında olup cümle der-i dîvârları yerde yatır. Andan 4 sâ‘atde cânib-i kıbleye yine Manya dağları eteğinde gidüp,

Menzil-i manastır-ı Zerbiçse

Bir aceb mihmânhâne-i Mesîhiyyedir kim yüz mikdârı papasları ve muğ-pîçe mahbûb gulâmları var. Âyende ve revendelere hidmet edüp bay u gedâ-yı pîr-i muğânlara ni‘metleri mezbûldür.

Andan kalkup elli aded pür-silâh şehbâz yiğitler ile (---) sâ‘at Manya dağları eteklerince mahûf u muhâsara yerleri ubûr edüp,

Karye-i Goranoz, andan **karye-i Kurçuvuna**, andan **karye-i Yirbiçe**, andan **karye-i Zelina:** Bu kurâları kıble tarafına giderek el-ıyâzen billâh taşlık yerlerdir kim atlarımız basacak yer bulamazlardı. Gâyet pusu yerleri mahûf dereleri geçüp 4 üncü sâ‘atde,

Evsâf-ı hudûd-ı hâk-i Manya, ya‘nî dâr-ı İslâm kal‘a-i Bardunya

Sene (---) târîhinde bu dahi Ebü'l-feth Gâzî fethidir, ammâ amân ile verilmişdir. Mizistre sancağı voyvadalığıdır ve yüz elli akçe kazâcıkdır. Nâhiyeleri (---) aded kurâcıkdır. Lâkin kethudâyeri ve serdârı ve gayr[i] hâkimleri yokdur, ammâ dizdârı ve yüz on dörd aded neferâtı vardır. Kal‘ası Manya dağı eteğinde bir havâleli yalçın beyâz kaya üzre şekl-i murabba‘ ve Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Kıble ve şimâl cânibi gayyâ deresi-misâl olmak ile ol câniblerinde kal‘a dîvârları yokdur. Âdem aşağı baksa zehresi çâk olur. Ancak garb tarafında bir küçük kapusu var, at gücile girir. Bu kapu tarafları havâleli olmak ile gâyet metîn ve kavî kulle-i azîmleri vardır.

Bu kal‘ada cümle (---) aded küçücük evleri var. Biri biri üzre olup cümle havlısız daracık

dârlardır. Sokakları hemçünân dîk u tengdir. Eşekler yük ile gücile geçerler. Ve cümle evleri kiremitli ve cânib-i kıbleye nâzır büyûtlardır. Taşra dağlarında âb-ı hayât suları ve bâğları ve bâğçeleri ve müşebbek bostânları çokdur.

Bu kal‘ada aslâ hân u dükkân ve hammâm ve medrese ve mekteb ve gayri imâretden eser yokdur. Ancak Sultân Mehemmed Hân'ın bir küçük câmi‘i ve kal‘a kapusu üzre bir mescidi vardır. Bu kal‘a bir cezîre yerde olmak ile aslâ bir şey bulunmaz. Cümle Mizistre'ye muhtâclardır. Ammâ halkı gâyet şehbâzlardır. Her bâr Manya küffârıyla savaş-ı perhâş edüp mahbûb u mahbûbe Manya kızları ve gulâmları getirüp her gün ceng [ü] cidâlden hâlî değillerdir. Ve bu kal‘adan taşra Manya küffârı havfinden aslâ evler yokdur. Ancak küçük kulle gibi çiftlikleri çokdur, zîrâ gâyet mahsûldâr sahrâsı vardır. Bu kal‘adan aşağı **nehr-i Arna**, Manya dağlarından gelüp bu mahalle karîb Akdeniz'e karışır.

Bu kal‘ayı dahi temâşâ edüp on aded bahâdır kulağızlar alup kıble tarafına (---) sâ‘at sehel taşlık mâ‘adâ âsân yollar ile vîrân ve muhâtara yerler ile giderken hikmet-i Hudâ yol üzre bir mefret yılan çıkup bir meşeyistân ormana seğirdüp kaçarken hemân refîklerimiz Bardunya gâzîleri yılanı kovup hay şunda ve ha bunda derken çalıların ardında bir kemîngâh yerde beş aded tüfengli Manya kâfirleri hâzır-bâş çıkınca hemân bizim gâzîler ile yaka yakaya ve boğaz boğaza olunca hemân gulâmlarımız dahi atlarından silâhlarıyla piyâde olup küffârları ortaya alup hamd-i Hudâ birin katl edüp dördün esîr-i bend-i zencîr edüp ganîmet şâdımân ile gidüp,

Der-evsâf-ı dâr-ı amâniyye, {ya‘nî} kal‘a-i Pasova-i {hâkâniyye}

Sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî asrında be-dest-i (---) Paşa binâ etdiğiyçün kal‘a-i hâkâniyye-i amâniyye deyü defterhâne-i pâdişâhîde mastûrdur. Hâlâ Mizistre sancağı voyvadalığı ve Bardunya kazâsı niyâbetidir. Ancak dizdârı ve yüz aded merdüm-hisârı vardır. Gayri hâkimleri yokdur.

Kal‘ası leb-i deryâdan (---) mîl ba‘îd Manya dağları içinde bir sarp taşlı yalçın kaya üzre havâleli şekl-i murabba‘dan tûlânî ve kıbleden garba surâhî bir Şeddâdî binâ-yı metîndir. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin elli adımdır kim cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ-misâl olmak ile aslâ bir tarafında handakı yokdur. Ve cümle girdâ-gird yalın kat dîvârdır, ammâ beş arşın enli kârgîr binâ dîvârdır. Ve dâ’iren-mâdâr cümle on iki aded metîn ebrâclardır. Ve şimâl cânibi on minâre kaddi derk-i esfel-vâr uçurum olmak [ile] ol tarafın kal‘a dîvârı yokdur.

El-hâsıl bu kal‘aya bir tarafdan zafer mümkin değildir, ammâ havâle olan kayalar kal‘a içinde âdem gezdirmez. Anıniçün kal‘a içinde bir er ve bir oğlan ve bir avret ve bir hâne yokdur. Cümle *[276a]* kal‘a neferâtları ehl [ü] ıyâlleriyle kal‘a kulleleri içinde olan kat-ender-kat kullelerde sâkinlerdir. Her bir bölük ağaları birer kulle içinde neferleri ile olurlar. Ancak kal‘a ortasındaki meydânda bir kârgîr minâreli ve kârgîr kubbeli ve kiremit örtülü (---) câmi‘i var, altı sâfî su sarnıcıdır. Bu câmi‘ içre dahi mücerred gönüllü gâzîleri olurlar. Ammâ bu kal‘ada garâ’ib ü acâ’ib balyemez topları var.

Bunda çârsû-yı bâzâr ve gayri imâret ve bâğ u bâğçe yokdur. Neferâtları kapudan taşra yalnız çıkmağa kâdir değillerdir. Suya gitseler kırk elli aded gâzîler pür-silâh olup su ve bâğ u bostânlarına gidüp gelirler. Kâhîce Manya kâfirleriyle ceng dahi ederler. Şarka nâzır bir metîn demir küçük kapusu olup üstünde kullede dizdâr sâkin olur.

Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve bu kal‘anın kıble tarafında bir top menzili ba‘îd bir eyi latîf limanı var, yüz pâre gemi alır, Paşa limanı derler. Manya vilâyeti burnu dörd mîl karîbdir. Bu kal‘adan Manya'nın,

Güllü kal‘ası: Bir yalçın kaya üzre aceb metîn kal‘adır. Bu dahi mahallinde tavsîf olunur.

Bu mahalde âdemlerimiz Manya küffârlarıyla söyleşüp âvâzları istimâ‘ olunur, tâ bu mertebe yakındır kim şeb [ü] rûz Manya küffârları Pasova gâzîleriyle ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ederler.

Ammâ bu Pasova kal‘asına gelirken kemîngâhda esîr etdiğimiz dörd nefer kefere içün iki bin guruş Manyalı verüp aldılar. Gâzîler hakîre iki yüz guruş hisse verüp gulâmlarıma da kırkar guruş pay verdiler. Hak berekât vere.

Andan bu kal‘a erenleri hakîre elli aded gâzî pür-silâh cengâver kulağızlar verüp bu kal‘adan maşrık tarafına dağlar ve ormanları geçüp 4 sâ‘atde sahrâ-yı Eloz içre 4 sâ‘at dahi ma‘mûr çiftlikleri ve kurâları geçüp,

Karye-i Iskala: Re‘âyâsı cümle kefere ve ze‘âmetdir. Andan yine bu sahrâ-yı Eloz içre niçe kurâlar geçüp ve,

Nehr-i Aksu: Atlar ile gücile ubûr etdik. Bu nehr-i ayn-ı zülâ[l] tâ taraf-ı şimâlde Taraboliçse şehri dağlarından gelüp Mizistre sahrâsı içre gidüp bu Eloz sahrâsı nihâyetinde Akdeniz'e karışır. Ammâ nehr-i azîmdir, kâh atlar ile ve kâh gemiler ile ubûr olunur. Lâkin tuğyânı mahalde bu nehirden içeri Manya firkateleri girüp etrâf sahrâda olan köyleri nehb [ü] gâret eder.

Zamân-ı sâbıkda bu nehir kenârında bir şehr-i azîm var imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Âl-i Emeviyyûn asrında Mağrib-zemîn pâdişâhlarından Sultân Mansûr bu cezîre-i Mora'yı feth edüp bu şehri harâb [u] yebâb ve hânelerin türâb etmiş.

Bu mahalden Boynuz adası on mîldir, görünür bir küçük cezîrecikdir, ammâ bir eyi latîf limanı vardır.

Ve bu Eloz sahrâsı kenârından Benefşe kal‘ası burnuna varınca yigirmi aded vîrânca olmuş kal‘alar vardır. Her biri manzûrûmuz oldu, ammâ esmâları ve harâb-âbâd evsâfları tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur.

El-hâsıl bu rûy-ı arzda Mora cezîresi âdem deryâsı ve kal‘alar vâdîsi imiş. Bu sahrâ-yı Eloz köyün geçüp Benefşe kal‘ası yoluna girüp yine maşrık tarafına girüp,

Kal‘a-i harâb Apirya: Bir yalçın kaya üzre solumuzda kalup (---) sâ‘at dahi şark tarafına gidüp,

Nâhiye-i azîm kal‘a-i kadîm Çakonya

Lisân-ı nâsda Çakona derler. Lisân-ı Rûm'da (---) (---) demekdir. Benefşe kadılığında nâhiye-i kübrâdır. Lâkin sarp sengistân ve çengelistân dağlar olmağile kimse varamaz, ammâ on bin kadar re‘âyâları var. Cümle millet-i Mesîhiyye'den geçinüp kitâb-ı İncîl okuyup Rûm keferesi geçinirler, ammâ mezhebleri başka ve ıstılâhât-ı lisân-ı lehçe-i mahsûsaları başkadır. Değme âdem kelimâtların fehm edemez, tercümâna muhtâcdır.

Mora cezîresi dörd bölük kavim olduğu tahrîr olunmuşdu. İşte bir ülke kavmi dahi bunlardır. Dağlarında buğday ve arpa ve gayri müsmirât fâkihât nebât hâsıl olmaz. İllâ darı ve kalımbok olup cümle kalımbok yer bir alay kâfir-i bed-hûy bed-kâr bî-kârlardır.

Ammâ âb [u] hevâsı hûb câvidân ve enhârları cârî ve revân olduğundan gâyet semîn ü cesîm dâbbetü'l-arz gibi dîv-sıfat zorâver dilâver ü tüvânâ kâfirleri olup ekseriyyâ Benefşe şehrine ve Anapoliye şehrine avret ve oğlanları ile bu şehre gelüp hamâllık ederler.

Hattâ ba‘zı hâmile karıları arkalarında iki yüz elli vukıyye yük götürür. Ba‘zılarının kucağında iki evlâdı var iken yine iki yü[z] elli vukıyye yük götürür avretleri vardır. Ammâ fetâ ve tüvânâ erleri üçer dörder yüz vukıyye yük kaldırırlar. Gâyet güçlü kefereleri olur.

Ammâ şehirlerde buğday ekmeği yeseler hasta olurlar. Her bâr akrabâ ve ta‘allukâtları evlerinden

yük yük kalımbok ekmeği *[276b]* getirüp yerler.

Ve bir turfe esbâb geyerler, ammâ cümle beyâz abâ kebe olup saçak saçak püsküllüdür. Belleri ince etekleri bol ve yenleri dar esvâb-ı turfe geyüp cümle merd [ü] zenânları başlarına beyâz sarık sararlar, ammâ avretleri siyâh saçların târumâr edüp üzerine beyâz bir Keşâni sarığın geydikde bir hey'et-i mecmû'a mudhik aceblülü eşkâl-i garîbe olur kim görenler gülmeden vâlih [ü] hayrân olur.

Eşkâl-i sûretleri: Cümle Kalmık Tatarı çehreli ve kazan başlı ve deve dişli ve iri kulaklı ve iri gözlü ve yassı yüzlü ve samson sözlü olup sadâları dağlar içre güm güm ötüp bir dağda biri ve bir kûhda biri mâbeynleri iki fersah yer olup birbirleriyle a'lâ tekellüm ederler.

Der-beyân-ı lisân-ı kefere-i kavm-i Çakona be-vilâyet-i cezîre-i Mora

ana 1	*duya* 2	*tiruya* 3	*tero* 4	*pando* 5
akso 6	*ofto* 7	*ohto* 8	*anko* 9	*doka* 10
andi ekmek	*kota* Allâh	*hırso* Allâh	*Mariya* Meryem Ana	*narvo* su
kali odun	*ori* bakmak	*duğani* buğday etmeği	*çiya* uç	*şomo* ta'âm
fuka karın	*ipşile* göz	*oni* eşek	*miri* kedi	*samiri* bugünkü gün
tancala evler	*tanca* ev	*azanu* kalk	*matimi* ana	*şatimi* kız
izemi oğul	*kaşimeni* otur	*iy yo* sovuk su	*omehu* yokdur	*izvaçi* gitmek

Buna göre niçe kerre yüz bin gûne lisânları var ammâ bir gün bir gece anda mihmân olup atlarımız ve kendimiz darı ve keçi eti yemeden bîzâr olup lehçe-i mahsûsalarından bu kadarca tahrîr etdik.

Andan kalkup vîrân olmuş Çakonya kal'a[sı] bir kırmız[ı] kaya üzre sağ tarafımızda kalup ma'mûr Çakonya kurâlarından sengistânlar içre ubûr edüp,

Menzil-i Çeşmebaşı: Bir vâsi' yerde etrâfı kayalı dağlar olup gûnâ-gûn kaynak suları ve niçe bin bâğları var. Cümle Benefşe kal'ası a'yânının bâğ-ı İremleridir. Benefşe kal'asının muhâfazasına me'mûr Yanyalı Pîr Paşa ve Kaplan Paşalar cümle hayme ve hargâh bâr [u] büngâhların kurup otururlar. Ve niçe bin asâkir-i İslâm Girid'e geçmek içün donanma-i hümâyûn ile Kapudan Kaplan Paşa gelir deyü nevbet bekleyüp dağ ve taşlar üzre asâkir-i İslâm meks edüp bir ordu-yı bâzâr ve bir cem'iyyet-i kesîr olmuş kim ta'bîr olunmaz.

Bunda Pîr Paşa'nın serâperdesinde hüddâmân-ı refîklerimizle meksedüp bir gece mihmân olup

mezkûr çeşmenin âb-ı hayâtından nûş edüp ol gece zevk u safâlar etdik. Ba‘dehu ale's-sabâh nîm sâ‘at maşrıka ve nîm sâ‘at kıbleye ulu yol ile gidüp,

Der-sitâyişât-i ibret-i hikmet, ya‘nî kal‘a-i Benefşe-i sun‘-ı yed-i Kudret

Be-kavl-i müverrihîn ibtidâ binâsı Feylekos-ı Yûnâniyân-ı Batlîmûsân'dır. Ba‘dehu dest-i İşpanya kralına girdi.

Andan Bundukanî Venedik'i elinde iken Ebü'l-feth ve Bâyezîd-i Velî bu kal‘a üzre berren ve bahren sefer edüp bu kal‘a-i Benefşe ve kal‘a-i Anapolya ve kal‘a-i Termiş'in fethi müyesser olmayup cümle cezîre-i Mora Âl-i Osmân hükmünde olup Ebü'l-feth'den tâ Sultân Süleymân Hân'a gelince mezkûr üç aded kılâ‘-ı metîneler sene (---) dest-i küffârda kalup âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Kapudan Vezîr Kâsım Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup berren ve bahren deryâ-misâl asker ile bu kal‘a-i Benefşe'yi muhâsara edüp Venedik elinden feth edüp Süleymân Hân tahrîri üzre hâlâ kapudan paşa eyâletinde Mora sancağı hükmünde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri yokdur, ammâ iki dizdârı vardır. Biri aşağı hisâr ve biri yukaru hisâr dizdârıdır.

Ve cümle (---) aded kal‘a neferâtları vardır. Muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve portoyor[oz]ları vardır. Süleymân zamânı başka kapudanı var imiş, beş pâre firkate ile deryâyı muhâfaza edermiş. Ba‘dehu ref‘ olmuş, ammâ hakkâ ki bu asırda bu kal‘aya bir deryâ kapudanı lâzımdır.

Ve hâlâ Mora paşası, Ankebût Ahmed Paşa kethudâlığından çıkma Hasan Paşa olup Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Paşa ma‘zûlen Girid'e geçdi. Hakîr Hasan Paşa ile Benefşe kal‘asında kalup kal‘ayı seyr [ü] temâşâya meşgûl olduk.

Evvelâ bu kal‘a-i Benefşe'ye elsine-i nâsda Menekşe derler. Lisân-ı Freng'de (---) dir, lisân-ı Rûm'da (---) dir, ammâ lisân-ı kavm-i İslâm'da Benefşe'dir. Vech-i tesmiyesi oldur kim dağların ve bellerin ve Çakona nâhiyesi ellerin cümle benefşe ve zerrîn ve müşk-i rûmî ve ada soğanı zeyn edüp benefsec râyihası âdemin demâğın mu‘attar etdiğinden bu kal‘aya Benefşe derler.

Eşkâl-i kal‘ası: Akdeniz kenârında Mora cezîresinin cenûbîsi tarafında bir sivri burunda hemân *[277a]* bir ada-misâl bir kırmızı yalçın kaya üzre ol kûh-ı ser-bülendin zirve-i a‘lâsında evc-i âsımâna berâber dest-i kudret ile halk olmuş kal‘a-i Kahkahâ-yı Rûm bir hisâr-ı üstüvâr-ı lâ-nazîrdir kim şarkdan garba tûlânî vâki‘ olmuş bir iç kal‘a-i bî-misâldir kim ba‘zı zamân kesâfet-i hevâda iç kal‘a bulutlar içre kalup tâ vakt-i zuhurda şiddet-i hâr olunca ebr-i kebûtlar zâ’il olup iç kal‘a nümâyân olmağa başlar. Tâ bu mertebe iç kal‘a-i bâlâdır.

Ammâ cânib-i selâsında aslâ dîvârı yokdur. Hemân bir kal‘a-i yed-i kudretdir. Ancak aşağı kal‘a tarafına nâzır kapusu kurbunda câ-be-câ kal‘a dîvârları vardır. Ammâ her ne cânibinden olursa aşağı bakılmak muhâldir kim âdemin zehresi çâk olur. Bu kal‘a-i bâlâ Kürdistân'da gûyâ Van kal‘asıdır, lâkin bu Van kal‘asından üç kat yüksekdir ve andan vâsi‘dir.

İçinde cümle beş yüz aded hâne Şeddâdî binâlar var, her biri gûyâ birer kal‘adır. Serâpâ la‘lgûn kiremit örtülü bâğsız ve bâğçesiz ve havlısız daracık dârları var kim cümle büyûtları birer gûne kat-ender-kat kasr-ı Havarnak-misâl cihânnümâ hâne-i zîbâlardır.

Yedi sekiz yerde dud ağaçları ve beş on yerde servi ağaçları var. Cümle evleri biri biri üzre olup kamusu cânib-i cenûba ve semt-i kıbleye nâzır büyût-ı ra‘nâlardır kim Akdeniz cümle buhayre-misâl nümâyân olup cümle evleri beyâz kuğu gibi şâhâne ma‘mûr beyt-i latîflerdir. Ve her evlerde birer ve

ikişer üçer su sarnıçları mukarrerdir.

Ammâ bu iç kal‘ada aslâ kefere hâneleri yokdur. Ve hammâm ve kuyu ve hân ve dükkân ve gayri binâ-yı âbâdân yokdur.

Ammâ cümle iki aded câmi‘-i mü’minân var. Birine Fethiyye câmi‘i derler, Sultân Süleymân Hân'ındır kim kenîseden velî olunmuşdur. Ve biri kapunun iç yüzünde Dervîş Mehemmed Ağa câmi‘i. Bunlar kiremitli câmi‘lerdir, ammâ cemî‘i evlerin ve bu câmi‘lerin kiremitleri cümle kireç ile mebnî bir gûne büyük kiremitlerdir, zîrâ Rûm kiremidi gibi olsa rûzgâr-ı zorkâr bu kûh-ı serbülendde cümle kiremitleri hevâya atar.

Ve bu iç kal‘anın şark tarafında bir burunda bir kulle-i azîm vardır. Kapusuna taş nerdübân ile çıkılır, Kâsım Paşa kullesi derler. Mâl-â-mâl cebehâne-i mühimmât levâzımât memlûdur.

Ve bu kal‘anın garb tarafında evce berâber bir kulle-i bâlâsı dahi var. Cümle şehre ve cânib-i erba‘aya havâle olup içinde gûnâ-gûn zahâ’ir me’kûlât u meşrûbât mâl-â-mâldir.

Ve bu kal‘a deryâda üç yüz mîl deryâdan seçilir. Ve Girid adası bu kal‘adan alâ mele’i'n-nâs nümâyândır, zîrâ mâbeyne-hümâları seksen mîldir.

Ve bu kal‘anın cümle sokakları serâpâ kudretden beyâz taş döşeme kaldırım olup pâk ü pâkîzedir. Aslâ bu kal‘aya bevvâbân [ve] nigâhbânlar köpek komazlar, zîrâ cümle yağmur suları su sarnıçlarına gider. Anıniçün cümle tarîk-i âmları pâkdir.

Ve cümle halkının mesîregâh [u] teferrücgâhları Fethiyye câmi‘idir kim bir yalçın kaya üzre vâki‘ olup şarka ve şimâle ve garba nâzırdır. Cümle cemâ‘at-i kesîre edâ-yı salât etdikten sonra anda oturup teferrüc ederler.

Ve bir mesîregâh dahi kal‘a kapusu mâbeyndir kim cümle kal‘a kulunun lonca yeridir. Bir büyük kemer altı olmağile kapunun iki tarafı soffalarında cümle âyende vü revendelerin teferrücgâhlarıdır. Ve cümle der-i dîvârı âlât-ı silâh ile müzeyyendir. Bu kapuda yukaru iç kal‘anın hudûdu ve evsâfı tamâm oldu.

Der-sitâyiş-i eşkâl-i girdâ-gird-i varoş-ı kal‘a-i Benefşe

Bu mezkûr iç kal‘a kapusundan aşağı varoşa enince üç kat dolamaç kal‘a kapuları vardır. Yolları sâfî mücellâ yalçın kayalı gâyet sarp yollarından at ve katır ve hımârlar gücile çıkarlar. Ve bu mezkûr iç kal‘a kayası aşağı varoşu gûyâ karnına alup kuşatmışdır. Ve bu varoş iç kal‘anın kıblesi tarafına vâki‘ olup iç kal‘a kayası altına girmişdir. Hattâ yukaru iç kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsından bu aşağı varoş görünmez, zîrâ iç kal‘anın püşte-i âlîsi altına aşağı varoş girmişdir. Anıniçün yukaru kal‘adan bu varoş hisâr görünmez.

Der-beyân-ı binâ-yı varoş-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘

Sebeb-i binâsı oldur kim sene (---) târîhinde Sultân Mehemmed Hân asrında bu kal‘a-i Benefşe'nin varoşu etrâfında rabât-ı ma‘mûresi olmadığı ecilden Venedik kâfiri donanma-i menhûsuyla yüz pâre keştî deryâdan ve Manya ve Malta küffârları karadan gelüp bu varoşu üç ay on gün muhâsara edüp yüz bin aded top gülleleri urup bir taş koparamayup hâ’ib ü hâsir olup kal‘a fethinden me’yûs oldukları mahalde karadan kırk bin aded güzîde asker-i İslâm imdâd yetişüp küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı ale'l-gafle basup küffârı kıra kıra deryâya döküp niçe bin *[277b]* aded kefere [vü] fecereler gark-ı bahr-i Sefîd olup niçesi şinâverlik ederek gemilerine varup karârları firâra mübeddel olup cân ber-cehennem gitdiklerinde ahâlî-i vilâyet hâl-i diyer-gûnların der-i devlet-medâra arz etdiklerinde donanma-i hümâyûn ile sene (---) târîhinde Kapudan Fazlı Paşa ve on iki eyâlet askeri ve yetmiş bin re‘âyâ vü berâyâ ve ummâl ve bennâlar cem‘ olup mezkû[r] iç

kal‘a kayasının nısfından üstâd-ı bennâ bölüp tâ deryâya varınca ve leb-i deryâ ile tâ iç kal‘a kayasının deryâ içindeki burnuna varınca bir hisâr-ı şekl-i müselles etmişlerdir kim henüz kal‘a-i Benefşe tâze cân bulup bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuşdur.

Ammâ cümle bu varoşun sokakları daracıkdır. Lâkin dar olduğu yine eyidir, zîrâ hîn-i muhâsarada düşman dar sokaklarından yürüyüş edemezler. Ve cümle evleri biri biri üzre kat-ender-kat havlısız kal‘a-misâl cümle Rûm keferelerinin evleridir.

Müselmân mahalleleri kal‘anın kayası altına vâki‘ olup gâyet cengâver ve dilâver Rûm kefereleri olur. Hattâ Venedik kâfiri bu varoşu muhâsara etdikde dahi kal‘aları yok iken küffâr buna üç kerre yürüyüş edüp daracık sokakl[ar]ına Freng girince varoş Urûmları kıra kıra gerüye döndermüşlerdir. Hâlâ cemî‘i Venedik kâfirleri bu Benefşe keferelerinin ol kadar adû-yı cânlarıdır kim Benefşeliyi bulsalar kebâb ederler. Gâyet bahâdır Rûm kefereleri olur. Şimdi ise varoşları kal‘a içine alındı. Her bir Rûmları ejder-i heft-ser-misâl oldular.

Der-cirm-i varoş: Bu varoş iç kal‘a kayası nısfından garb tarafında varoş kapusundan deryâ kenârından şark tarafı kapusundan yine iç kal‘a kayası burnuna muttasıl varınca cümle girdâ-gird cirmi iki bin yüz aded germe adımdır.

Ve cümle tokuz aded kulle ve cümle üç yerde tabya-i azîmler ve cümle dörd aded kapuları vardır. Evvelâ şark tarafında bir kapusu leb-i deryâda olup limana nâzırdır, ammâ kıbleye açılır metîn kapudur. Ve biri dahi cânib-i garba mekşûf büyük kapudur kim üç kat biri biri içre demir kapulardır. Ve iki aded küçük uğrın kapucukları vardır. Ammâ büyük garb tarafı kapusundan taşra şehrin mezâristânıdır.

Ve birkaç acı sulu kuyuları var. Ve liman kenârında bâzergân mahzenleri var. Bu taraf limandır, ammâ büyük gemiler yatamazlar. Benefşe firkateleri ve Gelibolu gemileri yatırlar.

Ve bu mezkûr varoş içinde irili ve ufaklı cümle bin altı yüz aded havlısız daracık ve cümle kiremit örtülü kat-ender-kat kârgîr binâlı kal‘a-misâl Şeddâdî-eser evlerdir. Cümlesi pâk ve beyâz ve nazîf büyût-ı ra‘nâlardır.

Cümle kârgîr kubbeli ve kârgîr minâreli iki aded câmi‘leri çârsû içre olmak ile ikisi de cemâ‘at-i kesîrelidir. Ve cümle iki aded mesâciddir. Ve cümle bir medresedir ve cümle iki mektebdir. Ve cümle elli aded dükkândır.

Sudan gayri bu şehirde her ne murâd edinsen bulunur, illâ su bulunmaz. Miskâl ile su bulunduğu ecilden bu şehirde aslâ çeşme ve sebîlhâne ve hammâm yokdur.

Bu şehre âb-ı hayât su gelmek kâbildir ammâ cümle şehir halkları ale'l-ittifâk şehre su gelmesine sâhib-i hayrları men‘ ederler.

Sebebi oldur kim, "Çeşme sularımız vardır deyü mağrûr olup su sarnıçlarımıza mukayyed olmayup vîrân olur, hîn-i muhâsarada küffâr gelüp taşradan gelen sularımızı kesüp cümlemiz susuz kalup amân deyüp kal‘ayı kâfire vermek iktizâ eder" deyü bu fikr ile ahâlî-i vilâyet şehre su geldiğin istemezler.

Ammâ her evde beşer onar aded su sarnıçları mukarrerdir. Cümle üç bin aded sarnıçları var kim mâh-ı Temmûz'da her biri âb-ı hayât olup buz pâresidir, ammâ cümle sahrîcleri mühürlüdür kim bir komşu bir komşuya bir katre içmeğe su vermez.

Ve cümle iç kal‘anın kızıl kayasından cereyân eden bârân-ı rahmete yollar kesüp mîrî sarnıçlara, andan şehir evleri sarnıçlarına dolar. Cemî‘i hânedânların dam [u] bâmları üzre cereyân eden matar-ı rahmetin bir katresi hebâya gitmeyüp sahrîclere akar.

Bu şehirde aslâ bâğ u bâğçe olmaz, zîrâ cümle seng-i hârâdır. Ve hevâsı gâyet ısıcakdır. Ve

mahbûbu ve mahbûbesi gâyet akdır. Ve kal‘alarının hâfızı Hallâk-ı Rezzâkdır.

Ve bu Benefşe kal‘ası bir adadır. Ancak kara tarafı ki garb cânibidir, ol mahalde deryâ üzre on bir göz taş cisir var. Tûlu dörd yü[z] elli adımdır. Cisir olduğu mahal sığdır. Tâ cisirler altından balıkçıların kayıkları bir tarafdan bir taraf deryâsına geçer, zîrâ bu cisrin iki tarafı limandır, ammâ büyük gemiler müşkil *[278a]* yatırlar.

{Der-sitâyiş-i liman-ı Benefşe}

Ammâ eski Benefşe limanı gâyet latîf ve top altında a‘lâ yataklı liman-ı emân olup iki yüz pâre gemiler yıldızdan ve karayelden ve batıdan bu üç rûzgâr-ı zorkârdan âsân yatır. Cümle gemiler başların karada taşlara yıldız cânibine bağlar. Ve lodos cânibine on kulaç yerde demir korlar, ammâ lodosa ve kıblede ve gün doğusunda gemiler yatamaz, gâyet müşkildir.

Ve bu limanın garb tarafında kayalar altında latîf sular bulunur. Ve mezkûr Benefşe cisrinin nîm sâ‘at cenûbundaki bâğlar ve bâğçeler cümle Benefşelinindir. Latîf suları ve âbdâr meyveleri ve hoş-hor engûrleri olur.

Ve bu Benefşe'den cenûba kaya burun kâmil otuz mîldir. Andan cezîre-i Girid kıble cânibine kâmil seksen mîldir. Cemî‘i leb-i deryâda Âl-i Osmân'ın Benefşe gibi elzem-i levâzımından bir serhad yokdur. Ve gâyet cezîre-i bî-amân yerde vâki‘ olup limanı bî-emândır.

Bu kal‘ada Hasan Paşa yanında bir hafta meks edüp garîb ü acîb temâşâlar etdik. Ba‘dehu bunda haber aldık kim Sadrıa‘zam Termiş kal‘asından donanma-i hümâyûna süvâr olup cezîre-i Girid'e geçmiş. Hakîr dahi Mora paşası Hasan Paşa'dan ihsânlar ve refîkler alup,

Benefşe'den Anapoli'ye revâne olduğumuz konakları beyân eder

Evvelâ Benefşe'den cânib-i garba 8 sâ‘at gidüp **Eloz sahrâsı**nda,

Menzil-i Beğ çiftliği: Gâyet ma‘mûr otardır. Çakonya dağları sağ tarafımızda kaldı. Andan cânib-i şimâle 8 sâ‘at ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ve çif[t]likler, mahsûldâr mezâri‘âtlar geçüp,

Menzil-i kal‘a-i tekrâr Mizistre'de Şeyhülislâm Hamdî Efendi hânesi yukaru kal‘ada olup anda mihmân olduk. Andan cânib-i şimâle 6 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i (---) (---): Kefere köyüdür. Andan yine şimâle (---) sâ‘at bâğlı ve bâğçeli ve mahsûllü sahrâlar geçüp,

Sitâyiş-i kal‘a-i harâb (---) (---): Bir yalçın kaya başında kayaları mağârâlı vîrân kal‘a-i bâlâdır kim içinde âdem ve âdemî-zâd yokdur. Ancak kış eyyâmlarında içinde çobanlarıyla koyunlar kışlağı ağıllar var. Aşağı deresi içinde bir âb-ı hayât suyu var, ammâ gâyet mahûf u muhâtara yerlerdir ve kemîngâhlı derelerdir.

Andan yine şimâle **Tana sahrâsı** içre bir sâ‘at mahsûllü yerleri ve ma‘mûr çiftlikleri geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Tana

Mora sancağı voyvadalığıdır ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) aded kurâdır. Şehri bir taşlı yerde şark ve garb tarafı sahrâlı bir mürtefi‘ kayalı yerde cümle beş yüz aded hâneli ma‘mûr u âbâdân bir kasabadır kim zemîni sâfî servlik içinde cümle kiremit örtülü hânedânlar ve cümle bir câmi‘i var, haremi sâfî servi ve kubbesi kiremitli ve bir kârgîr minâreli bir latîf câmi‘i ve âb-ı hayât suları var, ammâ çârsû-yı bâzârı ve hân [u] hammâmı yokdur, ammâ haftada bir azîm bâzârı durup etrâfdan niçe bin âdem cem‘ olur. Andan bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i (---) (---), ya‘nî şehr-i atîk Tarapoliçse

Bânîsi (---) (---) (---) dir. Vech-i tesmiyesi lisân-ı Rûm-ı Yûnân'da kuş kafesi demekdir. Hâlâ Rûm, kavm-i Rûm kuşlara pulya derler. Ta‘rîf-i tasğîr ile poliçse derler. Sene (---) de dest-i Venedik'den Kâsım Paşa fethidir. Hâlâ Mora paşasının voyvadalığıdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve a‘yânı vardır. Kal‘ası şehrin garb tarafında bir top menzili mesâfe-i ba‘îde bir yalçın kaya üzre bir kârgîr Şeddâdî binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır. İbtidâ Ebü'l-feth'e miftâhların teslîm etmişler. Ba‘dehu küffâr yine istîlâ edüp feth-i sânîde Süleymân Hân vezîri Kâsım Paşa'ya vere ile kal‘ayı verdiler ve miftâhların teslîm etdiler. Lâkin hâlâ içinde âdem âdemî-zâd yokdur.

Şehri bir vâsi‘ ova içinde cümle bin aded hâneli bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr u âbâdân kârgîr binâlı ve serâpâ kiremit örtülü hânedân-ı vâsi‘lerdir. Ve cümle on bir mahallâtdır. Evvelâ (---) mahallesi

.....(1 satır boş).....

Ve cümle iki aded câmi‘-i müferrihlerdir. Evvelâ çârsû içinde kârgîr kubbeli ve kârgîr minâreli ve kubbesi kireç ile sıvalı ve hareminde bir ibret-nümâ-yı vâcibü's-seyr âbdesthâne hav[z]lı bir câmi‘-i rûşendir kim Mora diyârında böyle bir müferrih dilküşâ câmi‘-i pür-envâr yokdur. Hattâ üstâd-ı bennâ-yı mühendis bu mezkûr havzı tâ haremin ortasına altı aded beyâz ve ince mermer sütûncuklar üzre bir kubbe-i nüh-tâk-ı revâkı vaz‘ edüp altında havz-ı pâki âb-ı hayât ile memlû olup bir yekpâre mermerden şeşhâne bir havz-ı Hanefîdir kim vasfında lisân âcizdir. ***[278b]***

Bu câmi‘in kıble kapusu üzre târîhi budur:

Bize târîh içün Hudâ-yı Alîm,

İşbu kavli bize edüp ta‘lîm,

Râstdır bu makâma tek(?) târîh,

Rûşen oldu makâmın İbrâhîm.

Sene 1067.

Andan Ahmed Ağa câmi‘i, bu dahi bir nûr-ender-nûr pür-nûr câmi‘-i ma‘mûrdur kim kârgîr kubbeli ve serâmed minâreli câmi‘i zîbâdır. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ cümle altı aded mahalle zâviyeleridir.

Ve cümle iki medrese-i âlimândır. Ve cümle üç aded mekteb-i püserândır. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşândır. Cümleden Ahmed Ağa câmi‘i hareminde Hüseyin Efendi hazretlerinin hânkâhı tarîk-i Halvetî'de ulu âsitâne-i kübrâdır kim bay u gedâya ni‘meti mebzûldür. Bizzât sâhibü'l-hayrât bu tekye sahâsında bir kubbe-i âlî içre medfûn olup bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsının sağ tarafındaki pençere üzre bu târîh mastûrdur:

Kâşif-i esrâr-ı erbâb-ı sülûk,

Tâli‘-i envâra cidd ü cehd eden,

Târîhi anın bin otuz beşdedir,

Gitdi o pîr-i mübârek dünyeden.

Sene 1035.

Ve iki tekye dahi ma‘mûr dergâhlardır. Ve cümle bir hammâm-ı râhat-ı cân ve cümle bir hân-ı tüccârân ve cümle bir aded mihmânsarây-ı âyende vü revendegân ve cümle on dörd yerde çeşme-sâr-ı âb-ı revân ve cümle yüz altmış aded dükkân-ı esnâfân ve cümle iki aded kahvehâne-i tiryâkî-i mezmûmândır. Ammâ bu kahvehâneler çârsû içre vâsi‘ şâhrâh üzre vâki‘ olup önlerinde azîm çınâr-ı müntehâlar var kim her biri evc-i semâya ser çeküp şâhaları altında çemenzâr soffalar üzre cemî‘i seyyâhân-ı berr [ü] bihârın erbâb-ı ma‘ârifleri her çınârın zıll-ı himâyesinde arz-ı ma‘rifet edüp ahâlî-i vilâyet ile üns-i ülfet edecek bir kahvehâne-i ibret-nümâlardır. Ve cümle dörd yüz yigirmi aded kefere hâneleridir.

El-hâsıl gâyet ma‘mûr ve şîrîn şehr-i ra‘nâdır. Âb [u] hevâsı yaylak olmak ile latîfdir, ammâ şiddet-i şitâsı şedîd olmak ile limonu ve turuncu ve nârı ve zeytûnu olmaz. Mor[a] iklîmi sevâhiline göre kışı şedîd olur. Lâkin mahbûbu ve mahbûbesi gâyet hûb cemâlli cüvânları olup cümle halkı tendürüstlerdir.

Libâsları cümle çukalar ve kumâşlar olup tâze yiğitleri Cezâyirli esvâbı geyüp bağır yelekleri ve pala bıçaklar taşıyup başlarında kırmızı fes ve ayaklarında siyâh fillar pâbuç geyüp gezerler. Cümle halkı Rûmşadırlar ammâ ehl-i zevklerdir.

Ve gâyet muhibb-i garîbi'd-diyâr âdemlerdir kim bir gece müsâfirsiz ta‘âm yemezler. A‘yân-ı kibârdan

.....(1.5 satır boş).....

Andan kalkup kıble cânibine 2 sâ‘at gidüp sâfî bâğlar ve bâğçeler içre geçüp,

Karye-i (---) : Rûm köyüdür. Anı geçüp 6 sâ‘atde dahi sarp taşlı yolları geçüp (---) dağın aşup muhâtara gayyâ derelerin ve harâmî pusu yerlerin geçüp,

Der-fasl-ı sahrâ-yı (---) (---), ya‘nî binâ-yı serâmed-i kal‘a-i Arhoz

Bânîsi Venedik pirinç pirimleridir. Lisân-ı Talyan'da ismi (---). Lisân-ı Rûm'da Arhoz (---) demekdir. Lisân-ı Ervâm'da dahi ol ismile müsemmâ bir şehr-i ra‘nâdır.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Süleymân vüzerâlarından Kapudan Güzelce Kâsım Paşa deryâdan donanma-i hümâyûn ile karadan deryâ-misâl asker ile bu kal‘a üzre er döküp emân ile feth etmişdir. Hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân üzre vezîria‘zamların hâssıdır kim kâ’immakâmı hâkimdir. Beher sene hâkime (---) yük akçe hâsıl olur.

Yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve serdârı yokdur, ammâ muhtesib ve bâcdârı ve harâc ağası ve şehir kethudâsı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded merdüm-hisâr neferâtları vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Leb-i deryâdan bir top-ı tavîl menzili ba‘îd evce berâber bir yalçın püşte-i âlî üzre havâlesiz şekl-i murabba‘ Şeddâdî seng-binâ bir sûr-ı üstüvâr-ı zîbâ olup cânib-i cenûba nâzır bir kapusu var. İki kat metîn derveze-i hadîdlerden içeri sehel gidüp bir meydândan içeri kendü iç kal‘a kapusudur. Ol dahi taraf-ı cenûba meftûh kavî demir kapudur.

Andan içeri bu iç kal‘a içinde cümle yüz elli aded hânelerdir, ammâ çoğu boşdur. Sâhibleri tâ‘ûndan firâr edüp câ-be-câ hâneleri harâb, yerleri türâb olmadadır.

Ammâ bu iç kal‘anın garba nâzır köşe evc-i âsımâna berâber bir ibret-nümâ kulle-i ra‘nâsı var.

Cümle Anapoli körfezi deryâsı ve Anapoli kal‘ası ve Arhoz sahrâsı cümle ayak altında nümâyândır. Bu kulle-i bâlâ gûyâ iç kal‘a içinde bir iç kal‘a dahi olmuşdur.

El-hâsıl temâşâ etdiğimiz kal‘alarda böyle bir kulle-i bâlâ meğer İslâmbol'da Galata Kullesi *[279a]* ola. Hakîkatü'l-hâl Galata Kullesin binâ eden bennâ-yı selef bu kulle-i serâmedi ol binâ etmişdir. Târîhi lisân-ı Latince ile tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu kulle Galata Kullesi gibi sâde binâ değildir. Tâ zirve-i a‘lâsında olan bedenler içre bir kat kulle-i bâlâ var kim ol dahi eflâke kad keşân olup durur. Lâkin Galata Kullesi gibi üstü kurşum örtülü külâh değildir. Üstâd-ı kâmil arz-ı ma‘rifet içün bu kullenin tâ zirve-i a‘lâsına bir musanna‘ kârgîr binâ toloz kubbe-i ra‘nâ etmiş kim ta‘bîr olunmaz.

Kadîm-i eyyâmda bu kulle üzre topları çok imiş, ammâ şimdi cümle beş aded serâmed şâhî topları var. Derûn-ı kulle sekiz kat olup her tabakasında gûnâ-gûn cebehâneler ve mühimmât [u] levâzımâtlar ve gûnâ-gûn zahâ’irler ve darı ve kılçıklı pirinç memlûdur.

Ve bu mezkûr iç kal‘anın şark tarafında muttasıl bir kat bölme kal‘a dîvârı dahi var. Bu hisâr içre cümle on beş aded kiremitli evler vardır.

Ve bir müfîd [ü] muhtasar câmi‘i var. Niçe ihtiyârlar "Bu câmi‘ Ebü'l-feth'indir kim ibtidâ bu kal‘ayı Ebü'l-feth feth edüp Anapoli'yi feth edemeyüp ba‘dehu küffâr bu kal‘ayı bile almışdır" deyü nakl etdiler, ammâ bu câmi‘in hutbesinde Süleymân Hân nâmı tilâvet olunur. Bu hisârda bu câmi‘den gayri bir şey yokdur.

El-hâsıl bu kal‘a-i Arhoz üç kat bölme hisârdır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bedenleri üzre iki bin yüz aded adımdır. Ve şark ve garb tarafları cümle yalçın uçurum kayalar olmak ile aslâ bir tarafında handakı yok bir metîn kal‘adır. Bu kal‘anın kapusu önünde,

Sitâyiş-i yukaru küçük varoş

içre eğer müslim ve gayri müslim hâneleri cümle seksen aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ-yı cihânnümâ hâne-i ra‘nâlardır. Lâkin ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Bunda dahi çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Gâyet âlî olmak ile herkes bu mahalle çıkmağa âciz olduklarından cümle halkı aşağı şehre muhtâclardır.

Der-vasf-ı aşağı şehr-i Arhoz

Yukaru varoşdan yokuş aşağı bu varoşa gelince kâmil üç bin adımdır. Bu şehir cümle sekiz yüz aded hâne-i kebîrlerdir kim iki ev bir yerde değillerdir. Cümle başka başka binâ olunmuşdur. Hemân sahrâda herkes beğendüğü yerde bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu kal‘a-misâl vâsi‘ ve metîn ü ma‘mûr hâneler düzmüşler kim cümle cümle kiremitli ve porta sarây kapulu büyût-ı ra‘nâlardır.

Cümle iki aded câmi‘dir. Biri çârsû içinde kiremit kubbeli ve bir nâzük kârgîr minâreli tarz-ı kadîm câmi‘-i azîmdir. Ve biri dahi Beşikler(?) kurbunda bir câmi‘i- ma‘mûrdur. Ve cümle on aded mahallât mesâcidleridir.

Ve cümle derûn-ı kal‘ada ve yukaru varoşda ve aşağı bu varoşda cümle on bir mahalledir. Cümleden Beşikler(?) mahallesi, Kethudâ mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ma‘mûrdur.

Ve cümle bir medrese-i âlimândır. Ve cümle iki aded mekteb-i ebcedhândır. Ve cümle iki aded tekyegâh-ı dervîşândır.

Ve cümle bir aded hammâm-ı gâsilândır. Ve cümle bir aded hân-ı sevdâgerândır.

Ve cümle yigirmi aded seyrek seyrek dükkândır kim tertîb üzre binâ olunmamışdır. Ve cümle beş yüz aded âb-ı hayât kuyuları vardır. Ve mahkeme sarâyı (---) (---) (---) ma‘mûrdur.

Âb [u] hevâsı latîfdir. Ve bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur, zîrâ cümle Anapoli şehrinin a‘yân-ı kibârının bunda bâğları vardır. Kırk gûne âbdâr şîredâr engûr-i hoşhoru sicilde mastûr olup üzümü

memdûhdur. (---) (---) (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Bu şehri dahi temâşâ edüp andan şarka 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kuçiya: Zekeriyyâ Efendi'nin bâğ-ı İrem-misâl çiftl[i]ğidir. Andan cânib-i kıbleye bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i harâb Eski Anapoli: Bâğlar ve bâğçeler içinde vîrân kalmış havâlesiz Şeddâdî bir taş binâ imiş. Anı geçüp nîm sâ‘atde gidüp,

Der-fütûhât-ı vilâyet-i Anapoli, ya‘nî kal‘a-i sedd-i İskender Anapoli

Lisân-ı Talyan-ı Freng'de Anapolya derler. Lisân-ı Latin'de (---) derler. Lisân-ı Rûm-ı Yûnân'da Kasro Anapoliye derler. Lisân-ı Âl-i Osmân'da Anabolı derler kim Anapoli'den galatdır.

Ammâ Âl-i Osmân hükmünde bu Anabolı ve Karadeniz sâhilinde İnebolı, Süzebolı, Ahtabolı, Gelibolı, (---) (---) Anatolu'da şehr-i Bolı var ve niçe bolı lafızlı şehirler var ammâ bu kal‘a-i Anapoli gibi dest-i Âl-i Osmân'da böyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a yokdur. Hattâ ibtidâ sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân muhâsara edüp feth edemedi. Ba‘dehu (---) senede Sultân Bâyezîd Hân muhâsara etdirüp fethi müyesser olmadı.

İki kerre sayyâd-ı Çîn elinden rehâ bulmuş Çîn âhûsuna dönüp bu kal‘ayı Venedik kâfiri eyle sedd-i Ye’cûc etdi kim mukaddemâ Rûmu Feylekos binâsından ziyâde sedd-i Me’cûc idi.

Âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Sultân Süleymân Hân *[279b]* vezîri Kapudan Güzelce Kâsım Paşa bu kal‘a üzre serdâr-ı mu‘azzam gelüp berren ve bahren bu sûr-ı metîni kuşadup yetmiş gün yetmiş gece zarabât-ı kal‘a-kûp toplar ile döğe döğe kuvvet-i bâzû-yı Âl-i Osmân ile kılıç urup feth olmuşdur kim cümle Mora cezîresin Ebü'l-feth ve Bâyezîd Hân iki pâdişâh feth edüp bu kal‘a aslâ belî dimeyüp kâmil yetmiş yıl dest-i küffârda kalup sonra bu Anabolı ve kal‘a-i Benefşe ve kal‘a-i Termiş yetmiş yıldan sonra amân ile Benefşe ve Termiş kal‘aları[n] vermişlerdir.

Bu kal‘a feth olmayınca cemî‘i Mora cezîresi dest-i Âl-i Osmân'a girmemişdir, {illâ} üçüncü pâdişâhda Süleymân Hân destine girmişdir. Hâlâ anların tahrîri üzre bu kal‘a-i Anabolı Mora paşasının hâss-ı hümâyûnundan voyvadalıkdır. Hâkimleri üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Nâhiyesi (---) aded kurâdır kim kadıya beher sene on kîse mâl-ı harâm pîş-tahta mahsûlu hâsıl olur. Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sürsat ağası ve nüzûl ağası ve iştirâ ağası ve gümrük ağası ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir emîni ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve anbâr emîni ve anbâr nâzırı ve anbâr kâtibi var, zîrâ cümle Girid'e gidecek zahâ’ir-i asker-i İslâm bunda dağlar gibi yığılmış idi. Anıniçün bu şehir âdem deryâsı olmuş.

Ve kal‘a ağası ve cümle yigirmi aded neferât ağalarından sağ kol ağası ve sol kol ağası ve gönüllü ağası ve azeb ağası ve beşli ağası ve topçu ağası ve cebeciler ağası ve kapudan ağası ve liman ağası ve mendirek kal‘ası ağası başka neferâtları vardır.

Ve cümle (---) aded aşağı kal‘a ve yukaru kal‘a neferâtları vardır. Ve Rûm kefereleri üzre portoyorozları vardır, ammâ Freng balyozu konsolozu yokdur. Lâkin a‘yân-ı eşrâfı ve ulemâ-yı sulehâsı ve beğ ve beğzâdeler ve paşa ve paşazâdeler gâyet çokdur, ammâ cümleden mükellef ü mükemmel Maryoloğullarından Abdî Paşa ve Mustafâ Paşa ve Hasan Paşa ve (---) (---) (---) (---) (---) cümleden azîm hânedân sâhibleri olup üçer pâre kadırga ile sefer eşer ikişer tuğlu deryâ kapudanlarıdır kim Akdeniz'de velvele-ârâ olmuş paşa-yı bâ-vakârlardır.

Der-eşkâl-i zemîn-i sûr-ı evsâfât

Bu kal‘a Anabolı körfezinin intihâsında leb-i deryâda şekl-i bâdemî, ya‘nî bir tûlânîce vâki‘ olmuş bir mürtefi‘ kaya üzre bir kal‘a-i metîn ve hısn-ı hasîn hisâr-ı üstüvârdır kim iç kal‘ası kâmil üç kat bölme Şeddâdî dîvârlı bir sa‘b rabta-i iç hisârdır.

Bunda ancak Fethiyye câmi‘i var, Süleymân Hân'ındır kim kenîseden velî olunup tûlen ve arzen ellişer ayak olup sâde kiremitli ve bir mevzûn minâreli kâmil altmış beş ayak taş nerdübân ile hakîr bu bânghâneye urûc edüp şehrin tarh [u] tarz, eşkâl-i esâs-ı binâsın seyr [ü] temâşâ edüp bir tabak kâğıza kal‘anın cümle eşkâl-i imârâtların resm etdim. Ammâ bu Fethiyye câmi‘i içre bir azîm su sarnıcı var kim cemî‘i bu iç kal‘a halkı ana muhtâc olup eyyâm-ı bahûrda gûyâ buz pâresi suyu var, bir rûhâniyyetli câmi‘-i nûrdur.

Ve bunda cümle iki yüz aded kiremit örtülü mükellef ü mükemmel binâlı cümle müselmân hâneleridir ve cümle islâm binâsıdır, zîrâ hîn-i muhâsarada sademât-ı topdan kefere binâları kalmayup ba‘de'l-feth tarz-ı İslâm üzre ma‘mûr olmuş hânedânlardır. Ammâ esâsları yalçın kayalar üzre vâki‘ olmağile bu iç kal‘ada aslâ bâğçeli evler yokdur. Ve cümle daracık dârlardır ammâ cihân-nümâ hevâdâr dâr-ı karârlardır.

Ve bu kal‘anın kıble cânibinde aslâ kal‘a dîvârı yokdur, hemân bir yalçın kayalardır kim âdem aşağı aslâ bakmağa cür’et edemez. Ammâ bu kal‘anın cümle topları bu dîvârsız olan kayalar üzre olup cümle aşağı deryâ boğazına nâzır serâmed topları vardır kim her biri siper sepetlerinin ardlarında ejder-i heft-ser gibi durur balyemez toplardır.

Ve bu iç kal‘anın maşrık tarafında bir bölme hisâr dahi var, ana orta hisâr derler. Ancak garb cânibine nâzır bir kapusu var. Andan içeri ceng(?) meydânıdır, ancak bir mescidi ve beş aded hânesi var, gayri âsâr-ı binâlar olmayup hemân bir meydân-ı vâsi‘dir.

Ve bu mahalden aşağı gidüp şark tarafında yine kayalar üzre bir bölme hisâr dahi vardır ismine (---) derler. Bir câmi‘i ve seksen aded kiremit örtülü hâneleri var, gayri şey yokdur.

Andan aşağı Toroz kapusuna giderken bir bölme hisâr dahi vardır ismine (---) derler. Cümle yigirmi aded hâneler dahi bunda vardır.

Ammâ iç kal‘a bu zikr olunan iki aded bölme hisâra gelince dîvârlarının kalınlığı yüz ayak enli Şeddâdî binâ-yı metîndir. Ve kırkar arşın yüksek dîvârdır kim cümle rûy-ı dîvârları iç yü[z]üne eğridir. Kaçan kim hîn-i muhâsarada top gülleleri te’sîr etmeyüp kayup gider.

Ve bu tarafı kal‘anın kara olmak ile üç kat kesme kaya handakın taşra katı kâmil seksen *[280a]* adım enli ve amîk handakdır kim liman tarafındaki handak içre kayıklar yanaşup girirler.

Bu kal‘anın ölümü kara tarafındaki handak aşırı olan havâle kayalardandır, zîrâ bu mahallin havâle kayalarından taş atsan kal‘a içine el taşı düşer, tâ bu mertebe havâle kayaları vardır kim bu kayalardan kurşum kal‘a içre tavuk gezdirmez. Ol ecilden bu kal‘anın kara cânibi sarp ender sa‘bdır. Ve cümle beş yüz adım kara cânibi kara taşlı karadır. Mâ‘adâ bu kal‘anın cânib-i erba‘ası deryâdır. Hemân bu kal‘a cezîre olmağa beş yüz adım kayalı yeri kalmışdır, eğer anı kesseler bu kal‘a bedürüstî cezîre olurdu. Ve hâlâ bu kal‘a dâ’iren-mâdâr yalçın kaya üzre vâki‘ olmuşdur. Cenûb tarafı bir çâh-ı gayyâ-misâl seng-i hârâ olduğundan mâ‘adâ ol taraflarda aslâ kal‘a dîvârı olmayup hemân bir kal‘a-i Hudâyîdir. Ve dahi yukaru kal‘aların şimâl tarafında aşağı varoş kal‘asına ener kal‘anın büyük kapusu önünde bir lonca köşkü var, limana nâzırdır kim cümle liman ve aşağı şehir ayak altında nümâyândır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i aşağı kal‘a-i varoş-ı azîm

Evvelâ bu aşağı hisâr leb-i deryâ-yı liman kenârınca kal‘anın bedenleri üzre tâ aşağı tophâneye varınca andan yukaru büyük tophâneye varınca andan yalçın kayalar üzre tâ Toroz kapusuna varınca andan şark tarafında büyük kapuya varınca bu kal‘a dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin sekiz yüz aded germe adımdır. Ve cümle kırk iki aded şâhâne dirsek dirsek ebrâc-ı azîm kullelerdir. Ve cümle iki bin yüz aded kal‘a bedenleridir.

Ve cümle etrâfında beş aded kapulardır, ammâ üçü bu aşağı hisârdadır. Evvelâ biri cânib-i şarka nâzır büyük kapudur kim Arhoz kal‘ası yoluna gider üç kat metîn demir kapulardır. Andan iki kapu dahi iskele kapusu dur kim biri taraf-ı garba ve biri semt-i şarka açılır ve iç hisâra gider Toroz kapusu ve orta hisâra giden orta kapular şarka nâzırlardır. Bu kal‘a-i zîr yukaru ve iç kal‘aların kayalarını kuşatmış leb-i deryâ-yı limanda bir düz vâsi‘ yerde şekl-i mukavvis bir kal‘a-i azîmdir. Ammâ bu cirm [ü] eşkâlde olan kal‘a içre,

Der-aded-i esmâ-i mahallât: Cümle bin altı yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve serâpâ kiremit örtülü kat-ender-kat sarây-ı âlîlerdir kim cümle vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve a‘yân-ı kibâr evleri bu kal‘adadır. Yukaru kal‘ada böyle sarâylar yokdur. Evvelâ liman kapusunın iç yüzünde Maryoloğlu sarâyı ve (---) mahalde Şeyhî Efendi sarâyı (---) (---) (---)

Der-vasf-ı sarây-ı ağavât: (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve yukaru kal‘ada Dizdâr Gökçegöz sarâyı meşhûrdur.

Der-cevâmi‘hâ-yı müslimât: Evvelâ çârsû içinde (---) (---) câmi‘i kârgîr kubbeli ve kârgîr minâre-i mevzûnlu câmi‘dir. Taşra soffasının sol tarafında bir kabr-i şühedâ vardır. Ve yine çârsû içinde (---) (---) câmi‘i, bu dahi kârgîr kubbeli ve kiremitli ve kârgîr minâreli ma‘bedgâhdır. Ve kal‘adan taşra tekye câmi‘leri, ikisi de müferrihdir. (---) (---) (---) (---). Bunlar çümle cemâ‘at-i kesîreye mâlik beytullâhlardır. Ve yukaru hisârda Süleymân Hân câmi‘i, kiliseden olduğu bâlâda mastûrdur.

Der-aded-i mesâcidhâ-yı muvahhidât: Cümle (---) aded mahalle buk‘alarıdır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ilm-i dâru't-tedrîs-i âlimân-ı mü’minât: Cümle (---) aded medrese-i müfessirîn-i muhaddisîndir. Evvelâ cümleden (---) (---) (---)

Der-ta‘rîf-i mekteb-i sıbyân-ı necîbât: Cümle (---) aded dâru't-ta‘lîm-i tıflândır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---).

Der-hânkâh-ı dervîşân-ı meczûbât: Cümle (---) aded tekyegâh-ı zikrullâh-ı erbâb-ı tarîk-i Âl-i

Abâ'dır. Evvelâ şehrin şarkındaki kapudan taşra mezâristânlar içre yukaruda iki aded fukarâ-yı ehl-i tarîk tekyesi var. İkisinde dahi câmi‘ler vardır. Acâ'ib ü garâ'ib âsitânelerdir kim ni‘metleri subh u mesâ müsâfirîn [ü] mücâvirînlere ni‘metleri dâ'imdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-defter-i dekâkîn-i ehl-i kâsibât: Cümle iki yüz aded dükkân-ı ehl-i hırefdir, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cümle zî-kıymet şeyler bulunur.

Der-medh-i germâb-ı hammâmât-ı ehl-i salât: Cümle (---) aded hammâm-ı râhat-ı cândır. (---) (---) Ammâ yetmiş aded sarây hammâmları vardır.

Der-tahrîr-i hân-ı sevdâgerân-ı erbâb-ı tüccârât: Cümle (---) aded vekâle-i bâzergândır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-hakk-ı mihmânsarây-ı müsâfirîn-i levendât: Cümle üç aded hân-ı hasbîler var. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[280b]*

Der-çeşme-sâr-ı zülâl-i âb-ı hayât: Cümle (---) aded çeşmelerdir. Cümle hayrâtı kal‘a fâtihi Kâsım Paşa'nındır kim âb-ı nâbın şark tarafında (---) bâğlarından getirdmişdir. Derûn-ı kal‘ada çârsû içindeki çeşmenin târîhidir:

Ve hayrun kabûl.

Sene 954.(---) (---)

Der-kâ'ime-i küçük bâzâr-ı ehl-i sanâyi‘ât: Evvelâ büyük kapudan taşra elli aded dekâkînler olup her bâzâr günleri cemî‘i kurâ ve kasabâtlardan niçe bin benî âdem cem‘ olup germâ-ger[m] bir cem‘iyyet-i kübrâlı bâzâr olur kim ta‘bîr olunmaz. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-uyûn-ı cân-perver-i aynı'l-hayât: Bu şehrin iki yerden suları gelir ammâ ısıcakdır, ammâ Kâsım Paşa suyu lezîzdir. Biri dahi Eski Anabolı'dan gelir {ammâ sehel acıcadır.}

Der-reng-i rûy-i pîr-i nâtüvân-ı ricâlât: Müsinn-i zâl-ı zamân çöngelmiş kocalarının belleri bükülmüş iken yine bâğlara piyâde gidüp gelirler.

Der-medh-i sûret-i mahbûbân-ı sâhib-cemâlât: Dilberânı gâyet memdûh olup ehl-i ırz ve perî-peyker ve melek-manzar zarîf ve nüktedân pençe-i âfitâb dilberânı olur.

Der-esmâ-i kibâr-ı a‘yân-ı sâhib-summât: Abdî Paşa ve Mustafâ Paşa ve Hasan Paşa ve Şeyhî Efendi (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân-ı sâhib-tabî‘at: Çokdur ammâ cümleden Rûm Benefşeli ve Rûm Mihalaki ve Abdî Paşa esîri Manolaki, bunlar meşhûrdur.

Der-şinâh-ı üstâd-ı cerrâhân-ı mu‘teberât: Evvelâ Cerrâh Usta Habîb ve Usta Receb (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı müstecâbü'd-da‘avât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-na‘t-ı güzîde-i şâ‘irân-ı mu‘arrefât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-kabâ-yı kıyâfet-i kabâ-yı benât: Cümle tâze cüvân evlâdları serâpâ parankona elvân çukaları Cezâyir esbâblarıdır, zîrâ cümle levendâtdır.

Der-câmehâ-yı eşkâl-i ümmehât: Cemî‘i havâtînleri elvân çuka ferrâceler geyüp yassı başları üzre izâr örtünürler.

Der-esmâ-i merd-i meydân velî-ni‘am-ı sâhib-kemâlât: Cümle keştîbân dayılarının esmâları Murâd Dayı, Sücâh Dayı, Eloz Dayı, Kakomir Dayı gibi isimleri var.

Der-nâmhâ-yı bintân-ı Adeviyye-i muhadderât: Evvelâ Mevzûne Kadu, Râbiye Kadu, Ümmise Kadu (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-elkâb-ı halka-begûşân-ı gulâmât: Ekseriyyâ köleleri Frengdir. Pervîz, Şehbâz, Bihzâd, Musli, Balı, Fîrûz bunun emsâli isimleri var.

Der-lakab-ı cevâriyân-ı ebyaz u esvedât: Itâbe, Kâtibe, Sâhibe, Müsemmâ, Ambere, Cânfide, Şûrîze misilli esmâları vardır.

Der-hisâb-ı arz-ı beled-i şehr-i iklîmât: Be-kavl-i müneccimîn ilm-i usturlâb üzre 28 (sekiz) inci iklîm-i örfîde bulunup tûl-ı nehârı (---) .

Der-kavl-i müneccimîn binâ-yı tâli‘-i imârât: Be-kavli kehene-i kudemâ bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı mîzânda ve beyt-i zühre ve hevâyîde bulunmuşdur.

Der-hevâ-yı hûb-ı câvidân nesîm-i müferrihât: Hevâsı gâyet latîf-i i‘tidâlde olup vakt-i seheri ol kadar hûbdur kim bâd-ı seher bunda bulunur.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı mühmelât: Derûn-ı şehrin cânib-i garbîsinde kefere mahallâtları içre cümle yedi aded kenîse-i râhibân-ı bıtrîkânları var.

Der-medh-i pîşekâr-ı ehl-i işgâlât: Ekseriyyâ halkı neccâr-ı keştîbân-ı marankozândır, ya‘nî gemi yaparlar. Bir sınıfı bâğbân u pâsbân-ı kal‘adır.

Der-kâr-ı kehene-i acâ’ibât-ı mutalsamât: Bu şehir içre aslâ yılan ve çıyan ve akreb olmaz. Ve limanına her sene kefal balığı gelüp tılsımın ziyâret {ederken sayd olunur}.

Der-mahsûlât-ı mütenevvi‘ât-ı hubûbât: Buğdayı ve kalımboku ve darısı ve pembesi gâyet çok olur, ammâ arpası ve mercümeği az olur.

Der-sun‘-ı hudâyî güzîde-i müsmirât: Cümleden ziyâde elvân elvân üzümü gâyet şîredâr ve terdir ve inciri ve zeytûnu ve nârı gâyet memdûhdur.

Der-beyân-ı nebâtât-ı envâ‘-ı sebzevât: Fi's-sayfi ve'ş-şitâ marulu ve teresi ve salatası ve soğanı ve gayri nebâtât [u] giyâhâtı firâvândır.

Der-temdîh-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Bu şehir sükkerî işleri ve gûnâ-gûn aşları husûsan güllâç baklavası ve keklik böreği bir diyârda yokdur.

Der-hayât-ı cân-perver gûnâ-gûn-ı meşrûbât: Evvelâ asel-i musaffâsının limon sulu şerbeti ve rümmân şerbeti ve müselles-i şer‘iyyesi memdûhdur.

Der-me’kel-i imâret-i dâru'z-ziyâfât: Her hânedândan imâret-misâl bay [u] gedâya ni‘metleri mebzûldür, ammâ taşra tekyelerin ni‘metleri bî-minnetdir.

Der-meşrûbât-ı muharremât-ı elvân-ı müskirât: Cümleden hamr-ı harâmı turna kanı gibi la‘l-gûn olup humârı yokdur, derler. Vişnâbı dahi meşhûrdur.

Der-mesîregâh-ı irem-i erbâb-ı hâcât:

.....(2/3 satır boş).....

Der-ta‘dâd-ı cinîn-i İremezât-ı bâğavât: Büyük kapudan taşra tekyeler etrâfında ve dahi iki sâ‘at ileri varınca cümle on sekiz bin bâğ u {bâğçe ve müşebbek bostânlardır}. ***[281a]***

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât:

.....(3.5 satır boş).....

Der-beyân-ı girdâ-gird-i liman-ı cây-ı necât

Bu aşağı kal‘anın şimâli ve yıldızı ve garbîsi tarafların ihâta etmiş bir liman-ı azîmdir kim Anabolı Körfezi'nin nihâyetindedir. Gemiler çet-a-çet küpeşte küpeşteye karın karına yatsalar bin pâre gemi alır, ammâ demir üzre mola yatsalar üç yüz pâre gemi alur liman-ı cây-i menâsdır. Bu limanın tâ ortasına vâki‘ olan Kastel kal‘ası mâbeyninde yatan gemiler beş kulaç suda yatırlar. Lâkin maşrık ve şimâl ve yıldız tarafı kenârları kumsal sığ yerlerdir. Gûnâ-gûn latîf ü semîn balıkları sayd olunur. Ammâ yılda bir kerre hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Kibriyâ bilir ol kadar kefal balığı gelüp Kastel kal‘ası önünde bir tılsım balık var, anın te’sîriyle kefal balıkları gelüp cümle sayyâd-ı mâhî elinde dâma düşüp Anabolı kavmi balık ganîmeti ederler, aceb hikmet-i Hudâdır.

Der-tavsîfât-ı kal‘a-i Kastel-i dâr-ı hayât

Mezkûr aşağı varoş kal‘asının şimâli önündeki liman-ı kebîr ortasında hikmet-i sun‘-ı Hudâ bir yalçın püşte-i pest vâki‘ olup üstâd-ı bennâ-yı selef var makdûrun sarf edüp bu cezîre-i kayacık üzre şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ bir mendirek-i ra‘nâ inşâ etmiş kim gûyâ bennâ-yı mühendisîn yed-i tûlâsın ayân etmiş, zîrâ bu liman-ı azîm bir hayli vâsi‘ liman olmağile niçe kerre düşman firkateleri şebhûn ile bu limana girüp gemiler basıp esîrler alup gitmişler. Anıniçün bu Kastel kal‘asın yasamışlar. Hakkâ ki liman henüz bir cây-ı emn [ü] emân olmuş. Bir cânibi tâ Anabolı boğazına nâzırdır. Cemî‘i etrâfı limanı muhâfaza eder bir sedd-i İskender'dir.

Cirmi dâ’iren-mâdâr kâmil üç yüz adım olup içinde bir câmi‘i ve cümle beş aded hâneleri olup başka dizdârı ve yüz elli aded merdüm-hisârı olup hâneleri tabaka tabaka kulleler içinde sâkinlerdir.

Cânib-i şarka nâzır bir metîn küçük demir kapusu var. Hattâ sene (---) târîhinde Anabolı feth oldukdan [sonra] kırk gün küffâr ceng edüp donanma-i Âl-i Osmân'ı bu limana komayup savaş eder. Ba‘dehu kırk günden sonra bu mezkûr kapuyu açup gemilerine süvâr olup bir cânibe kaçup giderler. Anıniçün bu kal‘a kırk günden sonra feth olmuşdur.

Bu kastelde olan topların her biri boğaz ağzına ve etrâf-ı limana nâzır serâmed balyemez ağreb ü garâ’ibden toplar var kim bu liman etrâfında kuş kondurmaz. Ve bu kastel içinde evce ser çekmiş bir iç kal‘a-misâl kulle-i serâmed var. Taşra mendirek kapusundan girildikde bu kulle kapusuna haşeb cisr ile geçilir, kesme kaya handakdır. Her gece haşeb cisri pâsbânlar kaldırup bu iç kulle gûyâ bir cezîre olur. Sekiz tabaka bir kulle-i serâmeddir. Cümle zahâ’ir ve cebehâne ve mühimmâtlar bundadır. Ve içinde yüz âdeme bir yıl kifâyet eder âb-ı hayât su sarnıcı vardır.

Bu kulle-i bâlâda dahi niçe serâmed şâhâne topları var kim deryâda ve Arhoz bâğlarında kuş kondurma[z]. Bunun emsâli Moton kal‘asındaki kastel dahi acâ’ibdir, ammâ bu Anabolı mendireği Moton'dakinden vâsi‘ ve musanna‘dır. Hudâ-yı Müte’âl inkırâzu'd-devrân düşman şerrinden emn [ü] emân ede, *âmîn yâ Müste‘ân.* (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-beyân-ı kubûr-ı şühedâ-yı ziyâret

Evvelâ tarîk-i pîşvâ-yı fukarâ-yı Âl-i Abâ, **ziyâret-i Selîm Baba,** *kuddise sırruhu'l-azîz:* Liman kapusu kurbunda kal‘a dîvârı dibinde medfûn olup ziyâretgâh-ı ünâs-ı hâss [u] âmmdır.

Ve **ziyâret-i Mezâristân-i kübrâ,** (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu kal‘ayı dahi temâşâ edüp cümle ahbâb ile vedâ‘laşup maşrık tarafına 2 sâ‘at gidüp,

Karye-i Volimir: Konak sâhibimiz velî-ni‘am Şeyhî Efendi hazretlerinin çiftliğidir. Andan 6 sâ‘at kıbleye gidüp,

Karye-i İri: Durkud Paşa çiftliğidir. Andan yine maşrık cânibine 3 sâ‘at sarp yollarla gidüp,

Manastır-ı Avogoz: Evce berâber bir kaya üzre olup bir acîb ü garîb mihmânhâne-i millet-i Mesîhiyye'dir, ammâ tâ zirve-i a'lâsına (---) sâ'atde çıkılup âyende vü revendegânlara ni'metleri mebzûldur. Andan yine maşrık tarafına 4 sâ'at taşlık içre gidüp,

Kal'a-i İrsolis: Âsımâna münkalib olmuş bir yalçın kaya üzre vîrânca kal'acıkdır. İçinde koyunlar kışlar ammâ aşağı dibinde bir âb-ı hayât su çıkar kim gûyâ buz pâresidir. Andan (---) sâ'at baş aşağı maşrık tarafına gidüp leb-i deryâya çıkup,

Karye-i Leşa: Gördüs kal'ası körfüzünün kenârında *[281b]* bir büyük Rûm keferesi köyüdür. Ve Kuluri adası bu kenâra pek karîbdir. Ve bu karyenin maşrık tarafına,

Cezîre-i Mesena: Sehelce Mora tarafına karîbdir kim bir tüfeng menzili yer olup kapudan paşa hâssıdır ve Gördüs kazâsıdır. Andan cânib-i kıbleye leb-i deryâca 3 sâ'at gidüp,

Karye-i Pasiya: Bir bayır başında kırk elli evli kefere köyüdür ve Şeyhî Efendimizin çiftliği mahsûldârıdır ve Gördüs nâhiyesidir, ammâ soğanı ve üzümü ve inciri meşhûrdur. Bu köyün mukâbelesinde şimâl cânibine bir kurşum menzili ba'îd,

Evsâf-ı cezîre-i kal'a-i Poroz

Akdeniz içinde olup kapudan paşaların hâssıdır. Beher sene (---) yük akçe iltizâm olup kâ'immakâmı hâkimdir. Ve Mesoya kazâsı nâhiyesidir.

Kal'ası bir sarp kaya üzre sehelce rahnedârlı kal'acıkdır. Ancak içinde bir azîm manastırı var, hemân iç kal'a ma'mûr ol deyr-i mekfûrdur. Ammâ aşağı leb-i deryâda bir mu'azzam kefere köyü var, beş yüz hâneli ve beş manastırlı gâyet ma'mûr ve kefereleri ankâ ve mesrûr köydür. Cümle âsî Manya ve Malta firkateleri bî-bâk ü bî-pervâ gelüp limanında lenger endâht olup bey' u şirâ ederler. Ve şîre(?) ve ekmek ve peynir alup esîr mü'min satarlar. Mora kenârıyla bu Poroz adası mâbeyni eyü limandır kim kadırgalar bu limanın iki cânibinden girüp çıkmak kâbildir. Ve adası kenârlarında âb-ı hayât suları firâvândır. Ve bu limandan,

Cezîre-i Ayana: Şimâl tarafına sekiz mîl karîbdir. Kal'ası ve limanı hudâyîdir. Bâlâda vasf olunmuşdur, tekrârında âlem yokdur. Andan cânib-i cenûba (---) sâ'at Termiş dağların ve sengistânların geçüp,

Kal'a-i Peyada: Mâ-tekaddem ma'mûr imiş. Ba'de'l-feth Fâtih vîrân etmiş, ammâ sehel imdâd ile ma'mûr olmak kâbildir. Bu kal'ayı geçüp yine sa'b yollar ile gidüp,

Kal'a-i Monti: Bu dahi bir topraklı bayır üzre bir küçük taş binâ bir kal'a-i ra'nâcıkdır, ammâ bu dahi vîrâncadır. Anı dahi geçüp niçe kurâlar ve niçe münhedim kal'a-i ibret-nümâlar geçüp,

Karye-i Balaban: Bu dahi Şeyhî Efendimizin çiftliğidir. Mukâbelesinde deryâ aşırı iki mîl cânib-i kıbleye ve maşrıka meyilli,

Cezîre-i Dokoz: Vîrânca bir küçük adacıkdır, ammâ şarkında a'lâ limanı vardır. Andan 4 sâ'at leb-i deryâ ile ne'ûzü billâh taşlık içre cânib-i garba doğru renc-i anâ çekerek gidüp,

Der-eşkâl-i girdâ-gird-i kahkahâ-yı Rûm, ya'nî kal'a-i Termiş-i ibret-nümûn-ı ân merzibûm

Be-kavl-i müverrihân-ı Latin kavm-i Rûm bu kal'a-i felek-meşhûn Feylekos binâsıdır. Lisân-ı Rûmca Termiş Kasro (---) (---) demekdir. Lisân-ı Talyan-ı Freng'de (---) derler.

Venedik küffârı elinden sene 954 târîhinde Süleymân Hân fethidir. Be-dest-i Kapudan Kâsım Paşa. Hâlâ Mora sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve Anabolı kazâsı nâhiyesidir. Dizdârdan gayri hâkimleri yokdur, ammâ böyle bir kal'a-i üstüvârın on sekiz aded neferâtları vardır. Hemân Hudâ'nın hıfz [u] emânında ola. Kal'ası leb-i deryâdan bir top menzili ba'îd şimâl cânibinde karada evc-i

âsımâna ser çekmiş bir sarp sarı ve kızıl kaya-yı yalçın üzre bir küçük kal‘acıkdır. Ammâ gûyâ kûh-ı Demâvend kûh-ı Bîsütûn üzre yed-i Kudret ile kal‘a nâmında halk olmuş bir hisâr-ı üstüvârdır kim bu felek-i atlâs-ı bûkalemûnda misli meğer Kırım vilâyetinde Menkûb kal‘ası veyâhûd Kefe kurbunda Sudak kal‘ası ola.

El-hâsıl cemî‘i seyyâhân-ı berr [ü] bihârân tevârîh-şinâsân bu kal‘a hakkında kal‘a-i Kahkahâ-yı Rûm deyü tesmiye etmişler. Aslâ bir tarafından bu kal‘aya zafer mümkin olmayup şekl-i murabba‘ vâki‘ olup şimâle nâzır bir küçücük demir kapucığı var. Ol tarafı gâyet metîn ve yigirmi arşın yüksek Şeddâdî dolma rıhtım dîvârdır. Ammâ cânib-i cenûba ve taraf-ı kıbleye nâzır olan yerlerinde aslâ ve kat‘â kal‘a dîvârı yokdur. Bu taraflardan âdem aşağı baksa ödü sıdar. Ne‘ûzü billâh uçurum derk-i esfel kayalardır kim gûnâ-gûn hûş [u] tuyûrlar âşiyân etmişlerdir.

Ve bu taraf kayaları kar sacağı gibi kıbleye eğilüp serâpâ altı boşdur kim birkaç dâne Urûm keferelerinin hâne-i vâsi‘leri var. Tâ bu mertebe altı boş kal‘a kayasıdır. Gûyâ kûh-ı Bîsütûn'dur. Altında sâkin olan keferelerin cür’etlerine aşk olsun. Ammâ bu kal‘anın ancak kayadan kesme bir keçi çıkacak yolcuğazı vardır.

Andan kal‘a içre cümle seksen aded kârgîr binâ ve kiremit örtülü havlısız daracık dârları olup biri biri üzre deryâya nâzır cihân-nümâ küçük büyût-ı ra‘nâlardır. Süleymân Hân câmi‘i, minâresiz kiremitli bir küçük câmi‘dir. Bu kal‘anın içinde bir kulle-i bâlâ iç kal‘ası var, kapusu üstünden ağaç nerdübân ile çıkılır. Âdem gücile urûc edüp her gece bevvâblar nerdübânı kaldırırlar, zîrâ bu iç kal‘a içinde cemî‘i Mora a‘yânının zî-kıymet cevâhir kemyâbları ve niçe gûne tuhaf u avânîleri bu iç kullede mahfûzdur.

Ve bu iç kal‘anın şark tarafı köşesinde Yıldırım kullesi nâm bir kulle-i benâmdan cümle Mora cezîresi ve Girid cezîresi ve Manya burnu ve Çuka cezîreleri ve Akdeniz içre yetmiş aded Cezâyirler dahi bu Yıldırım kullesinden *[282a]* nümâyândır.

Niçe kerre bu kal‘ayı ale'l-gafle Manyalı ve Maltalı gemilerle gelüp basdılar. Niçe yüz kâfirlerin bu kal‘a ahâlîleri dutup asdılar. Âhır-ı kâ[r] cümle bakıyyetü's-süyûf olan kefereleri münhezimen firâr etmişlerdir. Gerçi on sekiz aded kal‘a neferâtları vardır ammâ derûn-ı hisârdan yüz elli aded şehbâz yiğitleri çıkar ve etrâf kurâlarından tarfetü'l-ayn içre üç bin güzîde tüfeng-endâzı gâzîleri imdâda gelirler. Gâyetü't-gâye serfirâz ve şehbâz şehnâz dilâver server hünerver yiğitleri olur.

Ammâ bu kal‘a içre aslâ hân u hammâm ve medrese ve mekteb ve çârsû-yı bâzârdan bir eser-i binâ yokdur. Suları cümle sahrîcdir kim bârân-ı rahmetden bir katre âb-ı rahmet hebâya gitmeyüp cümle dam u bâmlarından cereyân edüp sarnıçlara cem‘ olur. Ammâ aşağıda limânı kenârında âb-ı hayât suları çokdur. Cümle esbâbların ve cemî‘i hayvânâtların anda götür[ür], gasl-ı siyâb edüp saky-i devâbbât ederler.

Ve aşağı limana varınca leb-i deryâsı cümle bâğlardır. Hattâ bu hakîr varmazdan bir gün mukaddem Venedik kâfiri donanması Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Ahmed Paşa Girid'e geçmesin deyü bizim donanmamız arayarak bu Termiş kal‘ası altına gelüp lenger-endâht olup bâğları ve bâğçeleri nehb ü gâret ederken kal‘adan niçe yüz aded gâziyân-ı mücâhidân Termiş kemîngâhlarından çıkup küffâra bir eyi sâtûr-ı Termişî urmuşlar kim ta‘bîr olunmaz. Hattâ yigirmi iki aded nâmdâr kapudanların giriftâr-ı bend-i zencîr etmişler ve bin sekiz yüz adedin dendân-ı Termiş'den geçirmişler ve niçe yüz küffârı köylerde kırmışlar. Hakîr niçe yüzünün lâşe-i murdârların şâhrâhlar üzre pâymâl-i rimâl olup yatdıkların gördük. Tâ bu mertebe gâzî yiğitleri vardır.

Memdûhât-ı me’kûlâtından: Üzümü ve incir kurusu ve leb-i deryâda tuzlası var. Mora diyârında eyle bir lezîz tuzla yokdur. Kal‘a neferâtlarının aklâmlarıdır kim ulûfe-i mu‘ayyenelerin bu

memlehadan alırlar. Dahi ziyâde mahsûlün Anabolı kuluna verirler, latîf tuzla mukâta‘asıdır. Ve bu kal‘a mukâbelesinde kıble cânibinde deryâ aşırı,

Cezîre-i Çamlıca: Anabolı nâhiyesidir. Şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olup bir ma‘mûr küçük adacıkdır. A‘lâ latîf âb-ı hayât suları ve sığınacak latîf yataklı demir dutar vâsi‘ limanı var. Dağları sâfî çam ağaçları olduğundan Çamlıca derler. Ammâ cümle âsî küffâr bunda eksik değildir, zîrâ küffâr-ı hâksârrın gâyet güzergâhıdır. Ba‘dehu Termiş'den 4 sâ‘at deryâ ile cânib-i garba giderken,

{Der-acâ’ib-i musîbet-i garâ’ib}

Yollar üzre niçe ümmet-i Muhammed'in pençe-i âfitâb gulâmlarının leşleri yollar üzre ve niçe ümmet-i Muhammed yiğitleri beller üzre meyyitleri yatır ve niçe bin atlar ve katırlar ve develer harbendesiz ve sârbân seyissiz serserî dağlarda gezüp niçe yüz yiğitler dahi mecrûhan uryân u giryân ve büryân u nâlân sergerdân olup dağlarda gezer. Hattâ birkaç pençe-i âfitâb gulâmların edebde dübürlerin bıçağ ile oyup dağlarda amân deyüp gezer ve niçe gulâm-ı nev-civânları katl edüp zekerin kesüp edebde dübürlerine sokup yüz[ü] koyu yatırlar. Ve niçe bin harar ve sepet sandûklar bomboş ormanlar içre yatırlar.

Hakîr âlem-i hayretde kalup "Âyâ bu ne garîb temâşâ-yı acîb olur" derken orman içinden dörd nefer mahbûb pençe-i âfitâb gulâmlar pâ-bürehne ve ser-bürehne hakîre "Amân sultânım" deyü uryân çıkageldiler.

"Biz sultânım Alasonya semtinde bir zâ‘imin hüddâmları idik. Ağamız Termiş'den Vezîria‘zam ile kadırgalara binüp bizi mâl erzâk esbâblarıyla bırağup ardımız sıra gelin deyüp cezîre-i Girid'e üç gündür gideli hemân bizi Girid'e geçmeyen sekbân ve sarıcalar ve karakullukçular bizi ve gayri ağavâtların bârhânelerin urup ceng ede ede niçe bin âdemleri bu dağlarda kırup bir ipe muhtâç ipsiz ve sapsız ve zâbitsiz ve râbitsiz haşerâtları bizi soyup niçe bin gulâmları if‘âl bâblarına çeküp niçe benâ[m] gılmânları da kırup hâlâ dağlarda niçe bin haşerâtlar ağavâtlarının gulâmlarıyla ayş [u] ışret etmededirler. Ammâ sultânım siz dahi ihtirâz üzre olup bizi alup bir selâmete çıkarın" dediklerinde hemân cân başıma sıçrayup cümlemiz silâhımızla âmâde olup bu gulâmları yanıma alup gitdikçe yollar üzre niçe leşler ve niçe bâr [u] büngâh hayme hargâh yükleri yerde yatır gördük.

Meğer bu hakîr-i kemter Termiş kal‘asına varmazdan iki gün evvel Sadrıa‘zam Fâzıl Ahmed Paşa hemân Termiş'e ılgar ile gelüp,

"Her kim pâdişâh kulu ise Girid'e bu ân gelsin" deyince cümle ehl-i ırz olan a‘yân-ı kibâr evlâd [u] ıyâllerin bırağup başı korkusundan bir cânıyla gemilere gidüp Girid'e geçerler. Anıniçün bu kadar sâhibsiz mâl [ve] erzâk-ı firâvânı haşerât hüddâmân fursat bilüp nehb ü gâret ederler.

Andan hakîr dahi gâfil olmayu[p] hüddâmlarım dağlar içre niçe gûne kelepür metâ‘lar bulup üç aded gulâmlar dahi gelüp anlar da piyâde yanımız sıra gidüp 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kasrı Mora

Bir azîm kal‘adır. İbtidâ Afrika pâdişâhlarından Sultân Mansûr-ı Âl-i Fâtımiyyûn bu kal‘anın *[282b]* fethinde âciz-mânde olup bâde'l-feth münhedim [etmiş] ammâ sehel şey ile ta‘mîr ü termîm olmak mümkindir, ammâ acâ’ib ü garâ’ib bir şehr-i mu‘azzam ve âbâdân-ı mukaddem imiş. Ve biri biri içine kat-ender-kat sekiz rûzgârdan emîn dâr-ı emân kapulu limanları var. Ve taşra limanı bin pâre gemi alır hudâyî liman-ı cây-i emândır. Ve eğer bu kal‘anın harâb-âbâd olan eser-i binâları ve tâk-i Kisrâ ve kubâb-ı Dîvâb[âd-ı] musanna‘ların ta‘rîf ü tavsîf etsem bir kürrâs-ı tomâr-ı dırâz olur. Ancak hâlâ üç yüz hâneli bir kefere köyü kadar hâneleri kalmış. Ammâ bu Kasro dağlarında(n) âb-ı hayât sular vardır kim gûyâ âb-ı zülâldir. Hâlâ kemerleri ve niçe bin kârgîr binâ âsiyâb-ı mâları

ve niçe bin çeşme-sârları ve niçe bin çuka dezgâhları ve niçe bin kâğızhâne kârhâneleri râygân durur. Be-kavl-i müverrihân-ı Rûm cezîre-i Girid'de olan Kasro kal‘ası halkı Sultân Mansûr asrında bundan kaçup Girid Kasrosun amâr etdikleriyçün ana dahi Kasro derler. Hudâ-yı Bîçûn anın dahi fethin müyesser ede, bi-hakkı evliyâ vü enbiyâ. Ve bu Mora Kasrosu limanından,

Kav İskala burnu: Ya‘nî Köpek burnu demekdir, ol burundan Anabolı limanı altmış mîldir. Ba‘dehu bu Kasro'dan bir sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp,

Manastır-ı Kasro: Ayende ve revendelere ni‘metleri mebzûldur ammâ içinde âsî kâfirleri eksik değildir. Hikmet-i Hakîm-i Mutlak bu kenîsenin haremindeki kuyudan bir şorca beyâz süd gibi su çıkar. İki filcân içene hakîm şerbetinden nâfi‘ olup burmadan ve sarmadan mülâyemet üzre on kadar amel edüp vücûd-ı insânda ve ma‘îdede ne kadar fazalât ve ahlât-ı fâside ve ne kadar safrâ ve sevdâ ve balgam ve namâzbur misilli şeyleri ve cemî‘i sovulcan ve kurdları kırup tahtânî niçe ameller edüp âdem ten-dürüst olur. Anıniçün bu deyre beher sene mâh-ı Temmûz'da niçe bin âdem hayme vü hargâh ve bârgâhlarıyla gelüp bu mâ-i müshilden nûş edüp ayş [u] ışret edüp zevk u şevk ederler. Ba‘dehu bundan cânib-i şimâle 6 sâ‘at gidüp,

Kal‘a-i Orsolis: Bir püşte-i âlî üzre harâbca bir küçük kal‘adır, ammâ Orsolis köyü ma‘mûrdur. Andan semt-i şimâle 5 sâ‘atde,

Karye-i (---) : Müselmân ve kefere re‘âyâsı var. Bâğları bî-hisâbdır. Andan taraf-ı garba 4 sâ‘atde,

Kal‘a-i (---) : Bu dahi bir taşlı boğaz ağzında kârgîr binâ-yı harâbdır. Andan 2 sâ‘atde,

Şehr-i sevâd-ı azîm harâb kal‘a-i (---)

Bunu dahi Afrika pâdişâhı Melik Mansûr münhedim etmişdir. Eğer bu şehr-i harâbı mâ-vaka‘ı üzre vasf etsem bir müdevven olur, ammâ bunda olan ibret-nümâ sütûnlar ve gûnâ-gûn biçilmiş iri ruhâm-ı mermerler ve niçe kerre yüz bin aded kubâb-ı tâk revâk-ı kisrâlar ve bî-hisâb havz sarây-ı azîmler içre fiskiyye ve şâzrevânlar var kim görenler vâlih ü hayrân olur.

Bunu dahi temâşâ edüp ubûr ederek 2 sâ‘at giderek selâmet def‘â **menzil-i kal‘a-i Anabolı,** andan yine cânib-i şimâle giderken **Kuçiya çiftliği**n geçüp 9 sâ‘atde ma‘mûr [u] âbâdân kurâları ve niçe bâğları geçüp, diğer **menzil-i kal‘a-i Gördüs**.

Hamd-i Hudâ bu mahalle yine selâmetle gelüp,

{Der-tahkîk-i netîce-i külliyât-ı şehrengîz-i vilâyet-i Mora}

Cezîre-i Mora'nın yedi yüz yetmiş mîl adasın dolaşup ve cümle otuz bir aded ma‘mûr kılâ‘âtların ve cümle beş aded tabakâtların(?) ve üç yüz altmış pâre ma‘mûr kurâların ve cümle yetmiş sekiz aded enhârların ve niçe bin aded kaynak uyûn-ı câriyelerinden nûş edüp ve niçe kerre yüz bin sun‘-ı Hudâları temâşâ edüp kâmil üç ayda devr edüp niçe yüz aded çiftliklerde zevk u şevkler edüp bu Gördüs mahallinde seyâhat-i Mora'nın itmâmı oldu. *Hâzâ min fazlı Rabbî.*

İmdi ihvân-ı safânın şöyle ma‘lûm-ı şerîfleri olsun kim Âl-i Osmân destinde böyle bir âb [u] hevâsı latîf ve mahsûllü cezîre yokdur kim cümle üç yüz nev‘a mahsûlün hisâb etmişler. Hattâ yaz u kış kuzusu ve keçi oğlağı eksik olmayup koyun bir yılda iki kerre kuzu verir. Ve kızları tokuz yaşında bâliğa olup on yaşında evlâd sâhibi olur. Sıbyânları onund[a] ve on ikisind[e] bâliğ olurlar. Ve dahi nebâtât-ı alefzârı dâ’imâ hâsıl olup inciri ve engûrü yedişer kerre yılda meyve-i âbdâr verir. Ve cemî‘i ahdariyyât sebzevâtları yaz u kış eksik değildir.

Ammâ âb [u] hevâsı dörd nev‘ üzredir. Meselâ Taraboliçe kazâzı ve Kalavrata kazâsı gâyet yaylak olup limon ve turunç ve nâr ve incir ve zeytûn olmaz, zîrâ yaz u kış dağlarında şiddet-i şitâ

olup kâhîce kar dahi yağar, zîrâ dağları Mora vilâyetinin göbeğidir. Cümle Mora diyârının enhârlarının menba‘ları Taraboliçe ve Kalavrata ve Manya dağlarından tulû‘ edüp vilâyet-i Mora'ya taksîm olur.

Ve hevâ-yı sânî Manya dağları kavmidir kim lisânları başka kavm-i âsî keferelerdir kim Venedik'e tâbi‘lerdir kim garâ’ib ü acâ’ib dağları var. Aslâ ekin olmaz. Cümle halkı vilâyet uru[p] çarpup ve darı ve kalımbok yeyüp ve yılda bir kerre deryâdan bıldırcın kuşları gelüp niçe kerre yüz bin fiçı kuş turşusu edüp deryâdan midye ve istiridyeler avlayup yerler. Gâyet sa‘b vilâyetdir.

Ve bir kısm-ı sâlisi Mizistre sancağıdır kim tâ Benefşe'ye varınca bir sevâhil *[283a]* ve mahsûllü ve bâğ u bâğçeli yerlerdir. Hattâ on yedi nev‘ inciri sicilde mastûr olup Çakona kavmi bu sancak hâkinde olup başka lisânları var.

Dördüncü hevâsı Gaston sahrâları kazâsıdır. Aslâ kar durmaz, gâyet mahsûldâr fezâ-yı lâlezârdır kim cümle vilâyet-i Mora'yı ve vilâyet-i Venedik'i bu Gaston kazâsı besler.

Ve bu cezîre-i Mora'da dörd gûne benî âdem lisânları vardır. Evvelâ Mizistre cânibi fasîh ü belîğ Rûm'dur. Ve biri Manya Rûm'u lisânıdır. Ve biri Benefşe kurbunda Çakona keferesi lisânıdır. Ve biri Vostiçe ve Kalavrata cânibleri cümle Arnavud lisânıdır *ve's-selâm.*

Bu hisâb üzre Mora'nın dörd gûne hevâsı ve dörd lisân üzre âdemîsi evsâfları tamâm oldu.

Der-beyân-ı kavl-i müneccimân-ı ilm-i usturlâb

Mora iklîm-i (---) (---) (---) bulunur. Arz-ı beledi (---) tûl-ı nehârı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) olup cümle yigirmi üç aded kadılık yerdir ve cümle iki sancak yerdir. Ammâ halkının lisânları Urûmşadır. Lâkin sulehâ-yı ümmetden âdemleri çokdur. Ve muhibb-i garîbi'd-diyâ[r], ankâ sâhib-i kerem ve sâhib-i çerâğ-ı efrûhte hânedân sâhibi veliyyü'n-ni‘am âdemleri vardır.

Ba‘dehu bu Gördüs'den Zekeriyyâ Efendimiz ile cânib-i cenûba (---) sâ‘at gidüp tekrâr,

Menzil-i kal‘a-i Anabolı

Sürsat ağası Murâd Ağa ile ve Şeyhî Efendi ve Paşazâdeler ile zevk [u] safâda iken tâli‘imiz müsâ‘id olup donanma-i hümâyûn ile Kapudan Kaplan Paşa sadrıa‘zamı Girid'e bırağup Anabolı limanına lenger-endâht oldukda hakîr buluşup,

"Bire Evliyâm hoş geldin, bire seni Vezîria‘zam Kethudâsı İbrâhîm Ağa ve Defterdâr Ahmed Paşa ve gayri iş erleri seni isterler, tiz başdardaya gir, seni karşu Girid'e geçireyim" dedikde cânıma minnet olup sekiz re’s atlarımız ve üç aded memlûklarımız iki gırâr esbâb-ı bâr-ı sakîllerimiz Zekeriyyâ Efendi'nin Kuçiya nâm çiftliğine gönderüp bu hakîr bir at ve bir harar esbâb ve üç nefer gulâmlar ile salt sebükbâr olup Allâhu Te‘âlâ'ya sığınup Zekeriyyâ Efendi ile Abdî Paşazâde Hasan Beğ'in Karaca başdardasına bir atımla ve hidmetkârlarımla gemiye girüp hakîr Hasan Beğ ile kadırga kıçında zevk edüp tilâvet-i Kur’ân ederek,

Sene 1078 târîhinin mâh-ı Rebî‘u'l-âhirin fî yevmi 15 Girid gazâsına azîmet etdiğimiz beyân eder

Üç günde cemî‘i asâkir-i İslâm ve niçe kerre yüz bin gırâr zahâ’irât ve mühimmât levâzımâtları ale't-ta‘cîl kadırgalara tahmîl edüp ol gece salpa demir ve fora tente edüp "Tevekkülen alallâh" deyü orsa flandıra sancağ u bayraklar diküp Anabolı limanınd[an] *bism-i İlâh* ile çıkup cenûb tarafına otuz mîl gidüp,

Cezîre-i Somun, anı geçüp **cezîre-i Sulucalar**, anı geçüp kıble cânibine gidüp **cezîre-i Tolom:** Bu mezkûr cezîreler Anabolı körfezi içinde vâki‘ olmuşlardır.

Andan cânib-i şarka kırk mîl gidüp tekrâr yine **cezîre-i Çamlıca**, andan mezkûr olan **liman-ı**

Kasro Mora, andan yine **cezîre-i Dokoz**: Bu mahallerde hikmet-i Hudâ rûzgâr muhâlif olup yolumuz değil iken niçe hurde adacıkları geçüp seksen mîl dahi,

Der-menzilgâh-ı liman-ı kal'a-i Termiş

Hikmet-i Hudâ yine temâşâ edüp meğer anda donanma-i hümâyûnun nısfı anda âmâde imiş. Cümle donanma bir yere cem' olup anda tarfetü'l-ayn içre sulanup taraf taraf küffârdan haberler alup vakt-i seherde nefîr-i rıhletler çalınup cümle altmış yedi pâre aleste ve palpa ve suğurya ve serdemend başdarda [ve] kadırgalar olup yine "Tente fora avanta demir" deyü silisreler çalınup isa seren ve sök(?) yelken edüp beş pâre uçkun pergende firkateleri cânib-i hamsînde ileri karavul ve kulağızlar gönderüp andan poyraz rûzgâr-ı muvâfik ile kâmil cânib-i cenûba yüz otuz mîl gidü[p],

Der-menzil-geh-i liman-ı azîm Eski Benefşe

Mukaddemâ tavsîf olunmuşdur, ammâ hikmet-i Hudâ rûzgâr-ı zorkâr muhâlif olup beş gün beş gece bu limanda tente kurup lenger-endâht olup mihmân olduk. Ammâ cümle kapudanları avretler burusu gibi burular ve sancılar dutup küffâr havfinden yüreklerin ovmağa başladılar. Hamd-i Hudâ üçüncü gün eyyâm-ı müsâ'id esüp der-akab salpa demir edüp otuz mîl gidüp,

Kaba burun

Ana kefereler lisânınca Kav Maloya derler. Bu burunda bir kenîse vardır. İsmine Frengler Kav (San) Sanangelo derler. Biz dahi cümle gemilerle ol burunu geçüp gün doğusu rûzgârıyla orsa orsa giderek,

Cezîre-i (---) Çuka

Mora'nın Kapo[spata] burnundan bu cezîre-i Çuka kâmil (---) mîldir. Ve bu cezîre dâ'iren-mâdâr altmış mîldir. *[283b]* Bir a'lâ limanı ve bir metîn kal'ası var. Hâlâ Venedik Frengi hükmündedir. Hattâ sene 1055 târîhinde Serdâr-ı Mu'azzam Yûsuf Paşa ile cezîre-i Girid'de kal'a-i Hanya'yı feth etdikden sonra İnebahtılı Gâzî Durak Beğ firkateleri ile bu cezîreyi urup ihrâk edüp bu kadar mâl-ı ganâ'imler ile muğtenim olup bu cezîreyi görmüşdük. Hamd-i Hudâ bu sâl-i gazâda yine girüp alarkadan önünden geçüp yine orsa orsa gidüp seksen mîlde kıbleye gidüp hamd-i Hudâ cezîre-i Girid'e varup kıyı sıra sıyırdup **Kapospata** burnu nâm yere vardıkda meğer küffârın sekiz pâre mefret paturuna nâm kalyonları anda yatırlarmış. Hamd-i Hudâ eyyâmları muhâlif olduğundan kaskatı kalup yatırlardı, ammâ bir muvâfik eyyâm-ı müsâ'id ile bir sakarcıklı rûzgâr komu birkaç pâre kadırgalarımız Nazarete limanına düşdü, ammâ gayri cümle kadırgalarımız hamd-i Hudâ selâmetle Hanya limanına girüp ıskarça yatdık.

Taşradaki gemiler dahi küreklerin ve donağa[ç]ları ve zavrakların kırarak limana girdiler. Ve Nazarete limanına giren kadırgalar dahi anlar da yüz bin anâ çekerek Hanya limanına fî Rebî'u'l-âhirin 25 gün liman-ı Hanya'ya dâhil olunca,

{Der-vasf-ı gazâ-yı âmedânî be-dest-i Kaplan Paşa-yı Rüstem-i Sânî}

Hemân Kapudan Kaplan Paşa Sadrıa'zamdan fermân alup Anabolı'dan alınan balyemez topları arabalara ve kızaklara bindirüp cemî'i asâkir-i İslâm ile topları çeküp mukaddemâ Kapospata burnunda rûzgâr altında yatan sekiz pâre kâfir kalyonları yanına karîb varup ale'l-fevr leb-i deryâda dağlar gibi siperler yapup kâfir gemilerine balyemez toplar urmağa başladık. Ammâ la'în küffâr bî-eyyâm olmak ile aslâ deprenmeyüp hamd-i Bîçûn şayka topların taş gülleleri gemilere isâbet edüp

suya berâber pençerelere açılup ol ân üç pâre gemileri gark olup bin altmış aded küffârları cümle kenâra çıkup esîr etdiler, beş pâre gemileri şeytânat-ı hîle ile demirleri üzre tonoz elleyerek rûzgâr üzre çıkup yelken açup giderken biri dahi gark olup ancak dörd pâre (pâre) gemileriyle Suda limanına gücile girüp cân kurtaranları az kaldı.

Hamd-i Hudâ bin altmış kadar esîr ile şâdımânlar ederek kal'a-i Hanya'ya gelüp Kaplan Paşa Sadrıa'zamdan bir tuhaf semmûr kürk ve sâ'ir kapudanlar {ve Seydîzâde Mehemmed Paşa'ya ve Konakçı Alî Paşa'ya} ve gayri iş erlerine tahlî'ât-ı fâhireler geydirilüp ol gece cümle kadırgaları boşaldup yine donanma-i hümâyûn Mora vilâyetine gidüp asker-i İslâm geçirmek fermân olundu.

Bu mahalde Anabolı'dan ve Eğriboz kal'alarından getirdiğimiz seksen vukıyye taş gülle atar şayka topları kâfir gemilerine getirüp urmuşduk. Ol topları her mühimmâtlarıyla Kandiye altına gitmeğe âmâde etdik. Ve Hanya kal'asından on pâre toplar getirüp kâfir gemilerine urup küffâr gemilerinin çarmıhları ve direklerin hevâya perrân etmişdik. Ol topları dahi Hanya kal'asında yerli yerlerine koyup,

Der-beyân-ı gâziyân-ı şehîdân

Küffâr ile ol neberd-i savaş-ı perhâşda ibtidâ Çarkacı Seydî Ahmed Paşazâde ileri varup küffâra mukâbil tabyalar ve siperler yaparken hemân küffâr gemilerinden bir yaylım toplar atup orsa haçlı bayrakların dikdi.

Ol sademât-ı topdan Seydîzâde kolundan yigir[mi] nefer gâziyân-ı mücâhidân şehd-i şehâdet câmından nûş edüp çarkacımız askeri yan vermişdi. Hemân ale'l-akîb Kaplan Paşa-yı dilîr Todori kal'ası tarafından imdâd-ı asker yetişdirdi. Ve Konakçı Alî Paşa dümdâr iken küçük kal'anın Kapospata burnunda tabya kurup du'â vü senâ ile toplara âteş edüp küffârı kırarken küffâr-ı dûzah-karârdan bir yaylım toplar dahi atılup Alî Paşa kolundan yigirmi nefer serbâzân-ı dilâverânlar şehîd oldular. Ammâ bizim Kaplan Paşa tarafından iki at ve dörd nefer ayağı demirli pâyzenler mürd olup iki yiğit şehîd oldu. Hanya'da bu cümle şühedâları gasl edüp cümlenin namâzların bir kerreden kılup eski şühedâlar cebbânesinde defn etdik. Rûhlarıyçün el-fâtiha.

Ba'dehu Sadrıa'zam ve Serdâr-ı mu'azzam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa cemî'i umûrdîde ve kâr-âzmûde asker-i İslâmın ihtiyârlarıyla müşâvere edüp Hanya'dan kalkup Kandiye kal'asına salt gidüp kal'anın tarz [u] tavr [u] şekl-i şemâ'ili ve meterise ve lağıma girüp muhâsara edecek yerlerin görmeğe üç bin asker ile salt sebükbâr gitdikde bu hakîr Hanya alaybeğisi Şa'bân Ağa hânesinde Vezîr Murâd Paşazâde Beğ ile mihmân olup Hanya kal'asını seyr [ü] temâşâ edüp âsâr-ı binâların tahrîr etmeğe şürû' etdik.

Ammâ hamd-i Hudâ sene 1055 târîhinde Sultân İbrâhîm asrında be-dest-i Serdâr-ı mu'azzam Yûsuf Paşa ile fethinde bulunup ezân-ı Muhammedîler tilâvet etmişdik, ammâ şimdi ol zamândan berü dahi ziyâde ma'mûr u âbâdân ve müzeyyen olmuş.

Der-evsâf-ı vilâyet-i cezîre-i İkrît, ya'nî Girid-i Kanya ve kal'a-i sedd-i Yûnân Hanya

Be-kavl-i tevârîh-i Yûnân bu kal'a ibtidâ İşpanya binâsıdır. Ba'dehu Rûm-ı Yûnân Feylekos dahi ziyâde amâr etmişdir.

Ba'dehu Şâm-i şerîfde Âl-i Emeviyyûn asrında Afrika pâdişâhlarından Sultân Mansûr-ı Fâtımiyyûn bin yedi yüz pâre yelken ile bu cezîre-i İkrît'i feth edüp yüz yetmiş sene dest-i İslâm'da *[284a]* olup niçe bin ma'bedgâh-ı müslimîn var iken sene (---) târîhinde Venedik Frengi istîlâ edüp kabza-i tasarrufa alup dâr-ı menhûslar etdikde hikmet-i Bârî yârî kılup sene (---) târîhinde Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* Malta Rodos'un feth etdikde cümle Efrenc küffârlarının

derûnlarına havf [u] haşyet düşüp,

"Hay Sarı Iğronda Türk Süleymân'ın kuvvet-i tâli‘i küşâde olup elbette bu cezîre-i Girid'e dahi Süleymân yâhûd bir Mehemmed Hân gelmesi mukarrerdir" deyü bîm [u] ra‘ba düşüp bu Hanya kal‘asın ve Retime kal‘asını ve Kandiye kal‘asın sedd-i İskender-misâl ederler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Selîm-i Sânî be-dest-i Kara Mustafâ cezîre-i Kıbrıs'ı üç yılda Venedik elinden feth etdikde yine Venedik kâfiri dibelik havfe düşüp bu Hanya kal‘asına iki tabya-i azîm dahi zamîme edüp metânet üzre eder. Ammâ *el-abdü [yüdebbiru] vallâhu yukaddir* [51] kişi elbette korkduğuna uğrayısar.

Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm bin Ahmed Hân asrında Serdâr-ı mu‘azzam Boşnak Silihdâ[r] Yûsuf Paşa ile yedi yüz yetmiş pâre yelken ile bu Hanya'ya gelüp feth etdiğimiz bâlâda cild-i sânî Seyâhatnâmemizde cümle ceng [ü] cidâlimiz ile mastûr, ammâ şimdi hamd-i Hudâ bu sene 1078 târîhinde Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân asrında Kandiye kal‘asın fethine geldiğimizde bu kal‘ayı feth etdiğimizden ziyâde ma‘mûr [u] âbâdân gördüm. Bu kal‘ayı ibtidâ feth etdiğimizin târîh-i mısra‘ıdır:

Kuvvet-i bâzû-yı sultân ile alındı Girid.

Sene 1055.

Hâlâ İbrâhîm Hân tahrîri üzre eyâlet vezîri tahtıdır. Paşanının taraf-ı pâdişâhîden hâssı (---) akçedir. Ve defter kethudâsı hâssı (---) akçedir. Ve mâl defterdârı hâssı (---) akçedir. Çavuşlar kethudâsı ve çavuşbaşısı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar kâtibi ve şehir mukâta‘acısı ve tîmâr defterdârı ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve (---) aded erbâb-ı zu‘amâsı ve (---) aded erbâb-ı tîmârı vardır. Kânûn üzre cümle hîn-i seferde cebe[lü]leriyle ve paşası askeriyle cümle tokuz bin aded zeytûn sipâhîsi askeri olur. Ve altı oda yeniçeri ağası ve altı oda cebeciler ağası ve altı oda topçular ağası ve bir oda kumbaracılar ağası ve bir oda lağımcılar ağası ve dizdâr ağası ve gönüllü ağası ve azeb ağası ve beşli ağası ve martolosân ağası ve yerli cebeciler ağası ve yerli topçular ağası ve yerli hisâr eri ağası ve kapudan ağası ve mi‘mâr ağası ve harâc emîni ve gümrük emîni ve bâcdâr ağası ve şehir kethudâsı ve mu‘temed başı ve muhtesib ağası ve kalkancıbaşı ve marankozbaşı ve (---) (---).

El-hâsıl kırk iki ağalık olup üç bin aded kal‘a kullarından mâ‘adâ cümle on beş bin aded pür-silâh güzîde asker Hanya içinde hâzır-bâşdır. Hâlâ dest-i Âl-i Osmân'da böyle bir metîn ve mükellef ü mükemmel askerli kal‘a yokdur.

Ammâ taşra muhâfazacı askerleri cümle kırk bin asâkir-i İslâm-ı nusret-me’sere Gâzî Deli Hüseyin Paşa serdâr-ı mu‘azzam olaldan berü bu kadar bin aded cüyûş-ı muvahhidîn âmâde olup niçe kerre küffârı kırup kralzâdeleri ve kapudanlar esîr-i bend-i zencîr edüp der-i devletde Yedikulle'de hapis etmişlerdir.

Ve hâkim-i şer‘îsi evvelâ beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle şeyhülislâmı ve beş yüz akçe pâyesiyle mollası ve nâhiyesi (---) aded kurâsı var. Beher sene mollasına ber-vech-i adâlet yedi bin guruş hâsıl olur. Vezîrine elli bin guruş hâsıl olur. Ve cemî‘i şürefâya nakîbü'l-eşrâfı vardır. Ve sipâh kethudâyeri ve beytü'l-mâl ağası ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hanya

Evvelâ maşrık tarafında Suda kal‘ası burnu ile garb tarafında Kapospata burnu içinde otuz mîl enli bir körfez intihâsında vâki‘ olmuş dâ’iren-mâdâr altı bin adım ve üç mîl ihâta eder bir kal‘a-i sedd-i

İskender'dir kim leb-i deryâda bir alçak kayalı püşte üzre vâki‘ olmuşdur.

Hakîkatü'l-hâl iç kal‘asını sedd-i İskender-i Yûnân binâ etdiği Yûnâniyân tevârîhlerinde musarrahdır, ammâ hakkâ ki bu kal‘anın edîm-i arzda misli meğer yine bu cezîrede Kandiye Kasrası ola.

Leb-i deryâda şekl-i muhammes beş tabyalı bir kal‘a-i bâlâdır kim cümle iki aded kapusu var. Biri kara tarafında cânib-i cenûba nâzır büyük kapudur. Ve biri dahi taraf-ı şimâle mekşûf büyük liman kapusudur, ammâ ikişer kat bâb-ı hadîdlerdir. Ve bir küçücük uğrın kapucuk dahi limana açılır ammâ ağaç kanatlı kapudur, demirli değildir ve hâss u âmm kapusu değildir. Ammâ büyük kapular demirli olup cümle memerr-i nâs kapuları olup cemî‘i halk bu kapulara muhtâc olup mâbeynleri mâl-â-mâl âlât-ı silâh ile müzeyyen olup şeb [ü] rûz dîdebânlar pür-silâh olup nigâhbânlık edüp âyende vü revendelere nazar ederler.

Bu büyük kapudan taşra handak üzre ağaç cisr-i azîmin üstünde on bir aded ağaç topuzlar var, *[284b]* ya‘nî "topuzumuz ile aldık" alâmetidir.

Ammâ bu cisrin altında tokuz yerde handak içre kârgîr binâ direkler vardır. Handakı bir deryâdan bir deryâya varınca kâmil beş bin adım karadır ve yüz adım enli handakdır, ammâ ol kadar derin değildir.

Ve kal‘ası dîvârı elli zirâ‘ yüksek olup sâfî kesme küfegi arşın taşı ile binâ olunup handaka nâzır her tabyası birer kal‘a-misâl olup her tabya üzre siper sepetlerinin ardlarında ejder-i heft-ser-misâl balyemez ve şayka topları kirpi gibi handaka ve cânib-i yemîn [ü] yesâra nigerân eder topları var.

Ve her tabyasının mâbeynleri beşer yüz hatvedir, ammâ levendâne adımdır. Ammâ şimâl tarafı deryâ olup ol cânibi liman kenârınca bu kal‘a bin adımdır.

Ve cümle üç aded tabya-i azîmlerdir. Altun tabyası ve gümüş tabyaları cümleden metîn ü müstahkemdir. Ve bir tabya-i azîm tâ liman ağzında bir yalçın kaya üzre dökme balmûmuna benz[er] bir musanna‘ burc-ı bârûda deryâya berâber elli pâre serâmed balyemez topları ve şayka nâm pranka topları var. İçlerine âdem sığar. Bu top-ı kûplar deryâda aslâ bir çırnık ve bir kayık gezdirmediklerinden mâ‘adâ rûy-ı deryâda martı kuşu uçurmazlar.

Limanın ağzı kapusu poyraza nâzır olup gücile bir kadırga sığar. Her gece bu liman kapusuna kulleden kulleye dollâblar ile zencîr çekerler. Ammâ limanı iki yüz pâre gemiyi bî-minnet alup bu liman tâ şehrin içine girüp her cânibi sarâylar ve çârsû-yı bâzârlardır.

Ve bu limanın maşrıkı tarafında cümle yigirmi aded tershâne gözleri var. On altısı kârgîr ve toloz kemer binâlardır. Dördü hîn-i muhâsarada sehelce vîrânca olup limana nâzır sarâylar var kim her birinin ta‘rîf ü tavsîfinde lisân âcizdir. Ammâ bu liman tarafı dîvârlarının iç yüzleri toprak yığılı değildir, hemân sâde kalın kal‘a dîvârlarıdır. Ammâ kara taraflarıı dîvârının iç yüzleri kûh-ı Demâvend-misâl yüz altmışar adım enli dağlar gibi toprak yığılıdır kim kal‘a dîvârlarından onar arşın topraklar yüksekdir.

Ve her tabyalar üzre iç yüzde kal‘adan yüksek yigirmişer arşın kaddi tabyalar vardır. Beş aded tabyaların cümlesi birbirlerin korudurlar. Ve her tabya birer sedd-i İskender'e mânend olup her birinin üzerlerinde birer aded âlî ve musanna‘ karavulhâne köşkleri vardır. Garb tarafındaki altun tabyası ve şark tarafındaki gümüş tabyası ve (---) tabyası

.....(1 satır boş).....

Bu mezkûr tabyaların altları kat-ender-kat cümle hiyel [ü] şeytânatar ile binâ olunmuş lağımlardır. Ammâ nefs-i kal‘a dîvârı hemân yigirmi arşın enli Şeddâdî binâ-yı metîn kalın dîvârdır. Mâ‘adâsı dağlar gibi yığılmış toprakdır ammâ darı ve kamış köküyle çim ender çim ve rıhtım olmuş toprakdır.

Bir yerine yüz bin gülle ursan aslâ te'sîr edüp darabât-ı top-ı kûb kal'aya aslâ rahne vermez sa'b dîvârdır.

Der-vasf-ı enderûn-ı imârât-i kal'a-i Hanya

Bu zikr olunan cirimdeki kal'a içinde cümle dörd bin aded kat-ender-kat cümle deryâya nâzır şâhnişîn ve revzen ve (...)lı ve maksûreli cümle Frengî kârgîr ve kâfirî binâlı hânedân-ı zîbâlı şehr-i ma'mûr sarâylar ve büyût-ı ra'nâlardır kim cümle billûr gibi kireç sıvalı sütûhları olup dam u bâmlarından cereyân eden matar-ı rahmetleri cümle evlerin su sarnıçlarına cereyân edüp mâh-ı Temmûz'da buz gibi suları nûş olunur.

Der-medh-i sarây-ı a'yân-ı ağavât: Cümleden paşa sarâyı, Yûsuf Paşa sarâyı, Mûsâ Paşa sarâyı, Şa'bân Alaybeği sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) meşhûrlardır.

Der-ayân-ı cevâmi'hâ-yı ehl-i îmân: Cümle altı aded ma'bedgâh-ı selâtîn ve gayri sâhibü'l-hayrât-ı a'yândır.

Ammâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik Fâtih-i Hanya Gâzî Yûsuf Paşa câmi'idir. İki yüz ayak tûlu ve seksen ayak arzı kıble kapusundan mihrâba varınca tûlânî vâki' olup kenîseden velî olunmuş bin câmi'-i münevverdir.

Andan Sultân İbrâhîm câmi'i, musanna' ma'bedgâhdır kim bu da deyr-i kadîm idi.

Andan Koca Mûsâ Paşa câmi'i, iç kal'anın içinde bir mürte[fi]' yerde vâki' olup cihân-nümâ bir câmi'-i pür-envârdır. Bu mezkûr cevâmi'ler cümle cemâ'at-i kesîreye mâliklerdir.

Andan Yeniçeri Ağası câmi'i.

Andan liman kenârında Küçük Hasan Paşa câmi'i, kiliseden bozma değildir. Müceddeden Sekbânbaşı Mahmûd Ağa binâ ederken nâ-tamâm kalup Hasan Paşa itmâm etdiğinden Hasan Paşa câmi'i derler. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Ol ser-i sekbâniyân kim Hazret-i Mahmûd Ağa
Hayra sâlik olmağı Hak ana in'âm eyledi
Dedi hâtifdir anın gûş eyleyüp târîhini
Cidd ile bu câmi'in noksânın itmâm eyledi.
Sene (---).

Der-aded-i mesâcidhâ-yı muvahhidân: Cümle yedi aded mahalle zâviyeleri idi. Hâlâ dahi amâr olmadadır. ***[285a]***

Der-ilm-i dâru't-tedrîs-i âlimân:

.....(3/4 satır boş).....

Der-mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân:

.....(3/4 satır boş).....

Der-zikr-i hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i zîşân: Cümle üç aded tekye-i dervîşândır.

.....(1/2 satır boş).....

Der-çeşme-sâr-ı râhat-ı dil ü cân: Cümle (---) aded çeşme-i cârîlerdir, ammâ cümleden havz-ı azîm meydânının çeşmesi târîhidir:

Bârekallâh ser-i sekbânân Ağa-yı Mahmûd

Eyleye Rabbü Vedûd âkibetini mahmûd,

Çeşme itmâmına Âlî dedi zîbâ târîh,

Yâ Ganî oldu iki eksik olunca ma‘dûd.

Sene 1073.

Diğer târîh-i gayri çeşme, der kurb-ı Hunkâr câmi‘i:

Sâ‘î-i hayr ser-i sansoniyân,
Hazret-i Osmân Ağa-yı zî-hayâ,

Nûş edince dediler târîhini,

Çeşme-i aynı'l-hayât-ı cân-fezâ.
Sene 1072.

Der-defter-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle beş yüz aded dükkân-ı ehl-i hırefdir ve yigirmi aded kahvehânelerdir, ammâ kal‘adan taşra meyhânelerdir.

Der-medh-i hammâmât-ı gâsilân: Cümle altı aded hammâmlardır.

.....(1/2 satır boş).....

Der-hân-ı hâcegân-ı tüccârân:

.....(3/4 satır boş).....

Der-sebîlhâne-i cân-sitân:

.....(3 satır boş).....

Der-sitâyiş-i kal‘a-i meyân: Mezkûr büyü[k] hisârın tâ ortasında bir mürtefi‘ yerde cihân-nümâ bir iç kal‘adır kim cümle üç aded kapuları var. Biri cânib-i şarka ve biri taraf-ı garba ve biri nerdübân ile enilüp çıkılup çârsû-yı bâzâra işler bir bâbdır kim öbür kapulardan küçükdür. Ammâ öbür büyük kapulardan bir kapuya varınca bu iç kal‘a ortasında bir vâsi‘(î) pâk kaldırımlı şâhrâhın yemîn [ü] yesârında aceb kârgîr binâlı musanna‘ azîm sarâyları var kim her biri kat-ender-kat cihân-nümâ sarâylardır. Bu kal‘a ve taşra kal‘a ve taşra bâğ u bâğçeler kâfir zamânı ol kadar ma‘mûr u müzeyyen imiş kim gûyâ her hânedâ[n] kasr-ı irem ve her bir bâğçe cinîn-i hurrem imiş kim ta‘bîr ü tavsîfden müberrâdır. Lâkin henüz ilâ yevminâ hâzâ ma‘mûr [u] âbâdân olmadadır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı âb [u] hevâ-yı râhatı'l-ebdân: Âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbelerine hadd [ü] hasr yokdur. Husûsan siyâh kâküllü Rûm pençe-i mahbûb gulâmları sîm-ten ve nâzük-beden olup hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde gılmânları olup gâyetü'l-gâye zekî ve necîb ü reşîd olu[r]lar.

Der-eşkâl-i kabâ-yı bintân-ı ehl-i ısyân: Cümle Rûm avretleri dahi mahbûbe-i zamâne olup âşıkperestlerdir, ammâ libâsları gâyet kabîhdir. Meselâ fisdân ta‘bîr etdikleri harîr-i gûnâ-gûn kabâları koltukları altında hammâl semeri gibi yumru olup arkaları ve göğüsleri dahi eyle yumru olup bellerinden yukarusu tâ koltuklarına varınca eğer karınları ve eğer sîneleri ve eğer memeleri ve eğer

mû-miyân kemerleri aslâ görünmeyüp hemân koltuklarından yukaru omuzları ve kolları ve gerdân ve yüzleri ve başlarında kâtibî sarıkları altında siyâh saçları görünüyor. Gayri endâmları gûyâ bir harar gibi fisdân içinde olup hemân koltuklarından aşağı bir Mevlevî dervîşi tennûresi geymiş Yezîd libâslı mahbûbe zenâneleri var.

.....(3/4 satır boş).....

Der-kıyâfet-i libâs-ı re‘âyâ-yı kâfirân: Cümle re‘âyâ vü berâyâsı Rûm keferesi olup cümle başlarına kara manlifke şapka geyüp esbâbları koyun yünü sofdan siyâh rokla geyüp bellerinde zünnâr kuşakları ve ayaklarında siyâh Freng pâbuçları geyüp kefereden müselmân olanlara bozma kavmi derler.

Der-vasf-ı memdûhât-ı me’kûlât: Evvelâ engûrü Bozcaada'da ve Kuds-i Şerîf kurbunda Halîlü'r-rahmân'da ve Mardin yanındaki Sincâr dağında bu Hanya üzümü gibi âbdâr hoş-hor engûrü olmazdır. Hattâ bir salkım üzümü on beş vukıyye gelüp yigirmi yedi gûne ıneb-i elvânı olur. Ve kilise balı derler bir beyâz asel-i musaffâsı olur kim tenâvül edenin demâğı râyiha-i müşkden mu‘attar olur. Gâyet latîf baldır ammâ az olur. Ve bir nârı bir vukıyye gelir gâyet âbdâr ve dânedâr rümmânı olur. Ve zeytûnu ve servi ağaçları cihânı dutmuşdur. Ve meşhûr-ı âfâk olan harâm şarâb-ı bî-hicâbı fâsıkân [u] fâcirân mâbeynlerinde memdûhdur.

Der-temimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ kal‘anın kara kapusunda[n] taşra yassı tabya başında gâziyân-ı mücâhidânların */285b/* küffâr-ı hâksârdan kesdikleri kellelerinden bir kulle-i bâlâ binâ olunmuşdur. Bu dahi vâcibü'l-iberdir.

.....(2 satır boş).....

Der-ziyâretgâh-ı meşhed-i kal‘a-i Hanya: Evvelâ kabr-i Gâzî Kansu Paşa, Kamalak Siyâvuş Paşa, Bıyıklı Mustafâ Paşa, Küçük Hasan Paşa, Kör Hasan Paşa (---) (---) (---) niçe yüz aded vüz[er]â ve mîr-i mîrânlar var ve şimdi kâfir kalyonlarıyla ceng ederken şühedâlarımız medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehr-i azîmi bu yüzden seyr [ü] temâşâ etdiğimizden sonra Sadrıa‘zam Kandiye'yi seyr [ü] temâşâ edüp lağım ve meteris yerlerin görüp (---) haftada Hanya'ya gelince Mora tarafından kapudan paşa niçe kerre deryâ-misâl asker-i İslâmı zahâ’irleriyle cezîre-i Girid'e geçirüp asker-i İslâm deryâ-misâl oldu.

Hemân Sadrıa‘zam nefîr-i rıhletleri ve kûs-i kerr ü ferr-i irtihâlleri çaldırup sene (---) mâh-ı (---) yevm-i (---) günde alay-ı azîm ile Hanya'dan sa‘d sâ‘atde çıkup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek "Azm-i râh-ı gazâ-yı Kandiye" deyüp gitmede.

Bu hakîr-i pür-taksîr asker-i deryâ-misâlin izdihâmından hazz etmeyüp on aded atlı ve çemender süvârlı refîkler ile yoldan sol cânibe sapup alâ tarîkı's-seyr nîm sâ‘at cânib-i şarka sengistân içre gidüp,

Evsâf-ı cezîre-i kal‘a-i Suda

İbtidâ bânîsi be-kavl-i müverrihân-ı Latin Kırım cezîresinde Kefe kal‘ası kurbunda Sudak keferesi Sultân Bâyezîd-i Velî'nin Gedik Ahmed Paşası elinden halâs olup gemileriyle bu cezîre-i Girid'e gelüp bu Sudak Frengi bu kal‘acığı binâ etdiklerinden Sudak'dan galat Suda derler, ammâ hakîkatü'l-hâl Suda kal‘asıdır kim karada değildir. Evvel ve âhir Venedik banı hükmündedir.

Kal‘ası elli mîl tûlu bir liman-ı azîmin intihâsında Hanya'ya bir bayır aşırı karîb ol bayırlı kaya dibinde deryâ içinde şekl-i müseddes bir sedd-i metîn bir küçücük kal‘acıkdır kim sâfî yalçın kaya üzredir, ammâ gâyetü'l-gâye sa‘bdır ve evleri azdır. Aslâ bâğı ve bâğçesi yokdur, zîrâ adası kâmil üç

mîl ihâta eder adacıkdır kim cümle kat-ender-kat dirsek dirsek binâ olunmuş cümle kal‘adır.

Bir yerden varılacak yerleri yokdur, ammâ Hanya cânibindeki kayalardan bu kal‘aya bir şâhbâz ve tüvânâ yiğit el taşı atsa taş erer. Tâ bu mertebe karaya yakın adacıkdır. Kurşum atsa evlâ bi't-tarîk kal‘asında kefereler durmaz, ammâ niçe kemîngâhları vardır, aslâ kefereleri görünmez. Ammâ eğer himmet-i Âl-i Osmân olsa Hanya tarafındaki burundan bu Suda'ya varınca el taşı (...) deryâyı beş on pâre gemi gark edüp doldurmak mümkindir, yâhûd karadan darabât-ı top-ı kûb sademâtıyla bu kal‘acığı hâke berâber münhedim etmek emr-i seheldir, ammâ himmet-i azîm ister. Hattâ sene (---) târîhinde Kapudan Voynık Ahmed Paşa bu kal‘aya donanma-i hümâyûn ile eyi hücûm edüp sarılmış, ammâ emr-i Hudâ şehîd olunca cümle gemiler çekilüp gitdiklerinde kal‘anın fethi müyesser olmayup ilâ hâze'l-ân dest-i küffârda bir sûr-ı limandır. Hudâ-yı Müte‘âl fethin müyesser ede.

Der-tenkîl-i eşkâl-i liman-ı Suda

Bu liman-ı cây-ı emân eyle bir pür-emân yerdir kim şarkdan garba tûlu elli mîl olup içine üç bin barçalar ve karavanalar ve galyon ve pinkler ve karaka ve burtunlar ve potaç ve şitiyeler ve kadırga ve kalyetalar ve mavuna ve kalyetalar lenger-endâht olup yatmak mümkindir.

Ve sekiz aded rûzgâr-ı zorkârdan emîn olup her cânibinde âb-ı hayât suları vefret üzredir. Akdeniz mellâhânlarının mâbeynlerinde bu Suda limanı meşhûr olup memdûh olan limanın biri dahi bu Suda limanıdır kim niçe kerre yüz bin elvân balıkları çıkar. Bâ-husûs üç vukıyye gelir la‘l-gûn tekür balıkları ve kalkan ve kefal ve sazan ve levrek ve uskumru ve fıçıda ve palamıd ve alakerde ve ülüfer ve kolyoz balıkları olur kim bir limana mahsûs değildir. İllâ bu Suda limanında olur.

Ammâ bu limanın bir cânibinden bir cânibine karşu karşuya top güllesi yetişir. Hattâ bu limanın cânib-i kıblesinde Apokoron tarafı burnundan Suda kal‘asın Gâzî ve Şehîd Deli Hüseyin Paşa döğe döğe harâb [u] yebâb etmişdi.

Bu kal‘a-i Suda'yı ve limanı seyr [ü] temâşâ edüp Kasra cânibine teveccüh edüp Suda limanı kenârınca kıble cânibine bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Çömlek: Yol üzre bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr müslim ve kefere köyüdür. Keferesi cümle çanak ve desti ve çömlek yapdıklarından Çömlek köyü derler. Tîn-i amber-çîn-misâl bir hâk-i pâki var. Hâlâ bunda asâkir-i İslâmdan niçe yüz azebân yiğitler kahvehâneler ve bozahâneler ve niçe yüz *[286a]* aded dükkânlar ihdâs edüp kâr ederler.

Andan 2 sâ‘at gidüp **Kethudâ Beğ Çeşmesi,** andan **Kanlı Çeşme**leri geçüp,

Menzil-i karye-i Eşkiloz: Bir ma‘mûr bâğlı ve bâğçeli ve bir âb-ı hayât kaynak sovuk sulu Urûm köyüdür. Andan şimâle bir sâ‘atde ma‘mûr limon turunçlu yerleri geçüp,

Der-alâmet-i kal‘a-i Apokoron

Rûm lisânınca (---) (---) demekdir, ammâ kavm-i Osmâniyân Abokoron derler. Sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân fethidir, be-dest-i Gâzî Deli Hüseyin Paşa.

Sancak beğinin hâssı tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu (---) akçedir. Erbâb-ı zu‘amâsı (---) erbâb-ı tîmârı (---) adeddir. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Hîn-i seferde beğinin askeriyle ve cümle cebelüleriyle beş bin aded zeytûn sipâhîsi askeri olur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır.

Kal‘ası Suda limanı ağzında şekl-i muhammes bir Şeddâdî kal‘a imiş. Küffâr donanması ile gelüp birez yerlerin câ-be-câ münhedim etmiş ammâ sehel şey ile ta‘mîr ü termîm olmak kâbildir. Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir hânı (ve bir hânı) ve bir hammâmı ve elli aded dükkânları ve üç bin aded muhâfazacı askerleri hâzır-başlardır.

Bu kal‘adan Suda limanına top ile gemi geçirmemek âsândır. Gâyet lâzımlı kal‘adır. Bu limanın karşu tarafındaki Suda burnunda Paşa kolu derler, ol mahalde bir kulle-i azîm ve tabya-i metîn yapılsa Apokoron'la karşu karşuya boğaz kal‘aları gibi olup Suda limanına kâfir gemileri giremeyüp Suda kal‘ası küffârı amân deyüp kal‘ayı verirlerdi.

Ve bu Apokoron'un âb [u] hevâsı gâyet latîf olup binâsı ol kadar memdûh değildir. Andan yine 4 sâ‘at şarka gidüp sa‘b taşlıklar geçüp,

Der-hakk-ı kal‘a-i Acısu

Deryâdan iki mîl ba‘îd karadadır. Sene (---) târîhinde bâ-fermân-ı sultân İbrâhîm Hân Deli Hüseyin Paşa müceddeden binâ edüp bir mürtefi‘ bayır üzre bir havâleli taş binâ kal‘a-i ra‘nâ-yı şekl-i murabba‘ı kâmil beş yüz adım bir küçük ve alçak dîvârlı kal‘acıkdır kim Deli Hüseyin Paşa'nın otağı yeridir. İçinde bir câmi‘i ve bir mektebi ve yedi aded hânesi ve garba nâzır bir kapusu var. Ve Rûmeli eyâletinden Alacahisâr Beği Mâlik Beğ bu kal‘aya sancağı askeriyle mâlikdir kim muhâfaza edüp âyende vü revendegânları ordu-yı İslâma götürüp getirir, gâyet memerr-i nâs kal‘a-i lâzımdır.

Taşra varoşu ma‘mûr olup bir aded hânı ve beş aded mesâvîhâne kahvehâneleri ve bir küçücük hammâmcığı ve on aded dükkâncıkları var. Kal‘a dibinde bir acı su kaynağı olduğundan Acısu kal‘ası derler.

Andan yine cânib-i şarka 5 sâ‘at sarp yollar ile leb-i deryâca gidüp **Kapu kahveleri** nâm yerleri geçüp niçe âb-ı hayât sular içüp ve niçe mezâri‘âtlar geçüp **Hüseyin Paşa Taburu** nâm mahalde Hüseyin Paşa yetmiş yedi bin aded Venedik küffârıyla ceng-i azîm etmişdir kim hâlâ küffârın kemikleri dağlar gibi yığılıdır kim bu savaş-ı perhâşda bir küffâr cân kurta[r]mamışdır.

Bu mahallerde küffârın üstühân-ı kellelerin seyr [ü] temâşâ ederek geçüp **Vere Cisri** nâm mahalle vardık. Bu kantara-i zîbâ Yeniçeri Ağası Murâd Ağa binâsıdır kim sonra sadrıa‘zam olmuşdur. Bu püll-i metînin altından ubûr eden **nehr-i Ruca** İsfakiye dağından gelüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur, ammâ bu cisr gâyet uçurum ve mahûfdur. Anı dahi geçüp,

Der-manzara-i kal‘a-i zîbâ Retime

Rûm lisânınca Resime (---) (---) derler. Bânîsi Venedik Pirinc-pirimleridir.

Sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân asrında be-dest-i Deli Hüseyin Paşa feth olmuşdur. Hâlâ sancak beği tahtıdır. Paşasının hâssı 229.000 akçedir. Alaybeği ve çeribaşı ve 39 aded ze‘âmeti ve 355 aded erbâb-ı tîmârı var. Kânûn üzre cebelüleri ile hîn-i gazâda cümle beş bin aded zeytûn sipâhîsi askeri olur. Ve yüzelli akçe kazâdır.

Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Ve yeniçeri ağası ve kal‘a dizdârı ve dör[d] oda yeniçeri çorbacıları ve cebecibaşı ve topçubaşıları var, ikişer oda neferâtları var. Ve cümle yigirmi aded kal‘a ağaları ve cümle üç bin aded kal‘a neferâtları ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve muhtesib ağası ve harâc ağası ve mi‘mâ[r] ağası ve şehir emîni ve gılâl emîni ve liman emîni ve gümrük emîni ve bâcdâr ve (---) (---) (---) vardır.

El-hâsıl cümle müstahfızân askeriyle on iki bin kılıç asker-i İslâm âmâde ve müheyyâdır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası : Leb-i deryâda bir sedd-i metîn yalçın kaya üzre deryâya havâle kara cânibinde kendüye havâlesiz bir musanna‘ iç kal‘adır kim aşağı varoşdan bu iç kal‘aya giderken şimâl cânibine gidüp namâzgâhı geçüp beş yüz adım bir çemenzâr fezâyı dahi geçüp yokuş yukaru gidüp sedd-i İskender-vâr bir iç kal‘a-i şekl-i muhammes taş binâ gâyetü'l-gâye sa‘b u metîn kal‘adır

kim cirmi beden dîvârları üzre kâmil üç bin dörd yüz {adımdır}. ***[286b]*** Ve cümle etrâfında beş aded tabya-i azîmeler vardır.

Ve cânib-i erba‘ası yalçın kayalardır ammâ eflâke kad keşân değildir. Ancak bir minâre kaddi püşte-i âlî üzre seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş-ı perhâş-ı hâzır-bâşdır kim aslâ bir tarafından lağım ve siba ve meteris eylemek kâbil-i imkân değil iken *"Himmetü'r-ricâl takli‘u'l-cibâl"* [52] derler. Hîn-i muhâsarada Küçük Hüseyin Paşa bu iç kal‘anın namâzgâha nâzır köşesindeki tabyayı lağım ile atup ol tarafdan guzât-ı muvahhidîn yürüyüş edüp ol gün bu kal‘a-i zîbâ feth olmuşdur.

Ve cümle bu iç kal‘a dîvârlarının iç yüzleri Hanya kal‘ası dîvârı gibi dâ’iren-mâdâr toprak yığılıdır.

Ve cümle yigirmi adım enli dîvâr ve ancak cânib-i şarka nâzır bir kapusu var. İki kat metîn hadîd kapulardır. Taşra kapu üzre bir azîm balık kemiği maslûb olup alâmetdir. Ve bu kapulardan içeri bir vâsi‘ toloz kemer altı yoldur. Üzerleri toprak yığılı tabyalardır.

Ve cümle bu iç kal‘ada elli aded kiremit örtülü dürr-i beyz-âsâ beyâz evlerdir kim cümle kat-ender-kat kârgîr binâ-yı cihânnümâ hânedân-ı zîbâlardır. Cümleden dizdâr sarâyı ve Şeyh Mehemmed Efendi sarâyı vâsi‘dir. Ve cümle bir aded Sultân İbrâhîm Hân câmi‘i var. Ve cümle bir aded mescid var. Cebehâne, gılâl anbârları, su sarnıçları, kırk aded balyemez topları, ol kadar mühimmât levâzımâtları var kim hisâbın Hudâ-yı Lem-yezel bilir. Cenâb-ı Allâh şerr-i a‘dâdan emîn ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Der-sıfat-ı binâ-yı zemîn-i aşağı kal‘a-i varoş-ı Retime

Bu kal‘a-i sûr-ı azîm leb-i deryâda şekl-i murabba‘ bir alçak taş dîvârlı ve handaksız rabât-ı müzeyyendir. Ve etrâfında câ-be-câ tabyaları var ammâ şey değillerdir. Hîn-i muhâsarada biri dahi hücûma tahammül edemezler. Bu varoşun cirmi kâmil dörd bin altı yüz adımdır.

Ve cümle üç aded kapusu var, biri cânib-i kıbleye nâzır büyük kapu, biri taraf-ı şarka nâzır tekye kapusu, üç kat metîn kapulardır. Ve biri Selonya kapusu dahi şarka nâzırdır. Ve Selonya kapusundan tâ limana varınca leb-i deryâda aslâ kal‘a dîvârı yokdur. Lâkin Osmânlı bu kal‘ayı feth etdikde leb-i deryâya şaranpav kazıklar kakup kal‘adan sarp palanka dîvâr etmiş, ammâ alçakdır. Lâkin mazgal ve dirseklerinde olan toplar cümle limana nâzır [u] hâzırlardır.

Ve bu varoş içre ağreb ü garâ’ibden cümle deryâya nâzır kat-ender-kat kâfirden kalma Şeddâdî binâ-yı âbâdânlar var kim her birinin midhatinde lisân kâsırdır kim bir vecih ile ta‘rîf ü tavsîf olunmaz. Cümlesi üç bin yedi yüz aded od[a]lardır ammâ sarâylar değildir. Ancak yetmiş yedi adedi sarâylardır. Hüseyin Paşa tahrîri üzre odalar add olunmuşdur. Cümleden mükellef paşa sarâyı, Velî Kethudâ sarâyı ve Şa‘bân Alaybeği sarâyı ve Ankebût Ahmed Paşa sarâyı.

Der-defter-i cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân ve gayri kibâr-ı a‘yân: Güzîdesi altı aded câmi‘dir. Evvelâ Yukaru hisârda İbrâhîm Hân câmi‘i, andan Tekye kapusunun iç yüzünde Vâlide Sultân câmi‘i, andan çârsû içinde Deli Hüseyin Paşa câmi‘i, andan Ankebût Ahmed Paşa câmi‘i, andan Tekye kapusu önünde mezâristân içinde Velî Paşa câmi‘i. Bunlar cemâ‘at-i kesîreye mâlik kiliselerden ma‘bedgâh-ı müslim olmuş ibâdetgâh-ı kadîmelerdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kâ’ime-i mesâcidhâ-yı ehl-i îmân: Kamusu tokuz ad[ed] zâviye-i mahallât âbidân-ı zâhidândır. Cümleden (---) (---) (---)

Der-alâmet-i dâru'l-hadîs-i muhaddisân [u] müfessirân: Dükelisi iki aded medrese-i âlimândır. (---) (---) (---) (---)

Der-dâru'l-ulûm-ı ma‘sûmân-ı ebcedhân: Hepsi üç aded mekteb-i tıflân-ı püserândır. Evvelâ (--

-) (---) (---) (---)

Der-tekyegâh-ı Âl-i Abâ-yı dervîşân-ı zîşân: Umûmisi üç aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i zâkirândır. Cümleden Tekye kapusu tekyesi ma‘mûrdur. Andan Tekye kapusu hâricinde Velî Paşa tekyesi, hânkâh-ı Bektaşiyân'dır kim bâğ-ı İremdir ve gâyet mesîregâh yerdir. (---) (---)

Der-safâ-yı râhat-ı cân-ı hammâmât-ı dilsitân: Olancası iki aded hammâm-ı rûşenâlardır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-imâret-i dâru'l-ıt‘âm-ı âyende vü revendegân: Barısı üç adeç me’kelhâne-i imâretdir. Evvelâ Deli Hüseyin Paşa câmi‘i imâreti ve Tekye kapusunda Vâlide câmi‘i imâreti ve Velî Paşa câmi‘i imâretlerinin ni‘metleri bay u gedâ-yı pîr [ü] cüvânlara subh [u] mesâ birer tâs çobraları mebzûldür.

Der-ta‘rîf-i çârsû-yı bezzâzistân: Bardası yüz elli aded dükkânçe-i ehl-i sanâyi‘-i kâsibândır kim cümle ehl-i hırefde her şey bî-minnet bulunur.

Der-tahrîr-i hân-ı tüccârân ahâlî-i ber [ü] bihârân: Barısı üç aded vekâle-i hâcegân-ı sevdâgerândır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---)

Der-temdîh-i çeşme-sâr-ı dil-i cân: Hamusu on aded çeşme-i hayvândır, ammâ cümleden çârsû içindeki meydânda kral çeşmesi *[287a]* bir vâcibü's-seyr aynu'l-hayâtdır kim üstâd-ı mermer-bür Freng hakkâk beyâz mermerden gûnâ-gûn tasvîrler edüp her gûne timsâllerin ağızlarından ve burunlarından ve zekerlerinden birer âb-ı nâb cereyân edüp her gören bu sûretleri vâlih [ü] hayrân olup engüşt ber-dehen eder kalır.

Der-âsâr-ı ibret-nümâ-yı âbâdân: Bu şehr içre bir zindân kullesi var. Anın üstünde bir sâ‘at var. Bu dahi temâşâ-yı vâcibü's-seyr-i azîmdir.

Der-sitâyiş-i liman-ı cây-ı emân-ı keştîbân: Bu kal‘anın limanı şehrin şark tarafında vâki‘ olup bir amelî binâdır. Ancak elli pâre gemi alır. Lâkin gündoğusu rûzgârı ağzından pek girüp demir dutmaz bir kumsal liman olmağile büyük barça gemiler yatamazlar. Bu limana karîb tophâne başka bir iç kal‘a gibi vâki‘ olup iç kal‘a-i bâlâ temelin ve aşağı şehrin etrâfın korudur bir tophâne-i zîbâdır kim cümle elli pâre balyemez serâmed topları var.

.....(2/3 satır boş).....

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı büldân

Evvelâ bu Resime kal‘asının cümle imâret-i âbâdânları bu aşağı varoşda olup cümle sokaklar vâsi‘ olduğundan mâ‘adâ çârsû-yı bâzârları içre üzüm asmaları dikilüp cemî‘i şâhrâhlar münakkaş çadır gibi zeyn olup aslâ âfitâb-ı âlemtâbın şiddet-i harâret-i tâb-ı tüvânı bu bâzâr-ı hüsn içre bey‘ [u] şirâ eden benî âdemlere te’sîr etmez, gûyâ bir koyağistân-ı iremdir. Ve bir kumsal zemîn olmağile eyyâm-ı şitâda aslâ çamur olmaz.

Âb [u] hevâsı ve binâsı, mahbûb u mahbûbesi ve bâğ u b[â]ğçesi ve limon turunç ve şeftâlû ve inciri ve üzümü ve zeytûnu cihânı dutup memdûh-ı âlem olmuşdur.

.....(1.5 satır boş).....

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan yine şark cânibine yine kal‘aya karîb,

Karye-i Bostânlı: Kefere köyü ve bâğ u bâğçesi ve bostânları çok olduğundan Bostânlı derler.

Anı geçüp ve **Deliklitaş** nâm yeri geçüp ve **Kaynarca Hanı**n geçüp 5 sâ‘atde,

Deli Hüseyin Paşa çiftliği: Hânı ve kahvehâneleri ve birkaç dükkânları vardır. Anda bir gece mihmân olup zevk u safâlar etdik. Andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘at mahûf yerleri geçüp,

Papas çeşmesi: Bir âb-ı hayâtdır. Andan yine semt-i şarka 2 sâ‘atde,

Karye-i Küpler: Bir öz içine vâki‘ olmuş bâğ-ı Aspuzu-misâl kurâlardır. Cümle re‘âyâları küp ve desti ve kiremit işlediklerinden Küpler köyü derler. Bir hânı ve üç aded kahvehânesi ve on kadar dükkânları var.

Andan yine şarka 2 sâ‘atde, **Yenikahve,** anı dahi geçüp (---) sâ‘atde,

Cebel-i karye-i Tamas: Yüz elli aded hâneli bir kefere-i Rûm köyüdür. Kahvehâneleri ve birkaç dükkânları var, gâyet taşlı yerdir.

Andan bir sâ‘atde şarka gidüp bir nâr ağaçlığın geçüp kûh-ı Tamas'ın tâ zirve-i a‘lâsında bir kenîse vardır. Andan cümle Kandiye sahrâsı ve kal‘ası ve cümle nevâhîleri ve çınârlı dereleri ve cemaşır(?) d[er]eleri ve İnâdiyye kal‘ası ve Acısular ve nazareteler cümle atlâs-ı bûkalemûn gibi sahrâ-yı Kandiye görünüp bu dağ cümle dağlara ve bâğlara havâle olup eğer bu kûh-ı Tamas üzre bir pâre bulut olsa hemân Kandiye sahrâsına yağmur yağmağa başlar.

Bu serbülend-i Tamas'ın serinde bir sâ‘at oturup Sadrıa‘zam ile Venedik küffârının ceng [ü] cidâllerinin tarafeynden top ve tüfeng sadâlarından zemîn ü âsımân dir dir titreyüp gûyâ haşr [u] neşr [ü] karârdan bir gün olup kal‘a-i Kandiye ve ordu-yı Âl-i Osmân murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup bârûd-ı siyâhın dûd-ı kebûdu nîlgûn evc-i semâya münkalib olup evc-i felekde ra‘d u hark u berk zemîni lerzân ederdi.

Hakîr bu temâşâyı edüp Tamas dağından yokuş aşağı bir sâ‘atde nüzûl edüp **Servi kahvesi,** andan nîm sâ‘at aşağı enüp **Kolahor deresi,** andan yine nîm sâ‘at gidüp **Katırcıoğlu** (---) **Paşa çiftliği,** andan **Süd suyu**n, andan **Finike deresini** cisrden geçüp,

Evsâf-ı binâ-yı hâkâniyye, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr-ı İnâdiyye

Niçe kerre Hüseyin Paşa-yı Gâzi-i dilîr bu Kandiye kal‘asına yürüyüşler edüp fethi müyesser olmayup niçe kerre yüz bin cân rûh-ı revân etdiğinden âhır-ı kâr Kandiye kal‘asına bir top menzili havâle sene (---) târîhinde bâ-fermân-ı Sultân İbrâhîm Hân bu kal‘ayı be-dest-i Deli Hüseyin Paşa-yı Sâm-akrân bu kal‘ayı inşâ edüp ismine İnâdiyye nâm kodular. Günden güne amâr olup bi-tamâm bir sûr-ı hümâm oldu, ammâ yüz bin asker üç ay içinde bu hısn-ı hasîni müceddeden sedd-i İskender-vâr binâ etmişlerdir.

Zemîn-i kal‘ası: Bir serâmed püşte-i âlî üzre ve bir topraklı ve taşlı bayır üzre şekl-i muhammesden *[287b]* tûlânî bir Şeddâdî-misâl taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin elli adım olup yigirmi ayak enli taşdan kalın dîvârdır. Ve on adım enli ve âlî toprak yığılıdır. Ve cümle dörd aded kapusu vardır: Kandiye kapusu cânib-i yıldıza nâzırdır. Dağ kapusu taraf-ı cenûba meftûhdur. Varoş kapusu semt-i garba mekşûfdur. Bir kapusu dahi semt-i şarka manzûr. Bu kal‘anın târîhi:

Âb-ı nâhte, lafzıdır. *Sene 1059.*

Diğer târîh:

.....(1/2 satır boş).....

Bu kal‘a içre cümle beş yüz aded kârgîr binâ evler vardır. Şekl-i muhammesde beş aded ebrâc-ı kavîleri var kim her biri gûyâ birer gûne sedd-i İskenderlerdir. Cebehâne ve gılâl anbârları ve su sarnıçlarıyla ârâste ve etrâfında karavulhâneleriyle pîrâste olmuş rabât-ı metîndir. Dizdârı ve üç yüz aded kal‘a neferâtları var ammâ yüz bin asâkir-i İslâm etrâf varoşlarında müstahfizânları var.

Ve cümle üç aded âb-ı hayât çeşme-sârları var. Ve cümle altı aded ma‘bedgâh mihrâbları va[r], cümleden Sultân İbrâhîm Hân câmi‘i, altı aded kubbesi kârgîr ve Horasânî sıvalı minâresi ve

haremsiz ve cemâ‘atsiz câmi‘dir kim hâlâ içinde bârûd-ı siyâh memlû olmak ile kapuları mühürlü olup gece ve gündüz kal‘a neferâtları hâb-ı nâzlarından bîdâr olup zâr [u] nizâr bârûd-ı belâyı beklerler, ammâ gayri mesâcidlerin cemâ‘at-i kesîreleri vardır.

Bu İnâdiyye'den Kasro kal‘ası bir sâ‘at yer olup ayak altında görünür. Tâ ol kadar kal‘a-i şâhîdir. Hattâ İnâdiyye'nin serâmed topları Kandiye'yi şıpır şıpır döğer ve Kandiye'nin de topları erişir ammâ sovuk gelir, zîrâ bâlâya atılan top bî-fer gelir.

Der-beyân-ı varoş-ı azîm-i İnâdiyye

Kal‘anın şimâli ve garbîsi tarafında dereler ve depe içre cümlesi yetmiş yedi bin aded müfîd [ü] muhtasar tahtânî ve câ-be-câ fevkânî evler ve bekârhâne odalardır. Ve cümle yedi aded câmi‘-i pür-müfîd ü sefîd hâk-i pâk ile mestûr minâresiz câmi‘-i ma‘mûrlar ve cümle kırk aded mesâcidler ve cümle üç aded medreselerdir. Ve cümle beş aded mekteblerdir. Ve cümle iki aded tekyelerdir. Ve cümle altı aded küçücük hammâmlardır. Ve cümle yedi aded hânlardır. Ve cümle iki bin aded dükkânlardır, ammâ bu binâların cümlesi ahşâbât-ı hâr-ı hâşâk ile amâr olmuş müfîd [ü] muhtasar kârhânelerdir.

Hattâ sene (---) târîhinde küffâr-ı hâkisâr bu ordu-yı İslâm şehrin yüz bin küffâr ile ale'l-gafle basup niçe bin guzât şehîd edüp bu şehri kabza-i tasarrufa alup bakıyyetü's-süyûf cümle guzât-ı müslimîn İnâdiyye kal‘asına girüp mutahassın olduklarında bi-emr-i Hayy-ı Kadîr Hanya kal‘ası tarafından ricâlü'l-gayb-misâl Katırcızâde Mehemmed Paşa imdâd yetişüp şukka-i alemlerin küşâde edüp nümâyân olduklarında küffâr-ı hâkisâr içre "Bire bire Katırcıoğlu geldi" dediklerinde küffâra bir velvele-i ra‘b u bîm düşünce ordu-yı İslâmı bırağup kimi taşra çıkdı ve kimi mâl-ı ganâ’im derdine düşmüşken hemân Katırcızâde Allâh Allâh deyüp küffâra kılıç ururken İnâdiyye kal‘asına mukaddemâ firâr eden asker-i İslâm dahi tâze cân bulup herkes evlerin küffârdan halâs etmeğe cidd-i ihtimâm edüp anlar dahi dal sâtûr-ı Muhammedî olup bir tarafdan dahi bunlar ve bir tarafdan Katırcızâde askeri derûn-ı dilden küffâra eyle bir tîğ-ı âteş-tâb ururlar kim vakt-i çâştdan vakt-i asra dek seksen yedi bin aded küffârı dendân-ı tîğ-ı hûnrîzden geçirüp on bin altmış kadar küffârı esîr-i bend-i zencîr edüp cemî‘i küffârın lâşe-i murdârların bir yere dağlar gibi yığup kelle-i bî-devletlerin Mısırlı kolu ve yeniçeri ve sipâh kollarında kelleden kulleler binâ edüp dururlar. Bu dahi bir temâşâgâh-ı kelle-pezân-ı paçadır.

Der-beyân-ı kârhâne-i tophâne

Bu İnâdiyye kal‘asından şimâl cânibine bin adım yokuş aşağı gidüp bâ-fermân-ı Sadrıa‘zam Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa bâ-müsâ‘ade-i Ankebût Ahmed Paşa bir tophâne kârhânesi binâ etmişlerdir kim vasfında zebânlar kâsır ve kilk-i cevâhir-nisârlar kâsirdir. Kırkar vukıyye gülle atar seksener ve yüzer kantâr toplar dökülmeğe başlanup üç bin aded ser-rîhtegân dergâh-ı âlî hüddâmları olup Ferhâd-vâr subh [u] mesâ çalışırlar.

Bu mahalden cereyân eder **Kemer suyu** âb-ı hayâtdır kim Kandiye kal‘ası içine giderken henüz kat‘ olunup beyâbâna gider oldu, ammâ lezîz âb-ı hoş-güvârdır. Bu ayn-ı zülâl kurbunda,

Tekye-i Horasânoğlu: Gâzî sa‘îd ü şehîd Deli Hüseyin Paşa'nın hayrâtı olup âsitâne-i Hacı Bektaş-ı Velî olup seksen aded pâ-bürehne ve ser-bürehne abdâlân-ı fakr [u] fâka sâhibi kerem kânları olup cümlesinin tek [ü] pûy-ı himmetleriyle bu cây-ı hurrem-âbâdı bâğ u bâğçe ve gül-i gülistân ve âb-ı revânlı bâğ-ı Merâm-misâl bir mesîregâh etmişler. Hemîşe subh u şâm bay [u] gedâya it‘âm-ı *[288a]* âm edüp erenlere hidmet ederler.

Bu tekye-i mesîregâhdan cümle sahrâ-yı Kandiye ve kal‘a-i Kasro ayak altında nümâyândır.

Der-temâşâgâh-ı garâ’ib

Biz bu tekyegâhı temâşâ ederken sadrıa‘zamdan fermân gelüp İnâdiyye kal‘ası varoşuna Âl-i Osmân'ın deryâ-misâl askeri üşüp ân-ı sâ‘atde yere berâber edüp hân ve câmi‘ ve çârsû-yı bâzârından bir âsâr-ı binâ kalmayup cümle keraste ve ahşâbâtların yerlerinden kal‘ edüp Kandiye kal‘ası altında Sadrıa‘zamın çetr-i mülemma‘ı kurbunda ordu-yı İslâmı amâr etmeğe şürû‘ etdiler.

Bu hakîr-i pür-taksîr dahi İnâdiyye kal‘asından sekiz bin adım yerde çemenzâr u sebzezâr-ı mahsûldâr sahrâ ile cânib-i şimâle gidüp hamd-i Hudâ sene (---) târîhinde sıhhat [ü] selâmetle ordu-yı hümâyûna vâsıl olduk.

Der-evsâf-ı ordu-yı asâkir-i İslâm-ı Âl-i Osmân be-sahrâ-yı kal‘a-i Kandiye-i bî-amân

Evvelâ bu abd-i hakîr-i kemter işbu sene (---) târîhinin Cemâziye'l-evvel'inin yigirmi beşinci gün Kandiye yurdunda ordu-yı hümâyûna dâhil olup ebâ an-ced ocağımız olan yeniçeri ağası ocağına dâhil olunca Yeniçeri Ağası İbrâhîm Paşa ve Kulkethudâsı Abdî Ağa hakîre bir oda ihsân edüp cümle me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız belağan mâ-belağ ta‘yîn edüp konağımızda âsûde-hâl olunup devâm-ı devlet-i pâdişâhîye müdâvim olup şeb [ü] rûz tarafeynden cemî‘i ceng [ü] cidâli ve harb [ü] kıtâli temâşâ etmeğe ve ba‘zı vekâyi‘âtları ve zuhûrât-ı İlâhiyyeleri tahrîr etmeğe şürû‘ edüp iltizâm-ı mâlâ-yelzem etmeğe mukayyed olduk. Evvelâ,

Der-mebde-i savaş-ı perhâş-ı azîm kal‘a-i Kandiye

İbtidâ Sadrıa‘zam-ı âlî-vakâr dûrbîn-fikr akl-ı Arasto adl-i Hazret-i Ömer'e amel edüp sünnet-i Resûlullâha ittibâ‘an ibtidâ kal‘a-i Kandiye ceneraline dergâh-ı âlî yeniçeri ocağından (---) Ağa ve Sadrıa‘zam ağalarından (---) Ağa nâme ile Panıgrad kapusundan içeri girüp ceneral nâm la‘îne nâme verdikde kırâ’at ederler.

Der-beyân-ı sûret-i nâme

"Esselâmü alâ meni't-tebe‘a'l-hüdâ. Evvel benâm-ı Hudâ, sâniyen Hazret-i Muhammed Mustafâ *sallallâhu aleyhi ve sellem,* sâlisen Çâryâr-ı bâ-safâ *rıdvânullâhi aleyhim ecma‘în,* râbi‘an hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn olan Âl-i Osmân Pâdişâhı sultân ibnü's-sultân es-Sultân Mehemmed Hân ibn Sultân İbrâhîm *edâmallâhu devletehu ve ebbede saltanatahu* hazretlerinin düstûr-ı mükerremi ve müşîr-i mufahhamı olan Fâzıl Ahmed Paşa'yım.

Tenbîh-nâmem vüsûl buldukda bir ân durmayup kal‘a miftâhların pâdişâh-ı âlem-penâha teslîm edüp cümleniz gelüp harâc-güzâr olup yine evlâd [u] ıyâllerinizle derûn-ı kal‘ada hâne-i menhûs-ı dâru'l-bevârlarınızda sâkin olasız.

Ve illâ bi-emrillâhi te‘âlâ kal‘anın feth-i nusreti müyesser oldukda cümleniz dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçmeniz mukarrerdir. Temmetü'l-kelâm."

Cevâb-ı ceneral-i dâll

"Yigirmi yedi yıldır bu Kandiye kal‘ası gibi hasretü'l-mülûk altına sizin gibi niçe kerre yüz bin asker gelüp bu kal‘anın bir taşına niçe bin başlar verüp hâ’ib [ü] hâsir gitdiler. Ve niçe bin kahramân müdebbir vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar ve ümerâlar bu kal‘a altında cân verdiler, handakın görmeğe kâdir olmadılar. Sizler dahi birez zamân çalışup gidersiz. Bir taşına yüz bin baş vermemiz mukarrerdir, değil ki size kal‘ayı verelim, bildiğinizden kalma." deyüp elçileri kal‘adan redd edüp

Sadrıa‘zama gelüp kazıyye-i marzıyye-i kelâmı bir bir nakl etdiklerinde Sadrıa‘zam cemî‘i ordu-yı İslâm içinde kol kol nâdîlere nidâ etdirüp,

"Herkes bu gece meterislere girsinler" deyü fermân olunca el-azametullâh ol gece ol şeb-i târîk-i zulmetde âdem deryâsı Kandiye kal‘ası görünmeyen yerlerden ibtidâ *bism-i İlâh* ile meterise başlayup küffâr-ı hâkisâr derûn-ı kal‘adan İslâm leşkerinin kazmaları ve kürekleri sâ‘ikasın istimâ‘ edince allâhümme âfinâ mel‘ûn küffâr tobrasında yılan bulmuş hekîme dönüp tâ vakt-i sabâha dak ân-ı vâhid ve derîce ve dakîka durmayup ale'l-ittisâl niçe kerre yüz bin tüfeng ve niçe bin top ve niçe bin havân ve kazan kumbara ve niçe kerre yüz bin aded havân taşı evc-i semâdan bârân-ı la‘net gibi yağup bir ferd-i âferîde bir kırât bir meteris kazmağa kâdir olmayup cümle guzât târumâr-ı misâl-i mûr-ı mâr olup her biri bir kaya altında siperlenüp ordu-yı İslâmda niçe kerre yüz bin hayme vü hargâh bâr [u] büngâhdan bir sağ çetr-i mülemma‘ kalmayup niçe bin at ve katâr u mehâr dağlara firâr etdiklerinden mâ‘adâ niçe kerre yüz bin hımârlar kerrenây-ı Acem-vâr segâh makâmında âğâze ederek anlar dahi deşt-i Hâmûn kûhları penâh edinüp anırarak birer tarafa gitdiler.

Hulâsa-i kelâm ordu-yı İslâm içinde bir sağ hayme ve bir alacık dükkân ve dezgâh ve bir tabya-i cây-ı penâh kalmaduğundan mâ‘adâ Sadrıa‘zamın bârgâh-ı çetr-i mülemma‘-ı zerdûzunda bir parça sağ yeri kalmayup âhır-ı kâr top ermez bir kayalı yar altında bir gayri otak-ı nüh-tâk kurup sâhib-i devlete bir gâr-ı yetîmân içinde bir savma‘a etdiler.

Tâ ki ale's-sabâh oldu. Ol gece yedi bin altmış aded gâziyân-ı mücâhidân yiğitler şehd-i şehâdet câmın nûş edüp cemadânları beytü'l-mâl ağasına teslîm olundu.

El-hâsıl bu minvâl üzre küffâr-ı dûzah-karâr üç gün üç gece ale'l-ittisâl âteş-i Nemrûd ile göz açdırmayup bir ân muşkat-ı top güllesi darbından cüyûş-ı muvahhidîn aslâ *[288b]* emn-i râhat bulamayup üç gün üç gecede tokuz bin asker der-ceng-i evvel dahi meterise girmeden şehîd oldukların arz etdiklerinde Sadrıa‘zam asâkir-i İslâma merhamet edüp,

"Acele etmesinler. Alâ mehil meterise kollu kollarınca ve yollu yollarınca âheste âheste yürüsünler. ve ordu-yı İslâmı gerüden kursunlar" dedikde cümle asâkir-i Âl-i Osmân tâze cân bulup (---) nâm mahallin deresi kenârında bir ordu-yı bâzâr binâ olunmuşdur kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Der-kayd-ı şehr-i azîm ordu-yı İslâm-ı Âl-i Osmân

İmdi ihvân-ı vefâ ordu-yı İslâm böyle bir sevâd-ı mu‘azzam-ı benâm şehr-i merâm olmuşdur kim leb-i deryâdan sıçan yollar içre ya‘nî top ve kurşum sademâtından halâs içün handak kazılan yollara bu gazâlarda sıçan yolu ta‘bîr ederler. Ol sıçan yolları içre iki tarafı serâpâ ma‘mûr u âbâdân dükkânçe-i tüccârân-ı ehl-i sanâyi‘-i hurdegân olup bir ucu kıbleye kâmil bir sâ‘at tûlu tâ Mısırlı karavuluna varınca kâmil altmış bin odalar ve cümle yigirmi bin dükkânlar ve hammâmlı ve fıskiyye ve havuzlu münakkaş servi tavanlı sarây-ı azîmler ve servi tahtasından musanna‘ kapular ve bâğçe ve bostânlan ve âb-ı hayât kuyular ve güvercin kulleli şâhâne şâhnişîn ve kâh-ı vâlâlar ile ârâste olmuş bir şehr-i mu‘azzamdır. Eğer her vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibârların bir bir ta‘rîf ü tavsîf etsek bir hümâyûnnâme olur.

Ancak şundan ma‘lûm ola kim ne kadar şehr-i mu‘azzam oldu. Hemân üç bin aded dükkânda dîbâ ve şîb ü zerbâf ve semmûr kürk fürûht olunur dükkânlardır kim her ne gûne zî-kıymet şey murâd edinsen bulunup cemî‘i memâlik-i mahrûselerin ehl-i sanâyi‘ erbâb-ı ma‘ârifi bu şehir içre mevcûd idi. Altı ay kâmil asker-i İslâmın ömr-i girân-mâyeleri bu şehri âbâdân etmek ile güzerân etdi, ammâ yine Kandiye kal‘ası altına meterisler etmeğe sa‘y-ı tâm olunurdu.

Ve cümle yüz altmış yerde mesâcidler var ammâ câmi‘ İnâdiyye kal‘asından gayri yerde yok idi. Ve cümle kırk hammâm ve cümle yedi hân ve altmış aded kahvehâne var, lâkin meyhâneler yokdur, ammâ bozahâneler vardır.

Ve cümle kırk aded yerde şühedâları gasl edüp kaldıran ulemâlara mücevvedî(?) medrese çadırları var. Ve cümle yetmiş aded cerrâh çadırları ve cümle kırk aded hekîm dükkânları ve çadırları vardır.

Ve cümle kırk yerde tahıl bâzâr[la]rı ve cümle yigirmi yerde koyun bâzârı ve cümle elli yerde balık bâzârı ve cümle yedi yerde sipâh bâzârı ve cümle üç bin yerde sebîlhâne var, kırkı İbrâhîm Paşa'nındır.

Ammâ at bâzârı yokdur, zîrâ cemî‘i vüzerâ ve vükelâlar ve a‘yân-ı kibârlar cümle piyâdelerdir, zîrâ henüz dahi karşu tarafdan atlar kadırgalar ile geçemeyüp cümle asâkir-i islâm piyâdelerdir. Ba‘dehu firkateler ile atlar geçmeğe başladılar.

Ammâ cümle kırk yerde kirâcı eşek bâzârları vardır kim cemî‘i guzât-ı müslimîn bârhânelerini ve mühimmât [u] levâzımâtların Hanya ve Retime ve Apokoron'dan ve Seline ve Çanak limanından ve Fodula limanından ve Küçük limandan el-hâsıl cümle kenâr limanlarından zahîreleri cümle eşekler taşıyup ordu-yı İslâmı ganîmet ederler.

Ba‘dehu Anatolu'dan Hayırlıoğlu ve Gergerlioğlu nâm kirâcılar iki bin aded kirâ bârgîrleri ve kirâ katırları geçirüp bir vukıyye yükü Hanya'dan orduya birer timine taşıyup ol kadar kâr [u] kisb-i azîme edüp mâl-ı Kârûn'a mâlik olup orduyu ganîmet etdiler.

Ba‘dehu bu kârı Girit re‘âyâsı duyup ordu içre eşek bâzârlarında kâmil yetmiş bin eşek cem‘ olup kirâ yükü taşıyup ol kadar ucuzluk ve ganîmet oldu kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Hattâ kal‘a cenerali olan (---) nâm la‘în demiş kim,

"Hayfâ dirîğ, eğer eşeklerin Türk'e böyle imdâd edüp zahîre getirüp ucuzluk edeceğin bileydim cezîre-i İkrît'de olan cümle eşekleri Türk Girid'e gelmeden mukaddem cümle kırardım." deyü vâfir te’essüf çekmiş.

Hakkâ ki yetmiş bin aded eşekler asâkir-i İslâma imdâd-ı azîme olup ol eşek bâzârın gören guya bâzâr-ı Deccâl'ı görüp âyet sûre-i (---) [53] nass-ı kâtı‘ı üzre niçe bin hımâr-ı hamîrânların segâh makâmında âğâzeleri kerrenây-ı Acem gibi evce peyveste olur.

Mezkûr hımârlar ve kirâ bârgîrleri her taraf limanlarından ordu-yı İslâma asker-i muvahhidîn taşıya taşıya günden güne cüyûş-ı müslimîn deryâ-misâl olup henüz Sadrıa‘zam tâze cân bulup Kandiye kal‘asını muhâsara etmeğe cidd-i ihtimâma şurû‘a başlayup yetmiş yedi kolda olan cünûd-ı mü’minînin ser-i kârda olan vüzerâlarına ve mîr-i mîrânlarına ve mîr-i livâlarına ve alaybeğlerine ve çeribaşılarına tenbîh ü te’kîd olunup yevmen fe-yevmen meterisler yürümek fermân olundu.

Ve ordu-yı İslâmın hâkimü'ş-şer‘i olan fazîletlü (---) Molla Efendi ve şeyhülislâm (---) Efendi ve nakîbü'l-eşrâf (---) Efendi ve ordu nâ’ibi (---) Efendi hazretlerinin tenbîh [ü] te’kîdleriyle cümle ulemâ ve sulehâ-yı dervîşân-ı mücâhidân-ı hasbîler dahi cenge âmâde oldular.

Ve hâkimân-ı örfîler ki ordu muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve sürsat ağası ve sürsat emîni ve gılâl muhassılı ve ordu subaşısı *[289a]* ve ordu kethudâsı ve karavullar ağası ve cümle iki yüz yetmiş aded alaybeğiler ve çeribaşılar ve (---) (---) (---) (---) (---) el-hâsıl iki yüz elli aded ordu-yı bâzâr ve iştir[â] hâkimlerine cümle fermân-ı şehriyârîler sâdır olup cemî‘i orducıyân ve çerâhorân-ı lağımcıyân ve ummâlân ve neccârân ve re‘âyâyı ve beldârân ve neberdân ve garîbân ve acemiyân ve teberdârân ve (---) (---) (---).

Netîce-i merâm cümle esnâfât-ı ehl-i hırefe dellâlbaşı tevâbi‘leriyle ordu-yı hümâyûn içre nidâ

edüp herkes cebehâne-i pâdişâhîden demir kazmalar ve demir kürekler ve Ferhâdî külüngler ve küsküler ve varya demirleri alup cemî‘i ibâdullâh âlât-ı silâhlarıyla ordu-yı İslâm başından tâ Kandiye kal‘ası altına sıçan yolları kazmağa âdem deryâsı çalışırken mel‘ûn küffâr-ı sâhib-i zü'n-nâr dûzah-karârın karârı kalmayup üç gün üç gece dahi âteş-feşânlık edüp kal‘adan atdığı top ve tüfengin ve taş kumbara ve fişengin hisâbın Cenâb-ı Bârî bilüp pey-ender-pey şeb [ü] rûz ardı arası kesilmeyüp erbâb-ı ehl-i hırefden üç gün gecede üç bin âdem diyâr-ı ademe kadem basdılar.

Ammâ hamd-i Hudâ meterisler dahi cümle sekizinci ayda henüz sahrâ-yı Kandiye'ye varup ancak kal‘anın Aktabya nâm dağ gibi toprakları nümâyân olup meteris başları kal‘aya dahi bir top menzili ba‘îd idi, ammâ hamd-i Hudâ gün-be-gün asker-i İslâm Anatolu'dan ve Arab u Garb tarafından ve Rûm u Bûm câniblerinden asâkir-i İslâm deryâ-misâl olup her tarafdan gelmede, ammâ ordu-yı İslâm içine kaht [u] galâ istîlâ edüp bir vukıyye et sekiz timine ve elli dirhem ekmek bir akçeye ve bir at yemi muhzerisi(?) bir guruşa ve bir vukıyye pasdırma bir guruşa ve bir vukıyye beksumât kırk akçeye çıkup sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtlar ana göre kıyâs oluna.

Hattâ mecrûh olan guzât-ı müslimînin zahmlarına merhem etmek içün bir tavuk yumurtası mezâd-ı sultânîde bir guruşa çıkdı, ol dahi bulunmaz. Her şey gûyâ cân otu oldu, zîrâ küffâr-ı hâkisârın donanma gemileri Girit cezîresi etrâfların ihâta edüp aslâ bir gemi gelemez olduğundan ordu-yı İslâm içre kaht [u] galâ olmasına sebeb oldu.

Hikmet-i Hudâ sene 1077 mâh-ı Cemâziye'l-âhir'inde bir gece Kapudan Kaplan Paşa Çanak limanına seksen pâre kalyon ve seksen pâre kadırgalar ile gelüp on iki bin aded gûnâ-gûn güzîde asker ve lağımcılar ve beldâr[â]nlar ve niçe kerre yüz bin kantâr bârûd-ı siyâh ve niçe yüz bin top güllesi ve kazgan kumbaralar ve niçe kerre yüz bin elvân cebehâneler ve niçe kerre yüz bin aded çuval un ve buğday ve pirinç ve sâ’ir hubûbât ve koyun ve kuzu [ve] keçiler ve niçe bin çuval pasdırmalar ve niçe kerre yüz bin elvân mühimmât [u] levâzımâtlar getirüp ol gece fi'l-hâl sabâha dek cümle eşyâ-yı bâr-ı sakîlleri karaya döküp Sadrıa‘zama defterleriyle mektûblar gönderüp hemân ol ân eyyâm-ı müsâ‘id elde iken kâfir gemileri gelmeden salpa demir edüp bir yaylım top ve tüfeng şâdımânları edüp bâdbân-ı murâdların açup deryânın bir tarafına teveccüh edüp gitmede.

Ammâ beri tarafda küffârın Kandiye mukâbelesindeki Istandiye adasında yatan yüz yigirmi pâre küffâr kalyonları ve kadırgaları ve mâ‘unaları Kaplan Paşa'nın imdâd getirdikleri şâdımânların istimâ‘ edüp Çanak limanı ağzına cümle küffâr gemileri gelüp lenger-endâht olunca hemân Çanak limanı muhâfazasında olan Deli Hüseyin Paşa kethudâsı Velî Paşa ve Yırtlas İbrâhîm Paşa ve deryâ-misâl muhâfazacı asâkir-i İslâm ve henüz yeni imdâd gelen guzât-ı müslimîn-i benâm ve cümle hisâr asâkir-i hümâm küffâra karşu bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup zemîn [ü] âsımân dir dir ditreyüp Çanak limanı ağzındaki irili ve ufaklı seksen pâre balyemez topları bir fitilden âteş edince top güllelerinin niçeleri küffârın keştîlerine isâbet {edüp} hemân ol mahalde üç pâre kalyonları Mevlevî-vâr semâ‘ ede ede alâ mele’i'n-nâs cümle küffârıyla gark-ı âb olup niçesi cân havliyle deryâda şinâverlik ederek "Der-kenâr selâmetdir" deyü kenâra gelüp selâmet yüzün görmeyüp giriftâr-ı bend-i zencîr oldular.

Gayri gemileri darabât-ı top-ı kûpdan firâr edüp niçesi mecrûhan mezkûr cezîreye firâr edüp yerleri dâru'l-bevâr-ı cehennem olup niçe bakıyyetü't-topları olan zevrakları bizim Kapudan Paşa ardına düşüp gitdiler, ammâ Kapudan Paşa gemilerinin izleri ve tozların görmeyüp hâ’ib [ü] hâsir yine mezkûr Istandiye adası limanı cehenneminde karâr etdiler.

Çün kim beri tarafda Sadrıa‘zama Kapudan Paşanın mektûblarıyla zahâ’ir defterleri ve imdâd gelen asâkir-i İslâm haberleri varınca hemân sâhib-i devlet ve kesîrü'l-mürüvvet âkıbet-endîş re’y-i

tedbîr edüp ordu-yı İslâm içinde dellâllar nidâ etdirüp ne kadar kerre yüz bin at ve katır ve deve ve hımâr var ise kol kol tenbîh te'kîdler olunup bu kadar gılâl ve cebehânenin Çanak limanından ordu-yı İslâma nakl olunmasına mübâşir-i mu'temedün aleyh âdemler ta'yîn olunup ve cümle Girid adasındaki re'âyâ vü berâyâlarda olan iki kerre yüz bin aded eşekleri *[289b]* arhonda ve milotanın defterleriyle cümle hımârlar re'âyâlarıyla gelüp bir hafta içinde Çanak limanından bu kadar me'kûlât [u] meşrûbât cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar bu kadar bin mahlûk-ı Hudâ taşıyup ordu-yı İslâm içine getirdikleri gibi cemî'i asâkir-i İslâm içinde eyle ganîmet-i azîm oldu kim cümle guzât tâze cân bulup cân [u] gönülden cenge âheng edüp meterislere henüz girmeğe başladılar.

Ammâ hakîr dahi bu mahalde sehel ısıtma zahmetin çekerken tâze cân hayât-ı(?) câvidân bulup asker-i İslâm ile kal'a sahrâsında meterislere ve sıçan yollarına varup gelmeğe başladım.

Ammâ şeb [ü] rûz ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl günden güne ziyâde olup bin ve bin beş yüz ve iki bin kilim benî âdemden kelle ve paçalar ile şühedâların kanları ırmak gibi akup na'şe-i şehîdân gâziyân taşımada idi.

Lâkin guzât-ı mücâhidîne bu hâl beş altı aydan berü mu'tâdları olup kârları olduklarından aslâ güçlerine gelmeyüp hemân cümle mevtâya "Hak rahmet eyleye" deyü taşıyup eski meterisler içlerinde birer yar altlarına sokup her şühedânın üstlerine yar toprakları yığup cümle esbâblarıyla defn edüp giderler. Aslâ bir guzât bu ahvâlden muğber-hâtır olmayup yine sürûr [u] şâdımân ederek cenge âheng ederler.

Bu hâl-i pür-melâli sene 1077 Zilhiccesi'nden berü guzât meterise gireli bu şühedâları {böyle} göreli mu'tâdları olmuş. Ve Hak Te'âlâ guzâta kuvvet-i kâhireler vermiş. Hattâ ibtidâ meterisler kal'a-i Kandiye'nin cenûb tarafında Karanlık kapusundan veyâ Panıgrad kapusundan ve Taşlı tabya nâmlı mahallerden bir top menzili ba'îd yedi kol yerlerden kal'aya meterislere şürû' olundukda bu kadar mesâfe-i ba'îde iken ordu-yı İslâm içinde aslâ bir âdem baş göstermeğe kâdir olmayup kırk gün kırk gece rûz-ı mahşer-misâl kıyâmet kopup asker içinde bir feryâd u vâveylâ ve bir feza' u çeza' düşdü.

Ve hevâda biri biri ardı sıra çifte çifte kumbaralar ve karakuş-misâl taşlar havân kumbaralarından çıkup ender-hevâ mu'allakast uçup rûz-merre niçe bin âdemler helâk olup yine vezîria'zam otağı pâre pâre olup cemî'i erbâb-ı dîvân hâcelerine ve sâ'ir a'yân-ı kibâr du'âgûyâna ordu deresinin öte tarafında meks etmek fermân olunup cümle erbâb-ı dîvân âsûde-hâl ve fâriğu'l-bâl oldular. Ammâ beri tarafda cümle meterisler bayır başlarına çıkup sıçan yolları taraf taraf yürümeğe başlayup gitmede.

Ammâ mel'ûn kal'a yine bârân-ı la'neti yağdırmada. Lâkin asâkir-i İslâm altı yedi aydan berü yetmiş kat meterisler değişdirmede ve yevmen fe-yevmen ileri gitmede. Ammâ mel'ûn küffâr handakdan taşra olan tabyaları cümle ardına bırağup bizden tarafa kal'a ile asâkir-i İslâm mâbeyninde Kandiye sahrâsında bir kurşum menzili ba'îd bizim asker-i İslâm üzre anlar dahi meterisler sürüp gelmede. Ve şeb [ü] rûz niçe bin atlıları ol meydânda çıkup girmede ve etrâfları çalup çarpmada.

Bizim asker-i İslâmda ise henüz bin kadar atlı asker-i İslâm ancak var. Cümlesi har-süvâr askerlerimiz var. Hattâ hakîr Mora vilâyetinden bir at geçirdim. Anı dahi elimden beş yüz guruşa alup hakîr dahi bi'z-zarûrî çemender-süvâr oldum.

El-hâsıl altı ay bu hâl üzre hırren fe-hırren ceng-i azîmler ederek günden güne guzât-ı müslimîn kal'aya bir kurşum menzili yakın varıldı, ammâ dahi lağım yerleri değil idi.

Ba'dehu sene 1078 gurresi dâhil olunca Mar'ayş eyâletiyle (---) Paşa gelüp Sadrıa'zam koluna

me’mûr oldu.

Ba‘dehu yetmiş sekiz Safer'inde Adana eyâletiyle (---) Paşa gelüp Şâm vezîri Defterdâr İbrâhîm Paşa koluna fermân olundu.

Ba‘dehu sene-i mezbûrun mâh-ı Rebî‘u'l-evvel'inde yine Kapudan Kaplan Paşa donanma-i hümâyûn ile İslâmbol'da yeniçeri kapusu askerinden on bin aded yeniçerileri, andan Karaman eyâletiyle Konakçı Kara Alî Paşa askerin getirüp Alî Paşa'ya teslîm olundu, zîrâ Alî Paşa Hanya muhâfizı idi. Andan Sivas eyâletiyle (---) Paşa'yı Alî Paşa koluna ta‘yîn olundu.

Ve niçe kerre yüz bin kantâr bârûd-ı siyâh ve niçe kerre yüz bin çuval beksumât ve bilâ-hisâb cebehâneler ve sâ’ir mühimmât u levâzımâtlar getirüp bir gece Retime kal‘ası limanına bu kadar asâkir ve mühimmâtları döküp yine eyyâm-ı müsâ‘id ile şâdımânlar edüp deryâya çıkup gitdiler.

Beri cânibde bu ahvâl-i imdâd vezîr-i rûşen-zamîre mün‘akis olunca Karaman eyâleti askerin Hanya'da eyâlet sâhibi Konakçı Alî Paşa yanına me’mûr etdiler. Ve Alacahisâr askerin Acısu kal‘asında Mâlik Paşa yanına me’mûr etdiler. Ve Yanya paşası Arslan Paşazâde Kaplan Paşa'yı askeriyle Apokoron kal‘ası muhâfazasına ta‘yîn etdiler. Ve kapukulundan gelen imdâd yeniçerileri *[290a]* Sadrıa‘zam koluna ta‘yîn olundu.

El-hâsıl cümle gelen imdâdları kol kol yerleşdirüp asâkir-i İslâm günden güne kuvvet ü kudret tahsîl edüp tâze cân bulmada ve şeb [ü] rûz fünûn tahsîl edüp ileri gitmede, ammâ küffâr-ı hâkisâr dahi henüz galebe edüp asâkir-i İslâm üzre gelmede.

Kumbaraların âteşine şeb [ü] rûz aslâ ardları ve araları kesilmeyüp vücûd-ı insân hevâda semender kuşu gibi kumbaraların âteşinden hevâda tayerân etmede. Ve her guzât şühedâ-yı gurebâ birer gûne zahm ile cân vermede. Lâkin bizim dahi kumbaralarımız ve sekdirme balyemez toplarımız dahi küffârın siperleri ve şaranpavları ve domuz damları ve bâmların târumâr edüp küffârları dahi kırup geçirmede.

Ammâ hâlâ bu kadar zamândan berü bu kadar savaş-ı perhâş olunur, kal‘a ne cânibdedir bilinmeyüp ve ne eşkâldedir görünmeyüp hemân bir kuru hevâyî ceng [ü] cidâldir. Ve acebâ der-i dîvârı ne gûnedir deyü ileri varup bakan dâr-ı bâkîye bakar, bakmayan bâkî kalır. Tâ bu mertebe nazarı mühlik kal‘a-i helikdir kim bir seneden berü kal‘anın öz vücûdunda handakı kenârın gö[r]mek değil handakdan taşra sahrâda olan on iki aded tabyaların handakların göremediğimizden mâ‘adâ tabyalardan taşra ileri sahrâlarda olan şaranpavların ve önlerinden küffâr meterislerin dahi bir yıldan berü görmüş askerimiz yokdur.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde sene (---) tarihinde mâh-ı (---) Rûmeli beğlerbeğisi (---) Paşa şehîd olup eyâleti (---) Paşa'ya sadaka olundu.

Bu mahalde küffâr-ı hâksâr ibtidâ sekbânbaşı kolundan kal‘adan taşra çıkup meterisleri basmak murâd edindikde bir ceng-i azîm olup hemân ol ân yedi yüz aded şehbâz cüvân yiğitler şehîd olup kırk nefer küffâr esîr-i bend-i zencîr olup Sad[rı]a‘zama dil götürdüler. Ve cümle üç yüz aded kapudanları ve cümle dörd bin aded kelleleri alınup sâhib-i devlet her guzâta merâtiblerine göre beleğan mâ-belağ avuç avuç altunlar ve terakkîler ve mecrûhlara tekâ‘üd ve nânpâreler ihsân olunup cüyûş-ı müvahhidîni cenge rağbet içün niçe gâzîlerin başlarına Sadrıa‘zam kendi elleriyle gümüş çeleng takardı.

Ba‘dehu bu ceng [ü] cidâl def‘ olup kal‘a muhâsarasında olan asâkir-i İslâmın ardlarına ve aralarına dahi ziyâde asker-i bî-pâyân koyup dahi istihkâm etmeğiçün yedi koldan sarılınan askerin aralarına yedi kol asker dahi cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtları ile asker koyup Kandiye kal‘ası on dörd koldan muhâsara olmuş oldu.

Evvelâ Sekbânbaşı Bekir Ağa'yı yerinden kaldırup cümle yigirmi iki aded mükellef ü mükemmel yeniçeri odalarıyla ve cümle on yedi aded balyemez toplarıyla ve cümle beş oda topçıyân ve cümle beş oda cebeciyân ve cümle bir oda kumbaracıyân ve cümle bin aded serdengeçdi sipâhân ve cümle altı bin aded erbâb-ı zu‘amâ-yı sipâhân ve cümle bin aded lağımcıyân bu kadar asker ile Sekbânbaşıyı İbrâhîm Paşa koluna serdâr edüp bu Şâm vezîri İbrâhîm Paşa kolu cümle iki yüz yetmiş aded meteris-i kat-ender-kat oldu. Hattâ Yeniçeri ocağı beytü'l-mâlcisi Şalvarcı Süleymân Ağa bu kolda meterisde idi.

Ammâ Âl-i Osmân devletinde Hacı Bektaş ocağı olaldan berü böyle bir gûne musanna‘ meteris bir kal‘a altında ne olmuşdur ve ne olacakdır kim makdûr-ı beşer değildir. Meselâ dörd beş hırmen-i azîm cirminde bir meydân-ı azîmi tâ ka‘r-ı zemîne varınca etrâfın çâh-ı gayyâ-misâl handaklar kazup deryâ-misâl sular çıkup bu meteris meydânına ağaç cisr ile geçüp bir tarafdan girüp çıkacak yeri olmayup etrâfına kat-ender-kat yer altında meterisler îcâd etdi kim bir yoldaşlarına küffârın kurşumu gelmeyüp kendileri kâfire kurşum ururlar.

Bu meteris gûyâ bir cezîre olup bir cânibden lağım gelmek muhâl oldu, zîrâ Karanlık kapu handakının taşra kenârınca olan ceneral-i la‘înin tabyası hâlâ başka başka bir kal‘a-misâldir. Bu meteris anın handakı kenârına varup mâbeynlerinde ancak bir handak kaldı.

Ve bu Süleymân Ağa meterisinden şehbâ[z] yoldaşları bir uzun direk cisr ile kâfirin karşu meterislerine geçüp kâfirleri kancalar ile beri tarafa çeküp dil alırlar idi. Ve kâfirler dahi eyle ederlerdi. Ammâ bu Süleymân Ağa handakı gayyâ olmak ile meterisleri aslâ basılmayup lağımdan emînlerdir. Bu hâl üzre bu meterisde bu Süleymân Ağa odası lağımdan halâs oldular, ammâ yine taş ve kumbara şerrinden halâs olmazlardı.

Ve bu Sekbânbaşı koluna bir Mısır beği bin aded şehbâzlarıyla meterise girmişler idi. Andan,

Eyâlet-i Rûmeli kolu: On sekiz aded sancak beği askeriyle cümle on üç bin leşker olup cümle yüz seksen beş kol */290b/* meterisden Rûmeli beğlerbeğisi Pehlivân Paşa girmiş idi. Bu kollarda serdâ[r-ı] zafer-şi‘âr bu idi, zîrâ Deli Hüseyin Pa[şa] asrında alaybeği iken bu koldan meterise girmişler.

Der-eyâlet-i Şâm kolu: Mezkûr Rûmeli askerinin alt yanında şimâl tarafında tâ kal‘anın Panıgrad kapusu önü tarafında Çufud tabyası önünde Şâm vezîri Defterdâr İbrâhîm Paşa sekiz bin askeriyle meterise girmiş idi, ammâ gâyet muhâlif ve muhâtaralı subh u mesâ ceng-âşûb yeri bir berzahdır.

Ve bu İbrâhîm Paşa kolunda Haseki Hasan Ağa ve Samsoncubaşı (---) Ağa ve Zemberekçibaşı (---) Ağa ve Ta‘lîmhânecibaşı (---) Ağa cümle yigirmi oda yeniçeri ve beş oda cebeci ve beş oda topçu ve bir oda kumbaracılar cümle iki yüz elli aded meterislere girilüp cümle kırk dörd aded balyemez toplar ve cümle on aded havân toplar konulup mükemmel meterisler idi.

Der-asâkir-i Sadrıa‘zam kolu: Evvelâ Şâm kolu şimâlinde Vere tabyası, Atlı tabyası, Taşlı tabyası, Kızıl tabya, Hânlar tabyası önlerinde Sadrıa‘zam ve serdâr-ı mu‘azzam koludur kim hemân kendünün on bin aded ceng-âver ve dilâver ü server hünerver askeri vardır. Ve dahi Yeniçeri Ağası Arnavud İbrâhîm Paşa'nın üç bin aded kendü askeri ve Kulkethudâsı Abdî Ağa ve Zağarcıbaşı Burunsuz Ahmed Ağa ve Turnacıbaşı Haseki Ağa ve baş çavuş ve orta çavuş ve küçük çavuş ve Ocak imâmı Ömer Ağa ve Yüzbir Koca Mehemmed Ağa ve Ellitokuz Mehemmed Ağa ve on oda cebeciyân ve on oda topçuyân ve beş oda kumbaracıyân ve beş bin aded sipâhân serdengeçdileri ile cümle dörd yüz yetmiş koldan sıçan yolları içre meterisler içi gûyâ meydân-ı Arasât haşr [ü] neşr idi.

Der-fasl-ı Defterdâr Ahmed Paşa kolu: Sadrıa‘zam ile Rûmeli kolu arasına bir incecik yol ile tâ Kızıl tabya ardlarına varınca Defterdâr Ahmed Paşa iki bin âdemiyle gerüden meterise girüp cümle

asâkir-i İslâma mühimmât [u] levâzımâtlar yetişdirmede idi. Ammâ defterdâr koluyla Vezîria'zam kolu cümle on iki koldur, on iki yerde yüz yetmiş aded balyemez toplar idi kim her biri birer ejder-i heft-ser âteş-feşân-ı müdfi'lerdir. Ammâ Köse Topçubaşı kolunda kara katır nâm top ve sarı balı ve çuldutmaz ve dingil kıran ve kara cum'a ve elibalı ve kızak kıran ve deli sersem nâmân toplar cümle Kızıl tabyayı berbâd etmeğe başladı.

Ve Melek Ahmed Paşa kethudâsı Yûsuf Ağa cebecibaşı olup ve Fazlı Kethudâ baş kethudâ olup ve Yörük Ahmed Kethudâ ikinci kethudâ olup bu cebeciyân ocağı Defterdâr kolunda yeniçerilere rağmen ileri meteris yürütmeğe cür'et etdiler. Ve her bâr küffârdan baş dil getirmeğe başladılar.

Der-leşker-i cüyûş-ı muvahhidîn-i livâ-i Yanya: Evvelâ kal'anın cânib-i cenûbunda Yüksek tabya önünde Kuşaklı Manastır ve Hindî Baba tabyası önlerinde Yanya sancağına mutasarrıf olan Bebr Paşa ve karındaşı Kaplan Paşa cümle livâsı askeriyle karavul bekleyüp çetecilere serdâr idi. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-asker-i Seydîzâde Mehemmed Paşa: (---) (---) Askeriyle asâkir-i İslâmın ensesinde kafâdâr olup karavul beklemek fermân olundu, ammâ hakkâ ki her bâr eyi hidmet-i pâdişâhîde bulunurdu.

Der-cünûd-ı müslimîn-i Çorum Paşa: (---) (---) (---) eyâletiyle bu dahi Göllük taraflarının cenûbu tarafında muhâfaza edüp ince karavulları var idi.

Der-gâziyân-ı eyâlet-i (---) **Paşa** (---) (---) (---) (---)

Der-mücâhidân-ı cünd-i eyâlet-i Anatolu: Katırcıoğlu Mehemmed Paşa Göllük tarafında cümle eyâleti askeriyle ve kendünün ipden kazıkdan kurtulmuş yetmiş tâsdan geçmiş bin aded serbâzân-ı gâziyânları ve üç bin aded güzîde Anatolu serdengeçdileriyle Tire ve Mağnisa ve Aydın ve Saruhân ve Engürü ve Kânkırı ve İzmid ve Bursa ve Alâ'iyye ve Kastamonu ve Teke ve Hamîd, bu sancaklarda olan cemî'i erbâb-ı zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ile meterise girüp cümle yigirmi bin asker-i İslâm idi.

Der-mücâhidân-ı eyâlet-i (---) Vanlı Mehemmed Paşa: Bu dahi Göllük tarafında Haleb Vâlîsi Kethudâ İbrâhîm Paşa kolunda (---) aded eyâleti askeriyle meterisde idiler, ammâ gâyet şecî' [u] bahâdır mübârizânı var idi.

Der-asâkir-i serbâzân-ı zümre-i sipâhiyân-ı silihdârân: Bunlar dahi Göllük tarafında Kanlı Mağârâlar üstünde yedi bölük sipâhîleri Seydîzâde kolunda cümle altı bölük gâzîleri karavullar bekleyüp cebecilik edüp meterislerde olan gâziyân-ı dîn-i mübîni muhâfaza ederlerdi.

Der-eyâlet-i asâkir-i Halebü'ş-Şehbâ ile Kethudâ İbrâhîm Paşa: Sipâhiyân zümresinden aşağı kal'anın Göllük tarafında Haleb vâlîsi İbrâhîm Paşa *[291a]* sekiz bin aded güzîde asker ile ve kendünün bin aded tüfeng-endâz piyâde cengâver ü dilâver server hünerver cürd atlı bahâdırân-ı mübârizânlarıyla Göllüğ'ün leb-i deryâsında kat-ender-kat meterise girmişler idi.

Ve ana muttasıl zümre-i yeniçeriyândan Zağarcıbaşı Zülfikâr Ağa ve turnacıbaşı ve samsoncubaşı ve tebdîl olan Haseki Hasan Ağa ve seksen bir cemâ'at ve elli bir cemâ'at el-hâsıl yigirmi aded odalar ile zümre-i yeniçeriyân ve cümle beş oda ile cebeciyân ve cümle beş oda ile topçuyân ve cümle bir oda ile kumbaracıyân, altı bölük sipâhiyândan cümle altı bin aded serdengeçdi sipâhân, cümle bu İbrâhîm Paşa kolunda Anatolu sipâhîleriyle berâber meterise girilmiş idi. Ammâ hakkâ ki bu tarz [u] tavr üzre bir vezîr böyle meterise girmemiş idi, zîrâ zağarcıbaşı olan Zülfikâr Ağa, Gâzî Hüseyin Paşa asrından berü meteris ilminde ve asâkir-i İslâmı çeküp çevirmede tekmîl-i fünûn edüp bu Göllük tarafında ale't-tertîb meterisler etmişdir kim ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Cümle kırk pâre balyemez topları, cümle yedi yüz yetmiş aded meteris yolları aralarındaki balyemez toplar

Göllük tarafın berbâd ederlerdi. (---) (---) (---)

Der-cüyûş-ı müslimîn-i Ümm-i Dünyâ-yı Mısr-ı nâdireti'l-asr

Bu Göllük tarafında İbrâhîm Paşa-yı Ebü'l-hayr'ın Haleb askeri ardında cümle üç bin aded güzîde Mısır askeri serdârları Mısır beği Köse Kansu Beğ ve Yeniçeri Ağası Kundakçı Mustafâ Ağa ve Bayrakdâr Selîm Çavuş ve yedi odabaşı ve yigirmi aded çorbacı ve on aded Çerâkise beğleri ve'l-hâsıl yedi bölükden sipâhiyân ve gönüllü ve tüfeng-endâz ve sağ ve sol kol ağaları ve müteferrikagân ağalarıyla cümle üç bin asker-i Mısırlı idi, ammâ on bin aded kâmil tevâbi‘ [ü] levâhıklarıyla meterise girüp bunların etdiği savaş-ı perhâş bir meterisde olmazdı, zîrâ cümlesi taşıdıkları silâhların icrâ etmeğe kâdirler idi. Ve bunların ordusundan ganîmet ordu bir meterisde yok idi, zîrâ her bâr Mısır'dan gemileriyle ve Hilâl vilâyetinden firkateleriyle ale'd-devâm zahîreleri gelir idi.

Ve bu Göllük tarafında olan cümle-cümle asâkir-i İslâm otuz bir bin yedi yüz aded asâkir-i İslâm olup cümle üç yüz aded meterislerde ve elli aded sıçan yollarında mâl-â-mâl ıskarça asâkir-i müslimîn idi. Ammâ bu Göllük mahalli gâyet teng-i dar olup tâ Zağarcıbaşı Zülfikâr Ağa bu kola gelmeyince meterisler ve sıçan yolları vâsi‘ olmadı. Sağ tarafında nazarete dubasın(?) doldurup sol tarafında küfeke taşlı kayaları kesüp meterisler içre ka‘r-ı zemînde hücreler ve kahvehâneler ve sebîlhâneler ve gasilhâneler inşâ edüp her siperlerin üzerlerine birer âdem kaddi kalın topraklar yığup cümle guzâtı taşdan ve kumbaradan sehel emîn edüp her siperlere ve tabyalar üzerlerine kalın vordinar direkler ve servi dırahtları örtüp üzerlerine çim ü rıhtım toprak döşeyüp bu hâl ile bu Göllük tarafı emîn olup guzât-ı müslimîn huzûr ile ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl eder oldular.

Hulâsa-i kelâm bu kal‘a-i Kandiye şekl-i müselles vâki‘ olup iki köşesi kara cânibidir. Ve bu kara cânibinin ancak dörd bölükde iki bölüğü muhâsara olunmuş idi. Ve iki bölüğü tâ Yassı tabyadan ve Yüksek tabyadan ve Bıyıklı tabyasından Fıçılı tabyasından ve niçe küçük mâbeyn tabyalarından geçüp tâ Karanlık kapuya varınca bu mezkûr tabyalar mâbeynlerinde aslâ âdem ve âdemîzâddan bir ferd-i âferîde meterisde olmayup bu taraflar serâpâ hâlî olup küffârın domuzları ve keçileri ve koyunları ve atları ve eşekleri kal‘anın top altlarında çayırlayup gezerlerdi.

Ve aslâ bu tarafda kal‘a kapuların kapamazlardı, zîrâ gece ve gündüz üçer dörder bin aded top ve muşkat ve kumbara ve havân taşları atar idi, ammâ yine bu mahallerde topdan alarka yerlerde mezkûr cebeciler ve muhâfazacılar çete ve potura etmeden hâlî olmayup niçe kerre kemîngâhlardan küffârın baş ve dillerin ve at ve koyun [ve] sığırların alırlardı.

Ya‘nî me’âl-i kelâm, kal‘a-i Kandiye bu mertebe sûr-ı üstüvâr-ı azîm olup dörd bölükde[n] iki bölüğü meterise girilmiş kal‘adır. İki tarafdaki deryâsı hod emîn ü sâlim dururdu.

Bu hakîr-i pür-taksîr bu kal‘a-i Kandiye'yi bir fîle teşbîh etdim. Meselâ Sadrıa‘zam kal‘anın şimâl cânibindeki sûru burnu olan fîl hortumuna sarılmış çeker. Fîl dahi kâhîce darılup hortumun silküp ya‘nî kumbara ve lağımların atup Vezîria‘zam kolundan niçe bin âdemleri helâk ederdi.

Ve bir dahi meselâ fîlin kuyruğu kal‘anın Küllük cânibi olup Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa fîlin kuyruğuna yapışup çeker. Kâhîce fîl dahi gazab-âlûd olup İbrâhîm Paşa askerin püşt-i pâsıyla ***[291b]*** depüp niçe bin âdemleri helâk eder.

Fîlin karnı tarafları Aktabya mahalleridir. Anda meterisler olmamak ile ol taraflarda fîlden asâkir-i İslâm emîn ü sâlimdir. Hele hakîr akl-ı kâsırımla bu kal‘a-i Kandiye'yi fîle benzetdim. Burnundan kuyruğundan yapışup zabt [u] rabt edelim derler. Hudâ-yı Bîçûn âsân vech üzre fethin müyesser ede.

Andan mâh-ı mezbûrun onuncu günü

Küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karârın elli pâre kalyonlarıyla imdâdı gelüp bî-bâk ü bî-pervâ liman kapusundan içeri gece ile niçe yüz kayık ve sandal ve firkate ve balkarmata nâmân gemileriyle kal‘aya imdâdın kor idi, zîrâ deryâ kendinin hükmündedir.

Sabâhısı kal‘anın cemî‘i tabyaları ve der-i dîvârları üzre haçlı ve sanmarkalı peykerleri ve orsa bayrakları ve filandıraların ve yüksek tabya üzre üç kat gemi direğin birbirine mıhlayup evc-i âsımâne ser çekmiş amûd-ı müntehâ üzre bir zer-ender-zer filandıra bayrağı sütûn-ı âlînin zirve-i a‘lâsına makaralar ile çeküp bir ucu handak içre zemînde olup bir filandıra göstermişdir kim diller ile ta‘bîr ve tavsîf olunmaz.

Bu minvâl üzre kal‘anın cemî‘i ebrâcların zeyn edüp ale's-sabâh imdâdı geldiğini iş‘âr içün bir top ve tüfeng ve kumbara şâdımânları etmişdir kim sadâ-yı küffâr ka‘r-ı cahîmde velvele-ârâ olup kal‘a içre cemî‘i düyûrların çanhâne ve bân[g]hânelerinde ol kadar nâkûs ve erganon ve dankiyo ve dühül ve torompete ve luturyanî boruları çalup şâdımânlar etdi kim gûyâ deccâl-i dâl hurûc etdi.

Ba‘dehu ertesi gün ale's-seher küffâr-ı hâksâr gelen imdâdlarına mağrûr olup sene 1078 mâh-ı Rebî‘u'l-âhir'inin ibtidâ günü Göllük tarafında İbrâhîm Paşa üzre küffâr şebhûn etdi.

Hikmet-i Hudâ cümle asâkir-i İslâm gâfil değiller idi. Hemân ân-ı vâhidde cümle guzât-ı müslimîn küffârın cânib-i erba‘asın çevirüp ortaya alup eni konu alâ mehil küffârı kıra kıra küffârdan aslâ bir cân halâs olmayup cümle guzât fecere ve meredeleri eyle kırdılar kim Kassâb Cömerd esnâfı-misâl beyâz kolları küffârın kızıl kanlarına müstağrak olup Sadrıa‘zam huzûruna iki bin altmış kelle getirüp cemî‘i guzât-ı müslimîne ihsân [u] in‘âm (ve) bî-bahâne ve bî-nihâye olup cümle gâziyâna ellişer guruş ve niçelerinin serlerine çeleng sancılup İbrâhîm Paşa'ya bir semmûr postîn hil‘at-i fâhire ve sâ’ir vüzerâ ve mîr-i mîrânlar hil‘at-i zerdûzlar ihsân olunup herkes merkezlerine mesrûr şâdımân revâne olup küffâr-ı hâksâr bu kırkını ve bu kelle alayların kal‘adan görüp köse sakalların yoldular. Mürdeleri dâr-ı cahîmi buldular.

Ba‘dehu mâh-ı Cemâziye'l-evvel'de tekrâr bir Mısır beği üç bin asker ile cümle Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus askeri ve kalyonlarıyla İstiye limanı nâm mahalle lenger-endâht olup yetişüp üçüncü günde ordu-yı İslâma dâhil olurken bir alay-ı azîm ile gelmişlerdir kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Bunlar dahi Göllük tarafında meks edüp Mısırlı meterise girüp Cezâyir asker kalyonlarına gidüp cezîre-i Girid etrâfını muhâfaza etmeğe revâne oldular.

Ba‘dehu "Yetmiş sekizde cümle asâkir-i İslâma ne kadar ta‘yînât verilir?" deyü ordu ağası ve sürsat ağası ve anbâr nâzırı ve anbâr kâtibleri ve menkûfât efendilerine fermân-ı sadrıa‘zam sâdır olup cümle verilen ta‘yînâtlar hisâb olundukda ber-mûceb-i defter-i menkûfât cümle toksan altı bin aded mahlûk-ı Hudâ'ya ta‘yînât verilir güzîde asker add olundu.

Ve dahi orducu başı defteriyle ordu-yı İslâm içinde ve mîrî hâs furûnlar ile cümle yüz yetmiş aded furûnlarda ne kadar ekmek işlendiği ve ne kadar ekmek fürûht olunduğun beher yevm hisâb edüp askerî tâ’ifesinden mâ‘adâ cümle esnâfât haşerât lağımcıyân ve beldârân ve çerehorân ve gayri bakkâlât çakkâlât esnâfân-ı pây-zenân ecnâs-ı mahlûkât cümle elli dörd bin aded benî âdemdir.

Ve seksen yedi bin aded at ve katır ve hımâr der-defter olup sadrıa‘zama arz olundu. Bu yüz elli bin aded kavmin ve bu kadar zîrûh kısmı devâbbât hayvânâtların defterlerin vezîria‘zam görünce âlem-i hayretde kalup âye[t] sûre-i (---) [54] nassını kırâ’at edüp tesellî-i hâtır buldu. Ammâ günden güne asâkir-i İslâm ziyâd ber-ziyâd olup her tarafdan gelmede. Ammâ bir tarafda ceng [ü] cidâl ederek asâkir-i İslâmdan da şehîd olmada.

Ammâ yine cünûd-ı müslimîn içre bir sürûr [u] şâdımân olup kal‘aya karîb varılup sahrâda olan şaranpav direklerin yakup domuz damların küffârların başlarına yıkup ordu-yı İslâm içinde niçe bin

aded kavî tabyalar *[292a]* yapılmada.

Ve şeb [ü] rûz niçe bin mezâristân kazılup rûz-merre biner ve ikişer biner şehîd olup meterislerden taşra na‘şe-i şühedâyı taşra çıkarup ordu-yı İslâm içinde defn etdiklerinden ordu içre mezâristândan geçilmez oldu.

Hâsıl-ı kelâm kal‘a-i Kandiye hâki kan ile tahmîr olup âdem kanı değil âdem cânı ırmak gibi akdı. Hakkâ ki Kandiye imiş kim Kanlı tabyadan subh [u] mesâ tarafeynden benî âdem kanları revâne olurdu.

Ve eğer bu kal‘a-i ibret-nümâ altında rûz-merre manzûrûmuz olduğu üzre cemî‘i vekâyi‘ât, tebdîlât, tağyîrâtı ve ahvâlât-ı a‘yân, eşrâf, vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânların şühedâların ve mükerrer mükerrer azl [u] nasbların birer birer tahrîr eylesem Hudâ hakkıyçün bir Kâmûs-u Ahterî lügati kadar kitâb-ı müdevven olur, ammâ tatvîl-i kelâma ne hâcet. Ancak hemân müfîd [ü] muhtasar tahrîre şürû‘ edelim.

Evvelâ sene 1078 Cemâziye'l-âhir'in evâhirinde küffâr tarafından birkaç aded püskürme nâm lağım-ı bednâmlar endâht olmağa başladı "Hay lağımdır" deyü asâkir-i İslâma bir dehşet hâsıl olmağ[l]a bu hâl üzre bir ay kâmil güzer edüp mezbû[r] sene Şa‘bânu'l-mu‘azzam'ında Defterdâr Ahmed Paşa Defterdâr-ı sâbık İbrâhîm Paşa kollarıyla Rûmeli kolu paşası Abaza Sarı Hüseyin Paşa kolu mâbeynlerinde küffâr-ı dûzah-kâr bir mühlik lağım-ı azîm etdi kim zemîn [ü] âsımân dir dir ditreyüp ordu-yı İslâmdan bir sâ‘atlik ba‘îd olan İnâdiyye kal‘ası dîvârları darabât-ı lağımdan sedd-i Kahkahâ-vâr metîn dîvârları çatlayup bin sekiz yüz adım ba‘îd (ba‘îd) olan sıçan yolları etrâflarında niçe yüz aded kışlalar ve siperler yıkılup niçe yüz evlerde ve dükkânlarda çıkan çıkanın olup mezkûr küffâr lağımının altında iki binden mütecâviz asâkir-i İslâm ve üç aded sancak beği ve üç aded mîr-i mîrânlar şehîd oldular. Hâk-i pâk altında kalan gâziyân-ı mücâhidânın ise hisâbın Hudâ bilir.

Ve bu lağım-ı mühlik serpindisinden iki bin kilim mecrûh olmuş yiğitleri taşra orduya çıkardılar ve cümlesine cerrâhlar ta‘yîn etdiler.

Andan cümle guzât bildiler kim "Küffârın evvel atdıkları püskürme lağımlar imiş, bu şimdi atılan büyük lağım imiş" deyü cümle guzât âgâh olup cümle guzâtın iş erleri ve ser-i kârda olan dilâverân-ı serverleri cümle bir yere gelüp Sadrıa‘zam huzûrunda müşâvereler edüp on yedi koldan ka‘r-ı zemîne on bin aded lağımcılar ta‘yîn olunup yer sıçanları gibi ka‘r-ı zemînden kal‘aya doğru gidüp henüz bir buçuk yıldan sonra asâkir-i İslâm lağım kazmağa mübâşeret etdiler.

Ammâ sene 1078 evâhirine dek Kandiye kal‘asından hâric sahrâda Çufud tabyası ve Haçlı tabya ve Vere tabyası ve Kuşaklı tabya ve Atlı tabyasın cümle bir buçuk yılda at ayağı altında zîr-i zeber etdiler, ammâ niçe bin gâziyânı şehîd etdiler.

Ammâ zâlim Kanlı tabya ve Taşlı tabya pey-ender-pey bir yıl dayanup cânib-i erba‘alarında bizden ve anlardan bin altmış aded lağım-ı azîmler atılup bir vecih ile aslâ yanlarına varmak muhâl olmuşdu.

Yine böyle iken mel‘ûn küffâr münhedim ola[n] mezkûrûn tabyaların ka‘r-ı zemîninde kemîngâhlara girüp niçe kerre yüz bin gûne hiyel ü şeytânatlar ile ceng [ü] cidâller edüp bir gece içinde niçe bin şaranpav direkleri diküp yine cenge âheng edüp kal‘anın hâlâ yine bir kapusunu kapamayup cür’et ederlerdi.

Ammâ şeb [ü] rûz küffâr derûn-ı kal‘adan ve asâkir-i İslâm taşradan içeri atdıkları seksener vukıyye gelir kazgan kumbaralar kal‘a için ve anlar asâkir-i İslâm için berbâd [u] harâb u yebâb niçe âdemleri kumbara âteşleri kebâb ederdi.

Bu mahalde bizim asâkir-i İslâm henüz küffâra tuçdan ve sırçadan el kumbaraları atmağa

başladılar, zîrâ küffâr askere pek yakın gelmeğe başladı ve asker-i İslâm dahi henüz bir buçuk yılda kal‘a handakı kenârına varup kal‘a dîvârın görmeğe başladılar. Ammâ henüz cümle guzât murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde ceng etmeğe başladılar.

Sene 1078 Ramazânu'l-mübârek'inin evvelki günü Kapudan Kaplan Paşa yine Çanak limanına İzmir'de kapuya çıkan üç bin yeniçeri gâzîleri ve on bin kadar Anatolu askeri ve niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh ve niçe bin gûne âlât-ı silâh ve niçe yüz bin kantâr beksumât ve sâ’ir cebehâne ve mühimmât [u] levâzımât eşyâları Çanak limanına getirüp bir gecede döküp yine ordu-yı İslâm askeri tâze cân bulup ordu eyle ganîmet oldu kim ta‘bîr olunmaz. *[292b]* Ve bu henüz gelen imdâdları dahi Sadrıa‘zam yerli yerlerine ve kollu kollarına koyup ceng [ü] cidâl harb [ü] kıtâl ziyâdece olmağa başladı.

Ammâ küffâr dahi lağımları ve kumbaraları ve havân taşların hevâdan ziyâdece yağdırmağa başladı. Ve gece ve gündüz çanları ve torompete ve luturyan boruları ve nâkûs u erganon gumâmelerin çalup her gece kal‘anın cemî‘i tabyaları ve burc-ı bârûları üzre niçe kerre yüz bin meş‘al ve neft ve katrân ile çerâğân edüp handaklarının içlerini asma zencîrli meş‘aller ile şeb-i muzlimi rûz-ı [rû]şen edüp kal‘anın rûy-ı dîvârı ve handakların içlerini ziyâdesiyle hıfz [u] hırâset etmeğe başladı.

Ammâ bizim tarafımızdan aslâ ceng-i harbîler ve tabl [u] kudûm, kös-i hâkânîyânlar çalınmayup hemân hâmûş-bâş olup derûn-ı dilden ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olup lağımlar ve meteris yürüyüşleri günlerinde şemşîr-i Muhammedî urarak sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Ahmedî çekilüp küffârı kırarak savaş-ı perhâş olurdu.

Hakîr-i pür-taksîr bu neberd-i azîmleri göre göre bir cür’et hâsıl edüp sâ’ir guzât-ı müslimînden bir kadem ayrılmayup şeb [ü] rûz etek der-miyân edüp gülbâng-ı Muhammedî çekilüp ceng-âşûb olan yerlerde eli kan ve kılıcı kan ve ciğeri büryân ve sînesi uryân ve dillerinde Hazret-i Kur’ân tilâvet eden guzât-ı müslimînden bir ân bir kadem gerüye kalmayup hamd-i Hudâ niçe yüz lağımlardan ve taş ve kumbaralardan ve top u tüfeng ve muşkatlardan Hudâ-yı Müte’âl Hâfiz-ı Bîçûn hıfz-ı emânda edüp subh u mesâ silâh-ı vuzû‘ ile âmâde olup niçe yüz aded şühedâları ve niçe mîr-i mîrân ümerâları defn edüp niçe yüz aded mecrûhları cerrâhlara getirüp tîmâr etdirirdim, riyâ olmaya.

Hattâ bu hakîr-i fakîr ba‘zı zamân mecrûhlara çorba ve etmek taşıyup ba‘zı garîb olanların esbâblarını hüddâmlarımla haşlayup pâk ü pâkîze edüp yine libâsların geydirüp yüreklerinin bağırları başına merhem urup gözlerinin yaşlarına merhamet ederdim.

Hattâ niçesinin sakalları ve bıyıklarına ve kulakları deliklerine kehle üşüp saçları ve sakalları ve bıyıkların mıkrâs ile kırkup çâr darb bir mutarraş cavallâkî abdâl kıyâfet edüp niçe hastaları bu vech üzre kehleden halâs ederdim.

Hattâ ba‘zı zamân bu rûz-ı mahşer günlerinde baba oğula ve oğul babaya bakmaduğu günlerde hakîrin bir küçük gurebâ tulumu var idi. Anı âb-ı hayât ile toldurup eski meterisler içre bî-kes ve bî-dermân kalmış hastalar ve mecrûhlara su üleşdirüp şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhlarını yâd ve mecrûhların dil-i gamnâklarin şâd ederdim. Cenâb-ı Kibriyâ riyâya yazmayup kabûl [ü] makbûl-ı dergâh ede, *âmîn ve yâ Mu‘în.*

Der-menâkıb-ı hikmet-i Hudâ-yı azîm

Sene 1079 Berât gecesi nısfu'l-leylde Vezîria‘zam kolunda leb-i deryâda karavul bekler iken on mîl kadar ba‘îd rûy-ı deryâda bir alevli âteş zâhir olup cümle meterislerde olan guzât-ı müslimîn bu âteşi görüp,

"Hay meded, küffârın meterisleri basmağa bir hîlesi var. Bire gâzîler ol âteşe bakmağa mukayyed olman. Hemân meterislerinizde sâbit-kadem olup gâfil mebâş" dediler.

Ammâ yine deryâ tarafında cümle serdengeçdileri ve salıcıları ve varıcıları ve cümle tüfeng-endâzları leb-i deryâya koyup "Küffârın hîle ile deryâdan gelen âteşlerine mukayyed olun, gâfil mebâş" deyü tenbîh [ü] te'kîdler oldu. Ve niçe bin guzât leb-i deryâda âmâde durdular.

Hikmet-i Bârî ol âteş talattum-ı deryâ dalgasıyla talaslana talaslana gele gele leb-i deryâya bu âteş karîb geldiği gibi niçe kerre yüz bin tüfeng ve top ve muşkat bu âteşe urduklarında kurşum deryâda bulgur suda kaynar gibi kaynayup ol âteş dahi ziyâde gûnâ-gûn münevver çıkup alev-ber-alev şu'lesi evce peyveste olup ordu-yı İslâm ol leyle-i muzlimde gûyâ rûz-ı rûşen olup bu âteş dibelik kenâra dahi ziyâde yaklaşdıkda gâziyân-ı mübârizân dahi ziyâde kurşumu bu âteş üzre atup şipir şipir ururlardı.

Dalga bu âteşi âhır-ı kâr kenâra getirdikde cemî'i guzât gördüler kim bir âdem leşi deryâ kenârına çıkup uryân ü büryân bir âdem leşi ammâ ud yerleri bir kîse-misâl kalın bir tobra içinde mestûr. Lâkin gayri vücûdu mekşûf.

Birkaç cür'et sânibi fetâlar ol leşin elinden alev-ber-alev âteşe bakmayup avret yerindeki tobra bezi yırtup avret yerine nazar etdiler. Gördüler kim sünnet-i Resûlullâh üzre sünnetli. Bildiler kim şühedâ-yı ümmet-i Muhammed'dir.

{Ammâ niçe âdemler bu meyyitin avret yerine nazar etdiklerinde alâ mele'i'n-nâs meyyit sol eliyle avret yerin setr etdikde niçe âdemler âlem-i hayretde kalup sübhânallâh dediler.}

Kimisi dedi kim "Kâfir bir müselmân meyyitine sihir etmişdir, sakının âteş hîlesinden" deyü her kafâdan bir sadâ güft [ü] gû olup âhır-ı kâr bu na'ş-ı şerîfi sâhil-i bahre çıkarup gördüler kim sağ kolu yemyeşil, bir kol kim avucunun tâ ortasında bir delik var. Cümle yeşil ve mâvî ve kırmızı alev-ber-alev âteşler ol avucundaki delikden çıkar.

Ve deryâ içinde bu vücûd kenâra gelende niçe kerre yüz bin kurşumun *[293a]* ve top güllelerinin darbları aslâ vücûduna te'sîr etmeyüp henüz cesed-i şerîfi billûr-misâl pâk sâf u nijâd olup cism-i şerîfinden nûr tulû' edüp avucundaki delikden çıkan âteş meğer nûr imiş kim evce peyveste olduğun niçe bin guzât-ı müslimîn görüp bildiler kim sahîh hurr-i şehîddir.

Sadrıa'zamın kethudâsı Mahmûd Ağa ve niçe sâhib-i veğâ gâzîler görüp ordu şeyhülislâmı ve mollasından fetvâlar alup fermân-ı vezîr ile bu hakîr-i pür-taksîre haber edüp bu abd-i kemter dahi mübârek bedr-i münîr cemâlin görüp benim ridâmı mübârek yüzüne burka' edüp vücûd-ı pâkini bir ihrâm ile örtüp sabâha dek durdu. Çünki vakt-i seher oldu kolundaki elvân nûr renkleri zâ'il olup ancak avucundaki delikde sehel âteş gibi nûr berk ururdu.

Çûn salât-ı fecr edâ olunup başıma niçe yüz fukarâları cem' edüp tevhîd tezkîr ile na'ş-ı şerîfin leb-i deryâdan bir kilimle kaldırup götürürken on üç yerden âb-ı zemzemli kefenler gelüp Kara Şehîdlik nâm kurbunda hakîr gasl edüp anda niçe yüz bin asâkir-i İslâm ile namâzını kılup ol cây-ı meşhed-i fukarâya defn edüp ismine "Yeşil Kollu Sultân" deyü nâm kodum.

Ve etrâfına handak kazdırup kabr-i şerîfi etrâfın kârgîr binâ ile amâr ederdim ve seng-i mezârı üzre bir tahtadan yeşil boyalı bayrak ile şühedâ alâmeti etdim. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bundan sonra bu hakîrin yedi krallık yerde ve üç aded İslâm pâdişâhlığı vilâyetlerinde refîk-i yâr-ı sâdıkım olan Hindî Baba Mansûr'u, Karabaş Yûnus Dede'yi, Tofu nâm bir dedeyi ve niçe fukarâları hakîrin iki aded şehîd gulâmlarımı ve üç aded paşalardan Kara Mustafâ Paşa'yı ve Katırcızâde Mehemmed Paşa'yı ve Vanlı Mehemmed Paşa'yı ve niçe mîr-i livâları ve niçe a'yân-ı kibâr

şühedâları ve gayri mevtâları hasbeten lillâh gasl edüp defn ederdim.

Cümle şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ve şehîdân-ı ceng-i Sıffîn ve şehîdân-ı gazâ-yı Kandiye ervâhlarıyçün Allâh rızâsıyçün *el-Fâtiha.*

Ve dahi niçe gûne sa‘y-ı kûşiş-i mücâhedelerim çokdur. Hudâ-yı Bîçûn riyâya yazmaya. Üç binden mütecâviz ok atdım ve iki buç[uk] yıl kurşum atdım. Ve niçe yüz tobra toprak taşıdım. Ve iki buçuk yılda her Cum‘a gecesi birer hatm-i şerîf endirmeği kesmeyüp şeb [ü] rûz müdâvemet ederdim. Ve her ne yerde bir top güllesi bulsam yabandan taşıyup toplar dibine getirirdim. Hak te‘âlâ kabûl-ı dergâh ede.

Der-tahkîk-i gazâ-yı azîm-i kal‘a-i Kandiye

İhvân-ı safâ-yı bâ-vefâya şöyle ma‘lûm ola ki Âl-i Osmân'ın Azak gazâsından berü bir gazâsından kalmadım. Hattâ Erzurûm eyâletinde Şuşik kal‘asın kızılbaş-ı bed-ma‘âş elinden halâs etdiğimiz.

Ve Karadeniz sâhilinde nehr-i Çoruğ kenârında Gönye kal‘asın Kazak-ı Âk'dan halâs etdiğimiz cengi.

Ve sene (---) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa ile Yanova gazâsı.

Ve sene (---) târîhinde Köse Serdâr Alî Paşa ile Varat kal‘ası savaşı.

Ve sene (---) de Melek Ahmed Paşa ile Bosna'da iken Venedik kâfirinin Şibenik kal‘ası kurbunda Ribniçse ve Kamin ve Kamingrad kal‘aları neberdleri.

Ve sene 1067 tarihinde Özü kal‘alarını Kazak-ı Âk'dan halâs etdiğimiz uruşları.

Ve yine sene-i mezbûrda Tatar Hân askeri ve Yalı askeriyle Mehemmed Geray Hân Leh vilâyetinde İlvov şehri kurbunda Erdel kralı olan Rakofçi Kral taburun bozup kırdığımız perhâşı.

Ve yedi sene İslâm Geray ve Mehemmed Geray Hân asırlarında Leh memleketinde etdiğimiz gazâlarda.

Ve sene (---) tarihinde Boğdan beği Burunsuz Kostantin isyân edüp Tatar Hân askeriyle başşehri altında küffârı kırdığımız cengde.

Ve sene 1069 tarihinde Erdel diyârında Gâzî Seydî Ahmed Paşa ile Rakofçi kralı iki kerre kırdığımızın biri Demirkapu'nun iç yüzünde Haçek sahrâsında ve biri Kolojvar cengi gibi ulu gazâlarda bulunduk.

Ve sene 1073 tarihinde Köpürlüzâde yine Serdâr-ı mu‘azzamımız Ahmed Paşa ile Uyvar gazâsında.

Ve sene 1074 târîhinde Kanije kal‘amız kurbundaki Yeni kal‘a cenginde.

Ve yine sene-i mezbûrda nehr-i Raba cengindeki inhizâmda bulunup niçe ceng-i azîmler etdik.

Ammâ ol gazâlar bu Kandiye cenginin yanında teferrücgâh-ı bâğ-ı Merâm-ı Aspuzu imiş. Ve bu Kandiye altında olan ceng-i azîm-i gûnâ-gûnlar hübût-ı Âdem'den berü bin yedi yüz aded mülûk devletlerinde böyle bir âlî gazâ olmamışdır ve olmaz da. Beyt:

Niçe bin âdem oğlanı helâk olmak gerek tâ kim
Yalancı fânî dünyâda ola bir gerçek er peydâ.

mazmûnunca niçe yüz yıl geçmek gerek kim böyle bir müdebbir ve mubassır ve mubattın âkıbet-endîş vezîria‘zam gele kim böyle bir ceng-i azîm tedârikin göre. Mısra:

demişler, tâ ki bu cengde bulunup ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince bu Kandiye cengi ne idiğin ma‘lûm-ı ulu'l-ebsâr değildir.

Zîrâ bu cengde guzât-ı müslimîn evc-i semâya tayr-ı ebâbîl gibi lağım âteşleri içre tayerân edüp kimi halâs olup kimi hezârpâre ve kimi ihrâk bi'n-nâr olup kebâb ve kiminin yeri zîr-i türâb olup mâ’ide-vâr ba‘zılar *[293b]* semâdan zemîne nâzil olurlar.

Ammâ on yedi koldan bu kal‘a yüz toksan yedi pâre kırkar vukıyye balyemez topların gülleleriyle ve yüz yigirmi pâre kolumburuna toplar ile ve cümle yüz pâre havân toplarıyla bu kal‘anın sîne-i pür-kînesi sademât-ı top-ı kûpdan rahnedâr olduğundan mâ‘adâ kal‘anın handakı hâricinde olan tabyaların münhedim olan yerlerine henüz asâkir-i nusret-me’ser yerleşüp günden güne âdem cânı ve kanı ırmak gibi akup na‘şe-i şühedâlar yevmen fe-yevmen ziyâdesiyle taşra taşınmada idi.

Ammâ içeri kal‘ada dahi küffâr topdan kumbaradan ve taşdan ve hevâdan nâzil olan oklardan küffâr kırılup içlerine havf ü haşyet düşdüğün içerden taşra firâr edüp vezîria‘zama gelen küffârlar böyle haberler verüp ve gâyet kaht [u] galâ olup küffâr içre vâveylâ düşdüğün firârî kefereler haber verince Sadr-ı Âsaf bu fecereleri geydirüp vâfir ihsân in‘âmlar edüp ordu içinde kara şapkalarıyla gezerler idi.

Birkaç günden bir kaçının karınları toyup yine içeri kal‘aya kaçup deryâ-misâl askerinizim çokluğun ve ganîmet-i firâvânı söylediklerinde hemân ertesi gün kal‘a içinden taşra ordu-yı İslâma kaçup gelirlerdi. Ve bir kaçı kaçarken küffâr bunları dutup kal‘a dîvârı üzre bunları cümle kazığa urdu.

Ve sene 1079 Muharremi gurresinde Hanya kal‘asına yine Kapudan Kaplan Paşa yüz elli pâre şayka ve kalyon ve kadırgalar ile yigirmi bin aded tâze asker imdâd getirüp ve yine niçe kerre yüz bin kantâr bârûd-ı siyâh ve un ve buğday ve beksumât ve pasdırma ve bilâ-hisâb cebehâneler ve sâ’ir mühimmât u levâzımâtlar ol kadar geldi kim hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Bârî bilir.

El-hâsıl Hanya'dan bu gelen mühimmât zahâ’irler ordu-yı İslâma kâmil üç ay taşınup tamâm olmadı, ammâ bu gelen imdâdlar ordu-yı İslâma dâhil olup cümle guzât-ı müslimîn tâze cân bulup yüzleri güldü, ammâ bu imdâdların cümlesi dahi deftere kayd olmadan cümlesi üç ayda şehîd oldu.

Ve yine kal‘a-i Hanya muhâfazasında olan Konakçı Kara Alî Paşa ve Seydîzâde Mehemmed Paşa ve (---) Paşa, bunlar yine ordu-yı İslâma gelmeğe me’mûr olup on bin aded güzîde asâkir-i muvahhidîn ile bir alay-ı azîm edüp mezkûr paşa-yı kâmkârlar orduya gelince cümle guzât cân-ender-cân bulup hayme vü hargâhlar içre başka revnak olup bu deryâ-misâl askeri Kuşaklı manastır tarafına kondurup Seydîzâde Mehemmed Paşa Göllük tarafında Çorum (---) Paşa tarafına konmağa me’mûr oldu.

Ammâ hikmet-i Hudâ Vezîria‘zam cezîre-i Girid'e geçdiği mahalde Kandiye kal‘ası içre bir arhonda nâm ya‘nî bir Urûm beğzâdesi katle müstahak olup cümle kapudanlar ricâ edüp katlden halâs edüp "Azl-i ebed nefy-i beled" deyü bu arhondayı Kandiye'den Venedik'e sürerler, andan Moran şehrine gönderirler.

Ammâ *el-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddir* [56] Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak'ın hikmeti var kim *İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehû* [57] mazmûnu üzre hikmet issi Mevlâ bir şey’i murâd edinse anın ibtidâ esbâbın halk eder, zîrâ âye[t] sûre-i (---) [58] buyurmuşdur. Çünkim arhonda nâm Urûm beğzâdesini Kandiye'den Moran vilâyetine sürdüler, ol dahi fursat bulup bir gece Moran'dan kaçup Bosna paşasına gelüp ol dahi bunu der-i devletde Edirne'ye gönderüp sa‘âdetlü pâdişâha bu

arhonda buluşup,

"Pâdişâhım, eğer Kandiye kal‘asın istersen beni Kandiye kal‘ası altında vezîria‘zamına gönder, İnşâallâhu Te‘âlâ ihtimâldir Kandiye kal‘ası fethine sebeb olam" deyü niçe gûne da‘vâ-yı merdler edüp pâdişâhdan mu‘âf u müsellem nâme hatt-ı şerîfler alup Kapudan Paşa ile Hanya'ya ve Seydîzâde ile Kandiye'ye gelüp ol ân Sadrıa‘zama buluşup eydir:

"Devletli vezîr, bu asâkir-i İslâmı iki yıldır bu Çufud tabyası ve Taşlı tabya ve Haçlı tabya ve Kanlı tabyaları önlerinde bu ümmet-i Muhammedi ne kırdırırsın. Bu mahaller ve bu sahrâlarda cümle altlarınız onar ve on ikişer kat lağımlardır. Bir yerden on lağım atar cümle lağımlar benim işlerimdir ve benim re’y-i tedbîrimle yapılmışlardır. Eğer benim sözüm dutarsanız bu mahallerden bu kal‘ayı döğmeği ferâğat edin, zîrâ toprağında lağımları çokdur. Ammâ Kızıl tabyadan tâ deryâ kenârına varınca cümle taşlık olup ol tarafda aslâ lağım yokdur. Hemân deryâ kenârına varın, eğer bu kal‘ayı oradan feth etmezseniz beni kebâb edin. Ve Göllük tarafında deryâ kenârında kum içinde meteris edüp tâ kal‘a dibine varsınlar, eğer *[294a]* anda dahi lağım var ise beni lağım ile âteşe yakın" deyü meserret haberler verince Sadrıa‘zam âye[t] sûre-i (---) [59] nass-ı kâtı‘ı üzre cümle a‘yân-ı devlet ile müşâverede bu re’y-i tedbîri re’y-i ahsen görüp (---) [60] mâ-sadakı üzre bu re’yi ma‘kûl görüp bir buçuk yıldan berü derd-i ser renc-i anâ çekilmiş cemî‘i lağımları ve cemî‘i sıçan yolları ve cümle meterisleri ve kamu tabyaları ve hemu siperleri bırağup kal‘anın şimâl cânibinde leb-i deryâda seng-i hârâlar üzre bir muzlim gecede âlem ağyârdan bî-haber iken cümle asâkir-i İslâm anda geçüp tâ sabâha dak cümle asâkir-i İslâm tabyalar üzre siperlenüp küffâr bu taraflara nâzır toplar koyunca cümle guzât siperlenüp kemâkân yerli yerlerine yerleşüp siperler peydâ etdiler kim evvelkinden a‘lâ ve metîn tabyalar îcâd edüp bu mahal[d]e Zağarcıbaşı Zülfikâr Ağa âheste âheste bir sıçan yolları kazdı kim iki araba yan yana ve cümle erbâb-ı dîvân at ile dîvâna gidüp gelmede, aslâ at üzre bir âdem görünmeyüp eğri büğrü ve kaçamak yollu sıçan yolları olmuşdur kim Azak kal‘ası ve Hanya kal‘ası altında böyle vâsi‘ meteris yolları olmamışdır.

Bu sıçan yolunun tûlu bin sekiz yüz aded adım olup iki cânibi cemî‘i bakkal ve çakkal ve zeyyât ve kassâb ve kahvehâne ve bozahâneler ve sebîlhâneler var kim hemân on üç yerde Ebü'l-hayr İbrâhîm Kethudâ Paşa'nın onar aded husrevânî küplü sebîlhâneleri var kim şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ervâhiyçün mısra‘:

[İ]mâ[m] Hasan ile Hüseyin aşkına su.

deyüp gâziyân-ı atşâna mâ-i hayâtlar bezl olur fî-sebîlillâhlar var.

Ve bâğ u bâğçeli ve müte‘addid odalı ve hammâm ve şâzrevânlı sarâylar yapılup evvelki ordudan mu‘azzam ve müzeyyen ve metîn ü ma‘mûr meterisler olup cemî‘i asâkir-i İslâ[m] Kızıl tabya ile leb-i deryâ mâ-beynine yedi yüz yerden meterisleri rûy-ı arza kazup Ferhâd gibi kûhkenlikler edüp gûnâ-gûn sıçan yolları îcâd edüp kırk altı aded yere siperler edüp azîm balyemez toplar koyup sene 1079 (---) da Kızıl tabya nâm kûh-ı Elburz'a yapışmağa şürû‘ olunup azîm siperler binâ olundu kim on bir adedi gûyâ kûh-ı Elburz kûh-ı Demâvend ve sedd-i İskenderler yapılup Kızıl tabyaya havâle olup her birinin üstlerine kırkar ve yigirmişer aded balyemez top-ı kal‘a-kûblar koyup Kızıl tabyayı subh [u] mesâ döğe döğe niçe balyemez topların falyaları aşınup mukaddemâ evsâfı tahrîr olunan tophâneye münkesir topları getirüp yine yerlerine ma‘a'z-ziyâde musanna‘ yeni balyemez toplar dökülüp yevmen fe-yevmen yine kal‘a-i Kandiye'yi döğerlerdi.

Ammâ bir buçuk sene mukaddem böyle yüksek tabya yok idi. Hattâ bu tabyalar binâ olundukdan sonra kal‘a içindeki sarâylar ve kenîse ve manastırlar ve nâkûshâne misilleri sademât-ı top ile

münhedim olup derûn-ı şehirde ma‘mûr [u] âbâdândan bir yer kalmamağa başlayup küffâr-ı hâksâr kal‘a içinde serserî râhat ile gezemez oldu. Ceneral-i la‘în pelîd-i anîd bu hâl-i pür-melâli görüp şaşdı, ammâ ne çâre, Osmânlı kal‘aya lağımsız yerlerinden yapışdı. Ve cümle asâkir-i İslâm taşlıklı yerde ve leb-i deryâda konmuş, lağımsız yerlerde olmak ile emn [ü] emân olmuş. Küffâr-ı hâksâr,

"Hay gidi Türk! Kal‘anın ne acâ’ib hâlî ve lağımsız yerlerine konup safâlar edüp bizim kal‘amız içinde bizim râhatımız gidüp cümle ma‘bedhânelerimiz ve hânedânlarımız yıkılup berbâd oldu" deyüp küffâr müte’ellim olup günden güne küffâr içerden taşra dahi ziyâde firâr etmeğe başladılar.

Ba‘dehu küffâr-ı hîlekâr var kuvvetlerin bâzû-yı münkesirlerine getirüp asker-i İslâm tarafında olan kayaları tîzâb sularıyla taşlara âteşler yakup ve sarp sirkeler döküp seng-i hârâları pâre pâre edüp birer kat ocak lağımlar Defterdâr İbrâhîm Paşa kolundan ve Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Hüseyin Paşa kolundan birkaç aded püskürme lağımlar atdı, ammâ taşlık yerde olmağile halka ol kadar zararı isâbet etmeyüp halk dahi "Lağım tamâm oldu" deyü herkes yerlü yerlerinde iken yetmiş tokuzuncu yeniçeri odasının altından bir lağım-ı mühlik âmedânî etdi kim zemîn ü âsımân dir dir ditreyüp zelzeleden ordu-yı İslâm içinde niçe yüz aded kışlalar münhedim olup lağım altında kalan şühedâlardan mâ‘adâ bin on beş aded kilimler içinde şühedâları taşra defn etdiler.

Ve yedi yüz aded mecrûhlar çıkup taşrada cerrâhlara verdiler. Ve bin altmış aded cemadânları Beytü'l-mâl Ağası Süleymân Ağa'ya teslîm olundu.

Ve bu lağımda hemân on iki aded serdengeçdi ağaları neferâtlarıyla söyündü. Rûmeli beğlerbeğisi (---) Paşa şehîd olup yeri (---) *[294b]* ihsân olundu.

Hâsıl-ı kelâm bu kış dahi meterisde kışlayup rûz-merre ceng-i azîmler olup günden güne Kızıl tabya handakından hâric küffârın şaranpav meterislerine doğru bir ok menzili küffâr yerinde iken ol kış küffârı gerüye süre süre ve gûnâ-gûn hiyel [ü] şeytânatlı lağımların ve püskürmelerin bizim lağımcılar bulup bârûdlarıyla ve niçe yüz küffârlarıyla ahz ü kabz edüp niçe kerre yer altında bizim lağım ile küffârın lağımları birbirlerine râst gelüp ka‘r-ı zemînde bile ceng [ü] cidâl edüp ol kışda hem rûy-ı zemînde ve hem ka‘r-ı arzda ceng ederek küffârdan niçe kelleler ve niçe diller alınup gûnâ-gûn şaranpavlar ve hınzîr dâmları cümle ihrâk olup ve niçe kerre yüz bin şaranpav kerastelerin gâziyân-ı mücâhidânlar yerlerinden kal‘ olunup ol kerasteleri gâziyânlar fürûht edüp ordu-yı İslâm içre on binden mütecâviz kışlalar yapılup Hudâ hakkıyçün ordu-yı müslimîn dahi ziyâde ma‘mûr u müzeyyen oldu.

Ammâ yine her gün bizden ve küffârdan kırkar ve ellişer aded lağımlar böyle taşlık içre atılmağa başladı.

Hemân Sadrıa‘zam gazab-âlûd olup mukaddemâ bu taşlı yerde lağım bu kadar diyen arhonda küffârı huzûruna çağırup eydir:

"Bire mel‘ûn, sen demedin mi ki deryâ kenârı taşlık olmak ile anda lağım yokdur, andan kal‘aya sarılın demedin ki" deyince hemân küffâr-ı hâzır-cevâb eydir:

"Dedimse sultânım, kâfir taş içine lağımlar yapınca anda kuluçka tavuk yumurta üstünde oturur gibi oturup safâ-yı hâtırla sarâylar yapup bir kış dahi kışlayup oturun demedim. İştde kal‘anın niçe yerlerinde top ile yıkılmış yerlerinden yürüyüş edüp bir kerre tecrübe edin. Ümmîddir ki Cenâb-ı Allâh size kal‘ayı ihsân ede. Ammâ siz aslâ iki yılda bir yürüyüş etmeyüp sarâylar ve bâğ u bâğçeler yapup hemân bu kadar yüz bin ümmet-i Muhammed şehîd oldu, deyü kırdırırsız" dedikde bu sözü küffârın Sad[rı]a‘zama bâr-ı girân gelüp cümle iş erleri ve serdengeçdi hünerverleri

"Vallâhi sultânım! Gidi kâfir eyi dedi. Bir yıldan berü bu taşlık içre emn [ü] emân otururduk. Bir yıldan sonra küffâr alâ mehil taşlık içre lağımlar atmağa başladı ve her gün niçe yüz kilimler ile

Rûmeli zu‘amâları ve erbâb-ı tîmârları kırılup taşra taşıyup her ze‘âmet ve tîmârları ve alaybeğleri kırkar ve ellişer kerre tebdîl ü tağyîr oldu. Hemân sultânım, bir gün kal‘aya Allâh Allâh ile yürüyüş edelim" dediklerinde Sadrıa‘zam eyitdi:

"Bir uğurdan askerin gözün korkutmayalım.[61] demişler. Bir kerre şu Kızıl tabyayı berbâd edebilsek, olmaya illâ hayr" deyüp *el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ*[62] kelâmın terennüm edüp yine her tarafdan cidd-i ihtimâm ile cenge âheng etdirüp bilâ-hisâb cemî‘i gâziyân-ı serbâzânlara ihsân [u] in‘âmları mebzûl idi.

Hâsıl-ı murâd [u] merâm bu hâl üzre cümle guzât âheste âheste yürüye yürüye tâ Kızıl tabya dibine hamd-i Hudâ iki yılda varup sene 1079 târîhi Ramazân'ının gurresinde pâdişâh-ı âlem-penâh tarafından Hazînedâr-ı Hâssa Habeşî Musâhib Yûsuf Ağa, Sadrıa‘zama kılıç ve haftân ve sorguc-ı şâhî ve semmûr postîn hil‘at-i pâdişâ[hî] getirüp ve sâ’ir vüzerâlara semmûr kürkler ve mîr-i mîrânlara ve gayri ümerâlara ve cümle ser-i kârda olanlara ve cemî‘i ocak halkına kezâlik hil‘at-i fâhireler gelüp sâ’ir asâkir-i İslâma du‘ânâmelerde hayr du‘âlar edüp,

"Gayret benim değildir, gayret sizindir kim mu‘cizât-ı Muhammedi'l-Mustafâ'nın berekâtıyla cidd-i ihtimâm edüp bana kal‘ayı feth edesiz, yohsa evvel-bahâr-ı behişt-âbâdda donanma-i hümâyûnum ile Kandiye altına varup meks-i hıyâm edüp cenge âheng ederim, *ve's-selâm"* deyü hatt-ı şerîf kırâ’at olunup,

"Hak pâdişâhımıza ömür versin" deyüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ dîvân-ı Âsaf-ı Berhayâ'da herkese merâtiblerine göre hil‘at-i fâhireler geydirilüp Musâhib Yûsuf Ağa'yı Yeniçeri efendisi beğefendi hânesinde mihmân etdiler.

Ertesi gün Musâhib-i Şehriyârî Yûsuf Ağa'yı Vezîria‘zamın sedd-i İskender-vâr tabyasına kal‘a temâşâsına çıkarup kûh-ı Demâvend-misâl Kandiye kal‘asın künc-i nihândan seyr [ü] temâşâ etdi. Meğer bizim bir azîm lağımımız Kızıl tabya altında üç kollu ve üç hazîneli âmâde imiş.

Vakt-i sâ‘ati gelince el-azametullâh Kızıl tabyanın beri bizden cânibi üstünde olan balyemez toplarıyla ve beş bin aded küffârlarıyla Kızıl tabyanın yüz kulaç dîvârı evc-i âsımâna urûc edüp cemî‘i küffârları rûy-ı hevâda tuyûr-ı cahîm gibi uçarak kimi bizim meterisler içine ve niçe bini deryâya ve kimi enderûn-ı kal‘aya düşdüğün küffâr-ı hâksâr görüp Kızıl tabya üzre karârları firâra mübeddel olup cümle küffâr ol tarafları bırağup cemî‘isi tâ limana varınca kaçup anda limana karîb yeniden binâ etdiği kal‘asına kapanup deryâda yatan kalyonlarına fişekler atup,

"El-amân bizi gelüp alın" deyü bir vâveylâ vü feryâd etdiler kim ta‘bîr olunmaz.

Beri cânibde ise düşman düşmanın hâlinden haberdâr olmayup cemî‘i guzât-ı müslimîn ve cüyûş-ı muvahhidîn *[295a]* dal kılıç olup "Fursat ganîmetdir" deyü yürüyüş etdiler.

Fi'l-hâl cemî‘i koldan çavuşlar ve ağalar cümle atlarda dal sâtûr olup "Dönün gâzîler! Yürüyüş zamânı değildir. İlerisinde hîle ve şeytânatlar çokdur ve fermân-ı vezîr yokdur, yerli yerinizde oturun" deyü cümle askeri gerüye dönderüp herkes yerli yerlerinde oturup âsûde-hâl olundu.

Ammâ câ-be-câ kollardan yetmişer ve seksener ve ikişer yüzer aded kelleler ve diller gelüp Sadrıa‘zamdan ihsân [u] in‘âmlar ve teller ve nânpâreler alınırdı.

Musâhib Yûsuf Ağa bu ceng [ü] cidâli ve harb [ü] kıtâli görüp (---) günden sonra niçe yüz kîse cümle vüzerâlardan ihsân [u] in‘âmlar alup sa‘âdetlü pâdişâha bu müjde ile revâne oldu.

Ammâ öte cânibde küffâr-ı dûzah-karâr bu Kızıl tabyanın bir cânibi münhedim olduğun görüp bir haftada Kızıl tabyanın iç yüzünde yedi yüz âdem içeri bir meydân-ı azîmde tâ deryâ kenârında olan Avret tabyası burnundan tâ Panıgrad kapusu tabyasının iç yüzüne varınca bir hafta içre bir sedd-i metîn kal‘a dîvârı yapmış ki diller ile ta‘bîr olmayup ardına elli adım enli sedd-i Ye’cûc gibi kalın

toprak yığmış, dahi ilerisini cümle lağımlar etmiş ve cemî‘i mühimmâtların yerli yerlerine koyup durmuş. Meğer gâzîleri yürüyüşden men‘ edüp gerüye dönderdiklerinin aslı bu dîvâr imiş.

Ve bu yeni kal‘a dîvârının handak olacak yerleri sâfî taşlık olmak ile kırkar ve ellişer kat şarampav kazıklar ile domuz damları ve niçe kerre yüz bin aded paçarız direkleri ve niçe hiyel ü şeytânatlar ihdâs edüp ardlarını gûnâ-gûn meterisler etmiş kim bunun dahi vasfında lisân kâsırdır.

Ve bu kış bu yeni dîvâr kal‘ası önüne ve Kızıl tabya ardına iki kat kalın dîvârlar dahi çeküp her katı onar arşın enli Şeddâdî binâ dîvârlar edüp bunların önlerine ve ardlarına niçe kerre yüz bin kîse bârûtlar koyup ve niçe bin kazgan kumbaraları yere gömüp lağım gibi atmağa âmâde etmiş, zîrâ bu mahal taşlık yer olmağile lağım olmayup kumbara lağımların hâzır-bâş etmiş, ammâ yine Kızıl tabyada şeb [ü] rûz ceng-i sultânî olup ol kış bu Kızıl tabyanın cânib-i erba‘asında bin yetmiş aded tarafeynden lağımlar ve iki bin yüz aded püskürme nâm lağımlar atılup yedi bin aded cân dîn uğuruna kurbân-ı şehîdân olup câmedânları beytü'l-mâle teslîm olunup yine asâkir-i İslâm bu hâl-i perîşâna aslâ bakmayup âteş-i Nemrûd içinde her bâr murğ-ı semender-vâr şinâverlik ve server-i hünerverlik edüp cân u baş ile Kızıl tabya üstünde cengâverlik ederek Kızıl tabyada kızıl kana müstağrak olup Kızıl tabyayı elden komadılar.

Ve sene 1079 ceng-i azîm-i tabur: Bu sâl-i garrâ ıyd-ı ekberinin üçüncü gün küffâr-ı hâksâr derûn-ı kal‘ada müşâvere edüp eydirler kim,

"Türkün cemî‘i hücûmu bu Kızıl tabya tarafına olup öte Göllük taraflarının Türkleri gâfil olup ol tarafda Türk az görünmeğe başladı. Hemân bu gece Göllük tarafın basalım" deyü askerlerin cem‘ edince vakt-i zuhur olup azharun mine'ş-şems iken cümle guzât "Iyd-ı şerîfin üçüncü günüdür" deyü taraf taraf sohbetlerde iken hemân derûn-ı kal‘adan on bin aded piyâde ve iki bin aded atlı küffâr tabl [u] kudûm ve erganon ve torompetelerin çalarak kal‘adan çıkup hınzîr sürüsü gibi sürü sürü küffâr birbirlerine çita çit olup "Yajuj, Yajuj" deyü feryâdları evce peyveste {olup} gelmede.

Meğer bir fırka cünûd-ı cünübleri Kanlı Mağârâlar derelerinden ale'l-gafle orduyu basup meterisleri zabt etmek sadedinde iken el-azametullâh ve'l-heybetü lillâh hemân cümle guzât-ı müslimîn küffârı bu hâl üzre gördüklerinde,

"Bire gâzîler! İşte kurbânımız bayramıdır, ne durursuz gün bugünkü gündür" deyü alay çavuşları kol kol nidâ edince niçe bin gâziyân-ı mücâhidân gûyâ haşr [u] neşr gününde Sûr-ı İsrâfîl'e nefh urulduğu gün nice kabirden cümle mevtâ hayât bulup baş gösterirler ise hemân cümle guzât-ı mücâhidîn dahi meteris mezârlarından baş gösterüp elleri kan ve kılıçları uryân cümlesi derûn-ı dilden cân havliyle sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup küffârın kal‘adan tarafa ardların kesüp cümle küffâr yeniçeri ocağı ve Mısırlı askeri ve sipâhiyân leşkerleri içinde küffâr kalup iki asker birbirlerine girüp bir savaş-ı perhâş oldu kim felekde melekler reşk edüp cümle guzât küffâra eyle sâtûr-ı Muhammedî urdular kim meğer Haccâc-ı Zâlim Yûsuf ol kadar benî âdem kırmış ola.

Âye[t] sûre-i (---) [63] mefhûm-ı şerîfi üzre cünûd-ı Rahmâniyyenin harekât-ı cünbüşleri berekâtıyla düşmen-i bed-kîşün efkâr-ı fikr-i fâsid-i şeytâniyyelerin perîşân olup her biri birer hâl ile gâziyân-ı serbâzân-ı dilâverânların ellerine girüp kimini tu‘ma-i şemşîr ve niçe binini esîr-i bend-i zencîr etdiler.

Ammâ bu neberd-i meydân-ı veğâda Mağnisa sancağı alaybeği *[295b]* ve cümle erbâb-ı tîmârı ve Bursa alaybeği ve cümle erbâb-ı tîmârları ve cümle erbâb-ı zu‘amâları bi'l-külliye anlardan cân kurtulmayup şehd-i şehâdet câmın dest-i sâkî-i kevser-i Alîden nûş edüp sarhoş oldular.

Ve Katırcızâde Mehemmed Paşa dahi üç yüz ad[ed] yiğidiyle mest-i elest oldu.

Ve dahi Vanlı Mehemmed Paşa dahi beş yüz yiğidiyle rütbe-i şehâdete erdiler.

Ve Köse Topçubaşı altmış aded neferâtlarıyla top yoluyla şehâdete gitdiler.

Ve Haleb vâlîsi efendimiz Kethudâ Boşnak İbrâhîm Paşa mecrûh olup taşra ordusuna çıkup kendü askerinden yetmiş altı aded şecî‘ân-ı dilâverânlarından şehbâz-ı şehnâz fetâları şehîd olup bu rûz-ı ıydda bir ceng-i azîm olmuşdur kim bir vecih ile ta‘bîrleri mümkin değildir kim iki seneden berü böyle neberd-i azîm olmamışdır.

Ammâ mel‘ûn küffârı mübârizân-ı dilâverân kıra kıra bî-tâb u bî-mecâl olup ta‘âm yeyüp yine kırmağa başladılar, zîrâ küffârın gidecek yeri olmayup orta yerde topa tutulmuş maymûna dönüp harbende ve seyisler ve nâ-bâliğ gulâmlar bile küffârı kırmadan tâb [u] tüvânları kalmadı.

Cümle yedi bin yedi yüz kelle ve bin aded esîr-i bend-i zencîr olup on bir aded kapudan ve niçe yüz aded iş erleri kayd-bend ile cemî‘i erganon ve nâkûs ve haçlı peykerleriyle cümle küffârları zencîrler ile alay alay keşân ber-keşân sürüp kal‘a altından ser-nigûn bayrakların açarak ve tabl torompetelerin çalarak cümle guzât alay ile geçüp cümle ganâ’im olan küffârın atların yedeğe alup huzûr-ı vezîria‘zamdan güzer etdiklerinde küffâr kal‘adan bu hâl-i perîşân-ı pür-melâli görüp niçe küffâr dâğ-ı derûnlarından kendülerin kal‘a dîvârların üstlerinden handaka atup pâre pâre oldular. Ve Sadrıa‘zam niçe yüz esîrlerin boyunların urduğun guzât-ı müslimîn görüp herkes kayd-bendinde olan esîrlerin hıfz etdi.

Ve beş aded kapudanlarının dahi kelleleri kesilüp cümle guzât-ı müslimîne ihsân [u] in‘âm ve çelengler bezl olup cemî‘i mecrûhlara nân-pâreler verilüp niçe iş erlerine şehîd olan mîr-i mîrânların eyâletleri tevcîh olup ordu-yı İslâm içre taraf taraf sürûr [u] şâdımânîler olup bakıyyetü's-süyûf olan küffâr-ı hîlekârlar mecrûh menkûb kal‘aya teveccüh edüp "Meded bizi tut yâ Îsâ" deyü ricâ etdiklerinde ricâların Hazret-i Îsâ tutup niçe yüzünü Seydîzâde Mehemmed Paşa'ya verdi. Niçe yüzünü tutup Konakçı Kara Alî Paşa koluna verdi. Ve niçe yüzünü Yanyalı Bebr Paşa koluna verüp anlar dahi kayd-bend ile cümle küffârı cümle gâziyânlarıyla tekrâr bir alay-ı azîmler ile üç aded mîr-i mîrânlar huzûr-ı Sadrıa‘zama gelüp cümle askerine ihsân [u] in‘âmlar olup paşalarına hil‘at-i fâhireler geydirilüp herkes merkezlerine revâne olup guzât-ı mücâhidân içre bir gûne dahi ferah şâdîler oldu.

Hattâ bu cengin üçüncü gün kuşluk vaktinde kal‘a içindeki cemî‘i küffâr Yüksek tabya ve Yarımca tabya ve Bıyıklı Mustafâ Paşa'nın tabyaları üzre cümle küffâr alâ mele’i'n-nâs âşikâreye çıkup kara şapka kal‘a dîvârın üstlerin zeyn edüp durdular, zîrâ bu tabyalar tarafında asâkir-i İslâmın aslâ meterisleri olmadığından kal‘a kapuları cümle açık dururdu.

Hemân ol kapulardan taşra niçe bin piyâde küffâr ellerinde ve bellerinde aslâ silâhları olmayup başları kaba olup ellerinde birer beyâz bayrakları olup,

"Amân, amân ey asâkir-i Âl-i Osmân, içerde ceneralimiz öldü şimden gerü vere verelim ve sizinle barışalım. Girid cezîresindeki feth etdiğiniz yerler sizin, sizde ve Kandiye bizde" deyü amân dedikleri vezîria‘zama mün‘akis olup cümle küffârı kal‘aya kovdular ve niçelerin vurdular ve niçelerin dahi kırdılar ve niçeleri içeri girmeyüp İslâm ile müşerref oldular ve olmayanlar da İsfakiye dağlarında re‘âyâ oldular.

Ba‘dehu 1079 senesi nısfında Vezîria‘zam kolundan Kızıl tabyaya umûm hücûm üzre takayyüd-i tâmlar ve cidd-i sa‘y-i ihtimâmlar olunup cemî‘i guzât-ı müslimîne ihsân [u] in‘âmlar verilüp Kızıl tabyanın hûn-âlûd hâk-i ahmer-gûnun asâkir-i muvahhidîn karınca toprak taşır gibi Kızıl tabyanın türâbların niçe kerre yüz bin tobralar ile taşıyup deryâya döküp on gün on gecede,

"Himmetü'r-ricâl takla‘u'l-cibâl" [64] mazmûnu üzre Kızıl tabya dağın devirüp iki yıldan berü Kızıl tabya etrâfında tarafeynden atılan bin yedi yüz aded lağımları atıla atıla ve henüz türâbları

taşına taşına ba‘zı lağımları meydâna çıkup Cebecibaşı Yûsuf Ağa ve Cebeciler Kethudâsı Fazlı Kethudâ cümle askeriyle Kızıl tabyanın on yedi yerde zâhir olan lağımlarının bârûd-ı siyâhların taşıyup der-hazîne olup henüz asâkir-i Âl-i Osmân bir gencîne-i pinhân bârûd hazînesine mâlik olup hamd-i Hudâ Kızıl tabyanın etrâf-ı eknâfın kesüp lağımlardan ve nâm-ı küffâr-ı bed-nâmdan bir şey kalmayup feth olunup üzerine asâkir-i İslâm çıkup alem-i Resûlullâh diküp üstüne balyemez toplar koyup *[296a]* kal‘a içi henüz döğmeğe mübâşeret olundu.

Ve yedi aded tabyalar dahi binâ olunup Vezîria‘zam tabyası ve Yeniçeri ağası ve Defterdâr Paşa tabyaları cümle gerüde mu‘attal olup Kızıl tabyadan ileri üç aded tabya-i azîmeler binâ olunup kal‘a içinde olan kenîseler ve sarâyları on iki koldan yeni dîvârı dahi döğmeğe mübâşeret olunup cemî‘i meterisler kal‘a içre yeni dîvâra doğru gitmeğe başladı.

Ammâ yeni kal‘a dîvârı gûyâ sedd-i Kahkahâ-misâl bir alçak hayt-ı üstüvârdır. Kızıl tabyanın feth olduğun küffâr-ı pelîd-i anîd görüp bu yeni kal‘a dîvârı üzre yetmiş pâre balyemez toplar kolup ve Avret tabyası üzre dahi yetmiş pâre toplar koyup birbirlerini korudup yeniden henüz bir nev-zuhûr ceng [ü] cidâle başlandı.

Ve bu Yeni kal‘a dîvârından içeri Kum kapusu kurbunda bir sedd-i Ye’cûc-misâl bir kârgîr binâ-yı azîm sarâyı cümle toprak ile doldurup bir tabya-i azîm edüp üstüne kırk elli pâre balyemezler koyup bizim yeniden binâ etdiğimiz tabyaları battâl etmeğe başlayup rûz-merre hırren fe-hırren ceng [ü] cidâller olup her gün bizim asker-i İslâm ancak birer adım ileri gidebilüp küffâr kal‘ayı bize kırât-be-kırât verirdi.

Hikmet-i Bârî der-i devlet tarafından bir salâhor-ı şehriyârî bir musâhib hatt-ı şerîf ile gelüp Yeniçeri Ağası İbrâhîm Paşa'yı Âsitâne-i sa‘âdete kâ’immakâm etmeğe da‘vet olundu.

Meğer İslâmbol'da şehzâdeler bahânesi ile bir azîm fitret [ü] güft-gûy olup cümle ehl-i hıref ve ehl-i sûk Atmeydânı'nda cem‘iyyet-i kübrâ edüp,

"Biz şehzâdeleri katl etdirmeyüp Vâlide Sultân'a Allâh emâneti veririz" deyüp gulû-yı âmlar edüp gücile ehl-i [e]snâfı tepiş(?) etdiklerinde İslâmbol'u zabt [u] rabt içün yeniçeri ağasını kâ’immakâmlığa da‘vet edüp sene 1079 mâh-ı (---) günü İbrâhîm Paşa Der-i devlete revâne olup yerine Kulkethudâsı Abdurrahmân Ağa üç tuğ ile müstakil yeniçeri ağası olup Zağarcıbaşı Zülfikâr Ağa kulkethudâsı olup Burunsuz Ahmed Ağa zağarcıbaşı olup el-hâsıl cümle yeniçeri ocağı içre bir silsile-i azîm olup her menâsıb-ı âlîler erbâblarına tevcîh olundukda Yeniçeri Ağası Abdî Paşa hemân ol ânda altı bin aded güzîde tüvânâ yiğitleri serdengeçdi yazup herkes kollu kollarınca tirkeşüp küffâra bir ân râhat vermeyüp subh u mesâ Abdurrahmân Paşa kolundan ceng-i firâvânlar olup küffâr-ı bedkâr-ı hîlekâr Yeni kal‘a dîvârlarından biri baş göstermeğe kâdir olmazlardı.

Bu mahalde sekbânbaşı dahi meterisden çıkup Âsitâne-i sa‘âdetde sekbânbaşı olmağa fermân olunup İbrâhîm Paşa akîbince Hanya'ya revâne olduğu mahalde Benli Ahmed Ağa ve başçavuş ve küçük çavuş şehîd oldular.

Ve bugünkü günde Kızıl tabyanın iç yüzünde küffâr-ı dûzah-kâr bir lağım-ı sehm-nâk atup Defterdâr Ahmed Paşa'nın cemî‘i ağavâtların silüp süpürüp ceng-i azîm oldu.

Ve öte Göllük tarafında Ebü'l-hayr İbrâhîm Kethudâ Paşa Haleb eyâleti askeri ve yedi eyâlet mîr-i mîrânları asâkirleriyle ve cümle yeniçeri leşkeriyle göz karardup Mısır cunûdu sağ tarafda ve Anadolu ceyşi sol tarafda ve sipâh ve silihdâr ve altı bölük zümre-i gâziyânlar ile Göllük'ün Kum tabyasını döğe döğe altı ayda kuma berâber edüp Göllük tabyasın dahi küle berâber edüp külün göğe savurup yedi yerden Zeyrek yokuşları gibi şâhrâhlar olup derhâl İbrâhîm Paşa-yı müdebbir cümle guzâta bezl-i mâl nisâr edüp Kum tabyası ve Göllük tabyası üzre duran balyemez topları küffârın

gözleri önünde cümle guzât-ı serdengeçdiler mezkûr toplara zencîr bağlayup hâh-nâ-hâh keşân-ber-keşân topları çekerken altı bin aded küffâr topların ardları sıra hücûm etdiklerinde niçe bini bizim top gülleleri darbından niçesi kurşum darbından helâk olup niçe yüz aded küffârlar "Topları halâs edelim" deyü toplar ile bile bizim meterisler içlerine dökülüp bizim meterislerimizi basdılar.

Azamet-i Hudâ bu cümle küffâra guzât-ı mücâhidân eyle sâtûr çeküp kemân-ı iktidârların yasdılar. Ân-ı vâhidde meterisler içre küffârın lâşe-i murdârları ceste ceste ve püşte püşte olup bakıyyetü's-süyûfları cümle beste-i zencîr olup dem-beste ve dil-haste oldular.

Cümle iki bin yetmiş kelle ve bin beş yüz aded küffâr dil tutulup topları ve tabl nâkûs erganonları ve haçlı peykerleri ile alay-ı azîm ile cümle küffârı dest be-kafâ bağlı kal‘a altından geçirüp Sadrıa‘zama getirdiler. İhsân [u] in‘âmlar ile ser-firâz oldular.

Hikmet-i Bârî yârî kılup bu Göllük tarafında bizim asker tabyalar üzre küffârın topların zencîrler ile keşâkeşde iken hemân derûn-ı kal‘ada olan ümmet-i Muhammed esîrlerinden beş yüz on bir âdem ayaklarında demirleriyle Allâh Allâh deyüp taşra bizim asker üzre cümle *[296b]* çıkup halâs olup anların sebebiyle küffâr-ı hâksâr münhezim olup Göllük tabyası dahi kabza-i tasarrufa alındı.

Ammâ bu Göllük tarafına asâkir-i İslâm gâyetül'l-gâye hücûm etdiklerin küffâr görüp çifte çifte lağımlar atup yüz seksen aded balyemez topların kirpi tüğü gibi dizüp subh u mesâ bir ân durmayup top u tüfeng ve fişeng ü kumbaralar ve taşlar atmadan hâlî olmayup bu Göllük tarafındaki meterislerimizi sene 1079 içinde on tokuz kerre basup her çıkdıkça kırılup münhezimen bakıyyetü's-süyûfları kal‘aya firâr ederlerdi. Ammâ mel‘ûn Su kullesi iki buçuk yılda kırk elli bin aded balyemez top gülleleri yedi ammâ aslâ gaybetde(?) olmayup Göllük tarafında âdem ve hayvânât gezdirmezdi.

Hikmet-i Hudâ bu Kandiye kal‘asının iki tarafında asâkir-i İslâm muhâsarada germâ-germ ceng [ü] cidâlde iken sene 1079 (---) sinde Kapudan Kaplan Paşa seksen pâre kadırga ve kırk pâre kalyon ile Hanya'ya yigirmi bin asker döküp ve bilâ-hisâb bârûd-ı siyâh ve niçe yüz bin çuval beksumât ve niçe bin gûne cebehâne ve mühimmât ve gayri sâ’ir levâzımât me’kûlât meşrûbâtlar ve top ve kumbaralar getirdi kim hisâb [u] kitâbın Hudâ bilür.

Bu mahalde bu müferrih haberler düstûr-ı mükerrem Sadrıa‘zama mün‘akis olup Hanya'da Kapudan Paşa'ya emr-i şehriyârî varup,

"Sen ki kapudan paşasın! Emr-i şerîfim vüsûl buldukda cümle eyâletin askerinin erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ve azebistân ve kürekçiyân ve cemî‘i pâyzen forsa keferelerin ve cümle getirdiğin sipâh ve yeniçerilerin ve cebeciyân ve topçuyân ve kumbaracıyân askerlerin cümle mevcûd olan asâkir-i İslâmları ve cümle mühimmât [u] levâzımâtları alup bir alay-ı azîm ile şâdımânlık ederek ordu-yı hümâyûna gelesin ve fermân-ı şehriyârî üzre kal‘a-i Hanya limanına kifâyet mikdâr asker ile cümle donanma-i hümâyûn gemilerin koyup Ankebût Ahmed Paşa'yı yerine kâ’immakâm eyleyüp Hanya'nın muhâfızı Ahmed Paşa ola. Ve ale'l-fevr Hanya'dan acele ile ordu-yı İslâma girirken bir ala[y-ı] azîm edüp top ve tüfengler atup gülbâng-ı Muhammedîler çekerek Göllük tarafında İbrâhîm Paşa yanında meks edesin" deyü Kaplan Paşa'ya fermân-ı pâdişâhî varınca bir haftanın içinde ordu-yı İslâm içre bir alay ile geçüp tabl [u] nakkârelerin döğerek yigirmi bin aded müsellah ve müretteb ve müzeyyen askeriyle ve on bin aded ayağı demir prankalı esîr pâyzenlerin ellerinde birer la‘l-gûn bayrakları ve bellerinde çapaları ve kazmaları ile ubûr etdiler.

Andan cümle pür-silâh kırmızı fesli Cezâyir askeri ve tershâne-i âmire leşkeri ve cümle deryâ beğlerinin cüyûşları ve cümle Kapudan Paşa ağalarıyla Kazdağı levendâtları top u tüfenglerin atup gülbâng-ı Muhammedî çekerek kırk aded deryâ paşaları cümle esbâb-ı ihtişâmlarıyla güzer edüp

andan Serdâr Kapudan Kaplan Paşa gök demire gark olup Rüstem-i Sâm-akrânvâr küheylân at üzre süvâr olup cümle yigirmi bin aded askeriyle tâ kal‘a-i Kandiye altından gülbâng çekerek ubûr ederlerken niçe bin küffâr kal‘a tabyaları üzre tirkeşüp bu imdâd gelen asâkir-i İslâmı ve on bin aded ayakları zencîrli pâyzenleri görüp âlem-i hayretde kalup kal‘adan bir top ve tüfeng atmadılar.

Ammâ Kaplan Paşa tarafından niçe bin aded tüfengler atılup şâdımânîler ederek saf saf ubûr edüp Kanlı Mağârâlar kurbundan tâ Nazarete nâm liman kenârına varınca kal‘a mukâbelesinde Kaplan Paşa askeriyle meks edüp tarfetü'l-ayn içre cemî‘i askerine ve cümle pâyzenlerine Hanya kal‘ası cirminde bir tabur-ı azîm handakları kazdırup içinde üç yüz aded hayme ve hargâhlar ve elli aded kadırga tenteleri kurulduğun küffâr kal‘adan görüp "Âyâ bu ne gûne asker imdâdıdır" deyü Kaplan Paşa ordusuna liman kullesinden ve Göllük taraflarından ol kadar balyemez top gülleleri urdu kim ta‘bîr olunmaz, ammâ hamd-i Hudâ asâkir-i nusret-me’sere aslâ bir zarar isâbet etmedi.

Ertesi gün Kaplan Paşa cümle askeriyle Göllük tarafında kat-ender-kat meterise girüp fi'l-hâl leb-i deryâda bir gece içre bir tabya-i sedd-i İskender etdi kim Kandiye kal‘ası bu tabya altında kalup kal‘a içre gezen kaz ve tavuk ve ördekler nümâyân idi. Küffâr-ı murdâr ale's-sabâh bu yeni tabyayı görüp,

"Bu dağ bir yılda tamâm olacak değilken âyâ bu ne himmetdir kim bir gecede böyle bir kûh-ı bülendi Türk askeri yapdılar" deyüp bu tabyaya gece gündüz durmayup ikişer bin aded balyemez top gülleleri urup tabyanın rûhunun haberi olmazdı.

Kapudan Paşa dahi bu yeni tabyadan kırk pâre balyemez ile kal‘anın der-i dîvârların ve Hünkâr câmi‘i olacak manastırın etrâfında olan sarâyların cümle yere berâber edüp derûn-ı kal‘ada benî âdem değil bir tavuk gezemez olup liman kullesinin dahi cümle topları battâl olup *[297a]* anda dahi küffâr baş göstermeyüp limanına bir gemisi girüp çıkamaz oldu.

Ba‘dehu Vezîria‘zam tarfında dahi küffâr dörd kerre çıkup gâyet şîrînleyüp germâ-germ ceng [ü] cidâller ederdi, ammâ hamd-i Hudâ her çıkdıkda meterislerimizden gâziyân-ı mücâhidân-ı mübârizânlar dal sâtûr olup tavuk kırar gibi küffârı kırup her bâr münhezim olup ba‘dehu kal‘adan taşra gün be-gün küffâr açlıkdan ve havf ü haşyetlerinden taşra çıkmağa ve taraf taraf kaçmağa başladılar.

Bizden ise günden güne ikişer yüz aded kumbara-i kazgan ve yüzer aded orta kumbaralar ve ikişer bin aded serçe ve tuç el kumbaraları ziyâde atılır oldu.

Ve cümle asâkir-i İslâm on iki koldan Kızıl tabyadan içeri yeni kal‘a dîvâra varınca yedi yüz adım bir sıçan yolu meterisler yürüyüp asâkir-i İslâm artık lağım derdinden halâs oldular, ammâ yine püskürme nâm lağımlar ve on, on beş kazan kumbaraları bir yere gömüp kumbara lağımı peydâ edüp kayalar üzre böyle şeytânatlı lağımlar te’lîf edüp niçe bin aded âdemleri böyle helâk edüp bir kadem arz-ı hâliye yer bulunmaz oldu. Lâkin hevâda kumbaraları az atar olunup içerden taşra firâr eden küffârlar,

"Sizin kumbaralarınız ve lağımlarınız ve oklarınız bizi çok kırar oldu" deyü haber verüp,

"Kıtlıkdan birbirlerimizin leşlerini yemeğe başladık ve eşeklerimiz cümle yedik" deyü haber verirlerdi.

Hikmet-i Hudâ sene 1080 Muharrem'inde deryâ yüzü, yüz yigirmi altı pâre yelken ile tezyîn olup Venedik donanması Duka ve Papa ve Malta ve Alakorna ve Fransa kalyonları rûy-ı deryâyı papadya çiçeği gibi zeyn olup kal‘a-i Kandiye önüne gelüp bî-bâk ü bî-pervâ lenger-endâht olup üç buçuk sâ‘at-i nücûmî kâmil top ve tüfeng şâdımânları etdiler kim rûy-ı deryâ neft ve katrân-misâl tutuşup ol kadar gemilerden erganon ve torompeteler ve nâkûs ve mizmarâtlar ve luturyanî ve talyânî boruların

rehâvî makâmlarında çalup eyle şâdımânlar etdiler kim gûyâ fasl-ı deccâl olup cemî‘i gemilerin orsa bayraklar ve haçlı peykerler ve filandıralar ile keştîlerin zeyn edüp kal‘adan dahi anlara safâ geldiniz topları atılup el-hâsıl ol gün dûd-ı siyâh-ı bârûddan âsımân-ı kebûd siyâh-gûn olup âfitâb-ı âlem-tâbın yüzü münkesif olup üç sâ‘at dahi bu tertîb üzre Kandiye kal‘ası şâdımânlar edüp ol gün yedi kerre bu tertîb üzre âteş-feşânlıklar edüp âsûde-hâl ve fâriğu'l-bâl oldular.

Ammâ deryâda olan gemilerden gece gece kayıklar ve filikalar ile limana imdâd korken Göllük tarafında Haleb vâlîsi İbrâhîm Kethudâ Paşa ve Kapudan Kaplan Paşa küffârın kal‘aya gece imdâd koduklarının haberin alup vâkıf-ı esrâr olduklarında liman ağzına mukâbil suya berâber yetmişer seksener pâre serâmed balyemez toplar koyup ertesi gece yine küffâr yüz pâre sandal ve filikalar ile limana imdâdları girecek mahalde cemî‘i serâmed toplara âteşler edüp cümle kayıkları âdemleriyle gark olup bir vâveylâ kopdu kim âh-ı enîn-i benî âdem evce peyveste olup artık limana imdâd giremeyüp liman ağzında kuş uçmaz oldu.

Der-hâl-i küffâr-ı dâll: Bir gecenin içinde limanın şimâl cânibinde liman dîvârın münhedim [edüp] bir kadırga ubûr edecek kadar bir kapu yeri açup cümle imdâd getiren firkateler ve kayıklar ve filikalar andan limana girüp çıkmağa başladılar. Vezîria‘zam kolundan bu imdâd getiren kayıklara ve bu kadar bin aded toplar atılup aslâ mâni‘ olmayup yine küffârın imdâd kayıkları gelüp giderdi, zîrâ Sadrıa‘zam kolundan bir top menzili ba‘îd yer idi. Ancak bir gece bir kadırgası gark olup limana girecek yeri sedd edüp bir hafta imdâdı kal‘aya gelmez olup ba‘dehu gark olan kadırgayı gayri gemilere asup karşu Istandiye adasına götürdü.

El-hâsıl murâdı üzre her gece kal‘aya imdâdların alup Göllük tarafında ve Sadrıa‘zam kolunda ol kadar ceng-i azîm eder oldu kim asâkir-i İslâma kemâl mertebe bir bîm ü haşyet ü dehşet hâsıl olup "Âyâ küffâr ne gün taşraya çıkup meterisleri basar" deyü asâkir-i muvahhidîn müterakkıblar iken,

Der-beyân-ı neberd-i azîm kal‘a-i Kandiye

Sene (---) mâh-ı (---) gecesi bu abd-i kemter Göllük tarafında İbrâhîm Paşa efendimizde müsâferetde idim. Ale's-sabâh Sadrıa‘zam kolunda cemî‘i kula ulûfe-i mu‘ayyeneleri çıkacak idi. Hakîr mevâcib almak içan vakt-i Şâfi‘îde atıma süvâr olup sipâhiyân ordusu içre geçüp Seydîzâde askeri içre ubûr ederken Kanlı Mağârâlar ile Kuşaklı Manastır mâbeyninde lağım ve meterisler yok iken sâfî çemenzâr üzre kırmızı fesli *[297b]* pür-silâh askerler çet-a-çet olup âdem deryâsı birbirlerine tirkeşüp çemenzâr üzre hâmûş olup yatırlar. Hakîr dahi at üzre bunlara selâm verüp,

"Gâzîler sabâhlarınız hayr olup avlarınız ve şikârlarınız kanlı olup Allâhu Te‘âlâ murâdınız üzre fursatlar ver[e]" dedikde kimi selâm aldı ve kimi "Geçe geçe dahi sabâh uzakdır" dedi, ammâ lisânları gayri gûne bir hoşça fasîh u belîğ Türkçe söyleyemediler.

Hakîr dahi ileri gidem dedim, dahi ziyâde âdem deryâsı yatır. Sabâh karanlığı olmak ile bunlar ne eşkâlde âdemlerdir ve ne vilâyet gâzîleridir bilmeyüp bunlara dahi selâm verüp geçeyim derken hemân bunların içinden üç dâne yiğit kalkup bana doğru teveccüh etdiklerinde yatanlardan biri eydir: "Senta baş" deyince "Bono" deyüp üçü de bana gelmeyüp gerüye dönüp yine yatdılar.

Oğlanım hakîre der kim "Ağa bu asker Allâhu a‘lem kal‘aya yürüyüş etmeğe sabâh vaktin beklerler" dedikde hemân kalbime ilhâm-ı Rabbânî ile bir şey lâyih oladüşüp ileri gitmeyüp gerüye Seydîzâde ordusuna döndüm.

Meğer bu hakîrin râst gelüp selâm verdiği yatan leşker küffâr-ı Fransa imiş kim da‘vâ-yı merd ile ordu-yı İslâmı basmağa gelmiş.

Mukaddemâ zikri sebkat eden yüz yigirmi pâre gemiler kim Kandiye imdâdına gelmişlerdi, anların serdâr-ı pelîd-i anîdi olan la‘în-i bî-dîn Kandiye ceneraline der kim,

"Siz böyle iki yıldan berü Türk elinde kuvvetle kal‘a içre zâr [u] zebûn ne yatırsız. Kanı gayret-i dîn-i millet-i Mesîhiyye? Niçün bu kadar zamândan berü taşra çıkup Türk'ü kırup kal‘ayı Türk'den halâs etmezsiz?" dedikde Kandiye cenerali eydir:

"Her ne kadar kerre taşra çıkup Türk ile ceng etdikse Türk bizi kırup anlar gâlib bizler mağlûb olup kal‘aya gücile girüp cân kurtaranlarımız az kalırdı" dedikde Fransa cenerali ve kralzâde serdârı eydir:

"Biz Türk askerin Alman vilâyetinde Raba suyu cenginde kırup cümlesin Raba suyuna döküp Nemse çâsârı inpiratoruna imdâd edüp dîn-i Îsâ kavmiyle Türk'e gâlib olduk. Eğer bize Kandiye kal‘asının nısfın verüp bu kal‘a içre bizim de bir v[ez]îrimiz oturup Kandiye kal‘asında hükm-i hükûmât ederse kal‘adan taşra çıkalım, cümle Türk'ü kıralım. Kandiye kal‘asın Türk elinden kurtaralım" dediklerinde Kandiye cenerali eydir:

"Siz kal‘adan taşra çıkup Türk'ü kıralım derken Türk askeri sizi kırarsa siz dahi kaça kaça elbette kal‘aya girmeğe gelse gerek. Türk askeri dahi sizi kova kova ardınızca kal‘amıza girse gerek. Bu kerre sizin sebebinizle bizim Kandiye kal‘amız elimizden gitse gerek" dedikde hemân Fransa cenerali ve serdâr olan şehzâdesi eydir:

"Bize hemân siz bize Kandiye kal‘asının nısfını şimdi zabt etdirin. Biz cümle taşraya çıkup Türk'ü kıralım. Eğer anlar bizi bozarlarsa bizim asker kaçup Kandiye altına gelirlerse kal‘a kapuların aslâ açmayın ve köprüleri kesin ve biz Türk'ü kırarken aslâ bir top tüfeng atup bize imdâd etmeniz. Hemân siz kal‘a dîvârları üzre seyr [ü] temâşâlar ediniz kim bizler Türk'ü nice kırarız" deyü germiyyet-i kıvâm-ı şarâb-ı bî-hicâb ile niçe bin gûne lâf-ı güzâflar edüp da‘vâ-yı merdler ederler. Hemân âkıbet-endîş-i dûrbîn-fikr olan Kandiye cenerali eydir:

"İmdi siz Türk'ü kırup bozulmayacağınıza ve kal‘a kapusun üzerimize kapayup bozulursak bizi kal‘aya koman, dediğinize bizim elimize bir huccet-i Îsâ verin, ba‘dehu taşra Türk'ü kırmağa çıkın" dediğinde hemân cümle Fransa kapudanları ve cenerali ve Fransa kralzâdesi Venedikli eline huccet-i bâtılların verüp Venedikli de Kandiye nısfın ba‘de's-selâme verecek olacağı huccet-i bâtılaların verüp Venedikli de Kandiye nısfın ba‘de's-selâme verecek olacağı huccet-i bâtılaların verüp hemân ol gece derûn-ı kal‘adan (---) bin aded küffâr-ı Fransa piyâdesi pür-silâh ve (---) bin aded atlı Fransaları bî-felâh kal‘adan taşra nısfu'l-leylde çıkınca Venedikli kal‘a kapuların sedd edüp âlem ağyârdan bî-haber olup her biri birer köşede Fransa'nın ahvâlleri neye müncer ola deyü müterakkıb olup dururlar.

Çünkü bu hakîr-i pür-taksîr vakt-i Şâfi‘î karanlığında bu küffâr askeri imiş, içlerinden geçdim, hamd-i Hudâ bir zararların görmeyüp gerü Seydîzâde ordusuna gelüp paşayı hâbdan bî-dâr edüp eyitdim:

"Sultânım, kal‘a önünde Kuşaklı Manastır tarafında tâ Kanlı Mağârâlara gelince kırmızı fesli pür-silâh asker çemenzâr üzre bu gece karanlığında yatmışlar, anlara selâm verdim, selâmım aldılar ammâ lisânları fasîh Türk gibi değil. Kal‘aya yürüyüş edecek bizim asker midir, yohsa kâfir askeri midir? Ammâ kâfir leşkeri olsa kara şapkaları olurdu ve karanlıkda bir hoşça seçemedim, bilmem ne gûne askerdir" deyince fi'l-hâl cümle Seydîzâde Mehemmed Paşa askeri pür-silâh âmâde oldular.

Hikmet-i Hudâ Göllük tarafında gündüzün cemî‘i asâkir-i İslâm küffâr ile bir ceng-i azîm edüp vakt-i Şâfi‘îde cemî‘i guzât-ı müslimîn yorgun ve argın ve atları durgun *[298a]* cümlesi hâb nefîrlerin çalup girde-bâliş-i nâlişleri üzre ser-i râhatların koyup yatırlarken Kanlı Mağârâlar tarafından on bin aded müsellah ceng-âver piyâde Fransa küffârlar güzîdesi kapudanlarıyla ol şeb-i muzlimde âheste âheste gelüp sipâhiyân kolunda Yüksek tabya altına girüp her etrâfına yetişüp kabza-i teshîre alup

cümle balyemez topları ekseriler ile çivileyüp dururlar ve Göllük deresi içre dahi dörd bin aded küffâr şeb-revânî esbâblarıyla kemîngâhlarda şebhûn etmeğe yatırlar.

Çünki hikmet-i Bârî yârî olacakdır, nısfu'l-leylde sipâhîler içre Yüksek tabyayı karanlıkda zabt edüp topları çivileyen küffârların arasında bir topçu yiğidi hâb-âlûd iken bir top-ı kûp kundağı altından kalkup gözlerin açup görse kim bu toplar etrâfında kâfir askerleri yatır. Hemân ol yiğit yanında yanup duran top fitilin eline alup tır(?)-topa âteş edeyim der. Görse kim toplar çivilenmiş. Bire hay meded deyüp aklı başından gider.

Ol mahalde be-dürüstî vakt-i Şâfi‘î, evvel muzlimî olmuş elindeki fitili pinhân edüp bârûd hazînesin zabt edüp üstünde oturan küffârların arasına girüp niçe bârûda âteş edince el-azametullâh bârûd üzre oturup zabt eden küffârın cemî‘isi hevâya münkalib olunca,

"Bire ordu-yı İslâmın tâ ortasında küffâr lağım atdı, bir[e] yok küffâr orduyu basdı" deyince Âl-i Osmân'ın deryâ-misâl asâkir-i nusret-me’serleri hâbdan bîdâr olup bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu kim cemî‘i hâb ile âlûd olmuş bî-rûh benî âdemler zî-rûh olup gördüler kim içlerinde küffâr askeri gecelemiş.

Hemân cümle ehl-i îmân dal sâtûr-ı Muhammedî olup küffâra girişdiler. Küffâr dahi asker-i İslâma karışdılar ve katışdılar ve birbirlerine sîne-be-sîne çatışdılar, vakt-i sabâh da karîb olup birbirleriyle görüşdüler. Ve küffâr-ı hâksâr tabl nâkûs torompete ve luturyanî boruların çalmağa henüz başlayup cümlesi bir yere gelüp hınzîr sürüsü gibi sürü sürü gelince asker-i İslâm (İslâm) içinde,

"Bire küffâr-ı hâksâr ordu-yı İslâmı basdı" deyince bir sît [u] sadâ olunca el-azametullâh hemân niçe mağârâlarda hâb-ı gafletde yatan nerre-i gurrende-i derende-misâl ejder-i heft-ser âdem ejdehâları mağârâlarından başı kabak yalın ayak herkes dal kılıçları ve kendileri uryân kışlalarından ve çadırları tabya ve siperlerinden çıkınca kâmil vakt-i subh-ı sahîh-i Şâfi‘î olup taraf taraf karavullar dahi haberdâr olup Mısır ve Şâm ve Haleb ve Anatolu ve Mar‘ayş ve Karaman ve zümre-i sipâhiyân askerleri cem‘ olunca küffâr hayli hayl-i asâkir-i İslâmı şehîd etdiler, ammâ geceden Yüksek tabya meterisin basan küffârdan cân kurtulmadı.

Ba‘dehu Haleb vâlîsi Kethudâ İbrâhîm Paşa ve Kapudan Kaplan Paşa ve Çorum (---) Paşa ve Seydîzâde Mehemmed Paşa ve Kara Alî Paşa ve Bebr Paşa (---) (---) (---) bu kadar vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve bu kadar gâziyân-ı serv[er-i] hünerverler küffâr-ı hâksârın kal‘adan tarafa ardların alınca vakt-i Şâfi‘î geçüp kâmil vakt-i Hanefî Nu‘mân-ı Sâbitî sâbit olunca cümle cüyûş-ı muvahhidîn sâbit-kadem olup göz gözü görüp hemân cümle gâziyân-ı mücâhidân küffârın içlerine dalup gerü küffârı Kassâb Cömerd köçekleri gibi kırmağa başladılar.

Ammâ Venedik küffârı ahdine vefâ edüp kal‘a[dan] ne bir top ve ne bir tüfeng ve ne bir kumbara atmayup bizden de anlara bir şey atılmayup cemî‘i Venedik küffârları kal‘a tabyaları üzre kat-ender-kat olup bî-bâk ü bî-pervâ meydân-ı bezm [ü] rezm-i arsagâhda olan savaş-ı perhâşı seyr etmeğe meşgûller idi.

Ammâ sad bârekallâh ibtidâ asâkir-i sipâhiyânın zümre-i silihdâr[â]nı içre ibtidâ küffâr anda girdiğinden ibtidâ anlardan kelleler ve diller aldılar. Ve kışlalarından da esîrlerin kayd-bend edüp yine savaşa girdiler. Andan dergâh-ı âlî yeniçerilerinin serbâzânları kelle aldılar. Andan cebeciler ve topçular diller aldılar.

Hulâsa-i kelâm kal‘a ile küffârın mâbeyni asker-i İslâm ile mâl-â-mâl olup küffâra bir ân amân u zamân vermeyüp küffârı deste deste kırarlarken hemân küffâr-ı hâsirîn âyet sûre-i (---) [65] nassı üzre küffâr-ı dûzah-karârın sâtûr-ı Muhammedî yemeden karârları kesilü[p] karârları firâra mübeddel

olup kal‘aya bi'z-zarûrî firâr edeyim derken atlı ve piyâde asâkir-i İslâmımız içinden halâs olmayup atlı küffârları esb-i sabâ-peymâlara süvâr ola[n] silâh[ş]orân silâhdârân-ı sipâhân kırmağa âheng etdiler.

Piyâde küffârları piyâdegân-ı gâziyân-ı mücâhidân-ı yeniçeriyân cebeciyân serdengeçdileri kassâb-ı ecel gibi kırmağa başlayup kelleler galtân seyl-i hûn revân olunca hemân bakıyyetü's-süyûf olan küffârlar yokuş aşağı kal‘aya firâra yüz dutup,

"Meded senden yâ Îsâ, tut bizi" dediklerinde Hazret-i Îsâ Nebî'nin rûhâniyyet-i şerîfeleri bu küffârları emr-i Hak ile dutup pây-beste ve dil-haste ve şikeste beste dest-i asker-i İslâma verüp kâmil üç sâ‘at-i nücûmî usta Kassâb köçekleri */298b/* bu Fransa-i dıransa cünûd-ı cünübün eyle kırdılar kim Hudâ-yı Lem-yezel hakkıyçün Kanlı Mağârâların kayaları üzre hûn-ı insân cereyân seyl-i revân olup sahrâ-yı Kandiye kan ile sürh-gûn olup Kandiye altında Kanlı Mağârâlar kan ile Kanije-vâr dolup rûy-ı arz cesed-i küffâr ile Şecer-i Vakvâk (gibi) dibi gibi zeyn oldu. Âye[t] sûre-i (---) [66] nass-ı kâtı‘ı nesîminden âye[t] sûre-i Fetahnâ: [67] hükm-i şerîfi üzre niçe bin guzât-ı müslimîn mâl-ı ganâ’imler alup hemân on dörd bin küffârdan dörd küffâr halâs olmayup cümle helâk olup hemân üç bin sekiz yüz kelle ve bin yedi yüz aded diller dip diri dil olup meydâna çıkdı. Sadrıa‘zamın kıracaklarını bilüp cümle gâziyân-ı mücâhidânlar aldıkları esîrleri hıfz edüp hayme ve hargâhlarında ve siper tabyalarında cümle küffârların pinhân etdiler. Ba‘dehu alâ mehil fürûht etdiler. Sadrıa‘zam haberdâr oldu ammâ yine ığmâz-ı ayn etdiler.

Meğer bu imdâda gelen Fransa kalyonlarıyla İşpanya papası ve Malta ve Duka ve Manya kâfirleri dahi bile imdâda gelmişler imiş. Hemâ[n] bu gazâ-yı garrâda cümle on tokuz Fransa beğzâdeleri ve yetmiş aded kalyon kapudanları ve yetmiş aded Rimpapa papasları ve Malta kapudanı ve Duka kapudanı ve Manya kapudanı ve yüz yigirmi yedi aded yüzbaşıları nâmında kapudanları cümle esîr-i bend-i zencîr olduklarından mâ‘adâ bizzât Fransa kralının büyük oğlu bu ceng-i azîmde gâ’ib olup,

"Niçe yüz milyon guruş verelim, bize kralzâdemiz leşini verin. Eğer sağ ise size Misine cezîresin üç yüz pâre kal‘asıyla verelim, bize verin" dediler ve niçe bin gûne ricâlar etdiler. Mühim edinüp, bulup vermediler ve bir haber alınmayup leşler içinde gâ’ib oldu, zîrâ niçe guzâtın tâze fetâları kâfir leşlerine avret yerlerindeki kıllarına [ve] koltukları kıllarına âteşler edüp niçe bin küffâr leşleri cayır cayır dünyâ âteşine yandılar.

Âhır-ı kâr bu kralzâde içün Fransa, Venedik ile adû-yı cân hasm-ı kavî oldular. Ve Fransa küffârı bu sâtûr-ı Muhammed yerken gâ’ib mürd olan Fransa kralzâdesi hakîkatü'l-hâl büyük kral-ı dâll idi kim Dış Fransa hâkimi idi.

Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr sene 1074 târîhinde Raba suyu inhizâmından sonra Nemse çâsârı kralına varup andan pasaporta nâm hatlar alup Bahr-i Muhît kenârında Lonçat şehrine ve Donkarkız ve Danimarka vilâyetlerine ve Alman deryâsı kenârında Filimenk kralının pây-i tahtı olan Amıstırdam vilâyetlerine ve niçe yüz pâre şehirlerine ve yedi krallık vilâyetlerine gidüp seyâhat ederken ol sene bu cengde gâ’ib olan Fransa kralı şehzâdesine hakîr râst geldikde buluşup elimde olan Nemse çâsârın hattını görüp vâfir hazz edüp yetmiş gün kendü ile ve banları ve hatmanları ve hersekleriyle üns [ü] ülfet etdiğimiz mahallerde elli bin aded asker ile Dış Fransa vilâyetine giderdi. Bî-hadd ü bî-pâyân asker-i deryâ-misâle mâlik olup bir nev-cüvân kralzâde-i cihân pençe-i âfitâb-ı devr-i zamân idi. Meğer eceli sahrâ-yı bî-amân Kandiye-i dâr-ı kızıl kanda dest-i Âl-i Osmân'da müstağrak-ı hûn olup nâ-bedîd oldu.

Andan gayri küffâr-ı hâksârlar dahi dendân-ı tîğ-ı âteş-tâb ile müşerref olup bakıyyetü's-süyûfları

pây-beste ve dil-haste kayd-bend-i esîr-i bend-i zencîr olup cümlesin keşân ber-keşân çekerek ve yine kendülerine tabl, kudûm, nefîr, luturyanîler çaldırarak alay alay ikişer ikişer zencîrlerde bağlı ve ciğerleri dâğlı olup her birin kim esîr etdi ise yine bend-i zencîrin uçları ol gâzîlerin ellerinde olup cümle üç bin sekiz yüz aded kelleler cümle sipâhânın nîzelerinin lâlezâr bayrakları ucunda demirlerine cümle kara saçlı ve kara şapkalı kelleler zeyn olup alay alay güzer ederlerdi. Ve cümle esîrleri keşân ber-keşân sürerlerdi.

Ve cümle gûnâ-gûn kuyruksuz atların ters eğerleyüp haçlı peykerlerin atları üzre ser-nigûn bağlayup cemî‘i guzât bunları kal‘a altından geçirirken Fransa küffârı esîrleri kal‘a üzre olan temâşâcı Venedik küffârlarına bakup,

"Bire kanalya ve bağasa ve bumarko" deyü göğüs kakup âh [u] enîn ile geçerlerdi.

Ammâ Venedik[li] bu mahalde kal‘adan asker-i İslâma bir top ve tüfeng atmayup Fransaların esîr olduklarına bakup gülüşüp,

"Kandiye kal‘asının yarısın ister misiz" deyü Venedikli Fransa'nın esîrlerine çağrışup ta‘ne-i serzeniş ederlerdi. Ve,

"Âferim gidi Türk, Fransa'yı ey kırdınız" derler idi. Ba‘zı âkıbet-endîş Venedikli Fransa'nın böyle kırılup esîr oldukların görüp,

"Bugün bunlara ise yarın bizedir" deyü sakalların yolarlardı.

Bu hâl *[299a]* üzre cümle guzât kal‘a altından ubûr edüp huzûr-ı Sadrıa‘zama gelüp Göllük tarafında olan vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i livâlar ve cümle ocak ağaları ve cümle iş erleri ve gayr[i] alaybeğlerine hil‘at-i fâhireler geydirilüp kelle getirenlere yüzer guruş ve dil getirenlere yüz ellişer guruş ve bir tu[r]na teli çelenk başlarına takılup yine esîrleri kendilerine hibe olunup belli başlı kapudanları ve ceneraller pâdişâh içün zabt u ahz olunup sâhiblerine birer kîse guruş ihsân olunup küffârın cümle kuyruksuz atların ve âlât-ı silâh cebehânelerin cümle mîrîye alınup getirenlere belağan-mâ-belağ ihsânlar olup İbrâhîm Paşa ve Kaplan Paşa'ya birer semmûr postîn kürkler in‘âm olunup hamd-i Hudâ âye[t] sûre-i (---) [68] nassı fehvâsınca cümle cüyûş-ı müslimîn mansûr u muzaffer oldular.

Derûn-ı kal‘adan küffâr bu hâl-i pür-melâl-i perîşânı göricek selâmetden me’yûs ve kal‘adan el yumak fikrinde oldular, ammâ âye[t] sûre-i (---) [69] mazmûn-ı şerîfi üzre inâdlarına musırr olup serdengeçdiler ve salıcılar ve varıcılar ve delikçi gâzîleri küffârın şaranpavlarından içeri girüp domuz damları içinden koca domuzları depeleyüp niçe binini esîr edüp asâkir-i İslâm meyânında irtifâ‘-ı kadr bulurlardı. (---) (---) (---) (---)

Der-menâkıb-ı keşf-i râz melâmiyyûn-ı işrâkıyyûn Samûdî Alî Dede

Ba‘zılar Summî Alî Dede, ba‘zılar Söylemez Alî Dede derlerdi. Ordu-yı İslâmın cânib-i cenûbîsinde Çamaşır deresi kenârında bir gâr-ı yetîmân içre erbâb-ı tîmârdan bir kimesne terk-i dünyâ olup halkdan münzevî bir kûşe-i vahdetde sâkin olup aslâ dünyâ kelâmın söylemeyüp işrâkıyyûn müştâkıyyûn (---) (---) -ıyyûn fukarâlığın kabûl edüp dâ’imâ summun bükmün durup gündüz sâ’im ve gece gündüz kâ’im tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl olup erbâb-ı tîmârdan bir dostu beher leyl birer çanak buğday çobrası getirüp anınla kifâflanırken bir gün cümle otuz iki dişlerin çıkarup bî-dendân kalup yine sâkin olduğu kehf-i garîbân anda tâ‘at [u] ibâdât ederek bir ferd-i âferîdeden bir nân nemek kabul etmeyüp subh [u] mesâ kırk vukıyye bir top güllesin mağârânın bir köşesine döğe döğe mağârânın kayasın un gibi etmeği kâr edinmiş.

Niçe bin aded ordu-yı İslâm halkı buna varup selâm verdiklerinde işâret ile selâm alup ne selâm

ve ne aleyk dünyâ kelâmından bir harf-i hîcâ tekellüm etmediğin hakîr istimâ‘ edüp,

"Elbette ben anı söyledirim" deyü niçe ahbâb yanında da‘vâ-yı merd edüp küffârın Göllük tarafında mezkûr münhezim olan Fransa kâfiri arbedesinden üç gün sonra azm-i râh-ı bî-zebân Alî Dede deyüp yedi aded yârân-ı zarîfân-ı nükte-şinâsân ile piyâdece giderken bir bârân-ı rahmet nâzil olup saf saf kürdeledüp(?) giderken beş aded yârânlarımız geri dönüp mîrî furûnlara esbâblarını kurutmağa gitdiler.

Üç kişi yolumuzdan dönmeyüp "Ol azîzi elbette ziyâret ederiz" deyüp giderek belimize dek çamura gark olup dedenin mağârâsı kurbuna vardıkda iki yârânımız ileri varup Alî Dede'ye selâm verdiler. Aslâ selâm almayup bunlar dahi dönüp geldiler.

Hemân hakîr dahi ileri varup Alî Dede mağârâ kapusunun iç yüzünde oturduğunu görünce bir na‘ra-i yâ hû deyüp hemân Dede'nin gözü önünde çamurun içine yüzü koyu yatup yüzüm üzre çamur içre sürüne sürüne dirseklerimle yürüyerek cümle kürk ve esvâb-ı eskâl çamaşırım çamurda mülevves olarak gâr-ı yetîmin kapusu önüne vardıkda ayak üzre kalkup,

"Aşk ola cânlar cânı" dediğimde hemân Alî Dede ayak üzre kalkup eydir:

"Aşkına meşk ma‘şûk Rab ola. Hakkâ ki ey serdengeçdi dilencisin kim üç yıldan berü beni sen söyletdin. Sırr-ı Huda sende kalsın kim parmağındaki hâtemin sec‘ine, ‘mahzen-i esrâr-ı Hudâ Evliyâ’ deyü bu mührü yaz" deyü, nutuk buyurdular. Ve,

"Buyurun külbe-i ahzân gâr-ı yetîmânımıza" dediler.

Hemân hakîr "destûr" deyü kehfden içeri "yâ aşk" deyü girdikde üstüm başım çamuruyla oturdum.

"Dest-bûs edem" dedim, dedem rızâ vermeyüp bir el arkası yerde temennâ etdim. Ve ber-zânû âdâb üzre cülûs etdim.

"Safâ geldin Evliyâm, kadem rencîde kıldın. Bize vücûd-ı nâzenînin ile hedâyâ getirdiğin Kur’ân-ı azîmi tilâvet edüp istimâ‘ edüp mahzûn kalbimiz şâd ve vîrân çeşmimiz âbâd ola", dediklerinde hemân sûre-i (---): [70] âyet-i şerîfin ilâ âhırih tilâvet edüp *el-fâtiha* deyüp ba‘de tilâvet-i seb‘ı'l-mesânî

"Ömr-i azîzim bu abd-i kemter-i ahkar bir hayr du‘ânız ricâ eder" dediğimde,

"Vallâhi bürâder sana *[299b]* âlem-i sabâvetden berü du‘â-i hayr vakf-ı a‘zam tılsım-ı nazar-ı kimyâ-yı iksîrin etmişler. Sen kimsenin du‘âsına muhtâc değilsin, zîrâ cümle Kur’ân-ı azîm ve Furkân-ı mecîdsin kim senin hakkında Cenâb-ı Kibriyâ sûre-i (---) [71] buyurmuşdur. Hemân Kandiye fethi gibi niçe feth [u] fütûhâtlarda bulunup niçe haccü'l-ekberler edüp seyâhat-i sa‘âdet-i dâreynde nâ’il olasın. Bu niyyete el-aşk rabbâh" deyü hâmûş-bâş oldu. Hemân hakîr eyitdim:

"Sultânım, küstâhlıkdır ammâ Kandiye fethinde bulunasın buyurdunuz ammâ ne zamân fethi görebiliriz" dediğimde,

"Evliyâm, sırr-ı Hudâ'dır. Söz bunda sözüm gibi sende kalsın. Bizim Kandiye kal‘ası içre bir büdelâca Yoro nâm bir papasımız vardır. Anınla üç yıldır ki yarışımız(?) vardır. Ol Cenâb-ı Kibriyâ'ya ricâ edüp Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Îsâ ve Hazret-i Muhammed'i şefî‘ dutup,

‘Kandiye kal‘asın bu zâlim askerlere verme’ deyü ricâ etdikde ricâsı kabûl oldu. Bu cîfe ma‘deni dahi gördüm ki Kandiye altında be-her gün hûn-ı benî âdem değil cân-ı benî insân âb-ı revân gibi cereyân edüp niçe kerre yüz bin mahlûk-ı Hudâ telef oluyor.

Hemân dâğ-ı derûnumdan çirkef-i dünyâ olan tîmâr [u] ze‘âmetim terk edüp bu gâra girüp niçe çille-i merdânlar çeküp du‘âlar edüp,

‘Kal‘a-i Kandiye fethin dest-i İslâma nasîb eyle’ deyü ricâ etdikde bana bir ilhâm-ı Rabbânî gelüp,

‘Yâ Alî! Benim bir Yoro nâm dostum, Mûsâ ve Îsâ ve Muhammed Habîbim şefî‘ dutdu, yohsa sen benim Veys el-Karanî gibi âşıkım mısın kim anların ricâsın bozup bu kal‘ayı anların himâyesinden alup müslim ve gayri müslim şekilli kullarıma bu kal‘ayı verem’ deyü böyle bir nidâ gelince hemân bu Alî za‘îf alîl eyitdim:

İlâhî ol sana Mûsâ'yı ve Îsâ'yı şefî‘ dutdu ise ben senin İzzet-i Celâl-ı azamet-i Kibriyâ-yı Ceberût'unu ve yüz yigirmi dörd bin peygamberlerini ve yetmiş yedi bin sıfât-ı kümmelîn gavs-ı a‘zamlarını ve Veys el-Karanî âşıkın Habîbin Muhammedü'l-Mustafâ aşkına otuz iki dişin çıkardı ve yere kendi kanın dökdü, anları dahi şefî‘ dutarım. Anların yüzleri suyuna ve İzzet-i Ceberût'un hakkıyçün olsun ve otuz iki dişlerim Veys el-Karanî âşıkının dişleri gibi senin yoluna otuz iki dişlerim ol ân çıkardım, işte dişlerim" deyü bir bez içinde otuz iki aded sinlerin gösterüp mübârek ağzın açup,

"Bak ağzıma" dedikde anı gördüm. Dörd aded dili var, tâ ciğerine ve kalbine varınca gördüm. Hemân sağ eliyle ağzıma elin sürüp,

"Summun bükmün" dedi.

"İşte Evliyâm otuz iki dişim fedâ edüp cemî‘i ervâh-ı enbiyâ ve evliyâları şefî‘ dutup otuz iki dişlerim adedince bu kal‘a otuz iki ayda feth olur. Var git, sende bu haber Allâh emâneti olsun, ammâ ba‘de'l-feth kal‘a-i Kandiye'[de] cenâzeme gelüp hâzır olup Yeşil El Sultân şehîdimizi defn etdiğin gibi beni de anın yanına defn edüp du‘â hırmeni mahsûliyçün seng-i mezârıma bir fâtiha yaz, ve's-selâm, temme'l-kelâm" deyüp dest-bûs etdikde üzerime bir kerre nice "üf "dedi ise cümle çamurlar esbâblarım üzerinden gubâr-ı yâbis gibi dökülüp ol mülevves olmuş libâslarım henüz hayyât elinden çıkmış gibi pâk ü pâkîze olup cemî‘i libâslarım ûd u amber kokup râyiha-i misk [ü] anber-i tayerândan(?) demâğım mu‘attar oldu. Ve kendinin dâ’imâ mezkûr demir gülleyi kendünün âbdest makraması içine koyup,

"Evliyâm bu gülle ile artık Kandiye kal‘asın döğmem. Şimden gerü kal‘a sizindir, ammâ gelecek kâfir gemilerine bu gülleyi vurun. Var bu gülleyi Köpürlüoğlu Serdâra ver. Allâh emâneti olsun. Hemân gelecek kâfir gemilerine ursun. Ve kal‘ayı otuz ikinci ay tamâmında otuz iki dişlerim gibi feth etsin. Var imdi selâmetle. Ba‘de'l-feth gel benim meyyitim yu helâl eyle" deyüp hakîri bağrına basup alnımı öpüp mübârek diline şehâdet parmağın sürüp "Aç ağzın" deyüp parmağın dilime sürüp,

"Var sağlık ile ömründe olasın (...)" deyüp hakîr,

"Allâh'a ısmarladım" deyüp azm-i râh edüp orduya gelirken meğer benimle giden üç nefer yârânlarım Alî Dede mağârâsının sağ tarafında pinhân olup cemî‘i eylediğimiz musâhabetleri dinlerler imiş.

"Âdem bizim selâmımız almadı, ammâ seninle bu kadar kelimâtlar etdi. Ve senin üstün başın çamur rüsvây iken gûyâ bir yeni pâk esbâb geymişsin, ammâ yine esvâbın oldur. Bu ne acâ’ib temâşâdır" deyü anlar dahi ta‘accüb ede kalup üç kişi nevbet ile bir top güllesin götürüp Sadrıa‘zama getirüp,

"Söylemez Alî Dede'nin sultânıma emânet hedâyâsıdır. Gelecek kâfir gemilerine bu topu ursun. Gemileri feth edüp şimden gerü kal‘ayı çok döğmeyüp feth etsin vakti tamâm oldu, buyurdular" dediğimde cümle huzzâr-ı meclis eyitdiler:

"Bire Evliyâ *[300a]* Çelebi ol Alî Dede cemî‘i zamânda kimse ile tekellüm etmemişdir" dedikde,

"Biz anınla başka bir lisân-ı hâl ıstılâhât [u] ibârâtiyle nutk etmişizdir" deyü şaka-âmîz niçe gûne güft gûlar olup Sadrıa‘zam ol gülleye siyâh mürekkeb sürdürüp Defterdâr Ahmed Paşa'ya gönderdi. Ol dahi Kulkethudâsı Zülfikâr Kethudâ'ya emânet gönderüp mahallinde topa koyup atsınlar dedi.

Kethudâ dahi ol gülleyi yanında dâ'imâ hıfz ederdi.

Hikmet-i Hudâ der-ceng-i azîm-i deryâ: Mukaddemâ Göllük tarafında Fransa küffârının dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçdiği günün (---) gününde vakt-i Şâfi'îde rûy-ı deryâda yüz yigirmi pâre kalyon ve kadırga ve ma'unalar ile Duka ve Malta ve Papa ve Manya gemileri vech-i deryâyı bâdbânlarıyla bezeyüp vakt-i Hanefî oldukda cemî'i kâfir gemileri Vezîria'zamın koluna karîb yanaşup sabâhdan tâ vakt-i zuhra dek cümle meteris içre olan asâkir-i İslâm üzre top ve kumbara ve muşkat ve havân taşların bârân-ı la'net gibi yağdırup meterislerde ve sıçan yollarında ve tabyalar ve siperlerde bir âdem baş göstermeğe aslâ kâdir olamadılar, zîrâ meterislerin deryâ taraflarında ardları açık olup siperleri olmayup cümle asâkir-i İslâm meydânda idiler, ammâ kal'a tarafları metânet üzre siperli idi.

Venedik mavunalarının kırkar vukıyye kovuş topu atar gülleleri ve Fransa paturuna ve iryale ve kapudana nâmân galyonları batırdamayan topları ile büryân topların atup galyonları bir yanına dahi tıramola edüp cüyûş-ı müslimîne eyle top gülleleri urdu kim dokunmadık bir hatve yer kalmayup harâb u yebâb olmadık tabyalar ve siperler ve poyatalar ve külbe-i ahzânlar kalmadı. Ammâ hamd-i Hudâ bir yiğidin ayağı mecrûh olup gayri kimesnelere aslâ bir zarar isâbet etmedi. Ve bir tarafdan mel'ûn kal'a ol kadar lağımlar ve kumbaralar ve havân taşları atdı kim zemîn ü âsımân dir dir ditredi.

Ammâ beri tarafda guzât-ı müslimîn "Küffâr-ı hîlekâr-ı nâbekâr kal'adan orduyu basmağa çıkarlar" deyü müterakkibler idi. Ammâ küffâr kalyonlarının topları havfinden küffârın Göllük tarafında münhezim oldukları günden berü "Elbette küffâr gemilerle bir gün ordu-yı İslâm meterislerini toplar" mülâhazasıyla Sadrıa'zam kolunda havfe düşülüp cümle yüz altmış pâre topların altmış ve yetmiş pâre topların deryâya çevirüp âmâde etmişler idi. Çünki küffâr bildi kim Türk'ün cemî'i topları karada kal'aya nâzırdır.

Hemân cümle küffâr gemileri kûh kûh(?) ederek bî-bâk ü bî-pervâ top altlarına mavuna ve kalyonları yakın gelüp deryâdan bizim meterisleri toplayup dururlarken hemân bir kerre bizim karada olan topların siperlerin açup ve mezkûr Alî Dede'nin sadrıa'zama gönderdiği top güllesi karakatır nâm top içine Zülfikâr Kethüdâ Ağa *bismillâh* ile koyup bir fitilden cümle toplara âteş edince *el-azametullâh* cümle-cümle küffâr kalyonları ve kadırgaları ve mavunalarının direkleri ve serenleri ve kürekleri ve kıçları ve başları ve iremizeleri ve çaşdakları ve karina ve palavraları ve dümenleri ve kayalıkları ve fenerleri ve trinketaları ve babafinkoları ve'l-hâsıl cemî'i küffâr gemilerinin çarmıhları ve ıstacaları ve çanakları ve orsa haçlı San Marko nâm tasvîrli bayrakları cümle hevâya perrân olup hemân kadırgaları ve ma'unaları içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup,

"Meded atman, ümmet-i Muhammed. Biz ümmet-i Muhammed esîrleriyiz. Sizin top gülleleriniz bizi dahi kırıyor" deyü feryâd etdiklerince aslâ feryâd [u] figânlarına bakılmayup beri tarafdan dahi ziyâde suya berâber urulup küffâr kalyonlarının kıçları ve başları ve palavraları kayalıkları ve direk ve serenleri ve babafinkoları ve civadiraları darebât-ı güllelerimizden hevâda perrân uçarlardı.

Ve sokak sokak olup gemilerde kapular gibi delikler pençere pençereler-misâl açılup içinde olan küffârlar dâr-ı cahîme giderlerdi. Küffâr gemilerle deryâdan asâkir-i İslâm karadan kâmil ale't-tevâlî dörd sâ'at-i nücûmî ceng [u] cidâl-i mütemâdî olup hikmet-i kudret sâhibi Allâh ihsân ilhâm edüp Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa topçubaşıyla müşâvere edüp mukaddemâ Söylemez Dervîş Alî'nin gönderdiği gülleli karakatır nâm topa Zülfikâr Kethudâ bir kerre niçe *bism-i İlâh* ile âteş edince cemî'i küffâr kalyonlarının serdârı olan patur[una] nâm kapudan kalyonuna Alî Dede gönderdiği gülle isâbet edüp bi-emrillâhi te'âlâ çak bârûd hazînesine gülle değüp *el-azametullâh* Deryâ-yı Sefîd bir kerre cûş [u] hurûşa gelüp tâ beri kara tarafında bir [zel]zele-i azîm olup derhâl deryâda

olan dağ pâresi gibi kapudana kalyon ol isâbet eden Alî Baba güllesinden bir âteş-i sûzân zâhir olup gemi içinde olan cemî‘i küffâr tayr-ı ebâbîl gibi hevâya perrân münkalib olup doğancı pefteresi gibi ber-hevâ uçup kiminin kıçı ve başı ve kayalığı ve içinde olan iki bin aded kâmil cümle soltat mortatları ender hevâ mu‘allakast olup âteş-i Nemrûd ile büryân olup kimi karaya ve kimi deryâya düşüp mâ’idelere gıdâ-yı semek *[300b]* oldular.

Hattâ kiminin orta direği üç kat tabakalı direk idi, cümle çarmıh ve ıstaca ve çanaklarıyla ve orsa haçlı bayraklarıyla cümle ok gibi evc-i âsımâna ol ulu direk tayerân edüp bi-emri Hudâ ol direk küffârın deryâda başdardası üzre düşüp geminin beli kırılup iki bin kadar küffârıyla ol gemi dah gark-ı âb oldu.

Ve ihrâk olan geminin içinde olan yüz elli pâre batırdama tuç topları ve yüz elli pâre batırdama saçma toplar ve cümle cebehâneleri ve sâ’ir mühimmâtları cümle hevâya münkalib olup kimi deryâya ve kimi karaya düşerdi. Ve kiminin kıçındaki ve direk depesindeki altun fânûslarının dörd beşi dahi bizim kara tarafına düşdü.

Bu hâl-i pür-melâli sâ’ir küffâr kalyonları görüp içlerinde darabât-ı topdan soltatları da kalmayup cümle mecrûh-ı bî-dermân birbirlerin ısparçına nâm ipler ile çeküp bizim toplar önünden halâs olup me’yûs u münhezim karşu cânibde Istandina nâm cezîreye varınca iki aded kadırgalar ve bir aded kapudana kalyon ve bir aded riyale kalyonları gark-ı âb oldular.

Ve bu ihrâk olan büyük paturuna kalyon içün cemî‘i esîr olan küffâr-ı füccârlar dediler kim,

"Bu deryâ, deryâ deyü halk olalı böyle bir büyük paturuna kalyon ve böyle bir binâ-yı kavî ve böyle cebehâneli ve dörd kat anbârı ve dörd fenerli ve iki kayalıklı ve kıçı bâğçeli ve içi kırk aded dükkânlı ve âb-ı hayât su sarnıçlı ve çarhlarla un değirmenli kalyon bu deryâ üzre olmamışdır. Ve içinde üç bin kîse asker hazînesi ve iki bin aded soltatlı gemi idi. Hattâ yandıkda müşâvere içün kalyonda yigirmi altı aded turvîn müşâvere sâhibi kapudanlarımız var idi kim her biri Fransa diyârının birer rükn-i a‘zamı idi. Karada böyle kılıç yedik, deryâda Türk'den intikâm alalım derken anda dahi böyle rahneler gördük" deyü ağlaşup feryâd ederlerdi.

Ammâ hamd-i hudâ nass-ı kâtı‘ fehvâsınca sûre-i (---) [72] âyet-i şerîfi mazmûnu üzre gemileri ihrâk bi'n-nâr olup cümle küffârları gark-ı âb olup küffâr-ı bed-kâr içre gemilerinde bir vâveylâ ve vâveledâlar sadâsı kopup karârları firâra mübeddel olup cümle küffâr gemileri leb-i deryâdan alarka olunca hemân beride bizim asâkir-i nusret-me’ser tarafından bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup taraf taraf ve kol kol cemî‘i guzât-ı müslimînin gözleri tâs-ı pür-hûna dönüp kal‘anın münhedim olan yerlerinden kemendbâzlık ve kemândârlık ve şemşîrbâzlık ve şehbâz u şehnâzlık ederek enderûn-ı kal‘adan ve Yeni dîvâr kal‘asının domuz hânelerinden koca kırçıl domuzların kellelerin galtân edüp alâ mele’i'n-nâs azîm yüz aklıkları olup iki yüz kelle ve yetmiş nefer yüzbaşı nâm kâfirleri başbuğuyla huzûr-ı sadr-ı Âsafa getirüp cümle serbâzânlara beleğan mâ-belağ surre ve atiyyeler ihsân [u] in‘âm olunup hulûs-ı hâl ile sûre-i Nebe'de [73] mekâl-i hakîkat-me’âl ile küffâr-ı hâksârın ve füccâr-ı dûzah-karârın i‘timâd eyledikleri kal‘alarından derûn-ı dilden ve cân u gönülden henüz meyûs olup içerden taşra küffâr dahi ziyâde gürûh gürûh dilber kapudanzâdeleri çıkmağa başladı.

Hattâ Yeniçeri Ağası Abdî Paşa'ya bir pençe-i âfitâb mehtâb-ı âlemtâb bir Fransa mahbûbu kal‘adan çıkup İslâm ile müşerref olup ismine Ömer dediler. Hakkâ ki eyle Ömer'i ömründe bir ferd-i âferîde görmüş değillerdir.

Bu hâl-i pür-melâlleri küffâr kal‘adan göricek bildi kim Türk askeriyle eğer karada ve eğer deryâda söyleşmek muhâldir. Ve günden güne niçe bin küffâr açlıkdan taşra kaçup ve kılıç havfinden durmayup taşra ordu-yı İslâm içinde nân-pâre dilenüp matbahlarda hidmet edüp kimisi şeref-i İslâm

ile müşerref olurdu.

Ve meterislerinde karâr-dâde olan kefereler bizim gâzîlere "Memet Beşe ve Amet Beşe ekmek var mı" deyü ekmek isteyüp hâs ve beyâz ekmek ve pişmiş kebâb verirlerdi, tâ bu mertebe küffâr muztaribü'l-ahvâl oldulardı.

Ve dahi öte Göllük tarafında ise günden güne bizim asâkir-i nusret-me'serimiz mansûr u muzaffer olup tâ kal'a dîvârının altlarına girüp yedi yüz mikdârı lağımlar atup ve gûnâ-gûn yürüyüşler edüp limandan içeri gemileri komaz oldular. Ammâ küffâr-ı anîd-i pelîd inâdına musırr olup bir ay dahi cân ve baş ile gayret-i bâtıl edüp ceng ederdi, ammâ yine her şeyde tenezzül üzre hareket ederdi. Lâkin bizim asâkir-i İslâm zabt [u] rabt olmadan kaldılardı. Askerin zabtdan kalmaları bu idi kim,

"Hemân bu kal'aya yürüyüş edelim. Emir Hudâ'nın, sere yazılan gelir. Üç yıl meterisde *[301a]* durup bu kadar kerre yüz bin guzât-ı müslimîn kırıldığın kim görmüşdür. Hemân dal kılıç olup kal'a içine girüp feth [ü] fütûh olup cümle ibâdullâh azâb-ı elîmden halâs olsunlar. Birkaç kerre yürüyüşler edüp kal'a içine girüp bu kadar bin baş ve diller aldıkda ağalarımız ve çavuşlarımız ağızlarımızdan kılıç ile bizi urup yürüyüş etmeğe komayup cümle gâzîlerimiz gerüye dönderdiler" deyü böyle gûnâ-gûn güft gûlar olmadan hâlî değil idi. Bir gün yine cümle üç bin aded sipâh serdengeçdileri gulû edüp,

"Tâ be-key biz bu renc-i anâyı çekeriz? Bize ibtidâlarımız veriniz, yine cenge duralım" deyü bir cem'iyyet-i kübrâ-yı azîm oldukda hemân vezîr-i müdebbir yeniçeri ocağına haber gönderüp cümle gâziyân-ı yeniçeriyân silâhlanup sipâh serdengeçdilerinin birkaç ileri gelen eşkıyâcalarını kelle paça etdiklerinde gayrileri Firârî tahallus edüp fesâd başı Sipâhîler Kethudâsı Sarı Kethudâ olduğu muhakkak olup "Nefy-i beled azl-i ebed" deyü Hanya'ya nefy olundukda akîbince âdem gidüp katl olundu.

Ve Tekeli Paşa kethudâsı Nüzûl Emîni Hasan Kethudâ dahi katl olunup niçe kimesneler dahi bu mâbeynde katl olunup asker içinde güft gû-yi fetret isyân tuğyân munkatı' olup yine ceng-i sultânîler olmada idi kim ta'bîri mümkin değildir.

Mukaddemâ atdığımız top ve tüfengler ve kumbara ve taşlar ve lağımlardan üçer dörder kat ziyâde atup gece ve gündüz küffâra aslâ ve kat'â göz açdırılmaz oldu.

Ve 1080 ibtidâsından "Aşağıdaki ordu-yı İslâm kal'a altına göç etsinler" deyü fermân-ı Sadrıa'zam sâdır olunca bu kadar bin dükkân ve bu kadar bin hânedânlar cümle göçüp kal'a altında meks edince mel'ûn küffâr yedi gün yedi gece tekrâr kudurup asker-i İslâma göz açdırmayup eyle toplar ve muşkat ve kumbaralar urdu kim bir vecih ile tahrîri kâbil değildir. Ammâ lağımları atılmadığından cemî'i asâkir-i İslâmın ve cümle ehl-i hıref esnâfâtın ve cümle hânedân sâhiblerinin küffârın bu mertebe top ve kumbara atdıkları aynlarına gelmeyüp evlerinin ve dükkânlarının önlerine sedd-i Ye'cûc-misâl siperler binâ edüp ve gûnâ-gûn müte'addid odalar ve havz u şâzrevânlar ve hammâmlar ve matbah ve niçe gûne imâretler inşâ olunup Hudâ hakkıyçün bir ânda bir yeni şehr-i azîm binâ olundu kim ta'bîr olunmaz.

Cümle asâkir-i İslâm pârekende ve perîşân iken cümle bir yere gelüp sürûr [u] şâdımânlar olup her bâr ceng-i mütemâdî olur oldu. Ammâ mukaddemâ asâkir-i İslâm küffârın lağımı ve kumbara ve taşları havflerinden her bir kol askerleri kal'adan birer sâ'at mesâfe-i ba'îde yerlerde meks etmişlerdi, ammâ küffârın her şeyde tenezzülü olmak ile cümle guzât bir yere gelüp âdem deryâsı cem' olup bu hâl üzre yine küffâr ile rûz-merre ceng-i azîm olmada.

Hamd-i Perverdigâr-ı Bîçûn sene 1080 Safer'inin gurresinde Yeni dîvâr kal'ası dahi feth olup on iki aded koldan sıçan yolları hamd-i Hudâ Yeni kal'anın dîvârı şaranpavlarının önüne varup meks

olundu.

Yeni dîvâra mukâbil leb-i deryâda bir kûh-ı Demâvend bî-mânend tabya-i azîmi Sadrıa‘zam kethudâsı Mahmûd Ağa binâ edüp üstüne on iki pâre balyemez toplar koyup ammâ dahi mazgal delikleri açmayup hâzır-bâş durup cemî‘i Vezîria‘zam tevâbi‘âtı ve cümle sekbânları pür-silâh olup ol tabya etrâfında meterise girdiler.

Ve bu mahallerde fermân-ı serdâr-ı mükerrem sâdır olup yedi vezîr, yetmiş mîr-i mîrân ve yüz yigirmi aded mîr-i livâların cümlesi evkât-ı hamsede tabl ü nakkâre ve nefîr ü sûrnâ ve zîl [ü] bem ile gûnâ-gûn cengî harbîler her bâr henüz çalınmağa başladı, ammâ mukaddemâ aslâ bu kolda tablhâneler çalınmazdı, ammâ içerde küffâr her bâr gûnâ-gûn torompeteler ve erganon ve nâkûslar çalınup şâdımânlar edüp sadâsından durulmazdı, ammâ bu mahallerde küffâr ol kadar luturyan boruları çalmayup şâdımânîler etmez oldu. Bizim cengî harbîler çalınmağa başlayınca asker-i İslâm bildiler kim,

"Şimden gerü küffâr[a] hücûm ile yürüyüşler etmek mukarrerdir" deyü cünûd-ı müslimîn içre bir sürûr [u] şâdımânlar hâsıl olup kuvvet-i kâhireleri ziyâd ber-ziyâd oldu. Ve bu günlerde cemî‘i asâkir-i İslâm içinde dellâllar nidâ eyleyüp,

"Her kim ekmek ve tîmâr ve ze‘âmet ve sipâhîlik isterse dîn-i mübîn uğuruna gelsin yürüyüşdür, ma‘lûmunuz olsun" deyince azamet-i Hudâ guzât-ı müslimînler bildiler kim,

"Sâ’ir yıllar gibi yürüyüş değildir" deyü cümle guzât azîm tedârikler görüp İslâm leşkeri içinde ferah u şâdîler peydâ oldu kim kimesnede bir hidmetkâr ve oğul ve karındaş ve akrabâlar kalmayup cümlesi serdengeçdi yazılmağa gitdiler.

Göllük tarafında bir haftada on iki bin aded pür-silâh garîb yiğitler hâzır-bâş *[301b]* tahrîr olundular.

Ve dahi Vezîria‘zam kolundan yigirmi bin aded şehbâz ve bahâdırân gâziyân-ı mücâhidân nâmdâr yiğitler tahrîr olunup anlar dahi pür-silâh âmâde olup Cebecibaşı Yûsuf Ağa'ya ve Fazlı Kethudâ'ya fermân sâdır olup,

"Bu mezkûr otuz iki bin aded serdengeçdi yiğitlere kollu kollarınca defter-i pâdişâhî üzre cemî‘i mühimmât [u] levâzımât cebe ve cevşen ve âlât-ı silâhların veresin" deyü fermân verildikde cümle garîb yiğitler müsellah ve hâzır-bâş olup yürüyüş "Bugün, yarın" deyü müterakkıblar iken derûn-ı kal‘ada olan küffâr Âl-i Osmân askerinin bu gûne velvele ve gulgulesinden nakş alup cân başlarına sıçrayup cümle bir yere gelüp müşâvere edüp derler kim,

"İşte Türk askeri bize amân u zamân vermeyüp şeb [ü] rûz göz açdırmayup ceng ederek Kızıl tabyamız alup andan içeri bin âdem girüp bir kat Yeni dîvârımız dahi alup andan içeri yedi yüz âdem öbür yeni dîvâr dibinde meterise girüp dağlar gibi şehrimiz içre şehre havâle tabyalar yapup henüz cengî harbîler çalmağa başlayup elbette bir gün yürüyüş edüp cümlemizi evlâd [u] ıyâlimizle kırup elbette kal‘ayı alır, buna ne çâre ve ne ilâc ve hîle ve tedârik edelim" deyü cümle kapudanları ve ceneralleri ve sâ’ir ser-i kârda olan mel‘ûnları müşâvere-i bî-savâb ederlerken hikmet-i Kâdir [ü] Kayyûm Sadrıa‘zam kolunda karakatır nâmlı bir mefret azîm topumuza âteş edince bu mezkûrûn melâ‘înlerin meşveret etdikleri kubbe-i âlîsinin tâk-i Kisrâsına top güllesi isâbet edince ol kubbe-i azîm münhedim olup müşâverede olan mel‘ûnların yetmiş üç aded belli başlıları yam yassı basdırma-misâl taşlar altında basdırılup birkaç yüzü mecrûh olup kal‘a içre dibelik bir feza‘ u çeza‘ vâveylâ vâki‘ olup derhâl başpapasları cemî‘i ruhbânları başına cem‘ edüp,

"Bire meded kal‘ayı hemân Türk'e vere ile verelim. Andan her birimiz diyârlarımıza gidelim. Hemân bedenler üzre amân ey Âl-i Osmân diyelim, yohsa devlet-i Îsâ bizden ne kadar zamândır yüz

çevirüp Meryem Ana'mız incinmişdir" dedikde hemân ol ân bir kayığa birkaç pîr-i muğân keferelerin eşbehlerin koyup leb-i deryâda olan meterislerimiz önlerinden bir top menzili alarka yerde bir kâfir kayığı geçüp beyâz bayraklar diküp Acısu başına varup yanaşdılar.

Ammâ bizim asâkir-i İslâm tarafından anlara bir kimesne rağbet etmeyüp yanlarına varmayup germâ-germ göz açdırmayup ceng [ü] cidâller olmada.

Hemân kayıkdan birkaç küffârlar beyâz bayraklarıyla bilâ-silâh uryânen leb-i deryâda olan bostâncılara çıkup,

"Amân ile biz barışsak gerek, var bize bir haber getir" dediklerinde bâğbânlar eydir:

"Biz barışmak istesek dahi geçen yıl barışırdık, ammâ yarın öbür gün yürüyüş edüp bu kal‘ayı kılıç ile kıra kıra alırız" dediklerinde hâh nâ-hâh bostâncılara niçe mâllar verüp meğer bostâncılar Yeniçeri Ağası Abdî Ağa'nın kethudâsı Semiz Mehemmed Ağa'nın bostâncıları imiş. Anlar yeniçeri ağasına gelüp ağa dahi Sadrıa‘zama varup ahvâli i‘lâm edüp Sadrıa‘zam çavuşbaşı ve subaşı ve Karakulak Ahmed Ağalara,

"Varun görün şu kâfirler ne derler?" deyü kâfire gönderüp bunlar dahi me’âl-i kelâmı kâfirden haber alup sâhib-i devlete küffârın sulha rağbet etdiklerinin haberin verince,

"Tiz şu kâfirleri vurun, kırın, kovun. İnşâallâhu Te‘âlâ biz kal‘ayı bir gün yürüyüşle alırız" deyü bu haber yine küffâra gelüp küffâr bî-tâb u bî-mecâl ve hâ’ib ü hâsir gerü kal‘alarına gitdiler.

Ale's-sabâh yine ol kayık beyâz bayraklarıyla gelirken ardı sıra bir kayık dahi nümâyân olup tâ küçük kal‘a altına varup anın muhâfızı olan Velî Paşa yanında bir kayık kalup birisi yine dünkü yerde Acısu kenârına yanaşup yine kovdular.

El-hâsıl kâmil üç gün bu hâl üzre küffâr hâ’ib ü hâsir gelüp giderlerdi. Tâ ki dördüncü gün oldu. Anı gördük, ale's-sabâ[h] kal‘anın münhedim olmayan Kızıl tabya burnunda Sadrıa‘zam kolu tarafında bir azîm büyük beyâz bayrak dikdiklerinde yeniçeri ocağına kal‘a içinden on aded belli başlı ve kara şapkalı muhteşem kapudanlar çıkup Vezîria‘zama haber olup anlar dahi Tercümânbaşı Panayot nâm kefereyi bir nefer kapucubaşısı ile kapudan paşaya gitdiler.

Kaplan Paşa ve Haleb vâlîsi Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa Göllük'den Sadrıa‘zam koluna gelüp Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa ile Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa sarâyları ortasındaki meydânda kefereler içün bir çetr-i mülemma‘ kurup anda kondurup rûz merre ellişer aded nertebânî ta‘âm-ı mümessek sükkerî taşıyup aç köpekler gibi yerlerdi. Hattâ açlıkdan çıkmış küffârlar böyle mümessek ve mu‘amberîn ta‘âmları *[302a]* yeyince bir kaçı ishâle uğrayup fesâd-ı ma‘îde ile hasta olup kal‘aya gitdiler.

Bu keferelere üç gün ziyâfetden sonra Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa ve Kaplan Paşa ve Abdurrahmân Paşa ve Yeniçeri Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa ve Zağarcıbaşı Ahmed Ağa ve cümle sipâhân ağaları ve her ocak ağalarından birer ağalar ta‘yîn olunup ve niçe umûr-dîde ve kâr-âzmûde müsinn ü ihtiyâr iş görmüş ve niçe fütûhâtlarda bulunmuş âdemleri "Meşveret etsinler" deyüp tenbîh ü te’kîd olunup cümle âdemleri ve cümle sulha çıkan kefereleri Vâlî-i Haleb Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa'ya teslîm olunup "Anın re’y [ü] tedbîr-i ahseninden hâric bir maslahat görülmeye" deyü fermân olundu.

İbrâhîm Paşa dahi kal‘a mukâbilinde Kuşaklı Manastır kurbunda bir topdan mahfûz yerde İbrâhîm Paşa bir müşâvere haymesi kurdu kim cümle zer-ender-zer atlâs ve dîbâ ve şîb ü zerbâf ile bir nakş-ı bûkalemûn çetr-i mülemma‘ kurdu kim gûyâ serâperde-i Süleymânî idi.

Ve Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa ve Defterdâr İbrâhîm Paşa ve Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa dahi anlar niçe gûne bârgâhlar ve hayme vü hargâhlar kurup sâ’ir ağavâtlar dahi münakkaş gûnâ-gûn zîbâ cergeler kurup küffârlar ile müşâvere etmeğe mübâşeret olundukda ibtidâ Ebü'l-hayr İbrâhîm

Paşa yüz aded gümüş suhûnlar ve yüz aded fağfûrîler ve mertebânîler ile bir ziyâfet-i azîm etmişdir kim Kandiye altında böyle kand-ı nebâtlı mümessek ta‘âm yenmeyüp belki İslâmbol'da bile tenâvül olunmamışdır.

Ba‘de't-ta‘âm cümle küffâra birer amân makramaların gerdânlarına bağlayup "Amânımız amândır, safâ geldiniz ve hoş geldiniz."

{Der-feth-i kelâm-ı İbrâhîm Paşa, berâ-yı sulh-ı kal‘a-i Kandiyye}

"Şimdengerü sizden bir şâfî haber isteriz. Bu bir haftadan berü siz bu kayıklar ile Acısu kenârına neye gelüp giderdiniz? Ve bu kal‘a üzre ne içün beyâz amân bayrağı dikdiniz?" dedikde küffârlar eyitdiler:

"Barışmağa geldik" dedikde İbrâhîm Paşa eyitdi:

"Ne gûne barışmağa geldiniz, bize hemân bir yararca doğru haber verin" dedikde anlar dahi eyitdiler:

{Der-beyân-ı müşâvere-i kelimât-ı küffâr-ı hîlekâr}

"Vallâhi evvellerde size bir elçimiz gönderüp, Tamaş dağından ötesi Hanya tarafları sizin olsun, Tamaş dağından beri Kandiye tarafları bizim olsun, demişdik. Geçen sene elçimizi kovup hâlâ Hanya kal‘anız içre elçimiz mahpûsdur. Ammâ şimdi Kandiye'yi size verelim, ammâ sizden ricâ ve temennâmız oldur kim Şibenik'de ve İspilet'de ve Zadra ve Marina ve Ribniçse ve Mandalina ve Kamin nâmân kal‘alarımızda sizin Bosna vezîri tarafından birer gümrük emînleriniz oturup gümrük mâlı tahsîl ederler. Ve sizin dahi cemî‘i bender iskelelerinizde meselâ Mısır İskenderiyyesi'nde ve Akye ve Sayda ve Berut ve Şâm-ı Tarabulus ve Haleb ve İskenderûn, Alanya ve İzmir ve'l-hâsıl cemî‘i iskelelerinizde dostluk içün bizim birer balyoz ve konsoloz ve beğzâdelerimiz otururlar. Bizim dahi bu Kandiye kal‘ası içinde bir beğimiz otursun ve liman kurbunda bir mahalle beğimizin tevâbi‘ât [u] levâhıkâtları sâkin olsunlar. Ve bir ricâmız dahi oldur kim bizim Suda kal‘amız bir cezîre taşlık yerdedir. Aslâ bir zirâ‘at edecek yeri yokdur. Ve İspirlonka adamız Karambusa cezîresimizde dahi eyle zirâ‘at edecek yerler yokdur üçü dahi bî-hâsıl yerlerdir. Sizden ricâmız oldur kim bu zikr etdiğimiz üç pâre adalarımıza Girid adasından anlara karşu yerlerde altışar mîl tûlen ve arzen topraklar verin, zirâ‘at etsinler, sizin dostluğunuzdan kesilmesinler. İşte bir ricâ ve temennâmız budur" deyüp hâmûş-bâş oldular.

Cevâb-ı İbrâhîm Paşa-yı Ebü'l-hayr

Eyitdi: "İmdi ma‘lûm oldu kim yine siz kal‘ayı vermeyüp avk [u] te’hîr etmeğe çıkmışsız. İnşâallâh biz kal‘ayı kuvvet-i bâzûmuzla alırız.

Ba‘dehu ol Suda ve İspirlonka ve Karambusa adalarında sizin ne alâkanız kalır. Ve İstendiler ve Körfüz ve Zakilse ve Kefalonya ve Kotur ve İspilet ve Şibenik ve Zadra kal‘aların dahi bi-emrillâh feth etdiğimiz yakın zamânda görürsüz.

Ve sizin pây-ı tahtınız olan Venedik şehr[in] dahi alup vilâyet-i İslâmiyye'ye zamm ederiz. Sizin bizim toprağınızdaki Suda kal‘asında ve limanında alâkanız yokdur. Nezâketle mukaddem târîh edüp bizim deyü Suda'ya zirâ‘at içün toprak isteyüp ricâ ederiz derler. Kalkın şuradan, yıkılın gidin bu yerden, yohsa inşâallâh sabâhın sizin gözlerinize bir görünecek vardır" deyü bu kâfirleri İbrâhîm Paşa kovunca hemân cümle küffâr, amân sultânım deyüp yüzlerin yerlere sürüp,

"Sulh [u] salâhı nice isterseniz eyle olsun" deyü {yalvarup} tekrâr ricâ etdiklerinde Defterdâr Melek İbrâhîm Paşa ve Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa ve Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa yüklerin

yukaru bâlâya koyup evc-i istiğnâ tarafında olup eyitdiler: *[302b]*

"Bu mel‘ûn küffârlar ile böyle sulh etmek muhâldir. Tiz çadırları bozsunlar ve germâ-germ yürüyüşler olsun" dediklerinde âlet-i mülâhaza ve ma‘a'l-kerâhe birkaç çadırları bozup paşalar kalkup gider şekillerinde olduklarında hemân küffârların akılları başlarından gidüp cümle vüzerâların ayaklarına düşüp yüz bin gûne ricâlar eylediler ve yine çadırları kurdular ve müşâvereye durdular ve müdâr[â]lıca sözlere mübâşeret etdiler.

"Meded sultânım kal‘ada aslâ alâkamız kalmasın. Cümle cebehâne ve hazînesi ile pâdişâha teslîm edelim. Ve mezkûr üç aded adalarımıza cezîre-i Girid'den altışar mîl toprak istemeyelim. Ve ol üç aded cezîrelerin limanlarında bile alâkamız olmasın. Hattâ (Suda lima) Suda limanına sizin ve bizim gemilerimiz yanaşup lenger bırağup sizin olsun. Ve limanda avladığımız balıkların öşr-i sultânîsi bile sizin olsun kim Hanya kal‘anız kullarının aklâmları mâlı olsun. Ammâ lütf edüp Âl-i Osmân bir ankâ pâdişâh-ı zevi'l-iktidâr-ı Cem-cenâb pâdişâh-ı Haremeyn [ü] Irâkeyn'dir. Bu mezkûr üç pâre adacıklar bizim olsun, andan mâ‘adâsı sizin olsun" deyince hemân Abdurrahmân eydir:

"Bire mel‘ûnlar! Şu Kıbrıs adasın sizin elinizden Sultân Selîm-i Sânî aldıkda etrâfında bir ilişik cezîre komadı. Şu bir Suda'yı ve Karambusa'yı ve İspirlonka cezîrelerini sizde komak ihtimâlimiz yokdur." dedi. Defterdâr Melek İbrâhîm Paşa eydir:

"Bire! İnşâallâhu te‘âlâ biz Çuka adalarının ikisin dahi feth ederiz" deyüp kalkınca Ebü'l-hayrsız İbrâhîm Kethudâ Paşa:

"Eyle olsun. Suda ve İspirlonka ve Karanbusa adaları siz[in] olsun" deyince Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Ağa ile Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa eyitdiler:

"Yâ bu ne gûne sulh olur kim bu üç pâre cezîreler(e) kâfirde kala ve Suda kal‘ası Girid cezîresinin karnında iken kâfir elinde kala. Bu cezîre-i Girid nice kâfir elinden alınmış ola, lafzen alındı ve ma‘nen alınmamış ola" dediklerinde Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa eydir:

"Sâhib-i devletin söze bendedir. Ol üç pâre adalar kâfirde kalsın" dedikde cümle küffâr şapkaların hemân hevâya atup şâdımân oldular. Cümle müşâvere halkı bî-dermân kalup gaşy oldular. Bu sözden sonra küffâr hazz etdiklerinden,

"Sizin dahi ne ricânız var ise kabûl-i makbûlümüz olsun" dediklerinde Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa

"Mısır yolu deryâsı içre bizim huccâc gemileri cümle Akdeniz'de emn [ü] emân olsunlar" dedikde cümle küffâr

"Bizim boynumuza olsun. Anlar Mısır'a ve Şâm'a ve Şâm Tarabulusu'na ve Mağrib Tarabulusu'na varup gelmeleri bizim uhdemizde olsun" [de]diler. Hemân Melek İbrâhîm Paşa

"Manya vilâyetinden ve Aya Mavra ve Kotur kıyılarından ve Akdeniz içre olan adalarımızdan cümle el çeküp beytü'l-mâl-i müslimîne gümrük vermeğe inâd ve muhâlefet etmen" dedikde cümle küffâr,

"Sem‘an ve tâ‘aten" deyü yigirmi aded mâdde anların ricâsı ve elli altı aded mâdde bizim ricâlarımız tarafeynden makbûle geçüp fâtiha okunup sene 1080 târîhinin mâh-ı Rebî‘u'l-âhir'inin beşinci gün,

"Es-sulhu hayrun" deyüp sulh [u] salâh ile kal‘anın cânib-i erba‘asında vere beyâz bayrakları dikilüp asâkir-i İslâm içinde bir sürûr [u] şâdımân oldu, ammâ mel‘ûn kâfir böyle ricâ etdi kim,

"Yâ biz kal‘adan çıkınca yine cengimiz cengdir" dedikde bizim ser-i kârda olanlarımız da aşağı komayup,

"Eyle olsun" deyüp kâfire ruhsat verüp yine rûz merre azîm ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl olup

bir yanında kal‘a tabyaları üzre beyâz vere bayrakları ve bir yanından kâfirler ve müselmânlar içeriye ve taşraya girüp çıkmada, yine germâ-germ ceng-âşûb olup bu kadar âdem şehîd olmada. Cümle âlem halkı âlem-i hayretde kalup,

"Bu ne gûne sulh [u] salâhdır" deyü Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya şütûm-ı galîza ederler idi, Melek İbrâhîm Paşa ve Abdurrahmân Paşa'ya ve Zülfikâr Kethudâ'ya hayr du‘âlar ederlerdi. Hattâ bu sulh esnâsında Sadrıa‘zamın çalıcı mehterbaşılığından çıkup serdengeçdi ağası olan Yûsuf Ağa ve niçe bin aded güzîde gâzîler bu sulh arasında cümle hürr-i şehîd olup az kaldı kim bir fetret-i azîm ola.

Yine böyle iken tarafeynden niçe yüz lağımlar atılup ve niçe bin kanlar saçılup ve yine rûz merre çadırlarda gûnâ-gûn müşâvereleri İbrâhîm Paşa küffârlar ile edüp yine germâ-germ gavgâ ve ceng [ü] cidâller olup kâh İbrâhîm Paşa küffârın sözlerine kâ’il ve kâh kefereler İbrâhîm Paşa'nın sözüne kâ’il olmayup bu gûne şütür-be-gürbe mu‘âmelelere aslâ kimesnenin aklı ermeyüp ve yüz sene mu‘ammer olmuş âdemler böyle sulh görmeyüp âlem-i hayretde kalmışlardı.

Hulâsa-i kelâm *[303a]* bu hâl üzre kâmil bir hafta keşâ-keş tarafeynden müşâverelerde iken gûnâ-gûn neberd-i azîmler olup bir gün yine küffâr müşâverelerinde bir gûne ricâ eylediler kim,

"Sizin İslâmbol Galatası içre bizim bir erganon kenîsemiz var idi. İhrâk olmağile hâlâ mu‘attal durur. Anı evvelkiden a‘lâ amâr edelim ve sizin zindânlarınızda olan bizim Venedikli hıristiyan esîrlerimiz bize cümle verin" dediklerinde hemân Abdurrahmân Paşa:

"Yâ bizim yigirmi yedi yıldan berü sizde olan esîrlerimizi siz de bize verin" dedikde küffârın nutka mecâlleri kalmayup,

"N'ola biz de size müselmân esîrlerinin yigirmi yıldan berisin verelim. Ammâ sizin cemî‘i iskelelerinizde bizim balyozlarımız ve konsoloz ve koncolozlarımız evvelki gibi otursun ve bizim balyozumuz pâdişâh-ı İslâm dîvânında Fransa balyozunun üst yanında iskemlede otursun. Cümle iskelelerinizde ve karada olan Haleb'de ve Kudüs'de ve Şâm'da ve cümle yollarınızda papaslarımıza ve bâzergânlarımıza aslâ rencîde-i hâtır olunmasın. Sizin sizde ve bizim bizde kânûn-ı Sultân Süleymân üzre olsun" dediklerinde hemân hakîrin karârı kalmayup,

"İmdi eyle ise Süleymân Hân'ın Kilis kal‘asın bize yine teslîm edin" dediğimde cümle,

"Âferîn Evliyâ Çelebi, eyle olsun" dediklerinde İbrâhîm Kethudâ Paşa eyitdi:

"Hele o bir bî-hâsıl ve bî-nef‘ kal‘acıkdır" dedikde yine tekrâr Fâtiha tilâvet olunup küffârın cemî‘i ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup İbrâhîm Kethudâ Paşa eydir:

"Sizin her ricânız makbûle geçdi, ammâ bizim dahi sulhumuz böyle olsun kim Abdurrahmân Paşa karındaşımız demin buyurduğu gibi Akdeniz'de emn [ü] emân olsun ve sizin bir gemileriniz Akdeniz'in garb yakasında gezmesin.

Sizin Zadra ve Şibenik ve İspilet ve Korubağa nâm körfeziniz iskelelerinde bizim yine emînlerimiz otursun.

Sizin Zadra kal‘anız câniblerinde bizim Nadin kal‘ası ve Sadvurya ve Pakriçse ve Zemonik ve Sedd-i İslâm ve Poliçnik ve Virene ve Oburça ve Tin ve Karım ve Sibin ve Kinin ve Usturumça ve Kırka ve İsgıradin ve Kamin ve Kaminkrad ve Velim ve Rakıbniçe ve Korlad ve Dirniş ve Verlika ve Odvina ve Lika ve Bihke ve Korpa ve Kosdaniçe ve Vahak ve Cite ve Porolok ve Hilevne ve Gılamuc ve Karaorman ve bizim Kilis sancağında ve Rabçina(?) sancağında ve Kırka sancağında ve Hersek sancağında olan yetmiş altı pâre kal‘alarımızda ve'l-hâsıl Bosna vilâyeti defterdârlığı defterinde cümle yüz toksan dörd pâre kal‘alarımızın ve hudûdundaki vilâyet-i Hırvadistân'da aslâ alâkanız olmasın, biz anları cümle amâr ederiz.

Ve Hersek sancağında Nova ve Kombor ve Kulobuk ve Risna ve Pive ve Nikşik ve Zatarnak ve Durobnak ve Banyan kal‘alarımızdan tâ sizin Kotur kal‘anıza varınca ve sizin Risna kal‘anız bâğlarına varınca alâkanız olmasın" denildikde cümle küffâr,

"Baş üstüne eyle olsun" deyüp bu hâl üzre yine Fâtiha okunup tarafeynden üç yüz altmış altı mâdde üzre kâmil iki hafta keşâkeş müşâvere-i azîmler olup cümle mevâdlar sicillâtlara makyûd-ı murakkam olunup Vezîria‘zama arz olundu.

Anlar dahi bu sulh [u] salâhı dahi cümle kabûl etdiklerinde Sadrıa‘zam-ı mükerrem [ü] müdebbir fermân etdi kim,

"Tiz müşâvere-i sulha çıkan kâfirleri cümle göz hapsine koyup rehin dursunlar" deyü fermân gelüp "Bizim rehinimiz dahi içeri" deyü fermân-ı Âsaf oldukda Yanyalı Arslan Paşazâde mîr-i mîrân Bebr Paşa ve sipâh ocağından altı bölük ağaları ve yeniçeriyân zümresinden Ellidokuz Mehemmed Ağa ve'l-hâsıl cemî‘i ocakdan birer ağa kal‘a içine rehin girüp cümleye müstevfâ konaklar verüp ammâ ta‘yînât vermeğe iktidârları olmayup bu ağavâtlar içeri girirken bu abd-i kemter Göllük tarafındaki Yassı tabya üzre dal kılıç olup ibtidâ bu abd-i kemter Kandiye'nin fetih ezânın okumak müyesser oldu. *Elhamdü lillâh hâzâ min fazlı Rabbî.*

Cümle ağavât rehin ağalar ve paşalar ile hakîr içeri kal‘aya girdikde *sümme elhamdü lillâh* tarafeynden ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl men‘ olup ortalık âsûde-hâl olup top ve tüfeng ve kumbaraların sıyt u sadâları münkatı‘ cümle mahlûk-ı Hudâ emn-i râhatda olup tekrâr kal‘a dîvârlarının tabyalarına ve cümle ebrâclarına tekrâr beyâz bayraklar dikilüp cemî‘i guzât-ı müslimîn meydân-ı Arasât'da benî âdem Sûr-ı İsrâfîl günü nice yerden çıkarsa cümle guzât dahi üçüncü yıldan sonra meteris yerlerinden baş gösterü[p] çıkdıklarında cümle secde-i Sübhân edüp guzât-ı müslimînlerin mürde dilleri hayât buldular. *[303b]* Ammâ,

Hikmet-i Hudâ: Bir gün limanlık olup cümle küffâr gemileri kal‘a altına giremediler, ammâ yine var kuvvetlerin bâzûya götürüp kırk pâre kalyonları kal‘a altına hırâş-ı cân çekerek yanaşup sandal ve kayıklar ile esbâbların taşımağa şürû‘ etdiler, ammâ çok küffâr gar[k]-ı âb oldular.

El-hâsıl Sadrıa‘zamdan bir ay mehil istediler. Sâhib-i devlet hâh nâ-hâh yigirmi beş gün mehil verdikde cümle guzât,

"Devletli vezîr! Kânûn-ı sultânî üç gündür. Bunlar yigirmi beş günde kal‘ada top ve tüfeng ve cebehâne komayup cümle gemilere taşırlar" deyü feryâd etdiklerinde feryâdları mesmû‘a olmayup yigirmi beş günde kal‘anın cümle zî-kıymet esbâb-ı eşyâların ve cemî‘i girân-bahâ âlât-ı silâh cebehâneleri ve mahbûb ve muhakkaş serâmed topların ve niçe kerre yüz bin güllelerin gülle gülle taşıyup ve cemî‘i sağîr ü kebîr avret ve oğlanlar gemilerle karşu Istandiye adasına taşırken meğer kalyonlara topları korken ku[r]nal nâm iplerden toplar gemilerinin içine uçup karşu tarafa giderken üç pâre gemileri bu kadar bin avret ve oğlanlarıyla döne döne üç pâre gemileri gark oldular. Eyle bozulup târumâr olmuş gemileri var idi kim içinde aslâ cengcisi olmayup ve kürekçileri kalmayup iki gemileri dahi avret ve oğlanları ile gark oldular. Ve cemî‘i tahmîlât mühmelât mâl-â-mâl iken karaya vurdular. Ve ba‘zı soltat gemileri doldurup anbâr ağızlarına dak yükledüp bu neferâtsız gemileri donanmış gemilerinin ortasına alup yelken açup üçer üçer gemiler bu hâl üzre karşu Istandiye adasına geçerlerdi.

Bu hâl üzre kâmil yigirmi beş gün tamâm olup yigirmi altıncı gün(ki) on pâre mükemmel donanmış kadırgalar ile limana girüp lenger endâht oldukda asker-i İslâm içre bir güft [ü] gû olup,

"Kal‘adaki küffâra Rimpapa'dan bayrağile on bin aded imdâd gelmiş" dediklerind[e] kal‘a içindeki rehin olan paşalara,

"Bunun aslı nedir?" deyü âdem gönderdiklerinde rehin paşalardan ve ağalardan aslâ nâm [u] nişân olmayup meğer karşu adaya cümle rehinleri götürmüşler.

"Bire aslı nedir?" derken ve küffâr,

"Şimdi kadırgalarımıza ceneralimiz ve beğzâdelerimiz ile binüp gideriz" derken hemân âmedânî Kızıltabya üzre bir küçücük kırmızı Kızılelma papası bayrağı dikilüp kal‘a içinde bir Yajuj ve gırîv ü feryâd sadâsı içre bir yaylım top ve tüfeng sadâsı şenliği olup dendân-ı bedenler üzre bir küffâr görünmez oldu.

Meğer ol gece bizim kal‘a içinde olan esîr ümmet-i Muhammedlerimizle rehin paşaları ve ağaları karşu adaya geçirmişler. Bu hâle ve bu papa bayrağı ahvâline asâkir-i İslâm vâkıf-ı esrâr olunca azamet-i Hudâ cemî‘i ocak ağaları ve cümle ocak çavuşları nidâ edüp,

"Bire gâzîler sulh bozuldu. Herkes meterisli meterislerine girsinler" deyü tenbîh [ü] te’kîd olundukda cümle gâziyân-ı mücâhidân,

"Yâ Rabbî bu ne belâ-yı azîm olur?" deyü herkes kabir azâbından halâs olmuşken yine meteris kabirlerine diri dirliklerinde girüp âmâde durdular, ammâ görünürde bir kâfir yok.

Derhâl Sadrıa‘zam rehin olan kâfirlerden,

"Bu ne hâldir ve bu ne gûne kırmızı papa bayrağıdır?" deyü su’âl olundukda anlar da,

"Nesne yokdur. Eğer sulha muğâyir bir şey’imiz var ise bizi pâre pâre eylen. Ancak kal‘adan bugün çıkup size teslîm etdiğimiz mahalde bizim Sanmarka sancağı ile kal‘ayı teslîm etmeğe nâmûs edüp bize Kızılelma papası bu kadar zamân imdâd etmeyüp şimdi biz size kal‘ayı verecek mahalde bu on pâre kadırga ile papa bayrağın göndermiş. Papaya rağmen biz de anın bayrağın size karşu dikup top şenlikleri edüp anın bayrağıyla size kal‘ayı vere deyü bayrak dikdik.

Ve sizin kal‘a içre rehin paşa ve ağalarınızı karşu adaya gönderdiğimizin aslı oldur kim bizim cümle emvâl [ü] erzâklarımız şimdi karşu adada dağlar gibi yığılmışdır. Bu gelen on pâre imdâd papa kadırgaların sizin Cezâyirli ve Tunuslu ve Tarabuluslu yüz pâre kalyonlar ile henüz size imdâda gelirken bu papa gemileri anlara râst gelüp bunlar kaça kaça Istandiye adasında karâr etmeyüp bu Kandiye limanına dar düşdüler. Biz dahi Barbariyye Cezâyirliden havf edüp karşudaki mâlımız Cezâyirli urmasın deyü rehin paşaları ve cümle ağavâtları yasakçı gibi ale'l-acele karşu cezîreye gönderdik. Yohsa kal‘ayı size Allâh mübârek eyleye.

Ve bu tüfeng şenliği nedir? derseniz, cümlemiz mezârlarımıza varup vedâ‘laşma ziyâretleri ***[304a]*** edüp şâdımân etdiğimizdir." deyü Îsâ ve Meryem'e yemînler etdiler. Hakîkatü'l-hâl eyle imiş.

Haberin sıhhati alınup cümle guzât yine meterislerde ol gece kalup ertesi gün sene 1080 mâh-ı Cemâziye'l-evveli'nin gurresinde yevm-i Cum‘ada kuşluk vaktinde cümle altı bin altı yüz altmış altı aded kal‘a ve sâ’ir cebehâneler ve sâ’ir hazâ’in ve mühimmât anbârlarının cümle miftâhların vekîl-i pâdişâh-ı âlem-penâh olan fâtih-i Kandiye Fâzıl Ahmed Paşa'ya miftâhları teslîm edüp cenerali ve kapudanları cümle a‘yân-ı kibâr ile vedâlaşup gideceklerinde karşu cezîreye gönderdikleri rehinlerimiz olan paşa ve ağavâtların yerlerine kırk aded kapudanların dahi kal‘ada rehin alıkoyup cümle küffâr şikeste beste meksûrü'l-bâl ve dil-haste ve mecrûh ser kec-gerdân olup köse sakalların yolarak ve parmakların ba‘zıları gözlerine sokarak niçesi

"Bu günü görmeyeydim" deyü gözlerin çıkararak feryâd u figân u nâlişler ile ağlayarak kal‘anın şimâli mukâbelesindeki on iki mîl Istandiye adasına gidüp anda lenger endâht oldukları ân Sadrıa‘zam fermân edüp cümle yeniçeri ocağı ve cümle cebeciyân ve topçuyân ve gayri sipâhân ocakları derûn-ı kal‘aya girüp cemî‘i sokak başların zabt u rabt edüp cemî‘i miftâhları teslîm olunan kapuları ve cebehâneleri ve cümle hazîneleri ve ma‘âdin anbârların ve mühimmât levâzımâtların kol

kol ahz u kabz etdiler.

Eğer bu cümle girüp bildiğimiz ahvâlâtları firâden firâdâ tahrîr eylesem bir mücelled kitâb olur, ammâ bu seyâhatde tahrîr etmeğe aslâ liyâkatim olmayup bu kadarca ile iktifâ olundu, zîrâ cemî‘i vekâyi‘âtların terkîm etmek makdûr-ı beşer değildir.

Hamd-i Bâr-i Te‘âlâ sene 1077 mâh-ı Zilhiccesi'nin ikinci gün kal‘a-i Kandiye altında meterise girilüp bu âna dek kâmil otuz bir ay olup gece ve gündüz sayf [u] şitâda ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâller olup âhır-ı kâr sene 1080 târîhinin mâh-ı Rebî‘u'l-âhir'inin beşinci gün kal‘ayı vere ile verüp içerde yigirmi beş gün tekâ‘üd edüp yine sene-i mezbûrun Cemâziye'l-evveli'nin gurresinde Cum‘a gün kal‘ayı teslîm edüp seg ber-sahrâ deyüp ka‘r-ı girdâba gitdiler, *ve's-selâm.*

Ammâ hikmet-i Hudâ: Kal‘a fethinden mukaddem Bî-zebân Alî Dede ile müşerref oldukda hakîr su’âl edüp,

"Sultânım, inşâallâh kal‘a ne zamân feth olur?" dediğimde,

"Otuz iki dişim çıkardığım otuz iki aya delîldir. Ba‘de'l-feth benim cenâzemde bulunup beni gasl edüp Yeşil Kol Sultân yanında defn eyle" deyü nutuk buyurdukları günün otuz ikinci ayında feth olup ba‘de'l-feth rûh teslîm edüp cemî‘i guzât-ı müslimîn cenâzesinde hâzır oldukda hakîr mağârâsı içinde cesed-i şerîfin gasl ederken ûd [u] amber ve za‘ferân ve benefşe ve gülâb-ı kudret râyihalarından demâğım mu‘attar olup cemî‘i fukarâ-yı mücâhidâ[n] tevhîd [ü] tezkîre meşgûller iken hemân merhûm Alî Dede'nin cesed-i şerîfin gasl ederken sadr-ı şerîfi üzre bir kırmızı hatt ile "Mağsûl ü merhûm u mağfûr" lafızları zâhir oladüşüp cümle âşıkân-ı gâziyân bu hattı görüp "sübhânallâh" deyüp âlem-i hayretde kaldılar.

Hakîr dahi ale'l-acele techîz [ü] tekfînin görüp yetmiş yerden âb-ı zemzemli kefenler gelüp cümlesine Alî Dede'nin vücûdun sarup sarmalayup bir tâbût içre koyup yüz bin guzât-ı müslimîn namâzına hâzır olup edâ-yı salât oldukda hemân bir cân Alî Dede'nin mağârâsı içinde gasl olunan çirkâb suyundan kana kana içüp ol dahi Alî Dede gibi bî-zebân olup mağârâya girüp kaldı.

Bu dahi garîb temâşâdır deyüp Alî Dede'nin tâbût-ı şerîfin bu kadar bin guzât parmak üzre götürüp Kara Şehîdlik mahalde mukaddemâ defn etdiğimiz Yeşil Kol Sultân ile bizim şehîd olan Hindî Baba Mansûr'un yanında defn edüp kabr-i şerîfi üzre niçe bin fukarâlar Yâsîn-i Şerîf tilâvet edüp niçe yüz fukarâlar meşhedi üzre kırk gün kırk gece kalup hatm-i şerîfler tilâvet ederlerdi. *Rahmetullâhi aleyh,* rûhlarıyçün el-fâtiha.

Hâlâ Yeşil Kol Sultân ve bu Söylemez Alî Dede ve hakîrin refîki Hindî Baba Mansûr Dede hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Hamd-i Hudâ böyle azîz sultânların hidmetlerinde bulunup ve Kandiye gazâsı gibi bir gazâ-yı ekberde bulunup ibtidâ vere günü Göllük tarafında Cennet kapusu nâm ta‘bîr etdikleri mahal üzre fetih ezânı okumak hakîre müyesser oldu. Cenâb-ı Hallâk-ı âlem dahi niçe gazâlarda ezânlar ve bâng-ı Muhammedîler çekmek hakîre müyesser ede, *âmîn yâ Mu‘în.*

Hudâ-yı müte’âl hakkıyçün fâtih-i Hanya gâzî ve sa‘îd ü şehîd *[304b]* Yûsuf Paşa yılı bu ezân okuduğumu vâkı‘amda gördüm idi kim Kandi[ye] feth olmuş, hakîr elimde kılıcımla ezân okumuş idim. Hamd-i (hamd-i) Hudâ yigirmi beş yıldan sonra rü’yâ-yı sâliham gelüp zuhûr edüp Kandiye dîvârı üzre ezân tilâvet etmek ibtidâ bu hakîre müyesser oldu.

Ba‘dehu cemî‘i guzât-ı İslâm kal‘a içine taşra ordudan taşınup gürûh gürûh kal‘aya girüp bir haftada Hunkâr câmi‘i olan kenîse-i azîmi pâdişâh-ı âlem-penâh içün bir câmi‘-i beytullâh-ı mu‘azzam edüp bu hakîr yine beyâz buyurdu-i şerîf ile ibtidâ bu câmi‘de Cum‘a ezânın tilâvet [edüp] cemî‘i mü’ezzinânlara re’îs-i Bilâlî olup du‘â-i hayr ile cemî‘i şehîd [ü] şühedâları ve hukûkun kesb

etdiğimiz efendilerimizi ve cümle huccâc-ı müslimîn ve guzât-ı müslimîni ve pâdişâh-ı dîn-i İslâmı ve Serdâr-ı mu‘azzam Fâzıl Ahmed Paşa ibn Köpürlü Mehemmed Paşa'yı ve sâ’ir hâzırûn-ı cemâ‘at-i gâziyân-ı mücâhidânları du‘â-i hayr ile yâd edüp cemî‘i yetmiş seksen bin aded huzzâr sığâr u kibâr guzât-ı müslimîn âmîn deyüp bir rûhânîce du‘â hırmeni etdim ki Hudâ âlimdir girye vü nâliş ü feza‘ u çeza‘ ile âmîn deyüp feryâd etmedik âdem kalmayup *elhamdü lillâh sümme elhamdü lillâh* ki yigirmi yedi yıldan berü bu hasretü'l-mülûk olan Kandiye fethinde sağ bulunup ibtidâ Cum‘a namâzında böyle d[u‘â-yı] hayr hırmeninde bulunduk, deyü cümle guzât hamd [ü] senâ edüp yüzlerin gözlerin yere sürüp sürûr [u] şâdımânîler edüp du‘âları kabûl-i dergâh-ı Hayy [u] Vedûd ola.

Hikmet-i Hudâ: Bir hafta içre bu Hunkâr câmi‘inin mihrâbı ve minberi ve mü’ezzinân mehâfili tamâm olup zîr-i zemînlerinde olan medfûn lâşe-i keferelerden tathîr ve cemî‘i kenîselerd[e] mülevvesât-ı müşrikînden tathîr ü termîm olunca donanma-i hümâyûn ile Hanya'dan seksen pâre kadırga ile altun alemli ve altun fenerli ve zer-ender-zer ü zîvere müstağrak olmuş başdarda-i hümâyûn ile ibtidâ Cum‘a gün Kapudan Kaplan Paşa vekîli Hanya vezîri Ankebût Ahmed Paşa donanma ile bile gelüp Kandiye limanında lenger endâht olacak mahalde Kandiye kal‘asından ve liman kullesinden donanma-i hümâyûna safâ geldin deyü bir fitilden bin altmış pâre top atup donanmaya şâdımânlar etdiler kim zemîn ü âsımân dir dir ditredi.

Ve donanma-i pâdişâhî keştîleri dahi "Gazânız kutlu olsun" deyü cemî‘i kadırgalar ve başdardadan bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top şâdımânları edüp âsımân-ı nîl-gûn ra‘d-vâr güm güm gürleyüp bârûd-ı siyâh ile ebr-i kebûd siyâh-gûn olup âteş-i top-ı kûblardan gûyâ Deryâ-yı Sefîd tutuşup âteş-i Nemrûd içinde kalup eyle top u tüfeng şâdımânîleri oldu kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr ve kilk-i me’âl ile tastîr olunmaz.

Bu hâl üzre kal‘adan ve donanma gemilerinden yedi kerre biri biri akîbince şâdımânlar olup Deryâ-yı Sefîd ve kal‘a-i Kandiye murğ-ı semender-vâr âteş-i Siyâvuş içinde kaldı.

Ammâ karşu Istandiye adasında hâb-ı dûzaha yatan küffârlar bu şâdımânları seyr [ü] temâşâ edüp derd-i derûnlarından azâb-ı dâr-ı cahîmde kaldı.

Hemân beri cânibde Sadrıa‘zam tarafından cemî‘i asâkir-i İslâma alaylar fermân olundu kim cümle pür-silâh olup Sadrıa‘zamı alay-ı azîm ile ibtidâ Cum‘ada kal‘a içine girüp eyle alay-ı Muhammedî oldu kim tâ ordu-yı İslâm içinde Vezîria‘zam otağından Kandiye kal‘asına gelince bir sâ‘atlik yerde yer götürmez deryâ-misâl asker ile zemîn mâl-â-mâl olup yollar üzre kurbânlar tarafeynde kesilüp ve yemîn ü yesârda selâma duran gâziyân-ı mücâhidânlara sadakalar ihsân u in‘âm olarak kat-ender-kat asâkir-i İslâm içinde merdân-ı Hudâ gibi şîr-i merd-i dilîr Fâzıl Ahmed Paşa-yı vezîr ibn vezîr iki tarafına güler cemâl ile selâm vererek güzer edüp Hunkâr câmi‘i dervezesinde esb-i sabâ-peymâsından nüzûl edince yemîn ü yesârda selâma duran gâziyân-ı fakîrâna cümle yigirmi bir kîse bezl-i ihsân edüp Cum‘a namâzın edâ etdikde yine hakîr ser-mü’ezzinânlık edüp ibtidâ hutbeyi Şâm-ı cennet-meşâm müftîsi (---) Efendi hitâbet edüp hakîr yine bir du‘â etmişimdir kim vasfında lisân kâsırdır.

Ba‘de salâti'l-cum‘a Sadrıa‘zam kal‘a içinde limana nâzır bir sarây-ı azîmi zer-ender-zer ile müstağrak-ı envâr edüp anda sâkin oldukda tenbîh olunduğu minvâl üzre Kandiye kal‘asının der-i dîvârları üzre yüz bin aded tüfeng-endâz asâkir-i İslâm pür-silâh hâzır-bâş olup ibtidâ limanda başdarda-i hümâyûn ki rûy-ı deryâda lenger-endâz olup cemî‘i kadırgaları filandıralar ve sancağ u bayrağ ve alemlerle zeyn edüp çarmıhlarda cânbâzlar resen-bâzlıklar edüp cemî‘i kadırgaların forsaların kırmızı fesler ve beyâz gömlekler ile mülebbes edüp cümle gâziyân-ı keştîbân-ı mellâhânlar dahi libâs-ı gûnâ-gûnların geyüp ibtidâ kadırgalardan cümle bir yaylım tüfeng ve bir

yaylım top atılup gülbâng-ı Muhammedî çekmeğe âğâze etdiklerinde azamet-i Hudâ Kandiye kal‘asının cemî‘i der-i dîvârı üzre pür-silâh âmâde olan yüz bin asâkir-i İslâm bir kerre bir ağızdan gülbâng-ı Muhammedîye üç nevbet *[305a]* rehâ buldurup sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsımâna peyveste olunca cümle guzât küçük kol tüfenglerine ve büyük tüfenglerine âteş edince üç kerre yüz bin tüfenglerin sadâlar[ı] dahi sâkin olmadan cümle tabyalar ve siperler üzre ola[n] bin yüz aded toplara bir fitilden âteş edince zemîn ü âsımân dir dir [di]tremeden hâlî olmayup akîbince cümle guzât tekbîr-i Muhammedî getirüp cihân velvele-nâk eflâk-i semâ çâk oldu zann olup cemî‘i topların gülleleri deryâ üzre martı kuşu gibi seküp uçarak ve karpuz gibi yuvarlanarak ve keklik gibi gülleler rûy-ı deryâda ve karada sekerek küffârın karşu adada yatan gemilerine karîb top gülleleri gavvâs gibi dalardı.

Bu hâl üzre yedi kerre biri biri ardı sıra eğer berren ve eğer bahren top şâdımânları ve tüfeng-i pür-ceng ferahları oldu kim Hudâ hakkı top u tüfeng sâ‘ikasından ve duhân-ı kebûdundan gûyâ ki semâda ebr-i kebûd pâre pâre olup zemîne düşdü.

Bu şâdımânlardan fâriğ olunup yine "Ahşama hâzır olup şâdımânlar olunsun" deyü kol kol alay çavuşları tenbîh ü te’kîdler edüp nâdîler nidâ eyledi kim,

"Hak Te‘âlâ pâdişâhımıza ömürler versin, fermân-ı sadrıa‘zam ile sâdır olmuşdur kim yedi gün yedi gece eğer deryâda ve eğer karada donanmadır, herkes var kuvvetlerin bâzûya getirüp hayme ve hargâhları ve evleri ve dükkânları ve dam u bâmların bayraklar ve kanâdîller ve gûnâ-gûn temâşâlar ile ve elvân elvân zer ü zîverler ile şehri bezeyüp herkes sâz u söz ve lu‘b u lehv, ayş u tarab edüp şâdımânlar edeler. Bildim bilmedim ve işitdim işitmedim demeyeler" deyü mükerrer mükerrer tenbîhler olundukda azamet-i Hudâ herkes Kandiye'nin lağım u meteris ve kumbara ve taş belâlarından halâs olduklarının şükrânesine cümle guzât-ı müslimîn kal‘a içinde çârsû-yı bâzârı ve cümle der-i dîvârları ve serâpâ sarâyları eyle müzeyyen etdiler kim Hudâ hakkı gidi Kandiye bâğ-ı İrem olup arûsek-i cihân oldu.

Ve ol gece kal‘anın cümle der-i dîvârları üzre cemî‘i asâkir-i İslâmda ne kadar kerre yüz bin meş‘ale ve fânûslar ve cebehânede ne kadar neft ü katrân ve zift ü yağ ve yel mûmları ve bal mûmları ve niçe kerre yüz bin aded kanâdîller var ise kal‘a dîvârı üzre aslâ âteşsiz yer kalmayup eyle çerâğân oldu kim kal‘a-i Kandiye nûr-ı pür-nûr olup ahşamdan tâ sabâha dak top u tüfeng kırkar kerre yaylım yaylım atılırken meğer Sadrıa‘zam ve Defterdâr Ahmed Paşa ve Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa ve Defterdâr-ı sâbık Şâm vezîri Melek İbrâhîm Paşa ve Kethudâ İbrâhîm Paşa ve Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa ve gayri vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve gayri a‘yân-ı kibârların kollarında niçe kerre yüz bin aded serrâka âsımânî tarakalı fişengler ve badaluçka nâm muşkat ve tüfengler atup tâ vakt-i sabâha dek fişeng ü kumbaralar hevâda tayerân edüp bir gûne âteş-feşânlık oldu kim âsımânda pervâz eden murğ-ı hevâyîlerin per ü bâlleri ihrâk olup bî-cenâh hâk-i pâke düşüp niçe bin hûş [u] tuyûr zemînin rimâli üzre purputur gezerlerdi tâ ol mertebe hevâda âteş-i sûzân fişenglerden rîzân olurdu.

Ve cemî‘i hânedânlar dam [u] bâmlarında niçe kerre yüz bin mûmlar ve fânûslar ve kanâdîller ile çerâğân olup ol şeb-i muzlim gûyâ rûz-ı rûşen oldu.

Ve sabâhısı kal‘anın cemî‘i tabyaları üzre filandıra ve bayraklar ve sancaklar ve alemler zeyn olup (---) yüz aded koldan cümle vüzerâların ve mîr-i mîrânların ve mîr-i livâların taraf taraf mehterhâneleri çalınup ve evkât-ı hamse edâ olundukdan sonra du‘â vü senâ olunup üçer nevbet gülbâng-ı Muhammedî çekilüp ba‘dehu birer yaylım tüfeng ve birer yaylım toplar atılup yedi gün yedi gece bu tertîb-i mastûr üzre gûnâ-gûn şâdımânlar olup gecemiz Kadr gündüzümüz ıyd-ı adhâ-yı rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî idi. Ammâ karşu tarafda olan küffârların rûzları rûz-ı cahîm ve zevkleri azâb-ı

elîm olup bizim etdiğimiz sürûr [u] şâdımânları anlar gûyâ dâr-ı cahîm revzenlerinden nigerân edüp köse sakalların yolup gûyâ hakîm saparnasından kalkmış cuhûda dönmüşler idi.

Hâlâ bu şâdımân içre Hanya'da bu kadar zamân haps olan Venedik elçisi la‘în donanma gemileri ile gelüp elçi bu şâdımânları görüp anlar dahi sakalların yolup "Hayfâ gidi Kandiye elimizden gitdi" deyü te’essüf çekerlerdi. Hattâ bu elçilerin konakları Kumkapu limanının iç yüzünde bir sarây-ı âlîde olup anlara rağmen birkaç oda topçuyânları anlara karîb kondurup eyle top u tüfeng şenlikleri ederlerdi kim gûyâ Mısır'da Nîl gemisi ve Seyyid Ahmed el-Bedevî şâdımânları olurdu.

Ve dahi deryâda ihrâk olan Fransa'nın paturuna kalyonunun cemî‘i topların deryâdan çıkarup elçi kâfirinin konakları önüne ale't-tertîb dizüp şeb [ü] rûz şâdımânlarda atarlardı. Ammâ hakkâ ki acâ’ib *[305b]* ü garâ’ib nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn serâmed toplar idi. Cümlesi altun gibi sarı olup eyle sihr-i i‘câz medfa‘lardır kim bilâd-ı Frengistân'da eyle bir musanna‘ toplar dökülmemişdir.

Ba‘dehu yedi gün donanma sûrundan fârig olunca Sadrıa‘zam fermân edüp,

"Girit cezîresi etrâfında her ne kadar iskeleler var ise zabt u rabt ediniz kim aslâ bir tarafından der-i devlete Kandiye'nin müjde haberleri gitmesin tâ ki kal‘anın içinde olan cebehâneler ve mühimmât u levâzımât u zahâ’ir ve hazâ’in ve sâ’ir âlât-ı silâhı âvânîleri tahrîr olunca bir gemi bir tarafa gitmesin" deyü iskeleleri zabt edüp bir âdem bir kayıkla Girit'den bir cânibe gitmek muhâl olup ba‘dehu pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine her kolun dîvân küttâblarına fermânlar sâdır olup fetihnâmeler ve müjdenâmeler ve niçe bin gûne havâdisâtlar tahrîr olmağa şürû‘ olunup bu hakîr de alâ kadri'l-imkân şikeste beste vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe bir fetihnâme şekilli bir müsevvedâta mübâşeret etdik. İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur.

Der-beyân-ı hazâ’in-i cebehâne-i azîm kal‘a-i Kandiye

Evvelâ cümle küttâbân-ı dîvân-ı pâdişâhî bir yere gelüp cemî‘i Âl-i Osmân'ın ocak ağaları ve şeyhülislâm ve ordu-yı İslâm mollası ve defterdâr paşa ve cebecibaşı ve topçubaşı ve gayri ser-i kârda olanlar ile cümleden Melek Defterdâr Ahmed Paşa kal‘a cebehânenin *bism-i İlâh* ile kapuların açup küffârın cebehâne emîni ve nâzıru'n-nuzzârı olan kefereler bile mevcûd olup ceneral-i la‘înin hîn-i sulhda verdiği defter üzre cümle mevcûdâtları defter-i sicillâtlara kayd etmek içün ordu mollası nâ’ibleri sicillâtların ellerine alup yedi koldan sicillâta kayd etmeğe başladılar.

Evvelâ *bism-i İlâh* ile taşra büyük cebehâne içre dörd kerre yüz bin aded musanna‘ ve mücellâ ve musaykal tüfengler.

Ve iki kerre yüz bin aded kılıçlar.

Ve yüz bin aded talyânî meç şişler.

Ve beş bin kantâr bârûd-ı siyâh.

Ve üç bin çuval güherçile.

Ve yedi bin kantâr kükürd.

Ve ü[ç] bin kantâr kurşum-ı sebüke.

Ve bin fıçı memlû dökülmüş kurşum.

Ve bin fıçı eşek sidiği ile zağlanmış telli kurşum.

Ve üç kerre yüz bin aded demir kürekler.

Ve iki kerre yüz bin aded demir çapalar.

Ve iki kerre yüz bin kazmalar.

Ve otuz yedi bin aded baltalar.

Ve yüz bin aded Ferhâdî külüngler.

Ve iki kerre yüz bin mızraklar cümle sindiyân ve yenidünyâ ağaçlarından idi.

Ve iki kerre yüz bin ve kırk yedi bin aded harbeler.
Ve yetmiş bin aded kancalar.
Ve toksan bir bin demir harbe şişler.
Ammâ ok ve yaylar ancak elli dâne çıkdılar, zîrâ cemî‘i kâfiristânda bu sünnet-i Resûlullâh olan ok yay yokdur. İllâ Kalmık küffârında ve İsfaç Tatarında vardır. Ammâ bizim asâkir-i İslâmın taşradan kal‘a içre atdıkları üç yılda mı yohsa yigirmi yedi yıldan berü Deli Hüseyin Paşa zamânından beri mi cümle okları iki dîvâr mâbeynine dağlar gibi yığmışlar. Ol kadar nâzük ve hadeng-i peykân-ı sehm-i kazâlar yığılmış kim hisâbın Hudâ-yı Zü'l-celâl bilür. Hamd-i Hudâ yine bu oklar bizim asâkir-i İslâma müyesser oldu.
Ve yedi kerre yüz bin aded kantâr kara demir.
Ve yüz elli bin kantâ[r] kâmil bizim Samakov vilâyetinin demir çubukları.
Ve yedi mahzen içre Mısır kettânı fitili.
Ve on mahzen kömür.
Ve bir mahzen bakır.
Ve bir mahzen kırık toplar.
Ve bir mahzen envâ‘ından ekserler.
Ve yetmiş mahzen kettân ve yapağılar.
Ve cebehânenin yukaru tabakasında yetmiş bin aded demirden geyim katlavî zırıhlar.
Ve yedi bin aded kerevke zırıhlar.
Ve kırk iki bin tuğulka-yı Tâlûtîler.
Ve yüz fiçı zehirli kurşumlar.
Ve bin aded davullar ve torompete ve luturyanî ve talyânî borular.
Ve yedi bin aded demir pranka zencîrler.
Ve iki bin aded boğaz zencîrleri.
Ve kırk bin aded bilekcekler.
Ve niçe kerre {yüz bin aded} burgular.
Ve kırk bin aded destereler.
Ve üç bin aded keserler.
El-hâsıl bu tahrîrâtı ne dırâz edelim. Eğer bu cebehâne içindekin firâden firâdâ mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek bir azîm mevkûfât defteri olur, ammâ bu rûy-ı arzda cemî‘i mevcûdât-ı mütenevvi‘âtlardan her ne var ise bu cebehânede mevcûd olup hattâ avretlerin hırızması ve eşek beynisi vardır, zîrâ ba‘zı zamân yer altında bizim lağım ile küffârın lağımcıları birbirlerine mülâkî oldukda ceng-i azîm ederken avretlerin hırızması ile eşek sidiğin ve eşek beynisin âteşe bırağup birkaç kerre bizim lağımcılarımız eşek beyinisi ve hırızma râyihasından kırılmışlardır ve niçe bini tütünden boğulmuşlardır.

Der-defter-i mühimmât-ı cebehâne-i tershâne

Bu dahi yedi günde tahrîr olunup ol kadar gemi mühimmâtları var idi kim hisâbın Hudâ bilür.
Evvelâ cümleden biri dörd kerre yüz bin aded çam tahtası.
Ve beş kerre yüz bin meşe tahtası.
Ve yüz bin aded şaranpav direkleri.
Ve yüz seksen bin sağîr ü kebîr kadırga direkleri ve serenleri.
Ve altı kerre yüz bin aded kadırga ve mavunaların kürekleri.

Ve yedi mahzen leb-ber-leb yelken bezleri.
Ve üç mahzen mûm yağı.
Ve iki mahzen sığır gönleri.
Ve bir mahzen koyun derisi ve meşini ve *[306a]* sahtiyân.
[Ve] yigirmi bin aded tahta kurşum.
Ve bir mahzen-i azîmde envâ'ından civadira ve piraçolya ve kamya(?) eğerlerin kantâra urmak muhâl oldu.
Ve bir mahzen sekiz bin kantâr zift ve bin tulum iricina.
Ve yedi yüz fiçı katrân.
Ve yetmiş yedi tulum Acem neft yağı.
Ve kırk mahzen gemi palamarları ve komanaları ve cânkurtaran halatları ve ısparçınaları ve ısdınka ipleri ve palamar telleri ve sâ'ir tecemmülât alat halat hisâbların Hudâ bilür.

Der-beyân-ı mühimmât [u] levâzımât-ı tophâne

Evvelâ Hunkâr câmi'i kurbunda olan tâk-i Kisrâ'dan nişân verir kemerlerin altlarında olan zîr-i zemînlerdeki tophâne mühimmâtından hemân demir çemberli yedi bin aded top tekerlekleri var.
Ve üç bin aded demir dingiller var.
Ve yigirmi bin aded ağaç dingiller var.
Ve tokuz bin aded karaağaç top tahtası.
Ve üç bin aded sağîr ü kebîr top dingili maymuncuğu var, cümle demirdendir.
Ve bir köşede iki kerre yüz bin ve altmış bin dahi top sırıkları.
Ve cümle sağîr ü kebîr top gülleleri.

Ve üç kerre yüz bin beş yüz aded demir gülleler.

Ve cümle altı bin aded taş gülleler.
Ve yetmiş bin aded domuz ayağı cümle demirden.
Ve yüz bin aded hadîdden top makasları.
Ve kırk bin aded bölme gülleler.
Ve kırk bin aded prankalı gülleler.
Ve yüz elli bin aded zencîrli gülleler.
Ve yüz bin aded neftli gülleler.
Ve kırk bin aded neft ve katrânlı tulumbalar.
Ve yetmiş bin aded zencîrli meş'aller.
Ve bir mahzen yel mûmları.
Ve yassı tabya altında mâl-â-mâl neftli ve katrânlı eski yorkanlar ve paçavralar ve bezler.
Ve bir mahzen mâl-â-mâl hadd [ü] hasrın Sannâ'-ı Lem-yezel bilür yürüyüş günleri asker-i İslâmın ayakları altına dökecek dörder çatal demirden eşek sidiği ile zağlanmış ve semm-i helâhil ile yağlanmış demir paçarızlar var.
Ve kal'adan aşağı asker-i İslâm üzre yuvarlayacak çârpâlı gemi direkleri.
Ve niçe kerre yüz bin aded gûnâ-gûn hiyel [ü] şeytânatları var ammâ kumbarası az kalmış.
Cümle üç bin aded kazgan kumbarası çıkdı.
Ve on bin aded sırçadan el kumbarası.
Ve on bir bin aded tuç el kumbarası çıkdı.

Ve bunun emsâli tophâne mühimmâtlarının adedi lâ-yuhsâ idi.

Ve bize teslîm eyledüğü altı bin altı yüz altmış altı aded miftâhların mahâzinleri içinde olup tahrîr olunan cebehâne ve mühimmâtları firâden firâdâ gördüm desem kizbdir, ancak bu tahrîr olunanları görüp defter-i sicillâtdan sûretlerin alup ve niçesin defâtir-i mev[kû]fâtdan istihrâc etdim ve niçesin cebecibaşı kâ'imesinden beyâza geçirdim. Eğer gayri mahâzinler içindeki mevcûdâtları cihân küttâbları bir yere gelüp ve niçe müverrihler cem' olup bu cebehânelerin evsâf-ı ta'dâdların tahrîr edelim deseler deryâda katre ve güneşde zerre ve şemme mikdârı tahrîr etmeleri kâbil-i imkân değildir. Hemân bir ihsân-ı Hudâdır kim hamd-i Hudâ Âl-i Osmân'a nasîb oldu.

Der-vasf-ı aded-i top-ı kal'a-kûb

Evvelâ topçubaşı defteriyle küffârdan kalan cümle sağîr ü kebîr toplardan evvelâ bin yüz pâre münakkaş hurde şâhî toplar ve küffârdan kalan kırık toplar cümle dörd yüz seksen aded meksûr toplar kalmış kim bizim balyemez toplarımız bu küffâr toplarının ağzın ve burnun ve bellerin ve kolları ve kuyrukların eyle kırmış kim aslâ bir topu sağ yok idi.

Ammâ bu mecrûh toplardan mâ'adâ sağ ve sâlim sağîr ü kebîr cümle üç yüz elli beş aded topları kalup yüz beş adedi balyemez idi.

Ve cümle seksen beş aded havân topları,

[Ve] cümle on yedi aded şayka topları.

Ve cümle iki bin aded maymuncuklu saçma topları kalmış mâ'adâsını küffâr gemilerle götürmüş.

Ammâ kal'a handağından taşrada olan on iki aded tabyaların cümlesinde iki yüz aded dahi sağîr ü kebîr topları kalmışdı anlar dahi kal'a dîvârları üzre kondu.

Ve dahi Âl-i Osmân'ın Kandiye fâtihi olan cümle (---) aded ejder-i heft-ser-misâl topları.

Ve cümle (---) aded havân topları.

Ve cümle (---) aded şayka topları.

Ve cümle 500 aded şâhî alay topların cümle leb-i deryâdaki dîvâr üzre ve su kullesinin deryâya berâber mazgal deliklerine ve cümle (---) aded kal'a tabyalarının üstlerine Âl-i Osmân'ın cümle gâzî topların cümle mühimmât [ü] levâzımâtlarıyla zeyn edüp henüz kal'a-i Kandiye ejder-i heft-sere dönüp bir sûr-ı üstüvâr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn oldu kim Akdeniz'de değil belki (...) yedi aded bahrde böyle bir kal'a-i bî-hemtâ olmamışdır.

Ve kal'a handakından taşrada olan Göllük tabyası ve Kumsuz tabyası ve Yüksek tabya ve Aktabya ve Kuşaklı tabya ve Bıyıklı tabyası ve Karanlık tabya ve Panıgrad tabyası ve Kanlı tabya ve Taşlı tabya ve Haçlı tabya ve Atlı tabyası ve Çufud tabyası ve Kızıl tabya ve gayri handak hâricinde olan *[306b]* cümle on iki aded Fıçılı tabya ve Yarımca tabya ve Hindî tabyası ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) nâmân tabyacıkların on ikisinin dahi altlarında ve bizim asâkir-i İslâmımızın cümle meterisleri altlarında mâl-â-mâl lağımlar imiş. Hamd-i Hudâ aslâ atılmayup hâzır dururlar imiş. Bu cümle lağımları elçi küffârları gösterüp cümle bârûdun dahi ahz [u] kabz etdik, ammâ ne kantâra gelir ve ne kîseleriyle hisâba gelir. Hemân asâkir-i İslâm kâmil bir hafta lağımlardan bârûdları kal'a içre taşıyup der-anbâr oldu.

Cümle hâzır u müheyyâ üç bin iki yüz on tokuz aded lağımlar olup otuz adedi bizim asâkir-i İslâm atlarında der-hazîne olup bağlanmış bârûdlarıyla hâzır imiş kim hîn-i yürüyüşde âteş edüp cemî'i guzât-ı ibâdı helâk ede. Hamd-i Hudâ nasîb olmayup kal'ayı teslîm edüp bârûtların hıfz etdiler.

Ammâ bu Kandiye kal'asının bârûd hazînesi bir yerde değildir. Küffâr-ı âkıbet-kâr-ı dûrbîn-efkâr eyle mülâhaza etmişler kim belki bârûd hazînesine bir ra'd u berk zararı isâbet ede deyü on yedi yerde bârûd hazînesi etmişler. Ve kal'a azîm olmağile bir yerden bir mesâfe-i ba'îde yere

bârûd taşımak emr-i asîr olmağile on yedi yerde lâzımlı mahallere bârûd hazînesi binâ etmişler.

Evvelâ Aktabya altında kırk aded lağım yollarında yedi yüz aded çatal lağımlar tahrîr olunup bârûtları alındı. Meger küffâr-ı hîlekâr-ı dûzah-karâr "Âh neyleyeyim, Osmânlıya Aktabya lağımların atup seyr etdiremedim. Aktabya'ya sarılmayup Türk'e âteşbâzlık ma‘rifetlerin gösteremedim âh" deyü tahassür ederdi. Hamd-i Hudâ guzât-ı İslâmı Cenâb-ı Kibriyâ Aktabya şerrinden hıfz [u] emânda edüp cümle lağımlarıyla tabyaları bikr kaldı.

Bu tahrîrât cebehâneler ve niçe bin aded mâdde-i kübrâlar der-defter olup ve cemî‘i kollardan küttâb-ı münşîleri hüsn-i hatt inşâları üzre fetihnâmeleri cümle erbâb-ı ma‘ârifân erbâb-ı dîvân Sad[rı]a‘zama arz etdiklerinde kâmil bir hafta Sadrıa‘zam herkesin fetihnâmelerin mütâla‘a edüp cümleden Kitâbcı Ahmed Çelebi inşâsın beğenüp o küttâbın fetihnâmesi dahi pür-melâl olup mahalle münâsib âyet-i şerîfeler ile âb-ı nâb vermiş ammâ "Bizimle inşâallâhu te‘âlâ pâdişâhımızın murâd [u] merâm-ı şerîfleri üzre olmuşdur" deyü bizzât Sadrıa‘zam kendü inşâsı ve kendi dest-i hüsn-i hattıyla tahrîr olunan fetihnâmeyi re’îsü'l-küttâb olan (---) Efendi'ye verüp cemî‘i erbâb-ı dîvânın hattât halîfelerine fetihnâme-i sadrıa‘zam verilüp cemî‘i memâlik-i mahrûse-i Âl-i Osmân'a fetihnâmeler tahrîr olunup Sadrıa‘zam hattıyla olan fetihnâmeyi Çavuşbaşı Köse İbrâhîm Ağa sa‘âdetlü pâdişâha kal‘a ve hazîne miftâhları ve telhîs ile gitmeğe âmâde oldu.

{Cümle altı yüz altmış altı ad[ed] miftâhlar teslîm olundukda kal‘a ve hazîne miftâhları altun ile mutallâ olup dîbâ ve şîb ü zerbâf zer-dûz kîselere kondu.}

Ve sâ’ir sadrıa‘zam ağaları kol kol birer eyâlet-i Âl-i Osmân'a revâne olmağa âmâde oldular. Kapucular Kethudâsı Siyâvuş Ağa İslâmbol'da vâlide sultâna ve sadrıa‘zam vâlidesine âmâde olup cümle ağavâtlar Mekke ve Medîne ve Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Mısır ve Şâm ve Haleb ve Şâm-ı Tarabulus ve Kudüs [ve] Şehrezol ve Musul ve Mardin ve Diyârbekir ve Van ve Ahıska ve Kars ve Erzurûm ve Mar‘ayş ve Sivas ve Karaman ve Anatolu ve Kıbrıs ve Tarabuzon ve Kefa ve Tatar Hân ve Eflak ve Boğdan ve Rûmeli ve Tımışvar ve Eğre ve Budin [ve] Kanije ve Bosna ve Mora ve sâ’ir memâlik-i mahrûselerin fetihnâmelerin cümle sadrıa‘zam ağalarına ihsân edüp cümle müjdeciler kal‘a fethinden kırk yedi gün sonra cümlesi bir yerden kadırgalara süvâr olup revâne oldular. *Allâh mübârek eyleye.*

Der-beyân-ı ta‘mîr [ü] termîm [ve] tathîr-i kal‘a-i Kandiye

Cemî‘i memâlik-i mahrûse-i Âl-i Osmân'dan ne kadar bin mi‘mâr-ı mühendisîn üstâd-ı kâmil neccâr ve bennâlar ve ummâller niçe bin pây-beste prankalı pâyzenler kal‘a-i Kandiye'nin üç yıldan berü darabât-ı top-ı kûp ile münhedim olan yerlerine eyâlet-be-eyâlet cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrânları ve mîr-i livâları eyâletleri askerleriyle kal‘a amârına me’mûr edüp Göllük tarafına Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa'yı ve Kaplan Paşa'yı me’mûr edüp,

"Bu kal‘ayı nice top ile harâb etdiniz ise ke'l-evvel amâr edin" denildikde anlar dahi deryâ-misâl asker-i İslâm ile mûr mâra üşer gibi üşüp bi-emrillâhi te‘âlâ niçe yüz yerde horasânî ve kireç ma‘âdinleri defînesi bulunup gece ve gündüz Koca İbrâhîm Paşa Göllük tarafında bir sedd-i İskender-misâl tabyaya mübâşeret etdi.

Ve Sadrıa‘zam tarafında Anatolu vezîri (---) Paşa ve Rûmeli eyâleti vezîri Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Sarı Hüseyin Paşa vezîr-i rûşen-zamîrin münhedim etdiği Kızıl tabyayı amâr etmeğe âdem deryâsıyla mübâşeret edüp Kızıl tabya tâ temelinden aslâ nâm [u] nişânı bile kalmayup cümle hâk-i pâki hâkister olup müceddeden Kanlı tabya ve Kızıl tabya yerine iki aded sedd-i Kahkahâ-vâr tabyalar binâ olundu kim bu edîm-i dünyâda *[307a]* eyle bir sedd-i İskender-misâl rükn-i a‘zamlar binâ olunmamışdır.

Cümle asâkir-i İslâm niçe kerre yüz bin ocak kireçleri taşıyup âhıru'l-emr taş ziyâdesiyle lâzım olup Sultân İbrâhîm Hân asrında binâ olunan İnâdiyye kal‘asın yere berâber münhedim edüp cümle topları ve cebehâne ve mühimmâtların Kandiye'ye getirüp bir kırat taşların dahi komayup cümle asâkir-i İslâm ve Girid re‘âyâları taşların taşıyup kal‘a dibinde kireç yakdılar ve mutarraş taşların kal‘aya sarf etdiler.

Ve cemî‘i guzât-ı müslimîn içre nâdîler nidâ edüp her eyâletin mîr-i mîrânları ve asâkir-i İslâmları ve cemî‘i ordu-yı bâzârcılar ve cümle hâzır olan benî âdemlere tenbîh [ü] te’kîdler olundu kim "Her eyâlet askeri kazdıkları meterisleri doldursunlar" deyü tenbîh olundukda el-azametullâh bu dahi haşr [ü] neşirden bir gün olup niçe kerre yüz bin benî âdem ve re‘âyâ vü berâyâlar kazma ve kürekleriyle bu sahrâ-yı Kandiye üzre bir çapa kazma çalup gird-i gubâr evce peyveste olup mukaddemâ küffârın top ve kumbara havfinden hulû‘ [u] huşû‘-ı safâ ile kazamazlardı. Şimdi emn [ü] emân olmak ile ve ölümden halâs olduklarının şükrânesine hırz-ı cân ile Ferhâd-vâr çalışup üç yılda gücile kazılan niçe yüz bin aded fecc-i amîk handakları cân [u] gönül ile kazup Hallâc-ı Mansûr gibi cümle hâk-i pâki yaydan çıkarup Kandiye sahrâsı meterislerin vâdî-i hâmûna dönderüp her tarafda vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar tabl-ı ceng-i harbîler çalup niçe bin kazgan ta‘âmlar pişüp yeye içe bir hidmet etmişlerdir kim ta‘bîr olunmaz. Bir hafta kâmil cemî‘i meterisleri pür eyleyüp deşt-i Kıpçak eylediler.

Ammâ niçe (bin) kerre yüz bin şühedâlar meterisler altında nâbûd nâ-peydâ kalup ancak kırk elli yerde büyük mezâristânlar kalup etrâflarına handak-ı azîmler kazdılar kim hayvânât çiğnemeyeler.

Ammâ yetmiş altı aded şühedâlar esbâblarıyla defn olunmuş bulunup vücûdları ter ü tâze pembe-misâl olup kurşum yaraları yerlerinden la‘l-gûn kanları cereyân edüp dahi esvâbları çürümediğin niçe bin asâkir-i muvahhidîn görüp ism [ü] resimleriyle bu şühedâlar bilinüp bir kaçı,

"Yigirmi yıl evvel Deli Hüseyin Paşa yürüyüşlerinde şehîd oldu" deyü şehâdet etdiler, gayrileri bu Sadrıa‘zam muhâsarasında şehîd oldukların bilüp bu şühedâları cümle yerlerinden kilimlerle nakl edüp bu hakîrin gasl etdiği Yeşil Kol Sultân ve refîkım Hindî Baba Mansûr Dede ve Söylemez Alî Dede cenblerinde kara mezâristânda bu şühedâların ter ü tâze cesed-i şerîflerin iki aded şehîd olan gulâmlarımın yanlarına defn edüp başları uçlarına yeşil boyalı tahtadan şühedâ bayrakları alâmeti etdik.

Bunlardan gayri şühedâlar meterisler altında gâ’ib olup dümdüz sahrâlar oldu. Ve fi'l-hâl yerlerine tahıl ekdiler. Kırk elli günde bir gûne buğday hâsıl oldu kim her dânesi dürr dâne-misâl olup deve dişi gibi dânedâr buğday oldu.

Ve bu meterisleri guzât-ı dîn-i mübîn doldururlarken cümle sağîr ü kebîr dörd kerre yüz bin aded kefere gülleleri çıkup niçe yerlere dağlar gibi yığup andan tophâneye taşıdılar.

Ba‘dehu Defterdâr Ahmed Paşa-yı müdebbir dellâl nidâ edüp "Her kim gülle getirirse birer Mısır parası ihsân olunur" deyince azamet-i hudâ cemî‘i guzât-ı müslimîn ve cemî‘i sıbyân ve re‘âyâ vü berâyâlar ol kadar top güllelerin dereler ve depeler ve dağlarda ve bâğlarda yakın [u] ırağlarda bulup gülleleri, güle güle getirüp yigirmi yerde gülleler dağlar gibi yığılup bu dahi bir hazîne oldu.

Ve guzât-ı müslim[în]den kal‘aya üç yıldan berü atılan kurşumları kal‘a handakı içinden cümle guzât değşirüp Defterdâr Ahmed Paşa'ya getirüp bin kantâr kurşum mîrîye tahsîl olunup bahâsı verildi.

Ammâ ba‘dehu bu kurşum şikârın Yeniçeri Ağası Abdî Paşa ve İbrâhîm Kethudâ Paşa ve Sadrıa‘zam Kethudâsı Mahmûd Ağa dutup cümle kurşumları anlar alup tahta kurşumlar döküp câmi‘lerinin üzerlerin cümle rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile setr edüp kurşum bahâya çıkup cemî‘i guzât dere

ve depelerde ve handaklarda kurşun aramağa başladılar.

Ba‘dehu cemî‘i guzât-ı müslimîn bu meterisleri tez[yîn] edüp ve kal‘ayı dürr-i beyz-âsâ ta‘mîr [ü] termîm edüp edâ-yı hidmetlerinden sonra rûy-ı deryâda emn [ü] emân olup cemî‘i cüyûş-ı muvahhidîne Sadrıa‘zam vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve mîr-i livâlara merâtiblerine gör[e] ihsân [u] in‘âmlar edüp kol kol sancak be-sancak cümleye düstûr-ı şâhî verilüp herkes vilâyet vilâyet vatan-ı aslîlerine gitmeğe cân atup kalyonlara ve firkatelere ve donanma-i hümâyûn gemileriyle maskat-ı re’sleri olan vatanlı vatanlarına sürûr [u] şâdımânlar ile hamd [ü] senâlar ederek her biri bir tarafa revâne olup ancak Sadrıa‘zam cümle kapu kulları ve gedikli zu‘amâlar ve cemî‘i erbâb-ı dîvân ile kalup bîrûn-ı kal‘ada ordudan bir nâm [u] nişân *[307b]* kalmayup cemî‘i guzât-ı müslimîn derûn-ı kal‘aya sepişüp cümle erbâb-ı dîvâna kışlalar verilüp herkes konakların tathîr ü ta‘mîr ü termîm etmek fermân olup şeyhülislâm molla-yı hoca Hanefî artık mukîm namâzı kılmağa izin verildi.

Ve cemî‘i kenîseleri mülevvesât-ı müşrikînden ve ma‘bed-i millet-i Mesîhiyye-i fâcirînden arı etmeğe cidd [ü] ihtimâm edüp derûn-ı kenîseler ve manastır ve düyûrların zîr-i zemînlerinde medfûn olan lâşe-i murdâr cîfelerin cümle bu mürde leşlerin kamu deryâya döküp pâk ü tathîr edüp buhûr ve ûd u amber ve kâfûrî ve aselbend râyihalarıyla cemî‘i câmi‘leri mu‘attar edüp ma‘bedgâh-ı Mesîh iken mesâcid ve cevâmi‘-i Muhammedî olup kütür kütür ezân-ı Muhammedîler ve Kur’ân-ı azîm ve Furkân-ı mecîdler kırâ’at olunup Cum‘a namâzları ve evkât-ı hamse-i Sübhânî mahrûse-i İslâmdan add olunup içinde şerî‘at-i Muhammedî icrâ olunmağa mübâşeret olunup ibtidâ mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn dergâhı kurulup ba‘dehu İsfakiye dağları re‘âyâların Mekke ve Medîne vakfı tahrîrine fermân-ı Sadr-ı Âsaf sâdır olup ibtidâ hâkim-i şer‘ beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle Hanya'dan ma‘zûl (---) Efendiye Kandiye mevleviyyeti sadaka olunup seccâde-i Resûl-i mübîn üzre cülûs edüp icrâ-yı şerî‘at-i Muhammedîye şürû‘ olundu. *Lillâhi'l-hamd.*

Bu def‘ada olan gazâ-yı ekber, Hazret-i Risâlet-penâh hazretlerinin zamân-ı sa‘âdetlerinden berü sahâbe-i kirâm ve Çâryâr-ı güzîn *rıdvânullâhi te‘âlâ aleyhim ecma‘în*den sonra devlet-i Âl-i Emeviyyûn'da ve devlet-i Âl-i Abbâsiyân'da ve devlet-i Fâtımiyyîn ve Keyyâniyyân ve Sâsâniyân ve Âl-i benî Ukayl ve Âl-i Dânişmendiyân ve Âl-i Karakoyunlıyân ve Âl-i Akkoyunlıyân ve Âl-i Hâşimiyân ve Âl-i Şâhân ve Âl-i Derbendiyân ve Âl-i Zülkadriyye ve Âl-i Ramazâniyye ve Âl-i Cingiziyân-ı Moğol-ı Hulagu ve Âl-i Cingiziyân-ı Mâverâ’u'n-nehir ve Âl-i İnculiyân ve Âl-i Muzafferân ve Âl-i Çobaniyân ve Âl-i Küretbayân(?) ve Âl-i Serâbdârân ve Âl-i Timur-ı Gürgân ve Âl-i Benî Katâdeyân-ı şürefâ-yı Mekke ve Âl-i Tebâbi‘a ve Âl-i Ekâsire ve Âl-i Benî Resûl ve Âl-i Edârise ve Âl-i Hamûd-ı memâlik-i Endülüs ve Âl-i Mülettemîn ve Âl-i Muvahhidîn ve Âl-i Benî Hazîn ve Âl-i Benî Tâs der-memâlik-i Fas ve Âl-i Şürefâ-yı Mağrib-zemîn ve Âl-i Ağleb hâkimân-ı Afrika ve Âl-i Benî Kelb der-hâkimân-ı cezîre-i Sakalaba ve Âl-i Benî Hafz ve Âl-i Abbâsiyân'dan sonra Mısır'a ve bu cezîre-i Girid'e mâlik olanlardan Âl-i Tâhiriyân ve Âl-i Benî Leys Safâriyân ve Âl-i Sâmâniyân ve Âl-i Benî Ziyâd ve Âl-i Bûye ve Âl-i Sebüktegin ve Âl-i Gûr ve Âl-i Hârezmiyân ve Âl-i Selçukiyân-ı Îrân [u] Tûrân ve Âl-i Selçukiyân-ı memâlik-i Yûnân ve Âl-i Tâcu'd-devle ve Âl-i Atabegiyân der-memâlik-i Şâm ve devlet-i Melâhide hâkimân-ı Kûhistân ve Âl-i Eyyûbiyân bin Şâdu'l-Kürdî der-hâkimân-ı Mısır Şâm İsne ve İsvân ve Âl-i Karahıtâniyân ve Âl-i Benî Artık der-memâlik-i Haleb ve Diyârbekir ve Âl-i Mervâniyân hâkim-i Diyârbekir ekrâd-ı Ardalân-ı Sûrân ve Âl-i Benî Firdâsi'l-Kilâbî der-hâkimân-ı Haleb, nefer 7 ve Âl-i Benî Esed hâkimân-ı Hılle nefer 7 ve Âl-i Benî Hemedân hükkâm-ı Musul-ı Atîk nefer 6 ve Âl-i Bektûniyân (---) (---) (---)

Hulâsa-i kelâm devlet-i Muhammedî olaldan berü İslâm pâdişâhlarından yedi yüz yetmiş aded

{devlet-i} selâtîn-i selef gelüp {her birinin devletine beşer ve onar ve yigirmişer ve otuzar nefer pâdişâhlar gelüp cümle 2.000 aded pâdişâh olup} bir pâdişâhın eyyâm-ı devletlerinde böyle ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl pey ender pey yigirmi yedi yıl böyle savaş-ı perhâş olmayup bir mülûk-ı nasârâda bile böyle neberd-i azîm olmayup lillâhi'l-hamd bir pâdişâh-ı âlî-vakâr-ı gîtî-sitâna bu kal'anın feth [u] fütûhu müyesser olmayup devlet-i Âl-i Osmân'ın güzîdesi sultân ibnü's-sultân es-Sultân Mehemmed Hân ibn Sultân İbrâhîm Hân'a feth-i Kandiye müyesser olup inkırâzu'd-devrân dest-i Âl-i Osmân'da mü'ebbed ola, *âmîn.*

Der-evsâf-ı muhârebe-i kal'a-i Kandiye-i sevâd-ı azîm

Bu kal'a eyle bir hisâr-ı üstüvâr-ı nîlgûn tâk *ve lem-yekün mislühâ fi'l-bilâdi ve'l-âfâk* olan bu Kandiye kal'ası yigirmi yedi yıldan berü feth [u] teshîre gelmemiş idi. Niçe sipehsâlârân-ı mu'azzamlar ile niçe kerre yüz bin asâkir-i İslâmlar gelüp bu zîr-i kal'ada cümle şehd-i şehâdet câmların nûş edüp sarhoş-ı vâdî-i hâmûşân olup ve niçe kerre yüz bin ibâdullâh-ı müslimîn bu kal'anın feth [u] teshîriyçün esîr-i bend-i zencîr olup niçe bin pâre keştîler pâre pâre olup ve niçe kerre yüz bin aded re'âyâ vü berâyâlar pârekende ve perîşân olup ve niçe bin kurâ ve kasabâtları vîrân ve alan u tâlân ve harâb [u] yebâb ahâlîleri esîr [ü] kebâb ve eser-i binâları türâb olup niçe kerre yüz bin gûne zulm [ü] ta'addî olduğu ma'lûm-ı âlem ve mefhûm-ı kâffe-i benî ümem olup lâkin ol bî-nihâye müttesi'a deryâ-yı Sefîd'in ortasında vâki' olmuş yedi yüz yetmiş mîl Girid adasının şimâlîsine nâzır tarafında bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sedîdi ve umûmen Frengistân'ın âhenger ve dilgîn kilîdi olmağile ve dâru'l-küfrün rükn-i rekîni ve metânetde sedd-i metîni olup felek-vâr üstüvâr ve enderûn [u] *[308a]* bîrûnunda esbâb-ı âlât-ı cidâl ile pür ve hiyel ü şeytânatlar ile içi ve taşrası memlû idi. Ve ka'r-ı handakı ka'r-ı zemînde ve fark-ı cevsakı çarh-ı berînde Moton tılâl-ı ke'l-cibâl Koron geçirmek ile sedd-i Ye'cûc-misâl ve Kahkahâ-vâr âhenden kavî ve metîn bir kal'a olmuş idi. Ve derûnu ehrimen küffâr ile kûh-ı Kâf-misâl dolmuş idi.

Bu sene-i mübârekeye gelince niçe sipehsâlâr-ı mu'azzamlar asker-i bî-şümâr sipâh-ı silihdâr-ı encüm-şümâr ile bu kal'a-i felek-girdârın feth [u] teshîri sevdâsına düşüp şerbet-i şehâdet ile niçe kerre yüz bin gâziyân-ı mücâhidân müşerref olup aslâ bir yıla(?) müzâyaka olmadı ve bir kerre elleri dîvârına ermedi. Âhır tîğ [u] sinân-ı gevher-bâr ile hâstâr olup akd-i akîdelerine ale'l-ittifâk rağbet gösterilüp devlet-i Âl-i Osmân da yedi yüz pâre keştî inşâ olunup rûy-ı deryâ[yı] bâdbân-ı beyâz ile ve keştîbân-ı serbâzânlar ve asâkir-i bî-şümârlar ile cümle zevrakları pür eyleyüp bir donanma-i hümâyûn olup rûy-ı deryâya çıkdı kim Âl-i Osmân devletinde meğer eyle donanma sene 1060 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrıa'zam iken çıkmış. Bu kadar asâkir-i İslâma Deli Hüseyin Paşa'yı serdâr-ı mu'azzam eyleyüp sâlimîn ü gânimîn Hanya kal'ası limanına vâsıl olup Kandiye kal'ası ve Retime kal'ası câniblerine ordu-yı İslâm ile serdâr-ı mûmâ-ileyh çıkup Suda limanı kurbunda meks olunup beri tarafda küffâr-ı hâksâr dahi yetmiş altı bin cünûd-ı cünübiyle Hüseyin Paşa Taburları nâm mahalde asâkir-i İslâmı küffâr istikbâl edüp yedi sâ'at germâ-germ ceng-i azîm olup sekizinci sâ'atde lillâhi'l-hamd küffâr-ı dûzah-karâr münhezim olup cümle yigirmi üç bin aded küffâr dendân-ı tîğdan geçüp bakıyyetü'-süyûfları pây-beste ve deste-beste ve dil-haste esîr-i bend-i zencîr olup bi'z-zât serdâr-ı dâlleri olan Pirinc-pirimoğlu nâm velîd-i pelîd-i anîdi esîr-i bend-i silsile olup der-i devletde Yedikulle nâm kal'a-i bî-amânda Marko Ravil ve Pirinc-pirimoğlu ile yetmiş aded kapudanları haps-i ebed oldular.

Ve yine yigirmi kerre dahi bu gûne ceng [ü] cidâller edüp her bâr münhezim olurlarken sûre-i (---) [74] nassı üzre cümle küffâr-ı mütemerridîn anîdlik edüp Âl-i Osmân'a aslâ boyun eğmeyüp yine

kal‘a-i Kandiye'yi sedd-i İskender-vâr metânet üzre edüp günden güne ma‘mûr u âbâdân edüp hasretü'l-mülûk olup hâli üzre kalırdı. Ve niçe kerre yüz bin guzât-ı müslimînin bağırlarına taş urup ümîd-i vuslat ile kal‘anın gülün dermeyüp nâ-murâd kalırlardı. Beyt:

Gûyiyâ bu Kandiyeye atılan top taşları,
Cem‘ olup bir yere çarh ecrâm-ı encüm verdi nâm,

Seyl veş yâ anın etrâfında aksın kanların,

Gösterir adın şafak koyup bu devrân subh [u] şâm.

mazmûnunca âdem kanı ve cânı ile Kandiye sahrâsının taşı ve toprağı tahmîr olundu.

Hamd-i Hudâ *el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ* [75] mâ-sadakı üzre kal‘a-i Kandiye'nin feth [u] fütûhu sene 1080 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘e be-dest-i vezîr ibn vezîr Fâzıl Vezîria‘zam Ahmed Paşa'ya *zîdet fazîletühüm ve fütûhâtühüm* hazretlerine müyesser olup hamd-i Hudâ bu hakîr dahi üç yıl cenginde gûyâ rasad gözler gibi fethin gözleyüp ibtidâ Göllük tarafında Kum tabyası üzre dal kılıç olup ezân-ı Muhammedî okumak bu abd-i kemtere müyesser oldu.

Ammâ böyle bir kal‘a-i Kahkahâ mânendi kâmil pey-ender-pey otuz altı senedir kim seyyâh-ı âlem olup ekâlîm-i seb‘a seb‘a-i seyyâre-v[â]r seyerân u deverân ve geşt [ü] güzâr etdiğim İslâm pâdişâhları ve gayri müslim krallarının on yedi pâdişâhlık yerlerin seyr [ü] temâ[şâ]lar edüp sağîr ü kebîr cümle üç bin yedi yüz altmış aded kal‘aların im‘ân-ı nazar ile nazar etdim, ammâ bu kal‘a-i Kandiye gibi bir sûr-ı üstüvâr-ı bî-hemtâ görmedim. Meğer bu kal‘aya mânend Alman diyârında Nemse çâsârının hükmünde nehr-i Tuna kenârında ciğer yakan Yanık kal‘ası ve çâsârın tahtı olan Beç ü Piç ve pîç-ender-pîç kal‘ası ola. Hudâ-yı Bîçûn Yanık ile Beç ü Piç kal‘alarının dahi fethleri müyesser ola.

Ammâ anda dahi çok analar ve çok babalar ağlayup çok serdâr-ı mu‘azzamlar helâk olalar. Anların dahi fethinde bu hakîre ezân-ı Muhammedî tilâvet etmek müyesser ola. Lâkin bu Kandiye Yanık'dan ve Beç'den büyük olup bunda olan mekr ü hîlebâzlığı bir kal‘ada yokdur. Ve bu kal‘anın keyfiyyet-i hâlin ibret ü im‘ân-ı nazar ile nazar eden kimesneleri hafî değildir, ammâ herkes mâ-vaka‘ı üzre ahvâline vâkıf olamaz, zîrâ ba‘zı âdem sûre-i (---) [76] mefhûmu kabîlesindendir.

Ey imdi ey ihvân-ı vefâ ve yârân-ı bâ-safâ bu cezîre-i Girid Akdeniz içinde yedi yüz yetmiş yedi aded mîl olup şarkdan garba şekl-i bâdemî tûlânî bir cezîre-i pür-mahsûldür. Gûyâ cemî‘i Frengistân'ın Mısır'ıdır. Bunun cânib-i erba‘asında mâ-tekaddem selef pâdişâhları ve kralları asrında bu cezîre etrâfında yetmiş yedi pâre kal‘a-i metîneleri var idi. ***[308b]***

Ammâ bu kal‘a-i Kandiye bu cezîrenin şimâli tarafında bir amelî limanlı bir küçük kal‘a idi. Lâkin Süleymân Hân sene 928 *"Fetahtümâ"* târîhinde Malta küffârı elinden kal‘a-i Rodos'u feth eyledikden sonra cemî‘i sâhil-i deryâda olan küffârlar havf [ü] haşyete düşüp Venedik küffârı havfinden bu cezîre-i Girid'de Hanya'yı ve Retime'yi ve bu Kandiye'yi taşrasından bir kat kal‘a dahi çevirüp vüs‘at üzre etdiği ma‘lûmdur.

Ammâ mâ-tekaddem Hazret-i Yahyâ *aleyhi's-selâm* asrında ibtidâ Su kullesi binâ olunmuşdur. Ba‘dehu Hazret-i Ömer *radıyallâhu te‘âlâ anh* hilâfetinde Afrika pâdişâhlarından Fes ü Merankuş askeriyle Sultân Mansûr bin yedi yüz pâre yelkenler ile gelüp bu cezîre-i Girid'i ve cezîre-i Mora'yı feth edüp bu Kandiye kal‘asın dahi feth eder, ammâ ol zamân kal‘a ancak Su kullesi olup Hazret-i Îsâ

havâriyyûnlarından içinde bir halîfe-i Mesîh sâkin olduğu Rûm tevârîhlerinde musarrahdır.

Ol asırda Kandiye-i evvel Su kullesi olup ibtidâ bânîsi İşpanya kralıdır. Ba‘dehu Venedik eline girüp dahi vüs‘at üzre binâ edüp taşra varoşu dahi derûn-ı hisâra alup ba‘dehu yetmiş sene Sultân Mansûr'un kabza-i tasarrufunda olup taşrasında Afrika kavmi sâkin olmağiçün bir varoş-ı azîm binâ edüp hâlâ Defterdâr Ahmed Paşa ve Mehemmed Kethudâ câmi‘i olan kenîselerin mihrâbları doğru kıbleye râst olmasına sebeb Sultân Mansûr binâlarıdır.

Ba‘dehu Arap elinden yetmiş yedi yıldan sonra bir hîle ile yine İşpanya alup anlarda dahi yetmiş yedi sene durup ba‘dehu bir lu‘b ile Mora cezîresi sâhibi Ayanta kral eline girüp yüz yetmiş yedi yıl dahi anlar hükm edüp ba‘dehu bir lu‘b ile yine Venedik eline girüp yedi yüz yetmiş yedi yıl kabza-i tasarruflarında olup yine bin yetmiş yedi senesinde Âl-i Osmân fethine mübâşeret edüp yine sûre-i Bakara'da bu âyet-i şerîfe târîhidir: [77] nass-ı kâtı‘ ile min indillâh ibtidâ muhâsarası şurû‘una târîhdir.

Bu târîh-i habl-i metînde niçe sırrullâh vardır kim ne kadar zamân dest-i İslâmda dura, ba‘dehu ahvâl-i hâli neye müncer ola. Cümle Muhyiddîni'l-Arabî sözlerinden müstahraç niçe kelâm-ı dürer-bârlar vardır kim yine yetmiş yedi senesi tamâmında işâretleri var. Hudâ-yı Zü'l-celâl hıfz ede. Zîrâ bu kal‘a şekl-i müselles binâ olunup üçer ve yedişer ve yetmiş yedişerde tâli‘i menhûsdur. Hudâ hıfz-ı emânda ede. Târîh-i li-nâmıkıhı:

Evliyâ fethin görüp dedi bu hısnın târîhin,
Hak Te‘âlâ eyleye bu hısnı a‘dâdan emîn.

Sene 1080.

Diğer târîh:

Ede İslâm ellerin Hakk mekr-i a‘dâdan emîn.

Sene 1080.

Diğer târîh:

Âlemin şevkin görüp Haylî dedi târîhini,

Müslimîne oldu feth-i Kandiye ıyd-ı cedîd.

Sene 1080.

Ve niçe yüz tevârîhler etmişlerdir. {Aşağıda mahalliyle tahrîr olunur.} Ammâ inşâallâh niçe zamân şerr-i a‘dâdan emîndir, zîrâ niçe kerre yüz bin şühedâların kanları yere düşmüşdür kim rûhâniyyetleri hâzır u nâzır ola.

Der-beyân-ı aded-i şehîdân-ı cüyûş-ı muvahhidîn-i Âl-i Osmân

Yigirmi yedi yıldan berü bu Girid cezîresinde tokuz kerre yüz bin aded asâkir-i İslâm şehîd olduğu tevâtür üzre müsbetdir. Ammâ ancak sene 1077 Zilhiccesi'nin ikinci gün Kandiye altında meterise girilüp sene 1080 Cemâziye'l-evveli gurresi cum‘a gününe gelince bu otuz bir ayda olan ceng [ü] cidâl-i azîmde rûz merre şehîd olan şühedâların esâmeleri ve câmedânları

Beytü'l-mâlci Süleymân Ağa defteriyle Sadrıa‘zama arz olunduğu tahkîki üzre hakîr sûret-i defterden istihrâc edüp bu mahalle tahrîre cür’et etmişim. Ve her kolda rûz merre olan vekâyı‘âtı mümkin olduğu mertebe tahrîr etmişim. Ve cemî‘i mesârıfât-ı Âl-i Osmân'ı firâden firâdâ dilli defterler ile ale't-tahkîk olmak üzre Vezîria‘zama verilen defterlerden nasb [ü] nakş edüp hakîr Evliyâ tahrîr etmişdir.

Evvelâ cümle şehîdân-ı zümre-i yeniçeriyân, teslîm-i câmedân 12.311.

Ve her koldan ihsân [u] in‘âm alan mecrûhânlar cümle aded 48.812.

Ve bizden atılan büyük kazan kumbaralar cümle 55.222 adeddir.

Ve bizden atılan küçük kumbaralar cümle 2.000.000 adeddir.

Ve bârûd-ı siyâh aded-i kantâr cümle 111.312.

Ve bizden atılan sağîr ü kebîr top gülleleri cümle 146.475 adeddir.

Ve kal‘a etrâfında üç yılda atdığımız lağımâtlar cümle 2.660 adeddir.

Ve üç yılda şehîd olan mîr-i mîrânlar cümle 18 ve cümle mîr-i livâlar 155 adeddir.

Ve şehîdân-ı çavuşân-ı yeniçeriyân cümle 164 adeddir.

Ve şühedâ-yı çorbacıyân-ı yeniçeriyân cümle 774 adeddir.

Ve odabaşı-ı yeniçeriyân 9.000 adeddir.

Ve şühedâ-yı sipâhiyân-ı altı bölükde ma‘a serdengeçdiyân-ı sipâhân cümle on tokuz bin kırk beş adeddir.

Ve şühedâ-yı cebeciyân cümle on bin altmış adeddir.

Ve şühedâ-yı topçuyân *[309a]* cümle yedi bin adeddir.

Ve şühedâ-yı kumbaracıyân cümle üç yüz kırk beş adeddir.

Ve şühedâ-yı gedikli zu‘amâlar cümle bin üç yüz altmış adeddir.

Ve şühedâ-yı çavuşân-ı dergâh-ı âlî dîvân cümle yedi yüz beş adeddir.

Ve şehîdân-ı erbâb-ı tîmâr-ı Rûmeli cümle iki yüz bin yedi yüz altmış adeddir.

Ekseriyyâ ba‘zı tîmârların kaydları yüzer ikişer yüzer kerre mahlûl olup kaydları bozulup gayriye tevcîh olup ertesi yine mahlûl olmuşdur.

Ve şühedâ-yı Anatolu-yı ehl-i tîmâr cümle iki kerre yüz bin seksen aded neferdir.

Ve şehîdân-ı sâ’ir eyâletler cümle-cümle otuz yedi sancakda her tîmârları kırkar ve ellişer kerre mahlûl olup âhara tevcîh olunup tezkireler almışlardır. Meselâ Tire ve Mağnisa ve Bursa ve Menteşe ve Hamîd ve İzmid ve Engürü ve Kânkırı ve Kastamonu ve Bolu ve Karahisâr-ı Sâhib ve gayri zeytûn sipâhîleri umûmen bu mezkûr sancakların mîr-i mîrânları ve mîr-i livâları ve alaybeğileri ve çeribaşıları ile cümle ikişer üçer ve beşer kerre lağım atup ender-hevâ mu‘allakest dedikleri gibi bu kadar bin cânlar tuyûr-ı ebâbîl gibi hevâya münkalib yine mahlûldan yerlerine âdemler doldu. Ve yeniçeri ocağında ba‘zı odaların yedişer sekizer yüz neferâtları cümle bir ânda şehîd olup dünkü gün kapuya çıkan en aşağıdaki dümenci nâm yoldaşları bir günde odabaşı olmuşlardır. Niçe kerre böyle vâki‘ olup anlar da şehîd olmuşlardır.

Ve cümle şühedâ-yı asâkir-i Mısır 6.000 adeddir.

Ve cümle şehîdân-ı cüyûş-ı Şâm 2.000 adeddir.

Ve cümle merhûmân-ı Haleb 1.060 adeddir.

Ve cümle şehîdân-ı kapudan paşa 7.000 adeddir.

Ve cümle şühedâ-yı lağımcıyân 8.009 ve cümle şehîdân-ı hasbeten lillâh 9.080 adeddir.

Ve cümle şehîdân-ı serdengeçdiyân ve cümle salıcıyân ve cümle kavm-i varıcıyân bu tâ’ifenin beytü'l-mâllerin kendüleri kabz etdiklerinden başka bir kavm-i azîm olup hemusu on sekiz bin yedi yüz aded şühedâlardır.

Ve cümle kavm-i esnâf-ı şühedâ-yı orducuyân on bin tokuz yüz aded âdemlerdir.

Ve cümle mürde-i re‘âyâ-ı kefere-i Girid üç bin aded keferelerdir.

Ve cümle mürde-i esîr-i forsa pâyzenler iki bin kırk neferdir.

Ve cümle mürde-i nasârâ-yı orducuyân esnâf bin kırk aded neferdir.

Ve cümle şühedâ-yı kürekçiyân-ı azebistân bin yüz neferdir.

Ve sâ’ir garîb gurebâ-yı bî-defter bî-tedbîr ve bî-sâhib fukarâların ve hidmetkârlar makûlelerinin hisâb [u] kitâbların Hudâ-yı Lem-yezel bilür.

El-hâsıl âdem cânı ırmak gibi akdı, ammâ gayri gazâlarda kan akardı, ammâ bu Kandiye altında kan üzre cân akardı. Ammâ kal‘a içinde bizim ümmet-i Muhammed'den esîr olmuşlardı. Anlardan bin iki yüz nefer kimesneleri halâs oldular.

Ve ba‘de'l-feth küffârların rivâyât dirâyâtları üzre kal‘a içinden bizim tarafa firâr edüp İslâm ile müşerref olanlar ve gayri soltat ve mortatlar ve beğzâdeler ve pür inâdlardan "Cümle bin tokuz yüz yigirmi aded küffârlar taşra firâr edüp size çıkmışlardır" deyü Sadrıa‘zama böyle defter verdiler.

Ve hîn-i sulhda ceneral-i la‘în arz-ı ma‘rifet-i mahâretlerin bildirmek içün birkaç lağımcı küffârların bizim lağımcıbaşıya gönderüp on gün yer altında bizim lağımcıbaşı gezüp cümle lağımları temâşâ edüp (...) lesi olunduğu gün hakîr bile gezüp temâşâ etdim. Azamet-i Hudâ hele ka‘r-

ı zemînde ol lağımâtları görmeyen dünyâda bir şey görmeyüp âdem oğlanı neye kâdir idüğin bilemez.

Ve kal‘a içinde bizim sademât-ı toplardan ve kumbaralar ve lağımlarımızdan ve sihâm-ı kazâ gibi peykân-ı hadenglerden ve kurşum-i tüfenglerden mürde olan küffârlar cümle seksen sekiz bin küffâr üç yılda mürd olmuş ve hîn-i sulhda kal‘a içinde zîr-i zemînlerde pinhân olup ba‘de'l-feth meydâna çıkan cümle kavm-i Cuhûd Karay cuhûdlar üç yüz nefer İsrâ’îlîler idi.

Ve cümle bakıyyetü's-süyûf on bir bin aded kefereler mecrûh u menkûb ve ac u zâc ve bir habbe ve cübbeye muhtâc kadîd-i mahz halâs oldular.

Ve ceneral-i la‘în istikâmet edüp mâ-vaka‘ı üzre kal‘a-i Kandiye'nin cümle mahallâtları ve çârsû-yı bâzârları ve sarây-ı âlîleri ve manastır-ı düyûrları cümle ism [ü] resimleri ile ve bâkî kalan me’kûlât [u] meşrûbâtları ile ve kal‘anın dâ’iren-mâdâr hendese üzre cirm-i hudûdlarıyla ve'l-hâsıl cemî‘i imâretlerinin ve cemî‘i mevcûdâtlarının firâden firâdâ dilli defterlerin sadrıa‘zama gönderüp zabt olundu.

Hakîr dahi Sırkâtibi Ahmed Çelebi'den *[309b]* ol ceneral defterin alup andan istihrâc edüp bu mahalle kayd edüp kal‘a-i Kandiye'nin her ahvâllerine vâkıf olup ale't-tahkîk(i) bu gûne tahrîr olunur.

Der-beyân-ı esmâ-i kal‘a-i Kandiye

Evvelâ lisân-ı Talyan-ı Freng'de Kanye demek köpek hâne demekdir, zîrâ Venedik Frengi San Marko nâm iki kanatlı köpeğe tapup bu kal‘ayı San Marko köpeğe vakf etdiklerinden Kanye derler.

Ve lisân-ı Yûnân-ı Rûm'da Kasro derler.

Ve lisân-ı Latin'de (---) derler.

Ve lisân-ı (---) (---) (---) (---) (---).

Ve lisân-ı müselmânda henüz ismine kal‘a-i Cân-rîz dediler, ammâ Ikrît Rûmları bu kal‘ayı Kanı Kastel derler. Hakîkatü'l-hâl cümle arhondaları ve (---) (---) nâm keferelerinin defterlerinde Kanlı Kastel nâhiyesinde Kanı Kasro derler.

Ve (---) (---) nâm deresine karîbdir. Ve Göllük cânibinde (---) (---) nâm deresi cereyân eder. Bu iki aded derelerin mâbeyninde bir kayalı ve topraklı burunda leb-i deryâ-yı Sefîd'in şimâle nâzır tarafında şekl-i müsellesdir, ammâ on iki aded tabyasıyla on iki köşe görünür, ammâ aslı üç köşedir. Bir köşesi şark tarafına nâzır Su kullesidir. Ve bir köşesi garb tarafına Kızıl tabyadır. Ve bir tarafı köşesi cenûba nâzır yüksek tabya görünüp ammâ üçüncü köşesi Göllük burnu tarafıdır.

Ve cümle dâ’iren-mâdâr Şeddâdî mutarraş taş binâ-yı sedd-i Ye’cûc u Me’cûc sedd-i İskender-i Yûnân'dır. Murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalmış bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i bî-amândır kim dâ’iren-mâdâr cirmi bedenler dîvârları üzre Göllük tarafından liman burnu dîvârları üzerinden kâh kıbleye ve kâh cenûba ve kâh lodos cânibine gidüp tâ yüksek tabya üstüne varınca kâmil beş tabya va makasları ve bedenleri üzre kâmil beş bin adımdır.

Ve bu yüksek tabya (tabya) üstünden garb tarafına cemî‘i makaslar mâbeynlerinden yine bedenler üzre dosdoğru tâ leb-i deryâda Kızıl tabya burnunda Fethiyye tabyasına varınca kâmil dörd bin hatvedir.

Ve bu Kızıl tabya burnunda asâkir-i İslâm ile sadrıa‘zam küffâr ile ceng-i azîm etdiği köşeye müverrihân-ı Rûm Fethiyye tabyası derler, andan deryâ kenârında olan kal‘a dîvârları ve makasları ve bedenler üzre gidüp tâ küçük liman kapusu ki ana Kum kapusu derler, zîrâ sâfî kumsaldır, bu mahalle gelince kâmil bin iki yüz (yüz) adımdır.

Andan yine deryâ kenârında olan kal‘a dîvârı tabyaları ve makaslarının bedenleri üzre cânib-i şarka gidüp büyük liman kapusu üzerine varınca kâmil bin adımdır. Bu büyük liman kapusundan taşra

çıkup liman kenârınca kaldırım üzre şark tarafına tâ Su kullesine varınca dörd yüz adımdır.

Evsâf-ı Su kal‘ası,
ya‘nî Su kullesi

Başka bir kal‘adır kim Hazret-i Nûh (...) asrında ibtidâ binâ olunan Kanı Kasro kal‘ası budur. Deryâyı amelî doldurup üzerine bu kal‘a binâ olunup liman ağzında sedd-i Ye’cûc olup bedenler üzre dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd yüz adımdır. Suya berâber demir kapulu top deliklerinde yigirmi aded serâmed balyemez topları var ve bir kat toplar dahi yukaru kulleler üzre var kim deryâda kuş kondurmaz.

Sitâyiş-i liman-ı Kandiye

Mezkûr Su kullesinin iç yüzünde tâ Kandiye kal‘asının içinde amelî bir limancıkdır. Cümle yüz pâre gemi ancak alup bir tarafında on dörd göz aded kâmil kârgîr binâ tershâne gözleri (gözleri) var. Cümle üstleri toloz kemer binâlar olup serâpâ horasânî kireç ile mestûr olup tershâne gözleri üzre asker gezer.

Bu liman-ı amelînin kenârınca şarka ve garba ve şimâle dolaşınca kâmil bin aded adımdır. Bu hisâb üzre kal‘a-i Kandiye bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre dâ’iren-mâdâr on iki bin adımdır.

Ammâ leb-i deryâdan mâ‘adâ kara cânibinde handak-ı azîmden taşra olan on iki aded tabyaların başka handakları vardır kim cümle ellişer adım enli handaklar kenârınca bu Kandiye'nin ancak hemân kara cânibleri altı bin beş yüz aded adımdır, zîrâ bu tabyaların handak kenârınca makas makas eğri büğrü dolaşmaz, hemân doğru doğruya olduğundan altı bin beş yüz adımdır. Kerrât ile hakîr etek dermeyân edüp adımlamışımdır.

Ve Fethiyye burnundan kal‘a içre mahalleler içinden tâ Göllük burnuna varınca bu kal‘anın tûlu altı bin adımdır. Ve dahi Yüksek tabya burnundan yine mahallâtlar içre tâ Su kullesine varınca bu Kandiye'nin enniliği dör[d] bin adımdır.

Ve kal‘a-i azîmin asıl vücûdu dîvârında cümle tokuz aded tabya-i azîmlerdir. Evvelâ birisi Göllük tarafı burnunda tershâne gözleri ardında *[310a]* Sarnıç tabyası ve Göllük tabyası ve Kemer kapusu tabyasına Kum tabyası dahi derler ve Bıyıklı Mustafâ Paşa tabyası ve Hüseyin Paşa tabyası ve Yüksek tabya ve Karanlık Kapu tabyası ve Panıgrad kapusu tabyası ve Kızıl tabya ve deryâ kenârında Sadrıa‘zamın Cânrîz nâm Fethiyye tabyası. Bu tokuz aded tabyaların esmâları tamâm olup kal‘a dîvârının iç yüzünde kal‘adan alarka üç aded kûh-ı azîm-misâl tabyalar vardır. Biri Göllük tarafının iç yüzünde büyük Kum tabyası, biri Kemer kapusunun iç yüzünde Tophâne meydânında Yassı tabya, biri dahi cihânnümâ Yüksek ta[bya], bu iki tabyadır. Biri ana dîvârın taşra yüzündedir, biri iç yüzdedir, ammâ yine birbirlerine gidecek yolları vardır. Bu mezkûrûn üç aded tabyalar dahi cemî‘i şehre ve cümle deryâya ve kamu nümâyân olan Kandiye sahrâsına varınca bu tabyalar havâlelerdir.

Der-aded-i kal‘a-i bâb-ı Kandiye

Bu sûr-ı üstüvârın cânib-i selâsında olan uğrın kapular ki cümle seksen aded sağîr ü kebîr kal‘a kapularıdır, ammâ râygân işler şâhrâh kapuları cümle on adeddir.

Evvelâ biri tershâne gözlerinin ardında Sarnıç tabyasının altında kıbleye nâzır küçük kapudur kim ana şimdi Kapudan Kaplan Paşa kapusu derler, zîrâ bu kapuyu anlar yeniden açup binâ etdiler.

Ve ana karîb yüz otuz adımda Göllük kapusu, bunu Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa müceddeden binâ etdiğiyçün İbrâhîm Paşa kapusu derler kim cânib-i şimâle nâzır gâyet sa‘b ve metîn bâb-ı

kavîdir.

Andan Ak tabya kapusuna şimdi Top kapusu derler, zîrâ tophâne ol tarafdadır ve cümle dörd kat kapulardır kim cümle bu kapulara yokuş yukaruya çıkılır, bir vâsi‘ yolları var, kıbleye nâzır bâb-ı kavîler olup izdihâmdır.

Andan Kemer suyu kapusu dahi büyük kapudur kim kıbleye nâzır olup kemer suları şehre bu dervezeden girdiğiyçün Kemer suyu kapusu nâmıyla ma‘rûfdur.

Andan tâ Karanlık kapuya varınca üç bin adım yerde olan kapular cümle mesdûddur, işlemeyüp hîn-i mahalde açılır. Ammâ Karanlık kapu cânib-i garba nâzır olup üç kat metîn kapulardır. Lâkin tabyaların kemerleri altından gidilüp gâyet karanlık yer olmak ile Karanlık kapu derler, gâyet muzlim yolları vardı[r]. Hattâ ba‘de'l-feth cümle halk bu karanlık yolların izdihâmında giderlerken niçe âdemler birbirlerine başların urup "Geri tur, ileri gel, sağa var, sakın yoldan" deyü giderlerken bu Karanlık kapu yollarında ba‘zı levendât makûlesi gâzîler ba‘zı dilberin ardı sıra gözedüp ol karanlık yere geldikde ol mahbûbların bûselerin aldıklarıyçün uşşâkân mâbeyninde bu kapuya "Şeftâlû kapusu" dediler. Hakkâ ki karanlık kapudur.

Ve bu kapudan cânib-i garba beş yüz adım gidüp Panıgrad kapusu bir azîm derveze olup cânib-i garba nâzır gâyet şâhrâhdır.

Andan garba sekiz yüz adım gidüp Kızıl tabya makası arasında Vezîria‘zamın binâ etdiği Hân kapusu dahi semt-i garba meftûhdur kim bu mahalde karada olan cümlesi altı aded kapular tamâm oldu.

Ammâ leb-i deryâda niçe kapular vardır, ammâ çoğu mesdûd olan kapuları bin iki yüz adımda geçüp küçük liman kapusudur, ya‘nî Kum kapudur. Bu bâb-ı vâsi‘ yıldız rûzgârı tarafına mekşûf olup iskelesine ba‘zı gemiler yanaşırlar. İki kat büyük kapulardır.

Andan mağrib tarafına leb-i deryâda olan kal‘a dîvârı bedenleri üzre gidilir, zîrâ kal‘a dîvârların deryâ döğüp gâyet derin olmağla kal‘a dîvârı üzre şâhrâh yolları cümle dolma dîvârdır. Bu mahalde bin adım gidüp büyük liman kapusuna varılır. Cânib-i şarka nâzır bir kat kapudur ammâ gâyet şâhrâh işlek kapudur.

Andan yüz adım yakın gidüp liman kenârında taş nerdübânlarla enilir Gümrük kapusu dur kim bir kat bâb-ı izdihâm olup bu dahi semt-i şarka nâzırdır.

Ve Su Kulle kapusu ile bu Kandiye'nin berren ve bahren cümle on bir aded kapulardır, ammâ bu Su Kullesi kapusu lodos tarafına nâzırdır, ammâ gâyet metîn ve sa‘b u kavî olup duhûlü ve hurûcu gâyet asîr kapudur.

Lâkin bu mezkûr deryâ kenârında olan eğer mesdûd ve eğer meftûh kapuların cümlesi dişbudak ağacı tahtasından metîn kapular olup cümlesinin yüzlerine iri başlı ekseriler kakılmışdır.

Bu kapuların cümlesi ağaçdan demirsiz kapular olmasının aslı oldur kim bir tarafda leb-i deryâdır ve bir tarafdan makas tabyaları aralarından vâki‘ olmuş pinhân kapular olup bir vecih ile düşmandan havfi olmayup top ile döğülmek muhâl olduğundan ağaç kanatlı deryâ kenârı kapulardır, ammâ kara câniblerindeki cümle kapuları üçer ve dörder ve beşer kat hadîd cedîd kavî ve metîn kapulardır.

Ve dahi kara tarafındaki kal‘a dîvârı ile metânet üzre binâ olunmuşdur kim rûy-ı dîvârları fîl cüssesi kadar iri taş dîvârları cümle yigirmişer ayak enli Şeddâdî rıhtım küfeke taşlı dîvârdır. *[310b]* Ammâ dolma Şeddâdî rıhtım toprağı ile ba‘zı dîvârının yerleri yüz elli ve ba‘zı yeri yüz altmış ve yüz yetmiş ve yüz seksen ayak enli horasânî binâ rıhtım dîvârlardır. Ve dâ’iren-mâdâr kal‘a üstü dîvârı Haleb meydânı gibi sahrâlardır. Hattâ ba‘de'l-feth Vezîria‘zam Yü[k]sek tabya üstünde asâkir-i İslâm ile gûnâ-gûn cilit oynadup mehterhâneler çalınırdı, tâ bu mertebe sahrâ-misâl kal‘a dîvârıdır.

Ve bu kara cânibi dîvârı cümle tokuz bin adımdır kim yüksekliği ba‘zı yeri kırk arşın ve elli arşın ve altmış ve yetmiş arşın yüksek yerleri var, sedd-i Kahkahâ-vâr dîvâr-ı azîmlerdir.

Ve bu dîvârlardan yüksek onar ve on beşer mi‘mâr arşını topraklar yığılıdır kim bu toprakların altlarında cümle bin yedi yüz aded sâde lağımlar vardır kim cümlesi hâzır-bâş idi.

Der-sitâyiş-i karavulhâne

Mezkûr olan cümle tokuz aded kal‘a dîvârında olan tabyalar ve makaslar ve dahi dirsekler üzre elzem-i levâzımından olan mahal köşe başlarında cümle yüz elli aded yerde kârgîr binâ küçücük kullecikler var kim anlara karavulhâneler derler. Her birinin birer gûne nâmları vardır. Cümle kârgîr kubâblar ile ârâste olmuş şîrîn ve serâmed ve musanna‘ kulleciklerdir. Her birinde beşer altışar âdem sığup ahşamdan tâ sabâha dek hâlâ üç bin aded nigâhbânlar bu karavulhânelerde "Allâh yeğdir yeğ" deyüp feryâd ederek gülbâng-ı Muhammedî çeküp nevbet beklerler. Hattâ ba‘de'l-feth Sadrıa‘zam hazretleri bu Kandiye kal‘ası dîvârları üzre nev-peydâ cümle on iki bin yedi yüz yetmiş aded dendân-ı bedenler ve mazgallar ve top delikleri binâ etdirüp kal‘anın cümle rûy-ı dîvârların beyâz kuğu gibi ağardup hamd-i Hudâ henüz kal‘a-i Kandiye dürr-i beyz-âsâ olup mânend-i gevher oldu. Târîh-i münâsib:

Evliyâya ism [ü] resmin sordular târîh içün,

İsmine dedi bu şeydâ kal‘a-i gevher-nigîn.

Sene 1080.

Der-temdîh-i eşkâl-i cemî‘i tabyât

Evvelâ kal‘anın cemî‘i handakları ve cemî‘i der-i dîvârları şehir üzre ve deryâ ve sahrâ-yı Kandiye üzre havâle olduğundan mâ‘adâ mezkûr Göllük tarafında Kum tabyası evc-i semâya berâber olup üstünde kâmil mükemmel seksen pâre balyemez topları ve yigirmi aded havân topları olup üç aded asker-i İslâm alır bir sedd-i Kahkahâ'dır kim gûyâ kûh-ı Elburz'dur.

Ve Topmeydânı kurbunda Ak tabyaya havâle Yassı tabya tâ Kanlı mağârâlar ve Taşlıklara varınca bu tabya aslâ kuş kondurmaz. Kûh-ı Erceyş'e mânend şân vermiş bir kûh-ı bâlâdır. Ve üstü bir sahrâ-yı azîm olup müte‘addid soltat odaları olup cümle on yedi pâre balyemez topları ve beş pâre havân topları var.

Ve bunun mukâbilinde Kemer Suyu kapusu üzre Arhonda tabyası derler kim Sadrıa‘zama gelüp Kızıl tabya tarafından Kandiye'yi muhâsara etdirüp fethine sebeb olan arhonda ya‘nî Urûm beğzâdesi demekdir, bu tabyayı ol binâ etdiğiyçün Arhonda tabyası derler. Ba‘de'l-feth yine arhonda'nın ta‘lîmiyle bu tabyayı ve gayri yerleri metânet üzre amâr etdirilüp *"El-kerîmu izâ ahide vefâh"* [78] mazmûnu üzre bu tabya sâhibi arhondaya Sadrıa‘zam cemî‘i mülk-i emlâklerin ve ze’âmet köğlerin ihsân edüp yine kal‘aya nâzır ve mu‘temed arhondalık in‘âm olundu. Ammâ bu Arhonda tabyası yüksek değildir, ammâ aslında zemîni âlî olmak ile cemî‘i tabyaları korudur ve toplarıyla etrâfları korudur. Gûyâ bir kûh-ı Ağrı'dır kim sedd-i metîndir. Üstünde altı pâre serâmed balyemez topları var kim anlara menzil topları derler. Tâ İnâdiyye kal‘asın ve Arhonoz dağların güzer eder.

Der-sıfat-ı binâ-yı Yüksek tabya

Evc-i âsımâna ser çekmiş şekl-i murabba‘ kal‘anın bir [r]ükn-i rekîni olmuş seksen arşın âlî

kal‘anın ana dîvârının iç yüzünde seksen arşın dahi kal‘adan âlî Yüksek tabya nâmıyla ma‘rûf cihân-nümâ bir sahrâ-yı Tîh-misâl bir kûh-ı Alman ve el-amân ve bî-amân ve bir sedd-i cihân ve bir sedd-i Ye’cûc-misâl kûh-ı Bîsütûn'dur kim üstünde beş bin âdem ceng etse yerimiz dar demezler.

İçinde iki yüzden mütecâviz soltat ve mortat odaları olduğundan mâ‘adâ yigirmi adım enli bu tabya üzre derin handakı var. İçerisi niçe kerre yüz bin âlât-ı hıyel [ü] mekr-i şeytânat ile memlû olup handakın iki cânibi kenârlarında niçe kerre yüz bin şaranpav direkleri ve domuz damları, bunlardan mâ‘adâ yerleri meydân-ı azîmler olup Acem vilâyeti tarzı çevgân oynayacak niçe (yerleri) boş yerleri var.

Ve ibtidâ bu kal‘ayı muhâsara etdiğimizde bu Yüksek tabya üzre iki aded serâmed mavuna direklerin birbirlerine mıhlayup dikili durup tâ zirve-i a‘lâsında iki *[311a]* âdem sığacak kadar ağaçdan bir küçük karavulhâne olup gemi direğine ipden nerdübânlar ile çıkılır gibi nerdübânlardan küffârlar bu direk üzre karavulhâneye çıkup evc-i semâya berâber olmuş direkler üzre tûrbînler ile Akdenizi ve İsfakiye dağların ve cemî‘i nümâyân olan yerlerin gözedüp bir tarafdan düşman zâhir olursa haber verüp dîdebânlık ederlerdi.

Sadrıa‘zam geldikde niçe bin gâziyân-ı mücâhidânlar dalyan serâmed dirhemli tüfengler ile bu direk başında olan karavulhâne içre olan küffârlara ol kadar kurşum atdılar kim aslâ yetişmedi, zîrâ âsımâna ser çekmiş amûd-ı müntehâ olduğundan mâ‘adâ aslında Yüksek tabya dahi eflâke ser çekmiş bir binâ-yı serâmeddir.

Hemân Sadrıa‘zam topçubaşıya fermân edüp Sarı esed nâm bir serâmed top-ı benâma âteş e[di]nce bi-emrillâh gülle ol direğe isâbet edüp yeniden iki pâre edüp üzerindeki kâfirleriyle zemîn-i handaka uçup küffârları pâre pâre oldular. Lâkin yine bu Yüksek tabyanın bir tarafında üç aded direkler birbirlerine mıhlı olup bu dahi eflâke ser çeküp durur. Dahi küffâr bir sürûr [u] safâları ve yâhûd bir bednâm günleri olunca ol serâmed direk üzre bir azîm zer-ender-zer ü zîvere gark olmuş bir filandıra San Marko tasvîrli bayrağı makaralar ile çeküp filandıra açup tâ handak içine enüp kâhîce rûzgâr ile filandıra bayrağı evc-i âsımâna peyveste olurdu. Ba‘de'l-feth anı dahi Sadrıa‘zam kırup endirtdi.

Ve bu Yüksek tabya-i azîm hakkâ eyle âlîdir kim şehir içre ve cümle sahrâlarda ve tâ Tamas dağlarına varınca gezen ve deryâda yüzen ve sahrâlarda tozan tozlar ve hûş u tuyûrlar ve benî âdem ve devâbbâtlardan ne gezerse bu Yüksek tabyadan nümâyândır.

Ve bu tabya üstünde yüz elli pâre üçer kat topları var kim eğer berren ve eğer bahren önlerinden bir cân halâs olamaz. Meğer evc-i âsımânda kerrûbiyân halâs ola. Hattâ Deli Hüseyin Paşa birkaç kerre bu Kandiye'yi muhâsara etdikde bu Yüksek tabya cânibinden sarılmak ile fethi müyesser olmamışdır. Defter ile yetmiş bin âdem helâk olup şehîd oldukları meşhûr-ı kâffe-i ümemdir.

Ve bu Yüksek tabyanın altı boş bir şâhrâh-ı azîm kemerlerdir kim tâk-i Kisrâ'dan nişân verir. Tûlu iki yüz elli aded adım vâsi‘ yoldur.

Ve bu mezkûr kemer önünde kal‘a içinden tarafa tabya altında bir âb-ı sâf azîm su kuyusu vardır kim bu çâh-ı mânın etrâfında olan meydân-ı azîmde esbâb yaykıyacak taş tekneler var. Meğer hîn-i muhâsarada cemî‘i küffâr suyu bu kuyudan alırlarmış.

Bundan mâ‘adâ derûn-ı kal‘ada cümle altı bin yetmiş aded âb-ı sâf kuyular ve yedi aded kaynak sular ve kırk aded ayazma bınarları var. Asker-i İslâm ise "Taşradan küffârın suların keselim" deyü çalışup "Küffâr susuz bunalsın" deyü ol sevdâya yelerlerdi. Meğer kal‘anın bir katre suya ihtiyâcları yok imiş.

Ve bu kal‘anın dîvârlarının üstünde niçe lâzımlı yerde yigirmişer adım enli ve yigirmişer zirâ‘

derin şeytânatlı ve kemîngâhlı handakları var kim niçe bin gûne hîle ve fitneler ile memlû handaklardır. Bâ-husûs bu mezkûr Yüksek tabyanın üstündeki handaklar içre yüz bin gûne çarh-ı felek ve paçarızlar ve hiyel ve dâm-ı sicinler(?) ile ârâste olmuş handakları vardır.

Ammâ kal‘anın dâ’iren-mâdâr [handakı] seksen aded mi‘mâr arşını derin ve seksen arşın enlidir. Lâkin bu Yüksek tabya ve Ak tabya handaklarının ennilikleri kâmil birer tîrkeş oku menzili enli vâsi‘ handaklar olup kâmil seksener kulaç derin olup âdem aşağı bakmağa cür’et etmeyüp gözleri kararup kamaşup âdemin sevdâsı galebe eder, gâyet mahûf u muhâtara handak-ı amîkleri vardır.

Ve handaklar içre niçe bin aded bostânlar ve kuyular ve âb-ı hayâtdan nişân verir su kaynakları ve gûristân-ı küffârânlar var ve mezâristân-ı üsârâ-yı ehl-i İslâm var.

Ve bu handak içinde kal‘anın temeli dîvârı dibinde dâ’iren-mâdâr kara tarafın ihâta etmiş bir kat yığılı topraklar vardır. Anlar dahi yere berâber onar arşın yüksek tabyacıklardır, ammâ bölük bölük değildir. Hemân kal‘a dibin çepçevre ihâta etmiş yığılı toprakdır kim kâmil yigirmi adım enlidir. Ve bu yığın toprakların altları dahi serâpâ sıçan yollu lağımlardır kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Ammâ la‘în küffâr bu yığılmış toprak siperleri kal‘a temeli önüne ol mülâhaza ile etmiş kim eğer Türk handakdan hâric olan tabyaları üç yıla dak alup handak içine gelüp kal‘a *[311b]* temeline gelüp lağım ederse Türk'ün lağımları bulunsun mülâhazasıyla bu siper tabyaları edüp altlarına kâmil bin aded sokak sokak lağımlar etmiş. Ve aslâ beri İslâm askeri tarafından bir vecih ile kal‘a temeli diplerine lağımlar varmak muhâl idi. Ve lağımlar varsa da kal‘anın cemî‘i temelleri yalçın kanara kayalar üzre varınca kazup kal‘a temellerin bırakmış.

Ve bu ulu handakdan taşra olan on iki aded mezkûr tabya-i azîmlerin altlarında cümle üç bin iki yüz aded çatal çatal yollu lağımlardır kim yollarına niçe yârânlar ile meş‘aller ve fânûslar ve yel mûmları yakup geze geze gâ’ib olayazup bîm ü haşyetden gerüye dönüp cümle küffârın lağımât hazînelerin kat-ender-kat bağlu hâzır ve müheyyâ durur görüp engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldık. Mel‘ûn küffâr zîr-i zemînde köstebek sıçanı gibi şinâverlik edermiş.

Der-kâ’ime-i tarz [u] tavr-ı eşkâl-i kal‘a-i Aktabya

Hakîr-i pür-taksîr yine bir gün birkaç nefer yârânlar ile pür-silâh olup elçinin ahvâl bilen bir keferesin kulağız alup cebehâneden meş‘aller ve yel mûmları yakup giderek kırk elli kişi olup Aktabya altındaki ulu lağım yoluna girdik.

Kâmil yedi yüz adım bir vâsi‘ ulu yol ile cenûb cânibine gidüp yine zîr-i zemînde bir ulu meydâna çıkdık. Ol meydânın niçe yerlerinde yine toprakdan elli aded pâyende direkler var. Her bir direk önünde birer aded şâhrâh sokaklar var kim kimi şarka ve kimi garba ve şimâle ve cenûba gitmiş sokaklar vardır. Biz dahi bir sokak başına bir nişân ve alâmet koyup bir cânibe gidüp Allâh bilir kim ne cânibe gitdik. Kâmil bu sokak içre dahi yedi yüz adım gidüp yine bir küçük meydâna vardık, ammâ bu meydândan ileri sokaklar yok idi. Lâkin toprak üzre yol nişânları etmişler.

Bu meydânın etrâfında yol yol ol kadar kat-ender-kat lağımlar var kim ne gûne ta‘bîr ve ne bir vecih ile tavsîf ü tahrîr olunur değildir. Bu mahalden dahi ileri gitmeğe havf edüp gerüye dönerken yollarda âb-ı hayât su kuyuları var ve yollar üzre yine su kuyuları gibi toprakdan kesme nerdübânlar ile enilir kuyular var. Meğer onlar dahi (dahi) aşağı zîr-i zemînde birer kat lağım yollarına gidermiş. Andan aşağı bir kat dahi lağım yolları var.

El-hâsıl bu Aktabya altında tâ tahte's-serâ ve mâverâya varınca on ikişer kat-ender-kat lağımlar var. Hattâ mukaddemâ Kızıl tabya önünde atdığı lağımların bir atdığı lağım deliğinden on ikişer on üçer kerre lağımlar atdığının asılları bu imiş kim yer altında kat-ender-kat lağımlar imiş. Bir lağımı

atup işte lağımı kalmadı deyü yürüyüş ederken o yerden bir lağım dahi atup niçe bin cân dahi helâk ederdi. El-hâsıl mısra‘-ı münâsib:

Şenîden key buved mânend-i dîde [79]

mazmûnu üzre bu lağımları görmeğe muhtâcdır. Yohsa ta‘bîr ü tavsîf ile anlatılmaz.

Âhır-ı kâr bu Aktabya altından gerüye dönerken yemîn ü yesârda olan lağımâtları birer birer saydık. Sağ tarafda yüz aded lağım-ı azîm yolları var kim her biri biner ve ikişer bin kîse bârûd alır hazîneli lağımlar ve aralarında cümle üç yüz aded küçük püskürme lağımlar var. Bunların altlarında dahi ol kadar lağımlar var, tâ ka‘r-ı zemîne enince böyle lağımlardır.

Andan sol tarafımızda cümle seksen aded lağım-ı kebîr yolları içinde birer hırmen meydânları kadar direkli lağımlar var. Ve bunların arasında dahi üç yüz aded küçücük püskürme lağımları var. Bunların dahi altlarında ka‘r-ı arza varınca cümle tokuzar kat lağım-ı mühlikler var.

Bu iki tarafda lağımları ve yolların add edüp bu mezkûr yolların her birinden niçe gûne sağa sola perîşân olmuş lağım yolları içre geze geze bî-tâb ü bî-mecâl kalup "Meded bildiğimiz yolları gâ’ib etmeyelim" deyüp gerüye dönüp niçe lağım kuyularına ve niçe bağlı lağım yollarına uğradık. Meğer dahi bârûtları içinde imiş. Ve niçe bârûd hazînelerin ve niçe kerre yüz bin lağım yolların sedd etmeğe keraste direkleri ve taşları ve sâ’ir âlât-ı lağım mühimmâtların seyr [ü] temâşâ ederek selâmetle serâsime taşra çıkup sehel güneş görüp kesb-i hevâ edüp râhat-ı cân bulduk.

Bu handakdan hâric olan tabyaların cümlesinden büyük bu Göllük tarafındaki kal‘a-i Aktabya'dır. Cümle on üç aded köşe olup dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil üç bin adımdır. Hemân Erdel vilâyetinde olan Varat kal‘ası cirminde başka bir kal‘a-i Aktabya'dır, ammâ bu Varat'dan gâyet sarpdır.

Ve cümle beş aded kapuları *[312a]* vardır, ammâ büyük kapusu ana handakı içinde olup yokuş yukaru taş döşe[li] nerdübân ile çıkılır yılma yokuşdur kim hîn-i mahalde top çekmek ve top endirmek âsân olup çamur olmaya deyü kaldırım döşelidir. Beş yüz adımda enilir ve garb tarafına açılır beş kat biri biri içinde sarp kapulardır.

Ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr temelleri Şeddâdî taş binâlardır, ammâ gayri tabyaların esâs-ı binâları toprakdan kesmedir, ammâ bu Aktabya'nın on arşın âlî taş temelinden sonra yukarusu kesme kayalı ve topraklı dîvârlardır.

Ve etrâfında cümle altı aded tabyaları var kim her biri Varat ve Uyvar kal‘aları kadar tabyaları vardır. Her tabyaları üzre yine dağlar gibi toprak yığılıdır.

Ve bu Aktabya içinde bir meydân-ı azîmi var. İki üç bin aded so[lt]atlara odalar ve zîr-i zemîn ve gâr-ı yetîmânlar var. Ve su kuyuları ve su sarnıçları vardır. Ve altındaki lağım yolları tâ Kuşaklı Manastır'a dak ve Çamaşır deresine ve Çınarlıderesi'ne varır yolları var.

Ve bu Aktabya'nın kat-ender-kat kırkar arşın enli ve kırkar arşın derin handakları var. Yine böyle iken handakları içinde yere berâber domuz damları var kim handak içinden kal‘anın yanına âdem varmak muhâldir.

Ve handak içi ve taşrası kenârlarında kat-ender-kat şaranpavlar var kim gûyâ ağaç deryâsıdır. Gûnâ-gûn hiyel ü şeytânatlar eylemişdir kim yanına hûş u tuyûr varsa dûzahlarına sayd olunur. Bu gûne lu‘bedebâz ve hîlebâzlıklar te’lîf eylemiş kim gören âdemin aklı gider.

Bir âdem bu kal‘ayı her gün yüzer kerre im‘ân-ı nazar ile nazar etse bir görüşünde dahi bir gûne eşkâl-ı tarz [u] tavrda dahi nümâyân olur.

Hamd-i Hudâ küffârın hüsn-i tedbîr edem deyü inşâ etdiği şeytânatlar cümle sû-i tedbîr olup cümle tahayyülât efkâr-ı fikr-i fâsidleri hebâ olup ilhâm-ı Rabbânî ile asâkir-i İslâm bu Aktabya ve Yüksek tabya ve Bıyıklı tabyaları taraflarından sarılmayup cümle küffârın yigirmi yedi yıldan berü

çalışdıkları cümle hebâya gidüp her kâr-ı nâ-savâbları bikr-i nâ-şüküfte kalup Âl-i Osmân askeri bekâretin izâle edüp sühûletle kabza-i tasarrufa alındı, *lillâhi'l-hamd.*

Eğer bu Aktabya câniblerinden muhâsara olunsaydı niçe kerre yüz bin asker-i İslâm telef olup niçe Moton ve Koron geçüp bir taşı alınmaya idi. Anıniçün küffâr sulh günleri çadırlar içinde derlerdi kim

"Kal‘ayı size verdiğimize ağlamazız, ammâ âh size Aktabya'mızın ve Yüksek tabyamızın cengini ve etdiğimiz hîle ve âteşbâzlık lağım yolların gösteremedik, âh sizi anda murâdımız üzre kıramadık" deyü domuz kılı-misâl saç ve sakalların yolarlardı.

Ve bu Aktabya dibindeki ana handakı içre tâ Küllük tarafından deryâ suyu gelüp liman-misâl kayıklar yanaşır imiş. Hâlâ İbrâhîm Kethudâ Paşa şaranpavlar ile sedd edüp gemi değil bir çırnık girmez oldu.

Ve bu Aktabya sağında ve solunda iki aded tabyalar dahi vardır, ammâ Aktabya'dan alçakdır kim Aktabya'ya siper olmuşlardır. Göllük tarafındaki tabyaya Bölme tabya derler. Ve sağ tarafındakine Öksüz tabya derler, zîrâ bu iki mücedded tabyalar Aktabya'nın koltuğu altında vâki‘ olmuşlardır, gûyâ Aktabya'nın oğullarıdır kim her biri âteş-i Nemrûd içinde kalmışlardır, ammâ niçe anayı ve babayı ağladup öksüz koduklarıyçün Öksüz tabya derler.

Andan lodos tarafına Yarımca tabya ve yine lodos cânibinde Çatal tabya, andan yine lodosa nâzır Koltuk tabyası, andan yine lodosa nâzır Yüksek tabyanın handakı aşırı mukâbelesinde Fıçılı tabya. Bu tabyanın bir köşesinde azîm mefret şarâb fıçıları içre toprak tolu olduğundan Fıçılı tabya derler. Fıçılardan sarp meterisleri olup Yanyalı Bebr Paşa'nın çetecilerin bîzâr etmişdi, zîrâ bir tabya mülhak olmayup başka bir metîn tabya idi. Bunun dahi üç köşesinde üç aded tabyaları vardır kim cümle cirmi kâmil iki bin adımdır ve başka elli adım enli handakı içinde yere berâber domuz dâmları ve kat-ender-kat şaranpavları vardır.

Andan yine garb tarafına Karanlık kapu handakı önünde Hüseyin Paşa tabyası, andan yine cânib-i garbda Karanlık kapunun garb tarafında Rûmeli kolu tabyası, andan Panıgrad kapusu önünde yine handak aşırı Çufud tabyası, iki yılda gücile berbâd olup yine amâr oldu.

Andan Kanlı tabya bu dahi berbâd oldu. Andan *[312b]* Haçlı tabya dahi berbâd oldu. Andan Dere tabyası dahi hâke berâber oldu. Andan Kızıl tabya önünde Taşlı tabya üç sene kâmil sedd-i Nemrûd-vâr metîn ve müstahkem durup niçe bin âdem oğlanın helâk edüp murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup dest-i Âl-i Osmân'dan halâs oldu.

Ve andan aşağı Atlı tabyası dahi berbâd olup yine mezkûr Taşlı tabyadan bu Atlı tabyası temeline küffâr girüp ceng-i azîm ederlerdi, zîrâ Taşlı tabya ile Atlı tabyasının yer altından birbirlerine yolları var imiş. Bu Taşlı tabya bir sarp kayalı ve seng-i hârâlı yerde vâki‘ olmağile üç sene kâmil Âl-i Osmân'a karşu durmağa tahammül etdiğinden cânib-i erba‘asından niçe yüz lağımlar atılup yine ol meydânda bî-bâk ü bî-pervâ göğüs gerüp niçe kerre yüz bin âdemin {şehâdetine} sebeb olup âhır-ı kâr feth olmayup Kızıl tabyaya sarılmağa mübâşeret olunup andan ferâğat olundu.

Ve Kızıl tabya dahi bir yılda gücile berbâd olup yedi yüz yetmiş âdem Kızıl tabyadan içeri kal‘anın yeni dîvârları feth olup üçüncü yılda kal‘a dahi gücile feth oldu.

Ve bu ulu handakdan taşra olan tabyaların başka başka kırkar ve ellişer adım enli ve derin handakları içinde ve kenârlarında niçe kerre yüz bin aded gûnâ-gûn şaranpav direklerin feth edince niçe yüz bin âdem şehîd olup bu handaklardan taşra Kuşaklı Manastır sahrâları taraflarında niçe bin gûne meterisler ve lağımlar etmişdi ki üç yıl kâmil ol taraflara bizim asker-i İslâm uğrayamayup kal‘a kapuları açık durup küffârın atları ve sığırları ve koyunları ve keçileri ve hınzîrları sürü sürü otlayup gezerlerdi, ammâ yine bizden cebeciler işleyüp küffârdan kelle ve diller alırlardı.

Der-beyân-ı imâret-i cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân ve gayri sâhibü'l-hayrât vüzerâ-yı mîr-i mîrân-ı a‘yân

Evvelâ bu kal‘a-i Kandiye içinde olan cemî‘i imârâtları mâ-vaka‘ı üzre ceneral ve arhonda ve milota nâm kefere defterdârları ve ba‘de'l-feth muharrir defterleri üzre cemî‘i âsâr-ı binâları ayân u beyân eder. Evvelâ,

Der-beyân-ı esmâ-i câmi‘-i Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî

Lisân-ı Rûmca ismine (---) derler. Ve lisân-ı Talyan-ı Freng'de (---) (---) derler.

Hazret-i Îsâ asrında bânîsi (---) (---). Ba‘dehu hazret-i (---) hilâfetinde Âl-i Fâtımiyyûn'dan Afrika pâdişâhı Sultân Mansûr Mağrib-zemînden gelüp bu cezîre-i Girid'i feth edüp bu deyr-i azîmi câmi‘ edüp ba‘dehu İşpanya eline girüp dahi vüs‘at üzre deyr-i kebîr idi.

Ba‘dehu Bundukanî Venedik'i eline girüp dahi ziyâde amâr edüp erganonhâne edüp hamd-i Hudâ bu sâl-i mübârek-i garrâda dest-i Âl-i Osmân'a girüp ma‘bedgâh-ı müslimîn olup şeb [ü] rûz âyîn-i dîn-i Muhammedî olur. Hâzâ min fazlı Rabbî.

Evvelâ bu câmi‘-i pür-envâr zergerdân ta‘bîr olunan pabuçlu ayak (ayak) ile kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlu iki yüz elli ayakdır. Arzı yüz ayakdır, kırk arşın yüksekdir.

Ve cümle servi ağacı çatıları ve kirişleri üzre la‘l-gûn kiremit örtülüdür.

Ve içerisi ve taşrası nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn olup müzeyyen olmuşdur.

Ve yigirmi aded pençereleri revzenlerinde necef ve moran ve billûr câmlar ile müzeyyen olmuşdur.

Ve eyle bir hevâdâr ve müferrih ve teferrücgâh câmi‘-i İslâmdır kim misli meğer İslâmbol'da Süleymâniyye câmi‘i ola.

Ve gûnâ-gûn münakkaş harîr hâlîçe-i Sifâhânîler ile pây-endâz döşeyüp ârâste olmuşdur.

Ve niçe bin aded gûnâ-gûn kanâdîl-i musanna‘lar ve necef âvîze-i maslûbâtlar ile pîrâste olup gûyâ bir câmi‘-i arûsek-i dîbâ olmuşdur.

Ve bir mihrâb u minber olmuşdur kim üstâd-ı mühendisîn-i mermer-bür bu minber ü mihrâba mu‘âdil İslâmbol'da Sultân Ahmed Hân câmi‘inde etmemişdir.

Ve mahfil-i mü’ezzinân-ı Bilâlîsi ve vâ‘ız ü nâsıh kürsîsi hod eyle musanna‘ u maksûreler olmuşdur kim gûyâ birer kâh-ı Havarnakdır.

Ve mihrâbı pençerelerinin önünde tûlen ve arzen kâmil bir zirâ‘ bir bâğ-ı İrem-misâl bir hadîka-i ravza-i Rıdvândan nişân verir bir cinîni var kim Cenâb-ı Bârî rûy-ı arzda ne kadar eşcâr-ı müsmirâtlar halk etdi ise bu bâğ-ı Merâmda mevcûd olup cümleden mümessek incir meyvesi Nâzilli incirine akrândır.

Ve bu bâğ-ı gülzârın solunda amelî kırk aded sütûnlar üzre kârgîr toloz kemerlerle ma‘mûr bir tabaka medrese hücreleri cümle kurşum ile mestûr ve ma‘mûr halvethânelerdir.

Ve hareminin tûlu ve arzı sadrancî bin aded mi‘mâr arşını harem-i vâsi‘dir. Bu haremin tâ vasatında henüz nev-peydâ binâ *[313a]* olunmuş bir havz-ı Hanefî-i musanna‘ı var, suyu âb-ı zülâl kemer suyundandır. Etrâfında Hanefî lülelerinden âb-ı nâblar selsebîl-âsâ cereyân edüp cemâ‘at-i kesîreler tecdîd-i vudû’ edüp tâ‘at-ı Yezdân ederler. Ve havzın fiskiyye ve fevvâreleri havuz üzre olan kubbenin zirve-i a‘lâsına pertâb eder. Bu kubbe-i nîlgûn sekiz aded sütûn-ı müntehâlar üzre mebnî olup rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr olup bu kubbe-i âlî üzre pür altun ile mutallâ olmuş bir alemi var kim çeşm-i insân hîrelenir.

Ve bu câmi‘in üç kapusu vardır. İkisi yan kapulardır. Biri kıble kapusudur. Bu bâb-ı âlîlerin üstlerinde kurşum ile mestûr haşeb binâ-yı münakkaş (...) vardır, ammâ kıble kapusu üzre

kurşum örtülü kubbenin altında câmi‘ kapusunun mermer kemerlerinde olan zıhlar ve girihler ve islimîler ve kat-ender-kat hurdegîr ve musanna‘ (Freng) Freng-pesend hayâl-fikr mermer-bürlük ma‘rifetlerinin misli rûy-ı arzda yokdur. Meğer Atina vilâyetinde yâhûd misli meğer şehr-i Sivas'da Gökmedrese kapusunda ola. Ammâ bu Girid'de Hünkâr câmi‘i kapusuna im‘ân-ı nazar ile nigerân eden erbâb-ı ma‘ârif bilir kim ne gûne musanna‘ nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bâb-ı mu‘allâdır.

Ve bu câmi‘in solunda olan haremin cânib-i erba‘asında somâkî ve yeşim harekânî sütûnlar üzre müte‘addid medâris hücreleri var. Fevkânî ve tahtânî birer gûne kâfirî musanna‘ binâ savma‘alardır kim her biri cihân-nümâ dâru't-tedrîslerdir. Ve dahi kefere zamânında dahi me’kelhâne-i imâret imiş, ammâ şimdi henüz eyle bir ma‘mûr dâru'z-ziyâfe olup cemî‘i bay u gedâ-yı guzât-ı müslimîne ve gayri âyende vü revendegân ve pîr-i muğâna ni‘met-i nefîsesi bî-imtinân mebzûldür.

Ve bu câmi‘in minâresi sol tarafında bir tabaka şerîfeli serâmed nev-binâ bir minâre-i musanna‘dır kim cümle yüz kırk ayak âlîdir. Mukaddemâ çâr-kûşe çanhâne olan kullesini minâre etmek murâd etdiklerinde Göllük tarafından Kaplan Paşa ve Kethudâ İbrâhîm Paşa bu çanhâne kullesin sademât-ı top ile rahnedâr etdiklerinden bu minâre-i serâmedi kırk günde nev-binâ etdiler.

Hulâsa-i kelâm eyle bir kıt‘a-i ra‘nâ ve bir tarh-ı zîbâ merğûb [u] matlûb-ı cihân câmi‘-i mînâ bir serhadde ve bir diyârda yokdur, zîrâ içinde cemî‘i kirişleri ikişer âdem kucaklar servi ağacıdır. Ve cümle zerkârî ve halkârî tavan levhaları hemçünân servi tahtaları olduğundan râyiha-i tayyibelerinden câmi‘ içinde olan cemâ‘at-i kesîrelerin demâğları mu‘attar olur.

Hattâ sene 1077 târîhinde Sadrıa‘zam bu Kandiye altına ılgar ile salt gelüp meteris yerlerin teferrüc etdikde bu Hünkâr câmi‘-i manastırın görüp,

"İnşâallâhu Te‘âlâ ba‘de'l-feth bu sâl-i garrâda bu deyr-i kebîri sa‘âdetlü pâdişâhımız içün câmi‘-i şerîf ederiz" buyurduklarında hakîr-i fakîr nass-ı kâtı‘la câmi‘ etmeğe niyyet etdikleri sâl-i garrâda târîh olmuşdur kim sûre-i Bakara'da mastûrdur: [80] Sene 1077.

Hattâ bu âyet-i şerîfeyi mihrâb dîvârının solunda Karahisârî tarzı celî hatt ile rûy-ı dîvâra tahrîr edüp Sadrıa‘zamdan yüz altun ihsân alup Âsaf-ı âlî-himem buyurdular kim,

"Bu âyet-i şerîfe bu kal‘anın fethine şürû‘ etdiğimize ve bu câmi‘i kenîseden mihrâb-ı Muhammedî'ye vely edeceğimiz niyyetine târîh olmuşdur" buyurdular, ammâ hakkâ ki pesendîde-i âlem bir câmi‘-i pür-nûr olmuşdur. Beyt:

Ra’eynâ câmi‘e'd-dünyâ cemî‘an
Ve lâkin mâ ra'eynâ misle hâzâ [81]

Der-ta‘rîf-i câmi‘-i azîm Vâlide-i Sultân Mehemmed Hân

Mezkûr Hunkâr câmi‘inin cenûbîsi tarafında bir âlî zemîn üzre câmi‘-i zîbâdır, ammâ Hünkâr câmi‘inden sehel küçükdür kim tûlu iki yüz ayakdır, arzı seksen ayakdır.

Ve solunda bir imâret-i dâru'l-it‘âmı var. Ni‘meti âyende vü revendegânlara mebzûl olup bir medrese-i âlimân-ı müfessirânı vardır.

Bu câmi‘in dahi kubbesi servi haşeblerinden çatmaları ve cümle kirişleri üzre serâpâ la‘l-gûn-ı ibret-nümûn musanna‘ kiremit örtülüdür.

Ammâ bir kâşî-i çîn mihrâbı ve bir musanna‘ minberi ve bir murassa‘-misâl mahfil-i münîfi ve bir kürsî-i sadefkârî nazîfi vaz kim ta‘bîr ve tavsîfden ârîdir, ammâ minâresi yine kâr-ı kadîm Îsâ minâresidir, ammâ içine bir kat Muhammedî minâresi binâ etdiler.

Der-tavsîf-i câmi‘-i Sultân İbrâhîm Hân

"Bu kal‘a henüz binâ olundu, bunda Sultân İbrâhîm câmi‘inin münâsebeti nedir?" deyü su’âl olunur. Sultân İbrâhîm Hân asrında bu kal‘anın niçe kerre feth [ü] teshîrine mübâşeret olunup fethi müyesser olmayup âhır-ı kâr yine fethine cidd [ü] ihtimâm [u] bezl-i himmet etmek içün Sultân İbrâhîm Hân bu Kandiye'ye havâle İnâdiyye kal‘asın binâ edüp derûn-ı hisârda İbrâhîm Hân içün bir câmi‘-i azîm binâ olunup bu kal‘a feth oldukda İnâdiyye kal‘ası ve İbrâhîm Hân câmi‘in cümle münhedim etmek iktizâ edüp Kandiye kal‘ası içre Sultân İbrâhîm câmi‘in binâ edüp cümle e’imme ve hutebâları ve sâ’ir mürtezika ve hüddâmları hidmetlerinde oldular. İşte bu câmi‘in sebeb-i binâsı eyle olmuşdur, ammâ musanna‘ ve müzeyyen câmi‘-i kadîm olup cümle kirişleri ve çatıları serâpâ *[313b]* servi dırahtlarından ve levhalarından olup bu dahi kiremit ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûr[dur].

Der-tahrîr-i câmi‘-i Fâtih-i Kandiye Vezîria‘zam Fâzıl Ahmed Paşa

Çârsû-yı bâzâr kurbunda olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlik olup tûlu ve arzı yüz seksener ayakdır. Ve mihrâbı tarafı dörd aded amelî sütûn üzre nev-binâ toloz kemerlerdir. Gayri yerleri mâ-tekaddemden olageldüği üzre servi kirişler üzre kurşum örtülü câmi‘dir, ammâ bunun dahi mihrâbı ve minberi ve cümle billûr ve necef ve moran câmları gâyet musanna‘ olup nûrun alâ nûr bir câmi‘-i pür-nûrdur. Ve mihrâbı önü şâhrâh sokakdır.

Ve şark tarafi bâğ-ı İrem-misâl bir cinîn-i gaytândır. Ve cümle iki kapusu var, küçük kapu ve orta kapusu gâyet büyükdür kim üç aded kapulardır. Üçü dahi maşrıka nâzır kapulardır.

Ve sol tarafındaki bir kapu sol tarafdaki haremde havz u şâzrevân musluklarına nâzırdır. Ve bir musanna‘ kurşum örtülü şâzrevân kubbe-i serâmeddir kim üstâd-ı mi‘mâr mühendisîn henüz nev-binâ bir kubbe-i zîbâ îcâd etmişdir kim altı aded rakîk mermer sütûnlar üzre vaz‘-ı binâ olunmuşdur. Ve câmi‘in solunda olan cemâ‘at dehlîzi soffası amelî direkler üzre kirişlerin münakkaş tavanları üzre serâpâ kurşum örtülüdür.

Ve câmi‘in sağ tarafında henüz üstâd-ı bennâ bir minâre-i ra‘nâ etmişdir kim Hünkâr câmi‘i bânghânesinden musanna‘ serâmed minâre-i musanna‘dır.

Der-temdîh-i câmi‘-i Mahmûd Kethudâ-yı Sadrıa‘zam

Bu sadrıa‘zam câmi‘inden küçükdür, ammâ bir tarz-ı âhar garîb ü acîb câmi‘-i habîbdir. Târîhi: *"Hey binâ-yı Ağa"* lafzıdır.

Sene 1080.

Bu câmi‘-i mesîregâh-ı tekyegâhın mihrâbı önünde olan bâğ-ı Merâm hadîkayı ta‘bîr ü tavsîf etsek bir felâhatnâme nâm bir mücelled kitâb-ı benâm olur. Ancak sadranc nakşı tarh olmuş cümle bin altmış yedi zirâ‘-ı Mekkî bir cinîn-i gülistân olup cemî‘i şükûfe ve giyâhât [u] nebâtât eşcârât-ı müsmirâtının envâ‘ından mevcûd olup gûnâ-gûn maksûreler ve müte‘addid müsâfirhâne hücreleri ve fiskiyye ve havz u şâzrevânlarındaki fevvâreler ibret-nümûn olup bir matbah-ı azîmi ve kilâr odalarında binden mütecâviz bakır avânî makûlesi olup bir vakf-ı azîm mesîregâh-ı tekye-i iremistân olmuşdur. Cümle maksûrelerinde cemî‘i erbâb-ı ma‘ârifân cem‘ olup niçe a‘yân-ı kibârlar gelüp seyr [ü] temâşâlar edüp kesb-i tarâvet ederler.

Ammâ câmi‘ mihrâbının iki aded pençere[leri] bu mezkûr bâğ-ı İreme nâzır olup bu pençereler üzre iki aded câmları var kim her biri birer Rûm harâcı değer gâyet musanna‘ hurde nakş-ı bûkalemûn câm-ı musanna‘-nümûnlardır.

Bu câmi‘in dahi servi dırahtlarından kirişleri ve münakkaş tavan zerkârî ve halkârîleri cümle

servi levhalarıdır. Ammâ bu câmi‘in sol tarafı nev binâ kârgîr toloz kemerler ile mebnî olup dahi vâsi‘ câmi‘-i metîn olmuşdur. Ve bir nev-binâ bir serâmed minâre-i ra‘nâsı var kim gûyâ bir serâmed servidir.

Ve câmi‘in solundaki harem içre bir âb-ı hayât su sarnıcı var. Mâh-ı Temmûz'da suyu buz pâresidir. Bu haremin etrâfında dâru't-tedrîs hücreleridir. Ve imâretinde ni‘meti subh u mesâ mebzûldür.

Ve bu câmi‘in mihrâb [ü] minberi ve gûnâ-gûn âvîze-i musanna‘ları ve ibrîşim hâlîçeleri ve e’imme ve hutebâlarının vasıflarında lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir.

Hulâsa-i kelâm bir câmi‘-i rûşendir kim nazîri yokdur.

Der-evsâf-ı câmi‘-i pür-envâr-ı Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa

Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Bu câmi‘ tâm olunca (---) târîhini dedi,

Salât ehline yapıldı yine bir câmi‘-i zîbâ.

Sene 1080.

Bu dahi çatma servi kirişli ve servi münakkaş tahtalar üzre kırmızı kiremitlidir, ammâ iki yanlarında dehlîz soffaları üzre serâpâ kurşum örtülüdür.

Ve bir mihrâb u minbere mâlikdir kim böyle bir mermer-i hâmdan minber-i ra‘nâ bir diyârda yokdur. Meğer Karadeniz sâhilinde Sinop câmi‘i minberi ola. Derûn-ı câmi‘in iki tarafında fevkânî cemâ‘at mahâfilleri vardır.

Ve bu câmi‘ içre olan mücevher ve murassa‘-misâl musanna‘ âvîzeler bir câmi‘de yokdur. Meğer İslâmbol'da Sultân Ahmed'in Yeni Câmi‘inde ola. Dahi niçe bin gûne hasenâtları vardır ammâ haremi dardır, zîrâ şehrin gâyet makbûl izdihâm yeridir. Ve gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Ve evkâfı gâyet çokdur. E’imme ve hutebâsı ve mü’ezzinânlarının nazîri yokdur.

Ve haremi sol tarafında vâki‘ olup bir müdevver havzı ve etrâfında Hanefî muslukları üzre sekiz aded sütûn-ı nahîflerin kemerlerinde bir müdevver ve musanna‘ kurşum örtülü kubbesi var kim bu dahi gûyâ bir kubbe-i nîlgûn tâk-ı nüh-tâkdır. Ve havz-ı pâkinin etrâfı musanna‘ Fahrî oyması gibi müşebbek oyma mermer kafeslerdir.

Netîce-i merâm bu dahi Ürd-i İrem kasrından nişân verir bir minâre-i serâmedli bir musanna‘ ve müferrih ve dilküşâ câmi‘-i zîbâdır kim içine bir kez giren çıkacağı gelmeyüp şeb [ü] rûz tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl olur. Etrâfında niçe niçe ulemâ ve sulehâların hücreleri vardır. ***[314a]***

Der-tektîb-i câmi‘-i Defterdâr Ahmed Paşa

Çârsû içinde havuz meydânı önünde bir câmi‘-i pür-cemâ‘atdir kim tâ Hazret-i Ömer hilâfetinde Mağrib-zemîn pâdişâhlarından Sultân Mansûr-ı Afrikî binâsıdır. Anıniçün kıblesi doğrudur. Bunun dahi içerisi cümle servi çatma kirişlerdir. Lâkin bunun içinde sekiz aded sütûn-ı müntehâlar var kim her biri birer hazîne-i Mısır değer. Bunun dahi mihrâb u minberi gâyet musanna‘ hatlar ile müzeyyendir. Ve taşrasında sağ ve solunda yan soffaları cümle kurşum örtülüdür. Ve sol tarafındaki haremde dîvârda âbdest muslukları ve sağındaki haremde cenâze musallâsı taşı vardır. Ve bir mevzûn şeşhâne sürâhî minâresi var. Yol üzre kıble kapusu vâki‘ olup demir pençerelerdir. El-hâsıl gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlik ma‘bedgâh-ı kadîmdir.

Der-tastîr-i câmi‘-i Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa

Büyük liman kapusunun iç yüzünde bir mürtefi‘ zemînde cümle kirişleri ve tavanları servi haşebli ve kiremitli ve bir serâmed minâreli küçük câmi‘dir, ammâ subh [u] mesâ cemâ‘atden hâlî değildir. Ve sol tarafında deryâya nâzır bir tûlânîce vâki‘ olmuş yan soffası var. Cümle erbâb-ı tüccâr ve seyyâhân-ı berr ü bihâr anda ibâdet edüp i‘tikâf niyyetiyle istirâhat edüp yatırlar.

Bu câmi‘ liman ağzında ve iskele başında vâki‘ olmak ile cemâ‘ati firâvân olup câmi‘ altındaki cümle dekâkînleri câmi‘in akâret-i hayrâtlarıdır. Ve bâbâyâne binâ olunup şöhret ü ziyneti yokdur. Hemân bir sâde güzeli câmi‘-i dürr-i beyz-âsâdır. Lâkin haremi yokdur, zîrâ şehrin makbûl ve dıyk yerinde vâki‘ olmuşdur.

Der-medh-i terkîm-i câmi‘-i Ankebût Ahmed Paşa

Kal‘anın cenûbî tarafında Yüksek tabya kurbunda kiremitli ve çanlık minâreli bir bâbâyâne sâde güzeli bâğ-ı Merâm misilli bir hıyâbân [u] gülistân bâğçeli ve bir imâret ve medreseli bir ok menzili kadar bâğçe-i azîm içinde Ürd-i behişt-i heşt-misâl bir câmi‘-i bî-misâldir. Ve sol tarafındaki medrese içre bir âb-ı hayât su sarnıcı var. Etrâfı dâru't-tedrîs-i âlimân-ı müfessirânlar sâkindir kim şeb [ü] rûz ilm-i hadîs tilâvet olunur.

Der-sitâyiş-i câmi‘-i Defterdâr-ı sâbık Melek İbrâhîm Paşa

Bu câmi‘ mukaddemâ İnâdiyye kal‘ası içinde Eski Defterdâr Efendi câmi‘i idi. İnâdiyye münhedim olmak [ile] ol câmi‘e bedel bu câmi‘i İbrâhîm Paşa amâr etdiğiyçün İbrâhîm Paşa câmi‘i derler. Cümle kârgîr binâlı ve altı aded kârgîr kubbeli metîn ve musanna‘ câmi‘dir, ammâ cemâ‘atden garîbdir, zîrâ şehrin bir kenârında bâğlar içre vâki‘ olmuşdur, ammâ etrâfında fukarâ-yı Halvetî meşâyihleri sâkin olup şeb [ü] rûz tevhîd [ü] tezkîr sürülür.

Der-fasl-ı câmi‘-i Kul kethudâsı Zülfikâr Ağa

Kıble kapusu üzre altun ve lâciverd ile mastûr olan târîhi budur:

Hezârân sad-pesend edüp dedi târîhini hâtif,

İbâdetgâh olıcak böyle gerek câmi‘-i zîbâ.

Sene 1080.

Diğer târîh li-nâmıkıhı:

Evliyâ bu câmi‘i gördükde târîhin dedi,

Bu binâya dâ’im Allâh ola Settârı Mu‘în.

Sene 1080.

İmdi ey ihvân-ı vefâ bu Kandiye içinde değil belki memâlik-i mahrûse-i İslâmiyyede böyle bir câmi‘ yokdur kim sâfî kârgîr toloz kubbeli bir Urûm kenîsesi idi. İçinde hâlâ ağaçdan bir eser olmayup cümle der-i dîvârı altun ile halkârî nakş-ı bûkalemûn iken şimdi bin kat ol kadar dahi ziyâde nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn olup serâpâ rûy-ı dîvârı altun hal ile zer-ender-zer olup nûrun alâ

nûr oldu.

Mihrâbı sünnet üzre sâde güzelidir, ammâ bir beyâz mermer-i hâmdan şebeke-i Fahrî oyması gibi bir mukarnaslı minbere mâlikdir kim cihânın İslâm diyârlarında nazîri olmayup bir yere yapışmamış hemân meydânda câmi‘in sağ tarafında bir kürsî-i vâlâ-yı serâmeddir kim gûyâ câmi‘in rûhudur. Ve bir münakkaş şebekeli mermerden mü’ezzinân mahfili var kim bu dahi lâ-nazîre leh kabîlinden olup bir vecih ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Bu câmi‘in sol tarafında yine câmi‘e tetimme bir musanna‘ kubbesi var. Ve cümle üç aded kapuları olup biri kıble kapusu büyükdür, biri tetimme kapusu solundadır. Sağ tarafında harem kapusudur.

Ammâ kıble kapusu önündeki haremde bir beyâz mermerden havz-ı latîf şâzrevânı var. Cümle cemâ‘at andan tecdîd-i vudû’ edüp maksûre-vâr bir küçük kubbeli ve kurşum örtülü şâzrevân havzı kubbesidir kim sâfî zerkâr nakş-ı bûkalem[ûn]dur.

Ve sağ tarafında bir âb-ı hayât su sarnıcı var. Ve câmi‘ içre mü’ezzinânların mahfili altın[d]a bir âb-ı hayât kuyusu var. Ve minâresi yine eski çanlıkdır, ammâ tâ zirve-i a‘lâsı ortasında bir minâre külâhı binâ olunup bir şerîfesi var, gâyet musanna‘dır. ***[314b]***

Bu câmi‘-i zîbâ üç yüz adım tûlu ve arzı bir bâğ-ı Merâm gül-i gülistân ve sünbül-i reyhânistân içinde vâki‘ olup gûyâ bir kasr-ı Havarnakdır. Bu câmi‘in kubbeleri üstü serâpâ kırmızı horasânî kireç ile sıvalıdır. El-hâsıl cânib-i erba‘ası talebe hücreli ve mekteb ve medreseli bir müzeyyen ve mahbûb u merğûb câmi‘-i zîbâdır kim kal‘a-i Kandiye'de değil belki gayri yerde nazîri yokdur. Hudâ-yı Müte’âl inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ede.

Der-ta‘rîf-i câmi‘-i Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa

Kandiye kal‘asının limanı ağzında Su kullesi içinde bir küçük câmi‘-i zîbâdır kim gûyâ cihân-nümâ bir kasr-ı İremezâtü'l-imâddır. Cümle kârgîr binâ olup serâpâ kurşum örtülü ve bir kârgîr minâreli câmi‘-i mecma‘ı'l-irfân mesîregâh, teferrücgâh, ma‘bedgâh-ı şîrîndir.

Bu câmi‘ binâ olunurken Su kullesi dahi ta‘mîr ü termîm olunduğuna târîh olmuşdur:

Evliyâ'ya biri kalkup sordu fethi târîhin,

İsmine dedi boş idi kal‘a-i gevher-nigîn.
Sene 1080.

Diğer târîh-i zîbâ:

Bir velî çıkdı dedi böylece yaz tâ[r]îhin

Müjde Kandiye'yi feth eyledi Ahmed Paşa.
Sene 1080.

Târîh-i diğer:

Tamâm olunca fethi târîh içün,

Okuduk sûre-i İnâ Fetahnâ.

Sene 1080.

Târîh-i âhar, güfte-i Koca Vezîrzâde Süleymân Beğ *sellemehullâh:*
İftihâr edüp anınla dedi fâtih târîh,

Kıldı Allâh bana Kandiye fethin ihsân.

Sene 1080.

Diğer târîh-i Süleymân Beğ:
Hısn-ı Kandiye'de çûn mehl ile a'dâ kalıcak,

Fikr ederdim ki ne yüzden ola ihrâc âyâ,

Bir seher gûşuma erdi çü sadâ-yı tekbîr,

Sıdk-ı pâk ile hemân etdim o dem hamd ü senâ,
Çıkıcak mehl ile a'dâ dedim ana târîh,

Kandiye hısnını feth eyledi Ahmed Paşa.

Sene 1080.

Diğer târîh li-nâmıkıhı:
Bâng-ı Muhammed okuyup dedi târîh Evliyâ,

Feth olundu Kandiye el-hamdü lillâh sulh ile.

Sene 1080.

Diğer târîh-i fakîr:
Eyledik biz Evliyâ lafzen ve ma'nen târîhin,

Oldu bin seksende feth-i Kandiye sulh-ı cihâd.
Sene 1080.

Târîh-i pâdişâh-ı âlempenâh:
Dedi çûn Sultân Mehemmed gûş edüp târîhini,
Aldı düşmandan vezîrim yümnile Kandiye'yi.

Sene 1080.

Diğer târîh-i âhar:
Evliyâ etdik du‘â-i târîhin,

Kandiye alındı hamden bi'l-kesîr.
Sene 1080.

Târîh-i diğer, güfte-i Haylî:
Kahramân mertebe serdâr-ı gazâ endîşe,

Sell-i samsâm-ı cihâd etdi Girid'e geldi,

Dediler Haylî pesend eyleyüp ashâb-ı süyûf,

Seyf-i Ahmed Paşa Kandiye hisârın aldı.
Sene 1080.

Def‘â târîh-i zîbâ:
Zor-ı bâzû ile çün yıkdı der ü dîvârın,

Dest-i Hayber-şiken-i Hayder-i Karrâr-âsâ,

Hamd edüp halk-ı cihân Haylî dediler târîh,

fâtih-i Kandiye oldu yed-i Ahmed Paşa.
Sene 1080.

Def‘â târîh-i û:
Dedi Haylî bu fethe târîhdir,

Minallâh feth-i bi-nasrin azîz.
Sene:1080.

Âhar gûne târîh, Mora diyârında Mizistre müftîsi Hamdî Efendi güftesidir, târîh:
Kal‘anın Hamdiyâ metâneti ger,

Dâsitân olmuş idi efvâhdan,

Fethi târîhi Kasranın bârî,

İndi halka alîmallâhdan.

Sene 1080.

Diğer târîh lâ-edri kâ'ileh:

Bî-selâmet ise de müjde ile târîh dedim,

Kandiye'yi şâhım aldı vezîr ibn vezîrin.
Sene 1080.

Târîh-i nev'-i diğer:

İşbu fethin sâline müş'ir ola bir mısra'ı,

İstevüz mir'ât-i dilden göstere hem ola hoş,

Müddet-i feth görünür bu yazılan târîhden,

Kandiye'nin nâ-pâki çıkdı kal'a ise oldu boş.

Sene 1080.

Târîh-i nev'-i âhar lâedri kâlimeh:

Mând ez-mâ tâ kıyâmet târîh,

Freng heme merdûd şüd illâ melik.
Sene 1080.

Târîh-i tarz-ı âhar:

.....(8 satır boş)..... ***[315a]***

Eğer bu Kandiye'nin cemî'i câmi' ve mesâcid ve hân u hammâm ve çeşme-sârlarının târîhlerin tahrîr eylesek başka bir mücelled manzûm tevârîh olur. Ancak bu kadar ile iktifâ etdik. Lakin bu târîhleri mastûr olan on sekiz aded cevâmi'-i selâtîn ve vüzerâ-yı mücâhidîn ma'bedgâhlarından mâ'adâ,

Der-tankîl-i mesâcidhâ-yı kal'a-i Kandiye

Cümle yetmiş bir aded mahalle mesâcidleri vardır, ammâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik Acemzâde Reîs (---) Efendi mescidi, çârsû içinde bir tahtânî zâviye olmak ile şeb [ü] rûz cemâ'atden hâlî değildir. Lâkin câmi' olmağa isti'dâdı olup evkâf-ı kesîresi çokdur.

Ve Karabaş Dede mescidi ve Hindî Ca'fer Baba mescidi ve Panıgrad kapusunun iç yüzünde Alî Baba mescidi ve Sadrıa'zamın vekîl-harcı Receb Ağa mescidi ve Çavuşbaşı zâviyesi ve Topçubaşı zâviyesi ve Yüzbir Mehemmed Ağa buk'ası ve Yerli Yeniçerileri meydânı mezkiti ve Balta Ağa eynesi ve Gümrük Kapusu mescidi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ba'de'l-yevm inşâallâhu te'âlâ dahi çok cevâmi' ve mesâcidler binâ olunur.

Der-tescîl-i hammâmât-ı râhat-ı cân

Cümle (---) aded hammâm-ı cân-sitânlardır, ammâ cümleden mukaddem binâ olunan Vezîria‘zam Ketdudâsı Mahmûd Ağa hammâmı bir kenîse iken ağa-yı mûmâ-ileyhin ilm-i mi‘mârîsi olması sebebi ile on günde on kurnalı ve iki halvetli ve bir meydân soffalı ve bir latîf câmekânlı âb [u] hevâsı latîf hammâm-ı rûşenâ edüp câmi‘ine vakf eyleyüp câmi‘ine dahi yakındır.

Ve Karanlık kapu kurbunda Bostân hammâmı üç kurnalı bir müfîd ü muhtasar acele ile binâ olunmuş küçük hammâmdır.

Ve Panıgrad kapusu yolu üzre Rûmeli hammâmı.

Ve Hunkâr câmi‘i kurbunda Câmcı hammâmı ve Yeniçeri hammâmı ve Yerlikulu hammâmı ve Topçular hammâmı ve Çufud mahallesi hammâmı ve Ağa hammâmı. Bu hammâmlar cümle acele ile binâ olunmuş küçücük hammâmlardır.

Ammâ cümleden Defterdâr Ahmed Paşa hammâmı gâyet büyük ve pâk ü musanna‘ bir hammâm-ı azîm olmuşdur kim gayri cezîrelerde misli yokdur. Cânib-i etrâfında dörd aded halvetleri ve meydân soffası ve müte‘addid çâr-kûşesinde çâr aded yan soffalarında üçer aded ku[r]nalı vâsi‘ hammâm-ı hoş-hevâ ve hoş-binâ bir hammâm-ı ra‘nâdır kim cemî‘i bisâtları ve mahbûb dellâkleri pâk ü pâkîze bir hammâm-ı küşâdedir kim cemî‘i kubâblarında billûr ve necef ve moran câmlar ile rûşen-âbâd rûşenâ hammâm-ı dilküşâdır. Ve bir câmekânı var kim bin âdem alır. Ortasında bir havz-ı azîmi var. Fevvâreleri kubbe-i câmekâna pertâb eder. El-hâsıl nev-binâ bir nakş-ı bûkalemûn hammâm-ı ibret-nümûndur.

Bunun dahi {ve Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa hammâmının} ve Mahmûd Kethudâ hammâmının dahi suları âb-ı hayât Kemer sularındandır, ammâ gayri hammâmların çâh-ı mâlardır.

Der-vasf-ı çeşme-sâr-ı âb-ı revân

Cümle yetmiş aded aynü'l-hayât ayn-ı hayvânlardır. Cümleden çârsû ortasında Defterdâr Ahmed Paşa câmi‘inin önündeki meydânda kral çeşmesi bir havz-ı azîmin ortasında bir alçak amûd üzre yine mermerden bir mücessem kefere tasvîri edüp zekerinden cereyân eden sudan cümle küffâr nûş edüp def‘-i atşân ederlermiş. Ammâ ba‘de'l-feth bir gâziyân-ı mücâhidân kimesne cerrâh-ı kâmil imiş, mezkûr küffârın zekerin balta ile sünnet edüp ba‘dehu Defterdâr Ahmed Paşa bir havz-ı azîm içre bir çeşme-i ibret-nümâ etmişdir kim bir vâcibü's-seyr âb-ı hayâtdır çeşme-sârdır kim {bu havz-ı pâkin cânib-i erba‘asına üstâd-ı haddâd demir kafesler edüp Nakkâş Bihzâd bu demir kafeslere la‘l-gûn boyalar ile nakş edüp müzeyyen oldu.}

Andan Hünkâr çeşmeleri yedi yerdedir. Andan Vezîria‘zam çeşmesi. Andan iki lüleli Vâlide Sultân çeşmesi. Andan Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa çeşmesi. Andan Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa çeşmesi. Andan Defterdâr Ahmed Paşa aynı. Andan Melek İbrâhîm Paşa aynı. Andan Sultân İbrâhîm çeşmesi. Andan Ankebût Ahmed Paşa aynı. Andan Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa'nın liman kapusu ndan taşra liman kenârında iki lüleli çeşmesinin şikeste beste târîhidir:

Üç eksiğiyle Evliyâ dedi,
Târîhi hayrî fî-sebîlillâh.

Sene 1080.

Andan Vezîr kethudâsı Mahmûd Ağa çeşmesi. Andan Re’îsü'l-küttâb Acemzâde (---) Efendi aynü'l-hayâtı. Andan Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa'nın Su kullesi dibinde liman kenârındaki

çeşmesinin müzehheb ile tahrîr olmuş târîhidir:

Mustafâ Paşa vezîr-i pâk zât,

eyledi bir ayn-ı cârî ol sıfât,

Teşne diller dediler târîhini,

Suyu sâfî çeşme iç âb-ı hayât.
Sene 1080.

Andan Cânrîz kapusu kurbunda Abaza Sarı Hüseyin Paşa çeşmesi. Andan Peygamber çeşmesi binâ olunup rûh-ı şerîfine *[315b]* hibe olundu. Niçe çeşme-sârlar vardır ammâ âb-ı nâbların nûş edüp ma‘lûmumuz olan çeşmeler bunlardır kim bu mahalde tamâm oldu.

Der-ilm-i medâris-i âlimân-ı müfessirân: Cümle tokuz aded dâru't-tedrîs-i tâlibândır. Elbette tahrîr olunan câmi‘lerin ekserinde birer medrese mukarrerdir, ammâ tokuz adedinde müstakil ders-i âmları vardır.

Der-temdîh-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle tokuz aded henüz nev-binâ dâru'l-ulûm-ı ciğer-gûşe-i püserânlar vardır. Evvelâ Hünkâr mektebi ve Vâlide Sultân mektebi ve Sadrıa‘zam mektebi ve Abdurrahmân Paşa mektebi ve Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa mektebi ve Defterdâr Mektebi ve Kethudâ İbrâhîm Paşa mektebi ve Melek İbrâhîm Paşa mektebi. Dahi niçe mektebler henüz binâ olunup bu şehr-i Kandiye amâr olmadadır.

Der-tezkîr-i tekyegâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân

Cümle on yedi aded hânkâh-ı fukarâ-yı Âl-i Abâgânları vardır. Evvelâ cümleden evvel binâ olunan kal‘a hâricinde Deli Hüseyin Paşa'nın Horasânoğlu mesîregâh tekyesidir kim hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı Bektaşiyân âsitânesidir kim bâlâda mevsûfdur.

Ba‘de'l-feth binâ olunan derûn-ı kal‘ada Yüksek tabyanın iç yüzünde Çavuşbaşı Köse İbrâhîm Ağa tekyesi tarîk-i Bektaşiyândır kim niçe gûne fakîrân-ı gâziyânlar sâkinlerdir, ammâ Abdülkâdir Gîlânî tarîkinde bir müsâfir azîz gelüp fukarâlarıyla azîm tevhîd [ü] tezkîr sürülüp her gün cem‘iyyet-i kübrâ olup cân sohbetleri olur, zîrâ bir mürtefi‘ yerde vâki‘ olup cümle uşşâkân-ı sâdıkânlar teferrücine gelüp kesb-i hevâ ederler.

Andan Yassı tabyanın iç yüzünde Karabaş tekyesi, ulu âsitâne olup, andan Su kemeri kurbunda Hünkâr câmi‘i yolu üzre Hindî Baba Ca‘fer tekyesi, andan Şeyh İbrâhîm Gülşenî tekyesi, andan Üsküdârî Mahmûd Efendi halîfesi Celvetî Alî Efendi tekyesi, andan Göllük tabyasının iç yüzünde tarîk-i Bayrâmîde Şeyh Vâhidî hânkâhı, andan Ankebût Ahmed Paşa câmi‘i kurbunda tarîk-i Uşşâkîden Şeyh Esedüddîn savma‘ası, andan Panıgrad kapusunda Cebehâne tekyesi tarîk-i Fenâyîdendir.

Andan Karanlık kapunun iç yüzünde Bektaşî Alî Dede tekyesi, andan (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Derûn-ı kal‘ada niçe tekyeler dahi vardır ve niçeler dahi amâr olmadadır ammâ ma‘lûmum olan bunlardır.

Ammâ kal‘adan taşra Kuşaklı Manastır kurbunda tekye-i Tîrendâzân ya‘nî Ok atıcılar tekyesi henüz Sadrıa‘zamın (---) ağası amâr (...) mahallinde ok meydânı olmuşdur kim ta‘bîr olunmaz.

Andan Sadrıa‘zamın otağı yeri bir ma‘mûr çiftlik olup bir mesîregâh-ı tekye-i teferrücgâhdır.

Andan Sadrıa‘zam vekîlharcı Receb Ağa tekyesi, fukarâ-yı Halvetîlerdir.

Andan Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa sarâyı bir tekye-i Bektaşiyân oluyordu.

Andan Kuşaklı Manastır kurbunda Medîneli Dervîş Sâlih tekyesinin aslâ hayrât u akârâtları yok, tarîk-i Kâdirîde Kâdir Kayyûm Rezzâk Allâh'a nâzır bir alay kâf-ı kanâ‘atde ve künc-i istiğnâda fakr [u] fâka sâhibleri kalenderî fukarâları var, ammâ sûre-i (---): [82] nassı üzre şeb [ü] rûz her tarafdan sadaka ve nezerât kurbânları gelüp cemî‘i âyende vü revendegânlar ile yeyüp içüp tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl bir alay pâ-bürehne ve ser-bürehne fukarâ-yı sâbirîn ü şâkirîn ü zâkirînlerdir.

Der-aded-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân

Mâ-tekaddem kefere zamânı milota nâm defterdâr aşkarvan(?) hattıyla cümle bin yedi yüz aded dekâkînler var idi. Şimdi yine henüz cümlesine ankâ bâzergânlar girüp kâlây vâlây metâ‘ların arz edüp her dükkân arûsek-i şehr-i çîn oldu.

Ammâ Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa câmi‘i cenbinde ba‘de'l-feth bir ayda bir şâhrâh-ı azîmin yemîn ü yesârında kârgîr binâ yüz elli aded dükkânları ale't-tertîb inşâ edüp bir çârsû-yı hüsn oldu kim cemî‘i akmişe-i fâhire ve vâlâ-yı nâdireler anda fürûht olunur.

Ve Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa dahi câmi‘i cenbinde şâhrâhın sağında ve solunda bir bezekistân kâristân bir çârsû-yı müzeyyen etmişdir. Cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın tuhaf metâ‘ları anda mevcûd olup iki şâhrâhın başında bir kahvehâne etmişdir. Cemî‘i gâziyân-ı serbâzân-ı mücâhidân meddâhân erbâb-ı ma‘ârif şâ‘irân bu mecma‘u'l-irfân kahvehânede mevcûddur.

Ve Defterdâr Ahmed Paşa bâzârı cümle elli aded dükkânlardır.

Ve Mahmûd Kethudâ çârsûsu dahi elli aded kârhânelerdir.

Ve Re’îsü'l-küttâb Acemzâde Efendi elli aded dükkânlar yapdı.

Ve Topçubaşı otuz *[316a]* aded ve andan aşağı Sadrıa‘zam yetmiş aded dükkânları serâpâ yeniden inşâ edüp câmi‘ine vakf etdi.

Ve Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa elli aded dekâkînler binâ etdi.

Ve'l-hâsıl cemî‘i vüzerâ ve vükelâlar niçe bin hayrât [u] hasenâtlar inşâ edüp şehr-i Kandiye gül gibi olup güldü. Ve kâfir zamânı bu şehir içre aslâ kehrîz olmamak ile Sadrıa‘zam fermân edüp tâ Vâlide câmi‘i önünden yokuş aşağı tarîk-i âmmın ka‘r-ı zemînin yarup kehrîz yolların tâ liman kapusu hâricine varınca kârgîr binâ ile edüp henüz pâk ü pâkîze bir şehr-i tâhir oldu.

Ve cümle altmış sekiz aded kârgîr mahzenler ve cümle on aded kahvehâneler ve cümle yigirmi aded bozahânelerdir kim kân-ı levendâtdır. Bunlara sehel ruhsat verdiler kim askerî tâ’ifesine ârâmgâh ola, ammâ meyhânelere izin verilmedi.

Der-manzara-i hân-ı hâcegân: Cümle on yedi aded hân-ı sevdâgerân-ı berr [ü] bihârdır kim her metâ‘-ı zî-kıymet ve bî-minnet râygân bulunur, ammâ henüz dahi hânlar binâ olunmadadır.

Der-hakk-ı aded-i sarây-ı kibâr [u] a‘yân

Cümle dörd bin aded Şeddâdî binâlı kat-ender-kat hânedânlar ki her biri mânend-i kal‘a olup beşer altışar kat şâhnişîn ve demir kafesli ve niçesi demir kapusu ve mazgal delikli ve dirsekli sarp evlerin cümle dam u bâmlarının üstleri kırmızı kiremitli ve çoğu kırmızı horasân[î] ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır.

Cümleden Ceneral sarâyı, azîm temâşâ hânedândır kim Sadrıa‘zam sarâyı oldu.

Ve Defterdâr Paşa sarâyı ve Kapudan Paşa sarâyı ve Ser‘asker sarâyı ve Yeniçeri Ağası sarâyı ve

Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa sarâyı ve Şâm vezîri Melek İbrâhîm Paşa sarâyı ve Sarı Hüseyin Paşa sarâyı ve cümle vüzerâlara ve mîr-i mîrânlara birer sarây konak verüp Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa kendü câmi‘i sarâyında mihmân oldu.

Ve Zağarcıbaşı sarâyı ve Samsoncubaşı sarâyı ve Hasekîler sarâyı ve Başçavuş sarâyı ve cümle Sipâh ağaları sarâyı ve Cebecibaşı sarâyı ve Topçubaşı sarâyı.

Ve'l-hâsıl cemî‘i ocak ağalarına ve cemî‘i erbâb-ı dîvân efendilerine birer sarây ve sâ’ir iş erlerine birer kışla konaklar verüp herkes konakların amâr etsin deyü fermân-ı düstûr-ı mükerrem olunca azamet-i Hudâ bir ayda cemî‘i hânedânlar dürr-i beyz-âsâ oldular.

Ve her hânedânlarda birer ve ikişer ve üçer aded su kuyuları olup cümle tokuz bin altmış aded çâh-ı mâlar tahrîr olunmuşdur. Ve cümle evlerde yedi bin aded âb-ı hayât su sarnıçları mukarrerdir kim cümle dam u bâmlarından cereyân eden bârân-ı rahmet evler içindeki su sarnıçlarına nâzil olup leb-ber-leb mâ-i zülâl olduğundan küffârlar aslâ suya usret çekmezler imiş.

Ve cümle mahalle-i Yahûdân bir mahalledir, ammâ yedi aded cemâ‘atdir. Karâyî Yahûdîleri İsrâ’îlî Yahûdîlerinden ayrı başka bir mahalde [s]â[ki]nlerdir kim cümlenin sağîr ü kebîr dâr-ı menhûs hâneleri üç yüz aded dâr-ı nâçârları vardır. Bu Yahûdîler cümle ceng mahallerinde kâmil yedi ay cümle evlâd [u] ıyâlleriyle kal‘a içinde gâ’ib olup ba‘de'l-feth meydâna çıkup cümlesi zîr-i zemînde gûyâ meyyit-i müteharrik olmuşlardır. Ümmet-i Muhammed'i görüp yüzlerin yerlere sürüp secde-i şükr edüp mahalleleri askerden masûn olsun içün bir yeniçeri çorbacısı dîdebân ta‘yîn olundu.

Ve cümle üç yüz aded müşebbek bostân-ı gül-i gülistânlar var kim her birinde birer ikişer aded âb-ı hayât çâh-ı mâlar vardır. Ve cümle on sekiz aded yerde bârûdhâne hazînesi kulleleri vardır kim her tabyanın iç yüzlerinde birer aded kubbe-i azîmlerin zîr-i zemînleri bile bârûdhânelerdir. Hâlâ her birine birer aded cebeci çorbacıları ta‘yîn olunup neferâtlarıyla muhâfaza edüp bârûd lâzım geldikde yakın olan tabyalara bârûd taşırlar.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân: Cümle sağîr ü kebîr yüz yetmiş iki aded deyr-i kıssîsân-ı bıtrîkânlar vardır, ammâ kimisi hammâm ve kimi mahâzin ve kimi câmi‘ ve mesâcid ve medreseler oldu.

Der-aded-i bâğavât-ı İremezât: Derûn-ı hisârda cümle yüz yetmiş aded bâğçe-i merâmlar vardır. Hâlâ dahi ziyâde amâr olmadadır. Ve hâlâ niçe bin aded bâğ u bâğçe ve besâtînler olacak arz-ı hâliyeleri vardır.

Der-tahrîrât-ı aded-i mahallât: Kal‘a defterdârı milota nâm zımmî defteriyle cümle Kandiye içinde kırk bir aded mahallât ve papaslıkdır. Yigirmi mahallesi Freng'dir, yigirmi bir mahallesi Rûm kefereleri idi. Cümle kefereleri gemilere koyup ceneral-i la‘în Venedik'e götürdü, ammâ Freng mahallelerinin sarâyları ma‘mûr olup cümle dam u bâmları kireç ve horasânî olup bârân-ı rahmetden cereyân eden suları evler içindeki su sarnıçlarına cem‘ olup cümle deyrleri *[316b]* damlarından akan matar-ı rahmetler kiremitlerinden nüzûl edüp sarnıçlara cem‘ olur.

Der-beyân-ı eşkâl-i liman-ı Kandiye

Bu liman-ı amelînin dâ’iren-mâdâr etrâfı bin adımdır. Ve cümle on dörd aded göz kârgîr binâ tersâhâne kemerleri var kim cümlesinin üstleri serâpâ horasânî kireç örtülüdür. Anlardan dahi cereyân eden âb-ı rahmet cümle su sarnıçlarına nâzil olur. Ammâ dörd aded tershâne gözlerine üçer ve ikişer aded kadırgalar sığar tershâne gözleri var gâyet uzundur. Ve bir tershâne gözünde bir kefere Freng karısının hayrâtıdır, bir acâ’ib şarâb çeşmesi vardır. Bir mermer dîv kellesinden hamr-ı ahmer-gûnu cereyân edüp altı ay kâmil şîre-i engûr zamânı her bâzâr günleri cemî‘i kefere levendâtlarına şarâb-ı hamr tevzî‘ olurmuş. Hâlâ bir büyük şîre sarnıcı vardır, ammâ şarâbı değil suyu kalmamış,

tershânenin orta gözlerinde mu‘attal durur.

Ammâ bu limanın büyük kapusunun iç yüzünde yeniçeri ocağından Haseki Pâyzen Hasan Ağa cümle odası neferâtlarıyla kolluk bekleyüp küçük kapuda gümrük dîdebânları bekleyüp gümrük kapusunda gümrük emîni bâc u bâzâr öşr-i sultânî bekler.

Ve dahi liman kapusunun iç yüzünde Vezîria‘zam çârsûsu içre yine Sadrıa‘zam bir kurşum örtülü bir hân-ı azîm binâ eylemişdir kim gûyâ sedd-i İskender'dir.

Ve cümle tahtânî ve fevkânî altmış aded hücreler olup altları cümle mahzenler ve bu mahalden baş yukaru tâ Vâlide Sultân câmi‘ine varınca kâmil bin iki yüz adım yolu bir sâ‘atlik yerdir kim bu şâhrâhın iki cânibleri serâpâ dükkân ve (...) ler dir.

Der-beyân-ı evsâf-ı kal‘a-i atîk İçhisâr

Bu kal‘a kadîmdir ammâ taşradaki kal‘a Süleymân Hân Rodos'u feth etdikden sonra Panıgrad ve Karanlık kapuları ve Yüksek tabya ve Kızıl tabya ve Yassı tabyası ve Kum tabyası ve Göllük tabyalarının dîvârları Süleymân Hân'dan sonra binâ olunmuşdur. Ba‘dehu Sultân İbrâhîm cülûsundan sonra dahi metânet üzre inşâ olunmuşdur.

Ammâ mezkûr iç kal‘a kapusu önü dörd çatal yoldur. Sağ tarafı iç kal‘a handakı kenârınca baş aşağı küçük liman ki Kum kapu yoludur, ana gider şâhrâh-ı azîmdir, ammâ taşra kal‘a binâ olalı bu iç kal‘a dîvârları ve handakları ol kadar ma‘mûr değildir.

Ve yine iç kal‘a kapusunun solundaki yol iç kal‘a dîvârıdır kim handakı dolup tarîk-i azîm olup yeniçeri odaları cümle bu iç kal‘a dîvârı önündeki yoldadır kim kâmil altmış arşın enli yoldur. Hâlâ bu şâhrâh üzre her bâzâr günleri hafta bâzârı durmak fermân olunup cem‘iyyet-i kübrâ olup bir tarafında at bâzârı ve bir tarafında koyun bâzârı ve bir semtinde sığır bâzârı ve bir köşe-i puçesinde avret bâzârı durur, ammâ oğlan bâzârı cümleden işlek râygân bâz[âr-ı] mîdehetân-ı muğlimândır. Bu yolun bir tarafı tophâneye ve bir tarafı Hünkâr câmi‘ine gider.

Ve bu mahaldeki yeniçeri odaları küffâr zamânı soltat mortat odaları imiş. Hâlâ yeniçeri odalarıdır. Cümle tahtânî ve fevkânî iki kat kârgîr binâlı hâne-i zîbâları yüz aded hücreleri serâpâ kârgîr binâlı kemer ve toloz kubâblı tâk-ender-tâk hânedân-ı pâk odalar olup üzerleri serâpâ horasânî ve kireç sıvalı olup âb-ı rahmet suları cümle sarnıçlara gidüp cemî‘i odaların önlerinde sokağa nâzır dehlîzleri sâfî demir parmaklıklar inşâ olunup bu odaların iki başlarında azîm kârgîr binâ taş nerdübânlar ile çıkılır musanna‘ taş nerdübânlardır.

Ve bu hânedânların ardlarında bir incecik ve dıyk ve daracık yoldur kim tâ Topçubaşı çârsûsuna çıkar. Ve bir tarafı yine Tophâne meydânına çıkup ol meydânda cümle kapukulu topçularının kışla odalarıdır.

Ve bu yeniçeri odalarının sağındaki şâhrâh yol Ağa câmi‘i mihrâbı önünden tâ Kemer Suyu kapusuna dek kâmil tokuz bin [adım] olup ba‘zı yerleri enli ve ensiz yolun yemîn ü yesârında sâfî bâğ u bâğçeli ma‘mûr u müzeyyen hânedânlardır kim üç yıldan berü muhâsarada aslâ bu hânelere top gülleleri dokunmamışdır.

Ve bu yolun solunda Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa câmi‘i yolu tâ Vâlide câmi‘ine varınca altı yüz adım bir şâhrâh-ı azîm enli tarîkdir. Ve bu şâhrâhın sağındaki yol Re’îsü'l-küttâb Acemzâde Efendi mescidi önünden Mahmûd Kethudâ câmi‘i ve hammâmı önüne varınca beş yüz adım tûlı bir yoldur kim yigirmi arşın enlidir. İki cânibi evler ve dükkânlı şâhrâhdır.

Ve bu yolun sağında Re’îs Efendi kapusu önünden Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa çârsûsu yolu tâ Panıgrad kapusuna varınca bin adım yolu yigirmi arşın enlidir. Ve iki cânibi ma‘mûr u müzeyyen

dükkânlar ve evlerdir. Andan Kızıl tabya kurbunda,

Kızlar manastırı: Bir kal‘a-misâl binâ-yı azîm imiş. Top-ı kûp ile münhedim olan yerlerin amâr edüp yerli yeniçerilerine sadaka olunup bir azîm odalar oldu. Ortasında bir *[317a]* fevkânî câmi‘ olup altında bir havz-ı azîm ortasında fevvâreleri tâ câmi‘in altına yetişüp etrâfında âbdest muslukları cereyân eder. Ve bir köşesinde bir hammâm-ı latîf ârâste olup bir âsitâne-i azîm oldu kim kat-ender-kat odalarında yerli yeniçeri kulları sâkinlerdir.

Ve dahi Karanlık kapunun iç yüzünde kapukulu cebecilerinin cebehâne odaları cümle seksen aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ bâğlı ve bâğçeli ve medd-i basarlı odalar olup cümle üstleri serâpâ kireç ve horasânî ile mestûr tertîb üzre binâ olunmuş hâne-i ma‘mûrlar olup etrâfında kal‘a-misâl dîvârları ve iki başlarında kemer kapular ile pîrâste olmuş bir kârhâne-i cebeciyândır. Andan

Kârhâne-i yerlü cebeciyân: Kemer Suyu kapusunun iç yüzünde Sofî Mehemmed Paşa câmi‘i kurbunda bâğlı ve bâğçeli ve sıra ile ale't-tertîb binâ olunmuşdur. Mâ-tekaddem bu dahi kefere-i soltat hâneleri imiş. Hâlâ dahi ziyâde ma‘mûr olup yerli cebeciyân hücreleri oldu. Andan,

Âsitâne-i yerli topçuyân: Yassı tabya nâm mahallin iç yüzünde bu dahi ale't-tertîb binâ olunmuş elli aded fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ odaları cümle bâğ u bâğçeli ma‘mûr odalardır. Andan,

Âsitâne-i azîm yerli azebistân odaları: Mîrî anbârlar kurbunda yine tertîb üzre binâ olunmuş a[l]tlı ve üstlü kârgîr binâlı yüz elli aded odalardır, ammâ bâğları ve bâğçeleri ve etrâflarında havlıları yokdur, zîrâ bu kârhâne şehrin ortasında ve iç kal‘a dîvârı üstünde vâki‘ olup ba‘zı pençereleri iç kal‘a handakına nâzırdır.

Andan bu odalara karîb ibret-nümâ-yı azîm dörder kat **buğday anbârları** var kim cemî‘i dakîk ve şa‘îr ve gendüm ve rüz ve ades ve fûl ve gayri hubûbât u me’kûlât ve niçe kerre yüz bin kantâr beksumât dağlar gibi yığılıdır ammâ küffâr zamânından kalmış bir dâne-i hardal bulmadık.

Bu anbârları üstâd-ı bennâ eyle hendese üzre binâ etmiş kim evc-i âsımâna ser çeküp içinde olan un ve buğday ve sâ’ir hubûbâtlar kesb-i hevâ etsün deyü bu binâ-yı ibret-nümânın cânib-i erba‘asında üç yüz altmış altı aded pençereler binâ etmişler.

Bu anbarlar dahi eski iç kal‘a dîvârları üzre vâki‘ olup ba‘zı revzenleri iç kal‘a handakına nâzırdır. Bu mahâzinlerin altları serâpâ yüz aded kârgîr binâ dükkânlardır. Ve her dükkânların iç yüzlerinde birer aded yine kârgîr binâ mahâzinler vardır. Anların dahi üstlerinde yine birer kat kârgîr hücreler vardır. Anlar da mahzen odalarıdır.

Ve yine iç kal‘a kapusunun kemeri üzre mahpûshâne-i medyûn-ı a‘yân [u] eşrâf sicni vardır. Kat-ender-kat demir pençereler ve demir kaplı dîvârlardır. *Allâhümme âfinâ.*

Ve bu iç kal‘a kapusu kemeri üzre beyâz mermer üzre bir San Marko kelbi sûreti tasvîri var, kanatların küşâde edüp durur. Gûyâ zî-rûh zann olunur. Ve yine bu kapunun iç yüzünün sol tarafında bir çorbacı neferâtlarıyla muhtesib ağası sâkindir.

Andan binâ-yı azîm Defterdâr Ahmed Paşa câmi‘ine muttasıl bir kal‘a-misâl sarây-ı azîm cebehâne-i ibret-nümâ var kim bu âsâr-ı binânın der-i dîvârında ve dam [u] bâmları etrâflarında ve cebehâne kapusu etrâfında ve tâklerinde ve atebe-i ulyâsında olan vâcibü's-seyr temâşâ-yı mermer-bürler bir diyârda yokdur. Meğer Atina şehrinde Sultân Mehemmed-i Ebü'l-feth câmi‘indeki eşkâl-i garîbeler ola. Ammâ bu nev binâ olmak ile bunda olan nukûş-ı timsâl-i garîbe vü acîbeler ve nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn mermer-bür kârı Atina'ya gâlibdir, zîrâ cemî‘i ecnâs-ı mahlûkâtların tasvîrâtları bu cebehâne sarâyının rûy-ı dîvârlarında mastûr olup bir acâ’ibât [u] garâ’ibât-ı ibret-nümâlardır. Ve bu cebehânede olan âlât-ı mühimmât [u] levâzımâtların hisâbın Hudâ-yı Muhtesib bilir. Gerçi bâlâda cebehâne evsâfın tahrîr etdik ammâ deryâda katre ve güneşde zerre ve zerrede

şemme mikdârı tahrîr ü terkîm olunmadı.

Ve bu iç kal‘a kapusunun iç yüzünde muhtesibhâneye muttasıl çâh-ı gayyâ-yı derk-i esfelden nişân verir çâh-ı Bâbil-i Hârût-Mârût'dur yâhûd Mısır'daki Sicn-i Yûsuf'dan nişân verir bir mahpeshânedir kim görenin aklı gidüp vücûd-ı benî âdem çâk çâk olur. İçinde giriftâr-ı bend-i zencîr olanların nakilleri üzre niçe yüz ümmet-i Muhammed âh [u] enîn edüp eyitdiler kim bu sicn-i cahîm beş kat seng-i hârâdan kesme çâh-ı azîmler olup üç katı ka‘r-ı zemînde tahtânî zîr-i zemînler imiş. Ve üç katı fevkânî olup cemî‘i der-i dîvârları demir tahta kaplı olup ba‘zı hurde pençereleri beşer altışar kat kol kalınlığı demir pençereler olup cümle ümmet-i Muhammed esîrlerin her gece bu zindâna zencîrler ile bağlı ka‘r-ı zindâna endirüp yine ale's-sabâh çıkarırlar. Tâ bu mertebe bir muzlim mahpûshâne-i calenderdir.

Der-vasf-ı âsiyâb-ı bâd-ı rûzgâr: Karanlık *[317b]* kapunun iç yüzünde on aded kulle-misâl yel değirmenleri vardır. Kefere zamânı bunlarda bârûd-ı siyâh işlenir imiş. Bu dahi bir garîb ü acîb temâşâ-yı ibret-nümâ çarhları vardır. Hâlâ un değirmenleri olmuşdur.

.....(9 satır boş).....

İmdi ihvân-ı vefâ eğer bu kal‘anın fethinde bulunup her şey’i manzûrûmuz olduğu üzre evsâfların bir sene kâmil tahrîr eylesek yine tamâm olmaz. Hemân Hudâ-yı Bîçûn şerr-i düşmandan masûn u mahfûz eyleyüp dest-i İslâmda inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola, *âmîn ve yâ Mu‘în ve bi-hakk-ı Seyyidi'l-Mürselîn.*

Hulâsa-i kelâm fermân-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kim fâtih-i Kandiye'dir, anların fermân-ı hümâyûnları üzre ve Serdâr-ı mu‘azzam vezîr ibn vezîr Fâzıl Ahmed Paşa tahrîri üzre cezîre-i Kandiye vezâret ile serdâr-ı mu‘azzam [tahtı] olup vezâret ile ibtidâ (---) (---) Paşa'ya ihsân olunup paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu Rûmeli vezîri pâyesiyle on iki yük yetmiş bin akçe hâs kayd olunmuşdur. Eyâletinde cümle dörd aded sancak yere tasarruf eder.

Evvelâ sancağ-ı Hanya ve sancağ-ı Retime ve sancağ-ı Kisoma ve sancağ-ı (---) ve beş yüz akçe mev[lev]iyyet olup ibtidâ Hanya kazâsından ma‘zûl (---) Efendi'ye Kandiye mevleviyyeti ihsân olunup cümle eyâletinde yigirmi dörd aded kastel kazâları vardır.

İnşâallâh cümle kazâlar mahalleriyle tahrîr olunur, ammâ ancak Kandiye mevleviyyeti kurâları cümle üç yüz pâre kurâlar nâhiye olmak üzre işâret olundu, ammâ dahi tahrîr olunmayup ber-vech-i adâlet paşaya ve mollaya ne tahsîl olacağı nâ-ma‘lûmdur. Ve sâlisen ağa yeniçeri ağasıdır. Ve cümle yigirmi altı oda yeniçeri çorbacısı konduydu kim cümle (---) aded kapukulu yeniçerileridir.

Ve cebecibaşı ve topçubaşı ve kumbaracıbaşı ve yerli yeniçeri ağası ve yerli cebeciler ağası ve yerli topçular ağası ve on iki bölük yerli azebistân ağası ve yerli kumbaracıbaşı ve yerli lağımcıyân ağası ve on iki {aded} taşra tabyaların ağaları ve cümle üç aded kal‘a dizdârları ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve muhtesib nâ’ibi ve kassâm-ı askerî nâ’ibi ve muhtesib ağası ve mi‘mâr ağası ve harâc ağası ve şehir kethudâsı ve marankoz ağası ve meremmâtçıbaşı ve bârûdcubaşı ve çerâhorbaşı ve üç yerde çalıcı mehterbaşı ve liman ağası ve gümrük emîni ve bâcdârbaşı ve dellâlbaşı ve liman reîsi ve tershâne emîni ve mâl defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve defter emîni ve muhâsebeci efendi ve mukâta‘acı ve kal‘a tezkirecisi ve rûznâmeci ve Ak tabyanın on iki aded sancak ağaları ve Su kullesi dizdârı {Bekir Ağa ve on iki} aded tuğ sâhibi {Su kullesi} ağaları ve liman kapudanı on pâre firkateye mâlikdir.

Ve Kızıl tabya dizdârı ve sekiz aded sancak sâhibi bölük ağaları ve alaybeği ve çeribaşı ve elli aded erbâb-ı zu‘amâsı ve bin üç yüz aded erbâb-ı tîmâr ve anbâr emîni ve anbâr kâtibi ve anbâr nâzırı ve şehir subaşısı ve cebehâne emîni ve cebehâne kâtibi ve mevkûfât yerli(?) ve tîmâr

defterdârı ve defter emîni ve erzâk kâtibi ve Haremeyn muhâsebecisi ve evkâf kâtibi ve şehir emîni ve (---) (---) (---) *[318a]*

Hâsıl-ı kelâm Kandiye'nin cümle kırk aded ağalıkları ve kapukulları ağasıdır. Mâ‘adâ yetmiş aded ağalıkları yerli kulu ağalarıdır. Ve cümle kırk aded kapu kulları odaları çorbacıları ve odabaşıları ile mevcûd olup cümle on iki bin aded yeniçeri ve cebeci ve topçu kapukulları mevcûddur.

Ve cümle beş bin aded sağ kol ve cümle beş bin aded sol kol ve cümle beş bin aded yerli yeniçeriler ve cümle iki bin aded kapukulu cebecileri ve cümle bin beş yüz aded kapu{kulu} topçuları ve cümle bin aded yerli cebecileri ve cümle bin aded yerli topçuları ve cümle bin aded azebistân kulları ve cümle üç bin aded gönüllü askeri ve cümle iki bin azebistân askeri ve cümle bin aded beşli askeri ve cümle bin aded karavul askeri ve cümle beş bin aded Rûmeli sipâhîsi askeri ve cümle beş bin aded Anatolu sipâhîsi üçer yıl oturmak şartıyla kaldılar.

Ve cümle iki bin aded gönüllü garîb yiğitler üçer yıl bekleyüp sipâhîlik rü‘ûsların almak şartıyla kaldılar. Ve cümle bin aded kumbaracılar ve cümle bin aded lağımcılar, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Netîce-i merâm bâlâda tahrîr olunup Kandiye'de kalan cümle (---) asker tahrîr olunup kaldılar, ammâ elli bin asker dahi kalsa vechi vardır ve yerimiz dardır diyecek hâlleri yokdur. Ammâ bâlâda esâmîleri tahrîr olunan mâl defterdârı ve tîmâr defterdâr[ı] ve defter kethudâsı ve defter emîni ve muhâsebeci ve rûznâmeci bunların cümle köğleri ve kendlerinden hâss-ı hümâyûnları vardır.

Der-sitâyiş-i girdâ-gird-i cezîre-i Girit

Evvelâ fermân-ı vezîria‘zam ile yeniçeri efendisi olan Sarı Alî Efendizâde (---) Beğ efendimizle cezîre-i Girid'i dâ’iren-mâdâr tahrîr edüp seyâhat etdiğimiz kurâ ve kasabât kılâ‘ ve kastelleri ve yigirmi aded kazâlarda olan tokuz yüz aded kurâların iki kerre yüz bin aded re‘âyâ vü berâyâları ve cümle imâretlerin ayân u beyân eder:

Evvelâ bi-nefsihi Girid cezîresi dâ’iren-mâdâr be-kavl-i Papamonta ve be-kavli Atlas ve Minor ve Coğraf ve gayri hey’et kitâbları tahrîrleri üzre bu cezîre-i Girid altı yüz altmış ve ba‘zılar yedi yüz yetmiş mîl ihâta eder bir cezîredir derler. Ammâ "Fütihetâ" lafzı târîhinde Yenidünyâ'yı bulan Padre ve Kolon nâmân hukemâ-yı kudemâ-yı zû-fünûnlar ki *Papamonta* kitâbından istihrâc edüp kendüleri de seyâhat edüp bu cezîre-i Girid'i tahrîr etdikleri kavl-i sahîhleri üzre ve ilm-i hey’et ve ilm-i usturlâb ilm-i felek üzre bu cezîre-i Girid şarkdan garba tûlu iki yüz yigirmi mîldir ve arzı altmış mîldir. Ba‘zı yeri şimâl cânibinden cenûb tarafına yerleri ki Arabistân tarafına nâzır Akdeniz'in leb-i deryâsı taraflarına üç sâ‘atde bir denizden bir denize varılır yerleri vardır, ya‘nî tâ bu mertebede ensiz yerleri vardır.

{Der-beyân-ı imâret-i sebeb-i cezîre-i Ikrît}

Ammâ müverrih-i âlem Ayanta tevârîhinde lisân-ı Yûnân-ı Rûm üzre eyle tahrîr eder kim Hazret-i Îsâ *aleyhi's-selâm* zamânında bu cezîre-i Girid'i ecinne kavmi zabt edüp niçe bin ma‘mûr u âbâdân kurâ ve kasabât ve kılâ‘ şehirleri var imiş. Hikmet-i Hudâ ol asırda pey-ender-pey kırk gün kırk gece lodos rîhı esüp cemî‘i ecinne kavmini kırup cemî‘i imârâtların da berbâd edüp bu cezîre-i Girid niçe yıl mu‘attal kalur.

Ba‘dehu İşpanya krallarından bir kral-ı dâllin ismi Ikrît imiş, iki bin pâre yelken gemiler ile Endülüs ve Afrika Arabı pâdişâhları üzre {sefere} giderken hikmet-i Bârî rûzgâr-ı zorkâr muhâlif olup bu cezîre-i Girid'de Suda limanına girüp lenger-endâz olup yatırlar. Görürler kim niçe bin aded

âb-ı hayât enhârları cereyân edüp cemî‘i dağlarında bâğları mahsûldâr bir dâr-ı diyâr kim deyyâr mânendi olmayup âb [u] hevâsı latîf ve her meyveleri âbdâr [u] nazîf gül-i gülistân murğân-ı hoş-elhânlı yerler ve dağlarında karları vâfir ve cemî‘i nebâtâtları mütekâsir ammâ şehirleri ve kılâ‘ları harâb u yebâb pâymâl-i rimâl olup yatır. Hemân Ikrît kral cemî‘i ulemâ ve etıbbâ ve dûrbîn-fikr müsin ihtiyâr âdemleriyle müşâvere edüp cemî‘i nüdemâları ve hukemâları eydir:

"Pâdişâhım! Bu mahalle rûzgâr bizi getirmesi hikmet-i Hudâ'dır. Arabistân fethinden bu cezîreyi feth edüp amâr etmek dahi a‘lâdır" dediklerinde hemân Ikrît kral,

"Tiz bu cezîre amâr olsun" deyü Ormanol nâm vezîrin çağırup

"Bu cezîreyi benim içün amâr eyle" deyü fermân eder.

Ormanol *[318b]* vezîr dahi ilm-i hikmetde ve ilm-i zîcde ve ilm-i hey’etde ve ilm-i hendesede ve ilm-i hisâbda ve ilm-i usturlâbda ve ilm-i nücûmda ve ilm-i edebde ve ilm-i kelâmda ve ilm-i kemâlde ve'l-hâsıl cemî‘i ulûm-ı garîb ü acîbelerde tekmîl-i fünûn-ı zû-fünûn etmiş bir vezîr-i müdebbir idi kim gûyâ Fisagores-i Tevhîdî idi.

Hemân Ikrît kralın emrine "el-emrü emrüküm" deyüp bu cezîre-i Girid'in cenûb tarafına rağbet edüp sâhil-i bahrde ve ba‘zı berde mahalle münâsib âb [u] hevâsı latîf olan mürtefi‘ yerlere üç yüz pâre şehirler ve kal‘alar ve üç bin pâre kurâ ve kasabâtlar inşâ etmeğe şürû‘ edüp beş kerre yüz bin aded re‘âyâ vü berâyâlar ile bu cezîreyi üç yılda eyle ma‘mûr u müzeyyen etdi kim ol asırda rûy-ı arzda böyle bir bâğ-ı İrem-misâl cezîre yok idi. Her bir kurâsı biner ve ikişer biner hâneli idi.

Ba‘dehu yüz yıla dak eyle ma‘mûr oldu kim dağ u râğında ve bâğ u bâğçelerinden mâ‘adâ yerlerinde benî âdem tavattun edüp tenâsül bulup âdem deryâsından zirâ‘at edecek arz-ı hâliye bir şibir yer kalmayup benî âdem kesretinden kaht [u] galâ olur.

Ba‘dehu yüz yıldan sonra mezkûr Ikrît nâm kral-ı dâll mürd olup bu cezîreye Ikrît dediler. Sebeb-i tesmiyesi Ikrît'den Kirit diyeler tahfîf-i kelâm edüp efvâh-ı âlemde Girid nâmıyla meşhûr-ı âfâk olmuş bir cezîre-i vâcibü's-seyrdir.

Andan Ikrît kralın yerine oğlu Sinyor Ban nâm bir veled-i pelîd-i anîdi kırk yıl kâmil pâdişâh olup sikkesiz akçe kesdirüp râyiç eyledi.

Ol dahi kırk yıldan sonra mürd olup küçük karındaşı Martin nâm pelîd kral-ı dâll olup dîn-i Îsâ'dan nükûl edüp Mecûsî mezheb bir putperest {kefere} olup iki aded putları düzdürüp biri babası ve biri kendüsi kıyâfetine düzdürüp cümle millet-i Mesîhiyye kavmini müte’ezzî edüp putperest etdi. Ammâ ankâ-yı zî-şân pâdişâh-ı gümrâh olup cemî‘i leb-i deryâda olan pâdişâhları kendüye birer takrîb ile mutî‘ [u] münkâd etdi, ammâ Rûmeli kıyılarında Karlıeli vilâyeti kralı sarp yerlerde sâkin olmak ile Martin krala itâ‘at etmeyüp be-dürüstî isyân [u] tuğyân üzre oldu.

Âhır bu Kirit pâdişâhı Martin nâm putperest bin pâre gemi asker ile Karlıeli pâdişâhının üzerine varup İnebahtı ve Aya Mavra ve Narda ve Pireveze dağlarında ceng-i azîmler edüp Karlı pâdişâhı firâr edüp tâ Yanya vilâyetine varınca kovup Yanine şehrinde yetişüp Karlıeli kralı Markonton kralın başını kesüp elini vilâyetini gâret ü alan u tâlân edüp niçe bin askerlerin dahi kılıçdan geçirüp bakıyyetü's-süyûfların esîr ü bend-i zencîr edüp yine sâlimîn ü gânimîn Martin kral cezîre-i Girid'e vâsıl olur.

Ba‘dehu katl olunan Karlıeli kralının mukaddemâ bir karındaşı devlet-i dünyâyı istemeyüp seyâhat ile vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka pâdişâhlarına ve Daniska ve Leh ve Çeh ve Korol ve Filimenk krallarına gitmiş idi. Karındaşı Markonton kralı Girit kralı Martin nâm pelîd-i anîd-i putperest katl eylediğin istimâ‘ edince hemân bu seyyâh şehzâde papas âlem-i seyâhatde ihtilât {etdiği} mezkûr krallardan imdâd isteyüp iki kerre yüz bin askerle Karlıeli vilâyetine gelüp görür

kim bir harâb [u] yebâb dâr-ı diyâr olmuş.

Hemân var kuvveti bazuya getirüp sağîr ü kebîr iki bin pâre keştî cem‘ edüp bir muvâfik eyyâm-ı müsâ‘id ile Girid adasının Suda limanına girüp ol ân lenger-endâht olup tarfetü'l-ayn içre karaya leşker döküp mezkûr putperest olan Martin kraldan rû-gerdân olup Îsâ dîninde olanları başına cem‘ edüp leşker-i azîm ile Girit kralı Martin-i putperest üzre varup Martin-i putperest dahi yer götürmez cünûd-ı cünübleriyle Karlıeli şehzâdesine karşu çıkup Retime ve Apokoron sahrâlarında yedi gün yedi gece bir ceng [ü] cidâl edüp âhır-ı kâr Îsevîler gâlib putperest Martin mağlûb olup kaçarken Karlıeli şehzâdesinin leşkeri Girid kralına yetişüp başın kesüp Karlıeli kralının kanın alup Girid cezîresindeki imâretleri dahi Karlıeli şehzâdesi yere berâber edüp mansûr u muzaffer yine Kar[lı]eli vilâyetine gelüp karındaşı ve babası tahtına cülûs edüp müstakil pâdişâh olup papaslıkdan ve seyâhatden ferâğat eder.

Hikmet-i Bârî yine cezîre-i Girid öte tarafda hâlî kalup yine ecinne kavmi Girid'i zabt edüp kâmil yüz yıl yine hâlî ve mu‘attal yatırken İslâmbol tekûru İşpanya kralından bir kızını ricâ eder. Derhâl İşpanya kralı "el-emrü emrüküm" deyüp bir pençe-i âfitâbe duhter-i pâkîze-ahter-i nâ-şüküfte kızını cihâzlayup ve kızına câriyelik içün bin aded kız oğlan kızları zer ü zîvere gark edüp niçe bin milyon hazâ’in ve cevâhirâtlar ile kızını ârâste ve yüz pâre karavana galyonları cümle askeri ve mühimmâtlarıyla pîrâste *[319a]* edüp me’kûlât [u] meşrûbât levâzımâtlarıyla niçe bin askerini dahi pür-silâh yüz pâre barça kalyonlara cümle leşkerini kızıyla tahmîl edüp İslâmbol kralına mahabbetnâmeler ve mu‘temedün-aleyh elçiler ile niçe kerre yüz bin aded girân-bahâ metâ‘-ı kâmyâblar gönderüp İşpanya'dan cümle keştîler çıkup Kostantiniyye'ye doğru giderken hikmet-i Hudâ rûzgâr muhâlif esüp cemî‘i İşpanya gemilerin cezîre-i Girid'e Suda limanına düşürüp anda kâmil üç ay lenger-endâz olup yata yata cümle halkı bîzâr olurlar. Âhır-ı kâr cümle kızlar gemiler içinde feryâd edüp,

"Bizi bir kerre taşra çıkarın, kesb-i hevâ edelim" dediklerinde kapudan ve elçi ve sâ’ir iş erleri kızların ricâların kabûl eyleyüp kesb-i tarâvet etsinler deyüp cemî‘i kızları İşpanya kralı kızıyla taşra çıkarup üzerlerine çetr-i mülemma‘lar ve sâyebânlar kurup birkaç gün sâhil-i bahrde ayş [u] nûşa meşgûl olup bir gün cemî‘i bânûlar sünbül-i hevâ etmek içün dağ [u] râğ u bâğları geşt [ü] güzâr ederek bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerlere giderler.

Hikmet-i Bârî bir azîm yağmur yağup piyâde yürümeğe mu‘tâd edinmemiş kızlar çamurda bî-tâb u bî-mecâl kalup bi'z-zarûrî ol gece dağlarda yatırlarken hemân nısfu'l-leylde cümle pençe-i âfitâb kızlar ile İşpanya kralının kızını dahi ecinne kavmi alup gâ’ib olurlar tâ sabâha dek cemî‘i kızları kavm-i ecinne if‘âl bâbına çeküp cümle duhter-i pâkîze-ahterlerin bekâretlerin izâle edüp nâpâk ederler.

Ale's-sabâh bu hâli cümle küffâr görürler kim cemî‘i bikr-i nâ-şüküfte kızların sinirlerinden kanları cereyân eder. Cümle küffâr bir yere cem‘ olup kızlardan bu hâl-i pür-melâli su’âl etdiklerinde kızlar dahi ol gece budları arasından geçen hâdisâtları ve cereyân eden dem-i fâsid-i mâcerâyı bir bir nakl etdiklerinde cümle kapudanlar ve elçiler ve gayri küffârlar melûl olup,

"Âyâ ba‘de'l-yevm hâlimiz neye müncer olup İşpanya kralımıza ve Kostantin kralına ne yüz ile varup ne yüzden cevâb verelim" deyüp mağmûm ve müte’ellim olup cemî‘i kızları gemilere koyup kendüleri âlem-i hayretde kalup ol gece cümle küffâr gemilerde yatmayup karada kızlar içün kurulan çadırlara çıkup İşpanya kralının kızını taleb etmeğe gelen Kostantin kralının elçisi ve cemî‘i tevâbi‘ât [u] levâhıkâtlarıyla çadırlarda müşâvereler edüp,

"Biz pâdişâhlarımıza ne cevâb verelim" deyü müşâvere-i bâ-savâblar edüp bade'l-letî ve'l-letâ

hayemâtlar içre ayş [u] nûşa başlayup ol gece anlar dahi çadırlarda hâb-ı râhata yatırlar.

Hemân ki nısfu'l-leyl oldukda bir kütürdü kopup niçe kerre yüz bin ecinne kavmi bu kâfirlerin sağîr ü kebîrlerine tâ sabâha dek eyle kîr-i dırâzbâz çekerler kim cemî‘i kâfirlerin götleri üzre oturmağa iktidârları kalmayup bî-tâb u bî-mecâl kalırlar.

Sabâh olunca kâfirler edebde götlerinin acılarından gemilere cân atup kızların ferc-i kabîhalarına gelen hâl küffârın götlerine gelüp cümle küffâr gemilerde yüzü koyup yatup götleri üzre oturamazlar.

Bu hâl üzre Suda limanında firançile çöreği yeye yeye kendülere perhîz edüp ve cümle kızlara saçıkıbrıs ile ve şâb ve mazı ile ve yarasa kuşu kanıyla kızların ferclerine mu‘âleceler edüp kızlara tenbîh ederler kim,

"Sakının ahvâl-i sergüzeşt [u] serencâm-ı fercinizi Kostantin tekûrüne demeyin" deyü tenbîh ü te’kîdler edüp Suda limanından salpa demir edüp rîh-ı muvâfik ile kat‘-ı menâzil edüp Kostantin'e gelüp Sarâyburnu nâm mahalde top u tüfeng şâdımânlarından sonra İşpanya kralının kızını Kostantin'e teslîm etdiklerinde bi'z-zarûrî tekûr elçisi ve İşpanya elçisi ve kapudanları cezîre-i Girid'e kızların fercinden ve kendülerinin götlerinden geçen mâcerâ-yı hâdisâtları mâ-vaka‘ı üzre Kostantin tekûre bir bir takrîr eylediklerinde tekür-i tekrûr gülmeden hayrân olup hemân ol ân İşpanya'dan gelen elçi ile âdemlerin ve kendinin elçisiyle âdemlerin cümle dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirüp yine ol ân cümle İşpanya kızların geceletmeyüp kral kızının eline bir nâme verüp,

"Bunu babana ver" deyü cümle İşpanya gemilerine kızları doldurup cümle gemileri İşpanya kıyılarına bırakdırır.

Beri tarafda İşpanya kralı kızlarının hâl-i diyergûnlarından haberdâr olup cümle kızların amları doyup felâkete uğradıkların istimâ‘ etdikde cümle kızları yanına getirüp kızının elindeki Kostantin nâmesin kırâ’at edüp vâveylâ deyüp saçın ve sakalın yolup İşpanya kralına bir gayret-i nâmûs-ı hamiyyet ve âr lâhık olup (olup) kendü kızın ve gayri bin aded kızları aslâ kabûl etmeyüp cümle me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla kalyonlara doldurup kızlıkları bozulan yere götürün deyü fermân edüp cümle kızları cezîre-i Girid'e Suda limanına bırağup cümle gemiler avm edüp İşpanya'ye gelirler. Beri tarafda cümle kızları yine ecinne kavmları alup İsfakiye dağlarına götürürler.

Der-beyân-ı ibtidâ tenâsül-i kavm-i İsfakiye

Çünki bu İşpanya kızları yine */319b/* bu cezîre-i Girid'e kadem basup İsfakiye dağlarında ecinne ile sâkin olup mukaddemâ bekâretlerini ecinne izâle etdiklerinde cümle kızlar hâmile kalup bir yıldan sonra cümle kızlar birer oğlan ve kızlar doğurup benî âdem ile ecinne evlâdı tenâsül bularak ibtidâ cezîre-i Girid'e ecinne evlâdlarından İsfakiye dağının kavmi hâsıl olmuşdur kim orta boylu ve kara yüzlü ve küçük müdevver gözlü ve kara kaşlı ve küçük başlı ve kıvırcık saçlı ve iri kulaklı ve yassı burunlu ve iri dişli ve kısa boyunlu ve vücûdları post gibi tüğlü ve ayakları kısa ve iç yüzüne eğri ve tabanları yassı ve ellerinin ayaları vâsi‘ ve parmakları kalın ve yassı tırnaklı ve belleri kalın ve gâyet güçlü tüvânâ âdemlerdir kim cümle yigirmi beş bin kavimdir.

Lisânları Arabîye yakın başka bir ıstılâhları vardır, ammâ Urûmca da bilirler. Ve niçe elfâz [u] ibârâtları ecinne kelâmlarıdır. Ve savtları zenbûr-ı asel gibi âvâzları var ammâ gâyet mehîb ü mahûf savt-ı hazînleri var. Bir dağ başında biri otursa öbür dağdaki âdemle be-dürüstî kelimât ederler. (---) (---) (---) (---)

Der-lehçe-i ıstılâh-ı kavm-i cebel-i İsfakiye

.....(1.5 satır boş).....

Ammâ ba‘zı evlâdları sekiz ayda ve yedi ayda dünyâya gelir, ammâ kızları kâmil bir yılda rahm-i

mâderden müştak olur. Kızları sekiz ve tokuz yaşında bülûğuna erüp on yaşında vaz‘-ı haml eder. Gulâmları onunda on birinde ve on ikisinde bâliğ olur.

Ekseriyyâ Girid cezîresinin âb [u] hevâsı hükmünden cümle halkının evlâd [u] ensâbları böyle hilkat üzre olup gâyet necîb ve reşîd sıbyânları vardır, ammâ hakkâ ki İsfakiye keferesinin ecinneye müşâbehetleri vardır kim bir turfe hey’et-i mecmû‘a-i müdhikleri var kim görenler hayrân olup hande ederler. Ve kendüleri de dâ’imâ pişmiş koyun başı gibi sırıdup güler şeklinde gezer bir alay zeber-dest ifrît sıfat kavimdirler. Hattâ cemî‘i kâfiristânda ok yay yok iken bunların silâhları sihâm-ı kavs-i kazâ ve hişt ve harbe ve sapan ve tüfengdir. Ve gâyet şecî‘ ve zor-âver ü dilâver kefereleri vardır.

Ez-în cânib ba‘dehu İşpanya kralı, kızlarının mahabbetinden niçe bin pâre gemi ile cezîre-i Girid'e gelüp kızlarının oğulların bulup Girid cezîresine cemî‘i askerin bırağup eyle ma‘mûr etdi kim gûyâ evvelde harâb olmamış gibi amâr eder tâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hilâfetine dek cezîre-i Girid İşpanya elinde dörd yüz yıl dur[ur]. Ol zamânda Endülüs ve Afrika Pâdişâhı Sultân Mansûr Mora Hazret-i Ömer el-Fârûk fermânıyla Mora vilâyetin ve bu Girit adası vilâyetin bin pâre yelken ile gelüp ol cezîreleri İşpanya elinden feth edüp yetmiş yedi sene kabza-i tasarruf-ı İslâmda durur.

Ba‘dehu Yezîd ile İmâm Hüseyin'in Kûfe hâdisesi olduğu asırda ol ma‘reke mâbeyninde yine İşpanya fürce bulup bu cezîre-i Girid'e istîlâ edüp ol dahi yetmiş yedi yıl Girid'e mutasarrıf olmuşken bi-emri Hayy [ü] Kadîr bir azîm lodoslar esüp cümle kurâ ve kasabâtlar ve kılâ‘ların berbâd edüp yine cezîre-i Girid harâb oldu.

İki kerre böyle lodos sarsarından ve iki kerre asker darbından bu cezîre berbâd olup âhıru'l-emr lodos-ı şedîd şiddetinden bu cezîrenin lodos cenûb câniblerin ahâlî-i vilâyet bırağup beri şimâl cânibi ki Hanya ve Retime ve Kandiye tarafları ve Küçük kal‘a ve Apokoron ve Kisoma taraflarında yetmiş yedi aded irili ve ufaklı kılâ‘lar yapup ma‘mûr olmağa başlayup evvelkiden ziyâde müzeyyen ve ma‘mûr ederler. Hakîkatü'l-hâl hakîr bu cezîreyi seyâhat ederken lodos rûzgârı tarafında ibret-nümâ harâb kalmış kal‘a esâsları var kim her biri birer gûne hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sûr-ı üstüvâr eserleri var ammâ hâlâ lodosdan durulmak muhaldir, ammâ yıldız cânibi hâlâ dahi ziyâde ma‘mûrdur.

Ba‘dehu İşpanya elinden bir hîle ile Venedik Frengi alup yedi yüz yetmiş yedi yıl ellerinde durup hamd-i Hudâ bin yetmiş yedi târîhinde Sultân İbrâhîm Hân asrında fethine mübâşeret olunup be-dest-i Silihdâr Gâzî Yûsuf Paşa kal‘a-i Hanya feth olduğuna târîhdir:

(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)
Kuvvet-i bâzû-yı sultân ile alındı Girid

[Sene] (---)

Ba‘dehu cümle cezîre yigirmi yedi yılda kabza-i tasarrufa girüp ancak Suda limanı içre Suda kasteli ile kal‘a-i Kandiye kaldı. Ba‘dehu sene 1077 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ibn İbrâhîm Hân asrında Sadrıa‘zam vezîr ibn vezîr Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa fethine mübâşeret edüp günden güne ziyâde *[320a]* ceng-âşûb olup hamd-i Hudâ üç yıl savaş-ı perhâşdan sonra sene 1080 târîhinde sulh ile fethinde bu abd-i ahkar hâzır olduk.

Ve eğer bu cezîre-i Girid'in ahvâllerine vâkıf olduğumuz kadar mâ-vaka‘ı üzre evsâfın tahrîr etsek bir mücelled tevârîh olur, ammâ kasdımız tevârîh olsun deyü ıstılâhât [u] ibârât ile tahrîr etmeyüp ancak bir müsevvedât olsun içün böyle tesvîd ü terkîm edüp ancak seyâhat ile temâşâ etdiğimiz âsâr-ı

binâları alâ kadri'l-imkân tahrîre cür'et edelim.

Evvelâ Kandiye kal'ası kurbunda Lodos cânibinde ibtidâ Sadrıa'zam ile ordu-yı İslâm konduğu mahalde **nehr-i (---)** üzre bir göz Kral cisri aslâ yıkılmayup metânet üzre durup ibtidâ andan ubûr edüp nîm sâ'at gidüp **nehr-i Mersin** üzre bir göz cisri dahi güzer etdik.

Bu mezkûr iki aded nehircikler Kurşuniçse nâm karlı dağlardan gelüp Kandiye kurbunda Küçükkale kurbunda Akdeniz'e mahlût olur.

Andan yine cânib-i garba leb-i deryâ ile **nehr-i azîm Acısu**'yu atlar ile ubûr etdik. Niçe yerde kaynaklardan tulû' eder, ammâ Katırcızâde Mehemmed Pa[şa] çiftliği dibinde bir kayadan ve İsfakiye dağları eteklerinde Kolina dağlarından çıkup yarım sâ'at gidüp hemân ol mahalde yine deryâya mahlût olur. Ammâ Mersin nehri gibi âb-ı hayât su olmadığından Acısu derler. Ammâ bunda çıkan alabalıklar ve kefal balıkları üç yıl Âl-i Osmân askerin ganîmet etdi, ammâ yine her balığın dânesi birer guruşa bey' olunurdu.

Ve bu Acısu çıkduğu kayalar dibinde yigirmi göz un değirmenleri var kim şeb [ü] rûz deverân edüp Âl-i Osmân leşkerlerine rahmet-i âsiyâb-ı tahhân yetişdi. Andan yine taraf-ı garba bir sâ'at gidüp,

Evsâf-ı Küçük kal'a

Lisân-ı Yûnân'da Vasil Potamo kal'ası derler. İşpanya binâsıdır, lâkin taşrasın Venedik binâ etmişdir. Sene (---) târîhinde Voynuk Ahmed Paşa Sultân İbrâhîm asrında feth etdi. Evc-i âsımâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre leb-i deryâda Potamo dağları eteğinde bir sedd-i metîn kal'a olup içinde Deli Hüseyin Paşa Kethudâsı Veli Paşa muhâfazada iken Kandiye fethinden sonra Kapudan Kaplan Paşa yüz pâre gemiler ile bu kal'a altına gelüp kazan kumbaralar ile bu kal'ayı yere berâber münhedim etdi.

Andan yine cânib-i garba bir sâ'at gidüp **Firişkiye burnu**na varılır. Kandiye burnu ile bu Firişkiye burnu karşu karşuyadır kim Acısu tarafı körfez gibidir. Ve Firişkiye burnundan cânib-i Lodos'a bir sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Çanak limanı

Sene 1077 târîhinde Fâzıl Ahmed Paşa "Kandiye'ye imdâd gelsin" deyü bu limanın bir ucunda sedd-i Ye'cûc-misâl toprakdan yığma müfîd ü muhtasar bir kal'a inşâ edüp gâyet mahallinde metîn ve müstahkem olduğundan her bâr kapudan paşa bu limana imdâd ve zahâ'ir döküp asâkir-i İslâma rahmet olurdu. Bu kal'a-i türâbın dâ'iren-mâdâr cirmi dörd yüz aded adımdır.

Ve cümle kırk üç pâre balyemez topları olup Yırtlas İbrâhîm Paşa askeriyle ve bir ota yeniçeri ve bir oda cebeci ve bir ota topçu ve bin aded Girid'in zeytûn sipâhîleri muhâfazacıları âmâde olup imdâd gemileri askere zahîre getirdiklerinde hidmet ederler. Birkaç kerre küffârın donanması gemileri gelüp bu kal'ayı döğüp ikişer üçer aded keştîleri kal'adan toplar ile urup zahmnâk olduklarında gemileri gark olup gayri küffâr gemileri hâ'ib ü hâsir giderlerdi.

Her bâr kapudan paşa bu mahalle gece ile gelüp bir gecenin içinde imdâd ve cebehâne ve zahâ'irleri döküp yine gerüye giderdi, zîrâ gâyet dar yer olup gemilere müstevfâ yatak limanı değildir.

Hakîkatü'l-hâl çanak gibi bir müdevverce limancık olduğundan Çanak limanı derler. İki yüz pâre gemi alır ammâ ağzı poyraza mukâbil vâki' olup kenârları kumsaldır. Cümle gemiler başdan karaya yatırlar.

Andan yine garb cânibine sarp kayalı yerleri 5 sâ'atde aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Fodula

Sene (---) târîhinde Deli Hüseyin Paşa binâ etmiş idi. Lâkin zamân mürûr edüp sehel vîrân olup sene 1077 târîhinde bunu dahi Sadrıa‘zam serdâr-ı mu‘azzam Fâzıl Ahmed Paşa binâ edüp Kayseriyyeli Dilâver Paşazâde Murâd Paşa askeriyle bir oda yeniçeri ve topçu ve cebeciler ve bir sancak beği zeytûn sipâhîleri muhâfaza bekleyüp bunun dahi kal‘ası ve limanı kenârında toprakdan siper yığma bir kal‘a olup cümle yigirmi yedi aded balyemez topları olup dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Bunun dahi içinde âb-ı hayât suları vardır.

Bunu dahi birkaç kerre küffâr gemileri döğerken yedi pâre *[320b]* gemileri darabât-ı top-ı kûpdan gark-ı âb olup niçe kerre bizim gemileri küffâr kovarak selâmetle bizim gemiler bu limana girüp cânların halâs edüp top şâdımânları olurdu. Ve cümle imdâd askeri ve zahâ’ir ve cebehâneleri bunda döküp bir gecede limandan taşra çıkup giderlerdi. Bunun dahi limanı yüz pâre gemi alır.

Andan taraf-ı garba (---) sâ‘at leb-i deryâ ile kâh sengistân ve kâhîce çemenistân yerlerde ma‘mûr kurâlar geçerek,

Der-evsâfât-ı kal‘a-i Seline

Sene 1061 târîhinde efendimiz Melek Ahmed Paşa vezîria‘zam iken Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa kapudan-ı bahreyn iken fermân-ı şehriyârî ile bu kal‘ayı Mehemmed Paşa zamân-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘de feth edüp amân u zamân verüp cinâyet(?) etmedi ve istimâletler verüp nehb ü gâret etmedi. Anıniçün bâ-sulh feth olup hâlâ Retime sancağı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesi cümle kırk yedi pâre kurâlardır.

Kal‘ası leb-i deryâda şekl-i muhammes bir Şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i zîbâ olup cirmi dâ’iren-mâdâr bin adımdır. Ol kadar büyük değildir ammâ bir şîrîn kal‘a-i müzeyyendir. Hâlâ dizdârı ve içinde bin yedi yüz aded kulu ve Kaplan Paşa-yı Yanyalı askeri ve bir oda yeniçeri ve bir oda cebeci ve bir ota topçu ve bir sancak erbâb-ı tîmâr muhâfazacı cüyûşu âmâdedirler.

Ve iki kapusu var, biri garba ve biri karaya nâzır kapulardır. Ammâ limanı gâyet küçükdür. Gemiler amânsız yatırlar. Ancak cânib-i erba‘ası gâyet mahsûllü kurâlardır.

Derûn-ı hisâr[da] Sultân Mehemmed Hân câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı ve altmış aded dükkânları vardır, ammâ bâğ u bâğçeleri firâvândır. Andan 4 sâ‘at garba leb-i deryâ ile gidüp,

Menzil-i kal‘a-i azîm Resime: Retime dahi derler. Girid cezîresinde böyle âb [u] hevâsı latîf şehir yokdur. Bâlâda yetmiş yedi târîhinde Kandiye altına giderken bu kal‘anın evsâfi mufassalan tahrîr olunmuşdur. Tekrâra hâcet yokdur. Andan yine semt-i garba 5 sâ‘atde sa‘b sengistân dağları ve belleri aşup,

Menzil-i kal‘a-i Apokoron: Bunun dahi evsâfı bin yetmiş yedide tahrîr olunmuşdur. Andan yine cânib-i garba Suda limanı kenârında deverân ederek yüz mîl limanın temâşâ edüp ağzı yıldız cânibine nâzır bir liman-ı azîm olduğu ve kal‘a-i Sud[a] bu limanın intihâsında Hanya tarafı hâkine karîb olup taş atsan Suda kal‘asına erişür olduğu mukaddemâ bu dahi bâlâda tahrîr etdiğimizde içine girmedik idi, zîrâ ol zamân dâr-ı harb olup şimdi dâr-ı emân bir kân-ı bî-îmân kefere kal‘ası olup atlarımızdan cümle enüp bir kayığa pür-silâh süvâr olup kal‘a-i Suda'ya geçdik.

Evsâf-ı kal‘a-i Suda

Su içinde vâki‘ olduğundan "Suda" derler. Gerçi Kandiye ile cezîre-i Girid lafzen feth oldu ammâ ma‘nen feth olmayup bu Suda kal‘ası tâ cezîre-i Girid'in göbeğinde dest-i küffârda kalup küffâr donanması cezîre-i Girid'e bu Suda kal‘ası bahânesiyle gelüp gitmededir.

Küffâr donanmasına râst gelsen "Nereye gidersin?" deyü kapudanlarına su'âl etsen, "Girid'ime giderim" der, ammâ Kıbrıs'ıma ve Rodos'uma giderim, diyemez, zîrâ anlarda alâkaları yokdur, ammâ Girid'e Suda ve İspirlonka ve Karambusa adalarında alâkaları vardır.

El-hâsıl Kandiye feth oldu ammâ bu Suda kâfirde kalmağile fenâ sulh [u] salâh oldu. Anıniçün böyle sulh etdirene Hak belâ verdi.

Hâlâ bu kal'a-i Suda Venedik elinde kalup ceneral canavârına buluşup mülâkât oldukda hakîre vâfir ta'zîm [ü] tekrîmler edüp hoş geldiniz deyü iskemleler üzre yer gösterüp vâfir kelimâtlar etdik. Mel'ûn başına bir sorguc sokup hamd edüp,

"Yine sorgucumuz başımızdadır, ne gam Kandiye elimizden gitdi ise, Suda gibi kal'a-i hısn-ı hasînimiz cezîre-i Girid'in tâ ortasında hâlâ elimizdedir ve Suda limanı gibi beş bin pâre gemi alır limanımız elimizdedir" deyü tefâhur kesb edüp,

"Böyle sulhdan hazz edüp yine sizinle dost olduk" deyü vâfir sürûrlar semtin gösterüp yanımıza âdemler koşup kal'anın der-i dîvârları ve burc [u] bârûların seyr [ü] temâşâ etdik. Ne'ûzü billâh hemân Kandiye kal'asının Su kullesi-misâl bucak bucak tâk-ender-tâk odalar ve mazgalların cümlesi suya nâzır olup bunda olan serâmed toplar Kandiye'de değil belki Rodos kal'asında yokdur. Cümle sığâr u kibâr üç yüz pâre balyemez toplardır. Ve niçesi kırmızı çukalar ile örtülü toplardır. El-hâsıl eyle metîn ve müstahkemdir kim bu kal'a gûyâ yek-pâredir.

Ve içinde kırk elli kadar evleri var. Cümle kireç örtülüdür kim cemî'i der-i dîvârlarından cereyân eden *[321a]* bârân-ı rahmetden bir katre hebâ yere gitmeyüp cümlesi su sarnıçlarına cereyân eder kim kırk yıl suyu yetişmek mümkindir. Ve cümle der-i dîvârları ve dâm [u] bâmları eyle pâkdir kim ta'bîr olunmaz.

Hakîr bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ ederken nezâketle bedenler üzre adımladım. Girdâ-girdi cümle yedi yüz yetmiş adımdır, ammâ şimdi bin adım mikdârı tüccâr limanından tarafa hâlî kayalar var idi, anların dahi üstlerine üç yüz adım kadar cirmde bir sedd-i metîn kal‘alar binâ edüp eski kal‘aya zam etdikde Suda kal‘ası dahi vâsi‘ oldu.

Ve şark tarafına altı kat biri biri içinde karanlık yerlerde metîn demir kapuları var. Ve bir kapu dahi nev binâ ilhâk etdüği mahalle binâ ediyordu.

Ve kal‘a içinde iki aded küçücük kenîseleri ve cümle iki bin aded soltat mortat askerîsi var ammâ cümlesi ac u zâc ve bir habbe ve nukraya muhtâc susuz ve bâğ u bâğçesiz cezîre-i bî-amândır.

Ve kayaların mağârâları içinde ve birkaç kemer binâlar altlarında birkaç aded küçücük balıkçı ve ekmekçi dükkânları var, ammâ levendât sâkin olsunlar deyü fâhişeleri çokdur.

Ammâ eğer Venedik küffârı isyân etse Hanya kal‘amız tarafından on bin adım taş yetişen deryâyı hâr-ı hâşâk ile doldurup yürüyüş etmek mümkindir ve Hanya tarafından bu kal‘ayı döğe döğe berbâd etmek mümkindir, ammâ cemî‘i küffârları mağârâlara girüp suya berâber topların atmadan hâlî olmazlar. Hudâ-yı Müte’âl bir dahi bu Venedik küffârının isyân [u] tuğyân etdiğin göstermeye.

Bu temâşâları edüp yine ceneral-i la‘îne gelüp vâfir ni‘metlerin yeyüp ba‘de't-ta‘âm hedâyâların alup yine bir kayığa binüp atlarımıza süvâr olup andan şimâle bir sâ‘at gidüp **Suda Burnu** ki ana Freng tâ’ifesi **Kavcelce burnu** derler. Deryâ mellâhları cezîre-i Mora'da Benefşe kal‘asının Kaya burnundan Hanya'ya karîb Kapospata burnun yâhûd bu Kavcelce burnu ki Suda limanı burnudur, cümle gemiciler bu mezkûr olan iki aded burunları üzleyüp bu iki burnun mâbeynlerinde Hanya kal‘asıdır.

Andan cenûb cânibine Hanya körfezi içre 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i sedd-i metîn Hanya: Bu dahi ibtidâ sene (---) târîhindeki fethinde bulunduğumuz ve hâlâ sene 1077 târîhinde geldiğimiz evsâfları kerreteyn tahrîr olunmuşdur.

Andan cânib-i garba gidüp Nazarete kenârından semt-i garba nîm sâ‘atde kayalı ve taşlı yerler ile gidüp,

Der-fütûhât-ı sitâyiş-i Küçük kal‘a: Bu dahi sene 1077 küffârın donanmasın bu mahalde kaçırdığımız mahalde bu kal‘a evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur.

Andan yine semt-i garba leb-i deryâ ile gidüp nîm sâ‘atde,

Kal‘a-i Todoriler: Kal‘a-misâl iki aded ma‘mûr kilisalardır kim fâtih-i Hanya Yûsuf Paşa merhûm efendimiz ile ceng-i azîm ederek bu kal‘aları feth edüp cümle donanmayı bunun limanına koyup tarfetü'l-ayn içre asker-i İslâmı gemilerden taşra döküp andan kal‘a-i Hanya'ya sarıldığımız mahalde bu kal‘a-i Todoriler'in evsâfları merkûmdur.

Andan bir sâ‘at şimâle gidüp taşlık yerleri geçüp,

Menzil-i Kapospata burnu: Bu burun cemî‘i Akdeniz'de ma‘lûm bir yelken menzil başı bir sivri burundur.

Andan semt-i cenûba birkaç limânlı yerleri geçüp ve üç sâ‘atde sengistân ve sa‘b u çengelistân yerleri ve uçurum dere ve depeleri renc-i anâ çekerek ubûr edüp,

Der-defâtirât-ı kal‘a-i Kisoma

Sene (---) târîhinde Deli Hüseyin Paşa fethidir. Lâkin ba‘de'l-feth mu‘attal bırakdılar idi, ammâ şimdi vezîria‘zam cemî‘i Girid cezîresini deverân u seyerân ederken sene 1080 târîhinde nazarları bu kal‘aya ta‘alluk edüp gördüler kim âb [u] hevâsı ve binâsı latîf. Buyurdular kim,

"Ey vay dirîğ böyle bir kal‘a vîrân ola ve böyle bir mahsûldâr fezâ-yı lâle-‘izâr tehî yata" deyüp

asker-i İslâm ile kal‘a içre girüp ezân-ı Muhammedîler okuyup ma‘mûr olmasın fermân eyleyüp bizzât kendüler el açup,

"İlâhî avn [ü] lütfunla bu kal‘ayı ve bu sahrâ-yı lâlezârı amâr eyle" deyü hayr du‘â edüp cümle guzât "âmîn" deyüp Karaca Paşa'yı Kisoma beği edüp bin aded askeriyle sancak ve tabl [u] alem verilüp Hanya eyâleti olup amârına şürû‘ olundu.

Ve beğine iki yük kırk yedi bin akçe hâss-ı hümâyûn ihsân olunup yüz elli akçe [pâyesiyle müstakil] kazâ olup nâhiyesi seksen dörd pâre kurâlar tahrîr olundu kim her biri birer gûne bâğ-ı İrem-misâl kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve üç yüz aded merdüm-hisârı konulup cebehâne ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlarından mâ‘adâ kırk pâre mahbûb serâmed toplar konulup kal‘asının ba‘zı yerlerin ta‘mîr ü termîme cümle yetmiş pâre kurâların re‘âyâları kireç ve taş ve keraste taşımağa me’mûr oldular.

Kal‘ası leb-i deryânın şimâli sâhilinde bir püşte-i pest *[321b]* üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin yedi yüz adımdır. Ve cümle (---) katdır. Ve cümle (---) aded kapuları vardır.

Derûn-ı hisârda aslâ evler yok idi, ammâ yedi aded kârgîr binâ manastırları vardır. Birini Hünkâr câmi‘i ve birin Vezîria‘zam câmi‘i olmak içün mübâşeret olundu, Hudâ-yı Müte’âl amâr ede.

Ve cânib-i erba‘ası ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân kurâlardır kim gûyâ Erdel Macaristân'ının Saz vilâyetidir.

Bâğ u bâğçeleri eyle çokdur kim ol Kisoma sahrâsı limon ve turunç ve kebbât ve zeytûn ve nâr ve incir ve servi dırahtları fezâ-yı lâlezârını niçe bin gûne eşcârât-ı müsmirâtlar ile müzeyyen olup rûy-ı arzı Cenâb-ı Bârî ne kadar ahcâr [u] eşcârât-ı gûnâ-gûnlar var ise bu sahrâda mevcûd edüp şükûfe-i turunç ve limon râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Ve niçe bin âb-ı revânlar tur‘a tur‘a cereyân edüp cemî‘i hadîka-i ravza-i Rıdvânları âb-ı hayvânlar rey edüp cemî‘i cinîn-i müşebbek bostânları bâğ-ı Merâm-misâl bir sevâd-ı azîmdir.

El-hâsıl ne tatvîl-i kelâm edelim. Cezîre-i Girid'in bu mahaller Şâm-ı cennet-meşâmıdır. Hattâ bir ruhbân Sadrıa‘zama on iki çanak bal hedâyâ getirdi. Bir çanağı gâyet beyâz olup hattâ tezkireci efendi ki İshak Çelebi'dir, anın destârının ucun çıkarup bal ile rûbâr etdiler, bi-rabbi Ka‘be destâr ol balın yanında şeker reng idi, ya‘nî bu mertebe beyâz asel-i musaffâsı olup bu asellerin râyiha-i tayyibeleri misk [ü] amber-i hâm-misâl idi kim tenâvül edenlerin demâğları mu‘attar oldu.

Ve cemî‘i mahbûb [u] mahbûbe muğ-pîçelerin ellerinde niçe kerre yüz bin aded deste deste güller ve gülden iri karanfiller ve fuller ve gûnâ-gûn şükûfeleri gılmânlar ve şâblar asâkir-i İslâma bezl edüp ihsânlar alup mesrûr [u] handân oldular.

Girid'in bu kazâsında olan meyve ve şükûfeler ve me’kûlât [u] meşrûbâtların kesreti ve enhâr-ı hayvânların vefreti bir nevâhîde yokdur.

Ve âb [u] hevâsının letâfeti ve mahbûb u mahbûbe Rûm keratsalarının nezâfeti meğer Alman diyârında Beç'de ve Prak'da ve Donkarkız ve Amıstırdam şehirlerinde ola. Hulâsa-i kelâ[m] Girid'in kalacak yeri bu Kisoma sancağıdır. Ve ana karîb yine cânib-i cenûba nîm sâ‘at gidüp,

Menzil-i liman-ı Pondiko: Lisân-ı Rûm'da sıçan limanı demekdir. Ağzı şimâle nâzır yüz pâre gemi alır âb-ı hayât suları vardır.

Andan garba bir sâ‘at taşlık ile leb-i deryâda gidüp,

Menzil-i manastır-ı Aya Nikola: Yüzden mütecâviz ruhbânları vardır. Âyende ve revendelere ni‘metleri ve hidmetleri mebzûl olup Hanya'da Hünkâr câmi‘i evkâfıdır.

Ve anın karşusunda lodos tarafına nâzır bir mîl alarka,

Evsâf-ı cezîre-i Karambusa

Evvel ve âhir ve hâlâ yine sulh içinde Venedik elinde kaldı, ammâ bir latîf limanı var. Bir kayıkla bu cezîreye varup kal‘asında kapudanına buluşup kal‘asın seyr [ü] temâşâ etdik. Dörd mîl bir küçük adadır kim şark tarafıyla kıble mâbeyninde bir yalçın kayacık üzre bir Şeddâdî binâ bir küçük kal‘acıkdır kim cirmi iki yüz adımdır. İçinde yedi aded küçücük kenîsecikleri ve seksen aded evcikleri olup cümle dam u bâmlarının üstleri kireç sıvalı olup cümle bârân-ı rahmetden nâzil olan âb-ı hayâtlar kırk aded su sarnıçlarına dâhil olur.

Kal‘a içinde beş yüz aded soltat nâm neferât-ı benâmları var. Limanı kudretdendir amelî değildir. Yüz pâre gemi alur ammâ limanı kenârlarında suları yokdur, gemileri kal‘adaki sarnıçlara muhtâclardır. Ammâ ba‘de's-sulh hâlâ kal‘ayı ol kadar ma‘mûr etmededirler kim ta‘bîr olunmaz.

Kapudanından hedâyâsın alup kayık ile yine cezîre-i Girid'e geçüp atlarımıza süvâr olup Girid'in bu tarafları cânib-i garba nâzır Çuka adaları nümâyândır. Cezîre-i Girid'in garb cânibindeki bir ucu bu mahaldir kim şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuş bir cezîredir. Ve bu köşesinden artık cezîre-i Girid'in cenûb tarafında Arabistân'ın Hilâl vilâyetlerine nâzır semtleridir kim mâbeyne-hümâları iki yüz kırk mîldir.

Ve bu köşeden taraf-ı cenûba 3 sâ‘at gidüp ma‘mûr u müzeyyen kurâlar geçüp,

Menzil-i Livadye limanı: Yüz pâre gemi alır suyu çokdur. Ve bu liman mukâbilinde bir mîl ba‘îd,

Cezîre-i Turli: Hâlâ sulh içinde bizim olmuşdur, ammâ bir küçük ensiz adacıkdır kim devri on mîldir, ammâ gâyet çemenzâr mahsûllü adadır. Beri tarafda bizim kurâların keçileri ve koyunları otlayup gezerler. Ve ba‘zı mahallerinde su sarnıçları var imiş kim cümle hayvânâtları sularlar. Bir küçük manastırı nümâyân idi ammâ bu cezîreye geçüp temâşâ etmedim.

Andan yine cenûba 6 sâ‘atde gidüp,

Menzil-i Kavpalo burnu: Mağrib-zemînin Hilâl vilâyetinden çıkan yağ gemileri bu burnu üzleyüp dümenlerin yıldız rûzgârı üzre koyup üç yüz mîlden cezîre-i Girid'e gelirler. Yine bu Kavpalo burnu her tarafda üç yüz mîl yerden nümâyândır.

Andan yine cenûba leb-i deryâ ile (---) sâ‘at ma‘mûr u âbâdân yerlerde asker ayağı basmamış kurâları geçüp,

Menzil-i Salina limanı *[322a]*

Yüz pâre gemi alır ağzı garb tarafına nâzır limandır. Lâkin içinde tatlı suları yokdur. Taşrasında bir manastırı olup içinde iki yüz aded ruhbânları var. Deli Hüseyin Paşa evkâfı idi. Ref‘ olup Kisoma beğine hâss-ı hümâyûn tahrîr olunup Kisoma hudûdu bu mahalde tamâm oldu. Ve ol mahalden bir âb-ı hayât dere akar. İsmine Rûm kefereleri Kıryo Nero derler, ya‘nî sovuk su demekdir tâ İsfakiye dağlarından gelir.

Andan (---) sâ‘atde **nehr-i Salina**'yı ubûr edüp şark cânibine teveccüh olundu, zîrâ Girid cezîresinin bir köşesi dahi bu Salina suyu burnudur. Ve bu burun dibinde nehr-i İsfakiye deryâya mahlût olup âb-ı nâb-ı rakîk billûr-misâl turna gözü sudur, zîrâ tâ Girid cezîresinin orta göbeğinde vâki‘ olan İsfakiye dağının karlı ve âb-ı zülâl yerlerinden gelüp cereyân eder.

Bu âb-ı sâfîyi atlar ile gücile geçüp bir sâ‘at dahi gidüp,

Der-kâ’imât-ı kal‘a-i İsfakiye

Sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa sadrıa‘zam iken anın fermânıyla Deli Hüseyin Paşa fethidir, be-dest-i Velî Kethudâ. Ba‘de'l-feth berbâd olmuşdur, ammâ kul koyup ma‘mûr edecek

kal‘adır, zîrâ bir güzel limanı var, garb yakasından bî-amân düşen gemilere bir a‘lâ yataklı ârâmgâh limandır kim âb-ı hayât suları vardır, ammâ yine harâb kal‘ası içre yüzden mütecâviz keferelerin menhûs hâneleri vardır. Kal‘ası şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ imiş. Hâlâ iki aded kapularının kanatları yokdur, ammâ bu kal‘a sehel şey ile amâr olmak mümkindir. Andan yine cânib-i şarka 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kav Doloz burnu

Bir azîm yüksek burundur kim limandan a‘lâ sığınacak burundur kim limanına yüz pâre gemiler girüp yatır. Her tarafında âb-ı hayât suları var. Cezîre-i Girid'in bu cânibi sevâhil olmağile hurmâsı ve inciri ve nârı ve zeytûnu ve nârenci ve limonu ve sükker kamışı hâsıl olur. Karşusu Arabistân olmak ile gûyâ bu mahaller Mısır gibi gâyet mahsûllü ma‘mûr kurâları vardır. Ve bu burun mukâbelesinde cenûba nâzır mahallerde deryâ içre ufacık adacıkları var kim Lotrak adaları derler, yabânî keçileri gâyet çokdur, zîrâ benî âdemsiz ıssız cezîreciklerdir.

Ve yine ol burundan şarka 6 sâ‘atde gidüp **nehr-i (---)** atlar ile geçüp tâ İsfakiye dağlarından tulû‘ eder bir âb-ı hayâtdır.

Andan yine cânib-i şarka leb-i deryâ ile 5 sâ‘atde sengistân yerlerde gidüp,

Menzil-i Kale limanı: Yüz pâre gemi alır kudret limanıdır kim nehr-i (---) limanda deryâya munsab olur. Bu dahi İsfakiye dağından gelir.

Andan 3 sâ‘at yine taraf-ı şarka gidüp **nehr-i (---)** atlar ile ubûr edüp bu dahi kûh-ı İsfakiye'den gelüp üç keçi adaları önünde deryâya karışup keçi adaları bu kıyıdan bir mîl ba‘îd küçük adalardır. Ve bu limanın öte şimâl cânibi Hanya kal‘asına berâberdir kim İsfakiye dağın aşup bir günde erken Hanya'ya varılır. Andan yine semt-i şarka leb-i deryâ ile 7 sâ‘atde gidüp,

Kireko limanı: Yed-i Kudret ile halk olmuş bir hudâyî liman-ı vâsi‘dir kim iki yüz pâre gemi alır ammâ lodos rûzgârından emîn değildir, gâyet pek dokunur. Değme gemiler beşer altışar aded lenkoreta demirler ile yatamazlar.

Andan yine cânib-i şarka 5 sâ‘atde,

Menzil-i Kavko burnu ve ana karîb **Kaleyoroz Manastırı burnu:** Retime kal‘asında Vâlide Sultân câmi‘inin evkâfıdır.

Andan bir sâ‘at deryâ kenârından alarka karada,

Evsâf-ı kal‘a-i Amiso

Ikrît nâm kralın binâsıdır. Ba‘zı yerlerin Sultân Mansûr vîrân etmişdir, ammâ eğer bu kal‘a evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. El-hâsıl bu kal‘anın cirmi altı bin adımdır. İçinde dörd aded dağı(?) vardır ve niçe kenîseleri ve sarâyları ve hânları nümâyândır.

Ve bunda olan amûd-ı müntehâlar ve ibret-nümâ mîller ve havz u şâzrevân fevvâreler ve selsebîller ve niçe yüz âsâr-ı kâr-ı köhne tılsımâtlar var kim bir diyârda deyyâr misilleri yokdur. Meğer Bahr-i Muhît kenârında Yenidünyâ iskelesi olan Lonçat şehrinde böyle âsâr-ı azîmeler ola. Ve ol kadar vüs‘at üzre kal‘adır kim içinde iki pâre bâğlar ve bâğçeler ve niçe bin evler ve niçe kerre yüz bin dölüm tarlalı ve müşebbek bostânlı kal‘a-i azîmdir. Meğer Ikrît kralın lodos rûzgârından harâb olan pây-i taht-ı kadîmi bu şehr-i azîm imiş.

Ve bu Amison'a karîb (---) sâ‘at yıldız cânibine bâğ-ı İremler içre gidüp ve ma‘mûr u müzeyyen kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Misalo

Ikrît kralın oğlu Misalo kral binâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Bu kal‘a kurbunda nehr-i (---) ubûr edüp bu dahi İsfakiye dağından gelüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur.

Bu nehirden sonra yine cânib-i şarka (---) sâ‘at gidüp **nehr-i Aya Matranda**'yı geçüp bu dahi cebel-i İsfakiye'den gelir.

Ve ana karîb bir mu‘azzam kilisa vardır. Hanya kal‘asında Mûsâ Paşa câmi‘i evkâfıdır, ammâ ol kadar ma‘mûr kenîse değildir.

B u *[322b]* kenârların karşusunda üç mîl ba‘îd **cezîre-i Gaydoronşi,** andan **cezîre-i Kristiyani** nâmân adacıklar birbirlerine yakın vâki‘ olup hîn-i sulhda bizim olup bir kayalı ve topraklı adalardır, ammâ kurâlarının suları cümle yağmur suyu sarnıçlarıdır kim âb-ı revânları yokdur.

Andan ol mahalle karîb yıldız cânibine bir sâ‘at içeri karada,

Evsâf-ı kal‘a-i Platyalı: Hâlâ ma‘mûr değildir, ammâ henüz üstâd-ı bennâ elinden çıkmış gibi dürr-i beyz-âsâ cânib-i erba‘ası bâğ-ı Merâm gibi kal‘a-i üstüvârdır. Zamân-ı kadîmde Ikrît kralın karısı binâ etmişdir, zîrâ şark tarafındaki kapusu üzre bu sûrı binâ eden avretin tasvîri tahrîr olunmuşdur. Bir kayalı yerde cirmi üç bin hatve ihâta eder bir hisâr-ı boşdur.

Andan (---) sâ‘at şarka gidüp niçe yüz kurâlar geçüp **nehr-i küçük İsfakiye'**yi ubûr edüp ve bir nâ-ma‘lûm vîran kal‘ayı geçüp **nehr-i Kuvalı**'yı geçüp andan 7 saat şarka gidüp **Kava Salamon** burnun güzer edüp andan bir azîm körfez deryâ kenârınca (---) sâ‘at yıldız rûzgârı tarafına gidüp ve bî-hâsıl yerleri renc-i anâ çekerek geçüp,

Menzil-i Kav Fener burnu: Bunun mukâbelesinde nîm mîl,

Cezîre-i Losi: Bir küçücük adacıkdır ammâ ağaçlı ve mahsûllü cezîrecikdir, ammâ gemiyle geçüp temâşâ etmedim.

Andan yine ol kenâr ile bir azîm körfez deryâ sâhilince cânib-i garba bir sâ‘at ve taraf-ı şarka 3 sâ‘at ma‘mûr ve müzeyyen yerlerden ubûr edüp niçe seng-i hârâlar geçüp,

Der-ta‘rîfât-ı kal‘a-i Palokasrı burnu

Cezîre-i Girid'in bir köşesinde vâki‘ olup şarka nâzır bir püşte-i serâmed burundur kim Mısır yolunda bir azîm kal‘adır. Bunu küffâr Deli Hüseyin Paşa asrında bırağup Kandiye'ye firâr etmişlerdi, hâlâ cümle der-i dîvârları yerde yatır. Ammâ bu kal‘anın olduğu burundaki limanda sekiz rûzgâr-ı zorkârdan mahfûz limandır kim bu liman kurbunda üç aded limanlar dahi vardır ammâ isimleri ma‘lûmum değildir. Gâyet latîf ve âb-ı hayât suları vardır.

Andan yine yıldız cânibine 7 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kav Sidir burnu, andan 3 sâ‘at gidüp **Ayanduro burnu,** anı dahi geçüp cânib-i garba gidüp 3 sâ‘atde **Kirması limanı** etrâfında kâmil bir sâ‘atlik yerleri sâfî bâğ u bâğçe ve gül-i gülistânlı mahsûldâr yerlerdir kim latîf kapulu limanlar olup âb-ı hayât suları firâvândır.

Bu limanların ağızları cânib-i cenûba nâzır dolamaç kapulu ağızları var, zamân-ı kadîmde bu liman ağızlarına zencîrler çekerlermiş. Hâlâ yerleri zâhir ü bâhirdir. Hâlâ cezîre-i Girid'de bu iki aded limanlar limanların hammâmıdır. Bin pâre gemiler lenger-endâht olmadan yatmak kâbildir tâ bu mertebe liman-ı cây-ı amândır.

Andan bir sâ‘atde nehr-i (---) geçüp bir sâ‘at dahi gidüp,

Menzil-i Aya Anpon Manastırı

Girid cezîresinin içinde kırk aded güzîde binâ-yı âlî manastırın biri dahi budur. Gâyet mahsûllü

yer olup balı ve meyve-i âbdârları meşhûr olup cümle kefereleri Rûm'dur, zîrâ cümle Girid'in re'âyâları Rûm'dur. Lasman Frengleri kal'alarda sâkin olurlardı ve kal'alar içre yine Rûm re'âyâlar ve arhondalar var idi. Ammâ bu manastırın içinde binden mütecâviz ruhbânları ve mûğ-pîçe palâs-pûşânları var kim her biri perî-peyker ve melek-manzar muğân perîleri müsâfirîne hidmet ederler. Ve şeb [ü] rûz cemî'i âyende vü revendegânlara ni'met-i bî-imtinânları mebzûl olup bin cân u baş ile mihmârdârlık edüp subh u mesâ matbah-ı Keykâvuslarında yüz adedden ziyâde onar on beşer koyun alır ve beşer altışar aded sığır alır kazganları var kim bednâm günlerinde niçe bin kefereler cem' olup subh u şâm müsâfirîne ziyâfet ederler. Bu deyr-i musanna'da mu'tekif olan kıssîs ve bıtrîkânların zu'm-ı bâtıllarınca Hazret-i Îsâ halîfesinin bir havâriyyûnu bunda medfûndur derler.

Andan yine semt-i şarka 10 sâ'at ma'mûr u âbâdân kurâları temâşâ edüp geçerek,

Der-tavsîfât-ı kal'a-i İstiye

Sene (---) târîhinde Serdâr-ı Mu'azzam Deli Hüseyin Paşa fethidir, ammâ ba'de'l-feth münhedim etmişdir. Ba'dehu sene 1077 târîhinde Fâtih-i Kandiye Fâzıl Ahmed Paşa fermânıyla Ankebût Ahmed Paşa bu kal'ayı ve cezîre-i Girid'in dâ'iren-mâdâr iki yüz altmış pâre kastelleri amâr edüp her kullelerde re'âyâlar varda bekleyüp bir tarafdan düşman gemileri zuhûr etse kastellerde âteşler yakup birbirlerine âteş ile haber edüp bir ânda cümle Girid cezîresi halkı düşman geldiğinden âgâh olup cenge âmâde olurlardı.

Ol mahalde bu İstiye limanı ağzına kal'a-misâl bir tabya-i azîm binâ edüp kırk pâre top-ı kal'a-kûp koyup bin beş yüz aded asker ile Tırhala beği (---) Paşa[yı] koyup bir oda yeniçeri ve bir oda cebeci ve bir oda topçu ve bir sancak zeytûn sipâhîsi koyup Mısır'dan ve Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus ve Hilâl vilâyetlerinden gelüp giden gemilere cây-ı amân oldu. Ve bu İstiye limanından Kandiye'ye iki günde varılır, ammâ yolları el-ıyâzen billâh gûyâ *[323a]* sakar yokuşlarıdır kim niçe bin at ve katırlar ve eşekler dağlardan uçup helâk olurlardı.

Andan yine taraf-ı garba (---) sâ'at sengistân ve dağıstân ve çengelistân yerleri aşarak,

Der-tahrîrât-ı kal'a-i Yalıpetre

Sene (---) târîhinde Tavukçu Mustafâ Paşa fethidir. Ba'de'l-feth kal'asın münhedim edüp kal'ası bir sa'b yerde şekl-i murabba' bir Şeddâdî binâ kal'adır kim cirmi yedi yüz adımdır. İçinde bin mikdârı zeytûn sipâhîleri ve bir oda Mısır yeniçerisi evleri var, anda muhâfaza edüp Mısır'dan gelen gemileri gözedirler, ammâ topları yokdur.

Ba'dehu iki bin asker ile Bozok beği ta'yîn olunup bir hayli vâsi' limanı vardır. Bu dahi Mısır ve Hilâl vilâyeti ve Cerbe ve Ucille ve Tarabulus vilâyetlerinin iskelesidir. Limanının ağzı cânib-i şarka nâzır olup üç kulaç suda gemiler demir bırağup ol kadar mefret karavana galyonlar yatamazlar, zîrâ bu limanın içecek suyu yokdur.

Andan (andan) artık garb tarafına teveccüh edüp yine kurâ ve kasabât ve fezâları mesâha tahrîr ederek niçe bin tîmâr ve ze'âmet köyleri kayd ederek bu cezîreyi seyr [ü] temâşâ ederdik. Eğer muharrir beğ efendimiz bu cezîre tahrîrinin der-destinde tama'-ı hâma düşüp mâl alaydı mâl-ı Kârûn alırdı, ammâ hemân cümle kurâları mâ-vaka'ı üzre tahrîr edüp güzer ederdi.

Andan semt-i garba (---) sâ'at ba'îd (---) (---) nâm mahalle karşu bir mîl alarka,

Der-temdîhât-ı kal'a-i İspirlonka, ya'nî cezîre-i Misalonka

Bir cezîre-i ma'mûredir kim cirmi cümle altı mîldir. Şarkdan garba bir tûlânîce incecik adacık

olmak ile lisân-ı Freng'de Lonka derler, ya‘nî uzun demekdir. Hakîr bu cezîrenin mukâbilinde birkaç yâr-ı muvâfiklar ile bir kayığa binüp karşuya geçüp ceneraline buluşup kal‘asın temâşâ etdik, ammâ ol kadar metîn ü müstahkem değildir. Hâlâ bin aded cengâver soltat koyup gâyet ma‘mûr etmededir. Suda limanından sonra bu İspirlonka limanı gâyet latîf limandır kim beş yüz pâre barça gemi karavana ve karaka alır bir tuhfe Yed-i Kudret limanıdır, ammâ cezîresi sengistân olmak ile bî-hâsıldır. Yine bizim Girid cezîresine muhtâc bir küçük adadır.

Kal‘ası bir kayalı yerde şekl-i murabba‘dan tûlânî iki kapulu bir kapusu şarka nâzır liman kapusudur, biri cânib-i garba Kandiye tarafına açılır kapulardır. İçinde yüz mikdârı hurde havlısız dâr-ı menhûsları ve üç aded manastırları ve ba‘zı meyve ağaçları var. Suları cümle bârân-ı rahmetden cem‘ olma sarnıçlardır. Ammâ hayfâ dirîğ kim yigirmi yedi sene bu cezîre-i Girid'e emek çekilüp böyle bir sulh [u] salâhda böyle bir ada Girid'e muttasıl kâfir elinde kala. Vâveylâ vü vâveldâ!

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp ceneralin ziyâfetin yeyüp hedâyâların alup yine kayık ile karşu geçüp cânib-i garba 3 sâ‘at gidüp mâbeynleri birer sâ‘at ba‘îd isimleri nâ-ma‘lûm üç aded enhârları atlar ile geçüp bunlar dahi tâ İsfakiye dağlarından tulû‘ edüp bu mahalde Akdeniz'e gurûb edüp bu nehirlere karîb,

Der-tektîbât-ı kal‘a-i Kirmati

Sene (---) târîhinde Küçük Hasan Paşa feth edüp münhedim etmişdir, ammâ sehel şey ile ta‘mîr ü termîm etmek mümkindir, ammâ lâzımlı yer de değildir. Leb-i deryâda şekl-i müselles bir Şeddâdî seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş imiş. Vîrân olup içinde bir taş kalmamış. Anıniçün ne cirmde olduğun hisâb etmedim. Ammâ bir güzel limanı var, içinde bir âb-ı hayât dere limana mahlût olup ismi ma‘lûmum olmadığından tahrîr olunmadı. Limanı yüz pâre keştî alup sekiz rûzgâr-ı zorkârdan gemiler emîn olup bu limanın cânib-i erba‘ası ma‘mûr u müzeyyen kurâlar ile ârâste olmuşdur, zîrâ bu taraflar cezîre-i Girid'in şimâl tarafları olmak ile âb [u] hevâsı latîf olup amâr olmuşdur.

Andan yine cânib-i garba 2 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kulakise Burnu: Bu burundan gayri artık yıldız rûzgârı cânibine nâzır yerlerdir.

And[an] 5 sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp **Palonda burnu,** andan yine semt-i garba 7 sâ‘atde,

Tuzla limanı: Girid cezîresinde Mısır'dan buraya bir menzil başı yerdir. Niçe kerre yüz bin yük tuz çıkar. Gâyet lezîz milhi olup hâlâ mukâta‘a tahrîr olundu. Mîr[î] tarafında başka emânet oldu.

Andan yine taraf-ı garba 9 sâ‘at sengistân yerler aşup,

Menzil-i Aya Yani burnu: Bu mahalde bir manastır var. Cümle ruhbâneleri mahbûbe kızlardır. Anda olan pençe-i âfitâb kızlar meğer kim Kisoma şehrinde ola. Cümle kızlar tor uçkur ve harîr-i muhtem işleyüp gizlice metâ‘ların fürûht ederler. Gerçi uçkur işlerler ammâ kendüleri uçkursuz ve donsuz gezerler. Bu deyr-i musanna‘ın niçe kerre yüz bin guruş evkâfi olup tâ Dib Frengistân'dan bu gumâmeye nezerâtlar ve zeyt yağları gelir.

Andan yine taraf-ı garba 6 sâ‘at çemenzâr yerlerde ve bâğ u bostânlı yerleri güzer edüp,

Menzil-i Tifali limanı: Bir hudâyî küçük limancıkdır. Ancak içine yigirmi otuz pâre gemi sığar ammâ âb-ı hayât suları vardır.

Andan yine garba teveccüh edüp 4 sâ‘atde,

Menzil-i Aya Kudin limanı: Bunda dahi bir kenîse *[323b]* vardır. Kudin nâmında Hazret-i Îsâ'nın Şem‘ûn-ı Safâ nâmında havâriyyûn halîfenin halîfesi Kudun bu kenîseyi binâ edüp yine anda medfûndur, deyü Rûm-ı Yûnâniyân bu deyre gâyet i‘tibâr ederler. Kudin halîfenin kabrini zer-ender-

zere müstağrak edüp cemî‘i millet-i Mesîhiyyenin ziyâretgâhlarıdır. Eyle müzeyyen deyr-i musanna‘dır kim içine âdem girse âlem-i hayretde kalup beş yüzden mütecâviz ruhbânları vardır. Âl-i Osmân askerinin açları ve atları ol tarafa varsa ni‘met yedirmeden ve sükker şerbetleri içirmeden koyvermezler idi. Hâlâ tîmârhânesinde ümmet-i Muhammed'den yaralı ve bereli mecrûhânlar ol kadar var kim ta‘bîr olunmayup cümle ruhbânlar cerrâhlarıyla guzât-ı müslimîne Îsâ Nebî aşkına hidmet edüp şîr-i hurmâ ve katr-ı nebât yedirirler. Ba‘zı gâzîler şifâ bulup yine Kandiye meterislerine gelirler idi. Bir acâ’ib teferrücgâh mesîregâh deyrdir. Hudâ dâ’imâ amâr ede, zîrâ hâlâ Kandiyeli Hünkâr câmi‘ine vakıf tahrîr olundu.

Hattâ bu deyrin baş papası hîn-i arbedede Kandiye içinde olan Urûmlara pes ü perdeden haber gönderirmiş kim,

"Kaçan kim kal‘adan Türk üstüne lağımlar atılacağın duyup bir hâl ile Türk'e haber verin kim lağımdan halâs olalar" deyü nihânîce kal‘a içre Rûmlara haber gönderir imiş.

Hakîkatü'l-hâl ba‘zı lağımlarda içerden taşraya Rûmlar gizlice haber edüp "Lağımlar var" deyü hevâya makremeler veyâhûd birkaç kara şapkaları Rûmlar hevâya atarlardı. Asker-i İslâm dahi fenlenüp ba‘zı guzâtlar alarkaya kaçup küffârın lağımları hebâya atılup niçe yüz lağımları da bulunup cümle bârûdları alınup işleri mu‘attal olurdu.

Andan bu mezkûr deyrden yine cânib-i garba 3 sâ‘at gidüp leb-i deryâda niçe gûne temâşâlar edüp bir sâ‘at leb-i deryânın solunda bir kûhistân dağlara çıkup,

Menzil-i kûh-ı Arhonoz: Eğer bu kûh-ı bî-hemtâyı ve bunda hâsıl olan niçe bin elvân sun‘-ı Hudâ nebâtât [u] giyâhât edviyeler ve ahşâbâtlar medh eylesek müsevvedâtımız mecmû‘a-i fehhâmîn ve ispeçer olur.

{Der-sitâyiş-i bâğ-ı cihân-ârâ gülistân ravza-i Arhonoz-ı bâğ-ı İremistân}

Ammâ bu mezkûr kûhsârın dâmeninde bir musattah vâdî içinde Arhonoz nâmında Ikrît pâdişâhının bir bâğ-ı İrem hıyâbân-ı Acemi var kim bu felek-i atlâsda eyle bir bâğ-ı koyah merâm ne vardır ne olacakdır. Gûyâ Konya'nın bâğ-ı Merâm'ı ve Malatiyye'nin bâğ-ı Aspuzu'su ve Sivas vilâyetinin Derende bâğı ve Tebrîz vilâye[ti]nin Çâr-bâğ-ı Ürd-i heşt-behiştleri ve Kırım cezîresinde Kefe şehrinin Sudak bâğı ve Budin kurbunda Peçoy-ı dilcûy Sirem-i bâğ-ı İremin Bârûdhâne bâğlarından ziyâde bu Girid'in Arhonoz bâğıdır kim cemî‘i meddâhân [u] vassâfân-ı berr [ü] bihâr bu bâğ-ı Arhonoz'un ta‘rîf ü tavsîfinde âcizlerdir. Ve mine'l-acâ’ib bâğçe-i bî-nihâyedir kim Şeddâd'ın Bâğ-ı İremezât'ı bunun yanında bir feddân bir hıyâbânistân-ı beyâbândır.

Ammâ bu Arhonoz bâğı hâlâ ravza-i Rıdvân misilli bir cinîn ü gaytân u hadîka-i bâğ-ı cinân nahlistân-ı gülistândır. Bâlâda evsâfı tahrîr olunan Ikrît nâm kralın binâsıdır kim cemî‘i esnâf-ı hukemâ-yı kudemâları bir yere cem‘ edüp bu mahallin âb [u] hevâsı latîf olduğıyçün Ikrît kral içün bu bâğı hikmet üzre hakîmler tarh [u] tarz-ı âhar edüp binâ ederler. Ammâ Hudâ hakkıyçün böyle bir bâğ-ı cinân-ı latîf cihânı otuz bir yıl seyâhat edüp sûre-i (---): [83] nass-ı kâtı‘ı fehvâsınca ekâlîm-i seb‘ayı seb‘a seyyâre-vâr deverân u seyerân edüp im‘ân-ı nazar ile nazar etdiğim bu edîm-i arzın rub‘-ı meskûnunda on sekiz pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr etdiğim rûy-ı zemînde bu Arhonoz bâğı gibi ferahfezâ-yı dilküşâ bir bâğ-ı şehr-i Sebâ-misâl bâğ-ı Merâmı görmedim. Meğer yine bu Arhonoz bâğın görmüşüm.

Hulâsa-i kelâm tatvîl-i kelâma ne hâcet, bu bâğ-ı Merâmın tarh tarz u tavrı şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim Cenâb-ı Kibriyâ bu bâğda olan eşcârâta eyle hüsn verüp san‘atını ızhâr etmişdir kim gûyâ her dıraht-ı şâhdâr gûyâ cümle zî-rûh gibi kıyâm edüp henüz dest-i kudretden çıkmış gibi ale't-

tertîb dizilüp dururlar.

Ve yedi iklîmde olan ahcâr [u] eşcârât ve mehbûtât ve nebâtât [u] giyâhât ezhâriyyâtdan her ne kadar mevcûdât var ise bunda mevcûddur. Hattâ Yenidünyâ ağaçlarından binden mütecâviz göz görmemiş dıraht-ı müntehâların envâ'ından palasanta ve sindiyân ve yenidünyâ ve sandâl ve kırmız ve çimşir ve âbnûs ve zakkûm ve tarfı(?) ve sâriye(?) ve hurmâ ve sanavber ve fısdık [ve] aselbend ve kâkûle-i habeş ve hıyarşember ve cümmeyz ve muz ve Şâm fısdıkı ve sakız ağacı ve sığala ağaçları ve elli gûne yedi kerre incir verir incir ağaçları ve yetmiş gûne üzüm verir engûr ağaçları var.

Hattâ bir salkım üzümde yetmiş gûne dâne verir üzüm ağaçları ve bir söğüd ağacında elma ve şeftâlû verir ağaçlar ve niçe kerre yüz bin tud ağaçlarının her birinde envâ'ından tut meyvesi hâsıl olur dud ağaçları ve her salkımı kırkar ellişer vukıyye gelir engûrü ve seksen gûne âbdâr emrûd ağaçları ve kırk gûne elması ve gûnâ-gûn âbdâr kirazları ve vişne ve kaysısı ve âbdâr âlûları ve alû[-yı] buhârâî ve âlû-yı mardini ve âlû-yı berekâtlısı ve ceviz ve kestânesi ve kızılcık ve *[324a]* bâdemi ve'l-hâsıl cemî'i Eskidünyâ ve Yenidünyâ meyveler dırahtları mevcûd olduğundan mâ'adâ yeni dünyânın niçe kerre yüz bin gûne şükûfeleri ve Rûm ve Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Frengistân ve Hoten ve Hıtâ ve Çîn ü Fağfûr ve Mâçîn vilâyetlerinin şükûfeleri ile bu bâğ-ı Arhonoz müzeyyen olmuşdur. Cümleden biri yüz yigirmi hâneli mâvî ve beyâz ve yeşil sünbülleri olur kim bu dünyâda görülmemişdir.

Ve kırmızı benefşe ve sarı ve mor benefşesi gül kadar katmer katmer olup râyihası âdemin demâğın mu'attar eder. Hattâ ibret içün bir benefşe başın koparup vezn etdik, nîm dirhem geldi. Ve gül tabakası on dank geldi. Ve bir dâne karanfil başı üç dirhem geldi. Gayri gûne şükûfeleri hâkezâ kıyâs remev.

Ve kahve ağacı ve kiliser(?) ağacı ve mürekkeb ağacı ömrümde işitmemişdim, bunda gördüm ammâ mürekkeb ağacı asma gibi olup yılda bir kerre asma gibi budanup dalını kesdikleri yerden niçe yüz fıçı siyâh ve berrâk ve mücellâ kudret mürekkebi akup Frengistân'a götürüp anınla basma kitâblar basarlar.

Ve muz ağaçları ve cümmeyz ağaçları ve şeker kamışları ve on iki gûne rengâ-reng pembe ağaçları olur kim her biri çınâra benzer yeşil pembe ve kırmızı ve sarı ve mâvî ve neftî ve nâr çiçeği gibi ve beyâz pembeleri hâsıl olur. Ve dahi zencebîl kökü var ammâ ağaç dağildir. Ve sınâmekî ve çöpçini ve râvend-i çînî ve dâr-ı çînî ağaçları var, meyvesi gûyâ Rûm'un çilek meyvesine sehel müşâbeheti vardır. Ve nilüfer ve karanfil otu ve Mısır'ın habbu'l-lezîz ve habbu's-selâtîn ve cevz-i hindî ve cevz-i gülbeser ve râvend-i ıkrîti ve eftîmûn-ı ıkrîtinin kırk gûne envâ'ı ve lâdeni ve gûnâ-gûn şâhteresi olur. Hattâ karaûd ağacı ve bakam ağacı ve kalembek(?) ağacı var, ammâ bu mezkûr ûd ve bakam ve kalembek ağaçları mürûr-ı eyyâm ile hayli zamân güzeşt edüp kurumuşlar. Hâla vücûd-ı dırahtları durup çürümemiş.

Ve limon ve turunç ve kebbât ve yâsemen ve ful ve nergis ve leylâk ve erguvân ve reyhân ve gül-i gülistânının râyiha-i tayyibesi bir fersah yerde âdemin demâğı mu'attar olur.

El-hâsıl bu bâğı binâ eden Ikrît kralın oğlu Senmartin kral dörd bin aded dıraht-ı müntehâ-yı gûnâ-gûnlar dikmişdir kim bu dünyâda misilleri yok idi. Hâlâ ol kadar değil ise de az eksikdir. Hâlâ evvel zamân dırahtlarından dörd bin aded servi dırahtları bâkîdir. Cemî'i sadranc nakşı tarh olunup sıra sıra çırpı ile hemvâr dikilmişlerdir. Ve bu bâğçe-i ibret-nümânın tûlu şimâlden cenûb cânibine kâmil on iki bin adımdır. Hemân bir küçük sahrâyı dutmuşdur. Ve arzı kâmil dörd bin aded germe hatvedir.

Ve her servi dırahtları evc-i semâya ser çeküp "Âyâ Âl-i Osmân askeri bizi gelüp ne zamân seyr

ederler" deyü hil‘at-i sebzlere müstağrak olup ayak üzre dururlar idi. Hamd-i Hudâ temâşâları müyesser olup niçe sun‘-ı Hudâ dıraht-ı müntehâların zıll-ı himâyelerinde tâ‘at u ibâdâtlar edüp zevk [u] safâlar etdik.

Ammâ her bir dıraht-ı azîmlerin ve her bir serv şecerlerinin kalınlıkları ikişer üçer âdem kucaklar serv-i ahdar-gûnlardır, zîrâ bu servlerin cümlesi biner yıl mu‘ammer olmuş dıraht-ı serâmedlerdir kim aslâ birisinin haşebleri perîşân değildir. Hemân sebiz-gûn zümürrüd-vâr serâmed servlerdir. Cemî‘i ber-tertîb âdâb üzre huzûr-ı Hakk'a el kavşurup tâ‘at-i Hakk kulluğuna bel bağlayup dururlar.

Ve bunun âb [u] hevâsı ve binâsı ol kadar memdûh-ı âlemdir kim üstâd-ı mühendisîn-i kudemâ var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bunda eyle tasarruflar etmişdir kim atlâs-ı felekde eyle bir kârgerlik bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir.

Niçe aded kâr-ı kıdem ve niçe yüz aded bâğ-ı İrem-misâl maksûreler ve kâh-ı Havarnaklardan mâ‘adâ niçe yüz yerde cihânnümâ Freng-pesend nüzhet-âbâd kâ‘alar ve hücre-i müte‘addideler ile ârâste ve niçe yüz aded musanna‘ fıskiyye ve şâzrevân fevvâreler ve havz-ı aşren fe-aşrler ile pîrâste olup niçe yüz selsebîller ve gûnâ-gûn fevvâreler evce berâber pertâb edüp niçe yüz yerde yol yol enhârlar çağlayup cârî ve revân olup gûnâ-gûn matbah-ı Keykâvuslarında cereyân eden uyûn-ı cârîyeler kenârında gûnâ-gûn musanna‘ çarhlı kebâb esbâbları var ve müte‘addid bâğbân hücreleri olup cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl der-i dîvârları metânet üzre binâ olunup bunda olan bilâ-hisâb murğân-ı hezâr ve hezârânın asvât-ı hazîn-i hoş-elhân nevâhânlıkları âdeme rûh-efzâ safâlar bahş edüp bi'z-zarûrî benî âdem dahi savt-ı bülend ile uşşâkân makâm-ı uşşâkda kavl-i uşşâk okuyup âğâze-i nevâlar ve beyâtîler ve şûrîler ve arazbârî makâmları icrâ ederler tâ bu mertebe def‘-i gam ve endûh-ı elem mahv olacak bir cây-ı safâ-yı lâlezâr [u] gül‘ızâr-ı Arhonoz bâğıdır.

El-hâsıl bu bâğ-ı İrem'i mâ-vaka‘ı üzre ta‘rîf ü tavsîf eylesek bir mücelled kitâb-ı müstetâb olur. Ancak bu bâğı gören ârif-i billâh "Bu kâr-ı insândır kim ol za‘îf mahlûkun kasîr ömründe sa‘y-i kûşiş ile böyle bir bâğ-ı İrem yapalar yâ ol bizi ve *[324b]* bunu lafz-ı kün ile halk eden Hallâk-ı âlem ve bizi bir katre cîfe menîden halk eden Cenâb-ı Bârî'nin cennet-i Me’vâ ve cennet-i Illiyyîn ve Adn-ı firdevs-i huld-i berîni ve uçmak bâğları içre neler yaratmıştır" deyüp dâr-ı fânînin bu bâğlarına meyl ü rağbet etmeyüp dâr-ı bâkîde bâkî merâm içre karâr etmeğe üzleyüp terk [ü] tecrîdlik isteriz. *Allâhümme yessir.*

Ez în-cânib yine bu bâğ-ı Merâmdan garb cânibine 3 sâ‘at gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Ovacık: Bu dahi cezîre-i Girid'de bir belli başlı bir vâsi‘ mahsûldâr sahrâdır kim ba‘zı yerlerinde dânedâr pirinci hâsıl olur kim Mısır'ın Menzile ve Fereskür ve Birimbâl pirincinden latîf ve berrâk pirinci hâsıl olup Kandiye vüzerâlarına hâss-ı hümâyûn kayd olunup harâcları Kandiye neferâtlarının aklâmı tahrîr olunup bu sahrâdan yine cânib-i garba 7 sâ‘atde,

Menzil-i Çınârlıdere: Bu dahi bir âb-ı hayât deredir. Kenârında âb [u] hevâsı latîf müselmân köyleri olup hammâm ve câmi‘ ve mesâcidleri nev binâ olundu. Hattâ bu nehr-i uyûnun kenârında bî-hisâb su değirmenleri var kim Âl-i Osmân askerin bu değirmenler toyururdu. Ve bâğ u bâğçeleri ve müşebbek bostânları cihânı dutmuşdur. Ve bu ayn-ı zülâl tâ Arhonoz dağlarından gelüp Eski Kandiye dibinde deryâya mahlût olur. Ammâ Eski Kandiye'yi Mağrib-zemîn pâdişâhı Sultân Mansûr feth edüp hâke berâber münhedim etmişdir. Hâlâ niçe bin yerlerde eser-i binâları zâhir ü bâhirdir.

Andan yine leb-i deryâ ile cânib-i garba bir sâ‘at gidüp,

Nazarete limanı: Kandiye kal‘asından beş bin adım ba‘îd leb-i deryâda bir taşlık yerde kal‘a-misâl bir hân-ı azîmdir kim Deli Hüseyin Paşa Kandiye'yi muhâsara etdikde sehel berbâd etmiş,

ammâ şimdi sadrıa‘zam fermânıyla bir dervîş bu hânı bir tekye-i dervîşân etmeğe me’zûn olmuşdur. Ammâ bu Nazarete küffâr zamânı cümle bâzergânlar Rûm u Arab u Acem'den ve Dib Frengistân'dan metâ‘larıyla gelüp bu hânda mihmân olup kâmil kırk gün oturup eğer tâ‘ûnları var ise pâk olmayınca kal‘aya komayup kırk günden sonra korlar. De’b-i küffâristân cümle böyledir. Anıniçün her şehirlerinin taşralarında böyle bâzergân müsâfirîn-i nazareteleri vardır.

Andan yine garba beş bin adım gidüp hamd-i Hudâ,

Menzil-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i Kandiye'ye dâhil olup bu mahalde altı yüz altmış mîl Girid cezîresi seyâhati kâmil üç ayda tekmîl oldu. Hamd-i Hudâ ve's-selâm cümle Girid cezîresinde 861 aded kurâlar ve cümle yigirmi beş aded kılâ‘lar ve cümle iki yüz aded kasabâtları muharrir beğ efendimizle tahrîr edüp cemî‘i amâristânları on gûne tahrîr etdik.

İbtidâ İsfakiye dağlarını ve cemî‘i arâzî-i mahsûlâtların ve cümle yigirmi beş bin aded re‘âyâ vü berâyâların harâcları dahi cümle Mekke ve Medîne surresi olmak içün tahrîr olundu.

İkinci nev‘a tahrîri cümle vüzerâlar ve mîr-i mîrânlara hâss-ı hümâyûnlar tahrîr olundu.

Üçüncü gûne tahrîri cemî‘i erbâb-ı tîmâra cümle on bir bin altmış aded tîmâr ve hisse tahrîr olundu.

Dördüncü nev‘a terkîmi cemî‘i câmi‘-i selâtîn ve vüzerâ vü vükelâ evkâfâtları tahrîr olundu.

Beşinci tahrîri cümle yüz elli aded ze‘âmet serbest kurâları tahrîr olundu.

Altıncı nev‘a tastîri pâdişâh-ı âlem-penâh hâssı kurâları tahrîr olundu.

Yedinci gûne tahrîri mu‘âf [u] müsellem Rûm arhondalarının ve milota {nâm} Rûm defterdârlarının kurâları tektîb olundu. Ve,

Sekizinci gûne tahrîri ketebeler(?) ve mâl defterdârları ve defter kethudâları ve çavuşlar kethudâsı ve yeniçeri ağaları hâsları tesvîd olundu. Ve,

Tokuzuncu nev‘i cümle ocak ağalarının ve cümle çorbacıların serbest köğleri tescîl olundu. Ve,

Onuncu nev‘a tahrîri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) tenmîk olundu. (---) (---) (---) (---).

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı cezîre-i Girid

İmdi ey ihvân-ı vefâ Âl-i Osmân eline henüz bir Mısır gibi vilâyet dahi girdi, zîrâ rûy-ı arzda her ne gûne şey hâsıl olursa bu cezîre-i Girid'de beş kat ziyâde nebâtât [u] giyâhât müsmirâtlar hâsıl olur.

Evvelâ dehkânîler zemîne bir kîle buğday zirâ‘at edüp ba‘zı yerlerinde bir kîle buğdaydan yüz kîle gendüm-i hâs dânedâr hâsıl olur. Bunun kîlesine mahsar(?) derler. Mısır'da erdeb derler. Diyârbekir ve Erzurûm'da somar derler. Bağdâd'da tağar derler. Rûm'da kîle derler. Ammâ bu Girid'in mahsarası (---) vukıyye gelir. Lâkin arpası ve sâ’ir hubûbât bukûlâtları az olur. Ammâ balı memdûh-ı âlemdir kim Atina vilâyetinin balı gibi misk-i amber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibeleri olup kırk gûne asel-i musaffâsı olur.

Ve kırk gûne zeytûnu olur kim dahi salamura olup perverde olmadan tâze iken hurmâ gibi lezîz tenâvül olunur. Ve su(?) zeytûnyağı bir diyârda yokdur. İllâ Mağrib-zemînde susa yağı meşhûrdur. Ve tereyağı ve pembesi ve kebbâtı ve inciri ve üzümü ve nârı ve şeftâlûsu ve kaysı ve zerdâlûsu ve gayri âlûsu ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtlarının envâ‘ı hisâbların Cenâb-ı Bârî bilür.

Gerçi sevâhil vilâyetdir ammâ İsfakiye dağıyla tâ cezîre-i Girid'in ortasına vâki‘ olup kûh-ı Elburz'dan nişân verir bir kûh-ı bâlâ-yı ser-bülenddir kim yaz u kış karı ve âb-ı zülâli eksik değildir. Kestânesi ve kızılcığı ve yayla kirazı ve ahlat emrûdu ve muşmula ve üvezi ve yedi veren üzümü *[325a]* yaz u kış eksik değildir. Ve nârı ve zeytûnu ve çimşiri ve kızılcığı ve servi

dırahtları cihânı dutup bu vilâyetin cemî‘i kerasteleri cümle servi ağaçlarındandır. Gayri iklîmde olmayan nebâtâtların envâ‘-ı şükûfeleri bunda mevcûddur.

Bâ-husûs bir salkım üzümü on yedi ve yigirmi ve yigirmi beş vukıyye gelir ve bir ayva bir vukıyye gelir ve bir şeftâlû yüz dirhem ve kaysı altmış dirhem ve inciri elli dirhem ve şeker inciri yigirmi dirhem gelüp kırk gûne zeytûnu olur.

Der-beyân-ı ma‘âdinât-ı cezîre-i Girid

Evvelâ üç yerde bakır ve bir yerde altun ve iki yerde gümüş ve kurşum ve demir ve yedi yerde tuz ve kırk yerde güherçile ve üç yerde şeb ma‘denleri ve yedi yerde alçı taşı ma‘denleri cümle taşları kireç ma‘denleridir. Ve zernîh ma‘deni ve katrân ve zift ve kara neft ve kükürd ve kitre ve iricna ve şâb ve gil ve kilarmeni ve lâden ve balmûmu ve niçe bunun emsâli emsâli gûnâ-gûn ma‘âdinlerden cümle yüz yetmiş gûne ma‘denleri hâsıl olup cümle mîrî kayd olunup her biri hâlâ iltizâmdır.

Ve dahi İsfakiye dağları üç yüz mîl alarka deryâdan nümâyândır kim bu kûh-ı ser-bülend üzre seksen yedi pâre şehir-misâl kurâlar Mekke ve Medîne'ye tahrîr olunmuşdur. Ve Sultân Mansûr bu cezîre-i Girid'i feth etdikde yetmiş yedi sene kabza-i tasarruflarında iken Arab tâ’ifesi bu İsfakiye keferelerinden kızlar alup içlerine Arab karışdıklarından hem Arabî ve hem Rûm-ı Yûnânî lisânı tekellüm edüp silâhları ok yay ve tüfeng ve sapandır. Ve bu İsfakiye dağları gâyet sa‘b ve halkı gâyet şecî‘ olmak ile cemî‘‘i zamânda Venedik kralına belî demeyüp ba‘de'l-feth Âl-i Osmân'a harbe ucuyla itâ‘at edüp aslâ meteris hidmetine gelmemişlerken zor-ı bâzû ile meterislere girüp cebbâr küffârları cümle meterislerde ve lağımlarda mürd olup gayrileri cümle mutî‘ [u] münkâd oldular.

İsfakiye dağları boğazlarındaki kal‘aları beyân eder

Evvelâ,

Evsâf-ı kal‘a-i Amiyorı: Gâyet metîn kal‘adır. İsfakiye keferesin mutî‘ [u] münkâd etmek içün sene (---) târîhinde gâzî ve şehîd Deli Hüseyin Paşa içinden küffârın çıkarup kal‘anın ba‘zı yerlerin münhedim edüp İsfakiye'nin şark tarafı boğazında bir sarp yerde vâki‘ olmuşdur. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i Ayolonya: Sene-i mezbûrede Küçük Hasan Paşa yigirmi bin yiğit ile gidüp kuvvet-i bâzû ile feth edüp içindeki küffârların esîr-i kayd-ı bend-i zencîr edüp niçe bin küffârları dendân-ı tîğdan geçirüp kal‘ayı câ-be-câ münhedim etmiş ammâ aceb mahbûb u musanna‘ ve şîrîn kal‘a imiş.

Andan Semâne dağlarında beş sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Semâne: Arab binâsıdır. Sekiz kullesi olmak ile Sultân Mansûr ismine Semâne kal‘ası demişler. Ba‘dehu İsfakiye küffârı istîlâ edüp yine Sultân Mansûr feth edüp câ-be-câ yerlerin rahnedâr etmişdir, ammâ gâyet müzeyyen ve şîrîn kal‘adır.

Andan yine İsfakiye dağının maşrık tarafına 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Amiyaroz: Bunu dahi sene (---) târîhinde Mendî(?) Efendi re’yiyle Hüseyin Paşa feth edüp münhedim etmişdir, ammâ bir küçük kal‘acıkdır.

Bu İsfakiye'nin cânib-i erba‘asında dörd aded boğazlardan girilir yerlerindeki bu dörd aded mezkûr kal‘alardan gayri yerlerden İsfakiye dağlarına benî âdem girmek muhâldir. Ve bu dörd aded boğazlarda bu dör[d] aded pâre kal‘a-i metîneler feth olmayınca İsfakiye kâfirleri itâ[‘at] etmemişlerdi.

Ve bu cezîrelerinin şarkı ve garbı ve cenûbîsi taraflarında cereyân eden sağîr ve kebîr üç yüz

altmış aded enhârlardır. Cümlesinin menba‘ları bu İsfakiye dağlarından hurûc edüp cezîre-i Girid arzına müstevlî olurlar. Ve bunlardan mâ‘adâ cereyân eden üç yüz aded derecikler ba‘zı kayalardan zâhir olup azîm sulara mahlût olur. El-hâsıl cümle cezîrelerinden âb-ı revânları altı yüz altmış altı aded sağîr ve kebîr sulardır, ammâ altısı acı sular nâmıyla ma‘rûflardır. Meselâ mezkûr Acısu kal‘ası dibinden cereyân eder cümle altı aded acı sulardır, mâ’adâları âb-ı hayâtlardır.

Ve cümle sekiz yüz altmış aded ma‘mûr kasaba-misâl kurâlardır. Ve cümle yigirmi dörd aded kastellerdir. Ve cümle hâlâ yigirmi dörd kadılık yerdir kim dahi kadıları hükûmât etmeğe başlamadılar.

Ve cümle toksan yedi bin aded re‘âyâ kalup mâ‘adâsı Kandiye altında savaş-ı perhâşda mürd oldular. Ammâ arhonda keferelerinin defterleri üzre bu cezîre dest-i keferede iken altı kerre yüz bin benî âdem ile bu cezîre memlû imiş. Hâlâ cümle yetmiş bin avret defter olunmuşdur. Ve cümle yüz elli iki bin ümmet-i Muhammed askeri yazılmışdır. Ve cümle yedi bin aded Rûm'dan müselmân olma bozma tâ’ifesi kalmışdır, ya‘nî Girid kefereliğinden müselmân olmuşlardır.

Ve cümle on yedi aded ma‘mûr askerli kal‘alar kalmışdır. Ve cümle iki bin sekiz yüz aded küheylân atlar kalmışdır. Ve cümle yetmiş bin katır vardır. Ve cümle iki kerre yüz bin ve altmış üç bin aded câmûs ve sığır kalmışlardır. Ve hâlâ mîrî kırk katâr develer kalmışdır. Ve cümle altmış kerre yüz bin koyun ve keçi vardır. Ve cümle dörd kerre yüz bin aded ***[325b]*** eşekler tahrîr olunmuşdur.

Ve cümle dağ u râğ u bâğları tokuz kerre yüz bin aded bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlar tahrîr olunmuşdur.

Andan cümle kırk bir bin koyun ağılı add olunmuşdur. Ve cümle yetmiş bir bin aded yerde bal kovanları terkîm olunmuşdur.

Ve cümle iki bin aded zeytûnyağı değirmenleri var. Ve cümle altı bin su değirmenleri var.

Ve cümle yüz yetmiş altı bin aded mezra‘alar tahrîr olunup öşr-i sultânî verir.

Ve cümle tokuz yerde sazlı ve kamışlı göller tahrîr olunup ser‘askerlere hâss-ı hümâyûn kayd olunup serdâr-ı Kandiye'ye yüz bin akçe sâde hâs tahrîr olundu. Bâd-ı hevâdan gayri hulâsa-i kelâm gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen cümle mevcûdâtlar tahrîr olunup aklâm kayd olunmuşdur.

Ve cümle re‘âyâ vü berâyâya Âl-i Osmân'ın kırk dörd aded tekâlîfinden ancak dördü Girid re‘âyâsına fermân olunup Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* tahrîri üzre kovan hakkı ve senede bir buğday öşrü ve bâğ dölüm hakkı ve bostân hakkı ve re’s-i harâc-ı bâliğ mâ’adâ tekâlîflerden re’âyâ-yı Girid mu’âf olalar deyü sa’âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâhdan hatt-ı şerîfler gelüp sicillât-ı şer‘-i Resûl-i mübîne makyûd u terkîm olundu.

Ve cezîre-i Girid'de olan yigirmi üç bin aded erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârların dahi ellerine "Mezkûr dörd aded adl-i Ömer öşrü üzre alasız" deyü fermânlar verilüp gayri "Ta‘addî etmeden ihtirâz üzre olasız" deyü anların dahi ellerine tuğrâ-yı garrâ-yı şâhanîler verilüp sicillât-ı Muhammedî'ye mukayyed olunup nâdîler nidâ etdiler.

Ve bu cezîre-i Girid eyle bir vilâyetdir kim âb [u] hevâsının letâfetinden yaz u kış kuzusu eksik olmayup yılda iki kerre ikişer ikişer kuzusu hâsıl olur.

Ve sayf [u] şitâda gûnâ-gûn şükûfeleri ve âbdâr meyveleri ve niçe gûne nebâtât [u] giyâhât ahdariyyâtları eksik değildir, ammâ hurmâsı az mahsûl verir.

Ve pembesi ve ipeği cihânı dutup gâyet latîf harîri olur.

Ve lodos rûzgârından mâ‘adâ yedi aded rûzgârları gâyet latîfdir, ammâ lodosu gûyâ rîh-ı

semûm gibi esüp sâhib-i tab‘ olan kimesneleri lodosda taşra çıkmazlar, zîrâ birkaç kerre bu cezîre-i Girid lodosundan harâb olmuşdur. Hâlâ bu diyârda yine lodos rîh-ı akîm gibi gâyet şedîd esüp niçe yerlerde tarlaları ve bâğları harâb edüp niçe bin ağaçları bîhinden kal‘ edüp zirâ‘at olunan ekinlerin hevâya perrân atup âdemi serâsime eder.

Der-kavl-i müneccimîn ilm-i usturlâb üzre bu Girid iklîm-i sâlisde bulunup arz-ı beledi (---) ve tûl-ı nehârı (---)

Der-beyân-ı reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân

Cemî‘i halkının reng-i rûyları dörd aded levn üzredir. Evvelâ Kisoma tarafları Girid'in garb tarafıdır. Halkı gâyet beyâz ve tenâsüb(?) a‘zâlı mahbûb u mahbûbeleri olup gâyet garîb-dostlardır.

Andan Hanya câniblerinin halkı gâyet rençber olup ekseriyyâ kârları bâğ u bâğçe ve balık sayd etmek olup bostâncı ve çiftçi ve çayırcı ve bâğcı ve zeytûnyağcı olup Hanya'yı ganîmet edüp dâ’imâ eşgâl-i kesîrede olduklarından reng-i rûyları buğday enlilerdir, ammâ gâyet müstakîm ankâ âdemlerdir.

Andan Retime'den tâ Kandiye'ye varınca andan Kanlı Kastel'e ve Yalıpetre'ye ve cenûb tarafında Amiso kal‘asına varınca gayri hevâ olup halkı gâyet çokdur, zîrâ Kanlı Kastel nevâhîleridir, gâyet rençber kavim olup kârları cemî‘i mevcûdâtda mevcûd olup her metâ‘ı fürûht edüp mahbûbu ve mahbûbe Rûm keratsaları çokdur ammâ gazûblardır. Ve mahbûbeleri ol kadar memdûhalar değillerdir, ammâ bunların dahi reng-i rûyları humrete mâ’illerdir.

Andan dördüncü nev‘a halkının reng-i rûyları İsfakiye kavmidir kim âb [u] hevâsı yaylak-ı azîm olup kışları ziyâde olduğundan limon turuncu ve nârı ve inciri ve zeytûnu ve hurmâsı olmaz, ammâ câ-be-câ bâğçelerinde engûrları ve gûnâ-gûn müsmirâtları ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtları nâdir olur. Lâkin kestânesi ve kızılcığı ve kış elması çok olup câ-be-câ kuytu yerlerinde bâğları vardır ammâ engûrü lezîz olmayup hoş-horca olur, ammâ gayri yerlerin mahsûlleri gibi çok mahsûl hâsıl olmaz. Ekseriyyâ halkının kâr [u] kisbleri serviden keraste ağaçları kesüp servi odunu ve servi tahtaları ve gayri ağaçlardan kerasteler kesüp cânib-i erba‘adaki kılâ‘ u şehirlere götürüp fürûht ederler.

Bu cezîre-i Girid'in cemî‘i direkleri ve tahtaları serâpâ servi ağacından olup Allâhu Rabbü'l-âlemîn bu cezîreyi servi ağacıyla müzeyyen etmişdir kim cemî‘i dağları ve dereleri ve depeleri servi râyihasıyla mu‘attardır. Cemî‘i dünyâda eyle servi dırahtlı bir diyâr yokdur. Hattâ cümle Âl-i Osmân askeri yigirmi yedi yıl servisini kıra kıra tükedemediler. Hattâ cümle İsfakiye keferelerinin evleri ve dam u bâmları ve kapuları ve cümle sandûkaları servi levhası ve kerastelerinden olmağile hâneleri misk [ü] amber-i hâm gibi kokup âdemin demâğı mu‘attar olur.

Hergiz bu hânelerde yılan ve çıyan ve akreb ve bö ve güve olmaz, zîrâ âteşe yakdıkları odunları bile servi dırahtları olup *[326a]* cümle libâsları dahi servi kokup bunların reng-i rûyları şiddet-i şitâdan esmerü'l-levn humret-gûndur.

El-hâsıl bu cezîre-i Girid böyle dörd hevâ üzre halk olup ahâlîlerinin dahi reng-i rûyları dörd levn üzre halk olunmuşlardır.

Ve cemî‘i Rûm kefereleri siyâh tarturlu şapka geyerler, ammâ Venedik şapkası gibi büyük Eflâtûniyye değildir ve şapkalarının iki yanlarında kulakların örter abâdan siyâh şapkalardır. Ve cümle esvâbları dahi siyâh abâ ve siyâh şalvar geyüp ayaklarında dahi siyâh Freng pâbuçları geyerler.

Ammâ avretleri başlarına beyâz bezler örtüp Mora vilâyetinde Çakona keferesi avretleri gibi beyâz kâtib sarıklı kefere avretleri vardır, ammâ başka bir gûne saçların örüp başka bağ bağlarlar ve

yine fisdânları elvân çukalardan ve gayri harîrlerden fisdânlar ederler, ammâ zengîne olan kefere avretler fisdânların gûna-gûn katîfelerden ederler. Lâkin koltukları altında ve önlerinde ve ardlarında hammâl semerleri gibi yumru fisdânları olup avretlerin kanbur şekilli gösterir, ammâ hîn-i cimâ'da beli altında yumru fisdân durmak ile avretlerinin ferc-i kabîhaları yükseğe kalkup cimâ' etmeğe âsân olmak maslahatiyçün hukemâ-yı kudemâ eyle yumru fisdânlar te'lîf etmişler.

Ve yine avretleri sâ'ir kefere avretleri gibi don geymeyüp ayaklarına siyâh pâbuç geyerler. El-hâsıl gâyet ibret-nümâ avretleri olup gâyet âşık-perestlerdir.

Ve cemî'i halkı gâyet zekâvet üzre halk olunmuşdur kim on yıl içinde necîb ü reşîd sıbyânları müfessir ü muhaddis olurlar. Lâkin âdemleri Bosna ve Mora diyârı halkı gibi iri tüvânâ ve sâhib-i kadd [ü] kâmet âdemleri olmaz. Ekseriyyâ iki endâze kaddli ademlerdir.

Ammâ aceb hikmet-i hudâdır kim bâlâda sehl tahrîr olunduğu üzre ekseriyyâ avretleri on iki yaşında bülûğuna yetişüp hâmile kalup on üçünde evlâd [u] ıyâl sâhibi olur. Ba'zısı yedi buçuk ayda ve sekiz ayda vaz'-ı haml eder.

Ve gulâmları dahi on birde ve on ikide ekseriyyâ bülûğuna erüp bâliğ olur.

Ve koyunları senede iki kerre ikiz ikiz kuzular, garîb ü acîb hikmetdir. Ve,

.....(2 satır boş).....

Ve'l-hâsıl bu cezîre-i Girid'in üç yılda bu kadarca ahvâllerine muttali' olup bildiğimiz mertebe evsâfların tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur.

Hâsıl-ı kelâm sene 1080 mâh-ı Ramazân'ında Sadrıa'zam cümle asâkir-i İslâma destûr verüp cümle Rûmeli ve Anatolu askerleri mevc mevc ve fevc fevc herkes vatan-ı aslîlerine gitdikden sonra yarlığ-ı belîğ-i şâhî sâdır olup bir vukıyye Tophâne somunu bir Mısır parasına olup Mısır parası dahi üç akçeye râyic olup bir vukıyye et iki timine ve her eşyâ-yı me'kûlât [u] meşrûbâtlar bu gûneye râyic olup azîm vezni üzre ganîmetler oldu.

Ve yine garîb temâşâ sürûr [u] şâdımânlar olup kal'a-i Kandiye dahi cânib-i erba'asında münhedim olan yerlerden nâm [u] nişân kalmayup sene (---) mâh-ı Zilhicce'de cümle kal'a ta'mîri tamâm olup görenler *"Aleyke avnullâh yâ Kandiye* hâfiz [u] mu'înin Cenâb-ı Kibriyâ ola" deyü du'â vü senâlar etdiler. Ba'dehu Sad[rı]a'zam dahi bu mâh-ı garrâda Hanya ve Retime ve Kisoma taraflarının bâğ-ı İremleri taraflarının seyâhatin tamâm edüp sa'âdetle yine Kandiye'ye gelüp sene 1080 ıyd-ı adhâsında Âsitâne-i sa'âdete gitmek fermân olunup Kandiye'de vezîr kalan muhâfiz paşa ve Ankebût Ahmed Paşa ve sâ'ir mîr-i mîrânlar ve gayri ümerâlar ile Kandiye'de kalacak cümle asâkir-i İslâma ve cemî'i erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zu'amâlara ve gayri iş erlerine cümle merâtiblerine gör[e] sammûr lepâçeler ve hil'at-i fâhireler geydirilüp Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa dahi kırk pâre kadırga ve kırk pâre galyon ile ârâste oldukda mukaddemâ ordu-yı İslâm içinde ne kadar ulemâ ve küttâb ve er[bâ]b-ı dîvân halîfelerinin sâhib-i kalem münşî kimesnelerine "Kandiye'nin fetihnâmeleri tahrîr olunsun" deyü fermân-ı vezîr bir bir(?) olunmuşdur.

Re'îsü'l-küttâb Acemzâde Efendi eliyle Sadrıa'zam kırk aded yerden erbâb-ı ma'ârifâtlar gûnâ-gûn fetihnâmeler getirdiklerinde içlerinde niçelerini beğenüp sa'âdetlü pâdişâha götürmeğe azîmet etdiklerinde bu abd-i kemterin dahi müsevvedâtını "Kem olmamış" deyü beğenüp iki yüz altun ihsân edüp huzûr-ı pâdişâha götürmek içün bu hakîrin müsevvedâtın dahi mühürleyüp hıfz eylediler.

Sadrıa'zam fermânıyla tahrîr olunan fetihnâme-i Kandiye'dir kim bu mahalle tahrîr olundu. Bâ müsevvede-i seyyâh-ı âlem Evliyâ

Evvelâ hamd ol Hâlık-ı Bîçûn'a kim bu sene-i mübârekde Kandiye kal'asının fethi müyesser olup

der-i devlet-masîre bu yüzden fetihnâme-i küstâhâne tahrîr olundu kim hâliyâ cezîre-i Girid ahvâl-i hasret-me'âli istihbâr olunur ise zîr-i nîlgûn tâk-ı *lem-yekün mislühâ fi'l-âfâk* olan Kandiye kal'asının ibtidâ muhâsarasından *[326b]* kemend-i feth-i teshîre gelince vâki' olan cidâl ü harb [ü] kıtâl ve darb ma'lûm-ı cümle-i âlem ve mefhûm-ı kâffe-i ümem olup lâkin ol kal'a-i metîne Deryâ-yı Sefîd'in sedd-i sedîdi ve umûmen Frengistân'ın âhenîn kilîd-i mekîni olmağla vâki' olan gazâ-yı kebîreyn ve cihâd-ı azîmeyn nakl-i takdîr-i bedîde gelüp muvahhidîn tahsîl-i sürûr-ı lâ-yuhsâ ve cünûd-ı zafer-karîn tekmîl-i hubûr-ı gayr-i ihsâ etmek muhakkak olmağla bir ay ceng-âşûbdan mıkatta-ı husûmet ü adâvete değin sûret-pezîr olan harb ü darbdan mümkinü't-takrîr olan vech üzre ihtisâr-ı ahbâr olunup ve'l-hâsıl kal'a-i mezbûre bin yetmiş yedi senesinde vâki' olan mâh-ı Zilhicce'nin gurresinde cevânib-i erba'asında muhâsara ve ma'rûf olan Yüksek tabyadan garb (garb) tarafında leb-i deryâda vâki' olan metânet ile iştihâr bulan Kızıl tabyaya varınca meterislere mübâşeret ve mevâzı' adî(?) sekiz yerden mütecâviz kal'a-kûb ra'd-âşûb balyemez toplar tabya dîvârlarına havâle olup yevmen fe-yevmen meterisler handaklara doğru sürülüp ejder-dem ve âteş-fem top-ı serâmedler ile leylen ve nehâr kal'a dîvârı ve tabyaları döğülüp lâkin kal'a-i üstüvârın cânib-i berrîsi husûsan meterisler önünde nakş-ı dîvâr-ı kal'anın esâs-ı ibret-nümâsı ekseriyyâ kemerler üzre mebnî olunup âlât-ı harb ile müştemil sanâyi'-i garîbeler ile memlû olduğundan mâ'adâ handakı iki yüz zirâ'-ı Mekkî'den mütecâviz âriz ve kemâl mertebe amîk olup ale'l-ittisâl parmaklık cengleri vefret üzre olup kal'adan munfasıl ve handak-ı kebîrden hâric tabya-i azîmeler dahi birbirlerine mukârin olup her birisi birer kal'a-i metîn ve kûh-ı Demâvend-vâr temkîn mânendi olup cehâresin ve ka'r-ı zemînlerin feth [u] teshîre her dirsek tabyaları mâni' olup ale'l-husûs sa'âdetlü sadr-ı âlî-mikdâr hazretlerinin kolunda vâki' metânet ve istihkâm ile meşhûr [u] müte'ârif olan Kanlı tabyanın etrâf [u] cevânibi kat-ender-kat parmaklıklar ve şaranpavlar ve domuz damları ve zîr-i hâkde cengci tabyaları ve ka'r-ı zemînde beşer altışar kat lağımları âteş-i harbile memlû ve mâ-fevki top ve kumbaralar ile meşhûn olup vech-i meşrûh üzre mevâni'-i garîbelerin ta'tîl ü teshîr ve zîr-i hâkde olan düşmen-i dînin lağımları ibtâl ve mânend-i kal'a-i metîn olan Kanlı tabya lağımlarıyla ma'dûmu'l-eser ve zemîni zabt [u] rabta girüp handaklarına duhûl müyesser olunca vâki' olan ceng [ü] cidâl ve tarafeynden atılan lağım ve kazan kumbaraların tahrîr [ü] tavsîfi kalem-i serî'u'l-beyân kendü lâl ve kemâ yenbağî takrîri emr-i muhâl olup bu esnâda vakt-i şitâ ve şiddet-i sermâ erişmeğile alâ tarîkı'l-muhâfaza kalmak müşâvere olunup meterisler handak kenârlarında karâr-dâde olup cemî'i meterislerde i'tidâl-i hevâ olunca meks ü ârâm ve ikdâm [u] ihtimâm ile meterislerde kıyâm olunup cünûd-ı muvahhidîn hiddet-i sermâda ve şiddet-i bürûdetde bilâ-hâ'il nâzil olan berf ü bârân leyl [ü] nehâr meterisler içre revân-ı seyl-i bî-pâyân meşakkatlerin uğur-ı dîn-i mübînde mahz rahmet bilmek[l]e ale'd-devâm peykâr olup bu hâl-i pür-melâl üzre mürûr-ı sermâ ubûr edüp sürûr-ı i'tidâl-i hevâ mukârin olmağile asâkir-i deryâ-mevc fevc fevc ikdâm-ı cenge kıyâm ve ahz-ı intikâm ve kal'anın feth [ü] teshîrine bezl-i ikdâm olunup cânib-i bahrden leb-i deryâ ile iki koldan meterislere girilmesin savâb-dîd-i cumhûr-ı asâkir-i zafer-mezâhir olmağla Kızıl tabya mukâbelesinde kadîmî meterislerden leb-i deryâya varınca meterisler ve medd ü tertîb olunup ve şark cânibinde Aktabya kurbunda Göllük ta'bîr olunduğu mahalde leb-i deryâ ile tershâneye doğru ve ma'rûf olan Kumlu tabyaya varılmak üzre meterisler mübâşeret olunup lâkin Kızıl tabya câniblerinde vâki' olup sa'âdetlü sadrıa'zam hazretlerinin kolunda vâki' olan meterisler önünde leb-i deryâ ile Taşlık ve Göllük tarafında kumluk olmağile iki koldan gayri dahi leb-i deryâ ile meterisler mübâşereti emr-i muhâl iken mücâhidân-ı gâziyân-ı dîn-i mübîn ve mübârizân-ı zafer-karîn uğur-ı dîn-i mübînde gayret ü hamiyyeti devlet-i uzmâ ve meşakkat ü zahmeti sa'âdet-i ukbâ

müşâhedesiyle cümle huzûr-ı râhatı vücûdlarına harâm mesâbesinde edüp cümle guzât hâb u râhat-ı istirâhati terk ü bî-ârâm edüp iki koldan meterisler içün mesâfe-i ba‘îdelerden zahrlıklarıyla toprak nakliyle meterisler i‘mâl olunup mavâzi‘-i gayriden ra‘d-gerdân-ı su‘bân-demâr balyemez top-ı kal‘a-kûblar getirüp tabya siperlerine vaz‘ edüp kal‘anın rû-yı dîvârlarına ve cümle tabyalarına topları havâle edüp kal‘anın dîvâr-ı tabyaları günden güne vîrân ve ser-nigûn olup limana gemilerinin hurûc [u] duhûlüne toplar mâni‘ olup lâkin a‘dây-ı dîn-i dûzah-karîn dahi zikr olunan iki koldan asıl dîvârdan gayri handaklardan hâric ve leb-i deryâda vâki‘ olan zîr-i hâkde ceng tabyaların püskürme lağımlar ile memlû ve mükemmel edüp bâ-husûs Kızıl tabyayı sanâyi‘-i ebniye ile metânet üzre edüp sedd-i râh olacak hiyel-i harbi müştemil mevâni‘-i acîbeler ile müretteb etmeğile cânibeyn-i mezkûreynde bir mertebe sanâyi‘-i acîbe ve garîbeler ihdâs ve bir derece mevâni‘-i takrîbe *[327a]* îcâd eylemişdir kim zu‘m-ı fâsid ve hayâl-i kâsidleri üzre humâre dîn ve kumâre nusret-i karîn olup guzât-ı dîn yanına varmak ve karîb yanaşmak değil ejder-dehân âteş-feşân topların kesretinden ve lağım ve kumbaraların vefretinden nerre-i dîv-i Süleymânî yanına varmak değil bir hayli mesâfe-i ba‘îdeden mürûr etmek emr-i muhâl olup zi-dehşet-nişân lağımlar ve kumbaralar vefretinden ankâ-yı lâ-mekân evc-i a‘lâda tayerân-ı adem muhâl tasavvur ile kasd-ı guzât-ı İslâmîden bî-bâk ve âheng-i kümât-ı Rahmâniyyeden bî-pervâ olup lâkin cünûd-ı müslimîn-i sâhib-kırân ve asâkir-i gîtî-sitân [85] mefhûm-ı şerîfi üzre hulûs-ı bâl [86] makâl-i hakîkat-me’âl ile küffâr-ı hâksârın ve füccâr-ı sakar-karârın i‘timâd eyledikleri metânet ve istihkâmı ademden ma‘dûd edüp yevmen fe-yevmen nakl-i toprak ile meterisler yürütüp handaka karîb a‘dâ-yı dînin sedd-i râh içün ihdâs eyledüğü zîr-i hâkde iri iri ağaçlardan çatma şaranpav tabyalarına karîb varıldıkda düşman cevânib-i erba‘ada mânend-i katarât-ı bârân top ve kumbara ve havân taşları yağdırup zîr-i hâkde olan tabyalardan lâ-yenkatı‘ tüfengler ve el kumbaraları atup ve lağım püskürmeleri ve âlât-ı hiyel ü şeytânat-ı garîbeler ile âteşler saçup bu minvâl üzre asâkir-i İslâmın şeş cihetleri âteş-i Nemrûd iken uğur-ı dîn-i mübînde bezl-i vücûd-ı nâzenîn-i cân-ı azîz edüp semender-vâr-ı nâ’ire-i ceng ü peykârda sarf-ı miknet ve ikdâm-ı iktidâr ile handakdan hâric olan tabyalarının ba‘zıların nakl-i toprak ile basdırup ve ba‘zıların lağımlar ile hedm edüp ve ba‘zıların top-ı kûp kazan kumbaralar ile nâbûd edüp ve niçelerin şîrân-ı dilîrân-ı meydân-ı veğâlar yürüyüş ile ahz ü kabz edüp handakı ve leb-i deryâda Kızıl tabyaya mülâhık olan mevâni‘leri balyemez toplar ile hedm edüp asıl dîvâr-ı kal‘ada olan Kızıl tabyaya dest-res edüp altına niçe yerden üçer dörder hazîneli lağımlar olunup burc-ı bârûsun ejder-sıfat toplar ile berâber turâb edüp ve esâs-ı bünyâdın lağımlar ile harâb [u] yebâb edüp kezâlik Göllük cânibinde olan meterisler dahi vech-i meşrûh üzre nakl-i toprak ile asâkir-i İslâmı yürüdüp dâ’ire-i tasavvurdan hâric mukâtele ve muhârebeler ile kal‘adan munfasıl zîr-i hâkde tabyaların ve sedd-i râh olan parmaklıkların ve cümle mevâni‘ olan şaranpav nâm hıyel ü şeytânatların ahz ü kabz u hedm edüp ma‘rûf olan Kum[lu] tabya kurbunda asıl kal‘a dîvârına lağımlar olunup tersâhânenin dîvârın yıkan demâr toplar ile hâk ile berâber kılup ve'l-hâsıl iki koldan kal‘aya gedikler ve gûnâ-gûn rahneler olup arûs-ı feth ü zafer-me’ser zuhûra cilve-ger olmak müşâhedesinde iken levâyih-i aliyye ve sevânih-i lâriye hâlâtı mukârenetiyle olan zafer ve vusûl-ı ayn-ı(?) hülûl ve ebvâb-ı feth u duhûl meşrûh olduğu nümâyân-ı ulu'l-ebsâr ve mefhûmu kerîmi, [87] be-dîdâr olmağile vech-i sâbık üzre mürûr-ı şitâ edüp i‘tidâl-i hevâ olunca zabt olunan gediklerinde meks ü karâr olunup bu hâl-i nusret-me’âl üzre melâ‘în ü hâsirîn kal‘anın metânet ve istihkâmına kemâl mertebe i‘timâd etdikleri yerlerden gedikler açılup neheng âheng toplar (toplar) ile limana gemileri hurûc ve duhûlde men‘ u mesdûd olmak ile kal‘a-i metîneleri ellerinden çıkacağın mukarrer bilüp lâkin temerrüd-i şeytânîleri üzre inâd-ı vesvâsı ve hîle ve hannâsı ellerinden fürunihâde etmeyüp mürûr-ı şiddet-i şitâ edince

hedm-i hâkile yeksân olan dîvârların bâ-husûs Kızıl tabya verâsında amîk handaklar hafr edüp ve lağım kuyuları açup müceddeden bir dîvâr-ı azîm medd-i sedd edüp Kızıl tabya altına mülâsık ve leb-i deryâ ile vâki‘ olan sengistânı süfte ve zemîn-i hâke lağımlar etdirüp zîr-i sengistânda dörd tarafa lağımlar hâzırlayup kal‘anın Kızıl tabya câniblerinin iç tarafında kal‘anın rub‘ hissesine varınca muttasıl parmaklıklar ve şaranpavlar ve zîr-i zemînde cengci tabyaları edüp iç tarafda dahi dörd tarafa kol kol mühlik lağımlar edüp intihâsında dahi bir cedîd mîl-i hadîd kal‘a dîvârı çeküp üzerine elli adedden ziyâde balyemez toplar vaz‘ edüp dahi ilerisine meterisler ve sıçan yolları edüp niçe bin şeytânatlar ile her şeylerin hâzır ve âmâde edü[p] i‘tidâl-i hevâ olunca düşman-ı dîn açılan gediklerin verâsında dürlü dürlü hiyel ü şeytânatlar ve envâ‘-ı istihkâmlar ve metânet üzre her tedâriklerin görüp hâzır-bâş oldular. Ve Göllük cânibinde olan zemîn alçak ve [bâ]rân seyli(?) ve emvâc-ı deryânın karârgâhı ve mahalli dahi teng olduğundan gayri dörd koldan a‘dâ-yı dînin topları meterislere havâle olmağile Su kullesinde ve tersâhâneden ve Kumlu tabyadan ve Aktabyadan elliden mütecâviz zencîr ile balyemez topların ve kumbaralar ve taş atar havân topların meterislere havâle edüp *[327b]* leyl ü nehâr lâ-yenkatı‘ topların atup mülûk-ı nasârâdan dahi imdâdları gelüp bâ-husûs vakt-i şitâ ve şiddet-i sermâ ve kesret-i emtâr olmağile seyl-i bî-girân cümle meterisleri cümle su basup emvâc-ı deryâdan zîr ü zeber olup pây-ı guzât pâydâr olmayup şeb [ü] rûz usretler çekilüp her cânib meterislerinin hıfz [u] hırâsetleri müşkil iken yine cünûd-ı muvahhidîn ve kümât-i zafer-karîn bu mahalde emvâc-ı deryânın karârgâhında uğur-ı dîn-i mübînde mebrak-ı mekînde(?) ve meşakkat ü zahmetin ihtiyâr eden a‘dâ-yı dîn ile leyl ü nehâr kâr-ı zârdan bir ân hâlî olmayup lâkin meterisler böyle teng mahalde olmağın küffâr ikide birde taşra meterisleri basmak fikrinde olup birkaç kerre taşra çıkup meterisleri zabt etmeden hâlî olmayup husûsan Fransa la‘înden kalyonlar ile imdâdı gelmekle Göllük'de olan meterisleri basmağa kasdı tedâriklerinden guzât-ı müslimîn haberdâr olup Göllük kolunda serdâr-ı mu‘azzam olan Haleb Vâlîsi Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa-yı hûrşîd-i münîr hazretleri Göllük koluna me’mûr olan mîr-i mîrân-ı zevi'l-ihtirâmlara ve Zağarcıbaşı Zülfikâr Ağa'ya ve sâ’ir bölük ağalarına ve cümle serdengeçdi ağalarına ve Mısır ve Şâm kullarına tenbîh ü te’kîdler gidüp herkes gediklerinde hâzır ve mevcûd bulunmağa fermân olundukda küffâr-ı şekâvet-şi‘ârın hurûcuna cümle guzât müterakkıblar iken sene (---) mâh-ı (---) gününde vakt-i Şâfi‘îde derûn-ı kal‘ada mahsûr olan a‘dâ-yı makar-sa‘îr-i bed-tedbîr-i hezîmet-gîrleri üzre kal‘adan tulû‘ edüp üç koldan hurûc ve meterisler üzre hücûm-ı mehcûm eyledikde dahi Şâfi‘î vaktinde göz gözü görmez iken asâkir-i İslâm mânend-i süreyyâ-nizâm tekbîr ü gülbâng-ı Muhammedî getirüp meterislerden bi'l-müvâcehe küffâra karşu varılup tüfeng ü tîr ü selle seyf-i âteş-te’sîr ile küffâr a‘dâ ve nâ’ire-i ceng-âşûb germiyyet ile üç sâ‘at mikdârı harb ü darb olup inâyet-i Bârî yârî kılup nesîm-i feth [u] zafer taraf-ı cünûd-ı nusret-karînden vezân ve kesr ü hezîmet-eser leşker-i müşrikînde nümâyân olmağile a‘dâ-yı bed-girdâr füccâr-ı murdâr kal‘aya firâr ve kırkdan mütecâviz beğzâde ve kapudanları ve (---) den ziyâde kefereleri âteş-i harb ile ittisâl-i nîrân kılınup cümle (---) binden mütecâviz küffârları esîr-i bend-i zencîr olunduklarından mâ‘adâ bizzât serdârları olan Fransa şehzâdesi savaş-ı perhâşda gâ’ib olup *lillâhi'l-hamd ve'l-minne* böyle sa‘b yerde ve böyle teng mahall-i şâfi‘îde böyle gazâ-yı ekber asâkir-i nusret-me’sere nasîb olup böyle yüz aklık ve a‘dâ-yı dîne böyle rû-siyâhlık tafsîli emr-i muhâl olup bu ma‘reke-i nusret-encâmdan sonra melâ‘în-i hâsirîn bir dahi kal‘adan baş göstermeğe kâdir olmayup verâ-yı cidârda püskürme nâm lağımlar atmağa cidd [ü] ihtimâma başlayup âlât-ı âteş-bâzlıklar ile ceng ederek şiddet-i sermâ da mürûr ve i‘tidâl-i hevâ hulûl etmeğile asâkir-i İslâm-ı nusret-encâm pây-ı ikdâma hareket ve Kızıl tabyanın hedm olunmasına rağbet edüp niçe yerlerden kal‘aya duhûl olmak üzre meterislere mübâşeret ve niçe ceng [ü] harb ile

ve i‘mâl-i lağımlar ile Kızıl tabyanın tâ bâlâsına urûc etmek üzre iken a‘dâ-yı dînin mukaddemâ Kızıl tabyaya mülâsık ve leb-i deryâda meterisler yolunda vâki‘ olup süfte eyledüğü yerlü kayalarda lağımlara âteşler eyledikde umûmen kal‘a ve meterisler mütezelzil ve şiddet-i lağımlardan mânend-i kulle-i kûh yerlü kayalar mevzı‘larından mübeddel ve küffârın altlarında olan lağımât ve meterisleri zelzeleden zîr ü zeber olup bu mertebede lağımlara efârît-i Süleymânî tâkat getirmek emr-i muhâl iken inâyet-i Bârî yârî kılup mu‘cizât-ı Resûl-i Kibriyâ *aleyhi efdalü's-salavât ve't-tahiyyât* ile asâkir-i zafer-me’sere aslâ fütûr gelmeyüp ve aslâ bir şey ârız olmayup derkâr oldukları üzre Kızıl tabyanın münhedim olmuş yokuşlarından meterisler yürüdüp tavsîf ü ta‘rîfden hâric harb ü ceng [ü] cidâller ile Kızıl tabyanın üzerinden mürûr edüp verâsında a‘dâ-yı dînin müceddeden medd eyledüğü dîvâra henüz mukârin oldukda zabt [u] rabtı müyesser olan Kızıl tabyanın üzerinde ve leb-i deryâda toplar içün müte‘addid âlî tabyalar binâ olunup üzerlerine kırk adedden mütecâviz balyemez serâmed toplar koyup her biri birer ra‘d-girdâr balyemez toplar vaz‘-ı mücedded olunup küffârın nev binâ etdüği dîvârına ve kal‘anın içerisine havâle olup zamân-ı kalîlde düşmen-i dînin müceddeden hafr eyledüğü handakları cümle guzât memlû edüp ihdâs eyledüğü içerdeki yeni dîvârı münhedim edüp üzerinde vaz‘ eyledüğü topları cümle münkesir edüp ve'l-hâsıl asâkir-i İslâm-ı nusret-encâmın topları heybetinden ve kazgan kumbara ve havân taşları vefretinden ve îsâl-i merk eden tüfeng-endâzların tegerg-misâl kesretinden ve Rüstem-vâr dilâverlerin ve serdengeçdilerin ve salıcı ve varıcı nâmâ[n] bahâdır yiğitlerin hareket ve hamlelerinden a‘dâ-yı dîn verâ-yı cidârdan ve zîr-i hâkde ***[328a]*** olan tabyalardan baş göstermeğe iktidârları olmayup mânend-i haffâş muhtefî olup dürlü dürlü hiyel ü âteş ile muhârebeler edüp bu minvâl üzre ceng-âşûblar ile yeni dîvârları ki küffâra sakar-karâr olmuşdu, anı dahi hedm edüp derûn-ı kal‘aya duhûl müyesser olunca Kızıl tabyada vâki‘ olan ceng ü neberd ferâmûş olup bu yeni kal‘a dîvârı savaşları eyle oldu kim cemî‘i gâziyân-ı mücâhidân âteş-i Nemrûd içinde olup dilâverân-ı fetâyân gazanfer-vâr cünbüş ü merdân edüp cümle aldıkları diller ve başlar ve eyledikleri yüz aklıkları ve dîn-i mübîn uğuruna bezl-i vücûd-ı cân edüp vücûda getirdikleri hünerverliklerinden binde biri takrîr olunmak muhâldir.

Bu esnâda tarafeynden atılan lağımların ta‘dâd u ta‘rîfi de emr-i muhâldir.

Bu eyyâm-ı nusret-encâmda sa‘âdetlü Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa hazretleri donanma-i hümâyûn ile Hanya'dan ordu-yı hümâyûna dâhil olup Göllük'de müşârun-ileyh Haleb vâlîsi Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa koluna bir alay-ı azîm ile gidüp anda meks etdikde Su kullesine göz açdırmayup bir gecede niçe yerlerin rahnedâr edüp sene (---) mâh-ı Muharremü'l-Harâm'ın yigirmi ikinci gün bu kolda dahi cebehâne ve müstevfâ ıhzâr olunmağile meterislere mübâşeret olunup iki koldan serdengeçdi yeniçeriler ve bir koldan serdengeçdi sipâhîler tersâhâneye doğru meterisler alup üç kol dahi meterisler günden güne ileri kal‘aya yür[üy]üp Haleb vâlîsi İbrâhîm Paşa ve Anatolu askerleri top ile münhedim olmuş yerlerden Kumlu tabyaya doğru kal‘aya duhûl olmak üzre yürüdülüp içerüde mahsûr olan düşmen-i bî-dîn dahi ziyâde zebûn ve bî-dermân olmuş iken küffârın istinsâr ve dervîze eyledüğü mülûk-i nasârâdan Efrence ve Duka ve Papa ve Malta küffârlarından seksenden mütecâviz paturuna nâm kalyonlar ile yigirmi binden ziyâde küffâr-ı dûzah-karâr imdâd erişüp a‘dâ-yı müşrikîn takviyet ve germiyyet bulup âteş-i cengî fürûzân olup bu hâl üzre nâ’ire-i kıtâl iştigâlde iken imdâddan gelen kilâb-ı Françelenin leşker-i hezîmet eseri sene (---) mâh-ı Muharremü'l-harâmın yigirmi altıncı gün *alâ hîni gafletin* Şâfi‘î vaktinde deryâ tarafından cümle küffâr gemileri cümle meterisleri toplayup germâ-germ ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâlde iken hikmet-i Bârî yârî kılup Sadrıa‘zam kolunda karakatır nâm bir topa Kulkethudâsı Zülfikâ[r] Ağa nice âteş etdiyse bi-emri Hayy [u] Kadîr top güllesi kalyonun bârûd anbârına isâbet edüp ân-ı sâ‘atde kalyonun

kıçı ve başı ve güverte ve palavraları ve cümle direkleri ve serenleri hevâya perrân uçup nass-ı kâtı‘ üzre [88] âyeti üzre ol karavana gemi ihrâk bi'n-nâr olup cümle küffârlarıyla on yedi aded kapudanlarıyla niçe yüz aded beğzâdeleri cümle gark-ı âb olup ol bednâm ve yüz karalıklarıyla yine gemileri karşu Istandiye cezîresine menkûb [u] ma‘kûs ve hâ’ib [ü] hâsir firâr etdiler. *Hâzâ min-fazlı Rabbî.*

Eğer Göllük tarafında ve eğer deryâ tarafında geldikde böyle münhezim olduklarında meydân-ı kârzârın dilâverleri ve ma‘reke-i heyecânın şîr-i nerleri cümle Sadrıa‘zamdan hil‘at-i fâhireler ve gûnâ-gûn ihsân [u] in‘âmlar alup beyne'l-akrân irtifâ‘-ı kadr, bu def‘a içerde mahsûr olan ve bakıyyetü's-süyûf kalan a‘dâ-yı bed-fercâm zebûn ve bî-dermân ve niçe bini mecrûh-ı sergerdân olup asâkir-i İslâm-ı nusret-ihtitâm iki koldan ziyâde ihtimâm edüp Kızıl tabya cânibinden kal‘aya duhûl eden on beş kol meterislerden kal‘anın rub‘ hissesinde düşmen-i dînin müceddeden medd eyledüğü dîvâra mukârin olup yeniçerilerinin serdengeçdileri ve Rûmeli kolu askeri kal‘aya mülâsık olup Göllük tarafında olan meterislerde üç kol vech-i muharrer üzre tersâneye karîb varup önlerine müsâdif olan zîr-i hâkdeki tabyalar alınup ve kal‘anın dîvâr[ı] müceddeden birkaç def‘a atılup üç kol dahi Kumlu tabyaya doğru kal‘aya duhûl olmak üzre hedm olmuş dîvârlardan urûc olunup a‘dâ-yı dîn meterislere havâle eyledüğü Kumlu tabya kurbunda toplarına karîb varılmağile bir şeb-i târîkde guzât-ı zafer-şi‘âr cünûd-ı nusret-karîn toplara hücûm edüp önlerine düşmen-i dîn el kumbaraları ve âteş darblar atup askeri gerüye püskürüp on beş vukıyye dâne atar e[j]der-fem ve evren-dehen balyemez topun ân-ı vâhidde guzât-ı mücâhidîn cidd ü cehd ile küffârın kal‘ası üzre kurtarup bizim meterislerimize getirilüp kendü topların kal‘aları dîvârına havâle edüp kal‘ayı döğmeğe başladılar. Bu def‘a mel‘ûn küffâr-ı hâksâr [89] nassı medlûlünce ziyâde havf [ü] haşyete düşüp asâkir-i İslâmdan heybet ve dehşet alup bu hâl üzre iki cânibden ziyâde ikdâm ve yürüyüşler (...) vech-i tâm ile zâhir ve nümâyân olup matla‘-ı *[328b]* [90] âyetinden âfitâb-ı [91] nassı tulû‘ u sütû‘ ve [92] den nesîm-i [93] talattum ve tenessüm etmeğile iki koldan yürüyüşler ahvâline âğâzeler olunup meterislerde ve sâ’ir gediklerde mevcûd ve me’mûr olan asâkir-i zafer-me’serden gayri serdengeçdi nâmıyla Kızıl tabya cânibinden yürümek üzre yigirmi binden ziyâde dîn-i mübîn uğuruna bezl-i vücûd-ı cân ve tahsîl-i rızâ-yı Hâlık-ı kevn [ü] mekân ve tekmîl-i hoşnûdî-i Habîb-i Râzık-ı ins [ü] cân merd-i şîrân, şemşîrgîr, hünerverân, dârgîr hâzır u âmâde olup kezâlik Göllük cânibinde dahi bahâdır u dilâver ü şücâ‘ân u nâmdârân yiğitlerden on bin adedden ziyâde gâzîler tîğ-i âteş-te’sîrleriyle küffârların vücûdların sahîfe-i âlemden hakk etmek ârzûsuyla ârzû-yı dîdâr-ı el-Melikü'l-Mennân ve sevdâ-zede-i civâr-ı Habîbü'r-Rahmân ümmîdiyle sâkî-i kevser-i alîden câm-ı şehâdeti nûş etmeğe müterakkıblar iken fermân-ı hazret-i sipehsâlâr-ı celîlü'ş-şân olduklarında derûn-ı kal‘ada mahsûr olan müşrikîn ve küşte-i sergerdân olan düşmen-i dîn ale'l-vechi'l-yakîn habîr ü âğâh olup" [94] mefhûm-ı şerîfi üzre cünûd-ı Rahmâniyye'nin harekât [ü] cünbüşlerinden düşmen-i bed-kîşinin efkâr-ı şeytâniyyeleri perîşân ve ve hâl-i diyer-gûnları tebâh ve kal‘a-i mezbûre ellerinden gideceğinden gayri sâ’ir vilâyetleri dahi harâb ve meskenleri bûm-ı gurâb olacağın muhakkak bilüp dahi cân u mâllarına emân ve el vilâyetlerine tecâvüz olacak sâhib-kırân-ı kişver-küşâ ve kahramân-ı kîtî-sitâ[n] hazretlerinin âsitâne-i muhalledü'l-erkân âlemü'ş-şânlarından taleb ü afv-ı emân ve ızhâr-ı ubûdiyyet ve inkıyâddan gayri çâre ve dermân bulmayup el-mücâhidü fî-sebîlillâh el-gâzî li-vechillâh el-âlimi'l-âmili'l-vâlîi'l-kâmil vezîria‘zam ve serdâr-ı ekrem vezîr ibn vezîr Fâzıl Ahmed Paşa hazretlerinin pîşân-ı sa‘âdet destgâh-ı nusret-iktirânlarına elçiler irsâl ve ricâ-yı afv [u] emân taleb eylediklerinde edâ-yı kelâm-ı zerrîn ve fikr-i isâbet-i karîn-Âsafları üzre zamîr-i münîr-i hûrşîd nazîrlerinden *el-afvu şükrün li'z-zafer* [95] mefhûmu cilveger ü leme‘ân edüp buyurdular kim,

"Er-rücû'u ilâ bâbı'l-Mevlâ ahlâ mine'l-asel" [96] deyüp es'ad-i evkâtda ve eşref-i sa'âtda elçilerin ricâların kabûl edüp,

"El-abdü abdün ve-in abak, fe'l-afvu ale'l-mevlâ ahakk ve elyak" [97] terânesiyle hamd-i Hudâ yine kapuma gelüp,

"Takrî'u'l-abdi'l-âbiki'l-'âbidi leyse mine'l-mürüvveti ve teşnî'u'l-mu'teziri leyse mine'l-fütüvveti" [98] hükmünce makbeli kabûl-i haslet-i zevi'l-ukûl olmağın sulhları kabûlümüz oldu, ammâ bir dahi sulha muğâyir bir iş ederseniz Venedik tahtınız dahi Kandiye gibi hâke berâber iderim." buyurduklarında elçi ve kapudanlar ve sâ'ir iş erleri küffârlar

"Hâşâ sümme hâşâ, bizler bir dahi isyân edelim" dediklerinde sadrıa'zam ve müşîr-i mufahham,

"Es-sulhu hayrun" [99] medlûl-i hutûr-nümâyân olmağile sâ'ir dahi vüzerâ-yı ızâm ve vükelâ-yı kirâm ve cumhûr-ı asâkir-i İslâm ve nusret-ihtitâmın sulh [u] salâh makbûl u savâb-dîdleri olmağile elçilerin murâd [u] merâmları üzre ricâları hayyiz-i kabûlde vâki' olup sulh [u] salâh husûsları mevzi'-i husûle makrûn olup uhûd-ı kadîme ve şurût-ı müstakîme üzre kat'-ı urûk-ı mevâdd-ı husûmet-inâd ve bezl ü rabt-ı sulh [u] felâh-ı sedâd olup müşârun ileyh Haleb vâlîsi vezîr-i mükerrem sa'âdetlü İbrâhîm Paşa hazretlerinin kemâl-i ferâset ve kiyâsetine i'timâd ve her umûr-ı sulhu sadrıa'zam anlara tevfîz ve her işin itmâmın anlara fermân edüp buyurdular kim

"Eğer küffâr-ı bedgirdâr, iblîs-i bed-celîsin iğvâsına aldanup bir dahi sulha muğâyir tenâkuz-ı ahd-i mîsâk ederlerse bi-Rabb-i Ka'be cümle Frengistân'a let ve darba-i avdet ve ibret birle cümlesin esîr-i nikbet edüp vâdî-i hayretde mahpûs ve çengâl-i haybetde menkûş ederim ki, [100] nikâtına mazhar ederim. Hemân ba'de'l-yevm kal'a-i Kandiye'de bir ân durmayup, [101] la'netine siper olduğun bileler. Tâ ki bu kaziyye anlara mûcib-i ibret ve merkez-i hikâyet olup bir dahi bu küffâr-ı hâksâr-ı gûl-i telbîs mahzûl tüccâr-ı âhiret kârbân sefînelerine Bahr-i Sefîd üzre rehzenlik etmeyeler. Ve min ba'd hudûd-ı İslâmiyyede olan kılâ' u kurâ vü kasabâtlara vaz'-ı yed etmeyeler. Eğer ta'annüd edüp *"Rücû'u'l-kelbi'l-adûd e'azzü min fahhi'l-buğûd"* [102] hükmünce yine Venedik küffârlarının haklarından gelmek emr-i seheldir" deyü sadrıa'zam elçileri ve işiçine me'mûr olan vüzerâlara bu yüzden niçe gûne tenbîh ü te'kîdler edüp fermân-ı kazâ cereyânı üzre *[329a]* dîn [ü] devlete enseb ve evlâ ve nâmûs-ı saltanata elyak enfa' olan şurût [u] kuyûd üzre tarafeynden sulh [u] salâh mün'akid ve berde ve bahrde rişte-i husûmet münkatı' olundukdan sonra selâtîn-i rub'-ı meskûnda metânetli kânûnnâmeler yazılup ve havâkîn-i zîr-i çarh-ı bûkalemûnda ahidnâmeler düzülüp hasretü'l-mülûk olan Kandiye kal'asın umûmen cümle hânesi ve cemî'i mühimmât [u] levâzımâtlarıyla ceneral-i dâll iş bu sene 1080 mâh-ı Cemâziye'l-âhir'inin gurresinde mübârek cum'a günü kuşluk vaktinde bi'l-küllî kal'ayı teslîm edüp memâlik-i İslâmiyye-i mahrûseden add olunup içinde vâki' olan ma'bedgâh-ı kenîse-i Mesîhiyyeler telvîs-i müşrikînden tathîr olup cevâmi' ü mesâcidler olunup içlerinde evkât-ı hamse kılınup her bâr gülbâng-ı Muhammedî tilâvet olunup edâ-yı şerî'at icrâ olunmuşdur. *Lillâhi'l-hamd ve'l-minne b*u def'a olan gazâ ve cihâd-ı ekber sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'înden sonra bir pâdişâh-ı zîşân kiti sitân ahdinde böyle savaş-ı perhâş olmayup bir pâdişâh-ı Cem-cenâb dahi böyle bir kal'aya mâlik olmamışdır. Hak celle ve alâ hazretleri bu kal'ayı dest-i İslâmda inkırâzu'd-devrân mü'ebbed edüp hemîşe asâkir-i İslâmı mansûr [u] muzaffer edüp pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân hazretlerinin ömrün efzûn edüp niçe bunun emsâli feth u nusretlerde bulunup a'dâ-yı dîni hor ve hakîr ve müdemmer ola, *âmîn yâ Mu'în, bi-hurmeti men nataka bi's-savâb,* sene 1080.

Bu müsevvedât-ı nâ-merbût-ı hatt-ı müstekrehemizden Sadrıa'zam hazz edüp iki yüz altun ihsân edüp,

"İnşâallâhu Te‘âlâ Evliyâ, an-karîb seni bir hidmet-i pâdişâhîye dahi ta‘yîn ederiz" deyüp Kapudan Kaplan Paşa'ya bu hakîri gözedesin deyü tenbîh ü te’kîdler edüp bu hakîri ve Moralı Zekeriyyâ Efendi ile Eğribozlu Kapudan Köse Alî Paşa kadırgasına sekiz aded hüddâmlarımla girüp âmâde olduk.

Ba‘de'l-feth-i Kandiye sene 1080 ıyd-ı adhâsında Sadrıa‘zam Kandiye'den Âsitâne-i sa‘âdete gitmek fermân olundukda Kapudan Kaplan Paşa kırk pâre kadırgalar ve kırk pâre galyonlar

ârâste kılup sene 1081 mâh-ı Muharremü'l-harâm'ının yedinci gün bâzârertesi vakt-i sabâhda cemî‘i guzât-ı müslimîn ile Sadrıa‘zam bir alay-ı azîm ile donanma-i hümâyûn sefînelerine süvâr olup du‘â vü senâ ve gülbâng-ı Muhammedî ile Kandiye'nin limanından alarka olup Kandiye limanı önünde cemî‘i keştîler görünme edüp tâ Venedik elçisi nâm la‘în Kumkapusu limanından üç pâre kadırgalarına süvâr olup donanma-i hümâyûn gemilerine ilhâk olunca ibtidâ başdarda-i hümâyûndan salpa demir silistireleri çalınup bir yaylım tüfeng ve toplar cümle kalyonlar ve kadırgalardan atılup rûy-ı deryâ mevc ü mevc edüp cûş u hurûşa kadırga ve kalyonların top u tüfeng sadâları münkatı‘ oldukda hemân Kandiye kal‘ası içinde kalan kırk yedi bin asker-i İslâm dahi bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup her tarafdan kol kol gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp anın dahi velvelesi tamâm olmadan kırk yedi bin asâkir-i İslâmın elli altmış bin aded sığâr u kibâr hüddâmlarının bellerinde ve ellerinde çakmaklı kol tüfengleri ve dalyan tüfenglerinin yüz bin kadar muşkat tüfenglerine bir yaylım âteş edüp anın dahi ra‘d-vâr gürüldüleri sadâsı tamâm olmadan Kandiye kal‘asının der-i dîvârları ve cemî‘i ebrâclar ve cümle tabyaları üzre âmâde durup sekiz yüz kırk altı pâre top-ı kûplara bir fitilden âteş edüp zemîn ü âsımân dir dir ditreyüp kal‘a-i Kandiye murğ-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı.

El-hâsıl bu hâl üzre eğer donanma-i hümâyûn gemilerinden ve eğer kal‘adan minvâl-i meşrûh üzre üç yaylım toplar ve tüfengler ve kumbaralar ve gülbâng-ı Muhammedîler sadâsı şâdımânları başdarda-i pâdişâhî *bism-i İlâh* ile avanta etdikde kal‘ada kalan guzât-ı müslimîne "Allâh'a ısmarladım sizi" işâreti olmak üzre başdardadan bir kovuş topu atup azm-i Dâru's-saltanatı'l-aliyye etdiklerinde bir top menzili alarka olduklarında hemân Kandiye'nin Su kullesi dahi "Varın tâli‘le" işâreti olmak üzre Su kullesi tekrâr bir yaylım top u tüfeng şâdımânları bizler deryâ içinde gemilerle dururken sâ‘ika-i top-ı kûpdan dir dir dikredik. Bu hâli Venedik elçisi görüp içlerinde bir mel‘ûn kapudan ol ân,

"Hemân bu kal‘anın Türk elinde böyle kaldığın görmekden ise kör olmak yeğdir" deyüp murdâr parmağın sağ gözüne sokup gözün çıkarup deryâya atup cümle küffâr-ı hâksâr böyle me’yûs u menkûb u mağmûm oldular. Hemîşe küffâr-ı dûzah-karâr böyle mağlûb u münhezim olalar, {âmîn}.

Hulâsa-i kelâm bu hâl-i (...) üzre donanma-i hümâyûn mansûr u muzaffer Girid cezîresinden kalkup *[329b]* eyyâm-ı muvâfik ile yıldız cânibine 18 (sekiz) mîl gidüp,

Evsâf-ı cezîre-i Istandiye

Kal‘a-i Kandiye'den nümâyân şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuş girdâ-girdi on sekiz mîl aded (...) sâfî alçak sengistânlı bir adacıkdır, ammâ dörd aded limanları vardır. Cümle limanlarının ağızları kıbleye nâzırlardır, ammâ iki limanı gâyet hudâyî mu‘azzam limanlardır kim içlerine beşer altışar yüz pâre gemiler alır.

Ve iki yerde acı suları vardır ammâ zarûretde içilir. Ve niçe yerlerinde kayadan oyma su sarnıçları var kim cümle bârân-ı rahmet anlarda cem‘ olup kâhîce âb-ı hayât suları dahi bulunur, ammâ limanlarında gâyet latîf tekir balıkları olur.

Andan ol gece mihmân olup ba‘de'l-ışâ mâhtâbda Sadrıa‘zam altun alemli başdarda-i hümâyûnun Çâryâr-ı güzîn aşkına çâr aded fenerlerin çerâğân edüp üç nevbet nefîr-i rıhletler ve kös-i irtihâller çalınup bu cezîreden dahi salpa demir ve avanta kürek deyüp muvâfık eyyâm-ı müsâ‘id ile bâdbân-ı murâdı küşâde edüp dümen-i atf-ı inân-ı ihtiyârı Rûm tarafına teveccüh etdirüp cemî‘i rübbân(?) bilâ lenger,

Allâhümme yâ Hâdî, âsân eyle yolumuz

ilâhîlerin savt-ı bülend-i Dâvûdîler ile âğâze edüp altmış mîl karayel rûzgârı üzre orsa orsa giderken nısfu'l-leylde hikmet-i Hudâ bir karayel fırtınası zâhir olup azîm fırtınalar çeküp cemî‘i kadırgalar bir kadem ileri gitmeğe iktidârları olmayup gemiler içre el-amân sadâları şâyi‘ oldu, zîrâ cümle gemiler ıskarça yüklü olup asker-i İslâm ile leb-ber-leb idiler.

Gemilerin kayalıkların ve çaşdakları ve zavrakları pâre pâre olup ba‘zı gemiler talattum-ı deryâdan su eyledikleri ecilden bi'z-zarûrî yine tekrâr rûzgâr-ı zorkârın önüne düşüp seksen mîl gitdiğimiz yeri üç sâ‘atde gerü dönüp ale's-sabâh yine tekrâr,

Menzil-i cezîre-i Istandiye sâhilinde lenger-endâht olup yatdık, ammâ cânım kalyonlar bu muhâlif rûzgâr-ı zorkâra aslâ bakmayup rûzgâr-ı feleğe karşu koyup İslâmbol'a teveccüh etdiler, ammâ yine Sadrıa‘zam bu Istandiye adasında bir gün bir gece meks edüp kıyıca muhâlif giden kadırgalar gelüp yine cem‘-i vefîr olup karşu Kandiye vezîrinden ve a‘yân [u] eşrâflarından Sadrıa‘zam kayıklar ile vâfir hedâyâlar ve kirazlar ve vişneler ve gûnâ-gûn âbdâr meyveler ve kemer suları gelüp andan yine ertesi gün nefîr-i rıhletler çalınup seksen mîl muvâfık eyyâm ile gidüp,

Evsâf-ı cezîre-i ibret-nümâ Santoronlar

Üç aded adacıklardır, ammâ büyüğü yigirmi mîl ihâta eden adadır. Kal‘asını sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Piyâle Paşa feth etmişdir. Mâ-tekaddem Venedik elinde olup Ciniviz binâsıdır. Bir latîf sarp kaya üzre bir Şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ küçük sûr-ı üstüvârı vardır kim dâ’iren-mâdâr cirmi yedi yüz aded adımdır. Bir kapusu var. İçinde elli kadar evleri ve dizdârı ve neferâtları ve nâ’ib-i şer‘îsi olup kapudan paşa hükmünde idi yine kapudanlara hâs kayd olunup ma‘mûr olmak fermân olundu.

Cümle halkı Urûm kefereleridir. Kandiye kal‘ası ibtidâ feth olunca bu re‘âyâların hedâyâlarıyla on gemi kireçleri imdâd gelüp iki pâre bâğ-ı İrem-misâl köyleri vardır, ammâ limanı yokdur. Her kankı rûzgâr eserse gemiler bu cezîrelerin bir tarafında demir bırağup yatırlar. Sekiz aded rûzgârdan sığınılır hudâyî limanları vardır.

Ammâ Küçük Santoron ile Büyük Santoron adaları mâbeynlerinde hikmet-i Hudâ bir adacık peydâ olup yıldan yıla bi-emri Hayy-ı Kadîr ol cezîrecik büyüyüp üstünde zirâ‘at olunup gâyet latîf toprağı olup bu cezîre halkı anda bâğ u bâğçeler inşâ etdiler.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı sun‘-ı Hudâ-yı Bârî

Bu cezîre-i Santoronlara karîb yine Santoron adası derler bir bî-menâfi‘ bir ada var idi. Dâ’iren-mâdâr yedi mîl ihâta ederdi. Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde günlerde bir gün ol mezkûr ada münharık olup gece ve gündüz âteş-i Nemrûd içinde kalup dûd-ı siyâhı evc-i âsımâna peyveste olup cemî‘i rûy-ı arz ve cümle rûy-ı deryâ el-hâsıl rub‘-ı meskûn aydınlık olup geceli ve gündüzlü bî-hadd ü lâ-gâyet toplar atılırdı. Ne gûne toplardır kim her bir top atıldıkda cemî‘i cezîre-i (...) büsbütün lerzenâk olup cemî‘i dünyâ halkı havf ü haşyet çeküp kıyâmet alâmetidir derlerdi. Hattâ her topların

sadâsı Hudâ hakkıyçün eyle sît u sadâ verirdi kim sâ‘ikasından edîm-i arz dir dir ditrerdi. Kâr-ı insân topunun sadâsı üç sâ‘atlik yerden öte yâhûd bir merhale yerden ziyâde yerde işidilmek ihtimâli yokdur. Ve rûy-ı semâda kaçan gök gürlese bir günlük yoldan öte işidilmek muhâldir.

Ammâ hikmet-i Bârî bu cezîrenin kudret-i Hak toplarının sadâları yedi iklîm ve çâr-kûşenin Irâk-ı Sıfâhânında ve Belh [u] Buhârâ ve Îrân u Tûrân ve Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Hıtâ vü Hoten ve *[330a]* kûh-ı Elburz ve kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Alman'da işidilüp cemî‘i dünyâ halkı "Eşrât-ı sâ‘ât alâmetleridir" deyü havfe düşüp tazarru‘ u nâlişler edüp niçe kerre yüz bin ibâdullâh her gûne muharremâtlardan tâ’ib ü tâhir olup vasıyyetler etdiler.

Hattâ bir gün bir gece bu Santoron cezîresinde eyle toplar atıldı kim Leh vilâyetinde bir şehir yere geçdi ve Maskov diyârında Heyhât sahrâsının bir mahalli yere geçmiş. Bu abd-i hakîr Dağıstân pâdişâhı Sultân Mahmûd Hân-ı Şemhâl'den izin alup Maskov vilâyetine giderken yere geçen zemîni görmek müyesser olup azamet-i Hudâ eyle bir hafr-i azîm idi kim tâ çâh-ı gayyâ-misâl ka‘r-ı zemîni görünmez bir derk-i esfel idi. Âhır-ı kâr bu hafrin yedi konak çevresin deverân edüp gûyâ cehennem derelerinden bir hafr-i azîm idi.

El-hâsıl bu Santoron adası nâr-ı Hudâ ile ihrâk olup kudret topları atılup sâ‘ikaları tâ vilâyet-i Donkarkız ve vilâyet-i Danimarka ve İşfet ve Korol'da ve Yenidünyâ'da ve Lonçat'da ve İngiltere'de ve Ungurus'da ve İslovin ve Macar ve Erdel'de ve Eflak ve Boğdan ve Kırım'da ve Dağıstân ve Türkistân ve Abaza ve Çerkezistân'da ve Lazistân ve Gürcistân ve Kürdistân ve Acemistân ve Hindistân ve Irâk-ı Arab'da ve Irâk-ı Acem'de ve Irâk-ı Dâdyân'da ve Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Yemen ve Aden ve Habeş'de ve Tübbet(?) ve Funcistân ve bilâd-ı Sûdân ve Kırmanika ve Bağaniski ve Daco ve Rümeyletü'l-hımâl'de ve Bornu Arabları ve Berberistân ve Afno ve Fes ve Merânkûş ve Telemsân ve Tanca ve Cezâyir ve Tunus ve Tarabulus ve Mısır ve Kudüs ve Şâm ve Anatolu ve Rûm'da ve Kızılelma'da ve Dib Frengistân'larda ve'l-hâsıl cemî‘i ekâlîmlerin büldân-ı azîmlerinde ve cemî‘i sâhil-i Bahr-i Sefîd ve Bahr-i Ummân ve Bahr-i Harez ve Bahr-i Kulzüm ve Bahr-i Hürmüz ve Bahr-i Okyunûs ve Bahr-i Mağaylan ve Bahr-i Zulumât kenârlarında olan şehirlerde Santoron adasının kudret topları atıldığı istimâ‘ olunup Rûm vilâyetinde kıyâmet kopuyor derlermiş.

Hattâ bu Santoron adasının yanan taşları hammâm kubbeleri ve câmi‘ kubbeleri gibi taşları Kandiye lağımı gibi hevâya perrân atılup cemî‘i taşları deryâya düşüp cemî‘i dünyâ deryâlarına müstevlî oldu.

Ammâ hikmet-i Hudâ ne gûne yanmış taş idi kim hammâm kubbesi kadar taşları bir ma‘sûm-ı nâ-resîde götürmeğe kâdir olup beyâz pembe-misâl göz göz taşlar rûy-ı deryâda şinâverlik edüp aslâ deryâya batmayup tâ kûh-ı Kâf'a ve Bahr-i Zulumât'a varmış kav gibi taşları niçe yıl rûy-ı deryâda sekiz rûzgârda pâre pâre şinâverlik edüp taşlar gezerlerdi.

Hattâ Septe boğazından taşra deryâ üzre taşlar yüze yüze Bahr-i Muhît'e çıkup tâ Bahr-i Malgayan'dan Yenidünyâ'ya ve şark tarafın[d]a Bahr-i Ummân içre tâ Çîn ü Mâçîn deryâsına ve bir keskin lodos rûzgârlarıyla taşlar İslâmbol'a andan Karadeniz ile tâ Azak kal‘asında Ten suyuyla tâ Maskov vilâyetine ve Kili kal‘ası boğazından nehr-i Tuna ile tâ Alman diyârlarına bu Santoron taşları âb-ı revânlar ile gidüp cemî‘i dünyâ halkına Cenâb-ı Bârî sun‘ın ızhâr etmeğiçün yanmış taşları gönderüp herkes ta‘accüb-künân olup engüşt ber-dehen olurlardı.

Hattâ İslâmbol limanına niçe bin hammâm kubbesi kadar taşlar deryâ üzre şinâverlik ederek gelüp niçe yüz bin taşları pâre pâre edüp hammâmlarda ayak taşı ederlerdi. Sünger gibi göz göz bir gûne suya batmaz hafîf taşlar idi kim gûyâ kav idi. Hakîkatü'l-hâl bir değirmen taşı kadar bir taş parçasın

beş yaşında bir oğlan kaldırır idi. Bir garîb temâşâ-yı sun‘-ı Hudâ idi kim bu adanın âteşi şiddetinden yanına on mîl alarka gemiler varsa yelkenleri münharık olurdu. El-uhdet ale’r-râvî.

Ve ol zamân sâ‘ika-i topları cümle istimâ‘ ederdim, ammâ hamd-i Hudâ bu 1081 sene-i garrâsında cezîresini ve göl gibi olan zemîni hafirlerin hakîr görüp âlem-i hayretde kaldım. Âye[t]: [103] Ve bu ce[zî]re âteş-i kudret ile münharık olalı sene (---) olup hâlâ bizler gördükde yine zemîninin harâreti var idi. Sadrıa‘zam dahi bir filikaya binüp cümle temâşâ edüp âlem-i hayretde kaldı.

Ba‘dehu bu cezîrede cümle Mora vilâyetinin a‘yân-ı kibâr ulemâ ve sulehâları ve niçe yüz re‘âyâ vü berâyâları Manya vilâyeti kâfirinden şikâyet etdiklerinde Sadrıa‘zam-ı müdebbir [104] deyüp cemî‘i vüzerâ vü vükelâlar ile müşâvere edüp Manya vilâyeti feth olunmasın fermân edüp ibtidâ,

Der-tahkîk-i şürû‘-ı gazâ-yı Manya

Evvelâ Eğribozlu Köse Semiz Alî Paşa'ya Sadrıa‘zam dîvân-ı pâdişâhîde bir semmûr kürk geydirüp,

"Sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh seni Manya gazâsına serdâr etdi" deyüp tenbîh [ü] te’kîdler edüp on iki pâre kadırgalar ile deryâ paşalarından Mahmûd Paşa'ya ve Maryoloğullarından Mustafâ Paşa ve Abdî Paşa ve */330b/* Hasan Paşa ve Cığaloğlu ve sâ’ir deryâ beğleri âmâde olup bir oda yeniçeri ağası ve bir ota topçular ağası ve bir ota cebeciler ağası ve beş aded sancak beğleri ta‘yîn olunup evvelâ Mora paşası Hasan Paşa ve Misistre sancağı ve Eğriboz sancağı ve İnebahtı sancağı ve Karlıeli sancağı ve Yanya sancağı ve Tırhala sancağı paşaları askeriyle ve cümle tîmâr ve ze‘âmet erbâbları cümle cebelü askerleriyle ve bu altı aded sancaklarda olan yüz on aded kılâ‘ların nısf askerleriyle ve bu altı aded mezkû[r] sancakların yüz elli aded kadılık yerde (binden ve) binden yüz bine varınca eli berâtlı tekâlîf-i örfiyye müslim ve müsellem olan sığâr u kibâr yeniçeri ve topçu ve cebeci ve kuloğlu ve gayri kullar ki ol kazâlarda sâkinlerdir, cümle ata dona ve bisâta mâlik olup askerî geçinen altı sancak yerde on iki bin asker dahi Manya gazâsına me’mûr olup altı aded mezkûr sancaklarda on iki bin aded re‘âyâ vü berâyâlar ve ırgat ve neccâr ve bennâ ve çerâhorlar Manya'ya gelüp taş ve kireç ve keraste taşımalarıyçün emr-i şerîfler Serdâr Alî Paşa'ya fermân-ı âlîşânlar verilüp yine kendinin iki pâre kadırgalarıyla ve oğlunun iki pâre kadırgasıyla Alî Paşa'ya Mora eyâleti ser‘askerlik ile ihsân olunup Moralı Zekeriyyâ Efendi ordu kadısı ta‘yîn olunup fermân-ı şehriyâriyle mâl defterdârı ve ordu emîni ve nüzûlât emîni ve sürsat ağaları ta‘yîn olunup bu abd-i kemteri dahi Sadrıa‘zam huzûruna kığırup Kandiye altında fetihnâme tahrîr etdikde,

"An-karîb seni bir işe mübâşir ideriz, dediğim işde bu gündür kim cümle guzât-ı müslimîne Manya gazâsında hidmet edüp nüzûlât sürsat kitâbetin edüp cemî‘i guzâtın ta‘yînâtların istikâmet üzre verüp İnşâallâhu Te‘âlâ ba‘de'l-feth kal‘a binâ olundukda kal‘alara târîhleri mermerler üzre kazup ve kal‘aların resimlerini mâ-vaka‘ları üzre cemî‘i ebrâcları, dervezeleri ve tabyalarıyla ne eşkâlde inşâ olunduğunun tasvîrler[in] müzehheb ile tahrîr edüp pâdişâhımız içün ve inşâallâh bizim içün câmi‘ler binâ olundukda ilm-i mîkât üzre be-dürüstî kıblelerin râst edüp musanna‘ târîhler idesin" deyü niçe bunun emsâli teklîf-i mâ[lâ]-yutâk teklîfler etdikde havfimden "Yok" diyemeyüp "El-emrü emrüküm" dedikde hakîre bir kîse harc-ı râh ihsân olunup beleğan mâ-belağ ta‘yînâtlar dahi in‘âm olunup hakîri Sadrıa‘zam, Serdâr Alî Paşa'ya "Evliyâ'yı gözet" deyü sipâriş buyurdular.

Bu hakîrin Mora'da esbâbları ve hüddâmları [ve] atları olduğundan Mora'ya gitmeden ve bir kîse guruş ihsândan hazz etdim, ammâ üç yıl Kandiye gazâsın şeb [ü] rûz çeküp kuş-ı cânım gücile halâs etmişken tekrâr soluk almadan bir dahi Manya gazâsı cengine gitmeği müşâhede edüp,

"İlâhî havl-i kuvvet [ü] kudret sendendir, suhûletle şu Manya vilâyetin feth etmeği müyesser eyle"

deyü bir teveccüh-i tâm edüp tevekkül-i Hak oldukda sad[rı]a‘zam hakîre bir hil‘at-i fâhire geydirüp cümle a‘yân-ı kibârdan harc-ı râh ihsân [u] in‘âmlar alup cümle velî-ni‘am efendilerimizle vedâ‘laşup husûsan Sadrıa‘zam kethudâlığından çıkma Haleb vâlîsi İbrâhîm Paşa'ya Karakaş Alî Paşa Konya'dan Mısır sadaka olunmuşdu. Anların dahi ihsânın alup,

"Evliyâm elbette bana Mısır'a gelesin seni Ka‘be'ye göndereyim" deyü buyurdular.

İşbu sene 1081 târîhinde Manya vilâyeti gazâsına gitdiğimiz menâzilleri ve cezîreleri beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile cezîre-i Santoron'dan mâh-ı Muharrem'in onuncu çehârşenbe gün sadrıa‘zamdan on iki pâre kadırgalarla ve otuz pâre balkarmata {nâm} firkatelerle ayrılup başka bir top u tüfeng şâdımânları edüp cezîre-i Santoron'dan cânib-i garba yigirmi mîl gidüp,

Menzil-i cezîre-i Hırıstiyânlar: Donanmamızla bunda lenger endâht olup temâşâ etdik. İki aded adacıklar. Andan gece ile azîm fırtınalar çeküp hamd-i Hudâ halâs olduk. Bu cezîrecikler ma‘mûr değillerdir. Birisi yedi mîldir, birisi beş mîldir ve bî-nef‘ kayalı ve suzuz adacıklardır, ammâ a‘lâ yatak yerleridir.

Andan 3 mîl yıldız cânibine gidüp,

Cezîre-i İnyoz: Tokuz mîl ihâta eder bir şîrîn adadır. Ve bâğ u bâğçeli ve ma‘mûr kurâsı olup âb [u] hevâsı gâyet latîf olup kal‘ası olmayup sekiz rûzgârdan emîn bir vâsi‘ limanı var kim yüz pâre gemiler alır.

Andan lodos cânibine teveccüh edüp 8 mîl gidüp,

Cezîre-i kal‘a-i bâlâ Değirmenlik

Sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Sakız cezîresin feth eden Koca Piyâle Paşa bu cezîreyi Venedik elinden feth edüp hâlâ Süleymân Hân'ın tahrîri üzre eyâlet-i Kapudan Paşa olup hâssıdır kim başka hâkimi vardır ve yüz elli akçe kazâdır. Mâ-tekaddem müselmânları var imiş, ba‘de tağyîri's-sulh kadısı ve müselmânları ve ağası harâccısı firâr edüp kâfiristân olmuşdu.

Hâlâ Kandiye feth olduğu ânda cümle *[331a]* müselmânları ve kadı ve ağaları gelüp mansıb-ı âlîlerine ve herkes hânedânlarına mutasarrıf olmuşlar. Ammâ re‘âyâ kefereleri Malta ve Manya keferelerinden eşedd Rûm-ı bûm kefereleri vardır, ammâ şimdi kefereleri bize istikbâle çıkup vâfir hedâyâlar getirüp mutî‘ münkâd olup Manya fethine ırgat ve neccâr ve bennâ ve mühimmât getirmeleri fermân olunup bir gece anda müsâfir olup cezîreyi seyr [ü] temâşâ etdik. Bu Değirmenlik cümle üç aded adalardır. Birine,

Cezîre-i Liminoz derler, şark tarafına bir mîl ba‘âd cezîrecikdir. Andan garb tarafına bir mîl mesâfe,

Cezîre-i Küçük Değirmenlik; ammâ bu ma‘mûr değildir. Ancak gayri adaların koyunları ve keçileri otlayup acâ’ib ü garâ’ib siyâh değirmen taşı ve mâvî taşları çıkar, acâ’ib ma‘âdindir kim cemî‘i diyâra değirmen taşları bundan gider. Ammâ,

Büyük Değirmenlik adası: Dâ’iren-mâdâr seksen mîl ihâta eder. Birkaç pâre Urûm köğleri var, gâyet ma‘mûr kurâlardır lâkin cümle Urûm re‘âyâları Freng şapkası gibi siyâh Eflâtûniyye geyer ankâ bâzergân kefereleri vardır. Kal‘ası evc-i semâya kehkeşân-âsâ ser çekmiş bir yalçın kaya üzre bir sarp küçük kal‘acıkdır. Ammâ cümle neferât kulları keferelerdir, ammâ top u tüfeng ve cebehâneleri yokdur. Şimâle nâzır bir hudâyî limanı ve âb-ı hayât suları ve lezîz kuyuları ve iki yüz pâre gemi alur limanı vardır. Her zamân yaz u kış bu limanda Venedik donanması yatup etrâf adaları urup harâb u yebâb edüp harâc alırdı. Gâyet mahsûllü mahbûb adadır kim lodos cânibleri beyâz yarlı yerlerdir. Dağları cümle kırmızı yalçın kayalardır ve kâfirleri gâyet mel‘ûndan eşedd mel‘ûnlardır. Andan ana

muttasıl,

{Sitâyiş-i cezîre-i Liminoz}

Cezîre-i Liminoz'da sulanup temâşâ etdik. Bunda dahi deryâdan bir ok menzili ba‘îd bir bayır üzre bir köhne kal‘ası var. Dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz adımdır. Ve cümle kârgîr binâlı dâr-ı menhûs hâneleri var. İçinde kulu ve cebehânesi bunun dahi yokdur, ammâ bu ada kefereleri Venedik küffârı donanması havfinden kal‘a içine girüp mütehassın olurlar imiş. Kal‘anın ağaçlardan kapuları olup handaksız bir kal‘acıkdır. Taşrasında bir ma‘mûr taş binâlu köyü vardır. Bunun dahi Büyük Değirmenlik gibi yel değirmenleri çok olduğundan Değirmenlik cezîresi derler. Kulle-misâl âsiyâb-ı bâdlardır. Bunda dahi âb-ı hayât sular ve kuyular ve cümle kal‘a-misâl evlerde su sarnıçları vardır.

Bu cezîre-i Liminoz kal‘asın dahi seyr [ü] temâşâ edüp sulanup gitmek sadedinde iken üç pâre paturuna nâm kâfir kalyonları önümüz alup vâfir kovdu. Hemân donanmamız gemilerinde Serdâr Alî Paşa üzerlerine avanta edince hamd-i Hudâ küffâr bir tara[fa] pocalayup bizler hâzır-bâş bulunup eyyâmımız dahi müsâ‘id olup bir tarafa bizler de gidüp küffâra eyyâm muhâlif olup yelkenlerin ısdınkalarına urup serdemend yatdılar.

Hamd-i Hudâ ne anların bize ve ne bizim anlara bir zararı isâbet etmeyüp biz dahi bire meded Allâh deyüp giderken hemân cezîre-i Liminoz değirmenlerinin burnundan önümüze bir kâfir firkatesi çıka geldikde derhâl küffâr donanmamızı görüp bir cânibe pocalayup firâra yüz dutucak hemân ol ân Zekeriyyâ Efendi serdâra

"Bire meded sultânım! Şu kâfirlerin üstlerine varup şu firkateyi alalım" dedikde serdâr eyitdi:

"Şimdi biz anı kovsak ol firkate gerüdeki kâfir kalyonları üzre düşüp ceng-i azîm olmak iktizâ eder" deyüp yine orsa orsa küffâr firkatesi üzre varırken hakîkatü'l-hâl firkate bir yelken dahi açup ân-ı vâhidde kuş gibi uçup mukaddemâ görünen kâfir kalyonlarının yanlarına doğru gitdi ve cemî‘i küffâr cengâverleri küre[ğe] girüp ka[lyo]nlara cân atdı. Bu mahalde bizim gemilerde olan guzât-ı müslimîn meşveret edüp

"Bunu kovmak ma‘kûl değildir. Belki deminki kalyonların firkatesidir ve belki sulh [u] salâh içün tecessüs eder firkate ve kalyonlardır" dediklerinde taraf taraf,

"Ma‘kûldür, yolumuzdan kalmayalım. Hemân erken bir limana girelim" deyüp pupa lodos rûzgârıyla 21 mîl gidüp,

Der-sıfat-ı eşkâl-i cezîre-i Şifnoz: Sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Palak Mustafâ Paşa kapudan iken feth etmişdir. Hâlâ Kapudan Paşa eyâletidir. Hâkimi ve kadısı ve nâ’ibi olup ma‘mûr cezîredir. A‘lâ yataklı limanı ve bir metîn kal‘ası ve bâğları ve bâğçeleri ve âb-ı hayât suları ve dağlarında keçileri (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu cezîre-i Şifnoz girdâ-gird yigirmi mîldir ve yigirmi mîle karîb yıldız üzre gidüp,

Der-medh-i cezîre-i Serfoz: (---) (---)

.....(1 satır boş)..... ***[331b]***

Andan yine lodos ile gidüp kâmil otuz mîlde eyyâm-ı müsâ‘id ile,

Der-vasf-ı cezîre-i Ermiye: Sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Kâsım Paşa Anapoli ve Benefşe kal‘asın feth etdiği sene bunu dahi Venedik elinden feth edüp Kapudan Paşa hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine lodos üzre gidüp,

Der-manzara-i cezîre-i Kargacık: Bir vîrân ıssız adadır ammâ mukaddemâ amâr imiş. Mora

cezîresinin Benefşe kal‘asından bu ada seksen mîldir kim görünür. Andan yine lodos ile elli mîl Mora kıyıları görünüp,

Cezîre-i Çamlıca: Mâ-tekaddem yetmiş yedide tavsîf olunmuşdur.

Andan **cezîre-i Doluca** adaları arasından geçüp Anapoli körfezi içinde Tolom adaları önünden geçüp sekiz mîl dahi yıldıza gidüp sene 1081 mâh-ı Muharrem'inin on ikinci Cum‘a gün hamd-i Hudâ toplar ve tüfengler atup şâdımânlar ederek,

Menzil-i kal‘a-i liman-ı Anapoli'ye girüp lenger-endâht olup cümle konaklara girüp vâsıl-ı selâmet olduk *el-hamdü lillâh.*

Mâ-tekaddem yetmiş yedide cezîre-i Girid'e geçerken bu kal‘a-i Anapoliye ta‘rîf ü tavsîf olunmuşdur. Hamd-i Hudâ üç yıldan berü beş aded atlarımız ve üç aded gulâmlarımız ve cümle esvâblarımız bî-kusûr ve lâ-kesîr bulup Alî Paşa efendimiz dellâ[la] nidâ etdirüp her me’mûr olan sancaklara ve kılâ‘lara kapucubaşıların gönderüp Manya seferi mühimmât [u] levâzımâtların görüp sâ’ir kadırgaları limana bağlayup,

"İnşâallâhu te‘âlâ ba‘de'l-feth Manya limanına dolaşup fermânım üzre gelesiz" deyüp tenbîh ü te’kîdler edüp sâ’ir mühimmâtları hâzır etmeğe mübâşeret etdikde hakîr Zekeriyyâ Efendi ile,

Sürsat zahîresiyçün Gördüs kazâsına gitdiğimiz yolları beyân eder

Evvelâ Anapoli'den nîm sâ‘at şimâle gidüp,

Menzil-i karye-i Kuçiya, andan semt-i garba **Arhoz kal‘ası** sahrâsı içre ma‘mûr u âbâdân çiftlikleri ve kurâları geçüp ve **Aya Yorgi boğazın ve yaylağı**n 6 sâ‘atde aşup,

Menzil-i karye-i Kurita: Zekeriyyâ Efendi çiftliğidir.

Andan cânib-i şimâle (---) sâ‘at dahi gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Koritoz ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Gördüs: Bu dahi mâ-tekaddem yetmiş yedide memdûhdur, ammâ şimdi bâğlarında ve niçe yerlerinde Zekeriyyâ Efendi ile aceb zevk u safâlar edüp ve Voha çiftliğin temâşâ edüp leb-i deryâda,

Çehrez limanı: Mora cezîresinin Atina körfezi boğazı iskelesidir. Anda hikmet-i Hudâ bir iki yıldan berü firâr eden memlûkümüz bulup aldık. Hudâ yine ihsân edüp ba‘dehu Gördüs'den atlarımıza binüp Serdâr Alî Paşa'nın fermânları üzre mâh-ı Saferü'l-hayrın ibtidâ günü kalkup ol ânda,

Menzil-i kal‘a-i Gördüs'den sene (---) târîhinde Manya gazâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Gördüs'e iki sâ‘at karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i Ayyori: Ya‘nî Aya Yorgi kal‘ası demekdir. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed feth edüp vîrân etmişdir. Kal‘ası bir sivri kaya üzre havâleli bir küçük kârgîr binâ bir kal‘acıkdır, ammâ içinde âbâdândan bir eser-i âsâr yokdur. Ancak dibinde yüz evli bir kefere köyü vardır. Gördüs kal‘ası kullarının tîmârlarıdır.

Andan yine kıbleye 3 sâ‘atde **Aya Yori boğazı** n aşup yine **karye-i Kuçiya'**ya gelüp andan garba nîm sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Arhoz: Mâ-tekaddem yetmiş yedide bu dahi vasf olunup anı geçüp 5 sâ‘atde âb-ı hayât,

Kaynak-ı İskafiza: Bir âb-ı hayât sudur kim Arhoz hudûdu hâkinde cereyân eder.

Andan 5 sâ‘atde Gördüs tarafına gidüp **Partani derbendi**ni ve **karye-i Moholi'**yi geçüp bir sâ‘at dahi gidüp,

Kasaba-i Tarapoliçse-i ma‘mûr: Bu dahi yetmiş yedide mufassal memdûhdur. Bunda ibtidâ

cemî‘i Tarapoliçse'ye askerî serdârlarıyla bir yere cem‘ olup alay-ı azîm ile Alî Paşa ordusuna fermân-ı serdâr üzre meks etdiler.

Ve yine ol gün Anapoli ve Arhoz ve Gördüs kal‘alarının askerleri alay gösterüp ordu-yı İslâmda meks etdiler. Andan ertesi gün kalkup lodos üzre gidüp 2 sâ‘atde,

Menzil-i sahrâ-yı karye-i Ahırlar: Tîmâr köyüdür. Bir câmi‘i ve yüz aded kiremitli hâneleri vardır.

Andan yine cenûba 6 sâ‘atde bir dağıstân içre dereler ve depeler aşup ve **Sovukçeşme** nâm mahalli geçüp 3 sâ‘at yine cenûba gidüp,

Menzil-i karye-i Râhova: Kefere kurâsıdır ve serbest *[332a]* ze‘âmetdir.

Andan yine 2 sâ‘at cenûba gidüp **Vorilya dağı boğaz**ında,

Karye-i Vorilya: Serbest ze‘âmet kefere köyüdür. Bir kûh-ı serbülend mesîregâh-ı ibret-nümâ yerde olmağile beş sâ‘atlik yerde Misistre şehri nümâyândır.

Andan 5 sâ‘atde yokuş aşağı lodos cânibine enüp **nehr-i İri'**yi atlar ile geçüp bu nehr-i azîm Londar dağlarından gelüp Mizistre sahrâsından ubûr edüp Eloz köyü kıtında deryâya mahlût olur. Bu nehri ubûr edüp cenûb cânibine bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i azîm Mizistre: Misistre dahi derler. Sancak paşası tahtı olduğu mâ-tekaddem yetmiş yedi târîhinde mufassalan medh olunmuşdur, ammâ şimdi,

Ziyâret-i Gerçek Er Sultân âsitânesini ziyâret edüp ehl-i seferiz deyü rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik, zîrâ hadîs-i sahîhde: [105] hadîsi mazmûnu üzre ziyâret edüp isti‘ânet taleb etdik. Hattâ bu abd-i kemterin hâtırına bu ebyât bi'l-bedâhe hutûr edüp kabr-i şerîfinin rûy-ı dîvârına bu ebyâtı tahrîr etdik. Beyt:

Olam dersen garîb âşık cihânda âşık-ı server,

Gelüp bunda ziyâret eyle budur kabr-i Gerçek Er.

Bu şehrin sahrâsında cemî‘i hayme [vü] hargâhlar[la] Serdâr-ı ekrem Alî Paşa-yı muhterem meks edüp cemî‘i asâkir-i İslâm cem‘ olmasına muntazır olup niçe günler zevk u safâlar eyleyüp niçe bin gûne tedârikler görülüp günden güne asâkir-i İslâm deryâ-misâl cem‘ olup bir ay Mizistre hayme vü hargâh [u] bâr [u] büngâhlar ile lâlezâr-misâl zeyn olup ibtidâ ordu-yı İslâm yerinde subaşılar bir ordu-yı bâzâr yerleri tertîb etdiler kim vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir.

Ba‘dehu bizim ile geriden bile gelen kırk nefer Manya keferesi elçilerinden Lemberaki Kapudan ve Mihalaki Kapudan nâmân müşrikânlara bizim kadırgalarımızda esîr olan Manya keferesi esîrlerin âzâd edüp berâ-yı hüsn-i tedbîr-i maslahat Manya elçilerine teslîm edüp der-i devlet tarafından Zekeriyyâ Efendi kethudâsı Ahmed Çelebi'yi Manya'ya ahidnâmeler ile elçi ta‘yîn olunup mezkûr Manya elçileri Manya'ya nâmeler ile irsâl olundukda bir günde varup Manya içre cümle kapudanlar ve papaslar vesvâs-ı hannâslar önünde nâmeler kırâ’at olundukda cümle küffâr-ı mel‘ûn-ı mu‘ânidîn [ü] mütemerridîn,

"Osmânlı bildiğinden kalmasın, niçe kerre yetmiş seksener bin Türk askeri bu dağlarımıza girüp cümlesin kırmışız. Hâlâ kemikleri (...) ovada ve Zarnata altında yığılup yatır. Bu gelecek askeri dahi Îsâ aşkına kırarız" deyü kendi elçilerin ve ıtlâk olan esîrlerin alup bizim elçilerimizi kovup bir köşeye kondurup cümle küffâr bir yere cem‘ olup üç gün üç gece müşâvereden sonra dördüncü gün bizim elçileri getirüp bir azîm dîvân edüp yine nâmeleri ke'l-evvel kırâ’at etdirüp cümle küffâr başlarından şapkaların çıkarup,

"Allâh Kandiye pâdişâhına ve vezîri Ahmed Paşa'ya ömürler versin. Mutî‘ olmamağa ne haddimiz vardır" deyü Manya'nın yetmiş yedi pâre köylerinden yüz yigirmi aded ihtiyâr fecere-i müşrikîn kefereler cümle makremelerin gerdenlerine takup sene (---) mâh-ı Safer'[in]in (---) gününde Mizistre sahrâsında Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa'nın pây-i semendine yüzler sürüp bir azîm cem‘iyyet-i kübrâlı dîvân-ı pâdişâhî olup ba‘de'z-ziyâfe tabl-ı harbîlere turralar urulup cümle küffâr,

"El-amân ey Alî Paşa-yı Âl-i Osmân" deyü amân dileyüp cümlesine taraf-ı pâdişâhîden birer çuka ve birer amân makramaların gerdenlerine bend kılınup elli aded güzîde ihtiyâr kefereleri Alî Paşa yanında emânet rehin ve kulağız alıkonup yine tedârikler görülmeğe yevm be-yevm mukayyed olunurdu.

Hikmet-i Hudâ ol gün Alî Paşa'nın askeriyle kethudâsı ve Eğriboz sancağının yedi bin aded pâk ve müsellah ve müretteb güzîde levendât askeri ol gün imdâd gelüp tabl-ı âsâyiş çalarak serâperde önünde alay ile ubûr etdiklerinde Manya keferelerinin elçileri bu kadar asker-i pür-silâhı bu kadar bârgâh-ı ordu-yı Âl-i Osmân'ı görüp engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldılar.

Bu asker-i İslâm ordu-yı hümâyûn içinde meks etdikleri ân bir kerre gülbâng-ı Muhammedî çeküp ve bir yaylım tüfengler atup Mizistre kal‘ası dahi asker-i İslâma "safâ geldiniz" deyü bir yaylım top u tüfengler şâdımânları edüp Manya'dan elçilik ile gelen küffârlar bu velv[el]e [vü] gulgule-i Rûm'un debdebesin görüp saç ve sakalların yolup vâveledâ dediler.

Bu askerin ardları sıra Bardunya kal‘ası askeri ve dahi ardı sıra Pasova kal‘ası askeri andan Benefşe kal‘ası ceyşi andan Anapoli kal‘ası leşkeri andan Arhoz kal‘ası cünûdu andan Gördüs kal‘ası gâzîleri cümle saf u saf ve mevc ü mevc ve fevc ü fevc mehterhâneleriyle kapudanları ve serdârları tuğ ve sancağ u bayraklarıyla gülbâng-ı Muhammedî çekerek serdâr-ı mu‘azzam otağı önünden alay alay ubûr edüp ordu-yı İslâm içinde meks etdiler.

El-hâsıl bu kadar bin güzîde asker-i İslâmlar biri biri ardları sıra gelüp azîm gülbânglar çeküp ve birer yaylım tüfengler şâdımânları edüp Mizistre-i kadîm dizdâr ve ordu subaşısı kânûn-ı kadîm üzre bu kadar asâkir-i İslâmı Mizistre sahrâsı üzre her askeri yerlü yerlerine ve kollu kollarına kondurup herkes Manya gazâsına gitmeğe âmâde olup günden güne cüyûş-ı muvahhidîn Mizistre sahrâsın pür edüp ba‘dehu taraf taraf nevâhîler ve kazâlar ve sancaklardan salâhorân ve çerâhorân ve ırgat ve ummâller gelmeğe başlayup ellerinde ferhâdî külüngler ve kazmalar ve çapalar ve eyeler ve küsküler alay alay gelüp bir yol tathîr etmek içün Koçova dağları tathîrine Anapoli ve Mizistre *[332b]* ve Ağrıboz kal‘alarının askerleriyle mezkûr ırgatlar ve çerâhorlar Serdâr Alî Paşa kethudâsıyla cümle pür-silâh on bin güzîde asker Manya'nın Koçova yolların pâk edüp top yolları açmağa gitdiler.

Ve bir koldan dahi Londar ve Şehbâz köyleri yollar tathîr etmeğe Mizistre beği askeriyle ve Gördüs ve Bardunya ve Pasova leşkeriyle Atina kal‘ası dizdâr[ı] Yûsuf Ağa Atina kuluyla Mizistre beğine me’mûr olup mezkûr Londar yolların on bin asker-i İslâm ile tathîr etmeğe revâne oldular.

Ba‘dehu mâh-ı (---) günü yollar tathîr olduğu haberi gelince Mizistre sancağı alaybeğisi üç bin aded güzîde-i pür-silâh erbâb-ı tîmâr askeriyle Mizistre'nin yeniçeri serdârı cümle neferâtlarıyla ve dizdârı kal‘a neferâtlarıyla alaybeğinin bayrağı altında kendü bayrakların küşâde kılup cümle altı bin aded asker ile Mizistre alaybeğisi çarkacı olup konakçı ağa ile Alî Paşa'nın tuğuyla Londar yoluna du‘â vü senâ ile revâne oldular.

Ardı sıra paşanın tuğu konakçı Sarıkabak Hüseyin Ağa bin aded pür-silâh askeriyle alay gösterüp Londar kasabasında meks edüp ertesi gün Alî Paşa deryâ-misâl askeriyle seksen pâre şâhî darbzen topları ve cebehâneleriyle alay-ı azîm edüp *bism-i İlâh* ile *tevekkülen alallâh* deyüp,

Menzil-i Londar kasabasında meks edüp andan kalkup **menzil-i Kalamata** sahrâsında asâkir-i

nusret-me'ser ile meks edüp cümle asker-i İslâm cem' olmasına muntazır olurlar.

Ammâ bu hakîr ba'zı mesâlih-i asker-i İslâm içün Mizistre şehrinde kalup işlerimiz tamâm görüp,

Misistre'den kalkup Manya içinden Manya gazâsına gitdiğimiz yol üzre olan ibret-nümâları beyân eder

Evvelâ Mizistre şehrinden cânib-i garba kal'a içinden baş yukaru Lankada yolu ile 3 sâ'at bâğ-ı İremler içre âb-ı hayât sular nûş ederek gidüp,

Menzil-i Kârbânsarây: Bir mesîregâh yerdir kim gûnâ-gûn havzlar ve müte'addid hücreler ile ârâste bir hıyâbân-ı Rûm bir teferrücgâh-ı umûm ve bir def'-i gumûm edecek ferahfezâ yerdir.

Andan Lankada boğazı içre girüp el-ıyâzen billâh şâhin ve zağanos yuvalı kayalı dağlar ve yaban keçisi yollu mahûf u muhâtara uçurum yerleri ubûr ederken bir Mizistrelinin atı ayağı sivişüp kayalardan aşağı karakuş gibi uçup pâre pâre oldu tâ bu mertebe dıyk ve teng ü dar yollardır kim *ne'ûzü billâh* böyle yerlerde kâh evc-i semâya ve kâh ka'r-ı zemîne piyâde olup yürüyerek ve niçe yerlerin emekleyerek geçerek niçe âb-ı hayât suların içerek,

Evsâf-ı vilâyet-i hudûd-ı Manya'ya dâhil olduk, ammâ bu kurâlar sehel harbe ucuyla mutî' kurâ kefereleridir. Ba'zı zamân öşr-i sultânî verirler, ba'zı zamân vermezler. Bu mahalleri 7 sâ'atde sa'b yaylaları yüz bin renc-i anâ ile geçüp,

Menzil-i karye-i Koçava: Bu köyün civârında şimâle bir sâ'at karîb **karye-i Secova** nevâhîlerin köylerine Şehbâz köyleri derler. Secova köyünün âlü'l-âl kirazı memdûhdur.

Bu köğe karîb **karye-i Zerniça** ve buna karîb iki aded kurâlar dahi var, **karye-i Anastasova.**

Bu mezkûr merkûm beş aded kurâlar ki dereli ve depeli yerlerde bâğ u bâğçeli beşer altışar yüz kârgîr binâ kiremit örtülü evli köylerdir. Cümle keferelerinin kârları bâğlardır ve ipekçilikdir.

Ve cümlesi Mizistre sancağına tâbi' şekilli ze'âmet köylerdir, ammâ her zamân harbe ucuyla söyleşir keferelerdir. Sehel sıklet etsen cümle iç Manya vilâyetine gidüp köyleri harâb kalır. Ol ecilden bunlara mudârâ ederler kâh mutî' u kâh ısyân şeklin gösterirler, ammâ yine cümle keferelerinin ısyân [u] tuğyânları yine bunlardan hâsıl olur, zîrâ bu altı pâre kurâlardan iki binden mütecâviz tüfeng-endâz kefere çıkar, gâyet ankâ pelîd-i anîd keferelerdir.

Ve bu köylerin şimâlindeki dağların ardında yigirmi pâre Şehbâz köyleri var. Londar kazâsına tâbi' şekilli ze'âmet köylerdir kim her biri beşer altışar yüz aded kal'a-misâl evli köylerdir kim cümle ze'âmetlerdir. Evvelâ,

Karye-i Durah: Acemzâde Re'îs Efendi köyüdür.

Ve **karye-i Avavoz:** Bu dahi ze'âmetdir.

Ve **karye-i Yulanoz:** Bu dahi ze'âmetdir.

Ve **karye-i Voromoriş:** Bu dahi ze'âmetdir.

Bu kurâlar cümle Manya vilâyetinin eteğinde şimâl cânibinde vâki' olup beşer altışar yüz evli ma'mûr köylerdir. Bunların kefereleri dahi Manya küffârlarına sehel arkalanup geçinirlerdi.

Bu kurâların cümlesinden salâhor re'âyâların tahsîl edüp yine cenûb tarafına 5 sâ'atde sengistân uçurum yollar üzre baş aşağı (---) sâ'at dahi gidüp,

Menzil-i kal'a-i Kalamata

Ya'ni kala matyam demekdir. Mâ-tekaddem yetmiş yedide evsâfı mufassalan merkûmdur kim tekrâra hâcet yokdur.

Ammâ şimdi hikmet-i Hudâ hakîr vardıkda Serdâr-ı zafer-şi'âr Alî Paşa Kalamata sahrâsında meks etmeğe gelirken Kalamata kal'asının dizdârı ve Kapudan Paşa hâs ağası ve kadısı ve cümle şehir a'yânı ve cümle kal'a neferâtları serdârın istikbâline alay-ı azîm ile çıkdıklarında hakîr dahi

bile varup kal‘adan azîm top şâdımânları olup Alî Paşa zîr-i kal‘ada meks etdikde hakîr bulunup cümle tahsîl etdiğimiz salâhor ve çerâhor re‘âyâları defter ile çeribaşılara ve yüzbaşılara teslîm edüp haymemizle dâ’iremizde meks etdik.

Ol gün Manya ve Zarnata küffârlarının eşbehleri gelüp pîşkeş ve hedâyâların ser‘askere verüp ihsân [u] in‘âm [u] istimâletler görüp anların bizim kadırgalarımızda meks etdikleri esîrlerin berâ-yı maslahat verüp Kalamata şehri içinde her bir gelen keferelere birer kefere hânelerin konak verüp ayş [u] nûşa meşgûl olup */333a/* her bâr iltifât olunup ihsânlar olurdu.

Ol gün Koron askeri ve dörd pâre galyonlar ve ve altı pâre balkarmata nâm firkatelerin zeyn edüp kal‘a-i Kalamata limanında azîm top u tüfeng şâdımânları edüp cümle askerleri kurâya çıkup yine alay-ı azîm ile Kalamata altında ser‘askerin otağı önünden alay-ı azîm ile pür-silâh ubûr edüp yigirmi aded Koron ağaları serdâra buluşup ordu-yı İslâm içinde konup bir gülbâng-ı Muhammedî çeküp bir yaylım tüfeng şâdımânları edüp âsûde-hâl oldular. Cümle elçiliğe gelen Manya küffârları bu asker-i bî-pâyânı görüp akılları başlarından gidüp perîşân-hâl oldular. Ve ol gün yine Mora'dan ma‘zûl Abdullâh Paşa'dan haber geldi kim,

"Biz dahi beş bin asker ile varmak üzreyüz" deyü mektûbları geldi. Ertesi gün sene 1081 mâh-ı Safer'inin (---) günü cümle Manya keferelerinin iş eri ihtiyârları gelüp paşaya buluşup eyitdiler:

"Sultânım sen safâ ve hoş geldin. Cemî‘i evlâd [u] ıyâl [ü] ensâbımız ile sultânımın sa‘âdetle gelmesine muntazır idik. Cemî‘i zamândan berü bu vilâyet-i Manya'ya iki yüz yıldır kim bir İslâm ayağı basmamış ve yollarından geçmemiş. Sarp yerleri balyemez toplar geçer yolları sultânım sa‘âdetle ubûr [u] mürûr içün tathîr etmişiz. Lütf edin yarın konakçı ağalar gelüp pâk yollarımızdan ubûr edüp ertesi gün sultânım dahi Zarnata kal‘amız altına sa‘âdetle gelüp teşrîf buyurun" deyüp zemîn-bûs etdiler.

Paşa-yı kâmkâr dahi bunlara ihsân [u] in‘âmlar edüp bu gelen ihtiyâr kefereleri dahi nezâketle rehin alıkoyup Konakçı Ahmed Ağa ile on bayrak asker ve beş bin aded pür-silâh müzeyyen ve müretteb eyleyüp ba‘zı koca Manya keferelerin bile [alarak] tuğ-ı pâdişâhiyle konakçı ileri gitmede.

Ertesi gün paşa-yı âkıbet-kâr cümle Manya kocaların göz hapsine aldırup kendüsi *bismillâh* niyyetü'l-gazâ deyüp esb-i sabâ-sür‘at-peymâsına süvâr olup yigirmi bin asker ile kendüler hareket etdikde yine Mizistre sancağı beği ve alaybeğisi ileriye beş bin aded pür-silâh güzîde ve piyâde asker ile çarkacı gidüp paşa dahi cümle askeriyle sağ ve sol leşker-i bî-pâyân pür-silâh fitilleri ve elinde zü'l-cenâh-vâr yemîn ü yesârında cüyûş-ı muvahhidîn dağı ve taşları bezeyüp mûr mâra seğirdir gibi kayalardan leşker tırmaşup hâzır u âmâde olarak âheste âheste giderek yedi yerden sancak beğleri tabl [u] kudûm cengi harbîlerin döğerek dağlar ve yollar inil inil inleyerek çatal fitillerin râyihaları cihânı dutarak leb-i deryâ ile reh-i râst be-dürüstî kıble tarafına 5 sâ‘at gidüp,

Beş Göz Manya değirmenleri: hemân deryâ kenârında bir yalçın kayadan bir nehr-i azîm çıkup beş yüz âsiyâb masna‘ı âb-ı hayât sular çevirüp ol mahalde deryâya karışır.

Bu değirmenlerin bir azîm kullesi var. İçinde iki yüz aded âdem sığar cânib-i erba‘ası mazgal delikleridir. Bu değirmenlerin cânib-i erba‘aları serâpâ Zarnata kal‘alının müzeyyen bâğlarıdır.

Andan yine leb-i deryâ ile cânib-i kıbleye sâfî bâğ u bostânlar içinden ubûr edüp bir sâ‘atde,

Der-vasf-ı eşkâl-i liman-ı Zarnata

Ağreb ü garâ’ibden bir limandır kim ağzı garb tarafında kal‘a-i Koron cânibine nâzır olup iki yüz pâre gemi alır. İçecek âb-ı hayât suları kayalardan kaynayup çıkar. Yedi rûzgârdan emîn limandır ammâ yıldız rûzgârı gâyet muhâlif dokunur. Ve bir âb-ı hayât suyu dahi yukaru bâğlarından gelir

azacık kaynakdır.

Ve limanın şimâli tarafındaki kayalardan bir su çıkar, sehel şorcadır. Yılda bir kerre kiraz mevsiminde cümle Frengistân'dan firkateler ve kalyonlar ile mübtelâ ve ehl-i özr kefereler gelüp ol sudan içüp on beş yigirmi kerre tahtânî ameller edüp vücûd-ı insâ[n]da olan ilel-i muhtelifelerden cümle safrâ ve sevdâ ve balgamı ve gayri ahlâtları sürüp âdemin için pâk eder. Lâkin Moton ve Koron askeri firkatelerinden kefereler bu suyu huzûr ile içemeyüp niçe bin fıçılar ile bu sudan cümle Frengistân'a su götürüp anda içerler. Gâyet meşhûr-ı âfâk müshil nâfi‘ sudur kim hekîm şerbetinden a‘lâdır, zîrâ Hakîm-i Mutlak'ın sun‘-ı kudreti şerbetidir.

Paşa-yı kâmkâr bu limanda cümle askeriyle meks etmişken mukaddemâ Anapoli'de kalan donanmamız cümle askeriyle ve cümle Moton ve Koron ve Holumiç ve Gastun ve Avarin ve Ballıbadra ve İnebahtı ve Aya Mavra ve Pireveze firkateleri cümle askerleriyle pür-silâh imdâda gelüp üç kerre üçer yaylım top u tüfengler şâdımânları edüp Zarnata limanında lenger-endâht olup yatdıklarında ordu-yı İslâm ganîmet oldu.

Bu limandan yokuş yukaru bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Mandina: Zarnata kal‘asının bir mahallesidir kim cânib-i erba‘ası bâğ-ı İrem-misâl yüz aded kiremit ve kayağan örtülü kârgîr ve metîn kefere evleridir. Üç aded manastırları ve üç bin tüfeng-endâz kefereleri vardır. Cümle ser-i kârda olan iş erleri ve cümle papasları paşaya gelüp yer öpüp itâ‘at edüp azîm ziyâfetler edüp paşaya niçe yüz donluk elvân elvân çukalar ve kumâşlar ve anın misilli hedâyâlar verüp cümle koca kefereler piyâde asâkir-i İslâmın önlerine düşüp gitmede, ammâ asâkir-i İslâm küffârın bu gûne inkıyâdlarına i‘timâd etmeyüp "Âyâ bunun sonu neye müncer olur?" deyüp cemî‘i asâkir-i İslâm pür-silâh ve hâzır-bâş olup âheste-reviş ile nîm sâ‘at yokuş yukaru *[333b]* yürüyüş edüp sâfî zeytûnlu bâğ-ı İrem ma‘mûrâtlar içre ubûr ederek,

Karye-i Doloz: Bu dahi Zarnata kal‘asının tetimmâtından bir mahallesidir. Bir sarp sırt püşte üzre üç yüz aded kiremit ve kayağan örtülü ve mazgal delikli kal‘a-misâl evleri var. Cümle bin sekiz yüz aded tüfeng-endâz kefereleri var. Cümle bunlar dahi mutî‘ [u] münkâd olup paşaya ve cümle askere ziyâfet-i azîmler edüp hedâyâ-yı vâfireler verüp ve asâkir-i İslâma cümle kefereler vesîle olup andan yine cânib-i şarka yokuş yukaru nîm sâ‘at bâğlar ve zeytûnlar ve pembe tarlaları içre gidüp,

Der-beyân-ı evsâf-ı muhâsara-i kilid-i kal‘a-i Manya, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Zarnata

Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî bizzât sa‘âdetle Mora cezîresinde Gördüs kal‘ası ve Mizistre kal‘ası ve niçe kılâ‘-ı metîneleri dahi feth [ü] fütûh etdiklerinde Koca Mahmûd Paşa'yı serdâr-ı mu‘azzam edüp bu kal‘a-i Zarnata'yı feth etdikde câ-be-câ yerlerin mühnedim edüp cümle Manya kefereleri mutî‘ [u] münkâd olurlar.

Ammâ ba‘dehu bu Manya sa‘b u sengistân ve iskele-i Frengistân olmak ile küffârları ısyân [u] tuğyân edüp Zarnata kal‘asın dahi ta‘mîr ü termîm edüp berrde ve bahrde bu âna gelince niçe yüz bin ümmet-i Muhammedleri esîr-i bend-i zencîr ve niçe bin pâre gemileri ahz ü kabza-i teshîr edüp niçe bin pâre kurâ vü kasabât ve kılâ‘ları ihrâk bi'n-nâr etmişlerdi. Niçe kerre üzerlerine serdâr-ı mu‘azzamlar varup cümle asâkir-i İslâm bu sarplık kayalar aralarında münhezim olup ümmet-i Muhammed'i kırarlardı. Husûsan bir kerre sene (---) târîhinde Yanyalı Arslan Paşa bunda münhezim olup cân kurtulmamışdır.

Ammâ hamd-i Hudâ bu sene 1081 sâl gazâsında Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ibn İbrâhîm Hân devletinde bu def‘a-i sânîde be-dest-i Serdâr Alî Paşa bu kal‘ayı ân-ı vâhidde asâkir-i İslâm ile muhâsara edüp derûn-ı kal‘adan küffârın "amân" deyü feryâd [u] figânlarına bakmayup her tarafdan

küffâr-ı hâksâra göz açdırmayup küffârın (...) tarafdan suların kesdiklerinde küffâr-ı dûzah-karâr bilâ-ceng [ü] cidâl dendân-ı bedenler üzre "Amân el-amân ey güzîde-i asâkir-i Âl-i Osmân" deyüp beyâz amân bayrakları diküp kal‘a feth oldukda hamd-i Hudâ bu abd-i kemter ibtidâ dalkılıç olup kal‘a kapusu üzre ibtidâ ezân-ı Muhammedî tilâvet etmek bu abd-i kemtere müyesser olup cümle guzât kal‘aya dolup cemî‘i küffâr aman ile taşradakı mahalle köylerine gidüp kal‘a feth olduğuna bu ebyât târîhdir.

Evliyâ bu feth içinde bulunup etdi du‘â,
Âh edüp Manyalı dedi târîhi vây Zarnata.

Sene 1081.

Hamd-i hudâ bilâ-te’essüf böyle bir sa‘b hisâr-ı metîne feth olup memâlik-i İslâmiyyeye ilhâk olunup Mizistre sancağına zamîme olunup üç yüz akçe pâyesiyle mansıbı kazâsı Moralı Zekeriyyâ Efendi'ye sadaka olundu.

Ammâ zamân-ı Sultân Murâd Hân-ı Sâlis'de sene (---) târîhinde Kapudan Kılıç Alî Paşa havfinden bu Manya kâfirleri bu Zarnata'ya bir kat müfîd [ü] muhtasar kal‘a dîvârın taşradan çevirüp dahi vüs‘at üzre etmişler, ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olduğundan hemân Serdâr-ı mu‘azzam Alî Paşa-yı zevi'l-ukûl asker-i deryâ-misâli bu kal‘aya üşürüp cümle münhedim edüp on iki bin ırgat ve cümle iki bin aded neccâr ve bennâ ve hammâl ile bu kal‘ayı müceddeden binâya mübâşeret etdikde bu abd-i hakîr sa‘d sâ‘ati ve tâli‘-i imâreti gözedüp eymen-i evkâtda cümle ummâlların ellerinde taş ve kireçler ile âmâde olup tamâm sâ‘at-i meymûn müsâdif oldukda "Hayy-ı Hafîz Allâh" deyüp elimdeki taş ve kireçleri kal‘a esâsına koduğumda cümle üstâd-ı ummâl bennâlar dahi ellerinde seng-i hârâ-yı cibiz [ü] hiştleri temellere bırağup hakîr bir kerre gülbâng-ı Muhammedî getirüp sadâ-yı Allâh Allâh evce peyveste olup bir yaylım tüfengler ve bir yaylım toplar endâht olup yedi yerden ceng-i harbî tabıllarına turralar darb olunup kal‘anın esâsı târîhi,

"Hayy-ı Hafîz Allâh" lafzı oldu.

Sene 1081.

İki ayın içinde bu kal‘a müceddeden bir kal‘a-i ma‘mûr ve şîrîn ve metîn ü müstahkem olup gûyâ kal‘a gevher-nigîn oldu. Târîh-i diğer:

Evliyâya biri kalkup sordu ismi târîhin,

İsmine dedi bu seydi(?) kal‘a-i gevher-nigîn.
Sene 1081.

Fi'l-hakîka bir kûh-ı bâlâ-yı serbülend üzre vâki‘ olmağile nigîn denilse vechi vardır. Şekl-i bâdemî vâki‘ olup kıbleden şimâle tûlânîce inşâ olunmuşdur kim bir Şeddâdî dîvâr-ı üstüvâr olup temeli dörd mi‘mâr arşını vâsi‘dir. Ve kadd-i hîtı on iki mi‘mâr arşını âlî olup dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin yetmiş adımdır, ammâ handakı yokdur, zîrâ cânib-i erba‘ası yalçın uçurum kayalardır.

Ve cümle iki kat kapuları var, biri şimâl cânibine nâzır olup hakîrin ibtidâ ezân-ı Muhammedî tilâvet etdiğim kapudur kim hâlâ ezân kapusu deyü nâm komuşlardır. İbtidâ guzât-ı müslimîn bu kal‘aya bu kapudan girdiklerinden Fetih kapusu dahi derler. Bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre hakîrin mermere kazup altun ve lâciverd ile yazdığım târîh budur:

Avn-i Hakk ile Alî Paşa yapup bu kal‘ayı,

Manya mülkü bî-amân iken olup emn-i emîn,

Evliyâ hayr du‘â ile dedi târîhini,

Hak Te‘âlâ eyleye bu hısnı a‘dâdan emîn.

Sene 1081.

Bu kal‘a içre kat-ender-kat beş yüz aded kiremitli ve kayağan örtülü evler var. Câ-be-câ dıraht-ı müntehâlar var. Bu evleri Alî Paşa ba‘zı keferelerden kendü malıyla alup cümle küffârı kal‘adan taşra kovup kiliselerde olan *[334a]* lâşe-i murdârların dahi taşra çıkardup şehri mülevvesât-ı müşrikînden tâhir etdirüp cümle yedi aded kenîselerin kal‘a ortasındakin sa‘âdetlü pâdişâh içün câmi‘-i münevver binâ etdirüp kubâbları ve minâreleri üzre altun ile mutallâ alemler ile müzeyyen etdirüp birin dahi sadrıa‘zam câmi‘i edüp birin dahi Alî Paşa kendü nâmına câmi‘ edüp Zekeriyyâ Efendi bir mescid inşâ edüp hakîr bir hânkâh-ı Halvetî edüp vâlide sultân içün bir medrese ve iki mekteb ve bir Alî Paşa tekyesi ve bir hammâm ve bir hân ve bir Alî Paşa sarâyı ve Hacı Ahmed sarâyı ve Zekeriyyâ Efendi sarâyı on aded odalar olup altları cümle bir sıra elli aded dükkânlar olup cümle Zekeriyyâ Efendi çârsûsu mescidine vakf olundu.

Ve hakîr dahi üç aded dükkânlar etdirüp tekyeme vakf edüp kal‘a dizdârların nâzıru'n-nuzzâr etdim. Ve dahi niçe gûne imâretler inşâ olunup mîrî su sarnıçlarından mâ‘adâ gine her evde birer su sarnıçları mukarrerdir. Ve niçe şeyler binâ olunmadadır.

Ve bu kal‘a cümle dâ’iren-mâdâr tokuz aded metîn ve kavî tabyalardır, ammâ kıble tarafındaki Kireçhâne tabyası taşlığa havâle olmak ile ol tarafa dörd aded tabyalar binâ olundu kim her biri gûyâ birer gûne sedd-i Kahkahâlardır.

Bu kal‘anın bir kapusu dahi cânib-i şimâle mekşûf olup küçük kapudur.

Ve cânib-i erba‘asında kal‘adan hâric bâğ-ı İrem-misâl dörd aded varoş-ı azîmleri var kim her biri birer kasaba-misâl ma‘mûr mahallelerdir kim her birinde beşer altışar aded manastırları ve kırkar ellişer aded dükkânları olup cemî‘i dağ u râğlarında bâğları bâğ-ı Merâmlardır.

Ve cemî‘i ekinleri el çapasıyla ekin ekilüp cümle yalçın kayalar üzre ümmet-i Muhammed esîrleri toprak taşıyup amelî bâğlar ve bâğçeler içre sedd-i azîmler edüp bâğları ve tarlalarına pembe ve kalımbok eküp yerler.

Hamd-i Hudâ bu diyâr feth olup ümmet-i Muhammed zindânları bu hakîrin re’y [ü] hamd-i Hudâ cemî‘i küffârlar ümmet-i Muhammedlere toprak taşıdıklarına göre bir dal kal‘a ve bâğlar ve bâğçeler binâ edüp cümle kenîseleri içinde olan lâşe-i murdârların câmi‘leri tathîr edüp ma‘bedgâh-ı müslimîn etdik.

Ve bizim esîr olan ümmet-i Muhammedi defn etdikleri hâlâ mekâbir-i müslimîn edüp etrâflarına

dîvâr çeküp hudûd ta‘yîn olundu.

Ve kal‘aya enüp çıkacak yolları cümle re‘âyâ vü berâyâlara ve çerâhorlara ferhâdî külüngler ile kayaları kesdirüp arabalar ve balyemez toplar çıkacak şâhrâhlar olup derûn-ı kal‘ada cümle (---) aded balyemez toplar ve bilâ-hisâb cebehâneler ve âlât-ı silâhlar ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlar koyup hakîr yollar tathîrine ve cebehâneler konmağa mübâşir idim.

Ve bu kal‘anın aşağısında beş aded dahi varoş-ı azîmleri var kim her biri birer gûne bâğ [u] bostânlı ve nahlistân [u] gülistânlı âb [u] hevâları ve binâları hûb ve mahbûb u mahbûbeleri merğûb cüvânları olup diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Ammâ bu kal‘adan aşağı bir ok menzili ba‘îd yerde,

Varoş-ı karye-i Kanbosi

Üç yüz aded kiremitli ve bâğ-ı İremli ve müşebbek bostânlı kal‘a-misâl kârgîr binâlı fevkânî ve tahtânî evleri var. Ve iki manastırı ve yedi aded kenîseleri ve yetmiş aded âb-ı hayât su kuyuları var. Ordu-yı İslâmın nısfı bu mahalde meks edüp azîm çârsû-yı bâzâr olunmuşdu. Bu mahalden kal‘aya niçe bin eşek yükü âb-ı hayât sular taşınırdı.

Bu varoşun bin aded tüfeng-endâz kefereleri çıkar. Bu kefereler kendü papasların katl eylediler kim "Sizin re’y [ü] tedbîriniz ile ‘kal‘ayı Türk'e verüp yine ellerinden alırız’ dediniz, şimdi Türk işte kal‘ayı sengi-i Kahkahâ edüp içine on bin asker koyup bir dahi bu kal‘ayı Türk elinden almak muhâl ender-muhâldir ve hâlâ kal‘a altında elli bin Türk askeri getirdiler" deyü dahi niçe söz sâhibi kefere ihtiyârların bu kâfirler katl eylediler kim aceb mel‘ûn ve bî-dîn kavm-i la‘în olduklarından kal‘a tamâm olunca dörd ay kâmil asâkir-i İslâm bu varoşda evler ve çârsû-yı bâzârlar ve hayme [vü] hargâhdan bâzâr yerleri kurup bir azîm ordu-yı İslâm oldu kim cemî‘i zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet bulunurdu.

Ve bu varoşdan yokuş aşağı bir buçuk sâ‘atde sarp yerler ile gidüp,

Varoş-ı karye-i Gaçiça

Bir sarp dağ dâmeninde bir âb-ı hayât kaynak sulu ve hevâsı latîf bâğ-ı Merâm-misâl yüz aded kârgîr binâlı ve kiremit örtülü kal‘a-misâl evlerdir. Manya vilâyetinde Gaçiça güzeli ve zeytûnu memdûh [u] meşhûrdur ve gâyet âşık-perest keratsa avretleri olur. Ve bu Gaçiça'nın beş yüz aded tüfeng-endâz şehbâz kefereleri çıkar, gâyet ma‘mûr u müzeyyen şîrîn köydür. Bir manastırı var, âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldur.

Andan şark tarafına (---) sâ‘at dağlar ve sengistân ve çengelistân kûhlar aşup,

Varoş-ı karye-i Piğa

Bir çukur yerde olmağile lisân-ı Rûmca piğadya demek kuyu demekdir. Hadd-i zâtında âb-ı hayât çâh-ı mâları ve âb-ı zülâl çeşme-sârları ve bî-nihâye bâğ u *[334b]* bâğçeleri ve mahbûb u mahbûbeleri bî-hisâbdır. Ve cümle iki yüz aded kiremitli kal‘a-misâl evlerdir. Ve cümle beş yüz aded tüfengli kefereleri vardır. Ve yedi aded küçük kenîsecikleri vardır.

Andan yine şarka bir sâ‘at gidüp taşlıklı dereler içre gidüp,

Varoş-ı karye-i Pandalonya nâm bir acâ’ib yaylağ-ı benâm köydür kim bir kûh-ı serbülend yaylağ-ı azîmde vâki‘ olup niçe yüz âb-ı hayât suları cereyân edüp yaylasından yüz binden mütecâviz koyun ve keçileri otlayup gezer bir teferrücgâh yayladır.

Andan bir sâ‘at şimâle **Lankada boğazı**n aşup meğer misli Arabistân'da Nâkûrâ yâhûd Rebve boğazı gibi sarp boğaz ola. İşte Manya küffârlarının ısyân etdikleri bu boğazlara dayanup Âl-i

Osmân'a karşu korlar.

Bu Lankada boğazın yüz bin meşakkat [ü] renc-i anâ ile geçüp iki buçuk sâ‘at şarka gidüp **kal‘a-i Mizistre'**dir, ana varmayup andan yine cânib-i garba 10 sâ‘at gerüye dönüp tekrâr **kal‘a-i Zarnata'**ya gelüp bu arada Zarnata etrâfındaki varoşları cümle tahrîr edüp selâmet geldik.

Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ‘at yalçın kayalı dağları aşup,

Evsâf-ı Mila limanı: Elli pâre gemi alur kenârları siyâh yalçın kayalardır, yanaşmak müşkildir, ammâ ufak firkateler yanaşmak kâbildir, lâkin suyu yokdur.

Andan bir sâ‘at kayalı dağları aşup,

Lesinova: Bir bâğlı ve bâğçeli bir küçük ovacıkdır. Bu vâdînin sol tarafı ki şark tarafıdır, bir kûh-ı bâlâ üzre anda[n],

Karye-i Leftini: Sâfî bâğ u bâğçeli köydür, ammâ suları cümle evlerde ve taşra kayalarda sarnıçlardır ve cümle yüz aded kârgîr kiremit örtülü d[â]r-ı menhûslardır, ammâ üç yüz aded tüfengli kefereleri çıkar.

Andan yine cânib-i şarka nîm sâ‘at deryâ kenârıyla gidüp,

Cezîre-i Pırastoz

Beş mîl ihâta eder bir küçük adacıkdır. Sâfî taşlıklı bî-hâsıl cezîre olup yıldız cânibi ucunda bir küçücük kal‘acığı var, içinde ancak üç aded vîrâ[n] kiliseleri kalmış, mâ‘adâ hâneleri yeri nümâyândır. Ammâ sarnıçları çokdur, zîrâ ol taraf köylerinin koyunları ve keçileri bu cezîrede gezüp sularlar.

Sebeb-i vîrânı oldur kim mâ-tekaddem karşusunda olan Koron kal‘ası gâzîleri firkateler ile bu cezîreyi yaka yıka harâb edüp ahâlîleri bir sâ‘at dağlara kaçup bir yalçın dağ üzre karye-i Pırastoz'u amâr edüp sâkin olurlar. Hâlâ bir âb-ı hayât sulu ve bî-hisâb çeşme-sârlı bâğ-ı cihân-misâl bir ma‘mûr karye olup çeşmelerin ayakları aşağısında serâpâ bâğ u bâğçeler ve müşebbek bostânları bî-hisâbdır ve âb [u] hevâsı latîf bir ferah-fezâ yerdir.

Ve üç yüz aded kiremitli kal‘a-misâl evlerdir kim her hâne birbirlerine nâzır olup tüfeng mazgalları var. Cümle sokakları kesme kaya kaldırımdır kim kudretden yekpâre döşenmişdir.

Ve halkı gayri kurâların kefereleriyle dâ’imâ ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl eder yarar mel‘ûnlardır kim ne Malta'ya ve ne Venedik'e belî demez mel‘ûn ve hınzîrdan eşedd kavmdir, zîrâ karada ve deryâda cemî‘i ümmet-i Muhammed'e vâveylâ verüp esîr-i bend-i zencîr eden bir bî-dînlerdir. Niçe bin ümmet-i Muhammed'in ehl [ü] ıyâllerini ve körpe kuzularını ve mahbûbe kızlarını tasarruf ederlerdi. Ve hâlâ yine tasarruflarında niçe ümmet-i Muhammed'in kızları var ammâ bizden saklarlardı. Ve bu karyeden bin beş yüz aded nâmdâr firkate sâhibi tüfeng-endâz kefereleri vardır.

Andan cânib-i şarka bir ok menzili,

Pırastoz manastırı: Gâyet meşhûr deyr-i kebîr-i musanna‘dır. Yüz mikdârı papas kıssîs-ı hannâs-ı vesvâsı var kim âyende vü revendelere ta‘âmları mezbûldür. Ve bu Pırastoz altında bir kayalı yerde bir küçük limanı var, yigirmi pâre firkate sığar küçük limandır.

Andan şark tarafına üç çeyrek sâ‘at gidüp evc-i semâya berâber çıkup ve kâh enüp,

Karye-i Ardovişta

Beş aded mahalle köylerdir. Cümle bin aded kal‘a-misâl kârgîr binâ kiremit örtülü evlerdir. Ve cümle sağîr ü kebîr kırk aded kenîseleri ve üç aded manastırları ve cümle evlerinin su sarnıçları ve cümle sûklara nâzır kulle-misâl mazgal delikleri ve bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır.

Ve cümle iki bin beş yüz aded nâmdâr tüfeng-endâz kefereleri çıkar. Cümleden ziyâde eşbehi Yarakari ve Mihalaki ve Lefteraki ve Kiryaki ve Lemberaki nâmân kapudan kefereleri var idi kim Akdeniz'i bunlar firkateleriyle cümle korutmuşlardı ve Manya vilâyetin cümleden korutmuşlardı. Âhir-i kâr şimdi firkatelerin Malta'ya satup mukaddemâ esîr olan ümmet-i Muhammedleri Dib Frengistânlara satmışlar. Ammâ müselmân hâtûnları hâlâ câriyeleri olup dahi çokdur lâkin taşra çıkarmazlar. Hudâ-yı Bîçûn anları da azametiyle halâs ede.

Bu mel‘ûnlardan cemî‘i Manya küffârları havf ederler, zîrâ cümle bahâdır ve şecî‘ ve çete kavimdirler. Ve mâbeynlerinde *[335a]* gâyet hasîb ü nesîb geçinir keferelerdir.

Andan yine şark tarafına bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Kastaniya

Bir dere içre vâki‘ olmuş cânib-i erba‘ası yalçın kayalı ve şâhin yuvalı kurâdır. Cümle üç yüz mikdârı hadîka-i cinânlı ve zeytûn incirli cümle kiremit örtülü ma‘mûr köydür, ammâ bir acâ’ib âb-ı hayât kaynak sulu bınarlı şîrîn ve mahbûb u mahbûbesi çok köydür. Ve cümle dörd yüz aded tüfengli kefereleri çıkar. Bunlar dahi Pırastoz keferelerinin elleri altlarındadırlar.

Andan lodos cânibine bir buçuk sâ‘at kâh zirve-i a‘lâya ve kâh ka‘r-ı zemîne enüp,

Karye-i Pılaça

Leb-i deryâya bir ok menzili karîb bir latîf limanı var, yüz pâre gemi alır. Ve limanının kayaları dibinde bir âb-ı hayât sular çıkar. Limanın ağzı lodosa nâzırdır. On bir mîl lodosa karşu Koron kal‘asıdır. Ve mezkûr Pılaça karyesi kırk elli kadar kiremitli evlerdir, ammâ Venedik kâfiri ile bey‘ u şirâ edüp ticâret etmek ile kefereleri gâyet ankâlardır. Ve cümlesi firkateciler idi. Hamd-i Hudâ cümle firkatelerin fürûht edüp İşpanya ve Pulya ve Ciniviz Frengistânlarına varup gelirler. Ancak beş yüz kadar tüfeng-endâza mâliklerdir. Ve bu Pılaça'ya bir tüfeng menzili ba‘îd gidüp,

Karye-i Kutufari ve anın şarkîsinde bir ok menzili yerde **karye-i Lankada**, buna dahi bir ok menzili ba‘îd şimâl tarafına sarplıklar ile gidüp **karye-i Nomçin**.

Bu mezkûr dörd pâre kurâlar deryâya yakın olmak ile bizim Moton ve Koron ve Avarin kal‘alarının firkateci gâzîleri havfinden birbirlerine yakın konup ma‘mûr köyler etmişlerdir. Her biri yüz ve yü[z] ellişer aded kiremitli evlerdir kim her biri kal‘a-misâl mazgallı ve kulle-i serâmedli hâne-i menhûslardır.

Bu dörd pâre kurâların bâğ u bâğçeleri cihânı dutmuşdur ve birbirlerine müşâlardır kim aslâ aralarında aralıkları yokdur. Bî-hisâb zeytûn ve incirleri dağları ve taşları zeyn etmişdir. Ve cümle âb-ı hayât kuyuları vardır. Ve dağlarında hâsıl olun palamidi ve pelidi cümle Freng gemilerine fürûht edüp kâr ederler. Ve bu dörd aded kurâlardan cümle iki bin aded tüfengli fecereleri çıkar. Köyleri mutî‘ oldu, ammâ bir lu‘b ile bu kâfirlerin cümle ellerinden tüfenglerin dahi almak müyesser [ola]. *Âmîn ve yâ mu‘în ve yâ Mühîn.*

Andan bu karyelere bir sâ‘at kıble tarafına karîb,

Karye-i Ayo Varvara: Bir yalçın kayalı dağ eteğinde yüz evli ve yüz tüfengli kefereleri var. Bâğ u bâğçeleri ve âb-ı hayât suları yayladan gelir âb [u] hevâsı latîf küçük köydür.

Ve bunun garb tarafına bir buçuk sâ‘at gidüp,

Karye-i Mila: İki yüz aded kârgîr kiremitli kal‘a-misâl evli ve iki manastırlı ve bâğ u bostânlı ve âb-ı hayât çeşme-sârlı ve üç yüz aded tüfeng-endâzlı köydür.

Andan yine taraf-ı kıbleye bir sâ‘at sarpda gidüp,

Karye-i Demirhisâr

Lisân-ı Urûm'da Şidrokasro derler. Yüz aded kiremitli müzeyyen ve ma‘mûr ve her evde birer kulle mukarrerdir, zîrâ bu Manya kefereleri birbirlerine köy köy hasımlardır kim şeb [ü] rûz ceng ederler. Anıniçün evlerinde birer aded kullelerinde mazgal delikleri olup gâyetü'l-gâye sarp yerde vâki‘ olmağile Demirhisâr derler.

Ve dağlarında demir ma‘denleri dahi vardır, ammâ demirin çıkarmağı bilmezler. Ve ol ma‘den dağında zamân-ı kadîmde bir kal‘a yeri var, Mağrib pâdişâhı Sultân Mansûr Ayanta kral elinden alup münhedim etmişdir. Hâlâ esâs-ı âsârları nümâyândır.

Ba‘dehu küffâr bu kal‘ayı amâr edüp niçe yüz sene küffâr mutasarrıf olup dururken sene (---) târîhinde Kılıç Alî Paşa kapudan iken bir gece karaya gemilerden taşra er döküp Manya küffârından on bin aded küffârı esîr edüp kal‘asın câ-be-câ münhedim etmişdir.

Hâlâ ma‘mûr köğünde beş yüz aded tüfeng-endâz kefereyi tahrîr edüp evleri tahrîr olunmadı, zîrâ gâyet âsî kefereleri vardır. Hattâ sene 1037 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında Mankortonya ve Kalavra ve Pulya ve Anapolya ve Tementis ve Çiçilya ve İşpanya vilâyetlerini urup nehb ü gâret edüp sâlimîn ü gânimîn bu Manya'yı vurmağa gelen Kapudan Koca Halîl Paşa'yı bu Manya küffârı münhezim edüp niçe bin asâkir-i İslâmı küffâr kılıçdan geçirdikleri guzâtın kemikleri yığın yığın kayalar üzre Demirhisâr karyesi kurbunda pâymâl-i rimâl olup yatır. Ehl-i İslâmdan ol zamân çok ibâdullâh-ı müslimîn kırmışlar, ya‘nî tâ bu mertebe bahâdır u fetâ kefereleri vardır.

Andan yine kıble tarafına yarım sâ‘at ba‘îd,

Karye-i Kıryopoli

Ne mikdâr hâne idüği ma‘lûmumuz olmayup bunlar dahi tahrîr etmeğe rızâ vermeyüp az kaldı kim sulha muğâyir iş ola, ammâ Allâhu a‘lem iki yüz kadar kal‘a-misâl kiremit ö[r]tülü ve bâğ u bâğçeli evler ola. Dağı ve taşı sâfî zeytûn ve incir ve tut ağaçları ile müzeyyen olmuşdur.

Bunun kıble tarafına nîm sâ‘at gidüp,

Karye-i Kırya Nero

Lisân-ı *[335b]* Rûm'da sovuk su demekdir. Hakîkatü'l-hâl sularının sovukluğundan mâh-ı Temmûz'da huzûr ile bir yudum içmek ve bir ân âdem elin su içinde tutmak muhâldir.

Ve cümle kal‘a-misâl kârgîr binâ kiremit ve kayağan taşı örtülü yüz elli aded kulleri ve iki yüz aded bahâdır tüfengli kâfirleri çıkar. Ve cânib-i erba‘ası bâğ u bâğçe-i iremlerdir. Âb [u] hevâsı ve binâsı latîf olmak ile mahbûb u mahbûbeleri gâyet şîrîn ve âşık-perest olurlar, ammâ halkı buğday enli esmerü'l-levndirler.

Andan garb tarafına sengistân dereli ve depeli yerleri 3 sâ‘atde aşup,

Karye-i azîm Vitiloz

Leb-i deryâya vâki‘ bin aded kal‘a-misâl sarp ve kârgîr kulleli ve ma[z]gallı ve cümlesi Şeddâdî binâlı ve serâpâ kiremit örtülü evlerdir. Bu bin aded hânelerden cümle üç bin aded nâmdâr firkateci kefereleri çıkar. Halkı gâyet bâzergânlardır kim cümlesi Freng gibi saçlı olup çoğu siyâh Freng şapkası gibi Eflâtûniyye tartur şapka geyerler, zîrâ şeb [ü] rûz ülfetleri ve bey‘ [u] şirâları cümle Freng-i pür-ceng iledir. Mâ‘adâları kırmızı fes geyüp kırmızı parankona çuka göğüslük ve kırmızı çukadan gümüş düğmeli bağır yeleği geyüp Cezâyir levendi gibi gezerler.

Ve avretleri sâ’ir Manya avretleri gibi değildir. Gayri gûne libâsları ve fisdânları var. Cümle mücevher ve zer ü zîvere müstağrak olup dîbâ ve şîb ü zerbâf ve kâmhâ ve dârâyî Freng fisdânları ve

Freng pâbuçları geyüp başları mücevher taşlı takyeli olup ba‘zı karıları gümüş ve altun taşdaı takyeler geyerler.

Bâğ u bâğçeleri ve tut ağaçları ve zeytûnları bî-hisâb olup ipeği(?) gâyet meşhûr-ı âfâkdır.

Ve âb-ı hayât suları ve âb-ı nâb kuyuları ve âb u hevâsı gâyet latîf olup bir manastır-ı azîmi var. İçinde yüz elli ruhbânları olup harâca tahrîr etmediğimizden cihân kadar hazz edüp hakîre vâfir ri‘âyet edüp,

"Hristos hakkıyçün müselmânlar eyi âdemlerdir" deyü zu‘m-ı bâtıllarınca yemîn ederlerdi.

Bu deyr-i musanna‘ın papaslarına tâ Dib Frengistân'dan beher sene niçe kerre yüz bin guruş milyon mâl gelüp âyende vü revendegânlara yedirüp içirüp kondurup göçürürler. Hattâ Kuds-i Şerîf'de olan Nasârâ Kumâmesinden dahi bu deyre hedâyâ gelir, zîrâ bu Manya Âl-i Osmân vilâyeti içinde olup Osmânlı ile harb [ü] kıtâl edüp ser-fürû etmediklerinden ve beher sene niçe bin ümmet-i Muhammedler esîr etdiklerinden bu kenîse ruhbânlarına hedâyâlar gelir. Hakîkatü'l-hâl aceb mel‘ûn kefereleri vardır.

Ve bunlar aslâ bir mezhebde değillerdir. Freng'i dutup bize bey‘ eder, bizi dutup Freng'e fürûht eder. Ne millet-i Îsevî ve millet-i Mûsevî bir alay Mecûsî kefere şekilli mel‘ûnlardır.

Ve bu cümle Manya küffârları birbirleriyle ceng edüp birbirlerin esîr edüp kendü oğulların ve kızların dahi bizim re‘âyâmız olan Urûmlara ve Frenglere satup kâr edinirler. Ve kızların müselmânlara ricâ edüp nikâh ile verirler. Ve birbirlerin kırup esîr edüp birbirlerinin evlâdların uğurlayup satarak kâr etmek ile geçinir keferelerdir.

Ve bu Vitiloz keferelerinin çoğusu firkatecidir. On iki pâre firkatelerin Alî Paşa havfinden biz tahrîre varmazdan bir gün mukaddem karşu kıbleleri tarafında deryâ içre kırk mîl ba‘îd olan Çuka adasına firkateleriyle ümmet-i Muhammed esîrlerin gönderüp anda hıfz etdirmişler. Anlar dahi,

"Biz şimdi Âl-i Osmân ile barışdık" deyü firkatelerin Çuka adalılar kabûl etmeyüp Zakilse adasına göndermişler, ammâ anlardan dahi hayr gelmemişdi. Ammâ Vitiloz'un bir azîm limanı var kim dörd mîl ihâta eder bir körfezdir kim bin pâre gemi alır. Ve dâ’imâ Venedik donanması bu limanda yatup sulanup bu keferelerden imdâd alup Girid küffârlarının dâ’imâ kuvvet-i kalbleri bu Manya küffârı ve âsî Arnavudlukda Kilimente ve Karadağlar ve Dukat dağları ve Kuryeleş dağlarının Arnavud kefereleri Venedik cengcileri idi.

Ve bu Vitiloz azîm iskeledir. Limanının ağzı lodos rûzgârına bizim Koron kal‘ası kenârında Deve burnuna nâzır on iki mîl mâbeyne-hümâları olup bir menzilgâh limanı vardır. Bu hakîr abd-i fakîr bu liman ağzına bir kal‘a binâ olunmasın münâsib ve elyak görüp Serdâr Alî Paşa'ya arz etdim:

"İnşâallâhu te‘âlâ bir kal‘a binâ edelim. Ne cirmde ve ne eşkâlde olacağın ve ne kadar neferât lâzım olacağın ve ne yerden kul mevâcibleri tahsîl olacağın her gûne mühimmât [u] levâzımâtlarıyla mufassal tahrîr edüp bize i‘lâm edüp inşâallâh biz dahi cemî‘i asâkir-i İslâm ve cümle donanma-i hümâyûn ile Vitiloz limanına lenger-endâz olmamız mukarr[er]dir" deyü tahrîr edüp mektûbları geldikde mefhûmu ma‘lûm olup cümle Vitiloz keferelerinin ihtiyârları ve papas-ı hannâslarıyla müşâvere edüp kefereler bu mahalde kal‘a ne lâzımdır dediklerinde bizimle me’mûr olan Moton ve Koron gâzîleri eyitdiler:

"Eğer bunda bir metîn kal‘a-i Zarnata gibi olursa henüz Manya feth olup Akdeniz küffârdan emn [ü] emân olup cümle Tunus ve Tarabulus ve Cezâyir ve Girid'e gidüp gelen imdâd gemilerimize Girid'e karşu bir ârâmgâh liman *[336a]* olup bizim kal‘alarımız gemileri dahi bu Manya'ya gidüp gelmek âsân olur" dediklerinde hakîr yine cemî‘i iş erlerinin müşâvereleri ile bu mahalle kal‘a binâ olunması vech-i ahsen görüldüğün cümle kal‘anın mühimmât [u] levâzımâtların firâden firâdâ yazup Serdâr Alî Paşa efendimize i‘lâm etdim.

Ba‘dehu bu Vitiloz limanının gün doğusu tarafında bir ok menzili mesâfe-i ba‘îde yerde,

Karye-i azîm Kelafa: Bir düz yerde ve bir küçük ovacık başında yüz aded ma‘mûr kulleli ve cümle kiremit örtülü dâr-ı menhûslardır. Ve üç yüz aded hâneleri harâbdır. Ve hâlâ bâğ u bâğçeleri vîrândır. Cümle iki manastırı ve bir çeşmesi var.

Andan bir ok menzili karîb,

Kırya deresi: Vitiloz ile Kelefa köyleri arasında cereyân eder bir sovuk sudur ve gâyet sarp deredir. Yakın görünür ammâ aşağı nihâyetine bir sâ‘atde enilir gâyet mahûf derk-i esfeldir.

Bu Kelefa'dan şarka bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Kaliya: Elli mikdârı kiremitli evlerdir, ammâ gûyâ her biri birer gûne hınzîr hânelerdir, ammâ bâğ u bâğçeleri yokdur. Ancak bir âb-ı hayât suyu kaynakdan çıkup dere aşağı enüp andan Vitiloz ve Kelafa deresinden ubûr edüp Koron körfezi deryâsına mahlût olur.

Ve Kelafa'nın lodos cânibinde nîm sâ‘atde,

Karye-i Cibova: Leb-i deryâya bir top menzili ba‘îd bir sengistân kayalı yerde seksen aded kiremitli evlerdir. Lâkin ol kadar ma‘mûr değillerdir. Ve sengistân yer olmak ile bâğ u bâğçeleri yokdur. Ve ekin ve biçin dahi nâdir olur. Ta‘âmların sığır ve keçi ve katır tezeğiyle pişirüp ekseriyyâ ta‘âmları deryâ haşerâtlarından yengeç ve kerevit ve teke ve pagurya ve ıhtapot ve midye ve istiridye ve sülügen ve tarak ve deniz kestânesi ve sancı buncu misilli deryâ canavarı haşerâtların yeyüp kalımbok ekmeğin tenâvül edüp şarâbların içüp hınzîr gibi yatırlar.

Ve bu Cibova'dan içerisi artık tâ kıble cânibine dörd konak yer bir burunda gidüp tâ Çuka adaları mukâbilinde Manya burnunda Kaya Paşa limanına varınca,

Der-beyân-ı vilâyet-i İç Manya-i dâr-ı bî-amân [u] bî-îmân

Hakkâ ki bir bî-amân yerdir kim aslâ bâğ u bâğçe ve eşcârât u müsmirât ve nebâtât u giyâhât mahsûlâtdan bir şey bulunmaz, ammâ cihânı ahcârât dutmuşdur kim bir şibr yerde aslâ toprak yokdur.

Mezkûr karye-i Kaliya'nın ve merkûm Cibova köyünün maşrık tarafında yarım sâ‘at bir gayyâ dere aşırı,

Karye-i Voha: Bu mahal artık İç Manya hudûdu add olunur. Yüz hâneli bâğ u bâğçesiz üç yüz tüfengli kefereleri var kim cümlesi tobralar ile sâ’ir topraklı olan köylerden toprak uğurlayup üzerlerine kalımbok eküp kalımbok ekmeği yerler. Cümle toprak hırsızlarıdır.

Eşkâl-i aceblüleri: Siyâh çerde ve kasîrü'l-kâme ve büyük başlı ve müdevver gözlü ve samson

köpeği sözlü ve müdevver ve siyâh gözlü ve iri kulaklı ve başları saçlı ve kara kaşlı ve boyunları kısa ve omuzları enli ve belleri ince baldırları hemçünân ince ve tabanları yassı gâyet taban-keş olup kayadan kayaya pire ve ceyrân gibi sıçrar gâyet çâpük keferelerdir.

Bunlar dahi dîn-i Îsevî'den geçinirler ammâ aslâ dîn ü mezheb ve haşr ü neşr nedir bilmezler. Taşra Manya kefereleri ve evlâdları bunların çehresin görseler havf ederler. Hınzîrları ve katırları ve hımârları aslâ yokdur ammâ keçileri gâyet çokdur.

Libâsları keçi yününden mutâf gibi dokunmuş ince siyâh sof gibi esbâb geyüp başlarına siyâh manlifke ve ayaklarına sığır ve keçi derisinden çarık geyerler. Silâhları pinyal şiş ve harbe ve tüfengdir. Bârûdları karşu Çuka adaları Frenginden gelüp keçi ile değişirler.

Ta‘âmları cümle dünyâda her ne kadar gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen ne kadar mahlûk-ı Hudâ var ise kanı olup cânı çıkan ve çıkmayan zî-rûh kısmından her ne bulurlarsa elbette anı yerler. Ancak dağlarında yılan ve çıyan ve akreb olmadığından anı bulup yeyemezler. Hattâ denizde yüzer gezer deniz amını dahi yerler kim anda aslâ kandan bir katre eser yokdur, anı dahi yerler. Ve cümle koyun ve keçi ve ne gûne hayvânâtları kanların âb-ı hayât gibi ıssı ıssı içerler. Ve Taşra Manyalı kâfirlerinin dahi bulsalar kanların içerler.

Ammâ bunlar aslâ deryâda firkateciler değillerdir. Kâr [u] kisbleri deryâ mahlûkun sayd edüp yeyüp keçilerin güdüp niçe bini taş kesüp taşra Manyalıya kalımbok ekmeğiyle değişüp kâhîce anlar ile döğüşüp geçinirler. Lâkin mahbûb avretleri olup cümle suları sarnıçlardır.

Ve bunlarda aslâ müselmân esîrleri yokdur, zîrâ kendülerinin dahi yiyecekleri olmayup esîrlere ne yedirsinler. Cemî‘i Frengistân kefereleri dahi bunlardan korkarlar. Ammâ hikmet-i Rabbü'l-âlemîn bunlar dahi mahlûk-ı Hudâ olmağın *[336b]* bunların dağlarında bir habbe ve bir dâne hâsıl olmadığından ol Perverdigâr Allâh bu kavme yılda bir kerre mâh-ı Temmûz'da d[er]yâ ile uça uça ve der[yâ] üzre bir kanadın koyup ve bir kanadı yelken gibi edüp hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Rab bilir ol kadar bıldırcın kuşları bu İç Manya dağlarına gelüp dağ u taş bıldırcın tuyûrundan görünmeyüp cümle on bin aded İç Manya kefereleri avret oğlanlarıyla bu dağlara düşüp cümle bıldırcınları ağ kepçeler ile sayd edüp başların koparup tüğleri ve içleriyle kayalardaki sarnıç çukurları içre tuzlayup bırağırlar ve üstlerine iri iri taşlar koyup kaparlar, kâmil beş altı ay tuz içre salamura olup vakt-i şitâda beş altı ay kuş turşusu ile Rabbü'l-ibâd bu kulların perveriş edüp dahi gayri vilâyete kuş turşu[s]u satarlar. Gâyet semîn ve lezîz ve latîf kuş turşusu olur kim kırk gün kırk gece deryâdan bu kavme böyle mâ’ide-misâl gûyâ tuyûr-ı sülvân gelir. [106]

Ammâ bu mezkûr kuş turşuların yeyüp gâyet ten-perver olup kuvvet [ü] kuvâları yerinde zeber-dest olduklarından dâ’imâ bizim Pasov[a] kal‘amızın gâzîleriyle ceng ederler, ammâ kabâhat bizim kal‘a halkındadır. Bunların evlâd [u] ıyâllerin uğurlayup kendileri de esîr etdikleri ecilden bunlar dahi Pasova askeriyle dâ’imâ ceng ederler.

Bu İç Manya halkı derbeder ve müflis ve bî-hâsıl olmağın bunda atlarımız ve kendilerimiz açlıkdan hâllerimiz mükedder olup bir ayak evvel Taşra Manya'ya çıkmağa cidd [ü] ihtimâm edüp cemî‘i keferelerinin harâcların suhûletle tahrîr edüp andan yine cânib-i şarka (---) sâ‘at sarp yollar ile bizim Âl-i Osmân kal‘alarından,

Kal‘a-i Pasova'ya vardık. Mâ-tekaddem bin yetmiş yedide evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ertesi gün bundan beş katır yükü buğday ekmeği ve atlarımıza yemler alup yine İç Manya'ya girüp bir top menzili Pasova'dan garba gidüp,

Karye-i Kalokitolar: Sarp bayırlar ve taşlıklar içre cümle altı aded mahalle büyük köyler bir yere cem‘ olmuşlardır. Cümle iki bin iki yüz aded tüfeng-endâz kefereleri vardır. Câ-be-câ bizim

vilâyet toprağından uğurlayarak küçücük bâğları vardır. Bunun dahi kıble tarafi dahi tâ Vatiye köğüne varınca İç Manya add olunur.

Bu İç Manya kavminin başka lehce-i mahsûsalı lisânları vardır.

Der-fasl-ı lisân-ı kefere-i İç Manyata

Evvelâ akçe saymaları böyledir.

eno 1	*diyo* 2	*tero* 3
tesero 4	*pendo* 5	*ekso* 6
efto 7	*ohto* 8	*enko* 9
dokon 10	*kalımbok* ekmek	*ıksilo* odun
avgom yumurta	*naldirfe bidem* sevdiğim	*mavrom matyamu* cânım
gıgayinke gohatuna benim ömrüm kadıncığım	*puliya samura salamor* bıldırcın kuşu turşusu	

Niçe bin gûne elfâz-ı mühme[le]leri var ammâ savt-ı hazîn ile âğâze etdikleri rehâvî makâmında İngilis borusu ve torompetesi gibi sadâ verir murabba‘ları bu gûnedir.

Murabba‘ât-ı lisân-ı Manya Rûmu

Fesanesa lesa lesa ke firitye setu karavi,

Le le le le le le le le leha,

Lefkada kemu peda kemu maro matyemu yuvuravi,

Le le le le le le le le leha,

Tun zarifun tanbiçar yotomor fonda palikarvuy,

Le le le le le le le le leha,

İhayinke gohatunaki hapayis tohama merravi,

Diğer le le.

Niçe gûne terennümâtları var. Beşi onu bir yere gelüp rehâvî makâmında savt-ı hazîn ile gâyet musanna‘ tahrîrâtlar ederler, anlara mahsûs âğâzelerdir.

Ba‘dehu mezkûr **Vatiye köğü**nden kalkup sengistânlar içre tâ **Yarakari köyü**ne varınca 8 sâ‘atde piyâde taban çeküp atlarımızın na‘lları kalmayup çizmelerimizin altları hem-çünân pâre pâre olup yüz bin derd-i belâ ve renc-i anâ-yı mihen çekerek 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Güllü

Mâ-tekaddem Ayanta kral binâsıdır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Macar Alî Paşa Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Venedik elinden feth edüp hâlâ der-i dîvârı metîn ve müstahkemdir, ammâ kulunu Sultân Ahmed Hân asrında Manya keferesi kırup ol zamândan berü hâlâ hâlî kalmışdır.

Bu kal‘aya bir top menzili karîb,

Kaya Paşa limanı

Beş yüz pâre gemi alup ağzı cânib-i şarka bir liman-ı azîm olup cemî‘i Arabistân ve Frengistân'dan kopan gemilerin ubûrgâhıdır kim Manya'nın tâ burnunda vâki‘ olup Akdeniz içinde üç yüz mîl yerden nümâyân evc-i âsımâna ser çekmiş bir kayalı burundur.

Bu menzil başı liman içinde âb-ı hayât sular dahi vardır. Her ne kadar iri mefret kalyonlar girse birer demir üzre bî-bâk ü bî-pervâ sekiz rûzgârdan emîn yatılır, bir emn [ü] emân liman-ı cândır. El-hâsıl gâyet ta‘mîr [ü] iltifât edecek kal‘a ve limandır.

Bu kal‘aya er konsa bir dahi küffârın donanması gelüp karâr-dâde olamayup İç Manya kâfirinin burunları kırılup bizim Girid'e gidüp gelen gemilerimize bir cây-ı emân olurdu, zîrâ bu limanın kıblesinde Girid cezîresinin dağları *[337a]* ve Çuka adaları alâ mele’i'n-nâs râygândır, ammâ hâlâ bu mahaller İç Manya kâfirleri havfinden ıssız arz-ı hâliye bî-hâsıl sengistân yerler kalup küffârı da dâ’imâ ısyân üzre olup,

Yine bizi bu mahallere getiren Pırastoz kefereleri ile gerü cânib-i şimâle avdet edüp 3 sâ‘atde,

Karye-i Kolorya: Bin hâneli bî-hâsıl kefere köyüdür kim beş bin aded tüfeng-endâz kefereleri çıkar.

Temâşâ-yı garîbe: Bu köyü tahrîr edüp atlar ile gezerken bir zeytûn dırahtı altında bir pençe-i âfitâbe avret başına yeşil bez örtüp kucağında dahi bir yeşil bez örtülü bir ma‘sûmu olup hemân ol avret ayağ üzre kalkup kucağındaki ma‘sûmun yere bırağup lisân-ı Urûm lehçesi üzre "Âh cânım Evliyâ Çelebi" deyüp feryâd ederek hakîrin atı rikâbına sarılup gözlerinden kanlı yaşların çekîde çekîde döküp tazarru‘ [u] nâlişler etdikde ciğerim pâre pâre olup aklım başımdan gitdi. Hemân hakîr eyitdim:

"Bire avret! Sen benim Evliyâ Çelebi olduğum bu kâfiristânda neden bildin?" dedikde avret eyitdi:

"Ben Bardunya kapudanı Emîr Hasan Ağa'nın kızı Sâ’ime değil miyim? Sen bizim evimize hidmetkârlarınla konup babamın ne kadar zamân tuz ekmeğin yedin, bilmez misin, işte şimdi yedi yıldır bunda esîrim" deyüp kan ağlayup yine oğlun kucağına aldıkda hakîr eyitdim:

"Bire kız tiz şu bizim oğlanın bir atına binüp seni alup kaçup bugün seni babana ve anana vâsıl

edeyim" dedikde hemân mel‘ûne avret nâ-hakîkat eydir:

"Yoh cânım Çelebiciğim, benim kucağımda evlâdciğim benim Lemberaki kapudanımdandır, her zamân kiliseye kocamla gidüp gelirim, ben emîrlik istemem" dedikde bizden hayli alarka durup tebessümler edüp,

"Varın sağlıcaklar ile" dedikde hemân hâtıra hutûr etdi ki şu mel‘ûneyi katl edüp geçüp gidem. Yine eyitdim:

"Bire kız gel seni baban Hasan Ağa karındaşıma götüreyim" deyü at ile yanına yakın vardıkda ol dahi evine yakın varup hemân firâr edüp kapusundan içeri girüp kapusunu sedd etdi.

İşte böyle Manya diyârında niçe bin aded ehl-i ıyâl-i Muhammedî ve niçe bin ümmet-i Resûlullâh-ı Ahmedî esîr-i bend-i zencîr olmuş bir vilâyet-i bî-amândır.

Hamd-i Hudâ bu abd-i kemter yüz yetmiş nefer ümmet-i Muhammed'i bu seyâhatimizde esîrlikden halâs edüp niçe binini kâfiristânlara gönderüp niçe yüzünü köylerindeki zindânlarında haps etdikleri ma‘lûmumuz olmuş idi, ammâ ellerinden almak muhâl-ender-muhâl. Hemân Cenâb-ı Bârî azametiyle anları dahi esîrlikden halâs ede.

Ba‘dehu bu mezkû[r] Kolorya köğünden kalkup yine Manya kurâları içre mukaddemâ tahrîr olunan kurâlar içre üç gün gerüye gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Zarnata'ya dâhil olup Alî Paşa efendimize buluşup halâs etdiğimiz ümmet-i Muhammed esîrlerinin yüz yetmiş adedin dahi selâmetle Alî Paşa'ya teslîm edüp Alî Paşa-yı Hâtem-i Tay cümle esîr-i ümmet-i Muhammedler[e] birer kat libâslar ile onar altun ihsânlar edüp her biri birer cânibe vatan-ı aslîlerine giderken hakîre hayr du‘âlar edüp revâne oldular.

Ba‘dehu Alî Paşa-yı âkıbet-endîş Zarnata kal‘asına iki bin aded yarar ve nâmdâr kul koyup ve cemî‘i cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtların müstevfâ görüp sene 1081 Rebî‘u'l-âhir'inin evvel Cum‘ası Hunkâr câmi‘inde edâ olunup hakîr savâbına kasd edüp müezzinlikler edüp Manya vilâyetinin yetmiş yedi pâre kurâların mâ-vaka‘ı üzre kefere başına harâclar ve köylerinin cümle evlerin tahrîr etdiğim defterleri Alî Paşa'ya verüp hakîre bir hil‘at-i fâhire geydirüp bir Manya kölesi ve iki aded Manya kızları ve bir küheylân at ve üç yüz Frengî altun ve üç yüz guruş dahi hüddâmlarıma birer çuka ve birer kumâşlar ile ihsân [u] in‘âmlar edüp buyurdular kim:

"Evliyâ Efendi, bu kal‘anın fethi ve imâreti müjdesiyle seni der-i devlete kal‘a miftâhlarıyla gönderirim. Tiz bu kal‘anın hey’et-i eşkâli tasvîrin cümle der-i dîvârları ve dervezeleri ve tabyaları ve içinde amâr olan hânedânlarından câmi‘ ve mesâcid ve tekyeler ve hân ve medrese ve mektebleri ile dörd tabaka İslâmbo[l] kâğıdına kal‘anın sûretin tahrîr eyle" dedikde hakîr bir hafta içinde cümle minvâl-i meşrûh üzre elvân boyalarla bir Freng-pesend kal‘a tahrîr etdiğim Hunkâr câmi‘ini gören ve sâ’ir hayâl-pesend amâristânların gören engüşt ber-dehen etdiler.

Ve Hunkâr câmi‘inin mihrâbı üzre mermerde Karahisârî tarzı müzehheb hatt ile: [107] âyetin ve minber üzre

lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh

ism-i celâllerin ve bâlâda tahrîr olunan şikeste beste ve güfte târîhleri mermerler üzre hakîr yazup hakkâ ki sikke’i mermerde kazup kal‘a kapuları üzre koyup niçe yüz gûne âsâr-ı acîbeler edüp hakîrin inşâ etdirdiği tekyeme dükkânları vakf edüp tekyeyi gûyâ nûr etdim. Cenâb-ı Kibriyâ kabûl-ı dergâh ede.

Ve eşkâl-i kal‘a tasvîrinde tahrîr olunan,

Hamdü lillâh Hân Mehemmed Râbi'in devrinde kim,
Kandiye feth oldu feth ola İlâhî Malta,

Mîr-i mîrânı Alî Paşa'yı serdâr eyleyüp,

Emr edüp dedikde feth ola bilâd-ı Manyata,

Asker-i deryâ-misâl ile gelüp meks eyledi,

Çıkdı istikbâle ehl-i Manya ve Kalavrata,

Bir Alî'lik eyleyüp feth etdi Manya mülkünü,

Bârekallâh dedi kavm-i Yanya ve Kalavrata,

Evliyâ bu feth içinde bulunup etdi du'â,

Âh edüp Manyalı dedi târîhin vây Zarnata.

Sene 1081.

Diğer târîh:

Evliyâ göricek esâsın anın,

Dedi târîhi Hay Hafîz Allâh.
Sene 1081.

Diğer târîh:

Evliyâ vaz' edince esâsın anın,

Dedi târîhi bu binâ-yı azîm.
Sene 1081.

Niçe gûne târîhler dahi tahrîr olunup paşa-yı kâmkâr dahi Zarnata kal'asının gereği gibi cümle mühimmât [u] levâzımâtların görüp mukaddemâ hakîrin arz etdiği "Kelafa limanını kal'a lâzımdır" dediğim mahalle serdâr-ı mu'azzam karadan cümle asker-i İslâm ile Manya içinden gemiyle âmâde olup bahrden dahi cümle donanma-i hümâyûn ile cümle Moton ve Koron ve Ballıbadra ve İnebahtı ve Aya Mavra ve Pireveze firkateleri dahi hâzır-bâş palpa olduklarında Alî Paşa hakîre der-i devlete gidecek fetihnâme-i Zarnata'yı miftâhlarıyla ve niçe yüz mektûblar verüp Arnavudistân içinde yolumuz üzre olan beş sancak yerde olan sancak beğlerinin ve cümle kal'a neferâtlarının nısf

askerleri ve cümle serdârların elleri altında olan yeniçeri ve topçu ve cebecileri ve kuloğluları ve ne kadar eli berâtlı pâdişâh kulu geçinenleri ve sancak paşası askerleri ve her sancakda ne kadar ırgat ve neccâr ve bennâ ve çerâhorân re‘âyâ ve kireççi ve taşçılar var ise kadılar ile cümle vilâyet-i Manya'ya gelüp muhâfaza edüp Kelefa kal‘asın müceddeden binâ olunmasıyçün bu hakîre mezkûr merkûm askerlerin tahsîli fermânıyla mezkûr sancaklara gönderüp yine hakîre üç yüz altun ve bir at dahi ihsân eyleyüp bu hakîr,

Manya'dan Arnavudistân'ın sancaklarına ve Âsitâne-i sa‘âdet tarafına gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ bu abd-i kemter Manya'dan Alî Paşa efendimizle ve cümle ahbâb ile vedâ‘laşup anlar Manya vilâyetinde Kelafa kal‘asın binâ etmeğe teveccüh etdiler. Hakîr *bism-i İlâh* ile Manya'dan kalkup me’mûr olduğumuz Arnavudistân sancakları bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ Kapudan paşa hükmünde İnebahtı sancağı ve yine Kapudan paşa destinde Karlıeli sancağı ve yine elinde Aya Ma[v]ra sancağı ve Rûmeli eyâletinde Yanya sancağı ve Delvine sancağı ve Avlonya sancağı ve Elbasan sancağı ve Ohri sancağı.

Bu mezkûr sekiz aded sancakların emr-i şerîflerin alup Manya'dan çıkup bu mezkûr sancakların seyâhatlarin sıhhat ile itmâm etmeği Hudâ-yı Müte‘âl âsân edüp asâkir-i İslâmı dahi tahsîl etmek müyesser ola.

Evvelâ Manya'dan 6 sâ‘atde cânib-i şimâle Şehbâz köyleri içre yokuş aşağı gidüp,

Kal‘a-i Kalamata: Mukaddemâ mevsûfdur. Andan 4 sâ‘at şarka gidüp,

Karye-i Koçova: Andan 10 sâ‘atde *el-ıyâzen billâh* ol muhâlif yayla yoluyla renc-i anâ-yı meşakkat-i râh çekerek gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Mizistre: Bu şehir mukaddemâ mevsûfdur, ammâ şimdi avustos eyyâmında bir panayır-ı azîmine râst gelüp temâşâ etdik. Yetmiş seksen bin benî âdem cem‘ olup bir hengâme çârsû-yı bâzârdır kim eğer evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Ancak şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim on günde kırk bin kantâr harîr-i günâ-gün bey‘ [u] şirâ olunur. Sâ’ir eşyâların bey‘ [u] şirâları buna göre kıyâs olup on gün on gece âdem deryâsı cem‘iyyet-i kübrâsı olur.

Bu şehirde monla-yı hâkim Zekeriyyâ Efendi hakîre bir bikr-i nâ-şüküfte-i ahter Manya kızı ve yüz altun ve beş donluk çuka ve hüddâmlarıma da ihsân edüp andan yine şark tarafına 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Taraboliçse, andan 9 sâ‘atde **kal‘a-i Arhoz,** andan 8 sâ‘atde **kal‘a-i Gördüs**. Bunlar bâlâda memdûhlardır.

Andan bir keştîye süvâr olup kıble rûzgârıyla İnebahtı körfezi içre 8 sâ‘atde muvâfık eyyâm-ı müsâ‘id ile bâğ bozumu mevsiminde pupa eyyâm ile gidüp,

Menzil-i iskele-i Salona: Ağrıboz sancağı hâkinde bu iskelede bir hân ve birkaç mahzenler var, gayri amâristân yokdur.

Bu iskeleden şimâle 4 sâ‘atde dağlar içre gidüp,

Der-evsâf-ı kasaba-i Salona

Ağrıboz sancağı hâkinde Ayşe Sultân hâssıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yânından Kâtib Hacı İbrâhîm Çelebi'dir. Ve bu Salona'nın cânib-i erba‘ası sâfî dağlar ve dağlarında sâfî bâğlar ve râğlar vardır.

Cümle sekiz mahalle ve cümle kiremit örtülü (---) aded ma‘mûr tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (---) câmi‘i (---) (---) (---) câmi‘i (---) (---) (---). Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle bir aded Durak Beğ medresesi, aceb hayrât-ı azîm evkâfdır.

Ve cümle üç mekteb ve cümle iki tekye ve cümle (---) hammâm ve cümle (---) aded hân ve cümle (---) aded dükkânları var, ammâ *[338a]* bezzâzistânı ve kurşum örtülü imâretleri yokdur, ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Andan garba 4 sâ‘at gidüp meşeyistânları ve dıraht-ı müntehâları seyr [ü] temâşâ edüp,

Evsâf-ı kasaba-i Kerbeneş

İnebahtı toprağı hükmündedir. Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---). Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Hâkimi sancak beği voyvadasıdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve harâc ağası ve a‘yân [u] eşrâflarından Kadı Kerbeneşzâdelerdir. Ulemâ ve sulehâ ve meşâyihleri çokdur.

Şehrin amâristânı bir (---) (---) (---) vâki‘ olup gûyâ bâğ-ı Merâmdır. Cümle (---) aded mahalle ve cümle (---) aded kiremit örtülü âb-ı hayât sulu ma‘mûr u müzeyyen kârgîr binâlı tahtânî ve fevkânî hânedânlardır. Cümleden (---) sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i (çarsu içinde) vâki‘dir. Ve (---) câmi‘i (---) (---) (---) (---) (---) (---). Mâ‘adâ cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle (---) aded medresedir. Ve cümle 3 aded mekteb-i tıflân-ı püserândır. Ve cümle 2 aded hânkâh-ı dervîşândır. Ve cümle 2 aded hammâm-ı dilsitândır. Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır. Ve cümle 45 aded dükkân-ı esnâfândır, ammâ bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ‘ları bulunur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olup bâğ u bâğçelerinde engûrü ve ayvası memdûhdur. Lâkin halkı sehel Urûmşadır, ammâ ni‘metleri mebzûl muhibb-i fukarâ ticâret ile geçinir halkı vardır. İskeleleri Salona ve İnebahtı limanlarıdır.

.....(1.5 satır boş).....

Ziyâret-i (---) (---) (---) (---).

Andan kalkup garb tarafına *el-ıyâzen billâh* eyle bir bî-amân dağları (---) sâ‘atde aşup,

Karye-i Durak Beğ çiftliği: Anda futûr ta‘âmın yeyüp andan (---) sâ‘at yine cânib-i garba gidüp bir sâ‘at dahi leb-i deryâ ile İnebahtı'nın zeytûn bâğları ve bâğ [u] besâtînlerinde zevk ü safâlar edüp temâşâlar ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i bî-misâl krallar tahtı, ya‘nî hısn-ı hasîn-i üstüvâr Eynebahtı

Be-kavl-i müverrihîn-i Rûm Yanvan bu kal‘anın ibtidâ bânîsi Kavala kal‘ası sâhibi Feylekos binâsı olup ba‘dehu Rûm elinden Venedik bir hîle ile kabza-i teshîre alup dahi ziyâde amâr edüp ba‘dehu sene 905 târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî Venedik elinden feth etmişdir kim mukaddemâ Venedik Pirinc-pirimi tahtı idi.

Rûmeli hâkinde İnebahtı körfezi kenârında Kapudan paşa eyâletinde sancak beği tahtıdır kim beği kânûn üzre deryâda beş pâre kadırga ile sefer eşer. Beği gâzî ve sa‘îd-i şehîd Durak Beğ idi. Girid'in Hanya kurbunda deryâda Venedik donanmasıyla ceng-i azîm edüp şehîd oldukda hâlâ sancağı oğluna sadaka olunup ilâ mâşâallâh mutasarrıfdır.

Kânûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâss-ı hümâyûnu taraf-ı pâdişâhîden 300.000 yük akçedir. Ve ze‘âmeti 13 adeddir ve tîmârı 287 adeddir ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı olup hîn-i seferde beğinin askerleriyle cümle erbâb-ı tîmârın cebelü askeriyle altı bin asker olup altı pâre kadırgalar ile deryâda sefer eşerler güzîde askerlerdir.

Şehrin hâkimleri beğ seferde iken kâ’immakâmdır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır kim

cümle nevâhî kurâları (---) aded köylerdir. Kadıya senevî üç bin guruş ve beğine ber-vech-i adâlet on yedi bin guruş hâsıl olur. Nakîbü'l-eşrâfi ve şeyhülislâmı ve şehir nâ'ibi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve (---) aded kal'a neferâtları ve şehir subaşısı ve şehir kethudâsı ve mi'mâr ağası ve muhtesib ağası ve kapdan(?) ağası ve harâc ağası ve on iki aded kal'a ağaları ve mu'temed başı ve liman ağası vardır.

Eşkâl-i kal'ası: Rûmeli tarafında leb-i deryâda (---) dağı burnunda bir topraklı ve kayalı bir kûh-ı müntehâ üzre şekl-i müselles bir Şeddâdî mutarraş taş binâ-yı hâzır-bâş li-ecl-i savaş-ı perhâş bir kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı üstüvâr-ı kadîm ve bir sûr-ı azîmdir kim refî'u'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şân kimesnelerdir.

Cirmi dâ'iren-mâdâr kâmil üç bin adımdır bin adım dahi deryâ tarafıdır. Ve iki tarafı karası kâmil üç bin beş yüz adımdır. Bu hisâb üzre cümle girdâ-girdi dörd bin beş yüz hatvedir. Bu adımlar kal'a dîvârları üzredir, yohsa handak kenârınca adımlansa dahi vâsi'dir. Ammâ taşlık yerde vâki' olmak ile handakı ol kadar amîk değildir ammâ ârizdir. Ve iç kal'asının semtinde sehel havâlesi olmak ile bu taraflarının handakları gayyâ-misâl derbenddir. Ve kara tarafları bir dereli ve depeli yerlerdir. Ammâ cümle yalın kat dîvârdır lâkin iç kal'a tarafları onar arşın enli dîvârlardır. Ve gâyet metîn ve müstahkem dirsekleri ebrâcları var kim cümle yetmiş yedi aded kullelerdir.

Ve garb tarafı eğri ve büğrü binâ olunup dâ'iren-mâdâr cümle beş aded kal'a kapuları var. İkisi semt-i garba nâzırdır, biri aşağı kal'adadır kim kastele gider. Ve biri orta kal'ada olup ol dahi kastel cânibine bakar. *[338b]* Ve bir kapu dahi iskele kapusudur kim Salona kapusu derler, kasaba-i Salona'ya gider. Ve bir kapu dahi iç kal'a kapusudur. Bu kal'a gerçi şekl-i müsellesdir ammâ gûyâ pâpuççu muştası gibi beli incedir. Meselâ bu eşkâldedir.

Liman

Ve cümle yedi kat bölme bölme hisârdır. Her bölmelerin dîvârlarında bir kapuları mukarrerdir. Ve dahi tâ dağ başında dağlara havâle iç kal'adır ammâ gâyet metîndir. Ve iç hisârdan aşağı tâ Yalı kapusuna gelince altı kat hisâr dîvârın geçüp kâmil bin adımdır. Ve limanı hisâr içinde binâ ile yapılmış amelî bir küçük limandır kim ığrib kayıkları ve firkateleri bunda yatırlar. Kadırgalar taşra büyük liman içinde lenger bırağup yatırlar, ammâ büyük barça kalyonları limana karşu körfez denizinde yatırlar. Ve limanının kenârında bir yerlü kaya içinde bir âb-ı hayât su akar. Ammâ liman tarafında kal'a dîvârları alçakdır, lâkin enlidir. Ve ebrâcları çokdur. Bu cirmde olan kal'anın içinde,

Der-aded-i cevâmi'hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân ve gayri ibâdetgâh-ı mü'minân: Cümle sekiz aded cevâmi'lerdir. Cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik eski hisârda {liman kurbunda} Sultân Bâyezîd-i Velî'nin Fethiyye câmi'i, bir minâreli kâr-ı kadîm ma'bedgâh-ı azîmdir. Andan Durak Beğ sarâyı kurbunda {olmak ile bir câmi'i ta'mîr ü termîm etdiğinden Durak Paşa câmi'i derler. Ammâ} Mehemmed Efendi tekyesi câmi'idir. Andan Yenikapudan Büyükkapu câmi'i, andan Küçükkapu câmi'i, andan Pigadya câmi'i, andan orta hisârda Mehemmed Efendi câmi'i, andan yukaru hisârda Baba Çavuş câmi'i, andan yukaru hisârda yine cebehâneye muttasıl Bâyezîd-i Velî Hân câmi'i, andan büyük kapudan taşra Ömer Efendi câmi'i.

Der-defâtirât-ı medâris-i müfessirân-ı müslimât: Cümle üç aded medreseler vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kâ'imât-ı mekteb-i sıbyân-ı necîbât: Cümle (---) aded dâru't-ta'lîm-i ebcedhân-ı püserândır. Cümleden Müftî Mes'ûd Efendi mektebi evkâf-ı azîm olup her sene başında sıbyânlara hil'at-i fâhireleri çıkar.

Der-hânkâh-ı dervîşân-ı meczûbât: Cümle altı aded tekyegâh-ı fukarâdır. Cümleden câmi' sâhibi Mehemmed Efendi tekyesi ma'mûr u müzeyyendir kim liman kurbunda Karabaş Mehemmed Efendi tekyesi nâmıyla ma'rûf bir hânkâh-ı Halvetî'dir. Ve bölme hisârda Azîz Mehemmed Efendi tekyesi *kuddise sırruhu* âsitâne-i azîmdir. Yüzden mütecâviz fakr [ü] fâka sâhibi hırka-pûş erenleri var. Ve Salina kapusundan taşra Şeyh Ömer Efendi tekyesi ve eş-Şeyh Küçük Mehemmed Efendi tekyesi.

Der-aded-i mesâcidhâ-yı mahallât: Cümle on bir aded mahallât mezkitleridir. Cümleden mükellef câmi' olmağa müsta'id kal'ada Parmaksız Hacı mescidi, Ebus's-su'ûd Efendi mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-tavsîfât-ı hammâmât-ı erbâb-ı hâcât: Cümle üç aded hammâmları vardır. Biri çârsû içinde (---) hammâmı, çiftedir. Birine dâ'imâ nisvânlar girirler. Ve biri liman kurbunda (---) hammâmı gâyet latîf ve müferrihdir. Ve biri yukaru Pigadya hammâmı, latîfdir. Ammâ iki yüzden mütecâviz sarây hammâmları vardır.

Der-aded-i hân-ı tüccârân-ı ehl-i işgâlât: Cümle aşağı kal'ada iki aded metîn kârgîr binâ hânlardır. (---) (---) (---)

Der-kârhâne-i dekâkîn-i ehl-i iktisâb: cümle-cümle iki yüz aded dekâkînlerdir, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin Salona kapusu ndan taşra çaylar başında leb-i deryâda bir tabahânesi var kim bir diyârda misli yokdur. İki başları başka kapulu bir kal'a-i azîm-misâl debbâğhânedir kim içinde bir tuhfe mescidi ve havzları ve müte'addid müsâfirhâne hücreleri ve tekyeleri var kim bir diyârda böyle Âh-i Evrân ocağı yokdur. Kanlı olan kimesneler bu âsitâneye girse üstâdlar anı hâkime vermezler ve gayri taşra çıkarmazlar. Tâ anı dibâğat ile pâk edüp tâ'ib ü tâhir olup üstâd-ı kâmil ederler. Bu kârhânenin bâğ u bâğçeleri ve niçe âb-ı hayât arkları akup deryâya mahlût olur bir pâk debbâğhâne-i azîmdir. Ammâ Salona kapusu ndan taşra bu tabahâne kurbundaki varoşda dahi mükellef dükkânlar vardır ammâ add etmedim, ammâ gâyet ma'mûr u müzeyyen hânedân-ı azîmler var kim cümle bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı hâne-i zîbâlardır.

Der-vasf-ı sarây-ı aded-i a'yân [u] ağavât: Cümle bu hisâr enderûn [u] bîrûnunda üç bin aded tahtânî ve fevkânî ve kârgîr binâ mükellef ü mükemmel ve ma'mûr u müzeyyen ve şîrîn Şeddâdî binâlı ve serâpâ kiremitler ile mestûr ekseriyyâ kâfirden kalma hâne-i ma'mûrlardır. Cümle evleri körfez içine biri biri üzre kat-ender-kat kıbleye nâzır aşağı leb-i deryâdan tâ yukaru ve iç kal'aya varınca tabaka tabaka evleri gûnâ-gûn revzenler ile ârâste ve elvân elvân maksûre ve şâhnişîn ve kameriyyeler ile pîrâste olmuş bir hasretü'l-mülûk şehr-i şîrîndir kim cümle sokakları eniş ve yokuş pâk taş kaldırım döşeli şâhrâhlardır.

Der-aded-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayât: Cümle kırk beş aded çeşme-sârlardan mâ'adâ her hânedânlarda birer âb-ı hayât uyûn-ı câriyeler cereyân etmededir, zîrâ cümle bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda iki yüz kırk beş aded aynü'l-hayât misilli kayalardan kaynayup çıkar kaynak suları var kim mâh-ı Temmûz'da bir âdem râhat ile üç yudum âb-ı zülâlinden huzûr ile nûş edemez ve bir âdem suya ellerin bir ân sokamaz. Tâ bu mertebe bârid ü rakîk ve berrâk âb-ı pâklerdir kim gûyâ turna gözüdür. Bu âb-ı cârîler cümle evlerden cereyân eder. *[339a]* Ammâ yukaru kal'a hânelerinde bu sular yokdur,

zîrâ sa‘b yerler olmak ile kal‘anın kastel tarafının iç yüzlerinde ba‘zı arz-ı hâliye yerler vardır. Gâyet sengistân mahaller olup enüp çıkması usret olduğundan evleri yokdur, zîrâ büyük kal‘a-i vâsi‘dir. Ve iç kal‘a tarafında (---) (---) dağı iç kal‘aya havâle olmak ile gâyet sarp binâ olunup evleri dahi sarpdır.

Istılâhât-ı ahâlî-i şehir: Cümle halkı fasîh ü belîğ Türkçe kelimât etdiklerinden mâ‘adâ lisân-ı Rûm ve lisân-ı Arnavudca kelimât ederler. Halkı gâyet şecî‘ ü tüvânâ ve bâlâ-kad zorâver ü dilâver ü server hünerver firkateci gâzîleri vardır ve gâyet garîb-dostdurlar.

Der-kıyâfet-i merd-i meydân-ı ricâlât: A‘yân-ı kibârı muhteşemâne semmûr lepâçeler ve kâmhâ ve atlâs ve hârâlar geyerler. Ve [zü]mre-i ulemâ ve sulehâsı çukalar ve helâlî libâslar geyerler. Tâze fetâları cümle Cezâyirli esvâbları geyüp kırmızı fes ve bağır yelekleri ve göğüslükler ve siyâh fillallar geyüp bellerinde üçü bir yerde pala bıçak ve muhattem kuşak kuşanup arkalarında birer Cezâyir ihrâmları geyüp gezerler. Ammâ zenâneleri ne libâsında oldukların aslâ taşrada görmedim.

Der-ta‘dâd-ı bâğavât: Âb [u] hevâsının letâfetinden kastel tarafında ve Salina tarafında cümle yigirmi yedi bin bâğ dölüm hakkı verirler deyü muhtesib ve bâcdâr nakl etdiler, ammâ zeytûnuyla tut ağacı ve servi dırahtları cihânı zeyn etmişdir.

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn-i mahbûbân: Gâyet mahbûbe pâk lev[end]âne tâze cüvânları olur ammâ fetâlardır, zîrâ bu vilâyet Cezâyir gibi yiğit kânıdır.

Me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyâz ekmeği ve çöreği ve keklik ve bıldırcın böreği ve âbdâr hoşhor engûrü ve ol nâ-memdûh hamr-ı harâmı meşhûrdur. Ve limanında kefal ve levrek balıkları memdûhdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-fasl-ı mesîregâh-ı müferrehât: Cümle kırk yerde teferrücgâh ferahfezâları vardır, ammâ Salona kapusundan taşra leb-i deryâda bir vâsi‘ fezâda niçe yüz aded çınâr bîd-i ser-nigûn dıraht-ı müntehâlar tertîb üzre selef kralları asrında dikilüp ilâ hâze'l-ân her biri ecv-i âsımâna kad keşân olup her bir dırahtın berk-i zıll-ı himâyelerinde onar bin koyun sâyelenüp âslâ zemîne âfitâb-ı âlem-tâbın tâb [u] tüvânı düşmeyüp hemân koyah-ı hıyâbân-ı Acem gibi bir mesîregâh yerdir kim Rûm ve Arab u Acem seyâhâti içre İnebahtı'nın Subaşı ârâmgâhı meşhûr-ı âfâkdır. Bu mahalde cümle üç yüz adım karîb su değirmenleri var kim bu dahi bir teferrücgâh-ı ferahfezâ yerdir. Cümle şehrin âb-ı hayât suları bu mahalde kayalardan çıkup niçe yüz değirmenlere taksîm olup cümle şehrin imâretlerine gider, gâyet serî‘u'l-hazm âb-ı zülâllerdir.

Her bir dıraht-ı sâyedârın sâyelerinde niçe maksûreler ve niçe nişîmen soffalar var imiş ammâ mürûr-ı eyyâm ile niçe kâhları harâb olup ancak kârgîr binâ havzları ve matbah-ı Keykâvusları ve câ-be-câ mastabaları kalmış. Hâlâ ahâlî-i şehrin ba‘de'l-asr teferrücgâhlarıdır.

El-hâsıl-ı kelâm vâcibü's-seyr bir mesîregâhdır. Sene 1077 târîhinde bu şehre gelüp bir gün oturup bu mesîregâhda zevk ü safâlar etdiğimiz {bir ziyâde} târîh düşmüşdür:

İnebahtı. Sene 1077.

Andan **mesîregâh-ı Liman,** andan **teferrücgâh-ı Debbâğhâne,** andan **merâmgâh-ı Kastel Bâğları**, andan (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-esmâ-i a‘yân-ı kibâr: Evvelâ Müftî Alî Efendi ve Ebu's-su‘ûdzâde Mehemmed Ağa ve (---) (---) (---) (---) (---) (---),

Der-beyân-ı sergüzeşt-i temâşâ-yı ibret-nümâ: Bu abd-i kemter Gördüs kal‘asında iken Zekeriyyâ Efendi'nin ihsânıyla elli altuna Mağribîlerden bir siyâh-çerde Arab gulâmı aldım. Kâmil

bir hafta yanımda hidmet edüp ne yedi ve ne içdi ve ne yatdı ve ne uyudu hemân ve ne dünyâ kelâmından bir söz söyledi ve ne tebessüm etdi, ammâ her ne gûne işâret etsen ve bir hidmet buyursan cân havliyle çalışup hidmet ederdi.

Hikmet-i Hudâ bu İnebahtı'da zevk u safâya meşgûl olup seyishâneleri tahmîl edüp gidecek mahalde Arab merhûm olup Ebu's-su‘ûdzâde hânemiz sâhibine ricâ edüp "Şu Arab'ı defn etdirin" deyüp biz kasaba-i Zebân'a revâne olmağa azîmet etdik. İnebahtı'dan kalkup leb-i deryâ ile cenûb cânibine bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı Kastel-i Rûmeli

Bu dahi İnebahtı'nın Rûmeli tarafında leb-i deryâda vâki‘ bir boğaz ağzında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Bu diyârda böyle küçük kal‘alara kastel derler. Sene 905 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Moton kal‘ası muhâsarasında iken donanma-i hümâyûn bu İnebahtı körfezinde kışlamak maslahatiyçün Bâyezîd-i Velî Hân bu kal‘ayı İnebahtı körfezi ağzında İnebahtı'dan beş mîl lodos tarafına ba‘îd bu kal‘ayı binâ etdirüp bir kal‘a dahi bunun karşusunda Mora cezîresinde binâ etdirüp karşu *[339b]* karşuya iki kal‘a olup tamâm oldukda körfez emîn olup donanma-i hümâyûn bî-bâk ü bî-pervâ kışlamışdır. Ammâ himmet-i Bâyezîd Hân ile bu Kastel kal‘ası Rûmili askeri üşüntüsü ile burc-ı bârûsu ve hisâr-pîçeleriyle on sekiz günde tamâm olduğuna alâmet bu kal‘a on sekiz adet ebrâclardır ve azîm toplar konulmuşdur.

Ba‘dehu sene 943 târîhinde Sultân Süleymân körfez gazâsı asrında bu kal‘ayı dahi tevsî‘ etdirüp ziyâde kul ve balyemez toplar koyup ol dahi donanmayı bunda kışladır. Hâlâ bu boğaz ağzında bu iki aded kastel kal‘alarının mâbeyninden ve bu kulleteynin mâbeynlerinde kâfir gemisi değil kuş bile uçup içeri İnebahtı ve Gördüs kal‘asına varamaz. Bu kal‘a İnebahtı toprağında beğinin subaşılığı ve niyâbetliğidir.

Kal‘ası leb-i deryâda bir kumsal yerde şekl-i murabba‘dan köşe köşe on sekiz dirsekli bir Şeddâdî binâ-yı metîn kal‘a-i kavîdir. Cirmi kâmil yedi yüz germe adımdır. Kıbleye nâzır bir kapusu var. Dizdâr ağası ve subaşısı ve bâcdârı ve üç yüz aded kal‘a neferâtları var. Ve cümle sağîr ü kebîr yetmiş pâre topları var kim tâ Ballıbadra dağların döğer serâmed toplardır.

Ve kal‘a içre cümle seksen aded kiremit örtülü bâğ u bâğçesiz ve havlısız hurde evleri ve bir Bâyezîd Hân'ın bir câmi‘i ve Süleymân Hân'ın bir mescidi ve bir hammâmı var, ammâ dükkânları ve hânları yokdur. Lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur.

Biz bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp dizdâr ile muhâsebet ederken ertesi gün ale's-sabâh birkaç âdemler İnebahtı'dan mektûblar getirüp mektûbda eyle tahrîr etmişler kim dünkü gün bizim İnebahtı'da merhûm olan bî-zebân Arab kölemizin techîz [ü] tekfînin edüp musallâda namâzın kılup defn ederler.

Der-fasl-ı sergüzeşt-i temâşâ-yı garîbe vü acîbe

Ertesi ale's-sabâh ahâlî-i vilâyet mezâristân yanından güzer ederken görseler kim bizim dünkü gün defn olunan Arab kölemiz kefeniyle kabirden taşra yatup durur, ammâ kefenin bir tarafı yırtılup bir siyâh keçi ayakları kefenden taşra yemeniyeleriyle nümâyân olup durur. Bu hâl-i pür-melâli ahâlî-i vilâyet duyup sığâr u kibâr-ı ünâs deryâ-misâl olup temâşâ edüp âlem-i hayretde kalup niçe bin güft-gûlar ile niçe bin gûne türrehât kelâm edüp,

"Hay Evliyâ Çelebi, bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdem bir ehl-i ma‘rifet âdemdir. Bu keçiyi ilm-i sîmyâ ile âdem şekline koyup hidmet etdirirdi. Allâhu a‘lem öbür hidmetkârları da ilm-i sîmyâ kuvvetiyle benî âdem sıfatında hidmetinde olup Allâh bilir anlar da ne gûne mahlûkdur?" deyü

niçe bin gûne heleşe keleşe edüp âhır-ı kâr Ebu's-su‘ûdzâde Mehemmed Ağa'mız eydir:

"Bire hey âdemler! Hâlâ Evliyâ Çelebi şu bizim kurbumuzda Kastel kal‘asındadır. Mektûb gönderelim gelsin, bu temâşâyı kendi gözüyle görsün" deyü bir mektûb tahrîr edüp,

"Elbette benim birâderim sa‘âdetle yine sa‘âdethânemiz her ne kadar zahmet ise rahmet bilüp gelesin" deyü mektûbda tahrîr etdiklerinde ahâlî-i Kastel ve ahâlî-i Zebân şehri yanında mektûbu getiren âdemler dahi kefenli keçinin mezârdan taşra çıkdığın bu sabâh gördük deyü yemîn billâh ile şehâdet edüp,

"Hâlâ bizi cenâbınıza gönderdiler" deyü üç kıt‘a mektûbları getiren âdemler ile yine atlarımıza süvâr olup bu ne temâşâ-yı garîbedir deyü tefekkür ederek bir sâ‘atde yine,

Menzil-i kal‘a-i İnebahtı

Doğru mezâristâna varup niçe bin âdem cem‘ olup kefenli siyâh keçi ölüsün seyr [ü] temâşâ ederler. Hakîr dahi ileri varup atdan enüp,

"Bire safâ geldin Evliyâ Çelebi, bire hoş geldin Evliyâ Efendi. Bu ne hâldir, bak senin dünkü gün defn etdiğimiz Arab bu gece mezârdan taşra kefeniyle bir keçi çıkdı" dediklerinde gördüm ki hakkâ bir siyâh keçi. Sübhânallâh deyüp âlem-i hayretde kaldım. Hakîr eyitdim:

"Vallâhi ümmet-i Muhammed ben bu Arab'ı Gördüs'de Mağribî Arablardan elli altuna alalı kâmil bir haftadır kim ne yedi ve ne içdi ve ne yatdı uyudu ve ne güldü ve ne ağladı. Bu İnebahtı'ya gelüp ben gideceğim vaktin ölüp Mehemmed Ağa'm defn edecek olup ben Kastel kal‘asına gidüp mektûblarınız hakîre gelüp yine geldim. Bu Arabı bu hâlde keçi gördüm, ammâ bunu kabirden kim çıkarmışdır."

Kimi dedi kurdlar mezâr açup meyyit çıkarır, kimi dedi âdemcil ayular çıkarır, kimi dedi yer kabûl etmeyüp taşra çıkmış deyü gûnâ-gûn kelimâtlar etdiler. Hakîr eyitdim:

"Dünkü gün bu Arabı teneşür üzre meydân-ı mahabbetde kim gasl etdi?" deyü su‘âl etdikde,

"Kapucu Alî Dede sulehâ-yı ümmetden bir âdemdir, ol gasl etdi" dediklerinde,

"Tiz ol âdemi bana getirsinler" dedikde meğer ol âdem dahi anda hâzır imiş. Gelüp selâm verdikde aleyk alup hakîr eyitdim:

"Baka kişi! Bu Arabı *[340a]* dünkü gün teneşür üzre ne eşkâlde sünnet üzre gasl etdin?" dedikde,

"Vallâhi sünnet üzre şurût [u] kuyûduyla tahâret edüp ba‘dehu gasl ederken avret yerleri tüğlü idi ve koltukları altları ve başı cümle tüğlü idi. ‘Diyâr-ı gurbetdir, eyle olur, avret yerin tıraş etmemiş’ deyüp ba‘de'l-gasl kefenleyüp musallâda namâzın kılup tevhîd [ü] tezkîr ile cebbâneye götürüp defn edüp telkîn edüp cümle dönüp geldik. Ale's-sabâh gelüp cümle halk eyle gördük, benim sardığım kefen içinde işte bu keçiyi gördük" deyü bu gûne şehâdet etdiğinde Müftî Alî Efendi fetvâ verüp yine kefeniyle küşâde olan kabrine kefenli keçiyi defn edüp cümle halk târumâr oldular.

{Ammâ hakîr eyle bildim ki bana bu Arabı fürûht eden Mağribîlerin ilm-i sîmyâ ma‘rifetleri idi.} Hakkâ ki garâ’ib ü acâ’ib temâşâ idi.

Andan yine cemî‘i a‘yân ile vedâ‘laşup altı mîl leb-i deryâ ile batı ve karayel tarafına gidüp,

Kakiskala dağları kenârında mahûf u muhâtara yerleri (---) sâ‘atde geçüp bir deniz kulağı körfez gibi girüp ol suyun içi bölük bölük olup sığlar olup anda bir küçük adacık vardır **Mariyecik** derler. Ve ol sığlarda ve etrâflarında kazıklar üzre balık sayd edecek dalyanlar vardır. Acâ’ib latîf hûb balığı çıkar. Anatolkoz hâkimi zabt eder. Vezîria‘zamların hâssıdır kim yetmiş kîse iltizâm hükûmetdir.

Bu göle İnebahtı tarafından gelir bir âb-ı hayât nehir akup bu göle mahlût olur ismine **Aksu** derler.

Hakkâ ki bir ak turna gözü gibi bir ak sudur. Cümle ol semtin halkı suların bu Aksu'dan alırlar.

Hakîr bunları seyr [ü] temâşâ edüp dağlar ve taşlar aşup **Balıklağa** nâm mahalli geçüp bu dahi bir gölde azîm balık dalyanları olup Anatolkoz'un vezîria'zam hâssıdır.

Bu mahallin deryâsında sol tarafımızda bir mîl mesâfe-i ba'îdede **cezîre-i Bektemur** görünüp ıssız adadır, keçiler kışlar, anı geçüp 3 sâ'atde,

Sitâyiş-i kasaba-i Zebân

Dağlar içre fezâda bir ma'mûr ve şîrîn ü müzeyyen kasabadır. [D]ağlarında harâb kal'aları vardır, leb-i deryâda değildir. Kapudan paşa eyâletinde Karlıeli sancağı hâkinde hâss-ı hümâyûn olup voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır ve Lahor kazâsına ilhâk niyâbetdir. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni vardır.

Ve cümle dörd aded mihrâbdır. Çârsû câmi'i cemâ'at-i kesîreli olup minâresi kırık tula binâ olup haremi sâfî serâmed servi ağaçlarıyla müzeyyendir. Ve Küçük Çârsû câmi'i. Mâ'adâ on bir aded mahalle mesâcidleri vardır.

Ve cümle iki aded medrese ve cümle üç aded mekteb ve cümle üç aded tekyelerdir. Ve cümle üç aded tüccâr hânlarıdır.

Ve cümle iki aded hammâmlardır. Biri Küçük Çârsû hammâmı ve biri Büyük Çârsû hammâmıdır kim bu hammâmlar birbirlerinden kâmil bin adım ba'îd yere vâki' olmuşlardır.

Ve cümle elli yedi aded dükkânlardır. Büyük Çârsû elli dükkânlardır ve Küçük Çârsû yedi aded [dü]kkâncıklardır, ammâ mukaddemâ bu dahi ma'mûr bâzâr imiş, ammâ haftada bir bâzâr-ı azîmi durup niçe bin âdemler cem' olup her metâ' firâvân bulunur. Bu bâzârın bâc [u] bâzârı ibtidâ bu şehri Ebü'l-feth asrında binâ eden Musâhib-i şehriyârî Bî-zebân Musâ Ağa câmi'i evkâfıdır. Bî-zebân bir dilsiz ağa binâ etdiğiyçün bu şehre Zebân şehri derler kim bî-zebândan galat-ı meşhûr kalmışdır.

Ve bu şehir cümle üç yüz aded kiremitli ve toprak ve kerpiç dîvârlı müfîd [ü] muhtasar ol kadar ma'mûr değil bâğ u bâğçesi bî-nihâye şehirdir. Hâlâ benî âdemi azdır, zîrâ dörd sene bu şehirden hâlâ tâ'ûn çıkmamışdır. Hattâ bu hakîri bu şehre gelm[eğ]e mâni' olup,

"Eğer varırsanız gayri şehre vardıkda Zebân şehrine vardık demen, gayri şehir halkı 'bunlar tâ'ûnlu şehirden gelmişlerdir' deyü sizlerden nefret edüp ac u zâc kalırsız" dediler.

Hamd-i Hudâ gelüp bir zarar görmedik, ammâ hakîkatü'l-hâl bir âdem bulamayup şehir hâricinde bir bâğ içinde Karlıeli sancağı müsellemine emr-i pâdişâhîleri ve Serdâr Alî Paşa mektûbların verüp fermân-ı pâdişâhî üzre Manya vilâyeti muhâfazasına asker ve re'âyâ taleb edüp üç yüz guruş ihsâniyle bir atın aldık. Bir gece mihmân olduk. Ammâ âb [u] hevâsı sakîldir. Pirinci hâsıl olup Zebân tütünü cihânı dutup cemî'i diyâra Zebân duhânı bundan gider, iri {yapraklı} ve bed râyihalı tütünü olur.

Bu şehrin uyûn-ı câriyesi olmamağın cümle kuyu suları içerler, ammâ sahrâsı gâyet mahsûllü yerlerdir. Bunda benî âdem az kaldığından bir avret yâ bir bâkire kız bir âdeme beş altı kîse ergenlik verüp bir müselmâna varır. Ekseriyyâ avretleri niçe yüz müselmânların cümle kefere kızları ve avretleridir kim bu diyârın âdetleri böyledir. *[340b]* Anıniçün cümle evlâd, ehl [ü] ıyâlleri ve kendüleri dahi Rûmca ve Türkçe kelimât ederler, ammâ Rûmşa kavimdir.

Cümle libâsları çuka esvâblardır. İhtiyârlarının başlarında beyâz destârları, tâze yiğitleri kırmızı fes geyüp Cezâyirli libâsıyla reftâr ederler. (---) (---) (---) (---).

Ba'dehu bu şehirden kalkup garp tarafına gidüp,

Nehr-i Aspir'i atlar ile geçüp deryâ kenârınca ufacık adacıkları seyr ederek geçüp ve

Rûmeli tarafında Venedik körfezi deryâsı içindeki sığ denizlerde balık dalyanların geçüp bunlar dahi Anatolkoz hükmünde vezîria‘zamlar hâssıdır. Bu dalyanları seyr edüp gûnâ-gûn balıklar tenâvül edüp,

Nehr-i Yılanlı'yı geçüp bu dahi Karlıeli dağlarından gelüp Körfez deryâsı'na karışır.

Andan garb tarafına leb-i deryâ ile gidüp kenâra karîb bir ıssız adayı sol tarafımızda deryâ içre **cezîre-i Lurva**'nın ortasında bir harâb kenîse binâsı var kim Bağdâd'da tâk-i Kisrâ gibi evc-i âsımâna çıkmış ol binâyı alarkadan görüp 5 sâ‘atde,

Nehr-i Aksu'yu dahi atlar ile geçüp bu dahi Karlıeli dağlarından gelüp bu mahalde deryâ-yı körfeze munsab olur kim bu mahallere artık **Aya Mavra sancağı** hâki derler. Bu temâşâları ederek gidüp,

Karye-i Miloz: Karlıeli kurâlarından bir ze‘âmet kefere köyü olup nehr-i Aksu kenârındadır. Andan yine 5 sâ‘atde cânib-i garba gidüp,

Karye-i Emerke: Bir ze‘âmet kefere köyüdür ammâ Aya Mavra kurâlarındandır.

Andan leb-i deryâ ile ıssız ve mahûf u muhâtara yerleri ve deryâsı sığlık bahirleri ve balık dalyanların görüp 7 sâ‘at geçüp,

Der-fütûhât-ı kal‘a-i Voniçse

Bânîsi Rûm krallarıdır. Ba‘dehu Venedik destinden sene 905 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında be-dest-i Fâ’ik Paşa fethidir. Karlıeli sancağı toprağında voyvadası hâkimdir ve yüz elli akçe kazâdır, ammâ Aya Mavra nâ’ibi oturup Aya Mavra'ya henüz ilhâk olmuşdur.

Kethudâyeri ve serdârı ve kal‘a dizdârı ve altmış aded neferâtları vardır. Kal‘ası leb-i deryâda bir bayır üzre şekl-i muhammes seng binâ bir kal‘a-i Şeddâdî binâ[-yı] ra‘nâ olup cirmi kâmil bin adım bir küçük kal‘acıkdır. Cânib-i şarka mekşûf bir kapusu var. İçinde cümle on aded kiremitli evleri ve cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarnıçları ve Sultân Bâyezîd'in bir küçük câmi‘i var, ammâ hânı ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Lâkin etrâflarında bâğları çokdur. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı kâhîce Aya Mavra kal‘asında olur.

Andan kalkup yine garb cânibine kumsal yerler ile deryâ kenârınca bir göl-misâl yerler ve sığ denizler içre balık dalyanları gâyet çokdur.

Ve kara cânibi solumuzda Aya Mavra vilâyeti deryâ içre sığlıklarda kalup biz yine cânib-i şarka dolaşup İnebahtı beğinin devre çıkduğun istimâ‘ edüp tekrâr İnebahtı kurbunda Kakiskala dağına bir günde gelüp yaylada İnebahtı beğini bulup emr-i pâdişâhîyi ve Serdâr Alî Paşa mektûbların verüp "el-emrü emrüküm" deyüp askeriyle ve cümle re‘âyâsıyla Manya muhâfazasına âmâde olup hakîre bir kîse ve bir at ve bir Manya kölesi ihsân edüp andan,

Gayri sancaklara gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ **Kakiskala dağı**ndan yokuş aşağı cânib-i garba enerken el-ıyâzen billâh âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. Hudâ-yı Müte’âl rahmet eyleye şehîd ü gâzî Durak Paşa İnebahtı beği iken bu Kakiskala dağına niçe bin re‘âyâ vü berâyâları üşürüp ve kendü kadırga forsa esîrler bu dağa döküp eyle tathîr etmiş kim iki araba yan yana gider. Ve deryâ taraflarına korkuluk dîvârlarını kârgîr binâlar ile inşâ etdirüp iki sâ‘atlik sarp dağları sâfî kaldırım döşeyüp bir hayrât-ı azîm etmiş kim ta‘bîr ü tavsîf olunma[z]. Anı refâhiyyet ile ubûr edüp (---) sâ‘atde,

Yılan çayı: Bir çay-ı azîm bir ulu nehirdir kim ibtidâ tulû‘ı tâ Kerbeneş dağlarından hurûc edüp bu mahalden ubûr edüp Galata ile Bihor kasabası mâbeyninde Körfez deryâsı'na mahlût olur. Ammâ

üç ay kâmil bu nehir gemilerle geçilir, sâ'ir zamân atlar ile geçilmek mümkindir.

Bu mezkûr nehir kenârınca 4 sâ'at garba **Küçük Kakiskala dağı**nın iç yüzünde gidüp 2 sâ'atde,

Karye-i Galata: İnebahtı kurâlarındandır, ammâ İnebahtı hudûdu Yılan çayında tamâm oldu. Ve bu Galata nâm karye yüz evli bir ma'mûr bâğ u bâğçeli ze'âmet kerefe köyüdür.

Andan Yılan çayın atlar ile anâ-yı derd-i ser çekerek ubûr edüp karşu kenârında bir düz yerde,

Evsâf-ı kasaba-i Bihor-ı ma'mûr

Karlıeli sancağı hudûdunda ve Yılan çayı kenârında iki yüz aded kiremitli ve bâğ u bâğçeli bir şîrîn kasabadır. Bir kiremit örtülü câmi'i ve on aded dükkâncıkları var. Gayri hân u hammâmları ve imâretleri yokdur. Vezîria'zam hâssı olup Anatolkoz hâkimi zabt edüp Bihor yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Kâhîce İnebahtı kazâsına ilhak olur.

Halkı cümle balıkçılar ve bâğbânlardır *[341a]* kim ıstafilya dedikleri çekirdeksiz hurde ve siyâh kuş üzümü bunda hâsıl olup kurusun gemilerle Dib Frengistân'a götürürler.

Ve kefal balığı yumurtası olur kim gûyâ akîk-i Yemenî olup sarı balmûmuna batırup bu dahi Frengistân'a gidüp kırk elli dirhem gelir bir yumurtayı bir altuna verirler. Misk gibi râyihası olup gâyet mukavvîdir.

Ve latîf zeytûnu olur. Dağlarında tut ağaçları çok olduğundan ipeği Acem diyârının Lahîcan harîrinden nerm ü latîf ibrîşimi olup cümle halkı Mora halkı gibi ipekçilerdir, zîrâ harîr mahsûl-i azîmdir kim Frengistân'a götürürler. Bu kasabanın şimâlinde bir ok menzili ba'îd,

Tekye-i (---): Bir bâğ-ı İrem-misâl mesîregâh-ı tekye-i Bektaşiyân'dır kim hareminde ve etrâf bağında serâmed serv dırahtlarıyla müzeyyen olup âyende vü revendeye ni'metleri mebzûldür, ammâ hâlâ fermân-ı pâdişâhiyle bir şeyh-i Halvetî gelüp mutasarrıf olup sâkindir.

Andan cânib-i garba Durak Paşa oğlu (---) Paşa ve Alî Efendi ve Ebu's-su'ûd Ağa çiftliklerin (---) sâ'atde mahsûllü ma'mûr yerler ile geçüp,

Der-sitâyiş-i kasaba-i ma'mûr Miselonka

Lisân-ı Rûmda (---) (---) demekdir. Karlıeli sancağında Angili kasrı kazâsı nâhiyesidir. Deryâ kenârında bir kumsal yerde gûyâ bir ada-misâl bir mahaldir. Vezîria'zamların Anatolkoz hâssına hükûmeti ilhâkdır kim emîn zabt eder.

Cümle üç yüz aded kiremitli müselmân ve kefere evleridir. Bir câmi'i ve bir mektebi ve bir sûhtevât medresesi ve on dükkânı ve bir tekyesi ve bir hânı ve bir hammâm-ı sağîri var, gayri imâretleri yokdur, ammâ bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Bunun dahi cümle halkı ıstafilya üzümü ve balık yumurtası ve ipek hâsıl edüp ticâret edüp geçinirler, gâyet mahsûllü yerdir.

Ve bunun cenûb tarafı ada ada sığ yerlerdir. Niçe yüz aded balık dalyanları var kim cümle mîrîdir. Bir âdem bir karış balık avlasa tecrîm ederler, ammâ tâze gulâmları her gece kefal balığı avlarlar, tecrîm etmeyüp sayd etdiği kefal balığının ücretin verirler. Ve bu mahalde deryâ içre,

Cezîre-i (---): On mîl karîb nümâyândır. Anın dahi cânib-i erba'ası balık dalyanlarıdır.

Ve bu kasabanın yine garbında kumsal düz yerler ile leb-i deryâda gidüp aslâ taş yokdur. Ma'mûr kurâlar seyr ederek 5 sâ'atde,

Der-kâ'imât-ı cezîre-i Anatolkoz

Anadolkoz dahi derler. Karlıeli sancağında ve Angili kasrı kazâsı niyâbetinde ve vezîria'zamlar hâssı olup maktû'-i kadem ve mefrûzu'l-kalem bir hâss-ı azîmdir kim (---) yük akçe iltizâmdır. Hâkimi sadrıa'zam ağ[a]larıdır kim yüz nefer âdemleriyle hükûmet eder. Sipâh kethudâyeri ve

yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve balık emînleri vardır.

Kasabası karadan bir kurşum menzili alarka deryâ içinde iki mîl ihâta eder bir adacık içinde bir câmi‘li ve bir hânlı ve bir medrese ve bir mektebli ve ma‘mûr u müzeyyen cümle yüz müselmân evli ve cümle yüz aded kefere evli ve cümle kiremit örtülü cümle sağîr ü kebîr beş yüz aded evlerdir. Cümle halkı balıkçılar ve ıstafilya üzümcüleridir.

Ve bunun dahi balık yumurtası memdûhdur. Bunda olan tez ü tâze ve za‘ferân gibi sarı ve lezîz ve amber-i hâm râyihalı balık yumurtaları bir diyârda yokdur kim pâdişâhlar ve krallara hedâyâ gider gâyet mukavvî nukl-i tarabdır ya‘nî şarâb-ı bî-hicâb mezesidir. Bunun dahi balık yumurtasın sarı balmûmuna sokup cemî‘i Frengistân'da miskâlin birer altuna satarlar. Her bir yumurtası ellişer dirhem ancak gelir.

Bu şehrin bâğları adalarının şarkî tarafındaki Rûmeli hâkinde niçe kerre yüz bin dölüm kişmiş üzümü bâğları vardır. Bunun cümle mü’min ve muvahhid halkı cümle Urûmca kelimât edüp müselmân lisânın az bilirler. Ve çoğunun avretleri cümle Urûm karılarıdır.

Andan yıldız tarafına **Anatolkoz körfezi** gâyet sığlıkdır. Tûlu kâmil yigirmi beş mîldir. Ve iki tarafları ma‘mûr çiftliklerdir.

Andan kalkup Körfez deryâsın solumuza bırağup düz yerlerde ve sarp ormanlarda yıldız tarafına (---) sâ‘atde giderken çiftliklerde zevk edüp {giderken niçe şehîd mezâristânları gördük. Meğer sene 979 târîhinde Kıbrıs cezîresi fethi mahallinde Pertev Paşa ve Kılıç Alî Paşa ve Müezzinzâde Kapudan Paşa üç yüz pâre donanmamız gemileriyle Venedik donanmasına râst gelü[p] bu mahallerde ceng-i azîm ederken Müezzinzâde Kapudan Paşa şehîd olup cümle donanmamız gemileri münhezim olup karaya döküldüklerinde küffâr niçe bin guzâtı şehîd etdiklerinin kabr-i şerîflerimiş kim donanma sıngını dedikleri hâdise-i kübrâ bu Anatolkoz ve Angili kasrı kurbunda olmuşdur.}

Der-ta‘rîfât-ı kal‘a-i Angili Kasrı

{Ereğli Kasrı dahi derler.} Ya‘nî lisân-ı Rûm'da melek kal‘asıdır. Hakkâ ki mahbûbu ve mahbûbeleri melek-sıfatdır. Bânîsi ibtidâ Rûm krallarıdır. Ba‘dehu Venedik elinden sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî İnebahtı'yı döğerken Fâ’ik Paşa İnebahtı imdâdına giderken yolu üzre bu kal‘adan niçe bin kâfirler çıkup paşa-yı müşârun-ileyh ile ceng-i azîmler edüp bi-emri Hayy-ı Kadîr Fâ’ik Paşa mansûr [u] muzaffer olup küffârlar makhûr [u] müdemmer olup niçe bini dendân-ı tîğdan geçüp niçe bini esîr-i bend-i zencîr olup ba‘dehu *[341b]* Fâ’ik Paşa bu kal‘ayı muhâsara edüp on gün on gece döğüp âhır-ı kâr kuvvet-i bâzû-yı Fâ’ik ile ayık ve uyanık gâzîler Venedik kralının kızı Angel nâm kralenin elinden alup kızı dahi esîr edüp derûn-ı kal‘aya kemâ yenbağî müstevfâ askerler koyup kal‘a miftâhları ile İnebahtı altında Bâyezîd Hân'a gelüp asker-i İslâm içre bir top u tüfeng şâdımânları etdiklerinde küffâr-ı dûzah-karâr Angili kasrının feth olduğun istimâ‘ edüp anlar dahi İnebahtı'yı amân ile verüp iç kal‘ası kalır. Ba‘dehu anları da guzât-ı müslimîn kırup "İnebahtı be-dürüstî feth olmasına Fâ’ik Paşa sebeb oldu" deyü müverrihler yazmışlar.

Ba‘dehu Bâyezîd Hân yigirmi bin askeriyle Fâ’ik Paşa'ya ibtidâ İnebahtı sancağın iki tuğla ihsân edüp niçe şâdımânlardan sonra asâkir-i İslâm kal‘a içinde iken üçüncü gün İnebahtı kal‘asının piğadya cânibinde zîr-i zemîn mağârâlardan bir gece küffâr askere şebhûn edüp bir savaş-ı perhâş-ı Alî ederler kim tâ sabâh olunca küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî urup kuvvet-i bâzû-yı Velî ile İnebahtı feth olur.

Ve bu Angili Kasrı hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Cezâ’ir eyâletinde Karlıeli sancağı beği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâssı 4.000.000 akçedir. Ve ze‘âmeti 11 ve tîmârı 119'dur.

Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Kânûn üzre hîn-i seferde cümle cebelüleri ile dörd bin asker olup kapudan paşa ile beği üç pâre kadırga ile me'mûr olduğu sefere gider. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve kal'a neferâtları cümle yetmiş aded tîmârlı merdüm-hisârlardır.

Ve yüz elli akçe kazâdır kim hâlâ İnebahtı Müftîsi Alî Efendi'ye ber-vech-i te'bîd arpalık ihsân olunmuşdur. Nâhiyesi cümle kırk beş pâre ma'mûr kurâlardır.

Ve sancağı hâkinde cümle altı pâre kazâlardır. Evvelâ kazâ-yı Oksoromeroz ve kazâ-yı Valtoz ve kazâ-yı Lahor ve kazâ-yı Voliçe ve kazâ-yı Aya Mavra. Cümle bu kazâlarda Karlıeli'nin altı yüz kırk beş aded kurâları var. Yüz on aded dahi hâs ve evkâf köyleri var, ammâ gâyet sarp ve mahsûldâr vilâyetdir.

Kal'ası bir dereli ve depeli ve havâleli ve Angiliyoz gölü kenârında bir mürtefi' sivri püşte-i âlî üzre şekl-i murabba'dan şarkdan garba tûlânîce vâki' seng-i mutarraş binâ bir kal'a-i ra'nâdır kim yukaru kal'ası dâ'iren-mâdâr şarkdan garba tûlu iki yüz adımdır. Ve arzı yüz adım enli bir kal'adır. Ve taşra kal'asının girdâ-girdi bedenler üzre kâmil bin adım bir kal'a-i zîbâdır kim cümle üç kat kal'a-i bâlâdır. Gerçi havâlesi vardır ammâ iç kal'ası havâlesine havâle olup havâlesi olan dağda top u tüfeng ile kuş kondurmaz. Ve cânib-i erba'ası yalçın kayalar olmak ile aslâ bir tarafında handakı yokdur. Ancak cânib-i cenûba nâzır bir kapusu var, iki kat demir kapulardır.

Ve bu kal'anın orta hisârında Sultân Bâyezîd-i Velî câmi'i var, kiremitli ve kârgîr minâreli câmi'-i atîkdir kim bundan gayri ma'mûrâtdan bir eser olmadığından mâ'adâ âdemîzâd dahi yokdur. Ancak kal'a içinde bâğ u bâğçeler olup kapusu dâ'imâ mesdûd durur. Cümle neferâtları aşağı dere içindeki varoşda olurlar.

Varoş cümle üç yüz aded kiremitli bâğlı ve bostânlı vâsi' evlerdir. Mahkeme yanında bir kiremitli kârgîr minâreli mescidi var. Cum'ayı ve salât-ı ıydeyni cümle yukaru kal'ada Bâyezîd Hân câmi'inde kılarlar.

Ve cümle varoşda on iki dükkândır. Bu bâzâr içre bir mükellef mescidi dahi vardır. Ve cümle bir sûhte medresesi ve cümle bir mektebi ve cümle iki tekyesi ve cümle bir küçük hânı ve cümle bir küçük hammâmı var, kâhîce battâl olur.

Ve bu kasaba içre bir dere cârîdir. Ve bir göz taşdan mebnî bir cisir dibinden bir âb-ı hayât su kaynayu[p] çıkar. Cümle şehir halkı âb-ı nâbı andan nûş edüp def'-i atşân ederler. Ve cemî'i halkı Rûmca kelimât ederler, ammâ mahbûbelerine angili desen angililerdir.

Ve kal'a dibinde cereyân eden Angiliyoz gölünün yılan balığı bî-hisâb olup vilâyet vilâyet tuzlayup götürürler. Ve acâ'ib balık dalyanları vardır. Meğer böyle mâr-ı mâhîler Arnavud İskenderiyyesi'nin Boyana gölünde ola, gâyet lezîz ve ter ilik-misâl mâr hayyeleri olur. Anı yiyen ömründe ağrı hastalığın görmez, gâyet nâfi' ve mukavvîdir. Bu gölün mahsûlü dahi vezîria'zam hâssı olup Anatolkoz'a tâbi'dir.

Ba'dehu bu gölün dalyanları dibindeki yedi göz taş cisirden ubûr edüp Angili kal'asının şimâlinde olan sahrâ-yı azîm içre cânib-i şarka 2 sâ'at gidüp sayd [u] şikârlar edüp ma'mûr u âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Virahor

Sebeb-i tesmiyesi *[342a]* lisân-ı (---) Urûm (---) (---) demekdir. Bu dahi Karlıeli sancağı hâkinde ve Lahor kazâsı nâhiyesidir. Ve (...) kimesnenin serbest ze'âmetidir.

Cümle üç yüz aded kiremitli vâsi' bâğ u cinînli kârgîr binâ sarâylardır kim aslâ pespâyeli fukarâ

evleri yokdur. Cümle paşa ve paşazâdeler ve beğ ve beğzâde hânedânlarıdır. Bir bayır dibine vâki‘ olup cânib-i erba‘ası sâfî bâğ-ı İrem-misâl bâğçelerdir.

Ve cümle üç aded kiremitli ve kârgîr minâreli câmi‘leri var.

Ve cümle on bir aded mahalle mesâcidleri var. Ve cümle iki aded medrese-i tâlibânı var.

Ve cümle üç aded mekteb-i sıbyânı var. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşânı var.

Ve cümle bir aded müferrih hammâm-ı hoş-hevâsı var.

Ve cümle kırk aded dükkânları var ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i zî-kıymet akmişe-i fâhireler ve kâlây-ı nâdireler bî-kıymet ve bî-minnet bulunur. Ammâ çârsû-yı bâzârı bir ferahfezâ mesîregâh meydâna vâki‘ olup anda olan çınâr-ı müntehâlar Rûm u Arab u Acem'de yokdur. Garîb ü acîb mesîregâhdır kim cemî‘i eşcârât-ı kad-keşânların zıll-ı himâyelerinden zemîne aslâ güneş te’sîr etmez. Ol meydânda bir âb-ı hayât kuyusu var. Mâh-ı Temmûz'da suyu buz pâresidir.

Ve bir göz taş cisir başında bir müferrih kahvehânesi var kim gûyâ nakş-ı nigârhâne-i Çîn olup cemî‘i seyyâhân-ı berr [ü] bihârânın erbâb-ı ma‘ârifleri anda cem‘ olur bir mecma‘ı'l-irfândır. Ve kahvehâne önündeki meydânda çınâr-ı müntehâların altlarındaki soffaların kenârları parmaklıklı mastabalar olup cemî‘i âyende vü revendeler anda gelüp hâne-i bî-minnet gibi meks-i istirâhat edüp zevk u safâlar ve ayş [u] ışretler ve kahveler nûş ederler. Her dıraht üzre niçe yüz bin murğân-ı hoş-elhân tuyûrların âşiyâneleri olup her bir sadâ-yı savt-ı hazînler âğâze-i nağamât etdiklerinde istimâ‘ eden ahibbânın cânlarına cân katılur.

El-hâsıl böyle çınâr-ı müntehâların misli meğer Akdeniz cezîrelerinde İstanköy cezîresinin kal‘a kapusu önündeki yetmiş yedi direkli çınâr-ı azîm ola.

Ve bu kasaba gerçi küçükdür ammâ gâyet ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn ve kân-ı erbâb-ı devletdir. Bâhusûs a‘yân-ı kibâr-ı kübbârdan Burnazoğulları Abdî Paşa beğlerbeğidir. Ve yedi aded bürâderleri dahi mîr-i mîrânlardır.

Ve alaybeğileri ve niçe yüz semmûr kürklü a‘yân-ı kibârları var. Ve bu mezkûr sarâyların her biri havlılarında yüzer atlı âdemler atlar koşdurup tablhâneler ile ciridler oynarlar. Tâ bu mertebe vâsi‘ sarâylardır.

Ve cümle a‘yânları birbirleriyle akrabâlardır kim aslâ içlerinde ecnebîleri var ise yine çerâğ-ı efrûhteleridir. Her bir a‘yânları ikişer üçer yüz aded bahâdır yiğitler ile enüp binerler. Bunlara dahi fermân-ı pâdişâhî gösterüp Manya muhâfazasına gitmeğe "El-emrü emrüküm" deyüp âmâde olup hakîre niçe ihsânlar etdiler.

Ammâ bunlar dahi cümle Urûmca kelimât ederler. Lâkin tâze yiğitleri cümle Cezâyirli esvâbı geyüp başlarına fes ve arkalarında birer Cezâyir ihrâmıyla reftâr ederler, ammâ a‘yân-ı kibârları mutallâ destâr ve semmûr lepâçe ve gayri gûne libâs-ı fâhireler ile mülebbes olup gezerler. Lâkin suları cümle çâh-ı mâlardır ammâ âb-ı hayâtlardır.

Ve kârları ve mahsûlleri kenevir(?) ve pirinç ve limon ve turunc ve zeytûndur, zîrâ hevâsı gâyet mu‘tedildir.

Andan kalkup bir bayır kenârınca nîm sâ‘at bâğlar içre gidüp tekrâr,

Menzil-i kasaba-i Zebân: Mâ-tekaddem bâlâda mevsûfdur. Tekrâr vasf olmada âlem yokdur.

Andan yine ol sahrâ-yı lâle‘ızâr üzre cânib-i garba (---) sâ‘atde,

Karye-i Kaliva: Karlıeli beğinin hâssıdır. Bâğ-ı İrem-misâl servi dırahtları içre bir câmi‘-i latîfi var kim ta‘bîr olunmaz. Hikmet-i Hudâ zamân-ı kadîmde bu serv-i serâmedleri hendese üzre ale't-tertîb dikmişler. Cümle yigirmi aded servlerdir, ammâ bu felek-i atlâsda eyle kad-keş servler bir vilâyetde yokdur. Meğer cezîre-i Girid'de Kandiye kal‘ası kurbunda Arhanos bâğı servleri ola.

Ammâ hikmet-i Bârî bu servlerin cümlesi bir kadd [ü] kâmetde olup sâye-i zıll-ı himâyesinde câmi‘in cemâ‘at-i kesîreleri oturup mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ederler.

Anda yine bu köy kenârında,

Aspir nehri: Deryâ-misâl cereyân eder. Yüz bin renc-i anâ ile geçelim derken ubûr edemeyüp âhır-ı kâr dahi yukaru geçidden geçüp Kasrı sahrâsı içre cânib-i garba dörd sâ‘at gidüp ve Angili Kasrı gölün sol tarafımıza alup bu gölün ayağı nehr-i Aspir'e mahlût olur. Ve Aspir nehri nehri dahi Zebân dağlarından gelüp ve Narda şehri dağlarından akup Kasrı nâhiyesinde Kefelonya nâm Venedik kâfiri *[342b]* cezîresinin mukâbilinde Venedik körfezi deryâsına mahlût [olur].

Ez în-cânib mezkûr **Angili gölü**n geçüp (---) sâ‘at dahi gidüp tekrâr **menzil-i Emerke gölü** kenârında meks edüp ba‘de't-ta‘âm bir sâ‘at gidüp def‘â yine,

Menzil-i karye-i Emerke: Kefere köyüdür, ammâ Abdî Paşa karındaşının ze‘âmetidir.

Andan kalkup yine semt-i garba 2 sâ‘atde **Emerke yaylası**n aşup ormanlı meşelikler içinden ubûr edüp,

Menzil-i karye-i (---): Karakaş Alî Paşazâdenin serbest kefere köyü ze‘âmetidir.

Andan yine taraf-ı garba bir sâ‘atde gidüp **karye-i İksiri,** andan yine bir sâ‘atde,

Karye-i Vasil: Bu dahi ze‘âmetdir ammâ subaşısını ol gece gulâmları katl edüp firâr etdiklerinde hakîr akîblerince dağlara re‘âyâlar ile düşüp vakt-i seherde dördün dahi bir su geçidi kenârında dutup dest ber-kafâ kayd-ı bend ile andan cânib-i garba (---) sâ‘atde dağlar içre gidüp bir köyde sehel ta‘âm yeyüp andan tekrâr,

Menzil-i kal‘a-i Voliçse: Mukaddemâ bâlâda mufassalan mevsûfdur.

Bunda kanlı köleleri mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîne götürüp bunları cümle birer birer söyledüp dördünün dahi kelimâtları birbirlerine mutâbık olup,

"Ağamız dâ’imâ mest-i müdâm olup her gece bizi if‘âl bâbı sîğasına çeküp bed-mest olduğundan cânımızdan ve başımızdan geçüp âhır-ı kâr gece katl edüp, firâr edüp bu Evliyâ Ağa bizi dutup bu mahalle getirdi. Emr şer‘in" deyüp dördünü dahi izn-i şer‘ile hakîrin gulâmları Kassâb Cömerd köçekleri gibi bu kâtillerin dördün dahi kılıç ile kıyma kıyma edüp katl etdiler.

Ve taraf-ı şer‘den ve vilâyet subaşısından maktûlü keşf edüp emvâl [ü] erzâkların zabt etmeğe âdemler gitdikde bu hakîr dahi andan kalkup garb tarafına bir sâ‘at düz topraklı ormanlar içre gidüp bir göl-misâl yerleri geçüp bu sığlar içinde niçe yüz balık dalyanları var kim bî-hisâbdır.

Ve kara cânibleri serâpâ Aya Mavralıların bâğ u bâğçeleridir. Ve çiftlikleri ve ma‘mûr ü müzeyyen mahsûldâr kurâları var, anları seyr ederek nısf sâ‘at dahi (dahi) leb-i deryâ ile kaldırımlı ve iki tarafları kocayemiş ağaçları ve defne ağaçlarının misk [ü] amber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibelerin şemm ederek sol tarafımızda bir pes-pâye püştecik üzre,

Menzil-i tekyegâh-ı Dervîş Hüseyin Ağa

Aya Mavra kal‘asının şarkında ağaç cisirler aşırı dörd yüz adım ba‘îd bir yalçın kayacık kal‘a-misâl kulleli ve meydânlı ve yetmiş aded fukarâ-yı Celvetiyye hücreleri ve mihmânhâneleri ve matbah-ı Keykâvuslu ve kilârlı ve niçe cihân-nümâ maksûreli ve bir mescidli ve aşağıda bir bâğ-ı İrem-misâl bâğçeli bir mesîregâh yerdir kim Aya Mavra'nın cümle yârân-ı bâ-safâ-yı erbâb-ı ma‘ârifleri bunda cân sohbetleri edüp tevhîd zikrullâh ederler. Bu tekyeden aşağı enüp deryâya yakın hurde adacıklar ve Foçılar(?) adaların seyr ederek mezkûr tekye bâğından yüz adım cânib-i garba gidüp Aya Mavra'nın ağaç cisirleri başına vardıkda cisirleri sağ kola alup cümle atlarımızla Hudâ'ya sığınup cisirlerden beş yüz adım alarka Aya Mavra'nın Acıderyâ gölü içinde kâh atların dizine dek ve

kâh at göğsüne ve üzengilere dek ve kâhîce na‘lına dek gitmek gerek havf çekilmez ammâ sağ tarafdaki ağaç köprülere yakın varılırsa kumsal bataklı yerlerdir, ammâ âdem gark olup atıyla halâs olamaz.

Ba‘dehu bu sığ deryâ içre kumsalda Aya Mavra kal‘asın gözederek deryâ içre at ile rub‘ sâ‘at gidüp selâmetle köprü başında kenâra çıkılup Aya Mavra mezâristânına varup anda,

{Varoş-ı Şehîdlik}: Kırk elli aded kiremit örtülü evlerdir kim cümle tahta havlılıdır, aslâ taş dîvârlı evler yokdur. Buna Şehîdlik varoşu derler. Rûm ve müselmânlar sâkin olurlar. Andan,

Der-fütûhnâme-i sebeb-i kal‘a-i zîbâ Aya Mavra

Lisân-ı Rûmca "Aya mavra" gözüm cânım evliyâ demekdir. Bânîsi Bundukanî Venedik Frengidir. Âhır-ı kâr bu kal‘ayı Venedik İnebahtı ve Mora vilâyetinin Moton ve Koron kal‘alarının levendâtlarının ellerinden Freng-i bed-reng âciz-mânde kalup ve bizim kara tarafında olup Nardalı ve Yanyalı ve Pirevezeli gâzîlerinin derdlerinden sene (---) târîhinde Sultân Selîm Hân-ı Sânî asrında be-dest-i Kapudan Kılıç Alî Paşa. Venedik kâfiri der-i devlete elçiler gönderüp,

"Sizin askeriniz derdlerinden bizim Aya Mavra kal‘amız halâs edemeyiyoruz. Sizin topraklarda Aya Mavra kal‘asın size verelim. Siz bize bizim deryâmız içinde sizin iki dâne küçücük adalardan cezîre-i Zakilse'yi ve cezîre-i Kefelonyoz'u bize verüp mübâdele edelim" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup anlar bize Aya Mavra'yı cemî‘i cebehânesi ve mühimmâtlarıyla teslîm edüp asker kondu.

Ba‘dehu biz de anlara mezkûr *[343a]* cezîreteyni Venedik'e teslîm etmişler, ammâ sû-i tedbîr etmişler, zîrâ hâlâ Zakilse ve Kefelona cezîrelerin Venedik eyle ma‘mûr edüp kal‘alar ihdâs edüp bu kadar bin re‘âyâlar koyup birer Mısır hazînesi mâl hâsıl olduğundan mâ‘adâ meğer ol cezîrelerde ihrâm ve fes ve harîr boyaları kökü hâsıl olurmuş, hâlâ ellişer bin guruş boya kökünden mâl hâsıl olur. Ammâ Aya Mavra'dan bir Girid mankırı hâsıl olmayup senevî cemî‘i kullarına üç yüz seksen kîse-i Rûmî ulûfeler verilüp üç yüz kîselik dahi tîmâr ve ze‘âmetleri vardır. Lâkin şol kadar fâ’idesi var kim Yanya ve Narda ve Anatolkoz ve Angili Kasrı nevâhîleri emn [ü] emândır.

Ba‘dehu bu kal‘a Sultân Selîm-i Sâni'nin eline girdikde Kılıç Alî Paşa'yı donanma-i hümâyûn ile gönder[üp] bir yılda cemî‘i guzât ile Alî Paşa Aya Mavra'nın taşrasından bir kat dahi kal‘a binâ etmişdir kim gûyâ sedd-i Kahkahâ olup eski kal‘ası iç kal‘a kaldıkda bu kerre Aya Mavra kal‘asının gâzîleri Venedik kıyıların harâb [u] yebâb etmeğe başladıklarında bu kal‘ayı dest-i İslâma hüsn-i rızâlarıyla verdiklerine peşîmân olup niçe kerre Aya Mavra üzre gelüp ceng-i azîmler edüp her bâr münhezimen kırılup mağlûb u menkûb dâr-ı menhûslarına gidüp ilâ hâze'l-ân ilm-i nücûm ile eyle derler kim,

"Biz bu kal‘ayı İbrâhîm Hân oğlu Mehmemmed zamân-ı asrında ganîme mahallinde Aya Mavra'yı ganîme ederiz" deyü da‘vâ-yı merd ederler. Allâh müyesser etmeyüp ol günleri göstermeye.

Hâlâ bu kal‘a-i Aya Mavra Selîm Hân-ı Sânî tahrîrinde Kapudan paşa eyâletinde Aya Mavra beğinin tahtıdır. Beğinin hâss-ı hümâyûnu taraf-ı pâdişâhîden 4.000.000 akçedir. Ve 15 [ze‘âmet] ve cümle 354 aded tîmârdır. Alaybeği ve çeribaşısı vardır. Hîn-i seferde beği dörd pâre kalyeta ile cümle iki bin askerle sefer eşerdi. Şimdi ref‘ olup on pâre firkateleri vardır.

Ve kapudan paşalara hâss-ı hümâyûn kayd olmuşdur. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi cümle (---) aded kurâlardır. Kadıya beher sene üç kîse, kapudan paşaya kırk yedi kîse hâsıl olur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve cümle 1085 aded kal‘a neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve mi‘mâ[r] ağası ve

mu‘temed ağası ve harâc ağası ve kapudan ağası ve şehir subaşısı ve 12 aded tuğ sâhibi kal‘a ağaları vardır.

Ve kal‘ası Rûmeli kenârı ile Lefkada nâm bir ada deryâsının mâbeyninde bir sığ ve kumsal deryâda cezîre-misâl karadan ağaç ve taş cisirlerle ubûr olunur kal‘adır, kaya üzre değildir, kendüsi ve dîvârları alçak binâ olunmuşdur. Sene (---) târîhinde Selîm Hân-ı Sânî ibn Süleymân Hân bu kal‘anın taşrasına müceddeden bir kat sedd-i İskender-misâl bir kal‘a dahi inşâ etdikde şekl-i muhammes bir seng-i tırâş kal‘a-i savaş-ı perhâş binâ etmişdir kim gûyâ sedd-i Kahkahâ'dır kim Şeddâdî rıhtım tula ve horasânî sedd-i metîn kal‘a-i kavîdir. Girdâ-gird cirmi kâmil bin beş yüz adımdır. Dîvârının kaddi yigirmi zirâ‘ âlîdir ve yedi arşın arîzdir kim ellişer ayak enli kalın dîvârdır.

Ve cümle üç aded kapuları vardır. Evvelâ kal‘anın şarkında göl tarafında Şehîd[lik] varoşundan kal‘aya girirken handak üzre asma makaralı cisirden içeri iç kal‘adır kim tâ binâ-yı Freng'den kalmış bir kapudur kim şimâle nâzırdır, ammâ iki kat metîn {üçer kat} demir kapulardır. Taşra kal‘a dîvârı Selîm Hân-ı Sânî'nin binâsı olup iki kat metîn dîvârlı kal‘adır. Bunun dahi bir kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur, ammâ dörder kat metîn kapular olup mâbeynlerindeki dîvârlarda cümle âlât-ı silâh âlât-ı harb ile memlû olup cümle bevvâbân nigâhbânlar pür-silâh bu kapular mâbeynlerinde dîdebânlık ederler. Ve bir kapu dahi küçük uğrın kapudur, ammâ hâs u âmm kapusu değildir. Bununla üç aded kapuları var ammâ ikisi şâhrâhdır.

Ve cümle bu kal‘a vücûdunun etrâfında tokuz aded tabya-i azîmleri vardır kim her biri birer gûne sedd-i Ye’cûclardır.

Ve cümle dâ’iren-mâdâr bin altmış aded dendân-ı bedenlerdir. Niçe yerde ebrâclar üzre karavulhâneleri ve bir serâmed mehterhâne kullesi vardır.

Ve kal‘a içinde cümle iki yüz aded kiremit ile mestûr beşer altışar kat kârgîr binâ kefere asrından kalmış hâne-i ma‘mûrlardır, zîrâ bu kal‘a muhâsara ile alınup berbâd olmadan vere ile verildiğinden evleri gâyet ma‘mûrdur. Lâkin havlısız daracık ve sokakları ensiz ve dıyk ve muzlim şâhrâh[la]rı var ammâ cümle serâpâ bayâz taşlar ile döşeli pâk kaldırımlı tarîk-i âmmlardır kim aslâ bâğçeli evler yokdur.

Ve cümle üç aded mahallâtlardır. İç kal‘a mahallesi ve Paşa mahallesi ve Hunkâr mahallesi var.

Ve cümle sokak başlarında tarîk-i âmma nâzır olan evlerde cümle mazgal delikleri olup hîn-i muhâsarada her evden düşmanlara tüfeng *[343b]* ururlar, gâyet cebehâneli evlerdir.

Ve kal‘a-i semenderdir kim cümle sağîr ü kebîr yüz toksan altı pâre şâhâne ve serâmed topları var. Cebehânesi ve gılâl anbârları ve her hânedânda su sarnıçları mukarrerdir.

Ve cümle beş aded salât-ı cum‘a edâ olunur kârgîr minâreli câmi‘leri var. Evvelâ Hunkâr câmi‘i, kenîseden bozmadır. Ve çârsû içinde eski câmi‘ ve iç kal‘a câmi‘i var.

Mâ‘adâ cümle yedi aded zâviyelerdir. Evvelâ hisârpîçe arasında iki kat asma ağaçdan iki kat cisirlerden ubûr olunup lonca nâm mahal yerinde iki kapu mâbeyninde câmi‘-misâl bir yeni mescid binâ olunmuş, gâyet latîf ma‘bedgâhdır ammâ tahtadan binâ olunmuşdur. Bu mescid kapusundan taşra büyük varoş tarafına gidilir.

Ve kal‘aya Rûmeli tarafından bir taş binâ cisr ile ve bir ağaç cisir ile kal‘aya duhûl olunur üç yerden boğazlardır.

Ve kal‘a içinde cümle bir aded medrese-i tâlibân vardır.

Ve cümle iki aded mekteb-i sıbyân vardır. Ve cümle bir aded tekye-i dervîşân vardır.

Ve cümle bir aded kesîf hammâm-ı nâpâki vardır.

Ve cümle bir aded hâncuğazdır ammâ tertîb üzre dükkânları yokdur.

Ve cümle derûn-ı hisârda altı aded çeşme-sârlardır. Cümleden Ahmed Ağa çeşmesi mükellef ve her dem cârîdir. Cümle suları Lefkada cezîresinden deryâ içre su kemerleriyle kal‘aya gelir.

Bu Ahmed Ağa çeşmesinin târîhi böyledir:

Ol sehâ kânı Ahmedi hem-kâm,

Etdi bir çeşme hayli hoş-endâm,

Sâline dedi Serverî târîh,

Cennetin aynı selsebîl fi’n-nâm.

Sene 1028.

Der-beyân-ı sitâyiş-i taşra varoş: Büyük varoş kapusundan taşra Lef[ka]da cezîresi tarafındaki büyük varoşa ibtidâ giderken kal‘a kapusunun garb tarafındaki handak üzre elli adım asma ağaç köprüyü ubûr edüp dâ’iren-mâdâr cümle handakları deryâ suyuyla leb-ber-leb olup cisirden taşra büyük varo[ş] bir düz kumsal pâk yerde cümle üç yüz aded kiremitli ve havlılı ve câ-be-câ bâğçeli cümle vâsi‘ evlerdir. On aded hâneleri müselmânlardır. Mâ‘adâ büyûtları dâr-ı müşriklerdir.

Ammâ cümle tahta binâlı olup aslâ kârgîr binâ evler yokdur. İntihâ-i serhad olmak ile ahâlî-i kal‘a bu varoşda kârgîr binâ evler yapmağa mâni‘ olurlar, zîrâ ihtimâldir, düşman gelüp bu varoşu alırsa "Kârgîr binâlı evlerin içine düşman girüp kal‘ayı meterise alup zebûn etmeyeler" deyü ol mülâhaza ile bu varoşda kârgîr binâ evler yapdırmazlar. Ancak çârsû içinde bir tahtadan mebnî câmi‘ vardır. Minâresi dahi tahtadır.

Ve cümle yüz aded dükkânlardır. Ekseriyyâ attâr ve pâbuççu dükkânları çokdur kim siyâh Freng pâbucu dikerler. Mahkeme ve Kapudan paşa kâ’immakâmının sarâyı bundadır.

Bir tekye ve bir mekteb ve bir mescid ve iki aded hânları var, gayri âsâr-ı binâdan şeyler yokdur. Hattâ bu varoşun iki tarafında şarkî ve garbîsi sığ deryâdır.

Bu varoş hemân bir ince dil gibi bir kumsal yerde iki yüz elli adım tavîl bir burunda vâki‘ olmuş varoşdur kim cümle dörd aded çeşmeleri ve yedi aded kenîsecikleri ve yedi aded Rûm portoyorozları ya‘nî şehir kethudâları vardır. Ammâ meyhâneleri gâyet çokdur kim cümle kal‘a levendâtları şeb u rûz davul ve zurna ile meyhânelerde ayş u işretler edüp bir sâz [u] söz ve hây hûy hengâmedir kim gûyâ Cezâyir vilâyetidir.

Hakkâ ki yine bir cezîre-i bî-amân olduğundan gâzîlerinin her etdiklerine bakmayup dâ’imâ müsâmaha ederler, zîrâ bir alay gâzîyân-ı mücâhidân firkateci yiğitleridir kim cümle sağîr ü kebîrlerinin evzâ‘ [u] etvârları ve cümle libâsları Cezâyirli gibi başlarında kırmızı fes ve parankona kırmızı göğüslükler ve bağır yelekleri ve muhattem harîr kuşaklar ve bellerinde çatal bıçaklar ve ellerinde balta ve nacaklar ve beyâz dimiler geyüp baldırları çıplak gezüp ayaklarına siyâh fillar ve arkalarında nişaburnus ve gûnâ-gûn kapudlar ve kırmızı ihrâmlar ile reftâr edüp ayş u tarab ederler.

Ammâ bu Aya Mavra yol uğrağı yer olmamak ile halkının garîb ü gurebâları sâ’ir diyâr halkıyla hüsn-i ihtilâtları yokdur, ammâ gâyet bahâdır ve şecî‘ ve yarar dilâver erlerdir kim bunlar Frengistân'ın gözlerine diken olmuşlardır. Bunların dahi lisânları Urûmca çalup fasîh ü belîğ Rûm lisânı ve Freng zebânı tekellüm ederler. Lâkin hevâsı sakîldir. Cezîre yerdir, her bâr gâzîleri firkatelere süvâr olup Dib Frengistân'ı urup mâl-ı ganâ’imleriyle mansûr u muzaffer Aya Mavra'ya

gelüp gazâ mâlların bahş-i kalenderî edüp tâ müflis mendebûr olunca ayş [u] ışret edüp yine sefere giderler. Kâr [u] kisbleri budur ammâ gâyet musallî yiğitleri vardır.

Der-şehrengîz-i cezîre-i Lefkada

Lefkada dahi derler. Lisân-ı Rûm'da Lefkada (---) (---) demekdir. Bu Aya Mavra varoşunun kıblesinde vâki‘ olup dağlı ve bâğlı ve bâğçeli âb-ı hayât sulu ve âb [u] hevâsı latîfli cezîredir.

Ammâ bu Lefkada Aya Mavra'nın *[344a]* kıblesi ve lodos cânibine vâki‘ olup iki mîl Aya Mavra'dan alarkadır. Lâkin bir âdem ayakların sığayup iki mîl sığ deryâyı geçmek mümkindir. Ammâ cümle halk Aya Mavra'dan Lefkada cezîresine piyâdece üç yüz altmış altı aded alçak gözlü su kemerleri köprüleri üzre yürüyüp Lefkada'ya varup gelirler. Bu adanın cirmi cümle (---) mîldir. Bunda dahi bâğ u bâğçe bî-hisâbdır. Cümle Aya Mavra a‘yânlarının bâğları bundadır, zîrâ gâyet mahsûldâr yerdir.

Varoş-ı Lefkada: Cümle yedi yüz aded kiremitli hâne-i ma‘mûrlardır, ammâ cümle Rûm keferesi evleridir. Câ-be-câ dükkânları ve yigirmi aded kenîseleri ve

.....(1 satır boş).....

vardır. Ve gâyet teferrücgâh yerleri çokdur.

Bu adada cümle yigirmi pâre ma‘mûr kefere kurâları var kim cümle kapudan paşa hükmünde olup Aya Mavra kazâsı nâhiyesidir kim cümle bâğ-ı Sudak-misâl ma‘mûr kurâlardır.

Bu Lefkada'nın keşişleme tarafında bir hudâyî limanı var **Portofigo** derler. Lisân-ı Rûm'da incir limanı demekdir. Hakîkatü'l-hâl inciri cihânı dutmuşdur.

Ve ağaçları arasından bir âb-ı hayât su kaynayup çıkar. Yaz u kış suyu bulunur. Aya Mavra'nın suyu bu mahalden bir ince top menzili sığlık deryâ içre Şeddâdî kemer-binâlar ile şehre su gider. {Lefkada'dan berü 4 sâ‘atlik yerden gelir.} Aceb hayrât-ı azîm temâşâgâhdır. Kâfir zamânından kalmış derler ammâ Selîm Hân-ı Sânî karındaşı Sultân Cihângîr'in mâlıyla bu kemerleri binâ etmişdir kim görmeğe muhtâcdır.

Ve Lefkada ile kal‘a mâbeyni sığ deniz içinde Pelama derler bir yerlü kaya vardır ve adadan kal‘aya üç yerden boğazlar vardır. (Bunlar dahi) bunlardan dahi ağaç cisirler ile geçilir. Gerçi üç aded haşeb cisirlerdir ammâ asıl büyük boğaz kal‘a dibindeki cisir altındadır. Mâ-bâkî cisirlerin altları ve gayri yerleri sığacık deryâdır kim kazıklar üzre sandûkalar çatup içlerin toprak doldurup kenârdan Lefkada'ya gitmeğe yol eylemişler.

Ammâ kal‘a dibindeki boğazın asma makaralı ağaç köprüsü var. Kaçan gemiler geçerken cisri makaralar ile asakorlar, gemiler ve firkateler ve kayıklar beri öte geçüp yine cisirleri ipler ile yerine endirirler. Ammâ bu cisir altından gemiler geçdikden sonra ol göl gibi sığlar içre eğri büğrü giderken sırıklar ile sığları yoklaya yoklaya gitmek gerek.

Ve dahi kal‘anın yıldız tarafında bir liman-ı hudâyî dahi vardır, Dimata derler. Büyük gemiler varmağa kâbil yerdir. Bu limandan Pireveze'nin kal‘ası yıldız rûzgârı üzre tokuz mîldir.

Ba‘dehu cemî‘i guzât ile vedâlaşup cümle gâzîleri firkatelerine süv[â]r olup fermân-ı pâdişâhî getirdiğimiz üzre Manya imdâdına gitdiler. Bu hakîre kal‘a dizdârı bir mükemmel firkate donadup cümle atlarımız ve huddâmlarımız ile "Tevekkülen alallâh" deyüp muvâfık eyyâm-ı müsâ‘id ile 9 mîl yeri tarfetü'l-ayn içre gidüp,

Evsâf-ı sedd-i metîn derveze, ya‘nî cây-ı emân kal‘a-i Pireveze

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) dir. Sene 960 târîhinde Süleymân Hân binâsıdır.

Rûmeli eyâleti hâkinde Yanya beğinin hâssıdır kim subaşısı hâkimdir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâlardır. Kethudâyeri ve serdârı ve gayri hâkimleri yokdur, ammâ kal'a dizdârı ve iki yüz elli aded kal'a neferâtları ve yedi aded kal'a ağavâtları ve Pireveze kapudanı var. Üç pâre firkatesi ile deryâda şinâverlik edüp şikâr arar. Cümle levendâtları Cezâyirli esvâbı geyerler.

Kal'ası Narda vilâyetinin körfezi ağzında bir kumsal burunda şekl-i müdevver yedi aded tabyalı bir Şeddâdî binâ cirmi kâmil bin yüz adım kal'a-i zîbâdır. İçinde yüz aded kiremitli tahtânî ve fevkânî bâğçesiz daracık evlerdir.

Ve sokakları karanlık ve dıyk tarîklerdir. Bir câmi'i var, Süleymân Hân'ındır.

Ve bir kapusu var, cânib-i şarka nâzır olup kapunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Kad benâ hâze'l-kılâ' fî zamân eyyâmi devleti's-sultân Süleymân ibn Selîm Hân hallede'llâhu mülkehu ve ebbede saltanatahu li-sene sitte tis'a-mi'e fî hicreti'l-Nebeviyye.

Bu kal'a kapusundan içeri girecek mahalde kapunun sağ tarafında taşdan oyulmuş bir sığır ve koyun başı tasvîri var kim gûyâ zî-rûhdur.

Ve bu kapunun önündeki handak üzre iki kat ağaç cisir üzre kal'aya girilir. Derûn-ı kal'ada cebehâne mahâzinleri ve gılâl anbârı ve su yolları ve kırk aded sağîr ü kebîr topları ve mehterhâne kullesi ve bir üstâd-ı kâmil mûsıkî-şinâs zurnazan mehteri vardır.

Evsâf-ı varoş-ı Pireveze: Bu kal'anın yıldız tarafında üç yüz aded hânedânlı ve bâğ u bâğçeli tahtânî ve fevkânî evlerdir. Ancak bir câmi'i ve üç mahalle mesâcidleri ve bir medresesi *[344b]* ve bir mektebi ve bir tekyesi ve bir hammâmı var, battâl idi. Ve bir hânı ve cümle yüz aded dükkânları ve bî-hisâb bâğçeleri var.

Bunun dahi cümle halkı Cezâyir esbâbı geyerler, zîrâ cümle halkı firkatecilerdir kim Venedik körfezi içini ve Pulya ve Kalavra ve Tementis yakaların korutmuşlardır. Ammâ bunlar dahi Urûmca kelimât eder gâyet gâzî ve bahâdır yiğitleri var kim her biri serâmed server hünerver yiğitlerdir. Hattâ sene 979 târîhinde Selîm Hân-ı Sânî asrında bâlâda zikri sebkat eden sıngın yılı donanma[mı]zdan firâr eden gemilerimiz küffâr ile ceng ede ede bu Pireveze limanına gelüp gemileri başdan karaya edüp cânların halâs etmişlerken bu Pireveze askeri münhezim olan guzâta cür'et verüp kendü firkateleriyle kâfir gemilerine çatup elli pâre kâfir gemilerin feth edüp karaya dökülen kâfirleri cümle esîr-i bend-i zencîr etdiklerin dahi bilir âdemler vardır. Ya'nî tâ bu mertebe şecî' ü tüvânâ fetâları vardır kim şeb [u] rûz ilâ hâze'l-ân Pireveze limanında aleste durur firkateleri var.

Ammâ limanı kal'aya nîm sâ'at ba'îd şimâl tarafında bir küçük limandır, ammâ sekiz rûzgârdan emîndir kim iki yüz pâre gemi alur. Pireveze körfezi içre körfezin nihâyetindedir kim deryâdan bir kulak körfez girmişdir, gemiler anda yatup körfezin iki tarafları bâğlar ve bâğçelerdir. Bu liman nihâyetinde,

Der-vasf-ı kal'a-i Küçük Pireveze: Ammâ vîrândır. İçinde âdem ve âdemî-zâddan nâm [u] nişân yokdur. Lâkin bu kal'a-i harâb altında cümle Pireveze gemileri aslâ demir bırakmadan yatırlar, sekiz aded rûzgârdan emîndirler.

Andan şimâl tarafına bir sâ'at gidüp bir bayırı aşup Pireveze körfezinin bir büyük kulağına ya'nî bir körfezine dahi vardık. Ol kenârca bir sâ'at dahi gidüp balık dalyanların geçüp,

İmdi ihvân-ı vefâ bu cihânda böyle kal‘a-i azîm binâ olunmamışdır. Hâlâ vîrândır ammâ içinde azîm ma‘mûr u âbâdân çiftlikler vardır.

Kal‘ası rûy-ı arzda misli meğer İslâmbol kal‘ası yâhûd Irâk-ı Dâdyân şehrinin harâbistânı ola. Belki İslâmbol'dan Antakiye ve Kavala kal‘asından büyük ola. El-hâsıl cirmi iki günde devr olunmaz.

Ve iki konak yerden bu şehr-i azîme niçe bin kemerler ile âb-ı hayât sular getirmişler. Bu şehr-i harâbistânın seyr [ü] temâşâsında âdem âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen eder. Sebeb-i harâbiyyeti zamân-ı kadîmde Ikrît kralı ya‘nî Girid'i amâr eden Ikrît kralın oğlu Rûm pâdişâhı olan putperest Martin-i pelîd nâm kral-ı dâll Karlıeli kralı üzre bin pâre gemilerle gelüp bu şehir Karlıeli kralı Markonton nâm kralın tahtı iken Karlıeli kralını Girid kralı Martin putperest katl edüp yedi ayda bu şehr-i Pireveze-i azîmi harâb [u] yebâb niçe bin Îsevî Rûmların esîr-i kebâb hânelerin türâb edüp hâlâ böyle kalmışdır.

Eğer bunda olan heyâkil-i mutalsamât-ı ibret-nümâ tâk-ı revâk-ı tumturâkları ve niçe bin kubâbları ve niçe bin amûd-ı müntehâ-yı somâkî-i gûnâ-gûnları tahrîr etsek mecmû‘amız harâb-âbâdnâme olur.

Andan yine şark tarafına nîm sâ‘at gidüp ba‘dehu bir sâ‘at Pireveze deryâsın devr ederek ve balık dalyanların temâşâ ederek giderken,

Hikmet-i Hudâ sergüzeşt-i temâşâ

Leb-i deryâda kum üzre âsûde-hâl giderken önümüz sıra henüz gitmiş bir pâre basılmış at ayağı izi gitmiş ammâ ol iz gide gide dahi büyük iz oldu, el-hâsıl üç karış enli iz oldu. Hakîr gulâmlarıma eyitdim:

"Bire oğlancıklar, şol izi temâşâ etdiniz mi?" dediğimde Ferhâd ve Husrev eyitdiler:

"Vallâ sultânım, acâ’ib büyük âdem izi" deyü yolun sol cânibine bakarlar.

"Bire oğlanlar bu sağ tarafa bakın, nice âdem izidir, işte bu at izidir" dediğimde oğlanlar at izin görüp,

"İşte sultânım bu tarafda bir âdem izi de var" dediler. Meğer at izinin solunda berâber atlıyla gider bir yayan izi var.

Hemân hakîr atdan enüp *bismillâhi* deyüp âdem izin karışladım. Ka‘be hakkıyçün âdem izi kâmil dörd karış gelüp dahi yeri harâret üzre ısıcak idi. Aklımız başımızdan gidüp,

"Âyâ bu ne hâl ve ne hikmetdir ki" deyü müşâvere edüp, ne çâre edelim.

Ol izler önümüz sıra leb-i deryâda kumluk üzre gidiyor. Allâh'a sığınup gulâmlar ve refîkler ile Âyetü'l-kürsî ve Mu‘avvezeteyn'e müdâvemet ederek ayak ayak giderek yol üzre ba‘zı evc-i âsımâna ser çekmiş çınâr ve kavak [ve] meşe ağaçlarının âdem beli kalınlığı dalları gûyâ ustura ile kesüp yere bırakmışlar.

Dibelik hakîre dahi ziyâde dehşet hâsıl olup telâş el verdi, ammâ ne çâre, yolumuz oldur, geri dönmek mümkin değil. El-hâsıl bu hâl üzre dağlar ve ormanlar içre 3 sâ‘at gidüp Pireveze deryâsı kenârın geçüp dahi büyük çengelistân ormanlara girdikde *[345a]* cân başımıza sıçrayup giderken hemân on ad[ed] pür-silâh haydud harâmî kefereleri bizi gördüklerinde,

"El-amân meded bu ne sultânım" deyüp tüfengleri ve kılıçların ormanlar içre atup ağlaşarak atlarımızın ayaklarına sarıldılar. Hakîr bunlardan yine alarka durup,

"Bire nedir mel‘ûnlar?" deyü hâllerin su’âl etdim.

"Biz bir alay yolcu kefereleriz, lütf eylen sizin ileride giden büyük atlı ve bir büyük yayan âdem yoldaşlarınız başları ağaçlara bir olup ol yayan âdemin elinde bir sopa deyeneği ve bir elinde kılıcı var ve atlının elinde bir kılıcı var, yollar üzre ağaçları kese kese giderler. Biz sizin ol yoldaşlarınızı

görüp aklımız başımızdan bir kenârda kaldık. Ve ol yayan elindeki sopa ile birimizin başına nice urdu ise hurd-ı haşhaş işte leşi" deyü leşini gösterdiler.

Hakîkatü'l-hâl kefereye eyle nobut urmuş kim âdem vücûdudur diyecek yeri kalmayup cümle hurd olmuş. Ancak keferenin leşi abâsı içinde tiftik tiftik [olmuş.] Biz dahi bu kefereyi bu hâl ile göricek dibelik aklımız başımızdan gitdi. Ammâ bu kefereler harâmîler imiş, mürd olanları başları imiş.

Bu keferelerden dahi havf edüp ormanlar içre atdıkları silâhların cümle alup,

"İşte mel‘ûnlar, anlar bizim ileride yoldaşlarımızdır. Tiz bir dahi silâh ile yola çıkman ve harâmîliğe tövbe eylen" deyü cür’et edüp bir hayli tekellümler eyledim ammâ Hudâ bilir kim bî-cân olayazdım.

Gulâmlarım tokuz aded silâhların alup tokuz nefer kâfirler ormand[a] âlem-i hayretde kalup anda bırakdık, ammâ hakîr dahi ileri gitmeğe aslâ dermânım kalmayup yine "Tevekkelî alâ Hâlıkî" diyerek yola revâne olup (---) sâ‘atde yine Pireveze deryâsı kenârınca giderken yine izlerine râst gelirdik, ammâ izleri küçülmeğe başlayup Yanyalı Arslan Paşa oğlu Kaplan Paşa çiftliği yanında izlerin gâ’ib etdik, ammâ yüzlerin görmedik.

Ve bu mahallerde yolculara karşu râst geldikde su’âl etdik, zerre mikdârı haberleri yok idi.

Hemân bu abd-i kemter anı mülâhaza etdim ki cemî‘i zamânda ata süvâr oldukda Hazret-i Kur’ân-ı azîme ve Furkân-ı kerîme hıfzen müdâvemet edüp giderdim. Bu yolda ol harâmî keferelere râst gelsek gerek idik. Bir azîm arbedemiz geçüp belki bir kaçımız telef-i nefs edelerdi, ammâ Hazret-i Kur’ân hürmetine Cenâb-ı Allâh bizleri hıfz etmek içün önümüz sıra muhâfazacı refîkler görünüp harâmîbaşıyı nobut ile katl edüp kefereler dahi bizi anlardan zann edüp amân deyüp tövbe edüp silâhlarına mâlik olup Kur’ân-ı azîm hürmetine harâmîlerden halâs olduk kim sûre-i (---) âye[t]: [108] nass-ı şerîfi vardır. Bunun emsâli niçe kerre havâss-ı Kur’ân'ın nef‘in müşâhede etmişimdir. *Hâzâ min fazlı Rabbî.*

Andan nîm sâ‘at cânib-i şimâle gidüp,

Loroz çiftliği: Yanyalı Bebr Paşa'nındır. Anda bî-mecâl mihmân oldukda bizim önümüz sıra katl olunan keferenin katli haberi gelüp keşfine şerî‘at tarafından âdemler gitdi.

Ol gece çiftlik kethudâsı Hasan Ağa dahi merhûm olup hakîr gasl edüp defn edüp ale's-sabâh Lokoz'dan kulağızlar alup cânib-i şarka **Loroz değirmenleri**n ve bir vîrân kal‘ayı geçüp ve Şahin Beğ'in **Kanra(?) nâm çiftliği**n geçüp (---) sâ‘atde kayalı dağlar dibinden ubûr edüp ormanları geçüp,

Evsâf-ı fütûhât-ı kal‘a-i Roğoz

Rûm kralları binâsıdır. Sene (---) târîhinde Gâzî Evrenos Sultân Mehemmed Hân-ı Ebü'l-feth asrında Venedik küffârının derûn-ı kal‘ada karârları firâra mübeddel olup feth olmuşdur kim hâli üzre bırakmışlardır. Kal‘ası Pireveze deryâsı kenârında bir topraklı bayır üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâ olup dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır ammâ taşrası vîrândır. Lâkin iç kal‘ası ma‘mûrdur, ammâ dizdârı ve neferâtları yokdur. Ancak içinde bir kaç ma‘mûr çiftlikleri vardır kim bu çiftliklerde âzâdlı siyâh zengî Arablar sâkin olurlar. Bu kal‘a dahi Yanya sancağı hudûdu olup bu kal‘anın şark tarafına iki bin adım karîb,

Cisr-i Roğoz: Bir göz bir pül-i ra‘nâdır ammâ Hersek *[345b]* sancağında Mosdar köprüsünden sehel alçakdır kim kaddi kâmil elli arşındır ve gâyet ensiz cisirdir kim üzerinden âdem geçmeğe havf eder, zîrâ bir kulaç enlidir. Âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. Altından **nehr-i Revani** cereyân eder, tâ şehr-i Yanya ve şehr-i Aydonat dağlarından gelüp Pireveze deryâsına mahlût olur, ammâ kırk arşın derin olup gâyet deli cereyân eder.

Andan bir sâ‘at şarka gidüp **karye-i Hilkadis,** anı geçüp sâfî sahrâlar içre ma‘mûr kurâlar ubûr edüp andan nîm sâ‘at yine semt-i şarka gidüp,

Karye-i İmâret: Kırk hâneli ve bâğ u bâğçeli Fâ’ik Paşa vakfı olup müselmân köyüdür. Hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese cümle Fâ’ik Paşa hayrâtıdır kim gâyet mesîregâh bâğ-ı İrem-misâl yerdir, ammâ câmi‘i ve gayri âsâr-ı binâları cümle kiremitlidir. Ve matbah-ı dâru'z-ziyâfesinde cemî‘i âyende vü revendegânlara ni‘meti subh u mesâ mebzûldür.

Andan nehr-i Narda-i azîmi geçmeyüp nehir kenârınca dahi aşağı dolaşup bir sâ‘atde Fâ’ik Paşa'nın on üç göz Şeddâdî ibret-nümâ evce berâber kantarasından ubûr etdik, ammâ ortadaki gözü gâyet yüksek olup ve ziyâde enli pül-i azîm olup elli arşın âlî ve tûlu cümle bir başından bir başına sekiz yüz adım köprü-yi musanna‘dır kim dörd aded gözleri yüzer adım enlidir. Bu cisrin üstünden iki araba yan yana geçmek mümkindir. Altından nehr-i Narda cereyân eder, tâ Tırhala ve Kalabakkaya dağlarından gelüp bu cisirden ubûr edüp Pireveze körfezine mahlût olur.

Bu cisirden ubûr edüp iki başında birer sâ‘atlik yol kaldırım vardır ve iki cânibleri serâpâ bâğlardır kim limon ve turuncu olur.

Bu cisirden bin adım şimâle kaldırım üzre gidüp bâğ-ı İremleri ve ma‘mûr kurâları ve çiftlikleri geçüp,

Der-tavsîfât-ı kal‘a-i köhne-binâ hisâr-ı üstüvâr-ı Narda

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---). Binâsı Tırhala sâhibi (---) (---) kralın binâsıdır. Sene (---) târîhinde Venedik elinden Sultân Bâyezîd-i Velî asrında be-dest-i büyük Gâzî Evrenos fethidir. Yanya sancağı toprağında hâss-ı hümâyûn hükûmetidir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâlardır.

Kal‘ası leb-i deryâdan bir sâ‘at şimâl tarafına bir kayalı ve alçak dağ dibinde şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş-ı perhâşdır kim kıbleye nâzır bir kapusunun atebe-i ulyâsı kemerinin iç yüzünde bir mefret balık kemiği maslûb alâmeti var büyük demir kapudur.

Ve iç kal‘ası kapunun solunda şehre nâzır olup içinde kırk aded kiremitli hâneleri ve Bâyezîd-i Velî câmi‘i var. Dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin altmış aded adımdır. Bu kal‘anın şimâl ve yıldız tarafları Narda nehri ihâta etmişdir. Maşrık ve kıble ve cenûb tarafları varoş-ı azîmdir. Kal‘ada kârgîr minâreli ve serâpâ kiremitli Bâyezîd Hân câmi‘i ve hareminde medresesi var.

Bu iç kal‘a kara tarafında şehre nâzır kat-ender-kat kral sarâyı var. İçinde ancak dizdâr sâkin olur. Bir harâb mescidi var ammâ aslâ kal‘a içinde dükkânları yokdur.

Ve sokakları cümle zâtî(?) beyâz yalçın kaya kaldırımdır.

Ve esâs-ı dîvârı dahi seng-i hârâ üstünde olup sokak aşırı bir namâzgâhı var, aslâ ağaçlar dikili değildir, hemân bir çemenzâr u lâlezâr musallâ-yı ferahfezâdır.

Bu kal‘a dâ’iren-mâdâr iki kat olup handakları ancak garb tarafındadır. Gayri taraflarında handak yokdur.

Ve cümle on sekiz aded kulleleri var. Kıblesi tarafındaki varoşunun aşırısında havâle dağları var.

Sitâyiş-i taşra varoş-ı Narda: Cümle kâmil iki bin aded kiremitli bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât sulu havz u şâzrevânlı ve cümle fevkânî ma‘mûr u mükellef evlerdir.

Ve cümle on yedi aded mahallâtlardır, ammâ ancak üç adedi müselmân mahalleleridir. Dördü Yahûdîlerdir. On adedi Rûm kefereleridir. Ermenî ve Freng aslâ yokdur ammâ Latin kefereleri çokdur.

Ve cümle altı aded cevâmi‘-i imâretgâhdır. İki câmi‘i kal‘a içindedir, ammâ çârsû başında

kiremitli ve kârgîr minâreli Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i fevkânî olup gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Musallâsı haremindedir.

Ve şehrin cenûb tarafı ucunda Tekye câmi‘i müferrihdir. Ve (---) (---) câmi‘i kâr-ı kadîmdir.

Andan cümle 9 aded mesâcidhâ-yı mü’minâtlardır. Cümleden Yûsuf Beğ sarâyı kurbunda Baba mescidi ve Dizdâr mescidi vardır. Bu şehir içre aslâ kurşum örtülü binâlar yokdur.

Ve cümle üç aded medrese-i sûhtegândır. Cümleden Bâyezîd Hân medresesi ma‘mûrdur. Ve cümle beş aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle üç aded hânkâh-ı dervîşânları var. Cümleden Tekye câmi‘i *[346a]* hânkâhı ma‘mûrdur.

Ve cümle bir aded hân-ı tüccârânı var. Bâyezîd Hân câmi‘inin yol aşırısına vâki‘ olmuş bir hân-ı azîmdir. Bu hânın kapusu önünde,

İbret-nümâ sâ‘at kullesi: Hânın yol aşırısında bir serâmed sâ‘at kullesidir kim çanı gâyet büyükdür. Kâmil bir sâ‘at yerden sadâsı istimâ‘ olunur. Bir çarhlı olup yigirmi dörd sâ‘at devr eder. Gâyet musanna‘dır kim böyle bir çarhlı sâ‘at bir diyârda yokdur.

Ve cümle (---) aded hammâmdır. (---) (---) Ve cümle 400 aded dükkândır. Bıçakçısı ve pâbuççusu çokdur, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, lâkin yine her metâ‘ tuhaf bî-nihâye bulunur. Kahvehâneleri kal‘a dibindedir.

Ve ba‘zı sokakları kaldırımlıdır ve bu şehir kumsal yer olmak ile çok yerleri kaldırımsızdır.

Bu şehir kayalı ve kumsal yerler olmak ile aslâ çeşmeleri yokdur. Cümle bin yüz aded âb-ı hayât lezîz kuyulardan nûş ederler. Şehir içre cereyân eden nehr-i Narda âb-ı hayâtdır, ammâ ahâlî-i vilâyet "Sakîl sudur" deyü andan içmeyüp çâh-ı mâ içerler, zîrâ hevâsı sakîldir.

Sâhib-i tab‘ olanları yaylağa çıkarlar, zîrâ şehrin kıblesi ve şarkîsi alçak ve beyâz yalçın kayalar arasına vâki‘ olmuş şehirdir. Anıniçün halkının reng-i rûyları birez saruya mâ’illerdir. Ekseriyyâ bâde kuvvetiyle zindedirler.

Ve cümle on bir aded kilisaları vardır, ammâ cümleden şehrin cenûb tarafı hâricinde bâğçeler içinde Mihal kral-ı dâll kenîsesi gâyet büyük kubâblı binâ-yı musanna‘dır kim içinde elli aded ruhbânları ve hücreleri vardır. Ve Yûsuf Ağa sarâyı kurbunda Patrik kenîsesi dahi binâ-yı garîb(dir) ü acîbdir kim gâyet ma‘mûr u müzeyyen olup şehir içre niçe yü[z] evkâfları var, cümle Frengistân'dan nezerâtları gelüp iki yüz kadar papasları cemî‘i âyende vü revendegânlara hidmet edüp ni‘met yedirirler.

Ve bu kiliseden şehir müftüsü ve nakîbü'l-eşrâfı ve yüz elli akçe pâye ile kadısı ve şehir hâssının ağası ve kal‘a dizdârı ve yetmiş aded kal‘a neferâtları ve muhtesib ağası ve gayri şehir hâkimleri cümle bu kenîsenin evkâfından himâye ulûfesi alırlar. Meşhûr-ı âfâk bir bıtrîk deyridir.

Ve bu şehr-i Narda zamân-ı Feylekos'da şehr-i azîm imiş. Niçe kerre yüz bin aded binâ-yı azîm ve niçe bin yerde âsâr-ı kadîmleri var.

Der-vasf-ı ni‘met-i me’kûlât [u] müsmirât [u] meşrûbât: Cümleden güzîde memdûhu bir vukıyye gelir feyz nârı ve lüffân nârı olur kim Acem diyârında ve (Kara) Ferecik şehrinde böyle dânedâr âbdâr nâr ancak olup dağı ve taşı nâr ağaçları müzeyyen etdüğinden sebeb-i tesmiyesi Narda olmuşdur. Ve limonu ve nârenci ve inciri ve zeytûnu ve bâğ u bâğçesi birer konak yer cihânı dutmuşdur. Rûmeli diyârına cümle nâr ve limon ve turunc bundan gider.

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i işgâlât: Ekseriyyâ halkının kâr [u] kisbleri ticâretdir. Bâğlarının mahsûlü olan şarâbların vilâyet vilâyet götürüp satarlar. Ve beyâz bakır kavunu dahi memdûh-ı âlemdir.

Der-hisâb-ı ekâlîm-i büldân: Be-hükm-i ilm-i usturlâb bu şehir ıklîm-i sâlisin nısfında bulunup arz-ı beledi harfeyn-i letâdır ve tûl-ı nehârı harfeyn-i nehdir. Kıblesi cenûb cânibine olan hatt-ı nısf

nehârdan cenûb cânibine olan maşrık cânibine otuz tokuz derecedir.

.....(2 satır boş).....

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı cebel-i Narda: Şehr-i Narda'dan cânib-i şimâle nısf merhale gidüp nehr-i Narda üzre tâ kâfir zamânından beri bir derk-i esfel-vâr bir derenin iki tarafındaki evc-i âsımâna ser çekmiş bir kayadan bir kayaya iki kat yan yana çekilmiş âdem uyluğu kalınlığı demir zencîrlerden bir köprü edüp zencîrler üzre yaban asmasından çitler örüp bir musanna‘ cisir olmuş. Üstünden her bâr benî âdem geçer ammâ ol âdemlerin zehresine aşk olsun kim ödleri çatlayup helâk olmazlar, zîrâ âdem aşağı baksa gözü kararır kim gûyâ çâh-ı gayyâ ve derk-i esfeldir. Bu diyârın halkı alışup bir köyden bir köye gitmeğe aşağı dereleri bir günde dolanmayup bir ânda bu cisr-i silsileden geçüp Kalabakkaya'ya ve Tırhala şehrine giderler. Ammâ rûzgâr urdukça bu zencîr cisir salıncak gibi salınır, lâkin hemân benî âdem ubûr eder. Yohsa at ve katır ve sığır ve câmûs geçemezler, ammâ bu hakîr-i pür-taksîr gördüm ki bir sürü koyun geçdiler.

Bu cisrin tûlu iki bin elli adımdır. *[346b]* Zencîrlerin iki başları iki taraf kayalarında mermer amûd-ı müntehâlara bağlıdır. Bu cisrin ta‘mîr ü termîm muhâfazasına dâ’imâ bir köy halkı me’mûrlardır.

Bu cisr-i lâ-nazîri temâşâ edüp andan yine **şehr-i Narda**'ya gelüp Defterdâr Ahmed Paşa ağası Durmuş Ağa ile ve şehir a‘yânı Yûsuf Ağa ile vedâ‘laşup andan kalkup **karye-i İmâret**'i geçüp ve Narda sahrâsının dağ eteğinden ubûr ederek kaldırımlı ve kumsallı yerler geçerek cânib-i şimâle 4 sâ‘atde ma‘mûr kurâlar geçerek yol üzre bir ulu öz dere içre,

Kapuağası hânı: Sâbıkan Mısır vezîri olan Hâdım Abdurrahmân Paşa'nın elli ocak kiremitli bir hân-ı azîm-i hasbîsidir kim kapusu üzre târîhi budur:

Kapu ağası Abdurrahmân Ağa,

Temelinden bu hânı etdi binâ,

İki el kaldırup [de]dim târîh,

Cennetde ecrini vere Mevlâ.

Bu hândan yine şimâle 3 sâ‘atde,

Karye-i Derbend: Bir mahûf u muhâtara yerlerdir.

Andan **Beşkuyu**'yu geçüp ve bir yaylağ-ı azîmi aşup (---) sâ‘atde iki tarafı bâğ u bâğçeli yerleri geçüp yüzü aşağı gidüp sahrâ-yı Yanya ucunda,

Çiftlik-i Bebr Paşa: Kal‘a-misâl bir hânı ve birkaç dükkânları var.

Andan çemenzâr sahrâ içre (---) sâ‘at garba mahsûllü çiftlikler ubûr ederek,

Evsâf-ı dâr-ı amâniyye, ya‘nî sevâd-ı azîm kal‘a-i Yanya

Lisân-ı Rûmca Yanya demek (---) (---) demekdir. Bânîsi Rûm krallarından (---) (---) kralın binâsıdır. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Gâzî asrında be-dest-i Gâzî Evrenos Beğ Rûm keferesi elinden feth edüp Rûmeli eyâletinde sancak beği tahtıdır. Beğinin hâssı 460.260 akçedir. Ve ze‘âmeti 62 ve tîmârı 345. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır.

Cümle erbâb-ı tîmârın kânûn üzre cebelüleriyle beğinin askeriyle cümle dörd bin aded güzîde pür-silâh asker olur.

Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâdır. Beher sene ber-vech-i adâlet kadıya altı bin guruş beğine yigirmi kîse hâsıl olur. Sancağında cümle yigirmi iki aded kazâlardır, niçeleri tahrîr olundu ve ba‘de'l-yevm râst geldikçe tahrîr olunur.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve harâc ağası ve gümrük ağası ve şehir subaşısı ve mi‘mâr ağası vardır. Ve Urûm kefereleri üzre on iki aded portoyorozları ya‘nî kefere kethudâları vardır.

Kal‘ası Yanya gölü kenârında kehkeşân-âsâ semâya kad çekmiş bir till-i refî‘ üzre bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ-yı refî‘u'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şân şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i bâlâdır kim bir tarafdan aslâ havâlesi olmayup kenâr-ı buhayrede yalçın kayalar üzre seng binâ bir kal‘a-i garrâdır kim **der-girdâ-gird-i kılâ‘ât** cümle üç bin adım ihâta eder bir hisâr-ı üstüvârdır.

Ve cümle iki aded büyük kal‘a kapuları vardır. Büyük kapu cânib-i cenûbda olan varoşa bir alçak kemerli kapudur. Piyâde âdemler girir çıkar ammâ bu kapulardan arabalar ve eğerli atlar ve katırlar geçemezler. Meğer at üzre süvâr olan âdemler fârisü'l-hayl olup eğer boşaldarak at ile büyük varoş kapusundan geçeler. Zamân-ı kadîmde eyle binâ olunmuş.

Ve bir kapu dahi küçük uğrın kapudur kim bu dahi taraf-ı cenûba nâzırdır. Varoşa açılan büyük kapunun solunda vâki‘ olup bu uğrın kapucukdan aşağı göle kayadan kesme yüz ayak nerdübân ile enilüp gölden su alınır. Bu iki aded mezkûr kapulardan mâ‘adâ sekiz aded küçücük su kapucukları var kim anlardan göle nerdübânlar ile enilüp su alınır.

Ammâ iç kal‘adan mâ‘adâ bu kal‘anın göl tarafında aslâ büyük kal‘a dîvârları yokdur, zîrâ evc-i âsımâna berâber kad çekmiş kayalar olmağile dîvârları yokdur ve lâzım da değildir. Lâkin aşağı varoş tarafı ikişer kat metîn kal‘a dîvârları vardır kim kırk arşın âlî ve beş arşın arîz dîvârlardır. Lâkin kâr-ı kadîm olmağile ba‘zı yerleri câ-be-câ rahnedâr olup abûsu'l-vech-misâl siyâh dîvârlardır, zîrâ intihâ-i serhad olmayup Rûmeli diyârının ortasında iç elde kalmış bî-nef‘ kal‘a olduğundan iltifâtdan mahrûmdur.

Bu cirim bu eşkâlde olan kal‘a içre cümle 4 aded mahalle-i müslimîndir, aslâ kefereler yokdur.

Aşağı mahalle ve Yukaru mahalle ve Orta mahalle ve Paşa mahallesi var.

Ve cümle *[347a]* sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı bâğçesiz serâpâ kiremit ile mestûr hânedân-ı ma‘mûrlardır. Cümlesi elbette kârgîr kemer kapulu büyût-ı ra‘nâlardır. Bu kal‘anın cânib-i selâsında evc-i semâya ser çekmiş kayalar üzre cümle cihân-nümâ göle nâzır hânedân-ı musanna‘-ı azîmlerdir kim her biri birer tarz [u] tavr üzre mebnî olup mesîregâh evlerdir. Cümleden Koca Mustafâ Paşa sarâyı ve Ako sarâyı ve Paşo sarâyı vâsi‘dir. Câ-be-câ bunlarda dıraht-ı müntehâlar vardır. Ba‘dehu Mustafâ Paşa sarâyından iç kal‘a burnuna varınca iki yüz adımdır.

Sitâyiş-i iç hisâr: İç kal‘anın şehir varoşu tarafi köşesinden iç kal‘aya varınca beş yüz adımdır. Derûn-ı kal‘ada dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve çalıcı mehterbaşı sâkin olup gayri amâristân yokdur. İllâ göle ener kesme kayadan su yolu ve anbârları ve cebehâne mahzenleri olup kal‘a câmi‘inde ve ba‘zı anbârlarda cümle Kotur kal‘ası mühimmâtiyçün beksumât ve gayri levâzımâtlar memlû olup cümle bâbları mesdûd durur.

Der-cevâmi‘hâ-yı mü’minân-ı büyük hisâr

Cümle dörd aded ibâdetgâh-ı müselmândır. Evvelâ cümleden mükellef ü mükemmel câmi‘-i selâtîn-misâl cemâ‘at-i kesîreye mâlik vâcibü's-seyr ibret-nümâ kal‘a içinde,

Koca Kaplan Paşa câmi‘i: Cümleden müzeyyen ve şîrîn ve rûşen binâ-yı musanna‘ câmi‘dir kim diyâr-ı Rûm'da misli meğer Hersek diyârında Taşlıca şehrinde Bulehnikli Hasan Paşa câmi‘i ola, ammâ ol tahtânîdir ammâ bu evc-i âsımâna berâber bir yalçın kaya üzre kasr-ı Havarnak-misâl nigârhâne-i Çîn-misâl bir câmi‘-i cihân-nümâdır kim cemî‘i buhayre ve cemî‘i sahrâ-yı hâmûnlar pâymâl-i rimâl-misâl görünür.

Cümle kubâbları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir mürtefi‘ hevâdâr yerde **câmi‘-i ma‘mûr Arslan** Paşa'dır. Bu kal‘anın şimâl tarafında kûh-ı Bîsütûn-misâl bir kaya üzre cümle şehre ve cemî‘i nevâhîlere havâle bir câmi‘-i dilküşâ-yı rûşendir kim mâ-fevkinde bir şehirde böyle bir ma‘bedgâh yokdur. Çâr dîvâr üzre kubbe-i nüh-tâkı evce ser çekmişdir. Bu câmi‘in tûlu ve arzı yüzer ayakdır. Ve cânib-i erba‘asında revzenleri câm billûr ve necef ve morandır.

Ve cümle mebsût olan hâlîçeler ibrîşim münakkaş olup bir musanna‘ minberi var. Bir kemer üzre üstâd-ı mühendis eyle binâ etmiş kim gûyâ ol minber-i musanna‘ mu‘allak durur. Altında birkaç âdem sığınup ibâdet ederler. Minâresi bir serâmed şeşhâne bânghâne-i zîbâdır kim aşağı kapusundan tâ yukaru şerîfe tabakasına çıkınca seksen beş kademedir. Hakîr bunda urûc edüp şehrin eşkâl-i cirmin hey’eti üzre bir tabak kâğıza resm etdim. Bu minâre-i şerîf[esin]den yukaru külâha varınca on beş kademe dahi vardır. El-hâsıl gâyet musanna‘ minâre ve câmi‘dir.

Kıble kapusu üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîhi budur:

Hoş sa‘âdet ana kim oldu mücâhid hayrete,
Ede tâ anı Hudâ devlet-i dâreyne sezâ,

Göricek itmâmını hâtif dedi târîhini,

Pâydâr ola bu bünyâd-ı şerîfi a‘lâ.
Sene 1027.

Ve taşra kubbelerinin üç tarafı dâ’iren-mâdâr mermer sütûnlar üzre câmi‘-i selâtîn-

misâl küçük kubâbları üzre cümle altun ile mutalla‘ serâmed alemlerdir, ammâ hareminin ortası mermer döşeli olmayup yeşil duhâvî katîfe-mesâl çemenzârdır. Ve haremin şimâlî ve yıldız taraflarında göle nâzır soffalar var kim aşağısı yüz arşından mütecâviz göldür. Bu soffalar dahi cihân-nümâ mesîregâh olup cümle ahbâb yârân-ı sâdıkân erbâb-ı ma‘ârifân bu soffalarda haşr olup cemî‘i ulûm-ı garîbe ve acîbe müzâkeresi ederler.

Ve bu haremde Şahin Beğ ve Pehlivân Paşa ehli ve Bebr Paşa ehli ve niçe Arslan Paşa evlâd [u] akrabâları kıble önündeki beş aded serâmed kubbelerde bizzât sâhibü'l-hayrât Arslan Paşa dahi bu kubbelerde medfûndur.

Ve büyük haremden aşağı küçük haremde medrese-i Arslan Paşa kırk aded hücreleri serâpâ kiremit örtülü müte‘addid hücreler ve dershâne kubbesi vardır.

Bu hücrelerin cânib-i garbında kayalar üzre buhayreye nâzır Bebr Paşa'yı Girid'e me’mûr etmeğe gelen Defterdârzâde Kapucubaşı Mustafâ Beğefendimiz bir kasr-ı âlî cihânnümâ inşâ etdikde hakîrin ol kasr-ı nüzhetgâha şikeste beste ale'l-fevr târîhidir:

Kasr-ı Havarnak dediler ihvân,

Evliyâ dedi el-kasru hûbân.
Sene 1081.

Diğer târîh:

Evliyâ gördükde târîhin dedi,

Ey beğim kasr-ı bülend oldu tamâm.
Sene 1081.

Hakkâ ki cihânnümâ kasr-ı müntehâlar- *[347b]* –dır kim aşağı göl içinde şinâverlik eden niçe kerre yüz bin elvân mâhîlerin temâşâsı nümâyândır.

Andan bu haremin yine göle nâzır bir köşesinde koca Gâzî Arslan Paşa bir dâru'z-zi cemî‘i pîr u muğân ve gebr [ü] tersâya ve bay u gedâya subh u mesâ âye[t] sûre-i (---) vü revendelere ni‘meti mebzûldür. Her Cum‘a gecesi kırk elli yere et‘ıme-i nefîse ba‘de't-tenâvül Arslan Paşa'ya def‘-i cû‘ edenler hayr du‘â ile Fâtiha tilâvet ederler, zîrâ

Ve bu câmi‘den kıble tarafına mahalleler içre beş yüz adım gidüp Sultân Bâyezîd'in **Fethiyye câmi‘i,** harpüşte tavanlı ve serâpâ kiremitli ve kârgîr minâreli ma‘bedgâh-ı kadîmdir kim mâ-tekaddem kenîse imiş. Bu dahi yalçın kaya üzre kal‘anın bir köşesinde bir câmi‘-i rûşendir kim tûlu yüz ayakdır arzı altmış ayakdır. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ bu kal‘a içre,

Der-mesâcidhâ-yı muvahhidân: Cümle yedi ad[ed] mahalle zâviyeleridir. Evvelâ kal‘a kapusunun iç yüzünde Alî Paşa mescidi, cemâ‘at-i kesîreli câmi‘ olmağa müsta‘id zâviyedir. Ve Mehemmed Kethudâ mescidi.

Bu abd-i kemterin bu kal‘ada dörd aded mihrâblar ma‘lûmudur, ammâ bu kal‘ada aslâ dükkân ve hammâm [ve] çeşme ve hân yokdur.

Bu kal‘a-i kadîm Yanya sahrâsının yıldız tarafındaki ucunda otuz mîl ihâta eder bir azîm göl kenârında minâre kaddi yalçın kaya üzre bir kal‘a-i köhne binâ olup cânib-i erba‘asın göl ihâta edüp kal‘aya cisir ile geçilirmiş. Hâlâ cisir yerleri zâhir ü bâhirdir. Ve hâlâ cenûb tarafında olan varoşa giden kapusu tarafı handakları dörd yüz adım göl suyu kesilüp türâb [u] rimâl ile memlû olup bu kal‘a karada kalmışdır, ammâ kefere zamânı göl içinde cezîre imiş. Yine eyle olsa metîn kal‘a olurdu. Bu bir tarafı karadan mâ‘adâ cânib-i selâsın göl ihâta etmiş kayalar üzre kal‘a-i bî-hâ’ildir.

Der-sitâyiş-i varoş-ı azîm-i şehr-i Yanya

Bu varoş-ı müzeyyene mezkûr kal‘anın cânib-i cenûbî ve garbîsine vâki‘ olmuş bir sevâd-ı mu‘azzamdır. Cümlesi 18 aded mahallât-i müslimîndir. Ve cümle 14 aded kefere-i fecere mahallâtlarıdır. Ve cümle 4 aded Yahûdî cemâ‘atlarıdır. Ve Kanlıçeşme yanında bir mahalle-i Çingane vardır. Bu hisâb üzre şehr-i Yanya cümle otuz yedi mahalledir.

Der-aded-i esmâ-i mahallât: Evvelâ Sarây mahallesi, Namâzgâh mahallesi, Loça mahallesi, Şabşadan mahallesi, Lisariça mahallesi. Bu mahalle şehrin ortasında olmak ile sâ‘at bunda olduğundan Sâ‘at mahallesi dahi derler, ammâ gâyet sahîh ibret-nümâ sâ‘atdir. Domuz mahallesi cümle sâfî keferelerdir. Pelbokobur mahallesi, Turko Paliko mahallesi, Kanlıçeşme mahallesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Der-vasf-ı aded-i sarây-ı a‘yân [u] ağavât: Bu şehir içre cümle sağîr ü kebîr dörd bin ad[ed] tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve serâpâ la‘l-gûn kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli ve vâsi‘ havlılı sarây-ı azîmler vardır. Ekseriyyâ seng-i hârâ dîvârlı evlerdir. Ba‘zı hânelerin dîvârlarının aşağı temellerinden nısfına dek seng binâ dîvârdır, nîminden bâlâsı kireç dîvârlardır. Ammâ binden mütecâviz kemer kapulu ankâ paşa sarâyı kapuları vardır.

Cümleden mükellef ü mükemmel sarây-ı azîm ve kadîm Arslan Paşa merhûmun sarâyıdır kim gûyâ bir hisâr-ı üstüvârdır. Hâlâ şimdi Arslan Paşazâde Bebr Paşa hükmündedir, ammâ kendüleri Girid cezîresine nefy olunmuşlardır kim iki tevâbi‘âtıyla Kandiye kal‘ası içinde muhâfazacı şeklinde mahpûsdur.

Bu sarây-ı dilküşânın taşra havlısı etrâfında üç yüz adedden mütecâviz tevâbi‘ât hücreleri var. Altlarında üç bin at alır ıstabl-ı anterî âhûrları ve matbah-ı Keykâvusları ve kilârları var. Bunda olan kâ‘a ve dîvânhâne ve müte‘addid gılmân-ı hâssa hücreleri ve müte‘addid hammâmları ve harem-i muhteremi ve gül-i gülistânlı bâğ u bâğçesi diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Andan Kaplan Paşa sarâyı ve Pehlivân Paşa sarâyı ve Murâd Paşa sarâyı ve Mustafâ Paşa sarâyı ve Şahin Paşa sarâyı ve Alî Paşa sarâyı ve mîr-i livâlara mahsûs (...) sarâylar bu mezkûr sarâyların havlıları ve hânedânları eyle vâsi‘dir kim meydânlarında silâhşorânlar iki yanından mehterhâneler ile kütâ-küt cirid oynarlar.

Ve niçe sarây-ı âlîleri dahi vardır ammâ bunlar kal‘a-misâl ulu hânedânlardır. Bir âdem on re’s atlarıyla bir *[348a]* yıl otursa şîr-i hurmâ ve katr-ı nebât yiyüp ta‘yînâtların verüp ne zamân gidersin demek ihtimâlleri yokdur. Her gece ferrâşlar ve tavâşî hüddâmlar cümle müsâfirîne sündüs ü istebrak misilli câme-hâblar getirüp hidmet ederler.

Ve her sabâh her müsâfirhânelere birer sini tahta'l-kahve futûr gelir ammâ vakt-i zuhr ta‘âmın cümle müsâfirîn bir yerde dîvânhânede summât-ı Muhammedîde yerler.

Ve cemî‘i zamânda bu sarâyların kapuların bevvâbânlar tâ nısfu'l-leyle varınca kapuları kapamayup belki bir müsâfir gele deyü kapuları küşâde dutarlar kim cümle kapuları meftûhdur. Beyt:

Sabâhuke makrûnun bi-'izzin ve devletin
Ve bâbüke meftûhun li-ehli'l-hevâyici

mazmûnu üzre ehl-i hâcâta ve erbâb-ı müsâfirîne kapuları mekşûfdur.

Ve her kaçan bir iki müsâfir gelse ol ân elin yüzün yaykayup önüne mâ-hazar elbette bir ta'âm getirirler. Kapuları kapatmak ve müsâfirîne ri'âyet etmemek ve çârsû-yı bâzârda avret gezmek bu şehirde gâyet ayıbdır. Avreti taşrada görseler hemân amân u zamân vermeden katl ederler, ammâ Urûm karıları yüzleri açık sokaklarda gezüp gûnâ-gûn kâr ederler ayıb değildir. Andan,

Der-imârethâ-yı cevâmi'-i ehl-i îmân-ı âbidân: Bu Yanya şehri varoşu içre kamusu on sekiz aded mihrâbdır. Cümleden cemâ'at-i kesîreye [mâlik] çârsû ortasında Hunkâr câmi'i, kârgîr minâreli ve serâpâ kiremitli ve haremi küçük kâr-ı kadîm câmi'dir. Hareminde Bebr Paşa'nın ceddi Gâzî Zülfikâr Beğ bir kubbe içre medfûndur.

Ve Namâzgâh'da Mustafâ Efendi câmi'i hareminin sol tarafında namâzgâhı kırk beş aded servi ağaçlarıyla müzeyyen olup gâyet çemenzâr u lâlezâr mesîregâh mecma'u'l-irfân yerdir kim tâ şehir üzre havâle bir cihânnümâ yerdir.

{Ve Behrâm Paşa câmi'i müferrihdir}.

Ve Alî Ağa câmi'i kâr-ı kadîmdir.

Ve İskopya mahallesinde Balı Beğ câmi'i müferrihdir.

Ve Şabşadan mahallesinde İlyâs Efendi câmi'i, ma'bedgâh-ı müzeyyendir kim helâl-i zülâl mâl ile binâ olduğundan rûhâniyyet vardır. Ve sâhibü'l-hayrât İlyâs Efendi câmi'in solunda kendü hücreleri içre medfûndur.

Ve câmi'in kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Kad benâ haze'l-câmi' fî sebîlillâhi Yusuf bin Kılıç Arslân fî sene tis'în ve tis'a mi'e

Ve Yûsuf Ağa câmi'i gâyet müferrih ve dilküşâdır. Meşhûr ve ma'mûr cevâmi'ler bunlardır.

Der-mesâcidhâ-yı müvahhidân: Dükelisi on iki aded mahalle mesâcidleri vardır. Cümleden (---) mescidi,

.....(1 satır boş).....

Der-evsâfât-ı dâru'l-ulûm-ı âlimân-ı müfessirân: Cümlesi altı aded medrese-i muhaddisân vardır. Cümleden Bebr Paşa pederi Alî Paşa medresesi bir uzun uzadıya on sekiz aded kârgîr binâ hücreli ve her hücre önleri kârgîr kemerler ve amûd-ı mermerler ile mebnî müzeyyen medrese-i ma'mûrdur kim her hücreye beşer akçe vazîfe-i mu'ayyene ve üçer aded şem'-i revgan ve ikişer aded nânpâre ve birer tâs çobraları vardır. Bunda olan imâreti gâyet ma'mûr olup âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Ve müderrisine (---).

Der-defâtirât-ı d[â]rı'l-kurrâ-i huffâzân: Hepsi üç aded dâru'l-kurrâ-i Kur'ân'dır. Cümleden Koca Arslan Paşa câmi'i kurrâsı, Hunkâr câmi'i kurrâsı, İlyâs Efendi kurrâsı var. Ammâ cümle hâfız-ı Kur'ânları azdır ve Seb'a ve Aşere ve takrîb kırâ'atı okudur ehl-i şeyhi'l-kurrâları yokdur. Ancak Hafs kırâ'atı üzre tilâvet-i Kur'ân ederler.

Der-kâ'imât-ı dâru'l-hadîs-i muhaddisân-ı peygamberân: Umûmisi iki yerde ilm-i hadîs tilâvet olunup *Müslim* ve *Buhârî* ve *Câmi'u's-sağîr* ve *Meşârık* ve *Mesâbih* kitâbları okunur, muhaddis kimesneleri vardır.

Der-ta‘rîfât-ı mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Olancası on bir aded mekteb-i tıflân-ı ebced-hânları vardır. Cümleden Arslan Paşa mektebi ve Bebr Paşa ve Alî Paşa ve Hunkâr câmi‘i mektebleri ma‘mûr olup beher re’s-i senede cümle ma‘sûmlar[a] surre ve atiyye ve hil‘at-i fâhireleri mukarrerdir.

Der-tavsîfât-ı hânkâh-ı dervîşân-ı meczûbân: Barısı yedi aded tekye-i erbâb-ı tarîk-i fakîrânları var. Cümleden İlyâs Efendi tekyesi, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-tahrîrât-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân: Bardası üç aded kârgîr binâlı vekâle-i azîmlerdir. Cümleden Hunkâr câmi‘i önündeki hân-ı azîmdir. Ve hâlâ Kanlıbınar çeşmesi dibinde Bebr Paşa bir çeşme-sâr ve bir hân-ı azîm binâ etmiş kim kal‘a-misâl olup cümle altmış üç aded tahtânî ve fevkânî hücrelerdir. Ve kapusu üzre müte‘addid vüzerâ mihmânsarâyları vardır. Ve (---) (---).

Der-temdîhât-ı hammâm-ı râhat-ı cân: Olandası iki aded hammâm-ı hâs [u] âmmı var. Biri Hunkâr câmi‘ine karîb olup suyu ol kadar *[348b]* latîf değildir. Ammâ namâzgâh kurbunda Paşalar hammâmı kâr-ı kadîm ve âb [u] hevâsı ve binâsı latîf ve âb-ı nâbı lezîz hammâm-ı rûşenâdır. Ammâ,

Der-tektîbât-ı aded-i hammâmât-ı mahsûs-ı a‘yân: Şehrin âlüfte ve âşüftegânlarının takrîrleri üzre bu şehir içre hemusu sekiz yüz kırk beş aded sarâyların ve evlerin hammâmları vardır, zîrâ havâtînleri aslâ çârsûya çıkmayup sarây hammâmlarında gasl edüp pâk olurlar.

Der-tastîrât-ı çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Hamusu bin tokuz yüz aded ehl-i hıref dükkânlarıdır, lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ Venedik körfezi adası iskelesi ve Parga iskelesi ve Saya Ada iskelesi ve Dalyan iskelesi yakın olmağın cemî‘i Frengistân'dan dîbâ ve şîb ü zerbâf ve gûnâ-gûn kâlây-ı vâlây akmişe-i fâhireler gelüp fürûht olunur. Gerçi tertîb üzre kârgîr binâ değildir, ammâ benî âdem der[yâ]sı şehir olmağile ma‘mûr u müzeyyen dekâkînlerdir.

Ekseriyyâ terzileri ve dahi kuyumcuları gâyet çokdur. Ve çârsû ortasında bir kahvehâne-i münakkaşı var kim beş bin âdem alup kırk yerde tabi nâm hüddâmları olup bir mecma‘u'l-irfân yârân-ı zârifân kân-ı erbâb-ı ma‘ârifân dervîşân-ı zîşân meskenidir. Bu kahvehânenin çâr mahâfillerinde kıssahân ve mutrıbân ve hânendegân ve sâzendegânlar kâr-ı (...) Hüseyin Baykara fasılları ederler.

Ve bu kahve[hâne] mukâbelesinde yol aşırı Muhtesib Ağa kubbesi var. Bu dahi bir ârâmgâh mesîregâh yerdir. Bu şehirde şeb [u] rûz her bâzâr günleri âdem deryâsı olup bâzâr-ı azîm durup herkes metâ‘ların für[û]ht edüp gûnâ-gûn metâ‘lar alup giderler.

Der-terkîmât-ı çeşme-sâr-ı âb-ı hayât: Ümmetâsı iki aded çeşme-sârları var ey şehr-i azîmdir, ammâ zâlim şehrin cereyân eder suları yokdur, ancak bu iki çeşmedir. Kal‘a halkı cümle âb-ı hayât gölden nûş ederler. Taşra varoş halkı cümle kuyu suları nûş ederler, ammâ âb-ı hayât serî‘u'l-hazm kuyuları vardır.

Der-takrîrât-ı çâh-ı mâ-i cân-perver-i âb-ı hayât: Cümletâsı dörd bin aded evlerde birer ve ikişer aded kuyulardan gayri hâss u âmm içün tarîk-i âmmlar ve mahallâtlar içre cümle dörd bin dörd yüz aded bi’r-i âb-ı hayâtlar vardır. Lâkin hikmet-i Hudâ bu abd-i ahkar bu şehirde iken Akozâde İbrâhîm Çelebi'nin hânesinde bir âb-ı hayât uyûn hâsıl olup bir çeşme binâ olundukda bu hakîr-i fakîr küstâhâne ale'l-fevr bu târîhi eyledik:

Evliyâ bu ayna târîhin dedi,

Âb-ı kevser Hak içün oldu sebîl.
Sene 1081.

Der-beyân-ı tûl [u] arz-ı hatve-i girdâ-gird-i şehr-i Yanya

Evvelâ bu varoş-ı azîm içre her evlerde birer ikişer aded bâğ-ı Merâm bâğçeler olmak ile ve kırk elli aded evler mâbeynlerinde birer mezâristân olup cümle kırk üç yerde şehir içre mezâristânları olup her mezârın seng-i mezârlarının kadleri başı ve ayakları ucunda kâ'im durup ikişer âdem kaddi kadar seng-i hârâlarında gûnâ-gûn hattlar tahrîr olunmuşdur. Böyle kadd-i bâlâ mezâr taşları bir diyârda yokdur. İllâ Kırkkilise şehrinin mezârlığında dahi böyle serâmed kabir taşları vardır.

Bu şehr-i Yanya'nın mezâristânı böyle şehir içre kumsal yerlerde cümle kırk üç aded yerlerde olup her evde bâğ u bâğçeler yapıldığından bu şehr-i Yanya bir sevâd-ı mu'azzam şehr-i kebîr görünür.

Ammâ bu şehir cümle iki yüz altmış aded şâhrâh sokaklardır kim cümle kumsaldır. Yaz u kış aslâ çamuru olmaz. Evvelâ Sarây mahallesi ucundan tâ Hunkâr câmi'i önüne gelince ol ulu yol kâmil bin aded adımdır ve serâpâ iri taşlı kaldırımdır. Ve Hunkâr câmi'i önünden tâ Demür mahallesi içinden tâ Kanlıçeşme mahallesine varınca kâmil bin beş yüz adımdır. Bu dahi cümle taş binâ kaldırımdır, zîrâ şâhrâh araba yollarıdır. Bu hisâb üzre bu şehrin tûlu iki bin beş yüz adımdır.

Der-vasf-ı arz-ı şehr-i Yanya

Evvelâ iç kal'ada Arslan Paşa câmi'inin kayası burnundan cenûb tarafına tâ Yûsuf Ağa câmi'i kurbunda Bayır mahallesi ucuna varınca bu şehrin enniliği iki bin iki yüz adımdır. Bunun dahi yolları cümle kumsaldır. Ve mezkûr şâhrâhların câ-be-câ yerleri vâsi' olup çârsû-yı bâzârlar içre dıraht-ı müntehâ çınâr ve kavak ve bîd-i ser-nigûn ve asma ağaçları dikilüp sâyeleri gûyâ koyağ-ı hıyâbân-ı Acem olup vakt-i seherde ve vakt-i asrda cemî'i uşşâkân el ele verüp reftâr ederek bu dırahtistânların zıll-ı himâyelerinde reftâr ederek gidüp murâd [u] merâmları olan yerlerin bir çemenzâr ve sâyedâr yerlerinde oturup a'yân [u] eşrâf ulemâ ve sulehâ-yı müfessirîn ü muhaddisînler ve bizzât şeyh- *[349a]* -ülislâmı bile bu mesîregâhlarda ba'de'l-asr cem' olup mübâhase-i ilm-i şer'îden fıkıh ferâ'iz ve sâ'ir ulûm vücûhâtlar görüp cilvelenirler, zîrâ bu şehrin erbâb-ı ma'ârifânı çokdur. Ekseriyyâ halkı Fârisî-hânlardır. Anıniçün şu'arâları vefret üzredir. El-hâsıl ma'mûr u âbâdân şehirdir kim ahâlîleri garîb-dostlardır, ammâ Hazret-i Mu'âviye'yi sevmezler derler ammâ görmedim ve anlardan Mu'âviye isimli bir kimesne işitmedim.

Der-çârsû-yı bâzâr-ı meydân-ı panayur

Bu şehrin kıblesi tarafında Çingane mahallesinde bir fezâ-yı azîmde kal'a-misâl çâr-kûşe bir hân-ı azîm binâ olunmuşdur kim güz eyyâmları mevsiminde bunda yılda bir kerre bâzâr-ı azîm durmak içün Narda şehri yolu üzre *merhûm u mağfûrun leh* Gâzî Alî Paşa bir bâzâr yeri binâ edüp dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil üç bin adımdır.

Ve cümle çâr-kûşesinde çâr kapusu vardır. Ve cümle dö[r]d aded ulu sokakları vardır. Ve cümle yigirmi aded ensiz sokakları vardır.

Ve cümle üç yüz altmış altı aded dükkânları var. Cümlesi kiremit örtülü dekâkînlerdir. Ve niçe tahtânî ve fevkânî müte'addid bâzergân hücreleri vardır. Her sene niçe bin âdemler Rûm ve Arab u Acem'den metâ'larıyla gelüp on gün on gece niçe bin aded hazîne pârelenüp tâzelenüp bâzâr-ı azîm-i germâ-germ durup metâ' alınu[p] metâ'-ı gûnâ-gûnlar fürûht edüp niçe bin hayme ve hargâhlarda şeb [ü] rûz ayş u ışret ve zevk [u] safâlar olup gûyâ Maşkolor ve Dolyan [Doyran] ve Alasonya ve Ösek bâzârları olur.

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Yanya: Evvelâ bu şehir bir kumsal ve susuz yer olmak ile

bâğçeleri çokdur ammâ bî-hâsıldır. Ancak dörd beş yerde bâğları var. Anlar dahi beşer ve altışar aded dölüm bâğlardır. Lâkin cânib-i erba‘ası yakınındaki kurâlarında bâğ u bâğçeleri çok olup cümle âbdâr meyveleri etrâf kurâlarından ve şehr-i Narda'dan nârları bârgîrler ile gelir, zîrâ şehr-i Yanya yaylak olduğundan meyvesi kıtdır, ammâ hevâsı latîfdir, ammâ âbı nazîf değildir.

Der-medh-i ni‘met-i me’kûlât-ı ta‘âm-ı azamât: Evvelâ semiz ve semîn kuzu kebâbları ve kuzu kapamaları ve beyâz ekmekleri ve simit nâm çörekleri ve tavuk börekleri ve Belgradî güllâç baklavaları memdûh-ı âlemdir.

Der-sûret-i çîn-i meh-cebîn mahbûbe [ü] mahbûbât: Belgrad-ı Arnavu[d]luk arzında olmak ile hevâsının letâfetinden mahbûbelerin görmedim ammâ mahbûb mâh-pâre cüvânlarına aşk olsun. Her biri hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri cümle misl-i dürr-i meknûn cümle sîm-beden ve nâzük-endâm mahbûbu'l-kulûb ehl-i ırz fetâları var. Söze gelseler bedî‘u'l-beyân ve fasîhü'l-lisândırlar ammâ lisânları Urûm lehcesine meyyâl kelimât ederler. Ve fasîh ü belîğ Rûmca bilüp okuyup yaz[a]rlar, zîrâ Rûmeli vilâyetinin güzîde yeridir.

Hulâsa-i kelâm böyle mahbûb kadir-şinâs dilberânları meğer Mora cezîresinde Koron kal‘asında ola.

Der-kabâ-yı eşkâl-i merd-i meydân: Cümle a‘yân-ı kibârları başlarına mutallâ destârlar sarınup cümle semmûr kürk ve harîr hil‘at-i fâhireler geyerler ammâ tâze fetâları sıkma çuka ve katîfeden libâslar ve başlarına la‘l-gûn kırmızı çukalı semmûr kalpakların kenâreleri siyâh dârâyi dikme kalpaklar geyüp bellerinde teybend harîr kuşaklar ve pala nâm kortela bıçaklar taşıyup sıkma kopçalı çakşır geyüp ayaklarında kubâdî Rûmeli tarzı sarı pâypûşlar geyüp ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ve elv[â]n çukadan serhadli kontoşlar geyüp tâvûs-ı bâğ-ı İrem-misâl gibi bâzâr-ı hüsnde reftâr edüp arz-ı cemâl ederler. Gâyet âşık-perest dilberânları olur ammâ mü’eddeblerdir, zîrâ yiğit vilâyetidir.

.....(1 satır boş).....

Der-libâs-ı nisvân-ı sâhib-isyân: Cümle re‘âyâ karıları başlarına beyâz asdardan (...) sarığı sarup saçların sarkıdup cümle yüzleri gözleri açık olup çuka dolamalar ve gûnâ-gûn libâslar geyerler. Gayri diyârın kefere karıları gibi fisdân geymezler. Ammâ şehrin kefere karıları cümle başlarına kırmızı yedekci beratası parankona çukadan geyüp gezerler. Ammâ Kanlıçeşme yanındaki bir mahalle çinganeleri var, anların avretleri dahi kefere avretleri gibi kırmızı çukadan yedekçi berataları geyüp kocalarına çekiç çalup körük çeküp demircilik eder çingane karılarıdır, ammâ gâyet nühûset çehrelerdir.

Der-câme-i eşkâl-i aceblü-yi re‘âyâ vü berâyâ: Cümle re‘âyâsı Rûm ve Arnavud kefereleri olup başlarında bir sivri *[349b]* siyâh takye geyerler. Anın sivri ucuna bir karış yüksek Arnavud kalabağı geyerler, ammâ başlarına aslâ fâ’ideleri olmayup hemân geymemiş gibi durur. Ol kalaba[k] bir pirincli zencîr-i musanna‘lar ile başlarına boğazlarından bağlarlar. Başları Adana kabağı kadar büyük olup üzerlerinde kalabakları küçük olup tepelerinde durduğiyçün gûyâ kîr-i hara kelebek kuşu konmuş gibi durur. El-hâsıl bir turfe-hey’et mecmû‘a-i aceblü keferelerdir. Libâsları cümle koyun yapağısından şâllardır, ammâ gâyet dîv tüvânâ zeber-dest ve rencber Ferhâd-vâr çalışır re‘âyâları vardır ve gâyet ankâlardır. Ve cümle (---) aded kenîseleri vardır. (---) (---).

Der-manzara-i buhayre-i azîm Yanya: Yanya sahrâsının yıldız tarafındaki ucunda dâ’iren-mâdâr otuz altı mîl ihâta eder bir âb-ı hayât göldür kim cânib-i cenûbunda Yanya kal‘ası üç minâre kaddi yalçın kaya üzre şâhin yuvalı kal‘a-i serâmeddir. Bu kal‘a-i bâlânın şimâl cânibinde göl içinde karşu küffâra bir taş menzili karîb,

Kayık ile beş on aded yârânlar varup temâşâlar etdik. Dörd mîl ihâta eder bir ma‘mûr atadır. İçinde aslâ müselmân olmadığından **Kâfir adası** derler. Gâyet mükellef kefere evleri var. Cümle kefereleri sayyâd-ı mâhîlerdir. Ellerinde Ebü'l-feth'den berü hatt-ı şerîfleri olup niçe kerre yüz bin guruşluk mâhîler sayd edüp fürûht ederler. Gayri kimesneler bir karış bir semeke sayd etseler hâkime götürüp tecrîm etdirirler.

Bir kenîseleri ve iki yüz hâneleri ve câ-be-câ bâğları vardır. Ve bu gölde cümle yüz pâre kayıklar vardır. Gölün kenârındaki kurâlardan şehrin bâzârlarına âdemler götürüp getirüp balıklar sayd ederler. Ve kayıklar ile dağlardan odun ve kömür taşıyup kâr ederler.

Ammâ bu gölün gûnâ-gûn balıklarından memdûhu yılan balığı ve sazan balığı ve turna balıkları (---) (---) (---) (---) balıkları gâyet semîn ve lezîz olur. Gerçi Ohri gölünde ve Gölikesri gölünde ve İskenderiyye gölünde dahi acâyib mâr-ı mâhîler olur ammâ bunun yılan balığı yalan dünyâda gâyet lezîz ve nâfi‘ ve mukavvîdir.

Ve dahi bu buhayrenin şimâlinde olan ma‘mûr kurâlardan evvelâ **karye-i Üstüroni** ve **karye-i Yuvama** ve **karye-i Valişa** ve **karye-i Becanis:** Bu mezkûr kurâlar göl kenârında yüzer ve ikişer yüzer hâneli kilisalı ve bâğ u bâğçeli kasaba-misâl kefere köyleridir. Kimisi vakıf ve kimisi ze‘âmetlerdir.

Andan yine **şehr-i Yanya** 'ya gelüp Yanya'nın kıblesi ve cenûbîsi tarafındaki kurâlara beğler ve paşalar ile sayd [u] şikâra gitdik.

Evvelâ Yanya'nın cânib-i cenûb tarafındaki tûlu üç sâ‘at olan sahrâ-yı çemenzârın dağları dâmenlerinde olan ma‘mûr u âbâdân çiftlikler ve kurâlardan,

Karye-i Kaçka: İki yüz hâneli bâğ u bâğçeli ma‘mûr köydür.

Bunun emsâli bu Yanya sancağında yetmiş bir aded ma‘mûr u âbâdân çiftlikler vardır. Her birinden ekall-i mâ-yekûn biner guruşdan beşer onar bin guruş mahsûl verir Yanya paşalarının ve beğleri ve a‘yânlarının çiftlikleridir. Hemân yılda bir kerre paşaların matbahlarına yigirmişer otuzar bin aded tavuklar ve beşer onar bin kaz ve güvercinler ve niçe bin araba odunlar ve yüz kantâr Venedik sükkeri ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtlar cümle bu kurâlar ve çiftliklerden Yanya şehrine gidüp şehri ganîmet eder.

Ve cemî‘i çiftliklerde cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtlardan cümle bakır avânîleri ve gayri bisâtlar cümle müheyyâ olup bir köyden bir çiftliğe göç eyleseler aslâ bir yerden bir yere bir şey götürmezler. Hattâ her çiftliklerde yüzer ikişer yüzer çift müsâfir yorganları ve döşekleri hâzırdır. El-hâsıl Rûmeli eyâletinde böyle bir hânedân-ı azîm çiftlikler yokdur kim midhatinde lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir kim bu diyârın mesîregâh teferrücgâhları bu kurâlar ve çiftliklerdir kim cemî‘i bay u gedâ ve âyende vü revendegânlara hâne-i bî-minnetlerdir.

.....(1 satır boş).....

Niçe gün bu şehrin a‘yân [u] eşrâflarıyla zevk u safâlar edüp ba‘dehu Serdâr Alî Paşa'nın hakîr ile gönderdiği emr-i pâdişâhîleri Yanya paşası Diyârbekirli Samancızâde (---) Paşa'nın dîvânında kırâ’et etdirüp cümle a‘yân-ı kibâr "Fermân pâdişâhındır" deyüp Manya vilâyeti muhâfazasına cümle âmâde olup hakîre bir kîse ücret-i kadem ve üç at ve on donluk çuka ve atlâs ve niçe tuhef eşyâlar cümle mîr-i mîrânlardan peydâ edüp ba‘dehu sene 1081 rûz-ı Kâsım'ın bu şehirde sicil edüp ol gün Yanya'dan garb *[350a]* tarafına Yanya gölü kenârınca 2 sâ‘at gidüp andan keşişleme cânibine kecistân yolu üzre azamet-i Hudâ eyle ma‘mûr u âbâdân müzeyyen kurâları ve çiftlikler var kim her biri birer gûne bâğ u bâğçeli ve çayır u çemenli buk‘aları hûb ve hâk-i pâkleri beyne'n-nâs merğûb mezre‘âtları

vâfir ve çerâgâhları mütekâsir birbirlerine muttasıl aslâ arz-ı hâliye olmayup bu âbâdânları seyr [ü] temâşâlar edüp ubûr ederek 6 sâ‘atde **Saranda Potamo deresi**ni geçüp,

Der-beyân-ı hudûd-ı livâ-i Delvinye: Hâkine dâhil olup anda niçe ma‘mûr kurâlar güzer edüp 6 sâ‘atde,

Karye-i Zeravuç: Memo Paşa'nın ze‘âmet köyüdür kim cümle re‘âyâları Rûm kefereleridir.

Andan garba yine (---) sâ‘atde mahsûllü bâğlı ve bâğçeli Delvinye sancağı kurâların geçüp niçe çiftliklerde ta‘âmlar yeyüp,

Der-fasl-ı şehrengîzât-ı eşkâl-i kal‘a-i şîrîn Aydonat

Be-kavl-i müverrihân-ı Latin bu kal‘ayı Eflâtûn-ı İlâhî ilkâsıyla Rûm krallarından Aydonya nâm kral-ı benâm binâ etdiğinden anın ismiyle müsemmâ olup Aydonat derler. Lisân-ı Rûm'da (---) (---) demekdir. Niçe divelden divelin destine girüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân asrında be-dest-i (---) Paşa Rûm elinden feth edüp Rûmeli eyâletinde Delvinye sancağı hudûdunda hâss-ı hümâyûndur kim der-i devlet tarafında kilâr-ı hâssa tarafından her sene bir kilâr ağası gelüp hükûmetin zabt u rabt edüp sa‘âdetlü pâdişâh içün niçe yüz tulum yükü Aydonat zeytûnu tahsîl eder, yahşi hidmet-i şehriyârîdir ve subaşılıkdır.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ancak dizdârı ve yetmiş aded kal‘a neferâtları vardır. A‘yân-ı eşrâfı merhûm Beğko Paşa idi. Hâlâ Hınkoğlu (---) Paşa ve Monla Çelebi ve Beğko Paşa vâlidesi hâlâ bin atlıya mâlik melike-misâl bir şecî‘ hânedân sâhibi hâtûndur.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir sivri yalçın sarımtırak püşte-i âlî üzre Yanya Venedik küffârı amâr etmiş bir küçük seng binâ bir sûr-ı ra‘nâ-yı şekl-i muhammes bir kal‘acıkdır ammâ iki katdır. Lâkin handakı yokdur. İçinde mühimmât cebehâneleri çokdur. Ve cümle kırk mikdârı kiremitli evleri vardır. İç hisâr cirmi kâmil bin altmış aded adımdır. Derûn-ı hisârda Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i kiremitli ve kârgîr minâreli bir küçük câmi‘dir. Kal‘anın ba‘zı evlerinde bârân-ı rahmetden cem‘ olma su sarnıçları var, zîrâ suya pek muhtâclardır. Kal‘a içinde câ-be-câ ağaçlar vardır, ammâ hammâm ve hân ve çârsû-yı bâzârlar yokdur. İki katında birer demir kapuları var, şâhrâhdır. Biri şarka ve biri garba nâzır bâb-ı kavîlerdir, ammâ şarka nâzır olan kapu kal‘anın altındaki varoşuna açılır.

Der-eşkâl-i varoş-ı Aydonat

Cümle sekiz yüz aded kat-ender-kat kârgîr binâlı ve cümle kiremitli ve serâpâ kâfirî binâlı mükellef ü mükemmel ve ma‘mûr u müzeyyen ve zîbâ sarâylardır. Her evde birer bâğçe-i iremler mukarrerdir. Cümleden Beğko Paşa sarâyı kal‘a-misâl kulle-i metînli nev-binâ sarây-ı ra‘nâdır. Hınkoğlu sarâyı ve (---) sarâyı. Bunlar cümle içli ve tışlı ve hammâmlı sarâylardır.

Cümle (---) aded cevâmi‘-i âbidândır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû (---) câmi‘i kiremitli ve kârgîr minârelidir. Ve Beğko Paşa'nın kızkarındaşı câmi‘i gayri câmi‘ler gibi değildir, gûyâ bir kasr-ı huld-ı berîndir. Cümle kârgîr binâ kubâblı ve serâpâ kiremitli ve kârgîr serâmed minâreli nev-binâ gâyet latîf ma‘bedgâh-ı ra‘nâ-yı müzeyyen câmi‘-i müferrihdir. Büyük mahallede Mustafâ Çavuş câmi‘i gâyet musanna‘dır. Sıdala mahallesinde (---) câmi‘i rûşendir. Bunlar meşhûr cevâmi‘-i ma‘mûrlardır.

[Ve] vümle on bir aded mahallât zâviyeleridir. Evvelâ Büyü[k] mahalle mescidi, Sıdala mahallesi mescidi, Aya Nikola mahallesi mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle üç aded medrese-i sûhtegândır. Ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı püserândır.

Evvelâ Hacı Alî mektebi ve Hüseyin Paşa mektebi. Ve cümle üç aded tekyegâh-ı pîşvâ-yı tarîk Âl-i Abâ hânkâhları var. (---) (---) (---) (---)

Ve cümle bir aded hammâm-ı hoş-hevâsı var. Ol dahi Hüseyin Şah'ın hayrâtıdır. Gâyetü'l-gâye âb [u] hevâsı ve binâsı latîf müferrih hammâmdır. Bir hammâm dahi Beğko Paşa sarâyı hammâmı var. Ana dahi berây-ı maslahat şehir a‘yânları girirler. Gâyet şîrîn ve müzeyyen ve beyâz *[350b]* mermer-i hâm döşeli mahbûb u rûşen-binâ bir hammâm-ı hoş-hevâ-yı rûşenâdır kim altun lüleli ve havz u fiskiyye [ve] şâzrevânlı ve müte‘addid halvetli ve billûr ve necef ve moran câmlı suyu âb-ı hayâtlı hammâm-ı latîfdir.

Ve bu sarây-ı ma‘mûr içre latîf ü nazîf âb-ı hayât çeşme-sârlar vardır. Ve içerde ve taşrada kulle-i azîmleri cümle demir kapuludur. El-hâsıl gûyâ bu sarây-ı azîm bir kal‘adır.

Andan cümle on yedi aded çeşme-i cân-perverler vardır kim sularını kumkumalar ile Venedik şehrine götürürler. Ammâ cümleden Gümüşsuyu çeşmeleri gâyet lezîz ve cârî âb-ı zülâllerdir. Hakîr anda iken Gümüşsuyu'ndan nev-binâ bir çeşme-i ra‘nâ binâ olundukda bu hakîr bi'l-bedâhe bu gûne târîh demişim:

Evliyâ nûş edüp dedi târîh,

Lüle-i zer gerek Gümüşsuyu'na.
Sene 1080.

Ve Aya Nikola mahallesinde bir âb-ı hayât çeşme-sâr vardır. Be-kavl-i hukemâ cümle sulardan hafîf tartılup bunu dahi şîşelerle ve tutyâ kumkumalar ile Dib Frengistân'a suyun götürürler.

Ve cümle iki yüz elli aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin Venedik körfezi deryâsı kenârında Saya Ada iskelesi ve Körfez adası altı sâ‘atlik yer olmak ile cümle Frengistân metâ‘ları iskelelerden gelüp bu şehirde bulunur.

Ve cümle iki aded hânları var. Ba‘zı zamân Venedik Frenginin elçileri ve konsolozları gelüp bu hânlara konup bey‘ u şirâ edüp niçe gûne metâ‘lar getirirler.

Der-aded-i esmâ-i mahallât: Evvelâ Gurebâ mahallesi gâyet ma‘mûrdur. Ve Kalivya mahallesi zamân ile arz-ı hâlîlerden imiş, anıniçün anıniçün Kalivya mahallesi derler, ammâ şimdi gâyet ma‘mûr u müzeyyen evler vardır. Ve Galata mahallesi, bir yüksek yerde vâki‘ olmak ile namâzgâh ve mezâristânlar cümle andadır.

Ziyâretgâh-ı Şeyhler dahi bu mahaldedir kim hâlâ beyne'l-ünâs ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır.

Der-hevâ-yı latîf-i cân-fezâ: Hevâsının letâfetinden limonu ve turuncu ve nârı ve inciri ve zeytûnu cihânı dutmuşdur. Bâ-husûs bu şehirde olan zeytûn meğer Koron'da ve Şâm'da ve Karaburun'da ola, ammâ bunun zeytûnu çok olup semiz ve iri ve lezîz ve serî‘u'l-haz[m] olduğundan cemî‘i zeytûn ağaçları hâss-ı hümâyûn olup her sene kilâr-ı pâdişâhîden onar aded beyâz külâhlı kilârcılar gelüp cümle dıraht-ı müntehâlardan zeytûnları cem‘ edüp adâlet edüp sâhiblerine bahâların verüp Âsitâne-i pâdişâhîye tulumlarla götürüp cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâlara mertebelerine göre zeytûn bezl ederler.

Der-medh-i incir-i Agriyomasa: Evvelâ şehrin maşrık tarafındaki bâğ u bâğçelerde hâsıl olan Agriyomasa incirinin dördü ve beşi ve altısı bir vukıyye gelir incirdir kim vallâhi bikesri'l-hâ cihânda misli yokdur. Gûyâ bir tulum katr-ı nebât-ı Hamavî cüllâbdır. Aslâ derisi yokdur, ancak üstünde bir duman-misâl zar içinde durur. Ba‘zı zamân şiddet-i harâretden balı akup vücûdu kuru kalır. Sepetlerle çârsû-yı bâzâra gücile gelir. Gayri diyârın incirleri gibi kurutup vilâyet vilâyet

gitmez. Ve içinde haşhâş dânesinden hayâl hurde tohumları var. Bir âdem üç dörd vukıyyesin yese aslâ imtilâ olmayup âdemi şişirmez, gâyet serî‘u'l-hazmdır. Ve misk [ü] amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi olduğundan mâ‘adâ gâyet mukavvîdir. El-hâsıl midhatinde lisân kâsır olup Rûm'un Aydonat şehrinde Agriyomasa inciri gâyet meşhûrdur.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asında olan çiftliklerde sâfî servi ve çınâr-ı müntehâ dırahtları ile müzeyyendir. Ve Hoyana yoluna karîb Hammâmlu çiftliği Hüseyin Paşa'nındır, gâyet mesîregâh-ı teferrücgâh müferrih dilküşâ yerdir. Ve kal‘anın maşrık tarafında olan sahrâ-yı lâle‘ızâr sâfî bâğ-ı İrem olduğundan mâ‘adâ dânedâr beyâz pirinci hâsıl olur.

Istılâh-ı ehl-i beled: Cümle halkı Urûmca ve Arnavudca kelimât ederler ammâ başka bir gûne lehce-i mahsûsalarıyla başka ıstılâhât-ı ibârâtları vardır.

Der-kıyâfet-i kabâ-yı insân: A’yân-ı kibârı mutallâ destâr-ı Muhammedîle semmûr kürklü elvân çukalar ve kontoş ve serhaddî ve ferrâceler geyerler. Tâze fetâları başlarına kırmızı sa[ya] çukalı semmûr kenârlı Rûmeli kalpağı geyüp ba‘zılar kürksüz Arnavud takyesi geyüp bellerinde harîr teybend kuşak ve kortela nâm varsak bıçak taşıyup levendâne baldırı çıplak kubâdî pâypûş geyüp gezerler. Çoğu tüccârdır. Bir sınıfı ehl-i hırefdir. Bir fırkası ulemâlardır. Bir zümresi avânlardır kim kırık çuka dolama ve kopçalı Arnavud çakşırı geyüp hidmetlere giderler.

Der-mahbûbeleri ehl-i perde olup her biri Râbi‘a-i Adeviyye-misâldir. *[351a]* Ammâ ahâlî-i vilâyet gâyet garîb-dost ve âlüfte ve âşüfte yârândan ehl-i kerem ve ehl-i merhamet sofra sâhibi âdemleri vardır.

Bu şehirden dahi kalkup cümle ahbâb ile vedâ‘laşup kıblenin sağ tarafına 3 sâ‘atde sengistân dağlar ve beller ve taşlar aşup,

Der-terkîmât-ı kal‘a-i üstüvâr-ı Margılıç

Sene (---) târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir, be-dest-i Gedik Ahmed Paşa, hâlâ Delvine sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve seksen akçe pâyesiyle kazâcıkdır. Nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Re‘âyâları gâyet mutî‘lerdir ammâ kal‘a halkı âsî olduklarından Elbasanlı Küçük Mehemmed Paşa sene (---) târîhinde fermân-ı pâdişâhiyle cümle şehri gâret edüp âdemlerin cümle kılıçdan geçirüp bakıyyetü's-süyûfları mutî‘ [u] münkâd oldular.

Kal‘ası bir mahsûllü sahrâda olup ensesi bir top menzili ba‘îd havâleli dağlar olup şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ bir kal‘a-i zîbâdır kim girdâ-gird cirmi sekiz yüz altmış aded adım bir seng-i tırâş kal‘a-i hâzır-bâşdır. Mâ-tekaddem Venedik elinden feth olunup Margılıç nâm bir balıkçı küffâr-ı benâm binâsıdır. Derûn-ı kal‘ada cümle yüz aded kiremitli hâneciklerdir. Dizdârı ve iki yüz aded kal‘a neferâtları vardır. Müftîsi ve nakîbi yokdur ammâ yeniçeri serdârı vardır. Ancak bir Hunkâr câmi‘i [var,] çârsû-yı bâzâr ve hammâm ve hânları yokdur. Kal‘anın maşrık tarafına nâzır bir kapusu var, sarp sarp dağ başında olmak ile handakı yokdur.

Der-vasf-ı varoş-ı Margılıç: Kal‘anın garb tarafında bir düz yerde bir varoş-ı mu‘azzam müzeyyen cümle bin iki yüz aded kiremitli ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr u mükellef taş dîvârlı evlerdir. Cümle altı aded mahallâtlardır. Ve cümle iki aded kârgîr minâreli ve serâpâ kiremitli câmi‘leri var. Biri çârsû içinde (---) câmi‘i (---) (---) câmi‘i (---) (---) var.

Cümle yedi aded mahalle zâviyeleri var. Ve cümle bir aded medrese-i sûhtegân vardır.

Ve cümle iki aded mekteb-i püserânı var. Ve cümle iki aded tekye-i dervîşân-ı âl-i abâlarıdır.

Ve cümle bir aded hammâmı var, kâhîce mu‘attal olur.

Ve cümle iki aded hânları var. Ve cümle on yedi aded müfîd [ü] muhtasar dükkâncıkları var.

Ve cümle bir aded çeşmesi var kim (...) Kilise çeşmesi derler âb-ı hayâtdır. Cümle şehir halkının ehl-i tab‘ olanları suyu andan alırlar. Bunun dahi bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır, zîrâ âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Ba‘dehu bu kal‘adan kalkup kıblenin sağ tarafina gidüp 3 sâ‘atde dağlar ardına güzer edüp andan leb-i deryâ-yı körfez ile 2 sâ‘at gidüp niçe seyrler edüp andan,

Der-takrîrât-ı fasl-ı kal‘a-i dâr-ı menhûs Parga

Evvel ve âhır Bundukanî Venedik keferesinin hükmünde olup bizim Delvinye hâkindedir. Zerre denlü handakdan taşra alâkası yokdur. Kal‘ası bir sivri dağ eteğinde bir küçük seng binâ kal‘a-i ra‘nâcıkdır. Kal‘adan taşra atlarımız bırağup,

"İçeri girelim" dedikde bevvâblar eyitdiler:

"Nazartete beklemeyince kal‘aya girmek âdet değildir, belki sizde yumurcak vardır" dediklerinde hakîr eyitdim:

"Bire hey mel‘ûnlar, ben kendim size yetişir tâ‘ûn-ı ekberim" deyü niçe gûne cidâllerden sonra âhır-ı kâr bellerimizden silâhlarımızı alup bizi içeri kal‘aya koyup cenerale buluşup kal‘ayı temâşâ etdik. Beş yüz adım kadar cirmli bir kapusu karaya şarka nâzırdır. Bir kapusu deryâya cenûb tarafinda iskele ve limana mekşûfdur. İçinde altmış yetmiş mikdârı menhûshâneleri vardır.

Ve yedi sekiz kadar dükkânları var, gayri şeyleri yokdur. Ammâ handakı gâyet ma‘mûr olup leb-ber-leb deryâ ile memlûdur ve limana ve karaya nâzır dirsek tabyaları üzre serâmed topları var.

Kapudan ceneral hakîre ba‘zı hedâyâlar verüp andan çıkup yine atlarımıza süvâr olup limanı kenârınca gidüp temâşâ etdik. Bir hayli limandır kim yüz pâre gemiler alır.

Andan yine leb-i deryâ ile 8 sâ‘at kâh sengistân ve kâh hâkistân ve bî-hâsıl şûre yerleri ve balık dalyanların ubûr edüp,

Karye-i Lopis: Delvinye hâkinde müslim köyüdür, ammâ mel‘ûn âdemleri vardır. Bu mahaller artık Arnavudistân vilâyeti anılur. Cümle yüz mikdârı evleri vardır.

Andan yine cânib-i garba 3 sâ‘at karada gidüp,

Karye-i Sayada: Delvinye sancağı hâkinde bir yüksek sırtda yüz altmış aded kefere hâneli ve hânlı ve kenîseli gâyet ma‘mûr köydür kim Delvinye beğinin hâssıdır. Ve bu Sayada köyünden aşağı leb-i deryâya yokuşlu sa[r]p yol ile enüp cenûba nîm sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı iskele-i Sayada

Leb-i deryâ-yı *[351b]* körfezde meşhûr-ı âfâk bir Sayada benderidir kim Rûm'da ve Arab u Acem ve Frengistân mellâhânları içre ma‘rûf iskeledir, ammâ çârsû-yı bâzârı ve hammâmı ve imâreti ve câmi‘den bir isr-i âsâr yokdur. Ancak bâzergânlar içün binâ olunmuş mihmânsarâylar ve leb-i deryâda niçe mehâzinleri cümle taşdan kârgîr binâlı hânlardır. Cemî‘i ekâlîm-i seb‘anın seyyâhân-ı berr [ü] bihârları ve tüccârları bu hânlarda ve yukaru Sayada köyünde kefere evlerinde konup cemî‘i eşyâların gümrük hânına koyup gümrük-i pâdişâhî verirler. Taraf-ı pâdişâhîden başka gümrük emîni oturup kırk yük akçe iltizâm tahsîl eder. Venedik kralı tarafından dahi bir konsoloz kâfir oturup keferelerin metâ‘ların yazup ol dahi avâ’id [ü] fevâ’idin alır, zîrâ pek işler iskele-i azîmdir. Yanya'nın ve Tırhala'nın ve Yenişehir'in ve Selânik'in ve Serez'in ve niçe kılâ’ şehirlerin iskelesidir. Ammâ yolları sarpdır, aslâ ve kat‘â yollarında araba işlemez. Hemân cümle kirâ katırları işleyüp tâ Sofya ve Edirne'ye gidüp gelir. Ve bu Sayada iskelesinden cezîre-i Venedik körfezinin bâğ u bâğçeleri ve liman kılâ‘ları cümle nümâyândır kim cenûb tarafinda deryâ içinde iki mîl alarka bir cezîre-i âbâdândır.

Ba‘dehu bu Sayada'dan atlarımıza süvâr olup (---) sâ‘at leb-i deryâ ile sengistân sa‘b yollar ile gidüp,

Der-eşkâl-i kal‘a-i Dalyan

(---) sene (---) târîhinde Beğko Paşa feth eyleyüp devlet tarafından yine Venedik keferesine verdiler. Leb-i deryâda bir küçücük kal‘acıkdır. Venedik küffârının balık dalyanların muhâfaza içün binâ etdi ammâ metîn ve kavî edüp hâlâ Venedik Körfezi cezîresinin iskelesidir. Karşu tarafı bir mîlden ziyâde Körfez adasıdır, ammâ mâbeyne-hümâları sığdır, engin deryâ değildir.

Kal‘ası leb-i deryâda bir püşte-i pest üzre şekl-i murabba‘ taş binâ bir kal‘acıkdır. Bin mikdârı ceng-âver kefereleri ve cebehâneleri ve serâmed topları var. Leb-i deryâda kal‘a kapusu kara cânibine Delvine kapusu [var.].

Bu kal‘a Süleymân Hân asrında binâ olunmuşdur. Hattâ sene 943 târîhinin mâh-ı Zilhiccesi'nin yedisinde bizzât Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* deryâ-misâl asker ile Körfös gazâsına geldikde bu Dalyan kal‘ası yerinden deryâyı doldurmağı başlayup Körfös'e nîm mîl kalup üzerine balyemez toplar koyup kal‘ayı döğmeğe mübâşeret edüp hemân ol gün donanma-i hümâyûn ile Hayreddîn Paşa ve Kapudan Pılak Mustafâ Paşa cezîreye asker döküp germâ-germ cenge âheng ederler. Karadan dahi Serdâr-ı zafer-şi‘âr Lütfî Paşa seksen bin askerle Hayreddîn Paşa'ya imdâd yetişüp kemâ-kân savaş-ı perhâş ederler. Akîblerince Süleymân Hân yüz bin asker ile ve Şehzâde-i âzâd[e] Sultân Mehemmed ve Şehzâde Sultân Selîm ile ma‘an bu Körfez kal‘ası gazâsına gelüp cezîre içre bir ma‘mûr kurâlar koymayup âteşlere urup bî-nihâye esîr ve mâl-ı ganâ’imler alup kâmil bir ay kal‘ayı döğüp hevâya tağayyür gelüp asâkir-i İslâmın cenge iktidârları kalmayüp sa‘âdetlü pâdişâha Budin tarafından âdemler gelüp Ungurus kralının ısyân [u] tuğyânı haberleri gelince hemân sa‘âdetlü pâdişâ[h] Sadrıa‘zam Ayas Paşa'ya haber gönderüp,

"Körfös kal‘ası muhâsarasından el çeküp asker-i İslâmı bî-ma‘nâ yere kırdırmayup meterisden çıksınlar" deyü guzât-ı müslimîne haber varup cümle asker-i İslâm meterislerden çıkup**,**

"El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ [110]" deyüp karşu Dalyan kal‘ası sahrâsında ordu-yı İslâma geçüp kal‘a-i Körfös'den ferâğ olunup bî-feth Süleymân Hân "Atf-ı ınân-ı Alman" deyüp gitdikde Venedik kâfiri ol asırda bu Dalyan kal‘asın inşâ etmişlerdir.

Bu hakîr dahi bu kal‘adan bir kayığa süvâr olup eyyâm-ı muvâfık ile bir mîlden ziyâde deryâyı tarfetü'l-ayn içre karşuya geçüp,

Evsâf-ı cezîre-i kal‘a-i Körfös

Körfez dahi derler. Evvel ve âhır Venedik krallarının bir cây-ı emân pây-i tahtgâhı gibi bir kal‘a-i sedd-i sedîdidir, ammâ sene 943 târîhinde Süleymân Hân elinden gazâl kurtulur gibi bu kal‘a halâs olaldan berü eyle metîn ü müstahkem bir kal‘a-i üstüvâr etmişlerdir kim vâkı‘asında bu kal‘ayı görenlerin dudakları uçuklar. Ol zamândan berü Venedik küffârı Ungurus kralına du‘â ederler kim,

"Eğer Ungurus kralı Ferdina[n]d kral Budin'e sarılmasa bu kal‘ayı elimizden Osmânlı alırdı, hele elhamdü lillâh Ungurus kralının ısyânı sebebiyle Süleymân ığrandup bu kal‘ayı bırağup gitdi" deyü hamd ederler.

Ammâ bu Körfez cezîresi Rûmeli tarafında Delvinye hâkinde Sayada ve Dalyan kal‘ası mukâbelesinde Venedik *[352a]* körfezi deryâsı içre Rûmeli kıyısına iki mîl karîb şarkdan garba tûlânî vâki‘ olup kâmil toksan mîl ihâta eder bir ma‘mûr u müzeyyen cezîre-i bî-misâldir. Kayıkdan çıkup ceneraline buluşup bizimle vâfir musâhebetler etdi. Zîrâ Kandiye cenerali iken ba‘de'l-feth-i

Kandiye Kumkapu limanında her bâr sarâyına varup âşinâlık kesb etmişdik. Şimdi yine bu Körfös'de ceneral-i dâll bulup bizi bir mesîregâh konak verüp kal‘ayı birkaç gün seyr [ü] temâşâlar etdik.

Evvelâ limanı ikidir. Biri kal‘anın sağında ve biri solunda olup ikisi sekiz rûzgârdan emînlerdir. Ve her birine beşer yüz pâre gemiler ve barça kalyonlar sığar.

Ve kal‘ası bir yalçın kaya üzre Körfez deryâsına ve Akdeniz'e nâzır iki kat sedd-i İskender-misâl on bir aded tabyalı Kahkahâ-vâr kal‘adır kim enderûn [u] bîrûnu hâlâ niçe bin gûne muhîl-i şeytanatlar ile ârâste ve yedi yüz aded balyemez toplar ile pîrâste olmuş bir kal‘a-i sedd-i Ye’cûc'dur.

Ve hâlâ niçe bin küffâr re‘âyâları üşüp niçe binâlar ihdâs dahi ziyâde amâr etmededirler. Hâlâ Venedik kâfirlerinin kilidü'l-bahri bu kal‘a-i zîbâdır kim bin mîl tûlu bir Körfez deryâsının ağzında vâki‘ olmuş cân kurtaranlarıdır.

Ve cezîre-i Girid'den ve kal‘a-i Kandiye'den ne kadar re‘âyâ çıkardı ise bu cezîre içre iskân etdirüp âdem deryâsı olmuş.

.....(4.5 satır boş).....

Bu hakîre ceneral vâfir in‘âmlar ile şeb [ü] rûz ziyâfet-i azîmler edüp bir bednâm günlerinde bir top şâdımânları etdi kim zemîn [ü] âsımân dir dir ditreyüp üçüncü gün bu hakîri bir kayığa koyup tâ bizimle ceneral vedâ‘laşup yine karşu Dalyan kal‘asına gelüp andan yine refîkler alup 10 sâ‘at kâmil şimâle gidüp ba‘zı taşlık ve ba‘zı sahrâlarda müzeyyen kurâlar içre ubûr edüp,

Der-takrîrât-ı eşkâl-i kal‘a-i Delvinye

Lisân-ı Arnavudca (---) (---) demekdir. İbtidâ bânîsi İşpanya'dir. Ba‘dehu Bundukanî Venedik bir şeytanat ile istîlâ edüp sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Venedik elinden feth edüp yine küffâr istîlâ etdikde sene (---) târîhinde Sultân Süleymân Hân Körfez gazâsına geldikde Arnavudu'l-asl Ayas Paşa Delvinye kal‘ası üzre sipehsâlâr-ı mu‘azzam ta‘yîn olunup be-dest-i Vezîria‘zam Ayas Paşa Delvinye kal‘ası feth olunup pây-ı taht-ı mîr-i Delvinye oldu. Hâlâ yine Rûmeli eyâletinde başka sancakdır.

Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden 157.132 akçedir. Ve ze‘âmetleri 24 adeddir ve erbâb-ı tîmârı 155 adeddir. Alaybeğisi ve çeribaşısı var. Hîn-i gazâda kânûn üzre bu livânın askeri cebelüleriyle ve beğinin cündiyle cümle iki bin iki yüz asker olur. Yüz seksen akçe pâyesiyle kazâ-yı âsımânîdir. Ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâlardır.

Cümle sancağında (---) aded kazâlardır. Evvelâ kazâ-yı (---) (---) kazâ-yı (---) (---) kazâ-yı (---) (---) kazâ-yı (---) (---) kazâ-yı (---) (---). Bunlar meşhûrdur.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve sipâh kethud[â]yeri, yeniçeri serdârı, kal‘a dizdârı, (---) aded kal‘a neferâtları ve şehrin subaşısı, bâcdârı, şehir kethudâsı, muhtesib ağası, harâc ağası vardır. Kal‘ası bir sivri kayanın tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâ-yı musanna‘dır kim lâ-nazîr kabîlindendir ammâ küçükdür. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Aslâ bir tarafda handakı yokdur.

Ve cânib-i şarka bir demir kapusu var. Derûn-ı kal‘ada üç aded kiremitli hânecikleri var. Biri dizdâr ve biri kethudâ ve biri imâm hânesi olup bir mescidi ve bir gılâl anbârı ve bir cebehâne mahzeni ve bir su sarnıcı var. Bunlardan gayri çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve câmi‘ yokdur kim gâyet küçük kal‘acıkdır.

Ve kal‘adan çıkarken sağ tarafında Hunkâr câmi‘i, kiremitli ve kârgîr minâreli çârsûşı bir müfîd ü muhtasar binâlı */352b/* câmi‘dir. Ve câmi‘ dibinde bir uçurum yerde çârsûsu gâyet daracık mühmelât

sokaklı cümle seksen aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Der-vasf-ı varoş-ı Delvinye

Kal‘anın şark tarafında yokuş aşağı bu varoş cümle yüz aded kiremitli hânelerdir, ammâ bir düz vâsi‘ yerde vâki‘ olmağile her evleri birbirlerinden birer ok menzilleri uzakdır. Bir hâneyi aşkıyâ haydudlar bassa gayri evlerin âdemleri haberdâr olmaz. Ol ecilden her bir hânedânların birer dâne demir kapulu kulle-i azîmleri vardır.

Ve cümle dîvârları gâyet metânet üzre binâ olunmuşdur. Ve cümle varoşu (---) aded mahallâtlardır.

Ve cümle (---) aded mihrâblardır. Cümleden çârsû içinde (---) câmi‘i ve (---) câmi‘i (---) câmi‘i (---) câmi‘i (---) mâ‘adâ cümle mahalle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ Laka mahallesi mescidi ve Kinaleksi mahallesi mescidi, Tabahâne mahallesi mescidi, bunlar meşhûr eynelerdir.

Ve cümle üç aded medrese-i sûhtegânlardır, ammâ aşkıyâ yiğit sûhteleri olur. Andan cümle üç aded mu‘allimhâne-i sıbyân-ı ebced-hândır. Ve cümle üç aded tekye-i ehl-i tevhîd-i fakîrândır.

Ve cümle bir aded hammâmdır. Ve cümle üç aded hânlardır, ammâ cümleden Memo Paşa hânı mükellefdir. Ve cümle on aded çeşme-sârları vardır.

Bu şehir deryâya (---) sâ‘at yakındır. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir.

Ve Laka mahallesi bir çukur yerde vâki‘ olmuşdur ammâ gâyet ma‘mûrdur. Andan dahi aşağı gidüp Kinaleksi mahallesi sâfî bâğ u bâğçedir. Mahkemesi dahi gâyet hevâdâr yerdir.

Ve Memo Paşa sarâyı ve evlâdlarının hânedânları ve kethudâsının sarâyı gâyet ma‘mûrdur. Ve limon ve turuncu ve inciri ve zeytûnu ve nârı ve servi ağaçları bî-hisâbdır kim şehrin dağ u bâğların zeyn etmişdir.

Ve halkı cümle Arnavudca [te]kellüm edüp aslâ Rûmca bilmezler. Gâyet şecî‘ ve bahâdır kavmi vardır, ammâ tâ‘ûndan gâyet havf edüp hastaların evlerde bırağup dağlara kaçarlar. Tâ‘ûnu yok ise de ol âdem açlıkdan zâr u b[î]zâr elbette olup şişüp kalır.

Bu halkın geçinişleri cümle bi-şartı's-selâmedir. Ekseriyyâ kâr [u] kisbleri zeytûn ve zeytûnyağı çıkarup vilâyet vilâyet götürüp fürûht edüp kâr ederler.

Reng-i rûyları cümle bay u gedâ-yı sağîr ü kebîr pîr [ü] cüvânın yüzleri humret üzredir, zîrâ cümle ehl-i tarab ve ayş [u] ışrete mâ’il bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır. Ammâ tâze yiğitleriyle sûhte ulemâları gâyet aşkıyâlardır. Hattâ sûhtevâtlarının başlarında bir gûne perîşânî serçe yuvalı sarıkları var kim gören âdemler gülmeden hayrân olurlar.

Ve memdûhât-ı me’kûlât [u] meşrûbâtlarından beyâz Arnavud simidi ve beyâz poğaçası ve bâde-i lâle hamrâsı memdûhdur.

Ve bu şehrin garb tarafındaki yüksek Delvine dağından mezkûr Venedik Körfezi atası re’ânâ görünür.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bu şehrin cümle yârân-ı bâ-safâlarıyla vedâ‘laşup garb tarafına gidüp 7 sâ‘atde dağlı ve taşlı yollar üzre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar geçerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Galata

Mâ-tekaddem Venedik hükmünde iken sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî asrında Serdâr-ı mu‘azzam Gedik Ahmed Paşa fethidir. Delvinye beğinin hâssıdır kim voyvadası hâkimdir. Ammâ şimdi beğini bunda bulup Manya vilâyeti Serdâr Alî Paşa'dan getirdiğim emr-i pâdişâhîleri kırâ’at

etdirüp mefhûmu ma‘lûmları olunca "Fermân pâdişâhın" deyüp Manya muhâfazasına gitmeğe cümle sancağı askeriyle âmâde olup hakîre üç yüz guruş bir at ve beş donluk çuka ve kumâşlar ve hüddâmlarıma da yüz guruş birer çuka verüp şehrin temâşâsına mukayyed olduk.

Bu kal‘a Kuryeleş kazâsı binâsıdır. Kal‘ası kûh-ı Kuryeleş dâmeninde bir düz yerde şekl-i muhammes bir Şeddâdî küçük taş binâ kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. İçinde ancak yedi aded evleri var.

Ve bir mescidi var ve bir gılâl anbârı var, gayri çârsû-yı bâzâr yokdur, ammâ cânib-i şarka nâzır bir demir kapusu var. Lâkin kal‘a ensesindeki *[353a]* bir sivri havâle dağı var.

Dizdârı ve yüz aded neferâtları vazîfe-i mu‘ayyenelerin Sayada emîninden alırlar.

Ve bu kal‘a dibinden cereyân eden (---) deresi Kuryeleş vilâyeti dağları içinden gelüp mezkûr havâle dağın eteğinden dolaşup andan bu Galata kal‘asının garb tarafına gidüp leb-i deryâ ile tâ Avlonya kurbunda deryâya girir.

Ba‘dehu bu kal‘adan kalkup garb tarafına leb-i deryâ ile tâ Avlonya körfezine varınca bir âdeme râst gelmeyüp bu geçitden bir âdem âdemîzâd geçmek muhâldir, zîrâ sarp dağlar ve bî-amân beller ve sengistân yollar cümle kavm-i âsîler olup cümle yetmiş pâre kurâlardır kim cümle yigirmi bin aded fitil[li] tüfeng-endâz Ârnâbûdları *allâhümme âfinâ* müselmânız derler ammâ aslâ dîn [ü] diyânet ve haşr [ü] neşr nedir bilmezler.

Der-beyân-ı fasl-ı ibtidâ-i hasîb ü nesîb kavm-i Ârnâbûd

Bunlar on kavimdir kim Mekke-i Mükerreme'de sâkinlerden kavm-i Kureyş kabâ’ili urbânı idi. Hikmet-i Hudâ bunların Cebel-i Elheme nâm bir şeyhü'l-urbânı ki oymak sâhibi bir kavm-i kübâr-ı kibâr-ı Arab idi. Hatâ’en bir Arab beğinin gözün bu Cebel-i Elheme çıkar[ır]. Gözü çıkan beğ dahi Hazret-i Ömer huzûruna gelüp sûre-i (---): [111] nass-ı kâtı‘ı üzre Cebel-i Elheme'nin şer‘ile gözün çıkarmağa taleb etdikde Hazret-i Ömer Kitâbullâh kavlince Cebel-i Elheme'nin göz[ün] çıkarmağa hükm edince hemân ol gece Cebel-i Elheme gözü çıkmasının havfinden üç bin âdem kabîlesin alup doğru Antakiye'de Hırkîl krala gelüp dahl düşdükde ol dahi Cebel-i Elheme'ye Cebeliyye dağların verüp anda Cebel sâkin olduğiyçün Cebeliyye dağları andan galat-ı meşhûr.

Bu Cebel-i Elheme'nin bir karındaşı Keysû Ane Selme çöllerinde sâkin olup Keys Urbânı andan kalmışdır. Ba‘dehu Hulagu Âl-i Abbâsiyân'dan el-Mustansır Billâh'ı şehîd edüp Bağdâd'ı harâb etdikden sonra Keys Urbânın sürüp Heyhât sahrâsı fezâlarında meşeyistânlar içre iskâ[n] etdirüp Çerâkis Urbânı tenâsül bularak bir lisân-ı ahâr peydâ edü[p] Çerâkis ya‘nî Çerkes kavmi oldular. Anıniçün kavm-i Çerkezin asılları kavm-i Kureyş'den Keys Arabı olup andan Çerkes oldular.

Ba‘dehu bu Cebel-i Elheme'nin bir oymağı Mekke'den firâr edüp Gazze'de Hazret-i Resûl'ün ammisi Arabü'l-Hâşim'in yanında gelüp kavm-i Hâşimî olurlar. Ba‘dehu Hazret-i Ömer, Cebel-i Elheme'nin Hırkîl kral yanına firâr edüp mürted olduğun istimâ‘ etdikde Ömer ibn Abdülazîz'i ve Hâlid ibn Velîd'i ve Esved ibn Mikdâd'ı kırk bin asâkir-i İslâma bunları serdâr edüp ceng-i azîm etdiklerinde Cebel-i Elheme Cebeliyye'de binâ etdiği kal‘ada karâr edemeyüp karârı firâ[r]a mübeddel olu[r]. Cümle tevâbi‘âtlarıyla Akdeniz cezîrelerine fir[â]r ederler.

Üç nefer evlâdlarından Abaza ve Lazka ve Mikral nâm evlâdları eyyâm-ı muvâfik ile Makedon[y]a ya‘nî İslâmbol'da Galata'da sâkin Ciniviz kralına gelüp ol dahi bunlara Karadeniz sâhilinde yur[d]lar verüp Abaza, Abaza dağlarında kalup lisân-ı âhar peydâ edüp Abaza olur.

Lazka, Trabuzan semtinde tavattun edüp başka Çico lisânı peydâ edüp kavm-i Laz olurlar.

Mikral nâm oğlu Gönye kal‘ası dibinde cereyân eden nehr-i Çoruğ kenârlarında tâ Batum sancağı hâklerinde tavattun edüp Mikra[l] kavmi olurlar.

Ammâ bu mezkûr Cebel-i Elheme Hazret-i Ömer havfinden bir [yer]de karârdâde olamayup âhır-ı kâr gemileriyle İşpanya kralına varup ilticâ etdikde,

"Biz kavm-i Kureyşîlerdeniz" dedikde bunlara arz-ı hâliye olan zikri sebkat eden Delvinye dağları verüp anda tenâsül bularak ol ulu sarp dağları amâr edüp başka lisân peydâ edüp göz çıkarmamak içün bunlar Ârnâbûd dediler. Lâkin bunlar kavm-i Kureyşî'den olduklarıyçün hâlâ sâkin olduğu dağlara Kuryeleş ya‘nî Kureyşî dağları derler, bî-amân kavmdir.

Bunlar dâ’imâ Venedik'e günde birer altuna hidmet edüp Kandiye'de bizimle ceng eden cümle bunlar idi. Yine böyle iken müselmânız derler, ammâ yarar ve tüvâ[nâ] ve şecî‘ bahâdır fetâlardır. İşte Ârnâbûd kavm-i anûdun asl [u] fer‘leri böyle olmuşdur, ammâ Cebel-i Elheme Elbasan şehrinde İslâm ile merhûm olmuşdur.

Bu kavm-i karanın ahvâller[i] ale't-tafsîl *Tevarih-i Tuhfe'* d[e] mastûr. Ve bu Kureyş tâ’ife[si] hakkâki Arab çehrelidir. Cümle silâhlarından gayri okları ve yayları vardır.

Ez în-cânib Galata kal‘asından *[353b]* yarar refîkler alup 7 sâ‘at şimâle sengistân yollar ve çemenzâr beller ile gidüp,

Der-tenkîlât-ı eşkâl-i kal‘a-i zîbâ Julad

Lisân-ı Arnavu[d]ca, Julad (---) demekdir. Mâ-tekaddem İşpanya kralı binâsı olup ba‘dehu bir hîle-i mekrile Bundukanî Venedik'i eline girüp ba‘dehu sene (---) târîhinde Bâyezîd-i Velî asrında bunu dahi Gedik Ahmed Paşa feth edüp hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Delvinye sancağı hükmünde voyvadalıkdır.

Kal‘ası evc-i âsımâna berâber Kahkahâ-vâr bir kal‘a-i bâlâdır kim Rûmeli'nde eyle bir kal‘a-i bî-hemtâ yokdur. Meğer Mora cezîresinde Gördüs kal‘ası ola, yâhûd Benefşe kal‘ası ola. Ammâ bunun cirmi dâ’iren-mâdâr dörd yüz adımdır ve gâyet metîn Şeddâdî taş binâdır. Şark ile garb mâbeynine nâzır bir kapusu var. İçinde dizdâr evi var, gayri şey yokdur. Ve dizdârı ve cümle yüz elli neferâtları Sayada iskelesi emîninden ulûfelerin alırlar. Ve bu kulların hâneleri kal‘adan iki bin [adım] aşağı nehr-i Yenice ve nehr-i Kuryeleş ikisi birbirine mahlût olduğu yerde[dir],

Der-beyân-ı varoş-ı Julad: Cümle iki yüz aded saman çöpü örtülü fukarâ evleridir. Ve bu nehirlerin ikisi dahi Kuryeleş köylerinden gelüp bu kal‘a ile varoş mâbeyninden ubûr edüp ve iki sâ‘at şarka gidüp kal‘a-i Kardik kurbundan geçüp Ergiri kal‘ası sahrâsından cereyân edüp Ergiri nehrine mahlût olur.

Ve bu Julad kal‘ası kulunun çoğu Kuryeleş dağının Arnavud kefereleridir. Ba‘dehu Küçük Mehemmed Paşa, "Kâfire kal‘a kulu olmak memnû‘dur" deyü cümle kefere kulların İslâm ile müşerref etdi.

Bu varoşda cümle bir câmi‘ var. Yukaru kal‘ada dahi bir vîrân câmi‘i var. Bu şehirde aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve tekye ve mekteb yokdur, ammâ câ-be-câ bâğları vardır.

Andan Avlonya beği Memo Beğoğlu Osmân Paşa'yı bulup Manya seferine anları da me’mûr edüp emr-i pâdişâhîler dîvânda kırâ’at olunup cümle "sem‘an ve tâ‘a "deyüp cümle livâsı askeriyle Manya muhâfazasına gitmeğe cidd [ü] ihtimâm eyleyüp hakîre bir at ve bir köle ve üç yüz guruş ihsân etdi. Andan şarka **nehr-i Yenice** kenârında (---) sâ‘at çemenzâr yerleri ve ma‘mûr u âbâdân köyleri ubûr edüp,

Evsâf-ı hey’et-i kal‘a-i ra‘nâ Kardik

Lisân-ı Arnavudca bu kal‘aya (---) (---) derler. Sene (---) târîhinde bunu dahi Bâyezîd-i Velî asrında serdâr Gedik Ahmed Paşa feth eylemişdir. Bu dahi Delvinye sancağı hâkinde ve Ergiri kazâsı hükmünde bir sivri depecik üzre şekl-i müdevver bir taş binâ bir küçük sûr-ı üstüvârcıkdır, ammâ cirmi ma‘lûmum değildir, add etmedim. Ancak dizdârı ve yüz aded neferâtları vazîfe-i mu‘ayyenelerin Sayada emîninden alırlar. Gâyet bahâdır ve şecî‘ ve fetâ Arnavud yiğitleri vardır.

Der-ta‘rîf-i varoş-ı Kardik: Kal‘anın aşağısında nehr-i Yenice kenârında yüz elli aded kiremitli ve ba‘zıları kayağan ve saman örtülü fukarâ evleri va[r]. Câ-be-câ müşebbek bostânları ve bâğçecikleri var. Ve bir küçük minâreli ve kiremit örtülü câmi‘i var. Çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur. Cümle Ergiri kal‘asına muhtâclardır.

Andan **nehr-i Yenice** kenârınca şark cânibine 2 sâ‘at gidüp Ergiri önünden akan **nehr-i Dirağopola** nehr-i Yenice'ye mahlût olur. Ol mahalle hakîr varup andan gerü cenûb tarafına 3 sâ‘at âbâdânda gidüp,

Karye-i Tirbük ve dahi **karye-i Labova** andan **karye-i Kakos:** Bunlar Delvinye Beği Memo Beğ çiftlikleridir. Bunların önlerinden temâşâ ederek geçüp andan Ergiri bâğları içinden ubûr edüp niçe bâğlarda zevk u safâlar ederek,

Der-tescîlât-ı sûret-i sûr-ı üstüvâr, ya‘nî sitâyiş-i kal‘a-i Ergiri kasrı nâmdâr

Lisân-ı Urûm'da (---) kal‘a demekdir. İbtidâ bânîsi Rûm krallarından Feylekos oğlu binâsıdır. Ba‘dehu niçe divelden divele intikâl edüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde bizzât Bâyezîd-i Velî Arnavud aşkıyâları elinden feth etmişdir, ammâ niçe yerlerinin binâları Venedik kâfiri amârıdır, zîrâ San Marko tasvîrleri vardır kim Venedik alâmetidir.

Süleymân Hân tahrîri üzre hâlâ Delvinye paşasının hâssı voyvadalığıdır ve yüz seksen akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) aded kurâlardır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve şehir kethudâsı *[354a]* ve harâc ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir subaşısı ve kal‘a dizdârı ve iki yüz aded kal‘a neferâtları vardır.

Kal‘ası balık sırtı gibi bir sırt kayalı püşte-i âlî üzre Şeddâdî kârgîr taş binâ bir kal‘a-i kadîmdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin dörd yüz aded adımdır. Ve şarkdan garba tûlânîce vâki‘ bir kal‘a-i bî-hemtâdır kim tûlu altı yüz aded germe hatvedir ve arzı yüz adım ensiz kal‘adır. Gûyâ hemân kadırga gibi bir uzun sûr-ı üstüvârdır.

Ve kal‘a içi şarkdan garba ancak bir ulu şâhrâh sokakdır. Ve bu yolun iki tarafında cümle iki yüz kadar serâpâ kayağan örtülü fevkânî kârgîr binâ-yı musanna‘ evler var.

Ve bunda Bâyezîd Hân-ı Velî câmi‘i kâr-ı kadîm kârgîr minâreli ve kayağan taşı örtülü rûhâniyyetli bir büyük câmi‘dir kim tûlu seksen ayakdır. Arzı kırk ayak enlidir. İçinde dörd ade[d] amelî sütûnlar üzre çatma tahta binâlı sütûhdur ammâ tavanı gâyet musanna‘ ve münakkaşdır.

Bu kal‘a evce berâber kaya üzre olmak ile suyu câmi‘in minâresi dibinde yol aşırı bir su sarnıç-ı azîmi var. Cümle kal‘a içindeki evlerin halkı ol âb-ı rahmetden cereyân edüp cem‘ olan âb-ı nâbdan nûş edüp def‘-i atşân ederler, deryâ-misâl bir sarnıç-ı azîmdir. Bundan mâ‘adâ elbette her hânedânlarda birer su sarnıçları mukarrerdir.

Bu kal‘anın iki yerden metîn ve kavî demir kapuları var ammâ cümle üçer kat kapulardır. Bir kapusu şark tarafına nâzırdır kim üç kat kapudur kim bu kapuya taş nerdübânlar ile çıkıldığından atlı âdemler gücile girüp çıkarlar. Üçüncü iç kat kapunun taşrasında cihânnümâ bir lonca köşkü var kim cemî‘i şehrin yârân-ı zarîfân a‘yân-ı kibârları anda oturup sahrâlardaki hadîka-i ravza-i bâğ-ı cinânları teferrüc ederler.

Ve bu kapudan dahi garb tarafına Namâzgâh kapusu var. Bu dahi üç kat hadîd-i cedîd kapulardır. Bu tarafda Namâzgâh meydânıyla kal‘a mâbeyninde yüz adım tûlu ve yigirmi adım arzı bir alçak kal‘a handakı var.

Bu kal‘anın mâ‘adâ üç taraf cânibleri çâh-ı gayyâ-misâl olmak ile aslâ handakları yokdur. Cümle kayağan örtülü iki yüz aded hânedânları cümle kal‘a bedenleri üzre binâ olunup maksûreleri ve cümle şâhnişînleri kal‘anın yemîn ü yesârındaki çâh-ı cahîmde binâ olunan varoşa ve sahrâ-yı lâlezâra nâzır evlerdir.

Der-sitâyiş-i varoş-ı Ergiri kasrı: Bu kal‘anın maşrıka nâzır kapusu önünden yokuş aşağı gidüp bir mahalle kefere mahallesi var, küçük varoş derler. Cümle iki yüz aded vâsi‘ dâr-ı menhûslardır.

Ve kal‘anın şimâlinde kal‘a kayaları altında eski çârsûya Kal‘a çârsûsu derler. Cümle kırk aded dükkâncıklardır. İki başında bezzâzistân-misâl ağaç kapuları vardır. Her gece pâsbân-ı nigâhbânları bu kapuları sedd ederler. Lâkin kapular kapandıkdan sonra aşağı varoşdan kal‘aya yol işlemez olur, ancak Namâzgâh kapusundan işleyüp kal‘aya girüp çıkarlar. Ammâ dahi aşağı büyük varoşunda Memi Beğ çârsûsu nev binâdır kim bu mahaldeki varoşa Memi Beğ varoşu derler. Cümle yüz elli aded kayağan örtülü nev binâ-yı musanna‘ bâğlı ve bâğçeli varoş-ı ra‘nâ evlerdir ve mükellef sarâylardır. Ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn dahi bunda olup ol dahi Memi Beğ'in hayrâtıdır.

Büyük varoş-ı atîk: Kal‘anın cânib-i erba‘asında sekiz aded dere ve depeler üzre mâl-â-mâl kat-ender-kat fevkânî kârgîr binâlı cümle kayağan taş örtülü bâğlı ve bâğçeli ve her hânedânda kulleli büyût-ı ma‘mûr [u] müzeyyendir kim bu hânedânların cümle havlılarının dîvârları bir gûne beyâz seng-i hârâ taşlardan mebnîdir kim gûyâ cemî‘i taşları Engürü kerpici gibi bir kâlıbdan üstâd-ı Ferhâd kesüp dîvâr-ı hemvâr etmişler, ammâ cümle bay u gedânın dîvârları böyledir. Bir diyâr[d]a böyle çâr-kûşe kesilmiş taşlar yokdur. İllâ Anadolu'da Tire ve Mağnisa şehirlerinde bu kıt‘ada dîvâr taşları vardır.

Der-aded-i esmâ-i mahallât-ı Ergiri: Cümle sekiz aded varoş mahallâtlarıdır. Evvelâ Palor mahallesi ve Vutoş mahallesi ve Manalat mahallesi ve Hacı Beğ mahallesi cümleden büyükdür. Ve Dündar mahallesi ve bâlâda Memi Beğ mahallesi. Bunlar gâyet ma‘mûr mahallâtlardır.

Der-aded-i vasf-ı sarây-ı ağavât: Mezkûr sekiz aded mahallâtlar içre cümle iki bin aded kayağan taşı örtülü evlerdir. Cümleden Memo Paşa sarâyı mükellef ve nev binâ sarây-ı ra‘nâdır. Ve oğlu Osmân Beğ sarâyı ve Alaybeğ sarâyı ve Zâ‘im Beko sarâyı dahi niçe sarâylar vardır.

Der-ta‘dâd-ı cevâmi‘hâ-yı müslimât

Cümle sekiz mihrâbdır. Yukaru kal‘ada Bâyezîd-i Velî câmi‘inin bir amelî sütûn üzre celî hatt ile eyle tahrîr *[354b]* etmiş kim,

"Bu şehirden Kandiye gazâsında yedi yüz aded hânedâ[n] sâhibleri şehîd olup hâneleri mesdûd kalmışdır ve yedi bin aded hüddâm[â]n bu şehirden Kandiye'de şehd-i şehâdet câmın nûş etmişlerdir" deyü tahrîr etmişler. Hakkâ ki bu şehirde çok hânedânlar mesdûd kalmışdır. Ehillerin hüddâmları almışdır.

Ve Namâzgâh'ın sağında bir yalçın kaya üzre bir burun ucunda cihânnümâ Hızır Ağa câmi‘i kârgîr minâreli câmi‘-i ibret-nümâdır.

Ve aşağıda hammâm dibinde Hacı Murâd câmi‘i, taş nerdübân ile çıkılır bir serâmed kârgîr minâre-i musanna‘lı ve bir âb-ı hayât çeşmeli ve câmi‘ içinin münakkaş tavanı gâyet nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn câmi‘-i gülgündur.

Ve Tekye câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir ammâ minâresi yokdur ve câmi‘e altı kademe taş

nerdübân ile urûc olunur bir kâr-ı kadîm bâbâyâne ma‘bedgâhdır. Bu câmi‘in hareminde gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar ile ârâste olup aslâ güneş te’sîr etmeyüp bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var, gâyet lezîz âb-ı hayâtdır. Hareminin etrâfında Halvetî tarîki tekyesi hücreleri var.

Ve haremin bir cânibinde niçe bin kibâr-ı evliyâullâh a‘yân-ı kibârlar medfûndur. Hattâ bu hakîrin bir nâ-resîde gulâmı merhûm olup kendim gasl edüp bu haremde defn etdim. Hattâ cümle Arnavud halkı,

"Sen meyyit yaykadın" deyü hakîrden nefret etdiler.

"Bire vallâhi tâ‘ûnlu değil idi, ishâlden merhûm oldu" deyü niçe bin yemîn-i muğallazalar edüp gücile halkı i‘timâd etdirdim.

Andan Yeni çârsûda Memi Paşa câmi‘i, içine ancak yüz âdem sığar bir teng yerde bir küçük nev binâ bir câmi‘-i ra‘nâdır kim bir kârgîr musanna‘ minâre-i mevzûnu var ammâ bir ân cemâ‘atden hâlî değillerdir. Arnavudistân'ın bu mahalli gâyet musallîlerdir.

Andan Palor câmi‘i, hoş binâ-yı ra‘nâdır.

Andan Vutoş câmi‘i vâsi‘ binâ-yı atîkdir. Meşhûr cevâmi‘ler bu mezkûrlardır.

Der-mesâcidhâ-yı mü’minât: Cümle yedi aded mahalle zâviyeleri vardır. Evvelâ Berkî Efendi zâviyesi ve Vatoş zâviyesi ve Memi Beğ buk‘ası ve Alaybeğ eynesi, bunlar meşhûr mesâcidler[dir].

Der-ilm-i dâru'l-hadîs-i âlimân: Cümle üç aded dâru't-tedrîs-ı âlimân vardır. Evvelâ Bâyezîd Hân medresesi ve Memi Paşa medresesi.

Der-mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Cümle beş aded dâru't-ta‘lîm-i sıbyân-ı ebcedhân vardır. Evvelâ kal‘ada Bâyezîd Hân câmi‘i dibinde Büyük mekteb ve Palor mektebi ve Çârsû mektebi var.

Der-zikr-i hânkâh-ı erbâb-ı tarîk-i dervîşân: Cümle üç aded tekye-i ehl-i tevhîd fakîrân-ı zîşândır. Cümleden mezkûr Tekye câmi‘i hânkâhı meşhûrdur. Şeyhi Abdullâh Efendi sulehâ-yı ümmetden büyük âdemdir. (---) (---).

Der-aded-i esvâk-ı sultânî esnâfân: Cümle iki yüz aded dekâkîn-i zîbâlardır, ammâ Yeni çârsû başka nev binâ seksen aded dükkânlar inşâ olunup iki katdır ve iki başında iki aded metîn kapulu çârsû-yı hüsndür kim şehrin gûyâ bezzâzistânıdır.

Der-çeşme-sâr-ı teşnegân: Cümle beş aded çeşme-i cân-perverleri var.

Der-alâmet-i mihmânsarây-ı tüccârân: Cümle beş aded hân-ı sevdâgerânlar var ammâ cümleden Memi Paşa hânı metîndir.

Der-hevâ-yı hûb-ı câvidân: Bu şehrin gerçi hevâsı latîf olduğundan halkı tendürüst zinde olup mahbûb u mahbûbesi memdûhdur, ammâ suyu şehrine göre gâyet azdır. Tâ aşağı sahrâda cereyân eden bâğlar içre nehr-i Dirağopola suyuna muhtâclardır. Andan atlarla ve eşeklerle dâ’imâ su taşırlar. El-hâsıl bu şehre beş çeşme gâyet azdır.

Der-medh-i hammâm-ı râhat-ı cân: Ancak bir hammâmı şiddet-i şitâda işler, mâh-ı Temmûz'da mesdûd durur. Bir hammâm dahi dâ’imâ mu‘attaldır, ammâ ev hammâmları çokdur. Kâhîce anlara ehl-i beled de girüp gasl ederler.

Bî-medh-i deyr-i râhibân-ı bıtrîkân: Kefere mahallâtları içre üç aded müfîd ü muhtasar kenîseleri vardır.

Bu Ergiri sahrâsından cereyân eden nehr-i Dirağopol kıble tarafındaki sahrânın öte ucundan karye-i Zavaraho'dan çıkup Ergiri sahrâsından yıldıza gidüp andan nehr-i Yenice'ye mahlût olup Depedelen kal‘ası mukâbilinde hemân ol mahalde sehel gidüp nehr-i Viyo'ya mahlût olup üç nehir bir olup şimâl cânibine cereyân ederek Avlonya körfezine karîb nehr-i Kuruçay'a munsab olup yine ol mahalde Avlonya körfezi deryâsına karışırlar *ve's-selâm.*

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Ergiri Kasrı: Evvelâ şehir içre Tekye câmi‘i hareminde ziyâret-i Berkî Efendi ve Popo Baba Sultân ve Baba Hasan Dede Sultân ve yine Tekye câmi‘inde Alî Dost Dede, meşhûr kibâr-ı evliyâullâh bunlardır.

{Menâkıb-ı eş-Şeyh Alî Dost Dede}

Hattâ bu Alî Dost Dede merhûm oldukda cümle Ergiri Kasrı halkı bu "Alî Dost Dede tâ‘ûndan öldü" deyü dağlara ve gayr[i] kurâlar[a] firâr ederler. Azîz-i merhûmun cesed-i pâkleri kırk gün kırk gece savma‘asında kalup ba‘dehu kurâlardan niçe âdemler şehre gelüp cür’et edüp savma‘a kapusun açup görseler kim na‘şe-i Alî Dede hücre içre kıbleye müteveccih olup vücûd-ı şerîfi henüz ter ü tâze ve ıssı olup yatır.

Cümle ahâlî-i *[355a]* vilâyet âlem-i hayretde kalup azîz-i merkûmun sâhibü'l-hayrâtlar techîz [ü] tekfînini âmâde edüp teneşûy üstünde gasl ederlerken azîzin sadr-ı münevverinde bir kırmızı et pâresinden kudret kalemiyle Alî Dost lafzı yazılmış. Cümle halk hayrette kalup tevhîd tezkîr ile gasl edüp bu Tekye câmi‘i hareminde defn ederler. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. *Kuddise sırruhu*.

Der-mesîre-i garîbe vü acîbe

Hâlâ bu Ergiri Kasrı şehrinde bir âdem tâ‘ûndan değil ancak bir sivrice çıban çıkarsa tâ‘ûndur deyü cümle halk ol âdemden nefret edüp ol âdem artık bir yere varamaz. Ana yakın olan komşuları cümle firâr ederler. Meğer gayri hastalık olsa, ol âdemin yanına varup hâlin hâtırın sorarlar. Ve tâ‘ûnlu eve bir iki yıla dak girmezler. Eğer girirlerse ol evi sirke ile yaykayup gûnâ-gûn buhûrlar dütsü verüp niçe yerleri münhedim edüp ta‘mîr [ü] termîm edüp beyâz kireçler ile her hücreleri ağardup andan girirler.

Ammâ hikmet-i Hudâ halkı tâ‘ûndan ölmezler. Ekseriyyâ ishâl ve zehîr ve hummâ-yı muhrıka ve ağrı hastalığından yollanırlar. Ammâ ekseriyyâ halkı kemâl mertebe müsinn ü mu‘ammer ve Zâl-ı zamân olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i azîzi yüz yetmişe yetmiş kimesneler olup yetmiş seksen sene sakalların tıraş ederler.

Ve en ednâ pîr-i fânî dediğin âdemleri yine silâhların kuşanup yâ at ile yâhûd piyâde olup Kuryeleş dağının âsî Arnavu[d]larıyla yâhûd Venedik kâfirleriyle cenge gider bir alay gâziyân-ı mücâhidânlardır.

Bunların hakkında dahi Hazret-i Mu‘âviye'yi ve Yezîd'i sevmez ve sebb eder derler ammâ görmedim, lâkin Aydonat halkı gibi bunlar da aslâ mâvî çuka geymezler ve "Mu‘âviye peydâ etdi" deyü zerde aşın yemeyüp, "Mu‘âviye boza yapup, içdi" deyü boza dahi içmezler, ammâ İslâmbol'da ekseriyyâ boza yapan cümle Arnavu[d] kavimleridir.

Diğer mu‘tâd-ı temâşâ-yı garîbe-i kavm-i Ergiri

Kırk elli ve seksen yıldan berü ölmüş âdemlerin esmâların akrabâları yâd edüp elbette her bâzâr günü ol merhûmun rûhiyçün cümle ta‘allukâtları ücretler ile niçe âdemler dutup âmedânî bir evde bir feza‘ u çeza‘ ve nâliş [ü] vâveylâ kopup bu kafile ağlayu ağlayu sağular sağlayup feryâd ederler kim ol şehirde bâzâr günleri feryâd u nâliş vâveylâ kopup feza‘ u çeza‘dan âdem bu şehirde duramaz. Anıniçün bu şehre hakîr şehr-i nâliş dedim. Ammâ garâbet anda kim ücret ile dutulan avretler ve âdemlerin alâkaları yok iken yüz yıllık ölü içü[n] akrabâlarından ziyâde nice ağlayup eşk-i çeşm-i ciğer-hûn dökebilir.

Ba‘dehu bunlar ağlaya ağlaya açlıkdan bî-tâb u bî-mecâl kalup ba‘de'l-bükâ gûnâ-gûn pişiler ve çamukalar ve komoştovar nâm börek gibi şeyler ve mümessek za‘ferânlı helvâlar bu şehir içre evden eve birbirlerine gönd[er]üp her bâzâr günü şehir içre ervâh-ı mevtâ şâdân ola deyü ni‘met-i nefîse

bay u gedâya ve cümle müsâfirîn ü mücâvirîne nüzül olunur. Hele bu eyi hasletdir ammâ yüz yıllık nâfile ağlamak bî-ma‘nâdır. Lâkin elbette her diyâr halkının birer gûne âyîn-i kadîmleri vardır.

Hattâ yine kendüleri nakl eder kim bir âdem kendi hâtûnuyla cimâ‘ ederken bir münâsib-nâ mahalde herif eydir,

"Cânım hâtûn yarın bâzâr günüdür" deyince hemân herîf-i zarîfin altında avretin bin kırk üç senesinde Ca‘fer Paşa kapudan iken Akdeniz'de İngiliz kalyonlarıyla ceng ederken bu avretin on yedinci kocası herifin altında cimâ‘ mahallinde hâtırına hutûr edüp ol herifin altında yatup zevk ederken hemân avret saçın yolup,

"Hay benim gazâda şehîd olan on yedinci kırk yıllık kocacığımla ben böyle mi cimâ‘ ederdim? Hay sikişine doyamadığım şehîd kocacığım" deyü eyle feza‘ u çeza‘ u nâliş eder kim girde-bâlişinde seyl-i eşk ceyhûn-vâr revân olunca fakîr herifin aklı başından gidüp vâveylâ vü vâveledâ sikişi cânına geçüp erliği feryâd [u] figân ile kopup fakîr herif bâzâr günün andığına peşîmân olur.

Ol ecilden hakîr vâkıf-ı esrâr oldum ki bu Ergiri halkı cümle ağlamış çehreli âdemler olup halk ile hüsn-i ülfetleri ve hüsn-i zindegâneleri yokdur, ammâ şecî‘ ve gâzî şehbâzları çokdur.

Ekseriyyâ halkı erbâb-ı ma‘ârif ve şu‘arâ-yı mü’ellifînlerdir. Bâhusûs Bükâyî ve Figanî ve Nâlişî ve Sükûtî ve Feza‘î nâm şu‘arâlar hâlâ bu şehirde mevcûdlardır kim her [bir]i birer fende yed-i tûlâların ayân etmişlerdir, ammâ Nâlişî penç-beytde ve kasîde-perdâzlıkda lâ-nazîrdir.

Ve ekseriyyâ halkı muhibb-i Hânedân olup "yâ Alî" der oturur, "yâ Alî" der kalkar. Cümle Fârisî-hân olup muhibb-i Hânedân olduklarından bir firkası nihânîce Mu‘âviye'ye sebb edüp Yezîd'e âşikâre la‘net ederlermiş ammâ istimâ‘ etmedim.

Ve halkı gâyet ehl-i zevk ve ayş [u] ışrete *[355b]* mâ’il olup bâde-i nâb-ı bî-hicâb ve reyhâniyye nâm mukavvî şeyleri nûş edüp sarhoş olurlar.

Diğer âyîn-i bed-kâr-ı kavm-i Ergiri: Bunlar düğünlerde ve rûz-ı Hızır'da ve nevrûz-ı Hârezmşâhîde ve Kâsım günlerinde ve Sarı Saltık günlerinde ve ıydeynlerde cümle zer-ender-zere müstağrak olup la‘l-gûn bâdeleri nûş edüp cemî‘i pençe-i âfitâb dilberânlar ile âşıkları el ele verüp âyîn-i kâfir gibi kuç kucağ olup horos depüp kuşak kuşağa yapışup hora depme semâ‘ı ederler. Bu dahi bir bed şeydir kim âyîn-i kerihdir, ammâ böyle göre gelmişler, bunu dahi ayıblamazız.

Der-kıyâfet-i kabâ-ı ricâl-i insân: İhtiyârları destâr-ı Muhammedî sarup mâvîden mâ‘adâ elvân çukalar geyüp ayaklarında kopçalı çakşır olup şecî‘âne gezerler, ammâ cemî‘i tâze cüvânları kısa yenli ve kısacık etekli ve negendeli kırmızı harîr atlâs zıbunlar geyüp kolları ve uylukları açıkdır. Cümle tenâsüb a‘zâları meydândadır. Ancak harîrden ak kenârlı gömlekleri kasıklarına dak örter. Mâ‘adâ nâ-mahrem yerleri incecik dondan ve gömlekden nümâyândır. Donları ise dizlerin ancak örter bol paçalı serâvîllerdir, don derler ammâ değildir, hemân bir beyâz çarşafı beline bağlamış, edebde teşelşül ve tegayyuz mahallerinde aslâ uçkur çözmeden donunun paçalarından maslahat görürler. El-hâsıl garîb ü acîb turfe libâs hey’et-i mecmû‘a yiğitleri var, ammâ gâyet pâk dâmenlerdir. Anlarda gulâm ve zenân kısımlarında fi‘l-i şenî‘ olmazdır, zîrâ yiğit vilâyetidir.

Ve avretleri merhûme oldukda [112] ile kapudan taşra çıkar. Bir dahi rahm-i mâder masdarından taşra çıkup dünyâya kadem basar, lâkin her bâzâr günleri mezkûr üz[r]e feryâd [u] figânları cihânı dutdukları lâ-be’isdir. Yılda bir kerre zenâneleri vâlideynlerinin hânelerine gidemez, tâ bu mertebe Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde havâtînleri vardır. (---) (---)

Âsâr-ı binâsının ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından: Evvelâ bâdesi ve reyhâniyyesi ve poloniyyesi ve beyâz Arnavud simidi ve külde pişmiş gül gibi beyâz poğaçası ve saralı nâm mümessek üzümü memdûhdur.

Ve cemî‘i evlerinin taş dîvârları tarzı rûy-ı arzda yokdur. Cümle kırmızı sumpara taşından çârkûşeden tûlânîce taş dîvârlardır kim aslâ çamur ve kireç ve alçısı yok. Ancak taş taş üzre bir kuru binâ kadleri yigirmi arşın bâlâ dîvâr kim bâlâda sehel memdûhdur, tâ kâfir zamânından kalmış niçe yüz yıllık dîvârlar ve hânedânlar vardır. Ve eyle serâmed hem-vâr dîvâr-ı üstüvârlardır kim bir serçe kuşu tırnak (tırnak) ildirecek yeri yokdur.

Ve âb [u] hevâsı ve binâsı latîf yaylak olduğundan limonu ve turuncu ve nârı ve zeytûnu olmaz.

Bu temâşâları etdiğimizden sonra nasb [u] nakş edüp halkıyla hüsn-i ülfet etmeğe cidd [ü] ihtimâm edüp hâh nâ-hâh bu hakîr anlar ile âlüfte ve âşüftelik ederek mahrem-i râz olup Zeynel Paşa oğlu beğ efendimizin düğününe bin yayan ve bin atlı pür-silâh âdemler ile atlanup

Poğonya kazâsında karye-i Jaravina'dan kız almağa gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ Ergiri Kasrı'dan cânib-i cenûba ol öz içre **nehr-i Dirağopol** kenârınca ol sahrânın iki tarafı dağlar eteğinde cümle altmış sekiz pâre ma‘mûr u âbâdân ve bâğ u bâğçeli ve cümle kal‘a-misâl kulleli ve cümle evleri serâpâ kayağan taşı örtülü müzeyyen kurâlardır. Hikmet bu kim şark tarafında olan Libohovasındaki sıradaki kurâlar cümle elli pâre ma‘mûr köylerdir kim birbirlerine birer ok menzili karîbdir. Ve âb-ı hayât suları bî-hisâbdır, ammâ Ergiri Kasrı tarafında olan kırk pâre kurâlar dağlar eteğindedir, ammâ aslâ suları yokdur aceb hikmetdir.

Bu temâşâları mezkûr sahrâlar içre ederek 6 sâ‘atde cânib-i cenûba giderek,

Der-tesvîdât-ı tarz-ı tavr-ı kasaba-i Pıskopi

Ergiri kazâsı nâhiyesinde bir dağ eteğinde bâğlı ve bâğçeli ve bir kayalı dağ-ı serbülend dibinde cümle üç yüz aded kayağan örtülü evlerdir. Ve kayalar dibinde niçe yüz aded su değirmenleri yürüdür âb-ı hayât sular kaynayup çıkar.

Ve dağlar üstünde biri biri üzre binâ olunmuş ma‘mûr u şîrîn kârgîr binâ evlerdir ammâ aşağıda değirmenler yanında Memi Paşa nev binâ bir câmi‘-i zîbâ ve bir kârgîr minâreli ma‘bedgâh-ı ra‘nâ inşâ etmiş kim gûyâ Câmi‘-i Aksâ olmuş. Cümle kurâ halkı bu câmi‘e muhtâclardır kim aceb yerinde binâ olunmuş. Ve bir çârsû binâ etmiş kim cümle yigirmi aded dükkânlardır. Bu köyden şark tarafına dağlar içre 2 sâ‘at gidüp,

Karye-i Eksiri Valtoz: Elli aded *[356a]* hânedânları ve bir büyük çiftliği ve yılda bir kerre durur azîm panayır cem‘iyyeti olur, yerinde bir azîm hânı ve elli kadar panayır dükkânları var. Mâ‘adâ panayır cem‘iyyeti zamânı bin aded çalaş malaş çalaşdan külbe-i ahzân-misâl dükkânlar binâ olunup niçe kerre yüz bin hayme ve hargâhlar kurulup azîm cem‘iyyet-i kübrâ yeri vâsi‘ çemenzâr sahrâ-yı lâlezârdır.

Andan yine cânib-i şarka 3 sâ‘at gidüp ma‘mûr kurâlar geçerek,

Karye-i Zarovina: Yüz evli bir ma‘mûr köydür ve bir kulleli çiftliği var. Bu karye Poğonya kazâsı hudûdudur. Bundan öteye kıble tarafına artık Yanya sancağı kazâsıdır ve bu karyeden şehr-i Yanya 9 sâ‘atlik yerdir. Ve bu Zaravina köyü bâğlı ve bâğçeli bir göl kenârında vâki‘ olmuş ma‘mûr ze‘âmetdir. Anda ziyâfet-i azîmler olup toplar ve tüfengler şâdımânları olup bu köyden kızı alup alay ile yollarda niçe yüz kerre tüfeng şâdımânları edüp cümle yiğitler sadâ-yı Allâh Allâh gülbângı çeküp ammâ yine kefere gibi horos deperek gidüp gayri yol ile gerüye dönüp ma‘mûr kurâlar geçüp 4 sâ‘atde cânib-i garba gidüp,

Der-müsevvedât-ı eşkâl-i kasaba-i Delvinak

Bu kasaba Poğonya kazâsı hudûdunda dörd yüz aded kefere evli ve altı bin aded bâğlı ma‘mûr [u]

âbâdân rabta-i zîbâdır. Cümle kırk elli kadar dükkânları ve cümle on aded kenîseleri ve cümle üç aded hânları var. Cümle kefereleri Arnavuddur. Ve kapudan paşa hâssı olup voyvadası hâkimdir. Mefrûzu'l-kalem ve maktû'u'l-kadem hâssdır.

Andan 6 sâ'at yine taraf-ı garba,

Karye-i Libohova

Ergiri kazâsı hudûdunda bâğ-ı İrem-misâl âb-ı hayâtları cârî ve revân bir dağ eteğinde cümle iki yüz aded kayağan örtülü Ârnâbûd evleridir, ammâ ahâlîsi müselmânlardır. Bir câmi'i ve bir mescidi ve bir hânı ve bir küçük hammâmı var. Zeynel Paşa oğlu bunda çiftliği içre sâkindir. Gâyet hânedân-ı azîmdir kim vasfında lisân kâsırdır. Bunda gelini yüz bin gûne şâdımânlar ile getirüp Cum'a gecesi beğe arûsu teslîm edüp ol gece sabâha dak bir ayş u ışret ve sâz söz ve hây hûy zevk u safâ-yı Hüseyin Baykara meclisleri oldu kim sabâhısı "Yetmiş aded şarâb fıçısı boş kaldı ve iki bin kebâbı tenâvül olundu" deyü tefâhur kesb etdiler.

Hulâsa-i kelâ[m] bu hakîr-i ez'afu'l-ibâd bu cem[']iyyet-i kübrâyı bir hafta temâşâ edüp bir Arnavud tarzı sûr-ı zifâf temâşâları etdim ki vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir. Eğer bir hafta içre olan temâşâ-yı âyîn-i ibret-nümâ-yı aceblüyü mâ-vaka'ı üzre tahrîr etsem bir tomâr-ı dırâz zifâfnâme olur.

Netîce-i kelâm ba'de's-sûr-ı ihtitâm beğden bir at ve bir köle ve yüz altun ve on kıt'a çuka ve kumâşlar ve bir mîkâtlı musanna' sâ'at ihsân alup cümle ahbâb ile vedâ'laşup cânib-i garba 2 sâ'atde tekrâr **kal'a-i Ergiri'**ye gelüp anda dahi cümle dostânlar ile vedâ'laşup Ergiri kal'asının kıblesi tarafındaki evc-i semâya berâber yaylanın tâ zirve-i a'lâsından Delvinye şehri dörd sâ'atlik yerdir ve gün doğdukda hevâ hoşluğunda Bundukanî Venediği körfezi deryâsı içre cezîre-i Körfez kal'ası nümâyândır.

Ba'dehu Ergiri yanından ubûr edüp şimâl tarafına bâğlar içre gidüp ve **nehr-i Dırağopol** kenârınca gidüp sağ tarafımızda,

Karye-i Kakos: Memi Paşa oğlu Alî Beğ çiftliğidir, gûyâ bir kal'a-i metîndir. Andan yine semt-i garba,

Karye-i Karyan andan **karye-i Labova** andan **karye-i Tirbük** mukâbelesinde nehr-i Yenice Ergiri nehrine mahlût olduğu yerden bir sâ'at aşağı,

Karye-i Horomova: Memi Paşa ze'âmetidir. Andan,

Karye-i Lekel: Önünde Ergiri suyu üzre Mehemmed Subaşı cisri, bir göz taş binâ cisirli olup iki başlarında birer aded küçük gözleri dahi var.

Bu cisri geçüp *el-ıyâzen billâh* âsî Porgonat içidir. Bu menzilde giderken bir günde yolumuza iki kerre Porgonat harâmîleri enüp yarar refîklerimiz olmağile azîm savaşlar eyleyüp âhır refîkimiz Dervîş Râhî râh-ı Hakka şehd-i şehâdetle gidüp ve benim altımda Hamîs nâm bir atım ve bir gulâmım mecrûh olup anlardan iki mel'ûn mürd olup silâhların alup hamd-i Hudâ Hudâ murğ-ı cânımız âzâd edüp Dervîş Râhî'yi şâhrâh üzre defn eyleyüp iki kelle ile mansûr u muzaffer Depedelen şehrine revâne olduk.

Ve bu Porgonat Arnavudu âsîleri içinden yüz bin renc-i anâ ile ubûr ederken elli pâre kurâlardır ve yerleri gâyet sarp ve dağıstân ve çengelistân yerlerdir kim ibtidâ-i hudûd-ı Avlonya *[356b]* sancağıdır ve Depedelen kazâsı nâhiyesidir. Bu âsîler içinden selâmetle iki sâ'atde geçüp,

Karye-i Közat: Bu dahi Depedelen hudûdudur. Bu karyeye mukâbil **nehr-i Viyo** Ergiri nehrine mahlût olur. Bu nehr-i Viyo tâ Görice ve Tırhala dağlarından ve Semerine yaylasından gelir.

Andan iki bin adım cânib-i garba sarp dereleri ve depeleri ve dere kenârların renc-i anâ çekerek gidüp.

Der-terkîmât-ı sûret-i kal‘a-i dâr-ı emen, ya‘nî sûr-ı refi‘ü metîn Depedelen

Budin serhaddinde nehr-i Tuna kenârında kal‘a-i Üstürgon-ı meshûn mukâbelesinde bir dahi Depedelen kal‘ası var. Lâkin ol Depedelen palanka çit kal‘adır, ammâ bu seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Sene 897 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Gedik Ahmed Paşa fethidir.

Âsî Arnavud Venedik Frengiyle bir olup bu kal‘a içine kapanup guzât-ı müslimîn dahi kal‘aya havâle tabyalar yapup kal‘a içindeki küffârların depelerin deldikleriyçün bu kal‘aya ba‘de'l-feth "Depedelen" deyü tesmiye etdiler. Hâlâ Avlonya sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır.

Nâhiyesi cümle seksen pâre kurâlardır ammâ çoğu Pogonya dağlarında âsîlerdir. Gayri hâkimleri aslâ yokdur, ammâ kal‘a dizdârı ve cümle yüz aded kal‘a neferâtları vardır.

Kal‘ası Ergiri nehrinin kenârında evc-i âsımâna berâber bir yalçın kaya üzre bir bayırlı düz yerdedir. Hîn-i muhâsarada top-ı kûblar ile kal‘ası münhedim olduğundan ta‘mîr ü termîme imkân olmağa iktidârı olmayup anın taşı ile ana karîb yine ol bayırlar üzre sene-i mezbûrda Gedik Ahmed Paşa müceddeden şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî-misâl seng binâ bir kal‘a-i zîbâ inşâ edüp gûyâ sedd-i Adn etmiş. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adım bir küçük kal‘acıkdır, lâkin handakı yokdur, ammâ dîvâr gâyet kalın ve kırk arşın âlîdir.

Ve cümle iki aded kapuları vardır, [biri] şarka ve biri yıldız tarafına nâzırlardır.

Ve kal‘a içinde cümle kırk aded havlısız kırmızı kiremit örtülü küçük neferât evleridir.

Ve ancak Bâyezîd-i Velî'nin bir küçük câmi‘i var ve bir alçak minâreciği var. Su sarnıçları ve cebehânesi ve darı ile memlû anbârı var. Kal‘a neferâtları şeb [ü] rûz âsî Porgonatlı Arnavudıyla ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederler, zîrâ bu kal‘ayı Gedik Ahmed Paşa ceng-i azîm ile feth edüp hâlâ niçe bin şühedâlarımız Eski Depedelen kurbunda medfûnlardır.

Ve bizim kelleler ile geldiğimizi kal‘a neferâtları işidüp alay ile hakîre istikbâle çıkup tüfeng şâdım[ân]larıyla kal‘aya girüp dizdâr ağa hânesinde sâkin olduk, ammâ garîb ü fakîr âdemlerdir. Vazîfe-i mu‘ayyenelerin Avlonya zifti ma‘deni emîninden alırlar. Atlarımızı ve ba‘zı refîklerimizi kal‘adan taşra varoşa kondurdular.

Der-vasf-ı varoş-ı Depedelen

Cümle iki yüz aded havlılı vâsi‘ evlerin cümlesi kayağan ve saz örtülü câ-be-câ bâğçeli evlerdir. Ve yıldız tarafındaki kapu önünde bir lonca cem‘iyyeti köşkü var.

Ve cümle altı aded müfîd [ü] muhtasar dükkânları var. Ve cümle bir câmi‘i var.

Ve hân u hammâm ve medrese ve mekteb ve gayri imâretden bir nişân yokdur, ammâ keçileri ve koyunları ve sığırları çokdur. Taşra varoş evleri kiremitlidir.

Ve aşağı su kenârında bâğ u bâğçelerinde nârı ve inciri vardır, ammâ garb tarafında bu kal‘aya bir top menzili yerde havâleli dağları vardır.

Ve bu Depedelen'den gayri yarar refîkler alup ale's-sabâh kalkup gidecek mahalde konağımızın kapusu önünde kal‘a kulundan iki yüz aded bahâdır çatal fitilli gâzîler bizim ile yola revâne olmağa mübâşeret etdiler. Hakîr eyitdim:

"Gâzîler, nedir aslı silâhlanmışsız-a!" dedim. Anlar eyitdi:

"Vallâhi sultânım, dünkü gün siz(in) ceng edüp birkaç kâfirin başların alup niçesini dahi mecrûh

etmişsiz, mel‘ûnların akrabâları bu gece şehre gelüp sizi bassalar gerek idi. Kal‘a içinde dizdâr hânesinde yatdığınızdan bir çâre edemediler. Ba‘dehu atlarınızı uğurlamağa çalışdılar, bizler vâkıf-ı esrâr olup sabâha dek sizi ve atlarınızı muhâfaza etdik ve cenâbınızı huzûrunuz uçurmayalım deyü size ve dizdârı haber etmedik. Şimdi ise bu başlar ile sizi bu kâfirler bu yoldan Avlonya paşasına selâmet götürmezler, ileride bir dar boğaz vardır anda sizi elbette beklerler. Biz bugün sizlerden ayrılmayup refîk oluruz" deyü *[357a]* iki yüz aded pâk müsellah ve mükemmel yiğitler önümüze düşdüler.

Hakîr dahi vâfir hazz edüp kal‘adan yokuş aşağı yola revâne olup hemân Ergiri nehr-i azîmin gemilerle karşu geçüp ol boğaz dedikleri mahal Ergiri nehrinin öte tarafında kalup karşu tarafda sarp dağlara 3 sâ‘atde çıkup,

Karye-i Damiz: Bir derbend köyü ze‘âmetdir. Andan,

Karye-i Kaşist: Bu kurâlar Ergiri nehrinin solunda kalup yıldız tarafına giden yoldur, ammâ biz beri tarafda emn [ü] emân olan Iskırapar kazâsı hudûduna girüp andan,

Karye-i Marican andan **karye-i Kılçoklar:** Bu mezkûr üç pâre kurâlar mu‘âf müsellemler ve müsellimlerdir. Re‘âyâları Arnavud kefereleridir. Bu mahallerde azîm çiftlikler dahi vardır.

Andan 3 sâ‘atde şarka gidüp,

Der-teşrîfât-ı eşkâl-i sûr-ı dâr-ı karâr ya‘nî hisâr-ı ibret-nümâ-yı Iskırapar

(---) (---) (---) (---) zamân-ı kadîmde Rûm keferesi binâsıdır. Lisân-ı (---) (---) (---) demekdir. Sene (---) târîhinde Ârnâbûd aşkıyâsı elinden Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Gedik Ahmed Paşa feth edüp Avlonya sancağı hudûdunda yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi kırk yedi pâre kurâdır. Yeniçeri ağalığından Kandiye'den çıkup İslâmbol'da kâ’immakâm olan İbrâhîm Paşa'nın şehridir. Kal‘a dizdârı ve elli aded neferâtları var. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri yokdur. Kal‘ası bir depe üzre havâleli ve bir kapulu ve cirmi bin adımlı bir küçük Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır. İçinde cümle kırk beş aded kiremitli hâneleri ve bir Bâyezîd Hân câmi‘i vardır.

Varoşu: Aşağıda yüz aded kiremitli bâğ u bâğçeli evlerdir. Âb [u] hevâsı latîf olup bâğçelerinde zeytûnu ve inciri cihânı dutmuşdur.

Andan 2 sâ‘atde **karye-i Vijkar** andan bir sâ‘atde cânib-i garba,

Karye-i Tırpan: Yeniçeri Hasan Ağa'nın bunda bir âlî içli ve tışlı mükellef haremli çiftliğ-i azîmi var. Âyende ve revendelere ni‘meti mebzûldür.

Andan cânib-i garba meyyâl (---) sâ‘atde gidüp,

Der-şürû‘ât-ı sitâyiş-i kal‘a-i Piremedi

Lisân-ı (---) (---) demekdir. İbtidâ Rûm binâsıdır ve sene (---) târîhinde Gedik Ahmed Paşa fethidir. Dizdârı ve kırk aded merdüm-hisârı var ammâ kal‘a içinde dizdâr hânesinden gayri bir şey yokdur. Cirmi iki yüz adımdır. Kal‘a içre bir kaya üzre bir havzı var. İçinde gûnâ-gûn mâhîleri var. Garâbet anda kim bu yalçın kaya üzre bu havuza su nereden gelir kimse bilmez. Ve cemî‘i zamânda {aslâ suyu eksilmez.

Aşağı varoşu: Cümle yüz elli aded bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ kiremitli ve ba‘zısı saz örtülü evlerdir. Cümle bir küçük câmi‘i ve bir mescidi ve bir sûhte medresesi ve bir mektebi ve bir tekyesi ve bir hânı var ammâ hammâmı ve imâreti yokdur. Lâkin altı aded dükkâncıkları vardır. Ve birkaç ev hammâmları var hemcivârları olanlar girirler. Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Bu Piremedi kazâsının kıblesi tarafında kazâ-yı Pogonya'dır.}

Andan cânib-i garba yokuş aşağı (---) sâ‘atde gidüp,

Karye-i Jotom: Lisân-ı Arnavudca'da (---) (---) demekdir. Bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr karyedir kim Raba nehri cenginde suda gark olan Yeniçeri Ağası Mustafâ Paşa merhûmun köyüdür kim sarâyında kal‘a-misâl bir kulle-i azîm binâ etmiş.

Ve bu kurânın karşusunda yarım sâ‘at yer dere aşırı Sultân Murâd ve Sultân İbrâhîm Hân vezîri katl-i şehîd olan Kara Mustafâ Paşa'nın köyü **karye-i Lavdani** sağımızda kalup ana karîb,

Karye-i Roşinik: Köpürlü Vezîr Mehemmed Paşa'nın kasaba-misâl serâpâ kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ve bâğlı ve bâğçeli cümle (---) aded hânedânlı rabta-i müzeyyendir. Bir ma‘mûr câmi‘i ve bir mescidi ve bir medrese-i sûhtegânı ve bir mekteb-i irfânı ve bir tekye-i dervîşânı ve bir nev binâ hammâm-ı cân-sitânı ve kifâyet mikdârı dükkânları var. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

.....(1.5 satır boş).....

Andan yine **karye-i Jotom'**a gelüp andan bir sâ‘at yokuş aşağı yıldız tarafına gidüp,

Karye-i Dobrona: Yüz elli aded evli bâğ-ı İrem-misâl kefere köyüdür. Bundan şehr-i Belgrad ayak altında garb tarafında nümâyândır.

Andan garba yokuş aşağı bâğlar içre bir sâ‘at gidüp,

Der-ta‘bîrât-ı sevâd-ı mu‘azzam dâr-ı cihâd, ya‘nî kal‘a-i irem-âbâd, Belgrad-ı hurrem-âbâd

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin bu kal‘ayı ibtid[â] (---) (---) binâ edüp niçe divelden divele girüp âhır-ı kâr sene (---) târîhinde bizzât Bâyezîd Hân hilâfetinde Serdâr-ı mu‘azzam Gedik Ahmed Paşa Arnavud ile Rûm ve Bundukanî Frengi elinden feth etmişdir.

Devlet-i Âl-i Osmân'da hâlâ (---) aded kal‘a-i Belgrad nâm sûr-ı benâmlar var. Evvelâ biri Tuna nehri kenârında Tuna Belgradı ve biri Budin serhaddinde Budin'e bir merhaleden ziyâdece ba‘îd Üstolni-Belgradı ve biri de hükm-i Âl-i Osmân'da Erdel Belgradı ve biri de bu dördüncü Arnavud Belgradı'dır kim hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde Avlonya sancak beğinin tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 229.000 akçedir ve erbâb-ı ze‘âmet 28 ve erbâb-ı tîmârı 489 dur.

Ve alaybeği ve çeribaşı vardır. Paşası hîn-i seferde kânûn üzre kendü cebelüleriyle ve cümle erbâb-ı tîmâr cebelüleriyle dörd bin güzîde asker olup me’mûr oldukları sefere mîr-i livâlarıyla giderler, lâkin gâyet bahâdır *[357b]* ve şecî‘ askeri vardır.

Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâsı ve yüz yigirmi pâre nâhiye kurâsı olup ber-vech-i adâlet bu kurâlardan kadıya beher sene altı kîse ve paşasına otuz kîse hâsıl olur. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (---) aded kal‘a neferâtları ve şehir voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve kal‘a kethudâsı ve mehterbaşısı ve şehir kethudâsı ve mi‘mâr ağası ve harâc ağası vardır.

Ve Avlonya sancağında cümle tokuz kazâ yerdir. Taht-ı kazâ bu Belgrad'dır. Ve şimâl tarafında Müzakiyye kazâsıdır kim otuz pâre kurâdır. Ve şark tarafında Tomoriliçse kazâsıdır. Ve buna karîb kıble ile maşrık mâbeyninde kazâ-yı Iskırapar'dır. Ve ana muttasıl kıble tarafında kazâ-yı Piremedi'dir. Bu kazâya muttasıl kıblesi tarafında kazâ-yı Pogonya'dır. Ve bu kazânın garbında kazâ-yı Ergiri ile müşâdır, ammâ bu Ergiri kazâsı Delvinye sancağı hâkidir. Ve bu kazânın şimâlinde kazâ-yı Depedelen'dir. Ve anın cenûbunda kazâ-yı Avlonya'dır, ammâ bu mezkûr tokuz aded kazâlar gâyet mahsûllü yerlerdir, ammâ ba‘zı re‘âyâları âsîlerdir kim ne‘ûzü billâh. Ve bu Belgrad kal‘ası Rûm Kostantin ile Arnavud elinden feth olmuşdur.

Kal‘anın eşkâli: Kıbleden yıldız rûzgârı cânibine tûlânî vâki‘ olmuş bir yalçın boz kaya üzre

şekl-i şem‘dân-misâl bir Şeddâdî mücellâ seng-i tırâş bir sa‘b sûr-ı savaş metîn bir hısn-ı hasîn kal‘adır. Lâkin iç elde olmak ile gözden bırağılup câ-be-câ ba‘zı yerleri mürûr-ı eyyâm ile münhedim olmağa yüz dutmuşdur.

Der-girdâ-gird-i kılâ‘ât: Cümle iki bin altı yüz germe adım ihâta eder kal‘a-i serâmeddir. Ve cümle dörd aded metîn ve kavî dervezeleri var. Evvelâ yıldız tarafına çârsûya enecek büyük kapudan çârsû yokuş aşağı kâmil bin adımdır ve bu kapu üç katdır. Her katı mâbeyni yüzer adım birbirlerinden ba‘îd bâb-ı azîmlerdir. Bu kapuların iki aded kapusu yıldız tarafına nâzırdır. Bir katı içeri kapudur kim şark tarafına mekşûfdur. Ve bu kapunun iki tarafında temel taşları fîl gevdesi kadar seng-i hârâlardır. Meğer bu gûne taşların emsâli Kuds-i Şerîf kurbunda Halîlü'r-Rahmân'da yâhûd nehr-i Turla kenârında Bender kal‘asında ola. Ve bir kapusu dahi eski manastır dibinde cânib-i garba nâzır kapudur kim aşağı Hüseyin Paşa'nın yeni binâ etdüği Murâd Çelipa mahallesindeki câmi‘ önüne ener kapu yoludur. Ve bir kapu dahi mahalleler arasında şarka nâzır bir küçük uğrın kapudur ammâ ol kadar şâhrâh değildir.

Eşkâl-i iç hisâr: Garba nâzır büyük kal‘a dîvârının bir köşesine muttasıl bir Şeddâdî seng binâ bir sûr-ı ra‘nâcıkdır kim cirmi sekiz yüz adımdır. Ve iki aded kapusu var. Biri şark tarafına meftûh kal‘a içine nâzırdır. Biri garb semtine mekşûf olup taşra aşağı Çelipa mahallesine yokuş aşağı ener iç kal‘a kapusudur kim cenûb tarafına meyyâl kapudur. Ammâ bu mezkûr yedi aded kapuların cümlesi karaağaç tahtasından dervezelerdir kim demir kapular değildir, zîrâ her bir kapular düşmandan gizli kulleler aralarında pinhân olmuş dervezelerdir. Hattâ bir iki kapularının tahta kanatları yerde yatır, zîrâ iç elde iç kal‘adır, düşmandan aslâ havf [ü] haşyetleri yokdur. Ve bu iç kal‘a içinde cümle kırk elli aded kiremit örtülü hânelerdir. Ve bir aded câmi‘-i Bâyezîd Hân'dır. Ve cebehânesi azdır. Altı pâre topları vardır. Ve köhne binâ anbârları ve su sarnıçları ve dizdâr hânesi var, gayri âsâr-ı binâ yokdur.

Sitâyiş-i taşra büyük hisâr-ı Belgrad

Cümle iki yüz aded kiremitli vîrân şekilli evlerdir. Ekseriyyâ Urûm keferesi hâneleridir. Bâğçeleri harâb hayli vâsi‘ meydânları vardır. Ve cümle bir aded kiremitli ve kârgîr minâreli kâr-ı kadîm bir vâsi‘ Bâyezîd Hân câmi‘i köhne binâ cemâ‘atsız garîb câmi‘-i acîbdir. Ve cümle sekiz aded kefere kenîseleri vardır, ammâ biri gâyet ma‘mûr u müzeyyen ve büyükdür. Cümle sokakları kudretden taşlı kaldırımlıdır. Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asındaki kal‘a dîvârına muttasıl evlerdir. Aslâ etrâfında handakları yokdur, zîrâ dâ’iren-mâdâr yalçın uçurum kanara kayalardır kim cenûb tarafındaki Çekebeni Kayası nâm semti evc-i semâya ser çekmiş şâhin ve zağanos ve karakuş âşiyânlı ve devlingeç ve çaylak yuvalı serâmed ve mehîb kayalardır kim âdem aşağı bakmağa cür’et edemez.

Bu mahalle Çekebeni Kayası demeden garaz oldur kim ba‘de'l-feth küffâr-ı hâkisâr-ı dûzah-karâr yine bu kal‘a bir vecih ile pâdişâha feryâdcı gönderemezler. Âhır-ı kâr bu kayalardan bir serdengeçdi şehbâz yiğidi ip ile sarkıdup ol dahi kayalar dibinden cârî *[358a]* olan nehr-i (---) şinâverlik edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Edirne'ye varup ahvâl-i diyer-gûn-ı muhâsarayı bir bir pâdişâha takrîr edüp ihsânlar alup yine üç günde bir şeb-i muzlimde bu Çekebeni Kayası dibine gelüp "Çeke beni" deyü feryâd edicek bildiler kim kal‘adan pâdişâha feryâda giden Gâzî Koskı'dır kim gelüp kavlü karâr-ı ma‘hûde-i kadîmeleri üzre "çeke beni" dedi. Derhâl Gâzî Koskı'yı ipler ile kal‘aya çeküp,

"Bire hoş geldin, ne haber" deyince,

"Pâdişâh-ı âlem-penâh vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve şeyhülislâm sizlere selâm etdiler.

Benim gâzîlerim inşâallâhu ta‘âlâ on güne dek elli bin aded asâkir-i İslâm ile varup yetişirim. Dîn-i mübîn gayreti anlarındır. Hemân gayret ve cidd ü ihtimâm etsinler, neylerse eylesinler, zinhâr bezinhâr kal‘ayı küffâra vermesinler, işte cemî‘i ser-i kârda olanların mektûbları" deyüp cümle mahsûr olan guzât-ı müslimîne tesellî-i hâtır verüp anlar dahi var makdûrların sarf edüp şeb [ü] rûz savaş-ı perhâşlar ederken hakîkatü'l-hâl on günde yetmiş seksen bin asker âmedânî kazâ vü kader gibi hemân cümle kâfirlere kal‘a altında girişüp küffâra bir sâtûr-ı Bâyezîdî çekerler kim hâlâ Müzakiyye sahrâsında firâr eden keferelerin üstühânları cüste cüste ve püşte püşte yığılup yatdığı nümâyândır.

Ba‘dehu cümle gâzîler pâdişâh-ı cem-cenâbdan ihsân [u] in‘âmlar alup ol çeke beni diyen şehbâza dahi bir ze‘âmet-i azîm ihsân olunup hâlâ oğullarına "Çekebenizâdeler" deyüp ilâ mâşâallâh ber-vech-i temlîk ze‘âmet köyüne mutasarrıflardır. Anıniçün ol sebebden bu kayaya Çekebeni Kayası derler. Meşhûr-ı âfâk bir tâk-ı revâk-misâl bir berrâk ak kayadır. Ve bu Çekebeni kayalarının ba‘zı yerinde kulle ve kenîseler ve mesîregâh köşkler vardır.

{Der-fasl-ı eşkâl-i aşağı hisâr}

Bu kayalar altında su kenârında aşağıda bir kat kal‘a dîvârları dahi var, gâyet metîn dîvâr-ı sedd-i hasîndir. Aşağı büyük köprü başındaki kal‘a kapusundan tâ Kazancılar çârsûsu kapusuna dek cümle sekiz yüz adım uzun çârsûdur kim nehr-i (---) kenârına vâki‘ olmuş sûk-ı sultânîdir.

Ve bu kal‘a içinde cümle yetmiş seksen mikdârı kiremit örtülü sehel ma‘mûr evlerdir. Mâ‘adâ hemân bir şâhrâh üzre cümle seksen aded vâsi‘ dükkânlardır kim bir yoldur, gayri tarîk-i âmm yokdur, zîrâ bir tarafı kal‘anın Çekebeni kayalarıdır ve bir tarafı kal‘a altından cereyân eden nehr-i (---) dir. Ammâ üstâd-ı Ferhâd-ı kûhken bu aşağı kal‘adan ve yukaru kal‘anın Çekebeni kayalarından oyup kesme kaya nerdübânlar ile bir minâre kaddi kal‘a dîvârı su kenârı olmak ile kal‘a temelin su döğer. Ba‘zı yerlerinden suya ener, yetmiş seksen kademe taş nerdübânlar ile enilüp Kazancılar çârsûsu kapusu dibinde bir azîm su kullesi var, tâ suyun içinde binâ olunmuşdur, tâ Çekebeni kayaları içinden oyma yolları var kim yukaru kal‘adan aşağı su kullesine enince bin altmış ayak kesme taş nerdübânlardır kim hîn-i muhâsarada bu kayalar içindeki yollardan su taşıyup mahsûr olanlar aslâ suya zarûret çekmezler. Ve bu yolları düşmanlar dahi görmezler, ammâ Kazancılar çârsûsu kayalarından aşağı su yolları alçakdır, ammâ bu yolları dahi düşmanlar göremezler. Ve bu aşağı kal‘ada olan dükkânlar cümle kazancılar ve câ-be-câ mutâflardır.

Ve bu Kazancılar kapusu ndan taşra *merhûm u mağfûrun-leh* Uzkurlu (---) bir çârsû-yı azîm binâ edüp bu mahallin bir varoş-ı azîm olmasına sebeb olup hâlâ Uzkurlu varoşu derler. Ve Kazancılar çârsûsundan şarka tâ Mutâflar başına varınca kâmil iki bin adımdır ve iki kat şâhrâh yoldur. Ve yemîn ü yesârları serâpâ her esnâfdan pâk ü pâkîze dükkânlardır. Ekseriyyâ dekâkînler cümle Uzkurluoğlu evkâflarıdır kim cümle yedi yüz aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânları yokdur. Lâkin yine cümle metâ‘-ı akmişe-i nâdir[e] ve dîbâ ve şîb ü zerbâf-ı fâhireler cümle mevcûddur. Ekseriyyâ bohçacısı gâyet çokdur.

Der-vasf-ı büyük varoş-ı şehr-i Belgrad-ı Arnavud: Gerçi bir sevâd-ı mu‘azzam varoş-ı azîmdir ammâ kal‘a dîvârı içinde değildir. Yukaru kal‘anın cânib-i kıblesi ve şarkîsi tarafında bir vâsi‘ fezâda ve nehr-i (---) kenâ[rı]nda serâpâ bâğ u gülistânlı ve müşebbek bostânlı rabât-ı azîmdir kim cümle la‘l-gûn musanna‘ kiremit örtülü beş bin aded ma‘mûr u müzeyyen ravza-i cinânlı vâsi‘ ve tahtânî ve fevkânî serâpâ kârgîr binâlı ve yedi aded dere ve depeli zemîn-i mahsûldârda gâyet musanna‘ dârlar olup yüzden mütecâviz sarây-ı kâşâneler ile ârâste ve her bir hânedânları havuz ve şâzrevânlar ile pîrâste olmuş şehr-i müzeyyendir kim hevâsı ve binâsında rûh vardır. *[358b]*

Der-vasf-ı sarây-ı a‘yân-ı ağavât: Cümleden Hüseyin Paşa sarâyı bâğ-ı Merâmdır. Ve paşalara mahsûs sarâyda vâlî-i vilâyet Çatalbaş Paşa karındaşı Osmân Paşa sarâyında sâkin olup getirdiğimiz emr-i pâdişâhîleri ve Serdâr Alî Paşa mektûbların verüp dîvân-ı pâdişâhîde Depedelen'den getirdiğimiz Porgonatlı harâmîlerinin kellelerin dîvân-ı pâdişâhîde galtân edüp fermân-ı pâdişâhîler kırâ’at olundukda mefhûm-ı kelâmları Osmân Paşa'nın ma‘lûmu olup "Fermân pâdişâhın" deyüp Manya muhâfazasına cemî‘i Avlonya sancağı askeriyle âmâde olmak içün nâdîler nidâ edüp getirdiğimiz kelleler içün hakîrin başına bir çeleng-i şâhî takup ve bir hil‘at-i fâhire geydirüp fermân-ı serdâr getirdiğimiz içün bir kîse guruş ve bir at ve bir köle ve hüddâmlarıma onar altun ve birer çuka kumâş ihsân edüp konağımızda bir hafta safâlar edüp niçe sarâylarda dahi zevkler etdik.

Andan Mehemmed Efendizâdeler sarâyı ve Serdâr Ağa sarâyı ve Uzkurlu sarâyı, bunlar meşhûr sarây-ı âbâdânlar.

Der-defter-i esmâ-i aded-i mahallât: Cümle otuz aded mahallâtlardır. Evvelâ kal‘anın cenûbunda Murâd Çelipa mahallesi ve Uzkurlu mahallesi, Hunkâr mahallesi, Vakıf mahallesi, Baba Kadı mahallesi, Paşmakçılar mahallesi, Akmescid mahallesi, Eskibâzâr mahallesi, Güngörmez mahallesi, (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Otuz aded mahallâtların meşhûr [u] ma‘mûrları bu mezkûr mahallâtlardır. Lâkin on mahallesi keferelerdir. Ve bir mahallesi Yahûdîlerdir, ammâ Ermenî ve Freng ve Çingane mahalleleri yokdur. Lâkin Latin kefereleri çokdur kim gelüp bâzergânlık edüp yine giderler.

Der-imâret-i cevâmi‘hâ-yı elh-i îmân-ı selâtîn-i Âl-i Osmân

Cümle otuz aded mihrâb-ı mü’minân-ı âbidândır, ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik tâ şehrin vasatında Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i tûlu altmış ayak ve arzı elli ayakdır ve bir mevzûn ve musanna‘ ve serâmed minâresi vardır. Ve cümle üç aded kapuları olup iki yan kapusu ve bir kıble kapusu önünde bir câmi‘ kadar dahi soffa-i azîmi var, ammâ haremi dardır. Lâkin bir tarz-ı kadîm binâ olunmuş serâpâ kiremit örtülü kâr-ı atîk câmi‘dir. Mihrâbı önünde (---) Efendi tekyesi, sekiz köşe tahtânî ve fevkânî tekye-i Halvetî'dir.

Andan Uzkurlu câmi‘i, cümle serâmed kârgîr kubbeli ve serâpâ rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûrdur kim bir serâmed minâre-i mevzûnu var kim misli meğer Sivas eyâletinde Niksâr şehrinde Melik Gâzî câmi‘inin minâresi ola, ammâ bu câmi‘in taşra haremi etrâflarındaki yan soffaları üzre beyâz ve mücellâ mermer sütûn-ı müntehâlar üzre yedi aded kurşum örtülü kubâb-ı âlîlerdir. Ve cümle medrese ve mekteb ve tekye ve imâretleri serâpâ kurşum örtülüdür.

Andan Gâzî Murâd Paşa câmi‘i sâde binâ ma‘bedgâh-ı ra‘nâdır.

Andan yukaru kal‘ada Hunkâr câmi‘i, ana Fethiyye câmi‘i derler.

Andan Murâd Çelipa mahallesinde Kara Murâd Paşa yeğeni Çelebi Hüseyin Paşa câmi‘i nev binâ bir câmi‘-i zîbâdır kim bu hakîrin ana târîhi budur kim kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre tahrîr olunmuşdur. Târîh:

Evliyâ penç ism-i a‘zam ile dedi târîhi,
Hayy Azîz u yâ Basîr u yâ Kavî [u] yâ Metîn.

Sene 1081.

Ammâ bir nâzük ve musanna‘ ve serâmed ve şeşhâne kârgîr minâre ve bir kâse-i nîlgûn misâ[l]

müdevver kubbesi üzre la‘l-gûn kiremit ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Zarâfet ve letâfet ve ilm-i mi‘mârîde misli yok bir bî-bedel ve müferrih ve dilküşâ câmi‘-i zîbâdır.

Andan mahkeme kurbunda nâmına Muşka câmi‘i gûyâ huld-ı berîndir.

Bu mezkûr câmi‘ler meşhûr ma‘bedgâh-ı müzeyyenlerdir.

Der-mesâcidhâ-yı muvahhidân-ı mü’minât: Cümle (---) aded mahallât buk‘aları ve zâviyeleri ve mezkitleridir. Evvelâ Vakıf mahallesi mescidi. Murâd Çelipa mahallesinde üç aded mesâcidler var. Baba Kadı mescidi, Paşmakçılar mescidi, Akmahalle mescidi, Eskibâzâr mescidi, Güngörmez mahallesi mescidi. Ve sekiz aded mesâcidleri dahi var ammâ meşhûr ma‘mûrları bunlardır.

Der-tefhîmât-ı aded-i dâru't-tedrîs-i müfessirân: Cümle beş aded dâru'l-ulûm-ı âlimândır. Cümleden Sultân Bâyezîd-i Velî medresesi, Uzkurlu medresesi (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar meşhûrdur ammâ başka dâru'l-hadîs-i muhaddisânı ve dâru'l-kurrâ-i huffâzânı yokdur. Lâkin yine her câmi‘lerde müderris-i hasbîler vardır kim cemî‘i fünûn-ı vücûhâtlar kırâ’at olunur, zîrâ talebeleri çokdur. ***[359a]***

Der-dâru't-ta‘lîm-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Cümle (---) aded dâr-ı ebcedhân-ı sıbyândır. Evvelâ Bâyezîd Hân mektebi ve Uzkurlu mektebi ve Şeyh Azîz mektebi ve Murâd Çelipa mektebi ve Tekye mektebi (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar meşhûrdur.

Der-zikr-i tekye-i dervîşân-ı erbâb-ı tarîk-i zîşân: Cümle üç aded hânkâh-ı Âl-i Abâ-yı meczûbândır. Evvelâ Hunkâr câmi‘inin mihrâbı önünde Hazret-i eş-Şeyh (---) Efendi hânkâhıdır kim sekiz köşe fevkânî ve tahtânî bir tekye-i Halvetî'dir kim bir diyârda bu tarz [u] tarh üzre bir tevhîdgâh-ı makâm-ı hânkâh görülmemişdir. Hattâ câmi‘in sağ tarafında dervîşân hücreleri var kim mecmer-i tevhîd ile sûhte olmuş fakr [u] fâka sâhiblerinin savma‘aları nûr-ı tevhîd ile münevver olup tevhîd-i erre ıtrıyyâtiyle âdemin demâğları mu‘attar olur kim cümle kırk aded hücrelerdir. Ve Uzkurlu tekyesi ve (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar ma‘rûflardır.

Der-medh-i hammâmât-ı râhat-ı cân: Cümle iki aded germâb-ı gâsılândır. Evvelâ biri Uzkurlu câmi‘i önünde Uzkurlu hammâmı gâyet latîf binâ ve nazîf âb [u] hevâdır. Ve biri tabahâne çârsûsu içinde binâ-yı şâhânî-misâl hammâm-ı rûşenâdır ve hüddâmları pâkdir.

Der-vasf-ı hammâmât-ı mahsûs-ı a‘yân: Be-kavl-i âşüfte ve âlüftegân bu şehir içre yüz yetmiş aded sarây-ı hânedânlarda birer aded hammâmlar vardır.

Der-aded-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân [u] âb-ı hayât: Cümle (---) aded çeşme-i teşnegân-ı atşândır. Evvelâ cümleden Uzkurlu hammâmının kapusu önünde yol aşırı İslâmbol'da mi‘mâr-ı sultân Kâsım Ağa çeşmesinin târîhidir:

Kâsım Ağa re’îs-i mi‘mârân,

Yapdı bir hayr kim gören ede reşk,

Hak kabûl eyleye çûn oldu tamâm,

Bin elli dörd içinde gâ(?) bu çeşme-i seng.

Sene 1054.

Bu târîh çeşme üzre bir kıt‘a lâciverdî kâşî üzre beyâz celî hatt ile tahrîr olunmuşdur. Andan Sarrâchâne başındaki çeşme dahi yine Kâsım Ağa'nın olup yine bu merkûm târîh kâşî üzre tenmîk

olunmuşdur. Andan tokuz yerde Uzkurlu uyûnları cereyân etmededir.

Der-aded-i çârsû-yı bezzâzistân-ı kapan: Cümle (---) aded bâzâr-ı hüsn sûk-ı sultânîdir, ammâ cümleden sarrâchânesi ve haffâfhânesi ve debbâğhânesi ve kazancılar çârsûsu gâyet ma‘mûr ve şîrîn ve müzeyyen tertîb üzre binâ olunmuş dekâkînlerdir, ammâ nehir kenârında henüz nev binâ bir sûk-ı ra‘nâyı Hüseyin Paşa binâ etmiş. Cümle bir kâ‘ide bir tertîb bir bâzâr yeridir kim mecma‘u'l-irfândır kim yüz aded dükkân-ı cedîdlerdir kim esnâf-ı mütenevvi‘a anda mevcûddur. Ortası bir meydân-ı azîm olup gûnâ-gûn eşcâr-ı sâyedârlar ile ârâste olup sâye-i zıll-ı himâyelerindeki soffalarda cümle erbâb-ı sanâyi‘ ve erbâb-ı ma‘ârif birer gûne kârgerlik ederler. Bu meydânda,

Der-âsâr-ı ibret-nümâ-yı acâ’ibât: Ol çârsû içre bir sâ‘at kullesi var, evce ser çeküp anda Erdel diyârından gelme bir sâ‘ati var. Nâkûsu içinde on âdem oturur. Vakt-i zuhr oldukda on iki kerre darb edüp sadâsı bir konak yerde istimâ‘ olunur. Ta‘bîr ü tavsîf ile olmaz, tâ ki görmeğe muhtâc bir sâ‘at-i ibret-nümâdır.

Ve bu çârsû kurbunda cümle altı aded kahvehâneleri var. Cümlesi birer gûne nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn kahâvîlerdir kim her biri birer gûne nakş-ı nigârhâne-i Çîndir. Bir kaçı şehir içre cereyân eden nehr-i (---) kenârına vâki‘ olup ba‘zı yârân suda şinâverlik ederler. Ba‘zılar mâhî-i gûnâ-gûnlar sayd ederler. Ba‘zılar niçe gûne ahbâb u asdıkâ ve erbâb-ı ma‘ârifler ile görüşüp bilişüp mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ve fünûn-ı şi‘riyye görürler, zîrâ şu‘arâsı ve fusehâ ve büleğâsı ve musannifîn ü mü’ellifînden tekmîl-i fünûn etmiş bahr-i ummân-ı ma‘ânî kimesneleri gâyet çokdur, ammâ mezheb kaydında değillerdir. Ancak meşreb kaydındadırlar. Zarîf ve necîb ve reşîd zekiyyü't-tab‘ âdemleri vardır.

Ve Debbâğhâne çârsûsu nehr-i azîm kenârında vâki‘ olmağın çınâr-ı müntehâlar ve bîd-i ser-nigûn ve engûr-i gûnâ-gûn eşcârlarıyla müzeyyen olmuş bir koyah-ı sâyedâr kârhâne-i Âh-i Evran'dır kim gâyet pâk ü tâhir mesîregâh yerdir.

Ve Kazgancılar çârsûsunda gerçi sendân ve çekiçlerin bir "taka tır tak taka tak" sadâsı var ammâ ol dahi usûl-ı âheng ile nühâs-ı hâlisi üstâdlar döğdükçe ol dahi bir gûn[e] usûl-i âheng sadâsıdır. Amma bu çârsû dahi gâyet müzeyyen ve sâyedâr dekâkînlerdir kim bir tertîb üzre binâ olunmuşdur.

Ve Gazzâzlar çârsûsu dahi eyle pâk ve latîf ve nazîf bâzâr-ı hüsndür kim bunda olan mahbûb-ı pençe-i âfitâb gazzâz cüvânlarının parmaklarında özdekleri(?) ilikleri seyr olunup cemâl-i bâ-kemâlleri müşâhede olunur. Cemî‘i çârsû-yı bâzârından sular cereyân etdiğinden ol kadar pâk bâzârları var kim âdem yollar üzre oturup *[359b]* temâşâ-yı cemâl etmek ister, zîrâ cümle dükkânlar içre olan dilberânları aslâ güneş yakmayup her biri gûyâ gün görmez pâdişâhlarının evlâdlarıdır. Ve bu iki taraf dükkânlarının ekseriyyâ sokakları üzre tahta örtülü dükkânlardır. Cemî‘i yârân-ı erbâb-ı ma‘ârif sâdıkân-ı âşıkânlar cümle dükkânlarda dilberânlar ile musâhebet ederler, ayıb değildir, zîrâ üstâdları ve peder [ü] mâderleri tefâhür kesb ederler.

Der-şürû‘-ı sitâyiş-i hân-ı tüccârân-ı hâcegân: Cümle beş aded kiremit örtülü hân-ı hâcegân-ı sevdâgerânları var, gûyâ kal‘alard[ır].

Der-aded-i vekâle-i gurebâ-yı mücerredân-ı ehl-i pişegân: Cümle altı aded bekâr odalarıdır kim içinde garîbü'd-diyâr ehl-i sanâyi‘âtlar sâkin olurlar.

Der-aded-i me’kel-i dâru'z-ziyâfât-ı ıt‘âm-ı imârât: Cümle üç aded imâret-i me’keldir. Cümleden Bâyezîd Hân ve Uzkurlu ve Azîz Efendi imâreti meşhûrdur.

Der-beyân-ı enhâr-ı zülâl-i cârî âb-ı hayvân mâ-i hayât: Bu şehir içre cereyân eden nehr-i Osum, tâ cenûb tarafında Iskırapar ve kûh-ı Osum ve cebel-i bâlâ Tomor'dan gelüp bu şehir içinden

cereyân edüp garb tarafında Morava sahrâsı içre gidüp Kara Osmân Beğ oğlunun çiftliği dibinden geçüp Elbasan suyu nehr-i (---) mahlût olup deryâ-misâl ikisi bir yerden cereyân ederek Müzakiyye sahrâsından ubûr edüp tâ yine Baştova kal'ası dibinde Venedik körfezi deryâsına munsab olup Müzakiyye sahrâsında yaz u kış bu nehr-i Osum gemilerle ubûr olunur.

Der-vasf-ı imâret-i Koru varoş: Bu Belgrad şehrinin bu Osum nehri karşusunda cenûb tarafında su aşırı bir varoş-ı müzeyyen vardır. İsmine Koru varoş derler. Cümle iki yüz aded evli bâğ u bâğçeli ve cümle kiremitli vâsi' evlerdir. Ekseriyyâ Rûmlar ve Arnavud kefereleri sâkinlerdir. Bu varoşun ensesindeki dağa Koru dağ dediklerinde bu kasaba anın ismiyle müsemmâ olup Koru varoş derler. Bir azîm kûh-ı serbülenddir kim dıraht-ı müntehâ-yı azîmler ile müzeyyen olup nehr-i Osum üzre olan cisrin ta'mîr [ü] termîmine dırahtlarının kerastelerin sarf ederler. Her kim bu dağdan bir çubuk kesse hâkim tecrîm edüp hakkından gelirler. Ve şehirde bir âdem kan edüp bu Koru dağa firâr edüp dahl düşse hâkim elinden halâs olup artık hâkim ana vaz'-ı yed edemez, ammâ ol kâtil şehre dahi gelemez. Gelse ol ân katl ederler. El-hâsıl halâs olursa celâ-yı vatan eyler. (---) (---) (---) (---) (---).

Der-mesîregâh-ı erbâb-ı merâm: Bu şehr-i Belgrad etrâflarında cümle yetmiş yedi yerde teferrücgâh [u] mesîregâh yerler vardır. Evvelâ yu[ka]ru kal'ada mesîregâh-ı Çekebeni kayalarının maksûreleri, aşağı Debbâğhâne soffaları, Yeniçârsû meydânı dırahtları ve Tomor dağı yiğitlerin sayd [u] şikârgâhlarıdır. Ve bu Koru dağ mesîregâhı bir çemenzâr-ı lâle'ızâr ve hıyâbân-ı Acem'dir kim gûyâ Konya'nın Merâm'ı ve Malatiyye şehrinin Aspuzu'sudur. Niçe yerlerinden uyûn-ı câriye-i âb-ı hayâtları revân olup her dıraht-ı azîm sâyelerindeki soffa ve mastabalarda yüzer âdem sığar dikkelerdir. Hattâ şehrin aşkıyâca ve maryolca olan levendât makûlesi cânları bu dağın koyahında fisk [u] fücûr edüp bir hafta ayş [u] ışret ederler. El-hâsıl acâ'ib tarbgâh ışretgâh yerdir.

Ammâ bu Kuru varoşda hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr yokdur. Ancak iki aded kefere deyrleri vardır. Hemân Belgrad şehrinin su aşırı bir mahallesidir. Ve evleri cümle su kenârlarında balık dalyanları ile ma'mûrdur. Lâkin şehir içre cereyân eden nehr-i Osum tuğyân üzre gelse bu Koru varoşun evlerin ve karşu tarafda Belgrad'ın su kenârında olan mesîregâh debbâğ dükkânların ve niçe evlerin şâhnişîn ve maksûre ve kahvehâneler ve derzî dükkânların su gark eder, zîrâ şehr-i Belgrad'ın gâyet ma'mûr hânedânlarının revzenleri cümle suya nâzır olup ba'zı zamân imâretlerin su basup geçer ammâ zarar etmez, zîrâ metânet üzre mebnî binâ-yı azîmlerdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Der-binâ-yı cüsûr-ı memerr-i nâs-ı acâ'ibât: Evvelâ şehr-i Belgrad'ın aşağıca Kazgancılar çârsûsu başında nehr-i Osum üzre karşu Koru varoşa ubûr edecek tokuz göz ağaç kantara-i azîmdir, ammâ bu cisrin cümle pâyeleri su içinde kârgîr binâ ibret-nümâ taşlardır. Lâkin üstleri mezkûr Koru dağdan kesme iri meşe ve pelid ağacı direkleri döşelidir. Bir acâ'ib ve garâ'ib pül-i âsâr-ı acîbe ve garîbedir kim gûyâ Hersek vilâyetinde Foça şehrinde nehr-i Dirin üzre Sultân Süleymân'ın bir göz ağaç cisridir, ammâ bu Belgrad cisri tokuz gözdür. Hudâ hıfz eyleye, âmîn. Bu cisr-i azîmin altından cereyân eden nehr-i Osum Belgrad şehrinin karşu tarafındaki sahrâdan cereyân edüp niçe bin pirinç tarlası ve niçe bin müşebbek bostânları var. Ekseriyyâ bu şehr-i Belgrad halkı bu sudan isti'mâl ederler. Gâyet latîf ve nazîf âb-ı hayâtdır. Ve gâyet lezîz pirinci hâsıl olup cümle Arnavudistân'a gider.

Der-manzara-i mekâlîd-i cebel-i Tomor: Bu Belgrad şehrinin kıble cânibinde iki sâ'at ba'îd olan Tomor dağı *[360a]* eyle yüksek ser-bülend kûh-ı bâlâdır kim beş altı konak yerden nümâyân bir mehîb kûh-ı bâlâdır. Anda olan nebâtât [u] giyâhât [u] uşbâtın envâ'ı olur kim cemî'i Frengistân ve Latinistân'dan hukemâlar bu cibâl-i bâlâya urûc edüp niçe bin yük gûnâ-gûn edviyeler cem' ederler.

Bunda olan âb-ı hayâtlar etrâflarında olan on bir kazâ yerlere cereyân edüp kıble tarafındaki uyûn-

ı câriyeler cümle Ohri gölüne akar. Ve bu kûh-ı bâlâda olan ecnâs-ı mahlûkât haşerât-ı mütenevvi‘a meğer kûh-ı Bîsütûn'da ve kûh-ı Sübhân'da ve kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Sehend'de ve kûh-ı Ağrı'da ve kûh-ı Bingöl'de ve kûh-ı Elburz'da ola. El-hâsıl gâyet mesîregâh ve şikârgâh cibâl-i âlîdir. Ammâ bu Belgrad'ın yıldız tarafında olan sahrâ yoluyla şehr-i Elbasan beş sâ‘at yerdir.

Ve bu şehr-i Belgrad yayla eli olmağile âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet firâvân olup cümle âşık-perestlerdir, ammâ gâyet mü’eddeb ve mü’eddebelerdir. Ve cümle tâzeleri pür-silâh gezerler, zîrâ el-ıyâzen billâh hodi sedi bilmez Arnavudistân'dır. Hemân ışmata hakkıyçün ya‘nî kılıcım hakkıyçün deyüp gezerler. Ammâ askerî ve levendât tâ’ifesi olmayup re‘âyâ oğlu olanlar ekseriyyâ bu şehirden İslâmbol'a gidüp hammâmlarda üstâd-ı kâmil olup dellâklik ederler.

Der-beyân-ı memdûhât-ı me’kûlât-ı ta‘âm-ı azamât-ı meşrûbât: Evvelâ beyâz Arnavud simidi ve nohudlu çöreği ve tavuk böreği ve çamuka ve komoştovar nâm peynir ve yumurtalı tava böreği ve kaymak baklavası ve bâdemli samsası gâyet memdûhdur.

Ve meşrûbâtından üzüm şîresinin bir gûne kaynamış la‘l-gûn şîresi olur ana (ana) reyhâniyye derler. Bir kâse andan nûş eden sarhoş ve sermest olup kâmil bir hafta demâğından reyhân ve amber râyihası zâ’il olmaz. El-hâsıl bu şehre mahsûs reyhâniyye şerbetidir. Ve darı bozası beyâz ilik gibi olup andan nûş eden susuzluğu def‘ eder. Gûyâ Mısır'ın pirinç subya bozasıdır.

Ve fevâkihât [u] müsmirâtından âdem kelleli kadar lüffân nârı ve zeytûnu ve inciri ve niçe bin bâğ u hadîka-i cinânları cihânı zeyn etmişdir, ammâ limonu ve turuncu olmaz.

Der-kâr-ı sanâyi‘ât-ı masnû‘ât-ı mütenevvi‘ât: Cümle ehl-i esnâf ehl-i hıref mevcûd olup ammâ ekseriyyâ halkı [113] deyüp kâr [u] kisbleri ticâretdir kim vilâyet vilâyet metâ‘ götürüp getirirler. Bir sınıfı avândır. Bir zümresi âlimândır. Bir fırkası ehl-i esnâfândır kim çoğu şehir içre gazzâz ve sarrâc ve kuyumcu ve haffâf ve kazgancı ve debbâğdır.

Der-hisâb-ı ekâlîmât: Be-kavl-i ilm-i nücûm-ı ilm-i usturlâb bu şehir dördüncü iklîmin vasatında bulunup arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) bir şehr-i şîrîndir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-tâli‘-i amâristân-ı Belgrad: Be-kavl-i müneccimîn üstâd kehene-i Padre ve Kolon kavilleri üzre bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı sünbüle ve beyt-i utârid ve turâbîde bulunup şehrinin mahsûlâtı ziyâde olup halkı hâkile yek halûk ve halîm ve selîm âdemlerdir, ammâ bu şehirden çok a‘yân-ı vilâyet vüze[r]â ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ kimesneler kopmuşdur.

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât: Evvelâ beyne'l-akrân gâyet gayret-keş yarar ve bahâdır ve şecî‘ fetâ gâzîlerdir. Ve gâyet müdebbir ve mütebassır ve cerî hâkimlerdir. Ve her şeyde ve şeş cihetde pâklerdir. Ve Arnavudistân'ın bu kavm-i hasîbü'n-nesîb Kureyşî çelebileridir, ammâ Ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at Hanefiyyü'l-mezhebiz derler ammâ bir alay âlüfte ve âşüftegân erbâb-ı ma‘ârif âdemleri çokdur.

.....(2 satır boş).....

Der-ziyâretgâh-ı Arnavud Belgradı: Evvelâ ziyâretgâh-ı Vâ‘ız Mehemmed Efendi ve Cimcim Hoca ve Bâyezîd-i Velî câmi‘inin harîminde ziyâret-i Emîrler Sultân ve Uzkurlu câmi‘inin (câmi‘inin) cenûbî tarafı kurbunda ziyâret-i Pîr Mehemmed Efendi ve meydân-ı mezâristânda cisr kurbunda ziyâret-i eş-Şeyh Alî Dede (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehrin şimâlî tarafında,

Karye-i Pendi hondi'den ve dahi **karye-i Düşmenik**'den ve dahi **karye-i Lapirda**'dan mezkûr kurâlar gâyet mahsûllü beşer altışar yüz evli ma‘mûr köylerdir. Bunları devr etmeden paşa mâl-ı

ganâ'imle şehre bir alay-ı azîm ile girüp bir dîvân-ı pâdişâhî edüp Manya muhâfazasına fermân-ı pâdişâhî üzre serâperdesiyle tuğların çıkarup hakîr ile vedâlaşdıkda yine hakîre "vedâ' mahallidir" deyü hakîre iki yüz guruş ve bir siyâh Arab kölesi ve bir âsî Arnavud kızı ve bir kat esvâb ve bir at ve hüddâmlarıma dahi tekrâr birer çuka ve birer kumâş ve onar guruş ihsân edüp yüz aded pür-silâh tüfeng-endâz şehbâz yiğitleri refîk verüp paşa ile öpüşüp vedâ'laşup *[360b]* anlar vilâyet-i Manya'ya bizler,

Vilâyet-i Avlonya'ya gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Belgrad içinde mezkûr ağaç cisirden ubûr edüp cenûb cânibine ma'mûr kurâlar geçüp kûh-ı bülendler üzre 3 sâ'at gidüp,

Karye-i Sineya andan **karye-i Bobrat** andan 4 sâ'atde gidüp,

Karye-i Firakul: Muhtâr Beğ çiftliğidir.

Andan ma'mûr köyler güzer edüp (---) sâ'at lodosa gidüp nehr-i Ergiri'yi **karye-i Mikat** altında gemiler ile nehri karşu tarafa ubûr edüp,

Der-beyân-ı temâşâgâh-ı ma'den-i zift-i siyâh: Avlonya sancağı hâkinde aceb sun'-ı Hudâ ma'dendir kim bir dağdan çıkar. Ol dağı kûhkenler Ferhâdî külüngler ile delüp niçe yüz mağârâlardan yasdık gibi ve sandık gibi kıt'a kıt'a parçaları çıkarup cemî'i Frengistân'dan bâzergânları gelüp zift emîni bey' eder yetmiş yük akçe iltizâm mâl-ı pâdişâhîdir kim gâyet çok mâl-ı pâdişâhî hâsıl olur.

Bu hidmete me'mûr yigirmi pâre mu'âf [u] müsellem köyleri var. Ve ne kadar mücrimleri var ise katl etmeyüp bunda mü'ebbed der-zencîr zift ma'deninde esîr olup hidmet ederler. Ve niçe bin âdemler bu ma'denlerden kâr edüp beslenirler. Hâlâ bir dağ-ı azîm dahi var idi, meğer bi-emri Hâlık-ı Kevneyn meğer anda dahi zift ma'deni var imiş. Ol dahi bu mahalde zuhûr edüp anı dahi der-i devlete Avlonya beği arz edüp ol dahi on yük akçe başka iltizâm oldu.

El-hâsıl-ı kelâm Cenâb-ı Bârî sun'ın ızhâr içün cümle bu dağların üstlerin sebzezâr ve çemenzâı halk edüp içlerini cümle siyâh zift halk etmiş. Âye[t] sûre-i (---) [114]

Bu temâşâ-yı ibret-nümâları edüp hemân bu mahalle karîb,

Nehr-i Aksu: Bunu atlar ile geçüp ammâ hemân yine ol mahalde Ergiri'den gelen nehr-i Ergiri'ye mahlût olup ol dahi ol mahalle karîb Avlonya körfezi deryâsına munsabb olur.

Ve bu Aksu'dan çeyrek sâ‘at çemenzâr sahrâ ile gidüp,

Karye-i Mikat: Bir bayır dibinde bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘li ve bir müferrih fezâ-yı lâlezârlı karyedir. Ve ma‘mûr sarây-ı azîm çiftliği var kim Sinân Paşazâde Yûsuf Beğ efendimizle kâmil bir hafta bu karye-i merâmda murâd [u] merâmımız üzre cân sohbetleri edüp yetmiş sene mukaddem pederimiz merhûm bizim gibi seyâhatle ol dahi bu köye gelüp bu hânedânda mihmân olup niçe sene sâkin olduğu hücresinde biz de sâkin olup pederimiz rûhiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp rûy-ı dîvâra yazduğu hatları ve niçe âsârların ve Yûsuf Beğ'de olan yazduğu kitâbları cümle temâşâ edüp hatm-i şerîfin savâbın pederimizin ve Gâzî Sinân Paşa'nın rûh-ı şerîflerine hibe edüp andan beğ ile vedâ‘laşup andan kıble tarafına bir öz içre gidüp,

Karye-i Cevherina, andan yine ana karîb **karye-i Akçakilise**. Bu kurâraları (---) sâ‘atde ubûr edüp yine kıbleye ma‘mûr kurâlar ubûr edüp,

Der-sûret-i icmâlât-ı dâr-ı emâniyye, ya‘nî sûr-ı üstüvâr-ı cihân-nümâ-yı kal‘a-i bâlâ Kanye

İbtidâ bu kal‘a-i bî-hemtâ İşpanya kralı binâsıdır. Lisân-ı Talyanca ismi Pokrondar'dır. Sene (---) târîhinde asr-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Ebü'l-feth'de be-dest-i Vezîr Koca Mahmûd Paşa fethidir. Ba‘dehu Venedik Bundukanî Frengi bu kal‘ayı istîlâ edüp sene (---) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî asrında Venedik elinden be-dest-i Gâzî Küçük Evrenos Beğ muhâsara ile bu kal‘ayı döğe döğe içinde olan küffârlar vere verüp "Amân ne yeyelim?" deyü su’âl etdiklerinde Gâzî Küçük Evrenos Beğ "Kan yeyin" buyurduklarından ba‘de'l-feth bu kal‘aya Kanye derler. Anıniçün vech-i tesmiyesi Kanye kalmışdır. Hâlâ Avlonya sancağı hudûdunda vâki‘ olup bu kal‘adan aşağı leb-i deryâda garb tarafında Avlonya kal‘asının içindeki kazları ve tavukları cümle görünür.

Bu kal‘a-i Kanye evc-i semâya ser çekmiş bir kal‘a-i serâmeddir kim bir topraklı ve küfeke taşlı bir kûh-ı bî-hemtâ üstünde şekl-i müselles Şeddâdî binâ bir kal‘a-i bâlâdır. Cirmi kâmil üç bin aded adımdır. Ve aslâ bir tarafında bir hatve kadar bir handakı yokdur, zîrâ etrâfi sengistân uçurum kayalardır. İçinde cümle üç yüz kiremitli hâne-i kârgîr binâlar vardır.

Ve bir Sultân Mehemmed Hân câmi‘i vardır. Kiremit ile mestûr bir mevzûn minâreli câmi‘-i ma‘mûru var.

Ana karîb Gâzî Sinân Paşa sarâyı var, gâyet cihânnümâdır kim cümle Avlonya sahrâsı ve Körfez deryâsı ve yüz elli mîl ba‘îd Körfez deryâsı içre Körfez cezîresi ve Avlonya körfezi içi ve Dukat ve Porgonat körfezi içi ve kenârlarında (---) (---) kal‘ası (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kal‘ası cümle bu Kanye kal‘asından nümâyândır, tâ bu mertebe zirve-i âlîde binâ olunmuş kal‘a-i Kanye'dir kim cihân ayak altında nümâyândır. *[361a]*

Ve bu kal‘anın üç kat kapuları var. Biri kıble tarafına nâzırdır kim ol tarafda olan varoşa açılır. Ve bir kapusu poyraz cânibine meftûhdur kim aşağı Avlonya kal‘asına gider yoldur. Ve biri dahi cenûb tarafındaki Küçük varoşa açılır, ammâ bu kapunun yanında iç kal‘adır kim anın bir kapusu şarka nâzır olup yine kal‘a içre açılır. Bu iç kal‘a içinde ancak yigirmi aded kiremit örtülü kâr-ı kadîm hâneleri ve gılâl anbârları ve cebehâneleri ve su sa[r]nıçları var.

Ve bu iç kal‘a dîvârının taşrasında dîvâr dibinde aşağı Avlonya kal‘ası limanına nâzır dörd aded toplar var kim bir pâdişâh mâlik olmamışdır. Ve bir serhadd-i metînelerde misilleri yokdur. Bu topun birinde bir âdem içinde yaz u kış sâkin olup yorganı ve döşeği ve tanceresi ve kebesi cümle bir top içindedir. Hattâ bir sâhibü'l-hayr topun ağzına bir kapu etdirüp herîf-i zarîf topun ağzını hânesi gibi açup kapayup sâkin olur. El-hâsıl bir odadır, topda yatup kalkar.

Ve bu poyraz tarafındaki kal‘a kapusu üzre bir beyâz çâr-kûşe mermer üzre celî hatt ile Sultân

Süleymân bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm etdiğinin târîhi tahrîr olunmuşdur. Ve bu kal‘anın cümle sokakları eniş yokuşdur. Bunda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve imâret yokdur, ammâ kal‘anın cenûb tarafındaki varoşda cümle üç yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve kiremitli biri biri üzre havâleli kat-ender-kat kârgîr binâlı evlerdir.

Bunda dahi çârsû-yı bâzârdan bir eser yokdur. Ancak Gâzî Sinân Paşa'nın bir müferrih câmi‘-i zîbâsı ve bir serâmed minâre-i ra‘nâsı ve bir aded tekye-i Hacı Bektaş-ı Velî'si var kim ol dahi Gâzî Sinân Paşa hayrâtıdır, ammâ Rûm u Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâk bir kutb-ı istihkâk Hacı Bektaş-ı Velî hânkâhıdır. Erbâb-ı ma‘ârif-i ârif-i billâhdan fakr [u] fâka sâhibi cânları çokdur ve mahbûb-ı zîbâ köçekleri vardır kim mahbû[bu]'l-kulûblardır. Ve matbah-ı Keykâvus'unda ni‘metleri âyende vü revendelere mebzûldür, zîrâ evkâfi cümle dağlar ve bâğlar ve bâğçeler cümle anındır. Ve tekye civârında sâhibü'l-hayrât Gâzî Sinân Paşa bir kubbe-i âlîde cemî‘i akrabâ-yı ta‘allukâtları ile medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.* El-hâsıl cihân-nümâ bir hânkâh-ı zîbâdır kim vasfında lisân kâsırdır.

Ve bu Kanye kal‘asının cümle dörd yüz aded kulları ve dizdârı cümle Avlonya emîninden vazîfe-i mu‘ayyenelerin alırlar. Bu kal‘a kulunun dahi nısfın Manya muhâfazasına me’mûr edüp andan aşağı poyraz tarafındaki kapudan taşra çıkup yokuş aşağı 2 sâ‘atde enüp cihânı seyr ederek kâh atlı ve kâh yayan gidüp,

Evsâf-ı cây-ı emân limaniyye, ya‘nî binâ-yı sedd-i Süleymânî kal‘a-i Avlonya

Sene (---) târîhinde Avlonya körfezini Bundukanî Venedik'inden halâs içün Süleymân Hân fermân edüp "Leb-i deryâda bir avlu-misâl bir kal‘acık çevirin" deyü işâret buyurduklarından kal‘ayı binâ edüp Süleymân Hân'ın nutk-ı dürer-bârları üzre ba‘de'l-itmâm kal‘anın ismine "Avluya" derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim defter-i hâkânîde Avlonya sancağı derler.

Kânûn-ı kadîm pây-i taht-ı livâ budur, ammâ Belgrad vilâyetinin ortası olmağile tahtgâh Belgrad-ı behişt-âbâd olmuşdur, ammâ bu Avlonya kal‘ası Avlonya körfezi ve Dukat körfezi ağzında bir kumsal alçacık burunda şekl-i müsemmen ya‘nî sekiz köşeli ve Şeddâdî-misâl binâlı bir kal‘a-i müstahkem üstüvârdır kim hakkâ ki sedd-i Süleymân Hân'dır.

Osmânlı kal‘a binâ edemez der[ler]. Eğre serhaddinde Segedin kal‘ası ve Özü serhaddinde Turla nehri kenârında Bender kal‘a[sı] ve bu Avlonya kal‘asın görmeyenler Âl-i Osmân nice kal‘a yapdıkların bilmezler.

Bu Avlonya'nın dîvârı kâmil yigirmi arşın yüksekdir. Ve dîvârının her tarafının kalınlığı onar arşın enlidir. Ve sekiz aded köşelerinde sekiz aded tabya-i azîmleri var kim her biri birer sedd-i Ye’cûc ve sedd-i Me’cûc olup her birinde yedişer aded serâmed balyemez topları var. Bu toplardan mâ‘adâ aşağı yere berâber demir kapular içinde ejder-i heft-serler gibi arabalar üzre körfez ağzına nâzır deryâya berâber kırk yedi pâre serâmed şeşhâne ve burmalı ve kırmızı çuka örtülü balyemez topları var kim her birine âdem sığar toplardır. Dükeli zamânda tıkalı(?) ve ağızlı olup cümle hüddâmları şeb [ü] rûz topların yanında yatırlar.

Ve bu kal‘anın sekiz aded köşe- *[361b]* -sinin bir köşesinden bir köşesine varınca yüz yigirmişer adımdır. Bu hisâb üzre Avlonya kal‘ası dâ’iren-mâdâr tokuz yüz adımdır. Ve içinde Sultân Süleymân Hân câmi‘i var. Ve tâ ortasında Süleymân Şâh kullesi var. Yedi kat serâmed gâyet musanna‘ kulle-i bâlâdır kim sâfî mutarraş seng binâ olup üstü kurşum örtülü külâh kubbedir, tâ zirve-i a‘lâsında mutallâ alemi vardır. Avlonya kal‘asının bu kulle iç kal‘ası olsa gerekdir. Gâyet metîn kulle-i bâlâdır kim gûyâ Selânik'de Kelemerye kullesidir, zîrâ anı ve bunu Süleymân Hân'ın Koca Mi‘mâr Sinân'ı

binâ etmişdir.

Bu kullede dizdârdan gayri kimesne sâkin olmayup cümle cebehâne ve sâ'ir mühimmât [u] levâzımâtlar ile tabaka memlûdur. Ve bu taşra kal'a içre cümle üç yüz aded kiremitli bâğ u bâğçesiz ve havlısız dıyk evlerdir ammâ tarîk-i âmları vâsi'dir, ammâ cümle alçacık tarz-ı kadîm yer evleridir. Bunda dahi çârsû-yı bâzârdan bir şey yokdur. Ve hân u hammâm ve imâret dahi yokdur.

Ve cümle iki aded kapuları bu dervezelerin mâbeynleri sâfî cebehâne-i gûnâ-gûnlar memlûdur. Ve şeb [ü] rûz nigâhbânları ve dîdebânları mevcûdlardır. Bir kapusu şarka ve bir bâbı taraf-ı garba nâzırdır. Ve dâ'iren-mâdâr taşra handağı ellişer adım enli olup içi leb-ber-leb deryâdır ve bataklıkdır. Ve kapuların önlerinde cisirleri makaralı kantaralar olup her gece cisirleri kaldırup kal'a kapularına zencîrler ile bağlayup kapuya siper ederler.

Ve cümle sağîr ü kebîr beş yüz aded topları var. Ve dizdârı ve on iki aded ağaları ve cümle dörd yüz aded kulları var. Nısfını Manya vilâyeti muhâfazasına emr-i pâdişâhiyle me'mûr etdik. Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdâr[ı] ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâsı olup nâhiyesi cümle yüz beş pâre ma'mûr kurâlardır. Muhtesibi ve bâcdârı ve gümrük emîni ve harâc emîni ve mi'mâr ağası ve kapudan ağası ve liman kethudâsı ve şehir kethudâsı vardır.

Ve bu kal'anın şark tarafında bir zeytûnlu bir bayır havâlesi vardır. Cemî'i dağ u bâğı ve ırağı ve yakını sâfî bâğ u bâğçe ve zeytûnlukdur. Bu havâle burun üzre,

Ziyâret-i (---) Baba Sultân: Birkaç nefer fakr [u] fâka sâhibi Bektaşiyânları var.

Der-vasf-ı musallâ-yı erbâb-ı hâcât: Bu kal'a ile varoş kasabası mâbeyninde bir çemenzâr yerde vâki' bir vâsi' namâzgâhı var kim iki bin âdem alur. Ve kal'adan taşra varoşa varınca kâmil bin adım çemenzâr yerdir.

Evsâf-ı şehr-i varoş-ı Avlonya

Bu şehir aslâ kal'a içinde değildir. Hemân bir düz vâsi' çemenzâr yerde bâğ u bâğçeli ve gül-i gülistânlı limon ve turunc ve zeytûn [ve] nâr ve incirli bâğ-ı İremler içre cümle bin aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ve ma'mûr evlerdir.

Ve cümle (---) aded mahallâtlardır. Evvelâ Hunkâr câmi'i mahallesi ve Mumcuzâde mahallesi ve Tabaklar mahallesi ve Hüseyin Ağa mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve Çârsû mahallesi, bunlar meşhûrdur.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Cümleden Sultân Süleymân câmi'i, kurşumlu ve kârgîr kubbeli ve bir münhedim olmuş minâreli mahbûb câmi'dir. Kıble kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

İbtidâ Ya'kûb şeyhü's-sâlikîn,
Etdi mescid fî-sebîlillâh evin,

Sâniyen Sultân Süleymânu'z-zamân,

Kıldı Cum'a bârekallâh âferîn,

Dedi Hasbî bu makâmın târîhin,

Nûr-ı Hak bu câmi'u'l-mukarrebîn.

Sene 949.

Bu câmi‘ gâyet rûhâniyyetli câmi‘-i nûrdur.

Andan çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik Mumcuzâde câmi‘i, kiremitli ve kârgîr minâreli câmi‘-i zîbâdır.

Andan Tabaklar başında Hüseyin Ağa câmi‘i, nev binâ bir kiremitli ve kârgîr minâre-i mevzûnlu musanna‘ beytullâhdır,

Andan Kal‘a câmi‘i mevsûfdur.

Ve cümle beş aded mahalle zâviyeleri vardır kim mahallâtları bâlâda merkûmdur.

Ve cümle üç aded medrese-i sûhtegândır. Evvelâ Ya‘kûb Efendi medresesi ve Mumcuzâde tedrîsi ve Hüseyin Ağa dershânesi var.

Ve cümle beş aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı var.

Ve cümle üç aded âsitâne-i ehl-i tevhîd hânkâhları var. Cümleden Ya‘kûb Efendi tekyesi hânedân-ı Halvetî'dir kim niçe yüz aded pâ-bürehne ve ser-bürehne hırka-i peşmîne sâhibi abdâlânları var. Andan kal‘aya havâle olan dağda bâğlar içre Kuzgun Baba tekyesi, bâğ-ı İrem-misâl bir âsitâne olduğu bâlâda mevsûfdur.

Ve cümle bir aded hammâmcığı var. Karşusunda mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîni var kim Acem Mehemmed Efendi hâkimü'l-vakt iken binâ etmiş bir aceb âsitâne-i şer‘-i Resûl'dür.

Ve cümle *[362a]* dörd yüz on yedi aded çârsû-yı hüsn-i bâzârı var. Cümle ehl-i hıref ve cemî‘i metâ‘-ı nevâdirât mevcûddur. Lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i kâlây akmişe-i fâhire bî-kıymet ve bî-minnet bulunur, zîrâ Venedik iskelesidir.

Ve cümle dörd aded hânları vardır. Ve cümle sekiz aded çeşmeleri var, ammâ cümleden Ya‘kûb Efendi tekyesi kurbunda İlyâs Paşa çeşmesinin târîhidir:

Buldum İlyâs Paşa'nın târîhini yevmü't-tenâd,

Çünki dedim târîhini vehüve hayru'l-ibâd.

Sene (---)

Ammâ gayri çeşmeler battâldır. Bu şehir ahâlîsi gâyetü'l-gâye suya(?) muhtâclardır. Mürûr-ı eyyâm ile su yolları harâb olmuş ammâ âb-ı hayât suları var. Bir sâhibü'l-hayrât sehel şey ile amâr etse Şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ ervâhların şâd ve Düvâzdeh imâmânların ervâhlar[ın] yâd ederdi, zîrâ bir içim ağız suyu içün nısf sâ‘at şark tarafında bâğlar içre sığâr u kibâr fukarâlar usret çekerek gidüp su getirirler, ammâ gayri eşyânın envâ‘ı mevcûddur. Bâ-husûs bâğ u bâğçelerinde gûnâ-gûn meyve-i âbdârları cihânı dutmuşdur.

Me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından: Evvelâ limanında sazan ve alakerda ve kolyoz ve kefal ve levrek balıkları ve balık yumurtaları olur kim Rûm'da olmazdır.

Ve reyhâniyye nâm bâdesi ve limonu ve turuncu ve zeytûnu ve inciri ve üzümü cihânı dutmuşdur.

Ve Dukat köylerinde kırmızı çuka boyası kökleri ve râvend-i Rûmî hâsıl olup hukemâlar cem‘ edüp Frengistân'a götürürler.

Ve Avlonya zifti gibi bir lezîz pâk zift bir diyârda yokdur. Husûsan bir yeni bardak içre zifti kaynadup bardak içine koyup çalkayup artanın yine taşra döküp ol bardakdan su içenin vücûdunda aslâ safrâ ve sevdâ ve balgam ve sovulcandan bir emrâz-ı muhtelife kalmayup pâk-vücûd olur.

Ve yukaru Kanye kal‘ası altındaki kayalardan değirmen taşları ma‘deni var. Göz göz sünger gibi bir taşdır kim anın değirmen taşları Dib Frengistân'a gider kim Akdeniz içre Değirmenlik cezîresi taşından latîf seng-i hârâ değirmen taşları olur.

Ve bâğlar yolu üzre alçı taşı ma‘deni ve demir ma‘deni ve niçe gûne ma‘âdinler dahi çokdur. El-hâsıl kân-ı ma‘âdinât bu vilâyet-i Avlon[y]a'dır.

Ve leb-i deryâd[a] ol kadar bî-hisâb balık dalyanları vardır kim misli meğer Anatolkoz deryâsında ola. Hulâsa-i kelâm bu Avlonya sancağı mahsûl cihetinden bir gizlice Mısır mansıbıdır.

Ve bunda hâsıl olan misk [ü] amber-i hâm râyihalı asel-i musaffâ beyâz ve berrâkı Atina'da ve cezîre-i Girit'de olmazdır. Bir filcân balı yigirmi fincân su götürüp yine lezîz şerbeti ve lezîz pâlûde-i teri olur.

Der-sitâyiş-i liman-ı azîm Avlonya

Avlonya kal‘ası ile Yengeç kal‘ası mâbeyni cümle liman-ı azîmdir kim bin pâre gemi alır. Hattâ Sultân Süleymân eyyâm-ı hilâfetinde bu Avlonya kal‘asını binâ etmesi bu limanda yatan gemileri muhâfaza etmek içün binâ edüp ba‘dehu donanma-i hümâyûnu bunda koyup andan Venedik'in Körfez cezîresi kal‘asına sarıldı, ammâ iri barça kalyonlar Avlonya altına gelemeyüp nîm mîl alarka lenger-endâht olup yatırlar. Ve bu şehr-i Avlonya ile deryâ mâbeyninde,

Karye-i İzvoriç: Yüz elli aded kefere hâneli köydür. Bir mu‘azzam ve ma‘mûr kenîsesi vardır. Cümle fecereleri balıkçılar ve tuzculardır. Bunda olan tuz ma‘deni başka emânetdir. Cümle kefereleri tekâlîf-i örfiyyeden berî olup tuz çıkarma hidmetine me’mûrlardır, ammâ tuzu gâyet lezîz ve beyâz tuzu olup niçe yüz gemi yükü tuz Frengistân'a götürürler.

Ve bu köyün cânib-i garbîsinde leb-i deryâdan bin adım ba‘îd bir burunda,

Kal‘a-i Yengeç: Bir vîrân sûrdur, ammâ gâyet büyük limanı var. Liman ağzındaki kulleleri ve kal‘asını cümle Gedik Ahmed Paşa feth edüp câ-be-câ münhedim edüp Süleymân [Hân] asrında taşıyla Avlonya kal‘ası binâ olunmuşdur. Bu Yengeç kal‘ası limanının cümle cânib-i erba‘ası balık dalyanlarıdır.

Ve bu limanın garb tarafında on sekiz mîl alarkada,

Cezîre-i Sazandır: Her sene cümle Venedik kâfiri donanması bu cezîrede kışlayup bağlanup ne cânibe isterse bu cezîreden teveccüh eder. Ve Avlonya kal‘asının lodos tarafında Karaburun demek ile ma‘rûf bir menzilgâh yelken yeri oldur. Ve lodos ile kıble cânibinde âsî Dukat Arnavudistânı cümle yüz pâre âsî kara başlı ve kara şapkalı kara *[362b]* keferelerdir, ammâ kefere desen âdemi katl ederler. Lâkin yine her bâr Girid kâfirine bunlar imdâda giderler. Bunlar gâyet şecî‘ bahâdır Arnavud âdemleridir.

Ve bu Avlonya'nın dahi cemî‘i halkı bahâdır ve gâzî dilâver server hünerver yiğitlerdir kim on pâre firkateleriyle cemî‘i Frengistân kâfirlerin korutmuşlardır. Kal‘arın ol firkateler ile korutmuşlar. Hattâ şimdiki hâlde kal‘a neferâtlarının nısfı Manya muhâfazasına firkateleriyle revâne oldular.

Ve bu Avlonya'nın hevâsı gâyet latîfdir, ammâ suyu nazîf değildir, zîrâ kuyu suyu içerler, ammâ mahbûbu ve mahbûbeleri Hudâ hakkıyçün gâyet latîflerdir. Lâkin tâze yiğitleri gâyet aşkıyâ olurlar. Ve esbâbları cümle Cezâyirli gibi kısa ve da[ra]cık esvâb geyüp baldırı çıplak ve başı fesli ve ayaklar[ı] siyâh fillar pâbuçlu arkaları beyâz ihrâmlı gâzî mücâhidîn-i fî-sebîlillâhlardır. Ekseriyyâ başları dâğlı ve sîne-i uryânları bağlı olup sîne-i pür-kîneleri çâk çâk şerha şerha olup bî-pîrehen pâ-bürehne ve ser-bürehne abdâl kalenderî-sıfat gâzîleri var kim dâ’imâ lisânlarında vird-i zebânları otursa tursa ve kalksa "Yâ Muhammed yâ Alî" deyü harekât [u] sekenât eder bir alay muhibb-i

Hânedân cânlardır kim cümle Fârisî-hânlardır.

Ve reng-i rûyları cümle humret üzre olup tendürüst ve tenperver bir alay serverlerdir. Hudâ cümlesinden râzı ola, eyi cânlardır.

Andan cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâ‘laşup ve yarar vesîle yiğitler alup andan garb tarafına 2 sâ‘at gidüp,

Karye-i Çirkona: Hunkâr hâssı olup azîm ma‘mûr karyedir. Anı ubûr edüp nehr-i Ergiri Venedik körfezi deryâsına mahlût olduğu mahalde atlarımızla cümle bir keştîye süvâr olup nehr-i Ergiri'yi karşu tarafa geçüp Müzakiyye sahrâsı kazâsına dâhil olup ol sahrâ içre ma‘mûr u âbâdân kurâlarda zevk u safâlar edüp 5 sâ‘at dahi cânib-i garbda kurâlarda gidüp,

Der-kayd-ı hudûd-ı vilâyet-i Elbasan, ya‘nî kal‘a-i eşkâl-i Baştovasan

Lisân-ı Arnavudca (---) (---) demekdir. Bânîsi Bundukanî Venedik'i Pirinc-pirim kralı binâsıdır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Arnavud İskenderiyyesi gazâsına giderken bu kal‘ayı be-dest-i Gâzî Mahmûd Paşa ve Gâzî Semendireli Balı Beğ feth etmişlerdir. Hâlâ Elbasan sancağı hâkinde leb-i deryâda Venedik körfezinden şark cânibine girmiş bir körfez dahi vardır. Ol küçük körfezin ağzında Elbasan şehri içinden cereyân eder nehr-i Vâ‘ız ve nehr-i Uşkumbi bu Baştova kal‘ası dibinde deryâ-misâl olup deryâya, deryâ-misâl mahlût olduğu mahalde kal‘anın bir dîvârın mezkûr nehr-i azîm münhedim edüp Venedik körfezi bahrine munsabb olduğu mahallin bir kumsal yerinde şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Dâ’ir[en]-mâdâr cirmi yedi yüz adımdır. Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları vardır. Dırac kal‘ası emîni hükmünde olup cümle dalyanları ve sâ’ir mahsûlâtları cümle mîrîdir, zîrâ iskele-i azîmdir kim karşu İşpanya ve Kalavra ve Pulya ve Körfös [ve] Venedik şehirlerinin bender-âbâd iskelesidir.

Derûn-ı kal‘ada bir kiremitli câmi‘i ve kırk elli kadar neferât evcüğezleri vardır. Birkaç kerre Malta küffârı firkateleri bu kal‘aya yıkıklarından girüp ihrâk edüp gitmişlerdir. Çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur, ammâ câ-be-câ bâğları vardır.

Ve halkı gâyet garîb ve garîb-dost Arnavudlardır. Balık sayd edüp kifâflanırlar. Ve Freng ile bey‘ [u] şirâ ederler, zîrâ Elbasan'ın bir iskelesi dahi budur, ammâ sığ ve kumsal deryâ olmak ile iri kalyonlar limanına gelemez, ammâ ufak gemilere latîf yatak yeri limandır.

Andan şimâle (---) sâ‘atde yine **Müzakiyye sahrâsı** âbâdânı içre kal‘a-misâl kulleli çiftliklerde zevk u safâlar ederek,

Evsâf-ı dâr-ı emânet-i bâc, ya‘nî köhne-binâ-yı kal‘a-i azîm Dırac

Zamân-ı kadîmde sirâc-ı bedr-i münîr gibi şa‘şa‘a verir bir kal‘a-i münevver imiş kim be-kavl-i müverrihân-ı Latin bu kal‘a Rûm-i Yûnâniyân binâsı olup ba‘dehu İşpanya destine girüp ba‘dehu bir hîle ile Bundukanî Venedik'i eline girüp andan sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Gâzî İskenderiyye ve Ülgün ve Bar ve Leş kal‘aların feth etdikde be-dest-i Mahmûd Paşa bu Dırac kal‘asın dahi zor-ı bâzû ile Bundukanî Venedik elinden feth edüp ba‘dehu küffâr-ı Freng-i bed-reng-i pür-ceng yine bu kal‘aya istîlâ edüp ba‘dehu cülûs-ı Bâyezîd Hân'da sene (---) târîhinde yine bu kal‘a feth olup hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Elbasan hâkinde voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf *[363a]* kazâdır.

Ve nâhiyesi (---) aded kurâ olup hâlâ hükûmeti hâss-ı hümâyûndur kim maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem otuz yük akçe iltizâm ile başka emîni var, iki yüz âdemiyle hükûmet eder, zîrâ Elbasan'ın ve gayri vilâyetlerin azîm iskelesidir. Zîrâ Venedik körfezi içidir ve Elbasan'ın şâhrâh

emn-i emân yoludur kim dâ'imâ araba işlediğinden cümle bâzergânların gemileri bunda yanaşırlar. Ve azîm tuz ma'deni vardır kim başka mukâta'adır. Cümle Rûmeli'ye ve cemî'i Frengistân'a arabalar ve gemilerle tuz bundan gider, zîrâ gâyet lezîz tuzlası vardır kim iskele başında dağlar gibi tuzlar yığılıdır.

Der-vasf-ı kal'a-i Dırac: Bir düz tuz sahrâsının deryâ kenârisinde Venedik körfezinden bir küçük körfezcik dahi yetmiş seksen mîl içeridir. Anın kenârında şekl-i murabba' bir kal'a-i azîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile niçe divelden divele intikâl edüp hıfz [u] hırâseti mümkin olmadığından gözden düşüp vîrân olmuşdur. Ammâ dâ'iren-mâdâr cirmi beş bin adımdır. Zamân murûriyle içinde âdem az kalup kefere tuğyânından anlar dahi sâkin olmağa iktidârları olmamağın sene (---) târîhinde Bâyezîd Hân-ı Velî asrında bu kal'anın kıble cânibinde bir köşesin bölüp şekl-i murabba' bir küçük kal'acık binâ etmişler kim cirmi sekiz yüz adımdır.

Ve iki kapusu var. Biri cânib-i şarka nâzır Elbasan kapusudur, biri cânib-i garba meftûh leb-i deryâda emîn iskele kapusudur. İçinde yüz elli aded alçacık binâlı ve kiremitli evlerdir.

Çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmları yokdur. Ancak bir câmi'i kiremitli ve kârgîr minâreli Bâyezîd-i Velî câmi'idir. Ve bâğ u bâğçeleri ol kadar yokdur, zîrâ alçak tuzlu şûre yerlerdir. Dizdârı ve yüz elli kadar neferâtları ulûfelerin emînden alırlar. Ve yüz elli akçe kazâdır. Kâhîce Elbasan kazâsına ilhâk ederler. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı cümle Elbasan'dadır. Ve cümle on bir aded hurde topcuğazları var.

.....(1.5 satır boş).....

El-hâsıl acâ'ib emânetdir ammâ ol kadar şehr-i ma'mûr değildir.

Andan kalkup cânib-i şarka (---) sâ'at çemenzâr düz yerlerde ma'mûr u âbâdân kurâları deryâdan bir körfez girmiş anın kenârınca yemîn ü yesârda olan kurâları ve kulleli âbâdân çiftlikleri seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı şehr-i bâzâr-ı mahmiyye, ya'nî kasaba-i metîn Kavaye

Sene (---) târîhinde (---) (---) binâsıdır. Elbasan hudûdunda bu dahi Dırac emîni hükmünde başka voyvadalıkdır. Dırac kal'ası leb-i deryâda bir cezîre-i bî-hâsıl yerde olmağın Dırac kadısı bunda sâkin olup emîni Dırac'da sâkin olur yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi yetmiş üç pâre kurâdır. Amâristân-ı şehri bir düz vâsi' zemîn-i mahsûldârda ve bir halîc körfez nihâyetinde bâğ u bâğçeli müferrih ve dilküşâ bir şîrîn kasaba-i ra'nâdır.

Cümle dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî ve hadîkalı ravzalı kârgîr binâlı havuz ve şâzrevânlı serâpâ kiremit ile mestûr kâ'a ve şâhnişîn ve maksûreler ile ma'mûr u müzeyyen ve mükemmel sarâyları vardır.

A'yân-ı kibârı ve kübbâr-ı eşrâfi çokdur. Evvelâ Harîszâde ve Paşozâde ve (---) (---) (---).

Ve cümle dörd aded mahallâtlardır. Evvelâ (---) mahallesi ve (---) (---) (---) (---)

Ve cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi'i (---) ve (---) câmi'i (---) (---) (---), meşhûrlardır. [Ve] cümle 4 aded mahalle mescidleridir, ammâ kârgîr binâ minâreleri yokdur, cümle alçak minâreciklerdir.

Ve cümle iki aded medreselerdir, ammâ sûhtevâtları tâlib-i ilm değillerdir. Ve cümle üç aded dershâne-i sıbyândır. Ve cümle iki aded âsitâne-i tarîk-i dervîşândır.

Ve cümle iki yüz aded ma'mûr u âbâdân ve müzeyyen çârsû-yı bâzâr dükkânları var kim her şâhrâhında gûnâ-gûn tut meyvesi ağaçları ile müzeyyen olup sâyedâr bir sûk-ı sultânîdir. Cümle ehl-i hıref mevcûd olup cemî'i metâ'-ı zî-kıymet bî-kıymet ve bî-minnet bulunur, zîrâ Baştova kal'ası halkı ve Dırac kal'ası halkı bu şehrin çârsû-yı bâzârlarına muhtâclardır. Anıniçün bâzârı ma'mûr u

müzeyyendir.

Ve cümle iki aded hân-ı tüccârânı vardır. Bunlar dahi kârgîr binâ olup gûyâ bezzâzistân gibi her kumâş kâlây vâlây mevcûddur. Ammâ çârsû hammâmı yokdur. Lâkin "Sarây hammâmları kırkdan ziyâdedir" deyü nakl etdiler, ammâ Harîs- *[363b]* -zâde Ağa bir çârsû hammâmı inşâ etmeğe ta'ahhüd edüp çârsû içre zemînin dahi görüp tedârik eyledi. Hudâ itmâmın müyesser ede. Lâkin bu şehrin a'yân-ı kibâr hammâmlarına akrabâ ve ta'allukâtlar girüp çârsû hammâmına ihtiyâcları olmadığından çârsû hammâmı yapmağa bir kimesne sa'y etmemişlerdir, ammâ ankâ ve bâzergân ve mün'im hânedân sâhibi âdemleri vardır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olup halkı gâyet garîb-dostlardır.

Andan yine şark tarafına düz yollar ile Elbasan nehri kenârınca 3 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr-ı metîn, ya'nî kal'a-i ma'mûr Pekin

Sene (---) târîhinde Dırac ve Kavaye ve Baştova yolları Arnavud aşkıyâsı elinden Elbasan yolları emn-i emân olmağiçün Sultân (---) (---) asrında ol yollar beklensün deyü bu kal'ayı binâ edüp ismine Beklin kal'ası derler. Ba'dehu galat-ı meşhûr evlâ olup Beklin'den galat Pekin kal'ası derler. Vech-i tesmiyesi böyledir. Hâlâ tahrîr-i Süleymân Hân üzre Elbasan beğinin hâssı voyvadalığı hükmünde olup Elbasan kal'ası nâhiyesidir.

Kal'ası bir bayır altında bir vâsi' düz yerde ve Elbasan nehri kenârında şekl-i murabba' bir küçük kal'adır. Cirmi kâmil dâ'iren-mâdâr beş yüz aded hatvedir, ammâ handakı yokdur, ammâ çârkûşesinde Çâryâr aşkına çâr aded sa'b kulleleri var. Ve kıble tarafına bu kal'a sehel yokuşdur. Cümle temelleri kayalar üzre vâki' olmuşdur. Ancak bir kapusu şimâl tarafında taşra varoşa açılır. Dîvârının kaddi on iki arşın bâlâdır. Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları ve beş aded şâhî topları var. Hâlâ iç eldir kim gâyet emn-i emândır. Derûn-ı kal'ada cümle otuz aded ufak daracık kiremit örtülü dârları vardır. Ve kapusu üzre bir küçük câmi'i var, ammâ minâresi yokdur. Ve kal'anın solunda dîvâra muttasıl bir çemenzâr yerde namâzgâhı var.

Der-ta'rîf-i taşra varoş-ı müzeyyen: Kal'anın şimâli ve şarkı ve garbında cümle dörd yüz aded kiremitli mükellef ü mükemmel sarây-misâl bâğlı ve bâğçeli ve havuz ve şâzrevânlı cümle tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ evlerdir. Cümle yedi aded mahallâtlardır.

Ve cümle dörd aded kiremitli câmi'lerdir. Üçü kârgîr ve musanna' ve serâmed minârelidir, ammâ bir minâresi alçak minâreli câmi'dir, ammâ cümleden çârsû içre Kandiye fethine bâ'is ü bâdî olan Yeniçeri Ağası Vezîr-i Âsaf-dilîr Abdurrahmân Paşa câmi'i, gerçi kiremitlidir ammâ gâyetü'l-gâye cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i müferrihdir. Kıble kapusunun atebe-i ulyâsı tâki üzre müzehheb celî hatt ile tahrîr olan târîhi budur:

Hamdü lillâh çûn bu câmi'-i cedîd oldu tamâm,
Her nazar edenlere oldu makâmı dilküşâ,

Nev bahârın evsatında çûn tamâm oldu bu cây,

Bârekallâh oldu ra'nâ târîhi hey ağniyâ.
Sene 1077.

Andan çârsûnun öte başında Harîszâde câmi'inin kapusu üzre lâciverd ve müzehhebli târîhidir:

Hazret-i Hak'dan olupdur işbu câmi‘ bî-gümân,
Kasaba-i Beklin içre oldu bir âlî nişân,

Her gören hayr du‘â ile dedi târîhini,

Hamdü lillâh çûn yine lütf eyleyüp ol Müste‘ân.
Sene 1076.

Meşhûr câmi‘ler bunlardır.

Ve cümle yedi aded mahallâtlarda yedi aded mesâcidler vardır. Ve cümle üç aded yerde medrese-i tâlibân-ı sûhtegân vardır, ammâ ehl-i ırz hâl sâhibi mü’eddeb âdemlerdir, zîrâ bu diyârın sûhtevâtları cümle aşkıyâlardır. Anların irtikâb etdiklerin kavm-i avân etmezlerdir.

Ve cümle beş aded mekteb-i sıbyân ciğer-kûşe-i püserân vardır, zîrâ gâyet zekiyyü't-tab‘ necîb ü reşîd gulâmları vardır. Ekseriyyâ manzûm kitâbları hıfzen okurlar. Ve cümle iki aded tekyegâh-ı fukarâ-yı Âl-i Abâ-yı dervîşânı var.

Ve cümle yedi yerde âb-ı hayât çeşme-sârları var. Cümlesi Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa hayrâtıdır. Ve gâyet lezîz âb-ı hayât hoş-güvâr sulardır kim bu şehri mâ-i cârîler ile saky edüp amâr etmişdir, zîrâ bu Abdurrahmân Paşa'nın aslında bu şehir maskat-ı re’sleri olduğunda[n] amâr edüp dahi niçe gûne hayrât [u] hasenâtlara şürû‘ etmişdir.

Mukaddemâ sene (---) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân cülûsunda ve Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ iclâsında Kulkethudâsı bulunan Çelebi Mustafâ Kethudâ bu şehirli olup Abdurrahmân Paşa, Çelebi Kethudâ'nın kız karındaşzâdesi olup yeğenidir. Mustafâ Kethudâ {Abdurrahmân Paşa'nın dayısıdır kim Buruşukoğulları nâmıyla meşhûr idi. Ol} merhûm yerde sa‘îd ü şehîd yatdıkca Cenâb-ı Kibriyâ Abdurrahmân *[364a]* Paşa gibi müdebbir ve mubattın ve mubassır gâzî vezîre cenâb-ı Bârî ömr-i tavîller vere, zîrâ Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ile yek-dil [ü] yek-cihet olup anın re’y [ü] tedbîriyle Kandiye üç yılda feth oldu, yohsa kırk yılda fethi müyesser olacak kal‘a değil idi.

Ve cümle bir aded latîf hammâmı var. Bu dahi Abdurrahmân Paşa hammâmıdır. Gâyet âb [u] hevâsı ve binâsı latîf bir küçük rûşen-binâ bir hammâm-ı rûşenâdır.

Ve cümle iki aded hâncuğazlardır. Ve cümle iki yüz aded Kal‘aönü meydânında dükkânlardır. Ekseriyyâ mutâfları ve pâypûşçuları çokdur. Ve Çârsû-yı hüsn içre gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâ sâyedâr eşcârından mâ‘adâ âbdâr ve lezîz tut dırahtları ve üzüm asmaları ile bu çârsû-yı hüsn sâyedâr olmuşdur kim cümle dırahtlar tertîb üzre dikilüp sûk-ı sultânîyi tezyîn etmişdir.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbu ve mahbûbesi gâyet çokdur. Ve cümle ahâlîsi garîb-dostlardır kim âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldur. Ve gâyet ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at salâh-ı hâl ile meşhûr âdemleri vardır.

Ve bâğ u bâğçeleri cihânı dutup zeytûnu ve nârı ve inciri ve câ-be-câ limon ve turuncu bulunur. Ekseriyyâ bâğlarının handaklarında bîd-i ser-nigûnlar ve kavak dırahtları dikilidir. El-hâsıl gâyet şîrîn ve müzeyyen kasaba-i ra‘nâ ve kal‘a-i zîbâdır kim cümle eşyâ bu rabtada mevcûddur.

Ba‘dehu bunda cümle ahbâb ile vedâ‘laşup ve Abdurrahmân Paşa efendimize a‘yân-ı vilâyetden mektûblar alup andan nîm sâ‘at şarka gider (---) deresi üzre Abdurrahmân Paşa'nın bir göz taş cisr-i musanna‘ından ubûr edüp andan bayırlar dibinden gidüp,

Menzil-i karye-i Çiçol: Abdurrahmân Paşa efendimizin ebâ an cedd vatan-ı aslîsi olan köyüdür kim hânedânında karındaşı Mahmûd Ağa da sâkin olup zevk u safâlar etdik. Bir depe başında bir

mürtefi‘ zemîn-i cihân-nümâ hevâdâr yerde bir ma‘mûr çiftlikdir. Bunda bir şâhnişînde sâkin olup kâmil bir hafta sohbet-i hâslar edüp Pekin şehrinden gürûh gürûh ahbâb gelüp Hüseyin Baykara cem‘iyyetleri ederdik.

Ba‘dehu Mahmûd Ağa ile vedâ‘laşup andan yine cânib-i şarka Elbasan nehri kenârınca giderken gemiler üzre binâ olunmuş un değirmenlerin seyr [ü] temâşâlar etdik kim bu dahi böyle bir diyâra mahsûs değil bir tarz-ı musanna‘ değirmenlerdir kim görenin aklı gider. Ve gâyetü'l-gâye sür‘at üzre işler âsiyâblardır.

Andan yine nehir kenârınca ma‘mûr kurâlar ve bâğ u bâğçeler güzer edüp,

Karye-i Lolat andan **karye-i Payova** andan **karye-i Peşkim** andan **karye-i Kures** andan **karye-i Berdaşiş**: Bunlar cümle Elbasan nâhiyesi köyleridir. Kimi tîmâr ve kimi ze‘âmet ve kimi mu‘âfdır, ammâ mezkûr Berdaşiş köyü Elbasan nehri üzre olan ağaç cisrin ta‘mîr [ü] termîmi içün mu‘âf [u] müsellem bir ma‘mûr köydür.

Bu mezkûr köyleri 4 sâ‘atde ubûr edüp şehr-i Elbasan hâricinde Hısım Mehemmed Paşa'nın çiftliğinde sehel atlardan enüp şehirde Rûmeli eyâletine mutasarrıf olan Çorum Mustafâ Paşa kâ’immakâmına Manya muhâfazasıyçün emr-i pâdişâhîler ile geldiğimizin haberin gönderüp kâ’immakâm dahi cümle a‘yân-ı kibâr zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâr ve gayri asâkir-i bî-şümâr ile hakîrin istikbâline çıkup alay-ı azîm ile şehirde beğlere mahsûs sarây-ı azîmde nüzûl edüp dîvân-ı pâdişâhî olup emr-i pâdişâhîler kırâ’at olunup mefhûmu cümle a‘yân-ı kibârın ma‘lûmları olup "Emir pâdişâhın" deyüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ şehir içre nâdîler nidâ edüp herkes Manya muhâfazasına gitmeğe âmâde olmağa mübâşeret edüp hakîrden on gün mehil ricâ etdiklerinde hakîr eyitdim:

"Eyle olsun ammâ on birinci gün elbette bu şehirden çıkmak gereksiz" dedikde cümle "Fermân pâdişâhındır" deyü herkes işlerine meşgûl oldu.

Meğer merhûm Mustafâ Paşa'nın bu müsellimi olan kimesne Cemâlîzâde nâmıyla ma‘rûf bir mîr-kelâm ve âlüfte ve âşüfte çelebi âdem meğer Elbasan şehrinden imiş. Hemân hakîri Paşalar sarâyından kaldırup kendünün sarâyına kondurup hânedân-ı azîmde cümle hüddâmlarıyla hücreler ta‘yîn edüp şeb [ü] rûz üç nevbet ta‘âm-ı firâvân mümessek ni‘met-i uzmâlar yeyüp şehr-i Elbasan'ın âlüfte ve âşüfteleriyle hüsn-i ülfetler ederek şehrin kibâr-ı evliyâullâhların ve niçe bin gûne temâşâ-yı ibret-nümâlar seyr-i seyrân etmeğe bezl-i ihtimâma sa‘y-i tâm etdik.

Evsâf-ı şehr-i bezek-ârây-ı arûs-ı cihân, ya‘nî belde-i azîm [ü] kadîm kal‘a-i Elbasan

Hakkâ ki Anatolu'da Arabistân'ın bezekistân-ı arûsu şehr-i Ayntâb'dır, ammâ Rûmeli'nde Arnavudistân'ın gelincik şehri bu belde-i Elbasan'dır.

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin bu şehr-i kadîmin ibtidâ bânîsi İskender-i Kübrâ asrında Kavala kal‘ası sâhibi Feylekos-ı Yûnân binâsıdır. *[364b]* Niçe bin hukemâ-yı kudemâ-yı kehenâ-yı kûhen-i selef bu şehri cây-ı vatan edinüp amâr etmişler.

Netîce-i merâm niçe yüz gûne mülûkdan mülûka ve melikeden melikelerin destlerine ba‘dehu Rûmeli diyârları tavâ’if-i mülûk şeklinde olup bu şehr-i azîm Sırf kralı Destpot nâm kral-ı dâllın Banya nâm bir oğlu ve Basanya bir veled-i pelîdi ellerinde bu şehir iştirâk-i sevîler üzre mutasarrıflar iken iki nefer karındaş-ı pelîd-i anîdler hüsn-i zindegâne edemeyüp birbirleriyle ceng-i azîm edüp âhır-ı kâr Basanya nâm şehzâde-i âzâde ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâlden halâs olup doğru Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî'ye gelüp şehâdet parmağın kaldıru[p] Hudâ-yı Bî-zevâl'i birleyüp kelime-i tevhîd getirüp huzûr-ı pâdişâhîde Akşemseddîn hazretlerinin ta‘lîm [ü] telkîniyle şeref-i İslâm ile müşerref olup bizzât Ebü'l-feth Sultân Mehemmed şehr-i Üsküb'den

Arnavu[d] İskenderiyyesi fethine azîmet etmişken atf-ı ınânın bu Elbasan üzre çevirüp kırk bin asker ile Koca Mahmûd Paşa talî‘a-i asâkir-i kerrâr olup Basanya nâm müslim olan Mehemmed Beğ'in delâletiyle bir gece şehri bu kadar el basılup Basanya Mehemmed Beğ karındaşı Banya nâm kralı câme-hâbında basup dipdiri dutup katl edüp Âl-i Osmân i‘ânetiyle İslâma geldiğinden babası şehrin Mahmûd Paşa ile ma‘an feth ederler. Ve içinde olan Rûm ve Freng kâfirlerin cümle kırarlar.

Anıniçün bu şehir el vilâyet halkıyla basıldığından ve Basanya Mehemmed Beğ fethinde bulunduğundan Elbasan şehri derler. Yohsa lisân-ı Rûm'da isme (---) lisân-ı Freng'de nâmı (---) lisân-ı Arnavud'da (---) (---) dır. *Tevârîh-i Latin*'de mufassal hikâyeleri vardır, ammâ biz ihtisâr üzre tahrîr etdik.

Ba‘dehu bu kal‘a fethi müjdesiyle Basan[ya] Mehemmed Beğ huzûr-ı Mehemmed Hân'a ılgar ile varup müjde etdikde Ebü'l-feth Gâzî kelâm-ı mu‘cez nutuklarından buyururlar kim,

"Âferim elin basan Mehemmed Beğ sana basdığın baban tahtını ihsân etdim. Anda benim nâmıma gümüş ma‘deninden sikke kesdirüp dahi etrâf vilâyetlerin kabza-i teshîr[e] al" buyurduklarında Akşemseddîn ve Emîr Buhârî ve Monla Gürânî hazretleri ol memleketler feth [u] teshîre hayyiz-i suhûletle girmeğiçün bu niyyete el-fâtiha denilüp hakîkatü'l-hâl cemî‘i Arnavudistân ve Hersekistân Sultân Mehemmed-i Fâtih ve Sultân Bâyezîd-i Velî-i Nâsıh zamânlarında feth ü fütûh olmuşlardır.

Ba‘dehu bu Elbasan, Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancak beği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâss-ı hümâyûnu 201.963 akçedir. Ve ze‘âmeti 18'dir ve cümle erbâb-ı tîmârı 138 adeddir.

Alaybeği ve çeribaşı vardır. Hîn-i seferde kânûn üzre cümle erbâb-ı tîmârı dörd bin altı yüz pür-silâh güzîde asker olur. Rûmeli vezîri kankı sefere giderse bunun dahi mîr-i livâsı me’mûr olduğu sefere giderler. Ve üç yüz akçe pâyesiyle tahtabaşı mansıbıdır.

Ve nâhiyesi cümle (---) aded ma‘mûr kurâlardır. Beher sene kadıya ber-vech-i adâlet on kîse hâsıl olur. Beğine otuz kîse hâsıl olur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı ve şehir nâ’ibi ve muhtesib nâ’ibi ve muhtesib ağası ve bâcdâr ağası ve harâc ağası ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdâr[ı] ve kal‘a dizdârı ve cümle (---) aded kal‘a neferâtları ve beş aded kal‘a ağaları ve mi‘mâr ağası ve şehir kethudâsı ve mu‘âf kal‘a huddâmı keferesi var.

Ve re‘âyâlar üzre portoyoroz kefereleri vardır kim cümle yigirmi aded hâkimlerdir. Ve gâyet ma‘mûr ve mazbût hükûmet yeridir kim cümle re‘âyâ vü berâyâları mutî‘ [u] münkâdlardır.

Ve sancağı hudûdu içre cümle (---) aded kazâlardır. Evvelâ cenûb cânibinde Baştova kazâsı, Müzakiyye kazâsı, cânib-i garbda Dırac kazâsı ve

.....(1 satır boş).....

meşhûr kazâlar bunlardır.

Ve cümle sancağı hükmünde beş yüz yigirmi altı aded kurâlardır, ammâ çoğu mu‘âf u müsellem ve çoğu mîrî köylerdir, beğler müdâhale edemezler.

Der-girdâ-gird-i eşkâl-i kılâ‘ât-ı Elbasan

Kal‘ası bir düz zemîn-i mahsûldârda şimâli rub‘ sâ‘at ve kıble cânibi rub‘ sâ‘at ba‘îd bayırları ve dağları cümle bâğlı bir vâsi‘ öz içinde nehr-i Uşkumbi kenârında şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî bir köhne-binâ kal‘adır kim kaddi on beş arşındır.

Ve dendân-ı bedenleri gâyet musanna‘ ve etrâfında elli aded ebrâcları var. Ve cânib-i erba‘asında

handakı iki âdem kaddi kadar amîkdir ammâ elli arşın arîzdir. Ve handakı içre sâfî bâğ u bâğçelerdir. Kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin dört *[365a]* yüz adımdır.

Ve cümle üç aded demir kapuları vardır. Biri şarka ve biri garba ve biri çârsû tarafında kahveler önünde kıbleye nâzır işlek bâb-ı azîmdir. Ve bu kapu iki kat kapudur, öbürleri dahi ikişer katdır, zîrâ kal‘a dahi gird[â]-gird iki kat hisâr dîvârlıdır. Anıniçün kapuları ikişer katdır. Ammâ bu kıbleye nâzır çârsû kapusunun kemeri üzre Ebü'l-feth Sultân Mehemmed'in tâ Âl-i Osmâncığ'a varınca ecdâdları bir beyâz mermer üzre celî hatt ile tahrîr olunmuşdur ve târîh-i Elbasan yazılmışdır, sene 859.

Ve bu kapu üzre üç aded çâr-kûşe beyâz mermer-i hâs üzre ok ve kurşum darbları urulmuş alâmetleri zencîr ile asmışlar. Cümle âyende vü revendegânlar temâşâ ederler. Ve bu kapu üzre bir fevkânî Hunkâr câmi‘i var, kiremitli bir kâr-ı kadîm câmi‘-i kerîmdir. Bu câmi‘e karîb bir serâmed sâ‘at kullesi var. Gâyet musanna‘ ve dürüst sâ‘ati var kim aslâ dakîka ve derîce fevt etmez. Cümle cevâmi‘lerin mü’ezzinân-ı Bilâlîleri ana nâzırlardır.

Ve bu kal‘a içre cümle dörd yüz altmış aded kiremitli bâğsız ve bâğçesiz sehel vâsi‘ce tahtânî ve fevkânî kâr-ı kadîm köhne-binâ hâneleri var. Dizdâr hânesi bundadır, ammâ iç el olmak ile neferâtlarının kendüleri ve evleri dahi yokdur. Ancâk kal‘aya mu‘âf [u] müsellem kefereler hidmet ederler.

Der-vasf-ı taşra varoş imâret-i hânedân-ı a‘yân-ı ağavât

Evvelâ bu Elbasan kal‘asının cânib-i erba‘asında bayırlar dibine birer sâ‘at mesâfe yerlere dek cümle ma‘mûr u âbâdân u müzeyyen ve bâğ u bâğçe-i besâtîn-i cinân misilli cihân sarâylarıyla ârâste ve gûnâ-gûn kasr-ı Havarnak ve şâhnişînler ile pîrâste olmuş serâpâ la‘l-gûn ve musanna‘ ve hemvâr kiremit örtülü hânedân-ı büyût-ı ra‘nâlardır kim cümle kârgîr binâ ikişer üçer kat şâhâne şâhnişînli ma‘mûr büyût-ı ra‘nâlardır kim elbette her hâne-i ra‘nâlarda birer uyûn-ı câriyeler cereyân edüp havuz [ve] şâzrevân ve selsebîl fevvârelerden pertâb eder hadîka-i ravza-i Rıdvânlı kâşâne-i zîbâlardır. Ammâ aslâ câmi‘lerin minâre külâhlarından gayri kurşum örtülü binâlar yokdur, hemân cümle ahmer-gûn kiremitler ile mestûr büyût-ı ma‘mûrlardır.

Evvelâ a‘yân-ı kibâr-ı kübbârdan müte’addid sarây-ı azîmlerin biri Hısım Mehemmed Paşa vezîr sarâyı ve paşalara mahsûs sarây ve Mustafâ Ağa sarâyı ve Memi Ağa sarâyı ve Cemâlîzâde sarâyı ve Kara Osmân Ağa sarâyı ve Hısım Mehemmed Ağa sarâyı ve Hısım Hasan Ağa kâşânesi ve Bıçakçızâde hânedânı ve Paşozâde beyti ve Sipâh Ağası âsitânesi niçe yüz sarây-yı zîbâlar vardır. Netîce-i merâm şehir kethudâsı defteriyle cümle bin yüz elli aded sarây ve hânedânlar ve büyût-ı ra‘nâlar vardır. Mâ‘adâları yine bâğçeli vasatu'l-hâl kimesnelerin büyût-ı râhatlarıdır.

Ammâ cemî‘i hânedânlarının kapuları subh u mesâ küşâdedir. Hattâ niçe kapular üzre bu Arabî ebyât celî hatt ile tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Sabâhuke makrûnün bi-izzin ve devletin
Ve bâbüke meftûhün li-ehli'l-hevâyici

deyü niçe dervezelerin atebe-i ulyâları üzre tahrîr olunmuşdur.

Ve niçe sarâyın dîvânhânelerinde bu ebyât tahrîr olunmuşdur:

Şerefü'l-beyti bi-ehlihi,

Ve şerefü ehlihi bi-sehâ’ihi.

Niçe bin bunun emsâli ebyâtlar terkîm olunmuşdur. Bu ebyâtlar mazmûnu üzre bu şehirde kapuların kapamak ve hânedân sâhibi başlı başına müsâfirsiz hüddâmlarıyla ta‘âm yemek gâyet ayıbdır. Anıniçün elbette her hânedânda âyende vü revende müsâfirîn eksik değildir.

Ve her dergâhda bu kadar müsâfirîn atıyla ve hüddâmlarıyla bir ay yatup kalksa istiskâl etmezler. Yıl başında bulunursa hâline münâsib elbette ıydiyye bir kisve verirler. Bu hüsn-i hâlleri kırk yıldan berü bir diyârda görmedim. İllâ Şâm Tarabulusu'nda Yeniçeri Ağası Hızır Ağa'da gördüm, bir de bu Elbasan'da gördüm.

Der-aded-i esmâ-i müzeyyenât-ı mahallât: Bu varoş-ı irem cümle on sekiz aded mahalle-i müslimîndir. Ve cümle on aded mahalle-i Rûm ve Arnavud ve Latin keferesi mahallâtları vardır. Ammâ aslâ Yahûdî ve Freng ve Ermenî ve Sırf ve Bulgar ve Voynuk kefereleri yokdur. Lâkin ticâret tarîkıyla gelüp hânlarda meks edüp yine giderler. Yohsa "Tavattun edelim" deyü kalırlar ise o ân amân u zamân vermeyüp katl ederler, tâ kadîmden böyle göre gelmişlerdir. Evvelâ (---) mahallesi ve

.....(1 satır boş).....

meşhûru bunlardır.

Der-beyân-ı aded-i cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân sâhibü'l-hayrât

Cümle kırk altı aded mihrâbdır. Cümleden kadîm Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî câmi‘idir kim kal‘a kapusu üzre fevkânî vâki‘ olup cemâ‘at-i kesîreli câmi‘-i kadîmdir.

Ve kal‘a ortasında *[365b]* Gâzî Sinân Paşa câmi‘i tahtânîdir, ammâ binâ-yı azîm ve atîkdir. Ve çâr-kûşe dîvârlarının taşra rûy-i dîvârında bir nokta konacak kadar hâlî yer yokdur. Cümle ebyât-ı eş‘âr-ı kasâ’id ve hadîs ve müfredler tahrîr olunmuş kim Rûm u Arab u Acem seyyâhânlarının birer kıt‘a hüsn-i hatları var kim yüz mücelled kitâb olur, zîrâ niçe bin şu‘arânın bu câmi‘-i kadîm menzilgâhıdır. Anıniçün herkes teberrüken birer gûne kalem ile arz-ı ma‘rifet edüp niçe kerre yüz bin âsâr terkîm eylemişler, zîrâ gâyet musaykal ve mücellâ ve müşa‘şa‘ dîvâr. Hattâ hakîrin her vardığım kurâ ve kasabâtlarda ve bir cem‘iyyet-i kübr[â] olacak yerde birer âsâr tahrîr etmek de’b-i kadîmim olmağile bunda dahi hakîr küstâhâne bir ebyât tahrîr edüp,

Ketebehu seyyâh-ı âlem Evliyâ.

Sene 1081.

deyü tenmîk etdik. Her şehre ale'l-ittifâk cemî‘i müverrihîn esmâ tevzî‘âtına bir isim komuşlar. Bu şehr-i Elbasan'a "Dâr-ı şu‘arâ" deyü tesmiye etmişler.

Ve bu kal‘a içre bu Sinân Paşa câmi‘i cemâ‘at[i] çok ma‘bedgâh-ı rûhânîdir, ammâ içinde leb-ber-leb Venedik'in Kotur kal‘asına gitmek içün asker-i İslâm beksumâtı me[m]lûdur. Hattâ Manya muhâfazasına giden asker-i İslâma bundan bin kantâr beksumât Dırac'a arabalar ile gidüp andan gemilerle Manya'ya gitdiler.

Andan Uzun çârsû içinde Hasan Balızâde câmi‘i kapusu üzre târîhi budur. Târîh:

Yapup Hasan Balızâde Hudâyçün,

Bu beytullâh çûn mânende cennet,

Bi-hamdillâh tamâm etdi bu hayrı,

Kabûl ede bi-hakk-ı Zât-ı Vahdet,

Ne devletdir bu kim tâ rûz-ı mahşer,

Diyeler rûz [u] şeb rûhuna rahmet,

Manastırî Leâlî dedi târîh,

Zehî oldu ibâdetgâh-ı ümmet.

Sene 1017.

Andan Tahıl bâzârında Bıçakçızâde (---) Ağa câmi‘i, aceb mevzûn minâreli bir câmi‘-i cedîd-i zîbâdır.

Andan Tavşan câmi‘i, mahbûb musanna‘ câmi‘-i pür-envârdır.

Andan Mahkeme kurbunda Sinân Beğ câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye [mâlikdir]. Meşhûr ma‘mûr bildiğimiz cevâmi‘ler bunlardır.

Der-vasf-ı ma‘bedgâh-ı mesâcid-i mahallât: Cümle yigirmi aded mahalle zâviyeleri ve buk‘aları ve mezkitleri eynelerdir. Evvelâ (---) mescidi (---) (---) (---) (---) (---) (---). Bunlar meşhûrdur.

Der-ilm-i dâru't-tefsîr-i âlimân-ı âmilân: Cümle (---) aded medrese-i tâbilândır. Cümleden (---) (---) (---) (---) (---).

Der-aded-i dâru'l-hadîs-i muhaddisân-ı peygamberât: Cümle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-defter-i dâru'l-kurrâ-i huffâzân-ı mücevvidân: Cümle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân-ı tıflân: Cümle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-tekye-i erbâb-ı tarîk-i Âl-i Abâ-yı dervîşân: Cümle on bir aded hânkâh-ı fakîrândır. Cümleden kal‘a içinde Sinân Paşa'nın tekye-i Halvetî'si bir şehirde yokdur. Fukarâsı ve evkâfı çokdur. Ve anda Hunkâr câmi‘i tekyesi, fakr [u] fâka sâhibi çille-i merdân sâhibi ârif-i billâh terk [ü] tecrîd cânları var. Andan Hacı Hasan tekyesi, bir hânkâh-ı fukarâdır kim niçe riyâzet-keş halkdan münzevî kûşe-nişîn merdleri var. Kendü der[d]leriyle ciğer-hûn ile tevhîd-i erreye meşgûllerdir. Andan

.....(1 satır boş).....

ma‘rûf-ı benâm tekyeler bunlardır.

Der-me’kel-i dâru'z-ziyâfât-ı imârât: Cümle üç aded me’kel-hâne-i müsâfirîndir pîr [ü] cüvân ve gebrâ vü tersâ vü muğâna ni‘metleri mebzûldur. Evvelâ Hunkâr imâre imâreti var. Bunlar meşhûr imâretlerdir.

Der-kâ’ime-i hân-ı hâcegân-ı tüccârât: Cümle on bir aded hânlardır. Evvelâ (---) hânı,

.....(1.5 satır boş).....

Der-şerh-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle tokuz yüz aded sûk-ı sultânî dekâkînleridir. Gerçi bir şâhrâh üzre değildir ammâ her tarîk-i âmmda olan dükkânları tertîb üzre binâ olunmuş ma‘mûr u

müzeyyen ve pâk ü pâkîze ve üzerleri örtülü sâyedâr çârsû-yı bâzâr-ı hüsndür. Cümleden sarrâchânesi ve gazzâzhânesi ve zergerân çârsûsu şîrîndir.

Ve yedi aded kahvehâneleri var kim gûyâ her biri birer gûne münakkaş nigârhâne-i Çîndir kim cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif ehl-i dil şu‘arâlar anda mevcûdlardır. Eğer bu kahâvîlerin her birin mâ-vaka‘ları üzre tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur.

Ammâ bu şehrin âbâdânına göre kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i dünyâda olan eşyâ-yı z[î]-kıymet *[366a]* la‘l yâkût ve elmâs ve zümürrüd ve dîbâ ve şîb ü zerbâf ve kâmhâ-yı dârây ve niçe bin gûne akmişe-i fâhireler mevcûdlardır.

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i işgâlât: Cemî‘i ehl-i sanâyi‘ ve erbâb-ı hıref mevcûddur, ammâ gazzâzları ve Arnavud kalkancıları ve okçuları ve yaycıları gâyet çokdur. Ve gâyet memdûh âlât-ı silâh işlerler. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-şinâh-i ulemâ-yı ebdân-ı hâzikân: Cümle kırk aded tabîb-i nabbâzı vardır, ammâ cümleden Frankul Latin ilm-i nabzda yegâne-i asrdır. Ve Hakîm Muhyî Çelebi, gûyâ Mesîh-i Enfâs'dır. Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-kâmil-i sâhib-i nazar kehhâl-ı üstâdân: Cümle üç aded kehhâllardır, ammâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-medh-i cerrâh-ı fassâdân-ı âmilân: Gerçi ilm-i cerâhatde çok kimesneler vardır ammâ cümleden (---) (---) (---) üstâd-ı müsellemdir.

Der-vasf-ı rûz-ı bâzâr cem‘iyyet-i âdemiyân: Bu şehr-i Elbasan içre her bâzâr günleri bir germiyyet-i cem‘iyyet-i kübrâ bâzâr olur kim bu şehrin cânib-i erba‘asındaki kurâlardan ve kasabât u kılâ‘ u şehirlerden niçe bin aded sığâr u kibâr ve avret u oğlan gelüp bu şehir içi âdem deryâsıyla mâl-â-mâl olup omuz omuzu sökmeyüp cemî‘i mahbûb u mahbûbeler arz-ı cemâl edüp bî-dirîğ ve bî-bâk ü bî-pervâ seyr [ü] temâşâlar olunup gizli metâ‘ların bey‘ u şirâ ederler, ammâ taşra köylerden ol kadar bedr-i münîr-i tal‘at Arnavud kızları gelir kim gûyâ her biri bir bânû-yı perî-peyker ve melek-manzar duhter-i pâkîze-ahterler gelir.

Hulâsa-i kelâm her bâzâr günleri bu Elbasan şehri benî âdem ile pür olup cemî‘i kâlây metâ‘ ile bu şehir bezenüp cümle Rûm diyârının ve cemî‘i Arnavudistân'ın gelincik çârsûsu olur.

Ve cemî‘i çârsû-yı bâzâr sokakları serâpâ kaldırım döşeli olup iki tarafındaki yaya kaldırımlarının kenârlarından birer gûne lezîz âb-ı hayât sular cereyân edüp cemî‘i şâhrâhları sular pâk eder.

Husûsan Çukacılar çârsûsunda ve Okçular ve Yaycılar ve Bıçakçılar ve Kılıççılar çârsûları içre yollar üzre sıra sıra dikilmiş tut ağaçları ve serâmed çınâr-ı müntehâlar ve bîd-i ser-nigûnlar ve niçe bin gûne üzüm ağaçları tertîb üzre yollarda dikilüp şehir içi dıraht-ı sâyedârlar ile müzeyyen olup cümle bâzâr halkı ol dırahtların zıll-ı himâyelerinde oturup metâ‘-ı nâdirelerin fürûht ederler.

Ve gayri çârsûlarda dahi gûnâ-gûn dırahtlar dikilmişdir kim cümle dükkân ahâlîlerine mezkûr şecerler sâyebânlar olup aslâ çârsû-yı hüsne güneş te’sîr etmez. Gûyâ bu şehir Macaristân'ın Kurs vilâyetinde hemân Kaşa şehri gibi bâğ-ı İremdir.

Der-sitâyiş-i hammâmât-ı râhat-ı cân: Cümle üç aded hammâm-ı dilsitânları var. Evvelâ biri kal‘a içinde şark tarafındaki kal‘a kapusunun iç yüzünde Sinân Paşa hammâmı, kâr-ı kadîmdir. Ve âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Suyu handak üzre cisir ile taşradan gelir. Andan taşra varoşda Çârsû hammâmı vâsi‘ ve hoş-binâ ve pâk ü pâkîze mahbûb hüddâmları ve bısâtları var. Andan,

.....(1 satır boş).....

Der-beyân-ı aded-i hammâmât-ı mahsûs-ı kibâr [u] a‘yân: Be-kavl-i şehir kethudâsı "Bu şehir

içre yüz altmış aded sarây hammâmları vardır" deyü ferah kesb ederler.

Der-fasl-ı enhâr-ı zülâl-i âb-ı hayvân: Bu şehir içre cereyân eden nehr-i Uşkumbi tâ Görice ve Lankada dağlarından gelüp niçe bin aded bâğları ve müşebbek bostânları rey edüp niçe bin âsiyâblar çevirüp bâlâda tahrîr olduğu üzre Bundukanî körfezi içre (---) kurbunda mahlût olur, ammâ şehrin etrâfında olan dağlardan niçe yüz aded uyûn-ı câriyeler cereyân edüp şehrin etrâfında olan niçe bin aded cinîn-i gaytânları rey etdiklerinden mâ‘adâ her hânedânlarda birer ve ikişer aded âb-ı revânlar cereyân etdiklerinden mâ‘adâ,

Der-aded-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayât: Bu şehir içre cümle dörd yüz otuz aded çeşme-i cârîler vardır. Cümleden handak kenârında İslâmbol'da Sultân Ahmed Hân'ın Atmeydânı'ndaki yeni câmi‘ini binâ eden mi‘mârbaşının bu şehir içre kırk aded çeşme-i âb-ı hayâtları vardır. Cümle çeşme-sârların kemerleri üzre kâşî-i çînde tahrîr olunan târîh budur:

Hazret-i mi‘mârbaşı oldurur bir rûy-i pâk,

Deh düşüp târîhini dedi Hüseynî hakîr,

Aşkına geldi Muhammed Mustafâ'nın mâ-i pâk.
Sene (---).

Diğer târîh: Bir çeşmesinin târîhi "Nâb-ı pâk" vâki‘ olmuşdur.

Ve Bıçakçızâde çeşmesi ve Cemâlî çeşmesi ve Vâ‘ız aynı vardır. *[366b]*

Der-kayd-ı hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Cümle tokuz aded bekârhâne odaları var kim içinde ehl-i sanâyi‘ garîbü'd-diyâr kimesneler kâr edüp işlerler.

Der-reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân: Hevâsının letâfetinden pîr-i nâ-tüvânları zinde olup yüz yaşında iken yüzleri humret üzre olup tâzeleri hem-çünân eylecedir.

Der-medh-i sıfat-ı mahbûb [u] mahbûbân: Mahbûbu ve mahbûbeleri eyledir kim her biri hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup hâllerinin her dânesi hâl-i Hâşimî-vârdır.

Der-esmâ-i eşrâf kibâr a‘yân: Cümleden velîni‘metimiz Cemâlîzâde ve Hısım Mehemmed Paşazâde ve Bıçakçızâde ve Çavuşzâde ve Dizdâr Ağa, bunlar meşhûr a‘yândır.

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-şi‘r-i güzîde-i musannifîn-i şâ‘irân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-nâmhâ-yı ihvân-ı hoş-sohbet yârân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-sâhib-i hâl-i ehl-i tarîk-i mecâzibân:

.....(2/3 satır boş).....

Der-kabâ-yı eşkâl-i ricâl-i merd-i meydân: Cümle halkı çuka ferrâce ve dolamalar geyüp sarık sararlar. Tâzeleri kırmızı arakiyye ve bağır yeleği ve kopçalı çakşır ve Kubâdî pâbuç geyerler.

Der-lisân-ı ıstılâhât-ı merd-i sühandân: Cümle Arnavudca kelimât edüp ekseriyyâ fasîh Türkî bilüp ulemâsı Fârisî-hânlardır. Tüccârları Rûmca ve Frengce dahi bilirler.

Der-nâmhâ-yı delîrân-ı fetâ-yı şecî‘ân: Ekseriyyâ isimleri Cemâlîzâde ve Kâsımzâde'dir, ammâ avânları Çelo [ve] Meto ve Paşo ve Afo ve Hamzo ve Koçı nâmlılardır.

Der-esmâ-i hüddâmân-ı halka-begûşân: Ekseriyyâ kölelerinin esmâları (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-libâs-ı gûnâ-gûn-ı bintân-ı nisvân: Ekseriyyâ hâtûnlarının libâsları çuka ferrâceler ve yassı başlı takyeler üzre beyâz dülbend örtüp gezerler.

Der-esmâ-i havâtîn-i kavm-i zenân: Ekseriyyâ havâtînlerinin isimleri Selîme ve Sâlime (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-benâm-ı cevâriyegân-ı ehl-i ısyân: Ekseriyyâ karavaş halâyıklarının esmâları Canısı ve Hanifi (---) (---) (---) (---) (---).

Der-binâ-yı ibret-nümâ-yı amâristân-ı âbâdân: Evvelâ Elbasan kal‘ası gâyet musanna‘dır. Ve câmi‘leri ve zîr-i zemînde su yolları ve serâmed minâre ve hânları metîn binâlardır.

Der-medh-i hevâ-yı hûb-ı câvidân: Âb [u] hevâsı ve binâsı memdûh-ı âlem olup sayf [u] şitâsı dâ’imâ i‘tidâl üzre olup halkı ten-dürüstlerdir.

Der-aded-i çâh-ı âb-ı hoş-güvâr-ı hânedân: Cümle şehir içre be-kavl-i şehir kethudâsı iki bin altmış aded âb-ı hayât su kuyuları vardır kim kullanırlar.

Der-hisâb-ı ekâlîm-i arz-ı beled-i şehristân: Be-ilm-i usturlâb bu şehir iklîm-i râbi‘de bulunup arz-ı beledi (---) dir. Tûl-ı nehârı (---) (---).

Der-kavl-i müneccimân-ı tâli‘-i amâristân: Bu şehrin tâli‘-i imâreti be-kavl-i kühhân-ı kudemâ burc-ı mîzân beyt-i zühre ve hevâ’îde bulunup halkı mesrûrdur.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı kıssîsân: Bu şehir içre cümle (---) aded kenîseler vardır. Evvelâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-fasl-ı hubûbât sebzevât mahsûlât: Her gûne mahsûlâtları olur, ammâ dânedâr buğdayı ve darısı ve arpası ve mercümeği (---) bî-hisâb olur.

Der-ni‘met-i uzmâ-yı envâ‘-ı me’kûlât: Evvelâ beyâz çöreği ve bahârlı ve şekerli firançile çöreği ve nohudlu simidi ve kırk gûne ta‘âmı memdûhdur.

Der-sun‘-ı Hudâ güzîde-i fevâkih-i müsmirât: Evvelâ bir vukıyye gelir emrûdu ve elması ve âbdâr kirazı ve ayvası ve kızılcığı ve kestânesi meşhûrdur.

Der-gûnâ-gûn-ı cân-perver-i meşrûbât: Evvelâ la‘l-gûn bâdesi ve hardâliyye ve reyhâniyye müsellesi ve vişnâbı ve bal suyu ve bozası memdûhdur.

Der-cüsûr-ı memerr-i nâs ve cemî‘i hayvânât: Evvelâ şehir içre cereyân eden nehr-i Uşkumbi üzre haşeb cisri gâyet musanna‘ evkâf-ı azîmdir.

Der-ta‘dâd-ı bâğ u besâtîn-i hadâ’ikât: Be-kavl-i bâcdâr "Bu şehir etrâfında yigirmi bir bin bâğ u bâğçe dölüm hakkı verir" deyü nakl etdi, ammâ çoğu mu‘âfdır.

Der-musallâ-yı ibâdetgâh-ı erbâb-ı hâcât: Bir müferrih namâzgâhdır kim duhâvî yeşil katîfe gibi çemenzârda elli yedi ad[ed] servi-i serâmedler ile müzeyyen ibâdetgâhdır.

Der-sitâyiş-i mesîregâh-ı kibâr-ı ağavât: Bu Elbasan şehrinin enderûn [u] bîrûnu cümle teferrücgâh ârâmgâh yerlerdir, ammâ hâss u âmmlara mahsûs olmuş çemenzâr u lâle‘ızâr yetmiş yerde merâmgâh mesîregâhları var. Cümleden şehir hâricinde **Lonca Köşkü** nâm olan yerde her gün ba‘de'l-asr şehrin cümle ahibbâ ve dostân âşıkân [u] ma‘şûkânları bu çemenzâr hıyâbân dırahtistân fezâsında köşe be-köşe herkes âşinâları ile gûnâ-gûn cilveler ederler. Gâyet latîf mecma‘u'l-irfân yeridir.

Ve **mesîregâh-ı Aynu'l-hayât:** Şehrin cânib-i şimâlindeki bâğlı bayırlar dâmeninde bir şarâb-ı tahûr sâfî kaynağı kenârında havuz ve selsebîl ve şâzrevânlı ma[k]sûreler ve çemenzâr soffalı yerdir.

Ve **teferrücgâh-ı Büzürg seng:** Şehrin kıble tarafı hâricinde nehr-i Uşkumbi suyu aşırısında bir

dırahtistân nahlistân gül-i *[367a]* gülistân hıyâbânistân içre bir çemenzâr-ı vâsi‘ fezâda Büzürg seng nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir nazargâh-ı uşşâkdır, ammâ Arnavud kavmi lehçesiyle bu mesîregâha Bozeşek derler. Galat-ı meşhûr evlâ olup böyle kalmışdır, ammâ aslı Büzürg seng'den galatdır. Meselâ bu çemenzâr mesîregâhın tâ ortasında bir ulu kaya vardır. Anıniçün Büzürg seng deyü şöhre-i şehr olmuş bir temâşâgâhdır kim Rûm u Arab u Acem'de misli yok bir nazargâh-ı Hudâ'dır kim evc-i âsımâna ser çekmiş niçe yüz aded bir kâ’ide ve tertîb dikilmiş dıraht-ı müntehâlardan çınâr ve kavak ve meşe ve pelid ve servi ve bîd-i ser-nigûnlar ile müzeyyen olmuş cânib-i erba‘ası gül-i gülistân ve bâğ u bostân hadîka-i cinânlı bir mesîregâhdır kim gûnâ-gûn maksûreler ve nişîmen soffalar ve niçe fiskiyye ve havuz ve şâzrevân fevvâreler pertâb edüp cereyân etmede.

Ve niçe matbah-ı Keykâvuslar ve müte‘addid kilâr ve hücreler ile ârâste ve gûnâ-gûn kameriyye ve dikkeler ile pîrâste olmuş merâmdır. Ve her fevvâreleri çınârların haşeblerine erer âb-ı hayâtdan nişân verir âb-ı şâzrevânlardır.

Ve niçe bin aded pençe-i âfitâb mahbûb-ı cihân gül-fem ve la‘l-gûn kiraz dudaklı kerûbiyân sıfatlı dilberânlar içün uşşâk-ı müştakân hezâr hezâr nâle vü efgân edüp hezârân hezârı nağamât etmeden ferâğat etdirüp her uşşâk andelîb-âsâ nevâsâz ü hânendelikler ile hoş-elhân ve asvât-ı hazîn etdiklerinde bülbülân-ı çemenistân dembeste ve hayrân olurlar.

Her tarafda köşe be-köşe cemî‘i uşşâkân ma‘şûkânlarıyla cilveler edüp bir hây hûy tarab ve ayş [u] ışretler olur kim gûyâ rûzları rûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhî olup şeb [ü] rûz Hüseyin Baykara meclisleri olur. Ve her tarafda gûnâ-gûn hânende ve sâzende ve mutrıbân ve meddâhânların ser âğâze-i hengâmelerinden cemî‘i hezârân hâmûş-bâş olup dem çekmezler.

Ve bu mesîregâh meydânında olan Büzürg seng ya‘nî ulu kayanın altından bir âb-ı hayât su kaynayup pertâb edüp çıkar kim gûyâ turna gözü gibi billûr-vâr şa‘şa‘a verir. Cemî‘i zamânda eyle hayât-ı câvidânî zülâli gibi cereyân etmededir.

Mâh-ı Temmûz-ı rûz-ı nevrûzda değme uşşâk bu ayn-ı zülâlin içinden üç kıt‘a taş çıkarmağa cür’et edemez, meğer bir âşıkın ma‘şûkası "Gir şu suda gasl eyle" deyü fermân ede, ol zamân suya girmek mukarrerdir, ya‘nî tâ bu mertebe bürûdet üzre halk olunmuş âb-ı zülâlden nişân verir şarâb-ı tahûrdur.

Ve bu mesîregâha şehirden ve etrâf [u] eknâf kurâ ve kasabâtlarından niçe bin a‘yân-ı kibârlar hayme vü hargâhlarıyla gelüp niçe bin aded külbe-i ahzânlar binâ olunup yılda bir kerre bir cem‘iyyet-i kübrâ bir âdem deryâsı bâzârı olur kim bunun dahi vasfında diller lâldir, gûyâ hemân Dolyan ve Maşkolor ve Alasonya ve Mizistre panayurıları gibi bâzâr-ı azîm durup ol kadar bey‘ u şirâ olur kim on gün on gecede beş Mısır hazînesi mâl cem‘ olup niçe hazîne mâl itlâf olup ahâlî-i Elbasan bundan zevk u safâlar edüp felekden sehelce kâm alup geceleri Kadr, rûzları rûz-ı ıyd-ı adhâ olup sohbet-i hâssu'l-hâss olur. Andan mesîregâh-ı

.....(1.5 satır boş).....

Niçe teferrücgâhları var ammâ bunlar meşhûrdur.

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Elbasan

Evvelâ bu şehrin cânib-i erba‘asındaki yollar ile gelirken bu Elbasan şehrinin aslâ amâristân imâretleri tâ şehir içre girmeyince bir alâmet görünmez. Hemân eflâke ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar içre ve bâğ u bâğçeler içre pinhân olmuş bâğ-ı İrem-misâl bir şehr-i azîmdir. El-hâsıl bu şehr-i ma‘mûre-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâ ve iklîm-i acîbe vü garîbedir. Ulemâ ve zurefâları ulûm-ı kesîreye ve fünûn-ı garîbeye mâliklerdir.

.....(6.5 satır boş)..... ***[367b]***

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı merâkıd-ı pür-envâr kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Elbasan

Evvelâ kal‘a handakı mukâbelesinde Çelebi Efendi merhûm kabr-i şerîfi seng-i mezârındaki celî hatt-ı müzehheb ile tahrîr olunan târîh-i musanna‘dır:

Devr-i âlemden eğer şükr sana eğer âh,

Hiç mümkin mi ki tağyîr oluna hükm-i İlâh,

Dediler hâl-i firâkında ahibbâ târîh,

Göçdü âh kevn-i fenâdan Çelebi tâbe serâh.
Sene 1027.

Târîh-i türbe-i Vukıyyezâde:

Dirîğ eyledi târâc-ı mülk-i ma‘rifeti,

Hemîşe böyle sitemhîz olur felek dâdâ,

Efendiler bu du‘â ile diyelim târîh,

Vukıyyezâde'ye Hak rahmet eylesün ebedâ.
Sene 1074.

Târîh-i meşhed-i Yahyâ Beğzâde:

Yahyâ Beğzâde ubûdiyyet ile sâlih idi,

Rûhuna rahmetini eyle atâ yâ Ma‘bûd,

Bu du‘â ile İlâhâ dedi Rûmî târîh,

Cennet-i Adn ola lütfunla makâm-ı Mahmûd.
Sene 1073.

Andan târîh-i tâ‘ûn:

Dedi Zevkî bî-safâ târîh,

Kıldı vîrân şehri tâ‘ûn âh. Sene (---).

Bu târîh Sinân Paşa câmi‘i dîvârında merkûmdur.

Târîh-i merkad-i Hasan Şâh der-bahr-i müstezâd:

Ger evc-i semâye eresin ka'r-ı semekden,

Hiç umma emânî

Kim arz [u] semâvâta gelen ins ü melekden,

Hep olmada fânî

Gûş eyleyecek dedi Hilâlî bu beyti,

Hem ola bu târîh

Câm-ı eceli içdi Hasan dest-i felekden,

Sûy-i du cihânı.
Sene 1072.

Ve niçe bin böyle musanna' târîhler cemî'i hân u câmi' ve mesâcid [ve] medreselerde manzûrûmuz olmuşdur, ammâ tahrîrinde aczimiz olup seyâhatimize mâni' olur ve tatvîl-i kelâm olmasın içün bu kadar ile iktifâ etdik.

Ve merkad-i pür-envâr Emîr Sultânlar, kal'a içinde Sinân Paşa tekyesinde medfûnlardır kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Andan eş-Şeyh-i İlhâm Sultân ziyâreti. Andan eş-Şeyh kutb-ı âfâk mahbûb-ı ale'l-ıtlâk âşık-ı Hayy-ı vedûd ya'nî eş-Şeyh Dede Maksûd, hâlâ vücûd-ı şerîfleri Ebü'l-feth asrından berü kabr-i münevveri içre bir seccâde hırkasıyla dest-i şerîfinde tesbîhiyle vücûdu ter ü tâzedir deyü nakl etdiler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Der-beyân-ı ecdâd-ı kadîm kavm-i Ârnâbûd, ya'nî kabr-i Cebel-i Elheme-i nâ-mahmûd

Elbasan şehri hâricinde (---) (---) nâm mahalde (---) (---) bir mesîregâh yerde medfûndur kim cemî'i Arnavud kavimleri "Cedd-i ızâmımızdır" deyü ziyâret ederler. Kabri üzre zamân-ı kadîm üzre iri taşlar komuşlardır. Niçe bir kerre münâsebetile ahvâli terkîm olunmuşdur, ammâ şimdi bu mahalde medfûn olduğiyçün bir şemme sergüzeşt-i firârın tahrîr edelim.

Bu Cebel-i Elheme bizzât kavm-i Kureyş'den Hazret-i Risâlet-penâh'ın sahâbe-i kirâmından olup Tebük ve Uhud ve Tâbût ve Hayber ve Bedr-i Huneyn gazâlarında bile olup niçe gazâlar edüp huzûr-ı Resûl-i Kibriyâ'ya niçe kerre baş ve diller getirir bir gâzî ve şecî' ve tüvânâ mîr-i Arab imiş.

Ba'dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde bir şeyhü'l-Arab'ın ya hatâ'en ya kasden gözün çıkar[up] şeyhü'l-Arab dahi bir gözü çıkmış gözün eline alup huzûr-ı Hazret-i Ömer'e gelüp,

"Yâ Ömer, emir şer'-i Resûl-i mübînindir. Gözüm yerine Cebel-i Elheme'nin gö[zü]n isterim" dedikde Cebel'i Hazret-i Ömer huzûruna da'vet edüp su'âl olundukda Cebel eydir:

"Yâ Ömer, kendü kabîlemden bir Arab'ımın gözüdür, ben çıkardım" dedikde ıkrârı sicill-i şer'a tescîl ü terkîm olup sûre-i (---): [115] Nass-ı kâtı'ı fehvâsınca Cebel-i Elheme'nin gözü çıkması fermân olunca Elheme ilhâm-ı nâ-şer'î ile rızâ vermeyüp âr-nâ-bûd edüp cümle ta'allukât oymağıyla

firâr edüp doğru Kayser-i Rûm Hırkîl'e gelir.

Andan Cebeliyye dağların amâr etdiğinden Cebeliyye derler. Anda dahi Hazret-i Ömer Kudüs'ü feth edince duramayup gemilere süvâr olup İşpanya kralına dahl düşüp İşpanya dahi dest-i hükmünde olan Arnavudluk olan Avlonya ve Delvinye hâklerinde Dukat ve Podgorad ve Ferengis dağların Cebel-i Elheme'ye temlîk verüp arz-ı hâliye iken az zamânda mesken [ü] me'vâ edüp Freng ile [i]htilât ederek Arab lisânından Arnavud lisânı peydâ edüp tenâsül bularak hâlâ ibtidâ vatan edindikleri yere Kuryeleş dağı derler, zîrâ bunların aslı kabâ'il-i Arab'dan Kureyşîlerdir. Anıniçün Arnavud tâ'ifeleri,

"Biz ashâb-ı güzîn evlâdlarından Kureyşîleriz" deyü tefâhür kesb ederler.

Lâkin Cebel-i Elheme muhakkak İslâm üzre merhûm oldukdan sonra vasiyyeti üzre bu hıyâbânda defn olunup ba'dehu evlâd-ı evlâdları Freng-i bed-reng ile kız verüp kız aldıklarından bir fırkası Freng olup kitâbı olmamak ile Ki[li]mente ve Karadağlar ve Kuryeleş ve Porgonat ve (---) dağlarının cümle Arnavudları kitâbsız kefereler olup şeb [ü] rûz yine akrabâları olan müselmân Arnavud ile şeb [ü] rûz ceng ederler *[368a]* ve esîr olur, tâ Ebü'l-feth Gâzî'ye gelince çok Arnavudistân kavmi mürtedler idi.

Ba'de İskenderiyye ve Leş ve Ülgün ve Bar ve Leş ve Dırac ve Arnavud Belgradı ve bu Elbasan ve Avlonya ve Delvinye kal'aları cümle dest-i Âl-i Osmân'a girüp Arnavudistân cümle İslâm ile müşerref olup ancak Kilimente ve Karadağlar ve Kureyleş ve niçe dağların kefereleri isyân üzre geçinirler,

"Cebel-i Elheme hâşâ bizim mezhebimiz üzre mürtedd oldu" derler. Ammâ *Tevârîh-i Tuhfe*'de İslâm ile gitdiğine zâhib olup kaçan gözün çıkarmağa âr edüp firâr etdikde Kayser Hırkîl yanında iken kayser üzre cenge gelen sahâbe kayser keferelerinden baş kesse nihânîce ihsânlar edüp kendi kaysere imdâd etmeyüp cenge girmezmiş.

Andan ba'dehu Kostantin'e gelüp anınla dahi Antakiyye üzre Arab cengine gidüp yine kefereye imdâd etmeyüp savaş-ı perhâş etmez imiş, ol ecilden Arnavudlar "Ceddimiz Cebel-i Elheme ashâb-ı güzînden olup İslâm ile merhûm oldu" derler.

Hulâsa-i kelâm Arnavud kavminin aslı kavm-i Kureyş'den Cebel-i Elheme olup Hazret-i Ömer hilâfetinde Arnavudistân'ı amâr etmiş. Nev-peydâ keferesi bî-kitâb müselmânları pür-savâb bir alay gâziyân-ı mücâhidân hâzır-cevâb şecî' fetâlardır. *Ve's-selâm.* (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Bu şehr-i müzeyyeni dahi seyr [ü] temâşâ edüp cümle ahbâb ile vedâ'laşup yarar refîkler alup,

Ohri sancağına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Elbasan'dan çıkup cânib-i şarka (---) sâ'atde Babya nâm yaylağın aşdık, ammâ ne acâ'ib şâhrâh olmuş. Meğer merhûm Beğko Paşa Rûmeli eyâletine mutasarrıf iken Kotur Venediği kâfiri üzre sefere me'mûr oldukda bu yollardan balyemez toplar ve asâkir-i İslâmlar refâhiyyet üzre ubûr etsünler deyü bu yolları tathîr edüp cemî'i çengelistân ve hıyâbân dağların meşeyistânların kırup cümle âteşe urup kayalara sar[p] sirkeler [dö]küp şâhrâhlar etmiş kim atlar ile cirid oynayarak ubûr etdik.

Aslâ haydud keferelerine bir kemîngâh yerler kalmayup emn [ü] emân üzre hamd-i Hudâ selâmetle 4 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Babya: Hâlâ bu derbend-i calenderi fermân-ı pâdişâhîyle emn [ü] emân edüp tathîrine me'mûr olmuşlar. Bir ma'mûr Arnavud ve Rûm ve Bulgar keferesi köyüdür.

Andan yine şark tarafına azîm dıraht-ı müntehâlar ve kûh-ı Bîsütûn-misâl evc-i âsımâna ser

çekmiş kayalar üzre cereyân eden âb-ı hayâtlar içerek ve tathîr olmuş yollar ile geçerek 4 sâ‘at gidüp,

Karye-i Çura: Bu dahi derbend içün mu‘âf [u] müsellem olmuş kefere köyüdür.

Andan yine cânib-i şarka 8 sâ‘at gidüp Elbasan suyun bir dahi geçüp andan Domuz ovasın dahi ubûr edüp,

Der-hudûd-ı sancağ-ı Ohri: Hemân Babya dağının garb tarafı Elbasan hâkidir. Bu şark tarafı teper aşağı Ohri livâsı hudûdudur.

Ba‘dehu bu mahalde **Koca yaylası**n baş aşağı şark tarafına 5 sâ‘at enüp Ohri gölün şark tarafımıza alup Ohri gölü kenârınca çemenzârlı ma‘mûr fezâları geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i bend-i mâhî Üstürka

Zamân-ı kadîmde Ohrin nâm kralın sayd [u] şikârgâhı olmak içün Üstü[r]ka nâm bir v[ez]îri kal‘a inşâ eylediğiyçün anın nâmıyla müsemmâ olup Üstürka derler. Lisân-ı (---) de (---) demekdir.

Ohri gölünün boğazı üzre şehir içinde çâr-kûşe Şeddâdî binâ bir kal‘a-i ra‘nâ imiş. Gâzî Evrenos sene (---) târîhinde Destpot kralı oğlu elinden feth edüp bu kal‘ayı münhedim etmiş kim "Bir dahi küffâr istîlâ etmeğe tama‘ etmesin" deyü harâb etmiş.

Ba‘dehu Gâzî Evrenos bu kal‘a boğazından Ohri gölün karşu geçüp Poğradas şehrin ve Istarova şehirlerin harâb [u] yebâb eder. Küffâr yine askerin ardın almağiçün bu göl kenârında Üstürka kal‘asına gelüp görse kim kal‘a harâb olup mütehassın olacak bir cây-ı menâs yok. Hemân küffâr hâ’ib ü hâsir gerü dönüp Gâzî Evrenos selâmetle yine Ohri boğazın geçüp Üstürka kal‘asında karâr eder.

Ammâ hakkâ ki göl boğazında bir kal‘a-i zîbâ imiş, eğer amâr olsa göl boğazından karşu bir mahlûk-ı Hudâ ubûr edemezdi ve yine bir ferd-i âferîde geçemez gece ile kapuları kapanır.

Bu Üstürka kasabası ve kal‘ası Ohri sancağı hâkindedir, ammâ hükûmetinin salb [u] siyâseti ve cürm [ü] cinâyeti Ohri gölü emîni hükmünde olup maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem kırk yük akçe hâss-ı hümâyûn mâl-ı pâdişâhîli emânetdir kim gökde uçan ve yerde gezen ve gölde yüzen cemî‘i mahlûkât-ı mevcûdât emînin iltizâmında olup cümle kaçkın köleler ve cemî‘i yuvalar *[368b]* ve bâc u bâzâr ve aded-i ağnâm ve ispençe ve kışla hakkı ve tütün hakkı ve dölüm hakkı ve beytü'l-mâl ve hâss u harâc ve hâne-i avârız el-hâsıl cemî‘i tekâlîf-i örfiyye-i şâkkalar cümle Ohri gölü emîninin hükmünde olup Ohri beğinin aslâ alâkası yokdur. Büyük emânetdir kim iki yüz aded neferâtlarıyla bu hükûmeti fermân-ı pâdişâhiyle zabt [u] rabt-ı tasarruf edüp şeb [ü] rûz gölün etrâfların askeriyle dolaşup hıfz [u] hırâset edüp gölün etrâflarında sayd olunan mâhîlerin öşr-i sultânîlerin alup anın izniyle sayyâdlar balık sayd ederler. Eğer emîninin izinsiz bir kimesne nihânî bir şibr mâhî sayd ederse tecrîm edüp siyâsetler ederler.

Ve cümle Üsürka kasabasının(?) re‘âyâları ve yedi pâre köy re‘âyâları bu emîninin kabza-i tasarrufunda olup mu‘âf [u] müsellemlerdir kim mîrî balık sayd etmeğe me’mûrlardır. Her gece cümle re‘âyâlar on, on beş dâne kayıklara süvâr olup kayıklara meş‘aller yakup balık şebekeleri ve ığribleri çeküp sayd etdikleri mâhîleri kayık kayık emîne teslîm ederler. Ol d[ah]i cümle Rûmeli'nden gelen bâzergânlara balıkları fürûht edüp anlar da[h]i tuz ile salamura edüp vilâyet vilâyet Ohri balığın götürürler.

Der-vasf-ı eşkâl-i buhayre-i Ohri

Ba‘zılar Ohri yazarlar. Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) dir. Bu buhayrenin girdâ-girdi kâmil on beş mîldir. Tûla mâ’il müsellesü'ş-şekildir kim kâmil yigirmi dör[d] sâ‘atde devr olunur bir âb-ı

hayât şîrîn göldür. Bir kerre Tırhalalı Fâ'ik Paşa'nın şâtırbaşısı bahis ile devr etmişdir, ammâ ol gün gelemeyüp ba'de'l-gurûb gücile gelüp bir günde serî'an devr etmişdir. Etrâfında dörd pâre kal'ası vardır.

Evvelâ biri bu Üstürka kal'asıdır ve biri Poğradas kal'asıdır. Cümleden büyüğü göl kenârında evce ser çekmiş kaya üzre Ohri kal'asıdır kim gölün şimâl tarafına vâki' olmuşdur. Ammâ gölün cânib-i etrâfı gâyet ma'mûr [u] âbâdân çiftlikler ile müzeyyen olmuşdur.

Ve bu buhayrede olan gûnâ-gûn mâ'ideler bir diyâr buhayresinde olmazdır. Bâhusûs yılan balığı misk [ü] amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi vardır. Gayet semîn ve ter ü tâzesin tefne yaprağıyla kebâb edüp tenâvül edenin bedenine ol kadar kuvvet [ü] kuvâ verüp ol kadar mu[ka]vvîdir kim ehli ile pehlivân-âsâ güleş etse ehlini beş altı kerre yenüp altına alup galebeler ede, tâ bu mertebe şakankur-i berrî-misâl yılan balıkları olur. Ve ağrı hastalığına yeyüp başını tuzlayup balık başın kendü başında götürse bi-emrilleh ol âdem ağrı hastalığından halâs olur.

Ve uştuk balığı ve misarya balığı ve sazan balığı ve alabalığı, bunlar dahi lezîz mâ'idelerdir, ammâ niçe bin gûne mâhîleri olur ammâ bu mezkûr beş aded balıklarda bi-emri Hayy-ı Kadîr aslâ balık râyihaları yokdur.

Ve bu mâhîleri emîn ağa Üstürka kasabasının çak ortasında bir boğazda on iki aded göz ağaç cisir yüz elli adım tavîl bir cisr-i azîmdir, ol kantara-i tavîl üzre emîn ağanın sarây-ı azîmi büyük kazık direkler üzre binâ olunmuş hânedân-ı azîmdir.

Bu sarây ortasında cisr üzre bir ağaç kapu vardır. Her gece bu cisir kapusun pâsbân bevvâbânlar mesdûd edüp öteden beriye ve beriden öteye bir âdem ubûr edemez, zîrâ her gece bu cisir kapusu üzre tâ sabâha dek kırk elli aded pür-silâh dîdebânlar câsûsluk edüp keşik ya'nî nevbet beklerler, zîrâ kaçkın köleler ve harâmîler ve kanlılar ve balık uğrıları ubûr etmesin maslahatiyçün bu cisir üzre bu sarây kapusu binâ olunmuşdur.

Ve bu gölün ayağı tâ on konak Arnavudluk içinde İskenderiyye sancağında Leş kal'ası dibinde Körfez deryâsına Sincivan limanı içinde mahlût olur. Bir tarafdan aslâ geçit vermez. Ohri gölü bu vilâyet ortasında sedd olmuş bir buhayre-i azîmdir. Ve iki yerden dahi ayağında cisirleri vardır. Anda dahi emînin âdemleri bekleyüp âyende vü revendegânlardan bâc u bâzâr ve öşr-i mâhîler alup hükûmet ile kuş uçurmazlar, ammâ memerr-i nâs şâhrâh bu Üstürka cisridir. Bu kantaranın alt yanında niçe yüz aded balık dalyanları var kim ta'bîr olunmaz görmeğe muhtâcdır.

Ve bu cisrin altındaki gölü ayağı ol mertebe akar kim göz görmez. Yaz u kış nehr-i Dirava gibi dörd koldan akar aslâ eksilmez. Hikmet ol kim bu gölün içine azîm nehirler mahlût olmaz. Yine böyle iken sayf [u] şitâda bu gölün ayağı nehr-i Ceyhûn gibi akar. Ve garb tarafına cereyân edüp kasaba-i (---) uğrar. *[369a]* Andan (---) uğrar. Andan (---) uğrayup mezkûr Leş kal'ası dibinde Sincivan limanında Bundukanî körfezine munsabb olur bir âb-ı hayât göldür, ammâ yaz günleri gâyet ıssıdır, ammâ sehel bardakda durup kesb-i hevâ etse buz pâresi olur. Lâkin kaçan bu göl suyu ıssı oldukda ol zamân balıklar ziyâde sayd olunur.

Ve bu Üştürka kasabası Ohri kazâsı niyâbetidir. Ve göl kenârında bir kumsal yerde ve çemenzâr vâdîlerin düz yerinde cümle üç yüz aded kiremit örtülü kârgîr binâlı tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli âb [u] hevâsı latîf kasabacıkdır.

Cümle üç mahalledir ammâ Bulgar ve Rûm kefereleri çokdur. Ve cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde Ohrîzâde câmi'i, kurşum örtülü serâmed kubbe ve minâre-i bâlâlı câmi'dir.

Bir hânı ve bir imâreti ve bir medresesi ve bir hammâmı var. Cümle Ohrîzâde hayrâtıdır. Ve cümle üç aded mesâcidleri vardır. Ve cümle beş aded sağîr ü kebîr hân-ı mihmânsarâyları vardır. Ve

cümle kırk aded dükkânları var ammâ bezzâzistânı yokdur. Hemân kifâyet mikdârı dekâkînlerdir.

Ve bu çârsû içinde gölden bir kol su dahi akar. Anın üstünde bir ağaç cisir dahi var. İmâret ve medresesinin pençereleri ol suya nâzır olup imâretin ta‘âmın tenâvül edenler pençerelerde oturup kesb-i hevâ ederler.

Ve cümle şehrin ve gölün balıkçılar kayıkları bu şehir içre olan suda kayıkların limana bağlarlar.

Ve bu şehir içre yılda bir kerre panayur-ı azîm ya‘nî bâzâr durup kırk elli bin âdem cem‘ olup on gün on gece bir hây hûy bâzâr-ı cem‘iyyet-i kübrâ olur kim vasfında lisân kâsırdır. Şehir hâricinde cümle üç yüz aded panayır dükkânları vardır. Ve niçe bin dükkân dahi bâzâr mahallinde çalaş malaş palaşdan dükkânlar binâ edüp kâr [u] kisb edüp giderler.

Bunda a‘yân-ı kibârdan hânedân sâhibi Halîl Ağa ve Ömer Ağa ve İmâm Efendi sofra sâhibi kimesnelerdir. Bunda dahi cümle ahbâb ile vedâ‘laşup yarar refîkler alup Üştürka'dan cânib-i kıbleye göl kenârınca bâğlar ve bâğçeler geçüp ve Uştuk yaylağından enen âb-ı hayât su Ohri gölüne karışdığı mahalde Ohrîzâde'nin balık avlayacak dalyanın geçüp bu mahalden tâ Ohri'ye varınca göl kenârınca sekiz bin adım kârgîr binâ beyâz taşlı vâsi‘ kaldırımdır, anı geçüp 3 sâ‘atde,

Der-beyân-ı evsâf-ı dâr-ı mâhî, ya‘nî kal‘a-i hurrem-âbâd Ohri

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) dir. Bânîsi be-kavl-i müverrihîn-i Latin ibtidâ Rûm pâdişâhlarında[n] Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân asrında Melik Rac‘îm'in Ohri nâm bir hakîmi ilm-i hikmet ile bu kal‘ayı binâ edüp niçe divelden divele intikâl etdiğin İslâmbol'u binâ eden Yanko ibn Madyan'ın karındaşı Yanvan ve müverrih-i Latin Ban bu kal‘anın evsâf-ı imâretin gâyet mufassal yazmışlar, ammâ biz ihtisâr üzre güzer edelim. Çünki bu şehir bu Ohri buhayresi kenârında Medâyin ve Bağdâd ve Mısır ve Pozanta ve Makedonya ve Kavala ve Kostantiniyye kadar ma‘mûr bender sevâd-ı mu‘azzam olup balığın mahsûlât-ı menâfi‘inden niçe yüz aded hazâ’in tahsîl olduğun yedi kral istimâ‘ etdiklerinde cümlesi birer yüzden tama‘-ı hâmlara düşüp bu şehre niçe kerre her biri istîlâ etdiklerinden şehir harâba mü’eddî olduğundan yazıkları gelüp âhır-ı kâr yedi kral iştirâk-i seviy üzre bu Ohri şehrin zabt u rabt etmeğe ahd-i mîsâk edüp yedi kralın vezîrleri otururdu.

Evvelâ biri Rûm tekuru ve biri Freng Bundukanî ve biri Sırp Destpot ve biri Bulgar ve biri Hersek Latin ve biri İşpanya tarafından Arnavud ve biri Voynık Ban.

Bu mezkûr yedi aded krallar bu şehri iştirâk-i seviy üzre tasarrufda ikenler sene (---) târîhinde Koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî yedi kral ellerinden feth edüp Edirne'de kul gulû-yı âm edüp,

"Murâd Hân kocadır" deyü hilâfetden hal‘ edüp Ebü'l-feth'i halîfe etdikleri mahalde yedi kral fürce bulup bu kal‘ayı dest-i İslâmdan alup dest-i küffârda bu kal‘a kaldıkda yine kul gulû edüp,

"Ebü'l-feth küçükdür, iş görmemiş gulâmdır, yine Murâd Hân koca kurnazdır, düşmandan intikâm alur" deyü yine sene (---) târîhinde tekrâr halîfe oldukda ibtidâ yine gazâsı bu Ohri kal‘ası olup cümle yedi kral-ı dâll banlarının askerlerin dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirüp andan ikinci fethi taht-ı Kaydefa İzmir kal‘asın feth edüp hikmet-i Hudâ *[369b]* def‘a-i sânîde yine Murâd Hân'ı hal‘ edüp yine tekrâr Ebü'l-feth müstakil karâr-[dâ]de pâdişâh-ı cem-kişver oldukda ol aralıkda küffâr-ı füccâr Ohri kal‘asına istîlâ edüp bizzât Mehemmed Hân Serez ve Zihne ve Manastır semtlerine geldikde atf-ı ınânın Ohri kal‘asına çevirüp sene (---) târîhinde tekrâr dest-i İslâm'a girüp ilâ mâşâallâh kabza-i İslâmdadır.

Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde sancak beği tahtıdır kim başka hükûmetdir. Beğinin kânûn-ı kadîm üzre hâssı 235.299 akçedir. Ve ze‘âmeti 60 ve tîmârı 342 adeddir. Alaybeği ve çeribaşısı vardır.

Kânûn-ı pâdişâhî üzre cemî‘i erbâb-ı tîmârları cebelüleri ile yedi bin aded güzîde pür-silâh asker olup Rûmeli eyâleti vezîri sancağı altında me’mûr oldukları sefere giderler.

Hâkimlerinden sipâh kethudâyeri, yeniçeri serdârı, kal‘a dizdârı, yetmiş aded kal‘a neferâtları var, ammâ ba‘zı neferâtları kânûn üzre kal‘ayı vere ile veren Rûm kefereleri neferâtlarıdır kim cemî‘i tekâlîflerden berîlerdir.

Ve kal‘anın ta‘mîr ü termîmine me’mûr olduklarından her şâkkadan mu‘âf [u] müsellemlerdir, ammâ gayrimüslimlerdir.

Ve hâkim-i şer‘î şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı ve üç yüz akçe pâye ile şerîf kazâsı ve cümle nâhiyesi üç adeddir. Biri Üştürka'dır ve biri Resna'dır ve biri Ohri'dir. Gayri nâhiyeleri yokdur.

Ve cümle sancağı yüz kırk pâre ma‘mûr u âbâdân kurâlardır kim Rûmeli'nde Yanya livâsından sonra bu Ohri sancağı gâyet ma‘mûr u müzeyyendir.

Hâkimân-ı örfîleri; muhtesib ağası ve şehir voyvadası ve bâcdâr ağası ve balık emîni ağası ve harâc ağası ve pandur ağası ve martolosân ağası ve yedi aded kal‘a ağaları ve şehir kethudâsı ve mi‘mâr ağası ve kefereler üzre portoyorozları vardır.

Der-sıfat-ı eşkâl-i girdâ-gird-i kal‘a-i Ohri

Evvelâ Ohri gölünün şimâli kenârında bir yalçın kırmızı kaya püşte-i âlî üzre şekl-i muhammes bir Şeddâdî binâ-yı atîk seng-i tırâş kal‘a-i savaş kâr-ı kadîm ve bir sûr-ı üstüvâr rabât-ı azîmdir kim dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin dörd yüz adımdır. Ve bir bayır üzre taşra kal‘ası içinde şimâle nâzır bir köşedeki kal‘a-i kebîr dîvârına muttasıl bin adım cirminde bir sa‘b iç hisârı vardır. Dîvârının kaddi kâmil kırk arşın âlîdir. Ve şîrînkârlık ile üstâd-ı mühendis gûnâ-gûn musanna‘ ebrâclar ve gûnâ-gûn metîn bedenler tertîb eylemiş kim misli bir kal‘ada yokdur. El-hâsıl bir sedd-i metîn iç kal‘adır.

Ve cümle iki aded kapusu var. Biri kıbleye nâzır büyük kapudur kim Hunkâr câmi‘ine nâzırdır. Ve bu kapu üzre kullede bir tahta örtülü serâmed köşkü vardır. Şeb [ü] rûz mehterhâne anda çalınır. Ve bu kapunun taşrasında dahi bir lonca kasrı var, cihân-nümâdır. Ve bir kapusu dahi şimâl tarafında aşağı varoşa açılır.

Ve derûn-ı kal‘ada bir mescid ve dizdâr hânesi ve gılâl anbârı va[r] gayri şey yokdur, mâ‘ada yerleri bâğçelerdir.

Ammâ taşra büyük kal‘a dîvârı on arşın yüksekdir. Ve cümle kırk aded kulle ve dirseklerdir, ammâ dendân-ı bedenlerin saymadım. Lâkin dîvârı on beş ayak enli ve metîn ve müstahkem dîvâr-ı Şeddâdîdir.

Ve cümle üç aded kapuları vardır. Biri iç kal‘a altında şimâle nâzır göl tarafındaki varoşa açılır büyük kapudur. Ve biri şark tarafına Tabaklar kapusu dur. Ve biri büyük göl kapusu dur.

Ve bu taşra kal‘anın maşrıkdan şimâle ve yıldız cânibinde ve garbında sa‘b ve metîn kal‘a dîvârları vardır. Ve ol taraflar cümle bayırlardır, ammâ göl tarafı ki kal‘anın kıble ve cenûb taraflarıdır kim ol semtler yalçın kanare serâmed kayalar olmağile mahûf ve muhâtara uçurum bî-amân çâh-ı esfelli yerler olup bu taraflarda aslâ kal‘a dîvârları yokdur ve lâzım da değildir. Lâkin kâhîce hayvânlar düşüp pâre pâre olurlar, tâ bu mertebe evce ser çekmiş kayalardır. Zamân-ı evâ’ilde bu uçurum taraflarına korkuluk şekilli dîvârlar binâ eylemişler, ammâ mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olmuş.

Ve bu büyük kal‘a içinde cümle yüz altmış aded la‘l-gûn musanna‘ kiremit örtülü cihân-nümâ kefere hâneleri vardır. Cümlesinin dikke ve revzenleri cenûb cânibinde göle nâzır şîrîn kârlı ma‘mûr

evlerdir. Ve cümle biri biri üzre mürtefi‘ dâr-ı menhûslardır.

Ammâ aşağı göl kenârında paşa sarâyı yahşi sarâydır kim üç yüzden mütecâviz içli ve taşralı ve hammâmlı ve vâsi‘ meydânlı ve müte‘addid hücreli ve serâpâ kiremit örtülü hânedân-ı azîmdir. Derûn-ı kal‘ada bundan ma‘mûr sarây-ı kebîr yokdur. Lâkin avân hânesidir kim harâbe olmadadır. Ve cümle 3 aded mihrâblardır.

Der-esmâ-i cevâmi‘-i selâtîn kal‘a-i azîm-i İremezât

Evvelâ Paşa sarâyı dibinde göl *[370a]* kenârında Ayasofya câmi‘i, gâyet ulu câmi‘dir kim misli meğer Selânik'de ve Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn'da ve İslâmbol'da Küçük Ayasofya câmi‘leri ola. Ammâ bu Ayasofya câmi‘i, Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac‘îm asrında Yanvan karındaşı Ohr[i] nâm kralın binâsıdır ol binâ etmek ile anın ismiyle müsemmâ olup bu şehrin ismi Ohri Ban'dır, ammâ lisân-ı Rûm'da ismi (---) [a]ndır. Ve lisân-ı Latin'de (---) fülândır. Lisân-ı Freng'de (---) dir, ammâ bu bu ol asrın keferesi asrında bilâ-teşbîh Kudüsleri imiş.

Hamd-i Hudâ şimdi ma‘bedgâh-ı müslimîndir. Lâkin ba‘zı zamân kefereler bevvâblara nihânîce birkaç akçe verüp câmi‘e girüp fi'l-hâl teberrüken âyîn-i Îsâ'yı edüp taşra çıkarlar. Cümle sağîr ü kebîr on yedi ad[ed] kubbe-i azîmlerdir, ammâ cümle kırmızı kiremit ile ve horasânî kireç ile mestûr câmi‘-i pür-nûrdur.

Bunda olan âsâr-ı kadîmeleri ve amûd-ı müntehâları birer birer ta‘bîr ü tavsîf etsem tazyî‘-i evkât olup ve vasfında lisân kâsır ve kalemler kâsirdir, ammâ garîb câmi‘ vîrâna yüz dutmuşdur. Niçe musanna‘ pirinc kapuları ve sadefkârî pençere kanatları fenâ bulmuşdur, zîrâ aslâ cemâ‘ati yokdur. Cümle kefere içinde kalmışdır. Eğer müstakillen kefere elinde kalsa bu câmi‘i ürd-i behişt ederlerdi. Ancak haftada bir kerre cum‘a gün kapuları açılup hüddâmları silüp süpürüp beş on aded pâsbânlar Cum‘a namâzın kılup yine kapuların sedd edüp giderler. Ve hîn-i fethde Fethiyye câmi‘i bu idi, Hudâ amâr eyleye.

Andan yukaru iç kal‘a önünde bir mürtefi‘ yerde câmi‘-i Ohrîzâde, bunlar hasîb [ü] nesîb hânedân sâhibi kralzâdeler imiş. Hâlâ bu şehir anların hükmünde fermân-berdir. Bir kurşumlu ve tahta kubbe örtülü ve bir kârgîr minâreli müferri[h] câmi‘ binâ ederken Allâhu a‘lem Sultân Bâyezîd-i Velî bir gazâya giderken bu câmi‘i görüp,

"Poh bârekallâh ne güzel câmi‘ olmuş" dedikde hemân âkıbet-endîş dûrbîn-fikr Ohrîzâde zemîn bûs edüp,

"Hudâ kabûl eyleye. Savâbı ve binâsı pâdişâhıma hibe olsun" ded[ikd]e pâdişâh hazz edüp,

"Tiz sağ tarafına bir minâre-i âlî dahi binâ etsinler" deyü fermân etdiklerinde binâ edüp ol ecilden hâlâ iki minâreli olup Hunkâr câmi‘i derler. Gâyet evkâfları metîn câmi‘-i cihân-nümâdır. Cümle göl cenûb tarafında nümâyân olup cemî‘i keştîlerin ve cümle balıkçı kayıklarının şinâverlik etdikleri nümâyândır.

Ve kıblesi önünde revzenlerinden buhayre ve sahrâ-yı bî-pâyân içre cümle amâristân zâhir ü bâhirdir. Ve hareminde kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlar var kim her birinin zıll-ı himâyesindeki çemenzâr yerlerde cümla ahibbâ ve yârân-ı bâ-safâ-yı erbâb-ı ma‘ârifân oturup kesb-i tarâvetler edüp mübâhase-i ilm-i şer‘iyyeler edüp bir tarafda dahi levendât makûlesi tâze cüvânlar gûnâ-gûn lu‘bedebâzlıklar ve silâhşorluklar ta‘lîm etmededirler.

Ve bu câmi‘-i pür-envârın kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt ile *"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* şehâd[et]i tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kal‘ada bunlardan gayri cümle iki aded mahalle mesâcidleri vardır. Anlar dahi cemâ‘atden

garîblerdir. Ammâ altı aded kefere manastırları var. Eyle ma‘mûrdur kim ve eyle müzeyyen ve âbâdândır kim her birinde kırkar ve ellişer aded ruhbân bıtrîkleri vardır. Cümleden Patirgah deyri ve Latin deyri gâyet ma‘mûrdur kim subh [u] mesâ matbah-ı Mesîhiyyesinden papaslara ni‘metleri çıkdıkça müselmânlara dahi ni‘met-i firâvân bezl ederler.

Ve bu kal‘ada aslâ hân u hammâm ve çârsû-yı bâzâr yokdur. Mâ‘adâ arz-ı hâliye yerleri cümle bâğ u bâğçe ve niçe dölüm arz-ı hâliye yerleri vardır, zîrâ büyük kal‘adır.

Der-sitâyiş-i aşağı şehr-i azîm-i İremezât: Gâyet ma‘mûr u müzeyyendir kim gûyâ Şâm-ı cennet-meşâm merâmdır. Vasfında lisân kâsırdır. Uştuk yaylasından enerken bu şehri gören âdemler Edirne ve Bursa kadar vardır derler. Ammâ,

Der-aded-i esmâ-i mahallât-i Ohri: Cümle on yedi aded mahallâtlardır. Onu müselmân mahallesidir. Yedisi kefere-i Rûm ve Bulgar ve Latin mahallâtlarıdır. Evvelâ cümle mahallâtlardan ma‘mûr u müzeyyen Ohrîzâde mahallesi ve Tekye mahallesi ve Kuloğlu mahallesi ve Haydar Paşa mahallesi ve Koca Siyâvuş Pa[şa]nın Medrese[si] mahallesi ve Zülmiyye mahallesi ve Hacı Hamza mahallesi ve İskender Beğ Mescidi mahallesi ve Yûnus Voyvada mahallesi ve Küçi Beğ mahallesi ve Emîr Mahmûd mahallesi ve Kara Hoca mahallesi. Netîce-i kelâm on yedi aded mahallâtların eşbehi ve ma‘mûr u âbâdânları bunlardır.

Der-fasl-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn [ve] vüzerâ ve kibâr-ı a‘yân: Cümle on yedi on yedi aded mihrâb-ı kıble-i erbâb-ı hâcâtdır.

Evvelâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik göl kenârında Hacı Kâsım câmi‘i, nîlgûn rusâs-ı hâs kurşum örtülü çâr-kûşe */370b/* tahta kubbe örtülü bir turfe tarz-ı kadîm minâreli câmi‘-i zîbâdır.

Andan Tekye câmi‘i, Sultân Süleymân Hân'ındır. Bir aceb müferrih câmi‘-i pür-nûrdur.

Andan Kuloğlu câmi‘i, tarz-ı kadîmdir.

Andan Haydar Paşa câmi‘i, ma‘bedgâh-ı kadîmdir.

Andan Zülmiyye câmi‘i derler ammâ münevver câmi‘dir. Lâkin ihtimâldir zulm ile binâ olunmuş ola.

Andan Hacı Hamza câmi‘i. Andan yukaru kal‘ada çifte minâreli Hunkâr câmi‘i. Andan kal‘ada Ayasofya-i Kebîr câmi‘i.

Bu mezkûr cevâmi‘ler meşhûr-ı âfâk ma‘bedgâhlardır.

Der-defter-i mesâcidhâ-yı mü’minân-ı âbidât: Cümle 17 aded mahallât buk‘alarıdır. Evvelâ cümleden İskender Beğ mescidi ve Yûnus Voyvada mescidi ve Küçi Beğ mescidi ve Emîr Mahmûd mescidi ve Çârsû mescidi ve Çınârlı mescid ve Kara Hoca mescidi. El-hâsıl on yedi aded câmi‘ olmağa müsta‘id mesâcidler vardır. Her birinin evkâfları metîn olup hüddâmları mevcûddur.

Der-vasf-ı sarây-ı a‘yân-ı ağavât ve gayri büyût-ı mü’minât: Cümle sicill-i şer‘de merkûm olduğu üzre dörd yüz aded kiremitli kârgîr binâlı tahtânî ve fevkânî cümle ravza-i Rıdvân misilli bâğ-ı cinânlı vâsi‘ hânedân-ı şehr-i azîmdir kim bâğ u bâğçesiyle Ohri sahrâsın zeyn etmişdir. Gören bu şehri on on beş bin evlerdir der.

Ve bu şehr-i mu‘azzam etrâfında aslâ kal‘a yokdur. Hemâ[n] şimâli ve garbı ve cenûbu ve kıblesi tarafı Ohri gölü olup şark tarafı tâ Uştuk yaylası eteklerine varınca serâpâ hıyâbân [u] gül-i gülistân içre bir şehr-i merâmdır. Etrâfında kal‘a olmak muhâldir, zîrâ bâğçeleri ve müşebbek bostânları cihânı zeyn etmişdir. Cümleden mükellef ü mükemmel sarây-ı azîm Ohrîzâde sarâyı kal‘a-misâldir. Müte‘addid dîvânhâneleri ve ıstabllları ve göl kenârında maksûreleri ve karındaşının sarâyı dahi ibretdir. Bunlar meşhûrdur.

Der-kâ’ime-i medâris-i âlimân-ı müfessirân: Cümle iki aded dâru't-tedrîs-i âlimândır. Evvelâ

göl kenârında mezkûr el-Hacı Kâsım câmi‘inin solunda yol aşırısında Eski Siyâvuş Paşa medresesi, gûyâ bâğ-ı Sudak'dır. Hareminin etrâfında müte‘addid hücreleri var. Ders-i âmmı ve talebeleri mevcûd olup her hücrenin talebelerine cânib-i vakfdan lahmiyye ve şem‘iyyesi mu‘ayyendir. Andan Süleymân Hân'ın Tekye medresesi, bu dahi ma‘mûr ve niçe zâviye medreseleri dahi vardır.

Der-şerh-i dâru'l-hadîs-i muhaddisân: Cümle bir yerde ilm-i hadîs ve ilm-i tecvîd tilâvet olunur, ammâ muhaddisi ve hamele-i hâfız-ı Kur’ân'ı meşhûr değildir. İlm-i tecvîdde ancak Hafs kırâ’atı tilâvet olunup ilm-i hadîsde Kitâb-ı Buhârî okunur.

Der-ta‘rîf-i mekteb-i ciğer-kûşe-i püserân: Cümle yedi aded dâru't-ta‘lîm-i ebced-hândır. Evvelâ Ohrîzâde mektebi ve Ağa mektebi var.

Der-şehrengîz-i hân-ı hâcegiyân-ı tüccârân: Cümle üç aded hân-ı zîbâlardır, ammâ sâhibü'l-hayrâtların su’âl etmedim.

Der-ta‘rîf-i hammâm-ı gâsılân-ı râhat-ı cân: Cümle iki aded hammâm-ı hâss [u] âmmları vardır. Evvelâ biri Ohrîzâde hammâmı, tarz-ı kadîmdir, ammâ hoş hevâdır. Ve biri Gâzî Hüseyin Paşa hammâmıdır. Hevâsı ve binâsı latîf hammâm-ı rûşenâdır.

Der-tavsîf-i hammâm-ı mahsûs-ı kibâr-ı a‘yân: Vilâyet âlüftelerinin nakilleri üzre cümle yetmiş yedi aded sarây hammâmlarımız vardır, deyü tefâhür kesb ederler. Hakîkatü'l-hâl vardır. Evvelâ Ohrîzâde Beğcüğezin sarâyında iki hammâmı var. Ve karındaşı (---) Efendi sarâyı hammâmı var. Ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-tahrîr-i aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle yüz elli aded dükkânlardır. Ve yedi aded mükellef ve müzeyyen mecma‘u'l-irfân kahvehâneleri vardır, ammâ bozahânesi ve meyhâneleri âşikârede yokdur. Lâkin kal‘ada kefere mahallelerinde bâde-i nâbı gâyet çokdur. Lâkin bezzâzistânı yokdur. Yine her gûne metâ‘lar firâvândır. Lâkin çârsûsu dörd yerde pârekende ve perîşândır. Ve şâhrâh çârsûsu sokakları içre azîm dıraht-ı sâyedâr çınâr-ı müntehâlarla zeyn olmuşdur. Ammâ ekseriyyâ çeşmeleri mu‘attaldır ve suya dahi ihtiyâcı yokdur, zîrâ göl suyu gibi âb-ı hayâtı var iken çeşme-sârlar lâz[ım] değildir. Anıniçün cümle uyûnları battâldır. Ve ekseriyyâ hânedân-ı azîmleri göl kenârına vâki‘ olmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Der-temdîh-i âb [u] hevâ-yı hûb-ı câvidân: Âb [u] hevâsının letâf[et]inden mahbûbu ve mahbûbeleri gâyet çokdur. Cümle sîm-ten ve nâzük *[371a]* endâm ehline nerm [ü] râm mahbûbu'l-kulûb cüvânları olur kim hüsn-i cemâlleri ile cihân-ârâ olmuşlardır. Niçe cânlar bunda kalmışlardır.

Der-medh-i sun‘-ı Hudâ-yı güzîde-i fâkihât: Memdûhâtından tokuz gûne ayvası ve baba ayvası ve ekmek ayvası ve bâ-husûs yigirmi dörd gûne âlu'l-âl âlûsu ve yigirmi dörd elvân emrûdları sicillâtda mastûrdur kim böyle âbdâr hoş-hor emrûdlar Malatiyye şehrinde ve Kürdistân'da Bitlis şehrinde ve Tebrîz vilâyetinde Tesü ve Ordubar şehirlerinde böyle âbdâr emrûdlar görmedim. Cümleden beğ emrûdu ol kadar lezîz ve âbdârdır kim gûyâ bir tulum katr-ı nebâtdır. Lâkin zâlim şehrin meyveleri bir yerden bir yere hedâyâ gidemez, zîrâ gâyet terdir, ammâ elması kutularla her diyâra gidüp henüz letâfet [ü] halâveti bâkî kalup tûl-ı zamânda tüffâhının rengine ve râyiha-i tayyisebine aslâ tağayyür gelmez, ammâ gayri meyveleri bir fersah yere gitmez, ammâ bu hakîr ayvasından tâ Usturumça şehrine dek pembe içinde ayva-yı sefercelisin getirdim.

Der-vasf-ı ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Bu şehir a‘yânına mahsûsdur kim kış geceleri cümle sığâr u kibâr birbirlerine ziyâfet-i azîmler edüp bir sohbette yenilen ta‘âm-ı nefîse bir gayri sohbetlerde yenmeyüp her bir ziyâfetde tarz-ı âhar mümessek ta‘âm-ı gûnâ-gûnlar yenmek bu şehre mahsûsdur. Hulviyyâtı ve gûnâ-gûn hoşâbları kezâlik bir sohbetdeki hoşâblara ve hulviyyâtlara aslâ ve kat‘â müşâhebetleri yokdur. Hattâ Oh[r]izâde ziyâfetinde yigirmi altı gûne hoşâblar yenüp ve

hakîr hoşâbdan şehîd olayazdım. Rûm diyârında Ohri ziyâfeti ve hoşâbları meşhûr memdûhdur. (---).

Der-tektîb-i imâret-i dâru'l-me'kel-i sûhtevât: Cümle üç aded yerde dâru'z-ziyâfet-i fakîrân vardır. Evvelâ yukaru kal'a önünde Ohrîzâde'nin pâdişâha ihsân etdiği câmi'-i dilküşânın imâreti subh u mesâ bay u gedâya ve pîr [ü] cüvâna ve gebr [ü] tersâya birer sahan çobrası ve birer nân-pâresi fakîrâne mebzûldur. Ve biri Tekye câmi'i imâreti var.

Der-tastîr-i mihmânsarây-ı kârbân-ı revân: Cümle üç aded mihmânhâne-i hasbîlerdir. Cümleden Küçükbâzâr'da çınâr ağaçları sâyesinde kırk ocaklı kârbânsarây-ı ma'mûrdur. Ve Ohrîzâde mihmândâristânı binâ-yı metîndir.

Der-terkîm-i binâ-yı ibret-nümâ-yı âbâdân: Cümleden câmi'-i Ayasofya-i Kebîr vâcibü's-seyrdir. Ammâ yukaru kal'a önünde Ohrîzâde'nin pâdişâha hibe etdiği câmi' önünde bir âb-ı hayât su kuyusu var kim üstâd-ı Ferhâd bu çâh-ı mâya eyle Ferhâdî külüngler urup bir bi'r-i ibret-nümâ kazup umku kâmil seksen kulaçdır. Garâ'ib anda kim üstâd-ı kûhken kayaları lağım ile delüp tâ Ohri gölünden ilm-i hendese ile su getirüp âb dollâblarıyla suyu çekilüp imârete ve câmi'in havuzu ve Hanefî çeşmelerine ve gayri yerlerde isti'mâl olunur bir temâşâgâh-ı vâcibü's-seyrdir.

Der-takrîr-i mesîregâh-ı müferrihât: Bu şehrin cânib-i erba'asında cümle on iki aded yerde teferrücgâh-ı erbâb-ı merâmlar var kim bir diyâra mahsûs değildir, illâ Ohri'dedir. Evvelâ kayıklar ile göl içre eyyâm-ı muvâfik ile bâdbânların açup çiftliklere gidüp gûnâ-gûn mâhîler sayd edüp deryâ üzre ayş [u] ışretler etmek bu şehre mahsûsdur. Biri dahi kal'anın kıble tarafında yol aşırı bir sazlı gölü vardır, beş hırmen cirminde vardır, ammâ gâyet amîkdir derler. Anda olan gûnâ-gûn kaz ve ördeklerin sayd [u] şikârı acâ'ibdir. Andan balık dalyanları zevki, andan Uştuk yaylası mesîreleri acâ'ibdirler.

Der-tenkîl-i lehce-i mahsûs-ı ahâlî-i bilâd: Cümle halkı Bulgarca ve Urûmca tekellüm ederler, ammâ Arnavudca bilmezler, zîrâ Rûmeli'dir, Arnavudistân değildir. Lâkin fasîh ü belîğ lisân-ı Türkî bilirler. Gâyet şehri zarîf nüktedân nükteşinâsân erbâb-ı ma'ârif âdemleri vardır.

.....(1 satır boş).....

Der-eşkâl-i libâs-ı fetâ-yı şecî'ân-ı dilîrân: Cümle tâze yiğitleri kırmızı saya çukalı semmûr ve zerdeva kalpaklar ve gûnâ-gûn çuka dolamalar ve kopçalı daracık sıkma çakşırlar geyüp ayaklarında sarı Kubâdî pâypûş geyüp bellerinde pala bıçaklar takup reftâr ederler, ammâ ihtiyârları başlarına gûnâ-gûn mutallâ destâr-ı Muhammedîler sarup ve gûnâ-gûn çukadan *[371b]* serhaddî ve kontoşlar ve ferrâceler geyerler, ammâ zenâneleri gûnâ-gûn bol yenli ferrâceler geyüp ve yassı bağları üzre dülbend çemberler bağlayup çârsû-yı bâzârdan gayri sûk-ı sultânîlerde mü'eddebâne gezerler. (---) (---) (---).

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Ohri: Evvelâ bunda dahi Manya vilâyeti muhâfazasıyçün getirdiğimiz emr-i pâdişâhî dîvân-ı pâdişâhîde Ohri beği Alî Beğ huzûrunda tilâvet olunup "El-emrü emrüküm" deyüp cümle asâkir-i İslâm Manya vilâyetine gitmeğe âmâde oldular. Bu hakîre beğ iki yüz guruş ve bir at ve bir âsî Arnavud gulâmı ve bir kılıç ihsân edüp hüddâmlara dahi onar altun ihsân etd[i]. Biz yine zevk [u] şevkimize mukayyed olup anlar dahi asker cem'ine cidd [ü] ihtimâm etdiler. (---) (---) (---) (---).

Der-temâşâ-yı sikkegâh-ı darbhâne-i kadîm

Bu şehr-i azîm Ebü'l-feth'in tahtgâh-ı kadîmi olup bunda cemî'i asâkir-i İslâm ile Bâyezîd Hân-ı Velî bir sene meştâ etdiğinden tahtgâh-ı Âl-i Osmân olup tâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi' asrına gelince bu şehirde sikke kesilirdi. Hâlâ darbhânesi aşağı kal'ada paşa sarâyı (ve) kurbunda bir kârhâne-i azîmdir kim hâlâ kapusu mesdûd durur. Cemî'i âlât-ı bisâtları ve cümle enkâzı ve sikkeleri mevcûd

durur. Hattâ hakîr hâlisü'l-ayar akçesin görmek [müyesser] olup "Sultân Ahmed bin Mehemmed Hân ızze nasruhu duribe Ohri" deyü sikkesi var idi.

.....(2 satır boş).....

Ziyâretgâh-ı Ohri: Evvelâ merkad-i Ohrîzâde ve Gâzî Beğ, yukaru kal‘ada Hunkâr câmi‘i mihrâbı önünde medfûnlardır. Ve Şehîd Hazînedâr, Paşa sarâyının yanında Ayasofya câmi‘i sağında göl kenârında bir kaya üzre kiremitli bir kubbede medfûndur. Ve (---) (---) (---) (---) (---)

Ba‘dehu Ohrîzâdeler ile niçe yüz âdemler atlarımıza süvâr olup Uştuk yaylası teferrücgâhına revâne olduk. Evvelâ Ohri'den,

Karye-i Çeribaşı: Ohri sahrâsında Bulgar re‘âyâlı ma‘mûr bâğçeli ve iki yüz hâneli müzeyyen köydür.

Andan baş yukaru cânib-i şarka 5 sâ‘atde eflâke urûc edüp,

Der-sitâyiş-i yaylak-ı azîm Uştuk

Bu yaylak Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâk bir yaylak-ı nüh-tâkdır kim her cânibde yedi kazâ yerlerin dağ u taşları cümle nümâyândır. Hattâ bu yaylakdan cânib-i garba Ohri şehri cenûb cânibine meyyâl 8 sâ‘atlik yerdir. Buhayresiyle ve cemî‘i hâmûn-ı vâsi‘atü'l-aktâr mezâri‘âtlarıyla pâymâl-i rimâl gibi nümâyândır.

Ve bu yaylada velî-ni‘am Ohrîzâde Beğcüğez efendinin kâmil üç yüz aded eğrek koyunları otlayup yaylalanır kim cümle yetmiş bin aded gûsfend-i gûnâ-gûndur. Diyâr-ı Rûm'da Alman yaylasından sonra ve Rila ve Destpot ve Serez ve Vitoş yaylalarından sonra bu Uştuk yaylası meşhûrdur.

Bunda hayemâtlar ile koyun sayalarında ve eğreklerinde konup göçüp kaymak ve yoğurd ve teleme peynirleri ve ağız ve anızlar ve kölemezler ve hoşmerimler ve ballı kaymak ve ballı kaykanalar ve tâze peynirler yeyüp ve sarı keçilerin surutka nâm ciğer tâzeler mâ-i cibîn suların içüp ve toklu kuzu kebâbları ve alabalıkları yeyüp gûnâ-gûn buz pâresi âb-ı hayât suların nûş edüp niçe bin gûne nebâtât [u] giyâhâtdan reybâs ve ışgın ve çilek ve yer vişneleri yeyüp gûnâ-gûn asel-i musaffâ şerbetleri nûş edüp zevk [u] safâlar etdik.

Bu yaylada olan sünbül ve misk-i Rûmî ve lâle ve zerrîn ve nergis meğer Erzurûm diyârında Bingöl yaylasında ve kûh-ı Bîsütûn'da ve kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Erciş'de ola.

Bu yaylada bir hafta zevk [u] safâlar edüp andan cânib-i şarka kâh yokuş aşağı piyâde ve kâh esb-süvâr 5 sâ‘atde, **karye-i Paz**'ı geçüp yine cânib-i şarka 2 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Resna

Ohri toprağında niyâbetdir ve serbest ze‘âmetdir. Kasabası bir vâsi‘ öz içinde (---) deresi cereyân eder. Bir vâsi‘ yerde cümle yüz seksen aded kiremitli ma‘mûr bâğçeli evlerdir.

Cümle iki mahalledir, nısfı müslim ve nısfı keferelerdir.

Cümle iki mihrâbdır. Biri çârsû içinde Manastır şehirli Ramazân Beğ câmi‘i, kiremitli ve kârgîr minâreli ve hareminde bir mektebli câmi‘-i latîfdir. Ve biri Hacı Murâd câmi‘idir.

Ve cümle bir medrese-i sûhtegân ve cümle bir tekye-i dervîşân ve cümle bir hammâmı var, Savurzâde hayrâtıdır. Ve cümle bir hânı var.

Ve cümle yigirmi aded müfîd [ü] muhtasar dükkânları var ammâ haftada bir gün cemî‘i *[372a]* etrâf kurâlarından niçe bin benî âdem cem‘ olup bir cem‘iyyet-i kübrâlı bâzâr-ı azîm durup germâgerm bey‘ u şirâlar olur. Hakîr bu bâzârda,

"Manya muhâfazasına me’mûr olanlar bir ân durmayalar" deyü dellâllar nidâ etdirüp bu şehir

a‘yânlarından Koçı Beğ ve Murtazâ Beğ acâ’ib hânedân sâhibleridir. Anlar hakîre ve Ohrîzâdelere azîm ziyâfetler edüp ertesi gün Manya seferine me’mûr oldular.

Bu kasaba-i Resna'nın memdûhâtından kestânesi ve kış emrûdu ve dağlarında kırmızı ihrâm boyası kökleri ve çuka boyası eğirler, acâ’ib meşhûr temâşâ boyalardır. Ve cümle halkının kâr [u] kisbleri bu boya kökleridir kim Frengistân'a götürürler, acâ’ib râyicdir. Cemî‘i vilâyetlerden bâzergânları gelüp niçe bin kök boya köklerin bağlayup vilâyet vilâyet boya kökü götürürler.

Bu mahalden Perespe kazâsı solumuzda gâyet yakın kalup andan yine gerüye avdet edüp def‘â;

Menzil-i yaylak-ı Uştuk: Bir gün bir gece dahi anda zevk edüp andan cânib-i garba yokuş aşağı yayladan enüp 5 sâ‘atde yine **karye-i Çeribaşı'**yı geçüp def‘â,

Menzil-i şehr-i azîm Ohri: Bunda bir gece dahi mihmân olup ertesi gün cümle ahbâb ile vedâ‘laşup Ohri beği mehterhânesin çalarak cümle askeriyle Manya muhâfazasına revâne olup,

Hakîr-i pür-taksîr Ohri'den İslâmbol'a gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ ulu yolumuz yine Uştuk yaylası iken anda gitmeyüp Ohri sancağında Manya gazâsına me’mûr olan erbâb-ı zu‘amâları ve erbâb-ı tîmârları sefere sürmek içün ba‘zı kurâ ve kasabâtları deverân u seyerân etmek içün Ohri'den yine cânib-i şimâle gidüp **kasaba-i Üstürka'**yı ubûr edüp Ohri gölü kenârın devr ederek cânib-i cenûba 5 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i şîrîn Poğradas

Bu dahi Ohri beğinin hâssı voyvadalığı hükmünde Istarova kazâsı niyâbetidir. Bu şehrin karşu göl aşırı kasaba-i Üstürka ve kal‘a-i Ohri nümâyândır. Mâbeyne-hümâlarında hemân göl vardır.

Bu kasaba cümle dörd aded mahalle ve cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i, kiremitli ve kârgîr minâreli câmi‘-i zîbâdır. Ve (---) câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Cümle iki aded ma‘mûr mahalle mesâcidleridir. Ve cümle bir aded medrese-i sûhtegândır. Ve cümle iki aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır.

Ve cümle bir aded tekye-i dervîşân-ı abdâlândır. Ve cümle üç aded hânları vardır.

Ve cümle bir aded hammâm-ı muhtasarı vardır. Ve cümle altı yüz aded bâğ u bâğçeli ve serâpâ kiremit örtülü hânedânlarda yigirmi aded ev hammâmları dahi vardır.

Ve cümle yüz elli aded dükkânları vardır, ammâ kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur. Lâkin göl kenârında pâk debbâğ dükkânları çokdur.

Ve bu şehir göl kenârında vâki‘ olmağile ba‘zı hânedân-ı azîmlerin şâhnişîn ve maksûreleri göl kenârında olup cümle revzenleri suya nâzırdır. Ba‘zı yârânlar pençerelerde oturup gölden nâzük balık avlarlar, ammâ her gece nisâ tâ’ifesi evlerinde balık avlanup her bâr lezîz balık yerler.

Âb [u] hevâsı latîf olduğundan bâğ u bâğçelerinin gûnâ-gûn âbdâr hoş-hor meyvelerinden emrûdu gâyet lezîz ve terdir. Ve şehri dahi meyvesi gibi şîrîn rabta-i zîbâ olup başka bir rûh vardır.

Bu kasabanın cânib-i kıblesinde şehr-i Görice 8 sâ‘atlik yerdir. Mukaddemâ sene (---) târîhinde şehr-i Görice'yi ve şehr-i Horpuşta'yı ve şehr-i Bilhişte'yi ve şehr-i Gölikesri'yi görmek ile ol câniblere teveccüh etmeyüp yine Ohri gölü kenârınca cânib-i şimâle 2 sâ‘at düz vâsi‘ mahsûldâr kurâlı bâğ u bâğçe ve çiftlikli yerlerde meymene ve meysere emn [ü] emân yerlerde safâ ile gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i ma‘mûr Istarova

Bu rabtadan Poğradas kasabası gâyet nümâyândır. Ve bu kasaba dahi Ohri sancağı hâkinde beğinin hâssı voyvadası hâkimdir. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Nâhiyesi yetmiş pâre kurâlardır. Cümle re‘âyâ vü berâyâları Bulgar'dır.

Ve kânûn-ı Süleymân Hân üzre sarây-ı hâssaya sa‘âdetlü pâdişâh içün bu şehre yeniçeri ocağından bir çorbacı değşirme ağası gelüp bundan niçe yüz aded güzîde Bulgar ve Rûm gulâmların değşirüp başlarına kırmızı şebkülâhlar ve eğinlerine kırmızı abâ hil‘atler geydirüp der-i devlete değşirme gulâmları götürüp gâyetü'l-gâye mahbûb olup *[372b]* asilzâde olanları gılmân-ı hâssa edüp dahi fetâlarını bostân ocaklarına ve yeniçeri ocaklarına ve dahi zeber-destlerin tophâne ve cebehâne ocaklarına verirler. Ammâ gayri kazâların değşirme gulâmların her ocaklara ve a‘yân-ı kibârlara defterler ile verüp ilm ü kemâl-i ma‘rifet öğrendiklerinden sonra acemî oğlanı ulûfesine geçirüp andan yeniçeri kapusuna andan sipâh kapusuna çıkarup eğer kim takdîr-i Hudâ olursa niçeleri vezîria‘zamlar ve müftî ve monlalar olmuşlardır.

Ya‘nî bu Istarova şehri kân-ı cüvânân değşirme kânı yeri bir mübârek rabta-i zîbâdır kim Ohri gölünden dörd bin adım içeri karada alarkadır.

Ve cümle dörd yüz aded kiremitli ma‘mûr [u] âbâdân hânedânlardır. Ba‘zıları fukarâ evleri olmak ile saz örtülüdür, ammâ her evde bâğ u bâğçeler mukarrerdir. Ve cümle dörd aded mahallâtdır. Nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim mahalleleridir.

Ve cümle dörd aded mihrâbdır. İkisi câmi‘dir. Çârsû içinde (---) (---) câmi‘i, kiremitli ve bir minârelidir. Ve (---) câmi‘i müzeyyendir.

Ve cümle iki mahalle zâviyesi vardır. Ve cümle bir aded medrese-i sûhtegânı var. Ve cümle bir aded mekteb-i püserânı var. Ve cümle bir aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîki var.

Ve cümle yüz aded dükkânları var ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin mutâfları çokdur ve yine her şey mevcûddur.

Ve cümle üç aded hânları var. Ve cümle bir aded hammâmı var, ammâ bunun dahi ev hammâmları vardır. Ve bâğ u bâğçeleri firâvândır. El-hâsıl şîrîn kasaba-i bâğ-ı cihândır. Bunda hânedân sâhibleri zu‘amâlardan (---) ağayı ve (---) ağayı ve gayrileri fermân-ı pâdişâhî üzre Manya muhâfazasına me’mûr edüp anlar ol tarafa bizler der-i devlet tarafına bu şehirden kalkup Ohri şehrine gitmeyüp hemân kıble tarafına Ohri şehri ensesinden Uştuk yaylağı eteğinde yine **karye-i Çeribaşı**'yı geçüp Bulgar re‘âyâlarından birkaç re‘âyâ kulağızlar alup yine Uştuk yaylağının bir gayri yollarından yaylağı seyr [ü] temâşâ ederek aşup yokuş aşağı 5 sâ‘at enüp,

Karye-i Paz: Sâfî Bulgar keferesi köyüdür ve Ohri hâkidir. Anı geçüp kıbleye (---) sâ‘at yokuş aşağı gidüp,

Evsâf-ı kazâ-yı karye-i azîm Perespe

Bu dahi Ohri sancağı hâkinde voyvadalıkdır kim paşanın hâssıdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Lâkin kasabası yokdur. Ancak nâhiyesi kırk pâre ma‘mûr kurâlardır kim her biri kasaba-misâldir. Ba‘zı kurâları Perespe gölünün kenârına vâki‘ olmuş ma‘mûr u âbâdân mahsûllü köylerdir.

Der-vasf-ı buhayre-i Perespe: Ohri gölünden küçük şekl-i murabba‘ bir buhayrecikdir kim girdâ-girdi tokuz mîldir, ammâ gûnâ-gûn balıkları gâyet çok çıkar. Bu dahi başka emânetdir, ammâ ba‘zı zamânda bunu da Ohri emîni zabt eder.

Andan bu Perespe kazâsı içre ubûr ederken **Resna kasabası** sol tarafımızda kalup bu hakîr bir meşelik dağ içre giderek **karye-i Derbend[**'i] geçüp yine şarka 4 sâ‘at gidüp,

Karye-i Güvat: Kefere köyüdür, Manastır şehri hâkidir.

Andan yine şarka 4 sâ‘at gidüp şehr-i Manastır içinden cereyân eden nehr-i (---) kenârında mesîregâh-ı hırâmda sehel ârâm istirâhat edüp niçe bin bülbül-i gûyânın asvât-ı hazînlerin istimâ‘ etdik. Bu bâğ-ı Merâm hıyâbân sene (---) târîhinde tahrîr-i kilk-i beyân ile mevsûfdur, ammâ bu rûy-ı

arzda bir bî-bedel lâ-nazîr sun‘-ı Hudâ dırahtistânlı bir bâğ-ı Merâmdır kim Rûm diyârında misli var ise yine bu Manastır şehri merâmıdır. Andan,

Menzil-i şehr-i azîm ve belde-i kadîm mahmiyye-i Manastır

Bu şehre kâmil yedi kerre gelüp meks etmek ile evsâfı çok tahrîr olunmuşdur kim bâlâda cild-i (---) mize nazar oluna. Ne mertebe şehr-i ma‘mûr u âbâdân olduğu andan ma‘lûm oluna.

Bunda Ömer Ağa Zâ‘im karındaşımız hânesinde yine mihmân olup niçe ahbâblar ile görüşüp yine ale's-sabâh cümle dostânlar ile vedâ‘laşup Manastır şehrinin cânib-i şarkîsindeki sahrâ-yı hâmûnu (---) sâ‘atde ubûr edüp,

Karye-i Beslü: Ömer Ağa ze‘âmetidir. Re‘âyâsı sâfî Bulgardır. Andan yine Manastır sahrâsı içre cereyân eden,

Nehr-i (---)**:** Tâ vilâyet-i Dukagin ve vilâyet-i Pirizren sancaklarının dağlarından gelüp nehr-i Vardar'a mahlût olur.

Bu nehri ubûr edüp yine taraf-ı şarka 7 sâ‘atde ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar geçüp İştib şehri kazâsı nevâhîleri içre,

Menzil-i karye-i Varya: Sâfî müselmân kurâsıdır ve serbest ze‘âmetdir.

Andan (---) sâ‘atde yine semt-i şarka düz sahrâlar içre gidüp,

Menzil-i kal‘a-i İştib: *[373a]* Sene 1067 târîhlerinde birkaç kerre bu şehre uğrayup mufassalan evsâfı tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şark cânibine 6 sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr eyledik. Bu köy kendlerin kurâlarına **Ofçapoli ovaları** derler. Cümle kurâları İslâmbol'da Yeniodalar içinde Orta câmi‘ evkâfı köyleridir kim gâyet ma‘mûr kurâlardır. Anları geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Ardovişta

Radul nâm bir kral-ı dâllin mesîregâhı ve sayd [u] şikârgâhı olmağile ol kral nâmıyla Ardul'dan galat Ardovişta derler. Köstendil sancağı hâkinde paşanın hâssı olup voyvadası hâkimdir. Ve ba‘zı zamân hâss-ı hümâyûna kayd edüp taraf-ı mîrîden zabt olunur, ammâ niçe kerre Üsküb sancağı paşası zabt eder yüz elli akçe kazâdır. İştib nevâhîlerinden ifrâz olunmuşdur kim altmış pâre ma‘mûr kurâlarının cümle re‘âyâları Bulgar'dır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı İştib şehrindedir.

Bu kasaba-i ma‘mûrenin zemîni bir derenin iki tarafında cümle dörd yüz aded kiremitli ekseriyyâ tahtânî ve bâğçeli evlerdir. Ve cümle beş mahalledir.

Ve cümle beş aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i (---) câmi‘i ma‘mûrdur. Ve cümle iki aded mesâcideyndir.

Ve cümle bir aded sûhte hücreleri var. Ve cümle bir aded ma‘sûm-ı pâk mektebi var. Ve cümle bir aded tekye-i sâfî sûfîsi var.

Ve cümle bir kesîf hammâmcığı var. Ve cümle üç aded küçük hânları var. Ve cümle iki aded kahvehânesi var, ol kadar müzeyyen değildir.

Ve cümle yüz elli kadar müfîd muhtasar dükkâncıkları var, ammâ kârgîr binâlı bezzâzistânı yokdur. Lâkin bâğ u bâğçesi çokdur. Âb [u] hevâsı latîf kasabacıkdır.

Andan 6 sâ‘at kıble tarafına ma‘mûr u âbâdân kurâlar geçüp her birinin evsâfların tahrîr eylesek muharrir-i âlem olmak iktizâ eder. Ancak mihmân olduğumuz kurâları terkîm edüp 6 sâ‘atde,

Der-fasl-ı sitâyiş-i kasaba-i ma‘mûr Tikveş

Bu dahi Köstendil sancağı hâkinde paşanın hâssı olup voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle

şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve bâğlı ve bâğçeli cümle re‘âyâları Bulgar köyleridir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, ammâ a‘yân-ı kibârı gâyet çokdur.

Şehri bir bayır dibinde bir fesîh fezâ-yı mahsûldârda âb [u] hevâsı latîf cümle üç yüz aded kiremit örtülü evlerdir, ammâ hîn-i tahrîrde yetmiş aded hâne avârıza kayd olunmuşdur. Cümle dörd aded mahalle-i müslimîn ve cümle iki aded mahalle-i müşrikîndir.

Ve cümle beş aded mihrâbdır, üçü cevâmi‘lerdir. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i, kiremitli ve kârgîr minârelidir. Ve (---) câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir (var).

Ve cümle iki aded mahalle buk‘alarıdır. Ve cümle bir aded sûhtevât savma‘lardır.

Ve cümle bir aded mektebi var ammâ sıbyânları azdır. Ve cümle bir aded hânkâh-ı ehl-i tevhîdi var. Ve cümle bir aded hammâm-ı hoş-hevâsı var, gâyet şîrîn binâdır.

Ve cümle iki aded hân-ı hâcegânları var. Ve cümle yetmiş mikdârı dükkânları var ammâ add etmedim. Ammâ bu şehir halkı her sene civârları yakınında olan Dolyan nâm panayurlarına gidüp cemî‘i levâzımâtların ol cem‘iyyet-i kübrâ-yı azîm bâzârından alup ve kâr [u] kibs-i helâlleri olan beyâz beyâz abâların fürûht edüp şehirlerine gelirler, zîrâ bu Tikveş kasabasının beyâz abâsı Rûm ve Arab u Acem'de meşhûrdur kim gûyâ saya çuka.

Bu kasabayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp andan cânib-i kıbleye 8 sâ‘at bir fezâ içre ma‘mûr kurâlar geçerek ve âb-ı hayât sular içerek,

Menzil-i karye-i Çeribaşı: Köstendil çeribaşıların köyü olmağile Çeribaşı derler. Andan,

Karye-i Radoş: Bu kurâları geçüp niçe mahsûldâr fezâları ubûr edüp,

Evsâf-ı kasaba-i zîbâ Vılandiva

Aslı Vılandova'dır. Lisân-ı Bulgar'da "büyük papas" demekdir. Bu dahi Köstendil toprağında voyvadalıkdır. Müselmânları azdır, Bulgar kâfirleri çokdur. Hattâ bu şehri ibtidâ binâ eden Vılandiva papasın neslinden bu keferelere portoyoroz ya‘nî köy kethudâsı zâbitdir. Ve ol papasın ismiyle müsemmâ olup bu rabtaya Vılandiva derler. Hâlâ ol papasın bunda bir manastır-ı azîm var, tâ Erdel diyârında ve Alman kâfiristânında ve İsfaç vilâyetinde evsâfın istimâ‘ etmişdim. Mukaddemâ görmeyüp henüz gördüm ve içine girüp seyr [ü] temâşâ etdim. Hâlâ bir kûhsâr içre kal‘a-misâl demir kapulu ve serâpâ kubâbları kurşu[m] örtülü bir deyr-i musanna‘dır kim ilm-i mi‘mârîden haberdâr *[373b]* olanlar bu deyr-i ruhbâna im‘ân-ı nazar ile nazar eden engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kalır.

Bunda olan tuhaf avânîleri ve bunda olan musanna‘ât maslûbât âvîzeler ve bundaki amûr-ı gûnâ[gû]nlar ve ruhâm-ı ferîş füsûskârî ve halkârîler rûy-ı dîvârlar bir dâr-ı diyâr deyrlerinde deyyâr mânendi yokdur. Bundaki pençe-i âfitâb mûğ-pîçe mahbûb gulâmlar bir bıtrîkhânede yokdur. El-hâsıl vasfında melâlet vardır, ammâ bu deyri binâ eden Vılandiva papasın ismiyle müsemmâ olup Vılandiva manastırı derler.

Hikmet-i Hudâ-yı ibret-nümâ

Mâ-tekaddem Hazret-i Îsâ havâriyyûnlarından Şem‘ûn-ı Safâ'ya isnâd ederler. Bir taşa mübârek parmağıyla işâret edüp bir delik zâhir olur. Hikmet-i Bârî yârî kılup ol delikden bir su cereyân eder. Hikmet bu kim hayızlı avret ve hıyânet kefere-i sermest ol taşa varup su almağa mübâşeret etse hemân ol ân ol su kan revân olup cereyân eder, ammâ eğer pâk âdem alsa bir şû[r]luca ya‘nî sehel tuzluca şekilli su akar.

Hikmet-i Hudâ cemî‘i zamânda cenâb-ı kibriyâ âb-ı hayâtdan ve âb-ı zülâlden gayri sularda

râyiha-i tayyibe halk etmemişdir. İllâ Mekke-i Mükerreme'de âb-ı Zemzem'de sehel râyiha vardır ve Kuds-i Şerîf'de ayn-ı Selvân'da kezâlik râyiha şemm olunur. Ammâ bu Vılandiva kenîsesindeki ayn-ı Şem‘ûn'dan bir âdem nûş ederken üzerindeki esbâbı üzre su dökülse misk [ü] amber-i hâm ve zaymurân râyihası şemm olunup libâsından aslâ râyihası çıkmaz. Ve nûş edenin demâğı iki üç gün kâzî suyu içmiş gibi kokar.

Ol ecilden anda olan papaslar her bâr varup gayri sularda yaykanup gelüp bu sudan alup nûş ederler. Eğer nâ-pâk ve hıyânet alayım derse kan akar. Garîb sırr-ı acîb temâşâgâhdır. Ammâ ba‘zı zamân papaslar hîle edüp kendüleri yaykanmadan nâ-bâliğ küçük gulâmlara bu sudan getirdüp nûş ederler.

Ammâ tabî‘atı müshildir. Bir vukıyye içene on kerre hekîm şerbeti kadar amel etdiğimden cemî‘i kâfiristâna bu mâ-i Şem‘ûn-ı mümessekden kumkumalar ile papaslar götürüp kâr ederler. El-hâsıl garîb mesîregâhdır.

Ve bu Vılandiva kasabası seksen akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Ba‘zı zamân Tikveş kadılığına ilhâk olur. Bu şehir bir dağlı ve bâğlı ve ormanlı bir kûhîce yerde vâki‘ olup serâpâ dağları ve ormanları pırnarlık ağaçları olmak ile keçisi ve koyunu çok olup gâyet semîn olurlar. Ve ba‘zı dağları taşlıcadır. Ve dağlar eteğinde yüz elli evli ve kiremitli ve tahta ve saz örtülü fukarâ evleridir ve ol kadar a‘yânı ve eşrâfı yokdur. Ve cemî‘i re‘âyâ vü berâyâsı cümle beyâz çuka gibi abâlar geyerler, kara libâs geymek ayıbdır ve meymenet yokdur derler.

Ve cümle sığâr u kibârı beyâz abâ işleyüp yılda bir kerre Dolyan panayırında metâ‘ların fürûht ederler. Ve on altı arşın abâyı altmış yetmiş akçeye verirler, gâyet ucuzdur.

Ve cümle bir aded câmi‘i vardır. Ve cümle bir aded mescidi vardır, ammâ mektebi ve medrese ve tekyesi olduğu hâtırımda yokdur. Ve cümle bir hammâmı vardır. Ve cümle iki aded hânları vardır. Ve cümle elli mikdârı dükkâncıkları vardır, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur.

Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan mahbûbe Bulgar kızları gâyet çokdur. Ve cemî‘i kâfiristânda bu kadar zamân seyâhat etdim, hiç Bulgar ve Macar keferelerinin evleri ve ta‘âmları gibi pâk kavm-i kefere görmedim, ammâ aslında nâ-pâklerdir. Lâkin sûret-i hâlde her bisât-ı âvânîleri pâkdir. Ve bunda cemî‘i mahbûbe kızlarının başları sâfî siyâh geysûları üzre cümle altun ve guruş ve babka ve para ve Dobra-Venedik Frengi dînârı ile başları müzeyyendir. Ve gerdenlerinde göğüsleri üzre birer ikişer vukıyye halhâl ve maftıllar ve bâzûbendler ve niçe gümüş âvânî tılsımâtlar ile sîne-i bî-mûyları müzeyyendir.

Bu kasaba-i ibret-nümâyı dahi temâşâ edüp andan 5 sâ‘atde poyraz tarafına meşeyistân ve çemenistân fezâ-yı mahsûldârlar içre niçe bâğ u bâğçeli ma‘mûr u âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı bilâd-ı kadîm şehr-i Aya Nataca, ya‘nî kal‘a-i binâ-yı azîm Usturumça

Üstü Rûmca ve Üsti Urûmca ve Usturumça ve Üsturûmca ve Üstürümçe derler, ammâ lisân-ı Yûnâniyân'da kasr-ı Aya Nataca'dır. Lisân-ı Latin'de (---) derler. Ve lisân-ı Freng'de (---) (---).

Be-kavl-i müverrih-i âlem Yanvan ve sâhib-i *Tevârîh-i Latin Ban* kavilleri üzre bu Usturumça şehrinin ibtidâ bânîsi Kavala kal‘ası sâhibi Feylekos hakîmin oğlu *[374a]* İskender-i Yûnân'ın üstâdı Aya Nataca nâm hakîm-i benâm binâ etmeğile ismi lisân-ı Yûnân'da kasr-ı Aya Natacadır.

Ba‘dehu bu vilâyet İskender-i Yûnân'ın fermânıyla üstâdı olan Aya Nataca[ya] hâs ta‘yîn olunup kendü maskata şehri ve binâsı olmağile ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân bir şehr-i amâristân eder kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Hâlâ âsâr-ı binâları dağları ve taşları dutmuşdur.

Ve bu Aya Nataca eyle hakîm-ı akl-ı Arasto idi kim cemî‘i fünûn-ı şettâda yed-i tûlâsın ayân edüp sivâ(?) ilmi kuvvetiyle İskender-i Yûnân tâ Belh [u] Buhârâ ve Îrân u Tûrân-zemîne ve tâ Mâverâ’ü'n-nehir'e varup Türk-i Türkistân vilâyetlerine Yûnâniyân mâlik olur. Hattâ diyâr-ı Acem'de Dârâ Şâh bir ulu pâdişâh-ı cem-câh iken Yûnâniyân ana galebe edüp cümle ehl [ü] ıyâliyle Dârâ Şâh'ı giriftâr-ı bend-i belâ edüp vilâyeti ahâlîlerin harâca kesüp Dârâ Şâh'ı iyâlleriyle Rodos cezîresi mukâbelesinde Menteşe kıyılarında Dârâhiyye nâm bir mahalle Dârâ Şâh'ı koyup ol ecilden hâlâ ol diyâra Dârâhiyye kazâsı derler.

Bu maslahatlar cümle bu Usturumça sâhibi Aya Nataca hakîmin re’y [ü] tedbîri eyle idi kim gâyet ulûm-ı şettâlara mâlik ferîdü'd-dehr dehrî mezheb bir hezârfen bir ferd-i merd imiş, hattâ nücûm kuvveti ile,

"Benim bu Aya Nacata şehrimi sene 709 târîhinde Muhammedîler alalar ve Murâd Beğ nâmında Osmânoğlu hükmünde olacakdır, ammâ ol dahi bizim elimizde şehîd olacakdır" deyü Usturumça kal‘ası şark tarafı kapusu üzre çâr-kûşe mermer üzre yazup gûyâ sikkeyi mermerde kazup yed-i tûlâsın ayân u beyân etdiğiçün altı üç satır Türkçe ve üstü üç satır Rûmca hatlar tahrîr edüp Üstü Rûmca olmuş olur. Cümle nücûm kuvvetiyle bu hatları rumûz [u] künûz edüp kal‘a kapusu üzre bu hatlar bâkî kalırlar.

Hikmet garâbet bunda kim İskender üstâdı Aya Nataca nâm hakîm Usturumça'da sâkin kal‘a kapusu üzre altı satır Türkçe lisân hattı tahrîr etdiği be-kavl-i sâhib-i Tevârîh-i Yûnân üstâd-ı kâmil Yanvan kavli üzre iki bin [yıl] mürûr etmiş hatlardır. Meğer ol zamânda lisân-ı Türkî var imiş.

Hakîkatü'l-hâl bu abd-i kemter Kırım'dan Deşt-i Kıpçak'dan ve Heyhât sahrâsından Dağıstân pâdişâhına giderken kûh-ı Elburz eteğinde Irâk-ı Dâdyân derler bir şehr-i vîrân vardır. Hâlâ içinde câ-be-câ kavm-i Lezgi ve kavm-i Legzi ve kavm-i Şemhal ve kavm-i Kaytak ve kavm-i Moğol ve kavm-i Boğol ve kavm-i Kumuk ve kavm-i Kamık ve kavm-i Kalmık nâm kimesneler kûh-ı Elburz yaylasından enüp bu harâbistân olan Irâk-ı Dâdyân'ın amâr yerlerinde sâkin olurlar.

Bu vîrânistânın mezâristânlarının taşlarında Türkî lisân ile târîhler yazılmışdır kim yâ Hazret-i Kaffâh gibi ve Hazret-i Uzeyr ve Hazret-i Yûnus gibi târîhleridir kim ol asırlarda Türkî hatlar ve Türkî lisânlar var imiş.

Anıniçün bu Usturumça kal‘ası kapusu üzre İskender-i Yûnân zamânı Türkçe hatlar kazılmışdır. Hakîkatü'l-hâl lisân-ı Türkî lehce-i kadîmd[ir]. Hattâ Türk-i Türkân semtleri Hazret-i Risâlet-penâh'ın bir mektûb-ı nutk-ı dürerbârların kavm-i Etrâk ve kavm-i Dağıstân ve kavm-i Lezgi ve bâlâda tahrîr olunan kavimler cümle Hazret'in mektûbuyla İslâmı kabûl etdiler kim niçe yüz yıl evvel Türkçe kelimât ederlerdi.

Ve [116] âyet-i şerîfinin tefsîrinde müfessirîn eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Nûh Necî ile gemiye giren Hûşeng Şâh ve (---) (---) (---) ve nebîreleri cümle keştî içre lisân-ı Türkçe kelimât etdiklerinde Mısır kavminden Kehene Kalimûn ve Mısrâyim nâm kimesneler,

"Yâ Nûh bu ne lisândır?" deyü su’âl etdiklerinde, "Bu lisân sâhibi anlardır kim bu cihânın edîm-i arzın anlar cümle kabza-i teshîre alacakdır" deyü işâret buyurmuşlardır.

İmdi andan ma‘lûm oldu kim Nûh Necî'de gemi içre lisân-ı Türkî kelimât olunduğundan sonra İskender-i Yûnâniyân asrında evlâ bi't-tarîk lisân-ı Türkî ile Usturumça kal‘ası kapusu üzre lisân-ı Tür[kçe] ve Rûmca kelimât rumûzlarının yazılması muhakkakdır.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile bu Usturumça kal‘ası niçe divelden divele intikâl edüp dest-i Rûm Kostantin tekrûrunda iken bu şehrin amâristânın Gâzî Hudâvendigâr istimâ‘ edüp âhır-ı kâr bizzât kendüleri *[374b]* sene (---) târîhinde kal‘a-i Usturumça üzre sefer edüp be-dest-i Gâzî

Evrenos kal‘a feth [u] fütûh olup Gâzî Hudâvendigâr'a miftâhıyla müjdesi gider. Ve der-akab kendüleri de gelüp fetihde bulunurlar.

Ba‘de'l-feth kal‘a kapusu üzre ol rumûz künûz hatları Etrâk tâ’ifesi kapu üstünden kal‘ edüp ol üstü Rûmca hatlar olduğundan bu kal‘anın dahi ismine Üstü Rûmca kal‘ası deyü tesmiye ederler. Hâlâ Üstü Rûmca'dan galat Usturumça ve Üstürûmca derler. Ba‘dehu bir münâsebet ile ol taşı Gâzî Sultân Murâd'a gösterüp,

"Bir zamân Muhammedîlerden Murâd Beğ nâm bir Osmânoğlu bu kal‘ayı feth ede. Kendisi de bizim elimizde şehîd ola" deyü bu hatları tilâvet etdikde buyururlar kim,

"Elhamdülillâh kal‘anın fethi yazduğu târîh üzre bu hakîr Murâd'a müyesser oldu, ammâ elhamdü lillâh hâlâ sıhhatdeyim, şehîd olmadım.

Küllü münecimin kezzâb [117]

[118] deyüp ol rumûz [u] künûzlu yazılmış münakkaş taşı bir köşeye bırağırlar.

Hâlâ ol seng mermer-i müstetır mürûr-ı eyyâm ile Aynaroz ruhbânlarının ellerine Sidirkapsi kal‘asında girüp "Nücûm-ı fünûn-ı künûzdur" [de]yü hıfz etmişler.

Ba‘dehu hakîkatü'l-hâl fâtih-i Usturumça Gâzî Hudâvendigâr (...) Sultân Murâd-ı Evvel sene (---) târîhinde Kosova'da Seleşdi kral ile ceng-i azîm edüp yedi kerre yüz bin aded küffârları dendân-ı tîğdan geçirüp kendüleri lâşe-i murdâr küffârı seyr [ü] temâşâ edüp,

"İlâhî, havl [ü] kuvvet [ü] kudret [u] nusret senindir. Bu gazâda hikmetin vardır" deyü hamd ederken hemân leşler içinden Miloş Koblaki nâm bir kefere kalkup Sultân Murâd'ın yakasına yap[ış]up hançer-i fecâmıyla Murâd Hân'ı ura ura şehîd eder. Bir rivâyetde bu mel‘ûn elçilikle gelüp Murâd Hân'ın destin bûs ederken bıçağıyla taht üzre Murâd Hân'ı urup şehîd edüp Miloş Koblaki kâfiri dahi pâre pâre edüp Murâd Hân'ın kalbini Kosova'da Piriştine şehri kurbunda Klab nehri kenârında bir kubbe içre defn edüp vücûd-ı Murâd Hân'ı Bursa'ya götürüp Eski Kaplıca câmi‘inde türbe-i pür-envârında defn ederler.

Ol zamândan berü anıniçün elçilerin iki tarafından kapucılar kethudâsı ve (---) yapışup yer öpdürüp andan sonra tahtdan aşağı enmiş bir uzun yeni elçilere öpdürmek kânûn olmuşdur.

Hâsıl-ı kelâm Aya Nataca hakîmin Usturumça kal‘ası kapusu üzre kazu[p] yazdığı târîh-i rumûz [u] künûz cümle zuhûr etdi.

Ez în-cânib bu Usturumça kal‘ası Rûmeli eyâletinde (---) sancağı hâkinde (---) hükûmetdir. Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi cümle (---) aded kurâlardır. Şeyhülislâmı [ve] nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ iç el olmak ile kal‘ası harâba yüz dutup dizdârı ve neferâtları yokdur. Lâkin Bulgar martolos kefere neferleri vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir püşte tell-i bâlânın tahtında bir vâsi‘ dereli fezâ arasında şekl-i muhammesden tûlânî bir seng binâ-yı Şeddâdî kal‘a-i Âdî'dir kim İskender-i Yûnân'dan berü köhne binâ olup niçe yerleri rahnedâr olup içinde deyyâr bir dâr-ı diyâr olmayup ancak kış günleri koyunlar ve keçiler ile kefere çobanlar sâkin olurlar. Zamân-ı kadîmde bir sa‘b ve metîn ve müstahkem kal‘a imiş. Cirmi iki bin üç yüz adımdır. Ve üç kapusu vardır.

.....(1.5 satır boş).....

Bu şehir hâlâ şehr-i Siroz'a iki konakdan sehel nâkısda varılup Serez şehrinin şimâlinde ve Serez anın cenûbunda vâki‘ olmuşdur, ammâ Zihne ve Dırama dahi yakınlardır. Bu şehreyn-i ma‘mûreynler Usturumça'nın kıblesinde birer merhaleden mesâfe vâki‘ olmuşlardır.

Der-vasf-ı aşağı şehr-i Usturumça

Gâyet ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i amâristân olup bir bayırlı dereli ve depeli yere vâki‘ olmuşdur. Cümle bâğ u bâğçe ve hadîka-i rızvân misilli rabât-ı azîmdir, ammâ etrâfında kal‘ası yokdur. Cümlesi iki bin kırk aded tahtânî ve fevkânî serâpâ kârgîr binâlı kat-ender-kat cümle la‘l-gûn kiremit örtülü ma‘mûr u âbâdân hâne-i zîbâlardır.

Der-aded-i esmâ-i sarây-ı ağavât: Cümleden (---) sarâyı (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[375a]*

Kamusu on dör[d] aded mahallâtlardır, ammâ müslim mahalleleridir. Ve üç aded kefere-i fecere mahalleleridir. Ve mahalle-i Yahûdîlerdir, ammâ Ermenî kefereleri yokdur, gelüp giderler. Evvelâ (---) mahallesi ve (---) mahallesi (---) (---).

.....(1 satır boş).....

Ve dükelisi (---) aded mihrâbdır. Evvelâ (---) câmi‘i,

.....(1.5 satır boş).....

Ma‘lûmum olan bunlardır.

Ve hepisi (---) aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ (---) mescidi,

.....(1.5 satır boş).....

Ve umûmisi (---) aded medrese-i tâlibândır. Evvelâ medrese-i (---),

.....(1.5 satır boş).....

Olancası altı aded mekteb-i sıbyândır. (---)

.....(1.5 satır boş).....

Ve barısı (---) aded tekye-i abdâl-ı Âl-i Abâyândır.

.....(1.5 satır boş).....

Ve bardası lisân-ı Noğay üzre (---) aded hammâm-ı dilsitândır. Evvelâ (---) hammâmı, rûşen binâdır. (---)

.....(1 satır boş).....

Ve olandası 500 aded çârsû-yı bâzâr-ı sultânîdir, ammâ bezzâzistânı yokdur. (---) (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Ve hemusu yedi aded hân-ı tüccârânları vardır. Evvelâ,

.....(1.5 satır boş).....

Ve hamusu on iki aded çeşme-sârları vardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Âb [u] hevâsı ve mahbûbu ve mahbûbesi gâyet latîf ve nerm [ü] râm ve ten-dürüst ve sîm-endâm pençe-i âfitâb mehtâb güzelleri olur.

Ve bâğ u bâğçesi (---) aded cinîn-i gaytân müşebbek bostânlardır kim (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve kenîsesi cümle (---) aded bî-medh düyûr-ı râhibândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Ve mihmânhânesi cümle üç aded kârbânsarây-ı âyende vü revendegân-ı hasbîleri var. Cümleden (---) (---) (---) (---).

Ve gurebâlar vekâlesi cümle altı aded bekâr odaları var kim içinde garîbü'd-diyâr müsâfirînden erbâb-ı ma‘ârif erbâb-ı sanâyi‘ âdemler olur.

Ve yekûnîsi halkının bir alay oğuz tâ’ifedir. Ve sulehâ-yı ümmetden ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at hâl sâhibi Yörük âdemleri vardır.

Ve cem‘âsı halkının kâr [u] kisbleri beyâz abâ dokuyup Dolyan bâzârına götürüp fürûht ederler,

ammâ latîf abâ ve ihrâmlar işlerler.

Ve ümmetâsı avretlerinin ve erlerinin çoğu beyâz süd gibi abâ ferrâce ve abâ dolamalar geyüp pâk ü pâkîze olup tâ‘at ederler.

Ve cümletâsı evlerinin yüzleri cânib-i cenûba ve taraf-ı garba nâzır olup cümle sokakları pâkdir. Câ-be-câ yerlerinde dıraht-ı azîmler dikilidir.

Ve âmmetâsı iki aded me’kel-i imâret-i dâru'l-ıt‘âmı vardır. Evvelâ, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve hemetâsı mahsûlâtının buğday ve arpası ve pembesi ve (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Usturumça: (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[375b]*

Der-ziyâretgâh-ı meşhed-i kubûr-ı mevtâ-yı şehr-i Usturumça

Evvelâ Tekye câmi‘inde ziyâret-i eş-Şeyh Vildân Efendi. Ve Kûhî Efendi; ulemâ-yı Kûhistân'dan olup Kûhistân kitâbın hıfzen tekmîl etdiğinden Kûhî Efendi derlermiş. Niçe yüz mücelled kitâb-ı mu‘tebere te’lîfâtları vardır. Ve İmâm-ı hümâm Azîz Efendi. Ve Sofyavî Balı Efendi halîfesi Nûrî Efendi. (---) (---).

.....(1 satır boş).....

Ve dahi e‘azze-i kirâmdan niçe yüz meşâyih ziyâretgâhları vardır, ammâ ziyâret etdiğimiz bu meşhûr-ı âfâk kümmelîn evliyâ-ı ızâmlardır. *Kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Andan bu şehir a‘yânlarıyla vedâ‘laşup ve yarar refîk vesîleler alup bu şehirden (---) tarafa (---) sâ‘at gidüp (---) (---) (---) andan,

Evsâf-ı cem‘iyyet-i kübrâ mahalli Dolyan panayuru

(---) sancağında Usturumça kazâsı hudûdunda bir mesîregâh dırahtistân-ı çerâgâh fezâ-yı lâlezârda ve bir düz vâsi‘ mahsûldar murgzâr zemînde kal‘a-misâl dörd tarafı porta kapulu hân-ı azîm gibi tahtânî ve fevkânî müte‘addid kârgîr binâlı odaları va sadranç nakşı tarh olmuş tarîk-i âmlarının yemîn ü yesârlarında cümle binden mütecâviz dükkânlı serâpâ kiremitli ma‘mûr [u] âbâdân bir panayır yeridir kim (---) binâsı olup (---) vakıfdır.

Kapuları üzre sarây-ı azîmler olup cem‘iyyet-i bâzâr günleri hâkimler ve kadılar ve serdârlar bu sarâylarda askerleriyle sâkin olup hükûmet ederler. Ve emînlerin bâzârdan hâsıl olan öşr-i sultânî konacak emîn odaları ve mahzenleri vardır.

Yılda bir kerre kiras mevsiminde bu fezâya yüz bin benî âdem Rûm ve Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Semerkand ve Belh [u] Buhârâ ve Mısır u Şâm ve Irâk'dan ve cemî‘i Dib Frengistân'dan ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘adan cemî‘i tüccârân-ı berr [ü] bihârânların hamusu metâ‘-ı firâvânlarıyla bu panayıra cem‘ olup çârsû-yı bâzâra getirenlerden mâ’adâ taşra vâdîlerde niçe bin hayme ve hargâh ve bârgâh ve külbe-i ahzânlar çalas ve malaş palaşdan kurulup bir ordu-yı bâzâr tüccârı kurulur kim gûyâ İskender-i Kübrâ yâhûd Keyhusrev-i Dârâ ordusu olup bu vâdî âdem deryâsıyla pür olup niçe kerre yüz bin yük metâ‘lar elbette meydâna çıkup fürûht olup ve niçe yüz bin yük metâ‘lar alınup kuş südü ve âdem südü ve arslan südü dahi bulunur. Kuş südü yumurtadır, âdem südü avret südüdür, arslan südü şarâb-ı bî-hicâbdır. Anlar dahi bulunur. Hattâ yumurta envâ‘ından deve kuşu yumurtası ve âdem yavrusu ve körpe âdem kuzusu ve ciğer-kûşeleri bulunur.

Ve ol bâzâr günleri cemî‘i kurâ ve kasabât u şehirlerden cemî‘i esnâf-ı me’kûlât [u] meşrûbâtçılar ve habbâzîn ve tabbâhîn [ve] debbâğînler gelüp haymeleriyle niçe bin dükkânlar (...) gûyâ cemapur

askeri ordusu olup izdihâm-ı benî âdemden omuz omuzu sökmez olup kırk gün kırk gece germâ-germ bâzâr-ı mahabbet durup her eşyâ-yı metâ‘dan fürûht olunur.

Hattâ avretler bile gizli metâ‘ların âşikâre satarlar. Niçe bin âdem mâl-ı Kârûn'a mâlik olup ve niçe bin âdemler ayş [u] ışret sefâhatiyle bir akçeye ve bir cübbeye ve habbeye muhtâc olurlar. Hattâ bu cem‘iyyet-i kübrâda koyun bâzâ[r]ı başka olup niçe kerre yüz bin aded gûsfend ve keçi fürûht olunur.

Ve At meydânı bâzârında niçe bin at ve katırlar fürûht olunur. Ancak Rûmeli'nde deve olmamak ile şütür bâzârı yokdur. Ve sığır ve câmûs bâzâ[r]ı vardır.

Ve İbn-i âdem bâzârı olup niçe bin pençe-i âfitâb mehtâb mahbûb ve mahbûbe kızlar ve oğlanlar bey‘ u şirâ olunur.

Ve Kara Zengî Arablar bâzârı başka durup hemân kırk elli bin âdemler gelüp kara Arablar alırlar, zîrâ bu diyâr karalar ve karılar gâyet makbûl kölelerdir.

Ve cemî‘i esnâfânların birer mahalde sâkin oldukları çârsûları vardır. Ve niçe yüz bin guruşa mâlik ağır bâzergânlar mezkûr kal‘a-misâl olan yerdeki dükkânlarda ve müte‘addid kiremitli kârgîr binâlı evlerde sâkin olup cümle dîbâ şîb ve zerbâf ve dârâyî ve kemhâ-yı atlâs ve katîfe ve sereng ve la‘l yâkût ve zümürrüd ve elmâs ve seylân ve zeberced ve fîrûze ve incü ve akîk-i Yemenî ve aynü'l-hırr ve aynü'l-hir ve aynü's-semek ve niçe bin gûne cevâhir-i kâmyâb makûlelerin bu meydân-ı mahabbete koyup her dükkânçenin rûyı bezekistân-ı arûsek nakş-ı nigârhâne-i Çîn-misâl olup her metâ‘-ı nâdirât girân-bahâlara fürûht olunur, zîrâ bu kal‘a gibi hân bâzârı mahfûz yer olmak ile her ki[me]sne metâ‘-ı zî-kıymetin rûy-ı dükkâna çıkarır. *[376a]* Ammâ bu ağır bâzergânlardan mâ‘adâsı taşra panayır çârsûsundaki dükkânlarda ve çadırlarında bey‘ u şirâ ederler.

Bu sahrâ-yı Tîh içre niçe bin dükkânlar ve niçe bin hayme vü hargâhlar yapılup yigirmi otuz bin koliva ve çadırlar ve kilimden ve ihrâmlardan köşe köşe sâyebânlar sıra sıra koyulup bu sahrâ-yı çemenistân hayemâtlar ile lâlezâr-misâl olup bey‘ [u] şirâlar ederler.

Ve matbah-ı Keykâvuslarından mâ‘adâ belki bin yerde koyun ve kuzular bütün bütün kebâblar çevirilmededir.

Ve binden mütecâviz kahvehâne ve bozahâne ve meyhâneler vardır ammâ kim kâdirdir kim haddinden ziyâde bed-mestlik edüp gavgâ ve cidâl ede, hemân Serez şehri mollası ve yeniçeri kolluğu çorbacısı emîn voyvadası ve mütevellîsi cümle bunda âmâde olup gavgâ edenlerin hakkından gelüp ta‘zîr ü tecrîm ederler gâyet emân yerdir.

Ve cemî‘i rûy-i arzda ne kadar lu‘bedebâz ve bâzbâzânlar var ise meydânlar ve hayemâtlarda hokkabâz ve surâhîbâz ve cânbâz ve kumârbâz ve sûretbâz ve kâsebâz ve gürzbâz ve kûzebâz ve zorbâz ve resenbâz ve şu‘lebâz ve kuklabâz ve şebbâz ve hayâlbâz ve hîlebâz ve perendebâz ve sinibâz ve kadehbâz ve şîşebâz ve âteşbâz ve tâsbâz ve kadehbâz ve taşbâz ve çemberbâz ve şemşîrbâz ve ayubâz ve maymûnbâz ve keçibâz ve hımârbâz ve matrakbâz ve kemendbâz ve yılanbâz ve kumârbâz ve kuşbâz ve kayışbâz ve kâğıdbâz ve âyînebâz ve çanakbâz ve kellebâz ve'l-hâsıl cemî‘i dünyânın erbâb-ı ma‘ârif bâzbâzânları ve cemî‘i ilm-i sîmyâya mâlik veled-i zinâları bu cem‘iyyet-i kübrâda bulunup cemî‘i hayemâtlarda ve çârsû-yı bâzârlarda her diyârın hânendegân sâzendegân rakkâs-ı mutrıbân kaşmerân mudhikân meddâhân gazelhânları ve pehlivân-ı kûştegîrân kemândârân dilîrân dilberân-ı mahbûb-ı zemânları ve âşıkân-ı sâdıkân gûyendegân bintân-ı zenânları bile cümle bu bâzâr-ı hüsnde mevcûd olup bir cem‘iyyet-i kübrâ olur kim bunu görmeyen ve Mısır'da Nîl kesimin görmeyen ve Mısır kurbunda Şeyh Seyyid Ahmedü'l-Bed[ev]î ve eş-Şeyh İbrâhîm Dessûkî mevlûdların görmeyen bu cihânda ifnâ-yı vücûd edüp çok şey gördüm demesin. Bu

cem‘iyyet-i âlînin geceleri Kadr ve rûzları rûz-ı fîrûz-ı nevrûz-ı Hârezmşâhîdir.

El-hâsıl bu kârhâne-i bâzârda herkese ne takdîr olundu ise anı kâr [u] kisb edüp kimisi yollarda mâldan ve başdan ayrılup bâkî kalanlar bu ıyd-ı adhâ-misâlden sonra herkes vatanlı vatanlarına gidüp bu cem‘iyyet yerinde bir âdem âdemî-zâd kalmayup suyu sovulmuş değirmene dönüp "Âyâ bu meydânda âdem ve âdemî-zâd var mıydı?" deyü âdem ibret alacakdır, gûyâ hemân bu dünyâ bir kârhâne-i hayâl-i hâbdır. Hemân ârif-i billâh olan fânî dünyânın hâlin bu mahalde dahi anlayup âlâyiş-i dünyâdan el çeker. Bir temâşâ-yı garîbe ve acîbe seyrângâh-ı cihândır kim amâristânı da böyledir.

Ba‘dehu bundan sonra 5 sâ‘at kıble tarafına ormanlı ve cengelistânlı yerleri ubûr edüp,

Karye-i Maçko: Kâfir köyüdür ve Selânikli Ramazân Ağa'nın ze‘âmetidir. Cümle yüz aded hânelerdir.

Andan yine kıbleye 6 sâ‘at bir yayla yukaru gidüp,

Sitâyiş-i kasaba-i müzeyyen Petriç

Lisân-ı Sırf'da (---) demekdir. Rûmeli eyâleti vezîrinin hâssı voyvadalığıdır. Yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi seksen aded kurâdır. Sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi [ve] bâcdârı vardır. Cümle iki yüz kırk aded bâğçeli ol kadar ma‘mûr değil kiremitli ve tahta ve saz örtülü evleri var.

Cümle iki mahalledir. Bir mahallesi paşa hâssıdır ve bir mahallesi Sofyalı Şeyhzâde Mustafâ Ağa'nın serbest ze‘âmetidir. Cümle bir câmi‘i ve cümle bir mescidi ve cümle bir sûhtevât hücreleri ve cümle bir mektebi ve cümle bir aded fukarâ tekyesi ve cümle iki aded hânı ve cümle bir aded kesîf hammâmı ve cümle elli mikdârı dükkânı var. Ol kadar ma‘mûr kasaba değildir, zîrâ kûhistân ve dağıstân içinde vâki‘ olmağile cânib-i erba‘asında dağları evc-i âsımâna ser çekmişdir.

Ve çınâr ve kavak ve mîşe ve pelid ve gürgan ve karaağaçlık ve kestâneliği cihânı dutup Bursa kestânesi kadar meyvesi niçe vilâyetlere ve Sofya'ya gelir.

Bu dağlarda hayduk harâmî kefereleri çokluğundan bu kasabada ehl-i ırz âdemler sâkin olamadıklarından bu rabta ol kadar amâr değildir.

Husûsan sene 1062 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimizle Sofya-i sâfiye vâlîsi iken Kemalî Halîl Ağa ile ol dağlara on bin aded re‘âyâlar ile pür-silâh olup hayduk kâfirleri şikâr ederken bu dağlarda *[376b]* günde kırk elli aded sığır kadar sığınlar ve karacalar ve tablalı ve yağmu[r]calar ve bu kadar tavşanlar sayd [u] şikârlar edüp kanlı kebâblar yeyerek beher yevm kırk elli mikdârı hayduk kâfirleri dahi davulları ve zurnaları ile kefereleri sayd edüp mezkûr Petriç kasabasında ve Köstendil şehrinde ve Dobniçse kasabasında ve Samakov şehrinde ve Sofya şehrinde sayd olunan kâfirleri cümle köşe köşe salb edüp gazâlar etdik.

El-hâsıl bu Petriç dağları yaman ibret-nümâ kûh-ı bâlâlardır kim bir ucu tâ Alman dağlarından ve Bosna ve Hersek ve Destpot dağlarından ve Koca dağları ve Çemerne ve Banya ve Yanya yaylasından ve Uştuk yaylası ve Rila'nın dağlarından bu Petriç dağlarından ve Sıçanlı(?) ve Siroz yaylası ve Ferecik ensesinde dağlar tamâm olup deryâ aşırı Bursa ensesinde cebel-i Ruhbân ya‘nî Keşiş dağına varır.

Ol dahi Sivas ve Mar‘ayş ve Erzurûm'da Bingöl yaylasına, andan kûh-ı Ağrı'ya ve kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Bîsü[tû]n'a ve kûh-ı Nihâvend'e ve andan tâ Hindistân'a varınca yedi koldan rûy-ı arza yayılmış kûh-ı bâlâlar kim cümle yüz kırk sekiz aded sun‘-ı Hudâ kûh-ı azîmlerdir.

Bunların hakkında Hazret-i Allâh sûre-i Nebe'de [119] buyurmuşdur.

Ve sûre-i (---) [1120] buyurmuşdur kim ehl-i müfessirîn, "Mekâlîdden murâd ulu dağlardır kim rûy-ı arza kilid gibi mekâlîdler" deyü tefsîr etmişler.

Hakkâ ki im‘ân-ı nazar ile nazar olunsa bu Petriç dağların ve gayri kûhların gördükde âdem âlem-i hayretde kalup hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ gibi vâlih ü sergerdân olur.

Ba‘dehu Petriç kasabası hudûdundan şarka korular ve azîm dağlar eteklerin geçerek ve ma‘mûr kurâlar ubûr ederek konup göçerek ve yiyüp içerek 6 sâ‘at gidüp,

Der-vasf-ı kasaba-i Menlik

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) (---) (---) dir. Bu dahi Köstendil toprağı hükmünde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdâr[ı] ve muhtesibi ve bâcdâr ve şehir kethudâsı vardır. Ammâ lisân-ı Arab üzre mennîk demek kabaca ve kabîhce ism-i ma‘yûbdur. Lâkin şehrinin amâristânı bir dereli ve depeli yerde sâfî bâğ u bâğçeli bir şîrîn ve ma‘mûr ve müzeyyen şehr-i azîm-misâl kasaba-i âbâdândır. Cümle (---) aded kiremitli ve tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı vâsi‘ hânedânlardır.

Ve cümle (---) aded mahallâtlardır. Ve cümle (---) aded mihrâbdır, ammâ çârsû içinde (---) câmi‘i kiremitli ve serâmed minâreli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i pür-envârdır. Ve

.....(1 satır boş).....

meşhûr câmi‘lerdir.

Cümle (---) aded mahalle mesâcidleridir. Evvelâ (---) mescidi, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded medrese-i tâlibân-ı müfessirândır. Evvelâ, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle 3 aded mekteb-i dâru't-ta‘lîm-i sıbyân-ı necîbândır. Evvelâ, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded ---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded tekyegâh-ı fukarâ-yı mecâzibândır. Evvelâ, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâmı vardır, ammâ ev hammâmları çokdur. Evvelâ çârsû içinde, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı sevdâgerânı vardır. Evvelâ, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded dükkânlardır, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle

.....(1 satır boş).....

Ve cümle,

.....(2 satır boş).....

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı kasaba-i Menlik: Bu rabta-i zîbâ içre haftada bir cem‘iyyet-i kübrâlı bâzâr-ı azîm durup cemî‘i zî-kıymet metâ‘lar bî-kıymet ve bî-minnet bulunur. Ekseriyyâ halkı ehl-i hidmet ve avândır, ammâ Yörük tâ’ifesinden hâl sâhibi sulehâ-yı ümmetden âdemleri vardır. *[377a]*

Andan kalkup cânib-i şarka 12 sâ‘at gidüp el-ıyâzen billâh sa‘b ve mahûf yollar ve beller ile **Sırbin yaylası**n aşarken kâh piyâde ve kâh esb-süvâr olup niçe gûne renc-i anâlar çekerek,

Menzil-i karye-i Sırbin: Bir yaylalı ve balkanlık içre ma‘mûr Bulgar keferesi köyüdür ve serbest

ze‘âmetdir.

Andan yine şark tarafına (---) sâ‘at gidüp ma‘mûr u âbâdân kurâlar geçerek ve ibret-nümâ temâşâlar ederek ubûr edüp,

Der-evsâf-ı kasaba-i şîrîn ü dilküşâ Vetirne

Vech-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) dir. (---) sancağı hükmünde olup vâlîsi ve kadısı ve voyvadası ve muhtesib hâkimisi ve bâcdârısı ve sipâh kethudâyerisi ve yeniçeri serdârîsi ve harâc ağası ve şehir kethudâsı ve kırk sekiz pâre nâhiye kurâsı vardır, ammâ müftîsi ve şürefâ efendisi yokdur.

Ve cümle (---) aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı ma‘mûr ve mükellef gül-i gülistân ve bâğ [u] bostânlı ve porta kapulu ve şâhnişîn ve revzenli ve serâmed bacalı müzeyyen büyût-ı ra‘nâlardır.

Cümle (---) aded mahallât-ı müslimîndir. Beş aded Bulgar ve Rûm ve Sırf keferesi mahallâtlarıdır.

Cümle (---) aded câmi‘-i a‘yân-ı kibâr sâhibü'l-hayrâtdır. Evvelâ çârsû içinde (---) câmi‘i, cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir serâmed minâreli câmi‘-i zîbâdır. Ve (---) câ

.....(1 satır boş).....

meşhûr ma‘bedgâhlar bunlardır.

Ve cümle (---) aded mahalle mezkitleridir. Cümleden, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded medrese-i hocagândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded mekteb-i ciğer-kûşe-i püserândır(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hânkâh-ı erbâb-ı tarîkândır.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hammâm-ı râhat-ı cân-ı cânândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded hân-ı bâzergân-ı sevdâgerândır.(---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded sûk-ı sultânî ehl-i sanâyi‘ândır, ammâ kârgîr bezzâzistânı yokdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded çeşme-sâr-ı âb-ı hayvândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümle (---) aded sebîlhâne-i cân-sitândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve cümleden âb [u] hevâsı latîf olduğundan gâyet mahbûbu ve mahbûbesi memdûh-ı âlem dilberânı ve bintân-ı mü’eddebeleri vardır.

Ve cümle (---) aded etrâfında bâğ-ı İrem-misâli hadîka-i ravza-i cinânlı ve müşebbek bostânları var kim her birinin vasfında lisân kâsırdır.

Ve cümle memdûhâtından Vetirne tütünü misk [ü] amber-i hâm râyihalıdır kim Yenice duhânından latîf misk-bû tütünü olur.

Ve cümleden meşhûr Vetirne'nin kırbo nâm küçücük Kirmastı şehri mastısı gibi kırbo köpecikleri yüz ve yü[z] elli dirhem gelir tennûr zağarcıkları ve seyishâne köpecikleri olur kim rûy-ı arzda eyle mudhik ve kaşmer ve cerî ve gazûb ev bekçisi kelb-i mu‘allemcikleri olur kim bir diyârda olmaz. Ve elması ve ayvası dahi memdûhdur.

.....(1 satır boş).....

Der-şerh-i tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Vetirne: Bu şehr-i Vetirne Demirhisâr'ın garbîsi tarafında vâki‘ olup mâbeyne-hümâları iki menzilden karîb olup aralarından nehr-i Orfan cereyân eder, ammâ Vetirne'ye sehel karîb akar.

.....(2 satır boş).....

Bu mahalden hakîr aşağı Gümülcine yollarına gitmeyüp zîrâ ol yollarda olan kurâ ve kasabâtları cümle gördüğümüz içün bir gayri semtden Edirne'ye gitmek içün Filibe yolların ârzû edüp Vetirne'den kalkup şimâl tarafındaki sa‘b (ve) dağları aşup *[377b]* 9 sâ‘atde ma‘mûr kurâlar ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Avcı Yurdu: Müselmân köyüdür. Cümle halkı ehl-i tevhîd Yörükândır. Kârları abâ ve kebe ve ihrâm işleyüp zirâ‘at edüp kifâflanırlar. Ve bir mescidi ve kırk elli aded hâneleri var.

Andan yine semt-i şimâle 12 sâ‘at bir yaylak-ı azîmi aşup Istanimaka kasabası içinden cereyân eden **nehr-i (---)** kenârında kurâları geçüp,

Menzil-i karye-i Kiliseli: Seksen evli kefere köyüdür ve Istanimaka hudûdunda ze‘âmetdir.

Andan ale's-sabâh yine mezkûr nehir kenârınca sarp taşlar içre atların na‘lları dökülerek 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i bî-bekâ, ya‘nî kal‘a-i ibret-nümâ Istanimaka

Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) (---) (---) dir. Bânîsi be-kavl-i müverrihîn Yanvan Filibe-i Makedon kal‘asın binâ eden Makedon kralın binâsı olup yayla sarâyı imiş. Hâlâ eser-i binâları niçe yerlerde zâhir ü bâhirdir.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Sultân Murâd-ı Evvel İdrivne şehrin feth edüp andan şehr-i azîm Makedonya-i Filibe'yi dahi feth etdikde bu Istanimaka kefereleri gulgule-i asâkir-i İslâma tâkat getiremeyeceklerin müşâhede edüp amân ile bu kal‘a-i Istanimaka'yı Gâzî Evrenos'a teslîm ederler. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde Süleymân Hân vakfı olup Filibe nâzırı tarafından mütevellî hâkimdir. Yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Amâ Filibe monlasına ilhâkdır.

Nâhiyesi kırk pâre ma‘mûr u âbâdân kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı hükmündedirler, zîrâ Filibe bir sâ‘atlik yerdir kim şimâl cânibinde Filibe kal‘ası ve minâreleri görünür. Ammâ bu Istanimaka kal‘ası bir bayır dibinde bir vîrân harâb u yebâb kal‘adır. Ancak bayır başında bir kulle ma‘an kilisesi kalmış bir kiremitli deyr-i sağîrdir. Ve papasları ahmak ve sağırdır.

Ammâ bu şehir iki aded varoşdur. Biri cereyân eden nehrin kal‘a tarafında vîrân kal‘a dibine dek varmışdır. Cümle üç yüz aded bâğlı ve cinînli ve serâpâ kiremit örtülü vâsi‘ havlılı serâpâ kefereler sâkin olur, aslâ müselmân yok bir büyük kasaba-i ra‘nâdır. Cümle yüz mikdârı dükkânları var, her gûne esnâf bulunur. Ve ba‘zı berber ve na‘lbend ve derzî gibi müslim ehl-i hırefler vardır, ammâ bu varoşda sâkin olmayup kuyunun karşu tarafında olurlar.

Ve cümle iki hânı var kim ebnâ-yı sebîl içün kârbânsarây-ı hasbîdir. Ve hânlar önündeki meydânda tâ kâfir zamânından kalmış bir âb-ı hayâtdan nişân verir kuyusu var kim çıkrıkında zencîrler ile suyu çekilüp cümle ahâlî-i vilâyet andan nûş edüp def‘-i atşân ederler, zîrâ kış günleri bu şehir içre cereyân eden nehr-i Istanimaka donup bu kuyu ol zamân ıssı olup andan nûş ederler. Ve bu varoşda üç aded kefere kenîseleri vardır, ammâ biri mükellefdir.

Ba‘dehu bu kuyu önünden şark cânibine çarsu içre gidüp mezkûr nehir üzre üç yerden yüzer adım ağaç cisirlerden ubûr olunup karşu tarafda,

Der-vasf-ı varoş-ı müslimât: Cümle yüz aded kiremitli ve cümle bâğ-ı hadîkalı tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı vâsi‘ havlılı sarây-misâl pâk ü pâkîze ve küşâde hânedânlardır. Karşu kefere varoşu gibi dıyk ve muzlim değlidir. Cümle bir mahalle ve cümle bir câmi‘ (ve) kârgîr minâreli ve serâpâ kiremit örtülü ma‘bedgâhdır. Cümle iki aded mahalle zâviyesi ve cümle bir sûhtevât hücreleri ve cümle bir aded mektebi ve cümle bir aded tekyesi ve cümle bir aded hammâmcığı ve cümle on yedi aded dükkânları var, gayri şey yok bir küçücük şîrîn rabta-i zîbâdır, ammâ halkı

ankâlardır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---).

Andan kalkup şark tarafına gidüp, **karye-i Arnavud** andan **karye-i Çervina** andan **karye-i Yukaru Tahtalı** andan **karye-i Aşağı Tahtalı** andan,

Karye-i Büyük Arnavudlu: Koca Mevlevî Vezîria'zam Mehemmed Paşazâde Süleymân Beğ'in serbest ze'âmetidir kim bir değirmenli ve bâğ u bâğçeli ma'mûr köydür. Bu köyleri ubûr ederken Filibe şehri şimâl tarafında dağların ardında kalup hakîr andan yine şarka niçe ma'mûr [u] âbâdân kurâlar geçerek,

Karye-i Papas: Bu dahi kefere köyü ve ze'âmetdir.

Andan cânib-i şimâle giderken **Muştalı yaylasın** (---) sâ'atde evc-i âsımâna çıkup niçe kerre yüz bin dıraht-ı sun'-ı Hudâ'yı temâşâ ederek yokuş aşağı enüp bir hayli yer gidüp,

Karye-i Bardakçılar andan **karye-i Yenice:** Bu iki aded kurâlar Rûmeli eyâletinde *[378a]* Çirmen sancağı hudûdundadır ve bu kurâlar **Muştalı suyu kenârında ammâ Ma'den deresi** derler, niçe yüz aded su değirmenleri vardır.

Der-vasf-ı ma'den-i şeb-i zergerî

Bu mezkûr dere içre sekiz yerde la'l-gûn kuyumcular şebi çıkar kim bir temâşâ-yı azîmdir. Bu derede olan kefere kurâları cümle şeb çıkarmağa me'mûr olup sâ'ir tekâlîf-i şâkkadan mu'âf [u] müsellemlerdir, ammâ müselimler değillerdir. Cümle mîrî mâldır kim defterdâr tarafından başka emânetdir kim yedi yük akçe iltizâmdır. Her kim şeb serîka ederse tecrîm edüp haps-i ebed edüp ma'dende pây-beste ve dil-haste beste-i zencîr olup esîr gibi hidmet eder.

Bu şabdan kuyumcular alup gümüş ağardırlar.

Ve avretler edebde ferc-i kabîhlerine sürüp daracık küsâm eder gâyet nâfi'dir.

Ve ishâle hem-çünân aç karnına iki nohud dânesi kadar bu şabdan tenâvül edenin ishâl kanı bi-emri Hudâ kat' olur, ammâ kesret üzre isti'mâl etmeye, yüreği bozar, ammâ cümle yürekdeki kurdu kırar.

Hattâ bu dere içre depe depe niçe yerde şeb kümeleri püşte püşte olup yığılı durur.

Bu derede şeb ma'd[en]i olduğundan cümle nebâtları ahmer-gûn olup cümle suları da bâde-i hamrâ gibi kırmızı-gûn cereyân eder, andan bir mahlûk-ı Hudâ nûş etmez. Âdem sehel nûş etse ağzın buruşdurur. Anıniçün gayri sular ile cereyân edüp gelen balıklar bu şeb suyuna dâhil olunca cümle sermest olup taşra kenâra gelüp cümle kurâ halkı sayd edüp kifâflanırlar, ammâ lezîz semekleri olur.

Ve bu Ma'den deresi ve Muştalı suyu ikisi bir olup Edirne yolunda nehr-i Meriç'e Harmanlık hânı kurbunda mahlût olur.

Ve bu ma'den sularından yukaru gayri balıklar aşağı akmağa Ma'den suyundan korkarlar kim cümle mâhîler Muştalı suyunda gâyet çokdur, zîrâ yayladan ener bir âb-ı hayâtdır kim Muştalı suyu derler. Ma'denden aşağısına Ma'den suyu derler. İki cânibi ma'mûr u âbâdân kurâlardır.

Ve bu dere tâ Muştalı yaylasından tâ Harmanlık hânı kurbunda nehr-i Meriç'e mahlût olunca bu dere dör[d] yüz yigirmi kerre yigirmi sâ'atlik yerde azâb-ı elîm çekerek geçilir, gayri yol yokdur. İki cânibleri şâhin yuvalı kayalardır kim sa'âdetlü pâdişâhın şâhincibaşısı hükmünde olup bu kayalarda başka dîdebân sayyâdları vardır kim kemendlerle kayalardan âdemler enüp şâhinleri âsitânelerinden sayd ederler, temâşâgâhdır.

Sa'b dere olduğundan âdem bu dereyi geçe geçe bîzâr olur, ammâ ganîmet ve ma'mûr derelerdir. Andan gidüp,

Menzil-i karye-i Kınıklı: Kırk aded saz örtülü müselmân köyüdür. Bir câmi'i var, kiremitli ve

kârgîr minâreli ze‘âmet köyüdür. Ve cânib-i erba‘ası hıyâbân-ı Acem-misâl sâyedâr koyah-ı azîmdir.

Andan yine mezkûr **nehr-i Ma‘den** kenârınca 2 sâ‘at gidüp,

Karye-i İlyâs: Bir ma‘mûr müselmân köyü ve ze‘âmetdir.

Ve bu köyden görünür nîm sâ‘at yine ol **Ma‘den deresi** içre gidüp,

Evsâf-ı menzilgâh-ı Âl-i Abâ, ya‘nî tekye-i fukarâ-yı Hazret-i Osmân Baba

Pîşvâ-yı tarîk-i Âl-i Abâ ve fukarâ-yı bay u gedâ ve sultân-ı ağniyâ ya‘nî mürşid-i râh-ı Hudâ Hazret-i Osmân Baba *kuddise sırruhu'l-azîz* hazretleri bizzât Hazret-i Hacı Bektaş-ı Velî halîfesi fukarâlarındandır. (---) (---) asrında bu cây-ı mesîregâh-ı ma‘hûdede mesken [ü] me’vâ edüp karârdâde olmuşdur. Himmetleri hâzır ve nâzır ola. Hâlâ bu âsitâne-i dergâh-ı mu‘allâ mezkûr Ma‘den deresi kenârında Edirne şehrine giderken yolun sağ tarafında bir bayır başında bir düz zemîn-i mahsûldâr üzre bir dırahtistân-ı hıyâbân gün görmez koruyistân içre bir mesîregâh ve cânib-i erba‘ası duhâvî yeşil katîfe-misâl çemenzâr u çerâgâh bir kal‘a-misâl kârgîr binâdır.

Dîvârlı pâdişâhâne sarây-ı azîm misâlli kasr-ı gûnâ-gûnlu ve şâhnişîn ve kâ‘alı ve matbah-ı Keykâvuslu ve niçe kilâr hücreli ve gûnâ-gûn meydân-ı müzeyyenli ve mihmânhâneli ve müte‘addid ıstabl-ı anteri ve Kamberî âhûrlu ve gâvân ve câmûsân ve bağalân ve çemenderân âhûrlu âhûrlu ve saman ve şa‘îr ve sâ’ir levâzımât mahâzinler ile ârâste olmuş âsâr-ı binâlardır.

Ve ma‘bedgâh-ı selâtîn-i mâzî câmi‘i ve mescidi ve dershâne ve mektebi ve bir hammâmı ve gûnâ-gûn meydân-ı mihmânsarây-ı âyende vü revende dervîşân-ı zîşân merd-i meydân hücreleri ve müte‘addid (müte‘addid) eşyâlar ile amâr olmuş bir sevâd-ı azîm şehir-misâl bir bâğ-ı İremistân âsitâne-i dervîşân-ı zîşândır kim bâğ u bâğçesi *[378b]* ve niçe havuz ve fiskiyye [ve] şâzrevân ve fevvâresi pertâb edüp niçe çâh-ı mâları ve niçe çeşme-sâr âb-ı hayâtları ve cirid meydânlı havlıları ile zeyn olmuş bir hânkâh-ı azîmdir.

Cümleden biri ol meydân-ı mahabbetde Sultân Bâyezîd-i Velî velîler ve deliler ve fukarâlar mahabbeti olmak ile bu vâdî-i çemenzâr içre yedi köşe bozdoğan külâhı kisbeti gibi yedi terk bir kasr-ı Havarnak-ı âlî şâd etdirmiş kim yedi iklîmden nişân verir. Diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olmaz.

El-hâsıl bu kasr-ı zîbânın cânib-i etrâfında kırk aded kapuları var kim kırklara makâm olması nişânesidir. Ve bu kasrın içi sâfî yeşim harekânî ve mermer-i somâkî ve envâ‘-ı füsûs mukavvim mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûnlar ile ma‘kûk ma‘kûd kılınmışdır kim gûyâ Hind sadefkârîsi gibi ferşi döşenmişdir. Ve kubbe-i serâmedinin etrâfında ola[n] tâk-ı revâk-ı tumturâklarında umk-ı mencûklar ve beyâz ve siyâh ahmergûn ve gayri gûnâ-gûn ahcâr-ı zî-kıymetler ile her yanı müzeyyen olup serv haşebi tavan kubbesi nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûndur kim kıl kalemin çekmede Freng Mani ve Acem Bihzâd ve Şâhkulı nâm nakkâş-ı benâmlar bir kıl kalem çekmede âcizlerdir. Ve gûnâ-gûn mermer ve somâkî üstüvâneler ile ârâste olmuş bir kâh-ı müzehheb musanna‘dır.

Ve meydân-ı mahabbetde bir şâzrevân fevvâresi pertâb edüp tâ kubbeye müntehîdir. Ve cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn revzenlerinden etrâfindaki kûhistân nahlistân gül-i gülistânlar içre gûnâ-gûn andelîbânların hezâr hezârân nağamât-ı hoş-elhân nevâları istimâ‘ olunup iremistânları cümle temâşâ olunur.

Ve bu nüzhet-âbâd kasrın üstü serv-misâl bir serâmed kurşum örtülü kubbe-i nîlgûn üzre altun ile mutallâ olmuş bir alem-i serâmedi var kim bir konak yerden şa‘şa‘ası âdemin çeşmini hîrelendirir. Ve cemî‘i selef pâdişâhları ve sâhibü'l-hayrât vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı vilâyet bu Osmân Baba

Sultân rûhâniyyeti hâzır olmağiçün bu tekyegâha birer âsâr-ı azîme edüp cümle amâristan edüp cümle âsâr-ı binâları rusâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr ve cümle altun alemlerle ma‘mûr olup bu mezkûr Bâyezîd-i Velî kasrının misli Rûm diyârı tekyegâhlarında yokdur. Meğer diyâr-ı Îrân-zemînde misli İmâm Rızâ'nın meşhed-i azîminde ola.

Der-vasf-ı mesken-i meydân-ı fukarâ: Bu mezkûr Bâyezîd-i Velî kasrının karşu cânibinde kâr-ı kadîm ibret-nümâ bir fukarâ meydânı var kim içine beş altı yüz kadar fukarâ alur. Buna kış meydânı derler. Bir acâ’ib mihmânhâne sarây-ı dervîşândır kim etrâfında niçe yüz dollâblar vardır. Her dollâbın birer dervîşi olup postu üzre cülûs edüp tâ‘at [u] ibâdâta meşgûllerdir. Kapusu bir sarâ[y]-ı azîm dervezesi gibi vâsi‘ olup bu meydân içre arabalar ile odunlar gelüp ocakda âteşler yanup etrâfında cümle fukarâlar cem‘ olup "Herkes kıssadan hisse" deyü sergüzeşt [ü] serencâmların nakl edüp gûnâ-gûn mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ve niçe gûne tevârîhler kırâ’at olunup cân sohbetleri ederler. Ve niçe kurbânları kebâblar edüp ve mümessek helvâlar pişüp nısfu'l-leylde cümle ahbâb ta‘âmları yeyüp sâhib-i hayrâtlara hayr du‘âlar edüp ba‘dehu üç kerre gülbâng-ı Muhammedî çeküp herkes postlarında merkezlerine ve niçe cânlar savma‘alarına revâne olurlar. İlâ hâze'l-ân bu kış meydânında altı ay bu tertîb üzre tâ‘at-ı Sübhân edüp sohbet-i hâssu'l-hâs ederler.

Der-sitâyiş-i meydân-ı bahâr-ı yayistân: Mezkûr kış meydânına muttasıl sâhibü'l-hayrât Yahyâ Paşa oğlu Mehemmed Beğ Üsküb şehrinden gelüp Osmân Baba himmetiyçün bir yaz bahâr meydânı binâ eylemiş kim misli hemân Karadeniz sâhilinde Varna şehri ile Balçık nâm kasaba mâbeynindeki Batova deresinde Akyazılı Sultân âsitânesine benzer.

Bu dahi anın gibi İslâmbol'da Galata kullesi gibi evc-i âsımâna ser çekmişdir. Ve dâ’iren-mâdâr yedi (yedi) aded köşe kalın ve metîn ve kârgîr binâ-yı serâmeddir kim bir sivri külâh-misâl tahta kubbe üzre kurşum örtülü ve iki âdem kaddi âlî altun yaldızlı alemli kubbe-i serâmedli meydân-ı bahârdır, ammâ ol kadar vâsi‘dir kim vakt-i seherde bir tarafda olan cânlar öte tarafda olan insânları gücile fark eder.

Garâ’ib ilm-i mi‘mârî üstâd-ı selef kâri var makdûrun sarf edüp arz-ı ma‘rifet ile yed-i tûlâsın ayân etmek içün bu meydânın tavan münakkaş halkârî kubbe-i âlîsin sütûnsuz du[r]ğurup böyle vâsi‘ meydân-ı azîm içre aslâ direk yokdur. Hemân bir tavanlı meydân-ı azîmdir.

Ve bu meydân ortasında ruhâm-ı ibret-nümûn ferş üzre niçe yüz aded altun yaldızlı çerâğlar ve çerâğdân ve buhûrdân ve şem‘dân ve gülâbdân ve mecmereler var kim her biri ikişer âdem kaddi kadar çerâğlardır.

Ve herkes yine birer dollâba mâlik olup postları üzre refîkleriyle oturup tilâvet-i Kur’ân ve ma‘ârif-i îmân bahisleri edüp ve ba‘zı gûnâ-gûn ma‘rifetler icrâ *[379a]* edüp yüz pâreli sadefkârî musanna‘ kaşıklar ve zerdeste ve kâseler keşküller ve karaçalı ve zeytûn ve çemşir köklerinden kaşıklar ve arka kaşağıları ve niçe bin gûne dervîşân ma‘rifetlerinden şeyler îcâd-ı sihr-i‘câz edüp âyende vü revendegânların a‘yân [u] eşrâflarına ma‘rifetlerinden hedâyâlar verüp herkesden ihsân [u] in‘âmlar alup kifâf-ı nefs ve hırka-bahâ edinirler.

Ve bu meydânın içi sâfî beyâz mermer-i hâm döşelidir. Eyle meydân-ı vâsi‘dir kim iki bin âdem alup şeb [u] rûz üç yüz aded post-nişîn sâhib-i seccâde fukarâları sâkindir. Ve sâhib-i tarîk-i pîşvâ Şeyh Alî Baba ocak başında vak‘ [u] vakâr ile oturup bu âsitâne-i câriyesiyle(?) zabt [u] rabt edüp evrâd [u] ezkârına mukayyeddir. Gayri fukarâlar dahi her biri birer kâra me’mûrlardır. Ve bu meydânın kapusunun atebe-i ulyâsı üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Yahyâ Paşa oğlu Mehemmed Beğ rûhunu yâd eyleye, el-fâtiha. Sene (---)

Der-meşhed-i ziyâretgâh-ı mehbıt-ı pür-envâr-ı Hazret-i Osmân Baba *kuddise sırruhu*: Evvelâ zübdetü'l-ahbâb, kıdvetü'l-ashâb, kutb-ı mülk-i vilâyet, mehbıt-ı nokta-i icâbet, âmil-i âlî-mâye hâsıl-ı ömr-i girânmâye, zübde-i evliyâ, umde-i asfiyâ ya‘nî eş-Şeyh tarîk-i Âl-i Abâ Hazret-i Gâzî Osmân Baba: Bizzât Hazret-i Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretleri bunların künyelerin Gâzî Osmân Balı buyurmuşlar idi. Anıniçün müddet-i medîd-i ömr-i azîzleri gazâ ile geçüp seyyâh-ı âlem idiler.

Der-sitâyiş-i menâkıb-ı azîz-i merhûm: Bizzât bu Osmân Baba Sultân ır[k]-ı tâhir-i sülâle-i ehl-i Abâ'dandır kim Mûsâ Kâzım hazretlerinin yedinci oğlunun oğullarından Seyyid Alî'dir, anın oğlu Seyyid Hüsâmeddîn'dir, anın oğlu bu Hazret-i Osmân Baba'dır kim hasîbü'n-nesîb ırk-ı tâhirden olup sâdât-ı kirâmdan olduğuna şekk-i şübhe yokdur. İbtidâ Belh [u] Buhârâ'dan kendüler Hazret-i Hacı Bektaş-ı Velî ile Hoca Ahmed-i Yesevî'den me’zûn olup Âl-i Osmân'a imdâda gelüp Orhân Gâzî ile Bursa fethinde bulunup ba‘dehu anın asrında Orhân Gâzî oğlu Süleymân Beşe ile meşveret edüp Süleymân Beşe'den mukaddem üç yüz nefer fukarâlarıyla ibtidâ bu Osmân Baba Rûm'a kadem basup def u kudûmun döğerek ve gülbâng-ı Muhammedî çekerek alem ve (...) ve sancağ bayrakların açarak doğru Edirne kralına buluşup Rûm'da seyâhat ederdi. Ve kadem basduğı yerler cümle İslâm diyârı ola, deyü du‘â ederdi.

Ve Rû[m]eli kâfiristânında İşpanya ve Nemse ve Donkarkız ve Danimarka ve Rimpapa ve Paris vilâyetlerin geşt [ü] güzâr ederken "İlâhî İslâm diyârı olup kenîseler ma‘bedgâh-ı müslimîn ola ba‘de'l-elf mi’e" deyü nefes etmişlerdir.

El-hâsıl ulu sultândır. Ve hayli mu‘ammer olup yine seyâhat ile Rûm'a gelüp sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr'a gelüp İdrivne şehri fethine terğîb edüp Murâd Gâzî Osmân Baba sa‘yiyle Edirne kal‘asın feth etdikde bile bulunup Osmân Baba mukaddemâ seyâhatde bu nazargâhı beğenüp bir âsitâne inşâ etmeğe murâd edindikde Murâd Hân-ı Gâzî nutk-ı dürerbârıyla Osmân Baba eline dest-âvîz bir hatt-ı yarlığ-ı belîğ-i şâhîler verüp,

"Var feth etdiğin yerlerin bir latîf yerinde tâ gözün erdiği yerlere dek senin vakfin olsun" buyurduklarında Osmân Baba dahi cümle fukarâlarıyla def ve kudûmların çalarak bu mahallere gelüp dest-i kâfirden feth edüp kuvvet-i basarı ve kudret-i nazarı yetişdiği yerlere varınca hudûd tarh edüp bu kûhistân çemenistân içre külbe-i ahzânlar edüp üç yüz fukarâlarıyla bu hıyâbânda niçe bin sohbet-i hâsslar eyleyüp ba‘dehu i‘ânet-i Murâd Hân-ı Evvel ile ibtidâ bir müfîd [ü] muhtasar tekyegâh-ı Âl-i Abâ edüp ba‘dehu kendüler de gazâ mâllarıyla niçe âsâr-ı azîmler binâ ederler. Âkıbet sene (---) târîhinde [121] emrine râm u fermân-ber olup fânî cihândan bâkî sarâyında karâr etdikde cesed-i şerîfin bundaki âsitânede defn ederler.

Der-vasf-ı kubbe-i âşiyân-ı pür-envâr: Bir kurşum örtülü kubbe-i serâmed kârgîr binâ-yı âlî içinde âsûde olup misk [ü] amber-i hâm ile mülemma‘ ve mu‘attar olmuş bir kabr-i münevverdir kim cemî‘i züvvârânın demâğları mu‘attar olup cemî‘i selef pâdişâhları ve cümle Âl-i Osmân vüzerâları ve cümle Kırım hânları ve Kırım sultânları birer altunlu ve cevâhirli ve gümüşlü murassa‘ kanâdîller ve gûnâ-gûn maslûbât âvîzeler (âvîzeleri) bu âsitâneye hedâyâ gönderüp bu kabr-i şerîfi eyle tezyîn etmişlerdir kim diller ile vasf olmaz.

Ve bizzât kendülerinin mübârek pâypûşları ve mübârek abâdan hırka-i peşmîneleri ve seccâde ve alem ve tuğ ve sancağ u bayrağ ve tabl [u] kudûmü ve nefîr ü nakkâre ve zîlleri ve tesbîh ü asâsı ve na‘lin-i şerîfleri ve misvâkı ve bozdağanî yedi terk keçe külâhı mübârek ser-i sa‘âdetleri ucunda bir taht-ı âlî üzre durur.

Ve cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn yâdigâr-ı zî-kıymet mutallâ çerâğ-ı musanna‘lar ve sîm ü zer

âvânî şem‘dân ve buhûrdân ve gülâbdânlar *[379b]* ile müzeyyendir. Ve gûnâ-gûn zî-kıymet hüsn-i hatt Kelâm-ı şerîfler etrâfında rahleler üzre ale't-tertîb dizilüp cemî‘i züvvâr-ı ünâs tilâvet-i Kur’ân ederler.

Ve niçe bin zî-kıymet kâlây metâ‘lar var kim bir âsitânede eyle yâdigârlar yokdur, meğer Bağdâd içinde Hazret-i Abdülkâdir Gîlânî'de ve Bağdâd taşrasında Hazret-i İmâm-ı A‘zam'da ve iki merhale ba‘îde İmâm Hüseyin'de ve andan üç merhale ba‘îd İmâm Alî âsitânelerinde eyle ziynet ola, ammâ "Bu Osmân Baba kabri anlardan müzeyyendir" desem kizb değildir, zîrâ bunda olan hüsn-i hatt Kelâm-ı İzzetleri bir âsitânede görmedim.

Ve bu kubbe-i mehbıt-ı pür-envâr-ı Osmân Baba'nın taşra kapusunun önünde kemer-i âlîler üzre bir küçük kubbeciği dahi vardır, mecma‘u'n-nâs yeridir. Ol kubbenin çâr-kûşe dîvârının sahîfe-i rûyına her gelen seyyâhân-ı Rûm berr [ü] bihârın birer gûne yâdigâr hatları ve kemter cânların zerdeste ve kabakları ve keşkülleri ve sapan-ı Dâvûdî ve pâlheng-i Mûsevîleri ve niçe âvîze şeyleri var. Hakîr dahi küstâhâne celî hatt ile rûy-i dîvâra,

Merhûm Melek Ahmed Paşalı seyyâh-ı âlem Evliyâ
rûhiyçün Allâh rızâsıyçün el-fâtiha,

sene 1081,

deyü tahrîr etdim.

Rûm ve Arab u Acem'de ve Belh [u] Buhârâ'da elbette her câmi‘ ve hân u imâret ve tekyegâhlarda ve'l-hâsıl bu elli bir yıl seyâhat içre on sekiz pâdişâhlık yerlerde elbette ve elbette üstüme iltizâm-ı mâlâ-yelzem edüp hatt-ı nâ-müstekrehimizle birer Fâtiha ricâ edüp tahrîr eylemişiz. Gören âşıklara hafî değildir.

Ve bu Osmân Baba azîzin merkad-i şerîflerinin atebe-i ulyâsı kemeri üzre bir çâr-kûşe beyâz mermer-i hâm üzre altun ve lâciverd ile tahrîr olunmuş hüsn-i hatt ile tahrîr olunan târîhi böyledir:
Büniye hâze'l-imâret merkad-i Sultân-ı Fukarâ Hazret-i Osmân Baba ve Gâzî Mihal Beğ rûhiyçün ve oğlu İkiyürekli Alî Beğ rûhiyçün el-fâtiha.

Sene 912.

El-hâsıl bu meydânlar bir pâdişâh diyârında yokdur. Meğer Anatolu'da Kırşehri'nde Sultân Hacı Bektaş-ı Velî âsitânesinde ola. İnkırâzu'd-devrân ma‘mûr [u] âbâdân ola. Bi-hakkı Hazret-i Rahmân.

Ve bu âsitânede her gece âyende vü revendegânlardan şeb [ü] rûz yüz iki yüz ve üç yüz atlılar ve niçe yüz piyâdegânlar eksik olmayup cümle pâ-bürehne ve ser-bürehne abdâlân-ı Hudâ köçekleriyle cümle müsâfirîne cân baş üzre hiçmet edüp çul ve tobra ve kahve ibriği ve tancere çıkartmadan matbah-ı Keykâvus'undan niçe gûne ni‘met-i nefîseleri yedirüp içirüp kondurup göçürürler.

Ammâ selef pâdişâhları bu âsitâneye himmet nazarıyla nazar edüp dırahtistân kûhistân koruları içre ve yaylalarında on iki bin aded sağmal koyunları ve bu kadar sığırı ve câmûs at ve katır ve taylakları vardır. Gayri eşyâ-yı evkâfâtları ana göre kıyâs oluna.

Hulâsa-i kelâm bu dergâhın âb [u] hevâsının ve erbâb-ı ma‘ârif cânlarından hazz edüp bir hafta meks eyleyüp azîz-i merhûmun rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp cümle Rûm erenleri cânlarından birer hedâyâların alup andan cümle ahbâb ile vedâ‘laşup şark tarafına yine nehr-i Ma‘den kenârınca gidüp 1 sâ‘atde,

Karye-i Konukçu, andan **karye-i Tatarlı**, andan,

Paşa köyü: Bir kulleli ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Osmân Baba tekyesinin nâzırı olan (---) Paşazâdeler Paşa köyünde sâkin olduğundan Paşa köyü derler.

Andan **Karye-i Hisârlı,** andan,

Karye-i Anabacı: Zamân-ı kadîmde Anabacı nâm bir musâhibe hâtûnun tekyesi imiş. Mürûr-ı eyyâm ile sehel harâba mü’eddî olup birkaç hücreleri ve birkaç evleri kalmış. Andan,

Karye-i İğdebükü: Hakîkatü'l-hâl iğde ağaçları cihânı zeyn etmişdir. Ve,

Karye-i Kütüklü: Edirne şehrine kütük ve kömür cümle bundan gider. Osmân Baba'dan bu mahalle gelince (---) sâ‘at kâmil aceb yağmurlar ve çamurlar çekerek andan yine cânib-i şarka gidüp,

Karye-i Alî Baba Tekyesi: Bu azîz-i merhûm dahi Osmân Baba Sultân'ın halîfesidir. Yigirmi otuz kadar abdâlânları var. Evkâfları olmayup hemân kanâ‘at tekyesi olduğundan subh u mesâ Cenâb-ı Bârî fukarâların nafakaların verir. Sûre-i (---) [122] nass-ı kâtı‘ı üzre fukarâların Rabbü'l-ibâd yedirüp içirüp geydirüp kuşadup perveriş eder. Bu abdâllar dahi yedi terk keçe külâh bozdoğanî kisbet ve tâc-ı revâc geyerler. Ve dâ’imâ "Şey’en lillâh" ile geçinirler. Osmân Baba'dan berü bunlara eyle nefes olunmuş ammâ yine cümle fukarâları "Yâ Ganî" ismine mazharlardır. Ve Cenâb-ı Bârî elbette beher yevm bu tekye fukarâlarına birer koyun kurbân gelmek mukarrerdir. Ve yine her tarafdan sadaka ve nezerât ve ihsân [u] in‘âmlar eksik değildir. Ve yine âyende vü revendelere ni‘metleri mebzûldur. Andan anı geçüp niçe yerler ubûr edüp,

Karye-i Kuruşlu andan **karye-i Fındıklı** andan **karye-i Dingli:** Bu kurâları 7 sâ‘atde ubûr edüp andan yine bârân zahmeti çekerek gidüp, ***[380a]***

Karye-i Derbend: Bulgar ve Rûm keferesi köyü ve hâssdır. Andan bir sâ‘at gidüp Edirne'nin ulu yoluna çıkup,

Kasaba-i Cisr-i Mustafâ Paşa: Mukaddemâ sene (---) târîhinde niçe kerre cild-i (---) mufassal merkûmdur.

Andan 2 sâ‘at şarka giderken çamur derdinden ulu yoldan sağ tarafa ol dereden düz yollara sapup nehr-i Meriç'i ubûr edüp cisr-i azîm ardımızda kalup bizler baş yukaru cenûba 1 sâ‘at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Çirmen: Bu dahi sene (---) âmında bâlâda sancak beği tahtı olduğu cümle imâretiyle mâ-vaka‘ı üzre tenmîk olunmuşdur.

Andan kalkup 4 sâ‘at şarka gidüp yine nehr-i Meriç'i cisirden güzer edüp **tekye-i Hamza Baba Sultân**'ı güzeşt edüp düz sahrâlar ile 3 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı menzilgeh-i şehr-i azîm ve taht-ı sânî belde-i kadîm mahmiyye-i Edirne

Bu sevâd-ı mu‘azzam dahi sene 1062 târîhinde cemî‘i âsâr-ı binâları ve bânîsi ve hâkimi ve cemî‘i amâristânlarıyla bâlâdaki cild-i (---) de mufassal meşrûhdur ne mertebe mahrûse-i kebîr olduğunu bilinmek içün murâd olunursa bâlâda fihrislere nazar oluna.

Ammâ niçe kerre bu şehr-i azîme uğrayup zevk [u] safâlar edüp temâşâlar etmişdik, ammâ şimdi seyr [ü] temâşâ etmeden der-ceng-i evvel Edirne şehrinde Manya seferinde serdârımız olan Kapudan Köse Alî Paşa'nın kapu kethudâsına doğru varup mektûblarımızı verüp hemâ[n] ol ân hakîri sadrıa‘zama götürüp mülâkât oldukda Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa hazretlerinin zânûsun bûs etdikde,

"Bire safâ geldin, Evliyâ" dedikde yine dest-bûs edüp Alî Paşa'nın ve Zekeriyyâ Efendi'nin ve sâ’ir a‘yân-ı vilâyetin cümle mektûbları ve arz-ı mahzarların verdikde,

"Şimdi paşa ne mahaldedir?" dedikde,

"Hâlâ sultânım, Manya'da Zarnata kal‘asın tamâm edüp iki kal‘a dahi binâ etmeğiçün ol cânibleri

muhâfaza edüp hâlâ hakîr Arnavudluk içinde beş aded sancak askerlerin fermân-ı pâdişâhî üzre Manya muhâfazasına sürüp şimdi hakîr huzûr-ı şerîfe geldim" dedikde,

"Hele Manya gazânız mübârek ola" dedikde,

"Sultânımın himmet-i aliyyesiyle Kandiye kal'ası feth olduğundan Manya küffârı sultânımın samsâm selle-seyfi havfinden amân deyüp kal'a-i Zarnata'yı verdiler, yohsa güzîde Manya vilâyeti kanda kan içinde görünürdü."

"Yâ kal'ayı nice müceddeden binâ etdiniz?" dedikde hemân koynumdan Manya kal'asının ve yetmiş yedi pâre kurâlarının eşkâlleri ve esmâlarıyla tahrîr etmişdim, meydân-ı mahabbete koyup bu eşkâl-i hayâl-pesend kal'a cümle der-i dîvâr tabyaları ve câmi' ve mesâcid medrese tekyelerinin eşkâl [ü] nâm [u] nişânı tasvîrin gördükde,

"İlâhî berhordâr-ı ömr ol" dedikde zemîn-bûs edüp kal'anın miftâhların zerdûz kîse ile eline verüp,

"Gazânız mübârek ola kim bir sâl-i gazâda hem Kandiye fâtihi oldun ve hem Manya vilâyeti gibi bir mülke Âl-i Osmân pâdişâhını mâlik etdin" dediğimde sürû[r u] safâsından at deyüp telhîsî ileri gidüp kendüler dahi sa'âdetlü pâdişâha revâne olup hakîri ma'an huzûr-ı pâdişâhîye götürürken bâğçe-i hâssda hakîre âdâb-ı meclisi sehel işrâb edüp andan Yıldırım Hân kasrında pâdişâha varup miftâhları ve Manya kal'ası tasvîrlerin huzûr-ı pâdişâha koyup pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri miftâhın safâsından ve kal'anın eşkâl-i resminden hazz edüp,

"Bire ne güzel mehâbetli kal'a imişler" dedikde Sadrıa'zam,

"Kal'a fethi müjdesiyle miftâhları getiren ve bu kal'ayı tahrîr eden Melek Ahmed Paşalı Evliyâ kulunuz Kandiye gazâsında bizimle bile idi. Ba'de'l-feth Manya'ya gönderdim. Şimdi bundadır" dedikde sa'âdetlü pâdişâh eydir:

"İşte hikmet-i Lokmân'dan haber alup söyledelim" dedikde hemân Silâhdâ[r] (---) Ağa gelüp,

"Gel beri Evliyâ Çelebi" deyüp üç kerre pertâb edüp ser ber-zemîn edüp eyitdim:

Âfâkı şehâ ma'deletin nûr pür etsin
Hurşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol,

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz

Her kande isen pâdişâhım dünyâda sağ ol

deyü bî-bâk u bî-pervâ bu ebyâtları bi't-tamâm terennüm edüp ve niçe gûne du'â ve senâlar edüp,

"Padişâhım cihân durdukça sağ olup elhamdülillâh devâm-ı devlet-i pâdişâhımda Kandiye kal'ası gibi sedd-i Ye'cûc ve sedd-i İskender ve kal'a-i Kahkahâ-misâl bir sedd-i metîn kal'a fethinde bulunup ibtidâ-i fethinde ezân-ı Muhammedî okumak bu abd-i ahkara müyesser olup andan Manya gibi bir bî-amân derbend-i calender vilâyeti feth edüp bu eşkâlde binâ-i azîm kal'a yapup böyle bir gûne tasvîrin yazdım. İnkırâzu'd-devrân dest-i İslâm'da mü'ebbed ola" deyüp hâmûş-bâş oldum.

El-hâsıl vakt-i gurûba *[380b]* varınca kâmil üç sâ'at lâübâlî kelimâtlar edüp her su'âllerine cevâblar verüp hakîre üç yüz altun ihsân edüp sadrıa'zam ile sarâyına gelüp ol gece sarâyda yatup ale's-sabâh bir semmûr hil'at-i fâhire ve bir kat libâs-ı nâdire geydirüp Edirne şehrinde kâmil bir haftada üç kerre huzûr-ı pâdişâha varup her gece sadrıa'zam ile sohbet-i hâslar edüp Manya'dan

sonra seyâhat etdiğim yerleri su'âl ederdi.

Ba'dehu niçe a'yân-ı kibâr efendilerimizle görüşüp cân sohbetleri edüp yine Edirne şehrin seyr [ü] temâşâya meşgûl olduk.

Der-tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Edirne

Mukaddemâ bu şehri görüp tahrîr etdiğimizden ziyâde şimdi bu Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' Edirne'de sâkin olaldan berü dörd aded vîrân hammâmlar ve sekiz aded câmi'ler ve kırk kadar mahalle mesâcidleri ve yedi (...) aded sarây-ı azîmler ve evler ve niçe yüz dükkânlar binâ olunup Alî Paşa çârsûsunda zift ve katrân ve araba âletleri(?) ve araba tekerlekleri fürûht olunup anda onar akçeye bir dükkânında kimesne oturmazken şimdi çârsû içre omuz omuzu sökmeyüp cemî'i la'l [u] yâkût cevâhirât bu Alî Paşa çârsûsunda fürûht olup bir dükkânında beher yevm birer ikişer guruşa kirâda oturulup şehr-i Edirne eyle amâristân olmuş kim diller ile ta'rîf ve tahrîr [ü] tastîr olunmaz.

Ve cemî'i ahâlîsi a'yân-ı kibâr olup cümle semmûr kürkler geyüp her esnâfında âdemleri sâhib-i mertebe olup ankâ olmuşlar.

Ba'dehu bu şehirde on iki günden sonra sâhib-i devlet ve kesîrü'l-mürüvvet efendimizden Girid'deki ahd-i mîsâkımız üzre Hacc-ı şerîfe Mısır-ı nâdirü'l-asrda İbrâhîm Paşa efendimize gitmek içün mektûblar ve menzil emirleri ve bir kîse harc-ı râh ve bir küheylân esb-i siyâh ihsânlar alup ve gayri vüzerâ ve vükelâ ve a'yân-ı kibârdan ihsân [u] in'âmlar aldık. Husûsan Yeniçeri Ağası Abdurrahmân Paşa efendimizden yetmiş aded serdârın mukarrernâmelerin ve yüz altun harc-ı râhın alup cemî'i ahbâb ile vedâ'laşup cihân kadar mâl-ı firâvânlar ve niçe donluk akmişe-i fâhireler ve kâlây-ı nâdireler bend edüp,

Edirne'den İslâmbol'a revâne olduğumuz menâzilleri ayân u beyân eder

Evvelâ Edirne'den çıkup kıble tarafına **Güverte(?) sahrâsı**na teveccüh edüp Solak çeşmesin ubûr edüp İslâmbol'un ulu yolun solumuzda koyup andan **kal'a-i Elbeği boğazı** sağımızda nümâyân kalup 7 sâ'atde ma'mûr u âbâdân kurâ ve çiftlikler içre ubûr edüp,

Karye-i Hündi: Edirne'de Kadı Hâncızâde'nin çiftliğidir. Seksen evli ve bir câmi'li müselmân köyüdür.

Andan yine cânib-i kıbleye (---) sâ'atde âbâdân kendler güzer edüp ve sahrâ-yı âbâdânlar içre ma'mûr (ma'mûr) ve müzeyyen mahsûllü kurâları ve çiftlikleri ubûr edüp,

Der-beyân-ı fütûhât-ı kal'a-i Gâzî Orhân kulu, ya'nî kasaba-i ma'mûr âbâd-ı şîrîn Hayrabolu

İbtidâ bânîsi be-kavl-i Rûm Yanvan Dimodoka kal'ası sâhibi Dimodoka [nâ]mân bürâderânlar iştirâk-i seviy üzre binâ etmişlerdir. Niçe divelden divele düşüp âhır-ı kâr mu'cizât-ı Seyyidü'l-levlâk Fahr-i Enbiyâ berekâtıyla sene 759 târîhinde Orhân Gâzî asrında be-dest-i Süleymân Beşe ibn Sultân Orhân ve bâ-i'ânet-i Kara Ece Ya'kûb ve Sarı Hoca ve Kara Koca ve Kara Mürsel ve Kocaeli Beğ ve Kara Foça ve Kara Sığal(?) ve Kara Tazkır nâmân yetmiş aded Kara Koca Kara Foçalar ile ibtidâ Süleymân Beşe Kapudağı'ndan gemiler ile *bism-i İlâh* ile hâk-i Rûm'a geçüp ibtidâ İpsala'yı feth edüp ibtidâ salâyı anda edâ etdiklerinden İbtidâ Salâ kalmışdır.

Ba'dehu andan seğirdüp yetmiş nefer kara kocalar bu Hayrabolu kal'asın muhâsara edüp fethinde usret çekdiklerinde "Nice olur vakit dar olup kal'a feth olmadı" dediklerinde Gâzî Süleymân Beşe, "Fetih hayri boludur" dediklerinde bi-emri Hudâ kal'a amân ile feth olup ismine "Hayri bolu"dan galat Hayrabolu derler. Vech-i tesmiyesi budur.

Ammâ bu kal'adan guzât-ı müslimîn ol kadar mâl-ı Kârûn'a müstağrak olup ol kadar gûnâ-gûn

akmişe-i fâhire ve mâl-ı ganâ'imler alup bu şehirde mütemekkin olup vâfir hayrât [u] hasenât etdiklerinden dahi Hayri bolu deyü tesmiye etmişlerdir. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Edirne bostâncıbaşısı hükmünde iken hâlâ bu şehirde Âl-i Osmân'ın niçe bin katar develeri meştâsı olup bu kadar kârbânsarây deve âhûrları olduğundan hâlâ Dergâh-ı âlî emîr-i âhûr ağalarının hükmünde olup hâss-ı hümâyûn tarafından sârbân şütürbân başı hükûmet eder.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâ-yı kadîmdir. Nâhiyesi (---) kurâdır.

Ve ba'de'l-feth kal'asını câ-be-câ münhedim etdiler kim bir dahi küffâr müstevlî olmağa tama' etmeye mülâhazasıyla sûrunu berbâd etmişlerdir. Hattâ cümle *[381a]* İslâmbol etrâfların ibtidâ feth [u] fütûh etdiklerinde böyle münhedim ederlermiş, zîrâ ol zamân Âl-i Osmân'da kuvvet ve kudretleri yok idi kim feth etdikleri kal'alara kul ve mühimmât koyup zabt ede. Zabt [u] rabt edemediklerinden hemân Âl-i Osmân Tatar gibi kal'aları sevmeyüp berbâd edüp geçerlermiş.

Ammâ hâlâ Hayrabolu'nun sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, zîrâ Edirne şehri gâyet karîbdir. Anıniçün hâkimleri yokdur ammâ a'yân [u] eşrâfı gâyet kârîbdir.

Eşkâl-i zemîn-i Hayrabolu: Şehri bir vâsi' düz fezâda (---) (---) bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı hayât suları cârî ve revân bir zemîn-i nahlistân ma'mûr u müzeyyen yerdir kim gûyâ küçük Edirne'dir.

Cümle (---) aded kiremitli ve serâpâ fevkânî ve cümle kârgîr binâlı ma'mûr [u] müzeyyen kâr-ı kadîm hânedân-ı azîmlerdir. Cümleden binâ-yı latîf (---) (---) hânesidir. Ve

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mahallâtlardır. Evvelâ

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mihrâb-ı cevâmi'-i ma'mûrelerdir. Evvelâ çârsû içinde (---) (---) (---) câmi'i,

.....(1.5 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mahalle eyneleridir. Evvelâ,

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded medrese-i tâlibândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle 3 aded ta'allümhâne-i sıbyândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded tekye-i ehl-i tevhîddir.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hân-ı tüccârândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded kârbânsarây-ı şütürbândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded vekâle-i mücerredândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded hammâm-ı râhat-ı cândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded dekâkîn-i sûk-ı sultândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin her metâ'-ı nâdirât firâvândır. (---) (---) (---) (---).

Ve cümle (---) aded çeşme-sâr-ı atşândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded bâğ u bâğçe-i cây-ı cinândır.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle memdûhâtından sahrâlarında olan nebâtât [u] giyâhâtlarından yoncası ve tirfili ve kara ayrıkı ve lihası(?) ve dürüğ otu ve kök çemeni ve gayri otları bir diyârda yokdur. Meğer Erdel vilâyetinde olan yonca ve sabuc otu ola. Anıniçün Âl-i Osmân'ın iki bin katâr develeri bu sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle‘ızârda sele-seyf olup otlayup gezer. (---) (---) (---) (---) (---).

Âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim mahbûb u mahbûbesi gâyet şahme-misâl pembe tenli olurlar, ammâ hevâsı avred ile(?) develere pek nâfi‘dir.

Der-tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Hayrabolu

.....(3.5 satır boş).....

Der-ziyâretgâh-ı kubûr-ı şühedâ-yı Hayrabolu

Evvelâ ziyâret-i Şeyh Sârbân Alî [De]de: Sofyavî Pîr Alî Dede'nin halîfesidir.

.....(1 satır boş).....

Andan cümle ihvân-ı bâ-safâlarla vedâ‘laşup andan yine şark cânibine giderken **Eynecik kasabası** sağımız tarafında kalup 7 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen cihân bâğı ya‘nî behişt-i İrem-âsâ mahrûse-i Tekirdağı

Be-kavl-i müverrihân-ı Rûm ân merzibûm anların tahrîri üzre İslâmbol tekrûrlarının bu şehir bâğ-ı hıyâbânları imiş. Her bâr tekrûr kral-ı dâll keştîlere *[381b]* süvâr olup bu cây-i ferah-âbâd-ı dilküşâda birez zamân kesb-i tarâvet edüp bâğ u bâğçelerinin fasılların edüp yine İslâmbol olan Pozanta şehrine gidermiş. Bir iki kerre Âl-i Emeviyyûn Şâm-ı Tarabulus ve Sayda ve Beru[t ve] Akke ve Filistîn ve Yâfa iskelelerinden niçe bin pâre gemilere asâkir-i Arab doldurup eyyâm-ı müsâ‘id ile İslâmbol fethine geldikde ibtidâ bu Tekrurdağı kal‘asın feth edüp limanına donanmasın koyup İslâmbol'un nısfin ve Galata'sın bu minvâl-i meşrûh üzre Emeviyyûn iki kerre İslâmbol'u feth etmişlerdir, ammâ evveli Tekirdağın feth edüp gitmişlerdir.

Ba‘dehu sene 759 târîhinde Orhân Gâzî asrında be-dest-i Gâzî Süleymân Beşe bâ-i‘ânet-i Kara Ko(ko)ca ve Kara Foça ve Kara Mürsel nâmân yetmiş aded erler ile bu kal‘a-i Tekrûr'u feth edüp mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre ke'l-evvel hisâr-ı üstüvârını hâke berâber münhedim edüp zabt [u] rabt edüp Silivri'den ve İslâmbol'dan taşra bir kefere çıkmağa iktidârları olmayup hemân her bâr şebhûnlar edüp şikâr alup yine Tekrurdağı'na girüp pinhân olurlarmış. İbtidâ bu Tekirdağı şehrinin feth [ü] fütûhâtı bu yüzden olmuşdur.

Hâlâ kânûn-ı Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde topkeşân yörük beğlerinin tahtgâhıdır kim beğinin taraf-ı pâdişâhîden 600.000 akçedir. Ve yüz elli akçe kazâdır kim hâlâ sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâhın hekîmbaşıları arpalığıdır.

Nâhiyesi cümle (---) aded kurâlardır. Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâf kâ’immakâmı ve taraf-ı pâdişâhîden gümrük emîni oturup yetmiş yük akçe iltizâm emânetdir. Bâcdârları ve dîdebân simsârları ve muhtesibi ve harâc ağası ve şehir subaşısı ve şehir kethudâsı ve kappân emîni vardır, ammâ kal‘ası yokdur.

Leb-i deryâda bir liman-ı azîmi olup Mısır'ın ve cemî‘i sâhil-i Bahr-i Siyâh ve Bahr-i Sefîd'in iskelesidir kim cümle dâr-ı diyâr bender şehirlerden barça galyonlar ile cemî‘i metâ‘-ı firâv[â]nlar bunda çıkup niçe bin arabalar ile cümle metâ‘ iki günde Edirne şehrine var[ır]. Edirne'nin gâyet yakın

bender iskelesidir. Şehrinin zemîni Bahr-i Rûm'un kenârında sâfî bâğ u bâğçe ve gülistânlı bayırlar dâmeninde cenûbdan şimâle tûlânî leb-i deryâda vâki‘ olmuş ma‘mûr u âbâdân ve henüz dahi yevmen-fe-yevmen amâristân olmada bir şehr-i benderdir.

Der-defter-i aded-i esmâ-i mahallât:

.....(1.5 satır boş).....

Der-kâ’ime-i büyût sarây-ı kibâr-ı ağavât: Cümle yetmiş aded sarây-ı a‘yân [u] kibârdır, ammâ cümleden Hammâmcı Paşa sarâyı ve Muhzır Mustafâ Ağa sarâyı ve Yeniçeri serdârı sarâyı ve Kethudâyeri sarâyı ve Mahkeme sarâyı ve Çeribaşı sarâyı (---) (---) (---) (---) (---).

Der-cevâmi‘hâ-yı müslimât-ı mü’minât: Cümle (---) aded ma‘bedgâh-ı sâhibü'l-hayrâtdır. Cümleden çârsû içre cemâ‘at-i kesîreye mâlik Rüstem Paşa câmi‘idir. Bir serâmed ve musanna‘ şîrîn minâre-i zîbâsı var. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

Rüstem-i düstûr-ı a‘zam Hak rızâsın kasd edüp,
Bu makâmı eyledi mânend-i gülzâr-ı na‘îm,

Safha-i mâha Uttâr[id] yazdı târîhini,

Ecrini adn eylesün bu câmi‘in Lütf-i Kadîm.
Sene 960.

Ve (---) câmi‘i,

.....(1 satır boş).....

Ve henüz nev-binâ Defterdâr Ağası Sâlih Ağa câmi‘i, bunlar meşhûrlardır.

Der-şerh-i mesâcidhâ-yı âbidât: Cümle (---)

.....(1 satır boş).....

Bunların niçesi câmi‘ olmağa müsta‘id mesâcidlerin meşhûru bunlardır.

Der-fihris-i medrese-i âlimân-ı sûhtevât: Cümle

.....(1.5 satır boş).....

Der-ta‘rîf-i dâru'l-ulûm-ı muhaddisân: Cümle üç yerde ilm-i hadîsden *Müslim* ve *Buhârî* ve *Câmi‘u's-sağîr* kitâbları tilâvet olunup hasbî ders-i âmmları vardır ammâ mahsûs kubâblı kârgîr binâlı dâru'l-hadîsleri yokdur. Cümleden fuzalâu'd-dehr Rüstem Paşa câmi‘i ders-i âmmıdır.

Der-tavsîf-i dâru'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle üç yerde ilm-i tecvîd şeyh-i kurrâları vardır, ammâ vücûhât okur müsta‘id talebeleri yokdur. Ancak Hafs kırâ’atı üzre hamele-i hâfız-ı Kur’ân necîb ü reşîd sıbyân tâlibânları var. (---) (---) (---) (---) (---).

Der-tahrîr-i mekteb-i sıbyân-ı püserân: Cümle kırk iki yerde mekteb-i nâ-resîde-i tıflân-ı püserân-ı ebcedhânları vardır. (---) ***[382a]***

Der-âsitâne-i hânkâh-ı sâhib-i riyâzât: Cümle (---) aded tekyegâh-ı makâm-ı terk-i tecrîd-i erbâb-ı tarîk savma‘alarıd[ır] kim evkât-ı hamsede tevhîd [ü] tezkîre meşgûl bir alay halkdan münzevî olmuş fakr [u] fâka sâhibi dergâhlarıdır. Cümleden (---) (---) (---).

Der-temdîh-i hammâmât-ı cân hayât: Cümle (---) aded hammâm-ı dilsitânlardır, ammâ cümleden (---) (---) (---) (---) (---) ve (---) hammâmı.

.....(1 satır boş).....

Der-manzara-i hân-ı bâzergân-ı kârbân: Evvelâ Rüstem Paşa hânı cümleden müsellem hân-ı azîmdir kim cümlesi (---) aded vekâle-i tüccârân-ı berr [ü] bihârândır. Ve (---) hânı

.....(1 satır boş).....

Der-medh-i mihmânsarây-ı müsâfirân: Cümle (---) aded mihmângâh-ı âyende vü revendegân-ı hasbîlerdir kim konup göçene sıladır, ammâ cümleden mükellef,

.....(1 satır boş).....

Der-tektîb-i vekâle-i garîbân: Cümleden yigirmi bir aded bekâr garîb ehl-i san‘at odaları var. Başka bevvâbları ve başka odabaşılar var. Kefîlli olan âdemleri koyup ba‘de'l-ışâ bâbların sedd ederler. İçinde olan mücerred garîbü'd-diyâr âdemler kârlarında olup metâ‘ların bâzârda fürûht ederler.

Der-tastîr-i çeşme-sâr-ı âb-ı hayvân: Cümle kırk yedi aded şarâb-ı tahûr-misâl çeşme-i teşnegânları var. Cümleden Rüstem Paşa uyûnları subh u mesâ cârîdir. Ve

.....(1 satır boş).....

Der-terkîm-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle yetmiş aded köşe başlarında ve sûk-ı sultânîler içre Şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ rûhiyçün sebîlhâne-i atşânlar vardır.

.....(1 satır boş).....

Der-takrîr-i çârsû-yı bâzâr-ı kappân: Cümle (---) aded dükkânları üstü cümle kap örtülü sâyedâr çârsû-yı bâzârları vardır. Cümle ehl-i hıref ve ehl-i sanâyi‘ elbette mevcûddur, ammâ sarrâchânesi ve gazzâzhânesi ve bezzâzhânesi gâyet müzeyyendir. Ve aşağı büyük çârsû gûyâ hemân Mısır çârsûsudur. Mısır'ın cümle metâ‘ı anda bulunur. Mahallâtlar içre bezir yağı kârhâneleri gâyet çokdur.

.....(1 satır boş).....

Der-ibret-nümâ-yı binâ-yı âbâdân: Cümleden câmi‘ ve hânları binâ-yı azîmelerdir, ammâ gümrükhânesi ve yağ kappânı ve un kappânı ve harîr kappânı gâyet ma‘mûrdur.

.....(1 satır boş).....

Der-tenkîl-i mahâzinât-ı navluncuyân: İskele başında ve şehir içinde cümle üç yüz aded mahzenleri var kim cümle Edirne ve İslâmbol'a gidecek gûnâ-gûn metâ‘-ı zahâ’irler memlûdur, zîrâ İslâmbol'da un kappânı navluncularının birer ortakları ve birer ikişer mahzenleri vardır.

Der-tescîl-i me’kel-i dâru'z-ziyâfât: Bu şehir içre cümle üç aded yerde ziyâfethâne imâretleri var kim mâh [u] sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl bay u gedâ ve pîr [ü] cüvâna ve cümle âyende vü revendegân müsâfirîne ni‘metleri mebzûldur. Cümleden Rüstem Paşa imâreti ve (---) (---).

Der-tezkîr-i hevâ-yı hûb-ı câvidân: Hevâsı ol kadar latîf ve mu‘tedildir kim seher vaktinde bâd-ı sabâ ve bâd-ı nesîm esüp benî âdem hayât-ı râhat-ı cân bulur, ammâ cenûb tarafından lodos rûzgârı esdikçe halkı süst-endâm olup çokluk harekât etmezler.

Bî-medh-i kenîse-i râhibân-ı palâs-pûşân: Cümle yedi aded (aded) kefere kenîseleri vardır, ammâ Yarmenî keferelerinin düyûrları ma‘mûr u müzeyyen olup nezerâtları çok gelir. Urûm kenîseleri azdır ammâ anlar dahi uzdur ve müzeyyenler deyrlerdir.

Der-hisâb-ı arz-ı beled-i iklîmât: Be-kavl-i Restâlîs hukemâ-yı kudemâ bu şehir dahi Kostantiniyye gibi iklîm-i râbi‘in nısfında bulunup arz-ı beledi (---) dir. Ve tûl-ı nehârı (---) sâ‘at ve (---) derîce (---) ve dakîkadır. (---) (---) (---).

Der-kavl-i müneccimîn-i tâli‘-i şehr-i imârât: Be-kavl-i kehene-i selef bu şehrin binâ-yı tâli‘-i imâreti bur[c-ı] mîzânda bulunup beyt-i zühre ve hevâyî olmağın halkı mîzân-ı vezn ile i‘tidâl-i hisâbî geçinüp zühre-misâl zevk u şevk ve ayş [u] ışrete dahi mâ’illerdir ve ekseriyyâ hevâyîlerdir.

Der-tescîl-i mahsûlât-ı hubûbât: Sicillâtlarda mastûr olduğu minvâl üzre bunda hâsıl olan deve dişi buğday Şâm Havrânı'nda olmaz. *[382b]*

Der-güzîde-i sun‘-ı Hudâ-yı müsmirât: Bâğ-ı İremlerinde her gûne meyve-i âbdârları memdûhdur, ammâ ayvası ve emrûdu ve la‘l-gûn vişnesi rub‘-ı meskûnda yokdur. Üçü ve dördü bir esedî guruş ile denkâ-denk gelüp gâyet hoş-hor vişnesi olur.

Der-temeddüh-i ni‘met-i uzamât: Evvelâ beyâz ekmeği gûyâ Sabanca şehri nânıdır. Ve gerdân ile pişmiş herîsesi meşhûrdur kim hakkında hadîs var. [123] denmişdir. Ve bâdemli baklavası ve karanfilli vişne hoşâbı memdûhdur.

Der-tenmîk-i meşrûbât-ı müskirât: Evvelâ cemî‘i meşrûbâtlarından latîf râyihalı bal şerbeti ve hardâliyye şerbeti ve yedi günlük tâze sıkılmış üzüm şîresi ciğer tâzeler. Ve müskır vişnâbı vardır, bu dahi cihânda yokdur, ammâ sekir vermez vişnâbı râhat-ı cândır.

Der-tektîb-i aded-i bâğavât: Bu şehir muhtesibi ve bâcdârlarının nakilleri üzre şehrin ensesindeki dağlar serâpâ yigirmi bir bin aded bâğlar olup her bir bâğ-ı İremlerden nişân verüp öşr-i sultânî ve dölüm hakkı verirler. Her bir bâğda birer kasırlar mukarrerdir.

Der-mesîregâh-ı müferrihât: Bu şehrin etrâfında on bir yerd[e] teferrücgâh-ı safâgâhlar vardır, ammâ cümleden Hammâmcı Paşa bâğı vâcibü's-seyrdir. Ve

.....(1 satır boş).....

Der-kâr [u] kisb-i ehl-i işgâlât: Ekseriyyâ halkının memdûh kârları çokdur, ammâ sarrâchânesi işleri ve seccâde ve döşeme yan keçeleri yapup nâzük kilimler dokurlar. Ve

.....(3/4 satır boş).....

Der-tastîr-i mütenevvi‘ât-ı masnû‘ât: Ahâlî-i vilâyetin ekseriyyâ sun‘ları avân zümresinden yeniçeri tâ’ifesi geçinirler ammâ yine çoğu navluncuyân tüccârıdır kim cümle Medan Şarı etrâkidir kim gâyet ankâ bâzergânlardır. Bir firkası ehl-i hırefdir, bir zümresi bâğbânlardır.

Der-terkîm-i musallâ-yı erbâb-ı hâcât: Bu şehirde ve taşra kurâlarda bârân-ı rahmet yağmasa yâhûd vebâ-yı azîm ve yâhûd bir âfât-ı semavî veyâ bir âfât-ı arazî olsa cümle ahâlî-i vilâyet bu musallâya istiskâ du‘âsına çıkup ba‘de salâti'l-fecr du‘â vü senâ ederler.

Der-vasf-ı nebâtât-ı sebzevât: Bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden fi's-sayfi ve'ş-şitâ sebzevât [u] hızriyyât makûlesinden nânesi ve mi‘denüvâzı ve kerefsi ve soğanı ve sarımsağı ve pırasası ve salatası eksik değildir. Ve atlara çayırı gâyet memdûh-ı âlemdir.

Der-takrîr-i cân-perver-i âb-ı hayât: Suları, ensesindeki şimâl cânibindeki dağların bâğları içinden selef sâhibü'l-hayrâtlar getirüp şehrin cümle imâretlerine taksîm etmişler, ammâ Rüstem Paşa merhûmun suyu cümleden âb-ı nâb mâ-i hayât ve serî‘u'l-hazmdır.

Der-cüsûr-ı memerr-i nâs-ı hayvânât: Şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümle yedi yerde taş binâ cisr-i musanna‘lar vardır ammâ eyle binâ-yı azîm kantaralar değildir. Evvelâ şehir içinde Ermenî mahallesinden aşağı, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Der-vasf-ı reng-i rûy-i pîr [ü] cüvân: Hevâsının kemâl-i letâfet-i i‘tidâlinden ricâl makûlesi kemâl mertebe mu‘ammer ü Zâl-ı zamân olur kim yine at binüp kılıç kuşanup sayd [u] şikâra ve kâr [u] kisbe gider. Tâze yiğitleri hod kemâl mertebe zinde ve [ze]ber-dest olup yüzleri gûyâ bedr-i münîrdir.

Der-sûret-i mahbûbe-i mahbûbân: Cemî‘i mahbûbu ve mahbûbe zen duhter-i pâkîze-ahterleri kemâl cemâl sâhibi olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn olup gîsûlarının her târı şeb-târdır. Ve hâllerinin her dânesi hâl-i Hâşimî-vâr mahbûbe-i zamâneleri vardır.

Müşerref olduğumuz kibâr [u] a‘yân: Evvelâ cümled[en] velî-ni‘am hânemiz sâhibi Hammâmcı Paşa hânedân-ı azîm sâhibidir. Lâkin tekâ‘üd ihtiyâr etmişdir. Ve yeniçeri ocağında Beğzâdeler bir birâderi sadrıa‘zam yanında Muhzır Mustafâ Ağa'dır. Ve (---) (---) (---).

Der-şinâh-ı ulemâ-ı tabîb-i hâzikân: Niçe ilm-i hizâkata teksîr kimesneler vardır, ammâ cümleden,

.....(1.5 satır boş).....

Der-üstâd-ı kâmil cerrâhân: Cümleden aşağı çârsû içinde

.....(1.5 satır boş).....

Der-menâkıb-ı sulehâ-yı meşâyihân: Sulehâ-yı ümmetden niçe hâl sâhibi halkdan münzevî âdemler var ammâ cümleden (---) Şeyh (---) Efendi kendi bâğı mahsûlüyle geçinüp dâ'imâ kendüsi el değirmeni çeküp arpa ekmeği tenâvül edüp dâ'imâ savm-ı Dâvûd ile geçinir. *[383a]*

Der-şi'r-i güzîde-i musannifîn-ı şâ'irân: Niçe erbâb-ı ma'ârif çelebileri ilm-i şi're tâliblerdir, ammâ cümleden Na'tî Çelebi pâk-zebân ve kasîde-perdâz çelebidir, ammâ zâlim gâyet gaddâr heccâvdır. Selîkası hicv tarafina düşüp gâyet zebân-dırâzdır. Bundan mâ'adâ levendâtlar içre çöğür şâ'irleri vardır.

Der-ehl-i hâl-i mazınne-i kerâme-i mecâzibân: Niçe büdelâ-yı ümenâ ve evtâd u nukebâ ve melâmiyyûn mecâzibûn kimesneler vardır ammâ cümleden keşf [ü] kerâmet sâhibi (---) Dede,

Kandiye şimdi feth oldu,

Çala gidiniz zurnayı,
Ürkütmeniz turnayı.

deyüp kal'a fethin halka tebşîr edüp gezermiş.

Der-çâh-ı mâ-i hoş-güvâr-ı hânedân: Cümle (---) aded hânedânlarda birer âb-ı hayât kuyuları var kim cemî'i büyûtlarda ol bi'r-i zülâl sularından isti'mâl ederler. Gerçi bu şehrin suya ihtiyâcları yokdur, ammâ ziyâde amâristân olduğunda elbette her hânede ve hânlarda kuyular mukarrerdir.

Der-aded-i hammâmât-ı mahsûs-ı sarây-ı a'yân: Bu şehrin ümmü'l-ahbâr yârân-ı zarîfânlarından ve şehir kethudâsından istimâ' etdiğimiz üzre bu şehir içre yüz kırk yedi aded sarây ve evlerin mahsûs hammâmları vardır deyü nakl etdiler ve sahîhdir, zîrâ halkı ehl-i ırz olup ev hammâmlarına girirler.

Der-fesâhat-i kelimât-ı ahâlî-i lisân: Ekseriyyâ ehl-i beledi her diyârdan gelüp cem' olmuş ecnâs-ı mahlûkâtdır, ammâ nefs-i şehirli kadîm-i ezelden Yörükân kavmi olmağile fasîh ü belîğ Türkçe tekellüm eder, etrâkleri yine lehce-i mahsûsalarıyla irtibât verüp kelimât ederler.

Der-eşkâl-i câme-i merd-i meydân: Ekseriyyâ a'yân-ı kibârı semmûr postîn elvân çukalı kürkler ve harîr hil'at-i fâhireler ve mutallâ destârlar geyerler, ammâ vasatu'l-hâl olanlar londura çuka ve elv[â]n boğası kapamalar ve sâde destârlar ve kırmızı çakşırlar geyüp kâr ederler.

Der-esmâ-i ricâl-i insân: Ekseriyyâ ecnâs-ı mahlûk benî âdemlerinin isimleri Eli Beşe Velî Beşe ve Sâlih Beşe ve Dursunoğlu ve Yırık Velî ve Kulıoğlu ve İrceb Beşe ve Deli Nasıf ve Karamanlıoğlu, bunun emsâli esmâlı bâzergânları vardır.

Der-şemâ'il-i kabâ-yı nisvân: Ekseriyyâ kendü âlüfte yâr[â]nlarının kelâmları üzre ehl-i perde olan havâtînlerinin libâsları zen-ender-zer cevâhir-i murassa'âta gark olup cümle kabâları dîbâ ve şîb ve zerbâf imiş ammâ gördüğümüz hâtûnlar cümle çuka ferrâce ve yassı başlı gezerler.

Der-nâmhâ-yı zenâne-i bintân: Yine kendülerinin rivâyât [u] dirâyâtları üzre havâtînlerinin esmâları Sâliha ve Sâ'ime ve Râziye ve Marziyye ve Çiğdem ve Fahrî ve Ümhân ve Cângülü ve Meryem Kadın ve Esmi Kadın ve Hayme Kadın bunun emsâli nâmları vardır.

Der-esmâ-i çâkerân-ı halka be-gûşân: Ekseriyyâ kölelerinin isimleri Siyâvuş ve Buvan ve

Sinân ve Ferhâd ve Pervîz ve Kademli ve Zülfikâr ve Uğurlu ve Mübeşşir ve Kenan ve Cânbaş ve Mirze ve Abdilhay ve Tezgeldi bunun emsâli kul karavaş isimleri var.

Der-benâm-ı cevâriyân-ı erbâb-ı ısyân: Ekseriyyâ câriyeleri cümle beyâz abâ ferrâce geyüp yassı başlı gezerler. Esmâları Hundî ve Dundî ve Cenâne ve Tâbende ve İftede ve Rabişe ve Cânfidâ ve Süglün ve Selviboy ve Selvinâz misilli câriye nâmları var.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Tekurdağı: Aceb temâşâ-yı garîbedir kim bu hakîr seyyâh-ı âlem olam, böyle bir şehr-i mu‘azzam İslâmbol'un bir mahallâtından ola da, bu kadar zamândan berü böyle bir ma‘mûr u müzeyyen şehri görmek olmamış idi.

Ammâ ahâlî-i vilâyetin nakilleri üzre "Şehrimiz ibtidâ sefer-i Girid cezîresine açılalı ma‘mûr [u] âbâdân olmağa başlayup emn ü emân vilâyet olmağın Anatolu'dan ve Tokad ve Sivas ve Kayseriyye ve Karaman ve Kâfiryat ve Ermenak şehirlerinden yigirmi bin âdem ol diyârlardan geçüp bu diyâra göçüp tavattun etdiklerinden şehrimiz amâr oldu" deyü nakl etdiler.

Hakîkatü'l-hâl Karaman ve Medan Şarı Türkleri cümle navluncu olup deve dişi buğday satup mühtekirlik ederler. Ve "Ermenî tâ’ifesi on bin kefereden mütecâvizdir" deyü nakl etdiler ve sahîh kelâmdır, zîrâ şehrin şimâlî ve garbî ensesindeki dağları ve bâğları Ferhâd gibi kesüp ma‘mûr u âbâdân kefere mahallâtları binâ etmişler.

.....(3.5 satır boş).....

Der-bed’-i kibâr-ı ziyâretgâh-ı merâkıd-ı kümmelîn: (---) (---) (---) (---) (---) (---) *[383b]*

Bu Tekirdağı şehrini dahi seyr [ü] temâşâlar edüp cümle âşinâlar ile vedâ‘laşup andan yine cânib-i şark ile şimâle meyyâl (---) sâ‘atde ma‘mûr u âbâdân kurâları leb-i deryâda temâşâ edüp,

Evsâf-ı liman-ı azîm ve kal‘a-i kadîm Ereğli

Kadîm-i ezelde Kostantin-i Rûm binâsıdır. Bunu dahi Âl-i Emeviyyûn, Şâm'dan gemilerle gelüp feth edüp limanına gemilerin bağlayup Kostantin kal‘asın muhâsara edüp nısfin feth etmişlerdir. Ba‘de'l-feth bu kal‘ayı yıkmışlardır. Ve cümle asâkir-i Emeviyyûn Şâm'a gitmişlerdir. Ba‘dehu sene (---) târîhinden sonra Âl-i Osmâniyân'dan Süleymân Beşe ibn Orhân Gâzî yetmiş nefer Kara Koca, Kara Foça yaman bahâdırân serverler ile bu kal‘ayı muhâsara etdiklerinde Eli Eğri nâm bir bahâdır-ı benâm kimesne kal‘aya Allâh Allâh deyü yürü[yü]p dendân-ı beden üzre bayrak diküp ezân-ı Muhammedî tilâvet edince,

"Bire Eli Eğri kal‘ayı feth etdi" deyüp cümle guzât kal‘aya girüp feth etdiklerinde ol feth eden gâzînin ismiyle müsemmâ olup Eli Eğri'den galat Ereğli kal‘ası nâm kalmışdır, ammâ lisân-ı Rûm'da ismi Piga Kasro derler, şehr-i azîm imiş. Hâlâ kal‘ası leb-i deryâda bir alçak kayalı burun üzre şekl-i muhammes bir seng binâ kal‘a-i harâb-âbâddır. İçinde,

.....(1 satır boş).....

Ammâ limanı bin pâre gemi alur dörd rûzgâr-ı zorkârdan emîn liman-ı cây-ı emândır, ammâ lodostan gündoğusu ve kıble rûzgârlarına ağzı açıkdır, ihtirâz üzre yatılır. Ammâ kasabası ma‘mûrdur. Cümle (---) aded tahtânî ve fevkânî hâneleri vardır. Ekseriyyâ halkı Rûm kefereleridir. Müselmânları gâyet azdır.

Ve cümle (---) aded mahallâtlardır. Ve cümle (---) aded câmi‘dir.

.....(2/3 satır boş).....

Ve cümle (---) aded mesâcidlerdir.

.....(6.5 satır boş).....

Ammâ devlet-i Âl-i Osmân'da üç aded Eleğri şehirleri var, ba‘zılar Ereğli derler. Evvelâ biri

Karaman Ereğlisi'dir kim bâğ-ı cihândır. Birisi Karadeniz Ereğlisi'dir kim Kastamonu iskelelerindendir. Üçüncüsü bu Tekirdağı Ereğlisi'dir. Hâkimleri,

.....(1 satır boş).....

Bunu dahi Tekirdağı niyâbeti hükm eder. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı cümle Tekirdağı'ndadır.

.....(1 satır boş).....

Andan kalkup yine cânib-i şarka meyyâl 5 sâ‘at gidüp,

Karye-i Umurca: Silivri kazâsı nâhiyesinde üç yüz hâneli ve bir câmi‘i ve bir azîm ma‘mûr hânlı ve bî-hisâb bâğ u bâğçeli ma‘mûr köydür.

Andan yine sâhil-i bahr ile 6 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i kal‘a-i Silivri: Bu dahi bâlâda cild-i (---) mevsûfdur.

Andan (---) sâ‘atde kasaba-i (---) geçüp andan (---) sâ‘atde kasaba-i (---) ubûr edüp andan kasaba-i (---) güzer edüp andan **kasaba-i Büyükçekmece**'yi kaytup andan **Küçükçekmece**'yi gerüye taşlayup 12 sâ‘atde sıhhat ü selâmetle sene 1081 Şa‘bâni'l-mu‘azzamının on beşinci gün beş atımızla üç memlûkumuzla ve altı aded refîkân-ı hüddâmlarımız ile hamd-i Hudâ ol Pâdişâh-ı Bîçûn'a kim bu abd-i kemteri selâmet **belde-i tayyibe ve mahrûse-i Kostantiniyye ya‘nî İslâmbol**'a dâhil eyledi.

Ve's-selâm temme'l-kelâm

Dizin

- A -

âb değirmenleri: 73, 126
âb dollâbları: 330
abâ: 118, 248, 334, 340, 343
abâ dolama: 337
abâ ferrâce: 337, 350
Abaka Hân, Hulagu oğlu: 19
Abaza: 7, 186, 213, 255
Abaza (Cebel-i Elheme'nin oğlu): 298
Abaza dağları: 6, 298
Abaza Sarı Hüseyin Paşa çeşmesi (Kandiye): 229
Abdâl Cindî mescidi: 32
âbdest makraması: 200
âbdest musluğu: 115, 226, 231
âbdesthâne: 25, 68
Abdî Ağa, Kulkethudâsı: 179, 184
abd-i ahkar: 236, 290, 345
abd-i hakîr: 17, 23, 255, 262
abd-i kemter: 5, 83, 149, 154, 196, 206, 215, 248, 259, 262, 269, 270, 273, 351
Abdî Paşa (Yeniçeri Ağası): 163, 165, 194, 202, 203, 213, 256, 279
Abdî Paşazâde: 170
Abdilhay (Tekirdağlı köle adı): 350
Abdîzâde câmi'i (Siroz): 58
Abdullâh Çelebi: 139
Abdullâh Efendi, Şeyh: 300
Abdullâh Kemâlî, el-mevlâ: 63
Abdullâh Paşa: 261
Abdurrahmân Ağa (Kulkethüdâ): 194
Abdurrahmân Paşa: 204, 205, 206, 317
Abdurrahmân Paşa câmi'i: 225
Abdurrahmân Paşa câmi'i (kal'a-i Pekin): 316
Abdurrahmân Paşa câmi'i (Kandiye): 231
Abdurrahmân Paşa çeşmesi (Kandiye): 228
Abdurrahmân Paşa, Hâdım (Mısır vezîri): 286
Abdurrahmân Paşa hammâmı (kal'a-i Pekin): 317
Abdurrahmân Paşa hammâmı (Kandiye): 228
Abdurrahmân Paşa hayrâtı (Yeniçeri Ağası): 317
Abdurrahmân Paşa kolu: 194
Abdurrahmân Paşa mektebi (Kandiye): 229
Abdurrahmân Paşa (Yeniçeri Ağası): 204, 205, 209, 225, 229, 346
Abdülbâkî Efendi, Hısımzâde (Yenişehir monlası): 89
Abdülfettâh Paşazâde sarâyı hammâmı (Tırhala): 93
Abdülfettâh sarâyı: 92
Abdülkâdir Gîlânî: 229, 344
Abdülkerîm Çelebi: 31
Abdülmennân Ağa: 67, 92
Abdürrahmân ibn Hassân: 41
Abdürra'ûf Efendi câmi'i (Selânik): 68
Abdüssamed Sultân: 84

âb-ı germâb: 46
âb-ı sermâ: 43
âb-ı zemzem: 188, 208, 334
âbnûs (ağaç cinsi): 244
Abokoron: 175
Aburgan nehri: 6
Acem: 13, 35, 51, 53, 54, 58, 60, 61, 63, 78, 83, 86, 89, 95, 98, 110, 113, 120, 131, 149, 152, 220, 243, 244, 245, 255, 273, 276, 278, 286, 291, 295, 309, 312, 320, 322, 330, 333, 335, 337, 341, 344
Acem neft yağı: 211
Acem seferi: 6
Acem seyâhâti: 273
acemî oğlanı: 332
Acemistân: 255
acemiyân: 181
Acemiyye: 83
Acemzâde Efendi (Re'îsü'l-küttâb): 151, 229, 230, 231, 248
Acemzâde Re'îs Efendi köyü: 260
Acemzâde Reîs Efendi mescidi (Kandiye): 228
acı göl: 3
acı sular: 246, 254
Acıdere: 23
Acıderyâ gölü: 280
Acısu: 203, 204, 236, 237
Acısu kal'ası: 175, 176, 182, 246
Açıkbaş Baba Sultân: 33
Açıkbaş Tatar: 33
ada soğanı: 158
Adahon boğazı: 8
Adaliyye: 45
Adana: 44, 60, 93, 182
Adana kabağı: 292
aded-i ağnâm: 325
Âdem, Hazret-i: 12
Âdem, hübût-ı: 189
Aden: 94, 255
ades: 232
Âdî kal'ası: 336
Adn-ı firdevs-i huld-i berîn: 245
âfât-ı arazî: 349
âfât-ı semavî: 349
Afno mahalli: 255
Afnu (zengî Arab adı): 83
Afo Çelebi: 74
Afo (Elbasanlı adı): 322
Afrika: 216
Afrika pâdişâhı: 153, 169, 171, 216, 223, 233, 236
Agoryan karyesi: 154
Agriyomasa inciri: 294
Ağa câmi'i mihrâbı (Kandiye): 231
Ağa hammâmı (Kandiye): 228
Ağa mektebi (Ohri): 329
Ağa Rızâ (Nakkaş): 71
Ağa sarâyı (Mizistre): 155
ağaç cisir: 38, 63, 76, 108, 172, 183, 280, 281, 282, 283, 310, 311, 317, 326, 341
ağaç dingil: 211

Ağaç hisârı deresi: 128
ağaç kanatlı kapu: 172
ağaç kapu: 257, 300
ağaç kiriş: 116
ağaç köprüler: 280
ağaç nerdübân: 168
ağaç topuz: 172
ağırmak küheylân: 5
Ağıştaş (Rûm krallarından): 64
Ağrafa dağları: 96, 97, 101
ağrı hastalığı: 278, 301, 325, 326
Ağrı, kûh-ı: 220, 310, 339
Ağrıboz (Ayrıca bkz. Eğriboz): 99, 101, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 260, 271
Ağrıboz cezîresi: 110, 111, 121
Ağrıboz deryâsı: 106
Ağrıboz kal'ası: 108, 109, 111, 112
Ağrıboz körfezi: 112, 120
Ağrıboz limanı: 111, 112
Ağrıyoz: 107
ağrıyumasa inciri: 294
Ağsas, Melik: 40
Ahırlar karyesi: 259
Ahıryan deresi: 2
Ahıryan kavmi (Urûm'dan dönme melez müselmân): 86
Ahıryan-ı Çıtak lisânı: 36
Ahıryanlı karyesi: 49
Ahıska: 212
Âhî Çelebi: 84
Âh-i Evran: 309
ahidnâme: 253, 259
ahlad armudu: 5, 8, 246
Ahlât şehri: 45, 53
Ahmed Ağa: 125
Ahmed Ağa, Burunsuz: 194
Ahmed Ağa câmi'i (Tarapoliçse): 161
Ahmed Ağa çeşmesi (kal'a-i Ayamavra): 281
Ahmed Ağa, el-Hacı (Defterdâr Ahmed Paşa ağası): 129
Ahmed Ağa, Karakulak: 203
Ahmed Ağa, Konakçı: 261
Ahmed Ağa, Zağarcıbaşı: 184, 204
Ahmed Baba Sultân: 29
Ahmed Beg efendi (Defterdârzâde Mehemmed Paşazâdesi): 112
Ahmed Beğ: 79
Ahmed Beğ câmi'i (Yenice): 77
Ahmed Beğ hammâmı (Yenice): 77
Ahmed Beğ mescidi (Vardar Yenicesi): 79
Ahmed Beğoğlu: 33
Ahmed Çavuş: 49
Ahmed Çelebi, Kitâbcı: 212
Ahmed Çelebi, Sırkâtibi: 217
Ahmed Çelebi (Zekeriyyâ Efendi kethudâsı): 259
Ahmed Efendi: 38
Ahmed Efendi câmi'i (Yenişehir): 88
Ahmed Efendi, el-Mevlâ Pârepârezâde: 94
Ahmed Efendi hammâmı (Ballıbadra): 131

Ahmed el-Bedevî, Seyyid: 98, 210
Ahmed Geray (Mehemmed Geray Hân oğlu): 25, 29
Ahmed Hân, Sultân: 49, 50, 92, 223, 225, 268, 321, 330
Ahmed Hân (Sultân İbrâhîm oğlu): 172
Ahmed Paşa: 26, 138, 194, 259
Ahmed Paşa, Ankebût: 130, 158, 177, 179, 194, 208, 226, 228, 229, 242, 248
Ahmed Paşa, Arnavud Kemânkeş: 151
Ahmed Paşa câmi'i: 24, 57, 60, 106, 126
Ahmed Paşa câmi'i (Kandiye): 226
Ahmed Paşa cisri (Siroz): 59, 62
Ahmed Paşa, Defterdâr: 129, 170, 184, 186, 194, 200, 209, 213, 216, 228, 286
Ahmed Paşa, Ekmekçizâde: 34, 35, 50, 71, 73
Ahmed Paşa, Fâzıl (Köpürlüzâde Vezîr): 17, 24, 28, 50, 107, 168, 171, 179, 188, 207, 208, 209, 215, 232, 236, 237, 242, 252, 317, 345
Ahmed Paşa, Gedik: 20, 175, 294, 297, 298, 299, 304, 305, 314
Ahmed Paşa mahallesi (Siroz): 57, 61
Ahmed Paşa medresesi (Siroz): 58
Ahmed Paşa mektebi (Siroz): 58
Ahmed Paşa, Melek: 23, 26, 30, 39, 184, 188, 210, 215, 237, 240, 338, 345
Ahmed Paşa sarâyı (kal'a-i Ağrıboz): 109
Ahmed Paşa, Seydî: 158, 188
Ahmed Paşa, Voynık (Kapudan): 175, 237
Ahmed Paşazâde, Çarkacı Seydî: 171
Ahmedâbâd bezi: 143
Ahmedâbâd kasabası: 50
Ahmed-i Yesevî, Türk-i Türkân Hoca: 343
Ahmedü'l-Bedevî, Şeyh Seyyid: 338
ahşâbât: 179
ahşam ezânı: 69
Ahtabolı: 163
ahtapot (=ıhtapot): 267
Ahterî lügati: 186
âhûr: 30, 103
Ak hammâm (Siroz): 59
Ak Mehemmed Ağa câmi'i (Dırama): 54
Ak Mehemmed Paşa: 2, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 17, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29
Ak tabya (Kandiye): 219, 220, 221, 233
akâ'id kitâbları: 104
Akalan karyesi: 29
Akbaş: 2
Akbınar karyesi: 49
Akça câmi' (Selânik): 70
Akça câmi'i (Tırhala): 93
Akçakilise karyesi: 311
akçe: 3, 25, 26, 34, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 54, 56, 57, 62, 64, 65, 77, 79, 81, 85, 87, 90, 91, 97, 98, 99, 101, 105, 106, 107, 113, 114, 120, 121, 125, 129, 130, 134, 137, 138, 139, 143, 148, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 161, 162, 163, 172, 175, 176, 181, 214, 232, 234, 237, 239, 247, 248, 257, 258, 262, 268, 271, 275, 276, 277, 278, 280, 282, 285, 286, 287, 290, 293, 294, 295, 296, 299, 304, 305, 311, 313, 315, 316, 318, 325, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 346, 347
akçe tahtası: 131, 142
Akçeli câmi' (Yenişehir): 88
Akdeniz: 34, 35, 36, 37, 38, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 63, 64, 68, 71, 75, 76, 78, 79, 82, 86, 87, 90, 96, 97, 99, 101, 108, 121, 126, 138, 145, 148, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 167, 168, 176, 205, 206, 212, 215, 220, 233, 236, 239, 241, 242, 265, 267, 269, 279, 296, 298, 302, 314
Akdeniz balıkları: 111
Akdeniz boğaz hisârları: 67
Akdeniz mellâhânları: 175

akîbü'l-eşrâf: 271
akîk-i Yemenî: 4, 276, 338
Akkaya sahrâsı: 15
Akke: 347
Akkirmân: 19, 20, 23
Akkiye: 64
Akkuğular: 2
Akkumlar: 2
Akmahalle mescidi (Belgrad): 308
Akmescid: 14, 16, 20
Akmescid mahallesi (Belgrad): 307
akmişe: 151
akmişe-i fâhire: 98, 229, 278, 290, 291, 313, 320, 346
Ako Beğ sarâyı (Mizistre): 155
Ako sarâyı (Yanya): 287
Akozâde İbrâhîm Çelebi: 290
Akrata nehri: 128
akreb: 8, 116, 119, 120, 145, 165, 248, 267
Aksarây: 44
Aksu: 275, 311
Aksu nehri: 157, 276, 311
Akşemseddîn: 154, 318
Aktabya: 181, 185, 212, 221, 222, 249, 250
Akyazılı Sultân âsitânesi: 342
Akye: 204
alabalık: 236, 326, 331
Alaca câmi‘ (Kavala): 52
Alaca câmi‘ (Siroz): 58
Alaca câmi‘ (Tırhala): 93, 94
Alaca hammâm: 59
Alaca İmâret câmi‘i (Selânik): 70
Alaca mescid: 32
alaca sarık: 40
Alacahisâr: 176, 182
Alâ’iyye: 35, 184
alakerde (balık cinsi): 175, 314
Alakorna kalyonları: 195
Alakorna vilâyeti: 74
Alanya: 204
Alasonya: 85, 86, 96, 98, 168
Alasonya bâzârı: 291
Alasonya kal‘ası: 75, 85
Alasonya panayırı: 86, 323
Alasonya sahrâsı: 86
âlât-ı harb: 281
âlât-ı lağım: 222
âlât-ı sihir: 39
âlât-ı silâh: 39, 91, 148, 159, 172, 181, 187, 199, 203, 207, 210, 263, 281, 320
Alatır: 11, 13, 29
alay çavuşları: 6, 192, 209
Alaybeğ eynesi (kal‘a-i Ergiri): 300
Alaybeğ sarâyı (kal‘a-i Ergiri): 300
alaybeği: 51, 91, 125, 130, 154, 172, 175, 176, 181, 183, 191, 192, 198, 217, 233, 260, 261, 271, 278, 279, 280, 287, 296, 305, 318, 327
albay (kuş): 4
alçı: 114, 115, 302

alçı taşı ma‘deni: 246, 314
alef: 75
Aleksander (= İskender): 90
Aleksandire: 90
Aleksandire kal‘ası: 90
Aleksandire kenîsesi: 51
Aleksandire Kral: 42
alem: 65, 69, 87, 103, 131, 143, 144, 208, 209, 210, 239, 254, 263, 288, 313, 342, 343
alem-i Resûlullâh: 15, 16, 193
Âl-i Abâ, tekyegâh-ı: 177, 317, 343
Âl-i Abâ, tekye-i: 71, 320, 336
Âl-i Abâgânlar: 229
Âl-i Abbâsiyân: 214
Alî Ağa câmi‘i (Yanya): 289
Alî Ağa, Kör: 29, 33
Alî Baba: 76, 129, 201
Alî Baba mescidi (Kandiye): 228
Alî Baba, Şeyh: 343
Alî Baba tekyesi: 129
Alî Baba Tekyesi karyesi: 344
Alî Balı kapudan: 124
Alî Beğ: 330
Alî Beğ câmi‘i (Siroz): 58
Alî Beğ çiftliği: 303
Alî Beğ, İki Yürekli: 79
Alî Beğ karyesi: 24
Alî Beğ köşkü: 81
Alî Cân: 11
Alî Çavuş: 94
Alî Çavuş câmi‘i (kasaba-i Cum‘a): 99
Alî Çavuş mescidi (Tırhala): 93
Alî Çavuş zâviyesi (Tırhala): 93
Alî Çelebi: 29, 143
Alî Dede: 199, 200, 201, 208, 301
Alî Dede, Bî-zebân: 208
Alî Dede, eş-Şeyh: 311
Alî Dede, Kapucu: 275
Alî Dede mağârâsı: 200
Alî Dede, Sofyavî Pîr: 347
Alî Dede, Söylemez: 199, 200, 201, 208, 213
Alî Dede, Şeyh Sârbân: 347
Alî Dost Dede, eş-Şeyh: 301
Alî Efendi çiftliği: 277
Alî Efendi, İnebahtı Müftîsi: 278
Alî Efendi, Müftî: 273, 275
Âl-i Emeviyyûn: 214
Alî Fakılar eriği: 89
Âl-i Fâtımiyyûn: 169, 171
Alî Hân Mirza (Tamanlı): 14
Alî, Hazret-i: 41
Alî, İmâm: 98, 344
Alî Kethudâ: 125
Alî Kuşçu: 119
Alî Murtezâ, İmâm: 102
Alî Mûsâ Rızâ, İmâm: 102

Alî Paşa: 112, 182, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 266, 269, 270, 280, 291, 345
Alî Paşa çârsûsu: 346
Alî Paşa, Karakaş: 256, 279
Alî Paşa kolu: 171, 182
Alî Paşa, Konakçı: 171, 182, 189, 193
Alî Paşa, Köse (Kapudan): 109, 345
Alî Paşa, Köse Semiz (Eğribozlu Kapudan): 106, 253, 256
Alî Paşa, Köse Serdâr: 188
Alî Paşa, Macar: 268
Alî Paşa medresesi (Yanya): 289
Alî Paşa mektebi (kal'a-i Ağrıboz): 109
Alî Paşa mektebi (Yanya): 290
Alî Paşa mescidi (Yanya): 288
Alî Paşa, Mîr-i mîrân: 270
Alî Paşa ordusu: 258
Alî Paşa sarâyı (Yanya): 289
Alî Paşa sarâyı (Zaranta): 263
Alî Paşa, Serdâr: 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 267, 275, 276, 292, 297, 307
Alî Paşa tekyesi (Zaranta): 263
Alî, Seyyid: 343
Alî, Şeyh: 138
Alman: 27, 30, 54, 70, 96, 144, 147, 196, 215, 239, 256, 296, 333
Alman dağları: 220, 255, 339
Alman deryâsı: 198
Alman kralı: 69, 70, 147
Alman yaylası: 331
Alorozi karyesi: 154
altun: 7, 14, 16, 17, 20, 22, 31, 48, 49, 62, 69, 72, 86, 107, 116, 120, 131, 135, 136, 183, 210, 212, 224, 226, 246, 248, 253, 263, 269, 270, 271, 274, 276, 277, 288, 298, 303, 307, 330, 334, 342, 343, 344, 345, 346
altun alem: 208, 254, 342
altun fânûslar: 201
altun fener: 208
altun haçlar: 20
altun hâtem: 43
altun kızılga: 15
altun lüle: 293
altun sıçan timsâli: 138
altun tabyası: 173
altun takye: 266
altun yaldızlı alem: 342
altun yaldızlı çerâğlar: 343
altunbaş: 78
âlû: 89, 96, 244, 246, 329
âlû-yı berekâtlı: 244
âlû-yı buhârâ: 53, 89, 244
âlû-yı mardin: 244
a'mâ: 5
Amalâkîler: 40
Amâlika: 39, 40, 143, 145
amân: 140, 163, 203, 340
amân bayrağı: 204, 262
amân makramaları: 204, 259
Amâsiyye: 44
amber: 200, 208, 214, 310
Amber Çelebi (köle adı): 150

Amber (zengî Arab adı): 83
Ambere (köle adı): 165
amber-i hâm: 71, 72, 78, 120, 239, 245, 248, 277, 280, 294, 314, 325, 334, 340, 343
Amet Beşe: 202
Amıstırdam: 28, 60, 96, 117, 198, 239
Amiso kal'ası: 241, 247
Amison: 241
Amiyaroz kal'ası: 246
Amiyorı kal'ası: 246
Amlâka (Pehlivân): 53
Ammârzâde Kapudan Paşa: 13, 15, 17
Amr ibnü'l-Âs: 40, 41
Amr-ı Ayyâr: 42
Ana Dağı yaylağı: 61
Anabacı hâtûn: 344
Anabacı karyesi: 344
Anabolı: 132, 163, 165, 166, 167, 168, 171
Anabolı kal'ası: 163, 169, 170
Anabolı körfezi: 163, 166, 170
Anabolı limanı: 169, 170
Anabolı mendireği: 166
Anadolkoz (=Anatolkoz): 277
Anapoli: 157, 160, 162, 163, 258, 260, 261
Anapoli kal'ası: 128, 162, 163, 258, 259
Anapoli körfezi: 162, 258
Anapolya (=Anapoli): 158, 163, 266
Anastasova karyesi: 260
Anatolkoz: 136, 275, 276, 277, 278, 280, 314
Anatolu: 35, 36, 37, 39, 42, 53, 60, 61, 79, 84, 97, 163, 180, 181, 184, 194, 197, 212, 217, 255, 300, 318, 344, 350
Anatolu askeri: 187, 248, 251
Anatolu çinganeleri: 37
Anatolu kıptîleri: 37
Anatolu pâdişâhı: 36
Anatolu serdengeçdileri: 184
Anatolu sipâhîleri: 184, 233
Anatolu vezîri: 213
Anavarin: 140, 143, 151
Anavarin limanı: 141
Anavarin-i atîk kal'ası: 140
Anavarin-i cedîd kal'ası: 141, 142
anbâr: 90, 201, 212, 232, 287, 304, 306
anbâr emîni: 163, 233
anbâr kâtibi: 163, 186, 233
anbâr nâzırı: 163, 186, 233
Anbârlı karyesi: 26
Andakara adası: 112
andelîb: 323, 342
Andirik kal'ası: 66
Andirya (havâriyyûndan): 123
Andrarusa (Rûm krallarından): 152
Andrusa kal'ası: 152
Andrusa şehri: 151
Angel nâm krale: 277
angıt: 4
Angili gölü: 279

Angili kal‘ası: 278
Angili kasrı: 277, 278, 279, 280
Angiliyoz gölü: 278
anız: 331
Anişe Hâtûn: 17
Ankâ’ü'l-vâsi‘ mescidi: 32
Ankebût Ahmed Paşa câmi‘i (kal‘a-i Retime): 177
Ankebût Ahmed Paşa câmi‘i (Kandiye): 226
Ankebût Ahmed Paşa câmi‘i (Kandiye): 229
Ankebût Ahmed Paşa çeşmesi (Kandiye): 228
Ankebût Ahmed Paşa sarâyı (kal‘a-i Retime): 177
Antakiye: 44, 283, 298, 324
Anter (Gulam adı): 59
Apirya kal‘ası: 157
Apokoron: 175, 180, 183, 234, 236, 237
Arab: 8, 35, 51, 54, 58, 61, 75, 78, 83, 86, 98, 110, 113, 120, 145, 146, 149, 150, 181, 216, 236, 244, 245, 246, 255, 273, 274, 275, 278, 291, 295, 298, 312, 320, 322, 324, 330, 333, 337, 344, 347
Arab beği: 150, 298
Arab cengi: 324
Arab cevârîler: 150
Arab gulâmı: 273
Arab kadı: 153
Arab köle: 142, 274, 311
Arab lisânı: 324, 339
Arab meş‘ali: 29
araba: 1, 3, 5, 8, 9, 10, 12, 21, 22, 23, 24, 56, 60, 66, 97, 144, 171, 190, 263, 276, 287, 292, 295, 315, 320, 342, 346, 347
Arabî ebyât: 319
Arabî lisânı: 246
Arabistân: 4, 48, 80, 93, 233, 234, 240, 264, 269, 318
Arabiyye: 83
Arabü'l-Hâşim: 298
a‘râf: 116
Arafât, cebel-i: 98
arak: 5
Arâkî, eş-Şeyh: 138
arakiyye: 322
Aranı kal‘ası: 8
ar‘ar: 78
Arasto: 44, 51, 92, 110, 112, 116, 130, 179, 334
Arat: 98
arazbârî makâmı: 245
Arbat geçidi: 16
Arda nehri: 31, 33
Ardamiça karyesi: 138
ardıç: 78, 122
Ardiça (=Ardamiça): 138
Ardovişta: 265, 333
Ardul: 333
Argın: 14
Arhanos bâğı: 279
Arhonda tabyası: 220
arhonda (Urûm beğzâdesi): 182, 189, 191, 218, 220, 223, 241, 245, 246
Arhonoz: 243, 244
Arhonoz bâğı: 243, 245
Arhonoz dağları: 220, 243, 245

Arhoz: 138, 162, 258
Arhoz bâğları: 166
Arhoz kal‘ası: 128, 162, 164, 258, 259, 271
Arhoz sahrâsı: 162
Arhoz vâdîsi: 137
arı: 120
Arkadiya: 139, 140
Arna nehri: 156
Ârnâbûd: 298, 324
Arnavud: 125, 127, 132, 133, 148, 266, 292, 296, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 314, 315, 316, 319, 322, 324, 325, 327
Arnavud Belgradı: 305, 311, 324
Arnavud çakşırı: 294
Arnavud gulâmı: 330
Arnavud İskenderiyyesi: 43, 278, 315, 318
Arnavud kalabağı: 292
Arnavud kalkancıları: 320
Arnavud karyesi: 341
Arnavud kızı: 311, 321
Arnavud lisânı: 86, 170, 318, 324
Arnavud simidi: 297, 302, 310
Arnavud takyesi: 294
Arnavudca: 127, 132, 294, 297, 322, 330
Arnavudca lisânı: 273, 296, 298, 299, 305, 315
Arnavudistân: 39, 61, 76, 270, 295, 300, 310, 314, 318, 321, 324, 330
Arnavudlu (Büyük) karyesi: 341
Arnavudluk: 266, 291, 324, 326, 345
arpa: 60, 126, 127, 157, 165, 245, 322, 337
arpa ekmeği: 350
arpalık: 278, 347
arslan: 4, 116, 119, 120
Arslan Beğeli: 3
arslan cınahı: 4
Arslan Dede: 104
Arslan Paşa: 288, 289
Arslan Paşa câmi‘i (Yanya): 287, 291
Arslan Paşa medresesi (Yanya): 288
Arslan Paşa mektebi (Yanya): 290
Arslan Paşa sarâyı (Yanya): 289
Arslan Paşa, Yanyalı: 262, 284
Arslan Paşazâde, Yanyalı: 182, 206
arslan sûreti: 120, 123
arslan südü: 45, 96, 120, 337
arslan tasvîri: 108, 119, 120
Arş u Kürsî: 116
arz-ı Hâsân: 110
Arz-ı Mukaddese: 64
asâ: 343
Âsaf: 206, 214
Âsaf-ı Berhayâ: 191
asâkir: 12, 111, 135, 148, 158, 170, 171, 172, 175, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 222, 237, 239, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 259, 260, 262, 264, 266, 267, 270, 278, 296, 298, 306, 317, 325, 330, 340
asâkir-i Arab: 347
asâkir-i Emeviyyûn: 351
asâkir-i Mısır: 217

asâkir-i Tatar: 13, 15
asel: 239
aselbend (ağaç cinsi): 214, 244
asel-i musaffâ: 120, 121, 122, 132, 166, 239, 246, 314, 331
asel-i zenbûr: 120
asğul (yaban sığını): 3
ashâb-ı güzîn: 324
âsî: 266, 304, 306, 314, 330
Asina (=Atina): 113, 122
âsiyâb: 261, 317, 321
âsiyâb-ı bâd: 232, 257
âsiyâb-ı dakîk: 73, 80
âsiyâb-ı mâ: 82, 85, 169
âsiyâb-ı tahhân: 237
Askalân: 40, 64
asker: 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 31, 33, 36, 39, 47, 48, 51, 52, 65, 85, 87, 91, 97, 104, 107, 108, 111, 125, 130, 133, 135, 136, 141, 143, 144, 154, 158, 159, 162, 163, 171, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 207, 209, 211, 213, 215, 218, 220, 221, 222, 223, 230, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 247, 252, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 270, 271, 275, 276, 277, 278, 280, 287, 295, 296, 297, 299, 305, 306, 307, 310, 318, 320, 325, 327, 330, 331, 337, 345
asker hazînesi: 201
askerî serdârları: 258
asma: 244, 286
asma ağaç köprü: 281
asma ağaçları: 139, 142, 291
asma kameriyyeleri: 146
asma makara: 144
asma makaralı cisir: 131, 281
Aspir nehri: 276, 279
Aspuzu: 60, 177, 188, 243, 309
Aşağı çârsû: 105
Aşağı mahalle mescidi (Moton): 145
Aşağı mahalle (şehr-i Livâdiyye): 105
Aşağı mahalle (Yanya): 287
Aşağı Tahtalı karyesi: 341
Aşere kırâ'atı: 290
aşkıyâ: 85, 309, 314, 317
Aşlama Bâğçesi: 18
at: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 29, 34, 35, 36, 38, 48, 52, 55, 60, 63, 72, 73, 74, 77, 78, 84, 88, 91, 94, 95, 102, 103, 104, 115, 121, 128, 132, 133, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 146, 151, 156, 157, 158, 159, 168, 170, 171, 174, 180, 182, 185, 186, 190, 191, 193, 196, 197, 198, 223, 236, 238, 240, 242, 243, 256, 258, 259, 260, 268, 269, 270, 274, 276, 279, 280, 283, 284, 286, 287, 289, 292, 295, 297, 299, 301, 303, 304, 307, 311, 315, 317, 325, 330, 337, 340, 344, 349, 351
at bâzârı: 180, 231
at etleri: 3, 14
at gırbası: 115
at kazıkları: 60
at meydânı: 122
At meydânı bâzârı: 337
at sağrısı: 4
at sakâları: 88, 93
at sûreti: 19
at südü: 21
at şekli tasvîr: 19
at yemi: 7, 22, 181
atalıklar: 14

âteşbâz: 338
âteş-i Nemrûd: 115, 131, 178, 180, 187, 192, 201, 209, 218, 222, 223, 250, 251, 254, 255
Atina: 19, 45, 63, 104, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 154, 224, 232, 245, 260, 314
Atina câmi'i: 117
Atina deyri: 115
Atina hâkimi: 125
Atina kal'ası: 113, 115, 117, 119, 260
Atina körfezi: 125, 258
Atina kubbesi: 115
Atina limanı: 122
atiyye: 202, 290
atlâs: 55, 74, 89, 204, 233, 273, 292, 302, 337
Atlı tabya: 184, 186, 212, 223
Atlıoğlu karyesi: 30
atmacacıbaşı: 30
Atmeydânı: 121, 138, 193, 321
attâr: 281
avân zümresi: 349
Avarin: 142, 261
Avarin kal'ası: 141, 142, 265
Avarin limanı: 141, 142
Avavoz karyesi: 260
Avcı Yurdu karyesi: 340
âvîze: 35, 71, 92, 96, 103, 225, 343
âvîze-i maslûbât: 223
Avlonya: 61, 96, 270, 297, 304, 305, 306, 307, 311, 312, 313, 314, 324
Avlonya beği: 299, 311
Avlonya emîni: 312
Avlonya kal'ası: 311, 312, 313, 314, 324
Avlonya körfezi: 297, 301, 311, 312
Avlonya limanı: 314
Avlonya paşası: 304
Avlonya zifti: 304, 314
Avlota kirmân: 20
Avlota limanı: 20
Avluya (=Avlonya): 312
Avn, Melik: 39
Avogoz manastırı: 167
avret bâzârı: 231
Avret tabyası: 192, 193
Avrethisâr: 46, 47
Avusdos dağları: 81
Avusdos kasabası: 81
Avusdos nehri: 81
Avusdos yaylağı: 81, 82, 84
Avustos: 270
Aya Anpon Manastırı: 241
Aya Hıdrellez: 124
Aya İsvet Nikola: 124
Aya Kâsım: 124
Aya Kudin limanı: 243
Aya Ladra kenîsesi: 45
Aya Matranda nehri: 241
Aya Mavra: 130, 135, 205, 234, 261, 270, 276, 278, 280, 282
Aya Mavra burnu: 136

Aya Mavra firkateleri: 270
Aya Mavra kal‘ası: 126, 134, 135, 136, 276, 280
Aya Mavra mezâristânı: 280
Aya Mavra nâ’ibi: 276
Aya Merye, kral kızı: 81
Aya Merye vâdîsi: 81
Aya Nataca: 334, 335, 336
Aya Niko: 124, 155
Aya Niko deyri (Mizistre): 155
Aya Niko kal‘ası: 156
Aya Nikola mahallesi (Aydonat): 293
Aya Nikola mahallesi mescidi (Aydonat): 293
Aya Nikola manastırı: 239
Aya Vasil (papas): 48
Aya Vaş karyesi: 154
Aya Vestos: 124
Aya Yani burnu: 243
Aya Yorgi boğazı: 258
Aya Yorgi kal‘ası: 258
Aya Yori boğazı: 258
Aya Yoro: 124
Ayağırıyoz: 107
Ayakiri limanı: 136
Ayana cezîresi: 167
Ayanduro burnu: 241
a‘yân-ı eşrâf: 36, 37
Ayaniroz nâm şehzâde: 44
Ayanta kral: 216, 265, 268
Ayanta tevârîhi: 233
Ayas Paşa, Arnavudu'l-asl: 296
Ayas Paşa câmi‘i: 29
Ayas Paşa, Sadrıa‘zam: 296
Ayasentifa: 106
Ayasof Melike: 46, 64
Ayasofya: 64
Ayasofya câmi‘i: 64, 68, 328
Ayasofya câmi‘i (İslâmbol): 68, 69
Ayasofya câmi‘i (Ohri): 328, 330
Ayasofya hammâmı (Selânik): 71
Ayasofya kenîsesi: 44
Ayasofya kenîsesi (Selânik): 64
Ayasofya kubbesi (Selânik): 69, 115
Ayasofya mahallesi (Selânik): 73
Ayasofya (Selânik): 69
Ayasofya (Tarabefzûn): 68
Ayasofya-i İslâmbol kubbesi: 69
Ayasofya-i Kebîr: 69, 116
Ayasofya-i Kebîr câmi‘i (Ohri): 329
Ayasofya-i Kebîr câmi‘i (Ohri): 330
Ayasofya-i Kebîr kubbesi (Pozanta): 115
Ayasonya Melike: 85
Ayastefanas kal‘ası: 106
Ayastifano limanı: 136
Ayasuluk: 53, 64
ayazma bınarları: 221

Aydın: 184
Aydıncık: 53, 64
Aydonat: 96, 293, 294, 301
Aydonat dağları: 285
Aydonat kal‘ası: 293
Aydonya (Rûm krallarından): 293
Ayena: 124
âyîn: 70, 71, 302
âyîne: 119
âyînebâz: 338
âyîne-i İskender: 119
âyîn-i Îsâ: 328
Aynaroz: 44, 45, 51, 65, 335
Aynaroz keşişliği: 75
Ayntâb: 44, 318
Aynu'ş-şems şehri: 39
aynü'l-hayât: 36
aynü'l-hirre: 116, 338
aynü's-semek: 116, 338
Ayo Varvara karyesi: 265
Ayolonya kal‘ası: 246
Aysırat: 55
Aysof kız: 68
Aysof nâm melike: 44
Ayşe Sultân hâssı: 106, 271
ayu: 4, 61, 62, 275
Ayu kayası: 61, 62
ayubâz: 338
ayva: 33, 89, 246, 271, 322, 329, 340, 349
Ayvad Baba: 33
Ayvasil buhayresi: 48
Ayyori (=Aya Yorgi kal‘ası) kal‘ası: 258
Azak: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 17, 20, 27, 28
Azak denizi: 2, 3, 11, 12
Azak gazâsı: 31, 188
Azak kal‘ası: 1, 2, 3, 11, 13, 16, 19, 20, 190, 256
Azak nâfesi: 4
Azak Paşası: 5, 28
Azak tilkisi: 6
Azak vâlîsi: 5
azeb ağası: 108, 143, 163, 172
azebân yiğitler: 175
azeb-i hisâr ağası: 65
azebistân: 194, 217, 233
Âzer kavmi: 124
Âzeryûn (Hazret-i İbrâhîm babası): 132
Azîz Eendi, eş-Şeyh: 89
Azîz Efendi: 125, 152
Azîz Efendi câmi‘i (Yenişehir): 88
Azîz Efendi, İmâm-ı hümâm: 337
Azîz Efendi imâreti (Belgrad): 309
Azîz Efendi tekyesi (Moton): 145
Azîz Efendizâde: 125
Azîz Mehemmed Efendi tekyesi (İnebahtı): 272
Azrâ’îl: 116

- B -

baba ayvası: 89, 329
Baba Çavuş câmi‘i (İnebahtı): 272
Baba Hasan Dede Sultân: 301
Baba Kadı mahallesi (Belgrad): 307
Baba Kadı mescidi (Belgrad): 308
Baba Mansûr: 23
Baba mescidi (Narda): 285
Baba Sultân: 313
Bababurnu: 87
Babadağı kasabası: 24
Babaeskisi kasabası: 28
babafinko (gemi parçası): 201
Babaköyü: 30
Babalı karyesi: 49
bâb-ı hadîd: 91, 148, 172
Bâbil: 232
babka: 334
Babya dağı: 325
Babya karyesi: 325
Babya yaylağı: 324
bâc: 49, 315
bâc u bâzâr: 97, 231, 275, 325, 326
bâcdâr: 44, 51, 54, 57, 65, 75, 76, 81, 85, 86, 87, 90, 91, 97, 99, 101, 105, 106, 107, 114, 125, 130, 134, 137, 139, 142, 143, 148, 151, 154, 158, 162, 163, 172, 176, 181, 233, 273, 274, 275, 277, 280, 287, 296, 299, 306, 313, 318, 322, 327, 336, 338, 339, 347, 349
badaluçka nâm muşkat: 209
bâdbân: 200, 215
bâde: 155, 302
bâde-i hamrâ: 297, 341
bâdem: 110, 244
bâdemli baklava: 349
bâdemli samsa: 310
bâdgîr nâmında mağârâ: 155
Bâd-ı Seher (cariye adı): 128
Badıllâ (zengî Arab adı): 83
Badra: 133
Badracık: 96, 101, 131
Badrak: 14, 16
Badralı câmi‘i (Yenice): 77
bâğ: 16, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 36, 38, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 61, 63, 73, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 86, 87, 89, 90, 92, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 113, 114, 119, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 169, 174, 175, 177, 178, 179, 190, 191, 213, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 247, 255, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 321, 322, 323, 326, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 336, 339, 340, 341, 342, 346, 347, 349, 350, 351
bâğ bozumu: 271
bâğ dölüm hakkı: 247
bağalân: 342
Bağaniski: 255
bâğavât-ı İremezât: 131, 230
bâğbân: 53, 165, 203, 244, 276, 349
bâğcı: 247
bâğçe: 16, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 36, 38, 39, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 61, 63, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 114, 117, 119, 121, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 143, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 168, 169, 174, 175, 177, 179, 180, 190, 191, 226, 230, 231,

232, 234, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 247, 255, 257, 258, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 322, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 338, 339, 341, 342, 346, 347, 351
bâğçe-i cinîn: 132
bâğçe-i hâss: 345
bâğçe-i irem: 266, 293
Bâğçesarây: 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 23
Bağdâd: 4, 19, 44, 83, 98, 102, 115, 119, 143, 212, 245, 255, 276, 298, 326, 344
bâğ-ı Arhonoz: 243, 244
bâğ-ı Aspuzu: 177, 243
bâğ-ı behişt: 116, 119
bâğ-ı cihân: 351
bâğ-ı cinân: 119, 123, 155
bâğ-ı engûr: 89
bâğ-ı İrem: 38, 49, 53, 54, 57, 69, 71, 75, 83, 89, 100, 111, 113, 128, 138, 153, 158, 163, 177, 209, 225, 234, 239, 241, 243, 244, 245, 248, 255, 260, 262, 263, 277, 278, 279, 280, 285, 294, 303, 305, 313, 321, 323, 340, 349
bâğ-ı İremezât: 60, 75, 89, 113, 243
bâğ-ı İremistân: 243, 342
bâğ-ı Merâm: 54, 75, 81, 117, 179, 239, 241, 243, 263, 332
bâğ-ı Sudak: 329
bağır yeleği: 266
bağır yelekleri: 162, 273, 282, 322
Bahâdır Geray Hân: 16, 20, 30
bahâr: 322
Bahr-i Beyâz: 76
Bahr-i Ebyaz: 65, 68, 105
Bahr-i Harez: 2, 4, 5, 11, 18, 255
Bahr-i Hürmüz: 255
Bahr-i Kulzüm: 39, 40, 255
Bahr-i Mağalyan: 255
Bahr-i Malgalyan: 119
Bahr-i Muhît: 198, 241, 255
Bahr-i Okyanûs: 119, 255
Bahr-i Rûm: 33, 35, 347
Bahr-i Sefîd: 38, 45, 65, 66, 106, 119, 141, 159, 253, 255, 347
Bahr-i Siyâh: 22, 347
Bahr-i Ummân: 68, 255
Bahr-i Zulumât: 51, 255
Bahşili: 22
Baht Geray Sultân: 30
Bakacak nâm kaya: 96
bakam ağaçları: 244
bakır: 210, 246
bakır avânî: 97, 225, 292
Bâkır, İmâm: 102
bakır kavunu: 286
bakır sini: 77
Bâkî Beğ (Ahmed Paşa'nın oğlu): 138
bakkal: 190
bakkâlât: 186
bakla: 28, 60
baklava: 166, 291, 310
bal: 106, 120, 130, 132, 137, 174, 239, 241, 245, 314
bal arıları: 132
bal kovanları: 120, 121, 247

bal mûmları: 209
bal suları: 5
bal suyu: 322
bal şerbeti: 349
Balaban karyesi: 167
Balat şehri: 37, 39, 42, 53
Bâlbek ovası: 53
Balçık kasabası: 342
baldır suyu: 21
Ba‘lebeke kal‘ası taşları: 53
balgam: 169, 261, 314
balgamî: 84
Balı Beğ câmi‘i (Livâdiyye): 105
Balı Beğ câmi‘i (Yanya): 289
Balı Beğ, Gâzî Semendireli: 315
Balı Dede: 146, 147
Balı Efendi, kutbu'l-aktâb: 47
Balı (köle adı): 74, 165
Balıbadira kal‘ası: 130
balık: 9, 28, 43, 47, 48, 63, 68, 78, 110, 165, 166, 175, 205, 236, 247, 254, 273, 275, 276, 277, 278, 292, 314, 315, 325, 326, 331, 332, 341
balık ağı: 95
balık başı: 326
balık bâzârı: 180
balık çorba: 28
balık dalyanları: 110, 275, 276, 277, 278, 280, 283, 295, 310, 314, 326, 330
balık dişleri: 27
balık eğegisi kemiği: 144
balık emâneti emîni: 43
balık emîni ağası: 327
balık emînleri: 277
balık gölleri: 10
balık ığrıbı ağları: 1
balık kemiği: 144, 149, 176, 285
balık pilavı: 28
balık râyihaları: 326
balık sırtı: 66
balık şebekeleri: 325
balık uğrıları: 326
balık yahnisi: 28
balık yumurtası: 277, 314
Balıkbâzârı kapusu (Siroz): 57
Balıkbâzârı (Selânik): 74, 76
balıkçı: 160, 276, 277, 294, 314, 326
balıkçı dükkânı: 238
balıkçı kayıkları: 328
balıkçıl: 46, 84
Balıkesri hâssı: 28
Balıklağa: 275
Balıklağa kirmân: 18
Balıklava kal‘ası: 20
balkarmata: 185, 257, 261
ballı kaykana: 331
ballı kaymak: 331
Ballıbadra: 130, 131, 132, 133, 134, 135, 150, 261
Ballıbadra dağları: 274

Ballıbadra firkateleri: 270
balmûmu: 121, 173, 246, 276, 277
balta: 3, 48, 147, 210, 282
Balta Ağa eynesi (Kandiye): 228
Balu Hân: 11, 13, 18, 29
balyemez top: 13, 65, 66, 102, 108, 130, 131, 141, 142, 144, 147, 148, 149, 157, 164, 166, 171, 172, 173, 176, 177, 181, 183, 184, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 203, 212, 218, 220, 237, 238, 249, 250, 251, 252, 261, 263, 274, 295, 296, 312, 325
balyoz: 73, 125, 131, 134, 163, 204, 206
ban: 49, 175, 198, 328
bana (kaplıca): 35
bânghâne: 57, 87, 163, 185, 225, 288
bânghâne-i Muhammedî: 69
bâng-ı Muhammedî: 208
Banya (Sırp kralı Despot'un oğlu): 318, 339
Banyan kal‘ası: 206
Bar kal‘ası: 315, 324
bâr [u] büngâh: 11, 76, 98, 136, 158, 168, 180, 259
Barbariyye Cezâyirli: 207
barça (gemi cinsi): 68, 122, 141, 145, 175, 177
Barça kalyon: 140, 146, 296, 314, 347
bardak: 56, 86, 143
bardakçı dükkânları: 33
Bardakçılar karyesi: 341
Bardunya: 128, 155, 156, 259, 260, 269
bârgâh: 27, 63, 113, 169, 180, 204, 259, 337
Bargın: 14
bârgîr: 23, 180, 181, 291
bârhâne: 180
bârûd: 65, 73, 178, 191, 192, 195, 197, 212, 221, 222, 230, 243, 252, 267
bârûd hazînesi: 193, 197, 201, 212, 222
bârûdcubaşı: 233
bârûdhâne: 65, 230, 243
bârûdhâne hazînesi kulleleri: 230
Bârûdhâne mesîregâhı: 89
bârûd-ı siyâh: 73, 117, 137, 146, 147, 178, 181, 182, 187, 189, 193, 194, 209, 210, 216, 232
Basanya Mehemmed Beğ: 318
Basanya (Sırp kralı Despot'un oğlu): 318
basdırma: 203
basma kitâb: 244
Basra: 44, 212, 255
başbuğ: 202
Başçavuş sarâyı (Kandiye): 230
başdarda: 13, 68, 170, 201, 208, 254
başdarda-i hümâyûn: 208, 209, 254
Başkarada limanı: 136
Başköy karyesi: 63
başpapas: 70, 96, 203
Baştova: 316, 318
Baştova kal‘ası: 309, 315, 316
Baştovasan: 315
bat (kuş): 47
batak: 3, 8
bataklık: 313
batırdama tuç toplar: 201
batırdamayan topları: 201

batırdama saçma toplar: 201
Batlîmûs: 51, 110, 111, 113, 119, 123, 152, 158
Batlîmûs Papayoroz: 90
Batlîmûs-ı Yûnâniyân: 66
Batova deresi: 342
Batum sancağı: 298
Bayburd: 44
Baydibi: 22
Bâyezîd Hân: 20, 31, 36, 140, 141, 147, 152, 153, 163, 274, 277, 278, 305, 315
Bâyezîd Hân câmi‘i (Belgrad): 306
Bâyezîd Hân câmi‘i (Iskırapar): 305
Bâyezîd Hân câmi‘i (kal‘a-i Angili kasrı): 278
Bâyezîd Hân câmi‘i (kal‘a-i Karitna): 153
Bâyezîd Hân câmi‘i (Narda): 285
Bâyezîd Hân imâreti (Belgrad): 309
Bâyezîd Hân medresesi: 32
Bâyezîd Hân medresesi (kal‘a-i Ergiri): 300
Bâyezîd Hân medresesi (Moton): 145
Bâyezîd Hân medresesi (Narda): 285
Bâyezîd Hân mektebi (Belgrad): 308
Bâyezîd Hân mescidi (kal‘a-i Karitna): 153
Bâyezîd Hân tahrîri: 140, 143
Bâyezîd Hân vakfı: 36
Bâyezîd Hân, Yıldırım: 24, 25, 31, 32, 35, 36, 91, 345
Bâyezîd-i Velî: 20, 130, 133, 138, 139, 144, 152, 156, 158, 274, 297, 298, 299, 304, 315, 330
Bâyezîd-i Velî câmi’i: 285, 315
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Aydonat): 293
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Belgrad): 311
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Ergiri): 299, 300
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Karitna): 152
Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Koron): 148, 149
Bâyezîd-i Velî çeşmeleri (Selânik): 72
Bâyezîd-i Velî hammâmı (Ballıbadra): 131
Bâyezîd-i Velî Hân câmi‘i (İnebahtı): 272
Bâyezîd-i Velî Hân mütevellîsi: 36
Bâyezîd-i Velî Hân vakfı: 34
Bâyezîd-i Velî kasrı: 342
Bâyezîd-i Velî, Sultân: 20, 23, 31, 34, 51, 54, 56, 71, 72, 85, 88, 91, 92, 128, 130, 131, 134, 135, 138, 140, 143, 144, 145, 147, 152, 153, 175, 268, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 285, 288, 294, 296, 304, 305, 307, 308, 311, 318, 328, 342
Bayır mahallesi (Yanya): 291
Baykuş Baba: 81
Baykuşzâde Ağa: 74
Baylar salâsı: 21
bayrak: 87, 88, 108, 123, 133, 137, 146, 147, 170, 171, 185, 188, 193, 194, 195, 198, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 213, 220, 260, 34
Bayrak câmi‘i (Yenişehir): 87, 88
Bayrakdâr Selîm Çavuş: 184
Bayrâmî, tarîk-i: 229
Baytüpi: 22
Bâzârlı Beğ mescidi: 32
Bâzâryeri mescidi: 33
bâzbâzânlar: 338
bâzergân: 57, 74, 86, 87, 88, 98, 118, 131, 206, 229, 245, 257, 266, 295, 307, 311, 315, 316, 325, 331, 337, 338, 349, 350
bâzergân hânları: 39, 50
bâzergân hücreleri: 291
bâzergân mahzenleri: 68, 160

bâzergân-ı kârbân: 348
bâzergân-ı sevdâgerân: 340
bâzûbend: 334
bebr: 116
Bebr Paşa: 184, 197, 288, 289, 290
Bebr Paşa çiftliği: 286
Bebr Paşa mektebi (Yanya): 290
Bebr Paşa, Yanyalı: 193, 222, 284
Becanis karyesi: 292
Beç: 27, 28, 30, 45, 117, 147, 215, 239
Beç kal'ası: 27, 30, 69, 215
bedahşânî boya: 116
bedesten: 39
Bedreddîn Sultân, Şeyh: 62
Bedr-i Huneyn gazâsı: 324
Beğ câmi'i (Dırama): 54
Beğ câmi'i (Kavala): 52
Beğ çiftliği: 160
Beğ çiftliği karyesi: 138
beğ emrûdu: 329
Beğ hammâmı (Atina): 117
Beğ hammâmı (Selânik): 71
Beğ köğü: 25
Beğkatarı karyesi: 86
Beğko Paşa: 293, 295, 324
Beğko Paşa sarâyı (Aydonat): 293
Beğko Paşa sarâyı hammâmı (Aydonat): 293
Beğko Paşa vâlidesi: 293
Beğli deresi: 23
beğzâde: 125, 163, 204, 207, 217, 251, 252, 278, 350
Beğzâde câmi'i: 126
behak (hastalık adı): 43
Behrâm Paşa câmi'i (Yanya): 289
bekâr garîb ehl-i san'at odaları: 348
bekâr odaları: 25, 39, 72, 309, 337
bekârhâne odaları: 59, 321
Bekir Ağa: 233
Bekir Ağa, Sekbânbaşı: 183
Bekir Efendi kasrı (Karaferye): 83
Bekir Efendi sarâyı (Karaferye): 82
Bekir Efendi (şeyhülislâm): 81
Beklin kal'ası (=kal'a-i Pekin): 316
Beklin kasabası: 316
beksumât: 99, 181, 182, 187, 189, 194, 232, 287, 320
Bektaş Ağa: 39
Bektaş-ı Velî, Hacı: 39, 133, 312, 341
Bektaş-ı Velî hânkâhı: 103
Bektaşî Alî Dede tekyesi (Kandiye): 229
Bektaşiyân: 34, 84, 129, 229, 313
Bektaşiyân hânkâhı: 177, 229
Bektaşiyân tekyesi: 229, 277
Bektemur cezîresi: 275
Bekü: 125
Bel: 157
beldârân: 181

Belgrad: 45, 291, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312
Belh: 19, 20, 21, 35, 54, 79, 255, 334, 337, 343, 344
Belkîs Ana: 51, 63, 64, 113, 121, 122
Belkîs sarâyı: 118
Belkîs tahtı: 118
bem: 203
benâm-ı havâtîn: 59
Bender askeri: 15
bender iskele: 90, 204
Bender kal'a: 306, 312
benefşe: 120, 132, 158, 160, 163, 169, 170, 208, 244
Benefşe cisri: 160
Benefşe firkateleri: 160
Benefşe kadılığı: 157
Benefşe kal'ası: 128, 130, 157, 158, 159, 160, 163, 238, 258, 259, 298
Benefşe limanı: 160, 170
Benefşe şehri: 157
Benli Ahmed Ağa: 194
Benli Hasan: 84
bennâ: 66, 82, 159, 166, 213, 225, 232, 241, 256, 257, 262, 270
bennâ-yı mühendis: 148, 161
bennâ-yı selef: 162
Berak adası: 136, 140
Berak cezîresi: 140
Beras: 62
Berât gecesi: 187
berata: 83, 89
berâtlı pâdişâh kulu: 270
berber: 143, 340
Berberistân: 255
Berdaşiş karyesi: 317
Bereket Hân: 18, 19
Bereketli kasabası: 53, 61
Berezen nehri: 22
Berkî Efendi: 301
Berkî Efendi zâviyesi (kal'a-i Ergiri): 300
Bernaş (vezîr): 39
Berut: 64, 204, 347
berzah-ı calender: 8
besbâse: 119
Beslü karyesi: 333
Besni gulâmı: 7
Beş Göz Manya değirmenleri: 261
beşik: 45
Beşik buhayresi: 43, 44, 48
Beşik depesi: 60, 62
Beşik gölü: 43
Beşik kasabaları: 75
Beşikler kasabası: 63, 68, 163
Beşikler mahallesi (şehr-i Arhoz): 163
Beşiktaş Mevlevîhânesi: 71
Beşkuyu: 286
beşli ağası: 65, 163, 172
bevvâb: 59, 108, 126, 141, 148, 159, 168, 281, 289, 295, 328, 348
beyâtî: 245

beyâz abâ: 36, 55, 59, 100, 157, 333
beyâz akçe: 44
beyâz arakıyye: 100
beyâz asdar: 291
beyâz bayrak: 193, 203, 204, 205, 206
beyâz bez: 248
beyâz buyurdı: 28
beyâz ekmek: 128, 273, 291, 349
beyâz vere bayrakları: 205
Beyran Çelebi (köle adı): 150
beyt-i kamer-i mâ'î: 118
beyt-i merrîh: 118
beyt-i müşterî: 118, 122
beyt-i nârî: 122
beyt-i şems-i nârî: 118
beyt-i utârid: 118, 310
beyt-i zühal: 118
beyt-i zühre: 59, 60, 118, 165, 322, 349
beytü'l-mâl: 172, 180, 183, 190, 192, 205, 216, 217, 325
bez: 55, 86, 140, 151, 211
bezâstân: 25
bezekistân-ı arûsek: 338
bezir yağı kârhâneleri: 348
bezzâz: 86
bezzâzhâne: 348
bezzâzistân: 24, 25, 33, 39, 50, 54, 56, 59, 70, 72, 77, 80, 82, 87, 88, 93, 100, 109, 117, 165, 271, 272, 278, 286, 290, 293, 297, 300, 307, 313, 316, 320, 326, 329, 331, 332, 333, 336, 339, 340, 347
bıçak: 6, 78, 89, 106, 110, 128, 142, 149, 162, 273, 291, 294, 330
bıçakçı: 127, 286
Bıçakçılar çârsûsu (Elbasan): 321
Bıçakçızâde: 321
Bıçakçızâde Ağa câmi'i (kal'a-i Elbasan): 320
Bıçakçızâde çeşmesi (Elbasan): 321
Bıçakçızâde hânedânı (kal'a-i Elbasan): 319
bıldırcın: 268
bıldırcın böreği: 273
bıldırcın kuşları: 169, 268
bıldırcın kuşu turşusu: 268
Bınarhisâr kasabası: 29
bısât: 321
bıtrîk: 45, 87, 90, 96, 115, 286, 328
bıtrîkân: 118, 120, 165, 230, 242
bıtrîkân-ı râhibân: 59
bıtrîkhâne: 334
Bıyıklı tabyası: 185, 193, 212, 218, 222
Bibercik adası: 121
bîd: 60
bîd-i ser-nigûn: 58, 81, 291, 309, 317, 321, 322
Biga Koloz: 90
bihârân: 61
Bihke: 206
Bihor dağları: 105
Bihor kasabası: 276
Bihzâ (Freng gulâmı): 128
Bihzâd: 115, 342

Bihzâd (köle adı): 165
Bihzâd, Nakkâş: 71, 228
Bikadobor: 57
Bilâl Çelebi (köle adı): 150
Bilâl, Mü'ezzin: 208, 223, 319
Bilhişte, şehr-i: 332
billûr: 68, 71, 115, 173, 188, 225, 228, 288, 293
billûr câm: 223
billûr fûta: 55
bîmârhâne: 73
Bin Hâcer: 40
Binbir Oklu tekyesi: 29
Bingöl, kûh-ı: 310
Bingöl yaylası: 61, 331, 339
bi'r: 59, 89, 330
Birgili eriği: 89
bi'r-i âb: 72, 290
bi'r-i mâ: 110, 146
Birimbâl pirinci: 245
bisât: 19, 228, 292
Bismilâ (cariye adı): 128
Bîsütûn, kûh-ı: 84, 95, 143, 167, 220, 287, 310, 325, 331, 339
Bitlis: 329
Biy suyu: 3
biyim: 14, 15
Bobrat karyesi: 311
boğası: 74
boğası haftân: 55
boğası kapama: 350
boğaz zencîrleri: 211
Boğdan: 23, 98, 212, 255
Boğdan beği: 188
Boğdan kralı: 20
Boğol kavmi: 335
bohçacı: 307
bokliçse nâm desti: 86
Bokrât: 74, 113, 119, 123
Bolı şehri: 163, 217
boran: 1, 3, 5, 7, 29
Bornu Arabları: 255
Bosna: 21, 44, 45, 61, 188, 206, 212, 248, 339
Bosna paşası: 189
Bosna vezîri: 204
bostân: 322
bostân hakkı: 247
Bostân hammâmı (Kandiye): 228
bostân ocakları: 332
bostâncı: 45, 92, 203, 247
bostâncıbaşı: 13, 23, 31, 45, 92, 121, 346
Bostânlı: 177
Bostânlı karyesi: 177
Bostânlık köşkü: 81
Boşnak: 192
Boşnak kalpağı: 59
bot: 5, 6

boya: 116, 228, 269, 314, 331
boya kökü: 155, 280, 331
Boyana gölü: 278
Boynuz adası: 157
boz al alaşa: 5
Boz nehri: 139
boza: 5, 21, 301, 310, 322
bozahâne: 72, 98, 175, 180, 190, 230, 329, 338
Bozcaada: 174
Bozdağ: 64
bozdağanî yedi terk keçe külâh: 343
bozdoğan külâhı kisbeti: 342
bozdoğanî kisbet: 344
Bozeşek mesîregâhı: 322
bozma kavmi: 174
bozma tâ'ifesi: 247
Bozok beği: 242
bö (örümcek): 248
bödene (kuş): 4
böğrülce: 60, 75
bölme gülleler: 211
Bölme tabya: 222
bölük ağaları: 157, 206, 233, 250
börek: 273, 301, 310
börk: 14
Bucak askeri: 23
Bucak Tatarı: 15, 17, 23
Bucaklı Mustafâ Ağa hânı: 24
Budin: 27, 45, 61, 71, 89, 113, 147, 148, 212, 243, 296, 304, 305
Budin kal'ası: 35, 145
buğday: 21, 60, 75, 91, 99, 126, 127, 128, 136, 157, 165, 181, 189, 213, 232, 245, 247, 322, 337
buğday anbârları: 232
buğday çobrası: 199
buğday ekmeği: 157, 268
buğday gemisi: 136
buğday öşrü: 247
Buğluca hammâm (Selânik): 71
Buhârâ: 19, 20, 21, 35, 54, 79, 255, 334, 337, 343, 344
Buhârî: 329
Buhârî (kitap): 290, 348
Buhârî reçeller: 96
buhayre: 43, 44, 46, 47, 48, 49, 54, 78, 287, 288, 292, 325, 326, 328, 332
buhayre-i Ayvasil: 48
buhayre-i Beşik: 43, 48
buhayre-i Buri: 49
buhayre-i Lankada: 46
buhayre-i Ohri: 325
buhayre-i Perespe: 332
buhayre-i Toksanboz: 47
buhayre-i Toyran: 47
buhayre-i Vardar Yenicesi: 78
buhayre-i Yanya: 292
buhayre-i Yaycılar: 63
Buhtunnasır: 64
buhûr: 35, 214, 301

buhûrdân: 30, 103, 107, 343
buk‘a: 25, 32, 33, 38, 46, 58, 88, 93, 99, 106, 145, 150, 164, 308, 320, 329, 333
Bulehnikli Hasan Paşa câmi‘i (Yanya): 287
Bulgar: 18, 25, 26, 34, 46, 47, 54, 57, 59, 63, 73, 79, 82, 84, 85, 91, 94, 100, 319, 325, 326, 328, 330, 332, 333, 334, 339, 344
Bulgar kralı: 20
Bulgar lisânı: 333
Bulgar martolos: 336
Bulgar şehirleri: 25
Bulgarca: 42, 55, 74, 330
Bulgareli: 25
bulgur: 187
Bûm: 181
Bundukanî: 326
Bundukanî Frengi: 125, 130, 280, 305, 311
Bundukanî körfezi: 131, 321, 326
Bundukanî Venedik'i: 128, 130, 131, 133, 134, 137, 140, 143, 147, 152, 153, 158, 223, 280, 295, 296, 298, 303, 312, 315
burc-ı akreb: 118
burc-ı bârû: 274
burc-ı cedî: 118
burc-ı cevzâ: 118
burc-ı deliv: 118
burc-ı esed: 118
burc-ı hamel: 118
burc-ı hût: 74, 118
burc-ı Kahkahâ: 131
burc-ı kavs: 118, 122
burc-ı mîzân: 59, 60, 118, 165, 322
burc-ı seretân: 47, 118
burc-ı sevr: 118
burc-ı sünbüle: 118, 310
Burgaz kasabası: 28
Burgazlı burun: 111
burgu: 211
Buri buhayresi: 49
Buri kal‘ası: 42, 49
bûriyâ: 141
burma tâ’ifesi: 247
Burmalı câmi‘: 70
Burmalı câmi‘ (Yenişehir): 88
burmalı top: 312
Burnazoğulları: 279
burnus: 149
Bursa: 35, 37, 45, 59, 64, 73, 78, 89, 92, 184, 217, 328, 336, 339
Bursa alaybeği: 192
Bursa fethi: 343
Bursa ılıcaları: 35
Bursa kaplıcaları: 43
Bursa kestânesi: 338
Bursavî Fahrî Çelebi oyması: 115
burtun (gemi cinsi): 68, 145, 175
Burunsuz Kostantin: 188
Buruşukoğulları: 317
Buvan (Tekirdağlı köle adı): 350
buyurdu-i şerîf: 28, 208
buz: 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 22, 76

buz deryâsı: 11, 12, 51
büdelâ: 74
Bükâyî (şâir): 302
Büke bulağı: 22
bükeç: 14, 15
büklük: 2
bülbül: 83, 332
bülbülân: 323
büleğâ: 309
büründük: 151
büryân topları: 201
Büyük Beşik kasabası: 43
Büyük Çârsû hammâmı (kasaba-i Zebân): 275
Büyük Çârsû (kasaba-i Zebân): 275
Büyük Değirmenlik adası: 257
büyük hisâr-ı Belgrad: 306
Büyük Kal'a: 151
Büyük Kılıçlı: 29
Büyük mahalle mescidi (Aydonat): 293
Büyük mekteb (kal'a-i Ergiri): 300
Büyük servi mesîregâhı: 132
Büyük Tekye câmi'i (Dırama): 54
Büyük Yaman Su: 8
Büyükçekmece kasabası: 29, 351
Büyükkapu câmi'i (İnebahtı): 272
Büzürg seng: 322, 323
Büzürg seng teferrücgâhı (Elbasan): 322

- C -

Câdallâh (zengî Arab adı): 83
Ca'fer Ağa: 5
Ca'fer Ağa karyesi: 153
Ca'fer Efendi: 125
Ca'fer Efendi, eş-Şeyh: 94
Ca'fer Efendi tekyesi (Tırhala): 93
Ca'fer Efendi zâviyesi (Tırhala): 93
Ca'fer Emîn nehri: 151
Ca'fer Paşa: 302
Ca'fer-i Bermekî: 128
Ca'fer-i Sâdık, İmâm: 102
Câlinûs: 74, 113, 119
Câlût, Melik: 123
câm: 225, 288
Câmcı hammâmı (Kandiye): 228
câmedân: 216
câme-hâb: 96, 289
Câmi'-i Aksâ: 303
câmi'-i selâtîn: 32, 70, 82, 87, 100, 245
Câmi'u's-sağîr: 290, 348
câmûs: 2, 4, 60, 65, 95, 99, 137, 148, 247, 286, 337, 342, 344
Cânbaş (Tekirdağlı köle adı): 350
cânbâz: 55, 338

Cânbe Geray Hân, Hatukay beği: 6
Canca: 44, 45
Cânfidâ (cariye adı): 74, 350
Cânfide (köle adı): 165
Cângülü (Tekirdağlı kadın adı): 350
Canısı (câriye adı): 322
Cânkirmân kal'ası: 22
Cânkurtaran: 27
cânkurtaran halatları: 211
cânkurtaran nâm gomanalar: 68
Cânrîz nâm Fethiyye tabyası: 218
Cânrîz (=Kandiye) kal'ası: 218
Cânrîz kapusu: 229
câriye: 14, 41, 234, 265, 350
Câriye (cariye adı): 74
câsûsluk: 326
Cayık nehri: 4, 5, 7, 9, 11
cebbâne: 84, 275
cebe: 14, 203
cebeci: 17, 143, 183, 184, 185, 193, 194, 197, 207, 217, 223, 230, 231, 232, 233, 237, 242, 256, 270
cebecibaşı: 51, 65, 176, 184, 193, 203, 210, 211, 233
Cebecibaşı sarâyı (Kandiye): 230
cebeciler ağası: 65, 108, 163, 172, 233, 256
cebehâne: 27, 38, 46, 51, 54, 57, 65, 67, 90, 91, 97, 99, 102, 105, 117, 131, 134, 147, 152, 154, 159, 162, 166, 176, 178, 181, 182, 187, 189, 194, 199, 201, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 221, 232, 237, 239, 251, 257, 260, 263, 269, 272, 276, 280, 281, 295, 304, 306, 312, 313
cebehâne emîni: 210, 233
cebehâne hazînesi: 102, 126
cebehâne kâtibi: 233
cebehâne kullesi: 32, 148
cebehâne mahzenleri: 111, 283, 287, 297
Cebehâne mescidi (Gümülcine): 38
cebehâne ocakları: 332
cebehâne odaları: 231
cebehâne sarâyı (Kandiye): 232
Cebehâne tekyesi: 229
cebehâne-i pâdişâhî: 181
Cebel-i Elheme (Şeyh): 298, 324
Cebel-i Tûr papası: 96
Cebeliyye dağları: 64, 298, 324
cebelü: 65, 91, 107, 154, 172, 175, 176, 271, 278, 287, 296, 305, 327
Cebrâ'il: 116
cehennem: 53, 116, 255
Celâleddîn-i Rûmî: 71, 88
celî hatt: 24, 29, 32, 58, 80, 93, 108, 288
Celvetî Alî Efendi tekyesi (Kandiye): 229
Celvetiyye hücreleri: 280
Cem (Freng gulâmı): 128
cemadân: 180, 190
Cemâlî çeşmesi (Elbasan): 321
Cemâlîzâde: 318, 321, 322
Cemâlîzâde sarâyı (kal'a-i Elbasan): 319
Cemâlli (köle adı): 74
cemapur askeri ordusu: 337
Cemşîd: 72, 74

Cenâne (Tekirdağlı câriye adı): 350
cenâze musallâsı taşı: 226
cencebîl: 119
ceneral: 136, 179, 183, 190, 193, 196, 199, 203, 207, 210, 217, 223, 230, 238, 242, 253, 295, 296
Ceneral sarâyı (Kandiye): 230
cennet: 116
Cennet kapusu: 208
cennet-i Illiyyîn: 245
cennet-i Me'vâ: 245
Cenûbî Efendi (Şeyh): 88
cep harçlığı: 17
Cerbe: 146, 242
Cerekli: 19
cerge: 86, 204
cerrâh: 59, 74, 122, 143, 165, 186, 187, 190, 228, 243, 350
cerrâh çadırları: 180
cerrâh-ı fassâdân: 122, 321
cevâhir: 56, 61, 62, 89, 96, 98, 115, 117, 343, 350
cevâhir kemyâbları: 168, 338
cevâhirât: 234, 346
cevâhirli at: 83
cevâhirli salîbe: 115
cevârî: 14, 59, 74, 150, 350
Cevherina karyesi: 311
ceviz: 9, 110, 244
cevşen: 14, 203
cevz-i gülbeser: 244
cevz-i hindî: 244
Ceyhûn: 64, 326
ceyrân: 267
Cezâyir: 36, 44, 51, 65, 98, 99, 106, 107, 125, 135, 142, 143, 146, 147, 149, 151, 186, 207, 242, 255, 267, 273, 278, 282, 314
Cezâyir askeri: 195
Cezâyir bürnüsü: 110
Cezâyir esbâbı: 142, 162, 165, 273, 276, 279, 283
Cezâyir gemileri: 68
Cezâyir ihrâmı: 107, 149, 273, 279
Cezâyir korsanları: 133
Cezâyir levendi: 110, 128, 139, 266
Cezâyirli kalyonlar: 146, 207
Cezerî Kâsım Paşa câmi'i (Selânik): 69
Cığala Paşa: 142, 149
Cığaloğlu: 256
Cırcır mescidi: 32
Cibilli menzili: 2
cibis: 115, 116, 262
Cibova karyesi: 267
Cibova köyü: 267
Cicilkan Çelebi (köle adı): 150
cîfe ma'deni: 200
ciğer: 331
Cihângîr (Selîm Hân-ı Sânî karındaşı): 282
cilit (=cirid): 219
Cimcim Hoca: 311
Cingiz Hân: 18, 19, 20
cinîn: 75

Ciniviz: 8, 18, 19, 20, 51, 64, 98, 136, 255, 298
Ciniviz Frengi: 3, 18, 64, 265
Ciniviz gemileri: 68
Ciniviz kalyonları: 125
Cinkız Hân: 16, 18
Cinkız Hân Kânûnı: 14
cinnî: 116
cirid: 144, 279, 289, 325
cirid meydânı: 342
cisir: 25, 26, 30, 33, 43, 50, 82, 85, 87, 88, 93, 101, 105, 108, 110, 112, 129, 144, 155, 160, 172, 176, 183, 236, 278, 280, 281, 282, 285, 286, 288, 303, 309, 310, 311, 313, 321, 326, 345
Cisr kullesi: 108
Cisr-i Mustafâ Paşa kasabası: 344
Cite: 206
civadira (gemi parçası): 201
Coğraf: 233
Corci Kapudan: 101, 102
Cuci Bay: 18, 20
Cuhûd kavmi: 64, 73, 217
Cum'a câmi'i: 92, 127
Cum'a ezânı: 208
Cum'a günleri: 44
Cum'a kasabası: 99
Cum'a köyü: 139
Cum'a namâzı: 208, 209, 214, 328
Cum'a-âbâd kasabası: 96
cübbe: 337
cülûs: 13, 14, 315
cümmeyz ağaçları: 244
Cüneyd Baba: 33
cürd atlı bahâdırân: 184
cüsûr: 59, 88, 93, 105, 152, 310, 322, 349
Cüzâm: 37, 43, 46, 62

- Ç -

çadır: 8, 9, 86, 111, 118, 119, 177, 180, 197, 205, 222, 235, 338
çadır bezi: 54, 55
Çadır dağı: 20, 21
Çağatay: 18
Çağlayık teferrücgâhı (Karaferye): 83
çâh: 39, 59, 126, 232
çâh-ı âb: 146, 322
çâh-ı cahîm: 62, 97, 107, 300
çâh-ı gayyâ: 56, 82, 95, 96, 105, 156, 164, 183, 232, 255, 286, 299
çâh-ı hânedân: 118
çâh-ı mâ: 89, 109, 146, 221, 228, 230, 264, 279, 286, 290, 300, 330, 342, 350
çakal: 4, 22, 127
Çâker (köle adı): 74
çâkerân: 74
Çakır (Evliya'nın köpeği): 2
çakırcıbaşı: 30
çakmaklı kol tüfengleri: 254

Çakona (=Çakonya): 132, 157, 158, 170, 248
Çakonya: 158, 160
Çakonya kal‘ası: 157
çakşır: 59, 78, 83, 110, 291, 294, 302, 322, 330, 350
çalıcı mehterbaşı: 205, 233, 287
Çalıkkavak dağı: 25
Çalpaş: 2
çam: 78, 122
çam ağaçları: 61, 112, 168
çam tahtası: 211
çamaşır: 199
Çamaşır deresi: 199, 222
Çamlıca cezîresi: 124, 168, 170, 258
Çamlıca (Termiş): 168
çamuka (yemek): 301, 310
çan: 54, 88, 187, 285
çanak: 33, 175
Çanak limanı: 180, 181, 182, 187, 237
Çanak limanı kal‘ası: 237
çanakbâz: 338
Çanakçızâde nâm ağa: 79
çanaklar (gemi parçası): 201
çanhâne: 185, 224
çanhâne kullesi: 224
Çanlı kilise: 96
çanlık: 226
çanlık minâre: 226
çapa: 92, 194, 213, 260
çârbâğ-ı Acem: 83
çâr-bâğ-ı İrem: 89
Çâr-bâğ-ı Ürd-i heşt-behiştler: 243
çârdak: 73
çarh: 73, 146, 201, 232
çarh-ı bûkalemûn: 253
çarh-ı felek: 221
çarhlı kebâb esbâbları: 244
çarhlı sâ‘at: 285
çarık: 267
çarkacı: 1, 260, 261
çâr-kûşe: 25, 32, 35, 69, 70, 71, 85, 91, 92, 108, 109, 115, 121, 130, 134, 224, 291, 297, 320, 328
çarmıh: 147, 201, 209
çârpâlı gemi direkleri: 211
çârsû: 25, 26, 33, 34, 38, 39, 46, 49, 58, 65, 72, 77, 78, 97, 106, 107, 131, 137, 139, 140, 142, 160, 161, 163, 164, 165, 228, 229, 271, 272, 281, 285, 289, 290, 293, 297, 300, 309, 316, 317, 326, 333, 337, 347, 348
Çârsû câmi‘i (Alasonya): 85
Çârsû câmi‘i (Mizistre): 155
çârsû hammâmı: 316
Çârsû hammâmı (Elbasan): 321
Çârsû kapusu: 32, 319
Çârsû mahallesi (Avlonya): 313
Çârsû mahallesi (şehr-i Livâdiyye): 105
Çârsû mektebi (kal‘a-i Ergiri): 300
Çârsû mescidi (Moton): 145
Çârsû mescidi (Ohri): 329
Çârsû meydân: 145

çârsû-yı bâzâr: 7, 42, 43, 44, 61, 72, 73, 77, 79, 81, 86, 87, 88, 89, 91, 105, 118, 131, 134, 139, 144, 157, 161, 162, 168, 173, 174, 177, 179, 209, 217, 225, 263, 264, 270, 276, 278, 289, 291, 293, 294, 295, 297, 299, 309, 310, 312, 313, 315, 316, 320, 321, 328, 330, 336, 337, 338, 348
çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: 229, 290
çârsû-yı bâzâr-ı kappân: 348
çârsû-yı bâzâr meyâncıları: 132
çârsû-yı bezzâzistân: 52, 72, 88, 174, 177, 308, 320, 329
çârsû-yı kapan-ı bezzâzistân: 59
çarşaf: 302
Çâryâr aşkı: 316
Çâryâr-ı bâ-safâ: 179
Çâryâr-ı güzîn: 214, 254
çâsâr: 70, 215
çaşdak: 201
çâşnigîr: 7
Çâşnigîr Beğ imâreti (Karaferye): 82
Çâşnigîr hammâmı (Karaferye): 82
çatal atlılar: 16, 20
çatal bıçak: 107, 282
çatal demir: 211
çatal fitil: 100, 261, 304
çatal kurşum (mermi): 3
çatal lağım: 212
Çatal Özek nehri: 8
Çatal tabya: 222
Çatalbaş Paşa: 307
Çatalca karyesi: 54
Çatalca kasabası: 29, 75, 91, 96
Çatalca kazâsı: 99
Çatalca rabtası: 91
Çavuşbaşı Köse İbrâhîm Ağa tekyesi (Kandiye): 229
Çavuşbaşı zâviyesi (Kandiye): 228
çavuşlar emîni: 233
çavuşlar kâtibi: 172, 233
çavuşlar kethudâsı: 172, 233, 245
Çavuşlu karyesi: 29
Çavuşzâde: 321
çayır: 75
çayırcı: 247
çaylak: 84, 306
Çeh: 30, 31, 98
Çeh kralı: 19, 234
Çehârşenbebâzârı kazâsı: 84
Çehrez limanı: 258
Çekebeni kayaları: 307, 309
Çekebeni Kayası (Belgrad): 306, 307
Çekebenizâdeler: 307
çekeleve (gemi cinsi): 68, 145
çekiç: 309
çelebi: 42, 83
çelebi Arab: 150
Çelebi câmi'i (Yenişehir): 88
Çelebi Efendi: 323
Çelebi Hasan Paşa: 143
Çelebi Hüseyin Paşa câmi'i (Belgrad): 308

Çelebi Kethudâ: 39, 317
Çelebi korusu teferrücgâhı (Yenişehir): 89
Çelebi Mehemmed Hân: 36, 87
Çelebi Mustafâ Kethudâ: 317
Çelebi Sinân Beğ câmi'i (Karaferye): 82
Çelebi Sinân Beğ vakfı: 82
Çelebi (zengî Arab adı): 83
çeleng: 183, 199, 307
çelipa: 117, 121
Çelipa mahallesi (Belgrad): 306
Çelo (Elbasanlı adı): 322
çember: 128
çemberbâz: 338
çemen: 347
çemender: 114
çemenderân: 342
çemenzâr: 83
Çemerne: 339
çemşesâr: 86
çemşir kökü: 78, 343
çeng: 98, 129
çeng-i rebâb (müzik aleti): 60
çengilik: 37
çerâğdân: 30, 35, 39, 104, 343
çerâğ-ı efrûhteler: 279
çerâğ-ı musanna': 343
çerâhor: 181, 233, 256, 260, 261, 263, 270
Çerâkis Urbânı: 298
Çerâkise beğleri: 185
çerâkize: 6
çerehorân: 186
çeribaşı: 51, 91, 125, 130, 154, 172, 175, 176, 181, 217, 233, 261, 271, 278, 280, 287, 296, 305, 318, 327, 333
Çeribaşı karyesi: 330, 331, 332, 333
Çeribaşı sarâyı (Tekirdağı): 348
Çeriloz nehri: 128
Çerkez: 5, 6, 7, 8, 9, 15, 27, 30, 298
Çerkez gulâmı: 17, 27
Çerkez kızları: 6, 20
Çerkezistân: 5, 6, 9, 11, 13, 17, 30, 98, 255
Çerkezoğlu: 30
Çervina karyesi: 341
çeşme: 24, 28, 34, 58, 72, 78, 88, 93, 97, 109, 110, 118, 120, 126, 127, 130, 131, 139, 140, 142, 146, 149, 153, 158, 160, 161, 165, 169, 173, 177, 178, 228, 229, 264, 265, 273, 281, 282, 286, 288, 290, 293, 295, 297, 300, 301, 308, 313, 317, 321, 329, 336, 340, 342, 347, 348
Çeşme suları: 160
Çeşmebaşı menzili: 158
çeşmesâr: 24, 33, 38, 56, 58, 60, 77, 78, 93
çeteciler: 184, 222
çetr-i mülemma': 179, 180, 204, 235
çevgân: 220
çıban: 301
çığa: 39
çığal: 4
çıkrık: 340
çınâr: 36, 42, 55, 58, 60, 81, 82, 84, 107, 129, 139, 161, 178, 244, 273, 278, 279, 284, 291, 294, 309, 321, 322, 329, 330, 338
çınâristân: 63

Çınârlı mescid (Ohri): 329
Çınârlı nehri: 97
Çınârlıdere: 97, 222, 245
Çıracı karyesi: 24
çırnık: 145, 173, 222
çırnık kayıklar: 5
Çıtak: 26, 55, 59
Çıtak lisânları: 36
Çıtakân: 46, 65
Çıtak-ı Yörükân lisânı: 84
çıyan: 8, 116, 119, 120, 145, 165, 248, 267
Çibilli karyesi: 49
Çibir suyu: 2
Çico lisânı: 298
çiçek inciri: 146
Çiçilya cezîresi: 115, 266
Çiçol karyesi: 317
Çiçor nehri: 151
çiftçi: 247
çifte hammâm: 82, 88
Çifte hammâm (Karaferye): 82
çiftlik: 121, 127, 136, 137, 152, 153, 156, 157, 161, 163, 166, 167, 169, 229, 258, 277, 280, 284, 285, 286, 287, 292, 293, 294, 303, 305, 311, 315, 317, 325, 330, 332, 346
Çiftlik karyesi: 85
Çiğdem (Tekirdağlı kadın adı): 350
Çikişke kirmân: 18
Çikişke nâm kal‘a: 16
çil: 44
çilek: 244, 331
çille-i merdân: 88
Çime karyesi: 29
çimşir (ağaç cinsi): 78, 244, 246
Çîn: 18, 37, 244, 255, 273
Çîn âhûsu: 4, 163
Çîn Mâçîn: 19
çingane: 37, 39, 40, 41, 42, 48, 49, 73, 289, 291, 292, 307
Çingane mahallesi (Yanya): 291
Çinkoca karyesi: 30
Çirkona karyesi: 314
Çirmen: 341, 345
Çirmen askeri: 15, 17
çizme: 268
çoban: 96, 121, 161, 336
Çoban Geray Hân: 13, 14, 15, 16, 17, 20
Çoban Kâsım Ağa cisri: 28
Çoban sultân: 15
Çobaneli: 3
çobra: 5, 73, 103, 177, 290, 330
Çoçka burnu: 11, 12, 13
Çoçka kal‘ası: 10
çorba: 187
çorbacı: 176, 185, 216, 230, 232, 233, 245, 332, 338
Çorga nâm mahal: 22
Çorlu kal‘ası: 28
Çoruğ nehri: 188, 298

Çorum Mustafâ Paşa: 317
Çorum Paşa: 184, 189, 197
çöğür şâ'irleri: 350
çömlek: 175
Çömlek karyesi: 175
Çömlek köyü: 175
çömlekçi dükkânları: 33
çömlekçiler: 32
Çömlekçiler câmi'i (Yenişehir): 88
çöpçini: 244
çöplük subaşısı: 65, 73, 130
çörek: 235, 273, 291, 310, 322
Çufud: 73, 74
Çufud kal'ası: 23
Çufud mahallâtları: 73
Çufud mahallesi hammâmı (Kandiye): 228
Çufud tabyası: 183, 186, 189, 212, 223
Çufud Yahyâ Ağa: 43
Çufud Yahyâ Ağa hammâmı (Selânik): 72
Çufudlar mahallesi (Selânik): 71
çuka: 28, 55, 65, 74, 75, 83, 85, 86, 89, 100, 107, 135, 136, 147, 162, 165, 238, 248, 259, 262, 266, 269, 271, 273, 276, 291, 292, 294, 297, 301, 302, 303, 311, 312, 333, 350
Çuka adaları: 139, 148, 168, 170, 205, 240, 266, 267, 269
çuka boyası: 314, 331
çuka çakşır: 78
çuka dezgâhları: 169
çuka dolama: 59, 89, 291, 294, 330
çuka ferrâce: 55, 59, 74, 78, 100, 106, 128, 165, 322, 350
çuka göğüslük: 266
Çuka kal'ası: 66
çuka kontoş: 78
çuka kumâş: 307
çuka libâs: 78, 106
çuka peş: 110
çuka semmûr: 78
çuka yelek: 118
Çukacılar çârsûsu (Elbasan): 321
çukadan serhaddî: 330
çukadâr: 87, 142
çuka-i serhaddî: 83
çukalı kürk: 350
çul: 103, 124, 344
çuldutmaz (top cinsi): 148
Çulha câmi'i (Gümülcine): 38
Çulha câmi'i mahallesi (Gümülcine): 38
Çura karyesi: 325
çuval: 9, 124, 181, 182, 194, 210

- D -

dâbbetü'l-arz: 116, 157
Dabra panayırı: 98
Daco mahalli: 255

Daco (zengî Arab adı): 83
Dâdyân: 255, 283, 335
Dağıstân: 6, 7, 10, 11, 13, 16, 20, 23, 27, 30, 255, 335
Dağıstân pâdişâhı: 13, 17, 25, 255, 335
Dâhiye (cariye adı): 74
Dahkî Efendi: 29
dakîk: 73, 232
dakîk-i gendüm-i rakîk: 108
dalyan: 111, 275, 276, 278, 315
Dalyan iskelesi: 290
Dalyan kal‘ası: 295, 296
dalyan tüfengler: 6, 254
dama (kahvede oynanan oyunlardan): 142
Damiz karyesi: 304
Danimarka: 60, 68, 144, 198, 234, 255, 343
Daniska kralları: 234
Daniska şehri: 19, 96
dankiyo: 185
Dârâ Şâh: 335
Dârâhiyye kazâsı: 335
dârâyî: 55, 89, 266, 337
dârâyi dikme kalpak: 291
darbhâne: 44, 45, 57, 330
darbzen top: 151, 260
darı: 21, 91, 99, 126, 157, 158, 162, 165, 169, 173, 304, 322
darı bozası: 310
dâr-ı cahîm: 116, 186, 201, 209, 210
dâr-ı çînî ağaçları: 244
dâr-ı ebcedhân: 308
dâr-ı hummâ: 106, 107
dâr-ı rîh: 112
dar-ı sîn: 119
Dâr-ı şu‘arâ (=kal‘a-i Elbasan): 320
dâr-ı tüccâr: 87
dâr-ı Yahûd: 64
Darım, Melik: 40
dâru'l-hadîs: 26, 38, 58, 71, 79, 290, 300, 320, 329, 348
dâru'l-hadîs-i muhaddisân: 177, 308
dâru'l-ıt‘âm: 80, 145, 177
dâru'l-kur’ân-ı kurrâ: 58
dâru'l-kurrâ: 26, 38, 71, 88, 131, 145, 290, 348
Dâru'l-kurrâ câmi‘i (Yenişehir): 88
dâru'l-kurrâ-i huffâzân: 308, 320
dâru'l-me’kel: 330
dâru'l-ulûm: 71, 88, 106, 177, 229, 289, 308
dâru'l-ulûm-ı ebcedhân: 127
dâru'l-ulûm-ı muhaddisân: 348
dâru'l-ulûm-i müfessirân: 131
Darum: 40
dâru's-sa‘âde ağası: 105, 114
Dâru's-saltanatı'l-aliyye: 254
dâru't-tahsîl: 145
dâru't-tahsîl-i ulûm: 50, 131
dâru't-ta‘lîm: 58, 88, 145, 272, 300, 308, 329
dâru't-tedrîs: 38, 43, 58, 77, 88, 127, 145, 164, 173, 226, 229, 300, 308, 329

dâru't-tefsîr: 320
dâru'z-ziyâfât: 309, 320, 330, 349
dâru'z-ziyâfe: 27, 32, 50, 59, 73, 77, 121, 145, 166, 288
dârü'ş-şifâ: 73
Dâvûd Beğ: 110
Dâvûd Beğ câmi‘i (kal‘a-i Ağrıboz): 109
Dâvûd Nebî, Hazret-i: 18, 114, 123
Dâvûd Paşa câmi‘i (Selânik): 70
davul: 211, 282, 338
Dayirli: 14, 15
debbâğ: 50
debbâğ dükkânları: 50, 68, 310, 331
debbâğân kârhâneleri: 68
debbâğân mescidi: 68
debbâğhâne: 272, 273, 308
Debbâğhâne câmi‘i (Ballıbadra): 131
Debbâğhâne çârsûsu (Belgrad): 309
Debbâğhâne soffaları: 309
Debbâğhâne teferrücgâhı: 273
debbâğîn: 337
Debbâğlar hammâmı (Siroz): 59
deccâl: 116, 181, 185, 195
Dedeler karyesi: 30
def: 60, 98, 102, 103, 343
defâtirât-ı medâris-i müfessirân: 272
defâtir-i mevkûfât: 211
defke kızlar: 14
defne ağaçları: 280
defter: 181, 186, 189, 206, 210, 212, 216, 217, 218, 220, 230, 246, 261, 269, 332
defter emîni: 172, 233
defter kethudâsı: 130, 172, 233, 245
defterdâr: 13, 37, 112, 129, 130, 170, 172, 184, 186, 190, 193, 194, 200, 204, 205, 209, 210, 213, 216, 223, 228, 229, 230, 232, 233, 245, 256, 286, 288, 341, 348
Defterdâr Ağası Sâlih Ağa câmi‘i (Tekirdağı): 348
Defterdâr Ahmed Paşa bâzârı (Kandiye): 230
Defterdâr Ahmed Paşa câmi‘i (Kandiye): 226, 228, 232
Defterdâr Ahmed Paşa çeşmesi (Kandiye): 228
Defterdâr Ahmed Paşa hammâmı (Kandiye): 228
Defterdâr Efendi câmi‘i: 226
Defterdâr İslâm Ağa: 13
Defterdâr Mektebi (Kandiye): 229
Defterdâr Melek İbrâhîm Paşa: 205
Defterdâr Paşa sarâyı (Kandiye): 230
Defterdâr Paşa tabyası: 193
defterhâne-i pâdişâhî: 156
defter-i hâkânî: 57, 65, 76, 107, 154, 312
defter-i kâ’ime-i sicillât-ı mahkeme: 73
defter-i menkûfât: 186
defter-i mühimmât-ı cebehâne-i tershâne: 211
defter-i pâdişâhî: 203
defter-i sicillât: 88, 210, 211
değirmen: 25, 26, 35, 36, 73, 80, 82, 86, 108, 112, 126, 154, 155, 201, 232, 237, 245, 247, 257, 261, 273, 303, 317, 338, 341, 350
Değirmen boğazı: 112
değirmen taşı: 256, 257, 314
değirmen taşları ma‘deni: 314

Değirmenlik cezîresi: 257, 314
Değirmenlik kal‘ası: 257
değşirme ağası: 332
değşirme gulâmları: 332
dehkânî: 245
dehlîz: 231
dehrî mezheb: 335
Deli dağ: 119, 120
Deli Hüseyin Paşa câmi‘i (kal‘a-i Retime): 177
Deli Hüseyin Paşa evkâfı: 240
Deli Nasıf (Tekirdağlı adı): 350
Deli Selâm: 74
deli sersem (top adı): 184
Deli Usta (Hünkâr bâğçesi ustası): 29
Delife, Melik: 39
Deligöl: 22
delikçi gâzîleri: 199
Delikızıl nehri: 33
Delikli Baba: 138
Deliklitaş: 177
Delimano karyesi: 81
Deliorman: 24, 25
dellâk: 228, 310
dellâl: 15, 44, 47, 182, 203, 258, 331
dellâlbaşı: 181, 233
Delvinak kasabası: 303
Delvine: 61, 96
Delvine dağı: 297
Delvine kapusu: 295
Delvine sancağı: 270, 294
Delvinye: 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 303, 306, 324
Delvinye dağları: 298
Delvinye kal‘ası: 296, 324
demâr toplar: 250
Demâvend kal‘ası: 97
Demâvend, kûh-ı: 167, 173, 190, 191, 203, 249, 255, 310, 331, 339
demir: 21, 68, 95, 99, 112, 120, 121, 122, 126, 134, 136, 140, 141, 142, 145, 146, 150, 160, 166, 168, 170, 171, 172, 177, 181, 194, 198, 211, 235, 242, 246, 255, 265, 283
demir çapa: 210
demir çember: 211
demir çubuk: 210
demir dingil: 211
demir gülle: 67, 200, 211
demir halka: 109
demir harbe şişler: 210
demir kafes: 228, 230
demir kandîl: 77
demir kapaklı top delikleri: 144
demir kaplı dîvârlar: 232
demir kapu: 25, 52, 59, 66, 67, 71, 72, 77, 82, 88, 91, 109, 114, 126, 130, 131, 139, 144, 148, 151, 157, 160, 162, 164, 166, 167, 218, 230, 238, 278, 281, 285, 293, 297, 299, 306, 312, 319, 334
demir kazma: 181
demir kinedler: 116
demir kürek: 181, 210
demir ma‘deni: 21, 265, 314

demir paçarızlar: 211
demir parmaklık: 92, 231
demir pençere: 232
demir pranka: 194
demir pranka zencîrler: 211
demir zencîr: 108, 286
demircilik: 292
Demirdaş karyesi: 31
Demirhisâr: 42, 61, 62, 63, 75, 96, 265, 266, 340
Demirkapu: 52, 188
Demirkapu kal‘ası: 52
demirsiz kapu: 219
Demür mahallesi (Yanya): 291
dendân-ı tîğ: 178, 179
deniz kestânesi: 267
Depedelen: 301, 304, 306, 307
derbend: 325
Derbend karyesi: 286, 332, 344
derbend köyü: 304
derbend-i bâb-ı calender: 52
derbend-i calender: 22, 345
dere: 2, 54
Dere tabyası: 223
Dereli karyesi: 29
Derende âlûsu: 53
Derende bâğı: 243
Derende şehri: 53
dergâh: 35, 76, 83, 103, 129, 161, 348
dergâh-ı âlî dîvân: 217
Dergâh-ı âlî emîr-i âhûr ağaları: 346
dergâh-ı âlî kapucusu: 87
dergâh-ı âlî yeniçeri ocağı: 179
dergâh-ı âlî yeniçerileri: 197
dergâh-ı hânkâh: 84
derk-i esfel: 56, 62, 82, 96, 105, 121, 157, 167, 232, 255, 267, 286
derk-i gayyâ: 143
dershâne: 77, 117, 342
dershâne çadırı: 118
dershâne kubbesi: 288
dershâne-i sıbyân: 316
ders-i âm: 77, 229, 329, 348
derveze-i hadîd: 162
dervîş: 35, 104
Dervîş Beğ çeşmesi: 93
Dervîş Beğoğlu: 11
Dervîş Hüseyin Ağa tekyegâhı: 280
Dervîş Mehemmed Ağa câmi‘i: 159
Dervîş Râhî (Evliya Çelebi'nin kölesi): 303, 304
Dervîş Sâlih tekyesi (Kandiye): 229
Dervîş Yazıcı câmi‘i (kal‘a-i İstife): 106
dervîşân: 29, 103, 104, 181, 290
dervîşân hücreleri: 308
dervîşân zerdesteleri: 45
dervîşân-ı Âl-i Abâ: 88
deryâ beğleri: 51, 148, 151, 195, 256

deryâ böcekleri: 63
deryâ canavarı haşerâtları: 267
deryâ kapudanı: 158
deryâ mellâhları: 238
deryâ paşaları: 195, 256
Deryâ-yı Sefîd: 201, 209, 214, 218, 248
Deryâ-yı Siyâh: 22
derzî: 121, 340
derzî dükkânları: 310
Derzî limanı: 113, 121
Despot nâm kral-ı dâll: 25
destâr: 74, 132, 151, 239, 276, 279, 291
destâr-ı Muhammedî: 55, 59, 78, 89, 100, 294, 302, 330
destere: 51, 211
desti: 86, 141, 146, 149, 175, 177
dest-i Rûm: 64, 335
Destpot dağlarından: 339
Destpot kral: 318, 325, 326
Destpot yaylası: 331
deşt-i Hâmûn: 180
Deşt-i Kerbelâ: 72, 78, 88, 102, 187, 188, 190, 314, 348
Deşt-i Kıpçak: 4, 18, 19, 20, 22, 213, 335
deve: 3, 4, 6, 18, 21, 158, 168, 182, 247, 337, 346, 347
deve âhûrları: 346
Deve burnu: 266
deve dişi: 213
deve dişi buğday: 349, 350
deve kuşu yumurtası: 337
deve südü: 21
Devey Bay Mirza: 6
Deveyeli: 3
Deveyeli Noğayı: 6
devlingeç: 84, 141, 306
deyenek: 150
deyr: 45, 64, 69, 76, 96, 118, 120, 121, 145, 167, 169, 173, 223, 224, 230, 242, 243, 264, 266, 310, 334, 349
deyrgâh papas: 96
deyr-i Ayağırıyoz: 107
deyr-i azîm-i âyîn-i Mesîhhâne: 109
deyr-i kıssîsân-ı bıtrîkân: 230
deyr-i musanna‘: 334
deyr-i papasân: 74
deyr-i râhibân-ı bıtrîkân: 301
deyr-i râhibân-ı Mendel: 121
deyr-i ruhbân: 334
dezgâh: 180
Dırac: 315, 316, 318, 320
Dırac emîni: 316
Dırac kadısı: 316
Dırac kal‘ası: 315, 316, 324
Dırağopol nehri: 303
Dırama: 42, 53, 54, 55, 85, 336
Dırama bezi: 74
Dib Frengistân: 243, 245, 255, 265, 266, 276, 282, 293, 314, 337
dîbâ: 74, 87, 96, 98, 180, 204, 212, 266, 290, 307, 320, 350
dibâğat: 272

dîdebân: 57, 59, 65, 66, 108, 126, 132, 142, 148, 172, 220, 230, 281, 313, 326, 341
dîdebân simsârları: 347
dikili taş: 121
dikke: 139, 146, 322
dil: 183, 184, 185, 191, 192, 194, 198, 202, 251
Dilâver Paşazâde: 237
dilberânlar: 291
dilli defterler: 217
Dimata: 282
Dimetoka: 31, 32, 33, 35, 346
dimi: 106, 282
dimi dizlik: 110
Diminoz karyesi: 128
Diminoz nehri: 128
Dimitriç karyesi: 63
Dimo: 31
Dimoko kal'ası: 99
Dimoko, Leka oğlu: 99
Dimoş, Melik: 40
Dimyât: 98
Dimyât kal'ası: 40
dînâr: 334
dingil kıran (top adı): 184
Dingli karyesi: 344
dîn-i Îsâ: 124, 196, 234
dîn-i Îsevî: 267
dipi: 1, 3, 5, 7, 29, 50, 84
Dirağopola nehri: 299, 301, 302
Dirava nehri: 326
direk: 147
dirhemli tüfengler: 220
Dirin nehri: 310
Dirniş: 206
dişbudak ağacı: 219
dîv: 64, 116, 118
dîvân: 190, 191, 206
dîvân efendisi: 6, 9, 10, 21, 65
dîvân küttâbları: 210
dîvânhâne: 67, 142, 289, 319, 329
dîvân-ı pâdişâhî: 256, 259, 307, 311, 317, 330
Diyârbekir: 39, 40, 51, 212, 245
Diyârbekirli Samancızâde: 292
dizdâr: 10, 31, 36, 37, 38, 42, 46, 51, 54, 56, 57, 62, 65, 79, 81, 85, 87, 90, 91, 97, 99, 101, 105, 106, 111, 125, 130, 131, 134, 136, 139, 142, 143, 144, 147, 149, 151, 152, 154, 156, 157, 158, 162, 166, 167, 176, 178, 233, 237, 255, 260, 261, 263, 271, 274, 276, 278, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 304, 305, 306, 312, 313, 315, 316, 318, 327, 336
dizdâr ağa: 51, 107, 108, 114, 141, 172, 274, 304, 321
dizdâr evi: 126, 131, 134, 298
Dizdâr Gökçegöz sarâyı (Anapolı): 164
dizdâr hânesi: 97, 304, 305, 306, 319, 327
Dizdâr mescidi (Narda): 285
dizdâr sarâyı: 176
dizgin: 21
dizlik: 110
Dobniçse kasabası: 63, 338
Dobral karyesi: 25

Dobra-Venedik Frengi dînârı: 334
Dobrona karyesi: 305
Dobruca: 15, 24
doğan: 4, 7, 17, 22, 27
doğancı pefteresi: 201
doğancıbaşı: 30
Doğangeçidi kal'ası: 20, 23
Dokoz cezîresi: 124, 167, 170
Doksad kasabası: 54, 61
dolama: 89, 291, 294, 322, 330
dollâb: 93, 95, 108, 110, 146, 173
dollâblı âdem değirmenleri: 126
dolma rıhtım: 108, 139, 144, 148, 167
Doloz karyesi: 262
Doluca cezîresi: 258
Dolyan bâzârı: 291, 337
Dolyan panayırı: 98, 323, 333, 334
dombay: 2, 3, 4, 5, 60
Domoko kal'ası: 96
domuz: 2, 185, 199, 202
domuz ayağı: 211
domuz damları: 183, 186, 192, 199, 220, 222, 249
domuz kılı: 222
Domuz mahallesi (Yanya): 289
Domuz ovası: 325
domuz topu: 22
domuz yavrusu: 10
don (elbise): 6, 248, 302
don ağıçları (gemi parçası): 171
donanma: 51, 65, 90, 101, 124, 130, 135, 136, 141, 159, 166, 168, 170, 175, 181, 195, 208, 209, 210, 215, 237, 238, 251, 257, 261, 266, 269, 271, 274, 277, 283, 314, 347
donanma-i hümâyûn: 13, 15, 17, 107, 120, 125, 130, 143, 158, 159, 160, 162, 170, 171, 175, 182, 191, 194, 208, 214, 215, 254, 267, 270, 274, 280, 295, 314
donanma-i pâdişâhî keştîleri: 208
Donkarkız: 60, 68, 198, 234, 239, 255, 343
Donkolâ (zengî Arab adı): 83
donluk çuka: 271, 292, 297
Dorobruca kralı: 24
Doyran kasabası: 47, 48
dölüm hakkı: 273, 322, 325, 349
du'âgûyân: 75, 182
du'ânâme: 191
dud ağaçları: 36, 146, 159, 244
duhâ namâzı: 74
duhân: 78, 152
duhâvî: 81
duhâvî katîfe: 58, 288, 322, 342
Duka: 31, 198, 251
Duka donanması: 65
Duka gemileri: 200
Duka kalyonları: 195
Duka kapudanı: 198
Duka kral: 31
Dukagin vilâyeti: 333
Dukat: 312, 314, 324

Dukat dağları: 266
Dukat körfezi: 312
Dukat köyleri: 314
Dukat kûhları: 96
Dundî (Tekirdağlı câriye adı): 350
Durah karyesi: 260
Durak Beğ: 133, 134, 137, 171, 271
Durak Beğ çiftliği: 271
Durak Beğ medresesi: 271
Durak Beğ sarâyı (İnebahtı): 272
Durak (erkek adı): 128
Durak Kapudan: 135
Durak Paşa: 276, 277
Durak Paşa câmi'i (İnebahtı): 272
Durbalı Baba: 84
dûrbîn: 133, 137
Durhân Beğ: 85, 86, 91, 93, 94, 96, 99
Durhân Beğ hammâmı (Tırhala): 93
Durhân Beğzâde sarâyı hammâmı: 93
Durkud Baba: 94
Durkud Paşa: 138
Durkud Paşa çiftliği: 167
Durmuş Ağa (Defterdâr Ahmed Paşa ağası): 286
Durobnak: 206
Dursunoğlu (Tekirdağlı adı): 350
Durujunka Kazağı: 22
düğme: 59
dühül: 185
dükkân: 24, 26, 28, 33, 36, 43, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 67, 78, 82, 85, 86, 88, 97, 98, 99, 101, 102, 105, 111, 112, 113, 117, 127, 129, 130, 131, 137, 138, 139, 142, 143, 145, 146, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 163, 175, 177, 178, 180, 186, 201, 202, 209, 229, 230, 231, 232, 237, 263, 271, 273, 274, 275, 277, 278, 281, 282, 283, 285, 286, 288, 291, 293, 295, 297, 300, 303, 304, 305, 307, 309, 317, 320, 326, 329, 331, 332, 333, 337, 338, 339, 340, 341, 346, 348
dükkâncık: 50, 53, 97, 126, 129, 140, 149, 176, 276, 295, 300, 305, 333, 334
dükkânçe: 72, 80, 90, 93, 100, 150, 151, 177, 180, 338
dülbend: 59, 74, 78, 83, 132, 322
dülbend çemberler: 330
Düldül katır: 41
dümenci: 217
Dündar mahallesi (kal'a-i Ergiri): 300
dürr-i beyz: 97, 105, 149
dürr-i meknûn: 349
dürr-i yetîm: 98
dürüğ otu: 120, 347
düstûr-ı mükerrem: 179, 194
düstûr-ı şâhî: 214
Düşmenik karyesi: 311
dütsü: 301
Düvâzdeh imâmânlar: 314
düyûr: 45, 52, 118, 185, 349
düyûrât: 121
düyûr-ı râhibân: 336
Düzmece Mustafâ: 35

- E -

Ebâ Eyyûb-ı Ensârî (İslâmbol'da): 50
ebâbîl: 189, 201
ebced-hân: 139
Ebû Kapuş Gakin ibn Kayhum: 39
Ebûbekir, eş-Şeyh: 138
Ebus's-su'ûd Efendi mescidi (İnebahtı): 272
Ebu's-su'ûd Ağa çiftliği: 277
Ebu's-su'ûdzâde: 273, 274
Ebü'l-feth Mehemmed Hân-ı Gâzî câmi'i (Ballıbadra): 131
Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi'i (İzdin): 100
Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi'i (kal'a-i Ağrıboz): 109
Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi'i (kal'a-i Elbasan): 319
Ebü'l-feth Sultân Mehemmed câmi'i (kal'a-i Gördüs): 126
Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa câmi'i (Kandiye): 226
Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa sarâyı (Kandiye): 230
Ece Sultân karyesi: 31
Ece Ya'kûb: 34
ecinne: 234, 235, 236
eczâhân: 50
Edil kuşları: 4
Edil nehri: 2, 4, 5, 7, 9, 11, 13, 18, 19, 20, 27
Edil sahrâsı: 4
Edirne: 19, 24, 27, 28, 30, 31, 35, 45, 61, 73, 94, 189, 295, 306, 327, 328, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348
Edirne bostâncıbaşısı: 31, 346
Edirne hâkimi: 36
Edirne kâ'immakâmı: 6, 27
Edirne kal'ası: 343
Edirne kralı: 343
edviye: 120, 310
edviye-i dârû-yı a'zam: 120
efârît-i Süleymânî: 251
Eflak: 20, 46, 98, 212, 255
Eflâtûn: 119, 123
Eflâtûn çadırı (Atina): 118
Eflâtûn-ı İlâhî: 104, 113, 114, 115, 293
Eflâtûniyye: 248, 257
Eflâtûniyye şapka: 89, 118
Eflâtûniyye tartur şapka: 266
Efrenc: 171, 251
Efrenc-i Venedik: 101, 107
Efrenc lisânı: 122
Efsas melik: 40
eftîmûn ıkrîti: 244
Egene cezîresi: 124
Egene limanı: 124
eğer: 5, 12, 17, 287
Eğre: 27, 212, 312

Eğre kal‘ası: 145
eğrek koyunları: 331
Eğriboz (Ayrıca bkz. Ağrıboz): 91, 107, 119, 171, 253, 256, 259
Eğribucak kazâsı: 84
Eğridere: 24
Eğrikapu: 37
ehl-i esnâf: 193, 310
ehl-i hıref: 21, 25, 39, 46, 55, 59, 72, 75, 88, 100, 109, 110, 145, 165, 174, 177, 181, 193, 202, 290, 310, 313, 316, 340, 348, 349
ehl-i iktisâb: 272
ehl-i işgâlât: 286
ehl-i işgâl-i masnû‘ât: 75
ehl-i merâm: 132
ehl-i müfessirîn: 339
ehl-i pîşe: 59
ehl-i san‘at: 72
ehl-i sanâyi‘: 55, 60, 63, 72, 78, 110, 139, 177, 180, 309, 320, 321, 340, 348
ehl-i sûk: 193
Ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at: 310, 317
ehl-i tarîk: 79
ehl-i tüccâr: 78
Ehrâm dağları: 40
e’imme: 14, 21, 37, 50, 60, 68, 147, 224, 225
ejdehâ: 79, 116, 119, 197
ejder: 249, 312
Ejder limanı: 113, 119, 120, 122, 124, 125
Ejderhân: 11, 13
ejder-i heft-ser: 120, 139, 144, 160, 164, 172, 184, 197, 212
ekin: 112, 169, 247, 263
Ekino karyesi: 63
ekmek: 2, 3, 21, 28, 34, 73, 98, 128, 167, 181, 186, 202, 203, 269, 273, 291, 349
ekmek ayvası: 89, 329
ekmekçi: 34
ekmekçi dükkânı: 238
Ekmekçizâde Ahmed Paşa câmi‘i (Karasu Yenicesi): 50
Ekmekçizâde Ahmed Paşa çeşmesi (Selânik): 72
Ekmekçizâde Ahmed Paşa hânı: 34
Ekrâd: 64
ekser: 210, 219
Eksiri Valtoz karyesi: 303
el çapası: 263
el değirmeni: 126, 350
el kumbarası: 187, 195, 211, 250, 252
Elbasan: 29, 39, 45, 61, 65, 270, 294, 298, 310, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325
Elbasan kal‘ası: 316, 318, 319, 322, 324
Elbasan kapusu (kal‘a-i Dırac): 315
Elbasan suyu: 309, 325
Elbeği boğazı kal‘ası: 346
elbise-i fâhire: 117
Elburz, kûh-ı: 190, 220, 246, 255, 310, 335
elçi: 1, 2, 19, 28, 36, 37, 46, 179, 204, 210, 212, 221, 235, 252, 253, 259, 261, 280, 294, 336
elçi paşa: 27
Eleğri şehirleri: 351
el-Hacı Bayrâm câmi‘i (Yenişehir): 87
el-Hacı Kâsım câmi‘i (Ohri): 329
Elham sûresi: 21

Eli Beşe (Tekirdağlı adı): 350
Eli Eğri nâm bahâdır: 351
elma: 5, 8, 244, 322, 329, 340
elmâs: 320, 337
Eloz Dayı: 165
Eloz köyü: 259
Eloz ovası: 137
Eloz sahrâsı: 155, 157, 160
emânet: 314, 315, 332, 341, 347
Emerke: 276, 279
Emeviyyûn: 347, 351
emildeş: 14
emîn: 34, 43, 44, 49, 51, 73, 90, 134, 148, 315, 316, 325, 326, 337, 338
emîn ağa: 43, 114, 326
emîn odaları: 337
Emîne Hâtûn (Peygamberimizin annesi): 69
Emînönü: 121
Emîr Buhârî: 79, 318
Emîr Çelebi câmi‘i (Karaferye): 82
Emîr Efendi tekyesi (Siroz): 62
Emîr Mahmûd mahallesi (Ohri): 328
Emîr Mahmûd mescidi (Ohri): 329
Emîr Monla Çelebi: 56
Emîr Sultân, Şeyh: 62, 324
Emîr Sultân tekyesi (Siroz): 62
Emîr-âhûr-ı sultânî: 35
emirhisâr: 63
Emirler Sultân: 110, 311
Emirli karyesi: 31
Emîrzâde câmi‘i (kal‘a-i Ağrıboz): 109
emlec: 96
emlec-i Kâbülî: 45
emrâz-ı muhtelife: 46, 77, 314
Emrem Atalık (tevârîh sâhibi): 18, 20
emr-i pâdişâhî: 124, 275, 276, 292, 297, 299, 307, 313, 317, 330
emr-i şehriyârî: 194
emr-i şerîf: 194, 256, 270
Emro nehri: 128
emrûd: 244, 322, 329, 332, 349
endâze: 248
Endülüs: 153, 233, 236
Enez kal‘ası: 33, 34, 35
Enez sahrâsı: 35
engûr: 131, 146, 149, 155, 160, 163, 169, 174, 244, 247, 271, 273, 309
engûr ağaçları: 244
Engürü: 4, 184, 217
Engürü kerpici: 300
erbâb-ı dilân-ı ma‘ârifân: 74
erbâb-ı dîvân: 182, 190, 212, 214, 248
erbâb-ı dükkân: 92
erbâb-ı hıref: 320
erbâb-ı ma‘ârif: 45, 73, 92
erbâb-ı ma‘ârif bâzbâzânlar: 338
erbâb-ı ma‘ârif-i mesnevîhân: 71
erbâb-ı ocak: 65

erbâb-ı sanâyi‘: 145, 309, 337
erbâb-ı tarîk-ı Âl-i Abâ: 165
erbâb-ı tîmâr: 51, 65, 90, 91, 130, 172, 175, 176, 184, 191, 192, 194, 199, 233, 237, 245, 247, 248, 260, 271, 287, 296, 305, 317, 318, 327, 331
erbâb-ı tüccâr: 226
erbâb-ı ze‘âmet: 107, 130, 305
erbâb-ı zu‘amâ: 65, 172, 175, 183, 184, 194, 233, 247, 248, 331
Erceyş, kûh-ı: 220
Erciş, kûh-ı: 331
Erciş yaylakları: 61
Erdebîl: 98
Erdebîlîzâde: 62
Erdel: 27, 127, 188, 222, 239, 255, 309, 333, 347
Erdel Belgradı: 305
Erdel kralı: 188
Ereğli: 351
Ereğli Kasrı: 277
erenler: 179
erganon: 115, 137, 185, 192, 193, 195, 203
erganon gumâmeleri: 187
erganon kenîsesi: 206
erganonhâne: 223
Ergene köprüsü: 94
Ergiri: 299, 300, 301, 302, 303, 306, 311
Ergiri bâğları: 299
Ergiri kal‘ası: 299, 303
Ergiri Kasrı: 96, 300, 301, 302
Ergiri kasrı kal‘ası: 299
Ergiri nehri: 299, 303, 304, 311, 314, 315
Ergiri sahrâsı: 301
erguvân: 244
erik: 5, 53, 78, 89
Erjeng (Nakkaş): 71
Ermenak: 350
Ermenî: 57, 73, 74, 94, 100, 105, 143, 285, 307, 319, 336
Ermenî mahallesi (Tekirdağı): 349
Ermiye: 96
Ermiye burnu: 91
Ermiye cezîresi: 258
Ermiye kasabası: 75, 90
Ertuğrul: 18
ervâh-ı enbiyâ: 200
Ervâm lisânı: 162
erzâk kâtibi: 233
Erzurûm: 21, 30, 44, 188, 212, 245, 331, 339
esb: 197, 209
esbâb: 12, 34, 106, 157, 187, 197, 199, 200, 206, 207, 221, 256
esbâb-ı fâhire: 17
esb-i beyâbânî: 3
esed: 4
Esed kal‘ası: 67
esed tasvîri: 119
Esedâbâd kasabası: 104, 106
esedî guruş: 349
Esedli karyesi: 29, 104
Esedüddîn savma‘ası (Kandiye): 229

esîr: 2, 5, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 31, 90, 91, 101, 102, 104, 130, 133, 134, 135, 136, 147, 151, 156, 157, 166, 167, 171, 172, 178, 183, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 201, 206, 207, 214, 215, 217, 232, 234, 246, 251, 253, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 276, 277, 283, 296, 311, 324, 341
esîr tamgası: 15, 17
esîr zekâtı: 14
Eski câmi‘: 25, 26
Eski câmi‘ (Atina): 117, 118
Eski câmi‘ (Dırama): 54
Eski câmi‘ (Gaston): 137
Eski câmi‘ (Gümülcine): 38
Eski câmi‘ (kal‘a-i Ayamavra): 281
Eski câmi‘ (Selânik): 69
Eski câmi‘ (Siroz): 57
Eski câmi‘ (Yenişehir): 88
Eski câmi‘ (Zihne): 56
Eski Defterdâr Efendi câmi‘i: 226
Eski hammâm (Gümülcine): 38
Eski hammâm (Siroz): 59
Eski hammâm (Yenişehir): 88
Eski Kal‘a: 151
Eski liman: 122
Eski Salâ şehri: 18, 19
Eski Sarây câmi‘i (Selânik): 70
Eski Yurd: 18, 23
Eskibâzâr mahallesi (Belgrad): 307
Eskibâzâr mescidi (Belgrad): 308
Eskici Baba: 106
Eskici karyesi: 79
Eskidünyâ dırahtları: 244
esmâü'l-hüsnâ: 10
Esmi Kadın (Tekirdağlı kadın adı): 350
esnâf: 39, 72
esnâf-ı çeberân: 88
esnâf-ı kârgerân: 88
esnâf-ı şühedâ-yı orducuyân: 217
esnâf-ı zergerân: 88
esvâb: 2, 12, 31, 128, 158, 213, 258, 311, 314
Esved ibn Mikdâd: 298
eşek: 4, 48, 91, 99, 141, 156, 180, 181, 182, 185, 195, 242, 247, 301
eşek bâzârı: 180, 181
eşek beyni: 211
Eşek deresi: 23
eşek palanı: 48
eşek semeri: 48
eşek sidiği: 210, 211
eşek yükü: 263
Eşekcili karyesi: 49
Eşkiloz karyesi: 175
eşkinci askeri: 65
eşrâf-ı a‘yân: 74
et: 2, 3, 181, 248
etek: 112, 158, 302
etıbbâ: 41, 117, 120, 234
etmek: 22, 187
etrâk: 350

Etrâk kavmi: 335
Etrâk lisânı: 151
Etrâk tâ'ifesi: 335
ev hammâmları: 59, 129, 301, 305, 331, 332, 339, 350
evkâf: 24, 26, 54, 56, 58, 71, 80, 84, 103, 228, 240, 243, 271, 272, 278, 286, 288, 320, 328, 329, 344
evkâf kâtibi: 233
evkâfnâme: 26
Evliyâ: 1, 27, 28, 29, 30, 170, 199, 200, 253, 256, 270, 337, 345
Evliyâ Çelebi (Ayrıca bkz. hakir, fakîr, abd-i hakîr, abd-i kemter, seyyâh-ı âlem): 13, 14, 30, 31, 132, 200, 206, 269, 274, 279, 345
Evliyâ Efendi: 274
Evliyâ Hâtûn câmi'i (kal'a-i Fener): 97
Evliyâ Kadın Ana: 97
Evliyâlı karyesi: 29
evliyâullâh: 102, 301
evrenk: 116
Evrenli karyesi: 84
Evrenos Beğ evkâfı: 78
Evrenos Beğ, Gâzî: 35, 37, 38, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 56, 60, 64, 76, 77, 78, 79, 81, 284, 285, 287, 311, 325, 335, 340
Evrenos Gâzî mescidi (Yenice): 77
eye: 260
eyne: 58, 320
Eynebahtı: 271
Eynebınarı: 83
Eynecik kasabası: 347
Eynegâh: 70, 93
Eyyûb Nebî kurdcuğazları: 151
Eyyûb Sultân: 92
ezân: 102, 208
ezân kapusu (Zaranta): 263
ezân-ı Muhammedî: 87, 171, 214, 215, 239, 262, 263, 345, 351

- F -

fağfûr: 19, 204, 244, 255
fağfûr-ı çîn: 56
fağfûrî kâseler: 27
fâhişe: 48, 238
Fahrî Çelebi oyması: 115
Fahrî oyması: 45, 114, 225
Fahrî (Tekirdağlı kadın adı): 350
fahta (kuş): 47
Fâ'ik Paşa: 276, 277, 278, 285, 325
fakîr (Evliyâ): 1, 22, 31, 101, 227
fâl: 28
falya: 190
fânûs: 98, 107, 135, 201, 209, 210, 221
Fânûs kal'ası: 96
Fânûs kazâsı: 138
fânûs kullesi: 135
Fârisî lisânı: 2, 76
Fârisî-hân: 291, 302, 314, 322
Fâtıma Hâtûn câmi'i (Yenişehir): 88
Fâtıma Hâtûn korusu (Yenişehir): 89

Fâtımatü'z-Zehrâ, Hazret-i: 102
Fâtımiyyîn: 214
Fâtiha: 15, 77, 206, 288, 344
Fâtiha-i seb'u'l-mesânî: 14, 38
Fâtiha-i ümmü'l-kitâb: 147
Fâzıl Ahmed Paşa câmi'i: 225
Fazlı Kethudâ: 184, 193, 203
Fazlı Paşa, Kapudan: 159
Fazlullâh Efendi, eş-Şeyh: 79
fedâ'î: 94
felsefiyyât: 121
Fenâyî, tarîk-i: 229
fener: 201, 208, 254
Fener kal'ası: 96, 138
Fener kasabası: 29, 138
Fener-âbâdân kal'ası: 96
Ferahkirmân kal'ası: 21
Ferâ'ine kavmi: 37, 39, 40, 42
Ferdinand kral (Alman kralı): 147
Ferdinand kral (Ungurus kralı): 296
Ferecik: 34, 36, 286, 339
Ferecik kal'ası: 33
Ferengis dağları: 324
Fereskür pirinci: 245
Ferhâd: 52, 110, 121, 143, 179, 190, 213, 292, 350
Ferhâd Ağa câmi'i (kal'a-i Anavarin): 142
Ferhâd Beğ, Gâzî: 31, 32, 33, 35
Ferhâd (Evliyâ'nın gulâmı): 283
Ferhâd (köle adı): 74, 350
Ferhâd, üstâd-ı: 300, 307, 330
ferhâdhânî: 78
Ferhâdî külüng: 7, 112, 181, 210, 260, 263, 311, 330
fermân: 13, 28, 63, 85, 171, 175, 178, 179, 181, 182, 194, 203, 210, 231, 232, 247, 256, 297
fermân-ı Âsaf: 206
fermân-ı düstûr-ı mükerrem: 230
fermân-ı hazret-i sipehsâlâr: 252
fermân-ı hümâyûn: 232
fermân-ı pâdişâhî: 69, 86, 194, 275, 277, 279, 282, 294, 307, 311, 325, 332, 345
fermân-ı Sadr-ı Âsaf: 214
fermân-ı Sadrıa'zam: 179, 202, 209
fermân-ı serdâr-ı mükerrem: 203
fermân-ı şehriyârî: 124, 181, 194, 237, 256
fermân-ı vezîr: 188, 233, 248
ferrâce: 40, 55, 59, 74, 78, 89, 100, 106, 112, 128, 165, 294, 322, 330, 350
ferrâş: 289
fes: 106, 107, 110, 118, 128, 142, 149, 162, 195, 196, 197, 209, 255, 266, 273, 276, 279, 280, 282, 314
Fes askeri: 216
Fesirke nehri: 128
Fethiyye burnu: 218
Fethiyye câmi'i: 126
Fethiyye câmi'i (Anapolı): 163, 164
Fethiyye câmi'i (Belgrad): 308
Fethiyye câmi'i (Benefşe): 159
Fethiyye câmi'i (İnebahtı): 272
Fethiyye câmi'i (Mizistre): 155

Fethiyye câmi‘i (Ohri): 328
Fethiyye câmi‘i (Yanya): 288
Fethiyye tabyası: 218
fetih ezânı: 206, 208
Fetih kapusu (Zaranta): 263
fetihnâme: 210, 212, 248, 256, 270
fetîle: 114
fetvâ: 16, 19, 64, 188, 275
fevvâre: 57, 68, 223, 225, 228, 231, 244, 322, 342
Feyleko Aleksander: 51
Feylekos: 37, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 64, 66, 74, 76, 113, 119, 163, 167, 271, 286, 299, 334
Feylekos-ı Yûnân: 154, 158, 318
Feylesûf: 113, 119
feyz nârı: 286
Feza‘î (şâir): 302
fıçı: 211, 222, 244, 261
fıçıda (balık cinsi): 175
Fıçılı tabya: 185, 212, 222
fıkıh: 291
Fındıklı karyesi: 344
fısdık (ağaç cinsi): 244
Fısıldı deliği: 33
Fısıldı hammâmı: 32, 33
fıskiyye: 57, 68, 73, 80, 100, 106, 169, 180, 223, 225, 244, 293, 322, 342
Figanî (şâir): 302
fîl: 2, 114, 116, 148, 185, 219, 306
fîl hortumu: 185
Fila kal‘ası: 111
Filaboz karyesi: 111
filandıra: 185, 195, 209, 210, 220
filcân: 169
Fileroz karyesi: 128
fîl-i mahmûdî: 3
Filibe: 19, 64, 114, 340, 341
Filibe monlası: 340
Filibe nâzırı: 340
Filibecik kal‘ası: 53
filika: 195, 196, 256
Filimenk: 30, 117
Filimenk gemileri: 68
Filimenk kralı: 19, 198, 234
filipot: 68
Filistîn: 347
fillar: 106, 128, 162, 273, 282, 314
Filzâde câmi‘ (kal‘a-i Ağrıboz): 109
fincân: 107
fincân-ı münakkaş: 107
Finike deresini cisri: 178
Firahun: 41
Firakul karyesi: 311
firançile çöreği: 235, 322
Firârî: 202
Fir‘avn: 27, 39, 40, 41
firdevs-i evc-i ıllıyyîn: 79
Firişkiye burnu: 237

firkate: 42, 104, 124, 125, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 158, 166, 170, 171, 180, 185, 196, 214, 233, 257, 258, 261, 264, 265, 266, 270, 272, 280, 282, 283, 314, 315
firkateci: 265, 266, 267, 273, 282, 283
Firos (Freng gulâmı): 128
Fîrûz (köle adı): 74, 165
fîrûze: 338
Fisagores-i Tevhîdî: 113, 119, 234
fisdân: 112, 118, 174, 248, 266, 291
fişeng: 181, 191, 194, 209, 210
fitil: 77, 124, 181, 197, 201, 208, 209, 254, 261
Foça: 310
Foça şehri cisri (Hersek): 50
Foçılar adaları: 280
Fodula kal'ası: 237
Fodula limanı: 180
Fohşan panayırı: 98
forsa: 112, 130, 217
Frânçe: 251
Frankul Latin: 321
Fransa: 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 210, 250
Fransa balyozu: 206
Fransa beğzâdeleri: 198
Fransa cenerali: 196
Fransa hâkimi: 198
Fransa kalyonları: 195, 198
Fransa kapudanları: 196
Fransa kralı: 198
Fransa kralzâdesi: 196, 198
Fransa şehzâdesi: 251
Frenc gemileri: 68
Freng: 28, 73, 74, 89, 100, 125, 130, 132, 134, 139, 143, 146, 148, 154, 160, 165, 170, 175, 230, 231, 238, 241, 266, 267, 269, 280, 281, 285, 305, 307, 315, 318, 319, 324
Freng balyozları: 73, 125, 131, 163
Freng Bundukanî: 326
Freng elçileri: 294
Freng filları: 128
Freng fisdânları: 266
Freng Frankul (cerrah): 74
Freng gemileri: 265
Freng gulâmı: 128, 134, 147
Freng hakkâk: 177
Freng kalabağı: 118
Freng kalyonları: 132, 146
Freng konsolozları: 131, 294
Freng köleleri: 150
Freng kuyusu: 110, 146
Freng lisânı: 64, 113, 122, 140, 146, 153, 154, 158, 242, 318, 328, 334
Freng mahalleleri: 230
Freng Mani: 342
Freng pâbucu: 107, 142, 174, 248, 266, 281
Freng şapkası: 89, 97, 100, 257, 266
freng zahmeti: 43, 46
Freng zebânı: 282
Frengce: 322
Frengi: 106, 114, 123, 125, 133, 139, 170, 171, 173, 217, 236, 304, 311

Frengî altun: 269
Frengî atlâs: 89
Frengi cenerali: 154
Frengi dînâr: 334
Frengistân: 35, 75, 86, 96, 99, 117, 118, 120, 121, 135, 137, 152, 210, 215, 244, 249, 253, 261, 262, 268, 269, 276, 277, 282, 286, 290, 293, 310, 311, 314, 315, 331
Frengistân, Dib: 243, 245, 255, 265, 266, 276, 282, 293, 314, 337
Frengistân mellâhânları: 295
Freng-pesend nüzhet-âbâd kâ'a: 244
fûl (bakla): 75, 232
ful (çiçek cinsi): 120, 239, 244
Funcistân: 4, 255
Furkân: 40
Furkân-ı kerîm: 284
Furkân-ı mecîd: 12, 199, 214
furûn: 73, 186, 199
futûr ta'âmı: 271
fuzalâ: 60, 83
fülfül: 119
fülûs-ı ahmer: 28, 42
fünûn-ı şettâ: 334
fünûn-ı şi'riyye: 309
fütûhnâme: 280
fütüvvet-i Muhammedî: 41

- G -

Gaçiça karyesi: 264
Gâ'ib Baba: 110
Galata: 25, 111, 206, 276, 298, 347
Galata (İnebahtı) karyesi: 276
Galata kal'ası: 297, 298
Galata kullesi (İslâmbol): 162, 342
Galata mahallesi (Aydonat): 294
Galata nehri: 151
galyeta (gemi cinsi): 68, 145
ganâ'im: 16, 19, 90, 102, 104, 130, 133, 134, 147, 151, 171, 178, 198, 282, 296, 311, 346
ganem: 47
Ganî Paşa, Monla (Azak Paşası): 5, 28
ganîmet: 2, 3, 11, 16, 20, 26, 98, 134, 136, 156, 189, 191, 247, 248, 262, 341
gâr: 119, 121, 155, 180, 199, 200, 222
garâr: 124
Garb: 181
garîb yiğitler: 233
gasilhâne: 185
Gaston: 134, 137, 138, 170, 261
Gaston sahrâsı: 131, 133, 137, 170
gâv: 342
gavs-ı a'zam: 200
gavvâs: 62, 209
Gaydoronşi cezîresi: 241
gaytân: 75
gayyâ: 56

gayyâ deresi: 156
gazâ mâlları: 19, 112, 147, 343
gazâl: 296
Gazanfer Ağa oğlu câmi‘i (Alasonya): 85
gazâ-yı ekber: 1, 146, 214
gazâ-yı garrâ: 198
gazelhân: 73, 338
Gâzî Arslan Paşa, Gâzî: 288
Gâzî Durhân Beğ câmi‘i (Tırhala): 93
Gâzî Evrenos Beğ hammâmı (Yenice): 77
Gâzî Evrenos evkâfı: 78, 81
Gâzi Evrenos imâreti (Gümülcine): 38
Gâzî Evrenos mescidi (Gümülcine): 38
Gâzî Evrenos tekyesi (Gümülcine): 38
Gâzî Evrenos türbesi imâreti (Yenice): 77
Gâzî Ferhâd Beğ mescidi: 32
Gâzî Hüseyin Paşa hammâmı (Ohri): 329
Gâzî İbrâhîm Paşa vakfı: 97
Gâzî Koskı: 306
Gâzî Murâdiyye anbârlığı: 49
Gâzî Ömer Beğ câmi‘i (şehr-i Livâdiyye): 94, 105
Gâzî Sinân Paşa câmi‘i (kal‘a-i Elbasan): 320
Gâzî Sinân Paşa câmi‘i (kal‘a-i Kanye): 312
Gâzî Sinân Paşa sarâyı: 312
Gâzî yaylası: 78
Gâzîler kullesi (Selânik): 65
gazzâz: 309, 310, 320
Gazzâz Mehemmed Çelebi câmi‘i: 26
gazzâzhâne: 320, 348
Gazzâzlar çârsûsu (Belgrad): 309
Gazze: 44, 298
gedikli zu‘amâ: 214
gedikli zu‘amâ: 217
Gedüslü Halîfe: 107
Gekbiziyye: 133
Gelibolı: 160, 163
gelincik: 131, 318
gelincik çârsûsu: 321
gemi: 11, 12, 13, 19, 20, 22, 23, 24, 43, 51, 52, 63, 64, 66, 68, 87, 90, 91, 101, 104, 107, 108, 111, 112, 115, 119, 120, 121, 122, 124, 128, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 149, 150, 157, 159, 160, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 177, 181, 182, 185, 194, 195, 196, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 214, 218, 219, 220, 222, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 249, 250, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 274, 276, 277, 282, 283, 295, 296, 298, 304, 309, 311, 314, 315, 317, 320, 324, 335, 346, 347, 351
gemi burnu: 148
gemi direği: 185
gemi komanaları: 211
gemi palamarı ipleri: 95
gemi palamarları: 211
gemici: 132, 238
gendüm: 73, 83, 94, 232, 245
Geray Hân: 16, 18
Geray Sultân: 13, 25, 26, 29, 30
Gerçek Er Sultân: 259
gerdân: 349
Gerdek kayası: 62

gergedân: 116
Gergerlioğlu: 180
germâ: 62, 77
germâb: 35, 43, 63, 71, 308
germâbhâ-yı Demirhisâr: 63
germâbhâ-yı Lankada: 46
germâb-ı hammâm: 62, 165
germâb-ı nâfi‘-i İzdin: 101
geyik: 4
gılâl: 136, 176, 182
gılâl anbârı: 67, 97, 102, 105, 111, 134, 154, 176, 178, 276, 281, 283, 297, 312, 327
gılâl muhassılı: 181
Gılamuc: 206
gılmân: 96, 116, 168, 174, 239
gılmân-ı hâssa: 289, 332
gırâr: 170
gırâr esbâb: 170
gil (madeni): 246
Gîlân: 13, 152
Gîlân bâzârı: 98
Girid: 1, 29, 31, 48, 61, 96, 113, 115, 124, 125, 130, 132, 136, 137, 141, 147, 153, 158, 159, 160, 163, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 180, 181, 182, 186, 189, 193, 204, 205, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 223, 224, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 254, 258, 266, 267, 269, 271, 279, 283, 288, 289, 296, 314, 346, 350
Girid kralı: 234, 283
Girid mankırı: 34, 135, 280
Girid zeytûnu: 36
gomanalar: 101
Goranoz karyesi: 156
goroflar: 70
Gorona Katror: 147
Gorona (=Koron): 147
göğem: 5, 8
göğüslük: 110, 149, 266, 273, 282
Gökçedöllük karyesi: 24
Gökçegöz sarâyı (Anapolı): 164
Gökmedrese: 224
Göksu: 60
Göksun yaylağı: 61
göl: 3, 22, 43, 46, 47, 63, 68, 78, 256, 275, 276, 278, 279, 281, 282, 287, 288, 292, 303, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331
göl kapusu (Ohri kal‘ası): 327
Gölbaşı: 47
Gölikesri: 332
Gölikesri gölü: 292
Gölikesri kal‘ası: 85
Gölkoñur mahalli: 3, 4
Göllük: 184, 185, 186, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 213, 215, 218, 220, 222, 224, 249, 250, 251, 252
Göllük burnu: 218
Göllük deresi: 197
Göllük kapusu (Kandiye): 219
Göllük kolu: 250
Göllük tabyası: 194, 212, 218, 229, 231
gölü: 292, 310, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332
gömlek: 6, 55, 86, 140, 151, 209, 302
gömleklik bez: 83, 140

gönüllü: 185
gönüllü ağası: 163, 172
gönüllü askeri: 233
gönüllü garîb yiğitler: 233
Gönüllü (köle adı): 74
Gönye kal'ası: 188, 298
Gördüs: 119, 125, 127, 128, 130, 132, 134, 140, 150, 167, 169, 170, 258, 260, 274
Gördüs a'yânı: 128
Gördüs kal'ası: 125, 127, 128, 130, 140, 167, 169, 258, 259, 262, 271, 273, 274, 298
Gördüs sahrâsı: 125
Görice: 96, 304, 321, 332
göz ağrısı: 29
göz hapsi: 261
göz taşı: 119
gulâm: 3, 6, 7, 17, 29, 36, 44, 45, 47, 48, 73, 80, 96, 133, 134, 156, 157, 168, 170, 188, 192, 213, 258, 277, 279, 283, 284, 300, 303, 334
gûlbeyâbân: 116
gulgule-i Rûm: 259
gumâme: 187, 243
Gurebâ mahallesi (Aydonat): 294
gurebâ tulumu: 187
gurebâlar vekâlesi: 337
gurebâ-yı mücerredân: 59
gûristân: 37, 221
guruş: 6, 14, 16, 20, 21, 22, 24, 28, 29, 47, 51, 60, 69, 72, 98, 99, 101, 105, 114, 124, 125, 134, 136, 143, 147, 157, 172, 181, 182, 185, 198, 199, 236, 243, 256, 266, 269, 271, 275, 280, 287, 292, 297, 299, 307, 311, 330, 334, 337, 346
gûsfend: 61, 331, 337
gûyendegân: 338
Güğemli nâm mahal: 1
Güğemli nehri: 1, 2
güherçile: 210, 246
gül: 239, 244
gülâb: 103, 208
gülâbdân: 30, 103, 343
gülbâng-ı Ahmedî: 187
gülbâng-ı Muhammedî: 10, 82, 101, 187, 194, 195, 209, 210, 219, 251, 253, 254, 259, 260, 261, 262, 342, 343
Gülcemâl Bula: 74
gül-i gülistân: 32, 73, 123, 138, 155, 179, 244, 289
gül-i pembe: 146
gülistân: 81
güllâç baklavası: 166, 291
gülle: 21, 67, 142, 159, 164, 171, 173, 175, 179, 181, 188, 189, 194, 195, 199, 200, 201, 203, 207, 209, 211, 213, 216, 220, 231, 252
Güllü kal'ası: 157
Güllü kal'ası: 268
Gülmise Kadu: 74
gülnâr mevsimi: 63
gülnâr-ı hoşhor: 137
Gümlü Çîn kal'ası: 37
Gümlü Çîn (Yahudî): 37
gümrük: 49, 120, 205, 295
gümrük ağası: 107, 163, 287
gümrük dîdebânları: 231
Gümrük emînhânesi (Selânik): 72
gümrük emîni: 65, 105, 130, 134, 154, 172, 176, 204, 231, 233, 295, 313, 347
gümrük hânı: 295
gümrük hüddâmları: 132

gümrük kapusu: 231
Gümrük kapusu (Kandiye): 219
Gümrük Kapusu mescidi (Kandiye): 228
gümrük mâlı: 204
gümrükhâne: 49, 134, 348
Gümülcine: 37, 38, 39, 42, 48, 49, 340
gümüş: 17, 44, 45, 149, 246, 334, 341, 343
gümüş balıkları: 55
gümüş çeleng: 183
gümüş düğme: 59
gümüş düğmeli bağır yeleği: 266
gümüş eğer: 17
gümüş hâtem: 43
gümüş kopça: 59
gümüş ma'deni: 44, 57, 318
gümüş suhûn: 204
Gümüş şehri: 44
gümüş tabyası: 173
gümüş tahta: 52
gümüş takye: 266
gümüşhâne: 44, 45
Gümüşsuyu: 293
Günbay Hân: 16
Güngörmez mahallesi (Belgrad): 307
Güngörmez mahallesi mescidi (Belgrad): 308
Gürcistân: 255
gürgan: 338
gürzbâz: 338
Güvat karyesi: 332
güve: 248
güvercin: 180, 292
Güvercinlik: 34
Güverte sahrâsı: 346
Güveze karyesi: 63

- H -

hâb nefîrleri: 197
habbâzîn: 337
Habeş: 44, 255
Habeşî Musâhib: 191
Habîb, Cerrâh Usta: 165
Habîb Çelebi mescidi (kal'a-i Ağrıboz): 110
Habîb-i Hudâ: 119
Habîb-i Neccâr: 71, 123
Haccâc-ı zâlim: 14, 17, 192
hacc-ı şerîf: 94, 346
haccü'l-ekber: 199
hâcegî: 25, 59, 72, 88
Hâcer anamız: 40
hacer-i mermer: 84
Hacı Ahmed sarâyı (Zaranta): 263
Hacı Alî câmi'i (Atina): 117

Hacı Alî hammâmı (Atina): 117
Hacı Alî mektebi: 293
Hacı Arslan Çiftliği: 30
Hacı Beğ mahallesi (kal'a-i Ergiri): 300
Hacı Bekir câmi'i (Yenişehir): 88
Hacı Bektaş ocağı: 183
Hacı Bektaş-ı Velî: 179, 343, 344
Hacı Bektaş-ı Velî tekyesi (kal'a-i Kanye): 312
Hacı Bevvâbîn câmi'i (Gümülcine): 38
Hacı Efendi: 89
Hacı Hamza câmi'i (Ohri): 329
Hacı Hamza mahallesi (Ohri): 328
Hacı Hasan tekyesi (kal'a-i Elbasan): 320
Hacı Kâsım câmi'i (Ohri): 328
Hacı Muhammed Bektaş-ı Velî hânkâhı: 103
Hacı Murâd câmi'i (kal'a-i Ergiri): 300
Hacı Murâd câmi'i (Resna kasabası): 331
Hacı Yusuf câmi'i: 26
Hacı Yûsuf medresesi: 26
Hacıoğlu kasabası: 24
haç: 20, 30
Haçek sahrâsı: 188
haçlı bayraklar: 137, 147, 171, 201
haçlı peykerler: 112, 134, 137, 185, 193, 194, 195, 198
Haçlı tabya: 186, 189, 212, 223
haddâd: 228
haddâdî balta: 48
hadeng-i Rûmî: 3
hadîd bâb: 32, 141
hadîd kapu: 131, 176
hadîdden top makasları: 211
hadîd-i cedîd kapu: 299
hadîka: 38, 75, 119
hadîka-i gül-i gülistân: 73
hadîka-i ravza-i bâğ-ı cinân: 299
hadîka-i ravza-i Rıdvân: 239, 319
hadîka-i rızvân: 336
Hâdim Ağa: 99
hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn: 179
hâdise-i kübrâ: 277
haffâf: 25, 70, 310
haffâfhâne: 308
haffâflar bâzârı: 72
Hâfıza kasabası: 27
Hâfıza (Süleymân Hân'ın musâhibesi): 27
hâfız-ı Kur'ân: 88, 104, 145, 290, 329
Hafila (köle adı): 128
Hafs kırâ'atı: 290, 329, 348
haftân: 55, 74, 89, 191
Haftân karyesi: 29
haftâncıbaşı: 113
hahamhâne: 74
hâkim: 20, 34, 36, 37, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 52, 56, 69, 81, 85, 90, 97, 99, 110, 111, 119, 125, 130, 132, 134, 138, 151, 156, 158, 162, 163, 167
210, 243, 258, 271, 272, 277, 282, 286, 292, 304, 305, 309, 318, 321, 327, 333, 334, 337, 340, 345, 346, 351
hakîm şerbeti: 169

hâkimân-ı örfî: 181, 327
Hâkimân-ı şer‘-i Resûl: 65
hâkim-i örf: 49, 65, 91, 107, 113
hâkim-i şer‘î: 57, 65, 87, 107, 154, 172, 214, 327
hâkimü'l-vakt: 44
hâkimü'ş-şer‘: 181
hakîr (Ayrıca bkz. Evliya Çelebi): 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 42, 45, 47, 48, 49, 52, 54, 59, 63, 66, 70, 75, 77, 78, 79, 81, 90, 96, 97, 101, 102, 103, 104, 117, 120, 125, 128, 132, 133, 134, 136, 137, 146, 147, 151, 152, 157, 158, 160, 163, 168, 170, 171, 174, 178, 179, 182, 185, 187, 188, 196, 198, 199, 200, 206, 208, 209, 210, 213, 215, 216, 217, 218, 221, 224, 236, 238, 242, 248, 253, 256, 258, 260, 261, 262, 263, 266, 267, 269, 270, 271, 274, 275, 276, 279, 282, 283, 284, 286, 288, 290, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 307, 308, 311, 317, 318, 320, 329, 330, 331, 332, 335, 339, 340, 341, 344, 345, 350
hakkâk: 177
halat: 147
halâyıklar: 322
Haleb: 44, 51, 59, 64, 98, 122, 184, 194, 197, 204, 206, 212, 217, 219
Haleb vâlîsi: 184, 192, 195, 197, 204, 250, 251, 253, 256
Halebü'ş-Şehbâ: 122, 146, 184
halhâl: 334
hâlîçe: 72, 75, 115, 225, 288
hâlîçe-i Sifâhânî: 223
Hâlid ibn Velîd: 298
Halîl Ağa: 326
Halîl Ağa hammâmı (Selânik): 71
Halîl Ağa, Kemalî: 338
Halîl Ata salası: 13
Halîl Paşa, Kapudan: 110
Halîl Paşa, Koca (Kapudan): 266
Halîlü'r-rahmân: 174, 306
Halîm Efendi: 17, 18
hâlis akçe: 44
Hâlis Efendi: 47
halkârî: 224, 226, 334, 342
Hallâc-ı Mansûr: 213
halvet: 71
halvethâne: 223
Halvetî: 229, 313
Halvetî hânkâhı: 263, 272
Halvetî meşâyihleri: 226
Halvetî şeyhi: 277
Halvetî tarîki: 58, 94, 117, 137, 161, 300
Halvetî tekyesi: 308, 320
Hamâ: 93
hamâllık: 157
Hamdî Efendi, Mizistre müftîsi: 227
Hamdî Efendi, Şeyhülislâm: 154, 161
hamele-i arz sevr: 116
hamele-i hâfız-ı Kur’ân: 348
hameletü'l-arş: 116
hameletü'l-arz: 116
Hamîd: 184, 217
Hamîs (Evliya Çelebi'nin atı): 303
hammâl: 262
hammâl semeri: 174, 248
hammâm: 24, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 63, 71, 72, 75, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 92, 93, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 122, 127, 129, 130, 131, 134, 137, 138, 139, 140,

142, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 168, 174, 175, 177, 178, 180, 190, 202, 228, 230, 231
237, 241, 245, 256, 263, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 283, 286, 288, 289, 290, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 301, 303, 304, 305
308, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 321, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 336, 338, 339, 340, 342, 346, 347, 348, 350
hammâm kubbesi: 53, 114, 119, 255, 256
hammâm silecekleri: 82, 83
hammâmât-ı mahsûs-ı a'yân: 308
hammâmât-ı mahsûs-ı sarây-ı a'yân: 350
hammâmât-ı sarây-ı kibâr: 88
Hammâmcı Paşa: 350
Hammâmcı Paşa bâğı (Tekirdağı): 349
Hammâmcı Paşa sarâyı (Tekirdağı): 348
hammâmcık: 53, 97, 129, 131, 155, 176, 313, 333, 341
hammâmlı sarây: 293
Hammâmlu çiftliği: 294
hamr-ı ahmer-gûn: 231
hamr-ı harâm: 166, 273
Hamursuz nâm su kuyusu: 146
Hamza Baba Sultân tekyesi: 345
Hamza Beğ: 97
Hamza Beğ câmi'i (kal'a-i Fener): 97
Hamza Beğ câmi'i (Selânik): 70
Hamza Beğ evkâfı: 97
Hamzo (Elbasanlı adı): 322
hân: 14, 15, 24, 25, 28, 31, 34, 37, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 59, 63, 72, 77, 85, 86, 88, 90, 92, 97, 99, 101, 102, 104, 107, 108, 113, 119
122, 127, 129, 130, 133, 134, 137, 140, 142, 144, 146, 147, 152, 155, 156, 159, 161, 162, 165, 168, 175, 176, 177, 179, 180, 228, 230, 237
241, 245, 263, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 281, 283, 285, 286, 288, 290, 291, 293, 294, 295, 297, 299, 303, 304, 305, 310, 312, 313, 315
319, 320, 322, 324, 326, 328, 329, 331, 332, 333, 337, 338, 340, 344, 348, 351
hân bâzârı: 338
Hân Depesi: 8
Hân kapusu (Kandiye): 219
hân kazakdaşları: 14
Hanbelî: 65
hâncuğaz: 53, 129, 281, 317
hançer: 6, 336
handak: 3, 13, 23, 31, 32, 38, 49, 54, 56, 57, 65, 66, 82, 97, 100, 105, 106, 108, 109, 114, 128, 130, 131, 134, 139, 142, 143, 144, 148, 151, 152
155, 157, 162, 164, 166, 172, 176, 180, 182, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 212, 213, 215, 218, 220, 221, 222, 223, 231, 232
249, 250, 251, 257, 263, 272, 278, 281, 283, 285, 288, 293, 294, 295, 296, 299, 304, 306, 312, 313, 316, 317, 319, 321, 323
hânedân hammâmları: 33, 145
hânedân kuyuları: 72
Hanefî çeşmeleri: 330
Hanefî kurnaları: 46
Hanefî lüleleri: 223
Hanefî muslukları: 225
Hanefî Nu'mân-ı Sâbitî: 197
Hanefî, şeyhülislâm-ı: 65
Hanefî, vakt-i: 197, 200
Hanefî-i Nu'mân ibn Sâbitî: 54
Hanefiyyü'l-mezheb: 310
hâne-i avârız: 73, 76, 325
hânende: 323
hânendegân: 290
hân-ı âlîşân: 15
hân-ı bâzergân-ı kârbân: 348
hân-ı bâzergân-ı sevdâgerân: 340
hân-ı erbâb-ı tüccârât: 131

hân-ı gurebâ: 321
hân-ı hâcegân: 59, 72, 93, 174, 230, 333
hân-ı hâcegân-ı sevdâgerân: 309
hân-ı hâcegân-ı tüccârân: 290, 320
hân-ı hâcegiyân: 329
hân-ı hâce-i sevdâgerân: 52
hân-ı kârbân: 150
hân-ı kârbânsarây: 155
hân-ı mihmânsarây: 326
hân-ı müsâfirîn: 80, 143
hân-ı sevdâgerân: 77, 163, 165, 230, 301, 339
hân-ı tüccârân: 25, 27, 32, 34, 36, 43, 46, 47, 56, 63, 72, 82, 88, 97, 99, 100, 110, 112, 117, 127, 155, 161, 177, 271, 272, 285, 309, 316, 336, 347
Hanifi (câriye adı): 322
hânkâh: 35, 38, 58, 71, 77, 82, 84, 88, 93, 99, 107, 109, 112, 127, 131, 139, 143, 145, 155, 165, 173, 177, 229, 271, 272, 285, 290, 293, 300, 308, 312, 313, 320, 332, 333, 340, 342, 348
hânkâh-ı Bektaşiyân: 177, 229
hânkâh-ı Celâleddîn-i Rûmî: 88
hânkâh-ı Halvetî: 263, 272
Hânlar tabyası: 184
hannâs: 116
Hanya: 171, 172, 173, 174, 175, 180, 182, 189, 194, 202, 204, 208, 210, 214, 216, 232, 236, 238, 239, 240, 247, 248, 251, 271
Hanya kal'ası: 141, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 189, 190, 195, 204, 205, 215, 236, 238, 239, 240, 241
Hanya körfezi: 238
Hanya limanı: 171, 194
Hanya muhâfazası: 189
Hanya muhâfızı: 182
Hanya Paşa (Sokollu Mehemmed Paşa oğlu): 27
Hanya üzümü: 174
Hanya vezîri: 208
hârâ: 89, 273
harâbât erenleri: 72, 155
harâc: 37, 41, 85, 86, 117, 245, 257, 268, 269, 325, 335
harâc ağası: 54, 57, 87, 91, 107, 114, 125, 137, 139, 143, 148, 162, 163, 176, 233, 271, 272, 280, 287, 296, 299, 306, 318, 327, 339, 347
harâc emîni: 34, 37, 44, 46, 49, 51, 65, 81, 86, 99, 101, 105, 130, 134, 142, 154, 172, 275, 313
Harâccı karyesi: 29
Harâccı mescidi: 32
harâm: 75
harâmî: 284, 326, 338
Harâmî adacığı: 122
Harâmî adası: 122
Harâmî cezîresi: 124
Harâmî limanı: 136
harâmî pusu yerleri: 162
harâmîbaşı: 284
harâmîler: 46, 303, 307
harar: 168, 174
harar esbâb: 170
harbe: 210, 236, 246, 260, 267
harbe şişler: 210
harbende: 192
harc: 24
harc-ı râh: 23, 28, 45, 49, 256, 346
hardal: 232
hardâliyye: 322

hardâliyye şerbeti: 349
harekânî sütûn: 224
harem: 25, 26, 32, 50, 57, 58, 60, 69, 70, 71, 329
Haremeyn muhâsebecisi: 233
Haremeyn [ü] Irâkeyn: 205
Haremeyni'ş-şerîfeyn: 179
Harez deryâsı: 13
Hârezmiyân: 214
Hârezmşâhî: 14, 55, 98, 210, 302, 323, 338
hargâh: 62, 76, 98, 158, 168, 169, 180, 189, 195, 198, 204, 209, 259, 264, 291, 303, 323, 337, 338
harîr: 75, 118, 146, 151, 152, 247, 248, 277, 302
harîr atlâs zıbun: 302
harîr boyaları kökü: 280
harîr fisdân: 106
harîr hâlîçe-i Sifâhânî: 223
harîr hil'at-i fâhire: 291, 350
harîr kappânı: 348
harîr kuşak: 282, 291
harîr muhattem: 151
harîr muhattem kuşak: 110
harîr mukaddem kuşak: 106
harîr teybend kuşak: 294
harîrden büründük: 151
harîr-i gûnâ-gûn: 174, 270
harîr-i muhtem: 243
harîrli çârşef: 83
Harîszâde Ağa: 316
Harîszâde câmi'i (kal'a-i Pekin): 316
Harmanlık hânı: 341
Hârûn peygamber: 41
Hârût: 232
hâs: 28, 47, 232, 255, 278
hâs kâ'immakâmı: 124
hâs tavla atlar: 22
Hasan Ağa: 269
Hasan Ağa câmi'i (Vodina: 80
Hasan Ağa, çiftlik kethudâsı: 284
Hasan Ağa, Emîr (Bardunya kapudanı): 269
Hasan Ağa, Haseki: 183, 184, 231
Hasan Ağa sarâyı: 92
Hasan Ağa, Yeniçeri: 305
Hasan Ağazâde, gümrük emîni: 105
Hasan Baba mezkiti (kal'a-i Ağrıboz): 109
Hasan Baba Sultân: 84
Hasan Balızâde câmi'i (kal'a-i Elbasan): 320
Hasan Beğ: 170
Hasan Beğ, Abdî Paşazâde: 170
Hasan Beğ câmi'i: 87, 100
Hasan Beğ, Gâzî: 88, 101
Hasan Çavuş: 138
Hasan Çelebi, Kapudan: 89
Hasan Halîfe, Nâ'ibzâde: 94
Hasan, İmâm: 102
Hasan Kethudâ: 136
Hasan Kethudâ (Nüzûl Emîni): 202

Hasan Paşa: 130, 158, 160, 163, 165, 173, 256
Hasan Paşa câmi‘i (kal‘a-i Hanya): 173
Hasan Paşa kal‘ası: 22
Hasan Paşa, Kör: 174
Hasan Paşa, Mora paşası: 135, 160, 256
Hasan Şâh: 323
Hâsân, şehr-i: 40
Hâsbâğçe: 58
haseki: 45, 121, 183, 184, 231
Haseki Ağa, Turnacıbaşı: 184
Hasekîler sarâyı (Kandiye): 230
hasîr: 141
Hasköy kasabası: 26
hâss: 28, 46, 47, 61, 65, 86, 125, 129, 134, 151, 154, 162, 172, 176, 257, 275, 276, 277, 278, 282, 287, 296, 303, 305, 325, 327, 332, 333, 344
Hassân (Nakkaş): 71
Hassân, Şâ‘ir: 41
hâss-ı hümâyûn: 25, 51, 91, 99, 107, 113, 114, 130, 163, 175, 232, 233, 239, 240, 245, 247, 271, 275, 280, 285, 293, 294, 315, 318, 325, 333, 346
hâss-ı vâlide sultân: 111
hasta: 77
hastalık: 107
Haşa karyesi: 125
haşeb: 26, 71
haşeb cisr: 31, 50, 54, 79, 108, 144, 166, 282, 322
haşhâş: 63, 83, 294
Hâşimî: 74, 149, 298, 321, 349
hâtem: 43, 199
Hâtem-i Tayy: 128, 269
hatîb: 94, 143
hatman: 198
hatm-i şerîf: 29, 188, 208, 311, 344
hatt: 26, 30, 38, 55, 70, 79, 103, 121, 198, 208, 212, 224, 270, 343, 344
hattât: 38
hattât halîfeleri: 212
Hatt-ı şerîf: 17, 78, 79, 80, 189, 193, 247, 292
hatt-ı yarlığ-ı belîğ-i şâhî: 343
Hatukay: 6
Hatukay Çerkesleri: 6
Hatukay köyü: 27
hâtûn: 322
Havâle tabyası: 149
havân: 180
havân kumbaraları: 182
havân taşları: 180, 185, 187, 200, 201, 250, 251
havân topları: 184, 189, 212, 220, 250
havâriyyûn: 120, 121, 123, 133, 216, 242, 243, 334
Havarnak: 55, 67, 122, 145, 159, 223, 226, 244, 287, 319, 342
havâss-ı hümâyûn: 106
havâtîn: 74
havlı: 105, 167
hâvlı makreme: 83
Havli dağları: 128
Havrân: 75, 349
Havsa: 27, 28, 31
havuc: 75

havuz: 86, 180, 223, 305, 307, 316, 319, 322, 330, 342
havuz meydânı (Kandiye): 226
havz: 42, 43, 46, 53, 54, 55, 57, 63, 70, 72, 80, 86, 93, 100, 106, 120, 121, 138, 139, 161, 169, 173, 202, 223, 225, 226, 228, 231, 241, 244, 260 272, 273, 285, 293, 305
havz-ı Hanefî: 57, 161, 223
havz-ı Şâfi'î: 62, 86
hayâl harîr bez: 151
hayâlbâz: 338
Hayber gazâsı: 324
Haydar Paşa câmi'i (Ohri): 329
Haydar Paşa mahallesi (Ohri): 328
haydud: 46, 297
hayduk: 338
hayemât: 235, 331, 338
Hayırlıoğlu: 180
Haylî (şair): 216, 227
hayme: 8, 46, 62, 63, 76, 98, 118, 158, 168, 169, 180, 189, 195, 198, 204, 209, 259, 261, 264, 291, 303, 323, 337, 338
Hayme Kadın (Tekirdağlı kadın adı): 350
Hayrabolu: 346, 347
hayrât: 26, 28, 34, 44, 50, 51, 52, 73, 77, 85, 88, 89, 92, 97, 100, 107, 110, 127, 142, 143, 165, 179, 276, 293, 300, 312, 317
hayrât-ı mâ-i kevser: 110
Hayreddîn Paşa: 59, 295
Hayreddîn Paşa, Kapudan: 130
Hayrullâh (zengî Arab adı): 83
hayvânât: 2, 3, 4, 16, 22, 63
hayyât: 200
hayyâtlar çârsûsu: 72
hazâ'in: 207, 210, 234
hazîne: 15, 17, 27, 35, 72, 86, 88, 98, 110, 191, 205, 207, 213, 226, 280, 323
hazîne miftâhları: 212
Hazînedâr-ı Hâssa: 191
hedâyâ: 7, 17, 22, 24, 25, 26, 27, 40, 78, 83, 89, 96, 107, 125, 136, 140, 143, 147, 149, 151, 238, 239, 242, 254, 257, 262, 266, 277, 295, 329, 343
hekîm dükkânları: 180
hekîm şerbeti: 261, 334
hekîmbaşı: 347
helâlî libâs: 273
Hellana, Kostantin kralın anası: 64, 69
helvâ: 25, 147, 342
helvâcı: 25
hendese: 57, 68, 77, 83, 109, 116, 122, 234, 330
Henîbe (cariye adı): 74
hergele: 35
herîse: 349
Hersek: 50, 61, 82, 143, 198, 206, 285, 287, 310, 326, 339
Hersekistân: 318
Heşdek: 1, 13
Heşdek kavmi: 4, 30
heyâkil-i mutalsamât: 283
hey'et kitâbları: 233
Heyhât: 2, 4, 5, 8, 21
Heyhât sahrâsı: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 11, 13, 16, 18, 20, 21, 22, 30, 255, 298, 335
hezâr-fen Cemşîd: 110
hezârî: 78
hımâr: 141, 159, 180, 181, 182, 186, 267

hımârbâz: 338
Hınkoğlu sarâyı (Aydonat): 293
hınnâ: 67
hınzîr: 2, 4, 23, 192, 197, 223, 264, 267
hınzîr dâmları: 191
Hırıstiyânlar cezîresi: 257
hırızma: 211
Hıristiyan: 124
hırka-i peşmîne: 343
hırka-pûş erenler: 272
Hırkîl kral: 298
Hırkîl, Rûm Kayser: 324
hırmen: 183, 330
hırsız: 6, 37, 41
Hırvadistân: 30, 89, 206
Hısım Hasan Ağa kâşânesi (kal'a-i Elbasan): 319
Hısım Mehemmed Ağa sarâyı (kal'a-i Elbasan): 319
Hısım Mehemmed Paşa sarâyı (kal'a-i Elbasan): 319
Hıtâ: 18, 19, 244, 255
Hıtâyî: 17
hıyâbân-ı Acem: 60, 83, 89, 131, 243, 273, 291, 309, 341
hıyâbân-ı Rûm: 260
hıyarşember (ağaç cinsi): 244
Hızır: 12, 302
Hızır Ağa câmi'i (kal'a-i Ergiri): 300
Hızır Ağa (Yeniçeri Ağası): 319
Hızır Beğ hammâmı (Karaferye): 82
Hızır Efendi, eş-Şeyh: 94
Hızır-İlyâs: 55, 60, 84
hızriyyât makûlesi: 349
hilâfet: 31
hilâfet sikkesi: 64
Hilâl vilâyeti: 146, 185, 240, 242
hil'at: 332
hil'at-i fâhire: 6, 74, 80, 89, 185, 191, 193, 198, 248, 252, 256, 269, 272, 290, 291, 307, 345, 350
hil'at-i pâdişâhî: 191
hil'at-i zerdûz: 185
hil'at-i zer-ender-zer: 7
hîlebâz: 338
Hilevne: 206
Hilkadis karyesi: 285
Hind: 98, 244, 337
Hind sadefkârîsi: 342
Hindî Baba Ca'fer tekyesi (Kandiye): 229
Hindî Baba Mansûr Dede: 188, 208, 213
Hindî Baba tabyası: 184
Hindî Ca'fer Baba mescidi (Kandiye): 228
Hindî tabyası: 212
Hindistân: 140, 255, 339
Hindistân reçelleri: 45
Hindû: 74, 149
hisâr dizdârı: 66
hisâr eri: 65, 105, 108
hisâr eri ağası: 172
Hisâr kirazı: 137

Hisârbeği karyesi: 79
Hisârcık karyesi: 33
Hisârlı karyesi: 344
hisâr-pîçe: 274
hişt: 236
Hoca Beğ menzili: 22
hokkabâz: 55, 338
Holumiç: 134, 135, 137, 261
Holumiç burnu: 134, 135
Holumiç kal'ası: 131, 132, 133, 134, 135, 136
hora depme: 302
Horapan karyesi: 81
Horasân: 51, 54, 116
horasânî: 115, 117, 213, 219, 230, 231, 281
horasânî kireç: 218, 226, 231, 328
horasânî sıvalı minâre: 178
Horasânoğlu mesîregâh tekyesi (Kandiye): 229
Horasânoğlu tekyesi: 179
Horomova karyesi: 303
horos: 134
Horos burnu: 150
horos depüp (oyun): 302
Horpuşta, şehr-i: 332
Hortaç, ayn-ı: 72
Hortaç câmi'i: 70
Hortaç dağı: 72, 75, 76, 91
Hortaç mahallesi (Selânik): 73
Hortaç Sultân câmi'i: 69
Hortaç Sultân dağları: 65
Hortaç, Şeyh: 69, 72, 73, 76
Hortas balı şerbeti: 75
Hortas köyü: 76
hoşâb: 75, 155, 330
hoşmerim: 331
Hoten: 18, 19, 244, 255
Hoten âhûsu: 122
Hoyana yolu: 294
hûb balığı: 275
hubûbât: 75, 181, 232
huccâc gemileri: 205
huccâc-ı müslimîn: 208
huccet-i bâtıla: 196
Hudâvendigâr: 335
hukemâ: 41, 107, 111, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 138, 234, 243, 248, 293, 310, 314, 318
hukemâ-yı hâzık: 74, 122
Hukemâ-yı kudemâ: 119, 120, 123, 233
hukemâ-yı Rûmiyyûn: 113
Hulagu Hân: 16, 19, 298
hulviyyât: 330
humhâne: 72
hummâ (hastalık): 119
humma (=kaplıca): 43, 62, 77, 101
hummâ-yı muhrıka: 36, 70, 301
Hundi Kadın: 74
Hundî (Tekirdağlı câriye adı): 350

Hunkâr câmi‘i: 208, 269, 330
Hunkâr câmi‘i (Belgrad): 308
Hunkâr câmi‘i (Delvinye): 297
Hunkâr câmi‘i (kal‘a-i Ayamavra): 281
Hunkâr câmi‘i (kal‘a-i Elbasan): 319
Hunkâr câmi‘i (kal‘a-i Hanya): 173
Hunkâr câmi‘i (kal‘a-i Margılıç): 294
Hunkâr câmi‘i (Kandiye): 208, 209, 211, 224, 228
Hunkâr câmi‘i kurrâsı (Yanya): 290
Hunkâr câmi‘i mahallesi (Avlonya): 313
Hunkâr câmi‘i mektebi (Yanya): 290
Hunkâr câmi‘i (Ohri): 327, 328, 329
Hunkâr câmi‘i tekyesi (kal‘a-i Elbasan): 320
Hunkâr câmi‘i (Yanya): 289, 290, 291
Hunkâr câmi‘i (Zaranta): 269, 270
Hunkâr hâssı: 314
Hunkâr imâreti (kal‘a-i Elbasan): 320
Hunkâr mahallesi (Belgrad): 307
Hunkâr mahallesi (kal‘a-i Ayamavra): 281
hurdegîr: 69
hûrî: 116
hurmâ: 45, 110, 140, 240, 246, 247
hurmâ ağacı: 110, 244
Hurrem Efendi (Ulu câmi‘ imâmı): 84
Husrev Efendi: 80
Husrev Efendi câmi‘i (Vodina): 80
Husrev (Evliyâ'nın gulâmı): 283
husrevânî küp: 190
hûş u tuyûr: 7, 64
Hûşeng Şâh: 335
hût: 116
hutbe: 19, 130, 131, 162, 209
hutebâ: 14, 21, 50, 60, 68, 147, 224, 225
hücre: 30, 322
hüddâm: 3, 6, 10, 11, 23, 31, 48, 50, 68, 70, 73, 77, 78, 102, 103, 104, 107, 133, 136, 141, 146, 147, 152, 158, 168, 187, 224, 254, 256, 269, 271, 297, 300, 307, 308, 311, 318, 319, 321, 328, 329, 330
hümâyûnnâme: 180
Hündi karyesi: 346
hünkâr: 30
Hünkâr bâğçesi: 29
Hünkâr câmi‘i: 195, 224
Hünkâr câmi‘i bânghânesi: 225
Hünkâr câmi‘i evkâfı (Hanya'daki): 239
Hünkâr câmi‘i (Kandiye): 224, 229, 231
Hünkâr câmi‘i (Kisoma): 239
Hünkâr câmi‘-i manastırı: 224
Hünkâr çeşmeleri (Kandiye): 228
Hünkâr mektebi (Kandiye): 229
hünkâr sarâyı: 32
Hünkâr yaylağı: 101
Hüsâm Efendi: 97
Hüsâm Efendi çeşmesi: 81
Hüsâmeddîn, Seyyid: 343
Hüseyin Ağa câmi‘i (Avlonya): 313
Hüseyin Ağa dershânesi (Avlonya): 313

Hüseyin Ağa mahallesi (Avlonya): 313
Hüseyin Ağa, Sarıkabak: 260
Hüseyin Baykara: 61, 73, 317
Hüseyin Baykara fasılları: 290
Hüseyin Baykara meclisleri: 17, 98, 303, 323
Hüseyin Baykara sohbetleri: 60
Hüseyin Efendi, eş-Şeyh: 94
Hüseyin Efendi hânkâhı (Tarapoliçse): 161
Hüseyin Efendi tekyesi (Atina): 117
Hüseyin, Frenk: 28
Hüseyin, İmâm: 88, 98, 102, 236, 344
Hüseyin Paşa: 176, 178, 246, 294, 306, 309
Hüseyin Paşa, Abaza Sarı: 186, 213, 229
Hüseyin Paşa câmi'i imâreti (kal'a-i Retime): 177
Hüseyin Paşa, Gâzî, Deli (Serdâr-ı Mu'azzam): 172, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 184, 210, 213, 215, 220, 229, 237, 239, 240, 241, 242 245, 246, 329
Hüseyin Paşa hammâmı (Ohri): 329
Hüseyin Paşa mektebi: 293
Hüseyin Paşa sarâyı: 307
Hüseyin Paşa, Sarı (Siyâvuş Paşa karındaşı): 190
Hüseyin Paşa Taburu nâm mahal: 176, 215
Hüseyin Paşa tabyası: 218, 222
Hüseyin Paşa tahrîri: 177
Hüseyin Şah: 293
Hüsn-i Dil-i Âhî: 84
hüsn-i hatt: 30, 55, 70, 79, 103, 212, 343, 344

- I -

ığrib: 325
ıhtapot (deniz mahsulü): 267
Ikrît: 233, 234
Ikrît ceziresi: 234
Ikrît kral: 234, 241, 243, 244, 283
Ikrît Rûmları: 218
ılıca: 35, 43, 46, 62, 63, 101
Irâk: 98, 115, 337
Irâk pâdişâhı: 36
Irâk-ı Acem: 255
Irâk-ı Arab: 255
Irâk-ı Bağdâd: 4
Irâk-ı Dâdyân: 255, 283, 335
Irâk-ı Sıfâhân: 255
ırgat: 256, 257, 260, 262, 270
ısdınka: 211, 257
ısıtma (hastalık): 70, 119, 182
Iskala kapusu (Atina): 118
Iskala karyesi: 157
Iskarapoz [Ikseropotamu] deyri: 45
ıskarça: 133
Iskemnoz karyesi: 112
Iskırapar: 96, 305, 306, 309
Ispançe nehri: 55

ısparçına nâm ip: 201, 211
Ispırahoma nehri: 151
ıstabl: 329
ıstabl-ı anterî: 25, 34, 289, 342
ıstacalar (gemi parçası): 201
ıstafilya üzümü: 277
Istandina cezîresi: 201
Istandiye adası: 181, 182, 196, 207, 209, 252, 254
Istanimaka: 340
Istarova: 325, 331, 332
Istavroz karyesi: 30
ısyân: 262, 264, 296
ısyân [u] tuğyân: 130, 260, 296
ışâ namâzı: 30
Itâbe (köle adı): 165
Ivaz Geray Sultân: 30
ıydeyn: 302
ıyd-ı adhâ: 13, 37, 82, 210, 248, 254, 323, 338
ıyd-ı bed-nâm: 82
ıyd-ı ekber: 82, 192
ıyd-ı şerîf: 61, 80
ıydiyye: 319
ızâr: 55, 89

- İ -

ibibik kuşları: 17
İbn-i âdem bâzârı: 337
İbrâhîm Ağa câmi‘i: 33
İbrâhîm Ağa, Çavuşbaşı Köse: 212, 229
İbrâhîm Ağa, Ebü'l-hayr Sadrıa‘zam Kethudâsı: 44
İbrâhîm Ağa, Halîlîzâde: 29
İbrâhîm Ağa, Kara Kethudâ: 27, 30
İbrâhîm Ağa tekyesi (Kandiye): 229
İbrâhîm Ağa, Vezîria‘zam Kethudâsı: 170
İbrâhîm Ağa, Voyvoda: 122
İbrâhîm Baba, Gâzî: 127
İbrâhîm Beğ, İbrâhîm Hânzâde: 106
İbrâhîm Beğzâde: 125
İbrâhîm Çavuş câmi‘i, şîrîn kârlı .i.kârgîr: 131
İbrâhîm Çelebi (dîvân efendisi): 10
İbrâhîm Çelebi, Kâtib Hacı: 271
İbrâhîm Dessûkî, Şeyh: 98, 338
İbrâhîm Efendi (imâm): 5
İbrâhîm Gülşenî, Şeyh: 229
İbrâhîm Hân câmi‘i: 224
İbrâhîm Hân câmi‘i (kal‘a-i Retime): 177
İbrâhîm Hân, Sultân: 44, 45, 138, 171, 172, 173, 175, 176, 178, 179, 213, 214, 224, 228, 231, 236, 237, 262, 305, 317
İbrâhîm Hân tahrîri: 172
İbrâhîm Hânzâde: 106
İbrâhîm, Hazret-i: 40, 124, 132
İbrâhîm Kethudâ Paşa: 206, 213, 222
İbrâhîm Paşa: 13, 52, 180, 185, 194, 196, 199, 204, 205, 206, 226, 305, 346

İbrâhîm Paşa, Arnavud (Yeniçeri Ağası): 184
İbrâhîm Paşa askeri: 185
İbrâhîm Paşa câmi'i: 226
İbrâhîm Paşa câmi'i (Kavala): 52
İbrâhîm Paşa, Defterdâr (Şâm vezîri): 182, 183, 186, 190, 204
İbrâhîm Paşa, Ebü'l-hayr Kethudâ (Haleb vâlîsi): 24, 184, 185, 190, 192, 194, 195, 197, 204, 205, 209, 213, 219, 224, 226, 228, 229, 230, 250, 251, 253, 256, 272
İbrâhîm Paşa kapusu (Kandiye): 219
İbrâhîm Paşa, Koca: 213
İbrâhîm Paşa kolu: 183, 184
İbrâhîm Paşa, Makbûl: 47, 51
İbrâhîm Paşa, Melek: 205, 209, 228, 229, 230
İbrâhîm Paşa müttevellîsi: 97
İbrâhîm Paşa, Sarhoş: 13
İbrâhîm Paşa (Yeniçeri Ağası): 179, 193
İbrâhîm Paşa, Yırtlas: 181, 237
İbrâhîm (Peygamberimizin oğlu): 41
İbrâhîmli karyesi: 30
ibrik: 33, 89
ibrîşim: 155, 225, 277, 288
İbtidâ Salâ (=İpsala): 346
iç ağaları: 5, 7, 8, 10, 22, 27
iç hisâr: 35, 91, 99, 144, 148, 154, 231
İç kal'a: 32, 65, 91, 99, 101, 105, 117, 126, 131, 134, 139, 141, 142, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 172, 173, 174, 176, 177, 231, 232, 272, 273, 278, 280, 281, 284, 285, 287, 291, 306, 312, 313, 327, 328
İç kal'a mahallesi (kal'a-i Ayamavra): 281
iç kal'a mescidi (Kavala): 52
İç Manya: 267, 268, 269
İç Manyata lisânı: 268
İdrîs Ağa: 151
İdrîs, Hazret-i: 40, 96
İdriv Çakıllı karyesi: 29
İdrivne (=Edirne): 19, 20, 25, 340, 343
İftede (Tekirdağlı câriye adı): 350
iğde ağaçları: 344
İğdebükü karyesi: 344
İhlâs-ı şerîf: 147
ihrâk: 19, 130, 171, 201, 202, 206, 210, 252, 255
ihrâm: 110, 149, 280, 282, 314, 338, 340
ihrâm boyası kökleri: 331
ihsân: 6, 14, 27, 80, 160, 193, 199, 202, 209, 212, 239, 253, 256, 269, 276, 278, 299, 303, 306, 330, 344, 346
İhtisâb ağası: 75
İki Lüleli câmi' (Selânik): 70
İki Şerîfeli câmi' (Selânik): 70
iklîm-i hakîkî: 74
iklîm-i örfî: 122
İkrît cezîresi: 171, 180
İksiri karyesi: 279
İlhâm Sultân, Şeyh: 324
İlimboz: 85, 86
İlimboz, ayn-ı: 85
İlimboz nehri: 85, 86
İlimni cezîresi: 56
ilm-i cerâhat: 321
ilm-i edeb: 234

ilm-i felek: 233
ilm-i hadîs: 226, 290, 329, 348
ilm-i hendese: 68, 77, 83, 109, 116, 122, 234, 330
ilm-i hey'et: 233, 234
ilm-i hikmet: 234, 326
ilm-i hisâb: 234
ilm-i hizâkata: 350
ilm-i kelâm: 234
ilm-i kemâl: 140, 234
ilm-i medâris-i âlimân: 229
ilm-i mîkât: 256
ilm-i mi'mârî: 53, 57, 68, 99, 115, 308, 334, 342
ilm-i nabz: 321
ilm-i nücûm: 119, 128, 234, 280, 310
ilm-i sîmyâ: 274, 275, 338
ilm-i şer'iyye: 279
ilm-i şi'r: 350
ilm-i tecvîd: 88, 329, 348
ilm-i tıbb: 122
ilm-i usturlâb: 28, 47, 59, 74, 89, 110, 119, 165, 233, 234, 247, 286, 310, 322
ilm-i zîc: 234
iltizâm: 34, 43, 78, 85, 90, 134, 167, 246, 275, 277, 295, 311, 315, 325, 341, 347
İlvov şehri: 188
İlyâs Efendi câmi'i (Yanya): 289
İlyâs Efendi kurrâsı (Yanya): 290
İlyâs Efendi tekyesi (Yanya): 290
İlyâs karyesi: 341
İlyâs Paşa çeşmesi (Avlonya): 313
İmâm Efendi: 326
imâm hânesi: 297
imâm lülesi: 78
İmâm-ı A'zam, Hazret-i: 344
imârât: 44, 52, 54, 68, 73, 76, 101, 163, 173, 309
imâret: 30, 33, 34, 35, 38, 43, 44, 47, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 58, 67, 73, 78, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 99, 100, 102, 103, 110, 117, 119, 126, 140, 144, 145, 149, 153, 155, 157, 202, 217, 224, 225, 226, 263, 269, 271, 273, 276, 285, 289, 290, 295, 304, 305, 308, 310, 312, 313, 320, 323, 326, 330, 344, 345, 349
İmâret, ayn-ı: 60
İmâret câmi'i (Alasonya): 85
İmâret câmi'i (İzdin): 100
İmâret karyesi: 286
İmâret mescidi (Gümülcine): 39
İmâret suyu (Siroz): 59
imâretgâh: 110
imâret-i cevâmi': 223
imâret-i dâru'l-me'kel: 330
imâret-i dâru'z-ziyâfe: 27, 121, 166
imâret-i hânedân: 319
imâret-i me'kel: 309
imâretnâme: 58
imdâd gemileri: 267
imdâd yeniçerileri: 183
İmen, Melik: 39
İmroz cezîresi: 34
İnâdiyye kal'ası: 178, 179, 180, 186, 213, 220, 224, 226
İnce Karasu: 84

İncîl: 40, 45, 64, 70, 115, 123, 133, 157
incir: 36, 127, 129, 136, 140, 143, 146, 155, 166, 167, 168, 169, 177, 223, 239, 240, 244, 246, 247, 265, 266, 282, 286, 294, 297, 304, 305, 310, 313, 314, 317
incü: 89, 98, 338
İnebahtı: 45, 99, 105, 130, 133, 134, 135, 137, 171, 234, 256, 261, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280
İnebahtı beği: 276
İnebahtı deryâsı: 128
İnebahtı firkateleri: 270
İnebahtı gâzîleri: 130, 133
İnebahtı kal'ası: 134, 137, 274, 278
İnebahtı Kastel'i: 130
İnebahtı körfezi: 120, 122, 125, 128, 129, 130, 132, 271, 274
İnebahtı limanı: 271
İneboli: 163
İngilis borusu: 268
İngiliz kalyonları: 302
İngiltere: 68, 255
İnkirmân: 18, 20
İnobası karyesi: 84
İnyoz cezîresi: 257
ip: 11, 95, 104, 146, 168, 220, 306
ipek: 151, 154, 155, 247, 266, 276, 277
ipekçiler: 155, 277
ipekçilik: 260
İpsala: 346
İpsala kal'ası: 34
Îrân: 18, 342
Îrân u Tûrân: 19, 51, 255, 334
İrceb Beşe (Tekirdağlı adı): 350
İrça nehri: 37
İremezât: 166
iremizeler (gemi parçası): 201
İri karyesi: 167
İri nehri: 155, 156, 259
iricina: 211, 246
İrsolis kal'ası: 167
irşek: 45, 70
iryale (gemi cinsi): 146, 201
Îsâ: 80
Îsâ Beğ câmi'i (Yenice): 77
Îsâ Beğ, Gâzî: 79
Îsâ Beğ mektebi (Yenice): 77
Îsâ Çelebi, Sultân (Yıldırım Bâyezîd Hân oğlu): 24, 57
Îsâ, devlet-i: 203
Îsâ dîni: 234
Îsâ, Hazret-i: 44, 45, 60, 64, 73, 95, 96, 102, 115, 120, 121, 123, 124, 133, 193, 198, 200, 207, 216, 223, 233, 242, 243, 259, 334
Îsâ, huccet-i: 196
Îsâ minâresi: 224
İsevî: 40, 64, 234, 266
İsevî Rûmlar: 283
İsfaç: 19, 30, 98, 333
İsfaç Tatarı: 210
İsfakiye: 236, 246, 247, 248
İsfakiye dağı: 113, 176, 193, 214, 220, 235, 236, 240, 241, 242, 245, 246
İsfakiye nehri: 240, 241

İsfelinoz karyesi: 55
İsfendiyârlar: 16
İsgıradin: 206
İshak Çelebi: 239
ishâl: 113, 204, 301, 341
İskafiza: 258
İskeçe dağları: 49, 50
İskeçe nehri: 49, 50
İskeçe yaylağı: 49
iskele: 67, 119, 133, 134, 146, 204, 206, 210, 219, 258, 262, 266, 271, 290, 293, 295, 315, 347, 348
iskele kapusu: 68, 73, 272
iskele kapusu (Anapolı): 164
iskele kapusu (kal'a-i Dırac): 315
iskele kapusu (kal'a-i Kavala): 52
iskele kapusu (Selânik): 66, 67
iskemle: 206, 238
İskender: 37, 51, 110, 111, 113, 335
İskender (Aleksander): 90
İskender, âyîne-i: 119
İskender Babatekyesi: 29
İskender Beğ câmi'i (Yenice): 77
İskender beğ hayrâtı: 93
İskender Beğ Mescidi mahallesi (Ohri): 328
İskender Beğ mescidi (Ohri): 329
İskender, kal'a-i sedd-i: 23, 163
İskender (köle adı): 74
İskender, sedd-i: 42, 99, 108, 126, 131, 139, 144, 148, 149, 166, 172, 173, 176, 178, 190, 191, 195, 213, 215, 218, 231, 281, 296, 345
İskender, tâc-ı: 147
İskender-i Kübrâ: 45, 49, 51, 113, 318, 337
İskender-i Yûnân: 42, 106, 334, 335, 336
İskender-i Yûnâniyân: 54, 335
İskender-i Zülkarneyn: 37, 90, 110
İskenderiyye: 326
İskenderiyye gölü: 292
İskenderiyye kal'ası: 40, 204, 315, 324
İskenderûn: 51, 204
iskerled: 100
İskopya mahallesi (Yanya): 289
iskorpid: 68
İslâm Ağa: 13, 15, 17
İslâm Ağa (Hân vezîri Sefer Gâzî oğlu): 13, 15, 16, 17
İslâm Geray Hân: 16, 20, 188
İslâm leşkeri: 180
İslâm pâdişâhı: 19, 188, 215
İslâmbol: 1, 9, 14, 20, 21, 28, 29, 31, 34, 36, 37, 43, 50, 51, 55, 58, 60, 62, 64, 68, 69, 71, 73, 79, 87, 91, 92, 96, 101, 106, 110, 111, 112, 114, 116, 121, 137, 138, 145, 162, 182, 193, 204, 206, 212, 223, 225, 254, 255, 269, 283, 298, 301, 305, 308, 310, 321, 326, 328, 331, 333, 342, 346, 347, 348, 350, 351
İslâmbol kal'ası: 283
İslâmbol kapusu (kal'a-i Kavala): 52
İslâmbol kralı: 234
İslâmbol limanı: 256
İslâmbol monlası: 17
İslâmbol tekûru: 19, 115, 234, 347
İslâmiyye, vilâyet-i: 205
İslovin: 19, 255

İsmâ‘îl Efendi: 101
İsmâ‘îl, Hazret-i: 40
İsmâ‘îl şehri: 23, 24
İsne: 4
ispeçer: 243
ispençe: 325
İspilet kal‘ası: 204, 205, 206
İspirlonka: 204, 205, 238, 242
İsrâfîl: 116
İsrâ’îlî: 64, 217, 230
İstanköy cezîresi: 36, 132, 279
İstanköy kal‘ası: 82
istebrak: 289
İstendil adası: 102
İstendiler kal‘ası: 205
İstifani kenîsesi: 69
İstife kal‘ası: 106
İstife şehri: 31, 106, 108, 119, 125
istîlâ: 85, 91, 138, 149, 161, 171, 246, 296, 315, 326, 327
istiridye (deniz mahsulü): 63, 169, 267
İstirinye: 27
istiskâ: 46
istiskâ du‘âsı: 118, 349
İstiye: 186, 242
İsvân: 4, 44
İsvet Nikola: 132
isyân: 14
isyân u tuğyân: 14, 238
iş erleri: 148, 171, 186, 191, 193, 198, 230, 235, 248, 253, 261, 262, 267
İşfet: 255
İşmidovak karyesi: 25
İşpanya: 98, 114, 120, 125, 128, 143, 171, 216, 223, 235, 236, 237, 265, 266, 296, 315, 324, 327, 343
İşpanya elçisi: 235
İşpanya gemileri: 235
İşpanya kralı: 102, 128, 158, 216, 233, 234, 235, 236, 298, 311, 324
İşpanya papası: 198
işrâk namâzı: 74
işrâkıyyûn: 119, 199
işretgâh: 83
İştib kal‘ası: 333
İştib şehri: 63, 333
iştirâ ağası: 163
iştirâ hâkimler: 181
İzakilse: 135, 137, 140
İzakilse kal‘ası: 134, 135
İzdin: 100, 101, 102, 104, 107, 112, 131
İzdin kal‘ası: 96
İzmid: 184, 217
İzmir: 44, 187, 204, 327
İzvoriç karyesi: 314

- J -

Jana kavmi: 6
Jana (Küçük) vilâyeti: 7
Jaravina karyesi: 302
Jotom karyesi: 305
Julad kal‘ası: 96, 298, 299

- K -

Kaba burun: 170
Kabâbıta kavmi: 40, 42
Kabâbıta-i Mısır lisânı: 123
kabak: 6, 7, 103, 344
Kabalı karyesi: 30
Kabayani karyesi: 63
Ka‘be: 12, 18, 256
Kâbil Ağa hammâmı (Yenişehir): 88
Kâbil Ağa köşkü (Yenişehir): 89
Kâbire (cariye adı): 74
kaburga kemiği: 23
Kaburkalı eşim: 2
Kâbülî: 45
Kaçanik kal‘ası deresi: 76
Kaçka karyesi: 292
kadeh: 115
kadehbâz: 338
Kademli Baba Sultân tekyesi: 30
Kademli (köle adı): 74, 350
Kadha karyesi: 68
kadı: 11, 14, 34, 47, 51, 84, 91, 101, 102, 104, 107, 114, 124, 125, 129, 147, 154, 163, 170, 246, 257, 258, 261, 270, 271, 280, 286, 287, 305, 318, 337, 339
Kadı Hâncızâde: 346
Kadı karyesi: 29, 79
kadı sarâyı: 92
kadı‘asker: 13, 15, 17
Kadı‘asker hammâmı (Selânik): 71
kadılık yer: 246, 256
Kadın Ana: 81
Kadınlar Mezârı: 33
kadırga: 13, 17, 51, 52, 65, 68, 107, 108, 112, 137, 141, 145, 147, 154, 163, 167, 168, 170, 171, 173, 175, 180, 181, 189, 194, 195, 196, 200, 201, 207, 208, 209, 211, 212, 231, 248, 254, 256, 257, 258, 259, 261, 271, 272, 276, 278, 299
Kâdirî, tarîk-i: 138, 229
Kâdirî tekyesi: 138
Kadr gecesi: 33, 210, 338
Kâf, kûh-ı: 215, 255
Kaffâh, Hazret-i: 335
Kâfir adası: 292
Kâfiryat şehirleri: 350
kâfûrî: 214
kâğıdbâz: 338
kâğıdcı dükkânı: 127
Kâğıdhâne: 60
kâğız: 114
kâğızhâne kârhâneleri: 169

kahâvî: 309, 320
Kâhire: 122
Kahkahâ: 67, 215, 263, 296, 298
Kahkahâ kal‘ası: 66, 95, 159, 167, 215, 345
Kahkahâ, kûh-ı: 140
Kahkahâ, sedd-i: 108, 149, 186, 193, 213, 219, 220, 263, 280, 281
Kahkahâ-yı Rûm: 159, 167
kaht u galâ: 181, 189, 234
kahve: 67, 103, 279, 319
kahve ağacı: 143, 244
kahve ibriği: 344
kahvehâne: 72, 73, 98, 106, 126, 142, 161, 174, 175, 176, 177, 180, 185, 190, 230, 279, 286, 290, 309, 310, 320, 329, 333, 338
kâ’ime: 211
kâ’immakâm: 27, 30, 31, 97, 124, 147, 151, 162, 167, 193, 194, 271, 281, 305, 317, 347
Kakiskala dağı: 275, 276
Kakomir Dayı: 165
Kakos karyesi: 299, 303
kâkûle: 119
kâkûle-i habeş (ağaç cinsi): 244
kal‘a ağaları: 51, 129, 142, 143, 147, 148, 163, 176, 272, 280, 283, 318, 327
Kal‘a Ardı (Siroz): 60
Kal‘a câmi‘i (Avlonya): 313
kal‘a cenerali: 136, 180
Kal‘a çârsûsu (kal‘a-i Ergiri): 300
Kal‘a defterdârı: 230
kal‘a dizdârı: 10, 65, 79, 91, 97, 99, 101, 105, 125, 131, 134, 139, 142, 143, 151, 154, 162, 176, 233, 263, 271, 276, 280, 282, 286, 287, 296, 299, 304, 305, 306, 318, 327
kal‘a kethudâsı: 306
kal‘a kulları: 172
kal‘a miftâhları: 148, 152, 179, 269, 277, 345
kal‘a neferâtları: 36, 37, 81, 85, 90, 91, 101, 108, 130, 148, 158, 168, 176, 178, 260, 261, 271, 274, 280, 283, 286, 287, 294, 296, 299, 304, 306, 318, 327
kal‘a tezkirecisi: 233
Kalabağ karyesi: 95
Kalabak: 96, 292
Kalabak manastırı: 96
Kalabakkaya: 91, 93, 94, 95, 96, 285, 286
kal‘a-kûp top: 107, 148, 163
Kalamata: 151, 260, 261
Kalamata bezi: 83
Kalamata kal‘ası: 148, 261, 270
Kalamata körfezi: 149, 151
Kalamata sahrâsı: 261
Kalamatya kal‘ası: 151
Kal‘aönü meydânı (kal‘a-i Pekin): 317
Kalavra: 266, 283, 315
Kalavrata: 129, 132, 139, 151, 169, 170, 270
Kalavrata dağları: 128, 129, 131, 133, 137, 138
kâlây: 98, 346
Kalayoroz: 124
kaldırım: 25, 33, 60, 73, 80, 86, 94, 100, 107, 109, 117, 145, 149, 151, 159, 174, 222, 264, 273, 276, 280, 281, 285, 286, 291, 306, 321, 326
Kale limanı: 240
kalembek ağaçları: 244
Kaleyoroz Kral: 56
Kaleyoroz Manastırı burnu: 240

Kalfa çayı: 38
kalga: 13, 15, 17, 21, 30
kalımbok: 127, 151, 157, 165, 169, 263, 267
Kalimûn: 335
Kaliva karyesi: 279
Kalivya mahallesi (Aydonat): 294
Kaliya karyesi: 267
kalkan: 175
kalkancıbaşı: 172
Kalkandelen: 76
Kalmık: 1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 13, 16, 21, 22, 30, 210, 335
Kalmık Tatarı: 1, 2, 3, 8, 9, 16, 22, 158
Kalokitolar karyesi: 268
kalp akçe: 37
kalpak: 10, 14, 74, 78, 82, 83, 291, 294, 330
kalpazan: 37
kalyeta (gemi cinsi): 175, 280
kalyon: 68, 102, 112, 124, 125, 132, 136, 137, 140, 141, 145, 146, 147, 171, 174, 175, 181, 185, 186, 189, 191, 194, 195, 198, 200, 201, 206, 207, 210, 214, 234, 235, 242, 248, 250, 251, 252, 254, 257, 258, 261, 269, 272, 296, 314, 315, 347
Kamaniçse nehri: 133
Kamber (zengî Arab adı): 83
Kamberî âhûrlu: 342
Kamçı nehri: 25
kameriyye: 73, 273, 322
Kamerü'l-kum: 23
kâmhâ: 55, 89, 151, 266, 273, 320
kamış: 1, 2, 3, 5, 8, 22, 38, 47, 55, 128, 140, 151
kamış bayramları: 37
kamış kaval: 30
kamış kökü: 173
kamışlı göl: 247
Kamışlı salâsı: 21
kamışlık: 3, 4, 46, 78
Kamin kal'ası: 188, 204, 206
Kamingrad kal'ası: 188, 206
Kâmûs: 186
kamya(?) eğer: 211
kanâ'at tekyesi: 344
kanâdîl: 14, 55, 69, 92, 96, 98, 103, 117, 121, 209, 210, 223, 343
Kanara Kaya: 57, 141
Kanbosi karyesi: 263
kanca: 210
kandîl: 35, 77, 114
Kandiye: 48, 171, 174, 178, 179, 181, 186, 188, 189, 191, 193, 196, 198, 200, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 232, 233, 236, 237, 238, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 253, 254, 256, 257, 270, 296, 298, 300, 305, 317, 350
Kandiye cenerali: 196, 296
Kandiye cengi: 188, 189
Kandiye fâtihi: 212, 345
Kandiye fethi: 199, 200, 208, 237, 316
Kandiye gazâsı: 31, 208, 256, 300, 345
Kandiye kal'ası: 171, 172, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 189, 190, 191, 194, 195, 196, 198, 200, 204, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 223, 224, 227, 236, 238, 245, 248, 253, 254, 255, 279, 289, 296, 345
Kandiye kapusu (kal'a-i İnâdiyye): 178
Kandiye Kasrası: 172

Kandiye lağımı: 255
Kandiye limanı: 207, 208, 218, 231, 254
Kandiye meterisleri: 243
Kandiye mevleviyyeti: 214, 232
Kandiye neferâtlarının aklâmı: 245
Kandiye pâdişâhı: 259
Kandiye sahrâsı: 178, 179, 181, 182, 198, 213, 215, 218, 220
Kandiye vezîri: 254
Kandiye vüzerâları: 245
Kandiyeli Hünkâr câmi'i: 243
kanglı araba: 97
Kanı Kasro: 218
Kanı Kasro kal'ası: 218
Kanı Kastel (=Kandiye): 218
Kanije: 188, 198, 212
Kânkırı: 184, 217
Kanlı Burkaz: 76
Kanlı Çeşmeleri: 175
Kanlı Kastel: 218, 247
Kanlı Mağârâlar: 184, 192, 195, 196, 197, 198, 220
Kanlı tabya: 186, 189, 212, 213, 223, 249
Kanlıbınar çeşmesi: 290
Kanlıçeşme mahallesi (Yanya): 289, 291
Kanlıçeşme (Yanya): 289, 291
Kanra çiftliği: 284
Kansu Beğ, Köse (Mısır beği): 184
Kansu Paşa, Gâzî: 174
kantara: 50, 59, 82, 100, 101, 153, 176, 285, 310, 313, 326, 349
kânûn: 10, 14, 147, 172, 176, 260, 271, 278, 287, 296, 305, 318, 327, 336
Kânûn-ı kadîm: 98, 312, 327
kânûn-ı pâdişâhî: 45, 91, 327
Kânûn-ı sultânî: 206
kânûnnâme: 253
Kanye: 217, 311
Kanye kal'ası: 311, 312, 314
kapama: 350
kaplan: 116
Kaplan Mustafâ Paşa câmi'i (Kandiye): 227
Kaplan Mustafâ Paşa çeşmesi (Kandiye): 229
Kaplan Paşa, Arslan Paşazâde: 182
Kaplan Paşa çiftliği: 284
Kaplan Paşa sarâyı (Yanya): 289
Kaplan Paşa, Serdâr Kapudan: 195
kaplıbağa: 116
kaplıca: 35, 43, 46, 62
Kaplıca câmi'i: 336
kapod: 149
Kapospata burnu: 170, 171, 172, 238, 239
kappân emîni: 347
Kapu kahveleri nâm yerler: 176
kapu kethudâsı: 345
kapu kulları: 14, 15, 51, 214, 233
Kapuağası hânı: 286
kapucılar kethudâsı: 336
Kapucu mescidi: 32

kapucubaşı: 124, 204, 258
Kapuçu karyesi: 31
Kapudağı: 346
kapudan: 89, 102, 109, 110, 112, 130, 136, 143, 158, 159, 163, 167, 168, 170, 171, 172, 175, 181, 182, 183, 184, 187, 189, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 213, 215, 219, 224, 229, 235, 237, 238, 239, 240, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 259, 262, 265, 266, 280, 282, 283, 289, 295, 302, 313, 345
Kapudan Alî Paşa mektebi (kal'a-i Ağrıboz): 110
Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa câmi'i (Kandiye): 227
Kapudan Kaplan Paşa kapusu (Kandiye): 219
kapudan paşa: 13, 36, 51, 65, 99, 101, 105, 107, 112, 114, 120, 124, 125, 130, 148, 151, 154, 167, 174, 182, 189, 194, 195, 204, 217, 237, 255, 258, 261, 270, 271, 275, 277, 278, 280, 282
kapudan paşa eyâleti: 158, 257
Kapudan paşa hâssı: 124, 167, 303
Kapudan paşa kâ'immakâmı: 281
Kapudan Paşa sarâyı (Kandiye): 230
kapudan sarâyı: 109
kapudana (gemi cinsi): 146, 201
kapukulu: 15, 17, 183, 233
kapukulu cebecileri: 231, 233
kapukulu topçuları: 231, 233
kapukulu yeniçerileri: 233
Kara Ahmed câmi'i (Siroz): 58
Kara Alî Beğ câmi'i (Selânik): 70
Kara Alî Paşa: 197
Kara Baba Sultân: 110
kara cum'a (top adı): 184
kara demir: 210
Kara Ece: 81
Kara Ece Ya'kûb: 346
Kara Ferye Gâzî: 81
Kara Foça: 346, 347, 351
Kara Hasan câmi'i (Siroz): 58
Kara Hasan Hoca: 135, 136
Kara Hasanî: 14
Kara Hoca mahallesi (Ohri): 328
Kara Hoca mescidi (Ohri): 329
Kara Kadı Efendi: 101
kara katır nâm top: 184
Kara Koca: 81, 346, 347, 351
Kara Mustafâ Paşa (Selîm-i Evvel vüzerâlarından): 92
Kara Mustafâ Paşa (Sultân İbrâhîm Hân vezîri): 305
Kara Mürsel: 81, 346, 347
Kara Osmân Ağa sarâyı (kal'a-i Elbasan): 319
Kara Osmân Beğ oğlunun çiftliği (Belgrad): 309
Kara Sığal: 346
kara sinek: 98, 99, 119
Kara Şehîdlik mahalli: 188, 208
Kara Şemseddîn hazretleri: 20
Kara Tazkır: 346
Karaağaç: 4, 5
karaağaç: 81, 338
karaağaç tahtası: 306
karaağaç top tahtası: 211
Karabahşi deresi: 22
Karabaş Dede mescidi (Kandiye): 228

Karabaş Mehemmed Efendi: 153
Karabaş Mehemmed Efendi tekyesi (İnebahtı): 272
Karabaş tekyesi (Kandiye): 229
karabatak: 46, 47
Karabınar karyesi: 33
Karaburun: 294, 314
karaca: 4, 44, 170, 338
Karaca Paşa: 239
Karacaevren karyesi: 86
Karacaoğlan nehri: 37
karaçalı: 78, 343
karaçı halkı: 14, 15, 16
Karadağ: 266, 324
Karadeniz: 8, 9, 11, 12, 13, 21, 22, 24, 25, 51, 68, 94, 140, 145, 163, 188, 225, 255, 298, 328, 342
Karadeniz boğazı: 11
Karadeniz Ereğlisi: 351
Karadere karyesi: 86
Karaferye: 75, 78, 81, 82, 83, 84, 89, 96
Karaferye sahrâsı: 81
Karagöz karyesi: 30
Karagündüz karyesi: 29
Karahisâr-ı Sâhib: 217
Karahisârî tarzı: 132, 224, 270
karaka (gemi cinsi): 68, 175
karakatır nâm top: 201, 203, 252
Karakaya karyesi: 23
Karakayalı karyesi: 34
karakullukçu: 168
karakuş: 141, 182, 260, 306
Karakuyu: 23
Karaman: 182, 197, 212, 350
Karaman Ereğlisi: 80, 351
Karaman Türkleri: 350
Karamanlıoğlu (Tekirdağlı adı): 350
Karambusa cezîresi: 204, 205, 238, 239
karamürsel: 68
karanfil: 239, 244
karanfil otu: 244
karanfilli vişne hoşâbı: 349
Karanlık Dere: 36
Karanlık kapu: 222, 228, 229, 231, 232
Karanlık kapu handakı: 183, 222
Karanlık kapu (kal'a-i Kandiye): 182, 185, 219
Karanlık Kapu tabyası: 218
Karanlık tabya: 212
Karaorman: 206
Karasu: 14, 15, 16, 49, 50
Karasu, cebel-i: 50
Karasu nehri: 49, 50
Karasu Yenicesi: 49
karaûd ağacı: 244
karavana galyon: 234, 242
karavana (gemi cinsi): 68, 145, 175, 252
karavaş halâyıklar: 322
karavul: 1, 3, 5, 6, 100, 102, 139, 170, 180, 184, 187, 197, 233

karavulhâne: 67, 130, 142, 148, 173, 178, 219, 220, 281
karavullar ağası: 181
Karay: 217
karayel: 135, 136
Karayenli karyesi: 33
Karâyî: 63
Karâyî mezhebi: 64
Karâyî Yahûdîleri: 82, 230
kârbân: 46, 48, 49
kârbân sefîneleri: 253
kârbânsarây: 32, 43, 50, 72, 77, 155, 330, 336, 340, 346
Kârbânsarây menzili: 260
kârbânsarây-ı ıstabl-ı anterî: 25
kârbânsarây-ı şütürbân: 347
karçığa: 4, 17
Kardiçse kasabası: 96, 97
Kardik: 299
Kardik kal'ası: 96, 299
karga: 119
Kargacık cezîresi: 258
kârgerlik: 69
kargı mızraklar: 12
kârgîr: 24, 25, 31, 32, 33, 38, 39, 42, 43, 46, 47, 52, 54, 57, 59, 62, 63, 66, 69, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 87, 88, 91, 92, 101, 105, 107, 109, 111, 114, 115, 116, 117, 124, 129, 131, 134, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 148, 150, 152, 153, 155, 157, 160, 161, 162, 164, 167, 169, 172, 173, 174, 176, 178, 188, 193, 218, 219, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 239, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 271, 272, 273, 276, 278, 281, 286, 287, 289, 290, 293, 295, 299, 300, 303, 305, 307, 308, 310, 312, 313, 316, 319, 320, 326, 329, 331, 333, 336, 337, 339, 341, 342, 343, 346, 348
kârgîr bezzâzistân: 340
kârgîr kapu: 88
kârgîr kubâb: 219
kârgîr kubbe: 117, 157, 160, 161, 164, 313
kârgîr mahzen: 230
kârgîr minâre: 151, 153, 157, 160, 161, 163, 164, 278, 285, 288, 289, 293, 294, 297, 299, 300, 303, 308, 313, 315, 328, 331, 333, 341
kârhâne: 72, 77, 178, 230, 232, 273
kârhâne-i Âh-i Evran: 309
kârhâne-i cebeciyân: 231
kârhâne-i dekâkîn-i ehl-i iktisâb: 272
kârhâne-i hayâl-i hâb: 338
kârhâne-i tophâne: 179
Kârhâne-i yerlü cebeciyân: 232
Karıl yaylaları: 37
Karım kal'ası: 206
karınca: 193
Karışdıran kasabası: 28
karina: 201
Karitena nâm batlîmûs: 152
Karitina kal'ası: 152
Karleli kralı: 283
Karlı: 55
Karlı pâdişâhı: 234
Karlıdağ: 55
Karlıeli: 130, 234, 256, 270, 275, 276, 277, 278, 279, 283
Karlıeli dağları: 276
Karlıeli kralı: 234, 283
Karlıeli şehzâdesi: 234

Karlıkova dağları: 55
Karlızâde câmi‘i (kal‘a-i Ağrıboz): 109
karpuz: 144, 209
Kars: 212
Karşı mahalle (şehr-i Livâdiyye): 105, 106
Kârûn: 27
Kârûn, mâl-ı: 39, 44, 180, 242, 337, 346
Karyan karyesi: 303
Kasaba nâm iç kal‘a: 147
kâse: 17, 33, 45, 56, 61, 107, 308, 343
kâsebâz: 338
Kâsım Ağa: 308
Kâsım Ağa çeşmesi: 308
Kâsım Beğ câmi‘i (kal‘a-i İstife): 106
Kâsım Çavuş câmi‘i (kasaba-i Kardiçse): 97
Kâsım günü: 70, 75, 302
Kâsım Paşa: 70, 128, 161, 165, 258
Kâsım Paşa câmi‘i: 70
Kâsım Paşa câmi‘i (Selânik): 73, 75
Kâsım Paşa, Güzelce (Kapudan): 158, 161, 162, 163, 167
Kâsım Paşa kullesi: 159
Kâsım Paşa mahallesi (Selânik): 73
Kâsım Paşa suyu (Anapolı): 165
Kâsımpaşa: 9
Kâsımzâde: 322
Kâsim Melik (Ma‘âdinus oğlu): 40
kasr: 62, 63, 64, 67, 68, 71, 75, 78, 92, 108, 113, 121, 129, 146, 288, 293, 334, 342, 349
Kasra cânibi: 175
kasr-ı halvet: 71
kasr-ı Havarnak: 67, 122, 159, 226, 287, 319, 342
kasr-ı İrem: 79, 174
kasr-ı İremezâtü'l-imâd: 227
Kasrı Mora kal‘ası: 169
Kasrı nâhiyesi: 279
Kasro (=Kandiye): 163, 169, 218
Kasro dağları: 169
Kasro Kalamatya: 151
Kasro kal‘ası: 169, 178, 179
Kasro manastırı: 169
Kasro Mora limanı: 170
kassâb: 190
Kassâb Cömerd esnâfı: 185
Kassâb Cömerd köçekleri: 197, 279
Kassâb köçekleri: 198
kassâm-ı askerî nâ’ibi: 233
Kastamonu: 44, 184, 217, 351
Kastaniya karyesi: 265
Kastel: 130, 166, 233, 242, 246, 272, 273, 274
Kastel: 232, 274
Kastel Bâğları: 273
Kastel burnu: 109
Kastel kal‘ası: 66, 130, 151, 166, 274
Kaşa şehri: 60, 321
kaşağı: 45, 343
kaşık: 45, 78, 343

Kaşist karyesi: 304
kaşmerân: 73, 98, 338
katâr: 180
katır: 25, 76, 88, 95, 121, 159, 168, 180, 182, 186, 242, 247, 267, 286, 287, 295, 337, 344
katır yükü: 268
kâtib: 65
kâtib sarığı: 248
Kâtibe (köle adı): 165
kâtibî sarıkları: 174
katîfe: 58, 81, 118, 248, 288, 291, 322, 337, 342
kâtil: 309
katlavî: 211
Katofari lisânı: 132
katrân: 187, 195, 209, 211, 246, 346
katrân tulumları: 104
katrânlı tulumbalar: 211
katrânlı yorkanlar: 211
katr-ı nebât: 243, 289
katr-ı nebât-ı Hamavî: 45, 294
kav: 255, 256
Kav Doloz burnu: 240
Kav Fener burnu: 241
Kav Galo burnu: 150
Kav İskala burnu: 169
Kav Maloya (=Kaba burun): 170
Kav (San) Sanangelo (=Kaba burun): 170
Kav Sansi burnu: 136
Kav Sidir burnu: 241
Kava Salamon burnu: 241
kavaflar: 70
kavak: 81, 284, 291, 317, 322, 338
Kavaklar karyesi: 86
kaval: 30
Kavala: 19, 37, 43, 45, 50, 51, 52, 53, 54, 113, 326
Kavala kal'ası: 42, 48, 51, 52, 53, 55, 64, 271, 283, 318
Kavala-i kadîm hisârı: 50
Kavales (Filekos'un oğlu): 51
kaval-ı Mûsâ: 30
kavata: 146
Kavaye kasabası: 316
Kavcelce burnu: 238
Kavko burnu: 240
kavm-i Kabâbıta kavmi: 37, 39, 40
Kavpalo burnu: 240
kavs-ı kuzah: 52, 69, 82, 88, 110
kavukçular çârsûsu: 72
kavun: 144
kavza: 62
Kaya Balı sebîli: 58
kaya balığı: 68
Kaya Beğ, Mansûrlu: 15
Kaya burnu: 238
kaya nerdübân: 307
Kaya Paşa limanı: 267, 269
Kaya Sultân: 30

Kayacık karyesi: 30
kayağan taşı: 53, 151, 266, 299, 300, 302
Kaydefa: 327
Kaygaç gölü: 22
Kayhum: 39
kayık: 5, 47, 102, 129, 132, 133, 135, 160, 164, 173, 185, 195, 196, 203, 204, 206, 210, 222, 238, 239, 240, 242, 254, 272, 282, 292, 296, 325, 326, 330
kayıkçı: 132
kayışbâz: 338
kaykana: 331
kaymak: 96, 107, 310, 331
kaynak ılıca: 101
kaynak suları: 78, 158, 221
Kaynak-ı İskafiza: 258
Kaynarca Hanı: 177
kayser: 324
Kayseriyye: 61, 237, 350
kaysı: 244, 246
Kaytak kavmi: 335
Kaytas Ağa (Mehemmed Geray Hân vezîri): 13
kaz: 3, 4, 46, 78, 195, 292, 311, 330
Kazak: 1, 14, 15, 16, 17, 20, 23, 31
Kazak-ı Âk: 21, 22, 188
Kazan: 11, 18, 21, 29, 69
kazan: 21
kazan kumbara: 180, 195, 216, 249
Kazancı câmi‘i (Karaferye): 82
Kazancılar çârsûsu (Belgrad): 307, 308
Kazancılar kapusu (Belgrad): 307
Kazdağı levendâtları: 195
kazgan: 21, 77, 103, 104, 213, 242, 310
kazgan kumbara: 181, 187, 192, 211, 251
Kazgancılar çârsûsu (Belgrad): 309, 310
kazığa urma: 189
kazık: 275
Kâzım, İmâm: 102
Kâzım nâm gulâm: 77
kazma: 180, 194, 210, 213, 260
kebâb: 3, 5, 81, 129, 202, 303, 325, 338, 342
kebâbe: 119
kebbât: 96, 140, 143, 149, 239, 244, 246
kebe: 36, 59, 100, 118, 157, 312, 340
kebirge: 103
kecistân yolu: 292
keçe: 4, 75, 89, 97, 100, 143, 349
keçe külâh: 343, 344
keçi: 4, 34, 44, 95, 96, 121, 167, 169, 181, 185, 223, 240, 247, 257, 258, 260, 264, 267, 274, 275, 304, 331, 334, 336, 337
keçi eti: 158
keçi oğlağı kürkü: 81
keçi tezeği: 267
keçi tulumları: 5
keçi yünü: 267
keçibâz: 338
Keçiler karyesi: 49
kedi: 7, 116, 138

Kefa: 212
kefal balığı: 43, 165, 166, 175, 236, 273, 276, 277, 314
kefal balığı yumurtası: 276
Kefalonya: 135, 136
Kefalonya cezîresi: 133, 134, 135, 136, 137
Kefalonya kal‘ası: 133, 135, 205
Kefe: 13, 15, 17, 20, 21, 45, 167, 243
Kefe kal‘ası: 13, 20, 174
Kefe kirmân: 18
Kefe limanı: 13
Kefe vâlîsi: 13
Kefeli Seyyid: 11
Kefelonya: 279, 280
Kefelonyoz cezîresi: 280
kefen: 188, 208, 274, 275
kefenli keçi: 274, 275
kehene: 39, 47, 61, 74, 75, 111, 165, 349
Kehene Kalimûn: 335
kehene-i acâ’ibât-ı mutalsamât: 60
kehene-i Kolon: 310
kehene-i kudemâ: 122
kehene-i Padre: 310
kehf: 119, 120, 121, 199
kehf-i yetîmân: 155
kehhâl: 29, 321
kehle: 119, 187
kehrîz: 230
keklik: 4, 44, 209
keklik böreği: 166, 273
Kelafa: 267, 270
kelb: 5, 340
kelb zağar: 17
kelb-i mu‘allem tâzî: 17
kelebek kuşu: 292
Kelefa: 267
Kelefa kal‘ası: 270
Kelemerye ağalığı: 66
Kelemerye kal‘ası: 66, 67, 73
Kelemerye kal‘ası dîvânhânesi (Selânik): 66
Kelemerye kapusu (Selânik): 66
Kelemerye kullesi: 65, 67, 144
Kelemerye kullesi (Selânik): 66, 313
Kelemerye mahallesi (Selânik): 73
Kelemerye niyâbeti: 65
kellebâz: 338
Kemâl Ata Sultân: 84
kemândâr: 202, 338
kemânkeş: 63
kemendbâz: 202, 338
kemer: 110, 115, 169, 211, 219, 221, 231, 249, 281, 282, 283
kemer kapu: 231, 289
Kemer kapusu tabyası: 218
Kemer suları: 179, 228, 254
Kemer Suyu kapusu: 220, 231, 232
Kemer suyu kapusu (Kandiye): 219

kemhâ-yı atlâs: 337
kemîngâh: 148, 157, 161, 175, 185, 186, 197, 325
Ken‘ân (köle adı): 74
Ken‘ân Paşa, Koca: 23
Kenan (Tekirdağlı köle adı): 350
kenevir: 279
kenîsât: 118
kenîse: 31, 33, 45, 47, 52, 57, 59, 69, 74, 80, 82, 85, 87, 109, 112, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 136, 140, 145, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 163, 169, 170, 173, 177, 190, 193, 206, 208, 214, 216, 224, 226, 228, 238, 239, 241, 243, 263, 264, 265, 266, 276, 281, 282, 286, 288, 292, 295, 301, 303, 306, 307, 314, 322, 334, 336, 341, 343, 349
Kenîse mescidi (Kavala): 52
kenîse-i bıtrîkân-ı râhibân: 59
kenîse-i Mesîhiyye: 253
kenîse-i râhibân: 165, 230
kenîse-i râhibân-ı bıtrîkân: 165
kenîse-i râhibân-ı kıssîsân: 322
kenîse-i râhibân-ı palâs-pûşân: 349
kepçe: 103
kepçekuyruk: 116
kerâmât-ı Evliyâ: 103
keraste: 179, 191, 222, 239, 246, 247, 248, 256, 309
kerasteci dükkânları: 68
keratsa avretler: 80, 264
keratsa kızları: 36
Kerbelâ: 72, 78, 88, 102, 187, 188, 190, 314, 348
Kerbeneş dağları: 276
Kerbeneş kasabası: 271
Kerbeneşzâdeler: 271
Kerç kal‘ası: 12, 13, 20
Kerç kirmân: 18
kerefs: 349
Kerem İssî Sultân: 79
kerevit (deniz mahsulü): 267
kerevke zırıh: 211
kerke: 141
kerpiç: 25, 88, 92, 151, 275
kerrenây-ı Acem: 180, 181
Kerrûbiyân: 116, 220
Kerş kal‘ası: 12
Kertmeli kal‘ası: 3
Kesendire: 19, 67, 90, 91, 96
Kesendire Burnu: 90, 91
Kesendire kal‘ası: 75
Kesendire kazâsı: 65
keser: 211
kestâne: 244, 246, 247, 322, 331, 338
Keşâni sarığı: 158
keşîş: 45, 87
Keşiş dağı: 339
keşîşân: 121
keşişleme: 140
keşkekyemez (top cinsi): 148
keşkül: 78, 103, 343, 344
Keştantış kral: 19
keştî: 13, 22, 90, 138, 147, 148, 159, 181, 195, 214, 215, 234, 235, 237, 242, 254, 271, 315, 328, 335, 347

keştîbân: 68, 119, 120, 122, 132, 136, 140, 146, 150, 215
keştîbân-ı marankozân: 165
kethudâ: 6, 21, 28, 34, 46, 49, 51, 54, 57, 65, 73, 75, 76, 79, 81, 85, 87, 91, 99, 105, 107, 114, 125, 126, 130, 134, 135, 136, 139, 142, 143, 148, 152, 154, 158, 162, 170, 172, 184, 200, 201, 202, 205, 228, 229, 233, 259, 271, 287, 296, 297, 299, 306, 313, 318, 319, 321, 322, 327, 339, 347, 350
Kethudâ Beğ Çeşmesi: 175
Kethudâ câmi'i (Ballıbadra): 131
Kethudâ İbrâhîm Paşa mektebi (Kandiye): 229
Kethudâ mahallesi (şehr-i Arhoz): 163
kethudâyeri: 42, 43, 47, 50, 79, 90, 97, 99, 101, 113, 129, 134, 137, 138, 139, 142, 148, 151, 152, 156, 158, 161, 271, 276, 282, 293, 305, 333, 339, 340, 351
Kethudâyeri sarâyı (Tekirdağı): 348
kettân: 55, 67, 210
Kevneyn, Hazret-i: 41
Keyhusrev-i Dârâ ordusu: 337
Keykâvus: 30, 34, 35, 73, 77, 88, 241, 244, 273, 280, 289, 312, 322, 338, 342, 344
Keys Arabı: 298
Keys Urbânı: 298
Keysû Ane: 298
Keyvân (Freng gulâmı): 128
Keyvân (köle adı): 74
Keyyâniyyân: 214
Kezkuyu nâm yer: 22
Keztencili karyesi: 49
Kıble kapusu: 92
kıble soffası: 116
Kıbrıs: 45, 112, 172, 205, 212, 238, 277
kıl kalem: 115, 342
kıl nikâb: 78
Kılburun: 4, 22
Kılburun kal'ası: 22
Kılçoklar karyesi: 305
kıldan nikâb: 89, 100
kılıç: 2, 3, 5, 6, 16, 19, 31, 41, 51, 64, 74, 79, 107, 135, 143, 147, 151, 163, 176, 178, 187, 191, 192, 197, 201, 202, 203, 206, 208, 210, 215, 234, 266, 279, 284, 294, 310, 330, 349
Kılıç Alî Paşa: 112, 124, 134, 135, 141, 265, 277, 280
Kılıç Alî Paşa, Kapudan: 262, 280
Kılıççılar çârsûsu (Elbasan): 321
kımız: 21
Kınalı Efendi: 94
Kınıklı karyesi: 341
Kınıklı menzili kasabası: 28
Kıpçak: 4, 18, 19, 20, 22, 213, 335
Kıpt tâ'ifesi: 40
Kıptî: 37, 39, 40, 41, 42, 73
Kıptî İdrîsiyye: 113
Kıptî kavmi: 37, 40, 41
Kıptî lisânı: 39, 40
Kıptî tevârîh-i mu'tebereleri: 63
Kıradişka: 21
Kıratova: 44, 45
kırbaç: 34, 48, 150
kırbo: 340
kırık top: 210, 212
Kırım: 1, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 31, 75, 167, 243, 255, 335

Kırım askeri: 14, 16, 19
Kırım a‘yânı: 13
Kırım bârgîrleri: 17
Kırım cezîresi: 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 174
Kırım Geray Sultân: 25, 26

Kırım hânları: 13, 17, 18, 20, 21, 26, 343
Kırım kadı‘askeri: 5, 18
Kırım kapukulları: 17
Kırım pâdişâhları: 20
Kırım sultânları: 343
Kırım şehzâdesi: 20
Kırım Tatarı: 19
kırk kalem (peştemâl): 75
Kırk Yigit geçidi: 84
Kırka sancağı: 206
Kırkçeşme karyesi: 30
Kırkkenîse: 26, 29
Kırkkilise: 15, 17, 29, 290
Kırknisâ: 29
Kırmanika: 255
Kırmanka (zengî Arab adı): 83
kırmız (ağaç cinsi): 244
Kırşehri: 344
Kırya deresi: 267
Kırya Nero karyesi: 240, 266
Kıryopoli karyesi: 266
kısrak: 35
kıssahân: 290
kıssîs: 45, 87, 96, 115, 118, 242, 264
kıssîsân: 120, 322
kış elması: 247
kış emrûdu: 331
kışla: 186, 190, 191, 197, 214
kışla hakkı: 325
Kıtlık: 195
kıyâfet-i kabâ-ı ricâl: 302
kıyâfet-i kabâ-yı bahâdırân: 83
kıyâfet-i kabâ-yı benât: 165
kıyâfet-i kabâ-yı insân: 294
kıyâfet-i merd-i meydân: 273
kıyâfet-i nisvân: 59
Kız kal‘ası dağı: 91
Kız kullesi: 32
kızak: 11, 171
kızak gemileri: 11
kızak kıran (top adı): 184
kızak kundak: 144
Kızanlık bel: 25
kızıl elma: 5
kızıl kaya: 160
Kızıl tabya: 184, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 203, 204, 212, 213, 218, 220, 221, 223, 231, 249, 250, 251, 252
Kızıl tabya burnu: 218
Kızıl tabya dizdârı: 233
Kızıl tabya makası: 219
Kızılağaç Yenicesi: 26, 78
kızılbaş: 188
Kızılca karyesi: 49
kızılcık: 78, 244, 246, 247, 322
Kızıldeli nehri: 32, 33
Kızılelma: 45, 147, 255

Kızılelma papası: 207
kızılga: 15
kızılga altun: 12, 14
Kızılhisâr: 111, 112
Kızılhisâr burnu: 91, 111, 112, 121
Kızılhisâr limanı: 112
Kızılhisâr nâm kal'a: 107
Kızıltabya: 207
Kızıltaş: 9, 10
Kızıltaş kal'ası: 8, 9, 10
Kızılyumurta bednâm gün: 37
Kızılyumurta günleri: 82, 84
Kızılyumurta ıydı: 2
Kızlar manastırı: 231
Kızlarağası: 114
kibâr-ı kümmelîn: 81
kibrît: 43, 119
Kiçi Noğay: 3
Kiçi Piçigız nehri: 8
Kifse kasabası: 113, 119
Kifse kazâsı: 121
Kiğı sancağı: 21
kilâr: 30, 34, 225, 280, 289, 322, 342
kilâr ağası: 293
kilârcıbaşı: 53
kilârcılar: 294
kilâr-ı hâssa: 293
kilâr-ı pâdişâhî: 294
kilarmeni (madeni): 246
Kili kal'aları: 20
Kili kal'ası: 256
kilim: 115, 116, 188, 190, 191, 213, 338, 349
Kilimente: 266, 324
Kilis kal'ası: 206
Kilis sancağı: 206
kilise: 112, 113, 122, 131, 140, 164, 173, 177, 238, 241, 263, 264, 286, 292, 340
kilise balı: 174
Kilise çeşmesi (Margılıç): 295
Kilisecik burnu: 11, 13
Kiliseli karyesi: 340
kiliser ağacı: 244
kille: 115
kîmyâ: 119
kimyâ-yı iksîr: 199
Kinaleksi mahallesi (Delvinye): 297
Kinaleksi mahallesi mescidi (Delvinye): 297
Kinin kal'ası: 206
kirâ: 97, 346
kirâ bârgîrleri: 180, 181
kirâ katırları: 180, 295
kirâ yükü: 180
kirâcı eşek bâzârları: 180
kirâcılar: 180
kiraz: 75, 106, 110, 113, 123, 137, 244, 254, 260, 322
kiraz mevsimi: 261, 337

kiraz meyvesi: 46, 98
kireç: 114, 115, 116, 117, 134, 159, 161, 173, 213, 218, 226, 230, 231, 238, 239, 256, 262, 289, 301, 302, 328
kireç ma‘âdinleri defînesi: 213
kireç ma‘denleri: 246
kireççi: 270
kireçhâne: 67
Kireçhâne tabyası: 263
kireçler: 213
Kireko limanı: 240
kiremit: 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 42, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 63, 69, 73, 79, 80, 82, 85, 86, 88, 90, 92, 93, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 111, 113, 114, 116, 117, 126, 127, 129, 130, 131, 134, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 176, 177, 223, 224, 225, 226, 230, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 293, 294, 297, 299, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 313, 315, 316, 319, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 346
kiremit kubbe: 163
kiremitli hânlar: 50
Kiremitlik: 93
Kiremitlik cisri: 96
Kirit (=İkrit) cezîresi: 234
Kirması limanı: 241
Kirmastı şehri mastısı: 340
Kirmati kal‘ası: 242
kirpi: 144, 148, 172
kirpi tüğü: 67, 131, 144, 194
Kiryaki (Kapudan): 265
kîse-i Rûmî: 280
Kisoma: 232, 236, 239, 240, 243, 247, 248
Kisrâ: 52, 69, 82, 110, 115, 118, 119, 122, 145, 169, 203, 211, 220, 276
kişmiş üzümü bâğları: 277
kitâb: 311, 317
Kitâbcı Ahmed Çelebi: 212
Kitâb-ı Buhârî: 329
kitâb-ı İncîl: 64, 123, 133, 157
kitâb-ı mu‘tebere: 40, 337
Kitâbullâh: 14, 298
kitre (madeni): 246
Klab nehri: 336
Kobro Çelebi (köle adı): 150
Kobro (zengî Arab adı): 83
Koca Arslan Paşa câmi‘i kurrâsı (Yanya): 290
Koca dağları: 339
Koca Kaplan Paşa câmi‘i (Yanya): 287
Koca Mahmûd Paşa câmi‘i: 26
Koca Memi Paşa câmi‘i: 109
Koca Muradlı karyesi: 30
Koca Mûsâ Paşa câmi‘i (kal‘a-i Hanya): 173
Koca Mustafâ Paşa câmi‘i: 62
Koca Mustafâ Paşa câmi‘i (Siroz): 58
Koca Mustafâ Paşa mektebi (Siroz): 58
Koca Mustafâ Paşa sarâyı (Yanya): 287
Koca solakbaşı hânesi: 33
Koca yaylası: 325
Kocaeli Beğ: 346
kocayemiş ağaçları: 280
koç başı: 120

koç kellesi: 120
Koçana: 63
Koçava karyesi: 260
Koçbaşı kenîsesi: 113, 121
Koçbaşı manastırı (Atina): 120, 121
Koçı Beğ: 331
Koçı (Elbasanlı adı): 322
Koçova dağları: 260
Koçova karyesi: 270
Kokinapoli karyesi: 147
Kokitse karyesi: 154
kol tüfengleri: 5, 209
Kolahor deresi: 178
kolan: 12
kolcu ağası: 65
Kolina dağları: 236
Koliva: 86, 338
Kolojvar cengi: 188
Kolon: 233, 310
Kolorya karyesi: 269
Kolorya köğü: 269
Koloz: 19, 90, 91
Koloz kal'ası: 75, 90, 96
Koltuk tabyası: 222
kolumburuna toplar: 151, 189
Kolundur boğazı: 39, 40
kolyoz balıkları: 175, 314
komanalar: 211
Kombor: 206
komoştovar: 301, 310
konak: 4, 5, 7, 10, 11, 13, 15, 17, 21, 22, 23, 31, 42, 44, 48, 55, 61, 258
konakbanlık: 6
konakçı ağa: 260, 261
koncoloz: 206
Kondela (köle adı): 128
konsoloz: 73, 125, 131, 134, 154, 204, 206, 294, 295
kontoş: 6, 59, 74, 78, 83, 89, 100, 291, 294, 330
Konukçu karyesi: 344
Konya: 44, 60, 80, 243, 256, 309
kopçalı çakşır: 78, 83, 294, 302, 322, 330
Kopkuyu: 22
kopna: 14, 15
kopna gulâmlar: 14
Kopna karyesi: 81
Korikup nehri: 128
Koritos vilâyeti: 125
Koritoz kal'ası: 258
Koritoz kral: 125
Korkud Hân, Şâhzâde: 20
Korkud, Sultân: 92
Korlad: 206
Korol: 255
Korol kralı: 19, 234
Koron: 99, 128, 130, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 215, 222, 261, 294
Koron askeri: 261

Koron burnu: 148
Koron firkateleri: 270
Koron gâzîleri: 267
Koron kal‘ası: 51, 67, 85, 91, 135, 147, 148, 149, 150, 151, 261, 264, 265, 266, 280, 291
Koron körfezi: 151, 267
Koron limanı: 150, 151
Koron seferi: 140
Koron zeytûnu: 36, 149
Korpa: 206
korsan: 133, 146
kortela bıçak: 78, 89, 291, 294
Korteni kuyusu: 110
Korteni şarâb-ı tahûr: 110
kortiye: 136
koru ağaları: 35
Koru dağ mesîregâhı: 309, 310
Koru varoş (Belgrad): 309, 310
Korubağa körfezi: 206
Koru-yı pâdişâhî: 35
Kosdaniçe: 206
Kosova: 25, 335, 336
Kostantin: 64, 114, 235, 324
Kostantin kal‘ası: 351
Kostantin kralı: 20, 64, 235
Kostantin, Rûm: 306, 351
Kostantin tekûr: 235, 335
Kostantin-İpol: 69
Kostantiniyye: 45, 87, 114, 235, 326, 349, 351
Kotur: 205
Kotur kal‘ası: 205, 206, 287, 320
Kotur Venediği: 324
kova: 146
Kova dikeni sazlığı: 141
kova sazı: 141
kovan hakkı: 247
kovan sepedi: 120
Kovukdere: 29
kovuş topu: 201, 254
koyun: 3, 4, 6, 7, 9, 21, 63, 95, 96, 98, 99, 121, 132, 137, 161, 167, 169, 181, 185, 223, 240, 242, 247, 248, 257, 264, 267, 273, 286, 304, 331, 334, 336, 338
koyun ağılı: 107, 247
koyun başı tasvîri: 283
koyun bâzârı: 180, 231, 337
koyun derisi: 211
koyun eti: 3, 101
koyun kışlaları: 49
koyun kurbân: 344
koyun meşini: 211
koyun yapağısı: 292
koyun yünü sof: 174
Koyuneri karyesi: 33
Kozak: 18
Kozluca karyesi: 30
köçek: 312
köfter: 110

Köhnelik kal‘ası: 34
kök: 135
kök boya kökleri: 331
kök çemen: 347
köle: 7, 23, 34, 43, 47, 48, 49, 83, 142, 150, 165, 279, 299, 303, 307, 322, 325, 326, 350
kölemez: 331
kömür: 103, 210, 292, 344
kömüş: 60
köpek: 7, 22, 159, 204, 217, 267
Köpekler karyesi: 37
köprü: 31, 50, 108, 111, 196, 280, 282, 285
Köprü kal‘ası: 108
Köprü kapusu: 32
Köprü köyü: 25
Köprü ovası: 81
Köpürlü: 76
Köpürlüoğlu Serdâr: 200
Körâhûr Kethudâsı sarâyı: 92
körfez: 65, 68, 75, 90
Körfez adası: 143, 293, 295
Körfez cezîresi: 296, 312, 314
Körfez deryâsı: 276, 296, 312, 326
körfez gazâsı: 274, 296
Körfez kal‘ası cezîresi: 303
Körfez kal‘ası gazâsı: 295
Körfös: 295, 296, 315
Körfös kal‘ası: 66, 296
Körfüz kal‘ası: 205
körük: 292
kösdek: 7
Kösdem nehri: 87, 88, 89, 93, 94, 96, 97
Kösdemir kasabası: 29
Köse Alî Paşa sarâyı (kal‘a-i Ağrıboz): 109
Köse Şa‘bân kasabası: 48, 49
Köse Topçubaşı: 184, 192
Kösem Sultân (Sultân Murâd vâlidesi): 39
Kösem Vâlide Sultân: 101
kös-i hâkânî: 16, 187
kös-i irtihâl: 254
kös-i rıhlet: 11
köstebek sıçanı: 221
Köstem nehri: 91
Köstendil: 63, 333, 338, 339
köşk: 108, 148, 327
kötürüm: 5
Közat karyesi: 304
Krakov: 19, 27, 31
Kral cisri: 236
kral çeşmesi: 177, 228
kral meyti: 145
kral sarâyı: 105, 285
Kravata karyesi: 81
Kristiyani cezîresi: 241
kubâdî: 59
kubâdî pâbuç: 89, 322

kubâdî pâypûş: 291, 294, 330
Kuban: 8
Kuban boğazı: 8
Kuban nehri: 3, 5, 6, 7, 8, 9
kubbe: 31, 32, 69, 70
kubbe vezîri: 92
kubbe-i mînâ: 69, 92
kubbe-i musanna‘: 53
Kuçiya çiftliği: 169, 170
Kuçiya karyesi: 163, 258
kudât: 15, 21
Kudin halîfe: 243
kudret topları: 255
Kuds-i Şerîf: 64, 69, 77, 113, 116, 149, 174, 266, 306, 334
kudûm: 60, 102, 103, 187, 192, 198, 261, 343
Kudun (Şem‘ûn-ı Safâ havâriyyûn halîfenin halîfesi): 243
Kudüs: 36, 44, 64, 122, 145, 206, 212, 255, 324, 328
Kûfe (Bağdâd): 98
Kûfe hâdisesi: 236
kuğu: 3, 46, 159, 219
Kûhî Efendi: 337
Kûhistân: 214, 337
kûhken: 110, 121, 190, 311, 330
kuklabâz: 338
Kukula (köle adı): 128
kulağız: 6, 147, 156, 157, 170, 221, 259, 284, 332
Kulakise Burnu: 243
Kulıoğlu (Tekirdağlı adı): 350
kulkethudâsı: 28, 39, 179, 184, 194, 200, 201, 204, 205, 209, 228, 229, 230, 231, 252, 317
Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa câmi‘i (Kandiye): 229
Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa çârsûsu (Kandiye): 231
Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa çeşmesi (Kandiye): 228
Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa mektebi (Kandiye): 229
Kulkethudâsı Zülfikâr Ağa sarâyı: 204
kulle: 66, 85, 91, 106, 108, 120, 126, 130, 144, 145, 148, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 166, 168, 173, 174, 175, 179, 218, 224, 242, 246, 261, 265, 266, 272, 280, 285, 293, 297, 300, 302, 305, 306, 307, 312, 314, 316, 327, 340, 344
Kulle bâğçesi: 58
kulle cisri: 108
Kulle hammâmı (Selânik): 71
kulle kapusu: 166
Kullebâğçesi: 92
kullecik: 219
kulle-i Kahkahâ: 95
kulleli çiftlikler: 303, 315
Kulobuk: 206
kuloğlu: 256, 270
Kuloğlu câmi‘i (Ohri): 329
Kuloğlu mahallesi (Ohri): 328
kuluçka tavuk: 191
Kuluri adası: 167
Kum kapu: 193, 218, 219, 231
Kum tabyası: 194, 215, 218, 220, 231
Kumâme: 64, 266
Kumâme-i gumâme deyri: 69
kumârbâz: 338

kumâş: 136, 147, 162, 262, 269, 297, 303, 311
kumbara: 146, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 189, 192, 194, 195, 197, 200, 201, 202, 206, 209, 211, 213, 216, 217, 237, 249, 250, 251, 252, 25
kumbara âteşleri: 187
kumbaracı: 172, 183, 184, 194, 217, 233
kumbaracıbaşı: 233
kumbara-i kazgan: 195
Kumkapu limanı: 210, 296
Kumkapusu limanı: 254
kumkuma: 334
Kumlu tabya: 249, 250, 251, 252
Kumsuz tabyası: 212
Kumuk kavmi: 335
kundakkıran (top cinsi): 148
Kunduri karyesi: 125
Kuravdanlu karyesi: 24
Kurbağılık mahallesi (Siroz): 57, 62
kurbân: 10, 209, 342
Kurçuvuna karyesi: 156
kurd: 4, 137, 169, 275, 341
Kurd Ağa câmi'i (kal'a-i Mizistre): 155
Kurd Beğ mescidi: 32
Kurd Çelebi câmi'i (Mizistre): 155
Kures karyesi: 317
Kureyş kavmi: 298, 324
Kureyşî çelebiler: 310
Kureyşî dağları: 298
Kureyşîler: 324
kurna: 32, 71, 228
kurnal nâm ip: 207
Kurs kralı: 19
Kurs vilâyeti (Macaristan): 321
kurşum: 3, 6, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 44, 50, 52, 57, 58, 59, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 87, 88, 93, 99, 100, 102, 103, 109, 112, 115, 116, 117, 127, 131, 134, 140, 142, 144, 162, 164, 167, 175, 180, 182, 183, 187, 188, 194, 210, 213, 217, 220 223, 224, 225, 226, 227, 231, 246, 271, 277, 285, 308, 313, 319, 326, 328, 334, 342, 343
kurşumlu câmi': 31
Kurşumlu câmi' (İzdin): 101
kurşumlu hân: 26
kurşumlu kubbe: 30
kurşumlu medrese: 26
kurşun: 213
Kurşuniçse dağları: 236
Kurtulmuşlu: 29
Kuru eşim suyu: 2
Kuru varoş: 310
Kuruçay nehri: 301
Kuruçeşme: 34
Kurunduruk nehri: 23
kuruş: 9
Kuruşlu karyesi: 344
Kuryeleş: 297, 299, 324
Kuryeleş dağı: 96, 266, 297, 298, 299, 301, 324
Kuryeleş, kûh-ı: 297
Kuryeleş nehri: 298
kûs (kahvede oynanan oyunlardan): 142
kuş: 4, 22, 30, 31, 46, 105, 144, 161, 166, 195, 274, 278, 326

kuş südü: 45, 96, 120, 337
kuş turşusu: 169, 268
kuş üzümü: 276
kuşak: 118, 142, 273
Kuşaklı kulle hisârı: 66
Kuşaklı Manastır: 184, 189, 196, 197, 204, 222, 223, 229
Kuşaklı tabya: 186, 212
kuşbâz: 338
Kuşluk Baba: 50
Kutlumuş deyri: 45
Kutufari karyesi: 265
Kuvalı nehri: 241
kuyruksuz atlar: 198, 199
kuyu: 2, 3, 22, 39, 59, 70, 72, 106, 109, 110, 126, 141, 146, 159, 163, 180, 221, 226, 257, 264, 266, 279, 286, 290, 340, 341, 350
kuyu suyu: 2, 89, 275, 290, 314
kuyumcu: 290, 310, 341
kuyumcular şebi: 341
kûze: 56
kûzebâz: 338
Kuzgun Baba tekyesi (Avlonya): 313
kuzu: 4, 44, 73, 95, 121, 169, 181, 248, 338
kuzu kapamaları: 75, 291
kuzu kebâbları: 75, 291, 331
kuzu kulağı: 78
kübbât: 127
kübe: 6, 14
kücügen yelekli oklar: 7
Küçi Beğ mahallesi (Ohri): 328
Küçi Beğ mescidi (Ohri): 329
Küçük Ayasofya câmi'i: 328
Küçük Beşik kasabası: 43
Küçük Çârsû câmi'i (kasaba-i Zebân): 275
Küçük Çârsû hammâmı (kasaba-i Zebân): 275
Küçük Çârsû (kasaba-i Zebân): 275
küçük çavuş: 65, 184, 194
Küçük Değirmenlik cezîresi: 257
Küçük hammâm (Selânik): 71
Küçük Hasan Paşa: 174, 242, 246
Küçük Hasan Paşa câmi'i (kal'a-i Hanya): 173
Küçük Heyhât sahrâsı: 18, 19
Küçük Hüseyin Paşa: 176
Küçük İlyâs buk'ası (kal'a-i Ağrıboz): 109
Küçük Kakiskala dağı: 276
Küçük kal'a: 236, 237, 238
Küçük Kamçı nehri: 25
Küçük Kefalonya: 136, 137
Küçük Kılıçlı: 29
Küçük liman: 180
Küçük Mehemmed Efendi tekyesi (İnebahtı): 272
Küçük Tekye câmi'i (Dırama): 54
Küçük varoş (kal'a-i Kanye): 312
Küçükbâzâr: 330
Küçükçekmece: 29, 351
Küçükçekmece kasabası: 29
Küçükkale: 236

Küçükkapu câmi‘i (İnebahtı): 272
küfeke taş: 311
küheylân at: 7, 12, 100, 130, 195, 247, 269
küheylân esb-i siyâh: 346
kühhân: 322
kükürd: 101, 210, 246
külâh: 92, 342, 343, 344
külbe-i ahzân: 337
külhan: 77
Küllük: 185, 222
Külür adası: 122
Külür cezîresi: 122, 124
kümmelînler: 79
künk: 120
küp: 177
Küpler karyesi: 177
Küpler köyü: 177
Kürdistân: 40, 60, 64, 96, 140, 159, 255, 329
kürek: 112, 133, 180, 213
küreki(?) balığı: 68
kürekçi: 207
kürekçiyân: 194, 217
kürk: 5, 6, 9, 17, 28, 59, 61, 73, 74, 81, 89, 128, 155, 171, 180, 191, 199, 256, 279, 291, 294, 346
kürsî: 71, 115, 224
küskü: 181, 260
Kütâhiyye: 45, 79
küttâb: 211, 248
küttâbân-ı dîvân-ı pâdişâhî: 210
kütük: 344
Kütüklü karyesi: 344
küykenek (kuş): 4

- L -

labada: 120
Labova karyesi: 299, 303
lâciverd-i müzehheb: 108
lâçîn (kuş): 4, 17
lâden: 71
lâden (madeni): 244, 246
ladika: 45, 87
lağım: 66, 114, 135, 171, 174, 176, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 201, 202, 205, 209, 211, 212, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 243, 246, 249, 250, 251, 255, 330
lağım kuyuları: 222, 250
lağım püskürmeleri: 250
lağımcı: 172, 181, 183, 186, 191, 217, 233
lağımcıyân ağası: 233
lahana: 75
Lahîcân: 152
Lahîcân bâzârı: 98
Lahîcan harîri: 276
Lahor kazâsı: 275, 278
Lahsa: 44, 212, 255

Laka mahallesi mescidi (Delvinye): 297
Lakoz sahrâsı: 152
Lakoz vâdîsi: 137
la'l: 56, 87, 98, 117, 320, 337, 346
Lala Paşa câmi'i (Tırhala): 93
Lala Paşa cisri (Tırhala): 93
lâle: 83, 120, 331
lâlezâr: 96
lâlezâr bayrakları: 198
la'l-gûn bâde: 302, 322
la'l-gûn bayraklar: 194
la'l-gûn boya: 228
la'l-gûn fes: 107, 149
la'l-gûn ihrâm: 149
la'l-gûn kuyumcular şebi: 341
la'l-gûn somâkî sütûn: 114
la'l-gûn şîre: 310
Lâmi'î: 143
Lankada: 46, 68, 75, 96, 260, 265
Lankada boğazı: 260, 264
Lankada buhayresi: 46
Lankada dağları: 321
Lankada humması: 46
Lanza (=Lankada): 46
Lanzağ (=Lankada): 46
Lapirda karyesi: 311
Larinçe: 133, 134, 136
Laristân: 21, 86, 98
Lasman Frengleri: 241
lât-ı uzzâ: 121
Latîf Çelebi, Seyyid: 74
Latin: 57, 73, 79, 82, 85, 94, 98, 100, 105, 145, 167, 174, 285, 293, 305, 307, 315, 318, 319, 326, 334
Latin deyri (Ohri): 328
Latin düyûrları: 59
Latin kavmi: 79
Latin lisânı: 56, 64, 79, 111, 123, 147, 154, 162, 163, 218, 328, 334
Latin mahallâtları: 328
Latin tevârîh-i mu'tebereleri: 63
Latinistân: 310
Latis melik: 40
Lavdani karyesi: 305
Lâyihî Efendi, Şeyh: 62
Laz kavmi: 298
Lazistân: 255
Lazka (Cebel-i Elheme'nin oğlu): 298
Lefkada: 136, 280, 282
Lefkada cezîresi: 281, 282
Lefteraki (Kapudan): 265
Leftini karyesi: 264
Legzi kavmi: 335
Leh: 20, 30, 31, 98
Leh gulâmları: 17
Leh Kazağı: 20
Leh kralı: 19, 20, 234
Leh vilâyeti: 188, 255

Leka: 61, 85, 91, 96, 98, 99, 106
Leka kral: 56, 59, 87
Lekel karyesi: 303
Lemberaki Kapudan: 259, 265, 269
lenger: 90, 111, 112, 120, 125, 132, 133, 134, 136, 137, 142, 147, 150, 167, 168, 170, 181, 186, 195, 205, 207, 208, 209, 234, 235, 241, 254, 257, 258, 267, 272, 314
lenkoreta demir: 68, 240
lepâçe: 273, 279
Lesinova: 264
Leş kal'ası: 315, 324, 326
Leşa karyesi: 167
levâzımât: 51
levend: 110, 128, 139, 266
levendât: 17, 112, 133, 139, 141, 146, 151, 165, 195, 219, 230, 231, 238, 259, 280, 282, 309, 310, 328, 350
levrek: 175, 273, 314
leylâk: 244
leyle-i Cum'a: 76
leyle-i Esrâ: 14
leylek: 119
leylek balıkçıllar: 84
Lezgi kavmi: 335
libâs: 31, 48, 89, 118, 142, 162, 174, 187, 200, 209, 248, 266, 269, 273, 276, 282, 291, 292, 302, 322
libâs-ı fâhire: 12, 279
libâs-ı gâziyân: 142
libâs-ı gûnâ-gûn-ı bintân-ı nisvân: 322
libâs-ı nâdire: 345
libâs-ı nisvân: 291
libâs-ı re'âyâ: 174
libâs-ı şemâ'il-i mahbûbe: 74
libâs-ı tâ'ife-i zenân: 83
Libâs-ı zenâne: 55
Libohova karyesi: 303
Libohovası: 302
Lika: 206
liman: 36, 52, 65, 66, 67, 68, 90, 101, 107, 109, 111, 112, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 157, 160, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 180, 181, 191, 195, 196, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 216, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 249, 250, 254, 255, 257, 258, 261, 262, 265, 266, 267, 269, 272, 273, 282, 283, 295, 296, 312, 314, 315, 326, 347, 351
liman ağası: 163, 233, 272
liman burnu: 218
liman emîni: 176
liman hakkı: 147
liman kapudanı: 51, 233
liman kapusu: 166, 218, 219, 230, 231
liman kapusu (Anapolı): 164
liman kapusu (kal'a-i Hanya): 172, 173
liman kapusu (kal'a-i Kandiye): 185, 228
liman kethudâsı: 313
liman kullesi: 195, 208
limancık: 218, 243
liman-ı Balıbadra limanı: 132
Liminoz: 257
Liminoz cezîresi: 257
limon: 100, 101, 111, 124, 127, 129, 132, 140, 143, 146, 149, 155, 162, 169, 175, 177, 239, 240, 244, 247, 279, 285, 286, 294, 297, 302, 310, 313, 314, 317

limon sulu şerbet: 166
limon suyu: 149
Linbet karyesi: 63
Lipova kal'ası dağları: 89
lisân-ı Ahıryan-ı Çıtak: 36
lisân-ı Âl-i Osmân: 163
lisân-ı Arab: 339
lisân-ı Arnavud: 86, 318
lisân-ı Arnavudca: 273, 296, 298, 299, 305, 315
lisân-ı Bulgar: 333
lisân-ı Çağatay: 18
lisân-ı Çıtak-ı Yörükân: 84
lisân-ı çingane: 41
lisân-ı Efrenc: 122
lisân-ı Ervâm: 162
lisân-ı Etrâk: 151
lisân-ı Fârisî: 2, 76
lisân-ı Freng: 64, 113, 122, 140, 153, 154, 158, 242, 318, 328, 334
lisân-ı İç Manyata: 268
lisân-ı Kabâbıta-i Mısır: 123
lisân-ı Kıptî: 39, 40
lisân-ı Latin: 56, 64, 79, 111, 123, 147, 154, 162, 163, 218, 328, 334
lisân-ı Manya Rûmu: 268
lisân-ı Noğay: 336
lisân-ı Rûm: 48, 76, 85, 106, 111, 113, 123, 147, 152, 153, 157, 158, 162, 239, 266, 273, 277, 282, 293, 318, 328, 351
lisân-ı Rûmca: 133, 138, 139, 147, 151, 167, 223, 264, 280, 287
lisân-ı Rûs: 10
lisân-ı Sırf: 338
lisân-ı Süryân: 123
lisân-ı Talyan: 113, 162, 311
lisân-ı Talyan-ı Freng: 141, 163, 167, 217, 223
lisân-ı Tatar: 15
lisân-ı Tatarca: 30
lisân-ı Türkçe: 335
lisân-ı Türkî: 330, 335
lisân-ı Urûm: 156, 265, 269, 299
lisân-ı Yahûdî: 74
lisân-ı Yûnân: 56, 57, 119, 123, 237, 334
lisân-ı Yûnânca: 32, 53, 54, 70, 123
lisân-ı Yûnân-ı Rûm: 123, 161, 163, 218, 233
lisân-ı Yûnâniyân: 37, 44, 123, 334
Lisanyan nehri: 56
Lisariça mahallesi (Yanya): 289
Livadye: 104, 105, 106, 111, 148
Livadye ağası: 111
Livadye dağları kal'ası: 96
Livadye kal'ası: 148, 149
Livadye limanı: 240
Livaziye nâm krale-i melike: 104
Livazya: 105
Loça mahallesi (Yanya): 289
lodos: 12, 68, 136, 236, 237
Lojnik nehri: 43
Lokmân: 345
Lokoz: 284

Loksad karyesi: 97
Lolat karyesi: 317
lonca: 126, 159, 281
lonca cem‘iyyeti köşkü: 304
lonca kasrı: 327
lonca köşkü: 164, 299
lonca köşkü çınârı: 82
Lonca Köşkü (Elbasan): 322
Lonçat: 27, 28, 60, 96, 198, 241, 255
Londar: 140, 152, 153, 260
Londar dağları: 259
Londar kal‘ası: 153
Londar yaylağı: 152
Londraki (Rûm krallarından): 153
londura: 75
londura çuka: 74, 89, 350
lonka: 153, 242
Lonka nehri: 151
Lonkanik kal‘ası: 153
Lopis karyesi: 295
Loroz çiftliği: 284
Loroz değirmenleri: 284
Losi cezîresi: 241
Lotrak adaları: 240
Lözviçe karyesi: 84
lu‘bedebâz: 338
Luka (havâriyyûndan): 123
Lurva cezîresi: 276
luturyan: 137, 198
luturyan boruları: 185, 187, 195, 197, 203, 211
lüffân nârı: 286, 310
lügat-i Yûnâniyân: 124
lüle: 71, 107, 293
lüle-i duhân: 78
Lütfî Paşa, Serdâr-ı zafer-şi‘âr: 295

- M -

ma‘âdin anbârları: 207
Ma‘âdinus (Melik): 40
Ma‘arratü'n-nu‘mân: 122, 146
ma‘bedgâh: 25, 32, 33, 38, 51, 52, 54, 57, 58, 63, 68, 69, 70, 77, 85, 87, 88, 92, 93, 100, 109, 115, 117, 126, 129, 131, 142, 145, 154, 164, 171, 173, 177, 178, 190, 214, 223, 226, 227, 228, 253, 263, 272, 281, 287, 288, 289, 293, 300, 308, 320, 328, 329, 340, 341, 342, 343, 348
ma‘bedgâh-ı Mesîh: 214
Macar: 30, 98, 255, 268, 334
Macar kralı: 19
Macaristân: 239, 321
Mâçîn: 37, 244, 255
Maçko karyesi: 338
Ma‘danus (Melik): 40
Madara karyesi: 25
ma‘den: 21, 84, 246, 257, 265, 311, 341
Ma‘den deresi: 341

Ma‘den nehri: 341, 344
ma‘den suları: 341
ma‘den-i fıdda: 44
ma‘den-i hacer-i İstife: 107
ma‘den-i şeb-i zergerî: 341
ma‘den-i zift-i siyâh: 311
maftıl: 334
mağârâ: 107, 119, 126, 155, 161, 197, 199, 208, 238, 278, 311
Mağâribe kavmi: 62
Mağnisa: 44, 92, 184, 192, 217, 300
Mağrib: 135, 142, 157
Mağrib pâdişâhı Sultân Mansûr: 265
Mağrib Tarabulusu: 205
Mağribî Arablar: 274
Mağribîler: 273, 275
Mağrib-zemîn: 115, 226, 240, 245, 246
mahabbetnâme: 27, 234
mahalle buk‘aları: 38, 46, 58, 99, 106, 150, 164, 329, 333
mahalle eyneleri: 347
mahalle mesâcidleri: 36, 50, 54, 77, 80, 82, 85, 97, 100, 109, 110, 117, 126, 137, 139, 143, 228, 271, 275, 278, 289, 316, 328, 331, 336, 346
mahalle mezkitleri: 105, 340
mahalle zâviyeleri: 88, 161, 173, 294, 300, 313, 320, 332, 341
Mâhân vilâyeti: 18
mahâzin: 211, 230, 232, 342, 348
mahfel: 69, 71
mahfil: 223, 224
mâhî: 43, 47, 48, 49, 68, 74, 75, 78, 110, 139, 288, 292, 305, 309, 325, 326, 330, 341
mahkeme: 71, 91, 151, 153, 278, 281
mahkeme hânesi: 56
Mahkeme (kal‘a-i Elbasan): 320
Mahkeme mahallesi (Avlonya): 313
mahkeme sarâyı: 155, 163
Mahkeme sarâyı (Tekirdağı): 348
mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn: 214, 279, 300, 313
Mahmûd Ağa: 6, 74
Mahmûd Ağa (Abdurrahmân Paşa'nın kardeşi): 317
Mahmûd Ağa çeşmesi (Kandiye): 229
Mahmûd Ağa hammâmı (Kandiye): 228
Mahmûd Ağa Kethudâsı: 72
Mahmûd Ağa, Sadrıa‘zam kethudâsı: 188, 203, 213
Mahmûd Ağa, Sekbânbaşı: 173
Mahmûd Ağa, Şâtır: 29
Mahmûd Efendi câmi‘i (Karaferye): 82
Mahmûd Efendi, Üsküdârî: 229
Mahmûd Hân-ı Şemhâl (Dağıstân pâdişâhı): 255
Mahmûd Kethudâ câmi‘i (Kandiye): 231
Mahmûd Kethudâ çârsûsu (Kandiye): 230
Mahmûd Kethudâ hammâmı: 228
Mahmûd Kethudâ hammâmı (Kandiye): 231
Mahmûd Kethudâ-yı Sadrıa‘zam câmi‘i: 225
Mahmûd Paşa: 26, 111, 129, 256, 262, 311, 315, 318
Mahonya karyesi: 112
mahpûshâne: 67, 232
mahzar: 34
mahzen: 52, 90, 210, 211, 231, 232, 271, 337, 348

mâ-i cibîn: 331
mâ-i germâ: 101
mâ-i gülâb: 35
mâ-i müshil: 169
makâm-ı İşrâkıyyûn: 121
makâm-ı Meşşâ'iyyûn: 121
makara: 95, 185
makaralı ağaç köprü: 282
makaralı kantara: 313
makas: 218, 219
makas tabyaları: 219
Makedon kal'ası: 340
Makedon kral: 340
Makedonya: 51, 64, 114, 298, 326, 340
makreme: 17, 59, 83, 200, 243, 259
Makremeli câmi' (Siroz): 58
Maksûd, Dede Şeyh: 62, 324
maksûre: 31, 51, 54, 55, 71, 73, 81, 106, 129, 139, 146, 149, 173, 223, 225, 226, 244, 273, 299, 309, 310, 316, 322, 329, 331
Maktelü'l-Hüseyn: 98
mâl defterdârı: 130, 172, 233, 245, 256
Malatiyye: 60, 243, 309, 329
Malgara şehri: 94
mâl-ı ganâ'im: 16, 19, 90, 102, 104, 130, 133, 134, 147, 151, 171, 178, 198, 282, 296, 311, 346
mâl-ı hazâ'in: 17, 27
mâl-ı hazîne: 147
mâl-ı Kârûn: 39, 44, 180, 242, 337, 346
mâl-ı pâdişâhî: 311, 325
Mâlik Beğ (Alacahisâr Beği): 176
Mâlik Eşter: 23
Mâlik Paşa: 182
Mâlikî mezhebi: 65
Malta: 86, 118, 129, 130, 141, 159, 167, 168, 171, 198, 216, 251, 257, 264, 265, 270, 315
Malta donanması: 65
Malta firkateleri: 130
Malta gemileri: 200
Malta kalyonları: 195
Malta kapudanı: 198
Malta keştîleri: 130
Manalat mahallesi (kal'a-i Ergiri): 300
manastır: 45, 52, 65, 74, 95, 96, 120, 121, 125, 127, 136, 155, 156, 167, 169, 190, 195, 214, 217, 224, 239, 240, 241, 242, 243, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 306, 327, 328, 333, 334
Manastır karyesi: 30
Manastır, mahmiyye-i: 332
Manastır sahrâsı: 333
Manastır şehri: 331, 332
Mandalina kal'ası: 204
mandıra: 99
Mandıra karyesi: 33
Mandina karyesi: 262
Mânî (Nakkaş): 27, 71, 107, 112, 115, 342
mankala (kahvede oynanan oyunlardan): 142
mankır: 19, 34, 42, 135, 280
Mankıt: 14, 19
Mankortonya: 266
manlifke: 118, 267

manlifke şapka: 89, 137, 174
Manolaki (tabîb): 122, 165
Mansego (havâriyyûndan): 123
mansıb: 28, 39, 130, 257, 262
Mansûr Dede: 188, 208, 213
Mansûr, Sultân: 115, 153, 157, 169, 216, 241, 246
Mansûr-ı Afrikî (Mağrib-zemîn pâdişâhlarından): 226, 245
Mansûrlu: 14, 15, 16
mantar: 95
Mantilo adası: 112
Manya: 130, 132, 139, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 168, 170, 198, 205, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 275, 282, 292, 297, 311, 313, 320, 330, 345
Manya boğazı: 153
Manya burnu: 168, 267
Manya dağları: 152, 154, 156, 169
Manya değirmenleri: 261
Manya elçileri: 259
Manya fethi: 257
Manya firkateleri: 151, 157, 167
Manya gazâsı: 256, 258, 260, 331, 345
Manya gemileri: 168, 200
Manya gulâmı: 128
Manya kal‘ası: 128, 345
Manya kapudanı: 198
Manya kızları: 128, 156, 269, 271
Manya kocaları: 261
Manya kölesi: 269, 276
Manya limanı: 258
Manya muhâfazası: 276, 279, 299, 307, 311, 312, 314, 317, 320, 331, 332, 345
Manya Rûmu lisânı: 268
Manya seferi: 258, 299, 331, 345
Manyata: 270
marankoz ağası: 233
marankozân: 165
marankozbaşı: 172
Mar‘ayş: 44, 63, 182, 197, 212, 339
Marçelin kenîsesi: 122
Mardin: 53, 89, 174, 212
Margılıç: 96, 294
mâr-ı mâhî: 68, 278, 292
Marican karyesi: 305
Marile kal‘ası: 35
Marina kal‘ası: 204
Mâriye (cariye adı): 74
Mâriye câriye (Peygamberimizin hanımı): 41
Mariyecik: 275
Markaşi dağları: 128
Marko halîfe (havâriyyûndan): 123
Marko Ravil: 215
Markonton kral (Karlıeli kralı): 234, 283
martı kuşu: 173, 209
Martin, Girid kralı: 234, 283
Martin (İkrit kralın oğlu): 234, 283
Martin kral: 234
martolos ağa: 85, 87

martolosân: 85, 88
martolosân ağası: 65, 172, 327
marul: 166
Mârût: 232
marya câriyeler: 14, 15
marya defkeleri: 15
maryol: 309
Maryoloğlu sarâyı (Anapolı): 164
Maryoloğulları: 163, 256
Marzivan eşeği: 2
Marziyye (Tekirdağlı kadın adı): 350
maskata şehri: 334
Maskov: 1, 2, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 27, 28, 29, 30, 31, 255, 256
Maskov elçisi: 27, 28
Maskov kralı: 18, 19, 20
Maskov seferi: 15, 16
Maslahat Depesi: 107
masrû‘ âdemler: 154
mastaba: 139, 273, 309
Maşkolor: 85
Maşkolor bâzârı: 291
Maşkolor (köle adı): 74
Maşkolor panayırı kasabası: 61, 96, 97
Maşkolor panayuru: 56, 98, 99, 146, 323
Mâtân ibn Feylekos: 51
matbah: 103, 104, 202, 285, 292
matbah-ı azîm: 225
matbah-ı imâret: 71, 103
matbah-ı Keykâvus: 30, 34, 35, 73, 77, 88, 241, 244, 273, 280, 289, 312, 322, 338, 342, 344
matrakbâz: 338
Matya: 139
Matya nehri: 151
ma‘una: 181, 200, 201
Mâverâü'n-nehir: 18, 20, 51, 334
mavramoloz: 87
mavuna (gemi cinsi): 68, 102, 147, 175, 201, 211, 220
Mayak geçidi: 23
maymûn: 10, 134, 192
maymûnbâz: 338
mazgal: 148, 176, 219, 238, 265, 266
mazgal delikleri: 142, 144, 151, 203, 212, 230, 261, 262, 265, 281
mazı: 235
mecmere: 343
Mecnûn Baba, Şeyh: 62
Mecnûn, kûh-ı: 120
Me’cûc, sedd-i: 163, 218, 312
Mecûsî: 19, 234, 266
Mecûsîler kavmi: 106
meç şişler: 210
Meçova: 87
Medan Şarı Türkleri: 349, 350
Medâyin: 326
meddâhân: 73, 98, 323, 338
Medîne: 36, 48, 114, 212, 214, 245, 246
Medîne-i Münevvere vakfı: 105

Medîneli Dervîş Sâlih tekyesi (Kandiye): 229
medrese: 19, 21, 26, 28, 31, 32, 33, 36, 38, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 54, 56, 57, 58, 61, 63, 71, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 88, 90, 92, 97, 99, 101, 104, 105, 106, 112, 113, 114, 117, 129, 137, 138, 139, 140, 142, 150, 152, 153, 155, 156, 160, 161, 163, 168, 177, 178, 224, 226, 227, 229, 230, 263, 269, 271, 272, 275, 277, 278, 281, 283, 285, 290, 293, 294, 304, 305, 308, 313, 316, 320, 324, 326, 329, 331, 334, 336, 345, 347
medrese çadırları: 180
medrese hücreleri: 223
medrese-i âlimân: 54, 109, 348
medrese-i hocagân: 340
medrese-i muhaddisân: 131, 289
medrese-i müfessirân: 100
medrese-i müfessirîn-i muhaddisîn: 164
medrese-i sûhtegân: 297, 305, 331, 332
medrese-i tâlibân: 93, 110, 278, 317, 339
meges: 98, 120
Meğara kal'ası: 122, 125
mehâzin: 295
Mehemmed Ağa: 274
Mehemmed Ağa, Ebu's-su'ûdzâde: 273, 274
Mehemmed Ağa, Ellidokuz: 184, 206
Mehemmed Ağa, Kara: 33
Mehemmed Ağa, Minkârîzâde Şaşı (Yeniçeri Ağası): 15
Mehemmed Ağa, Semiz: 203
Mehemmed Ağa, Yüzbir Koca: 184
Mehemmed Bâkî Çelebi: 13
Mehemmed Beğ: 148, 318
Mehemmed Beğ (Basanya nâm müslim olan): 318
Mehemmed Beğ imâreti (Karaferye): 82
Mehemmed Beğ, Yahyâ Paşazâde: 148, 149, 342
Mehemmed Buhârî: 24
Mehemmed Çavuş câmi'i (Gördüs): 127
Mehemmed Çavuş mescidi (Yenişehir): 90
Mehemmed Çelebi, Sarrâczâde: 7
Mehemmed Çelebi (Yazıcızâde Mehemmed Efendi zâdesi): 79
Mehemmed Dede: 101
Mehemmed Efendi: 21, 94
Mehemmed Efendi, Acem: 313
Mehemmed Efendi, Azîz: 94
Mehemmed Efendi câmi'i (İnebahtı): 272
Mehemmed Efendi, Çüyençi: 21
Mehemmed Efendi, Pîr: 311
Mehemmed Efendi, Şeyh: 150, 176
Mehemmed Efendi tekyesi câmi'i (İnebahtı): 272
Mehemmed Efendi tekyesi (İnebahtı): 272
Mehemmed Efendi, Vâ'ız: 311
Mehemmed Efendi, Yazıcızâde: 79
Mehemmed Efendizâdeler sarâyı (Belgrad): 307
Mehemmed eş-Şâmî, eş-Şeyh: 138
Mehemmed eş-şehîr bi-ibni'n-Noktacı: 26
Mehemmed Geray Hân: 6, 7, 8, 11, 13, 16, 17, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 188
Mehemmed Hân: 20, 25, 27, 36, 37, 97, 125, 126, 155, 156, 159, 172, 179, 214, 223, 253, 318, 327, 330
Mehemmed Hân, Ebü'l-feth: 37, 85, 87, 91, 96, 99, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 111, 114, 119, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 140, 151, 153, 154, 156, 158, 161, 162, 163, 232, 258, 262, 275, 284, 287, 292, 293, 311, 315, 318, 319, 324, 327, 330
Mehemmed Hân-ı Râbi': 35, 151, 159, 215, 232, 236, 237, 262, 270, 317, 346
Mehemmed Kâdirî hânkâhı (Gaston): 137

Mehemmed Kethudâ câmi‘i: 216
Mehemmed Kethudâ mescidi (Yanya): 288
Mehemmed Kırımî, Şeyh: 94
Mehemmed Mirza: 17
Mehemmed Paşa: 5, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 100, 237
Mehemmed Paşa, Defterdârzâde: 112
Mehemmed Paşa, Dervîş: 24
Mehemmed Paşa, Elbasanlı Küçük: 294
Mehemmed Paşa, Hısım: 317, 319, 321
Mehemmed Paşa, Katırcızâde: 178, 184, 188, 192, 236
Mehemmed Paşa, Köpürlü: 31, 151, 188, 208, 305
Mehemmed Paşa, Küçük: 299
Mehemmed Paşa (Seydî Ahmed Paşazâde): 158
Mehemmed Paşa, Seydîzâde: 171, 184, 189, 193, 197
Mehemmed Paşa, Sokollu: 13, 27, 43
Mehemmed Paşa, Vanlı: 184, 188, 192
Mehemmed Paşa, Zileli Çavuşzâde: 237
Mehemmed Subaşı cisri: 303
Mehemmed (Şehzâde-i âzâde): 295
Mehemmed Toyranî, Şeyh: 47
Mehmed Ağa hammâmı (Selânik): 72
Mehmemmed, İbrâhîm Hân oğlu: 280
mehter: 283
mehterbaşı: 306
mehterhâne: 51, 66, 80, 210, 219, 259, 289, 327, 331
mehterhâne kullesi: 281, 283
me’kelhâne: 32, 177, 224
me’kel-hâne-i müsâfirîn: 320
me’kel-i dâru'z-ziyâfât: 309, 320, 349
me’kel-i fukarâ: 82
me’kel-i imâret-i dâru'l-ıt‘âm: 337
Mekke: 36, 48, 98, 110, 114, 145, 212, 214, 245, 246, 298, 334
Mekre kazâsı: 36
Mekri kal‘ası: 35
Mekri şehri: 36
meksûr top: 212
mekteb: 26, 31, 33, 36, 38, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 54, 56, 57, 58, 63, 71, 77, 80, 82, 85, 90, 92, 97, 99, 100, 101, 104, 105, 109, 110, 112, 113, 117, 127, 129, 131, 134, 137, 138, 140, 142, 145, 150, 152, 153, 155, 156, 160, 161, 163, 165, 168, 173, 175, 177, 178, 227, 229, 263, 269, 271, 272, 275, 277, 278, 281, 283, 285, 290, 293, 294, 299, 300, 304, 305, 308, 313, 329, 331, 333, 334, 336, 338, 340, 341, 342, 348
mekteb-i dâru't-ta‘lîm: 339
mekteb-i püserân: 332
mekteb-i sıbyân: 32, 38, 42, 54, 61, 93, 278, 317, 320, 331
mektûb: 1, 5, 17, 27, 28, 31, 36, 181, 182, 261, 267, 270, 274, 317, 335, 345, 346
me’kûlât: 17, 21, 46, 55, 60, 73, 75, 76, 83, 98, 103, 129, 132, 136, 159, 166, 168, 179, 181, 182, 194, 217, 232, 234, 235, 239, 246, 247, 248, 273, 286, 291, 292, 297, 302, 310, 314, 322, 330, 337
Mekü seddi: 31
melâ’ike-i Kerrûbiyân: 116
melâmiyyûn: 74
melek: 116
Melek İbrâhîm Paşa câmi‘i (Kandiye): 226
Melek İbrâhîm Paşa çeşmesi (Kandiye): 228
Melek İbrâhîm Paşa mektebi (Kandiye): 229
Melek İbrâhîm Paşa sarâyı (Kandiye): 230
Melik Gâzî câmi‘i (Niksar): 308
Melik Mansûr (Afrika pâdişâhı): 117, 169, 171, 223, 236

Melik Rac‘îm: 50, 51, 64, 123, 326, 328
mellâhân: 135, 136, 295
mellâhân-ı Karadeniz: 68
mellâhân-ı keştîbân: 135, 146
mellâhân-ı tüccâr-ı ummân: 119
Memet Beşe: 202
Memi Ağa hânesi: 84
Memi Ağa sarâyı (kal‘a-i Elbasan): 319
Memi Baba Sultân tekyesi: 84
Memi Beğ: 300
Memi Beğ buk‘ası (kal‘a-i Ergiri): 300
Memi Beğ çârsûsu (kal‘a-i Ergiri): 300
Memi Beğ mahallesi (kal‘a-i Ergiri): 300
Memi Beğ varoşu (kal‘a-i Ergiri): 300
Memi Paşa: 303
Memi Paşa câmi‘i (kal‘a-i Ergiri): 300
Memi Paşa hânı (kal‘a-i Ergiri): 301
Memi Paşa medresesi (kal‘a-i Ergiri): 300
Memi Paşa mektebi (kal‘a-i Ağrıboz): 110
Memi Paşa ze‘âmeti: 303
memleha: 122, 168
memlûk: 5, 29, 48, 170, 351
Memo Ağa câmi‘i: 25
Memo Beğ çiftlikleri (Delvinye Beği): 299
Memo Beğoğlu Osmân Paşa: 299
Memo Paşa: 293
Memo Paşa hânı (Delvinye): 297
Memo Paşa sarâyı (Delvinye): 297
Memo Paşa sarâyı (kal‘a-i Ergiri): 300
Mendel kenîsesi: 121, 122
Mendel manastırı: 121
Mendî Efendi: 246
mendirek: 120, 130, 145, 166
mendirek kal‘ası: 145, 163
mendirek kapusu: 166
mendirek kullesi: 144, 146
Mengli Geray Hân: 16, 20
menhûshâne: 31, 73
Menkirtim Hân: 16, 19, 20
Menkûb kal‘ası: 20, 167
Menkûb kirmân: 18
Menlik kasabası: 339
Menlik kazâsı: 61
mennîk: 339
Menteşe: 37, 217, 335
menzil bârgîri: 125
menzil emirleri: 346
menzil topları: 220
Menzile pirinci: 245
Merâm, bâğ-ı: 54, 60, 75, 81, 89, 117, 179, 239, 241, 243, 263, 309, 332
Merâm yaylağı: 61
Merâm-ı Aspuzu: 188
Merânkûş: 216, 255
mercân: 4
Mercân (zengî Arab adı): 83

Mercanos kasabası: 101, 102
mercimek: 60, 127, 165, 322
merdüm-hisâr: 52, 56, 57, 62, 99, 105, 108, 111, 114, 125, 129, 130, 131, 134, 139, 141, 142, 143, 151, 154, 156, 162, 166, 239, 278, 305
meremmâtçı ağası: 108
meremmâtçıbaşı: 233
merhem: 181, 187
Meriç nehri: 31, 33, 34, 341, 345
mermer: 32, 39, 53, 58, 68, 69, 70, 71, 84, 92, 108, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 144, 145, 161, 169, 177, 224, 226, 228, 232, 256, 263, 270, 286, 288, 289, 312, 319, 335, 342
mermer direk: 122
mermer dîv kellesi: 231
mermer kafesler: 225
mermer kubbe: 53
mermer ma‘deni: 84
mermer sandûka: 70, 79
mermer sütûn: 50, 109, 145, 146, 161, 225, 288, 308
mermer taşlar: 53
mermer-bür: 39, 53, 69, 108, 115, 116, 119, 177, 223, 232
mermer-i hâm: 54, 71, 84, 115, 117, 225, 293, 343, 344
mermer-i somâkî: 342
merrîh-i mâ’î: 118
Mersin nehri: 236
mertebânî: 17, 204
Mertire karyesi: 133
Mervân: 27
Meryem Ana: 64, 203, 207
Meryem Kadın (Tekirdağlı kadın adı): 350
Merzifon: 72
Mesâbih (kitap): 290
mesâvîhâne kahvehâneleri: 176
mescid (mesâcid): 21, 23, 24, 25, 30, 32, 33, 34, 36, 38, 42, 43, 44, 47, 50, 52, 53, 54, 56, 58, 61, 63, 71, 77, 78, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 93, 97, 100, 101, 104, 109, 110, 111, 113, 117, 126, 127, 129, 131, 137, 139, 142, 143, 145, 152, 153, 155, 156, 160, 163, 164, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 214, 228, 230, 245, 253, 263, 269, 271, 272, 274, 275, 278, 280, 281, 283, 285, 288, 289, 297, 300, 303, 305, 308, 316, 317, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 333, 334, 336, 338, 339, 340, 342, 345, 346, 348, 351
Mescid-i Sahratullâh: 116
mescid-i şerîf: 32
Mesena cezîresi: 167
Mesîh: 119, 214, 216
Mesîh-i Enfâs: 321
Mesîhiyye: 64, 113, 120, 132, 156, 157, 167, 214, 234, 243, 253, 328
mesîregâh: 54, 55, 58, 60, 68, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 93, 94, 100, 129, 132, 139, 143, 150, 159, 166, 177, 179, 225, 227, 229, 243, 273, 277, 278, 280, 285, 289, 291, 294, 307, 309, 310, 322, 323, 324, 330, 332, 333, 334, 337, 342, 349
mesîregâh-ı Ahmed Paşa (Siroz): 60
mesîregâh-ı Aynu'l-hayât (Elbasan): 322
mesîregâh-ı bâğ-ı Merâm Alî Paşa: 107
mesîregâh-ı Çekebeni kayaları: 309
mesîregâh-ı Eynebınarı (Karaferye): 83
mesîregâh-ı Liman: 273
mesîregâh-ı Papas kasrı: 81
mesîregâh-ı Tatarköy korusu (Yenişehir): 89
Mesköv: 13
mesnevîhân: 71
Mesoya kazâsı: 121, 124, 167
meşâ‘il: 14, 98
meş‘al: 187, 221

meş‘ale: 209, 211
Meşârık (kitap): 290
meşâyih: 14, 15, 21, 26, 59, 68, 83, 88, 271
meşe: 33, 211, 284, 310, 322
meşelik: 332
meşeyistân: 156, 271, 325, 334
meşrûbât: 17, 21, 46, 55, 73, 75, 76, 83, 98, 103, 129, 132, 136, 159, 179, 181, 182, 194, 217, 234, 235, 239, 246, 247, 248, 273, 292, 297, 302, 314, 337, 349
Meşşâ’iyyûn, şehr-i: 119
meteris: 5, 6, 15, 114, 171, 174, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 212, 213, 216, 222, 223, 224, 246, 249, 250, 251, 252, 281, 296
Meto (Elbasanlı adı): 322
mevâcib: 196
mevkûfât: 211, 233
Mevlânâ tekyesi: 71
Mevlevî: 12, 181
Mevlevî dervîşi tennûresi: 174
Mevlevî Mehemmed Paşazâde: 341
Mevlevîhâne: 71, 88
Mevlevîhâne câmi‘i (Yenişehir): 88
Mevlevîhâne kapusu (Selânik): 65
Mevlevîhâne (Selânik): 67
mevleviyyet: 65, 172, 214, 232
Mevlûd-ı Nebî gecesi: 121
Mevzûne Kadu: 165
Meydân Baba Sultân: 76
meydân-ı Arasât: 86, 184, 206
meydân-ı haşr: 116
meyhâne: 72, 98, 146, 174, 180, 230, 282, 329, 338
meyhorlar: 72
meykede: 72, 146
Meykeli, Tercümânbaşı: 70
meyve: 34, 75, 160, 169, 234, 239, 241, 244, 247, 254, 291, 314, 329, 332, 338, 349
meyve ağaçları: 242
Meyyit İskelesi (İslâmbol): 9
mezâd-ı sultânî: 181
mezâhib-i erba‘a: 16
mezâhib-i selâse: 65
mezâr taşları: 290
mezâri‘ât: 75
mezâristân: 20, 39, 110, 147, 160, 165, 166, 177, 186, 213, 221, 274, 277, 290, 294, 311, 335
mezârlık: 290
mezkit: 38, 54, 56, 58, 70, 71, 105, 272, 308, 320, 340
mezkitgâh: 131
mezra‘a: 75
Mığdısî tevârîh-i mu‘tebereleri: 63
mığdis: 45
mıkrâs: 187
mıkrâsçı dükkânları: 127
Mısır: 36, 37, 39, 40, 41, 44, 59, 67, 75, 92, 98, 110, 122, 185, 197, 205, 210, 212, 214, 215, 217, 226, 232, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 250, 255, 256, 310, 326, 335, 337, 338, 346, 347, 348
Mısır askeri: 27, 184
Mısır azîzi: 39
Mısır beği: 27, 183, 186
Mısır buğdayı: 128

Mısır cunûdu: 194
Mısır çârsûsu: 72, 348
Mısır çârsûsu (Selânik): 65, 67, 68
Mısır fethi: 41
Mısır gemileri: 68
Mısır hasîrı: 141
Mısır hazînesi: 17, 27, 35, 72, 86, 88, 98, 280, 323
Mısır İskenderiyyesi: 204
Mısır kettânı fitili: 210
Mısır Kıptîleri: 42
Mısır mansıbı: 314
Mısır meliki: 40
Mısır pâdişâhı: 39
Mısır parası: 213, 248
Mısır vezîri: 286
Mısır yeniçerisi: 242
Mısır yolu deryâsı: 205
Mısırlı: 186, 192
Mısırlı karavulu: 180
Mısırlı kolu: 179
Mısırlıoğlu: 133, 134, 137
Mısrâyim: 335
mızrak: 11, 12, 210
mi'denüvâz: 349
midye: 63, 169, 267
miftâh: 147, 161, 207, 211, 270, 335, 345
Mihail: 119, 122
Mihal Beğ, Gâzî: 30
Mihal kral-ı dâll kenîsesi (Narda): 286
Mihalaki (Kapudan): 259, 265
Mihan: 119
mihmângâh: 60, 348
mihmânhâne: 280, 330, 336, 342
mihmânhâne-i Mesîhiyye: 156, 167
mihmânsarây: 24, 42, 46, 50, 60, 72, 117, 161, 165, 290, 295, 301, 326, 342, 348
mihmânsarây-ı kârbân: 330
mihrâb: 23, 24, 25, 31, 33, 36, 38, 47, 49, 52, 54, 57, 58, 63, 68, 69, 71, 82, 85, 87, 90, 91, 92, 97, 99, 100, 101, 105, 106, 109, 111, 114, 116, 117, 126, 129, 131, 137, 145, 153, 155, 173, 178, 208, 216, 223, 224, 225, 226, 270, 271, 275, 288, 289, 297, 300, 307, 308, 313, 316, 319, 326, 328, 330, 331, 332, 333, 336, 339, 347
mihrâb soffası: 116
mihrâb-ı câmi'-i selâtîn: 54
mihrâb-ı selâtîn-i mâzî: 68
Mihrimâh Bula: 74
Mîkâ'îl: 116
Mikat karyesi: 311
mîkâtlı musanna' sâ'at: 303
Mikdâd: 298
Mikral (Cebel-i Elheme'nin oğlu): 298
Mila karyesi: 265
Mila limanı: 264
Milas şehri: 53
milel-i nasârâ: 73
milh: 243
Miloş Koblaki: 336
milota (Rûm defterdârları): 182, 223, 229, 230, 245

Miloz karyesi: 276
mi'mâr: 139, 225, 244, 308
mi'mâr ağa: 91, 107, 114, 125, 134, 143, 148, 154, 163, 172, 176, 233, 271, 280, 287, 299, 306, 313, 318, 327
Mi'mâr Sinân (ibn Abdülmennân Ağa): 67, 92, 144, 313
mi'mârbaşı: 65, 130, 142, 321
mi'mâr-ı mühendisîn: 213
mi'mâr-ı selef: 77
mi'mârî: 53, 57, 68, 99, 115, 308, 334, 342
minâre: 10, 25, 26, 32, 33, 69, 70, 85, 87, 88, 93, 109, 131, 134, 138, 141, 142, 149, 151, 152, 153, 154, 157, 160, 161, 163, 164, 167, 176, 178 224, 225, 226, 263, 272, 275, 278, 281, 285, 288, 289, 292, 293, 294, 297, 299, 300, 303, 304, 308, 312, 313, 315, 316, 319, 320, 322, 326 328, 331, 332, 333, 339, 340, 341, 348
minâre-i bâng-ı Muhammedî: 32
minber: 38, 57, 69, 71, 92, 114, 115, 116, 131, 143, 208, 223, 224, 225, 226, 270, 288
Minor: 233
mîr: 148, 243
mirât-ı dünyâ: 119
mîrî: 199, 213, 246, 277, 315, 333
mîrî anbârlar: 232
mîr-i Arab: 324
mîrî balık: 325
mîrî furûnlar: 186, 199
mîrî köyler: 318
mîrî kûhistân: 44
Mîr-i livâ: 104, 154, 181, 188, 198, 203, 210, 213, 214, 216, 217, 289, 318
mîrî mâl: 341
mîr-i mîrân: 109, 148, 164, 174, 179, 181, 185, 186, 187, 191, 193, 194, 197, 198, 203, 206, 209, 210, 213, 214, 216, 217, 223, 230, 245, 248, 250, 270, 279, 292
mîrî sarnıçlar: 160, 263
mîrî şab: 34
mîrlivâ: 65
Mirza: 6, 14
Mirza (Freng gulâmı): 128
Mirze (Tekirdağlı köle adı): 350
Misalo kal'ası: 241
Misalo kral: 241
Misalonka cezîresi: 242
misarya balığı: 326
Misbûy (cariye adı): 74
Misehor (=Mizistre): 154, 155
Misehor vezîr: 154
Miselonka kasabası: 277
Misine cezîresi: 49, 198
Misine donanması: 65
Misinehisâr: 49
Misistre kal'ası: 153
Misistre (=Mizistre): 130, 132, 140, 152, 154, 155, 256, 259, 260
misk: 3, 35, 72, 78, 120, 146, 239, 248, 276, 280, 294, 314, 325, 334, 340, 343
misk-bû tütün: 340
misk-i Rûmî: 331
Mistir (=Mizistre): 154
misvâk: 343
mîşe: 338
Mitrepolid kilisesi: 73
Mitroviçse: 98
mîzân: 116

mîzân-ı harîr emîni: 151
Mizistre: 130, 151, 152, 154, 156, 157, 161, 169, 170, 227, 259, 260, 261, 262
Mizistre alay beğisi: 260
Mizistre kadısı niyâbeti: 154
Mizistre kal'ası: 125, 154, 259, 262, 264, 270
Mizistre panayırı: 323
Mizistre sancağı voyvadalığı: 156
Mizistre sancak beği: 154
mizmarât: 195
Modoniç kal'ası: 96
Moğol kavmi: 335
Moha dağları: 128
Moholi karyesi: 258
molla (monla): 65, 87, 172, 181, 188, 214, 233, 271, 332
Moltan: 21, 86, 98
Monla câmi'i (Dırama): 54
Monla Çelebi: 293
Monla Ganî Paşa: 5, 16
Monla Gürânî: 318
Monla sarâyı hammâmı (Selânik): 72
Monlacık Efendi: 33
Monti kal'ası: 167
Mora: 45, 51, 61, 85, 91, 96, 99, 101, 104, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 148, 153, 158, 161, 162, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 182, 212, 216, 227, 236, 248, 253, 256, 258, 261, 262, 274, 277, 280, 291
Mora alaybeğisi ze'âmeti: 133
Mora askerîsi: 130
Mora a'yânı: 168
Mora cezîresi: 120, 122, 129, 138, 140, 149, 157, 158, 163, 168, 238, 258, 298
Mora Kasrosu: 169
Mora Kastel'i: 129, 130
Mora paşası: 129, 130, 143, 163
Mora paşası voyvadalığı: 153, 161
Mora paşasının hâssı: 137
Mora sancağı voyvadalığı: 129, 161
moran: 71, 115, 189, 223, 288
moran câm: 68, 225, 228, 293
Moran şehri: 189
Morava sahrâsı: 309
mortat: 217, 220
Mostar köprüsü: 82, 285
Moton: 67, 99, 128, 130, 135, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 166, 215, 222, 261, 267
Moton firkateleri: 270
Moton kâ'immakâmı: 148
Moton kal'ası: 51, 85, 91, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 166, 265, 274, 280
Moton limanı: 147
Moton zeytûnu: 36
mu'âf [u] müsellem: 245, 327
mu'allimhâne-i sıbyân-ı ebced-hân: 297
Mu'âviye: 291, 301, 302
mu'avvezeteyn: 10, 284
mudhikân: 338
Mudunuç: 101, 102, 103, 104
muğ-pîçe: 156, 241
muhaddis: 329
muhâfazacı: 90, 185, 284, 289

muhâfazacı askerler: 172, 175, 181
muhâfazacı cüyûşu: 237
muhâfız paşa: 248
muhâfızân: 90
Muhammed bin İshak: 115
Muhammedî câmi‘i: 69
Muhammedîler: 335
Muhammediyye kitâbı: 79
Muharrem Paşa: 85
Muharrem Paşa câmi‘i (Alasonya): 85
Muharrem Paşa câmi‘i (Yenişehir): 88
Muharrem Paşa vakfı: 85
muharrir: 86
muharrir beğ: 245
muharrir defterleri: 223
muharrir efendi: 242
muhâsara: 33, 46, 64, 76, 94, 106, 107, 126, 145, 147, 148, 149, 160, 163, 164, 171, 173, 176, 181, 183, 185, 220, 221, 222, 231, 248, 249, 262, 274, 277, 281, 304, 306, 307, 311, 346, 351
muhâsebeci: 233
muhassıl: 125, 130
muhattem harîr kuşaklar: 282
muhibb-i Hânedân: 302, 314
Muhtâr Beğ çiftliği: 311
muhtesib: 24, 25, 34, 37, 42, 44, 46, 47, 49, 54, 62, 76, 86, 90, 91, 97, 99, 101, 106, 130, 139, 142, 158, 162, 271, 273, 275, 277, 280, 306, 313, 336, 338, 339, 347, 349
muhtesib ağa: 51, 57, 65, 81, 85, 87, 91, 105, 107, 114, 125, 134, 137, 143, 148, 154, 163, 172, 176, 181, 232, 233, 271, 286, 287, 296, 299, 318, 327
muhtesib Ağa kubbesi: 290
muhtesib ağa niyâbeti: 65
muhtesib hâkimisi: 339
muhtesib nâ’ibi: 87, 233, 318
muhtesibhâne: 232
Muhyî Çelebi, Hakîm: 321
Muhyiddîn Baba Tekyesi: 26
Muhyiddîni'l-Arabî: 216
Muhzır Mustafâ Ağa sarâyı (Tekirdağı): 348
Mujikkirmân: 11, 29
Mukaddem (Gulam adı): 59
mukallidân: 73, 98
mukarnas san‘atlar: 113
mukarrernâme: 346
mukâta‘a: 168, 172, 233, 243, 315
Mukavkıs, Melik (Mısır meliki): 40
Mukbil (Gulam adı): 59
mukîm namâzı: 214
mûm: 209, 210, 211, 221
mûm yağı: 211
Mumcuzâde câmi‘i (Avlonya): 313
Mumcuzâde mahallesi (Avlonya): 313
Mumcuzâde tedrîsi (Avlonya): 313
mûr: 120
Murâd Ağa câmi‘i (Yenişehir): 88
Murâd Ağa, Sürsat ağası: 170
Murâd Ağa (Yeniçeri Ağası): 176
Murâd Baba: 79

Murâd Beğ: 335
Murâd Çelipa mahallesi (Belgrad): 306, 307, 308
Murâd Çelipa mektebi (Belgrad): 308
Murâd Dayı: 165
Murâd Hân: 25, 87, 305, 327, 335, 336, 343
Murâd Hân Gâzî-i Evvel câmi‘i (Karaferye): 82
Murâd Hân, Hudâvendigâr Gâzî: 66
Murâd Hân mütevellîsi: 49
Murâd Hân-ı Evvel, Gâzî Hudâvendigâr: 25, 26, 30, 42, 51, 54, 56, 57, 62, 64, 76, 80, 85, 335, 340, 343
Murâd Hân-ı Râbi‘: 39, 44, 120, 143, 266, 330
Murâd Hân-ı Sâlis: 135, 141, 142, 144, 145, 262
Murâd Hân-ı Sâlis câmi‘i (Moton): 145
Murâd Hân-ı Sânî: 81, 87, 327
Murâd Paşa câmi‘i (Belgrad): 308
Murâd Paşa, Kara: 308
Murâd Paşa, Kayseriyyeli Dilâver Paşazâde: 237
Murâd Paşa sarâyı (Yanya): 289
Murâd Paşazâde, Vezîr: 171
Murâdiyye anbârlığı: 49
Muradlı karyesi: 24
murassa‘ât: 17
murğân: 47, 55, 58, 105, 279
murğân-ı hezâr-ı hezârân: 55
murğân-ı hoş-elhân: 83
murğân-ı nevâ-sâz: 83
murğ-ı bâz toykun: 4
murğ-ı hevâyî: 209
murğ-ı semender: 131, 178, 187, 192, 209, 218, 223, 254
mûr-ı mâr: 180
Muri: 49
Muri melike (Feylekos kızı): 49
Mursal Baba: 33
Murtazâ Beğ: 331
Murtezâ Alî Efendi (kadı‘asker): 5, 13, 18
Mururânlik (Nakkaş): 71
Mûsâ Ağa: 99
Musâ Ağa câmi‘i evkâfı: 275
Mûsâ Ağa mescidi (kal‘a-i Ağrıboz): 109
Mûsâ Baba: 76
Mûsâ Çelebi: 31, 33, 36, 37, 82
Mûsâ Çelebi karyesi: 36, 37
Mûsâ Çelebi (Yıldırım Bâyezîd Hân oğlu): 36
Mûsâ, fir‘avn-i: 40
Mûsâ, Hazret-i: 30, 39, 40, 41, 77, 200
Mûsâ Kâzım: 343
Mûsâ Paşa câmi‘i evkâfı: 241
Mûsâ Paşa sarâyı (kal‘a-i Hanya): 173
Mûsâ Rızâ, İmâm: 102
musâhib: 191, 192, 193, 275
musâhibe: 27
Musâhib-i Şehriyârî: 191
musallâ: 70, 83, 313
musallâgâh: 83
musallâ-yı ibâdetgâh: 322
musallâ-yı namâzgâh: 155

musanna‘ bez: 140
musanna‘ minâre: 69
musannifîn: 74, 309
musannifîn-i şâ‘irân: 59, 321
Mûsevî: 266, 344
mûsıkî-şinâs zurnazan mehteri: 283
musikâr (müzik aleti): 60, 98
Muslı Beşe, yeniçeri: 34
Musli (köle adı): 165
Muslihiddîn Efendi câmi‘i (şehr-i Livâdiyye): 105
Muslihiddîn mahallesi (şehr-i Livâdiyye): 105
Muslihiddîn Sultân, Şeyh: 62
Muslu Ağa: 97
Mustafâ Ağa, Çelebi Kethudâ: 39
Mustafâ Ağa, Kundakçı (Yeniçeri Ağası): 184
Mustafâ Ağa, Muhzır: 348, 350
Mustafâ Ağa sarâyı (kal‘a-i Elbasan): 319
Mustafâ Ağa sarâyı (Karaferye): 82
Mustafâ Ağa, Sofyalı Şeyhzâde: 338
Mustafâ Beğ: 110
Mustafâ Beğ câmi‘i: 109
Mustafâ Beğefendi, Defterdârzâde Kapucubaşı: 288
Mustafâ Çavuş câmi‘i (Aydonat): 293
Mustafâ Çelebi, Düzmece: 35
Mustafâ, Çelebi Şehzâde: 92
Mustafâ Çelebi (Yıldırım Bâyezîd Hân oğlu): 35
Mustafâ Efendi: 125
Mustafâ Efendi câmi‘i (Yanya): 289
Mustafâ Kethudâ (Abdurrahmân Paşa'nın dayısı): 317
Mustafâ Paşa: 138, 163, 165, 256, 318
Mustafâ Paşa, Bıyıklı: 174, 193, 218
Mustafâ Paşa câmi‘i: 133
Mustafâ Paşa câmi‘i (Ağrıboz): 110
Mustafâ Paşa câmi‘i (Tırhala): 93
Mustafâ Paşa, Cânpolâdzâde: 120
Mustafâ Paşa, Kaplan (Kapudan): 158, 170, 171, 181, 182, 184, 187, 189, 194, 195, 197, 199, 204, 208, 213, 219, 224, 229, 237, 248, 251, 253, 254, 289
Mustafâ Paşa, Kara (Edirne kâ’immakâmı): 6, 27, 30, 44, 112, 172, 188
Mustafâ Paşa karyesi: 133
Mustafâ Paşa, Koca: 50, 58, 62, 138, 287
Mustafâ Paşa, Palak: 258
Mustafâ Paşa, Pılak (Kapudan): 295
Mustafâ Paşa sarâyı (Yanya): 287, 289
Mustafâ Paşa, Tavukçu: 242
Mustafâ Paşa tekyesi (Siroz): 58, 61
Mustafâ Paşa (Yeniçeri Ağası): 305
Mustafâ, Şehzâde: 35
Mustafâ Voyvada câmi‘i (şehr-i Livâdiyye): 105
Mustansır Billâh: 298
Musta‘sım Billâh: 19
Musul: 40, 44, 212
Muşka câmi‘i (Belgrad): 308
muşkat: 180, 185, 187, 200, 202
muşkat tüfeng: 254
muşmula: 246

Muştalı suyu: 341
Muştalı yaylası: 341
mutâf: 267, 307, 317, 332
mutallâ destâr: 350
mutalsam: 61, 62, 108, 111, 119, 145, 165
mu‘temed ağa: 280
mu‘temed başı: 65, 172, 272
mutlak hâkim: 81
mutrıbân: 55, 73, 98, 290, 323, 338
muvahhidîn: 249
muvakkıt: 87
muz ağaçları: 244
mübâhase-i ilm-i şer‘iyye: 17, 58, 309, 328, 342
mübâhase-i ulûm-ı şer‘iyye: 83
mübâşir: 65, 182
Mübeşşir (Tekirdağlı köle adı): 350
mücâhidân: 184, 249
mücevher kanâdîller: 117
mücevher taşlı takye: 266
müderris: 290, 308
mü’ellifîn: 74, 309
mü’ezzin: 10, 269, 287
mü’ezzinân: 68, 87, 208, 209, 223, 225, 226, 319
mü’ezzinân mahfili: 57, 208, 226
Müezzinzâde Kapudan Paşa: 277
Müftî: 65, 107, 114, 141, 273, 275, 294, 332, 339
Müftî câmi‘i (Karaferye): 82
Müftî Mes‘ûd Efendi mektebi (İnebahtı): 272
mühendis: 53, 67, 69, 115, 126, 223, 244, 288, 327
mühendis-i mi‘mârî: 66
mühimmât: 293
mühr-i Süleymân: 142
mühür: 27, 39, 160, 178
müjdeciler: 212
müjdenâme: 210
mülûk-ı nasârâ: 214
müncî: 29
müneccim: 28, 44, 47, 59, 74, 110, 122, 165, 170, 247, 310, 322, 349
münşî: 248
mürâsele: 34
mürde-i nasârâ-yı orducuyân: 217
mürekkeb: 200, 244
mürekkeb ağacı: 244
mürg-bâz: 30
mürtezika: 224
Mürvetli karyesi: 24
müsâfir yorganları ve döşekleri: 292
müsâfirhâne: 34, 43, 272
müselles-i şer‘î: 75
müselles-i şer‘iyye: 166
müsellesü'ş-şekil: 325
müselmân destârı: 89
Müselmânlı karyesi: 49
Müsemmâ (köle adı): 165
müskirât: 75

Müslim (kitap): 290, 348
müstahfızân: 176, 178
müşâvere haymesi: 204
müşebbek bostân: 123
müşîr-i mufahham: 179, 253
müşk: 174
müşk-i rûmî: 120, 158
müştakıyyûn: 199
müteaddid: 31
müteferrika: 7
müteferrikagân ağaları: 185
mütevellî: 34, 38, 43, 44, 51, 56, 78, 81, 86, 97, 340
müverrih: 17, 40, 83, 112, 113, 119, 158, 211, 278, 320, 334, 340
müverrihân-ı Âl-i Osmân: 143
müverrihân-ı Freng: 132
müverrihân-ı Latin: 167, 174, 293, 315
müverrihân-ı nasârâ: 113
müverrihân-ı Rûm: 61, 64, 98, 131, 169, 218, 347
müverrihân-ı Rûm Yanvan: 110
müverrihân-ı Rûm Yûnân: 56
müverrihân-ı Yûnân: 104, 154
müverrih-i Latin Ban: 326
müverrihîn-i Latin: 305, 318, 326
müverrihîn-i millet-i Kıptî İdrîsiyye: 113
müverrihîn-i Rûm: 87
müverrihîn-i Rûm Yanvan: 271
müverrihîn-i Yûnân-ı Rûm: 63
Müyesser (Gulam adı): 59
Müzakiyye kazâsı: 306, 318
Müzakiyye sahrâsı: 307, 309, 315
müzehheb hatt: 270

- N -

Nâblûs şehri: 64
nacak: 149, 282
nâdî: 209, 247, 317
Nadin kal‘ası: 206
Nâhiye nâ’ibi: 47, 137
nâ’ib: 42, 43, 87, 97, 111, 258
nâ’ib-i kadı: 42
nâ’ib-i şer‘î: 43, 255
nakîb: 141, 143, 294
nakîb-i şürefâ: 114
nakîbü'l-eşrâf: 24, 25, 34, 37, 42, 46, 49, 51, 54, 57, 65, 81, 85, 87, 91, 97, 99, 105, 125, 137, 148, 154, 163, 172, 176, 181, 233, 280, 286, 287, 296, 299, 305, 318, 327, 336, 346
nakîbü'l-eşrâf kâ’immakâmı: 347
nakkâre: 194, 203, 343
nakkâşân-ı üstâdân: 71
Nakkâşlı (Küçük) karyesi: 29
nakş-ı bûkalemûn: 4, 62, 69, 70, 71, 75, 83, 95, 112, 114, 115, 116, 120, 204, 210, 223, 224, 225, 226, 228, 232, 300, 309, 342
nakş-ı nigârhâne-i Çîn: 279, 309, 338
Nakşivân: 15, 16

Nâkûrâ boğazı: 264
nâkûs: 91, 115, 134, 185, 187, 193, 195, 197, 203, 309
nâkûs erganonları: 194
nâkûshâne: 190
na‘l: 7, 52, 280, 340
na‘lbend: 7, 340
na‘lin-i şerîf: 343
Nâlişî (şâir): 302
namâzbozan: 169
namâzgâh: 83, 87, 93, 118, 153, 176, 285, 289, 290, 294, 313, 316, 322
Namâzgâh (kal‘a-i Ergiri): 300
Namâzgâh kapusu (kal‘a-i Ergiri): 299, 300
namâzgâh (Karaferye): 83
Namâzgâh mahallesi (Yanya): 289
Namâzgâh meydânı (kal‘a-i Ergiri): 299
Namâzgâh musallâsı (Siroz): 58
nâme: 19, 179, 189, 259
nân: 73, 77, 199
nâne: 349
nânpâre: 191, 290, 330
nâr: 36, 63, 83, 89, 101, 129, 140, 162, 166, 169, 174, 239, 240, 246, 247, 286, 294, 297, 302, 304, 313, 317
nâr ağacı: 143, 286
nâr çiçeği: 244
Narda: 234, 279, 280, 283, 285, 286, 291
Narda cebeli: 286
Narda dağı: 101
Narda kal‘ası: 285
Narda şehri: 126
nârenc: 127, 140, 143, 149, 240, 286
nasârâ: 37, 47, 76, 121, 125, 132
Nasârâ Kumâmesi: 266
nâsıh: 94, 223
Nasova kal‘ası: 128
Nasûh Beğ hânı: 32
Nasûh Beğ imâreti: 32
Nasûh Beğ mescidi: 32
Na‘tî Çelebi: 350
navluncu: 348, 349, 350
Navurdere: 30
nây (müzik aleti): 60
Nazarete: 238, 245
nazarete dubası(?): 185
Nazarete limanı: 171, 195, 245
nazargâh hammâmı (Marzifon): 72
Nâzilli inciri: 223
neberdân: 181
neccâr: 71, 181, 213, 256, 257, 262, 270
neccâr-ı keştîbân-ı marankozân: 165
necef: 68, 71, 223, 225, 228, 288, 293
necef âvîze-i maslûbât: 223
Necmî Efendi, Şeyh: 62
Nefes Dede: 35
Nefes Sultân: 34, 35
nefîr: 11, 16, 103, 198, 203, 343
nefîr-i rıhlet: 7, 28, 170, 174, 254, 255

neft: 114, 187, 195, 209, 211, 246
neft yağı: 211
neftli gülleler: 211
nehb ü gâret: 19
neheng: 116
Nehravis: 39
Nemrûd, âteş-i: 115, 131, 178, 180, 187, 192, 201, 209, 218, 222, 223, 250, 251, 254, 255
Nemrûd, sedd-i: 223
Nemse: 30, 98, 343
Nemse çâsârı: 27, 196, 198, 215
Nemse kralı: 19, 27
nerdübân: 68, 71, 78, 116, 127, 145, 159, 163, 168, 174, 219, 220, 221, 222, 231, 287, 299, 300, 307
nergis: 120, 244, 331
nerre-i dîv-i Süleymânî: 249
Nevrekop kasabası: 61
Nevrûz kal'ası: 6, 7, 17
Nevrûz Mirza: 6
Nevrûz Mirza Noğayları: 5
Nevrûzeli: 3
nevrûz-ı Hârezmşâhî: 14, 55, 98, 210, 302, 323, 338
nevrûz-ı sultânî: 55
neyistânlık: 43
nezerât: 45, 229, 344
nezerâtlar: 243
nigâhbân: 66, 67, 108, 126, 148, 152, 159, 172, 219, 281, 313
Nigâre (cariye adı): 74
nigârhâne-i Çîn: 279, 287, 309, 320, 338
Nigebolı: 15, 17, 84
Nihâvend, kûh-ı: 339
nikâb: 59
Nikola: 122
Niksâr: 63, 308
Nikşik: 206
Nîl: 98, 338
Nîl gemisi: 210
nilüfer: 244
Nisi karyesi: 151
Nisîbîn, şehr-i: 40
nişaburnus: 282
Nişiköy sahrâsı: 152
nişîmen: 81
nişîmen soffa: 273, 322
niyâbet: 53, 54, 65, 97, 99, 274, 275, 326, 331
Noğay: 1, 3, 4, 5, 6, 8, 16
Noğay alaşaları: 6
Noğay atları: 21
Noğay lisânı: 336
nohud: 60
nohudlu çörek: 310
nohudlu simid: 322
Noktacı medresesi: 26
Nomçin karyesi: 265
Nova: 206
Novaborda: 44, 45
Novalı Beğ: 27

Nûh, Hazret-i: 218, 335
Nûh Tûfânı: 62
nukebâ: 74, 107
nukûş-ı ruhâm: 92
nukûş-ı timsâl-i garîbe: 232
nûreddîn: 13, 15, 21, 30
Nûreddîn Efendi câmi‘i (Vodina): 80
Nûreddînzâde Efendi: 94
nübüvvet-i risâlet mührü: 64
nücebâ: 74
nücûm: 119, 128, 234, 280, 310, 335
Nücûm-ı fünûn: 335
nüdemâ: 234
nühâs-ı hâlis: 309
nüzûl ağası: 163
Nüzûl Emîni: 202
nüzûlât emîni: 256
nüzülât tekâlîfleri: 76

- O -

Oburça: 206
ocak ağaları: 198, 204, 207, 210, 230, 245
ocak çavuşları: 207
ocak kireçleri: 213
odabaşı: 184, 217, 233, 348
odun: 126, 292, 342
Odvina: 206
Ofçabolu: 76
Ofçapoli ovaları: 333
oğlak: 44, 73, 169
oğlan bâzârı: 231
oğuz tâ’ife: 337
Ohri: 45, 65, 270, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332
Ohri balığı: 325
Ohri beği: 325, 330, 331
Ohri boğazı: 325
Ohri buhayresi: 325, 326
Ohri emîni: 332
Ohri gölü: 292, 310, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332
Ohri kal‘ası: 325, 327, 331
Ohri nâm hakîm: 326
Ohri nâm kral: 325, 328
Ohri sahrâsı: 329, 330
Ohrîzâde: 326, 328, 330, 331
Ohrîzâde Beğcüğez: 329, 331
Ohrîzâde câmi‘i (Ohri): 326, 328
Ohrîzâde hammâmı: 329
Ohrîzâde hayrâtı: 326
Ohrîzâde mahallesi: 328
Ohrîzâde mektebi: 329
Ohrîzâde mihmândâristânı: 330
Ohrîzâde sarâyı: 329

Ohrizâde ziyâfeti: 330
ok: 3, 9, 23, 108, 188, 189, 195, 210, 246, 298, 319
Ok atıcılar tekyesi (Kandiye): 229
ok menzili: 146, 190, 226, 257, 263, 265, 267, 277, 297, 302
ok meydânı: 229
okçular: 320
Okçular çârsûsu (Elbasan): 321
Oksoromeroz kazâsı: 278
Olan: 14
Or Ağzı: 19, 21
Or kal'ası: 19, 21, 22
ordu: 76, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 208, 209, 214, 215, 236, 248 258, 259, 260, 261, 262, 264
ordu ağası: 186
ordu emîni: 256
ordu kadısı: 256
ordu kethudâsı: 181
ordu mollası nâ'ibleri: 210
ordu muhtesib ağası: 181
ordu nâ'ibi: 181
ordu subaşısı: 181, 260
ordu şeyhülislâmı: 188
Ordubar: 329
orducıyân: 181
ordu-yı bâzâr: 213, 337
ordu-yı hümâyûn: 179, 181, 194, 251
ordu-yı İslâm mollası: 210
Orfan: 42, 48, 53, 61
Orfan nehri: 42, 43, 340
Orhân Gâzî: 33, 34, 49, 64, 84, 343, 346, 347, 351
orman: 4, 5, 6, 7, 8, 50, 284
ormanistân: 5
Ormanol vezîr: 234
orsa bayrak: 133, 146, 185, 195
orsa haçlı bayraklar: 201
Orsolis kal'ası: 169
Orsolis köyü: 169
Orta câmi' evkâfı: 333
orta çavuş: 184
orta hisâr dizdârı: 65
Orta mahalle (Yanya): 287
Oruç Paşa medresesi: 32
Oruç Paşa mescidi: 32
Orudere: 23
Osmân Ağa: 29
Osmân Ağa, Kara: 319
Osmân Ağa mescidi (kal'a-i Ağrıboz): 109
Osmân Baba, Gâzî: 341, 342, 343, 344
Osmân Baba tekyesi: 341, 344
Osmân Balı, Gâzî: 343
Osmân Beğ, Kara: 309
Osmân Beğ sarâyı (kal'a-i Ergiri): 300
Osmân Paşa: 52, 307
Osmân Paşa, Diyârbekirli Hattât Nişâncı: 51
Osmân Paşa sarâyı (Belgrad): 307

Osmân Paşazâde sarâyı: 11
Osmân, Sultân: 33
Osmân Şâh: 92, 93, 94
Osmân Şâh câmi‘i (Tırhala): 92, 94
Osmân Şâh hammâmı (Tırhala): 93
Osmân Şâh imâreti (Tırhala): 93
Osmân Şâh medresesi (Tırhala): 93
Osmân Şâh (Tırhala): 93
Osmâncık: 133, 319
Osum, kûh-ı: 309
Osum nehri: 309, 310
Oştrova: 79, 96
ot ağaları: 14
otağ: 23, 175, 260, 261
otak-ı nüh-tâk: 180
otluk: 3
Otyarık: 22, 23
Ovacık kasabası: 101
Ovacık sahrâsı: 245
Oyalıgur karyesi: 55
oymak sâhibi: 298
oymalı tavan: 115

- Ö -

öksüz kemer: 115
Öksüz tabya: 222
Ömer Ağa: 8, 326
Ömer Ağa câmi‘i (Yenişehir): 88
Ömer Ağa çiftliği: 8
Ömer Ağa, Ocak imâmı: 184
Ömer Ağa Zâ‘im: 332
Ömer Ağa ze‘âmeti: 333
Ömer Beğ: 101, 104
Ömer Beğ câmi‘i (kasaba-i Cum‘a): 99
Ömer Beğ câmi‘i (şehr-i Livâdiyye): 94, 105
Ömer Beğ câmi‘i (Tırhala): 93
Ömer Beğ câmi‘i (Yenişehir): 87
Ömer Beğ, Gâzî: 101, 104, 106
Ömer Beğ hammâmı (Tırhala): 93
Ömer Efendi câmi‘i (İnebahtı): 272
Ömer (Fransız mühtedi): 202
Ömer, Hazret-i: 40, 179, 216, 226, 236, 247, 298, 324
Ömer ibn Abdülazîz: 298
Ömer Sofî: 30
ördek: 3, 4, 46, 78, 195, 330
Örenli karyesi: 26, 29
Ösek bâzârı: 291
Ösek panayırı: 98
Öşr-i aded-i ağnâm: 78
öşr-i mâhî: 326
öşr-i sultânî: 48, 89, 131, 205, 231, 247, 260, 325, 337, 349
Öteyaka câmi‘i (Vodina): 80

Özbek Hân: 20
Öziçe karyesi: 83, 84
Özü: 23, 29
Özü kal‘ası: 22, 188
Özü muhâfızı: 23, 24
Özü nehri: 4, 20, 22
Özü serhaddi: 312

- P -

pâbuç: 30, 59, 89, 107, 118, 142, 162, 174, 248, 266, 281, 314, 322
pâbuççu: 281, 286
paçarız: 221
paçarız direkleri: 192
paçavra: 211
Padra karyesi: 111
Padre, kehene-i: 233, 310
pagurya (deniz mahsulü): 267
Pakriçse: 206
pala bıçak: 110, 128, 149, 162, 273, 291, 330
palamar: 95, 140, 211
palamıd (balık cinsi): 175
palamid (bitki): 265
palanka: 176, 304
palasanta (ağaç cinsi): 244
Palatis: 40
palavra (gemi parçası): 201
pâlheng: 103
pâlheng-i Mûsevî: 344
Palike limanı: 136
Palokasrı burnu kal‘ası: 241
Palonda burnu: 243
Palor câmi‘i (kal‘a-i Ergiri): 300
Palor mahallesi (kal‘a-i Ergiri): 300
Palor mektebi (kal‘a-i Ergiri): 300
palpa ve alesta firkate: 137
Palu (Evliya'nın köpeği): 2
pâlûde: 120, 314
Paluziye: 135
Panayot, Tercümânbaşı: 204
panayur (=panayır): 56, 86, 98, 99, 146, 270, 291, 303, 326, 337
Pandalonya karyesi: 264
Pandoradol [Pantokrato] deyri: 45
pandur ağası: 327
Panıgrad: 231
Panıgrad kapusu (kal‘a-i Kandiye): 179, 182, 183, 219, 223, 228, 229, 231
Panıgrad Kapusu tabyası: 192, 212, 218
panzehir: 61
Papa: 207, 251
Papa bayrağı: 207
Papa donanması: 65
Papa gemileri: 200, 207
Papa kadırgaları: 207

Papa kalyonları: 195
papadya çiçeği: 44, 195
Papamonta kitâbı: 233
papas: 44, 45, 51, 94, 95, 96, 115, 121, 124, 156, 198, 206, 230, 234, 243, 259, 262, 263, 264, 266, 267, 286, 328, 333, 334, 340
Papas çeşmesi: 177
papas gulâmları: 121
Papas karyesi: 341
Papas kasrı: 81
Papas kuyusu: 39
papasnâme: 45
Papayoroz: 90
pâpuççu muştası: 272
parankona: 100
parankona çuka: 165, 266, 291
parankona göğüslük: 266, 282
Pârepârezâde, el-Mevlâ: 94
Parga iskelesi: 290
Parga kal'ası: 96, 295
Paris: 343
parmaklık: 249, 250
parmaklıklı mastabalar: 279
Parmaksız Hacı mescidi (İnebahtı): 272
pars: 116
Partani derbendi: 258
pasaporta nâm hat: 198
pâsbân: 59, 66, 88, 142, 148, 166, 328
pâsbân ağası: 65
pâsbân bevvâbân: 326
pâsbân-ı kal'a: 165
pâsbân-ı nigâhbân: 300
pasdırma: 181, 189
Pasiya karyesi: 167
Pasova: 157, 260, 268
Pasova kal'ası: 155, 156, 157, 259, 268
Paşa adası: 111
Paşa Bâğı (İzdin): 100
paşa hâssı: 24, 125, 139, 338
Paşa karyesi: 29
paşa kethudâ: 136
Paşa kolu: 175
Paşa köyü: 25, 30, 344
Paşa limanı: 157
Paşa mahallesi (kal'a-i Ayamavra): 281
Paşa mahallesi (Yanya): 287
paşa sarâyı: 72, 155, 173, 177, 289, 318, 327, 328, 330
Paşa Sarâyı hammâmı (Selânik): 72
Paşa sarâyı (kal'a-i Retime): 177
Paşa sarâyı (Mizistre): 155
Paşa sarâyı (Ohri): 328, 330
Paşalar hammâmı (Yanya): 290
Paşalar sarâyı: 318
Paşazâde: 97, 125, 163, 170, 278, 344
Paşmakçılar mahallesi (Belgrad): 307
Paşmakçılar mescidi (Belgrad): 308
Paşo (Elbasanlı adı): 322

Paşo sarâyı (Yanya): 287
Paşozâde: 316
Paşozâde beyti (kal'a-i Elbasan): 319
patirgâh: 87, 114
Patirgah deyri (Ohri): 328
Patrik kenîsesi (Narda): 286
paturuna: 146, 171, 201, 210, 251, 257
Pavlo (havâriyyûndan): 123
pâybend: 7
Payova karyesi: 317
pâypûş: 59, 291, 294, 317, 330, 343
pâyzen: 194, 195, 217
Paz karyesi: 331, 332
Pazgan kal'ası: 138
Peçoy: 113, 243
Peçoy-ı Sirem: 89, 113
pehlivân: 23, 53, 63
Pehlivân Paşa ehli: 288
Pehlivân Paşa, Rûmeli beğlerbeğisi: 183
Pehlivân Paşa sarâyı (Yanya): 289
pehlivân-ı kûştegîrân: 338
Pekin kal'ası: 39, 316
Pekin şehri: 317
Pelama: 282
Pelbokobur mahallesi (Yanya): 289
pelid: 5, 265, 310, 322, 338
pembe: 54, 55, 60, 83, 94, 124, 140, 143, 146, 165, 244, 246, 247, 255, 262, 263, 329, 337
pembe ağaçları: 244
Pendi hondi karyesi: 311
Peradna: 140
perendebâz: 338
Perespe buhayresi: 332
Perespe gölü: 332
Perespe: 331, 332
perhâş: 188
perî: 64, 116
Perî Kethudâ câmi'i (Ballıbadra): 131
Perî Kethudâ hammâmı (Ballıbadra): 131
perîşânî destâr: 106
perîşânî serçe yuvalı sarık: 297
Pertev Paşa: 277
Perviş (Freng gulâmı): 128
Pervîz (köle adı): 74, 165, 350
Peşker karyesi: 84
Peşker köyü: 82
Peşker köyü bınarı (Karaferye): 83
Peşkim karyesi: 317
peşli: 107, 142
peşli libâs: 149
peşşe: 98, 120
peştemâl: 75
petek bal: 120
Petko nâm kefere: 30
Petratina vilâyeti: 152
Petri dağları: 128

Petriç dağları: 339
Petriç kasabası: 338, 339
Petriç kazâsı: 61
Petro (havâriyyûndan): 123
Peyada kal‘ası: 167
Peygamber çeşmesi (Kandiye): 229
peykerler: 108, 112, 134, 137, 185, 193, 194, 195, 198
Peymâne (cariye adı): 128
peynir: 107, 167, 310, 331
Pılaça karyesi: 265
pırankop nâm boya kökü: 135, 155
pırasa: 349
Pırastoz: 264, 265, 269
Pırastoz manastırı: 264
pırnarlık ağaçları: 334
Pıskopi kasabası: 303
pîç-ender-pîç kal‘ası: 215
Piçigız nehri: 8
Piga Kasro (=Ereğli kal‘ası): 351
Pigadya câmi‘i (İnebahtı): 272
Pigadya hammâmı (İnebahtı): 272
Piğa karyesi: 264
piğadya: 278
pilâv: 103, 152
pink (gemi cinsi): 68, 145, 175
pinyal şiş: 267
Pîr Dede Sultân: 62, 72
Pîr Paşa, Yanyalı: 158
piraçolya: 211
pire: 119, 267
Piremedi kal‘ası: 305, 306
Pireveze: 45, 261, 282, 283
Pireveze askeri: 283
Pireveze dağları: 234
Pireveze deryâsı: 283, 284, 285
Pireveze firkateleri: 270
Pireveze gemileri: 283
Pireveze kal‘ası: 136, 282, 283
Pireveze kapudanı: 283
Pireveze körfezi: 283, 285
Pireveze limanı: 283
Pirevezeli gâzîler: 280
Pîrî Paşa hammâmı (Yenişehir): 88
pirinc (=pirinç): 60, 67, 75, 83, 91, 99, 126, 162, 181, 245, 275, 279, 294, 310, 328
pirinc subya bozası: 310
pirinc tarlası: 310
pirincli zencîr: 292
Pirinc-pirim: 101, 135, 147, 151, 162, 176, 215, 271
Pirinc-pirim ban: 128
Pirinc-pirim kralı: 315
Pirinc-pirim papları: 130
Piriştine: 336
Pirizren: 65, 333
Pirnaz dağı: 55
Pirnaz nehri: 54

Pirnaz yaylası: 55
pîşekâr-ı ehl-i işgâlât: 165
pîşekâr-ı ehl-i sanâyı‘: 88
pişiler (yemek): 301
pişköv-i Keberkeye: 7
pişmiş koyun başı: 236
pîş-tahta: 163
Pive: 206
piyâdegân-ı gâziyân: 197
Piyâle Kethudâ: 75
Piyâle (köle adı): 74
Piyâle Paşa: 135, 255, 257
Platyalı kal‘ası: 241
Podgorad: 324
Pogonya dağları: 304
Pogonya kazâsı: 305, 306
poğaça: 297, 302
Poğonya kazâsı: 302, 303
Poğradas: 325, 331, 332
Pojon kal‘ası: 27
Pokrevenik karyesi: 81
Pokrondar (=kal‘a-i Kanye): 311
polad-ı Nahşevânî: 11
polaka (gemi cinsi): 68, 145
Poliçnik: 206
poloniyye: 302
Pondiko limanı: 239
Pondikoz kal‘ası: 128, 138
Popo Baba Sultân: 301
Porgonat: 303, 324
Porgonat Arnavudu: 304
Porgonat harâmîleri: 303, 307
Porgonat körfezi: 312
Porolok: 206
Poroz: 124, 167
porta kapu: 57
Portakal gemileri: 68
Portariçse deyri: 45
Porto Çunkor: 141
Porto Lonko: 146
Portofigo: 282
Porto-Liyo: 122
Porto-Veko: 122
portoyoroz: 131, 154, 158, 163, 282, 287, 318, 327, 333
Porya karyesi: 56
post: 199, 342, 343
post-nişîn: 343
poşu: 48, 151
pot (=bot, sal): 8, 9, 11
potaç (gemi cinsi): 68, 145, 175
Potamo dağları: 237
Potamo deresi: 292
Poyran karyesi: 54
poyraz: 136
poz bakal: 4

Pozanta: 64, 114, 115, 326, 347
Prag: 27, 28, 30, 45, 147, 239
pranka top: 109, 173
prankalı gülleler: 211
prankalı pâyzenler: 213
Pravadi kal'ası: 24
Praveşte kasabası: 53, 56, 61
Pulya: 265, 266, 283, 315
purasa: 75
pusu: 102, 156
put: 121, 234
putperest: 20, 40, 80, 124, 234, 283
pül: 59, 82, 88, 176, 285, 310
püskürme lağım: 186, 190, 195, 221, 222, 249, 251

- R -

Raba nehri cengi: 188, 305
Raba suyu: 196, 198
Rabçina: 206
Râbi'a-i Adeviyye: 59, 74, 79, 81, 149, 294, 302
Rabişe Kadın: 74
Rabişe (Tekirdağlı câriye adı): 350
Râbiye Kadu: 165
Rac'îm, Melik: 113, 154, 326
Raçan karyesi: 55
Radoş karyesi: 333
Radul kral: 333
râhib: 45
râhibân: 59, 165, 230
râhibân-ı bıtrîkân: 165
râhibân-ı kıssîsân: 322
râhibân-ı palâs-pûşân: 349
rahle: 30
Râhova: 53, 61, 259
raht: 12
Rakıbniçe: 206
rakîk gömlek: 151
rakîk kara dimi: 146
rakkâsân: 98
rakkâs-ı mutrıbân: 338
Rakofçi Kral: 188
Ramazân Ağa: 33
Ramazân Ağa, Mütevellî: 44
Ramazân Ağa, Selânikli: 338
Ramazân Beğ câmi'i (Resna kasabası): 331
Ramazân Efendi, eş-Şeyh: 94
Ramazânı ıydı: 24
ramazân-ı şerîf: 17, 22
râvend-i çînî: 244
râvend-i ıkrîti: 244
râvend-i rûmî: 120, 314
Ravna dağları: 44

ravza-i cinân: 91, 307
ravza-i Rıdvân: 123, 132, 155, 239, 243, 319
Râziye (Tekirdağlı kadın adı): 350
Razluk kazâsı: 61
rebâb: 98, 129
Rebve boğazı: 264
Receb Ağa mescidi (Kandiye): 228
Receb Ağa tekyesi (Kandiye): 229
Receb Çelebi câmi‘i (Yenice): 77
Receb Çelebi imâreti (Yenice): 77
Receb Çelebi mektebi (Yenice): 77
reçel: 45, 96
rehâvî makâmı: 195, 268
rehin: 207, 259, 261
Re’îs Efendi kapusu: 231
re’îsü'l-küttâb: 212, 230, 231, 248
Reîsü'l-küttâb Acemzâde Efendi aynü'l-hayâtı (Kandiye): 229
Re’îsü'l-küttâb Acemzâde Efendi mescidi (Kandiye): 231
rençber: 55, 247
resenbâz: 338
resim: 256
Resime: 176, 177, 237
Resna kasabası: 327, 331, 332
ressâm: 119
Restâlîs: 113, 119, 349
Resûl Efendi (nakîbü'l-eşrâf): 81
Resûl-i Kibriyâ: 324
Reşîd kal‘ası: 40
Retime: 180, 216, 232, 234, 236, 237, 247, 248
Retime kal‘ası: 172, 176, 182, 215, 240
Revânî (cariye adı): 128
Revani nehri: 285
reybâs: 120, 331
reyhân: 120, 244, 310
reyhânistân: 123, 155
reyhâniyye: 302, 310, 314, 322
Reyyân Fir‘avn, Melik: 40
Reyyân ibnü'l-Velîd: 39
Rıdvân Ağa: 29
Rıdvân Efendi, eş-Şeyh: 101
Rızâ Meşhedi, İmâm: 98, 342

Ribniçse kal‘ası: 188, 204
rîh-ı semûm: 247
rîhtegân: 179
Rila dağları: 42, 339
Rila yaylası: 331
Rimpapa: 96, 198, 207, 343
Rindiye boğazı: 42, 43
Risna kal‘ası: 206
riyal: 136
riyale kalyonları: 201
Rodos: 35, 145, 171, 231, 238, 335
Rodos kal‘ası: 67, 216
Roğoz cisri: 285
Roğoz kal‘ası: 284
rokla: 118, 174
Roma: 117
Romanya: 85
Ropoz kazâsı: 112
Ropoz köyü: 111
Roşinik karyesi: 305
Ruca nehri: 176
Ruçan kasabası: 42
Rufiya nehri: 138
ruhâm: 69, 334, 342, 343
ruhâm-ı mermer: 169
Ruhanya (İskender'in oğlu): 51
ruhbân: 45, 69, 87, 95, 96, 118, 121, 135, 203, 239, 240, 241, 243, 266, 286, 328
Ruhbân, cebel-i: 339
ruhbân gulâmlar: 80
ruhbân kıssîsân: 94
rûh-ı tutyâ: 120
Rûm (Ayrıca bkz. Urûm): 15, 21, 25, 26, 31, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 49, 51, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 94, 98, 99, 100, 103, 104, 105, 110, 111, 113, 114, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 137, 138, 139, 143, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 160, 161, 163, 167, 169, 170, 174, 181, 218, 230, 240, 241, 243, 244, 245, 247, 248, 254, 255, 259, 260, 271, 273, 278, 280, 282, 283, 285, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 305, 309, 312, 314, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 337, 339, 342, 343, 344, 346, 347, 351
Rûm batlîmûs: 152
Rûm Benefşeli (tabîb): 165
Rûm defterdârları: 245
Rûm deryâsı: 114
Rûm erenleri: 79, 102, 344
Rûm evleri: 126
Rûm gulâmları: 118, 332
Rûm harâcı: 68, 225
Rûm kavmi: 64, 84, 90, 113, 114, 151, 167
Rûm kenîsesi: 59
Rûm keralanaları: 106
Rûm keratsaları: 106, 122, 152, 239, 247
Rûm kızları: 80, 86, 106, 154
Rûm kiremidi: 159
Rûm köyü: 31, 153, 162, 177
Rûm kralları: 35, 62, 63, 64, 76, 152, 153, 276, 277, 284, 287, 293, 299
Rûm lehçeleri: 78
Rûm lisânı: 48, 51, 76, 80, 85, 106, 111, 113, 123, 129, 147, 152, 153, 155, 157, 158, 162, 175, 176, 239, 266, 273, 277, 282, 293, 318, 328, 351

Rûm mahallesi: 107, 109
Rûm melikeleri: 46
Rûm Mihalaki (tabîb): 165
Rûm pâdişâhı: 113, 283, 326
Rûm pençe-i mahbûb gulâmları: 174
Rûm portoyorozları: 282
Rûm re‘âyâlar: 241
Rûm tekûru: 81, 326
Rûm tevârîhleri: 51, 69, 70, 90, 133, 154, 216
Rûm Yanvan: 346
Rûm Yûnân: 107
Rûm Yûnân tevârîhleri: 52
Rûmca: 42, 55, 74, 89, 100, 123, 132, 275, 278, 291, 297, 322, 335
Rûmca hatlar: 335
Rûmca lisânı: 133, 138, 139, 147, 151, 167, 223, 264, 280, 287
Rûmçine (Filekos kızı): 37
Rûmçine (Gümülcine): 37
Rûmeli: 25, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 42, 49, 51, 54, 56, 60, 61, 62, 64, 65, 76, 79, 81, 85, 87, 91, 94, 99, 108, 110, 111, 112, 114, 121, 127, 176, 183, 184, 212, 213, 217, 234, 270, 271, 272, 274, 276, 277, 280, 281, 282, 286, 287, 292, 293, 296, 298, 305, 315, 317, 318, 324, 325, 327, 330, 336, 337, 338, 340, 341, 343, 346, 347
Rûmeli askeri: 183, 248
Rûmeli beğlerbeğisi: 183, 190
Rûmeli çinganeleri: 37
Rûmeli gâzîleri: 59, 78
Rûmeli hammâmı (Kandiye): 228
Rûmeli kalpağı: 294
Rûmeli kıptîleri: 37, 42
Rûmeli kolu askeri: 252
Rûmeli kolu paşası: 186
Rûmeli kolu tabyası: 223
Rûmeli mansıbı: 39
Rûmeli Mekrisi: 35
Rûmeli pâdişâhı: 36
Rûmeli sipâhîsi askeri: 233
Rûmeli tarzı sarı pâypûş: 291
Rûmeli vezîri: 38, 65, 91, 232, 291, 318
Rûmeli zu‘amâları: 191
Rûm-ı bûm: 257
Rûm-ı Yûnân Feylekos: 171
Rûm-ı Yûnânî lisânı: 246
Rûm-ı Yûnâniyân: 18, 49, 51, 315
Rûmiçne vilâyeti: 37
Rûmihat karyesi: 84
Rûmîler: 64
Rûmili askeri: 274
rummân: 83
Rûmşa: 100, 149, 162, 275
Rûmyor: 132
Rûs: 18
Rûs gulâmları: 17
Rûs köleleri: 23
Rûs lisânı: 10
Rusa, kûh-ı: 152
rusâs-ı hâs: 25, 87, 92, 93, 223, 287, 342
rusâs-ı hâs kurşum: 328

rusâs-ı hâs-ı nîlgûn: 32, 52, 57, 213
Rûşinâ (cariye adı): 128
rûzgâr alâmeti âletleri: 118
rûz-ı Cum‘ada: 81
rûz-ı Hızır: 302
rûz-ı ıyd: 80, 192
rûz-ı ıydeyn: 55, 60, 67, 83
rûz-ı nevrûz: 323
rûz-ı nevrûzeyn: 60
rûznâmeci: 233
Rümeyletü'l-hımâl: 255
rümmân: 63, 89, 127, 143, 146, 174
rümmân şerbeti: 166
Rüstem: 4, 251
Rüstem Paşa: 28, 349
Rüstem Paşa câmi‘i: 88
Rüstem Paşa câmi‘i (Tekirdağı): 348
Rüstem Paşa hânı (Tekirdağı): 348
Rüstem Paşa imâreti (Tekirdağı): 349
Rüstem Paşa uyûnları (Tekirdağı): 348
Rüstem-i Sâm: 195
Rüstem-i Sânî: 171
rü‘ûs-ı hümâyûn: 87

- S -

sâ‘at: 289, 309, 319
Sâ‘at câmi‘i (Yenişehir): 88
sâ‘at kullesi: 54, 91, 285, 309
sâ‘at kullesi (kal‘a-i Elbasan): 319
sâ‘at kullesi (Narda): 285
Sâ‘at mahallesi (Yanya): 289
sabâh namâzı: 30
Sabanca şehri: 349
Sabastıya deyri: 64
Sabastıya karyesi: 64
sabuc otu: 347
sâbûn: 146, 149
saçıkıbrıs: 235
Saçlı Baba Sultân: 101
Saçlı Emîr Sultân tekyesi (Siroz): 58
saçma: 142
saçma toplar: 201, 212
sadak: 5, 6, 9, 14, 16, 17
sadaka: 209, 229, 262, 271, 344
sadâret: 39
sâdât-ı kirâm: 343
sâde destâr: 350
sadefkârî musanna‘ kaşık: 343
sadefkârî pençere kanatları: 328
sadranc: 223
sadranc nakşı: 72, 73, 109, 150, 225, 244, 337
Sadreddîn mescidi: 33

sadr-ı âlî: 249
Sadr-ı Âsaf: 189, 202
sadrıa‘zam: 22, 29, 31, 39, 44, 125, 160, 168, 170, 171, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 194, 198, 200, 201, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 224, 229, 230, 231, 236, 237, 239, 240, 248, 249, 252, 253, 254, 256, 257, 277, 296, 345, 350
sadrıa‘zam câmi‘i: 225, 263
sadrıa‘zam elçileri: 253
sadrıa‘zam fermânı: 245, 248
Sadrıa‘zam hattı: 212
Sadrıa‘zam kethudâlığı: 256
Sadrıa‘zam kolu: 182, 183, 196, 201, 203, 204, 252
Sadrıa‘zam mektebi (Kandiye): 229
Sadrıa‘zam muhâsarası: 213
Sadrıa‘zam sarâyı (Kandiye): 230
sadrıa‘zam vâlidesi: 212
Sadrıa‘zamın kethudâsı: 188
Sadrıa‘zamın otağı: 229
Sadrıa‘zamın vekîl-harcı: 228, 229
Sadvurya: 206
Safiyye Kadu: 74
safrâ: 169, 261, 314
sağ kol ağası: 65, 163, 185
sağ kol yolu: 61
sağmal koyunlar: 344
sahâbe: 324
sahâbe-i güzîn: 253
sahâbe-i kirâm: 23, 214, 324
sahan: 104
Sâhibe (köle adı): 165
Sahratullâh mescidi: 116
sahtiyân: 211
Sa‘îd-i âlî: 39
Sâ’ime (Emîr Hasan Ağa'nın kızı): 269
Sâ’ime (Tekirdağlı kadın adı): 350
saka kuşu: 46
Sakıye câmi‘i (Selânik): 70
sakız ağacı: 244
Sakız cezîresi: 51, 64, 135, 257
Sakız dimisi: 143
sâkî-i kevser-i alî: 252
sakkâ: 115
sal: 5, 6
Salâ şehri: 18, 19
salâhor: 260, 261
salâhor-ı şehriyârî: 193
salamura: 246, 268, 325
salata: 75, 166, 349
salât-ı Cum‘a: 43, 57, 85, 87, 99, 100, 106, 209
salât-ı ebvâbîn: 74
salât-ı fecr: 188
salât-ı ışâ: 30
salât-ı ıydeyn: 79, 118, 278
salât-ı ıyd-ı adhâ: 80
salât-ı Sübhân: 147
salâti'l-fecr: 349

salb: 339
salb [u] siyâset: 56
salıcı: 187, 199, 251
salıcıyân: 217
salıncak: 81
Salıncaklı köşk: 81
Sâlih Ağa câmi‘i (Tekirdağı): 348
Sâlih Beşe (Tekirdağlı adı): 350
Sâliha (Tekirdağlı kadın adı): 350
Sâlihiyye nâm mahalle (Şâm): 89
Sâlime (Elbasanlı adı): 322
Salina: 240, 273
Salina kapusu (İnebahtı): 272
Salina nehri: 240
Salona: 271, 272
Salona iskelesi: 271
Salona kapusu (İnebahtı): 272, 273
Salona limanı: 271
salpa demir silistireleri: 254
Salsâl-ı bî-îmân: 23
Salsâl-ı dâll-ı kral: 23
Saltık karyesi: 33
Samakov: 63, 210, 338
Sâm-akrân: 178
saman: 342
Samancızâde, Diyârbekirli: 292
Sâmi‘a (cariye adı): 74, 128
Sâmise (cariye adı): 128
sammûr lepâçe: 248
samson: 2, 3
samson köpeği: 267
samsoncubaşı: 183, 184
Samsoncubaşı sarâyı (Kandiye): 230
Samûd Baba Sultân: 110
Samûdî Alî Dede: 199
San Marko (havâriyyûndan): 123
San Marko kelbi sûreti tasvîri: 232
San Marko nâm iki kanatlı köpek: 217
San Marko tasvîrli bayrak: 220
San Nikola: 122
san‘at-ı mi‘mârî: 126
sanavber (ağaç cinsi): 244
sanâyi‘ât: 75, 83
sancak ağaları: 233
sancak beği: 29, 64, 91, 107, 125, 154, 176, 183, 186, 237, 256, 261, 270, 271, 287, 318, 327, 345
sancak beği voyvadası: 271
Sancak beğinin hâssı: 175
sancak paşası askerleri: 270
Sancak paşası tahtı: 259
sancı buncu (deniz mahsulü): 267
sandal: 133, 146, 150, 185, 195, 206
sandâl (ağaç cinsi): 244
sandûk: 168
sandûka: 53, 70, 94, 103, 110, 248, 282
sanevber: 78

Sanmarka sancağı: 207
sanmarkalı peykerler: 185
San Marko tasvîrleri: 299
San Marko tasvîrli bayraklar: 201
Santoron: 255
Santoron adası: 255
Santoron cezîresi: 255, 257
Santoron, Küçük: 255
Santoron taşları: 256
santûr (müzik aleti): 60, 98
sapan: 132, 236, 246
sapan-ı Dâvûdî: 103, 344
Sar Atay Sultân: 23
saralı nâm mümessek üzüm: 302
Saranda: 122
Saranda Potamo deresi: 292
sarây: 11, 13, 16, 17, 25, 26, 28, 31, 32, 38, 52, 57, 72, 73, 77, 85, 88, 92, 93, 97, 100, 105, 106, 109, 113, 118, 119, 122, 127, 134, 139, 155, 164, 169, 173, 174, 177, 180, 190, 191, 193, 195, 209, 210, 217, 230, 232, 241, 271, 278, 279, 281, 289, 290, 293, 296, 297, 300, 307, 311, 316, 317, 318, 319, 326, 327, 328, 329, 330, 336, 337, 342, 343, 345, 346, 350
sarây hammâmları: 59, 82, 110, 127, 165, 272, 290, 316, 321, 329
Sarây kasabası: 29
Sarây mahallesi (Yanya): 289, 291
Sarây şehri: 20
Sarâyburnu: 145, 235
sarây-ı a‘yân: 348, 350
sarây-ı a‘yân-ı ağavât: 173, 273, 307, 329
sarây-ı Belkîs: 118
sarây-ı dervîşân: 342
sarây-ı hânedân: 149, 308
sarây-ı hâssa: 332
sarây-ı kâşâne: 307
sarây-ı kibâr: 88
sarây-ı kibâr-ı ağavât: 348
sarây-ı kibâr-ı a‘yân: 92, 230
sârbân şütürbân başı: 346
sarhoş: 21
Sarı Alî Efendizâde: 233
Sarı Ata köyü: 23
Sarı Ata Sultân: 23
Sarı Ata Sultân köyü: 23
sarı balı (top adı): 184
Sarı Beğoğlu: 149
Sarı esed nâm top: 220
Sarı Hoca: 346
Sarı Hüseyin Paşa sarâyı (Kandiye): 230
Sarı Iğronda Türk Süleymân: 172
Sarı Kâtib: 39
Sarı Kethudâ: 202
Sarı Saltık günleri: 302
Sarı Saltık Sultân: 24, 132
Sarı Sıddîk Sultân: 132, 133
Sarı Süleymân: 92
Sarı Şa‘bân kasabası: 48, 49, 50
Sarı Talışmanlı köyü: 26
sarıca: 168

sarık: 89, 110, 138, 142, 158, 291, 322
Sarıkabak Hasan Ağa sarâyı: 107
Sarıkabak mektebi (kal'a-i İstife): 106
Sarıkabak nâm yeniçeri serdârı: 106
Sarıkamış: 22
sarıklık asdar: 86
sarımsak: 75, 349
Sarımsaklı köyü: 56
Sarıyâr: 60
sâriye (ağaç cinsi): 244
Sâriye (cariye adı): 74
Sarkirmân kal'ası: 18, 20
sarnıç: 35, 57, 67, 96, 97, 99, 105, 111, 114, 116, 117, 131, 134, 141, 144, 145, 146, 152, 153, 154, 157, 159, 160, 164, 166, 168, 173, 176, 178
201, 222, 225, 226, 230, 231, 238, 239, 240, 241, 242, 254, 257, 263, 264, 265, 268, 276, 281, 293, 297, 299, 304, 306, 312
Sarnıç tabyası: 218, 219
sarrâc: 310
sarrâchâne: 131, 308, 320, 348, 349
Saruhân: 184
Sâsâniyân: 214
Sasıklık nâm geçit: 16
satranç: 142, 148
sâtûr: 191, 194, 195
sâtûr-ı Bâyezîdî: 307
sâtûr-ı berekât-i Muhammedî: 19
sâtûr-ı Muhammedî: 192, 197, 198, 278
sâtûr-ı Termişî: 168
savat: 6
savma'a: 76, 81, 119
savm-ı Dâvûd: 74, 104, 350
savt-ı bülend-i Dâvûdî: 254
Savurzâde hayrâtı: 331
say yağ: 3
saya: 83, 100
Saya Ada iskelesi: 290, 293
saya çuka: 83, 89, 135, 294, 333
saya ferrâce: 89
saya sıkma çakşır: 110
Sayada: 295, 296
Sayada emîni: 297, 299
Sayada iskelesi: 295, 298
sayd u şikâr: 2, 3
Sayda: 64, 204, 347
sâyebân: 235, 338
sayyâd: 325, 341
sayyâd-ı Çîn: 163
sayyâd-ı mâhî: 166, 292
saz: 1, 2, 3, 5, 8, 21, 22, 24, 25, 43, 47, 50, 60, 73, 209
saz (ot): 305, 332, 334, 338, 341
Saz vilâyeti: 239
sazan: 47, 48, 175, 292, 314, 326
Sazandır cezîresi: 314
sâzende: 37, 323
sâzendegân: 55, 290, 338
sazlı göl: 247
sazlık: 2, 3, 4, 46, 78

Sebâ: 94
Seb‘a kırâ’atı: 290
Sebâ pâdişâhı: 113
Sebâ şehri: 63, 243
seb‘a-i seyyâre: 62, 118
seb‘ı'l-mesânî: 199
sebîlhâne: 38, 52, 56, 58, 72, 88, 150, 160, 174, 180, 185, 190, 340, 348
sebze: 349
sebzevât: 75, 169
seccâde: 9, 11, 214, 343, 349
seccâde hırkası: 324
seccâde-nişîn: 62, 79, 90, 94
secde-i şükr: 95, 154, 230
Secova karyesi: 260
sedd-i Adn: 304
sedd-i İskender: 42, 99, 108, 126, 131, 139, 144, 148, 149, 166, 172, 173, 176, 178, 190, 191, 213, 215, 218, 231, 281, 296, 345
Sedd-i İslâm: 206
sedd-i Kahkahâ: 108, 149, 186, 193, 213, 219, 220, 263, 280, 281
sedd-i Me’cûc: 163, 218, 312
sedd-i Mekü: 31
sedd-i Nemrûd: 223
sedd-i Ye’cûc: 149, 163, 192, 193, 202, 215, 218, 220, 237, 281, 296, 312, 345
sefer: 15, 16, 19, 51, 65, 154, 175
Sefer Gâzî, Hân vezîri: 8, 13, 16, 17
sefîne: 254
segâh makâmı: 141, 180, 181
Segedin kal‘ası: 312
Seget kapusu: 113
Seğitvar kal‘ası: 108
Sehend, kûh-ı: 310
sehere: 39
sehhâr: 39, 61
sekbân: 14, 17, 22, 168, 203
sekbânbaşı: 173, 183, 194
sekbânbaşı kolu: 183
Sekbanlı kasabası: 28, 29
sekerled: 135
Sekiz göz (=cisr-i Osmân Şâh): 93
Selâmet Geray Hân: 20
Selânik: 19, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 56, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 73, 75, 76, 78, 79, 81, 85, 87, 91, 96, 113, 115, 295, 313, 328, 338
Selânik ağası: 65, 85
Selânik Ayasofyası: 68, 69
Selânik hisârı: 65
Selânik kal‘ası: 43, 47, 51, 61, 64, 65, 66, 144
Selânik keçeleri: 75
Selânik körfezi: 73, 90
Selânik limanı: 68
Selânik monlası: 68
Selânik yeniçeri ağası: 86, 97
Selânik yolu: 43
Selânik yörükânı: 65
Selçuk Sultân câmi‘i (Siroz): 58
Selçuk Sultân medresesi (Siroz): 58
Selçuk Sultân mektebi (Siroz): 58
Selçuk Sultân sebîli: 58

Selenik: 63
Selenik kral: 46
Selenik nâm şehzâde: 64
Seleşdi kral: 335
Selîm Baba: 166
Selîm Geray Sultân: 30
Selîm Hân: 84, 92, 112
Selîm Hân câmi‘i (kal‘a-i Anavarin): 142
Selîm Hân mesîregâhları: 60
Selîm Hân-ı Evvel: 31, 84, 92
Selîm Hân-ı Sânî: 13, 43, 112, 172, 205, 280, 281, 282, 283
Selîm, Şehzâde Sultân: 295
Selîme (Elbasanlı adı): 322
Selîmiyye: 69
Selîmiyye câmi‘i: 92
Seline: 180
Seline kal‘ası: 237
Selmân-i Pâk: 98
Selme çölleri: 298
Selonya kapusu (kal‘a-i Retime): 176
selsebîl: 57, 241, 244, 319, 322
Selvân, ayn-ı: 334
Selviboy (câriye adı): 74, 350
Selvinâz (câriye adı): 350
semâ‘: 302
semâ‘ u safâhâne: 71
Semâdirek cezîresi: 36
semâ‘hâne: 71
Semâne dağları: 246
Semâne kal‘ası: 246
semâ‘-zen: 88
semek: 43, 47, 78, 292, 341
semender: 131, 178, 183, 187, 192, 209, 218, 223, 254
Semendire sancağı: 148
Semengân: 20, 21
semer: 48
Semerine yaylası: 304
Semerkand: 79, 98, 337
semm-i helâhil: 211
semmûr: 78, 199, 330
semmûr hil‘at-i fâhire: 345
semmûr kalpak: 74, 82, 291, 294
semmûr kürk: 5, 28, 59, 74, 89, 128, 171, 180, 191, 256, 279, 291, 294, 346
semmûr kürk kontoş: 59
semmûr lepâçe: 273, 279
semmûr paçası kürk: 17
semmûr postîn: 185, 191, 350
Semûd: 131
Senâyî Çelebi: 74
seng-i hârâ taşlar: 300
Senmartin kral (Ikrît kralın oğlu): 244
sepet: 120, 168, 294
Septe boğazı: 255
serâperde-i Süleymânî: 129, 204
ser‘asker: 119, 247, 256, 261

Ser‘asker sarâyı (Kandiye): 230
serâvîl: 302
Serbest ze‘âmet: 259, 341
serçe kumbaraları: 195
serçe kuşu: 302
serdâr: 42, 90, 113, 138, 148, 151, 152, 156, 161, 162, 183, 195, 196, 215, 247, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 267, 270, 275, 276, 282, 292, 297, 307, 337, 345, 346
Serdâr Ağa sarâyı (Belgrad): 307
serdâr-ı dâl: 215
serdâr-ı ekrem: 252, 259
serdâr-ı mu‘azzam: 27, 40, 81, 112, 141, 158, 163, 170, 171, 172, 184, 188, 208, 215, 232, 242, 250, 259, 260, 262, 270, 297, 305
serdengeçdi: 184, 187, 190, 191, 194, 197, 199, 202, 203, 205, 217, 250, 251, 252
serdengeçdi sipâhîler: 183, 184, 217, 251
serdengeçdi yeniçeriler: 251
Serefçe (=Serfice): 84
seren: 201
sereng: 337
Serez: 19, 49, 56, 57, 61, 63, 295, 327, 331, 336, 338
Serfice: 75, 84, 85, 86, 96
Serfoz cezîresi: 258
serhaddî: 100, 294
serhaddî kontoş: 59, 291
serî‘u'l-hazm: 72, 273
sermâb: 71
servi: 58, 60, 76, 83, 85, 104, 115, 116, 127, 130, 132, 134, 143, 145, 150, 161, 225, 239, 244, 247, 248, 277, 279, 289, 294, 322, 342
servi ağacı: 53, 69, 115, 149, 159, 174, 223, 224, 246, 247, 275, 297
servi çatma kirişler: 226
servi dırahtları: 150, 153, 185, 224, 225, 244, 246, 273
servi haşebi: 115, 224, 226, 342
Servi kahvesi: 178
servi kiriş: 225
servi levhaları: 225
servi münakkaş tahtalar: 225
servi odunu: 247
servi tahtaları: 115, 180, 224, 247
servi tavan: 180
sevdâ: 169, 261, 314
sevdâgerân: 39
Seydîzâde: 171, 184, 189, 193, 196, 197
seyf: 251
Seyfî (köle adı): 74
Seyfullâh câmi‘i (Selânik): 70
Seyhûn: 64
seyis: 192
seyishâne: 5, 7, 8, 34, 48, 49, 84, 274, 340
seylân: 337
Seylân (Gulam adı): 59
seyyâhân: 67, 73, 84, 320
seyyâhân-ı berr: 61
seyyâhân-ı berr ü bihâr: 68, 98, 161, 167, 226, 279, 295
seyyâhân-ı Rûm: 344
seyyâh-ı âlem (Evliya): 90, 114, 117, 248, 343, 350
Sıçaka karyesi: 138
sıçan: 116, 138, 180, 186
sıçan yolları: 180, 181, 182, 184, 185, 186, 190, 195, 200, 203, 221, 250

Sıçanlı dağlar: 34
Sıçanlı yaylası: 339
Sıdala mahallesi (Aydonat): 293
Sıdala mahallesi mescidi (Aydonat): 293
Sıfâhân: 255
Sıfet şehri: 64
Sıffîn, ceng-i: 188
sığala ağaçları: 244
sığın: 4, 5, 44, 338
sığır: 6, 18, 21, 23, 95, 96, 98, 121, 185, 223, 242, 247, 286, 304, 338, 344
sığır arabaları: 50
sığır başı tasvîri: 283
sığır bâzârı: 231, 337
sığır derileri: 95, 267
sığır gönleri: 94, 211
sığır tezeği: 267
sıkandil şakulası: 150
sıkma çuka: 291
sıkma çuka dolama: 59
sıkma kopçalı çakşır: 291
sınâmekî: 244
sıngın yılı: 283
sıpa: 23
Sıpanca adası: 147
Sırât: 116
Sırbin karyesi: 339
sırçadan el kumbarası: 211
sırçalı taş: 116
Sırf: 26, 46, 57, 73, 79, 82, 85, 94, 319, 326, 339
Sırf kralı: 20, 25, 79, 318
Sırf lisânı: 338
Sırf tevârîh-i mu'tebereleri: 63
sırkâtibi: 217
sırmakeş: 127
siba: 176
Sibin: 206
sicillât: 24, 72, 206, 210, 329, 349
sicillât-ı Muhammedî: 247
sicillât-ı şer'-i Resûl-i mübîn: 247
sicill-i şer': 329
sicn-i cahîm: 232
Sicn-i Yûsuf: 232
Sidirkapsi: 42, 43, 44, 45, 46, 61, 65, 75, 96
Sidirkapsi dağları: 44
Sidirkapsi kal'ası: 335
Sifâhânî, hâlîçe-i: 223
sihir: 61, 118
sihirbâzlık: 21
sihr-i bûkalemûn: 32, 45
sihr-i Tatar: 9
sikke: 19, 45, 57, 144, 234, 318, 330, 335
sikkegâh-ı darbhâne: 330
sikke-i Muhammed: 103
sikkeyi nühâs-ı hâss: 19
silâh: 2, 6, 22, 117, 134, 156, 168, 185, 187, 193, 202, 203, 236, 246, 267, 281, 284, 295, 298, 303, 310

silâhdâr: 197, 345
silâhşorân: 197, 289
silâhşorluk: 328
Silifke: 44
silihdâr: 147, 194, 197
Silihdâr Ağa: 147
Silisre: 24, 170
Silisre askeri: 15, 17
Silivri kal'ası: 29, 351
Silivri kazâsı: 347, 351
sîlû boya: 116
sîm raht: 48
sîm ü zer âvânî şem'dân: 343
Sîmâne (cariye adı): 128
Simav kasabası: 79
simit: 291, 322
sîmyâ: 274, 275, 338
Simyon: 123
sinago: 74, 109
Sinân Beğ câmi'i (kal'a-i Elbasan): 320
Sinân Beğ cisri: 82
Sinân Beğ imâreti (Karaferye): 82
Sinân Beğ Sultân: 84
Sinân Efendi Dede Maksûd: 62
Sinân Efendi, eş-Şeyh: 94, 101
Sinân Paşa: 320
Sinân Paşa câmi'i (Elbasan): 323
Sinân Paşa câmi'i (kal'a-i Elbasan): 320
Sinân Paşa câmi'i (Selânik): 70
Sinân Paşa, Gâzî: 311, 312
Sinân Paşa hammâmı (Elbasan): 321
Sinân Paşa imâreti (kal'a-i Elbasan): 320
Sinân Paşa tekyesi (Elbasan): 324
Sinân (Tekirdağlı köle adı): 350
Sinânî (Şeyh Sinân Efendi'nin mahlası): 94
Sincâr dağı: 174
Sincivan limanı: 326
Sincivit: 14, 15
Sind: 86, 98, 244, 337
Sindelli karyesi: 49, 79
sindiyân (ağaç cinsi): 210, 244
sinek: 98, 99, 119, 145
Sineya karyesi: 311
sinibâz: 338
Sinop: 45
Sinop câmi'i minberi: 225
Sinyor Ban: 234
sipâh: 194, 332
Sipâh ağaları sarâyı (Kandiye): 230
Sipâh Ağası âsitânesi (kal'a-i Elbasan): 319
sipâh bâzârı: 180
Sipâh kethudâyeri: 24, 25, 34, 36, 37, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 54, 57, 62, 65, 76, 81, 85, 87, 91, 99, 105, 106, 107, 114, 125, 130, 143, 154, 162, 163, 172, 176, 271, 275, 277, 278, 280, 287, 296, 299, 306, 313, 315, 318, 327, 336, 338, 339, 346
sipâh kolları: 179
sipâh ocağı: 206

sipâh serdengeçdileri: 202
sipâhân: 183, 197, 198
sipâhân ağaları: 204
sipâhân ocakları: 207
sipâhân serdengeçdiler: 184
sipâh-ı silihdâr: 215
sipâhî: 172, 175, 176, 183, 184, 185, 197, 202, 203, 217, 233, 237, 242, 251
sipâhîlik rü'ûsları: 233
sipâhiyân kolu: 197
sipâhiyân leşkerleri: 192
sipâhiyân ordusu: 196
Sipanca adası: 144, 145, 146
sipehsâlâr: 214, 215, 296
siper: 171, 183, 185, 186, 190, 197, 200, 201, 202, 209, 221
siper sepetleri: 164
siper tabyaları: 198, 221
Sirebreniçse: 44, 45
Sirem: 83, 89, 113, 243
sirke: 190, 301, 325
Siroz: 42, 45, 46, 47, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 83, 96, 336
Siroz hisârı: 57
Siroz kal'ası: 56, 57
Siroz nehri: 56
Siroz sahrâsı: 63
Siroz yaylası: 339
Sirvela (köle adı): 128
sivâ ilmi: 334
Sivas: 44, 53, 72, 182, 212, 224, 243, 308, 339, 350
sivri sinek: 98, 119, 145
Siyâvuş: 209
Siyâvuş Ağa, Kapucular Kethudâsı: 212
Siyâvuş Paşa: 39, 190
Siyâvuş Paşa, Kamalak: 174
Siyâvuş Paşa, Koca: 328
Siyâvuş Paşa medresesi (Ohri): 329
Siyâvuş Paşa, Rûmeli eyâleti vezîri: 213
Siyâvuş (Tekirdağlı köle adı): 350
sof: 110, 267
sof keçisi yünü: 4
soffa: 81, 139, 146, 309
sofî: 14, 26, 69
Sofî Mehemmed Paşa câmi'i (Kandiye): 232
Sofî Şâhî Baba: 33
Sofîler câmi'i: 25, 26
Sofîler değirmenleri: 26
Sofîli karyesi: 33
Sofya: 19, 35, 42, 45, 47, 61, 68, 295, 338, 339, 347
Sofyavî Balı Efendi halîfesi Nûrî Efendi: 337
soğan: 75, 166, 167, 349
Sokollu Mehemmed Paşa câmi'i: 43
Sokrât: 74, 113, 119, 123
sol kol ağası: 65, 163, 185
sol kol yolu: 61
Solak çeşmesi: 346
solakbaşı: 33

soltat: 217, 222, 240, 242
soltat mortat askerîsi: 238
soltat mortat odaları: 231
soltat odaları: 220
Soma (havâriyyûndan): 123
somâkî: 68, 69, 115, 283, 342
somâkî alaca amûd-ı müntehâ: 145
somâkî mermer: 53, 70
somâkî sütûn: 224
Somun cezîresi: 170
sopa deyeneği: 284
sorguc: 238
sorguc-ı şâhî: 191
Sorh-âbâd hisârı: 112
Sovucuk karyesi: 10
Sovukçeşme: 259
sovulcan: 169, 314
söğüd ağacı: 244
Söğüd nehri: 78
Söğüdlü nehri: 76
söğüş: 2
su değirmenleri: 26, 36, 80, 82, 86, 108, 155, 245, 247, 273, 303, 341
su destileri: 141
su dollâbları: 93, 146
su hayrâtı: 89
Su kal'ası: 218
su kapusu: 81
su kaynakları: 138, 221
su kemerleri: 34, 52, 107, 229, 282
Su Kulle kapusu (Kandiye): 219
Su kullesi: 194, 212, 216, 218, 227, 238, 250, 251, 254, 307
Su kullesi ağaları: 233
Su kullesi dizdârı: 233
Su Kullesi (Kandiye): 219, 229
su kuyusu: 118, 126, 146, 153, 221, 222, 230, 263, 322, 330
su sarnıçları: 35, 57, 67, 96, 97, 105, 111, 114, 116, 117, 131, 134, 141, 144, 145, 152, 153, 154, 157, 159, 160, 164, 166, 173, 176, 178, 201, 222, 225, 226, 230, 231, 238, 239, 240, 254, 257, 263, 265, 276, 281, 293, 297, 299, 304, 306, 312
su sığırları: 110
Su sığırlığı köyü: 49
su yolları: 134, 283, 314, 322
subaşı: 25, 57, 65, 79, 81, 85, 86, 90, 91, 105, 114, 130, 181, 203, 233, 259, 260, 271, 274, 279, 280, 282, 287, 293, 296, 299, 347
Subaşı ârâmgâhı: 273
Subaşı deresi: 86
Subaşı (Dırama): 54
subya bozası: 310
Suda: 175, 205, 238
Suda burnu: 175, 238
Suda cezîresi: 174
Suda kal'ası: 172, 175, 204, 205, 238
Suda kasteli: 236
Suda limanı: 171, 175, 205, 215, 233, 234, 235, 236, 238, 242
Sudak: 174, 175, 282
Sudak bâğı: 243
Sudak Frengi: 175
Sudak kal'ası: 20, 167

Sûdân: 4, 40, 255
Sûhte câmi‘i (Kavala): 52
sûhte hücreleri: 333
sûhte medresesi: 278, 305
sûhtevât hücreleri: 338, 341
sûhtevât medresesi: 277
sûhtevât savma‘a: 333
suhûn: 14, 103, 104
Sukapusu (Karaferye): 83
sûk-ı sultânî: 67
sulehâ: 14, 15, 21, 81, 256
sulehâ-yı meşâyihân: 321
sulh: 205, 207, 217, 222, 236, 238, 239, 240, 241, 253, 266
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 131
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Belgrad): 307
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Anavarin): 140
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Andorosa): 152
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Angili kasrı): 278
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Ballıbadra): 131
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Helümiç): 134
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (kal‘a-i Londaz): 153
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Koron): 149
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Moton): 145
Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i (Narda): 285
Sultân Bâyezîd-i Velî evkâfı: 34
Sultân Bâyezîd-i Velî medresesi (Belgrad): 308
Sultân Hortaç câmi‘i (Selânik): 69
Sultân İbrâhîm câmi‘i: 173, 224
Sultân İbrâhîm çeşmesi (Kandiye): 228
Sultân İbrâhîm Hân câmi‘i (kal‘a-i İnâdiyye): 178
Sultân İbrâhîm Hân câmi‘i (kal‘a-i Retime): 176
Sultân Mehemmed câmi‘i (kal‘a-i Gördüs): 126
Sultân Mehemmed Hân câmi‘i: 312
Sultân Mehemmed Hân câmi‘i (Girid): 237
Sultân Mehemmed Hân câmi‘i (kal‘a-i Mizistre): 154
Sultân Mehemmed-i Ebü'l-feth câmi‘i (Atina): 232
Sultân Selîm câmi‘i: 69
Sultân Süleymân câmi‘i (Avlonya): 313
Sultân Süleymân câmi‘i (kal‘a-i Arkadiya): 139
Sultân Süleymân Hân câmi‘i: 92
Sultân Süleymân Hân câmi‘i (Avlonya): 312
Sultân Süleymân Hân evkâfı: 56
Sultân Süleymân Hân vüzerâlar: 52
Sultân Süleymân mendireği: 144
Sultân Veliyyullâh: 102, 103, 104
Sulu Hân: 72
Sulucalar cezîresi: 170
summât-ı Muhammedî: 288, 289
Summî Alî Dede: 199
sumpara taşı: 302
sunkur (kuş): 4, 7, 22, 27, 30
suprama çukası: 75
surâhî: 143
surâhîbâz: 338
sûret: 116

sûretbâz: 338
sûret-i çîn-i mehcebîn-i mahbûbân: 73
sûret-i nâme: 179
Sûr-ı İsrâfîl: 192, 206
sûr-ı liman: 175
sûrnâ: 203
surre: 202, 245, 290
Surullâh (köle adı): 128
surutka nâm ciğer: 331
susa yağı: 246
suver: 116
suyubaşı (Selânik): 75
Sübhân Gâzî Ağa: 17
Sübhân Gâzî Ağa: 17
Sübhân, kûh-ı: 310
Sücâh Dayı: 165
süd: 33, 45, 169
Süd suyu: 178
Süglün (Tekirdağlı câriye adı): 350
Sührâb (köle adı): 74
Sührâb Mehemmed Paşa çiftliği: 29
sükker: 45, 67, 166
sükker kamışı: 240
sükker şerbetleri: 243
Sükûtî (şâir): 302
Süleymân Ağa: 183
Süleymân Ağa (Beytü'l-mâl Ağası): 190, 216
Süleymân Ağa, Şalvarcı: 183
Süleymân Beğ, Koca Vezîrzâde: 227
Süleymân Beğ, Vezîria'zam (Mehemmed Paşazâde): 341
Süleymân Beşe, Gâzî (Orhân Gâzî oğlu): 33, 49, 84, 343, 346, 347, 351
Süleymân, binâ-yı temâşâ-yı: 52
Süleymân Dede: 103
Süleymân Hân: 23, 27, 45, 52, 56, 64, 66, 67, 85, 91, 92, 93, 97, 108, 128, 130, 135, 144, 145, 147, 148, 149, 158, 159, 161, 162, 163, 167, 171, 172, 206, 216, 231, 255, 257, 258, 274, 281, 282, 283, 295, 296, 310, 312, 313, 314, 329
Süleymân Hân câmi'i (Anapolı): 164
Süleymân Hân câmi'i (kal'a-i Termiş): 167
Süleymân Hân kânûnu: 51, 65, 162, 206, 332, 347
Süleymân Hân tahrîri: 99, 101, 106, 107, 148, 158, 278, 298, 299, 305, 315, 316, 318, 327, 340
Süleymân Hân vakfı: 56, 340
Süleymân, Hazret-i: 50, 51, 63, 64, 113, 118, 121, 122, 123, 154, 326, 328
Süleymân Paşa: 5, 16
Süleymân Paşa câmi'i (Selânik): 70
Süleymân Paşa cisri: 23
Süleymân Paşa, Kulkethudâsı: 28
Süleymân Paşa medresesi (Yenişehir): 88
Süleymân Paşa (Orhân Gâzî oğlu): 33
Süleymân Şâh: 18
Süleymân Şâh kullesi (Avlonya): 312
Süleymân şehzâde: 92
Süleymâniyye câmi'i: 105, 112, 116, 223
Süleymâniyye minâresi: 62, 80, 95
sülügen (deniz mahsulü): 267
Sünâriye (cariye adı): 74
sünbül: 120, 123, 155, 244, 331

Sünbül Sinân Efendi (Koca Mustafâ Paşa câmi‘i Şeyhi): 62
sünbül-i reyhânistân: 226
sündüs: 289
Sünger: 256, 314
sünnet etmek: 18
sürâhî minâresi: 226
sürâhîbâz: 55
sürhâb (kuş): 46, 47
sürsat ağası: 163, 170, 181, 186, 256
sürsat emîni: 181
Sürsat zahîresi: 258
Sürûr (Gulam adı): 59
Süryân lisânı: 123
süryânî: 121
sütûn: 114, 115, 116
Süvâ‘ (put): 96
Süveyş deryâsı: 39
Süveyş gemileri: 68
Süzebolı: 163

- Ş -

şâb (madeni): 34, 235, 246, 341
Şa‘bân Ağa, Hanya alaybeğisi: 171
Şa‘bân Alaybeği sarâyı (kal‘a-i Hanya): 173
Şa‘bân Alaybeği sarâyı (kal‘a-i Retime): 177
Şabcılar kasabası: 34
Şabşadan mahallesi (Yanya): 289
Şâfi‘î havzı: 46, 54
Şâfi‘î, İmâm: 41
Şâfi‘î mezhebi: 65
Şâfi‘î vakti: 196, 197, 200, 251, 252
Şağake: 6, 7
Şağake Çerkezi: 8
şâhî top: 6, 67, 102, 105, 126, 142, 151, 152, 162, 212, 260, 316
şâhin: 4, 32, 141, 260, 306, 341
Şahin Beğ: 284, 288
Şâhîn (köle adı): 74
Şahin Paşa sarâyı (Yanya): 289
şâhincibaşı: 30, 341
Şahinli karyesi: 34
Şâhkulı nâm nakkâş: 342
Şâhkulu (Nakkaş): 71
şâhnişîn: 25, 55, 71, 73, 92, 114, 131, 149, 173, 180, 230, 273, 299, 310, 316, 317, 319, 331, 339, 342
şâhtere: 244
şa‘îr: 41, 73, 74, 94, 232, 342
şakâyık-ı nu‘mân: 120
şakula: 150
şalgam: 75
şalvar: 248
Şâm: 36, 44, 53, 59, 64, 75, 80, 81, 89, 98, 122, 171, 197, 205, 206, 209, 212, 217, 239, 255, 294, 328, 337, 351
Şâm Ba‘lebekesi: 64
Şâm fısdıkı ağacı: 244
Şâm gemileri: 68

Şâm Havrânı: 349
Şâm kolu: 183, 184
Şâm kulları: 250
Şâm Tarabulusu: 44, 204, 205, 212, 319, 347
Şâm vezîri: 182, 183, 209, 230
Şâm yaylası: 96
Şâm-ı şerîf zeytûnu: 149
Şâmî Yahyâ Efendi: 89
Şamos suyu: 127
şapka: 20, 89, 97, 100, 103, 104, 118, 137, 189, 197, 198, 204, 205, 243, 248, 257, 266, 314
şarâb: 72, 115, 129, 132, 174, 196, 231, 267, 277, 286
şarâb çeşmesi: 231
şarâb fıçıları: 222, 303
şarâb-ı bî-hicâb: 45, 337
şarâb-ı hamr: 231
şarâb-ı tahûr: 110
şaranpav: 183, 190, 191, 199, 203, 222, 249, 250
şaranpav direkleri: 186, 187, 211, 220, 223
şaranpav kazıklar: 176, 192
şaranpav kerasteleri: 191
şaranpav tabyaları: 250
Şatâ, Şeyh: 98
şâtırbaşı: 325
şayka: 13, 68, 145, 189
şayka top: 66, 109, 171, 172, 173, 212
şâzrevân: 35, 70, 80, 100, 106, 169, 190, 202, 225, 226, 285, 293, 307, 316, 319, 322, 342
şâzrevân fevvâre: 241, 244, 322, 342
şâzrevân havzı: 226
şâzrevân lüleleri: 68
şâzrevân selsebîlli: 73
şâzrevân-ı Hanefî: 26
şeb: 341
şeb ma‘denleri: 246, 341
şeb suyu: 341
şebbâz: 338
Şebcân (Cariye adı): 59
şeb-çerâğ: 115, 117
şeb-çerâğ kandîller: 114, 115
şebeke-i Fahrî oyması: 226
Şebgûn (Cariye adı): 59
şeb-i Yemenî: 119
şebkülâh: 39, 332
Şebtâr (Cariye adı): 59
Şecer-i Vakvâk: 198
Şeddâdî: 31, 34, 46, 51, 56, 57, 62, 65, 66, 69, 91, 97, 99, 101, 105, 107, 108, 109, 111, 114, 117, 124, 125, 126, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 154, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 173, 175, 176, 178, 192, 218, 219, 222, 230, 237, 239, 240, 242, 243, 255, 263, 266, 272, 273, 274, 276, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 294, 296, 297, 298, 299, 304, 305, 306, 311, 312, 319, 325, 327, 336
Şedillâ (zengî Arab adı): 83
şeftâlû: 177, 244, 246
Şeftâlû kapusu (Kandiye): 219
Şehbâz: 260
Şehbâz dağları: 153, 154
Şehbâz (Freng gulâmı): 128
Şehbâz (köle adı): 165

Şehbâz köyler: 260, 270
şehbâz u şehnâzlık: 202
Şehhûbân (cariye adı): 74
Şehîd Hazînedâr: 330
Şehîd Mûsâ Çelebi köyü: 37
Şehîdlik varoşu: 280, 281
şehir emîni: 37, 163, 176, 233
şehir hâssının ağası: 286
şehir kethudâsı: 34, 46, 49, 51, 54, 57, 73, 75, 76, 79, 81, 85, 87, 91, 99, 105, 107, 114, 125, 130, 134, 139, 142, 143, 148, 154, 158, 162, 172, 233, 271, 287, 296, 299, 306, 313, 318, 319, 321, 322, 327, 339, 347, 350
şehir monlası: 65
şehir mukâta'acısı: 172
şehir müftüsü: 286
şehir nâ'ibi: 34, 49, 51, 54, 57, 154, 271, 318
şehir subaşısı: 57, 65, 81, 85, 86, 91, 105, 114, 233, 271, 280, 287, 299, 347
şehir voyvadası: 130, 306, 327, 336
şehremini: 65, 73
şehrengîz: 75, 78
şehrengîz-i külliyât-ı Hayrabolu: 347
şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Livadye: 106
şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Tekurdağı: 350
şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Yenişehir: 89
şehrengîz-i külliyât-ı Yanya: 291
şehrengîz-i şehr-i Edirne: 346
Şehrezol: 212
Şehrezor: 40
Şehribân nârı: 63
Şehribân şehri: 83
şehriyârî: 147
şehzâde: 198, 251
şeker: 322
Şeker bınarı: 93
şeker inciri: 246
şeker kamışları: 244
şekl-i bâdemî: 31, 51, 91, 99, 106, 131, 139, 142, 154, 163, 215, 263
şekl-i çâkerân: 83
şekl-i muhammes: 34, 57, 62, 85, 90, 105, 108, 124, 133, 155, 172, 175, 176, 178, 237, 239, 276, 281, 284, 287, 293, 294, 296, 297, 327, 336, 351
şekl-i mukavvis: 164
şekl-i murabba': 35, 37, 49, 54, 57, 97, 130, 136, 156, 162, 167, 175, 176, 220, 240, 242, 274, 278, 285, 295, 304, 315, 316, 319, 332
şekl-i müdevver: 53, 99, 114, 283, 299
şekl-i müsebba': 134
şekl-i müseddes: 142, 175
şekl-i müselles: 21, 65, 66, 138, 148, 185, 218, 242, 272, 311
şekl-i müsemmen: 125, 312
şekl-i şem'dân: 306
Şelenik: 64
şem'dân: 30, 35, 39, 77, 103, 104, 115, 117, 121, 343
Şemhal kavmi: 335
şem'-i asel: 98, 107
şem'-i revgan: 77, 290
şem'-i rîh: 98
şem'iyye: 77, 329
şemşîrbâz: 202, 338
şemşîr-i Muhammedî: 187

Şem‘ûn, Hazret-i: 120, 334
Şem‘ûn-ı Safâ: 120, 123, 243, 334
şerbet: 5, 166, 314
Şerefeddîn, Seyyid: 90
Şeremet (köle adı): 74
Şeremet nâm vezîr: 16
Şerfice kral: 81
şerîf ammâ kadı: 134
şerîf kazâ: 25, 31, 34, 37, 47, 49, 54, 56, 57, 62, 76, 81, 85, 90, 91, 105, 106, 125, 130, 137, 139, 143, 148, 154, 163, 175, 271, 287, 299, 305, 313, 315, 327, 333, 336, 346
Şerîfî Efendi: 70
şeşhâne: 52, 161
şeşhâne bânghâne: 288
şeşhâne direk: 116
şeşhâne sürâhî minâresi: 226
şeşhâne sütûn: 116
şeşhâne top: 312
Şeşûşi'l-a‘ver: 51
Şeyh Azîz mektebi (Belgrad): 308
Şeyh câmi‘i (Yenişehir): 88
Şeyh Efendi câmi‘i (Ballıbadra): 131
Şeyh Efendi câmi‘i (kasaba-i Vostiçse): 129
Şeyh Efendi hammâmı (Siroz): 59
Şeyh Efendi mahallesi mescidi (Moton): 145
Şeyh Efendi tekyesi (Ballıbadra): 131
Şeyh Hasan bâzârı: 98
Şeyh Hortaç câmi‘i (Selânik): 73
Şeyh Hortaç çeşmeleri (Selânik): 72
Şeyh İbrâhîm Gülşenî tekyesi (Kandiye): 229
Şeyh İlâhî: 77
Şeyh İlâhî hammâmı (Yenice): 77
Şeyh İlâhî medresesi imâreti (Yenice): 77
Şeyh İlâhî mescidi (Yenice): 77
Şeyh İlâhî tekyesi (Yenice): 77
Şeyh İlâhî türbesi: 77
Şeyh Mehemmed Efendi sarâyı (kal‘a-i Retime): 176
Şeyh Ömer Efendi tekyesi (İnebahtı): 272
Şeyh Saçlı tekyesi (Siroz): 62
Şeyh Sinân mescidi: 33
Şeyh tekyesi (Moton): 145
Şeyh Vâhidî hânkâhı (Kandiye): 229
Şeyhî Efendi: 165, 166, 167, 170
Şeyhî Efendi sarâyı (Anapolı): 164
şeyhi'l-kurrâ: 290
Şeyhler ziyaretgâhı (Aydonat): 294
Şeyhli karyesi: 30
şeyhü'l-Arab: 324
şeyhülislâm: 14, 17, 24, 25, 34, 37, 46, 49, 51, 54, 57, 65, 80, 81, 85, 87, 91, 97, 99, 105, 125, 137, 143, 148, 161, 163, 172, 176, 181, 188, 210, 214, 233, 271, 280, 287, 291, 296, 299, 305, 306, 318, 327, 336, 346, 347
Şeyhzâde Abdurrahmân Efendi: 62
şeytân-ı vesvâs: 116
şıdak kamçı: 5
Şıdak Noğay: 3
şıpırtma kalpak: 14
Şıpka dağları: 25

şîb: 74, 87, 96, 98, 180, 204, 212, 266, 290, 307, 320, 337, 350
Şibenik: 188, 204, 205, 206
Şidrokasro (=Demirhisâr): 265
Şifnoz cezîresi: 258
şikâr ağaları: 30
şikârgâh: 310
Şikarlı çay: 38
şîre: 149
şîre sarnıcı: 231
şîre-i engûr: 75, 231
şîr-i hurmâ: 243, 289
şîr-i revgan: 77
Şîrîn askeri: 15
Şîrîn beğleri: 15, 16, 17
Şîrîn mirzaları: 14
Şîrînli: 14, 15, 16, 17
şîşe: 293
şîşebâz: 338
şitiye (gemi cinsi): 68, 145, 175
Şîvekâr (cariye adı): 74
Şolomkay karyesi: 10
Şomtülü (zengî Arab adı): 83
şorlu sular: 2
şu‘arâ: 60, 74, 83, 84, 291, 309, 320
şu‘arâ-yı mü’ellifîn: 302
şukka: 178
şu‘lebâz: 338
şûrî: 245
Şûrîze (köle adı): 165
Şuşik kal‘ası: 188
Şücâ‘ Efendi: 47
şükûfe: 225, 239, 244, 246, 247
şürefâ efendisi: 339
şütür: 144
şütür bâzârı: 337

- T -

ta‘allümhâne-i sıbyân: 347
ta‘âm: 213
ta‘âm-ı gûnâ-gûn: 14
ta‘âm-ı mümessek sükkerî: 204
ta‘âm-ı nefîse: 330
tabahâne: 78, 80, 106, 155, 272, 273
Tabahâne (Ballıbadra): 131
Tabahâne câmi‘i (Ballıbadra): 131
Tabahâne câmi‘i (şehr-i Livâdiyye): 105
tabahâne çârsûsu (Belgrad): 308
Tabahâne hammâmı (Karaferye): 82
Tabahâne mahallesi mescidi (Delvinye): 297
Tabahâne (şehr-i Livâdiyye): 105
tabak: 17
tabak kâğız: 288

Tabaklar (Avlonya): 313
Tabaklar kapusu (Ohri kal‘ası): 327
Tabaklar mahallesi (Avlonya): 313
tabanca: 143
tabancalı çakmak: 143
tabbâhîn debbâğîn: 337
Tâbende (Tekirdağlı câriye adı): 350
tabıllar: 262
tabîb-i nabbâz: 321
tabl: 65, 103, 187, 192, 193, 194, 197, 198, 203, 239, 261, 343
tablhâne: 203, 279
tabl-ı âsâyiş: 259
tabl-ı ceng-i harbî: 213
tabl-ı harbî: 259
tâbût: 145, 208
Tâbût gazâsı: 324
tabya: 106, 130, 131, 139, 142, 144, 148, 149, 160, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 197, 200, 201, 203, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 229, 230, 231, 232, 233, 249, 250, 251, 252, 254, 256, 263, 269, 281, 283, 296, 304, 312
tâc-ı hilâfet sikkesi: 64
tâc-ı İskender: 147
tâc-ı revâc: 344
tağar: 245
Tağar Hân: 19, 20
Tağtağağ Hân: 20
tahıl bâzârı: 180
Tahıl bâzârı (kal‘a-i Elbasan): 320
tahta: 32, 57, 115, 309, 334, 338
tahta biti: 119
tahta kubbe: 109
tahta kulle: 54
tahta kurşum: 211, 213
tahtabaşı mansıbı: 318
Tahtalı (Yukaru) karyesi: 341
Tahtalkal‘a bâzârı: 72
Tahtalkal‘a hammâmı (Selânik): 71
tâk: 115
tâk-i havarnak: 145
tâk-i Kisrâ: 52, 69, 82, 110, 115, 118, 119, 122, 145, 169, 203, 211, 220, 276
takrîb kırâ’atı: 290
takye: 72, 266, 292, 322
talar guruş: 134
Talışmanlı karyesi: 26, 30
Tâlî Efendi: 94
Ta‘lîmhânecibaşı Ağa: 183
talkan: 21
Talma: 40
Talmay, Melik: 40
Tâlûtî: 211
Talyan lisânı: 113, 132, 162, 311
Talyan-ı Freng lisânı: 141, 163, 167, 217, 223
talyânî boru: 195, 211
talyanî meç şişler: 210
Taman: 10, 11, 13, 14
Taman cezîresi: 8, 11, 12, 13

Taman hisârı: 10
Taman kal‘ası: 11
Tamas: 177, 178
Tamas dağı: 177, 178, 204, 220
tamga: 15, 17
tamga bahâ: 14, 15, 16, 17
ta‘mîr: 23, 66, 69, 133, 153, 248, 269
ta‘mîr ü termîm: 64, 66, 69, 77, 97, 152, 153, 169, 175, 213, 214, 227, 239, 242, 262, 272, 286, 301, 304, 309, 312, 317, 327
Tana kasabası: 161
tanbûr (müzik aleti): 60, 98
Tanca: 255
tancere: 103, 104, 312, 344
Tanrıverdi: 24
Tanrıverdi dağı: 33, 34
Tarabefzûn: 13, 20, 45, 64, 68, 140, 328
Tarabefzûn bezi: 83
Tarabefzûn kal‘ası: 64
Taraboliçe kazâsı: 169
Taraboliçse: 132, 138, 157, 258, 271
Tarabulus: 44, 98, 135, 142, 146, 186, 204, 205, 207, 212, 242, 255, 267, 319, 347
Tarabulus gemileri: 68
Tarabuzan: 298
Tarabuzon: 212
tarak: 103
tarak (deniz mahsulü): 267
Tarapoliçse: 161, 258
tarfı (ağaç cinsi): 244
târîh (düşürme): 8, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 33, 38, 39, 50, 57, 58, 67, 68, 69, 70, 72, 77, 79, 80, 82, 87, 89, 92, 93, 97, 100, 105, 106, 108, 109, 117, 119, 126, 127, 130, 142, 143, 144, 150, 152, 161, 162, 165, 172, 173, 178, 216, 220, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 236, 262, 263, 270 273, 281, 283, 286, 288, 289, 290, 293, 308, 312, 313, 316, 320, 321, 323, 335, 343, 344, 348
Tarsûs: 60
tartınar (gemi cinsi): 145
tartur: 132, 137
tarturlu şapka: 248
tâsbâz: 338
tasvîr: 113, 115, 116, 117, 118, 177, 241, 256, 345
tasvîrât u timsâlât: 116
tasvîrâtlı hat: 121
taş cisr: 100, 137, 279, 317
taş gülleler: 171, 211
taş kumbara: 181
taş nerdübân: 71, 78, 127, 145, 159, 163, 219, 231, 299, 300, 307
taş tekne: 146, 221
taşbâz: 338
taşçı: 270
taşdan beşik: 60
taşdan yonma put: 121
Taşlı tabya: 182, 184, 186, 189, 212, 223
Taşlıca: 143, 287
Taşlık (yer adı): 249
Taşlıklar (Kandiye): 220
Tat eli: 17
Tat eli ağası: 15
Tat eli dağları: 21
Tatar: 1, 2, 3, 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 31, 158, 210, 346

Tatar askeri: 18, 27
Tatar bınarı kal‘ası: 23
Tatar hân: 13, 14, 15, 21, 212
Tatar Hân askeri: 188
Tatar hân sultânları: 25
Tatar kavmi: 3, 4, 11, 16, 17, 18, 20, 22
Tatar köyü: 13, 21, 23
Tatar lisânı: 15, 127
Tatar yiğitleri: 12
Tatarca lisânı: 30
Tatar-ı Hoten: 149
Tatarköy korusu: 89
Tatarlar mescidi: 32
Tatarlı karyesi: 29, 344
tâ‘ûn: 29, 97, 119, 137, 154, 162, 245, 275, 297, 300, 301, 323
tâ‘ûn-ı ekber: 89, 148, 295
tava böreği: 310
tavâşî hüddâmlar: 289
tavla: 142, 148
tavşan: 127, 338
Tavşan câmi‘i (kal‘a-i Elbasan): 320
Tavşanlı karyesi: 30
tavuk: 164, 195, 292, 311
tavuk böreği: 291, 310
tavuk yumurtası: 181
tâvûs kuşu kuyruğu: 118
tâvûs-ı bâğ-ı İrem: 291
tay: 7, 35, 138
taylak: 344
tayr-ı ebâbîl: 189, 201
tazı: 3
teberdârân: 181
Tebrîz: 44, 115, 243, 329
Tebrîzî Başa: 33
Tebük gazâsı: 324
Tecellî Çelebi: 24
Tedan Hân: 20
teferrücgâh: 54, 75, 81, 83, 86, 89, 107, 118, 146, 150, 159, 188, 273, 309, 322, 323, 330, 349
tefne yaprağı: 325
tefsîr-i şerîf: 77
teheccüd namâzı: 74
tekâlîf: 247, 327
tekâlîf-i örfiyye: 43, 101, 140, 256, 314, 325
tekâlîf-i şâkka: 35, 325, 341
teke (deniz mahsulü): 267
Teke sancağı: 184
Tekeli Paşa kethudâsı: 202
tekir balığı: 68, 175, 254
Tekirdağı: 347, 351
tekkeşîn ayvası: 33
Tekrûr kal‘ası: 347
Tekrûr kral: 76
Tekrurdağı kal‘ası: 347
Tekûr bınarı kal‘ası: 76
Tekur nehri: 96

Tekurdağı: 350
tekye: 26, 29, 30, 34, 35, 36, 38, 43, 44, 46, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 61, 63, 71, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 88, 90, 93, 97, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 113, 117, 127, 129, 131, 134, 137, 138, 142, 150, 152, 153, 155, 161, 164, 165, 166, 173, 178, 179, 229, 263, 269, 270, 271, 272, 275, 277, 278, 280, 281, 283, 290, 294, 297, 299, 300, 305, 308, 312, 320, 331, 333, 334, 336, 341, 344, 345, 347
Tekye câmi‘i (Alasonya): 85
Tekye câmi‘i (Gördüs): 127
Tekye câmi‘i hânkâhı (kal‘a-i Ergiri): 300
Tekye câmi‘i hânkâhı (Narda): 285
Tekye câmi‘i imâreti (Ohri): 330
Tekye câmi‘i (kal‘a-i Ergiri): 300, 301
Tekye câmi‘i (Narda): 285
Tekye câmi‘i (Ohri): 329
Tekye câmi‘i (Usturumça): 337
Tekye imâreti (kal‘a-i Elbasan): 320
Tekye kapusu (kal‘a-i Retime): 176, 177
Tekye kapusu tekyesi (kal‘a-i Retime): 177
Tekye mahallesi: 80
Tekye mahallesi câmi‘i (Vodina): 80
Tekye mahallesi mescidi (Moton): 145
Tekye mahallesi (Ohri): 328
Tekye medresesi (Ohri): 329
Tekye mektebi (Belgrad): 308
Tekye mescidi (Gümülcine): 38
Tekye mescidi (Moton): 145
tekyegâh: 26, 33, 42, 82, 163, 165, 177, 179, 225, 229, 272, 280, 293, 317, 339, 342, 343, 344, 348
tekye-i dervîşân: 32, 245, 278, 331
tekyeşîn ayvası: 89
teleme peynirleri: 331
Telemsân: 255
telhîs: 212
telhîsci: 30
telli kurşum: 210
temâşâgâh: 119, 322, 334
Temâşâlık: 63
Temâşâlık (Atina): 113
Temâşâlık karyesi: 121
Temâşâlık vâdîsi: 113
Tementis: 266, 283
Temir Ağa: 30
temlîk: 324
Temrek kal‘ası: 8, 10
Ten Kazağı nehri: 13
Ten nehri: 11
Ten suyu: 256
tennûr zağarcıkları: 340
tennûre: 174
terâzû: 146
tercümân: 70, 157, 204
tere: 75, 166
Terek kal‘ası: 11, 13
tereyağı: 96, 149, 246
Termiş: 167, 168
Termiş kal‘ası: 122, 128, 158, 160, 163, 167, 168, 170
Termiş Kasro: 167
Termiş kemîngâhları: 168

terpûş: 100, 118
tershâne: 173, 195, 231, 249, 250, 251, 252
Tershâne bâğçesi: 58
tershâne emîni: 233
tershâne gözleri: 218, 219, 231
terzi: 290
tesbîh: 324, 343
Tesü: 329
tevârîh: 27, 33, 40, 49, 90, 228
Tevârîh-i Latin: 98, 318, 334
Tevârîh-i Tohta Bay: 18, 20
Tevarih-i Tuhfe: 298, 324
Tevârîh-i Yûnân: 152, 171, 335
Tevrât: 40
teybend: 291
teybend kuşak: 78, 294
Tezgeldi (köle adı): 74, 350
tezkire: 217
tezkireci: 233, 239
tıbb ilmi: 122
tılsım: 120, 165, 199
tılsımât: 61, 98, 115, 119, 145, 334
Tımışvar: 212
Tırhala: 19, 85, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 256, 285, 286, 295, 325
Tırhala beği: 87, 97, 242
Tırhala dağları: 304
Tırhala kal'ası: 91, 138
Tırhala paşası askerleri: 86
Tırnovi bezi haftân: 89
Tırnovi kasabası: 75, 86
Tırpan karyesi: 305
Tifali limanı: 243
tîğ: 135, 147, 178, 198, 200, 215, 235, 246, 252, 277, 327, 336
Tîh sahrâsı: 220, 338
Tikveş kadılığı: 334
Tikveş kasabası: 333
tilki: 4, 6, 127
tîmâr: 51, 65, 84, 91, 107, 125, 152, 154, 191, 200, 203, 217, 242, 245, 256, 258, 259, 271, 278, 280, 287, 317, 327
tîmâr defterdârı: 130, 172, 233
tîmârhâne: 243
timin: 181
timsâh: 116
Timur Hân: 8, 20
Timur Hân Depesi: 8
Timur Hân hâdisesi: 36
Timur Leng Hân: 3
Timurhisâr: 62, 63
Timurtaş Paşa (Murâd Hân-ı Evvel veziri): 25, 62
Tin: 206
tîr: 251
Tirbük karyesi: 299, 303
Tire: 44, 92, 184, 217, 300
Tîrendâzân tekyesi (Kandiye): 229
tirfil: 75, 347
tîrkeş oku menzili: 221

tirkiz balığı: 68
Tiryandafil: 122
tîzâb suları: 190
tobra: 103, 124, 180, 188, 193, 267, 344
tobra bez: 188
Todori kal'ası: 141, 171
Todoriler kal'ası: 238, 239
Tofu nâm dede: 188
Tohta Bay (müverrih): 18, 20
Tohta Bay Tevârîhi: 20
Tohtamış Geray Hân: 2
Tohtamış Hân: 16, 18, 20
Tokad: 62, 350
Toksanboz buhayresi: 47
Toksanboz kasabası: 47
Tolom adaları: 258
Tolom cezîresi: 170
toloz: 231
toloz kemer: 173, 176, 218, 223, 225
Toluy: 19
tomak: 118, 142
Tomakdu (zengî Arab adı): 83
Tomor dağı: 96, 309, 310
Tomoriliçse kazâsı: 306
ton: 14
Ton Ayveru deyri: 45
tonoz: 68
Tontolar karyesi: 30
top: 1, 2, 5, 6, 10, 13, 22, 23, 38, 52, 57, 65, 66, 67, 82, 90, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 112, 117, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 160, 162, 163, 164, 166, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 235, 237, 238, 239, 242, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 274, 277, 278, 281, 283, 295, 296, 303, 306, 312, 313, 316
top dingili maymuncuğu: 211
top fitili: 197
top gülleleri: 21, 142, 159, 164, 175, 180, 181, 188, 194, 199, 200, 201, 203, 211, 213, 216, 231, 252
Top kapusu (Kandiye): 219
top kemercikleri: 109
top makasları: 211
top menzili: 29, 33, 55, 91, 105, 139, 151, 157, 161, 167, 178, 181, 182, 196, 203, 254, 267, 268, 269, 282, 294, 304
top sırıkları: 211
top tahtası: 211
top tekerlekleri: 211
top yolları: 260
Topal câmi'i (Selânik): 70
topalken (kuş): 4
topçu: 10, 17, 109, 148, 183, 184, 194, 197, 207, 210, 217, 231, 233, 237, 242, 256, 270
topçu ağası: 65, 108, 143, 163, 172, 233, 256
topçubaşı: 51, 65, 176, 201, 210, 220, 230, 233
Topçubaşı çârsûsu: 231
topçubaşı defteri: 212
Topçubaşı sarâyı (Kandiye): 230
Topçubaşı zâviyesi (Kandiye): 228
Topçular hammâmı (Kandiye): 228
tophâne: 105, 112, 117, 145, 164, 177, 179, 190, 211, 213, 219, 231, 332

tophâne hisârpîçesi: 109
Tophâne kal‘ası ağalığı: 66
tophâne kârhânesi: 179
Tophâne meydânı (Kandiye): 218, 231
tophâne mühimmâtı: 211
tophâne mühimmâtları: 211
Tophâne somunu: 248
top-ı kûp: 31, 103, 109, 127, 145, 173, 175, 182, 189, 190, 197, 209, 212, 213, 231, 237, 242, 249, 250, 254, 304
top-ı tavîl: 162
top-keşân câmûslar: 27
topkeşân yörük beğleri: 347
top-keşân yörükleri: 65
Topmeydânı (Kandiye): 220
Topolyani karyesi: 56
topuz: 144, 172
torompete: 137, 185, 187, 192, 193, 195, 197, 203, 211, 268
Toroz kapusu (Anapolı): 164
torva: 9
Torvakutaran: 25
Tot kralı: 19
toy: 4, 47
toy düğünler: 18
toykun (kuş): 4, 7, 27, 30
Toyran: 47, 48
Toyran buhayresi: 47
trinketa (gemi parçası): 201
tuç: 95, 144, 187
tuç el kumbaraları: 195, 211
tuç makara: 95
tuç top: 146
tuç topuz: 144
Tûfân-ı Nûh: 62
tuğ: 112, 143, 163, 194, 233, 259, 260, 278, 280, 311, 343
tuğ-ı mîrlivâ: 65
tuğ-ı pâdişâhi: 261
tuğrâ-yı garrâ-yı şâhanî: 247
tuğulka-yı Tâlûtî: 211
Tuhfe, Tevârîh-i: 324
tula: 26, 31, 37, 57, 281
Tulça emîni: 24
Tulça kal‘ası: 24
tulum: 5, 211, 293, 294, 329
tulumbalar: 211
tu‘ma-i şemşîr: 192
Tuna Belgradı: 305
Tuna gemileri: 24
Tuna nehri: 19, 34, 84, 215, 256, 304, 305
Tunca nehri: 25, 26, 30, 31, 33
Tunus: 44, 98, 135, 142, 146, 186, 242, 255, 267
Tunuslu kalyonlar: 207
tûrbîn: 220
Turhân Beğ, Gâzî: 87
Turhân Beğ zâviyesi (kal‘a-i Ağrıboz): 109
Turko Paliko mahallesi (Yanya): 289
Turkohor karyesi: 81

Turkohor nehri: 55
Turla nehri: 19, 22, 23, 306, 312
Turli cezîresi: 240
turna: 4, 275, 350
turna balığı: 43, 47, 48, 292
turna gözü: 36, 53, 54, 240, 273, 323
turna kanı: 166
turna katarı: 10
turna teli: 199
turnacıbaşı: 184
turp: 75
turşu: 268
turunc: 100, 101, 111, 124, 127, 129, 132, 146, 155, 162, 169, 175, 177, 239, 244, 247, 279, 285, 286, 294, 297, 302, 310, 313, 314, 317
tut: 155, 244
tut ağaçları: 141, 151, 244, 266, 273, 276, 316, 317, 321
Tûtîs, Melik: 40
tutyâ kumkuma: 293
tuyûr: 63
tuyûr-ı hûş: 46
tuyûr-ı murğ-ı hoş-elhân: 150
tuyûr-ı sülvân: 268
tuz: 63, 122, 137, 243, 246, 268, 269, 278, 314, 315, 325, 326, 334
tuz çıkarma hidmeti: 314
tuz ma‘deni: 314, 315
Tuzcu Sinân: 82
tuzcular: 314
tuzla: 21, 122, 136, 168, 315
Tuzla burnu: 111, 122
Tuzla limanı: 136, 243
tuzla mukâta‘ası: 168
Tuzla salâsı: 21
tuzlu su: 2
Tübbet: 255
tüccâr: 11, 43, 46, 55, 63, 68, 75, 86, 89, 94, 97, 100, 128, 136, 238, 275, 294, 295, 322, 337
tüccârân-ı berr [ü] bihâr: 21, 337
tüccârân-ı ehl-i sanâyi‘: 180
tüfeng: 5, 6, 13, 15, 21, 27, 46, 57, 82, 101, 112, 133, 134, 136, 137, 140, 143, 146, 147, 153, 156, 178, 180, 181, 185, 187, 194, 195, 196, 197, 198, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 217, 220, 235, 236, 246, 250, 251, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 277, 278, 281, 284, 303, 304
tüfeng kurşumları: 6
tüfeng mazgalı: 139, 264
tüfeng menzili: 167, 265
tüfeng-endâz: 5, 6, 15, 22, 139, 168, 184, 185, 187, 209, 251, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 298, 311
Türbe: 31, 34, 35, 76, 77, 89, 94, 103, 323, 336
Türbe câmi‘i (Yenişehir): 88
Türbedâr: 132
Türbe-i Pür-envâr câmi‘i (Siroz): 58
Türk: 102, 197
Türk Or'u: 11, 13
Türkçe: 74, 100, 106, 196, 275, 335, 350
Türkçe hat: 335
Türkçe lisânı: 335
Türkî hatlar: 335
Türkî lisânı: 322, 330, 335
Türk-i Türkân semtleri: 335

Türk-i Türkistân: 335
Türkistân: 19, 255, 335
Türkmân kabîlesi: 84
Türük lisânı: 86
tütün: 21, 78, 101, 152, 211, 275, 325
tütün lüleleri: 107

- U -

Ucille vilâyeti: 242
uçkur: 243
ûd: 200, 208, 214
ûd ağacı: 114, 115, 244
ûd ağacı kundaklı tüfengler: 27
ûd miskler: 35
ûdu'l-kahr: 119
uğrın kapucuklar: 160
Uğurlu (Tekirdağlı köle adı): 350
uhlamur: 81
Uhud gazâsı: 324
Ukbe-i Cüheynî, Şeyh: 41
Ula mahallesi mescidi (Ballıbadra): 131
ulak: 22, 28
ulak bârgîrleri: 31
ulemâ: 14, 15, 19, 20, 21, 26, 50, 59, 60, 81, 83, 122, 181, 234, 248, 256, 271, 291
ulemâ-yı Kırım: 17, 20
ulemâ-yı Kûhistân: 337
ulemâ-yı tabîbân: 74, 165
ulemâ-yı Tatar: 17, 19
Ulu Caman Su nehri: 8
Ulu câmi‘: 33, 51
Ulu câmi‘ imâmı: 84
Ulu Noğay: 23
Uluç Alî Paşa: 112, 135
ulûfe: 49, 110, 196, 280, 286, 298, 315, 332
ulûm-ı felsefiyyât: 121
ulûm-ı şettâ: 58, 335
ummâl: 159, 181, 213, 260, 262
Umurca karyesi: 351
un: 35, 108, 181, 189, 199, 232
un değirmeni: 73, 201, 232, 237, 317
un kappânı navlunculârı: 348
Ungurus: 27, 30, 255, 296
Unkapanı: 9, 25
unnâb: 81
urbân: 298
Urfa nârı: 63
urgan: 95
Urûm (Ayrıca bkz. Rûm): 84, 86, 89, 94, 95, 112, 114, 121, 122, 127, 132, 134, 139, 148, 152, 154, 160, 167, 175, 243, 255, 257, 266, 277, 278, 287, 289, 306
Urûm beğzâdesi: 220
Urûm dilberânları: 82
Urûm evleri: 36

Urûm kenîseleri: 226, 349
Urûm kızları: 87
Urûm kiritsileri: 122
Urûm kralları: 31
Urûm kurâları: 111
Urûm lehçesi: 97, 291
Urûm lisânı: 55, 156, 265, 269, 299
Urûm mahallesi: 25
Urûm re‘âyâları: 257
Urûm şîresi: 110
Urumbet Noğay: 3
Urûmca: 36, 86, 106, 127, 132, 236, 277, 279, 282, 283, 294, 330
Urûmşa: 90, 94, 97, 104, 106, 132, 137, 155, 170, 271
Uryânî mescidi (Moton): 145
uskota guruşu: 136
uskota riyal: 136
uskumru: 68, 175
Usta Receb (cerrâh): 165
ustura: 284
usturlâb: 28, 47, 59, 74, 89, 110, 119, 165, 233, 234, 247, 286, 310, 322
Usturumça: 42, 49, 61, 206, 329, 334, 335, 336, 337
Usturumça kal‘ası: 334, 335, 336
Uşkumbi nehri: 315, 319, 321, 322
Uşşâkî, tarîk-i: 229
uştuk balığı: 326
Uştuk yaylası: 326, 328, 329, 330, 331, 332, 339
Uttârid: 348
Uyvar gazâsı: 188
Uyvar kal‘ası: 142, 222
Uzeyr, Hazret-i: 335
Uzkurlu: 307, 308
Uzkurlu câmi‘i (Belgrad): 308, 311
Uzkurlu hammâmı (Belgrad): 308
Uzkurlu imâreti (Belgrad): 309
Uzkurlu mahallesi (Belgrad): 307
Uzkurlu medresesi (Belgrad): 308
Uzkurlu mektebi (Belgrad): 308
Uzkurlu sarâyı (Belgrad): 307
Uzkurlu tekyesi (Belgrad): 308
Uzkurlu varoşu: 307
Uzkurluoğlu evkâfları: 307
Uzun çârsû (kal‘a-i Elbasan): 320
Uzun kenîse (Atina): 118
Uzun liman: 146
Uzunçârsû: 35

- Ü -

Üç Acılı Başı: 22
Üç Dallık nâm mahal: 22
Üçobalı karyesi: 30
Ülgün kal‘ası: 315, 324
ülüfer balığı: 68, 175

ümenâ: 74
ümerâ: 148, 164, 179, 187, 191
Ümeyye câmi‘i: 64
Ümhân (Tekirdağlı kadın adı): 350
Ümiyehân Kadın: 74
Ümm-i Dünyâ-yı Mısır: 184
Ümmise Kadu: 165
Üngürüs: 117
Ürd-i behişt: 226, 328
Ürd-i İrem kasrı: 225
üsârâ: 16, 19, 221
Üsküb: 45, 58, 65, 76, 91, 318, 333, 342
Üsküdar: 133, 229
Üsti Urûmca (=Usturumça): 334
Üstolni-Belgrad: 27, 305
Üsturûmca (=Usturumça): 334
Üstü Rûmca kal‘ası: 335
Üstü Rûmca (=Usturumça): 334, 335
Üstürgon kal‘ası: 71, 117, 304
Üstürka cisri: 326
Üstürka kasabası: 325, 326, 327, 331
Üstürka nâm vezîr: 325
Üstüroni karyesi: 292
Üstürûmca: 334, 335
Ütrük kavmi: 33
Üveys Efendi: 81
üvez: 246
üzengi: 4, 280
Üzengilik suyu: 2
üzüm: 33, 131, 163, 165, 167, 168, 174, 177, 244, 246, 302, 314
üzüm ağaçları: 244, 321
üzüm asmaları: 60, 131, 177, 317
üzüm bâğı: 149
üzüm şîresi: 310, 349

- V -

Vahak: 206
Vâ‘ız aynı (Elbasan): 321
Vâ‘ız nehri: 315
vakf: 36, 49, 121, 243, 263, 270, 292, 329, 343
Vakf karyesi: 30
vakfullâh: 105
vakıf hücreler: 73
Vakıf mahallesi (Belgrad): 307
Vakıf mahallesi mescidi (Belgrad): 308
Valça dağları: 128
Vâlide câmi‘i: 121
Vâlide câmi‘i imâreti (kal‘a-i Retime): 177
Vâlide câmi‘i (Kandiye): 230, 231
Vâlide hâssı: 23, 101
vâlide sultân: 17, 85, 86, 99, 101, 107, 111, 193, 212, 263
Vâlide Sultân câmi‘i: 23, 240

Vâlide Sultân câmi‘i (kal‘a-i Retime): 177
Vâlide Sultân câmi‘i (Kandiye): 231
Vâlide Sultân çeşmesi (Kandiye): 228
Vâlide Sultân mektebi (Kandiye): 229
Vâlide-i Sultân Mehemmed Hân câmi‘i: 224
Valişa karyesi: 292
Valtoz kazâsı: 278
Van: 60, 212
Van deryâsı: 53
Van kal‘ası: 66, 140, 159
Vânî Efendi: 30
Varat: 222
Varat kal‘ası: 188, 222
Varat panayırı: 98
Vardar: 78
Vardar kal‘ası: 66
Vardar kapusu (Selânik): 65
Vardar kullesi: 66
Vardar kullesi tophânesi: 65
Vardar mahallesi (Selânik): 73
Vardar nehri: 76, 78, 79, 80, 81, 333
Vardar sahrâsı: 81
Vardar tophânesi: 65
Vardar Yenicesi: 65, 75, 76, 78, 96
varıcı: 187, 199, 217, 251
Varna: 25, 94, 342
varsak: 78
varsak bıçak: 294
varul: 146
varya demirleri: 181
Varya karyesi: 333
Vasil Potamo kal‘ası: 237
Vaşak (Evliya Çelebi'nin köpeği): 5
Vaşlak kasabası: 42, 53, 61
Vatiye köğü: 268
Vatoş zâviyesi (kal‘a-i Ergiri): 300
vebâ: 349
Vedd (put): 96
vekâle: 290
vekâle-i bâzergân: 88, 105, 165
vekâle-i garîbân: 348
vekâle-i gurebâ: 309
vekâle-i hâcegân: 177
vekâle-i mücerredân: 72, 347
vekâle-i sevdâgerân: 131
vekâle-i tüccârân: 348
vekâle-i tüccârân-ı sevdâgerân: 59
Velesin kasabası: 75, 91
Velî Beşe (Tekirdağlı adı): 350
Veli Dede Sultân: 110
Velî Kethudâ: 240
Velî Kethudâ sarâyı (kal‘a-i Retime): 177
Veli Paşa: 204
Velî Paşa câmi‘i imâreti (kal‘a-i Retime): 177
Velî Paşa câmi‘i (kal‘a-i Retime): 177

Velî Paşa (Deli Hüseyin Paşa kethudâsı): 181, 237
Velî Paşa tekyesi (kal'a-i Retime): 177
velîahd: 19
Velîd bin Dufe' (fir'avn-ı evvel): 39
Velîd bin Mas'ab: 40
Velika nehri: 151
Velim: 206
Veliyyullâh, Şeyh: 102, 103, 104
Venedik: 42, 51, 65, 91, 94, 96, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 124, 125, 128, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 152, 158, 159, 160, 161, 163, 169, 170, 172, 176, 178, 188, 189, 196, 197, 198, 205, 206, 216, 230, 237, 238, 239, 253, 255, 257, 258, 264, 265, 266, 268, 271, 276, 277, 279, 280, 284, 285, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 311, 314, 315, 320, 324
Venedik balyozu: 134
Venedik banı: 175
Venedik Bundukanî Frengi: 311
Venedik donanması: 90, 136, 168, 195, 257, 266, 271, 277, 314
Venedik elçisi: 210, 254
Venedik Frengi: 106, 114, 123, 125, 133, 139, 154, 170, 171, 217, 236, 294, 304
Venedik iskelesi: 313
Venedik körfezi: 96, 126, 131, 132, 276, 279, 283, 290, 293, 295, 296, 297, 309, 314, 315
Venedik kralı: 128, 246, 277, 295, 296
Venedik mavunaları: 201
Venedik Pirinc-pirimi: 101, 135, 147, 151, 162, 176, 271
Venedik sükkeri: 292
Venedik şapkası: 248
Venedik tahtı: 253
vere: 37, 135, 136, 147, 148, 149, 161, 193, 203, 208, 281, 311, 327
vere beyâz bayrağı: 136
Vere Cisri: 176
Vere tabyası: 184, 186
Verebiye kal'ası: 76
Verlika: 206
Vetirne: 49, 61, 339, 340
Veys el-Karanî: 94, 200
Vezîr kethudâsı: 170, 228, 229
vezîria'zam: 17, 27, 47, 138, 162, 168, 186, 189, 191, 193, 195, 200, 203, 204, 206, 216, 219, 237, 239, 252, 275, 276, 277, 296, 332
Vezîria'zam câmi'i (Kisoma): 239
Vezîria'zam çârsûsu: 231
Vezîria'zam çeşmesi (Kandiye): 228
vezîria'zam hâssı: 275, 276, 278
Vezîria'zam kolu: 184, 185, 187, 193, 196, 203
vezîria'zam otağı: 182, 209
Vezîria'zam tabyası: 193
vezneboşaldan (kuş): 46
Vılandiva: 333, 334
Vılandiva kenîsesi: 334
Vılandiva manastırı: 334
Vılandiva papas: 333, 334
Viçitroz karyesi: 68
Vijkar karyesi: 305
Vildân Efendi, Şeyh: 337
vilya balığı: 43
Virahor kasabası: 278
Virene: 206
Virneyik kasabası: 42
vişnâb: 75, 166, 322, 349

vişne: 244, 254, 331, 349
vişne hoşâbı: 349
Vitiloz: 266, 267
Vitiloz limanı: 267
Vitoş yaylası: 331
Viyo nehri: 301, 304
Vize askeri: 15
Vize askerleri: 17
Vize kal'ası: 29
Vodina: 75, 79, 81, 82, 83, 96
Vodina dağları: 79
Vodina kal'ası: 79
Vodina uyûnları: 81
Voha: 267
Voha çiftliği: 127, 258
Voliçe kazâsı: 278
Voliçse kal'ası: 279
Volimir karyesi: 166
Voniçse kal'ası: 276
vordinar direkler: 185
Vorilya dağı: 259
Vorilya karyesi: 259
Voromoriş karyesi: 260
Vostiçse: 129, 130, 132, 133, 170
Voynık Ban: 327
Voynuk: 237, 319
voyvada: 24, 26, 31, 42, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 62, 86, 90, 91, 96, 99, 101, 105, 106, 107, 113, 122, 125, 129, 130, 134, 137, 139, 141, 152, 153 154, 156, 158, 161, 163, 167, 275, 276, 294, 297, 298, 299, 303, 304, 306, 315, 316, 327, 331, 332, 333, 336, 338, 339
Voyvada mahallesi (şehr-i Livâdiyye): 105
Voyvadalı karyesi: 63
Vuçitrin: 65
vukıyye: 244
Vukıyyezâde: 323
Vukûf karyesi: 33
Vutoş câmi'i (kal'a-i Ergiri): 300
Vutoş mahallesi (kal'a-i Ergiri): 300
vükelâ: 55, 68, 140, 151, 180, 186, 230, 253, 256, 294, 306, 342, 346

- Y -

Yâfa: 40
Yâfa iskelesi: 347
Yâfa kal'ası: 64
yağ: 137, 209
yağ gemileri: 240
yağ kappânı: 348
yağ tulumu: 3
Yağfûr hımâr: 40, 41
yağmurca: 4, 44, 338
Yağus (put): 96
yahni: 103
Yahûdân: 230
Yahûd-ı Karâyî: 63

Yahûdî: 26, 37, 38, 40, 51, 57, 59, 64, 73, 74, 75, 76, 79, 82, 99, 100, 120, 121, 132, 143, 154, 155, 230, 285, 307, 319, 336
Yahûdî cemâ‘atları: 289
Yahûdî lisânı: 74
Yahûdî mahallesi: 25, 57, 73, 91, 107, 109
Yahyâ Ağa, Çufud (Gümrük emini): 74
Yahyâ Beğzâde: 323
Yahyâ, Hazret-i: 64, 123, 125, 143, 216
Yahyâ Paşa câmi‘i (Üsküb): 58
Yahyâ Paşazâde: 148, 149, 342
Yako Çelebi (köle adı): 150
Yakopi ya‘nî Ya‘kûb (havâriyyûndan): 123
Ya‘kûb Beğ câmi‘i (kal‘a-i İstife): 106
Ya‘kûb Efendi medresesi (Avlonya): 313
Ya‘kûb Efendi tekyesi: 313
Ya‘kûb Efendi tekyesi (Avlonya): 313
Ya‘kûb (havâriyyûndan): 123
yâkût: 56, 87, 98, 117, 320, 337, 346
Yâkût (zengî Arab adı): 83
Yâkût-ı Musta‘sımî hattı: 38
Yalı askeri: 188
Yalı kapusu: 76
Yalı kapusu (İnebahtı): 272
Yalı kapusu (Selânik): 72
Yalıpetre: 242, 247
Yaman nehri: 8
Yaman Sadak Noğay: 3
Yamançe Karaağaç: 4, 5
Yanbolı: 20, 25, 26, 30
Yanık: 27, 215
Yanık kal‘ası: 23, 27, 30, 215
Yanine şehri: 234
Yanko ibn Madyan: 68, 326
Yanova gazâsı: 188
Yanvan: 110, 271, 326, 328, 334, 335, 340
Yanya: 19, 45, 91, 96, 158, 184, 193, 206, 222, 234, 237, 256, 262, 270, 280, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 303, 327, 339
Yanya beği: 282
Yanya buhayresi: 292
Yanya dağları: 87, 126
Yanya gölü: 287, 292
Yanya kal‘ası: 287, 292
Yanya paşası: 182, 292
Yanya sahrâsı: 286
yapağı: 210, 292
Yarakari (Kapudan): 265
Yarakari köyü: 268
Yarar (köle adı): 74
yarasa kuşu kanı: 235
Yarımca tabya: 193, 212, 222
yarlığ-ı belîğ: 17, 18, 125, 248
Yarmenî: 59, 349
yasakçı: 57, 207
yâsemen: 244
Yâsîn-i şerîf: 107, 147, 208
yassı bağ: 330
yassı baş: 350

yassı başlı takye: 322
Yassı tabya: 185, 206, 211, 218, 220, 229, 231, 232
Yassıköy: 49
yat gemi: 145
yatak limanı: 237
yatırtma tuç top: 146
yatsı namâzı: 30
Ya‘ûk (put): 96
yay: 7, 63, 108, 122, 210, 246, 298
yaya kaldırımları: 321
yaycılar: 320
Yaycılar buhayresi: 63
Yaycılar karyesi: 63
Yayıclar çârsûsu (Elbasan): 321
yayla kirazı: 246
yayla sarâyı: 340
yaylagâh: 54
yaylak: 38, 61, 82, 330, 331
yayşılık ya‘nî sihirbâzlık: 21
yebrûhu's-sanem: 120
Ye’cûc, sedd-i: 149, 163, 192, 193, 202, 215, 218, 220, 237, 281, 296, 312, 345
Ye’cûc [u] Me’cûc: 51
yedekçi beratası: 291, 292
yedekçi takyesi: 83
yedi kral: 27, 134, 326, 327
yedi krallık vilâyetleri: 198
yedi krallık yer: 27, 188
yedi veren üzümü: 246
Yedikulle: 172, 215
Yedikulle kal‘ası: 66
Yedikulle mahallesi (Selânik): 73
Yedikulle (Selânik): 63, 65, 66, 67, 71, 75
Yegoniçe karyesi: 79
Yegorniçe karyesi: 81
yel değirmenleri: 35, 232, 257
yel mûmları: 209, 211, 221
yelek: 110, 118
Yeleşke boğazı: 8
yelken: 195, 216, 239, 256, 257, 314
yelken bezleri: 211
Yelkenci karyesi: 33
yelkenli kızak gemileri: 11
yem: 22, 103, 268
Yemen: 44, 94, 113, 143, 255
Yene kasabası: 29, 75
Yene mahallesi câmi‘i (Vodina): 80
yengeç (deniz mahsulü): 267
Yengeç kal‘ası: 314
Yeni Avarin kal‘ası: 141
Yeni câmi‘ (Gaston): 137
Yeni Câmi‘ (Gümülcine): 38
Yeni Câmi‘ (İslâmbol): 225
Yeni Câmi‘ medresesi (Gümülcine): 38
Yeni çârsû (kal‘a-i Ergiri): 300
Yeni dîvâr kal‘ası: 202, 203

yeni dünyâ: 98
Yeni hammâm (Gümülcine): 38
Yeni hisâr (kal'a-i Gördüs): 127
Yeni kal'a: 188, 193, 203
Yeni kal'a (Kandiye): 194
Yeni mahalle câmi': 38
Yeni mahalle (Gümülcine): 38
Yenibâzâr kasabası: 24, 43
Yenicâmi' (Vodina): 80
Yenice: 30, 49, 76, 78, 341
Yenice duhânı: 78, 340
Yenice nehri: 298, 299, 301, 303
Yenice-i Vardar: 78
Yeniçârsû meydânı (Belgrad): 309
yeniçeri: 14, 17, 34, 57, 65, 75, 85, 86, 91, 101, 142, 151, 154, 179, 182, 183, 184, 187, 194, 197, 202, 206, 216, 217, 231, 233, 237, 242, 251, 252, 256, 270, 313, 332, 339, 349
yeniçeri ağası: 15, 17, 25, 26, 39, 51, 86, 97, 129, 172, 173, 176, 179, 184, 193, 194, 202, 203, 204, 205, 209, 213, 225, 228, 229, 231, 233, 245, 256, 305, 316, 317, 319, 346
Yeniçeri Ağası sarâyı (Kandiye): 230
Yeniçeri ağası tabyası: 193
yeniçeri çavuşu: 86, 101
yeniçeri çorbacısı: 176, 230, 233
yeniçeri çukası: 65, 85
yeniçeri efendisi: 191
Yeniçeri hammâmı (Kandiye): 228
yeniçeri kapusu askeri: 182
yeniçeri kolluğu çorbacısı: 338
yeniçeri kulkethudâsı: 204
Yeniçeri meydânı: 101
yeniçeri ocağı: 29, 39, 65, 87, 101, 179, 183, 192, 194, 202, 204, 207, 217, 231, 332, 350
yeniçeri ocakları: 332
yeniçeri odası: 86, 183, 190, 231
yeniçeri serdârı: 24, 25, 34, 36, 37, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 54, 57, 62, 65, 76, 79, 81, 85, 87, 90, 91, 97, 99, 101, 105, 106, 107, 114, 125, 130, 134, 137, 139, 143, 158, 163, 260, 271, 275, 276, 277, 278, 280, 287, 293, 294, 296, 299, 305, 306, 315, 318, 327, 333, 336, 338, 340, 346, 351
Yeniçeri serdârı sarâyı (Edirne): 348
Yeniçeşme başıteferrücgâhı: 81
Yenidünyâ: 233, 255
yenidünyâ ağaçları: 210, 244
Yenidünyâ iskelesi: 241
Yenidünyâ meyveler dırahtları: 244
Yenihammâm (Selânik): 71
Yenikahve: 177
Yenikapu: 71
Yenikapu (İnebahtı): 272
Yenikapu (Selânik): 65, 67, 71, 72
Yenikapu suyu başı (Selânik): 75
Yeniköy: 30
Yeniodalar (İslâmbol): 333
Yenişehir: 75, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 97, 295
Yenişehir monlası: 86, 89, 97
Yenişehir nâ'ibi: 99
Yenişehir niyâbeti: 97
Yenişehir sahrâsı: 86
yerli kulu ağaları: 233

Yerli Yeniçerileri meydânı mezkiti (Kandiye): 228
Yerlikulu hammâmı (Kandiye): 228
Yeşil Direkli ılıca: 35
Yeşil El Sultân: 200
Yeşil Kol Sultân: 188, 208, 213
yeşim harekânî: 342
Yey vâdîsi: 2
Yezîd: 27, 103, 174, 236, 301, 302
yılan: 8, 116, 119, 120, 145, 156, 165, 180, 248, 267
yılan balığı: 43, 68, 278, 292, 325
Yılan çayı: 276
yılanbâz: 338
Yılanlı kal‘ası: 8
Yılanlı nehri: 276
Yılanlıbayır kal‘ası: 8
Yıldırım Bâyezîd Hân: 33
Yıldırım Bâyezîd Hân câmi‘i: 33
Yıldırım Hân: 31
Yıldırım Hân câmi‘: 36
Yıldırım Hân kasrı: 345
Yıldırım Hân ma‘bedgâhı (Karaferye): 82
Yıldırım kullesi: 168
yıldız rûzgârı: 135
yılkı: 18
Yırık Velî (Tekirdağlı adı): 350
Yirbiçe karyesi: 156
yoğurd: 99, 331
yonca: 75, 347
Yopnoz karyesi: 112
yorga: 6, 21
yorga at: 17
yorga bârgîr: 17
yorga gümüş eğerli at: 20
yorgan: 211, 312
Yoro papas: 200
Yoroz limanı: 90
Yovan (köle adı): 74
Yovani Baba: 133
Yovani (havâriyyûndan): 123
Yörük: 59, 65, 73, 339
Yörük âdemleri: 337
Yörük Ahmed Kethudâ: 184
Yörükân: 26, 46, 65, 84, 340, 350
Yukaru hisâr (kal‘a-i Retime): 177
Yukaru mahalle (Yanya): 287
Yulanoz karyesi: 260
yular: 10, 12
yumurta: 4, 191, 276, 277, 337
yumurtalı tava böreği: 310
Yunalida nehri: 151
Yûnân: 42, 56, 63, 106, 124, 152, 171, 172, 218, 334, 335, 336
Yûnân lisânı: 56, 57, 119, 123, 237, 246, 334
Yûnânca lisânı: 32, 53, 54, 70, 123
Yûnân-ı Rûm lisânı: 123, 161, 163, 218, 233
Yûnâninyân-ı Rûm: 114

Yûnâniyân: 54, 66, 123, 243, 335
Yûnâniyân lisânı: 37, 44, 123, 334
Yûnâniyân müverrihleri: 50
Yûnâniyân tevârîhleri: 172
Yûnus Dede, Karabaş: 188
Yûnus, Hazret-i: 335
Yûnus Voyvada mahallesi (Ohri): 328
Yûnus Voyvada mescidi (Ohri): 329
Yûsuf Ağa: 205
Yûsuf Ağa (Atina kal‘ası dizdârı): 260
Yûsuf Ağa câmi‘i (Yanya): 289, 291
Yûsuf Ağa, Cebecibaşı: 193, 203
Yûsuf Ağa (Melek Ahmed Paşa kethudâsı): 184
Yûsuf Ağa, Musâhib: 191, 192
Yûsuf Ağa sarâyı (Narda): 286
Yûsuf Ağa (Şehir a‘yânı): 286
Yûsuf Beğ: 311
Yûsuf Beğ sarâyı (Narda): 285
Yûsuf Beğ, Sinân Paşazâde: 311
Yûsuf Haccâc-ı Zâlim: 16
Yûsuf, Hazret-i: 39, 40
Yûsuf Kethudâ çiftlikleri: 29
Yûsuf Paşa: 23, 208
Yûsuf Paşa câmi’i (kal‘a-i Hanya): 173
Yûsuf Paşa (fâtih-i Hanya): 238
Yûsuf Paşa sarâyı (kal‘a-i Hanya): 173
Yûsuf Paşa, Serdâr-ı mu‘azzam (Boşnak Silihdâr): 141, 170, 171, 172
Yûsuf Paşa, Silihdâr Gâzî: 236
Yuvama karyesi: 292
yüğ: 4
Yüksek tabya: 184, 185, 193, 197, 212, 218, 219, 220, 221, 222, 226, 229, 231, 249
yün: 4, 174
yürek: 341
Yürekli Alî Beğ mektebi (Yenice): 77
yüzbaşı: 91, 198, 202, 261, 271, 278, 287
Yüzbir Mehemmed Ağa buk‘ası (Kandiye): 228

- Z -

Zadra kal‘ası: 204, 205, 206
Zafer Ağa câmi‘i (Vodina): 80
za‘ferân: 71, 208
za‘ferânlı helva: 301
Zafiri: 122
zağanos: 32, 260, 306
zağar: 3, 5, 340
zağarcıbaşı: 184, 185, 190, 194, 204, 250
Zağarcıbaşı sarâyı (Kandiye): 230
Zağra Yenicesi: 78
zahâ’ir: 101, 159, 162, 163, 166, 170, 174, 182, 189, 210, 237, 348
zahîre: 3, 8, 22, 94, 95, 131, 135, 140, 180, 185, 237
zâ‘im: 168
Zâ‘im Beko sarâyı (kal‘a-i Ergiri): 300

Zâ‘imzâde sarâyı: 92
Zakilse: 134, 135, 205, 266, 280
zakkûm (ağaç cinsi): 244
Zâl: 301
Zâl câmi‘i (Mizistre): 155
Zâl kapusu (kal‘a-i Mizistre): 155
Zâl Paşa câmi‘i: 50
Zâl-ı zamân: 74
Zaravina köyü: 303
zarbina: 68, 145
Zarnata: 259, 261, 262, 264, 270
Zarnata kal‘ası: 148, 152, 261, 262, 264, 267, 269, 270, 345
Zarnata limanı: 261, 262
Zarovina karyesi: 303
zarrât: 116
Zatarnak: 206
Zavaraho karyesi: 301
zâviye: 23, 25, 32, 47, 50, 58, 67, 71, 88, 93, 94, 100, 129, 138, 161, 173, 177, 228, 281, 288, 293, 294, 300, 308, 313, 320, 329, 332, 341
zaymurân râyihası: 334
ze‘âmet: 25, 26, 29, 33, 63, 65, 79, 84, 91, 95, 97, 99, 112, 125, 138, 147, 151, 154, 157, 191, 200, 203, 242, 245, 256, 259, 260, 271, 276, 278 279, 280, 287, 292, 296, 303, 304, 307, 317, 318, 327, 331, 333, 338, 339, 340, 341
ze‘âmet köyü: 25, 220, 293, 307
Zebân dağları: 279
Zebân duhânı: 275
Zebân kasabası: 274, 275, 279
Zebân şehri: 274, 275
Zebân tütünü: 275
zebân-ı Latin: 113
zebânîler: 116
zeberced: 337
Zebûr: 40
zehâyir: 90, 91, 99, 103, 126
zeheb-i hâlis: 43, 61
zeheb-i mutallâ: 43
zehîr: 301
zehirli kurşum: 211
zehr-i mâr: 2, 86
Zekeriyyâ Efendi: 125, 127, 128, 134, 163, 170, 257, 258, 263, 273, 345
Zekeriyyâ Efendi çârsûsu (Zaranta): 263
Zekeriyyâ Efendi çiftliği: 258
Zekeriyyâ Efendi, Gördüslü: 140
Zekeriyyâ Efendi kethudâsı: 259
Zekeriyyâ Efendi, Misistre kadısı: 155
Zekeriyyâ Efendi, monla-yı hâkim: 271
Zekeriyyâ Efendi, Moralı: 253, 256, 262
Zekeriyyâ Efendi sarâyı (Zaranta): 263
Zekeriyyâ, Hazret-i: 51, 64, 123, 152
Zelina karyesi: 156
Zemberekçibaşı: 183
Zemonik: 206
zemzem: 188, 208, 334
zenbûr-ı asel: 236
Zenc: 44
zencebîl kökü: 244
zencebîl murabba‘âtları: 45

zencîr: 23, 108, 144, 146, 156, 168, 172, 173, 181, 183, 187, 192, 193, 194, 195, 198, 214, 215, 232, 234, 241, 246, 250, 251, 262, 264, 269, 277, 283, 286, 311, 313, 319, 340, 341
zencîrli gülleler: 211
Zencîrli mescid: 32
zencîrli meş‘aller: 211
Zencîrli Servi (İslâmbol): 62, 138
zengî: 59
zengî Arab: 59, 83, 128, 150, 284
Zengî Arablar bâzârı: 337
zer: 234
Zeravuç karyesi: 293
zerbâf: 74, 87, 96, 98, 180, 204, 212, 266, 290, 307, 320, 337, 350
Zerbiçse manastırı: 156
zerdâlû: 246
zerde: 103, 301
zerdeste: 78, 103, 343, 344
zerdeva kalpak: 78, 330
zerdûz kîse: 345
zergerân çârsûsu: 320
zerkârî: 224
Zerniça karyesi: 260
zernîh ma‘deni: 246
zerrîn: 158, 331
zerrîn kadeh: 120
zevâyî: 52
zevrak: 182, 215
zeybak: 119
Zeynel Paşa oğlu: 302, 303
Zeyne'l-âbidîn, İmâm: 102
Zeynî Kadı câmi‘i (Siroz): 57
Zeyrek yokuşları: 194
zeyt yağları: 243
zeytûn: 36, 45, 100, 124, 127, 129, 140, 143, 146, 149, 162, 166, 169, 174, 177, 239, 240, 246, 247, 262, 264, 265, 266, 273, 276, 279, 286, 293, 294, 297, 302, 305, 310, 313, 314, 317, 343
zeytûn ağaçları: 36, 113, 121, 129, 149, 266, 269, 294
zeytûn bâğları: 147, 271
zeytûn sipâhîsi: 172, 175, 176, 217, 237, 242
zeytûnlu bâğ-ı İrem: 262
zeytûnluk: 143, 151, 313
zeytûnyağı: 149, 246, 247, 297
zeytûnyağı değirmenleri: 247
zeyyât: 190
zıh: 69
zımmî: 122
zırıh: 211
zırnîh: 119
Zidin (Leka kızı): 99
zifâfnâme: 303
zift: 209, 211, 246, 304, 311, 314, 346
zift emîni: 311
zift ma‘deni: 311
Zihne: 19, 56, 60, 327, 336
Zihne kal‘ası: 61
Zihne (Siroz kral kızı): 56
zîl: 103, 203, 343

Zile: 237
Zilfikâr Kadın: 74
zimmî: 101
zindân: 136, 206, 232, 263, 269
zindân kullesi (kal'a-i Retime): 177
Zindel Baba çeşmesi: 33
Zindel Baba Sultân: 33
zirâ'-ı Mekkî: 249
Zirinoğlu: 89
ziyâfet: 10, 13, 17, 24, 25, 27, 53, 75, 81, 96, 136, 147, 204, 242, 259, 262, 296, 303
ziyâfethâne imâret: 349
ziyâretgâh-ı Gümülcine: 39
Zorba câmi'i (Gördüs): 127
zorbâz: 338
zu'amâ: 191, 214, 217, 317, 332
zurna: 282, 338, 350
zurnazan mehteri: 283
Zursa karyesi: 138
Zursa teferrücgâhı: 139
zühal: 40
Zülfikâr Ağa câmi'i: 226
Zülfikâr Ağa, Kulkethudâsı: 200, 201, 204, 205, 209, 228, 229, 230, 231, 252
Zülfikâr Ağa, Zağarcıbaşı: 184, 185, 190, 194, 250
Zülfikâr Beğ, Gâzî: 289
Zülfikâr Kethudâ: 201, 205
Zülfikâr kılıç: 41
Zülfikâr (Tekirdağlı köle adı): 350
Zülkarneyn, İskender-i: 37, 90, 110
Zülmiyye câmi'i (Ohri): 329
Zülmiyye mahallesi (Ohri): 328
zümürrüd: 68, 83, 115, 132, 320, 337
zünnâr kemer: 118
zünnâr kuşakları: 174
Zünnûn-ı Mısrî: 40, 41
zürâfâ: 116
züvvâr: 11

[1] *Kur'ân,* Zâriyât, 58; "Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allâh'dır"

[2] *Kur'ân,* En'âm, 91 "Allâh'ı, O'nun şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar..."

[3] *Kur'ân,* En'âm, 11; "De ki, yeryüzünde dolaşın da..."

[4] *Kur'ân,* Sebe', 18; "Oralarda geceleri ve gündüzleri korkusuzca gezin"

[5] *Kur'ân,* Rum, 50; "Allâh'ın rahmetinin eserlerine bakın..."

[6] Allâh bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[7] Bahane ileri sürüyor ancak karşılığını vermiyordu.

[8] *Kur'ân,* Nisâ, 97; "... Allâh'ın yeri geniş..."

[9] *Kur'ân,* Hud, 6; "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın..."

[10] Denizde (inci, mercan; yolculuk, ticaret vs.) sayısız menfaatler vardır. Ancak yine de selamet ve emin olmak istiyorsan, işte o kenarındadır (sahildedir).

[11] *Kur'ân,* Sad, 31; "Akşam üstü kendisine sâfin (üç ayağı üzerinde durup bir ayağını tırnağının üstüne diken) sür'atli koşan (sâf kan Arab) atları gösterilmişti"

[12] *Kur'ân,* Nisâ, 59; "Allâh'a itâat edin, Resûl'e ve sizden olan emir sahibine itâat edin"

[13] *Kur'ân,* Alak, 1; "(Yaratan) Rabbinin adıyla oku"

[14] *Kur'ân,* Fecr, 28; "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[15] *Kur'ân,* İnsan 76; "Tertemiz bir içecek"

[16] *Kur'ân,* Yâsîn, 58; "Onlara merhametli Rabb'in söylediği selâm vardır"

[17] *Kur'ân,* Zümer, 73; "Selâm size. Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler"

[18] *Kur'ân,* en-Nâziât, 24; "Ben sizin en yüce Rabbinizim"

[19] Hadîs; "Peygamber (A.S.) dedi ki: Siz kıvırcık saçlı, yani esmer renkli olan Kıptî insanlara iyi davranınız, bunlar Kıptî olup kıvırcık saçlı insanlardır"

[20] Hadîs, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 12/35235; et-Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Irak Baskısı 19/61; "Siz Mısır'ı feth edeceksiniz. Oranın ahalisine iyi muamele ediniz, çünkü onların korunma hakkı ve sizinle akrabalık bağı vardır"

[21] *Kur'ân,* Hûd, 59; "Her inatçı zorbanın işine uydular"

[22] Hadîs, (Keşfü'l-Hafâ, C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180.; "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir"

[23] (Alın teriyle) kazanan, Allâh'ın sevgilisidir.

[24] *Kur'ân,* Cum'a, 9; "Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman, Allâh'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın!"

[25] *Kur'ân,* Ahzâb, 41; "Allâh'ı çokça anın!"

[26] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön"

[27] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön"

[28] Nar, (ateş) kış meyvesidir.

[29] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön"

[30] *Kur'ân,* Nûh, 23; "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yağûs'ı, Ya'ûk ve Nesir'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[31] *Kur'ân,* Nûh, 23; "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yağûs'ı, Ya'ûk ve Nesir'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[32] *Kur'ân,* Mü'min, 44; "Ben işimi Allâh'a ısmarlıyorum"

[33] *Kur'ân,* Enbiyâ, 69; "Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!' dedik"

[34] *Kur'ân,* Hud, 6; "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın..."

[35] *Kur'ân,* En'âm, 163; "(Tek olan) Allâh'ın ortağı yoktur"

[36] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[37] Dünyadaki bütün camileri gördük, ancak bunun benzerini görmedik.

[38] *Kur'ân,* Meryem, 57; "Onu yüce bir yere yükseltmiştik"
[39] *Kur'ân,* Meryem, 57; "Onu yüce bir yere yükseltmiştik"
[40] *Kur'ân,* Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i 'İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; 'Ankebût 20; Fâtir 1; "Allâh her şeye kadirdir"
[41] *Kur'ân,* Bakara 20, 106, 109, 148; Âl-i 'İmrân 165; Nahl 77; Nûr 45; 'Ankebût 20; Fâtir 1; "Allâh her şeye kadirdir"
[42] "Kul tedbir alır, Allâh takdir eder"
[43] Çalma kapını çalarlar kapını.
[44] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allâh her şeye kadirdir"
[45] *Kur'ân,* Tîn 4; "Biz insanı en güzel biçimde yarattık"
[46] *Kur'ân,* Bakara 144; "Artık yüzünü Mescid-i Harâm semtine çevir"
[47] *Kur'ân,* Bakara 144; "Artık yüzünü Mescid-i Harâm semtine çevir"
[48] Ağla gözüm ağla, yaşlarından bir çeşme olsun, benim dilberim gelsin, içsin de kansın
[49] Sana ne oldu ki siyah kuş, senin kanatların, senin yumurtan, senin yavruların siyahtır.
[50] Senin de yüreğin sızlıyorsa, benimle beraber ağla.
[51] Kul tedbir alır, Allâh takdir eder.
[52] "Büyüklerin himmeti dağları yerinden atar"
[53] *Kur'ân,* Lokmân 19; "Seslerin en çirkini şüphesiz merkeblerin sesidir"
[54] *Kur'ân,* Hud, 6; "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın..."
[55] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?
[56] Kul tedbir alır, Allâh takdir eder.
[57] Allâh bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.
[58] *Kur'ân,* Kehf, 84-85; "... her şeyden bir sebep verdik. O da bir yol tuttu"
[59] *Kur'ân,* Âl-i İmrân 159; "... (Yapacağın) işler hakkında onlara danış, bir kere de azmettin mi, artık Allâh'a dayan"
[60] Hadîs, "Müminlerin güzel gördüğü, Allâh katında da güzeldir"
[61] Hadîs, "Acele şeytandandır, te'ennî ise Allâh'tan."
[62] Her iş, vakti zamanı gelince olur.
[63] *Kur'ân,* Tevbe, 5; "... (Allâh'a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın... "
[64] "Büyüklerin himmeti dağları yerinden atar"
[65] *Kur'ân,* Ahzâb, 26; "... kalplerine korku düşürdü... "
[66] *Kur'ân,* A'raf, 129; "... umulur ki Rabbiniz düşmanınızı yok eder onların yerine sizi hakim kılar... "
[67] *Kur'ân,* Fetih, 20; "Allâh size elde edeceğiniz birçok ganîmetler va'detti"
[68] *Kur'ân,* Saffât, 173; "Ve galip gelecek olanlar, mutlaka bizim ordumuzdur"
[69] *Kur'ân,* Hûd, 59; "Her inatçı zorbanın işine uydular"
[70] *Kur'ân,* Sâd, 30; "Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allâh'a yönelirdi"
[71] *Kur'ân,* Tevbe, 204; "... Allâh'ın (yasak) sınırlarını koruyan..."
[72] *Kur'ân,* Kehf, 71; "...(Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi"
[73] *Kur'ân,* Bakara, 286; "Kâfirler toplumuna karşı bize yardım edin"
[74] *Kur'ân,* Hûd, 59; "Her inatçı zorbanın işine uydular"
[75] Her iş, vakti zamanı gelince olur.
[76] *Kur'ân,* Cum'a, 5; "... durumu kitablar taşıyan eşeğin durumu gibidir..."
[77] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150; "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"
[78] Kerem sahipleri sözlerinde dururlar.

[79] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[80] *Kur'ân,* Bakara 144, 149, 150; "(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"

[81] Dünyadaki bütün camileri gördük, ancak bunun benzerini görmedik.

[82] *Kur'ân,* Zâriyât 58; "Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'dır"

[83] *Kur'ân,* Rum, 50; "Allâh'ın rahmetinin eserlerine bakın..."

[84] *Kur'ân,* Rum, 50; "Allâh'ın rahmetinin eserlerine bakın..."

[85] *Kur'ân,* Saffât, 173; "Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir"

[86] *Kur'ân,* Al-i İmrân, 147; "[Sadece şöyle diyorlardı] Rabbimiz! [Bizim günahlarımızı ve işimizde taşkınlığımızı bağışla] sebatımızı artır, inkarcı topluluğa karşı bize yardım et"

[87] *Kur'ân,* Bakara, 214; "Allâh'ın yardımı şüphesiz yakındır"

[88] *Kur'ân,* Kehf 71; "...(Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi"

[89] *Kur'ân,* Ahzâb, 26; "... kalplerine korku düşürdü... "

[90] *Kur'ân,* Ahzâb, 27; "Onların topraklarını, evlerini ve mallarını size miras etti"

[91] *Kur'ân,* Fetih, 1; "Biz sana apaçık bir fetih verdik"

[92] *Kur'ân,* A'raf, 129; "... umulur ki Rabbiniz düşmanınızı yok eder onların yerine sizi hakim kılar... "

[93] *Kur'ân,* Fetih, 20; "Allâh size elde edeceğiniz birçok ganîmetler va'detti"

[94] *Kur'ân,* Tevbe, 5; "... (Allâh'a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın... "

[95] Affetmek zaferin şükrüdür.

[96] Efendinin kapısına geri dönmek baldan daha tatlıdır.

[97] Kul kaçsa bile kuldur ve affetmek mevlâ için en doğru ve güzeldir.

[98] Kaçan dîndâr kulu dışlamak mürüvvet değildir. Mazereti olan birini kötülemek mertlik değildir.

[99] Barış hayırlıdır.

[100] *Kur'ân,* Mâide, 33; "Allâh ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmağa çalışanların cezâsı, (ya) öldürülmeleri, ya asılmaları, ya ellerinin, ayaklarının çapraz kesilmesi veyâ bulundukları yerden sürülmeleridir" Ayetin aslı şöyledir:

[101] *Kur'ân,* Hicr, 34-35; "Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır"

[102] Isıran köpeğin dönüşü, sivrisineğin ısırmasından daha onurludur.

[103] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allâh her şeye kadirdir"

[104] Hadîs, "İstişare hayırlıdır"

[105] Hadîs, Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213; "İşlerinizde dara düştüğünüzde kabir ehlinden yardım isteyiniz"

[106] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allâh her şeye kadirdir"

[107] *Kur'ân,* Âl-i 'İmrân, 37; "Zekeriya onun yanına, mâbede her girdiğinde [yanında bir rızık bulurdu]"

[108] *Kur'ân,* Tevbe, 112; "Allâh'ın (yasak) sınırlarını koruyan insanlardır, o mü'minleri müjdele"

[109] *Kur'ân,* Hûd 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın"

[110] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[111] *Kur'ân,* Mâide 45; "Onda (Tevrat'ta) onlara: Cana can, göze göz [... kısas] yazdık"

[112] *Kur'ân,* En'âm, 163; "(Tek olan) Allâh'ın ortağı yoktur"

[113] "Kazanç sahibi Allâh'ın dostudur"

[114] *Kur'ân,* İbrâhîm, 27; "Allâh ne dilerse yapar" (Allâh dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder).

[115] *Kur'ân,* Mâide 45; "Onda (Tevrat'ta) onlara: Cana can, göze göz [... kısas] yazdık"

[116] *Kur'ân,* Rûm, 1-2; "Elif, lâm, mîm. Rum(lar) yenildi"

[117] Bütün müneccimler yalancıdır.

[118] *Kur'ân,* en-Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez"

[119] *Kur'ân,* Nebe 7; "Dağları birer kazık"

[120] *Kur'ân,* Zümer, 63;"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur"

[121] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön"

[122] *Kur'ân,* Hud, 6; "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın..."

[123] Hadîs, "Yemeklerin hayırlısı keşkekdir"

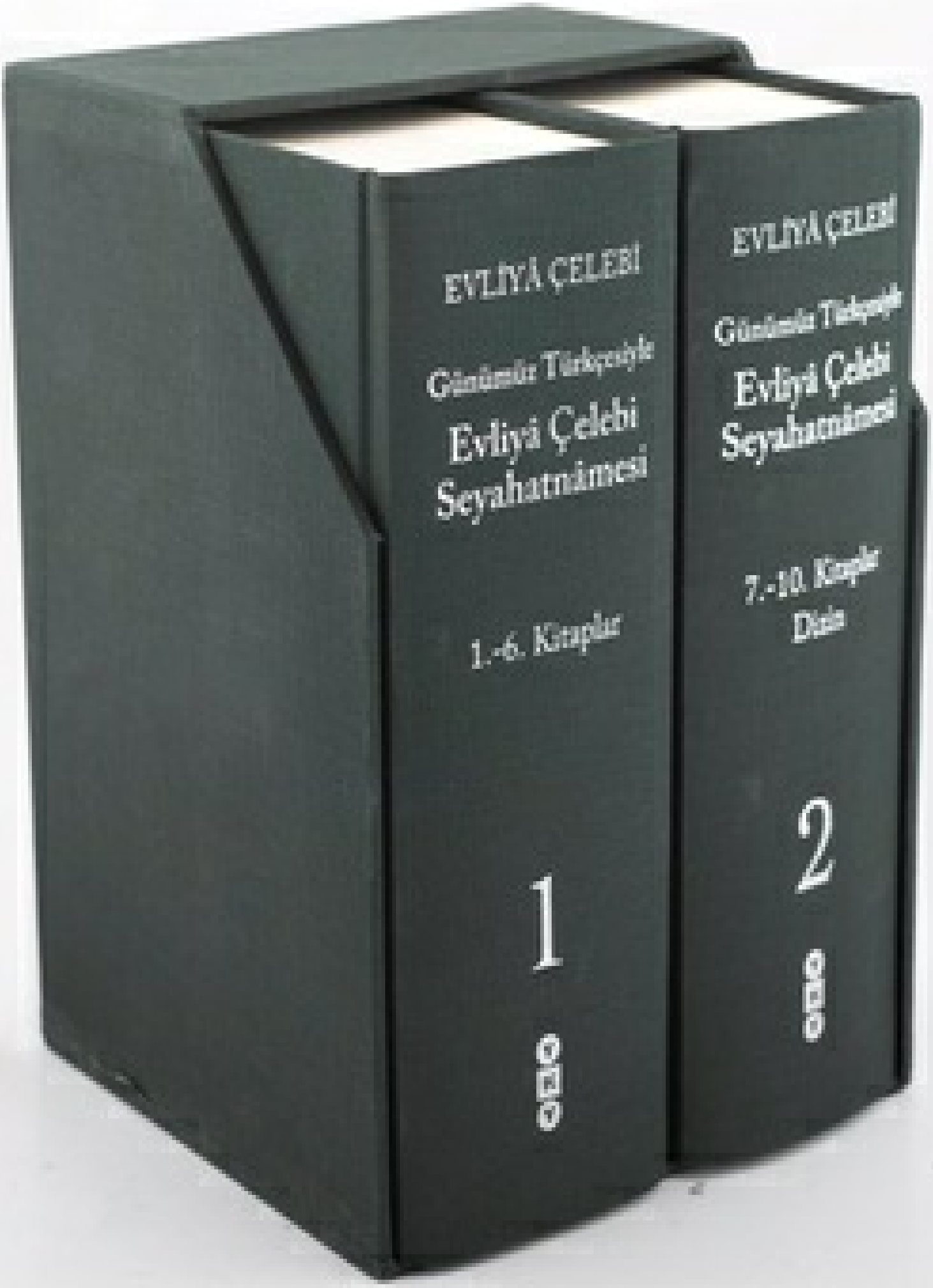
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

IX. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
IX. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Giriş

10 ciltlik *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin sondan bir önceki cildi, uzun bir uğraştan sonra nihayet okuyucuyla buluştu. Böylesine büyük bir çalışmanın sonunu görür hale gelmiş olmaktan dolayı son derece sevinçli ve mutluyuz.

Bu cildin içinde Evliyâ Çelebi'nin İstanbul'dan hareketle Kütahya, Afyon, Manisa, İzmir, Sakız, Kuşadası, Aydın, Tire, Denizli, Muğla, Bodrum, Ege adaları, Isparta, Antalya, Alanya, Karaman, Silifke, Tarsus, Adana, Maraş, Antep, Kilis, Haleb, Lazkiye, Şam, Beyrut, Sayda, Safet, Nablus, Kudüs, Medine, Mekke ve civar yerlerin seyahatleri bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde ilk cildi 1896 yılında eski harflerle basılan *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin IX. cildi, Cumhuriyet döneminde yeni Türkçe harflerle 1935'te basılabilmiştir. Bu gecikmedeki başlıca sebeplerden birinin ne olduğu IX. cildin orijinal yazmaları görülünce daha iyi anlaşılmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin kendi el yazısı olarak kabul edilen ilk 8 ciltten sonra otoğraf (S) kabul edilen IX. ve X. ciltler bulunamamıştır. Bu sebepten dolayı elinizdeki kitap diğer yazma nüshalar arasında muteber kabul edilen üç nüsha tercih edilmiş ve bunların birbirlerine üstünlüklerine bakılmıştır. Bu yayından önce sıkça kullanılan ve muteber kabul edilen Yıldız (Y) nüshasının da (Bağdat 306) tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. (Bu konuda daha geniş açıklama için Robert Dankoff'un bu ciltteki yazısına bakınız.)

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin IX. cildi de daha önce yayımlanan ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle hazırlanmıştır. Bu cilt, orijinal yazma olarak kabul edilen nüsha (S) kaybolduğu için Yıldız (Y), Hacı Beşir Ağa (Q) ve Pertev Paşa (P) nüshaları birbirleriyle eşit değerde görülerek hazırlanmıştır.

Yıldız nüshası (Y): Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü bölümünde 306 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri şöyledir: 315x205 mm boyutlarında, 387 yaprak ve 29 satırdır. Miklepli, kahverengi deri cilt içindedir. H. 1165/M. 1751-52 yılında aharlı krem rengi kağıda Hacı Mehmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Pertev Paşa nüshası (P): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Pertev Paşa bölümünde 462 numarada kayıtlı olan bu nüshanın özellikleri şöyledir: Yazı alanı 295x175 mm, dış ölçüleri 380x245 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. H. 1155/M. 1742 yılında Hâfız Ahmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Hacı Beşir Ağa nüshası (Q): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Beşir Ağa bölümünde 452 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri: Yazı alanı 269x253

mm, dış ölçüleri 280x173 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. Tezhipli, meşin ciltlidir. H. 1158/M. 1745 yılında Nesih, Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Bu üç nüshadan edisyon-kritik yapılırken dipnot kullanılmadan, tercih belirtilmeden ve okuyucu yönlendirilmeden orjinal yazmada yırtıldığını tahmin ettiğimiz yerlerde, nüshalarda ortak boşluklar varsa [[(---) (---) (---)]] işareti kullanılarak gösterilmiştir. Müstensihler tarafından değişik doldurmalar varsa değişik fontlar ve gri tonlar kullanılarak aynı satırda metin verilmeye çalışılmıştır.

Her üç nüshanın başında bulunan fihristten sadece Yıldız nüshasının (Y) başındaki fihriste bu ciltte yer verilmiştir.

XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliyâ Çelebi'nin bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan büyük hacimli böyle bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu herkesçe teslim edilen bir gerçektir. Metnin eksiksiz yansıtılmasıyla birlikte yayın ilkeleri açısından; dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanı sıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Üç nüshanın da göz önüne alınması, Evliyâ Çelebi'nin el yazısı kabul edilen nüshanın kaybolmasından dolayıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî haller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen /n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve imlânın aynen yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlâ olduğu gibi aktarılmıştır. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar) metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir. (Bu konuda daha geniş açıklama için Robert Dankoff'un bu ciltteki yazısına bakınız.)

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sûre adları ve âyet numaraları ile anlamları verilmiş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı konulmuştur.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'*nin takım olarak yayınlandığını hararetle görmek isteyen, kendi yayınlarıyla buna katkı sağlayan ilim dünyasının çok büyük iki ismi; Şinasi Tekin ve Fahir İz, ne yazık ki kısa bir süre önce aramızdan ayrıldılar. Bu değerli ilim adamlarımızı rahmetle anarken bu cildi onlara ithaf etmenin bir kadirşinaslık olacağını düşündük.

Diğer ciltlerde de olduğu gibi değişik bilim adamlarına defalarca müracaatlarımız oldu. Bunlar arasında Mustafa Çiçekler'e ve bilgilerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarımıza müteşekkiriz.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları danışman editörlerinden M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederiz.

Yücel DAĞLI – Seyit Ali KAHRAMAN – Robert DANKOFF

9. Cildin Yayına Hazırlanması

I. Üç yazma eserin mukayesesi

Kısa bir süre önce yazdığım bir makalede, Seyahatname'nin metinsel bilimselliği konusunda genel bir bilgi vererek şunları yazdım:

Haarmann (1976), 9. ve 10. kitaplar için en sağlam metni " Y " [Bağdat 306 (c.9), İÜTY 5973 (c.10), eski Yıldız] elyazma dizisinin içerdiğini, dolayısıyla bu kitapların edisyon kritiği yapılırken bu dizinin temel alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Nitekim, Tezcan (1999) ve Gemici (1999) bu seriyi kullanmıştır... Haarmann'dan başlayarak bütün ciddi araştırmacılar, "Y" yazmalar dizisinin diğerlerinden üstün olduğu konusunda görüşbirliği içerisindedir.

1742'de Evliyâ'nın orijinalinden kopya edilmiş olan "P" [Pertev Paşa 458-462 (ciltler 1-10)] ve "Q" [Beşir Ağa 448-452 (ciltler 1-10)] dizileri, MacKay'in (1975, 280) belirttiği üzre, arketip [yani, orijinal nüsha, "S"] sayfa sayfa, hatta satır satır yeniden oluşturulmaya çalışılmış olduğu için önem taşır. Buna göre "P" ve "Q"da öyle olmasına bakarak Evliyâ'nın 9-10. kitaplar için her sayfasına 48 satır yazılabilen büyük yapraklar kullandığı sonucuna varıyoruz (buna karşılık 1-8. kitapların yapraklarında, bir sayfada 34-36 satır bulunur). Öte yandan, 1751'de Evliyâ'nın orijinalinden kopya edilen "Y" dizisinde, her sayfaya 29 satır yazılmış, arketipin sayfalarının satır sayısı korunarak olduğu gibi kopya edilmesi için çaba gösterilmemiştir. Ancak, bu iki kitapta eksiksiz olması gereken biçimde, Evliyâ'nın kendisine ait bütün yazılış biçimlerine ve harf noktalarına sadık kalınmıştır... Öyleyse, 9 ve 10. kitapların otografları neden muhafaza edilmemiştir, neden onların yerine elimize sadece, bu iki kitabın "Y" dizisindeki bu çok sadık kopyaları ulaşmıştır?

Ben şu savı öne sürüyorum: 1742'de Evliyâ'nın otografı Mısır'dan İstanbul'a getirilip "P" ve "Q" dizileri kopya edildiğinde, 9-10. kitapları içeren cilt kısmen hasar görmüş, metnin bazı bölümleri okunamaz hale gelmiş bulunmaktaydı. 1751'de bir Osmanlı devlet görevlisi, belki de Mehmed Rasim, bu durumu değiştirip düzeltmeye gayret etti. Her kim olursa olsun, bu kişinin birkaç şeyin bilincinde olduğu bellidir:

1) 9-10. kitaplar kötü durumdaydı, büyük olasılıkla bunları kurtarmak mümkün değildi.

2) 1742 kopyalarını çıkaranlar, okunamaz durumdaki kısımları genellikle yerlerinde boşluk bile bırakmadan atlamışlardı.

3) Yine bu müstensihler, Evliyâ'nın bütün detaylı harf noktalamalarını, harekelemelerini eksiksiz ve yanlışsız olarak kopya etmekde de başarılı

olamamışlardı; dolayısıyla orijinaldeki birçok bilgi her zaman için kaybolup gidebilirdi. İşte bu yüzden, bu devlet görevlisi, divan katiplerinden, kusursuz bir ele sahip olan Hacı Mehmed'i, yukarıda sayılan bütün bu hususlara özen göstererek bu iki kitabı yeniden istinsah etmekle görevlendirmiştir...[1]

Şimdi 9. kitabın her üç nüshasının yakından incelenmesine dayanarak bu görüşleri değiştirmek istiyorum.

Y'nin (Bağdat Köşkü 306) P (Pertev Paşa 462) ve Q (Beşir Ağa 452)'ya göre daha üstün olduğuna veya edisyon kritik için asıl nüsha olabileceğine artık inanmıyorum. Bu hüküm için sebepler şunlardır.

1) Tüm üç yazma nüsha dikkatlice yapılmış kopyalar olmakla birlikte tümünde değişik hatalara rastlanmaktadır. Örneğin her üç nüshada değişik yerlerde satır atlanmıştır. Korkunç bir örnek P'de 76b22-27'dir (Y171b'ye karşılık gelmektedir) ki müstensih üç ayrı satırı atlamıştır. Q 52b35'de (Y 103a), Y 193a24'de (P/Q 84a30-31/32-33) bir satırı atlamıştır.

2) Her üç yazmadan birinde diğer ikisinden farklı okunuşa bol bol örnek bulmaktayız. Çoğu durumda Metin eleştirisi prensipleri temelinde hatalı okumaları anlamak kolaydır. (Bu prensiplerin bazısı aşağıda Grup 3'te parantez içinde verilmektedir.) Örnekler:

Grup 1: Y ve P nüshasının Q'ya göre mutabık olduğu yerler

Y 1b18 = P 1b9 hayvânâtlarıyçün; Q hayvânât içün

Y 2a3 = P 1b20 vâcibü'l-vücûba; Q vâcibü'l-vücûbda

Y 2a11 = P 1b27 vâcibü'l-i'zâm; Q vâcibü'l-iz'ân

Y 2a17 = P 1b32 fethi bâkî kalan; Q feth ü teshîri bâkî kalan

Y 2b3 = P 1b46 savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp; Q sevâbın rûh-ı pür-nûr-ı şerîflerine ihdâ ve hibe eyledim

Y 3b19 = P 2b10 hâsıl edüp; Q hâsıl olup

Y 23a5 = P 12b14 fetâlarımızın; Q yigitlerimiziñ

Y 23a6 = P 12b15 zahrları fetâmız; Q arkaları yigitimiz

Y 29b1 göyner = P 15b44; Q köknâr

Y 29b3 yine = P 15b45; Q bedene

Y 29b8 3 sâ'at dahi = P 16a2; Q 3 sâ'atde

Y 30b17 çeşme-i cân-fezâ vardır = P 16b11; Q çeşme-i cân-firâvândır

Y 31a9 kurşumludur = P 16b38; Q kurşun örtülüdür

Y 31a24 fukarâdırlar = P 16b42; Q fukarâlardır

Not: 1935 edisyonu[2] Q'ya dayandığından tüm bu hatalı okumaları kapsamaktadır. Doğru çözüm bunun aksidir, bu da edisyonda Y ve P'de aynı

olan okunuşları dahil etmektir.

Grup 2: Y ve Q nüshasının P'ye göre mutabık olduğu yerler

Y 2b16 = Q 2a9 dest-i şerîflerin; P dest-i şerîfleriñ
Y 2b24 = Q 2a15 cân evi; P câsdi (?)
Y 3a21 = Q 2a37 mîzâb; P mîzâ
Y 3a23 = Q 2a39 pencâh; P pencâ
Y 3a27 = Q 2a42 şedd-i rahli; P şedd-i rahl
Y 4a10 = Q 2b27 cisrin; P cisriñ
Y 4a20 = Q 2b36 evsâfı; P evsâf
Y 4a26 = Q 2b40 lâciver; P lâciverd
Y 4a28 = Q 2b41 1077; P 1075
Y 4b22 = Q 3a11 kal'a-i İznik; P karye-i İznik
Y 4b26 = Q 3a16 Sultân Ahmedi; P Sultân Ahmed
Y 5a6 = Q 3a23 demir kapulu elli aded; P temür kapulu aded
Y 5a7 = Q 3a24 câmi' sâhibi... rusâs; P câmi'i sâhibi... sâs
Y 5a21 = Q 3a36 Hasan; P Hüseyin
Y 6b17,22 = Q 4a9,14 atlı; P atlu
Y 6b29= Q 4a19 kol tüfenglerin; P kol tüfengleriñ
Y 7a6 = Q 4a25 eyle; P öyle
Y 7a8 = Q 4a26 eliñe al; P eline al
Y 7a12 = Q 4a30 al şu mızrağı; P alver şu mızrağı
Y 7a24 = Q 4b46 bir çalık yüzlü ve kör gözlü; P bir çalık yüzlü ve bir kör gözlü
Y 8a27 = Q 4a26 güzer; P güz
Y 9a23 = Q 5a45 cümle; P cümleden

Grup 3: P ve Q nüshasının Y'ye göre mutabık olduğu yerler

PQ 3b18 zevâvîlerdir; Y 5b28 zâviyelerdir [daha basit bir form kullanılmıştır]
PQ 3b27 beş; Y 6a11 5
PQ 4a5 teşelşül; Y 6b12 teşâşür
PQ 4b15 dâmeninde; Y 7b22 dâmeninden
PQ 5a1 eş-Şeyh Ömer; Y 8b1 Şeyh Ömer
PQ 5a16 vüzerâların; Y 8b19 vezîrlerin [daha basit bir form kullanılmıştır]
PQ 5a27 defter emîni ve çavuşlar kethudâsı vardır; Y 9a2 defter emîni

vardır çavuşlar kethudâsı vardır

PQ 6a20 çıkılır; Y 10b19 çıkarlar

PQ 7a3 bir çeşme-i zülâli Zeregen; Y 12a20 bir çeşme Zeregen [bir kelime atlanmıştır]

PQ 7a17 âb-ı hayâtı dahi gâyet; Y 12b8 âb-ı hayâtı gâyet

PQ 7a18 gûne; Y 12b10 dürlü [gözlerinin önündeki kelimeden farklı bir kelime kullanılmıştır]

PQ 7a21 filcânı; Y 12b12 fincânı [daha yaygın bir varyant kullanılmıştır]

PQ 7a30 kavimdirler; Y 12b23 kavimdir

PQ 7a32 etmişlerdir. Gerçi; Y 12b26 etmişlerdir kim gerçi

PQ 7b39 hâlâ ol hâne Zeregen; Y 14a2 hâlâ Zeregen

PQ 7b46 niçe kerre yüz biñ; Y 14a11 nice yüz biñ kerre [iki kelime yer değiştirmiş]

PQ 8a17 kıble; Y 14b7 cânib-i kıbleye [bir kelime eklenmiş]

PQ 8b43 temellerinden; Y 15b28 temelleri

PQ 9a15 zurefâ; Y 16a20 zurefân

PQ 9a36 bir mülûk böyle hayrâta mâlik olmamışlar; Y 16b13 bir mülûk mâlik olmamışlar [iki kelime atlanmıştır]

PQ 9b44 karye-i Komardis; Y 17b24 karye-i kasaba-i İrdis

PQ 10a20 mahkemede; Y 18a27 mahkemesinde

PQ 10a47 gerdir; Y 18b28 (---) [*ger* (“uyuz”) kelimesinin anlamını bilmediğinden boş bırakmıştır]

PQ 10b2 ahâlî-i Banaz; Y 19a3 ahâlîsi

PQ 11a16 bir kal‘a-i Gedüs’dür ammâ ne cirmde idiği ma‘lûmum değildir. Ve şehr-i Gedüs Germiyan... ; Y 20a14 bir kal‘a-i Gedüs Germiyan... [bir satır atlanmıştır]

PQ 11b8 yaylahâne; Y 21a1 yaylağhâne

PQ 14a18 etmeği; Y 26a3 ekmeği [daha yaygın bir varyant kullanılmıştır]

PQ 15a14 bir başından bir başına; Y 27b28 bir başından bir başına gelince [bir kelime eklenmiştir]

PQ 15a36 ve nâhiyesi yedi pâre; Y 28a24 ve nâhiyesi pâre [bir kelime atlanmıştır]

PQ 16b5 altında; Y 30b10 elbetde [bir kelime yanlış okunmuştur]

PQ 16b6 biñer âdem sığar; Y 30b11 bârgîr ve âdem sığar

3) Her üç yazmanın da farklı olduğu örnekler vardır. şöyle:

— Y 22b25 düğünler ve gencler, P 12b6 düğünler ve gencerler, Q

düğünler

Burada aşikardır ki Q'nun müstensihi *gencer* ("düğün eğlencesi")'in anlamını bilmemektedir ve bu nedenle yazmamış, Y son harfi düşürmüş, yalnızca P doğru formu korumuştur.

— Y 153b16 'arabân, P 70b18 'arazbâr, Q 70b19 'urbân

Burada yalnızca P doğru biçimi vermektedir (az rastlanan bir musiki terimi (krş. VIII 324a33)). Muhtemelen bilmediklerinden Q ve Y yanlış okumuştur.

4) Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi, P ve Q'nun sayfalarının altında mevcut hasarlı kısımlar tüm metin boyunca görünmektedir. Tahrip olmuş bir kısmı göstermenin standart yolu metinde boşluk bırakmaktır. Bazan her üç yazmada aynı yerde boşluk mevcuttur. Mukayeseli transkripsiyonda [[(---)]] ile gösterilir. Diğer durumlarda biri, ikisi veya her üçü bu yerleri muhtemelen kendi kafalarından doldurmaya çalışmaktadır.

Örnek 1: beş yüz pâre gemi temevvüc-i deryâ --------- ura ura pâre pâre olup karaya düşerler:

Y 192b1 –nın şiddetinden telattum,

P 83b48 deryâya,

Q 83b48 birbirlerine.

Örnek 2: bir havlısı var ammâ --------- örtülüdür, kiremit değildir:

Y 10a20 cirmi (---) kireç,

P 5b45 (---) (---),

Q 5b45 cümle toprak.

Burada okunamayan deyimin başı, *c* harfi, görünür olmalıdır. Y ve Q'da makul bir okunuşla doldurulmuş, P'de boş bırakılmıştır.

Örnek 3: at boynuna --------- Domalic:

Y 7b2 düşüp ale'l-acele,

P 4a47 dost deyince,

Q 4a47 düşüp andan.

Burada okunamayan deyimin başı, *dus* harfleri, görünür olmalıdır. Her müstensih burayı makul bir okunuşla doldurmuştur.

Tüm bu meseleler dikkate alındığında bu üç yazmanın asıl nüshanın bağımsız şahitleri ve bir neşir için eşit seviyede oldukları sonucu çıkmaktadır. Y'nin yegane üstünlüğü güzel ve okunaklı bir yazıyla yazılmış olmasıdır. Genel bir kural olarak üçüncüye karşıt olarak iki yazmanın aynı olduğu durumlarda, mutabık olan okunuş kabul edilmedir. Mukayeseli transkripsiyon bu kurala göre yapıldı.

II. Hasarlı kısımlar tablosu

Aksi belirtilmediği sürece, her üç yazmada bu kısımlar müstensihler tarafından bırakılan boşluklarla gösterilmektedir. Q ve P'de (her sayfada 48 satır) bu kısımlar sayfanın altında bulunmakta, Y'de (her sayfada 29 satır) rastgele bulunmaktadır.

(-) = boşluk gösterilmemiştir
* = sayfa ortasında (yalnızca Q ve P ile ilgili olarak)
# = orijinalde kenarda? (bkz. Aşağıda kısım III)

Q: Beşir Ağa	P: Pertev Paşa	Y: Yıldız Nüshası	YKY yayını
2b	2b (-)	4a	8
3a	3a	5b	9
3b	3b (-)	6b	10
4a (-)	4a (-)	7b	11
4b	4b	8a	12
5a (-)	5a (-)	9a	13
5b	5b	10a	14
6a	6a	11a	15
6b	6b	12a	16
7a	7a (-)	13a	17
7b	7b (-)	14a	18
8a	8a	15a	19
8b	8b	16a	20
9a	9a	16b	21
9b	9b	17b-18a	22
10a	10a	18b-19a	23
10b	10b	19b	24
11a (-)	11a	20b	25
11b	11b	21b	26
63a (-)	63a (-)	133b	144
63b (-)	63b (-)	134b (-)	146
64a	64a (-)	136a	147
64b	64b (-)	137b	149
65a (-)	65a (-)	139a	151
65b (-)	65b (-)	140a	152
66a (-)	66a (-)	141b	154
66b (-)	66b	143a	155
67a	67a	144a-b	157

67b	67b-68a (-)	145b	159
68a	68a (-)	147a-b	160
68b	68b	148b	162
69a	69a	150a	163
69b	69b	151b	165
70a	70a	153a	167
70b	70b	154b	168
71a	71a	156a	170
71b	71b	157b	172
72a	72a (-)	159a	173
72b	72b	160a-b	175
73a	73a (-)	162a	177
73b	73b (-)	163a-b	178
74a	74a-74b (-)	164b	180
75a	75a (-)	167b-168a	183
75b	75b	169a-b	185
76a	76a	170b-171a	187
76b	76b	172a-172b	189
77a	77a	173b-174a	190
77b	77b	175b	192-193
78a	78a	177a	194
78b	78b (-)	178a-178b	196
79a	79a (-)	180a	198
79b	79b (-)	181b	200
80a	80a (-)	183a	201
80b	80b (-)	184a-184b	203
81a	81a (-)	185b	204
81b	81b (-)	187a	206
82a (-)	82a (-)	188a-b	207-208
82b (-)	82b (-)	189b	209
83b (-)	83b (-)	192b (-)	212
93a (-)	93a	217b (-)	241
93b (-)	93b (-)	219a	243
95a (-)	95a	223a-b	247
#95b*	95b* (-)	223b-224a (-)	248
96a	96a (-)	226a	251
96b	96b (-)	227b	252
97a (-)	97a (-)	228b	254
97b	97b (-)	230a	255
98b (-)	98b (-)	232b	258
99b	99b (-)	235a (-)	261
100a (-)	100a (-)	236b	262
100b	100b (-)	237b	264

~~#101b* (-)~~	~~101b* (-)~~	~~239a~~	~~265~~
101b	102a*	240b	267
102a*	102a (-)	241b	268
102b*	102b (-)	242b	269
105b*	105b (-)	250b	278
#106b*	106b* (-)	252b	280
106b	107a* (-)	253b	282
107a	107b* (-)	255b	284
#107b*	107b* (-)	255b	284
#108a*	108a* (-)	257a	286
108a (-)	108a* (-)	258b	287
#108b*	109a* (-)	259a	288
109a (-)	110a* (-)	261b	290-291
#109b*	110a* (-)	261b	290-291
109b (-)	110b* (-)	263a	292
110a (-)	111a* (-)	264b	293
110b	111b* (-)	265b	295
111a	112a* (-)	267a	296
111b	112b* (-)	268a-b	297-298
112a (-)	113a* (-)	270a	299
112b (-)	113b* (-)	271a	301
113a (-)	114a* (-)	272b	302
114a (-)	115a (-)	275a	305
114b-115a (-)	115b-116a (-)	276b	306-307
115a (-)	116a-b (-)	278a	308
115b (-)	117a* (-)	279a	310
116a (-)	117b* (-)	280b	311
116b (-)	118a* (-)	281b	312
117a (-)	118b* (-)	283a	314
117b (-)	119a* (-)	284a-b	316
118a (-)	119b* (-)	285b	317
118b (-)	120a* (-)	287a	318-319
119a (-)	120b* (-)	288a-b	320
119b	121a* (-)	289b	322
120a (-)	121b* (-)	291a	323
120b (-)	122a* (-)	292a-b	325
#121a	122a-b (-)	292b-293a	325-326
121a	122b* (-)	293b	326-327
121b (-)	123a* (-)	294b-295a	328
122a (-)	123b* (-)	296a	329
122b (-)	124a (-)	297b	331
123a-123b (-)	124b-125a (-)	299a	332-333
123b (-)	125a (-)	300a	334
124a (-)	125b* (-)	301b	335

124b (-)	126a* (-)	302b	336
125a (-)	126b* (-)	304a	338
125b (-)	127a* (-)	305a	339
126a (-)	127b* (-)	306b	341
126b (-)	128a* (-)	307b	342
127a (-)	128b* (-)	309a	343-344
127b (-)	129a* (-)	310a	345
128a (-)	129b* (-)	311b	346
128b (-)	130a (-)	312b-313a	348
129a (-)	130b* (-)	314a	349
129b (-)	131a* (-)	315a	350-351
130a (-)	131b* (-)	316b	352-353
130b (-)	132a* (-)	317b-318a	354
131a	132b* (-)	319a	355-356
131b	133a (-)	320b	357
132a	134a* (-)	321b	358
132b	134b* (-)	323a	360
133a	135a* (-)	324a	361
133b	135b* (-)	325b	363
134a	136a* (-)	326b-327a	364
134b	136b* (-)	328a	366
135a	137a* (-)	329b	367
135b	137b* (-)	330b	368
136a	138a* (-)	332a	369-370
136b	138b* (-)	333a	371
137a	139a* (-)	334b	372
137b	139b* (-)	335b-336a	374
138a-b (-)	140a-b (-)	337a	376
138b (-)	141a* (-)	338b	377
139a	141b* (-)	339b	379
[139b: atlanmış]	141b-142a	341a	380
140a	142a-b	342b	382
140b	142b	343b-344a	383
141b* (-)	143b* (-)	345b	385
142a* (-)	143b (-)	346b	386
142b* (-)	144a (-)	348a	388
143a (-)	145a (-)	350a (-)	390
144a* (-)	145b (-)	351b	392
144b* (-)	146a (-)	353a	393-394
145a* (-)	146b (-)	354b	395
145a (-)	147a (-)	355b	397
145b-146a (-)	147b (-)	357a	398
146b* (-)	148a (-)	358b	400

147a* (-)	148b (-)	360a	401
147b* (-)	149a (-)	361b	403
147b-148a (-)	149b (-)	362b	404
148b* (-)	150a (-)	364a (-)	406
148b (-)	150b (-)	365a (-)	407
149a-149b (-)	[151a: atlanmış]	366b	408-409
149b-150a (-)	151b (-)	368a-b (-)	410-411
150b* (-)	152a-b (-)	369b	412
150b (-)	152b (-)	370a	412
151a-b (-)	154a* (-)	375b (-)	418
152b (-)	154b* (-)	376b-377a	419
#154b	[156b: atlanmış]	382b	425
155b	[157b*: atlanmış]	386a	428
156a (-)	157b*	387a-b	429-430
#156b	157b-158a	387b	430

9. kitaptaki hasarlı kısımlar tablosunu inceleyerek aşağıdaki sonuçları çıkarabiliriz:

— Q daimi olarak orijinal yazma (“S”)’yi sayfa sayfa istinsah etmeye çalışmaktadır. Bunu gösteren şey, bazı istisnalar dışında (102a, 102b, 105b, 141b-150b) hasarlı kısımların Q’nun sayfalarının sonunda yer almasıdır. Bu bakış açısı ile Q orijinal nüshaya en iyi rehberdir. Bu nedenle yukarıdaki tabloda Q’yu ilk sütunda sıraladım.

— P'de orijinal yazma ilk yüz varakta Q gibi sayfa sayfa istinsah edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu varaklarda dahi bu işlem tam olarak başarılamamıştır. Yaklaşık 106. varaktan başlayarak P, orijinal yazmanın sayfalarına bağlı kalmaktan uzaklaşmaktadır. Bunun sonucunda da yırtık yerler P’nin sayfalarının sonunda gösterilememektedir. Aynı zamanda bu noktadan itibaren bu yazma genellikle hasarlı kısımları göstermemekte, hatta Evliyâ Çelebi tarafından daha sonra doldurulmak üzere bırakılmış boşlukları dahi göz ardı etmektedir. Cildin sonuna doğru ise genellikle satırları, kısımları, deyimleri vs. atlayarak orijinal metinden aşırı derecede uzaklaşmıştır.

— Y, sayfalamaya sadık kalma konusunda orijinaline bağlı kalmayarak metinde daimi olarak hasarlı kısımları boşlukla göstermektedir (Bazen metne uygun okuma önerileri de getirmektedir). Bu bakış açısından Y orijinal nüsha için en iyi rehberdir.

III. Derkenarların metne alınması

MacKay P ve Q'nun orijinal yazma ("S") ile ilişkisini aşağıdaki şekilde karakterize etmektedir:

Bu iki serinin müstensihleri sadece S'nin içeriğini yansıtmaya çalışmakla yetinmemişler S'nin sayfalarını da taklit etmişlerdir. Müstensihler, 9. cildin başından itibaren yüzüncü sayfaya kadar orijinal nüshayı sayfa sayfa ve hatta satır satır istinsah etmeye çalışmışlardır.

Bu seride göze çarpan başka bir değişiklik de S'de sıklıkla görülen derkenarların satırların devamı şeklinde metnin içine alınmasıdır. Bunun sonucunda çok sayıda derkenar metne eklenmesiyle P veya Q'nun sayfaları S'nin sayfa düzenini aşmaktadır. Aşan bu satırları müstensihler ancak birkaç sayfa sonra kendi metinlerine yedirerek orijinal nüshayı yakalamaktadırlar. Diğer yandan bazan da bunun tersi olup S'deki metni kendi sayfalarının sonuna gelmeden bitirmektedirler. Buna bağlı olarak bazen da S'de olmadığı halde, P veya Q sayfa tutturmak için sayfa sonunda birkaç kelimelik veya birkaç satırlık boşluklar bırakmaktadır.

S'nin sayfa düzenini izleme konusunda P ve Q'nun çabası 1-8. ciltlerde açık olarak görülmektedir. Böylece kayıp cildin özelliklerini daha önceki ciltlerle mukayese ederek tespit edebiliriz. 9 ve 10. ciltlerin yayını konusunda çalışmalara başlandığında ilk şart S'nin sayfa görüntüsünün gerçeğe en yakın şeklinin tespitidir.[3]

Aşağıdaki bilgiler 9. kitap için gösterebileceğimiz derkenarları listelemektedir.

PQ 9b'nin ortası: Afyon-karahisar'ın özelliği olan afyon üzerine. P ve Q'nun sağ kenarında korunmuş, Y'de metne katılmıştır (17a24-17b3).

P 17b'nin ortası: Ulucaklı'nın özelliği olan lale üzerine. P'nin sağ kenarında korunmuş, Q ve Y'de metne katılmıştır (Y 33a13-17).

PQ 42a'nın üstü: Ferişteoğlu hakkındaki bölüm bu yerden alınması (medresesi hakkındaki bilgi) aşağıya taşınması (türbesi hakkındaki bilgi) konusunda not: *mükerrer yazılmışdır bu mahalle, aşağıda ziyâreti mahalline yazıla*. Q'nun sol kenarında korunmuş; P'de metne katılmıştır (fakat garip bir şekilde bir cümlenin ortasına konulmuştur); yalnızca Y'de Evliyâ'nın tavsiyesi izlenmiş, bölüm 81b29 (krş. PQ 42a3)'den alınarak 84b22-85a3 (krş. PQ 43b3)'e konulmuş ve orijinal derkenar atlanmıştır.

PQ 43b'nin üstü, Y 85a'nın üstü: Ferişteoğlu'nun ölümü ve gömülmesi konusunda not. Her üç yazmada diğer iki şeyhten bahsederken verilmektedir. Ya Ferişteoğlu ile ilgili not orijinalde derkenarda olup yanlış yerleştirildi veya

iki şeyhten bahsedilen kısım derkenarda olup yanlış bir noktada metne katıldı.

PQ 56b'nin üstü: Rodos'un fethi üzerine ek tarih düşürmeler. P, Q ve Y (113b)'nin sağ kenarında korunmuştur.

PQ 59a alt kısmı: Rodos'ta eklenilen ziyaretler. P ve Q'nun sol kenarında korunmuş; Y (121b1-5)'de metne katılmıştır..

Q 67b39 ve Y 145b15: *Ve Mûsâ Beg medresesi*. Q'da bu farklı bir medreseye ait tarih düşürmeden hemen önce yer almakta, Y'de ana medrese başlığından hemen önce yer almakta; P'de atlamaktadır. Orijinalinde bir derkenar olmalıdır.

Q 68a'nın üst kısmı: eklenilen ziyaret. Q'nun sol kenarında korunmakta; P'de atlanmakta; Y'de metnin içine katılmaktadır (146a22-25).

Q 68b'nin orta kısmı ve Y 148a8: *Henk beli ve Kara Henk Sultân tekyesi.* Q ve Y'de bu cümlenin ortasında yer almakta, P'de atlanmaktadır. Orijinalinde bir derkenar olmalıdır.

PQ 70a'nın orta kısmı: Tarsus'un kuruluşu hakkında başka bir rivayet. P ve Y'nin sol kenarında korunmuş (Y 152a), Q'da metne katılmıştır, daha önce olması gerekirken acayip bir şekilde bir ismin ortasına konulmuştur ("Me'mûn" ve "halîfe" arasına).

Q 75a'nun alt kısmı: Aziz hakkında bir atasözü (?). Q'nun sol kenarında korunmuş, (kısmen) Y'de metne katılmış (Y 167b26-27), P'de atlanmıştır. Hasarlı bir kısma rast geldiği için durum müphemdir.

Q 76b'nin orta kısmı ve Y 171b26: *Mi'mâr Sinân binasıdır.* Y'de bu satır üstünde yer almakta, ki muhtemelen orijinal yeri olmalıdır, Q'da metne katılmakta, P'de atlanmaktadır.

PQ 77b'nin üst kısmı: Halep'e eklenilen ziyaretler. P'de sağ kenarda korunmakta, Q ve Y'de metne katılmaktadır (Y 174b16-29).

Q 87a9 ve Y 202b14: *Ve İbn Yâmin Mısır'da medfûndur*. Y'de bu satırın altında yer almakta, ki muhtemelen orijinal yeri olmalıdır, Q'da metin içine alınmakta, P'de atlanmaktadır.

PQ 95b'nun üst kısmı: Kudüs'teki Kumame kilisesi ile ilgili bölüm. P'de sağ kenarda yer almakta (fakat başlangıçta birkaç satır eksiği ile), Q ve Y'de metnin içine alınmıştır (Y 223b19-224a13).

PQ 98a'nın üst kısmı: Mısır'da Yusuf Peygamber üzerine iki not. İlki (*Hazret-i Yûsuf babası Hazret-i Ya'kûb Nebî fevtinden sonra yigirmi sene mu'ammer oldu*) Q'nun sol kenarında korunmakta, P ve Y'de nispeten farklı noktalarda metne katılmaktadır (Y 230b5-6). İkinci not (*Zîrâ vasıyyetleri eyle idi*) Y'de doğru noktada (230b8), P ve Q'da biraz sonra ve hatalı olarak metne

eklenmektedir.

PQ 101b'nin üst kısmı: Şam yakınlarındaki Sa'sa'a'daki han ve bağlı ziyaretler. P, Q ve Y'de metne katılmaktadır (Y 239a17-20). Metindeki boşluklar ve tutarsızlıklar bu bölümün orijinal metinde derkenarda olduğunu ve sayfanın hasar gören altına kadar devam ettiğini göstermektedir.

Q 106a'nın orta kısmı: Şam'ın eklenilen özellikleri (*ve kand-i nebâtı*). Y'de hatalı bir noktada (Şam'a has nesnelerin listesinden önce, ayvanın tıbbi kullanımı konusunu keserek, 251b17-18) ve Q ve P'de hatalı bir noktada (Şam'a has nesnelerin listesinden sonra, zeytinle ilgili konu arasına) metne eklenmekte.

Q 106b'üst kısmında: Şam'a eklenilen ziyaretler. P, Q ve Y'de metne eklenmiştir (Y 252b4-11). Metindeki boşluklar ve tutarsızlıklar bu bölümün orijinalde derkenarda yer aldığını ve hasar gördüğünü göstermektedir.

Q 107a'nın üst kısmı: Şam'a eklenilen ziyaret, ayrıca Emevî tarihi konusunda notlar. Q'da sol marjinde korunmakta, P'de atlanmakta (107a15), Y'de metne katılmaktadır (253b23-254a10).

Q 107a'nın orta kısmı: Emevi tarihine ait ek not. Q'da sağ kenarda korunmakta, P ve Y'de metne katılmaktadır (Y 254b5-10). *Ve-cenbinde Süleymân ibn Abdülmelik* sözü *Âl-i Emeviyyûn'un güzîdesidir*'dan önceye ait olup yalnızca Y'de doğru yerdedir.

Q 107b'nın üst kısmı: Şam'a eklenilen ziyaretler. Q'da sağ kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (Y 255b11-29).

Q 108a'nın üst kısmı: Şam'a eklenilen ziyaretler. Q'da sol kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (Y 257a20-26).

Q 108b'nin üst kısmı: Şam'ın güneyindeki menziller. Q'nun sağ kenarında korunmuş, P ve Y'de metne katılmıştır (P 109a, Y 259a6-16).

Q 109a'nın alt kısmı: Haccın dinî mevkii hakkında iki not. İlki (*hacc-ı şerîf farz değildir*) Y'de satırın üzerinde, belki orijinal yerinde bulunmaktadır (Y 261a17), Q ve P'de metne katılmıştır (P 109b). İkinci not (*zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ hacc-ı şerîfi Kur'ân-ı azîminde sûre-i Âl-i İmrân'da* **men istetâ'a ileyhi sebîlâ** *âyetin buyurmuşdur*) Q ve P'de doğru olarak birkaç satır sonra gelmektedir (P110a1), Y'de ise ilk nottan sonra gelmektedir ve *farz değildir* eklenmiştir.

109b'un üst tarafı: Müzeyrib'den iki yakın ziyarete yapılan seyahat konusunda not. Q'nun sağ kenarında korunmuştur, P ve Y'de metne katılmıştır (P 110a, Y 261b9-28).

Q 120a'nın orta kısmı: Halife Ömer için iki mısra. Y'de aynı konuda bir

diğer mısradan sonra gelmektedir (290b1), yazarın niyeti de budur; Q ve P'de birkaç satır üstte Ömer'in soykütüğünden hemen sonra yer almaktadır (P 121a). Orijinalde derkenar olmalıdır.

Q 121a'nın orta kısmı: Medine kalesindeki hamamlar ve hanlar bölümü. Q, P ve Y'de metne katılmıştır (P 122a-b, Y 292b-293a). Metindeki boşluklar orijinalinde sol kenarda sayfanın harap olan alt kısmına kadar sürdüğünü göstermektedir.

Q 136b3: *dahi*. Q ve Y'de satırın altına eklenmiş (Y 332a13), P'de metne yerleştirilmiştir (138a'nın orta kısmı).

Q 138b'nin üst kısmı: *sene 975* tarih düşürmeye eklenmiştir. Q'da satırın üstünde, muhtemelen orijinal yerinde yer almakta, P'de metne eklenmiş durumda (140b'nin üst kısmı), Y'de yanlış olarak bir satır üstte *târîhinde* eklenerek yer almaktadır (337a4-5).

Q 138b'nin alt kısmı: Q'da metin içi ve kenarda notlar olduğuna dair deliller olmakla birlikte hasarlı kısımlara denk geldiğinden durum müphemdir.

Q 140a'nın orta kısmı: Kâ'be örtüsü konusundaki bölüm başlığı. Q'da sağ kenarda korunmuştur, P ve Y'de metne eklenmiştir (P 142a, Y 341b27).

Q 141b'nin orta kısmı: Mekke'de Makâm-ı Hanefî'de Evliyâ'nın dua ettiği hamilerini listeleyen altı satırlık not. Q ve Y'de metne eklenmiş (Y 345b16-25), P'de bir satırlık notla özetlenmiştir (143b13). Orijinalinde derkenar olduğu anlaşılmaktadır.

Q 142a'nın orta kısmı: Zemzem için İbranice dua üzerine Farsça not (*du'â gûyend lisân-ı ibrî berâ-yı âb-ı zemzem*). Q ve Y'de duanın ortasına eklenmiş (Y 347a22), P'de atlanmıştır (144a).

Q 154b'nin orta kısmı: Tih sahrası üzerine not ve harap olmuş Karan şehri konusunda bölüm. Q'da sağ kenarda korunmuş, Y'de metne katılmış (381a29-381b21), P'de atlanmıştır (156b).

Q 156b'nin üst kısmı: Kahire ve Mekke arasındaki menzillerle kerteleri konusunda bölüm. Q, P ve Y'de metne eklenmiştir (P 157b-158a, Y 387b6-25). Boşluklar ve tutarsızlıklar orijinalinde derkenar olduğunu ve hasar gören sayfa altına kadar devam ettiğini göstermektedir.

Yukarıdaki listeden aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir. Q derkenar malzemeyi koruma konusunda en muhafazakar olanıdır. Bu da muhtemelen orijinalin sayfa yapısına sıkı sıkıya bağlı kalma teşebbüsüne dayanmakta olup MacKay'in belirttiği gibi özellikle uzun notları metnin içine almak her şeyin sıkışmasına neden olacak olup S'nin sayfalarının aşılması istenmediğindendir.

P bu hususta daha esnek olup derkenarları metnin içine eklemiştir, her ne kadar ilk yüz sayfada bazı notlar korunmakla birlikte Y, derkenarları metnin içine eklemede en tutarlısıdır. Orijinal sayfa düzenine bağlı kalmamasına rağmen derkenarların bazen korunmuş olması belki müstensihin bu notların nereye ait olduğundan emin olmamasına dayanmaktadır. Yukarıdaki örneklere dayanarak derkenarların metnin akışında doğru yerlere konulmasında Y, P ve Q'ya göre daha doğru hükümlere sahiptir.

Seyahatnâme'nin bu kitabında derkenarlar özellikle Şam bölümünde bulunmaktadır. Bu da Evliyâ'nın 1648'de Şam'da iki kere konaklamasından dolayı olup orijinal tanımlamasını o zaman yazmış olup 1672'de Hacca giderken şehre uğradığında tanımını kitaba eklemiştir. Şam bölümünün başında daha önceki ziyaretlerinde her şeyi görmek için yeterince kalmadığını, özellikle ziyaretler için ve tanımlama konusunda çalışmak için İstanbul'a gidip gelmekle çok meşgul olduğunu belirtmektedir (Y 239a26: *karâr-dâde olmayup ziyâretlerinde ve ba'zı ahvâlâtına vâkıf olmadan def'ateyn âsitâne-i sa'adete... gidüp gelmeden evsâfına cür'et olunmadı*).

Richard Kreutel yeni ufuklar açan bir makalesinde Evliyâ'nın te'lif metotlarını analizde ve metni neşre hazırlarken derkenarların incelenmesinin önemine işaret etmiştir.[4] 9. kitabın derkenarları konusunda burada önerilen yorumlar Kreutel'in öngörüsünü doğrulamaktadır.

Robert DANKOFF

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
[[(---) (---) (---)]]	Orjinal yazmada yırtıldığını tahmin ettiğimiz yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn (ʿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze (ʾ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.
Y nüshası	Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306. Açık gri, metnin kendi fontunda gösterilmiştir.
Q nüshası	Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 . Koyu gri olarak gösterilmiştir.
P nüshası	Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462. Açık gri, tırnaksız font ile gösterilmiştir.

Metin

[Dokuzuncu Cilt]

[Y=Yıldız nüshasının başında bulunan fihrist]

Sahîfe-i evvel sebeb-i Mekke ve Medîne
Kasaba-i kazâ-i Geğbizye
Kal‘a-i Yalakâbâd
Kasaba-i Yenişehir-i Bursa
Kal‘a-i kadîm Kestel
Kasaba-i Aksu
Kasaba-i kazâ-i Eynegöl
Sergüzeşt-i hakîr be-kûh-ı Domaliç
Kal‘a-i Hargûş ya‘nî şehr-i Tavşanlı
Kal‘a-i Kütâhiyye vilâyet-i Germiyan
Kal‘a-i Afyon Karahisârı
Kasaba-i kazâ-i Bâzâr-ı Şuhûd
Kasaba-i Sandıklı
Kasaba-i kazâ-i Banaz
Kal‘a-i Uşşâk
Kal‘a-i Gedüz
Kal‘a-i Simav
Demirci şehri
Şehr-i Kula
Kal‘a-i Alaşehir
Kal‘a-i bâlâ Sart
Kal‘a-i Gördüs
Lisân-ı Etrâk
Kasaba-i Kayacık
Kal‘a-i Şâhin Kayası
Kal‘a-i Akhisâr
Kasaba-i Marmara
Şehr-i cedîd Durkutlu
Kal‘a-i atîk Nif
Şehr-i azîm Ma‘nisa
Kal‘a-i Bergama-i metîn
Kal‘a-i Melemen Güzelhisârı
Kal‘a-i Foça
Şehr-i Melemen
Kal‘a-i Geçit
Şehr-i azîm İzmir
Kal‘a-i Sancak
Kal‘a-i Urla
Sergüzeşt-i hakîr
Kasaba-i kazâ-i Karaburun
Kal‘a-i Çeşme

Cezîre-i Sakız
Kal‘a-i metîn Sığacık
Tılısmât-ı Karagöl
Şehr-i atîk Sivrihisâr
Kasaba-i kazâ-i Cum‘a-âbâd
Şehr-i cedîd Kızılhisâr
Sergüzeşt-i hakîr be-Alaman Boğazı
Kal‘a-i kadîm Ayasuluk
Câmi‘-i ibret-nümâ-yı Ayasuluk
Kal‘a-i Kuşadası
Kal‘a-i Balat
Kazâ-i kasaba-i Mandalyat
Kazâ-i kasaba-i Şöke
Kal‘a-i Aydın Güzelhisârı
Yaylağ-ı Balbınarı
Şehr-i azîm Tire
Kazâ-i kasaba-i Bayındır
Kal‘a-i Birgi
Yaylağ-ı sun‘-ı Hudâ Bozdağ
Kazâ-i kasaba-i Keles
Kazâ-i kasaba-i Balyambolu
Kazâ-i kasaba-i Köşk
Kazâ-i kasaba-i Donduran
Kazâ-i Amasya
Kazâ-i atîk Bozdoğan
Kazâ-i Arayan
Kal‘a-i Sultânhisârı
Kal‘a-i Nâzlı
Sitâyiş-i bâzâr-ı Nâzlı
Kazâ-i kasaba-i Kuyucak
Serencâm-ı hakîr Dalkavak
Kazâ-i kasaba-i Sarây
Kal‘a-i kadîm Honaz
Kal‘a-i Denizli
Kazâ-i kasaba-i Işıklı
Kasaba-i Dinler
Kal‘a-i kadîm Uluborlu
Kal‘a-i Gölhisâr
Kal‘a-i Eğridir
Kasaba-i kazâ-i Hârezm
Kazâ-i latîf Gerenos
Kal‘a-i Kızılhisâr
Kal‘a-i Vakıf
Kasaba-i Tilkili
Kal‘a-i Davaz
İbret-nümâ-yı dırahthâ-yı çam
Kal‘a-i Mevve şehr-i Muğla
Sitâyiş-i Karabâğ-ı Muğla
Kal‘a-i Ulâ
Kazâ-i kasaba-i Yerkeseği
Kazâ-i kasaba-i Bozöyük
Kal‘a-i Eskihisâr

Kal‘a-i Milâs
Kal‘a-i Peçin
Kal‘a-i Bodurum
Kal‘a-i Isbat
Cezîre-i İstanköy
Kal‘a-i Pili
Kal‘a-i Andimahi
Kal‘a-i bâlâ Kefaloz
Kal‘a-i Kiliseli
Kal‘a-i Gereme
Kal‘a-i köhne Gölova
Kal‘a-i Kuruhisâr
Kal‘a-i Marmaris
Kal‘a-i Serçecik
Cezîre-i Sönbeki
Cezîre-i Rodos
Kal‘a-i Eski Rodos
Kal‘a-i Lindos
Cezîre-i Heleke
Cezîre-i İliki
Cezîre-i İncirli
Cezîre-i Aya Morgi
Cezîre-i Koç papas
Cezîre-i Aniye
Cezîre-i Nakşe
Cezîre-i Barre
Cezîre-i Sıra
Cezîre-i Mokine
Cezîre-i Sığırcıklar
Cezîre-i İstendil
Cezîre-i Andire
Cezîre-i Ağriboz
Cezîre-i Mora
Cezîre-i Çamlıcalar
Cezîre-i Sulucalar
Cezîre-i Keçi
Cezîre-i İşkados
Cezîre-i İşkepolis
Cezîre-i İskeri
Cezîre-i Murtat
Cezîre-i Değirmenlik
Cezîre-i Koyunluca
Cezîre-i Yavuzca
Cezîre-i Tereme
Cezîre-i Santoron
Cezîre-i Anafiye
Cezîre-i İstanbulye
Cezîre-i Mis[in]
Cezîre-i Vaşka
Cezîre-i Kıbrıs
Cezîre-i Girid
Cezîre-i Çukalar

Cezîre-i İspirlonka
Cezîre-i Karambusa
Cezîre-i Zakilse
Cezîre-i Kefalonya
Cezîre-i Bahşiler
Cezîre-i Lefkade
Cezîre-i Ayamavra
Cezîre-i Körfos
Cezîre-i Çiçilye
Cezîre-i Malta
Cezîre-i Korsika
Cezîre-i Sardinye
Cezîre-i Minorka
Cezîre-i Mayorka
Cezîre-i Yavise
Cezîre-i Kerpe
Cezîre-i Cerbe
Cezîre-i Gülmez
Cezîre-i Leryos
Cezîre-i Batnos
Cezîre-i Şifnos
Cezîre-i Ahigeri
Cezîre-i İpsala
Cezîre-i Sakız
Cezîre-i Susam
Cezîre-i Midilli
Cezîre-i İlimni
Cezîre-i Taşöz
Cezîre-i Semadirek
Cezîre-i İmroz
Cezîre-i Bozca
Cezîre-i Marmara
Cezîre-i Emîr Alî
Cezîre-i Tavşanlı
Cezîre-i Heybeli
Cezîre-i Taman
Kal‘a-i Seçen
Kal‘a-i Mekri
Ziyâret-i Abdâl Mûsâ Baba
Kal‘a-i Finike
Kal‘a-i Azrasan
Şehr-i Elmalı
Yaylağ-ı Istanaz
Isbarta
Kal‘a-i Adaliye
Kal‘a-i Teke
Kal‘a-i Güvercinlik
Kazâ-i kasaba-i Manavgat
Kal‘a-i Alara
Kal‘a-i Alâiyye
Kal‘a-i Ma‘mûriyye
Kal‘a-i Kızılhisâr livâ-yı Silifke

Kal‘a-i Firişke
Kal‘a-i Ermenak
Kal‘a-i Ilısıra
Kal‘a-i Kâfiryat
Kal‘a-i Lârende
Kal‘a-i Takyanus
Kal‘a-i Mut
Kal‘a-i Zenbûr
Kal‘a-i Silifke
Kal‘a-i Akliman
Kal‘a-i harâb Kara Görgüz
Kal‘a-i Tırmır
Kal‘a-i Tarsûs
Kal‘a-i Adana
Kal‘a-i Misis
Kal‘a-i Şâhmârân
Kasaba-i livâ-yı Sis
Kal‘a-i Kınık
Kal‘a-i Çanakçı
Kasaba-i İsneyn
Kal‘a-i Sarvanlı
Kal‘a-i Mar‘aş
Kal‘a-i Besni
Kal‘a-i Ayntâb
Şehr-i Kilis
Kal‘a-i Re’s-i Osmân
Kal‘a-i Azez
Kal‘a-i Haleb
Kal‘a-i Hantıman
Kasaba-i Selmîn
Kasaba-i Rîha
Kasaba-i Yekfelûn
Kasaba-i İdlib
Kasaba-i (---)
Kal‘a-i Şu‘ûr
Kal‘a-i Lâtikıyye
Kal‘a-i Cübeyle
Ziyâretgâh-ı İbrâhîm-i Edhem
Kal‘a-i Betîs
Kal‘a-i Markab
Kal‘a-i Tartûs
Kal‘a-i Cezîre-i Zenân ya‘nî Avret Adası
Kal‘a-i Hüsün
Kal‘a-i Kalî‘ât
Kal‘a-i Tarabulus
Şi‘r-i Dürzî
Kal‘a-i İbn Ma‘ân
Kal‘a-i Cübeyle
Kal‘a-i Beyrût
Kal‘a-i Sayda
Kal‘a-i Kâsımiyye
Kal‘a-i Sûr

Vilâyet-i Taberistân
Kal‘a-i Tibnîn
Kal‘a-i Sıfet
Ziyâretgâh-ı Sıfet
Kal‘a-i Kaka
Kal‘a-i Ayn-ı Tüccâr
Kal‘a-i Cinîn
Kasaba-i Türâbî
Karye-i Sabastiyye Beyt-i Yahyâ Nebî A.S.
Kal‘a-i Nâbulus
Kal‘a-i Kudüs-i Şerîf
Câmi‘-i Aksâ ve Mescid-i Sahra
Ziyâretgâh-ı Kudüs
Deyr-i Kumâme-i Nasârâ
Ziyâretgâh-ı Tûr-ı Zeytâ
Der Vasf-ı Beytü'l-lahm
Kal‘a-i kadîm Halîlü'r-Rahmân
Ziyâret-i Hazret-i Mûsâ
Kal‘a-i Cebelü'l-Aclûn
Harâbî-i şehr-i Zağzağa ve germâb-ı acâ'ib
Ziyâret-i cübb-i Yûsuf
Kal‘a-i Kunaytıra
Ve Kal‘a-i Sa‘sa‘a
Evsâf-ı kal‘a-i Şâm-ı cennet-meşâm
Câmi‘-i Ümeyye
Kasaba-i Sâlihiyye-i Şâm
Sergüzeşt-i hakîr der Şâm
Ziyâretgâh-ı Şâm
Menâzilât-ı Mekke ve Medîne
Kal‘a-i Sanemeyn
Kal‘a-i Müzeyrib
Kabâyil-i Meşâyihân
Kal‘a-i Mafrak
Kal‘a-i Ayn-ı Zerka
Kal‘a-i Katrân
Kal‘a-i Kerek
Kal‘a-i Ma‘ân
Kal‘a-i Peygamber Eşmesi
Kal‘a-i Âsî Hurma
Kal‘a-i Haydar
Kal‘a-i Birke-i Mu‘azzama
Cebel-i Sâlih Nebî ve şehr-i Semûd
Kal‘a-i Ulâ
Kal‘a-i Fahleteyn
Vâdi'l-kurâ
Ziyâretgâh-ı hâric-i Medîne
Evsâf-ı Medîne-i Münevvere
Evsâf-ı Ravza-i Mutahhara
Ve bi'z-zât Seyyidü'l-Kevneyn
Ve Gazavât-ı Resûl-i Mübîn
Ziyâret-i Çâryâr-ı Güzîn
İmârethâ-yı Medîne

Varoş-ı Medîne
Ziyâretgâh-ı bîrûn-ı Medîne-i Münevvere
Ziyâretgâh-ı Bakî‘-i Medîne
Ziyâretgâh-ı cânib-i Kubbetü'l-İslâm
Ziyâret-i Vedâ‘
Menâzilât-ı Mekke
Şerâyıt-ı İhrâm
Kasaba-i Cedîde
Şehr-i atîk Bedr-i Huneyn
Kasaba-i Râbi‘a Eşmesi
Kal‘a-i Güzelce Bürke
Kasaba-i Vâdî-i Fâtıma
Makâm-ı Umre
Alay-ı Asâkir-i Mısır ve Şâm
Fasl-ı evvel şerâit-i Hac
Fasl-ı sânî Cebel-i Arafât
Ferâiz-i vâcibât-ı Cebel-i Arafât
Evsâf-ı Müzdelife ya‘nî Meş‘ari'l-Harâm
Şehr-i Mîne
Ferâiz-i Mîne Bâzârı
Ziyâretgâh-ı Mîne
Zînet-i Mîne
Ferâiz-i Tavâf
Şâdumânî-i şehr-i Mekke
Evsâf-ı hudûd-ı Mekke
Evsâf-ı eşkâl-i cirm-i Harem-i Şerîf
Evsâf-ı ebvâb-ı Harem-i Şerîf
Der vasf-ı hatve-i Harem-i Şerîf
Evsâf-ı sütûnhâ-yı Harem-i Şerîf
Evsâf-ı kubâb-ı kebîr-i etrâf-ı Harem-i Şerîf
Harem etrâfındaki bedenleri beyân eder
Beytullâh'ın cemî‘i ahvâlâtların beyân eder
Vaz‘-ı ensâb-ı Harem-i Şerîf
Evsâf-ı sıfat-ı Beytülharâm ve feth-i Mekke-i Resûl a.s.
Harem içre olan makâmâtları beyân eder
Evsâf-ı Bi'r-i âb-ı Zemzem
Der vasf-ı tulû‘-ı âb-ı Zemzem
Evsâf-ı feth-i Mekke
İmârât-ı hayrât-ı Mekke
Mekke'de du‘â müstecâb olan yerleri beyân eder
Evsâf-ı sa‘âdethâne-i Emîne Hâtûn
Ehl-i Beytin beyt-i şerîflerin beyân eder
Tefsîr-i Deylemî'de lisân-ı İbrî
Evsâf-ı medrese-i şehr-i Mekke
Evsâf-ı esvâk-ı şehr-i Mekke
Mekke ta‘âmları hakkında olan hadîsleri beyân eder
Evsâf-ı hammâmât-ı Mekke
Eşkâl-i ehl-i Mekke
Sitâyiş-i nisvân-ı Mekke
Mekteb-i sıbyân-ı Bekke
Ekâlîm-i Mekke
Esmâ-yı Mekke-i Mükerreme ve ahvâl-i mevtâ-yı ehl-i Mekke

Mekke-i Mükerreme'nin etrâfında cebelullâhları beyân eder
Ziyâretgâh-ı Bâb-ı Mu‘allâ der şehr-i Mekke ve Bekke
Şehr-i Mekke'de hayâtda olan müstecâbü'd-da‘veleri beyân eder
Kal‘a-i Cidde
Du‘â-i tavâf-ı Vedâ‘-ı Mekke
Du‘â-i Vedâ‘-ı Ravza-i Mutahhara
Kasaba-i Yenbû‘ü'l-Berr
Kal‘a-i Yenbû‘ü'l-Bahr
Sıfat-ı eşkâl-i Bahr-i Şeb
Evsâf-ı Bahr-i Kulzüm
Menâzilât-ı derb-i Mekke ilâ Mısır
Kal‘a-i Vüş
Kal‘a-i Ezlem
Kal‘a-i Müveylah
Şehr-i Hazret-i Şu‘ayb
Kal‘a-i Akabe-i azîm
Kal‘a-i Nahl
Cebel-i Tûr-ı Sînâ
Vâdî-i Tîh
Kal‘a-i Acrût
Evsâf-ı bender-i şehr-i Süveys
Menzil-i Mesâni‘
Menzil-i Dâr-ı Hamrâ
Menzil-i Bürke
Evsâf-ı Mısr-ı Kâhire

[Dokuzuncu Cilt]

[Y 1b] **[Q 1b]** **[P 1b]** Evvelâ bism-i İlâh ile ol Hâlık-ı Kevneyn'e ve ol her mebde-i eşyâya şükr-i bî-had ve senâ-yı bî-‘ad ol tâ‘ım-ı to‘ma ve *hüve yut‘ımu velâ yut‘am* hazretine sezâ-vârdır kim hân-ı ihsânı ve sofra-i bî-imtinânı mâh u sâl bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl ganî ve fakîre, cüvân ve pîre ni‘meti mebzûldur.

Kâ'ide-i Hazret-i Rezzâk-ı Bîçûn ve erkân-ı kün-feyekûn ber-muktezâ-yı âdet-i Rabbü'l-âlemînin hükm-i şerîf-i ezelü'l-âzâli bunun üzerine cârîdir kim ins [ü] sekalânın hâlıkı ve râzıkıdır. Takdîr eylediği erzâkların verir kim âye[t]: [1] nass-ı kâtı'ı üzre rezzâkdır. Cemî'i mahlûkâtının rızkın verir kim bu âyet-i şerîfe delîl [ü] bürhândır. Âye[t]: [2] buyurmuşlardır.

Ve eşref-i mahlûk kim hayvân-ı nâtık benî âdemdir ve gayr-i nâtık cemî'i mahlûkât [u] devâbbâtdır kim anlar içün edîm-i arzda benî âdem nafakasından mukaddem vech-i zemînde menbût olan nebâtât [u] kiyahâtı gayri nâtık mahlûk-ı Hudâ hayvanatlarıyçün evvelce şa'îr ve alef bitirir ki âye[t]: [3] fehvâsınca anlara dahi takdîr etdüği nafakaların verir. Hattâ karanu gecede kara taş içre kara baş kara karıncanın kadrince nafakasın veren Perverdigâr Rabbü'l-âlemîn'dir.

Hattâ bu nass-ı kerîmelerin mazmûnunca Şeyh Sa'dî buyururlar kim, beyt:

Ey kerîmî ki ez hızâne-i gayb,
Gebr-i tersâ vazîfe-hor dârî,

Dostân-râ kücâ künî mahrûm,
Tû ki bâ-düşmenân nazar dârî

Ebyâtı üzre Rabbü'l-ibâd'dır. Ve *İzid Allâ Kepenâh Çaltı Hun*'dur. Beyt:

Râzık u bî-ta'b Hudâ-yı Kerîm
Hâlık-ı cennet-i na'îm ü mukîm

bu ebyâtlara ve bu nass-ı kâtı'lara i'tikâd-ı tâm ile mu'tekid olup hemân Cenâb-ı Bârî'den dünyâda emn [ü] emân, âhir nefesde îmân ricâsında olup âlem-i seyâhatde bir mürşid-i kâmil tecessüs ederdim ki sermâye-i girân-mâye-i vücûd-ı kuvvet ve kuvâ ve kudret elde iken sevdâ-ger-i âhiret olup cihânı geşt [ü] güzâr ederek hâs u âmdan el çeküp çirkâb-ı dünyâdan el yuduk. Zîra cemî'i erzâkımız Allâh üzredir. Beyt: **[Y 2a]**

Hâlıkdan utan umma sakın rızkını halkdan
"Errızku tevekkeltü alallâh" unutma

deyüp bu pendleri gûşuma menkûş ve vücûdum halka begûşvâr fakr [u] fâka ile gınâ-yı kalb hâsıl edüp cümleden kat'-ı ricâ etdim.

Ol Vâcibü'l-vücûb'a sadlek hamd [ü] senâ olsun ve salât [ü] selâm anın üzerine olsun kim ibtidâ mebde-i âdemiyân ve eşyâ-yı kadı-i kevn [ü] mekân anın muhteri'ât-ı bedî'i'l-beyânından bir risâledir. Mukaddimesi netîce-i nübüvvet-i Muhammedîdir ki buyururlar: Hadîs: [4] ol hâtemü'l-enbiyâdır. Ammâ cümle nebîlerden evvel rûh-ı Seyyidü'l-Kevneyn halk olmuştur. Cümle nebîlerden yine öndin ümmetiyle dâhil-i cinân olsa gerek. Durûd-ı bî-tü'ad ana ve âl [ü] ashâb ve ezvâcı ve Ehl-i Beyt-i Âl-i Abâ ve Çâryâr-ı Güzîn üzerine olsun kim böyle bir Şâh-ı Rüsül'ün ümmetindeniz. *Eş-şükrü lillâh.*

Ve hayr du'â ve senâ ve pâdişâh-ı İslâm: Güzîde-i sultân *vâcibü'l-i'zâm hallede mülkehu ve ebbede saltanatahu ilâ inkırâzı'd-devrân* es-Sultân ibnü's-Sultân es-Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' ibn Sultân İbrâhîm Hân'a hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn hayır du'âlar ederiz. Zîra kavanîn-i Sultân akılda merkûm ve resm-i âyin-i şehriyâr fehm-i hıredde mersûmdur ki mecmû'-ı efkâr ve ezkârda belki her kârda pâdişâh-ı zıllullâha senâ ve midhat olsa savâb-ı lâ-yuhsâdır.

Hamd-i Hudâ böyle pâdişâh-ı âdil-i cem-cenâbın zamân-ı sa‘âdetlerinde vezîr-i a‘zamı ve serdâr-ı mu‘azzamı olan Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ile sene 1078 târîhinde cezîre-i harîr-i Girid'de fethi bâkî kalan dest-i Venedik'de olan Kandiye kal‘asın üç sene pey-a-pey muhâsara edüp kuvvet-i bâzû ile döğe döğe sene 1080 târîhinde feth edüp hamd-i Hüdâ Göllük nâm tabya üzre ibtidâ fetih ezânı bu hakîre müyesser oldu.

Andan cezîre-i Mora'ya geçüp Manya kal‘asın dahi feth edüp Âsitâne-i sa‘âdetde âsûde oldum. Ammâ derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Arz-ı Mukaddes'de Mekke-i Mükerreme ve Ravza-i Mutahhara câniblerine gitmeğe ârzû ederdim. Ammâ "Bir yâr-ı muvâfik olsa" deyü her kûşe ve pûçeyi tecessüs ederdim. Hikmet-i Hudâ,

Sebeb-i seyahat-i Mekke ve Mînâ

Bu hakîr Evliyâ âlem-i şebâbda ve devr-i felek-i pür-şitâbda bu kuvâ-yı beden terakkîde iken kuvvet-i basarım ile her ne tarafa nazarım tîrini şast ber-kabza-i sa‘y kavsı ile çeküp atsam ol ân nişân ururdum. Bi-emri Hudâ sayf u şitâda ne cânibe azîmet etsem elbetde ol diyâra vasıl olurdum. Ammâ İslâmbol'da altı ay meks edüp başıma zindân oldu.

Âhirü'l-emr bin seksen bir Leyle-i Kadr'inde himmet-i merdân himmettin ricâ edüp cemî‘i evliyâ ve enbiyânın ervâh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp Ebâ Eyyûb-ı Ensarî hazretlerin **[Y 2b]** ziyârete azîmet etdim. Zîra Hazret-i Resûl-i Hudâ Muhammedi'l-Mustafâ buyururlar kim, [5]dır.

Hamd-i Hudâ ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsin-i Şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp ve rûhlarından istiânet taleb edüp meded cânib-i Hak'dan yetişdi. Ol gece günc-i mihnetde zâr ü giryân ve nâlende bî-riyâ ve bî-recâ hâb-âlûde **[Q 2a] [P 2a]** yatırken menâmımda üstâdımız Evliyâ Efendi kim hamele-i Kur’ân-ı azîm ve fürkân-ı kerîm ve sâhib-i takrîb-i şeyhü'ş-şüyûh sâhib-i kurrâ ve imâm-ı muktedâ-yı Sultân Ahmed ve Sultân Mustafâ idi. Anları gördüm ve peder-i vâcid-i mâcidimiz Dervîş Mehemmed Ağa-yı Zıllî nedîm-i Sultân Süleymân Hân ve serzergerân-ı Dergâh-ı âlî ve dervîşân-ı zîşân kimesneler idi.

Bunları vâkı‘amda görüp dest-i şerîflerin bûs edüp hayli kelimâtdan sonra üstâdımız Evliyâ Efendi bu âyeti tilâvet etdi âye[t]: [6] ve bu âyeti dahi kırâ’at etdi [7] deyüp "Bu âyet-i şerîfler ile amel eyle" buyurdular.

Ve peder-i buzürgvârımız *tâbe serâh* bu âyeti okudu âye[t]: [8] âyetin kırâ’at edüp, "Oğul sana tenbîhim budur: [9] deyüp vâ‘z [u] nasîhat edüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ Fâtiha-i Seb‘u'l-Mesânî tilâvet etdiler.

Ve mübârek dest-i şerîflerin pederimiz cemî‘î uzvumuza sürüp cemî‘î vücûduma sürüp cümle endâmıma üfürdüler. Ve yine pederimiz gûşumu berk çeküp mekteb-i tıfl-ı ebcedhân gibi enseme bir sille-i pehlivânî eyle urdu kim kâse-i serim pûlâd-ı Nahcivânî gibi çın çın sadâ verdi.

Ve buyurdular kim, "İki yerden bir gayret kuşağın kuşanup mahrem-i râz ol. Her ne cânibe gidersen, hemân sağ ol" buyurdular.

Ve üstâdımız Evliyâ Efendi nutk etdiler kim, "Yürü, âlemi sihhat-i beden ile geşt [ü] güzâr edüp yâverin Mâlikü'l-mülk olsun" buyurduklarında hemân hâbdan bîdâr olup gûyâ bu hakîr bir gayri vücûd sâhibi olmuşum.

Cümle endâmıma bir kuvvet-i kuvâ gelmiş ve dil gözü münevver olup cân evi güm güm öter. Ale's-seher ki oldu hemân sefer tedârüküne sa‘y eyledim.

Hikmet-i Hudâ ol gün Azmîzâde Haletî Efendi merhûmun telâmîzlerinden Sâ’ilî Çelebi hânemize teşrîf buyurdu. Beyt:

Rûz-ı ıyd oldu o meh hâneme kıldı teşrîf
Merhabâ etdi benimle dedi eyyâm-ı şerîf

Birbirimiz ile öpüşüp görüşüp ba'de'l-letî ve'l-letâ ol yâr-ı vefâdâr ve bî-dâr u bî-diyâr eydir:

"Ey ihvân-ı mâ. Niçün böyle pür-zâr ve bî-karârsın. Gel senin ile cihângeştlik **[Y 3a]** edelim ve diyâr-ı Arabistân ve Hindustân'a gidelim. Ola kim Cenâb-ı Bârî bize bir pîşvâ-yı tarîk ve mürşid-i kâmil-i ehl-i tahkîk ve bir mûnis-i gamgüsâr ve bir yâr-ı gamhâr ve bir yâr-ı vefâdâr-ı sıddîk verüp şimden gerü tarîk-ı Hakk'a yönelüp bir sâhib-nazar-ı bahr-i atâ ve bir destgîr-i kân-ı şifâ bulup sevdâger-i âhiret olup seyyâh-ı âlem olalım" dedikde derûnumda yer edüp "İşte budur bana yâr u hemrâh olacak" deyü "*evvelü'r-refîk sümme't-tarîk*" [10] deyüp derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden safâ ve sürûr etdim ve ikimiz mâbeyninde muharremât ve mükeyyefâtdan bir şey ile âlûde olmamak içün ahd ü yemîn etdik. Hakîr eyitdim:

"Ey birâder ü cân-berâberim, bu gerdiş-i dehr-i dûnun çok âlâm-ı şedâyidinden ve endûh-u sedâyidinden pertâb edüp geçmişim ve kâse-i mesmûmundan hûn-ı ciğer nûş etmişim ve çarh-ı bûkalemûnun elinde ciğerim döne döne kebâb ve hûn-ı dilden kabağım pür-şerâb olmuşdur. Beyt:

Belâ tennûru sînemdir ciğerciğim kebâb oldu
Cefâ meyhânesi içre kabağım pür-şarâb oldu

deyüp hasbihâl-i diyergûnum nakl edüp kendüye âlâm-ı renc [u] anâ-yı seferi bir bir takrîr edüp nasîhat-âmîz kelimâtlar etdim. Ol yâr-ı gârımız olan Sâ'ilî Çelebi pend [ü] nasîhatlerimize rızâ verüp ol dahi *"es-Seferu kıt'atun mine's-sakar ve lev-kâne fersahen"* [11] mazmûnun fehm edüp râh-ı Hicâz'a âmâde oldu.

Sebeb-i sebt-i sutûr ve bâ'is-i seyâhatnâme-i umûr beyânıdır

Evvelâ seyyârân-ı bihâr u ebrâr ve seyyâhân-ı kuvâr-ı efkâr fehm-i nazar ve ilm-i haberle rütbe-i zâhir ve bedîdâr ola ki ekall-i ibâdullâhi'l-Hâlık ve bu za'îf mahlûk-ı Râzık seyyâh-ı âlem Evliyâ-yı bî-rîyâ ibn Dervîş Mehemmed-i Zıllî ki Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî olup Mekke-i Mükerreme'nin sütûh-ı şerîfi üzre zeheb-i hâlisden mîzâb-ı rahmeti inşâ edüp fermân-ı Sultân Ahmed Hân ile surre emâneti hidmetiyle sütûh-ı Ka'be üzre mîzâb-ı rahmeti vaz' edüp selâmetle Âsitâne'ye geldükde hakîre Mekke-i Mükerreme müyesser olmak içün hayr du'â etmişdi.

Bu hakîr vakt-i şebâbda henüz ömr-i girânmâyemiz pencâh sâle bâliğ iken hakîr dahi nâ-bâliğ mücerred-i pâk idim, ammâ hamd-i Hudâ rahm-ı mâderden mütevellid olalı muharremât [u] mükeyyefâtdan bir şey ile âlûde olmayup bu gûne bir hâk-i pâk idim, ancak tâlib [ü] râğıb-ı seyâhat idim.

Âhir vatan-ı aslîmiz olan Belde-i Tayyibe ya'nî Kostantiniyye'yi terk edüp ve maskat-ı re'simizden infisâl ile şedd-i rahli ve şiddet-i harr ü berri irtikâb edinüp diyâr-ı gurbetde tahsîl-i ulûm ve tekmîl-i fünûn ederiz, deyü ol hevâ-yı hevesile diyâr-ı büldân ve aktâr-ı arâzî geşt [ü] güzâr-ı cihân ederiz, deyü âye[t]: [12] mazmûnu üzre ibret-nümâ-yı **[Y 3b]** ehl-i bîniş ve hayret-efzâ-yı erbâb-ı dâniş olan ekâlîm-i seb'anın vâcibü's-seyr olan âsârların îm'an-ı nazar ile nazar etmeğe bezl-i himmete cür'et etdim. Eyle olsa hâl-i dilim ile müşâvere edüp eyitdim: "Âlem-i seyâhatde evkât-ı ömr-i nâzenîn niçün hebâya gider? Hem seyâhat ve hem ziyâret ve hem ticâret ola." deyü irtikâb-ı meşâkkatim memâlik-i mahrûselerin ibret-nümâ âsâr-ı kadîmelerinde ve hân ve cevâmi' ve medâris ve amâristânını seyr ü temâşâ ile ve arz-ı beledi ve tûl-ı nehârı ve enhârları **[Q 2b] [P 2b]** ile

muharrir-vâr cemî‘i âsârların tahrîr eylemeğe bezl-i himmet eyledim ki *ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmâni*dir.

Bu kelâm-ı sahîh üzre ba‘zı acîbe ve garîbeleri dahi iltizâm-ı mâlâ-yelzem edüp esb-i sabâ-sür‘at üzre süvâr olup ekâlîm-i seb‘ayı seb‘a-i seyyâre-vâr eflâki devr edüp bürûc-be-bürûc seyrân [u] devrân ederek kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek kilk-i cevâhir-zebânım güftâra getirüp kâh evsâf-ı büldân ve kâh evsâf-ı ziyâretgâh-ı peygamberân ve kâh kâh tilâvet-i Kur’ân ederek sâ‘at ve derîce ve dakîka ubûr etdiğimiz kılâ‘ları ve cibâlleri ilm-i hey’et üzre Papamonta ve Coğraflar ve Minor ve Atlas kitâblarında tahrîr etdikleri üzre hakîr dahi eşkâl-i dünyâyı tahrîr etmeğe himmet-ınân-ı ihtiyârımla hâme-i zerfeşânım ele aldım.

Ve eyyâm-ı seyâhatimizde bu aktâr-ı arzda niçe niçe bin emkine-i garîbe ve âsâr-ı dehrden niçe kez hevâdis-i acîbe mânzur ve melhûzum olup gâ’ile-i nisyândan mürekkeb benî Âdem olmamız hasebiyle hâtırdan dûr ve belki esmâ-i eşya-yı meşhûr verâ-yı hicâb-ı hevlde mestûr olmaya, deyü ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl edüp seyr [ü] temâşâ etdiğimiz aktâr-ı alâyim-i sun‘-ı Hudâları ve ibret-nümâ binâları sebt ü zabt ve asirü'l-hıfz olan umûrları rıbka-i elfâz olmayup [13] mazmûnu üzre beyne beynehu elfâz-ı kadîm ile halka-i hâtıra rişte-i cân ile alâ-kadri'l-imkân akd-i sebt etmeğe başladım.

Âhirü'l-emr cemî‘i umur-ı mühimmât [u] levâzımâtımız âmâde edüp sekiz gulâmımız ve üç yâr-ı gâr refîkımız ve on beş re’s küheylân atlarımız ile bu hakîr-i fakîr-i pür-taksîr müsâfirîn-i berr ü bahr ve gâhî sakinîn-i kurâ ve şehr olmağiçün bu kemîne-i dîrîne bir gün zevrak-ı rûzigâr şitâba süvâr olup bâdbân-ı keştîyi küşâde kılup ınân-ı ihtiyâr ile deryâ üzre muvâfik eyyâm ile İslâmbol'dan Arz-ı Mukaddes hâki olan Üsküdar cânibine mün‘atıf ve râdet-i cevzi deryâdan ubûr etmeğe munsarıf olup hamd-i Hudâ âsân vech ile tokuz mîlde ibtidâ,

Menzil-i şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm-i Üsküdar ya‘nî Eskidâr *hemâhullâhu fi'l-leyl-i ve’n-nehâr*: Eski- **[Y 4a]** -dâr'dan galat Üsküdar derler, ammâ galat-ı meşhûr evlâdır. Mukaddemâ Sultân Murâd-ı Râbi‘ tahrîrinde mufassal tahrîr olunmuşdur.

El-faslu'l-evvel bin seksen iki Muharreminin on ikinci gün yevm-i Âşûrâ idi, Âsitâne-i sa‘âdet'den sa‘d sâ‘atde *alâ mâ-farazallâh* **edâ-i hac etmeğiçün Üsküdar'da azm-i râh-ı Mekke-i Mükerreme etdiğimiz menâzilleri ve kurâ ve kasabâtları ve şehr-i mu‘azzamların âsârları ve cümle ahvâlât [u] hâlâtları ile ayân u beyân eder**

Cenâb-ı Bârî yârî kılup sıhhat ü selâmet ile salimîn ü ganimîn yine vatân-ı aslîmiz olan mahmiye-i Kostantiniyye'ye vâsıl ede. Bu hakîr Evliyâyı *bi-hakk-ı evliyâ vü enbiyâ âmîn ve yâ Mu‘în bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*Evvelâ bu cild (---) müsevvedât bu yüzden tahrîr ve tastîr olur kim şehr-i Üsküdar'da üç gün meks edüp bir cem‘iyyet-i kübrâ ile Üsküdar'dan Bism-i ilâh ile cânib-i şarka müteveccih olup Kadıköy'ün ve Bostâncıbaşı cisrin iki sâ‘atde ubûr edüp iki sâ‘atde dahi,

Menzil-i karye-i Kartal: Yanko ibn Madyan asrında şehr-i azîm imiş Âl-i Emeviyyûn'dan Abdülmelik İslâmbol'u muhâsara etdükde bu şehri harâb etmişlerdir. Ba‘dehu Yıldırım Hânî'de Kartal Koca ve Ivaz Hoca ve Pendik Koca feth etdikleriyçün bu belîde Kartal Koca'ya ihsân olunup anıniçün Kartal derler. Mukaddemâ Bağdâd ve Basra ve Lahsa'ya giderken bu râhlar mufassal tahrîr olmuşdur. Andan iki sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Pendik: Muğlavî Pendik Koca feth etmeğile ol ismile müsemmâ leb-i deryâda gâyet ma‘mûr beldedir. Bu dahi mevsûfdur. Andan kalkup kâh leb-i deryâ kâh kûh-ı bâlâ işrâk-ı bârân-ı rahmet ile tîn-i anâ çekerek altı sâ‘atde,

Menzili kasaba-i Geğbizye: Sebeb-i tesmiyesi (---) (---) galatdır. Ebü'l-feth Sultân Mehemmed asrında emn-i tarîk olsun içün amâr olmuşdur. Mukaddemâ elli kerre ubûr olunup evsâfı

mufassal merkûmdur. Ammâ vâlî-i Mısır efendimiz bu şehirden ubûr edüp cümle askeri susuzlukdan bî-tâb u bî-mecâl kalup paşa-yı zîşân mâlından iki yüz kîse-i Rûmî masrûf edüp hasbeten lillâh bu şehir içre çârkûşe bir âb-ı hayât çeşme inşâ edüp âyende ve revendeyi şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhiyçün saky etdi. Bu hayrât-ı azîme bir pâdişâha ve bir vüzerâya müyesser olmadı. Ol uyûn-ı nev-binânın tâkları üzre müzehheb ve lâciver[d] hatt-ı celî ile mermer-i hâm üzre târîhi tahrîr olunmuşdur. Güfte-i Haylî Çelebi:

Hayliyâ dil-teşneler eyler nidâ târîh içün

Ayn-ı İbrâhîm'den kıl nûş mâ-i Zemzemi

Sene 1077

Ve bu şehir gâyet mürtefi‘ zemîn olmağile su gelmek muhâl olup şehrin şimâlinde bir hadenk menzili ba‘îd yerde bir çâh-ı mâ-i azîm hafr edüp **[Y 4b]** andan dollâblar ile atlar şeb [u] rûz çeküp şehir içre Zemzem-i İbrâhîm'in mahzenleri ile mâ-i zülâl leb-ber-leb olup cümle ibâdullâh andan def‘-i atşân edüp sâhibü'l-hayrât Ebülhayr Gâzî İbrâhîm Paşa ki sebeb-i sulh-i kal‘a-i Kandiye'dir ana hayr du‘âlar ederler. Ba‘dehu bu şehirden kalkup şarka iki sâ‘at gidüp,

Menzil-i İçme: [[(---) (---) (---)]] ve mastûrdur. Bundan keştîlere süvâr olup muvâfık eyyâm ile tokuz mîl İzmit [[(---) (---) (---)]] olup tarafına geçüp karşu tarafda,

Menzil-i kasaba-i Dil Herseği: Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân asrında [[(---) (---) (---)]] Vezîr Ahmed Paşa binâ etmeğile Hersek **[Q 3a] [P 3a]** ismiyle müsemmâ bir kasaba-i ra‘nâdır. Bin elli sekizde Dil İskelesi ve bu kasaba mevsûfdur. Lâkin hânedân sâhiblerinden Hâsodabaşı Sefer Ağa Hâtem-i Tay ve Câfer-i Bermekî ta‘âmı mebzûl sehâ sâhibi âdemdir. Andan cânib-i kıbleye Kırk Geçit nâm derbend-i calender içre kırk kerre Yalak deresin geçüp cân-ı azîzden bî-zâr olarak,

Evsâf-ı kal‘a-i Yalakâbâd: Sene (---) târîhinde Rûm keferesi destinden dest-i kahr ile bizzât Sultân Orhân ibn Osmân Hân fethidir, ma‘a Kara Mürsel Beğ ve ecdâdımız Ya‘kûb Ece Beğ. Bir vâsi‘ dere içre cânib-i erba‘ası havâleli çârkûşe Şeddâdî sengîn-bünyâd kal‘a Şeddâdî binâdır. İçinde ahâlî-i vilâyet koyunları kışlar, çoban yatağı ve harâmî durağı ve tüccâr duzağı yerdir. Etrâk tâ’ifesi bu kal‘aya Yalak deresi derler. Anı ubûr edüp yine dere ve depeler içre beş sâ‘atde,

Menzil karye-i Derbend: Ma-tekaddem cümle re‘âyâları kefereler idi. Hâlâ cümlesi İslâm ile müşerref olup cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf [u] müsellem ve müslim oldular. Altmış aded kiremitli evleri ve bir câmi‘i ve iki hânları var, ammâ gâyet ma‘mûr olacak bir cây-ı menâs yerdir. Andan yine kıbleye beş sâ‘at İzmit sancağı hudûdunda,

Karye-i Çığalı ve niçe ma‘mûr kurâlar dahi ubûr edüp İznik buhayresi kenârında giderek beş sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i İznik: Mukaddemâ bâlâda mufassaldır, ammâ bu mahalde ecdâdımız Ya‘kûb Ece Beğ câmi‘in ta‘mîr ü termîm edüp yigirmi bin akçe masrûf etdik. Bu mahalde hakîr cümle kârbân halkından münfek olup hakîr Bursa râhına teveccüh edüp İznik'den lodos cânibine Arnavud yaylağın aşup Selîm Hân-ı Evvel bürâderi Şehzâde Sultân Ahmed'i münhedim edüp şehîd etdüği mahaldir, anı ubûr edüp 5 sâ‘atde,

Kasaba-i Yenişehir: Gâzî Hudâvendigâr ya‘nî Bursa sancağı hükmünde yüz elli akçe şîrîn kazâdır. Nâhiyesi yüz elli kurâdır ve (---) hükmündedir. Şehri bir vâsi‘ öz içindedir. Tokuz mahalle

ve on iki mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i **[Y 5a]** kesîreye mâlik çârsû içinde (---) Paşa câmi‘i bir kubbe-i âlîli ve tarz-ı kadîm kurşum örtülü câmi‘-i rûşendir. Kıble kapusu üzre târîh:

Büniye bi-semti'l-ömri'l-ibtidâ,
Mütemmen aliyyen recâe'r-rızâ,

Nazarnâ ilâ beytihi rabba'l-halâkû,
Fekad verrahnâhu li-hayri'l-binâ.

Sene 914

Ve yedi mesâcid dahi var. Ve bu câmi‘in bir imâreti var. Âyende vü revendeye şeb [u] rûz ni‘meti mebzûldür. Ve iki mekteb-i sıbyânı ve yüz aded dükkânı ve bir kurşumlu hânı ve bezzâzistân gibi iki cânibi demir kapulu elli aded başka dükkânı ve bir medrese ve bir dârü'l-hadîsi, cümle bu hayrâtlar câmi‘ sâhibi Gâzî (---) Paşa'nındır. Bu imâretler serâpâ rusâs örtülüdür. Hayli mesâfe-i ba‘îdeden gömgök kurşum örtülü görünür bir şehirdir. Hân-ı azîmi kal‘a misâldir. Ve câmi‘ hareminde dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyendir. Ve Paşa esvâkından gayri şehir içinde olan çârsû içre serâpâ dıraht-ı azîmeler ile bir hıyâbân çârsûdur kim her köşesi gölgelikdir. Ve üç hammâmdır. İkisi Lala Hüseyin Paşa'nındır. Biri Sultân Postinpus Baba hazretlerinindir. Ve bu şehir cümle bin üç yüz kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır. Ve bâğı ve bâğçesi cihânı dutmuşdur. Ve âb [u] hevâsı ve sahrâ-yı mezra‘aları ve fezâsı latîf Türkistân şehirlerinden bir müzeyyen şehirdir.

Ziyâret-i sâhib-i tarîk-ı Âl-i Abâ eş-Şeyh Hazret-i Postinpus Baba: Horasân erenlerinden ulu sultândır.

Ve Bursa yolunda şehrin hâricinde Kılıç Dede ve İmâm Dede ve Postin Baba âsitânesinde Orhân Gâzî oğlu Şehzâde (---) medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve şehir a‘yânından Deli Hüseyin Paşa'nın kethudâsı Abraş Köse Velî Paşa bu şehirlidir. Engürü sancağı kendüye ihsân olunup sıla-i rahm etmeğe geldükde bu şehirde müşerref olup bir at ve üç top hünkârî lâ‘lgûn sof ve kırk guruş ihsân eyledi.

Ve Emîr Hasan oğlu Seyyid Çelebi bunlar ile vedâlaşup bu şehirden lodos cânibine düz sahrâlar içre bâğlı ve bâğçeli âbâdân kurâlar ubûr ederek 4 sâ‘atde,

Karye-i Domboz: Bursa nâhiyesidir. Yüz elli hâneli ve bir câmi‘li ve kiraz bâğçeli kurâdır. Andan yine Bursa sahrâsı içre 3 sâ‘atde,

Kal‘a-i Kestel: Sene 752 târîhinde Orhân Gâzî fethidir. Bir mürtefi‘ püşte üzre bir küçük vîrân kal‘adır. Ammâ hâlâ hâss-ı hümâyûndan ifrâz olunup Vanî Efendi'ye hâs ihsân olunup kal‘ası ve sarâylar ve câmi‘ ve medrese ve tekye ve dükkânlar binâ olunup ma‘mûr kasaba oldu. Ve haftada bir kerre bâzâr durmak fermân olunup cem‘iyyet-i kübrâ olur. Anı ubûr edüp yine lodos cânibine 2 sâ‘atde,

Şehr-i azîm ve pâyitaht-ı kadîm mahmiyye-i Bursa

Mâ-tekaddem sene 1051 **[Y 5b]** târîhinde mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ şimdi Yeşil İmâret'de Zeynelâbidîn Ağa'nın hânesinde mihmân olup Bursa mollâsı Altıparmak Efendi'den yüz guruş ve bir çuka ve kumâş ve altı çift harîr yasdıklar ihsân etdi. Ve Mağnisalı Mustafâ Ağazâde'nin hazînedârı Süleymân Çelebi'den dahi zî-kıymet mihaddeler ihsân olup bir hafta Bursa'da zevk [u] safâ edüp [[(---) (---) (---) (---) (---)]] cümle yârân-ı bâ-safâ ile vedâlaşup Bursa'dan nakledüp Kaplıkaya

deresi nâm mahalle gelüp mahalde (---) (---) Hazret-i Sultân Emîr'i yine ziyâret-i vedâ‘ **[Q 3b] [P 3b]** edüp Kaplıkaya deresi Keşiş dağından nüzûl edüp Bursa sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Nîlûfer'e mahlût olur. Ve buna karîb nehr-i Delice dahi cebel-i Ruhbân'dan tulû‘ edüp bu dahi ayn-i Nîlûfer'e munsabb olur.

Andan Ulucaklı beli nâm mahûf u muhâtara derbendi selâmetle ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Kasaba-i Aksu: Bursa nâhiyesidir. Cebel-i Ruhbân'ın cânib-i şarkı nihâyetinde bir dere ve depeli yerde dâmen-i cebelde yüz kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli evlerdir. Ve Eynegöl kazâsı subaşılığıdır. Amâristânı nehr-i Aksu'yun iki tarafına vâki‘ olmuş kasabacıkdır. Cümle üç mihrâbdır. Ve bir küçük câmi‘i var, kapusu üzre [14] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve bir hammâmı ve on dükkânları vardır. Ve mezkûr Aksu cebel-i Papas'dan tulû‘ edüp bu dahi nehr-i Nîlûfer'e karışır. Bu şehirden yine cânib-i şarka gidüp Kadîmî Bel ta‘bîr etdikleri harâmîlerin kemîngâh yerlerin ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Eynegöl

Sene (---) târîhinde Rûm keferesi elinden Sultân Osmâncık fethidir. Bursa sancağında paşa hâssı voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâ-yı âlîdir. Altmış altı kurâ nâhiyesi vardır. Ve şehri bir ulu öz içinde bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr u müzeyyen Türk halkı kasabasıdır. Ammâ gâyet ganîmet şehirdir. Ve halkı garîb-dostdur. Herkes ile hüsn-i ülfetleri ile meşhûr olmuşlardır.

Ve cümle şehri üç mahalle ve bin kiremit örtülü mükellef ü müzeyyen hâne-i kadîmlerdir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde İshâk Paşa câmi‘i binâ-yı azîmdir. Ve medrese-i İshâk Paşa beyne'l-ulemâ meşhûr-ı âfâk medresedir. Ve bir mükellef hânı ve bir hoş-havâ hammâmı cümle İshâk Paşanın ve kurşum örtülü ma‘mûr imâretlerdir.

Ve bir câmi‘ dahi kâr-ı kadîm mâbedhâne-i azîm Yıldırım Hân câmi‘i kiremit ile mastûrdur, kur[şu]mlu değildir, ammâ aceb ruhâniyetli du‘â müstecâb olacak câmi‘dir. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ zevâvîlerdir.

Ve iki medrese dahi ve iki tekye ve üç mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân ve yedi **[Y 6a]** çeşme-i âb-ı hayvân ve bir hammâm-ı Yıldırım Hân dahi vardır.

Ve yüz elli dükkânları var. Ve haftada bir bu şehir içre etrâf kurâlardan niçe bin âdem cem‘ olup bâzâr-ı azîm durup bey‘ ü şirâlar olup her metâ‘ bulunur.

Ve bu şehir Eynegöl sahrâsının tâ vasatında bir mürtefi‘ yerde olmak ile âb [u] hevâsı latîf olduğundan la‘lgûn yanaklı mahbûbesi olur, derler.

Ve Eynegöl ismi ezîne günden me’hûz bir isimdir kim bu şehir ibtidâ feth oldukda ezîne günü imiş ya‘nî cum‘a imiş. Anıniçün ezîne gününden galat kavm-i Etrâk hurûf-ı zâ'yı hazf edüp tahfîf-i kelâm ile Eynegöl derler. Ve hâlâ bu diyârlarda câmi‘lere eyne tamı ya‘nî cum‘a câmi‘i demek olur. Ve göl kenârında ibtidâ cum‘a edâ olunduğıyçün Eynegöl derler. Gölü gâhîce yâbis olur.

Ve bu şehrin memdûhatından hâs ve beyâz ekmeği ve câmûs kaymağı meşhûrdur.

Ve bu şehrin yıldız cânibine Bursa Yenişehiri kim balâda tahrîr olunmuşdur, beş sâ‘at yerdir. Ve kasaba-i Bilecik bu şehrin şark tarafına Kurşumlu dağlarının Ahi Baba yolundan 9 sâ‘at yerdir. Mezkûr kasabalara varınca bu mabeynde olan dağ ve taş, sahrâ ve bayır ve kaş ma‘mûr [u] âbâdân nevâhî kurâlarıdır. Cümle Etrâk kavmi sâkinlerdir. Gâfil gitmemek gerek, zîrâ aşkıyâsı bir şikâr alup Keşiş dağında karâr edüp ruhbân olur.

Ziyâret-i Eynegöl: Evvelâ Kâsım Baba Sultân ve Sirâceddîn Baba. Ve İshâk Paşa Sultân mazınne-i kirâmdan mücâhidün fî-sebîlillâh gâzî vezîr imiş. Câmi‘inin mihrâbı önünde taşdan bir gûne maksûre-misâl binâ olunmuş, anın içinde medfûndur ve ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ekseriyyâ

masrû‘ kişiler ziyâret ederler, bi-emrillâh şifâ bulur.

Ve Ahi Yûsuf Baba Sultân. Ve cenûba nîm sâ‘at karîb Yeğen Gâzî Sultân, bir azîm âsitânede âsûdedir, ziyâretgâh-ı emr-i azîm sultândır. *Kaddesenallâhu bi-sırrihi’l-azîz.*

Ba‘dehu bu şehir a‘yânından Koca İmâm Efendi ve oğlu ve Celeb Alî Ağa ile vedâlaşup ve Türkistân olmağile refîkler alup kıble tarafına Hammâmlı karyesi boğazı tarafına nîm sâ‘at gidüp ve nehr-i Ilıca'yı atlar ile ubûr etdik. Bu nehir dahi Keşiş dağından hurûc edüp Nîlûfer nehr[i] ile Kapudağı kurbunda Rûm bahrine munsabb olur.

Bir nehr-i sağîr dahi Hammâmlı dağlarından ve Kurşumlu cibâllerinden cem‘ olup cereyân ederek Bursa sahrâsında nehr-i Nîlûfer'e mahlût olur âb-ı hayâtdır. Bu nehirleri ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Zâl Derbendi: Eynegöl nâhiyesi kurâlarından yüz evli ma‘mûr Etrâk beledidir. Ve gâyet derbend ağzında olmak ile cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf [u] müsellem bir alay müsellimlerdir. Bundan iki Pamukçu Etrâki refîkler alup **[Y 6b]** ale's-sabâh azm-i râh ederek Domalic dağı nâm derbend-i calendere mütevekkilen alellâh deyüp sarp çengelistân ve hıyâbân içre girdikde bize refîk olan Etrâkler "Yollar emînlikdir ve bu şâhrâhdan gayri sağa ve sola sapar yol yokdur, varın sıhhat ile" deyüp ormanlık içine girüp gâyib oldular.

Sergüzeşt-i men: Hakîr dahi Hudâ'ya sığınup vakt-i seherde dağlar aşup gitdik. Öyle göründü (---) (---) bir dağdır kim dağ dağ üstüne bâğ-ı koyağdır. Cümle huddâmlarıma ve refîklerime "Cümleniz âletleriniz ile âmâde olun" deyü tenbîh edüp kendü âlemimde at üzre evrâd-ı şerîfem okuyarak ol kûhistân içre iki sâ‘atde **[Q 4a] [P 4a]** ol cebel-i bülendin nısfına urûc etdükde şiddet-i hâr kemâlinde ve hevâ letâfetinde, ammâ sağ tarafımızda berk-i dırahtân üzre yağmur nâzil olmağa başladı. Ammâ gayri cânibde bir katre yağmur alâmeti yok. Hevâya nazar edüp anı gördük, eflâke ser çekmiş bir dıraht-ı müntehânın tâ zirve-i a‘lâsında bir dal üzre bir âdem oturup cânib-i erba‘asına âyende vü revende içün nigerân eder. Meğer fakîr herîfin ağaç başında başına yesteh-i bârân-zede ve teşelşül edeceği gelüp ağaç başından tebevvül edüp dırahtların yaprakları üzre nâzil oldukda biz anı yağmur zann etdik. Garîb herîfin bizden aslâ haberi yok. Akl-ı kâsırımız üzere bildik kim bu harâmîlerin dîdebânıdır. Ba‘zı huddâmlarımız,

"Şuna bir eyi kurşum uralım" dediler. Hakîr destûr vermeyüp cebel-i müntehânın zirvesine urûc etmeğe himmet eyleyüp cümle silâhlarımıza mukayyed olup beş atlı ile hakîr gerüye kalup beş gulâmımla iki seyishâneyi talî‘a etdim.

Ve bir mesâfe-i ba‘îde mezkûr herîfin dırahtı dibinden hayli gidince hemân herîf şecer-i müntehâ başından,

"Bire Habîb, bire Budak ne uyursunuz. Hey melâmetler işte gerisi ve ilerisi yok. Bir pişmiş helvâ gitdi. Alatlan, bire şunlara erin" deyü feryâd etdi. Cümlemiz bu feryâdı istimâ‘ edüp hâzır-bâş olup,

"Seyishâneyi ileri sürün, bize bakman" deyüp altı atlı âmâde bir yere gelüp cânib-i erba‘amızı tecessüs ederek cebele urûc etmeğe başladık. Gulâmımın biri eydir:

"Ağa, gerüden bir siyâh atlı ve eli mızraklı, boğazında kara poşulu bir âdem sol cânibimizin alt yanında yokuş yukaru atına sıklet edüp gelür" dedikde hakîr aslâ akîbime nazar etmeyüp revâne olmadayız. Tâ ki mezkûr atlı alt yanımıza berâber geldikde hemân hakîr yüzün aşağı gıjlayarak üzerine berk-i hâtif gibi at sürüp:

"Uğurlar ola şehbâzım, sabâhü'l-hayr ola. Böyle segirdüp nereye gidersin?" deyü yanına vardım. Benim at sürdüğüm ve belimde ve eğer hânesinde kol tüfenglerin görünce aslâ el kaldırmayup âlem-i hayretde kalup **[Y 7a]** eydir:

"Şu ileride Pamukçulu derler bir köyde alacağım vardır, ana giderim" dedikde hemân hakîr at sıçradup atının dizginin elime alup herîfi gûyâ yedeğe alup at başı berâber oldukda, "Koyver dizgini" dedi, ammâ herîfin reng-i rûyına nazar etdim, zerd-rû olup bî-cân oldu. Bildim ki buna gâlib oldum. Hakîr eyitdim:

"Şehbâzım, biz dahi Pamukçuluya gideriz. Bile yoldaş olup söyleşerek gidelim" dedim.

"Ve şu ileride dağ başındaki ayazma suyu kenârında kahve pişirelim, anda tahte'l-futûr yiyelim" dedim.

"Ey imdi, eyle olsun, koyver atımın dizginin" dedi.

Hemân hakîr atımın dizginin anın tarafına bırağır şekilli olup,

"Sen de benim dizginim eline al. Ne olsa gerek, seninle selâm sabâh yoldaşı olduk" deyü cevâb etdim.

Bir kaç kerre "Dizginim koyver" deyü ibrâm [u] ilhâh etdi. Aslâ vücûd vermeyüp licâmın elden komadım. Gördüm berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp ayakları rikâbında takır takır öter. Bu hâl üzre yokuş yukaru giderken hikmet-i Hudâ herîfin elindeki Bağdâd kargısı mızrağı bir ağaca ilişüp düşdü.

Hemân gulâmıma "Al şu mızrağı" deyince kendi dahi atdan aşağı enüp mızrağı gulâmım atından enmeden eğer boşaldup alup benim sağ cânibime geldi. Herîf-i gâfil piyâde kalup atını licâmından keşân-ber-keşân çeküp gulâmımın birine verdim.

Herîf piyâde dağ içre dâğ-ı derûniyle kalup biz ileri at sürüp bir sâ‘at ileri gitdik. Biz dahi tamâm Domalic dağının tâ zirve-i a‘lâsına vardık. Anı gördük ileriden bir azîm kârbân gelür. Ahâlîsi bizi görünce alarka,

"Bire vur ha ve bire tut ha" deyü hayli feryâd etdiler. Biz dahi altı kişi ileri varup bunlar ile ihtilât edüp,

"Ne cânibden gelirsiz?" deyü su’âl etdim.

"Vallâhi dünkü gün Kütâhiyye'den çıkdık, Bursa'ya gideriz."

"Yollar nicedir?" dedim.

"Vallâhi pek ihtirâz üzre olun. İşte bizim şu sol cânibimizdeki altı atlı bizi güdüp giderler. Bilmem dahi yoldaşları var mıdır? Hele ol altı atlıdan pek hazer eylen. İlerideki seyishâneler sizin midir?"

"Bizimdir" deyüp bunları geçince hemân mezkûr altı atlıya at bırağup, "Es-selâmü aleyküm" dedim, aslâ selâmımız almadılar. Bir çalık yüzlü ve kör gözlü ve levendâne sözlü herîf,

"Nereden gelirsin?" dedi.

"Bursa'dan gelüp Kütâhiyye harâc ağası efendimiz gerüde yüz atlı ile işte geliyorlar. Kütâhiyye'ye gidüp harâc cem‘ etsek gerek. Eğer kapuya yapışmak muradınızsa varın, ağaya intisâb edin ve anlara haber edin. Biz şurada bınar başında kahve pişiririz. Gerüden tiz gelsinler. Haber eylen" dedim. Hemân biri eydir:

"İleride giden seyishâneler ağanın mıdır?" dedi. "Belî ağanındır" dedim. Anlar yine kârbânın ardına düşüp gidince **[Y 7b]** bildim ki atını aldığımız yiğit bunlara gidüp haber etse gerek idi. Şimdi piyâde bunlara râst gelüp hâlini i‘lâm edince bunlar ardımıza elbette düşerler, deyü biz dahi at boynuna düşüp ale'l-acele deyince andan Domalic dağından yüzün aşağı seğirderek aslâ seyishânelere vâsıl olmadık. Anı gördük iki bir katırlı âdem ve iki merkebli avret ve iki piyâde merd **[Q 4b] [P 4b]** âdemlere râst gelüp seyishâneleri su’âl etdik.

"Hânda sizi beklerler" deyü cevâb etdiler. Hemân sâ‘at anları gerü dönderdim.

"Kande gidersin, harâmî var" dedim. Anlar bizimle dönüp hamd-i Hudâ tokuz sâ‘atde kâmil,

Menzil-i karye-i Hân-ı Çukurca: Ammâ bu cây-i menâsa huddâmlarımıza vâsıl oldukda cânımız

halâs etdik. Zîra bu Domalic dağı Rûm ve Arab ve Acem'de meşhûr-ı âfâk cebel-i müntehâdır. Tâ zirve-i a‘lâsına tokuz sâ‘atde urûc olunur. Harâmîler dağı ve rehzenler yatağı ve âsîler durağı bir dağ-ı bî-emândır. Tâ zirvesi ebrler içindedir. Hevâ küşâde olunca cenûb tarafında şehr-i Mihalic ve Erdek kasabası ve Abilyond ve Biga kasabaları nümâyândır. Cenûb tarafında iki konak Kütâhiyye ve cânib-i şarkîsinde Bilecik kasabası nümâyân böyle bir cebeli bî-emândır. Hamd-i Hudâ selâmetle Çukurca Hânı'na düşüp cümle kurâ halkı ensesindeki yaylağa çıkmışlar.

Hemân Çukurca çukurunda karâr etmeyüp vakt-i gurûba dek yaylağa çıkup cümle yaylaya çıkan halkın ortasına çadırımız kurup meks edüp savt-ı a‘lâ ile mağrib ezânın tilâvet edüp cemâ‘at-i kesîre ile namâzı edâ edüp cümle yayla halkı bizden hazz edüp me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız belağan mâ-belağ verdiler. Ol gece anlar ile cân sohbeti edüp serencâmımız bunlara nakl etdükde anlar dahi "Eyi cân halâs etmişsiz" deyü hamd etdiler.

Bu mezkûr Çukurca Hânı Bursa sancağında Domalic kazâsı nâhiyesi kurâlarından bir müselmân karyesidir. Elli aded tahtadan mebnî sandûka-misâl yine tahta örtülü evlerdir. Bir ak kayalı cebelin dâmeninde bâğsız ve bâğçesiz yerdir. Bir câmi‘i ve üç aded kiremit örtülü kârgîr binâ hânları mâbeyninde bir âb-ı hayât kaynak suyu var. Ve ol mahalde bir çemenzâr yerde bir azîm dıraht-ı müntehâ var, temâşâgâhdır. Bu Çukurca Hânı yaylağından kalkup ahâlî-i Çukurca bize elli pür-silâh şehbâz refîkler verüp yine cânib-i kıbleye çemenzâr yollar aşup nîm sâ‘atde,

Karye-i Selîm Baba: Çukurca kazâsı karyesindendir. Bir bayır eteğinde yigirmi evli bir bâğsız ve bâğçesiz küçük müselmân köyüdür. Ammâ azîm sun‘-ı Hudâ dıraht-ı müntehâlar altında âb-ı hayâtdan nişân verir kaynak uyûnları vardır kim diller ile ta‘bîr olunmaz bir çemenzâr yerdir. Bâğları bu mahalden aşağı bir dere içre vâki‘ olmuşdur. Bu karye **[Y 8a]** içre,

Ziyâret ber tâliban-ı tarîk-ı îşân ve sârbân-ı rahîk-ı irfân Hazret-i Selîm Dede Sultân: Fukarâ-yı Karaca Ahmed Sultân erenlerindendir. Niçe keşf [ü] kerâmâtları zâhir ve bedîdâr olmuşdur. Bir çemenzâr yerde karyeden taşra bir tekye-i âbâdân içre bir kubbe-i âlîde âsûde ulu sultândır. Mübârek ser-i sa‘âdetlerinde Abbâsî imâmeleri ve cânib-i erba‘asında çerâğlar ve şem‘dânlar ve alemler ile müzeyyendir. Ve taşra haremi etrâfında matbah ve fukarâ hücreleri ile ârâste bir âbâdân tekyedir. Cümle fukarâları yaylaya göçüp cemî‘i matbah âlâtlarından bakır âvânîlerin hâli üzre bırağup ve niçe zî-kıymet hâlîçe ve gayri eşyâları hâli üzre koyup gitmişler. Aslâ bir ferd-i âferîde vaz‘-ı yed edemez ulu sultân tekyesidir. Hamd-i Bîçûn bu sultânı ziyâret edüp ve bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp andan kalkup cânib-i cenûba 6 sâ‘at ma‘mûr kurâlar ubûr edüp

Evsâf-ı kal‘a-i şehr-i Hargûş ya‘nî Tavşanlı şehri

Sene 783 târîhinde Germiyanoğlu fethidir. Ba‘dehu Germiyanoğlu kızın Şehzâde Bâyezîd ibn Mehemmed Hân'a menkûhalığa verdikde bu kal‘ayı duhter-i pâkîze-ahter ile pîşkeş-i sûr içün Âl-i Osmân'a miftâhların teslîm etdi.

Kütâhiyye hudûdunda yüz elli akçe kazâdır ve yetmiş pâre kurâdır. Ve hâkimi paşanın tarafından hâss-ı hümâyûn hâkimidir. Kal‘ası, iç el olmak ile dizdârı ve neferâtları yokdur, ammâ Rûm keferesi binâsı gâyet metîn ve kârgîr binâdır. Ve şehir bu kal‘a dâmeninde bâğ u bâğçeli enhâr-ı uyûnları cârî hevâdâr şehirdir. Ve deşt-i sahrâlarında ve hıyâbân kurâsında tavşanı bî-had olmağile Tavşanlı nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir ma‘mûr kasabadır.

Altı mahalle ve sekiz mihrâbdır. Cümleden çârsû içre (---) câmi‘i ma‘mûrdur. Hânları ve hammâmları ve mekteb-i sıbyânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır, ammâ bezzâzistânı ve imâreti ve medreseleri yokdur.

Ve memdûhatından Tavşanlı ağdası, çam kutular ile ba‘zı vilâyetlere taşınır baldan lezîz taş gibi pek bekmezdir. Cemî‘i halkının kârı bu ağdadır. Ve ekseriyyâ halkı bâğdadır. Hattâ Simav şehrinden ve Demirci şehrinden niçe bin katır ve deve yükü üzüm kurusu bu şehr-i Tavşanlı'ya getirüp bekmez ederler. Hikmet-i Hudâ gayri diyârda da bâğlar çokdur, ammâ bu Tavşanlı şehrinin dibsi gibi ağda edemezler. Âb [u] hevâsının mı yâhûd bir ulu sultânın nefesi te’sîri mi lezîz ağdası olur. Andan kalkup yokuş aşağı şark cânibine gidüp düz sahrâlar içre çamlı dağlar ve mahsûllü kurâlâr güzer ederek sekiz sâ‘atde,

Karye-i menzil-i [[(---): (---) (---) (---)]] Toprak örtülü müselmân köyüdür, ze‘âmetdir. Bir câmi‘i ve bir hammâmı vardır. Andan dahi öte geçüp,

Karye-i eş-Şeyh Ömer: Yetmiş aded toprak örtülü hâneler **[Y 8b]** ve bir câmi‘li müselmân köyüdür ve büyük ze‘âmetdir. Yol üzre bir kubbe-i âlîde **[Q 5a] [P 5a]** eş-Şeyh Ömer hazretleri medfûndur. Bu karyenin cümle dağları ve bâğları beyâz topraklı karyedir.

Andan cânib-i şarka Kütâhiyye sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Felendi her yerinden atlı ve piyâde âdem ubûr eder, ammâ tuğyânında fîl-i mahmûdî ubûr edemez, gemilere muhtâcdır. Karahisâr-ı Sâhib tarafında Yoncalı nâm dağlardan cem‘ olup nehr-i Küti'ye mahlût olur. Mezkûr nehr-i Küti dahi Firav dağlarından gelüp ikisi bir olup Eskişehir altında nehr-i Sakarya'ya mahlût olurlar. Sakarya nehri dahi İzmid'in ağaç deryâsı içinden ubûr edüp Kocaeli sancağı hudûdunda İrve nâm kasaba kurbunda Karadeniz'e munsabb olup azîm nehr-i âsîdir. Ba‘dehu hakîr bu Kütâhiyye sahrâsı içre nehr-i Felendi'yi atlarımız ile ubûr edüp yine sahrâ içre cümle 2 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Germiyan ve dâr-ı bahâdırân ya‘nî kal‘a-i gevher-nigîn ve sedd-i metîn eyâlet-i taht-ı Anatolu kal‘a-i Kütâhiyye

Sene 715 târîhinde Rûm keferesi destinden Germiyan pâdişâhlardan Şâh Ya‘kûb hilâfetde iken feth etmişdir. Be-dest-i Vezîr Lala Hezârdînâr. Hızırlık dağında hezâr dînâr ile medfûndur. Hakîkatü'l-hâl âsûde olduğu kubbesine bin altun gitmişdir ve ba‘de'l-mevt hazînesinde bin altunu bulunmuşdur. Ve yine bir âdeme ihsân in‘âm etse bin altun verirmiş. Tafsîle muhtâc hikâyeti var ulu sultân-ı Rûm'dur. Ve Anatolu'yu ba‘dehu Osmâncık feth edüp bu şehre dahi mâlik olmuşdur. Hâlâ yine Anatolu eyâletinin tahtıdır, vezâretdir. Taraf-ı pâdişâhîden kânûn üzre vezîrinin hâss-ı hümâyûnu on kerre yüz bin akçedir. Mısır ve Bağdâd ve Budin vezîrlerinden mâ‘adâ cümle vüzerâların üzerine tasaddur eder. Âl-i Osmân Anatolu cânibinde bir yere sefer etse bu Kütâhiyye vezîri eyâleti ile talî‘a-i asker olup çarkacı olur.

Ve eyâletinde cümle on dörd sancakdır. Evvelâ tahtı olan Kütâhiyye sancağı ve Sarhan sancağı ve Aydın sancağı ve Kastamonu sancağı ve Bursa sancağı ve Bolu sancağı ve livâ-yı Menteşe ve livâ-yı Ankara ve Karahisâr-ı Sâhib ve Teke sancağı ve Kânkırı sancağı ve Hamîd sancağı ve Sultânönü ve Karasi sancağı, cümle sancakları bunlardır. Bunlardan mâ‘adâ eyâletinde dörd müsellem beğleri vardır. Anlar dahi kırkar ve ellişer ma‘mûr kurâlara mâliklerdir. Salb [u] siyâset ve cürm [ü] cinâyetleri kendülere tefvîz olunmuş ze‘âmet beğleridir. Hîn-i gazâda tablları ve tuğları yokdur.

Ve bu beğlerden mâ‘adâ yine eyâlet-i Anatolu'da Dergâh-ı âlî yeniçeri ocağından on bir yaya beğleri vardır. Her biri birer şehre hâkimdir. Cümleden serçeşme baş yaya beği Mudurnu şehri sâhibidir. Maktû‘u'l-kalem **[Y 9a]** ve mefrûzü'l-kadem hâkimlerdir. Zîr-i hükûmetlerinde cümle iki yüz yigirmi pâre âbâdân kurâlara mutasarrıflardır.

Ve bu eyâletde defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı vardır. Bunlar dahi kânûn üzre cümle yüz yetmiş pâre amâr olmuş kurâlara mâliklerdir. Ve hâss-ı

hümâyûndan ifrâz olunmuş evkâf kurâları ve sultân hâsları cümle üç yüz pâre kurâdır.

Ve bu eyâletde cümle erbâb-ı zü'amâ 294 neferdir. Ve kılıç tîmâr 4589 neferdir. Ve bu tâ'ifeler kânûn üzre cebelileri ile hîn-i ma'rekede, alaybeğleri ve çeribaşıları ve yüzbaşıları ile cümle on üç bin sekiz yüz pür-silâh asker-i deryâ-misâl olur. Ve üç bin asker dahi paşa askeri ve yaya beğleri ve müsellem ze'âmet sâhiblerinin askerleri ile bunlar dahi cümle yigirmi bin bahâdır ve dilâver ve müsellah asker olur. Cümle eyâleti askeriyle eli berâtlı kırk bin asker olur.

Ve eyâlet-i azîm vilâyetdir. Şimâl tarafi Trabuzan ile ve Sivas eyâleti ile müşâdır. Şark cânibi dahi Sivas'dır ve eyâlet-i Karamân'dır. Garb ve cenûb cânibleri bahr-i Rûm'dur.

Ve şehr-i Kütâhiyye beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir, ammâ şerîf değildir. Müddeteyni on kîse hâsıl olur. Tokuz nâhiyesi vardır. Cümle (---) kurâdır. Ve bu mollânın zîr-i destinde ve sancağ-ı Kütâhiyye'de cümle yigirmi dörd kazâdır kim inşâallâh mahallinde birer birer tafsîl üzre tahrîr olunur. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve subaşısı vardır.

Ve kal'ası bir mâvî ve lâ'lgûn bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes Şeddâdî sengîn binâ bir kal'a-i zîbâ-yı metîn hakkâ ki gevher-nigîndir. Bu kal'ayı gördüğümüzde ba'zı yârânlar nâmın su'âl etdiklerinde bi'l-bedâhe bu gûne târîh demişizdir:

Evliyâya ism-i resmin sordular târîh içün,
İsmine dedi bu şeydâ kal'a-i gevher-nigîn.

Sene 1082

Hakkâ ki bir püşte üzre yüzük kaşı gibi taşı durur bir kal'a-i üstüvardır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi aşağı kal'a ile cümle üç bin adımdır. Ve cânib-i erba'ası yalçın kaya üzredir. Etrâfında handakı yokdur. Zîra Kahkahâ-vâr gayyâ kayaları misâl uçurum kayalardır. Âdem aşağıda olanı fark edemez. Ammâ mezkûr aşağı yeni kal'a eski kal'anın şimâlî tarafı altında alçak tarafına düşmüşdür kalmışdır yerdedir. Sene 842 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed **[Q 5b] [P 5b]** zamîme edüp binâ etmişdir. Şehrin alçak yerinde vâki' olmağile yüz arşın mikdârı kesme kaya handakı vardır.

Bu kal'a-i cedîdin sebeb-i binâsı oldur kim bu kaya yerinde bir yalçın kaya altında bir değirmen yürüdür bir âb-ı hayât su kaynayup çıkar. Hîn-i muhâsarada düşman ol **[Y 9b]** suyu zabt edüp ahâlî-i kal'a susuzlukdan muztarib-hâl olmasınlar içün bu uyûn-ı zülâli kal'a içine almak içün bu kal'a binâ olunmuşdur. Hâlâ yine yukaru kal'adan bu suya enilir yollar vardır.

Ve bu yeni kal'anın kulleleri ile cümle yetmiş kulledir. Ve her kulle mâbeyni ikişer kulaçdır. Birbirine gâyet karîb kullelerdir. Ve gâyet metîn binâ-yı kadîmdir.

Ve cümle üç kapudur. Biri şarka nâzır, aşağı çârsûya nüzûl olunur üç kat demir kapudur. Bu kapunun taşrasının iki tarafında beyâz mermerlerden mehîb arslan sûretleri vardır. Bu kapu önünde dîdebânlar soffalarından cümle aşağı şehr-i azîm nümâyândır. Ve bir kapu dahi cânib-i cenûba Sultân bâğı tarafına mekşufdur ve gâyet metîndir. Ve bir bâbı dahi aşağı yeni kal'aya enilir. Bu dahi şarka nâzırdır.

Ve iç kal'a bu kal'anın cenûb tarafı nihâyetinde çâr-kûşe bir kal'acıkdır. Dâ'iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve cânib-i şarka nâzır bir küçük kapusu vardır. Zamân-ı kadîmde bu kapunun tahta kanatları yüzüne câmûs derisi kaplamışlar. Demir kapu değildir. Ve bu kapunun iç yüzünde iki su sarnıçları vardır. Ve bir mescid ve dizdâr ve imâm ve mü'ezzin ve kethudâ hânesi ve iki buğday anbârı ile cümle sekiz hânedir. Bunlardan gayri âsâr-ı binâlar yokdur. Ve gâyetü'l-gâye bâlâ iç

kal‘adır.

Ammâ taşra kal‘ada Germiyanoğlu câmi‘i ve yetmiş aded toprak örtülü neferât evleridir. Ve bir mescid ve bir âb-ı hayât çeşmesi var. Hikmet bu kim böyle cebel-i âlî üzre aynü'l-hayât çeşmesâr vardır. Ve aşağı yeni hisârda yigirmi kadar toprak örtülü evlerdir. Ve bir tahta minâreli mescidi var.

Ve bu kal‘a içinden cereyân eden âb-ı hayât kal‘a içindeki ve aşağı şehir içindeki değirmenlere gider. Ve mâ-tekaddemden berü aşağı şehirli kassâblardan koyun ciğeri alamazlar. Cümle kal‘alı alır. Ellerinde selef pâdişâhlarından hatları var. Aşağı şehirliyle kal‘alı mabeyinlerinde ciğer içün azîm gavgâ olur. Hâlâ darb-ı mesel olmuşdur kim, gavgâ ciğer içündür, derler, ammâ gâyet ganîmet şehr-i rahmetdir.

Ve bu kal‘a evlerinin yüzleri cümle şimâl cânibinde Küti sahrâsına nâzır hevâdar ve cihân-nümâ beyt-i ra‘nâlardır. Ve aşağı şehr-i kebîr bu kal‘anın şarkı ve şimâli ve yıldız rûzgârları tarafında vâki‘ olmuşdur. Sultânbâğı semtleri dere içine ve Yeni mahalle kal‘anın garb cânibi altına ve Zereğen mahallesi düz sahrâya vâki‘ olmuş bu gûne mahalle-i âbâdândır.

Ve bu kal‘aya cebel-i Hızırlık havâledir, ammâ aslâ andan zarar isâbet etmezdir. İç kal‘anın topları Hızırlık'da kuş kondurmaz. Mâbeyinleri top menzilinden ziyâde **[Y 10a]** mesâfe-i ba‘îdedir.

Ve aşağı varoş-ı azîm cümle 34 mahalledir. Evvelâ mahalle-i Sarây ve mahalle-i Gökçemen ve mahalle-i Böğürcük ve mahalle-i Şaraküsdü ve Orta mahalle ve Lâle mahallesi ve Ahi Erbasan mahallesi ve Ahi Mustafâ mahallesi ve mahalle-i Kâncık ve mahalle-i Börekçiler ve Sultânbâğı mahallesi ve mahalle-i Bezciler ve Efendi yolu mahallesi ve Kadı Şeyh mahallesi ve Cemâleddîn mahallesi ve Çukur mahalle ve Analıca mahallesi ve Balıklı mahallesi ve Buladın mahallesi ve Servi mahallesi ve Meydân mahallesi ve Hacı İbrâhîm mahallesi ve İsak Fakı ya‘nî İshâk Fakîh mahallesi ve Ma‘rûf mahallesi ve Dibik (?) mahallesi ve Hüseyin Paşa mahallesi ve Yeni mahalle ve Çerçi Süleymân mahallesi ve Ahi Evran mahallesi ve Mûmcular mahallesi ve Ahi İzzeddîn mahallesi ve Pîrler mahallesi ve câ-be-câ kefereler mahallesi.

Bu merkûm olunan otuz dörd aded mahallâtlar ile bu şehr-i mu‘azzam mâl-â-mâl bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistân bostânlı ve âb-ı hayât sulu hâneler ve sarây-ı âlîlerdir. Ve üç mahalle Ermeni keferesi ve üç mahalle Urum feceresi vardır. Kadîm-i eyyâmdan berü Yahûd tâ’ifesi yokdur. Ticaret edüp giderler, tavattun etseler ölürler, aceb hikmetdir. Ve bu kadar mahallâtlar cümle yedi bin toprak ile mestûr evlerdir. Ammâ hâlâ temâşâ etdiğimiz bu mahalde yetmiş yedi kiremit örtülü sarây-ı âlîler inşâ olunmuş. Mukaddemâ bir kiremitli hâne yok idi.

Hızırlık dağından bu şehir özge temâşâ olunur sevâd-ı mu‘azzamdır. Cümleden mükellef sarây, Alî Paşa sarâyıdır. Selef pâdişâhlarından Germiyanoğulları binâsıdır kim üç yüz altmış tahtânî ve fevkânî odaları ve dîvânhâneleri ve azîm kâ‘aları ve hammâmları ve bâğçesile tezyîn olmuş bir sarây-ı kadîmdir. Ve Haleb sarâyının meydânı kadar bir havlısı var ammâ cirmi cümle [[(---) (---) (---) (---)]] kireç örtülüdür, kiremit değildir. Bu sarâyın kânûn üzre kırk sarâydârı vardır. Nevbet ile sarâyı [[(---) (---) (---)]] hıfz [u] hirâset edüp kapularda dîdebânlık edüp tathîr ederler. Ze‘âmet ve tîmâr [[(---) (---) (---)]] ahâlî-i şehir içre sarâydârların hayli i‘tibârları vardır.

İkinci âbâdân olan [[(---) (---)]] Osmân Paşa sarâyıdır kim Sultân bâğı **[Q 6a] [P 6a]** deresi kenârında bir mürtefi‘ yerde şehrin cenûbî tarafında vâki‘ olmuş bir sarây-ı âlîdir kim hakîr bu sarâyda on gün mihmân olup cân sohbetleri etdik. Beğ efendi Kandiye gazâsından gelüp bu sarâyın bâğçesi içre bir kasr-ı lâhüven(?) binâ edüp hakîr şikeste-beste bu gûne târîh etdik:

Bâreka'llâh bu makâm-ı serbülend

Ermesin aslâ esâsına gezend

Kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp
Zirve-i a'lâya salmışdır kemend

Evliyâ **[Y 10b]** *gördükde târîhin dedi*
Oldu itmâm ey beğim kasr-ı bülend

Sene 1082

Bu sarây serâpâ kiremit ile mestûrdur.

Ve bir sarây dahi İftedlioğlu sarâyı ve Saçlızâde Hasan Ağa sarâyı, bunların emsâli niçe kiremitli ve gayri sarây-ı azîmler firâvândır.

Ve bu şehr-i Kütâhiyye bir küçük şehir görünür ammâ tâ Sultân bâğından Osmân Paşa sarâyı önünden ve Mevlevîhâne ve Kapan cisrinden tâ Meydân mahallesi önünden tâ Çayırbaşı'na varınca şimâl cânibine dere ile gidilir, şehrin tûlidir kâmil dörd bin adımdır. Ve bu derenin iki tarafı bâğ u bâğçeler İremezât-misâl kat-ender-kat şâhnişînler ile ârâste olmuş hânelerdir. Ve mezkûr dereden her hâneye birer ark cârî olup bâğları ve besâtînlerin reyy eder.

Ve bu şehrin şark tarafında Gökçemen mahallesinden tâ Paşa Sarâyı önünden ta İshâk Fakîh çârsûsu içinden ubûr edüp garb tarafına gidüp tâ nihâyeti Yeni mahalleye varınca yolun iki tarafı kat-ender-kat âb-ı hayâtlı ve bâğçeli evler içre beş bin adım arzı bir şehr-i azîmdir. Mâ-tekaddem dahi âbâdân şehr-i müzeyyen imiş. Lâkin sene 1021 târîhinde Celâlî Karayazıcı ve Sa'îd Arab zulmünden harâb olmuşdu. Hâlâ bu tahrîr etdiğimiz mertebeden bin kat ziyâde ma'mûr şehirdir.

Ve hâlâ cümle otuz iki mihrâbdır. On biri cum'adır. Mâ'adâsı zâviyelerdir. Evvelâ cümleden mükellef ü müzeyyen ve cemâ'at-i kesîreye mâlik Ulu câmi' Yıldırım Bâyezîd Hân ibn Gâzî Hudâvendigâr binâsıdır, ammâ itmâmı Şehzâde Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân'ındır. Ba'dehu Süleymân Hân bedest-i Mi'mâr Sinân müceddeden ta'mîr etdi. Tûlen yüz seksen kademe ve arzen toksan ayakdır. Ve iki yan kapu ve bir kıble kapusu var. Beşer kademe taş nerdübân ile çıkılır. Ve derûn-ı câmi'de cümle elli yedi çam direkleri üzre harpüşte tavan kubbedir. Ve iki cânibinde yan soffaları üzre bir kat tabakalar var, cemâ'at-i kesîre oldukda yukaruda ibâdet ederler. Tâ mihrâba varınca iki tarafı böyle tabakadır. Bu tabakaların fevkinde ve tahtında cümle altmış dörd demirli pençerelerdir. Mihrâbı ve minberi ol kadar musanna' değildir, tarz-ı kadîmdir. El-hâsıl bu şehirde bundan büyük selâtîn câmi' yokdur. Hîn-i izdihâmda yigirmi bin âdem alır. Ve serâpâ kârgîr binâdır ve cümle kurşum örtülüdür. Ammâ haremi yokdur, ancak kıble kapusundan taşra taş nerdübânın iki cânibinde yan soffaları vardır. Ve sol tarafda bir minâresi var.

Ve Balıklı hammâma muttasıl Sultân Keyhusrev Şâh câmi'i, tarz-ı kadîm bir küçük câmi'dir. Kıble kapusu üzre târîhi budur:

"Büniye fî haze'l-mescidi'l-mübârek, el-mu'azzam es-sultânu'l-a'zam zıllullâhi fi'l-âlem **[Y 11a]** *gıyâsu'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-feth Keyhusrev bin Keykubâd, târîhu şehri Şevvâl, sene erba'a ve selâsîne ve sitte mie." [634]*

Ve sol tarafda tula minâresinin kapusu üzere tahrîr olunan târîhdir:

Zer u zîver değildir deyüben deyen dest-i gayb ârif,

Yazar târîhini Bîhal: Ta‘âlâ şânuhu ekber.

Sene 1052

Bu dahi haremsiz bir câmi‘dir. Mâ-tekaddem sâhibü'l-hayrâtı zâviye etmiş. Ba‘dehu mahallesi câmi‘e muhtâc olmak ile câmi‘ edüp minâre kapusu üzre târîh ana işaretdir.

Ve câmi‘-i Karagöz Paşa derler, ammâ kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Çûn tamâm etdi Râbi‘a Hâtûn
Hak atâ ede rûhuna rıdvân

Olmağıyçün minâreye târîh
Dedim ana makâm-ı medd-i ezân

Sene 1061

Ve Zereğen mahallesinde cedd-i izâmımız merhûm sa‘îd ü şehîd Kara Mustafâ Beğ câmi‘i Yıldırım Hân vezîri İshâk Paşa kendüyi şehîd etmişdir. Niçe kerre Aydın ve Sarhan sancağına mutasarrıf olup ba‘dehu Anatolu vâlîsi iken bu câmi‘i inşâ etmişdir. Hâlâ tevliyeti hakîrin üzerindedir. Bir hayli yerlerin ta‘mîr ü termîm etdik. Gâyet musanna‘ câmi‘-i rûşendir. Ve hareminde âbdesthâne havuzu ve bir minâre-i mevzûnu var kim misli şehr-i Kütâhiyye'de yokdur. Efvâh-ı nâsda Hisâr Beği câmi‘i derler.

Ve arasta içinde Takyeciler câmi‘i cemâ‘ati gâyet kesret üzredir. Ve mü’ezzin mahfili altında iki ağaç müşebbek sütûnları var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ve gâyet metânet üzere binâ kılınmış kârgîr câmi‘-i kavîdir ammâ üzeri tahta örtülüdür.

Ve Germiyanoğlu [[(---) (---) (---) (---) (---) (---)]] câmi‘i ve İshâk Fakîh câmi‘i: Tabakalar içinde olmağile Tabakhâne câmi‘i derler. Kârgîr ve metîn binâlardır, binâ olmağile bir câmi'i mücellâdır üzerleri kiremit örtülüdür. Ve nerdübân ile urûc olunur fevkânî ve haremsiz bir câmi‘-i şerîfdir, ammâ cemâ‘ati çokdur.

Ve Yeni mahallede Hüseyin Paşa câmi‘i gâyet mesîregâh ve müzeyyen ve bir şîrîn yerde mebnîdir rûşen-âbâddır. Hareminde azîm çınâr-ı müntehâlar var kim evce ser çekmişdir ve gâyet müferrihdir ve metîndir musanna‘ pâk kurşum örtülü câmi‘-i latîfdir.

Ve yukaru **[P 6b]** kal‘ada Sultân-ı Germiyan Süleymân Hân câmi‘i. Kıble kapusu üzre târîhi budur: **[Q 6b]**

"Ammera hâze'l-mescide'l-mübârek Sultânü'l-Germiyaniyye Süleymân bin Mehemmed bin Ya‘kûb, ebbedallâhu mülkehu fî şuhûrı sene seb‘ ve seb‘în ve seb‘i mie." [777]

Ve Meydân mahallesinde Beğ câmi‘i kârgîr kubbe ve kurşum ile mestûr bir câmi‘-i pür-nûrdur.

Ve Emîr Şeyh tekyesi câmi‘i kurşumsuz câmi‘dir. Ve meşhûr-ı âfâk cevâmi‘ler bunlardır.

Ve mesâcidlerin güzîdesi Hızırlık mescidi cihân-nüma bir küçük zâviyedir, ammâ teferrücgâh yer olmağile cemâ‘atden hâlî değildir. Kapusu üzre târîhi:

"Fî eyyâmı devleti sultânu'l-a‘zam zıllullâhi fi'l-âlem gıyâsu'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-feth Keyhusrev **[Y 11b]** *bin Keykubâd, e‘azzallâhu ensârehu ve bi-imâreti haze'l-mescidi'l-mübârek el-abdü'z-za‘îf elmuhtâc İmâdeddîn Hezârdînâr. Bi-târîhi sene ihdâ ve erba‘în ve sitti mie." [641]*

Ve Bölükçüler mahallesi mescidi ve Gûnân mahallesi mescîdi ve Sultân bâğında iki nâ-ma‘lûm

zâviyeler var. Ve Ahi Mustafâ mescidleri ikidir. Ve Paşa mahallesi mescidi ve otuz yedi mahallede birer mescidlerden mâ‘adâ sûk-ı sultânîler içinde niçe zâviyeler vardır. Ve cümle medreseler ve hânlarda ve tekyelerde dahi birer zâviye mukarrerdir. Ve cümle on üç kârgîr binâ kurşum örtülü minâre-i zîbâlardır. Mâ-‘adâ alçacık taş ve ağaç minârelerdir.

Ve yedi medresedir. Cümleden kadîm Ulu câmi‘in sol cânibine muttasıl Germiyanoğlu medresesi müftîlere meşrûta olup ders-i âmmıdır. Yevmiyye bir altun vazîfe-i mu‘ayyenesi vardır. Yıldırım Bâyezid Hânzâde Şehzâde Mûsâ Çelebi pederi Yıldırım Hân'ın Timur ile hâdisesinden sonra mezkûr Mûsâ Çelebi ol asırda halîfe olup bu medreseyi ta‘mîr edüp ve pederinin Ulu câmi‘ini itmâm etdiğiyçün tahrîr olunan Ulu câmi‘e ba‘zıları Mûsâ Çelebi câmi‘i derler, ammâ ibtidâ bânîsi Yıldırım Hân'dır.

Ve Rüstem Paşa medresesi ve Monlâ Vâhid Paşa medresesi ve İshâk Fakîh medresesi ve Karagöz Paşa medresesi ve Şeyh Paşa medresesi ve Halîliyye medresesi evkâfları ma‘mûr ve talebeleri mesrûr kimesnelerdir. Ve gâyet fuzelâyi'd-dehrden musannif ve mü’ellif ve tekmîl-i fünun etmiş merd-i Hudâ sûhteleri vardır.

Ve bu şehir içre altı tekyedir: Evvelâ biri Kapan Hânı kurbunda âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ ya‘nî Mevlevîhâne tekyesi, müte‘addid fukarâ hücreleri ile ve semâ‘hânesi ve mutribhânesi ile ma‘mûr tekyedir.

Ve Nalınlı Şeyh tekyesi ve Abdülkâdir Cîlânî tekyesi ve Şeyh Pâsîn tekyesi ve Hızırlık tekyesi ve Âl-i Abâ Bektaşiyân tekyesi. Meşhûr tekyeler bunlardır.

Ve cümle tokuz hammâm-ı ma‘mûru ve bir kaç mu‘attalı vardır. Ammâ cümleden hoş-hevâ ve binâ-yı ra‘nâ Rüstem Paşa hammâmı, vâlî-i vilâyet iken binâ etmiş. Anatolu'da misli meğer Tire'de ve Mağnisa'da ola. Bu hammâma Balıklı hammâm derler. Havzunda mâl-â-mâl âdem gümüşü balıkları ve âşık mâlikleri kâküllerin târumâr kılup çîm-ender-çîm ve ham-ender-ham edüp riştesiyle uşşâkın gönlün kaydedüp kendüsi bî-kayd olur. Mısra‘:

Âlem kırılsa gamzesinin eksiği değil

mazmûnunca cümle Hoten âhûsu gözlü, münevver yüzlü pençe-i âfitâb mahbûb dilberânlar bu havz içre bahr-i ma‘ârif-vâr uşşâkân-ı müştakânın nem-i çeşm-i yemm-i ummânı bahrinde şinâverlik edüp gönüller sayd etmeğe zülf-i amber-efşânın şebeke-vâr dâm edüp gavvâslık ederek **[Y 12a]** dil-i uşşâkı dâma giriftâr edüp bir bende-i âzâde iken kayd-bend olur. Böyle bir hammâm-ı rûşenâdır. Kapusu üzre terkîm olunan târîhi budur:

Dedi târîhini bir hâzır-cevâb,
Pâk eder yur arıdır nâ-pâk âb, Sene 946

Ve Germiyan hammâmı kâr-ı atikdir. Ve Kadıasker hammâmı ve Şengül hammâmı ve Kemer hammâmı ve Hüseyin Paşa hammâmı ve Ektemür (?) hammâmı. Ve üç hammâm dahi mu‘attaldır. Kış günleri işler hammâmlardır.

Ve yigirmi üç sarây hammâmları dahi vardır. Ba‘zı ahâlî-i mahalle bunlara da girirler.

Ve yetmiş mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân vardır.

Ve iki imâreti vardır. Fukarâ ve ağniyâya ni‘meti merreteyn dâ’imdir.

Ve cümle on yedi hânları var. Her biri kal‘a-misâl hânlardır. Cümleden Kapan hânı demir kapulu kal‘a misâldir. Ve havlısında bir havz-ı azîmi üzre fevkânî bir zâviyesi vardır. Havzının fıskıyyesi âdem gerdânı kalınlığı pertâb eder. Bu mescid-i âlî on iki sütûn üzre mebnî maksûre eşkâl bir

müferrih dilküşâ mescid-i ra‘nâdır. Cemî‘i müsâfirîn ve mücâvirîn bunda ârâm ve istirâhat edüp ibâdet ederler. Bu hânın cânib-i erba‘asında fevkânî ve tahtânî iki yüz ocaklı bir hân-ı azîmdir. Ve cânib-i garba nâzır bir kapusu atebesi üzre [[(---) (---) (---)]] lâjüverd ile beyâz mermer üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîhdir:

Binâ-ı dilküşâ [[(---) (---) (---)]]
İlâhî eylegil ma‘mûr her sâl

N'ola geldi hakkında işbu târîh
Ki dâ’im sa [[(---) (---) (---)]] ikbâl.

Sene 912

Çâşnigirbaşı hânı ve Bolvadanlı hânı ve Bostân Efendi hânı ve [[(---) (---) (---)]] Osmân Paşa hânı ve Rüstem Paşa hânı **[Q 7a] [P 7a]** ve Serdâr hânı ve Acem hânı. Bunlar cümle ma‘mûr hânlardır.

Ve kırk sebîl-i atşânı var. Ve kırk sekiz âb-ı hayât kaynak sular cereyân eder uyûnları var. Bunlardan mâ‘adâ otuz yerde çeşmesârları var. Cümleden bir çeşme-i zülâli Zereğen mahallesinde Ca‘fer Paşa çeşmesinin târîhidir:

Çeşm-i âlem gibi bir çeşme-i rûşendir bu
Buna bir çeşme mu‘âdil ola sümme hâşâ

Oldu ta‘mîrine târîh bunun bî-noksân
Ki aded hadd kıla çeşme-i Ca‘fer Paşa

Sene 987

Ve bu çeşmeye karîb bir uyûn-ı cârînin tâkı üzre târîhdir:

Dokuz yüz seksen idi sâl-i târîh
Revân oldukda işbu çeşme-i hûb

Bu bir zevci revânıyçün olupdur
Ulu dergâhda makbûl [u] mergûb

Tamâm oldukda Zıllî dedi târîh
Ola makbûl dâyim nâb-ı mâ hûb

Sene 973

Bu târîh merhûm ve mağfûrun-leh pederimizin güftesidir.

Ve Yeni mahalle çeşmesinin târîhidir:

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini,
Kad benâ aynen tüsemmâ selsebîl.

Bunlardan mâ‘adâ târîhsiz çeşmesârlar firâvân cârî revândır.

Ve bu şehir içre iki kârgîr binâ **[Y 12b]** bezzâzistânı var. Büyük bedesten Gedik Ahmed Paşa hayrâtıdır

Ve cümle sûk-ı sultânîsi sekiz yüz altmış dükkândır. Beyt:

Çârsû-yı hüsnü seyr eden serâser hocayım
Bir vefâ dükkânı yokdur hep cefâ bâzârıdır

Ammâ cümleden esvâk-ı müzeyyeni Haffâflar çârsûsu tertîb üzre binâ olunmuş bir sûk-ı ma‘mûrdur.

Ve üç Ermeni ve iki Urum kenîsesi vardır.

Ve cemî‘i şâhrâhları kaldırımsızdır. Ve çârsûsu yokuş yukaru vâki‘ olmağile daracık yollardır. Ve cümle evleri dahi biribiri üzre sehel yokuş yukarudur.

Memdûhât-ı Kütâhiyye şehri: Ve cümle hânelerinin yüzleri cânib-i şimâle nâzır olduğundan hevâsı latîfdir. El-hâsıl âb-ı hayâtı dahi gâyet latîfdir. Ve gâyet yaylak yer olmak ile bâğları yokdur, lâkin bâğçeleri çokdur. Üzümü olur, ammâ lezîz olmadığından memdûh değildir. Ve yigirmi dörd gûne emrûdu sicillâtda mesbûtdur. Ve yedi gûne âbdar ve dânedâr kirazı olur.

Ve Kütâhiyye paçası Arab ve Acem'de meşhûr-ı âfâk ve beyâz ve berrâk ve lezîz ilik gibi paçası olur. Ve tennûr kebâbı ve kirdesi meğer Bursa'da ola.

Ve kâse ve filcânı ve gûnâ-gûn maşraba ve kûzeleri ve çanak ve tabakları bir diyâra mahsûs değildir. İllâ kâse-i İznik dahi meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda binden mütecâviz âb-ı zülâlden nişân verir aynü'l-hayâtları kayalardan tulû‘ edüp mâh-ı Temmûz'da yah-pâre âb-ı rakîkleri var kim nûş eden hayât-ı cân bulur. Anıniçün halkının reng-i rûyları humret üzre olup tendürüst halkı vardır. Her bir uyûnlarının be-kavl-i hukemâ birer hâsıyyeti vardır. Ol kadar serî‘u'l-hazm âb-ı nâblardır kim bir âdem bir kuzuyu başlı başına tenâvül etmeğe kâdirdir. Ve Ulu câmi‘ önünde Germiyanoğlu'nun imâreti içindeki âb-ı hayâtdan nûş eden cânın cânı sıkılması ve hafakânı bi-emrillâh def‘ olur, gâyet mücerrebdir. Ve bu imârete muttasıl iki sâkîhâne Hezârdînâr vezîrin hayrâtıdır.

Ve niçe bin kâr-ı kadîm binâlar var kim midhatinde lisân kâsırdır. Ve halkı gâyet garîb-dostdur ve gâyet şecî‘ ve bahâdır kavimdirler. Beyt:

Ey Firâkî şehrimiz şâhin yuvasıdır bizim
Anıniçün anadan doğanımız şehbâz olur

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur. Gâyet çokdur kim anların hakkında niçe kasâyid ve penç beyt ve şehrengîzler etmişlerdir. Gerçi Anatolu'da Türkistân vilâyetdir, ammâ ulemâsı ve fuzalâsı ve şu‘arâsı gâyet çokdur. Zîrâ halkı safâ ve zevk ile alûdedirler. Gam ve gussadan berîlerdir. Ve sıbyân [u] tıflânları gâyet necîb ü reşîd olurlar. Ve erbâb-ı ma‘ârif kânıdır. Ve cümle halkı fukarâ muhibbidir. Ve erbâb-ı askerîsi küheylân esb-i sabâ **[Y 13a]** peymâlara süvâr olup sayd [u] şikâra mâyillerdir. Ve dest-i bâzûlarında bâzlar ve balaban ve şâhinler ile ve kelb-i mu‘allemler ile dâ’imâ şikâra mâyillerdir.

Ve esbâb [u] eskâlleri serâpâ çuka ferrâce ve kontoş geyerler. Ve zenânelerinin çoğu başlarına altun ve gümüş tâs takye geyüp üzerlerine çuka ferrâce ve beyâz car bürünürler. Ve pâylarına katîfe

çakşır üzre sarı çizme geyerler. Ve gâyet mü'eddebâne gezerler.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtı gâyet ucuzdur. Hattâ bir vukıyye hâs ve beyâz ekmek bir kuş gözü akçeye ve bir vukıyye koyun eti iki akçeye ve sığır eti bir akçeye ammâ ciğer üç akçeyedir. Ve beyâz ekmeği meğer Kerkük şehrinde ola. Ve bir at yemi bir akçeye. Gayri eşyâları dahi bu gûne ganîmetdir. Ve iklîm-i örfiyedendir demişler. Ve,

Ve evsâf-ı mesîregâh-ı Kütâhiyye: Evvelâ kal'anın cenûb cânibi ardında Sultân bâğı ferah-fezâ yerdir. Ve teferrücgâh-ı Kebkebîr bayırı, kekliği olduğundan şu'arâlar Kebkebîr der. Cümleden latîf âb-ı hayât suları vardır. Ve seyrângâh-ı Aksu ve Lasımzâde bâğçesi ve Konduvîrânbaşı âb-ı cân-bahş suları vardır. Bu uyûnların cümlelerin tâ içinden cereyân ederek tâ aşağı çayır ortasında nehr-i Felend'e mahlût olur. [[(---) (---)]]

Üzüm cümle kurâlardan ve bir konak ba'îd Gedüs(?) şehrinden gelir. Zîra kışı gâyet şedîd olduğundan nâşî incîri ve üzümü ve nârı ve limonu incîri ve nârı ve limonu ve turuncu engûrü ve nârı ve limonu ve turuncu olmaz. Ve Germiyanoğlu **[Q 7b] [P 7b]** kendi eliyle bir servi dırahtını diküp hâsıl etmeğile hâlâ Servi mahallesi derler. Servi dahi mevcûd bir serâmed servdir. Aslâ bir haşebe ve şu'besine rahne gelmemişdir.

Ve bu şehrin sahrâlarında deve ve katâr ve arabalar işlemek ile ganîmet şehirdir. Şark ve garbı ikişer konak sahrâ-yı bî-pâyânlardır. Kıble tarafında iki konak yer tâ Afyonkarahisârı'na varınca kurâ ve kasabâtlar ile ma'mûr [u] âbâdân yerlerdir. Ve cânib-i garbı kezâlik iki merhale yer kurâ kurâ üstüne pür-hâsıl belîdelerdir. Ve gâyet azîm eyâletdir.

Evvelâ paşa sancağı yigirmi dörd kadılık yerdir. Evvelâ kazâ-i Amid, ya'nî Eğrigöz kazâsı ve kazâ-i Simav ve kazâ-i Gedüs ve kazâ-i Selinti ve kazâ-i Kula ve kazâ-i İnay ve kazâ-i Eşme ve kazâ-i Güt ve kazâ-i Sirke ve kazâ-i Çakırca ve kazâ-i Gököyük ve kazâ-i Denizli ve kazâ-i Şeyhli ve kazâ-i Baklan ve kazâ-i Tazkırı ve kazâ-i Homa ve kazâ-i Kenger ve kazâ-i Uşşâk ve kazâ-i Banaz ve kazâ-i Honaz ve kazâ-i Ezîne ve kazâ-i Çehârşenbe ve kazâ-i Dağardı ve kazâ-i Çal. Bu merkûm yigirmi dörd kazâ paşa sancağındadır, ammâ ba'zısı Kütâhiyye mollâsı hükmünde nâhiye kazâlarıdır kim zikr olunur:

Evvelâ nâhiye-i Altuntaş ve nâhiye-i Gergivîrân ve nâhiye-i Örüncük ve nâhiye-i Tavşanlı **[Y 13b]** ve nâhiye-i Gümüş ve nâhiye-i Emrûdlu ve nâhiye-i Etrâfşehir. Bu cümle yedi nâhiye mollâ hükmündedir.

Ve bu eyâlet iklîm-i râbi'dedir. Arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-i nehârı (---) (---) (---) (---) anıniçün âb [u] hevâsı şiddet üzredir. Ve eğer bu şehrin evsâfın murâdımız üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur, ammâ inşâallâh bu müsevvedât tas[h]îha geçdikde mufassal tahrîr olunur. Zîra *"El-ma'nâ fî batnı'ş-şâ'ir"* [15] dir. Ve hamd-i Hudâ ser-rişte dahi elde ve dilde

Şehr-i Kütâhiyye'nin enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı kümmelînleri beyân eder

Evvelâ Sultân bâğı mezâristânı içinde Hızırlı Şeyh Sultân ve Ahi Evran Sultân ve Taşoluk mahallesinde Acem Sultân ve Güzelim Sultân bunlar azîm ziyâretgâhlardır. Ve Ahi Mustafâ mahallesinde Ergun Çelebi hazretleri hazret-i Mevlânâ'nın evlâd-ı izâmlarındandır. Bu şehr içre Mevlevîhâne bunlar için inşâ olunmuşdur. Ve eş-Şeyh Ahmed.

Ve Pîrler mahallesinde musannif ve müfessir ve muhaddis Lügat-i Ahterî mü'ellifi Mevlânâ (---) *kuddise sırruhû.*

Mezkûr Ahterî Efendi Karahisâr-ı Sâhib'dendir. *Kitâb-ı Ekber* ve *Evsat ve Câmi'ü'l-mesâ'il* ve *Kitâb-ı Asgar* nâmında bu üç aded mu'teber kitâblar anın te'lîfidir, ammâ beyne'l-halk

Ahterî kasîrü'l-kâme ve kevsecü'l-lihye olmağın ammimiz Firâkî Efendi şi‘irinde:

Ahterî'nin beş iken medresesi on oldu
Tâli‘i sa‘d olan Ahterî meymûn oldu

demişdir. *Afallâhu anhumâ.* Pîrler mahallesinde medfûndur.

Ve eş-Şeyh Ahmed Kalburcu emr-i azîm sultândır. Kütâhiyye kurbunda Kalburcu karyesinde neşv [ü] nemâ bulmuş ilm-i ledün sâhibi ulu kimesnedir. Beyne'l-meşâyih Çavdarlı Şeyh derler. Müddet-i ömürlerinde buğday ve arpa ekmeği tenâvül etmemişlerdir. Dâ’imâ çavdar ekmeği yediklerinden efvâh-ı nâsda Çavdarlı Şeyh derler. Selîm Hân Kütâhiyye hâkimi iken bu azîze tekyesi kurbunda bir mescid-i zîbâ binâ edüp azîz âhirete intikâl edince mescidi sâhasında defn etmişlerdir. Hâlâ ziyâretgâhdır.

Ve Balıklı hammâm kurbunda el-Mevlâ Ya‘kûb Kütâhiyye monlâsı iken merhûm olup mükellef ü müzeyyen türbesi vardır. Seng-i mezârında târîhleri muhteşemâne bir kabr-i ma‘mûrdur. Şehzâde Sultân Mustafâ-yı maktûlün kullarından imiş. İlm-i ferâset ile mevsûf bir kimesne imiş.

Ve Pîrler Sultân, bunlara Karadonlu Sultânlar dahi derler.

Ve Şâm mahallesinde sâhib-i yakîn-i bî-gümân ve halvet-nişîn-i bî-nişân eş-Şeyh Seyyid Nûreddîn Sultân tekyesinde medfûndur.

İshâk Fakîh imâretinde Germiyanoğlu Sultân Ya‘kûb anda medfûndur.

Ve Monlâ Vâhid Paşa hazretleri, medresesinde medfûndur.

Ve Lâleli Çeşme mahallesi kurbunda Küçük Dede merkadi.

Ve Sarây câmi‘i mezâristânında Sultân-ı şu‘arâ **[Y 14a]** Monlâ Firâkî Efendi maskat-ı re’si olan hâk-i amber-pâkde medfûndur. Bu hakîrin akrabâlarındandır. Peder merhûmun Kütâhiyye'de olan hânesinde sâkin idi. Hâlâ ol hâne Zereğen mahallesinde kabza-i tasarrufumuzdadır. Kapumuz önünde mezâristânda âsûde olanlar cümle akrabâ ve ta‘allukâtlarımızdandır. Merhûm Firâkî Efendi lisân-ı erba‘ada fasîhü'l-lisân ve belîğü'l-beyân kimesne idi. Dîvânından mâ‘adâ kırk üç pâre müdevven kitâb te’lîfâtları vardır.

Ve Ahi Evran Sultân kendü mahallesinde medfûndur.

Ve Meydân mahallesi mezâristânında kutbü'l-aktâb-ı tâm eş-Şeyh Hazret-i Hacı Bayram Sultân. Niçe bin kerâmetleri âşikâre olmuşdur.

Ve eş-Şeyh İshâk Fakîh yine câmi‘inde medfûndur Ve Hızırlık Sultân ve Hezârdînâr Sultân fâtih-i Kütâhiyye'dir. Zâviyesinde âsûdedir. *Kuddise sırruhu.*

Ve *Husrev u Şîrîn* mü’ellifi emlahü'ş-şu‘arâ el-Mevlâ Şeyh Efendi Kütâhiyye kurbunda Tonlu Bınarı köyünde medfûndur.

Ve dahi nefs-i Kütâhiyye'de niçe kerre yüz bin kibâr-ı evliyâları vardır. Niçe kere yüz bin kibâr evliyâlar medfûndur. Ammâ Ulu sultân âsitânelerine yüz sürüp âşinâlık kesb etdiğimiz ile geçüp gitdiğimiz bu ulu sultânlardır. Cümlesinin rûh-ı (---) (---) şerîfleri için okuyup şâd [u] handân olsun. Ba‘dehu bu şehir içre seyr ü temâşâları ederken Leh Hasan Paşa ma‘zûl olup (---) (---) (---) bir Mehemmed Paşa'nın müsellimi Melekli Abdullâh Ağa gelüp hakîre yüz guruş ve bir at ve bir kîse köle semmûr kürk ve bir kîse altun ihsân etdi.

Hânemiz sâhibi Osmân Süleymân **[Q 8a] [P 8a]** Paşazâde kasrına târîh güfte etdiğimiz içün yüz guruş ve bir kat esvâb ve bir at ve bir seyishâne ve gulâm refîklerime onar guruş ihsân edüp cümle ahibbâ ve dostân-ı Kütâhiyye ile vedâlaşup hâne sâhibimiz beğ efendi hakîri göndere gitmeğe esb-süvâr olup niçe a‘yân ile Kütâhiyye'den cânib-i şimâle nehr-i Felend'i ubûr edüp bir sâ‘atde,

Evsâf-ı germâb-ı Kütâhiyye: Yoncalı ılıcası derler bir mu‘tedilü's-sühûn âb-ı latîfi vardır. Cemî‘i ahâlî-i Kütâhiyye kiraz mevsiminde niçe bin âdem hayme vü hargâhları ile gelüp beşer onar gün meks edüp bu germâba girüp tendürüst olurlar. Yetmiş gûne hâsıyyeti vardır. Hattâ cüzâm ve beras ve dâ‘ü's-sa‘leb emrâzlarına dahi nâfi‘ ılıcadır. Sultân Keyhusrev üzerine bir kubbe-i âlî ve câ-be-câ halvetler inşâ etmiş serâpâ kârgîr binâlardır. Ve cânib-i erba‘ası dağıstân hıyâbânistân olmak ile kûşe kûşe dıraht-ı müntehâlar içre uyûn-ı câriyeler kenârında herkes câriyeleri ile zevk [u] safâ edüp kesb-i tarâvet edüp bah bahlanırlar. Ve cevânib-i erba‘asındaki kurâlardan ol kadar me’kûlât [u] meşrûbât müsmirât makûlesi şeyler gelüp ol kadar ordu-yı bâzâr ganîmet olur kim ta‘bîr olunmaz. Hakkâ ki zevk [u] safâ edecek teferrücgâh yerdir. Anı dahi temâşâ edüp cümle yârân-ı bâ-safâ **[Y 14b]** ile vedâlaşup cânib-i şarka ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek on sâ‘atde,

Kasaba-i Altuntaş: Âl-i Selçukıyân zamânında bir kayadan altun ma‘deni çıkmağile Altuntaş derler. Kütâhiyye sancağında paşa hâssıdır. Ve mollâ nâhiyesi kazâsıdır. Ve şehri bir sahrâ-yı bî-pâyânın cânib-i şimâlinde bir düz sahrâda iki yüz toprak örtülü bâğ u bâğçeli ma‘mûr ve şîrîn kasabadır. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ulu şecerleri ve mahsûldâr sahrâları vardır. Bunda bir şeb mahkeme-i şer‘de mihmân olup ale's-sabâh cânib-i kıble 6 sâ‘atde,

Karye-i Ömer Beğ: Elli hâneli ma‘mûr müselmân köyüdür. Bir şîrîn zâviyesi var. Câ-be-câ bâğçecikleri dahi var. Andan 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i sengbâr şehr-i Afyonkarahisâr: Afyonu halkına gâlib, şehrine Karahisâr-ı Sâhib derler. Defterhâne-i Sultânî'de böyle tahrîr olunup cemî‘i evâmirlerde dahi böyle terkîm olunur. Zîra Âl-i Osmân ülkesinde altı Karahisâr kal‘ası vardır. Ammâ bu Karahisâr Anatolu eyâletinde başka sancakbeği mutasarrıf olur. İki tuğluya dahi ihsân olunur şerîf ve âlî mansıbdır. Paşasının hâssı taraf-ı pâdişâhîden 240.299'dur. Hîn-i seferde paşası hâssına göre bin âdem ile sefer eşer. Ve sancağında sâkin olan erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr 612'dir. Bu cümlesi hîn-i seferde kânûn üzre cebelüleri ile ve alaybeği ve çeribaşıları ile sancakları altında üç bin asker-i pür-silâh olur.

Ve bu şehirde kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve iki yüz kal‘a neferâtları vardır. Ve üç yüz akçe pâyesiyle sadaka olunur şerîf kazâdır.

Ve nevâhîsi yüz yigirmi pâre âbâdân kurâlardır. Kadıya senevî on kîse, sancak paşasına yüz kîse hâsıl olur.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı vefret üzredir. Ve ulemâsı gâyet çok olduğundan hemân menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olmuş yedi yüz kudât tâ’ifesi vardır. Sâ’ir e’imme ve hutebâ ve meşâyihânı dahi buna göre kıyâs oluna. Gâyet mülebbes ve muhteşem ve ankâ halkı vardır.

Ve sancağı cümle tokuz kazâ yerdir. Gâyet ma‘mûr kazâları bunlardır kim zikr olunur: Kazâ-i Şehir ve kazâ-i Sandıklı ve kazâ-i Sıçanlı ve kazâ-i Şuhûd ve kazâ-i Çule. Ve iki kazâ dahi Barcınlar kazâlarıdır. Ve kazâ-i Karamık ve kazâ-i Çay. Meşhûr kazâ-yı ma‘mûreleri bunlardır.

Ve kal‘asını kayser-i Rûm binâ etmişdir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Alâeddîn-i Selçukıyân Rûm keferesi destinden dest-i kahr ile fethetmişdir. Ba‘dehu Âl-i Osmâniyândan Sultân Orhân Germiyanoğulları elinden almışdır. Cümle altı kat Şeddâdî binâ-yı kadîm **[Y 15a]** kal‘a-i azîmdir. Hakîr etek dermiyân edüp seyr [ü] temâşâsına bezl-i himmet edüp kal‘aya ba‘zı şehirli yârânlarımız ile urûc etdik.

Evvelâ iç kal‘aya varup kapusu garba nâzırdır. Atebe-i ulyâsı üzre bu gûne târîhleri var:

"Emera bi-imâreti hâzihi li'd-dârı'l-âliye fî devleti Sultânü'l-mu‘azzam Alâü'd-dünyâ ve'd-dîn Sultân Keykubâd bin Keyhusrev ve ebbedallâhu saltanatahu." tahrîr olunmuşdur.

Bu târîhin fevkinde yine bu kapunun kemeri üzre bir çâr-kûşe beyâz mermer üzre celî hatt ile bu târîh mastûrdur:

Eyleyüp lütf u kerem devletli şâh
Ya'nî Sultân Selîm Şâh-ı gayûr

Emr edüp ta'mîr içün bu hısnının
Mîr Mahmûd yine etdi böyle şûr

Dedi ta'mîrine Târî târîhin,
Oldu bu sedd-i metîn ma'mûr

Sene 981

Ve bu kal'a-i balâ Karahisâr sahrâsının cenûbunda kûh-ı bâlâlara yakın sengistân ve dağıstânlı bir dere ağzında yüzün sahrâya vermiş evc-i âsumâna ser çekmiş Kahkahâ-vâr bir hısn-ı hasîn-i üstüvâr şâhin ve zağanoz [[(---) (---) (---)]] âşiyanlı sarı ve kızıl yalçın kaya üzre kehkeşân-âsâ semâya ebr-i kebûdlara ser-çekmiş [[(---) (---) (---)]] dağlar vardır kim evce urûc etmiş kûh-ı Demâvend-misâl bir kal'a-i yed-i kudretdir. Hattâ [[(---) (---) (---)]] sa'y etdükde aşağı şehirde Ulu câmi' **[Q 8b] [P 8b]** önündeki aşağı kal'a kapusundan girüp bu kal'anın tâ zirve-i a'lâsında Hünkâr câmi'ine varınca kâmil iki sâ'atde çıkdım, ammâ bî-tâb ü bî-mecâl kaldım.

Ve bu iç kal'anın içinde tâ zirve-i a'lâda Sultân Keykubâd câmi'i küçükdür, ammâ gâyet musannâ' ve şîrîn câmi'dir. Bir ibret-nümâ mihrâbı vardır. Sâfî lâcüverd ve müzehheb halkârî kâşî-i çîn bir mihrâb-ı nûr-ı mübîndir. Ve minberi kezalik sihr-i nigîndir. Lâkin minâresi yokdur, zelzeleden münhedim olmuşdur. Ve bu câmi'in sağ tarafında Kırklar makâmı ziyâretgâhdır.

Ve bu iç kal'ada üç buğday anbârları ve cebehâne hazîneleri ve yedi sekiz aded su sarnıcları vardır. Gayri âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Dâ'imâ kapuları mesdûd durur. Yılan ve çıyanları gâyet çokdur. Benî âdemden bir ferd yokdur.

Ve bu kal'a şekl-i muhammes bir sun'-ı Hudâ yed-i kudret ile halk olunmuşdur ve bir kal'a-i balâdır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır, ammâ aşağı kat kal'aları ne kadar adım olduğu ma'lûm değildir. Zîrâ cânib-i erba'aları gâyet uçurum mahûf kayalar üzre olmak ile add etmeğe cür'et edemedik.

Ammâ bu iç kal'ada Kuşlu Sarınc(?) nâm mahal kûh-ı Bîsütûn-vâr şehre havâle şâhnişîn-vâr taşra çıkmış bir kayadır. Hakîr anda oturup rûy-i zemîne nazar edüp sun'-ı Hudâ'yı im'ân-ı nazar ile temâşâ etdim. El-azametullâh edîm-i arz tâ Altuntaş sahrâsına varınca ve iki merhale yer Seyyid Gâzî cânibine ve şark tarafına iki menzil yer Konya yollarına nazar **[Y 15b]** etdim. Deşt-i sahrâsı hâmûn fezâsı kurâ ve kasabâtlar ile tezyîn olup vech-i arz sebzgûn çemenzâr mezâri'ler ve bâğ u besâtînler ile cümle vâdîler nakş-ı bûkalemûn-vâr ibret-nümûn nümâyân idi.

Ve gerçi bu iç kal'ada hâneler yok şöyle mu'attal durur, ammâ yine a'yân-ı şehrin irs ile intikâl etmiş hudûdları ve ankâ kimesnelerin mahzenleri ve gârları vardır. İçlerinde zî-kıymet eşyâlar ile makfûl ve memhûrlu durur. Şeb [u] rûz kal'a neferâtlarından onar âdem nevbet ile dîdebânlık edüp hıfz [u] hırâset ederler. Hîn-i muhâsarada ve celâlî ve cemâlî havfinden herkes emvâl [u] erzâkların bu kal'a kehflerinde pinhân ederler. Anıniçün dâ'imâ kapusu nigehbânlar ile mesdûd durur.

Ve bu iç kal'a kapusundan dik aşağı ne at ve ne katır ve hımâr enüp çıkmak müşkildir. Piyâde

âdemlere şâhrâhdır. Hakîr dahi dik aşağı enüp sekiz yüz adımda orta hisâra geldik. İçinde kırk elli mikdârı havlısız kat-ender-kat kal‘a neferât hâneleri vardır. Ve dizdâr bunda sâkin olur. Âyende vü revende içün bir dîvânhânesi ve bir câmi‘i vardır. Gayri hân u hammâm ve dekâkînleri yokdur.

Ve bu orta hisârın kapusu kıbleye nâzır bir kapudur. Ve bu kapu yanında kullenin taşları üzre beyâz mermerden kal‘a sâhibleri ve zengiler sûretleri ceseden putlar gibi timsâller vardır. Anıniçün cemî‘i tevârîhlerde bu kal‘aya kal‘a-i Zengibâr derler.

Ve bu kapudan yine yokuş aşağı bir bölme hisâr dahi vardır. Anda dahi kırk elli hâneler vardır. Bunun dahi kapusu garba mekşûfdur. Ve bu kal‘aların halkı sularını aşağıdan eşekler ile taşırlar. Bu gûne bir kal‘a-i nigîndir *ve's-selâm.*

Ammâ aşağı şehr-i azîm olan varoş-ı kadîm Hızırlık dağı ile kal‘a kûhu mâbeyninde dere ve depe ve bayırlar üzre ve kal‘anın garbı ve cenûbu ve kıblesi ve şarkı ve şimâli ve yıldız câniblerine varınca varoş-ı azîm kal‘a kayasın ihâta etmişdir. Cümle dörd bin altı yüz toprak ve kireç ile mestûr kârgîr binâ sarây-ı âlîler ve gayri büyûtlardır. Ammâ bu şehri gören "kırk elli bin hâne vardır" deyü tahmîn eder. Ammâ bu hakîr haberin sıhhatin mahkeme sicillâtlarından ve esnâf şeyhlerinden ve askerî ser-çeşmelerinden ve şâhbenderlerden ve kurâ kethudâlarından haber alup tahrîr etmeği üzerime iltizâm-ı mâlâ-yelzem etmişiz. Bu şehrin dahi ne kadar hâne idüğin haber alup tahrîr etdik.

Bu şehrin bir hânesine girsen dam u bâmıyla kâ‘a ve müsâfirhânesi ve haremiyle bir azîm sarây görünür. Ve bâğ u bâğçeleri vâsi‘ havlıları ile cihânı zeyn etmiş bir şehirdir, ammâ dörd bin altı yüz müselmân hâneleri ve bin hâne nasârâ süknâları ile ârâste bir şehr-i İremdir. Ve cümle evlerinin temellerinden bir âdem kaddi bâlâ taş binâdır, andan yukarusu kerpiç dîvârlardır.

Ve cümle kırk iki mahalle ve kırk **[Y 16a]** iki mihrâbdır. Ve on iki tula kârgîr minâreler nümâyândır. Mâ‘adâ (---) (---) tahta minâ[re]lerdir, zîrâ mükellef ü müzeyyen imâret ve hammâmı bir câmi‘i rusâs ile pûşîde ve bir burma nâzük [[(---) (---) (---) (---) (---) (---)]] -si var kim misli meğer Bursa şehrinde ola.

Gedik Ahmed Paşa Bâyezîd-i Velî câmi‘i (---) (---) anın hayrât [u] hasenâtındandır. Bây u gedâya ni‘meti mebzûl olduğundan [[(---) (---) (---)]] lu yüz elli ayakdır. Arzı seksen **[Q 9a] [P 9a]** kademe ve iki kubbe yan yanadır ve bir musanna‘ tarz-ı kadîm mihrâb ve minberi var kim misli meğer Sinop şehrindeki minber ola. Ve taşra yan soffalarında altı aded sütûn üzre münakkaş latîf kubbelerdir. Ve hareminde âbdest havuzunun cânib-i erba‘asında şecere-i ibret-nümâlar ile müzeyyen bir haremdir kim sâye-i dırahtlardan aslâ güneş te’sîr etmez bir koyah yerdir. Ve bu hareme muttasıl âb [u] hevâsı latîf bir hammâm-ı müferrihi var kim hastalar girse hayât bulur. Ve bir medresesi var yetmiş hücredir. Ders-i âmı ve talebeleri mevcûddur. Müderrisîn mâbeyninde pâyesi âlî bir medresedir. Ve imâreti ve hânları ve cümle imârâtları serâpâ kurşum ile örtülü câmi‘-i bî-bedeldir.

Ve Otbâzârı'nda Fileoğlu câmi‘i dahi kurşumludur. Çârsû içinde olmak ile subh u mesâ cemâ‘atden hâlî ve mu‘attal değildir.

Ve Kara câmi‘ kiremitlidir. Ve Atbâzârı câmi‘i ve Abdurrahîm Efendi câmi‘i ve Arab câmi‘i ve kal‘a altında Ulu câmi‘ gâyet atîkdir ve toprak örtülüdür. Lâkin haremi yokdur ve iki kapusu ve bir minâresi vardır. Ve Keçebâzârı câmi‘i. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve mesâcidlerin meşhûru ve ma‘mûru Esen Çeşme mescidi ve Akmescid ve Kapalı mescid ve Çavuşlar mescidi ve Kubbeli mescid ve Yeni Abdullâh Efendi mescidi.

Ve cümle yedi tekyesi var. Cümleden nazargâh-ı uşşâkân tekye-i Mevlâhâne-i ârifân ve mekân-ı sâdıkândır. Kal‘a kayası dâmeninde bir mecma‘-ı zurefâ tekyedir.

Ve cümle beş hammâmdır. Evvelâ İmâret hammâmı Gedik Ahmed Paşa'nındır. Ve Paşa

sarâyı dibinde Alaca hammâm ve Kadı hammâmı ve Tabahâne hammâmı ve Eski yeni hammâmı ve hâlâ Kızlarağası Abbâs Ağa ta‘mîr ü termîm ediyor. Kal‘a altında Cemâleddîn hammâmı, mâ-tekaddem sel gark etmiş, hâlâ binâya bennâlar mübâşeret etmişler, ammâ latîf hammâm olur.

Ve iki bezzâzistânı var. Mâ-tekaddem üç bedasten imiş. Hâlâ birin Kızlarağası câmi‘ ediyor, ammâ gâyet yerinde câmi‘ olur, zîra tâ çârsûnun vasatında vâki‘ olmuş.

Ve cümle iki bin kırk sekiz dükkândır. Pâsbânlarından haber aldım, ammâ cümleden sarrâchânesi bir diyârda yokdur. Serâpâ kârgîr üstleri örtülü sâyedâr dekâkînlerdir. Anda işlenen sarrâc bisâtları bir diyâra mahsûs değildir. Meğer İslâmbol'da işlense ba‘îd olmaya, zîrâ bu Karahisâr köselesi mâzûludur. Sahtiyân ve gönleri **[Y 16b]** kirdimandan pembe-misâl çıkar. Kâmil yüz dükkân tabahânesi ve üç bin pehlivân-ı cüvân Âh-i Evran köçekleri vardır. İçlerine bir kanlı firâr edüp varsa hâkim alamaz, ammâ tabbâğların elinden dahi halâs olmaz. Evvelce mahpûs edüp kirdimana koşup köpek necâseti içinde kal olup tâ’ib ve tâhir olup andan post sâhibi olur. Bu tabbağlar şehrin fevkında Mevlevîhâne kurbunda derenin iki cânibinde bir derbend-i calender yerdedir. Başka câmi‘leri ve mesâcidleri vardır. Bu tâ’ife çokluk kimesne ile ülfet etmezler.

Ve yüz aded şırluğan yağı kârhâneleri vardır.

Ve on tokuz tüccar hânları vardır. Cümleden Kapan hânı ve Abdullâh Efendi hânı ve Hacı Üveys hânı ve Çiftelerli Osmân Paşa hânı ve Çatalbaş Paşa hânı ve Acem hânı ise kal‘a-misâl bir hândır. Anlardan gayri bir kimesne konmağa kâdir değildir. Ispahân u nısf-ı cihâna gidüp gelince hücresinin battâl kirâsın çeküp kimesne kondurmazlar. Meşhûr hânlar bunlardır.

Ve imâret birdir. Ve medrese üçdür. Ve iki yüzden mütecâviz âb-ı hayât çeşmesârları vardır, ammâ cümlesi Kadınana suyundandır. Bir hâtûn-ı Adeviyye'nin hayrâtıdır kim bir mülûk böyle hayrâta mâlik olmamışlar. Tâ bir konak yerden niçe sengistân dağlardan getirdmişdir. Ve bir kız karındaşı dahi şehrin mezâristânının etrâfına dîvâr çeküp niçe bin kârgîr binâ zîr-i zemîn mezârlar binâ etmişdir.

Ve Mevlevîhâne kurbunda iki lüleli çeşme-i zülâlin târîhidir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Büniye hazihi li's-sâkıye fî eyyâmı devleti es-Sultân Süleymân Şâh bin Mehemmed Şâh bin Ya‘kûb Şâh sene erba‘ [ve] sitti mie." [604] tahrîr olunmuşdur

Ve bu şehir âdem deryâsıdır. Çârsû-yı bâzârında âdem âdemin omuzun sökemez, eyle izdihâmdır, zîra bender şehirdir. Cânib-i erba‘ası gâyet ma‘mûr kurâlardır. Ve halkı gâyet ankâlardır. Ve gâyet mün‘im kimesnelerdir kim âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür.

Ammâ halkının reng-i rûyları saruya mâyillerdir, zîrâ bu diyâr afyon kânı olmağile halkının ekseri tiryâkîlerdir. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden halkı tiryâkîliklerine göre nâne çöpü gibi ve yâdes kemiği-misâl arık âdemlerdir. Ve suyu balgamî olduğundan [[(---) (---) (---) (---)]] -mdirler ve tiryâkî olduklarından ve tiryâkî olmayanlar dahi cümle lecûc kavimdir, zîrâ sahîh (---) (---) kahvehânelerinde Ashab-ı Kehf'e teba‘iyyeten nevm-i dâ’ime mübtelâ olup dâ’imâ (---) (---) (---) vâkı‘a gördükleri hâlleri cümle vâki‘dir.

Ve cümle **[Q 9b] [P 9b]** halkı çuka ferrâce ve kontoşlar geyerler. Ve ulemâ ve a‘yânları semmûr ve sof ferrâce geyüp gezerler. Ve ekseriyyâ halkı muhibb-i Mevlânâ olduklarından külâh üzre beyâz alâmet-i Muhammedî destâr sararlar. Ve cümle havâtînleri beyâz car bürünürler, **[Y 17a]** ammâ gâyetü'l-gâye ehl-i perde zenâne mahbûbeleri vardır. Anlarda dahi ba‘zısı tiryâkî imişler. Avret ola ve tiryâkî ola, *ne‘ûzü billâh.* Anıniçün ehilleri hânelerine gelmeyüp kahvehânelerde kıssahân ve gazelhân dinleyerek hânelerine gitmeğe iktidârları olmayup kaşına kaşına kahvede uyuya kalır, zîrâ evine varsa avreti tiryâkî kendüsi dahi tiryâkî iki lecûc bir yerde hüsn-i zindegâne edemediklerinden

ekseriyyâ ehl-i hırefleri kahvede mihmân olur.

Ve bu şehrin çârsû-yı bâzârlarında râhları gâyet daracık zıyk tarîklerdir. Aslâ arabalar giremez. Atlılar gücile gezer.

Ve bu şehirde hânedân sâhibleri çokdur. Ve halkı gâyet zekiyyü't-tab‘ erbâb-ı ma‘ârif ve müfessir ve muhaddis çelebiler gâyet çokdur. Cümleden dîvân sâhibi Abûsî Çelebi ilm-i arûzda bî-bedel zat-ı şerîf çelebidir. Ve Leccî Çelebi ve Nevmî Çelebi ve Nevmîzâde Şûmî Çelebi beyne'z-zurafâ bir mudhik ve rind-ferzend âdemdir. Ve Mez‘î Çelebi ve Veznî Efendi ve Uzâmî Efendi ve Meşrebî Çelebi. Bu makûle mahlaslı erbâb-ı ma‘ârifden şu‘arâ çelebileri vardır. Ammâ ulemâ ve sulehâlarına ve ehl-i takvâ hâl sâhibi sâhib-i sülûk ve ehl-i vera‘ âdemlerine aşk olsun. Bu şehir bu sulehâların âb-ı ruyına ganîmet olup ma‘mûr [u] âbâdân olmuşdur.

Ve bu şehir sâ’ir şühûrlara nisbet münevver ve bir ruhâniyet vardır. Âdem bu şehre dâhil olunca gûyâ kalb gözü açıladüşer. Ve bâğ u bâğçelerine âdem girince def‘-i gam edüp cânına cân ve ba‘zı cânân yârân gelüp hoş-elhân tuyûrlar efgân u nâleler etdükde hezâr hezârının hezârân nağamâtları câna râhat verir.

Cümleden bâğ-ı İremli Çatalbaş Paşa sarâyı ve Paşa sarâyı ve Alî Kadı sarâyı ma‘mûr sarâylardır.

Ve bu varoş-ı azîmin cânib-i erba‘asına Kara Haydaroğlu nâm celâlînin havfinden kal‘a dîvârı-misâl kerpiçden dîvârlar binâ edüp kûşebendlerinde dörd aded tahta kapuları üzre beden beden mazgal delikleri etmişler.

Ve şehrin kal‘a altında vâki‘ olan Kaya mahallesi içre hammâm kubbesi kadar kara kara kayalar vardır. Mâ-beyinlerinde hâneler ve yollar vardır. Ve'l-hâsıl kân-ı sulehâ dâr-ı ulemâ bir şehr-i rahmetullâhdır, *ve's-selâm.*

{Ve bu şehrin memdûhâtından, halkının ekseriyyâ kârları afyondur. Cemî‘i bâğçelerinde mahsûlleri afyondur kim haşhâş derler bir gûne otdur, müdevver müdevver semeresi olur. Her sene anı zirâ‘at ederler. Kemâlin bulmadan dahi sebiz-gûn iken tarlalarda avret oğlan cem‘ olup bu haşhâşı bıçağıla her tarafından zahm-dâr edüp ol zahm yerlerinden zamk gibi bir şey cereyân edüp anı cem‘ ederler. Ba‘dehu tahmîr edüp afyon olur. Ekâlîm-i **[Y 17b]** seb‘ada bu diyâra mahsûs olduğundan cemî‘i diyâra bu Karahisâr'dan gider. Ve bu Karahisâr'ın aseli bu haşhâş şükûfesinden hâsıl olmağile tenâvül edene keyif verir. Ve köselesi ve sahtiyân ve gönü meşhûr-ı âfâkdır.}

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Karahisâr-ı Sâhib: Bu şehr-i ma‘mûrun enderûn [u] bîrûnunda niçe bin ziyâretgâh vardır, ammâ âsitânelerine bu âsî yüzümüz rûmâlîde kıldığımız bu sultânlardır ki tahrîr olunur.

Evvelâ şehir hâricinde Kütâhiyye râhı üzre Yahşi Baba ve Bahşi Baba: İkisi tev‘eme bürâderler imiş. Selîm Hân huzurunda ta‘âm yerlerken sofra başında ikisi "Pâdişâhım biz bu ân gideriz" deyüp ol ân ân-ı vâhidde ikisi bir ânda cân teslîm edüp bu mahalde defn edüp üzerlerine bir tekye binâ etmişler. Kendüleri Horasân erenlerden olmağile yine türbedârları ve tekyenişînleri Hindî ve Özbekî ve Mogolî ve Dagıstânî fukarâları sâkinlerdir. Ve

Hazret-i Karaca Ahmed Sultân: Sene 660 târîhinde Sultân Orhân asrında intikâl edüp bu âsitânelerinde defn etmişlerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır ve meşhûr-ı âlemdir, *kuddise sırruhû.* Menâkıbı hadd [ü] hasrdan efzûndur. Andan,

Şâhrâh Sultân: Hâtûn hânımın binâ etdüği bin bir mezâristânın yolu üzre medfûn bir ulu sultândır kim hâk-i pây-i benî âdem olmağıçün hayâtlarında vasiyyet edüp hâke berâber defn etdiklerinden Şâhrâh Sultân derler. Ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve imâret kurbunda,

Âsiye Hânım binti Sultân Alâüddîn: Bir kubbe-i müzeyyende medfûnedir. Ekseriyya nisvân tâ'ifesi ziyâret ederler, ammâ aceb hikmetdir kim vaz'-ı haml edemeyen Hâtûna hâk-i anber-pâkini suda ezüp suyun içirseler bi-emrillâh âsân vechile vaz'-ı haml eder. Ve,

Sâhibler Sultân ve Sinân Sultân ve kal'a dibinde **Yârânlar Sultân** ve Orta Sivri dibinde Kısamık Abdurrahîm Sultân ve Konya yolu üzre Hazret-i Mevlânâ'nın ırk-ı tâhirinden Devrânî Çelebi ve Merdümek Sultân ve Hızırlık dağında Makâm-ı Hazret-i Hızır, andan el-Mevlâ Abdullâh-ı Akşehrî, Gedik Ahmed Paşa müderrisken merhûm olup medrese cenbinde medfûndur. (---) (---) (---).

Ve Hızırlık dağı bu aşağı şehre havâledir, ammâ kal'aya aslâ zararı yokdur. Bu Hızırlığı ziyâret etdiğimizde,

Şehrin civarına karîb olan kurâları beyân eder: Evvelâ karye-i Çapak, karye-i Akçemen ve karye-i Susuz ve karye-i Anbârlı ve karye-i Anpınaz ve karye-i Çıkrık ve karye-i Sepsen ve karye-i kasaba-i İdris karye-i Komardis(?).

Bu kurâlar kasaba-misâl câmi'li ma'mûr kurâlardır. (---) (---) tarafındaki kal'a (---) (---) altındaki hammâm kubbesi kadar eşkâl-i acîbe-misâl olan (---) (---) eder:

Evvelâ Orta Sivri **[Y 18a]** ve Gökcekler kayası ve Atlıbunar kayası ve (---) (---) (---) tarafına mezkûr Hızırlık (---) Sultân havâlîsi dibinde Kırklar kayası meşhûr kaya[lardır. (---) (---) Ammâ her biri birer eşkâl üzre halk olunmuş **[Q 10a] [P 10a]** seng-i hârâlardır.

Ve bu şehri bu yüzden seyr [ü] temâşâ edüp cümle a'yân-ı vilâyet ile vedâlaşup hânemiz sâhibi Abdullâh Efendi ile,

Karahisâr-ı Sâhib'den İzmir vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ kıble cânibinde Hızırlık dağı verâsında ma'mûr kurâlar ubûr edüp şehre giden Kadın Ana aynının başına varup âb-ı nâbın da nûş edüp 3 sâ'atde,

Kasaba-i Şuhûd: Yüz elli akçe ile kazâdır. Ba'zı zamân Karahisâr kadısına zamîme ihsân olunur. Kırk pâre nâhiye kurâsı var ve Karahisâr paşasının hâssıdır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur. Ve şehri bir mürtefi' yerde âb [u] hevâsı latîf bâğ u bâğçeli müzeyyen bir kasabacıkdır. Karahisâr'a engûr-i âbdâr cümle bundan gider. Ve efvâh-ı nâsda bu şehre Çufud kasabası derler, ammâ galat-ı meşhûrdur. Aslı kasaba-i Şuhûd'dur. Zîra cânib-i erba'asında niçe bin şühedâlar medfûnlardır.

Bu kasaba cümle tokuz mahalle ve tokuz mihrâbdır. Çârsû içinde Germiyan câmi'i, cemaat-i kesîreye mâlikdir, ammâ kurşum örtülü câmi' değildir, topraklıdır. Ve mesâcidleri ve hânı ve hammâmı ve mekteb-i sıbyânı ve uyûnları ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve cümle bin iki yüz hânedir.

Anda bir gece mahkemede mihmân olup ale's-sabâh garb tarafına bir sahrânın nihâyetinde Alî kayası yolunda yüz bin renc [ü] anâ ile ol Alî yaylasına urûc edüp cümle Karahisâr sahrâları ve gayri kurâlar tahte's-serâda görünür idi. Bunu dahi ubûr edüp ikinci sâ'atde,

Karye-i Boyalı: Mezkûr Alî dağı dâmeninde yüz evli müselmân karyesidir ve Osmân Paşazâde'nin ze'âmetidir. Anda bir bâğ-ı İrem-misâl bir âsitânede sultân-ı kâf-ı kanâ'at ve alemdâr-ı Hazret-i Risâlet Hazret-i Seyyid Kureyşî, bir kubbe-i pür-envâr içinde medfûndur kim aceb ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Fukarâları cümle Bektaşiyândır. Ve bu mahal Sıçanlı kazâsı hudûdudur. Ve bu sahrâ-yı azîm içre mâl-â-mâl âbâdân kurâlardır. Ve bu Boyalı karyesi bu hâkinde bir gûne kırmızı kök hâsıl olur, Uşşâk hâlîçelerinin boyası bundandır. Anıniçün Boyalı derler. Yedi sâ'atde bu sahrâ içre yetmiş pâre kurâları ubûr edüp,

Karye-i Sinân Paşa: Mahkemede mihmân olduk. Karahisâr hâkinde Sıçanlı kadısı bunda sâkindir, zîrâ vilâyet ortasıdır. Yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Zîrâ halkı sıçan gibi muzır kavm-i Etrâk'dir.

Ve Karahisâr paşasının voyvadalığı hükmündedir. Bir mesîregâh **[Y 18b]** ve çemenzâr ve giyâhâtlı fezâ içre iki yüz hâneli müselmân köyüdür. Cânib-i erba‘asındaki kurâlarda niçe bin âdem cem‘ olup haftada bir azîm bâzâr olur. Ve niçe bin çınâr-ı âlî ve bîd-i sernigûn dırahtlar ile müzeyyen olmuş bir namâzgâh vâdîsinde bâzâr-ı mahabbet olur. Ve aşren fe-aşr havz-ı azîmleri var. Bâzâr günleri bu havuzlar içre pîr u cüvân girüp şinâverlik ederler. Ve etrâf havuzlarda gûnâ-gûn müfîd [u] muhtasar maksûrelerde ahâlî-i bâzâr sohbet edüp hânende ve gûyendeler ve mutribler hoş nevâhat edüp herkes yârânları ile kol kol kavl ü karâr edüp ayş [u] işret ederler azîm mesîregâhdır. Bu mahallin amâristânı serâpâ Gâzî Sinân Paşa hayrâtı olmağile karye-i Sinân Paşa derler. Câmi‘-i azîminin kapusu üzre târîhi budur:

Sinân Paşa bilüp dünyâ fenâsın
Diledi kim yapa ukbâ binâsın
Yazanlar bu safâ dârına târîh
Kodular inde gaybin hadd-i tâsın

Sene (---)

Hânları ve hammâm imâreti ve medrese ve mekteb-i sıbyânı cümle kurşumlu kârgîr binâ-yı azîm hayrâtlardır. Ve imâretinde ni‘meti subh u şâm müsâfirîne ve mücavirîne mebzûldür. Sinân Paşa bu binâları inşâ ederken bu diyârın Etrâk'inden muğber-hâtır olup "Bu Sıçanlı'dan ne hâsıl ola kim yeyeler" deyü buyurmuşlar. Andan Sandıklı belin aşup beşinci sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Sandıklı: Karahisâr hâkinde yüz elli akçe kazâdır voyvadalıkdır. Nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Bu Sandıklı kazâsı sandık dolusu mâllı ve mahsûllü kazâdır. Ve şehri bir ferah-fezâ yerde bâğlı ve bâğçeli ve çayır ve çemenzârlı ve murgân-ı hezârlı yerdir.

Ve cümle üç yüz elli toprak örtülü evlerdir. Ve üç mahalle ve dörd mihrâbdır. Cümleden Çârsû câmi‘i kurşumlu, ma‘mûr binâdır. Ve bir minâre-i mevzûnu vardır. Ve kırk aded leblebici dükkânları var. Cümle etrâf kurâlarına leblebi bundan gider. Gâyet dânedâr nohudu olur. Bir diyâra mahsûs değildir. Ve gayri dekâkînleri ve hânı ve hammâmı ve tekye ve mesâcidleri vardır. Emn [ü] emân kasabadır.

Andan cânib-i garba vâsi‘ sahrâlar içre ma‘mûr kurâları 6 sâ‘atde ubûr edüp vakt-i zuhurda,

Menzil-i kasaba-i Banaz: Kütâhiyye hâkinde yüz elli akçe kazâ-yı sipâhdır, zîrâ cümle ahâlîsi kavm-i sipâhdır. Senevî üç yüz yâ beş yüz guruş hâsıl olur. Nâhiyesi kırk pâre kurâlardır. Ve bir bâğlı ve bâğçeli öz içinde yüz hâneli ve bir câmi‘li ve hammâmsız ve çârsûsuz bir kasabacıkdır. Ve mâ-tekaddem Uşşâk kazâsından ifrâz bir kazâdır. Ve halkı ekseriyyâ gerdir ya‘nî uyuzdur. Darb-ı mesel (---) olur kim olmuş kim bir âdem çok kaşınsa Banaz uyuz mu oldun, derler. Zîrâ âb [u] hevâsı gâyet **[Y 19a]** sakîldir. (---) (---) dağı bu kasabanın şimâl cânibine vâki‘ olmuş **[Q 10b] [P 10b]** bir azîm karlı kûh-ı bâlâ yaylakdır. Bu kasabaya iki sâ‘at karîbdir. Andan cereyân eden enhârın birisi bu Banaz kasabası içinden güzer edüp ahâlî-i Banaz bu âb-ı nâbdan nûş edüp uyuzdan halâs olurlar. Ve eğer bu âb-ı zülâl olmasa cümle Banaz halkı uyuzdan helâk olurlardı. Böyle bir sakîl yerdir. Bi'z-zarûrî bir gece anda mihmân olup ertesi cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şâh İshâk ya‘nî şehr-i Uşşâk

Sene (---) târîhinde Germiyanoğlu İshâk Şâh'ın binâsıdır. Ba‘dehu Yıldırım Hân fethidir. Kütâhiyye sancağı hâkinde Gevher Hân Sultân hâssıdır. Ve üç yüz [akçe] pâyesi ile şerîf kazâdır. Ve

nâhiyesi seksen pâre kurâdır. Senevî on kîse hâsıl olur. Hâs hâkimine on kîse dahi olur. Kütâhiyye paşası bu şehre müdâhale edemez. Maktû‘ü'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem Sultân hâssıdır.

Ve kal‘asın sene 1007 târîhinde ahâlî-i vilâyet cem‘ olup celâlî havfinden bu kal‘ayı ta‘mîr edüp tula ve taş ile inşâ etmişlerdir. Bir bayırlı ve bâğçeli çukur öz içinde vâki‘ olmuş şehr-i ma‘mûrdur, ammâ kal‘ası sâ’ir kılâ‘lar gibi metîn ve muhkem değildir. Hîn-i muhâsarada top-ı kûpa dayanmaz. Kaddi beş arşın tula binâdır.

Ve cânib-i erba‘asında handakı yokdur. Ancak Banaz tarafında, Buğday bâzârı kapusu tarafında handakı vardır, ve bir göz cisr ile ubûr olunur, zîrâ namâzgâh ve mezâristân bu tarafdadır.

Ve bu taş cisrin sağ tarafında kal‘aya girirken çam ağaçlarından âb-ı hayât su olukları handak aşırı şehre dâhil olup çeşmelere ve câmi‘lere taksîm olur âb-ı nâbdır. Ve bu Banaz kapusu cânib-i şimâle mekşûf izdihâm-ı nâs levha kanatlı kapudur.

Ve kal‘anın dâ’iren mâdâr cirmi iki bin adımdır. Ve cümle beş kapudur. Banas kapusu ve kıbleye nâzır Honaz kapusu, cânib-i cenûba nâzır Komar kapusu ve garba nâzır Kula kapusu, yıldıza nâzır Gedüs kapusu.

Ve bu kal‘a şekl-i murabba‘dır. Dizdârı ve neferâtı ve cebehânesi yokdur, zîrâ iç el olmağile cebehâne ve neferâta muhtâç değildir.

Ve kadı ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır ve a‘yânı gâyet çokdur. Ve halkı ekseriyyâ ulemâ ve ankâ bâzergânlardır. Ve cümleden hânemiz sâhibi Cığan Hasan Çavuşzâde Hüseyin Ağa aceb hânedân sâhibidir.

Bu şehrin cânib-i erba‘ası bayırın içinde bir çukur yerde sekiz mahalle ve üç bin altı yüz toprak örtülü hâne-i zîbâlardır.

Ve on dörd mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde cemâ‘at-i firâvânlı Ulu câmi‘, kârgîr kubbe ve kârgîr minârelidir, ammâ kubbesi **[Y 19b]** tahtalar ile mestûrdur.

Ve Hacı Mustafâ câmi‘i kıble bâbı üzre târîhi budur:

"Benâ hâzihi'l-cum‘ate'ş-şerîf ve mevâzı‘a'l-latîf el-Hâc Mustafâ bin Hacı Hasan afallâhu anhu li's-seyyiâtih." Sene 980

Dörd aded câmi‘inin bu ikisi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Mâ‘adâ on dörd mihrâb zevâvîlerdir.

Ve iki hammâmı var. Biri Eski hammâm ve biri Yeni hammâm.

Ve cümle üç yüz yetmiş dükkân ve yedi hân. Cümleden çârsû içinde Sultân Alâeddîn'in taş hânı bir tarz-ı acîbdir. Ve yine ana karîb Lonca hânı. Ve yedi kahvehânesi var, ammâ bezzâzistân yokdur. Ve çârsûnun ortasında fevkânî bir câmi‘i var. Ve bu şehr içre ancak bir kiremit örtülü hâne vardır. Ve Ermeni ve Rûm vardır, ammâ Yahûdî'nin vücûdu yokdur.

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi çokdur. Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesine hadd [ü] hasr olmadığından uşşâkı çokdur. Anıniçün uşşâk şehri derler. Mahbûbları uşşâk perestlerdir. Hakîkatü'l-hâl bu şehre bir garîbü'd-diyâr kimesne gelüp bir iki gün mihmân olsa elbette âşık olması mukarrerdir. Hattâ hakîr bir duhter-i reze mübtelâ olup anınla def‘-i gam ederdik.

Ve cümle ahâlîsi çuka ferrâceler ve serhadli kontoşlar geyerler. Ve ekseriyyâ muhibb-i Mevlânâları külâh üzre destâr sararlar. Ve zenânesi yassı başlı arakıyyesiz ve siyâh muhayyer ferrâce geyüp mü’eddebâne reftâr ederler.

Ve bu şehirde yük çözülüp yük bağlanır bender şehr-i azîmdir. Anatolu eyâletinin deve ve araba işler gûyâ iskelesidir. Gerçi küçücük şehirdir, ammâ gâyet ma‘mûr şehirdir. Ve etrâf [u] eknâfı gâyet âbâdân olmak ile benî âdem izdihâmından sûk-ı sultânîlerinde omuz omuzu sökmez bir şehr-i benderdir. Ve sanâyi‘âtının meşhûrundan Uşşâk halısı ancak Acem Isfahân'ında ve Mısır şehrinde

işlenir, ammâ hâlîçeleri ekâlim-i seb‘aya müstevlî olur. Yüz [[(---) (---)]] guruşluk dîvânhâne ve câmi‘ halıları işlerler kim nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn halılar olur.

Ve çârsû içindeki çeşme-i cânbahşlar târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât el-Hâcı Halîl

terkîmdir. Bu târîh dahi anındır:

Bud [[(---) (---)]] âsâ selsebîl Sene 991.

[Ve Elhâc] Mustafâ câmi‘i önünde yol aşırı olan çeşme târîhidir:

Berrû aynen tüsemmâ selsebîl.

Sene 1043 [**Q 11a] [P 11a]**

Ve Ya‘kûb Şâh çeşmesinin târîhidir:

Fîhimâ aynâni tecriyân. Sene 941

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve câ-be-câ mesîregâh yerleri vardır. Cümleden şehrin yıldız cânibinde Kozlaraltı derler bir uyûn-ı câriyenin kenârında bir hoş-hevâ teferrücgâh yerdir. Hânemiz sâhibi anda hakîre ziyâfet edüp zevk [u] safâlar etdik.

Ba‘dehu bu şehirden refîkleri alup cânib-i şimâle çengelistân **[Y 20a]** ve sengistân mahûf u muhâtara yerleri yüz bin renc [u] anâ ile mâh-ı Temmûz'un şiddet-i harâretin çekerek tokuz sâ‘atde,

Karye-i Murâd Ağa: Nehr-i Gedüs kenârında bâğ u bâğçeli müselmân köyüdür. Bir câmi‘i ve mesîregâh yerleri vardır. Ve nehr-i Gedüz şehr-i Gedüz'ün cânib-i şarkîsinde Murâd yaylasından tulû‘ edüp niçe nehirler dahi müctemi‘ olup cânib-i garba cereyân ederek Aydın diyârın saky edüp niçe kurâ vü kasabât ve şehirlere uğrayup on konak yer gidüp İzmir kurbunda Melemen şehri içinden ubûr edüp andan ikinci sâ‘atde Kara Foça kal‘ası dibinde Akdeniz'e mahlût olur bir âb-ı latîfdir. Ve merkûm Murâd Ağa karyesinden kalkup yine şimâle iki sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Germiyan Gedüs

Kayâsıra-i Rûm'dan Gediz namında bir kralın binâsıdır. Sene (---) târîhinde Germiyanoğlu Ya‘kûb Şâh fethidir. Andan Yıldırım Hân eline girmişdir. Hâlâ kal‘ası şehrin cânib-i şarkında bir dere aşırı bir yalçın kaya üzre bir gök kal‘a-i metîn imiş. Ammâ sene 1025 târîhinde Sultân Ahmed vüzerâlarından Kuyucu Murâd Paşa kal‘anın ba‘zı yerlerin münhedim etmiş kim bir dahi celâlî kapanmaya mülâhazasıyla harâb etmiş. Hakkâki sa‘b u kavî Şeddâdî binâ-yı metîn kal‘adır. Sehel şey ile ta‘mîr olunmak mümkinü'l-husûl bir kal‘a-i Gedüs'dür, ammâ ne cirmde idüği malûmum değildir.

Ve şehr-i Gedüs, Germiyan hâkinde Kütâhiyye eyâletinde serbest ze‘âmetdir. Bir kaç kerre Dârü's-sa‘âde kapu ağalarına hâs olmuşdur. Hâlâ ze‘âmet subaşılığıdır. Vâlî-i vilâyet vaz‘-ı yed edemez.

Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi ma‘mûr u âbâdân kurâlardır. Kethudâyeri ve serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve ulemâsı çokdur. Ve a‘yânından Azmîzâde Çelebi zât-ı şerîfdir. Hattâ refîkımız Sâ’ilî Çelebi Azmîzâde huddâmlarından olmak ile bu Azmîzâde Çelebi yanında kaldı. Ve yine hânedân sâhibi Murâd Ağa ve ze‘âmet sâhibi Beğzâde Yûsuf Ağa ve Beğ Efendi ve silihdâr sipâhî halîfesi Gedüslü Mehemmed Efendi pederi Mustafâ Ağa, bunlar a‘yân-ı vilâyetden ni‘metleri mebzûl kimesnelerdir.

Ve şehr-i Gedüs bir sengistân dar boğaz içinde bir dere kenârında vâki‘ olmuş dere ve depeleri zeyn etmiş kat-ender-kat ma‘mûr hâne-i zîbâlardır. Bu cânib hânelerinin yüzleri cânib-i şarka nâzırdır ve derenin karşu tarafında çârsû-yı bâzâr olan evlerin dahi yüzleri şarka nâzırdır. Ve bu taraf evlerinin karşu kıble tarafı evc-i âsumâna ser çekmiş kal‘a-i bâlânın kayasıdır kim aktâr-ı arzı geşt [ü] güzâr eden seyyâhân-ı berr ü bihâr cânbâz tâ’ifesi pehlivânları yigirmi otuz yılda bir kerre bir azîm cem‘iyyet-i kübrâ ile bu şehr-i Gedüs'e gelüp birbirlerin imtihânen bu kal‘a kayasına resen bağlayup gûnâ-gûn arz-ı mahâretler gösterüp **[Y 20b]** urûc eden post sâhibi ser-çeşme pehlivân olur. Niçesi pâre pâre olur. Hâlâ aşağı derk-i esfelde medfûndurlar. Ne‘ûzübillâh benî âdem aşağı bakmağa cür’et edemez. Bu kal‘anın bu kullesi kayalar üzre tâ bu mertebe eflâke ser çekmişdir kim efvâh-ı nâsda Cânbâz kullesi derler, meşhûr-ı âfâkdır.

Bu Cânbâz kayası üzre biribiri üstüne kat-ender-kat havlısız ve bâğ u bâğçesiz daracık evlerdir. Yüzleri cânib-i garba nâzır gâyet ma‘mûr evlerdir ve yolları sa‘b ve eniş yokuş zıyk yollardır. Bu zikr olunan hâne ve sarâyların cümlesi iki bin toprak örtülü evlerdir.

Ve cümle 13 mahalledir ve yigirmi mihrâbdır. Cümleden câmi‘-i kadîm Mahkeme kurbunda Hacı Mustafâ câmi‘i, kurşumlu bir küçük câmi‘dir. Kapusu üzre târîhi:

Kad benâ lillâhi dâra's-sâlihîn
Sâhibü'l-hayr innehâ min nefsiküm

Kîle fî itmâmihâ yâ âbidîn
Câ'e târîh innehâ hayrun leküm.

Sene 957.

Bu târîhe karîb:
Ammere hâze'l-câmi‘e Muzaffer bin Hamza.

Sene 957.

târîhi dahi tahrîr olunmuşdur.

Ve câmi‘-i Gazanfer Ağa çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i latîfdir. Anatolu'da Tire ve Ma‘nisa'da misli yok bir musannâ‘ ve rûşen kurşum örtülü câmi‘dir. Ve kapusu üzre manzûm târîh budur:

Gazanfer sâhibü'l-ihsâni ve'l-cûd
Kodu erbâb-ı hayrât içre bir ad
Görüp Azmî dedi târîhin anın
Zehî câmi‘-i nişân-ı cennet-âbâd

Sene 998

Ve hammâmının târîhi budur:

Azmî gördükde dedi târîhin
Rûşen-âbâd dilküşa hammâm

Ve imâreti ve hân ve medrese ve mekteb-i sıbyân ve âb-ı nâb-ı hayvân çeşme-i atşân ve cümle kârgîr dükkânlar cümle Gazanfer Ağa hayrâtıdır. Sultân Murâd-ı Sâlis'in kapuağası imiş. Aceb hayrât u hasenât sâhibi imiş. Bu Gedusîdir ve bu şehr (---) binâsına bâ'is kendüsi dir.

Ve cümle kârgîr dükkânları toksan beşdir. Bir şâhrâh üzre vâki' olmuşdur. Ve bu şehirden kırk elli yâr-ı vefâdâr yârân-ı ârîfân yâr (---) fân cem' olup hayme vü hargâhlarımız ile ve me'kûlât **[Q 11b]** **[P 11b]** et'ıme-i nefîselerimiz ile cânib-i şarka üç sâ'at gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı Gedüs: Murâd dağı yaylağı dâmeninde bir ılıca-i azîmdir kim hâssası dillerde dâsitândır. Âb-ı rakîkinden nûş eden, cümle ahlât-ı galîzadan halâs olup reng-i rûyine humret gelir. Ve yedi sekiz kerre havz-ı pâkine girenlerin vücûdunda harâretden bir şey kalmayup vücûdu pembe-misâl şahme olup dürr-i beyz-âsâ olur. Selâtîn-i selefler birer hayrât edüp âsâr-ı azîmeler etmişler.

Andan yaylağa çıkup bir hafta meks edüp alabalık zevkin etdik. Her sene kiraz mevsiminde cemî'i Gedüs'den ve gayri diyârlardan ahâlî-i vilâyet akrabâ ve ta'allukâtları ile bu yaylağa çıkup iki üç ay ayş [u] işret ederler kim aceb **[Y 21a]** teferrücgâh ve mesîregâh cânfezâ yerdir.

Ehl-i Gedüs'ün hudûdları ve yaylahâneleri vardır. Her sene gelüp meks ederler. Zîrâ, mâh-ı Temmûz'da şehr-i Gedüs dere ve depe içinde gâyet şiddet-i hâr olup hevâsı sakîl olduğundan cümle halkı bu Murâd yaylağına göçüp murâd üzre murâdları hâsıl olur.

Cümle Kütâhiyye sularının menba'ı bu yayladır kim bundan tulû' edüp şark tarafına cereyân eden Kütâhiyye sahrâsına nüzûl eder ve nehr-i Gedüs dahi bu cebel-i âlîden hurûc edüp garb tarafına cereyân ederek Kara Foça kal'ası kurbunda Akdeniz'e munsabb olur. El-hâsıl yaylağ-ı azîmdir.

Andan şehre gelirken şehr-i Gedüs'ün cânib-i garbında nîm sâ'at ba'îd Akdağ derler bir cebel-i müntehâdır. Bundan bir âb-ı hayât cereyân eder. Misli meğer Murâd yaylasında ola. Merhûm sâhibü'l-hayrât Gazanfer Ağa bu uyûnu, dağlar ve beller ve sengistân yollar ve şîb ü ferâz yerler kesüp mâl-ı hazâ'in sarf edüp bu suyu şehre getirüp azîm çeşmelerine ve câmi'in havz u şâzrevânlarına ve hammâm u imâreti ve hânlarına tevzî' etmişdir.

Ve bu şehr-i Gedüs içre cereyân eden dereye Küçük Gedüs derler. Bu dahi aşağı sahrâ içre cereyân eden Büyük Nehr-i Gedüs'e mahlût olur. Ve bu şehrin bâğları dağların zeyn etmişdir. Kütâhiyye şehrin meyve ile ganîmet eden bu Gedüs'dür.

Ve memdûhâtından üzümü ve emrûdu ve pamuk bezi ve üzüm köfteri meşhûrdur. Temmûz'da hevâsı sakîldir, ammâ âbı latîf olduğundan câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri, esmerü'l-levn halkı vardır. Ve cümlesi garîb dil-nüvâz kimesnelerdir.

Ve ni'metleri âyende vü revendeye mebzûldür. Bu şehrin a'yânları ile vedâlaşup bize elli mikdârı esb-süvâr refîk-ı nâmdârlar verüp garb tarafına bâğlar içre ubûr ederek,

Karye-i Gûrlik: Bir kûh-ı bâlâ dâmeninde yüz evli bâğlı ve bâğçeli dağlardan uyûnları cârî bir câmi'li ve bir tekyeli ze'âmet bir ma'mûr müslim karyesidir. Anı ubûr edüp,

Karye-i Üçbaş: Bu dahi bir cebel zeylinde yüz evli ve bir câmi'li ve bir kaç demirci dükkânlı ma'mûr ze'âmet beldedir. Anı dahi güzer edüp,

Karye-i Ma'den-i şeb: Mu'âf u müsellem mîrî hâss-ı hümâyûndur. Beş yük akçe mâl-ı pâdişâhî ile iltizâm-ı emânetdir. Hâkimi yüz âdem ile hükûmet eder. Bir ferd müdâhale edemez. Cemî'i Anatolu diyârına şeb bundan müstevlî olur. Görmeğe muhtâc bir ma'den-i acîbedir. Zîr-i zemînden lağımlar kazup bu kurâ re'âyâları şeb çıkarırlar. Karyesi bir bayır başında bâğ u bâğçeli ve yüz evli tekâlîf-i şâkkadan mu'âf karyedir. Andan yine garba,

Karye-i Derbend nâm mahalli ubûr edüp bu mahalle gelince kâmil yedi sâ‘atde dağlar ve beller ve sengistân eniş yokuş yollar tamâm olup hâk-i **[Y 21b]** amber-pâkli düz vâdîler içre ubûr edüp cümle sekiz sâ‘atde,

Karye-i Sarı Çam'ı dahi ubûr edüp bir öz içinde kırk elli hâneli ze‘âmet karyedir. Andan on birinci sâ‘atde yine bu öz içre,

Karye-i Kalkanlı: Altmış evli ve bir câmi‘li ve âb [u] hevâsı latîf çemenzârlı bir ma‘mûr tîmâr kurâsıdır. Bunu dahi ubûr edüp bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Simav

Zamân-ı kadîmde İskender-i kübrâ asrında Batâlise-i Rûm krallarından Batlîmûs binâsıdır. Tevârîhâtlarda Fındıcak kal‘ası deyü tahrîr etmişlerdir. Simav şehrinin ensesinde cânib-i cenûbda bir mürtefi‘ kaya üzre şekl-i müdevver bir Şeddâdî sengîn binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Ammâ sene (---) târîhinde Timur-ı bî-nûr Yıldırım Hân'a rağmen ba‘zı yerlerin münhedim etmeğile hâlâ bu kal‘a içinde hâneler yokdur. Sene (---) târîhinde Germiyanoğlu vezîri Babık(?) Beğ Simavna nâm bir Urum kralı elinden feth etmeğile Simav derler. Bir rivâyetde sîmâb'dan galat Simav derler. Ya‘nî Gümüş suyu demek ola. Hakîkat suları gümüş-misâl berrâkdır.

Kütâhiyye sancağında yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ba‘zı ulemâya üç yüz ile sadâka olunur âlâ kazâ-i ra‘nâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve hâkimi serbest ze‘âmet sâhibidir. Ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve kethudâyeri ve serdârı ve a‘yânı vardır.

Ve şehri cümle dörd mahalledir. Evvelâ mahalle-i Ulvî ve mahalle-i Vasatî ve mahalle-i Süflî ve mahalle-i Cedîd'dir. Cümle hâneleri hasîr sazı ve yâhûd tahta örtülü ma‘mûr [u] müzeyyen büyûtlardır kim cümlesi bin iki yüz bâğlı ve bâğçeli ve otlu ve âb-ı hâyât (---) şerîf yerlerdir sulu evlerdir. Ve tarîk-i âmları eniş yokuş vâki‘ olmuşdur.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Dördü câmi‘dir, mâ‘adâ mesâcidlerdir. Cümleden Ulu câmi‘ dir kim Melik Balad Babık Beğ binâsıdır. Birisi bir kiremid (---) minâresi vardır kim misli meğer Sivas eyâletinde Niksar şehrinde (---) Melik Gâzî ibn Dânişmend câmi‘i ola, ammâ bu minâre **[Q 12a] [P 12a]** andan musannâ‘dır. Ve şerîfesinin cânib-i erba‘ası müşebbek demir kafes ile pîrâste bir serâmed minârei kadd [ü] kâmet makâm-ı ezândır. Ammâ câmi‘i tarz-ı kadîm toprak örtülü câmi‘-i atîkdir. Şehre havâle bir mürtefi‘ yerde vâki‘ olmuşdur. Evkâfi çokdur ve huddâmları firâvândır. Ve cemâ‘ati dahi bisyârdır. Ve kapusu üzre târîhi:

Sâhib-i câmi‘-i şerîf Çavuş Süleymân Beğ

Sene (---)

Bu târîh ta‘mîr [ü] termîmine vâki‘ olmuşdur, ammâ bu câmi‘in târîh-i atîki budur:

Kad temme câmi‘u'ş-şerîfu bi‘avnillâh
Hattâ yusallî fîhi bi-zikri ismillâh

Allâhümme tekabbel ibâdetehu li-ibâdillâh
İnnemâ'l-a‘mâlu bi'n-niyâti kâle Resûlullâh

Ve in kâne lillâhi fekâne lehu lillâh
Ve ya‘lemü't-târîha dâmehu el-hayru lillâh.

Sene 996

Tabahâne kurbunda Câmi‘-i Atîk ve çârsû içinde **[Y 22a]** cemâ‘at-i kesîresi çok Câmi‘-i Cedîd fevkânî henüz nev-binâ bir câmi‘-i zîbâdır. Altı dekâkînlerdir. İki tarafından kıble kapusunda yigirmişer kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i rûşendir. Hakîr bu câmi‘e bu gûne târîh etmişdir:

Evliyâ dedi câmi‘e târîh
Olmuş itmâm bu makâm-ı bâlâ

Sene 1081

Bu târîh içün sâhibü'l-hayrâtdan bir at ve bir çuka ve kumâş ve elli altun ihsân aldık.

Ve çârsûnun yukaru başında el-Hacı Pîr Ahmed Ağa câmi‘i tahtânîdir, ammâ sûk-ı sultânî içre olmağile gâyet cemâ‘ati vefret ve kesret üzredir. Bu câmi‘in dîvârında Paşa Bınarı derler, bir âb-ı hayât berrâk ve rakîk âb-ı nâb cereyân eder kim Hudâ alîmdir âb-ı hayvândan nişân verir yah-pâre zülâl mâdır, azametullâh. Eğer misli bu rûy-i arzda var ise kûh-ı Elburz dâmeninde nehr-i Sitâze ola. Böyle bir aynü'l-hayâtdır.

Bu zikr olunan dörd câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve iki tekyesi var, biri Halvetî tekyesidir. Ve iki hammâmı var. Biri çârsû meydânında Babık Beğ hammâmı ve biri Karaca Ahmed Beğ hamamı.

Ve şehirden nîm sâ‘at ba‘îd şimâl tarafında Germâb hammâmı. Yed-i kudret eyâlet-i Anatolu'da çok germâb ılıcalar vardır, ammâ bu Simav ılıcaları gibi rub‘-ı meskûnda yokdur. Ahâlî-i şehrin sâhib-i tab‘ olan kimesneleri bu âbdan getirdüp nûş ederler. Cemî‘i ılıca sularında kükürd râyihası vardır, ammâ bunda aslâ eyle bir ta’am yokdur, gâyet lezîzdir. Ve cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye dâ-i devâdır.

Büyük ılıcanın iki havzı vardır. Ve ana karîb çifte Osim germâbı ve ana karîb Naşlı ılıcası ve ana karîb Cennet köy ılıcası. Ve'l-hâsıl yedi hammâm yed-i kudret ile halk olunmuş germâblardır. Her biri bir gûne hâssıyeti vardır. Cümle ahâlî-i şehir yılda bir kerre mâh-ı Temmûz'da haymeleri ile gelüp meks edüp zevk u safâ edüp hammâm faslı ederler ve her kes tendürüst olup şehre avdet ederler. Böyle bir nâfi‘ germâblardır. Ve şehr-i Simav'da bir mu‘attal hammâm dahi vardır.

Ve iki hânı var. Biri Babık Beğ'indir. Biri Kara Ahmed Paşa hânıdır. Ve cümle iki yüz elli beş dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin esvâkında ve hânlarında cemî‘i nevâdirât eşyâlar mevcûddur.

Ve bu şehrin cümle imâretleri şehr-i Gedüs gibi dere ve depeler üzre vâki‘dir. Ammâ cümle evleri bâğlı ve bâğçeli vâsi‘dir. Ve havlıları ve âb-ı revân uyûnları cârîdir kim her evde birer nehir mukarrerdir. Ve her hânelerin dörd dıvârları serâpâ kerpiçdendir. Taş binâ gâyet nâdir vâki‘ olmuşdur.

Ve çârsû-yı bâzârı içre gûnâ-gûn çınâr-ı müntehâlar ve bîd-i sernigûnlar ile sâyedâr olmuş sûk-ı sultânîdir kim şiddet-i hâr aslâ te’sîr etmez müferrih çârsûdur. Cümleden tabahânesi âb-ı revânlar içre pâk **[Y 22b]** ü pâkîze çârsûdur. Ve on kahvehânesi var.

Ve memdûhâtından beyâz kirazı şöhre-i şehr olmuşdur. "Ve hâlâ enâr ağaçları hâsıl olup şehrimiz bâğçelerinde sevâhil meyvaları hâsıl olmağa başladı" deyü a‘yân-ı vilâyet nakl etdiler. "Ve on sene mukaddem gördüğümüz şiddet-i şitâyı görmez olduk" dediler.

Ve bu şehrin meşhûrundan şehrin şimâlinde nîm sâ‘at karîb bir azîm âb-ı hayât buhayresi vardır. Cemî‘i dağlardan cereyân eden uyûn-ı câriyeler anda cem‘ olur bir halîc-i kebîrdir. Gûnâ-gûn mâhîlerinden sazan balığı ve çime balığı ve turna balığı misilli mâ’ideleri olur kim meğer Rûmeli'nde Ohri gölü balığı ola.

Ve bu şehrin şimâlî tarafı bir mahsûllü sahrâ-yı azîmdir. Bu fezânın cirmi ne kadar ise buhayresi dahi ol cirmde bir vâsi‘ göldür. Bu vilâyeti Germiyanoğlu vezîrleri feth etmeğile bu gölün mahsûlün şehr-i kadîm-i Kütâhiyye'de Germiyanoğlu medresesinin ders-i âmları olan şeyhülislâmlara hâss olup iki bin guruş vazîfe-i mu‘ayyene hâsıl olur mukâta‘a bir göldür.

Ve bu gölün şarkîsi kenârında Delice Hisâr demek ile ma‘rûf bir kal‘a vardır. Bir cezîre-misâl yerde küçük kal‘adır. İçinde neferâtları yokdur.

Ve yine bu göl kenârında cânib-i garbîde Yenice Hisâr demek ile ma‘rûf bir vîrân kal‘adır. İçinde balık sayyâdları sâkin olurlar. Bu dahi göl içinde ada-misâl bir mürtefi‘ püşte üzre vâki‘ olmuşdur. Lâkin bu mezkûr kal‘aların dibindeki balık dalyanları ve sayyâdları Kütâhiyye müftîsinin meşrûtaları değildir. Bu Simav şehrinde Ulu câmi‘ ki fâtih-i bilâd Babık Beğ câmi‘idir, bu dalyanlar ol câmi‘in evkâfıdır kim cânib-i vakıfdan mütevellî zabt edüp üç yük akçe câmi‘ mürtezikalarına verir. **[Q 12b]** **[P 12b]**

Ve bu şehr-i Simav gerçi dağlar dâmeninde vâki‘ olmuşdur, ammâ şehr-i kadîmdir. Ve âb [u] hevâsı gâyetü'l-gâye latîf olduğundan mâ‘adâ nazargâh-ı kibâr-ı evliyâullâhdır. Ol ecilden ulemâ ve sulehâsı ve e’imme-i hutabâsı ve meşâyihi ve kuzât tâ’ifesi çokdur. Ve pehlivân cüvân şehbâz yiğitlerine hadd [ü] hasr yokdur. Hattâ a‘yân-ı vilâyet ile sohbet-i hâs ederken eyle nakl etdiler kim:

"Bizim şehrimizin pehlivânları olur kim Anatolu diyârında şehrimiz pehlivânlarının arkasın zemîne götürmüş pehlivân yokdur" deyü şahâdet etdiler.

"Ve şehrimiz etrâfında ve sâ’ir vilâyetlerde düğünler ve gencerler olsa şehrimiz pehlivânları ol cem‘iyyet-i kübrâlara varup cümle kasaba pehlivânların birer elden elleşüp kündeden yâhûd Cezâyir sarmasından yâhûd taşlamadan veya kirdmandan yâhud pîş kabzadan ve'l-hâsıl yüz altmış nakş-ı fend-i bendden bir lu‘b ile zorâzor yenüp öğdilleri ve hedâyâyı bizim pehlivânlarımız alagelmişlerdir" deyü tefâhür kesb ederek söylediler. Ve Kütâhiyye müftîsi bürâderi Yûsuf Efendi ve Abdullâh **[Y 23a]** Efendi ve Süleymân Efendi ve niçe ihvân-ı bâ-safâ safâ edüp bu gûne şehâdet etdiler. Hemân hakîr eytdim:

"Ya sultânım, âyâ aslı ne ola kim sizin fetâlarımızın gâlib, gayriler mağlûb ola. Bu hod malûmumuzdur kim dest ber-bâlâ-yı dest ile'l-arş demişler. Bunda bir hikmet vardır kim dâ’imâ sizin pelivânlarınız gâlib ola" dedim. Anlar eyitdi:

"Su’âlin vâriddir. Bizim fetâlarımızın gâlib olduklarının aslı oldur kim her biri birer kibâr-ı evliyâullâhın zürriyyetindendir. Anıniçün zahrları yere gelmez ve bir fetâmız düşmenden rûgerdan olmaz. Secî ve bahâdır yiğitlerimiz vardır. Ve bizim şehrimizde hâsıl olan duhter-i pâkîze-ahterlerimiz bu şehirden taşra çıkarup sâ’ir kurâ halkına vermeziz, yine bunda kefene veririz. Ve gayri yerden kız dahi almazız. Anıniçün cümle şehrimiz halkı hasîbü'n-nesîb er oğlu erler pehlivân erenler" deyüp bu gûne ahlâk-ı cemîlelerden tavsîf etdiler.

Hakîkatü'l-hâl şehbâz ve dilâver cüssedâr gevdeli ve kesimli güzel yarar fetâları vardır. Ve herkes ile hüsn-i ülfet eder garîb-dost âdemlerdir. Ve hakîkat bu şehrin enderûn-ı bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı evliyâullâha nihâyet yokdur, ammâ ziyâret etdiğimiz bu sultânlardır kim zikr olunur:

Ziyâretgâh-ı şehr-i Simav

Evvelâ Karşuyaka ta‘bîr etdikleri dağda merkad-i pür-envâr-ı fukarâ-yı Âl-i Abâ Hazret-i Hacı Baba.

Ve andan aşağı şehre karîb kabrü'ş-şeyh Cavlı Sultân.

Ve yine Cavlı mahallesine karîb ziyâretgâh-ı azîm eş-Şeyh Hazret-i Zekeriyyâ Efendi, niçe yüz kerâmât-i bâhire sâhibi ulu sultândır. Cümle kerâmâtından birisi zamân-ı hayâtlarında du‘â edüp "Bu Simav şehrine tâ‘ûn ve hummâ marazı girmesin" [deyü] buyurmuşlar. Müddet-i hayâtlarında bu şehr içre yüz elli sene tâ‘ûn girmemiş. Bu du‘â’i yigirmi beş seneye bâliğ iken edüp du‘âları hedef-i icâbetde vâki‘ olup kâmil yüz yigirmi beş sene bu şehr-i Simav'a hummâ ve tâ‘ûn girmemişdir.

Ve yine bu mahalde makâm-ı savma‘a-i Şeyh İlâhî Simavî hazretlerinin maskat-ı re’sleri bu Simav şehridir. Ve bu mahalde sâkin olurlar imiş. Hâne-i pür-envârındaki külbe-i ahzânları hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Kırk sene bu savma‘adâ sâ’imü'n-nehâr ve kâ’imü'l-leyl idi. Hâlâ makâm-ı şerîfleri müşk-i amber ve abîr râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Ba‘dehu ol asrın kutbü'l-aktâbı izniyle kendüye Rûmeli hilâfeti ihsân olunup Vardar Yenicesi nâm şehirde Gâzî Evrenos türbesine karîb âsitânesinde âşıkân-ı Rûm ile semâ‘-ı safâda iken sene 861 devr-i âhir olup âhir âhirete intikâl edüp Vardar Yenicesi'nde âsitânesi içre âsûde ulu sultândır. Ve ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Ve Simav'da niçe **[Y 23b]** yüz ziyâretler dahi etdik, ammâ kesret-i kitâbet olmasın içün tahrîr etmedik, ve's-selâm.

Ve bu şehirde cümle ahibbâ ile vedâlaşup garb tarafındaki dağlar eteğinde yigirmi beş pâre ma‘mûr kurâları ve âb-ı hayâtlı râhlı ve mahsûllü sahrâları ve kettânı ve engûrü ve cevizi ve unnâbı firâvân belîdeleri ubûr ederek, 4 sâ‘atde kûh-ı bi-emân Demirci beline urûc etmeğe başladık. Kâmil iki sâ‘atde evc-i semâya münkalib olmuş bir kûh-ı Demâvend-i bülenddir. Ve bu kûhun tâ zirve-i a‘lâsında **Oklu Çam** nâm mahalle vardık.

Sergüzeşt: Dervîş Şecî‘ nâm bir âşık câna on kan edici, dağlar gezici, cândan bezici, âdem kesici rehzenlik ederler. Bu garîb cân bunların onun dahi ok ile kanların türâba döküp vücûdların hâke salar. Hikmet-i Hudâ bir sehm-i kazâ kemânından dürüst çıkup bir çam dırahtına râst gelüp perrân geçüp hâlâ ol nâvek çam ağacının sîne-i pür-kînesinde üç âdem kaddi bâlâda kadanmış yelekleri derûn-ı şecerde peykân-ı tîr iki karış taşrada yalman gösterüp durur. Hakkâ ki dürüst şast sâhib-i kemândâr pehlivân imiş. Anıniçün Oklu Çam beli derler. Ve on maktûl harâmîler dahi mezkûr çam dibinde ecel câmın nûş edüp hâlâ mest olup tâ ilâ yevmi'l-kıyâm vâdî-i hâmuşânda yatırlar. Hakîr dahi bu mahalden havf [u] haşyetimizden pür-silâh hâmûş-bâş âmâde güzer etdik, ammâ bî-cân ve bî-mecâl ubûr etdik, zîrâ gâyet mel‘ûn bî-amân beldir.

Ba‘dehu ol harâmîleri katleden garîb dervîş-i dilrîş on harâmînin esbâb [ü] eskâlleri ile ve âlât-ı silâhları **[Q 13a] [P 13a]** ile yine kendi atlarına tahmîl edüp lâşelerin destârlar ile atlar üzre berk kayd-bend edüp ve on aded atları bir birinin dümmüne licâmlarından akd edüp yine dervîş piyâdece atları leşler ile yedeğe alup Demirci şehrinde hâkime getirüp esbâb [u] eskâlleri ile teslîm edüp bir köşede karâr eder. Bu hâli ahâlî-i şehir görüp hamd [ü] senâ edüp dervîşe niçe bin guruş ihsân ederler.

Hâkimü'l-vakt dahi harâmîlerin bir şey'in almayup cümle dervîşe ihsân edüp başına turna telleri takup cümleden melik yakın nüdemâlarından eyleyüp dervîşe bu şehir içre bâğ u bâğçe ve bir hâne verüp bir bikr-i nâ-şüküfte verüp Demirci şehrinde kalır. Karîbü'l-ahd olmağla Dervîş Şecî‘'i görmüş âdemlerden istimâ‘ etdik. Nitekim mezkûr dervîş hayâtda imiş, bu Demirci belinde kurd ile koyun yağ u bali gezerlermiş. Ve Dervîş her sene başına bu kadar bin âdem cem‘ edüp ol sa‘b dağ u

râğın râhların ve muğaylân ve hâr [u] hâşâklerin tathîr edüp kaldırımlar ve âb-ı hayât kaynak çeşmeler ve çemenzâr soffalar binâ edermiş. Hâlâ ol kûh-ı sa‘b içre ne kadar âsâr-ı hayrât güzer etdik ise mezkûr dervîşin tîri **[Y 24a]** berekâtıyla olmuşdur.

Ve yine Dervîş kendü keremlerinden katl etdüği harâmîleri dağa götürüp gasl edüp ale't-tertîb bir mastaba üzre ceng etdikleri Oklu Çam nâm mahalde defn etmişlerdir. Hâlâ etrâfları çevrilmiş alçacık dîvârlı mezârlıkdır. Ve kendü içün dahi bir kabir inşâ etdirüp ahâlî-i şehre vasiyyet edüp kırk sene mu‘ammer olup ba‘dehu âhirete intikâl edüp vasiyyetleri üzre cümle ahibbâ Dervîş'i harâmîlerin yanında cümleye ser-çeşme defn etmişlerdir. Hâlâ bu kûh-ı bâlâ içre "Oklu Dede" deyü âyende vü revendeye ziyâretgâhdır ve "Oklu Çam" deyü meşhûr-ı âfâkdır.

Ve hâlâ bu mahalde harâmîler âdeme hücûm etmeğe cür’et edemezler. Ammâ aşağı eteklerde ve Demirci şehrine karîb yerlerde ol ulu çamlık içlerinde gâyet ihtirâz lâzımdır. Zîrâ bu Demirci beli ve Oklu Çam beli Rûm ve Arab ve Acemde meşhûr-ı âfâk bî-emân beldir. Ve Oklu Çam denmesinin sebeb-i tesmiyesi oldur *ve's-selâm.*

Hakîr bu belden 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Âhengerân, ya‘nî Demirci şehri

Sene (---) târîhinde Cimcime krale karının karındaşı Fındıcak kral elinden Sarhanoğlu beğlerinden Demirci oğlu Kara Mustafâ Beğ fethidir kim hakîrin pederi pederi dedem dedesinin altıncı dedem dedesi Kara Ahmed Beğ'in karındaşıdır. Bu şehri ol Demirci Kara Mustafâ Beğ feth etmegile maktû‘u'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem ocaklığımız olmağile Demirci eli derler. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile devlet-i Sarhaniyye inkırâz bulup devlet-i Âl-i Osmân'da Bâyezîd-i Velî'ye intikâl etdükde fâtih Kara Mustafâ Beğ dahi merhûm olup hâlâ Demirci şehrinde medfûndur. Hamd-i Hudâ ziyâreti müyesser oldu.

Ve nefs-i Kütâhiyye'de bu hakîrin ecdâdları Erduğrul ile Mâhân memleketinden gelmişlerdir, Demircioğulları deyü meşhûrdur. Ba‘dehu bu Demirci şehri Sultân Bâyezîd-i Velî destine girince bu Demirci kal‘asın celâlî ve cemâlî zabt etmesinler deyü münhedim etmişlerdir. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhir ve sehel mâl ile ta‘mîr ü termîm olunmak mümkinü'l-husûldür.

Ve bu şehir Sarhan sancağı hudûdudur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi yüz elli pâre kurâdır. Ve Â’işe Sultân hâssı olmağile hâkimi voyvadalarıdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve serdârı vardır.

Ve şehri yedi dere depeli yere vâki‘ olmuş kat-ender-kat evlerdir. Ve cümle on sekiz mahalledir. Ve üç bin altmış toprak örtülü Türkistân evleridir. Ve dîvârları serâpâ kerpiç ile mebnîdir.

Ve cümle kırk iki mihrâbdır. Ammâ kâr-ı kadîm Sarhanoğlu'nun câmi‘idir, ammimiz Kara Mustafâ Beğ binâ etmişdir. Gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve kapusu üzre târîhi budur:

"Ammera hâze'l-câmi‘e's-sultânu' **[Y 24b]** *l-mu‘azzam zıllullâhi fi'l-âlem, sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Ya‘kûb bin Devlet Hân ibn Sarhan Bay. Sene aşere semâne mi'e."* [710]

Ve bu câmi‘in sağında câmi‘e muttasıl uçurum başında kutbü'l-aktâb Hasan Efendi bir kârgîr türbede medfûndur. Ve bu câmi‘in bir nâzük kırmızı ve serâmed tula minâresi vardır.

Ve çârsû içinde el-Hâc Hasan câmi‘i.

Ve yine çârsû içinde Süllemiş câmi‘i, kiremit ile örtülüdür ve cemâ‘ati çokdur.

Ve Kıran[g] câmi‘i ve Sinân Efendi câmi‘i ve Hacı Ağa câmi‘i ve Arab Efendi câmi‘i.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ kırk iki mihrâba varınca mesâcidlerdir. Ammâ bu Demirci şehrinde aslâ kurşum örtülü imâretler yokdur.

Ve iki hammâmı var. Biri eski hammâm ve biri yeni hammâm. Ve bu şehirde cümle beş aded tula minâreler nümâyândır. Gayriler tahta minârelerdir, ammâ cümlesi musanna‘ ve serâmed minâre i zîbâlardır.

Ve iki tekyesi var. Biri Hacı Baba Sultân tekyesi derler, bir kârgîr kubbe-i âlî içinde bi'z-zât Hacı Baba medfûndur. Âyende vü revende içün müte‘addid hücreleri ve meydân sofaları ve ıstablları ve matbahında ni‘meti vardır. Fukarâ-yı Bektaşiyân ile mâl-â-mâl âsitâne idi. Sene 1082 Köpürlüzâde Ahmed Paşa'dan bir alay sûhtevât tâ’ifesi emirler getirüp tekyeyi medrese edüp sûhtevât müstevlî olunca cânib-i erba‘adan nezarâtlar kat‘ olup **[Q 13b] [P 13b]** dersi‘âmlar vakfullâhı berbâd etmişler ve berekât-ı Halîl'i uçurmuşlar.

Ve bu şehirde dörd medrese dahi vardır. Ve yedi hân-ı bâzergân-ı âyende vü revendegânı var. Ve on mekteb-i sıbyân var. Ve on yedi kaynak çeşmeleri var.

Ve iki yüz dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve bu şehirde haftada bir bâzâr durup âdem deryâsı olup cemî‘i eşyâ-yı zî-kıymet mevcûd olur.

Ve dere ve depeli ve mürtefi‘ yerler olmağile âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve her sokağı başında birer çeşme-i cânbahş mukarrerdir. Zîrâ her bayır başındaki birer mahallenin birer gûne âb-ı hayât suları vardır. Anıniçün bu şehir ma‘mûr [u] âbâdân olmuşdur. Ve halkı Etrâk-i eşirrâ olduğundan hâkimlerine teğallüb edüp zulm etdirmediklerinden ma‘mûr olmuşdur.

Ammâ cümlesi garîb dostlardır, zîrâ ticâret ile geçinirler. Ekinleri ve gılâl mahsûlleri yokdur. Cümlenin kâr [u] kisbleri şehrinin cânib-i erba‘asında ikişer sâ‘atlik yer dağlar serâpâ bâğlardır. İncîri ve üzümü meşhûrdur, anın ile geçinirler. Tâ Afyon Karahisârı'ndan ve Tavşanlı şehrinden katırcılar gelüp bu şehre buğday getirüp üzüm kurusuyla değişirler. Halkının kâr [u] kifâfları bu gûnedir.

Ve sokakları eniş yokuş olmağile cümle kaldırım taşı döşelidir. Ve çârsû-yı bâzârı şehrinin **[Y 25a]** büyüklüğüne göre azdır.

Ve halkı ekseriyyâ çuka ferrâce geyerler. Askerî tâ’ifesi mabeynlerinde mezmûmdur, kız vermezler ve andan kız almazlar. Ve elbette sipâh ve yeniçeri olsun andan tekâlîf alırlar yâhûd şehirden nefy ederler. Ve külâh ve kavuk üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar.

Ve zenâneleri yassı başlı ve siyâh ferrâce muhayyer geyerler. Ve ayaklarına çizme geyüp mü’eddebâne gezerler. Ammâ sıbyânlarına zabt [u] rabtları yokdur. Cümlesi karga kuşu besleyüp hevâya uçurup ömr-i nâzenînlerin dahi hevâya uçururlar. Peder [ü] mâderleri oğullarına imhâl etdiklerinin aslı oldur kim pek terbiyet edersem belki bir avâm ile firâr eder deyü evlâdların zabt [u] rabt etmezler. Ve bu şehirde evlâdların bir ağaya hidmetkârlığa vermek küfre berâber şeydir, ammâ gâyet mahbûb Türk cüvânları vardır.

Ve tarîk-ı âmları eniş ve yokuş olduğundan ve daracık zıyk yollar olmağile arabalar bu şehre giremez. Ve ba‘zı evleri kimi derede ve kimi depede olmağile herbiri birer cânibe nâzırdır.

Ve bu şehrin alaca kilimi meşhûrdur. Ve'l-hâsıl bu şehir cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan berî olmağile gâyet ma‘mûr [u] âbâdândır.

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp ale's-sabâh kalkmak üzre iken hikmet-i Hudâ iki kölemiz firâr edüp yer yarılup yere girdi. Şehrin hâkimi cânib-i erba‘aya âdemler perîşân edüp dellâllar nidâ edüp bir eserleri zuhûr etmeyüp âhir bir gece dahi bu şehirde mihmân olup ol gece istihâre du‘âsın kırâ’at edüp yatdım. Hikmet-i Rabbanî ve du‘â-i Sübhânî berekâtıyla vâkı‘amda mukaddemâ Kula şehrinde hânesinde mihmân olduğumuz Şeyhî Çelebi'yi gördüm. Hikmet-i İlâh kaçan kim Kula şehrinde kendülerden müfârakat edüp elvedâ mahallinde buyurdular kim:

"An karîb sizi yine hânemize da‘vet ederiz ve müşkilât işleriniz âsân edüp kölenizin birin sünnet edüp müjdesiyle teslîm ederiz" buyurmuşlar idi. Biz dahi,

"İnşâallâh dahi gayri şehirleri seyâhat edüp müyesser olursa yine geliriz" demiş idim. Hikmet-i Hudâ vâkı‘amda görüp mübârek dest-i şerîfleri ile elime yapışup,

"İşte senin gulâmların şu bâğda mahfûzdur" deyü yerlerin gösterüp,

"Size mukaddemâ ‘Müjde ederiz, bize gelin’ demiş idik. Elbette ale's-sabâh gelin yine hanemize teşrîf buyurup mihmân olun" dediler. Derhâl menâmdan bîdâr olup pâk tecdîd-i vuzû‘ edüp iki rek‘at salât-ı kazâ kılup ale's-sabâh atlarımız eğerleyüp Demirci şehrinden ılgar ile kıble tarafına ma‘mûr kurâlar ubûr ederek on iki sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Kula

Kütâhiyye sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. İbtidâ mahkemeye varup andan mukaddemâ **[Y 25b]** hânemiz sâhibi Şeyhî Çelebi'ye varup "hay rûh-ı mücessemim" deyüp hakîre hayli i‘zâz u ikrâm edüp gulâmlarımın firâr etdüğin bunlara sehel ifşâ etdikde,

"Vallâhi bürâder şunda bir bâğ içre bir alay müsâfirler gelüp meks etdiler. Varsanız tevâbi‘leriniz ile ale'l-gafle anlardan su’âl etseniz, belki husûlü mümkin ola" dediler. Hemân yine mahkemeden bir âdem alup bâğlara vardım. Hamd-i Hudâ bizim çelebilerimizin ikisi dahi bî-bâk ü bî-pervâ kebâb çevirir, biri odun keser. Hemân kebâbı çeviren gulâmım kebâbı bırağup firâr ederken kayd-bend edüp öbür gulâmın dahi girîbânın ele alup bunları kaçıran herîfleri şer‘a da‘vet etdik. Yeniçeri serdârından âdem getürdiler. Derhâl serdâr gelüp bunları şer‘a ihzâr etdi.

"İki yanaşma hidmetkârdır. Geldiler, aldım" dedi. Gulâmlardan su’âl etdikde,

"Vallâhi Demirci şehrinden bunlar bizi ayardup aldığımız mâl ve atlar ve rahtlar cümle bunlardadır. Bir gecede bizi bu şehre **[Q 14a] [P 14a]** getirüp bu bâğ evlerinde bizi hıfz ederlerdi." deyü cevâb edince yeniçeri serdârı bunları zencîre kayd-bend edüp anlardan bize üç yüz guruş cerîme alıverüp hamd-i Hudâ memâliklerimiz ve sâ’ir serîka olan havâyiclerimiz bî-kusûr hâsıl oldu. Ve rü’yâmızda müjde eden sâhib-i hânemiz Şeyhî Çelebi'ye gelüp mübârek dest-i şerîfin bûs etmeğe kasd etdükde rızâ vermediler ve aslâ bu ahvâle münâsib bir güft [ü] gû etmediler. Böyle bir ulu sultân hânemiz sâhibini vâkı‘amızda görüp işâretleri sebebiyle gulâmlarımızı bulduk. Ve köleler tâ’ib ü tâhir olup birin sünnet edüp Kula şehrinde azîm şâdumânlar edüp bir kaç gün dahi seyr [ü] temâşâ etdik.

Bu Kula şehri yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve hâkimi müftîsi ve serdârı ve kethudâyeri vardır. Ammâ nakîbi Uşşâk'dadır, zîrâ Uşşâk ile bu Kula şehrinin mâbeyni sekiz sâ‘atlik yerdir. Ve şehri bir düz sahrâda bâğlı ve bâğçeli ve bir ferah-fezâ yerdir.

Ve cümle sekiz mahalle ve bin iki yüz toprak örtülü ma‘mûr u müzeyyen hâne-i zîbâdır.

Ve cümle yigirmi dörd mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde kurşum örtülü ve bir musanna‘ kârgîr minâre-i mevzûnlu Hoca Seyfeddîn câmi‘i, gâyet musanna‘ ve müferrih câmi‘dir, ammâ sakfı toprak örtülüdür.

Ve Hacı Abdurrahmân câmi‘i, bu dahi kârgîr binâ ve kurşumludur. Mâ‘adâ kurşumsuzdur câmi‘lerdir ve mesâcidlerdir.

Ve üç hammâmı var. Biri Sunkur Beğ hammâmı. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve biri Kutbeddîn hammâmı.

Ve cümle iki yüz dükkândır, ammâ Uşşâk şehri gibi bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet **[Y 26a]** râygân bulunur.

Ve altı hânı var. Ve on bir mekteb-i sıbyânı var. Ancak imâret ve medreseleri yokdur. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb ü mahbûbeleri gâyet çokdur.

Ve memdûhatından beyâz etmeği ve Uşşâk gibi bunda dahi zî-kıymet hâlîçe ve zililer ve kırmızı ve elvân kilimleri meşhûrdur.

Ziyâretgâh-ı şehr-i Kula: Evvelâ Şollaki Sultân ve Esedullâh Baba. Bunları ziyâret edüp rûhâniyetlerinden istimdâd taleb etdik. Ve hânemiz sâhibinin hayır du'âları ile şerefyâb olup bu şehirden cânib-i garba ma'mûr kurâlar ubûr ederek çemenzâr yerler ile 6 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Cifanoğlu: İki yüz hâneli Yıldırım Hân evkâfı ma'mûr kurâdır. Andan yine cânib-i garba amâristân kurâlar içre vâsi' mahsûldâr sâhralar içre gâh nehr-i Gedüs sâhilince gâh bâğlar içre 5 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i şehr-i Alaşehr-i Atîk

Sene (---) İskender-i Kübrâ asrında Yanko ibn Madyan neslinden Kortiz nâm bir kralın elinden Aydın Bay oğlu Sultân Ya'kûb fethidir, be-dest-i Ulubaş Beğ. Ba'dehu Âl-i Osmân destine sene (---) târîhinde Yıldırım Hân fethidir. Aydın sancağında Yıldırım Hân Gâzî evkâfıdır.

Ve üç yüz pâyesile şerîf kazâdır. Nâhiyesi yetmiş sekiz kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfi ve a'yân [u] eşrâfi dahi vardır, ammâ dizdârı ve neferâtları yokdur.

Ve kal'ası Bozdağ'a muttasıl Bâğçederesi demek ile ma'rûf bir cebel-i müntehânın dâmeninde şekl-i müdevver bir Şeddâdî kârgîr binâ bir kal'a-i azîmdir. Dâ'iren mâdâr cirmi sekiz bin sekiz yüz seksen adımdır. Lâkin iç el olmak ile kal'aya muhtâc olmayup vîrâna yüz dutmuşdur.

Ve cümle beş kapusu vardır: Evvelâ bayır tarafına Şeyh Sinân kapusu garba nâzırdır, bir ağaç kanatlı kapudur. Ve Hergele kapusu, Kula tarafında şarka nâzırdır. Ve Tabahâne kapusu ve Kirmasti kapusu ve Alhadir kapusu.

Ve cümle şehri bu kal'a içinde yigirmi dörd mahalle ve iki bin yetmiş toprak örtülü ma'mûr ve mükellef tarz-ı kadîm evlerdir.

Ve cümle yigirmi dörd mihrâbdır ve (---) hutbe-i cum'a edâ olunur câmi'lerdir, ammâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i selâtîn-i selef Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân câmi'i, kâr-ı kadîmdir. Ve gerçi kiremitlidir, ammâ gâyet musanna' câmi'dir. Ve hareminde bir âbdest havuzu vardır. Ve medrese dahi Yıldırım Hân'ındır. Ders-i âmmı ve talebeleri vardır. Beyne'l-ulemâ memdûh merâtib medreselerdendir. Bu câmi' tâ şehrin ayne'l-fi'linde vâki' olup şehrin âb-ı rûyi olmuşdur.

Ve yine çârsû kurbundaki Süğlün Muslı Paşa câmi'i, bu dahi kurşumsuzdur. Ve Şeyh **[Y 26b]** Sinân hazretleri câmi'i şehrin bir mürtefi' bayır üzre altı aded kârgîr kubbeli ve kurşum örtülü câmi'-i rûşendir. Ve bizzât Şeyh Sinân hazretleri evlâd-ı zevî'l-ihtirâmları ile câmi'nin hareminde bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Cümle sâdât-ı kirâmdan ulu sultânlar ve ziyâretgâh-ı hâs u âmdır kim Bursa'da medfûn Emîr Sultân halîfelerindendir. Hâlâ tekyesinde azîm tevhîd [u] tezkîr olup Alaşehir'in halkı her leyle-i cum'ada zikrullâha hâzır olurlar.

Ve Puslulu câmi'i ve Kadı Şeyh câmi'i. Bunlardan mâ'adâ cevâmi'lerdir .

Ve bir tekye ve bir medrese ve on altı mekteb vardır, ammâ Yıldırım Hân imârâtı harâb olmağile nimeti munkatı' olmuşdur.

Ve iki hammâmı var. Biri Yıldırım Hân'ndır. Ve çârsû içindeki Süğlün Muslı Paşa hammâmıdır.

[Q 14b] [P 14b]

Ve cümle tokuz hândır, ammâ Yıldırım Hân hânı kal'a-misâl kurşumlu bir hândır. Bedesten-misâl

cemî‘i zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur. Bundan mâ‘adâ âyende vü revendegânlar için kârbânsarâylardır.

Cümle sekiz yüz dükkândır. Ba‘zısı mesdûd durur. Haftada bir azîm bâzâr oldukda kurâlardan cem‘ olan tüccârlar gelüp bu dükkânları açup bey‘ [u] şirâ‘ ederler. Ve yetmiş boyahâne dükkânları vardır. Neftî boyaları meşhûrdur.

Ve tabahânesi dahi gâyet meşhûrdur, zîrâ bu tabahâne içre cereyân eden ve Yıldırım Hân câmi‘ine ve hammâmına ve hânına cereyân eden âb-ı hayât uyûnlar cümle Bâyezîd Hân'ın hayrâtıdır kim üç değirmen yürüdür âb-ı hayâtdır. Cümle şehrin hânelerine sokak sokak cereyân eder bir âb-ı hoşgüvârdır.

Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf şehirdir, ammâ hâkim zulmünden sehel harâba yüz dutmuşdur. Ve halkının reng-i rûyları humret üzre olup mahbûb u mahbûbesi Alaşehir'in elâ gözlü cüvânı deyü meşhûr-ı âfâkdır. Ve halkı gâyet ehl-i zevk ve garîb-dost sâlih âdemlerdir.

Ve şehrinin memdûhatından, ince Denizli boğasısı gibi nâzük pembe bezi olur. Ve hâs ve beyâz aseli ve üzümü ve emrûdu ve incîri çokdur. Ve ensesinde Bozdağ yaylasının kirazı kâmil altı ay rayegân bulunur ve,

Mesîregâh-ı Alaşehir: Bu şehrin cânib-i cenûbunda ılıcalar ile şehir mâbeyninde bir mesîre ve teferrücgâh yer vardır. Rub‘-ı meskûnda misli meğer Konya'da bâğ-ı Merâm yâhûd Malatıyye'de bâğ-ı Azpuzu ola. Ammâ bu anlardan gâlibdir kim midhatinde diller kâsırdır. Rûm ve Arab u Acem seyyâhânı içre Alaşehir'in Hüseyin Bınarı mesîregâhı deyü meşhûr-ı âfâkdır. Koyah-ı hıyâbân-ı Acem'den nişân verir bir cây-ı sürûr makâm-ı latîfdir kim gûnâ-gûn soffalar ve havz u şâzrevânlar **[Y 27a]** var kim selâtîn-i seleflerin nazargâhıdır. Niçe yerden âb-ı hayât uyûn-ı câriyeleri var kim herbiri şarâben tahûr-âsâ selsebîl gibi cereyân edüp ahâlî-i şehir bu cây-ı sürûrda zevk [u] safâ ederler.

Bu mahalde bir çınâr-ı azîm var kim her haşebesin üçer âdem dirâgûş edemez serâmed nihâllerdir kim kırkar ve ellişer zirâ‘ tavîldir. Ve cüsse-i şecere-i tayyibenin kalınlığı iki destâr ihâta eder cüssedâr ve sâyedâr ve sun‘-ı Perverdigâr evc-i semâya ser çekmiş şecere-i azîmdir. Sâyesinde ba‘zı gencer cem‘iyyetlerinde beş altı bin âdem cem‘ olup zıllindeki hıyâbân koyahında sâyelenüp ayş [u] işret edüp Hüseyin Bınarı'nda Hüseyin Baykara zevki gibi zevk [u] şevk edüp gûnâ-gûn fasıllar ederler. Böyle bir vâcibü's-seyr dıraht-ı azîm ve bir mesîregâh-ı kadîm yerdir.

Zikr-i germâb-ı Alaşehir: Eyâlet-i Anatolu'da meşhûr germâbın biri dahi budur. Cemî‘i selâtîn-i seleflerin nazargâhı bir ılıcadır. Şehre karîbdir.

Ve bu şehrin a‘yânından Yıldırım Hân imâmı ve mütevellî ve Şeyh Sinân vâ‘ızı ve gayri ahbâb ile cümle vedâlaşup Sart bâzârına gider yârânlar ile garb cânibine yine Bozdağ eteğince ma‘mûr kurâlar ubûr edüp niçe temâşâlar ederek dörd sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sart ya‘nî hasîn-i sarp

Vilâdet-i hazret-i Resûl'den evvel sene 882 târîhinde İskender-i kübrâ hafvinden Kaydefâ nâm melike binti Yanive kralenin binâsıdır. Ba‘dehu Aydın Bay oğulları elinden sene (---) târîhinde Yıldırım Hân fethidir.

Aydın hâkinde (---) hükûmettir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Ve kal‘ası yine Bozdağ'a muttasıl olan cebel-i Sart'ın dâmeninde bir mürtefi‘ mahalde şekl-i murabba‘ bir Şeddâdî binâ bir küçük kal‘adır, ammâ gâyet sarp binâ-yı kavîdir. İç el olmak ile dizdârı ve neferâtı olmadığından mâ‘adâ kal‘anın içi ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân değildir. Lâkin aşağı varoşu sehel

ma‘mûrdur. Üç mahalle ve yedi yüz toprak örtülü hânelerdir.

Ve (---) mihrâbdır. (---) câmi‘i (---) mâ‘adâ zâviyeleridir. Ve esvâk-ı muhtasarı ve hânları ve hammâmı vardır.

Ve bâğ u bâğçesi çokdur. Ve müşebbek besatînlerinde âbdâr ve cüssedâr kavunu ve karpuzu meşhûrdur. Ve sahrâlarında pembesi cihânı zeyn etmişdir.

Ve haftada bir azîm bâzâr olup niçe bin tüccâr-ı ehl-i bihâr cem‘ olup bey‘ u şirâ‘ ederler.

Andan yine cânib-i garba bir ulu sahrâ içre nehr-i Gedüz cereyân eder kim, tâ Alaşehir ile Sart şehri mâbeyninden berü gelir. Hakîr bu nehri atlar ile ubûr edüp ve Çomaklı yaylasında sehel teneffüs edüp anda Çomaklı Sultân'ı ziyâret edüp âb-ı hayâtlar nûş edüp ma‘mûr kurâları ubûr ederek **[Y 27b]** 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gördüs
ya‘nî şehr-i Koritoz

İskender-i kübrâ târîhinden sonra Yanko kralının veled-i nâ-pâklerinden Koritoz nâm kralın elinden Sarhan oğlu Ya‘kûb Hân fethidir, be-dest-i Ulubaş Beğ. Andan Âl-i Osmân'a Ya‘kûb Şâh bir duhter-i nev-ahter menkûhalığa verüp bu şehri dahi cihâz tarîkiyle verüp Yıldırım Hân eline girmişdir. Hâlâ kal‘ası Celâlî Karayazıcı mutahassın olmasın içün Zağanos Paşa bu Gördüslü olmağile fermân-ı şehriyârî getirüp kal‘ayı câ-be-câ münhedim etmişdir.

Dizdârı ve neferâtları yokdur. Ve hâlâ burc [u] bârûları zâhir u bâhirdir. Bu kal‘a şehrin şark tarafı ucunda bir killi kaya üzre vâki‘ olmuş. Zamân-ı kadîmde gâyet sa‘b u metîn kal‘a imiş.

Kütâhiyye eyâletinde Sarhan sancağında yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş sekiz pâre kurâdır. Ve hâkimi serbest ze‘âmet sâhibidir. Kethudâyeri ve serdârı vardır. Müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ve şehri bir kûh-ı bâlânın zeylinde birbiri üzre Tokat şehrinin evleri gibi kat-ender-kat vâki‘ olmuş evlerdir. Ve sokakları **[Q 15a] [P 15a]** gâyet eniş ve yokuşdur. Ve cümle iki bin iki yüz toprak örtülü dîvârlarının temelinden nısfına dek taş, andan âlîsi kerpiç dîvârlı Türkistân evleridir.

Ve altı mahalle ve on bir mihrâbdır. Cümleden, aşağı çârsû içinde Ulu câmi‘ bir şîrîn ve musanna‘ minâre-i mevzûnu var. Toprak örtülü, tarz-ı kadîm câmi‘dir. Ve hareminde çınâr-ı müntehâlar ile müzeyyen olmuş mesîregâh haremdir. Ammâ kapusu üzre, târîhi yokdur.

Ve yukaru mahallede Hacı Ramazân câmi‘i kapusu üzre terkîm olunan târîhi budur:

"Sâhibü'l-hayrhat ve'l-hasenât el-hâc Ramazân bin Şa‘bân tamâmet câmi‘ü'ş-şerîf, sene ihdâ ve erba‘în ve elf." [1041] yazılmışdır.

Ve cümle üç câmi‘dir, mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve dörd kârgîr minârelerdir. Ve cümle büyûtları kıble tarafına, sahrâya nâzırdır.

Ve şehrin altında cereyân eden nehr-i Çomaklı yine Çomaklı yaylasından nüzûl edüp nehr-i Gedüz'e mahlût olur.

Ve bu Çomaklı nehri üzre şehir kenârında bir göz cisir vardır. Çam direklerinden üstâd-ı kâmil iki tarafdan kırlankıc kanadı-misâl birbiri üzre galyon sütûnları gibi serâmed direkleri bir san‘at-ı acîbe etmiş kim zamânımızın üstâdları ana hayran olurlar, eyle bir vâcibü's-seyr cisr-i haşeb-i musanna‘dır. Bu cisr-i ibret-nümânın misli Rûmeli'nde Hersek vilâyetinde Foça şehrinde nehr-i Dirin üzre Sokollu Mehemmed Paşa'nın ağaç cisridir. Ammâ bu Gördüs cisri andan enlidir ve musanna‘dır. Bir başından bir başına kâmil beş yüz adımdır kim kavs-i kuzahdan nişân verir kantaradır.

Ve bu şehir içre cümle elli dükkân **[Y 28a]** ve bir hân ve bir hammâm cümle bu cisrin evkâfıdır

kim îrâdı ta‘mîr-i cisre masrûf olur.

Ve bir hammâm dahi ve bir medrese ve iki tekye ve tokuz mekteb ve üç hân ve altı çeşme-i âb-ı hayvân vardır.

Ve cümle halkının kâr [u] kisbleri bâğ u bâğçesi cihânı zeyn etmişdir. Ve üzümü gâyet âbdar ve lezîz üzüm kurusu olup ekin ocağı olmamağile Kütâhiyye ve Karahisâr'dan ve etrâf nevâhîlerden niçe bin deve yükü hınta gelüp üzüm ile mübadele ederler. Ve bu şehrin bâzârı günü acâ’ib cem‘iyyet-i kübrâ olup niçe bin âdem cem‘ olur. Ve halkı cümle Etrâkdir. Kelimâtlarında lehce-i mahsûsaları beyân olunur:

Lisân-ı Etrâk-i nâ-kâbil-i nâ-pâk

Ba‘zı lügatleri bu elfâz-ı mühmelelerdir.

Evvelâ:

azık
ekmeğe derler

tahıl
buğday

dehle
gözet

zıbar
yat

gan[g]lı
araba

ün
âvâz

râhatlık
avret

ketmec
kız

kızan[g]
oğlan

cılız
küçük

cıbar
arık

göblez
köpek yarusu

taraş
zağar

çomar
koyun köpeği

mastı
fino köpek

yetegen
tazı

cınak
arslan

saplıca kızıl
kiraz

dik dük
kiraz kurusu

kişne
vişne

ballıdarı
incîr

kelem
lahana

kızılağaç
havuç

hınza
kereviz

yelli saz
turp

oğlan babucu
armud kurusu

tüglice donbak
dikenli kestâne

tülüce yumru
şeftali

kaplıca burka
yumurta

beğ aşı	*çoğaş*
yumurta	güneş

Niçe bin bu gûne elfâz-ı mâ-lâya‘nîleri var kim istimâ‘ edenlerin aklı perîşân olur. Gerçi âbâ ve ecdâdımızın lisânlarıdır, ammâ bizim cedlerimiz sâkin olduğu nefs-i Kütâhiyye ve Demirci şehrinde bu gûne kelâmlar yokdur.

Ammâ bu şehrin halkı garîb-doslardır ve ni‘metleri fukarâlara mebzûldür. Ve hânemiz sâhibi Elhâc Velî, hânedân sâhibi, merd-i Hudâ, mün‘im kimesnedir.

Andan cânib-i garba dağlar ve taşlar ve dere ve depeler üzre Tekneci beli nâm mahalli hamd-i Hudâ âsân vech ile ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Kasaba-i Kayacık Kal‘ası

Kayacık kasabasından kal‘a nümâyândır, ammâ hayli ba‘îddir. Evce ser çekmiş bir vîrân kal‘a-i balâdır. Varup temâşâ etmeden kasabasında Bostâncı Mehemmed Ağa hânesinde meks etdik.

Sarhan sancağı paşasının hâssıdır. Subaşısı hâkimdir. Ve yüz elli akçe kazâ-yı âsümânîdir. Ve nâhiyesi yedi pâre kasaba-misâl kurâlardır. Kethudâyeri ve serdârı vardır. Müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ve şehri cümle üç yüz toprak örtülü Etrâk evleridir, ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve bir mahalle ve bir câmi‘i var. Minâresi câmi‘in harem kapusu üzre vâki‘ olmuşdur. Bir alçacık tahta minâredir. Ve bu minâre dibinde bir âb-ı rakîk çeşmesârı vardır, buz-pâre suyu vardır. Ve iki mescidi ve evleri ol kadar müzeyyen değildir.

Ve bu kasabanın cânib-i erba‘ası ol kadar kurâ seng-i **[Y 28b]** hârâ kayalardır kim gûyâ seng-i Mâzenderân'dır. Atlarımız gücile ayak basardı.

Ve hân ve mekteb ve medrese ve imâret ve çârsû-yı bâzârdan bir şey yokdur. Ancak bir küçük hammâmı var. Ol dahi şiddet-i şitâda işler. Gayri zamânda mesdûd durur

Ve ba‘zı kimesneler evlerindende evlerinde tabbâklık işlerler. Gâyet latîf kırmızı sahtiyân olur. Anatolu'da Kayacık sahtiyânı deyü meşhûrdur. Hattâ Edirne ve Mısır İskenderiyyesi kırmızı sahtiyânına gâlibdir. Ba‘zı mücellidler kitâbullâhlara bundan isti‘mâl ederler.

Ve şehrin şimâl tarafında dereler ve bayırlar üzre etrâf kasaba ve kurâlar ahâlîlerinin bâğları cümle bu Kayacık'dadır, zîrâ ekin kânı değildir. Âb [u] hevâsı, bâğ u bâğçesi gâyet latîf olduğundan âbdâr ve dânedâr şîrîn **[Q 15b] [P 15b]** bey‘ [u] şirâsı olur. Ve bu bâğlarda hâsıl olan la‘lgûn kirazın her biri birer esedî riyâle berâber vezn etdik, ammâ niçe bin kirazdan intihâb edüp vezn etdik. Hattâ Anatolu'da kırmızıya müte‘allik bir şey medh olunsa "Kayacık sahtiyânı ve kirazı gibi kırmızıdır" derler. Ve dilberânların yanakları ve lebleri medh olunsa "Kayacık kirazı dudaklı bir serfirâz-ı cihân dilberdir" derler.

Ve bu şehir halkından refîkler alup Kayacık kal‘ası bir vâcibü's-seyrdir deyü sengistân yalçın ucbe-likâ mahûf u muhâtara dağları bir sâ‘atde aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Kayacık

El-azametü lillâh, eğer bu kal‘anın içinde düşmanı olsa âsumânda kerrûbiyândan gayri buna zafer bulur mahlûk kâdir olamaz. Cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ-misâl dere-i Hümeze ve Lümeze derekeleridir. Kal‘a kendüsi zirve-i a‘lâya ser çekmiş bir serâmed kadd-i kıyâmet yalçın kara kaya üzre şâhin âşiyânlı bir küçük kal‘adır. Kâmil iki sâ‘atde urûc olunur bir yed-i kudret kal‘asıdır. Ve henüz üstâd mühendis elinden çıkmış bir binâ-yı üstüvârdır, ammâ Hudâ bilür ne

zamân inşâ olunmuşdur. İçinde bir kenîse-i köhne ve bir zîr-i zemîn su sarnıcı var, âdem ve âdem-i zâtdan bir şey yokdur. Cümle Aydın sancağı sahrâları ve kurâları ve kasabâtları sahâyif-i kitâb gibi nümâyândır. Ve kapusu cânib-i şarka mekşûfdur, kanatları yokdur. El-hâsıl aceb tahassun edecek kal'a-i bâlâdır.

Bunu dahi temâşâ edüp kal'anın cenûbunda iki sâ'at karîb bir yalçın kaya vardır. Üç konak Gedüs şehrinden ve Ulubor'dan ve Bozdağ'dan ve Aladağlardan ve Nif şehrinden görünür bir yalçın cebel-i kebûddur kim vakt-i zuhurda tâ zirve-i a'lâsı ebrler içinden ancak nümâyân olur bir kayadır. Bi-emr-i Hudâ Tûfân-ı Nûh'da eyle bir kaya hâsıl olmuş. Naldöken kayası derler. Yolu dahi hakkâ kim atların na'lın döker bir sengistân yoldur. Andan iki sâ'at garba dağlar ve beller ve çamlı **[Y 29a]** yollar aşup,

Evsâf-ı kal'a-i Şâhin Kayası

Ey imdi ihvân-ı vefâ, otuz iki senedir on sekiz pâdişâhlık yer seyâhat etdim, böyle bir sun'-ı Girdigâr ve mehîb kûh-ı bâlâ görmedim. Tâ şems-i âteştâb zevâle varmayınca kal'anın zirvesi üzre burc [u] bârûları âşikâre olmaz. Tâ bu mertebe bülend kûh-ı Elvend-misâl bir cebel-i acîbe ve garîbedir.

Bu kayanın cânib-i erba'ası şâhin yuvası ile mâl-â-mâl olduğından Şâhin kayası derler, ammâ Yûnâniyândan Yanvan tevârîhinde bu kayaya Petromir derler. İzmirne nâm avret kralenin yaylağı imiş. Ve kal'a anın binâsı olmağile taşdan bir perîçehre avret sûreti kapunun sağ tarafında ceseden kendü âyînesiyle timsâl olunmuşdur. Seyyâhân-ı Rûm ve Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Dâdyân diyârların geşt [ü] güzâr eden mellâhân-ı bihâr ve tüccârân-ı berr ü kûhsâr-ı cihânbîn mabeynlerinde Şâhin kayası deyü meşhûrdur, ammâ ne şâhin niçe kerre yüz bin şâhin ve zağanos ve balaban ve miskî kartal ve gerges ve devlingeç âşiyânları ile zeyn olmuş bir kûh-ı Sübhân'dır. Misli meğer yine Van bahri sâhilinde Sübhân dağı ola.

Ve bu kayanın cânib-i erba'ası eyle mücellâ kayadır kim rûy-i zemîn kemândârları zemînden zirve-i senge tîr perrân etseler nısfina ancak erişir. Ve bu kal'anın tâ zirvesine urûc etmeğe seng-i hârâyı Ferhâdvâr kesüp yol etmişler. Kâmil üç bin elli kademe kesme kaya nerdübândır. Her kademesi nısf mi'mâr zirâ'ıdır. Bu râh üzre ba'zı ârâmgâh yerler kesmişler. Kayanın etrâfina dolanarak ubûr olunur. Ammâ at ve katır ve hımâr çıkamaz.

Ammâ hakîr atları aşağıda bırağup bir kaç huddâmlar ile etek dermiyân ile var kuvveti bâzûya getirüp yüz bin renc [ü] anâ ile çıkup rûy-i zemîni serâser-vâr nakş-ı bûkalemûn temâşâ etdik. Sahîfe-i edîm-i arz gûyâ bir münakkaş ebrî hıtâyî varak gibi nümâyân idi. Ve yedi konak garba Akdeniz bir halîc-misâl zâhir idi. Tâ bu mertebe bir cebel-i bülenddir. Ana hâ'il ebr-i kebûddan gayri meğer pervâz uran murgân ola. Ammâ bunda dahi âdemî-zâtdan ferd-i âferîdeden kimesne yokdur. Kaydefâ ve İzmirne melikelerin sarâyları henüz üstâd elinden rehâ bulmuş nüzhet-âbâd binâlardır.

Ve bârân-ı rahmetin bir katresi zâyi' olmamak içün su sarnıçları vardır kim hâlâ âb-ı hayât âb-ı bâridler ile memlûdur. Ve püşte-i kûha üstâd Ferhâd tîşeler urup gâr-ı azîmler kazup ve cemî'i nâzil olan matarlara yollar kazup kayaların yüzünden cereyân eden bârân-ı rahmetin bir katresi zâyi' olmayup gârlara cereyân eder. Bu tertîb üzre amâr olmuş püşte-i a'lâdır. **[Y 29b]**

Ve bu kayanın tâ zirvesinde üç aded azîm göyner ağaçları hâsıl olmuş. Subhân el-Hallâk el-Bâkî bu terkîm olunan eşyâlardan mâ'adâ yılan ve çıyandan gayri bir şey yokdur. Andan yine nüzûl edüp atlarımıza süvâr olup bu kayanın dibinden geçüp dörd buçuk sâ'atde garba teper aşağı enüp mezkûr Şâhin kayasının zirve-i a'lâsı ebr-i kebûdlar içinde kaldı.

Ve aşağı sahrâsında nehr-i Banyas cereyân eder. Yine Banyas dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Gedüz'e mahlût olur. Atlarımız ile hıyâbânlar içre yedi kerre ubûr edüp **[Q 16a] [P 16a]** üçüncü sâ‘atde,

Karye-i Yaya Kızıldığı: Kırk evli, bir câmi‘li müslim karyesidir ve ze‘âmetdir. Anı geçüp bir mahsûllü öz içre 3 sâ‘at dahi gidüp altıncı sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bergele: yigirmi hâneli ve bir câmi‘li ve bir âb-ı hayât kaynak sulu müselmân karyesidir. Ve Akhisâr kurâlarından ze‘âmetdir. Andan yine cânib-i garba 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Akhisâr

Sene 1007 târîhinde Celâlî Karayazıcı ve karındaşı Deli Hasan havfinden fermân-ı şehriyârî ile ahâlî-i vilâyet cem‘ olup fâtih-i Eğre Sultân Mehemmed-i Sâlis asrında müceddeden bu kal‘ayı binâ eden kimesneler ile kelimât edüp anların nakliyle tahrîr etdik. Karîbü'l-ahd binâ olunmuşdur. Be-dest-i vâlî Macar Alî Paşa. Bir düz vâsi‘ sahrânın tâ ayne'l-fi‘linde kerpiçden şekl-i müdevver bir alçak dîvârlı ve (---) kapulu (---) kulleli kal‘a-i müfîd [u] muhtasardır. Ammâ dâ’iren mâdâr mazgal delikleri vardır. Ve dâ’iren mâdâr cirmi sekiz bin altı yüz adımdır. Ve cümle kulleleri kiremit örtülü birer toplu ma‘mûr burclardır. Ammâ iç el olmak ile dizdârı ve neferâtları yokdur. Lâkin ta‘mîri ve termîmi içün evkâfi çokdur.

Ammâ evâ’il-i a’sârda şimdiki hâlde şehrin tâ ortası olan Yûsuf Efendi sarâyı yeri bir mürtefi‘ zemîndir. Anda bir kal‘a-i azîm var imiş. Hâlâ câ-be-câ esâs-ı binâlar ve nısf burc-ı bârûlar zâhirdir. Ve Kaydefâ(?) melikenin karındaşı Cimcime kralenin tahtı imiş. Eyvân dîvârları hâ’itleri hüveydâdır. Sene (---) târîhinde Sarhanoğulları renc [ü] anâ ile feth edüp bir dahi küffâr-ı dûzah-karâra karârgâh olmasın içün bu kal‘a ve bu tahtgâhı esâsından münhedim edüp harâb [u] yebâb ederler. Hâlâ niçe bin kâr-ı kadîm binâ âsârları vardır.

Kütâhiyye eyâletinde Sarhan sancağında Ayşe Sultân hâssıdır. Baltacılar kethudâsı hâkim idi. Anda mihmân olup şehri temâşâ etdik. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Senevî yigirmi kîse hâsıl olur üç yüz akçe kazâdan latîfdir.

Ve nâhiyesi ancak on iki kurâdır, ammâ herbiri birer kasaba-misâl **[Y 30a]** bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve hân u hammâmlı belîdelerdir.

Ve bu şehrin şeyhülislâmı ve nakîbi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve a‘yân [u] ulemâsı ve askerîsi gâyet çokdur.

Ve eyyâm-ı kadîmde gâyetü'l-gâye şehr-i azîm imiş. Ammâ yine şimdi ma‘mûrâtı bir sahrâ-yı azîmin vasatında vâki‘ olmuş Anatolu vilâyetinin Şâm-ı cennet-meşâmıdır. Cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ve bağ u bostânlı İremezâtü'l-imâd misilli dıraht-ı sâyedârlar içre ma‘mûr u müzeyyen ve dilküşâ ve ferah-âbâd bir nev bilâd şehr-i latîfdir.

Ve cümle hâneleri kal‘a içinde vâki‘ olmuş cümle iki bin altı yüz vâsi‘ kiremit örtülü bâğ u bâğçeli ve âb-ı revân enhârları ve havz u şâzrevânlı hâne-i zîbâlardır. Ve her bay [u] gedâ hânelerinde birer uyûn-ı câriye elbette mukarrerdir kim değirmen yürüdür âb-ı revânlardır, zîrâ bu şehrin cânib-i erba‘ası yaylalardır. Bu enhâr-ı kesîreler o cebel-i âlîlerden cereyân edüp şehri saky eder. Ve cümle sûk-ı sultânîsinde ve gayri şâhrâhlarında kaldırımlar üzre âdem beli kalınlığı âb-ı revânlar revân olup çağlar ırmağlar böyle bir şehr-i İremdir.

Ve cümle yigirmi dörd mahalle ve kırk yedi mihrâbdır. Onu cum‘a kılınur câmi‘dir. Ve on iki kârgîr minâreler nümâyândır. Mâ‘adâ alçacık tahta ve gayri makâm-ı ezândır. Ve cümleden çârsû içinde cemâ‘ati firâvân Sarı Ahmed Paşa câmi‘i, kârgîr minâreli ve üç kârgîr kubbeli ve üç kapulu ve hareminin ortasında âbdest havuzu ve hareminin etrâfinda medrese hücreleri cümle bu imâretler kurşum ile mestûr câmi‘-i rûşen-âbad-ı bî-bedeldir. Ve kıble kapusu üzre celî hatt ile tahrîr olunan târîh budur:

Özge târîh dedim Şerhî bu hayra
Bihamdillâh oldu ta‘mîri câmi‘ Sene 1005

Ve Sultân Alemşah câmi‘i derler ammâ vâlidesinindir. Efvâh-ı nâsda Fethiyye câmi‘i derler. Mâ-tekaddem kenîse imiş [16] nassı üzre kefereden feth edüp mihrâbı Kudüs'e iken Mekke'ye velî

olduğuyçün Fethiyye câmi‘i derler. Ve minâresi münhedim olup yine müceddeden binâ olunmuş deyrden bozma câmi‘dir. Kârgîr kubbe ve kurşum örtülü câmi‘dir. Ve kapusu üzre târîhi budur:

"Hâzihi cum‘atü'ş-şerîf ve imâretü'l-latîf Vâlide binti Alemşâh Beğ nevverallâhu merkadehu fî târîhi selâse [ve] ışrîn ve seb‘i mie." [723]

Ve Sinân Kadı Efendi câmi‘i. Minâresiz ve kurşumsuz câmi‘dir.

Ve İslâmbollu Hasan Efendi câmi‘i ve Emetli câmi‘i ve Sarı İbrâhîm Efendi câmi‘i ve Hacı Süleymân câmi‘i ve Hacı Mustafâ câmi‘i ve Eski câmi‘. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve üç hammâmı var. Biri Paşa hammâmı ve biri Gülruh Sultân hammâmı, âb [u] hevâsı ve binâsı latîfdir kim âdemin **[Y 30b]** reng-i rûyı humret üzre olup hakîkatü'l-hâl gül-ruhlu âdem olur. Ve Sasa Beğ hammâmı.

Ve cümle bin aded dükkânlardır. Ve bir kârgîr binâ üç kubbeli bezzâzistânı vardır. Serâpâ kurşum örtülü imâretdir. Cemî‘i zî-kıymet eşyâlar bunda mevcûddur. Bu hayrât dahi Gülruh Sultân'ın binâsıdır.

Ve on aded ma‘mûr u âbâdân kârgîr binâ hânları vardır. **[Q 16b] [P 16b]** Cümleden Paşa hânı ve Hüseyin Efendi hânı ve Kimyon Efendi hânı ve Boşnak Mustafâ Efendi hânı ve Mûsâ Efendi hânı ve Nebî Efendi hânı ve İbrâhîm Efendi hânı ve Emîroğlu hânı ve Kara Sinân Efendi hânı ve İslâmbollu Hasan Efendi hânı ve Baltacı Mahmûd Ağa'nın namâzgâhı dibinde Mahmûd Ağa hânı ve Kara Sinân Efendi hânı ve bâzâr yerinde hân-misâl lonca yeri kiremit örtülü taş amûdlu binâlardır. Bu iki binâların altında, bâzâr günleri tüccârların zî-kıymet metâ‘ları olanlar bu binâların altında bey‘ [u] şirâ ederler. Biner âdem sığar vâsi‘ örtülü meydânlardır.

Bu şehir içre yedi medrese ve bir dârü'l-hadîs ve bir dâr-ı kurrâ ve yigirmi üç mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve niçe yüz uyûn-ı âb-ı hayvân vardır. Ve bu uyûn-ı câriyelerin menba‘ı şehrin cânib-i şarkîsinde Gördük hisâr nâm kal‘a dibinden Sovuk Bınar nâm âb-ı nâbdan cereyân ederek azîm kehrîzler ile şehir içinde her cânibe müstevlî olduğundan mâ‘adâ ba‘zı hânelerden tarîk-ı âmlar üzre ikişer üçer çeşmesârlar selsebîl-âsâ cereyân eder iki bin çeşme-i cân-fezâ vardır, deyü şehir halkı tefâhür kesb ederler.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi amber-i müşkbâr geysûlu ve merâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü pençe-i âfitâb mahbûbânları olur.

Ve cümle halkı tüccârdır. Libâsları serâpâ çuka ve akmişe-i fâhire ile melbûslardır. Ve tâze cüvân yiğitleri serâpâ Cezâyir levendâtı esbâbı şeklinde daracık bağır yelekleri ve bellerinde pala çatal bıçakları ve başlarında kırmızı fesler geyerler şecî‘ şehbâz dayı yiğitleri vardır. Ve cümle garîb-dost âdemlerdir. Nimetleri bay [u] gedâ ve müsâfirîn ü mücavîrine mebzûldür.

Ve cümle çârsû-yı bâzârları içre azîm çınâr-ı müntehâları hâsıl olmuşdur. Her esvâkı birer gûne sâyedâr mesîregâh çârsûdur. Cümleden Paşa câmi‘i ve hammâmı önünde bir soffa-i vâsi‘ üzre bir çınâr-ı müntehâ vardır. Sâyesinde beş yüz âdem meks edüp kahve nûş ederler. Bu şecerenin sâyesi bu soffayı ve gayri dekâkînleri sâyelemişdir. Altına aslâ güneş te’sîr etmez. Mecma‘-ı zurefâ ve bir lonca yeridir. Cümle yârân anda pâ-bürehne ve ser-bürehne cülûs edüp tavla ve sadrenc ve şatranc lû‘bede-bâzlığı ederler. Ve ekseriyyâ bu şehrin râhları böyle hıyâbân-ı koyahdır.

Ve bu şehrin me’kûlât **[Y 31a]** [u] meşrûbât sanâyi‘âtının memdûhu: Evvelâ hâs ve beyâz mekik ekmeği demek ile ma‘rûf mekik-misâl bir söbü ekmekdir. Misli meğer Şâm'da ola. Ve zerdâlûsü ve serv dırahtı ve zeytûnu ve incîri ve engûrü ve limon ve turuncu şehri tezyîn etmiş bâğ-ı İrem-misâl bir sevâhil şehirdir. Bunda iki gün tekâ‘üd edüp Şevkî Çelebi ve Mahmûd Ağa ve Mırz Ağa ile vedâlaşup kıble cânibine düz sahrâlar içre niçe amâristân kurâlar ubûr ederek dördüncü sâ‘atde,

Sarhan sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi on bir pâre kurâdır ve mu‘âf [u] müsellem Lala Paşa evkâfıdır. Zamân-ı kadîmde aceb ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i müzeyyen imiş. Ve bundan gayri yine bu kazâda üç aded karye dahi Lala Paşa evkâfı vardır.

Serdârı ve kethudâyeri var, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ve şehri bir kayalı bayırlar dibine vâki‘ olmuş. Biri biri üzre fevkânî ve tahtânî mükellef bin iki yüz kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır, ammâ binden mütecâviz şahâne hâneler harâb [u] yebâb olmuşdur.

Ve ma‘mûr olanları cümle on mahalledir. Ve cümle hâneleri şimâl tarafındaki sahrâya nâzır medd-i basarlı gâyet hevâdâr latîf evlerdir.

Ve cümle yigirmi iki mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreli câmi‘-i selâtîn-misâl Eski câmi‘ Lala Paşa'nındır. Kârgîr kubbeli ve minâre-i mevzûnlu câmi‘-i rûşendir. Ve hareminde şâzrevânlı ve taşra soffası dahi amûdlar üzre kârgîr kubbeli ve musanna‘ revzenleri ile bir câmi‘-i dilküşâdır.

Ve dahi medrese ve hân ve imâret ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve mekteb ve çeşme cümle bu Lala Paşa'nın hayrâtıdır kim serâpâ kurşum örtülü kârgîr binâ-yı kadîmlerdir. Ve cümle yüz kârgîr dekâkînler dahi kurşumludur.

Ve yukarı mahallede Hanefî Sultân câmi‘i kiremitlidir, ammâ ol kadar ma‘mûr değildir. Ve minâresi yokdur. Ve Hanefî Sultân bizzât câmi‘in mihrâbı önünde kurşumlu bir kubbe-i âlî içinde medfûndur, *nevverallâhu merkadehu*. Anatolu vilâyetinde kerâmât-ı bâhire sâhibi bir ulu sultândır ve menâkıbı gâyet çokdur. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve bu kasabanın memdûhâtından pembesi ve kavunu ve karpuzu meşhûr ve âb [u] hevâsı mu‘tedildir. Ammâ halkı fukarâdırlar. Ve a‘yânından müderris efendiden gayri bir ferd yokdur.

Ziyâret-i Hanîfî Sultân ve cenbinde Mehemmed Baba ve Alî Baba *kuddise sırruh*. Ba‘dehu Marmara'dan kalkup kıbleye bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Freng: Yüz hâneli ze‘âmet köydür. Andan yine bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı şehr-i Marmara: Bir kayalı dağ eteğinde Çatal ılıca demek ile ma‘rûf bânîleri nâ-ma‘lûm binâ-yı kadîmlerdir. Üzerlerinde kubbeleri ve müte‘addid havuzları vardır. Bir latîf **[Y 31b]** suyu vardır. Mâh-ı Temmûz'da niçe bin âdem gelüp gasl edüp ifâkat bulurlar. Suyu vücûd-ı insânda yağ gibi cilâ verir. Cüzâm marazına mübtelâ olan kırk gün âbından nûş etse bi-emrillâh ifâkat bulur. Hattâ bir küçük havuzu bir kubbeli halvet **[Q 17a] [P 17a]** içinde mu‘attal imiş. Huddâmlarıma etek dermiyân etdirüp havuzun içinde hâr u hâşâki ve müzahrafâtları ve su yolların tathîr edüp ve câ-be-câ soffaları termîm edüp bir latîf havuz olup âb-ı sühûn ile leb-ber-leb olup hakîr dahi girüp râhat-ı cân buldum. Hamd-i Hudâ bu kadarca savâb bize müyesser oldu. Ve bir mermer sütûn üzre tathîr etdiğimizin târîhin tahrîr edüp târîh koduk.

Andan nehr-i Gedüs'ü at ile ubûr edüp,

Karye-i Karaitli: Üç yüz hâneli ve bir câmi‘lidir. Andan,

Karye-i Yayla: Bir ulu yayla dâmeninde bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayâtlı ve câmi‘li ve hammâmlı kurâdır. Cümle ahâlî-i Durkut Temmûz'da bu yaylağa çıkarlar. Andan bir sâ‘at garba,

Evsâf-ı şehr-i azîm Durkutlu: Kütâhiyye eyâletinde Sarhan livasında maktû‘u'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem Vâlide Sultânlara mahsûs hâss-ı hümâyûndur. Senevî otuz yük akçe hâsıl olur. Sultâniyyesi ve on yük akçe dahi hâkimine hâsıl olur bir ma‘mûr hâssu'l-hâs şehr-i câ-yı menâsdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâ olduğundan ba‘zı zamân üç yüz pâyesiyle sadâka olunur.

Nâhiyesi yüz altmış pâre kurâdır. Müftîsi ve nakîbi ve kethudâyeri ve serdârı vardır. Ve ankâ

tüccârı ve a‘yânı ve askerî tâ’ifesi çokdur. Ammâ Tarabefzûn vilâyetinin Laz tâ’ifesi gibi bu şehir halkının anadan doğan sıbyânları yeniçeridir.

Ve şehri bir düz sahrâ-yı azîmin tâ vasatında nehr-i Gedüs'e karîb bir şehr-i cedîddir. Mâ-tekaddem böyle ma‘mûr [u] âbâdân değil imiş. Vâlidelere hâss olup cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf u müsellem olmağile gâyet ma‘mûr nev-binâ şehr-i zîbâ olmuşdur. Ve başka bir rûhâniyyetli müzeyyen şehr-i ra‘nâ olmuşdur. Ve adâlet olup avâm-ı nas çiğneği yer olmamağile günden güne imâretler binâ olmadadır.

Ve cümle bin beş yüz kiremitli ve dîvârları serâpâ kerpiçli sarâylar ve hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle yigirmi bir mihrâbdır ve beş cum‘adır. Evvelâ çârsû içinde

Ma‘nisalı Piyâleoğlu Mustafâ Efendi câmi‘i kârgîr kubbe ve minâreli ve yine kireç ile kiremit örtülü câmi‘dir. Kapusu üzre altun ve lâciverdli hatt-ı celî ile tescîl olunmuş târîh i budur:

Mustafâ ibn-i Piyâle ya‘nî bu abdü'z-za‘îf
Hakdan isterdim yapam bir ma‘bed-i hûb u garîb

Hamdü lillâh kim tamâm oldu dedim târîhini
Câmi‘in itmâmını kıldı bana Allâh nasîb

Sene 1065

Bundan gayri kârgîr **[Y 32a]** minâreli câmi‘ yokdur. Ve dörd câmi‘ dahi vardır. Anlardan mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve üç hammâmı ve on bir hânı var. Cümleden muazzam kiremitli ve kerpic dîvârlı Semerciler hânı ve bâzâr yerinde Voyvada hânı ve yeniçeri hânı. Bunlar meşhûrdur.

Ve bâzâr yerinde yigirmişer amelî taş sütûnlar üzre kiremit örtülü Tahıl bâzârı bir vasî binâdır. Altında beş bin âdem cem‘ olsa yerim dar demez, vasî örtülü meydândır. El-hâsıl temâşâ etdiğimiz diyârlarda böyle lonca yeri bir şehirde mânzurumuz olmamışdır.

Ve yedi şahâne kahvehânesi var. Rakkâs ve hânende ve çöğürcü sâzende ve meddâhânlar ile ârâste ve dilberânlar ile pîrâste kahvelerdir.

Ve cümle üç yüz dükkândır, ammâ bezzâzistânı ve kurşumlu binâları yokdur, zîrâ karîbü'l-ahd ma‘mûr olmuşdur.

Ve âb [u] hevâsı gâyet ısıcakdır. Anıniçün ahâlîsi yaylaya çıkarlar.

Ve şehri bir düz yere vâki‘ olmağile bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. Ve şehrin cevânib-i erba‘asından şehre nazar eylesen çınâr ve kavak ve bîd-i sernigûn ve gayri eşcârât-ı gûnâ-gûnun kesretinden şehir görünmeyüp bir hıyâbân içinde kalmış bir şehr-i mürgzârdır. Ammâ cümle mürgânları dahi Türkçe nevâht ederler.

Ve mahbûb u mahbûbesi yokdur. Halkının reng-i rûyları zerd-rûlardır. Ve merdâne ve zenânelerinin libâsları serâpâ çuka elvân ferrâcelerdir. Ve tâze yiğitleri baldırı çıplak levendâne Cezâyirli tarzı sıkma yelek ve pala bıçak ve başlarında fes geyüp reftâr ederler.

Ve memdûhâtından üzüm kurusu ve kavunu ve karpuzu ve Durkut atı meşhûrdur, ammâ zâlim dur kurd olmağile durur kalır, batrân atları hâsıl olur.

Bu şehirden cânib-i garba ma‘mûr belîdeler temâşâ ederek vasî sahrâ-yı mahsûldâr içre 4 sâ‘atde,

İskender-i Kübrâ asrında Kaydefâ binâsıdır. Niçe divel destine girüp ba‘dehu sene (---) târîhinde Sarhan Baba Sultân, kutbiyyete kadem basmış ulu sultândır, anın zamân-ı sa‘âdetinde be-dest-i Hacı Emet Beğ fethidir. Ümerâ-yı Sarhan Bay Sultân'dır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Gâzî Hudâvendigâr nâmıyla mülakkab olan Sultân Murâd-ı Evvel fethidir.

Kütâhiyye eyâletinde Sarhan livâsı paşasının hâssıdır. Voyvadası hâkimdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş kurâdır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Lâkin müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ve kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes iki kapulu Şeddâdî binâdır. Ve dâ’iren mâdâr cirmi iki bin iki yüz adımdır. Ve içinde bir kaç hâneler vardır. Ve kal‘a içinde ve altındaki kayalardan tulû‘ eden âb-ı hayâtlar cümle aşağı şehre **[Y 32b]** ve bâğ u bâğçelere taksim olup müstevlî olup âsiyâb-ı mâlarda cereyân eder âb-ı hayâtdır kim huzûr ile içinden üç taş çıkaramazlar. Tâ bu mertebe buz pâresi âb-ı bâriddir.

Ve aşağı varoş sâfî kayalar içre ve dere ve depe içre vâki‘ olmuşdur. Ve azîm dıraht-ı serâmedler içre bâğ-ı İrem-misâl bir şîrîn kasabadır. Ve şehr-i Marmara-misâl bu dahi bir kûh-ı bâlânın dâmenindedir. Cümle evleri şimâle nâzırdır. Bu şehir şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuşdur.

Ve cümle bin **[Q 17b] [P 17b]** iki yüz kiremit örtülü hânelerdir. Ve bin hâne mikdârı bâğ u bâğçesi ve değirmenleri ile mu‘attal ve harâb olmada evleri var, ammâ ma‘mûr olanları sekiz mahalledir ve tokuz mihrâbdır.

Cümleden cemâ‘ati çok çârsû içinde Emet Beğ câmi‘i, tarz-ı kadîmdir. Kapusu üzre temdîd olunan târîhi budur:

"Âmiruhu el-abdü'l-fakîr el-Hâc Emmet bin Osmân" dır.

Ve kapusu ceviz ağacı levhasından Fahrî oyması-misâl nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bâb-ı musanna‘dır kim Hudâ âlimdir cemî‘i ressâm ve zerger kalemkârları buna mânend bir kapu nakş-ı Bihzâd etmeğe kâdir değillerdir. Her bir rûmî ve islimîleri ve gayri şükûfeleri biri biri içre kat-ender-kat göstermiş kim vâcibü's-seyr bir bâb-ı kebîrdir. Misli Kırım diyârında Kefe kal‘asının Top kapusundan içeri girdikde Kulle Kapusu câmi‘inin kapusu ola. Ol dahi ibret-nümâ bâb-ı musanna‘dır. Ve hareminin ortasında bir musanna‘ âbdest havuzu vardır, ehl-i Nif tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve bu câmi‘in solunda çârsûya enecek yedi kademe taş nerdübânlı harem kapusudur. Ve kârgîr minâresi gâyet mevzûndur.

Ve iki hammâmı ve kırk dükkânı var. Ve câmi‘in sol tarafındaki meydânda bir havz-ı azîm ortasında bir amûd-ı müntehâ üzre bir şâzrevân kadehi var. Bu dahi ibret-nümâdır kim kadehin cânib-i erba‘asından kırk elli yerden kol kalınlığı âb-ı rakîkler aşağı havz-ı kebîr içre selsebîl-âsâ cereyân edüp etrâfindaki soffalar üzre sâkin olan uşşâkan kesb-i hevâ edüp safâ vü sürûr ederler. Ve bu havuzun cânib-i erba‘asında eflâke kadd-i bâlâ çekmiş azîm çınâr-ı sâyedârlar var kim zıllinden zemîne aslâ şems harâreti te’sîr etmeyüp koyah-ı İremezât-misâl bir teferrücgâh yerdir. Dahi etrâfında câmi‘e muttasıl ma‘mûr u müzeyyen mecma‘u'l-irfân kahvehâneler ve gayri dekâkînler vardır. El-hâsıl hemân Nif şehri bu cây-i diküşâdan ibâretdir.

Ve şehrinin âb [u] hevâsı meşhûrdur. Ve sulehâ-yı ümmetden ahâlîsi ilm ile ma‘mûrdur. Ammâ halkı ol kadar ankâ değillerdir. Bir alay kanâ‘at sâhibi fakr [u] fâkada garîb-dost âdemlerdir. Andan cânib-i garba bâğ-ı İremler içre bir buçuk sâ‘at,

Karye-i Ulucaklı: Bu karyeye karîb İzmir şehrine gider **[Y 33a]** Sâbûncu Beli sol cânibimizde kalup mahûf u muhâtara bel olmağile bu karye-i Ulucaklı'ya gelindi. Bir kayalı dağ eteğinde seksen evli bâğ u bâğçeli ve kiremit ve toprak örtülü evlerdir. Ve bir hammâmı ve bir kiremit örtülü câmi‘i

var. Kapusu üzre târîhi budur:

Etdi ihyâ bu makâmı hayr içün Dervîş Ağa
Hak Ta'âlâ cennet içre hûrîler vere ana

Hâtif-i Gaybî dedi ihyâsının târîhini
Bâreka'llâh ne metîn oldu diyesiz siz buna

Sene 1056

Andan yine garba yokuş yukaru **Şehzâde yaylası**n aşup anda çadırımız bir âb-ı hayât kenârında kurup meks edüp yayla çobanlarından bir semiz kuzu alup bî-pâk [ü] bî-pervâ kebâb edüp zevk [u] safâ etdik. Ammâ garîb ü acîb yayladır. Hâlâ selâtîn-i seleflerin sarâyları ve kasr-ı âlîleri esâsları zâhirdir. Zîrâ mülûk-ı selef şehzâdeleri Ma'nisa'da hâkimü'l-vakt iken bu yaylayı teferrücgâh edinüp beş altı ay sâkin olurlar imiş. Müverrihân-ı Rûm mâbeyninde bu yaylanın nâmına "Sûsen Dırâz yaylası" demek ile ma'rûf yayladır.

Hakîkatü'l-hâl acâ'ib uzun sûsen şükûfeleri olur kim râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu'attar olur. {Ve lâlesi memdûh-ı âlemdir. Soğanın Rûm'a hedâyâ götürürler. Şükûfe bî-râyiha iken mücerred hüsn-i eşkâli ve mahbûb nümâyişi olduğıyçün mergûbdur. Rûm'un zurefâlarından Balatlı Solak ve Çelebi Cüce bir Ma'nisa soğanın on guruşa almışlardır. Gerçi Monlâ Çelebi lâlesi gibi serâmed olmaz ammâ dahi şîrîn ve hoşbûy ahmergûn ve müdevverü'ş-şekl ü katîfe-misâl havlı bir la'lî lâle.}

Ve bunda olan âb-ı hayât enhâr-ı câriyeler meğer Bingöl yaylasında ola.

El-hâsıl bunda kâmil dörd sâ'at zevk [u] safâ edüp yokuş aşağı sengistân sa'b yollar ile 3 sâ'atde nüzûl edüp bir boğaz ağzında,

Karye-i Karakoca: Kırk hâneli ve bâğ u bâğçeli ma'mûr köydür. Kara Koca Sultân bu karye içre yayla boğazı ağzında bir kubbe içre medfûndur.

Andan cânib-i şarka kâmil bir sâ'at bâğlar ve bâğçeler içre ubûr ederek Ma'nisa mahallelerinden Karaköy içinden güzer edüp,

Der beyân-ı evsâf-ı taht-ı kadîm kal'a-i Pus yanî cebel-i Duman şehr-i azîm-i Ma'nisa-yı vilâyet-i taht-ı Sarhan

Anatolu eyâletinde Sarhan sancağı paşasının tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu 60.000 akçedir. Ve kırk bir ze'âmeti ve altı yüz yetmiş dörd tîmârı ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kânûn-ı pâdişâhî üzre bin akçede bir cebelüleri ile üç bin asker-i pür-silâh olur. Ve hîn-i seferde paşası dahi bin askeriyle Kütâhiyye vezîri livası altında sefer eşerler.

Ve bu sehrin şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı vardır. Ve beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. **[Y 33b]** Zîrâ kadîm-i eyyâmda Âl-i Osmân şehzâdelerinin ve selef selâtînlerinin tahtı şehzâde-i âzâdelerin kân-ı mekânı idi. Ve karîbü'l-ahd sikkesi râyic şehir idi. Anıniçün şerîf mevleviyyetdir. Ve beş yüz pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve beş kazâ nâhiyesi vardır. Evvelâ kazâ-i Karaköy ve şehir içre beş kazâ dahi ve kazâ-i Durkutlu ve kazâ-i Yalamet ve kazâ-i Belen ve kazâ-i Bozdağ ve kazâ-i Emlâk. Bu merkûz kazâlar mollânın zîr-i hükmündedir.

Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve yigirmi kal'a neferâtları vardır. Ve seksen neferâtı kal'a-i İzmir'de Sancakburnu'nda nev-binâ olunan kal'aya neferât ta'yîn olunup bu Ma'nisa

kal‘asında yigirmi aded neferât kaldı.

Ve kal‘ası şehrin ensesinde cebel-i Duman üzre vâki‘ olmuşdur. Ve aşağı şehirden kâmil dörd bin adımda çıkılır bir kal‘a-i bâlâdır. Ve şekl-i muhammes bir Şeddâdî seng-âbâd **[Q 18a] [P 18a]** kal‘adır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin iki yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘asında aslâ handakı yokdur. Zîrâ kızıl kara kaya taşlık üzre vâki‘ olup etrâfı çâh-ı gayyâdan nişân verir. Ve yıldız cânibine nâzır aşağı şehre açılır bir demirli metîn kapusunun iç yüzündeki kemer üzre kemândâr pehlivân Şücâ‘ın kemânı maslûpdur. Dizdârı ve neferât dâ’imâ bu mahalde sâkinlerdir.

Ve bu kal‘a içinde otuz hânedir. Ve iki su sarnıcı ve buğday anbârları ve cebehâne ve bir câmi‘-i muhtasarı Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ın pederi Koca Sultân Murâd-ı Sânî'nin câmi‘idir. İmâm ve dizdâr ve kethudâ ve neferât-ı mehterân cümle bu kal‘ada sâkinlerdir.

Bu kal‘a Kaydefâ binâsıdır. Sene (---) târîhinde Âl-i Selcukıyân'dan Sultân Alâeddîn beğlerinden Sarhan Bay Rûm keferesi krallarından Puskopo nâm kralın elinden dest-i kahrile feth etmişdir.

Lisân-ı Yûnânîde bu kal‘anın ismine Andirafil derler. Ol zamânda dahi sevâd-ı mu‘azzam imiş. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Murâd-ı Sânî Sarhanoğulları elinden niçe bin renc [ü] anâ ile Türk eşirrâlarını kıra kıra feth etmişdir. Ammâ kabza-i teshîre alınca çok kanlar dökülmüşdür.

Ve bu kal‘a zamân-ı kadîmde iç kal‘a imiş, ammâ aşağı kal‘a hâlâ vîrân olmağa yüz dutmuş iki kat şekl-i müsellesdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı bin adımdır. Ve dere ve depeler üzre vâki‘ olmuş bir kal‘a-i metîn imiş.

Ve yedi kapusu var. Bu kal‘a içi serâpâ bâğ u bâğçe ve âb-ı hayât suları aşağı şehre cereyân eder. Kırk elli mikdârı bâğ evleri vardır. Gayri âbâdândan nâm [u] nişân yokdur. Cümle halkı aşağı şehre göçüp bu kal‘a bağlar olmuş, ammâ aşağı şehri ammerahu'llâh bir aceb ma‘mûr u müzeyyen sevâd-ı mu‘azzam bender şehr-i kadîm taht-ı azîmdir. *Hafizahullâh.*

Evsâf-ı imârethâ-yı eşkâl-i şehr-i Ma‘nisa

İbtidâ bânîsi Kaydefâ'dır. **[Y 34a]** İsmine lügat-i Latince "Nişa" derler, ya‘nî "büyük" demekdir. Bu şehre Latin kavmi "Nişa" derlerdi. Ba‘de'l-feth "Muğnisa" dediler, ya‘nî "Kâfir karısı şehri" demek olur. Muğ nişa iken mîmin zammesin fetha ve gaynı ayna ve şîni sîne kalb edüp "Ma‘nisa" deyü tahfîf-i kelâm edüp bu şehrin sebeb-i tesmiyesi oldu.

Ve şehri, kal‘a olduğu cebel-i Pus'un dâmeninde şarkdan garba tûlânî Bursa şehri-misâl vâki‘ olmuş bir şehr-i müzeyyendir.

Ve cümle altmış mahalle ve altı bin altı yüz altmış altı hâne-i zîbâlardır. Ve sarây-ı âlîler ile ârâste serâpâ kiremit ile mestûr latîf ve nazîf fevkânî ve tahtânî büyût-ı ra‘nâlardır kim biri biri üzre kal‘a dağına yapışmış hânelerdir. Ve yüzleri serâpâ revzen ve şâhnişînleri şehrin şimâl tarafındaki sahrâ içre cereyân eden nehr-i Gedüs'e nâzır evlerdir.

Ve ol sahrâ-yı bî-pâyân bâğ u bostân ve reyhân gül [ü] gülistânlı ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ile pîrâste bir sahrâ-yı mahsûldârdır. Her hâne revzenlerinden bu sahrâ temâşâ oldukda âdem hayât bulur.

Ve bu şehir cümle yüz beş mihrâbdır. Ve (---) câmi‘-i selâtîn vüzerâ ve a‘yândır.

Evvelâ câmi‘-î kadîm Sarhan Beğ câmi‘i fâtih-i vilâyetdir. Mâ-tekaddem bu câmi‘ kenîse imiş. Musanna‘ kubbeleri vardır ve serâpâ kubâbları kiremit ile kırmızı Horasânî kireç ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Ammâ mihrâb üzre olan kubbe-i azîm rusâs-ı nîlgûn ile örtülüdür. Ve hareminin etrâfında altı mermer sütûn-ı ibret-nümûn üzre kubbelerdir. Ve hareminin vasatında bir âbdest havuzu vardır. Cânib-i erba‘asından uyûnları cârî âb-ı nâbdır.

Ve bu hareminin cânib-i selâsında medrese hücreleri vardır. Fethiye medresesi nâmiyle beyne'l-

ulemâ-yı müderrisîn meşhûrdur. Ve pâyede dahi âlîdir. Ve bu medrese kapusu önünde dıraht-ı azîm sâyedâr çınârları var.

Andan aşağı Sultân Murâd-ı Sâlis câmi‘i bir câmi‘-i rûşendir kim misli meğer İslâmbol'da Eyyûb Sultân kurbunda Zâl Paşa câmi‘idir. Hakkâ ki mezkûr Zâl Paşa bu câmi‘ eşkâlinde *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* binâ olunmuşdur. Ammâ bu câmi‘-i selâtîn olmağile dahi vâsi‘ ve müzeyyencedir. Enderûn [u] bîrûnu zer-ender-zer ve halkârî ve nakş-ı bûkalemûndur.

Ve iki minâreleri var kim her biri eflâke ser çekmiş şeşhâne minâre-i bâng-hânedir. Kadehleri eyle musanna‘dır kim üstâd-ı mermer-bür buna makdûrun sarf edüp yed-i tûlâsın ayân etmişdir. Ve tâ zirve-i âlîlerinde mutallâ alemleri beş sâ‘atlik yerden nümâyândır. Dikkatle nazâr olundukda merdüm-i çeşm hîrelenir. Ve âfitâb-ı âlemtâb edîm-i arza pertev urdukda bu minârelerin abbâsî **[Y 34b]** alemlerine aksi urdukda şa‘şa‘a-i alemeyn şehr-i Ma‘nisa'yı ve ma‘ahu deşt-i sahrâyı münevver eder.

Ve büyük kubbe-i âlîsi üzre olan altun yaldızlı alem-i şerîfin kaddi kırk zirâ‘-ı melikîdir, derler. Ve kırk bin zeheb-i hâlis ile mutallâ olmuşdur deyü efvâh-ı nâsda şâyi‘dir. Hakkâ ki yine eyle olmak ihtimâli vardır. Zîrâ bunun dahi ziyâsı vakt-i zuhurda berk urdukda âdem bir ân nazar etmeğe tâkat getiremez. Tâ bu mertebe mücellâ ve musaykal alem-i âlemdir.

Ve câmi‘in minberi ve mihrâbı ve meşâyih kürsîleri ve cânib-i erba‘asındaki tabakaları ve maksûreleri ve mü’ezzinân mahfili ve sâ’ir âvîzeler ve maslûbâtları ve gûnagûn hüsn-i hatları ve cânib-i erba‘asında olan revzenleri ve billûr ve necef ve moran câmların ve gayri âsârlarının evsâfları birer birer tahrîr ve tastîr eylesek bir kürrâs evsâfı olur. Ammâ taşra soffasında altı aded mermer sütûn-ı âlî üzre beş kâse-i ser-nigûn misâl nakş-ı bûkalemûn kubbe-i nüh-tâklardır kim her birinin vasfında **[Q 18b] [P 18b]** kilk-i cevâhir zebân kâsırdır.

Ve haremi içire olan eşcâr-ı sâyedârın zıllinde tâ haremin vasatına vâki‘ olmuş bir havz-ı Hanefîsi var.

İçinde kat-ender-kat kadehler üzre fevvârelerden âdem gerdânı kalınlığında beyâz billûr gibi âb-ı hayât şâzrevân olmadadır.

Ve bu haremin cânib-i selâsında elli aded medrese hücreleri ve bir kubbe-i serâmed dershânesi ile ârâste olmuş ferah-fezâ ve dilküşâ haremdir. Bu âsârlar serâpâ nîlgûn kurşum örtülü binâlardır. Ve câmi‘in kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile târîhi böyle mastûrdur:

"Takarraba ile'l-azameti ve'l-ceberûti'r-rahmâniyye, ve tarakkaba ilâ âlemi rabbi'l-mülki ve'l-melekûti's-sultâniyye, halîfetü's-sultânu'l-a‘zam, mâlikü memâliki fi'l-âlem, zıllullâhu alâ kâffeti'l-ümem, mevlâ mülûkü'l-Arabi ve'l-Acem, es-sultân ibnü's-sultân es-sultân, Ebü'l-muzaffer es-Sultân Murâd Hân, ibn Sultân Selîm Hân ibn Sultân Süleymân Hân, hullide mülkühu ve ubbide saltanatuhu ilâ nihâyeti'd-devrân, essese hâze'l-câmi‘al-bünyân, er-rafî‘a ve kâfet ve'l-bidâyetü, ilâ şehri muharremi'l-harâm, li-sene ihdâ ve seb‘în ve tis‘i mie." [971] terkîm olunmuşdur.

Ve yine bu câmi‘ kapusunun iki cânibinde yine beyâz mermerler üzre hüsn-i hat ile kitâbet olunan târîhdir:

Mâlik-i feyz-i bahr-i gevher-cûd
Şâh-ı mülk-i Hicâz [u] Rûm [u] Irâk

Câmi‘-i cümle-i kemâl oldur
Yapdı bir câmi‘-i bülend âfâk

Geldi bir ehl-i dil ziyâret içün
Dedi târîhi ka‘betü'l-uşşâk

Sene 994

Bundan sonra Vâlide Sultân câmi‘i. Süleymân Hân'ın vâlidesidir kim silihdâr ağaya **[Y 35a]** Tarabefzûn eyâletin ricâ etdüği ecilden silihdâra Rûm'da bir sancak ve bu vâlidesine Ma‘nisa'yı hâss ilhâk edüp mü’ebbed nefy-i ebed Ma‘nisa'da kalır. Ba‘dehu bu ibret-nümâ câmi‘i inşâ eder. Bunun dahi iki minâresi birer tabakalı minâre-i bî-misâllerdir. Ve câmi‘i dahi bî-bedel kat-ender-kat kubbe-i âlîleri serâpâ kurşum örtülü binâ-yı azîmlerdir. Mihrâbı ve minberi kezâlik ibret-nümâdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz.

Ve bu haremi bir beyâz sahrâ-misâl mücellâ vâdîdir kim her seng-i hâsda âdemin reng-i rûyi nümâyândır. Ve bu haremin vasatında bir havz-ı azîm âbdest şâzrevânı vardır. Cânib-i erba‘asında evc-i semâya ser çekmiş çınâr ve serv-i sebzgûnlar ile müzeyyen bir haremdir. Ve bu câmi‘in kapusu üzre celî hatt-ı müzehheb ile bu târîh tahrîr olunmuşdur.

Ümmü's-sultân Süleymân el-mâlikîn,
Kad benet lillâhi beyte's-sâcidîn,

Mâ mislühü kad câe târîhuhu
Hüve câmi‘u'l-müttekîne'l-hâmidîn.

Sene 898

Ve câmi‘-i Küçük Vâlide Sultân. Bu dahi câmi‘-i selâtîndir kim Şehzâde Sultân Şehinşâh'ın vâlidesi binâsıdır. Tahıl bâzârı içre cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir câmi‘-i atîkdir. Ve bir kâr-ı kadîm kurşum kubbeli ve bir minâre-i mevzûnlu ve bir harem-i latîfli ma‘bed-i kadîmdir. Ve kıble kapusu üzre tescîl olunan celî hatt ile târîhi budur:

"Mebdeehâ Allâhu bitûli'l-bekâh, li-ya‘leme'n-nâzır târîhahu ve rahha'l-hakka bi-hayri'l-binâ. Sene 896"

Ve tahte'l-kal‘ada Çâşnigîrbaşı câmi‘i tarz-ı kadîmdir ve bir minârelidir. Bâbının atebesi üzre târîhi:

"Benâ hâze'l-mescide'l-mübârek, sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Sinân Beğ bin Abdullâh fî eyyâmi Sultân Mehemmed bin Murâd Hân, fî şehri Recebi'l-mücerreb li-sene seb‘a ve seb‘i mie." [707]

Ve gâyet cemâ‘ati çokdur. Metânet üzre mebnî bir kurşumlu câmi‘dir.

Ve Timurtaş oğlu Alî Beğ câmi‘i şehrin kıblesinde bir mürtefi‘ yerde binâ-yı köhne kâr-ı kavî ma‘bedhâne-i cihân-nümâdır. Hareminde bir âb-ı hayât çeşme-i cânbahşı var. Ve haremine aslâ güneş te’sîr etmez koyah gölgelikdir. Ba‘de's-salât cümle ihvânât haremin etrâfında soffalarda celse-i hafife edüp şehir temâşâ ederler. Bir câmi‘-i âlîdir kim cemî‘-i şehir ve sahrâ-yı bî-pâyân nümâyândır.

Ve bu haremden câmi‘ye iki tarafdan dîvânhâne nerdübânları gibi taş nerdübân ile câmi‘e urûc olunur. Ve mezkûr âb-ı hayât çeşme nerdübân altından üçer lüle çeşmelerdir. Her bir aynı âdem bâzûsı kadar cereyân eder berd-i hâlis mâ-i tâhirdir. Ve bu hareme dahi eyle iki tarafdan on beşer kademe taş nerdübân ile urûc olunur. El-hâsıl mecma‘-ı zurefâ ve yârân-ı bâ-vefâ yeri bir nazargâh

haremdir. Ve cümle binâları serâpâ kurşum ile mestûr **[Y 35b]** bir câmi‘-i meşhûrdur. Ve kıble kapusu üzre terkîm olunan târîhi böyledir:

"Benâ hâze'l-câmi‘a ve'l-imârete Alî Beğ ibn Timurtaş Paşa mâ ba‘de tekâ‘udi vezâreti es-Sultân Murâd Hân ve fî hâze't-târîh bi-fazlillâh. Sene 978"

Ve şehrin cânib-i şarkî nihâyetinde Dilküşâ Hânım câmi‘i. Cemâ‘ati azdır, ammâ kubbeleri kârgîrdir ve serâpâ kiremit örtülüdür. Ve kapusı üzre târîhi:

Hâtice Hâtûn kad benet [li']s-sâlihîn,
Mescide bi'l-avni Rabbi'l-âlemîn,

Kâle Abdullâhi fî târîhihi,

Hüve câmi‘un li'l-müttakîne's-sâlikîn.
Sene 987

Ve Husrev Ağa câmi‘i kurşumludur ve kârgîr kubbe-i âlîdir.

Ve Küçük Taşlı câmi‘i dahi kârgîr kubbe ve kurşumludur.

Ve Serâbâd câmi‘i toloz kubbe-i zîbâdır. Ammâ üstâd buna bir gûne kiremit örtmüş kim vasfında lisân kâsırdır.

Ve İbrâhîm Çelebi câmi‘i kubbe-i âlî ve kurşumludur.

Ve Hamza Efendi câmi‘i kiremitlidir.

Ve Ayn-ı Alî Sultân câmi‘i kurşumludur.

Ve Hacı Hüseyin **[Q 19a] [P 19a]** câmi‘i kiremitli.

Ve İki Lüleli câmi‘i kârgîr kubbe ve kurşumludur.

Ve Karaköy'de Ece câmi‘i, tarz-ı kadîm türâb örtülü câmi‘dir.

Ve Çaybaşı câmi‘i kurşumludur, atebesi üzre târîhi var, ammâ gâyet hattı çep olmak ile tahrîr olunmadı.

Ve Lala Paşa câmi‘i kurşumlu kubbe-i âlîdir.

Ve Velîoğlu câmi‘i ve Hâkî Baba câmi‘i. Bunların ikisi dahi minâresiz ve kiremit örtülüdür. Ve niçe yüz târîhâtlı imâretler çokdur, ammâ kesret-i kitâbet ve mâni‘-i seyâhat olmasın içün tahrîr olunmayup bu kadar ile iktifâ etdik.

Ve bu tahrîr olunan cevâmi‘lerden mâ‘adâ cümle (---) ma‘mûr u mükellef mesâcidlerdir, ekseriyyâ kurşumlu zâviyelerdir. Ve cümle mesâcidlerin âb-ı rûyi ve musanna‘ binâlı Alaybeği mescidi kapusu üzre târîhi budur:

Küntü ercû minke Rabbenâ'r-rızâ
Bi'n-nebiyyi'l-Mustafâ ve'l-mürselîn,

Ferhâd Ağa-yı muhibbü'l-âbidîn,
Kad benâ beyten makâma'r-râki‘în,

Kâle Fethullâh fî târîhihi,
Mescidün li'l-müstakîme's-sâcidîn.

Sene 979

Ve Ferhâd Ağa çeşmesinin târîhidir:

Hâdimî dedi anın târîhini
Nûş edin Allâh içün mâ-i hayât

Sene 979

Ve Hünkâr bâğçesinin kurbunda Vezîr Süleymân Paşa karındaşı (---) Beğ çeşmesinin târîhidir:

Bârekallâh ey emîr-i menba‘-ı kân-ı kerem
Çokdur âsâr-ı cemîlin add olunmaz vûyden

Dedi bu ayn-ı safâ-bahşın Şifâyî târîhin
Âb-ı sâfî akdı şâhâ çeşme-i dilcûyden

Sene 1061

Ve Gülfâm Hâtûn çeşme-i hayâtının târîhidir:

Bu hakîre dedi Gülfâm Hâtûn
Müyesser eylesün Hak ana Kevser

Eyitdi Câmi‘î bu hayra târîh
İçin Allâh yoluna âb-ı Kevser Sene 946

Ve bu şehir içre cümle üç **[Y 36a]** bin kırk çeşmedir. Ve her hânede birer âb-ı hayât cârî olması mukarrerdir.

Ve cümle (---) medresedir. Ammâ meşhûru ve ma‘mûru bunlardır ki zikrolunur.

Evvelâ medrese-i Murâdiyye ve iki Sultâniyye medreseleri ve Ulu medrese.

Ve Sultâniyye dâr-ı şifâsında medrese-i dârü'ş-şifâ ilm-i tıb görülür. Ehl-i fazl hekîmbaşısı vardır. Haftada iki gün ders okunur ve haftada iki gün "Salâdır cümle ehl-i derde" deyüp gûnâ-gûn ma‘âcin ve edviyeler ve meşrûbât et‘ımeler mebzûldür.

Ve medrese-i Sarhan Beğ. Zamân-ı küfrde dahi papasân ve bıtrîkân ve ruhbânânlar içün medrese imiş. Hâlâ yine bu medresede münzevî olan talebeler mahrûm olmayup müfessir ve muhaddis ve musannif olmuşdur. Hattâ İbn Melek bunda tahsîl-i ulûm etmişdir. Ziyâretgâh-ı ünâs bir hücresi vardır. Zîrâ bu medrese bir âlî ve küşâde yerde olmağile âb [u] hevâsı letâfetinden âdem zekiyyü't-tab‘ olur. Bu medresenin zîr-i zemînlerinde dahi niçe câzibe sâhibi sâhib-i sulûk bî-ricâ-yı mülûk ârif-i billâh kimesneler var kim kâf-ı kanâ‘atde künc-i vahdet ihtiyâr etmiş cânlar vardır.

Medrese-i Sinân Beğ. Hâric pâyesile medrese-i âlîdir. Ve kârgîr kubbeleri serâpâ kırmızı kiremit ile mestûrdur.

Ve medrese-i İbrâhîm Çelebi. Bu dahi dâhil medresedir. Ve Bekmezbâzârı medresesi. Ve Ayn-ı Alî medresesi. Mâ-tekaddem âsitâne-i Bektaşiyân idi. Hâlâ hâric medresesi oldu. Ammâ inşâallâh yine tekye olmağa dâhil olur.

Ve bu medreseler ve gayri imâretler bu şehir içre yedi yüz altmış kurşumlu binâ-yı azîmler vardır.

Ve altı yüz mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân tıflân-ı necîbân vardır.

Ve tokuz dârü'l-kurrâ var. Her birinde yüzer yüz ellişer hâfiz hamele-i Kur'ân talebeler kırâ'at-i Hafz ve İbn Kesîr ve Seb'a ve Aşere ve Takrîb kırâ'atları tilâvet olunur. Ammâ Türkistân olmağile mahâric-i hurûfa ri'âyet edemezler.

Ammâ âb [u] hevâsının te'sîrinden halkı ve sıbyânı gâyet tîz-fehm necîb ü reşîd olduklarından "Üç bin âdem ricâl, sıbyân, nisvândan hâfız-ı Kur'ân vardır" deyü a'yân-ı şehir fahirlenirler. Ve hakîkatü'l-hâl tîz-fehm olduklarından Gelibolulu Yazıcızâde Mehemmed Efendi te'lîfi manzûm *Muhammediyye* kitâbını niçe bin âdem hıfz etmişlerdir.

Ve yedi dârü'l-hadîsi var. Cümlesinde Müslim ve Buhârî ve Meşârık hadîsleri görülür. Muhaddis ders-i âmları vardır.

Ve cümle (---) hân-ı azîmlerdir. Evvelâ Tahılbâzârı hânı kurşumlu kal'a-misâl kırk ocaklı ve kırk kubbeli hân-ı kebîrdir kim cümle Arab u Acem bâzergânları anda meks ederler. İsmine Hâtûniyye hânı derler. Ve Alî Ağa hânı ve Acemler hânı ve Kuyumcu Mahmûd Ağa hânı **[Y 36b]** ve Alî Beğ vakfı Eski hân ve Karaköy'de Bekir Ağa hânı ve Çaybaşı'nda Hacı Alî Ağa hânı ve isimleri ma'lûmumuz olmayan niçe yüz hânlar vardır. Ammâ kurşumlu kal'a gibi kârgîr binâ-yı kadîm olan hânlar bunlardır.

Ve cümle altı imâret-i âbâdânı vardır. Evvelâ Sultân Murâd imâreti ve Sultâniyye imâreti, Hâtûniyye imâreti ve Alî Beğ imâreti ve Timurtaş Paşa imâreti. Bu imâretlerin şeb [u] rûz ni'metleri ve sofra-i bî-imtinânı birer hâs nânpâre ile âyende vü revendeye mebzûldür. Ve bu imâretler serâpâ kurşumlu binâ-yı azîmlerdir. Ve ba'zısının atebesi üzre âye[t] [17] âyetleri yazılmışdır. Bu hayrât [u] hasenâtların evkâflarını ve târîhlerını mâ-vaka'ı üzre tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ve şehrin şark tarafında bir mürtefi' mesîregâh yerde bir âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ var, aceb teferrücgâh mevlevîhânedir. Sema'hânesi ve müte'addid fukarâ hücreleri ile ma'mûrdur. Zamân-ı kadîmde kenîse imiş. **[Q 19b] [P 19b]** Ammâ âb [u] hevâsı latîf bâğ-ı İrem-misâl bir kân-ı dervîşân yeridir. Cümle şehir andan nümâyândır. Ve kapusu üzre târîhi budur:

"Emera bi-imâreti hâzihi'z-zâviyeti'l-mübâreketi'l-İshâkyyeti el-emîrü'l-âdilü'l-muzafferü'l-mansûr İshâk ibn İlyâs. Sene seb'în ve seb'i mie." [770].

Ve bu târîhin altında;

"Ve âmiruhu el-abdü'l-fakîr ilallâhi'l-ganî, el-Hâc Osmân bin Emetullâh." deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve bu mevlevîhâne tekyesinden mâ'adâ cümle ehl-i tarîkin yetmiş aded tekyeleri vardır. Fukarâ-yı ehl-i sulûkler ile mâl-â-mâl ni'metleri firâvân tekyegâh-ı müslimîndir.

Ve bu şehirde yetmiş yerde teferrücgâh, mesîregâh, ârâmgâh yerler vardır. Ammâ şöhre-i şehr olan bunlardır kim tahrîr olunur. Evvelâ Uluca Bınar ve Uluca Çınâr ve Mersinli Alanı ve Tabbâğhâne Köşkü ve Çelebi Bınarı ve Ağa Bâğçesi ve Mevlevîhâne Bâğı. Bu mesîregâhlar cümle Karaköy tarafındadır.

Ammâ Hamza Efendi câmi'i cânibinde olan mesîregâhlar bunlardır. Evvelâ Beş Çınâr ve Beğ Köşkü ve Mevlevîhâne kurbunda Salıncaklı Tokuz Bınar ve Sovucak Bınarbaşı.

Ammâ bu mesîregâhlardan ziyâde vâcibü's-seyr Hünkâr bâğçesidir. Şehrin aşağı şimâl cânibinde sahrâ-yı lâlezârda vâki' olmuş cânib-i erba'ası kal'a gibi tuladan mebnî çâr-kûşe bir binâ-yı metîndir. Ve cânib-i garba nâzır bir tahta kapusu var. Dâ'iren-mâdâr cirmi üç bin üç yüz adımdır. Ve

Âsitâne tarafından bostâncıbaşısı ve iki yüz sarı külâhlı bostâncıları vardır. Dâ'imâ bu bâğ-ı İremi tîmâr edüp anda olan selef mülûklerinin hâlîçe ve hevâyic ve altun ve gümüş makûlesi evânî ve sîm [ü] zer lüleleri ve fıskıyye ve kadehleri cümle anların kabza-i **[Y 37a]** tasarruflarındadır. Ve cümle maksûreleri ve kâ'aları ve gayri imâretlerin kurşumların ve mutallâ alemlerin gözedüp bu bâğ-ı İremezâtı ta'mîr ü termîm ile mukayyed olurlar. Ve mahsûlâtın ba'de'l-masârıf Âsitâne'de terekecibaşıya irsâl ederler. Senevî yedi yük akçe mahsûlünden hâsıl olur. Neferâtlarının vazîfeleri cizyedendir.

Bu ravza-i Rıdvân ve hadîka-i bâğ-ı cinân eyle bir hıyâbân yerdir kim âdem maksûrelerinde meks etdükde şükûfesinin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu'attar olur. Ve Cenâb-ı Bârî rûy-i arzda sun'un izhâr içün ne kadar kerre yüz bin elvân nebâtât, kiyâhât, ezhârât-ı hoş-bû halk etmiş ise cümlesi bu gaytân-ı İremezâtda mevcûddur. Ve selef ukalâları bu bâğ-ı sadrenc-nakşı tarh edüp ale't-tertîb çırpı ile niçe yüz bin şecere-i müsmirâtı ve gayri dıraht-ı çınârları ve kavak ve servi ve bîd-i sernigûnları ve gûnâ-gûn şecere-i tayyibeleri diküp sâf sâf ale't-tertîb dizilüp durur. Böyle bir sâyedâr ve koyah hıyâbân hadîka-i sultândır kim midhatinde lisân batîdır.

Ve bu bâğçeye muttasıl yol aşırı bir namâzgâh-ı müslimîn vardır. Sahrâ-misâl bir musattah vâdîdir. Cânib-i erba'ası alçak kârgîr dîvârlı yerdir. İçine elli bin âdem girse yine bir cânibi tehî olur. İçinde havuzları ve fevvâreleri pertâb edüp cereyân etmededir. Başka huddâmları vardır, çemenzârın hıfz [u] hırâset ederler.

Ve bu şehr-i Ma'nisa cebel-i Duman dâmeninde şarkdan garba tûlânî vâki' olmuşdur. Hânelerinin nısfı dağa arka vermiş hevâdâr evlerdir. Serâpâ yüzleri şimâle nâzırdır. Ve nısfı aşağı düzde vâki' olmuş şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîmdir. Ve garb tarafında Karaköy kapusundan tâ şark tarafında Durkutlu mahallesine varınca bu şehrin tûlü kâmil yedi bin adımdır. Ve arzının ba'zı yeri üç bin adım ve ba'zı mahalli dörd bin ve beş bin adım olur. Ve dahi Sultâniyye câmi'inin önünden kıble tarafına yokuş yukaru Ulu câmi' önünden tâ iç kal'aya varınca dörd bin adımdır.

Ve bu şehr-i İremde cümle (---) hammâmdır. Evvelâ Karaköy hammâmı ve Çaybaşı hammâmı ve Tahtalkal'a hammâmı. Ammâ cümle âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmları ve esbâbları pâk ü latîf ferah-fezâ ve müferrih dilküşâ hammâm-ı zîbâ ve binâ-yı ra'nâ Sultân hammâmıdır kim vâcibü's-seyr bir câmekâne ve bir orta soffaya mâlikdir kim misli meğer İslâmbol'da Ebü'l-feth'in Çukur hammâmı ola. Ammâ bu hammâm sekiz tâk-ı kisrâ-misâl üzre bu kubbe-i nîlgûn tâs-ı sernigûn kâse-i eflâke mânend bir kubbe-i demâvenddir. Ve üstâd mühendislerin nakli üzre bu câmekân kubbesi mahmiyye-i **[Y 37b]** Kostantiniyye'de Selîm Hân-ı Evvel câmi'inin kubbesi cirmindedir, derler. Ve sekiz aded kemerlerin mâbeyninde birer soffa ve her soffa üzre ikişer lüleli ikişer kurnalar vardır. Ve çâr-kûşesinde dörd halvet-i rûşeni var. Ve eyle beyâz mermer-i hâmlar ile mefrûş olmuşdur [ki] âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Ve kubbesinin ortasındaki soffa-i ruhâm bir hırmen cirminde bir seyr [ü] temâşâ edecek münakkaş soffadır. Ve bir şâzrevânı kubbeye pertâb edüp revân olmadadır. Ve kubbe-i âlîsinde üç yüz aded necef ve billûr ve moran ve talk câmlar ile müzeyyendir. Her câm şem'dân sofrası cirmindedir kim Vâlide merhûme an-kasdın Venedik moranından getirdmişdir. Nazîri temâşâ etdiğimiz diyâr hammâmlarının birinde yokdur.

El-hâsıl Ma'nisa şehrinin binâ-yı memdûhunun biri dahi bu hammâmdır kim şehrin âb-ı rûyıdır. Ve âb **[Q 20a] [P 20a]** [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim âdem bir gün otursa sudâ' ârız olmayup aslâ ve kat'â harâret vermez. Zîrâ cânib-i erba'asının dîvârlarının kerpici ve cibisi gülâb ve za'ferân ve lâden ile tahmîr olunmuşdur. Dîvârlarının râyihasından dâhilinde olan gâsilin demâğları mu'attar olur. Böyle bir hammâm-ı rûşenâdır. Bundan gayri hammâmları memdûh değildir.

Ve bu şehr içre cümle üç bin kırk çeşme-i âb-ı sâfî var. Ve her hân[e]de birer uyûn mukarrerdir.

Ve bu şehirde ve Karaköy'de cümle üç bin üç yüz altmış dükkândır. Ve kârgîr binâ-yı kavî kubâblı bezzâzistânı vardır. Birinin nısfını câmi‘ etmişler, Bezâsten câmi‘i derler. Ve nısfı gazzâzlar bezzâzistânıdır. Şâhrâhında ibrîşim taft ederler. Eski bezâstân demek ile ma‘rûfdur. Atîk kâr-ı kadîm olmağile bânîsi kimesnenin malûmu değildir.

Biri dahi Yeni bezâztân derler. Bu dahi kâr-ı köhne ve kubbe-i âlîler ile gâyet ma‘mûrdur. Cümle mevcûdat kâlâ-yı vâlây melbûsât ve zî-kıymet hevâyicât bunda bî-kıymet firâvândır. Ve Eski hammâm kurbunda bezzâzistân-misâl iki başı kapulu bir şâhrâhın tarafeyni yüz mikdârı kârgîr dükkânlardır. Ammâ bunda Sipâh bâzârı olup âlet-i harbe ve elbise-i fâhireye müte‘allik metâ‘lar bey‘ olunur.

Ve tahte'l-kal‘ada elli aded dükkânlı ve iki başı dervezeli sûk-ı sağîredir. Ammâ kârgîr değildir. Bunda edviye ve ma‘âcîn-i Uşşâkî bey‘ olunup dilber lebi ma‘cûnu bâzâr olur. Bir bâzâr-ı mahabbetdir kim aslâ uşşâkdan hâlî değil bir kân-ı zürefâ ve yârân-ı vefâ esvâkıdır.

Ve Tahılbâzârı meydânında hân-misâl sekiz amelî sütûn üzre kiremit ile mestûr bir meydân vardır. Hafta bâzârı oldukda gendüm ve dakîk ve cümle gılâl bunda bey‘ olunur. Muhtesib kantârı **[Y 38a]** bundadır. Her gılâl-ı me’kûlâtdan öşr-i sultânî alır.

Ve bu bâzâr-ı Tahtalkal‘a meydânında fevkânî ve tahtânî hevâdar ve müferrih kahvehâneler var kim her birinden fiskıyye ve havz [u] şâzrevânlar ile müzeyyen kahâvîlerdir. Cemî‘î a‘yân-ı vilâyetin ve cümle erbâb-ı ma‘ârifin birbirleri ile müşerref olacak cây-ı sürûrlarıdır kim her birinde dörder mahâfil binâ olunmuşdur. Birinde hânende ve sâzendegân, birinde rakkâsân-ı cüvanân ve birinde kıssahân-ı meddâhân, birinde şâ‘irân-ı gazelhân ile memlû bir mecma‘u'l-irfân kahvelerdir.

Ammâ Tahtalkal‘a kahvelerinden latîf Karaköy'deki kahvenin misli rub‘-ı meskûnda yok bir bî-bedel kahve bâğ-ı İremezât ve murgzâr-ı Furât misilli bir kahve-i zîbâdır kim misli Haleb'de Arslan Dede kahvesi yâhûd Şâm'da Sinâniyye kahvesi veyâhûd Mısır'da Harâbâbâd kahvesi ola. Ammâ bunlardan musanna‘ kahvedir. Dâ’imâ benî âdem ile leb-ber-leb olduğından beher yevm birer kantâr kahve sürülüp yevmiyye beşer yüz âdem huddâmları var. Her köşesinde uşşâkan-ı müştakân birbirleri ile cân sohbeti ederler. Böyle bir cem‘iyyet-i kübrâ yeri kahvehânedir. Cânib-i erba‘asındaki gül [ü] gülistân ve bâğ-ı reyhânı içre niçe bin tuyûrun ve hezârân hezârların asvât-ı hazînleri ve mürgân-ı andelîbânın ve hânende ve sâzendegânın birbirlerine hasmâne fasılları zevkinden hissedâr olan benî âdem dembeste ve hayrân olur. El-hâsıl Ma‘nisa şehrinin âb-ı rûyından olup şöhret veren bu cây-i safâ kahve-i zîbâdır.

Ve bu şehir bir kumsal zemîne vâki‘ olmağile her cânibi taş döşeli kaldırım değildir, illâ bezzâzistân semtleri ve Sarrâchâne ve Kavvâfhâne esvâkları ve Tahtalkal‘a ve Çâşnigîrbaşı câmi‘ cânibleri ve gayri sûk-ı sultânîler serâpâ musanna‘, mefrûş seng-i beyâz ile ârâste pâk kaldırımlardır.

Ve halkı gâyet pâk ve nazîf ü zarîf olduklarından çârsû-yı bâzârı her bâr huddâmları âzâr ederek dâ’im tathîr edüp sulayup serdâb edüp herkes dekâkînlerinde gerd [ü] gubârsız meks edüp bey‘ [u] şirâ ederler. Ve gül [ü] sünbül ve zerrîn ve reyhân ve erguvân ve zanbak ve gül-i mutabbak mevsiminde kâşî-i çin bardaklar ile cemî‘i dükkânları bu zikr olunan şükûfeler ile zeyn edüp tarîk-ı âmdan güzer eden âdemlerin demâğı mu‘attar olur.

Ve her çârsû râhları içre çınâr ve bîd-i sernigûn ve kavak ve engûr şecerleri ile ârâste olmuş esvâklardır kim koyah gölgeliklerdir.

Ve âb [u] hevâsının hoşluğundan mahbûb u mahbûbesi vefret üzredir. Gerçi Etrâk diyârıdır ammâ

taht-ı kadîm ve şehr-i azîm olmağile halkı gâyet söz anlar mîr-i kelâm erbâb-ı ma‘ârif şu‘arâları çokdur.

Evvelâ Ânî **[Y 38b]** ve Vanî ve Kânî ve Âbî ve Zülâlî ve Lâlî ve La‘lî ve Lâkî ve Vâlî nâm şu‘arâlar fasîhü'l-lisân ve bedî‘ü'l-beyân sâhib-i dîvân kimesnelerdir.

Ammâ Lâlî Çelebi mukaddemâ şîrîn kelâm-ı sühân-perdâz ve kelimât-ı fesâhatde hümâ-pervâz ve hoşgûy ehl-i fazl kimesne imiş. Ba‘dehu kendüye ağrı hastalığı ârız olup hikmet-i Hudâ zebânında bir lüknet hâsıl olup Lâlî tahallus eder. Mukaddemâ Le‘âlî imiş. Hâlâ bî-zebândır. Kimesne ile kelimât etmeğe nutka mecâli yokdur. Ammâ kilk-i cevâhirin ele alup ser-i kalemden bilâ-tasîh niçe beyt ve kasâ‘id ve târîhler eder kim Hassân ve İmrü'l-kays misilli tasavvufâne dürr-i meknûnlar tahrîr eder. Hâlâ bir müdevven dîvânı vardır ve hüsniyyât [u] hicviyyâtı dahi memdûhdur.

Ve Nîmî Çelebi dahi Lâlî Çelebi'ye hem-pâdır. Nîmî tahallus etmesinin aslı meflûcdur. Kemerinden aşağı pâylerine **[Q 20b] [P 20b]** varınca pâydâr olmadığından Nîmî tahallus edüp Lâlî ile Nîmî birbirleriyle hempâ olmaları o cihetdendir. Ammâ hakkâ ki ikisi dahi fâzıl ve üstâd-ı kâmillerdir. Gerçi bu Nîmî meflûcdur ammâ Cenâb-ı Bârî buna bir talâkat-i lisân vermiş kim bununla akrânı şu‘arâlar değil belki gayri ulemâlar dahi bununla mubâhese-i ilmiyye edemezler, zîrâ gâyet akl-ı Arasto çelebidir. Ammâ şeb [u] rûz halkı mezemmet [ü] kadh edüp kuduz it gibi dalamadadır. Ammâ her hicvi Sihâm-ı Kazâ-i Nef‘î'ye mânenddir.

Ve Şeyhülislâm Mahmûd Efendi dahi fuzelâyi'd-dehrden ve ulemâ-yı asrdan efsahü'ş-şu‘arâ ve'l-bülegâ yegâne-i asır çelebidir. Ve ilm-i musîkîde musîkîvâr serâgâz etdükde kavl-i edvâr üzre tahrîratında sihr-i mübîn edüp istimâ‘ eden deverân etmesi mukarrerdir. Ve'l-hâsıl bu şehirde on yedi dîvân sâhibi şu‘arâ vardır.

Ve ulemâ ve sulehâsına ve e’imme ve hutebâsına ve meşâyihine hadd [ü] hasr yok. Cenâb-ı Bârî'nin nazarı te‘allûk etdüği bir şehr-i azîmdir .

Ve ahâlî-i vilâyetin ekseri tüccâr ve ehl-i hiref ve ulemâ ve ehl-i sanâ‘at ve ehl-i kanâ‘at ve ehl-i ibâdet ve ehl-i ziyâretdir.

Ve ekseriyyâ halkı çuka ferrâce ve serhaddî ve kontoş ve nâzik boğası elvân bez geyerler. Ve niçe bin fukarâları muhibb-i Mevlânâ olmak ile Mevlevî külâhı üzre destâr-ı Muhammedî sararlar.

Ve zenâneleri siyâh ve mâvî ve la‘lgûn muhayyer ve çuka ferrâceler geyüp gâyet mü’eddebâne hareket eder havâtînlerdir.

Ve halkının kâr [u] kisbleri ekseriyyâ Ma‘nisa alacası işliyüp kâr ederler. Ve beledî yasdıkları dahi memdûhdur.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının meşhûru beyâz nohudlu çöreği ve bahârlı mekik böreği ve Arab gevreği ve beyâz tennûr kirdesi ve gûnâ-gûn buzlu vişne hoşâbı ve üzüm şerbeti ve lezîz Ma‘nisa pâlûdesi, üstü bâdâmlı gâyet meşhûrdur. Ve hâs ve beyâz anasonlu ve çörek otlu ekmeği bir vukıyyesi kuş gözü **[Y 39a]** akçe ile bey‘ olunur. Gâyet ganîmet şehirdir. Ve elli akçesi bir dirhem gelir hurde akçe ile elli dirhem yağlı çörek bir akçeye ve bir at yemi bir akçeye ve lahm-ı ganemin bir vukıyyesi bir akçeye ve cemî‘î eşyâsı buna göre kıyâs oluna.

Ve iklîm-i râbi‘den olmağile hevâsı mu‘tedildir. Arz-ı beledi (---) (---) (---) (---) ve tûl-ı nehârı (---) (---) (---) (---) ve kıblesi şehrin ensesindeki Duman dağına müteveccih olunur. Bu eşkâlde bir şehirdir. *Ammerekallâh*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Ma‘nisa

Evvelâ Murâdiyye kurbunda fâtih-i vilâyet Sarhan Beğ Sultân bir kubbe-i âlîde medfûndur.

Ziyâretgâh-ı ünâsdır. Niçe keşf [ü] kerâmâtlar zâhir u bâhir olmuş mücâhidün fî sebîlillâh bir gâzî pâdişâhdır.

Ve Seyyid İbrâhîm Sultân ve ana karîb Revâk Sultân ve Hâkî Baba Sultân ve Hünkâr Bâğçesi kurbunda ziyâretgâh-ı Şehzâdegân ibn Murâd Hân-ı Sâlis ve Şehzâde Sultân Mehemmed-i Sâlis ki fâtih-i Eğri'dir sene 976 târîhinde bu Ma‘nisa'da mütevellid olmuşdur. Ve Bektaş Paşa Sultân ve Kemâl Ümmî Baba Sultân sene (---) târîhinde merhûm olup bu şehirde âsûdedir. Hâlâ merkad-i pür-envârı ziyâretgâh-ı erbâb-ı hâcâtdır.

Niçe yüz te’lîfâtlarından ekseriyyâ ulûm-ı şettâsı Türkî ve Fârisî tasavvufâne eş‘âr-ı belîğleri ve müdevvenleri vardır. Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın bu hadîs-i şerîfi ki [18] hadîs-i şerîfinin tercümesinde bir hoş âyende selîs manzûm risâle etmişdir. Beyne'l-ulemâ hayli müşkil ve muğlâk te’lîfdir. Niçe âlimler şerh etmede âciz olmuşlardır.

Ve ceddimiz Ece Ya‘kûb Beğ Mâhân diyârındandır. Âl-i Osmân ceddi Ertuğrul Beğ ile ma‘an Rûm'a gelüp ibtidâ Gâzî Süleymân Beğ ile Kapudağı'ndan kırk nefer kimesne ile sallar düzüp deryâdan ubûr edüp ibtidâ İpsala şehrin feth eden bunlardır Lapseki'de iskele başındaki câmi‘ ve İznik'de Ya‘kûb Ece câmi‘i bunlarındır. Hâlâ hatt-ı şerîfler ile tevliyetleri bu hakîrindir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde hummâ-yı muhrikden şehr-i Ma‘nisa'da merhûm olup Çaybaşı mezâristânında medfûndur.

El-Mevlânâ Manav Abdülbâkî Alâ’iyyelidir. İlm-i lügatde bahr-i ma‘ânîdir. (---) (---) (---) Niçe ziyâretler dahi eyledik ammâ bu kadar ile iktifâ etdik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ba‘dehu bu şehrin a‘yâniyle ve mollâ ve Şeyhülislâmı Mahmûd Efendi ve Yeniçeri Serdârı Kassâbzâde Bekir Ağa ile ve gayri ahibbâ ve dostân ile vedâlaşup bu şehirden garb tarafına bâğlar ve bâğçeler içre gidüp ve nehr-i Gedüs'ü bu sahrâ içre atlarımız ile gücile ubûr edüp,

Karye-i Horos: İki yüz evli ve bir câmi‘li müselmân karyesi ve ze‘âmetdir. Andan **[Y 39b]** yine cânib-i garba sarp dağlar ve beller ve yollar aşup sekiz sâ‘atde renc [u] anâ ve şiddet-i hâr çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Bergama

Kaydefâ melikenin binâsıdır. Sene (---) târîhinde Orhân Gâzî fethidir. Be-dest-i (---) Paşa. Kütâhiyye eyâletinde Hudâvendigâr sancağı hâkinde paşa hâssı olup voyvadası hükm-i hükûmât eder.

Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâdır. Ve kethudâyeri ve serdârı vardır. Ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur.

Ammâ sene (---) târîhinde İlyâs Paşa Sultân Murâd-ı Râbi‘'e âsî olup hakîrden uluca hemşîremiz anın nâmzâdında iken âsî olunca peder hemşîremizi vermede tereddüd edüp inâd [u] muhâlefet edince hemân Ellez Paşa Ma‘nisa şehrinden elli bayrak sekbân ve sarıca haşarât ile imâmın ve a‘yân-ı vilâyet ulemâların ve kethudâsın ılgar ile Kütâhiyye'ye gönderüp ale'l-gafle hânemiz basdırup peder bâğa firâr edüp ol sâ‘at hemşîreyi cümle cevâhir cihâziyle alup hemşîreyi arabalar ile götürüp Sandıklı sahrâsındaki çiftliğimizden yedi bin koyun ve üç yüz kulunlu kısrak ve at ve gayri hayvânâtları alâ tarîki'l-cihâz **[Q 21a] [P 21a]** gasben alup Ma‘nisa'ya götürüp hemşîremiz nâmzâdı iken menkûhası olup Ellez Paşa'nın günden güne isyân [u] tuğyânı âşikâre olup Âsitâne tarafından ve gayri eyâletlerden üzerine asker-i bî-pâyân ile Küçük Ahmed Paşa serdâr ta‘yîn olunca Ma‘nisa'da karârı firâra mübeddel olup cümle askeriyle ve hemşîremiz ile bu Bergama'da mutahassın olunca peder cümle ta‘allukâtıyla Kütâhiyye şehrinden hicret edüp hânemizi sultân-ı şu‘arâ akrabâmız Firâkî Efendi'ye verüp cümlemiz Bursa'da Eyne Beğ mahallesindeki hânemizde meks edüp pederimiz hakîri ve Mahmûd nâm bir birâderimiz dahi alup Bursa'dan üçüncü günde İslâmbol'a dâhil olup beyt-i

kadîmimizde meks edüp ertesi peder Sultân Murâd'a buluşup İlyâs Paşa'dan şikâyet edüp kırkıncı günde İlyâs Paşa bu Bergama'da münhedim olup Küçük Ahmed Paşa'yı kayd [u] bend ile Sultân Murâd huzûruna Üsküdar'da İstavriz Bâğçesinde getirüp ol mahâlde peder dahi huzûr-ı pâdişâha çıkup Sultân Murâd İlyâs Paşa'ya,

"Bire mel'ûn, bu koca ağanın kızın zor ile niçün aldın?" deyü hitâb etdikde,

"Hâşâ pâdişâhım, ale'z-zor almış olam. İzn-i şer'îyle nâmzâdım idi, aldım, işte hüccet-i şer'iyyetim" deyü hüccet ibrâz etdi. Hemân peder,

"Belî pâdişâha tâbî iken nâmzâd idin. Ba'dehu âsî olup vâcibü'l-katl oldun. Sizcileyin âsîler hakkında âye[t] [19] âyeti nâzil olup mezâhib-i erba'a fetvâları mazmûnunca **[Y 40a]** sana katl îcâb etdükde kızım vermedim. Ale'l-gasb bu kadar mâlım ile ırzım harâb etdin" deyü peder feryâd etdi. Hemân *tâbe serâh* Murâd Hân,

"Koca Baba, malın mı istersin, yohsa Kel Ellez'in başın mı istersin?" dedikde hemân peder,

"Hünkârım nûrsuz ve mûysuz kel başdan sana bana ne fâ'ide. Hemân pâdişâhım sağ olsun. Benim şikâyetimle telef-i nefs olmasın, yine Ellez oğlu Ellez'dir. Afv ederseniz Revân seferine götürüp bir kulluğunuza istihdâm edin" dedikde,

"Ya böyle âsînin hidmeti ne olsa gerek? Kaht-ı ricâl değildir." deyüp,

"Kelle üstüne" deyüp hitâb etdiler.

Hemân anı gördüm. Bir kara yüzlü zeber-dest âdem İlyâs Paşa'yı kapucular kethudâsı elinden alup İstavriz Köşkü önünde leb-i deryâda bir büyük mâvî taş vardır, anın üstüne fakîr İlyâs Paşa'yı çökerdüp bir tiğ-ı âteş-tâb eyle urdu kim başı taşa ol zamân dokundu. Meğer hakîkat kellesi kel imiş.

Ba'dehu pedere Sultân Murâd bir kîse on bin sikke-i hasene altın verüp İlyâs Paşa'nın cemî'i emvâl [ü] erzâkın zabt [u] rabt etdiler. Ammâ hemşîrenin bir mâlına vaz'-ı yed etmediler.

Ba'dehu hakîri ol sene peder Bursa'ya getirüp yine bu sene-i mezbûrede hemşîremiz Bergama'da merhûme olup cümle mâlın peder kabz eyledi. Hamd-i Hudâ mâbeyninden otuz dörd sene mürûr edüp bu Bergama şehrine gelüp hemşîremizin kabrini ziyâret edüp lahdinin ba'zı yerlerin ve seng-i mezârının târîhlerin ta'mîr ü termîm edüp Bergama şehrin temâşâ etmeğe şürû' eyledik. Ammâ Ma'nisa gibi şehr-i mu'azzam değildir. (---) (---) (---) (---)

Ba'dehu Bergama'dan cânib-i kıbleye beş sâ'atde ma'mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek,

Evsâf-ı Melemen Güzelhisârı

Sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Sarhan Bay Oğulları elinden almışdır. (---) sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır.

Ve kal'ası bir bayır üzre vîrânca şekl-i murabba' bir kârgîr binâ küçük kal'adır. Dizdârı ve neferâtı (---) ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Ammâ aşağıda varoşu cümle sekiz yüz toprak ve kiremit örtülü bâğlı ve bâğçeli evlerdir.

Ve cümle sekiz mahalle ve on üç mihrâbdır. Çârsû içinde (---) câmi'i (---) ve (---) mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve hân u hammâmı ve mekteb-i sıbyânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ bezzâzistânı ve imâretleri yokdur. Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîf değildir.

Memdûhâtından pembesi ve simsimi ve kavunu ve karpuzu çokdur. Ba'dehu bu şehirden cânib-i kıbleye kâh sengistân ve kâh rimâlistân ve kâhîce sahrâ içre mahûf u muhâtara yollar ile **[Y 40b]** ubûr ederek beş sâ'atde selâmetle,

Evsâf-ı kal'a-i Kara Foça

Sene (---) târîhinde Ciniviz elinden Orhân Gâzî fethidir. Be-dest-i asâkir-i seğirdimciyân Kara Ece Ya‘kûb ve Kara Mürsel ve Kara Balıkesr ve Kara Bekir nâm gâzîler Kara Koca ile ale'l-gafle Kara Foça boğazına şebhûn edüp ibtidâ Kara Foca ve Kara Koca şehre kılıç urup feth etdikleri içün bu şehre Kara Foça derler.

Orhân Gâzî'nin beğlerinden kırk nâmdâr Kara Ece, Kara Koca ve Kara Mürsel nâmında kara beğleri var imiş. Ammâ bi-emrillâh ne cânibe teveccüh ederlerse kırk nefer karalar yüz ağırdırlar imiş.

Kütâhiyye eyâleti hâkinde Cezâyir kaleminde kapudan paşa hükmünde paşa hâssıdır. Kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre (---) (---) yerde şekl-i müdevver bir şîrîn Şeddâdî kal‘a-i üstüvârdır. Ve etrâf cirmi bin altmış adımdır.

Sene (---) târîhinde Venedik Frenginin donanması gelüp bu kal‘a ahâlîsi **[Q 21b]** cenge **[P 21b]** iktidârları olmayup kal‘ayı hâlî ve mu‘attal bırağup küffâr-ı bedgirdâr murdâr-ı dûzahkarâr kal‘aya istîlâ edüp içinde olan cebehânesi ve sâ’ir mâl-ı ganâyimin ve kal‘a kapusun alup gitmiş idi. Ba‘dehu İzmirli Ahmed Ağa ta‘mîr ü termîme me’mûr olup hakîr Ahmed Ağa'yı anda bulup rızâ’en lillâh iki gün ta‘mîrine bile çalışdık. Ammâ hânları ve hammâmı ve câmi‘ ve mesâcidleri ve esvâkları harâb idi. Ammâ limanına nâzır azîm kulleler üzre deryâyı döğer balyemez toplar kondu. Ve karaya ve deryâya nâzır iki cedîd metîn kapular binâ olundu.

Ve içinde iki yüz mikdârı ma‘mûr hâneleri var cümle kiremitlidir. Ve bir câmi‘i ve bir kaç dükkânı kalmış. Ve kal‘a hâricinde bağ u bâğçesi çokdur.

Ve dizdârı ve neferâtları vardır. İzmir gümrüğünden ulûfeleri dâ’imdir.

Ve serdârı ve kethudâyeri Melemen'de sakindir. Ve yüz elli akçe kazâdır.

Halkı cümle Cezâyir esbâbı geyerler. Ammâ şecî‘ u bahâdır dilâver er yiğitler değillerdir. Sehel bahâne ile şöyle metîn kal‘ayı kâfire verüp bu kadar mâl-ı ganâ’im nehb ü gâret olup bu kadar bed-nâmlık oldu. Bir sâ‘at ceng etseler etrâf kurâlardan on bin tüfeng-endâz Melemen şehbâzları ricâlü'l-gayb ile gâyibâne erişirler idi.

Ve bu kal‘anın bir liman-ı azîmi var, a‘lâ demir dutar kalyon ve kadırga yatağı latîf limandır. Ve bu limandan lodos üzre seksen mîl karşu Karaburun burnu dedikleri yerdir kim Rûm'da Karaburun zeytûnu meşhûr.

Ve bu kal‘adan yigirmi tüfeng-endâz refîkler aldık, zîrâ levendât-ı haşarât kânı ve hâne-berdûş nehb ü gâret görmüş aç uyuz kan kuduz âdemleri rehzenlik ederlerdi, ol refîkler ile kıble tarafına düz sahrâlar içre ılgın ağaçları **[Y 41a]** ormanların temâşâ ederek,

Menzil-i Tuzla-i Melemen-i emînde meks edüp temâşâ etdik. Beş yüz akçe mîrî emânetdir kim hâss-ı hümâyûndur. Cemî‘i Germiyan ve Aydın ve Sarhan ve Karahisâr vilâyetlerine ve'l-hâsıl yigirmi dörd sancak yire her sene niçe kerre yüz bin deve yükü tuz bundan müstevlî olur, azîm emânetdir. Yetmiş seksen âdem ile enüp binüp hükûmât edüp mâl-ı pâdişâhî ve kendüye on kîse fâyizi tahsîl eder, a‘lâ hükûmetdir. Ve ibret-nümâ bir tuzladır. Zî-rûh kısmından bu tuz içre her ne mahlûk düşse bi-emrillâh tuz olur.

Andan kalkup yine kıbleye ol sahrâ içre ubûr ederek nehr-i Gedüs deryâya mahlût olduğu mahalden yüz bin renc [ü] anâ ile atları yıldırup bizler bir kayığa süvâr olup karşuya ubûr etdik. Andan altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı vilâyet-i Tarhâniyye şehr-i kadîm-i Melemenye

Ya‘nî oğuzlar vilâyeti demekdir. Sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr feth edüp kal‘ayı yere

berâber münhedim etmişdir. Şehrin şarkîsinde yel değirmenleri cânibinde hâlâ câ-be-câ kal‘anın esâs binâları hüveydâdır. Ammâ metîn kal‘a imiş.

Ve hâlâ bir kal‘ası dahi bu şehrin şimâlî tarafında nehr-i Gedüs'ün karşu cânibinde bir sivri kaya üzre Kayacık kal‘ası derler serâmed bir kal‘a-i müntehâdır. Ammâ içinde âdem [ü] âdem-zâd yokdur. Ve kurbunda ma‘mûr kurâlar vardır.

Ve bu Melemen şehri Anatolu hâkinde Cezâyir kaleminde Sığla sancağı hudûdunda Vâlide Sultân hâssıdır. Kırk yük akçe iltizâmdır. İki yüz âdem ile mültezimi hükûmet eder. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı vardır. Ammâ a‘yânı yokdur ve fukarâsı gâyet çokdur. Müftî ve nakîbi yokdur.

Ve şehri bir düz kumsal yerde deryâdan üç sâ‘at ba‘îd bir sahrâda vâki‘ olmuşdur. Ve değirmen bayırları şehrin şark tarafında beşer bin ve altışar bin adım ba‘îddir.

Ve cümle şehr-i Melemen yigirmi beş mahalle ve üç bin kiremitli evlerdir. Kimi fevkânî ekseri tahtânî hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle yigirmi tokuz mihrâbdır. Cümleden cemâ‘ati firâvân çârsû içinde Mahkeme câmi‘i, câmi‘-i atîkdir. Kârgîr kubbesi ve minâresi vardır. Kireçli kiremit örtülüdür.

Ve Gazzâz câmi‘i kapusu üzre târîhi budur:

"Kad benâ hâze'l-cum‘ate'l-mübârekete'ş-şerîfe, sâhibü'l-hayrât Mustafâ bin Mahmûd gufire zünûbuhu. Târîh; sene 987"

Ve Ulu câmi‘ ve Kâsım Paşa câmi‘i bu[nlar] kârgîr minâreli câmi‘lerdir. Ve bunlardan mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve üç hammâmı var, biri Bâzâryeri hammâmı ve Çifte hammâm ve Eski hammâm.

Ve bir medrese ve üç mekteb-i sıbyân ve bir imâreti vardır. Şeb [u] rûz **[Y 41b]** ni‘meti bay [u] gedâya mebzûldur.

Ve on altı âb-ı hayât çeşme-sârı vardır. Ammâ çârsû meydânındaki sebîlhânenin kapusu üzre târîhi budur:

Hamdü lillâh ki nasîb oldu Hudâya minnet
Bu sebîl-i bî adîl-i âb-ı Kevser cennet

Yapdım anda bir sebîl-i mâ-i cârî dilkeş
Dedim anın târîhini misl-i âb-ı cennet

Sene 1026

Ve yine bu Bâzâr meydânında Alî Ağa çeşmesi, çâr-kûşe bir binâ-yı latîf çeşme-i âb-ı nâbın târîh idir:

Yapdı bu çeşmeyi Alî Ağa çün
Eyledi ihyâ kamu teşne dili

Tâlibi Dâ‘î dedi târîhini
Akdı Hüseyn aşkına ayn-ı Alî

Sene 1008

Bu dahi şark tarafındaki çeşmenin târîhidir:

Âb-ı hayâta benzediğiyçün Gınâyiyâ
Târîhi oldu ayn-ı Alî çeşme-i hayât

Sene 1054

Ve bu çâr-kûşe binâ çeşmenin iki tarafında çeşmeler üzre târîhler yokdur. Ancak bu iki tarafda vardır.

Ve bu şehrin cümle üç yüz dükkânı ve bir kârgîr bezzâzistânı vardır.

Ve şehri ol kadar bender değildir. Ve cemî‘i **[Q 22a] [P 22a]** tarîk-ı âmları kaldırımsızdır, zîrâ bu şehir bir kumsal pâk zemînde vâki‘ olmuşdur. Ancak ba‘zı yerlerinde dîvâr kenârlarında yayan kaldırımları vardır. Ve ekser hâneleri kerpiç binâ dîvârlıdır.

Ve halkı cümle Cezâyir levendâtı esbâbı geyerler. Ve reng-i rûyları zerd rûdurlar, zîrâ hevâsı şiddet-i hâr üzre halk olunup gâyet sakîl hevâsı olduğundan mahbûbu yokdur.

Ve bu şehirde hikmet-i Hudâ mâh-ı Temmûz'da ba‘de'l-asr bu şehr içre bir âdem kalmayup sağîr u kebîr cümle şehrin cânib-i erba‘asındaki bâğ u bâğçelere gidüp anda yatırlar. Ale's-sabâh yine şehre gelirler, zîrâ şehir içinde bir âdem kalsa ol gece ol âdemi sivrisinekler yerler, *allâhümme âfinâ* amân vermeyüp helâk ederler.

Ve hâkimü'l-örf bir âdeme örf etse bir gece elin ve ayağın bir direğe kayd [u] bend edüp giderler. Sabâhın ol âdem-i fakîr yâ helâk olmuş, yâhûd tulum gibi şişmiş bulunup cemî‘i etdüği günâhlarına mu‘terif olur. Mücrim olan âdemlere böyle şikence ederler. Melemen şehrinin tâ bu mertebe nâmûsu ya‘nî sivri sineği vardır. Zîrâ sineklerin pâdişâhı, değirmenler cânibinde bir kuyu vardır, ol kuyudadır derler. Ve hakîkatü'l-hâl vakt-i gurûb olunca mezkûr çâhdan duman duman olup sivrisinekler ol bi’rden çıkup şehre müstevlî olur. Niçe kerre ahâlî-i vilâyet bu çâha neft ve katrân ve çıra ve hâr [u] hâşâk doldurup âteş etmişler, nâr-ı Nemrûd eflâke peyveste olup yine halâs olmamışlar. Ve hâlâ ihtiyâr kimesneler nakletdiler kim Sultân Ahmed zamânında bir dervîş-i dilrîş bir leyle-i Ramazân'da bu şehrimize kadem basup her kankımızın hânesine vardı ise müsâferete kabûl **[Y 42a]** etmeyüp sabâh olunca ol dervîş edâ-yı fecr etdükde câmi‘de olan cemâ‘ate,

"Ey Melemen'in meleme ve tûl-i emele düşmüş hasîs ve denî halkı. Bu abd-i za‘îfi bir gece konukluğa almayup hadîs: [20] hadîsine amel etmediniz ise bu hakîrin sizlere şu yâdigârı olsun: Geceler safâ-yı hâtırınız olmasun. Her gece hâne-berdûş olasız" deyü elinde şem‘-i aselden bir sivrisinek sûretin bir kâğıd ile bu kuyuya bırakdı. Ol gece şehirde cümle halk nâmûs derdinden nâmûs [u] ârı terk edüp bâğlara firâr ederler. İlâ hâze'l-ân şehrimize ol zamândan berü sivrisinek müstevlî oldu deyü nakleylediler.

Hikmet-i Hudâ bu şehir içre gelen müsâfirîni sivrisinek aslâ ısırmaz ve bir garîbü'd-diyâra aslâ zararı isâbet etmez, aceb sırr-ı Hudâ'dır. Gûyâ Acem'de Kâşiyân akrebi müsâfirîne zararı isâbet etmediği gibi bu şehirde dahi sivrisinek ile mutalsam olup bir vechile def‘i mümkün olmamışdır. Ammâ bu şehre gelen müsâfirler dahi âdemsiz şehirde gece kalmağa ne mûcib deyüp, akal eksere tâbi‘dir deyü şehir halkına tebe‘iyyeten cümle müsâfirler dahi Müsâfirîn Bâğı derler bir cây-i menâs vardır, anda gidüp istirâhat ederler.

Cümle şehir halkı evlerinde cemî‘i hevâyicleri ve bisât evânîleri ile bırağup hânelerinin bâbların dahi küşâde bırağup bâğlara giderler. Hemân şehir içinde ancak on aded âdem pâsbân kalup şebrevânî esbâblar geyüp ve yüzlerin ve gözlerin nikâb burka‘lar ile sarup sarmalayup ve

boğazlarına birer davul geçirüp tâ sabâha dek bu on aded âdemler tabıllara meçikler urup şehri muhâfaza edüp gezerler. Bir ân durmağa kâdir değillerdir. Ve davul berekâtiyle sivrisinekden halâs olurlar, zîrâ sivrisinek sazlıkda hâsıl olmağile neyzen-misâl sâzendedir. Her âdeme nîzesin darb etmeğe geldikde neyzenlik ederek fasıl ile gelir. Anıniçün Melemen halkı her şeb sivri sineğe davul çalarlar.

Bu Germiyan ve Aydın ve Sarhan ve Sığla ve Bursa ve Teke sancakları ahâlîleri mabeyinlerinde bir söz olsa yâhûd bir mîrlivâ tabılları bir hoş sadâ ve âheng vermese "Melemen davulu gibi öter" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

El-hâsıl bu şehr-i Melemen acîb ü garîb temâşâ şehr-i vilâyet-i Tarhâniyye'dir ve hâlâ halkı gâyet bülhe ya‘nî oğuz tâ’ife ve meleme kavmdir, anıniçün Melemen şehri derler.

Ve zamân-ı kadîmde şehr-i azîm olduğunun âsâr-ı binâları nehr-i Gedüs'e varınca bâğ u bâğçeler içinde niçe bin kârgîr binâ alâmetler vardır.

Ziyâretgâh-ı Melemen: Evvelâ şehir içinde Emîr Kadı hazretleri, bir kubbe-i âlîde medfûndur. Gâyet ziyâretgâh-ı ünâsdır. Niçe yüz kerâmâtı zâhir olmuşdur *kuddise sırruhu*.

Bu şehirde **[Y 42b]** Yeniçeri serdârı Hacı Süleymân Ağa ile vedâlaşup andan refîkler alup kıble cânibine üç sâ‘at sâfî bâğ u bâğçeler içre ulu dıraht-ı sâyedârlar altında tarîk-ı âm üzre kahvehâneler temâşâ ederek ve âb-ı hayât kuyu suları nûş ederek leb-i deryâda İzmir körfezi kenârında bir kumsal yerde,

Kal‘a-i Geçit: Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed binâsıdır. Şekl-i müdevver bir kulle-i azîm cebehâne ve dizdâr ve neferâtlı mükellef kal‘adır.

İzmir Körfezi boğazı ağzında vâki‘ olmuşdur. Urla'ya ve Kuşadası ve Balat şehrine gitmek murâd edinen müsâfirîn İzmir'e uğramayup bu kal‘adan gemilerle ubûr edüp murâd edindiği diyâra gider. Hakîr bunda sehel istirâhat edüp dizdârın futûrun tenâvül edüp andan İzmir Körfezi kenârınca kayalı dağlı ve bâğlı yerler ile iki sâ‘at dahi güzer ederek cânib-i şarka gidüp,

Mesîregâh-ı Halkalı Bınar: Meğer bu mahalde cümle İzmir a‘yânı ve mollâsı (---) Efendi cümle bu teferrücgâhın **[Q 22b]** hıyâbânında ziyâfet-i âlîleri var imiş. Hakîr seyishânelerimiz ile ubûr edince âdem gönderüp hakîri cümle tevâbi‘imiz ile ziyâfete da‘vet etdiler. Hakîr dahi da‘vete icâbet deyüp cümle a‘yân-ı kibâr ile **[P 22b]** müşerref olup ekseri yâr-ı kadîmlerimiz bulundular. Ol gün anda Hüseyin Baykara faslı edüp sohbet-i hâs etdik.

Mezkûr Halkalı Bınar bir âb-ı zülâldir. Bir kayadan çıkar. Cânib-i erba‘ası çemenzâr ve bâğ-ı gül‘izâr ve lâlezâr ve hezârân hezârın nâle-i efgânları istimâ‘ olunur dıraht-ı sâyedâr bir ferah-fezâ mesîregâh yerdir. Uyûn-ı zülâlinde niçe bin gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik ederler. Ammâ nazargâh-ı evliyâ olmağile mâhîleri sayd-ı şikâr olunmadığından teferrücüne varan âdemlere reftâr ederek gelüp pertâb edüp gûnâ-gûn lu‘bdebâzlık ederler. Ve âdemden aslâ firâr etmeyüp elinden nânpâre ve lahmpâre alırlar gâyet mûnis mâhîleri vardır.

Hikmet-i Hudâ haftada bir kerre çehârşenbe gün bu mesîregâha nisvân-ı sâhib-isyân tâ’ifesi vardıkda bu uyûn-ı cârîde bir semekenin nâm [u] nişânı kalmayup ol gün aslâ görünmezler aceb mutalsamdır. Ehl-i beled takrîri üzre "Kaydefâ kralenin tılsımıdır" derler.

El-hâsıl bir nazargâh mesîregâh yerdir. Bu mahalde vakt-i gurûb karîb oldukda cümle a‘yân cidâle düşüp, "Evliyâ Çelebi'yi ben müsâferete alırım" deyü gûnâ-gûn kelimâtlar etdiler. Âhir Uzun Ahmed Ağa eyitdi:

"Foça kal‘asın bizim ile ta‘mîr etmede bile idi. Hukûk-ı sâbıkamız vardır" deyüp cümle huddâmlarımızı hânesine kethudâsıyla gönderüp biz anlar ile atbaşı berâber şehr-i İzmir'e dâhil olup

refîkımız olan Afyon Karahisârlı konağımız sâhibi **[Y 43a]** Abdullâh Efendi İzmir mollâsına kondu. Ve İzmir'in temâşâsına ibtidâ eyledik.

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm kal'a-i İzmir

Hafizahullâhu mine'l-aduvvi't-tedmîr

İskender-i Kübrâ ile mu'âsır olan Kaydefâ melike nâm Yûnâniyândan bir kralenin binâsı ve tahtıdır. Zamân mürûrundan sonra Sultân Alâeddîn-i Selçukıyân asrında taraf-ı Rûm-ı merzibûm tavâyif-i mülûke dönüp Alâeddîn vüzerâlarından Sığla oğlu Alî Beğ namında bir namdâr-ı kâmkâr vezîr-i yarar bu İzmir'i yine Kaydefâ neslinden İzmirne nâm bir kralenin elinden halkın kıra kıra feth edüp kabza-i teshîre alup memâlik-i islamiyyeye zamm etti. Timur Hân İzmir'i harâb etdiğine târîhdir:

İzmîr harâb-geşt ez Mîr,
Timur-ı müeyyed-i cihângîr,

V'ân kal'a ki hîc şâh nefgend,
Ber kengere-eş kemend-i teshîr,

Der-ceng-i nühüft sâl kayser,
Binşând berân ibâr-ı nefîr,

Âl-i Osmâniyân'dan ibtidâ sene 844 târîhinde Murâd-ı Sânî fethidir. Be-dest-i Cüneyd Beğ. Ba'dehu sene 856 târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî feth edüp du'â etmişdir. El-ân günden güne ma'mûr olmadadır. *Ammerahullâh*.

Anatolu eyâletindedir. Ammâ leb-i deryâda vâki' olmağile deryâ kaleminde Kapudan Paşa'nın Cezâyir eyâleti hükmünde Sığla sancağı paşasının kâ'immakâmı üçyüz âdem ile zabt [u] rabt eder. Paşası Kapudan Paşa ile iki pâre forsa kadırga ile bahreynde sefer eşer. Senevî elli kîse ber-vech-i adâlet hâsıl olur sancakdır. Paşası zabt etse yüz bin guruş hâsıl olur, bender şehr-i azîmdir.

Ve beş yüz akçe mevleviyyetdir. Ammâ senevî iki yüz kîse hâsıl olur, zîrâ müsellemler mollâlar yanında hükûmât edemezler. Cümleden melik mollâlardır. Anıniçün yüz bin guruş hâsıl ederler. Ammâ Monlâ Ünsî Efendi iki kerre yüz bin guruş ve yüz bin guruşluk dahi hedâyâ cem' edüp yüz bin guruş deynin edâ edüp bu İzmir mansıbında iflâsdan halâs oldu. Hattâ Köpürlü Mehemmed Paşa Ünsî Efendi'den esnâ-yı kelâmda su'âl edüp,

"Kaç yaşındasınız?" derler. Ünsî Efendi-yi hâzır-cevâb eydir:

"Sultânım henüz üç seneye bâliğ oldum" deyü cevâb etdikde, Köpürlü merhûm eydir:

"Bire hey efendi. Bizim sizinle mu'ârefemiz elli seneden tecâvüz etmişdir" dedikde Ünsî eydir:

"Belî sahîhsiz. Ammâ iflâs ve ibtizâl ile geçen ömre ben ömür deyü add etmem. Allâh size ömürler vere. Bize İzmir'i ihsân edüp deynimiz edâ edüp dînimiz dahi dürüst olaldan berü üç senedir mu'ammer oluyorum. Ol ma'nâya üç seneye bâliğim dedim" deyü cevâb etmişdir. Hemân Köpürlü merhûm,

"Eyle ise biz de **[Y 43b]** sekiz yaşındayız kim Âl-i Osmân'ın sekiz yıldır mühür sâhibi olup mu'ammer oluyoruz" buyurmuşlar.

Hakîkatü'l-hâl İzmir mollâlara Mısır'dan âlî bir mansıbdır, ammâ pâyede süflîdir. Ve tâbi'inde olan kazâları beş nâhiye kazâlarıdır. Evvelâ cânib-i cenûbda yedi sâ'at ba'îd kazâ-i Urlı ve kazâ-i Ayasüfid ya'nî Sancakburnu ve kazâ-i Karaburun ve kazâ-i Cum'a-âbâd ve kazâ-i Terinde-âbâd.

Ammâ Burun-âbâd cümleden mahsûldâr sümüklü murdâr kazâ-i mebrûmdur, zîrâ cümle halkı Rûm-ı merzibûm-ı şûmdur. Bu zikr olunan beş pâre kazâ gâyetü'l-gâye ma‘mûr kazâlardır. Ve re‘âyâsı ankâlardır.

Ve bu şehrin şeyhülislâm-ı hanefîsi ve nakîbüleşrâfi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve çavuşu ve hünkâr bâğçesinin bostâncıbaşısı ve yetmiş aded külâhlı bostâncısı ve bir hâkim dahi gümrük emîni iki yüz bin altuna iltizâm hükûmetdir.

Ve kal‘a dizdârı ikidir. Biri leb-i deryâdaki kal‘ada, biri dağda Sedd-i Kahriyye kal‘asında hâkimdir. Ve voyvadası ve muhtesibi ve şehir nâ’ibi dahi hâkimdir. Askerî tâ’ifesinden gayri cümle ehl-i hırefe hükûmet eder hâkimlerdir.

Ve yedi kral balyozları bu şehirde tercümânları ve konsolozları ile mevcûddur.

Ve a‘yân [u] eşrâfi ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyihi gâyet çokdur. Ve cümle halkı anka tüccârlardır. Her biri biner ikişer biner kîseye kâdir mün‘im âdemler vardır. Cümleden mâldâr ve hânedân sâhibi dîndâr âdemlerden Uzun Ahmed Ağa ki hânemiz sâhibidir. **[Q 23a]** Ve Mahmûd Efendi ve Hasan Ağa ve Küçük Hüseyin Ağa ve niçe bin a‘yân-ı kibârlar dahi vardır.

Evsâf-ı kal‘a-i Bahir

Leb-i deryâda bir alçak düz yerde şekl-i murabba‘ bir taş binâ kal‘a-i zîbâdır. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed **[P 23a]** binâsıdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin iki yüz seksan hatvedir. Ancak kara tarafı üç adım mikdârı ihâta eder vâsi‘ ve amîk handakdır. Mâ‘adâ tarafları deryâ döğer kal‘a dîvârıdır. Cümle topları limanı korudur şahâne topları vardır. Ve kıbleye nâzır iki kat demir kanatlı metîn ve kavî kapuları var.

Ve kal‘a içinde bir mescidi ve yigirmi neferâtlar hânesi var. Andan gayri imâretden bir âsâr yokdur. Ancak kal‘a kapusunun iç yüzünde bir âb-ı hayât buz-pâre kuyusu var. Aceb hikmetdir kim bu kal‘a deryâ içinde olup yine böyle âb-ı hayât suyu ola, temâşâdır. [21]

Ve bu kal‘anın dizdârı ve seksen aded neferâtları vardır. Cebehânesi gâyet mükellefdir.

Ve kal‘a kapusun atebe-i ulyâsı üzre bir beyâz mermerde celî hatt ile târîhi böyle **[Y 44a]** terkîm olunmuşdur:

"Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn, ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Muhammedini'l-ma‘sûmı'l-kevneyn, emmâ mü'ebbede's-sultân-ı zamân, Fâtihu es-Sultân nâm Mehemmed bin Murâd Hân min nesli âli Osmân, li-sene ihdâ ve semâni mie." [801]

Ve gâyet metîn ü müstahkem kal‘adır. Bizzât Sultân Mehemmed binâsıdır. Kâfirden kalma değildir. Ammâ bu kal‘adan yukaru şark tarafına şehir içinden gidüp dağdaki eski kal‘a-i kahra varınca kâmil üç bin adımda çıkılır. Serâpâ şehir içinden gidilir.

Ve bu kal‘a bir bayırlı ve kayalı alçacık püşte üzre Kaydefâ krale nâm karının binâsıdır kim İskender-i Kübrâ havfinden binâ etmiş bir metîn ve muhkem ve şekl-i muhammes binâ-yı azîmdir. Ve dâ’iren-mâdâr etrâfi iki bin yedi yüz adımdır. Ve her taşı fîl cüssesi kadar vardır, bir aceb binâdır. Ammâ hâlâ leb-i deryâda kal‘a ma‘mûr olaldan berü bu kal‘a içinden halk aşağı şehre nakl edüp bu kal‘a içre bâğ u bâğçeler kalmışdır. Hân u hammâm ve çârsû-yı bâzâr harâb olmuşdur.

Bu kal‘a kaya üzre olmağile cânib-i erba‘asında handakı yokdur. Ve kadîm a‘sârda bu kal‘a iç kal‘a imiş. Ammâ kal‘a-i kadîmi aşağı şehri ihâta etmişdir. Varoş kapuları ve kal‘a dîvârları yeri niçe yerde âşikâre bir azîm kal‘a imiş. Ba‘zı kulleleri ve burc [u] bârûları evler içinde kalmışdır.

Ammâ hâlâ bu mezkûr yukaru kal‘anın garba nâzır bir demir kanatlı kavî bâbı vardır. Ol kapuya taşradan içeri girecek mahalde sağ tarafdaki kullenin iki âdem kaddi bâlâ yerinde bir küçük kemer

altında beyâz mermer-i hâmdan Kaydefâ'nın ceseden oyma bir sûreti var. Âdem gördükde zî-rûh zann edüp hayrân kalır. Ve ne cânibe gitsen ol cânibe nazar eder görünür. Tebessüm etsen eyle nümâyândır. Bükâ eder şekilli olsan ol dahi bükâ âlûd müşâhede olunur, garîb temâşâdır. Lâkin gerdânından aşağı vücûdu yokdur. Hemân gerdânında halhâlı ve çehre-i la'lgûnu ve gûşlarında menkûşu ve serinde mergûle geysûsu ve mükahhal marâlî ve gazâlî gözleri ile tasvîr olunmuş bir perî-peyker çehre-i münevverdir. Ammâ rûh yokdur. Beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn-ı işveye geldikde ey Bihzâd neylersin

mazmûnu üzre bî-rûh bir kâlıbdır. Musavvir-i âlem ol Hallâku'l-bâkî'dir kim cemî'i zî-rûha cünbüş ve harekât [u] sekenât ve nutuk veren ol Sâni'-i kevneyn ve Hâlıku's-sakaleyn'dir.

Ve bu Kaydefâ tasvîrinin yüzü şimâle nâzırdır. Ol tarafda bir kulle-i metîn vardır. Anda bir kenz-i azîm vardır. Dâ'imâ bu Kaydefâ ol kenze nazar eder. Anın tılsımıdır, derler. Hakkâ ki ol kulle cümle burc [u] bârûlardan ziyâde dikkat **[Y 44b]** ile istihkâm üzre binâ olunmuş bir metîn kulledir.

Ve bu kal'a kapusundan taşra elli adım ba'îd kapu önünde bir şecer-i ibret-nümâ vardır. Rûy-i arzda ekâlîm-i seb'ayı seb'a-i seyyârevâr seyerân [u] deverân etdim, ol eşkâlde bir turfe dıraht-ı garîbe görmedim. Çitlemik ağacına müşâbeheti var. Ammâ bi-emrillâhi Ta'alâ bundan bir gûne dühn-i hâlis çıkar, yetmiş iki rence dâ'-ı devâdır. Ve yaprakları gayri gûne yaradılmış bir sun'-ı Lâyezâl'dir. Ammâ Yanvan-ı Yûnân tevârîhinde "Kaydefâ Ana kendi eliyle dikmişdir" deyü tahrîr etmişdir. Hakkâ ki berk-i haşebe ve nihâlleri niçe bin âm mu'ammer olmuş şecerden nişân verir ammâ hâlâ ter ü tâzedir.

Nasârâlar bir berk-i hazânına bin tâze cân verüp alırlar. Kimesne bilmez kim neylerler. Ve dâ'imâ Kaydefâ tasvîri bu ağaca nazar eder şeklindedir. Ve niçe bin Freng-i pür-reng bisyâr ceng-i bedreng ve mağrıbî akûr garbî ve gayri defîne ve kenz-küşâcılar fırsat bulup bu dırahtın her bâr dibin ve cânib-i erba'asın kazup mal çıkarmağa çalışırlar. Sabâh kal'a neferâtları yine hafr olunan yerleri setr ederler. Bu gûne bir vâcibü's-seyr şecere-i gayrdır.

El-hâsıl sun'-ı Hudâ bir turfe ağacdır. Ve sene (---) târîhinde rûzgâr-ı zorkârın zorundan bir dalı kırılup Hasan Beşe nâmında bir âdem bulup mezkûr nihâli alup hânesine götürünce hâtûnu bu nihâli âteşe urup râyihasından ol avret ve üç câriye ve üç ma'sûmları ve civârında olan âdemlerden dırahtın râyihasın şem edenlerden ol mahalde on yedi âdem **[Q 23b]** bir demden cân verirler. "Bu ahvâl karîbü'l-ahd oldu" deyü niçe ihtiyâr âdemler şehâdet etdiler. Ol zamândan berü bu dırahtın sâyesine bile varmağa havf ederler. Ve mezkûr Hasan Beşe'nin bir kolu meflûc olup niçe sene felc marazıyla mu'ammer olup yakın zamânda merhûm oldu, deyü nakl etdiler. Ve bu ahvâl tevâtür üzre meşhûr-ı âfâkdır. Ol ecilden bu dıraht-ı garîbe bir ferd vaz'-ı yed etmeğe kâdir değillerdir.

Ve bu Kaydefâ tasvîrinin kemeri altındaki çeşme-i zülâlin târîhi budur:

"Ummira hâzihi's-sâkıyetü'l-mübâreketü alâmeten fî eyyâmı Sultân Murâd ibn Mehemmed Hân halledallâhu hılâfetehu, ketebehu fî evâhiri Recebi'l-mücerreb li-sene ihdâ ve seb'îne ve semâni mie." [871] **[P 23b]**

Ve bu kal'a kapusundan içeri aslâ evler yokdur. Ammâ tarla ve bâğlar çokdur.

Ve bir ma'mûr câmi' vardır. Kapusu üzre târîhi budur:

"Hâzihi'l-medresetü'ş-şerîf ve câmi'u'l-latîf şâh(?) el-abdü'z-za'îf, el-muhtâc ilâ rahmetillâh, el-Hâc İlyâs ibn Ahmed, afallâhu anhüme'r-Rabbü's-samed, el-kâdî bi-kal'a-i İzmir, **[Y 45a]**

azzetehallâhu(?) ta'âlâ ani't-tedmîr. Sene semâne ve seb'i mie." [708]

Ve bu câmi'in cemâ'ati, câmi'in sağ tarafında kal'anın sağ köşesinde bir iç kal'a vardır, Ebü'l-feth Sultân Mehemmed bu büyük kal'adan bölüp iç kal'a etmişdir. İçinde dizdârı ve yigirmi neferâtı ve yigirmi kiremit örtülü hânelerde sâkin olanlar bu câmi'in cemâ'atidir. Gâyet metîn küçük iç kal'adır. Şekl-i murabba' ve cirmi sekiz yüz adımdır. Ammâ taşra dîvârı yine eski hisâr dîvârındandır. Ancak içerisinden Ebü'l-feth bölüp bir kat dîvâr ile bir küçük iç kal'a olmuşdur. Ve kıbleye nâzır bir demir küçük kapusu vardır. Ve dîvârları gâyet metânet üzre ellişer mi'mâr arşını dîvârları âlî olmağile cümle a'yân-ı İzmir'in yüz Mısır hazînesi mâlları bunda mahfûzdur, zîrâ İzmir'in aşağı şehri gâyet ma'mûrdur ammâ mahfûz değildir. Levendât-ı haşerât kânıdır. Ve celâlî ve harâmî havfi ihtimâliyle cümle kibârın mâlları ve zî-kıymet eşyâları bu yukaru iç kal'ada pinhândır. Ve bu kal'a ile leb-i deryâda olan kal'a mâbeyninde şehr-i İzmir bir sevâd-ı mu'azzam bender-i cedîddir.

Evsâf-ı imârethâ-yı İzmir

Bu şehrin iki bin mikdârı hâneleri yukaru kal'a bayırlarına yapışmışdır. Hevâdar bâğ u bâğçeli sarâylar ve câmi'ler vâki' olmuşdur. Ammâ amâristânının çoğu aşağı düzde ve leb-i deryâda vâki' olmuşdur.

Sene 1068 târîhinde İsmâ'îl Paşa bu şehri tahrîr etdüği sicillâtda mastûrdur. Ol minvâl-i meşrûh üzre bu şehir cümle on Müselmân mahallesi ve on kefere zarbı ve on Freng ve Yahûdî mahallesi ve iki Ermeni mahallesi ve bir Kıbtî mahallesi vardır. Ve bu mezkûr mahalleler cümle on bin üç yüz mükellef ve ma'mûr u müzeyyen kârgîr binâ sarây-ı ra'nâlar ve sâ'ir hâne-i zîbâlar ile kırmızı kiremitli lâlezâr-misâl bir şehr-i rûşen-âbâddır.

Ve serâpâ kârgîr taş dîvârlı evler ve câmi' ve mesâcid ve medâris ve zevâvîler ve dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadîs ve mekteb-i sıbyân ve tekye-i ehl-i irfân ile ârâste ve pîrâste olmuş münevver kâr-ı ankâ bir benderdir. Hakkâ cümle üç yüz on mihrâbdır. Ammâ cum'a kılınır cevâmi'lerdir. Cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içinde ve Kurşumlu hân önünde,

Bıyıklıoğlu câmi'i: Gûyâ İslâmbol'da Rüstem Paşa câmi'i gibi şeb [ü] rûz cemâ'atden hâlî değildir. Ve on bir kademe taş nerdübân ile urûc olunur fevkânî câmi'dir. Ve altı serâpâ attâr dükkânlarıdır. Ve kıble kapusu üzre târîhi **[Y 45b]** budur. Altun ve lâciverdli hatt-ı celî ile tahrîr olunmuşdur:

Sa'y-i Mahmûd oldu hakkâ bu makâm-ı asfiyâ,

Buldu bin kırk altıda hem ihtitâm-ı es-salâ

Gûyiyâ bir beyâz incüye benzer bir câmi'-i münevver ve musanna' müferrih kurşum ile mestûr bir câmi'i pür-nûrdur. Ammâ teng mahalde vâki' olmağile haremi yokdur. Ve çârsû içinde âbdest havuzu vardır. Cânib-i erba'asında uyûnları cereyân edüp def'-i atşân ve tecdîd-i vuzû' ile ibâdet-i Sübhân ederler. Bir hûb nâbı vardır. Ve

Hacı Hüseyin câmi'i: Liman kenârında fevkânî ve kurşum örtülü cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'dir. Kapusu üzre bunun dahi târîhi var:

Kıldı hoş sa'y-i himem sıdk ile ol Hacı Hüseyn

Yapdı bu ka‘be-i uşşâkı zehî câ-yi emîn

İhtitâmın göricek dedi Şifâyî târîh
Bâreka'llâh ki zehî câmi‘-i firdevs-i berîn.

Sene 1062

Bu dahi Bıyıklıoğlu câmi‘i gibi nerdübânlar ile çıkılır. Tahtânîsi serâpâ dükkânlar ve mahzenlerdir. Ve bir musanna‘ kârgîr minâresi vardır. Bunun dahi haremi yokdur. Andan limanın karşu tarafında Yeni bâzâr başında,

Ahmed Ağa câmi‘i: Henüz nev-binâ bir câmi‘-i cihân-nümâ bir fevkânî cedîd binâ câmi‘-i zîbâdır kim İzmir şehrinde gûyâ kasr-ı Hazret-i Süleymân-ı zamân olmuşdur. Buna dahi yigirmi kademe taş nerdübân ile urûc olunur câmi‘-i ra‘nâdır. Ammâ fevkânî olmağile bunun dahi haremi yokdur. Tahtânîsi sâfî kârgîr kemerli dükkânlardır ve tarîk-ı âmdır ve kappân ve mahzenlerdir.

Ve mihrâb ve minberi ve mahâfilleri ve mihrâb üzre elvân hurde münakkaş câmları cümle gemiler ile İslâmbol'dan gelmiş sihr-i helâ[l] câmlardır kim güneş pertev urdukça gûyâ nûr berk urur.

Ve bir yeşil taşdan mebnî bir **[Q 24a]** minâre-i nahîfi var kim gûyâ zümürrüdvâr bir serâmed serv-i sâyedâr mîl-i minâre-i sebzgûndur. Bir diyârda böyle yeşil minâre manzûrumuz olmamışdır. Ve üstâd mühendis-i mermerkâr buna bir kadeh etmişkim gûyâ bir zümürrüd yüzük kaşıdır ve serâpâ ahdar taşdır. Ve eyle rakîk minâredir kim gûyâ miyân-ı dilberândır. Ve altun ile mutallâ alemine sâhibü'l-hayrât üç bin zer-ü hâlis **[P 24a]** harc edüp şa‘şa‘ası şehr-i İzmir'i münevver etmiş.

Ve e’imme ve hutebâları ve mü’ezzinânları ve eczâhânları cümle İslâmbol'dan gelmiş mücevvid hâfızlardır.

Ve cemî‘i câmi‘lerin minâreleri yemîn ü yesârında vâki‘ olmuşdur. Ammâ bu minâre mihrâbın önünde yine mihrâba muttasıl binâ olmuşdur. Sebeb-i binâsı oldur kim bu câmi‘in sağı ve solu deryâdan dolma zemîndir. Ammâ mihrâb önü arz-ı metîndir kim minâre sâbit-karâr olsun deyü **[Y 46a]** üstâd mühendis minâreyi anıniçün ileri mihrâba muttasıl inşâ etmişdir. Serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i nev-ma‘mûr ve cemâ‘ati mesrûr ve müferrih dilküşâ câmi‘-i zîbâdır kim misli meğer Ma‘nisa'da Murâdiyye câmi‘i ola. Ammâ bu câmi‘ ancak bir kubbe-i âlîdir. Ve bir kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre müzehheb ve lâciverd ile kitâbet olunmuş mermer-i hâm üzre Karahisârî tarzı hatt-ı celî ile tahrîr olunan târîhi bu gûne merkûmdur:

Cenâb-ı sâhibü'l-hayrât Ahmed Ağa hasbeten lillâh,

Bu âlî câmi‘i yapdırdı kasdı hayr idi nâgâh,

Bu tarh-ı dilkeşi seyr eyleyenler dedi târîhin
Yerinde oldu zîbâ bî-bedel câmi‘ te‘âlallâh.

Sene 1078

Ve **Monlâ Ya‘kûb Efendi câmi‘i**: Aşağı kal‘a kapusu önünde üç mihrâblı ve tahtânî câmi‘i kadîmdir ve üç kapusu vardır. Orta kapu üzre tahrîr olunan târîhdir:

"Kad benâ hâze'l-câmi'a'ş-şerîf li-vechillâhi ta'âlâ ve zamânihi mevla'l-mevâlî Mevlânâ Ya'kûb, fî büniye min hicreti'n-nebeviyyeti fî sene elf." [1000]

Bu câmi'in üç mihrâbı olmasının aslı üc sâhibü'l-hayrât birer mihrâblı câmi' edüp ilhâk etdikleriçün üç mihrâblıdır. Ve iki mihrâb dahi taşra soffalarında vardır. Ve leb-i deryâda teng mahalde olmağile bunun dahi haremi yokdur. Ammâ câmi' ile kal'a kapusu önünde mâbeyne-hümâda câmi'in bir âbdest havuzu var, şâzrevânı revân olmadadır ve üstü kurşum örtülü maksûre-vâr bir havz-ı mâ-i hoşgüvârdır.

Ve câmi'in dahi nısfı kurşumludur ve nısfı kiremitlidir.

Ve câmi'-i Elhâc Yûsuf: Kârgîr binâ ve kubbe-i ra'nâsı rusâs-ı kebûd ile mestûrdur ve cemâ'ati vefret üzredir, zîrâ şehrin güzîde yerinde vâki'dir.

Ve Îsâ Hoca oğlu Elhâc Mustafâ câmi'i.

Ve yukaru bâzâr yerinde dârü'l-kurrâ kurbundaki Elhâc İbrâhîm câmi'i kârgîr kubbe-i âlîdir.

Ve Fâyik Paşa câmi'i kârgîr kubbesi kurşum örtülüdür.

Ve Şeyh Mustafâ Efendi câmi'i kendüler hayâtda ve Halvetî tarîkında e'izze-i kirâmdan kimesnedir ve câmi'i kiremitlidir.

Ve Teleklik mahallesinde Abdülfettâh Çavuş câmi'i kiremitlidir ammâ ma'mûrdur.

Ve Hâtûniyye câmi'i hâlâ Ahmed Ağa'nın vâlidesi binâ etmişdir ve evkâfı firâvân kiremit ile mestûr bir câmi'-i ma'mûrdur.

Ve Karadağlızâde Müftî Mustafâ Efendi câmi'i Hasan Hoca mahallesinde kiremitli câmi'dir. Ammâ cemâ'ati cümle muta'assıb Kadızâdelilerdir.

Ve Kassâb Hızır mahallesinde Bölükbaşızâde Hacı Mehemmed câmi'i kapusu üzre târîhi budur:

Temâmında du'â ile deyüp Tullâbî târîhin

Senâgâh-ı cenâb-ı Abdurrahmân **[Y 46b]** *bâd âbâdâ*

Sene 1073

Ta'mîr ü termîmi itmâmına târîhdir.

Ve yukaru bâzâra muttasıl Gümrük emîni Hüseyin Ağa'nın harâbe iken ta'mîr ü termîm edüp nûr-ı mahz olan câmi'-i rûşen-âbâdın târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hüseyin Ağa kâvdır

Keff-i deryâsı ile bahr-i kâne şimdi muktedâ

Hâtif-i Gaybî nidâ içün dedi târîhini
Kum Bismillâhirrahmânirrahîm es-salâ

Sene 1078

Ve bu tahrîr olunup ibâdet etdiğimiz câmi'lerden mâ'adâ yetmiş yedi mihrâb dahi mesâcidler vardır. Ba'zı medrese ve tekye ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ mihrâbları ile cümle yüz elli mihrâbdır. Ve bu şehrin cenûbunda leb-i deryâda bir çemenzâr ve ferah-fezâ namâzgâhı var. Yüz bin âdem alur bir musallâdır.

Ve cümle bu beldede kırk medrese vardır, zîrâ her câmi' hareminde etrâfında medrese hücreleri

ve talebe ve ders-i âmları mukarrerdir. Ba‘zılar ders-i âmm-ı hasbîlerdir. Zîrâ bu şehrin ulemâsı ve talebe ve fukarâsı gâyet çokdur. Ammâ asâleten mahsûs medreseler Sultân Selîm'in kurşumlu medresesi ve mahkeme kurbunda Kapudan Paşa medresesi ve Ahmed Ağa medresesi. Meşhûr medârisler bunlardır.

Ve cümle on bir hammâmdır. Çârsû içinde Kara Kadı hammâmı ve Mûsâ Kadı hammâmı ve Bostâncı hammâmı ve yukaru bâzârda Çukur hammâm ve Bölükbaşı hammâmı ve Ermeni mahallesinde Mûmcu hammâmı ve Hacı Süleymân hammâmı ve Abdî Ağa hammâmı ve Topal Kapudan Paşa hammâmı ve Hüseyin Ağa hammâmı ve Yorgancızâde hammâmı. Ve altı yüz ev hammâmları vardır.

Ve cümle seksen iki kal‘a-misâl hân-ı azîmlerdir. Meşhûru bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ Malkoçzâde hânı ve Kurşumlu hân **[Q 24b] [P 24b]** ve Çavuşzâde hânı ve Altıparmak hânı ve Tercümân hânı ve Beğler hânı ve Mehemmed Efendi hânı ve Mısır vezîri Ebülhayr Kethudâ İbrâhîm Paşa hânı ve Muhtesib hânı ve İmâmzâde'nin iki hânları dahi gâyet ma‘mûrdur ve Bölükbaşı hânı ve Tavşanlı hânı ve Çukur hân ve Hacı Hüseyin hânı ve Hacı Ömer hânı ve Fazlullâh Ağa hânı ve Sulu hân ve Bostâncı hânı ve meşhûr hânlar bunlardır.

Ve üç dârü'l-kurrâ ve kırk mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve bir imâret ve yetmiş çeşme-i âb-ı kudret vardır. Bu şehre göre çeşmesi azdır ve cümle on yedi sebîlhânesi vardır .

Ve cümle üç bin altmış dekâkînlerdir kim muhtesib harcı verirler. Andan su‘âl edüp haber aldık. Ve yeniçeri kolluğu "altı deyenek" ta‘bîr olunur ve subaşıya dahi ve yeniçeri kolluğuna dahi cemî‘i dükkânlar haftada bir kerre harç verirler. Anlardan dahi **[Y 47a]** haber aldım. Ammâ cümle dükkânlardan Mısır Çârsûsu ma‘mûr dükkânlardır.

Ve kâmil üç yüz metîn bâzergân mahzenleridir. Ve kırk kahvehâne ve yetmiş sâbûnhâne ve iki yüz meyhâne ve yigirmi bozahâne ve yigirmi boyahâne ve bir çârsû sarrâchâne ve bir şem‘ahâne ve bir gümrükhâne vardır. Lâkin bezzâzistânı yokdur ammâ benî âdemin eceline dermân cân otu hânlarda mevcûddur. Ve mürde cisme hayât verüp pîri cüvân eden dilber lebi ve kuş südü ve âdem südü bulunur. Bir diyârda âdem südü miskâl ile satıldığın görmedim, illâ İzmir'de gördüm. Ve arslan südü dedikleri şarâb-ı bî-hicâbdır. Hicâbı ve katresi ref‘ olunmasıyçün taraf-ı şehriyârîden hatt-ı şerîfler vârid olup ale'l-ûmum meyhâneler ref‘ olunup bâde-nûş birâderler ale'l-ittifâk bozaya bozulup düzüldüler.

Ve'l-hâsıl Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufunda iki yüz altmış bender sevâd-ı mu‘azzam iskele vardır kim yük çözülür ve yük bağlanır şehirlerdir. Ammâ İzmir benderi cümleden iştihârlı şehirdir. Zîrâ ekâlîm-i seb‘ada Âl-i Osmân ile dost olmuş on sekiz kefere kralı vardır. Cümlesinin balyozları ve konsolozları vardır. Ve bâzergânları rûy-ı zemînin mahsûlâtların ve cemî‘i diyâr halkının metâ‘ların getirüp beher sene bin gemi gelir ve bin gemi gidüp metâ‘lar bu İzmir şehrinde fürûht olunur. Böyle bir derbend-i calender bender yerdir kim velvele-ârâ iskeledir. Ve Freng-i bedreng gemileri eyle gelirler kim şehr-i İzmir'in nısfı gûyâ Frengistândır. Ve bir kimse bir kâfire bir sille urmağa kim kâdirdir derhâl derbân ve dîdebânlar âdemi der-çember edüp der-ân emân vermeyüp tâ hâkime götürürler, yâ hâkim katl eder, yâhûd kefereler katl edüp na‘ş-ı müslimîni ol ân gâyib eder. Bir cânibi böyle Malta gibi muzlim Frengistân-misâl yerdir.

Ammâ bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mûğpîçe ve ruhbânpîçe nâ-resîde kefere dilberleri var kim kâküllerin târumâr etdükde gören uşşâkların dahi akılları kâkül-i dilber gibi perîşân olur. Tâ bu mertebe mûğzâd dilberânları vardır.

Ve bu Freng mahallesinin çârsû-yı bâzârları gâyet müzeyyen. Anlara mahsûs esvâk-ı dalâlet-

âyîndir ve bed-âyîn edecek puthâne-i düyûrları yedi aded kenîselerdir kim içlerinde bıtrîk kıssîs ile mâl-â-mâl bir muzlim yerdir.

Ve cümle hâne-i müşrikîn şehrin şimâlinde sâhil-i limana vâki‘ olmuş binâ-yı şeddâdî kefere hâneleri kat-ender-katdır. Filikalar ile keştîlerinden evlerine gelüp gitdikçe her gemiden elbetde bir top **[Y 47b]** atarlar, ale't-tevâlî şeb [u] rûz böyle mu‘tâdları vardır. İzmir şehrinde top sadâsından râhat ile durulmazdır.

Ve bu şehrin cemî‘i esvâk-ı sultânîleri gâyet müzeyyen olup eyle bey‘ [u] şirâ olur kim âdem deryâsı temevvüc ve talattum edüp fevc fevc olup benî âdem bir birinin omuz omuzundan söküp râhat ile ubûr edemez. Tâ bu mertebe izdihâm tarîk-ı âmları vardır, zîrâ şeb [u] rûz Arab ve Acem'den niçe yüz bin deve ve at ve katır gelüp gitmededir. Ve dâ’imâ bu şehir ucuzluk olmadadır, zîrâ bir cânibi karadan ve bir cânibi deryâdan metâ‘-ı gûnâ-gûn gelmededir.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhatından İzmir nârı ve bâdemi ve sâbûnu cihânı dutmuşdur. Ve balı ve beyâz ekmeği meşhûrdur.

Ve bu şehrin âb-ı nâbın, sâhibü'l-hayrât Baltacı Mahmûd Ağa altı sâ‘atlik yerden sarp kayalı yerlerden mâl-ı hazâyin sarf edüp şehre getirdmişdir. Ammâ rûy-i zemînde küşâde yerlerden gelmek ile ısıcakdır. Ammâ sehel kesb-i hevâ etse buz pâresi olup âb-ı hayât olur bir serî‘u'l-hazm mâ-i sâfîdir. Ammâ bu mâ-i tâhirin menba‘ı bir mesîregâh ve çemenzâr-ı gül‘izâr yerde kayalardan tulû‘ etdükde yahpâre aynü'l-hayâtdır.

Ve bu şehrin cümle şâhrâhları serâpâ beyâz taş kaldırım döşelidir ve pâkdir. Ve sevâhil şehir olmak ile limon ve turunc ve nâr ve zeytûn [ve] incîr ve servi ve çınâr ve gülnârı çokdur. Ve ancak bir hurmâ dırahtı vardır, eflâke ser çekmiş bir nahl-i mevzûndur. Ammâ aşlamasın bilmediklerinden hurmâsı olmaz.

Ve gümrük önündeki limanın sol tarafında kal‘adır. Anın solunda bir küçük liman vardır. İki yüz pâre gemi alır a‘lâ limandır. İri barça galyonlar alarka deryâda yatırlar.

Ve bu şehir lodosdan şarka seksen mîl tûlânî bîr körfez deryânın nihâyetindedir. Arzı birer mîl karşu karşuya vâsi‘dir. Lezîz mâhîleri olur.

Ve mezkûr küçük **[Q 25a] [P 25a]** limanın karşu cânibinde Ahmed Ağa câmi‘i önünde Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa bu limanın nısfin doldurup nev-binâ bir çârsû-yı zîbâ etmişdir kim tûlu üç yüz adım bir şâhrâh-ı azîmin cânibeyni ale't-tertîb kırlangıç kanadı gibi münakkaş kepenkler ile ârâste olmuş yüz elli aded kârgîr dekâkînler ile tezyîn olmuş çârsûdur. Ve nihâyetinde iskele başında meyve gümrükhânesi olmak üzre bir sarây-ı âlî ve bir şâhnişîn-i vâlî ile müzeyyen olmuş ibret-nümâ bir teferrücgâh yerdir. Ve bir mesîregâh dahi hünkâr bâğçesidir. Ammâ ol kadar müzeyyen ve lâlezâr ve murgzâr değildir. Ancak bâğçe üstâdı ve külâhlı bostâncıları vardır. **[Y 48a]** Vazîfelerin gümrükden alırlar.

Ve bu şehrin cemî‘i halkı ankâ bâzergânlardır. Ve gâyet garîb-dost ve mahbûb-dostlardır. Ve ni‘metleri bay u gedâya ve müsâfirîne dâ’imdir. Cümle gûnâ-gûn saya ve iskerled çuka ve akmişe-i fâhire geyerler.

Ve zenâneleri kezâlik çuka ferrâce ve başlarına selâmiyye dîbâ takye geyüp raksıbendî dülbend izâr edinirler.

Ve cümle halkı ehl-i zevk ve ehl-i sevk âdemlerdir. Ve reng-i rûyları serâpâ humret üzre gâyet tendürüst ve tenperver âdemlerdir. Ve iklîm-i hâmisdendir. Eğer bu şehre ıttılâ‘ hâsıl etdiğimiz mertebe evsâfın tahrîr [u] tastîr eylesek bir mücelled kitâb olur, ve's-selâm.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı İzmir: Evvelâ yukaru kal‘a altında kabr-i Hacı Yûsuf Baba ve Cüneyd

Beğ ve Seyyid Mükerremeddîn Sultân ve niçe ziyâretler var ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu şehrin cümle a‘yâniyle vedâlaşup berâber refîkler alup leb-i deryâ ile 3 sâ‘at bâğ u bâğçeler içre gidüp ve bir sâ‘at cenûba ve bir sâ‘at garba deryâ kenârıyla giderek beşinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sancakburnu

Sene (---) târîhinde fâtih-i Erdel ve fâtih-i Kandiye Sultân Mehemmed-i Râbi‘in binâsıdır. Berâ-yı Sadrıa‘zam Köpürlü Mehemmed Paşa. Sebeb-i binâsı oldur kim İzmir'de cemî‘i küffâr-ı hâksâr gemileri belagan mâ-belag yükün alup gümrüğü murâdı üzre verüp yâhûd bir habbe vermeyüp salpa demir edüp firâr ederlerdi.

Bu minvâl üzre İzmir gümrüğü mu‘attal olmağa bâ‘is oldu. Âhir Köpürlü re’yiyle bu mahalle Aydın ve Sarhan ve Sığla ve Hudâvendigâr sancakları askerleri ile ta‘yîn olunup bu Sancakburnu nâm mahaldeki boğazda bu kal‘a-i zîbâyı müceddeden metânet üzre Dergâh-ı âlî kapucıbaşısı Gevezezâde (---) Ağa ma‘rifetiyle bir kal‘a-i metîn ü hasîn inşâ edüp hâlâ bu kal‘a boğazından bir kâfir keştîsi değil bir çırnık güzer etmeğe kâdir değildir. Kal‘a itmâm olunca cümle küffâr gemileri gümrüklerine inâd [u] muhâlefet etmeğe kâdir olmayup ol sene mültezimîn gümrük emânetin iki yüz kîse ziyâdeye aldılar. Hâlâ beher sene dahi ziyâde olmadadır.

Bu kal‘a İzmir körfezi içinde bir dar boğazda bir kumsal vâsi‘ düz yerde bilâ-havâle şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i metîndir kim ta‘bîr olunmaz. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin yüz adımdır. Ammâ alçak sulu ve deniz kenârında olmağile aslâ handakı yokdur. Ve leb-i deryâya nâzır içine âdem sığar şayka topları var kim rûy-i deryâda kuş kondurmazlar. Ve kal‘a içre cümle seksen havlısız hâneleri cümle kiremitlidir.

Ve bir Hünkâr câmi‘i var. Hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

Ve dizdârı ve iki yüz neferâtları vazîfe-i mu‘ayyenelerin **[Y 48b]** İzmir gümrüğünden alırlar.

Bu kal‘anın yedi kulle-i azîmi var. Ve cebehânesi gâyet çokdur. Ve cümle yetmiş pâre balyemez topu ve çuldutmaz ve kundak dutmaz şayka topları serâpâ deryâya nâzır demir kapaklı toplardır kim dâ‘imâ âmâde dururlar. Bu kal‘anın karşu tarafı yıldız rûzgârı cânibine bir mîl ba‘îd Melemen hâkidir. Gâyet sığ kenârlardır. Cümle keştîler bu kal‘a önünden geçmeğe muhtâcdır, zîrâ amîkdir.

Ve bu kal‘anın kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Cedîd ve hadîd kapudur kim taşra varoşa çıkacak yerde yüz adım tûlu ve yigirmi adım enli handakı üzre üç yerden hapenk ile zemberekli asma cisirleri vardır. Her gece kal‘a neferâtları cisir haşeblerin ref‘ edüp kal‘a cezîrevâr kalup girüp çıkmak muhâl olur.

Ve bu cisir başında bir lonca köşkü vardır. Âyende vü revendeler istirâhat ederler. Ve kal‘a kapusu üzre beyâz mermerde celî hatt ile müzehheb târîhi budur:

Görünce Hâtif-i Gaybî dedi bu kal‘aya târîh,

Kilîd-i bahr ü berr oldu ve hakkâ kal‘a-i Sancak.

Sene 1077

Ve bu kal‘aya Sancakburnu denmesinin sebebi oldur kim kaçan bir kâfir kalyonu İzmir'e girmek istese bu mahalle gelince beyâz sancak diküp itâ‘at alâmetin gösterüp andan limana girir, anıniçün Sancakburnu derler.

Ve bu kal‘anın kıblesi önünde bir çemenzâr meydân-ı azîmde henüz binâ oluyor iki yüz kiremitli, bir câmi‘li ve bir hân u hammâmlı ve on dükkânlı bir kasaba-i şîrîn oluyor. Ve bu varoş ile kal‘a mâbeynindeki meydânda dıraht-ı sâyedârlar altında bir âb-ı hayât çeşmesârı var kim âb-ı hayâtdan nişân verir.

Ve İzmir'den Urla şehrine deryâdan garb tarafına otuz mîldir. Lâkin İzmir körfezi ağzında Karaburun kazâsı sağ tarafda dağlar eteğince cenûba yedi mîl dahi bir küçük körfezcik dahi vardır, anın nihâyetinde Urla iskelesidir. Ammâ Urla bir sâ‘at içeri dağlar içredir. Andan Sancak kal‘asın temâşâ edüp atlarımıza süvâr olup leb-i deryâ ile düz kumsal yerler ile dörd sâ‘at cânib-i garba ve bir sâ‘at kıbleye bir kayalı dere ve depeli **[Q 25b]** yerde,

Evsâf-ı kal‘a-i Urla

Kaydefâ kralenin kızı Urlice nâm melike, İskender-i Kübrâ havfinden binâ etmişdir. Ba‘dehu niçe mülûkler destine girmişdir. Andan sene (---) târîhinde Sultân Alâeddîn'in ümerâlarından Gâzî İbrâhîm Beğ Rûm keferesi elinden fethetmişdir. Andan Sığacıkoğulları eline girmişdir. Andan Âl-i Osmân'da Koca Murâd Hân-ı Sânî destine girmişdir. Ba‘dehu Ebü'l-feth asrında küffâr-ı bedgirdâr bu kal‘ayı istîlâ edüp Ebü'l-feth tekrâr feth edüp bir dahi küffâr tama‘a düşüp yine **[Y 49a]** istîlâ etmesin içün kal‘asının câ-be-câ yerlerin münhedim etmişdir. Ammâ cüz’î şey ile ta‘mîri mümkündür. Ammâ iç el olmak ile termîmi mühim değildir.

Bir kayalı yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Anatolu hâkinde Cezâyir kaleminde Sığacık livâsında yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Lâkin İzmir **[P 25b]** mollâlarına ilhâk olmuş kazâdır. Ve mu‘âf [u] müsellem Ma‘nisa'da Süleymân Hân vâlidesi câmi‘inin evkâfıdır. Yüz on sekiz kîse mâl-ı evkâfı var.

Subaşılıkdır, iki yüz âdem ile hükûmet edüp tahsîl-i mâl eder. Bu şehrin kethudâyeri ve yeniçeri serdârı Perî Beşe'dir. Ve a‘yândan Mehemmed Efendi ve Topal Dersi‘âm Ivaz Efendi ve Halîl Beşe. Bu âdemler hânedân sâhibleridir.

Ve bu şehr-i Urla bir kayalı sengistân ve sa‘b eniş yokuş, dereli ve depeli kanara taşlıklı yerlerde, yine bâğ u bâğçeli ve serâpâ toprak örtülü üç bin kârgîr taş binâ, kal‘a-misâl ve kulle-misâl mükellef ve ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle on bir mahalledir. Ve cümle kırk mihrâbdır. Lâkin her mahallesi birbirinden ba‘îd dağlarda ve depelerin topraklı yerlerinde vâki‘ olmuşdur.

Câmi‘lerinin eşbehi çârsû içinde Kılıç Alî Paşa câmi‘i bir teferrücgâh çınâr-ı âlîler ile haremi müzeyyen olmuş kurşumlu ve kârgîr kubbeli bir müferrih câmi‘-i zîbâdır.

Ve yine çârsû başında Hacı Tûrân câmi‘i kârgîr kubbesi kurşumlu ve minâre-i mevzûnlu câmi‘dir. Kapusu üzre ki târîhi:

"Benâ hâze'l-mescide'ş-şerîf el-Hâc Tûrân bin Mûsâ târîhuhu lehüve beytü'l-ibâdeh. sene 961"

Ve uçurum başında Fâtih İbrâhîm Beğ câmi‘i, Eski câmi‘ nâmıyla ma‘rûf ve mevsûf câmi‘dir. Üç aded kubbe-i azîmleri kârgîr ve kurşumludur. Ve bir minâre-i serâmedi var. Ve iki bâbı var, biri sağ cânibde nerdübân ile urûc olunur. Ve biri kıble kapusudur kim haremine mekşûfdur. Ve harem inde bir gûne âbdest havuzu var, selef bennâları kârıdır.

Ve gayri ba‘îd mahallâtlarda niçe kurşum örtülü câmi‘ler vardır. Ammâ ibâdet edüp manzûrumuz olan bu câmi‘lerdir ammâ çoğu mesâcidlerdir. Ve şehirden alarka taşra mahallerde nümâyân olan Rüstem Paşa câmi‘i ve Kumanlı câmi‘i.

Ve iki hammâmı var, biri Hersekoğlu Ahmed Paşa hammâmı ve biri Fâtih İbrâhîm Beğ

hammâmıdır.

Ve iki medresesi var, biri Menfî Efendi ve biri Hulûsî Efendi medreseleridir.

Ve yedi hânları var. Cümleden Hacı Ivaz hânı, kârgîr binâdır.

Ve yedi mektebi var. İkisi kurşum kubbeli dârü'l-ulûmlardır.

Ve Cümle esvâk-ı sultânîsi iki yüz ticâretkândır. Ve her dükkânların önlerinde birer **[Y 49b]** soffalar üzre üstleri kiremit ile örtülü soffalardır. Anlarda dahi bâzâr günleri âdem deryâsı cem‘ olup ol soffalar üzre metâ‘ların fürûht ederler. Ammâ bezzâzistânı yokdur.

Hikmet-i Hudâ bu çârşû-yı hüsnün ortasında kahvehâneler köşesinde bir üzüm asması hâsıl olmuş. İki âdem ancak dirâgûş eder bir cüssedâr ve cesîm şecere-i zerdir. Cemî‘i çârsûnun şâhrâhı üzre nihâl-i dırâzlar salup serâpâ bu tarîk-ı âmmı nihâlleri ve berkleri ile mestûr etmişdir kim zerre girecek mikdârı güneş te’sîr edecek yer yokdur. Bir koyahdır kim cümle kahvehânede ve çârsû-yı hüsünde hâzır olan âşıkân bu sâyedâr şecerin sâyesinde dilberân temâşâsın ederler. Ve niçe bin salkım üzümü yol üzre âvîze-vâr sarkmışdır. Cemî‘i âyende vü revendegân-ı esbsüvârân engûr hûşesinden alup tenâvül ederler. Her bâğbân ki aşlama ilminde mahâreti ola, ma‘rifetin izhâr içün bu engûr dırahtına bir kalem rez nihâli aşlayup bir gûne engûrü dahi hâsıl olur. Böyle herkes bu üzüm ağacına nihâl aşlaya aşlaya sarı ve yeşil ve kırmızı kış üzümü ve kadın parmağı ve ter gömlek ve kıradina ve kumla ve razakı ve beğlerce ve misket alaca ve siyâh üzümün dahi envâ‘ı, ve'l-hâsıl hakîr gördükde mahsûlü zamânı idi, otuz yedi gûne engûr elvânın temâşâ etdik kim sicilde dahi tahrîr olunmuşdur. Arab u Acem'de Urla'nın çârsû üzümü meşhûrdur. Beyt:

Nazar kıl nev‘-i insâna kimi zehr ü kimi sükker
Aceb hikmet bir ağaçda olur yüz bin semer peydâ

ebyâtı bu dıraht-ı inebin hakkına münâsib ebyâtdır. Ve'l-hâsıl kibâr-ı evliyâullâhın nazarı ta‘allûk etmiş bir dırahtdır.

Perî Beşe'nin pederi yüz yigirmi sene mu‘ammer olmuş bir müsinn Zâl kimesne idi. "Âlem-i sabâvetimden berü bu ağacı böyle bilirim. Ve pederim dahi yüz yıl mu‘ammer olmuş idi, anlar dahi bu ağacı böyle bilirim, deyü nakl ederdi" deyü Perî Beşe pederi **[Q 26a]** böyle hikâye ederdi. Hakîkatü'l-hâl temâşâ etdiğimiz diyârlarda nazîri yok vâcibü's-seyr bir üzüm ağacıdır kim yaz u kış niçe bin tuşe üzümü maslûb durur. Kimi biter kimi yiter. Ve yedi kerre üzüm verir dalları ve nihâlleri vardır. Hamd-i Hudâ hakîr dahi teberrüken iki salkım üzümden tenâvül etmek nasîb oldu.

Ve bu şehirde aslâ kireç binâlı dîvâr yokdur. Serâpâ beyâz mermer-misâl taşdır. Ve gâyet hemvâr mühendisâne latîf binâ-yı ra‘nâları vardır.

Ve cümle dağ ve bâğ u râğ ve ırağ u yakını bâğçe ve bâğlardır kim bu şehri bâğlar tezyîn etmişdir. Eşcârâtının çoğu **[Y 50a]** zeytûn ağacıdır.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından zeytûnu ve zeytûnyağı ve engûrü meşhûrdur.

Ve mahsûlâtının **[P 26a]** memdûhatından sâbûnu, Haleb'in İdlib sâbûnundan ve Kudüs Tarabulus sâbûnundan çokdur kim cihânı dutmuşdur. Zîrâ bu şehir içre kâmil yetmiş aded sâbûn kârhânesi vardır.

Ve iki yüz kırk zeytûnyağı değirmenleri vardır. Ve bu şehirde hâsıl olan zeytûn ve zeytûnyağı Edremit şehrinde ve Karaburun kazâsında olmaz. Zîrâ tağ u taşı iki konak yer zeytûn hıyâbânı ormanından âdem güzer edemez. Ve zeytûnun bi-emrillâh hilkatı acı olmak üzredir. Ammâ bu şehrin zeytûnu dahi tâze iken sâ’ir meyve gibi ekmek ile tenâvül olunur. Gûnâ-gûn dânedâr ve iri

ve yağlı zeytûnu olur kim aşlama ta‘bîr ederler bir gûne mor reng cevz-i rûmî kadar iri zeytûnu var. Kemâlin buldukda ağacından silküp a‘yân-ı vilâyet birbirlerine hedâyâ gönderirler. Rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Belki [22] âyeti bu zeytûn hakkında nâzil olmuş ola. Gâyet lezîz zeytûndur. Ve bu şehir halkı bu makûle mukavvî zeytûnları tenâvül etdiklerinden kesret üzre cimâ‘ edüp ol kadar evlâd [u] ensâbları var kim ta‘bîr olunmaz.

Ammâ şehri sengistân içinde olmak ile mâh-ı Temmûz'da hevâsı sakîldir. Ammâ kışı gâyet latîfdir ve halkı gâyet garîb-dost ehl-i safâ âdemlerdir kim dâ’imâ bâğlarında ve kahvehânelerinde sohbet ederler.

Ve çârsûnun sol tarafındaki kahvenin karşusundaki çeşmenin târîhidir:

Bu makâmı Hacı Ahmed Ağa eyledi sebîl
Umaram maksûdunu vere ana Hayy-ı Cemîl

Bir elif zamm ile Nâmî dedi anın târîhin
Çeşme-i âb-ı hayâtın kân-ı cû-yi selsebîl

Sene 1055

Cemî‘i sularının te’sîrindendir kim cümle halkı gâyet şecî‘ u cerî âdemlerdir. Ve cümle Cezâyirli esbâbı geyerler levend ve gâzî âdemleri vardır. Ammâ tâze fetâları Çarpan boğazında ve Karaburun yolunda Turna belinde bel kesüp harâmîlik ederler.

Ve cümle halkı serâpâ tüfeng-endâzdır. Hattâ sene (---) târîhinde İsmâ‘îl Paşa bu şehre tüfeng teftîşine gelüp re‘âyâ ve askerîden tüfeng cem‘ edüp gider. Bir gün bu şehrin bahâdırlarından birkaçı mızraklar ve harbeler ile sayd [u] şikâre çıkup dağda bir hınzîr-i beyâbâna râst gelüp hışt ile ceng ederken hınzîr bu yiğitlerin birisine hücûm edüp zahmdâr edüp firâr eder. Bu bahâdırların biri eydir:

"Var gidi hınzîr var. İsmâ‘îl Paşa gibi arkan var. İstersin dünyâ halkın azı dişinle azıla, zîrâ bizde tüfeng komadı. Yohsa biz seni sağ mı korduk?" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Ve bu şehrin Urum keferesi tâzelerine kızan derler. Anlar **[Y 50b]** dahi gâyet yarar olup bir düşmandan yüz çevirmemişlerdir. Kerrâtile bu Rûm'un ikisi üçü bir olup Malta firkatelerin kerrât ile basup söndürmüşlerdir. Ve bu şehirden bir âdem bir cânibe teveccüh eden âyende vü revendegânları bu şehrin kızan Urumlarından âdem alup bî-pâk ü bî-pervâ bir cânibe azîmet ederler, yarar Urumları olur. Ve bu şehrin Urum keratsası nâm mahbûbesi ve kiritsi ve pedaki nâm dilberân mûğpîçeleri olur. Cezâyir esvâblı başı fesli ve siyâh kaşlı, merâlî gözlü Rûm pîçeleri olur kim ta‘bîr olunmaz, gâyet meşhûrdur, *ve's-selâm.*

Ziyâretgâh-ı Urla: Evvelâ Tekye karyesinde Samud Baba.

Ve şehir içinde Memi Dede ve Eski Memi Dede. Bu iki sultânlar Vukûflar köyünde medfûnlardır. Bî-hisâb kerâmetleri görülmüşdür. Ve Eski Memi Dede oğlu Alî Dede merhûm olup musallâda cenâze namâzın niçe bin âdem edâ ederken na‘ş-ı şerîfi tâbûtiyle alâ-mele’i'n-nâs gâyib olup cümle huzzârân-ı âşıkânı âlem-i hayretde sergerdân kalırlar. Ba‘dehu üçüncü gün bâğlar içinde bir püşte üzre bulunup anda defn etmişlerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve karîbü'l-ahd olmuşdur, cenâzesine hâzır olanlar ile müşerref olup anların nakli üzre tahrîr edüp ziyâret etdik. *Kuddise sırruhu.*

Ve karye-i Süleymânlı'da eş-Şeyh Hüsâmeddîn ve diğer eş-Şeyh Hüsâmeddîn-i Erdebîlî tarîk-ı Hâcegân'dan ulu sultândır. Bunlar Kızılca karyesinde medfûnlardır.

Ve yine câmi‘-i Kızılca'da Hoca Alî hazretleri ve Hoca Hayreddîn ve eş-Şeyh Bahrî ve Dervîş Fehmî Efendi.

Ve Fâtih câmi‘inin imâmı Pîrî Efendi Kuşlular **[Q 26b]** köyünde mefunlardır. Ve tarîk-ı Rûşenî'dendir kim Ömer Rûşenî hazretleri nefes edüp "Ey Pîrî! Var Rûm'un Urla'sında pîr ol" deyü Sultân Selîm Şâh-ı evvel asrında bu şehre gelüp niçe bin ibâdullâha pîşvâ-yı tarîk olup yüz seksen sene mu‘ammer olup âhir Urla'da dârü'l-karâr edindiler. Ömer Rûşenî hazretleri İbrâhîm Gülşenî hazretlerin **[P 26b]** dahi Mısır'a gönderüp sâhib-i seccâde olmuşdur. Ve Rûşenî'den Gülşenî olmuşdur. Ammâ mezkûr Şeyh Pîrî Urla'da pîr olmağile niçe yüz bin fukarâya pîr [u] pîş-kadem olmuşdur. Anıniçün Urla halkı serâpâ Hoca Pîr tarîkındadırlar, ulu ziyâret yerdir.

Ve mecâzibûndan Abdî Çelebi hayâtda idi. Hamd-i Hudâ dest-i şerîfin bûs edüp du‘â-i hayrları ile şerefyâb olduk. Ve bu şehir kadîm olmak ile kibâr-ı evliyâullâhlar gâyet çokdur. Ammâ ziyâret etdiğimiz sultânlar bunlardır.

Ve bu şehirden cümle yârân-ı bâ-safâlar ile vedâlaşup yigirmi nefer Urum kızanı ve serdâr Pîrî Beşe'den kırk nefer yeniçeri yoldaşı refîk alup cümle altmış nefer bahâdır **[Y 51a]** levendâtla Urla'dan çıkup bâğ u bâğçe ve zeytûn ormanları içre cânib-i garba leb-i deryâ ile bir sâ‘at geçüp Karaburun yolu leb-i deryâda kalup biz sol tarafda Çarpan boğazı nâm bî-amân yola müteveccih olup cümle refîklerimiz hâzırbâş olup hâmûşbâş revâne olmada idik.

Hikmet-i Hudâ sergüzet-i Evliyâ: Bu râh-ı sengistân [u] çengelistânda bu kadar piyâde gâzîler ile giderken tüfeng fitîli râyihası istişmâm olundu. Hemân hemrâhlarımız olan yetmiş nefer tüfeng-endâzlar taraf taraf hıyâbânlar içre perîşân olup aç kurd koyuna ve koyun tuza seğirdir gibi seğirdüp çengelistân içre cüst [ü] cû ederken ter ü tâze bir âdem kolu ve bir kılıç getirdiler. Hakîr dahi ileri vardım, iki kellesiz âdem leşi gördüm. Henüz kanları revân, cânları dâhil-i cinân olmuş, ikisi dahi harbe ile mecrûh olmuşlar.

"Bire bu ne hâldir?" deyü dahi ileri vardık. Bir kolsuz cüvân yiğit ve bir ak sakallu ihtiyâr âdem ve iki kara kaşlu âdem ayaklarında çizmeleri ve bellerinde kılıçları ve esbâbları ile yatırlar. Henüz ceng ede ede pâre pâre olup şehîd olmuşlar.

"Bire hâzırbâş olun" deyü cümle refîklere tenbîh edüp bu muhâtara yerden bir hoş ubûr edelim, derken hemân ileriden bir "Allâh Allâh" sadâsı zâhir oldu ve yigirmi otuz tüfeng atıldı.

Hemân hakîrin yanında kalan refîkler ceyrân gibi pertâb ederek ileri seğirtdiler. Hakîr dahi seyishâneleri huddâmlara bırağup bile ileri vardık. Meğer bizim mukaddemâ gerüden ileri giden refîklerimiz on yedi harâmîye râst gelüp kemîngâhda yatırlarmış.

Hemân birbirlerine girüp ceng etmeğe âheng edüp sadâ-yı tekbîre âheng edenler anlar imiş, biz dahi imdâd yetişüp azîm ceng edüp on harâmîyi ceng mahallinde katl edüp yedisi firâr etdi. Cümlesin bizim refîklerimiz soyup âlât-ı silâhların alup azm-i râh edecek mahalde cüz’î ileri varup anı gördüm: Orman içinde bir âdemi kayd-bend edüp huzûruma getirdiler. Hakîr eyitdim:

"Âdem sen bu orman içinde nişlersin?" deyü su‘âl etdim. Herîf eydir:

"Vallâh biz demin Urla şehrine giderken harâmîler bizi basup azîm ceng etdik. Dörd âdemi katl etdiler. Ve hırsızlar sizi Zeytûn ovasında görüp firâr etdiler. Ben anlar ile kaçmayup havfimden bu ormana kaçdım. Ve hırsızlar kendülerden düşen iki âdemin leşlerinden ayân olmasun deyü başların kesüp bile götürdüler. Ve hırsızlar işte şu Karaburun ormanlarına girdiler. Hemân akîblerince yetişüp anları dahi kayd-bend edin. Yohsa ben bir garîbü'd-diyâr âdemim" deyüp gûnâ-gûn tenâkuz **[Y 51b]** cevâblar etdi. Hakîr etdim:

"Sen ne diyârdansın?" dedim.

"Uşşâklıyım" dedi. Uşşâk şehrin su‘âl etdim. Aslâ nâm [u] nişânından bir haber vermeğe kâdir olmadı. Hemân refîklere,

"Bire bu kâfir hırsızdır ve eynindeki esvâbı bu diyâr esbâbıdır. Hırsız oğlu hırsızdır" derken ormanın içinde refîklerimiz iki kelle getirüp,

"Bu âdemi dutduğumuz mahalde bu kelleler bunun yanında idi" dediler.

"Ya bu kelleler nedir?" dedim.

"Harâmîler yanıma bırağup kaçdılar" deyüp her şey'i inkâr etdi. Ammâ kıyâfetinde gâyet yüğrük kesici kıyâfeti var.

"Tîz şu âdemi soyup bir ağaca bâğlan. Şimdi ben seni bülbül-i gûyâ gibi söyledem" dedikde derhâl herîfi soyarken ayağında bir tâze kılıç yarası var, gömleğinin eteğinden kesüp kılıç zahmini sarmış.

"Ya bu tâze yara nedir?" dedim.

"Harâmîler yaraladı idi. Bî-dermân ormanda kaldım" dedi.

Nice bu gûne efsâne türrehât kelâmlar etdi. Âhir ale'l-ittifâk herîfi muhkem kayd-bend edüp söyletdik. Meğer tahkîk dürüst harâmîlerden mecrûh olup iki başlar ile ormanda pinhân olup girîbânı ele verdi. Refîkımız olan Serdâr Perî Beşe'ye harâmîyi teslîm edüp dahi ileri gelüp mezkûr dörd aded şehîdleri defn edüp iki başsız harâmî leşlerin bırağup cümle esbâbların refîklerimiz alup bulduğumuz âdem kolun ol kolsuz cüvân yiğidin yanına defn edüp nîm sâ‘at ileri giderken **[Q 27a]** **[P 27a]** yol üzre beş dâne at dizginlerin sürüyüp serserî gezerler. Hemân hakîr beşin dahi zabt edüp huddâmlarıma verdim.

Andan dahi ileri varup Ağzıaçık nâm kuyuya vardığımızda anı gördük: Bir pençe-i âfitâb mehtâb-misâl nûr-ı mahz kırmızı mukaddemli ve la‘lgûn yanaklı bir dilber-i mümtâz ve bir gamzesi gammâz bizi görünce:

"Cânım ağalar! Bana kıyman" deyü atlarımızın ayaklarına yüz sürüp sarıldıkda hemân hakîr bu Ağzı nerdübânlı kuyuda atdan nüzûl edüp cümle refîkler ile istirâhat etmek içün bu mahalde meks edüp mezkûr mahbûbu yanıma getirüp bir hayli söyletdik. Ayakları seğirdüp kaçmadan şişmiş ve şiddet-i hârdan gül çehresi pişmiş ve kaça kaça bî-tâb u bî-mecâl kalmış. Hakîr eytdim:

"Ey oğul! Doğru söyle, sen bu bî-emân yerde bu kıyâfet ile nişlersin?" dedim.

"Vallâhi benim sultânım. Ben İzmirli (---) Çelebi'nin oğluyum. Kapudan Kaplan Mustafâ Paşa İzmir'e gelüp ben pederimden firâr edüp Kapudan Paşa'nın bir ağası beni hıfz edüp donanma ile Sakız'a varup limanda yatırken babam ardım sıra Sakız'a gelüp Kapudan Paşa huzûruna çıkup beni ağamdan alup bu yol ile babam ve büyük ağam ve iki lalam ve ben atlarımız ile beş kişi giderken ileride Çarpan boğazı ile Turna boğazı deresi ormanlarından üzerimize kırk elli **[Y 52a]** mikdârı yaya tüfengli dökülüp ceng ede ede babam ve ağam ve iki kölem kırılup hamd-i Hudâ ben hâlâs olup gerüye kaça kaça bu mahalle geldim. İşte bu sizde karacalarından bağlı olan âdem hırsızlardandır. Karındaşım bunu alt edüp ayağından kılıç ile yaraladı, hâlâ yaralıdır. Ve karındaşımı bunun üzerinde bunun yoldaşları yaraladılar. Elhamdülillâh babam ve karındaşım derdlerinden kurtuldum. Şimdi Sakız'a yine beni kaçıran ağama giderim" deyü cevâb etdi. Ve bize refîk olan Urlalılar bu oğlanı bildiler. Hakîr eyitdim:

"Bire ey hîz-i mîdehet-i mâder be-hatâ, hammâm tâsı gibi müsta‘mel! Senin uğuruna baban ve bir şehbâz karındaşın ve iki abd-i müşterâ yoldaşların senin uğuruna şehîd olalar. İzmir'e varup cemî‘i mâl-ı mirâsın zabt eylesene" dedikde,

"Yok ben ağamdan hazz etdim. Mâl rızk istemem, ben ağama giderim" dedikde Hudâ âlimdir,

Hak'dan havf etdim, yoksa boynun urup gazâ ederdim. Ammâ hîz-i nâ-puhteyi yıkup beş on balta ile hâtırın ele alup harâmîlerden boş alınan atların birisine süvâr etdirüp refîkımız Serdâr Pîrî Beşe'ye mezkûr oğlanı ve dağda bulunan mecrûh harâmîyle bile verüp cümle piyâde yeniçerileri Urla'ya gönderüp hakîr Urum kızanları ile mezkûr Ağzı nerdübânlı kuyudan yine cânib-i garba dörd aded ganîmet atlar ile ol muhâtara yerleri aşup sağ tarafımızda Kayaburun kurâları içre yedi sâ‘atde vakt-i asrda,

Kasaba-i kazâ-i Karaburun

Sığla sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir ve İzmir mollâsının arpalığıdır. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve yedi dükkânı var. Sâfî zeytûnlu İrem-misâl kurâlardır. Azîm şehri ve sarâyları ve imâretleri ve gayri azîm âsârları yokdur.

Halkı levendâne esbâb geyüp şecî‘ u bahâdır tüfeng-endâz âdemleri vardır. Kerrâtile Venedik donanmasına karşu komuş âdemlerdir. Ve bir dâne-i hardal ganîmet vermeyüp kâfirden baş dil almışlardır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur ve harâb kal‘aları çokdur.

Ve bu kazâ İzmir körfezinin ağzına vâki‘ olmuşdur. İzmir'e varınca yüz mîldir. Ve mahsûldâr zeytûnlu dağları ve bâğları vardır. Ve bu kazâda olan firâvân lezîz zeytûn rub‘-ı meskûnda yokdur, illâ Mora cezîresinde Koron kal‘asında ve Şâm-ı Şerîf'de ola.

Bir gece bunda mihmân olup sabâh kadıdan yigirmi tüfeng-endâz yiğit refîk alup ve bizimle gelen yigirmi Urum kızanları ile kırk kişi olup ale's-sabâh mütevekkilen alallâh deyüp dörd sâ‘atde el-iyazen billâhi ta‘âlâ atlar ile gitmek muhâl olup piyâde reviş ederek Çeşme'nin ulu yoluna çıkdık. **[Y 52b]** Turna boğazı nâm muhâtara zıyk boğazın nihâyetin yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp ol dere içre hamd-i Hudâ atlarımıza süvâr olup yine garba beş sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı germâb-ı Çarpan

Leb-i deryâda bir kumsal vâdîde altı aded küçük kubbeler ile mebnî ılıcalardır. Cümlesi mu‘tedilü's-sühûn, nâfi‘ ılıcalardır. Huddâmları ve yanında imâretleri yokdur. Ammâ etrâf diyârlardan gelen marîz âdemler çokdur. Ve Çeşme kal‘asının bâğları tâ bu ılıcalara müntehîdir. Hakîr bunda cümle huddâmlarımız ile havz-ı tâhirlere girüp safâ etdik. Andan bir sâ‘at bâğlar içre cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hoşâbâd, ya‘nî kasaba-i Çeşme

Sene 914 târîhinde bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî binâsıdır. İç kal‘a kapusu üzre târîhi budur:

Hisârı ayn-ı cedîd kıldı bünyâd
Müverrih dedi târîhin Hoşâbâd

Sene 914

Leb-i deryâda bir alçak kaya üzre **[Q 27b]** garb tarafı deryâ, **[P 27b]** şark tarafı bayırlı sahrâ ve dağdır ve dağ üzre sâfi bâğdır. Ve kal‘a içindeki hâneleri cümle garb tarafında Sakız cezîresine doğru deryâya nâzır elli aded toprak örtülü evlerdir.

Ve dizdârı ve 185 neferâtları cümle bunda sâkin olurlar. Ve kal‘ası şekl-i murabba‘ seng bünyâd kal‘a-i Hoşâbâd'dır. Bu kal‘a şarkdan garb tarafına tûlânîce vâki‘ olmuş. Tûlu yokuş aşağı handak kenârınca iki yüz adımdır ve arzı yüz elli adımdır. Bu hisâb üzre bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr

cirmi yedi yüz adımdır. Ve üç tarafı handak-ı azîmdir. Lâkin garb tarafı kayaların deryâ döğmeğile handakı yokdur. Ve kıbleye nâzır varoşa açılır bir demir metîn kapusu vardır. Ve handakı üzre zemberekli asma cisir ile ubûr olunur cisri vardır.

Ve bu kapu tarafı iki kat kal‘a dîvârıdır. Ve iç kat kal‘anın garba nâzır ancak bir demir kapusu var kim üzerinde târîhi tahrîr olunan kapudur. Ve bu kapudan içeri bir kat demir kapu dahi vardır. İç kal‘a iki kat kapu olmuş olur. Ammâ ol ikinci kapu şimâle mekşûfdur. Ve bu iki kapunın üstünde Sultân Bâyezîd-i Velî'nin fevkânî bir câmi‘i var.

Ve sene (---) târîhinde Venedik gemileri gelüp kal‘ayı hâlî bulup istîlâ edince kal‘anın demir kapuların ve câmi‘in altun alemlerin alup ve câmi‘ kurşumların ve taşra varoş câmi‘in ve hânların kurşumların alup ve kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim edüp firâr etmiş idi.

Ba‘dehu fermân-ı şehriyârî ile Ak Mehemmed Paşa Sakız cezîresi muhâfazasında iken bu Çeşme kal‘asın ta‘mîr ü termîm edüp kal‘ayı dürr-i beyz-âsâ edüp câmi‘i nûrun **[Y 53a]** alâ nûr edüp altun alemler ile tezyîn edüp ve kal‘a kapuların ellişer kantâr hadîd ile cedîd bâb-ı kavîler edüp handakı yigirmi arşın tathîr edüp amîk etmişdir. Ve leb-i deryâya limana nâzır iki tabya-i azîm inşâ edüp her birinde onar pâre balyemez toplar ve niçe bin kantâr bârûd-ı siyâh koyup ve kal‘a neferâtının firâr edenlerin ref‘ edüp yeni neferât tahrîr edüp henüz kal‘a tâze cân bulup hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuşdur. Ammâ câmi‘ henüz kiremit ile mestûrdur. Ammâ kal‘a incü-misâl beyâz kuğu gibi dürr-i yetîm olmuşdur.

Andan küffâr bir kerre dahi gelüp top-ı kûp zarbıyla bir pataruna ya‘nî kapudana gemisi gark olmuşdur. On milyon mâl ile ol kalyon olmaz idi. Andan gayri küffâr Çeşme kal‘asından su içmeğe tövbe etdi ve mahkûr [u] müdemmer olup gitdi. Ba‘dehu gark olan keştîsinden bu kadar mâl-ı hazâ’in ve bu kadar cebehâne ve iki pâre yatırtma tuç topları Sönbeki gavvâsları deryâdan çıkarup cümle toplar ile kal‘ayı tezyîn etdiler. Mukaddemâ kal‘adan alduğu mâlın on kat ıvazın Cenâb-ı Bârî dîn-i mübîne ihsân etdi.

Ve bu kal‘anın kıblesi tarafında olan varoş ile bu kal‘a Sığla sancağı hükmünde Cezâyir kaleminde yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Ve bu varoş cümle yüz elli toprak örtülü bâğlı ve bâğçeli evlerdir. Sakız paşası tarafından voyvadalıkdır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur, zîrâ ol kadar büyük kasaba değildir. Ve iki yüz mikdârı hurmâ ağaçları vardır ammâ mahsûl vermez. Ve sevâhil yerdir

Ve leb-i deryâda kurşum kubbeli bir küçük câmi‘i var, gâyet küçükdür. Ve câmi‘in yol aşrısına bir hân-ı azîmi var. Cümle yetmiş ocakdır. Üzerinden kurşumun küffâr almışdır. Ve bir imâreti var, ni‘meti mebzûldür. Bu imâretler cümle Süleymân Hân'ın vezîri Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa'nın hayrâtındandır.

Ve bir hammâm ve üç mescidi ve kırk aded dükkânları var. Ve leb-i deryâda Mühürdâr Paşa'nın bâğ-ı İrem-misâl bir sarây-ı âlîsi var kim edîm-i arzda ne kadar zî-kıymet ahcâr ve eşcâr var ise bu sarâyda mevcûddur. Ve cümle nebâtât [u] hubûbâtın ve şükûfe-i gûnâ-gûn ezhârâtın envâ‘ı bu ravza-i sarây-ı ibret-nümâda mevcûddur. Ve bir hammâm-ı hoş-hevâsı var kim vasfında diller kâsırdır.

Ve dağlarında gûnâ-gûn mürg-ı vahşîsinden kekliği ol kadar çokdur kim remmâ remmâ tayerân etmededir. Kaçan kim vakt-i şitâ olur Mühürdâr Paşa Sakız'dan bu sarâya nakl edüp kâmil altı ay zevk u safâ eder.

Ve bu kal‘anın latîf limanı vardır. Cemî‘i kebîr barça ve karavana kalyonlar bunda yatırlar, zîrâ gâyet demir dutar a‘lâ yatak **[Y 53b]** limandır. Ammâ batı ve karayel ve yıldız rûzgârlarından gâyet ihtirâz lâzımdır. Lenger-endâht olmağa i‘timâd etmemek gerek, zîrâ limanın ağzı ol tarafa küşâde olmağile mezkûr üç aded rûzgâr-ı zorkâr gâyet şiddet üzre isâbet eder. Ammâ rûzgâr-ı hamseden emîndir. Bir mürsel pâresi ip ile bir kalyon yatsa havf etmez.

Hakîr bu şehirden atlarımız ile bu limandan Hatîboğlu'nun firkatesine süvâr olup muvâfık poyraz rûzgârıyla orsa orsa kollanup garba doğru on sekiz mîl gidüp,

Evsâf-ı cezîre-i gül [ü] gülistân vilâyet-i Sakızistân

Hamd-i Hudâ selâmetle bu cezîrenin cânib-i şarkında Kiremitlik nâm bir köşeye rûzgâr-ı felek bizi bir kenâra çıkarup lenger-endâht olup şehre varmadık. Zîrâ şehre tâ‘ûn müstevlî olmuşdu.

Andan atlarımıza süvâr olup cânib-i garba dağlar **[Q 28a] [P 28a]** ve bâğlar içre viğla nâm kulağuzlar alup baş yukaru cânib-i garba bâğ u bostân ve gülistân u reyhânlı gâyet ma‘mûr [u] âbâdân

ve şâdmân kurâlar ubûr ederek iki sâ‘atde menzil-i bâğ-ı İrem,

Karye-i Kırye Nero: ya‘nî lisân-ı Yûnânda "Sovuk Su" demek olur. Mühürdâr Paşa'nın sarây-ı İremezâtıdır. Meğer Mühürdâr Paşa tâ‘ûndan firâr edüp bu çiftlikde karâr etmiş. Kendüye anda buluşup dest-bûs edüp Ak Mehemmed Paşa'nın mektûb-ı dürerbârını verüp mefhûmu ma‘lûmları olup hakîre hayli i‘zâz u ikrâm edüp kendülere yakın bir kasr-ı âlî döşeyüp cümle atlarımız hâs tavlasına bağlayup zevk [u] safâya ve seyr [ü] temâşâya şurû‘ eyledik. Ve kâmil iki hafta kendüleri ile hem-celîs ve hem-enîs olup gûnâ-gûn sohbet-i hâslar etdik kim ta‘bîr olunmaz. Meğer âlüfte ve âşüfte yârândan sebük-rûh sâhib-i tab‘ Bosnaviyyü'l-asl Sultân Murâd-ı Râbi‘in vezîr-i âzamı Receb Paşa'nın hemşîrezâdesi ve mühürdârlığı hidmetinde iştihâr bulup ibtidâ deryâ sancaklarından niçe menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup deryâda dörd pâre kadırga ile sefer eşüp altmış târîhinde efendimiz kendüye Tunus eyâletin ihsân edüp mukarrer-nâmesin hakîr götürmüş idim.

Mu‘ârefe-i kadîmemiz takrîbiyle bilâ-hicâb cân sohbetleri etdik kim midhatinde zebân lâldir. Hudâ âlîmdir, henüz cihânda bir gün ömür uğurladık. Beyt:

Yâri kapdık seyre gitdik duymadı ağyâr-ı dûn
Bir safâ etdik efendi ömr uğurladık bu gün

fehvâsınca gecemiz Kadr rûz-ı rûşenimiz ıyd-ı adhâ idi.

Vekîl-harcına tenbîh edüp cemî‘i me’kûlât [ü] meşrûbâtlarımız zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı hamevîye varınca ta‘yîn edüp ale's-sabâh yigirmi tabak sükkerî reçel-i gûnâ-gûn [ve] sükkerî helvâlar gelirdi. Ol gece kendüler **[Y 54a]** ile sohbet-i Bermekî edüp izniyle kûşe-i vahdet-hânelemize geldikde akîbimizce on gılmân-ı hâssa ellerinde birer boğça ile gelip hazînedârı bir büyük boğça önüme koyup,

"Paşa Efendimiz selâm eyledi. Şunları geyüp câmehâblarında istirâhat etsin, buyurdular. Ve bu tokuz boğça don ve gömlekleri huddâmlarına versin buyurdular". Hemân hakîr tâze cân bulup koynumdan sâ‘atim hazînedâra verüp tokuz boğçayı getirenlere birer nîm hezârî destâr verüp anlar revâne olunca cümle boğçaları huddâm refîklerime bezl edüp ol gece emîrâne gûyâ sündüs içre yatdık.

Ale's-sabâh tahte'l-futûr gelüp tenâvülden sonra hazînedâr gelüp "Buyurun sizin çün hammâm hâzırdır" deyü hammâma gidüp dâhil olduk, ammâ ne hammâm. Eğer vasf etsek müsevvedâtımız bir tomar-ı tavîle olur. Hâsıl-ı merâm bir semen-sîmâ ve perî-tal‘at ve kamer-heyet mahbûb Freng pençe dellâk kîse sürüp safâ edüp pâk olduk. Andan câmekâna çıkup gördüm: Hazînedâr lepâçelerimizin yanında âmâde durur. Andan bir gûne don gömlek dahi getirüp cümle harîr çatmalı ve nakışlı gömleği eynimize geydirüp bir kat atlas libâslar ve bir keşmîrî şâl kuşak ve bir saya kırmızı çakşır ve bir sîm ve mutallâ balıkdişi kabzalı hançer ve bir mercân kabzalı altın gılâflı bıçak ve bir mînâlı sâ‘at ve bir mercân tesbîh ve bir köse destâr ve bir katîfe kavuk ve bir sammûr kafâsı zümürrüdî çuka ferrâce getirüp cümle bu libâs-ı fâhireleri geyüp Paşa hazretleri huzûruna varup dest-bûsa rızâ vermeyüp,

"Bizi hâkden ref‘ eylediniz" dedim. Anlar dahi,

"Siz bu asrın bir Evliyâ Çelebi'sisiz. Size ri‘âyet vâcibdir. Husûsâ bizim müsâfirimizsiz" buyurdular.

Ve'l-hâsıl gâyet memnûn olup Şeyh hazretleri hattıyla bir En‘âm-ı şerîfim var idi, hakîr dahi dervîşânca anlara hedâyâ verdim.

Ve her gün bâğ-ı bihiştin bir kasr-ı İreminde Hüseyn Baykara fasılları ederdik. Eğer bu bâğın

evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr edelim desek cemî‘i şu‘arâ midhatinde âciz olmuşlardır.

Hemân ne kadar ravza-i Rıdvân idüği şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola ki kırk iki seneden berü bu hadîka içre cemî‘i kâfiristândan esîr olan erbâb-ı ma‘ârif üsârâlar bu bâğ içre hidmet edüp birer şey îcâd edüp gûnâ-gûn kasr-ı havernaklar ve Freng-pesend havz u fevvâreler ile ârâste olmuş bir hadîka-i İremdir. Zîrâ Mühürdâr Paşa iki bin aded üsârâya mâlik idi. Cümlesi bu bâğa hidmet ederlerdi ve her biri birer şey ihtirâ edüp icrâ ederdi. İlâ'l-ân beş yüz küffâr huddâmlar vardır.

Ve cihânnüma bir mürtefi‘ zemînde vâki‘ olmağile sed sed binâ **[Y 54b]** olunmuşdur. Her seddi birer sahrâdır ve gâyet metîn kârgîr sedd-i metînlerdir. Ve cemî‘i diyârın a‘yân [u] eşrâfları Paşa’ya âlü'l-âl meyvedâr şecerler hedâyâ gönderüp bu bâğ içre zemîni sadrenc nakşı tarh edüp cemî‘i müsmirât şecerelerin ale't-tertîb çırpı ile yol yol dikmişler kim her biri birer nahl-i Tûbâ-misâl sâyedâr olup berk [u] bar vermededir.

Ve Cenâb-ı Bârî rûy-i arzda ne kadar ezhâr halk etdiyse bu bâğçede mevcûddur. Ve her meyvesinin memdûhu firâvân ve uyûn-ı cârîyeleri revân ve mesîre çemenzâr yerleri hıyâbân Isfahân-ı nısf-ı cihân misilli nüzhetgâhlar ile pîrâste şâhnişînleri ve müte‘addid kâ‘a ve hücreleri ve matbah-ı Keykâvus'u ve ıstabl-ı Anter-misâl âhûrları var.

Ve'l-hâsıl zerre ve şemme mikdârı kusûrdan müberrâ bir bâğ-ı Merâm'dır kim yetmiş gûne üzümü ve yigirmi elvân emrûdu ve yigirmi nev‘ limonu var ve limon turş içinde yine kabuklu bir küçük limon dahi olur, gâyet lezîzdir. [23]

Ve turunc ve kebbât ve hummâs ve ağaç kavununun envâ‘ları var. Ve türlü türlü **[P 28b]** âlû ve şeftâlû ve zerdâlû ve kaysı **[Q 28b]** ve Fransa eriği ve Şâm fısdığı ve Frenk incîri ve Rûm incîrinin sekiz gûne incîri olur kim lezzeti demâğı dü şakk eder. Hattâ bir gûne fındık kadar yeşil hurde incîri olur gâyet lezîz ve mümessekdir. Âdemin demâğın misk-i abîrî râyihası mu‘attar eder. Ve bir gûne hurde elma ağaçlarında elması olur, subhâne'l-Hallâk rub‘-ı meskûnda nazîrin görmedim. Ve bu bâğda hâsıl olan âbdar ve dânedâr kiraz vişne ve siyâh dud rub‘-ı meskûnda yokdur, meğer Rûm'da Tekirdağı şehrinde ola.

Ve cümle hıyâbânında âb-ı revân selsebîller firâvân havz-ı azîmlere cereyân edüp fevvâreler pertâb edüp fıskıyyeler kadehlerinden cûşîd edüp şâzrevânlar şeb [u] rûz revân olmadadır. Andan cârî olan mâ-i nâbları bâğ gülistân bostân içre taksîm olur.

Ve bu ayn-ı latîf üzre evc-i semâya ser çekmiş çâr kûşe kal‘a kullesi-misâl demir kapulu bir serâmed kulle-i metîn vardır. Yedi tabakası eflâke ser çekmişdir, cânib-i erba‘ası şâhnişînlerdir. Cemî‘i cezîre-i Sakız dâ’iren-mâdâr nümâyândır. Ve mezkûr aynü'l-hayât üzre bir müdevver ve musanna‘ kırmızı sommâkîden yekpâre bir kâse-i azîmi mücellâ kadehi var. Âb-ı latîf menba‘ından hurûc edüp bu kadehe dâhil olup ba‘dehu gayri havz u şâzrevânlara revân olur.

Ve bu mezkûr sommâkî kadehi Mühürdâr Paşa Tunus vâlîsi iken kadırga ile andan getirmişdir. İçinde yigirmi aded âdem murabba‘ otursa müstevfâ zânû-be-zânû meks ederler. Ve bu bâğın her **[Y 55a]** köşesinde tuyûr-ı gûyânın feryâdı ve bülbüller nağamâtı ve hoş-elhân murgların bu murgzârda asvât-ı hazînleri âdeme rûh-efzâ safâ verir.

Ve'l-hâsıl bu edîm-i arzda böyle tarh-ı musanna‘ ravza-i cinân inşâ olunmamışdır. Eğer Şeddâd Bâğ-ı İrem'i binâ etmişse gâyibdir. Ammâ elhâletü hâzihî hâzırda cihân-ârâ dâsitân-ı dûstân vâcibü's-seyr bir gülistândır. Hattâ Kandiye fâtihi Fâzıl Ahmed Paşa Kandiye'i feth edüp avdetde bu bâğa gelüp mihmân oldukda buyurmuşlardır:

"Bir âdem pâdişâh ise de tâc u tahtı raht u bahtı terk edüp alâyık-ı dünyâdan halâs olup şu câ-yı sürûrda bir gün zevk [u] safâ ile Hakk'a ibâdet etmek cihângîr sultân olmadan yeğdir" buyurmuşlar.

Hamd-i Hudâ bu hakîr iki haftada bu cây-i müferrihde Dârâ-vâr dârât [u] azametle fakîrânece zevk [u] safâ edüp Hakk'ın ihsânına hamd [ü] senâ ederek ibâdet edüp pâdişâhâne safâlar etdim. Ba'dehu Mühürdâr Paşa efendimizden âhirü'l-emr müfârakat mukarrer oldukda hüsn-i rızâları ile me'zûn olup hakîre iki yüz bundukanî Venedik altunu ve yine bir semmûr paçası serhaddî yol kürkü ve bir kat esvâb ve yine bir Alman sâ'ati ve bir Cezâyir kürdesi kılıç ve bir Cezâ'ir tüfengi ve bir eğerli küheylân at ve huddâmlarıma serâpâ onar guruş ve birer saya çuka ve birer Sakız atlası ihsân edüp dest-i şerîfin bûs edüp feza' [u] çeza' ile birbirimiz ile vedâlaşup kethudâsıyla bizi aşağı Sakız şehrindeki sarây-ı azîmine gönderüp bâğ-ı İremli ve gül [ü] gülistân bostânlı âbâdân kurâlar ubûr ederek bir sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i şehr-i azîm ve bâğistân [u] gülistân-ı kadîm cezîre-i bender-i mahrûse-i Sakız

Be-kavl-i tevârîh-i Yûnân ya'nî hakîm Yanvan tahrîri üzre bu cezîre-i gülistânı ibtidâ İskender-i Kübrâ zamânında amâr olmuşdur kim vilâdet-i Hazret-i Resâlet'den sekiz yüz seksen iki sene mukaddemdir. Ve Hazret-i Îsâ, Hazret'den altı yüz sene mukaddemdir. Bu kal'a Îsâ'dan iki yüz seksen iki sene mukaddem binâ olduğu Ker Elena deyrinde hatt-ı Latin ile beyâz mermer üzre târîhi mastûrdur. Ba'dehu sene (---) târîhinde Ciniviz krallarından Markadina(?) nâm kral-ı nâkâm Âl-i Emeviyyûn'dan Abdülmelik Halîfe'nin havfinden bu kal'ayı inşâ etmişdir. Zîrâ Emeviyyûnun zamân-ı hilâfetlerinde cezîre-i Kıbrıs ve cezîre-i Girit ve cezîre-i Mora ve Mağrib-zemînde vilâyet-i Cezâyir ve İşpanya ve sâ'ir cezâyirânlar feth olup İslâmbol kal'asın muhâsara ile feth edüp bâ-sulh Şâm'a avdet etdükde ol sene bu Sakız kal'asın Ciniviz kralı binâ etmişdir. Ba'dehu sene (---) târîhinde Sultân Süleymân fethidir. Be-dest-i Piyale Paşa.

Sebeb-i feth-i Sakız: Ciniviz küffârı Âl-i Osmân ile sûret-i **[Y 55b]** zâhirde dost idi. Ammâ nihânîce âyende ve revende tüccâr ve huccâc ve züvvâr gemilerin alup ibâdullâhı esîr-i bend-i zencîr etdikleri pâdişâh-ı Cem-cenâbın mesmû'-ı hümâyûnları olup cezîre-i Sakız'ın fethini Piyale Paşa'ya emr edüp ol dahi üç yüz pâre kadırga ile her sene rûy-i bahrde her sene sayd [u] şikâre gezdiği minvâl üzre gezerek düşmanlara istimâlet hâb-ı hargûş vererek bir gün mu'tâd-ı kadîmesi üzre cezîre-i Sakız'ın on sekiz mîl cânib-i şarkîsi mukâbilinde mukaddemâ evsâfı tahrîr olunan kal'a-i Hoşâbâd ya'nî Çeşme kal'ası limanında üç yüz pâre bâdbân ile lenger-endâht olup yatdı. Beri Sakız'dan küffâr donanma-i hümâyûnun mu'tâdları üzre gelüp yatdıkların görünce Sakız'dan cemî'i a'yân-ı kefere ve fecere ve balyoz kralzâdelerin eşbehleri firkate firkate hedâyâların leb-ber-leb edüp cümle keferenin sâhib-i kelâmları de'b-i bâtılları üzre Piyale Paşa'ya gelüp başdardada bulşup cemî'i hedâyâların arz edüp gûnâ-gûn arz-ı hulûslar edüp ser-ber-zemîn ser-fürû' ederek bûs-ı **[Q 29a] [P 29a]** pâ-yi serdâr edüp niçe kelimâtdan sonra hemân Piyale Paşa,

"Baka, kefereler! Niçün sûret-i sulhde görünüp pesü perdeden bu kadar ahid-şikenlik edüp huccâc [u] tüccârımız gemilerin alup bu kadar ibâdullâhı esîr edüp rehzenlik edersiz? İmdi pâdişâhımızın murâdı sizden bu kal'ayı cebren ve kahren kuvvet-i bâzû ile kabza-i teshîre almak murâd edinmişlerdir. İmdi size cânınız gerek ise bu ân bu kal'ayı bize teslîm edesiz. Yohsa bu sâ'at cümlenizi kılıçdan geçiririm" dedüğinde anlar dahi,

"Her bir parçamız kulağımız kadar etsen bu cezîrenin bir taşına bin baş verüp bu kal'ayı vermeziz. No no" deyü inâd [u] muhâlefet edüp saçların yoldular.

Derhâl cümle kefereleri başdardada kayd-bend edüp orsa filandire diküp bir haber topu atup salpa demir deyüp tabl-ı Âl-i Osmân'a darblar urulup usûl-i çeng-i harbîler çalınup avanti Sakız deyüp limandan ba'îd yerde lenger-endâht olup derhâl deryâ-misâl askeri âlât-ı silâhları ile karaya

çıkarup sâ'ir mühimmâtları taşra dökmeğe mübâşeret edüp kal'ada olan küffârlara ağalarından bir elçi resûl gönderüp,

"Cümleniz tu'me-i şemşîr ederim. Ve bizde esîr olan eşbehleriniz dahi bu ân katl ederim. Elbetde kal'ayı pâdişâhıma teslîm edüp yine bu cezîrede sâkin olasız" deyü haber varınca içinde olan Freng-i bedreng-i pür-cenk cenge iktidârları olmayup bildiler kim bu gelişden halâs yokdur ve müdebbir kâr-âzmûde cümle ser-i kârda olan eşbehleri kapudan paşada mahpûsdur.

Âhir kal'ada olan küffârlar amân **[Y 56a]** isteyüp bir yere cem' olup meşveret etdiler kim,

"Sulh ile kal'ayı verelim ve ehl-i ıyâl mâl [ü] menâlimiz halâs edelim. Ve yine bu cezîrede sâkin olalım ve kal'a içindeki kiliselerimiz kadar taşra varoşda kenîse ihdâs edelim ve bâğ u bâğçeler ve hâneler binâ edelim ve âdem başına beher sene birer altun harâc verelim ve ruhbânlarımız Muhammed şer'i üzre harâcdan mu'âf edelim" deyü yüz yigirmi mâdde üzre meşveretlerin bir yere koyup Piyale Paşa'ya ricâ-nâmeler ile arzların arz eylediklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâki' olup imzâ-yı şer'-i Resûl-i mübîn olup hamd-i Hudâ bilâ-ceng [ü] cidâl bîm [ü] ra'b-i savlet-i asâkir-i İslâm ile kal'a feth olup cümle küffâr-ı hâksâr mikdârlarınca götürecek kadar eşyâları yüklenüp kal'adan sağîr u kebîr yetmiş üç bin kâfir zî-kıymet metâ'ları ile kal'adan hurûc edüp taşra varoşda cây-ı menâslar peydâ etdiler.

Sâ'ir eşyâların devlet tarafından kal'a içinde zabt [u] rabt edüp asâkir-i İslâm ile derûn-ı kal'a mâl-â-mâl olup mâl-ı ganâ'ime müstağrak olup kal'anın burc [u] bârûlarında fetih ezânları tilâvet olunup hamd-i Hudâ bilâ-ceng [ü] cidâl feth olunup sâ'ir bilâd-ı İslâm'a zam olunduğunun fethi târîhidir kim tahrîr olundu:

Ehl-i küfrün Sakız'ın çekdi Piyale Paşa

Sene 973

Mâ-tekaddem Ciniviz kralının tahtı idi ve Karadeniz'in cânib-i erba'asındaki kılâ'lar tâ Azak bahri nihâyetinde kal'a-i Azak ve kal'a-i Kefe ve kal'a-i Sudak cümle bunlar Ciniviz keferesi hükmünde idi. Devletleri bergeşte olup pâyitahtları olan Sakız'ların dahi Âl-i Osmân alup çiğneyince kralları Ciniviz'e gidüp anda dâr-ı meşâd eyledi.

Hamd-i Hudâ cezîre-i Sakız, Cezâyir kaleminde Kapudan Paşa eyâleti hükmünde sancak paşalığı oldu. Beği taraf-ı pâdişâhîden sâlyâne ile zabt [u] rabt eder. Yedi yük akçe sâlyânesin Sakız gümrük emîninden alup yigirmi bin guruş dahi sancağından hâsıl olup her sene iki pâre yarar kadırga ile rûy-i deryâda Kapudan Paşa ile sefer eşer.

Ve bu cezîre beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ammâ pâyede ednâdır. Ve nevâhîleri hîn-i tahrîrde iki nev' üzre tahrîr olunmuşdur. Bir bölüğü yigirmi beş pâre mîrî kurâlardır kim rûy-i zemîne cemî'i mastaki sakızı bu kurâlardan hâsıl olur, gayri kurâlarda olmaz. Her kimesnede bir çiğnem ve bir damla çiğ sakız bulunsa, katl ederler, yâ tecrîm ve ta'zîr ederler.

Ve bu sakız hâsıl olan kurâların kefereleri serâpâ müselmânlar gibi beyâz sarık sararlar. Mirî sakız **[Y 56b]** keferesi idiği andan malûmdur. Ammâ gayri kefereleri siyâh Freng şapkası geyerler. Ve şehir Urumu ve Freng-i bed-rengi kırmızı reng Cezâyir fesi geyüp geysûların târmâr kılurlar. Saçları olmayanlar fes ile aslâ müselmândan seçilmezler.

Ve dağlarda olan kurâlar dahi yigirmi beş kurâdır. Bunlar mîrlivâ hâssı tahrîr olunmuşdur. Ve şehir etrâfındaki kurâlar mollâ nâhiyesi tahrîr olunmuşdur. Bu kurâlardan ve şehrin gayri mahsûlâtlarından mollâya beher sene sekiz bin guruş hâsıl olur. Ammâ cümle re'âyânın harâcları

pâdişâhındır kim başka bir harâc emîni gelüp bu cezîre içre seksen iki bin zımmînin zimmetînde olan harâcların tahsîl eder.

Ve bu şehrin hâkimi dâ'imâ paşanın kâ'immakâmı ve üç yüz âdem ile hükm edüp zabt eder. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve ağa yerine yeniçeriyândan zemberekcibaşı bir oda ile muhâfaza ederdi. Ve bir oda cebeci ve bir oda topçubaşı hükûmet ederlerdi. **[Q 29b] [P 29b]** Ve bir hâkim dahi dizdâr ağadır kim mükellef ağalıkdır. Bin iki yüz pâk müsellah kal'a neferâtına mâlikdir.

Ve bir hâkim dahi kırk yük akçe iltizâm ile gümrük emîni hükûmet eder. Cürm [ü] cinâyet ve salb [ü] siyaset cümle emînin destindedir. Ve emr-i pâdişâhî ile mîrlivânın her sene sâlyânesin verüp muhâsebesine mahsûb olur. Ve taraf-ı pâdişâhîden her ne maslahat içün bir emr-i şerîf vârid olsa ibtidâ emîn ve paşa, mîrlivâ ve sâlisen mollâ ve râbi'an sâ'ir iş erleri deyü tahrîr olunur. Gümrük emâneti âlî mansıbdır kim müstakil emânetdir. Bir ferd-i âferîde hükmüne mâni' müzâhim değillerdir. Ve Sakız iskelesi başında bir sarây-ı âlîde sâkin olur.

Der-vasf-ı eşkâl-i kal'a-i Sakız

Leb-i deryâda bir düz alçak yerde, kayalar üzre bir burunda vâki' olmuş bir Şeddâdî kârgîr binâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal'a-i demir kayadır.

Ve dâ'iren-mâdâr cirmi iki bin yedi yüz adımdır. Ve şekl-i murabba'dan tûlânîce kıbleden cânib-i şimâle tûlânî vâki' olmuş bir binâ-yı Frengî ve sengîdir.

Ve kaddi handak kenârındaki hisâr-pîçenin dîvârlarının bedenlerine dek on arşın bâlâdır. Ammâ bu dîvâr beş arşın enlidir.

Ve leb-i deryâsı tarafı dîvârları üç arşın kalın dîvârlardır. Ammâ leb-i deryâsı bir kat dîvârdır, câ-be-câ yerlerin telattum-ı deryâ döğer metîn ü müstahkem dîvârdır. Ammâ kara tarafı iki kat dîvârdır ve kara tarafı handakı kâmil elli adım enli handakdır. Mâ-tekaddem küffâr asrında handak içinde gemiler bağlanır imiş. Hâlâ rimâl [ü] türâb ile mâl-â-mâl olup bostânlardır. Ve ba'zı yeri **[Y 57a]** bataklıkdır.

Ve bu handakın yine iki başları deryâdır. Kayıklar ve küçük zarbuna gemiler bağlanır limandır. Ve kal'anın kara tarafı gâyet sarpdır. Ve cümle altmış üç kulle kal'ayı ihâta etmişdir. Ve sâ'ir kal'alar gibi beden beden değildir. İkişer kat tüfeng ve top deliği mazgal yerleri vardır. Ve cânib-i erba'asında kat-ender-kat dörd yüz pâre balyemez ve kolomburna ve şayka ve gayri gûne yarar toplar ile müzeyyen olmuş bir kal'a-i üstüvardır. Ekseriyyâ topları liman tarafına nâzırdırlar kim her biri ejder-i heft-ser gibi dehân açup âteşfeşânlık eder.

Ve bu kal'anın iki yerden demir kapuları şâhrâhdır. Biri cânib-i cenûba mekşûfdur kim andan varoşa gidilir. Taş cisir ile handakdan ubûr olunur. Ammâ kapunun eşiği dibinde zemberekli asma tahta cisirdir. Her şeb dîdebânlar makara ve dollâblar ile zencîrlerin keşân-ber-keşân keşîde kılup kal'a kapusuna cisri dayayup siper edüp kal'a kapusu dahi metîn olup ale's-sabâh du'â vü senâ ile cisri endirüp kal'a kapuları küşâde olur. Ve bu cisirden taşra varoşa çıkarken sağ tarafda handak başında bir sebîlhâne vardır.

Ve bir küçük fukarâ savma'ası vardır. Havlısında Hızır Baba medfûndur. Bu tekyecik sırasında tâ şimâle deryâ kenârına varınca handak kenârından alarka bir alçak taş dîvâr çekilmişdir. İçerisi serâpâ şehrin a'yân [u] eşrâfları medfûndur. Bu dîvârdan bu mahallin handakı görünmez. Bir levha kapulu mezâristândır.

Ve yine bu kal'a kapusundan taşra çıkarken sol tarafda handak kenârında bir çınâr-ı azîm vardır

kim vâcibü's-seyrdir. Anı ubûr edüp çârsûya revâne olunur. Ve çârsû içine mekşûf kal‘anın liman kapusu vardır. Gâyet izdihâm bâb-ı kebîrdir. Şarka nâzır iki kat demir kapudur. Bu kapudan içeri girüp iki kapu mâbeyninde on aded babuccı dükkânları vardır. Anları ubûr edüp ikinci kapu cenûba açılır. Bu kapudan ubûr edüp ana dîvârı ile iskele kapusu mâbeyninde gûnâ-gûn âlât-ı harbler ile müzeyyen olmuş bir dîvârhâne-i âlîdir. Şeb [u] rûz cemî‘i kal‘a neferâtları ve dîdebânlar bu mahalde mevcûdlardır.

Bu hisâb üzre bu liman kapusu dörd kat metîn kapulardır. Ve bu liman kapusunun kemerleri altında balık dişleri ve eğeğileri ve bir küçük timsâh kurusu ve niçe acâ’ibât [u] garâ’ibât eşyâlar maslûbdur.

Ve limanı bin pâre gemi alır bir liman-ı azîmdir. Bir kenârından bir ucuna kâmil bin sekiz yüz germe adımdır. Ammâ ağzı açık limandır. Kıble ve gün **[Y 57b]** doğusu rûzgârları gâyet şiddet üzre isâbet edüp ba‘zı zamân gemilere ve sâhiblerine musîbet olur. Zîrâ kumsal limandır, demir dutmaz, sürüyüp gemiler karaya düşüp helâk olurlar. Ammâ gayri altı rûzgârdan emîn limandır. Bu limanı düşmandan halâs içün limanın kıblesi ucundaki burunda sene (---) târîhinde Vezîr Silihdâr Fazlı Paşa muhâfazada iken bir küçük kal‘a binâ etmişdir. İsmine,

Kal‘a-i Fazlı Paşa: Bir küçük şekl-i müdevver kal‘acıkdır. Ammâ gâyet metîn ü muhkemdir. Ve cirmi üç yüz adımdır. Ammâ leb-i deryâda olmağile handakı yokdur. Ve içinde aslâ hâne yokdur. Bir mescidi ve cebehâne hazînesi ve buğday anbârı vardır. Ve limanın tâ ayne'l-fi‘line nâzır on dörd aded tavîl topları var kim Sakız kal‘asında yokdur. Ve kemerli demir kapuları her gece mesdûd olur toplardır. Ve **[P 30a]** dizdârı ve yüz neferâtları şeb [u] rûz mevcûdlardır. Ve cânib-i cenûba nâzır bir demir kavî kapusu **[Q 30a]** vardır.

Ve bu kal‘a önünde yol aşırı ziyâret-i Arnavud Memi Baba Sultân medfûndur. Ve Hüsâm Beğoğlu Kapudan Alî Paşa dahi bu mahalde bir gül [ü] gülistân reyhânlı âsitânede medfûndur. Bu merhûm Alî Paşa oğlu Kapudan Abdülkâdir Paşa babası tekyesine evkâf olmağiçün bu mahalde elli aded kârgîr binâ hücreler binâ etmişdir.

Der-beyân-ı imârethâ-yı enderûn [u] bîrûn-ı kal‘a-i Sakız

Evvelâ Sakız kullesinin içinde cümle (---) mahalledir. Aslâ kefere yokdur. Ve cümle iki bin iki yüz kat-ender-kat beşer altışar tabaka kârgîr ve metîn ve zîbâ ve ra‘nâ ve musanna‘ ve müzeyyen evlerdir. Zîrâ ceng [ü] cidâl ile feth olmayup bir hâneye top-ı kûp ile zarar isâbet etmeden dest-i Âl-i Osmân'a girmek ile şâhâne vâcibü's-seyr ibret-nümâ Frengî binâlar var kim vasfında lisânlar kâsır ve kalemler kâsirdir. Serâpâ Ciniviz binâsı kal‘a-misâl büyûtları refî‘ü'l-bünyân ve halkı azîmü'ş-şândır.

Vech-i arzda vâki‘ olan acâ’ibât [u] garâ’ibât binâlar ki vardır bu şehirde dahi ziyâde gûnâ-gûn acîbe ve garîbe taşdan oyulmuş eşkâller ve mukarnas san‘atlar var. Ve gûnâ-gûn mermer üzre ezhârât-ı garîbe ve temâsilât-ı acîbelerden eşkâl-i mehîbeler var kim akl-ı benî âdem vâlih [u] hayrân ve dembeste vü sergerdân olup dîde-i bînâlar hîrelenir.

El-hâsıl acâ’ibât-ı dehirden ve gârayibât-ı asırdan bu binâ-yı Sakız görmeğe muhtâc bir şehr-i şirîndir. Ve bir hânede olan nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bir gayri hânelerin enderûn [u] bîrûnunda olmamak üzre mebnî bir şehr-i ma‘mûrdur. Cümlesinin san‘atı biribirine mugâyir ve tarzı ve vaz‘-ı esâsı kezâlik sâ’ir ü zâyir olacak bir şehr-i nâdirdir. **[Y 58a]**

Ve şehrinin şâhrâhları sadrenc nakşı tarh olmağile her hâne hudûdu şekl-i murabba‘ vâki‘ olup her tabaka-i köşesinde gûnâ-gûn mukarnas şâhnişînlerin nazîri bir diyârda yokdur. Meğer Alman diyârında Nemse çâsârının tahtı Bec kal‘asında ola. Ammâ bu Sakız hânelerinin ekseriyyâ havlıları

yokdur. Ve cemî‘i hânelerde zîr-i zemîn ve su sarnıcları mukarrerdir.

Ve serâpâ dîvârları hemvârdır bir hânenin dîvârı muharref değildir. Ve dam [u] bâmları gûnâ-gûn eşyâ ile mestûrdur. Ba‘zısı tâ Ciniviz zamânmdan berü bir musanna‘ tarz-ı zîbâ üzre beyâz kayagan döşelidir kim sihr-i i‘câzdır. Ve ba‘zısı çâr-kûşe ve ba‘zısı müdevver kubbe ve ba‘zısı surâhî kubbe örtülü evlerdir. Ammâ garâ’ib andadır kim kayagan hıtâyî taşları damlar üzre nice ber-karâr etdirmişlerdir. Hakîr ana hayrânım. Ammâ mezkûr kayagan taşı dahi bu diyâra mahsûsdur kim gâyet rakîk taşlardır. Ba‘zı hânelerin sütûhları kırmızı Horasânlı kireç ile mestûrdur.

Ve üzerlerinde dahi âdem basup esbâb serüp deryâyı temâşâ ederler. Ve ba‘zı hâneleri tarz-ı kadîm kalın kiremitler ile örtülüdür.

Ve cemî‘i evlerin damlarından cereyân eden bârân-ı rahmetin bir katrası zâyi‘ olmayup hâneler içre olan sarnıçlara nâzil olup vakt-i hâcetde isti‘mâl edüp mâh-ı Temmûz'da buz-pâre-misâl âb-ı rakik-i zülâlden nişân verir suları vardır. Hîn-i muhâsarada taşradan su gelmeğe ihtiyâcdan berîlerdir. Ve taşradan gelme mâ-i cârî ile kal‘a içinde on bir aded aynü'l-hayât çeşme-i furâtı vardır.

Ve liman kapusunun iç yüzünde kahvehâneler meydânında bir havz-ı azîm şâzrevânı vardır. Cümle halk andan tecdîd-i vüzû‘ ederler on iki aded çeşmesârları vardır.

Ve cemî‘i şâhrâhlarının kaldırımları gûnâ-gûn baklava nakşı kesimi mühr-i Süleymân gibi ve çarh-ı felek gibi ve biribirine girişmeli mermer-i hâm döşeli serâpâ kaldırımlar ile pâk tarîk-ı âmları vardır. Kefere asrında bu kal‘a içre aslâ hayvânât makûlesi girmediğinden mâ‘adâ herkes kal‘a kapusunda babucun eline alup pâ-bürehne kal‘aya eyle dâhil olurmuş.

Ve cümle kırk sokakdır ve vâsi‘ râhlardır. Ve Zeytûn câmi‘i dibinden tâ liman kapusuna varınca bir vâsi‘ tarîkdir. Tûlu bin yedi yüz adımdır. Ammâ gayri sokakları dardır.

Ve kal‘a içinde yüz dükkân vardır. Ve derûn-ı kal‘ada cümle (---) câmi‘dir. Cümleden,

Sultân Süleymân câmi‘i: Cemâ‘ati gâyet vefret üzredir, zîrâ câmi‘-i selâtîndir. Tûlu yüz yigirmi ayakdır ve arzı seksen ayakdır. Mâ-tekaddem deyr-i azîm imiş. Hattâ yan kapusu hareminden **[Y 58b]** tarafa vâki‘ olmuşdur. Ol kapudan içeri dâhil oldukda bir amelî sütûn-ı mücellâ üzre beyâz çâr-kûşe mermerde altun ve lâciverd hatt ile bu câmi‘in târîhi tahrîr olunmuşdur kim *tâbaka‘n-na‘l bi‘n-na‘l* budur:

"Târîh-i vilâdet-i Hazret-i Îsâ aleyhisselâmın tokuz yüz toksan üçünde bu kenîsaya binâ urulup ve târîh-i mezbûrun bin beş yüz altmış altı abrilinin yedisinde Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallâ'llâhu aleyhi ve-sellem hazretlerinin târîhinin tokuz yüz yetmiş üçü mâh-ı Ramazânü'l-mübârekinin yigirmi altıncı gününde Âl-i Osmân Sultân Süleymân bin Selîm Hân'ın kapudanı Piyale Paşa Ciniviz elinden yüz yigirmi pâre kadırga ile gelüp Sakız'ı feth edüp mezkûr kenîsayı Süleymân Hân içün câmi‘ binâ edüp içinde âyîn-i Muhammedî olup namâz kılındı. Elhamdülillâh." deyü celî hatt ile mufassal vech-i meşrûh üzre böyle bir târîhdir. Ve

Yeni câmi‘: Öküz Mehemmed Paşa'nındır. Bu dahi **[Q 30b] [P 30b]** bir puthâne-i deyr-i kadîm imiş. Tûlu yüz kırk ayakdır ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Gâyet kebîr câmi‘dir. Hâlâ bu şehirde bundan büyük câmi‘ yokdur kim derûn-ı câmi‘de on altı amelî çâr-kûşe sütûnlar üzre harpüşte münakkaş tavandır. Süleymâniyye gibi bu dahi tahta harpüşte tavandır, kârgîr kubbeli değildir. Ammâ gâyet müferrih câmi‘lerdir. Ve,

Zeytûnlu câmi‘: Âsitâneden menfî olunan Müftî Azîz Efendi karîbü'l-ahdde binâ etmişdir. Ammâ müferrih küçük câmi‘-i zîbâdır. Ve liman kapusunun kemerleri üzre,

Kapudan Koca Abdurrahmân Paşa câmi‘i: Otuz kademe taş nerdübân ile urûc olunur fevkânî bir kasr-ı âlî-misâl bir câmi‘-i rûşen-âbâddır. Cemî‘i revzenlerinde limanı nümâyândır. Ve kârgîr binâ

üç kubbesi vardır. Ve minâre-i mevzûnu mihrâbın sağ cânibine vâki‘ olmuşdur. Ve kapusu üzre müzehheb hatt ile tahrîr olunan târîhi budur:

Gâzî Seydi Abdurrahmân Paşa
Eyledi itmâm ya‘nî hayr içün ecr-i cezîl

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini
Yâ vedûd hasbinallâhu ve ni‘me'l-vekîl

Sene 1012

Ve aşağıdaki tarîk-ı âmm meydânında olan havz [u] şâzrevân bu Abdurrahmân Paşa hayrâtıdır. Ve Kapudan Halîl Paşa câmi‘i. Ve Cığala Paşa sarâyı kurbundaki mescidden münkalib,

Cığala Paşa câmi‘i: Mâ-tekaddem deyr imiş. Tahtânî bir câmi‘dir. Ve bir mescid dahi vardır.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘ ve mesâcidlerden mâ‘adâ kal‘a içinde câmi‘ yokdur. Ve Zeytûnlu câmi‘i kurbunda Halvetî tekyesinin fukarâsı gâyet çokdur. Azîm tevhîd-i sultânî olur, zîrâ bu şehrin halkı cümle ehl-i tevhîdlerdir.

Ve bu tekye kurbundaki hammâm-ı hoş-hevâ Abdurrahmân Paşa'nındır. Ve Piyale Paşa hammâmı ve Deli Beğzâde hammâmı, bu hammâmlar dahi kal‘a **[Y 59a]** içindedir.

Der beyân-ı imârât-ı varoş-ı İremezât: Bu kal‘anın taşrasında keşişleme ve garbî ve yıldız ve poyraz rûzgârları tarafında bir varoş-ı azîmdir kim yigirmi bin kiremit ile örtülmüş kat-ender-kat beşer altışar tabaka ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen kârgîr binâlı ve bâğ-ı İremli evlerdir.

Cümle elli mahalledir. İki mahallesi Müslimdir ve beş mahallesi Frengdir ve üç mahallesi Yahûdîlerdir ve kırk mahallesi Rûm'dur. Bu kefere mahallelerinin hâkimlerine potat derler. İki Freng potatı ve iki Rûm keferesi potatları var ve bir Yahûdî hahamı var. Cümle keferelerden tekâlîf-i örfiyyeleri ve cemî‘i cizyeleri bu zikr olunan potatlar tahsîl edüp hükûmet ederler.

Ve bu şehrin cemî‘i sokakları serâpâ kaldırım döşelidir. Ammâ bir diyârda bu gûne çâr-kûşe çakmak kayası taşdan hurde kaldırım mânzurumuz olmamışdır. Meğer Alman diyârında Prak şehrinde ola. Her bâr potatlar bu kaldırımları tathîr etdirüp hâr [u] hâşâkden bir zerre komayup şehr-i Sakız'ı pâk etdirirler. Ve bu varoş-ı azîm potatlarının defterleri üzre bu şehir kâmil yetmiş bin ocaklı odalardır. Ve beş kerre yüz bin pençeredir ve dörd bin şâhrâhdır.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘asında yetmiş tahta dervezelerdir. Ve bu varoş cümle kaya-misâl dîvârlar içindedir. Ammâ kârgîr binâ evlerin dîvârların metânet ûzre edüp şehri dâ’iren-mâdâr ihâta etmişdir.

Ve cümle varoş kapuları birer köşeye vâki‘ olup etrâflarında mazgal delikleri vardır. Hîn-i mahsûrda ol deliklerden tüfeng atarlar. Ammâ topları yokdur, zîrâ hâne dîvârlarıdır.

Ve bu varoş içre cümle iki bin dükkândır. Çoğu mahalleler mâbeyninde hurde dekâkînlerdîr. Lâkin bezzâzistânı yokdur. Ammâ rûy-i arzda olan cemî‘i mevcûdât bunda mevcûddur.

Ve iki hammâmı var. Büyük kapu önünde handak mukâbelesinde Piyale Paşa hammâmı. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Ve çârsû içinde kassâbhâne ardında Abdurrahmân Paşa hammâmı. Gerçi küçükdür, ammâ gâyet pâk ü müferrih hammâmdır.

Evsâf-ı cevâmi‘: Evvelâ büyük kapu önüne yol aşırı Piyale Paşa câmi‘i ki fâtih-i vilâyetdir. Gâyet müferrih ve musanna‘ câmi‘-i rûşendir. Ve kârgîr binâ kubbe-i âlîsi rusâs-ı nîlgûn ile örtülüdür. Ve miyân-ı dilberân gibi nâzük minâre-i serâmedi var. Ve hareminde havz u şâzrevânı var.

Ve cânib-i erba‘ası bâğ u bâğçe ve bîd-i sernigûnları var. Ve kapusu üzre târîhi var. Ammâ katı nâ-mevzûn olmağile tahrîre cür’et olunmadı. Ve,

Kılıç Kapudan Alî paşa câmi‘i: **[Y 59b]** Frengü'l-asıl uluç tâ’ifesinden olmağile Uluç'dan galat Kılıç Alî Paşa derler. Zamân-ı kapudanlıklarında leb-i deryâda olan kâfiristânları harâb u yebâb etmişdi. Ekser evkâtda bu Sakız'da sâkin olup liman kapusu önünde bu câmi‘-i zîbâyı binâ etmişdir. Gâyetü'l-gâye cemâ‘ati çokdur, zîrâ iskele başında vâki‘ olmuşdur. Ve bir minâresi ve kârgîr kubbeleri cümle kurşum örtülüdür. Ve bu varoşda tahrîr olunan câmi‘ler ve hammâmlardan gayri ibâdethâneler yokdur.

Ve cümle yetmiş çeşme-i atşândır. Çoğu Piyale Paşa suyu hayrâtındandır. Ammâ hâlâ Mühürdâr Paşa kırk bin guruş harc edüp şehrin şimâlinde bir sâ‘at ba‘îd Kırk Pençere nâm bir mesîregâhda bir âb-ı hayât bulup üç sâ‘atlik yer dağlar ve sengistân belleri Ferhâdî külünkler ile kesüp şehre getirüp On İki İmâm aşkına ve Şehîdân-ı Deşt-i Kerbelâ şevkine on iki çeşme-i âb-ı revânları henüz binâ etmişdir kim her biri hayât-ı câvidândan nişân verir. Çârsû içindeki çeşme-sârına hakîrin fakîrâne târîhidir:

Evliyâ bu târîhi dedi cemîl,
Âb-ı Kevser Hak içün oldu sebîl

Sene 1081 **[Q 31a] [P 31a]**

Ve yine çârsû içindeki ayn-ı zülâle târîhdir:

Verince Evliyâ teşnelere su,
Dediler târîhini yâ Ganî hû Sene 1081

Ve'l-hâsıl cümle çeşmelerine küstâhâne târîhleri bu hakîrindir. Ammâ bu çeşmeler şehr-i Sakız'a revnâk verüp halkına tâze cân verdi.

Ve liman kapusu handakı cisri başında Öküz Mehemmed Paşa sebîlinin târîhidir:

Sikkeyi mermerde kazdın ey emîr-i hoş-sıfât,
Bir aceb hayr eyledin tâ haşre dek olundu yâd,

Sâki-i Kevser içün târîh edüp der Kâmetî,
Gel sebîl-i pür-safâya iç beğim âb-ı hayât.

Sene 1044

Bu târîh sebîlhâne pençereleri üzre on beyitden ziyâde celî hüsn-i hat ile tahrîr olunmuş târîhidir.

Ve gümrük dibinde Ca‘fer Paşa çeşmesinin târîhidir:

Sâhibü'l-hayrât Ca‘fer Paşa-yı ol nîk-zât,
Etdi bir çeşme mahallinde binâ ol hoş-sıfât,

Reşk edüp firdevs nehri mâ-i sâfî a‘zama,
Dediler târîhini hak çeşme-i aynü'l-hayât.

Bu çeşmeden öte liman kenârında Piyale Paşa hânı altmış hücreli kârgîr binâ-yı metîndir. Cümle bâzergânlar anda mihmân olurlar. Bundan mükellef ve mu‘azzam hân yokdur.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda ve cümle cezîresi içre sağîr ü kebîr bin tokuz yüz altmış kenîse ve deyr-i kefereler vardır. Ammâ cümleden mükellef ü müzeyyen ve ma‘mûr büyük kenîse Freng **[Y 60a]** deyridir kim ismine Kapala kilisesi derler. Niçe kerre yüz bin guruş evkâfı vardır. Ve biri dahi San Basadya kilisesidir kim binden mütecâviz kıssîs ve bıtrîk ve ruhbânları ve mûğpîçe gulâmları var kim her biri birer pençe-i âfitâbdır kim gören uşşâkânın aklı zâ’il olur. Ve niçe yerde kızlar kenîseleri var kim kendülerini Îsâ ve Meryem Ana yoluna vakf eyleyüp yüz sene mu‘ammere olmuş bâkire kızlar vardır.

Ve nâ-resîde keralana kızlar var kim gûyâ nûr-ı mahzdır. Ve cümlesi erbâb-ı ma‘ârifdir kim sâ‘at kîseleri ve akçe kîseleri ve harîr tor uçkurları ve kuşaklar ve dizgeler işleyüp kâr ederler. Cümlesi ankâlardır.

Ve üç yerde kefere tîmârhâneleri var kim cemî‘i marîze ni‘metleri mebzûldür. Ve hukemâları hidmet ederler. Ve Urumların meşhûr deyrlerinden Aya Sidro ve biri dahi Aya Nagiri ve kızlar kilisesi Saya Fomo ve biri dahi Aya Luna İşfalisko ve biri dahi dağda Aya Kıryo Nero derler ya‘nî Sovuk Su manastırı demekdir. Bu zikr olunan puthânelerin cemî‘i kâfiristândan nezerâtları gelüp her deyr ve yerde niçe kerre yüz bin guruş mâlları vardır. Ve zu‘m-ı bâtıllarınca imâretleri ve dârü'ş-şifâları gâyet ma‘mûr ve cemî‘i milele ni‘metleri mebzûldür.

Ve bu varoş kenîselerinden mâ‘adâ yüz yigirmi mîl Sakız cezîresi içre sağîr ü kebîr on bin yedi yüz hurde düyûrcuklar ve ayazmalar vardır. Her birinde birer ve ikişer papas mukarrerdir. Ve her bayır başında ve dere ve depelerde ve bir sâyedâr dıraht cenbinde birer ayazmaları ve İsvet Nikola ve Sarı Saltık ve Hızır İlyâs ve Havâriyyûn ve Makâm-ı Meryem ve Makâm-ı Hazret-i Îsâ vardır kim üç yüz altmış günün her birinde bir günleri olup zu‘m-ı bâtıllarınca gürûh gürûh-ı mekrûh gidüp bednâm ederler.

Ammâ dağlarda olan mesîregâh kenîselerin cümlesinden mükellef ve ma‘mûru şehrin cenûbunda iki sâ‘at ba‘îd dağlar içinde Aya Moni manastırı kâbilü's-seyr bir deyr-i ma‘mûrdur kim misli Kızıl Elma'da ve Beç tahtında İstifani ve Amıstırdam ve Kaşa şehri, kiliseleri ola. Ammâ bu deyre küffâr-ı bedgirdâr ale'l-ittifâk var makdûrların sarf edüp bir gûne bâğ-ı şükûfezâr, murgzâr, lâlezâr etmişler kim gûyâ kasr-ı kayser-i Rûm'dur. Zîrâ bu Aya Moniya deyrin Hazret-i Îsa havâriyyûnlarından Şem‘ûn-ı Safâ binâ etmişdir. Bilâ-teşbih kıblesi hâlâ Kudüs-i Şerîfedir, sâ’ir deyrler gibi cânib-i şarka değildir. Ve bir halîfe-i havâriyyûn anda medfûndur, ammâ ismi ma‘lûmum değildir.

Cümle Rûm bu deyre gâyet **[Y 60b]** i‘tibâr ederler, cemî‘i milk-i nasârânın dâr [u] diyârlarından niçe milyon mâl-ı hazâyin nüzûrât gelir. Hemân bu deyrin bin mikdârı ruhbânı vardır. Ancak iki yüz mikdârı bu deyrde hidmet edüp yedi yüz yetmiş ruhbânı yedi krallık yerlerde parsaya gezüp mâl-ı firâvân tahsîl edüp bu Aya Moniya manastırına getirirler. Ve matbah-ı Keykâvus'una masrûf edüp ni‘metlerin müsâfirîn ü müslimîne yedirirler. Her şeb [u] rûz müsâfirleri eksik değildir. Ve cemî‘i et‘ıme ve nefîselerinden gayri şarâb-ı serâbhâne sarnıçlarında kırk yıllık bâdeleri ve arakları bulunur. Şehirden ba‘zı yârân mu‘âlece-i humâr içün hekîmânca nûş edüp def‘-i humâr ederek sudâ‘dan dahi halâs olur. Ammâ tecdîd-i humâr eder bir özge marazdır.

Ve her sene bu deyrde iki kerre panayır olup yüz bin kefere cem‘ olur. Bu günler cemî‘i ümmet-i Muhammed gâfil olmayup âmâde dururlar. Zîrâ keferenin cem‘iyyet-i kübrâsı günleridir. İhtimâle

haml olunur kim,

"Bir alay kefere ve fecere şarâb-ı şerr-âbdan nûş edüp Sakız şehrine istîlâ kasd edeler" deyü cümle müslimîn pür-silâh hâzırbâş gezerler. Ve hâkim tarafından içlerinde dîdebânlar bile giderler. Anda varup zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı şarâb-ı nâb ile mest [ü] medhûş olup anda bir iki gece dîbâ ve zerbâf câmehâblarında müsâfirîn-i müslimîn ve gayri fecere-i müşrikîn hâb-ı râhatda yatırlar.

Ve zîr-i zemînlerinde niçe milyon Mısır hazînesi mâlları var ve dağlarında kırk elli bin koyun ve keçi ve at ve katır ve sığırları var. Ve bâğ u bâğçelerinin **[P 31b]** hadd [ü] pâyânı yokdur. Evlâdı olmayan kefereler cümle mâl [ü] menâlın bu deyre vakf eder.

El-hâsıl temâşâ etdiğimiz yedi krallık kefere memleketlerinde ve Rûm düyûrlarında böyle bir binâ-yı ibret-nümâ ve mâl [ü] menâl ile ankâ manastır-ı ra‘nâ görmedim ve görmedik derler, meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bunda olan mûğpîçe tıfl-ı nâ-resîde ve nâr-ı cahîme nâ-müstahak geysûdâr kâkül-i perîşân âşık-perest dilberân keretseler var kim her biri huddâm-ı revâmîndir. Etek dermiyân edüp müsâfirîn önüne diz çöküp hidmet ederler. Bu ebyât anların hakkındadır. Beyt:

Dünki gün kilsâya vardım komadı mûğzâd beni,

Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ'ya seni.

Hulâsa-i kelâm "Bu âyîn-i kefere olacak hâneleri mâ-vaka‘ı üzre tahrîr u tavsîf etmeden me’âl-i muhassal ne ola?" deyü su‘âl eden sâ’ile cevâb oldur kim,

"Bu hakîr-i cihân-keşt im’ân-ı nazâr ile ekâlîm-i seb‘ayı temâşâ etdiğim yerlerde kâfiristândan ma‘mûr bir dâr [u] diyâr görmedim. Ve İslâm diyârı kadar harâbâbâd görmedim. Kefere ve fecere-i müşrikîn bâtıl dinleri **[Y 61a]** üzre cân verüp kenîselerin ma‘mûr ederler. Ve mâlından bir fülüs-i ahmer ekl etmeğe İsvet Nikola'dan ve Meryem ve Îsâ Peygamber'den havf ederler. Ammâ bizim ulemâ ve sulehâ ve hâkim ve mütevellîlerimiz vakfullâhları ‘Vakfiyyesi vardır, ye demişler’ deyü mâl-ı vakfı yeyüp giderler. Ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz **[Q 31b]** diyârlarda niçe niçe kerre yüz bin mâl-ı hazâyin sarf olunmuş beytullâhlar ve mesâcid-i vakfullâhlar harâb [ü] yebâb der-i dîvârları türâb olup yatırlar. Lâyık-ı Muhammedî bu mudur ki gayret-i dîni gözetmeyüp kefere kadar gayret etmeyüp ol güzelim ma‘bedhâneleri harâb etdikleriyçün ‘Kanı gayret-i İslâm?’ deyü zâlimlere menkûş-ı pend-i hûş olsun içün bu kenîseleri bu gûne tahrîr etdik. Yohsa müşrikînin midhati içün tahrîr olunmamışdır" *ve's-selâm.*

Ve bu cezîre-i Sakız bir küçük cezîredir, ammâ âdem deryâsıdır. Potat hâkimleri kavli üzre "Bir kerre bizi Venedik küffârı Ak Mehemmed Paşa bu cezîremizde muhâfız iken üç yüz pâre Venedik gemisi ile cezîremiz muhâsara etdükde muhâfazada olan Âl-i Osmân askeri ve şehir müselmânları ve cemî‘i harâc-güzâr re‘âyâ ve berâyâ ile cümle iki kerre yüz bin benî-âdem tahrîr olundu" deyü potatlar cevâb etdiler. Hakkâ ki âdem ile müzeyyen bir cezîredir.

Ammâ yerli müselmân ancak iki bin askerî tâ’ifesi olur. Ammâ keferesi cümle harâcdır. Ammâ mu‘cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ berekâtıyla bu cezîreyi hıfz [u] hırâset edüp dururlar. Bunlardan mâ‘adâ Freng [ve] Rûm ve Yahûdî ile mâl-â-mâl bir şehirdir. Ammâ Ermeni ve Çingane yokdur ve gelse dahi mu‘ammer olmaz. El-hâsıl kefere deryâsıdır.

Ve cümle Yahûdîler kal‘anın bir köşesinde sâkinlerdir. Eğer taşra varoşda olsalar Rûmlar anları birer birer nezâketle katl ederlerdi. Ve bu Yahûd tâ’ifesi ba‘de'l-feth gelmişlerdir. Ciniviz zamânında

bir Yahûdî yok imiş.

Ve bu şehrin mahbûbu ve mahbûbesin manzûrumuz olduğu üzre medh eylesek bir uşşâk-nâme olur. Hudâ hakkıyçün ta‘bîr u tavsîf olunsa güneşde zerre ve deryâda katre kadar medh olunmaya. Her eşyâsı ana göre memdûhdur. Ammâ beyt:

Şenîden key büved mânend-i dîde [24]

mısra‘ı mazmûnunca ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn hâsıl etmeyince ve ne mertebe ma‘mûr şehir idüği ma‘lûm olamaz.

Hemân şundan kıyâs oluna kim bu hakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ otuz bir âm on sekiz pâdişâhlık yerde seyr [ü] temâşâ etdim ve niçe kerre yüz bin engüşt ber-dehen edüp ibret-nümâlar gördüm, bu şehir gibi bir câ-yi sürûr **[Y 61b]** ve halkı şâdân [u] mesrûr ve âb [u] hevâsı latîf ve mahbûb ü mahbûbesi hûb ve buk‘aları mergûb ve mezra‘aları vâfir ve hayr [u] berekâtı mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân böyle bir âbâdân gülistân [u] bostânlı zemîn görmedim, illâ bu diyârı gördüm. El-hâsıl benî âdem bu şehrin vaz‘-ı beyânında âciz ü kâsırdır.

Ve bu varoşda olan hadîkalardan mâ‘adâ şehrin hârici [cânib-i] erba‘asında kapulardan taşra bâğ u bâğçeler içre müsâfir ve garîbü'd-diyâr âdem gitse gâyib olur, zîrâ yetmiş yedi bin bâğ dölüm hakkı verir ve beş bin kulleli bâğçe ve bâğı a‘yân-ı kibârın ravza-ı hadîkalarıdır. Her birinde birer ve ikişer bâğbân mukarrerdir. Ve her bâğ kullesi birer kal‘a kulle gibi beşer altışar tabaka demir kapulu serâmed kulle-i bâlâlardır.

Her bâğı limon ve turunc ve servi ve bîd-i sernigûn dırahtları ile tezyîn olmuş gaytânlardır. Ve her kullede kat-ender-kat şâhnişînler ve zîbâ san‘atlar ve gûnâ-gûn tasarruflar ile inşâ olunmuş kullelerdir kim ehl-i vasf anların medhinde âciz ve kâsırdır. El-hâsıl bir tarz-ı acîb ve bir tavr-ı garîb cihân-nümâ kulle-i bâlâlardır. Ve bu bâğ u bâğçeler içre olan,

Ova kurâların beyân eder: Cümle kurâların evleri kayagan örtülü ma‘mûr kurâlardır. Ve kat-ender-kat kal‘a-misâl kârgîr binâ mazgal delikli evlerdir. Ve her karyede kırkar ellişer dükkân ve beşer altışar kenîse mukarrerdir.

Evvelâ karye-i Danminona ve karye-i Varvarato ve karye-i Zifina **[Q 32a] [P 32a]** ve karye-i Vavilo ve karye-i Hariköz ve karye-i Vasilyoniko ve karye-i Bihori ve karye-i Simyana. Bunlardan mâ‘adâ kurâlar dağlardadır.

Anların yigirmi beş kurâsı sakız kurâlarıdır. Sakızı tahsîl edüp emîne yemîn ederek teslîm ederler kim bir damla sakız sonra bulunursa katl ederler, zîrâ cümlesi mîrîdir. Ammâ akçesin her re‘âyâ emînden alup harâclarına verirler. Emîn dahi bu sakızları cem‘ edüp Sakız hazînesile pâdişâha gider.

Der medh-i şecere-i sakız: Zemînden birer âdem kaddi kadar pırnar çalısı ağacına müşâbih bir gûne şecereciklerdir. Zamânında re‘âyâ gelüp bu ağaçları keserler ile çendik çendik edüp keserler. Ol rahnedâr yerlerden mâh-ı Temmûz'da çekîde çekîde zemîne sakızı cereyân etdikçe şecere sâhibleri dağ bâğlarında âmâdedir. Derhâl arz-ı tâhirden sakızı cem‘ edüp hıfz ederler, gâyet amel-i kesîrdir. Ve bir ibret-nümâ cây-ı mu‘attar mekândır ki her dırahtın sâyesinde bir ân sâkin olan cân bin ân ömür sürmüş kadar hayât-ı cân bulup âdemin demâğı râyiha-i **[Y 62a]** mastakiden mu‘attar olur.

Rub‘-ı meskûnda nâdirâtdan biri dahi bu sakızdır, niçe diyârlarda olur, ammâ ana kenger sakızı derler, bunda olan hâssa anda yokdur. Hemân Sakız cezîresinin âb [u] hevâsının letâfetin bu sakız hâsıl olduğundan kıyâs oluna kim ne kadar latîf ve hoş hevâdır.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtı Mühürdar Paşa İreminden memdûhdur. Ammâ müşebbek besâtînlerinde bir gûne sarı kavunu olur. Bektaşîler külâhı-misâl On İki İmâm aşkına düvâzdeh

terkdir. Ol kadar âbdâr ve lezîz hoşhâr bıttîh-ı asferdir kim lezzetinden lezzet alan bilir. Ve karpuzu hurdedir, ammâ bir tulum âb-ı zülâldir. Ve yigirmi gûne limonu ve turuncu dahi mevsûfdur.

Mühürdar Paşa bâğından sonra Mesîh Çelebi ravzası dahi memdûh-ı âlemdir ve gâyet mahsûldârdır. Bu bâğa uşşâkân bâğ-ı hezâr demişler, zîrâ hezârân hezârın nağamât [u] asvâtlarından vakt-i seher âlem ağyârdan bî-haber iken her murg-ı andelîb nâhunlarından nihâl-i güle asılup nevâht etdükde feryâd [ü] nâle ve efgân-ı gûyâdan gûyâ gûşlar pür menkûş ve akıllar mest [u] medhûş olur.

Ve sarıasma nâm murg-ı hoş-nevâ asılacak dahi dallara asılup karatavuk nâm murg-ı esved tuyûr-ı ishâk ile hasmâne müselsel savt-ı hazîn ile nağamâtlar ederler kim âdem ferah şâd olur. Ve kumru ve yûsufî (ve) kumru ve hakkıranı ve kumru-ı şâhid-i Yûsufî ya‘nî "Yûsuf Mısır'da satıldı" deyü feryâd eder bir hoş-âvâz kumrudur. Ve murg-ı sakkâ ve murg-ı filironya ve tayr-ı iskete ve murg-ı başdankara ve murg-ı ispinoz ve niçe bin bunun emsâli tuyûr-ı hoş-elhân bu cezîrenin bâğlarında gûyâlık edüp âşiyânlar edinmişlerdir.

Ve meyvesinden gayri lezîz ve semîn ve latîf koyunu ve keçisi gâyet mukavvî luhûmları vardır. Ammâ cümleden sığır eti mezmûm iken bu diyârın sığırı kadar lezîz ve hafîf ve serî‘ü'l-hazm bakar bir diyâra mahsûs değildir illâ Sakız'a mahsûsdur. Yılda on bin sığır bu cezîreye Anatolu'dan geçüp bu cezîre içre on gün bir bakar durunca bi-emri Hudâ âb [u] hevâsından ol kadar semîn ve cesîm olur kim ta‘bîr olunmaz. Cümle halkı lahm-ı bakar yerler, zîrâ hukemâ kavlince lahm-ı bakar tenâvül eden zeyrek ve tîz-fehm olur. Zîrâ bakar çobansız hânesin bilür müdrikdir ve tabî‘ati müshil olduğundan lahmın tenâvül edenin dahi tabî‘ati i‘tidâl üzre olup dîdelerinin kuvvet-i basarı ziyâde olduğundan münakkaş hayâl-pesend kârları vardır. Ve hakîkatü'l-hâl koyundan lezîz bakarı vardır. Ve beyâz ekmeği ve yağlı çöreği dahi meşhûrdur.

Ammâ memdûhât-ı sanâyi‘âtından gemi binâ **[Y 62b]** edici marankoz neccârları ve hâne neccârları ve tüccârları ve gavvâs-ı bihârları ve Ferhâd-misâl kûhkenleri ve mermer-bür taşkenler ve mâhî ve murgân sayyâdları ve keştîbân mellâhları ve her esnâf-ı mütenevvi‘anın memdûhu bu şehre mahsûsdur. Ve bu diyârda hâsıl olan harîr-i gûnâ-gûn-ı latîf Bursa'da ve Acem Lahîcân'ında ve Mora cezîresi Kalamatası'nda olmak ihtimâli yokdur. Ve bunda işlenen Sakız atlası ve kemhâsı ve Sakız kîsesi ve elvân elvân akmişe-i fâhiresi Haleb ve Şâm ve Mardin'de yokdur. Ve cemî‘i halkı ehl-i zevkdir. Ayş [u] işrete mâlik cümle erbâb-ı ma‘ârif sâlik garîb-dost halîm ve selîm âdemlerdir. Ve,

Mesîregâhların beyân eder: Evvelâ Mühürdâr Paşa'nın âb-ı hayât Kıryo Nerosu bâlâda mevsûfdur. Ve bir teferrücgâh dahi Durkud Paşa'nın Kırk pençeresi meşhûr-ı âfâk ve mine'l-acâ’ib gûnâ-gûn havz u fıskıyye ve selsebîlli kasr-ı âlîler ile ma‘mûr bir cây-i sürûr yerdir. Hattâ Ak Mehemmed Paşa anda bir kasr-ı cihân-nümâ inşâ etmişdir kim cümle yârân-ı ihvân anda mihmân hân olurlar. Ve her dıraht-ı âlîlerin sâyesinde âşıkân [u] ma‘şûkân [ve] müştakân bilâ-vâsıta birbirleri ile cân sohbeti ederler. Vech-i arzda bunun dahi misli yok bir işretgâhdır.

Ve mesîregâh-ı Aya Moniya ve niçe yüz manastır mesîregâhlar vardır. Ammâ meşhûrları bu tahrîr olunanlardır.

Ve bu şehir ıklîm-i râbi‘dendir. Arz-ı beledi (---) ve tûl-i nehârı (---) (---).

Ziyâretgâh-ı merâkıd-ı gâziyân: Liman kurbunda Arnavud Memi Baba **[Q 32b]** ve küçük kal‘a dibinde **[P 32b]** Hızır Baba ve yel değirmenleri kurbunda Âşık Baba. Karîbü'l-ahd feth olmak ile kümmelînden kibâr-ı evliyâ ziyâretleri yokdur.

Ve bu şehr a‘yânlarından Mesîh Çelebi ve dâmâdı (---) ve Bekir Beğ ve Halîl Ağa ve Bâkî Çelebi ve niçe ahibbâ ile vedâlaşup Mühürdâr Paşa'dan bî-hisâb me’kûlât ü meşrûbât hedâyâ gelüp elli tüfeng-endâz yarar ve bahâdır yiğitler ile Paşa'nın kendi firkatesine atlarımız ile süvâr olup bir

keskin firişka poyraz rûzgârıyla Sakız'dan çıkup mütevekkilen alallâh deyüp Çeşme burnundan **Akyâr burnu** yigirmi mîldir, anda iki adacıklara **Çömez adaları** derler, hâlîdir.

Bu iki cezîre mâbeyninden berk-i hatîf gibi ubûr edüp andan yine yigirmi mîl Anatolu kenârına karîb **Saplıca adaları**n ubûr edüp sarp dereler kenârınca giderek ve **Sıra limanı**n ve dahi **Nergis limanı**n ubûr etdiğimiz mahallerde, **Cezîre-i Susam** nümâyân oldu.

Ve mezkûr Sıra limanı ve Nergis limanı âb-ı hayât sulu sekiz rûzgârdan emîn limanlardır. Ammâ **[Y 63a]** lodosa ağızları açıkdır ve demir lodos üzre bırağılsa gâyet demir dutar limanlardır.

Andan yine sol cânibimizde Anatolu kenârlarınca **Doğantaşı** nâm mahalle varılır bir burundur.

Andan öte **Kırkdilim içi** nâm mahaller dere ve depe ve çamlı bayırlardır.

Anı ubûr edüp **Teke burnu** nâm bir mahûf yerdir. Susam cezîresinden çıkan gemi bu burunu üzler, keştîbânlar mâbeyninde meşhûr burundur. Ve gâyet mahûf u muhâtara girdâb yerdir. Hattâ keştîmiz az kaldı kim zifoz sağanağından kapanayazdı. Ammâ hamd-i Hudâ keştîbânlarıımız gâyet üstâd idiler. Derhâl dümeni rûzgârın altına çevirüp gemimiz halâs oldu. Bu girdâbdan halâs olup giderken Susam boğazından beri iki pâre kâfir kalyonu ve iki pâre tartına firkate ve iki küçük ıskanpaviye nâm gemiler bizi görünce cümle levendâtlarımız âlât-ı silâha el edüp hâzırbâş oldular. Hemân re'îsimiz Hatîboğlu,

"Oturun gâzîler, eyyâm kâfirindir. Biz anlardan cân kurtarup Susam adasına varamazız. Hemân Evliyâ Efendi'yi selâmetle Anatolu kıyısında çıkaralım. Bize Allâh kerîmdir, olmaya illâ hayr" deyüp müşâvere edince, kâfir bir top menzili yakın gelince hemân re'îs yelkeni alaborona edüp dümeni çevirüp mezkûr Teke burnundan içeri bir körfeze girüp şark tarafına girdik, ammâ eyyâm kalmadı. Derhâl yelkeni sarup sarmalayup cümle gâzîler küreğe yapışup eyle ribaçsa urdular kim keştîmiz murg-ı bahrî gibi uçup küreklerden âteşler çıkardı. Meğer bu körfez **Sığla kal'ası körfezi** imiş. Yedi mîl bu bahir içre gidüp,

Gemleyik limanı lodosdan gayri rûzgâra a'lâ yatakdır ve latîf suyu vardır. İki yüz barça galyon sığar limandır.

Andan altı mîl yine şarka gidüp küffâr gemilerinden nâm [u] nişân kalmaup yine Anatolu yakasında **Düverlik limanı** ol kadar memdûh liman değildir, ancak sulanacak yerdir. Andan yedi mîl dahi gidüp tâ Sakız'dan yüz on mîl gâh eyyâmlı ve gâh kürek ile,

Evsâf-ı kal'a-i Sığacık

Hamd-i Hudâ selâmetle dizdârın hânesinde mihmân olduk. Ammâ bu kal'aya gelirken bu kal'a göründuğü mahalde limana girirken sağ tarafda bir küçük adacık vardır. Andan gâyet ihtirâz lâzımdır. Yakın varmayup sol tarafda Anatolu cânibin üzleyerek limana girmek gerek, azîm limandır. Beş yüz pâre gemi alır sulu demir tutar ve sekiz rûzgârdan emîn âlâ yatakdır. Ba'zı yerleri kumsaldır. Lengeri batı cânibine bırağup **[Y 63b]** koltuğu kal'a dibine bağlaya. Ammâ dere içi olmağile gâhîce sağanağı eksik değildir, ihtirâz lâzımdır. Koltukları muhkem ısparçina ve gomanalar ile muhkem kayd [u] bend etmek gerek.

Eşkâl-i kal'a: Sene (---) târîhinde bizzât Süleymân Hân binâsıdır. Be-dest-i Kapudan Pılak Mustafâ Paşa. Bir körfez derenin nihâyetine şeddâdî taş binâ ve şekl-i murabba' dâ'iren-mâdâr cirmi bin altmış adımdır. Ve dîvârının kaddi onar mi'mâr arşını âlî ve cânib-i erba'asında aslâ handakı yokdur, zîrâ gâyet alçak kumsal yerde vâki'dir. Bir karış mikdârı yeri kazsan su çıkar, handaka muhtâc değildir. Ve yıldız ve garb tarafın deryâ döğer metîn dîvârlardır. Mâ'adâ tarafları kara cânibleridir.

Ve üç kapusunun biri limana, garb cânibine açılır. Bu kapudan tâ iskele başına varınca deryâ içre azîm kayalar ile vâsi‘ kaldırım döşelidir. Ve kıbleye nâzır kara cânibinde Ayasuluk ve Kuşadası kapusu ve şarka nâzır Sivrihisâr kapusu.

Ve leb-i deryâ tarafi köşesinde iç kal‘a vâki‘ olmuşdur. Cirmi dörd yüz adım kal‘acıkdır. İçinde ancak dizdâr evi ve cebehâne kullesi üzre Süleymân Hân'ın câmi‘i var. İçi mâl-â-mâl peksumâtdır. Ve iç kal‘ada bundan gayri bir şey yokdur. Ve şarka nâzır bir demir kapusu vardır.

Ammâ taşra kal‘ada yüz yigirmi neferât evleri serâpâ kiremitlidir ve cümlesi tahtânî ve bâğçeli hânelerdir. Ve serâpâ kerpiç ile binâ olunmuş evlerdir. **[Q 33a] [P 33a]** Ve kumsal yer olmak ile bu şehir içre aslâ kaldırım yokdur. Ve bir câmi‘i ve iki mescidi ve bir mektebi ve bir küçük hammâmı vardır. Mâ‘adâ hân ve imâret ve medrese ve çârsû-yı bâzârdan aslâ ve kat‘â nâm u nişân yokdur. Ve dizdârı ve seksen aded neferâtları mevcûddur.

Ve Kapudan Paşa eyâletinde Sığla beğinin tahtı olsa gerek. Ammâ cezîre yer olmağile bu kal‘ada voyvadası elli âdem ile hükm eder. Ve yüz elli akçe ile ihsân olunur kazâdır. Ammâ kadısı, Sivrihisâr'da sâkindir, zîrâ âb [u] hevâsı sakîldir.

Ve taşrasında aslâ bâğ u bâğçe yokdur. Ammâ bostânları gâyet çokdur. Ve suları kuyulardır. Ve halkı gemicilerdir. Ve reng-i rûyları sarışınlardır. Ammâ kal‘aları gâyet şîrîn binâ-yı İslâmdır. Bundan refîkler alup şark tarafına rub‘ sâ‘at,

Der-beyân-ı tılsım-ı Karagöl nâm mahaldir kim bir küçük göldür. Ve bir yerden su gelecek yerleri yokdur. Ve yaz u kış eyle durur kapkara bir halîcdir. Ahâlî-i vilâyet bu göl içün mutalsamdır, **[Y 64a]** derler, garîb ü acîb hikâyetler nakl etdiler. Kenârında niçe yüz Mağribî ve Hindî ve gayri defîne-küşâ âdemler feth edemeyüp helâk olup sâhil-i halîcde zîr [ü] zeber olup yatırlar. Hâlâ bir âdem bu göle gireyim dese tarfetü'l-ayn içre kendüyi kenârda bulur.

Ve yakın zamânda bir dervîş-i dahme-küşâ bu göl kenârına gelüp kırk gün kâmil erba‘în çıkarup ilim kuvveti ile gölde bir katre âb kalmayup çâh-ı gayyâdan nişân verir bir ka‘r-ı zemîn zâhir olup bu ka‘rın ortasında bir demir kapulu gâr nümâyân olup kapu önünde bî-hisâb altun ve gümüş evânî eşyâlar ile mâl-â-mâl durur. Dervîş bu mâl-ı firâvândan nasîbi kadar alup avdet edüp gider.

Ba‘dehu kurâ halkı haber alup hâkime haber edüp cümle ahâlî-i vilâyet bu halîcin dibindeki dahme kapusuna enüp kurbânlar kesüp kapu önündeki dervîşin aldığı mâldan mâl-ı hazâyin alup mağâra kapusunun miftâhı deliğinden içeri nazar ederler. Mâl-ı hazâyin ve cevâhir ve la‘l yâkût ile mâl-â-mâl bir kenz-i azîm görürler. Hemân küskülerle kapuyu kal‘ etmeğe başlarlar. El-azametü lillâh ol gâr-ı azîmin içinden gıjgırup bir su çıkar kim kenz-küşâ halkın kimi gark-ı âb kimi halâs olup mezkûr dervîşi defîne buldu deyü mâl-ı firâvâniyle Sultân Ahmed'e götürürler.

Dervîş huzûr-ı şehriyârîde bu mâcerâyı nakl edüp yine dervîş ile bir kapucubaşı bu Karagöle gelüp sâhilinde meks edüp yine dervîş ke'l-evvel erba‘în çıkarup yine gölün suyu gâyib olup gârın kapusu beyân olup dervîş baba vaz‘-ı yed edince yine kapudan bir su tulû‘ edüp dervîşi ve gayri dilrîşi rîşe rîşe edüp vücûdların kenâra atar. Kapucıbaşı gücile halâs olup kaçar. Böyle bir karaca gölceğizdir. Ammâ ka‘rında olan mâhîler dahi cümle kara kara bir turfe eşkâl balıklardır.

Bu gölü temâşâ edüp bir sâ‘at bağlar içre ubûr etdik. Ammâ bu diyârın bâğları dıraht-ı müntehâ karaağaçlar üzre mâr-ı ecel gibi sarılmış üzüm asmalarıdır. Tilki ve çakal havfinden bâğları zemînde olmayup cümle ağaçlardadır. Ammâ gûnâ-gûn lezîz ve âbdâr şıralı engûrü olur. Bu bâğları ubûr edüp,

Sığla sancağında yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Şehri Vâlide Sultân hâssıdır, voyvadası hâkimdir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yânı vardır. Sivrihisâr derler, ammâ hisârdan **[Y 64b]** bir alâmet yokdur. Ammâ bu şehrin garbında gördüğümüz mezkûr bâğlar içre kal‘a-misâl kudretden kayalar vardır, gûyâ kal‘alardır. Ol ecilden buna Sivrihisâr derler.

Ve bu şehrin poyraz tarafında dörd sâ‘at ba‘îd merkûm Urla şehridir kim deryâya karîb boğaz yerdir. Urla'nın orta mahallesidir. Beri tarafda dahi bu Sivrihisâr dahi Sığla boğazına bir sâ‘at yerdir. Bu zikr olunan Urla boğazıyla Sığla boğazı mâbeyninde tâ Çeşme kal‘asına varınca on sekiz sâ‘at Çeşme burnu olmuş olur.

Eşkâl-i zemîn tasvîr olundukda bu gûne yazıla. Ve yüz mîl burun olduğu dahi pergâr hesâbiyle yazıla.

Ammâ bu Sivrihisâr dörd mahalle ve dörd kiremitli ve minâresi tulalı müfîd ü muhtasar câmi‘lerdir. Mahkeme kurbunda Müftî Efendi câmi‘i ve Depecik câmi‘i ve Ulu câmi‘ ve Topraklık câmi‘i. Bunlardan mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve üç hammâmı var. Biri Kadı hammâmı ve Mahkeme hammâmı.

Ve âb [u] hevâsı latîfdir. Ve yedi çeşmesârları mu‘attaldır. Cümle suları kuyulardır. Ammâ Hudâ hakkıyçün âb-ı hayâtdan nişân verir çâh-ı mâlardır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası havâleli bayırlardır. Şehri bir vasî çukur yerde vâki‘ olup ortasında nehr-i (---) cereyân eder. Avlişe dağlarından cem‘ olup Sığla kal‘ası kurbunda Bahr-i Rûm'a munsabb olur bî-nef‘ nehirdir.

Ve şehir cümle bin iki yüz kiremitli bâğsız ve bâğçeli kasaba-i ma‘mûrdur. Bâğsız olmasının aslı cümle bakçeleri içinde olan dıraht-ı müntehâlara sarılmış engûr ağaçlarıdır kim bâğdan ziyâde mahsûl verir. Zîrâ renc [ü] anâ çeküp her sene bâğları tathîr edüp çapalama kaydından berîlerdir.

Ve bu şehir hıyâbân murgzâr çınâr ve kavak ve karaağaç **[Q 33b] [P 33b]** ve sakız ve mîşe ve ceviz ağaçları ile tezyîn olmuş şehirdir kim cümle üzüm ağaçları bu ağaçlar üzre sarılmış bir gûne bâğdır. Her bir dırahtdan kırkar ellişer yük âbdâr şıralı engûr hâsıl olur. Her salkımı dörder ve beşer vukıyye gelür lezîz üzümü olur. Sığla sancağı hâkinin serâpâ bâğları böyledir. Ve bâğları dölüm hakkı vermeden emînlerdir. Ammâ mahsûlleri ziyâdedir.

Ve re‘âyâsının bir mahsûlleri dahi cemî‘i dağlarında olan çamlarda balısıra derler bir balı hâsıl olur. Cemî‘i çam dallarında beyâz beyâz ve diş diş olup biter ve bu balı bu çamlarda bir gûne kurdcuğaz hâsıl olup çamların **[Y 65a]** dalların delik delik delüp tenâvül eder. Ba‘dehu mezkûr kurdlar çam kabukları ve nihâlleri üzre sıçup beyâz beyâz ballar dallar üzre bitişüp kalır.

Ba‘dehu re‘âyâ mevsiminde bu çamlara çıkup bu balları kutulara cem‘ edüp bâkî kalan ballar ki ağaçlarda kalup bu vilâyetin arıları ol çamistân dağlara düşüp balları taşıyup kabranlarda yuvalarına götürüp külçe petek bal ederler kim rub‘-ı meskûnda "Sığla ve Sivrihisâr balı" deyü meşhûr-ı âfâkdır kim râyiha-i tayyibesi müşk [ü] anber-i hâm gibidir.

Ve bu dağlarda arılar perr ü bâli gürüldüsünden dağlar ve bâğlar sadâ verir. Ve hâzır helvâ gibi kurd balların arılar cem‘ edüp kovanlar içre yigirmişer ve otuzar vukıyye gömeç balı olur ve gâyet beyâz dülbend gibi asel-i musaffâ olup a‘yân [u] eşrâfa hedâyâ götürürler.

Ammâ ağaçlarda kurdların yapdığı ballar gömeç değildir. Hemân diş diş olmuş kurd balıdır kim gûyâ ma‘cûndur. Bi-emrillâhi ta‘âlâ rub‘-ı meskûnda bu kurd balı bu Sivrihisâr dağlarına mahsûsdur kim bu dağlara Karadağlar derler serâpâ çamlı dağlardır. Tâ kıble tarafına sekiz sâ‘at Cum‘a kazâsı şehrine varınca o dağların çamlarından bi-emrillâh kurddan bal hâsıl olur çamlardır.

Ve bu Sivrihisâr'ın âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve halkı dahi garîb-dostdur. Ve bu şehrin cümle

evleri birbirinden seyrek bâğçeli hânelerdir. Ammâ çârsû-yı bâzârı azdır. Ancak yigirmi dükkândır. Ammâ haftada bir kerre etrâf nevâhî kurâlarından niçe bin âdem cem‘ olup azîm bâzâr durur.

Ve halkı gâyet ankâlardır, zîrâ çok mahsûlâtları vardır. Cümle ünâs-ı ricâl [ü] nisvânları çuka ferrâce geyerler. Tâze cüvân yiğitleri Cezâyir esbâbı geyerler.

Ve bu şehirde Halîl Ağa ve serdâr Muslu Beşe ve yeni serdâr Velî Beşe ile vedâlaşup ve refîkler alup şark cânibine dörd sâ‘at ballı çamları ve zenbûrları seyr [ü] temâşâ ederek,

Karye-i (---) : Yüz evli ve bir câmi‘li ma‘mûr kurâdır. Anda tahte'l-kahve sun‘-ı Hudâ gûnâ-gûn mümessek ballar yeyüp yine ballı çamlar içre 4 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Cum‘a-âbâd

Sığla sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi yetmiş kurâdır. Ve İzmir mollâsına ber-vech-i arpalık sadaka olunmuşdur. Hükûmeti maktû‘u'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem Tire şehrinde Selîm Hân-ı Sânî'nin dârü'l-kurrâsı evkâfıdır kim yüz atlı ile mütevellîsi hükûmât eder hâkimlikdir. Kethudâyeri yokdur, ammâ yeniçeri serdârı vardır. Ve şehri Cum‘a sahrâsının tâ vasatında kıbleden şimâle tûlânîce vâki‘ olmuş bir şîrîn kasaba-i ra‘nâdır. Ammâ hâlâ harâbe yüz tutmuşdur. **[Y 65b]** Cümle sekiz mahalle ve dörd yüz kiremit ile mestûr evlerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır ve beş aded câmi‘leri kârgîr kubbe-i âlîleri serâpâ kurşum örtülü câmi‘lerdir. Ve Serdâr Hasan Ağa'nın hânesi civârındaki kurşum örtülü mescidin kapusu üzre târîhi bu gûne kitâbet olmuşdur:

"Sâhibü'l-hayrât Hamza Beğ bin merhûm Kâsım Paşa binâ eyledi bu mescid-i şerîfi. Sene 950"

Ve Orta câmi‘in kapusu üzre mektûb olunan târîhdir:

Kılup bu mevzi‘-i zîbâyı ihyâ
Bilüp ukbâ bakâdır ilme'l-yakîn

Acem der remz ile târîhini
Hüve ni‘me'l-mescidi li'l-müttakîn

Sene 969.

Bu dahi kârgîr kubbe ve kurşumludur.

Ve şehrin kıblesi tarafı ucunda Hacı Velî câmi‘i dahi kârgîr kubbe ve kurşumlu kârgîr minâreli câmi‘dir. Kapusu üzre târîhi:

"Benâ hâze'l-mescide'ş-şerîf sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-Hacı Velî gaferallâhu leh ve livâlideyh ve li-cemî‘i'l-müslimîn. Sene 973"

Ve bu şehrin yıldız tarafı ucunda Hacı Kâsım Paşa câmi‘i dahi kârgîr kubbe ve kurşumludur. Ve kıble kapusu üzre târîhi budur:

Hem dedim târîhini Firdevs-i âlâ cennete
Sene 911.

Bu câmi‘lerin haremleri içre yeşil zümürrüd-misâl serâmed servler ile müzeyyendir. Gâyet latîf mevzûn servlerdir kim misilleri meğer İslâmbol'da ola.

Bir hammâmı ve yedi aded dükkânı ve bir hânı ve iki mekteb-i sıbyânı var. Gayri âsâr-ı binâ yokdur. Anda Yûsuf Ağa ve Serdâr Hasan Beşe ile vedâlaşup ve refîkleri alup şark tarafına çamlı

yollar ile ma‘mûr kurâlar güzer edüp sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Kızılhisâr

Sığla sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi kırk pâre âbâdân kurâdır. Kedhudâyeri yokdur, lâkin serdârı vardır. Ve Sığla paşasının voyvadalığıdır.

Ve kal‘ası **[Q 34a] [P 34a]** bir sivri kızıl kaya üzre bir vîrânca küçük kal‘acıkdır. Ammâ gâyet sarp yerde vâki‘ olmuşdur. Hattâ sene (---) târîhinde Celâlî Cennetoğlu tahassun etmesin içün bu kal‘ayı câ-be-câ münhedim etmişler. Ammâ mülûk himmetiyle cüz’î şey ile ta‘mîri mümkindir.

Dizdârı ve neferâtı ve içinde âdemî zâdı yokdur. Ancak bir kazâ kurâ kurâ ma‘mûr u âbâdân yerlerdir. Kadısının müte‘ayyin merkezi yokdur. Ve ba‘zı kurâlarında hafta bâzârı durup kadı ve subaşı bâzâr bâzâr gezüp hükm [ü] hükûmât ederler. Yohsa hân ve câmi‘ ve imâret ve esvâklı kasabası yokdur. Ammâ cümle kurâlarında hân u hammâm ve câmi‘ ve mesâcid mukarrerdir. Bunun dahi serdârından yigirmi yeniçeri refîk alup sarp topraklı ve çamlı dağlar ve beller ve mahûf yollar içre giderken sekizinci sâ‘at musîbet-i kübrâdır kim beyân olunur.

Sergüzeşt-i hakîr der menzil-i Alman Boğazı [Y 66a]

Bism-i ilâh ile Alman-ı bî-amân boğazından içeri cümle pür-silâh refîklerimiz ile girüp nîm sâ‘at gitdikde anı gördük: Bize karşu yigirmi atlı üzerimize at bırağıyup gelirler. Biz dahi âmâde olduk. Ammâ bunların üzerleri kızıl kan u revân, kiminin eli kolu yaralı, atları durmuş kaçarak yanımıza gelüp,

"Bire ümmet-i Muhammed kande gidersiz? İlerü uğurunuzda kırk elli harâmîler bizi kırup bu kadar mâl-ı ganâyimizi alup ardımız sıra kovup gelirler" deyü feryâd edüp kızıl kana müstağrak olup firâr etdiler.

Biz dahi bir yere cem‘ olup yeniçeri refîklerimiz atlarından nüzül edüp piyâdece tüfengleri ile reftâr ederek bî-bâk [ü] bî-pervâ yola revâne olup giderken hemân Alman Boğazı'ndan içeri kırk aded küheylân atlı kimi tüfengli ve kimi tîrkeş ve mızraklı kollar kızıl kan, ellerinde tîgleri uryân âdemler nümâyân olunca biz dahi anlara kurşum havâle edince alarka atbaşı berâber durup içlerinden bir âdem gelüp,

"Bire gâzîler şimdi bu ân ileri kaçar yigirmi otuz atlı gördünüz mü?" deyü su‘âl etdi. Biz dahi, "gördük" deyü cevâb etdik.

"Bire meded, anlar harâmîlerdir. Bizi basup kırdılar. Hamd-i Hudâ biz gâlib gelüp atlarımızda dermân kalmadı. Meded sizin atlarınız dinçdir. Harâmîlerin dahi atları kalmışdır. Bire meded şunlara yetişin" deyü feryâd edüp bî-mecâl kalmışlar, ammâ gel imdi ne çâre edersin? İleri kaçanlar bunlar içün harâmî deyüp kaçdılar. Bunlar mı harâmî, anlar mı celâlî? Şek [ü] şübhede kaldık.

Hele cür’et edüp bunlar ile mahlût olup bildik kim bunlar cümle tüccârlardır. Hemân bunların dinç atları olanları ile bir yere gelüp yigirmi atlı tüfeng-endâz yeniçeri refîklerimiz ile gerüden at boynuna düşüp hamd-i Hudâ dinç atlarımız ile seğirdüp Alman Boğazı'ndan taşra bir seyrek armudlu sahrâda bunlara çatdık. Meğer atları bî-mecâl kalmış. Hemân bizi görünce atlarından enüp cenge âheng edüp bunlara bir uğurdan göz açdırmayup at koyup anı anda anı bunda diyerek bir hayli ceng edüp ardların ve önlerin çevirüp bunlara kurşum urup hırhırî ceng ederken bir gulâmım mecrûh olup ve bir atım şehîd olup anlardan dördün katl edüp ve altısın diri kayd [u] bend edüp at ve yarakların cümle hakîr alup huddâmlarıma verdim. Mâ‘adâsı "Çamlı dağlar budur" deyü cân atdılar.

Anı gördük gerüden kırk atlı bâzergânların dinç atlıları gelüp bize imdâda yetişdiler. Hemân

tüccârın biri dalkılıç olup kayd [u] bend etdiğimiz harâmînin birine bir şemşîr-i âteş-tâb nice urduysa herîfin kellesi galtân olup, **[Y 66b]** bâzergân,

"Benim karındaşım bu kâfir öldürdü. Hamd-i Hudâ ben dahi bu kâfiri kesüp intikâm aldım" dedi. Ve tüccârın dahi gerüde olanları gelüp bize,

"Hamd-i Hudâ şu mel'ûnları ele getirmişsiz" deyü hakîrin ve refîklerimizin ellerin bûs ederlerdi.

"Ya bu harâmîlerin mâ-bâkîsi nice oldu" dediler. Biz dahi,

"İşte dağlara firâr ediyorlar" dedik.

Derhâl cümlemiz piyâde ve atlı dağlara girüp elimizden firâr eden cümle harâmîleri ele getirüp ceng ederken hikmet-i Hudâ yine ol bâzergânlardan üç yiğit şehîd olup bizden iki yiğit sehel mecrûh olup benim gulâmımın biri kendüyi atıyla bir ağaca urup sehel zahmdâr olup şehîdleri atları üzre bağlayup ve on iki harâmîyi bağlayup atların ve silâhların alup cümle tüccârlar ile ba'de'l-feth karındaş olup yine Alman Boğazı'na revâne olup anlar bize, "Siz Hızır'sız", biz anlara "Siz Hızır İlyâs'sız" deyü sürûr [u] şâdumânlar ederek Alman boğazı içre bizim ve anların ağırlıkları yanına geldik.

Meğer bu mahalde kâmil üç sâ'at ceng edüp yedi harâmî kesmişler ve kendülerden tokuz âdem dahi şehîd olmuşlar ve yedi atları düşmüş. Bu dere içre leş ve kelle-paça ve âlât-ı silâh hûnâb ile lâlezâr bir meydân-ı ma'reke olmuş. On seyishâneleri var imiş. Cümle garârları târumâr ve pâymâl-i rimâl olup yatır.

"Bire filân oğlan kandedir?"

"O şehîd oldu, işte derede kan içre yatır" dediler.

"Ya bire fülân fülân nice oldu?"

Anlar "Firâr eden harâmîlerin ardları **[P 34b]** sıra kovagitdiler" **[Q 34b]** deyü cevâb etdiler.

Meğer bunlar Kuşadası'na gider elli aded anka tüccârlar imiş. Kırk aded harâmîler bunları gözedüp bu Alman boğazında basmışlar. Hudâ bunlara firsat verüp biz dahi imdâd yetişüp hamd-i Hudâ hayli yüz aklığı oldu.

Anı gördük: Dağlara giden hidmetkâr yararları dağdan yedisin dahi atıyla donuyla giriftâr-ı bend-i hicrân edüp üç kelle ve bir şehîd olmuş yiğitleri ile geldiler. Bunların kimi şâd [u] hândan ve kimi zâr u giryân oldular kim kimi vây bürâderim der kimi vây efendim der. Zîrâ bu arsagâhda hîn-i ma'rekede on bir aded âdemleri şehd-i şehâdet şerbetiyle mest-i uhrevî olmağın bu tüccârların ba'zıları müte'ellimü'l-hâl ve müşevveşü'l-ahvâl olmuşlardı. Hele bunlara niçe yüzden tesellî-i hâtır vererek,

"Buna çâre, hemân bu Alman-ı bî-amândan hareket edelim" deyüp cümle şühedâların ve bizim ile ceng ederken tüccârdan şehîd olan dörd aded âdemler ile cümle on altı şühedâların ale't-tertîb bir çemenzâr püşte üzre cümlesin defn eyleyüp rûhlariyçün birer Fâtiha tilâvet etdik. El-hâsıl azîm ceng etmişler. Hakkâ ki **[Y 67a]** bahâdır ve şecî' âdemler imiş.

Ba'dehu cümle giriftâr eylediğimiz yigirmi sekiz aded harâmîleri meydân-ı mahabbete getirüp bunlardan su'âl etdiğimizde,

"Vallâhi Vallâhi zulümden kurâlarımızda oturmağa iktidârlarımız kalmayup dâğ-ı derûnumuzdan varalım kırmân-ı(?) Alman'da doyum olalım, deyü gelüp ceng edüp işte kendimiz bu gûne doyum olduk. Emir Hudâ'nındır, koç yiğit kurbân içün doğar. Sere yazılan bozulmaz, elbetde olacak olsa gerekdir" deyü cevâb etdiklerinde cümlemiz bir yere gelüp meşveret etdik. Her biri birer gûne pâ der-hevâ tama'-ı hâm kelimâtlar etdiler. Hakîr eytdim:

"Eğer bu harâmîleri kayd [u] bend ile hâkime götürürsek her biri 'Kemerimde bu kadar cevâhirim

ve bu kadar âlet-i silâhım ve küheylân atlarım var idi' derler ve 'Bize işkence edüp dağlarda medfûn mâllarımız söyledüp çıkardup aldı' derler. Hemân haccü'l-ekber savâbı ister misiz? Hemân âye[t]: [25] nass-ı kâtı'ı üzre gazâ-yı ekber edüp bu şühedâlarınızın yanında cümlesin katl edüp mâl-ı ganâimlerin cümlemiz yüz âdemiz(?) pay-ı berâber edelim, cân u dil çıkmasın. Yohsa bunların her biri hâkim destinden birer takrîb ile halâs olup yine kuttâ'-ı tarîk olup rûz-ı mahşerde siz mes'ûl olursuz" deyü bu pend [ü] nasîhati gûşlarına menkûş edüp cümlemiz Kelâm-ı İzzete yemîn etdik kim,

"Bu esrâr bu dere içinde kala" deyü ahd [ü] emân ve yemîn-i dîn [ü] îmân edüp her biri birer harâmî alup ve şühedâların akrabâları dahi birerin alup ve bizim refîklerimiz sekizin alup tüccârların şühedâları kanları üzre cümlesin çökerüp ân-ı vâhidede kellelerin tenlerinden cüdâ ve baş-ı nâ-tırâşları çevgân top misâl galtân edüp vücûd-ı şûmların sahîfe-i rûzgârdan seyf-i müczem ile hak edüp Alman Boğazı emn ü emân olup cümle âlet-i silâhların bahş-ı kalenderî edüp tüccârlar ancak dörd aded at alup gayri şeylerine vaz'-ı yed etmeyüp cümle bizim refîklerimiz ile gulâmlarımız ve tüccâr huddâmları ale's-seviyye hissedâr oldular.

Andan cümle seyishâneleri tahmîl edüp meydân-ı ma'rekeden yine cânib-i cenûba ol sengistân-ı bî-amân Alman boğazı içre yola revâne olduk. Ammâ Hudâ âlimdir bu boğazda cânımız boğazımızdan çıkayazdı.

Bu Alman boğazı değildir, Alaman-ı bî-amân boğazıdır ve eyle taşlıkdır kim at ve katır ve piyâde âdem adım basacak yer bulamaz. Yetmiş seksen yerde dar dereler ve mukassî sengistân boğazlar vardır kim bir âdem taş ile bin âdemi geçirtmemeğe kâdirdir.

Hamd-i Hudâ selâmetle bu boğazı sekiz sâ'atde **[Y 67b]** çıkup Dalyan ovası nâm mahalde cümle seyishânelerimizden yüklerimiz yıkup ve atlarımız otarup ve me'kûlât [u] meşrûbâtdan mâ-hazar ne bulunduysa tenâvül edüp andan yine Alman Boğazı'nın Ayasuluk yolu üzre olan gölün ayağı deryâya mahlût olduğu mahalde mîrî balık dalyanların ubûr edüp Ayasuluk sahrâsı içre şark tarafına nehr-i Menderes kenârında üç sâ'at giderken nehr-i Menderes'i yedi göz taş cisirden ubûr edüp kıble cânibine bir sâ'at dahi mezra'aları hûb ve buk'aları merğûb zemîn üzre gidüp,

Evsâf-ı taht-ı Cemşîd kal'a-i kadîm Ayasuluk

Cemşîd cihân-ârâ bir pâdişâh iken anın zamânında binâ olunup bunda cây-i karâr edinmiş idi. Ba'dehu Cemşîd'in neslinden Aya Sulya nâmında bir Urum kralı elinden sene (---) târîhinde Aydın Bay oğlu Sultân Îsâ feth edüp ba'dehu Âl-i Osmân'dan Yıldırım Hân destine girmişdir. Be-dest-i Timurtaş Paşa.

Sığla sancağı hâkinde (---) hükûmetidir. Yüz elli akçe şerîf kazâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı ve kırk aded kal'a neferâtları vardır. Ve a'yânı yokdur ve fukarâsı gâyet çokdur.

Ve kal'ası bir sahrâ-yı azîmde bir sivri mâvî kaya üzre şekl-i müdevverden bâdemî havâlesiz Şeddâdî sengîn binâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn bir kal'a-i üstüvârdır. Ve etrâfı cirmi bin üç yüz adımdır. Ve cânib-i erba'asında aslâ handakı yokdur, zîrâ yalçın kaya üzre mebnîdir ve cümle kırk kulle-i metîndir. Ve cenûba nâzır ancak iki kat demir **[Q 35a] [P 35a]** kapuları vardır, andan yokuşdur. Ve kal'a içinde yigirmi toprak örtülü hâneleri ve mescidi var. Ve cümle sokakları yalçın kaya kaldırımdır.

Ve bu kal'adan taşra kıble tarafına bir kat kal'a dahi var. İçinde imâretden bir şey yokdur. Serâpâ vîrândır ve ibret-nümâ harâb binâlar vardır. Ve kal'a kapusu kıbleye nâzır bir tarz-ı acîb ü garîb musanna' binâ bâb-ı atîkdir kim kemerleri üzre nakş-ı Bihzâd-misâl bir gûne hayâl-pesend tasvîrler var kim çeşm-i ibret hîrelenüp âdem vâlih dem-beste vü hayrân olur. Ve bu temâsîl-i acîbenin misli

meğer Atina kal‘asında ola.

Ve bu kapudan taşra aşağı varoşda olan ibret-nümâ binâlar var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Hemen zamân-ı kadîmde ne mikdâr bender şehir idüği şundan malûm ola kim hâlâ âsâr-ı binâlardan zâhir ve bâhir olan üç yüz hammâm ve yedi bezzâzistân ve yedi yüz kârgîr binâ hân ve yigirmi bin dükkân ve üç bin mesâcid ve sekiz yüz cevâmi‘ ve iki yüz medâris ve yetmiş imâret-i it‘âm ve üç bin çeşme-i âb-ı revân ve bin beş yüz mekteb-i sıbyân ve niçe yüz bin **[Y 68a]** sarây-ı âlî-i a‘yân ve niçe yüz bin büyut-ı bî-pâyân âsârları nümâyândır.

Ve şehrin şarkında evc-i âsumâna ser çekmiş kavs-i kuzahdan nişân verir tâk-ı revâk ser-bülend su kemerleri var kim hâlâ bir pâdişâh bir tâkın binâ etmeğe kâdir değildir. Bu gûne binâ-yı azîmleri var kim görenin aklı perîşân olur. Ve bu binâların cümlesi beyâz mermerler ile mebnîdir. Ve harâbistânı içre niçe bin Ayasofya amûdları gibi mermer sommâkî ve zenbûrî sütûnları var kim zîr ü zeber olup yatır. Ve niçe bin tâk-ı Kisrâ-misâl kemerler ve havz u şâzrevânlar harâb olmadadır. Hattâ İslâmbol'da Süleymâniyye ve Yeni câmi‘ içinde olan ibret-nümâ amûdlar ve zî-kıymet ahcâr-ı garîbeler cümle bu şehirden gitmişdir.

Ve bu şehrin sebeb-i harâbı oldur kim müverrihân-ı âlem tahrîri üzre eyle terkîm olunmuşdur kim sene (---) târîhinde Mısır'da bir azîm kaht [u] galâ olup âdem âdemi tenâvül etmesi mertebesine varırlar.

Âhirü'l-emr bir gemi ile niçe yüz bin âdemleri bu Ayasuluk hâkimine gönderüp mâlları ile gılâl taleb ederler. Bu şehir halkı dahi bir dâne-i hardal vermeyüp gelen âdemleri redd ederler. Ol âdemler dahi,

"Şehriniz harâb olup nân ü nemeke muhtâc olasız" deyü beddu‘â edüp hâ’ib ü hâsir Mısır'a varup kıssa-i ser-encâmı hâkim-i Mısır'a hikâyet eder.

Derhâl iki kerre yüz bin âdem bir yere cem‘ olup baş açup Ayasuluk harâbıyçün ve halkı mu‘ammer olmamasıyçün beddu‘â edüp hâlâ dîvânhâne-i Mısır'da yedi şehrin harâb olmasıyçün her sabâh En‘âm-ı şerîf tilâvet olunur. Biri dahi bu Ayasuluk'dur ki hâlâ sebeb-i inhidâmı böyle bir şehr-i azîmin beddu‘â olmuşdur.

Hakîkatü'l-hâl Ayasuluk kavmi müflis mendebûr ve gılâlleri anbârlarında bûr olur. Ve tuzları sulanup erir ve cî‘ân-ı cuğaymân fakr [u] fâkada insânları vardır. Ammâ yine bu şehir içre âsûde olan kibâr-ı evliyâullâhın rûhâniyyetleri sebebiyle aşağı varoşda yüz mikdârı toprak örtülü evleri ve yigirmi aded dükkânı ve bir mescidi ve bir kesîf küçük hammâmı ve bir hânı var. Ve çârsû meydânı ortasında bir azîm çınâr-ı müntehâ sâyesinde bir âb-ı hayât kuyusu var, Temmûz'da buz pâresidir. Ve câ-be-câ hânelerinde bâğçecikleri vardır. Ammâ çârsûdan alarka kal‘a altına karîb eski şehirde bâkî kalmış.

Evsâf-ı câmi‘-i ibret-nümâ ma‘bedgâh-ı ra‘nâ binâ-yı Hazret-i Sultân Îsâ

Bir câmi‘-i azîm ve ma‘bedgâh-ı kadîm-i vâcibü't-ta‘zîm bir nazargâhdır kim rub‘-ı meskûnda misli meğer Şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye ola. Hemân tarzı hendesesiyledir. Kârgîr kubbe değildir, bu dahi servi levhalar üzre kurşum örtülü harpüşte sütûhdur. Ve cemî‘i **[Y 68b]** kirişleri dahi cümle serâmed servi ağaçlarıdır. Ammâ cirmi Ayasofya kadar büyükdür ve lâkin ensizdir. Ve bu câmi‘in haremi dahi câmi‘dendir. Ol hisâb üzre Ayasofya kadar vardır.

Ve eyle musanna‘ câmi‘dir kim cânib-i erba‘asının der-i dîvârları serâpâ beyâz mermer-i hâm kaplıdır. Ve kıblesi üstünde iki kârgîr binâ kubbe-i âlîsi hemân câmi‘-i Ümeyye mihrâbının kubbesi gibi bu kubbe dahi evc-i âsumâna ser çekmişdir. Ve bu kubbelerin içi sâfî altun lûceli

lâcüverd ile münakkaş kâşî-i çînîdir. Ve bu kârgîr kubbelerin iki cânibleri harpüşte tavandır.

Ve câmi‘in tûlu kâmil iki yüz elli ayakdır. Ve arzı kıble kapusundan mihrâba varınca yüz seksen ayakdır ve taşra haremi dahi bu cirmdedir.

Ve câmi‘ içinde dörd aded nîlgûn mâvî sütûnları var kim edîm-i arzda misilleri yokdur, zîrâ beyâz mermer ve kırmızı sommâkî ve zenbûrî sütûnlar görülmüşdür ammâ mâvî amûd görülmemişdir. Ve bu sütûnların kadd [ü] kâmeti kırkar mi‘mâr arşını âlîdir ve üçer âdem ancak dirâgûş eder cüssedâr sütûnlardır.

Ve bu câmi‘in cümle yedi bâb-ı kebîri var, bu bâblar dahi câmi‘-i Ümeyye gibidir. Ve Hudâ hakkıyçün mihrâb-ı musanna‘ının evsâfi beyânında lisânlar lâldir. Zîrâ üstâd-ı mermer-bür eyle Ferhâdî tîşeler urmuş kim zer ü zîver ile nakş-ı bûkalemûn Hind sadefkârîsi gibi ibret-nümûn mihrâbdır.

Ve minberi gerçi ceviz haşebe levhasındandır ammâ Fahrî oyması gibi hurde sihr-i i‘câz rûmî ve islimî ve gûnâ-gûn nakş-ı Çîn ile nakş olmuş bir minberdir. **[P 35b]** Misli meğer Karadeniz sâhilinde Sinab câmi‘inin minberi ola.

Ve mihrâbın iki tarafından câmi‘in der-i dîvârının üç tarafında üç âdem kaddi bâlâda celî hat ile altun ve lâcüverd silu ile ve gayri gûnâ-gûn boyalar ile esmâ’ü'l-hüsnâ tahrîr olunmuşdur. Ve dâ’ire-mâdâr Feth-i şerîf tahrîr olunmuşdur. Ve gûnâ-gûn hatt-ı kûfîler kitâbet olunmuşdur, ammâ kırâ’at olunması müşkil hatlardır. Ve mihrâb-ı münevver üzre: [26] âyeti terkîm olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ içre iki mü’ezzin soffaları üzre olan mü’ezzinân mahâfilleri gerçi haşebdir ammâ her birin birer üstâd-ı kâmil arz-ı ma‘rifet edüp var kuvvetin bâzûya getirüp yed-i tûlâların ayân ü beyân etmişler. İki aded mahfileyndir ve birer tarz-ı acîb ü garîb musanna‘ âsârlardır.

Ve bu câmi‘in yemîn ü yesârında iki tahtânî soffaların sol tarafındaki soffa pâdişâhlara mahsûsdur. Sağ cânibindeki Hazret-i Risâlet-penâh'ın hırka-i şerîfi soffasıdır. Bu iki soffaların dahi şebeke kafesleri birer gûne Fahrî oyması gibi oyulmuşdur kim cihân ressâmları tarhında **[Y 69a]** âcizlerdir.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘asında revzenleri yokdur. Ancak câmi‘ içre ziyâ bahşi cânib-i erba‘asındaki billûr ve necef ve moran câmlardan ve yedi aded kapular üzre şebeke kafeslerden câmi‘in derûnu münevver olur. Ve bir kaç câmlar hırka-i şerîf soffası üzredir. Ammâ hırka-i şerîf Âsitâne-i sa‘âdet'de Hazîne'dedir. Bunda sandûkası vardır. Teberrüken ziyâret olunur. Ancak bu câmi‘de bir kûfî Kelâm-ı kadîm vardır, Hazret-i Osmân hattıdır deyü hâs [u] âm ziyâret ederler.

Ve bu câmi‘in hareminde olan ruhâm döşeme bir diyârda yokdur. Meğer Mısır'da Barkûkıyye câmi‘inde ola. Eyle musaykal ve mücellâ haremdir kim âdemin reng-i rûyi nümâyândır. Ammâ pâbûç ile gezilmez zîrâ câmi‘dendir. Ve şa‘şa‘a-i haremden benî âdemin gözü hîrelenir gûyâ âyîne-i İskender'dir. **[Q 35b]**

Ve bu haremin cânib-i erba‘asındaki soffalar üzre gûnâ-gûn amûd-ı ra‘nâlar var. Bir kaçı zelzeleden münhedim olmuş.

Ve bu harem-i mücellânın tâ ortasında bir âbdest havz-ı azîmi vardır. Bu dahi sihr-i i‘câz bir musanna‘ havz-ı Hanefîdir.

Ve bu haremin üç kapusu var. Sol tarafdaki kapudan hareme on beş kademe taş nerdübân-ı âlî ile urûc olunur. Ve bu bâb-ı sa‘âdetin atebe-i ulyâsı üzre beyâz mermer kitâbeler içre celî hat ile bu âyet-i şerîf yazılmışdır: Âye[t]: [27] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve bu âyetin altında: [28] merkûmdur.

Ve haremin sağ kapusundan aşağı şehre on ayak yine mermer-i hâm nerdübân ile enilir. Bu kapunun kemeri üzre bu câmi‘in târîhi tahrîr olunmuşdur kim târîhi budur:

"Bismillâhirahmânirrahîm, Bi-inşâi hâze'l-câmi‘, es-sultânu'l-a‘zam, mâlikü rikâbi'l-ümem, es-

sultânu'l-islâmı ve'l-müslimîn, fahrü'd-devleti ve'd-dîn, Îsâ bin Mehemmed bin Aydın, halledallâhu mülkehu. Fî sene seb'a ve seb'în ve seb'i mie. Amelü Alî bin Musta'sımî" [777] deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve haremin kıble kapusu mesdûddur, zîrâ ol tarafda cemâ'at yokdur, harâbdır. Ve bu câmi'[in] bir tabaka bir minâre-i mevzûnu var kim Hüseynî makâmı kadar bâlâdır ve bir makâm-ı Habeşî binâ-yı ra'nâdır. Ve serâpâ bu imâret rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi'i nûrun alâ-nûrdur kim ürd-i behiştden nişân verir bir câmi'dir. Beyt:

Ra'eynâ câmi'e'd-dünyâ cemî'an,
Ve lâkin mâ ra'eynâ misle hâza. [29]

ebyâtı bu câmi' hakkında denmiş ola.

Ve'l-hâsıl bu câmi'in hüsn cihetinde ve letâfet [ü] zerâfeti yüzünde vech-i arzda eyle bir kâr-ı benî âdemiyân binâ olunmamışdır kim âdem oğlanı anın vaz'-ı beyânında âciz ve kâsırdır. Eğer mâ-vaz'ı üzre evsâfın tahrîr eylesek **[Y 69b]** evkâf-nâmesi gibi bir mücelled seyâhatnâme olur. Ammâ böyle menhûs vîrân şehir içinde cemâ'atsiz kalmış bir câmi'-i garîbdir. Ancak sağ tarafında imâm ve hatîb ve kayyım ve sâ'ir huddâmân mürtezikîn hâneleri vardır. Ve her cum'a ve bâzâr günleri ve şeb [u] rûz evkât-ı hamsede cemâ'at ve züvvârînden hâlî değildir. Ammâ izdihâm cemâ'ati yokdur. V*e's-selâm, ammerallâhu ile'l-kıyâm.*

Ziyâretgâh-ı Ayasuluk: Evvelâ sûk-ı sultânîye karîb bir kubbe-i âlî içinde sultân-ı şer'-i mübîn ve müfessir ü musannifîn eş-Şeyh Hazret-i Şehâbeddîn, ulemâ-yı (---) dendir. Sivas'da ümerâ-yı Dânişmend'den Melik Beğzâde Cenânî Beğ'in abd-i müşterâsıdır kim Gürcistân'da yine begzâdelerden Dâdyânü'l-asl bir kimesne imiş. Âlem-i sabâvetinde sâ'ir sıbyânlar ile lû'b [u] lehve meşgûl olmayup şehr-i Sivas'da Şa'îrîzâde Balaban Efendi'den kırk sene tahsîl-i ulûm edüp fünûn-ı şettâya mâlik olup Şehâbeddîn-i Sivasî nâmıyla şöhre-i şehir oldu. Ba'dehu Bursa'ya hicret edüp Zeyneddîn-i Hâfî hazretlerinin şeref-i sohbetleri ile müşerref olup anlardan dahi ulûm-ı bâtın-ı ilm-i ledünnü tekmîl edüp anların izn-i şerîfleri ile bir tefsîr-i şerîf te'lîf etmişdir kim beyne'l-ulemâ ve müfessirîn ve muhaddisîn içre Tefsîr-i Şeyh deyü nâm verüp gâyet mu'teber tefsîr-i nefîsdir kim nazîri yokdur. Kavl-i Muhyiddînü'l-Arabî üzre bu tefsîrde üç bin aded ulûmdan fünûn göstermiş tefsîr-i bî-bedeldir. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Hamd Îzed'e olsun kim böyle sultânı ziyâret edüp rûh-ı şerîfinden istimdâd taleb etdik. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ulu câmi'de olan hırka-i şerîf bu Şehâbeddîn hazretlerinin seyyidi Âl-i Dânişmendî'den kendülere intikâl edüp Ulu câmi'e konup ziyâretgâh idi. Ba'dehu celâlî ve cemâlî tuğyânı mahallinde Ulu câmi'den ref' edüp hâlâ Hâsoda ki Âl-i Osmân'ın sa'âdet hânesidir, anda mahfûzdur.

Ve ziyâret-i eş-Şeyh Toykun Şâh Âl-i Aydın Bay'ıdır ve kabr-i Kurdumân Bay ve merkad-i Gâzî Sığla Bay. **[P 36a]** Sığla diyârı serâpâ bunların fethi olduğuyçün Sığla vilâyeti derler.

Andan kal'anın şarkîsi tarafında kubûr-ı Âlî Aydıniyâ[n] Şâh Îsâ ve Şâh Mehemmed Bay ve Şâhbeği Bay ve Şâh Kerrâr Bay ve niçe bin ziyâret-i selef selâtînleri var, zîrâ şehr-i azîm ve taht-ı kadîm bir şehir idi.

Ve zamân-ı kadîmde bu şehre cereyân eden su kemerleri kal'anın şarkî tarafında nümâyân tâk-ı Kisrâ kantaralarından nişân verir bir âsâr-ı azîmelerdir. Anlara karîb temâşâ-yı meşâd-ı Dahhâk-i Mârî derler bir meşâd-ı tavîldir. Ahâlî-i şehir **[Y 70a]** "Dahhâk bunda yatır" derler. Ammâ ba'zı

tevârîhde Acem'de Kâve-i Âhenger elinde katl olup Acem'de yatır derler. Ammâ Yanvan tevârîhinde "Dahhâk'ın oğlulları babalarının lâşe-i murdârın Ayasuluğ'a getirüp defn edüp meşâdı üzre cesed-i Dahhâk'i timsâl etdi" derler.

Hakîkat bir uzun mezâr üzre bir beyâz mermerden bir mehîb cüssedâr âdem sûreti edüp iki ketiflerinde birer ejderhâ kelleleri edüp Dahhâk'ın nâ-mübârek başını ısırır şekilli tasvîr olunmuşdur. Ve "Dahhâk-i Mârî'nin omuzlarında bu ejderhâların hâsıl olmasına sebeb şeytândır" deyü anın dahi eşkâlin bir siyâh kara yüzlü ve kör gözlü kanatlı melek sûretinde kara kayadan bir İblîs-i pür-telbîs sûreti etmişler kim görenin gülmeden aklı gider, bir mudhik eşkâldir. Ammâ bu İblîs'in temâşâsına gelenler seng-sâr edüp bu kadar bin yıldan berü taş yiye yiye bir gözün dahi çıkarmışlar. Allâhu a‘lem, ol gözin dahi çıkaran İsmâ‘îl nâm ola. Bu kadar zamândan berü hacerâta siper-i lâ‘net olmağile perr ü bâlinden ve pâyleri ve kolundan bir vücûdu kalmamış. Allâhu a‘lem Mekke'de Mîne bâzârında yetmiş bin huccâcın recemât hacerlerinin darbı bu İblîs tasvîrine dahi isâbet etmiş gibi. Ve bu eşkâl-i İblîs Ayasuluk'da Dahhâk mezârı önünde pâymâl-i rimâl olup yatır.

Ve yine bu mahallere karîb **[Q 36a]** Dahhâk'ın niçe tevârîhlerde hikâyesi mufassaldır. Ancak bir âdil kimesne idi. İblîs aşçıbaşısı olup Dahhâk'ın iki omuzlarından öpüp ketiflerinden birer yılan zâhir olup nafakaları birer âdem beynisi idi. Bu hâl ile niçe bî-günâh halkı kırup tâziyâne ile döğüp zulme başladı. Âhir Ferîdûn asrında Kâve-i âhenger elinden katl oldu. Be-kavl-i *Tevârîh-i Taberî,* Sâm bin Nûh silsilesi müntehîdir. Âhir putperest olup Nûh Nebî dîne da‘vet edüp kabûl etmeyüp bin yıl mu‘ammer olup pâdişâh olmuşdu.

Meşâd-ı sâhib-i câm-ı Cem Melik Cemşîd-i cem-hışım azîmü'ş-şân bir pâdişâh idi. Bin sene mu‘ammer olup yedi yüz yıl pâdişâh oldu.

Bu dünyâda üç bin aded sanâyi‘ât te'lîf etmişdir. Cümleden biri te'lîf etdüği üç yüz kubbeli ve bin kurnalı hammâmı bu Ayasuluğ'dadır. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhirdir. Ve çadırı ve gözlüğü ve sâbûnu ve bârûd-ı siyâhı ve ta‘lîm-i şeytân ile şarâb-ı bî-hicâbı ve niçe bin sanâyi‘ât makûlesi eşyâları bu Cemşîd peydâ etmişdir.

Ve bahs-ı ilim etmek ve silâh düzmek ve ibrîşim peydâ edüp elvân boya boyamak ve hayvânât derisin dibâğat edüp kürk etmek ve gavvâslık etdirüp deryâdan incü çıkarmak ve şehirden şehire yol açmak ve kireç ve üstübec yakmak ve misk öd gülâb ve reyhân ve kalyemisk ve envâ‘-i ıtrıyâtları ve nefîr ve zurna ve davul ve kiriş yapmak bu Cemşîd peydâ etmişdir.

Ve zamânında cümle halkı dörd fırka eyledi. Birin ulemâ birin sipâhî ve birin ehl-i san‘at ve birin ehl-i zirâ‘at eyledi. Ve şehr-i İstahır'ı vâsi‘ eyleyüp taht edindi. Ve adl [ü] dâd ederken kendüye cünûn ârız olup rübûbiyyet da‘vâsına başladı. Ve rûy-i arzda olan pâdişâhları **[Y 70b]** kendüye tâbi‘ etdi. Lâkin Şeddâd bin Âd mutî‘ olmayup oğluyla Dahhâk'i yer götürmez asker ile Cemşîd üzerine gönderüp Ayasuluğ'da Cemşîd'i kam‘ [u] rem‘ edüp münhezim etdiler. Ve Cemşîd'i erre ile iki bölüp halk-ı cihân şerr [ü] şûrundan emîn oldular.

Ve Cemşîd-i anîdin meşâdı bir tavîl mezârdır. Ehl-i Ayasuluk bunda medfûndur derler. *El-uhdetü ale'r-râvî.*

Hadîs: [30] buyurmuşlardır.

Bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet sakîl olduğundan atları ve hımârları ısıtma dutar. Ammâ zamân-ı kadîmde âb [u] hevâsı gâyet latîf imiş.

Ve bu şehir hîn-i tahrîrde iki nev‘ üzre tahrîr olunmuşdur. Şehri, Aydın sancağıdır. Kal‘ası Sığla sancağı hudûdudur.

Ve mahsûlâtının memdûhu kenevir kettânı ve tohumu vefret üzre hâsıl olur. İçinde develer gezse

kenevirin kadd [ü] kâmeti içre at ve katır dahi görünmez, bu mertebe âlî kendiri olur. Ve câ-be-câ bâğ u bâğçeleri vardır. Hudâ ma‘mûr eyleye.

Ve bunda âşinâlarımız ile vedâlaşup ve refîkleri alup garb tarafına Ayasuluk sahrâsı içre nîm sâ‘at gidüp,

Şehr-i harâb-ı Bodurum

Evâ’il-i a‘sârda şehr-i azîm imiş kim eğer harâbistânını tahrîr eylesek harâb-âbâdın zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur. Ve gayri meşhûrun zikrinde me’âl-i muhassılı olmayan nesnelerin medhi tatvîlinde melâlet vardır. Ve kesret-i kitâbet olmıya deyü bu Bodurine şehrin temâşâ edüp binâ-yı azîmleri sernigûn olup yatır. [31] âyeti mazmûnun fehm edüp engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olduk.

Zamân-ı evvelde Ayasuluk şehrile bu Bodurine şehri birbirlerine muttasıl imiş. Ammâ bu Bodurine şehrinin dağlarında mağâralar var kim içinde deryâ-misâl âdem gezse gâyib olur. Kehfler ve gâr ve sarâylar ve devdehhâneler var kim âdem hayrân olur. Ve hâlâ bu vîrân içre bir havz-ı azîm vardır, cihân halkı lümûm ü hücûm edüp suyunu taşısalar deryâda katre-misâl kadar eksilmeye. Seng-i hârâdan kesme aşren fe-aşr bir havuzdur. Ehl-i beled mutalsamdır, derler. Bu havuza hâ’il kûh-ı balâ üzre,

Kal‘a-i Bodurine: Kahkahâ-vâr bir kal‘a-i üstüvârdır. İçinde Ayasuluk ve Kuşadası şehirlerinin çobanları sâkin olurlar. Abâdân imâret yokdur ammâ cânib-i erba‘asında Ayasuluğ'un nâhiye kurâlarının her biri kasaba-misâl kurâlardır.

Bu şehr-i harâbdan **[Y 71a]** bir sâ‘at garba gidüp bir vâsi‘ öz içre iki sâ‘at kıbleye giderken **[P 36b]** zamân-ı kadîmde Ayasuluğ'a gider su kemerlerin seyr [ü] temâşâ ederek ubûr edüp bu kemerlerin nısfin sâhibü'l-hayrât ta‘mîr ü termîm edüp iki merhale yerden âb-ı nâbın Kuşadası'na getürmüşler.

Bu kemerleri temâşâ ederek Ayasuluk'dan üç sâ‘atde mahsûldâr kurâlar içre güzer ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i dâr-ı murgân ya‘nî Kuşadası şehri

Sene (---) târîhinde **[Q 36b]** fâtih-i Bağdâd-ı behişt-âbâd Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ binâsıdır. Be-dest-i Kapudan Receb Paşa. Sığla sancağında Öküz Mehemmed Paşa'nın mu‘âf [u] müsellem evkâfıdır.

Voyvadası hâkimdir. Ve hâkim-i sanî yüz yük akçeye mültezim gümrük emînidir. Hâkim-i sâlis yüz elli akçe şerîf kazâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ hâkim-i râbi‘ yeniçeri serdârıdır. Ve hâkim-i hâmisi dizdârdır kim yüz on neferâta mâlikdir.

Ve kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir kârgîr seng-âbâd binâ-yı hoş-âbâd kal‘a-i Sultân Murâd'dır. Ve cenûb tarafı yokuş yukarı kayalar üzre vâki‘ olmuşdur. Ve sa‘b [u] metîn yerde olmak ile etrâfında handakı yokdur. Ve leb-i deryâsı alçak vâsi‘ kumsal yerlerdir. Ve dîvârının kaddi on beş arşın bâlâdır.

Ve üç kapusu vardır. Bir cânib-i garba nâzır iskele kapusudur.

Gümrük emîni anda sâkin olur bir hâne-i azîmdir kim seksen ocak kat-ender-kat hücrelerdir. Ve kal‘a-misâl Öküz Mehemmed Paşa hayrâtıdır. Mâ-tekaddem kal‘a olmak içün binâ olunup ba‘dehu hân olmuşdur. Ba‘dehu büyük kal‘a binâ olunup bu hânı dahi büyük kal‘aya muttasıl etmişlerdir. Anıniçün bu hân-ı azîm içre kal‘a gibi burc [u] bârûlu ve mazgallı ve top ve tüfengli ve müzeyyen bedenli ve cedîd ve metîn kapulu hândır. Ortasında bir âbdest havzu ve çeşmeleri ve fevkânî bir küçük mescidi ve bir kapusu garb tarafında deryâya ve bir kapusu büyük aşağı büyük kal‘aya

nâzırdır.

Ve gümrük emîni ve cümle ankâ bâzergânlar ve mâldâr sevdâgerler bu hânda sâkinlerdir.

Ve hânın damları üstü serâpâ kayagan döşelidir. Hîn-i muhâsarada dam [u] bâm üzre olan mazgal deliklerinden ceng olunur bir iç kal'a hânıdır. Ve bu hânın iki kapusunun mâbeyni kâmil kırk adımdır. Ve bir muzlim bucakda bir demirli kal'a kapusu vardır, cenûba nâzırdır.

Ve bir kapu dahi büyük kal'anın kıbleye nâzır büyük kapusudur. Cümle neferât ve nigâhbânlar ve dîdebân [ve] huddâmân-ı gümrük anda oturup âyende vü revendenin gümrük metâ'larına nazar ederler. Eğer esbâb kaçırırlarsa mâlın girift ederler.

Ve bu aşağı kal'a içinde üç mahalle ve yüz seksen kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ma'mûr hâne-i zîbâlardır. Ve cümle tarîk-ı **[Y 71b]** âmları serâpâ kaldırımlı pâk şâhrâhlardır.

Ve iki yüz dükkândır. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve bir hammâmı ve bir hânı ve yedi çeşmesi ve yedi mektebi ve bir medresesi ve bir câmi'i Kapudan Receb Paşa binâsıdır. Cemâ'ati gâyet çokdur. Kârgîr minâreli ve kubbe-i âlîsi kurşum ile mestûr bir câmi'-i ma'mûrdur. Ve hareminin cânib-i erba'ası medresedir.

Ve mahkeme-i şer'-i Resûl-i mübîn dahi bu câmi'e muttasıldır.

Ve bu kal'adan taşra varoş-ı azîm, bu kal'anın kıblesi ve cenûbu ve keşişleme rûzgârları cânibine vâki' olmuş bayırlar üzre bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı kârgîr ve metîn sarây-ı âlîler ile ârâste ve hadîka-i mahsûldâr ile pîrâste bir şehirdir kim cümle tokuz mahalle ve tokuz mihrâbdır.

Cümleden mükellef ve ma'mûr câmi'-i latîf varoş kapusundan taşra ulu yol üzre Hânımiyye câmi'i kapusu üzre târîhi budur:

Hazret-i hâcî Hadîce Hânım-ı âlî nüvâz
Ma'bedü'l-ibâde bünyâd eyleyüp câ-yi me'âz

Hasbeten lillâh yapdı Bâreka'llâh zâdiyâ

Ârifâne oku târîh pâk kılup beş vakt namâz
Sene 1068

Ve Kadı câmi'i kârgîr minâreli bir câmi'-i zîbâdır. Bu dördü câmi'dir, mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve dörd medrese ve bir hammâmı ve câ-be-câ esvâk-ı muhtasarları vardır.

Ve aşağı kal'a önünde bir hânı var. Ve cümle hânları kırmızı kiremitlidir. Ve bir kaç çeşme-sârları vardır kim Cemşîd'in Ayasuluk yolundaki kemerlerin suyudur kim şehre karîb yerde gayri yollar eyleyüp bu şehre getirmişlerdir. Ammâ gâyet lezîz sudur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûbu ve mahbûbesi gâyet çokdur. Ve tâze cüvân yiğitleri cümle Cezâyirli esbâbı geyerler. Tüfeng-endâz bahâdır dırâz yiğitleri meşhûrdur. Ve zenâneleri gûnâ-gûn prankona çuka ferrâce geyüp ehl-i ırzâne hareket ederler. Ve başlarına beyâz car bürünürler.

Ve bâğ u bâğçesinin ve gayri eşyâsının memdûhâtından, balı ve balmûmu ve bekmezi ve üzümü ve incîr kurusu ve köfteri ve susamı ve sanavber fıstıkı ve bâdâmı rub'-ı meskûna müstevlî olur. Memdûh ni'metleri vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr bir şehr-i kal'a-i üstüvârdır.

Ve limanı beş yüz pâre kadırga alır ve gâyet demir dutar limandır. Ammâ batı tarafına

demir bırağup yatmak gerek.

Ve bu liman içinde bir küçük adacık vardır. Bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver metîn bir kal‘acığı vardır. Cirmi yüz adımdır. Başka dizdârı ve kırk aded neferâtları ve on pâre balyemez topları vardır kim limanın cânib-i erba‘asında kuş **[Y 72a]** kondurmaz Kuşadası'nın bir mendirek kal‘asıdır. Ve her gece beri kal‘adan dahi onar nefer tüfeng-endâz şehbâz yiğitler imdâda giderler. Ve Kuşadası denmeğe bâ’is bu adacıkdır kim her sene bu cezîreyi niçe kerre yüz bin tuyûr gelüp ziyâret etmeyince ubûr etmezler, mutalsam bir cezîrecikdir.

Bu temâşâları edüp a‘yân-ı vilâyetden Bostâncızâdeler Mehemmed Çelebi ve Mustafâ Çelebi ve Dizdâr Ağa ve Mütevellî İbrâhîm Çavuş ve Çanakçızâde ve Boşnak Hasan Beşe ve Mustafâ Beğ ve Emîn Ağa ve Serdâr Fazlı **[Q 37a] [P 37a]** Beşe ve gayri ahbâb [u] dostânlar ile vedâlaşup ve yigirmi aded bahâdır tüfeng-endâz refîkler alup Kuşadası'ndan kıble cânibine sengistân yollar içre âbâdân kurâlar temâşâ ederek,

Karye-i Çömlekçi: Üç yüz kiremitli ve yüz elli çömlekçi dükkânlı ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr ze‘âmet karyedir. Rûm ve Frengistân'a Kuşadası'ndan giden bal ve yağ ve bekmez destîleri cümle bu köyde işlenir.

Bu karyeyi ubûr edüp yedi sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve bender-i azîm kal‘a-i Balat feth-i Sultân Polâd

Sene (---) târîhinde Kaydefâ binâsı ve tahtı idi. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Rûm keferesi elinden Aydın Bay oğlu Îsâ Bay ümerâlarından Polâd Emîr feth etdiğiyçün Polâd kal‘ası derler. Bir zamân Ciniviz küffârı destine girmiş. Zîrâ kal‘asının ba‘zı yerlerinde Ciniviz tasvîri alâmetleri vardır. Ba‘de'l-feth eyle ma‘mûr olmuşdur kim bilâd-ı selâsın biri Ayasuluk ve biri Milâs ve biri bu şehr-i Balat idi. Ammâ bu dahi ahâlî-i Mısır'a zahîre vermedikleriyçün beddu‘â hedefine uğrayup Ayasuluk gibi harâb [u] yebâb olmuşdur. Eğer bunun dahi vîrânistânın tahrîr etsek bir müdevven kitâb olur. Ancak nehr-i Menderes deryâya mahlût olduğu mahalde leb-i deryâda bir top menzili ba‘îd nehr-i Menderes kal‘asının dîvârların döğer bir vîrân azîm şehir ve kal‘adır. Hâlâ burc [u] bârûları metânet üzre zâhir ü bâhirdir.

Ve ma‘mûru, cümle iki yüz mikdârı toprak örtülü hâneleri ve bir hânı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ imâret ve medrese ve hammâmı ve çeşmeleri ve bezzâzistânı yokdur. Ammâ vîrânı ve bâğı ve bâğçesi çokdur.

Ve âb [u] hevâsı be-gâyet sakîldir kim serçe ve hımârı ısıtma dutup fakîr hımârın segâh makâmında sadâsı çıkmayup dembeste olur. Ve halkı dahi serâpâ mahmûm olup reng-i rûyları zerdgûndur.

Ve bu şehir içre imâret-i kadîmelerinden ancak bir câmi‘i kalmış, gâyet musanna‘ ve şîrîn câmi‘dir. Ammâ Ayasuluk'daki gibi binâ-yı azîm değildir, andan küçükdür. Lâkin vaz‘-ı binâsı ana müşâbihdir.

Ve şehri yine Sığla paşasının hâssıdır. Voyvadası **[Y 72b]** hâkimdir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Ammâ kadısı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı Söke kasabasında sâkinlerdir. Ammâ bu şehir iskele olmak ile Tire ve Ma‘nisa ve Aydın ve Sarhan diyârından cümle tüccâr metâ‘ların bu Balat şehrine getirüp Akdeniz içre olan cezîrelere ve sâir diyârlara her eşyâ bu iskeleden gider.

Husûsâ bu şehrin lodos cânibinden İstanköy cezîresi yüz mîl yakındır. Ol cezîreyi ganîmet eden bu Balat iskelesidir kim gemileri İstanköy'e giderken ibtidâ Kara bâğlar kıyısı tarafından geçüp Çatal

adalara uğrar. Andan Paşa adalarını sağ tarafda bırağup yüz mîlde İstanköy'e dâhil olur. Birbirinden dağları küşâde hevâda nümâyândır. Bu Balat kal‘ası leb-i deryâdan sehel ba‘îddir. Ammâ Menderes nehri ile çekeleve kayıkları ve Gelibolu ve İstanköy kayıkları ve Sönbeki ve Anabolu firkateleri ve zarbuna ve şayka gemileri nehr-i Menderes'den içeri girüp bu Balat şehrinden metâ‘ alırlar.

Metâ‘ının memdûhu buğday ve arpa ve pembe ve gayri gûnâ-gûn metâ‘-ı kesîreleri vardır. Ammâ bu diyârda olan biyankökü bir diyârda olmazdır. Ve gâyet vefret üzre hâsıl olup Rûm ve Arabistân'a cümle bundan gider. Gayri diyârlarda da çok olur, ammâ bu Balat şehrinin biyanı memdûh-ı âlemdir. Mısır diyârına cümle biyankökü bundan gider. Anda gâyet makbûldur.

Der beyân-ı hâssa-i ırk-ı sûs ya‘nî biyankökü

Bu edviyeyi değirmenlerde döğüp bir gece suda yatırup şerbetin çıkarırlar. Sabâh ve ahşam birer kâse nûş ederler. Cemî‘i ehl-i Mısır bundan dâ-i devâ bulup ismine ırk-ı sûs derler. Vücûd-ı insânda olan cümle ahlâtı ve sevdâyı ve safrâyı ve balgamı ve mâlihulyâyı ve sadrda olan zıykü'n-nefes marazını ve öksürüğü def‘ eder. Ve şiddet-i hârda nûş edenin harâretin def‘ eder. Husûsâ haps-i bevle mübtelâ olan kimseler nûş etse mesâne yolun açup tathîr edüp safâ-yı hâtır ile tebevvül olunur gâyet müdrir şeydir. Hattâ mesânede olan taşı dahi eridüp mahv eder. Hakîm Dâvûd Tezkere-i Müfredât'ında yetmiş nev‘a hâssasını yazmış, mücerreb şeydir. Ammâ bu Balat şehrinde lezîzdir ve kalındır, zîrâ kumsal yerlerde kök kök olup zîr-i zemîne müstevlî olur. Balat halkı ekseriyyâ bu biyanköküyle kifâflanlar.

Ve bu şehirden refîkler alup cânib-i şarka (---) sâ‘atde,

Kasaba-i Çerçini: Bu dahi Sığla sancağında Balat nâhiyesinde hâsdır. Serdârı ve kethudâyeri yokdur. Şehri bir mahsûldâr fezâda iki yüz Etrâk hâneli ve bir câmi‘ ve bir hânlı kasabacıkdır. Esvâkı ve hammâmı ve imâreti yokdur. Ammâ bâğı ve bâğçeleri çokdur.

Bu **[Y 73a]** kasabayı ubûr edüp kıble tarafına nehr-i Menderes kenârınca âbâdân kurâlar güzer ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Mandaliyat

Bu dahi **[Q 37b] [P 37b]** Sığla hâkinde hâsdır. Ve yüz elli akçe mezmûm kazâdır. Hattâ kudât efendiler mabeyninde "Bu efendi kazâ-yı Mandalı yemişdir, andan ma‘zûl olmuşdur" deyü lâtife-gûne bir darb-ı mesel kalmışdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı ve a‘yânı vardır. Ve şehri bir düz yerde yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ve hân ve câmi‘ ve mesâcid ve hammâm ve mekteb-i sıbyânlı ve âb [u] hevâsı latîf kasabadır.

Bunu dahi ubûr edüp şehr-i Milâs dörd sâ‘atlik yer karîb iken harâmîler havfinden ol tarafa müteveccih olmayup cânib-i şarka müzeyyen kurâlar ubûr ederek ve selâmet giderek altı sâ‘atde kâmil,

Evsâf-ı kasaba-i Söke

Ayasuluk hâkinde ve Cezâyir eyâleti kaleminde Sığla sancağı paşasının tahtıdır. Sığla bir cezîre yer olmak ile paşa ve kâ’immakâmı bu vilâyet-ortası Söke'de sâkindir. Paşalara mahsûs sarây vardır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâssı sekiz yük akçedir. İki pâre kadırga ile paşası kapudan paşa ile rûy-i deryâda sefer eşer. Ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve sancağında altı yüz erbâb-ı tîmârı ve yigirmi altı serbest gediklı zü‘amâsı vardır. Kânûn üzre bu cümle erbâb-ı tîmâr cebelüleri ile iki bin pâk müsellah asker olup mîrlivâlarının sancağı altında sefere me’mûrlardır.

Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Paşası dâ’imâ deryâda gezüp

kâ'immakâmı kırk bin guruş tahsîl eder. Ve taht-ı hükûmetinde olan kazâlar bunlardır kim zikr olunur:

Cümleden baş kazâ mevleviyyet olmuşdur. Kazâ-yı İzmir ve Karaburun-âbâd kazâsı ve Urla kazâsı ve Çeşme ve Sığacık ve Sivrihisâr ve Eyneâbâd ve Cum'a-âbâd ve Kızılhisâr ve Ayasuluk ve Kuşadası ve Balat ve taht-ı kazâ-i Söke. Cümle kazâları bunlardır, ammâ nevâhîleri çokdur. Ve gâyet mahsuldâr ve amâr ve dâr [u] diyârdır.

Kethudâyeri ve serdârı ve a'yânı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ve şehri Söke dağının burnundan ba'îd bir burun ucunda vâki' olup şehri Menderes kenârında ve şark tarafı Eyne Ovası'ndan tâ Güzelhisâr'a varınca bir sahrâ-yı bî-pâyânın ucuna vâki' olmuş bir şîrîn kasabadır. Ve şark tarafı Eyneâbâd kazâsıdır.

Ve Söke demenin sebeb-i tesmiyesi oldur kim Orhân Gâzî Güzelhisâr'da iken küffâr-ı hâksâr-ı bedgirdâr Balat kal'asından gemilerle asker döküp bu Söke hisâra gelüp müstevlî olup Söke dağında tabur kurup tahassun eder. Orhân Gâzî dahi seksen bin cüyûş-ı muvahhidîn ile Güzelhisâr'dan **[Y 73b]** sökün edüp Söke hisârı sûrunda küffâr ile ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ederken asker-i İslâm münhedim olmağa yüz dutar. Hemân Orhân Gâzî dal sâtûr-ı Muhammedî olup asker-i İslâma takviyet vererek,

"Bire gâzîler, şu kâfiri söke söke şehirden çıkarın" deyince el-azametü li-llâhi küffâra eyle sâtûr-ı Orhânî ururlar kim küffârın bir cânibi rehâ bulmayup cümlesi tîg-ı âteştâbdan âb-ı tâb alup tâb [ü] tüvânları ve zâl [ü] cüvânları ber-türâb kalırlar. Ve cümle gemileri Balat kal'asında yalnız kalup guzât-ı müslimîne ganîmet olur. Anıniçün bu şehre Söke derler kim Orhân Gâzî'nin nutk-ı dürerbârlarının te'sîridir. Ol gazâ mâlıyla bu Söke şehri ma'mûr olmuşdur.

Hâlâ tokuz mahalle ve bin yüz hânesi toprak örtülü ve kerpiç dîvârlı evlerdir. Ve cümle sekiz mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde Beğ sarâyı kurbunda (---) câmi'i kârgîr minâreli kâr-ı kadîm câmi'dir, ammâ kiremitlidir.

Ve üç mescidi ve on yedi dükkânı ve bir hânı var. Hammâmı mu'attaldır. Bezzâzistânı ve medrese ve imâreti yokdur. Ammâ bâğ u bâğçesi gâyet çokdur.

Ve âb [u] hevâsı ol kadar latîf değildir. Ve halkı zerde yüzlü ve gök gözlü ve Etrâk sözlü tâ'ife-i cebbârîndir.

Ve mahsûlâtlarından bâdemleri ve susamları ve pembeleri gâyet çok olur.

Ve bundan dahi vesîleler alup nehr-i Menderes kenârınca şarka üç sâ'at gidüp ba'dehu nehr-i Menderes'i atlar ile karşu cânibe ubûr edüp yine ol sahrâ içre üç sâ'at dahi gidüp nehrin bu cânibi Eyneâbâd kazâsı hudûdudur. Ammâ bu kazâda kasaba yokdur, serâpâ kasaba-misâl ma'mûr kurâlardır. Kadısı ekser evkâtda kurâlarında deverân etmededir. Altıncı sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kürdler: Eyneâbâd kazâsıdır. Kadı ekser zamânda bunda sâkin olur. Ammâ mahsûs mahkemesi yokdur. Ve Sığla sancağı hâssıdır ve ze'âmetdir. Kethudâyeri yokdur, ammâ Kürdoğlu Ahmed Beşe yeniçeriyân serdârıdır. Ve cümle ahâlîsi Sûrân Ekrâdları'dır. Bu şehirde tenâsül bulup amâr etmişler. Aslâ Türkçe kelimât etmeyüp cümle *harra verre runiti* diyerek Kürdî lisân tekellüm ederler. İki yüz elli bâğlı ve bâğçeli tahtânî ma'mûr hâneleri vardır. Ve bir câmi'i ve yigirmi aded dükkânları var. Gayri imâretden nişân yokdur.

Bundan dahi refîkler alup yine Eyneâbâd sahrâsı içre nehr-i Menderes'in sağ tarafımızda kalup ılgın ormanları içre tazı ve zağarlarımız ile sayd [u] şikâr ederek 3 sâ'at şarka gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i şehr-i şîrîn Güzelhisâr-ı Aydın ve üstüvâr-ı hısn-ı metîn

Mâ-tekaddem Cemşîd kızlarından Sirye nâm bir melikenin binâsı ve tahtı idi. Ba'dehu sene (---)

târîhinde bizzât **[Y 74a]** Aydın Bay oğlu Îsâ Bay fethidir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde cihâz takrîbiyle Orhân Gâzî oğluna duhter-i pâkîze-ahteriyle yedi pâre kal‘anın ve bu Güzelhisâr'ın miftâhların tesîm edüp ol takrîb ile **[Q 38a] [P 38a]** Âl-i Osmân destine girmişdir. Hâlâ Aydın sancağında paşasının hâssı olup voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâ-yı ra‘nâdır. Ve nâhiyesi kurâdır.

Şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyihi gâyet çokdur. Ve kethudâyeri ve Dergâh-ı âlî yeniçeriyânının serdârı ve kal‘a dizdârı vardır. Ve kırk neferâtının nısfı İzmirde Sancakburnu kal‘asına nakl olunmuşdur. Ve ahibbâ ve yârândan Mustafâ Paşazâde ve Şems Paşazâde ve Boyacızâde Efendi ve Serdâr Hasan Ağa ve Mûmcu Hüseyin Ağa ve şâ‘ir Sâlihî Çelebi ve Zamîrî Çelebi ve Mevlevîhâne şeyhi Çelebi Efendi, âyân-ı eşbeh-i vilâyet bunlardır. Ve bu kal‘a zamân-ı kadîmde gâyet küçük imiş. Ba‘dehu tevsî‘ etmişler.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i bâlâ: Evvelâ bu şehr-i azîmin cânib-i şimâlinde bir kûh-ı bâlâ üzre bir köhne-âbâd kaya-i seriyye-âbâd kârgîr seng-bünyâd kal‘adır. İçinde elli mikdârı kiremit örtülü hurde neferât evleri var. Şimâle nâzır bir kapusu var. Ve taşrasında bir kat kal‘a dîvârının dahi şimâle nâzır büyük kapusu var. Ve iç kal‘ada bir mescidi ve bir buğday anbârı var.

Bu iç kal‘a bir hurde çakıl taşlı yalçın kayalı bir sa‘b dîvârlı evce ser çekmiş bir kal‘a-i bâlâ ve şekl-i murabba‘dır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Ve aslâ bir tarafında handakı yokdur, zîrâ cânib-i erba‘ası yalçın kayalı püşte-i âlîdir. Serâpâ aşağı şehr-i azîm sahrâ-yı bî-pâyâna zeyn olmuş bu kal‘adan nümâyândır. Ve şehir tarafı bu kal‘anın derk-i esfel-vâr gâyet uçurumdur.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde bu şehir gâyet ma‘mûr [u] âbâdân ve ma‘mûr u müzeyyen büldân olup ankâ bâzergânlar sâkin olmağile ahâlî-i memleket Celâlî ve Cemâlî Karayazıcı ve Sa‘îd Arab havfinden ehl-i beled bir yere cem‘ olup [32] nass-ı fermânı üzre meşveretlerinde yek-dil [ü] yek-cehet olup vilâyetlerinin celâlîden havflerin rikâb-ı hümâyûna arz edüp arz-ı hâllerinde,

"Kendü mâlımız ile şehrimizin etrâfına sûr çeküp devlet-i şehriyarîde ehl-i ıyâlimiz ve evlâd [u] ensâbımız ile celâlî zalemesinden emîn olmamız ricâ edüp vâlî-i Anatolu'yu mübâşir taleb ederiz" deyü arzları pâdişâh-ı Cem-cenâbın manzûr-ı sa‘âdetleri olup ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn ile serbevvâbândan Selîm Ağa nâm bir selîmü'l-kalb ağa-yı zîşân gelüp Güzelhisârlı Yûsuf Paşa'ya evâmir-i sultânî **[Y 74b]** ve hatt-ı şerîf-i şehinşâhî gelince Yûsuf Paşa rızâ’en-lillâh kendi mâlından bin kîse ve a‘yân-ı vilâyetden üç bin kîse cem‘ edüp Aydın sancağının cümle kazâları re‘âyâ vü berâyâları imdâdı ile taş ve kireç ve kereste ve bennâ ve mismâr ve ahşâbât keşânlık ederek deryâ-misâl asker-i bî-pâyân cem‘ olup sene (---) târîhinde Sultân (---) (---) asrında bu şehr-i azîmin cânib-i selâsına bir sûr-ı cedîd ve bir kal‘a-misâl cedîd binâ edüp aşağı şehr-i kadîm tâze cân bulup ilâ hâze'l-ân günden güne âbâdân olmadadır.

Bu kal‘anın şimâlinde evce berâber, kal‘a-i köhne iç kal‘a mesâbesinde olmuşdur kim bu kal‘a-i bâlâ dağına Îmân dağı derler. Îmânım Baba Sultân anda bir teferrücgâh dırahtistân içinde âsûdedirler. Âb-ı hayât uyûnları cârî vü revândır ve mesîregâh-ı pîr [ü] cüvânândır.

Bu ziyâretgâhın yıldız tarafındaki cebel-i bâlâya Ceviz dağı derler. Eflâke ser çekmiş cevizli hıyâbân ormanistân bir kûh-ı bülend-i çengelistândır. Ve iç kal‘adan bir top menzili ba‘îd serinde yaz u kış karı eksik değildir. Ve mâh-ı Temmûz'da bu cebel-i müntehâdan aşağı şehrin su değirmenlerine ve yeni binâ olunan kal‘a içindeki hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese ve hammâmları ve sarây-ı âlîlerin havz u şâzrevânlarına ve cümle çeşmesârlarında cereyân eden bu Ceviz dağının âb-ı hayâtlarıdır.

Bu mezkûr cebelin dâmeninde kıble ve cenûb tarafında merkûm yeni kal‘a bir vâsi‘ sahrâda bir

kal‘a-i azîmdir kim dâyiren-mâdâr cirmi dörd bin sekiz yüz adımdır. Ve şekl-i muhammes kârgîr beyâz taş ile mebnî yalın kat dîvâr bir kal‘a-i rabât-ı üstüvârdır.

Ve cümle yedi kapudur. Garb tarafına Kuşadası kapusu ve cenûb tarafına Çufud kapusu gâyet küçükdür. Ol tarafda bostânlara açılır.

Ve kıble tarafına Menteşe kapusu ve şark tarafına Nâzlı kapusu.

Andan üç yüz adım bir dere içre Tabbâğhâne kapusu önünde bir göz taş cisrdir.

Ve bu Tabbâğhâne kapusundan içeri girdikde yıldız tarafına iki yüz adım gidüp Değirmenler kapusudur, bu kapudan kal‘a içine gidilir. Andan taşrası ne‘ûzübillâh çâh-ı cahîm derk-i esfel-vâr Hümeze ve Lümeze dereleridir. Âdem aşağı nazâr etmeğe cür’et edemez.

Ve Değirmenler kapusunun iç yüzünden yokuş yukaru Îmân dağı kapusudur kim iç kal‘anın mezkûr taşra katındaki kapudur. Dağlara, bâğlara çıkar yedi kapu bunda tamâm oldu. Ve bu yedi kapu içre olan,

Aşağı şehr-i azîmin hâne ve imârâtların beyân eder

Evvelâ bu şehir içre sağîr ü kebîr cümle altı bin yedi yüz yetmiş kiremitli sarây-ı âlîler ve hânedân-ı vâlîler ile ârâste ve gayri bâğ u bâğçeli büyûtlar ile pîrâste bir güzel sultânın Aydın Güzelhisârı'dır kim hakkâ güzel şehr-i **[Y 75a]** müzeyyendir. Ve cümle yigirmi altı mahalledir.

Ve kırk yedi mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû-yı sultânî **[Q 38b] [P 38b]** içinde Ramazân Efendi câmi‘i medrese ve sebîlhâne ve kubbe-i âlîsi ve kârgîr minâresi cümle nîlgûn kurşum ile mestûr câmi‘-i rûşen-âbâd ve binâ-yı azîmdir. Ve bir meydân-ı azîm haremi serâpâ limon [ve] turunc şecereleri ile müzeyyendir.

Ve Ulu câmi‘ binâ-yı kadîmdir. Ammâ kiremitlidir ve hareminin etrâfında medreseleri vasatında bir âbdest havuzu var ve bir çınâr-ı atîki var kim vâcibü's-seyrdir.

Ve Üveys Paşa câmi‘i gâyet binâ-yı latîfdir. Kârgîr minâresi ve kubbe-i âlîsi ve medresesi serâpâ kurşum ile mestûr bir imâretdir. Ve hareminde bir çınâr-ı serâmedinin sâyesinde bir musanna‘ beyâz mermer âbdest havuzu ve şâzrevânı var. Ve kıble kapusu üzre tenmîd olunan târîhi:

"Kad benâ hâze'l-mescide'l-Hazretü Üveys Paşa bin Mehemmed, fî sene sitt ve seb‘în ve mi'e, ba‘de hicreti'n-nebeviyyeti Ahmedi'l-Muhtâr." [1076]

Ve Yeni câmi‘ Hüseyin Efendi'nindir, gâyet latîf ve musanna‘ ve tarz-ı acîb ü garîb câmi‘-i bî-bedeldir. Ve binâ-yı metîn ve mahbûb u müzeyyen ve rûşen kurşumlu kubbe-i nühtâk revâkı var. Ve minâresi miyân-ı dilberân-misâl kehkeşâna ser çekmiş bir serv-i ser bülend makâm-ı Bilâl minâre-i sihr-i hilâl-vâr minâre-i dârü'l-karârdır. Ve câmi‘ içre bir mü’ezzin mahfili var kim diller ile tab‘îr ve kalemlerle evsâfı tahrîr olunmaz.

Ve câmi‘in sol tarafı dîvârına karîb bir ibret-nümâ sihr-i mübîn yekpâre mermer-i hâmdan surâhî kadeh-misâl bir vâcibü'l-iber bir vâ‘ız u nâsıh kürsîsi var kim misli meğer kürsî-i a‘zam ola. Üstâd-ı mermer-bür bu kürsîde direfş-i mîl-i kalemiyle nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn tasarruflar etmiş kim kalemkâr-ı zergerî ve Bihzâd-ı Mânî ve Erjeng-i Fahrî bir rûmî islimîsin nakş eylemeğe kâdir değildir. Gâyet sihr-i i‘câz kürsîdir. İm‘ân-ı nazar ile görülse merdüm-i dîdeler hîrelenüp âdem vâlih [ü] hayrân olur. Ammâ mihrâbı ve minberi sâde güzelidir.

Ve câmi‘in hareminde yine bir ibret-nümâ havuzu var. Cânib-i erba‘asında üç yüz aded limon ve turunc eşcârları ile tezyîn olmuş bir haremdir. Turunc şukûfesi râyihasından cemâ‘at-i kesîrenin demâğları mu‘attar olup râyiha-i tayyibesin şemm ederek tâ‘at [u] ibâdât edüp sâhibü'l-hayrâta hayr du‘â ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında olan medrese hücrelerindeki talebelerin meşâmları ezhâr-ı hoş-bû ile mu‘attar olup tahsîl-i ilme takviyet bulup inşirâh-ı sadr-ı zevk-i derûn birle birbirleriyle mübâhase-i ilm-i şer‘iyye ederler. El-hâsıl bu câmi‘-i İremezât erd-i huld-ı berînden nişân verüp Güzelhisâr'ın güzel câmi‘idir. Anatolu eyâletinde nazîri yokdur.

Ve bu câmi‘in taşra **[Y 75b]** yan soffaları üzre altı aded sommâkî sütûn-ı serâmed üzre penç kubbe-i nîlgûnlardır kim gûyâ her biri kubbe-i eflâk-i ser-nigûnlardır. Ve gâyetü'l-gâye derûn-ı kubbe eyle münakkaşdır kim lûce ve lâcüverd silusun hall etmede zamânımız üstâdları âcizdir.

Ve haremine sayf u şitâda aslâ âfitâb-ı âlemtâb berk-i dırahtânın kesretinden âfitâb-ı âlemtâb te’sîr etmeyüp sâye-i himâyesinde âşıkân-ı sâdıkân hoş geçerler. *Ammerahullâh ilâ inkırâzı'd-devrân.*

Ve bu bâlâda tahrîr olunan dörd câmi‘den mâ‘adâ hutbe câmi‘ yokdur, mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ammâ kim Menteşe kapusundan taşra Ahmed-i Kürdî mahallesinde yine Ahmed-i Kürdî câmi‘i ve Göllüce varoşda üç câmi‘ vardır. Üçü dahi kiremitlidir. Ammâ minâreleri zelzeleden münhedim olmuş, hâlâ minâresiz câmi‘lerdir. El-hâsıl enderûn [u] bîrûn-ı şehirde cümle cevâmi‘ ve mesâcid elli altı mihrâbdır. Ammâ kal‘a içinde kırk yedi mihrâbdır.

Ve cümle on sekiz medresedir. Ammâ cümleden mükellef ve evkâfı metîn ve lahmiyye ve şem‘iyyesi talebelerine dâ’im Ramazân Efendi medresesi ve Üveys Paşa ve Ulu câmi‘ ve Yeni câmi‘ ve Kubbe Mescid medresesi ve Yarbaşı mahallesi medresesi ve Tekye medresesi ve Göllüce mahallesinde iki medrese ve Alî Hân Baba Sultân medresesi. Bunlar ma‘mûr u meşhûr medreselerdir.

Ve cümle bu şehir içre dörd hammâmdır. Ammâ çârsû içinde Yeni Hammâm dörd ayak nerdübân ile câmekânına çıkılır hammâm-ı hoş-hevâdır. Serâpâ kurşum örtülüdür. Ne tatvîl-i kelâm edelim Hudâ alîmdir, Anatolu memleketinde memdûh-ı âlem her cihetde mevsûf bir hammâm-ı rûşenâdır. Gûyâ Ebû Alî Sînâ'nın ilm-i sîmyâ ile inşâ etdüği hammâm-ı Sînâ'dır. Misli meğer Ma‘nisa'da Vâlide hammâmı veyâhûd Marzifon'da Pîr Dede nazargâhı hammâmı ola. Ammâ bunlardan rûşen u rûşenâ hammâm-ı hoş-hevâ ve musanna‘ binâ ve şîrîn ve tâk-ı ra‘nâ bir hammâm-ı hayât-efzâdır. Ve ol kadar âb [u] hevâsı ve huddâmân-ı dilrübâsı latîfdir kim şeb [u] rûz âdem gasl eylese aslâ sudâ‘ isâbet etmez.

Ve cümle der ü dîvârlarından ve kubbe-i ser-nigûnlarından bir katre arak cereyân etmeyüp câm-ı billûr ve necef ve moranlı kubâb-ı mînâlar şeb [u] rûz rûz-ı rûşen-misâl münevverdir. Ve çâr-kûşe dîvârların şemm etsen aselbend ve lâden râyihası gussâlin demâğın mu‘attar eder.

Ve üstâd mühendis sekiz tâk üzre bir kubbe-i kisrâ inşâ etmiş kim bir kâse-i ser-nigûn-ı felekdir. Ve encüm-âsâ seb‘a-i seyyâre-misâl âyîne-i İskender gibi câmlar ile üç yüz altmış altı elvân câmlar ile kâse-i kubbe eyle münakkaşdır kim gören mebhût olur. Ve cümle câmlar hendese üzre birer gûne tarh **[Y 76a]** olunmuşdur kim gûyâ pergâr ve cedvâl ile ale't-tertîb zeyn olmuşdur.

Ve cânib-i erba‘asında çâr nîm kubbeler altında yine nîm **[Q 39a] [P 39a]** soffalar üzre ikişer kadeh-misâl kurnalar var kim her biri birer tarz üzre münakkaş havîzalardır. Ve zeheb-i mutallâ lülelerinden germâ ve sermâ âb-ı revânlar revân olmadadır. Ve çâr-kûşesinde çâr halvethâneleri var. Anlar dahi ikişer kurnalıdır.

Ve bu kubbe-i müneverin ortasında gûnâ-gûn âvîze kanâdîller var kim her şeb çerâğân olur. Ve anın altında bir beyâz sahrâ-misâl orta soffası var, yeşim ve yerekânî ve fağfûrî ve sommâkî ve akîk-i Yemenî taşlar ile üstâd-ı şîrînkâr eyle mermer-i hâm ile ibret-nümâ ruhâm döşemiş kim gûyâ yek-pâre ma‘cûn nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn soffadır. Ve cümle hurde taşları birbiriyle eyle

mümtezicdir kim takayyüd edüp zerre kadar tırnak ilişdirecek yeri yokdur. El-hâsıl sihr-i i‘câz bir soffa-i mümtâzdır.

Ve bu soffa-i musanna‘ın tâ ortasında iki kat mermer-i hâm kadehli bir şâzrevânı var, taraf taraf fevvârelerinden selsebîl-âsâ âb-ı hayâtı pertâb edüp revân-ı şâzrevân-ı cinân-misâl cereyân etmededir.

Ve bu soffanın aşağısı etrâfında mefrûş ol kadar sun‘-ı ilâhî mermer-i hâm elvân ve mevvâc-ı ebrî taşlar var kim medhinde lisân kâsır, tahrîrinde kilk-i cevâhir-nisârlar kâsirdir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden cemî‘i taşlar üzre zerre ve şemme gird-i siyâhdan ve mülevvesât-ı ünâsdan pâk ü pâkîze tâhir hammâmdır. Lâkin gâyet mücellâ olduğundan ve na‘lın ile hırâmânî reftâr eden ihvân ihtirâz üzre cümbüş ve hareket etmek gerek kim pâyidâr ola. Ve'l-hâsıl bu hammâmın medhinde lisân kâsırdır. Tatvîl-i kelâma hâcet yokdur.

Ve Ulu câmi‘ kurbunda Orta Hammâm ve Ramazân Efendi câmi‘i kurbunda Hamza Beşe Hammâmı.

Ve cümle tokuz hân-ı azîmdir. Evvelâ çârsûnun tâ vasatında Kurşumlu Hân fevkânî ve tahtânî seksen aded odalardır. Ve cânib-i erba‘ası kârgîr seksen dükkândır. Kal‘a-misâl demir kapulu hân-ı kebîrdir. Ve dahi Şemsî Paşazâde Beğ Efendi'nin iki ma‘mûr hânları var, ammâ kiremitlidir ve yine Beğ efendinin ecdâdı Mustafâ Paşa hânları ve Çukur hân ve Şeyhzâde hânı ve Acemler hânı ve İplikçizâde hânı ve Kadı hânı ve Kadıncık hânı ve Semerciler hânı. Meşhûr hânlar bunlardır.

Ve cümle kırk mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle altı yüz dükkândır. Ammâ bir latîf ve metîn kurşumlu bezzâzistânı vardır. Cânib-i erba‘asında dörd demir kapuları vardır. Ve içinde cümle yüz yigirmi tollâbdır. Ve cümle ankâ bâzergânlara kândır. Ve bu bezzâzistânın cânib-i erba‘asın ihâta etmiş bir kat dahi taşra bezâsten dir. Ammâ üzerinde kubbeler değildir, sâde haşeb binâdır. Bunun dahi etrâf-ı erba‘asında birer metîn bâbları vardır. Zencîr **[Y 76b]** çekilmişdir kim piyâde âdemden gayri bir hayvân duhûl edemeyüp kelb-i sarîhden gayri mahlûk giremez. Girirse çok gezemez. Ve kiremitli başka bir çârsûdur kim bezzâzistân-ı kârgîri ortaya alup kendi zarf, bezzâzistân mazrûf olmuşdur.

Bu çârsûnun dahi şâhrâhı mestûr olmağile güneş te’sîr etmeyüp buz gibi sovuk bir pâk [ü] pâkîze tarîkleri serâpâ kaldırımlardır.

Ve bir şîrîn sarrâchâne çârsûsu var. Tûlânî bir sûk-ı sultânîdir kim her dükkân içinde şâhzâde-misâl şâh-ı hûbân sarrâc cüvânânları var kim müjeleri tîğıyle dil-i uşşâkı delik delik delüp arz-ı cemâl etmededirler.

Ve Helvâcıyân çârsûsu dahi başka bir lezîz şâhrâh-ı azîzdir kim Helvâyî Ömer berekâtiyle bu hiref "yâ Azîz" ismine mazhar düşmüşlerdir kim gâyet pâk râhdır. Helvâ-fürûş cüvânlarına âşıklardan râci‘ olan bir râhdır. Zîrâ cemî‘i seyyâhân-ı Rûm ve Arab ve Acem içinde Güzelhisârın helvâcıyân cüvânânları meşhûr-ı âfâkdır, zîrâ pîrleri Ömer Helvâyî hayır du‘â etmişdir kim "Tatlı ballı ve şekerli yağlı ve lâübâli söyleşin" buyurmuşlardır.

Hakîkatü'l-hâl bu şehirde bişen helvâ-yı gûnâ-gûn Konya'da ve Şâm'da ve Mısır'da ve Basra'da bişmez, zîrâ bu diyârın aseli Mısır'ın katr-ı nebâtından kalmaz. Ve yağı ve bâdemi ve fısdıkı ve nişastası ve her eşyâsı vefret üzre olduğundan her bâr ter ü tâze mümessek helvâlar tabh ederler kim Âl-i Osmân helvâhânesinde bişmek ihtimâli yokdur.

Ve cümle elli yedi dükkândır kim her biri birer güne pâk ü pâkîze kâşî-i çînîli ve fağfûr perçinli ve mahbûb-ı mehcibînli beyâz ve münakkaş dükkânlardır. Ve âteş kârhâneleri rûy-i dükkânlarının iç yüzünde başkadır. Âteş ve pasdan ve dûd-ı siyâhdan pâk dükkânlar ve gûnâ-gûn altun ile mutallâ

olmuş bakır evânînin envâ'ları ve kalaylı sinileri ve tepsileri ve gûnâ-gûn sarı pirincden sahan ve tepsileri raflar üzre zeyn etmişlerdir. Ve tavan-ı münakkaşlarında gûnâ-gûn musanna' siniler ve zî-kıymet âvîzeler maslûbdur. Ve rengâreng münakkaş helvâ kutuları ve gûnâ-gûn şebeke-vâr zülbiyyâtlar ile müzeyyen dekâkînlerdir.

Ve dilberân-ı helvâcıyân pâk libâs-ı fâhireler ile mülebbes olup bellerinde ibrîşim Tire peştemâlları kuşanup âyende vü revende müşterîye hidmet edüp peşkîr ve leğen ve ibrîk ve mümessek sâbûn verüp müşterî-i tal'at-vâr müşterîlerin destlerin tathîr ederler.

Ve helvâcıyân elfâzlarındandır kim eller gasl olundukdan **[P 39b]** sonra helvâcı **[Q 39b]** dilberânları gelüp su'âl ederler kim,

"Kasd buyurun, ne mertebe tatlı ballı ve ne gûne şeker şenli olalım? Ve ter zülbiyyât ve hulviyyât yiyelim" derler.

Helvâ almak murâd edinen dahi mâfî'z-zamîrini işrâb etdikde, nola deyüp murâdın üzre helvâları **[Y 77a]** tabak tabak kâğıdlar içine koyup sarı zencîrli ve sarı keffeli terâzûler içre vezn edüp mutallâ ve müzehheb ve beyâz kalaylı âvânîler içine koyup beyâz siniler ile huzuruna getirir kim her biri ter ü tâze helvâlardır kim zahm-ı zebâna tâkat getiremiyüp nebât-ı hamevî gibi erir. Ammâ her helvâsı memdûh-ı cihândır. Ammâ aşk olsun kuyruk yağıyla perverde olmuş beyâz halka çinisine reşk edüp tahassürüm kalmışdır, zîrâ gâyet lezîz halka çinidir.

Ve bir dahi sinepinesi ve sebinsamı ve zülbiyyesi ve sâbûniyyesi ve râşidiyye ve mâhîce ve fisdıkıyye ve kırma bâdemiyye ve ketâniyye ve gaziler ve lokması ve me'mûniyye ve nûriyye helvâsı hakkâ ki nûr-ı îmândır.

Ve'l-hâsıl yetmiş elvân helvâsı olur kim bir diyâra mahsûs değildir, zîrâ cemî'i ahâlîsi [33] hadîsine imtisâlen helvâ delisi olmuşlardır. Hemân bir nân pâre ile bir pârelik helvâ alup tatlı ve ballı yeyüp helvâcı cüvânları yüzüne acı acı bakup tebessüm ederek helvâ tenâvül ederler. Bâ-husûs cum'a günleri ba'de salâti'l-cum'a cemî'i a'yân-ı vilâyet ahbâb [u] yârân-ı safâları ile helvâcı dükkânlarına gürûh gürûh gidüp soffalarında oturup gûnâ-gûn helvâlar getirdüp birbirlerine ziyâfet ederler. Bu diyârda helvâcı dükkânlarında helvâ yemek ayb değildir, zîrâ gayri diyâr gibi helvâcıları pis değildir. Bu şehrin âb-ı rûyinden ve memdûhâtından helvâsı ve dükkânlarıdır. Tâ bu mertebe pâk ü pâkîze müzeyyen dükkânlardır.

Ve bu şehirde haftada bir gün bâzâr olur. Ammâ ibtidâ günüyle infidâdı üç gün olur. Bu günlerde bu şehir içre beş bin guruşluk helvâ sürülür deyü meşhûrdur, zîrâ cemî'i etrâf [u] eknâf kurâ ve kasabâtlarından bu bâzâra gelen âdemler kurâlarında olan gencerlere ve düğünlere ve mevlûd-ı şerîflere ve âşûrâlara ve sûr-ı hıtânlara niçe yüz bin vukıyye helvâ alup götürürler. Zîrâ bu diyârın halkının cem'iyyetleri aslâ helvâsız olmaz. Hattâ gâhîce bu şehir a'yânları İslâmbol eşrâflarına niçe bin kutu mümessek helvâları hedâyâ gider ve gayri diyârlara kezâlik helvâsı müstevlîdir. Ve'l-hâsıl bu şehrin cemî'i memdûhâtından mümessek helvâsı şöhr[e-i] şehrân olmuşdur.

Ve kırk aded mükellef ü müzeyyen bâğlı ve bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı, âb-ı hayâtlı ve havz u şâzrevânlı münakkaş tavanlı ve câm-ı cihân-nümâlı kahveleri var kim her biri birer kân-ı irfân-ı zarîfân yeridir. Ve hânende ve sâzende ve mutrıbân ve mahbûb-ı rakkâsân ve şâ'ir-i meddâhân ve kıssahân-ı dârâtlar ile mâl-â-mâl kahâvîlerdir.

Ve her esnâf-ı hırefin ve her kavm [ü] kabîlenin birer kahve-i mahsûsları vardır. Meselâ Mevlevîhâne kahvesi kân-ı ulemâ ve şu'arâ ve fusahâ ve bülegâ yeridir. Beğ kahvesi askerînindir. Hacı kahvesi **[Y 77b]** tüccârânındır. Paşa kahvesi ehl-i sûkundur. Buna göre her kahvehâne şeb [u] rûz leb-ber-leb benî âdem ile pür olup cân sohbeti ederler. Ve her kahve bâğında limon ve turunc

ezhârının râyiha-i tayyibesi kahve-nûşânın demâğın mu‘attar eder. Ve bu kahve tâbisi cüvânları dahi helvâcı dilberânına yan başı gelirler. Mahbûb u merğûb tâbi cüvânları olur.

Ve bezzâzân civânları dahi meşhûrdur. Ve Ahi Evran ya‘nî tabbâğân kârhânelerinin yarar pehlivân dilâverân pâ-bürehne ve ser-bürehne âşıkân-ı sâdıkânları dahi bir diyârda yokdur. Gâyet zeber-dest ucbe-likâ ve garîbü'l-manzar ve vecîhü'l-heykel tüvânâ yiğitleri vardır. Akrânları meğer Edirne'de ve Karahisâr-ı Sâhib'de ola. Ve bu tabbâğhâne çârsûsu şehrin cânib-i şarkîsinde cereyân eden derenin iki cânibinde başka bir kasaba-misâl semtdir. İki yüz kadar âb-ı revânlı ve dinkli ve değirmenli kârhânelerdir.

Ve bu mahalde cereyân eden derenin iki tarafı yalçın hurde çakıl taşlı yalçın kayalardır. Yed-i kudret ile bu dere kal‘anın şark tarafına bi-emrillâh handak vâki‘ olmuşdur. Eyle handak-ı amîkdir kim gûyâ derk-i esfelden nişân verir. Ve bu tarafdan kal‘aya düşman aslâ zafer bulmaz, zîrâ bu ka‘ra âdem nazar etse zehresi çâk olur. Ve bu kal‘anın şekl-i muhammesinde bu mahalden gayri handakı yokdur. Ol dahi yed-i kudret handakıdır.

Ve bu şehir içre yedi kurşumlu sebîlhâne, cümleden latîf çârsû içinde kurşumlu hâna muttasıl Paşa sebîli, beyâz mermer-i hâm ve musanna‘ ruhâmlar ile müzeyyen olmuşdur. Ve evkâfından niçe bin katır yükü denk denk karını Îmân dağından getirüp âb-ı hayâtına mahlût edüp nûş eden atşânın îmânı gür olup "Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhâ" derler.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümle iki yüz çeşme-i âb-ı hayvândır. Ve cümle hânlarda ve hânedânlarda ve cevâmi‘lerde birer âb-ı zülâl mukarrerdir. Ve cemî‘i sarâylarda ve gayri büyûtlarda bâğ u bâğçe ve limon ve turunc ve enâr ve şeftâlû ve incîr ve kiraz eşcârlarının envâ‘ı mukarrerdir.

Ve bu kal‘anın şimâlindeki cebel-i bâlânın dâmeninde Üç Göz ta‘bîr etdikleri bâğistân içre mesîregâh yerler var kim medhden hâricdir.

Ve yine bu Üç Göz cenbinde tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir binâ-yı âlîler ve amûd-ı müntehâlar var. Ve Üç Göz dahi kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş kavs-ı kuzahdan nişân verir tâk-ı Havernak'dır. Ahâlî-i beledin nakilleri üzre Hazret-i Süleymân'ın binâsıdır, derler. Hakkâ ki dîv-i Süleymânî binâsıdır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asın **[Q 40a] [P 40a]** birer ve ikişer sâ‘atlik yer bâğlar bu şehri ihâta etmişdir kim her bâğçe gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] bostân ve reyhân ile ârâste olmuş bir vâsi‘atü'l-aktâr ve ganîmetü'l-eş‘âr **[Y 78a]** vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı şâdân [u] mesrûr bir diyâr-ı mahbûb-ı hûrdur.

Ve bu şehir varoşunun Ova kapusundan Nâzlı kapusuna varınca şehir içinden ol şâhrâh ile şehrin tûlu kâmil bin adımdır. Ve iç kal‘anın Îmân kapusundan yokuş aşağı Menteşe kapusu kıbleye vâki‘ olmuşdur, ana varınca bin yedi yüz adımdır.

Ve Ramazân Efendi câmi‘inin kurbunda çârsû içinde bir ma‘mûr [u] âbâdân mevlevîhânesi vardır. Gâyet ferah-fezâ bâğ-ı behişt içinde vâki‘ olmuş bir âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî'dir. Ammâ emr-i şerîf vârid olup cemî‘i tekyeleri harâb edüp bunun dahi bâbların mesdûd edüp cümle fukarâların nefy-i beled tekyeden azl-i ebed edüp âyîn-i Mevlânâ'yı men‘ etdiklerinden mâ‘adâ böyle bir mağz-ı Kur’ân Mesnevî-i şerîf tilâvet olunan dâr-ı dervîşân-ı dilrîşânın dillerin dilim dilim rîş rîş edüp bu makâmın inhidâmına bâ‘is olmuşlardır. Hakîr bu âsitânenin dîvârına bu ebyâtı tahrîr etdim. Beyt:

Hânkâh-ı çerhde âyîn iken devr-i kadîm,
Buğz edüp mesdûd edenler dâ’im ola nâ-murâd

Ve bu şehir halkı gâyet garîb-dostdurlar ve ankâ bâzergânlardır. Âyende vü revende gurebâya

ni‘metleri mebzûldür.

Ve âb [u] hevâsı sevâhildir. Ve kıblesi tarafı tâ nehr-i Menderes'e varınca ve cenûb tarafi iki menzil tâ leb-i deryâda Balat şehrine varınca bir sahrâ-yı azîmdir kim yigirmi altı gûne mahsûlü hâsıl olup re‘âyâ ve berâyâsı kifâflanırlar, gâyet ganîmet diyârdır.

Ve mahsûlünün memdûhu pembesi ve pembe ipliği ve dimisi ve bezi ve bâdemi ve susamı ve helvâsı ve mahbûb u mahbûbesi ve beyâz ekmeği ve karpuzu ve kavunu ve limon ve turuncu meşhûrdur. Ammâ akçesi gâyet hurde kuş gözü gibi olmuşdur. Seksen akçesi bir dirhem gelir ve bir guruş üç yüz akçeye sarf olunur. Ammâ yine bir vukıyye nân-ı beyâz bir kuş gözü akçeyedir. Sâ’ir me’kûlâtlar dahi ana göre kıyâs oluna.

Ve cümle halkı çuka ferrâce ve serhaddî esbâb geyerler. Fukarâları pembe bezi haftân geyerler. Ve tâze cüvân yiğitleri serâpâ Cezâyirli esbâbı geyüp başlarında kırmızı fes ve bellerinde pala bıçak ve ellerinde balta nacaklı şehbâz yiğitleri vardır. Serâpâ boyanmış mâvî dimi dizlik geyerler. Ve boyacı çârsûsunda yetmiş aded boyahâne kârhânesi olmak ile Denizli şehrinden ve gayri yerlerden niçe bin yük bez getirüp gûnâ-gûn boya boyarlar. Ammâ isperek neftisi gâyet makbûldür.

Ve iki yüz aded boyacı tokmağı urur dükkânları vardır. Başka bir çârsûdur kim tokmak gürüldüsü sâ‘ikasından gök gürler zann olunur niçe bin denk boğası bağlanup tokmaklanup yük bağlanup **[Y 78b]** yük çözülür bender şehridir. Ve bu boyacı tokmağının ismine beyne's-sebbâğ "hayır" derler. Anıniçün zurefâ birbirine latîfe-âmîz "Hayır başına olsun" demeden murâdları "boyacı tokmağı başına olsun" demekdir.

Ve halkı gâyet ehl-i zevk ve pür-şevk olduklarından reng-i rûyları humret üzredir. Ve zenâneleri serâpâ muhayyer ve sof ferrâce geyerler ve bir nev‘i dahi endâmlarına serâpâ beyâz çârşef örterler ve gâyet ırzâne ve mü’eddebâne hareket ederler. Ve bu şehir dahi iklîm-i râbi‘dendir. Andan,

Ziyâretgâh-ı Güzelhisâr: Evvelâ şehir içinde tekye-i Alî Hân Baba Sultân, *kuddise sırruh* ulu sultândır. Aydınoğullarıyla Horasân'dan gelmişdir. Ve Kavak Baba Sultân ve Îmân dağında Îmân Baba Sultân ve kıble tarafında Madran Baba ve Bardaklı Baba. *Kuddise sırruhumâ.* Ziyâret etdiğimiz bu sultânlardır.

Ba‘dehu cümle ahibbâ ile vedâlaşup ve yarar kulağızlar alup şehirden cânib-i garba bir sâ‘at bâğlar içre ba‘dehu şimâle altı sâ‘at tağlar ve taşlar aşup,

Yaylak-ı Sire: Anda çıkup seyishâneleri yıkup çemenzâr yerlere atları salup mâ-hazâr ta‘âmlar tenâvül edüp âb-ı zülâller nûş edüp serhoş olduk. Bu cây-ı dilküşâda selef pâdişâhlarının kasırları ve amâristânları esâsı vardır. Beşer altışar ay bu yaylada ayş [u] işret ederlermiş. Hâlâ şükûfelerinin râyihasından meşâm-ı dil-i cân hayât-ı câvidân bulur, cihân-nümâ bir kûh-ı bâlâdır kim Tire sahrâsı bu kûhun şimâlinde sahîfe-i rûzgâr gibi nümâyândır. Ammâ şehr-i Tire hayâl görünür, zîrâ bu kûh-ı bülend gâyet zirve-i a‘lâya kemend çekmiş bir cebel-i âlîdir. Bu mahalden kalkup cânib-i şimâle bir sâ‘at yokuş aşağı gidüp âb-ı nâblar nûş ederek,

Evsâf-ı yaylağ-ı Balbınarı

Süleymân Hân Rodos fethinden gelüp bârgâh-ı Süleymânîsin bu Balbınarı'nda kurup kırk gün zevk [u] safâ edüp anda olan âb-ı hayât uyûn-ı aynü'l-hayâtı nûş edüp "Bârekallâh bal bınarı" deyü nutk etdiklerinden hâlâ Balbınarı deyü şöhre-i şehr olmuşdur.

Ve bu mesîregâhda üç âb-ı hayât dahi vardır. Anlardan dahi nûş edüp birine Şekerbınarı ve birine Aynü'l-hayât bunarı ve birine Mürde-hayât bınarı deyü tesmiye etmişlerdi. **[Q 40b]**

Ve bu mahalde Süleymân-ı **[P 40b]** zamân bir müfîd [ü] muhtasar namâzgâh ve mihrâb [ü]

minber ve müte‘addid çemenzâr soffa ve matbahlar ve köşe köşe havz u şâzrevânlar ve kat-ender-kat sedler ve matbah-ı Keykâvuslar ve rûşenâ hammâmlar inşâ edüp niçe sahan ve tancere ve bakır âvânî eşyâlar vakf edüp bir tekye-i âlî olur. Ve hâlâ tekyenişîni ve müte‘addid hücreleri vardır.

Ve Tire şehrinin a‘yân [u] eşrâfının destlerine **[Y 79a]** hatt-ı şerîf verüp "Her sene Nevrûz-ı Hârezmşâhî'de cümle a‘yân-ı vilâyet bu Balbınarı'na gelüp üç ay hayme [vü] hargâhlarıyla gelsinler ve hücrelerde meks edüp ayş [ü] işret etsinler" deyü destûr-ı şâhî sâdır olup ruhsat verilmişdir.

İlâ yevminâ hâzâ cümle ehl-i beled bu yaylada dağ u bâğ u râğ ve ırağ u yakın hıyâbânlar içre külbeler inşâ edüp ehl [ü] ıyalleriyle cümle ehl-i hiref kesb-i tarâvet edüp safâ ederler. Ve cümle ehl-i sanâyi‘ esnâfât bir telmîzin sâhib-i seccâde etmek murâd edinse cümle ehl-i sûk bu mesîregâhda teferrüc edüp ni‘met-i vâfireler tenâvül olunup du‘â ve senâ ile şâkirdlerin revâne edüp pîrperver edüp hayır du‘â ile Süleymân Hân'ın rûh-ı şerîfin yâd ederler.

Ve bunda olan sun‘-ı Hudâ aşlama kestâne ve ceviz meğer Bursa'da ola. Ve dest-i kudret ile perveriş bulmuş serâmed çınâr ve kavak ve çam ve bîd-i sernigûnlarının her biri Mesîh'e berâber evce urûc etmişdir ve nahl-i Tûbâ-vâr zemîne sâye-i zıll-i memdûdu edîm-i arza sâyebân olmuşdur.

Lâkin bu şehirde çınâr ağacı desen ehl-i belde gâyet hâtır-mânde olurlar. Bir sınfı âdemi katl ederler. Zîrâ kadîm eyyâmdan berü adâvet-i azîmdir, çınâra sakımlı sarı kavak derler.

Vech-i tesmiyesi yâve gûne bir mûbâhesedir. Aydın kavmi ile Sarhan tâ’ifeleri mâbeyninde ve gayri diyârlarda darb-ı mesel olmuşdur, avâm yanında meşhûrdur.

Ve bu hakîr teberrüken bu yaylada haymemi kurup iki gün zevk edüp bir çınâr-ı azîmin sîne-i pür-kînesine nevregân ile Karahisârî tarzı bir hatt-ı celî îcâd edüp oydum ki inşâallâh ol dıraht inkırâzü'd-devrân ber-karâr oldukça ol hat fenâ bulmayup mürûr-ı eyyâm ile dahi latîf hat olur.

Ve hakîkatü'l-hâl Rûm ve Arab ve Acem'de eyle bir cihân-nümâ medd-i basarlı ve âb [u] hevâsı latîf bir ferah-fezâ ve bir cây-i ra‘nâyı dîde-i benî âdem görmemişdir. Ve selef şu‘arâlarından niçe bin meddâh şehrengîz etmişlerdir. Ammâ deryâda katre güneşde zerre-misâl medh etmemişlerdir kim evsâfında zebân lâldir. Hakîr dahi meddâhân-ı selefe teba‘iyyeten küstâhâne şikeste ve beste bir kaç ebyât ile alâ-kadri't-tâka medhine cür’et edüp tahrîr etdik:

Der sitâyiş-i nazargâh-ı Süleymân Hân ya‘nî Balbınarı

Te‘alallâh zehî zâtü'l-bürûc-ı evc-i a‘lâdır
Bu kûhun cilvegâhı pâye-i kürsî-i vâlâdır

Nedir ol sahn-ı gülşen dilküşâ menzilgeh-i hurrem
Sanasın her sehî kadd anda, nahl-i Tûr-ı Sînâ'dır

Hümâ-yı evc-i nâzı sayd içün şâhîn-i şehbâzı
O kâf-ı kudret-i ma‘nâda per açmış bir ankâdır

Nice meyl etmesün diller o nahlistân-ı **[Y 79b]** *dilcûya*
Görürsün her nihâl-i serfirâzı şâh-ı Tûbâ'dır

Eder mi teşne diller reh-güzârında anın ârâm
Kenâr-ı çesmesârında perî-rûlar semensâdır

O sîmîn sîm sâkîler o mihr u dilrübâlar kim,
Gör anın cilvegâhında ne demsâz ü dilârâdır

Hicâz u ger Irâk'ı ehl-i diller mecma‘ı oldu
Hezâr destân her demde nevâsâz-ı cebînsâdır

Okundu kâr [u] nakş ü savt u zikri na‘t-ı kuddûsî
İşidenler dedi bu dem dem-i Hızr u Mesîhâ'dır

Denildi Şeh Süleymân mantıkından meşreb-i câmı
Mecâzî ger hakîkî çün anın teşbîhi evlâdır

Nesîm-i feyz-i lütfundan demişler Balbınarı'dır
Makâm-ı selsebîl-âsâda dâ’im kurb-ı Mevlâdır

Ki oldur menba‘-ı Kevser mizâcen ke'sühâ kâfûr
Ki her bir çeşmesi feyz-i safâda cennet-âsâdır

Kerîmâ Evliyâ'yı vâkıf edüp ma‘nî-i hâle
İçer câm-ı visâlin cur‘asından kim musaffâdır

Ne yere azm ederse yâveri olsun ricâlullâh
Ki dâr-ı gurbetin geşt [ü] güzâr eden bir ednâdır

O [34] *âyetinin mazharı olmuş*
Bu nassa imtisâl etmiş o seyyâh-ı senâhâdır

İlâhî bu diyâr-ı gülşen-âbâdın ahâlîsin
Emîn eyle kederlerden eğer a‘lâ vü ednâdır

Erişdir vahdet-i zâta bulalar vecd-i halâtı
Anın zıll-ı hümâyûnunda kim arş-ı mu‘allâdır.

Temmet

Ve bu gülşen-âbâd makâm-ı ferah-âbâdda kâmil bir hafta Sire şehrinin a‘yân [u] eşrâfıyla ve şu‘arâ ve erbâb-ı ma‘ârifleriyle mu‘ârefeler edüp cân-ı cihân sohbetler ve yârân-ı bâ-safâlar ile safâ çerâgâhında gâh gâh zevk [u] safâ ve işretler edüp aşağı şehre nüzûl ederken yol üzerinde,

Karye-i (---): İki yüz hâneli bâğçe ve bâğlı, ensesi dağlı ve bir câmi‘ ve mescidli karyedir. Ve halkı yaylak âdemi olmak ile tendürüst mahbûb âdemleri vardır.

Andan yokuş aşağı şimâle bir sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm binâ-yı Sire, ya‘nî şehr-i mu‘azzam mahmiyye-i Tire

Cemşîd-i ferîdin duhter-i pâkîze ahterlerinden Sirye nâm bir melikenin tahtı ve binâsı olduğundan Sire'den galat Tire derler. Ba‘dehu sene 766 târîhinde Âl-i Selçukıyân'dan Sultân Keykûbâd bin Keyhusrev umerâlarından Aydın Bay oğlu Îsâ Şâh feth edüp ol asırda Kâhire-i Mısır'da **[Q 41a]** **[P 41a]** azîm kaht [u] galâ olup bu şehirden Mısır'a gemilerle hayli zahîre imdâd eyledikleriyçün ehl-i Mısır bu şehre ma‘mûr olmasıyçün hayır du‘â etdikleri ecilden ilâ yevminâ hazâ günden güne ma‘mûr [u] âbâdân olmadadır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Âl-i Osmân'dan (---) pâdişâhın kabza-i tasarrufuna bilâ-cidâl girmişdir, zîrâ kal‘ası yokdur.

Hemân şarkdan garba Bursa **[Y 80a]** şehri gibi Kestâne cebelinin dâmeninde vâki‘ olmuş bir bender şehr-i revenderdir. Bu dahi Ma‘nisa gibi dârü'l-mülk-i Aydın Bay'dır. Ve Ma‘nisa bu şehrin şimâlindedir ve mâbeyne-hümâlarında Kızılca Mûsâ dağı vardır. (---) merhale yerdir. Ve on yedinci iklîm-i örfîden add olunmuşdur.

Ve Anatolu eyâletinde Aydın sancağı paşasının tahtıdır ve bir ma‘mûr âbâdân livâdır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu sekiz yük kırk yedi bin akçedir. Ammâ ber-vech-i adâlet beş yüz asker ile elli bin guruş hâsıl olup sefer eşer.

Ve taht-ı hükûmetinde erbâb-ı ze‘âmet yigirmi üçdür ve erbâb-ı tîmâr sekiz yüz kırk altıdır. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleri ile üç bin müsellah pâk asker olur, mîrlivâlarının bayrağı altında sefer eşerler. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve şehri beş yüz akçe mevleviyyetdir. Zamânımızda Rûmeli kadıaskerliğinden ma‘zûl Dahkî (---) Efendi hazretlerine ber-vech-i arpalık ihsân olunup kendülerinin mektûb-ı dürerbârları ile bu şehirde kâ’immakâmı olan Yûsuf Efendi'ye gelüp mahkemede mihmân olup şehri temâşâya şürû‘ etdik. Bu mevleviyyet senevî adâlet üzre yigirmi bin guruş hâsıl olur şerîf mevleviyyetdir.

Mollânın taht-ı hükûmetinde olan sancak kazâlarıdır kim zikr olunur. Cümle on dörd kazâdır. Evvelâ kazâ-i Tire. Nâhiyesi dörd kazâdır. Kazâ-i Fevâne ve kazâ-i Bergos-ı kebîr ve Bergos-ı sağîr ve kazâ-i Ma‘den. Bu dörd nevâhî kazâlarıyla cümle on sekiz kazâdır.

Ammâ sancak kazâları bunlardır. Evvelâ kazâ-i Bayındır ve kazâ-i Birgi ve kazâ-i Sart ve kazâ-i Balyambolu ve kazâ-i Keles ve kazâ-i Güzelhisâr ve kazâ-i Köşk ve kazâ-i Sultânhisârı ve kazâ-i Nâzlı ve kazâ-i Arpaz ve kazâ-i Amasiyye ve kazâ-i Eynegöl ve kazâ-i Alaşehir ve kazâ-i Vakıf ve bunlardır. Ve bu kazâların cümlesinde (---) bin pâre âbâdân kurâlar ve kasaba ve şehirlerdir kim gâyet ankâ a‘yânı ve re‘âyâsı vardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Ve bu şehir cümle altmış sekiz mahalledir ve cümle bin sarây-ı âlîler ve gayri hânedânların cümlesi bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı kiremit örtülü ma‘mûr u müzeyyen kârgîr binâ-yı kadîm musanna‘ hâne-i zîbâlardır kim Ma‘nisa binâlarından şîrîndir.

Ve bu şehir cümle yüz kırk dörd mihrâbdır. Otuz altısı mükellef ü müzeyyen ma‘mûr selâtîn-misâl cevâmi‘lerdir.

Cümleden cemâ‘atli çârsû içinde Yeni câmi‘ gâyet musanna‘dır. Ve kubbe-i âlîsi kurşumludur. Ve minâresi gâyet **[Y 80b]** nahîf ve mevzûndur. Ve taşra soffaları üzre altı aded sütûn-ı sommâkî üzre kubbe-i mînâlardır. Ve şeb [u] rûz cemâ‘atden hâlî değildir.

Ve Ulu câmi‘ mâ-tekaddem kiremitli imiş, ba‘dehu Birgili Dervîş Ağa ta‘mîr ü termîm edüp dürr-i beyz-âsâ münevver olup serâpâ kurşum ile pûşîde etmiş. Lâkin haremi yokdur. Şâhrâh üzre vâki‘ olmağile teng mahaldedir. Ammâ taşra soffaları vardır. Ve minâre-i serâmedi câmi‘in solunda vâki‘ olmuşdur. Minâre kapusunun solunda iki âdem kaddi bâlâda bir beyâz mermer-i hâm üzre târîhi

budur:

"Benâ hâze'l-câmia'ş-şerîf, sultânu'l-Arab ve'l-Acem Keykubâd bin Keyhusrev bin Kılıçarslan. Sene sitte ve sittîn ve seb'i mie" [766] memdûd olunmuşdur.

Ammâ hâlâ bu câmi'in ta'mîri târîhi kıble kapusu üzre müzehheb ve celî hat ile böyle kitâbet olunmuşdur. Târîh-i manzûm:

İnâyet erdi çün min indi Bârî
Edüp ta'mîrini bir pîr-i fânî

Ana Dervîş Ağa hem-nâm olupdur
Bilâd içinde Birgi hem mekânı

Du'âsı düşdü Şeyhin ana târîh
Ana ta'mîr eden emr-i ilâhî

Sene 1088

Ve bu şehirde bundan ulu câmi'-i kadîm yokdur. Tûlen ve arzan yüz altmış ayakdır. Ve bir yan kapusu ve bir kıble kapusu var.

Ve Kara Kadı câmi'i tarz-ı kadîm bir küçük câmi'dir. Ammâ gâyet musanna'dır ve kubbe-i latîfi kurşumludur. Ve bu şehirde böyle kâşî-i çîn ile mebnî minâre-i mevzûn-ı musanna' yokdur kim üstâd mühendis taşrasından zıh zıh ve burma burmadır, tâ kadeh-i câm-ı Cem-misâle varınca girih girih bir minâre-i zîbâdır. Zamân-ı ezân oldukda mü'ezzinân-ı hoş-elhân sadâ-yı *"hayya ale's-salâ"*yı bülend Dâvûdî savt-ı hazîn ile *"hayya ale'l-felâh"* ezân-ı iz'ânı ehl-i îmâna ısgâ ve i'lâm ederler.

Ve hareminde âbdest havuzu içre fevvâreleri var kim nûş eden fevrî hayât bulur. Ve eyle şâzrevândır kim zirve-i a'lâya pertâb edüp bârân-ı rahmet gibi zemîne rahmet nisâr olur. Ve hareminin cânib-i erba'asında medrese ve dârü'l-hadîs hücreleri vardır. Ve bu harem serâpâ turunc ve limon ile müzeyyerı olunmuşdur. Andan,

Câmi'-i Yeşil İmâret mâ-tekaddem mevlevîhâne imiş. Mahallesinde câmi' olmamak ile câmi'e münkalib etmişler. Ammâ yine yan soffaları ve mihrâb tarafı tabakaları yine **[P 41b]** mevlevîhâne tarzı **[Q 41b]** üzre durur ve biri biri içinde hurde kubbeli gâyet musanna' câmi'dir. Ve serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Ve bir yeşil kâşîden yeşil zümürrüd serv-misâl minâre-i bâng-ı salâ-hânesi var. Gâyet ilm-i musîkîde üstâd-ı kâmil Dâvûdî savt-ı hazînli mü'ezzinânları var. Beyt: **[Y 81a]**

Vakt-i sabâh şenîdem aceb sadâ
Kad ezzene'l-mü'ezzin hayye ale's-salâ. [35]

Fî's-subhu ve'l-ems evkât-ı hamsede ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at anda cem' olup tâ'at [u] ibâdât ederler. Zîrâ bu mahalle yine cümle erbâb-ı ma'ârifân-ı Mevleviyândır. Bâ-husûs bu câmi'in bir imâmı var kim gûyâ imâm Fahr-i Râzî'dir, sıgâr [u] kibâr du'â-yı hayrın alırlar. Ve bu câmi'in hareminde âbdest havuzunun cânib-i erba'asında evc-i semâya ser çekmiş nahl-i nevres-i ahdar-gûn-ı ibret-nümûn serâmed servler var kim râyiha-i müşkünden demâg mu'attar olur. Ve cemâ'at-i kesîreye mâlik ma'bed-i kadîmdir.

Ve Lütfi Paşa câmi‘i Tahte'l-kal‘a kurbunda cemâ‘ati firâvân bir câmi‘-i müferrihdir. Ve bir memdûh minâre-i mevzûnu gûyâ Süleymâniyye minâresi gibi musanna‘dır. Ve bunun dahi harеminde servleri evce münkalib olmuşdur.

Ve Tahtalkal‘a câmi‘i sûk-ı sultânînin izdihâm yerinde olmak ile cemâ‘ati kesîrdir. Ve serâpâ kurşumlu kârgîr binâ-yı metîndir.

Ve Yahyâ Beğ câmi‘i ve Kara Hasan Beğ câmi‘i ve Hüseyin Çavuşzâde câmi‘i ve Şeyh Halîl câmi‘i ve Şeyh Nasreddîn câmi‘i ve Yoğurdluzâde câmi‘i. Bu merkûm câmi‘ler serâpâ kurşumlu imâretlerdir.

Ve Mehemmed Beğ câmi‘i ve Monlâ Çelebi câmi‘i ve Sûretli câmi‘ ve Gazzâzzâde câmi‘i ve Bâdemiyye câmi‘i ve Kadızâde câmi‘i kurşumludur. Ve Monlâ Arab câmi‘i dahi kârgîr binâ ve kubbe-i ra‘nâları serâpâ kurşumludur.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘lerin binâların târîhleri ile tahrîr eylesek iki kürrâs müsevvedât olur. Hudâ müyesser edüp müsevvedemiz tasîhe geçdikde olmaya illâ hayır.

Ve bu şehrin şimâlinde bir namâzgâh-ı azîm var kim elli bin âdem alır bir ibâdetgâh-ı kebîrdir kim dâ’iren-mâdâr cirmi bin iki yüz adımdır. Salât-ı ıydeyn ve du‘â-ı istiskâ içün ünâs zükûr bunda ibâdet ederler. İçerisinden tûlu ve arzı ikişer yüz adım şekl-i murabba‘ bir binâ-yı vâsi‘dir, serâpâ kârgîr sengâbâddır. Ve cânib-i erba‘asında dörd kapuları vardır. Onar kademe taş nerdübânlar ile su‘ûd olunur kapulardır. Dâ’iren-mâdâr der-i dîvârlarının kaddi ikişer âdem boyu metîn kal‘a dîvârı misâldir.

Ve bu musallânın tâ vasatında üstâd-ı mermer-[bür] bir şâfi‘î havzu inşâ etmiş kim fevvâreleri pertâb edüp musallîler tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve sâha-i mesâha-i kübrânın içi serâpâ tirfil ve yonca ve ayrık ve gayri nebâtât [u] giyâhât ile sebzezâr olup gûyâ bir yeşil dühâvî katîfe ferş-i bûkalemûn olmuşdur kim sayf [u] şitâda bir çemenzâr [u] lâle-izâr kân-ı hezâr-ı dâ’imdir.

Ve gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar var kim her biri eflâke ser çekmiş yüz aded şecere-i mevzûnlardır. Sâye-i zıll [u] himâyelerinde cemâ‘at-i deryâ-misâl cümle ibâdet-i Zü'l-celâl ederler. **[Y 81b]** Ve bu cümle eşcârât dahi Hâlık-ı her dü sezâya ibâdet-i müstemirre menzilesinde ale't-tertîb sâf sâf gulâm-ı halka-begûş gibi el kavşurup şeb [u] rûz tevhîd ü temcîd ve tezkîr ü temhîd-i Rabb-i Mecîdi lisân-ı hâl ile hilkatleri üzre ibâdet hidmetin edâ etmededirler.

Ve'l-hâsıl bu ibâdetgâh-ı müslimîn Tire şehrinin mecma‘u'z-zühhâdı ve darü's-sâcidînidir.Ve bâlâdaki merkûm olan kârgîr kurşumlu cevâmi‘lerden gayri yine,

Tire şehri içre mahalle câmi‘lerin beyân eder

Evvelâ Veys Çelebi câmi‘i ve Hacı Sofu câmi‘i ve Sarı Alî câmi‘i ve Şeyh Muslihüddîn câmi‘i ve Kara Hayreddîn câmi‘i ve Börekçi câmi‘i ve Eşrefzâde câmi‘i ve Tabbâğ Sinân câmi‘i ve Palatozan câmi‘i ve İbrâhîm Efendi câmi‘i ve Arab Bınarı câmi‘i, yayladadır ve Balbınarı câmi‘i, Süleymân Hân'ın namâzgâh-misâl bir hayrâtıdır kim bir safâgâh [u] çerâgâh yerdedir.

Ve bu şehir içre mükellef hutbe-i cum‘a kırâ’at olunur cevâmi‘âtlar bunlardır, mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Ve cümle mesâcidlerden eşbehi çârşû içre cemâ‘at-i kesîreli ve fevkânî Hâce-i Mîr mescidi kapusu üzre târîhi:

Makâm-ı dil-küşâ-yı cây-ı tahsîn,
Bibîn gûyed ber âlî hayrât.

Binâ-yı Hâce-i Mîr'est Hacı,
Nedâde beyti(?) ger ser târîh ebyât.

Sene (---)

Ve niçe kurşumlu imâretli mesâcidler vardır.

Ve gâyet binâ-yı mevzûn musanna‘ minâreler var. Cümlesi kırk dörd minâre-i âlîlerdir. Ve cümle yetmiş dörd rusâslı binâ-yı azîmlerdir.

Ve bu şehr-i Tire'nin câmi‘ ve mesâcidi ve mahallâtları ve çârsû-yı bâzârı ve hânedânları ve gayri imâretleri ve'l-hâsıl her şey'i Ma‘nisa şehrinden çokdur ve büyükdür. Ammâ Ma‘nisa'da selâtîn-i seleflerin ikişer minâreli câmi‘-i azîmleri ve imâretleri ve hân ve medreseleri gâyet çokdur. Ve gâyet ma‘mûr [u] âbâdân zıyk(?) şehr-i azîmdir, zîrâ Âl-i Osmâniyân'ın dârü'l-mülküdür.

Ve bu Tire şehri dahi Âl-i Selçukıyânın ve Âl-i Sarhaniyânın taht-ı kadîmleridir. Mâ-tekaddem darbhânesinde akçe meskûk olup *"Sultân Ahmed bin Mehemmed Hân azze nasruhu duribe Sire"* deyü sikkesinde tahrîr olunurdu. Hakîre görmek müyesser olmuşdur. Nerm-i hâlis ve sîm-i hâlis derâhim râyici var idi.

Ve bu Tire şehrinde cümle otuz aded **[Q 42a] [P 42a]** medrese vardır. Ekseriyyâ cum‘a edâ olunan cevâmi‘lerde birer medrese mukarrerdir.

Ammâ dersi‘âmları ile pâye medârisleri bunlardır kim tahrîr olunur: Evvelâ medrese-i Hacı Efendi ve medrese-i Muslihiddîn Efendi ve medrese-i Dervîş Çelebi ve medrese-i Kara Kadı ve medrese-i Monlâ Arab ve medrese-i Mehemmed Ağa ve medrese-i Ferişteoğlu <<ya‘nî ibn Melek hazretleri, yine medresesinde bir türbe-i âlî içinde medfûndur. Meşârık'a ve Menâr'a ve Mecma‘u'l-Bahreyn'e ve niçe yüz kütüb-i mu‘tebereye şerh yazup yedi yüz mücelled risâle ve gayri te'lîfâtları vardır. İlm-i lügatde lüğaz-küşâ bir bahr-i ma‘ânî ve fesâhatde ve belâgatde dürr-i yektâ-yı ferîdü'd-

dehr ve nâdirü'l-asr gavvâs-ı ilm-i ledün idi kim hakkâ İbn Melek idi. Ve ilm-i lügatde Ferişteoğlu nâm kitâb-ı hümâm anların te'lîflerindendir ve Yıldırım Hân ulemâlarındandır. Aydın Bay oğluna mu'allim olup bu şehri cây-ı vatan edüp âsûde olmuşdur. Hâlâ merkad-i pür-envârı ve savma'ası ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır. *Rahmetullâhi aleyh,* kim âlem-i sabâvetde hakîr *Ferişte lügati*n tilâvet edüp kitâbın ibtidâsı hubz etmek kubl öpmek olmağile ekmek yemeği ve âdem öpmeği ibtidâ anın kitâbından öğrendik. Anıniçün hayır du'â ederiz. Rûh-ı şerîfi şâd ve kabri dâd ü hayr ile yâd edenler dilşâd olalar. [36]

Ve medrese-i Kârzâr ve medrese-i Alî Cân ve medrese-i Şeyh Halîl. Meşhûr **[Y 82a]** medreseler bunlardır. Ve Yeşil İmâret câmi'inde bir imâret-i it'âm vardır. Âyende ve revendeye ni'meti mebzûldür. Ve sekiz imâret dahi gâh işler gâhî mesdûd durur. Evkâfları za'îfdir ammâ leyle-i Ramazân'da cümlesinin ni'meti bî-imtinân firâvândır.

Ve cümle on üç hammâmdır. Cümleden Tahtalkal'a hammâmı âb [u] hevâsı gâyet latîf hammâm-ı pâk ve nazîfdir. Ve Yenice köy hammâmı ve Hasan Çavuş hammâmı ve Lütfî Paşa hammâmı ve Eski Beğ hammâmı ve Nâzır hammâmı ve Hekîm hammâmı ve Sûretli hammâm ve Kara Kadı hammâmı ve Bâdemiyye hammâmı ve Mehemmed Ağa hammâmı. Bunlar gâyet latîf ve hoş-hevâ ve rûşen-binâ ve rûşenâ hammâm-ı hayât-efzâlardır. Ammâ cümleden mecma'ü'l-irfân Perî hammâmı ve Yalınayak hammâmı. Bunların âb [u] hevâsı latîf, kân-ı âşıkân [u] ma'şûkân hammâmlardır kim birer havz-ı azîmleri var.

Cümle dilberân bu hammâmlarda âşıkânları ile bilâ-vâsıta ve bilâ-fûta birbirlerin dirâgûş edüp ba'dehu gusl ederler. Bir ferd-i âferîde bu gusle mâni' olamazlar. Zîrâ İmâm Şafi'î kavli üzre aşren fe-aşr bir havz-ı pâkdir, nâ-pâki pâk eder. Ve cemî'i dellâkları pençe-i âfitâb [ü] mehtâb dilberândır.

Ve cümle yigirmi yedi hân-ı azîmleri vardır. Meşhûru Lütfî Paşa hânı ve Rüstem Paşa hânı, kurşumlu hânlardır. Ve Frenk hânı ve Esîr hânı ve Destmâl hânı ve Abdüsselâm hânı ve Kütey hânı ya'nî Kütâhiyye hânı ve Çöplüce hân ve Pasba hânı ve Merdenli hânı ve Kara Kadı hânı. Bunlar meşhûr hânlardır ve niçeleri ma'lûmumuz değildir.

Ve Sultân Selîm Hân'ın bir dârü'l-kurrâsı vardır. Gâyet büyük kubbe-i âlîdir ve etrâfında hücreleri dahi serâpâ kurşumlu binâ-yı âlîdir. Şâhrâh üzre garba nâzır bir kapusu vardır. Altı kademe mermer hacer nerdübân ile su'ûd olunup bir bâb dâr-ı Kur'ândır. Haftada iki gün cümle hamele-i Kur'ân ve huffâz talebeleri cem' olup ilm-i Hafz ve İbn Kesîr ve Seb'a ve Aşere ve Takrîb kırâ'atları tilâvet olunur. Ve Şeyh Şâtıbî ve İmâm-ı Cezerî kitâbları tilâvet olunur. Şeyh İmâm-ı Verş ve İmâm-ı Bezzî ve Kâlûn ve Ebû Amr ve Sûsî ve Nâfi' kavilleri dahi me'hazleriyle mahâric-i hurûfa ri'âyet ederek Kur'ân-ı azîm ve Furkân-ı kerîm kırâ'at olunur. Ve mukaddemâ evsâfı tahrîr olunan Cum'a-âbâd kasabası bu dârü'l-kurrânın evkâfıdır kim metîn ü kavî vakfullâhdır. Ve bu dârü'l-kurrâ kapusu üzre manzûm târîhi budur:

Görüp bu makâm-ı felek zîneti
Kemâl-i şeref birle fevka'l-ulâ
Semâda melekler dedi târîhin
Binâ-yı Selîm Hân sâhib zey

Sene 971

Ve cümle altmış aded mekteb-i sıbyân [u] tıflan-ı püserân-ı ebced-hândır.

Ve cümle iki yüz yetmiş çeşme-i mâ'-i **[Y 82b]** Kevserlerdir kim menba'ı Balbınarı ve Sükker

bınarlarından cereyân edüp gelir. Ammâ şehir içre revân olan uyûn-ı câriyeler Terziler köşesinde ve Gazzâzhâne köşesinde ve Bezzâzistân rüknünde Alaca çeşme ve Uzun çârşû başında ve Kutucular Hânı kapusu önünde ve Osmân Ağa çeşmesi ve Hüseyin Ağa çeşmesi ve Paşa Hânları çeşmesi ve Atbâzârı çeşmesi. Bunlar cümle ikişer ve üçer lüleli bâzû kalınlığı cereyân eder berrâk ve zülâl-i âb-ı nâb serdâb mâ'ü'l-hayâtlardır kim nûş eden atşânlar hayâtü'l-hayevân nûş etmiş gibi tâze cân bulurlar. Bu mezkûr çeşmelerden mâ'adâ sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hacı Balı merhûmun yüz yigirmi aded uyûn-ı câriyeleri vardır kim gûyâ her biri birer mâ'-i şerâb-ı tahûrlardır.

Ve bu çeşmesârların üzerlerinde gûnâ-gûn târîhler var, ammâ tahrîri melâl ü kelâl verir. Ve bu çeşme-i bâridlerden mâ'adâ "Mahallâtlar içinde iki bin müte'ayyin uyûn-ı ab-ı revânlar var" deyü a'yân [u] eşrâf-ı Tire tefâhür kesb ederler.

Ve cemî'i hânedânlarda ve gayri beytânlarda birer mâ'-i cârî ve havz [u] fevvâre ve selsebîl vardır kim eğer a'lâ ve eğer ednâ su ile muğtenim olmuşlardır. Zîrâ bu şehir cebel-i Kestâne dâmeninde olmak ile cümle enhâr hâneden hâneye cereyânı âsândır. Anıniçün bu şehirde âb-ı revân çokdur ve şehr-i Bursa'ya müşâbeheti vardır.

Ve beş yerde kurşum kubbeli **[Q 42b] [P 42b]** sebîlleri vardır. Her birinin vakıfları tarafında denk denk karlar buzlar gelüp cemî'i atşâna sebîl ederler. Bir sebîlâne Alaca çeşme kurbundadır. Ve biri Tahtalkal'a meydânında mermer binâlı ve kubbe-i âlîli sebîldir. Ve biri dahi Tahıl bâzârında, bu dahi mermer binâ ve demir revzenli ve kurşum kubbeli musanna' dâr-ı atşândır.

Ve bu Tire şehrinin çârsû-yı bâzârının çoğu Bursa esvâkları gibi kârgîr kemer ve toloz kubbeler ile mebnî Temmûz'da serdâb, şitâda germ ü nerm esvâk-ı sultânîlerdir kim cümlesi iki bin sekiz yüz dükkândır. Ahi Baba'dan haber alup tahrîr etmişizdir. Ve ekseri serâpâ nîlgûn kurşum örtülüdür. Yayladan bu şehre nazar olunsa gûyâ Haleb şehri gibi kurşumlu bir şehr-i benderdir.

Ve kal'a-misâl metânet üzre mebnî bir kârgîr binâ-yı metîn sekiz kubbeli bir bezzâzistânı var, cümle rusâs-ı nîlgûn ile mestûr bir bezzâzistândır. Ve cânib-i erba'asında çâr bâb-ı hadîd-i metînler ile metânet bulmuşdur. İçinde cümle ankâ bâzergânların kânları ve dükkânlarıdır ve zîr-i zemînlerinde medfûn olan mâl-ı hazâ'in tüccârânın cânlarıdır ve mahbûb huddâmânları cân-ı cânânlarıdır. Ve cümle mevcûdât nâ-mevcûd olmadan berîdir. Ammâ Uzun çârsûsu gâyet müzeyyen sûk-ı sultânîdir.

Ve cümle tarîk-ı âmların üstâd mühendis satranc **[Y 83a]** nakşı tarh edüp vaz'-ı esâsı bu üslûb üzre tezyîn olunmuşdur. Ve serâpâ pâk ve beyâz taş ile mefrûş kaldırımdır. Her sabâh tathîr edüp gird-i küdûretden bir zerre gubârdan nişân kalmaz pâk reh-i râstlardır. Ve cemî'i esvâkları şimâle eniş aşağı vâki' olup fevkinden aşağı nazâr etsen gûyâ bu râhlar içre âdem deryâsı telattum-ı deryâ gibi temevvüc edüp izdihâm-ı benî âdemden omuz omuzu sökmez bir gulgule-i Tire'dir. Husûsâ hafta bâzârı günleri âkıl olan temâşâ-yı bâzâra varmamak gerek. Zîrâ ol bâzârda âdem dilâzâr olup zâr-ı izâr olur. Tâ bu mertebe izdihâm çârsûları vardır.

Ve bu şehrin kıble cânibindeki hâneleri yedi bayır ve dere ve depe üzre vâki' olmuş hevâdâr evlerdir. Ve bir biri üzre kat-ender-kat hadîkalı büyût-ı ra'nâlardır ki serâpâ revzenleri şarka ve şimâl cânibinde Tire sahrâsına nâzır hevâdâr dilküşâ büyûtlardır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ü mahbûbesi nerm [ü] râm olup al tebekânî elması yanaklı ve la'lgûn kiraz dudaklı hüsn-i cemâlde ve lûtf [ü] i'tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn ve maralî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü ve geysû-yı müşkbârların târumâr kılup bir cihetde uşşâkı mu'âhaze edüp kendülere akıdırlar. Gâyetü'l-gâye perî-peyker ve melek-manzar, güler cemâlli garîb-dost âdemleri vardır. Çoğu ehl-i ırz olur bâzergânlardır.

Ve cümle ahâlîsi çuka ferrâce ve kontuş geyerler. Vasatü'l-hâl olanlar muhayyer ve Tire alacası geyerler. Ve askerî tâ'ifesi ve ulemâsı ve ağniyâsı gâyet çokdur. Ve zenâneleri ferrâce ve beyâz car-izâr bürünürler.

Ve bu şehrin me'kûlât [ü] meşrûbât [ve] sanâyi'âtının memdûhatından ve hâsıl olan kâlâ-yı metâ'ından meşhûru, evvelâ Tire peşkiri ve âbdest makremeleri ve hammâm havlıları ve alacaları ve yasdıkları meşhûrdur.

Ve me'kûlâtından ter gömlek üzümü ve beyâz ekmeği ve tennûr kirdesi ve kebâbı ve gûnâ-gûn buzlu vişne hoşâbı ve beyâz kirazı rub'-ı meskûnda yokdur. Ve kestânesi ve çöreği ve tavuk böreği yiyenin tendürüst olur yüreği.

Ve sevâhil şehr olmak ile limonu ve turuncu ve nârı ve incîri ve servi dırahtı çok olur. Ve bir kaç yerde serâmed hurmâları var, ammâ mahsûl vermez. Ve habbü'l-lezîz dahi hâsıl olur. Ve yaz kış sebzevâtı eksik değildir. Gerçi sevâhil diyârıdır, ammâ ensesindeki dağda kestâne ve kızılcık ve muşmula ve üvez hâsıl olur aceb diyârdır. El-hâsıl yük bağlanır ve yük çözülür ganîmet bender şehr-i azîmdir. **[Y 83b]** *Hafizekallâh.*

Tire şehrinin etrâfında olan mesîregâhları beyân eder

Evvelâ cümleden Süleymân Hân'ın nazargâhı ve âşıkânın teferrücgâhı Balbınarı çerâgâhı, bâlâda mevsûfdur. Ammâ midhatinde zebân kâsır olmağile evsâfı ihtisâr üzre terkîm olundu, zîrâ vasfdan müberrâ bir gülistân-ı ra'nâ zemîndir.

Ve şehrin fevkinde Su Uçurumu nâm mahal dahi vâcibü's-seyr bir mesîregâh-ı ibret-nümâdır kim arâzî-i ma'mûrede eyle bir temâşâgâh yokdur. Bir minâre-i bâlâ kaddi kûh-ı Bîsütûn-vâr yalçın kayalardan nehr-i azîm pertâb edüp aşağıda havuz içre dolar. Bu havuz dahi yed-i kudret ile halk olunmuş bir havz-ı azîmdir etrâfında uşşâkân şâd [u] handân olup köşe köşe sohbet ederler. Ammâ nehr-i hayâtın sâ'ikasından safâ etmeyenler niçe köşede sâyedâr selsebîller vardır, anda zevk ederler. Ve bu havz-ı kebîrin cânib-i erba'asındaki kayalarda gûnâ-gûn sernigûn dırahtlar hâsıl olup Tûbâ nahli gibi şâhaları zemîne sâye salmışdır. Aslâ zemîne güneş te'sîr etmez azîm koyahdır. Cümle erbâb-ı safâ anda zevk ü safâlar ederler, gûyâ Safâ ve Merve vâdîleridir.

Ve bir mesîregâh dahi Bâdemiyye'dir. Cümle ehl-i hıref anda teferrüc ederler.

Ve bir mesîregâh dahi Şeyh câmi'i, gâyet medd-i basarlı ve çınâr-ı azîmli yerdir.

Ve mesîregâh-ı Arab Bınarı ve **[Q 43a] [P 43a]** teferrücgâh-ı Namâzgâhdır.

Ve'l-hâsıl bu şehrin a'yân [u] eşrâfları nakli üzre "Bî-derveze ve bî-minnet âyende vü revendeye salâ mesîregâh-ı bî-minnet üç yüz altmış İremezâtü'l-imâd misilli teferrücgâhlarımız vardır" deyü garrâlanırlar. Ve hakkâ ki vardır, lâf [ü] güzâf değildir. Ammâ her birinin medhinde lisân kâsırdır ve kalemler kâsirdir, ancak bu kadar tahrîr etdik.

Ve bu şehir içre cümle yetmiş ehl-i turuk tekyesidir. Cümlesinden ulu dergâh şehrin kıblesi cânibinde kûhistân içre Arab Bınarı tekyesi, şehre ve sahrâya nâzır cihân-nümâ bir âsitâne-i ra'nâdır. Şeyhi İbrâhîm Efendi hazretleridir kim şeref-i sohbetleri ile müşerref olup dest-bûsları ile şerefyâb olup du'â-i hayrların aldık ve bir gece mihmân olup tevhîd [ü] tezkîr-i sultânîler eyleyüp sabâha dek cân sohbetleri eyledik. Ulu âsitânedir, âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Ve evkâfı gâyet çokdur. Hattâ tekyenin ensesindeki dağlarda bâğlar cümle bu tekyenindir. Dest-i fukarâları ile hâsıl olmuşdur kim kırk gûne âbdâr üzümü olur. Ve hâlâ tekyede iki yüzden mütecâviz fukarâlar âmâdedirler. Ve matbah-ı Keykâvus'undan ni'met-i bî-imtinânın tenâvül edüp "yâ Rezzâk ve yâ Mün'im" esmâsına meşgûllerdir.

Ve sâ'ir kurâ ve kasabâtlarda dahi yigirmi binden mütecâviz mürîd-i ferîdi vardır. Bursa'da medfûn **[Y 84a]** kutb-ı âfâk Hazret-i Üftâde Efendi halîfelerindendir kim tarîk-ı Halvetîdir. Bu Şeyh İbrâhîm dahi ol turukdandır.

Ve bu tekye kurbunda bir câmi‘ ve yetmiş seksen müte'ehhil fukarâ hâneleri ve bâğ [u] gülistânları ve murgzâr [u] lâle-ızâr feryâd-ı hezâr nâlesinden uşşâk bîzâr olduğu bir âsitâne-i ibret-nümâdır. Ve niçe tekyeler dahi vardır, ammâ bu kadarla iktifâ etdik. Andan,

Evsâf-ı kasaba-i Kara Kadı

Şehrin şarkında yine şehre muttasıl câmi‘li ve müte‘addid hânlı ve hammâmlı ve imâret ve mescid [ve] medreseli ve çârsû-yı bâzârlı binden mütecâviz sûk-ı sultânlı bir bâğ-ı İrem-misâl bâğ u bâğçeli ve uyûn-ı enhârı firâvânlı üç bin kiremitli ma‘mûr ve âbâdân hıyâbânlı evlerdir. Cümle Tire şehri halkının ba‘de'l-asr teferrücgâhları bu Kara Kadı semtidir. Ve yakın olmak ile her gün cümle yârân-ı bâ-safâ ve erbâb-ı ma‘ârif-i ehl-i vefâ ve zümre-i zurefâ gürûh gürûh gelüp bu Kadı bâğlarında cilveler ederek kesb-i tarâvet edüp kelleler germ ve sîneler nerm olup kavl-i edvâr üzre ilm-i mûsıkîye ri‘âyet edüp her âşıkân bülend-âvâz-ı muhrik ile hoş-elhânlık edüp nevâhânlık ederek makâm-ı uşşâkda uşşâkda uşşâka âşıkâne kavl-i uşşâk terennümâtların terennüm edüp birbirlerine müselsel âheng olurlar. Ve bu kasabanın her köşesinde niçe yüz yerde gülistân [u] bostânlar içre Hüseyin Baykara fasılları olur. Ve cümle mahallâtları çârsû-yı bâzârları içre çemenzâr soffalar üzre çınâr-ı ra‘nâ ve bîd-i sernigûnlar sâyesinde cümle yârân [u] ihvân zevk [u] safâ ederler. Böyle bir cây-ı sürûr kasaba-i ra‘nâdır.

Andan şehr-i azîmin cânib-i garbında yine şehre muttasıl,

Evsâf-ı kasaba-i Yenice

Bu dahi Kara Kadı kasabası gibi mollâ hükmünde niyâbetdir. Ve başka subaşısı vardır. Hemân bu dahi ta‘rîf [ü] tavsîfden müberrâ bir Heştiyân-ı kerrubiyân midhatinde âciz ü kâsır bir şîrîn Sirem ü İrem-misâl bâğ-ı Merâm'dır. Kırım'da Bâğçesarây'ın Aşlama ve Kaçı bâğlarına mu‘âdil belki dahi bî-mu‘âdil hadîka ve ravza-i cinânlı kasaba-i bâğ-ı berîndir. Beyt:

Şenîden key buved mânend-i dîde [37]

Mısra‘ı mazmûnunca ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince bilinmez bir İremezâtdır. Müte‘addid selâtîn kurşumlu câmi‘ ve medrese ve hân u hammâm [ve] mesâcid ve mekteb ve tekye ve imârâtlar ve çeşmesârlar ile ârâste ve murgzâr gülistân [u] lâle-ızâr bostânlar ile pîrâste olmuş iki bin kiremit örtülü sarây-ı âlîler ve kâ‘a-i vâlîler ile tezyîn olmuş bir kasaba-i şîrîndir.

Ve bu semte cum‘a günü ve gecesi olunca bu şehrin cemî‘i nisvânları gürûh gürûh bu cânib mezâristânına gelüp vâdî-i hâmûşânda hâmûş-bâş yatanları gelüp ziyâret ederler. Ve ba‘zı zenpâre cânlar **[Y 84b]** [38] fehvâsınca niçe nikâb pîçe altından hüsn-i cemâl seyr edüp ziyâret ederler. Ve Tire şehrinin cümle mezâristânı bu cânibdedir.

Ve Nakîbüleşrâf Seyyid Bekir Ağa bu kasabada sâkindir. Hânedân-ı azîm sâhibidir kim ta‘rîf ü tavsîfinde kalem kâsirdir. Hemân şundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim yaz u kış subh [u] mesâ merreteyn sofra-i Halîlî çekilüp ni‘met-i celîli tenâvül olunup yevmiyye ikişer yüz sahan mümessek ta‘âmı hâss [u] âma ve ulemâ vü avâma ta‘âmı mebzûldür. Ve her şeb sâz [u] söz ile Fisagores-i Tevhîdî fasılları olup ba‘de's-sohbe müsâfirîne yetmiş seksen harîr câmehâblar döşenir. Mâh u sâl bu tertîb üzre bir Hâtem-i Tay ve Ca‘fer-i Bermekî-rey zât-ı şerîf halîm ü selîm zât-ı mükerremdir. Ve âlem ağyâr-ı gayrıdan bî-haber olunca kendü savma‘asına girüp tâ vakt-i fecre dek tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl

bir zât-ı şerîfdir. Ba‘zılar ilm-i kâfda kâmil ayârdır derler, ba‘zılar sâhib-i vefkdir derler, ba‘zılar bir fukarâ nefesiyle ganî olup anıniçün fukarâlar ile üns [ü] ülfet eder derler. El-hâsıl bî-bedel mihmândâr ve merkezinde ber-karâr çelebidir. Ve birâderi el-Hâc Seyyid Hamza Çelebi dahi zât-ı hoş-hisâldir.

Ve bu şehre kibâr-ı evliyâullâhların nazar-ı iksîrleri ta‘allûk eylediğinden bu şehrin cümle zenânesi gâyet ehl-i perde Râbi‘a-i Adeviyye-misâl havâtînleri vardır. Ve merdân-ı Hudâ-emredânlarında dahi niçe bin sulehâ-yı ümmetden kûşe-nişîn ve halkdan münzevî ve bi-nişîn savm-ı Dâvûd ile gündüz sâ’im ve gece kâ’im ve müfessirîn ü muhaddisînden mazanne-i kerâme sâhib-i **[P 43b]** sülûk pîşvâ-yı tarîk **[Q 43b]** müstecâbü'd-da‘ve kimesneler vardır.

Tire şehrinde âsûde olan ziyâretgâh-ı evliyâullâhları beyân eder

Evvelâ merkûm Arab Bınarı Şeyhi Îbrahim Efendi'nin ceddi kutb-ı âfâk ale'l-ıtlâk eş-Şeyh İbrâhîm Efendi, yine tekyesinde medfûndur.

Ve namâzgâh kurbunda merkad-i pür-envâr-ı Hazret-i Monlâ ibn Melek ve medrese-i Ferişteoğlu. **[Y 85a]** Ve ism-i şerîfi Abdüllatîf'dir. İlm-i lügatde bahr-i me‘ânîdir. İlm-i usûl de kitâb-ı Menâr ve ilm-i hadîsde Şerh-i Meşârık ve ilm-i fıkıhda Mecma‘ü'l-bahreyn anlarındır. {Sene (---) târîhinde civâr-ı rahmete vâsıl olup medresesinde bir revzenli kabirde medfûndur.} [39]

Eş-Şeyhü'l-celîl Şemseddîn Ahmed et-Tavîl: Selîm Hân-ı Sânî Tire'de hâkim iken vâ‘ız u nâsıhı idi. Monlâ Çelebi zâviyesinde merhûm olup yine Tire'de medfûndur. *Kuddise sırruh.*

Eş-Şeyh Abdülvahhâb Efendi: Tirevîdir ve Merkes Efendi halîfelerindendir. Yine kendü tekyelerinde medfûndur.

Ve yine bu âsitâne içinde Hüsâm Dede ve eş-Şeyh Şücâ‘eddîn: İbn Melek ile bu iki sultân üstleri kubbesiz bir pençerenin iç yüzünde tarîk-ı âm üzre medrese dâ’iresinde medfûndur.

Ve bu sultânların dîvârına muttasıl yine medrese haremi köşesinde Aydın Bay oğullarından Îsâ Çelebi ve Selîm Çelebi ve Hızır Şâh Çelebi nâm şehzâdeler İbn Melek hazretlerinin telâmîzlerinden olmak ile civârında bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır.

Ve bunlara karîb kabr-i Hazret-i İsâguci ulemâ-yı (---) (---). Bunların dahi niçe bin te’lîfât-ı mu‘tebereleri vardır. Hattâ ilm-i mantıkda Metn-i İsâguci kitâbı anlarındır. Ulemâ-yı Acemdir.

Ve Îsâ Mehemmed Iyşî'dir ve şehr-i Tirevîdir. Tire'de İbn Melek müderrisi iken ders devri encâm olup yine medrese cenbinde medfûndur. Fezâ’il-i bî-girân ile meşhûr-ı devrân idi. Te’lîfâtına nihâyet ve fezâ'iline hadd ü gâyet yokdur. Gûyâ hümâ-pervâz İbn Melek Iyşî Efendi'dir.

Ve Nûşî Çelebiler dahi karîbü'l-ahd musannif ve mü’ellif çelebiler idi.

Ve bunlara karîb eş-Şeyh Alâeddîn, Seyyid Şerîf nâmıyla ma‘rûf cihân-ârâ ve bî-bedel ulemâ-yı mütebahhirînden niçe bin mücelled makbûl [u] mergûb ve her fünûnda mahbûb te’lîfâtları vardır. Ulemâ-yı Hasbî(?) üzre bir müşkil-küşâ te’lîfi vardır ve Kitâb-ı (---) (---) (---) anındır. Beyne'l-ulemâ memdûh kitâblardır. Sene (---) târîhinde merhûm olup bu Tire şehrinde zemîn içre âşiyân etmişdir. Ammâ makâmları evc-i ılliyyîndir. *Kuddise rûhuhu.*

Ve kurbunda Kurd Baba ve Balım Baba Sultân ve Babadağı'nda Velî Baba ve Hacıköyü'nde Alî Baba ve Monlâ Arab hazretleri dahi tekmîl-i fünûn etmiş müfessirîn [ü] muhaddisîn ve musannifînden ulu sultândır kim ilm-i ledünde dahi bî-bedel gavvâs-ı bahr-i ma‘ânîdir

Ve Kara Kadı hazretleri dahi kutbiyyete kadem basmış devlet-i dâreyne nâ’il olmuş musannif ve mü’ellif a‘izze-i kirâmdan mâldâr ve mün‘im atâ-bahş ilm-i kâfda **[Y 85b]** kâmil-ayâr sâhibü'l-hayrât kimesne imiş kim cevâmi‘ ve hayrâtları mevsûfdur.

Ve Muharrem Efendi, ilm-i nahivde Kitâb-ı Câmî üzre müşkil te'lîfi vardır.

Ve Altuncu Abdî Efendi, ilm-i arûzda ve sâ'ir fünûnlarda mu'teber te'lîfâtları vardır.

Ve bu Tire kadîm şehr-i azîm olmağile niçe bin musannif ve mü'ellif ve keşf [ü] kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuş kibâr-ı kümmelînden ulu sultânlar vardır, ammâ ziyâret etdiğimiz azîzler bunlardır ve's-selâm.

Ve bu şehri tamâm seyr [ü] temâşâ ve ziyâret-i hümâm edüp hayâtda olan sulehâlardan Şeyh Receb Efendi ve Hatîb Alî Efendi ve Arab Bınarı Şeyhi İbrâhîm Efendi ve Sâbirî Efendi, bunlar ile vedâlaşup du'â-i hayrları ile behremend olduk.

Ve a'yân-ı vilâyetden ve erbâb-ı yârândan Nakîbüleşrâf Bekir Ağa ve bürâderi el-Hâc Hamza Ağa ve Nedîm Çelebi ve Yahyâ Ağa ve Bedastenli Mehemmed Ağa ve Arab Sâlih Efendi hânesi gulûy-i âm ile sengsâr olup mâl [ü] menâli gâret olup kendi firâr etmişdi. Ve Yeşil İmâret imâmı Çelebi Efendi ve Serdâr Çolak Laz Çavuş ile ve Melek Ahmed Paşalı kapu yoldaşımız Hüseyin Ağa ile ve niçe ahibbâ ve dostân ile vedâlaşup müsellim ağa ile ziyâfete revâne olduk.

Tire şehrinden çıkup şimâle ol sahrâ içre giderken nehr-i Menderes'i atlar ile ubûr edüp iki sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bayındır

Orhân Gâzî Bayındırân kavmin bu mahalde iskân etdirdiğiyçün Bayındır lafzı tesmiye olmuşdur. Sire hudûdunda seksen akçe kazâdır ve nâhiyesi on sekiz kurâdır. Ve kasabası Bayındır cebelinin zeylinde vâki' olmuş bâğ u bâğçeli, iki yüz hâneli ve bir câmi' ve üç zâviye ve bir mekteb ve bir hammâm ve bir hân ve yedi dükkânlı bir şîrîn kasabacıkdır. Ve paşa hâssıdır, hâkimi voyvadadır.

Bunda bir ziyâfet-i azîm tenâvül olunup müsellimden diş kirâsı elli altun ve on refîk alup yine ol sahrâ içre Menderes nehri sağ tarafımızda kalup Birgi dağları dâmeninde cânib-i şarka iki sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm Birgi

Bir ikiden galat Birki derler. Cemşîd neslinden Sireye nâm bir melikenin binâsı olup kışlak tahtı idi. Ve yaylağı hâlâ bu Birgi şehrinin şimâli fevkında Bozdağ demek ile ma'rûf u meşhûr [u] mevsûf kûh-ı bâlâdır kim bu şehr-i azîm anın kıblesi dâmeninde bir dere ve depeli yere vâki' olmuş bir şehr-i Birgi'dir, İki değildir. Ba'dehu sene (---) târîhinde Aydın Bay oğullarından Mehemmed Şâh nâm emîrin fethidir kim ümerâ-yı Selçukıyândır. Ba'dehu sene (---) târîhinde Orhân Gâzî destine girmişdir, be-dest-i **[Y 86a]** Gâzî Timurtaş Paşa ve İshâk Paşa.

Bu şehir hâlâ Aydın sancağında paşa hâssıdır ve üçyüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur ve a'yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Ve iç el olmak ile kal'asında dizdârı ve **[Q 44a] [P 44a]** neferâtı yokdur. Ammâ ulemâ ve sulehâsı gâyet çokdur.

Ve kal'ası Bozdağ dâmeninde bir taşlı dere nihâyetinde iki tarafı çâh-ı gayyâ-misâl uçurumlu bir balık sırtı gibi bir bayır üzre kıbleden şimâl cânibine tûlânî ve bir Şeddâdî kârgîr binâ bir kal'a-i atîkdir.

Ve Celâlî Cennetoğlu bu şehirden tulû' edüp maskat-ı re'si olmak ile bu kal'ayı ta'mîr ü termîm edüp tahassun edüp elli bin asker-i haşerât ile eli vilâyeti nehb ü gâret ederdi. Âhir sene 1016 târîhinde Kuyucu Murâd Paşa serdâr olup Cennetoğlu'nu katl edüp cânın cehennem kuyusuna Kuyucu Murâd Paşa koyup bakıyyetü's-seyf cünd-i cünübün serdâr-ı zafer-şi'âr köşe köşe berdâr edüp cümle dâr [u] diyâr emn [ü] emân olup ahâlîleri ber-karâr oldular.

Ba‘dehu Murâd Paşa-yı re’y-i ahsen tedbîr bir dahi celâlî ve cemâlî bu kal‘aya mutehassın olmasınlar içün taşra kal‘ayı câ-be-câ münhedim edüp dizdârı ve neferâtların ref‘ etmişdir. Ammâ hâlâ iç kal‘ası ma‘mûr u âbâdân mezkûr bayır üzre bir hayli metîn şekl-i bâdemî bir kal‘a-i kavîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır, ammâ havâlesi vardır.

Ve derûn-ı kal‘ada cümle dörd yüz mükellef ve ma‘mûr kiremitli kârgîr binâ-yı kadîm evlerdir. Ve aşağı varoş şehrile cümle on sekiz mahalle ve yigirmi dörd mihrâbdır.

Ammâ cümleden ma‘bed-i kadîm bu kal‘ada Eski câmi‘, Fâtih-i bilâd Mehemmed Şâh ibn Aydın Bay'ındır. Kârgîr kubbe değildir, ammâ harpüşte münakkaş servi levhalı tavan üzre serâpâ kurşumlu bir câmi‘-i münevverdir. Lâkin mihrâb üzre bir kubbe-i âlîsi evce müntehî kârgîr kubbedir. Ve kubbe içi cümle silu ve lâjüverd ve la‘lî rengâreng boyalar ile serâpâ nakş-ı Mânî ile menkûş bir kubbe-i kâşî-i çîn gayri nükûşdur kim mihrâbı ve der-i dîvârı cümle müzehheb bûkalemûn-ı ibret-nümûndur.

Ve mihrâbı cengârî Çîn-i fağfûr-ı Çîn halkârî ile münakkaş bî-bedel mihrâbdır kim gûyâ murassa‘ Freng Mânî mînâsıdır.

Ve derûn-ı câmi‘ tûlen ve arzan zergerdân ayak mest ile seksener kademe arîz ü tûlîdir. Ve cümle on altı sommâkî amûdlar üzre kemerlerin fevkı servi tavandır.

Ve üç kapusu var. İki yan kupudur. Ammâ kıble kapusuna altı kademe taş nerdübân ile su‘ûd olunur.

Ve minberi gerçi ceviz ağacı levhası ve haşebdendir. Ammâ Fahrî oyması-misâl gûnâ-gûn müşebbek ve münakkaş şükûfe ve gül **[Y 86b]** ve sünbül ve mutahhıllar ve kitâbe ve islimîler ile mersûm bir minber-i ra‘nâdır.

Ve kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, fethu hâze'l-ma‘bedi bi-nasri'l-lâhi fî eyyâmi devleti el-Emîri'l-kebîr el-Gâzî fî sebîli'l-lâhi Mehemmed bin Aydın fî târîhi sene seb‘a ve seb‘i mie." [707] tahrîr olunmuşdur.

Ve câmi‘in sağ tarafında iki şerîfeli bir mevzûn minâresi var. Tula ve kâşî çînîdir. Ve haremi etrâında yan soffaları ve medrese hücreleri vardır. Ve câmi‘in sağ yan kapusu önündeki kubbe-i pür-envârın içinde sâhibü'l-hayrât medfûndur. Ve serâpâ der-i dîvârları beyâz mermer-i hâm ile mebnîdir, gayri gûne taş değildir. Ve kubbe-i âlîsi kurşum ile mestûrdur. Ve cenûba nâzır bir kapusu üzre târîhi böyledir:

"Büniyet hâze't-türbetü li'l-Emîr el-Kebîri'l-âlem el-Mücâhid el-Murâbıt Ebu'l-hayrât es-Sultâni'l-guzât Mübârizü'd-devlet ve'd-dîn Mehemmed Şâh bin Aydın nevverallâhu merkadehu âmîn, sene erba‘a ve selâsîn ve tis‘i mie." [934]

Ve bu merkad-i mehbit-ı münevverin içinde Mehemmed Şâh ve birâdereyni Ömer Şâh ve Îsâ Gâzî âsûdedirler.

Ve bu câmi‘in kıblesi önünde şâhrâh aşırı medrese-i Sultân Hânım Gülüm hayrâtıdır. Kendüleri dahi sâha-i medresede medfûnlardır. Vâcibü's-seyr kân-ı ulemâ bir medrese-i sulehâdır. Birgili Mehemmed Efendi bunda tahsîl-i ulûm edüp hâlâ hücresinde teberrüken ders tilâvet olunur. Ve Hânım Gülüm ki sâhib-i medresedir, hâfize ve müfessire ve muhaddise ve Râbi‘a-i Adeviyye-misâl nesl-i Aydın Bayî'dir. Bu tahrîr olunan imâretlerden gayri kurşumlu câmi‘ bu kal‘a içre yokdur.

Ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzâr dahi yokdur. Cümle aşağı şehirdedir. Anın dahi cümle evleri kiremit ile mestûr iki bin altı yüz beyt-i ma‘mûrlardır kim herbiri vâsi‘ bâğ u bâğçeli ve âb-ı revânlı müzeyyen evlerdir kim yüzleri cümle kıble cânibine nâzır evlerdir.

Ve Tire'den bu şehire girirken şehr-i Birgi aslâ görünmez, zîrâ bâğ hıyâbân gülistân ve dırahtistân içre pinhân olmuş bir şehr-i müzeyyendir. Ammâ Bozdağ'ın nısfına urûc etdükde bu şehir bâğ-ı Aspuzu içinde görünür. Gâyet şîrîn şehr-i taht-ı kadîmdir. Ve kibâr-ı kümmelînden niçe bin ulemâ-yı izâm ve sulehâ-yı kirâm medfûnlardır.

Ve bu varoşun imâretlerinden Dervîş Ağa câmi‘i, kârgîr binâ kubbe-i ra‘nâdır, kurşumlu câmi‘-i nev-binâ ve ibâdethâne-i zîbâdır. Ammâ çârsû içre olmak ile haremi yokdur. Lâkin taşra soffaları altı amûd-ı müntehâ üzre beş kubbe-i âlîdir ve bir minâre-i serâmedi vardır. Ve kıble kapusu üzre bu manzûm târîh tahrîr olunmuşdur:

Bu ma‘bedi tâ haşre dek, ger hayr [u] şer a‘mâlinâ
Makbûl-i dergâh âmeden tâk-ı bülend-i rûşenâ

Âkıl odur **[Q 44b] [P 44b]** *hayrât edüp*

makdûrunu sarf eyleye

Şâdi mekün der rûz [u] şeb bâkî değil dâr-i fenâ

Âlîde kisble câmi‘i ***[Y 87a]*** *şâdân eden Dervîş Ağa*
Bâğ-ı vücûdın sebzter, lütfunla kıl yâ Rab tebâ

Dahi bunun emsâline vâsıl ede Bârî Hudâ
Her rûz du‘âdır mâcerâ bî-iştibâh subh u mesâ

Tûbâ bihişt âsâ demek lâyıkdürür bu câmi‘e

Zârî begüft târîhini kâlû belâ hayrü'l-binâ
Sene 1074

Ve bu câmi‘e karîb medrese-i Dervîş Ağa dahi kârgîr binâ medrese-i âlîdir. Cümle yetmiş aded hücreleri serâpâ kurşum ile melbûsdur. Ve kapusu üzre târîhi, sene 1078.

Ve yukaru kal‘ada Aydın Bayoğlu medresesi, beyne'l-ulemâ hâric medreselerindendir. Ve yedi mekteb-i sıbyândır.

Ve iki yüz dükkândır. Ammâ bezzâzistânı iki aded hândır. Ve bir hammâmı önünde bir çemenzâr musallâ-yı gülistândır. Cânib-i erba‘ası kavak dırahtları ile ârâste olmuş ibâdet-hâne-i ehl-i irfândır. Ve etrâfı kârgîr binâ-yı amâristândır.

Ve bu şehir bir dere içre vâki‘ olmağile dörd yerde ağaç cisirlerdir. Ammâ Dervîş Ağa kantarası bir göz kârgîr cisirdir. Bu cisirlerin iki cânibleri kat-ender-kat evlerdir.

Ve kırk yedi âsiyâb-ı dakîkler var kim her biri şeb [u] rûz çarh-i felek gibi deverân etmededir.

Ve bu şehir gerçi böyle dere içre vâki‘ olmuşdur, ammâ âb [u] hevâsı rûh-efzâ ve sevâhildir. Ve mahbûb ü mahbûbesi çokdur, ammâ kân-ı sulehâ olmağile merd [ü] zenânı mü’eddeb ve mü’eddebelerdir, zîrâ niçe kibâr-ı evliyânın nazarı ta‘alluk etmiş bir dâr-ı fuzalâdır. Ve hâlâ tâlib-i ilmi ve sâhib-i hilmi çok e‘izze-i kirâmdan kimesneler vardır.

Ve memdûhatından, yedi elvân kirazı olur. Cümleden latîf ve âbdâr, dânedâr, hoşgüvâr ve la‘lgûn Nif kirazı derler bir gülnârı var kim her dânesi keklik beyzası kadar vardır. Gâyet ter olduğundan âdemin damağında mahv olup cirminden nişân kalmaz. İncîri ve nârı ve engûrü ve limonu ve turuncu ve karı ve servi ve çınârı meşhûrdur.

Ve Tire ipliği ta‘bîr etdikleri beyâz iplik bu şehre mahsûsdur, gayri diyârlarda olmak ihtimâli yokdur. Cemî‘i dâr [u] diyârlara bundan tüccârlar niçe bin yük iplik götürürler. Gûyâ harîr-i hâm-ı Lahîcândır. Cümle bay u gedâsının kâr [u] kisbleri bu iplikdir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Birgi: Kal‘ada tahrîr olunan ziyâretlerden mâ‘adâ kal‘anın şimâlinde mezâristân içre ve dırahtıstân mîşezâristânesinde El-Mevlâ Birgili Mehemmed Efendi, müfessirîn ve muhaddisîn u musannifînden meşhûr-ı âfâk ulu sultândır kim niçe yüz mücelled kütüb-i mu‘teberelerinden kitâb-ı *Tarîkat-i Muhammediyye* ve ilm-i nahivde *İmtihân-ı Ezkiyâ* ve yine nahivde *Izhâr-ı Avâmil* anların te’lîflerindendir.

El-Mevlâ Mehemmed bin Abdülkerîm eş-şehîr be-Zülf-i Nigâr, cemî‘i ulûma risâle-i te'lîfleri var. Birgili Mehemmed Efendi **[Y 87b]** kurbunda medfûndur.

Ve bu Birgili Mehemmed Efendi ulemâ-yı zâhirdendir. Hâlâ cemî‘i avâm-ı nâs içre tilâvet olunur *Birgili Risâlesi* deyü mu‘teber bir risâledir. Ammâ gâyet latîfdir kim hablü metînine yapışan râh-ı hakkı bulur ve hakkı bâtıldan fark edüp kendü nefsin bilür. Ve akâyide müte‘allık bir risâlesi vardır kim lâ-nazîrdir. Ulemâ-yı mütekaddimînden bir ferd bu vâdîde müşkil-küşâlık etmemişdir. Ve Sultân Süleymân asrında zuhûr etmişdir. Ve kabr-i şerîfinde kubbe ve gayri şey kabûl etmemişdir.

Ancak başı ve ayağı ucunda hece taşları alâmeti vardır. Sâ’ir ibâdullâh-ı ünâs gibi fakîrâne medfûndur. Ve bu şehirde beyne'l-ulemâ "Mehemmed Çelebi" demek ile ma‘rûfdur. Hattâ hakîr ziyâretine müteveccih olduğumuzda "Birgili Mehemmed Efendi mezârı?" deyü su‘âl etdim, aslâ bilmediler. Anlar "Mehemmed Çelebi mi dersiz?" deyü vesîle verüp merkad-i pür-envârın gösterdiler.

El-Mevlâ Yûnuszâde Mustafâ, Birgi nâm cây-ı rûşen-i dil-nişîndendir ve bunda medfûndur.

Ve bu şehri seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp a‘yân [u] eşrâfdan Koca Dervîş Ağa ve serdâr Fiçine Hasan Ağa ve Monlâ Çelebi ve Solakzâde, bu merkûm ahbâblar ile me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız ve cümle bârhâne ve huddâmlarımız ile,

Birgi yaylası Bozdağ nâm yaylaya gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ şehirden şimâle, dağlara çıkup **ziyâret-i Erenler Sultân** yayla yolu üzre bir ulu âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Cihân-nümâ bir teferrücgâh yer olmak ile cümle şehrin amâristânı ve deşt-i vâdîsi ebrî hıtâyî sahîfe-misâl nümâyândır.

Andan iki sâ‘atde yine dağlara urûc edüp,

Evsâf-ı yaylağ-ı Bozdağ

Bunda haymelerimiz ile bir çemenzâr ve murgzâr, lâlezâr yerde meks edüp temâşâya şürû‘ eyledik. Eyle bir kûh-ı bülenddir kim Hâlık-ı kevneyn hitâb-ı kün ile arz [u] semâvât ademden getirelden beri bu kûhun tâ zirve-i a‘lâsında selc, berf ve yah pâresi vardır. Ve kar-ı atîki içre âb-ı zülâl kurdu vardır. Böyle bir kûh-ı bâlâ ve bir yaylağ-ı ra‘nâ-yı musattah fezâ-yi pür-giyâh sahrâdır kim yedi kadılık diyâr ahâlîsinin bu arsada hudûd-ı kadîmeleri vardır. Ol mahall-i cây-ı sürûrlarında meks ederler kim cümle üç bin yayla hâneleri ve külbe-i ahzânlardır. Ve cümle tahta örtülü ve tahta dîvârlı sandûka-vâr içli tışlı sarây hânelerdir.

Ve câmi‘ ve mesâcid ve namâzgâh soffalarıyla ârâste ve hân **[Q 45a] [P 45a]** ve hammâm [ve] tekyeler ile pîrâste ve niçe yüz külbe-i ahzânlı dekâkîn ve gûnâ-gûn havz u fevvâreler ile müzeyyen bir dilküşâ menzildir.

Ve bâğ [u] bâğçesinin gül [ü] gülistân ve reyhân sünbülistânı ve müşebbek bostânları içre hoş-elhân tuyûrun ve andelîb-i gûyânın asvât-ı hazînleri âdeme hayât verir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden niçe bin yük Tire ipliğin bunda gasl edüp beyâz pembe-misâl olur. Ve cemî‘i ahâlî-i vilâyet bu cây-ı **[Y 88a]** safâda zevk [u] sefâ edüp ayş [u] işret ile tenperver olup sûrlar ve gencerler ve at koşuşları ve güleşler olup öğdiller ve ihsânlar bezl olunur azîm teferrücgâhdır.

Husûsâ Ma‘nisa'dan selef pâdişâhları bu makâm-ı bihişt-âbâda gelüp meks ederlerdi. Hâlâ sarây-ı âlîleri ve kâ‘a ve hammâmları ve cemî‘i âsâr-ı binâları hâlî ve mu‘attal harâb [u] yebâb olmadadır. Ammâ hadîka-i ravza-i Rıdvânı aslâ fenâ bulmamışdır. Bu gaytân-ı İremin vasfında Hassân ve İmrü'l-kays âcizdir.

Netîce-i merâm, fânî cihânın İremezâtıdır. Ve hendese üzre üstâd-ı bâğbân cemî‘i şecere-i müsmirâtları ve çınâr ve kavak ve sanavber ve ar‘ar ve bîd-i sernigûn ve servleri çırpı ile diküp her biri mûy-i miyânın gösterir cüvân-âsâ birer sehî-kad [ü] kâmet dilber-i ra‘nâ gibi dîvân durur. Her birine bâd-ı nesîm isâbet etdükde hırâm etmededirler. Ve lisân-ı hâl ile her mebde-i eşyâya tevhîd ve temcîd ederler. Ve her kûçe ve pûçesi hıyâbânında niçe bin kerre yüz bin gül [ü] gülistân içre hezâr hezârânın nevehân-gûyâlığı ta‘bîr olunmaz.

Ve aşren fe-aşr havz-ı azîmler içre âdem kemeri kalınlığı fevvâreler şâzvâr revân olmadadır. Bâ-husûs mâh-ı Temmûz'da henüz leb-i dilberân-misâl kirazı ve verd-i ahmeri handân olmadadır kim bu bâğ-ı cinâna dâhil olanın demâğı mu‘attar olur. Cemî‘i âbdâr meyvesi mevcûddur. Ammâ yaylak olmak ile limon ve turunc ve zeytûnu ve rummânı olmaz. Ammâ bunda olan âb-ı hayât mâ-i cârîler Erzurum'da Bingöl yaylasında olmazdır. Ve bu yaylağın şimâlinde bir sâ‘at ba‘îd,

Der sitâyiş-i cebel-i Erba‘în

Bu cây-ı müferrihde dahi gayri kazâlardan niçe bin âdem gelüp meks ederler. Bu dahi vasıfdan hâric ve medihden âric bir yaylağ-ı vâcibü's-seyirdir. Ve bunda makâm-ı Erba‘în derler bir ulu âsitâne olduğundan bu kûh-ı bülende cebel-i Erba‘în derler. Ammâ yine Bozdağ'a muttasıldır.

Bu dergâh içre Baba Sultân ismiyle müsemmâ bir er medfûndur. Hacı Bektaş-ı Velî ile Horasân'dan bile gelmiş bir pîr-i merd-i Horasânîdir kim Horasân erenlerinden cedd-i izâmımız olan Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî halîfelerindendir kim anların nutk-ı dürerbârları ile bu Baba Sultân bu yaylada âşiyân etmesi sebebiyle ile'l-ân bu yayla âbâdân olmasının aslı oldur.

Hâlâ tekye-i Bekkesinde iki yüzden mütecâviz fukarâ-yı Yeseviyân-ı Bektaşiyân cân-ı cânânlar vardır. Ve cemî‘i seyyâhân-ı cihân bu âsitâne-i sa‘âdetde mihmân olurlar. Ve cemî‘i erbâb-ı yayla gelüp ziyâret edüp nüzûrât verirler.

Ve mâl-ı sadakâtlar ile matbah-ı Keykâvus'unda ni‘met-i firâvân tabh olunup bay [u] gedâya belki kâ’inen menkâne bu tekyegâhı her gâh bi-hasbi'l-merâm ârâmgâh edinen dervîş-i dilrîş-i hırka-pûşâna ve Baba'yı **[Y 88b]** her subh [u] şâm ziyâret eden mihmânlara ve gayrilere Râzık-ı bî-te‘ab Hudâ-yı kerîm tarafından hâs u âmma ve merd [ü] zenâna ve pîr [ü] cüvâna nân-ı bî-imtinânı ve çorba-yı firâvânı ve summât-ı bî-kusûru dervîşân-ı abdalâna bast edüp şeb [u] rûz ni‘met-i Baba bu makâmda bî-minnet tenâvül olunur. Ba‘de't-ta‘âm fukarâ-yı ibâdullâh ol makâmda edâ-yı evkât-ı hamse ve zikr-i tevhîd iştigâliyle hoş-hâl olurlar. Dâ’imâ böyle bir nazargâhdır.

Ve bu âsitâne-i Baba Sultân binâ edelden berü matbahında dörd yüz seneye karîbdir kim ocağında âteşi sönmeyüp tencereleri ocakdan enmemişdir. İki âdem müsâfir gelse elbette anların huzûruna *"Hayru't-ta'âmı mâ-hazar"* [40] deyüp Baba çobrası ve bir nânparesi getirirler, zîrâ şân-ı dervîşân-ı zîşân böyle âyîn-i Bektaşiyândır. *Zâdekallâhu ilâ inkırâzı'd-devrân.*

Ziyâret-i el-Mevlâ İbrâhîm Efendi: Yine şehr-i Birgi'dendir. Murâd Hân-ı Sâlis'in mu'allimi iken merhûm olup Birgi havâlîsinde Bozdağ tekyesinde medfûndur. Yetmiş kıt'a mücelled te'lîfâtı vardır. Ammâ ilmine âmil olmayup tâ'ûndan Bozdağ yaylasına alâ tarîkı's-seyr firâr edüp hikmet-i hudâ anda mat'unen merhûm oldu.

Andan atlara süvâr olup nîm sâ'atde **Gölcük** nâm bir buhayre-i âb-ı zülâl vardır. Cânib-i erba'ası bir günde ancak devir olunur. Etrâf-ı müdevverinde niçe yüz kaynak buz pâre âb-ı nâblar var kim huzûr ile her zülâlden üç taş çıkmak muhâldir kim âdemin eli kesilir, gâyet mâ-i bâridlerdir. İçinde yetmiş gûne mâhîleri olduğu sicilde mastûrdur. Kırkar ellişer vukıyye zerefşân alabalıkları olur kim tenâvül eden mâ'ide-i kudret yemiş olur.

Ve bu buhayrenin dahi etrâfında iki bin mikdârı kerpiçden ve levhadan ve külbe-i ahzândan evler vardır. Ve müte'addid cevâmi' hân u hammâmı ve esvâk-ı muhtasarlar vardır. Ve haftada bir bâzâr-ı azîm cem'iyyet-i kübrâ olur. Ve bâlâda tahrîr olunan gibi bâğ u bâğçe ve gülistânlı sarây-ı âlîler ve gayrilerdir.

Ve bu yaylağa Sarhanlı ve Alaşehirli ve Sartlı ve Kulalı ve Uşşâk **[P 45b]** halkı çıkarlar, zîrâ bu yaylağın şimâl tarafına yokuş aşağı Alaşehir üç sâ'adir. Karşu cânibi Sart şehridir. Alaşehir ile Birgi şehrinin mâbeyne-hümâsı altı yâhûd yedi sâ'atlik yer olup mâbeynlerinde bu yaylağ-ı Bozdağ-ı râğ vardır.

Ve bu yaylalarda kâmil bir hafta zevk [u] safâ edüp murâd [u] merâmımız üzre temâşâ edüp cümle ahibbâ ile vedâlaşup refîklerimiz ile bu yayladan şarka yokuş aşağı nüzûl ederek Birgi şehri sol cânibimizde kalup beş sâ'atde,

Evsâf-ı kazâ-i Keles

Aydın livâsında kasabasız **[Q 45b]** bir kazâdır. Ancak nevâhîleri yigirmi pâre ma'mûr kurâdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Birgi serdârı hükmündedir. Bir câmi'i ve mesâcidi **[Y 89a]** ve bir hânı ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ammâ haftada bir azîm bâzâr olur kim Keles bâzârı meşhûrdur. Bundan cânib-i kıbleye şâdumânlık kurâlar içre dıraht-ı bâlâlara sarılmış üzüm asmaların temâşâ ederek altı sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i ve kazâ-i Balyambolu

Bu dahi Aydın hâkinde yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyeleri on yedi pâre kurâdır. Ve hâkimi hâs voyvadasıdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ mahsûs serdâr vardır. Ve kasabası bâğ u bâğçeli bir cebel dâmeninde üç yüz hâneli ve bir minâreli câmi'li ve bir hân u hammâmlı ve bir kaç dükkânlı karyeden bozma kasaba-i ma'mûrdur. Ve bunda dahi hafta bâzârı olup âdem deryâsı olur. Ve zeyl-i şehirde dırahtıstân sâyesinde herkes kâlây-ı vâlâ-yı metâ'ın bâzâr-ı mahabbete çıkarup bey' u şirâ olunur. Balyambolu bâzârı meşhûrdur. Pembe ipliği ve pembe bezi ve dimisi meşhûrdur kim cemî'i diyârlara bundan müstevlî olur.

Ve bu kazâda hâsıl olan katır meğer Kastamonu'da ve Marzifon şehirlerinde ola. Ve bunda biyankökü çok olduğundan biyanı boldan galat kavm-i Etrâk tahfif-i kelâm edüp Balyambolu derler.

El-hâsıl bu bâzâr Aydın'da ve Sarhan'da ve Menteşe'de meşhûr bâzârdır. Andan kalkup kıble

cânibine ağaçlı dağlar içre yokuş yukaru nîm sâ‘at gidüp,

Karye-i Tasahorya: Balyambolu nâhiyesidir. Bir sarp dereli ve depeli yerde bâğlı ve bâğçeli bir kûh-ı bülend eteğinde âb [u] hevâsı latîf kasaba-misâl beş yüz kiremit örtülü ma‘mûr ve kârgîr binâ hânelerdir. Bir câmi‘i ve üç mescidi ve bir mu‘attal hammâmı ve bir ma‘mûr hânı ve yedi dükkânı var, İrem-misâl bir şîrîn beldedir.

Ve cemî‘i dırahtlarına engûr asmaları dirâgûş edüp her birinden beşer onar katır yükü engûr-i âbdarı ve dânedâr la‘lgûn hoşhâr kirazı olur. Ve Beğ yaylağı dâmeninde olmak ile âb-ı hayât suları var kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu karyeden kalkup yine bu yaylağ içre,

Karye-i Beğ: İki yüz evli ve bir câmi‘li âb [u] hevâsı latîf kurâdır. Ubûr edüp andan,

Beğ yaylağı: Âb-ı zülâlden nişân verir mâ-i cârîleri vardır kim sayf ü şitâda zirve-i bülendinde berf ü yah eksik değildir. Vakt-i zuhurda ebr-i nîlgûn içinde zirve-i a‘lâsı ancak nümâyân olur. Tâ bu mertebe semâya ser çekmiş kûh-ı bâlâdır. Çemenzârı gûyâ sebzgûn-ı vâlâdır.

Bu kûh-ı bûhdan şimâl cânibine nigerân etdükde Tire sahrâsı bir sahîfe-i kitâb-ı *Gülistân [u] Bostân* gibi nümâyândır. Bunun dahi evsâfın mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek müsevvedâtımız yaylanâmeye döner. Hemân şundan ma‘lûm ola kim bu yaylanın sâye-i zıllında Tire ve Birgi sahrâsında cereyân eden **[Y 89b]** nehr-i Menderes bir ark-ı âsiyâb gibi görünür, böyle bir cebel-i âlîdir.

Ve bu yaylağ Tire şehri hâyilinde olan Kestâne dağına muttasıldır. Bunda dahi selâtîn-i selef maksûreleri vardır. Ve bu yaylayı ubûr edüp kıblesi tarafında,

Cânsitân yaylası nümâyân oldu. Etrâk kavmi Cânisten yaylası derler. Ammâ varmayup hemân Beğ yaylağın beş sâ‘atde ubûr edüp iki sâ‘atde renc [ü] anâ ile sahrâya nüzûl edüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm kasaba-i Köşk

Zamân-ı kadîmde Cemşîd-i anîdin yaylağa çıktığı mahalde tahtı idi. Niçe yüz bin âsâr-ı imârâtdan binâlar var kim görenler vâlih olur. Ve niçe yüz uyûn-ı cârîler kenârında kasr-ı havernaklardan nişân verir maksûreler olduğundan efvâh-ı nâsda Köşk şehri derler. Aydın-ı Nûreddîn sancağında paşa hâssı ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır.

Ve ancak iki yüz kiremitli ve türâb örtülü hânelerdir. Bir câmi‘i ve mesâcidi ve bir hânı ve on mikdârı dükkânı vardır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ve bâğ u bâğçesi cihânı zeyn etmişdir. Ve cümle evlerinin yüzleri kıbleye nâzırdır.

Ve kazâsı kurâlarında olan incîri cihânı dutmuşdur. Gök lop nâmıyla meşhûr olan incîri bir kudret-i Hudâ'dır kim her biri kırkar ellişer dirhem gelir katr-ı nebât-ı hamavî-misâl cüllâb-ı terdir. Ve cirminde aslâ alâmet yokdur, hemân bir cüllâb-ı mahzdır. Tenâvül edene aslâ sıklet vermez. Ve yâbisi dahi küfe sepetler içre ekâlîm-i seb‘aya hedâyâ götürürler. Üzeri şekerli bir tîndir kim sûre-i Ve't-tîn bunun hakkında nâzil olmuş ola. Aslâ sıkleti yok bir serî‘u'l-hazm ve mukavvî ve mu‘tedilü't-tabî‘a ve kuvvet-i basara nâfi‘ bir tîn-i **[Q 46a] [P 46a]** ılliyyîndir kim ter ü tâzesi bir sâ‘at ba‘îd yere gidemez, zîrâ bir tulum cüllâb-ı kand-i nebatdır.

El-hâsıl tenâvül edene gınâ gelmeyüp âdem şehîd olunca yiyeceği gelir. Ve içinde haşhâş dârûsu-misâl kırk elli dâne dâne-i hardalı var. Güneş tarafına dutsan içinde olan dârûları derilerinden birer birer add olunur. Tâ bu mertebe hayâl ve ter-cisim latîf bir tîn-i nazîfdir. Hakkâ ki rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Ve râyiha-i tayyibesi tenâvül edenin demâğın mu‘attar edüp aslâ rîhi ve harâreti yokdur. Medhinde hukemâ-yı kudemâ-yı zu'l-ukûllar dembestedir.

Ve bu kasabada üç gün zevk [u] safâ edüp andan cânib-i şarkdaki sahrâ içre ve nehr-i Menderes'i atlar ile ubûr edüp cenûb tarafındaki cebel-i Donduran dibinde,

Evsâf-ı kasaba-i Donduran

Üzüm bekmezi, Ayntâb bekmezi gibi donduğıyçün "Donduran" derler. Kutular ile bekmezi gâyet meşhûrdur. Ve Aydın sancağı hâkinde hâsdır ve yüz elli akçe kazâdır. Yeniçeri serdârı vardır, ammâ kethudâyeri yokdur.

Yüz hâne ve bir câmi‘ ve müte‘addid mesâcidleri vardır. **[Y 90a]** Ammâ hân u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Lâkin azîm hafta bâzârı olur. Ve bunun dahi bâğ u bâğçesi cihânı müzeyyen etmişdir.

Ve kadısı hâlâ Nâzlı kadısı nâ’ibdir kim ana arpalık ihsân olmuşdur. Ve bu kazânın dağ sırasınca iki sâ‘at gidüp bu kazâ ile müşâ,

Evsâf-ı kazâ-i Amasiyye: Bu dahi Aydın livâsı haddinde yüz elli akçe kazâ ve ze‘âmet-i serbestdir. Bunda dahi kasaba yokdur. Ancak nâhiyesi kurâlarında hân ve câmi‘li ve bâğ u bâğçeli âbâdân kurâlardır. Ve anın müşâsında ve cenûbî tarafında mezkûr sahrânın nihâyetinde altı sâ‘at ba‘îd,

Kazâ-i Bozdoğan: Bu dahi Aydın sancağında yüz akçe ve gâhîce yüz elli akçe ile sadaka kazâlarındandır. Bunda dahi kasaba yokdur. Ancak iki yüz hâneli bâğ u bâğçeli, bir câmi‘i ve bir hânı ve yedi dükkân-ı ehl-i hiref kânı var. Bunda dahi hafta bâzârı durur.

Andan yine bu sahrânın dağları eteğinde ma‘mûr kurâlar ubûr ederek ve nehr-i Menderes'i atlar ile güzer edüp şimâl cânibine 4 sâ‘at gidüp,

Kazâ-i Arpaz: Nâzlı sahrâsına nâzır bir burun ucunda kasaba-misâl bir câmi‘li ve hânlı ma‘mûr kurâdır. Aydın livâsında yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Ammâ bâğ u bâğçesi lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır. Ve âb [u] hevâsı gâyet lâtîfdir. Zîrâ bir mürtefi‘ yere vâki‘ olmuşdur.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan beş aded kazâlara Aydın diyârında Beş Boy derler. Gönc ve dinc vilâyetdir. Ve her kazâ birbirlerile hem-hudûddur. Cümlesi Nâzlı sahrâsının cenûbunda olan boğaz içindeki sahrânın cânib-i erba‘asındaki dağlar eteğinde birbirine karîb Beş Boy kazâlarıdır. Ve hadîka ve müşebbek besâtînleri birbirine muttasıldır. Bu vâdîleri bâğ-ı İrem gibi zeyn etmiş mahsûldâr bir diyârdır. Niçe kerre yüz bin yük incîri ve üzümü hâsıl olur.

Ve Aydın vilâyeti demenin sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu Nâzlı’yi ve Güzelhisâr'ı ve Ayasuluğ'u ve Balat'ı Mâhân diyârından gelmiş Âl-i Selçukıyân ümerâlarından Aydın Koca nâm şecî‘-i hümâm feth etdiğiyçün Aydın diyârı derler.

Ba‘dehu bu Arpaz kasabasından şimâl cânibine giderken yine nehr-i Menderes'i ubûr edüp cümle dördüncü sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sultânhisârı

Sene (---) târîhinde Aydın Bay kızlarından Nîlûfer Sultân hisârı olmağile Sultân hisârı derler. Ba‘dehu bu duhter-i pâkîze-ahteri Orhân Gâzî menkûhalığa aldıkda bu kal‘ayı ve yedi pâre şehri cihâz yerine Âl-i Osmân'a hedâyâ vermişlerdir. Hâlâ Aydın livâsı hükmünde hâsdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve dizdârı ve neferâtları yokdur, ammâ serdârı vardır.

Kal‘ası bir püşte üzre harâbe karîb olmuş bir garîb ü acîb şekl-i muhammes seng-i hârâ binâ bir kal‘a-i **[Y 90b]** zîbâdır. Ve üçyüz kiremit örtülü ma‘mûr evlerdir.

Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir hânı ve bir kaç dükkânı vardır. Ammâ bâğ u bâğçeleri dağı ve rağı zeyn etmiş bir şehirdir.

Ve Nâzlı şehri bu Sultânhisârı'na bir buçuk sâ‘at karîb olmak ile cümle Nâzlı şehrinin a‘yân [u] eşrâflarının ravza-i Rıdvânları bu Sultânhisârı hâkindedir, zîrâ hâk-i anber-pâki bâğ u bâğçe yeridir,

hattâ "Yigirmi bin bâğdır" deyü efvâh-ı nâsda şöhre-i şehr olmuşdur.

Ve her bâğda birer külbe-i ahzân-hâne ve beşer altışar soffa sergi-hâne ve beşer altışar şıra-hâne havz-ı azîmler mukarrerdir. Zîra cemî'i halkının kâr [u] kisbleri ve kifâf-ı nefsleri bâğbânlık eylemek ile geçinirler ve hayli mâl tahsîl ederler.

Ve bunda hâsıl olan gök lop ve ak lop ve kızıl lop ve mor lop ve kara lop bir diyârda olmazdır. Ve Köşk şehrinin gök lopundan bunun ak lopu a'lâdır. Hudâ âlîmdir kim her biri birer tulum cüllâb-ı hamavîdir. Ve her dânesi yüzer dirhem gelür ve güneşde dururken içinde olan zerre-misâl dâneleri **[P 46b]** dâne dâne âşikâre add olunur. Ve cirmi soğan zarı-misâl gâyet rakîkdir. Ve sabâh sabâh aç karnına tâ şehâdet tamarları harekete gelince tenâvül etsen aslâ vücûd-ı âkile zararı yokdur. Ammâ ba'de't-tenâvül gülerek söyleyerek sehel nemek yemek gerek, zîrâ hulviyyâta mâyil olan ol Mefhar-i Mevcûdat buyururlar kim: Hadîs: [41] lafz-ı dürerbârlarındandır.

Hakkâ ki bu diyâr halkının sâhib-i sülûk olanları sofralarına nemekdân getirüp ibtidâ tuz yerler, andan meyve yerler, ba'dehu yine tuz yerler, ba'dehu ta'âm tenâvül ederler, zîrâ sünnet-i Resûl'dür. Tuz İbrâhîm Halîl'in mu'cizesi ve ta'âmın muslihidir. Bâ-husûs kavun ve incîr yerken elbetde tuz yemek gerek.

El-hâsıl bu Sultânhisârı incîrinin letâfeti ve ta'mı gayri diyârın incîrlerine tercîh olur tîn-i mübîndir. Ve bunun kuru incîri dahi pâk ve lezîzdir, zîrâ sâ'ir diyârlarda incîrleri gird-i gubâr içre mülâmma' olmuş rimâl-âlûd bûriyâlar üzre kurudurlar. Ammâ bu Sultânhisârı'nda pâk sergiler üzre beyâz çârşefler üzre dâne dâne ale't-tertîb serüp şiddet-i hârda kemâlin bulunca hûş-ı tuyûrdan ve rîh-i gubârdan huddâmları hıfz ederler. Hevâda bir kesâfet olsa yine beyâz çarşaflar ile setr ederler. Anıniçün bu Nâzlı incîrinin kurusu makbûl-i hâs [u] âmdır ve gâyet latîf ve nerm tâmdır. Ba'dehu bu şehirden cânib-i şarka **[Q 46b]** Nâzlı sahrâsı içre iki sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i dâr-ı tîn şehr-i Nâzlı-i şîrîn

Sene (---) târîhinde Celâlî Karayazıcı ve Kalenderoğlu havfinden **[Y 91a]** ahâlî-i vilâyet bir yere cem' olup emr-i pâdişâhiyle bu şehrin cânib-i erba'asına kızıl kerpiçden bir azîm sûr ve bir kal'a-i ma'mûr eylediler kim ile'l-ân âbâdân bir kal'a-i dâr-ı bahâdırândır. Ammâ bir kat dîvârdır ve handakı yokdur. Ve cümle (---) kapusu vardır.

Ve Aydın sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Ammâ gâhîce üç yüz akçe ile ve gâh gâh ber-vech-i arpalık beş yüz akçe mevleviyyet ile ihsân olunur bir şîrîn kazâdır. Ve dâ'imâ mevleviyyet olmağa liyîkati var kazâ-yı mahsûldârdır. Zîrâ nevâhîlerinde ma'mûr [u] âbâdân kurâları insân ile memlû mutî'-i(?) şer'-i mübîn âdemleri vardır. Ve ganî ve sahî re'âyâsı ve berâyâsı vardır.

Ve bu hâk-i müşk-i anber-âsâda senevî kırk dörd gûne mahsûl hâsıl olur. Ve hâlâ bu şehr-i bî-nazîr maktû'ü'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem hâss-ı hümâyûndan ifrâz Âyişe Sultân hâssıdır. Ve voyvadası iki yüz cürd atlı ve yüz tüfeng-endâz fetâ-yı şehbâz ile hükm-i hükûmât edüp tahsîl-i mâl eder. Cümle salb u siyâset ve cürm [ü] cinâyet voyvada hükmündedir.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve kethudâyeri ve serdârı vardır. Ammâ dizdârı ve neferâtı yokdur. Ve bâzâr bâcdârı ve muhtesibi ve şehir subaşısı vardır.

Ve kal'ası bir sahrâ-yı azîmin tâ ortasında şekl-i muhammes kerpiç binâ cirmi altı bin adım bir kal'adır. İçinde on iki mahalle ve serâpâ tahtânî kerpiç dîvârlı üç bin yetmiş kiremitli ve toprak örtülü ma'mûr babayâne tarz-ı kadîm evlerdir. Ancak beş ve altı aded şâhnişînli fevkânî hânedânlar vardır. Mâ'adâ tahtânî evlerdir.

Ve bu şehir bir düz sahrâya vâki' olmağile ibtidâ esâsına temel bırağan üstâd-ı kâmil ilm-i

hendeseye mâ'il olmağile bu şehrin zemînin sadrenc nakşı tarh edüp ba‘dehu vaz‘-ı esâs etmiş. Cümle yetmiş şâhrâh etmiş. İki taraflarına piyâde kaldırımları etmiş, ortaları serâpâ pâk rimâl-i hâkdir. Ve cümle tarîk-ı âmları vâsi‘, şehrin bir ucundan öbür tarafı nümâyândır.

Ve bu şehir cümle on iki mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde Eski câmi‘ kârgîr minâreli ve kiremit ile mestûr levha tavanlı sehel fevkânî câmi‘dir. Lâkin haremi yokdur. Ve kıble kapusuna beş kademe taş nerdübân ile su‘ûd olunur. Cemâ‘ati bî-had câmi‘-i ma‘bedhânedir.

Ve bu câmi‘e karîb Yeni câmi‘ tahtânî ve kârgîr kubbe ve kiremit ile mestûrdur. Ve bir serâmed minâre-i ra‘nâsı var ve bir vâsi‘ haremi var. Ve bu kal‘ada bu üç câmi‘den gayri hutbe yokdur. Mâ‘adâ zevâvîlerdir.

Gerçi sevâhil diyârıdır. Ammâ âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet ziyâde olup nâz [u] istiğnâları ziyâde olduğundan "Nâzlı" deyü tesmiye olunmuşdur kim müverrih-i âlemler "Nakş-ı Çîn ve mahbûb-ı şehr-i tîn" deyü medh etdikleri **[Y 91b]** bu tîn şehridir kim incîr ile meşhûr-ı âfâk olmuşdur. Hevâsı şiddet-i hâr üzre olmak ile âb-ı cârîleri germâcadır. Ammâ kûzelerde sehel kesb-i hevâ edince âb-ı hayât suları vardır. Nûş eden halkı sarhoş olup zinde olurlar.

Ve iki hammâmı var. Ve cümle esvâk-ı sultânîsi yüz elli dükkândır. Ve bir kârgîr kubbeli ve kiremit örtülü bezzâzistânı vardır. Ve bu bedesten ile Eski câmi‘ mâbeynindeki meydânda **[Q 47a]** **[P 47a]** on amelî sütûn üzre kiremit örtülü bir Tahıl bâzârı meydânı vardır. Her hafta âşıkân anda cem‘ olup kahve nûş ederler, zîrâ cânib-i erba‘ası kahvehâneler ve çârsû-yı bâzârdır. Ve Eski câmi‘ önünde bir âb-ı hayât çeşmesi vardır. Gâyet lezîz ve yahpâredir.

Ve bu Nâzlı şehri gerçi küçükdür, ammâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve buk‘aları hûb u mergûb ve halkı mesrûr ve mezra‘aları vâfir ve hayr [u] berekâtları mütekâsir şehr-i kadîmdir. Ve bu şehrin şimâlinde kâmil sekiz bin adım karîb,

Der-sitâyiş-i kasaba-i bâzâr-ı Nâzlı

Yevm-i cum‘ada bu bâzâr-ı mahabbet içre cânib-i erba‘a kurâ ve kasabâtlarından kırk elli bin deryâ-misâl cemapur askeri gibi kabâyil-i Etrâk kavm-i kabîlesiyle herkes metâ‘ın getirüp bir gün bir gece ol cem‘iyyet-i kübrâda ulu bâzergânlar yükler akd [ü] hall edüp niçe Mısır hazînesi mâl-ı firâvân fürûht olunup bâzâr-ı azîm olur.

Ve bu mahal bir sahrâ-yı azîme vâki‘ olmağile a‘yân-ı Nâzlı niçe hân ve cevâmi‘ ve imâret dekâkînler binâ edüp bir ma‘mûr ve şîrîn kasaba olmuşdur. Hind ü Sind ve Arab u Acem ve Rûm tüccârları bu hânlarda sâkin olup ancak haftada bir bâzâra hayrân olup bir günde niçe [bin] denk dîbâ ve şîb ü zerbâf ve'l-hâsıl cemî‘i zî-kıymet vâlâ-yı kâlây bî-kıymet râyegân olup bey‘ u şirâ olur.

Ve me’kûlât [u] meşrûbât [u] hubûbâtın hisâbın hod ol Hallâk-ı âlem bilür. Rûy-i arzda meşhûr-ı âfâkdır. Ba‘zı dükkânları ankâ bâzergânlar mülkiyyet üzre tasarruf ederler. Ve Rûmeli'nde Maşkolor bâzârı ve Dolyan bâzârı ve Alasonya bâzârı ve Dabra bâzârı ve Yanya bâzârı ve Ösek bâzârları meşhûrdur. Ammâ anlar yılda bir kerre olur, ammâ bu Nâzlı bâzârı her hafta olup anlardan ziyâde kâr olur.

Ve cümle hayme ve çalaş ve külbeden ve gayri kârgîr dükkânlar cümle iki bin dükkânlardır. Beş yüzü kârgîrdir. Bunlardan mâ‘adâ dükkânlar bâzârdan sonra mu‘attal küşâde kalır. Ve üç yüz dükkânı ale'd-devâm râyegân işler dükkânlardır kim kasaba-i ma‘mûrun içinde vâki‘ olmuşdur.

Ve iki kal‘a-misâl azîm hânları var. Ve beş aded küçük mihmân sarâyları var kim serâpâ kiremitlidir. Ve bir hammâm-ı hoşhevâsı var.

Ve bir azîm câmi‘i var, kârgîr minârelidir. Ve sütûhu türâb **[Y 92a]** örtülüdür ve kırk çam

ağacı sütûnlar üzre sâbitdir. Ve derûn-ı câmi‘ tûlen ve arzen yüz seksen ayakdır. Ve mihrâb ve minberi tarz-ı kadîmdir ve bir çemenzâr u lâlezâr sahrâ-yı azîm haremi var. Cum‘a bâzârında mâl-â-mâl mahlûk-ı Zü'l-celâl olup ibâdet ederler. Ve bu haremin tâ vasatında bir âbdest havuzu vardır. Ve minâre-i mevzûnunun tâcı kireç ile mestûrdur. Ve mahkeme bu câmi‘e muttasıldır. Ayda bin guruş hâsıl olur. Ve yeniçeri serdârı ve hâs hâkimi dahi her cum‘a bunda hâzır olurlar, zîrâ gavgâ ve nizâ‘ eksik değildir.

Ve bu kasaba cümle üç yüz kiremit örtülü evlerdir. Ve yedi kahvehânesi var. Cemî‘i seyyâhânın menzilgâhlarıdır. Ve'l-hâsıl bu gûne vâcibü's-seyir bir bâzârdır.

Ve şehr-i Nâzlı'nın me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhatından tevâtürle meşhûr-ı âfâkdır kim kırk yedi gûne mahsûlâtı olur. Her birinin beyânında kelâl ve tahrîrâtında melâl hâsıl olur. Ammâ meşhûr-ı âfâk olan pembesi ve pembe bezi ve beyâz dimisi cihânı dutmuşdur. Ammâ ekâlîm-i seb‘ada Nâzlı incîri meşhûr-ı âfâkdır kim yigirmi üç gûne cennet-i me'vâ ni‘metlerinden incîri olur ammâ gök lop ve ak lop ve mışmış lop ve dede salı lopu ve ıssı yemez lopu ve haşhâşlı lop ve patlıcan lopu ve sarı lop ve yeşil lop ve ballı lop ve ter lop ve şekerli lop ve mor lop ve nakîb lopu ve sultân lopu ve Aydın lopu.

Bu merkûm loplar birbirinden lezîz ve ter ü tâze loplardır. Ammâ aşk olsun lop lop tenâvül edene ve reşk olsun müşklü lopa. Gerçi bir küçük esmerü'l-levn bir tîndir, ammâ tenâvül edenin demâğı müşk ü anber-i hâm râyihasından mu‘attar meşâm-ı dil [ü] cân olur. Ve vefret üzre tenâvül etsen gâyet seri‘u'l-hazm bir sun‘-ı Girdigâr'dır. Aslâ harâret [ü] yübûseti yokdur. Ve sâ’ir incîrler gibi çok olmayup zamânı tîz mürûr eder. Ve sâ’ir enâcîrler gibi kuruyup vilâyet vilâyet gitmez, zîrâ gâyet letâfet [ü] nezâfetinden eriyüp mahv olur.

Ve bir gûne incîri dahi olur Yedi Veren derler. Bu dahi cihân-ârâ bir incîrdir kim yeşil rengdir ve hurdedir. Tâ kışdan bir ay sonra incîri olur. Zîrâ bir senede yedi kerre incîr verir. Hikmet-i Hudâ her bir ayda hâsıl olan incîri bir gayri lezzetde ve başka rengde ve başka tabî‘atde mâh-be-mâh birbirine muhâlif ve mugâyir incîri hâsıl olur. Ve dırahtında berkleri bâd-ı hazândan fenâ bulup cemî‘i nihâlleri bî-berk kalup yine incîri hâsıl olmadadır. Ammâ âhir-i şitâda olan incîrleri ibtidâ mevsimindeki gibi nerm ü latîf **[Q 47b] [P 47b]** ve lezîz değildir. Beyt:

Nazar kıl nev‘-i insâna kimi zehr ü kimi sükker
Aceb hikmet bir ağacda olur yüz bin ***[Y 92b]*** *semer peydâ*

ebyâtı bu tîn hakkında ola.

Hulâsa-i kelâm bu Nâzlı incîrinin ahseni ve cirm bâbında a‘zamı ve şecer yüzünden el‘amı lezzeti bir diyâr tîninde yokdur. Ve sâ’ir ekâlîmlere nârın ve incîrinin yâbisin niçe kerre yüz bin yük götürürler. Henüz halâvet [ü] letâfeti kemâ-kân bâkî olup mürûr-ı eyyâm ile fenâ bulmayup durdukça sükkerlenür. Bu tûl [u] dırâz seyâhatimiz içre ekâlîm-i seb‘ada nazîrin görmedim. Böyle bir latîf incîri olur.

Ve bu şehrin etrâfindaki murgzâr gülistânları ve müşebbek bostânları ve bâğ u bâğçeler içre âb-ı revân köşe köşe firâvân suları ve ravzalar içre bülbüllerin nağamâtı ve tuyûr-ı hoş-elhânın asvât-ı hazîni âdeme rûh-efzâ safâ verir bir şehr-i İremdir kim [42] beldelerindendir *ve's-selâm.*

Ve bu şehrin a‘yânlarından Serdâr Hacı Hasan Beşe ve nakîb ve seyyid çelebiler ile vedâlaşup ve yarar refîkler alup şehrin bâğları içre cânib-i şarka Nâzlı sahrâsı içre cereyân eden nehr-i Menderes Işıklı dağlarından tulû‘ edüp bu mahalden üç konak dahi gidüp Akdeniz kenârında Balat kal‘ası kurbunda deryâya munsabb olur. Ve gûnâ-gûn mâhîleri olur. Bu nehir sağ cânibimizde kalup üç sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Kuyucak

Aydın hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ve ze‘âmetdir. Ve kasabası, bir topraklı bayır eteğinde bir çukur yerde bin iki yüz türâblı ve kiremitli evlerdir kim cümle bâğsız ve bâğçesiz ve susuz ve hân u hammâmsız bir hevâsı sakîl ve âdemleri harâmî bir mülevves kasabadır.

Ve hâlâ kiremitli nev-binâ bir câmi‘i ve beş mescidi ve yigirmi dükkânı var. Bunda dahi hafta bâzârı olur. Ve serdârdan yigirmi tüfeng-endâz refîkler alup azm-i râh etdik, zîrâ yolları sâfî harâmî kânıdır. Puçe ve dereceleri rehzenler ile mâl-â-mâl kemîngâh yerlerdir.

Andan şark cânibine gâh nehr-i Menderes kenârınca gâh çamlı dağlar içre ubûr edüp hamd-i Hudâ atlarımız pâyine bir seng-i râh isâbet etmeyüp selâmet gideriz derken beşinci sâ‘atde hikmet-i Hudâ, **Dalkavak** nâm mahalde,

Sergüzeşt-i hakîr: Bu mahalde bir sengistân dere giderken bir mukassî orman içinde bir vâveylâ ve feryâd kopdu. Hemân refîklerimizin bir kaçı gerüye firâr etdi. Bir kaçı dalkılıç ileriye at bırağup gitdi.

Hakîr dahi ileri vardım. Henüz iki şehbâz tüvânâ fetânın kellelerin tenlerinden cüdâ edüp kanları cereyân, ervâhları dâhil-i cinân olup esbâbları ile hâk-i mezelletde pâymâl-i rimâl yatırlar. Hemân refîklerimiz üstâd-ı kâmiller imiş, derhâl bu iki şehîd-i sa‘îdin na‘şların soyup uryân ü büryân bırakdılar. Ve esbâbların bizim seyishâneler üzre kodular. Bu şühedâların kemerleri **[Y 93a]** ve koyunlarında Ka‘be tesbîhleri çıkdı.

Dahi ileri vardık, iki re’s küheylân doru atlar licâmın sürüyüp hıyâbân içre serserî gezerler. Hemân gulâmlarım atları zabt etdiler.

Andan dahi ileri vardık, altı aded leşler zîr [ü] zeber olup cemî‘i âlât-ı silâhları ile şerbet-i şehâdet nûş edüp bîhûş yatırlar. Hemân yine refîklerimiz bunları dahi pîr [ü] pâk soyup ve altı aded atların alup giderken heybelerinde cümle Ka‘be metâ‘larından misvâk ve hurmâ ve lîf makûlesi eşyâları var.

Dahi ileri vardıkda bir âdem orman içre zahm-âlûd yatır. Ah [u] enîni evce peyveste olup âlât-ı silâhıyla yol üzre yatup bir eşheb atı yanında licâmın basup durur.

Bu âdemi derhâl seyishânemiz üzre tahmîl edüp giderken mukaddemâ gerüye firâr eden altı aded refîklerimiz hicâb-âlûde olup geldiler. Ammâ bizimle olan refîklerimiz bunlara levendâne,

"Bire leke! Bire muhanat! Bir ceng etmeden, yara bere görmeden firâr edersiz" deyü niçe ta‘n-âmîz kelimâtlar edüp revân olmadayız.

Hakîr cümlesine tenbîh ü tekîd edüp yigirmi refîkimiz ve on aded tevâbi‘imiz cümle pür-silâh ve hâzırbaş bu Dalkavak içre "yâ Fettâh ve yâ Rezzâk" ismine meşgûl olarak giderken hemân on piyâde ve beş küheylân atlı bir seyishâneleri üzre bir siyâh Habeşî gulâmlı âdemler zâhir olup biz dahi hâzırbaş olduk.

Anlar bize, biz anlara karîb oldukda biz anlara selâm verüp ba‘de's-selâm bizim refîklerimiz ile bilişdiler ve görüşdüler ve öpüşdüler. Bizim refîklerimiz anlara,

"Kanden gelirsiz ve bu seyishâne üstündeki arapçık nedir?" dediler. Anlar eyitdi:

"Allâh verdi, bâzârından aldık" dediler. Anlar dahi

"Ya bu sizin yedeklerinizde boş atlar ve seyishâne üzre esbâblar ve bu yaralı kanlı âdem nedir, hay kahbecikler? Şimdi biz gelirken bu orman içre bir hây hûy tüfeng sadâsı ve bir ceng gavgâsı işitdik, besbelli kelepüre girüp şikâr almışsız, bize bu şikârlardan yok mudur?" deyü hemân boş atlara ve seyishâne üzre esbâblara aç kurd kuzuya sarılır gibi sarıldılar.

Bizim refîklerimiz dahi rızâ vermeyüp niçe kelimâtlardan sonra bunlardan halâs mümkin olmayınca hemân bizim tâ'ife,

"Bire vurun şunları" deyince der-akab birbirimize girüp ân-ı sâ'atde anların beşin leş eyledik, ammâ atlıları firâr etdiler. Ardlarına düşüp hamd-i Hudâ birin dahi atdan akdardığımız **[Q 48a] [P 48a]** mahalde bir âdemimiz çakmaklı tüfeng ile zahmdâr edüp ol ân cân revân etdi.

Bu şehîdimizi atı üzre bağlayup azm-i râh ederken bu refîklerimize su'âl etdim:

"Siz bunlar ile ne aceb dostâne âşinâlık etdiniz?" dedim. Anlar eyitdi:

"Ya vilâyetimiz kurdu değiller midir? Her bâzâr yerlerinde görüşmez miyiz?" dediler.

"İşte **[Y 93b]** bu esbâbların aldığımız on yiğidi bunlar şehîd edüp biz üzerlerine gelüp mâl-ı ganâ'imlerin alamayup gerü firâr etdiler. Bu mâlları bizde görünce 'şikârımızı nice alırsız?' deyü atlara ve esbâblara sarıldılar. Hamd-i Hudâ biz anların dahi esbâb [u] eskâllerin alup ve seyishâne üzre bir Arap köle aldık" deyü mesrûr [u] şâdân olup,

"Ağa uğurlu yiğit imişsin, aslâ bizim izimizden ırılmadın. Sana da bundan iki at ve iki heybe esbâb verüp bizim şehîdimiz vardır, biz gerü döneriz, siz varun gidin. Bundan ilerisi emîndir. Ve bu mahalde kuttâ'u't-tarîklik edenler bunlar idi. Artık siz elem çekmeyüp yola revâne olun" deyü gûnâ-gûn evzâ' [u] etvâr etmeğe başladılar.

Cân başıma sıçrayup hakîre bu gûne telâş olurdu kim bunlar bizi dahi şehîd edüp "Ceng içinde oldu" deyü nâm verirler deyü efkâr-ı ihtimâllere düşdüm. Âhirü'l-emir müdârâyı elden komayup,

"Beni selâmete çıkarın yâhûd şu dağları geçirin ve beni bir köye düşürün" deyü kelimât ederek bir vâsi' sahrâ içre giderken hemân ileriden bir azîm asker nümâyân olunca bizim refîklerimizin başlarına âteş düşdü.

Ve bu asker bize yakın gelüp bunlar ile selâm u sabâh ederken seyishâne üzre ganîmet olan siyâh Arap gulâmı ve bizim seyishâne üzre mecrûh âdemi ve atları görüp bildiler.

Ve Arap memlûk bu askeri görünce feryâd [u] figân ederek bükâ etmeğe başladı. Meğer bunlar Tire huccâcı imişler kim ileri on nefer âdem müjdeye göndermişler. Harâmîlere râst gelüp şehîd olanlar bu huccâcın âdemleri imiş.

Kıssa-i pür-hisse serencâm-ı mâcerâyı bunlara takrîr etdik. Bunlar âlem-i hayretde kalup seyishâne üzre Arabı ve cümle kanlı esbâbları ve cümle atları elimizden alup,

"Bu esbâb sâhiblerin siz katl eylediniz, harâmîlersiz" deyü bizden şühedâların kemerlerin ve gayri zî-kıymet esbâbların taleb etdiler. Âhir bizi gerü dönderüp ceng etdiğimiz meydân-ı ma'rekeye gelüp şühedâları defn etdiler.

Bizim katl etdiğimiz altı aded harâmîleri bırakdılar. Bu mahalde bizim seyishâne üzre olan mecrûh rûh-ı revânı revân olup vâsıl-ı cinân olup anı dahi refîkleri yanına defn eyledik.

Bu mahalde Sarı Mûmcu nâm köyden ahâlî-i vilâyet gelüp hakîri ve refîklerimizi görüp âşinâlık etdiler. Huccâc ahvâlimiz bu ahâlî-i karyeden su'âl edüp eyliğimize ehl-i belde şehâdet etdiklerinde hakîre ve refîklerimize ta'zîm ü tekrîm edüp hakîre bir at ve bir tüfeng ve bir kılıç ihsân etdiler ve on tokuz nefer refîklerimize beşer guruş verdiler. Ve bizim refîklerden şehîd olan âdemi atıyla bir refîkımıza verüp gerü dönderdik. Bizler huccâclar ile vedâlaşup yine azm-i râh eyledik.

Hamd-i Hudâ bu Dalkavak nâm çınâristân içinde böyle bir vâkı'a-i kübrâya râst gelüp halâs olduk.

Ba'dehu yine şark cânibine giderek nehr-i **[Y 94a]** Menderes'i bir ağaç cisirden ubûr edüp tokuzuncu sâ'atde,

Kasaba-i Sarây ya‘nî kazâ-i Ezine-âbâd

Denizli hâssı hükmünde yüz elli akçe kazâdır. Kethudâyeri ve serdârı Denizli'dedir. Bir câmi‘li ve iki mescidli ve bir hammâmlı ve bir hânlı ve beş dükkânlı ve iki yüz toprak örtülü evlerdir. Ve bu karye-i ma‘mûre Afyonhisârı'nda Gedik Ahmed Paşa câmi‘inin evkâfından olmağile mütevellîsi hâkimdir.

Andan yine ol sahrâ içre şark tarafına ma‘mûr kurâları ubûr ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Honaz

Kayser-i Rûm oğullarından Honaz nâm bir Kayâsıra meliki binâsı olmağile şehr-i Honaz derler. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Germiyanoğlu Yûsuf Beğ fethidir. Andan Âl-i Osmâniyân'dan Koca Murâd-ı Sânî eline girmişdir. Anatolu sancağı hâkinde Denizli kazâsı hudûdunda yüz elli akçe kazâdır.

Ve kal‘ası Honaz dağının burnunda evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kızıl kaya üzre Kahkahâ-misâl bir Şeddâdî kal‘a-i metîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi ne mikdâr hatve olduğu ma‘lûmum değildir. Ammâ şekl-i muhammes bir seng-âbâd kal‘a-i köhne bünyâddır. Ve garba nâzır bir kapusu var, bir küçük kal‘adır, ammâ sa‘bdır.

Ve bu kal‘adan Denizli şehri pâymâl-misâl nümâyândır. Ve kal‘a içinde cümle dörd yüz toprak örtülü kâr-ı kadîm evlerdir. Ve cümlesi Denizli sahrâsına ve Eyneâbâd cânibine nâzır hevâdar dârlardır. Kal‘a evleri olmağile havâledâr evlerdir. Ve kal‘a içre ancak bir kurşumsuz câmi‘-i kadîmi ve iki zâviye ve bir mektebi ve kadı mahkemesi var. Ve bu kal‘ada aslâ kefere yokdur, girirse katl ederler. Cümlesi aşağı şehirde olurlar.

Ve bu kal‘a gâyetü'l-gâye metîn ü müstahkem olmağile celâlî havfinden cemî‘i a‘yân-ı vilâyetin zî-kıymet esbâbları bu kal‘ada pinhândır, zîrâ Karayazıcı ve Celâlî Sa‘îd Arab ve Birgilili Celâlî Cennetoğlu nâmân celâlî-i harâmiyân beşer altışar ay bu kal‘ayı muhâsara edüp **[Q 48b] [P 48b]** aslâ bir vecih ile zafer bulmayup hâ’ib ü hâsir gitmişlerdir. Tâ bu mertebe Van ve Mardin kal‘ası-misâl kal‘a-i bülenddir.

Dizdârı ve yigirmi aded neferâtları ve serdârı vardır, ammâ sipâh kethudâyeri yokdur. Ve bu kal‘adan aşağı varoşa bin adımda enilir. Ammâ bu varoş etrâfin dahi bir kat rabât-ı kavî ihâta etmiş metîn üstüvârdır.

İki mahalle-i müslimîn mâ‘adâ kefereler sâkindir. Cümle iki yüz hânelerdir. Ve bir câmi‘ ve bir mescid ve bir hammâm ve bir hân ve bir kaç dükkân-ı tüccâran vardır. Ammâ tabbâğhânesi altında Akgöz bınarı nâm bir âb-ı hayâtdır. Ayağında niçe yüz âsiyâb-ı dakîkler vardır. Şeb [u] rûz âsiyâb-ı felek gibi cevelân edüp ahâlî-i vilâyet kendi gendümlerin ömr-i azîzleri gibi öğüdüp kût-ı lâyemût kifâflanırlar. Bu değirmenlerden aşağı niçe bin bâğ u bâğçe ve müşebbek besâtînleri rey eder mâ-i hayâtdır.

Ve nehr-i Menderes'in bir başı dahi bu nehr-i Honaz'dır. Ve bir fırkası dahi **[Y 94b]** Işıklı kazâsı kasabası içinde büyük Akgöz bınarındandır. Dere ve depelerden cem‘ olup deryâ-misâl nehr-i Menderes olur. Ve Honaz'ın iki sâ‘at yer bâğ u bâğçesi zeyn olmuşdur. Ve niçe yüz âb-ı revânlar cârî olmuşdur. Ve bu şehri temâşâ edüp cenûb cânibine bâğ u bostânlar içre beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Dâr-ı Mâ şehr-i Denizli

Bu şehrin cânib-i erba‘asını niçe bin uyûn-ı cârîyeler ve niçe buhayreler ihâta etdiğiyçün Denizli ismiyle müsemmâ olmuşdur. Yohsa denizden şark cânibine dörd merhale ba‘îddir.

Kütâhiyye sancağı hâkindedir, ammâ kadîm-i eyyâmda başka livâ idi. Ba‘dehu sene (---) târîhinde fâtih-i Bağdâd Gâzî Sultân Murâd duhter-i pâkîze-ahteri olan Kaya Sultân'a te’bîden ve temlîken kayd-ı hayât ile evlâd-ı evlâdına hatt-ı şerîfler ile maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem mu‘âf u müsellem hâs etmişdir.

Hâlâ başka hâkimi var. Üç yüz asker ile kırk yük akçe iltizâmın tahsîl edüp yigirmi bin guruş dahi kendüye tahsîl eder. Bir sene zabtımızda olmuşdur, andan ma‘lûmumuzdur. Ve zîr-i hükmünde beş kazâ yerdir. Evvelâ kazâ-i Denizli ve kazâ-i Ezine-âbâd ve kazâ-i Çehârşenbe-âbâd ve kazâ-i Gököyük-âbâd ve kazâ-i Honaz-âbâd. Bu beş kazâlar birbirlerine karîb olmağile Denizli hâssı hudûdundadır.

Ve şehr-i Denizli kazâsı üç yüz pâyesiyle kazâ-i âlîdir. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve neferâtları ve şehir subaşısı vardır.

Ve kal‘ası bir düz yerde şekl-i murabba‘ yalın kat taş binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Ammâ sulu yerde olmak ile cânib-i erba‘asında handakı yokdur, illâ Yeni câmi‘ tarafında sehel handakı vardır. Ol dahi bir âdem kaddi kadar alçacık handakdır. Gayri yerinde handak yokdur. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin yetmiş adımdır.

Ve cümle dörd kapusu vardır. Şimâl cânibinde Boyacılar kapusu ve şarka nâzır Semerciler kapusu, gâyet küçük kapudur. İki âdem yan yana giremez ve atlı girüp çıkamaz. Ve kıble cânibine Yeni câmi‘ kapusu ve cânib-i garba Bâğlar kapusu, ba‘zılar Hızırlık kapusu derler.

Ve bu kal‘a kayser-i Rûm binâsıdır. Niçe mülûk-i divel eline girüp âhir sene 607 târîhinde Âl-i Selçukıyân şehzâdelerinden Keykâvus Şâh bin Keyhusrev bin Mukîm Şâh fethidir. Ba‘dehu Âl-i Osmân'dan Koca Sultân Murâd-ı Sânî destine girmişdir. Ammâ bu kal‘a içinde aslâ ehl [ü] ıyâl ile sâkin olacak hâne ve hânedânlar yokdur, serâpâ dükkânlar çokdur.

Cümle üç yüz yetmiş ma‘mûr u âbâdân esvâk-ı sultândır. Ve bir kârgîr dîvârlı ve sütûhu kiremitli ve iki kapulu bir metîn ü müstahkem binâlı bezzâzistânı var. Cümle yetmiş dollâb dekâkînlerdir. Ve bir türâb örtülü minâresiz **[Y 95a]** câmi‘-i kadîmi var.

Ve kal‘anın tâ vasatında üstü kiremitli bir vâsi‘ Tahıl bâzârı meydânı var. Ve bir kaç çeşmesârı var. Bu âsâr-ı binâlardan gayri kal‘a içinde binâ yokdur, ancak bir hânı var. Lâkin anda âyende vü revende mihmân olamaz. İ‘timâd edüp bildikleri âdemleri korlar. Ve dîdebânlar her şeb üzerlerine hân kapusun taşradan sed ederler. Ve bu kal‘a içre her gece elli âdem pür-silâh dîdebânlık ve pâsbânlık ederler. Gâyet mazbûtdur.

Ve bu kal‘a içre haftada bir azîm bâzâr olur kim gûyâ âdem denizi Denizli şehrinde temevvüc eder. Ve bâzârdan sonra kal‘ada ba‘de'l-mağrib dîdebânlardan gayri bir cân kalmayup herkes bâğlarında hânelerine gidüp tâ sabâh olunca kal‘a müstahfızânları tabıllarına darblar urup keşik beklerler, zîrâ bu kal‘a bezzâzistânın zîr-i zemîninde niçe Mısır hazînesi mâl-ı tüccârân vardır.

Ammâ bu kal‘adan taşra cümle kırk dörd mahalle vardır. Cümlesi bâğ u bâğçeler içre gül [ü] gülistânlı ve bâğ [u] bostânlı enhâr-ı firâvân içre üç bin altı yüz İremezâtü'l-imâd hâneleridir.

Ve cümle elli yedi mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik Kal‘a câmi‘i, andan taşra Yeni câmi‘ derler ammâ kıble kapusu üzre mektûb **[Q 49a] [P 49a]** olunan târîhi budur:

"Fî eyyâmi Sultânü'l-a‘zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Keyhusrev bin Kılıc Arslan halledallâhu mülkehû, sene seb‘în ve seb‘i mie." [770]

Ve Sarây cum‘ası kâr-ı kadîmdir. Ve Kurşumlu câmi‘ latîf binâ-yı nazîfdir. Ve Ulu câmi‘, bu dahi kurşumludur ve kâr-ı atîk makâm-ı Sıddîk'dir. Ve Tabaklar câmi‘i karîbü'l-ahd binâ olunmuşdur. Ve

Çömlekçiler câmi‘i bir tarz-ı âhar ma‘mûr câmi‘dir. Kal‘adan taşra meşhûr cevâmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâ otuz yedi mesâcidler vardır.

Ve yedi medrese vardır. Cümleden Sarây cum‘ası medresesi (---) aded ulemâlarına meşrûta pâye-i âlî medresesidir.

Ve bir dârü'l-hadîs ve yedi mekteb-i sıbyân-ı püserân vardır.

Ve on bir tekye-i meşâyihân-ı dervîşân vardır. Cümleden ma‘mûr [u] meşhûrları Ulu câmi‘ önünde Ahi Duman Baba tekyesi ve Ak Sinân Sultân tekyesi ve Kara Oğlan Baba Sultân tekyesi ve Cem Baba Sultân tekyesi fukarâ-yı bâbullâhlarına ni‘metleri mebzûl tekye-i dervîşândır.

Ve altı hammâmı var. Lâkin Hoca Ömer hammâmının âb [u] hevâsı latîf bir kâr-ı kadîm hammâmdır. Ve Alaca hammâm dahi hoş hevâdır. Ve Küçüğenoğlu hammâmı ve Yeni hammâm ve Tabbâğhâne hammâmı ve Şengül hammâmı. Bunlar hâs [u] âmm hammâmlarıdır. Ammâ yüz hammâm dahi bâğçeler içre hânedânlar hammâmları vardır.

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi mahkeme sicillâtları tahrîri üzre ve şârbenderi takrîri üzre cümle on bin yetmiş bâğçe ve yedi bin dölüm hakkı verir voyvada defterinde makyûd bâğlar vardır. Ve cümle a‘yân [u] eşrâf ve sığâr u kibâr **[Y 95b]** cümle bâğçelerinde sâkinlerdir.

Ve a‘yân-ı vilâyet eydir: "Şehrimizin cânib-i erba‘asında yigirmi binden mütecâviz kaynak uyûnlar vardır" deyü fahirlenirler. Ve hakîkatü'l-hâl yine sözlerinde sâdıklardır. Âb-ı hayâtının kesretinden bu şehre Denizli derler. Ammâ zâlim şehir hıyâbân içre olmağile sivrisinek gâyet çokdur, ammâ yayla bâğlarında sinek yokdur.

Ve cümle halkı bâğlarında sâkin oldukları ecilden ehl [ü] ıyâlleri birbirlerinden kaçmak yokdur, zîrâ cümle birbirlerine akrabâ-misâl olmuşlardır.

Ve câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri çokdur. Ve ekseriyyâ halkı mâvî ve beyâz bez ferrâce geyerler. Ve zenâneleri dahi beyâz izâr ve muhayyer ferrâce geyerler.

Ve halkın müsâfirîn ile ihtilâtları sehel ca‘lîdir, zîrâ şehirleri Anatolu diyârının bir köşesine vâki‘ olmuş memerr-i nâs yeri değildir. Anıniçün kimse ile hüsn-i ülfet etmeği bilmezler bir alay tüccârân-ı Etrâkândır.

Ve memdûhâtından pembesi ve pembe ipliği ve beyâz ve rakîk ü nazîf sâdelik bezi, Acem bezinden latîf olur. Niçe bin yük bezi Rûm vilâyetine müstevlî olur, başka bâzergânları vardır. Ve cemî‘i halkının kâr [u] kisbleri beyâz bezdir.

Der-ziyâret-i şehr-i Denizli: Evvelâ Ak Sinân Sultân ve Ahi Duman Sultân ve Karacaoğlan Sultân ve Hızırlık Sultân.

Ve Ahi Evran Sultân: Hacı Bektaş-ı Velî ve Monlâ Hünkâr ve Şems-i Tebrîzî ve Sadreddîn-i Konevî hazretleri ile hem-celîs ve hem-enîs olmuş ulu sultândır kim niçe keşf [ü] kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuşdur. Cümle kerâmâtından biri Kayseriyye'de tabbâğlık ederken "Mîrîye öşür vermez" deyü bir gammâz hâkime gamz eder. Derhâl hâcibler varup Ahi Evran'ı kayd-bend etmeğe kasd edince hemân dükkân içinde bir evran zâhir olup avânlar üzre hücûm edince hacîblerin cümlesi bî-cân firâr ederek hâkime gelüp kıssa-ı serencâmların nakl edüp ba‘dehu Ahi Evran'a i‘zâz edüp anıniçün Ahi Evran ya‘nî evran kardaşı demek olur. Ba‘dehu Kayseriyye'den hicret edüp bu Denizli şehrinde garîk-i rahmet olup gavvâs-ı Bârî olup yatır. Kırşehri'nde bir Ahi Baba vardır, ammâ bu Ahi Evran Baba değildir. Esnâf-ı tabbâğânın pîşkademleridir kim tabbâğlara Ahiler derler.

Ve Yeni câmi‘ kurbunda Ca‘fer Ağa hânı dibinde İmâm Sultân. Ve bu hân kâr-ı kadîm bir hân-ı azîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile harâbe olup Melek Ahmed Paşa'nın ağalarından Ca‘fer Ağa Denizli hâkimi iken ta‘mîr ü termîm edüp İmâm Sultân âsitânesine vakf eyledi. Hân kapusunun sol

cânibindeki köşede bir beyâz mermer üzre târîh-i kadîmi budur:

"Fî eyyâmi devleti's-Sultâni'l-a'zam zıllullâhi fi'l-'âlem Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Keykâvus bin Keyhusrev bin Mukîm Emîrü'l-mü'minîn el-abdü'z-za'îf Karasunkur bin Abdullâh, fî sene seb' ve sitti mi'e." [607]

Ve bu hâna karîb ziyâret-i Kapu Erenleri ve Memi Dede ve Ya'kûb Dede **[Y 96a]** ve Baba Sultân ve Ayaklı Baba ve Fethî Baba ve Şâhîn Baba ve Ziyâret Baba ve Yakîn Baba ve Şekûr Gâzî Baba ve Hacı Seher(?) Sultân hazretleri, bir mesîregâh kûh-ı bülendin zirve-i a'lâsında medfûndur.

Ve Uzunca Hayreddîn Sultân ve Çomaklı Baba ve Karaöyük Baba ve Didiği Baba Sultân.

Ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar vardır, ammâ meşhûr-ı âfâk erenler bunlardır. Ve bir kaç gün meks etmede hemân ancak bu sultânlara birer Yasîn-i şerîf hedâyâlar ile varup âşinâlık **[Q 49b]** **[P 49b]** kesb etdik. Beyt:

Derd-i aşkı çekmeyen aşkdan velî bîgânedir,
Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ.

ebyâtı mazmûnu üzre hamd-i Hudâ her kibâr-ı evliyânın kabr-i şerîfin ziyâret edüp ekall mertebe bir Fâtiha-i şerîf-i seb'u'l-mesânî hedâyâ ile varup rûh-ı şerîflerin yâd eyledik. *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Ba'dehu bu şehrin a'yâniyle vedâlaşup ve bir kaç boğası bezler hedâyâlar ve refîkler alup şimâl cânibinde bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek yine Honaz kal'ası altından ubûr ederek altıncı sâ'atde,

Evsâf-ı kazâ-i Işıklı kasabası

(---) sancağı hâkinde (---) ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı vardır ammâ müftîsi ve nakîbi yokdur. Ve kasabası bir düz yerde vâki' olmuş dörd yüz elli türâb örtülü hânelerdir.

Ve (---) mahalle ve (---) mihrâbdır. Cümleden cemâ'at-i firâvânlı (---) câmi'i (---) câmi'i (---) mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve mekteb-i sıbyânı ve hammâmı ve hânı ve bir kaç dükkânı vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve tabbâğhânesi çârsûnun altında büyük Akgöz bınarı yanındadır. Bu nehir Menderes nehrinin başıdır. Bu şehrin bâğı ve bâğçesin rey eder. Ve âb [u] hevâsı hûbdur. Mahbûb u mahbûbesi merğûbdur. Gerçi Türkistân şehridir ammâ hayli zarîf ü pür-ma'rifet fasîhü'l-lisân ve belîgu'l-beyân sözün dinler me'âl ve hâl anlar çelebileri vardır. Ve Işıklı şehri olmağile Işıklı âşıklarına aşk olsun. Pür-şevk ve ehl-i zevk âşıkları vardır. Ve ekseriyyâ ahâlîsi sipâhdır, zîrâ hussânü'l-ciyâd misilli küheyl atları olur.

Ziyâretlerin beyân eder:

..... (1 satır boş).....

Andan (---) cânibine (---) sâ'at ma'mûr kurâlar ubûr edüp,

Kasaba-i Dinler: Işıklı kazâsı nâhiyesidir ve (---) (---) hâkimidir. Ve şehri bir düz yerde vâki' olmuşdur kim cümle altı yüz toprak sütûhlu hânelerdir. Ve cümle (---) mahalle ve (---) mihrâbdır. (---) câmi'i (---) (---) (---) mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve hammâmı ve hânları ve dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve âb [u] hevâsı latîf olduğundan bâğ u bâğçesi çokdur. Andan ma'mûr [u] âbâdân Türkistân kurâları içre ubûr ederek sekiz sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Uluborlu: (---) (---) (---) (---) (---)

..... (5.5 satır boş).....

Evsâf-ı kal‘a-i Gölhisâr: (---) (---) (---) (---) (---) **[Y 96b]**

..... (20 satır boş).....

[Q 50a] [P 50a]

Andan sahrâ-yı Davaz'ın şarkî tarafı ucunda,

Kazâ-i Vakf-ı karye-i Kızılca Börklü: Yüz elli akçe kazâdır. Aydın sancağı hükmündedir ammâ Menteşe hâkinde vâki‘ olmuşdur. Ve yüz elli türâb örtülü bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi‘li ve hammâm esvâksız bir belde-i müslimîndir. Serdârı Şişli Hacı demek ile ma‘rûf bir ehl-i vukûf sâhib-i kelâm ve makbûl-i hâs [u] âm kimesnedir kim hâs [u] âmma sofra-i bî-imtinânı mebzûldür. Andan garb tarafına 5 sâ‘atde,

Sovulmaz Bâzârı: Sovulmaz dağıyla nehr-i Sovulmaz kenârında bir gün bir gece azîm bâzâr olur. Ve bu nehr-i Sovulmaz nehr-i Bozdoğan'ın başıdır kim enüp Bozdoğan kazâsı kasabası içinden cereyân ederek Köşk şehri önünde nehr-i Menderes'e mahlût olur. Ve bu Sovulmaz bâzârı mahalli Menteşe hâkidir. Andan garba giderken Davaz sahrâsının tâ vasatında kırk âb-ı hayât bınarlar kaynayup cereyân ederek Sovulmaz deresine varır, karuşup andan nehr-i Bozdoğan olur ve Kırkbınar'ı ubûr edüp bir sâ‘atde,

Kasaba-i Tilkili: Üç yüz türâb örtülü hâneli ve bir câmi‘li ve bir mescidli ve bir hânlı ve bir küçük hammâmlı ve bir kaç dükkânlı kasabacıkdır. Davaz kadısı ve serdârı ve kethudâyeri bunda sâkin olurlar. Yüz elli akçe şerîf kazâdır ve 32 nâhiye kurâları var. Menteşe paşasının hâssı ve subaşılığıdır. Bir dere kenârında âb [u] hevâsı latîf bâğlı bâğçeli bir yerdir. Ve yeniçeri serdârı Elhâc Bekir Ağa hakîre refîkler verüp Davaz vâdîsi içre 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı âşiyân-ı bâz kal‘a-i Davaz

Yûnâniyân binâsıdır kim evc-i âsumâna ser çekmiş bir şâhîn ve zağanos ve bâz yuvalı kal‘a-i Davaz'dır. Sene (---) târîhinde Menteş Bay oğullarından Mirzâ Bay feth ederken ceng [ü] cidâl esnâsında, "Kal‘ada âdem az" buyurmuşlar âdem azdan galat beyne'l-Etrâk Davaz kal‘ası derler. Mâ-tekaddem kadı bunda sâkin imiş. Hâlâ yine paşa hâssıdır.

Ve kal‘ası Davaz sahrâsının cenûbunda ve bir mürtefi‘ yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir yed-i kudret kal‘a-i serâmeddir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Ve ancak cânib-i şarka nâzır bir demir kapusu vardır. Bu kapu önüne çâh-ı gayyâdan nişân bir handakı var. Celâlî tahassun etmesin içün kazmışlar, mürûr-ı eyyâm ile rimâl türâb ile pür olmuş. Eğer tathîr olunsa bu kal‘a sedd-i Ye’cûc-misâl olurdu, zîrâ bu kal‘a kayasının cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ ve derk-i esfelden nişân verir.

Ammâ taşra kal‘asının ba‘zı yerleri münhedim olmuşdur. Ammâ hâlâ iç kal‘ası gâyet ma‘mûr ve hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i bî-bedeldir kim mezkûr yalçın kayanın bir sivri burnu üzre âsumândan ve murg-ı zeyrekden gayri havâlesi yokdur. Lâkin gâyet küçük iç kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Ve dîvârının kaddi elli **[Y 97a]** zirâ‘-ı melikî âlîdir. Ve içinde elli aded türâb örtülü hâneleri vardır. Bir câmi‘i var ve dizdâr bunda sâkindir. İç el olmak ile neferâtı yokdur. Ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

Ammâ taşra kal‘a vâsi‘dir. Cümle üç yüz toprak örtülü ma‘mûr u âbâdân hânelerdir. Ve cümle beş mahalle ve beş mihrâbdır. Ve on aded esvâk-ı muhtasarı ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı ve üç mekteb-i sıbyânı ve üç sebîli ve iki tekyesi ve altı zâviyesi var, ammâ bezzâzistânı ve imâret-i it‘âmı yokdur.

Ve bu kal‘a içre bâğ u bâğçe dahi yokdur, ammâ câ-be-câ üzüm asmaları ve köhne eşcâr-ı acîbeler vardır. Cümle bâğları kayanın garbında bir top menzili ba‘îd Kepez(?) dağı dibinde üç bin aded bâğ-ı mahsûldâr ve her bâğda bir bâğdârı vardır, dar değildir, vâsi‘ evlerdir. Cümle ehl-i kal‘a altı ay bâğlarında sâkin olup mahsûl alırlar.

Ve bu kal‘anın cânib-i şarkında kal‘a temeli altında bir yalçın kaya içinden bir âb-ı hayât su kaynayup çıkar, gûyâ buz pâresidir. Cümle ehl-i kal‘a bu mâ-i zülâlden def‘-i atşân ederler. Aceb sun‘-ı Hudâ'dır kim bu kal‘adan balâ bir kûh dahi yokdur kim andan gelir deyü mülâhaza oluna. Sübhâne'l-Hallâku'l-Bâkî bu âbından gayri hevâsı dahi latîfdir.

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i Davaz: Evvelâ taşra kal‘ada tekye-i Karaca Ahmed Sultân, aceb âsitâne-i azîmdir. Sarı Baba Sultân ve Ilkınlı Sultân ve Kepez Dede ve Alî Balı Dede ve Gülüm Dede. Bu kibâr-ı evliyâullâhlar cümle bu tekye-i kadîmin sâhasında medfûnlardır.

Ve bu Davaz kal‘asından cânib-i cenûba çamlı beller ve mahûf [u] muhâtara yollar aşup dörd sâ‘atde,

İskele hânı: Sultân Keykubâd binâsı bir bî-emân yerde serâpâ kârgîr binâ bir hân-ı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Ve nehr-i İskele'nin kenârındadır. Ve,

Ayn-ı İskele: Yine İskele dağlarından tulû‘ edüp Nâzlı sahrâsında Arpaz kazâsından cereyân ederek nehr-i Menderes'e munsabb olur. Ve bu İskele hânın geçüp üç sâ‘atde,

Yelen hânı: Bu dahi çamlı dağlar ve ahlât armudu ormanları içinde bir küçük hândır. Andan yine cenûba üç sâ‘atde,

Dede Menteş hânı: Bu dahi bî-emân yerde kârgîr binâ bir ıssız yerde bir küçük hândır. Andan yine çamlı ormanlar iki sâ‘atde,

Yumurta hânı: Bir küçük hân-ı kadîmdir. Nehr-i Yumurta bu hân dibinden cereyân edüp nehr-i Menderes'e katılır. Andan üç sâ‘atde yine **[Q 50b] [P 50b]** cenûb tarafına,

Yemiş hânı: Çam tahtası örtülü müfîd ü muhtasar bir hân-ı sağîredir.

İbretnümâ-yı dırahthâ: Ammâ bu hânın cânib-i erba‘asındaki sun‘-ı Hudâ çam ağaçları var kim Cenâb-ı Hallâk-ı mevcûdât kuvvet [ü] kudretin ızhâr içün halk etmişdir kim bu şecer-i müntehâların mislin bir diyârda halk etmemişdir. Her biri evc-i semâya ser çeküp serv-misâl serâmed olup râyiha-i tayyibesinden âyende vü revende ehl-i seferlerin **[Y 97b]** demâğları mu‘attar olur.

Cümleden biri Çardaklı çam nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir çam-ı bî-bedeldir. Sâyesinde bin esb-süvâr âdem meks etse mümkündür.

Ve bir[i] dahi Âdem çamı, bu dahi ibret-nümâ çam-ı ra‘nâdır. Gûyâ bi-emrillâh benî âdem gibi elleri ve kolları ve ayakları ve başı var beli ince, gevdesi cesîm bir sırr-ı acîb çam-ı garîbdir.

Ve biri dahi Kuru çam, evce kad çekmiş aslâ yeşil yaprakları yok kuru çam görünür, ammâ yine tâze nihâlleri gayri çamlardan ziyâdedir. Ve dâ’imâ dibinden niçe yüz kantâr katrânı kaynar.

Ve biri dahi Semiz çamdır, âdetullâh bunun üzerine cârîdir kim servi ve çam dırahtları serâmed ola ammâ bu Semiz çam gâyet alçakdır ve cüssesin on âdem ancak dirâğûş eder. Ve cüsse ve berkleri bir vâdîyi sâyedâr edüp zıll-ı himâyesinde on bin koyun sâyelenir bir çam-ı cihândır.

Ve biri dahi Kemerli çamdır, tarik-ı âmmın iki cânibinde birer çam kudret-i Girdigâr ile hâsıl olup birbirine kavuşup mürûr-ı eyyâm ile yekpâre olup yol üzre kemer-misâl olmuşlar. Cümle râh revende ve devende ol kemerin altından ubûr ederler bir temâşâ çamlardır.

Ve biri dahi Kırkkardaş çamı. Hurmâ ve çamın hilkati bir bir hâsıl olmakdır, ammâ bu çam bir kökden kırk aded çam hâsıl olup cümlesi semâya berâber münkalib olmuşlardır. Ve sâyelerinde kırk aded şühedâlar medfûn olduğıyçün Kırkkarındaş çamı derler.

Ve biri dahi Çatallı çamdır. Cemî‘i zamânda çam ağacı nahl-i hurmâ gibi bir nihâl-i serâmed olur ammâ bu çam çınâr gibi dallı ve budaklı hâslı olmuşdur.

Ve biri dahi Kanlı çamdır. Yaz u kış kanı kızıl kızıl cereyân eder. Tarîk-ı Edhemî'den Selîm Dede nâm bir halîm [ü] selîmi harâmîler bu çam altında mecrûh edüp uryân edüp giderler. Hâlet-i nez‘de merkûm dervîş-i Edhemî eydir:

"Ey çam! Benim kanım zemîne senin sâyende düşdüğüne sen dahi kan revân edüp şehâdet eyle" deyü du‘â edüp rûh-ı pür-fütûhı Selîmin teslîm-i hak olup kanı düşüp şehîd olduğu çamın dibinde bir sed üzre medfûndur. Hâlâ ol zamândan berü bu çamdan kan cereyân etmededir. Anıniçün Kanlı çam derler. Yol üzre ziyâretgâh-ı hâss u âmdır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan ibret-nümâ çamlar cümle yol üzre vâki‘ olan ibret-nüma çamların her birisinin birer menâkıbları vardır ve niçe kerre yüz bin ibret-nümâ eşcâr-ı garîbeler vardır kim gören âdem vâlih [u] hayrân olur.

Ve bu Yemiş hânı etrâfindaki çamları temâşâ ederek yine cenûba üç sâ‘at Muğla şehri ensesinde,

Yılancık beli: El-iyâzen billâh evce ser çekmiş bir kûh-ı Bîsütûn'dur. Ve bu mahalle tâ Davaz kal‘asından gelince gâh sengistân ve gâh çengelistân ve âdem âdemzât yok, celâlîsi ve harâmîsi çok, mahûf u muhâtara derbend-i calender dağıstân-ı bî-emân on dörd sâ‘atlik yerdir. Bu râh-ı mahûfun cânib-i erba‘ası birer **[Y 98a]** ikişer sâ‘at ba‘îd ma‘mûr kurâlar vardır. Ammâ cümle ahâlîsi hâkimlerine serkeş yağı ve dağî ve âsî âdemlerdir. Bu mezkûr kurâların tüfeng-endâz fetâları merkûm çamlı yollara enüp rehzenlik ederler. Gâyet ihtirâz lâzımdır, zîrâ bu dağlar ulu dağlardır.

Ve bu mezkûr Yılancık beli eyle cebel-i müntehâdır kim şitâ ve Temmûz'da ve eyyâm-ı Nevrûz'da mâh u sâl zirve-i âlâsı üzre dâ’imâ ebr-i kebûd eksik değildir. Ula şehri ve Muğla şehri sahrâları nümâyân olduğundan mâ‘adâ küşâde hevâda cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Rodos ve cezîre-i Hereke ve cezîre-i İncirli azharun mine'ş-şems nümâyândır. Tâ bu mertebe bir kûh-ı Demâvenddir.

Bu cebel-i âlîden süflîye piyâde olup sengistân içre renc [ü] anâ çekerek kâmil üç sâ‘atde dâmen-i kûha nüzûl edüp zeyl-i cebelde,

Karye-i Dümrük: Üç yüz elli kârgîr binâlı ve bâğ u bâğçe ve âb-ı hayâtlı ve topraklı ve kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim cümle ahâlîsi müslimlerdir. Ve bir kâr-ı kadîm câmi‘i ve minâresi var. Ve hareminde bir kurşumlu kubbe-i âlî içinde ziyâret-i (---) (---) hazretleri medfûndur. Niçe yüz keşf ü kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuş ulu sultândır. Bu kurâ anların âb-ı rûyine âbâdân olmuşdur. Ve yine kendü câmi‘ ve mehbıt-ı pür-envâr türbe-i âlîlerine vakıf olmuşdur.

Bu karyenin bir hânı ve bir hammâmı ve on dükkânı ve iki mekteb-i sıbyânı ve hadîka ve gülistân [u] bostânı vardır. Ve hevâsı gâyet latîf olduğundan beyâz kirazı meşhûr-ı ünâs-ı hâss [u] âmdır.

Ve bu karyenin şimâlindeki cebel-i müntehânın içinde gâr-ı azîmler var kim içine giren benî âdem gâyib olur. Ve bu karyeden cânib-i cenûba Muğla'nın Kara bâğları sekiz bin adımdır. Ve yine bu karyeden cânib-i garba sekiz bin adım şehr-i Muğla'dır, *ve's-selâm.* **[Q 51a] [P 51a]**

Evsâf-ı kal‘a-i Muğla

Sene (---) târîhinde Rûm keferesi destinden Menteşe oğlu Dârâhikey vezîri Mûğlı Beğ feth etmişdir. Azîm ceng ü cidâl olmuşdur. Mezkûr Mûğlı Beğ Mâhân memleketinde Hazret-i Risâlet-penâh'ı vâkı‘asında görüp izn-i şerîfleri ile sultânü'l-ulemâ huzûrunda İslâm ile müşerref olup Menteşe oğlu Dârâhikey'e boybeği edüp Muğla kal‘asın feth etdükde mezkûr şehri ismiyle müsammâ edüp Muğla deyü sebeb-i tesmiye olmuşdur. Sonradan îmâna gelmek ile Muğla Beğ derler. Lügat-i

Pârsîde mûğ kefereye derler.

El-hâsıl mu‘ammer olup dîn-i mübîne çok hidmetler edüp gazâ-yı bî-şümâr etmişdir.

Ba‘dehu bu şehir sene (---) târîhinde Âl-i Osmân'dan Sultân Murâd-ı Sânî destine girüp kal‘asın münhedim etmişdir. Hâlâ şehrin ensesinde şimâl cânibinde bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Ammâ içinde dizdârı ve neferâtı ve âdemî zâdı yokdur. Ancak öşr-i sultânî gılâli hıfz içün iki anbâr vardır. Ve garba nâzır bir kapusu vardır, dâ’imâ mesdûddur. Ammâ kadîm-i eyyâmda gâyet **[Y 98b]** s‘ab kal‘a imiş. Ve cânib-i erba‘ası yalçın kayalar olmak ile handakı yokdur.

Ve bu şehir Anatolu eyâletinde Menteşe paşasının tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşanın hâss-ı hümâyûnu 400.800 akçe eder. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve hîn-i tahrîrde elli iki erbâb-ı zü‘amâ ve üç yüz seksen bir erbâb-ı tîmârı vardır. Ve cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmâr kânûn üzre cebelüleri ile 2.000 asker olur. Ve paşası dahi hîn-i seferde hâssına göre bin merd asker ile sefer eşer.

Ve bu şehir üç yüz pâyesi ile şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi 105 kurâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâsı gâyet çokdur.

Ve bu şehir mezkûr kal‘anın kayası dâmeninde vâki‘ olmuş bir şehr-i şîrîndir. Cümle hâneleri iki bin yüz yetmiş ma‘mûr evlerdir. Câ-be-câ toprak örtülü hâneler vardır. Ammâ ekseriyyâ hemvâr tahta örtülüdür.

Ve cümle on bir mahalledir ve cümle yetmiş mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik tabbâğhâne kurbundaki Eski câmi‘ tarz-ı kadîm toprak örtülüdür. Ve kıble kapusu on üç ayak nerdübân ile çıkılır. Ve bu tarafda haremi yokdur. Ancak yol aşırı tabbâğhâne içinde bir âbdest havuzu var üstü kubbe örtülüdür.

Ve bu mahalde Şâhidî hazretlerinin mu‘allimhânesi var kim hâlâ cemî‘i şehrin sıbyânları anda tahsîl-i ulûm ederler. Binden mütecâviz sıbyân vardır. Her kankı diyârda zihn-i sakîm var ise bunda bir kaç ders tilâvet edüp müşkilâtları âsân olup ber-murâd olur. Ve bu mekteb-i sıbyânın kapusu üzre târîhi celî hatt ile böyle terkîm olunmuşdur. Târîh:

Makâm-ı sâht sâhib-hayr-ı mün‘im,
Mu‘allimhâneî mî kerd kâ'im,
Be-emreş Şâhidî mî güft târîh,
Mu‘allimhâne âbâdân dâ'im.

Ve karye-i Dümrük'de Ulu câmi‘ ve bu şehrin ortasında Kurşumlu câmi‘. Bu şehirde bundan musanna‘ ve müferrih ve binâ-yı latîf kârgîr kubbeli ve haremi latîfli câmi‘-i rûşen yokdur.

Andan Şeyh câmi‘i ve Bâzâryeri câmi‘i ve Şeyh Osmân Efendi câmi‘i ve Abdülgaffâr Efendi câmi‘i ve Hacı Dede câmi‘i ve Mustafâ Efendi câmi‘i. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki hammâm var. Ammâ Elvân Beğ hammâmı gâyet müzeyyen ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve Ahmed Gâzî hammâmı dahi rûşen ve hoşhevâdır.

Ve cümle iki yüz dekâkîndir. Gerçi bezzâzistâni yokdur, ammâ cemî‘i zî-kıymet eşyâlar anda mevcûddur.

Ve çârsû içinden bir dere cereyân eder, yedi yerden ağaç cisir ve altı yerden kârgîr cisir ile ubûr olunur. Ve kassâbhânesi bu dere üzre vâki‘ olup aslâ bed râyiha yokdur.

Ve bu şehirde ulemâ ve talebe çok olmak ile yedi medrese ve on bir mekteb-i sıbyân vardır.

Ve iki mihmânhânesi var. Ve Kurşumlu câmi‘ kurbunda paşalara mahsûs bir kârgîr binâ sarây-ı âlîsi var. Ekseriyyâ tahta örtülüdür.

Ve bu şehir içre yetmiş âb-ı hayât çeşmeleri var. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi **[Y 99a]** gâyet çokdur. Gerçi Anatolu şehirlerindendir ammâ halkı gâyet şehrî ve Fârisî-dân ve garîb-dost kavmi vardır.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnu serâpâ bâğ u bâğçe ile müzeyyendir. Ve çârsû içinde olan Bâzâr meydânında ve Kurşumlu câmi‘ önünde ale't-tertîb dikilmiş bîd-i sernigûnlar ve çınâr-ı müntehâlar var kim her birinin sâyesinde bin âdem sâyelenir. Gâyet mesîregâh ve teferrücgâh şehr-i müzeyyendir. Ammâ limon ve turunc ve hurmâ olmaz, zîrâ hevâsı yaylakdır. Ve bu şehirde Ermeni ve Yahûdî yokdur ve gelüp kalsa mu‘ammer olmaz.

Ve nisvân tâ’ifesi gâyet ehl-i perde ve mü’eddebe izârlı hâtûnları vardır. Ve ekseriyyâ halkı külâh üzre beyâz destâr-ı Mevlevî sararlar. Gâyet sâlih kimesneleri vardır. Ve,

Bu şehirde olan ziyâretleri beyân eder: Evvelâ Ziyâretgâh-ı (---). Bu şehrin şimâlinde kal‘a kurbunda ziyâret-i nâtık-ı hakâyık, nâsıh-ı halâyık, sultân-ı dünyâ vü dîn, sîmurg-ı Kâf-ı yakîn Hazret-i Seyyid Kemâleddîn, çâr-kûşe dîvâr içre üstü açık bir ulu ziyâretgâhdır. Nice kerâmât[ı] zâhir ü bâhirdir. Hattâ cümleden biri mübârek ser-i sa‘âdetleri ucunda bir dıraht-ı müntehâ ardıç ağacı vardır, beş âdem kucaklar bir dıraht-ı azîmdir. Bir memleketde ardıç ağacı eyle müntehâ ve cesîm olmak ihtimâli yokdur. Ve bu ağacın vücûdu kapu kapu aralıkdır. İçi boşdur, on âdem sığar. Hikmet-i Hudâ münkirînden bir kaç şahs-ı bed-fi‘âl azîzi imtihân içün ziyârete gelüp âlâ-tarîkı'l-hedâye birez bâdem getirüp kerâmet isterler. Azîz hazretleri buyururlar kim:

"Bâdem getiriciye âdem bâğcılar! Meşâyihe keşf [ü] kerâmet etmek hayız görmek gibidir. Ammâ şu bâdemlerinizden tâze bâdem yeyin" deyü mübârek dest-i şerîfleri ile bir bâdemi mezkûr büyük ardıç ağacının kovuğu içine "Bismillâh" deyüp koyunca bi-emrillâh tarfetü'l-ayn içre yeşil şâhlar verüp yedi sâ‘atde tâze bâdem biter. Ammâ Hikmet-i Hudâ hâlâ ol kadar bâdem verir kim vilâyet be-vilâyet teberrüken hedâyâ götürürler.

Ve bu bâdem ağacının kökleri ardıç ağacının vücûdundadır, yerde değildir. Aslâ bâdem kökünden alâmet yokdur. Ve mezkûr bâdemin ardıç içinde âdem cüssesi-misâl kalın haşebeleri vardır. Ve bâdem ağacı ardıç ağacından bâlâ bir dıraht-ı müzeyyen ve mevzûndur kim çeşm hîrelenir. El-hâsıl vâcibü's-seyr ibret-nümâ bir dıraht-ı azîmdir. Ve Seyyid Cemâleddîn Sultân bu keşifden sonra merhûm olur. Acâyib nazargâhdır.

Ve bu sultânın hâk-i pây-i şerîflerinde merkad-i âfitâb-ı nihânî, kamer-i zindegânî Hazret-i Hoca Şâhidî:

Ma‘rifet tahtında gûyâ Şâhidî

Hattâ Şâhidî hazretleri bir mısra‘ında:

Diyâr-ı Menteşa'da Muğlavîyem

buyurdukları bu Muğla şehridir.

Ve anların civârında medfûn İmâmzâde hazretleri meşhûr-ı âfak bu sultânlardır. Ve bu şehrin şarkında iki bin adım ba‘îd kayalar dibinde karye-i Dümrük'de câmi‘ hareminde bir kurşumlu kubbe içinde (ziyâret) medfûnlardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu şehirde bir hafta Küçük Hüseyin Paşa ile ve a‘yân-ı vilâyet ile **[Y 99b]** seyr [ü] temâşâ ve zevk u safâlar edüp ve andan şark cânibine sekiz bin adım ba‘îd,

Evsâf-ı Kara bâğlar

Muğla sahrâsı içre mâl-â-mâl bu Kara bâğlardır. "Cümle on bir bin bâğdır" deyü sicillâtda mastûrdur. Ve yaz günleri cümle Muğla şehri ve Ula şehri halkı bu bâğlarda sekiz ay sâkin olurlar.

Ve kırk elvân engûrü meşhûr-ı âfâkdır. Cümle engûr ağaçları karaağaç ve çınâr ve kavak ve mîşe ve erguvân dırahtlarına sarmaşup çıkmışdır. Her dırahtdan onar yigirmişer yük üzüm hâsıl olur. Gâyet âbdâr engûrü olur. Ve sâ'ir müsmirât dahi ana göredir.

Ve bu Kara bâğların yollarına bir garîbü'd-diyâr âdem girse bir ağaç deryâsı içine girüp selâmete **[P 51b]** çıkamaz, âlem-i hayretde **[Q 51b]** kalur. Zîrâ handak be-handak yollarının birbirine müşâbeheti vardır. Bu bâğ yollarında aslâ güneş yokdur, zîrâ evc-i semâya ser çekmiş dıraht-ı müntehâlardır. Ve câ-be-câ çemenzâr soffalar üzre ârâmgâh yerler vardır.

Ve bu bâğlar içre paşalara mahsûs bir bâğ-ı İrem var kim gûyâ İremezâtü'l-imâddır. El-hâsıl memâlik-i Âl-i Osmân'da misli yâ Malatıyye'de Aspuzu yâhûd Konya'da Merâm ola. Anda on gün temâşâ-yı cemâl edüp cemî'i ahâlî-i vilâyet ile vedâlaşup Kara bâğlardan kıble tarafına bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek ve bir hâlî dağı aşup ba'dehu Ula şehri bâğları içinden iki sâ'at ubûr edüp,

Evsâf-ı kal'a-i Ula

Sene 751 târîhinde Menteşoğlu beğlerinden Ulama Beğ feth etdüği içün Ula derler. Rûm keferesi binâsıdır. Ba'de'l-feth kal'asın münhedim etmişlerdir. Şehrin şark cânibinden kayalar üzre Hisâr yurdu derler hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve bu şehrin üç cânibi kayalı dağlar ortasında bir musattah yerde on iki mahalle ve iki bin toprak ve tahta örtülü evlerdir. Ve cümle hâneleri bâğ u bâğçeli ma'mûr u müzeyyen şehirdir.

Ve cümle 19 mihrâbdır. Cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik Acem Sultân türbesi önünde Hacı Mustafâ câmi'i, tarz-ı kadîmdir. Ve kıble kapusu üzre târîhi:

"Sâhibü'l-mescid el-Hacı Mustafâ bin Şücâ' Emîn, et-târîh: İlâhî yâ Kadîm tükabbili'l-ihsân, sene 793."

Ve çârsû içinde Hüsâm Re'îs câmi'inin kapusu üzre târîhi böyle terkîm olunmuşdur:

İlâhî kabûl et bunun hâcetin
Habîbinle cennetde kıl hem-celîs

Bir eksikli dedim anın târîhin
Aceb cum'a etdi Hüsâm Re'îs Sene 988.

Bu câmi' çârsû içre olmak ile cemâ'at-i kesîreye mâlikdir. Ve kiremit örtülü ve bir minâre-i mevzûna mâlikdir.

Ve yine bu çârsû içinde bir kiremit örtülü müferrih câmi' vardır. Kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olmuşdur. Târîh:

"Hâzihî câmi'u dilgüşâ sâhib Muhammed el-Mustafâ sallallâhu 'aleyhi ve sellem, el-hayrât, târîh-i binâ seb'în ve seb'i mie" [770]

Ve çârsû başında bir küçük câmi' var. Kapusu üzre târîhi gâyet çenendâz olduğundan tahrîr olunmadı. Ve bu mezkûr câmi'lerden mâ'adâ mesâciddir.

Ve iki mesâcid mektebi var. Ve iki medrese var. Ve iki tekye var. **[Y 100a]** Ve iki hammâm var, biri Şücâ' hammâmı ve biri Yeni hammâm.

Ve cümle üç yüz dükkândır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ haftada bir on bin âdem cem' olup azîm bâzâr durur. Cemî'i nâ-mevcûdât ol gün anda mevcûd olur. Ve çârsû-yı bâzârı ale't-tertîb hem-vâr bir şâhrâhdır. Ve iki hânı var.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası ikişer sâ‘at bâğ u bâğçedir. Gâyet mahsûllü şehirdir. Her sene kırk elli bin kantâr üzüm ve incîr kurusu Mısır'a gider. İskelesi Sakar beli aşırı 4 sâ‘at Marmaris iskelesidir ki Rodos mukâbelesidir. Ve,

Bu şehirde olan kibâr-ı evliyâullâhı beyân eder: Ziyâret-i Kerş Eri dağı şehrin şimâlindedir. Kerş Er Sultân anda medfûndur. Ammâ Gürz(?) Er Sultân'dır. Gâyet ulu sultândır. Buhârâ erenlerindendir. Ve ana karîb mezâristân içinde Acem Sultân ve Îsâ Dede ve Hüsâm Re’îs, câmi‘i kıblesinde medfûndur.

Ve yine bir câmi‘de bir kubbe-i pür-envâr içinde gavvâs-ı deryâ-yı dîn, bahr-i ummân-ı dürr-i yakîn Hazret-i Şeyh Hüsâmeddîn. Kapusu üzre târîhi böyle tastîr olunmuşdur:

Binâ-yı türbe-i arş iştibâha sarf-ı mâlile
Ahibbâ etdiler Hamza Efendi hazretin ta‘yîn

Mükâfâtın ede firdevs-i a‘lâda ana Mevlâ
Civâr-ı Hazret-i Sultân-ı kevneyn ile hûr-i în

Muhakkak kutb-ı âlem gavs-ı a‘zam idi asrında
Aceb mi âşiyân-ı murg-ı rûhu olsa Illiyyîn

Enüp bir savt hâtifden dedi târîhini Kisbî
Yapıldı türbe hâlâ oldu âsûde Hüsâmeddîn.

Diğer târîh:

Yine bir mürşid-i râh-ı Hudâ ukbâya azm etdi
Cihân gibi bekânın inkılâbından olup âgâh

Hüsâmeddîn-i kâmil gavs-ı a‘zam kutb-ı dânâdır
Turak ashâbı andan müstefîz idi bi-emrillâh

Dedi fevtine Kisbî lafzan u ma‘nen ana târîh
Hüsâmeddîn geçdi bin yigirmi altıda eyvâh.

Ve bu sultânın merkad-i şerîfi önünde bir âsitâne-i Halvetî vardır kim âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve cânib-i erba‘asında yüzden mütecâviz hücreler ve bu âsitâne hareminde bir çâh-ı mâ vardır kim gûyâ âb-ı zülâldir. Cümle şehir halkı ana muhtâcdır. Gâyet lezîz ve sovukdur. Ve bu âsitânede bir bâğçe vardır kim gûyâ bâğ-ı İremdir. Cemî‘i seyyâh-ı âlemin ve nedim-i âdemin ârâmgâhıdır. Bâğ-ı Hüsâmcân demek ile şöhret bulmuşdur. Altmış gûne üzümü ve kırk elvân meyvesi sicillâtda mastûrdur. El-hâsıl nazargâh-ı kibâr-ı evliyâdır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Ve cümle halkı Cezâyir esbâbı geyüp pala bıçak taşırlar. Ve gâyet garîb-dost halkı vardır. Ve Halvetî tarîkında olup cümlesi ehl-i tevhîddir. Ve gâyet mün‘im kavimdir.

Ve bu şehrin cenûbunda 3 sâ‘at Gökâbâd kazâsı iskelesi vardır. Andan Marmaris nâm bir kal‘adır. Süleymân Hân binâ etmişdir. Rodos fethinde bizzât Süleymân Şâh bu şehirden ubûr edüp Sakar

yokuşu nâm mahalli aşup Sakar beli demişlerdir, hâlâ bir mahûf **[Y 100b]** u muhâtara beldir, andan 9 sâ‘atde Marmaris kal‘asından karşu Rodos'a geçmişler. Hakîr ol yola gitmeyüp Ula şehrinden garb tarafına bâğ u bâğçeler içre sun‘-ı Hudâları temâşâ ederek Ula'ya bir sâ‘at karîb,

Menzil-i mesîregâh-ı Kazancı câmi‘i: Bir koyah hıyâbân-ı dırahtistân içre bir namâzgâhdır. Sâye-i dırahtından zemîne güneş isâbet etrnez. Bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı var kim gûyâ *şarâben tahûr*dur. Cemî‘i Ulalı ve Muğlalı bu çemenzâr namâzgâhda teferrüc ederler, aceb ferah-fezâ yerdir. Andan kalkup yine garba üç sâ‘at ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr ederek,

Evsâf-ı kasaba-i Yerkeseği

Menteşe hâkinde paşa voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve a‘yânı vardır. Ammâ kasabası yüz elli mikdârı toprak örtülü ve bir câmi‘li minâresiz toprak örtülü evler ve câmi‘lerdir. Ve hammâmı ve dükkânları ve hânları yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur.

Ve cümle halkı evlerinde keçe külâh ve seccâde ve kırmızı dülbend börkü işlerler, gâyet meşhûrdur. Ve etrâfında kurâları gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Ve gâyet mahsûllü vilâyetdir. Ve keçeden yekpâre hırka ve yağmurluk bunda işlenir.

Andan kalkup garb cânibine gâh sengistân ve gâh bâğ [u] bostân içre güzer ederek ve Süleymân Hân ubûr edüp tathîr etdüği râhları temâşâ ederek 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bozöyük

Menteşe sancağı hâkinde paşa hâssı voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve kasabası, Bozöyük dağı dibinde yüz evli boz topraklı kasabacıkdır. Bir câmi‘i var ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Ancak bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Ve bu kasaba içinden bir kaya altından bir turna gözü su kaynar, ammâ ol kadar lezîz değildir.

Ve bu kasabadan şimâle bir ok menzili ba‘îd bir düz yerde Süleymân Hân'ın otağı yeri vardır. Kal‘a-misâl bir meydân-ı azîmdir. Andan Süleymân Hân Rodos fethine ubûr ederken anda meks edüp bu kurâ ve kasabât halkları vâfir hedâyâ ile istikbâle çıkarlar. Süleymân Hân safâ edüp buyururlar kim:

"Bu benim otağım cirmi olan yer bu ahâlîye hafta bâzârı olmak içün dükkânlar binâ olunsun" deyü emr eder. Hâlâ yüz mikdârı kârgîr dükkânlar ve bir kubbe-i âlîli bir câmi‘ binâ olunup cümle âsârları kiremit örtülüdür. Haftada bir azîm bâzâr durur. Ve niçe bin âdem cem‘ olup bey‘ u şirâ edüp Süleymân Hân'a du‘â ederler. Ve ol gün anda kadı ve müsellim ve serdâr anda cem‘ olurlar.

Andan yine garb cânibine bî-hâsıl yerler ile bir sâ‘at taşlı yollar ile ubûr ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Eskihisâr

Sene 755 târîhinde **[P 52a]** Rûm keferesi destinden Menteşeoğlu Ahmed Beğ feth etmişdir. Anlardan sene (---) târîhinde **[Q 52a]** Orhân Gâzî yüz bin renc [ü] anâ ile feth edüp münhedim etmişdir. Hâlâ eser-i binâdan niçe der ü dîvâr **[Y 101a]** ve burc [u] bârû-yı hisâr nümâyândır. İç el olmak ile dizdârı ve neferâtı yokdur.

Menteşe sancağında paşa hâssıdır, voyadalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ve a‘yânı yokdur. Ekseriyyâ halkı fukarâlardır. Üzerlerine nühûset müstevlî olmuş, zîrâ kâr u kisbleri tütün fürûht edüp ekerler.

Ve bu şehir iki dağ miyânında bir vâsi‘ öz içinde bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu üç mahalle ve iki yüz seksen hâneli ve cümle toprak örtülü evlerdir. Hân u hammâmsız bir garîb kasabadır. Ancak

on dükkânı var ve âb-ı revânı çok olmak ile kırk elli tabbâğhâne dükkânları var. Gâyet latîf gönü olur, zîrâ dağlarında mazısı çokdur.

Ve iki câmi‘i var. Yukaruda bu kal‘a fâtihi Menteşe oğlu Sultân Ahmed'in câmi‘i ki Kuru câmi‘ derler, târz-ı kadîmdir.

Andan aşağıda çârsû içinde Tabbâğhâne câmi‘i ki Sulu câmi‘ derler, bir ankâ bâzergânın binâsıdır. Kiremitsiz kârgîr kubbe kireç sıvalı bir müferrih câmi‘-i kadîmdir, ammâ haremi yokdur.

Ve taşra yan soffanın solunda câmi‘ dîvârına muttasıl merkad-i (---) (---) sultân medfûndur. Ve câmi‘in taşra solunda tahta soffa altında iki değirmen yürüdür bir âb-ı hayât su kaynayup cereyân eder. Cümle cemâ‘at andan tecdîd-i vuzû‘ ederler. Andan aşağı tabbâğhâneye ve andan bâğ u bâğçelere tevzî‘ olur. Anıniçün bu câmi‘e Sulu câmi‘ derler, gâyet mesîregâh yerdir. Ve câmi‘in taşra soffalarında mermer sütûnlar üzre küçük kubbelerdir.

Ve bu şehr kadîm-i evvelde eyle âbâdân imiş kim bir sâ‘at yerde binâ-yı azîm âsârları var kim âdem vâlih [ü] hayrân olur. Husûsâ kal‘asının binâsı rûy-i arzda misli Şâm'da Ba‘albek kal‘ası ola. Bu dahi eyle fîl cüssesi kadar mücellâ mermer ve gayri taşlar ile binâ olunmuşdur. Aslâ kireç binâ değildir. Serâpâ taş taş üzre demir kinedli binâdır. Ve cümle taşları birbirine eyle imtizâç etmişler kim gûyâ yekpâre sanarsın bir kal‘a-i mu‘azzam ve müzeyyen imiş. Ve hâlâ her tarafında niçe bin havz u şâzrevân ve tâk kubbe âsârları var kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bunda bir gün meks edüp Serdâr Şişli Mustafâ Beşe serdârdan on tüfeng-endâz refîk alup yine garb cânibine teveccüh edüp Badırka boğazın ve Deve kısığın aşup hamd-i Hudâ selâmetle Tuzla ovacığın dahi ubûr edüp 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı taht-ı Cemşîd şehr-i azîm kal‘a-i Milâs

Sene (---) târîhinde Menteşe oğlu Ahmed Gâzî Beğ, Cemşîd neslinden Milyas nâm bir Urum kralının elinden feth etmişdir. Ba‘dehu sene 844 târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Menteşe sancağı hâkinde Menteşe oğlu Ahmed Gâzî evkâfıdır.

Ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi 75 pâre ma‘mûr kurâlardır. Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı **[Y 101b]** ve nakîb ve müftîsi vardır. Ammâ kal‘ası münhedim olmak ile dizdârı ve neferâtı yokdur.

Ve şehri, Milâs sahrâsının garb cânibinde Sudre dağından bir top menzili ba‘îd bir taşlıklı bayır üzre bin hâneli sâfî kârgîr binâ evli ve üzerleri toprak örtülü bâğlı ve bâğçeli ve limon ve turunc ve nâr ve incîrli şehirdir.

Ve cümle on iki mahalle ve yedi mihrâbdır. Cümleden vâcibü's-seyr Câmi‘-i Kebîr şehrin şimâli cânibinde kurşum örtülü ve beş kubbe-i âlîli ve bir minâre-i mevzûnlu bir ibret-nümâ câmi‘-i zîbâdır. Ve cânib-i erba‘asında der ü dîvârları serâpâ gök mücellâ mermerdendir, anıniçün Etrâk tâ’ifesi Gök câmi derler. Kıble kapusu üzre tâ yukaru kemerde bu âyet-i şerîf ve târîhleri tahrîr olunmuşdur. Târîh: [43] âyeti tahrîr olunmuşdur. Dahi altında kapu çerçivesi mermeri üzre:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâzihi'l-‘ımârati'l-mübâreketi fî eyyâmi devleti el-melik es-Sultân Celâleddîn Bâyezîd Hân bin Murâd Hân bin Orhân bin Âl-i Osmân ‘ızze nasruhu mebâne binâ-yı Zeyneddîn bin Hâce Pîr Özbek dâme ızzuhu ve zâde tevfîkuhu ve ammerehu min yevmi'l-ahed fi's-sâdisi ve'l-‘ışrîn fî şehri Saferi'l-hayr sene seb‘ ve seb‘în ve seb‘i mie." [26.S.777] böyle tahrîr olunmuşdur.

Ve çârsû içinde fâtih-i vilâyet olan Gâzî Ahmed Beğ câmi‘i dahi ibret-nümâ binâ-yı musanna‘ câmi‘-i zîbâdır. Kıble kapusu üzre târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Benâ hâzihi'l-câmi'e'l-kebîr el-Emîrü'l-mu'azzam es-Sultânü'l-mükerrem mâlikü rikâbı'l-ümem mevla'l-mulûki'l-Arab ve'l-Acem Gâzî Ahmed Beğ tavvelallâhu 'ömrehu ve İbnü'l-merhûm el-magfûr es-Sa'îd eş-Şehîd el-mes'ûd intebehümüllâhu bihubûbi'l-cennâti İbrâhîm Beğ bin Orhân Gâzî bin Elbistan feraga min imâreti hâzihi'l-câmi'i'l-cedîd fî evveli cumâdi'l-âhir sene semânîn ve seb'i mie." [1.C.778] tahrîr olunmuşdur.

Ve Salâhaddîn câmi'i tarz-ı kadîmdir. Ve Yalk câmi'i dahi tarz-ı kadîmdir. Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve iki hammâmı var. Biri Eski hammâm ve biri Yeni Hamam. Ol kadar rûşen ve hevâdar hammâm değillerdir.

Ve iki hânı var. Ammâ Kurşumlu Câmi' hânı gâyet büyük hândır. Ve kârgîr binâ-yı azîmdir. Ve elli mikdârı dekâkînleri var.

Ve bu şehrin memdûhâtından cemî'i mahsûlâtı tütündür. Cemî'i deşt ü sahrâsı tütündür. Niçe bin yük bağlanup kârbân olup cemî'i Anatolu'ya tütün bundan müstevlî olur. Ve âb [u] hevâsı gâyet sakîldir. Eşeği ve ecinneyi ısıtma dutar.

Ve bu şehre beddu'â olmuşdur. Sebebi oldur kim kadîm eyyâmda Mısır'da bir kaht-ı azîm olup bu Milâs şehrinden mâlları ile gılâl isterler. Bu şehir halkı bir hınta vermeyüp redd ederler. Bu Mısır halkı dahi hâ'ib ü hâsir Mısır'a geldikleri gibi mâvaka'ı takrîr etdükde cümle ahâlî-i Mısır bu Milâs şehrinin harâb olması içün beddu'â edüp hâlâ câmi'-i Ezher'de rûz merre **[Y 102a]** en'âm-ı şerîf tilâvet olunur. Anıniçün harâbdır. Ammâ kadîm eyyâmda bu Milâs eyle bir şehr-i azîm imiş kim hâlâ niçe bin amûd-ı müntehâlar üzre tâk-ı kisrâdan nişân verir ulu dîvânhâneler ve sarây-ı âlîleri ve niçe bin kârgîr dekâkînler ve hâlâ üç yüz hammâm âsârları ve niçe bin câmi' ve mesâcid ve imâret ve medrese ve hân ve bezzâzistân âsârları var kim âdem engüşt ber-dehen edüp vâlih u hayrân olur.

Ve kal'a âsârları var kim gûyâ her taşı hammâm kubbesi-misâl Âd u Semûd binâsıdır, âdemin aklı perîşân olur. El-hâsıl dünyânın fânî olmasına delîldir ki,[44] dir ve,

Bu şehirde medfûn olan kibâr-ı evliyâları beyân eder: Ziyâret-i Milâs: Evvelâ şehrin garbında Sudre dağında tâ zirve-i a'lâsında Sudre erenleri ve şehir içinde Kalenderî Sultân ve Dedebeği Sultân ve Hayreddîn Sultân ve Boğa Baba ve Gazâl Murâd Baba ve Salâhaddîn Sultân ve ibret-nümâ-yı tasavvuf, Hayâl-i Zıl mü'ellifi Şeyh Şüşterî hazretleri bizzât bunda medfûndur. Her kim ziyâret etse elbette gülmesi mukarrerdir. *Kuddisesırruhu'l-azîz.*

Bu şehri seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp a'yân-ı vilâyet ile vedâlaşup Milâs sahrâsı içre tütün tarlaları içre bir sâ'at ubûr edüp,

Evsâf-ı dâr-ı duhân kal'a-i Peçin

Niçe yüz yıl bir ecinne beği zabt edüp ba'dehu Menteşeoğlu Ahmed Beğ ilim kuvveti ile zabt edüp ma'mûr etdi. Beğ Cin kal'asından galat Peçin kal'ası derler. Bu dahi Menteşe hâkinde maktû'-ı kadem ve mefrûzü'l-kalem fâtih-i vilâyet Gâzî Ahmed Beğ evkâfıdır ve Milâs nâhiyesidir. Kethudâyeri ve serdârı Milâs'da sâkindir. Ancak nâ'ibi vardır.

Ve kal'ası Milâs sahrâsına nâzır bir yalçın kaya üzre evc-i âsumâna ser çekmiş bir sa'b kal'a-i metîndir. Ve şekl-i murabba' bir Şeddâdî binâdır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Dizdârı ve yigirmi neferâtı vardır. Gâyet sa'b u metîn olmak ile Menteşe hâkimleri cemî'i mücrimleri bunda haps ederler. Ve yalçın kaya üzre olmak ile aslâ bir cânibinde handakı yokdur. Ve bir cânibinden zafer mümkin değildir. Ancak kapusu önünde zemberekli cisrin altı kesme kayadan on kulaç handakı var. Kapunun iki tarafında **[P 52b]** mermer arslanlar tasvîr

olunmuşdur.

Ve kal‘a **[Q 52b]** içinde bir küçük mescidi ve yigirmi toprak örtülü evleri var. Cümle Milâs sahrâsına nâzırdır. Ammâ taşra varoşu gâyet büyük şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâsı cihânı dutmuşdur. Ol imâretden hâlâ yüz mikdârı toprak örtülü bâğ u bâğçeli evlerdir.

Bu şehrin cânib-i erba‘ası kal‘a-i azîm imiş. Hâlâ burc [u] bârûları zâhir ü bâhirdir. Ve bu varoşda bir ulu câmi‘ vardır. Kıble kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"Benâ hâze'l-mescide'l-mübâreke el-Emîrü'l-mu‘azzam el-müfehham el-mansûru'l-muzaffer **[Y 102b]** *Sultân Murâd bin el-Etrâk Şücâ‘eddîn bin Eke Hân bin Mes‘ud azzellâhu ensârehu fî sene isnâ ve seb‘i mie."* [772]

Minâresi yokdur ve toprak örtülü câmi‘-i kadîmdir. Tûlen ve arzan yüzer ayakdır. Ve câmi‘i içinde on altı çam direğinden sütûnlar vardır. Ve bu câmi‘ önünde Ahmed Ağa medresesi gâyet ma‘mûrdur. Ahmed Gâzî anda medfûndur. Ve medrese ile kal‘a kapusu mâbeyninde bir soffa-i azîm üzre bir çınâr-ı müntehâ var kim sâyesinde bin âdem sâyelenir.

Ve bu soffanın yol aşırı kıblesinde Gâzî Ahmed Beğ'in ıyâli bir türbe-i pür-envârda medfûnlardır. Ve bu kal‘anın enderûn [u] birûnunda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur.

Bunda bir gece mihmân olup ale's-sabâh dizdârdan on müsellah fetâ alup garb cânibine,

Movalasın Boğazı: Gâyet aşkıyâsı çok mahûf yerdir, anı ubûr edüp **Molasın sahrâsı** içre 4 sâ‘at gidüp ve sağ cânibimizde,

Varvul tuzlası Leb-i deryâda yedi yük akçe emânetdir, gâyet lezîz tuzu olur. Aydın ve Sarhan ve Menteşe vilâyetlerine niçe kerre yüz bin yük tuz gider ve Frengistân'a dahi gider. Zîrâ Frenk uyuzuna ve tuzlu balgama sürüp yetse gâyet nâfi‘dir.

Bu mahalleri ubûr edüp mezkûr Varvul tuzlası cânibleri sâfî harâmî ve harâmzâdesi çok olmak ile iç yüzünde Pîrsiz Alî Ağa çiftliğine varup andan bir kaç âdemler alup kıble cânibine 3 sâ‘at taşlı sarp boğazlar içre ubûr edüp,

Karye-i Kemer: Menteşe hâkinde Karaova kazâsıdır. Yüz elli akçe kadı bunda sâkin olur ve nâhiyesi on bir kurâdır. Kethudâyeri yokdur, ammâ serdârı vardır. Ammâ Âsitâne-i sa‘âdetden İstanköy cezîresine limon ve turunç ve gayri rubu‘lar hâsıl etmeğe helvâcılar gelir. Bu Kemer kazâsı dahi bâğ u bâğçe ve limon turunclu yer olmak ile hünkâr helvâcıları bu Kemer köyünde sâkin olup hükûmet edüp limon ve turunc hâsıl ederler.

Ve bu karye-i Kemer yüz hâneli ve bir câmi‘li müselmân köyüdür. Ammâ çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak hafta bâzârı durup azîm cem‘iyyet olup cemî‘i mevcûdât mevcûddur.

Ve bu kazâda aslâ kasaba yokdur. Ammâ gâyet ma‘mûr [u] âbâdân kazâdır ve leb-i deryâda Karabâğlar bu kazânın nâhiyesidir. Ve hakîr bunda bir gece mihmân olup kadı ve serdâr Çavuşoğlu'ndan on tüfeng-endâz alup harâmîler havfinden bir gecede Karaova nâm sengistân mahûf beli ubûr edüp ve Sarnıçlar nâm mahalli yüz bin renc [u] anâ ile ol gece karanlıkda dağdan dağa taşdan taşa seyishânelerimiz yıkılarak düşe kalkarak ve başımızdan sarıklarımız çalılar alarak ve esbâblarımız pâre pâre olup at na‘lları dökülerek yüz bin renc [ü] anâ ile Mıhdöken belin aşup 8 sâ‘atde hamd-i Hudâ selâmetle ale's-sabâh,

Evsâf-ı kal‘a-i Bodurum

Sene 928 târîhinde Malta küffârı elinden Süleymân Hân Gâzî fethidir. Be-dest-i Kapudan Palak Mustafâ **[Y 103a]** Paşa. Bu Bodrine kral yedi kralın imdâdı ile binâ etmişdir. Menteşe hâkinde Karaova kazâsı nâhiyesidir. Nâ’ib hükmeder. Kethudâyeri ve serdârı yokdur.

Nefs-i kal‘ası Cezâyir eyâleti ya‘nî Kapudan Paşa hükmündedir. İstanköy sancağıdır. Kal‘a dizdârı sancakbeği tarafından kâ'immakâmdır.

Ve kal‘ası leb-i deryâda bir amelî burun üzre bir Şeddâdî binâ-yı sa‘b u metîndir kim Anatolu hâkinde böyle bir kâr-ı insân kerb ve müstahkem kal‘a yokdur ve şekl-i murabba‘dır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin adım gûyâ sandûk-misâl bir çetin kozdur. Ve yigirmi arşın bâlâdır. İçi mâl-â-mâl rıhtımdır. Ve dizdârı ve seksen neferâtı İstanköy cezîresi aklâmından ulûfe alırlar. Ve cümle kulu kal‘a içinde yüz toprak örtülü evler içre sâkin ve mevcûdlardır. Ve havlısız ve bâğ u bâğçesiz daracık evlerdir.

Ve kal‘a içinde bâğ u bâğçe ve çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak Süleymân Hân'ın kiliseden vely olunmuş bir câmi‘i var. Ve bir alçak minâreli küçük câmi‘dir. Bundan gayri mesâcid yokdur.

Ve câmi‘ ile kal‘a kapusu mâbeyninde yedi küçük dükkâncik vardır. Ve bir küçük kahvehânesi var, neferât anda otururlar. Ve iç kal‘asında iki kulle-i bâlâsı var, dizdâr anda olup cebehâne ile leb-ber-lebdir.

Ve bu kal‘anın der-i dîvârı deryâdan yigirmi beş arşın sedd-i Kahkahâ-vâr yüksekdir. Ve bi-emrillâh cümle taşları nef'tî eşkâldir. Ve içi serâpâ dolma ve sarnıç ve zindân ve mahzenlerdir. Ve cânib-i erba‘ası on beş arşın derin handakdır. Ve yigirrni beş arşın enlidir.

Ve bu kal‘a cümle on bir kat demir kapulardır. Evvelâ taşra Lonca handakı kapusu şimâle nâzır bir sarp kapudur ve on ayak yokuş ve on ayak eniş taş nerdübânlı kapudur. Ve bu kapunun iç yüzü asma cisirdir. Anı geçüp yokuş aşağı bir amelî kaldırımlı nerdübân ile handak içine enilir.

Ve şimâle nâzır handak kapuları başka küçük kapulardır, ammâ kal‘a kapusu değildir. Ve bu kapunun cânib-i erba‘asında olan der-i dîvârın zîr [ü] bâlâsında beyâz mermerler üzre gûnâ-gûn ucbe-likâ ve turfe-heykel Frenk tasvîrleri var kim hâşâ gûyâ zî-rûh sanırsın.

Ve bu kapudan içeri hisâr-pîçe mâbeyni bir vâsi‘ meydândır, anı ubûr edüp bir kat kapu dahi vardır, şimâle nâzırdır. Ve bu mahalde dahi ibret-nümâ tasvîrler vardır. Ve bu kapunun solunda leb-i deryâda hîle ile kal‘a binâ etmek içün Menteş Bay oğullarından bir bodurumluk yer isteyüp yapdığı mahzenlerdir. Ba‘dehu niçe sene mürûr edüp hîle ile çalılar içinde bu kal‘ayı binâ edüp bir gün çalılara ateş edüp kal‘a zuhûr edüp anıniçün Bodurum derler.

Ve bu Bodrine kal‘asın binâ eden Bodrine kralın lâşe-i murdârı bir beyâz mermerden mezkûr Bodurum mahzenlerinin limana nâzır köşesinde bir beyâz mermer üzre sûretdir. Ammâ başını ba‘de'l-feth **[Y 103b]** asâkir-i İslâm kırmışlar.

Ve bu Bodurum mahzenleri kapusundan içeri bir kat kapu dahi vardır, şimâle nâzırdır. Ve bu iki kapu mâbeyni bir hayli meydândır. Âyende vü revende at ve katırların bu hisâr-pîçeye bağlarlar.

Ve şimâl tarafındaki büyük limanın iskelesi bu iki kapu mâbeynindedir. Ve liman ile handak mâbeynini deryâ döğer bir kat kalın Şeddâdî dîvârdır. Kırk adım enli ve kırk arşın yüksekdir. Ve handak içinden bir kapu ile bu kalın dîvâr içinde bir kapudan girüp yokuş yukaru elli ayak taş nerdübân ile çıkılup ve iki yüz adım mezkûr dîvâr üzre gidilüp tâ orta hisârın asma cisirlerine varılur. Cümle at ve katır ve eşek bu dîvâr üstünden geçüp ve beş kat asma cisir ve kapulardan ubûr ederken âdem aşağı baksa gözü hîrelenir. Ve her gece bu cisirleri makara ile kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler. Ve bu hisâb üzre Bodurum kal‘asının on bir kat kapusu ve evsâfı tamâm oldu.

Ve bu cisirlerden içeri Kilid kapusu yedi ayak taş nerdübân ile çıkılır. Andan içeri bölme hisâr kapusu mâbeyninde kahve ve yedi dükkâncıkdır. Andan içeri Anahisâr kapusu. Bu kapular lodos cânibine nâzırdır.

Ve bu kal‘anın şarkı ve garb cânibi limandır. Ammâ büyük liman şimâl ile garbdadır. Ve bu kal‘anın nısfi deryâda ve nısfi karadadır. Ve taşrasında aslâ varoş evleri yokdur ve hân ve câmi‘ ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr yokdur. Hemân serâpâ bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. Cemî‘i halkının kâr u kisbleri kuru üzüm ve incîr ve şîra-i âbdârdır.

Ve bâğlar içre Kapudan Memi Paşa **[Q 53a] [P 53a]** su kemerlerinden kal‘anın şimâl cânibinde Lonca kapusundan taşra Lonca mescidi dibinde bir âb-ı hayât çeşmesi var. Ol kemerlerden ana su gelür azîm hayrâtdır.

Ve büyük limanı altı rûzgârdan mahfûzdur. Ammâ lodos ve keşişleme rûzgârından gâyet muhâlifdir, ammâ birkaç demir üzre a‘lâ yatakdır. Ve iki yüz pâre gemi alur. Hattâ sene (---) târîhinde Venedik donanması on yedi pâre Cezâyir galyonların bu limanda kapadup yedi gün yedi gece ceng-i sultânî olup ve kal‘aya niçe bin gülle ve kal‘adan kâfire birkaç balyemez urup küffârın iki pâre paturuna galyonu gark olup Cezâyir kalyonları halâs oldular. Ve gark olan küffârın keştîsin ba‘dehu cemî‘i cebehânesile lâşe-i keştîyi çıkarup mîrîye kabz olunup ol cengde ancak bir Cezâyir kapudanı şehîd olmuşdur. Büyük limanın garbında bir sivri kaya bir türbe-i âsitândır. Ve bir kubbe-i mehbat-ı nûr-ı Hudâ'dır. Bu kal‘a-i metîn sebebi ile küffâr-ı hâksârın karârları firâra mübeddel oldu. Ammâ ki bu kal‘a-i emângâh olmasa cümle Cezâyirliyi kâfir alırdı. Hudâ hıfz etdi.

El-hâsıl Anatolu'nun leb-i deryâlarında bu Bodurum kal‘ası-misâl sedd-i İskender yokdur. **[Y 104a]** Cemî‘i kâfiristânda Bodrine ve Rodos kal‘ası meşhûrdur. *Hafizakallâh.*

Hamd-i Hudâ bu kal‘ayi seyr [ü] temâşâ edüp ve cemî‘i gâzîleri ile vedâlaşup İstanköy cezîresine geçmek içün kal‘anın şimâl cânibinden bâğ u bâğçeler içre leb-i deryâ ile Memi Paşa kemerlerin seyr [ü] temâşâ ederek bir sâ‘atde,

Karye-i Vitiz: Bâğ-ı İrem'den nişân verir, elli hâneli ve bir câmi‘li Müselmân köyüdür.

Anda hânedân sâhibi İbrâhîm Çelebi hakîre bir firkateyi elli şehbâzı ile donadup altı atımız ve beş âdemimiz ile bizi firkateye koyup poyraz rûzgârı ile orsa orsa sekiz mîl yine Menteşe kenârınca,

Evsâf-ı kal‘a-i Isbat: Mâ-tekaddem Malta küffârı Venedik elinden alup harâb etmiş. Ba‘dehu Menteşe oğulları feth edüp ma‘mûr etmişler. Hâlâ Menteşe hâkinde Kara bâğlar kazâsı nâm bir burunda evc-i âsumâna ser çekmiş bir sarı kayayı kûh-ı Bîsütûn üzre henüz üstâd elinden çıkmış bir metîn kal‘adır. Limanında lenger-endâz olup rûzgâr sehel mayna olsun deyüp ârâm eyleyüp kal‘ayı temâşâ etdik. Yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir küçük kal‘adır, cirmi yedi yüz adımdır.

Ve şimâle nâzır bir kapusu var. Ammâ gâyet âlî olmak ile anda âdem ve âdemî-zâd olmayup mu‘attal yatır. Ammâ ahâlî-yi vilâyet küffâr havfinden ehl [ü] iyâllerin ve esvâb [ü] eskâllerin anda koyup muhâfaza ederlermiş.

Dizdârı ve neferâtı ve top u tüfengi yokdur. Ammâ aşağı limanında yalçın kayalar dibinde leb-i deryâda bir âb-ı hayât suyu kaynayup çıkar. On değirmen yürüdür bir âb-ı zülâldir. Cümle âyende vü revende gemiler andan sulanırlar, zîrâ suyu bir yıl dursa bozulmaz gâyet sükker-misâl zülâldir.

Andan yine firkateye süvâr olup Isbat kal‘ası dibinden kıyı sıra iki mîl gidüp yalçın kayalar üzre vardacılar koyup kâfîr gemileri olmaduğunun haberin alup Allâh'a sığınup altı mîl karşu sıyırma rûzgâr ile hamd-i Hudâ selâmetle ubûr edüp,

Evsâf-ı cezîre-i Nârenc Kal‘a-i İstanköy

Sene 928 târîhinde Ciniviz küffârı elinden Sultân Süleymân fethidir. Be-dest-i Kapudan Palak Mustafâ Paşa. Tarîh: [45]'dır.

Cezâyir eyâletinde Rodos sancağı hükmünde maktû‘-ı kadem ve mefrûzü'l-kalem Süleymân

Hân evkâfıdır. Hâkimi mütevellîdir ve azîm evkâfdır. Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi ancak cezîre içinde vâki‘ üç kal‘adır. Biri İstanköy biri cenûb tarafında kal‘a-i Pili ve cenûbunda kal‘a-i Andimahi ve dahi cenûbunda kal‘a-i Kefaloz. Ve bu İstanköy cezîresinin garbında on iki mîl ba‘îd cezîre-i kal‘a-i Kalimyoz ve kurbunda Paşa adası. Nâhiyeleri bunlardır, gayri yokdur.

Ammâ mahkeme mahsûlü mâh-be-mâh bin sivilye riyal hâsıl olur, alâ-tarîku'l-hedâyâdan gayri. Müftîsi ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri yokdur ammâ yeniçeri serdârı ve cebeci çorbacısı vardır. Ve ze‘âmet ve tîmâr olmaduğundan **[Y 104b]** alaybeğisi ve çeribaşısı yokdur. Ammâ cezîrede dörd dizdâr ve bir mütevellî ve bir paşa kâ’immakâmı vardır.

Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu cezîre mahsûlünden on yük akçedir. Hîn-i seferde kapudan paşa ile bir pâre kadırga ile sefer eşer.

Ve Bodurum kal‘ası ile İstanköy cezîresinde olan beş kal‘anın cümle neferâtı altı yüz âdemdir. Ve üç yüz müsellem kefere kulu vardır. Cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âflardır. Dağlarda kâfir kalyonları içün ve âyende vü revende gemiler içün varda beklerler. Ammâ İstanköy kal‘asının üç yüz seksen neferât vardır ve dizdârı a‘lâ ağalıkdır. Ve cümle neferât ulûfelerin İstanköy gümrüğünden alırlar.

Ve bu İstanköy kal‘ası yüz yigirmi mîl şarkdan garba tûlânî bir cezîreye vâki‘ olmuşdur. Anın şark cânibinde bir kumsal burunda Menteşe cânibine Isbat kal‘ası burnuna altı mîl karîb horos sadâsı istimâ‘ olunur yakın bir burunda şekl-i murabba‘ Ciniviz binâsıdır. Ammâ niçe elden geçmiş bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i kâr-ı insân bir kerb-i metîn kal‘adır. Ve cânib-i erba‘ası deryâdır. Ammâ karada varoş tarafi elli adım enli karadır ve elli adım derin handakdır. Küffâr zamânı ol handakdan deryâ dolaşır imiş. Ammâ şimdi karadır. Tathîr olunsa deryâ dolaşup kal‘a ada gibi olur. Ve bu handak içre ba‘zı kayık ve firkateler bağlanır.

Ve bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr bin adımdır. Ve yalın kat dolma Şeddâdî dîvârdır ve serâpâ cânib-i erba‘ası altmış ayak enli rıhtım dolma dîvârı seng-i hârâdır. Ve bu dîvâr üzre at ile cilit oynamak mümkindir.

Ve bu dîvâr üzre hîn-i muhâsarada şehîdler mezârları vardır. Liman cânibine vâki‘ olmuşdur. Azîm ziyâretgâhdır, niçe kerre üzerlerine nûr-ı Yezdân nâzil olduğu müsbetdir.

Ve kal‘anın tâ ortasında bir kat iç kal‘ası var. Ol dahi çâr-kûşe bir kal‘adır. Mâ-tekaddem kal‘a bu imiş. Ba‘dehu Süleymân Hân havfinden taşra kal‘ayı binâ etmişler, ammâ yine fethi Süleymân Hân'a müyesser oldu.

Ve bu kal‘a içinde havlısız bâğ u bâğçesiz toprak ve kireç örtülü üç yüz hânedir. Ve kal‘a içi cümle yigirmi altı sadrenc nakşı sokakdır. Ve serâpâ kaldırım döşeli pâk sokaklardır.

Ve iç kal‘anın ve taşra kal‘anın cenûba nâzır bir demir kapuları var.

Ve büyük kapunun iç yüzünde câmi‘-i Süleymân Hân, cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bir câmi‘ dahi kiliseden vely olunmuşdur. Fevkânî olmak ile altı mahzenlerdir. Mâl-â-mâl cebehâne imiş. Hikmet-i Hudâ ra‘d isâbet edüp evc-i semâya münkalib olup münhedim olmuş, ihyâya muhtâcdır.

Ammâ Süleymân Hân'ın küçük câmi‘i hareminin solunda bir âb-ı hayât kuyusu var, gâyet sovukdur. Cümle şehirli andan kifâflanırlar. Ve umku bir kulaçdır. Hikmet-i Hudâ bu kuyu deryâ içindedir, yine âb-ı zülâldir. [46] Ve bu câmi‘ minâresizdir.

Ve bu kal‘a cümle sekiz tabyadır. Ve cümle sağîr **[Y 105a]** ü kebîr iki yüz beş pâre topdur. Ammâ ellisi balyemez toplardır, deryâyı ve liman ağzın döğer. Ve her tabya üzre birer karavulhânesi var, şeb [u] rûz dîdebânları âmâdedir. Ve kal‘a kapusu mâbeyninde dîvânhâne kemerleri ve der-i

dîvârları mâl-â-mâl ve gûnâ-gûn âlet-i harb ile müzeyyendir.

Ve kapudan taşra varoşa gitmeğe elli adım cisirdir. Ba‘zı yerleri makara ile her gece kalkup kal‘a kapusuna siper ederler. Ol hidmete me’mûr pâsbânları vardır. Ve bu cisir kapusu üzre bu târîh tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh, amel-i bende Hüseyin Çavuş, sene 1051"

Bu târîh bir beyâz mermer üzre tahrîr olunmuşdur.

Sitayiş-i çınâr-ı azîm-i kal‘a-i İstanköy: Ve bu kapudan taşra kal‘a ile varoş mâbeyninde Lonca meydânında bir çınâr-ı sun‘-ı Hudâ var kim Cenâb-ı Bârî yed-i kudreti ile bir dıraht-ı azîm halk etrniş kim atlas-ı felekde bu hakîr kırk bir sene on sekiz pâdişâhlık yer seyâhat edüp cihânbânlık eyledim ve rûy-i arzda sun‘-ı Hudâ'ları im‘ân-ı nazar ile nazar etdim, bu dıraht-ı **[P 53b]** müntehânın misli meğer Çerkezistân memleketinde Âdemî kabîlesi içinde bir gûne **[Q 53b]** kavak dırahtı var. Ol kavim ol ağacı hâşâ ve kellâ ma‘bûd ittihâz edinüp ana taparlar. Bu dahi sun‘-ı Girdigâr'dır. Anı gören zî-rûh sanır.

Ve bir dıraht-ı müntehâ dahi Dağıstân vilâyeti kurbunda kûh-ı Elburz dâmeninde Irâk-ı Dâdyân derler Nûşirvân oğlu Hürmüz-i Tâcidârın tahtı imiş. Hâlâ vîrândır, ammâ âsâr-ı binâdan bir günde ubûr olunmaz. Eyle bir şehr-i azîmdir. Hâlâ bunda olan ibret-nümâ meğer İsvân memleketinde ola. El-hâsıl bu Irâk-ı Dâdyân kurbunda Penç Hasan derler bir sahrâ-yı azîm vardır. Anda yılda bir kerre kırk gün kırk gece bir bâzâr-ı azîm olur. Hind ü Sind ve Belh u Buhârâ ve Çîn ü Mâçîn ve Fağfûr ve Hıtâ ve Hoten ve Maskov memleketinden niçe kerre yüz bin tüccâr gelüp bey‘ [u] şirâ ederler bir cem‘iyyet-i kübrâdır. Mezkûr Penç Hasan ziyâretgâh-ı azîmi dibinde bir dıraht-ı kavak vardır. Ammâ içi boşdur ve otuz atlı sığar ol kadar ecvefdir. Ve cânib-i erba‘ası dîvârdır. Ve cemî‘i halk bu dırahta mu‘tekidlerdir. Ammâ Çerkez'den gayri bir kavim tapmazlar. Ancak temâşâ ederler. Ve cümle halk ol zu‘m üzrelerdir kim bu dıraht altında İskender-i Zülkarneyn medfûn ola. Hattâ ol ağacın kovuğu içre benî âdem girüp çıkmadan fenâ bulmasın deyü ağacın kapu gibi yerine demir kaplamışlardır. Ve enderûn [u] birûnunda hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür ol kadar demir ve na‘l ve mıh ve bıçak ve hançer ve kılıç pâreleri mıhlamışlar kim cesed-i şecer gûyâ pûlâd-ı Nahçivânî'den halk olunmuşdur. Ve bu dıraht evc-i âsumâna ser çeküp serâmed olması ile şöhre-i şehr olmuşdur.

Ammâ bu mezkûr İstanköy'deki çınâr-ı müntehâsı anlar gibi serâmed değildir, alçakdır. Ammâ bu diraht-ı azîme Cenâb-ı Bârî'nin bir gûne nazarı ta‘allûk etmiş bir çınâr-ı şu‘bedârdır. Ve midhatinde lisân kâsırdır. Ammâ ihvân-ı bâ-safâya **[Y 105b]** ve zurefâ-yı bâ-vefâya ol dıraht-ı müzeyyenin keyfiyyet-i hâli şöyle ma‘lûm ola ki bu dırahtın vücûdun on âdem kucaklar.

Ammâ cemî‘i kuvveti dallarına müstevlî olmuşdur. Cümle şu‘beleri üç yüz daldır. Ve her dalın cüssesi birer ve ikişer ve üçer âdem dirâgûş edebilir, eyle kalındır. Ve her biri bir gûne sâye salmış nihâl-i sâyebândır. Ve cümle dalları serâperde-i Süleymanî-misâl cevânib-i erba‘asına yayılmışdır. Ve altına âyende vü revende müsâfirîn bir hoş safâ etsünler deyü sâhibü'l-hayrâtlar cümle dalları altına yetmiş yedi sütûn-ı dırahtlar ve mermer ve sommâkî amûdlar diküp cemî‘i dalları bu amûdlar üzre durur. Ba‘zı direkler ardıc ve servi ve mîşe ve çam sütûnlardır. Ammâ gâyetü'l-gâye kalın dalları altına yedi ve sekiz sommâkî amûd-ı müntehâlar dikilmişdir ve ba‘zı dalları altına beyâz mermer sütûnlar dikilmişdir. El-hâsıl cümlesi yetmiş yedi sütûndur.

Hikmet-i Hudâ ba‘zı dalları ol sütûn-ı müntehâlar üzre dura dura mezkûr dalların ağırlığından mermer sütûnlar dalların vücuduna gömülüp mezkûr dallar dahi cüssedâr oldukça hevâya münkalib olup mezkûr sütûnları kucaklayup hevâya mu‘allak dururlar. Sâhib-i hayrlar dahi âyende vü revendeden kimse helâk olmak ihtimâli ola deyü mu‘allak sütûnların altına mermer tabanlar binâ

etmişler. Ammâ yine her sene mezkûr çınâr mu‘ammer oldukça ol mermer sütûnları hevâya kaldırup bu hâl üzre bir meydân-ı azîm sâyesi dutup koyah olmuşdur. Ve ba‘zı dalları cânib-i erba‘asına iki yüz üç yüz adım kol kanat misâli yayılup ba‘zı evlerin ve dükkânların ve câmi‘in damları üzre perîşân olmuşdur. Lisân-ı hâl ile geysûların âşıkân üzre sâyebân etmişdir.

Ve zîr-i dıraht eyle koyah u hıyâbândır kim gûyâ Çârbâğ-ı İsfahân'dır. Aslâ güneş te’sîr etmez. Dâ’imâ bâd-ı sabâ uğrayup cemî‘i sâkinâna cân bahş eder.

Ve sâyesi düşdüğü yerde ol kadar meydândır. Şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet ola ki cümle kırk üç soffadır. On biri müsâfir soffalarıdır. Bu şehirde hân ve tevhâne olmamak ile cümle âyende vü revende müsâfirîn bu çınâr-ı müntehânın sâyesinde hoşnişînlik ederler.

Ve üç yerdeki soffaların her biri onar ve on beşer sommâkî direkler üzre kiremit örtülü soffalardır. Gerçi bu dıraht-ı müntehânın sâyesinde kiremit örtülü binâ lâzım değildir. Ammâ bârân-ı rahmetden hevâyic-i müsâfirîn mahfûz olsun içün sâhib-i hayrlar böyle ârâmgâh binâ etmişlerdir.

Ve yine bu çınâr-ı müntehânın altında üç kahvehâne soffası var, üstü açıkdır. Cemî‘i seyyâh-ı âlem ve zurefâ-yı benî âdem anda zevk u safâlar edüp ömür uğurlarlar.

Ve yine bu dıraht-ı Perverdigâr'ın altında Hüsâm oğlu Kapudan Alî Paşa kurşum örtülü bir ağaç kubbe ile binâ etmiş bir nakş-ı bûkalemûn bir âbdesthâne **[Y 106a]** havuzu var, on iki köşe bir havz-ı azîmdir. Ve ortasında bir şâzrevânı şeb [u] rûz revân olup emr-i ilâhîye imtisâl eden tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve her köşesinde birer çeşmesi var, gâyet lezîz âb-ı hayâtdır. Cümle şehir halkı andan def‘-i atşân ederler.

Ve bu dıraht sâyesinin garb tarafı dalları altında handak kenârında tâ aşağı çârşû başına varınca iki yüz adım bir soffadır. Ol soffa üzre yetmiş seksen turunc ağacı ile müzeyyendir. Ve bu mahalde yine Alî Paşa'nın bir âb-ı hayât çeşmesi var. Ve soffa üzre mihmân olan âşıkânın turunc şükûfesi râyihasından demâğları mu‘attar olur.

Ve bu soffaların şarkında yine çınâr-ı müntehâ altında bir çâh-ı mâ var kim hayât-ı cânfezâdır. Ve bir çâh-ı mâ dahi câmi‘in kapusu dibinde vâki‘ olmuşdur. Makaraları mezkûr çınârın dallarına bağlıdır. Bir âb-ı hayât sudur, cümle keştiyânlar andan sulanır, aceb âsâr-ı hayrât-ı azîmdir. Ve mezkûr âsârlar bi'l-cümle çınâr-ı müntehânın altında vâki‘ olduğundan tahrîr etdik ki yârân-ı safâya ma‘lûm ola kim ne kadar azîm dıraht-ı sun‘-ı Hudâ'dır.

Ve Hikmet-i Hudâ bu çınârın niçe bin dalları birbirine halka halka bağlanup çim-ender-çim olmuşdur. El-hâsıl garîb ü acîb ibret-nümâ kâr-ı Perverdigâr'dır. Ba‘zı kimesneler bu çınârın evsâfın hikâyet edüp derler ki:

"Dedelerimizden eyle istimâ‘ ederiz ki bu kal‘a küffâr-ı hâksârda iken bir Mısır gemisin küffâr alup ümmet-i Muhammed esîrleri bu çınârın dibinde kayd-bend ederler. Meğer huccâcın birinde bir kumkuma âb-ı Zemzem var imiş ‘Küffâra nasîb olmasun’ deyü ol hacı bu âb-ı Zemzemi bu çınârın dibine döker. Hikmet-i Hudâ bu çınâr günden güne bu hâle girir ve hâlâ her sene büyümededir" deyü rivâyet ederler. Ammâ Allâhu a‘lem ol Çerkezistân'da ve Irâk-ı Dâdyân'daki kadar mu‘ammer olmamak var. Bu altı yedi yüz yıllık ancak olmak var. El-hâsıl kibâr-ı evliyâullâhın nazarı ta‘allûk etmiş bir sun‘-ı Yezdân'dır. Hakîr dahi teberrüken celî hatt ile ol şecer-i müntehânın bir dalına,

Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhıyçün fâtiha

Sene 1082

deyü nevregân ve tilsiman demirleri ile elifleri birer arşın oyup tahrîr etdik. İnşâallâh ol hat şerha verüp mü’ebbed durur. Gören yârân-ı bâ-safâya muhtefî değildir.

Ve bu çınâr şehr-i İstanköy'ün şöhre-i şehir olmasına sebebdir. Ve bu mahal cemî‘i zurefâ ve yârân-ı bâ-safâ ve ehl-i urefânın cem‘iyyeti yeridir. *Hafizakallâhu Te‘âla.*

Der beyân-ı eşkâl-i varoş-ı kal‘a-i İstanköy

Ve bu çınâr olduğu mahal taşra varoşdadır. İç kal‘anın cenûbunda şekl-i murabba‘ bir sûr-ı azîmdir ve yalın kat Şeddâdî taş binâ kal‘adır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır. Ve iç kal‘aya muttasıldır. Başka kal‘a değildir, ancak çınâr tarafı mâbeyninde bir handak var.

Ve bunun dahi cemî‘i hâneleri kireç örtülü Şeddâdî binâ musanna‘ evlerdir. Cümlesi bin iki yüz **[Y 106b]** hânedir. Ve bu varoş içre ancak bir mahalle elli Müselmân hânesi vardır. Mâ‘adâ {900 (yüz)} kefere hânesidir.

Ve çınâr altında bir câmi‘dir. Gayri mesâcid ve tekye yokdur. Ve mezkûr câmi‘ tûlen ve arzan altmış ayakdır. Ve içinde amelî altı sütûn üzre tavandır, kubbe değildir. **[Q 54a] [P 54a]** Ve bir taş minâre-i mevzûnu var. Ve iki kapusu var, biri kıble kapusu ve biri kuyu dibinde yan kapudur. Ve

gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir, zîrâ bu varoşda bundan gayri câmi‘ ve mescid yokdur.

Ve cümle tokuz yüz kefere hânesidir. Ve sekiz kefere mahallesidir. Ve sekiz kenîsedir. Ve bir Yahûdî cemâ‘ati vardır. Amrna Ermeni yokdur.

Ve bunda cümle yüz on dükkândır. Ve bezzâzistânı yokdur. Ve bu varoşda kırk satranc nakşı daracık sokaklardır. Ve cümle evleri havlısız daracık evlerdir. Ve cümle Urum avretleri evlerinde şarâb ve rakı satarlar.

Ve bu varoşun iki kapusu var, biri şark cânibinde leb-i deryâda iskele kapusudur. Cemî‘i gemiler ol cânibe yanaşırlar, zîrâ gümrük ol cânibdedir. Ve bu yalı kapusunun iç yüzünde bir hammâmı vardır. Çifte değildir, öyleden sonra avretler girir. Ve bu varoşun bir kapusu dahi garb cânibinde büyük varoşa açılır. Ve bu varoşun leb-i deryâda handakı yokdur. Ammâ kara cânibinde üç tarafı handakdır. Hattâ sene (---) târîhinde Cân Arslan Paşa anda muhâfazada iken cemî‘i ahâlî-i vilâyeti cem‘ edüp handakı beş kulaç tathîr etmiş. Murâd edinse deryâ ihâta eder, zîrâ alçakdır.

Evsâf-ı ikinci taşra varoş-ı azîm: Ve bu tavsîf olunan rabâtlı varoşun taşrasında cenûbu ve garbında bir varoş-ı azîm dahi vardır. Ammâ kal‘ası yokdur. Hemân bir sevâd-ı mu‘azzam bâğ u bâğçeli vâsi‘ bir şehr-i azîmdir. Cümle iki bin ma‘mûr [u] âbâdân kârgîr taş binâlı ve üzerleri kireç örtülü bâğ-ı İrem-misâl evlerdir. Ve cümlesi on sekiz kefere mahallesi ve yedi Müselmân mahallesidir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Eski câmi‘ ve Yeni câmi‘ ve Tabahâne câmi‘i. Bu üçü çârsû-yı bâzâr içinde olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir ve kârgîr minârelidir.

Ve Abdullâh-ı Belhî tekyesi Halvetî âsitânesidir. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve mesciddir leb-i deryâda bir âsitâne-i bâğ-ı İremdir.

Ve Dede Mescidi ve bâzâr yerinde Meydân mescidi cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bunlardan mâ‘adâ bu varoşda câmi‘ ve mesâcid yokdur.

Ve hân ve imâret ve medrese yokdur. Ammâ yedi mekteb-i sıbyân vardır. Her sene evkâfından yetîmlere hil‘at-i fâhire mebzûldür.

Ve bunda Yûsuf Paşa bâğçesi kurbunda bir küçük hammâm nev-binâ oldu. Ve bu varoşda kal‘a dibinde fevkânî mahkeme köşesinden tâ Yeni câmi‘e varınca üç sokak içi mâl-â-mâl iki yüz ma‘mûr u müzeyyen dekâkînlerdir. Gerçi bedasteni yokdur ammâ cemî‘i zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur.

Ve bu varoş ile iç kal‘a mâbeyninde bir liman-ı azîm vardır. Boğazı dolmak ile **[Y 107a]** iri keştîler giremez. Ammâ firkate ve kayıklar girir. Eğer tathîr olsa a‘lâ limandır. Sekiz rûzgârdan mahfûz bir limandır. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile dolmuşdur, ammâ tathîr olsa iki yüz keştî alur. Ve hâlâ bu kal‘anın asâleten limanı yokdur. Ancak kal‘anın şark cânibinde demir kuvveti ile yatılır ammâ güntoğusu gâyet pek dokunur ammâ batıdan ve keşişlemeden ve lodosdan halâs olup kal‘a dibinde a‘lâ yatakdır. Ve ba‘zı küçük kayıklar eski limandadır. Ve tabahâne elli dükkândır. Ol mahalde gemiler demir üzre yatırlar.

Ve bu İstanköy şehrinin taşra kıble ve cenûb ve garbında iki sâ‘atlik yer bâğ u bâğçe ve bostânı cihânı dutmuşdur. Ve bu adanın öşür alduğu defter hisâbınca bu cezîrede seksen altı bin dölüm bâğdır ve yedi bin limon turunc bâğçesidir. Ve kütüb-i tevârîhânda bu cezîreye Dâr-ı Nârenc deyü tahrîr etmişlerdir. Hattâ limon ve turunc şükûfesi mahallinde altı mîl karşu Bodurum kal‘asında şükûfenin râyiha-i tayyibesi istişmâm olunur, meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu cezîrenin âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim bâd-ı sabâ her bâr esüp benî âdemin reng-i rûyına bâde-i gülgûnuna humret verdiğinden ol kadar mahbûb ü mahbûbesi vardır kim ta‘bîr olunmaz. Ammâ Sakız cezîresinin cüvânı, bunun zenânesi meşhûrdur. Ve gâyet mestûre ehl-i ırz hâtûnları

vardır. Hattâ Rûm avretleri bile ehl-i perdedir. Gündüz aslâ avret makûlesi sokağa çıkmazlar. Ammâ yine âşık-perestlerdir. Ve Urum keratsaları yüzü açık gezüp fistân geyerler ve başlarına havlu makrame örterler ve müslim avretleri gûnâ-gûn çuka ferrâce geyerler ve cümle halkı Cezâyir esbâbı geyerler.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından limonu ve turuncu ve kebbâtı ve ağaç kavunu çokdur. Ve on bir gûne limonu olur. Ve hikmet-i Hudâ bir gûne limonu olur, içinde bir küçük limonu dahi var, gâyet lezîzdir. Aceb sun'-ı Hudâ'dır ki taşrası ekşi içindeki tatlı [47] ve yedi gûne incîri ve âbdâr şeftâlûsu ve yigirmi gûne üzümü olur. Husûsâ Pilili Ahmed Ağa'nın ve Sıyâmîzâde bâğının cem üzümü ve âb-ı cân üzümü ve kaba parmak ve razakı üzümü bir diyârda yokdur.

Ve bir vukıyye lüffân nârı sicilde mastûrdur. Ve limon suyu ve limon rub'u cümle vilâyetlere bundan gider. Husûsâ helvâhâne-i hâssadan ve kilar-ı âmireden Hünkâr helvâcıları ve kilarcıları gelüp iki yüz fiçı rub' ve limon suyu çıkarırlar. Her sene bu hidmete me'mûr halîfeler gelüp limon suyun tahsîl edüp mîrî keştîlere tahmîl edüp Âsitane'ye götürürler. Ammâ incîri ve zeytûnu az olur. Ve üzümün kurudup ve niçe kerre yüz bin desti üzüm turşusu yapup Mısır'a götürürler.

Ve halkı gâyet rencberdir ve gâyet garîb-dost mün'im âdemleri vardır. Dâ'imâ mezkûr memdûh olan çınâr sâyesinde oturup gâribü'd-diyâr **[Y 107b]** olan kimesneleri hânelerine da'vet edüp ikrâm ederler. Anıniçün Cenâb-ı Bârî anlara ganîmet vermiş. Hudâ ma'mûr [u] âbâdân eyleyüp halkı masûn u mahfûz ola.

Ve bu cezîre rub' dâ'ire-i irtifâ'ı üzre iklîm-i râbi'dir. Arz-ı beledi (---) ve tûl-i nehârı (---) ve kıblesi Anatolu cânibinde Gökova körfezi içine nâzırdır.

Ve bu cezîre sahrâlı ve otlu ve sulu yer olup emn ü eman olmak ile Anatolu cânibinden niçe yüz Türkman obası ve develeri ile gelüp vatan dutmuşlardır. El-hâsıl cemî'i adalar bî-hâsıldır ammâ bu İstanköy cezîresi cemî'i adaların Mısır'ıdır. Ve gâyet kâr yeridir *hafizakallâh ve's-selâm.*

Ve bu İstanköy'den cenûb cânibine iki sâ'at sâfî bâğ u bâğçeler içre zevk u safâ edüp ubûr ederek,

Evsâf-ı kal'a-i Pili

Biliyo nâmında bir kefere pehlivânının kal'ası olmak ile Pili derler. Sene (---) târîhinde içinde olan Urum küffârları Rodos fethin işidüp mâbeynlerinde ihtilâl olup hâkim zâbitleri olan Malta küffârın kılıçdan geçirüp cümle Urumlar kal'anın miftâhların Kapudan Palak Mustafâ Paşa'ya teslîm edüp anlar dahi Süleymân Hân'a arz ederler. Hâlâ ol ecilden Pili kefereleri Süleymân Hân re'âyası olup gayri tekâlîfden mu'âflardır. Bu kal'anın dahi târîhi: [48]dır.

Bu dahi Cezâyir eyâletinde Süleymân Hân tevliyeti hükmündedir. Ve İstanköy kazâsı nâhiyesi kazâsıdır. Serdârı ve kethudâyeri İstanköy'dedir. Ammâ dizdârı ve (---) neferâtı vardır. Ve kal'ası evc-i âsumâna ser çekmiş bir küçük kal'adır. Cânib-i erba'ası mahûf u muhâtaralı olmak ile ne cirmde ve kaç adımdır add olunmadı, ammâ küçükdür.

Ancak içinde yigirmi hurde neferât evleri vardır. Ve bir Süleymân Hân mescidi var, minâresi yokdur. Ve bir buğday anbârı var, gayri binâ yokdur. Ve kıbleye nâzır iki kat tahta kapusu vardır. Ammâ şâhin yuvası-misâl bir yalçın kaya üzre sarp kal'adır.

Ammâ taşra varoşu kal'anın kıble ve şarkında bir varoşu var. Kayalı ve dere ve depeli yerde vâki' **[P 54b]** olmuş biri biri üzre havlısız, daracık evlerdir. Ammâ cümlesi kat-ender-kat kârgîr binâlardır.

Ve bunda bir âb-ı hayât su kayalardan **[Q 54b]** çıkup aşağı bâğ u bâğçelere cereyân eder. Eyle sovukdur kim mâh-ı Temmûz'da içinden âdem beş taş çıkaramaz. Bu kal'a bu âb-ı zülâl hâtırıyçün binâ olunmuşdur. Ol sebebden cümle halkının reng-i rûyları humret üzredir. El-hâsıl misli yok bir âb-

ı hâzımdır.

Ve kal‘a kapusunun eşiği dibinde Güzelce Alî Paşa'nın ceddi ve kendüleri bu Pili kal‘asında hâsıl olmak ile bir kârgîr binâ şekl-i murabba‘ bir câmi‘-i müferrih binâ etmiş, bir minâresi ve bir kıble kapusu var ve üstü kireç sıvalıdır. Bundan **[Y 108a]** gayri câmi‘ yokdur. Ve bir hammâm ve bir çeşme ve bir havz-ı azîm ve yigirmi dükkân, cümle hayrât Alî Paşa'nındır. Gayri hân ve imâret ve medrese yokdur, ancak iki mekteb-i sıbyân vardır.

Ve cümle sekiz yüz kireç örtülü kâ[r]gîr evlerdir. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen ve havlılı ve bâğçeli a‘yân-ı vilâyet Ahmed Ağa sarâyı âb-ı hayât suları ve havz u şâzrevânları revân olur.

Ve bu şehirden evler mâbeyninde yokuş aşağı gidüp şehirden taşra sâfî bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek nîm sâ‘atde Ahmed Ağa'nın bâğ-ı İrem hânesinde bir hafta zevk u safâlar etdik. Eğer bu bâğ-ı İrem sarâyın evsâfın tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Ancak şöyle bir bâğdır kim içinde âdem gâyib olur. Yetmiş bin nâr ve incîr ve elma ve emrûd ve şeftâlû ve sâ’ir eşcârât-ı müsmirât vardır. Ol bâğ-ı ferah-fezâ içre olan üzüm ağaçlarının hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Tâ Güzelce Alî Paşa üç bin forsa esîrine binâ etdirmiş. Senede yedi bin guruş mahsûl verir bakçe-i pür akçedir.

Andan atlarımıza süvâr olup cenûb tarafına sarp dağ ve taşlıklar aşarak 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Andimahi

Bu İstanköy cezîresinde üç pâre kal‘alar feth olup bu Andimahi kal‘ası gâyetü'l-gâye sarp olrnak ile içinde olan Malta ve Ciniviz küffârları te‘annüd edüp vermeyince Sultân Süleymân Hân Rodos'da iken bu ahvâl mün‘akis olup Kapudan Palak Mustafâ Paşa iki yüz pâre kadırga ile ve İstanköy cânibinden karadan Rüstem Paşa'yı serdâr edüp,

"İnşâallâh bir ayda kal‘ayı feth edin, and-ı mâh etdim, yohsa siz bilirsiz" deyü fermân-ı şâhî olunca deryâ ve karadan deryâ-misâl asker hücûm-ı mehcûm edüp Hikmet-i Hudâ bir ayda feth edüp içinde olan cemî‘i küffârı dendân-ı tığdan geçirüp,

"Bir ayda feth edin" deyü nefes edüp "And-ı mâh etdim" dedikleri içün Andimahi kal‘ası demesinin sebeb-i tesmiyesi oldur.

Bunun dahi târîhi: [50] dır. Bu dahi İstanköy sancağı hükmündedir. Öşrün beğ alur. Harâcı Süleymân Hân evkâfıdır, mütevellî zabt eder.

Ve İstanköy nâhiyesidir. Ve dizdârı ve neferâtı var ve cebehânesi gâyet çokdur, zîrâ gâyet sarp ve metîn ve serhad kal‘adır. Leb-i deryâdan bir top menzili ba‘îd bir bayırlı evc-i âsumâna müntehî olmuş yed-i kudret ile binâ olunmuş bir ibret-nümâ Kahkahâ'dır. Tâ kuşluk mahalli olmayınca kal‘anın zirve-i a‘lâsı ebr-i âlîlerden nümâyân olmaz.

Ve şimâlden cenûba şekl-i bâdemî tûlâni vâki‘ olmuş seng-i hârâ dîvârlı bir müstahkem kal‘adır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dîvâr üzre kâmil bin sekiz yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘ası çâh-ı gayyâ derk-i esfelden nişân verir on minâre kaddi uçurum olmak ile bir cânibinde handak yokdur.

Ve kal‘adan aşağı bakmağa âdem cür’et edemeyüp Akdeniz **[Y 108b]** bir halîc-misâl görünür. Ve aşağı sahrâlarında dağı ve bâğı ve bâğçeleri nakş-ı bûkalemûn-misâl zâhirdir. Ve bu kal‘a bir kat dîvâr görünür. Ammâ kaya üzre aşağı dîvârlarının temelleri on beş adım enli rıhtım ve fîl cüssesi kadar taşlar ile bünyâd olunmuşdur. Yûnân tevârîhi tahrîri üzre İslâmbol'u binâ eden Yanko ibn Madyan'ın binâsıdır, deyü tahrîr etmişlerdir. Ve hakîkatü'l-hâl kâr-ı kadîmden nişân verir. Ve içi dolma değildir, serâpâ yerli kaya üzre binâ olunmuşdur. Anıniçün kapudan içeri girdikde yokuş yukaru ve kesme kayalar üzre gidilir.

Ve cümle evleri yüksek kayalar üzre cihân-nümâ kâ[r]gîr binâ-yı metîn evlerdir. Cümlesi

kireç örtülü damlardır. Ve cümle üç yüz seksen hânedir. Ve bir mahallesi müslim ve üç mahallesi keferedir. Ve sekiz kilisedir. Gayri Yahûdî ve Ermeni ve Kıbtî yokdur.

Ve kal‘a kapusunun iç yüzünde yarım minâreli bir küçük câmi‘ vardır. Mâ-tekaddem kilise imiş, Süleymân Hân nâmına câmi‘ olmuş. Ancak yüz âdem alur. Ve on dükkânı var. Suyu ve hammâmı ve mescidi ve hân ve imâret ve medrese ve mektebi ve bâğ u bâğçesi yokdur. Ancak kat-ender-kat daracık evlerdir.

Ve kapusu garba nâzır iki kat sarp demir kapudur, andan gayri kapusu yokdur. Ve bu kapu önünde bir azîm tabyası vardır, kara tarafına nâzırdır. Bu tabyanın cirmi iki yüz adımdır. Ve bir hayli meydândır. Ve bunda dahi azîm toplar vardır. Anın dahi şimâle nâzır bir kapusu var. Asma zemberekli cisir ile binâ olunmuşdur. Her şeb dîdebânları makaralar ile cisri refˁ edüp tabya dîvârına seddederler.

Ve bu kal‘ada taşra aslâ bir hâne varoş yokdur, cümle kal‘a içindedir. Ve bu kal‘a aşağı İstanköy kal‘asından büyükdür ve metîndir. Ve cânib-i erba‘ası bin altmış bedendir ve yigirmi dirsek kulledir. Ve her kullede beşer altışar top mukarrerdir. Ve yılda on gün bu İstanköy cezîresinin cemî‘i re‘âyâ vü berâyâsı at ve katır ve eşekleri ile gelüp bu kal‘a içinde olan yetmiş aded su sarnıcların mâl-â-mâl ederler. Tâ sene âhirine dek kifâyet eder, tedrîc ile istimâl ederler. Ve dâ’imâ tâze suları aşağı derelerden eşekler ile taşırlar. Ve her âdemde beşer onar eşek mukarrerdir, zîrâ kal‘anın garbında mezârlıkdan alarka cihânı bâğ u bâğçe dutmuşdur. Andan eşekleri ile cümle mahsûlâtların taşırlar.

Ve bu kal‘a eyle âlîdir kim küşâde hevâda yüz otuz mîl cenûb cânibine Girid adası görünür. Ve yüz mîl kıbleye Rodos cezîresi nümâyândır. Ve yine cenûb üstüne cezîre-i Hereke ve İliki ve cezîre-i İncirli 15 mîldir. Cümle evleri görünür. Ve şark tarafında yigirmi mîl Menteşe kıyıları cânibinde Tekir Burnu Dacca ve Dârâhiyye(?) dağları ayak altında-misâl zâhirdir.

Ve garb cânibinde on mîl cezîre-i Kalimyoz kal‘ası ve evleri ile âşikâredir.

El-hâsıl cihân-nümâ ve ibret-nümâ kal‘a-i bî-hemtâdır. **[Y 109a]**

Ve hevâsı gâyet latîf olduğundan al tebekânî ruhsârlı mahbûb u mahbûbesi "Andımâhî güzeli misin, ne istiğnâ edersin" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Hakkâ gâyet şîvekâr mahbûbu vardır. Ve halkı gâyet garîb-dostdurlar. Ve cümle Cezâyir esbâbı geyerler.

Ve bu kal‘a İstanköy cezîresinin tâ ortasında vâki‘ olmak ile elzem-i levâzımından kilidi'l-ber'dir. *Hafizakallâhu ta‘âlâ.*

Bu kal‘ayı temâşâ edüp garb cânibinde bâğlar ve bâğçeler içre ubûr ederek andan cenûb cânibine dağlı ve taşlı yerlerde murg-ı keklik sayd [u] şikâr ederek 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kefaloz

Bu dahi Süleymân Hân fethidir. Be-dest-i Kapudan Palak Mustafâ Paşa. Bunun dahi târîhi: [51] dür. Zîrâ bu cezîrelerin cümlesi Rodos feth olunca cümlesi feth olmuşdur. İstanköy sancağı hükmünde Süleymân Hân evkâfıdır. Mütevellîsi hâkimdir, salb [u] siyâset sâhibidir. Harâcın tahsîl edüp imâret ve mürtezikaya mevâcîb verir azîm tevliyetdir. Ve İstanköy kazâsı niyâbetidir.

Ve bu kal‘a İstanköy cezîresinin **[Q 55a] [P 55a]** lodos cânibinde bir burunda vâki‘ bir yalçın kaya üzre bir küçük kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve (---) tarafına nâzır bir kapusu var. Gâyet sa‘b u metîn bir kal‘a-i müzeyyendir. Ammâ etrâfında handakı yokdur.

Ve içinde (---) mikdârı müslim ve kefere yetmiş kireç örtülü şeddâdî binâ evlerdir. Ve bir mihrâbdır. Gayri imâret yokdur. Gâyet küçük kal‘adır ammâ aşağıda varoşu ma‘mûr u müzeyyen (---)

hânedir. Cümlesi kâ[r]gîr binâ kireç örtülü evlerdir.

Ve kal‘anın cümle otuz beş neferâtı ve dizdârı vardır. Ve kırk pâre hurde topları var ve hân u hammâm ve gayri binâ yokdur. Gâyet cezîre yerdir. Ve suları eşekler ile aşağıdan taşırlar, a‘lâ sarnıcları vardır. Ve bir kaç kerre Duka ve Papa ve Malta gemileri gelüp şebhûn etmişlerdir. Zafer bulmayup hâyib [ü] hâsir gitmişlerdir.

Ve aşağı varoşunda altı yedi dükkânları vardır. Ammâ taşrada bâğ u bâğçeleri çokdur. Ve limanında gûnâ-gûn mâhîler çıkar kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu kal‘adan rûşen hevâda lodos cânibine yüz elli mîl Girid cezîresi nümâyândır. El-hâsıl bu dahi intihâ-i serhad kal‘adır.

Anı temâşâ edüp gerü avdet edüp 4 sâ‘atde ol gün yine,

Kal‘a-i İstanköy

El-hâsıl bir ay zevk u safâlar edüp a‘yân [u] eşrâflarından hâne sâhibimiz Muslu Ağa ile ve birâderi Alî Çelebi ve Pilili Ahmed Ağa ve dâmâdı Müstedâm Ağa ve Serdâr Hüseyin Ağa ve Sıyâmîzâde ve Semiz Mûsâ Çelebi ve Dizdâr Mûsâ Ağa ve Cebecibaşı Hasan Ağa ve Cebeci Çorbacısı Mustafâ Ağa ve Lonca Câmi‘i imâmı Mu‘îd Efendi ve Abdülcebbâr Efendi ve Dervîş Abdullâh Efendi ve Nâ’ib Dervîş Efendi ve veliyyün-ni‘âm Mütevellî (---) Ağa ile ve cümle hukûkun kesb etdiğimiz yârân-ı safâ ile vedâlaşup cümlenin du‘âsın alup **[Y 109b]** bin seksen iki senesi Cemâziye'l-evvelin yigirmi beşinde pür-silâh bir firkateye süvâr olup ve [52] âyetin tilâvet edüp bâdbân-ı zevrakı çâk edüp keskin poyraz eyyâmı ile Rodos'a azîmet edüp giderken İstanköy'den yigirmi mîl ba‘îd Tekir burnu nâm mahalli dolaşınca sekiz kâfir kalyonları içine giredüşdük.

Hemân bizim Alî Re’îs tarfetü'l-ayn içre pocalayup orsa orsa Anatolu cânibin isteyince mel‘ûn küffâr bir kat alabanda topların üzerimize atup cümle yelkenlerin döküp bizi ejder-i heft-ser-misâl "şikârımdır" deyü kova kova ra‘d-vâr gelmede.

Ammâ bizim firkate re’îsi bu hâli görüp baş yelkenin dahi bağlayup cunda seren edüp yan gösterüp ve pür-silâh âmâde olup alavere cânkurtaran kullanup ân-ı sâ‘atde yıldırım-misâl şakıyup küffârın gözünden gâyib olduk.

Hamd-i Hudâ "halâs olduk" deyü cezîre-i Hereke ve cezîre-i İliki ve cezîre-i İncirli mâbeynlerinde kullanup giderken hikmet-i Hudâ yine mel‘ûn küffâr keştîleri üzerimize çıkageldiler. İçlerinde iki balkarmataları var, kırlankıc kuşu gibi uçar. Anlar bizi özleyince yine Allâh'a sığınup yine Anatolu cânibin özledik.

Âhirü'l-emr Rodos'a yapışmadan me’yûs olup bir gece bizi kovup hamd-i Hudâ yetişemeyüp Menteşe hâkinde Poça kıyılarına cân atup cân kurtarınca mel‘ûn küffâr gayri kovmayup hâ’ib ü hâsir dönüp cehennem-râ gitdi.

Biz ise eyyâm-ı müsâ‘id ile Poça kenârınca şarka on sekiz mîl gidüp Dacca kenârınca on mîl dahi ubûr edüp,

Kal‘a-i Kiliseli

Bir alçak kaya üzre bir burunda vîrân kal‘adır ammâ bir a‘lâ yatak yeri limanı var. Mâ-tekaddem gâyet ma‘mûr iskele imiş. Menteşe kenârlarında Dacca ve Poça ve Dârâhiyye kazâsı derler seksen akçe kazâ-i âsumânîdir, aslâ kasabası yokdur. Cümle nâhiyesi kırk yedi pâre âsî Türk kurâlarıdır. Ve dahi Menteşe paşasının hâssıdır. Voyvadası hükmeder. Ne‘ûzübillâh gâyet sarp ve çengelistân ve sengistân-misâl Frengistân yerlerdir. Bizi kâfir kovup "el-amân" deyü yanaşdığımız görüp ve Türk bizi dûr(?) edüp bir içim su vermediler. *Allâhümme âfinâ.*

Ve bu mahal garbdan şarka seksen mîl bir burundur. Bir cânibi Sönbeki adası kıyılarıdır. Ve bir cânibi Gökova körfezidir. Ancak bir burun üzre bu kazâ kurâları âsî tüfeng-endâz kavimdir. Ammâ bizden üç gün evvel Malta gemileri bu kenâre asker döküp kurâları gâret edüp zahâyir ve esîr almak murâd edinüp asker döker. Mezkûr âsî Türkler fi'l-hâl yedi sekiz bini bir yere cem‘ olup hemân leb-i deryâya seğirdüp kâfir gemilerin kayalar mâbeyninden kurşum ile döğe döğe alarka ederler. Beri cânibde küffâr karada kalup aslâ birisi halâs olmayup dendân-ı tiğden geçirüp bakıyyetü's-seyfi **[Y 110a]** esîr edüp dağlarında keçi güderler idi. Gerçi mel‘ûn kavimdir, ammâ gâyet bahâdır ve pehlivân ve tüvânâ kavimdir.

El-hâsıl bu kavimden bir nân-pâre alamayup yine firkatemize süvâr olup yüz mîl şark cânibine girmiş Gökova körfezi içre emn [ü] emân üzre iki cânibimizde yalçın kaya ve liman ve dağ ve bâğ u râğ ve ırağ u yakın cibâlleri seyr [ü] temâşâ ederek ubûr etdik.

Ammâ bu yüz mîl körfezin nihâyeti Söğüdcük nâm mahaldir. Eğer mülûk himmet etse bu Söğüdcük'den ol dere içre Sönbeki boğazına dak kesseler Dacca ve Poça ve Dârâhiyye kazâsı bir cezîre olur, ammâ himmet-i azîm ister.

El-hâsıl bu Gökova körfezi içre meymene ve meysere giderken "Eyyâm-ı muhâlif olur" deyü havfimizden Bodurum kal‘ası kıyılarından kırk mîl gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Gereme

Leb-i deryâdan bir top menzili içeri bir sarp kaya başında bir şeddâdî sa‘b taş binâ harâb kal‘adır. İçinde âdem ve âdemî zâdı yokdur, ammâ kal‘a dibinde bir ma‘mûr [u] âbâdân bir müselmân köyü vardır. Sâfî bâğ u bâğçedir. Ve bu kal‘a Menteşe hâkinde Gereme kazâsıdır. Kırk yedi pâre kurâdır. Kadı ve serdârı bu Gereme'de sâkindir. Ammâ kethudâyeri yokdur.

Ve bu kazânın leb-i deryâsında çamlı ve ardıclı dağlar temâşâ ederek elli mîl dahi şarka bu körfez içre ubûr ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Gökova

Menteşe hâkinde yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre ma‘mûr ve mahsûllü kurâdır. Kethudâyeri ve serdârı Ula'da sâkindir ve kadısı kurâ kurâ devr eder. Ve bu kal‘a bu Gökova körfezinin nihâyetinde bir yalçın kaya üzre bir küçük kal‘adır. İçinde dizdârı ve neferâtı ve âdemî zâdı yokdur. Ammâ gûyâ üstâd elinden henüz çıkmış bir musanna‘ çârkûşe kal‘acıkdır. Ammâ taşra kal‘ası azîm sûr imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları ayân u beyândır.

El-hâsıl bu kal‘a gâyet elzem-i levâzımından ta‘mîre muhtâcdır, zîrâ bu iskele Muğla ve Ula'nın ve Yerkesiği'nin ve Bozüyüğ'ün ve Menteşe ve Milâs'ın Mısır iskelesidir. Yılda niçe yüz pâre gemi tahmîl olunup cümle vilâyete gider bender iskeledir. Hattâ sene (---) târîhinde bu liman içre yigirmi pâre şayka yatırken ale'l-gafle Venedik donanması gelüp on sekiz pâre şaykayı mâl-â-mâl ıskarça yükü ile bî-pâk u bî-pervâ alup gitdi. Ve cümle halkı dağlara kaçup halâs oldular. Eğer bu kal‘a limanı ağzında ma‘mûr olsa aslâ küffâr bir gemi almağa kâdir olmazdı. Zîrâ limanı sekiz rûzgârdan emîn bin pâre gemi alur kapulu kudret limanıdır. Ammâ kayalar dibinden cereyân eden suyu acıdır. Ammâ lezîz suları dahi yakındır.

Ve bu limanda bir küçük hândan gayri bir şey yokdur. Cümle âyende vü revendeler dıraht-ı müntehâlar sayesinde meks ederler. **[Q 55b] [P 55b]** Hakîr dahi bu iskelede bir gece mihmân olup küffârdan **[Y 110b]** halâs olduğumuza bin bin hamd ü senâlar edüp ve atları firkateden çıkarup süvâr olup refîklerimiz ile Marmaris'e revâne olduğumuz yol üzre Süleymân Hân "Sakar beli" deyü nefes

etdüği yolu solumuza alup Süleymân Hân'ın taş döşeme kaldırımı üzre ubûr edüp ve dörd yerden taş binâ cisirleri güzer edüp Müşklü bel demek ile ma‘rûf bir çamlı beldir ve cümle kûh-ı bâlâsı gûnâ-gûn dırahtların râyiha-i tayyibesinden âyende vü revendenin demâğı mu‘attar olur.

Ve bu mahalde bir ırmak cereyân eder. Süleymân Hân anda çetrin kurup tahte'l-kahve tenâvül edüp o ayndan nûş edüp "Amber suyu" deyü nutk edüp,

"Tîz bu Ayn-ı amber üzre bir müşklü cisir yapsınlar" deyü emr edince fi'l-hâl ol mahalde iki göz bir cisir bünyâd edüp temeline misk dökerler, anıniçün Müşklü köprü derler.

Ve bunda Ayn-ı amber üzre bir çemenzâr nişîmen üzre bir namâzgâh binâ etmişdir. Âyende vü revendeye mihmângâh [u] ârâmgâhdır. Anı bir sâ‘atde ubûr edüp bir bel dahi ubûr edüp ol hıyâbân-ı kudret içre olan gûnâ-gûn eşcârâtlar ki dıraht-ı tefne ve ardıc ve servi ve karabuhûr ve ispenet ve karagünlük ağaçları râyihasından demâğları mu‘attar olup ol mahalle Amber beli deyü nefes etmişler. Ve ol mahalde dahi bir çay cereyân edüp anda dahi bir savma‘a ârâmgâh ederler.

El-hâsıl bu râh üzre cemî‘i ubûr etdüği yerlere birer ismile müsemmâ eder. "Sakar yokuşundan berü cennet yollarına geldik" deyü buyurmuşlar. Hakîkatü'l-hâl bu yollar üzre âdemin demâğı mu‘attar olur.

Bu yolları zevk [u] safâ ile ubûr edüp yine cenûba 4 sâ‘at gidüp,

Kal‘a-i Kuruhisâr

Bir yalçın kaya üzre bir küçük vîrân kal‘adır. Ve dibinde Ovava(?) deresi cereyân edüp Gökova körfezine mahlût olur. Ve bu nehir kenârında Cezâyirli Mustafâ Kapudan bir kâ[r]gîr toloz binâ bir hân-ı zîbâ bünyâd etmiş ve kapusu önünde bir çemenzâr soffa üzre dıraht-ı âlîler içre sâyesinde bir namâzgâh binâ etmiş, aceb ârâmgâh hayrâtdır. Anı ubûr edüp yine cenûb cânibine,

Söğüdcük nehri: Bu dahi Gökova körfezine mahlût olur. Bu nehir kenârınca ispet ağaçları ve karabuhûr ağaçları râyihasın istişmâm ederek 3 sâ‘at gidüp,

Marmaris beli: Ol mahalden Marmaris kal‘ası ve körfezi nümâyândır. Anı yokuş aşağı ubûr edüp vasi‘ dereler içre Süleymân Hân yolu ile yine cenûba bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Marmaris

Sene (---) târîhinde bizzât Süleymân Hân Rodos fethine ubûr etmek içün mukaddem târîh ile binâ olunmuşdur. "Hayli büyük kal‘a binâ edün" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olup sengistân ve teng yerde vâki‘ olmak ile dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz adım bir küçük kal‘adır. Ammâ bir yalçın kaya-yı âlî üzre şekl-i murabba‘ gâyet metîn ü müstahkem kal‘adır. **[Y 111a]**

Ba‘dehu Süleymân Hân sa‘âdetle gelüp Rodos'a ubûr ederken bu kal‘ayı gezüp mi‘mâra hitâben "Yâ mi‘mâr, bu kal‘a azdır" demek ile "mi‘mâr azdır" diye diye galat-ı meşhûr Marmaris derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur.

Leb-i deryâda bir mâvî yalçın kaya üzre dörd tabyalı bir kal‘a-i beyz-âsâdır ve yalçın kaya üzre olmak ile handakı yokdur. Ve şimâle nâzır bir kapusu var. Kemeri üzre çâr-kûşe beyâz mermer üzre ammâ münhak olunması ile tahrîr olunmadı.

Ve kal‘a içinde ancak dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve kayyım hânesi ve buğday anbârları var, gayri şey yokdur.

Ve bir kemer altında minâresiz bir mescidi var. Ve otuz neferâtı vardır. Ve dizdârı liman sâhibi ağadır.

Ve taşra varoşu kayalar mâbeyninde elli dâne kiremitli ve bir câmi‘li ve bir hammâmlı varoşdur.

Ve iskele başında bir kârgîr binâ hânı var ve kapusu üzre çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

"Benâ hâze'l-imârete fî ümmi(?) Sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn mâlikü memâliki'l-'Arab ve'l'Acem zıllullâhi fi'l-'âlem es-Sultân ibn es-Sultân es-Sultân Süleymân Hân ibn es-Sultân Selîm Şâh halledallâhu mülkehu ilâ inkirâzi'd-devrân li-sene isnâ ve 'ışrîn ve tis'amie, ketebehu Hasan Çelebi ibn Ahmed el-Karahisârî." [922] deyü ketebesi vardır.

Ammâ gûyâ bu hat sihr-i mübîndir. Üstâd-ı mermer-bür eyle kazmış kim gûyâ kudret kalemi ile tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hânın önünde sekiz dükkândır. Hânın saçağı altındadır. Ve hân kireç sıvalıdır, kurşum örtülü değildir. Ve leb-i deryâda on aded bâzergân mahzenleri vardır. Cümle metâ' ile leb-ber-lebdir. Ve câmi' çârkûşe kâ[r]gîr binâ on iki ağaç sütûn üzre tavandır. Dahi üstü kireç sıvalıdır ve minâresi yokdur. Ve câmi' önünde bir âb-ı hayât ayn cereyân eder. Cümle halk ol sudan isti'mâl ederler. Ve hammâm câmi'in mihrâbı önündedir.

Ve kal'adan gayri cümle hayrât Süleymân Hân vâlidesinindir. Ammâ gâyet cezîre yerdir. Hevâsı gâyet sakîldir ve halkı yay günleri dağlara çıkup kesb-i hevâ ederler. Ve kal'ayı nevbet ile beklerler. Ve bâğ u bâğçe olmaz, ammâ koyun ve sığır ve ekin gâyet dânedâr olur.

Ve bunda cümle metâ'dan gümrük alınup Rodos topcularına aklâmdır. Ve on yedi bin akçe senevî Marmaris kullarına verilür. Ve limanında beşer altışar vukıyye levrek balığı çıkar. Ve bu liman bin pâre gemi alur, sekiz rûzgârdan emîn âlâ yatakdır. Ve limanın nihâyetinde dıraht-ı müntehâlar sâyesinde bir namâzgâhı vardır. Ve bir âb-ı hayât suyu kaynayup çıkar. Gâyet lezîz zülâldir. Ve cânib-i erba'ası kâ[r]gîr binâ dîvârdır, âyende ve revendeye ârâmgâh bir mesîregâh namâzgâhdır.

Ve bu kal'anın iki tarafı dahi limandır. Her gece körfez taşra alup Rodos'a çeker ve gündüz Rodos'dan Marmaris'e **[Y 111b]** çeker aceb hikmetdir. Ve limanın sağ cânibi bir daracık boğazdır. Âdem ayağın sığayup geçmek mümkindir. Bir kerre küffâr bizim bir firkatemizi ol boğaza kısdırup liman ağzında küffâr lenger-endâht olup yatır. Derhâl ol firkate re'îsi mezkûr sığdan firkateyi beri cânibe aşırup halâs olup ale's-sabâh küffârın yatduğu boğaza bizim firkate varup el vilâyete haber edüp cümle ahâlî-i vilâyet boğazın iki tarafından kâfir gemilerinin cümlesin emân vermeyüp feth ederler. Böyle bir sığ boğazdır.

Ve hâlâ ol sığ yerde kibâr-ı evliyâullâhdan Gözcü Baba medfûndur. Cümle keştîbânlar ana mu'tekiddirler, her bâr nüzûrât gönderirler. Ve Marmaris'den şimâle bir kurşum menzili ba'îd Pilâv depesi demek ile meşhûr bir sivri depe vardır, anda,

Ziyâret-i Ya'kûb Baba *kuddise sırruhu* Süleymân Hân ile mülâkât oldukda "Var Sarı oğlan [53] âyetin okuyup Rodos'u al" deyü keşf edüp bu âyet-i şerîf târîh olunmuşdur. Ba'de'l-feth Süleymân Hân Ya'kûb Dede'yi merhûm bulmuşdur *kuddise sırruhu*.

Ve bu Marmaris gerçi Menteşe hâkindedir, ammâ Süleymân Hân binâsı olmak ile Rodos'da Süleymân Hân mütevellîsi hükmündedir. Salb [u] siyâseti ve cürm ü cinâyeti anın elindedir. Hâlâ Rodos eyâletidir. Hîn-i tahrîrde Süleymân Şâh eyle tahrîr etmişdir. Ammâ kal'adan bir top menzili Gökova kazâsı hükmündedir. Mezkûr namâzgâha her cum'a Gökova kadısı gelüp da'vâ fasl eder.

Ve bu limanın cenûb tarafı deryâ aşırı Tarâhiyye kazâsıdır ve Menteşe sancağıdır. Ve 8 sâ'at cenûba sarp çengelistân ve sengistân dağlardır kim el-iyâzübillâh piyâde âdemden gayri hayvânât makûlesi yürümek **[P 56a]** mümkin değildir. **[Q 56a]**

Bu temâşâlardan sonra kal'a-i Marmaris'den Habîb Bölükbaşı'nın firkatesine Tokalac Ahmed

Re'îs'i re'îs edüp yetmiş bahâdır pür-silâh şehbâz ile altı atlarımız ve beş refîkımız ve ba'zı âmâde yolcular ile firkateye süvâr olup Marmaris'den yelken yırtup muvâfık eyyâm ile Hudâ'ya sığınup ol körfez içre on bir mîl iki câniblerinde sun'-ı Hudâ'yı temâşâ ederek ubûr ederken hikmet-i Hudâ eyyâm aşağı koyup,

Kal'a-i Serçecik'e yanaşdık. Menteşe hâkinde Dârâhiyye kazâsı nâhiyesinde leb-i deryâda bir sarı yalçın kaya üzre şekl-i murabba' bir kal'a-i şeddâdî imiş. İçinde âbâdân yokdur. Ancak bir a'lâ kapulu limanı var, iki yüz pâre gemi alur. Ve bu liman içre dağlardan bir âb-ı hayât su cereyân eder. Sekiz rûzgârdan mahfûzdur. Ve ne cânibe demir atsan a'lâ yatakdır.

Ve bu limandan cümle şehbâzlarımız kürek çekerek sekiz mîl cenûba gidüp Marmaris boğazından altı mîl gidüp Kadırga burnu nâm mahalle varınca cenûb cânibinde Rodos nümâyân olup hamd-i Hudâ edüp isa seren **[Y 112a]** yelken döküp eyyâm-ı muvâfık ile üç mîl mikdârı çıkup Tekirburnu nâm mahalden üç pâre Zağra şaykası alavere yelkenlerin açup uçup şakıyup gelir.

Anı gördük, ardı sıra sekiz pâre kâfir kalyonları orsa bayrakların açup torompete ve nâkûsların döğerek fi'l-hâl mezkûr şaykalara yetişüp bir yaylım top urup derhâl şaykanın birisine sarılup amân vermeyüp alup dikildi. Ammâ iki şayka ceng-i azîm âhenge başladı. Hemân iki kalyon bizim firkateyi özleyüp gelmede, biz dahi anı gözleyüp hemân iki mîl karîb,

Evsâf-ı cezîre-i kal'a-i Sönbeki

Tarfetü'l-ayn içre Sönbeki limanına dâhil olduk. Beri cânibden ceng [ü] cidâli temâşâ etdik. Bizi kovan iki kalyon dahi varup ol altı kalyona imdâd etdiler. Meğer mezkûr iki şayka içinde Mısır askeri var imiş. Kâmil yedi sâ'at iki şayka yedi kalyon ile ceng edüp kâfirde ve şaykalarda direk ve yelken pâre pâre olup eyyâm bunları bizim cânibimize karîb getirüp bir azîm temâşâ etdik. Hemân iki pâre kalyon büyük şaykanın biri sağına ve biri soluna çatup içine kâfir dökülünce şayka içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup kılıç şa'şa'ası ve top u tüfeng sadâsı cihânı dutup dûd-ı bârût evce berhevâ oldukda şayka ve kâfir gemileri nümâyân olunca şayka içinde kâfirler deryâya atılmağa başladılar.

Hemân şaykadan guzât-ı müslimîn sandallar ile deryâdan küffârları alup şaykaya çıkarup iki kâfir kalyonları içre guzât-ı müslimîn girüp kılıç ururken biz dahi beri tarafda atları firkateden taşra çıkarup "avanta" diyerek üzerlerine imdâda varırken gerüden ibtidâ alınan şaykayı altı pâre kalyon bırağup tarfetü'l-ayn içre üzerlerine gelirken bir firkate büyük şaykaya yetişüp içine imdâd girdik. Ne gördük cân u kan Ceyhûn-vâr revân olmuş. Fî'l-hâl cümle guzât-ı müslimîn küffâr kalyonlarında meşveret edüp büyük şayka askeri küffâr gemilerinden yedi sundûk guruş ve niçe yüz silâh makûlesi eşyâlar ve yigirmi altı mahbûb Freng oğlanı ve yetmiş beş esîr ve niçe kelepür makûlesi eşyâların zî-kıymetlerin şaykaya taşıyup ve küçük kalyonun kapudanın yaralı bulup otuz Freng mahbûbu ile tarfetü'l-ayn ile şaykaya doldurup fi'l-hâl şaykayı bizim firkateye yedeğe alup cümlemiz küreğe girüp dîn aşkına eyle ribacsa çekmedeyüz.

Öbür küçük şayka dahi öbür kalyondan ol kadar mâl-ı ganâyim akdarup deryâdan çıkan kâfirlerden cümle yüz elli Freng ve niçe zî-kıymet eşyâlar alup anlar dahi bizim şayka sandalın ve kendü sandalın donadup yedeğe alup direk ve yelken yok. Bizim ardımız sıra yetişüp gelince mel'ûn küffârın altı pâre gemisi yetişüp bizi toplaya toplaya hamd-i Hudâ fî'l-hâl Sönbeki limanına cân atup halâs **[Y 112b]** olunca cümle guzât-ı müslimîn kan ile âbdest almışlar-misâl kanlı âbdest ile secde-i şükr edüp cümlesi bir ağızdan gülbâng-ı Muhammedî çeküp liman içre bir yaylım top ve iki yaylım tüfeng şâdumânları etdik ve birbirimiz ile öpüşüp görüşüp, "Siz bize Hızır yetişdiniz" deyüp

şâdumânlar etdik. Ve iki şaykadan yetmiş şühedâ namâzın hakîr kılıverüp anda defn etdik.

Küffâr-ı hâksâr dahi bize liman içre bir yaylım top urup hâ'ib ü hâsir makhûr müdemmer firâr etdiler. Ardları sıra kayalardan nazar etdükde ibtidâ deryâ ortasındaki feth olunan bırakdığımız kalyonlara kâfir yakın vardıkda geminin birinden bir âteş zâhir olup [54] âyeti mazmûnunca tarfetü'l-ayn içre kalyonun biri evc-i semâya münkalib oldu. Meğer bizim yedeğimizde olan şayka erbâbından bir yigit kâfir gemisine ganîmete girüp bizim gemiler alarka olunca anbârda kalup kâfir barçasına âteş eder.

Mezkûr altı kalyon mukaddemâ feth olup kalmış kalyonu yedeğe alup giderken azharun mine'ş-şems ol dahi gark oldu.

Mel'ûn küffâr sekiz pâre kalyon iken altı pâre kalup bizden aldıkları şaykayı varup yedeğe alup Hereke cezîresine revâne olup bir pâresi seçilüp bizim Sönbeki adasına yakın gelüp beyâz bayrak dikup vere ile bir sandal çıkarup bizden ve Sönbeki Urumlarından âdemler varup su'âl olundukda,

"Bizim iryale kapudanın verin, on bin guruş verelim. Ve büyük kapudanımız âteşe yandı, iki oğlunu verin. Kralımızın akrabâlarındandır on bin guruş dahi verelim" deyü ricâ etdiler. Aslâ vücûd vermeyüp redd olunduğu gibi bir yaylım top dahi urup tehî dest cehennem-râ gitdiler.

Beri cânibde ol gece gâzîler helvâsı tabh olunup şühedâların rûh-ı şerîfleri içün Yâsîn-i şerîfler ve gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp ale's-sabâh iki şaykayı mümkün olduğu mertebe ta'mîr ü termîm edüp birer trinketa ve birer mancana yelken ile âmâde olmada.

Ve cümle guzât-ı müslimîn bir yere gelüp gazâ malların ortaya koyup kardaş gibi taksîm-i kuremâ edüp bizim firkatemizde olan yetmiş bahâdırlarımıza ve yigirmi beş yolcuya ve hakîre ve beş gulâm refîklerime el-hâsıl ale's-seviyye yüzer sivilye riyal guruş verdiler.

Ve bizim firkateye üç aded Freng pîçe pençe-i âfitâb gulâm ve üç soltat kâfir ve üç pastav saya çuka ve on tüfeng verdiler. Ammâ hakîre pes ü perdeden elli altun ve iki sâ'at ve bir altun kadeh verdiler.

Ve bu mâl-ı ganâyim herkese vâsıl olup summât-ı Muhammedî tenâvül olunup du'â vü senâ ile gülbâng-ı Muhammedî çekilüp şâdumân olundu. Hakîr ol mahalde Sönbeki cezîresin ve kal'asın temâşâ etdim.

Cezîre-i Sönbeki

Dâ'iren-mâdâr cirmi **[Y 113a]** yigirmi beş mîldir. Sene 928 târîhinde bizzât Süleymân Hân fethidir. Mâ-tekaddem üç kal'a imiş, ammâ hâlâ ma'mûr olan cezîrenin cenûbunda leb-i deryâdan ba'îd bir yalçın kaya üzre bir küçük kal'a-i metîndir ve Malta binâsı bir kal'acıkdır. Ammâ dizdârı ve neferâtı (---) ve içinde askerî tâ'ifesi-misâl keferesi vardır. Gâyet bahâdır keferelerdir. Ve siyâh manlifke şapka geyerler.

Ve deryâ içre nehenkvâr şinâverlik edüp yüz kulaç deryâya gavvâslık edüp sünger çıkarırlar. Ve deryâya gark olan keştîlerden eli ile komuş gibi ba'zı eşyâlar çıkarırlar. Ve deryâ içre ba'zı nehenk ile ceng ederler. Bellerinde sünger kesmeğe tîğ-ı Dahhâkdan nişân verir bıçakları vardır. Ve mâbeynlerinde yüz kulaç yere talmayan kefereye kız vermezler. Ve ağızlarına zeytûnyağı alup deryâ dibinde ağzındaki zeyte rehâ verüp derhâl rûy-ı deryâya zeyt çıkup hubbâb-vâr zeyn olup her biri birer şems-i tâbân olup ka'r-ı deryâda bir sûzen olsa rûz-ı rûşen-misâl nümâyân olur. Bu keferelerin bu gûne makdûr-ı beşer olmayan pesendîde san'atları vardır.

Ve bu keferenin cümlesi Süleymân Hân'ın re'âyâsıdır. Bu cezîrenin hâkimi cümleden milk-i

Süleymâniyye mütevellîsidir. Harâc ve öşürleri anındır.

Ve bu keferenin cümlesi firkatecidir. Gemilerine aslâ bir korsan gemisi yetişmemişdir. **[Q 56b] [P 56b]** Ve Freng-i bedreng bunları bulsa esîr edüp kebâb eder. Zîrâ bunlar küffârın gemileri altına dalup ve burku ile delüp gark ederler.

Ve bu Sönbeki avretleri beyâz dülbend kâtib sarığı sararlar. Ve esbabları üzre beyâz gömlek geyerler.

Ve bu cezîrede bâğ u bâğçe yokdur ve suları sarnıcdır. Anı seyr edüp iki günden sonra on pâre Sönbeki firkatesi hâzır olup ve on pâre firkate ve sandal, Rodos'dan gelüp bizim firkate ile yigirmi bir pâre firkate ve sandal boğazı şaykanın ikisin yedeğe alup donanma-i azîm ile şâdumân ederek Sönbeki'den Rodos'a lodos üzre (---) mîl muvâfik eyyâm ile gidüp biz dahi "avanta kürek" deyüp fi'l-hâl Rodos limanı önüne vardıkda bizim alayımızdan bir yaylım top ve tüfeng şâdumânı edince Rodos kal'asının burc [u] bârûsundan ve mendirek kullesinden bir yaylım balyemez toplar atup kal'a-i Rodos murg-ı semender-vâr âteş içinde kalup hamd-i Hudâ selâmetle kal'a-i Rodos'a dâhil olduk.

Evsâf-ı Kilidülbahir kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Rodos
aleyke avnullâh

Sene 928 târîhinde bizzât Süleymân Hân Malta küffârı elinden kuvvet-i bâzû-yı tüvânâ ile beş ay döğüp mâh-ı Safer'in beşinci gün Ahmed Paşa kolundan feth ve Marmaris'de medfûn Ya'kûb Dede tebşîr etdüği sâ'atde fetih müyesser olup bu nass-ı kâtı', âyet-i kerîme târîh vâki' olmuşdur: Târîh: **[Y 113b]**

Feth-i Rodos çü gerdân-i şeh-i dîn
Kâr-ı küffâr cümle gird-i penâh
Güft hâtif berâ-yı ân târîh
Yefrahü'l-mü'minûne bi-nasrillâh

Târîh düşmüşdür:
{Diğer târîh-i Rodos:
İnnehâ fethu Süleymân bin Selîm Sene 929.
Diğer târîh:
Mâ fütihat Sene 929
Fethün etem Sene 929
Fethün tâm Sene 929
Diğer:
Fetahtümâ Sene 929}

Ba'de'l-feth elli iki mîl Rodos cezîresinde sağîr u kebîr yetmiş pâre kal'a "El-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân" deyüp vere verüp mutî' [u] münkâd olup cümle harâcı, Süleymân Hân câmi'i evkâfı olup maktû'-i kadem ve mefrûzu'l-kalem mütevvellî nasb olunup tahrîr ve imzâ olundu. Ve harâcından mâ'ada öşr-i sultânîsi hâss-ı hümâyûn olup mîrimîrânlık olup deryâ kaleminde Kapudan Paşa eyâletinde sancakdır.

Ve eyâleti bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ karşu şimâl cânibinde yigirmi mîl deryâ aşırı kal'a-i

Marmaris ve on iki mîl yıldız cânibine cezîre-i Sönbeki ve cenûb cânibine on bir mîl cezîre-i Hereke ve cezîre-i İliki ve cezîre-i İncirli ve cezîre-i Kerpe ve cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Kalimyoz ve cezîre-i Paşa ve kal‘a-i Bodurum. Bu mezkûr adalar eyâlet olup cürm [ü] cinâyeti ve salb [u] siyâseti paşasına taraf-ı pâdişâhîden sekiz yük yetmiş bin akçe hâss-ı hümâyûn ta‘yîn olunup hîn-i seferde Kapudan Paşa ile dörd pâre kadırga donadup sefer eşer, "Rodos yedekleri" deyü Akdeniz'de martı kuşu-misâl pervâz urup sayd [u] şikâr edüp muhâfaza eder.

Ve bu sancakda aslâ tîmâr ve ze‘âmet tahrîr olunmadığından alaybeği ve çeribaşısı yokdur. Ammâ kethudâyeri ve yeniçeri serdârı vardır. Ve üç yüz akçe mevleviyyet pâyesi ile şer‘-i mübîn mollâsıdır.

Ve nâhiyesi bu Rodos cezîresi içre kırk dörd pâre kurâdır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı dahi çokdur.

Ve **kal‘ası:** İslâmbol'dan Mısır'a huccâc-ı müslimînin ve tüccâr-ı sâlikînin ma‘beri üzre mezkûr 52 mîl cezîrenin Anatolu cânibinde Menteşe sancağı hâkinde Marmaris boğazında Kadırga burnuna on sekiz mîl karîb Rodos cezîresinin şimâlinde bir burunda leb-i deryâda bir küfeke taşlı yere vâki‘ olmuş şekl-i muhammesden mugâyir bir sedd-i İskender, şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i metîndir. Ve cirmi gûnâ-gûn ad olunmuşdur. Ammâ ana kal‘a dîvârı üzre dâ’iren-mâdâr beş bin yedi yüz adımdır. Ammâ tokuz tabya-i azîmi dolaşmadan hemân ana dîvârı üzre beş bin yedi yüz adımdır. Ve tokuz tabya ve yigirmi kulleler bu tabyalar mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Bu tabya ve kulle dîvârları üzre devr edüp tokuz bin yedi yüz adımdır.

El-hâsıl rûy-i arzda im‘ân-ı nazar ile temâşâ etdiğim üç bin yedi yüz kal‘ada böyle bir sedd-i İskender kâr-ı insân görmedim. Ba‘zı dîvârı kırk ve elli ve altmış ayak enli rıhtım şeddâdî taş dîvârdır.

Ve cümle taşları yumuşak küfeke taşdır. Hâlâ Süleymân Şâh'ın urduğu kırkar ve ellişer vukıyye gülle-i hadîdler kal‘anın sîne-i pür-kînesinde güzer etmiş durur. Aslâ te’sîr edüp münhedim etmemiş. Ancak birer âdem **[Y 114a]** sığar şayka topları ile üçer kantâr ve dörder kantâr taş gülle ile döğdüğü yerler münhedim olmuş ammâ hadîd gülleler hâlâ nümâyândır, te’sîr etmemiş.

Ve cümle der ü dîvârları kaplıbağa-misâl iç tarafa eğridir. Top güllesi kayar. Değme hâl ile darabât-ı top isâbet etmez. Ancak Kızılkapu nâm mahalden Rûmeli askeri kûh-ı Elburz-misâl toprak sürüp küffâr bu hâli görüp muztarib-hâl olup "Kal‘anın sebeb-i fethi toprakdır" deyü ol fetihde hâzır kimesneler hikâyet etdiler.

Hakkâ ki bir handak-ı amîkdir kim çâh-ı gayyâdan ve derk-i esfelden nişân verir kesme kayalı handakdır. Ve kal‘anın vücûdu dîvârlarından taşra ana handakın eni ba‘zı yeri bir tîrkeş oku menzilidir ve ba‘zı yeri el taşı menzilidir.

Ve bu ana handakdan taşra enli ve ensiz ikişer kat ve üçer kat bölme bölme makâs handak dîvârları sokak sokak olmuşdur. Ve bu handaklar içre olan kalın dîvârlar üzre beden beden mazgal delikleri vardır. Ve cümle handakları kesme kayadır, aslâ dîvârlı handak yokdur. Ba‘zı yeri yigirmi kulaç ve ba‘zı yeri otuz kulaç derindir. Ve bu handaklar içre hâlâ hâzır u âmâde binden mütecâviz lâğımât vardır.

Ve bu kal‘anın üç bölükde bir bölüğü deryâ döğer, handakı yokdur ve yalın kat dîvârdır. Ammâ yigirmi ayak enlidir. Ve gâyetü'l-gâye ilm-i mi‘mârî üzre şîrîn-kâr kulle ve burc u bârû müzeyyen bedenler vardır.

Ve kara cânibinde handak içre olan kesme kaya siperlere ana kal‘adan varacak yer altından yolları vardır, mezkûr siper dîvârlara gider. Ve ana handak içinde ana kal‘a dîvârı dibinde bir kat alçak

hisâr-pîçe dîvârı var, on arşın yüksek ve üç arşın kalın dîvârdır. Ol dahi köşe köşe burclardır, handak içine nâzırdır ve kulleler altından yolları vardır. Tâ Eğri kapudan tâ Kızıl kapuya ve andan leb-i deryâda Anbâr tabyasına dek bu hisâr-pîçe dîvâr kal‘ayı ihâta etmişdir. Ve handak içinde bârân-ı rahmetden hâsıl olan âb-ı rahmeti sarnıclara, andan zîr-i zemînden kal‘a içre deryâya cereyân eder.

Ve tokuz tabyasının her birinin önünde handak içre ikişer kat ve üçer kat alçak hisâr-pîçeler vardır. İçleri rıhtım dolma binâdır ve cümle birbirine yolları vardır. Hîn-i hücûmda yer altından ana kal‘aya firâr edecek lağımları vardır. El-hâsıl handakı içre olan hıyel ü şeytanat Kandiye kal‘asında yokdur.

Ve mezkûr tokuz tabyanın büyüğü zindân tabyasıdır, zîrâ kal‘anın cenûbunda bir köşesine vâki‘ olup bir sedd-i Kahkahâ'dır. Ve içi yedi ve sekiz kat çâh-ı gayyâ ve ka‘r-ı cahîm zindândır. Mâ-tekaddem on iki binden mütecâviz ümmet-i Muhammed esîr var imiş. Zindân içre ba‘zı kayalarda mürekkeb ile ve kayaları oyup tahrîr etmişler kim,

"Şu mahalde kırk yıl zencîrkeş olup ibâdet etdim" ve biri dahi "Üç kerre esîr oldum" ve biri dahi "İki galyon mâl ile otuz yıl esîr oldum ve üç **[Y 114b]** bin deyenek yedim" ve biri dahi "Gözüm çıkardılar ve cümle dişlerim çekdiler ve kollarımdan üç gece asdılar" ve biri dahi "Mısır pâdişâhı Sultân İnal'ın Hanefî kadıaskeri idim. Şu günc-i gamda cümle esîrlere kadı idim" deyü herbiri sergüzeşt [ü] serencâmın tahrîr etmişler kim âdemin aklı perîşân olur.

Ammâ hammâm mescidleri handak içre hâlâ durur. Ve mahkemeleri bir kayalı soffadır. Ve avretler zindanı başkadır. Ana tavâşî Arablar hidmet ederler imiş. Ve ol asırda handak içre bu binâları cümle ümmet-i Muhammed **[P 57a]** esîrleri **[Q 57a]** yapmışdır.

Ve bu zindânın garb cânibinde yalçın kayada bir musaykal ve mücellâ delik vardır. gûyâ hakkâk elinden henüz çıkmış, eyle berrâkdır. Andan bir leyle-i Kadir'de ol mezkûr kaya iki şakk olup Mısır'dan Seyyid Ahmedü'l-Bedevî'nin dest-i şerîfleri zâhir olup kırk esîrin bend-i zencîrlerin alup kırkı dahi halâs olurlar. Hâlâ ol mahal ziyâretgâhdır. Koca Süleymân Hân feth edüp ibâdullâhı halâs etdi.

Ve bu kal‘anın dâ’iren-mâdârında cümle kırk bir kapudur, zîrâ kat-ender-kat bölme bölme hisârdır. Ammâ ana dîvârda cümle (---) kapudur. Evvelâ garb tarafında Eğri kapu yedi kat kapudur. Ammâ tabya kapuları ile hisâb olunsa on dörd kapudur, ammâ ancak dördü demir kapudur.

Ve bu Eğri kapu mahalli beş katdır ve her katı kırkar ellişer ayak enli şeddâdî dîvârdır. Ve orta kal‘aya ve Süleymâniyye câmi‘ine bu kal‘a dîvârı üzre bir şâhrâh yoldur.

Ve bu yolun iki tarafı çâh-ı gayyâ-misâl azîm enli handaklardır. Bir tarafı zindân tabyası handakıdır. Ve bir cânibi Freng hisârı handakıdır ki kırkar kulaç amîkdir.

Ve bu handaklar ana dîvârından içeri Eğri kapudan girdikden sonra vâki‘ olmuşdur. Ve bu Eğri kapudan girüp kal‘a dîvârı üzre poyraz ve yıldız tâ şark tarafına dolaşınca beş tabya ubûr edüp Kızıl kapuya varınca bin yedi yüz adımdır.

Andan yine şarka değirmen burnuna varınca bin üç yüz adımdır.

Andan kalyon limanı etrâfında yalın kat kal‘a dîvârı üzre tâ Arab kullesine varınca dörd liman kapusu ubûr edüp bin altı yüz adımdır.

Ve Arab kal‘asından garb cânibine Gömlekli tabyaya dak beş yüz adımdır.

Andan kıbleye üç yüz adım Parmaklı beden kapusudur.

Andan yine cânib-i garba dîvâr üzre üç yüz adım Freng Hisârı kapusu önünden dolaşarak Lonca sokağı ardı sıra yine Freng Hisârı dîvârı sıra geçüp Eğri kapunun iç hisâr-pîçe kapusun çıkup Eğri kapuya varınca dörd yüz adımdır.

Bu hisâb üzre kal‘a-i Rodos dâ’iren-mâdâr 9007 adımdır. Ammâ tabyalar bile devr olunmuşdur. Ammâ tabyasız beş bin yedi yüz adımdır.

Ve Ortahisâr başka bir kat metîn kal‘a-i kadîmdir. Kâmil iki bin adımdır.

Bu kal‘a dahi Süleymâniyye câmi‘i tarafi iki katdır. Nihâyeti gelüp Freng hisârına muttasıl olur.

Ve Freng hisârı Rodos'un **[Y 115a]** iç kal‘asıdır. Cümle kal‘anın şimâl cânibinde cümle kal‘a ve şehre havâle bir kaya üzre yüksek kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır ve yıldız tarafı elli kulaç handak-ı azîmdir, ammâ üç tarafı şehir içine vâki‘ olmak ile handakı yokdur. Ve Lonca ta‘bîr etdikleri dîvânhâne-i kadîmdir. Ol mahalle nâzır bir kat demir kapusu var.

Ve Ortahisâr'ın üç cânibi kesme kayalı uçurum yerlerdir. Süleymâniyye câmi‘i ol uçurum handak-misâl yerdedir. Ortahisâr'dan Süleymâniyye'ye kırk ayak taş nerdübân ile enilir. Ve bu mahaller handak-misâl yüz ayak enli bir kumsal yollardır.

Ve Ortahisâr yedi azîm kulledir. Nevbethâne kullesi ve Mütevellî kullesi gâyet büyükdür. Ve Murâdoğlu kullesi ve (---) Ağa kullesi ve Eski kulle. Ve bu kullelerin cümlesinin içinde kat-ender-kat kal‘a neferâtı evleridir. Ammâ Nevbet kullesi temâşâgâh ve mesîregâh yerdir. Ve bu Ortahisâr dîvârı etrâfı beş arşın alarka bir yoldur. Ve bu yol kenârınca bir kat alçak dîvârlı Ortahisâr'ın hisârpîçesidir.

Ve bu kal‘anın gerçi enderûn [u] birûnunda cümle (---) kapudur ammâ nefs-i ana dîvârında cümle altı kapudur. Evvelâ kara tarafında Eğri kapu ve kıble tarafına Kızıl kapu ve şarka nâzır İskele kapusu ve yıldıza nâzır Liman kapusu ve Kadırga limanı cânibinde yine yıldıza nâzır Çıksalın kapusu. Ba‘zı kimesneler Papa kapusu derler. Meşhûr ve ma‘bûr kapular bunlardır.

Ve hakîr bu Rodos'u handak kenârınca temâşâ ederek bir kat dahi adımlamışımdır, anı beyân eder

Evvelâ Arab kullesinin iç yüzünde garb cânibine Kıztopu dibinden Papa kullesine dek dörd yüz adımdır. Ve 4 kulledir.

Ve Papa kullesinden geçüp Kadırga limanı kapusundan taşra çıkup Çıksalın toprağı üzre handak kenârınca Çıksalın tabyası ile üç tabya vardır, ammâ küçükdür.

Andan yine garb cânibine Gömlekli tabya ve Liman burcu burnun ubûr edüp Mühürdâr Paşa bâğçesi içinden handak kenârınca Freng Hisârı burnu kullesi ile dörd tabyadır. Ve yedi yüz adımdır. Ammâ Liman burcu burnu kal‘adan uzakdır, anı dolaşmadım. Ancak Mühürdâr Paşa bâğçesinden ubûr etdim.

Andan yine handak kenârınca Eğri kapu önüne gelince yüz adımdır ve sâfî mezâristândır ve mezkûr Eğri kapu garba nâzır iki kulle-i mevzûnun ortasında vâki‘ olmuşdur. Ve üç göz şeddâdî cisirdir. Ammâ kal‘anın eşiği önü on adım asma tahta cisirdir. Her gece makaralar ile kaldırup kal‘a kapusuna siper ederler.

Andan cenûb cânibine yine handak kenârınca üç yüz adım Zindân tabyasıdır.

Andan yine cenûba iki yüz adım Ahmed Paşa tabyası mukâbelesidir.

Andan yine cenûba iki yüz adım ubûr edüp Hurmâlı tabya mukâbelesidir. Ve bu taraflarda hisârpîçeler vardır.

Ve bu mahallerde handak ikişer üçer kat bölme kesme kayadan **[Y 115b]** siperler vardır. Ve Hurmâlı tabya önünde kıbleye handak kenârınca İbrâhîm Paşa-yı Maktûl tabyası mukâbelesine varınca iki yüz adım ve dörd kulledir. Ve bu mahallin handakları içi dahi ikişer üçer kat kesme kaya ve kalın dîvârlı siperler üzre mazgallardır. Ve mezkûr İbrâhim Paşa tabyası önünden yine handak kenarınca şark cânibince tâ Kızıl kapuya varınca dörd yüz adım ve dörd kulledir. Ve bu kulleler handakı içi ikişer ve üçer kat kesme kaya sedlerdir. Ve ardı önü yüzer adım enli handakdır. Ve ellişer

arşın fecc-i amîk handakdır ve ol mahalde üç yüz lâğım delikleri vardır.

Andan yine handak kenârınca kıbleye iki yüz adım gidüp ve iki kulle ubûr edüp Karanlık kapu kıbleye nâzırdır. Ve iki göz cisr ile ubûr olunup kapu eşiği taşrası asma cisirdir. Her gece ref‘ edüp kal‘a dîvârına siper ederler.

Ve bu Karanlık kapunun iç yüzü eğri ve büğrü yol ile dörd kat kapudur. Ammâ bu kapu önünün handakı gâyet ensizdir ammâ gâyet amîkdir. Ve ensiz olduğu ecilden bu kal‘aya Süleymân Şâh toprağı bu mahalden sürmüşlerdir. Hâlâ âsâr-ı türâb zâhir ü bâhirdir. Ve bu koldan Sarı Rüstem Paşa kal‘a-kûpluk edermiş. Hâlâ kal‘anın sîne-i pürkînesinde niçe bin gülle-i hadîd âşikâredir.

Ve bu Karanlık kapudan yine handak kenârınca şarka Topçular loncası kullesi mukâbelesine varınca dörd kulle ve dörd yüz adımdır. Ammâ bu kullelerin önünde handak içinde aslâ sed [ü] siper yokdur. Ancak yüz elli adım enli handak-ı azîmdir ve ana dîvârı dibinde gayri tarafları gibi hisâr-pîçelidir.

Andan yine handak kenârınca karayel üzre iki yüz adım ubûr edüp Alçak tabya mukâbelesidir. Bu mahalde kulleler yokdur. Ancak iki kat ana dîvârıdır ve handak içre siperler yokdur ammâ metîn ü müstahkem siperler vardır.

Ve bu dirsekler önünde handak içinde iki yüz adım bir sedd-i azîm dîvâr vardır, tâ leb-i deryâya varır. Ve bu mahalde handak alçakdır, zîrâ leb-i deryâdır. Ve bu mahal serâpâ leb-i deryâda kefere meşâdlığıdır. Ve leb-i deryâdan kayık ile handak içine düşmen girmesin içün azîm dıraht-ı bâlâlar ile şaranpavlar binâ olunup ana dîvârı üzre her gece bir bölük neferât nevbet bekler. Ve bu mahalden gayri piyâde ubûr olmaz. Deryâdır.

Bu hisâb üzre Rodos kal‘ası handak kenârınca 3.005 adımdır. Ve 24 kulledir. Ve on tabya ve yigirmi burc ve yetmiş dirsek ve üç bin mazgal delikli ve yedi aded hisâr-pîçeli pîç-ender-pîç kal‘a dîvârıdır. *Hafizakallâh,* bir vechile evsâfın tahrîr etmek mümkin değildir. Ammâ alâ-kadari'l-imkân tahrîr etdik.

Andan yine gerü avdet edüp Karanlık **[P 57b]** kapudan içeri girüp kefere mahallesi içre taş nerdübân ile kal‘anın deryâ tarafı dîvârı üzre çıkup ve Alçak tabya ki taşra leb-i deryâda ol mahallinden **[Q 57b]** add edüp deryâdan ubûr edemeyüp içeri dîvâr üstüne anın **[Y 116a]** berâberliğine gelüp bedenler üzre karayel cânibine ubûr ederek Kemerli kulleye dek iki yüz adımdır. Ve deryâ kenârı olmak ile kulle ve tabyalar yokdur. Ammâ cânib-i erba‘ayı muhâfaza eder dirsekler vardır.

Ve mezkûr Kemerli kulle bir burunda vâki‘ olmuşdur ve bundan içeri galyon limanının etrâfı dolaşır kal‘a dîvârındandır. Tâ Arab kullesine varınca bin altı yüz adımdır ve yalın kat dîvârdır. Ve cümle yigirmi kulledir.

Ve mezkûr Kemerli kullenin önünde handak aşırı şimâle doğru limanın deryâ tarafına sed olmak içün ol amîk deryâ içine bir sedd-i İskender amelî doldurmuşlar kim her taşı hammâm kubbesi misâldir. Ve ol seddîn tûlu beş yüz elli adımdır. Ve üstünde on pâre yel değirmeni vardır.

Ve Değirmenler burnunda liman ağzında Galata kullesi-misâl bir kulle-i serâmeddir. Her gece birer ağa nevbet bekleyüp Arab kullesine dek zencîr çeküp sed ederler. Ve her değirmen dahi birer kulle-i metîndir, her gece onar müsellah neferât anda pâsbânlık eder.

Ve bu liman burcundan karşu Arab kullesine el taşı yetişir liman ağzıdır. Ve bu limana Poyraz limanı derler. Cemî‘i şayka ve karamürsel ve kalyon ve rencber gemileri bunda lenger-endâht olur. Ve liman ağzı poyraz cânibine nâzır olmak ile sehel salıntısı olur ammâ demir kuvveti ile âlâ yatakdır ammâ dardır. Ancak üç yüz pâre gemi alur.

Ve bu liman içinde Kemerli kulle altında bir alçak binâ üzre çâr-kûşe bir tabya vardır, on pâre topları var. Liman için korudur. El-hâsıl latîf limandır ve dâ'iren-mâdâr cirmi iki bin adımdır.

Netîce-i kelâm bu limanın Arab kullesinden taşra handak kenârınca Rodos kal'asın adımladığımız hisâb üzre dâ'iren-mâdâr 7.085 adımdır. Ve tokuz azîm tabya ve elli beş aded kulle ve yedi bin bedendir.

Ve bu Rodos'un şarkında Alçak tabya önünden tâ Kemerli kulle burnuna dak İstiridye limanı derler bir Hudâyî limandır, hurde kayıklar anda yatırlar. Sekiz rûzgârdan masûndur. Ammâ dîdebânları yokdur. Ve bunda yatan liman hakkı virmez ve ağzı poyraza nâzırdır. Ve gûnâ-gûn balığı olur ve istiridye ve midye ve kerevit ve teke ve pağurya ve yengeç ve ıstakoz bu gûne deryâ me'kûlâtları gâyet çok çıkar. Anıniçün İstiridye limanı derler. Ammâ Poyraz limanı gibi derin değil.

Der beyân-ı eşkâl-i kulle-i Arab-ı ibret-nümâ

Poyraz limanına girecek mahalde sağ tarafda Arab kullesi evc-i âsumâna ser çekmiş çârkûşe bir kulle-i Kahkahâ'dır ve seksen arşın bâlâ bir kulle-i vâlâ ve müntehâ ve cihân-ârâ bir kulle-i Arab-nümâdır, tâ zirve-i a'lâsının her köşesinde alçak minâre gibi ağzı açık kadeh gibi dörd kulle var. Her kadehin içine kırkar ve ellişer âdem sığar. Ve bu dörd kadeh kulleciklerin ortasında anlardan on arşın bâlâ bir kulle-i mevzûn dahi vardır. Bunun dahi ağzı kadeh-misâl açıkdır ve gâyet musanna' kulledir. Ammâ kenârlarında bedenleri yokdur. Ve bu orta kulleciğin **[Y 116b]** taşrasından tolaşma bir taş nerdübânı vardır ve kenârlarında korkuluk içün demir parmaklıkları vardır. Bir vâcibü's-seyr kulle-i mevzûn müzeyyendir kim bir diyârın kal'alarında böyle üstâdâne kulle-i serâmed yokdur.

Ve içi sekiz katdır. En aşağı katında liman ağzına nâzır on pâre balyemez topları var ve leb-i deryâda bir kat hisâr-pîçesi dahi var. Anda dahi azîm şayka topları limana nâzırdır. Ve bu kullenin iki kapusu dahi garba nâzırdır. Biri aşağı hisâr-pîçesindedir, biri bedenler yolu üzredir. Gece ve gündüz ağavâtı ve neferâtı bu kullede sâkinlerdir. Ve Poyraz limanından Arab kullesine varacak bir yol vardır. Ol yoldan Kıztopu hisâr-pîçesi kapusundan çıkup anda Kadırga limanı kapusundan dahi çıkup,

Manzara-i eşkâl-i Mendirek kullesi

Deryâ içinde sedd-i İskender-vâr amelî taş yığılmış sed üzre şimâl cânibine Mendirek kullesine varınca kâmil beş yüz adımdır. Ve bu Mendirek kal'ası Kadırga limanının ağzında bir sedd-i Ye'cûc gibi bir metîn kal'adır ve dâ'iren-mâdârı yedi yüz adımdır. Ve deryâ içinde neheng-vâr cenge âheng etmeğe hâzır bir kilidü'l-bahirdir. Ve cümle der ü dîvârları kaplıbağa-misâl eğridir. Ve cânib-i erba'asın deryâ döğer, handakı yokdur, hemân cenûba nâzır bir kapusu önünde asma cisir ile geçilir bir küçük kapusu var.

Ve üç kat kal'adır. Leb-i deryâda olan dîvârı on arşın âlîdir. Anın içinde olan ikinci kat dîvârı yigirmi arşın bâlâdır. Dahi anın içindeki nârin kulle yigirmi beş arşın yüksekdir. Bu dîvârlar biri biri içinde gül evrâkı-misâl nümâyândır. Ve cümlesi şekl-i müdevver dîvârdır, içinde bir câmi'i ve yedi su sarnıcı vardır ve kırk havlısız küçük neferât evleri vardır.

Ve dizdârı ve üç yüz neferâtı şeb [u] rûz âmâde pür-silâhdırlar ve dâ'imâ dîdebânlık ederler. Ve bu kal'ada olan balyemez kırkar karış toplar ve şayka topları bir kal'ada yokdur, zîrâ Âl-i Osmân'ın cemî'i donanma kadırgaları ve Rodos paşası kadırgaları yaz u kış bunda yatırlar, zîrâ iki kat kapulu limandır ki misli meğer Kırım'da Balıklağa limanı ola.

Bu sekiz rûzgârdan emîn bir liman-ı kemîndir ki kenâra bir koltuk bağlayup yatılır. Ve kadırgalar içinde olan forsalardan dahi havf olunup kadırga basamazlar, zîrâ liman ağzında Mendirek

kal‘ası kirpi-misâl topları ile ejder-i heft-ser gibi şikâr gözler, gıdâ üzler ve dîdebânları düşman gözler. Ve şeb [u] rûz cümle topları ağızlı ve fitîl elde hâzır olduğu gibi düşmanı dahi hâzırdır.

Ve liman içine nâzır kat-ender-kat toplar yigirmi şayka topunun içine âdem sığar ve yigirmi topları dahi kırkar karış ve kırkar vukıyye gülle atar. Ve deryâya nâzır kırk pâre balyemez topları var kim Sönbeki **[Y 117a]** kıyılarında kuş uçurmaz. Ve şâhî ve saçma topları ile cümle sağîr ü kebîr yüz yedi pâre topdur, zîrâ Rodos kal‘asının cânı bu Mendirek kal‘asıdır.

Ve her cum‘a gün Arab kullesinde ve Mendirek kal‘asında gûnâ-gûn filandıra ve sancağ-ı İslâm ile zeyn ederler, *Hafizakallâh*.

Ve bu Mendirek'den şehre giderken liman dîvârı üzre beş yel değirmeni vardır. Anlar dahi her biri birer kulledir. Hîn-i mahalde anlar dahi ceng eder.

Bunları geçüp ve Paşa sarâyı altından ubûr edüp Liman câmi‘i önünden tâ liman ağzında büyük Dilindi burnu kullesine varınca dâ’iren-mâdâr bu Kadırga limanı üç bin dörd yüz adımdır.

Ve bu Kadırga limanı taşrasında yine poyraz cânibine bir kat azîm liman dahi vardır. Ammâ anda kadırga yatamaz, zîrâ ağzı poyraza ve yıldıza açıkdır, kom gelir. Ammâ kalyon ve şayka bir demir üzre yatır. Ve Kadırga limanına bu limandan girilir. Kadırga limanına bu liman siper olmuşdur. Ve bu limanların bu tarafi ağzında Mendirek kal‘asına mukâbil birer kulle-i metîn vardır. Ve bu Kadırga limanı beş yüz pâre gemi alur ve taşra liman bin pâre gemi alur. Ammâ sehel açıkdır. Ve bu limanlar Rodos kal‘asının poyraz cânibine vâki‘ olmuş koltuk limandır ve gâyet meşhûr-ı âfâk limanlardır. Ve bu Kadırga limanında Tershâne gözlerinde Süleymân Şâh'ın bindiği Yeşil Melek kadırgası felenkler üzre karada durur. Ve bu mahalde liman kenârında Rodos paşası sarâyı içli taşralı fevkânî sarây-ı âlîdir ve kurbunda Tershâne mühimmâtı ile leb-ber-leb mahzenler vardır.

Ve bu mahalde Liman câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bu mahalle karîb liman kenârında bir köşede Kapudan Bekir Paşa'nın dörd göz çeşme-i âb-ı hayâtı var kim cemî‘i âyende vü revende keştîbân andan sulanırlar. Her gözü âdem kolu kalınlığı-misâl cereyân edüp cümle mahlûkât andan def‘-i atşân eder, aceb **[Q 58a]** hayrât-ı azîmdir. Ve çeşmeler üzre târîhi budur: **[P 58a]**

Târîh-i çeşme-i Bekir Paşa

Sâhibü'l-hayrât Bekir Paşa kim
Feyz-i Hakkile velî deryâdır

Bahr ü berre eser-i hayrâtı
Âlem-ârâ vü cihân-pîrâdır

Yapdı bu çeşme-i Kevser-meşreb
Katre-i âb-ı hayât-efzâdır

Teşneler alsa n'ola etrâfın
Reşhası rûha safâ-bahşâdır

Sâl-i itmâmına târîhi tamâm
Çeşme-i sâf-i Bekir Paşa'dır Sene 1042.

Ve bu âb-ı nâb-ı ayn-ı hayâtın kurbunda ve cânib-i erba‘asında sadrenc nakşı tarh olunmuş sun‘-ı

Hudâ kırk çınâr-ı müntehâ var kim âyende vü revendeye mihmângâh ve ârâmgâh [u] namâzgâhdır ve mesîregâh ü teferrücgâhdır.

Sitâyiş-i eşkâl-i Freng hisârı ya‘nî İç kal‘a

Ve bu limanlara havâle Freng hisârıdır. Cümle topları ve burc u bârûları bu limanlara nâzır çârkûşe Freng hisârıdır, gâyet sarpdır. Ammâ taşra kal‘anın ana dîvârına muttasıl değildir. **[Y 117b]** Ortahisârın yıldız tarafı ucundadır ve dâ’iren-mâdâr cirmi seksen yüz adım ihâta eder kal‘a-i şîrînkârdır. Ammâ bâlâda tahrîr olunan adım hisâbına dâhildir. Ve ancak cenûb cânibine nâzır bir kapusu var. Ve içinde cânib-i erba‘ası kâr-ı küffâr sarây-ı âlîlerdir, cümle revzenleri aşağı şehre ve limanlara nâzır cihân-nümâ sarâylardır.

Ve bu sarâyların ortası beyâz mermer döşeli bir meydân-ı azîmdir. Ve zîr-i zemîni şarâb ve su sarnıçları ve yüz kıt‘a buğday kuyularıdır. Ve mâl-â-mâl gendüm, şa‘îr ve darıdır. Hîn-i muhâsarada halka tevzî‘ ederler.

Ve dizdârı ve kethudâyeri ve ba‘zı ağavât sarâyları bundadır. Husûsâ mahpûs Tatar hânların sâkin olduğu cihân-nümâ sarây-ı âlî limana nâzır bir medd-i basarlı sarây-ı İremdir cümle yetmiş hücre. Ve bir Süleymân Hân zâviyesi var. Ve bu zâviyenin sol tarafında kanlı ve medyûn zindânıdır. *Allâhümme âfinâ.*

Ve bu zindân önü bir ulu dîvânhâne-i âlîdir, dizdâr lar ve hânlar anda bayram ta‘âmı tenâvül edüp dîvân ederler. Ve bu dîvânhâne ve sarâya ve zindâna kırk ayak taş nerdübân ile çıkılır sarâylardır. Ve bu sarây meydânında bir çâh-ı mâsı vardır kim buz pâre âb-ı hayât kuyusu vardır.

Ve bu Freng hisârının kapusu önünde binâ-yı küffâr bir lonca dîvânhânesi var kim âlât-ı silâh ile ârâste olmuşdur. Şeb [u] rûz cümle ağavât ve dizdâr anda sâkinlerdir. Eğer kal‘a kulundan ve gayri âdemden bir müttehem bir kimesne olsa veyâhûd bir umûr-ı mu‘azzama şey’ olsa el-hâsıl cemî‘i eşyâ içün anda dîvân-ı âlî edüp meşveret ederler bir cem‘iyyet yeridir, cümle kul bunda cem‘ olur.

Ve böyle bir kal‘a-i mu‘azzamın cümle ağavâtı yigirmi dörd ağalıkdır. Ammâ cümleye serçeşme sâhib-i arz büyük dizdârdır. Kal‘adan taşra çıksa katl ederler, mahpûs-ı kadîmdir.

Ve cümle neferâtı (---) ve bu kadar asker-i İslâm kulun kal‘adan taşra evleri yokdur. Ve gayri kavmin kezâlik evleri yokdur, cümle şehir içindedir, taşrada varoş yokdur.

Ve bu kal‘ada sağîr ü kebîr cümle dörd bin iki yüz ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen evler ve sarâylardır. Cümle yigirmi dörd mahalle add olunur ve dörd mahallesi Urum'dur. Ammâ beş yüz harâcdır. Mâ‘adâsı kal‘anın ta‘mîr ü termîmine huddâm tahrîr olunup mu‘âf u müsellemlerdir. Ve iki mahalle Yahûdî mahallesidir ve Ermeni ve Çingane azdır.

Ve cümle evleri kireç-misâl gerz toprağı derler bir toprak vardır, bir garâ’ib ma‘dendir, gemiler ile getirirler, anı cümle evlerin üzerlerine örterler. Aslâ yağmur te’sîr etmez. Ammâ cümle evlerin saçakları eğri olmak ile kiremit örtülüdür. Ve her evde birer ve ikişer kuyu mukarrerdir. Ve her hanede cüz’i ve külli bâğçe ve üzüm asması sokaklar üzre müzeyyen olmasını iltizâm etmişler. Ve limon ve turunc dırahtları bî-hisâbdır. Ve bu şehir içre nümâyân cümle hurmâ ağaçları vardır. Her **[Y 118a]** biri semâya ser çekmiş nahl-i Tûbâ misâldir.

Ve bu şehr-i müzeyyen içinde cümle otuz altı mihrâbdır, altısı cum‘adır, mâ‘adâ mesâciddir. Mükellef ü mükemmel meşhûr-ı âfâk selâtîn-i muazzam câmi‘-i kebîr ki Freng hisârı önünde yol aşırı,

Sencovan câmi‘i derler bir ma‘bed-i kadîmdir. Bir serhadde böyle bir câmi‘-i kebîr yokdur. Meğer Girit'de Hünkâr câmi‘i ola. Ammâ bu Sencovan câmi‘i Âdem-i Sânî Nûh Necî zamân-ı şerîflerinde binâ olunmuş bir ma‘bed-i atîkdir. Ve "Niçe yüz yıl mihrâbının sağ cânibindeki mesdûd

hücre içre Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfleri anda pinhân idi" deyü aslı ve fer‘i ile *Tevârîh-i Kıbtî*'de ve *Tevârîh-i Yûnâniyân* ki tevârîh-i kadîmlerdir hubût-ı Âdem'den evvel cân u cin kavmi havâdisâtların bile hâlâ bu âna dek cemî‘i vakâyi‘âtı tahrîr etmededirler. Cemî‘i Arabî ve Türkî târîhleri anlardan me’hûzdur. *Yanvan Târîhi* ki lisân-ı Yûnân'da sahîh târîhdir, anda eyle tahrîr eder kim,

Malta küffârı bir zamân Mısır hâkinde İskenderiyye-i atîkde sâkinler idi. Behîce ve Hannâdî kabîlesinden bir alay eşirrâ kavim idi. Pâdişâhları olan Melik Filbatır, Kıbtî'ye mutî‘ olmayup andan firâr edüp Filistîn şehri kurbunda Akke nâm kal‘a henüz İşpanya binâsı olup anların sâye-i himâyelerinde iki yüz yıl sâkin olup tenâsül bularak İşpanya elinden Akke kal‘asına mutasarrıf olup etrâf [u] eknâfı gâret ederek devletleri kalı-gelendi. Ol asırda Şâm ve Kudüs ve Nâbulus [ve] Hamâ ve Hıms ve Haleb ve Antakiye tâ Bağdâd ve Birecik ve Urfa cümle Rûm elinde idi. Husûsâ Acem ve Îrân ve Tûrân ve Türkistân vilâyetleri ve bizzât Dârâ Şâh dahi İskender-i Yûnâna harâc verir idi. Devletleri bu mertebede iken İskender'den sonra birez devletlerine rahne gelüp ol asırda Malta küffârı Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîflerin Nâbulus kurbunda, Beyt-i Sabastiyye derler bir bayır üzre bir şehr-i azîm imiş. Hâlâ üç yüz hâneli bir köydür. Andan Malta küffârı Hazret-i Yahyâ'nın cesedin alup "Bizim Akke kal‘ası ziyâretgâh olsun ve cümle nüzûrât bize gelsin" deyü cesed-i Yahyâ’yı alup Akke kal‘asında Sencovan nâmıyla hıfz ederler. Ve Hazret-i Îsâ Nebî hımârının kemiklerin dahi Remle şehrinde bulup Akke'ye getirüp iki yüz yıl anda dahi sâkin olurlar.

Der beyân-ı sebeb-i şehâdet-i Hazret-i Yahyâ *aleyhisselâm*

Hazret-i Yahyâ'nın ise sebeb-i şehâdetleri Benî İsrâ’îl meliklerinden biri kendi kızın nikâh ile almasına Yahyâ Nebî mânî‘ olduğıyçün mevlûd-ı Îsâ Nebî günleri şehîd olmuşlardır. Hâlâ ol günlerde "Gerden-i şerîflerinden kan cereyân eder" deyü Malta küffârı cevâb ederler. Ammâ ser-i sa‘âdetleri bir mücevher altun kâse içinde câmi‘-i Ümeyye'nin ortasında kırk ayak taş nerdübân ile enilir zîr-i zemîn içre müsbetdir ki Timur-ı bî-nûr Şâm-ı şerîfi Yezîdîler elinden alup cümle Yezîdî'yi dendân-ı tîğdan geçirüp ve bakıyyetü's-seyfi câmi‘-i Ümeyye **[Y 118b]** içinde ihrâk bi'n-nâr edüp ba‘dehu Hazret-i Yahyâ'nın ser-i sa‘âdetinin haberin alup,

"Hayfâ dirîğ! Ne‘aceb hatâ etdim. Yâ ol sultânın ser-i sa‘âdeti bunda medfûn idüği ma‘lûmum olmayup böyle bir ibâdetgâhı ihrâk bi'n-nâr etdik" deyü te’essüf çeküp cümle âteşi söndürüp fi'l-hâl kabr-i şerîfinin demir kapusun açup bizzât kendüleri ûd ve amber-i hâm yakup micmeri eline alup hidmet ederek câmi‘-i Ümeyye'nin ortasındaki mağâra içre mezkûr kırk ayak taş nerdübândan nüzûl edüp görür kim bir büyük altun kandîl san‘at ile mi yohsa mu‘cize-i Yahyâ *aleyhisselâm*ile mi berk urup nûr-ı mahz gibi şu‘le verir. Ve bir âdem kaddi bir sommâkî amûd üzre bir mücevher altun sini içre ser-i sa‘âdet-i Hazret-i Yahyâ *salavâtullâhi aleyh ve selâma* durur.

Hemân Timur bu hâli görüp secde-i şükür edüp iki rek‘at namâz kılup ceyrân derisinden tahrîr olunmuş birkaç kitâblar ve sığır ve deve küreğinde yazılmış gûnâ-gûn elsine-i acîbe hatları taşra çıkarup mağârayı ke'l-evvel sed edüp câmi‘-i Ümeyye ta‘mîr ü termîm olunmasın fermân edüp andan **[Q 58b] [P 58b]** Hazret-i Yahyâ'nın kabr-i şerîfinden çıkardığı kitâbları terceme etdirüp Yahyâ *aleyhi's-selâmın* sebeb-i şehâdetin tahrîr etmişler kim,

"Benî İsrâ’îl pâdişâhlarından bir melik-i cebbâr var imiş. İsmine (---) derler imiş. Senin akrabâlarından Meryem niçin babasız oğlan getirüp hâşâ zinâ etdi?" deyü Hazret-i Yahyâ'ya itâb eder. Bir dahi ol cebbâr melik kendü kızın menkûhalığa Hazret-i Yahyâ'dan fetvâ ister.

"Dînimizde yokdur. Allâh nehy etmişdir" dedikde Hazret-i Yahyâ'yı şehîd etdiklerin ve ser-i sa‘âdetin câmi‘-i Ümeyye'ye ve cesed-i şerîfin Nâbulus kurbunda Beyt-i Sabastiyye'de defn etdiklerin bu terceme olan kitâblarda böyle tahrîr olunur.

Ve hûn-ı Yahyâ'yı da‘vâ ederek Kürdistân'da Nusaybin kal‘asından Buhtu'n-nasr hurûc edüp Haleb ve Şâm'ı ve Filistîn ve Arz-ı Mukaddes'i ihrâk bi'n-nâr edüp niçe kerre yüz bin Benî İsrâ’îl'i katl eder, cemî‘i kütüb-i tevârîhde mastûrdur.

Ez-în cânib ba‘dehu Malta küffârı cesed-i Hazret-i Yahyâ'yı mezkûr Sabastiyye şehrinden serîka edüp Akke kal‘asında bir mücevher sommâkî sandûkda pinhân edüp ana ibâdet [ü] ziyâret ederler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Tâhir Baybars yedi yılda Akke kal‘asın feth edüp içinde olan Malta küffârı keştîlerine süvâr olup Silifke ile Tarsûs mâbeyninde Akdeniz kenârında Takyanus'un tahtı olan Kara Görgüz nâm şehirde Malta küffârı cesed-i Yahyâ ile anda iki yüz yıl sâkin olurlar. Ba‘dehu anda dahi cânib-i erba‘aların nehb [ü] gâret ederek halkı bîzâr ederler. Âhir Zülkadriyyelü ve Ramâzaniyyelü ve Karamaniyyelü bir yere gelüp bir ceng-i azîm ile Karagürgez'i feth edüp andan dahi Malta küffârı firâr edüp Rodos cezîresi bir arz-ı hâliye olduğundan ve Me’mûn Halîfe gemileri kalyonlar gemileri ile anda yetişüp iki yüz yıl sâkin olup böyle bir sedd-i Kahkahâ binâ edüp Hazret-i **[Y 119a]** Yahyâ'nın cesed-i şerîfin bu Sencovan câmi‘inin mihrâbının sağ cânibindeki hücrede pinhân ederler. Ve Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfleri ismi ile bu kenîse'yi yapup Sencovan dediler. Ve iki yüz sene bu cezîrede sâkin olup Hazret-i Yahyâ'nın cesed-i şerîfin ve bir elinde kılıç ile tasvîr edüp sancak ve bayraklarında eşkâlin tahrîr edüp uğur dutunmuşlardır. Ve hâkikatü'l-hâl her ne cânibe teveccüh etseler mansûr olmuşlardır. Ve Akdeniz'in leb-i deryâsında ne kadar kal‘a var ise bir kaç defa her birine müstevlî olmuşlardır. Ve cemî‘i küffârın Malta'ya i‘tibârları bu vech iledir.

Hamd-i Hudâ Sultân Süleymân Gâzî iki yüz yıldan sonra döğe döğe beş ayda feth edüp andan dahi firâr edüp Misine ile Cezâyir mâbeyninde hâlâ Malta olan cezîrede sâkinlerdir. Ammâ sâ’ir yerlerde ikişer yüz yıl sâkin olurlar idi. Cenâb-ı Bârî'nin ihsânı olup an-karîbi'z-zamân anın dahi fethi müyesser olup ellerinden cesed-i Yahyâ'yı halâs edeler. "Ve sahîh cesed-i Yahyâ'dır ve hâlâ ter ü tâzedir" deyü kendüleri ve niçe esîr müselmânlar şehâdet etdiler. Ve hattâ ba‘zı küffâr Rodos'daki Sencovan câmi‘ine varup bevvâblara birkaç akçe verüp mihrâb yanında makâm-ı Yahyâ’yı ziyâret ederler.

El-hâsıl vâcibü'z-ziyâret bir câmi‘-i atîkdir. Ve kıble kapusundan tûlu tâ mihrâba varınca yüz seksen beş ayakdır ve yan kapudan yan kapuya arzı altmış beş ayakdır. Ve mihrâbın iki yanında yan soffaları vardır, anların dahi arzı yüz otuz ayakdır. Ve câmi‘in içinde iki yanında tâ mihrâb soffasına varınca sekiz serâmed sommâkî la‘l-gûn sütûn-ı müntehâlar ki her biri cemâ‘at-vâr kıbleye müteveccih olup dururlar ve dörd dahi amelî sütûndur. Bu hisâb üzre cümle on iki amûd-ı müntehhadır. Ve bu sütûnlar üzre tâk-i Kisrâ'dan nişân verir kavs-i kuzah-vâr kemerler üzre harpüşte tahta tavanlı kubbedir, kâ[r]gîr değildir.

Ve hurde nakş-ı bûkalemûn tavandır kim bu zamânda üstâd-ı bennâ tîşe urmada ve Mânî kalemin çekmede âcizlerdir. Ve cemî‘i tahta ve kirişleri cümle servi levhasıdır. Müşk [ü] amber-i hâm-misâl râyiha-i tayyibesinden cemî‘i cemâ‘atin demâğı mu‘attar olur ve rûh-ı pür-safâ bulur. Böyle bir kâr-ı kadîmdir.

Ve mihrâbın üstü kâ[r]gîr binâ nîm kubbe-i âlîdir. Ve mihrâbın altı toloz kâ[r]gir kemer binâ ile tarîk-ı âmdır.

Ve bu câmi‘in üç kapusu vardır. İki yan kapu ve bir kıble kapudur.

Ve Hünkâr mahfilinde Tatar hânlar ve sâ’ir emîrânlar ibâdet ederler bir musanna‘ mahfildir.

Ve mü'ezzinler mahfili dahi tarz-ı acîbdir. Ve enderûn-ı câmi'de encüm-âsâ niçe bin billûr kanâdîller ile müzeyyendir. Ve gûnâ-gûn zî-kıymet maslûbât eşyâlar ile pîrâste olmuşdur.

Ve kıble kapusunun sağ cânibindeki kulle üzre (---) ayak taş nerdübân ile çıkılır bir şerîfeli bir minâre-i mevzûnu var kim gûyâ bir serv-i gülistândır.

Ve câmi'in haremi yokdur. Cânib-i erba'ası şâhrâhdır. Ve bu câmi'in **[Y 119b]** üstü serâpâ kurşum örtülüdür. Bârân-ı rahmetden cereyân eden âb-ı zülâl cümlesi yollar ile altındaki sarnıclara cem' olup mâh-ı Temmûz'da cemî'i Rodos halkı nûş edüp def'-i atşân ederler. El-hâsıl bu câmi' fukarâların Kâ'besidir.

Bundan sonra câmi'-i selâtîn büyük hisâr içinde,

Süleymân Hân câmi'i : İslâmbol câmi'leri tarzı cemî'i kubbeleri kurşumludur. Tûlen ve arzan seksener ayakdır ve bir musanna' mihrâb ve minberi var kim misli meğer şehr-i Sınab'da ola. Ve cümle revzenleri üzre gûnâ-gûn câmlar ile müzeyyendir.

Ve taşra soffalarında sekiz mermer ve sommâkî sütûn üzre kubbe-i âlîler. Ve bu câmi'in kıble kapusu bir kenîse kapusu imiş. Sihr-i i'câz bir âsâr-ı acîbe olmak ile Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* Koca Mi'mâr Sinân izni ile bu câmi'-i şerîfe kapu etmiş, midhatinde lisân kâsırdır.

Ne mertebede pesendîde âsâr-ı acîbe idüği şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim Cenâb-ı Bârî rûy-i arzda ne kadar meyve halk etmiş ise ol kapunun çerçive ve zıhlarında ve tâklarında olan mermer-i hâmlarda tasvîr olunmuşdur, vâcibü's-seyr bir bâb-ı mu'allâdır.

Ve böyle şükûfe ve meyve tasvîrâtı ile bâb-ı musanna'ın cânib-i erba'ası müzeyyen olduğundan kapu üzere câmi'in târîhinden bir alâmet yokdur. Lâkin câmi'in sol cânibinde bir tabaka bir minâre-i serâmedi var. Anın aşağı kapusu yanında câmi' ve minârenin ta'mîrine târîhdir:

Hâzâ Mi'mâru Emîr makâm
Tekabbelallâhu cemî'e'l-merâm

În nâm-râ Yûsufu'l-fakîr
Ve dizdâr-ı Rodos-ı bi-hakîr

Sene fî erbâ'în ve tis'i mi'e [940]

Ve mihrâb önünde bir bâğ-ı İrem-misâl şükûfezâr bir bâğ-ı İremi var ve hareminde bir âbdest havuzu var. Bu dahi musanna' ibret-nümâ şeydir. Ve cânib-i erba'ası müsinn çınâr-ı müntehâlar ile müzeyyendir.

Ve bu Süleymâniyye'den sonra câmi'-i latîf ve cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içinde,

Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa câmi'i: Bir kubbe-i âlîli ve bir minâre-i mevzûnlu ve taşra yan soffaları altı sütûn üzre beş kubbe-i âlîli ve serâpâ kurşum örtülü bir câmi'-i musanna'dır ve kıble kapusu üzre târîhi:

Sultânü'l-berreyn ve hakânü'l-bahreyn Sultân Süleymân bin Selîm Hân-ı Gâzî câmi'an cedîden habbezâ darü'l-fethi ve'l-guzât ve ma'beren li'l-hüccâcı ve'l-Arafât hamâhullâhu ani'l-âfât, dâhilun fî Rodos ve tekabelellâhü'l-Melikü'l-Kuddûs ve târîhuhu men dahalehu kâne âmînen dâ'imen. Sene 947.

Ve haremi yeri şâhrâhdır. Ancak bir âbdest havuzu var.

Ve bu câmi‘den musanna‘ ve şîrîn ve rûşen,

Receb Paşa câmi‘i: Bu dahi taşra kal‘ada mahalleler mâbeyninde gâyet münakkaş ve müzeyyen câmi‘dir. Cümle kubbeleri kâ[r]gîr ve kurşum örtülüdür. Ve bir minâre-i bâlâsı var, gûyâ bir serv-i bâlâdır.

Ve taşra soffaları altı sütûn-ı mücellâ üzre beş kubbe-i âlîdir. Ve kıble kapusu üzre mastûr olan târîhdir:

İşbu beytullâhı kim etdi **[Y 120a]** *Receb Paşa binâ*

Oldu bir cây-i şerîf ede kabûl anı Hudâ

Dediler ehl-i nazarlar tâlibî târîhini
Câmi‘-i Paşa zehî zîbâ makâm-ı dilküşâ

Sene 990

Ve **Enderûn câmi‘i** dahi Sultân Süleymân Hân'ındır. Kenîseden bozma Şeddâdî toloz kemer binâ serâpâ kurşum örtülü bir câmi‘-i metîndir.

Ve **Memi Paşa câmi‘i** ve **Bekir Paşa câmi‘i** ve **Demirli câmi‘i** ve **Mendirek câmi‘i**. Bunlar kal‘a içinde olan câmi‘lerdir. Her birinin evsâfın kemâ hüve hakkuhu **[P 59a]** tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Ammâ kal‘adan bir sâ‘at cenûb tarafına bâğ u bâğçeler içinde,

Karye-i Özkur' d a **Özkur câmi‘i** kâ[r]gîr kenîse imiş. Hâlâ bir **[Q 59a]** mesîre ve teferrücgâh yerde bir câmi‘-i latîfdir. Anın kapusu üzre târîhi böyle terkîm olunmuşdur. Târîh:

Hazret-i Sultân Murâd'ın devr-i adlinde bu kim
Câmi‘ oldu ma‘bed-i küffâr iken işbu makâm

Câmi‘in ismin Murâdiyye dedi ol pâk zât
Bin otuz sekizde ta‘mîr eyleyüp oldu tamâm

Ve bu Rodos içinde bunlardan mâ‘adâ câmi‘ yokdur. Mâ‘adâ yigirmi dörd mesâciddir. Ve,

Cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan mesâcidler bunlardır: Evvelâ Akmihrâb mescidi ve Tekye kapusu mescidi ve Gâzî mescidi ve Bedasten mescidi ve Freng hisârı mescidi. Bu beş mesâcidler cümle Süleymân Hân'ındır. Cümle mürtezikası vazîfelerin Süleymân Hân mütevellîsinden alırlar. Ve bunlardan mâ‘adâ şeb [u] rûz cemâ‘at-i kesîre ile memlû limanın iskele kapusu önünde on beş kademe taş nerdübân ile çıkılır,

Buk‘a mescidi bir kubbeli ve cümle revzenleri deryâya nâzır bir mesîregâh ve ârâmgâh bir latîf zâviyedir. Ve cümle kurşum örtülüdür. Lâkin leb-i deryâ olup kal‘adan taşra kal‘aya hâyil olmasın içün minâresi yokdur. Bir tarz-ı acîb ü garîb mesciddir. Mihrâbının sağ tarafında beyâz mermer üzre bu târîh tahrîr olunmuşdur. [55]

Nemâned sâlhâ în beyt resm-vîre(?)

Zi-mâh-rû reh-i üftâde câyî

Garaz nakşît şet mârâ zi-mânde
Ki devrân-râ nemî bînem bakâyî

Meger sâhib velî ber rûz-ı rahmet

Küned der kân-ı dervîşân du'âyî
Sene 950.

Ve Yeniçeri mescidi ve Kavaklı mescid ve Hurmâlı mescidi ve Lillezîn mescidi ve Halîl Beğ mescidi ve Liman mescidi. Meşhûr mesâcidler bunlardır.

Ve dörd medresedir: Hurmâlı medrese ve Timurlu medrese ve İbrâhîm Paşa medresesi ve Kâsımpaşa medresesi.

Ve dâr-ı kurâ birdir.

Ve on yedi mekteb-i sıbyândır. Cümleden mükellef Süleymân Hân'ındır.

Ve dârü'l-hadîs birdir.

Ve tekye-i dervîşân dörddür. Cümleden mükellef Kadırga limanı burnunda Murâd Re'îs tekyesi bâğ-ı İrem bir nazargâhdır.

Ve dörd hammâmdır. Cümleden âb [u] hevâsı latîf Süleymân Hân'ın Çârsû hammâmı serâpâ kurşumlu çifte hammâmdır. Ve Eski hammâm, bu dahi Süleymân Hân'ındır ve gâyet rûşen ve müferrih hammâm-ı ferah-fezâdır ve kurşum örtülü ve çiftedir. Ve Sünbüllü hammâmı çifte değildir, ammâ gâyetül-gâye musanna' ve müzeyyen ve cânfezâ **[Y 120b]** hammâm-ı dilküşâdır, zîrâ suyu ayn-ı sünbülîdir ki âb-ı hayâtdan nişân verir. Ve Küçük hammâm dahi hoş-hevâdır, ammâ küçükdür. Bunlardan mâ'adâ yigirmi sarây hammâmı vardır.

Ve Süleymân Hân'ın bir imâret[i] var, şeb [u] rûz âyende vü revende-i devendeye sofra-i bî-imtinânında ni'meti mebzûldür. Bundan mâ'adâ cümle şehrin ulemâ ve sulehâ ve e'imme ve hutebâ ve meşâyih ve fukarâsına ta'yînatları vardır, dâ'imâ cârîdir.

Ve çârsû-yı bâzârı gâyet müzeyyendir. Ve Süleymâniyye evkâfi dekâkînleri cem'an üç yüzdür. Ve sâ'ir dekâkînler cem'an dörd yüzdür. Ve bir bezzâzistânı vardır. Kefere zamânında dahi bezzâzistân imiş, gâyet musanna' toloz kemer binâdır.

Ve etmek furunu on sekizdir.

Ve kahvehâne dahi on sekizdir.

Ve tahmîs bir ve iskele başında gümrükhâne bir ve hân-ı bâzergân üç ve hân-ı âyende vü revendeye mekân yokdur, arzullâh-ı vâsı'adır. Ammâ cümle halkı garîb-dostdırlar. Bir garîbü'd-diyâr âdem gelse elbette anı bir kimesne ol gece müsâferete alup hâne-i bî-minnetine götürürler.

Ve bu şehre üç su gelir, biri Hünkâr suyu, biri Sünbüllü suyu gâyet âb-ı hayâtdır ve biri Bekir Paşa suyu. Ve bu sulardan şehir içinde cümle yetmiş çeşmedir. Hattâ çârsû içinde berberler önünde altı sütûn üzre bir tahta kubbeli bir şâzrevân havzı vardır, cânib-i erba'asında kol kalınlığı çeşmeler cereyân edüp cümle keştîbân ve âm [u] hâs a'yân andan def'-i atşân ederler, zîrâ ayn-ı sünbülîdir.

Ve bu şehirde cümle yetmiş sarây-ı a'yân [u] eşrâfdır. Cümleden musanna' ve şâhâne Alî Paşa sarâyıdır. İbret-nümâ binâ-yı musanna'dır, zîrâ cümle Freng esîrlerinin hayâl-pesend san'atları anda icrâ olunmuşdur. Ve her diyârın birer gûne binâsından ahz edüp tarz-ı âhar nev-binâ-yı vâcibü's-seyirdir. El-hâsıl medhinde lisân kâsırdır.

Ve bu sarâya karîb Değirmen bayırı üzre iki kulle yel değirmeni vardır.

Ve bu şehirde yetmiş hurmâ ağacı vardır.

Ve cümle sokakları yedi yüz kırk sokakdır. Cümle şâhrâhları kuş gözü safra taşı döşelidir. Ve dâ'imâ herkes hânesi önün ve dükkânı önün şeb [u] rûz pâk edüp hâr [u] hâşâk dökmezler, gâyet ayıbdır ve hâkim tarafından ta'zîr ederler, zîrâ mezbele dökseler âb-ı rahmet nâzil oldukda cümle hâr [u] hâşâki limana götürüp liman dolar. Ol ecilden bu şehir gâyet pâkdir ve her husûsda pâk ü pâkîzelerdir.

Ve bu şehir içinde yol üzerlerinde üç yüz altmış altı mahzenler vardır. Küffâr zamanında bu mahzenlerde mâl-â-mâl buğday dururmuş. Rûz-merre bir müd buğday yeyüp bir sene müstevfâ yetişir imiş. Hâlâ ol mahzenler boşdur ve ağızı mesdûddur.

Ve Enderûn câmi'inden baş yukaru bir ulu şâhrâhdır, tûlu kâmil beş yüz adımdır. İki tarafı gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn musanna' Şeddâdî binâ dîvârlı ve müzeyyen ve mukarnas şâhnişînli sarây-ı âlîlerdir. Ve her birinin kapularında ve revzenlerinde olan tasvîrât-ı nükûşâtın medhinde lisân kâsırdır. Ve bu yolu üstâd mühendis çırpı ile eyle hemvâr etmişdir kim **[Y 121a]** bir ser-i mû kadar münharif değildir. Ve iki cânibi çırpıdan çıkma musaykal kaldırımdır. Ve şâhrâhın ortası serepâ kuş gözü hurde gûnâ-gûn safra taşı mebsût olunmuşdur. Tâ Freng hisârı önünde Lonca dîvânhânesine varınca böyle münakkaş hurde kaldırımdır.

Ve mezkûr Lonca dîvânhânesi beyâz mermer döşeli kemer-i âlîler üstü toloz kubbelerdir. Cümle kal'a ağaları ve kulları bunda dîvân edüp ve müşâvere edüp mezkûr şâhrâhın iki cânibine cümle kal'a neferâtı dizilüp mehterhâneler çalınup bu mahalde bayramlaşırlar ve cemî'i umûrların bunda görürler. Ve bu dîvânhânenin sağ cânibi Sencovan câmi'idir ve sol cânibi Freng hisârıdır.

Ve bu şehrin enderûn [u] birûnunda olan ziyâretgâhları beyân eder

Evvelâ Kadırga limanının yıldız tarafı ucunda bir kumsal burunda bâğ-ı İrem-misâl bir gül-i gülistân ve sünbül ü destân içinde bir kubbe-i pür-envâr içinde fâtih-i Cezâyir Murâd Re'îs medfûndur. Cemî'i deryâ gâzîlerinin serçeşmesidir. Her tarafdan âsitânesine nüzûrât gelür. Merkadi üzre serinde turna telleri ile müzeyyendir ve sandûkası yeşil çuka örtülüdür. Ve cânib-i erba'asında gûnâ-gûn musanna' çerâğ u alem ve post ve seccâdeler ile döşelidir. Ve âsitâne-i Bektaşiyân âsitânıdır. Ve kapusu üzre çâr-kûşe beyâz mermerde böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

İşidenler vefâtın anın
Dediler Gâzîye târîh gâzi Sene 1018

Ve bu tekyede olan gûnâ-gûn üzüm bir diyârda yokdur, zîrâ her bir erbâb-ı ma'ârif birer aşlama kalem edüp ibret-nümâ engûrler hâsıl olmuşdur, *Sübhane'l-Hallâk.* Ve bu tekyenin bir köşesinde merkad-i şeyhü'l-harem kapusu üzre târîhi budur:

Kapu ağası İsmâ'îl Ağa kim
Olup şeyhü'l-harem bulmuşdu izzet

İşidenler dediler ana târîh
Umarız kim ede Allâh rahmet Sene 1049

Ve bu merkad-i şerîfin civârında Cânbe Geray Hân türbe-i pür-envârının kapusu üzre böyle tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Şu serverler ki dağlar gibi baş eğmezdi eflâke

Yatırlar yerde best olmuş ne tîg u ne kemer peydâ

Ve Gâzî Şâhin Geray Hân dahi murg-ı dili baz-ı ecel şâhini şikâr edüp *"İrci'î"* [56] emrine fermân-ber olup anda hâk-âlûde yatır.

Ve buna karîb Ca'fer Beğ merkadinin kapusu üzre târîhdir:

Âh kim bâkî değil ömr-i azîz
Ne gedâ kalur bu âlemde ne şâh

Hak yolunda oldu Ca'fer Beğ şehîd
Buldı iklîm-i bakâya izz ü câh

İşidüp Yahyâ dedi târîhini
Meşhedini cennet eyle yâ İlâh. Sene 965

Ve Koca Memi Paşa dahi Murâd Re'îs bâğçesinde medfûndur.

Ve bu mahalde niçe şühedâ ve sulehâ ziyâret edüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb etdik. Lâkin bunların makâmları birer âsâr ile zâhir u bâhir olmak ile tahfîf-i kelâm olundu. Andan Eğri kapunun taşrasında hîn-i muhâsarada şehîd olan yeniçerinin hâlâ cesed-i şerîfi ter ü tâze idüği nümâyândır. Ve hâlâ **[Y 121b]** ser-i sa'âdeti alâmeti taş üzre keçesi durur. *Himmetleri hâzır ola.*

{Ziyâret-i Güzelce Sinânzâde Monlâ Ahmed Efendi: Rodos'da Şeyhülislâm iken vefât edüp kal'a hâricinde Sünbüllü nâm mesîregâhda ziyâretgâh-ı has [u] âmdır, te'lîfâtı firâvândır.

Ve el-Mevlâ Ehlî Çelebi: Hekîmzâde Abdurrahmân Efendi'nin birâder-i kihteridir. Ve Sultân Süleymâniyye câmi'i hazîresi nde medfûndur. İlm-i nârencâtda mânendi yok idi.} **[Q 59b] [P 59b]**

Ve bu Rodos'un bu mezâristânlardan mâ'adâ kara cânibleri bir deryâdan bir deryâya varınca serâpâ bâğ u bâğçedir ve cümle bin tokuz yüz bâğdır. Andan mâ'adâ mahsûllü dağdır.

Ve bu kal'da cümle otuz altı değirmendir, cümle Süleymân Hân evkâfıdır.

Ve bu şehir içre aslâ tabak yokdur. Cümlesi kal'anın garb cânibinde altı bin adım ba'îd leb-i deryâda bir varoşdur. Cümle esnâf-ı tabbâğân tarîk-i Âh-i Evran anda sâkinlerdir ve Eski Rodos yoludur.

Ve bu şehrin cümle halkı Cezâyirli tarzı sıkma çâpüksüvâr esbâbı geyerler. Ve cümle babayâne çuka siyâblar geyerler. Ve bellerinde üçer çatal musanna' bıçakları ve şecî' u fetâ koçakları vardır. Ve cümle tâzeleri baldır duru ve levenddir ve ihtiyârları neccârdır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir.

Ve mahbûb u mahbûbesi şöhre-i şehr olmuşdur. Ve cümle zenânesi ehl-i perdedir. gûyâ ki Râbi'a-i Adeviyye'dir. Cümle çuka ferrâce geyüp ayaklarına kırmızı katîfe düğme çakşır geyüp başların çember ile yüzlerin kıl nikâb ile setr edüp gâyet mestûrelerdir. Bir avret hakkında bir yâve cevâb işitseler vâkıf-ı esrâr olup ol ân katl ederler, zîrâ halkı âr u gayret sâhibleridir ve gâyet garîb-dostlardır.

Ve lisânları Anatolu lehçesidir. Ve cümle re'âyâsı Urumdur.

Ve halkı gâyet ehl-i zevkdir, bâğdan bâğa ve Sünbüllü teferrücgâhında sohbet-i hâslar ederler.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından fındık kadar bir yeşil Freng incîri olur, râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu'attar eder ve gâyet serî'u'l-hazmdır. El-hâsıl rub'-ı meskûnda nazîri yokdur. Allâhü a'lem sûre-i Tîn bunun hakkında nâzil olmuşdur.

Ve bir sun'-ı Hudâ dahi limon içinde bir limon dahi var. Taşradaki katı âb-ı hayât iç katı eyle ekşi kim gûyâ tîzâbdır. *Sübhânel'l-Hallâk.*

Ve gûnâ-gûn engûrü memdûhdur. Ve beyâz ekmeği gıdâ-yı rûhdur.

Ve iklîm-i sâlisde vâki' olmuşdur. Hevâsı sevâhil limon ve turunc ve incîr ve zeytûn ve hurmâ ve servi hâsıl olur. Ve arz-ı beledi (---) ve tûl-i nehârı (---).

El-hâsıl bu Rodos *"Yâ Kuddûs"* ismine mazhar olduğundan Cenâb-ı Bârî'nin hıfz-ı emânında olup cümle halkının esmâları Yâ Kuddûs'dur. Ve anıniçün pâk i'tikâdlardır. *Hafizakallâh.*

Eğer vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe evsâfın tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur. *Allâhü a'lem bi's-savâb.*

Anda bir ay zevk u safâlar edüp on beş yârân-ı bâ-sâfâ ile cümle cezîrede **[Y 122a]** olan kurâ ve kasabâtları ve kılâ' ve İreme-zâtları temâşâ ederek,

Lindos kal'asına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Rodos'un Eğri kapusundan çıkup küheylân atlar ile garb cânibine tabakhâneyi ubûr edüp leb-i deryâ ile sa'îd [ü] şehîd (---) Paşa'yı ziyâret edüp ve (---) cisri iki gözdür, anı ubûr edüp 3 sâ'atda leb-i deryâ ile gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Eski Rodos: İbtidâ Süleymân Hân bunu yedi günde feth edüp hazîne ve bâr [u] büngâhın lâzım olmayanın azîm asker ile bunda koyup ba'dehu Rodos'a teveccüh etti, hâlâ Süleymân Hân evkâfıdır. Kal'ası leb-i deryâdan bir tüfeng menzili ba'îd evc-i âsumâna ser-çekmiş bir beyâz sarp kaya üzre sedd-i İskender-misâl bir taş binha kal'a-i bâlâdır. Şarkdan garba tûlânî vâki' olmuşdur. Ve cânib-i erba'asından âdem aşağı bakmağa cür'et edemez. Ve ancak şark tarafından bir yolu var, bir sâ'atde çıkılır ve garb tarafında yoldan bir sâ'atde enilir iki yola münhasırdır.

Gayri cânibleri şâhin yuvalı kûh-ı Demâvend-misâl kayalardır. Ve üç kat kal'adır. Ammâ taşra kal'ası hîn-i muhâsarada münhedim olup hâlâ bâğ u bâğçedir. Ammâ dîvârların bâğ sâhibleri alâ-kadri'l-imkân metânet üzre ta'mîr etmişlerdir. Ancak şarka nâzır bir kapusu vardır, yine bir yerden zafer bulup çıkmak mümkün değildir. Ve Rodos fethinden sonra bu kal'anın şark tarafı köşesindeki kaya üzre bir iç kal'a binâ etmişler, hâlâ Kahkahâ-vâr bir kal'a-i âlîdir. İçinde hâlâ dizdârı ve kırk neferâtı ve yigirmi hânesi ve bir mescid binâ olunup ihyâ ederler.

Ve bu kal'anın cirmi dörd yüz adımdır. Ve üç cânibi çâh-ı gayyâ-misâl olduğundan handakı yokdur. Ve ancak garba nâzır bir kapusu var. Ve her evde sarnıçları vardır ve dâ'imâ aşağı bâğlar içre âb-ı hayât suları vardır andan eşekler ile su getirirler. Ve bu kal'anın garb cânibinde yokuş aşağı bir sâ'atde enüp Alî Paşa oğlu Abdülkâdir Paşa'nın köyünde ta'âm tenâvül edüp leb-i deryâya karîb,

Karye-i Velanova: Cânib-i erba'ası bâğ u bâğçe ile müzeyyen yetmiş Urum hâneli bir ma'mûr köydür. Ve câ-be-câ müselmânları vardır. Âl-i Osmân neslinden Cem Şâh, Sultân Bâyezîd ile ceng edüp âhir münhedim oldukda Menteşe hâkinde bu Malta'ya ubûr edüp bu karyeyi ana hâs verirler, hâlâ bu karyede olan ibret-nümâ âsâr-ı acîbe binâlar ve gûnâ-gûn fiskıyye ve şâzrevân ve havzı ve selsebîller ve câm-ı Cem ta'bîr etdikleri câmın durduğu amûd-ı ibret-nümûn bu köydedir. Ve çok âsârları mürûr-ı eyyâm ile münhedim olmuşdur. Andan Cem Sultân firâr edüp Fransa'da karâr edüp Bâyezîd Hân tarafından taleb olundukda bi'z-zarûrî bir saruşın âdemi zehirli

ustura ile tırâş edüp boğup, Cem'dir deyü Âsitâne'ye irsâl edüp Bursa'da Murâdiyye'de defn ederler, hâlâ Fransa ol zu‘m üzre- **[Y 122b]** -dirler kim böyle hîle edüp,

"Cem Şâh'ı vermedik, hâlâ krallarımız anın ırkındandır" deyü tefâhür kesb ederler. Ammâ hakîkate ihtimâli vardır.

Yine sadede rücû‘ edelim Cem Şâh köyünden sehil kıble cânibine meyilli gidüp,

Karye-i Köşkenoz ve karye-i Kalikes ve karye-i Afondoz ve karye-i Tahtalı: Bu kurâları ubûr edüp Tahtalı'da mihmân olup zevk u safâ etdik. Bu kurâların cümlesi Süleymân Hân evkâfı Urum köyleridir. Her biri birer kasaba-misâl bâğ u bâğçeli ma‘mûr u müzeyyen kurâlardır.

Andan yine cenûba ma‘mûr âbâdân kurâlar ubûr ederek 3 sâ‘atde,

Karye-i Kalanoz. Andan yine cenûba 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Lindos ber cebel-i Sindos

Süleymân Hân Rodos'u feth etdükde bu kal‘anın dahi miftâhların teslîm etmişler, yohsa Hudâ âlimdir bir vechile zafer mümkin değil idi. Anıniçün cümle re‘âyâsı mu‘âf [u] müsellemlerdir, ancak mütevellîye birer altun harâc verirler, maktû‘-ı kadem vakf-ı Süleymân Hân'dır, hâkimleri mütevellîdir. Cümle beş yüz yigirmi sekiz harâcdır. Ammâ beş bin kâfir vardır, gûyâ Malta'dır. Ve hakîkat her bâr Malta gemileri gelüp bir hafta zevk [u] safâ edüp gider, aslâ bir vaz‘-ı yed etmez. Ve cümle kâfirleri siyâh manlifke şapka geyerler ve mâbeynlerinde bir kaç müselmân şekilli ahiryanları vardır ve halkı gâyet mün‘imdir.

Ve aşağı varoşda cümle iki yüz hâne-i zîbâlardır. Ve müselmânlar içün bir mescidi var, mâ‘adâ kenîselerdir. Ve kat-ender-kat toprak örtülü kal‘a-misâl kâ[r]gîr binâ ma‘mûr u müzeyyen evlerdir, gûyâ herbiri birer sarây-ı âlîlerdir. Ve Freng tarzı musanna‘ evlerdir. Ammâ evlerinde havlıları dardır. Ve kesîf sokakları vardır, ancak iki âdem yanyana geçer, zîk sokaklardır.

Ve hân u hammâm ve bedestânı yokdur, ancak otuz yedi kefere dükkânları vardır. Balık ve havyar ve peynir ve soğan ve sarmısak [ve] etmek ve et bey‘ olunur. Ammâ meyhâneleri çokdur, her ev birer meyhânedir ve şarâbı memdûhdur. Ve her eşyâ bulunur, lâkin yine Rodos'a muhtâclardır. Ve bu varoşda hünkâr kapucıbaşılarından Papas kapucıbaşı ki millet-i Mesîhiyye üzre bıtrîk iken Sultân İbrâhîm Hân huzûrunda İslâm ile müşerref olup Kâsımpaşa'da Piyale Paşa merhûmun ehlin alup başkapucıbaşılık sadaka olunup fermân-ı şehriyârî ile Rodos kal‘alarının ta‘mîr [ü] termîmine me’mûr olup bu Lindos kal‘asının aşağı varoşunda mezkûr İsmâ‘îl Ağa bir hayrât-ı azîm etmişdir kim selef vüzerâlarından bir ferde nasîb olmadı.

Mâ-tekaddem bir kayadan sehel su çıkar alâmeti var imiş, anı üstâd lağımcılar getürdüp Ferhâdî külünkler ile azîm bacalar açup bir âb-ı hayât-ı cân-efzâ-yı ferah-fezâ su çıkup beş göz çeşme icrâ etmiş. Her lülesi âdem gerdanı kalınlığı pertâb eder. Cümle Mısır ve Cezâyir ve sâ’ir memâlik-i mahrûseye gidüp gelen bunda lenger-endâht olup sulanırlar ve yukaru kal‘alı, eşekler ile taşırlar. Kâmil yukaru kal‘aya bir sâ‘atde çıkılır. Hakîr dörd bin adımda **[Y 123a]** çıkdım.

Ve bir yoldan gayri yolu yokdur. Gayri yerleri şâhin ve zağanoz kuşu yuvalı yalçın kayalar[dır]. Ve (---) nâzır bir kapusu var. Ve şekl-i müdevver yigirmi kulleli bir küçük kal‘adır. **[P 60a]** Ve deryâya topları erişir. Rodos cezîresinin cenûbunda bir burun ucunda evc-i âsumâna ser-çekmiş bir kal‘a-i ibret-nümâdır. Rûy-i zemînde misli olmayan Van kal‘ası ve Mardin ve **[Q 60a]** Şebin Karahisârı ve Afyon Karahisârı bu beş pâre kal‘a ki desti Âl-i Osmân'da yed-i kudret kal‘asıdır. Ammâ bu Lindos kal‘ası mezkûr kal‘alardan metîn ve müstahkemdir. Eyle bir kal‘a-i bî-emândır ki Sultân Süleymân Hân Rodos kal‘asına yüz yigirmi kerre yürüyüş edüp zafer buldu. Ammâ bu

Lindos vere ile feth olmasa içinde zahîresi oldukdan sonra yüz yıl muhâsaradan bî-pâk [ü] bî-pervâ bir Sedd-i İskender'dir. Lâkin küçükdür. Cirmi dâ'iren-mâdâr dörd yüz adımdır. Ammâ hisâr-pîçesi ile sekiz yüz adımdır.

Ve her evde su sarnıcları mukarrerdir. Ve cümle kırk hânedir dizdârı ve yigirmi neferâtı bu yukaru kal'ada olurlar.

Ve Süleymân Hân'ın minâresiz bir câmi'i ve buğday anbârları vardır, gayri âsâr-ı binâ yokdur.

El-hâsıl otuz altı sene seyâhatimde böyle bir Kahkahâ-yı Rûm kal'a-i ibret-nümûn görmedim. Cebehâne kullesinden şimâl cânibinde olan zemîne nazar etsen cemî'i bâğ u bâğçe ve bostân nakş-ı bûkalemûn nümâyândır. Cenûb cânibine nazar etsen Bahr-i Sefîd halîç-misâl nümâyândır. Ve mu'tedil hevâda garb cânibine nazar etsen üç yüz mîl ba'îd Girid cezîresinin karlı karlı İsfakiye dağları azharun mine'ş-şems nümâyândır.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûbe Urum keratsaları ve duhter-i nûr-ahterleri gâyet hüsündârlardır.

Ve me'kûlât [ü] meşrûbâtından turna kanı şarâbı âyende vü revendeye mebzûldür, zîrâ üç bin yedi yüz bâğı var, mütevellîye öşr-i sultânî verir.

Ve limanında tekir balığı ve kalkan balığı ve levrek mâhîleri her mâh bir gûne balığın mevsimidir.

Ve bir azîm limanı vardır. A'lâ yatakdır. Kefere zamânı gâyet ma'mûr imiş, mürûr-ı eyyam ile ba'zı yerleri münhedim olmuş.

Bu kal'ayı temâşâ edüp yine Rodos'a, şark cânibine teveccüh edüp on yedi pâre münhedim olmuş kal'aları temâşâ ederek 9 sâ'atde ma'mûr [u] âbâdân kurâ ve büldânları seyr [ü] temâşâ ederek,

Menzil-i karye-i Ahancoloz: Bir kefere köyüdür ve Süleymân Hân evkâfıdır, gâyet ma'mûrdur. Andan yine 8 sâ'at mahsûllü ve giyâhât nebâtâtlı kurâlar ubûr edüp,

Yahûdî Palambaoğlu Çiftliği: Bir ferah-fezâ mesîregâh yerdir. Anı ubûr edüp,

Karye-i Özkur: Bâlâda câmi'inin târîhi tahrîr olunmuş bir müferrih bâğ u bâğçeli müselmân köyüdür.

Andan **Sünbüllü mesîregâhı**nda cümle yârân-ı bâ-safâ ile görüşüp zevk [u] safâlar edüp kal'a-i Rodos'a dâhil olup ba'zı ihtiyâr kimesneler ile ihtilât edüp Rodos kal'asının ba'zı **[Y 123b]** ahvâlâtına muttali' olmak içün ba'zı şeyler su'âl etdim.

Süleymân Hân ile fetihde yigirmi yaşında hâzır olan Koca Mahmûd Re'îs hakîri cebehânesine götürüp temâşâ etdim. Hudâ alîmdir bu cebehâneyi ne Budin'de ve ne Belgrad ve Eğre'de görmedim, eğer tahrîr u tavsîf eylesem, kilk-i zebânım âcizmânde olur.

Ve bu Rodos'da olan toplar bir serhadde yokdur. İllâ Akdeniz Kilidü'l-bahr'inde ve Sarâyburnu'nda vardır. Cümle sağîr u kebîr iki yüz topdur. Ve mühimmâta müte'allik eşyâların hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve yine Mahmûd Ağa bu hakîri oğlu ile Defterhâne'ye götürüp hîn-i muhâsara ne kadar masrûf gitdi ve ne kadar âdem şehîd oldu ve ba'de'l-feth Kapudan Palak Mustafâ Paşa eliyle ne kadar kal'aların miftâhları geldi ve Akdeniz içre ne kadar cezîrelerden hedâyâlar gelüp mutî' [u] münkâd olup niçe tahrîr olundu. Ve her cezîre ne kadar mîldir ve her cezîrede ne kadar kal'a-i ma'mûr ve liman vardır, anları tahrîr edüp cümleden Rodos cezîresin takaddüm edüp cemî'i Akdeniz cezîrelerinin sedd-i sedîdi ve hısn-ı metîni deyü yüz elli altı mîl olmak üzre tahrîr olunup dâ'iren-mâdâr cümle (---) kal'adır. Ammâ el-hâletü hâzihi dörd kal'ası ma'mûrdur, mâ'adâsı münhedim olmuşdur.

Ve bu cezîreleri ve hâlâ sâkin olduğumuz cezîre-i rub'-ı meskûnu seksen yedi bin mîldir, deyü

ilm-i hendese ve hey'et üzre tahrîr etmeleri muhakkakdır. Ammâ mîl ta'bîr etdikleri zirâ'-ı esved ile dörd bin zirâ'dır ve her zirâ' yigirmi dörd parmakdır.

İbni'l-verdî Cerîde'sinde demişdir kim,

"Batlîmûs katında istidâre-i arz yigirmi dörd bin mîldir. O takdîrce seksen bin fersâhdır. Ve her bir mîl zirâ'-ı mekkî ile üç bin zirâ'dır. Ve zirâ'-ı mezbûrun her biri üç şibirdir. Ve her şibir on iki ısba beş şa'îrdir, arzı kadardır" deyü defterhâne-i Rodos'da mîl hisâbın kırat-be-kırat böyle tahrîr edüp cümle cezîreleri bu hisâb üzre tavsîf [u] terkîm eylemiş.

Bu hakîr dahi mâ-tekaddem geşt [ü] güzâr etdiğimiz cezîreleri alâ-kadri'l-imkân tahrîr edüp mîl hisâbların bu defterhâneden istihrâc edüp tastîr eyledik.

Evvelâ bâlâda tahrîr olunan **Rodos**'dan sonra,

Cezîre-i İstanköy: Yüz yigirmi mîldir ve üç kal'a ve yedi limandır. Ve Rodos civârında,

Cezîre-i Heleke: Dâ'iren-mâdâr yigirmi mîldir ve bir metîn ü muhkem kal'ası ve limanı var. 928 Palak Mustafâ Paşa fethidir. Ve buna karîb,

Cezîre-i İliki: Cirmi otuz beş mîldir, iki kal'ası ve 2 limanı var. Sene 928'de Mahmûd Re'îs feth edüp anda tüfeng ile şehîd olup civâr-ı rahmete revân oldu. Ve bu cezîreye karîb,

Cezîre-i İncirli: Cirmi yigirmi mîldir. Bir limanı ve bir püşte üzre burc [u] bârûsu muhkem ve esâsı müstahkem **[Y 124a]** bir cezîre-i vâsi'adır. Sene 928 târîhinde ahâlîsi havf [ü] haşyetlerinden Süleymân Hân'a kal'anın miftâhların teslîm edüp cizye kabûl etdiler. Ve Rodos'un şimâlinde (---) mîl Menteşe cânibinde,

Cezîre-i Sönbeki: Cirmi yigirmi mîldir. Bir kal'ası ve iki limanı vardır. Feth-i Süleymân Hân'dır. Ve mezkûr cezîreler Rodos'un cânib-i erba'asında karîbdir. Ve,

Cezîre-i [A]ya Morgi: Cirmi seksen mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve buna karîb,

Cezîre-i Koç Papas: Altmış mîldir. Limanı ve kal'aları vardır. Ammâ alarkadan gördüm. Ammâ gâyet ma'mûr u müzeyyen cezîredir. Ve,

Cezîre-i Aniye: Cirmi kırk mîldir. Bir limanı ve bir kal'ası var imiş, görmedim. Ve,

Cezîre-i Nakşe: Toksan mîldir. Bir kal'a ve limanı var. Girid fethinden sonra vardıkda evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Cezîre-i Barre: Cirmi elli mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i Sıra: Cirmi otuz mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i Mokine: Cirmi otuz beş mîldir. Limanı vardır, lâkin kal'asın Kılıç Alî Paşa harâb etmiş. Yabanî keçiler gâyet çokdur. Ve buna karîb,

Cezîre-i Sığırcıklar: Cirmi kırk mîldir. Kal'asın görmedim. Ammâ cirmi defterde mastûrdur. Ve,

Cezîre-i İstendil: yetmiş mîldir. Müte'addid limanları ve kal'aları vardır. Evvel ve âhir Venedik kâfiri hükmündedir, mâ-tekaddem sulhda eyle kalmış. Hakîr alarkadan gördüm, ammâ gâyet sa'b kal'adır. Ve,

Cezîre-i Andire: Cirmi toksan mîldir. Limanı ve kal'ası vardır. Ve,

Cezîre-i Ağriboz: Üç yüz altmış mîl bir cezîre-i amelîdir. Mâ-tekaddem Rûmeli cânibine muttasıl imiş. Bir handak kesüp iki deryâ birbirine muttasıl olduğu yer hâlâ bir cisr-i azîmdir. Ve altında değirmenler deverân eder. Azîm limanlar ve metîn kal'alar vardır. Ve gâyet mahsûldâr cezîre-i ra'nâdır. Sene (---) târîhinde Ebül'l-feth fethidir. Ve yine bu Rûmeli cânibinde,

Cezîre-i Mora: Cânib-i erba'ası deryâdır. Lâkin Gördüs nâm kal'ası cânibinde bir deryâdan bir deryâya sekiz bin adım karadır. Mâ-tekaddem selef kralları anı kesüp deryâ akıdup Mora cezîre olmuş. Ammâ hâlâ mürûr-ı eyyâm ile hafri dolup kara olmuşdur. Ammâ yine yedi yüz elli mîl cezîre

add olunur. Ve on sekiz Kahkahâ-misâl kal‘ası ve yetmiş limanı var, bir vâsi‘ cezîredir. İbtidâ Ebü'l-feth fethidir ve nısfı Bâyezîd-i Velî fethidir ve üçüncü Süleymân Hân fethidir, tamâm. Ve bu cezîrenin kıblesi cânibinde Termiş kal‘ası önünde,

Cezîre-i Çamlıcalar: Büyüğü kırk mîldir. Cânib-i erba‘ası a‘lâ demir dutar limanlardır. Ammâ kal‘aları vîrândır. Ve,

Cezîre-i Sulucalar: Kırk mîldir. Atina ile Mora mâbeyninde küçük cezîrelerdir. Ve,

Cezîre-i Keçi: Cirmi kırk mîldir. Latîf limanı vardır. Ve,

Cezîre-i İşkados: Cirmi on beş mîldir. Kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i İşkepolis: Cirmi yigirmi yedi mîldir. A‘lâ liman-ı azîmdir. Ve,

Cezîre-i İskeri: Seksen mîldir. **[Y 124b]** Ve bir kal‘ası vardır. Ammâ Venedik havfinden ahâlîsi firâr etmişlerdir. Ammâ gâyet mahsûllü cezîredir. Ve,

Cezîre-i Murtat: Elli mîl **[P 60b]** bir cezîre-i latîfdir. Limanları ve bir kal‘ası vardır. Bu dahi mu‘attal idi. Ve,

Cezîre-i Değirmenlik: Cirmi seksen mîl bir sengistân cezîredir. Cümle diyâra değirmen taşı andan tevzî‘ olunur. A‘la limanları ve bir kal‘ası var, cümle ahâlîsi keferedir. Ve mâldâr kefereleri vardır. **[Q 60b]** Ve,

Cezîre-i Koyunluca: Cirmi otuz mîldir. Ve kal‘ası harâbdır. Ve,

Cezîre-i Yavuzca: Cirmi kırk mîldir. Bunun dahi kal‘ası Venedik elinden mu‘attaldır. Ammâ acâ’ib şîrîn cezîre-i latîfdir. Ve,

Cezîre-i Tereme: Elli mîldir. Limanları ve bir kal‘ası tehîdir. Ve,

Cezîre-i Santoron: Cirmi yigirmi mîldir acâ’ib limanı var. Ve bir küçük kal‘ası var. Girid'den çıkdıkda muhâlif rûzgâr ile anda ikâmet etdik. Sene (---) târîhinde bu cezîre bi-emrillâh ihrâk olup üç ay dağı taşı yanup hammâm kubbesi kadar taşları mantar gibi deryâda şinâverlik ederdi. Hakîr vardıkda yine şiddet-i harâretden henüz alâmet var idi. *Yef‘alullâhu mâ yeşâ'u bi-kudretihi ve yahkümü mâ yürîdü.* Ve,

Cezîre-i Anafiye: Cirmi otuz mîldir. Bir küçük vîrân kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i İstanbulye: Dâ’iren-mâdâr cirmi kırk mîldir. Limanları ve kal‘aları var imiş, görmedim. Ammâ Allâhu a‘lem Eski İslâmbol ola. Ve,

Cezîre-i Misin: Otuz mîldir. Ve kal‘ası var imiş görmedim. Ve,

Cezîre-i Vaşka: Cirmi kırk mîldir, aslâ ma‘lûmum değildir. Ve Mısır ile Adalya deryâsı içinde,

Cezîre-i Kıbrıs: Cirmi dâ’iren-mâdâr yedi yüz mîldir. Silifke cânibinde Aklimandır. Geçmek murâd etdiğimiz günlerde mu‘tedil hevâda dûrbîn ile cümle tağların seçüp temâşâ etdik. Ammâ geçmek müyesser olmadı, zîrâ Köserelik'de küffâr gemileri katı vefret üzre idiler. Kıbrıs cezîresin görenler hikâyet eder, "Gâyet ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen kurâ ve kılâ‘ [u] büldân bir cezîre-i devr-i zamândır", deyü tavsîf ederler. Andan ana akrân hasretü'l-mülûk,

Cezîre-i Girid: Bu dahi yedi yüz yetmiş mîl ihâta eder bir cezîre-i zer-hâsıl bâğ-ı İremdir ve niçe latîf limanları vardır kim sekiz rûzgârdan masûn [u] mahfûzdur. Cümleden biri Suda limanının rûy-i deryâda misli yokdur. Beş bin pâre keştî lenger-endâht etse teng ü târ olmaz. Ve bu cezîrenin cânib-i erba‘asında yigirmi beş kal‘a vardır. Ba‘de'l-feth cümlesin seyr ü temâşâ edüp hamd-i Hudâ Hanya ve Kandiye gibi sedd-i Ye’cûc kal‘alarının fethinde bulunduk. *Hâzâ min fazli Rabbî.* Ve ale't-tafsîl cümle evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ve bu Girid cezîresinin garbî tarafında,

Cezîre-i Çukalar: Cirmi altmış mîldir. A‘lâ limanı ve kal‘ası vardır ve gâyet ma‘mûrdur. Sene 1055 târîhinde Gâzî Durak Beğ ile gâret etdükde bu hakîr bile idim. Hâlâ yine Venedik

kâfiri hükmündedir. Ve Girid'in Suda limanında, **[Y 125a]**

Cezîre-i Suda: Ancak bir kal‘adır. Hâlâ sulhde kâfirde kaldı. Ve Girid'in şarkında,

Cezîre-i İspirlonka: 6 mîldir. Kal‘ası ve limanı var, ammâ küçük cezîredir. Ve yine Girid"in garbında Çuka cezîreleri cânibinde Girid'e karîb,

Cezîre-i Karambusa: Cümle 4 mîldir. A‘lâ limanı ve kal‘ası vardır. Hâlâ Venedik hükmünde kaldı. Ve Mora cezîresinin cenûb tarafında bir top menzili ba‘îd,

Cezîre-i Zakilse: Etrâf-ı erba‘ası seksen mîldir. Mâ-tekaddem bizim idi. Kılıç Alî Paşa senesinde Ayamavra kal‘ası ile Venedik'den mübâdele olundu. Ammâ hâlâ mezkûr Zakilse gâyet ma‘mûr u müzeyyen cezîre olup seksen bin kefere vardır, derler. Ve a‘lâ limanları ve Mora'ya nâzır bir metîn kal‘ası var. Horos gülbângi Mora'da istimâ‘ olunur. Ve ana karîb yine Mora mukâbelesinde,

Cezîre-i Kefalonya: Müdevveri elli mîldir. Bu dahi bizim idi. Ayamavra ile mübâdele olunup hâlâ Venedik hükmünde bir ma‘mûr [u] âbâdân cezîredir. Limanı ve kal‘ası vardır. Hakîr buna Holumiç kal‘asından vere ile geçüp temâşâ etdik. Âdem deryâsı bâğ-ı İrem-misâl bir cezîredir. Ve,

Cezîre-i Bahşiler: Otuz mildir, ammâ görmedim. Ammâ kal‘ası kefere hükmündedir.

Cezîre-i Lefkade: Yigirmi mîldir. Kal‘ası münhedimdir. Ammâ bir kal‘a-misâl köy vardır. Cümle Ayamavralının bâğ-ı İremleri bundadır. Bir hafta safâ etdik. Ve ana muttasıl bir sığ deryâ içinden âdem ayakların sığayup,

Cezîre-i Ayamavra: Cirmi on yedi mîldir. Karaya muttasıl bir kilidü'l-bahir kal‘adır. "Küçük Cezâyir" derler. Gâzîleri cemî‘i Frengistân'ın ödün almışlardır. Gâyet şecî‘ u bahâdır kavmi vardır. Ve,

Cezîre-i Körfos: Dâ’iren-mâdâr cirmi toksan mîldir. Delvinye hâkinde Sayda'ya iki mîl karîb cezîredir. Pençe-i Süleymân Şâh'dan rehâ bulalı sedd-i İskender olmuşdur. Girid fethinden sonra iki gece bu cezîrede yatdım. Bir azîm limanı ve bir metîn kal‘ası var. Hâlâ ba‘zı muhîl [ü] şeytanat içün binâlar ihdâs ediyorlardı. Venedik kâfirinin kilidü'l-bahridir. Bin mîl tûlu bir körfez ağzına vâki‘ olmuş cân kurtaranlarıdır. Ve,

Cezîre-i Çicilye: Mesine dahi derler. Cirmi yedi yüz mîldir. Yüz elli pâre kal‘ası ve yetmiş pâre limanı vardır. Ve altı kerre yüz bin benî âdem tahrîr olunmuşdur, deyü meşhûr-ı âfâkdır. Hakîr görmedim, ammâ sene (---) târîhinde Abdülmelik ibn Mervân ve Sultân Mansûr feth etmişdir. Ba‘dehu yine İşpanya müstevlî olup bin seksen altı târîhinde Fransa'nın kabza-i tasarrufuna girmişdir. İşpanya tarafına seksen mîl karîb bir cezîre-i ibret-nümâ imiş. Ve bu cezîrenin cenûbunda yüz mil,

Cezîre-i Malta: Cümle devri yüz mîldir. "Cümle rûzgârdan mahfûz kapulu müte‘addid limanları ve üç kal‘a-i metîni var imiş ki her biri ibret-nümâdır" deyü esîr olan ümmet-i Muhammedler nakl ederler. Hudâ fethin müyesser **[Y 125b]** edüp görmek mukadder etmiş ola. Ve Malta garbında yüz elli mîl ba‘îd,

Cezîre-i Korsika: Dörd yüz elli mîldir. Gûnâ-gûn limanları ve yedi metîn kal‘ası var imiş. Hakîr görmedim. Hâlâ İşpanya hükmünde imiş. Buna karîb,

Cezîre-i Sardinye: Yedi yüz mîl bir cezîre-i ma‘mûr imiş. Azîm limanları ve sa‘b kal‘aları ile ârâste bir cezîre-i mahsûldâr imiş. Ve hâlâ İşpanya tasarrufundadır. Ammâ Cezâyirliden hâlleri mükedder imiş.

Cezîre-i Minorka: Yüz yigirmi mîldir. Vasî limanları ve şeddâdî kal‘aları var imiş. Görmedim. Bu dahi Âl-i Osmân'dan Kılıç Alî Paşa eline girmişdir. Hâlâ İşpanya destindedir. Ammâ Cezâyirli ile dâ’imâ vere etmişlerdir. Birbirleri ile bey‘ [u] şirâ ederler. Ve,

Cezîre-i Mayorka: İki yüz on mîl bir cezîre-i müzeyyen imiş. Biri biri içinde müte‘addid

limanlar ve kal‘aları var imiş. Hâlâ İşpanya mutasarrıfdır. Ve,

Cezîre-i Yavise: Cirmi toksan mîldir. Bir kaç limanı ve üç metîn kal‘ası var imiş. Cezâyir kal‘ası mukâbelesine karîb imiş. Ve buna karîb,

Cezîre-i Kerpe: Altmış mîldir. Bir kal‘ası var imiş, Sultân Mansûr feth etmiş. Hâlâ İşpanya destindedir. Ve yine mağrib cânibinde,

Cezîre-i Cerbe: Altmış mîldir. Hâlâ (---) hükmündedir. Halkı gâyet mü’min ve muvahhiddir. Liman ve kal‘aları var imiş, görmedim. Ve bu mahalden bin iki yüz mil,

Sakız deryâsı içre olan cezîreleri beyân eder

Cezîre-i Gülmez: (--) mîldir**.** Limanı ve kal‘aları vardır. Ve,

Cezîre-i Leryos: Otuz üç mîldir. Limanı ve kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i Batnos: Cirmi yigirmi mîldir. Bir azîm limanı ve bir kenîsesi vardır. Cümle kefere mâbeyninde i‘tibârlı deyr-i râhibdir. Ve,

Cezîre-i Şifnoz: Devri otuz mîldir. Limanı ve kal‘ası vardır. Ve bâğları çokdur. Ve,

Cezîre-i Ahigeri: Yetmiş mîldir. Bir kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i İpsala: yigirmi beş mîldir. Liman ve kal‘aları vardır. Ve,

Cezîre-i bağ-ı Merâm-ı Sakız-ı gülfâm: Yüz yigirmi mîldir. Mâ-tekaddem Ciniviz destinden dest-i Piyale Paşa aldı. Her köşesinde müte‘addid limanları ve bir sedd-i metîn kal‘ası var. İzmir cânibinde Çeşme nâm buruna sekiz mîl karîbdir. Mâ-tekaddem ale't-tafsîl evsâfı tavsîf olunmuşdur. Ve,

Cezîre-i Susam: Seksen mîldir. Sığla cânibine karîb ma‘mûr adadır ve gâyet muhâlif boğazları vardır. Ve bir latîf limanı vardır. Ve,

Cezîre-i Midilli: Yüz seksen mîldir. Limanları ve metîn kal‘aları vardır. Anatolu'da Kaz dağı cânîblerine karîb bir behişt-âbâd cezîredir. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve anda hâsıl peynirin rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur.

Cezîre-i İlimni: Yüz yigirmi mîldir. Kapulu limanları ve kal‘ası vardır. Ve,

Cezîre-i Taşöz: yigirmi mîldir. Bir kaç a‘lâ yataklı limanları ve yeni hisârı ve eski hisârı vardır. Bu cezîre dahi mahsûllü yerdir. Ve,

Cezîre-i Semadirek: Otuz beş mîldir. Limanı ve kal‘ası vardır. Kurbundan güzer ederken gördük **[Y 126a]** ammâ içine girmedik. Ve,

Cezîre-i İmroz: Kırk mîldir. Limanı ve iki kal‘ası vardır. Ve gâyet ma‘mûr-âbâddır. Ve,

Cezîre-i Bozca: 60 mîldir. Bir metîn kal‘ası ve kapulu limanları var. Boğaz ağzında bu cezîre kilidü'l-bahrdir.

Bu mahalde Akdeniz içre görüp seyâhat etdiğimiz ve görmeyüp istimâ‘ etdiğimiz Malta ve Mesine cânîblerindeki cümle müte‘addid cezîreleri mîlleri ve evsâfları tamâm oldu. Ammâ,

Boğazhisâr'dan içeri İslâmbol denizi add olunur

Cezîre-i Marmara: Kırk mîldir. Sene (---) târîhinde Osmân Gâzî feth edüp **[Q 61a] [P 61a]** kal‘asın harâb etdi. Ammâ gâyet ma‘mûr cezîredir. Ve cümle keferesi mâldârdır. Acâ’ib kenîseler vardır. Ve,

Cezîre-i Emîr Alî: yigirmi mîldir. Bu dahi ma‘mûrdur. Halkı mün‘im Urumlardır. Ve ma‘mûr manastırı vardır. Ve,

Cezîre-i Tavşanlı: Ma‘mûrdur. Ve,

Cezîre-i Heybeli: Bu dahi ma‘mûr yan yana iki küçük adacıklardır. Ve halkı sâfî Urum keferesidir. Ve bu İslâmbol halîcinde bundan gayri cezîreler yokdur.

Ve Karadeniz'in tûlu bin yedi yüz mîl bir Bahr-i Siyâh'dır. Ancak iki cezîre vardır. Biri **Kırım adası**dır ki Kırım pâdişâhları sikke ve hutbe sâhibidir. Anın Bâğçesarây'ında sâkin olurlar. Bu cezîre şekl-i müselles vâki‘ olmuş yedi yüz yetmiş mîl bir cezîre-i sedd-i İslâmdır. Cânib-i erba‘ası keferedir. Nısfı Âl-i Osmân hükmündedir. Kerş ve Kefe ve Sudak ve Menkûb ve Tat eli ve Balıklağa ve İnkirmân kal‘aları Âl-i Osmân tasarrufundadır. Bu cezîrenin şimâl cânibinde nısfı Menkûb kal‘ası ve Gözleve ve Çikişke ve Arbat ve Or Ağzı kal‘aları cümle Âl-i Cingiziyân hükmündedir. Ve bu Kırım adasının şarkında on sekiz mîl deryâ aşırı,

Cezîre-i Taman: Altmış iki mîldir. Kefe eyâletidir. Taman kal‘ası ve Temrik kal‘ası ve Kızıltaş kal‘ası üç kal‘adır. Bu mezkûr iki cezîreden gayri Karadeniz içre cezîre yokdur.

Ve Bahr-i Harez'in Dağıstân tarafın ve Terek ve Edil câniblerin geşt [ü] güzâr etdim, bu diyârda aslâ cezîre yokdur. Ve "görmedik" deyü keştîbânları şehâdet etdiler. Akdeniz cezâyirleri takrîbi ile bu Karadeniz ve Bahr-i Harez dahi tahrîr olundu.

Biz yine sadede rücû‘ edelim. Cezîre-i Rodos bu cümle cezâyirlerin sedd-i İskender'i ve kilidü'l-bahri olup Deryâ kaleminde eyâlet olmuşdur, *Hafizakallâhu mine'l-âfât.*

Cümle ahvâlâtlarına vâkıf olup bir ay zevk u safâ edüp ba‘dehu cümle ahibbâ ile ve Tatar hân sultânları Mübârek Geray ve nûreddîn sultân ve dizdâr (---) ağa ve kadı efendi ve serdâr Edhem Çorbacı ve Monlâ Çelebiler ve Mütevellî Kâtibi Ömer Çelebi ve Abdülkâdir Paşa kethudâsı Mahmûd Çelebi el-hâsıl cümle ihvân-ı bâ-safâ ile vedâlaşup atlarımız bir firkateye koyup ve hakîre kal‘a ağaları elli pür-silâh dayı yiğitler ve niçe me’kûlât **[Y 126b]** u meşrûbâtlar verüp Anatolu cânibinde Mekri körfezine muvâfik keskin batı eyyâmı ile bayrak yırtup ve Allâh'a sığınup altmış mîl şarka engin söküp karşu kıyıda Kurdoğlu Burnu nâm mahalle selâmetle varup küffâr havfinden emîn olduk. Mezkûr,

Kurdoğlu burnu: Menteşe hâkinde Mekri kazâsı hudûdudur. Bu burnun karşu mukâbelesindeki buruna Elbesu burnu derler. Bu dahi Mekri kazâsı hudûdudur. Bu mezkûr iki burun bir boğaz ağzı vâki‘ olup bundan içeri şarka yüz elli mîl tâ Mekri kal‘asına varınca bir körfesdir. Yine Kurdoğlu burnu kıyıları ile on mîl batı eyyâm ile gidüp Göben limanı yüz pâre gemi alur a‘lâ yatakdır. Ve bu kıyılara Farki kıyıları derler, çamlı dağlardır. Andan yigirmi mîl gûnâ-gûn burunlar dolaşarak bir yalçın püşte üzre,

Kal‘a-i Seçen: Cümle deryâya nâzır olduğı içün Seçen kal‘ası derler. Ammâ içinde koyun çobanları sâkin olurlar. Andan beş mîl dahi gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Mekri

Sene (---) târîhinde Menteşe oğlu (---) Hân Ciniviz küffârı elinden feth edüp sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr feth etmişdir. Ba‘dehu yine küffâr müstevlî olup kal‘asın münhedim etmişdir. Hâlâ azîm burc [u] bârûlarında Ciniviz hatları ve tasvîrâtları vardır. Leb-i deryâda bir azîm kal‘a imiş ve bir kal‘a dahi kayalar üzredir. Dîvârları sedd-i sedîddir.

Ve bu kayalar altında niçe yüz mağâralar var kim herbirine im‘ân-ı nazar ile nigerân etsen dîde-i bînâ hîrelenüp âdem vâlih [ü] hayrân kalur. Meselâ ol mağâraların kapularının cânib-i erba‘ası ve revzenleri ve nerdübânları ve gilvi ve rafları eyle seng-i hârâdan peynir oyar gibi oyup hurde rûmî ve islimî ve şükûfeler ile müzeyyen edüp nakş-ı bûkalemûn etmiş. Hâlâ üstâd mühendis destinden henüz çıkmış hurde münakkaşdır. Azamet-i Hudâ zamân-ı kadîmde dahi şîvekârlık şîrînkârlık ve üstâd

mi‘mârlık var imiş. El-hâsıl ma‘mûr şehr-i azîm imiş. Ammâ hâlâ leb-i deryâda bir küçük kasabadır.

Menteşe sancağı hudûdunda yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Ve gâyet mahsûllü kazâdır. Ve hâkimi Menteşe paşasının subaşısıdır. Ve iskelesinde yedi yük akçe iltizâm ile gümrük emîni vardır. Rodos kulunun aklâmıdır.

Ve cümle elli toprak örtülü evlerdir. Ve kırk bâzergân mahzenleri vardır. Ve bir kâ[r]gîr binâ hânı ve bir toprak örtülü câmi‘i ve minâresi tahtalıdır, kâ[r]gîr binâ değildir. Ve bir küçük hammâmı var.

Ve on dükkânlı kasabacıkdır. Ammâ gâyet işlek iskeledir. Teke ve Hamîd'den cümle metâ‘ bunda gelür. İki dağın mâbeyninde bir düz sahrâda ve leb-i deryâda bâğlı ve bostânlı yerdir. Hattâ cümle kavunu ve karpuzu Rodos'a gemilerle gidüp Rodos'u ganîmet eder.

Bu şehri tamâm seyr **[Y 127a]** edüp emînden ve subaşıdan onar âdem refîk alup şarka bir sâ‘at sahrâ içre ubûr ederek,

Karye-i Kiriş: Mekri nâhiyesinde iki yüz müselmân evli alaybeği ze‘âmetidir. Ve bu mahalde azîm çınâr-ı müntehâlar var kim her biri ebrlere ser-i sebze çekmiş. Anların sâyesinde haftada bir ahâlî-i vilâyet cem‘ olup bey‘ [u] şirâ edüp şarâb içerler ve kanlı kebâb yeyüp safâ ederler. Andan yine şark cânibine altı sâ‘at çamlı beller ve ıssız yollar aşup ve mahûf u muhâtara boğazlar ubûr ederek,

Nehr-i Ulusu: Bir nehr-i azîmdir ki aslâ sayf u şitâda geçit vermez bir âb-ı hayâtdır. Teke sancağında Ağırıdos kazâsından çıkup Aş kazâsında Mekri kal‘asına karîb kasaba-i Kıyık'da Akdeniz'e mahlût olur. Anı yedi göz ağaç cisirden ubûr edüp karşu cânibinde bir dıraht-ı çınâr sâyesinde ârâm edüp refîklerimiz "edâ-i hidmet etdik" deyü avdet etdiler. Hakîr kendü tevâbi‘imizle kaldık. *"el-Garîbü ke'l-a‘mâ"* [57] mazmûnunca "Âyâ ne çâre ve ne cânibe azîmet etsek?" deyü meşveret ederken yine nehrin karşu cânibinde,

Karye-i Tekyeşînler: Beş on âdem gelüp selâm verdiler, aleyke alup tâze cân bulduk. Bize ikrâm edüp hayli ta‘âm getirüp ziyâfet etdiler. Esnâ-yı kelâmda köylerin su’âl etdim.

"Vallâhî biz bu cisrin ta‘mîr ü termîmine me’mûr cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf yüz evli köyüz. Ve ecdâd-ı ızâmımız Seki yaylasında Eşref Paşa tekyenişînleriyiz. Anıniçün köyümüze Tekyeşînler derler. Ol sultânın evlâdlarındanız. Ammâ siz ne cânibe gidersiz? Bu bî-amân yollarda bu oğlanlarla nereye gidersiz?" deyü su’âl etdiklerinde biz dahi,

"Teke vilâyetine gideriz. Bize hayırlı yol gösterüp ocağınızdan kulağız verin, yine hidmet bâkî" dedik.

"Ey imdi, bu Kaş kazâsı dağlarından aşman. Bugün ol dağlarda azîm ceng olup henüz tüfeng sadâsı şimdi kesildi. Gelin imdi, Seki yaylası bir konak Salcan'dır(?) ve sarp yollardır. Ammâ cümle Türkmân eli göçüp gelüp gitmede şenlikdir. Bir gece dağda el içinde yatırsız. Erte kalkup şenliğe erersiz" deyü on altı yem ve yigirmi ekmek ve beş tekerlek peynir verüp bize bir zengî küheyl atlı Arab yiğidi verdiler. Vedâlaşup şimâl cânibine Seki yaylağına revâne olduk.

Sergüzeşt-i hakîr: Beş sâ‘atde Seki yaylağı dağına ahşama karîb urûc edüp bir taşlık yalçın kayalar altında Karakeçeli obaları içinde bir mişezâr yerde bir dıraht sayesinde yüklerimiz yıkup atlarımıza yemler asup ta‘âm yerken oba sâhiblerinden on dâne ihtiyâr Türkmân babaları iş görmüş ataları gelüp selâm verdiler. Aleyke alup yer gösterüp kahveler aşk eyledik.

"Sultânım safâ geldiniz, yediniz, içtiniz, bizden bir şey istemeyüp ehl [ü] iyâlimiz üzre gelmediniz. Bu mahalle kondunuz. Hâs kişilermişsiz. **[Y 127b]** Sizden hâtırmânde olup yavuncluk görmedik. Ey imdi size bir yahşi nasîhatimiz var, kabûl eylen" deyü ricâ etdiler.

"Buyurun" dedim.

"Sultânım, seyishânelerin çınkırakların kesin, çıkarın. Bundan kalkup şu dağların içinde bir ıssız yerde yatın. Buradan yer değiştirin, yohsa bizim başımıza belâ olursuz, zîrâ sizden evvel beş atlı beş yaya gelüp yigirmi ekmek ve yigirmi yem aldılar ve 'ahşamdan sonra koyun almağa geliriz' dediler. **[P 61b]** Topaçoğlu nâm bir Türkmân asılacağıdır. Yüz atlıya mâlikdir. Yedi sekiz yıldır gündür bugün Kaş yaylasında bir kârbân bozup hayli âdem kırup bizden ekmek almağa gelen âdemlerinin biri dahi yaralı idi. **[Q 61b]** Bu kadar yıldan berü bir müsellem anı ele getüremedi, biz andan korkarız. İhtimâldir koyun almağa gelüp sizi bunda göreler, hâlimiz mükedder olur. İşte ahvâl-i pürmelâl budur" deyü cevâb etdiler. Hemân hakîr:

"Bire âdemler siz deli misiz, dîvâne misiz? Biz size doğrulup Tanrı müsâfiri olayız. Ve biz pâdişâh hidmetine me'mûr olup gezeyiz, ilerüde gerüde iki yüz altı kadar yoldaşlarımız vardır. Biz size galabalık olmasın, deyü geldik. Ve yoldaşlarımıza burayı gösterüp geldik. Anlar sabâh buraya gelüp bizim ölümüz ve dirimiz alırlar. Biz buradan bu bî-vakit zamân kande gidelim, bu ne sözdür ki söylersiz? Emir Hudâ'nın, iki el bir baş içündür. Bu karanlık gecede bir adım gitmek ihtimâlim yokdur" deyüp aslâ vücûd vermez şeklin etdim. Ammâ yüreğimden kan gitdi, zîrâ mukaddemâ Tekyeşîn emîrler,

"Kaş yolundan gitmen ceng oldu" dedüğüne bunların cevâbı muvâfik geldi.

Hakîr bunlara bu gûne cevâb verince bunlar dahi kan kusmağa başladı. Gördüler kim bir vech ile hakîri kaldıramadılar. Cümle bir yere gelüp müşâvere etdiler.

"Neyliyelim, bu gece müsâfirimizdir, uğuruna kırılalım" deyüp etrâf [u] eknâfda olan obaların âdemleri cümlesi pür-silâh iki yüz âdem kuzuları ile hoşmerim ve gölemez ve kaymağ ve yoğurdları ile ve çeşte ve tanburaları ile gelüp yanımıza oturup tesellî-i hâtır etmeğe başladılar. Ve yedi yere âteş-i Nemrûd yakup her âteşe ikişer kuzu kebâb çevirüp sabâha dek Hüseyin Baykara meclisi edüp kanlı kebâblar tenâvül etdik. Meğer bir ihtiyârlarının gözleri ağrır imiş. Ana bir sürme çeküp ve bir kaç hıyârşenbe habbı verüp iltifât etdiğim görünce cümlesi bizim şem'imize pervâne oldular.

Ale's-sabâh gördük, şerîflerin bize refîk verdiği Arab firâr etmiş. "Cehennemrâ kıyılır(?)" deyüp atları silâhlayup ve seyishâneleri tahmîl edüp kırk atlı ve elli pür-silâh Türkmân piyâdesi önümüze düşüp 4 sâ'at Hudâ hakkıyçün çekdiğimiz âlâm-ı şedâyidi Hudâ bilür. Hele yüz bin renc [ü] anâyile giderek **Gök Bel** nâm mahallin başına "selâmet vardık" dediğimizde hemân bir sarp kayalı dere içinden on atlı ve on yayan üzerimize at sürünce bizim Türkmânlar dahi anların üzerlerine **[Y 128a]** at sürüp birbirlerile hayli kelimât edüp,

"Epsem olun. Bunlar bizim müsâfirlerimizdir ve pâdişâh hidmetine giderler, yükleri çul torvadır".

Alarka refîklerimiz silâha yapındılar. Hemân mel'ûnlar gerü ol boğaza girüp firâr etdiler. Hamd-i Hudâ selâmetle 2 sâ'atde Gök beli aşup öte yüzde,

Karye-i Akıncılar: Menteşe hâkinde alaybeğinin yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli bir ma'mûr köydür. Bunda gelüp tâze cân bulup cümle refîklere beş guruş verüp avdet etdiler. Bir iki gün bu karyede meks edüp safâ etdik. Ve bu kurâ halkı,

"Ne aceb hatâ savdınız. Bu dağları nice aşdınız ve ne yol şaşdınız. Topaçoğlu bu dağları korutmuşdur ve yolların kurutmuşdur, var kurbân eyle" deyü cevâb ederlerdi.

Hâmd-ı Hudâ sıhhat selâmetle Menteşe sancağın geşt [ü] güzâr edüp bu mahalde yigirmi pâre sancağın altmış pâre kazâsın meymene ve meysere kırat-be-kırat geşt [ü] güzâr etdiğimiz kurâ ve kasabâtların ve dağ u taş ve râğların ve bostân u bâğların ve yollar ve bellerin ubûr ederek cemî'i ahvalâtına vâkıf olup seyr [ü] temâşâ etdim. Ve dest-i Âl-i Osmân'da bu Menteşe sancağı kadar mahsûllü sancak yokdur. Ve benî âdemi gâyet çokdur. Ve kazâları ma'mûr [u] âbâdân kurâları sıkdır.

Ve geşt [ü] güzâr etdiğim kazâları ale't-tertîb birbirlerine müşâ olduğun beyân eder

Evvelâ taht kazâsı Muğla şehridir ki paşalar bunda sâkin olurlar. Bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Anın kıblesinde kazâ-i Ula ve anın garbında kazâ-i Yerkesiği ve solunda kazâ-i Gereme ve anın garbında kazâ-i Karaova ve anın garbında kazâ-i Sıravala ya‘nî Kara bâğlar ve anın şarkında kazâ-i Milâs ve anın şimâlinde kazâ-i Mandaliyat ve anın şarkında kazâ-i Mazin ve anın şarkında kazâ-i Subuca ve anın şarkında kazâ-i Eskihisâr ve anın şarkında kazâ-i Bozöyük ve anın şarkında kazâ-i Müsevlî ve anın şarkında kazâ-i Davaz ve anın kıblesinde kazâ-i Gerenez ve anın kıblesinde kazâ-i Üzümlü ve ana karîb kazâ-i Averdos ve anın kıblesinde kazâ-i Döğer ve anın kıblesinde kazâ-i Eşen ve anın kıblesinde kazâ-i Mekri ve ana karîb kazâ-i Purnaz ve ana karîb kazâ-i Gökçegöz ve anın garbında leb-i deryâda kazâ-i Gökâbâd ve anın garbında kazâ-i Dabya ve anın garbında kazâ-i Dârâhiyye ve Mekri câniblerinde kazâ-i Kaş, leb-i deryâda Finike kal‘ası hâki ile müşâdır. Ve kazâ-i Kalkanlı, ba‘zı zamân Teke hâkinde kazâlara zamm olunur, bu dahi leb-i deryâya karîbdir.

Ve bu tahrîr olunan kazâların cümlesinden nebâtât, müsmirât ve mahsûlâtı ziyâde olan beş kazâdır. Evvelâ Gökâbâd. Bunda sığala yağı hâsıl olur. Ve kazâ-i Purnaz'da dahi sığala yağı hâsıl olur. Ve kazâ-i Gökçegöz'de dahi hâsıl olur. Ve kazâ-i Darende['de] dahi az hâsıl olur. Ve kazâ-i Dârâhiyye'de dahi bî-hisâb hâsıl olur. Bu beş kazâdan gayri Menteşe hâkinde değil rub‘-ı meskûnda olmaz. **[Y 128b]**

Sığala yağı ta‘bîr etdikleri oldur kim kavak misâli bir küçücük ağaçlardır, dağı taşı tutmuşdur. Ol diyârın sağîr u kebîr re‘âyâsı ellerinde birer eğri keskin kızağı-misâl demirler ile cümle ağaçların kabuklarını yol yol kazıyup çuvallara doldururlar. Ammâ ağaçların kabuğun bütün kazımazlar ki kurur. Zîrâ ze‘âmetleridir, mahsûl alırlar. Ba‘dehu ol kabukları cenderelerde sıkup kabukların tulumlara doldurup yedi iklîme gidüp mübârek gecelerde buhûr yakarlar. Amber-i hâmdan latîf râyiha-i tayyibesi vardır. Yağı Atina balı misâli humret üzre bir yağdır. Tulumlar ve fiçılar içine doldurup Marmaris iskelesinden Mısır'a, andan Süveyis deryâsı ile Hindustân'a gidüp anda terbiyet edüp zebât misâli burunlarına ve yüzlerine ve kulaklarına sürüp cüzâm zahmetinden halâs olur. Ve hukemâlar andan asel-bend yapup yine Rûm'a gönderirler. El-hâsıl Hindustân'da altun ile berâber tartup satarlar.

Ba‘zı hukemâ ana ispet yağı derler, ammâ değildir. Bunun bir zerre yağı âdemin eline ve esbâbına sürülse bir hafta müşk ü amber-i hâm misâl âdemin demâğın mu‘attar edüp râyihası esbâbdan çıkmaz. Çok hâssası vardır.

Ve bu beş kazâ yerin cümle halkı bunu tahsîl edüp öşr-i sultânîsin Milâs şehrinde (---) câmi‘i mütevellîsine öşür verirler. Kadîm eyyâmdan berü bu dağlar ol câmi‘in evkâfıdır. Öşürden mâ‘adâsın Rodos mukâbelesinde Marmaris iskelesine götürüp füruht ederler. Ve cümle Marmaris dağları ve dere ve depeleri cümle sığala ağacı ve tefne ağacı ve mersin ağacı ile müzeyyen olup âyende vü revendenin demâğın ıtr-ı şâhî-misâl mu‘attar eder. Hattâ Sultân Süleymân Hân Rodos fethine müteveccih olduklarında bu Gökâbâd hıyâbânı içinden ubûr ederken demâğı mu‘attar olup

"Bire benim mümessek Gökâbâd'ım" deyüp ol mahalde bir nehir ubûr edüp ayn-ı misk deyüp ol nehrin üstüne iki göz bir cisr-i latîf inşâ edüp Miskli cisir ve Misk suyu deyü tesmiye olunmuşdur. Ammâ mezkûr yağ Dârâhiyye kazâsında cümleden a‘lâ ve kuvvetli hâsıl olur, zîrâ âb [u] hevâsının letâfetinden azîm dıraht-ı müntehâlardan hâsıl olur.

Ve âb [u] hevâsı ol mertebede hoş-hevâdır kim sene (---) târîhinde Feylekos oğlu İskender-i Yûnân cihângîr olmağa sehel kalup ancak Pârs ve Irâk memleketleri kalmış idi. Âhir ana dahi

müstevlî olmak içün leşker-i deryâ-misâl ile Dârâ Şâh'ın üstüne varup Nusaybin altında Kara Dârâ nâm mahalde Dârâ Şâh'ı münhezim edüp **[P 62a]** cümle mâmelekin ve cümle vüzerâ vü vükelâsın ve ehl [ü] ıyâlin esîr edüp ancak Dârâ Şâh kaçup eli vilâyeti gâret ve tâlân ve halkı nâlân olup cizye kabûl etdiler.

Ba‘dehu İskender, İskenderiyye tahtına mansûr gelüp karâr etdükde Dârâ Şâh'ın ehl [ü] ıyâli nâz [u] na‘îm ile perveriş **[Y 129a]** bulmuş ruh-ı musavverler sevâhil diyârda âlâm-ı şedâyid çekerek cüzâm zahmetine mübtelâ olurlar. Cemî‘i hukemâ ilâclarında âcizmânde olurlar. Âhir Dârâ Şâh kızı bir hokkasından mezkûr sığala yağın gösterüp,

"Biz bununla sıhhat buluruz, yohsa bize gayri ilâc te’sîr etmez" dediklerinde fî'l-hâl bunları Rodos karşusundaki dağlara bırağup azîm sarâylar ve bâğ u bâğçeler binâ olunup mezkûr yağdan cümle vücûdlarına sürünüp ve âb-ı hayât sularından nûş edüp vücûdları dürr-i beyz-âsâ olup ifâkat bulurlar. Hâlâ bu yaylağda medfûnlardır. Ve âsâr-ı binâları zâhirdir. **[Q 62a]** Anıniçün bu yaylağa Dârâhiyye kazâsı derler.

Ve sığala yağı meşhûrdur. Ammâ tahsîli müşkil olduğundan vukıyyesi bir guruşa bey‘ olunur, deyü Menteşe sancağında bunun emsâli niçe ma‘âdinler vardır. Ammâ tahsîli semtin bilmezler. Ve kitre ve karagünlük bî-hisâbdır.

Ve Anatolu eyâletinde bu Menteşe sancağından büyük sancak yokdur. Ve âdemi anka ve çokdur. Ve şimâl cânibi Aydın sancağı ile müşâdır. Ve yıldız tarafi Sığla sancağı ile muttasıldır. Ve şark tarafı Teke sancağı ile mülâhıkdır. *Vallâhu a‘lemü bi's-savâb.*

Bu eyâleti tamâm edüp bâlâda tahrîr olunan karye-i Akıncılı ki Menteşe hudûdu anda tamâm olup andan kıbleye mezkûr Seki yaylağından eniş aşağı **Yeksi yaylasın**dan aşağı beşinci sâ‘atde,

Karye-i Yuvalı: Siyek dağı dibinde Teke sancağı hükmünde yüz elli evli ve bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li ve cümle saz örtülü evlerdir. Ve serbest ze‘âmetdir.

Ve bundan kıbleye **Gönye sahrâsı** içre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek Gönye gölü kenârınca güzer ederek yine ol sahrâ içre altı sâ‘at gidüp,

Ziyâret-i mahrem-i esrâr ve mukaddem-i ebrâr fukarâ-yı Âl-i Abâ Hazret-i Abdâl Mûsâ Baba *kuddise sırruhu'l-azîzin* **evsâfın beyân eder**

Bir kûh-ı bâlânın dâmeninde yüz evli bir câmi‘li ve bâğ u bâğçeli ve cümle tahta örtülü evlerdir. Ve mu‘âf [u] müsellem sultân-ı fukarâ Abdâl Musa evkâfıdır. Ol âsitânenin ta‘mîr [ü] termîmine ve me’kûlât [u] meşrûbâtının ve âyende vü revendegânların hidmetine me’mûrlardır. Ve bu karyenin kıblesi tarafında kal‘a-misâl kerpiç dîvârlı ve cirmi dörd bin adım bir bâğ-ı İremin ortasında âsitâne-i kadîm binâ merkad-i Abdal Mûsâ Baba, bir ulu kubbe-i nühtâk içinde medfûnlardır.

Ve kâ[r]gîr kubbesi üstü çam tahtası örtülü bir sivri kubbe-i âlîdir. Zirve-i a‘lâsında altun alemi beş sâ‘at yerden şu‘lesi nümâyândır. Ve merkad-i pür-envârı müşk [ü] amber-i hâm ile mu‘attardır. Ve sandûka-i şerîfin cânib-i erba‘asında kıt‘a kıt‘a hüsn-i hatt-ı gîrân-bahâ kelâm-ı izzetler ile bezenmişdir. Ve gûnâ-gûn altun-misâl çırâğ ve mücevher gümüş ve altun kanâdîller ile ve bî-had musanna‘ âvîzeler ile ârâste kılınmışdır.

Ve ser-i sa‘âdetlerinde tâc-ı bozdoğanî ki beş terkdir. Mâsivâyı terk [ü] tecrîd alâmetidir. Ol kisbet **[Y 129b]** üzre yeşil imâmeleri vardır ki ırk-ı tâhirden olup Horasân erenlerinden Hacı Bektaş-ı Velî fukarâsıdır. Ve kubbe-i münevveri içi gûnâ-gûn kıt‘alar ile her birin birer erbâb-ı ma‘ârif âsâr edüp tahrîr etmişler. Ve Rûm u Arab ve Acem ve Hind ü Sind ve Belh u Buhârâ ve Semerkand ve Horasân seyyâhları gelüp "Alâmetlerimiz olsun" deyü, pâlhenk ve zerdeste ve nefîr ve keşkül ve sapan-ı Dâvûdîler asmışlar. Hakîr dahi bâb-ı mu‘allâsı üzre celî hatt ile bu beyti tahrîr etdim. Beyt:

Pîşvâ-yı tarîk-ı Âl-i Abâ
Merkadi pâk tekyede Mûsâ Baba

Ve kubbenin cânib-i erba‘ası başka bir çevirme dîvârlı bir gül [ü] gülistânlı ve sünbül [ü] reyhânlı bâğ-ı İremdir.

Andan taşrası mezkûr kal‘a içre müte‘addid müsâfirhâne ve meydânlar ve kilar ve matbah-ı Keykâvus ve fukarâ meydânları ve mesâciddir. Ve câ-be-câ âb-ı revânlar üzre çemenzâr soffalar ve kasr-ı latîfler ile müzeyyendir. Ve her köşesi Uşşâkî hâlîçeleri ile mebsûtdur. Ve âlât-ı a‘vânın hisâbın Hudâ bilür. Ve meydânlarında niçe yüz altun-misâl alemler ve çerâğ ve deff ü kudüm [ve] nefîr ü nakkâreler ile pîrâstedir. Ve üç yüzden mütecâviz pâ-bürehne ve çârdarb ârif-i billâh terk-i tecrîd cânları var kim her biri akl-ı Arasto'dur. Şeb [u] rûz ilme ve ma‘rifetullâha meşgûllerdir. Ve gâyet ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at fukarâlardır.

Ve matbah-ı Keykâvus'unda kırk dâne telatin tennûrekeş huddâmları var kim her biri râhatü'l-ervâh ta‘âmlar tabh edüp âyende vü revendeye sofra-i bî-imtinânında hon-ı beyâzı mebzûldür. Subh u şâm [58] âyetin tilâvet edüp Yâ Rezzâk ismine mazharlardır.

Ve fukarâ meydânı önünde bir çemenzâr meydânda cereyân eden aynın iki cânibinde gûnâ-gûn bîd-i sernigûn ve çınâr ve kavak ile (bir) müzeyyen bir çemenzâr mekân-ı dervîşândır. Ve anda bir namazgâh köşkü var, tahta örtülü sivri kubbedir. Ve altında bir âb-ı hayât kaynak suyu vardır. Mûsâ Baba'nın nazargâhıdır. Bi-emrillâh hasta nûş etse şifâ bulur. Ve bu meydânın bir tarafında yigirmi anbârdır. İçi gûnâ-gûn mahsûlât ile leb-ber-lebdir.

Ve bu meydândan taşra başka bir müsâfirhâne-i azîm var. Cânib-i erba‘ası başka dîvârdır. Ve bu dîvânhâne fevkânîdir. Altı, iki yüz re’s at alur âhûrdur. Ve bu meydâna hidmet eden mihmândârlardır(lar), zeberdest cânlardır. Ve şeb [u] rûz âyende vü revendenin atlı ve piyâdesi eksik değildir. İki müsâfir gelse fi'l-hâl mâhazar baba çorbası mukarerrdir.

Ve eyle hikâyet ederler kim Mûsâ Baba bu âsitâne’i inşâ edeli matbahında âteş sönmemişdir. Ve Hudâ söndürmeyüp inkırâzü'd-devrân mü’ebbed ola. Aceb hâne-i bî-minnetdir ve azîm evkâfdır. On binden mütecâviz koyunu ve bin câmûsu ve on katâr devesi ve yedi katâr katırı ve binden mütecâviz

sığırı ve yedi yüz kulunlu kısrağı ve yedi değirmeni ve bu kadar bâğ u bâğçe ve tarlası ve dağlarında korusu var. Ve her [biri] bir sâhib-i hayrâtın ihsânıdır, zîrâ bu Anatolu vilâyeti halkı bu sultâna **[Y 130a]** gâyet mu‘tekidlerdir. Yigirmi otuz konak yerden berr ü bahrden nüzûrât gelür gâyet ulu sultândır.

Niçe bin kerâmâtı zâhir u bâhir olmuşdur. Cümleden biri tekyesi önü gâyet batak ve çamurlu yer imiş. Bir niçe fukarâları,

"Sultânım, şu âsitâne önü gâyet çamurludur, gelen yârân [u] züvvârân hayli ta‘b u ıztırâb çekerler. Himmetiniz ile bir kaldırım etseniz" deyü ricâ ederler.

"N'ola güllerim" deyüp ol gece çerâğ ve meş‘aller yakup deff ü kudümlerin döğüp ve sûr [u] tabılların çalup hâlâ âsitânesine havâle olan taşlı tağa tevhîd-i erre ile varup,

"*Esselâmü aleyke yâ cibâlallâh"* deyüp iki rek‘at namâz kılup,

"Yâ cibâl! Bi-emrillâh senden ricâm oldur kim bir müsâfirhâne yapdım, gönüller ka‘besi yapmak içün, anın kaldırımı yokdur. Ecdâd-ı ızâmım Seyyidü'l-kevneyn aşkına ve On İki İmâmân aşkına senden on iki bin taş isterim ki her biri at ve katır gevdesi gibi ola. Gelüp tarîk-ı Muhammedî üzre selâma duralar" deyü bir gülbâng-ı Muhammedî çeküp cümle huzzâr-ı abdâlân "Allâh" deyüp el yüze sürülünce azametullâh ol ân bir sâ‘ika ve ra‘d u berk kopar kim ba‘zı fukarâların zehresi çâk olup cümle çerâğlar sönüp bir rîh-i sarsar zemîni sarsup taşı ve toprağı savurup Mûsâ Baba cümle fukarâların el ele verüp,

"Güzeller du‘âmız kabûl oldu, gelün tarîk-ı Muhammed'e girin. Görün nice kaldırım döşenmişdir" deyüp ale's-sabâh âsitâneden taşra çıkup görseler kim murâd-ı şerîfleri olan mahalde hâlâ üç bin adım tûlu sun‘-ı Hudâ bir kaldırımdır kim im‘ân-ı nazar ile nigerân eylesen çeşm-i ibret hîrelenir. Makdûr-ı beşer değildir. Eyle hemvâr taşlardır kim her biri üstâd-ı hakkâk elinde inhikâk olunmuş musaykal ve mücellâ taşlardır. Eyle tertîb ile dizilüp zeyn olmuşdur kim gûyâ bir râdde-i hattâtdır. Gören seyyâhâna hafî değildir. Bunun emsâli niçe kerâmâtları tevârîhâtlarda ve menâkıblarda mastûrdur. Himmetleri hâzır ola. Andan kıbleye altı sâ‘at taşlıklı yerler ile ubûr ederek,

Karye-i Sevindik Dede: Abdal Mûsâ hazretlerinin halîfelerinden bir sultân anda medfûndur. Bir kaç fukarâları vardır.

Andan yine kıbleye yedi sâ‘at mahsûllü kurâlar içre ubûr ederek ve iki cânibi sengistân cibâl-i serâmedler temâşâ ederek,

Evsâf-ı kal‘a-i Finike

Mâ-tekaddem Ciniviz keferesi binâsıdır. Sene (---) târîhinde Teke Bay oğlu Ahmed Bay feth edüp Âl-i Osmân'dan Orhân Gâzî sûruna bin teke keçi ile ve bu Finike kal‘asının miftâhların saçı hedâyâ verdiği içün, "Teke bay olasın" deyü nutk etmişler. Anıniçün tekeleri çokdur ve "Teke vilâyeti" deyü andan kalmışdır.

Mezkûr Finike kal‘ası Teke eyâletinde paşa hâssıdır. Subaşısı vardır ve yüz elli akçe kazâdır. Serdârı ve dizdârı ve yetmiş neferâtı ve gümrük emâneti vardır. Kal‘a kulları **[Y 130b]** ulûfelerin gümrük emîninden alırlar. Ammâ kethudâyeri ve nakîbi ve şeyhülislâmı Elmalı şehrindedir. Leb-i deryâda bir derbend-i calenderdir.

Ve Mısır iskelesi olmak ile her sene vâfir gemiler gelüp gümrük alınır.

Ve kal‘ası bir musattah püşte üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî taş binâ bir küçük kal‘adır. Cirmi ma‘lûmum değildir. İçinde bir câmi‘i ve dizdârı ve neferât evleri ve buğday anbârları vardır. (---) nâzır bir demir kapusu var.

Ve limanı ucunda deryâ içinde bir metîn mendirek kullesi var.

Toplar ile cânib-i erba‘asını muhâfaza eder. Bu kulle sonra binâ olunmak ile başka neferâtı ve dizdârı var. Ve bunun kal‘a dibinde bir varoşu vardır. Cümle toprak örtülü üç yüz hânedir.

Ve (---) mahalle (---) mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde (---) câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve hânı ve hammâmı ve cümle (---) (---) dükkândır.

Ve serâpâ bu şehrin **[Q 62b] [P 62b]** cânib-i selâsı limon ve turunc ve bâğ u bâğçedir. Hattâ yüz limon turunc bir akçeye bey‘ olunur.

Ve buna karîb (---) kasabasında Abdâl Mûsâ Sultânın bir âsitânesi vardır. Bu dahi limon ve turunc ve enâr ve incîr hıyâbânı içinde ürd-i bihiştden nişân verir bir İremezâtü'l-imâddır. Ammâ evkâfı olmamak ile fukarâsı azdır. Ammâ yine kırk elli fukarâ eksik değildir. Ve bunun bâğçesi içinde Nazar Dede ve Balım Dede medfûnlardur. Andan şarka,

Kazâ-i Eğdir: Finike ile müşâ bir kazâdır. Yolları sarp ve vâcibü's-seyr bir şehri olmamak ile ol semte azîmet etmeyüp şark cânibine altı sâ‘at sarp çengelistân yollar ve beller aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Azrasan

Teke hâkinde ve Eğdir nevâhîsindedir. Serdârı ve kethudâyeri yokdur. Kal‘ası (---) bir sarp yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî binâ küçük kal‘adır. Ol gün bârân-ı rahmet çok yağmak ile çıkup murâd üzre seyr [ü] temâşâ etmedim. Ammâ gâyetü'l-gâye evce ser çekmiş iki kat kal‘adır. Ve taşra katının ba‘zı yeri münhedim olmuş. Ammâ iç kal‘ası henüz üstâd mühendis elinden çıkmışdır.

Ve ol gün Teke müsellemi Çavuşzâde Mustafâ Ağa tarafından bir kaç kanlı ve harâmî haps olmak içün getirüp dizdârı Sefer Ağa'ya teslîm eylediler. Zîrâ Teke eyâletinde böyle bir sarp kal‘a-i bâlâ yokdur, kırk neferâtı vardır.

Ve aşağıda varoşu cümle toprak örtülü (---) evlerdir. (---) mahalledir. Ve cümle (---) mihrâbdır. (---) câmi‘i ve (---) hammâmı ve (---) hânı vardır. Ve bunun dahi limonu turuncu çokdur. Ve bâğ u bâğçesine nihâyet yokdur.

Ve bu kal‘anın şark tarafında bir konak ba‘îd leb-i deryâ üzre sarp kayalarla Adalya körfezine karîb evc-i semâya ser çekmiş kayalardır. Ana **Elbisler** derler. Hikmet-i Hudâ ol kayalarda şeb [u] rûz alev ber-alev âteşler evce ser çekmişdir. Lâkin gece vakitleri Mısır'dan ve Kıbrıs'dan gelen gemiler yüz mîl yerden mezkûr Elbisleri seçüp selâmet yakın olduğun bilüp şâdımân ederler.

Hikmet bu kim ol âteşlerin **[Y 131a]** yanına bir âdem varsa bir âteş dahi zâhir olur. İki üç yâhûd on âdem varsa ol kadar âteşler zâhir olur. Kükürd-misâl râyihası vardır, ammâ benî âdeme zarar isâbet etmez. Ve temâşâ eden kimesneler gidince evvelki âteşler kalup sonraki âteşler gâyib olur. Ve şiddet-i harâretinden yanına varılmaz, zîrâ alevi hayli yerden te’sîr eder.[59]

Bu burundan içeri Adalya körfezidir ki tûlu kırk mîldir. Bu Elbisleri temâşâ edüp şimâl cânibine sarp sengistân yollar aşup sekiz sâ‘atde,

Karye-i Gerenler: Yüz altmış toprak örtülü evlerdir. Bir câmi‘i ve bir hânı var ve ze‘âmetdir. Cümle halkı müselmânlardır.

Andan yine şimâl tarafına sarp çengelistân ve sengistân râhlar ubûr ederek sahrâ-yı Elmalı'ya çıkup hamd-i Hudâ atlarımızın ayakları hâke tokunup gayri taşdan eser görmeyüp bu sahrâ içre niçe ma‘mûr u müzeyyen İremezât-misâl kurâlar ubûr edüp,

Gönye gölü: Bir azîm halîcdir. İçinde gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik edüp kurâların halkı sayd edüp kifâflanırlar.Ve bu sahrânın şarkî cânibindeki kayalardır. Nehr-i Elmalı tulû‘ edüp geçit

vermez. Sâ‘ikasından âdemi dehşet alır. Bir değirmi mağâra kapusundan çıkup Elmalı şehri altından cereyân edüp mezkûr Gönye gölüne mahlût olup gâyib olur. Lâkin mezkûr göl ba‘zı mevsimde taşup Elmalı sahrâsın ve köylerin gark edüp cemî‘i mahsûlâtları hebâya gider. Ve mürtefi‘ yerlerde olan kurâlar cezîre cezîre-misâl kalurlar.

Ve mezkûr nehrin kayalardan çıkduğu mahalde dağ eteklerinde sâhibü'l-hayrât Ömer Paşa kâmil bir sâ‘at tûlu bir sedd-i İskender-misâl bir dîvâr binâ edüp üzerin kaldırım edüp ve niçe yerleri cisirdir. Ba‘zı zamân bu seddi dahi gark edüp beş altı ay yol dağlardan işleyüp ol nehir başı olan mağâradan bilâ-hadd ü lâ-gâyet elvân elvân balıklar çıkar kim ol vilâyet mâ’ide ile ganîmet olur. Bu hikmet kim ol mağârada ol kadar balık nerede hâsıl olup dururlar.

Bu temâşâları edüp Ömer Paşa cisrinden geçüp rub‘ sâ‘atde Elmalı şehrinin bâğ u bâğçeleri içinden güzer edüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm
dâr-ı tüffâh Elmalı

Bu şehrin şimâl cânibinde zirve-i a‘lâya ser çekmiş bir püşte vardır. Anda hâlâ nümâyân mağâralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağâranın birinden "almalı" birinden "almamalı" sadâsı istimâ‘ olunup niçe yıl bu hâl üzre mürûr edüp bir ferd-i âferîde dahme-küşâlık edüp bir kimseye muvaffak olmaz. Hâlâ ki herkes mağâra içindeki genci görürler. Âhir Germiyanoğulları'ndan Ya‘kûb Germiyan'ın İshâk Fakîh nâm bir hâcesi gelüp mezkûr dahme dibinde bir erba‘în çıkarup leyle-i Kadir(dir)'de altun ve guruş ırmak-misâl taşra akup Teke Bay oğluna öşrün verüp ve "almalı" diye diye cümle Elmalı halkı Teke Bay **[Y 131b]** iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebeb-i tesmiyesi oldur.

Ba‘dehu İshâk Fakîh Anatolu şehirleri halkın bay edüp bin deve yükü mâl ile Kütâhiyye'ye gelüp Ya‘kûb Germiyan'a bu kadar hazîne verüp rızâ’en lillâh bir câmi‘ ve bir medrese ve hammâm ve imâret binâ eder. Hâlâ Kütâhiyye çârsûsu içre "Sak Fakı" dedükleri galat-ı meşhûrdur, İshâk Fakîh câmi‘i oldur. Hâlâ Elmalı şehrinde ol mağâra ma‘lûmdur.

Ve bu şehir Anatolu eyâletinde Teke paşasının tahtıdır. Ve paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 328.000. Hîn-i seferde paşası hâssına göre kânûn üzre dörd yüz âdem ile sefer eşer. Ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve sekiz ze‘âmeti vardır. Ve üç yüz toksan iki tîmârı vardır. Kânûn üzre beş bin akçede bir cebelüsü ile sefer eşer. Paşa askeri ile cümle sancak askeri (---) olup sefere revâne olurlar.

Bu şehrin şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Ve yüz elli akçe şerîf kadılıkdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Senevî üç bin guruş hâsıl olur. Ber-vech-i adâlet sancak paşasına senevî elli beş kîse hâsıl olur. Gâyet mahsûllü vilâyetdir.

Ve sancağı kazâları cümle (---) kazâdır. Evvelâ baş kazâ taht-ı Elmalı ve garb tarafında kazâ-i Kaş ve yine garbında kazâ-i Kalkanlı ve anın şarkında kazâ-i Finike ve anın şarkında kazâ-i Eğdir ve anın kurbunda kazâ-i Azrasan ve anın şarkında körfez aşırı kazâ-i Adalya ve anın şimâlinde kazâ-i Istanaz ve anın şimâlinde kazâ-i Kızılkaya ve kazâ-i Teke Karahisârı. Bu sancakda meşhûr kazâlar bunlardır. Ammâ ba‘zı zamân kazâ-i Kaş ve kazâ-i Kalkanlı Menteşe'ye zamm olunur.

Ve bu Elmalı şehrinde kal‘a yokdur. Şehri, Elmalı cibâli dâmeninde Cihângîr Yokuşu-misâl evleri biri biri üzre dereli ve depeli yerde vâki‘ olmuş bir bâğ-ı Merâm-misâl şehr-i kadîmdir. Cümle otuz iki mahalle ve sekiz bin sekiz yüz seksen sekiz serâpâ tahta örtülü evlerdir.

Ve cümle otuz iki mihrâbdır ve (---) cum‘adır. Evvelâ cümleden mükellef ü müzeyyen ve ibret-nümâ binâ-yı rûşen kâr-ı musanna‘ câmi‘-i murakka‘ Ketenci Ömer Paşa câmi‘i. Çârsû-yı

bâzâr içinde vâki‘ olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir câmi‘-i ferah-fezâdır ve enderûn [u] bîrûnu serâpâ nakş-ı bûkalemûn müzehhebdir kim Bihzâd kalemin çekmede âcizdir.

Ve kubbe-i nîlgûnu bir müdevver kubbedir kim misli meğer kubbe-i çarh ola. Ve bu kubbenin etrâfında sekiz hurde kubbeler var. Hemân misli İslâmbol'da Eyyûb Sultân'da Zâl Paşa resmindedir. Tûlen ve arzen seksener ayakdır. Ve bir surâhî minâresi var kim evce ser çekmiş bir mevzûn minâre-i musanna‘dır. Ve kıble kapusu üzre mastûr olan târîh budur:

Dîn-i İslâma şeref ***[Y 132a]*** *verdi Ömer Paşa bugün*
Nitekim Fârûk-ı a‘zam ile zeyn oldu bu dîn

Şâd olup itmâmının Yahyâ dedi târîhini
Câmi‘-i bünyâd beytullâh u hâdî rükn-i dîn

Sene 1016

Ve taşra soffaların yemîn ü yesârında olan revzenler üzre kâşî-i Çîn lâciverd ile celî hattile bu ebyâtlar tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Tavk-ı tâ‘at bağlayup ifrît-i nefsin boynuna
Âsaf-ı Hakla ri‘âyet kıl Süleymânlık budur

Ve bir harem-i ferah-fezâsı var kim gûnâ-gûn şecere-i müntehâlar ile tezyîn olunmuşdur. Zıll-i himâyesindeki yeşil ve dühâvî katîfe-vâr çemenzârında cemâ‘at râhat olup Hakk'a ibâdet ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba‘ası medrese hücreleridir. Ve bir kubbe-i âlî dershâne ve dâr-ı kurrâsı var. Cümle hücreler önü sütûnlar üzre tâklardır. Ve câmi‘in taşra **[Q 63a]** soffası dahi amûd-ı müntehâlar üzre kubbe-i âlîlerdir.

Ve hareminin ortasında bir âbdest havuzu var kim ortasında bir şâzrevânı var, âdem gevdesi misâl tâ kubbeye pertâb **[P 63a]** eder. Ve havz-ı latîfin cânib-i erba‘asından uyûnlar selsebîl-âsâ revân olmadadır. Ve bu hayrât [u] hasenâtın cemî‘îsi nîlgûn kurşum örtülü binâlardır. El-hâsıl Anatolu eyâletinde Tire ve Ma‘nisa ve Amasiyye'den gayri yerde böyle binâ-yı musanna‘ yokdur.

Bu câmi‘den sonra cemâ‘at-i kesîreye mâlik Eski câmi‘ binâ-yı kadîm olmak ile bir rûhâniyyet var kim içinde âdem iki rek‘at namâz kılup du‘â etse dünyevî ve uhrevî cemî‘i hayır murâdâtı bi-emrillâh hâsıl olur, zîrâ kibâr-ı evliyâullâh nazargâhıdır ki meşhûr-ı âfâkdır.

Ve Şeyh Yûsuf Efendi câmi‘i ve Ümmî Sinân Efendi câmi‘i anındır. Ve Yeni câmi‘ Hanım kadınındır. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ otuz iki mihrâb mesâcidlerdir.

Ve yedi mekteb-i sıbyân vardır. Evkâfından her sene cümle tıfl-ı ebcedhânlara surre ve atıyye ve birer kat esvâb sadaka ihsân olunur. Bu yedi mektebden mâ‘adâ vakfı olmayan yetmiş mekteb-i sıbyân vardır, zîrâ bunda Kur’ân-ı azîme olan rağbet meğer Kastamonu'da ola. Gayri diyârda yokdur. Anıniçün Cenâb-ı Bârî bu şehir halkın ankâ edüp ganîmet ihsân etmişdir.

Ve dörd medrese ve bir imâret vardır. Ve beş hammâmı var. Tabahâne'de Tahtalı hammâm mahkemenin önündedir. Ve Eski hammâm ve Şeyh Paşa önünde Çavuş hammâmı ve Demirciler önünde Beğ hammâmı, âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve Kak mallesinde Karkalı hammâm.

Ve cümle üç yüz dükkândır. Ve şehir içinde nehr-i cereyân üzre cümle yetmiş değirmendir. Ve üç hânı vardır. Gerçi bezzâzistânı yokdur, ammâ bu hânlarda cemî‘i zî-kıymet eşyâ mevcûddur.

Ve bu şehrin der [ü] dîvârı cümle dîvârlarının zeyli taşdır. Ve bâlâsı kerpiç dîvârdır. Ve cümle sokakları eniş ve yokuş taş kaldırımdır. **[Y 132b]**

Ve kıble cânibi serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Ve bundan gayri her evde bâğçe mukarrerdir. Gûnâ-gûn engûr ağaçları ve çınâr ve kavak ve karaağaçlara sarılmış üzümleri olur kim mine'l-acâyibdir.

Ve her evde birer âb-ı hayât mâ'-i tâhir zâhirdir. Ve bu şehir dâmen-i kûhda vâki'dir. Ammâ şimâl cânibi küşâde olmak ile âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûhdur. Ve cümle halkı garîb-dostlardır. Ekseriyyâ Teke külâhı üzre sarık sararlar. Ve dâ'imâ müsâfir ararlar. Ve çuka ferrâce ve mâvî ve neftî boğası haftan geyerler.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından kırk gûne elması ve yedi elvân üzümü ve beyâz ve hâs ekmeği meşhûrdur. Ve beyâz bezi Denizli boğasısına tercîh olunur.

Ve bunda olan kibâr-ı evliyâullâhları beyân eder, ziyâretgâh-ı Elmalı şehri: Evvelâ şehir içinde Şeyh Baba Sultân, Eski câmi' mihrâbı önünde medfûndur. Menâkıbı bisyârdır.

Ve Bınarbaşı'nda Abdülvehhâb Efendi, bir mesîregâh âsitânesi var kim cümle ahibbâ ve erbâb-ı zurefânın ârâmgâh [u] namâzgâhıdır, anda bir kubbe-i âlî içinde medfûndurlar. *Kuddise sırruh.*

Karaman Ereğlisi'nin Bınarbaşısı gibi bu şehre cümle âb-ı hayât bu mahalden taksîm olunur. Ve cümle aynların her biri birer dıraht-ı bâlânın altından çıkar. Azîm teferrücgâh [u] ziyâretgâhdır.

Ve şehir içinde Ümmî Sinân Sultân.

Ve şehrin tâ şark tarafı ucunda Istanoz yolu üzre Baltasıgedik Mahmûd Dede, bir mesîregâh [u] temâşâgâh cihân-nümâ bir mürtefi' âsitânede medfûndur. Abdâl Mûsâ Sultân'ın birâder-i cân-berâberleridir. Çok kerâmâtı zâhir olmuşdur.

Ve bu Elmalı şehrinin cümle sularından âb-ı zülâli bunlardır ki zikr olunur: Alaca Mescid mahallesinde Karabınar ve Ulubınarbaşı ve Hacı Ahmed bınarı. Bu cümle altmış bınardır bir yere cem' olup nehr-i azîm-i Elmalı'ya mahlût olup Gönye gölünde gâyib olur.

Ve bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp şark tarafında dağlar eteğinde yigirmi pâre ma'mûr [u] âbâdân kurâları ve Türkmân yatağı mahûf yolları güzer edüp on ikinci sâ'atde sahrâ ve bayırlar aşarak,

Evsâf-ı yaylağ-ı şehr-i Istanaz

Sene (---) târîhinde Teke Bay oğlu Ermeni keferesi elinden feth edüp ba'dehu Yıldırım Hân destine girmişdir. Teke sancağı hâkinde paşa hâssı voyvadalıkdır. Müftîsi ve nakîbüleşrâfı ve kadısı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı cümlesi Adalya'da sâkinlerdir. Lâkin yılda bir kerre bu yaylağa gelüp sekiz ay ayş [u] işret edüp kesb-i hevâ ederler. Ba'dehu güz eyyâmında sağîr ü kebîr Adalya'ya gidüp ancak nâ'ib ve subaşı yüz âdem ile cümle evleri hıfz [u] hirâset üzre olur.

Ve bu şehrin kal'ası garb cânibinde bir bayır üzre bir küçük vîrânca kal'acıkdır. Dizdârı neferâtı iç el olmak ile bir şey yokdur. Ancak içinde bir kaç fukarâ Ermeniler sâkindir ve Celâlî asrında münhedim olan yerlerin kerpiç ile ta'mîr etmişler. **[Y 133a]** Ve garba nâzır bir kapusu vardır. Bir alçak kayalı püşte üzre şekl-i murabba' kal'acıkdır. Ve cenûb cânibinde bir dere aşırı bir yalçın mağâralı kayalar bu kal'aya havâledir.

Ve bu yayla evlerinde ancak yüz hânede âdem kışlar yerlidir, mâ'adâsı göçerler. Ve bu Istanaz deresinin içi bir vâsi' özdür. Nehrin iki cânibinde kat-ender-kat on bin altı yüz içli ve taşralı ve müte'addid hammâmlı ve havz u şâzrevânlı sarây-ı âlîlerdir. Gâyet ma'mûr u müzeyyen ankâ evleri nehrin iki cânibinde tabaka tabaka şâhnişînli gül [ü] gülistânlı ve bâğ [u] bostânlı havernaklardır.

Ve bu nehir üzre cümle yetmiş ağaç cisirdir. Herkes hânesinden yârânları ile gavvâs-vâr

şinâverlik ederek mâhîler sayd ederler kim her bir alabalığı üç vukıyye gelür mâhî-i ilâhîdir.

Ve bu şehrin nehir kenârınca şarkdan garba tûlu kâmil iki sâ‘at yerdir. Ve arzı ancak üçer ve dörder sıra evlerdir. Mâ‘adâ tağ u taşı bâğdır.

Ve cemî‘i sokakları vâsi‘dir. Ve bâğ u bâğçe içleri olmak ile şâhrâhlarında aslâ güneş te’sîr etmeyüp Acem diyârının hıyâbânı-misâl koyahdır. Ve her kûçesinde birer âsiyâblı sokahdır.

Ve bu nehir (---) dağından tulû‘ edüp Finike kal‘ası ile Azrasan kal‘ası mabeyninde Akdeniz'e mahlût olur.

Ve bu şehir cümle iki yüz beş mihrâbdır. Her sâhib-i hayr birer mescid binâ etmek ile mesâcidleri çokdur. Ve çoğunun evkâfları yokdur. Ancak yayla mahallinde cemâ‘ati çokdur. Ammâ salât-ı cum‘a edâ olunur üç câmi‘dir.

Şehrin garb tarafı ucunda çârsû-yı bâzâr içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i Sultân Alâeddîn, bir câmi‘-i vâsi‘dir. Mâ-tekaddem kurşum örtülü imiş. Celâlî Karayazıcı gelüp kurşumun sekbân-ı bî-pâyânına verüp bu câmi‘-i münevveri ihrâk bi'n-nâr eder. Ba‘dehu sene (---) Sultân Ahmed asrında Kuyucu Murâd Paşa rûy-i arzı celâlî haşerâtından tathîr edüp bu câmi‘i termîm etmişdir. Hâlâ câmi‘ içinde yigirmi çam direkleri meydândadır. Ve yigirmi çam direkleri dahi câmi‘in dîvârlarına muttasıl kâyimdir. Cümle kırk sütûn-ı keştîvârdır. Direkler üzre yine çam kirişler üzre sâde-dil-misâl bî-nakış bî-şöhret tavanlardır. Kârgîr kubbeler değildir ve üstü kireç örtülü damdır.

Ve bu câmi‘in ortası Bursa'da Ulu câmi‘-misâl açıkdır. Mâ-tekaddem bir havz-ı azîmi varimiş. Hâlâ beyâz mermer-i hâm döşelidir.

Ve bu câmi‘ çâr-kûşedir. Kıble kapusundan mihrâba tûlu iki yüz ayakdır. Ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Ve mü’ezzinler mahfili câmi‘in ortasında bir musanna‘ çam binâ-yı maksûredir. Ve mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîm sâde binâdır.

Ve kıble kapusundan on iki kademe taş nerdübân ile enilir. Ve bu kapudan mâ‘adâ kapusu yokdur.

Ve bu kapunın sağ tarafında bir kâ[r]gîr minâre-i mevzûnu var kim sihr-i i‘câz binâ-yı musanna‘ imiş. Lâkin celâlî ihrâk etdükde câ-be-câ yerleri **[Y 133b]** munharif olmuş. Ve minârenin taşra yoldan tarafında iki âdem kaddi mürtefi‘ yerde bu hat mastûrdur: Târîh:

"Benâ hâzihi'l-minârete'ş-şerîf Murâd Paşa fî evâili Rebî‘i'l-âhir, sene 979"

Ve bir medrese ve bir hân ve bir hammâm ve mâ-tekaddem bir imâret cümle Sultân Alâeddîn'indir. Ve bir hammâm dahi (---) nındır.

Ve cümle üç yüz dükkândır. Aslâ bu dükkânların kapuları ve kepenkleri yokdur. Herkes metâ‘ın gece hânesine götürürler. Ve cemî‘i sokakları kumsaldır. Kaldırımı yokdur.

Ve'l-hâsıl âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim cümle Adalya kavminin reng-i rûyları zerd çehredir. (---) (---) Bunun hevâsında safâ Bunda sekiz ay zevk [u] safâ **[Q 63b]** ederek kesb-i tarâvet edüp gül-çehre olup hayât bulurlar. Ve Adalya kavmi bu yaylağa gelmeseler memât bulurlar. El-hâsıl medhinde lisân kasırdır.

Ve cemî‘i **[P 63b]** müsmirât makûlesi memdûhdur. Ammâ kirazı ve emrûdu ve elması ve fındığı meşhûrdur.

Ve cümle sarâylardan musanna‘ı ve kâr-ı kadîm-i müzeyyeni İslâmbol'da Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Âdem Efendi hazretlerinin ebâ ve ecdâdından irsile intikâl eden sarây-ı âlîsi bir diyârda yokdur. Hattâ böyle yayla yerde limon ve turunc ve kebbât ve İremezât-misâl müzeyyen bir bâğ-ı Istanazdır.

Ve bu şehirde haftada bir pâzâr olur kim âdem deryâsı olup niçe yüz bin guruş metâ‘ cânib-i erba‘a vilâyetlerden gelüp bey‘ [u] şirâ olunur. Ve Âl-i Osmân'ın hükmünde Konya şehrinin Merâm'ı

ve Malatya'nın Aspuzusu ve Peçoy-ı Sirem-mânend bâğ-ı İremin Bârûdhânesi ve Kırım vilâyetinde Kefe'nin Sudağ'ı ve bu Adalya'nın Istanaz'ı Rûm ve Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâkdır. Eğer bu Istanaz yaylağına ıttilâ‘ hâsıl etdiğimiz kadar evsâfın tahrîr eylesek bir mücelled olur.

Andan şimâl cânibine dörd sâ‘at ma‘mûr kurâlar ubûr ederek,

Karye-i İncirli: Teke hâkinde bir ma‘mûr müselmân köyüdür.

Andan şarka on bir sâ‘at ma‘mûr kurâlar ve çengelistân dağlar aşup şiddet-i harâret çeküp renc [ü] anâ çekerek Merkez belin dahi ubûr edüp,

Evsâf-ı şehr-i şîrîn-i Isparta

Sene (---) târîhinde Ermen destinden Sultân Alâeddîn fethidir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan (---) fethidir. Anatolu eyâletinde Hamîd paşasının tahtıdır. Başka sancakdır. Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 400.000 akçedir. Hîn-i seferde hâssına göre dörd yüz âdem ile sefer eşer. Alaybeğisi ve çeribaşısı vardır.

Ve tokuz ze‘âmeti ve beş yüz seksen beş tîmârı vardır. Ve cümle erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârın mutasarrıf oldukları mahsûlâtları ne kadar mâl olursa beş binde bir yarar cebelüleri ile sefer eşerler. Paşası askeri ile cümle sekiz bin asker olur.

Şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı **[Y 134a]** ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâsı çokdur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kadıya senevî altı bin guruş, paşaya otuz bin guruş ber-vech-i adâlet hâsıl olur. Ve cevz-i ma‘dûdu yedi bin guruş vardır. Bâc u bâzârdan ve kâr-i dilâzardan berrânî yedi bin guruş dahi hâsıl olur.

Ve bu sancak eyâleti gâyet vâsi‘ diyârdır. Cümle (---) kazâ yerdir. Ve Isparta şehri on yedinci iklîm-i örfiyyedendir. Ve Rûm şehirlerindendir ve diyâr beyti Elhamîd'dir. Ve bir medîne-i müzeyyenedir. Ve sâhib-i irşâd u keşf [ü] kerâmât sâhibi selefde ve hâzırda çok kimesneler vardır.

Ve cümle (---) aded mihrâbdır. Evvelâ Firdevs Beğ câmi‘i Koca Mi‘mâr Sinân binâ etdi.

Ziyâret-i eş-Şeyh Velî: Hamîd sancağında Agrasa kasabasındandır. Sılalarında bir zâviye binâ edüp anda medfûndur. Firdevs Beğ câmi‘inde vâ‘ız ve nâsıh ârif-i billâh kimesne idi. Çok sebak kerâmâtı zâhir u bâhir olmuşdur. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu Isparta şehrin alâ kadri'l-imkân iki günde seyr [ü] temâşâ edüp kıble cânibine ma‘mûr u müzeyyen kurâlar ubûr ederek sekiz sâ‘atde,

Karye-i Sarı Alî Beğ: Ma‘mûr müselmân köyüdür ve ze‘âmetidir. Andan yine kıbleye altı sâ‘at vâsi‘ sahrâlar ve ma‘mûr kurâların ubûr edüp,

Karye-i Karakaldırım nâm mahalle gelindi. Andan kâmil sekiz sâ‘atde kıble cânibine Karakaldırım üzre ubûr etdik ki mezkûr Karakaldırım Arab u Acem'de meşhûr-ı âfâkdır kim yüz iki yüz âdem âb-ı rûy ile hüsn-i hâl ile ubûr edemez. Cümle aşkıyâ ve harâmîlerin ârâmgâhları ve kemîngâhlarıdır.

Ve bu Karakaldırım'ın her cânibi fîl cüssesi-misâl seng-i hârâlardır kim üstâd mühendis destinden henüz çıkmış zann olunur. Ve bu şâhrâhın iki cânibinde olan ibret-nümâ mermer sandûklarla herbiri birer hücre zann olunur. Ve ba‘zısının kapakların açmışlar. Cümle lâşe ile ve üstühân-ı na‘şe ile memlûdur. Ve her sandûka üzre lisân-ı Yûnân ile ikişer üçer satır târîhleri vardır. Ve böyle niçe yüz bin sandûklar nümâyândır.

Ve niçe bin kenîse ve manastır ve kal‘a ve değirmen arkları ve kırkar ellişer ayak taş nerdübân ile enilir amûd-ı müntehâlar üzre su sarnıcları ve ibret-nümâ âsâr-ı binâlar var kim sekiz sâ‘atlik yolu dutmuşdur. Ammâ hâlâ vîrândır. Hamd-i Hudâ selâmetle bunları ubûr edüp,

Menzil-i Yenice Hân: Dâr-ı emândır. Adalya hâkinde bir yalçın kayalı dereli yerde üç kıt‘a hândır. Adalya ile Istanaz mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Âyende vü revendeye ârâmgâhdır. Henüz binâ olunur. Ve bir kahvehânesi ve bir kaç nev-binâ dükkânları var.

Ve Adalya kal‘asının dizdârı Celeb Ca‘fer Ağa hânın mukâbelesinde nev-binâ bir çeşme-i âb-ı zülâl inşâ ederken hakîrin bi'l-bedâhe bu târîhi celî hatt ile tahrîr olunmuşdur. Târîh:

*Sâhibü'l-hayra **[Y 134b]** suna mâ-i Kevser*
Şâd ola rûh-ı Hüseyn-i Hayder

Evliyâ dedi anın târîhin
Şâd [u] hurrem ola ayn-ı Ca‘fer

Sene 1078.

Andan kıble cânibine sarp kayalar ve dereler içre çengelistân ve ormanistân yerler içre güzer ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Adalya

Sene (---) târîhinde Ciniviz elinden Sultân Alâeddîn fethidir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Orhân Gâzî destine girmişdir. Yine İşpanya küffârı müstevlî olup sene (---) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Ve Teke sancağı tahtı idi. Lâkin bir kenâr yerde vâki‘ olmak ile hâlâ Teke paşası Elmalı şehrinde sâkin olup taht olunmuşdur. Hâlâ üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve cümle nâhiyesi (---) kurâdır. Senevî sekiz bin guruş hâsıl olur, ber-vech-i adâlet.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve kethudâyeri ve serdârı ve ulu, mün‘im ankâ bâzergânları ve dizdârı ve yüz elli müselmân ve yüz elli kefere kal‘a neferâtı vardır.

Ve kal‘ası Adalya körfezinin nihâyetinde leb-i deryâda minâre kaddi yalçın kayalar üzre şekl-i mukavves bir şeddâdî taş binâ kal‘a-i kadîmdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi liman kenârı dolaşmasıyla dörd bin dörd yüz adımdır. Garb tarafında Paşa sarâyı köşesinden nârin kulle ye ve varoş kapusu üzre mehterhâne kullesin ubûr edüp şark cânibinde Lala kullesine varınca bu kal‘a iki kat kal'a metîn (---) dîvârıdır. Ve otuzar arşın, yedi ve sekizer arşın arzı sedd-i İskender-vâr muhkem dîvârdır.

Ve bu taraf kırk kulle ve bin üç yüz adımdır. Andan cenûba bin adım ve on sekiz kulledir. Andan garba Kız kullesi burnuna varınca bin adım ve on beş kulledir. Ve bu taraflar kara tarafları olmak ile ikişer kat kal‘a dîvârı yigirmi arşın umku şeddâdi binâ ve on arşın umku ve yigirmi arşın arzı vâsi‘ kesme kaya handakdır.

Ve mezkûr Kız kullesi katmer gül gibi biri biri içinde sâfî beyâz mermerden bir musanna‘ vâcibü's-seyr bir kulledir. Andan kulle ve mevzûndur. Andan bir kal‘adır. Limanı dolaşınca bin yüz adımdır. Ve bu tarafı gerçi yalın kat dîvârdır, ammâ kırk arşın bâlâ dîvâr-ı metîndir. Ve gayri yerleri **[Q 64a]** on beşer, yigirmişer arşın bâlâdır. Ve liman etrâfı on iki kulle-i zîbâlardır.

Bu hisâb üzre cümle Adalya kal‘ası seksen kulledir. Ve her kulle mâbeyni **[P 64a]** yigirmişer bedendir. Bu hisâb üzre Adalya kal‘asının dâ’iren-mâdâr iki kat kal‘a dîvârı bedenleri iki bin altmış bedendir.

Ve cümle dörd kapudur. Cümleden işlek şâh-râh taşra varoş kapusudur ki biri birinden geçme yedi kat eğri büğrü kimi şarka ve kimi garba nâzır kapulardır. Ammâ yine bir yoldur. Ve her bir kapu mâbeynlerinde niçe bin mahîl [ü] şeytanet tasnîfâtlar var kim âdem hayrân olur. Ve asma demir

kafesler ve gûnâ-gûn âlet-i harbler ile ârâste ve cebehâne ile pîrâste kapulardır.

Ve dizdâr dîvânhânesi ve mescidi bu mahaldedir. Cümle neferât bu mahalde pür-silâh **[Y 135a]** hâzırlardır. Zîrâ gâyet sa‘b u metîn kal‘a olmak ile bir kaç kerre Âl-i Osmân paşaları kapanup Âl-i Osmân'a karşu komuşdur. Ve cemî‘i kefere "Âh Adalya" deyü feryâd ederler. *Hafizakallâh*.

Ve bu varoş kapusundan gayri yerden karaya çıkar kapu yokdur. Cümle halk bu kapuya muhtâclardır. Mâ‘adâ üç kapu liman cânibine işler. Ve büyük liman kapusundan limana kırk ayak taş nerdübân ile enilir cenûba nâzır bir kapudur.

Ve limanın orta kapusu şarka nâzırdır. Ve bu kapunun kemeri üzre bir beyâz mermer üzre bedürüstî âdem kaddînce Freng-pesend bir dervîş tasvîri etmişler gûyâ zîrûhdur. Elinde asâsı ve serinde külâhı ve belindeki pâlhengi üzre "Allâhlı" lafzı yazılmışdır. Ve bu tasvîrin başı ucunda yine ol mermer üzre üç satır Yûnân lisânınca evsâfin tahrîr etmişler. Ve ol hattın tercemesi oldur ki:

"Bu ol Allâh kuludur ki Seyyid Ahmedü'l-Bedevî fukarâsıdır. Her sene Mısır'dan deryâ üzre yürüyerek gelüp bizim Angiliye kraldan ellişer esîr alup halâs edüp yine gözümüz önünde deryâ üzre giderdi" deyü tahrîr etmişler, gören seyyâhân-ı cihâna hafî değildir.

Ve bu kapu ile Gümrük kapusu karîbdir. Gâyet küçük kapudur. Ve kıbleye nâzırdır. Ve Gümrükhâne bu kapunun iç yüzündedir. Yetmiş yük akçe mâl-ı pâdişâhî hâsıl olur azîm iskele-i Mısır'dır.

Ve bu dörd kapu taşra hisâr kapularıdır ki büyük kapulardır. Ammâ bölme bölme hisâr dîvârlarının mahalleler içre cümle sağîr ü kebîr yigirmi iki küçük kapulardır. Ba‘zısı gecelerde kapanır, ba‘zısı makfûllenmez. Zîrâ bu kal‘a yedi kat bölme pîç-ender-pîç hisâr-pîçelerdir. Hazret-i Îsâ asrında ancak liman tarafı küçük kal‘a imiş. Devletleri mü’ebbed oldukda kat-ender-kat kal‘alar zamm edüp yedi katdır gûyâ kal‘a-i Tokat'dır. Ve her katı birer hısn-ı hasîn kulle-i metîn dîvârlıdır. Lâkin bu katların handakları ve bedenleri yokdur. Ancak taşra iki katı bedenli ve handaklıdır ve Mevlevîhâne ile Eski câmi‘ iç kal‘a-misâl altı kulleli bir kat bölme hisârdır.

Ve Paşa sarâyı dahi başka bölmedir. Ve alt yanında limana nâzır balyemez toplar durduğu hisâr-pîçe başka bölmedir. Ve çârsû bölmesi ve Hünkâr câmi‘i bölmesi, el-hâsıl yedi bölme sa‘b hisâr-ı sedd-i İskender'dir.

Ve bu eşkâlde olan kal‘a içinde cümle dörd mahalle ve üç bin kiremit örtülü kat-ender-kat kâr-ı kadîm evlerdir ve gâyet sıkdr.

Ve cümle yetmiş sokakdır. Ve pâk ü pâkîze kaldırımlıdır. Ve her evde dörder direk üzre çardak mukarrerdir. Her gece anda kesb-i hevâ edüp yatırlar. Ve cümle hâneleri cenûba ve garba liman cânibine nâzırlardır. Ve bu şehir bir körfezin nihâyetinde vâkı‘ olmak ile aslâ sağ sağ rûzgâr isâbet etmez.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümle (---) mihrâbdır. On biri cum‘adır. Cümleden **[Y 135b]** latîf ve binâ-yı nazîf câmi‘-i rûşen ve bir vâsi‘ haremli ve mihrâb önü bâğ-ı İremli ve hareminin cânib-i erba‘ası medrese hücreli ve cümle âsârları nîlgûn kurşum örtülü kubbe-i âlîler ile ârâste ve bir minâre-i mevzûn ile pîrâste fâtih-i celâlî Kuyucu Murâd Paşa câmi‘i, bir hevâdâr, dâru'l-karâr câmi‘-i dilküşâdır. Ve kıble kapusu üzre üzre târîhi budur:

Ola dâ’im Murâd Paşa'nın
Rahmet-i Hak revânına vâsıl.

Yapdı bu câmi‘i murâd edinüp
Kıldı ukbâ savâbını hâsıl.

Ede hayrâtını Hudâ makbûl
Adn cennet ola ana menzil.

Sene 978.

Bir şehr-i azîm içinde olacak câmi‘dir, lâkin taşra varoş kenârında kalmış bir garîb câmi‘dir.

Bundan sonra câmi‘-i zîbâ kal‘a içinde Teki Paşa câmi‘i: Cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir ve gâyet musanna‘ kurşum örtülü kubbe-i âlîlerdir. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim bu şehir içre misli yokdur. Ve yol kenârında vâkı‘ olmak ile haremi dahi yokdur, ammâ cemâ‘ati çokdur.

Andan sonra câmi‘-i kadîm Eski Câmi‘: Sultân Alâeddîn'indir, derler, ammâ mâ-tekaddem kenîse imiş. Kapusu üzre lisân-ı Yûnânca Hazret-i Îsâ'dan mukaddem binâ olduğun işâret etmişdir,

Ba‘dehu yine mezbûr kapu üzre sâhib-i fethin câmi‘ etdüğüne târîhi budur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, ba‘de fadlillâhi teâlâ ve cemîli eltâfiyyeti mâ hasalallâhu tebâreke ve teâlâ bi-inâyeti'llâhi'l-‘âliyeti min fethi Antâliyye benâ ceddede hâze'l-câmi‘ eş-şerîf el-mübâreke el-mükerrem el-mevâhibeti'l-vekâyâ emîrü'l-mü'minîn es-Sultânü's-sevâhil zemânü'd-devâbb ve'd-dîn Muhammed bin Mahmûd bin Yûnus halleda'llâhu mülkehu el-hâdî ve'l-‘ışrûn min Zi'l-ka‘de li-seneti erba‘a ve seb‘în ve seb‘i mie ve mi‘mâruhu Balabân et-Tavâşî ." [774]

Ve bu câmie muttasıl medresenin kapusu üzre târîhi budur:

"El-mülkü lillâhi'l-vâhidi'l-kahhâr bi-‘imâreti'l-medreseti'l-mübâreketi devlet Sultânü'l-a‘zam zıllullâhi fi'l-‘âlem gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-feth Keyhusrev bin Keykubâd hallede mülkehu li-seneti sitte mie'dir." [600]

Ve medresenin mukâbelesinde yol aşırı Darbhâne medresesi Sultân Keyhusrev hâtûnunundur. Ve bu medreseye karîb Sultân Mahmûd'un Nakş-ı Cihân derler bir medrese-i ibret-nümâsı vardır ki çeşm-i beşer rûy-i arzda mislin görmemişdir. Bir Acem üstâdı gelüp var makdûrun sarf edüp ilm-i mi‘mârîde ol kadar musaykal ve mücellâ taşları birbirlerine eyle mümtezic etmiş kim âdem engüşt ber-dehen edüp hayrân olur. Ve derveze ve revzenlerinin ve havuzu ve şâzrevânlarında olan hurde nakş-ı ibret-nümûn bir diyârda yokdur.

Ve bu medreselerde yine cum‘a ve mesâcid ve minâre olup câmi‘ evsâfında tahrîr olundu.

Ve kal‘anın ikinci katında Hünkâr câmi‘i derler, mâ-tekaddem kenîse imiş. Tûlu iki yüz ayakdır ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Ve latîf rûhâniyyetli câmi‘dir.

Ve Yeni câmi‘ Sultân Korkud'undur.

Ve Karadayı câmi‘i dahi rûşen câmi‘dir.

Ve bu kal‘a içinde ancak beş minâre vardır.

Ve kal‘adan taşra **[Y 136a]** Murâd Paşa câmi‘i ve Bokçuzâde câmi‘i ve Balı Paşa câmi‘i kubbesi kâ[r]gîr binâ-yı âlîlerdir ve kiremit örtülüdür.

Ve Yassı Minâre câmi‘i ve Sofular câmi‘i ve Şeyh câmi‘i ve Kâzergâh câmi‘i. Meşhûr câmi‘ler bunlardır, mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Ve yedi medrese ve on yedi mekteb-i sıbyân ve bir dârü'l-hadîs ve bir dârü'l-kurrâ vardır.

Ve yedi tekyedir. Cümleden kal‘a içinde Mevlevîhâne, kâ[r]gîr kubbe-i âlîli bir âsitâne-i Celâleddîn'dir.

Ve sâhibü'l-hayrât mihrâb önünde bir sivrice kubbe-i bâlânın içinde medfûndur. Ve Gülşenî tekyesi.

Ve Ahi Sultân Kızı tekyesi. Ve kal‘adan taşra şark tarafında handak kenârında tekye-i Koyun Baba, âsitâne-i Bektaşiyândır. Limonlu turunclu ve gül [ü] gülistânlı mesîregâh bir tekyedir. Şeyhi Boşnaku'l-asıl Zülfikâr Dede'nin demine hû, sâhib-i tarîk merdân-ı Hudâ cândır. Âyende vü revendeye ni‘meti bî-imtinândır.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda cümlesi sekiz hammâmdır. Kal‘a içinde Çukur hammâm ve Büyük hammâm ve Nâzır hammâmı ve Paşa hammâmı ve Mevlevîhâne hammâmı ve kal‘adan taşra Çavuş hammâmı ve Balı Beğ hammâmı ve Şeyh hammâmı. Ve bunlardan mâ‘adâ on bir sarây hamamları vardır.

Ve bu şehrin dâhil ü hâricinde cümle (---) hândır. Evvelâ kal‘a içinde gümrük dibinde Bezir hânı ve Kapan hânı ve Durveli hânı ve Pirinç hânı ve Murâd Paşa hânı ve Çavuş hânı ve Urum Alî hânı ve Serçe-i Nebî hânı azîm odalardır. Ve kal‘adan taşra varoşda Dizdâr Ca‘fer Ağa hânı ve çârsû pâzâr içinde [[(---) (---)]] içinde ve çârsû-yı pâzârında cümle altı yüz dükkândır, ammâ bezzâzistânı taşra varoşdadır.

Ve bu kal‘anın şimâl cânibinde vâki‘ olan varoş-ı azîm cümle yigirmi mahalledir. Ve on altı mahalle-i [[(---) (---)]] müslim ve dördü Urum keferesi mahallesidir. Ammâ keferesi aslâ Urumca bilmezler. Bâtıl Türk lisânı üzre kelimât ederler.

Ve cümle ka[r]gîr ve vâsî‘ [[(---) (---)]] yüz toksan hânelerdir. Ve cümle ma‘mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle beş yüz dükkândır. Ve dörd kapulu kubbe binâ bir sedd-i İskender metin [[(---) (---)]] **[Q 64b] [P 64b]** varoşdur.

Ve iki yüzden mütecâviz çeşmeleri var. Cümle suyu nehr-i Düden'den gelür. Nehr-i Düden bu şehrin yıldız ile şark mâbeyninde Donanma ta‘bîr etdikleri yollardan gelüp tâ Düden dağlarından tulû‘ edüp bu şehre gelince birkaç kol olmuşdur. Bir kolun selef pâdişâhları yalçın kayaları ve sa‘b yolları kesüp Adalya kal‘asına getirmişler. Bir kaç kolu dahi Manavgat nâhiyesine giderken taş binâ cisirler ile ubûr olunup ol mahalde deryâya mahlût olur. Ve bir kolu dahi Adalya kurbunda kayalar mâbeyninde gâyib olup Adalya kal‘asının limanı kenârlarında leb-i deryâda azîm kaynaklar vardır. Ve ba‘zı kaynakları iskele başında deryâ içre kaynayup çıkar. Selef pâdişâhları sahrâda gâyib olan sulara saman ve kömür döküp bu liman kaynaklarından hurûc edüp çıkdığı muhakkakdır.

Ammâ bu Adalya'nin cümle suyu lezîz değildir. Cereyân etdüği yollarda buz hâsıl olur, ya‘nî alçı gibi donar ve su yolların kapar. Ve her sene yolların tathîr ederler. El-hâsıl ma‘mûr [u] âbâdân şehirdir. Ammâ **[Y 136b]** âb [u] hevâsı sevâhil olmak ile sakîldir. Anıniçün her sene Istınaz yaylasına çıkarlar.

Ve limanı amelî limandır. Ancak iki yüz pâre gemi alur. Ve sekiz rûzgârdan emîndir. A‘lâ yatakdır, zîrâ kapulu limandır. Ağzında iki kulle-i azîmler vardır ki kirpi-misâl topları cânib-i erba‘ayı muhâfaza eder. Ammâ liman içre her rûzgârın kasırga ve sağnağı eksik değildir. Ol ecilden cümle gemileri lenger-endâht olup koltuk palamarların cümlesi limanın cânib-i erba‘asındaki minâre kaddi olan kayalara ve kal‘a kullelerine bağlarlar. Altından cümle halk güzer ederler, a‘lâ latîf limandır. Ağzı keşişleme cânibine nâzırdır.

Ve gâyet ıssı havası vardır. Ol ecilden cümle ahâlîsinin reng-i rûyları saruya mâ’ildir.Ve hummâ marazı gâyet çokdur. Ammâ cemî‘i dertlerine devâ kâtı‘u's-sümûm olan limonu fârûk-ı a‘zamdır. Safrâ ve balgamı pâre pâre edüp cümle emrâz-ı muhtelifeyi mahv eder.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından turunc ve kebbât ve hurmâ ve zeytûn ve incîri ve şeker kamışı ve nârı cihânı dutmuşdur.

Ve cânib-i selâsisi bâğ-ı İrem-misâl hıyâbân-ı bâğ-ı İremdir Cümle bâğçelerden vâcibü's-seyr Tekeli Paşa bâğçesi kal‘anın kıble tarafından handak kenârında hurmâ ve servi dırahtları sıra sıra tertîb ile müzeyyen olmuşdur. Ve limon ve turunc ve sâ’ir fevâkih dırahtları ve gûnâ-gûn havz u selsebîller ile inşâ olunmuş bir koyahdır.

Ve bu şehrin halkı cümle baba-yı âlem Anatolu halkı-misâl talâkat-i lisânları Türkçe kelimât ederler. Ve cümle çuka esbâblar geyüp kendü ticâretlerine mukayyed olup ankâ bâzergânlardır. Ve tâze yiğitleri Cezâyir levendi esbâbı geyüp kâr ederler. Ve zenâneleri çuka ferrâce geyüp başlarına sivri takyeler üzre beyâz izâr urunurlar. Ve cümle halkı ehl-i ırz ve garîb-dostlardır.

Ve bu şehirde medfûn kibâr-ı evliyâları beyân eder: Ziyâretgâh-ı Adalya : Evvelâ Ahi Evran Sultân ve yine kal‘a içinde Ahi Yûsuf Sultân ve Murâd Paşa câmi‘i kurbunda Âşık Doğan Sultân ve Ahi Sultân kızı ve niçe ziyâretler dahi etdik, ammâ meşhûr-ı âfâk bunlardır.

Ve bir hafta bu şehirde meks edüp niçe zevk u safâlar edüp mevlevîhâne şeyhi ile ve Dizdâr Ca‘fer Ağa ile ve Çavuş Beğ ile ve serdâr ile ve'l-hâsıl cümle ahibbâ ile vedâlaşup ve bize refîkler koşup kıbleye üç sâ‘at gidüp,

Karye-i Kondi: Sahrâsında Türkmân köyüdür. Anın şimâlinde bir sâ‘at ba‘îd Serik dağı eteğinde,

Evsâf-ı kal‘a-i Teke Karahisârı

Mâ-tekaddem Kayser binâsı imiş. Ba‘dehu Freng-i bedreng müstevlî olup ba‘dehu Sultân Keyhusrev fethidir. Andan Orhân Gâzî fethidir. Teke paşasının hâssıdır. Subaşısı hâkimdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır.

Ve kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır. Yedi kullesi ve cenûba nâzır bir kapusu vardır. Ve ensesinde havâlesi vardır. Ve handakı yokdur.

Ve kal‘a **[Y 137a]** dizdârı ve neferâtı ve kethudâyeri ve serdârı ve a‘yânı yokdur. Ancak yetmiş seksen hâne Türkmân kavmi sâkinlerdir. Anlar dahi Temmûz'da yaylağa çıkarlar. Ol kadar ma‘mûr kal‘a değildir. Ancak nâhiyesi ma‘mûr ve mahsûldâr kazâdır. Anı temâşâ edüp kıble cânibine dağlı ormanlı yollar ubûr ederek,

Nehr-i Aksu: Azîm sudur. Tâ şimâl tarafında Hamîd vilâyetinde Eğirdir dağlarından ve Hamîd derelerinden cem‘ olup bu Kondi sahrâsı içinden ubûr edüp yine bu mahalle karîb Akdeniz'e mahlût olur, ammâ kanlı ve hayırsız sudur.

Bu mahalde anı gemi ile güzer edüp karşu cânibinde,

Karye-i Görüş: İki yüz evli bâğlı ve bostânlı ma‘mûr köydür. Anı geçüp iki sâ‘at bir düz ormanlarda dıraht-ı âlîleri temâşâ ederek,

Nehr-i Ulusu: Bu dahi şark tarafında Hamîd dağlarından gelüp bu mahalde Sultân Alâeddîn'in on bir göz cisr-i azîmi altından cereyân edüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Deryâ-misâl azîm âb-ı hayât sudur. Ve gûnâ-gûn mâhîleri vardır.

Ve cisrin Adalya cânibinde binden mütecâviz saz u neyden külbe-i ahzân-misâl dükkânlar vardır. Haftada bir cum‘aertesi gün Serik nâhiyesinden ve Karahisâr'dan ve Alâ’iyye ve Adalya'dan ve Teke ve Hamîd'den kırk elli bin âdem bir gün bir gecede cem‘ olup azîm bâzâr durur.

Ve Serik subaşısı Nişâncı Paşa hâssıdır. Anın subaşısı ve kadısı ve Karahisâr ve Manavgat kadısı ol gün anda hâzır olup azîm gavgâ ve da‘vâlar fasl edüp kadılara sicil içün üç akçe hüccet içün on akçe verirler. Bir akçe ziyâde taleb etse kadıların pîş-tahtasın başında pâre pâre ederler giderler, eyle lecûc Manavgat kavmidir. Ve Manavgat ne yerdir? su’âl etsen, "Yâ gerü kaldı, yâ ileridedir" deyü cevâb ederler. Böyle mezmûm-ı âfâk kavimdir.

Ve bu vilâyet halkı bir hafta hisâbın salı ve çehârşenbe ve pencşenbe ve cum‘a deyü hisâb edemezler. Ancak her gün bir semtde pâzâr durur ol pâzâr günleri ile hisâb edüp "Ulu pâzâr, kiçi pâzâr, beri pâzâr, öte pâzâr ve Serik pâzâr ve Manavgat pâzâr" deyü sekiz günü sekiz pâzâr ismiyle add ederler, turfe kavimdir. Lâkin gâyet musallî halkdır.

Bu bâzârda bir gün meks edüp acîb ü garîb temâşâlar edüp Ulusu cisrinden ubûr edüp beş sâ‘atde düz ormanlar içre güzer edüp sol tarafda,

Evsâf-ı kal‘a-i Güvercinlik

Teke hâkinde Karahisâr nâhiyesinde bir yalçın püşte üzre şekl-i murabba‘ bir şeddâdî binâ sa‘b u metîn kal‘adır. Cirmi sekiz yüz adım bir kat kal‘a-i bâlâdır. Ve cenûba nâzır bir kapusu var. İçinde dizdârı ve neferâtı yokdur. Ve kırk elli mikdârı saz örtülü Türkmân evleri vardır. Anlar dahi kışın sâkin olurlar. Gayri zamân mu‘attaldır. Bunu dahi temâşâ edüp ve bir sâ‘at gidüp,

File deresin at ile ubûr **[Y 137b]** edüp Manavgat hudûdu derler. Ammâ köylerinden ve kasabalarından bir ferd haber vermeyüp âciz-mânde kaldık. Cümlesi "Manavgat'ı bilmeziz" deyü inkâr edüp ferdâya salarlar idi. Aceb harâmzâde kavimdir.

Ve bu dağlarda kaplan çokdur, zîrâ gâyet sarp taşlı ve ormanlı dağlardır. Hattâ hakîr "Âyâ, bu gece nereye konsak?" deyü serserî gezerken bir dere içre bir câmûsu bir kaplan sayd edüp ibtidâ ciğerin çıkarup yerken biz dahi üzerine varınca hemân şikârın bırağup derenin bir mürtefi‘ yerine çıkup bize aları aları bakarken fakîr câmûs cân havli ile ayağa kalkup giderken yine yıkıldı.

Hemân kaplan ra‘dvâr gürleyüp üzerimize hücûm edüp gelürken hemân hakîrin memlûkleri bir kaç kol tüfengleri atup kaplan bir püşte üzre karâr etdi. Hakîr alarkadan seyr [ü] temâşâ ederken dağlar içinden bir gürüldü zâhir olup mezkûr kaplanın şikârı üzre Kastamonu katırından mefret bir kaplan-ı beyâbân (---) (---) piyâde gelüp mezbûr câmûsı görüp hemân fi'l-hâl parça parça edüp ekl etmeğe başlayınca evvelki kaplan dahi gelüp birbirleri ile eyle ceng [ü] cidâl edüp ikisi de birbirleriyle ceng ederek birbirini helâk etdiler [[(---) (---)]].

Hakîr bu hâli görüp şükr-i Yezdân eyleyüp kaplanların yanına varup derilerin yüzerken üç Türk âdemi gelüp anlar dahi bizlere yardım edüp fi'l-helâl yüzüp dahi [[(---) (---)]] gelüp (...) imdâd edüp fi'l-hâl dahi (---) (---) dahi gelüp (...) imdâd edüp fi'l-hâl iki kaplan derisi sâhibi olup ve azîm seyr [ü] temâşâ edüp vâlih [ü] hayrân olduk.

Ve bu Manavgat kavmi, kaplanlarından **[Q 65a] [P 65a]** mel‘ûnlardır. El-hâsıl "İşte Manavgat bu mahaldir" der âdem bulmayup zâr u sergerdân vâlih [u] hayrân 9 sâ‘at gezüp âhir,

Karye-i Yonmataş, demekle ma‘rûf bir yalçın kaya dibinde yetmiş seksen evli bir Etrâk-i bî-idrâk köyünde müsâfir olup yüz bin renc [ü] anâ ile atlarımıza yem ve bizlere biraz ta‘âm getirüp anda meks edüp Yonmataş nâm kayaya bir sâ‘atde çıkup seyr [ü] temâşâ etdik. Bir sahrâda vâki‘ olmuş zirve-i a‘lâya ser çekmiş bir sivri kaya üzre bi-emrillâh at eğeri gibi yonulmuş bir musaykal kırmızı kayadır. Ol diyâr kavminin zu‘mu "Ûc bin Unûk bu kayaya gelüp at gibi binerdi" deyü efvâh-ı nâsda şâyi‘dir ammâ lağvdir. Lâkin vâcibü's-seyr ibret-nümâ kûh-ı bâlâdır.

Andan yine konağımız olan Yonmataş'a geldik. Bunlar dahi "Manavgatlı değilüz" deyü inkâr etdiler. Ammâ tahkîk Manavgat hudûdudur ve Alâ’iyye sancağı hükmündedir. Teke hükmü bu Yonmataş'dan gerü kaldı.

Ve bu köyden kalkup 2 sâ‘at düz yerlerde korular içre ubûr ederek,

Nehr-i Sarısu: Ol kadar azîm su değildir. Alâ’iyye yaylalarından gelüp bu cisr mahallinde Akdeniz'e mahlût olur âb-ı hayât sudur. Latîf ve lezîz mâhîleri olur. Ve menba‘ı âb-ı zülâlli karlı

dağlardan gelür. Ve nehrin kenârında büklükler içre kara cânverleri çok olur. Aceb avgâh ve mesîregâh yerlerdir. Anı cisrden ubûr edüp beş **[Y 138a]** sâ‘at gidüp,

Nehr-i azîm Manavgat: Şimâl cânibinde Alâ’iyye ve Seydîşehri dağlarından cem‘ olup bir nehr-i azîm olup bu mahalle bir sâ‘at karîb Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehri gemi ile ubûr edüp,

Kasaba-i Manavgat (...) Irgat

Alâ’iyye sancağı hâkinde subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Ve nâhiyesi kırk bir pâre kurâdır. Ve paşa hâssıdır. Ve yetmiş seksen mikdârı sarı toprak örtülü evlerdir. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve bir hânı ve yedi dükkânları var. Ammâ haftada bir gün azîm bâzârı olup binden mütecâviz koliva sazlı dükkânları vardır. Nehrin kenârında yigirmi bin âdem cem‘ olup hayli bâzâr olup köşe köşe sâye-i çınâr [ve] bîd-i sernigûnlarda germâ-germ zevk u safâ ederler.

Andan yine şarka 3 sâ‘at düz sahrâlı ve ma‘mûr [u] âbâdân mahsûllü kurâlar ubûr ederek,

Karye-i Çerçisli: Manavgat nâhiyesinde bir kayalı bayır dibinde yüz elli evli ve bir câmi‘li müselmân köyü imiş. Hak anlardan râzı olsun. Meğer yol yanılup gelmişiz. Bize karşu çıkup,

"Bire hoş geldiniz. Çok âdemleriniz helâk oldu mu, nice halâs oldunuz?" dediler.

Biz âlem-i hayretde kalup,

"Siz ne dersiz?" deyü su’âl etdik.

"Be siz Manavgat bâzârından gelürken şimdi şu dağın ardında ceng etmediniz mi?" dediler. Biz yok, dedik.

"Bire şükür. Siz ol yere uğramayup Allâh sizi bu yola salmış. Ey imdi bize lâyık olan sizi buradan sâlimîn ü gânimîn Alâ’iyye'ye düşürmek boynumuza vâcibdir" deyü [60] deyü ta‘âm getirüp tenâvül olunca köyden bize yigirmi tüfengli piyâde şehbâz yiğitler refîk koşup yolladılar. İki sâ‘atde,

Nehr-i Karpuzlu'ya varup nehrin kenârında kimi cânlı mecrûh ve kimi merhûm olmuş on yedi âdem ter ü tâze civâr-ı Hakka vâsıl olup yatırlar.

Meğer Çerçisli'de bize dedikleri ceng bu imiş. Cümle etrâf kurâlar halkı gelüp ve nâhiye nâ’ibi gelüp keşf olunca hakîri koyuvermeyüp sicillâta ism [ü] resmimizle tahrîr olunup şehîdleri bir püşte üzre defn edüp mecrûhları kurâlara tevzî‘ edüp yola revâne olup Karpuz nehrin atlar ile ubûr etdik. Küçük nehirdir, ammâ tuğyânında bir ay bekleyüp geçit vermez imiş. Alâ’iyye'nin şimâlinde Alara dağlarından gelüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur.

Ve bu nehre karîb bir püşte üzre bir azîm vîrân kal‘a var. Türkler ana Alara kal‘ası derler. Hâlâ vîrândır. İçinde âdem âdemî-zâd yokdur. Ammâ gâyet azîm kal‘a imiş. Etrâfında âsâr-ı binâdan ve mezâristândan geçilmez. Tâk-ı Kisrâdan nişân verir binâlardır. Kış günleri içinde Türkmân sâkin olur imiş.

Andan yine şarka 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Alara: Bu dahi şimâl cânibinde Alara yaylağından tulû‘ edüp Alâ’iyye kurbunda Akdeniz'e mahlût olur.

Ve bu mahalde nehir kenârında bir topraklı mürtefi‘ bayır üzre,

Karye-i Alara: Alâ’iyye hâkinde altmış yetmiş mikdârı müselmân **[Y 138b]** evleridir. Bir câmi‘leri var. Ve bu Alara nehri kenârında azîm hıyâbân mesîregâh-ı cihân çemenzâr yerlerde dıraht-ı azîmler sâyesinde Alâ’iyye müsellimi anda meks edüp Çerçisli karyesinden bize refîk olan yigirmi tüfeng-endâz bizi müsellime teslîm edüp bizden sıhhat kâğıdları ve bir kaç guruş hakk-ı tarîk alup avdet etdiler.

Hakîr, müsellime, bu Karpuz nehri kenarında şehîd olan garîb tüccârların ahvâlâtın takrîr

etdiğimde, fi'l-hâl baş bölükbaşısı ile üç bayrak asker gönderüp teftîş ve tefahhus etmeğe gitdiler. Hakîr anda anlar ile bir gün tekâ'üd edüp ertesi gün cemapur askeri-misâl derinti kavim ile gâh leb-i deryâ ile ve gâh sengistân ve cibâl ile mahûf u muhâtara yollarla, her kayanın zirve-i i'lâsından âdem aşağı deryâya baksa zehresi çâk olur, eyle bir musîbet akabenin nihâyetine çıkdık. Gûyâ ebrler serimiz üzre güzer edüp sadâ-yı kerrûbiyân istimâ' olunurdu. Bu kûh-ı bâlâdan kal'a-i Alâ'iyye leb-i deryâda nümâyân oldu. Anı serber-zemîn nüzûl edüp bir sâ'at dahi kumsal düz yerde yürüyüp mecmû'u altıncı sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Alâ'iyye

Sene (---) târîhinde Sultân Alâeddîn kuvvet-i bâzû ile İşpanya küffârı elinden feth etmişdir. Tâ zirve-i a'lâda yukaru iç kal'a kapusu şimâle nâzırdır. Ve iki kat kapusu garba nâzırdır. Bu kapunun kemeri üzre mastûr olan târîhdir:

"Es-Sultân Alâüddünyâ ve'd-dîn Keykubâd bin Keyhusrev bin Hây Emîrü'l-mü'minîn." tahrîr olunmuşdur.

Ve taşra katındaki kapu şimâle nâzırdır, anın üstünde târîh:

"El-Mevlâ es-Sultânü'l-a'zam şehinşâhu'l-mu'azzam Alâü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Feth Keykubâd bin Keyhusrev kayyim fî sene semâne ve ışrîn ve sitti mie." [628] tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapunun bir köşesinde,

"Amel-i el-abdü'l-fakîr Karaca." tahrîr olunmuşdur.

Ba'de mürûr-ı zamân Âl-i Osmân destine Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir. Be-dest-i Gedik Ahmed Paşa, sene 876 târîhinde girmişdir. Hâlâ Adana eyâletinde Alâ'iyye paşasının tahtıdır. Paşanın taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 250.000 akçe ile kânûn üzre gâh karaya gâh deryâya ta'yîn olunur. Deryâda iki pâre mükellef kadırga ile sefer eşerler. Karaya ta'yîn olunsa sekiz yüz asker ile edâ-i sefer eder.

Ve bu sancakda alaybeği ve çeribaşı vardır. Ve yedi (...) zü'amâ (...) erbâb-ı zü'emâ yedisi erbâbına(?) ze'âmetdir. Ve yedi yüz altmış tîmârdır. Kânûn üzre cebelüleri ile cümle üç bin asker olup pür-silâh sefer eşerler.

Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi yüz beş pâre âsî ve dağî kurâlardır. Cümle kavmi harbe ucuyla söyleşirler. Kadıya senevî ancak iki bin guruş, paşaya otuz bin guruş hâsıl olur (---) olacak yerdir olur ammâ cür'et sâhibi paşa ister.

Ve sancağı hâkinde cümle yigirmi altı kazâdır. Kethudâyeri yokdur. Ammâ serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve câ-be-câ **[Y 139a]** a'yân [u] eşrâfı vardır. Ve iki dizdârı vardır.

Ve kal'ası leb-i deryâda evc-i âsumâna ser çekmiş yalçın kırmızı kaya üzre şekl-i muhammes sedd-i İskender-misâl bir kal'a-i azîmdir. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi (---) (---) on bir bin yüz niçe bin adımdır. Ve garb cânibi yüksek kayalar üzredir ki evce ser çekmişdir. Şark cânibi liman cânibine ilhâkdır. Cümle evleri biribiri üzerlerine (---) (---) biri biri üzre kat-ender-kat şarka nâzırdır ve birbiri üzerine yapılmışdır. Ancak şimâl cânibinde handak vardır. Mâ'adâ gayri taraf el-iyâzenbillâh evc-i âsumâna berâber ser çekmiş yalçın kûh-ı Bîsütûn-vâr kırmızı kayalardır. Aşağı bakanın zehresi çâk olur. (---) (---) Ve kıble cânibi dahi eyle yalçın kanara kayalardır. Ve şark cânibi liman-ı azîmdir ki iki bin pâre gemi alur.

Ve bu kal'a cümle beş kapudur. Cümle ikişer kat demir kapulardır ve küçük (---) (---) İç kal'a altında şimâle nâzır Eğri kapu. Andan aşağı yedi yüz adım Eskibâzâr kapusu dahi şimâle nâzırdır. Andan içeri

leb-i deryâ ile dörd yüz adım İskele kapusu. (---) (---) Bu dahi şimâle nâzır kapudur. Gümrük emîni bunda sâkin olur.

Ve bir kapu dahi Meyyit kapusu derler, ol kadar vâsi'dir şöhreti yokdur (---) (---) şâh-râh değildir. Şimâl cânibine mezâristâna nâzırdır. Ve bir **[Q 65b]** kapu dahi kıble cânibine nâzırdır, uğrın kapudur.

Ve bu kal'anın iki iç kal'ası vardır. Büyük iç kal'a tâ zirve-i a'lâda evc-i semâya münkalib çâr-kûşe bir sedd-i Ye'cûc'dur. Cirmi altı yüz adımdır. Ve iki kapusu var. Biri şimâle ve biri cenûba nâzırdır. Bu kapulara onar on beşer ayak taş nerdübân ile çıkılır, alçaçık küçücük kapulardır, zîrâ bu iç kal'a içine at ve katır ve sâ'ir hayvân girmez. **[P 65b]** Başka bevvâbları vardır, zîrâ bu kal'ada aslâ ev yokdur. Ancak bir çemenzâr düz sahrâdır. Altı serâpâ boşdur.

Üç yüz altmış sütûn-ı sommâkîler üzre deryâ-misâl su sarnıcıdır. Ve altı bölük sarnıçdır. Her biri ikişer ay kifâyet edüp bir yılda devr eder. Cümle bârân-ı rahmet bu sarnıçlarda cem' olup mâh-ı Temmûz'da buz pâre âb-ı hayâtı nûş edüp def'-i atşân ederler. Ve herkes su almağa geldikde pâbûçların bu kal'a kapularında bırağup pâ-bürehne gelüp çâh-ı mâdan su alırlar. Gâyet pâk sahrâdır.

Ve bu sarnıç kal'asına aşağı iskeleden kâmil bir sâ'atde çıkılır. Ve bu mahalden hevâ küşâde oldukda cenûb ile kıble mâbeyninde Kıbrıs cezîresi azharun mine'ş-şems râyegândır. Aceb mürtefi' kal'a-i bâlâdır.

Ve bu sarnıç kal'asından şimâle yokuş aşağı altı yüz adım küçük iç kal'adır. Bu dahi orta hisârın şimâl cânib köşesinde şekl-i murabba' iki kat dîvârlı bir küçük iç kal'adır. Ve kıble tarafında sehel handakı vardır. Gayri yerleri çâh-ı gayyâ-misâl kayalardır. Ve garba nâzır iki kat demir kapusu vardır. Dîvârları cümleden metîn ü bâlâ bir kal'a-i vâlâdır. İçinde dizdârdan gayri bir merd olmaz. Ve bu iç kal'a ile sarnıç kal'ası orta kal'anın biri şimâline ve biri cenûbuna vâki' olmuşdur.

Ve Ortahisâr içinde cümle üç yüz toprak örtülü kâ[r]gîr binâ evlerdir. Ve bunda dahi dörd azîm su sarnıçları vardır. Ve Sultân Süleymân **[Y 139b]** câmi'i kâ[r]gîr binâ kubbe-i âlîleri kiremit örtülüdür. Tûlen ve arzen seksener ayakdır. Ve kıble kapusu kemerinin iç yüzünde beyâz mermer üzre: [61] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve minâresine yıldırım isâbet edüp münhedim olmuşdur.

Ve buna karîb Akşebîh mecsidi tula minârelidir. Ve bir kâr-ı kadîm mu'attal bezzâzistânı var. Ba'zı dükkânlarında âdem vardır. Ve ba'zı dükkânları talebe hücreleridir.

Ve bir kahvehânesi var, mecma'u'l-irfân yeridir. Ve bu kal'ada bunlardan gayri hân u hammâm ve imâret ve medreseden bir alâmet yokdur.

Ve bu orta hisârdan aşağı büyük hisâra enecek ancak şarka nâzır gön kaplı ağaçdan üç kat kapular ve bu kapular mâbeyninde olan hisâr dîvârının taşları her biri fîl cüssesi kadar taşlardır. Gûyâ bu binâ dîv binâsıdır.

Andan aşağı büyük kal'a içinde cümle altı mahalle ve sekiz yüz toprak ve kireç örtülü kat-ender-kat evlerdir ve bâlâda orta hisâr mihrâbları ile cümle on altı mihrâbdır. Bu aşağı kal'ada ancak Bedreddîn câmi'i cum'adır. Mâ'adâ mesâciddir.

Ve Bedreddîn câmi'inin kapusu üzre târîhi budur:

"Takarrüben ilallâhi te'âlâ fî eyyâmi devleti es-Sultânü'l-a'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn halledallâhu saltanatahû bi-imâreti hâze'l-câmi'i'ş-şerîf el-abdü'r-râcî rahmete rabbihi Bedreddîn Emîrü's-sevâhili'l-mevâli'l-âlî Ömer ibn Emîri'l-Hac haşerallâhu fî şuhûri sene sitte ve seb'în ve sitti mie." [676] tahrîr olunmuşdur.

Üstü kireç örtülü tarz-ı kadîm câmi'dir.

Ve İskele mescidi cemâ'at-i kesîreye mâlikdir.

Ve iki medrese ve altı mekteb-i sıbyândır.

Ve üç hânı ve bir hammâmı var. Altı ay işler altı ay işlemez. Ve ancak Alâeddîn Şâh'ın bir çeşmesi var. Emr-i Hudâ ile kayadan çıkar bir ayındır. Ve bunda yüz elli dükkândır ammâ bezzâzistânı yokdur. Lâkin cemî‘i zî-kıymet bî-kıymet mevcûddur.

Ve cümle evlerinde birer sarnıç mukarrerdir. Ve aslâ bir evde havlı yokdur. Biribirinin damlarına esbâb sererler. Ve cemî‘i sokakları nerdübân nerdübân yalçın kayalardır. Cümle halkı hımâr ve katır ile enüp çıkarlar.

Ve câ-be-câ ba‘zı topraklı yerlerde ekşi kara dud ağaçları vardır.

Ve bu şehirde Yahûdî ve Ermeni ve Freng komazlar, ol sâ‘at katl ederler. Selef pâdişâhlarından hatt-ı şerîfleri vardır. Ammâ kadîm-i eyyâmdan berü Urum keferesi bir mahalledir. Cümle üç yüz harâcdır. Ammâ aslâ Urum lisânı bilmeyüp bâtıl Türk lisânı bilürler.

Ve bu takrîr ve tahrîr etdiğimiz minvâl üzre bu kal‘a beş bölme hisârdır. Ammâ limanı yed-i Kudret'dir, amelî binâ ile değildir. Şark cânibine vâki‘ olmuş bir liman-ı azîmdir. Lodosdan ve keşişlemeden ve garb rûzgârlarından emîn olur. Ne cânibe demir bıraksa bir vâsi‘ a‘lâ yataklı limandır.

Ve kal‘anın şark tarafında beş göz tershâne limanları var. Mâ-tekaddem anda kadırgalar binâ ederlermiş. Hâlâ ma‘mûr ve şeddâdî kâ[r]gîr binâ gözlerdir.

Ve bu aşağı kal‘anın leb-i **[Y 140a]** deryâda limana nâzır **Kızkullesi** demekle meşhûr sekiz köşe ve sekiz kat vâcibü's-seyrdir kim im‘an-ı nazar ile nazar olunsa âdem vâlih [ü] hayrân olur. Evc-i âsumâna ser çekmiş bir kulle-i âlî-i musanna‘dır kim Rodos'daki Arab kullesi anın zeylinde peşm ü hâye değildir. Bunda olan metânet ve şîvekâr san‘atlar ve gûnâ-gûn mazgallar ve girih girih köşebendler ve sernigûn bacalar ve şekl-i müsemmen kûçeler bir serhad kal‘alarında yokdur. Hîn-i muhâsarada iki bin âdem alur bir serâmed mendirekdir. Ve Sultân Alâeddîn'in binâsıdır. Ve cümle taşlar musaykal ve mücellâ beyâz mermerdir. Ve tâ zirve-i a‘lâsında serv-misâl tahta çam ve cümle revzenleri çam örtülü bir ibret-nümâ kulle-i azîmdir.

Ve ikinci dizdâr bunda sâkin olup cümle kırk neferâtı ile âmâde dururlar. Ve limana nâzır kirpi-misâl balyemez toplar ile ârâste ve pîrâste kılınmışdır.

Ve tershâne gözleri tarafında bir azîm kulle dahi limanı muhâfaza eder. Anda dahi bir bölükbaşı neferâtı ile nevbet bekler.

Ve cümle sağîr ü kebîr seksen üç kulle ve dörd bin bedendir. Ve kal‘anın aslâ bir tarafında havâlesi yokdur. gûyâ Mora cezîresinde Benefşe kal‘ası misâldir.

Ve bu kal‘adan taşra yıldız tarafına beş yüz adım ba‘îd bir varoş-ı azîmi var imiş kim medhinde lisân kâsırdır. Hâlâ niçe hân u hammâm ve kâ[r]gîr binâ dekâkînler ve kenîselerin âsârı zâhir ü bâhirdir.

Bu varoş tarafını selef krallarından biri bir denizden bir denize bin adım kumsal kara yerdir, anı kesüp iki liman denizin birbirine mahlût edüp "Alâ’iyye kal‘ası bir cezîre-misâl ola" deyü varup hayli derin handak kazmış, hâlâ âsârları zâhirdir. Ömrü vefâ etmeyüp hâli üzre kalmış, eğer ol mülâhaza üzre itmâm bulsa rûy-ı arzda berde ve bâhrde bu Alâ’iyye kal‘asının misli olmaya idi. Yine bu hâli üzre böyle bir seddi kûh-ı Bîsütûn kal‘a-i kebîr yokdur. Ammâ iç el olmak ile âdemi azdır ve bütün ehl (---) (---) sevâhil olduğundan hevâsı sakîldir.

Ve bu şehrin şimâl cânibine bir sâ‘at ba‘îd Mavuca dağlarına varınca limon ve turunc ve enâr ve zeytûn ve incîr ve servi (---) (---) ve hurmâ ile müzeyyen bâğ u bâğçelerdir. Ve âb-ı hayât sulardır.

Ammâ mahsûlâtının memdûhu susamı meşhûrdur. Ve bu kal‘ada yufka aş ekmekleri olur (---) (---) ve bir dürme etmeği meşhûr-ı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve cümle halkı beyâz külâh üzre sarık sararlar. Ve ayaklarına dizlerine dek dikişli postal geyüp beli kılıçlı ve eli dâlyân tüfengli aşkıyâ mızraklu bahâdır ve kalkanlı şâhbâz levendâtları vardır. Ve gâyet şecî‘ u bahâdır kavimdir. Cümlesi Akdağ'a yaylağa çıkup bâğ u bâğçelerinde kesb-i hevâ edüp reng-i rûyları humret üzre olup rûz [u] şeb zevk u safâlarda olup tâze cân bulurlar. Ve lisânları Türk lisânıdır.

Ve bu Alâ’iyye sancağı Teke sancağından çok küçükdür. Ve kazâları bunlardır ki zikr olunur: Kazâ-i Alâ’iyye icmâlen (---) (---) anın garb tarafında kazâ-i Düşenbe ve kazâ-i Manavgat ve anın şimâlinde kazâ-i İbradi. Hâlâ şeyhülislâmı olan Zülfikârîzâde'nin şeyhülislâmın arpalığıdır ve anın şeyh (---) (---) kasabasıdır.

Ve kazâ-i Akseki, cümle bu beş kazâdır. Ammâ gâyet çengelistân ve sengistân ve sarp sanki (...) harâmîli kaplanlı ve (...) ve yalçın kayalık ve âdem arslanlı kazâlardır. **[Y 140b]**

Ve Alâ’iyye ziyâretleri bunlardır: Şehrin şimâlinde bir püşte üzre tekye-i **[Q 66a]** Sitti Zeyneb, iki kâ[r]gîr kubbeli bir âsitâne-i âlîdir. Bektaşiyândan **[P 66a]** birkaç fukarâsı var.

Orta hisârda Necmeddîn sarnıcı kurbunda Akşebîh Sultân u Hümâm Sultân ve niçe ziyâretler dahi etdik. Lâkin tahrîrinde tatvîl-i kelâm olur.

Ve bu şehrin ahibbâlarından ve hâl sâhibi mazınne-i kirâme kimesneler ile mülâkat olup hayır du‘âların alup Süleymâniyye imâmı Emîr Efendi ve Abdülhalîm Efendi ve dizdârân ağalar ile ve el-Hâc Alî Ağa ile vedâlaşup ve yigirmi tüfeng-endâz bahâdır refîkler alup Alâ’iyye'den kıble ile şark mâbeynine leb-i deryâ ile gidüp,

Nehr-i Demati: Şimâl cânibinde Bozdağ'dan tulû‘ edüp bu mahalde Alâ’iyye limanına dâhil olur. Bu nehri atlar ile yüz bin meşakkat ile ubûr edüp leb-i deryâya karîb çengelistân içre,

Kal‘a-i Buzağılık: Hâlâ vîrândır. İçinde Alâ’iyye kavminin sığır ve atları ve cümle hayvânâtları sâkin olur. Anı ubûr edüp leb-i deryâ ile gâh dağ ve bâğ u râğ sengistân yerler aşup tokuz sâ‘atde,

Karye-i Selinti: Vilâyet-i İçel ya‘nî hudud-ı Silifke sancağı hükmünde seksen akçe kazâ-i âsumanîdir. Ve nâhiyesi yigirmi altı âsî kurâlardır. Ammâ leb-i deryâda kasaba-misâl ma‘mûr câmi‘li ve hânlı kurâları vardır. Ve Selinti limanı, Kıbrıs iskelesidir. Karşu karşuya yetmiş mîldir. Ve cümle dağları nümâyândır. Ve Selinti Silifke paşasının hâssıdır. Subaşısı hâkimidir. Kadısı kurâları devr eder. Tahtı yokdur.

Ve bu Selinti kazâsına yayladan Türkmân aşkıyâsı nüzûl etdüği mahal olmak ile refîklerimiz bizi şimâl cânibine yaylaları aşırup on bir sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ma‘mûriyye

Mâ-tekaddem Venedik keferesi destinde şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm imiş. Sene (---) târîhinde Selîm-i Sânî asrında be-dest-i Lala Mustafâ Paşa feth edüp ta‘mîr ü termîm edüp Kıbrıs fethine memerr-i nâs eder. Hâlâ leb-i deryâda bir püşte üzre metîn kal‘adır.

Silifke sancağında paşa hâssı ve voyvadalığıdır. Ve yüz elli akçe kazâ-i Ma‘mûriyye'dir. Ve kurâsı otuz pâre nâhiye köyleridir. Bin guruş hâsıl olur kazâdır. Kethudâyeri ve nakîbi ve şeyhülislâmı yokdur. Ammâ yeniçeri serdârı ve dizdârı ve yüz elli neferâtı vardır.

Bir latîf limanı vardır. Kıbrıs iskelesidir. Etrâk kavmi Ma‘mûriyye demeyüp Anamur iskelesi derler. Kıbrıs lodos cânibine yüz mîl karîbdir. Câmi‘i ve hân u hammâmı vardır. Ammâ halkı dâ’imâ yaylalarda sâkinlerdir, zîrâ hevâsı pek sakîldir.

Andan bir gece dağlarda mihmân olup ertesi çengelistân ve ormanistân aşarak 9 sâ‘atde,

Kazâ-i Günler: Bu dahi Silifke sancağı hâkinde iki yüz müselmân evli ma‘mûr köydür. Ve Silifke paşasının voyvadalığı ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi otuz yedi pâre kurâlardır. Ve bu kazâda kasaba ve seyr [ü] temâşâ **[Y 141a]** edecek yerler olmayup refîklerimiz leb-i deryâ ile gitmeğe rızâ

vermeyüp şark cânibinde sarp yaylalarda Re'îs dağı eteğinde on bir sâ'atde,

Karye-i kadîm Pirce Alâeddîn Sultân: Silifke hâkinde Selinti kazâsında bir kûh-ı bâlânın dâmeninde iki yüz ma'mûr u müzeyyen bâğ u bâğçeli ibâdetgâh-ı kadîm köydür. Ve Pirce Alâeddîn Sultân kutb-ı aktâb-ı zamân anda bir bâğ-ı İremezât-misâl içinde bir kubbe-i âlîde medfûnlardır.

Câmi'i ve imâret ve medrese ve tekyesi vardır. Âyende vü revendeye ni'metleri mebzûldür. Şeb [u] rûz mihmânhânesinde zayf eksik değildir. *"Ekrimü'z-zayfe"* deyüp müsâfire ikrâm edüp çul tobra ve kilim çıkartmazlar. Hemân hâne-i bî-minnetde sofra-i bî-imtinânları hâzırdır. Ve tarîk-ı zâhirîde eyle bir âsitâne görmedim.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba'asında olan kûh-ı Bîsütûnlar içre hücre hücre mağâralar vardır. Ve cümlesi leb-ber-leb tâlib-i ilim sûhtelerdir. Ve bundan mâ'adâ her dıraht-ı müntehânın sâyesinde nezerât kurbânlarının postları üzre gûy gûy sohbet edüp tahsîl-i ilim ederler. Ve her mâ-i cârînin kenârında herkes şerîkleri ile mübâhase-i ilm edüp rûh-ı Nu'mân ibn Sâbit'i şâd ederler.

El-hâsıl arz-ı bihişţden bir köşedir. Ve hasîb ü nesîb ırk-ı tâhirden Çelebi Efendi hazretleri cemî'i ulûm-ı şettâya mâlik olup ders-i âmdır. Ve takrîrinde bir halâvet ve lisânlarında bir fesâhat u belâgat var kim her kim istimâ' ederse feyza-yâb olur. Gûyâ Teftazânî ve Kadı Beyzâvî kendüleridir. Ve her kim bu âsitânede teyemmünen ve teberrüken bir kez *bismillâh* dedi ise Minkârîzâde gibi müftî-i enâm yâhûd dâr-ı bâkîde hümâm olmuşdur.

Hamd-i Hudâ bu hakîr, Çelebi Efendi hazretlerinin şeref-i sohbetleri ile müşerref olup iki gün Kuhistânî'den teberrüken ders-i şerîfler tilâvet edüp dest-i şerîflerin bûs edüp du'â-yı hayırların aldık, hamd-i Hudâ. Ve bizim refîklere ihsânlar edüp bize yigirmi gedelecli sûhteler koşup vedâlaşup kıble cânibine dağlar aşup yedi sâ'atde,

İskele yaylağına azîm balkanlar aşup andan beş sâ'at dahi evce urûc ederek **Koç Dâvûd yaylağı**na çıkup,

Ziyâret-i Koç Dâvûd Sultân: Alâ'iyye ve Selinti ve Karaman yolları ve bu mahalde bir yere cem' olduğu bir mahaldir ki yaz u kış bu cibâlin zirve-i a'lâsından ebrler eksik değildir. Ve küşâde hevâda Kıbrıs'ın cümle dağları tahte's-serâ-misâl nümâyândır.

Ve Koç Dâvûd Sultân bu mahalde tâ belin nihâyetinde bir ulu ardıçlıklar içinde medfûnlardır. Âsâr-ı binâdan zerre ve şemme alâmet yokdur. Ancak âyende vü revende cânib-i erba'asına kuru ağaçlar ve deve ve at ve katır ve sığır sünüklerin yığup alâmet etmişlerdir. Fukarâ-yı Bektaşiyândan niçe keşf [u] kerâmâtı âşikâre olmuş bir cândır.

Anların rûhâniyyetlerinden istimdâd **[Y 141b]** taleb edüp andan şarka eniş aşağı 3 sâ'at gidüp,

Tokar yaylası: Anda bir dıraht-ı müntehânın sâyesinde yükleri yıkup meks etdik. Ve Türkmânlar bize bir hayli i'zâz ü kerem edüp ol gece refîklerimiz ile cân sohbeti etdik. Ale's-sabâh yine şarka eniş aşağı çengelistân dağlar ubûr ederek 3 sâ'atde,

Söğüdlü dere: Bir mahûf u muhâtara içre Karamanoğulları'nın yaylaları olmak ile niçe kerre yüz bin bîd-i sernigûnları mezkûr derenin iki cânibine ale't-tertîb hemvâr dikmişler kim âdem hayrân olur. Ve bu derenin kıble cânibi Silifke sancağı hâkidir. Şimâl tarafı Karaman sancağı hudûdudur. Ve bu derelerde eyle uçurum yerler vardır kim âdem aşağı baksa bî-tâb olur. At ve âdem düşmesin içün yollar üzre çam ağaçlarından korkuluk etmişler. Bu mahalleri yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp,

Nehr-i Kudurdu: Pirce Alâeddîn yaylağından tulû' edüp bu mahalden ubûr edüp Ma'mûriyye kal'ası dibinde Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehir kenârları dahi mahûf yollardır. Ve Türkmân yoludur, aşkıyâsı çokdur. Andan yine şarka düz yollar ile dörd sâ'atde,

Cebel-i Hurmâyân (---)**.** Andan yine dörd sâ'atde şarka,

Cebel-i Yalınca: Bu dahi çıplak kayalı dağ olmak ile Türkmân kavmi Yalınca derler. Ammâ âb-ı hayât suları çokdur vardır. Temmûz'da üç karış akup, andan dahi karşuya (...) kar sökerek gücile ubûr etdik. Andan yokuş aşağı bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kızılhisâr

Sene (---) târîhinde Karamanoğlu İbrâhîm Şâh Ermeni keferesi elinden feth edüp ba‘dehu Yıldırım Bâyezîd Hân destine girmişdir. Ve birkaç kerre sûhte tâ’ifesi muhâsara edüp hayli askeri (...) dehr-i dûnda münâvebe ile elden alsa ler (---) (---) (---) olup feth olmuşdur. Hâlâ Silifke sancağı hükmünde evc-i âsumâna berâber yalçın kırmızı kayalar içinde niçe bin mağâralar vardır.

Deryâ tarafında bir kapusu vardır olup mevcûd ve müheyyâdır (---) (---) (---). Burc [u] bârûdan der ü dîvâr cebehâne ve neferâtdan bir şey yokdur. Ancak zirve-i a‘lâda Yed-i Kudret-i ilâhîdir. Ba‘zı eyyâmlarda nevbet çalınur ile halk olunmuş bir acâyibdir ve (---) (---) (---) **[Q 66b]** Cümle Karaman ve Silifke sancaklarının halkı zî-kıymet eşyâlarını bunda pinhân ederler. Hattâ Karayazıcı nâm celâlî bu kal‘ayı yedi ay muhâsara edüp bir vechile zafer bulmayup hâ’ib [ü] hâsir gitdi. Böyle bir sedd-i Ye’cûc'dur. Ve dâ’imâ kapusu makfûldür. Andan yokuş **[P 66b]** aşağı piyâde olup altı bin adım,

Karye-i Firişke

İki yüz evli ve toprak örtülü müselmân köyüdür. Vilâyet-i Silifke ile Karaman mâbeyninde bu Firişke hudûddur. Nısfı Silifke paşasının hâssı voyadalığıdır. Nısf re‘âyâsı Karaman paşasının hükmünde güherçile re‘âyâsıdır. Ve nehr-i Firişke Karaman câniblerinden Firişke yaylalarından gelüp ve Başköy derelerinden cem‘ olup yine Silifke sancağında Kıbrıs iskelesi olan Köserelik nâm liman kurbunda Akdeniz'e deryâ-misâl mahlût olur, azîm âb-ı hayât nehir olur. Mezkûr Firişke karyesinin bâğçeleri içinde,

Ziyâret-i Büklü Baba Sultân: Karamanoğulları'ndandır. Tâc **[Y 142a]** u tahtı raht u bahtı terk edüp bu mahalde sayd [u] şikâr ederken Hazret-i Hızır'a râst gelüp bu mahalde kat‘-ı mâsivâ edüp yetmiş yıl bu dırahtistân içinde ifnâ-yı vücûd edüp hâlâ kabr-i şerîfi bu mahalde azîm ziyâretgâhdır. Merkad-i pür-envârının kurbunda yerden bir yağlı çamur kaynayup çıkar. Ziyâretine kaç kişi varsa bi-emrillâh ol çamur çıkduğu mahalle kaç âdem varsa yerden ol kadar hübâblar çıkar.

Ve bu çamur Freng zahmetine ve tuzlu balgama ve temregeye ve behâka ve yerekâna sürseler Bi-iznillâh şifâ bulup dürr-i beyz-âsâ olup reng-i rûyu verd-i handân ve mâh-ı tâbân olur. Ve yılda bir kerre azîm cem‘iyyeti olup tıyninden vilâyet vilâyet götürürler. Ammâ hâssa yerinde sürmekdir.

Âsitânesi bir gül [ü] gülistân nahlistân içinde bir müfîd [ü] muhtasar tekyedir. Tarîk-ı Bektaşiyân'dan birkaç cânlar sâkinlerdir. Himmetleri hâzır u nâzır ola. Ba‘zı münkirîn,

"Belî, ol toprak üzre çok âdem vardıkça sakîl olup yerden çamur çıkar" derler. Ammâ gayri yerden çıkmayup ve bu ziyâretgâhdan çıkup bu kadar nef‘ müşâhede olunduğu kerâmet değil mi? Ve cemî‘i kütüblerde kerâmât-ı evliyâ hak değil mi? *Kuddise sırruh.*

Hamd-i Hudâ i‘tikâd-ı pâkimize göre ziyâret müyesser olup andan nehr-i Firişke'yi at ile ubûr edüp karşu tarafda bir ulu dağ dâmeninde bir mürtefi‘ püşte üzre,

Evsâf-ı kal‘a-i Firişke: Bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir küçük kal‘acıkdır. Kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Cânib-i erba‘ası câh-ı gayyâdır. İçinde bir kaç fukarâ evleri vardır. Serdârı ve dizdârı ve neferâtı yokdur. Anı ubur edüp yine şarka bir sâ‘at,

Karye-i Lamuran: Elli hâneli müselmân köyüdür.

Anı güzer edüp yine şarka **Lamur beli**n aşup yokuş aşağı şarka,

Karye-i Gargara: Bir bayır üzre bir kal‘a-misâl cümlenin evleri beyâz incü-misâl evli ma‘mûr karyedir. Bir câmi‘i ve bir hânı var. Ve bâğ u bâğçesi bî-şümârdır. Ve aşağı deresi kâmil bir sâ‘at ol vâsi‘ öz içi bâğlardır. Anı ubûr edüp kıbleye baş aşağı dörd sâ‘at,

Nehr-i Avari: Tâ Beğşehri dağlarından cem‘ olup Köserelik limanı kurbunda Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehir kenârınca sun‘-ı Hudâ'ları temâşâ ederek bir sivri yalçın kayacık üzre,

Gözcü kal‘ası: Zamân-ı kadîmde bunda bâc alınmak içün binâ olunmuşdur. Hemân bir sivri taş üzre bir kulledir. Kemend ile çıkılır imiş. İçinde benî âdem yokdur. Anı ubûr edüp ol mahalde Avari çayın bir göz cisir üzre ubûr edüp dörd sâ‘at dağlara çıkup,

Evsâf-ı kal‘a-i Ermenak

Sene (---) târîhinde Karamanoğlu Ermen kralı elinden yedi yıl muhâsara edüp âhirü'l-emir fethi müyesser olmayup hîle ile uğurlayup mutasarrıf olmuşdur. Adana eyâletinde Silifke sancağı hâkinde paşa hâssıdır. Ve voyvada hükm eder. Ve yüz elli ve üç yüz akçe ile sadâka olunur kazâ-yı şerî‘atdir.

Ve iki nâhiyesi vardır. Biri İçel'dir. Cümle yetmiş kurâdır. Senevî üç bin guruş hâsıl olur. **[Y 142b]** Kethudâyeri ve serdârı ve nakîbüleşrâfı ve şeyhülislâmı ve dizdârı ve on sekiz neferâtı vardır.

Ve kal‘ası ayyûka ser çekmiş bir kırmızı levn cibâl-i müntehâ ortasında kudret-i Rabbânî ve hikmet-i Yezdânî bir sun‘-ı Hudâ vâcibü's-seyr kal‘a-i ibret-nümâdır. Ve otuz iki yılda on sekiz pâdişâhlık yerde berrde ve bahirde mislin görmedim bir kal‘a-i Yed-i Kudret'dir. Aslâ der-i dîvârdan ve burc [u] bârûdan alâmet yokdur. Ve şekl-i muhammes ve murabba‘ demekden müberrâ bir turfe hisârdır. Ve dâ’iren-mâdâr handak ve kulleler kaydından berî bir kûh-ı Demâvend kal‘a-i bî-mânenddir. Ancak şarka nâzır bir küçük kapusu var, ana dahi yüz kırk kademe ağaç nerdübân ile çıkılır.

Ve bir yanı ağaç korkulukdur kim ne‘ûzübillâh benî âdem aşağı baksa bî-hûd olur. Ta‘bîr ü tavsîf olunmadan müberrâ bir mağâradır. Evc-i semâya ser çekmiş bir yalçın kırmızı mücellâ dîvâr-misâl kayadır. Adem tırnağı ilüp ve kuşlar mekân dutup konacak yeri yokdur, eyle mücellâ ve musaykal kayadır. Zemînden iki minâre-i âlî kaddi yüksekde bi-emrillâh oyulmuşdur. Ve üç mızrak kaddi yüksek oyulmuşdur. Ve beş yüz adım tûlü ve bin adım içerisi kûh-ı Bîsütûn gibi oyukdur. Ve içi aydınlıkdır, zîrâ ağzı şarka nâzırdır. Ve içi gûyâ bir sahrâdır.

Ve bu mağâranın üstü semâya ser çekmiş kayalardır. Dahi üstü bir çemenzâr bir sahrâ-yı ferah-fezâdır. Ve bunu Ermen kralları İslâm askeri havfinden karâr-ı dârü'l-bevâr edinmişler. Ve hâlâ demir kapusu kadîm-i eyyâmdan berü bir küçük kapudur.

Ve bu mağâranın içinde kırk elli mikdârı müte‘addid kâ[r]gîr binâ evler vardır. Ba‘zısının revzenleri ve şâhnişînleri şark ve kıble cânibinde aşağı şehre ve dağ ve taşlara nâzır evlerdir. Ba‘zı evler tahta örtülüdür. Ba‘zısı açıkdır, zîrâ yağmur isâbet etmez. Ve içinde bir câmi‘i var. Minâre mümkin değildir.

Ve bu evlerden Hudâ hakkı âdem aşağı şehre nazar etse gözü hîrelenüp sevdâsı galebe eder. Ve hikmet bu kim içinde yine kayalardan âb-ı hayât sular çıkup aşağı cereyân eder.

El-hâsıl medhinde lisân kâsırdır, bir kal‘a-i bî-misâldir. Lâkin ne top ve ne tüfeng ve cebehânesi yokdur. Sultân İbrâhîm bir avreti anda haps etmiş. Andan gayri benî âdem yokdur. Cümle ahâlîsi aşağı varoşda sâkinlerdir. Şeb [u] rûz kapusu mesdûddur.

Ve bu kal‘anın zeylinde kıble tarafında varoş-ı bâğ-ı İremi ve dere ve depeler üzre cümle sekiz yüz kâ[r]gîr binâ evlerdir. Ve cemî‘isi toprak ve kireç örtülü kâr-ı kadîm evlerdir.

On iki mahalle ve on iki mihrâbdır Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Karamanoğlu câmi‘i, toprak örtülü bir câmi‘-i azîmdir. Tûlen yüz yigirmi ayakdır. Ve arzı mihrâba varınca seksen ayakdır. Ve içinde yigirmi dörd ağaç sütûn-ı âlîler üzre kirişler ile ârâste tahta tavandır.

Ve bu câmi‘in kıble kapusu olmayup ancak iki yan kapusu vardır. Ve çârsû bâzâr kapusunun tarafındaki sağ yan kapu tarafında olan kapunun kemeri üzre: [63] **[Y 143a]** tahrîr olunmuşdur. Ve ağaç kapu kanatları üzre târîhi budur:

"Ammera hâze'l-câmi‘e'ş-şerîf (---) (---) *Mahmûd Beğ İbn Karaman ve'lcem‘el-latîf et-târîh li-sene hicreti'n-Nebiyyi aleyhi's-selâm isnâ ve seb‘i mie." [702]* tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapunun önünde yan soffaları var. Ve harem-misâl bir kat kapu dahi vardır. Bundan (---) (---) (---) Andan gayri haremi yokdur. Bu kapunun üstünde, [64] tahrîr olunmuşdur.

Ve bundan sonra Fâtıma Hâtûn câmi‘i.Ve bundan gayri dahi otuz câmi‘i var. (---) (---) (---)

Ve şehrin garbında Emîr câmi‘i toprak örtülü câmi‘dir ve kıble tarafında mihrâb üstünde bir âlî kubbesi ve bir ziyâretgâhı var. Kıble (---) (---) (---) kapusu önünde yol aşırı bir minâre-i mevzûndur kim tavsîf olunmaz.

Ve Sıfas câmi‘i Halîl Beğ'indir.

Bunlardan mâ‘adâ niçe câmi‘ler (---) (---) (---) ve üç medrese ve altı mekteb-i sıbyân ve tekye-i seyyâhân ve üç hân ve bir mevlevîhâne ve iki hammâmı var. Ammâ Karamanoğlu'nun hammâmının âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet **[Q 67a]** latîfdir.

Ve on yedi çeşme-i âb-ı hayâtı vardır. Ve bâğı ve bâğçesi dağı ve taşı dutmuşdur.

Ve memdûhâtından Ermenak bezi ve nârı ve beyâz lavaş etmeği ve kal‘ası meşhûrdur. Ve cümle elli dükkândır. Ve bezzâzistânı yokdur. Lâkin her şey bulunup bir şîrîn kasaba-i kadîmdir. Ve halkı gâyet yoğun Etrâk-i Ermenak'dır ve fukarâlardır. A‘yânı Süleymân Beğ ve karındaşı Ahmed Ağa'dır. **[P 67a]**

Ziyâretgâh-ı Ermenak: Kara Mü’min Sultân ve Kesik yol önünde Kırklar makâmı ve şehir içinde Yalınca Baba ve Hızırlık Sultân ve anın kurbunda Kulacık Baba ve Pîr İlyâs Dede ve şehrin ucunda Arpaş Dede.

Ve bu şehirde sulehâ-yı ümmetden yahşi âdemler vardır. Hayır du‘âların alup şark tarafına şehrin kenârında Kepan kayası nâm mahalle varup bir mahûf uçurum yerdir. Bir âdem ol yola bir taş yuvalasa bin âdem helâk eder. Taşdan kesme nerdübânlı daracık yoldur. Ve iki cânibi kesme ibret-nümâ mağâralardır. Ve ayyûka ser çekmiş şâhin yuvalı yalçın kayalardır. Ve şehir kenârı olmak ile emn-i tarîk vardır. Issız dağlarda olsa harâmîlerden bu yolda kuş uçmazdı. Anı yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Nehr-i Aykadın: Aladağ'dan gelüp Silifke kurbunda Akdeniz'e mahlût olur. Ve bu nehri bir göz cisirden ubûr edüp karşu tarafda Aykadın hânı, bir ulu mağâradır. İçine beş yüz atlı sığar. Ol mağâraya bir kemer kapu binâ edüp hân etmişler. Anı ubûr edüp yine şarka iki tarafı yalçın kayalı ve şâhin yuvalı yollardır. Kamışözü derler Türkmân yaylağı yoludur. Andan,

Telli bel: Ne‘ûzübillâh bî-emân yollardır. Kurâ ve kasabât yokdur. Ormanlı ve sengistân içre karlar aşarak 9 sâ‘atde,

Delendi hânı: Bir ardıçlı ve çamlı dere içinde Keyhusrev binâsı bir küçük hândır. Kapuların sedd edüp cümle memlûklarımız ile pür-silâh sabâha bî-dâr çıkdık. Andan yine şark cânibine,

Ardıçlı bel: Bir sa‘b çamlı yayladır. Bundan öte eyâlet-i Karaman'dır. Bir azîm boğazdır. Anı aşup 5 sâ‘atde,

Bıçakçı yaylası: Ulu çamlı dağlardır. Ve bu mahalde Bıçakçı hânı bir bî-emân ***[14bb]*** yerde bir

küçük hândır. Ve serâpâ kayagan örtülü kâ[r]gîr hândır. Andan aşağı Bıçakçı cisri üç gözdür. Altından,

Nehr-i Göksu: Aladağ'dan gelüp Silifke nehrine mahlût olup Akdeniz'e vâsıl olur. Ve bu Bıçakçı cisrinden sol cânibe giden yol Karaman eyâletinde Ogan kazâsına gider. Andan Kâfiryat kazâsına gider. Ammâ gâyet sarp yollar idiğin istimâ‘ edüp hakîr beri tarafda,

Karasakız beli: Bir vâsi‘ yoldur. Ammâ havf u haşyetden yüz bin renc [ü] anâ ile geçüp bir dere içinden hemân ol sâ‘at on bir âdemi katl edüp uryân bırakmışlar. Üçü kefere idi. Henüz kanları cereyân edüp cânları çıkmış idi. Aklımız başımıza gelüp âmâde olup fî'l-hâl ol cây-ı muhâtarayı ubûr edüp hamd-i Hudâ selâmetle,

Karasakız kepanı: Bu dahi derbend-i calender-vâr bir dâr-ı bî-diyâr boğazdır. Ol ardıçlı yolları aşup,

Demelsin beli: Bu dahi bir çamlı beldir. Güzer edüp sıhhat ü selâmetle bu belleri ve yolları sekiz sâ‘atde aşup,

Büyük Çimen beli: ve bir sâ‘at gidüp nebâtât u giyâhâtlı ve âb-ı zülâlli yollar ile ubûr edüp,

Küçük Çimen: Bu mahallerde, Türkmân obaları içi olmak ile şenlik ve şâdumânlığa düşüp cânım yerine geldi. Yohsa bâlâda tahrîr olunan dağları ve belleri ve yolları bilâ-vesîle ıssız ve amânsız yerleri Cenâb-ı Bârî yâverimiz olup bu mahalle selâmetle vâsıl olup bir gece Türkmân obaları içinde çadırımız kurup mihmân olup tâze cân bulduk. Ve bu mahal,

Kâfiryat kazâsıdır. Andan şarka emn [ü] emân ve pür-îmân yollar ile 8 sâ‘at gidüp,

Elbis Çakılı demek ile ma‘rûf bir küçük depe-misâl yığındır. Berrde ve bahirde Cenâb-ı Bârî ne kadar gûnâ-gûn hurde ve mücellâ taş halk etdi ise anda mevcûddur. Bu diyâr kavminin zu‘mu oldur ki bu elvân hurde taşları şeytânlar yığmış olalar. Ve hakîkatü'l-hâl bu yığılan taşlar kâr-ı insâna müşâbeheti yokdur. Bu mahalden bir sâ‘at gidüp,

Yalvar Cevizliği: Bir vâsi‘ dere içre niçe yüz ceviz ağaçları ile müzeyyen olmuş bir deredir. Anı güzer edüp on ikinci sâ‘atde ba‘de'l-ışâ,

Menzil-i Karabınarbaşı: Karaman sancağında Kâfiryat kazâsında Murâd Paşa oğlu ze‘âmetidir. Kırk elli hâneli bâğlı ve bâğçeli müselmân köyüdür. Andan gerü yıldız tarafına 3 sâ‘at gidüp,

Karye-i Akça Mahmûd: Bir kûh-ı siyâhın dâmeninde bâğlı ve bâğçeli yüz evli müselmân köyüdür ve ze‘âmetdir. Anı ubûr edüp 3 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ilısıra

Karaman eyâletinde Kâfiryat nâhiyesidir. Dizdârı ve on sekiz neferâtı vardır ve ze‘âmetdir. Ve kal‘ası celâlî havfinden ahâlî-i vilâyet cem‘ olup zemînden iki âdem kaddi kâ[r]gîr taş binâdır. Andan dörd âdem kaddi kerpiç binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır.

Ve Kâfiryat sahrâsının tâ ortasında vâki‘ olmuş şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i köhnedir. **[Y 144a]**

Ve iç kal‘ası bir mürtefi‘ yerdedir. Cümle dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve aslâ handakı yokdur. Ammâ biribirin gözler burcları vardır. Ve iki kapusu var. Biri yıldız cânibine nâzır Kâfiryat kapusudur. Ve biri kıbleye nâzır Karaman kapusudur. Ve bu tarafda bir kaç varoş evleri vardır.

Ve kal‘a içi cümle dörd mahalle ve altı mihrâbdır. Ve üç yüz toprak örtülü evlerdir cümle tahtânîdir. Ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik (---) (---) câmi‘i, tarz-ı kadîm toprak örtülü câmi‘dir ve bir minâresi vardır. Ve bir kıble kapusu üzre: [65] âyet-i şerîfi tahrîr olunmuşdur. Ve sene 942 târîhinde binâ olunmuşdur. Ve bu câmi‘e muttasıl mekteb-i sıbyân kapusu üzre:

"Allâhu müfettihü'l-ebvâb, sene erbaîn ve sitti mi’e." [640] tahrîr ve terkîm olunmuşdur.

Ve bundan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve Köseoğlu'nun bir hammâmı var ve on bir dükkândır. Ve cümle halkı güherçile çıkarırlar. Aceb kâr ederler ve aceb me‘âdindir.

Bâğ u bâğçeleri kûh-ı siyâh dibinde binden mütecâviz bâğdır. Ve sahrâları gâyet ekin ocağıdır. Kara arpası ve kırmızı buğdayı memdûh ve meşhûrdur.

Andan yine yıldız cânibine düz sahrâ içre bir sâ‘at mahsûldâr tarlalar içre,

Evsâf-ı Gafirbat der kal‘a-i Kâfirâbâd

Karaman eyâletinde hâss-ı hümâyûndan ifrâz Nişâncı Paşa hâssıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi on sekiz pâre kurâdır. İki bin guruş hâsıl olur kazâdır. Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı ve on sekiz neferâtı vardır.

Ve kal‘ası Kâfiryat sahrâsında Hacı Baba Sultân dağından bir top menzili ba‘îd bir düz yerde şekl-i murabba‘ şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Ve dörd etrâfı iki bin beş yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘asında aslâ handak yokdur.

Ve dîvârı bir gûne beyâz taş binâ ile inşâ olmuşdur kim misli bir diyârda yokdur. Cümle taşı gûyâ kerpiç gibi bir kâlıbda kesilmiş serâpâ yassı taşlardır. Ve üstâd mühendis taşların birbirlerine eyle imtizâcın kasd etmiş kim bir taş kıl kadar sâ’ir taşdan hâric değildir. Ve gerçi yalın kat dîvâr-ı bâlâdır. Ammâ beş arşın kalın ve on beş arşın âlî ve gâyet metîn ve müstahkem dîvâr-ı musanna‘dır.

Ve buna mu‘âdil binâ Tire şehrinde ve Arnavudluk içinde Ergiri kasrı kal‘asında gördüm. Anlar dahi böyle bir kıt‘a taşlardır, ammâ kırmızıdır. Ammâ bu Kâfiryat'ın beyâz ve dahi tekellüflü binâdır.

Ve [[(---) (---) (---) (---) (---)]] garba şekil kapusu cenûba dağ kapusu ve cümle otuz kulle ve bin sekiz yüz seksen sekiz bedendir. Ve bu cirmde olan [[(---) (---) (---) (---) (---)]] toprak örtülü yine ol mezkûr taş dîvârlı mükellef evlerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Sekizi mesâciddir. Ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik [[(---) (---) (---) (---) (---)]] ayakdır. Ve altı sütûn üzre tokuz kemerdir ve kirişler üzre musanna‘ tavan üzre kireç örtülü câmi‘dir.

Ve Eski câmi'de mihrâb İslâmbol (---) (---) (---) (---) (---) (---) üzre **[Y 144b]** kûfî hatt ile iki kitâbe içinde, [66] yazılmışdır. Ammâ gâyet hüsn-i hatdır. Ve bu mezkûr olan hatdan gayri [[(---) (---) (---) (---) (---)]] Nevrûzoğlu ve gayri hatlar terkîm olmuş ammâ âlî olmak ile kırâ’ati müşkil olup tahrîr olunmadı. **[P 67b]**

Ve Yeni câmi‘. Bir (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[Q 67b]** İki cânibinde yan mahfilleri ve kıble kapusu üzre mü’ezzin mahfili gâyet şîrîn kârlı mahfildir. Ve cümle tavan üzre kireç sıvalıdır. Ve sâhibü'l-hayrâtı Mustafâzâde hayrâtıdır.

Ve Karamanoğlu hadımı Mercân Ağa mescidi ve Hacı İlyâs mescidi ve Pîr Ahmed Çavuş mescidi ve Hoca Hasanzâde'nin bir hammâmı var gayri yokdur. Ve üç medrese ve altı mekteb-i tıfl-ı ebcedhân var.

Ve kırk dekâkînler ve iki hânı var. Ve evlerinde aslâ bâğçeleri yokdur. Ammâ mahbûb u mahbûbesi çokdur. Ve kal‘adan taşra aslâ bir hâne yokdur. Ancak Karaman kapusundan taşra mezâristânı çokdur.

Ve cenûb cânibine nîm sâ‘at ba‘îd Hacı Baba dağı dâmen[i] serâpâ bâğdır kim ta‘bîr olunmaz. Ve sahrâsı gâyet ekin ocağıdır. Ganîmet şehirdir.

Ve cümle halkı rencberdir. Ekseri külâh üzre destâr-ı Muhammedî sararlar. Ve cümle ferrâce ve boğası esvâb geyerler ve nisâ tâ’ifesi sarı çizme geyüp beyâz çârşaf bürünürler.

Ve Kâfiryat halkı olmak ile avradları [167] âyetin tilâvet edüp "Yâ Hâdî el-mudallîn" esmâsına mazhar olmuşlardır. Ve gâyet garîb-dost kavimdirler. Müselmânları severler ve bu şehre kâfir ve Cuhûd komazlar.

Ve memdûhâtından hâs ve beyâz etmeği meşhûr-ı âfâkdır.

Ziyâretgâh-ı Kâfirâbâd: Bu şehir bir kabîhce ismile müsemmâdır. Sultânü'l-ulemânın nutk-ı şerîfleri böyle sâdır olmuşdur. Ammâ ulu kimesneler vardır.

Evvelâ Ulu câmi‘in sol tarafında Karabaş Efendi kümmelînden bir kimesnedir.

Ve Karaman kapusundan taşra el-Hâc Ömer Efendi *kuddise sırruh*.

Ve Yağmurlar kapusundan taşra Mamadı Sultânzâde.

Ve el-Hâc İlyâs mescidinde pîşvâ-yı tarîkat Ya‘kûb Efendi hazretleri dahi ulu sultândır. Çok menâkıbı vardır.

Ve bu şehirde iki gün meks edüp zevk u safâlar etdik. Ba‘dehu Kâfiryat'dan Seydîşehri ve Beğşehri sancakları on birer sâ‘at ba‘îd olup bin elli sekiz târîhinde ol semtlerin seyâhati bâlâda tahrîr olunup varması elzem ü levâzımından olmayup Kâfiryat'dan yine rucû‘ edüp kıbleye,

Kal‘a-i Ilısıra, Karye-i Yoğunlar: Müselmân köyüdür. Andan,

Karye-i Bölme Dana(?)**:** Bir câmi‘li, yüz evli ve bâğ u bâğçeli müselmân köyüdür. Ve,

Karye-i Dirbin: Bir câmi‘i minâreli müselmân köyüdür. Andan,

Karye-i Kerenit ve bu mahalde nehr-i Karaman (---) (---) gelüp (---) mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Anı Alâeddîn'in yedi göz cisri ile ubûr edüp 6 sâ‘atde mezkûr kurâları ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Lârende ya‘nî şehr-i Karaman-ı dâr-ı îmân

Karaman eyâleti tahtı budur. Lâkin Konya el vilâyet ortası olmak ile **[Y 145a]** vüzerâlar anda sâkin olurlar. Ammâ taht-ı kadîm budur. Ammâ bu Lârende hâss-ı hümâyûndur. Sene (---) târîhinde Âl-i Karamaniyân kal‘asın binâ edüp ma‘mûr etmişdir.

Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kadıya senevî yedi bin guruş hâsıl olur, ber-vech-i adâlet. Alaybeğisi ve çeribaşısı, erbâb-ı zü‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı cümle Konya'da cem‘ olurlar.

Şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfi ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve yüz elli neferâtı vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve meşâyih ve hutebâsı çok bir sevâd-ı mu‘azzam şehr-i kadîmdir.

Ve kal‘ası, Karaman hâmûnunun ortasında havâlesiz üç kat bir şeddâdî binâ sa‘b u metîn ve kavî kal‘adır. İç kal‘ası bir mürtefi‘ topraklı bayır üzre şekl-i murabba‘ şeddâdî iri taşlı kal‘adır. Ve bu iç kal‘anın cirmi altı yüz adımdır. Ve sekiz kulle-i azîmdir. Ve cânib-i erba‘ası amîk ve arîz handakdır.

Ve garba nâzır ancak bir kapusu var. Ağaç cisr ile geçilir üç kat demir kapulardır. Ve bu kapunun iki tarafında olan dîvâr taşlarının herbirinde celî hat ile esmâ’ü'l-hüsnâ tastîr olunmuşdur. Ve dizdâr bunda sâkin olur. Cümle kırk altı hurde toprak örtülü evlerdir. Ve bir câmi‘den gayri bir şey yokdur.

Ve bu kal‘adan taşra bir kat kal‘a dahi çevrilmişdir. Ortahisâr derler şekl-i müdevver bir metîn kal‘adır. Ve başka handakı vardır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin yedi yüz adımdır. Ve cümle kırk kulledir. Ve iki kapudur. Garb tarafına Delikapusu, kıble tarafına Bâzâr kapusu.

Ve bu şehr-i azîmi ihâta eden taşra bârû kal‘ası üçüncü katıdır. Çepçevirme yedi bin adım kal‘a-i kebîrdir. Ve cümle yüz kırk kulledir. Ve cümle tokuz kapudur. Evvelâ Paşa câmi‘i kurbunda kıbleye nâzır Emildenli(?) kapusu ve şarka nâzır Seki Çeşmesi kapusu ve yine şarka nâzır Şâm kapusu ve

garba nâzır Kör Sovuk kapusu ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesi türbesi dibinde Parmak kapu ve cenûba Toplar kapusu ve kıbleye İmâret kapusu ve cenûba Emîr Ahmed kapusu ve kıbleye Tekye kapusu.

Ve bu cirmde olan rabât-ı azîmin içinde cümle otuz iki mahalle ve elli üç mihrâbdır. Ve cümle yedi bin seksen toprak örtülü evlerdir.

Ve cümleden cemâ'at-i bisyâra mâlik arasta içinde Bostâncı câmi'i ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesi câmi'i, içinde medfûndur ve âsitâne-i Mevlevîdir. Ve kapu üzre terkîm olunan târîhi budur:

"Bi-imâreti hâzihi'z-zâviyeti'l-mübâreketi'ş-şerîf kutbü'l-ârifîn sultânü'l-âşıkîn sultânü'l-âlem Mevlânâ Celâlü'd-dîn el-Vâlidetü'l-Havvâ keddesallâhu sırrahü'l-'azîz es-sa'îd eş-şehîd binti Seyfü'd-dîn İbn Süleymân bin Halîl Beğ bin Mahmûd. Ammera sultânü'l-a'zam zıllullâhi fi'l-âlem mâlikü rikâbi'l-ümem selâtînü'l-Arab ve'l-Acem kâhirü't-tugyân ve'l-mütemerridîn kâtilü'l-kefereti ve'l-müşrikîn **[Y 145b]** *Ebü'l-Feth Alâeddîn halledallâhu mülkehu târîh evâyile Rebî'ülevvel sene isnâ ve seb'în ve seb'i mie." [1.Ra.772]* tahrîrdir.

Ve Yeni câmi' ve Hacı Beğler câmi'i minâresizdir. Ve Hacıoğlu câmi'i dahi minâresizdir. Kıble kapusu üzre: [68] hadîs-i şerîfi kitâbet olunmuşdur.

Ve Nûh Paşa câmi'i, gâyet musanna' ve münakkaş kâ[r]gîr binâ kubbe-i âlîsi üzre nîlgûn kurşum örtülüdür. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim bu şehirde misli yokdur. Ve hareminde fiskıyye ve şâzrevânı selsebîl-vâr pertâb edüp cümle cemâ'at tecdîd-i vuzû' edüp Cenâb-ı Bârî'ye takarrüb bulurlar. Ve câmi'in kıble kapusu üzre:

"Kâle'llâhu tebâreke ve teâlâ fî kitâbin mübîn: [69]" âyeti Karahisârî resmi ile müzehheb lâciverd tezhîb olunmuşdur.

Vâcibü's-seyr bir câmi'-i rûşendir. Bu şehirde bundan gayri kurşumlu câmi' yokdur.

Ve Dikbasan câmi'i minâresizdir. Ve Karabaş câmi'i minârelidir ve bir tekyesi vardır. Ve Orta hisârın Bâzâr kapusunun iç yüzünde minâresi nâ-tamâm Boyalı Kadı câmi'i, kubbe-i âlîdir, ammâ kiremit örtülüdür.

Ve kal'anın Bâzâr kapusu üzre kûfî hatt ile: [70] terkîm olunmuşdur.

Ve Keresteci Baba câmi'i. Bu mezkûr olan câmi'lerden mâ'adâ elli üç mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Ve cümle (---) medresedir. {Ve Mûsâ Beğ medresesi.} Ve cümlesinde cemâ'at ile ibâdet olunur medârislerdir. Cümleden ma'mûr ve mükellef Karamanoğlu İbrâhîm Beğ medresesinin kapusu üzre târîhi budur:

"Benâ es-sultânü'l-efham ve hâkânü'l-mu'azzam mâlikü rikâbi'l-ümem mevlâ mülûki'l-Arab ve'l-Acem, vâzı'u merâsimi'l-adli ve'l-ihsân, hâdimü kavâidi'l-cûdi ve't-tugyân ve kâtilü zenâdikati'l-müşrikîn, kâhirü'l-fecereti ve'l-mülhidîn, tâcü'd-dünyâ ve'd-dîn İbrâhîm bin el-merhûm Muhammed bin Karaman ez'afallâhu iktidârahu ve ile'l-hayrât hâzihi'l-imârâte'l-medresetil-mübâreke li-sene sitt ve selâsîn ve semâni mie." [836] tahrîr olunmuşdur.

Ve bir minâreli medrese-i ma'mûrdur. Ve âyende vü revendeye ni'meti mebzûl bir imâret-i hâs u âmdır.

Ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesinin medresesi gâyet ma'mûr ve evkâfı ve talebeleri çokdur. Ve bu medresenin misli yokdur. Meğer Sivas'da Kızıl medrese ola. Ammâ bunun kapusunun etrâfındaki nakşı etrâfında (---) (---) (---) (---) kşı etrâfında nakş-ı bûkalemûn gibi münakkaş kat-ender-kat eyle mermer-bür nakşı ile **[P 68a]** münakkaşdır kim çeşm-i ibret hîrelenüp âdem hayrân olur. Ve bu kapunun üzerinde pak hat [[(---) (---) (---) (---)]] ile Âyetü'l-kürsî ve dahi üstünde Esmâ'ü'l-hüsnâ tahrîr olunmuşdur. El-

hâsıl midhatinde lisân batîdir. Ve minâresizdir. [[(---) (---) (---) (---)]]

Ve Müftî medresesi kapusu üzre sâhibü'l-hayrâtı tahrîr olunmuşdur.

Ve Kas Arpa mahallesinde Şeyh Alî **[Y 146a]** Sultân el-ulemâ el-mubahhirîn medresesi ki [[(---) (---) (---) (---)]] kırkar ve ellişer tahtânî ve fevkânî hücreleri vardır. Ve herbiri bir bâğ u bâğçe içinde inşâ olunmuşdur.

Ve bir dâr-ı kurrâ ve iki dâr-ı hadîs [[(---) (---) (---) (---)]] ve üç imâretdir. Cümleden Karamanoğlu'nun ve Vâlide imâreti ve Karabaş tekyesi imâreti, bunlardır.

Ve cümle hâne-i **[Q 68a]** bî-minnet (---) hândır. Cümleden vâsi‘ Çârsû hânı ve Nûh Paşa hânı ve Sultân Alâeddîn hânı, meşhûr hânlardır.

Ve cümle altı hammâmdır. Âb [u] hevâsı latîf, binâsı nazîf Nûh Paşa'nın Yeni hammâmı. Ve Seki Çeşmesi hammâmı Karamanoğlu'nundur, kâr-ı kadîm olduğundan binâ-yı musanna‘ ve âb [u] hevâsı ferah-ı cândır.

Ve Karaman hocası Monlâ Fenârî hazretlerinin nazargâh hammâmı hasta girse şifâ bulur. Ve Karamanoğlu beğlerinden Nasûh Bey hammâmı ve Süleymân Beğ hammâmı ve Seyyid Hoca hammâmı meşhûr-ı hâs [u] âm hammâm bunlardır. Ammâ efvâh-ı nâsda "Yetmiş sarây hammâmları vardır" deyü tefâhür kesb ederler.

Ve cümle yigirmi üç çeşmedir ve çârsû içindeki çeşmenin târîhi budur:

Yâ İlâhî ecr-i hayrın eyle a‘mâlin cezîl,
Eyledi Hâce Mehemmed çeşme-i âlî sebîl,

Ehl-i diller cem‘ oluben dediler târîhini,
Çeşme-i hayvân mıdır yâ ayn-ı âb-ı selsebîl

Sene 1003

Ve cümle dekâkînler bir ulu şâhrâh üzre vâki‘ olmuş dörd yüz yetmiş dükkândır. Lâkin bezzâzistânı yokdur. Ammâ cümle zî-kıymet tefârûk makûlesi mevcûddur.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi meşhûrdur. Ve bâğ u bâğçesi cihânı tutmuşdur. Ve cümle halkı kırmızı boyalı kuzu kürkü geyüp külâh-ı Mevlevî üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar.

Ve lehceleri Türk lisânıdır. Baba-yı âlem kavimdir ve gâyet sulehâ-yı ümmetden mazınne-i kirâme büyük kimesneler vardır. Ve cümle garîb-dostlardır. Ve a‘yân [u] eşrâflarından hânedân sâhibleri kimesneler vardır kim şeb [u] rûz müsâfirsiz olmayup zayfa ikrâm ederler. Ve dâ’imâ kapuları meftûhdur.

Ve cümle zenânesi sarı çizme geyüp üzerlerine beyâz car bürünürler. Gâyet ehl-i perde ve mestûre gezerler. Ve şehr-i kadîm olduğundan,

Ziyâretgâhları bunlardır: {Ziyâret-i el-Mevlâ Ahmed ibn Mahmûdü'l-Asam: Mevleviyyeti terk edüp terk [ü] tecrîd iken maskat-ı re’si olan Lârende içre *"Lâ redde li-kazâih"* deyüp kazâya rızâ verüp vâsıl-ı cinân oldu. *Kuddise sırruh.* Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.}

Ve Hazret-i Mevlânâ vâlidesi (ve) Karamanoğlu Gâzî İbrâhîm Beğ medresesinde medfûndur.

Ve Şeyh Alî Sultân dahi medresesinde medfûndur.

Ve Karabaş Sultân tekyesinde medfûndur.

Ve Monlâ Fenârî hazretleri Şâm kapusunda *Menâr(?)* kitâbı mü’ellifi merkadi ve tarîk-ı Halvetîde

Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî tekyesinde medfûndur.

Ve yine ol tekyede Şeyh Alâeddîn-i Rûmî merkadi ve yine ol âsitânede Hazret-i Şeyh **[Y 146b]** Nûrullâh-ı Karamanî merkadi ve iç kal‘a kurbunda Akbıyık Sultân merkadi ve Keresteci Baba câmi‘inde Yûnus Emrem hazretleri merkadi, Türkîce tasavvufâne ebyât [u] eş‘âr-ı ilâhiyyâtı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bunlardan mâ‘adâ niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar vardır. Ve binden mütecâviz kibâr-ı evliyâullâhların âsitânesine bu âsî yüzüm sürüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. Lâkin cümlesi tahrîr olunsa *Tabakât-ı Şa‘râvî* kadar bir mücelled kitâb olup seyâhatimize mâni‘ olur.

Ve bu şehirde üç gün mihmân olup alâ-kadri'l-imkân seyr [ü] temâşâ edüp ve cümle yârânlar ile vedâlaşup kıble tarafına 4 sâ‘at gidüp **Şeyh deresi** nâm bir zıyk sengistân dereyi ubûr edüp beş sâ‘at dahi güzer edüp,

Seki yaylası: Silifke sancağı hudûdudur. Ol yayla içinde âdem âdemî-zâd yok ıssız yollar ile gidüp on ikinci sâ‘atde ba‘de'l-mağrib bir bî-emân çengelistân içre yüklerimiz yıkup gulâmlarımızla anda Hudâ'ya mihmân olduk. Hamd-i Hudâ selâmetle ba‘de's-sabâh,

Alaca Hân: Ya‘kûb Hân binâsı bir küçük hândır. Bunu dahi ubûr edüp bu hânın solunda bir yalçın kaya üzre evc-i semâya ser çekmiş,

Kal‘a-i Takyanus: İçinde âdem ve âdemî-zâd yokdur, ammâ gâyet metîn kal‘adır. Hâlâ, henüz mi‘mâr elinden rehâ bulmuş bir kal‘a-i cihân-nümâdır. Ve gâyet ma‘mûr şehr-i azîm imiş. Mezkûr hân ile kal‘a mâbeyninde on binden mütecâviz beyâz mermer musanna‘ sandûklar içre kefere lâşeleri var. *El-ilmü indallâh.* Ammâ Yûnâniyân lisânı üzre târîhleri Hicret-i Nebevî'den altı yüz otuz târîhlerine yakın târîhleri var. Ve ol hatlara taklîd edüp *tâbaka'n-na‘lu bi'n-na‘l* sûretlerin alup Kudüs-i Şerîfe geldikde papaslara kırâ’at etdirdim. Hazret-i Îsâ'ya îmân getürenlerin mezâristânları imiş.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘asında kayalar içre niçe yüz bin mağâralar var kim her birinde olan san‘at-ı mermer hâlâ zamânımızda olan üstâd kûhkenler bir tîşesin urmada âcizlerdir. Meğer ol zamân kavmine taşlar müsahhar olmak var kim her kayayı Fahrî oyması-misâl zıh-ender-zıh islimî ve rûmî ve şükûfeler oymuşlar kim âdem seyrinde vâlih [u] hayrân kalur. El-hâsıl vâcibü's-seyirdir.

Andan bu mahalleri geçüp yine şarka iri dıraht-ı müntehâ korular ve çemenzâr örüler ve zeytûn ağacı ile ârâste olmuş harâb kurâ yerlerin güzer edüp 3 sâ‘atde,

Karye-i Yapılı: Hamd ber Hudâ ol arz [u] semâvât selâmetle seyr [ü] temâşâ etdiren Cenâb-ı Bârî'ye kim Lârende kal‘asından bu yaylaya gelince ma‘mûr u âbâdândan (---) (---) evi var (---) (---) (---) bir şey olmayup mahûf u muhâtara kanara-misâl kan kokar bî-emân yolları ubûr edüp bu Yapılı karyesine dâhil olduk. Silifke paşasının hâssı ve hâkimi voyvadadır. Ve iki yüz evli ve bir câmi‘li bir ma‘mûr **[Y 147a]** müselmân köyüdür. Ve a‘lâ pirinci hâsıl olur ve önünden cereyân eden,

Nehr-i Gümüş: Bağla yaylasından gelüp Köserelik limanı kurbunda Akdeniz'e mahlût olur. Ve bu karyenin garbında nehr-i Gümüş aşırı evc-i semâya kad çekmiş bir pilâv yığını-misâl bir sivri cibâl vardır. Aslâ bir dağa muttasıl değil bir kûh-ı mevzûndur. Anda mutalsam kenzler vardır, derler. Ve bu kûhun başında çok âdem kara kül gibi yanmış bulunmuşdur. Andan kıbleye bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Mut

Mâ-tekaddem Freng-i bed-reng destinden feth etmeğe Karamanoğlu Ya‘kûb Şâh azîm asker ile bunda münhezim olup cümle askeri şehîd olduğu için Dâr-ı Mût kal‘ası derler. Ba‘dehu yine Karamanoğlu İbrâhîm Şâh gelüp kuvvet-i bâzûyile feth edüp cümle kâfirlerin ve kralların dendân-ı

tîğden geçirüp yetmiş bin lâşe-i murdârları kal‘anın şimâlî tarafında yığılı bir depedir, ana Maşatlık derler. Âl-i Karaman'ın bundan ulu gazâsı yokdur. Ba‘de'l-feth kal‘ayı yere berâber münhedim eder.

Ba‘de'z-zamân mürûr-ı eyyâm ile Sultân Ahmed devletinde celâlî kıran Kuyucu Murâd Paşa-yı sâhib-kırân Silifke sûhtevâtı aşkıyâsını def‘i içün ahâlî-i vilâyet masûn olmaların murâd edinüp bu kal‘ayı yeniden inşâ edüp içinde dizdârı ve yigirmi neferâtı vardır.

Ve kal‘ası bir kayalı dere başında şekl-i murabba‘dan tûlânî bir şeddâdî binâ kal‘a-i zîbâdır. Ve cirmi altı yüz adımdır. Ve bir kat dîvârdır, ammâ gâyet metîndir. Ve aslâ handakı yokdur. Ve içinde dizdâr ve cebehâneden gayri bir şey yokdur. Ammâ taşra kal‘ada bir câmi‘ ve elli yedi kireç sıvalı evlerdir. Ve şarka nâzır bir kapusu var. Metîn demir kapudur. Ve kıble kapusu mesdûddur.

Ve kal‘anın şarkında yedi dükkânı vardır. Ve bu dükkânlar önünde bir âb-ı hayât kaynağı vardır. Temmûz'da âdem elin sokamaz eyle buz pâresidir. Ve bu mahalde bir kasr-ı âlî-misâl mescidi vardır. Cümle halkın ârâmgâhıdır.

Ve bu kal‘anın kıblesi tarafında bir varoş-ı azîmi var imiş. Hâlâ zulm-i Osmâniyândan harâb u yebâb ve zemîni türâb ve halkı kebâb olup ancak iki yüz ocaklı bir kâ[r]gîr binâ hân-ı azîmi kalmış. Karamanoğlu İbrâhîm Hân binâsıdır.

Ve iki yüz ma‘mûr [u] âbâdân (---) (---) evi var (---) (---) (---) bir hammâmı var. Silifke Paşası Konakçı Alî Paşa bunda sâkin olmak ile hammâmı pek işlerdi. Gâyet latîf hevâsı vardır (---) (---) büyük hammâmdır. Kireç (---) (---) (---) sıvalı ve kâ[r]gîr kubbeli câmi‘ vardır. Mihrâbı önünde sâhibü'l-hayrâtı iki sivri kâ[r]gîr kubbe-i âlî içinde medfûndur. (---) (---) (---) (---) (---) Ve Karamanoğulları bu kubbelerde medfûndurlar.

Ve kal‘anın şimâlî cânibinden iki değirmen yüridür kadr-i âb-i hayât bir suyu vardır (---) (---) (---) (---) Besnî(?) Bınarı derler mâ-i cârîdir. Ve bu kal‘anın şimâlî cânibinde kal‘a altından cereyân eden nehir (---) (---) (---) (---) bu kal‘aya karîb bir sâ‘at yerde Akdeniz'e mahlût olur.

Ve bu nehrin kal‘a altından **[Y 147b]** nehir aşırı (---) (---) (---) (---) bir vâsi‘ varoşu var kim bir bostân **[Q 68b]** gül [ü] gülistân sünbül [ü] benefşe ve erguvân ve limon ve turunc rummân fâkihe eşcârı ile müzeyyen bir ma‘mûr varoşdur. Cümle yüz hânedir. **[P 68b]** Ve bir câmi‘i ve bir mescidi vardır.

Ve bu şehrin memdûhâtının meşhûru birer vukıyye nârı ve dânedâr beyâz pirinci meşhûrdur. Ammâ sevâhil olmak ile sehel hevâsı sakîldir.

Ve bu şehrin kıble cânibinde Konakçı Kara Alî Paşa iki yüz çadır ile meks edüp biz dahi anın sâye-i himâyesinde seyr [ü] temâşâ edüp bir at ve elli guruş ihsânın alup bizi Silifke kâ’immakâmına göndermek içün sûhte kemerbaşılarından üç kemerbaşı rehin alıkoyup bize on sûhte refîk verüp paşa ile ve sâ’ir ağavâtlar ile vedâlaşup kıble cânibine bir sâ‘at ol sahrâ içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Zenbûr

Takyanus binâsıdır. Bir pilâv depesi-misâl bir depe üzre bir şîrîn kal‘adır. Lâkin yanına varılmaz ve içine girilmez. Allâhümme âfina, alarkadan geçen âdemi arı askeri helâk eder. Efvâh-ı nâsda böyle şâyi‘dir ki Takyanus'un mutalsam kenzi bundadır derler. Niçe bin Hindî ve Mağribîler gelüp dahme-küşâlık edelim derken bir rîh-i akîm esüp âdemi sermest edüp arı askeri helâk eder. Azîm temâşâ kal‘adır. Hattâ hakîr bir hayli mesâfeden ubûr ederken kal‘a üstünde arı bulut-misâl tayerân ederdi. Hâlâ bir ıssız kal‘acıkdır. Ne‘ûzübillâh anı ubûr edüp ana karîb bir top menzili,

Nehr-i Kurd: Demaz dağlarından gelüp Mut nehrine mahlût olur. Bu nehri ubûr ederken seyishâne gücile güzer etdi. Şedîd nehirdir. Andan nîm sâ‘at seyrek ağaçlı ormanlar aşup,

Kasaba-i Zeynî Şerîf: Silifke sancağında yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi otuz sekiz kurâdır. Bin guruş hâsıl olur. Ve iki yüzden mütecâviz toprak örtülü bâğ u bâğçeli ma‘mûr ve şîrîn kasabadır. Ve bir bâğ-ı cinândan nişân verir bir âsitâne-i sa‘âdetin içinde şeyh ale'l-ıtlâk kutb-ı istihkâk âfitâb-ı nihâni kamer zindegânî Hazret-i Şeyh Alî-i Semerkandî *kuddise sırruhu'l-azîz* hazretleri yedi nefer evlâd-ı zevî'l-ihtirâmları ki ırk-ı tâhir-i Resûlullâh'dırlar bir altun alemli kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Tarîk-ı Zeynîlerdir. Üç yüzden mütecâviz fukarâ-yı bâballâhı vardır. Bir gece anda mihmân olup halka-i zikrinde tevhîd-i erreye girüp fukarâlarile kucak kucağa olup mest [ü] medhûş der bucağ olup zevk [u] safâlar etdik. Andan ale's-sabâh Çelebi Efendi'den me’zûn olup refîklerimiz olan sûhtelere tenbîh edüp,

"Bu ağayı gayre kıyâs etmen. Ri‘âyet-i hâtırları ile mukayyed olup, bir hoş götürün" deyüp vedâlaşdık. Andan şarka 4 sâ‘at,

Karye-i Kudurdu: Bir bayır başında yüz evli bir köydür. Anı ubûr edüp dere ve depeler **[Y 148a]** ve yalçın kayalı ve şâhin zağanos yuvalı kûh-ı Demâvendleri ve niçe bin sun‘-ı Hudâ'ları seyr [ü] temâşâ ederek,

Nehr-i Kudurdu'yu at ile ubûr edüp bin adım mikdârı ba‘îd,

Nehr-i Göksu: dahi azîm sudur. Bu iki nehir ol nehirlerdir kim Ermenak kal‘asından çıkdığımız günlerde ubûr olunmuşdu. Ve ol yaylalardan tulû‘ edüp nehreyn bu mahalde birbirlerine mahlût olup Silifke'de Paşa sarâyı dibinden güzer edüp hemân ol mahalle karîb Çeltiklik nâm mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Ve hakîr nehr-i Göksu'yu at ile bî-bâk geçüp yine kıble cânibine çamlı beller ve yalçın mahûf uçurum yollar ve azîm mağâra ve kâr-ı kadîm su yolları temâşâ ederek {**[Kara] Henk beli** ve Kara Henk Sultân tekyesi} sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i taht-ı Takyanus Silifke

Kadîm-i ezelde Takyanus binâsıdır. Ba‘dehu Kıbrıs cezîresi Venedik küffârının olmak ile buna dahi Venedik mutasarrıf idi. Sene 879 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir, be-dest-i serdâr-ı mu‘azzam Gedik Ahmed Paşa. Ceng-i azîm ile feth olduğu tevârîhâtda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Gâh Kıbrıs eyâleti olur. Ammâ hâlâ Adana eyâletinde Silifke sancağı paşasının tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu 4.700.000 akçe ile hîn-i seferde altı yüz pür-silâh asker ile sefer eşer.

Ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve erbâb-ı ze‘âmeti on altıdır. Ve erbâb-ı tîmârı altı yüz yigirmidir. Bu cümlesi kânûn üzre beş binde bir cebelüleri ile hîn-i seferde alaybeğinin livâsı altında sefer eşerler. Paşasının askeri ile bin yedi yüz âdem olur.

Ve üç yüz pâyesi ile şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi yetmiş pâre âsî kurâlardır. Üç bin guruş kadıya hâsıl olur. Paşaya yigirmi bin guruş hâsıl olur. Merhûm bizim Mostarlı Mustafâ Paşa kırk bin guruş hâsıl ederdi, zîrâ cümle sûhte aşkıyâların dağlarda kabza-i tasarrufa alup mutî‘ etmiş idi.

Ve bu sancak cümle (---) kazâdır. Evvelâ kazâ-i Silifke ve kazâ-i Ermenak ve kazâ-i Nevâhî ve kazâ-i Selinti ve kazâ-i Ma‘mûriyye ve kazâ-i Zeynî Şerîf ve kazâ-i Sadı ve kazâ-i Karataş ve kazâ-i Sinânlı ve kazâ-i Mut ve kazâ-i Gülnâr.

Hamd-i Hudâ bu on bir kazânın Sinânlı'dan gayrisin selâmetle seyâhat edüp kal‘a-i Silifke nümâyân olduğu Kara Henk belidir ki ol kûh-ı bâlânın zirve-i a‘lâsında tekye-i Kara Henk Sultân'a yüz sürüp iki rek‘at salât-ı şükür kıldım ki bu kûh-ı bî-emânlardan selâmetle ubûr etdim deyü Ol tekyede Şeyh Mûsâ hazretlerinin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp Silifke'ye dâhil olduk idi.

Kal‘a-i Silifke'de sipâh kethudâyeri ve yeniçeri **[Y 148b]** serdârı Kıbrıs yeniçerilerindendir. Zîrâ

âsitâne yeniçerilerinin memerri değildir. Cümle Kıbrıslının at oynağı yerleridir. Gâyet girdâb sapa yoldur. Sıpasın gâyib eden gelmez ve gelen gülmez ve sıpasın bulmaz, böyle bir bî-emân yollardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve dizdârı ve altmış neferâtı vardır.

Ve kal‘ası bir yalçın kayalı ve bir cânibi topraklı bir mürtefi‘ püşte üzre havâlesiz bir metîn ü müstahkem kal‘a-i âlîdir ve şekl-i bâdemî bir şeddâdî taş binâdır. Ve cânib-i erba‘ası bin üç yüz adım küçük kal‘adır. Ve yigirmi üç kulledir. Ve kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Ve içinde altmış toprak örtülü hânesi vardır. Ve aslâ handakı yokdur, zîrâ yalçın dağ üzre inşâ olunmuşdur.

Ve içinde bir câmi‘i Sultân Bâyezîd Hân'ındır. Ve dizdâr ve neferât bunda sâkin olurlar. Ve bu kal‘anın şarkî ve kıble cânibinde varoşu cümle (---) mahalle ve yedi yüz toprak örtülü evlerdir. Ve cümle (---) mihrâbdır. Ve üçü câmi‘dir. Mâ‘adâ mesâcidlerdir. Çârsû içinde kâr-ı kadîm Sultân Alâeddîn câmi‘i, tarz-ı kadîm bir alçak minâreli câmi‘dir. Küffâr müstevlî oldukda minâresin münhedim edüp ba‘de'l-feth minâresi alçak binâ olunmuşdur. Ve Ramazân Ağa mescidi ve Urup mahallesi mescidi ve Bozkır mescidi. Ma‘lûmumuz olan bunlardır.

Ve bir hammâmı var ve iki hânı var ve elli mikdârı dükkânı var. Ve mahkemesi cisr başındadır. Ve ana karîb Paşa sarâyı su kenârında ve cümle varoşu harâba yüz dutmuş ve bâğ u bâğçeleri içinde niçe bin kemer ve hân ve imâret âsârları var kim ta‘bîr olunmaz. Takyanus asrında bir şehr-i azîm imiş kim tavsîf olunmaz.

Ve âb [u] hevâsı gâyet sakîldir. Serçeyi ısıtma dutar. Lâkin bahârda cümle halkı ale'l-umûm yaylağa çıkarlar.

Ve bu şehirde limon ve turunc ve incîr ve enâr ve elma [[(---) (---) (---)]] bir kal‘adır. Ve halkı gâyet fakîrü'l-hâldir. Ve bu şehrin cisri, Takyanus binâsıdır. On yedi gözdür derler [[(---) (---) (---)]] bir cisr-i azîmdir. Meşhûr-ı âfâk cisirlerin biri dahi budur. Ve bu cisrin mahkeme tarafı başında kal‘a kapusu [[(---) (---) (---)]] ederler. Ve cisir başında bir bâcdâr odası var. Anda bâc alınur.

Ziyâretgâh-ı Silifke: Cisrin şehir [[(---) (---) (---)]] bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Ve Göklü mahallesinde Dervîş Dede bu şehir ile Zeynî Şerîf mâbeyninde Kara Henk [[(---) (---) (---)]] hâlâ bâlâda mastûrdur. Anların birâderleri bu şehir içre kal‘anın şimâlinde kubbesiz bir mahalde medfûnlardır. İsm-i **[Q 69a]** şerîfleri Şeyh Şücâ‘eddîn'dir. Kabâyil-i Türkmân mâbeynlerinde birâderleri Şeyh Mûsâ ve kendüleri Şeyh Şücâeddîn mu‘teber ziyâretlerdir ve cümle halk anlara mu‘tekidlerdir. Himmetleri hâzır ola. Ve bu şehrin vîrâneliğinde niçe ziyâretler etdik ammâ meşhûrları bunlardır.

Ve bu şehirde refîklerimiz **[P 69a]** olan sûhtelere on guruş verüp **[Y 149a]** ve sıhhat haberimizi bir mektûb ile Alî Paşa'ya bildirüp hakîr Silifke'den garb cânibine dörd sâ‘at a‘lâ latîf yollar ile,

Evsâf-ı kal‘a-i Akliman

Mâ-tekaddem Venedik kal‘asıdır. Karamanoğulları feth edüp münhedim etmişler. Ba‘dehu sene (---) târîhinde fâtih-i Kıbrıs Selîm-i Sânî asrında ubûr-ı hubûr içün memerr-i nâsa elzem [ü] levâzımından olmak ile Lala Mustafâ Paşa ta‘mîr [ü] termîm etmişdir. Hâlâ Silifke paşasının hâssıdır. Voyvadası hâkimdir ve nâhiye nâ’ibi hükm eder. Azîm gümrükdür.

Ve kal‘ası leb-i deryâda bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir şeddâdî taş binâ kal‘acıkdır ve dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve içi bir mahalle ve iki yüz hurde evlerdir. Ve bir câmi‘ ve dizdârı ve (---) neferâtları vardır. Ekseriyyâ halkı Kıbrıs kuludur.

Ve bir hammâmı var, yaz günleri işlemez, deryâ Kapudan Paşa hammâmına girirler. Ve kırk dükkânı var. Cümle eşyâ mevcûddur. Ve Silifke halkı bu Akliman'a muhtâclardır, zîrâ cümle

metâ‘ların bunda fürûht ederler. Ve Silifke'den ma‘mûr şehirdir.

Ve cümle halkı şecî‘ u bahâdır fetâlardır. Bir kaç kerre kefere beşer onar kalyon ile ale'l-gafle şebhûn etmişdir. Aslâ bir şey vermeyüp kâfirden niçe baş ve dil ve mâl-ı ganâyim alup küffâr-ı dûzah-karâr makhûr ve müdemmer firâr etmişdir.

Ve Kıbrıs iskelesi olmak ile şenlikli yerdir. Ve kal‘adan taşra leb-i deryâda azîm mahzenler vardır. Cümle mün‘im bâzergânlar anda metâ‘ların koyup mihmân olurlar.

Ve limanı gerçi kapulu liman değildir, ammâ gün doğusundan ve poyrazdan ve yıldızdan emîn liman-ı metîndir ve ne cânibe demir bıraksan barça kalyonlar yatağı a‘lâ sulu ve sığanaksız limandır. Ve her bâr kırk elli pâre gemi mevcûd iskeledir.

Anda dizdâr ağa bize bir müsellah ve müretteb bir uçkun yağlı firkateyi iki yüz guruşa dutup Kıbrıs kadısı İbrâhîm Efendi ile iştirâk-i sevî olmak üzre cemî‘i eşyâ ve atlarımız firkateye tahmîl edüp biz dahi cümle yârânlar ile vedâlaşup firkateye süvâr olup üç pâre firkate ayakdaş ile mütevekkilen alallâh olup firişka rûzgâr ile pupa kullanup Akliman'dan yigirmi mîl ba‘îd olunca Köserelik nâm mahalden üç pâre kâfir kalyonu zâhir u bâhir olup üzerimize tıramola deyüp gelir.

Hemân bizim refîklerimiz firkatelerin üçü bir yere gelüp "Gerü dönmek selâmetdir" deyü orsa orsa gerü Akliman'a, kaça kaça Akliman'a gelince akciğerimiz ağzımıza geldi. Mel‘ûn küffârın biri hayli yüğrük kalyon imiş.

Bir hayli yakın gelüp bir alabanda top urup gemiyi sağ ve soldan geçüp aslâ zarar isâbet etmeyüp üç kalyon limandan taşra lenger bırağup yatdılar. Hakîr ve İbrâhîm Efendi firkateden taşra çıkup secde-i şükür edüp cümle eşyâlarımız ve atlarımızı gemiden çıkarup "Bin altmış târîhinde Kıbrıs cezîresin gördüğümüz kifâyet eder" deyüp Akliman'dan esb-i sabâ-reftârlarımıza süvâr olup **[Y 149b]** 4 sâ‘at,

Kal‘a-i Silifke: Bir gece mihmân olup dizdârdan refîkler alup Ramazân Ağa ile ve Zâ‘im Mehmed Ağa ile ve Süleymân Ağa ile ve Sarı Beğ ile ve Mü’ezzin Ramazân Çelebi ile cümle vedâlaşup şehrin cisrinden ubûr edüp Göksu kenârınca sengistân ve ba‘zı mahalli giyâhistân yerleri sekiz sâ‘atde güzer edüp,

Karye-i Ağaz: Bir dere içinde kırk evli müselmân köyüdür. Anda bir dîvânhâneli ve bâğ u bâğçeli bir hânedâna konduk. Silifke dizdârından aldığımız yigirmi tüfeng-endâz piyâde şehbâzlar bir yerde konup dururken,

Serencâm-ı menâkıb-ı varta-i azîm

Kapudan bir fertûte-i cihâne ve azrak-ı zamâne kınalı saçlı ve bir hartâvî sarıklı bir nûhî avret elinde asâsı ile gelüp selâm verüp musâfaha edince âlem-i hayretde kalup,

"Safâ geldin kadın ana" dedim. Hemân,

"Siz safâ geldiniz" deyüp oturdu. Ve karşusuna otuz dâne bıyığı düm-i binâgûşunda şehbâzlar el kavşurup hidmetde durdular. Ba‘de'l-letâ ve'l-letî,

"Bire Osmân uşağı avân! Sen bu yola nereden geldin ve nereye gidersin? Bu yollardan kuş uçmaz, kulan yürümez" deyü hakîre hitâb etdi. Bu fakîr dahi,

"Âl-i Osmân'ın kuluyuz. Sûhte Mahmûd Paşa oğluna gideriz" dedim.

"Öyle olsa yâ benim öte gün iki şehbâz oğlumu Silifke'de bâzâr yerinde atlarından yıkup müsellim ile Silifkeli Ramazân Ağa dedikleri kâfir iki dâğ pâresi oğullarımı pâre pâre edüp katl etdiler. Osmânoğlu benim öcümü alur mu?" dedi. Vâh edüp ağladı. Hemân hakîr,

"Elem çekme. İnşâallâh şu yolları selâmetle geçüp Osmânoğlu'na varduğumda senin kannıların

hakkından geldireyim" dedükde avret-i fakîre gerçek sanup başın açup du‘â edüp,

"Bire uşak alatlan, mâl-ı hâzırı getirin, ana kadının ta‘âmın yesin" dedikde cümle ayak duranlar târumâr olup derhâl kırk elli sahan ana baba aşı gelüp tenâvül edüp zevk [u] safâ etdik.

Ba‘de't-ta‘âm bir boğça don ve gömlek ve bir keçe seccâde ve iki ağır Türkmân kilimleri hedâyâ getirüp anda mihmân olup zevk u safâ etdik, der iken hikmet-i Hudâ ol gece bu hâne sâhibimizin iki ihtiyâr karındaşları var imiş. Anların evleri tarafında bir fezâ‘ ve bir çezâ‘ vâveylâ ve vâveledâ kopdu kim zehremiz çâk olup Allâh Allâh sadâsından ve tüfeng ve balta ra‘d-vârından ol derelerin içi sıyt ü sadâdan doldu. Bu hakîr mebhût oldu.

Meğer Karataşlık sûhteleri bu avretin Silifke'de iki oğulları katl olunduğun istimâ‘ edüp fırsat ganîmetdir deyü bu hâtûnun iki karındaşının hânelerin üç yüz suhte şebhûn edüp fî'l-hâl mezbûr avretin iki ihtiyâr karındaşların ve birer avretlerin ve dörd huddâmların cümle sekiz nefer kimesneyi katl edüp bu kadar mâl-ı ganâyim alup evlerin âteşe urup **[Y 150a]** ol dere içi çerâğân oldu.

Bu halde iken fertûte-i pîrezen başına serpenâhın ve eğnine zırhın geyüp bizim sarâya gelüp bizi pür-silâh hâzırbaş görünce ardı sıra yetmiş seksen pür-silâh tevâbi‘âtları gelüp,

"Âyâ hâl neye müncer olur?" derken derhâl bizim sarây kapusu önünde meş‘aller ve neft katrânlar yakup iki üç yüz sûhtevât kapumuz önüne gelüp bî-pâk ü bî-pervâ bir yaylım kurşum sarâya urup fakîre pîrezeni istediler. Hemân karının ve bizim refîklerimiz damlar ve şâhnişînler ve derveze ve revzenlerden cümle bir yaylım çatal kurşum ile durunca sûhteler yan verdiler.

El-hâsıl sabâha dek bir ceng-i âlî olmuşdur kim ta‘bîr olunmaz. Bizim pîrezen tarafından iki âdem şehîd ve yedi âdem mecrûh ve hakîrin bir atı âhûr deliğinden maktûl olup sûhtevâtdan on tokuz âdem mürd ve elli mikdârı âdem cümle mürd olup bu hâl üzre vakt-i sabâha dek sûhtelerin leşleri kapumuz önünde kalup almağa iktidârları olmayup karârları firâra mübeddel olup seg ber-sengistân gitdiler.

Bu hâlde iken bizim Silifke'den gelen refîklerimiz,

"Vallâhi ağa, biz sizi bundan ilerü götüremeziz. Hemân gerü Silifke'ye dönersiz" dediler. Hemân pîrezen,

"Sakın oğul ileri yola gitme. Benimle gerü şikâyet etmeğe Mut kal‘asına Alî Paşa'ya gidelim." dedi (---) (---) (---) (---) (---) (---) dedüğine aslâ hâtırıma gelmedi ki hakîr gerü döne.

Bu müşâverede iken hikmet-i Hudâ Kıbrıs yeniçerilerinden ve Akliman'dan ve gayri nevâhîlerden üç yüz yigirmi mikdârı âdem [[(---) (---) (---)]] gelüp bizim sâkin olduğumuz köye gelüp sûhtelerin leşlerin görüp dibelik hâzırbâş olup [[(---) (---) (---)]] her cânibi hıfz [u] hırâset edüp âmâde olduk ve şehîd olan atımızın yerine vâlide iki küheylân ve yüz vukıyye ibrîşim ihsân edüp ve bizimle gelenleri (---) (---) (---) (---) (---) (---) yerlerine ihsân edüp gönderdik.

Ve pîrezen hâtûn Alî Paşa'ya şikâyete gitdi. Biz cümle tüccâr ile yola revâne olup cânib-i erba‘amızı muhâfaza ederek sengistân yerler ubûr ederek [[(---) (---) (---)]] cümle piyâde olup 6 sâ‘at şarka leb-i deryâ ile gidüp,

Karye-i Tirsendi: Bir sengistân dağ başına bâğ bağ [[(---) (---) (---)]] **[Q 69b]** halkının belinde *Kudûrî* ve *Mültekâ'l-Abhur* kitâbları bellerinde, ammâ kırkar ellişer dirhem tüfengleri ellerinde her biri yalçın kayalar üzre keklik gibi sekerler. Ve ayaklarında **[P 69b]** dizlerine dek postalları ve başlarında külâh üzre destârları var. Müslim geçinirler. Ve bu köyden gayri şimâl cânibine,

Karataş kazâsıdır. On bin bahâdırân eli tüfengli ve beli sapan-ı Dâvûdîli sûhtevât-ı haşerât askeri çıkar ve bu köyden bize iki yüz sûhte piyâdesi kulağız olup mâbeynimizde elli guruş hakk-ı tarîk cem‘ edüp yola revâne oldukda sûhteler bize tesellî-i hâtır verüp,

"Bundan böyle gayri havf etmen" deyü 4 sâ‘at semâya ser çekmiş dağlar ve derk-i esfele enmiş

gayyâ dereler ve mahûf u muhâtara kısık kayalı **[Y 150b]** boğazlar ve sa‘b ve uçurum yollar ile ve gâh leb-i deryâ sengistânı ile yüz bin renc [ü] anâ çekerek ve Hudâ âlimdir, atlar ayak basacak yer keff-i mîzân kadar toprak bulmayup düşe kalka piyâde ve bî-dermân cânımızdan ol şiddet-i harâretde bî-zâr olup,

"Âyâ bu mel‘ûn sûhteler bizi kankı boğazda ururlar ki?" deyü emniyyet üzre olmayup aklımız başımızda değil idi. El-iyâzübillâh eyle boğazlar var kim bir âdem on âdemi boğazından boğazlar vardır. Bu sengistân ve çengelistânları kırk bir yıldır seyâhat ederim, böyle bir derbend-i calender-i bî-emân yollar görmedim. Bu renc-i şedâyidi çekerek leb-i deryâya gelüp,

Nehr-i Kuruçay: Şimâl tarafında Karataşlık yaylalarından gelüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehri ve sûhteleri atlar ile geçirüp bir sâ‘at ancak leb-i deryâ ile kumsal yerler ubûr ederken,

Lena beli: Ayyûka ser çekmiş sengistân kayaları piyâde ubûr ederken cümle huddâmlarımızın çizmeleri pâre pâre oldu. Mezkûr belin tâ zirve-i a‘lâsında sûhtevâtlar,

"Bizim hudûdumuz budur. Bundan ötesi emn [ü] emândır. Müte‘ahhid olduğunuz elli guruşu verin" deyü yol üzre tüfenglerine dayanup durdular. Mâbeynimizde azîm gûft ü gû olup,

"Yok siz bizi tâ Karagürgüz kal‘asına emniyyet üzre götürmeyince cümlemiz kırılırız. Size bir akçe verenlerden değiliz" deyince anlar dahi me’yûs olup Lena belinden tîz aşağı enüp leb-i deryâ ile gâh türâb gâh niçe kurâ ve harâb ve niçe şeddâdî vîrân binâlar ve niçe ebre ser çekmiş kehkeşân-âsâ tâklı su kemerleri seyr [ü] temâşâ ederek 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i taht-ı kadîm-i Takyanus ve Kara Görgüs

Bu dahi Silifke sancağında Karataş kazâsı hudûdunda Türkmân sevâhili Kara Görgüs'dür. Bunda meks edüp refîklerimiz olan sûhtevâtlara elli guruşu verüp cehennem-râ diyerek(?) avdet edüp gider.

Bu şehir leb-i deryâda bir sevâd-ı mu‘azzam imiş kim ne Mısır ve ne Bağdâd ve ne Eski Kırım ve ne Ahlât şehirlerine benzer bir şehr-i azîm imiş. Eğer im‘ân-ı nazar ile ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz mertebe evsâfın tahrîr etsek bir şütür-bâr-ı tevârîh olup kırâ’at eden bî-zâr olur.

Ve hakkâ bir vîrân şehrin evsâfında meze yokdur. Ammâ dünyâ fânî olup "Mülk benimdir" deyü böyle binâ edenlere nush u pend olsun içün kilk-i cevâhirimizi zebân-ı hâle getirüp kıyl [ü] kâl etdik. Ve [71] âyetin kâl edüp dibelik mâsivâdan el çekmeğe kemer-beste olduk.

İmdi seyyâhân-ı cihâna ve müverrihân-ı benî âdeme şöyle ayân u beyân olunur ki sene 256 târîhinde Me’mûn Halîfe Âl-i Abbasiyân'ın eşbeh-i ser-efrâzı ve gâzî ve cânbâzıdır. Bağdâd'dan Mısır'a gelüp Mısır'da Ehrâm dağlarından mutalsam kenzleri çıkarup üstünden bir kat taşın münhedim etmiş, hâlâ âsârları zâhirdir.

Anda Ümmü'l-kıyâs'ı ta‘mîr ü termîm edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek bu Kara Görgüs **[Y 151a]** kal‘asın yedi ay döğüp kuvvet-i bâzû ile İşpanya elinden feth edüp bilâd-ı İslâma zamm edüp âyîn-i Muhammedî olunurdu.

Yedi yüzden mütecâviz câmi‘ var kim her biri Mısır'da câmi‘-i Ezher ve Şâm'da câmi‘-i Ümeyye-misâl câmi‘lerdir. Ve niçe bin medrese ve hân u hammâm ve imâret mesâcid ve tekye ve dârü'ş-şifâ vardır. Ba‘zı câmi‘leri hâlâ ma‘mûrdur. Türkmân kabîlesi bunda sevâhile endükde ibâdet ederler.

Ve niçe bin kubbe-i âlî ziyâretgâhlar ve kâ[r]gîr binâ bedastenler ve niçe bin hemvâr Haleb çârsûsu-misâl dekâkînler ve niçe bin fiskıyye ve havz u şâzrevânlı sarây-ı âlîler var kim vasfında akıl kâsırdır. Ba‘zısı câ-be-câ ma‘mûrdur. İçinde Türkmânlar sâkin olurlar.

Ve niçe bin kenîse ve manastırlar var kim yılda bir kerre küffâr kalyonları bu şehrin limanında yatup bu manastırları ziyâret ederler. Ol zu‘m üzrelerdir kim Takyanus bir ûlü'l-azm peygamber olup

cihângîr pâdişâh ola. Ve Hazret-i Îsâ havâriyyûnlarından dörd havâriyyûn bunda leb-i deryâda yatır. Büyük manastırda medfûn oldukları muhakkakdır.

Ve kubbeleri üzre lisân-ı Yûnâniyân üzre târîhleri mastûrdur. Ve dest-i ümmet-i Muhammed'de iken mu‘teber ziyâretgâhdır. Hâlâ âyende vü revendeden hâlî değil bir âsitâne-i garîbdir. Cümle küffâr bunları ziyâret edüp gemilerin bî-pâk ü bî-pervâ kalafat edüp ve ba‘zı âyende vü revendeyi şikâr edüp tolanup giderler. Böyle bir rûhâniyyetli ziyâretgâhdır ki yol üzre vâki‘ olmuş pâk nühtâk-ı revâkı ayyûka ser çekmiş zer-ender-zer kubbe-i münevverdir kim hâlâ üstâd elinden henüz çıkmış sanursun eyle bir kubbe-i münevverdir. Ve zerre kadar bu kadar mürûr-ı eyyâm ile fenâ bulmamışdır.

Ve bu âsitâne ve manastırdan câmi‘ olma ibâdetgâhın şâhrâhında iki bin adım tûlu beyâz mermer vâsi‘ kaldırımdır. Ve iki cânibi üzüm asması çardağı içün niçe bin beyâz mermer ve gayri amelî sütûnlar üzre tâklar ve musanna‘ ve beyâz mermer-i pâkler ile kaldırımlar var kim her taşın imtizâcın yüz bin dikkat ile fark olunmaz.

Ve bunun emsâli bu şehirde niçe bin ibret-nümâ âsârlar vardır kim âdem engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olur bir bender şehir imiş. Şarkdan garba leb-i deryâ ile tûlu iki sâ‘at yerdir, arzı bir sâ‘atdir.

Ve bu şehrin garbında leb-i deryâda şehirden bir kurşum menzili ba‘îd bir kal‘a-i metîni var, ammâ küçükdür. Ve cirmi ma‘lûm değildir, ammâ şekl-i murabba‘ bir kâr-ı kadîm binâdır.

Ve bir liman-ı azîmi var. Sekiz rûzgârdan emîn olup a‘lâ yatakdır. Ve kayalar altından limana niçe âb-ı hayât aynlar cârîdir. Ve bu liman Girid cezîresinde Suda limanına ve İslâmbol boğazına benzer bir liman-ı azîmdir, her bâr küffâr yatağıdır. Anıniçün harâbdır.

Ve dahi harâbı İslâm destinde iken sene (---) târîhinde İşpanya küffârı bin yedi yüz **[Y 151b]** pâre keştî ile gelüp cümle halkın esîr [ü] kebâb ve şehrin kahr içün harâb u yebâb eder.

El-hâsıl belde-i kebîr imiş ammâ el-iyâzü billâh bu şehrin cânib-i selâsı ol kadar taşlıkdır kim âdem ayak basacak yer bulmaz. Lâkin kadîm-i evvelde ma‘mûr iken kesret-i âdem olmak ile dere ve depelerde amelî penbe-misâl topraklar yığup bâğ u bâğçeler var imiş. Hâlâ ba‘zı bâğçeleri zâhirdir.

Ve gerçi sengistân yerdir ammâ âb [u] hevâsı ol kadar latîfdir kim Erzurum ve Sivas'dan cümle Türkmân bunda sehillenirler. Ve hevâsı hukemâ kavlince gâyet mukavvîdir. Cümle sâkin olan Türkmân "Hay yurtdur, hay" diye medh edeler.

Bu şehirden kalkup şarka kâmil iki sâ‘atde ve türâbistân mûristânı ubûr ederken şâhrâhın iki cânibinde niçe kerre yüz bin beyâz mermer sandûkalar içinde mürdeler var. [72] Ne dîn ve ne îmân ve ne mezhebde idiler? Ba‘zı sandûkların kapakların Türkmân-ı nikbetiyân kavmi mâl olmak mülâhazası ile kaldırmışlardır açup bakmışlar, ancak içinde lâşe görmüşler. (---) (---) (---) (---)

Ve bu şehirden şark cânibine iki gün gitdik. Dahi âsâr-ı binâdan ve su kemerlerinden geçemedik.

Bu şehirden şarka 4 sâ‘at (---) (---) dere gidüp bir (---) (---) (---) (---) dere çemenzârda binâ-yı azîmler içre Takyanus'un mezârı zamân-ı kadîmde bu dere içi İrem derelerinden imiş. (---) (---) oğlu gûyâ ki (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Cümle kırk evdir. Göçer evli Türkmânlardır. Bahârda göçüp evleri bırağırlar.

Andan yine refîkler alup cânib-i (---) (---) gezerler (---) (---) (---) (---) bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Bu nehri atlar ile geçüp yaz u kış buz pâresi gibi sovuk olduğundan (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Hamd-i Hudâ bir sâ‘at penbe-misâl topraklı yollar ile dıraht-ı âlîler sâyesinde atlarımızın ve bizim aklımız **[Q 70a]** başına gelüp,

Nehr-i Al Ata: Bu dahi Nûr yaylasından gelüp bu mahalde deryâya mahlût olur. Anı dahi at ile güzer edüp,

Karye-i Erdemoğlu: Cümle harâmîler Türkmân **[P 70a]** köylerindedir. Andan yine şarka bir sâ‘at gidüp,

Nehr-i Bulur: Bu dahi Nûr yaylasından gelüp deryâya mahlût olur bir âb-ı hayâtdır. Anı dahi atlar ile ubûr edüp bu nehre karîb,

Karye-i Hacı Alâeddînoğlu: Bu dahi dağ eteğinde kırk elli evli ve bâğ u bâğçeli Türkmânlardır. Anı ubûr edüp ana karîb,

Nehr-i Gerendiz: Bir âb-ı nâbdır. Nûr yaylağından gelüp deryâya mahlût olur. Bu mahaller cümle leb-i deryâ ve topraklı yollardır. Mezkûr nehre karîb dâmen-i dağda bâğ u bâğçeli,

Karye-i Mersinoğlu: Yetmiş evli bir Türkmân köyüdür. Anda mihmân olup ale's-sabâh yine şarka leb-i deryâ ile 3 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Mah Kulaç: Bu dahi Nûr yaylasından gelüp bu mahalde deryâya mahlût olur. Bu nehr-i azîm olmak ile iki göz cisr-i âlîden ubûr edüp bu cisir kurbunda bir sivri depe üzre bir vîrân küçük kal‘ası var. Mâ-tekaddem cisir başında bâc alınmak içün binâ olunmuşdur. Anı temâşâ edüp yine şarka 2 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Pambulis: Ashâb-ı Kehf dağlarından gelüp deryâya mahlût olur. Bu dahi nehr-i azîm olmak ile bir göz cisr-i **[Y 152a]** azîmden güzer edüp kurbundaki kûh-ı bâlânın dâmeninde,

Karye-i Mezîdoğlu: Elli evli Türkmân köyüdür. Ve bir küçük kal‘acığı var. Andan yine şarka leb-i deryâ ile hâk-i pây yollar ile 2 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Yumuk: Bu dahi Ashâb-ı Kehf kûhlarından gelüp deryâya mahlût olur. Bu nehri at ile geçüp kurbunda,

Karye-i Kara Îsâoğlu: Yetmiş evli Türkmân köyüdür.

Hikmet-i Hudâ bu bâlâda tahrîr olunan kurâların cümle bu Nûr yaylası tâ Silifke'den Ramazânoğlu yaylası ardından tâ Adana'ya varınca altı konak yer leb-i deryâdan ba‘îd dağ eteğine varınca bir sâ‘at ve nîm sâ‘at yerler ma‘mûr [u] âbâdân kurâlardır. Ammâ ma‘mûru Kara Görgüs'den Tarsûs cânibinedir. Ve mezkûr kurâlar bu dağın eteklerinde vâki‘ olmuşdur.

Ve sevâhil mahsûllü bâğ-ı İrem kurâlardır. Ve cümle kurânın evleri kıbleye nâzır deryâ tarafıdır, hevâdar köylerdir.

Ve Silifke'den altı konakda Tırmır kal‘asına gelince sağîr u kebîr yetmiş su ubûr etdik, ammâ bu tahrîr olunan nehr-i azîmlerdir. Ve bu mahalde Silifke hudûdu Karataş kazâsı tamâm olup Tarsûs sancağına kadem basup,

Evsâf-ı kal‘a-i Tırmır: Leb-i deryâdan ba‘îd bir düz sahrânın ortasında bir amelî yığma depe üzre şekl-i müdevver bir küçük köhne taş kal‘acıkdır. İçinde ba‘zı Urum evleri var, ammâ aşağı varoşda üç yüz Urum evleridir. Cümlesi Sûhte Mahmûd Paşa'nın re‘âyâsıdır. Ve hâkimleri subaşısıdır.

Andan yine şarka düz sahrâlar ki atlarımızın ayaklarına bir nokta-misâl taş isâbet etmeyüp Türkmân obaları içre 4 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm Tarsûs

Mâ-tekaddem Takyanus binâsıdır. {Bir kavilde ibtidâ binâ eden Tarsûs bin er-Rûm bin el-Bakan(?) bin Sâm bin Nûh'dur. Ba‘dehu Reşîd ta‘mîr etdi, derler, rivâyetdir.} Ba‘dehu İşpanya müstevlî olup sene 256 târîhinde Me’mûn Halîfe kuvvet-i bâzûyile feth edüp cümle köhne der [ü] dîvârların müceddeden ta‘mîr ü termîm etmişdir.

Adana eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 240.260 akçedir. Kânûn üzre cebelüleri ile ve paşasının askeri iki bin iki yüz asker olup sefer eşerler.

Nakîbüleşrâfı ve şeyhülislâmı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve kırk beş neferâtı vardır. Ve yüz elli akçe ile sadaka olunur kazâdır ve nâhiyesi (---) kurâdır.

Ve sancağında cümle beş kazâdır. Tarsûs şehrinin şarkında kazâ-i Kusun ve Tarsûs şimâlinde Bulgar(?) yaylası dibinde kazâ-i Ulaş ve Tarsûs garbında kazâ-i Gökcelü ve Tırmır kal‘ası bu kazâdandır. Ve anın garbında kazâ-i Elvânlu. Bu kazâların beşin dahi seyâhat etdik, ammâ şehirler ve ibret-nümâ âsârlar olmamak ile müfîd [ü] muhtasar tahrîr olundu.

Ve Tarsûs sancağında gördüğümüz ma‘mûr kal‘alar bunlardır. Ramazânoğlu yaylası içinde evc-i semâya ser çekmiş Gülek kal‘ası Kusun kazâsındadır. **[Y 152b]** Ve Nemrun kal‘ası Ulaş kazâsında ve Gödibiz kal‘ası Gökceli kazâsındadır ve gâyet ma‘mûr kal‘adır.

Ammâ Tarsûs kal‘ası bir düz sahrâ içre deryâdan bir sâ‘at ba‘îd şekl-i müdevver bennâ-yı sânî Me’mûn Halîfe'dir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi beş bin adımdır. Ve iki kat kal‘a-i metîndir ve cümle etrâfı handaklıdır.

Ve üç kapusu cenûb tarafına Gödibiz kapusu iki yanlarında tılısımât tasvîrleri vardır ki her bir arslan ve kaplan ve ejderhâ sûretlerin âdem gördükde dehşet hâsıl olur. Ve bir doğan sûreti var, şikârı üzre konmuşdur, gûyâ ki zî-rûhdur. Bu âsâr-ı acîbe ve garîbelerin cümlesi mermer taştan inşâ olunup mezbûr kapunun iki cânibinde dururlar. Ve bunun emsâli niçe ibret-nümâ şeyler vardır.

Ve yine bu kapunun iki cânibinde beyâz mermer kitâbeler içinde gûnâ-gûn kûfî hatlar ile Arabî ve Süryânî hatlar ile vâcibü's-seyr yazular var kim âdem hayrân olur. Cümle seyyâhân-ı cihân anı kırâ’at edüp tılısımât çıkarmağa çalışırlar. Ve cümle halk ol zu‘mdadırlar kim Me’mûn Halîfe Mısır'dan defîne getirüp bu kal‘ayı inşâ edüp cümle hazînesin bu kapuda mutalsam edüp kenz etmiş ola. Ve garb cânibine İskele kapusu ve şark cânibine Adana kapusu.

Ve bu cirmde kal‘anın içi üç mahalledir ve üç yüz toprak örtülü evlerdir. Ve niçe hâlî meydân ve niçe tarla ve bostân yerleri vardır.

Ve cümle on beş mihrâbdır. Cümleden mükellef ü müzeyyen ve rûşen binâ-yı musanna‘ ve

dilküşâ(dır.) İbrâhîm Halîfe'nin Câmi‘-i Nûr'u Hudâ hakkı nûr desen nûrdur, belki nûrun alâ-nûrdur. Ve câ-be-câ yerlerinde [73] âyeti midhatinde tahrîr olunmuşdur. Hakkâ ki Câmi‘ü'n-Nûr'dur. Midhatinde lisân kâsırdır. Tûlu iki yüz ayakdır. Kıble kapusundan mihrâba varınca yüz ayakdır.

Ve câmi‘ içi cümle on altı sommâkî mermer-i hâm ve ruhâm sütûn-ı mevzûnlar üzre tâk-ı mukavvesler üzre toloz kubbelerdir. Ve câmi‘in içi serâpâ cümle dîvârları iki âdem kaddi gûnâ-gûn yed-i Kudret ile münakkaş ebrî mermer ve sommâkîler var kim çeşm-i ibret hîrelenir, eyle temâşâğâh câmi‘dir.

Ve mihrâb ve minberinde olan hurdegîr mermer-bürün hayâl-pesend ve hezâr-ahsend ma‘rifeti İslâm diyârında bir câmi‘de olmadığından mâ‘adâ rub‘-ı meskûnda lâ-nazîrdir. Ve mü’ezzin mahfili hurde sütûnlar üzre eyle bir şebeke mermer maksûredir kim tavsîfden müberrâ bir cihân-ârâ makâm-ı Bilâlî'dir. Ve gûnâ-gûn zer-ender-zer zî-kıymet hâlîçeler ile mebsûtdur.

Ve kubbelerinde gûnâ-gûn necef ve moran ve billûr kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur. Ve niçe bin sihr-i i‘câz âvîzeler ile bezenmiş bir câmi‘-i nûrdur. Ve taşra haremi etrâfında elvân elvân mevzûn civânân-misâl ayağ üzre mermer-i beyâz sütûnlar üzre kubbeler ile müzeyyendir. Her kubbe üzre alemler mukarrerdir. **[Y 153a]**

Ve bu harem-i muhteremin ortasında cânib-i erba‘ası parmaklık içre bir gül [ü] gülistân ve benefşe vü reyhân içre Hazret-i Kaffâh *salavâtullâhi aleyh*, anda medfûnlardır.

Ve bu câmi‘de anların rûhâniyyetlerinden istimdâd olunup olundu olunurlar. [[(---) (---) (---)]] Ve cânib-i erba‘asındaki olan haremde her dem eyle musanna‘ hurde ruhâm döşelidir kim mücellâ âyîne misâldir. Âdemin (---) (---) (---) (---) (---) (---) reng-i rûyları nümâyân olur. [[(---) (---) (---)]] üzre kemer altında bir müdevver dâ’ire içinde beyâz mermer üzre zemîn ü zamân, [74] âyet-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) kerîmesi tahrîr olunmuşdur. Ve kapunun üst eşiği üzre iki kıt‘a kitâbe içre hüsn-i hatt ile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh: Târîh budur: [[(---) (---) (---)]]

"Allâhu'l-Melikü'l-kadîr ez-za‘îf el-fakîr İbrâhîm bin Perî bin Halîl bin Dâvûd bin İbrâhîm bin [[(---) (---) (---)]] **[Q 70b]** *tis‘i mie."* terkîm olunmuşdur.

El-hâsıl vâcibü'z-ziyâre câmi‘-i nûr-ı Hudâdır.

Ve Eski câmi‘ kenîseden câmi‘ olmadır. Kapusu üzre lisân-ı Süryânî hattı ile târîhi Hazret-i Risâlet'den üç yüz yıl mukaddem binâ olunmuşdur. Binâ-yı azîm ve ma‘bed-i kadîmdir. Bu iki câmi‘den mâ‘adâ bu kal‘a içre mesâcidlerdir. Tahtalı mescidi ve Emîr Paşa mescidi. Bu iki mesâcid Sûhte Mahmûd Paşa'nındır. **[P 70b]**

Ve altı medrese ve yedi mekteb-i tıflândır. Ve iki hammâmı var. Biri Ramazânoğlu İbrâhîm Beğ'indir ve biri Mahmûd Paşa'nındır. Ve iki hânı var. Biri Ramazânoğlu'nun biri Mahmûd Paşa'nındır. Ve cümle üç yüz on yedi dükkândır.

Ve Câmi‘-i Nûr'a muttasıl kâ[r]gîr binâ seksen dükkândır. Bu şehrin bezzâzistânı budur. Ve cemî‘i sokakları kaldırımsızdır. Zîrâ kumsal pâk şâhrâhlardır, aslâ çamur olmaz. Ve bu kal‘a içinden cereyân eden,

Nehr-i Bulgar: Yine Bulgar yaylasından tulû‘ edüp bu şehirden güzer edüp bu şehre karîb Akdeniz'e mahlût olur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsı sakîl olduğundan bahârdan sonra şehirde bir ferd kalmayup Bolkar yaylasına çıkarlar. Şehirde ancak Paşa voyvadası beş on âdem ile kapuları sedd edüp âsûde-hâl dîdebânlık edüp şehri muhâfaza ederler. Ve bir şey zâyi‘ olsa tazmîn ederler, kânûnları budur.

Ve bu kal‘anın şimâl cânibi köşesinde bir küçük iç kal‘acığı var, gâyet ma‘mûrdur. Ve garba nâzır bir kapusu var ve çepçevre handakdır. Ve cirmi beş yüz adımdır. Ve yedi kulledir. Dizdârı ve

neferâtı yaylağa gidemeyüp reng-i rûyları za‘ferân misâldir.

Ve bu şehir halkı cümle Türkmândır. Ve câ-be-câ Tat ve Arab fellâhları vardır. Ve bu şehrin minâreleri Arabistân tarzıdır.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından tatlı limonu ve turuncu ve zeytûn ve incîri ve nârı ve hurmâsı ve servi dırahtları meşhûrdur. Husûsâ Mahmûd Paşa sarâyı bâğ-ı İremdir. Cemî‘i müsmirât dırahtları ol sarây-ı Havernak'da mevcûddur. Ve şeker kamışı ve pembesi meşhûrdur. **[Y 153b]**

Ve cümle sahrâsında Türkmân ve Urbân sevâhillenür gâyet mahsûllü sahrâlardır. Ve a‘lâ câmûs yeridir. Ve bu şehirde ve etrâfında olan,

Evliyâ ve enbiyâların ziyâretlerin beyân eder: Evvelâ Câmi‘-i Nûr hareminde Hazret-i Kaffâh.

Ve yine bu câmi‘in sol cânibinde bir kesîf yerde merkad-i Me’mûn Halîfe. Mermer sandûkasında târîhleri ile ma‘lûmdur. Ammâ "Mezheb-i İ‘tizâldedir" deyü beyne'l-halk mezmûm olmak ile merkad-i âşiyânları ile âşikâre yerde değillerdir. Ammâ ba‘zı müverrihân mezhebden rücû‘ edüp ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at iken dâr-ı bâkıyeye irtihâl eyledi, demişler. Bağdâd'dan azm-i Mısır edüp Mısır'da Ehrâm dağlarından gencîne çıkarup ol mâl ile kayâsıralar üzre sefere gidüp ba‘zı fütühâtdan sonra 48 yaşında kendü karındaşı Me’mûn'u şehîd etdi.

Ve çârsû içinde cisr başında Hazret-i Dânyâl {Atâ'dan ve Bahr-i Ma‘ârif mecmû‘asından Fârisî Ashâb-ı Kehf yazıla}[75] İlm-i remil ile mu‘cizeleri zâhir u bâhir idi, *salavâtullâhi aleyhi ve selâme*. Bu ulu âsitânede bir kubbe-i nûr-ı münevver içinde merkad-i pür-envârları vardır. Ve cânib-i erba‘aları demir şebekedir. Eyle rûhâniyyet vardır kim âdem mebhût [u] mütehayyir olduğundan ma‘lûmdur kim ol âsitâne kabr-i Resûlullâhdır. Ve kurbunda mescidi kabr-i şerîfe muttasıldır. Ve çârsûya nâzır taş nerdübân ile çıkılır bir kapusu vardır. Ammâ bu makâmın haremi yokdur ve ziyâretgâh-ı kadîmdir.

Ve bâzâr yerinde bir mağâra vardır. Andan ba‘zı zamân savt-ı hazîn ile hoş-âvâzlar ve tarz-ı arazbâr ve hicâz ve uzzâller sadâsı zâhir olup istimâ‘ eden sermest olup hâmûş olur. Ve hâlâ niçe ârif-i billâh anda sâkin olup ol âğâze mahalline müterakkıb intizârda olup mihmân olmuşlardır. Makâm-ı Bilâl-i Habeşî derler. Gören seyyâhâna hafî değildir. Ve,

Ziyâret-i Karanî Kara Kâsım Dede, câmi‘i kurbunda bir alçak kubbecikde medfûnlardır. Ve bu şehrin şimâlinde iki sâ‘at ba‘îd yerde,

Ziyâretgâh-ı Ashâb-ı Kehf: On iki yârânlar ile varup ziyâret etdik. Lâkin mağâranın kapusu mesdûd. İçinde ne âsâr var idüği nâ-ma‘lûm. Ancak bir kovan-ı zenbûrî-misâl bir sadâdır istimâ‘ olunur, ziyâretgâh-ı kadîmdir.

Ve bir kerre Mar‘aş eyâletine Elbistan ovasında Elbistan subaşılığında bir mağâralarda Ashâb-ı Kehf deyü ziyâret etdik, ammâ aslı yokdur. Asıl hakîkatde Ashâb-ı Kehf bu Tarsûs'da olmak müvecceh-i zîbâdır, zîrâ anlar Kur’ân-ı azîm ve Furkân-ı kadîm âyet-i şerîfi üzre [76] nassı üzre yedi ve sekiz kişi Takyanus'un zulmünden hemân ol mahalde mağâralara firâr edüp kapanup (---) sene hâb-ı Ashâb-ı Kehf meşhûr-ı âfâkdır. Takyanus ise bu Tarsûs'da ve Kara Görgüs'de sâkin idüği âsâr-ı binâlarından ve târîhlerinden ma‘lûmdur. İmdi eyle olsa Ashâb-ı Kehf dahi bu mahallerde olmak münâsibdir. Mar‘aş'da on konak **[Y 154a]** yerde olmak münâsib değildir, *el-uhdetü ale'r-râvî* [77]

Ezîn cânib bu Tarsûs şehrinin şimâlinde Bolkar yaylası dâmeninde kütüb-i tevârîhâtlarda meşhûr olan Mihr-i Vefâ dedükleri ale't-tevâtür bir mağârada medfûnlardır. Câ-be-câ cenûba nâzır delikler vardır. Andan içeri nazar olundukda mermer sandûkları nümâyândır. Ve içerden müşk ü amber-i hâm gülfâm-misâl bir râyiha-i tayyibe tulû‘ eder kim istişmâm edenin demâğı mu‘attar olur. Ve bu

Tarsûs'un cânib-i erba‘asında niçe bin ziyâretler etdik ammâ meşhûrları bunlardır.

Ve hâlâ hayâtda sâhib-i vera‘, sulehâ-yı ümmetden Câmi‘-i Nûr imâmı ve Eskici Dede ve Attâr Alî Dede, hamd-i Hudâ şeref-i sohbetleri ile müşerref olup du‘â-yı hayırların alup dest-i şerîflerin bûs etdik.

Ve Mahmûd Paşazâde Ahmed Paşa'nın zifâf sûrun ve kethudâsının evlâdları hıtân sûrunda bir hafta zevk [u] safâ edüp paşadan bir at ve elli altun ve bir katır ihsân alup vedâlaşup Tarsûs'dan kıble cânibine iki bin adım düz sahrâ ile gidüp,

Nehr-i Tarsûs: Bolkar yaylasından gelüp bu mahalle bir sâ‘at ba‘îd Akdeniz'e mahlût olur. Beş göz cisr-i Takyanus'dur. Andan ubûr edüp yine ol hâmûn-ı âbâdân içre fûl-i Mısrî kadar bir taş olmayup ma‘mûr u müzeyyen devâbbât-ı kesîre ile meşhûr ferah-fezâları 6 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Ramazâniyye ya‘nî Adana

Sene (---) târîhinde kal‘asın Âl-i Abbasiyân'dan emîrü'l-mü’minîn Muhammed bin Reşîd binâ etdi. Nehr-i Seyhân sâhilindedir kim anlar binâ etmişdir. Ba‘dehu sene 891 târîhinde Sultân Bâyezîd fethidir.

Kal‘ası nehr-i Cihân kenârında bir alçak püşte üzre şekl-i murabba‘ bir metîn ü müstahkem kal‘a-i âlîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz adım küçük kal‘acıkdır. Ve şarkdan garba tûlânîce vâki‘ olmuşdur. Ve cümle yedi kulledir ve üç cânibi handakdır. Ve şark tarafı dîvârın nehr-i Cihân döğer, âdem geçemez. Ve iki kapusu var, biri kıble cânibine çârsûya nâzır biri şarka açılır su kapusudur.

Ve kal‘a içinde, cümle otuz yedi evdir. Ve bir küçük câmi‘i var. Evler gibi bu dahi toprak örtülüdür. Ve handakı içi serâpâ dud ağaçlarıdır. Ve dizdârı ve yigirmi neferâtı vardır.

Ve Adana eyâletidir. Ba‘zı zamân ber-vech-i arpalık vezîrlere ihsân olunur. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 1.095.000 akçedir. Hîn-i seferde cebelüleri ile bin iki yüz asker ile sefer eşer. Ve ber-vech-i adâlet otuz bin guruş tutar. Ve sancağında erbâb-ı zü‘amâ 43 ve erbâb-ı tîmâr 1059. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleri ile üç bin asker olup alaybeğisi ve çeribaşısı livâsı altında paşaları ile me’mûr oldukları yere sefere giderler.

Ve eyâletinde olan seyâhat etdiğimiz sancakları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ Adana sancağı şimâlinde Sis sancağı ve Adana'nın garbında Tarsûs sancağı ve anın garbında Silifke sancağı **[Y 154b]** ve dahi anın yıldız cânibinde Alâ’iyye sancağı ve bu beş sancağın cümle alaybeğisi ve çeribaşısı ve erbâb-ı tîmârı ve erbâb-ı zü‘amâsı vardır. Hîn-i seferde paşaları askeri ile bir yere cem‘ olduklarında Adana paşası ile sefer eşdiklerinde on bin [[(---) (---) (---)]]

Adana sancağında olan ma‘mûr kal‘alar bunlardır: Perendi kazâsında kal‘a-i Ayaş ve Hacılı kazâsında kal‘a-i [[(---) (---) (---)]] içine girmedim. Ve Kara Îsâ kazâsında kal‘a-i Anaşa bu mezkûr kal‘alar ma‘mûrdur. Mâ‘adâ bî-hisâb kal‘alar var. [[(---) (---) (---)]] Mevleviyyet pâyesiyle ihsân olunur, şerîf mevleviyyetdir. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Senevî ber-vech-i adâlet on bin guruş hâsıl olur.

[[(---) (---) (---)]] kazâdır ki zikr olunur: Evvelâ kazâ-i taht-ı Adana ve kazâ-i Nûreler ya‘nî Misis. Cebel-i Nûr eteğinde olmak ile **[Q 71a] [P 71a]** kazâ-i Nûr derler. Ve kazâ-i Perendi Misis kazâsı ile müşâdır. Ve kazâ-i Perendi ve şarkında kazâ-i Kurdkulağı, Haleb ve Şâm yolu üzredir. Ve sol cânibinde kazâ-i Kınık. Ve Cihân nehrinin şimâlinde kazâ-i Sarıçam ve garbında kazâ-i Karakışla tâbi‘-i Adana ve kazâ-i Dîndârlı ve anın garbında kazâ-i Hacılı ve anın garbında kazâ-i Kara Îsâlı ya‘nî Çakıt. Eyâlet-i Adana'da olan seyâhat etdiğimiz kazâlar bunlardır.

Ve bu Adana şehrinde mevleviyyet pâyesi ile sancaklı taşır saçaklı abâyı taşır sançaklı abâyı taşra

şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve neferâtı ve a‘yân-ı eşrâfi vardır.

Ve kal‘asının garbında ve şimâlinde olan varoş-ı azîm kulle içinde değildir. Ammâ her sokak başında kal‘a kapusu-misâl tedribe kapuları vardır. Her gece şehir subaşısı tarafından pâsbânlar sedd ederler.

Varoş şekl-i müdevver vâki‘ olmuşdur. Bakçeler kenârınca piyâde dolaşup sekiz bin yedi yüz adımdır. Ve câ-be-câ bâğçelere çıkacak yollarında amîk handaklar kesmişlerdir. Ve bu cirmde olan varoş-ı kebîr içre cümle (---) mahalle ve sekiz bin yedi yüz toprak ve kireç örtülü kat-ender-kat bâğ u bâğçeler içre sarây-ı âlîler ve gayri hâne-i a‘yânlardır. Ve cümle evlerinin der-i dîvârları hemvâr kerpiçdir.

Ve cümle yetmiş mihrâbdır, beşi cum‘adır. Evvelâ cemâ‘at-i kesîreye mâlik olan çârsû içinde **Eski câmi‘** haremi kapusu üzre târîhi budur:

"Fî zemânı devleti sâhib Sultân Süleymân Şâh bin Selîm Hân azze nasruhu inşâ(?) fî hâze'l-medreseti ve ta‘mîri hâze'l-câmi‘i'ş-şerîf el-Emîr el-a‘yân Perî bin Halîl bin Ramazân fî sene 965."

Ve bu câmi‘ mâ-tekaddem kenîse imiş. Tarz-ı kadîm toprak örtülüdür ve bir minâresi var ve harem inde dırahtları var.

Ve bundan sonra yine cemâ‘at-i kesîreye mâlik bu şehrin âb-ı rûyi **Ramazânoğlu câmi‘i**. Ve yan kapudan yan kapuya tûlu yüz ayakdır. Ve kıble kapusundan mihrâba altmış ayakdır. Ve mihrâb üzre bir kubbe-i müntehâsı var. Cümle kubbelerden âlî bir tarz-ı âhar eflâke ser çekmiş sivri kâ[r]gîr kubbedir **[Y 155a]** ve çar sütûn-ı serâmed üzre binâ olmuşdur. Bundan gayri kubbeleri toloz kâ[r]gîr binâdır.

Ve cümleden âlî kubbenin altun aleminin şa‘şa‘ası merdüm-i dîdeleri hîrelendirir. Ve bu kubbe-i mevzûn kurşumludur. Ve bu câmi‘in enderûn [u] birûnu serâpâ Bihzâd ve Mânî kalemi ile tahrîr olunmuş kâşî-i Çîn'dir. Ve ba‘zı kitâbeler içinde Karahisârî tarzı celî hatt ile âyet-i şerîfler tahrîr olunmuşdur.

Ve mihrâb ve minberi evsâfında zebân âciz [ü] kâsırdır. Ammâ mihrâb dîvârında revzenleri yokdur. Lâkin küşâde olmak içün üstâd mühendis kıble kapusu cânibinde yedi vâsi‘ kapu etmiş. Ve bu kapular üzre ve câmi‘in cânib-i erba‘asında eyle müşebbek billûr ve moran musanna‘ elvân câmlar var kim âyetün min âye[t]dir. Şemsin aksi urup câmi‘in içi nûrun alâ-nûr olur. Ve câmi‘in içinde niçe bin zî-kıymet âvîze ve kanâdîller maslûbdur kim vasfında lisân mânde ve cümle nuzzârân bî-dermânde olur. Ve mü’ezzin mahfili sütûn-ı rakîkler üzre müşebbek bir kasırdır kim gûyâ kasr-ı İremdir.

Ve taşra haremi eyle hurdekâr nakş-ı bûkalemûn hurde elvân zî-kıymet taşlar ile döşenmişdir kim gûyâ hakkâk elinden çıkmış bir mücellâ haremdir. Sevâhil diyâr olmak ile cümle cemâ‘at bu haremde ibâdet ederler.

Ve bu haremin cânib-i selâsında yan soffaları üzre mermer-i hâm ve siyâh ruhâm ve sommâkî ve zenbûrî ve seng-i yerekân cümle yigirmi üç sütûn-ı mevzûnlar üzre yigirmi kubbe tâs-ı sernigûn ve kâse-i nîlgûn misâldir, ammâ üzerleri sürh-reng musanna‘ kiremitlidir. Ve üstâd bennâ eyle hemvâr kiremit örtmüşdür kim biri birinden muhâlif değildir. Ve yine bu kubbecikler üzre ale't-tertîb alemler zer tâclı gulâmlar gibi dizilmişdir. Ve bu soffalar dâ’imâ gûnâ-gûn hâlîçe-i ibret-nümûn ile döşenmişdir. Ve cemâ‘at-i kesîreden bir ân hâlî değildir.

Ve bu câmi‘in solunda câmi‘e muttasıl bir sivri kurşum örtülü kubbe-i âlî içre sâhibü'l-hayrât

Ramazânoğlu medfûndur. Ve bu türbeye muttasıl câmi‘ hareminin sol kapusu üzre vâki‘ olmuş bir minâre-i mevzûnu var, eflâke ser çekmişdir. Bir şeşhâne minâre-i musanna‘dır. Ve şerîfeleri Arabistân tarzı kasr-misâl örtülü minârelerdir, zîrâ leyle-i mübârekelerde mü’ezzinân elinden minâreler alınmaz. Anıniçün üzerlerin maksûre-vâr örterler. Ve bu minârenin altındaki harem kapusu üzre târîhi budur: [78] âyeti tahrîr olunmuşdur. Andan,

"Emera bi-inşâi hâzihi'l-mescidi'l-mübârek el-mu‘iz el-kerîm el-‘âlî benâ Halîl bin Ramazân e‘azzallâhu ensârahu bi-târîh-i hayr sahh." terkîm olunmuşdur.

Ve haremin sağ kapusu üzre târîh:

"Benâ hâzihi'l-câmi‘eş-şerîf fî eyyâmi devleti's-sultâni'l-a‘zâm ve hâkâni'l-mu‘azzam Sultân Süleymân Şâh bin Selîm Han **[Y 155b]** *halledallâhu sâhibe'l-hayrâti el-bâbü'l-Emîrü'l-kirâm bi-bni Perî Paşa Emîrü'l-merhûm Halîl Beğ eş-şehîr b'ibni Ramazânî gurre-i Muharremü'l-harâm sene semâne ve erbaîn ve tis‘i mie."* [1.M.948] tektîb olunmuşdur.

Ve'l-hâsıl Cenâb-ı Bârî'nin ihsânı üzre ekâlîm-i seb‘ada çok âsâr-ı acîb ve sihr-i i‘câz-ı garîb binâ-yı musanna‘lar gördüm ammâ bu câmi‘de olan rûhâniyyet ve hulûs-ı kalb ile olan ibâdet bir câmi‘de görmedim, zîrâ sâhibü'l-hayrât gazâ mâlı ile binâ eylemiş bir câmi‘-i münevverdir. El-hâsıl misli bu arâzî-i ma‘mûrede yokdur. Ve ferzend-i benî âdem anın vaz‘-ı binâsı beyânında ve zîbâ san‘atları ve gûnâ-gûn tasarrufları beyânında âcizmândelerdir. Ve vech-i arzda eyle bir kâr-ı insân binâ olunmamışdır. Ve hüsn-i zarâfeti ve kâr-ı letâfeti vasıfdan hâric ve beyândan âric bir câmi‘dir.

Ve cisir başında **Ca‘fer Paşa câmi‘i** gâyet mesîregâh kasr-ı âlî-misâl câmi‘-i rûşendir. Ve âyende vü revendenin mihmângâh ve ârâmgâh u ibâdetgâhıdır. Ve hamse-i evkâtgâhıdır.

Ve bu câmi‘in solunda suya havâle on arşın bâlâ tahta-pûş soffalarında ba‘zı yârân-ı âşıkân anda soyunup kendüyi ol kadar bâlâ yerden Cihân suyuna atup cihân kaç bucak idüğin görüp şinâverlik eder. Ve bu câmi‘ fevkânîdir. Kapusu üzre târîhi budur:

"Bi-inşâi hâzihi'l-câmi‘i'ş-şerîf taleben li-merzâtillâhi'l-meliki'l-kadîr ez-zaîf Ca‘fer Paşa cezallâhu te‘âlâ hayran ve evsâhu ilâ mâ yeşâu ve etemmehu fî sene semâne ve hamsîn ve elf." [1058] terşîd olunmuşdur.

Ve bir câmi‘ dahi **Hasan Ağa câmi‘i** ve bâb-ı Tarsûs'da **Zavcıoğlu el-Hâc Mustafâ câmi‘i**. Meşhûr câmi‘ler bu mezkûrlardır, bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle yigirmi iki medrese vardır, zîrâ ulemâsı gâyet çokdur. Ve fukarâ ve sulehâsı bî-hisâbdır. Ve gâyet ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at musallî halkı vardır.

Ve bir dâr-ı kurrâ ve üç dârü'l-hadîs vardır. Ve medrese-i Pîrî Mehemmed Paşa ibn Ramazân yayla sâhibidir. Ve kırk mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân var.

Ve iki hammâmı var. Biri yalı tarafında Paşa hammâmı derler, âb [u] hevâsı latîf hammâm-ı rûşendir ve biri çârşû içinde Eski hammâm.

Ve on yedi hânları vardır. Cümleden mükellef çârsû içinde Ramazânoğlu hânı, yüz yigirmi ocak hân-ı kebîrdir. Ve bu hânın etrâfında olan üç yüz altmış kâ[r]gîr binâ dükkânlar cümle Ramazânoğlu binâsıdır. Ve bundan gayri bu şehir içre cümle yedi yüz otuz dekâkînlerdir. Ve kal‘a-misâl bezzâzistânı dahi Ramazânoğlu'nundur.

Ve iki imâretdir. Âyende vü revendeye sofra-i bî-imtinânı dâyimdir. Ve üç yerde çeşmesi vardır. Cihân nehrinden dollâblar ile su kemerlerinden hammâm ve câmi‘lere ve çeşmelere taksîm olunur.

Ve sevâhil vilâyet olmak ile kaldırımı yokdur, pâk hâk-pây yollardır. Ammâ çârsû-yı bâzâr içre dîvâr kenârlarında **[Y 156a]** piyâde kaldırımları vardır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘asında "On bir bin bâğ u bâğçe öşür verir" deyü tevâtüre ermişdir. Ve bu şehir içre cümle (---) hândır. Ramazânoğlu hânı ve Pamuk hânı ve Sûhte Mahmûd Paşa hânı gâyet vâsi‘ meydânlı hân-ı azîmdir.

Ve bu şehir Cihân nehrinden zemîni bâlâda olup bir vech ile su gelmek muhâl olup bâlâda tahrîr olunan dollâb-ı azîm Gâzî Ramazânoğlu'nun hayrât-ı azîmidir. Eyle dollâb-ı âlîdir kim [[(---) (---) (---)]] Adana şehrinde olan ecnâs-ı mahlûkât def‘-i atşân ederler. Kaddi kâmil kırk arşındır. Ve yetmiş kantâr demir ile [[(---) (---) (---)]] dahi sadâsı bir sâ‘at yerden istimâ‘ olunur azîm hayrâtdır. Ve böyle şehr-i azîme bu dollâb kifâyet etmeyüp her evde [[(---) (---) (---)]] âbkeşânlık ederler.

Ve nehr-i Cihân tâ Sivas vilâyeti dağlarından hurûc edüp bu Adana şehrinin kenârından güzâr eder edüp [[(---) (---) (---)]] ve bu nehir üzre olan şehrin memerr-i nâsı cisr-i azîm Takyanus binâsıdır. Lâkin Me’mûn Halîfe târîhleri vardır. [[(---) (---) (---)]] **[Q 71b] [P 71b]** Ve cümle on altı tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir azîm gözlerdir. Ve beş göz dahi gayri cisir gözleri gibi küçük gözlerdir. Anlar ile cümle yigirmi bir göz cisirdir. Ve şarkdan garba tûlü beş yüz elli germe adımdır. Ve iki başında kal‘a kulleleri gibi mazgallı ve dirsekli kullelerdir. Ve birer metîn kapuları vardır. Şeb [u] rûz bevvâbânı dîdebânlık edüp kal‘a cânibindeki başında olan kullenin kapusunda âyende vü revende tüccâr tâ’ifesinden bâc ve gümrük alınup kal‘a kullarına aklâm kayd olunmuşdur. Ve firâr eden memlûk ve gayri kayd-bend edüp sâhibine verirler.

Ve bu şehrin Temmûz'da hevâsı gâyet sakîl olduğundan bahâr eyyâmında bu beyti terennüm ederler. Beyt:

Bahâr erdi yine hengâm-ı geşt-i gülsitân oldu,
Güzel seyr eylemek uşşâk-ı zâre râyegân oldu.

deyüp sağîr ü kebîr pîr ü civân bay [u] nâtüvân cümle Ramazânoğlu yaylasına çıkup herkes mahbeshânesinden çıkup gûnâ-gûn cilveler eylerler.

Ve ol yaylada herkesin mülkü ve emlâki ve bâğ u bâğçesi vardır. Ol câ-yı ferah-fezâda zevk u safâlar edüp mahbûb ü mahbûbesi kesb-i tarâvet hâsıl ederler. Ancak Adana'da paşa ve mollâ ve garîb ü gurebâ ve ehl-i tüccâr ve âyende vü revendegân kalır.

Ve bu şehrin me’kûlât meşrûbâtının memdûhâtından limonu ve turuncu ve zeytûnu ve incîri ve nârı ve şeker kamışı ve pembesi gâyet çokdur kim cemî‘i diyâra pembe bundan gider. Ekseriyyâ halkının kârları oldur.

Ve halkı ekseriyyâ bülühdir ya‘nî Oğuz tâ’ifesidir. Oğuzlar hakkında Risâlet-penâh [79] buyurmuşlardır. Bir alay Türkmân kavmidir. Cümle külâh üzre beyâz destâr-ı Nebî ve taylesân-ı Muhammedî sarkıdırlar. **[Y 156b]** Ve çuka ferrâceler ve elvân boğası haftânlar geyerler.

Ve cümle zenânesi ayaklarına sarı çizme geyerler. Ve sivri takye üzre beyâz çarşaf bürünüp gâyet ehl-i perde gezerler.

Ve halkı gâyet garîb-dostlardır. Ve Arabistân ile müşâ‘ olmağın lisân-ı Arabî de tekellüm ederler. Ve Arab ve Tat Fellâh ve Urum ve Ermeni ve Yahûdî var bir şehr-i kebîrdir.

Ve vilâyet-i vâsi‘-i ma‘mûrdur. Ve buk‘aları hûb [u] mergûbdur. Husûsâ hâs ve beyâz etmeği meğer Macar vilâyetinde ola. Ve sahrâlarında mezra‘aları vâfir hayır u berekâtları mütekâsir ve ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı azîm-i nehr-i Cihân revândır.

Ve iklîm-i râbi‘in vasatîdir. Tûl-i nehârı 14 nîmdir. Vasatî arzı 36 derece ve 22 dakîkadır. El-hâsıl ma‘mûr şehirdir.

Ziyâretgâh-ı Adana: Evvelâ Tarsûs kapusundan taşra âsitâne-i Kurbân Baba fukarâ-i

Bektaşiyân meydânıdır. Ve gülistân içre medfûnlardır. Ve cisrin şark cânibinde tekye-i Ca‘fer Baba, âsitâne-i Hindiyândır. Ve şehirde Monlâzâde Efendi, *kuddise sırruh.*

Bunları cümle ziyâret edüp çok hâl sâhibi kimesneler ile mülâkat olup ve vâlî-i vilâyet Küçük Hüseyin Paşa'dan elli şerîfî ve bir bayrak âdemler alup cümle yârân-ı bâ-safâyile ve paşayile vedâlaşup şark cânibine düz çemenzâr ve câ-be-câ dıraht-ı hezâr içre hezârân hezârın sıyt u sadâsın istimâ‘ ederek altıncı sâ‘atde âheste reviş,

Evsâf-ı kal‘a-i Misis

İbtidâ bânîsi Takyanus-ı Rûm'dur kim bir şehr-i azîm idi. Ba‘dehu Ebû Ca'fer el-Mansûr binâ edüp Freng harâb etdi. Adana hâkinde mu‘âf [u] müsellem Köpürlü Mehemmed Paşa evkâfıdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ber-vech-i adâlet senevî bin beş yüz guruş hâsıl olur sadaka kazâlarıdır.

Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm ve kal‘a-i kadîm imiş. Hâlâ üç binden mütecâviz çuka dezgâhı kârhâneleri ve niçe bin âsâr-ı binâlar harâb u yebâb yatur. Ve niçe yüz yıl bu hâl üzre yatup cisr başında ancak bir küçük hân var idi.

Ba‘dehu Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ Köpürlü Mehemmed Paşa'ya emr edüp cisrin karşu cânibinde kal‘a-misâl bir hân-ı azîm inşâ etmişdir kim yüz yigirmi ocakdır. Ve mâ-tekaddem köhne hânı dahi ana ilhâk edüp mihmânhâne-i kebîr olmuşdur.

Ve bu kal‘a içre vüzerâ [ve] vükelâlara mahsûs müte‘addid hücreler ve haremhâneler binâ oluumuşdur. Ve bir kubbe-i âlîli câmi‘-i bî-bedel inşâ olunmuşdur. Ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. Ve bir alçak minâresi var. Ve matbah-ı Keykâvus'unda âyende vü revendeye birer nân ve birer tâs baba çorbası ve birer şem‘a sadâka olunur. Eğer bay ve eğer gedâ ve müslim ve gayri müslim ni‘meti mebzûldür.

Ve bir latîf küçük hammâmı ve mu‘âf [u] müsellem üç yüz kulu ve dizdârı ve mütevellîsi **[Y 157a]** vardır. Ve her gelüp giden tüccâr ve huccâca birer bayrak yüz yiğit koşup kankı cânibe azîmet murâdları ise maksûdlarına vâsıl edüp yanlarından bir ân münfek olmayup avdetde huccâc [u] tüccârdan selâmet kâğıdları alup Misis ağasına mektûbları ibrâz ederler. Hâlâ kânûnları budur. Ve mâ-tekaddem bu yoldan kırk elli atlı selâmetle ubûr etmek muhâl idi. Hamd-i Hudâ latîf hayrât oldu. İlâhi inkırâzü'd-devrân mü’ebbed ola.

Ve bu hândan taşra varoş nev-binâ üç yüz seksen toprak örtülü hânelerdir. Ve cisirden hâna girecek mahal cânibinde yigirmi kâ[r]gîr dükkândır ve dîdebânlardır kim vecheyn kâr ederler. Ve âyende vü revendeden bu demir kapu dibindeki kullede bâc alurlar. Ve hâna girince yük yıkmadan mâhazar tahte'l-kahve gelüp leyle-i cum‘a ise pilâv zerde ve yahnî gelir. Ammâ şa‘îr kendü mâlları ile hâncılardan alınır.

Ve mâ-tekaddem cisr dahi niçe yıllar harâb olup cümle ibâdullâh güzer etmede usret çekerlerdi. Bu dahi ol mahalde müceddeden ta‘mîr edüp cisrin ortasında sol tarafda bir beyâz mermer üzre târîhi budur:

Harâbe kalmış idi çûn Halîlâ söyle târîhin
Cihân cisrin bile Sultân Mehemmed eyledi ta‘mir.

Sene 1072

Ve cisir başındaki hânın kapusu üzre tahrîr olunan târîhi budur:

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mehemmed Gâzî-i mansûr
Reh-i Beytü'l-harâm üzre yapup bir hâne-i emne

Su'âl edince târîhin aceb nutk eyledi Nutkî
Dedi Sultân Mehemmed Hân yapdı cây ola emne.

Sene 1072

Ve hân içinde paşaların mihmân-hâne köşkünün kapusu üzre târîhi budur:

Çün Cihân cisriyle hân ta'mîrine emr eyledi
Hazret-i Sultân Mehemmed Hân şeh-i zıll-ı Hudâ.

Hâtife etdim su'âl itmâmının târîhini
Dedi a'lâ cây-ı zîbâ-tarh köşk-i pür-safâ.

Sene 1072.

Ve bu cisrin karşu Adana cânibinde mâ-tekaddem âsitâne-i Bektaşiyândan bir tekye var idi. Âyende vü revendeler şeyhlerinden müteşekkî olup hâlâ ders-i âmmı ve talebeleri ile bir medrese olmuşdur.

Ve yine bu tarafda kâr-ı kadîm âsiyâblar var. Ve bu nehir tâ Elbistan sahrâsından ve Mar'aş dağlarından cem' olup bu Misis'den aşağı kal'a-i Yaman dibinde deryâya mahlût olur. Ba'zı zamân bu nehir Adana nehri ile ikisi cûş u hurûşa gelüp cümle vâdîleri gark edüp deryâya mahlût olur. Ve ba'zı müverrih-i âlemler Adana nehrine Seyhûn-ı Rûm ve bu Misis nehrine Ceyhûn-ı Rûm derler. İkisi dahi yaylalardan nüzûl eder âb-ı hayât sulardır.

Ve bu Misis'den refîkler alup şark cânibine **Nehr-i Ceyhûn** kenârınca bir sâ'at yer gidüp Alıcak belinde Misisli karavulları bulup Mar'aş yolun anlardan su'âl etdim. "Hayırlı yoldur ve emînlikdir" dediler. **[Y 157b]**

Ve bu mahalde Şâm yolu Alıcak belinden sağ cânibde kalup biz refîklerimiz ile sol cânibde bir dere içre üç göz **Sarı Kula cisri**n ubûr edüp 2 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Şâhmârân

Misis sancağında ve kazâsında bir sivri yalçın havâlesiz evc-i semâya ser çekmiş burc [u] bârûsu muhkem ve esâs-ı binâsı müstahkem şekl-i muhammes bir şeddâdî taş binâ kal'a-i âlîdir. Mâ-tekaddem Ermen pâdişâhları binâsıdır. Sene (---) târîhinde Ramazânlı ecdâdı yedi yılda hâh-nâ-hâh kuvvet-i bâzû ile feth edüp içinde olan Ermeni papasları dâğ-ı derûnlarından kal'a içinde olan [[(---) (---) (---)]] yılan ve çıyan olup niçe bin guzât-ı müslimîn zahm-ı mârdan helâk olup ba'de'l-feth eyle mu'attal kaldı.

Anıniçün [[(---) (---) (---)]] kal'a mahalleri yılan sürü sürü nümâyândır. Hattâ "Kal'ada boynuzlu ve ensesi tüğlü yılan gördük" deyü [[(---) (---) (---)]] şehâdet etdiler.

Türkmân kavmi bu kal'a altında meks edüp safâ ederler bir çerâgâh ferah-fezâ yerlerdir. Ve yakınında ma'mûr kurâlar vardır, [[(---) (---) (---)]] dediler, ammâ görmedim.

Anı ubûr edüp ve nehr-i Ceyhûn tuğyânında adada(?) sahrâsın gark edüp etrâfında sâkin [[(---) (--

-) (---)]] yeridir. Anı dahi ubûr edüp yine **Ark sahrâsı** içre 4 sâ‘at gidüp,

Nehr-i Ceyhûn'u geçitden atlarımız ile yüz bin [[(---) (---) (---)]]

[Sis] [80]

Melik-i Ermen Lâvî binâsıdır. Adana eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden paşasının hâss-ı hümâyûnu 260.299 akçedir. **[Q 72a]** Alaybeğisi ve çeribaşısı ve 2 zü‘amâsı ve 156 erbâb-ı tîmârı vardır. Kânûn-ı pâdişâhî üzre beş bin akçede bir cebelüleri ile paşasının ve alaybeğisinin **[P 72a]** sancağı altında me’mûr oldukları cânibe sefer eşerler ki cümle bin seksen asker olur.

Paşasına bu sancakdan ber-vech-i adâlet altı bin guruş ancak hâsıl olur. Ve yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Senevî bin guruş hâsıl olur. Ve sancağı cümle (---) kazâdır.

Kethudâyeri ve serdârı ve dizdârı yokdur, zîrâ bir mükellef kasaba ve şehir değildir. Ancak bir karye-misâl kırk elli evli saz örtülü köydür. Temmûz'da paşa ve kadı ve cümle halkı yaylağa çıkup bir kaç dükkânı ve evleri harâb kalur.

Burada sancakbeği hakîre bir Türkmân seccâdesi ihsân edüp ve yigirmi şehbâz refîkler koşup yine nehr-i Ceyhûn'u ubûr edüp yine Ark sahrâsı içre giderek,

Kûh-ı Kürk: Dâmeninde bir manastır var kim cemî‘i Ermen kefereleri ana nezerât gönderirler. Yüzden mütecâviz kişdonları ve Mığdisi kefereleri vardır. Âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûl bir mihmânhâne-i Îsâ'dır. Ve bu kûhun eteğinde serâpâ kat-ender-kat yaylalı ve âb-ı hevâsı latîf kurâlardır, ammâ Adana hâkindedir, zîrâ nehr-i Cihân'ın kıble cânibidir. Şimâl cânibi Sis [81] sancağıdır. Ve mezkûr Kürk dağı gediği altında bir düz sahrâda bir mürtefi‘ bayırda **[Y 158a]** bir püşte-i a‘lâ üzre,

Evsâf-ı kal‘a-i Kınık

Sene 611 târîhinde Ramazânlı Ermen pâdişâhları elinden kabz u teshîre alup karîbü'l-ahd zulüm [ü] ta‘addî sebebiyle halkı perîşân olup kal‘a hâlî ve mu‘attal kalmışdır. Ammâ hâlâ üstâd mühendis destinden çıkmışdır. Ve bu binâ-yı zîbâdır ve şekl-i müdevverdir. Lâkin yukaru çıkup ne cirmde idüği ma‘lûmum değildir.

Anı ubûr edüp yine şarka bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çanakçı

Çanakçı yaylasının tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i müdevver çanak-misâl bir kal‘a-i cibâl olduğundan Türkmân kavmi Çanakçı kal‘ası derler. İçinde Türkmân-ı bî-gümân sâkinler imiş. Dizdârı ve neferâtları yokdur.

Anı alarkadan seyr [ü] temâşâ edüp Sis'den bu mahalle 9 sâ‘atde gelüp,

Evsâf-ı kasaba-i müzeyyen İsneyn

Adana eyâletinde paşanın hâssıdır, subaşılıkdır. Ve yüz elli akçe Kınıklı kazâsıdır. Ve nâhiyesi kırk sekiz pâre kurâdır. Kadıya senevî bir kîse hâsıl olur. Bir sahrâ-yı azîmin tâ vasatında nev-binâ bir şîrîn kasabadır. Haftada bir gün yigirmi otuz bin Türk ü Türkmân ve çoban ve pîr ü civân cem‘ olup azîm bey‘ [u] şirâ olur. Ve herkes metâ‘ın füruht edüp hayr-ı azîm ederler. Bu ecilden bunda hâlâ binden mütecâviz bâzâr yerinde yeni dükkânlar ve müte‘addid hânlar ve iki yüz yerli ve

sâhibleri mukîm kâ[r]gîr dükkânlar ve iki minâreli muhtasar câmi‘ler ve beş kâ[r]gîr binâ hân-ı bâzergânlar ve iki hân dahi henüz esâsın bırakmışlar. İtmâmı müyesser olursa kal‘a-misâl hânlar olur. Türkmân aşkıyâsı havfinden metîn hânlar vardır. Ve bir hammâmı var.

İnşâallâhu Ta‘âlâ bu İsneyn bir şehr-i azîm olur, zîrâ cânib-i erba‘asında el vilâyet bî-şümârdır. Ve etrâfında olan bâğların üzümü Adana'ya ve Tarsûs'a ve Kurdkulağı'na ve Payas'a gider. Üzümü dağı taşı tutmuşdur. Kâsım gününden iki ay sonra kar altından bir gûne üzümü çıkar, gâyet meşhûrdur.

Bu şehirde bâzârı temâşâ edüp bir gece mihmân olup ale's-sabâh subaşıdan elimizde olan buyurdum ile yigirmi atlı ve on piyâde yiğit alup yine şark cânibine bâzâr içinden cereyân eden,

Nehr-i Karaçay: Arslanlı beli tarafından gelüp Kınık kal‘ası kurbunda nehr-i Ceyhûn'a mahlût olur. Ve bu mahalde yaylayan yaylayı yaylayı Türkmân kabîlesi Akçakoyunlu ve Avşarlı ve Keçeli uşağı yurdlarıdır. On bin bahâdır Türkmân olur ve bu etrâf vilâyetleri cümle Türkmân müstevlî olmuşdur. Ve Keçelioğulları'nda ta‘âm yeyüp,

Nehr-i Mercân: Bu dahi Arslanlı belinden gelüp Ceyhûn'a mahlût olur. Bu nehri atlar ile ubûr edüp yine şarka hâmûn-ı çemenzâr içre ubûr ederek ve Türkmân obaları içre yeyüp içerek konup göçerek 4 sâ‘atde,

Nehr-i Ak Cihân: Bu dahi Arslanlı yaylağından gelüp nehr-i **[Y 158b]** Ceyhûn'a [mahlût olur] anı dahi at ile güzer edüp Arslanlı beline iki sâ‘atde urûc edüp eyle bir çengelistân u hıyâbân gûnâ-gûn meyve ile memlû bir teferrücgâh yayladır. Ammâ her kûçe ve pûçesinde kemîngâh yerler var kim cümle râyihası hûn-ı insân şemm olunur bir vatan-ı aşkıyâ-yı Türkmân-ı bî-îmândır. Ve bu mahûf mahalleri ubûr ederken refîklerimiz "Vallâhi bî-tâb ve bî-mecâl kaldık. Şu görinen kal‘aya varalım, ta‘âm yeyelim" dediler. Hakîr dahi teba‘iyyet edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sarvanlı

Bir kûh-ı Demâvend-vâr bir cibâl-i bâlânın üzerinde şekl-i müdevver şeddâdî taş binâ bir kal‘a-i bâlâdır. Ammâ altı ay vîrân ve altı ay Sarvanlı Türkmânı sâkin olurlar, yaylağ-ı azîmdir. Mukaddem Celâlî Karayazıcı girân-bahâ zî-kıymet eşyâların bunda hıfz etmiş bir kal‘a-i bî-hemtâdır. Anın altında Türkmân obalarında biraz ta‘âm yeyüp yüz yaşında bir pîr-i nâ-tüvân hakîre hitâb edüp der kim,

"Bire avân! Bu ıssız dağlarda sana yoldaş olan asılacaklar ile ne yortup yopurup gezersin?" deyü vâfir itâb edüp kendü âdemlerinden on küheyl atlı âdem koşup andan yine şarka dağlar içre belin başında azîm mîller var, o mahalde İsneyn bâzârının Kınıklı kazâsı ve Adana eyâleti hudûdu tamâm olup belden aşağı şark cânibine **Mar‘aş eyâleti**ne kadem basup ol bel başında kırk elli dâne çalıdan evler ve obalar var. İçinde pür-silâh yüz dâne Türkmân ve gayri şehbâzlar hakîre karşu çıkup ta‘zîm edüp yer gösterdiler. Tarfetü'l-ayn içre bir kuzu kebâb etmeğe mübâşeret edüp esnâ-yı kelâmda,

"Mar‘aş paşasına gideriz" dedik.

"Hoş geldiniz" deyü bizimle gelen refîkleri gerü döndürdüler. Ve anlara bir kaç akçe verelim dedik, rızâ vermediler Sarvanlı kal‘asında kocanın koşduğu on yiğide üç guruş verüp anlar dahi gerü döndüler. Ve bunların gözü önünde İsneynliye mektûb-ı sıhhatimiz yazup gönderdik. Bu mahalde aşağı yoldan berü iki atlı seğirderek,

"Bir azîm Ayntâb kârbânı geliyor, ammâ sâfî âteş, yeniçerileri çokdur." deyü müjde etdiler. Hemân ol sâ‘at bu konduğumuz bâcdârların benizleri mütegayyir olup hakîre,

"Ağam! Bu gece bunda mihmân olursunuz. İşte kuzucuklar, kurbân etdik, kalın. Eğer paşaya gideriz, derseniz, teng mahalle kalırsız. Yol eri yolda gerek" dediler. Ve taraf taraf "ma‘kûl" dediler.

Hakîr dahi gördüm ki bizi savmak isterler.

"Hayır kalmayız, hidmet-i pâdişâhîye me'mûruz" deyü beş on kîseli mektûblar gösterüp,

"Yol erenlerin tutmak olmaz. İnşâallâh paşadan ihsânlar alup yine buradan Adana paşasına varmalıyuz. Hemân gideriz" deyü ibrâm edüp hakîre beş âdem koşup,

"Bundan ilerüsü emînlikdir, yürü Allâh uğurun **[Y 159a]** âsân ede" deyü bunlar ile vedâlaşup şarka teper aşağı enerken kârbânın evveline râst gelüp hayli tereddüd etdiler. Gördüler kim yolcuyuz. Biraz kelâmdan sonra bunlara pes ü perdeden gâfil mebâş deyü haberdâr etdim.

Andan bir dahi dağlar ve orman-ı bî-amânlar geçüp Haleb cisri nâm mahal Haleb ve Azez ve Kilis yolu sağa gider. Haleb cisri bir göz küçük cisrdir, altından cereyân eden bir müte'addid nehir değildir. Anı ubûr edüp Arslanlı belin onuncu sâ'atde aşup ikinci bâcdâr olan mahalde bir koyah-ı Acem hıyâbânı içre yerde mihmân olduk. Ammâ kesici ve harâmî asılacakları bunlardır. Ammâ şehre karîbdir. Ayağı ile gelene kıymazlar, ammâ gayri yerlerde kuş kondurmazlar.

Hamd-i Hudâ bî-pâk [ü] bî-pervâ bir gece konuk alup vâfir ikrâm etdiler. Ale's-sabâh Bâcdârbaşı Alî Ağa ve gayri [[(---) (---) (---)]] alup bir sâ'at dahi Arslanlı dağları içre şarka gidüp a'lâ at oynağı yerlerdir. Ammâ Azez ve Kilis'in civ civ [[(---) (---) (---)]] küçük ubûr edüp sahrâ-yı Dip'de Kazgölü kenârınca ol deşt-i çemenzârda seyr [ü] temâşâ ederek piyâde refîkler [[(---) (---) (---)]] kazâsı dağlarından gelüp Mar'aş'a karîb nehr-i Ceyhûn'a mahlût olur ve sahrâ içre cereyân eden,

Nehr-i Kara Çay: [[(---) (---) (---)]] garbında nehr-i Ceyhûn'a mahlût olur. Andan bir sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Mâr-ı îş,
ya'nî dâr-ı (---) (---) (---)

(---) (---) (---) **[Q 72b]** peydâ olup cümle halkını ol ejderhâ yedüğü içün Mâr-ı îşden galat Mar'aş derler. Bir rivâyetde dahi Sultân Dahhâk'ın şehri idi. Dahhâk'ın iki omuzlarına şeytân aşcıbaşısı sûretine hulûl edüp bûs edicek **[P 72b]** Dahhâk'ın iki omuzlarında iki ejderhâ peydâ olup bu şehir halkının mücrim ve gayri bî-günâh âdemleri katl edüp beynilerini mezkûr yılanlara vere vere cümle halk âcizmânde olup Dahhâk-i Mârî'yi bedest-i Kâve-i Âhenger katl ederler. Anıniçün halkını Dahhâk'ın omuzunda mârlar yediği içün Mâr-ı îş'den galat Mar'aş derler. Vech-i tesmiyesi oldur.

Zamân-ı kadîmde Kayser-i Rûm hükmünde Ermen pâdişâhları binâsı bir şehr-i azîm imiş. Ba'de hicreti'n-nebevî kırk bin asker ile Esved ibn Mıkdâd hazretleri gelüp kuvvet-i bâzû ile feth edüp kal'asın münhedim etdi. Ba'dehu sene 921 târîhinde cümle halk-ı akûru âsî olup zabt u rabtları mümkin olmamak ile Selîm Şâh-ı Evvel Acem seferlerine giderken guzât-ı müslimînin ilerüsünden ve gerüsünden halkı rehzenlikler edüp âhir salâbet-i şehinşâhîden havf [u] haşyet üzre olup pâye-i serîre rûmâlide kılup mutî' [u] münkâd olup yine evlâd-ı Zülkadriyye'ye vilâyetleri ihsân olundu.

Yine Süleymân Hân asrında bir azîm tuğyân [u] isyân edüp memâlik-i Arabistân'dan ve Karaman'dan niçe yerler gâret etdiler. Âhir fermân-ı şehriyârî ile kal'a-i kadîm yerinde bir kal'a binâ olunmak fermân olundu. Hâlâ kal'ası bir bayır üzre şekl-i murabba' bir küçük şeddâdî **[Y 159b]** binâ bir kal'a-i zîbâdır. Cirmi altı yüz adımdır. Ve bir topraklı püşte üzre olmak ile cânib-i erba'asında aslâ handakı yokdur. Ve cümle (---) kulledir. Ve kıbleye nâzır şehre havâle üç kat kapusu var ve bu kapunun taşrasındaki kullelerin iki yanında birbirine nâzır siyâh taşdan dörd dâne mehîb arslan tasvîri vardır, gûyâ zî-rûhdur.

Ve bu kapu üzre kal'anın târîhi budur:

"El-hamdü ve leyletü's-salât alâ Muhammedin hayrü'l-'ıbâd ve alâ leyâli'l-emcâd ve ba'd emera kâle e'azze'l-kadriyyeti'l-ma'mûriyyeti sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn Sultân

Süleymân Hân ibn Selîm Hân. Sene 915" târîhinde.

Ve bu kapunun iç yüzünde kapular mâbeyninde dizdâr loncasında bir tahta üzre mastûr olan târîh:

Anınçün dedi hâtif târîhini
Devâm ü izz ü rif'at kıl ilâhî

Diğer târîh, ammâ ta'mîr olunduğuna târîhdir:

Saklıya Hak eyleye cümle elemlerden berî

Sene 1054

Ve bir uğrın kapu dahi şimâle nâzırdır ammâ dâ'imâ mesdûddur.

Ve bu kal'a içi bir mahalle ve yüz toprak örtülü hûrde evlerdir. Ve bir Süleymân Hân câmi'i var, küçükdür. Ve şeb [u] rûz dizdârı kapular mâbeyninde sâkindir. Ve cümle (---) neferâtı vardır.

Ve bu vilâyet eyâlet-i kadîmdir. Anatolu'dan sonra budur, ammâ kânûn üzre Anatolu paşası üzre tasaddur eder. Taht-ı Zülkadriyye'dir ve vilâyet-i kadîmdir. Selîm Şâh Mısır'a giderken mutî' olmuşlardır. Ve paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu altı yüz yigirmi sekiz bin dörd yüz elli akçedir.

Ve eyâletinde cümle hâsları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ Elbistan ve Besni (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Bunlardan cümle cürm [ü] cinâyet ve bâd-ı hevâ cümle eyâletinden senevî ber-vech-i adâlet kırk altı ve kırk yedi bin guruş hâsıl olup kânûn üzre beş bin akçede bir cebelüsü ile me'mûr olduğu sefere eşer. Cümle kendü askeri iki bin müsellah asker olur eyâlet-i azîmdir.

Ve dest-i hükmünde olan sancaklar bunlardır: Evvelâ Ayntâb sancağı ve Malatıyye sancağı ve Niğde sancağı ve Kars sancağı ve Samsâd sancağı. Bu beş sancak ile eyâlet olmuşdur.

Ve kendü sancağında alaybeğisi ve çeribaşısı ve mâl defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve defter kethudâsı ve çavuşlar emîni ve yüz yetmiş çavuşları vardır.

Bu mezkûr esnâf menâsıbların cümle Âsitâne-i sa'âdetden rü'ûs-ı hümâyûn ile alup zabt ederler.

Ammâ Mar'aş defter kethudâsının hâssı seksen yedi bin yedi yüz otuz akçedir. Ve tîmâr defterdârının hâssı 60.200 akçedir.

Ve Mar'aş sancağında tîmâr ve ze'âmet cümle bin on sekiz kılıçdır. Ammâ cümle eyâletinde iki bin yüz altmış tokuz kılıç tîmârdır. Ve cümle yigirmi tokuz ze'âmetdir. Bunlardan mâ'adâsı tezkirelü ve tezkiresiz tîmârdır.

Ve ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın kânûnları üzre cebelüleri **[Y 160a]** ile cümle beş bin beş yüz asker olur. Ve bu askerin Mar'aş eyâletinde senevî hâsılları toksan dörd kerre yüz bin ve yigirmi üç bin on yedi akçe olur. Defter-i sultânîde böyle mastûrdur. Bu mezkûr asâkir bu kadar mâl-ı tîmâr ve ze'âmetlerinden tahsîl edüp alaybeğilerinin sancağı altında mevcûd bulunmak şartıyla sefer eşerler.

Ve bu Mar'aş sancağı beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ve nâhiye (---) kurâdır. Ve ber-vech-i adâlet senevî mahsûlü sekiz tokuz bin guruş hâsıl olur. Ve taht-ı hükûmetinde olan kazâlar bunlardır:

Evvelâ kazâ-i Mar'aş ve kazâ-i Şehr-i etrâf ve kazâ-i Havsustol(?) ve kazâ-i Güvercinlik ve Cihân nehrinin öte cânibinde kazâ-i Yenice kal'ası ve kazâ-i Zeytûniyye ve kazâ-i Bertiz ve kazâ-i Göynük ve kazâ-i Yürükân ve kazâ-i Hârûniyye ve kazâ-i Andırun(?) ve kazâ-i Elbeğili. Bu cümle on iki kazâ sancağ-ı Mar'aş'da ma'mûr [u] âbâdân kazâlardır.

Ve şehr-i Mar'aş'da şeyhülislâm ve nakîbüleşrâf ve sipâhiyân kethudâyeri ve yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî serdârı ve dizdârı ve a'yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı vardır.

Ve şehr-i Mar‘aş cümle kırk iki mahalledir. Ve cümle dere ve depeler üzre bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revân sovuk mâ-i zülâlli dîvânhâne-i âlîli sarây-ı âlîli on bir bin hânedir. Ve cümle toprak ve kireç örtülü ve kâ[r]gîr dîvârlı ve câ-be-câ kerpiç dîvârlı evlerdir.

Ve bu şehir kıbleden şimâle bir dağ eteğinde vâki‘ olmuş tûlü yedi bin adımdır.

Ve cümle otuz tokuz mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Ada câmi‘i tûlü yüz elli ayakdır ve arzı elli ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘de on amelî pâye-i âlî üzre tâk-ı havernaklardır. Anın fevkında çam kirişler üzre sâde tavandır ve üstü kireç örtülüdür. Ve iki kapusu var, biri sağ cânibde yan kapu biri kıble kapusu üzre celî hattile:

"Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne muhammeden abduhu ve resûlüh" merkûm olunmuşdur.

Ve bir minâresi var, kıble kapusu önündedir. Ve taşra soffaları vardır. Ve taşra haremi vardır. Ve bir kaç çınâr-ı müntehâ dırahtlar vardır. Ve hareminde bir azîm değirmen nehri cereyân edüp cümle cemâ‘at-ı kesîre andan tecdîd-i vuzû‘ ederler. Andan Kal‘a câmi‘i ve Boğazkesen câmi‘i ve Beğdûdiyye câmi‘i ve Hâtûniyye câmi‘inin kapusu üzre böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"Ammera hâze'l-câmi‘a'l-mübârek Şemsî Mâh Hâtûn binti Rüstem ibn Nâsırüddîn bin Zeynelâbidîn. Sene (---)"

Ve Ese Dîvâne câmi‘i. Ve Hazînedârlı mahallesinde iki câmi‘dir, biri Hatîbzâde câmi‘i ve biri Şâdiyye câmi‘i. Ve Kara Mar‘aş câmi‘i. Meşhûr câmi‘ler bunlardır. Mâ‘adâ [[(---) (---) (---)]] cümle bin otuz tokuz mihrâba varınca mesâcidlerdir. Ve her câmi‘ ve mesâcidde sûhtevât hücreleri olduğundan mâ‘adâ on bir medrese-i [[(---) (---) (---)]] **[Y 160b]** ders-i âm âlimândır âm ile şöhre-i şehir olmuş medârislerdir.

Ve kırk mekteb-i sıbyân nihâl-i cân ebcedhân [[(---) (---) (---)]] ammâ medreselerde dahi şeyhü'l-kurrâlar vardır. Ve medreselerin meşhûru bunlardır.

Evvelâ medrese-i Beğdû[diyye] [[(---) (---) (---)]] ve medrese-i Taşlı ve medrese-i Yenicekal‘a, gâyet ma‘mûrdur. Ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur. [[(---) (---) (---)]]

Muhammedî ve imâret-i Ulu câmi‘ ve imâret-i Kadriyye.

Ve hammâm beşdir. Cümleden müferrih ve pâk ve hoşhevâ [[(---) (---) (---)]] hammâmı ve Çârsû hammâmı ve Çukur hammâm ve Boğazkesen hammâmı.

Ve cümle altı hândır. Cümleden ma‘mûr [[(---) (---) (---)]] ve yine çârsû içinde Acemler hânı ve Ulu câmi‘ kurbunda Müftü hânı. Ve cümle yetmiş çeşme-i **[Q 73a]** âb-ı zülâldir. **[P 73a]** Ammâ her evde birer mâ’-i cârî mukarrerdir.

Ve cümle bin kırk beş dekâkîndir. Ve iki bezzâzistânı vardır. Kuyumcular bezzâsteni dörd demir kapulu kâ[r]gîr binâdır ve biri hâlâ mu‘attaldır.

Ve ma‘mûr [u] âbâdân olan sarây-ı âlîlerin eşbehi cümleden Paşa sarâyı, cümleden mürtefi‘ yerde vâki‘ olmuş, şâhrâh üzre bir serâmed şâhnişîni var. Ve bir sarây-ı ra‘nâ dahi Zülkadiroğlu'nundur gûyâ ki bâğ-ı İremdir. Ve kapusu üzre târîhi budur ki beyâz mermer üzre celî hattile tahrîr olunmuşdur:

Zülkadirzâde Halîl Beğ ömrün olsun müstedâm
Bu sarây-ı dilkeşi kıldın mu‘ammer bi't-tamâm

Bi'l-hurûfi mu‘ceminden hânesinin târîhin
Hoş müferrih menzil olmuş bu sarây-ı bâb-ı kâm.

Ve bu şehirde niçe sarâylar vardır, ammâ bildiğimiz bunlardır.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ve gâyet zekiyyü't-tab‘ ulemâsı vardır.

Ve halkı gâyet mahbûb-dostdur. Kadd-i bâlâ ve mahbûb-ı ra‘nâ cüvânânın ekseri hacılar huddâmıdır. Ve gâyet mün‘im kimesneler vardır [83] deyüp sevdâgerlik ederler.

Ve kelimâtları lisân-ı Türkîdir. Ve ekseriyyâ halkı Türkmândır. Pâk çuka esvâblar ve katîfe kavuk külâh üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar. Ve kışı şedîd olup halkı levendâne olmak ile kırmızı boyalı kuzu derisinden Okçuoğlu harvânîleri geyerler. Ve ba‘zı ricâl makûlesi ol kadar mu‘ammer ve müsinn olur kim kuvveti gitmiş ve hey’eti bitmiş musâhabet [ü] melâ’ibden kalmış olur. Yine böyle iken çârsû-yı hüsn içre bir dükkânçede oturup âyende vü revende dilberâna nazar etmek içün burnuna gözlüğün geçirüp,

"Be, şu kuzucak bizim Halîm oğlunun oğlu mudur? Ah puh Bârekallâh" deyüp çeşm zekâtı ile geçinir fakîr nâ-tüvânlar var. Su’âl etsen "Behey Baba! Bu cüvândan ne fâ'ide" desen bu beyti îrâd eyler. Beyt:

Kocaldıkça gönül artar kara gözlülere meyli

Benim pîr olası gönlüm kocaldıkça gönül ister

Hattâ Hazînedârlı mahallesinde bir pîr-i nâ-tüvân var idi. "Selîm Hân Mısır'a giderken on bir yaşında idim. Ilıcak **[Y 161a]** belinde Osmânlı alayların seyr etdik" deyü şehâdet etdi. Ve hakîr hayr du‘âsın alup dest-i şerîfin bûs etdim.

Ve cümle zenâneleri ayaklarına sarı çizme geyüp başlarına sâfî gümüş tas takye yâhûd zerdûz sivri takye üzre endâmlarına beyâz çarşaf bürünürler. Ve gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf [ü] i‘tidâlde olup kelimâtları dürr-i meknûndur. Ve sûk-ı sultânîde bey‘ u şirâda ol kadar savt-ı hazîn ile tekellüm ederler kim tüccâr tâ’ifesi metâ‘ın değil belki cân metâ‘-ı nakdin yolunda hâk-i râh edüp var ömrün sarf ederler.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından yaz u kış yigirmi elvân üzümü mevcûddur. Cümleden kabak üzümü ve Cem üzümü ve sarı üzümü kar altından çıkarup tenâvül ederler. Ve nârı, Şehribân nârından âbdâr ve dânedâr ve hoş-hâr olur. Cemî‘i vilâyete ve husûsâ Sivas'a niçe bin deve yükü nâr Mar‘aş'dan gider. Ve sâ’ir meyvesine dahi hadd [ü] hasır yokdur.

Ve bir konak yeri bâğ u bâğçesi dutmuşdur. Ve şehrin bâğçeleri altından cereyân eden nehr-i Ergenes âb-ı hayâtdan nişân verir bir âb-ı nâbdır. Bu mâ-i cân-bahşın te’sîrinden cümle halkı zinde ve ehl-i safâ ve yârândan garîb dilnüvâz kavimdirler. Ammâ sûhtevât tâ’ifeleri sehel aşkıyâdırlar.

Ve bu şehir Türkistân şehirlerindendir ve iklîm-i râbi‘dedir. Ve bu şehir kadîm olduğundan kibâr-ı evliyâullâhı çokdur.

Ziyâretgâh-ı Mar‘aş: Evvelâ serçeşme-i fukarâ Velî Fakîh Sultân, meşhûr-ı âfâkdır.

Ve civârında Omuzlu Küçi Dede.

Ve karşu cânibinde bir bayır üzre Derdmend Baba: Ulu sultân-ı Melâmiyyûndandır. Hattâ Uzun Hasan Sultân Ebü'l-feth ile ceng esnâsında iken buyururlar kim,

"Uzun Hasan, Sultân Mehemmed oğlan seni kırar ha! Mâlını cebine koyar ha" deyü keşf etmişlerdir. Hakkâ ki eyle bir ceng-i azîm olup Derdmend Baba Ebü'l-feth tarafında bulunup fütuhât-ı

azîm olup târîhi:

Butlân keydü'l-hâ'inîn

olmuşdur.

Ve Derdmend Baba'nın altında Çomaklı Sultân.

Ve kurbunda Mâlik Eşter hazretleri: Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet'in silâhşoru idi. Çâpüksüvâr bir fârisü'l-hayl kimesne idi. Tebük gazâsında çeşm-i şerîflerinin biri yırtlas olduğundan Eşter deyü mülakkab olmuşdur. Hazret-i Alî'nin kemer-bestesidir. At binen sipâhiyânın silsileleri Mâlik Eşter'e müntehî olup pîr olmuşdur.

Ve Karlı Baba ve Çem Çerez Baba.

Ve Mar‘aş'ın yolu üzre kıble tarafında Sûf dağı derler bir çıplak dağdır, tâ nihâyetinde Hazret-i Ukkâşe: Menâkıbı çokdur, bir kubbe-i âlî içinde medfûndur, azîm ziyâretgâhdır.

Ve anda âb-ı hayâtdan nişân verir bir kuyu var, cümle ehl-i züvvâr andan nûş edüp hafakân derdine bi-emrillâh devâdır.

Ve Ukkâşe hazretleri civârında Hazret-i Risâlet-penâhın aşbâzı Şeyh Çümcemeddîn: Hazret-i Risâlet-penâh'dan kemer-beste **[Y 161b]** olmuşdur. Ve cümle aşbâzların silsileleri ana müntehî olup pîrleri olmuşdur. Bu sultânlar Hazret-i Ömer hilâfetinde Esved ibn Mıkdâd ile gelüp bu kal‘a altında şehîd olmuşlardır. *Kuddise ervâhuhum.*

Ve Ukkâşe hazretlerinin garbında görünen Kâfir dağı dibinde İbrâhîm Dede hazretleri.

Ve ziyâret-i Sa‘deddîn-i Teftazânî hazretleri.

Ve ziyâret-i Manav Alî bin Balı Efendi, Alâ’üddevle câmi‘inde medfûndur.

Târîh-i vefât-ı Teftazânî:

Akl-râ pürsîdem ez târîh-i sâl-i rıhleteş,

Güft târîheş bekey kem tayyebellâhu serâh

Sene 792.

Cümlesinin ervâh-ı şerîfleri şâd ola. Bunları ziyâret edüp ve sulehâ-yı ümmetden ba‘zı cânlar ile müşerref olup Zülkadiroğlu ile ve vâlî-i vilâyet Nişâncı Osmân Paşa'yile vedâlaşup ve refîkler alup kıble tarafına 4 sâ‘at,

Karye-i Elmalı: Bir kûh-ı bâlânın dâmeninde bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu elli evli müselmân köyüdür ve ze‘âmetdir.

Anda mihmân olup ale's-sabâh şark cânibine dağlar ve ormanlı yollar içre 12 sâ‘at,

Evsâf-ı kal‘a-i Sadr-ı bâz ya‘nî Besni

Kayser-i Rûm'a tâbi‘ Besni kavmi derler bir kavmin binâsıdır. Sene 26 târîhinde Hazret-i Ömer hilâfetinde Esved ibn Mıkdâd hazretleri ceng-i azîm ile feth olunmayup âhir-i kâr içindeki Besni kavmi emân ile vere verüp cümle emvâl [ü] erzâkları ile Karadeniz kenârında Bafra'dan gemilere binüp Karadeniz'in karşu şimâl cânibinde ıssız dağlarda tavattun edüp Çerkes kavmi içre Besni aşîreti bu Besni kal‘ası kavmindendir.

Ba‘dehu müverrihler bu kal‘anın eşkâlin bir tülemiş doğan göğsüne müşâbeheti olup bir kal‘a-i mahbûb olduğu içün Sadr-ı bâz kal‘ası derler. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile Zülkadriyyeli destine girüp Selîm-i Evvel'e itâ‘at etmişlerdir. Mar‘aş paşasının hâssıdır. Ba‘zı zamân sâ’ir selâtînlere hâs ifrâz olunur.

Mar‘aş hâkinde üç yüz pâyesiyle şîrîn kazâdır. Ve üç nâhiyesi vardır. Evvelâ nâhiye-i Kesen ve nâhiye-i Tavk ve nâhiye-i Bârûra. Ve kal‘ası ve şehri Tohtamış dağı dâmeninde bir dereli yerde ma‘mûr şehir ve kal‘ası bir mürtefi‘ püşte üzre şekl-i muhammes bir şeddâdî binâ-yı kadîmdir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi iki bin yetmiş adımdır. Ve handakı (---) ve (---) kapusu vardır. Ve dizdârı ve kırk neferâtı ve kethudâyeri ve serdârı vardır.

Ve kal‘ası yalçın kaya üzre olmak ile gâyet metîn ü mühkemdir. Lâkin ba‘zı yerleri ta‘mîr ü termîme muhtâcdır. Ve kal‘a içinde Süleymân Hân câmi‘i ve cümle yetmiş toprak örtülü sipâh evleri vardır.

Ve aşağı bâğ-ı İremli varoşu tokuz 9 ve(?) mahalledir. Meşhûru bunlardır: Meydân mahallesi ve Kâhta mahallesi ve Orta mahalle ve Aşağı mahalle ve Kızılca mahalle ve Yüz Mekân mahallesi. Ve bu mahallelerde cümle bin mikdârı toprak örtülü evlerdir.

Ve her mahallede birer câmi‘ **[Y 162a]** mukarrerdir. Ammâ cümleden çârsûya karîb Sultân Murâd-ı Râbi‘ musâhibi Zeyrek Çelebi C(---) Cerrâh câmi‘i. Gâyet rûşen ve musanna‘ câmi‘dir.

Ve iki medrese ve altı mekteb-i tıflânı ve dörd hammâmı var, cümleden âb [u] hevâsı latîf Meydân hammâmı ve Kâhta hammâmı [[(---) (---) (---)]] ve yetmiş seksen mikdârı dükkânlar vardır.

Ve âb [u] hevâsı yaylak yer olmak ile gâyet latîfdir. Ve bâğ u bâğçesi cihânı dutmuşdur. [[(---) (---) (---)]] meşhûrdur. Ve mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve halkı Türkmânü'l-asl garîb-dost kavimdirler. Ve bunda bir [[(---) (---) (---)]] vâkıf olmayup ale's-sabâh **[P 73b]** anda Alî Ağa'dan beş cürd atlı refîkler alup cenûb cânibine yine [[(---) (---) (---)]] dağıstân ve hıyâbân dağıstân içre renc [ü] anâ çekerek,

Karye-i Defter Kethudâsı: Yüz evli müselmân köyüdür. Andan yine cenûba 6 sâ‘at,

Karye-i Osmân Dede: [[(---) (---) (---)]] **[Q 73b]** Cümle at ve katârı ve develeri bundaki hânlarda yatup bu sahrâlarda otlarlar. Gâyet çemenzâr ve nebâtât [u] giyâhâtlı mahsûllü hâmûndur. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi kırk beş pâre kurâdır. Senevî bin iki yüz guruş hâsıl olur. Ve cümle re‘âyâsı konar göçer Türkmândır. Ve bu Osmân Dede köyü cümle saz örtülü elli mikdârı evlerdir. Yaylaya gitdiklerinde evlerin âteşe ururlar. Ancak kâ[r]gîr binâ bir hân ve bir câmi‘ var. Câmi‘in sol tarafında bir kubbe-i âlî içinde Osmân Dede Sultân medfûndur. Andan kıbleye 5 sâ‘at şâhrâh ile gidüp,

Karye-i Gücile: Bir bayır dibinde yüz müselmân evli köydür ve Ayntâb kazâsıdır. Ve Dimos hâssıdır. Bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı var ve bâğ u bâğçesi çokdur. Andan yine kıbleye dağ ve taşlar ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr kurâlar ubûr ederek 6 sâ‘at şâhrâh ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i şîrîn ve arûs-ı zemîn şehr-i Ayntâb

Kadîm-i evvelde kayser-i Rûm şehirlerinden bir şehr-i kadîmdir. Ba‘dehu Hazret-i Ömer *radıya'llâhu annu* hazretlerinin zamân-ı sa‘âdetlerinde otuz bin Arab askerine Esved ibn Mıkdâd hazretleri serdâr-ı mu‘azzam olup bu Ayntâb kal‘asın yedi ayda vere ile Cimcime pâdişâhın elinden feth edüp Cimcime cümle askeri ile Mar‘aş'a varup dârü'l-karâr edeyin sandı. Ale'l-akîb Mar‘aş'ı dahi Cimcime Şâh'ın elinden alup karârları dârü'l-bevâr oldu.

Ve vilâyet-i Ayntâb dâr-ı İslâma zamm olup gün-be-gün ma‘mûr [u] âbâdân olup tâ sene (---) târîhinde Sultân-ı Mısır Tâhir Baybars hükmünde idi. Bi-emrillâh Tâhir Baybars dâr-ı bâkîye rıhlet edince hilâfet Âl-i Zülkadriyye'ye nasîb olup Sultân Alâ’üddevle Mar‘aş ve Ayntâb ve Haleb sultânı oldu. Ammâ devletleri za‘îf olmak ile ol asırda İşpanya küffârı fürce bulup Kudüs'ü ve Şâm'ı ve Haleb'i ve Ayntâb'a istîlâ etdi. Seksen bin **[Y 162b]** küffâr-ı şeyâtîn ve tevâbi‘-i melâ‘în ü la‘în ile

Ayntâb'a karîb Tumtum ovası nâm mahalde kara hayme vü hargâhlârı ile mezbûr çerâgâhda bî-pâk ü bî-pervâ meks edüp Ayntâb'dan bey‘ [ü] şirâ ederlerdi. Beri Mar‘aş cânibinde Sultân Alâ’üddevle cümle a‘yân [ü] vüzerâ ve vükelâsı ile meşveret edüp,

"Âyâ bu kâfir-i bed-kârı nice dünyâ sahîfesinden vücûdların hakk edelim" buyurduklarında meğer bir âkıl u dânâ kâr-âzmûde ihtiyâr vezîri var idi. Hîle ve fitnede mâhir ve re’y [ü] tedbîrde kâhir idi. Ser-âgâz edüp der: Beyt:

Serefrâz-ı cihân olmak nedenlü hûn-feşânlıkdır
Sipâhîler içinde hîle dahi pehlivânlıkdır

deyü bu ebyâtı terennüm etdükde Sultân Alâ’üddevle,

"Bu fende cümle re’y [ü] tedbîr senin olsun, hemân iş gör" deyü fermân etdi.

Vezîr-i hem-nazîr ser-ber-zemîn baş koyup tedbîr [ü] tedârüke şürû‘ etdi. Meğer Sultân Alâ’üddevle'nin yedi şehbâz ve tüvânâ ve fetâ şehzâdegânları var idi kim yedisi yedi iklîme sipehsâlâr-ı mu‘azzam olup ekâlîm-i seb‘ayı seb‘a-i seyyâre-vâr devrân edüp sâlimîn [ü] gânimîn merkezlerinde kutb-ı ricâl-misâl sâbit olmağa istihkâkları var idi.

Fî'l-hâl yedi şehzâdeye yedişer bin müsellah ve müretteb esb-i sabâ-reftârlı asker verüp ve her birine yedişer kat mehterhâne verüp âlem ağyardan bî-haber iken ve cümle küffâr Tumtum sahrâsında mest [ü] medhûş iken yedi şehzâde yedi koldan ve koca vezîr sekizinci koldan ceng tablına turralar ve nefîr kûs ve nakkârelere darblar urulup yedi şehzâdenin herbiri kûh-ı şecâ‘atde Sâm u Nerîmân ve vâdî-i heybetde yedi başlı su‘bân-misâl olup vakt-i Şâfi‘îde yek-dil [ü] yek-cihet tarfetü'l-ayn içre sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup Kassâb Cömerd köçeği-misâl küffâra eyle bir dendân-ı tîg çekerler kim sahrâ-yı Tumtum cesed-i insân ile şecer-i Vakvâk zeyline dönüp ol fezâ deryâ-yı hûn olup bakiyyetü's-seyf küffâr-ı dûzah-karâr Ayntâb'a firâr edüp,

"Geldi geldi ha" deyüp Ayntâb'a müstevlî olan küffâr dahi Ayntâb'da karâr edemeyüp Ayntâb'ı hâlî ve mu‘attal bırağup Antakiye'ye firâr etdiler.

Andan yedi şehzâde yedi yâr-vâr at başın Ayntâb'da karâr edüp yine ibâdetgâhlarda âyîn-i Muhammedî olup niçe mülûkler mutasarrıf olmuşdur.

Ba‘dehu sene 921 târîhinde Sultân-ı Mısır el-Melikü'l-Gavrî hükmünde iken Sultân Selîm Şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken savlet-i şehin-şâhînin bîm ü ra’bından sene 922 târîhinden Ayntâb'ın miftâhların Yûnus Paşa destiyle pâdişâhı-ı Cem-azamete teslîm edüp Mar‘aş eyâletinde sancak olunmak fermân olundu.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 24.513 akçedir. Ve cümle hâsları (---) subaşılıkdır. Bunlardan senevî cürm [ü] cinâyeti ve salb [u] siyâseti ve bâd-ı hevâsı ile ber-vech-i adâlet kırk altı ve elli **[Y 163a]** bin guruş hâsıl olup beş bin akçede bir cebelüleri ile cümle sekiz yüz asker olup me’mûr olduğu sefere gider.

Ve sancağında 9 serbest ze‘âmet ve 119 tezkerelü tîmârdır. Bunlar dahi kânûn üzre cebelüleri ile iki bin asker olup alaybeğisi ve çeribaşısı sancağı altında mevcûd bulunmak şartıyla sefer eşerler. Ve paşasının ordusunda konup göçerler.

Ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve dizdârı ve (---) neferâtı ve şeyhülislâmı beş yüz pâyesi ile saçaklı abâyı taşır ve nakîbüleşrâfi ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ-yı mollâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyihi vardır ki bunda olan ulemâ bir diyârda yokdur. Ve beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ve nâhiyesi cümle 107 kurâlardır. Ve senevî on iki bin guruş hâsıl olur.

Ve taht-ı eyâletinde cümle (---) kazâdır. Evvelâ kazâ-i taht-ı Ayntâb ve kazâ-i Telbeşer ve kazâ-i

Birecik şark tarafında bir konak ba‘îddir.

.....(1 satır boş).....

Ve şehr-i Ayntâb cümle otuz iki mahalledir. Ve sekiz bin altmış yedi toprak ve kireç örtülü ma‘mûr u âbâdân sarây-ı âlîlerdir.

Ve cümle yüz kırk mihrâbdır. Ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik Arasta meydânında Boyacıoğlu câmi‘i.

Ve Uzun çârsû içinde Tahtalı câmi‘ gâyet musanna‘ ve müferrih binâ-yı azîm kubbe-i âlîlidir. Ve mihrâb u minberi tarz-ı kadîm ve dilküşâ câmi‘dir. Ve iki kapusu var. Biri sağında çârsûya nâzır ve biri kıble kapusu üzre târîhi budur:

Ammera hâze'l-câmi‘a'ş-şerîfe li'l-enâm,
Osmân Paşa emîrü'l-ümerâi'l-kirâm,

Vaka‘a târîhahu min hâtif-i gaybi'l-enâm,
Mescidün üssise ale't-takvâ ve bi'l-ilhâm.

Sene 986.

Ve Beğ câmi‘i'nin kapusu üzre celî hatt ile;

"Lâ ilâhe illallâh, Muhammedün Resûlallâh"

Ve anın altında yine beyâz mermer üzre böyle merkûm olmuşdur: Târîh:

Çün ki etdi ol kerîm ü ol mutâ‘
Bu binâ hatmin müyesser Beg zibâ‘

Geldi bank-i târîhi içün binâ’
Cennet oldu bunun ahri bî-nizâ‘

Sene 986

Ve Tabahâne cisrinin karşu cânibinde Alî Neccâr câmi‘i ve anın kurbunda Eyyûbzâde câmi‘i ve Henk Baba Sultân merkad[i] kurbunda Monlâ Ahmed câmi‘i.

Ve yine ana karîb su kenârında Müftî câmi‘i ve Dayrıncak câmi‘i ve Alaybeği câmi‘i ve Pişmâniyye câmi‘i ve Şehre Küsdide Ağa câmi‘i ve Ramazân Efendi câmi‘i ve Şeyh Efendi câmi‘i ve Uzun Beğ câmi‘i ve Emîr câmi‘i ve Bostâncı câmi‘i ve Tabahâne câmi‘i ve Handâniyye câmi‘i ve Sultân Alâ'üddevle câmi‘i ve İç kal‘a câmi‘i.

Bunlardan mâ‘adâ yüz kırk mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Ve her câmi‘de birer medreseden mâ‘adâ cümle (---) medresedir. Ve her birinde birer mescid mukarrerdir ki cemâ‘atle ibâdet olunur. Evvelâ medrese-i Muhâliyye ve medrese-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) Alî **[Y 163b]** Neccâr ve medrese-i Tahtalu ve Balı Paşa'nın Şeyh medresesi ve Monlâ Ramazân medresesi ve Tabahâne (---) (---) (---) (---) (---) (---) medresesi (---) (---) meşhûr-ı âfâk hayrât-ı azîm ve evkâf-ı kadîm medreseler bunlardır. Mâ‘adâ onar on beşer hücreli (---) (---) (---) (---) (---) (---) medreselerdir. (---) ve kâ[r]gîr binâ-yı azîmler değildir.

Ve yedi dârü'l-hadîsler vardır. Ve ba‘zı câmi‘lerde ders-i âmm-ı hasbîler (---) (---) (---) (---) (---) (---) etmeyüp vardır. (---) (---) (---) Hafz kırâ’ati tilâvet olunur.

Ve yüz kırk mekteb-i tıfl-ı ebcedhân ve reşîd ü necîb mektebi. [[(---) (---) (---)]]

Ve anın altında Paşa hammâmı, âb [u] hevâsı ve binâsı ve bisâtı ve esbâbları pâk beyâz dellâk-ı dilberânlı hammâm-ı rûşenâdır. **[Q 74a] [P 74a]** Ve Sultân hammâmı ve Nâ'iboğlu hammâmı kal'a dibindedir. Ve Tabak hammâmı ve Bâzârcık hammâmı ve Şeyh hammâmı ve nerdübân ile enilir Çukur hammâm ve Hengâme hammâmı ve Bâzâr hammâmı ve Mücellid hammâmı ve Keyvân Beğ hammâmı ve Piyale Paşa hammâmı ve kurbunda Tüffâhiyye hammâmı ve Beşyaşar hammâmı ve Kal'a hammâmı gâh işler ve gâh mu'attaldır. Ve üç yüzden mütecâviz sarây-ı hâslar hammâmı vardır.

Ve cümle üç bin tokuz yüz dekâkîn-i sûk-ı sultânîdir. Ve iki bezzâzistânı var ammâ uzun çârsûsu ve sarrâchânesi ale't-tertîb binâ olunmuş üstleri örtülü kâ[r]gîr ve metîn ve müzeyyen dekâkînlerdir.

Ve cümle yetmiş çeşmedir. Ve anlara dahi ihtiyâc yokdur. Zîrâ her hânedândan nehr-i ayn-ı hayât cereyân etmek mukarrerdir. Ve her hânede bâğ u bâğçe ve havz u şâzrevân selsebîller revân olup gûnâ-gûn serv [u] çınâr ve bîd-i sernigûn ve kavak ve limon ve turunc ve sâ'ir eşcâr-ı müsmirât ile müzeyyen olmuş İremezatü'l-imâd-misâl bâğ u bâğçeli ve müşebbek bostân u gülistânlı bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsâtü'l-eş'âr bir şehr-i şîrîndir. Mâ-tekaddem bin elli sekiz senesinde gördüğümüzden yedi sekiz mahalle ve niçe hân ve câmi' ve dekâkîn ziyâde ma'mûr olmuş ve hamd-i Hudâ dahi ma'mûr olmadadır. *Ammerekallâhu Ta'âlâ*.

Şehri bir düz yirde ve ba'zı zemîni mürtefi' bayırlar üzre vâki' olmak ile âb [u] hevâsı latîf şehr-i azîmdir.

Ve cümle (---) hândır. Ammâ cümleden mükellef binâ-yı azîm Mustafâ Paşa hânı ve Pekmez hânı ve Tuz hânı ve İkikapulu hân ve Börekçi hânı ve Arasta hânı ve Mustafâ Ağa hânı. Niçe hânlar dahi vardır, ammâ meşhûru bunlardır.

Ve iki imâreti var. Âyende vü revendeye sofra-i bî-imtinânı mâh u sâl bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl mebzûldür.

Ve cümle kırk tekyedir. Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel ü müzeyyen imâretinde ni'met-i mebzûl binâ-yı latîf Mevlevîhâne tekyesidir. Türkmân ağası Mustafâ Ağa binâ edüp Sultân Murâd-ı Râbi' silihdârı Mustafâ Paşa'ya hibe eyledi. Gâyet binâ-yı metîn ve kubbe-i âlî ve haremi etrâfında kırk elli fukarâ hücreli ve haremi serâpâ mermer-i hâm ve ruhâm döşeli ve haremin vasatında aşren fe-aşr havz-ı azîmi üzre kameriyyelerde gûnâ-gûn engûr **[Y 164a]** hûşeleri âvîze-misâl zeyn olmuşdur.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba'asında olan İrem-i hıyâbânında olan eşcârât-ı müsmirâtın şükûfeleri ve sâ'ir nebâtât şükûfelerinin râyiha-i tayyibesi insânın demâğın mu'attar eder. Ve âyîn-i Mevlânâ günlerinde neyzenler fasl-ı nevâ-yı uşşâk ederken ana nazîre taşra gül [ü] gülistân murgistânda niçe hezârın hezârân nağme-i kûçek edüp cümle ahibbâya tâze cân-bahş olur. El-hâsıl âsitâne-i Mevlânâ'da böyle bir nazargâh meğer Haleb'de ola. Ammâ binâ ciheti ile bu âsitâne merkad-i Mevlânâ'dan gayriye tercîh olunur. Böyle bir meydân-ı âşıkândır. Ve bu binânın târîhi ki kerâmât-ı Mevlânâ'dır kim dörd yüz yıl mukaddem târîh düşmüşdür kim im'ân-ı nazar ile bakılsa aceb kerâmetdir. Ol târîh-i latîf budur:

Târîh-i kerâmet;

Mustafâ Ağa-yı sâhib hayr-râ,
Der dü âlem hakk inâyet mî-küned,

Kerd cânî bahr-i Mevlânâ-yı Rûm,
Tâ ki dervîşân ibâdet mî-küned,

Güft Mevlânâ-yı pîşîn târîheş,
Bişnev ez ney çün hikâyet mî-küned.

Sene 1048

Bu târîhî mısra‘ Mesnevî-i şerîfin ibtidâ mısra‘ıdır ki bu âsitâne-i Mevlânâ'ya târîh vâki‘ olmuşdur.

Ve bir tekye dahi Tabak Efendi tekyesi.

Ve tekye-i Hâcegân. Ve bu şehrin halkı ekseriyyâ tarîk-ı Hâcegânîdir.

El-hâsıl ma‘mûr u müzeyyen şâhrâhları pâk şehr-i şîrîndir. Ve câ-be-câ sûk-ı sultânîsinde Haleb tarzı kâ[r]gîr binâ çârsûlarıdır. Ammâ bu medh etdiğimiz varoş-ı azîm kal‘a içinde değildir. Ammâ her sokak başında birer tedribe kapuları var kim herbiri kal‘a kapularından metîn ü mühkemdir. Ve her birinde birer bevvâbân açar kapar. Ve her şeb cümle sokaklarında kûçe-be-kûçe kanâdîller ile çerâğân olup dîdebân ve pâsbân eyle âmâde olup şeb-i tavîlde subaşı cümle tevâbi‘âtları ile kol dolaşır.

Ve bu vasf etdiğimiz şehr-i ma‘mûrenin tâ ortasında bir kudret kayası üzre şekl-i müdevver bir içkal‘a-i zîbâ-yı âlîdir ve gâyet metîndir. Ve handakı kenârınca dâ’iren-mâdâr cirmi bin üç yüz adımdır. Ve handakı kırk arşın enli ve yigirmi arşın amîk kesme kaya handakdır. Ve handak içinden tâ kal‘anın esâsına varınca kaplıbağa-misâl münharif eğri binâdır. Her taşı fîl cüssesi misâldir.

Ve bu kal‘a dâ’iren-mâdâr yigirmi altı kulle-i ra‘nâdır. Her birinde birer san‘at-ı mi‘mârî icrâ olunmuşdur. Ve cümle bin bir bedendir. Ve bu kal‘anın temeli altında kesme kayalar içinde dâ’iren-mâdâr kal‘ayı ihâta etmiş handaka nâzır mazgal delikleri vardır ki handak kenârında kuş kondurmaz.

Ve bu kal‘a(nın) ancak garba nâzır bir kapudur ammâ yedi kat demir kapudur. Herbir kapusunun mâbeyninde gûnâ-gûn muhyel ceng içün demir âletler ve demir asma kafesler ve paçarızlar ve gûnâ-gûn saçma toplar vardır. Bu kapu mâbeynleri âlât-ı harb ve elvân silâhlar ile ârâstedir ve kal‘a neferâtıyla pîrâstedir. Ve bâdger-misâl bir hevâdar câ-yı karârdır. Ve handak kenârında olan iki kat demir kapu **[Y 164b]** üzre beyâz mermerde celî hatt ile,

"Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh, Allâhümme salli alâ Muhammedin erham Ebû Bekra ve Ömera ve Osmâne ve Alî ve ummira hâze'l-bâbu fî eyyâmi Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân, târîh fî şehri Muharremü'l-harâm sene hams ve sittîn ve tis‘i mie." [965] tastîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan içeri yüz adım handak üzre cisirden geçüp ana kal‘a kapusudur, anın kemeri üzre tektîb olunan târîh budur:

"Emera bi-imâreti Mevlânâ es-Sultânü'l-melik Ebû'n-Nasr Kayıtbay azze nasruhu sene sitte ve semânîn ve semâne mie min hicreti'n-Nebeviyye." [886] tahrîrdir.

Ve handak içine nâzır dörd kulle-i azîmler var. Anların dahi celî hatlar ile târîhleri var. Her birin birer pâdişâh inşâ eylemiş. Tahrîrinde tatvîl-i kelâm olur.

Ve ana dîvâr kapusunun önünde asma kepenkli tahta cisir vardır. Her şeb mustahfizân makaralar ile çeküp kapuya siper ederler. Bu mahalden aşağı handaka bakmağa âdemin zehresi çâk olur.

Bu kapudan içeri yokuş yukarı bir kat demir kapudur. Andan içeri yine yokuş yukaru bir karanlık yoldur. Ol mahalde zindânı ubûr edüp sol cânibde bir parmaklık çekilmiş kemer altında ziyâret-i hazret-i Muhammed-i Gazâlî medfûndur. Anı geçüp bu kal‘a içi kırk hâne ve bir câmi‘ ve bir

hammâm ve bir kaç buğday anbârı var. Gayri çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. Cümle aşağı şehirdedir. Ancak cümle neferât ile dizdâr ber-karâr bunda bîzâr mahpûsdur. Taşra bâğ u bâğçelere ve top menzili yere gitse katl ederler. Kânûn-ı kadîm böyledir. Ve cebehânesi ve yetmiş pâre topları iledir. *Hafizakallâh*.

Ve gûyâ bu kal'a Haleb kal'asının oğludur. Hemân eyle bir püşte üzre vâki' olmuşdur.

Ve böyle bir sevâd-ı azîme hayât-ı câvidân veren âb-ı hayât **nehr-i Sâcûr:** Battâl Öyük nâm mahal altından hurûc edüp bir kolu şehrin bâğ u bâğçe ve bostân ve gülistânlarına tevzî' olup ray eder. Ve bir bölüğü şehrin cemî'i çeşme ve câmi' ve imâret ve medrese ve hammâm ve sarây-ı âlîlere taksîm olunup mâ-bâkîsi tabahâneden ve kal'a altındaki cisirden ubûr edüp kıble cânibine cereyân edüp Haleb şehrine revân olur.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir. Zîrâ yazı yazdır, kışı kışdır, azîm karlar yağar. Ol ecilden cümle çârsû-yı bâzârı taş kaldırım döşelidir. [[(---) (---) (---)]]

Ve bu şehre "Arabistân'ın gelinciği" deyü tavsîf etmişlerdir. Ve ehl-i hikmet Arabistân hükmünde Halebü'ş-şehbâ civârında [[(---) (---) (---)]] **[P 74b]** halkı dahi eyle tefâhür kesb ederler. Ve hakîkatü'l-hâl iklîm-i râbi'dir. Arz-ı Mukaddes hükmündedir.

Ve ekseriyyâ halkı [[(---) (---) (---)]] Okçuoğlu kürk-i harvânî ve çuka ferrâce ve elvân boğası ve kavuk külâh üzre beyâz destâr-ı Muhammedî sararlar. [[(---) (---) (---)]] **[Q 74b]** **[Y 165a]** keferesi yokdur.

Ve mahbûbe zenânesi gâyet çokdur. Cümlesi ayaklarına sarı çizme ve başlarına gümüşden sivri takye üzre beyâz çârşef bürünüp gâyet ehl-i perde mü'eddebe havâtînleri vardır. Ve çârsû-yı bâzârda gezmeleri gâyet ayıbdır.

Ve görenlerden istimâ' ederiz, ol mertebe mahbûbe-i zamâne ve şems-i tabân-ı cihâne nisvânları sâhib-cemâl ve latîfü'l-i'tidâl hûr-manzar ve perî-peyker hadden efzûn hüsn [ü] cemal sâhibi duhter-i nâ-şüküfte pâkîze-ahterleri varimiş. Ve mahbûb dilberânı hadden bîrûndur.

Ve şîra-i şîrînlerin nûş etmeğile şîrîn kelâm garîb-dost erbâb-ı ma'rifetden halîm ü selîm halkı vardır. Ve cümle kahvehânelerinde bir mahabbet ve meveddet üzre ihtilât ederler kim sâ'ir büldân kavmi anlara gıbta ederler. Ve dâ'imâ bâğ u bâğçe ayş ü işret ederler. Çoğu da erbâb-ı tevhîd olup "yâ hû" deyüp giderler.

Ve paşasının der-defterinde öşr-i sultânî verir yetmiş bin müseccel bâğdır. Ve cümle toksan üç kerre yüz bin ve kırk altı bin teyekdir deyü meşhûr-ı afâkdır.

Ve cümle cânib-i erba'asında dağlar bâğlardır. Ve halkı sağlardır.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbâtından gayri memdûhâtın beyân eder. Evvelâ cihân-ârâ kırk elvân üzümü ve niçe kerre yüz bin tulum bekmezi ve bâdemli ve Şâm fısdıklı şîrîn köfteri ve basdığı ve bağrı basdısı niçe kerre yüz bin deve yükü Arab ve Acem'e ve Hindustân'a köfterin götürürler. Ve gûnâ-gûn helvâsı bir diyârda yokdur. Ve cümle halkı şîrîn yediklerinden şîrîn söylerler. Ammâ lisânlarında sehel lüknet vardır. Hurûf-ı râyı ve kâfi mahâric-i hurûfu ile icrâ edemezler. Ve limon ve turunc ve enâr ve incîri ve dud ve şeftâli ve zerdâlû ve kayısısı ve beyâz ekmeği ve yoğurdu meşhûr-ı cihândır. Ve elvân boğasısı ve Ayntâb eğeri ve yay ve gedeleci şöhre-i şehir olmuşdur.

Ve niçe bâğ-ı cinân-misâl bâğçeleri var kim yalancı fânî cihânın İremezâtıdır. Ammâ cümleden ma'mûr [u] müzeyyen olan Musulluoğlu bâğçesidir.

El-hâsıl bu şehrin midhatinde lisân kâsırdır. Ancak vech-i arzda vilâyet-i vâsi' ve buk'aları hûb ve cümle eşyâsı mergûb ve mezra'aları vâfir ve hayrât u berekâtı mütekâsir ve ni'metleri firâvân ve

uyûn [u] enhârları cârî ve revân şehr-i Ayntâb-ı cihândır. *Hafizakallâh.*

Ziyâretgâh-ı Ayntâb: Evvelâ şehrin şimâlinde bir bayır üzre Dölük Baba: Selîm Şâh Mısır'a giderken râhına varup,

"Yolun kolay olsun Selîm oğlan, derler. Mısır'ı filân ayda alup Mekke Medîne sâhibi olıcak bana bir tekke yapar mısın?" deyü Mısır'ın fethin tebşîr ederler. Melâmiyyûn Bektaşiyândan bir ulu sultânmış. Hakîkatü'l-hâl ta‘yîn eyledüğü günde Mısır feth olup ba‘de'l-feth Selîm Ayntâb'a gelüp Dölük Baba'yı merhûm bulup kabr-i **[Y 165b]** münevveri üzre bir âsitâne-i âlî binâ eder.

Ve Tabahâne kurbunda Emîr Dede.

Ve kal‘a kapusu mâbeyninde İmâm Muhammed-i Gazâlî, tâbi‘îndendir. Niçe bin te’lîfât[ı] var. İmâm-ı ekberdir. Ammâ mezheb sâhibi olmağa Hazret-i Risâlet-penâh vâkı‘asında destûr vermemişlerdir. Şâfi‘iyyü'l-mezheb ulu sultândır. Ve mutâflık edüp kifâf-ı nefs edinirlerdi. Ve gazâzların ve mutâfların zu‘mu oldur ki "Bizim pîrimiz İmâm Muhammed-i Gazâlî'dir" derler. Ni‘metullâh tarîkındandır. Ammâ galatdır. Pîr oldur ki Hazret-i Risâlet-penâh yâhûd Hazret-i Alî yâhûd Selmân-ı Fâris belin bağlayup sâhib-i seccâde etmiş ola, pîr oldur. Mahallinde îrâd olunur. Ve cümle Ayntâb halkının zu‘m-ı hüsünleri İmâm Muhammed-i Gazâlî ve birâderleri Ahmed Gazâlî, Ayntâb kal‘asında medfûnlardır, tevâtür ile meşhûrdur.

Ve Alî Neccâr kurbunda Elli Baba ve Elli Çınâr dibinde Topacık Baba ve kıble tarafında Kurbân Baba ve Aydın Baba ve Henk Baba.

Ve Şeyh Tabak Efendi karîbü'l-ahd ulemâ-yı zâhirden müfessir ve muhaddis ulu sultân idi. Du‘â-yı hayrların almış idik. Şimdi dâr-ı bâkîde bulduk ve rûh-ı şerîfleri içün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp cümle sükkân-ı karâfe-i Ayntâbiyân'ın rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp hayâtda olanlarla müşerref olup on gün on gece Ayntâb'da zevk [u] safâlar edüp a‘yân-ı kibârlarından Felek Efendi ve Boşnak Ahmed Ağa ve dizdâr ve serdâr ve Musulluoğlu ve Hacı Ağa ve Şeyh Ramazân Efendi ile vedâlaşup ve refîkler alup Ayntâb'dan kıble cânibine,

Karye-i Nûrune ve **karye-i Nifak** ve **karye-i Öyücük** ve **karye-i Harpuşdil,** andan **Bekmez deresi**n ubûr edüp 9 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kara Melek: Bâlâdaki yüzer evli ve bâğ u bâğçeli müselmân köyleridir. Ve bu Kara Melek henüz binâ olunmuş yüz evli bir Türkmân köyüdür ve Ayntâb hâkindedir.

Andan **Keyfir gedüğü**n aşup 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i Kilis

Haleb eyâletinde sancakdır. Lâkin vâlide sultânların hâss-ı hümâyûnlarından yetmiş yük akçe iltizâm ile mutasarrıf olunur sancakdır. Ve üç yüz pâyesi ile sadaka olunur şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi cümle (---) kurâdır. Ve sancağı cümle (---) kazâdır. Ve sancakbeği ber-vech-i adâlet seksen bin guruş hâsıl edüp iltizâmın edâ eder. Ve kadısı dahi senevî yedi bin guruş hâsıl eder. Ve kethudâyeri ve serdârı ve a‘yân [u] eşrâfı vardır. Kal‘ası vîrân olmak ile dizdârı ve neferâtı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı yokdur. Ammâ celâlî ve cemâlî ve Cum Ekrâdı havfinden bu Kilis şehrinin cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl dîvâr-ı âlîlerdir. Lâkin çok yerleri kerpiç kalın dîvârdır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil yedi bin üç yüz adımdır.

Ve cânib-i erba‘asında cümle sekiz kapudur. Ammâ demirli değildir. Evvelâ kıbleye nâzır **[Y 166a]** büyük tedribe ve küçük tedribe ve ayn tedribesi ve Yûsuf Çelebi tedribesi ve şarka nâzır Neverrid Hüseyinzâde tedribesi ve Akcurun tedribesi ve alçak tedribe ve Çulha tedribesi. Ve bu tedribeler mâbeyninde ba‘zı evler dirsek dirsek kal‘a kulleleri gibi ileri binâ olunmuşdur. Ve lâkin

etrâfında handakları yokdur. Eğer handakı olsa bir metîn kal‘a olurdu. Ve bu cirmde olan varoş-ı azîm içre cümle beş mahalle dörd bin altı yüz altmış topraklı ve kireç örtülü mükellef ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle otuz mihrâbdır. Cümleden rûşen ve musanna‘ ve müzeyyen cemâ‘at-i kesîreye mâlik pâdişâhâne câmi‘, Cânpûlâdoğlu'nun câmi‘i dir ki bir kubbe-i âlîdir. Ve çâr nîm yan kubbeli ve bir musanna‘ mihrâb ve minberi var kim bu asırda şebekesine kalem urur mermer-bür yokdur. Çeşm-i ibretle nazar etsen âdem ta‘accübâne vâlih [ü] hayrân olur.

Ve bir musanna‘ maksûre-vâr müzeyyen mahfili var kim bu câmi‘ içre gûyâ bir kürsî-i müzeyyendir.

Ve taşra soffaları altı sütûn-ı ibret-nümâ üzre yedi kubbe-i sernigûndur kim her biri gûyâ kâse-i nîlgûndur ve nakş-ı bûkalemûn'dur. Ve bir ferah-fezâ cânfezâ haremi var. Serâpâ beyâz ve elvân mermer-i hâm ve münakkaş ruhâm ile müzeyyen bir haremdir. Ve vasatında bir âbdest havuzu var. Bu dahi nazîre kabûl etmeyen musanna‘ şâzrevânlardan biridir.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında medrese hücreleri var. Ve kıble kapusunun etrâfında gûnâ-gûn zî-kıymet seng-i ferah seng-i balgamî ve seng-i yerekân ve seng-i siyâh ve seng-i ruhâm ve seng-i sommâkî ve seng-i safrâ taşları ile inşâ olunmuş bir câmi‘-i ibret-nümâdır.

Ve bu câmi‘in cümle âsârı kurşum örtülüdür. Üç sâ‘at yerden ebr-i semâ-vâr nümâyândır. Ve bir şerîfeli bir minâre-i mevzûnu var kim Arabistân'da nazîri yokdur. Ve bu câmi‘ helâl [ü] zülâl mâl ile binâ olunmak ile [eyle] rûhâniyyet vardır kim i‘tikâfa niyyet edüp içinden çıkmamak iktizâ eder.

Andan Büyük câmi‘ ve Şeyh câmi‘i dahi kâ[r]gîr binâ-yı kavîdir.

Ve çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik Hasan Beğ câmi‘i kâ[r]gîr binâ ve kubbe-i âlîdir ve çârsû tarafından nerdübân ile çıkılır.

Ve Tabahâne câmi‘i kireç örtülüdür. Ve Cenbine câmi‘i kâ[r]gîr binâ kubbe-i âlîlerdir.

Ve Alî Subaşı câmi‘i kireç örtülüdür. Ve Alî Çavuş câmi‘i [[(---) (---) (---)]] kapusu üzre târîhi budur: [84] *"Ceddede haze'l-mekâne'l-âliyete* [[(---) (---) (---)]] *bi-avnillâhi Ta‘âlâ sene târîhahu şehr-i Cemâzi'l-evvel sene hamse ve erba‘îne ve tis‘i mie." [945]* tenmîd olunmuşdur.

Andan [[(---) (---) (---)]]

"İmârâte'l-mübârekete Mevlânâ el-abdü'z-za‘îf Velî Kadı, sene târîh isnâ ve tis‘i mie." [902] kayd olunmuşdur. [[(---) (---) (---)]]

Cümleden mükellefi ve binâ-yı metîni Hacı Hilâl mescididir.

Ve cümle yedi medrese ve on bir **[Y 166b]** mekteb-i sıbyândır. **[Q 75a] [P 75a]** Ve tokuz çeşme-i cândır. Ve on bir kâ[r]gîr binâ hândır. Ve iki bin yüz yetmiş dükkândır.

Ve üç hammâmı râhat-ı cândır. Ammâ cümleden âb [u] hevâsı ve binâsı ve huddâmları latîf çârsû içinde Cânpûlâdzâde hammâmı câmi‘ine vakıfdır. Kapusu üzre târîhi budur:

"İnşâü haze'l-hammâmi'l-mübâreketi elâ Cânpûlâd bin el-Emîr Kâsım ve eyyâmu Mevlânâ es-Sultânü'l-a‘zâm ve Hakânü'l-mu‘azzam es-Sultân ibnü's-Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân halledallâhu mülkehu. Sene 970." Târîh.

Ve Hasan Beğ hammâmı ve Hoca hammâmı. Bu üç hammâm avâm [u] hâs içündür. Ammâ yigirmiden mütecâviz sarây hammâmları vardır.

Ve sûk-ı sultânîsinde olan dekâkînlerin çoğu Haleb ve Bursa çârsûsu gibi kâ[r]gîr kemer dükkânlardır. Ve ba‘zı çârsûsunun iki başında bezzâzistân-misâl demir kapuludur.

Ve on bir hânların eşbehi Cânpûlâdoğlu hânı, kal‘a-misâl demir kapulu metîn binâ hândır. Ve kırk

kahvehânesi var.

Ve yedi tekyesi var. Cümleden mükellef binâ-yı cedîd Cânpûlâdiyye câmi‘i ile Beğ sarâyı mâbeyninde âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ, Kethudâyeri Alî Ağa'nın hayrât-ı azîmdir. Cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ile müzeyyen ve havz u şâzrevân selsebîller ile pîrâste bir Mevlevîhânedir.

Ve bu şehrin cemî‘i sokakları pâk kaldırımdır. Ve cemî‘i halkı ehl-i hırefdir. Ve Arabistân olmağile cümle halkı alaca kereke geyerler ve başlarında kavuk üzre beyâz destâr sararlar.

Ve cümle zenâneleri gümüşden sivri takye geyüp beyâz car bürünüp sarı çizme geyerler. Ve cümle zenâneler sûrlarında zılkıt çağırırlar. Ve câ-be-câ Arab mahbûbları dahi vardır ammâ halkı fukarâdır.

Ve âb [u] hevâsı sevâhildir. Limon ve turunc nâr ve zeytûnu ve incîri cihânı dutmuşdur. Rûm ve Arab ve Aceme niçe bin yük gidüp Kilis incîri meşhûrdur.

Ve kırk elvân üzümü sicillâtda mastûrdur. Ve bâğ u bâğçesi Kilis sahrâsın zeyn etmişdir. Ve câ-be-câ servi dırahtları var kim serâmed yeşil meleğe benzer.

Ve cümle sarâylardan mükellef Cânpûlâdzâde Alî Paşa sarâyı ve Beğler sarâyı ve Mustafâ Ağa sarâyı ve Hacı Ağa sarâyı.

Ve bu şehir kadîm-i eyyâmda şehr-i âzim olmağile niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar medfûndur ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır kim zikr olunur:

Ziyâretgâh-ı Kilis: Evvelâ Şühed[â] mahallesi karâfesinde üç bin Sahâbe-i kirâm ismiyle resmiyle merkad-i şerîflerinin taşlarında mastûrdur. Cümlesi Hâlid ibn Velîd bu şehri muhâsara edüp şehîd olmuşlardır. *Kuddise sırruhu'l-az'iz.*

Ve bu şühedâlar kurbunda Hacı Hilâl mescidi dibinde bir kubbe-i âlî içinde Şeyh Ahmed ve Şeyh Muhammed hazretleri erbâb-ı soffadandırlar. Ve Odun bâzârında Şühedâ Sultân ve Cânpûlâdzâde hammâmı civârında Şehîd Cemâlî Sultân ve Akcurun **[Y 167a]** tedribesi kurbunda Şeyh Ivaz Sultân.

Ve şehrin şimâlinde bir kurşum menzili bir ba‘îd bir kayalı bayır üzre bir tekye-i âlî var. Cümle şehir andan nümâyândır ve bir mecma‘ü'l-irfândır. Anda bir kubbe-i pür-envâr içinde Hazret-i Şurahbîl medfûndur. Hazret-i Risâlet-penâh'ın akrabâlarındandır. Cenâb-ı Bârî tarafından nâzil olan âyet-i kerimeyi ve vahy-i Rabbanî'yi Mu‘âviye hazetleri ile vahy kâtibi idi. Anlar kayıd ederlerdi. Ammâ nâzil olan vahiyyâtı ve cümle umûrun Hazret-i Risâlet bu sultân ile meşveret etdikleriyçün "Şûr el-Habîb" derler, Şurahbîl andan galatdır. Gâyet ulu sultândır. Niçe kerre üzerlerine nûr nâzil olduğu müsbetdir. Ve cihân-nümâ tekye-i bî-minnetdir.

Ve şehrin garbında bir tekye-i âlî dahi var. Anda Şeyh Muhammed-i A‘râbî ve Rattâlî deyü meşhûrdur. Sahâbe-i kirâmdandır. Bunlara Hazret-i Risâlet-penâh zamân-ı sa‘âdetlerinde birer rıtıl hurmâ ta‘yîn etdiklerinden Muhammed Rattâlî derler.

Ve şehrin kıblesi tarafında bir kubbe-i münevver içinde Şeyh Muhammed-i Summâtî, Hazret-i Resûl'ün çâşnigîrbaşısı idi. Summât döşedüği içün Şeyh Muhammed-i Summâtî derler. Ve her bâr âsitânesinde fahfara nân pareleri mevcûddur. Def‘-i cû‘ etmek murâd edinen fukarâ anda gelüp def‘-i cû‘ edüp kifâflanırlar. El-hâsıl ulu sultân, sahâbe-i Peygamber-i âhir zamândır. Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde şehîd olmuşlardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu sultânın kurbunda Şeyh İzzeddîn ve Şeyh Yûsuf, ikisi bir küçük kubbede medfûnlardır.

Ve Mevlevîhâne kapusu dibinde Hoca Dûr, karîbü'l-ahd bir ulu bâzergânmış. Bir kerre Leyle-i Kadre erüp ale's-sabâh yetmiş katâr deve zî-kıymet cevâhir makûlesi eşyâsın cemî‘i fukarâya bezl eder. Ve cümle memlûklerin i‘tâk edüp mâl-ı ganâyimle herbirin behremend edüp kendüsi mâsivâdan el çeküp Mevlevîhâne yerinde dörd ay mu‘ammer olup ba‘dehu [85] emrine fermânber olup kurb-i Mevlâ'ya müteveccih olup hâlâ kabr-i münîri Mevlevîhâne kapusu dibinde medfûndur. Ve Dede

Şücâ'eddîn,

"Bin bir târîhinde biz ol cân ile müşerref olduk, Şamaki memleketinden bir sevdâger anka âdem idi" deyü buyurdular.

"Ve anlardan sonra mevlevîhâne binâ olundu" deyü cevâb etdiler.

Ve şehrin garbında bir top menzili ba'îd bir depe üzre âsitâne-i Hazret-i Ûryâ Nebî *salavâtullâh aleyhi ve's-selâme* azîm ziyâretgâh ve ibâdetgâh yerdir ve civârında Hazret-i Pârsâ Hâtûn. Cümlesinin rûh-ı şerîfleri şâd olsun.

Ba'zısına sûre-i Fâtiha ve niçesine İhlâs-ı şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp şehir a'yânlarından Halîl Ağa'yile ve serdârile ve Kara Bekir Ağa'yile ve serdâr ile ve Mevlevîhâne şeyhi ile ve Cânpûlâdzâde Alî Paşa'yile ve hâkimü'l-vakit Boşnak Ahmed Ağa'yile vedâlaşup ve refîkler **[Y 167b]** alup Kilis sahrâsında kıble cânibine incîrli bâğları ve zeytûnlukları içre,

Karye-i Merc-i Dâbık: Sultân Selîm ile Sultân Gavrî mesaf cengi edüp Gavrî münhedim olup firâr etdüği sahrâdır. Anda bir bâğ u bâğçelik içinde bir kubbe-i âlîde Hazret-i Dâvûd *aleyhi's-selâmın* evlâd-ı zevi'l-ihtirâmından Hazret-i (---) medfûndur, azîm ziyâretgâhdır. Hattâ ahâlî-i vilâyet efvâhında eyle şâyi'dir kim Selîm Şâh ile Gavrî cenge mübâşeret etdükde Selîm Şâh bu İbn Dâvûd kubbesi yanında bulunup rûh-ı pür-fütûhlarından isti'ânet taleb etdükde kubbe-i pür-envârı içinde bir sadâ-yı âhengerân çekiç ve sindân sadâsı istimâ' olunup beşâret-i muzafferiy[yet]dir, ceng tablına turralar urılup bir ceng-i sultâneyn olur kim müverrih-i âlemler zebânında dâstândır. Hâlâ bu kubbede niçe kerre tabıl kûs sadâları istimâ' olunduğu müsbetdir. Ve bu İbn Dâvûd'a karîb dağlar eteğinde,

Kal'a-i Re's-i Osmân: Sene (---) târîhinde içinde Sa'îd Arab celâlî kapanup ba'de'l-feth Kuyucu Murâd Paşa ba'zı yerin münhedim etmişdir. Ammâ içinde ba'zı İzoli Ekrâdı fukarâları sâkindir. Bunun zeylinde Şeyh Mansûr hazretleri bu kal'a fethinde şehîd olup yine bu mahalde medfûndur. Ve bu mahalden bir sâ'at kıbleye gidüp,

Karye-i Sücûd: Ma'mûr müselmân köyüdür, ve Azez sancağı hâkindedir. Anda bir kubbe-i münevver içinde sultân-ı gâzîyân ve serdâr-ı sipâhân Mikdâd ibn Esved tevâtür ile bunda medfûnlardır. Andan yine kıbleye zeytûnlu ve incîrli hâmûn içre ubûr edüp,

Karye-i Leylup ve karye-i Tibil ve karye-i Sücûd-ı Sağîr: Bu kurâlar cümle incîr bâğlı ve müselmân evli köylerdir. 4 sâ'at bunları ubûr edüp,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm-i Azez

Sene (---) târîhinde hulefâ-i Eyyûbiyân binâsıdır. Kal'ası bir sahrâ-yı azîmin tâ ortasında bir amelî yığma depe üzre şekl-i müdevver bir taş binâ, kal'a içinde âdemî zâdı yokdur.

Ve Haleb eyâletinde yetmiş yük akçe iltizâmiyle sancakbeği mutasarrıfdır. Bin atluya mâlikdir ve senevî ber-vech-i adâlet yüz bin guruş hâsıl edüp Vâlide Sultân hâssı olmağın yetmiş yük akçesin Vâlide kethudâsına gönderir. Aslâ sefere me'mûr değildir.

Ve sancağında alaybeği ve çeribaşı ve erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zü'amâ yokdur. Ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ve yüz elli ve üç yüz pâyesile sadaka olunur şerîf kazâdır.

Ve nâhiyesi üç yüz pâre kurâdır. Ve sancağında dörd kazâdır. Ve kadısına senevî on kîse hâsıl olur. {Ve hâkinde bi'l-mesel(?) min Azâze inde zannî mine'l-fityâ'i(?) el-cerân, bir şey olmaz Azâz hâkinden, akreb üzre nisâr eylesen mürd olur} Ve şehri bir küçük kasabadır. Kadîm-i eyyâmda şehr-i azîm imiş. Hâlâ (---) (---) (---) (---) (---) cânib-i erba'ası kal'alı değildir. Bir perîşân kasabadır. Birkaç ev bir yerde ve beş on hâne bir yerde vâki' [[(---) (---) (---)]] olmuş toprak olmuşdur, üstü **[Y 168a]** örtülü evlerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik Âl-i Eyyûbiyân'ın Ulu câmi‘i tûlu iki yüz ayakdır. [[(---) (---) (---)]] mevzûn gûnâ-gûn üzre otuz kubbe-i âlîlerdir. Ve cümle beyâz kireç örtülü kubbe-i pür-envârlardır. Ve cümle [[(---) (---) (---)]] [cânib-i] erba‘ası yan soffalarıdır. Dahi üstü serâpâ kubbelerdir. Ve haremin ortasında bir azîm su sarnıcı vardır. [[(---) (---) (---)]] **[Q 75b] [P 75b]**

Kapusu üzre terkîm olunan târîhidir:

"Hâza emera bi-amelihi Mevlânâ es-sultânu'l-âlem el-âdil el-melik en-nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn Yûsuf bin el-meliki'l-azîz Muhammed bin el-meliki't-tâhir bin Gâzî Yûsuf bin Eyyûbiyân nâsıri emîri'l-mü'minîn halledallâhu mülkehû fî sene erba‘a ve erba‘în ve tis‘i mie." [944] terkîb olunmuşdur.

Ve Hüseyin Ağa câmi‘i . Bu iki câmi‘den mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir hammâmdır. Nasreddîn Beğzâde'nin hayrâtıdır. Ve bir hânı var, Hüseyin Ağa'nındır. Ve cümle iki yüz seksen dükkândır ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve câ-be-câ evlerinde bâğçeleri vardır. Ve şehir içi kumsal zemîn olmağile kaldırımı yokdur.

Ve bu Azez nevâhîsi defter-i hâkân[î]de Kilis nevâhîsi addolunur. Ve bir nâhiyesi dahi Cum Ekrâdıdır. Azez'in garbî cânibinde sarp dağlar içre yetmiş pâre âsî ve harâmî köyler, Ma‘ûc nâhiyesi derler. Ve bir nâhiyesi Revâide(?) kazâsıdır.

Cum kazâsından gayri kazâlarda cümle Arab ve Tat sâkinlerdir. Ve bu şehirde mahbûb ü mahbûbe ol kadar memdûh değildir ve sevâhil şehirdir.

Ziyâretgâh-ı Azez: Evvelâ Azez ile Kilis mâbeyninde Cum Ekrâdına karîb ziyâret-i Hazret-i Abdurrahmân ibn Avf, Aşere-i Mübeşşere'dendir. Bir mesîregâh yerde ve bir kubbe-i beyz içinde medfûnlardır.

Ve Azez'e karîb Şeyh Hamîs hazretleri ve civârlarında Şeyh Muhammedü'l-Vettâr ya‘nî kirişçi demekdir, Sahâbe-i kirâmdandır. Cümle guzât-ı müslimînin yaylarına kiriş bağlayup yaparmış. Hazret-i Alî kemer-bestesidir. Kirişçilerin silsilesi ana müntehîdir ve anlara pîr olmuşdur.

Ve buna iki yüz adım kıble cânibine karîb Sa‘dü'l-Halîl hazretleri Sahâbe-i kirâmın sikasından râvî-i hadîs-i Müslim [ü] Buhârî'dir. Ve Azez'in garbında Şeyh İzâm ve Şeyh Esved-i Hatabî ve Şeyh Vâdî. Bunlar üç bürâderler bir yerde medfûnlardır.

Ve Azez'in şimâlinde Şeyh Hazret-i İlyâs ve Azez'e karîb Şeyh Alîyyü'l-Yemânî ve Şeyh Abdullâh Nu‘mânî, İmâm-ı A‘zam hazretlerinin evlâd-ı zevi'l-ihtirâmıdır. Ve Şeyh Nâsıreddîn ve Şeyh Karaca ve Şeyh Alîyyü'l-Me‘âzî ya‘nî südcü. Bir sığırı var imiş. Kendü kifâf-ı nefsinden mâ‘adâ herkesin kapusu önüne sığırıyla varup cümle şehir halkına süd bezl edermiş. Ulu ziyâretgâhdır. Ve Şeyh Hâmid hazretleri Kilis yolu üzredir. Ve Hurme Hâtûn.

Bunları cümle ziyâret edüp birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb edüp Azez hâkiminden ihsânlar ve refîkler alup Azez'den kıble cânibine sahrâlar içre **[Y 168b]** 2 sâ‘atde,

Karye-i Şeyh Hid: Anda ziyâret-i Abdünnebî Şebşebî. Bir kubbe içinde medfûnlardır. Andan yine 2 sâ‘at

Karye-i Kefrinay: Azez hâkinde yüz evli Urbândır. Ve anda ziyâret-i Şeyh Leylî. Andan,

Karye-i Ma‘reseti(?)**:** Yetmiş hâneli Arab köyüdür. Anda bir gece şeyhü'l-beledde mihmân olup ikrâm etdiler. Andan yine kıble cânibine,

Karye-i Resyan: Andan,

Karye-i Başköy: Ubûr edüp 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm ve bî-misl-i edîm Halebü'ş-şehbâ

Cemî‘i kütüb-i tevârîhânda bu Haleb hakkında niçe kîl ü kâl etmişlerdir. Ammâ Tûfân-ı Nûh'dan sonra binâ olunan ibtidâ rû-yı edîmde Mısır hâkinde arz-ı Hâsân'da Arîş'dir ve Şark Ahmîm'dir, ve Mısır'dır ve Şâm Haleb'dir. Benî İsrâ’îli memleketlerinin atîkidir. Tevârîh-i Arab'da ismi Zâtü'l-avâmîd'dir, zîrâ cümle iç kal‘ası temelleri amûdlar üzre binâ olunmuşdur.

Ve niçe bin mülûkün kabza-i tasarruflarına girmişdir.

Ba‘dehu İbrâhîm Halîlullâh makâmı olmuşdur. Andan Freng-i bedreng niçe kerre müstevlî olmuşdur. Andan Âl-i Abbâsiyân ve Âl-i Eyyûbiyân ve Âl-i Fâtımiyyûn ve Âl-i Türkmân...

El-hâsıl niçe yüz divel mâlik-i Haleb olup âhır mülûk-i Çerâkise elinde gâyet ma‘mûr bender şehir olup anların destinden sene 921 târîhinde Âl-i Osmâniyân'dan Selîm Şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken deryâ-misâl cüyûş-ı firâvân ile bu mahallere geldikde içinde olan Çerâkise hâkimi Hayre Beğ savlet-i pâdişâhîye tâkat getiremeyüp miftâhların teslîm edüp vezâretiyle Karaca Paşa'ya ihsân olunup mevleviyyeti Çömlekçizâde Kemâl Çelebi Efendi'ye ihsân olunup eyâlet olmuşdur.

Taraf-ı pâdişâhîden vezîrinin hâss-ı hümâyûnu sekiz yük on yedi bin yedi yüz altmış akçedir.

Ve sancağında olan hâs subaşılıkları cümle (---) evvelâ şehrin subaşılığı. Ve Bâb ve Bombuc ve Hantıman ve Selmin ve Rîha ve İdlib ve Yekfelûn ve Antakiye bunlardır.

Ve bunlardan ve cürm [ü] cinâyetden ve cevz-i ma‘dûddan ve bâd-ı hevâdan senevî ber-vech-i adâlet yetmiş bin guruş hâsıl olur. Beş bin akçede bir cebelüsü ile me’mûr olduğu sefere iki bin asker ile sefer eşer.

Ve eyâlet-i Haleb yedi sancakdır. Beşinde tîmâr ve ze‘âmet vardır. İki sancağı sâlyâne ile olmağın tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Sancağı bunlardır: Evvelâ sancağ-ı Ekrâd-ı Kilis ve sancağ-ı Birecik ve sancağ-ı Ma‘arra ve sancağ-ı Azez ve sancağ-ı Belîs, bunlardır.

Ammâ sâlyâne ile zabt olunan sancaklar bunlardır: Sancağ-ı Mazîk ve sancağ-ı Türkmân ve Haleb paşa sancağıdır. Ve yakın zamânlarda Azez ve Kilis sancakları Vâlide sultânlara hâs olmuşdur.

Ve Haleb'de mâl defterdârı vardır. Hâlâ (---) yük akçe iltizâm ile Haleb muhassılı derler cemî‘i eyâletde mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp berât-ı pâdişâhîsini ibrâz edenlere ulûfelerin verüp Âsitâne tarafında defterdâr paşa ile muhâsebesi görülür azîm muhassıllıkdır.

Ve defter kethudâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethudâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve tercümân **[Y 169a]** başı ve şâhbenderi ve sipâh kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve çavuşu ve kal‘a dizdârı ve cümle (---) kal‘a kulu vardır.

Lâkin hazîne defterdârının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 127.826 akçedir. Ve ze‘âmet kethudâyerinin hâssı 100.930 akçedir. Ve ze‘âmet defterdârınm hâssı 81.146 akçedir.

Ve eyâlet-i Haleb cümle tokuz yüz üç kılıçdır. Yüz dördü ze‘âmetdir. Yedi yüz toksan tokuzu tezkerelü tîmârdır. Ve bu erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârın mutasarrıf oldukları (---) kurâdır. Ve senevî cümle mahsûlleri üç yüz yetmiş üç kerre yüz bin ve yigirmi yedi bin sekiz yüz akçe eder. Bu hâsıllarından beş bin akçe ile cebelüler yazup me’mûr oldukları sefere alaybeğisi ve çeribaşısı livâsı altında eşmek şartıyle sefere eşerler.

Ve cümle cebelüleri ile livâ-yı Haleb iki bin sekiz yüz asker olur ve iki bin asker dahi paşanın cebelüsüdür. Ve eyâletindeki sefere me'mûr beş sancak askeri dahi beş bindir.

Bu cümle eyâlet-i Haleb kânûn-ı pâdişâhî üzre on bin müsellah ve müretteb asker olup vâlî-i Haleb olan vezîr-i âlîşânın ordusunda kona göçe sefer eşerler.

Hakîr bu kânûnları (---) târîhinde Melek Ahmed Paşayla Haleb eyâletine mutasarrıf iken Defter-i Hâkânîye mürâca‘at edüp tahrîr etdim.

Ve eyâlet-i Haleb beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ve cümle nevâhîsi (---) niyâbetdir. Ber-vech-i adâlet senevî otuz bin guruş hâsıl olur.

Ve Âsitâne tarafından bir keçeli kapucu rü'ûs-ı hümâyûnile muhzırbaşısı ve sipâh ocağından perîşânî destârıyla kethudâsı ve yeniçeriyândan keçeli çukadârı vardır.

Ve taht-ı eyâletinde olan kazâlar bunlardır ki zikr olunur. Evvelâ kazâ-i Kilis ve kazâ-i Azez ve kazâ-i Ma'arra ve kazâ-i Hantıman ve kazâ-i Selmin ve kazâ-i İdlib ve kazâ-i Rîha ve kazâ-i Bombuc ve kazâ-i Bâb ve kazâ-i Antakiye ve kazâ-i İskenderûn ve kazâ-i Payas ve Belen. (---) (---) Bu cümle (---) kazâları ma'mûr [u] âbâdân eyâletdir.

Ve nefs-i Haleb'de mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları ve nakîbüleşrâfı ve Kevakibîzâde misilli yetmiş nefer ulemâdan saçaklı abâyı taşır mollâ ve ders-i âmları ve e'imme ve hutebâ ve meşâyih ve âmilleri vardır. Ve a'yân [u] eşrâfı lâ-yu'addir.

Ve (---) yük akçe gümrük emâneti ve harîr emâneti misilli yedi emânetdir. Ve bu mertebe hâkimi ve askerî tâ'ifesi ve a'yânı olan,

Şehr-i azîm ne cirmde ve eşkâlde ve ne hâlde idüği beyân olunur

Evvelâ müverrih-i âlemler [[(---) (---) (---)]] Irâk-ı Arab demişler. Heyhât sahrâsına nâzır bir vîrân şehr-i azîm vardır. Hâlâ içinde Ulu Nogay kavmi obalarıyla sâkindirler. Ammâ [[(---) (---) (---)]] ve kal'a-i kadîmdir.

Evvelâ iç kal'ası bir amelî püşte üzre evce ser çekmiş dürr-i beyz-âsâ bir kal'a-i bâlâdır. [[(---) (---) (---)]] Ve bu kal'anın etrâf-ı erba'asında olan şehr-i **[Y 169b]** azîmi ihâta etmiş bir kat şeddâdî binâ-yı metîn [ü] müstahkem [[(---) (---) (---)]] arşın bâlâdır. Ve onar zirâ'-ı Mekkî enli dîvârdır. Ve cânib-i erba'ası kırkar ellişer arşın enli handakdır. Ammâ [[(---) (---) (---)]] şekl-i murabba'dır. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi (---) adımdır.

Evvelâ Antakiye kapusundan hakîr taşra çıkup [[(---) (---) (---)]] hâne köşesinde Sultân Ebûbekir kullesi köşesine varınca beş yüz adımdır. Ve sekiz kulledir. **[Q 76a] [P 76a]** Ve Sultân Ebûbekir kullesinin târîhi budur:

"Emera bi-imâreti hâzihi'l-burci'l-müşeyyedi fî eyyâmi devleti'l-mu'izz el-ebû el-müeyyed Ebû Bekir Gâzî azze nasruhu." kitâbet olunmuşdur.

Ve bu kulleden şark tarafına handak kenârınca sehel yokuş yukaru Kireç kapusuna varınca yine beş yüz adım ve on üç metîn kulledir, zîrâ bu tarafda varoş yokdur, açıkdır ve mezâristândır. Muhâsara ve muhâtara yeri bu Kireç kapusu mahalli olduğundan sa'b kulle ve amîk handakdır. Ve Kireç kapusu önü handak üzre dolma cisirdir, kemer üzre değildir.

Ve bu Kireç kapusundan içeri girecek mahalde sol kulle zindân-ı kâtil ü mücrim ü medyûndur. Sağ tarafdaki kullenin sînesinde celî hatt ile tektîb olunan târîhdir:

"Emera bi-imâreti Mevlânâ es-Sultânü'l-memâliki'l-eşref Ebu'n-Nasr Kalansu azze nasruhu ve izâ iktidârahu men bi-mahmedin(?) ve zâlike bi-târîhi şehri Rebî'i'l-âhir sene seb'a ve seb'i mie min hicreti'n-nebevî." [R.707]

Ve bu Kireç kapusu kıbleye nâzırdır. Ve bu kapudan taşra handak içinden gâh kıbleye ve gâh şarka Şâm kapusuna dek sekiz yüz adımdır. Dörd yüzü şarka ve dörd yüzü kıbleyedir. Ve beş kulle ve sekiz dirsekdir.

Ve bu Şâm kapusu dahi kıbleye nâzırdır. Ve bu kapudan içeri girecek mahalde sol tarafdaki kullenin ortasında kırmızı celî hattile resm olunan târîh budur:

"Cüddide hâze'l-bâbu'l-mübârek fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultânü'l-a'zam mâlikü memâliki

rikâbi'l-ümem seyyidü selâtîni'l-Arab ve'l-Acem es-Sultânü'l-melikü'l-eşref Ebu'n-nasr bin Sinân halledallâhu mülkehu bi-Muhammedin ve âlihî." makyûd olmuşdur.

Ve bu Şâm kapusu önündeki varoş içinden handak kenârınca Nîrâb köşesine dek şarka gidüp dörd yüz adımdır. Andan Bâb-ı Nîrâb'a şimâl cânibine müteveccih olup yine handak kenârınca üç yüz adımdır ve beş kulledir ve yedi dirsekdir. Anları ubûr edüp Bâb-ı Nîrâb cenûba nâzırdır. Ve bu kapunun iki cânibindeki kullelerde dahi târîhler vardır. Ammâ izdihâmdan fâsıla bulmayup tahrîre mecâl olmayup muhâl oldu.

Ve bu kapudan taşra dahi bir varoş-ı azîm vardır. Ve bu Bâb-ı Nîrâb'dan taşra handak içinde tâ Kızıl kapuya varınca şimâl cânibine gidilir. Altı yüz adım ve yedi kulledir. Ve kızıl kapu şarka nâzır taş nerdübân ile çıkılır bir küçük kapudur. At ve katır ve deve ubûr edemez. Ancak piyâde kapusudır. Ve handakı içinde bir hammâmı vardır. Ve bir varoş-ı azîmi var.

Ve bu Kızıl kapudan **[Y 170a]** yine handak kenârınca yıldız tarafına Bâb-ı Menkûsa'ya dek tokuz yüz adım ve altı azîm kulle ve yigirmi dirsekdir ve şimâle nâzırdır.

Ve bu Menkûsa kapusundan taşra yine çârsû-yı bâzârı bir varoş-ı azîm vardır, gâyet ma‘mûr [u] müzeyyendir.

Ve bu bâb-ı Menkûsa'dan taşra handak kenârında olan bir sıra evler sokağı içinden garb cânibine Karanlık kapuya dek altı yüz adımdır ve on bir kulle ve sekiz dirsekdir.

Ve bâb-ı Menkûsa'dan tâ Karanlık kapuya gelince handak içi serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Ve Karanlık kapudan taşra bir şehr-i mu‘azzam-misâl varoş-ı azîmdir.

Ve bu Karanlık kapudan taşra yine varoş içre cenûb tarafına bâb-ı Cedîde'ye varınca cümle kefere mahallesidir. Ve gâh handakın kenârın ubûr ederek tokuz yüz adımdır. Ve sekiz kulle-i metînlerdir ve on bir dirsekdir.

Ve bu Bâb-ı Cedîd garba nâzırdır. Ve bu taraf ve handakı alçakdır, ammâ cümle bakçelerdir. Ve handak içinde bir müsta‘mel dere cereyân eder.

Ve bâb-ı Cedîde 'den taşra yine cenûba alçacık handak kenârında alçak dîvâr sıra bâb-ı Ferec'e varınca sekiz yüz adım ve yedi kulle-i metîn ve sekiz dirsekdir. Ve bu kapu dahi garba nâzırdır. Ve handak içi cümle bâğçe-i müzeyyendir. Andan yine cenûb cânibine bâb-ı Cinîn'e varınca dörd yüz adım ve beş kulledir ve garba nâzırdır.

Ve bâb-ı Cinîn'den yine cenûba alçak handak kenârınca Antakiye kapusuna dek beş yüz adım ve sekiz kulle ve bu kapu dahi garba nâzırdır. Ve bu kapudan adımlamağa mübâşeret edüp yine bu mahalde dâ’iren-mâdâr cirmi tamâm olup bu hisâb üzre Halebü'ş-şehbâ'nın taşra kal‘ası yedi bin üç yüz adımdır ve seksen üç kulledir ve her kulle mâbeyni yigirmişer ve yigirmi beşer bedendir.

Cebr-i noksân cümle (---) bedendir ve cümle altmış iki dirsekdir ve cümle tokuz kapudur. Herbiri ikişer üçer kat demir kapulardır. Ve mâbeynlerinde âlât-ı silâhlar ile ârâste ve dîdebân [u] bevvâbân ile pîrâste derveze-i halbâdır. Ve her kullede gûnâ-gûn hatlar ile kankı pâdişâhın binâsı olduğuna müş‘ir târîhler mastûrdur.

Ve bu tahrîr olunan kal‘anın Kızıl kapu cânibine karîb iç kal‘a bir amelî yığın püşte-i âlî üzre şekl-i müdevver cihân-nümâ bir kal‘a-i bâlâdır. Ve dîvârının kaddi otuz arşın-ı mi‘mârîdir. Ve handak kenârınca dâ’iren-mâdâr bin altı yüz adımdır. Ve handakı yüz adım enlidir. Ve leb-ber-leb mâ-i müsta‘mel ile memlûdur. İçinde bir başdarda kadırga pala urup gezse mümkündür. Gûyâ ki Varat kal‘asının handakıdır. Ve ba‘zı kanlıları ve fevâhişeleri bu handaka atarlar. Gûyâ bir fecc-i amîk bir handak-ı atîkdir ve içi sâfî sazlıkdır. Ve gûnâ-gûn köpek balıkları vardır.

Ve handak suyundan yokuş yukaru kal‘anın esâsına varınca kaplıbağa misâli eğri şeddâdî dîvârdır.

Her taşı fîl-i Mengerûsî cüssesi kadardır. Bu dîvâr eğri binâ olunmak **[Y 170b]** ile handak kenârında olan ceyrânlar ve kûsfend-i beyâbânîler ve keçiler sürü sürü gezerler, yanlarına varılmak muhâldir. Ancak uğrın kapudan koyup dizdâr keçi ve koyun lâzım oldukda ol kapudan âdemler çıkup sayd ederler.

Ve bu iç kal‘anın cenûbiyle kıble mâbeynine nâzır bir kapusu var. Gayri cânibinde kapusu yokdur. İbtidâ handak kenârında bir kulle vardır. Anda kapudan içeri girüp yokuş yukaru ve handak üzre (---) göz kâ[r]gîr cisrile ubûr edüp andan ikinci kapu ki kal‘anın ana dîvârında Dizdâr kapusudur. Dâ’imâ dizdârlar bu kapu mâbeyninde mahpûs gibi oturur. Taşra çıksa katl ederler. Meğer paşalar beyâz buyurdı ile da‘vet edeler. El-hâsıl bu kapudan taşra çıkmağa kâdir değildir.

Ve bu kapunun önü handak üzre ağaç cisirdir. Hîn-i muhâsarada ref‘ edüp kal‘a kapusuna siper ederler. Ve her gece kal‘a neferâtları bu emre me’mûrlardır. Ve bu kapunun iç yüzünde yolun iki cânibinde cümle neferât pür-silâh âmâde dururlar. Ve gûnâ-gûn âlât-ı silâh ve tuğulka ve cebe ve cevşen ve zemberekler ile müzeyyendir.

Ve bu kapu kanatları cümle müşebbek ve musanna‘ bâb-ı Dâvûdî'dir. Ve bu kapunun demir kanatlarında yine üstâd-ı âhenger demirden celî hattile kitâbeler içinde yapışdırmışdır, gûyâ hatt-ı Karahisârî'dir. Ol târîh budur:

"Emera bi-amelihi Mevlânâ Melikü't-Tâhir bin Kavs sene sitte ve seb‘i mie." [706]

Ve bu kapudan içeri yokuş yukaru üçüncü kat kapu üzre bir mescid var. Andan içeri yokuş yukaru dördüncü kat kapu garba nâzırdır. Bu kapu üzre altun levha ile tahrîr olunmuş târîhdir:

"Emera bi-emri fermân bi-imâreti'l-bâb Sultânü'l-a‘zam el-Melikü'l-eşref salâhü'd-dünyâ ve'd-dîn Halîl bin Yahyâ ed-devletü'ş-şerîfe sene hamse mie." [500]

Bu kapudan içerü yine yokuş yukarı bir karanlık yol ile üç kat demir kapu dahi geçüp sağ cânibde çâh-ı mâ seksen kulaç bir âb-ı hayât kuyudur. Ve demir zincîrler ile dâ’imâ öküzler çeküp iç kal‘a halkı andan def‘-i atşân ederler.

Ve bu mahalle karîb makâm-ı Hazret-i Hızır vardır. Anı ubûr edüp on birinci kat kapudan içeri iç kal‘a evleridir. Cümle yedi yüz kireç örtülü şâhâne ve cihân-nümâ evlerdir.

Ve iki câmi‘dir. Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-salât*ın câmi‘i bir rûşen câmi‘-i kadîmdir. Harem kapusu üzre mektûb olunan târîhdir:

"Emera bi-imâreti el-Melikü's-sâlih bin Nûreddîn Ebu'l-feth İsmâ‘îl bin Mahmûd bin Aksem Yâsir emîrü'l-mü'minîn fî sene (---) (---) (---) (---) (---) (---) *hamse ve seb‘în ve hamse mie." [575]* temdîd olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ haremi limon ve turunç ile müzeyyendir. Ve gayri yeri mermer-i hâm döşelidir. Ve minberin sağ tarafında Hazret-i İbrâhîm'in (---) (---) (---) (---) (---) (---) ibâdet etdüği makâm-ı şerîfidir ki niçe sene bunda ibâdet edüp Haleb hakkında du‘â etdüğüdür.

"*Allâhümme tayyib serâhâ ve hevâhâ ve mâehâ*" [86] (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[Y 171a]** olup nazargâh-ı Halîlullâh'dır.

Ve bu câmi‘deki makâmında bir beyâz taşdan bir tekne-i çârkûşe (---) (---) (---) (---) (---) (---) var idi. İneği anın içine sağup yoğurd edüp kifâflanırlardı. Ba‘de'l-kifâf ümmetine bezl edermiş. Ve ibtidâ yoğurd ve peynir yapmak Hazret-i İbrâhîm'den kalmışdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve yoğurdcuların pîri ana müntehîdir. Ve beyâz ineği bunda sağduğu içün Haleb, "süd sağmağa" derler. Şehb, "beyâz"a derler. Anıniçün (---) (---) (---) (---) (---) (---) "Halebü'ş-şehbâ" deyü tesmiye olunur. **[Q 76b] [P 76b]**

Makâm-ı İbrâhîm câmi‘inden yukaru bir câmi‘-i kebîr dahi vardır. Ve bir çâr-kûşe minâre-i âlîsi

var. Bir konak yerden nümâyândır.

Ve bu kal‘a gâyet bâlâ yerde olmak ile hevâsı gâyet latîfdir. Ve bir hammâmı ve yigirmi dükkânı vardır. Ve bu kal‘anın bedenleri üzre dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. Ve cümle elli dörd kulle-i mevzûn [u] musanna‘lardır. Ve cümle der [ü] dîvârı on ayak enli kârgîr dîvâr-ı üstüvârdır. El-hâsıl vâcibü's-seyr bir kal‘a-i mahbûb nazargâh-ı Halîl'dir. Ve bu kal‘a taşra kal‘anın içinde kalmışdır.

Azîm bender vilâyetdir. Enderûn [u] bîrûnu cümle yetmiş iki mahalledir. (---) Nusayrî ve Ya‘kûbî ve Ermeni'dir. (---) mahallesi Yahûdî'dir, mâ‘adâ Müselmân mahallesidir.

Ve cümle kireç ve cibs örtülü bâğ-ı İrem-misâl vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr u sıgâr sarây-ı âlîleri ve gayri avâm evleridir. Cümle (---) bin ma‘mûr evlerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır ve (---) cum‘adır. Cümleden meşhûr-ı âfâk ve cemâ‘at-i kesîre ile mâl-â-mâl bi'l-ittifâk Ulu câmi‘ ma‘bed-i kadîmdir. Bir yanından bir yanına tûlü dörd yüz ayakdır. Ve kıble kapusundan mihrâba dek arzı zergerdân ayak ile kâmil yüz ayakdır. Ve içinde cümle otuz iki amelî çâr-kûşe pâyedir. Ve otuz iki amelî pâyeler dahi kıble kapusu dîvârındadır. Cümle altmış dörd sütûn üzre toloz kemerler üzre binâ olunmuş bir câmi‘-i kebîrdir. Ammâ mihrâb üzre olan kubbe evce ser çekmiş bir kubbe-i âlîdir kim sâ’ir kubbelerin imâmesidir.

Ve bu câmi‘de mezâhib-i erba‘anın mihrâbı vardır. Ammâ bu kubbe-i vâlâda mihrâb-ı Hanefî üzre tahrîr olunan târîh budur:

"Emera bi-imâreti hâze'l-buk‘ati Mevlânâ es-Sultânü'l-a‘zam el-melikü'l-mansûr seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn Sultân Kalavun ve e‘azze ensâruhu."

Ve bu târîhin üstünde:

"Bismillâhirrahmânirrahîm"

Ve dahi bunun üstünde bir müdevver dâ’ire içinde nakş-ı mühr-i Süleymân'da İhlâs-ı şerîf tahrîr olunmuş. Ammâ mihrâb ve minber tarz-ı kadîm eyle musanna‘dır kim vasfında lisân kâsırdır. Ve mü’ezzinân mahfili gûyâ mühr-i nigîn-misâl bir kürsîdir.

Ve cümle on iki bâb-ı mu‘allâdır. Lâkin bu câmi‘in sol cânibi bölünüp şâhrâh olmuşdur. Ammâ herkes yine na‘llerin çıkarup ubûr ederler ve cemâ‘at-i kesîre oldukda ol mahalde yine ibâdet ederler, ammâ tarîk-ı âmdır. Ve yolun öte cânibi nisa tâ’ifesi içün tarh olunmuşdur. Anda ibâdet ederler.

Ve bu câmi‘in mihrâbının sol **[Y 171b]** tarafında dîvâr dibinde Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhi's-selâm* medfûndur. Cânib-i erba‘ası münakkaş atlas ve ahdar ile mestûrdur. Azîm ziyâretgâhdır. Ve harem-i şerîfi beyâz mermer-i hâm-ı ruhâm ile döşenmiş bir mücellâ sahrâdır. Tûlen ve arzan iki yüz ayakdır. Ve cânib-i erba‘asında yan soffalarında cümle (---) sütûndur. Ve üzerleri toloz kubbelerdir. Ve bu âsâr serâpâ kireç sıvalıdır, kurşumlu değildir.

Ve ulu minâre bu haremin garb cânibi köşesinde çâr-kûşe ve üç tabaka bir minâre-i âlîdir kim zirve-i a‘lâya ser çekmiş bundan serâmed minâre yokdur.

Ve harem etrâfında cümle (---) kapudur. Ve câmi‘in kıble kapusu üzre terkîm olunan târîhdir kim tûlânî beyâz mermer üzre celî hatt ile mastûrdur:

Lekad kâne mahmûden lemâ yertâcilen,

Yâ bi'l-fi‘li'l-mükerremâti bidûdi mu‘addemâ,

Benâ câmi‘an lişehballâhi muhlisan,

Ve tâlibü rıdvânillâhi hûkınâ,

Yu‘avvizahullâhu'l-kerîmü bifazlihi,
Kusûren bi-cennâti'n-na‘îmi sükkenâ

Bidevleti zıllillâhi asrahu,
Neslü benî Osmân fi'l-mescidi ve'l-binâ

Min Murâdı selâtîni'l-vücûdi min gaden,
Makâmu hamâhu'l-ka‘beti'l-cûdi mâi sinâ,

Fetûbâ lehu fîmâ benâhu müverrihan,
Bena'l-mescide'l-meşhûre Mahmûd senâ.

Sene 1302 132 1320

Ve bu târîhden aşağı:

"Hâzâ binâ-yı Sadrıa‘zam Husrev Paşa yesserallâhu mâ yeşâ." tahrîr olunmuşdur.

Ve Saraçhâne ardında Eski Husrev Paşa câmi‘i gâyet musanna‘ ve müzeyyen câmi‘-i latîfdir. Ve bir kubbe-i âlîsi eflâke ser çekmiş kubbe-i nîlgûndur. Ve mihrâb [u] minberinde olan nakş-ı Mânî-i gûnâ-gûndur. Ve haremi serâpâ beyâz mermer-i hâm ile döşenmişdir ki gûyâ yekpâre bir mücellâ sahrâdır. Vasatında bir âbdest havuzu var. gûyâ havz-ı Şâfi‘îdir. Her tarafda fevvâreleri pertâb edüp ehl-i salât ayınlarından tecdîd-i vuzû‘ edüp Cenâb-ı Bârî'ye tekarrüb ederler.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında yan soffalarda olan rengâreng mermer ve sommâkî mevzûn amûd-ı mümtehâlar üzre kubbelerdir. Ve bu âsârların cümlesi kurşum örtülüdür. Ve Rûm tarzı bir minâre-i mevzûn-ı serâmedi var kim gûyâ arûs-ı Haleb'dir.

Ve bu câmi‘in kıble kapusu üzre bu âyet-i şerîf ve bu târîh tahrîrdir:

[87] *"Ummira devleti fi's-sultâni'l-a‘zam Süleymân Hân ‘azze nasruhu ve inşâ‘u'l-vezîr Husrev Paşa"*

Ve bunun zeylinde bir kitâbe içinde,

"Haremu't-takvâ ellezî fehüve emredehu fî kad hurmen ma‘bedi Haleb ve hâzâ mescidü müşerref kad essesâ."

{Mi‘mâr Sinân binâsıdır.}

Ve bu câmi‘den sonra cema‘at-i kesîreye mâlik binâ-yı azîm ve kâr-ı kadîm dâr-ı emâniyye ya‘nî câmi‘-i Behrâmiyye. Bu dahi ibret-nümâ bir câmi‘-i dilküşâdır. Bu dahi Husreviyye akrânı bir câmi‘-i ferah-fezâdır. Cümle âsârı kurşum örtülü kubbe-i âlîlerdir. Ammâ bunun minâresinin nazîri Haleb şehrinde yokdur. Üstâd mühendis ilm-i mi‘mârîde gûnâ-gûn **[Y 172a]** tahayyülât ile inşâ etmişdir. İm‘ân-ı nazar ile temâşâ olundukda âdem hayretde kalur.

Ve bundan sonra Bâb-ı Menkûsa câmi‘i ve Tarakçılar câmi‘i ve Tuz câmi‘i ve Karlık câmi‘inin kapusu üzre târîh: *"Sene hamse mi’e"*dir. *[500]*

Ve câmi‘-i Adliyye dahi rûşen ve müzeyyen ve metîn binâdır. Ve kubbe-i âlîsi ve cümle âsâr-ı binâsı kurşumludur.

Ve bâb-ı Antakiye'nin iç yüzünde Şeyh Alî-i Rûmî câmi‘i ve Hacı Bayram tekyesi önündeki

mezâristân içinde Bûhtî câmi‘i, tarz-ı kadîm kireç örtülüdür. Ve Demirci Bayram câmi‘i dahi kireç örtülüdür.

Ve Kanâsa câmi‘i ve İpşir Paşa câmi‘i ve Kastal Şeref câmi‘i ve Kastal Harâmî câmi‘i ve Kastal Kûrâd câmi‘i ve Bâb-ı Bayram câmi‘i Kastal Sultân Murâd kurbundadır. Ve bu mezkûr sekiz câmi‘ Hacı Bayram yolu üzre vâki‘dir. Cümlesi tarz-ı kadîm kireç örtülüdür.

Ve Antakiye kapusundan taşra cisir başında Haddâdîn câmi‘i. Haleb'in içinde cereyân eden nehrin kenârında vâki‘ olmağile mecma‘ü'l-irfân ve mesîregâh u ârâmgâh ibâdetgâh bir câmi‘-i nazargâhdır.

Ve Bâb-ı Nîrâb dibinde câmi‘-i Tevbe [88] yazılmışdır. İbâdetgâh-ı kadîmdir ve du‘â müstecâb olacak makâm-ı meşhûrdur. Kırk sabâh ibâdet eden elbette mağfûrdur.

Ve Şâm kapusundan taşra (---) câmi‘i ve niçe cevâmi‘ler vardır. Ammâ görüp dâhil olup ibâdet etdiğimiz bu şöhre-i şehir olmuş câmi‘lerdir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle altmış bir medresedir ve bâlâda mastûr olan cevâmi‘-i kebîrlerin elbette birer medresesi mukarrerdir. Tafsîle hâcet yokdur. Ve on yedi dârü'l-hadîs vardır.

Ve iki yüz on yedi nazargâh-ı uşşâkân mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve mahbûb tıflân var. Ve yedi dâr-ı kurrâ vardır. Herbirinde niçe yüz hamele-i Kur’ân vardır. Şeb [u] rûz kırâ’at-i Hafz ve İbn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atleri tilâvet olunur. Ve Vücûhât okuyanların vecihleri nûr-ı mübîn olmuşdur.

Ve altı imâret vardır kim şeb [u] rûz âyende vü revendeye *"ekrimu'd-zayfe"* minvâli üzre sofra-i bî-imtinânı mebzûldür kim, [89] dır.

Ve iki dârü'ş-şifâsı vardır. Ammâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) âb [u] hevâsının letâfetinden mûristâna ihtiyâc yokdur. Lâkin selef mülûkları hayrile yâd olmağıyçün binâ etmişler, evkâf-ı azîmlerdir. Ve mîzân-ı harîrî ve tahmîs-i mîrîdir.

(---) (---) (---) (---) (---) (---) hammâm-ı âmdır, ammâ cümleden âb [u] hevâsı ve binâsı ve pâk bisâtı ve dellâkları latîf Antakiye kapusundan taşra (---) (---) (---) (---) (---) hammâmı ve Hadîde Kapusu hammâmı ve Baba Mürüvvet hammâmı ve Cinîn Kapusu hammâmı ve Baba Nîrân hammâmı (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve Ulbeciler hammâmı ve Kireç kapusunun iç yüzünde Ağa hammâmı ve Antakiye kapusunun iç yüzünde (---) (---) (---) (---) (---) (---) hammâmı ve Ulu câmi‘in kurbunda dörd hammâm var, İsimleri ma‘lûmum değil. Ve İç kal‘a hammâmı **[Y 172b]** (---) (---) (---) (---) (---) (---) hammâmları vardır. Ba‘zısına ahâlî-i mahalle girirler hammâm-ı hâsdır.

Ve cümle yetmiş hândır. Ammâ kırk yedisi (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) kurşum örtülü hân-ı âlîlerdir. Ammâ cümleden ma‘mûr u metîn ve müstahkem binâ-yı kavî Gümrük hânı **[Q 77a] [P 77a]** ve Musulluoğlu hânı ve Çıkrıkçıoğlu hânı ve Hayre Beğ hânı ve Sâbûn hânı ve Bostâncı hânı ve Paşa hânı ve Behrâmiyye hânı ve İpek hânı ve Mutâf hânı ve Büyük Paşa hânı ve Freng hânı ve Elçi hânı ve Bakır hânı ve Kettân hânı ve Kazancılar hânı ve Çukur hân ve Karanlık kapuda üç hân vardır. Ve Mazı hânı ve ve Yoğurd hânı ve Peynir hânı ve Çuka hânı [ve] Vekâle hânı ve Kurd Beğ hânı ve Menkûsa'da Dâr-ı kurrâ hânı ve Sögüd hânı ve Üzüm hânı ve Hacı Mahmûd hânı ve Çufud hânı ve Mar‘aşlıoğlu hânı ve Bor hânı, şöhre-i şehir olmuş bu hânlardır. Ve yedi kârban sarâydır. Ve âyende vü revendeye hâne-i bî-minnet mihmângâhdır.

Ve bu Haleb şehri içre cereyân edüp def‘-i atşân olunan âb-ı hayâtlara kastal ta‘bîr ederler. Üç konak yerden nehr-i Murâd ve zülâl-i Furât'dan gelüp Ayntâb kurbunda karye-i (---) kurbundan ubûr [edüp] Sarıgana'nın Kırkbınar'ına mahlût olup Haleb'e revâne olur. Ve dâ’imâ nehr-i Furât humret üzre cereyân eder. Anıniçün Haleb'in suyu humret üzredir. Selef pâdişâhları getirmişlerdir. Bir kaç senede bir Furâd'dan berü cereyân eden yolların tathîr etmeğe me’mûr kurâlar vardır.

Haleb'in cemî‘i câmi‘ ve mesâcid ve medâris ve hân u hammâm ve sarây-ı âlîleri içre havuz ve fiskıyye ve kastalları nehr-i Furât'dandır. Ammâ mürûr-ı eyyâmile yolları münhedim olup Süleymân Hân Acem seferlerinden avdetde Haleb meştâsında su yolların tâ Furât'dan tathîr ü ta‘mîr edüp nefs-i Haleb'i âb-ı rahmete kandırup yigirmi yedi yerde kastallar binâ eylemişdir. Cümleden mükellef Bâb-ı Ferec'den taşra bir binâ-yı azîmli ve kâ[r]gîr kubbe-i kavîli ve bir namâzgâh ve bir devâbbât def‘-i atşân içün bir şâfi‘î havuzlu kastal-ı zîbâdır. Ve civârında bir bâğ-ı İrem mesîregâhlı bir ârâmgâhdır. Bu kastal üzre celî hattile böyle terkîm olunmuş târîhdir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâze's-sebîli'l-mu‘azzam es-sultânü'l-a‘zam ve'l-hâkânü'l-mu‘azzam el-efhamü'l-ekrem Ebü'l-Muzaffer Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân ibn Bâyezîd Hân ibn Ebü'l-feth Gâzî Mehemmed Hân -halledallâhu mülkehu ve sultânehu." tahrîr olunmuşdur.

Ve sâhibü'l-hayrâtlar şehr-i Haleb'de niçe yüz mâ-i cârî âb-ı hayât kastallar inşâ etmişlerdir. Ve bunlardan mâ‘adâ yedi bin çâh-ı mâ-i hayât vardır.

Ve Haleb şehrinin garb cânibinde yedi bin kıt‘a bâğ u bâğçe ve bostân ve gül [ü] gülistân ve reyhânistân vardır. Cümleden Hünkâr bâğçesi İremezâtü'l-imâddan nişân verir bir gaytân ve koyah hıyâbândır. Müte‘addid kâ‘a ve kasr-ı Havernaklar ile ârâste ve zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn kâşî-i Çînle pîrâste olmuş şâhnişînler var kim midhatinde **[Y 173a]** zebân âcizdir.

Bu bâğ-ı Şâh ile Haleb mâbeyninden cereyân eden nehre nehr-i Sâcûr derler. Ayntâb kurbunda Battâl Öyük nâm mahal altından tulû‘ edüp Ayntâb'ın bâğ u bâğçelerin ray ederek andan şark cânibine cereyân edüp Haleb içinde mezkûr bâğ u bâğçeleri rey edüp tabahâne altından ubûr edüp (---) (---) mahlût olur. Ammâ mâ-i müsta‘meldir, içilmez.

Ve bu şehr-i Haleb'in enderûn [u] bîrûnunda râh-be-râh çârsû-yı bâzârdan geçilmez. Ammâ cümle sûk-ı sultânî beş bin yedi yüz dekâkîndir.

Ve iki bezzâzistân-misâl hânları vardır. Niçe yüz bin guruşa mâlik sevdâgerler andadır. Cân otundan mâ‘adâ cânlar cânı anda râyegândır. Ve cümle zîkıymet kâlâ-yı metâ‘ anda mevcûddur. Ve cemî‘i çârsû-yı bâzârları kâ[r]gîr binâ kemerlerdir. Ve kûçe-be-kûçe dervezeleri vardır. Her şeb pâsbânları bâbları sedd edüp niçe bin kanâdîlleri çerâğân ederler.

Ve ekser hân ve çârsûları üzre kurşum örtülü olduğundan şiddet-i harâret te’sîr etmeyüp Temmûz'da Bağdâd serdâbı gibi sovukdur. Ve cemî‘i râhları sakkâlar sulayup bürûdet hâsıl olup ehl-i dükkân ve yârân [u] ihvân safâ ederler.

Ve bu sûk-ı sultânî sokaklarından mâ‘adâ cemî‘i mahallâtın şâhrâhları Frengî kaldırım döşelidir. Şeb [u] rûz râhları tathîr edüp zebbâller zenbîller ile hâr [u] hâşâkin kaldırup hammâmlarda ihrâk edüp reh-i râstlar pâkdir.

Ve cümle yüz beş kahvehâne vardır. Ammâ cümleden Rûm ve Arab u Acem seyyâhânı lisânında memdûh-ı âlem Arslan Deven Deve Dede kahvesi iki bin âdem alur bir mecma‘ü'l-irfân ve mesken-i dervîşân-ı zarîfândır. Ve çâr mahâfilinde hânende ve sâzendegân ve mutrıbân ve kıssahânları var kim anda bir kerre varup rakkâs ve tabiyân destinden bir kahve nûş eden hayât-ı câvidân bulur.

Ve cümle sarây-ı âlîleri kal‘a-misâl binâ-yı metînler ve kâ‘a-i kadîmler ve müte‘addid maksûreler ve havz u şâzrevânlar ve selsebîller ile müzeyyen sarâylar var kim ta‘bîr olunmaz. İbtidâ iç kal‘a altında Paşa sarâyı yüzden mütecâviz hücreler ve dîvânhâne-i âlîleri var.

Ve bir meydân-ı azîmin cânib-i erba‘asında yüzden mütecâviz tevâbi‘ât hücreleri altında ıstabl-ı âmir[e]dir. Ve câ-be-câ servi dırahtları vardır. Andan,

Cânpûlâdoğlu sarâyı temdîh [ü] tavsîfden müberrâdır. Ve Defterdârler sarâyı ve Muhassıllar sarâyı ve Salkım sarâyı ve Kevakibîzâde sarâyı. Ve niçe sarâylar dahi vardır kim âdem oğlanı anların beyânında âciz ü kâsırdır, zîrâ binâ-yı Haleb meşhûr-ı âfâkdır. Gûnâ-gûn mergûb san‘atlar ve zîbâ tasarruflar ile üstâd bennâlar tarz-ı acîb ve tavr-ı garîb san‘at-ı mermer-bürlük icrâ etmişdir kim nazar olundukda çeşm-i ibret hîrelenir. El-hâsıl vech-i arzda eyle bir kâr-ı âdem binâ olunmamışdır. Kemâkân hüsn [ü] letâfeti ve kâr-ı zarâfeti hadd-i medihden hâric ve beyândan âric binâ-yı Halebü'ş-şehbâ'dır. **[Y 173b]**

Ve bu şehirde sağîr ü kebîr cümle yüz yetmiş altı tekye ziyâretgâh [u] mesîregâh âsitâne-i dervîşân-ı seyyâhân vardır. Cümleden teferrücgâh-ı bâğ-ı İrem âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ki bâb-ı Ferec'den taşra vâki‘ olmuş bir İremezât içinde binâ-yı muhkemdir kim misli meğer yine âsitâne-i Mevlânâ ola. Ammâ bu binânın câmi‘i nâ-tamâmdır. Bir sâhibü'l-hayrât tamâm etse huld-i berînden bir köşe-i cinân olur ve dervîşân tâze cân bulurdu.

Bu âsitânenin cânib-i erba‘ası müte‘addid fukarâ hücreleridir. Cümlenin revzenleri nahlistân [u] gülistâna nâzır olup hezârın hezârân efgân u nâlesin istimâ‘ edüp cân sohbeti eder ve semâ‘hânesinde semâ‘î faslı âgâze olundukda uşşâk makâmından çıkup devr-i revân usûlün âyîn-i Şemsî ve Sultân Veledî ederler.

Ve hareminde aşren-fe-aşr bir Şâfi‘î havz-ı azîmi var kim içinde olan mâhîler dahi âyîn-i mâ'ide ederler. Ve bu havuzun cânib-i erba‘asında bîd-i sernigûnlar ve çınâr [ve] servi-i gûnâ-gûnlar ile müzeyyen bir âsitâne-i Mevlevîdir.

Ve erbâb-ı ma‘rifetden mü’ellif ve musannif fukarâsı çokdur. Ve şeyhi Sultân Murâd-ı Râbi‘ şâtırı (---) Efendi'dir. Sebük-rûh bî-kayd bir âşıkândır.

Ve bu tekyeden sonra ma‘mûr [u] âbâdân ve mesîregâh-ı cihân tekye-i kutbü'l-aktâb hazret-i Şeyh Bekrî *kuddise sırruh* şehr-i Haleb'in şimâlinde beş bin adım ba‘îd bir mürtefi‘ püşte üzre bir âsitâne-i zîbâ ve bir nazargâh-ı ra‘nâdır kim cümle Haleb zîr-i pâyda temâşâ olunur. Sekiz kâ[r]gîr kubbe-i âlî ile binâ olunmuş bir nazargâh-ı Sıddîkîdir. Ve bânîsi Öküz Mehemmed Paşa'dır. Kendiler dahi bir püşte kenârında bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Bu vezîr-i dilîr Mısır vâlîsi iken Mısır kulun kırdığıyçün Mısır'da Kulkıran Mehemmed Paşa derler. Mısır içinde ve bender-i Süveys'de çok hayrât [u] hasenâtları vardır. *Rahmetu'llâhi aleyh.*

Ve bir azîm meydânı vardır. Anda her sabâh cümle fukarâ cem‘ olup evrâd [u] ezkârlarına müdâvemet ederler. Acîb ü garîb perhîzkâr fukarâsı vardır. Bunlar dahi sultânü'l-ulemâ külâhı geyerler. Ve bu meydânın kapusu üzre celî hatt ile [90] tenmîd olunmuşdur.

Ve haremi bir sahrâ-yı azîmdir. Serâpâ mermer-i hâm döşelidir. Ve bî-hisâb dıraht-ı çınâr, bîd-i sernigûn ve serv-i mevzûnlar ile müzeyyen bir haremdir. Ve ortasında bir havz-ı azîmi var. Ve matbah-ı Keykâvus'unda âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür, zîrâ evkâf-ı azîmdir. Ve cümle ahâlî-i Haleb bunda cilvelenirler, temâşâgâh yerdir.

Ve bu âsitâne-i cihân-nümâ bir âlî yerde olmağile suyu çâh-ı mâlardan dollâblar ile çekilüp havuz ve çeşmelere taksîm olunur. Ve çeşmesinin (---) (---) (---) (---) (---) (---) târîhi budur:

Sultân Ebûbekr ismine bu çeşmeyi
Yapdı İsmâ‘îl Ağa hayr eyleyüp nâm-ı nigû

Tâ ki feyzinden mezâr-ı Şeyh (---) (---) (---) *Ebûbekir,*
(---) (---) Anı kamu (---)

Âhir oldukda Cemâlî dedi anın târîhin
Zemzem-âsâ ka‘be-i uşşâka akdı geldi

[[(---) (---) (---)]] Kal‘a içinde âsitâne-i İhlâs Dede Tabanıyassı **[Y 174a]** Mehemmed Paşa'nın binâsıdır. Mescidi ve kırk elli fukarâ [[(---) (---) (---)]] evkâf-ı kavîdir. Şeb [u] rûz mihmânlara ni‘meti mebzûldür. Ve hareminin şâhrâha nâzır kapusu üzre târîhi budur: [[(---) (---) (---)]] **[Q 77b] [P 77b]**

Andan Ayntâb'ın yolu üzre varoşdan taşra Hacı Bayram Dede âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Gürbüz erdir ve gâyet ma‘mûr u müzeyyen yerdir. Anda olan alem ve çerâğ ve kanâdîl meğer Bağdâd'da İmâm Alî'de ola. Evkâf[ı] za‘îfdir. Pârsâ-yı Muhammedî ile kanâ‘at ederler ammâ yine lokmaları mebzûldür. Ve bu sultânın mu‘tekidleri çokdur. Her tarafdan nezerât bî-nihâye gelir. Ve pâ-bürehne ve ser-bürehne ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at abdâlânı çokdur.

Andan iç kal‘a handakı kenârında Kırklar tekyesi dahi ma‘mûrdur. Tarîk-ı Uşşâkıyândandır. Yol üzre vâkı‘ olan pençeresi üzre târîhi budur:

Hazret-i paşa-yı felek-kadr kim
Gitdi bekâ milkine îmânile

Kıldı rakam Sakinî târîhini
Rûhiyçün Fâtiha kıl cânile Sene 1001

Ve Paşa sarâyı kurbunda Gülşenî tekyesi, İbrâhîm Gülşenî hazretlerinin gülşen-âsâ âsitâne-i Gülşenî'dir. Ve şeyhi dahi İbrâhîm'dir. Aceb ehl-i perhîz hâl sâhibi kimesnedir.

Ve yine iç kal‘a handakı kenârında Hazret-i Şeyh Nesîmî tekyesi bir küçük âsitâne, ammâ başka bir rûhâniyyet var. Mağmûm varan mesrûr olur. Aceb seyr-i sürûrdur.

Ve Kırklar sokağının ardında tekye-i Şeyh Cemâleddîn-i Şirvânî hazretleri, ulu sultândır. Tabakât-ı Şa‘râvî'de niçe kerâmâtı mastûr kutb-ı âfâk sultân-ı Irâk'dır. İbrâhîm-i Edhem hazretlerinin mürşid-i kâmilidir. Âsitânesine hasta varsa bi-emrillâh şifâ bulur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu şehr-i Haleb'de tekye-i Halveti ve Celvetî ve Rûşenî ve Gülşenî ve Kadirî ve Bedevî ve Desûkî ve Râ‘î ve Rufa‘î ve Sa‘dî ve Alevî ve Nakşıbendî ve Fenâyî ve Vefâyî ve Bayramî ve Ni‘metullâhî ve Zeynî ve İdrîsî ve Bürhânî ve Uşşâkî ve Celâlî ve Cemâlî ve Settârî ve Vâhidî ve Edhemî ve Şemsî ve Mevlevî ve Yesevî ve Bektaşî ve Kalenderî ve Yemenî ve Abbâsî ve Haydarî ve Kümeylî ve Zeynî ve Veysî ve Bekrî, el-hâsıl yetmiş tarîkin tekyeleri Haleb'de mevcûddur. Ammâ bu hakîrin ziyâret etdüği bâlâda tahrîr olunan âsitânelerdir.V e bu mahalle münâsib olmağile,

Şehr-i Haleb'in karîb ve ba‘îdinde ziyâret etdiğimiz enbiyâ ve evliyâullâhları beyân eder

Ziyâretgâh-ı Haleb: Evvelâ Ulu câmi‘de Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhi's-selâm*. Be-kavl-i müverrih-i âlem hubût-ı Âdemden sonra beş bin beş yüz seksen senede erre-i Zekeriyyâ'dan geçirüp şehîd etmişlerdir, be-dest-i kavm-i Yahûd-ı cuhûd. Esahh-ı kavilde sinn-i şerîfleri yüz yıla bâliğ idi.

Ve iç kal‘ada makâm-ı Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-selâm* bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Ve yine iç kal‘ada Hazret-i Hızır makâmı şeb [u] rûz kandîl yanar. Aşağı Karanlık kapuda yine Hazret-i Hızır makâmı. Nesîmî hazretleri derisi yüzülmüş iken bu mahalde gâyib olup evinde **[Y 174b]** tilâvet-i Kur’ân ederken bulup yine meydân-ı siyâsete getirdiler.

Ve handak kenârında Hazret-i Nesîmî ve kutbü'l-aktâb Şeyh Bekrî *kuddise sırruh.*

Ve Şeyh Bayram ve Şeyh İhlâs Dede karîbü'l-ahd ulu sultân idi. Hamd-i Hudâ şeref-i sohbetlerile müşerref olduk.

Ve Antakiye kapusunun iç yüzünde bir aralıkda Şeyh Alî-i Rûmî. Ve Gedelecciler içinde Şeyh Kerhî. Ma‘rûf-ı Kerhî başkadır, Bağdâd'da medfûndur.

Ve Dellâllar mahallesi tedribesinden taşra Şeyh İbrâhîm ve civârında Şeyh Arabî ve Kırklar makâmı ve Şeyh Ebûbekir'den aşağı Şeyh Yaprak ve civârında Şeyh Memi ve Şeyh Bayram civârında Köse Şeyh Mehemmed ve Nesîmî hazretlerinin şer‘ile derisin yüzdüren müftîyyü's-sakaleyn ya‘nî ins [ü] cinne fetvâ verir Şeyh Şehâbeddîn ve pîşvâ-yı tarîkat Hazret-i Şeyh Cemâleddîn.

Ve bunlardan mâ‘adâ ziyâret etdiklerimiz bâlâda mahallinde terkîm olunmuşdur. Ammâ meşhûr-ı âfâk olan ziyâretgâhlar bu sultânlardır. Bunların herbirin ziyâret etdükde rûh-ı şerîfleriyçün birer Yâsîn yâhûd bir Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp hâklerine yüzüm sürüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb

etdim. Hamd-i Hudâ hâzâ min fazlı Rabbî ve Hudâ hakkıyçün şehr-i Haleb'e on bir kerre uğramak müyesser olmuşdur. Ve niçe bin âsitâneye yüzüm sürüp birer Fâtiha-i şerîfile âşinâlık kesb etmişimdir. Ammâ tahrîri tatvîl-i kelâm olup seyâhatden ârâm bulamam kim sâ'ir müverrih gibi âb ü tâb verüp tavsîf edem. Ancak alâ kadri'l-imkân bu mertebe iktidârımız oldu. Afvile mestûr buyurula.

{Ziyâret-i el-Mevlâ Şeyh İbrâhîm-i Halebî, bahr-i zû-fünûn idi. Seksen kıt'a mücelled te'lîfâtı var. Ve hâlâ İbrâhîm-i Halebî nâmıyla kırâ'at olunan kütüb-i mu'tebere anlarındır. [[(---) (---) (---)]] medfûnlardır.

El-Mevlâ Mehemmed bin Mehemmed eş-şehîr be-İmâmzâde, Bağdâd'dan gelirken Haleb'de merhûm olup kubûr-ı Sâlihînde medfûndur.

El-Mevlâ Muharrem Efendi Bağdâd'dan gelirken merhûm olup Şâm kapusu hâricinde seng-i mezârı târîhiyle medfûndur.

Haleb'de el-Mevlâ Mehemmed Kara Gülmez Efendi demekle meşhûr ve Hâcegîzâde demekle mezkûrdur. Şeyh Bekrîler civârında medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Enbiyâ-i Sittîn *rıdvânullâhi aleyhim ecma'în,* Sûku'l-Yahûd semtinde şâhrâh üzre [[(---) (---) (---)]] memâlik-i muhtelife lisânında bu hacer tahtında yetmiş enbiyâ-i izâm vardır, derler. Ve niçe bin sulehâ-yı ümmetden kimesneler bu seng-i mübâreke üzre Leyle-i Kadir'de nûr nâzil olduğun görmüşlerdir. Ve leyle-i mübârekelerde bu sahre üzre gülâb dökerler. Yahûdîler bu hacere kerrâtile on bin altun vermişlerdir. Cümle ahâlî-i vilâyet ol zu'm üzredirler kim bu hacer-i Yed-i Kudret hemân ki bu şehirden gide, bu şehir harâb olur. Hazret-i İbrâhîm pederi Âzer'in tılsımâtıdır. Küffâr bu taşı ol zamandan berü i'tibâr eder, andan içün [[(---) (---) (---)]] isterler deyü cümle a'yân-ı vilâyet bu taşı vermemek üzre akd-i kelâm etmişler. Bir çâr-kûşe musaykal ve mücellâ sahra-i ibret-nümâdır.} [91]

Ve bu şehrin halkı **[Y 175a]** cümle ehl-i tarîkdir. Kibâr-ı evliyâullâha mu'tekidlerdir. Ve mezâhib-i erba'ada sâbitlerdir. Gayri gürûh-ı dâlle mezhebin bilmezler. Gâyet mu'tekid ve perhîzkâr ve dîndâr mü'min ve muvahhid tüccâr kavimdir.

Ve Koca Husrev Paşa tahrîrinde nefs-i Haleb'de dörd kerre yüz bin âdem olduğu sicilde mastûrdur. Haleb Tatı derler. Ammâ Halebî Çelebi evsâfiyle muttasıflardır.

Ve bunda Arab ve Kürd [ve] Türkmân sâkinlerdir. Ve tüccâr tâ'ifesinden ecnâs-ı mahlûk mevcûddur. Ve Urbân'ının kelimâtları lisân-ı Arabîde fesâhat u belâgat üzre edâ-yı kelimât edemezler. Gayri lehcedir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzre olup mahbûb [ü] mahbûbesi câ-be-câ vardır. Ve erbâb-ı devleti gâyet çokdur. Elvân elvân sammûrlu çukalar geyerler. Ve evsat hâllisi alaca kereke abâ geyerler. Ammâ garîbü'd-diyâra gâyet ikrâm edüp dilnüvâzlık ve çâresâzlık ederler.

Ve zenânesi altun ve gümüş ve dîbâdan sivri takye geyüp üzerlerine beyâz car bürünüp pâylerine sarı çizme geyüp mü'eddebâne reftâr ederler. Ve ol kadar nerm [ü] râmlardır ve garîb insâna dâmlardır kim gûyâ hevâ-yı dünyâdır. Ve kelimâtları dürr-i şehvâr bedî'ü'l-beyân ve fasîhü'l-lisândırlar.

Ve cümle halkı ehl-i zevkdirler. Köşe köşe yetmiş mesîregâhlarda sohbet-i hâs ederler. Şeyh Bekrî'de ve Mevlevîhâne'de ve Gök meydânda ve Hünkâr bâğçesinde zevk u safâ edüp cümle hünkâr bostâncıları hidmet ederler.

Ve bu şehri niçe bin şu'arâ şehrengîzlerinde medh etmişlerdir. Ammâ bu hakîr kırk bir yıldır on sekiz pâdişâhlık yere kadem basdım, bu Haleb'in âb [u] hevâsının letâfetin bu lâciverd kubbe altında

görmedim. İllâ Acem diyârında Tebrîz dahi buna mu‘âdildir. Anın dahi bâlâda evsâfı mastûrdur.

Ammâ bu Haleb andan benderdir ve Arz-ı Mukaddese'dendir. Bâ-husûs şâ‘ir-i mâ‘ir Ma‘arrâvî buyururlar kim *"Mâuhâ binâuhâ hevâuhâ ve ebnâuhâ yâ Halebü'ş-şehbâ"* demişler ve bu ebyâtı lisân-ı hâlile tasavvufâne şu‘arâlar buyurmuşlar. Beyt:

Halebü'ş-şehbâ kâlet sâyirü'l-müdün,
Abdî encelî fî tahtı bahtî beyne sa‘d u sa‘îd ü aden.

Ve niçe ebyâtlarile tavsîfâtı vardır. Şi‘r-i dîğer-i fasîh ü belîğ güfte-i Küşâcim:

Eretke yedü'l-gaybi ezhârehâ
Ve mâ mene‘at cârehâ beldetün
Kemâ mene‘at Halebu cârehâ
Hiye'l-huldu yectemi‘u mâ teştehî
Fezurhâ fetûbâ limen zârehâ.

Ve ilm-i usturlâb üzre irtifâ‘ alup iklîm-i râbi‘in vasatında bulunmuşdur. Arzı 36 derece ve 22 dakîkadır. Ve atvel-i nehârı 14 buçuk sâ‘atdir.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbât ve melbûsât ve tasnîfâtının memdûhâtın beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz ekmeği ve Mersin yemişi ve ziyâfetlerinde gûnâ-gûn lezîz ta‘âmları ve dilber yanağı şeftâlûsü ve tüffâhı ve Şâm fısdığı ta‘bîr etdikleri isnâddır, Haleb'e ve nevâhîlerine **[Y 175b]** mahsûsdur. Ve şerâben tahûr-vâr âb-ı hayâtı meşhûr-ı âfâkdır.

Ve sanâyi‘âtından elvân katîfe ve atlası ve kutnîsi ve harîr-i mukaddemi ve kuyumcusu ve üzengisi şöhre-i dünyâdır. Ve cemî‘i mevcûdât Haleb'de mevcûddur. Böyle bir nazargâh-ı peygamberândır. *Ammerekallâh.*

Ve bu şehre niçe kerre gelüp evsâfın bir hoş tahrîr etmedim idi. Ammâ şimdi evvelkiden ma‘mûr görüp ve birkaç gün safâ-yı hâtır ile meks edüp böyle tavsîf olundu.

Anda olan a‘yân-ı kibârdan Cânpûlâdzâde Alî Paşayla ve Şeyhülislâm Kevâkibîzâde ile ve Şeyh Bekrîyle ve Şeyh Haydar Efendi'yle ve dizdâr ve serdâr ve niçe eşrâf-ı kibâr ile vedâlaşup Haleb'den kıble tarafına ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr edüp beşinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Hân-ı Yetîmân

Hantıman galat-ı meşhûrdur. Kadîm-i eyyâmda bilâ-vâris fevt olan kimesnenin anın lerin mâllarıyla bu mahalde bir şehir binâ olunup cemî‘i cüzâm ve miskîni bunda nefy edüp Hân-ı yetîmân demişler. Bir rivâyetde Âl-i Abbasiyân'dan [[(---) (---) (---)]] nefy etmiş. Anıniçün Hân-ı yetîmân derler. El-hâsıl memerr-i nâs olup ârâmgâh olmağiçün sene [[(---) (---) (---)]] dibinde şekl-i murabba‘ şeddâdî taş binâ bir küçük kal‘adır. Ve cirmi beş yüz adımdır. Ve sekiz kulle [[(---) (---) (---)]] vardır.

Ve Haleb paşasının hâssıdır. Ve hâkimi subaşıdır. Ve nâhiyesi nâ’ibi vardır. Ve bu kal‘a [[(---) (---) (---)]]. Ve bu kal‘ada müte’ehhil kimesne yokdur. Ancak kırk elli oda ve bir câmi‘ vardır. Ve on bir ayak nerdübân ile çıkılır. [[(---) (---) (---)]] târîhi budur:

"Bi-inşâi hâzihi's-sâkıyeti'l-mübâreketi fî eyyâmi Sultân İbrâhîm halledallâhu mülkehü **[Q 78a] [P 79a]** *sene isnâ ve hamsîn"* tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kal‘anın şark tarafında kırk elli müselmân evleri vardır. Kal‘a neferâtları anda sâkin olup âyende vü revendeye mu‘âvenet edüp her şeb kal‘ayı muhâfaza ederler. Altı pâre hurde topları

vardır.

Hâssa-i bi'r-i aceb: Bu Hân-ı yetîmân'ın nevâhîlerinde Bi'r-i Sıyfe nâm bir kuyu vardır. Kudurmuş kelb-i sarîh bir âdemi ısırsa kırk gün mürûr etmeden ol âdem ol sudan nûş etse halâs olur. Ammâ kırk gün mürûr etmiş olsa nef'i yokdur. Bu kal'adan yine kıbleye ma'mûr kurâlar güzer edüp sahrâlar içre 6 sâ'at gidüp,

Menzil-i karye-i Serâkıb: Haleb hâkinde Selmin nâhiyesidir. Ve bir bayır üzre kırk elli evli Arab karyesidir. Ve kal'a-misâl bir kâr-ı kadîm hânı vardır. Andan şimale bir sâ'at,

Evsâf-ı kasaba-i Selmin

Haleb hâkinde Paşa hâssıdır. Hâkimi voyvadadır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve şehri bir düz yerde ma'mûr ve şîrîn kasabadır. Zeytûnu ve karpuzu Arab ve Acem'de meşhûrdur. Ve suyu yokdur. Cümle halkı sarnıclara muhtâclardır. Ve altı mahalledir. Ve bin toprak örtülü evlerdir. Ve sekiz mihrâbdır. Biri cum'adır, mâ'adâ mesâcidlerdir. Ve cümle yetmiş dükkândır. Ve iki hân ve iki hammâmdır. Ve halkı cümle Fellâhîn'dir **[Y 176a]**ve gâyet rencber kavimdir. Ve incü dânesi-misâl buğdayı olur. Ve beyâz etmeği meşhûrdur. Ve,

Ziyâret-i Şeyh Nu'mân: Anda bir kubbe-i âlîde medfûndur. Andan kıbleye bir sâ'at,

Evsâf-ı kasaba-i rîh-i râhat Rîha

Bu dahi Haleb hâkinde paşa hâssıdır. Hâkimi voyvadadır. Ve yüz elli akçe ile sadâka olunur şîrîn kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Bunun dahi kethudâyeri ve serdârı yokdur.

Ve şehri bir dâmen-i kûhda niçe yüz âb-ı hayât cereyân eder bâğ u bâğçeli ve gül [ü] gülistânlı ve âb [u] hevâsı latîf rîh-ı râhat şehr-i ferah-fezâdır. Hudâ hakkı andelîb murgânın hezâr ve hezârânın feryâdından âdem hayât-ı cân bulur.

Cümle altı mahalle ve altı yüz türâb örtülü ma'mûr [u] müzeyyen hânelerdir. Ve tokuz mihrâbdır ve iki câmi'dir ve bir hammâmdır. Ve iki hândır. Ve yetmiş dükkândır. Ve üç bin bâğdır.

Ve cümle halkı Tat ve fellâhândır. Ve mahbûb u mahbûbesi meşhûr-ı cihândır. Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından âb-ı revânları hayât-ı cândır. Ve üzümü ve fısdığı firâvândır. Ve,

Ziyâretgâh-ı Rîha: Evvelâ şehir kurbunda Şeyh Ahmed-i Şeybânî ve şehrin garb tarafında Şeyh Yûsuf ve şehrin şimâlinde Şeyh Kasîf ve ana karîb Kırklar makâmı ve şehrin kıble tarafında bir bayır dibinde vâki' olmuşdur. Ve şehir içinde Şeyh Mehemmed Gâzî *kuddise sırruh* himmetleri hâzır ola.

Andan garba 2 sâ'at zeytûn bâğları içre gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Yekfelûn

Haleb hâkinde Selmin nevâhîsidir. Ve şehri bir bayır dibinde sâfî zeytûnluk içinde iki yüz elli hâneli fellâhân kasabasıdır. Ammâ kadîm-i eyyâmda gâyet ma'mûr şehir imiş. Hâlâ bir câmi'i ve üç mesâcidi ve bir hammâmı var, çârsû-yı bâzârı yokdur.

Andan garb cânibine zeytûn bâğları, tağları ve taşları zeynetmiş ma'mûr kurâlar ubûr ederek 5 sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i İdlib

Haleb sancağında maktû'-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem Köpürlü Mehemmed Paşa'nın evkâfıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır.

Ve şehri bir vâsi' sahrâda on dörd mahalle ve bin üç yüz kırk beş toprak örtülü ma'mûr u müzeyyen hânelerdir. Ve on dörd mihrâbdır. Ve üçü hutbedir ve çârsû içinde cemâ'at-i kesîreye

malîk (---) câmi‘i tarz-ı kadîm toprak örtülüdür.

Ve iki hammâmı ve üç hânı ve bir medrese ve altı mekteb-i sıbyân ve üç yüz dükkân var, lâkin bezzâzistânı yokdur.

Ve on dörd sâbûn kârhânesi var. Rûm [u] Arab ve Aceme sâbûn bundan niçe bin deve yükü sâbûn gidüp bu şehirde hazîne hâsıl olur. İdlib sâbûnu meşhûr-ı âfâkdır.

Ve halkı fellâhân-ı âkdır. Ve libâsları alaca abâ ve ayaklarına zarbun ya‘nî postal geyerler. Gâyet rencber kavimdir.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi bisyârdır. Ve garîb-dostlardır. **[Y 176b]** Ve bu şehirin cânib-i erba‘asında olan deşt [ü] sahrâ sâfî zeytûn ormanıdır, Âdem gâyib olur. Âdem vardır kim on bin yigirmi bin zeytûn ağacı vardır. Bunda mütevellî ağada bir gece zevk edüp ale's-sabâh,

Ziyâret-i Hazret-i Şeyh Şûmân: Şehir içinde bir kubbe-i âlîde medfûn. Emr-i azîm sultândır. Andan şimâl tarafına zeytûn hıyâbânı içre 4 sâ‘at,

Evsâf-ı kasaba-i (---): Haleb hâkinde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve hâkimi Paşa hâssı subaşısıdır. Ve (---) mahalle ve (---) mihrâbdır. Ve (---) toprak örtülü hânelerdir.

Ve çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘i tarz-ı kadîm toprak örtülüdür. Ve bir hânı ve hammâmı ve yigirmi dükkânları vardır. Ve ol kadar ma‘mûr değildir, zîrâ İdlib'de adl [u] adâlet olup evkâf-ı Köpürlü olmağile bu şehir halkı ekseriyyâ İdlib'e hicret ediyorlar. Ve bâğ u bâğçeleri cümle zeytûnlukdur.

Ve şehri bir düz yerde vâki‘ olmuş. Bunun dahi sâbûnu meşhûrdur ve yedi kârhânedir. Ve cümle halkı garîb kalmağile mahzûnlardır. Ne cânibine nazar etsen âşiyân-ı bûm ve masasa olmuşdur. Andan cenûba zeytûnluk içre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ve,

Karye-i Ahmed Beşe: Yüz evli Arab karyesidir. Anı dahi ubûr edüp altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Şu‘ûr

Haleb hâkinde (---) nâhiyesidir. Mâ-tekaddem derbend-i calender-misâl harâmîler kemîngâhı bir küçük hân-ı bî-emân idi. Sene 1069 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ fermânıyla Köpürlü Mehemmed Paşa bir kal‘a-i cedîd ve bir hân-ı sedd-i sedîd binâ etdi kim İslâmbol'dan Mısır'a varınca nazîri yokdur.

Kal‘ası bir bayır başında şekl-i murabba‘ bir taş binâ kal‘a-i metîndir. Ve burc [u] bârûları vâki‘ olduğu âlî zemîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Dizdârı ve kırk neferâtları vardır. Ve kal‘a içinde yüz mikdârı havlısız hurde hâneler vardır.

Ve bu kal‘anın önünde bir kal‘a-i azîm gibi üç kat bir hân-ı kebîri var. Taşra havlısında elli dükkânları ve bir âb [u] hevâsı latîf kubbeleri beyâz kireçli hammâmı ve yüz mikdârı evler ve mütevellî sarâyı ve bir câmi‘-i âlî ve kırk kubbeli imâret ve kilar ve mahzenleri var.

Ve müte‘addid hücreli harem odaları ile inşâ olunmuş a‘yân [u] eşrâf müsâfirhâneleri ve köşe köşe at ıstablları var. Bu binâlardan içeri büyük hân başka demir kapulu kal‘a misâldir. Ve cümle yüz yigirmi ocakdır. Ve cânib-i erba‘ası yan soffalı ve gûnâ-gûn tarz-ı âhar harîm odalı mihmânhâneler ve niçe bin at ve katâr [u] mehâr sığâr develiği ve kibâr âhûrları var, içinde âdem gâyib olur.

Ve bu hân-ı âlînin sahrâ-misâl beyâz taş kaldırım ile döşenmiş meydânın tâ vasatında niçe pâyeler üzre bir câmi‘-i fevkânî altında aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var. Cümle devâbbât andan def‘-i atşân edüp ayınlarında tecdîd-i vuzû‘ olunur. Müsâfirîn ibâdet edüp sâhibü'l-hayrâta du‘â ederler.

Ve bu hayrât-ı azîm serâpâ nîlgûn kurşum **[Y 177a]** örtülüdür. Ve cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden berî

bir hayrât-ı cedîddir. Ve bu âsârın tâ taşra kapusu önünde tokuz göz bir cisr-i kadîm vardır. Altından nehr-i Âsî, Gülbin dağlarından gelüp Antakiye'ye karîb Bahr-i Sefîd'e mahlût olur.

Ve Şu‘ûr'da cümle mihmâna birer sofra çorba ve birer nân-ı azîz ve birer şem‘ [[[(---) (---) (---)]] mâ-hazarı bi'l-guduvvi ve'l-âsâl vâsıldır. Ve evkâf mütevellîsi Halîl Ağa'dan ihsânlar alup ve kal‘a neferâtından yigirmi pür-silâh refîkler alup [[(---) (---) (---)]] bâğlar yollar aşup Eski Şu‘ûr sağımızda kalup 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Budama: Haleb hâkinde [[(---) (---) (---)]] köyüdür ve ze‘âmetdir.

Andan kıbleye dere ve depe ve mahûf u muhâtara orman-ı bî-amânlı yerler ubûr edüp [[(---) (---) (---)]] Lâtikıyye şehri kurbunda Akdeniz'e mahlût olur. Ve bu mahalde Gülbin dağlarının yüzü garb cânibine Akdeniz tarafına [[(---) (---) (---)]] garb cânibine piyâde olup renc [ü] anâyile yokuş aşağı,

Makâm-ı İbrâhîm-i Edhem hazretleri: Bir müdevver kubbe-i âlî [[(---) (---) (---)]] **[Q 78b] [P 79b]** yedleri ve zânûları mezkûr hacere gömüldüğü alâmeti zâhir ü bâhirdir. Âyende vü revendelere ziyâretgâh olmuşdur. Anı ziyâret edüp andan sağ tarafımızda bir bayır üzre

Kal‘a-i Livânâ: Dürûziyân elinde olmağile ve yolumuzdan hilâf vâki‘ olup seyr [ü] temâşâ etmedik. Anı ubûr edüp yüz bin renc [ü] anâyile 9 sâ‘atde,

Karye-i Behlûliyye

Şâm-ı Tarabulus eyâletinde Lâtikıyye sancağı hâkinde bir bayır üzre yüz mikdârı toprak örtülü bâğlı ve zeytûnlu ve dud ormanlığı içinde bir ma‘mûr köydür. Ammâ ne‘ûzübillâh iki bin âdemdir. Cümlesi Nusayrî mezhebindedirler ve pinhânî şems tulû‘ etdükde perestiş ederler ve beyne'l-halk namâz kılarlar ve kızlarun kendüleri nikâh ederler.

Ve gâyetü'l-gâye la‘lgûn verd-i handân-misâl yanaklı mahbûbeleri var kim âdemin zülâli iki yerden akar ve gören âşık olup mestâne-vâr bakar. Ve cümle zenânesi harîr libâslara müstağrak olup uşşâk arar ve gerdânları halhâllı ve gûşları menkûşlu ve yed-i Kudretile çeşm-i gazâllı mükehhal bâkireler var kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

mısra‘ı anların hakkındadır.

Ve sağîr ü kebîri nikâbdâr değildir. Cümle kâlây-ı hüsnü hüsn bâzârında bî-direm ve bî-dînâr görülür ve gâyet şîvekâr işvekârdırlar. Ve geysû-yi müşkbârları çim-ender-cim ve ham-ender-ham mergûle mergûle sarkıdup dil-i uşşâkı zülüfleri şebekesiyle sayd ederler. Ne‘ûzübillâh dâm-ı şeytândır.

Ve bu halka kâfir desen ol ân âdemi katl edüp on bin guruş cerîme verirler. Ve gâyet bahâdır ve şecî‘ kavimdir ve cümle tüfeng-endâzdır.

Ve bu kavim sengistân [u] dağıstânlar içinde sâkin on binden mütecâviz Nusayrî kavmi imiş. Eğer bunları görmesem ekâlîm-i seb‘ada bir şey görmemişdim, ammâ müsâfire azîm ikrâm edüp makdûrların sarf edüp dirîğ etmezler.

Bu menzilde Şu‘ûr kuluna icâzet verüp bu kavimden **[Y 177b]**on âdem refîk alup cenûba giderken yol üzre bir kubbe-i âlî içinde Şeyh Tırayra, Tarîk-i Edhemîdendir. Anı ubûr edüp Akdeniz nümâyân oldu.

Andan nîm sâ‘at bir düz sahrâda Ayasofya eşkâlinde bir binâ-i kadîm manastır-ı Nısyât gâyet ma‘mûrdur. Ve yüzden mütecâviz ruhbânları ve mahbûb mûğpîçeleri vardır. Cümle Frengistân'dan nezerâtı gelir.

Anı ubûr edüp Behlûliyye'den 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Lâtikıyye: Mâ-tekaddem Hazret-i Ömer hilâfetinde Antakiye kal‘ası fethinden mukaddem Hâlid ibn Velîd ve Esved ibn Mıkdâd bu Lâtikıyye kal‘asın İşpanya küffârı destinden kuvvet-i bâzûyile feth edüp Kûfe hâdiseleri mahallinde yine küffâr müstevlî olup devlet (---) Melikü't-Tâhir'e gelüp zor-â-zor feth edüp bilâd-ı İslâmiyye'ye zam edüp âyîn-i Muhammedî olurdu.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Selîm Şâh-ı evvel Mısır fethine giderken Çerâkes-i nâkes kavmi bî-kes kalmağile miftâhların Ayas Ağa yediyle kal‘a Selîm Şâh'a teslîm olunup Şâm-ı Tarabulus eyâletinde iltizâm ile mutasarrıf sancakbeği tahtıdır. Hâss-ı hümâyûnu ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve erbâb-ı zü‘amâ ve erbâb-ı tîmârı yokdur.

Cümle (---) yüz kurâları mîrîdir ve üç yüz kîse hâsıl olur mukâta‘adır. Ammâ kurâları cümle sengistân dağlarda olmağile beği kırk elli bayrak sekbân ve sarıca askeri besler.

Ve yüz elli ve üç yüz akçe ile ihsân olunur şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâdır. Ve ber-vech-i adâlet senevî yigirmi kîse hâsıl olur.

Kethudâyeri ve serdârı ve mezâhib-i erba‘a müftîsi ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfları vardır.

Ve kal‘ası leb-i deryâda liman ağzında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır. Cirmi üç yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘asını deryâ döğer, handakı yokdur. Ve şimâle nâzır bir demir kapusu var.

Ve kal‘adan taşra iskele başına gitmeğe on beş göz kâ[r]gîr binâ cisr-i tavîl ile geçilir. Gerçi büyük kal‘a değildir, lâkin limanı muhâfaza etmeğe gâyet latîf kal‘adır. Ve dizdârı ve (---) neferâtı vardır.

Ve kal‘a içinde yedi havlısız hurde evler vardır. Ve bir mescidi var. Ve mezkûr cisir başında bir kasr-ı latîf gümrük emînleri sâkin olacak bir teferrücgâh yerdir ve iskele başıdır. Ve bu mahalde kırk elli mahzenler vardır. Ve üzerleri bâzergân odalarıdır. Niçe kerre yüz bin guruşa mâlik Mısır ve Frengistân bâzergânları sâkindir ve metâ‘ları mahzenlerinde mâl-â-mâldir. Ve bu mahalde aslâ müte’ehhil kimesne olmaz.

Ve iskele başında taş nerdübân ile çıkılır bir mescidi var. Ve limanı üç yüz pâre keştî alur bir amelî limandır. Sekiz rûzgârın şiddetinden emîn, her ne cânibe demir bıraksan a‘lâ yataklı limandır. Ve kal‘anın burclarında kirpi-misâl şâhâne topları liman ağzına nâzırdır.

Ve bu limanın üç tarafı ve şark cânibi serâpâ şehr-i kadîmin vîrânistânı içre hurmâ bâğlarıdır ve bâğçelerdir.

Ve hâlâ şehr-i ma‘mûr iskeleden şarka bin adım ba‘îd şehr-i Lâtikıyye mâ-tekaddem şehr-i **[Y 178a]**azîm olduğuna tâk-ı Kisrâ'dan ve kasr-ı Havernak'dan ve binâ-yı Şeddâd'dan nişân verir alâmetler var kim âdem gördükde vâlih [ü] hayrân olur.

Sebeb-i inhidâmı Hazret-i Ömer fethinden sonra İşpanya küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı bin pâre keştîyle gelüp istîlâ eder. Âhir guzât-ı Arab'dan emân bulmayup hâke berâber olup karârları firâra mübeddel olur. Hâlâ ma‘mûru cümle tokuz yüz kal‘a-misâl kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır. Ve cümle kireç örtülü evlerdir.

Ve tokuz mihrâbdır. Ve üçü cum‘adır. Evvelâ çârsû içinde bu şehir halkının müverrihleri zu‘mları üzre bizzât Hazret-i Ömer fethidüp bu câmi‘i binâ edüp bir ay bunda imâmet etmişdir. "Ve hîn-i muhâsarada şehîd olan Sahâbe-i kirâm bu Ulu câmi‘in harreminde medfûnlardır" deyü rivâyet ederler.

Hakîkatü'l-hâl bir mehâbet ve rûhâniyyet var kim anda iki rek‘at tâ‘at eden elbette mahrûm kalmamışdır. Azîm ziyâretgâh ve ibâdetgâh-ı kadîmdir. Câmi‘-i Ömer derler ve Ulu câmi‘ derler hayli büyük câmi‘dir. Ve harreminde nahl-i hurmâlar vardır. Ve tarz-ı kadîmdir, eyle müzeyyen değildir. Ve bir minâresi vardır.

Ve çârsû içinde Tokatlı'nın Yeni câmi‘i ve yine çârsûda Eski câmi‘ cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Ve iki hammâmı ve üç hânı var. Çârsû içinde Mataracı hânı ve Dervîş Beşe'nin iki hânları ve Mûsâ Beşe hânı ve iki medrese ve bir dârü'l-hadîs ve üç mekteb-i sıbyânı var. Ammâ Eski câmi‘ kurbunda nev-binâ Mataracı mektebi iki yüz tıfl-ı ebcedhâna her sene birer kat esvâb ve yüzer para ve beher yevm merreteyn çorbaları vardır.

Ve cümle iki yüz dükkândır. Lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ mezkûr hânlarda dünyânın zî-kıymet eşyâları mevcûddur.

Ve mâ-tekaddem cereyân eden su yolları harâb olup cümle halkı sarnıca muhtâçdır. Ve Temmûz'da berd zülâldir. Ve sûk-ı sultânîde ve gayri râhların yan kaldırımları vardır. Sevâhil vilâyet olmağile çamur olmaz. Lâkin hevâsı sakîldir. Şiddet-i harâretden âdem büryân olur, zîrâ cânib-i erba‘asın niçe kerre yüz bin nahl-i hurmâ dırahtı zeyn etmişdir, isâbet edecek rûzgârın kat‘ etmişdir.

Ve a‘yânları çuka esvâblar ve evsatı alaca abâ kerekeler ve ednâsı bellerinde birer peştemâl ve başlarında birer peştemâl destâr ve ayaklarında zarbun geyerler. Fellâhânı çokdur. Ve mahbûb u mahbûbesi yokdur.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyâz hubzu ve hurmâsı. Ve şeker kamışı üçü ve dördü bir maksûs Mısır parasınadır. Ve habbu'l-lezîz [[(---) (---) (---)]] hâsıl olur gâyet mukavvîdir. Ve Frenk incîri garîb temâşâdır. İki âdem kaddi kalın yeşil haşebeler üzre babuç gibi yeşil yapraklarının kenârında [[(---) (---) (---)]] -misâl darısı vardır. Bu dahi mukavvîdir. Ve acûr ve kassâ ve kurkâs ve karnebît ve cümmeyz ağaçları [[(---) (---) (---)]] dıraht-ı azîmlerdir. Bi-aynı incîr-misâl la‘lgûn ve beyâz cümmeyzi olur. Ammâ hikmet-i Hudâ bu kim cemî‘i müsmirât [[(---) (---) (---)]] dıraht-ı azîmlerin bir âdem iki âdem kucaklar. Kalın **[Y 178b]**yerlerinde beşi onu ve on beşi bir yerde top top [[(---) (---) (---)]] bir âdem on dâne ve beş dânesin isti‘mâl edüp üzerine bir kaç yudum su içse tabî‘ati mülâyim edüp [[(---) (---) (---)]]

Hikmet-i Hallâk oldur kim ibtidâ hâsıl olup yedi sekiz seneye bâliğ olunca meyve vermez, bâğbânı bir kaç nefer [[(---) (---) (---)]] dıraht üzre çıkup teber ile niçe yerinden dırahtı zahmdâr edüp keser ile keser gibi olup haşebât-ı berk-i ahzarın **[Q 79a] [P 78a]** hâke pâymâl etdüğün ma‘hûd âdemler görünce çıkagelüp,

"Ey ricâl! Bu fakîr-i nâ-murâd tâze şeceri ne kat‘ edersin? Hâf mine'llâh!" derler. Şecer sâhibi dahi,

"Neyleyim? Bî-hâsıl bir ağaçdır, anıniçün kat‘ ederim" dedikde mezbûr herîfler ricâ edüp,

"Lutfeyle, kesme, meyve versin" dediklerince ol dahi neccâr-vâr baltalar urur. Yine ricâ edüp,

"Afv, afv! Biz mütekeffil olalım, bu sene semer versin" deyü ricâ etdiklerince mezkûr dırahtın zahimdâr olan yerlerinden hûnâbe-misâl cereyân eder.

Bu hâl üzre niçe bin yerden zahm-âlûd oldukdan sonra ma‘hûd herîflerin ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup meyve vereceğine her sene mütekeffil olup kasem billâh inşâallâh ile Fâtiha tilâvet edüp giderler.

Garâbet bunda kim ol sene ol kadar berk-bârı hâsıl olur kim salkım saçak ta‘bîri üzre bî-nihâye meyve verir, acîb ü garîb tılsımâtdır.

Ve bu şehirde ibret-nümâ çokdur. Ammâ biz muhtasar üzre tahrîr etdik. Ve cümle halkı kibâr-ı evliyâullâha mu‘tekid ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at mü’min ve muvahhid kavimdir.

Ziyâretgâh-ı Lâtikıyye: Şehrin yıldız cânibinde nîm sâ‘at ba‘îd leb-i deryâya karîb Hazret-i Risâlet-penâh'ın ammetesi Hazret-i Mes‘ûd ibn Ümmühânî vâlideleri künyeti ile meşhûrlardır. Râvî-i hadîsdir ve bir kubbe-i pür-envârın içinde medfûnlardır. *Radıyallâhu anh.* Şehirde bir hatm-i

şerîf tilâvet edüp kabr-i şerîflerine yüz sürdükde hatm-i şerîf eyleyüp âşinâlık kesbetdik ve savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik.

Ve şehre karîb Ebü'd-Derdâ hazretleri ki Derdâ-yı Âmirî derler, Sahâbe-i kirâmın erbâb-ı soffasından idi. Ve serhalka olup cemî‘i ehl-i rıyâzatın silsileleri ana müntehîdir. Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın huzûrunda Hazret-i Alî'den me’zûn olup sâhib-i tarîk oldu. Ve anın hakkında Risâlet-penâh, İbn Abbâs rivâyetile buyururlar: [92] deyü nutk etmişlerdir. Hadîs-i sahîhdir.

Ve şehrin şark cânibinde bâğçeler içinde İbrâhîm-i Edhem vâlidesi, bir çâr-kûşe üstü açık mihrâblı mescid içinde medfûnlardır. Yevm-i isneyn ve yevm-i cum‘ada şehrin cümle nisvânları varup isyânlar edüp oğul kız isterler. Ne‘ûzübillâh şirk-i hafîdir.

Ve kurbunda şehre karîb Şeyh Mûsâ Sâdık *kuddise sırruh*. Ve şehirden şimâl cânibinde bir sâ‘at ba‘îd leb-i deryâda ziyâret-i İbn Hittâ**,** Sahâbe-i kirâmdandır. Bunlar dahi bir **[Y 179a]**kubbe-i münevverede medfûnlardır.

Ve şehre karîb Şeyh Ebubekr-i Batranî hazretleri *kuddise sırruh* ve limana karîb leb-i deryâda Şeyh Sa‘îd ve ana karîb hazret-i Emîr Sultân ve şehir içinde Şeyh Emîr Cemâ‘a ve Şeyh Emîr Esed. Cümlesinin himmetleri hâzır u nâzır ola.

Ve bu şehirde bir hafta seyr [ü] temâşâ edüp beş yüzden mütecâviz ziyâretler etdik. Ammâ meşhûrları bunlardır. Ve hânemiz sâhibi Mataracızâde Arslan ve Kaplan Ağalar ile vedâlaşup ve refîkler alup şark cânibine sahrâlar içre ve hıyâbân [u] dırahistân içre sevâhile enmiş Türkmân obalarında yiye içe ve kona göçe,

Nehr-i Kebîr: Yedi göz cisr-i azîm imiş, münhedim olmuş. Yüz bin renc [ü] anâ ile atları uryân edüp yıldırdık. Zîrâ tuğyân üzre cereyân ederdi. Gülbin dağlarından gelüp bu mahalde Bahr-i Sefîd'e mahlût olur. Andan,

Nehr-i Kırbaşı: Küçük nehirdir. Atile ubûr edüp bu nehir Kürd cebelinden gelüp yine bu mahalde deryâya mecrâ eden,

Nehr-i Arab: At ile ubûr olunur. Ve,

Nehr-i Mıdık: Bu nehrin menba‘ı Şâm yolunda Mıdık kal‘ası gölündedir. Ve,

Nehr-i Rü’üs dahi at ile güzer olunup mezkûr nehreyn Gülbin dağlarında Pılatınoş kal‘ası altından hurûc edüp Bahr-i Sefîd'e mahlût olurlar.

Ve bu nehirleri ve sahrâ [vü] ormanları ubûr edüp gâh leb-i deryâyile gâh kumsal sehel râhile ve hevâ-yı latîfde bî-âhile Türkmân obaları içre Yâr bin Hî'le(?) ayş [u] nûş ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Cübeyle

Bu dahi İşpanya keferesi binâsıdır. Hazret-i Ömer hilâfetinde feth olunup yine küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ etmişdir. Ba‘dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde Medîne-i Münevvere içre kabâyil-i Kureyş'den Cebel-i Elheme nâm bir şeyhü'l-arab bir urbânın gözün çıkarup şer‘ile Hazret-i Ömer Cebel-i Elheme'nin gözün çıkarmak murâd edindikde bir gece Cebel-i Elheme kabîlesiyle firâr edüp Antakiye'de Hırkîl Kayser'e gelüp dâhil düşer. Hırkîl Elhem'e Cübeyle dağların verir. Andan bir gece Cübeyle kal‘asına İşpanya elinden şebhûn ile istîlâ edüp kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp anıniçün Cebel-i Elheme'den galat Cübeyle kal‘ası derler.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme üzre Hazret-i Ömer Kudüs fethine geldikde Hâlid ibn Velîd'i serdâr ta‘yîn edüp ceng-i azîm ederler. Bi-emrillâh Cebel-i Elheme münhezim olup beş evlâdı ve kabâyiliyle gemilere süvâr olup İşpanya'ya firâr edüp dâhil düşer. Anlar Cebel'e Kuryeleş dağı verirler. Bunlar Kureyşî olduğundan ol cebele Kuryeleş dağı derler. Arnavud bunlardan hâsıl

olup ol Kuryeleş dağları Avlonya ve Delvinye mâbeyninde ulu dağlardır.

Ba‘dehu Cebele'nin bir oğlu Lazka Tırabzan'da Ciniviz'e gidüp Laz kavmi olur. Bir oğlu Mikril olur ve bir oğlu Abaza olur ve bir oğlu Çerâkis olur. Bu beş kavim cümle Kureyş'dir.

Ba‘dehu Cebel-i Elheme mürd olup Elbasan şehri içinde Büzürg Seng nâm bir mesîregâhda yatır. İnşâallâh bu beş millet mahalleriyle mufassal tahrîr olunur.

Ba‘dehu Cübeyle şehrinde İşpanya kâfiri kalup tâ Melikü't-Tâhir asrına dek mutasarrıf **[Y 179b]** olup sene (---) târîhinde Melikü't-Tâhir hazretleri hâh-nâ-hâh rımh-ı bi-emânile emân vermeyüp feth etdi.

Ba‘dehu sene 921 târîhinde mutasarrıf olan hâkim Senyal miftâhların Selîm Şâh'a teslîm edüp Hayre Beğ ile ma‘an Mısır fethine Selîm Şâh'a vesîle oldular. Ve Selîm Şâh bu şehri Şâm-ı Tarabulus eyâletinde iltizâm ile sancakbeği tahtı eyledi.

Bunun dahi alaybeğisi ve çeribaşısı ve ze‘âmet ve tîmârı ve kethudâyeri ve serdârı ve beğinin hâss-ı hümâyûnu ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı yokdur. Ve ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i azîm değildir. Ammâ bu dahi Lâtikıyye gibi sevâd-ı mu‘azzam imiş. İşpanya ve Portakal gelüp dâğ-ı derûnların harâb [u] yebâb, binâların türâb edüp ancak iç kal‘ası ma‘mûr kalmış. Ammâ böyle bir temâşâgâh kal‘a yokdur.

Ve sancakbeği (---) yük akçe iltizâmile mutasarrıfdır. Cümle sancağında üç yüz altmış pâre âsî ve dagî ve yağı ve dürûzî kavimdir. Bunlardan mâl-ı pâdişâhî tahsîl içün yigirmi bayrak levendât askeri vardır. Kendüye senevî ale'l-gasb yigirmi bin guruş hâsıl olur.

Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi (---) pâre kurâdır. Kadıya dahi senevî üç bin guruş hâsıl olur.

Ve hâlâ kal‘ası leb-i deryâdan şarka dörd yüz adım ba‘îd karada bir kal‘a-i fevkânîdir. Yedi binden mütecâviz kal‘aları im‘ân-ı nazarla seyr [ü] temâşâ etdim. Böyle mu‘allak ve ber-hevâ kal‘a-i bâlâ görmedim. Serâpâ altı metîn ve müstahkem toloz kemerlerdir. Ve cümle şehirlinin devâbbâtları ve atları bu kal‘a altında yatırlar gûyâ serdâb-ı Bağdâd'dır.

Ve şarka nâzır bir kapusu var yigirmi ayak taş nerdübân ile çıkılır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz adım şekl-i müdevver bir kal‘a-i münevveredir, zîrâ bunda olan mühendis tasarrufât-ı şîrînkârlığın bir kal‘ada görmedim. Ve handakı içi mâl-â-mâl dud bâğçesidir.

Ve bu kal‘anın dizdârı ve neferâtı yokdur. Ancak kal‘a içinde İbrâhîm-i Edhem hazretlerinin şeyh Seyyid Efendi cemî‘i ta‘allukâtıyla anda sâkin olup âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl olup mihmândârlık ve dizdârlık edüp her şeb bâbları sedd eder.

Ve bu kal‘anın cenûbî tarafında leb-i deryâya dek bir varoşdur. Cümle üç yüz kârgîr ve metîn binâ evlerdir. Aslâ ağaç binâ yokdur, üzerleri serâpâ kireç sıvalı evlerdir.

Ve altı mihrâbdır, üçü cum‘a ve üçü mesâciddir. Eski câmi‘ ve Yeni câmi‘ ve Sultân İbrâhîm câmi‘i meşhûrdur.

Ve bir medrese ve üç mekteb-i sıbyân u tıflân ve yedi tekye ve iki hammâm ve yetmiş dükkân ve üç hân vardır. Ve çeşmeleri yokdur, lâkin şehrin bâğ u bâğçeleri ve varoşu içre İbrâhîm-i Edhem'in değirmenlerinin ayınları aynü'l-hayât-misâl bir âb-ı hayvândır. Selsebîl-âsâ cereyân edüp leb-i deryâda değirmenlere gider. Bu şehrin gerçi üzüm bâğları yokdur. Ammâ hurmâsı ve zeytûnu ve incîri ve dudu çokdur.

Ve bu şehrin dahi Lâtikıyye gibi taşra kal‘ası vîrândır. Hâlâ câ-be-câ âsar-ı binâları nümâyândır. Ve bu şehir dahi taşlık ve kayalıklı **[Y 180a]** yerde vâki‘ olmağile hevâsı sakîldir, ammâ halkı perhîz ile ten-dürüstlerdir. Ve fukarâsı çokdur. Ve fâhişe ve Yahûdî ve kefere gelüp tavattun etmez ve

gelirse mu‘ammer olmaz, zîrâ nazargâh-ı mahbûb-ı Hudâ İbrâhîm-i Edhem'dir.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından, evvelâ âb-ı hayâtı ve limonu ve turuncu ve sâ’ir müsmirâtı ve ipeği ve penbesi meşhûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı
Sultân İbrâhîm ibn Edhem

Sene (---) târîhinde dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye irtihâl etmişdir. Bir ulu âsitâne-i âlîsi vardır kim Mısır [u] Şâm ve Irâk ve Acem'de böyle âsitâne inşâ olunmamışdır. Zîrâ her selef pâdişâhının birer âsâr [[(---) (---)]] bir binâ-yı azîm olmuşdur. Ammâ hayrâtının ekser binâsı Lâtikıyye'de medfûne vâlide-i merhûmesinin hayrâtlarıdır. Cümle [[(---) (---) (---)]] Aslâ açık yeri yokdur. Cümle kâ[r]gîr kubbelerle örtülüdür.

Ve bu âsitânenin cenûba nâzır bir musanna‘ zıh-ender-zıh [[(---) (---)]] bir kubbe-i mu‘allâdır. Andan tâ mihrâba varınca tûlu iki yüz ayakdır. Ve yüz ayak ve ba‘zı yeri yüz elli ayak arzı var. [[(---) (---) (---)]] Ve minberli ve mü’ezzin mahfilli câmi‘-i azîmdir. Ve gûnâ-gûn ibrîşim hâlîçe-i münakkaşlar ile mebsûtdur. Ve kubbelerin [[(---) (---) (---)]] rîz-i(?) bâlâlarıyla ve safkı câmlarıyla zemîni nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn musaykal ve mücellâ haremdir. Ammâ yine üstü kubbelidir.

Ve bu meydân [[(---) (---) (---)]] **[Q 79b]** şâzrevânlar revân olmada. Gören ehl-i züvvâr hayrân olmada. **[P 79b]** Ve bu haremin şark tarafında bir meydân-ı vâsi‘ soffa vardır. Zî-kıymet hâlîçeler ile döşenmişdir. Ve çeşm-i benî âdem görmemiş zer-ender-zer çerâğlar ve şem‘dânlar ve kanâdîller var kim her biri birer üstâd-ı kâmilin pesendîde kârlarıdır kim mülûklar bu sultân içün inşâ etdirüp teberrüken komuşlardır.

Ve bunda ol kadar maslûbat-ı garîbe ve acîbe ve makdûr-ı beşer olmayan âvîzeler var kim âdem gördükde engüşt ber-dehen olup hayrân olur.

Ve bu mezkûr soffanın kıblesindeki kapudan içeri kabr-i şerîf-i sultân-ı evliyâ bahr-i vefâ kân-ı şifâ Hazret-i İbrâhîm ibn Edhem medfûndur. Cümle züvvâr kubbe-i pür-envârına dâhil oldukda elbetde âdemin vücûduna bir lerze ve bir dehşet hâsıl olur.

Ve bu kubbe cümle kubbelerden âlî ve vâsi‘dir ammâ yine öbür kubbelere muttasıldır.

Ve bu kubbenin tâ ortasında zer-ender-zer sihr-i mübîn üstâd-ı harrâtîn eyle musanna‘ şebeke îcâd eylemiş kim akıllar çâk olur. Ol şebeke-i müzehhebin içinde hâzırlardır.

Ve cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn zî-kıymet ve bî-bahâ hüsn-i hat kelâm-ı izzet-i Bârîler var kim zamânımız hattâtları kalemin çekmede âciz ve kâsırlardır. Ve merkad-i pür-envârı atlas-ı ahzar ile mestûr olup dahi fevkında bir çetr-i mülemmâ‘ zerkâr kurulmuşdur.

Ve bunda olan kanâdîl ve şem‘dân ve buhûrdân ve gülâbdân ve maslûbât âvîzeler meğer Hazret-i Alî ve İmâm-ı A‘zam'da ola.

Temâşâ-yı kerâmet-i Hazret-i İbrâhîm-i Edhem: Evvelâ cemî‘i akâyid kitâblarında kerâmât-i evliyâ hakdır ve anlar ölmemişlerdir. Ancak hadîs-i sahîh: [93] hadîsi üzre dâr-ı dünyâdan dâr-ı âhirete nakl ederler. Eyle olsa hayâtda olmuş olup mutasarrifîndendirler. **[Y 180b]**

Sultân hazretleri zamân-ı sıhhatlerinde *"El-mü'minü hulviyyun"* deyü asel-i musaffâ ([[(---) (---) (---)]] Gâr-ı savma‘alarında niçe yüz bin bal arısı âşiyân edinüp bal yaparlar imiş. Andan sultân asel tenâvül edüp kût edinirmişler. Bi-emri Hudâ sultân hazretleri [94] emrine itâ‘at edüp cânib-i Hakk'a azîmet edüp kabr-i şerîfinde [[(---) (---)]] kabr-i İbrâhîm'e girirler. Âhirü'l-emr kimesne mâni‘ olamaz. İlâ mâşâallâh ilâ hâze'l-ân vallâh kabr-i şerîfinin sandûkasının köşesinden ve dîvârının bir köşesinden niçe bin bal arıları girüp çıkup bu kadar yüz yıldan berü bal yaparlar, azîm temâşâdır.

(---) bu şehre istîlâ edüp âsitâne-i Sultân İbrâhîm'i nehb ü gâret ederken bi-emri Hudâ kabr-i

İbrâhîm'den âşiyân edinen arılar bir kerre boşanup gürûh-ı kefereye gürûh-ı enbûh girişüp küffâra eyle nîş-i zehirnâk ururlar kim ol şehre dâhil olan [[(---) (---) (---)]] keştîleri sâhil-i bâhirde kalır. Ahâlî-i vilâyet mâl-ı ganâyimle muğtenim olup gemileri mîrîye ahz ederler. Ol zamândan berü küffâr bu Cübeyle tarafına gelmeğe tevbe eylemişdir. Tevâtürle meşhûr-ı âfâk menâkıb-ı kutb-ı istihkâkdır.

Ve bu kubbenin kıblesinde bir mihrâb vardır. Ve sağ cânibindeki revzenler câmi‘e nâzırdır. Ve bu kabr-i şerîfde ûd ve amber ve abîr ve ûd-i mülebbes râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olup râhatü'l-ervâh bulur.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba‘asında olan gül [ü] gülistân içre limon ve turunc şükûfelerinin fukarâlar inbîkleriyle gülâbın çıkarup cemî‘i züvvârın münevver rûylarına sultânın yüzü suyuna suları nisâr ederler. Ve cümle züvvâr ve müsâfirîn bunda ârâm edüp cânib-i erba‘adaki bâğ-ı İrem içre hezârın hezârân nâliş [ü] efgânın istimâ‘ ederler. El-hâsıl terk-i mâsivâ edüp uzlet-nişîn olacak cây-ı râhatdır.

Ve bu âsitânenin içinde bir kubbede Baba Haykıran hazretleri medfûndur. Sultân'ın refîkı imiş. Aceb gürbüz erdir. Bunların dahi sandûkalarının etrâfında zî-kıymet Kelâm-ı Kadîmler var. Ve gûnâ-gûn mevzûn çerâğlar var. *Kuddise sırruh.*

Ve câmi‘in minberinin sağ tarafında Baba Haydar Sultân medfûndur.

Ve mihrâb önünde bâğçe içinde İbrâhîm Hattâb hazretleri bir gülistânda medfûndur.

Ve bu âsitânenin cânib-i erba‘asında bin altmış kibâr-ı evliyâullâh medfûn idüği ism [ü] resimleriyle mastûrdur. Ammâ tahrîri müşkildir. Himmetleri hâzır ve nâzır ola.

Ve bu sultânların rûh-ı şerîfleriyçün birer Fâtiha tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden isti‘ânet taleb etdik.

Ve bu âsitânenin kapusundan taşra bir meydân-ı azîm haremdir. Serâpâ beyâz taş döşelidir. Câ-be-câ yerlerinde gûnâ-gûn sâyedâr dıraht-ı mevzûnlar vardır. Vasatında aşren fe-aşr bir havz-ı kebîri var. Dahi etrâfı limon ve turunc ve dud Yâvedûd sun‘uyla halk olunmuş dırahtlar ile müzeyyendir.

Ve bu haremin kıble kapusu dibinde âb [u] hevâsı latîf bir hammâmı var. Gâyet rûşen ve rûşenâ hammâm-ı dilküşâdır.

Ve bu hammâmın **[Y 181a]** yol aşırısında bir hân-ı azîm vardır. Cemî‘i âyende vü revendegâna hâne-i bî-minnet kârbânsarâydır. Dünyâ misâli konan göçer.

Ve bu hâna muttasıl bir imâret-i sultânîsi var. Cemî‘i müsâfirîne ni‘meti mebzûldür. Ve bu âsitâne ve imâretlerin el-hâsıl cümle binâlarının aslâ ağaç binâsı yokdur. Ve cümle üzerleri beyâz kireç sıvalıdır. Beş sâ‘at yerden dürr-i beyz-âsâ pür-nûr nümâyândır.

Ve bu şehir halkının cümlesi Sultân İbrâhîm'e mu‘tekid olup tarîk-ı Edhemî üzre tâc u hırka geyerler. İbrâhîm hazretleri san‘at-ı harrâtînde mahâretleri olduğundan ba‘zı fukarâları iktisâb-ı helâl-i zülâl çıkrıkcılık kârın dönderirler. Sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibi fukarâları çokdur. *Rafe‘allâhu kadrehu* [95].

Ve Sultân İbrâhîm hâl-i hayâtlarında sâkin oldukları mağârası şehirden beş yüz adım ba‘îd leb-i deryâda değirmenleri kurbundadır. Ba‘zı mahalde deryâ temevvüc etdükde mağâra kapusun döğer. İki âdem kaddi deryâdan bâlâdır. Ve kapusu kıbleye nâzır pençere-misâl bir küçük kapucukdur. Tâ kadîm-i eyyâmda oyulmuş bir yassı kubbe şekilli mağâradır. İçine elli adem sığar.

Ve bu meydânın etrâfında âdem beli kaddince sekiz küçük mağâralar vardır. Herbirinde birer İbrâhîm isimli sultânlar var imiş. İbrâhîm-i Edhem ile uzlet-nişînler imiş. Bi-emrillâh şol mertebe kuvvet-i kudsiyyeye mâlik olmuşlar kim meşhûr-ı âfâkdır.

Menâkıb-ı Hazret-i İbrâhîm ibn Edhem: Bir gün İbrâhîm'in vâlidesi gelüp eydir:

"Ey oğul! Kül oldun, bu riyâzat nedir? Gel, terk eyle" dedikde İbrâhîm-i Edhem hırka-i peşmînesinden sûzenin çıkarup deryâya atar ve balıklara hitâb edüp,

"Benim iğnem getirin" derler. Bir hayli zamândan sonra iğneyi bir balık ağzına alup getirir.

"Niçün geç getirdin, benim iğnemi?" derler. Balık lisâna gelüp,

"Yâ İbrâhîm! Ağızdan ağıza teberrüken ziyâret içün gezdirdiğimizden geç getirdik" dedikde,

"İlâhî! Ey mâhî! Sen benim iğnemi ağzınla getirdin ve azîz dutdun. Cenâb-ı Bârî seni sayyâdlar elinden halâs edüp azîz olasın ve senin neslin yiyenler marîz ola" deyü du'â etmişlerdir.

Hâlâ hakîr ol mağârada üç sâ'at mikdârı teberrüken ve teyemmünen Kur'ân-ı azîm tilâvet ederken o mâhîleri gördüm. Semeke-i İbrâhîm derler kulaklarında ve ağızlarında iğne-misâl püskülleri vardır bir mâ'ide-i Hudâ'dır. Bir sayyâd anı sayd etmeğe kasd etmez. Eğer hatâ'en şebekeye giriftâr olur, yine âzâd ederler. Hâlâ bu şehrin halkı bu semekden havf ederler.

İbrâhîm-i Edhem'in vâlidesi bu hâli görüp bildi ki oğlu sultân-ı bekâ olmuş vedâlaşup gider. Vâlidesi de Râbi'a-i Adeviyye-vâr terk-i dünyâ eder. Ve bu şehrin erbâb-ı tarîkleri teberrüken bu mağârada erba'în ve hamsîn çıkarırlar bir savma'a-i mübârekdir.

Ve bu mağâranın şarkında beş yüz adım ba'îd şehrin limanıdır. Ancak on pâre küçük gemiler alır. Ve bu limanda bir sivri kaya üzre bir küçük kubbecik vardır. Cânib-i erba'asın deryâ döğer.

Ve bu kubbeye havâle yine bir yalçın kaya üzre bir mahzen vardır. Ve bu liman kurbunda, ziyâret-i eş-Şeyh Abdullâhü'l-Mağârevî *kuddise sırruh.*

Ve bu şehirde bin **[Y 181b]** seksen iki mâh-ı Ramazân'ını ibtidâ cum'aertesi gecesi terâvîhi Sultân İbrâhîm câmi'inde kılup cemâ'at-i kesîre ile du'â ve senâda bulunup sıhhat-i bedenle hacc-ı şerîfe gidüp sâlimîn ve gânimîn vatanımıza vâsıl olmağı ricâ etdim. Hamd-i Hudâ hedef-i icâbetde kabûl oldu.

Ale's-sabâh Cübeyle voyvadasından refîkler alup şarka bir sâ'at gidüp Mataracı değirmenlerin seyr etdik. İki göz değirmen-i kâ[r]gîrdir. Anı ubûr edüp,

Nehr-i Harîsûn: At ile ubûr olunur. Ve,

Nehr-i Çivi Çay: At ile güzer olunur. Andan hayli gidüp,

Nehr-i Betîs. Mezkûr üç çay-ı azîm Dürzî dağlarından gelüp bu yol üzre deryâya mahlût olur. Andan bir mesâfe gidüp,

Kal'a-i Betîs

Yolun sol cânibinde bir kâr-ı kadîm kal'adır. Henüz üstâd elinden rehâ bulmuş zann olunur. Türkmân kabîlesi bu mahallere sevâhile nüzûl etdükde bu kal'ada sâkin olup bahâr vaktinde mu'attal kalur.

Ve bu sahrâlar cümle Türkmân çerâgâhıdır. Sayf u şitâda nebâtâtı eksik değildir. Gâyet mahsûllü sevâhil yerlerdir. Ve bu sahrâ-yı âbâdânı [[(---) (---) (---)]] sene (---) târîhinde İşpanya keferesi destinden iki sene muhâsara-i ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ile Melik Tâhir [[(---) (---) (---)]] sene (---) târîhinde emân ile feth edüp Şâm-ı Tarabulus paşasının hâssıdır ve subaşılıkdır. Ve yüz [[(---) (---) (---)]] kadıya üç kîse hâsıl olur.

Ve kal'ası kâmil bir sâ'atde çıkılır ebr-i semâya ser çekmiş bir yalçın kaya üzre [[(---) (---) (---)]] bir kara taşlı bir kara kaya üzre bir kara belâ-yı siyâh kal'a-i bî-penâh metîn ve üstüvâr sedd-i İskender-vâr [[(---) (---) (---)]] bin adımdır. Ve cümle kırk kulle-i bâlâdır.

Ve garb cânibinde kesme kaya handakı var. Gayri cânibleri neûzübillâh [[(---) (---) (---)]]. Handak Yed-i Kudret'dir ve ancak cenûba nâzır bir kapusu var. Mezkûr handak üzre kemer cisir ile

ubûr olunur. [[(---) (---) (---)]] Hân oğlu âsî oldukda,

"Bire meded! Markab kal‘ası hâlîdir, ana kapanmasın" deyü mukaddem târîh ile **[Q 80a] [P 80a]** Bektaş Ağa'yı Âsitâne'den on oda yeniçeriyân ile ve yedi sancak asker ile bu kal‘a-i Markab'ı muhâfaza etdiler.

Böyle bir sedd-i Ye’cûc'dur. Hâlâ içinde kenîseden velî olunmuş bir câmi‘i var. Anda bir gece terâvîh kılmak müyesser oldu.

Ve on yedi müselmân hâneleri var. Ve sağîr u kebîr altmış su sarnıçları var. Bârân-ı rahmetden cem‘ olup [96] olur.

Ve bu kal‘a iki katdır. Ve aslâ âsımândan gayri havâlesi yokdur. Ve serâpâ dîvârlarının kaddi kırk arşın bâlâdır. Ve yigirmişer ve otuzar ayak enli rıhtım dolma esâsdır.

Ve bu kal‘anın kıblesi köşesinde üç kat iç kal‘ası eyle sa‘b [u] kavîdir kim her taşı fîl-i mahmûdî cüssesi kadardır. Hudâ hakkı akıl ihâta etmez kim bu kâr-ı insân-ı za‘îf ola. El-hâsıl makdûr-ı beşer değildir. Meğer makdûr-ı beşîr ola.

Ve bu iç kal‘anın altı serâpâ tâk-ender-tâk zîr-i zemînlerdir. Lâkin iç el olmağile dizdârı ve neferâtı **[Y 182a]** içinde sâkin olan bî-ulûfe kimesnelerdir. Ammâ tekâlîflerin tenzîl üzre alırlar. Anıniçün bu kal‘ayı muhâfaza edüp her şeb kapuların sedd ederler.

Ve bu kal‘ayı Melik Tâhir feth etdikden sonra elzem-i levâzimindendir deyü şimâl cânibine bir kal‘a-i azîm ihdâs eylemiş kim gûyâ sedd-i kûh-ı Elburz'dur. Evâyil-i eyyâmda ilm-i mi‘mârîde üstâd-ı kâmiller var imiş. Bu kulle kal‘aya bir hüsn vermiş ve celî hattile târîhleri var. Lâkin mürûr-ı eyyâm ile hatları rahnedâr olup ve hayli âlî olduğundan alarkadan dûrbînle nazar etdim, yine istihrâc edemediğimden tahrîr olunmadı.

Ve bu kal‘anın şarkî tarafında üç bin âdem piyâde reviş edüp bir varoşu vardır. Evâyil-i a‘sârda ma‘mûr [u] âbâdân şehr-i büldânmış. Hâlâ niçe bin âsâr-ı binâlar âşikâredir. Hâlâ ma‘mûr olan beş yüz mikdârı müselmân hâneleridir. Ve sâfî dud bâğçeliği içinde bir hevâdâr karyedir. İki câmi‘i var, gayri şey yokdur.

Ve bu varoşun mukâbelesinde bir hayli bâlâ sivri depe üzre, **ziyâret-i ricâl-i erba‘în**

Andan aşağı bir dere içre bir kubbe-ı ılıca-misâl bir hammâmı var, hammâm-ı kudretdir. Ve kal‘a-i Markab'dan kıbleye leb-i deryâyile ve düz sahrâlı yerler ile kulleler ve vîrân kal‘alar seyr [ü] temâşâ ederek Tartûs'a karîb,

Memleha İskelesi: Emîn nâmında bir hâyin âdemi var. Gâyet lezîz tuzu hâsıl olup cânib-i erba‘a vilâyetlere tuz bundan mebzûldür. Yigirmi yük akçe iltizâmdır ve Avret adası kuluna aklâmdır. İskele başında hân-misâl emînhânesinde şeb [u] rûz dîdebânlar âmâde dururlar. Anı ubûr edüp nîm sâ‘at dahi gidüp tâ Markab'dan yedinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Tartûs

Sene (---) târîhinde Melik Tâhir üç ay döğe döğe İşpanya küffârı elinden feth edüp ba‘zı yerlerin münhedim etmiş. Ba‘dehu sene 921 târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken Hayre Beğ kâ’immakâmı Cânberd Yûnus Paşa'ya kal‘ayı teslîm edüp Şâm-ı Tarabulus hâkinde voyvadalık ve yüz elli akçe kadılık olmuşdur.

Kal‘ası Bahr-i Ebyaz'ın sâhilinde bir kurâ nihâyetinde vâki‘ üç kat şeddâdî kal‘a-i ibret-nümûndur. Ve şekl-i murabba‘ vâki‘ olmuşdur. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi bin sekiz yüz hatvedir. Ve her kat dîvârının ardında ve önünde arzı ellişer adım yalçın kayadan kesme handakı vardır, ammâ amîk değildir. Zamân-ı kadîmde leb-ber-leb deryâ imiş.

Ve dîvârlarının herbir taşı altışar zirâ‘ taşdır. Ve üstâd mühendis bennâ herbir taşı birbirlerine hadîd-i rusâs ile eyle mümtezic etmiş kim dikkat olunsa iki taşın imtizâcı fark olunmaz. Ve herbir seng-i ebyazı eyle mücellâdır kim ibret nazariyle nazar edenin reng-i rûyları nümâyândır. Ve bu der-i dîvârda aslâ kireç ve cibs ve tîn yokdur. Cümle demir kened ile binâ olunmuşdur.

Ve şimâl cânibine üç kat demir kapudur, dîdebânlar anda sâkinlerdir. Ve her kapu mâbeyni birbirlerine yüzer adım ba‘îddir. Ve yine mâbeynlerinde handak mukarrerdir, cisr ile ubûr **[Y 182b]** olunur.

Ve dizdârı ve yüz aded kal‘a neferâtı var. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ve kal‘a içinde yüz yigirmi toprak örtülü hâneleri var. Ve iç kal‘ada dizdâr ve imâm ve mü’ezzin sâkin olur.

Ve kal‘a ortasında bir meydân-ı âlîsi var. Anda bir câmi‘ var, Selîm Hân'ındır. Bir kasîr minâresi ve bârân-ı rahmet ile memlû bir sarnıcı var. Ve yedi dükkân ve iki galâl anbârı var.

Ve hân uhammâm ve imâreti yokdur. Ve iskelesinin limanı çokdur. A‘lâ yatakdır, ammâ rîh-i garbîde muhâlifdir.

Ve taşra varoşunda elli mikdârı re‘âyâ hâneleri ve bir harâbe hammâmı ve bir mu‘attal kenîsesi var. Câmi‘-i Ümeyye tarzı binâ olunmuş ve ol kadar vardır. İçinde benî âdemden bir cân yokdur. Ancak kıblesi cânibinde millet-i Mesîhî'den Hazret-i Îsâ havâriyyûn Şem‘ûn Safâ'nın pederi anda medfûndur. Ziyâretgâh-ı Rûm u Freng'dir. Bu kal‘a anlar içün binâ olunmuşdur, deyü Yanvan-ı Yûnân tevârîhinde mastûrdur.

Ve bu varoşun taşrada olan temelleri bir sâ‘at yere varınca nümâyân azîm binâlar vardır kim âdem hayrân olur, gâyet şehr-i azîm imiş.

Ve bu kal‘adan cenûba bir dalyan tüfeng ile bir kurşum menzili ba‘îd,

Evsâf-ı cezîre-i Zenân

Bu cezîreye Avret adası demenin sebeb-i tesmiyesi oldur ki, kaçan kim İskender-i Zülkarneyn Irâk memleketlerine sefer edüp Nusaybin kurbunda Karadere nâm mahalde Dârâ Şâh'ı münhezim edüp cemî‘i evlâd [u] ıyâlleri ile sâlimîn ve gânimîn İskenderiyye'de mütemekkin iken Dârâ Şâh'ın cemî‘i avretleri ve oğulları Mısır hevâsına alışamayup cümle cüzâm marazına mübtelâ oldular. Âhir hukemâ-yı İskender bunlara nafaka tedârük görüp mezkûr Avret adasına nefyedüp cümlesi ifâkat bulup halâs oldular.

Altı mîl ihâta eder bir cezîredir. Ammâ hevâsı latîfdir. Ammâ sene 1068 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ki fâtih-i Kandiye'dir, anların asrında Bahr-i Sefîd içre cümle küffârın isyânı zâhir olup her bâr bu Avret adasında beş on küffâr barçaları limanında lenger-endâht olup bî-pâk [ü] bî-pervâ yatırlardı. Akke ve Sayda ve Beyrût ve Şâm-ı Tarabulus'dan gelen gemilerin önüne çıkup alırdı. Ve her sene niçe bin tüccârın cânı ve başı helâk olup esîr olup küffâr-ı bedgirdâr mâl-ı ganâ’ime mâlik olurdu. Âhir-i kâr Köpürlü Mehemmed Paşa Tarabulus hâkimi iken bu ahvâle vâkıf olup sadrıa‘zam oldukda Tarabulus paşasına hatt-ı şerîf göndürüp,

"Muhâsebene mahsûb olur, Avret cezîresinde bir kal‘a binâ edesin" deyü cemî‘i mühimmâtı ile üstâd-ı kâmil mi‘mârlar gönderilüp bir kal‘a binâ olunmuş kim gûyâ burc-ı Kahkahâ'dır.

Kal‘a-i Zenân: Binâ-i Mehemmed Hân-ı Râbi‘, be-dest-i Mehemmed Paşa-i Cisrî, yedi mîl bir cezîrenin şarkî cânibinde limana nâzır bir küçük kal‘adır. Cirmi bin adımdır. Tartûs kal‘ası kulunun nısfın ana ta‘yîn edüp cümle üç yüz kuldur. Ve dizdârı vardır. Ve şarka nâzır bir kapusu var. Ve cümle yetmiş evdir. Cümle neferâtları gece ve gündüz burc [u] bârûlarda **[Y 183a]** sâkinlerdir.

Şekl-i murabba‘ bir sedd-i İskender-vâr metîn ü müstahkem üstüvâr kal‘a-i cedîddir. Ve kırk

balyemez av almış [[(---) (---) (---)]] mühimmâtları âmâdedir. Ammâ gayri hân ve imâret ve çârsû-yı bâzârı yokdur. Ancak dizdârhânesinde [[(---) (---) (---)]]

Tartûs cânibinden kayıklarla suları gelir ve bey‘ [ü] şirâları Tartûs'dandır. Hikmet-i Hudâ bir kerre küffâr gemileri [[(---) (---) (---)]] ile gelüp lenger atup yatdılar. Hemân sâ‘at cümle toplara âteş edüp üçü gark olup âye[t]: [97] [[(---) (---) (---)]] Üç gemileri gark olup muhâlif eyyâmda demirlerin kat‘ edüp nücûm-ı menhûsları yıldız rûzgâr-ı zorkârına [[(---) (---) (---)]] üçü dahi karaya düşüp pâre pâre oldu.

Ancak biri halâs olup kal‘a halkı ve ahâlî-i vilâyet ol kadar mâl-ı ganâyim aldılar kim hadd [ü] pâyân yok. [[(---) (---) (---)]] **[Q 80b]**

Tarabulus paşası **[P 80b]** zabt edüp kal‘a neferâtlarına bî-hisâb ihsân [ü] in‘âm olunup deryâya gark olan üç pâre paturna sığ yerde gark olmak ile cümle cebehânesi ve topların ve esîrlerin çıkarup ve keştîlerinin dahi lâşelerin dolâb gemileri ile çıkarup halâs edüp mîrîye kabz olundu.

Ba‘dehu Köpürlü Mehmed Paşa'ya arz olundukda Köpürlü hamd-i Biçün edüp,

"Mülâhazamda hatâ etmedim, binâ etdiğimiz kal‘anın fâ'idesin gördük" deyüp Tarablus paşasına mukarrer ve Avret cezîresi dizdârı ve neferâtlarına terakkîler ihsân olunup cemî‘i neferât rağbet bulup hamd-i Hudâ küffâr ol inhizâm-ı rahneden berü ol mahallerde görünmeyüp ümmet-i Muhammed halâs oldular. Hudâ hıfz eyleye. Elzem-i levâzımından bir kal‘adır.

Temâşâ edüp yine beri Tartûs'a kayık ile ubûr edüp esb-i tâzîlerimize süvâr olup leb-i deryâ ile Tartûs sahrâların seyr [ü] temâşâ edüp leb-i deryâda küffâr zamânından kalmış karavul kulleleri ve niçe âsâr-ı azîmeler güzer ederek Harîşü't-Tartûs ormanın ubûr edüp şark cânibine,

Sahrâ-yı Cinîn içre Türkmân obaları içinde yiye içe ve kona göçe zevk [u] safâ ederek 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i mahbûb-ı Hüsnâbâd

Zamân-ı kadîmde Şeddâd binâsıdır. Ba‘dehu Hazret-i Îsâ asrında İşpanya destine girmişdir. Ba‘dehu sene 54 târîhinde Emeviyyûn'dan Mu‘âviye feth edüp yine Freng-i bedreng istîlâ edüp kabza-i tasarruflarında niçe sene âsûde kalup ba‘dehu sene (---) târîhinde Melikü't-Tâhir yedi ayda var kuvvet[i] bâzûya getirüp feth etmişdir.

Ba‘dehu sene 921 târîhinde Selîm Şâh, Şâm-ı cennet-meşâmı feth edince Şâm hâkimi Melik Senyal'in karındaşı Temres Beğ bu kal‘anın miftâhların pâdişâha teslîm edüp Şâm-ı Tarabulus'a eyâlet kayd olunup hâlâ paşa hâssı olup voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve yedi nâhiyedir. Kadıya senevî üç bin guruş hâsıl olur. Cümle yetmiş Arab karyeleridir.

Yeniçeri serdârı ve kethudâyeri yokdur, ammâ dizdârı ve merdümân-ı hisârı **[Y 183b]** yetmiş nefer vardır. Ve on bir topu ve kifâyet mikdarı cebehânesi vardır. Ammâ sene (---) târîhinde Ma‘ânoğlu âsî iken yedi bin yeniçeriyân ve on bin gayri eyâlet askeri muhâfazacıyân asker ta‘yîn olunmuşdu. Eğer Ma‘ânoğlu destine girse inkırâzü'd-devrân Dürûzî elinden alınmak mümkin değil idi.

Kal‘ası bir hâmûnun şarkında evc-i âsumâna ser çekmiş bir topraklı ve yalçın kayalı bir kûh-ı bâlâ üzre üç kat sedd-i Ye’cûc dîvârlı bir kal‘a-i âlîdir. Ve her kat dîvârı kırkar arşın bâlâdır. Ve on iki arşın enli şeddâdî kalın ve rıhtım dîvârlardır. Hakîkatü'l-hâl bu kal‘anın her taşının büyüklüğü birer hammâm kubbesi kadar vardır. Hakkâ ki şeddâdî binâdır, zîrâ bu yakın a‘sârların halkının kârları değildir.

Ve bu kal‘a dâ’iren-mâdâr handak kenârınca taşradan kâmil üç bin adımdır. Ve şarka şekl-i tûlânî vâki‘ olmuşdur. Cümle üç kat kal‘asında yüz beş kulledir. Ve her kat kal‘a dîvârında birer demir

kapu muhakkakdır. Ammâ taşra kapusu Tartûs cânibine mekşûfdur. Ve bu kapunun handakı önünde aşağı varoşa ve sahrâya nâzır bir lonca köşkü var, cihân-nümâdır. Cümle âyende vü revende ve kal‘a neferâtları anda dünyâyı temâşâ ederler bir mesîregâhdır.

Ve bu kapudan içre girüp yokuş yukaru üç yüz adım bir muzlim kemerler altıdır. Üstü kat-ender-kat kullelerdir. Bu karanlık mahalli ubûr edüp bir kat demir kapu dahi vardır. Andan içeri bir kat demir kapu dahi var. Anı ubûr edüp kal‘a içre ol mahalde bir câmi‘ var. Andan içeri iç kal‘ada Selîm Hân câmi‘i var. Ve taşra kat kal‘ada dahi bir câmi‘ var. Minâreleri tarz-ı kadîmdir.

Ve cümle üç yüz ma‘mûr u mükellef toprak ve kireç örtülü hânelerdir. Ve hammâm ve hân ve dükkân ve bezzâzistân ve medrese ve imâret bu kal‘a içre yokdur. Ve bu kal‘a-i dâ’iren-mâdâr handak ihâta etmişdir. Ba‘zı yerinde âb-ı rahmet ile memlûdur. Ba‘zı yerleri yâbisdir ve amîk olan yerlerinde gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik ederler. Ve ahâlî-i kal‘a bu âb-ı rahmetden def‘-i atşân ederler. Ve bundan gayri kal‘a içre azîm sahrîcler vardır. Bârân-ı rahmet ile leb-ber-lebdir. Sayf u şitâda suları eksik değildir.

El-hâsıl Şâm-ı Tarabulus eyâletinde değil, belki kal‘a-i Van ve kal‘a-i Mardin ve kal‘a-i Şebin Karahisâr ve Acem'de Kahkahâ ve Kırım'da kal‘a-i Menkûb böyle sa‘b değildir. Gerçi anlar da Yed-i Kudret kal‘asıdır, ammâ herbirinin birer kubhu vardır. Bunun misli meğer kal‘a-i Moton ve kal‘a-i Koron ve kal‘a-i Yanık ve kal‘a-i Beç ve kal‘a-i Kandiye'dir. Yine anların herbirine Âl-i Osmân zafer bulup feth etmişdir. Ammâ bu Hüsnâbâd kal‘ası yâ muhâsara ile yâhûd hîle ve emân ile feth olmuşdur. Zîrâ kendüye havâle ebr-i kebûd ve şems ü kamerden gayri havâlesi yokdur. Meğer ilm-i kâfe mâlik bir pâdişâh feth ede, deyü yazmışlar.

Ve bu kal‘adan şark tarafına aşağı bin adımda enilüp varoşu vardır Kal‘ası yalın katdır, ammâ bu dahi gâyet metîndir. Cümle yüz **[Y 184a]** hâne-i neferâtdır. Bir câmi‘i ve bir mescidi ve bir mekteb-i sıbyân ve bir hammâm ve iki vekâle ve kırk elli mikdârı dekâkînler var.

Ve iki çeşme-i hayât-efzâsı var, biri Tarabulus râhı üzre ve biri şehirden ba‘îd hammâm yolu üzredir. Ve yine şehrin garbında bir birke‘-i azîmi var, bârân-ı rahmetden cem‘ olur âb-ı nâbdır. Cümle kal‘a ahâlîsi andan hımârlar ile su taşırlar.

Âb [u] hevâsı latîfdir. Ammâ bâğ [u] bâğçesi azdır. Ekseriyyâ mahsûlü harîr olduğundan dud ağacı bâğçeleri ve zeytûn dırahtları çokdur. Hurmâ ve limon ve turunç yokdur, zîrâ yaylak yerdir.

Ve mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur. Hulvu'l-kelâmları lisân-ı Arabî tekellüm ederler. Ve bey‘ [ü] şirâları Freng gemileri ve Dürûzî iledir. Ve bu kal‘a deryâdan iki sâ‘at ba‘îd olmak ile cemî‘i metâ‘ların at ve katırlar ile iskeleye götürüp bey‘ [ü] şirâ ederler. Gâyet mün‘im bâzergân âdemleri vardır.

Ve kal‘a dizdârı Rıdvân Ağa ve Ahmed Ağa ve Kör Mehemmed Ağa ile vedâlaşup kal‘a neferâtlarından on âdem refîkler alup Cinîn sahrâsı içre garb cânibine sayd [u] şikâr ederek 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kalî‘ât

Müfîd [ü] muhtasar bir küçük kal‘adır. Cinîn sahrâsı içre şekl-i murabba‘ şeddâdî binâdır. Neferâtı ve top u tüfengi yokdur. Tarabulus paşasının cümle at ve deve ve katârı bu sahrâ çerâgâhında gezer. Ve cümle harbende ve şütürbân ve sarrâcîn bu kal‘ada sâkinlerdir. Ve bir kaç mu‘âf [u] müsellem Urbânlar hâneleri var. Anda bir şeb mihmân olup ale's-sabâh yine Cinîn sahrâsı içre bir sâ‘at, andan leb-i deryâ ile bir sâ‘at kıble cânibinde Tarabulus bâğ u bâğçeleri içre bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hâm, ya‘nî Tarabulus-ı Şâm

Tûfân'dan sonra Nûh aleyhisselâm oğlu Hâm vatan edinmişdir. Ba‘dehu İşpanya binâ etmişdir.

Ba‘dehu Emeviyyûn'dan Abdülmelik feth etmişdir. Yine küffâr istîlâ edüp sene 921 târîhinde Mısır meliklerinden Sultân Kalâvûnu's-Sâlihî dest-i Efrenc-i pür-rencden niçe bin renc [ü] anâ çekerek feth etmişdir. Ve on kerre dahi küffâr istîlâ etmişdir. Ammâ sene (---) târîhinde Selîm Şâh-ı Evvel Sultân Gavrî'yi münhedim edüp bu kal‘a hâkimi Çerkes Kertbay debdebe-i Âl-i Osmân'dan havf edüp kal‘anın miftâhların Hayre Bay vâsıtasiyle cümle hazâyinin pâdişâha teslîm etdi. Selîm Şâh dahi vezâretin (---) Paşaya ihsân edüp eyâlet tahrîr olunmuşdur. Ammâ sâ’ir eyâletler [[(---) (---) paşasına (---)]] kîse iltizâm ile ihsân olunur.

Hâs ve tîmâr ve ze‘âmet ve evkâf yokdur. Cümle maktû‘-ı kalem ve mefrûzu'l-kadem [[(---) (---) (---)]] sancağ-ı Lâtikıyye ve sancağ-ı Cübeyle ve sancağ-ı Gülbin ve sancağ-ı Hüsnâbâd ve sancağ-ı Ma‘ân ve sancağ-ı Kademus [[(---) (---) (---)]] taht-ı Tarabulus, Paşa bunda sâkindir. Hîn-i fetihde bu on sancak eyâlet olunmuşdur. Ammâ ba‘zı [[(---) (---) (---)]] sefer eşerler. Zîrâ bu iki sancakda tîmâr ve ze‘âmet vardır.

Ve Ma‘ân dağları gibi sâb yerde değillerdir. İç el [[(---) (---) (---)]] sekiz sancağı ne‘ûzübillâh sengistân ve dağıstân **[Y 184b]** ve çengelistân içinde bir alay bî-mezheb yağı ve [[(---) (---) (---)]] Mîrî mâlları şeyhleri tahsîl eder. Şeyhlerine Kavvâs derler. Muhteşem mel‘ûnlardır.

Ve cümle eyâleti [[(---) (---) (---)]] kal‘a-i metînlerdir. Aslâ tahrîr kabûl etmez kavimdir. Ve bu diyârda aslâ harâc yokdur, zîrâ kavmi bir gûne **[Q 81a] [P 81a]** mezhebde değillerdir. Kâfir desen âdemi katl ederler.

Ammâ Yahûdî'den eşeddirler. Bir kaç kerre küffâr-ı hâksâr bin pâre gemilerle gelüp Akke Sayda ve Beyrût ve bu Şâm-ı Tarabulus'u kabza-i teshîre alup bu Dürûzî kavmi küffâra imdâd edüp kırk elli bin müsellah ve mükemmel küheylân atlı asker verüp Kudüs-i şerîfi alup yetmiş sene mutasarrıf oldular.

Ve bu Dürûzî kavmi küffârdan kız alup verdiler. Anıniçün bu Şâm-ı Tarabulus dağlarındaki ecnâs-ı mahlûkât bî-mezhebdirler. Cemî‘i zî-rûh kısmın tenâvül edüp duhter-i bed-ahterlerin ibtidâ kendüleri vatıy edüp ba‘dehu yine oğluna yâhûd akrabâlarından birine verir.

Bu sengistân içre cümle (---) fırka-i dâldir. Ammâ cümleden hâkimleri kavm-i Dürûzî'dir ve Teymânî Yezîdî ve Mervânî ve Hûbârî ve Ma‘rûfî Aklı ve Kızıllı ve Şehâbî ve Şehbâzî ve Zeydânî ve Zübdânî ve Tâtekî ve Musallânî ve Kınâğî ve Nusayrî ve bunun emsâli niçe kavm-i dalâlet-âyîn melâ‘în kâfirlerdir. Ammâ bu kavim gâyet mâldâr ve mün‘im kavimdirler.

Bu âsîlerden şeyhleri (---) (---) kîse tahsîl edüp mâl-ı pâdişâhîyi paşaya teslîm edüp hil‘atler geyerler, ya‘nî bunlar ile müdârâ edüp geçinmeğe muhtâçlardır, zîrâ isyân etseler yüz bin tüfeng-endâz haşerât cem‘ olup Ma‘ânoğlu gibi âsî olurlar. Ammâ müdârâ ile cân verirler.

Ve bu kavmin lisânları birbirlerine muhâlifdir. Ammâ Nusayrî mezhebinde olan kavmin lehçe-i mahsûsalarından bu ebyâtları tahrîr olunmuşdur:

Lisân-ı Nusayrî: Şi‘r-i girye:

Dur veleddup buduhi
Dur velemen tus sutuhi
Abid kaba kuşlukluk
Ali'lkalender debuhi

Gerçi Arabî elfâza müşâbihdir, ammâ ma‘nâsında murâdları gayridir. Ve hulkûmdan unfile kelimât eder lecûc kavimdir, ammâ Arabî dahi tekellüm ederler.

Hulâsa-i kelâm şerî‘at ve tarîkat ve haşre neşre münkirîn kavimdirler. Ammâ libâsları alaca

abâ ve kemer kuşak ve serlerinde Kızıllı kavminin kırmızı mukaddem ve Aklı kavminin beyâz destâr ve beyâz serbend sararlar. Dağda ve bâğda bellerinde kılıcı, ketiflerinde kalkanı ve ellerinde tüfengi elbette mukarrerdir. Zîrâ Hâbil ve Kâbil zamânından berü mâbeynlerinde ihtilâl olmağile bir kurâdan bir belîdeye silâhsız gidemeyüp şeb [u] rûz birbirleri ile ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâlden hâlî değillerdir, zîrâ bir alay dağî ve bâğî melâ'înlerdir.

Eğer bu kavim mutî' olsalar on Mısır hazînesi mâl hâsıl olur, zîrâ vilâyetleri gâyet mahsûldârdır. Evvelâ cümle mahsûl-i hâsları niçe kerre yüz bin kantâr harîr hâsıl olur. Ve niçe kerre yüz bin Mağrib cerresi zeyt yağı ve zeytûn hâsıl olur. Ve kılye ta'bîr ederler bir türâb vardır, niçe **[Y 185a]** bin deve yükü iskeleye getirüp Freng gemilerine bey' ederler. (---) yük akçe iltizâm gümrükdür. Beher sene ekâlîm-i seb'adan bin pâre gemi gelir. Husûsân İngilis ve Felemenk ve Fransa'dan gemiler gelir kim herbiri altışar ayda leb-ber-leb olup giderler. Hâsıl mahsûlünü paşa kal'a neferâtlarına ve Bağdâd kuluna ve mâl-ı pâdişâhîye verir.

Ve bu eyâleti paşa iki bin âdem ile zabt eder. Ve paşanın taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (---) yük akçedir. Ba'de'l-azil hîn-i seferde iki bin askeri ile sefer eşer.

Ve eyâlet-i Tarabulus beş yüz akçe mevleviyyetdir ve (---) nâhiyedir. Ve ber-vech-i adâlet mollâya kırk kîse hâsıl olur. Ammâ paşaya üç yüz kîse olur. Eğer halkla hüsn-i ülfet ederse dahi ziyâde olur. Ve beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle şeyhülislâmı vardır. Ve nakîbüleşrâfı ve ulemâ-yı a'yânı çokdur. Ve mezheb-i Hanefî'den gayri mezâhib-i selâsede müftîleri vardır.

Ve sipâh kethudâyeri ve dergâh-ı âlîden bir oda yeniçeri vardır. Ağaları Kıbrıs yeniçerilerine dahi hükm eder. Zîrâ Kıbrıs bu Şâm-ı Tarabulusu'nun garbında (---) mîl karîb olmağile cümle Kıbrıs askeri bunda ticâret ederler.

Ve Âsitâne'den birer oda topçu ve cebeciler var idi, ref' olundu. Ve kal'a dizdârı ve on iki bölük nefer ağavâtları ve cümle (---) altmış kal'a neferâtlarıdır. Ammâ leb-i deryâda limana nâzır altı pâre kulle-i metînlerin ağaları ve her birinde yüzer neferâtları vardır. Azîm kullelerdir ki herbiri birer hisâr-ı metîndir, zîrâ Tarabulus limanı vâsi' limandır. Bin pâre barça ve karavana alır. Mâ-tekaddem kal'a-i metîn bu mahalde imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları âşikâredir. Ba'dehu sene (---) târîhinde İşpanya elinden Mısır pâdişâhlarından Sultân Kalâvûn feth edüp kal'asın yere berâber münhedim edüp leb-i deryâdan şark cânibine kâmil bin adım ba'îd Cebelü'l-Lübnân dâmeninde bir püşte üzre şekl-i murabba' bir metîn ü müstahkem bir kal'a-i sengîn binâ edüp küffâr elinden halâs olur. Ammâ Âl-i Osmâniyân'dan Selîm Şâh-ı Evvel destinden halâs olmayup hâlâ bir şehr-i mu'azzamdır. *Hafizakallâh.*

Hâlâ kal'ası bir alçak kayalı dağcuğaz üzre şekl-i murabba'dan tûlânî kıbleden şimâle memdûd bir metîn kal'adır ve kaddi otuz arşın bâlâdır. Ve içinde Sultân Kalâvûn câmi'i ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü'ezzin ve hatîb ve neferât hâneleri vardır.

Ve bu kal'anın cânib-i erba'ası uçurum yalçın kaya olmak ile handakı yokdur. Ancak garba nâzır bir demir kapusu önünde sehel handakı vardır, asma tahta cisir ile ubûr olunur. Ve garba nâzır kapudan içeri üç kat demir kapular dahi vardır. Herbirinin mâbeyni dîvânhâne-i âlîlerdir. Dâ'imâ kal'a ağaları ve nigehbânları anda sâkin olup kal'ayı muhâfaza ederler.

Ve bu dîvânhâne mahallerinin der [ü] dîvârını cebe ve cevşen ve zırh [u] zereh-külâh ve katlavî ve tuğulka ve serpenâh ve tüfeng ve zemberek ve tîr ve kemân ve salık ve gürz ve nebbût ve zerdeste ve kalkan ve kılıç ve mızrağ **[Y 185b]** harbe ve şiş ve meç ve sün[g]ü ile gâyetü'l-gâye tezyîn olunmuş kapu mabeynleridir.

Ve ibtidâ taşra handak kenârındaki kapu üzre tahrîr olunan mermer üzre târîhdir:

"Etemme'l-emre'ş-şerîfe'l-âlî es-Sultân el-melikü'l-muzafferî es-Sultân Süleymân Hân ibn es-Sultân Selîm Hân halledallâhu mülkehu temme fî şehri Şevvâl sene seb'a ve ışrîn ve tis'i mie." [L. 927] tahrîr olunmuşdur.

Ammâ orta kapu üzre terkîm olunan târîh,

Sultân Kalâvûn es-Sâlihî.

deyü bir târîhdir.

Ve bu kapulardan taşra şehre ve limana nâzır bir kasr-ı meşîd var kim cümle deryâ ve şehrin bâğ u bâğçesi ve âsâr-ı binâları nakş-ı bûkalemûn-vâr nümâyândır.

Ve bu kal'adan aşağı garb cânibine vâki' bir varoş arz-ı behişti var kim selâtîn-i selef câmi'ler ile nûr-ı müzeyyen olmuşdur. Cânib-i erba'ası şekl-i müdevver yalın kat bir kal'adır. Ammâ sâ'ir kal'alar gibi metîn [ü] müstahkem olup burc [u] bârû ve bedenleri yokdur, ammâ dîvârları yine kâ[r]gîr binâdır. Ve ba'zı yerlerine sarây-ı âlîlerin dîvârları vâki' olup kal'adan metîndir. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz bin adımdır. Ve kal'a tabyaları gibi köşe köşe vâki' olup *allâhümme âfinâ* hîn-i muhâsarada mazgal mazgal yerlerden korutmak mümkindir. Lâkin alçak yerde vâki' olup sulu yer olmak ile handakı yokdur.

Ve cümle on tokuz metîn demir kapulardır. Evvelâ bâb-ı Ihtarık(?) ve bâb-ı Kınvân ve bâb-ı Emîr Mehemmed Çelebi ve bâb-ı Iyşu'l-beşinnetî. Bu kapu bir hurme ismi ile müsemmâ bir bâb-ı şâhrâhdır. Ve bâb-ı Su hânı ve bâb-ı Hân-ı cedîd ve Bâbü'l-halk ve Şeyh-hâne kapusu ve bâb-ı Tennâne ve Bâbi'l-âkıbe ve bâb-ı Kubbetü'n-nasır ve bâb-ı Akabetü'l-hâk [[(---) (---)]] ve bâb-ı el-Kal'atü'l-hisâr-pîçe ve Bâbü'l-ahmer ve Bâbü'l-aveynât ve kıbleye nâzır bâbü'l-Be[y]rût ve Bâbü'r-remil ya'nî Kum kapusu [[(---) (---)]] kavî ağaç kapulardır. Her gece bevvâbları sedd edüp nevbet beklerler.

Ve bu cirmde olan varoş-ı azîm içindeki [[(---) (---)]] altı bin kârgîr binâ sarây-ı âlî ve toprak ve kireç ile pûşîde hâne-i ma'mûrlardır.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ **câmi'-i** [[(---) (---)]] **[Q 81b]** tûlu iki yüz kırk ayakdır. Ve derûn-ı câmi'de cümle (---) altı amelî sütûnlar üzre toloz kemer binâ-i azîmli câmi'-i kebîr'dir. Arzı yüz ayakdır. **[P 81b]** Ve mihrâb ve minberi ol kadar musanna' değildir. Tarz-ı kadîmdir ve mihrâbı üzre bir levhada âye[t]: [98] âyeti ilâ-âhirih tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi'in altı kapusu vardır. Ve haremi gâyet musaykal ve mücellâ mermer ile mefrûşdur. Ve haremin cirmi tûlen ve arzan ikişer yüz ayakdır. Ve cânib-i erba'ası toloz kemerler altında yan soffalardır.

Ve bu haremin ortasında ve çâr amelî sütûn üzre bir kubbe-i âlî altında bir Şâfi'î havuzu var. Ve bu harem içre gûnâ-gûn limon ve turunc dırahtları ile müzeyyendir. Şükûfesi, mevsiminde ibâdet eden cemâ'at-i kesîrenin demâğları râyiha-i tayyibeden mu'attar olur. Ve herbir dırahtın sâyesi gûyâ birer Acem hıyâbânı gibi koyah ve sâyebândır. **[Y 186a]**

Ve bu haremin beş kapusu vardır. Kıblenin sol tarafı kapusu üzre celî hat ile *"Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* mektûb-ı dürr-i meknûn bî-nukatdır. Ve haremin kıble kapusu üzre böyle târîh tahrîr olunmuşdur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bi-inşâi hâzihi'l-câmi'i'l-mübâreketi Mevlânâ es-Sultânü'l-a'zam semendü mülûki'l-Arab ve'l-Acem fâtihu'l-emsâr ve müşeyyidü'l-küffâr el-melikü'l-eşref salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn halîl Kasem emîrü'l-mü'minîn Mevlânâ es-sultânü'l-melikü'l-mansûr Seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn Kalâvân es-Sâlihî halledallâhu mülkehu sene selâse ve seb'în ve sitti

mi'e." [673] tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapu üzre kal‘a kullesi-misâl bir serâmed üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var. Hakîr şehr[i] seyr [ü] temâşâ içün urûc edüp iki yüz ayakdır. Ammâ her kademesi üç karışdır. Ve leyle-i mübârekelerde bu minârede üç bin kanâdîl yanup nûrun alâ-nûr olur.

Ve bu şehirde zeyt yağı firâvân olmağın bu câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda beş bin kandîller ile çerâğân edüp içinde sâkin olan ulemâ çırâğa muhtâç olmazlar.

Hamd-i Hudâ sene 1081 Ramazânü'l-mübârekesinde sekiz gece terâvîhi bu câmi‘de edâ edüp zevk [u] safâ etdik. Ve kırk mü’ezzini ve dörd mezheb imâmı ve hatîbi cümle hamele-i Kur’ân hâfız-ı Kelâmullâh'lardır.

Hulâsa-i kelâm gazâ mâliyle binâ olunmağın bir rûhâniyyet var kim âdem taşra gitmeğe istemez. Ve bu câmi‘den sonra cemâ‘at-i kesîreye mâlik eski cisir başında,

Sultân Îsâ câmi‘i: Nakş-i bûkalemûn sihr-i i‘câz bir musanna‘ câmi‘-i pür-envârdır. Ve derûn-ı câmi‘in çâr-kûşe dîvârı cümle gûnâ-gûn mermer-i hâm kaplıdır. Ve bir kubbe-i âlîsinin ortası küşâdedir. Bu mahalde bir havuz ve bir fiskıyye üzre âb-ı şâzrevân olup cemâ‘at tecdîd-i vuzû‘ ederler. Ve mihrâb ve minbereynin medhinde lisân kâsırdır. Lâkin bu câmi‘ teng yerde vâki‘ olmağile haremi yokdur. Ammâ câmi‘ kapusu üzre bu târîh tektîb olunmuşdur. Târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Vakafa hâze'l-medresete'l-mübârekete el-abdü'l-fakîr ilallâhi te‘âlâ Îsâ bin Ömer el-Bertâsî afallâhu anhü ale'l-müştegılîn bi'l-ilmi'ş-şerîfi alâ hidmeti'l-İmâm eş-Şâfi‘î li-seneti ihdâ ve sittîn ve sitti mi‘e." [661] tahrîrdir.

Ve şehir içre cereyân eden nehir kenârında câmi‘-i Tevbe: Çârsû içre olmağın cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve bir kâ[r]gîr binâ-i latîf câmi‘dir.

Ve uzun çârsû içinde câmi‘-i Attâr ve câmi‘-i Tahhân.

Ve câmi‘-i Mahmûdiyye: Yigirmi bir ayak taş nerdübân ile çıkılır bir câmi‘-i a‘lâdır ve altı tarîk-ı âmdır. Sâfî toloz kemerin iki cânibi dekâkînlerdir. Ammâ câmi‘ kapusu şîrîn ve mahbûb ve küşâde nakş-ı bûkalemûn câmi‘-i rûşendir.

Ve câmi‘-i Veysiyye: Bu dahi şîrîn câmi‘dir.

Ve Bertâsiyye câmi‘i ve Mahmûd Beğ câmi‘i ve Tüffâhiyye câmi‘i ve Argun Şâh câmi‘i ve bâb-ı Remil'den taşra mezâristân içinde yedi kubbeli Taylûn câmi‘i ve iç kal‘ada câmi‘-i Sultân Kalâvân ve leb-i deryâda İskele câmi‘i.

Bunlardan mâ‘adâ cümle mahalle mesâcidleridir.

Ve yedi **[Y 186b]** medrese ve üç dârü'l-hadîs ve on yedi mekteb-i sıbyân ve yedi tekyesi var. Ammâ cümleden ma‘mûr ve hevâdâr ve binâ-yı latîf ve teferrücgâh ve mesîregâh kal‘anın ardı şarkîsinde şehir içinden cereyân eden nehr-i Gumiyyaza'nın kenârında bir mürtefi‘ yerde tekye-i hazret-i Mevlânâ ya‘nî Mevlevîhâne, bir bâğ-ı İremin içinde limon ve turunc ve gül [ü] gülistân ve bülbül-i destânlı yerde bir hoş-hevâ ve hoş-binâ Mevlevîhâne-i ra‘nâdır. Cümle fukarâ hâneleri ve semâ‘hânesi cereyân eden nehre nâzırdır. Ve gûnâ-gûn fiskıyye ve şâzrevânları revân olmadadır. Ve erbâb-ı ma‘rifet fukarâları çokdur, zîrâ evkâfı çokdur. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldur. Ve Şeyh (---) Efendi ehl-i tab‘ hoş-meşreb Mesnevîhân (...) lisân kimesnedir.

Ve tekye-i Hızır Beğ: Bu dahi rûşenâbâd tekyedir.

Ve bu şehir içre cümle on iki hammâmdır. Cümleden âb [u] hevâsı latîf Hamâlı Arnavud Mehemmed Paşa hammâmı. Bu diyâra bir kaç kerre vâlî olup bu rûşenâ hammâmı binâ etmişdir. Ammâ gâyet hoş-hevâ ve tâhir hammâmdır.

Ve Nûrî hammâmı ve Takyeci hammâmı ve İzzeddîn hammâmı ve Hâcib hammâmı ve Karakaş hammâmı ve Kadı hammâmı ve Dullâb hammâmı ve Attâr hammâmı ve Kal‘a hammâmı ve Düyveydâr hammâmı ve bir hammâmı dahi mu‘attaldır.

Ve cümle on iki hândır. Cümleden mükellef Kuyumcular hânı ve Yeni hân ve Pirinc hânı ve Mısrıyyûn hânı ve Tüccâr hânı ve Çavuş hânı ve Zeyt hânı ve Cânbeğ hânı ve Mutâf hânı ve Arasta hânı ve Hınnâ hânı ve Gumiyyaza. Meşhûr ve ma‘mûr vekâle bunlardır. Mâ‘adâ hurde hânlardır.

Ve bu şehir içre cereyân eden nehir üzre iki kantara vardır. İkişer ayn cisr-i kavîlerdir. Altından cereyân eden nehre nehr-i Gumiyyaza ve nehr-i Isyân derler. Şehrin şimâlinden nîm sâ‘at ba‘îd Cebel-i Lübnân içinde cem‘ olup liman kurbunda Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur. Ve başı yakın olmağile mâh-ı Temmûz'da gâyet sovuk bir âb-ı rakîk ve âb-ı nâbdır. Ammâ şitâda mülâyim olup safâ ile içilir.

Ve bu şehrin cümle hânelerinde elbette birer mâ-i cârî cereyân edüp havz u şâzrevânlar vardır. Bundan mâ‘adâ cümle yetmiş âb-ı hayât çeşme vardır.

Ve sûk-ı sultânîsi cümle iki bin yedi yüz dükkânlardır. Ve mün‘im hâcegîler sâkinlerdir.

Ve bir bezzâzistânı var. Cümle dükkânları kâ[r]gîr kemerli ve üzerleri pûşîdeli dükkânçelerin râhında aslâ tîn [ü] türâb yokdur, pâk esvâkdır.

Ve bu şehrin şimâlinde Balıklı ayazma kapusundan içeri şâhrâh ile çârsûyu temâşâ ederek ve eski cisri ubûr edüp tâ kıble cânibine Bâbü'r-remil'e varınca şehrin tûlu üç bin adımdır.

Ve bu varoş kal‘asından taşra aslâ hâneler yokdur. Cümle dâhil-i sûrda vâki‘ olmuşdur. Ve bu şehir ile liman mâbeyni kumsal yerlerdir. Serâpâ ma‘mûr [u] âbâdân bâğ ve gaytândır. Muhtesib hisâbınca cümle limon ve turunc ve rummân ve sâ’ir müsmirât **[Y 187a]** ve hurmâ dırahtları ile müzeyyen bir şehr-i ma‘mûrdur.

Ve liman bu şehrin garbında bin adım ba‘îd bir limanı azîmdir. Küffâr zamânında gâyet ma‘mûr imiş. Hâlâ bin pâre galyon ve bin karaka ve kadırga alur. Lâkin cânib-i garb ve şimâl ve yıldız rûzgârlarına ağzı açıkdır, demir kuvveti ile yatılır.

Ve gâyet büyük liman olmağile âsûde olan gemileri düşmandan halâs içün leb-i deryâda altı dâne kulle-i üstüvâr binâ etmişler kim herbiri birer rükn-i Kahkahâ'dır.

Ve herbiri birbirlerine birer dalyan tüfeng kurşumu menzili birbirlerinden ba‘îddir. Ve herbirinin dizdârı ve merdümân-ı hisârı mevcûd ve mükemmeldir. Ve deryâya nâzır balyemez topları ve cebehâneleri âmâdedir. Ammâ limanın garbî tarafındaki Arab burcu (---) (---) (---) semender-vâr (---) (---) içinde kulle-i Feltaberyüz karadan tokuz göz cisir ile varılır bir sedd-i Ye’cûc kulledir.

Andan Tekye burcu ve Kethudâ burcu. [[(---) (---) (---)]] Zîrâ iskele başı ve amîk yerde olmağile cümle keştîler bu mahalde lenger-endâht olup yatırlar ve metâ‘ların çıkarup fürûht ederler. (---) (---)

Kal‘a-misâl (---) (---) bir hân vardır. İçinde yüz elli bâzergân hücreleri vardır. Ve bu hâna karîb gümrük emîni hânesi [[(---) (---) (---)]] tarafından emîndir. Ba‘zı mahalde paşalar âzmâyiş içün bu varoşa gelüp emîn kasrında kesb-i hevâ **[Q 82a]** edüp seyr [ü] temâşâ ederler

Ve bu emîn köşkü sırasında iki yüz kâ[r]gîr binâ mahzenler vardır. Mâl-â-mâl mâl-ı sevdâgerler ile memlûdur. Ve yigirmi mikdârı dükkânlar vardır.

Ve bir câmi‘-i muhtasarı ve iki âb-ı hayât çeşmesi vardır. Sâhibü'l-hayrât tâ şehirden getirmiş bir hayrât-ı azîmdir. Cümle keştîbân tüccârân-ı berr ü bihârân **[P 82a]** andan def‘-i atşân ederler.

Ve iki yüz mikdârı bâğ u bâğçeli tüccâr evleridir. Ammâ ol kadar mükellef değillerdir. Ve bu vilâyet bender şehir olmağile iskelesi gâyet işler. Cümle Frengistân ve gayri diyârlar bu iskeleye muhtâclardır, zîrâ yedi kralın balyozları ve konsolozları ve tercemânları bundadır.

Evvelâ bu diyârda olan kılye toprağı bir diyârda olmaz. Küffâr alup andan altun çıkarırlar, derler. Zeytûnu ve zeytûnyağı ve sâbûnu ve ipeği cemî‘i Frengistân'a, dünyâya gider. Anınıçün bender şehir olmuşdur.

Ve şehrin taşrasında bir kumsal mürtefi‘ yerde Kurd Paşa hâkimü'l-vakt iken bir kasr-ı muhtasar inşâ edüp bir cilid meydânı etmişler. Ve şehir içi serâpâ seng-i beyâz ile kaldırım döşenmişdir. Gâyet pâk şehirdir ve ecnâs-ı mahlûkât bu şehirde mevcûddur.

Ve âb [u] hevâsı sevâhil ve yaylak mu‘tedil olduğundan merâlî ve gazâlî gözlü mahbûb u mahbûbesine nihâyet yokdur. Ve zenâne kısmı gâyet mü’eddebe ve mestûrelerdir. Sîm ü zer-i hâlisden bir gûne sivri takye geyüp beyâz izâr u dutuk bürünürler. Ve bir yere gitseler sarı çizme geyüp izdihâm-ı râhlardan gitmeyüp tenhâ yollardan giderler. Gâyet ehl-i perde hâtûnları vardır.

Bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbât [ve] masnû‘âtının memdûhâtından hâs **[Y 187b]** ve beyâz verd-i ebyaz-misâl etmeği vech-i arzda meğer Havrân ve Busrâ'da ola. Ve çöreği ve kübeybesi ve muklesi ve katâyifi ve şekeri ve kurkası ve karnabîti ve zeytûnu ve zeytûnyağı ve sâbûnu cihânı dutup meşhûr-ı âfâkdır. Ve pembesi ve harîri ve poşusu ve mukaddemi firâvândır.

Ve cümle memdûhâtından memdûh halkının garîb-dost olup birbirlerine dahi tevâzu‘la âşinâlık etmeleri bir diyâr halkında yokdur.

Ve fuzelâyi'd-dehirden meşhûr-ı âfâk kimesne çokdur. Ve bir a‘mâ şeyhülislâmı vardır. İsm-i şerîfleri (---) kibâr-ı evliyâ olduklarında şübhem yokdur. *Zâdekallâhu ta‘âlâ merâtibehu.* [99]

Bu şehrin evsâfı ilmimiz lâhik olduğu kadar tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olup seyâhatimize mâni‘ olur. Ancak rub‘ dâ’ire hükmünce bu şehir iklîm-i hakîkîde iklîm-i râbi‘dedir. Arz-ı beledi (---) ve tûl-i nehârı (---) gâyet mu‘tedil hevâlı şehr-i latîfdir. *Hafizakallâh.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı belîde-i Tarabulus Şâm

Evvelâ Tarabulus a‘yânı Hızır Ağa tevâbi‘lerinden Alî Beşe nâm kimesne delîl olup on süvârî yârân-ı bâ-safâlar ile şehrin şimâlinde nîm sâ‘at ba‘îd, karye-i Meneb'de,

Ziyâretgâh-ı Hazret-i Yûşa‘ Nebiyyullâh, Hazret-i Nûn'un oğludur. Yüz yigirmi sene mu‘ammer oldu. Yine sahrâsına karîb Semûd şehrinde sâkin idi. Hazret-i Mûsâ ba‘zı zamân mülâkat olup koyun güderlerdi. Hazret-i Mûsâ vefâtından sonra yedi sene mu‘ammer olup bu âsitâne-i sa‘âdetde medfûndur. Ale'l-ittifâk cemî‘i ulemâ-yı Tarabulus bu i‘tikâd üzredir. Ve Yûşa‘ Nebî'nin ehli Hazret-i Mûsâ aleyhisselâmın hemşîresi idi. İsmine Meryem derlerdi. Kudüs-i şerîfde Tûr-ı Zeytâ'da medfûndur.

V e **ziyâretgâh-ı Hazret-i Nûn** bin Hazret-i Efrâyim bin Hazret-i Yûsuf bin Hazret-i Ya‘kûb aleyhimüsselâmdır. Bunlar dahi Tarabulus hâricinde cânib-i şarkîde Yûşa‘ Nebî civârında Cebelü'l-Lübnân-ı sağîr üzre medfûndur. Ammâ Mısır ulemâsı zu‘munca İmâm Şâfi‘î hazretlerinin âsitâne-i sa‘âdetlerinden kıble cânibinde râvî-i hadîs Sahâbe-i kirâmdan Şeyh Ukbe-i Cüheynî hazretleri civârında âsûde olan Hazret-i Zannûn oldur derler. Ammâ hilâf fehm etmişler. Hakka Zannûn'dur ammâ ol Zannûn'dur kim Melik Mukavkıs bu Mısır'da medfûn olan Zannûn'u bir Habeş'e ve bir Kıbtî câriyesi ve bir katır ve bir tîğ ile Hazret-i Risâlet'e hedâyâ ile gönderdikde hemân Zannûn Hazret-i Risâlet'in cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede edince İslâm ile müşerref olup Sahâbe-i kirâm oldu. İlm-i tıbda Lokmân ve ilm-i şi‘irde Hassân akrân idi. Mısır'a Amr ibnü'l-Âs ile varup anda merhûm olup Şeyh Ukbe-i Cüheynî civârında defn olunan Zannûn-ı Mısrî'dir yohsa Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim oğlu Nûn Nebî değildir. Bu Nûn Nebî be-kavl-i tevârîh-i Kabâbıta bu Şâm-ı

Tarabulus'da bu âsitânede medfûndur ve kavl-i sahîh budur. *El-uhdetü ale'r-râvî.*

Andan cümle yârân-ı bâ-safâ ile Tarabulus şimâlinde,

Ziyâret-i Bi'rü'l-Künûz: Balıklı ayazma derler ammâ niçe bin âdem bu âsitânede **[Y 188a]** olan hikmet-i Hudâ'ya vâkıf-ı esrâr değillerdir. Hikmet oldur kim bu kenz-i mâ içinde niçe bin elvân mâhîler şinâverlik ederken bir gün gâyib olurlar. Bir iki ândan sonra nümâyân olup kimi yaralı ve kimi bereli kanları akarak zâhir olurlar. Hikmet-i Hudâ bir diyârda ceng olsa bu mâhîler dahi gâyib olup mecrûh gelirler. Aceb hikmetdir kim bu Bi'rü'l-künûz'dan bir âdem su içse ve mâhîlerinden sayd edüp tenâvül etse elbette(ye) ağmak ya'nî ahmak olur. Ve yârân mâbeyninde ba'zı latîfe esnâsında darb-ı mesel olmuşdur kim bir âdem eblehâne bir nâhemvâr evzâ' işlese halk ana levm edüp,

"Aceb olmıya, belki çelebi mâ-i Künûz'dan su içmişdir. Anıniçün ahmak olmuşdur" deyü şaka ederler. Ammâ hakîkatü'l-hâl her kim nûş ederse har-ı lâ-yefhem olur.

Ammâ ısıtma marîzına mübtelâ olan kimesne üç cum'aertesi ale's-sabâh anda varup pâk gusl ede. Bi-emrillâh dürr-i beyz-âsâ olup halâs olur. Zîrâ bu âsitânede niçe bin kibâr-ı kümmelînden kimesneler medfûndur.

Husûsan ârif-i samedânî Şeyh Muhammed Beddâvî hazretleri bu makâmda medfûndur ve cümle şehir halkı haftada bir kerre yâhûd ba'de'l-asır gelüp ziyâret edüp teferrüc ederler aceb ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır

Ve şehir şarkî cânibi ensesinde Cebelü'l-Lübnân-ı sağîr üzre Hazret-i Zannûn âsitânesi civârında,

Makâm-ı Hazret-i Hızır: Cümle ricâlü'l-gayb ya'nî ümenâ ve evtâd ve nücebâ ve büdelâ ve nukabâ bunda cem' olur, derler. Bir âdemin mühim umûru olup üç gün bu âsitânede hulûs-ı kalb ile ibâdet edüp tazarru' [u] nâlîşler eylese bi-emrillâh hayır murâdâtı hâsıl olur.

Ve câmi'-i Taylûn kurbunda Şeyh Fazlullâh.

Ve Cümmeyz-i kebîr dibinde Şeyh Tâhir Bâb-ı Savîtü'l-hayl kurbundadır. *Kuddise sırruh.*

Ve Paşa sarâyı kurbunda (---) câmi'i haremi içinde merhûm Çetrefiloğlu Ahmed Paşa türbesinin revzeni üzre tahrîr olunan târîhdir:

Rihlet etdi cennete Ahmed Paşa
Hak te'âlâ eyliye kabrin gırâk

Recebü'd-dâ'î dedi târîhini,
Gitdi Ahmed dünyeden âh el-firâk

Sene 1008

Ve şehir içinde hazret-i Şeyh Mes'ûd.

Ve Şeyh Muhammedü'l-Acemî el-Bektûtî bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Her leyle-i mübârekelerde fukarâları cem' olup âyîn-i Muhammedî sürülüp tevhîd-i sultânî olur. Âsitânesinde tabl ve sırâf ve tabl [u] kudüm ve nakkâre ve def ve nefîr ve zilleri hâzırdır. Âyîn mahallinde icrâ edüp cem'iyyet-i azîm olur.

Ve Şeyh Abdülvâhid el-Mağribî ve eş-Şeyh İzzeddîn el-Musulî ve eş-Şeyh Alî el-Gazzâzî ve Ahi Tohtamur el-Behlivân ve Şeyh Şemsüddîn ve şehirden taşra Şeyh el-Kınvânî ve Taylûn câmi'i kurbunda Şeyh Tâhir hazretleri ve bunlara karîb Şeyh Dâvûd ve şehir içinde kal'a altında Şühedâ medresesi civârındaki âsitânede medfûndur.

Cümlesi Sahâbe-i kirâmlardır kim deşt-i Kerbelâ'da Yezîd kılıcından halâs olup İmâm

Hüseyn gibi şehzâdenin şehâdetin bu hâl ile gördüğü gibi (---) (---) gördüklerinde "Ölmek yeğdir" deyüp Tarabulus gazâsına gelince cümlesi **[Y 188b]** dîn-i mübîn yoluna şehîd oldular.

Ba‘zı tevârîhde yedi yüz nefer kimesneler idi, deyü rivâyet ederler. Ammâ (---) (---) hîn-i ma‘rekede defn olunup esâmîleri ma‘lûm değildir. Ve niçe kerre leyle-i mübârekelerde üzerlerine nûr nâzil olduğu kerrât ile müşâhede olunmuşdur. (---) (---) Çok müsbetdir. Sulehâ-yı ümmetden kimesneler varup ziyâret ederler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve kabr-i el-Mevlâ (---) (---) dendir. Şâm-ı Tarabulus kurbunda Dürûzîler ale'l-gafle basup şehîd etdiler. Na‘şın Bâbü'r-remil'de kurbunda defn etdiler. cemî‘î ulûmda **[Q 82b]**

Ve bu ziyâretleri edüp ve şehri seyr [ü] temâşâ edüp a‘yân-ı vilâyetden Hızır Ağa ile ve Mehemmed Çavuş ile ve dizdâr ile ve vâlî-i vilâyet olan Kara Mehemmed Paşa ile vedâlaşup ve firâvân ihsânın alup ve nâmdâr on müsellah refîk koşup Tarabulus'da bâb-ı Remil'den kıbleye revâne **[P 82b]** olup mevz fezâsı içre 3 sâ‘at ubûr ederek leb-i deryâ ile yine sengistân yerler içre güzer ederek,

Karye-i Enfiyye: Leb-i deryâda mutî‘ kefere köyüdür.

Andan yine kıbleye gidüp **Musaylaca(?) beli**n aşup bir sengistân zıyk dere içre,

Kal‘a-i Ma‘ân

Sene (---) târîhinde Ma‘ânzâde isyân etdükde bu yolları kat‘ etmek içün bir ma‘ber-i zıykda bir yalçın kaya üzre bu kal‘ayı binâ etmiş ammâ küçükdür. Ancak beş yüz âdem alır bir kulle misâldir. Hâlâ içinde benî âdemden bir ferd yokdur Ammâ Tarabulus nâhiyesidir ve subaşılıkdır.

Kasabası leb-i deryâda bir düz kayalı yerde iki mahalle ve iki yüz toprak örtülü fellâh ve Nusayrî kavmi hâneleridir. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve iki dükkânı vardır. Ve bunun bâğ u bâğçesinde ulu cümmeyz dırahtları var kim eflâke ser çekmiş. Ve âb-ı hayât kuyuları vardır. Ve bunda,

Ziyâret-i Abdullâh-ı Samedânî: Zamân-ı hayâtlarında bir küffâr keştîsi bu belîdeyi gâret etmeğe gelüp kenâr olunca şeyh hazretleri pây-i şerîflerinden na‘leynin çıkarup küffâr gemisine na‘leyn ile urunca gemi gark olup cümle küffâr karaya çıkup cümle esîr olurlar. Himmetleri hâzır ola, ulu sultândır.

Bu kasabayı ubûr edüp yine kıble cânibine leb-i deryâ ile **Reyhâniyye** nâm bir burc-ı üstüvârı ubûr edüp 5 sâ‘[atde],

Evsâf-ı kal‘a-i Cübeyle

Tarabulus paşasının hâssı ve voyvadalıkdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Ve nâhiyesi sengistân dağlarda yüz pâre kurâdır. Senevî iki kîse hâsıl olur.

Ve bu dağların hâkimi paşa tarafından Şeyh Tarhan'dır. Yetmiş kîse mâl-ı pâdişâhî verir. Ve kendüye dahi yetmiş kîse kalur. Ammâ kâmil üç bin tüfeng-endâza mâlikdir, zîrâ Dürzî ve Teymânî dağlarıdır.

Ve bu kal‘a leb-i deryâda düz kayalı yerde şekl-i murabba‘ bir köhne kal‘adır. Cirmi dâ’ireni mâdâr bin üç yüz adımdır. Ve cânib-i erba‘asında handakı içi dud ağacı bâğlarıdır.

Ve iki kapusu var: Biri kıbleye nâzır demir kapudur, biri liman kapusudur. Bu kal‘a İşpanya binâsıdır. Sene (---) târîhinde Sultân Kalavân feth edüp ba‘dehu sene 921 târîhinde Selîm Şâh Mısır'a **[Y 189a]** giderken itâ‘at edüp kal‘ayı teslîm etmişlerdir. Bu kal‘ada cümle iki mahalle ve iki yüz toprak örtülü Arab ve Dürzî evleridir. Ve dud ve zeytûn ağaçları ile müzeyyendir.

Cümle beş mihrâb ve biri Selîm Hân câmi‘idir.

Ve iç kal‘ası, bu kal‘anın kara cânibinde bir bayır üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Ve bir demir kapusu şimâle nâzır on kademe taş nerdübân ile urûc olunur.

Kal‘a içinde ancak dizdâr ve imâm ve mü’ezzin ve elli neferât evlerinden gayri bir şey yokdur. Ve her âdemi komazlar. Dâ’imâ dîdebânları Dürûzîden havf edüp muhâfaza ederler.

Kethudâyeri ve serdârı yokdur, zîrâ gâyet cezîre yerdir. Hımârın zâyi‘ eden varmaz. Ammâ bu hakîr cân-ı azîzim zâyi‘ ederek vardım. Ve cümle halkı Tat ve Nusayrî'dir.

Ve yigirmi dükkândır. Ve bir hânı vardır. Ve bu kal‘a içre bir ibret-nümâ manastır var kim âsâr-ı binâsına âdem dikkatle temâşâ etse vâlih [u] hayrân olur. Bunda olan san‘at-ı mermer-bürlük İslâmbol'da ve Ayasuluk'da ve Atina'da yokdur. Hattâ yetmiş beşde Alman diyârında bu hakîr bu Cübeyle'deki deyr-i azîmi su’âl edüp "Ah ma‘bed-i kadîmimizdir" derlerdi. Meğer Şem‘ûn-ı Safâ bunda sâkin olurmuş. Hakkâ ki vâcibü's-seyr bir deyrdir. Ammâ hâlâ içinde at ve katır ve şütür bağlı hândır.

Ve bu kal‘anın liman tarafı yalın kat kal‘a dîvârıdır. Ve limanı iki yüz pâre barça alır latîf limandır. Ağzında iki mendirek kulleleri var, a‘lâ yatak limandır.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp Dizdâr Kâsım Ağa'dan on tüfengli refîk alup yine kıbleye 3 sâ‘at leb-i deryâ ile gidüp,

Cisr-i Hazret-i ibrâhîm

Nehr-i Habur üzre üç gözdür. Bu nehir Dürûzî dağlarından gelüp bu mahalde Akdeniz'e mahlût olur. Ve bu mahalde bir hân vardır. Hazret-i ibrâhîm binâ etdi derler. Ve bu mahallin sol cânibleri ki şarkdır, âlî cebeller üzre kat-ender-kat kal‘a-misâl Dürûzî kurâlarıdır. Ne‘ûzübillâh yanlarına varılmak muhâldir. Hattâ bizi gördüklerinde köğden köğe âteş işâretleri etdiler.

Anları ubûr edüp yine 3 sâ‘at kıbleye gidüp **Nehrü'l-kelb** üzre iki güz kavs-i kuzahdan nişân verir bir cisirdir. Ve bir küçük hânı var.

Ve bu nehir şark cânibinde Ma‘ânoğlu dağlarından gelüp bu cisir dibinde Bahr-i Ebyaz'a mahlût olduğu yerde bir kumsal yerde at kadar bir kelb bi-emrillâh taş olmuş bir sun‘-ı Hudâ'dır.

Hikmet-i Hudâ, bu mahalden bir gün Hazret-i Ya‘kûb oğlu Hazret-i Yahûdâ bu Kelbü'l-akabe dedikleri zıyk mahalden ubûr ederken hemân bu kelb sübû‘-vâr Hazret-i Yahûdâ üzre hücûm etdükde gazûb şehzâde hemân bir kerre,

"Yâ kelb üskün bi-emrillâhi misle'l-hacer" [100] dedikleri gibi taş olup hâlâ dörd ayağ üzre esed-vâr durur. Aceb hikmetdir kim seng-i hârâ gibi çakmak taşıdır. Bu kadar bin yıldan berü şiddet-i hârda ve deryâ talattumundan aslâ eşkâli mütegayyir olmamış bir sûret-i kelbdir kim sun‘-ı Hudâ'dır.

Ve bu nehrü'l-Kelb üzre üç **[Y 189b]** göz Cisrü'l-Kelb gâyet metîn kantaradır. Bir gözü Cübeyle tarafindadır ki ol tarafda bir kayayı oyup çâr-kûşe bir mermer üzre cisrin târîhi sene seb‘i miedir ki Sultân Kalavân binâsıdır. Cisri ubûr etdükde ol kûh-ı Bîsütûn-ı nehrü'l-Kelb kenârında Ferhâdî külünkler ile kûhkenler Ferhâd-vâr oyup bir şâhrâh etmişler ammâ ubûr eden benî âdem aşağıda cereyân eden Nehrü'l-kelb'e nazar etse aklı gider. Bu hâl ile yalçın kayalar içre evce çıkup Kelb akabesi derler bir muhâtara yerdir.

Cemî‘i zamânda bu mahalde emn-i tarîk yokdur. Zîrâ bir tüfengli bir kayaya dursa kuş uçurmaz, eyle bir sa‘b ve zıyk yerdir. Hattâ hakîr bin elli sekiz târîhinde cülûs-ı Hân Mehemmed-i Râbi‘de Silihdâr Murtazâ Paşa ile şâm'da iken bu Nehrü'l-kelb akabesinden yetmiş tüfeng-endâz âdem ile ubûr ederken vakt-i seherde bu mahalde bir azîm ceng edüp cümle piyâde olup iki sâ‘at ceng-i âşûbdan sonra bizden iki âdem şehîd, Dürûzîlerden yedi âdem katl olunup Akabü'l-kelb'de köpek

cengi edüp hırren fe-hırren ceng ederek hamd-i Hudâ selâmetle ubûr etdik. Ammâ şimdi on beş âdemle bî-pâk ü bî-pervâ ubûr etdik. Zîrâ bu nehrin Cübeyle cânibi şâm-ı Tarabulus hükmüdür. Temâm olup beri tarafı Sayda eyâletine mutasarrıf Hacı ishâk Paşa hükmünde olmağın zâbıt u râbıt ve hâkim olmağın bu Akabü'l-kelb'i selâmetle ubûr edüp,

Burc-ı Tarrâhîn: Sayda hudûdudur. Ve bu mahalde bir azîm körfezdir. Enli yeri dağlar içre (---) girmiş bir liman-ı azîmdir ammâ ağzı garba açıkdır. Ve leb-i deryâsı ne'ûzübillâh eyle sengistân yerlerdir kim at ayak basacak yer bulmayup cümle piyâde yürüdük. Yüz bin renc [ü] anâ ile güzer çekerek anı ubûr edüp Cübeyle'den bu mahalle 9 sâ'atde gelüp evler ve dud bâğçeleri içre giderek,

Nehr-i Berût: Ma'ânoğlu dağlarından gelüp bu mahalde (---) (---) (---) deryâya mahlût olur. Ve bu nehir üzre tokuz tokuz göz bir cisr-i kavî var kim bu eyâletde misli yokdur. Bu cisir dibinden tâ deryâya varınca Sayda ve Beyrût gemileri bunda (---) (---) (---) kışlaya bağlarlardı. Misâl-i âb-ı zülâl nehr-i sâfîdir. Bu cisirden yine piyâde olup bâğ u bâğçeler içre sekiz bin adım gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı mevz kal'a-i [Beyrût] (---) (---) (---) (---)

işpanya keferesi binâsıdır. Ba'dehu Rûm eline girmişdir. Andan sene (---) târîhinde Çerâkise asrında şâm hâkimi Senyal Beğ ale'l-gafle Rûm elinden **[Q 83a]** feth edüp Ma'ânoğlu ecdâdlarına vermişdir. Ba'dehu sene 921 târîhinde Selîm Hân'a mutî' olup kal'anın miftâhların teslîm edüp Sayda eyâleti hükmünde iltizâm ile sancak olmuşdur. Ammâ sâ'ir sancaklar gibi kurâ ve kasabâtlarında tîmâr ve ze'âmet yokdur. Ve alaybeğisi ve çeribaşı dahi yokdur.

Ve beği dahi sefere me'mûr olmayup iltizâmında olan iki yüz kîse tahsîline me'mûrdur. Ve bin asker ile âsî dağlarda ceng ederek mâl tahsîl edüp kendüye dahi yüz kîse hâsıl olur sancağ-ı âlîdir.

Ve dest-i hükmünde cümle altı yüz pâre kal'a-misâl dağlar içre ma'mûr Dürûzî kurâlarıdır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve sekiz nâhiyedir. Senevî **[Y 190a]** yigirmi kîse **[P 83a]** kadıya mahsûl hâsıl olur.

Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfi ve a'yân-ı kibâr-ı kübbârı vardır.

Ve şehri leb-i deryâda iki burun ortasında bir kumsal yerde şehr-i müzeyyendir. Ve mezkûr iki burunda deryâ içre iki metîn liman kal'aları inşâ olunmuş kim herbiri metîn ü müstahkem burc [u] bârûlu kal'a-i ra'nâlardır. Ve başka dizdârları ve yüzer neferât merdüm-hisârları ve cebehâneleri vardır. Ve limana nâzır azîm topları vardır, dâ'imâ küffâr havfinden âmâdedirler.

Bir liman kal'ası gümrükhâne önünde yalçın kaya üzre şekl-i murabba' bir şeddâdî kal'a-i üstüvâr içinde dizdâr ve imâm ve neferâtdan gayri bir şey yokdur. Her şeb neferâtları gelüp nigehbânlık ederler.

Ve cenûba nâzır bir demir kapusu var. Ve içinde bir câmi'i var ve iki hurmâ dırahtı var kim eflâke ser çekmişdir. Garâ'ib bunda kim bu kulle bir yalçın kaya üzre vâki' olup içindeki hurmâlar ol kaya üzre hâsıl olmuş aceb hikmetdir. Ve kapusu önünde deryâ üzre kasr-ı âlî-misâl bir tahta binâ mescidi var. Ârâmgâh-ı âyende vü revendedir.

Ve bu limanın öbür burnunda dahi bir iç kal'adır. Karadan iki yüz adım alarkadır. Cânib-i erba'asını deryâ döğer. Bu kal'aya dahi karadan bir ince dîvâr cisrile varılır. Ammâ göz göz cisir gibi değildir, liman dîvârıdır.

Bu kal'a dahi şekl-i murabba' bir sa'b mendirekdir. Ve dâ'iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır ve gâyet metîndir. Deryâdan bir minâre kaddi bâlâdır. Cümle topları limana nâzırdır. şeb [u] rûz dizdârı ve neferâtları mevcûddur. içinde dizdâr ve imâm ve mü'ezzin ve yüz elli neferâtdan gayri kimesne

giremez. Bunda dahi bir câmi‘ ve âb-ı hayât sarnıcları vardır. Cenûba nâzır bir demir kapusu vardır. Ammâ bu limana büyük keştîler giremez. Dökündülü kayalı yerler vardır. Cümle rûzgârdan emîn a‘lâ liman olmak ile alarkada lenger-endâht olup yatırlar. Ammâ yıldız ve karayelden ihtirâz lâzımdır, zîrâ limanın ol rûzgârlara ağzı küşâdedir.

Ve bu limanın leb-i deryâsında iskele başında iki yüzden mütecâviz bâzergân mahzenleri ve on altı hân-ı azîm var, gûyâ herbiri birer kal‘a-i metînlerdir ve emvâl [ü] erzâk ile mâl-â-mâldir. Ve bu mahalde iskele başında gümrükhâne köşkü mâ-tekaddem bir çeşme imiş. Mürûr-ı eyyâm ile bu kasrı inşâ edüp emînhâne olmuş. Köşkün dîvârında çeşme olduğunun çâr-kûşe mermer üzre celî hatt ile Karahisârî tarzı bir hatdır kim misli meğer islâmbol'da ola. Târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, inşâu hâzihi's-sebîli'l-mübâreki el-abdü'l-fakîr ilâllâhi'l-kadîr memlûkü'l-merhûm es-Sultânu's-sa‘îd eş-şehîd el-emîr Rüstem bin Abdullâh emînü Beyrût el-mahrûsa -hatemehullâhu's-sâlihât amalehu- fî eyyâmı Mevlâna'l-Arab ve'l-Acem Sultân ibn es-Sultân Süleymân şâh ibn Selîm Hân -e‘azzallâhu nasrahu ve hallede mülkehu- fî târîhi şehri Recebi'l-müreccb sene tis‘ ve ışrîn ve seb‘i mi'e. Ketebehû Dede Muhammedel-fakîr." [L. 729]

Üstâd bu mermere eyle mermer-bürlük **[Y 190b]** edüp bir direfş urup kazmış. Gûyâ Yed-i Kudret ile yazmış. Böyle bir sihr-i i‘câz etmiş. El-hâsıl görmeğe muhtâç vâcibü's-seyr bir sihr-i mübîn hatdır.

Ve bu liman kal‘alarından mâ‘adâ şehr-i azîm-i Beyrût varoşu bir kal‘a-i azîmdir. Bir düz yerde vâki‘ olmuş. Kadîm a‘sârda gâyet metîn imiş, lâkin mürûr-ı eyyâm ile niçe kerre muhâsara göre göre ba‘zı yerleri münhedim olup yine ta‘mîr olarak hırka-i peşmîneye dönmüş. Ammâ yine azîm varoşdur. Ve garb tarafı hâlâ metîndir.

Ve şekl-i muhammes vâki‘ olmuşdur. Dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin dörd yüz elli adımdır. Ve kulle ve burc [u] bârûları muhkemdir ve cümle (---) kapulardır. Garb cânibinden gayri handakı yokdur. Ve cenûb tarafındaki yer kumsaldır. Bu cirmde olan varoş-ı azîm içre (---) mahalle ve iki bin altı yüz toprak kireç ile pûşîde sarây-ı âliler ve gayri hânelerdir.

Ve bu şehir içre cümle otuz yedi mihrâb ve yedi hutbedir. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik cânib-i erba‘ası çârşû-yı bâzâr olan Ulu câmi‘dir. Yan kapudan yan kapuya varınca tûlü yüz elli ayakdır ve arzı yüz yigirmi ayakdır. Mâ-tekaddem bir deyr-i mu‘azzam imiş. Kefere destinde iken gün doğusuna mihrâbları olan hâlâ kapudur. Hâlâ bizim mihrâbımız yan dîvâra vâki‘ olmuşdur kim arzının hükmü kıblemize eyle vâki‘ olmuşdur, zîrâ bu şehrin arzı gayri arza muhâlifdir. Ve mihrâbımız üzre âye[t]: [101] âyeti ilâ âhirih tahrîr olunmuşdur.

Ve derûn-ı câmi‘de sekiz amelî sütûn toloz kemer binâ-yı atikdir. Ve sağ tarafındaki yan kapu üzre Hayre Beğ fethinin târîhi tahrîr olunmuşdur. Ve bunda olan cemâ‘at-i kesîr ve tâlib-i ilim ve rûhâniyyet şâm'da câmi‘-i Ümeyye'de Mısır'da câmi‘-i Ezher'de yokdur. Elli yerde ders görülür. Mâl-â-mâl fukarâ-yı bâbullâhdır.

Bir câmi‘-i rûşen dahi Paşa sarâyı kurbunda Seyfoğlu Assâf Paşa câmi‘idir ki gâyet rûşen ve şîrîn musanna‘ ve müzeyyen câmi‘dir. Derûn-ı câmi‘de çâr sommâkî sütûn-ı âlî üzre bir nîlgûn kubbe-i sernigûndur kim gûyâ kubbe-i eflâkdir. Bu câmi‘ tûlen ve arzen yetmişer kademdir. Ammâ bu şehirde ve gayri diyârda misli yokdur, meğer Haleb Kilisi'nde Cânpûlâdzâde câmi‘i ola. Eyle bir câmi‘-i behişt-âsâdır.

Ve çârsû içinde Mîr Münzîr câmi‘i. Bu dahi musanna‘ câmi‘dir ammâ bunun haremi cümleden musanna‘ ve küşâde harem-i ferah-fezâdır kim haremin cânib-i erba‘asında sekiz mücellâ ve musaykal sommâkî sütûnlar var kim âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Ve harem vasatında aşren fe-

aşr bir havz-ı latîfinde âb-ı zülâli cereyân edüp cemâ‘at tecdîd-i vuzû‘ ederler.

Ve biri dahi câmi‘ü'l-Amrî'dir. Bu dahi tarz-ı kadîm câmi‘dir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir ki cümlesi otuz yedi mihrâbdır. Cümlesinde talebe ve fukarâ vardır.

Ve dörd hammâmdır ammâ Paşa sarâyı kurbunda Seyfoğlu hammâmı latîf ve rûşen hammâmdır.

Eğer Benî Seyfoğlu sarâyın medh etmesem deryâda **[Y 191a]** katre güneşde zerre tavsîf olunmaz. Havlısı içre limon [ve] turuncun şükûfesi âdemin demâğın mu‘attar eder. Ve bu dırahtların sâyesinde deryâ-misâl tûlânî bir havz-ı azîmi var kim âdem nazar etdikçe hayât-ı cân bulur.

Ve bu şehirde on yedi medrese ve sekiz mekteb-i sıbyân ve yedi çeşme-i hayât-bahş, ve üç yüz dükkân ve kırk kahvehâne ve sekiz hân-ı bâzergân ve bedasteni olmamağile bu hânlar bedasten olup cümle zî-kıymet akmişe-i fâhire bunda bî-kıymet ve bî-minnet bulunur. Lâkin zâlim şehrin esvâkları râhı teng ü târdır. Ve âdem izdihâmından omuz omuzu sökmez zıyk derblerdir. Ammâ bu râhların iki cânibleri kaldırımdır. Ve cümle binâları kâ[r]gîr kemer ve toloz metîn binâlardır. Aslâ dekâkîn ve hâne bâbları ve revzen hapenklerinden mâ‘adâ ağaç binâ yokdur.

Ve ganîmet şehir olmağile bu şehir içre ecnâs-ı mahlûkât mevcûd olup cümle halkı Arab ve Dürûzî ve Teymânî kavmi mevcûddur. Cümlesi elvân kereke geyüp başlarına beyâz şâş ve muhattem sararlar. Ve avretleri serlerine sîm ü zer-ü hâlis arakıyyeler geyüp beyâz car bürünüp sarı çizme geyerler.

Mâ-tekaddem bu şehrin hevâsı bed imiş. Ba‘dehu Ma‘ânoğlu şehrin kıble cânibindeki **[Q 83b]** sahrânın tûlen ve arzen birer sâ‘atlik yerin niçe bin (---) âdemler âdem ile kazup alâ mehil beş kerre yüz bin sanavber dırahtları diküp hâlâ bir azîm ormandır. içinde benî âdem gâyib olur. Hakkâ ki aceb himmet-i şâhânîdir kim bu şecere-i tayyibelerin râyiha-i tayyibesi şehrin evvelki kesâfet-i hevâsın def‘ edüp hâlâ âb [u] hevâsı **[P 83b]** latîf olup mahbûb u mahbûbesi dahi bezm-i râm âdemlerdir.

Hadd-i zâtinde bir diyârda çam ve fisdık dırahtı olup halkı çam bardağından su iç[er]ler. Hukemâ-yı kudemâ kavlince gâyet nâfi‘dir. Hâlâ bu Beyrût halkının ol dırahtistân içi teferrücgâhlarıdır Cümle dırahtlar çırpı ile ale't-tertîb dikilmiş dıraht-ı müntehâlardır. Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası dud ve zeytûn şecereleri ile zeyn olmuş bir mahsûldar şehr-i kadîmdir. *Ammerekallâh*.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Beyrût: El-istemmü'l-Harâm hazretleri ammet-i Resûlullâh'dır. *Kuddise sırruh.*

Ve cisir kurbunda Hazret-i Hızır makâmı bir tekye-i ma‘mûr. Bir hayli fukarâsı vardır. Limon ve turunc ve hurmâ dırahtları ile müzeyyen bir tekye-i rûşendir. Ve şehrin şarkında şeyh Ebü'n-Nidâ *revvahallâhu rûhahu*.

Bu şehri seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp ahibbâ ve asdıkâları ile vedâlaşup ve hâkimden beş âdem refîk alup kıble cânibine bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Burter: Bir dere içre vâki‘ olmuş iki yüz fellâh evli ve bir câmi‘li bir ma‘mûr belîdedir. Beyrût hâkiminin hâssıdır. Voyvadası hükûmet eder nâhiyedir. Âb [u] hevâsı lâtif olduğundan mevz-i Veys el-Karanî bunda hâsıl olur. Niçe bin âdemlerinin kâr [u] kisbleri bu mevzdir. On bir yük akçe senevî hâsıl olur, gâyet mahsûldar köydür. Ammâ bi-emrillâh Yemen'den sonra bu mertebede olan mevz bir diyârda olmaz. şâm ve Haleb ve Mısır'a bundan **[Y 191b]** niçe bin deve yükü gider.

Eşkâl-i şecere-i mevz ve hâsiyyet-i misâl-i levz: Ve bu mevz bir turfa ağaçdır. iki âdem kaddi olur, dahi âlî olmaz. Ve cüssesi uyluk kalınlığı olup ağaçın sıksan suyu çıkar. Ve herbir varakları kilim kadar tûlânî yaprakları filandıra bayrak gibi salınır, gâyet sebzgûn berklerdir.

Ve meyvesi dahi bir turfa bârdır. Yılda bir kerre verir, gayri vermez. Ba‘dehu anı dibinden kat‘ edüp kamış gibi biri dahi dibinden zâhir olur. Meyvesi yaprağı yanında bir kol kalınlığı dalın ucunda

bir sini cirminde bir sininin cânib-i erba‘asında iki yüz, üç yüz patlıcan ve hurde hıyâr gibi evvel yeşil, ba‘dehu sarı sarı hâsıl olup kemâlin buldukda araba tekerleği gibi tertîb ile dizilüp durur. Ba‘dehu kat‘ edüp kabuğu bî-te’essüf soyulup şekerle ve yâhûd şekersiz tenâvül olunur.

Gâyet lezîz ve mukavvî ve serî‘u'l-hazmdır, derece-i ûlâda hârdır. Ve âdemin bedenine kuvvet-i kuvâ verüp lahm tenâvül etmiş kadar gınâ verir. Gûyâ tâze pâlûde köfteri gibi terdir. Çekirdeği gibi bir şeyi yokdur. Ancak kökünden zâhir olan filislerin diküp hâsıl olur. Gûyâ kamış nev‘idir ammâ dâ’imâ su içinde ağacı turmak ister.

Sebeb-i hilkat-i şecere-i mevz misli'l-levz: Ol gün ki Hazret-i Mefhar-i mevcûdât ve Server-i kâ’inât Uhud gazâsında mübârek dendân-ı dürdâne-i şerîfi şehîd olduğun Yemen'de Veys el-Karanî hazretleri istimâ‘ edüp,

"Âyâ Hazret-i Risâlet'in şehîd olan mübârek sinn-i şerîfleri bu mudur, yohsa bu mudur?" deyü mübârek dişlerin çeke çeke biri kalmayup mübârek ağzı yarı ile kanın yere tükürdüke bi-emrillâh ol kandan der-akab mevz ağacı zâhir olup ol sâ‘at meyve verüp ilhâm-ı Rabbanî ile Veys hazretleri tenâvül edüp def‘-i cû‘ eder. Hakkâ ki ihtiyâr kimesnelerin zülbiyyât-ı katr-ı nebâtıdır. Hikmet-i hilkat budur. *Yef‘alullâhu mâ yeşâ'ü bi-kudretihi yahkümü mâ yürîdü bi-izzetihî?*

Bu karye hâkimi hakîre elli batman mikdârı mevz verüp şekerle tenâvül ederek andan kalkup 3 sâ‘at,

Karye-i Na‘ma: Andan nîm sâ‘at,

Nehr-i Demiz: Ma‘ânoğlu dağlarından gelüp bu mahalde deryâ-misâl Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur. Atlarla gücile ubûr etdik. Gâyet lezîz ve zarblı cereyân etdüğünden aslâ cisir kabûl etmez. Bahârda gemi ile ubûr olunur. Andan yine leb-i deryâ ile,

Karye-i Muksabiyye: Yüz hâneli bir câmi‘li müslim karyesidir. Anı ubûr edüp yine leb-i deryâ ile kıbleye gidüp,

Karye-i Ciyeyye: iki yüz evli bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayâtlı ve bir câmi‘li ma‘mûr u âbâdân köydür. Leb-i deryâda dıraht-ı müntehâlar içre bir kubbe-i âlî vardır. Bu karye ve Sayda ve Beyrût ulemâları zu‘mları üzre ol âsitâne-i Hazret-i Yûnus Nebiyyullâh *aleyhisselâm* ibn Mitte. Balık Hazret-i Yûnus'u bu mahalde kayy edüp ba‘de zamânın bunda merhûm olup yine bunda medfûn olmuşdur, derler.

Hakîkatü'l-hâl cemî‘i ulemâ-yı Sayda ve Beyrût, şâm-ı Tarabulus **[Y 192a]** bu i‘tikâddadırlar kim Hazret-i Yûnus bin Mitte ümmetlerinden rûger[dân] olup Musul diyârından bu mahalle gelüp bir keştîye süvâr olup Mısır'a giderken zevrakları telattum-ı deryâya uğrayup kur‘a ile deryâya bir kaç âdem atarlar. Hikmet-i Hudâ kur‘a-i menhûsun biri Hazret-i Yûnus'a düşüp emân vermeyüp deryâya atarlar. Hemân ol dem bir nûn dem çeküp Hazret-i Yûnus'u bel‘ edüp kırk gün kırk gece nûnun karnında mihmân olup fakîr nûn yutduğuna peşîmân olup yedi deryâyı yedi kerre deverân eyleyüp âhir hazm edemeyüp bu Sayda kurbunda karye-i Ciyeyye'de balık karaya düşüp Hazret-i Yûnus'u taşra çıkardı.

Ve Hazret-i Yûnus'un bu serencâmının aslını ba‘zı müverrihîn eyle tahrîr etmişler kim kaçan Hazret-i Yûnus, ümmetlerinden ayrılup kavminden âzürde-dil oldukda,

"Yâ Rab! Bu kavim bana îmân getirmezler. Bunları kahr eyle, yâhûd beni bu âsîlerden halâs edüp yedi deryâ seyâhatin nasîb eyle" deyü du‘âsı hedef-i icâbetde vâkı‘ olup bu Sayda şehrindeki makâmında gemiye süvâr olup bi-emri'llâh Yûnus Nebî'yi deryâya ilkâ edüp Cenâb-ı Bârî yedi deryâyı balık karnında seyâhat etdirüp kırkıncı gün ki yevm-i Âşûrâ idi, cümle balıklar Yûnus balığına hücûm edüp anların hücûmundan emr-i Hakk ile balık bu mahalle gelüp çıkdı.

Hakîkat leb-i deryâda bir küçük kubbedir, ammâ yine mesciddir. Kendüleri kubbenin kapusu önünde bir kumsal yerde beyâz kireç ile mebnî bir merkad-i pür envârıyçün cümle ulemâ-yı Sayda kabr-i Yûnus oldur, derler. Ve bu Hazret-i Yûnus merkadi olduğuna bu dahi delîldir kim Cenâb-ı Bârî Hazret-i Risâlet'e Hazret-i Yûnus hakkında alâ-tarîku'l-hikâye bu âyet-i şerîfi nâzil etmişdir. El-âye[t]: [102] buyuruşlardır kim Hazret-i Yûnus uryân balık karnından çıkup uryânen bî-tâb ü bî-mecâl şiddet-i harâretde yatırken Cenâb-ı Bârî Resûl'ün esirgeyüp ol ân cesed-i şerîfin hıfz içün kabak ağacın halk edüp ol ulu berkleri Hazret-i Yûnus üzre sâyebân olur. Hâlâ âsitânesi etrâfında ol yaktîn-i beyâbândan geçilmez. Ve cezîre-i Sakız'dan gayri diyârda sakız dırahtları olmazken niçe sakız dırahtları vardır.

Hikâye: Sene (---) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Yûsuf Salâhaddîn bu Sayda'yı küffâr-ı Freng-i bedreng elinden darb-ı kahır ile alup mutasarrıf iken küffâr-ı füccâr

"Bizim vatan-ı aslîmizi bu Yûnus peygamber anda olmağile Muhammedîler dahi ana rağbet etdiklerinde şehr-i kadîmimiz elimizden gitdi" deyüp yigirmi pâre gemi ile Hazret-i Yûnus'a ve beş yüz pâre gemi ile kırk bin Freng Sayda kal‘asın muhâsara eder.

Bu yigirmi pâre geminin kefereleri "Hazret-i Yûnus'u kabr-i şerîflerinden çıkarup işpanya'ya götürelim" deyü tâ vaz‘-ı yed etmek sadedinde iken yigirmi geminin küffârı cümle ihrâk bi'n-nâr olup kara hâkister olurlar. Ve bir rîh-i akîm dahi zâhir olup kal‘a-i Saydayı kam‘ **[Y 192b]** eden beş yüz pâre gemi temevvüc-i deryânın şiddetinden talattum deryâya birbirlerine ura ura pâre pâre olup karaya düşerler. Bir cân halâs olmayup esîr olup ahâlî-i Sayda halâs olup mâl-ı ganâ’ime mâlik **[Q 84a]** **[P 84a]** olurlar.

Ve Hazret-i Yûnus'u yudan nûnun üstühânları hâlâ merkad-i pür-envârının civârında medfûndur. Ve bu kavillere cümle meşâyih-i Arab müttefiklerdir.

Ammâ hakîr Sene 1059 târîhinde Bağdâd'a giderken râhımız kal‘a-i Musul'a uğrayup Musul'un karşu cânibinde nehr-i şattı'l-arab aşırı Bağdâd hâkinde bir âsitâne-i azîm içre sandûkası ve türbedârı ve evkâfı ile bir imâret-i azîm içre medfûn Hazret-i Yûnus'dur dediler. Hattâ Bağdâd şeyhülislâmı olan mevlânâ Mustafâ Efendi'den su’âl edüp eyitdim:

"Sultânım tâ şâm-ı şerîfe iki merhale yer Sayda kal‘ası kurbunda yatan Hazret-i Yûnus alâmetleriyle ya ol nedir?" dedim. Anlar eyitdi:

"Beli, Hazret-i Yûnus bu Musul ve Nusaybin ve şehrezol cânîblerine ba‘s olunmuşdu. Ammâ kavmi bundan mu‘cize istediler. Niçe mu‘cizeler gösterüp biri îmâna gelmeyüp terk-i diyâr etdi. Zîrâ ol asırda bu iklîmler tavâ’if-i mülûk idi.

Âhir Hazret-i Yûnus seyâhat ile Sayda nâm şehir kurbunda niçe müddet sâkin olup anda makâm edinmişdi.

Âhir ol diyârdan kalkup deryâ seferin ederken talattum-ı deryâdan halâs içün Hazret-i Yûnus'u deryâya atdılar.

Hemân sâ‘at bir balık Hazret-i Yûnus'u yudunca zâhir bir mürsel peygamber anın karnında olunca başına kıyâmet kopup Akdeniz'i yedi kerre devr edüp Sebte boğazından taşra çıkup Bahr-i Okyunus'u ve Bahr-i Muhît'i ve Bahr-i Çîn'i hulâsa-i kelâm yedi deryâyı seyrân ederek Lahsa deryâsından içeri girüp andan Basra'ya gelüp şattı'l-arab ile baş yukarı Bağdâd'a gelüp anı dahi cân havli ile fakîr balık ubûr ederek tâ Musul'a gelüp garîb balık gayri gitmeğe dermânı olmayup bunda Hazret-i Yûnus'u çıkarup balık dahi bâr-ı sakîlden halâs olup Hazret-i Yûnus'u ümmetleri görüp bin bin hamd-i Yezdân ederler. Münkirînden niçe bin âdem bu hâli görüp insâfâ gelüp islâm ile müşerref olur. Yüz yıl bunda nübüvvet ile mu‘ammer olup bunda medfûndur." deyü nakl edüp,

"Sayda kurbundaki makâmlarıdır" deyü buyurduklarında anlara mu‘âraza içün mâ-tekaddem Bağdâd şeyhülislâmı olan Zeynelâbidîn Efendi buyurdular kim:

"Evliyâ Çelebi cemî‘i kütüb-i mu‘teberelerimizin esah kavl-i akvâsı bi'l-ittifâk Haleb'de Hazret-i Zekeriyyâ ve şâm'da Hazret-i Yahyâ ve Kudüs'de Hazret-i Mûsâ ve Halîlü'r-rahmân'da medfûn olan cümle enbiyâ ve bizzât Medîne'de Hazret-i Muhammed Mustafâ medfûn olduğu her sene sicill-i şer‘-i mübîne kayd olunup Âl-i Osmân pâdişâhına arz olunup Kudüs ve şâm ve Haleb'de ve cümle Arz-ı Mukaddes'de olan enbiyâ makâmlar sahîh müsbetdir. Ammâ mâ‘adâ sâ’ir enbiyâlar Tûfân-ı **[Y 193a]** Nûh'da ve mürûr-ı eyyâm ile hâlden hâle uğrayup nâ-ma‘lûm olmuşlardır. Ammâ ki şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye mihrâbı önünde on iki bin peygamber medfûndur, derler, ba‘zı müverrihler beyne'l-erze ve'l-berze medfûndur, derler. El-ilmü indallâh" deyü Zeynelâbidîn Efendi cevâb etdiler.

Netîce-i kelâm Sayda kurbunda Hazret-i Yûnus'u bu hâl üzre ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp yine leb-i deryâ ile bir sâ‘at taşlık içre gidüp,

Karye-i Rümeyle: Bir sarp püşte başında kal‘a-misâl bir köydür. Anı ubûr edüp bir sâ‘at taşlık ve bir sâ‘at kumsal ve nîm sâ‘at türâblı yerler ubûr ederek nehr-i Evvel üzre cisr-i Evvel derler. Ve bu nehir Ma‘ânoğlu dağlarından gelüp bu cisr-i Evvel kurbunda deryâya mahlût olur bir âb-ı hayat sudur. Menba‘ı karlı dağlardır. Gâyet lezîz olduğundan selefde bir pâdişâh bu nehrin âlîsinden Ferhâd-vâr dağları sekiz sâ‘at yerden keserek Sayda kurbuna geldikde kemerler ile Sayda şehrine getirüp hâlâ şehir içinde isti‘mâl olunan ol âb-ı nâbdır. Andan mâ‘adâ şehrin cemî‘i bâğ u bâğçeleri bu nehrile saky olunur. Azîm hayrâtdır.

Ve bu nehir üzre cisr-i Evvel'den ubûr edüp bir sâ‘at dahi Sayda bâğ u bâğçe ve besâtînleri içre seyr [ü] temâşâ ederek tâ Beyrût'dan tokuzuncu sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sayda

Kadîm-i eyyâmda işpanya keferesi binâsıdır. Ba‘dehu Hicret-i Nebeviyye'nin sene 26 târîhinde Hazret-i Ömer Kudüs-i şerîfi feth etdükde bu kal‘ayı dahi feth edüp câmi‘ler binâ olundukdan sonra yine küffâr istîlâ edüp sene (---) târîhinde Mısır sultânlarından Melik Nâsır ibn Kalâvân fethidir. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Selîm şâh-ı Evvel Mısır fethine azîmet buyurduklarında bu Sayda hâkimi Karçığa Bay velvele-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremiyeceğin idrâk edüp şâm-ı şerîfde kal‘anın miftâhların pâdişâha teslîm edüp hîn-i tahrîrde şâm eyâletinde iltizâm ile sancak olmuşdu.

Ammâ sene 1071 târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi‘ asrında Köpürlüoğlu Fâzıl Ahmed Paşa şâm vâlîsi iken bu sancağı müceddeden tahrîr edüp eyâlet olmağa tahammülü olduğundan Kuneytara evkâfı Süleymân Hân vezîrlerinden Lala Mustafâ Paşa evkâfıdır ki üç yüz pâre ma‘mûr u âbâdân kurâları var idi kim gûyâ herbiri birer kasaba idi. Bu kadar zamândan beri vakfullâhdır, deyü ığmâz ederlerdi. Ammâ Köpürlüzâde Ahmed Paşa tahrîr edüp vakfın mürtezikasın ve imâret ve gayri masârıfın ihâta edecek kadar alıkoyup mâ-bâkî kurâların Sayda sancağına ilhâk edüp bir eyâlet tahrîr olunup hâlâ vezâretdir. Ammâ şâm-ı Tarabulus'u gibi iltizâmdır.

Eyâletinde olan sancaklar bunlardır ki tahrîr olunur

Evvelâ livâ-yı Beyrût ve livâ-yı Sıfet ve livâ-yı Akke ve livâ-yı vilâyet-i Türâbî ve livâ-yı Sayda paşa tahtıdır. Ve livâ-yı Cebel-i Ma‘ân. Bu sancaklarda alaybeği ve çeribaşı ve tîmâr ve ze‘âmet olmayup cümle iki bin altmış pâre âsî ve gayri kurâlar iltizâm ile eyâlet olmuşdur.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu sekiz yük on bir bin akçedir. Ve paşasına **[Y 193b]** sefer yokdur, zîrâ mansıbı üzerine (---) kîse maktû‘dur. Paşası bu kadar âsî kurâlardan bu mâl-ı

mîrîyi tahsîl etmek içün iki bin piyâde asker ile zabt eder ve kendüye dahi ba‘de'l-hisâb ve'l-masrûf iki yüz elli kîse kalır.

Ve bu eyâlet beş yüz akçe pâyesiyle üç yüz akçe mollâya dahi ihsân olunur yedi nâhiyesi var. Monlâya senevî beş bin guruş hâsıl olur. Hacı ishâk Paşa zamânında aceb ma‘mûr [u] âbâdân eyâlet olmuşdu. Ammâ cümle halkı sengistân dağlarda Dürzî ve Teymânî yetmiş mezheble âlûde ecnâs-ı mahlûkât-ı haşarâtdır.

Ve bu Sayda kal‘ası Bahr-i Ebyaz'ın sâhilinde bir küfekeli kaya üzre şekl-i murabba‘ı şimâlinden kıbleye tûlânîce bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Dâ’iren-mâdâr cirm-i murabba‘ı üç bin yedi yüz adımdır ve handaksızdır.

Ve dörd kapusu vardır. Kıble cânibine bâb-ı Hayme. iki yanı şarka mekşûfdur. Biri leb-i deryâda iç kal‘aya gider. şimâle nâzır bir küçük kapudur.

Bundan iç kal‘aya varınca deryâ üzre beş yüz adım şeddâdî binâ cisr ile iç kal‘aya varılır. On bir göz taş cisrdir. iç kal‘a deryâ içinde gûyâ bir cezîrede vâki‘ olmuş, bir kal‘a-i metîndir.

Devr-i müdevveri beş yüz adım küçük kal‘adır. Ammâ cebehânesi ve balyemez topları kirpi gibi limana nâzırdır.

Dizdârı ve iki yüz merdüm-i hisârı vardır. Hükm [ü] hükûmet sâhibi ağalıkdır, niçe bin pâre gemilerin herbirinden beşer guruş liman hakkı alır. Hattâ hakîr sene (---) târîhinde cülûs-ı Mehemmed Hânî'de Murtazâ Paşa fermânıyla bu Sayda kal‘ası kulların yoklamağa gelüp bin esedî guruş aldım. Âlâ dizdârlıkdır. Dâ’imâ kal‘anın kıbleye nâzır demir kapusu önündeki Lonca köşkünde dizdâr oturup top menzilinden ba‘îd gitse ma‘zûl ederler. gûyâ hapisdir. şeb [u] rûz evkât-ı hamsesin kal‘a kapusu önündeki mescidde edâ-yı salât edüp ol kasrda oturur.

Ve bu kal‘a içre Selîm Hân câmi‘i ve dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin ve neferât hâneleri ve iki buğday anbârından gayri bir imâret yokdur. Ve bir serâmed ibret-nümâ dıraht-ı hurmâ var kim bu cezîre içre eflâke kad çekmişdir. Hakîr Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Aden'de eyle cüssedâr ve müntehâ nahl-i hurmâ görmedim. A‘yân-ı vilâyetin ihtiyârları bu hurmâ içün **[Q 84b]** bin yaşındadır, dediler. Alâmeti oldur ki hûşesi az olduğu mahalle karîb kıble cânibine rukû‘a vardıkda ol dıraht bin sene mu‘ammer olmuşdur, deyü nakl etdiler. [103] **[P 84b]**

Ve bu Sayda limanı bu iç kal‘a önünden tâ garbdan şark tarafında şehir ucuna varınca tûlu iki bin adım bir liman-ı azîmdir. Kefere destinde iken gâyet ma‘mûr [u] âbâdân liman imiş. Hâlâ ba‘zı yerleri ma‘mûrdur. Çoğu harâbdır, ammâ yine a‘lâ demir tutar amelî limandır ki makdûr-ı beşer değildir. Deryâ içre sedd-i Ye’cûc gibi şeddâdî binâlar inşâ etmişler kim **[Y 194a]** âdem hayrân olur. iç kal‘adan tarafa deryâ içre kapu imiş, cümle gemiler andan girir.

Ve hikmet-i Hudâ bu limanın şimâlinde deryâ içre Yed-i Kudret'den tûlânî tûlânî kayalar dizilmişdir. Akdeniz cûş [u] hurûş etdükde talattum-ı deryâ bu kayalara urup mevci kat‘ eder. Ve bu kayalar içre azîm mağâralar var kim ibret-nümâdır. Bu kayalar ile kal‘a mâbeyni dahi bir azîm limandır. Azîm barçalar ve kadırka ve galyonlar bu mahalde lenger-endâz olup yatırlar. El-hâsıl Akdeniz iskelelerinde böyle bir liman-ı azîm yokdur kim eyle açık deryâ altı yerde böyle bir liman vâki‘ olmuşdur, ammâ tathîre muhtâcdır.

Ve bu limanın kıblesi tarafındaki şehr-i azîm Sayda varoşu kal‘ası içre cümle üç mahalle ve bin iki yüz toprak ve kireç ile pûşîde sarây-ı âliyeler ve gayri hânelerdir. Bu şehirde aslâ ahşâbâtdan binâ yokdur, cümle kârgîr toloz binâlardır.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Altısı cum‘adır, mâ‘adâ mesâcidlerdir. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Yeni Câmi‘ bâbı üzre târîhi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, inşâ'u hâze'l-câmi'i'l-mübâreki el-abdü'l-hakîr Alî bin Mehemmed el-Ferrâg, sene 1001."

Bir câmi'-i vâlâ rûşen binâ-yi a'lâdır.

Ve Câmi'ü'l-bahr. Bunun dahi cemâ'ati çokdur, zîrâ leb-i deryâda ve sûk-ı sultânîde mecma'ü'n-nâs mahallinde vâki' olmağla âşıkân-ı ehl-i salât cem' olurlar. Ammâ haremi yokdur, zîrâ teng mahalde mebnî olmuşdur. Ve kulle-misâl bir minâresi vardır. Ammâ imâmı aslâ vazîfe kabûl etmeyüp her şeyden ma'sûm ve hâfız-ı Kelâmullâh şeyh Nâsır Efendi'dir. Kibâr-ı evliyâdan olduğuna şübhe yokdur. Halkdan münzevî bir kimesnedir. Hamd-i Hudâ dest-i şerîfin bûs edüp du'â-yı hayırları ile behredâr olduk.

Ve Kethudâ câmi'i hareminde aşren-fe-aşr bir şâfi'î havuzı var.

Ve Kutayşoğlu câmi'i kâr-ı kadîm bir câmi'-i azîmdir.

Ve Câmi'ü's-sûk. Cemâ'ati çokdur.

Ve câmi'-i Hazret-i Ömer *radıyallâhu ta'âlâ anh.* Kendüler imâm olduğu câmi'-i pür envârdır kim müstecâbü'd-da've mahaldir. gûyâ Mısır'da câmi'-i Ezher'dir.

Ve Bâb-ı Aras'dan taşra kapu önünde câmi'-i Berrânî bir küçük câmi'dir. Bu câmi'lerden mâ'adâ mesâcidlerdir.

Yedi medrese ve dârü'l-kurrâ ve iki dârü'l-hadîs ve yedi mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân.

Ve üç hammâmı var. Biri Emîr hammâmı ve biri Çârsû hammâmı, âb [u] hevâsı latîfdir ve biri şeyh hammâmı.

Ve dörd hânı var kim herbiri kal'a-misâl hânlardır. Evvelâ Pirinc hânı ve Küçük hân ve iskele başında Freng hânı yedi kralın konsolozları bu hânda sâkin olurlar, kal'a-misâl bir hân-ı metîndir. içinde üç yüz kat-ender-kat hücrelerdir.

Ve taşrada der [ü] dîvârının cânib-i erba'ası dekâkînlerdir. Cümle dükkân bu şehir içre dörd yüz ma'mûr dekâkînlerdir. Cemî'i zî-kıymet eşyâlar mevcûddur. Ammâ bedasteni yokdur. Ve cemî'i esvâkları vâsi'dir ve iki cânibleri yaya kaldırımıdır, pâk [ü] pâkîze tarîk-ı âmları vardır.

Ve halkı dahi pâk mezheb ve pâk i'tikâd **[Y 194b]** ve muhibbü'l-fukarâ ve garîb-dostlardır. şâfi'î ve Mâlikî ve Hanbelî mezhebler ve ehl-i tevhîdlerdir. Ancak paşalı Nu'mân ibn Sâbit mezhebindendir. Ve müfessirîn ve muhaddisîn ve huffâz-ı Kur'ân bî- hisâbdır. Ve mezâhib-i erba'adan şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân-ı vilâyeti vardır.

Ve halkı ekseriyyâ ehl-i tüccâr ve ehl-i bihârdır. Cümle halkı alaca cübbe ve kereke geyüp başlarına beyâz destâr sararlar.

Ve nisvânları sîm ü zer-i hâlis arakıyyeler geyüp üzerlerine beyâz car bürünüp ayaklarına katîfe çakşır geyüp sarı çizme ile reftâr ederler. A'lâ ve ve ednâsı ve ricâl [ü] nisâsı gözlerine kuhl-i arabî çekerler.

Ammâ bu şehrin hevâsı sakîldir. Temmûz'da hurmâ pişiminde ne'ûzübillâh âdem serinden pişer. Anıniçün halkının reng-i rûyları humret üzre olmayup asfarü'l-levn olduklarından mahbûb u mahbûbesi memdûh değildir. Ammâ halkı gâyet rencberdirler. Ve hâkimlerine mutî' [u] münkâddırlar.

Hakkâ ki bu şehrin suyu âb-ı hayât olmasa hevâsının bedliğinden âdemleri helâk olurlardı. Bu şehrin garb tarafından cereyân eden nehre nehr-i Kumil ya'nî Kehle suyu derler. Ve kıble cânibinden cereyân eden nehre nehr-i Bergûs ya'nî Pire suyu derler. Anıniçün halkı pire ve kehleden âciz ü bîzârlardır. Bu nehirler tılsımât ile cereyân etmişdir. Aceb hikâyeti vardır.

Ve bu şehrin me'kûlât [u] meşrûbât [u] masnû'âtının memdûhâtından hurmâsı ve limon turuncu ve

şeker kamışı ve zeytûn incîr ve rummân ve cümmeyzi ve mevzi olur.

Ve cümle zenânelerinin kârları harîr kurdu beslerler, zîrâ a‘lâ mahsûlleri dud ve pembedir. Gâyet mahsûldâr ve ganîmet şehr-i benderdir. *Sellemeka'llâhu mine'l-beliyyâti's-semevî ve'l-arzî, âmîn yâ mu‘în.*

Ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı Sayda

Evvelâ Bâb-ı Hayme'den taşra leb-i deryâda tekye-i hazret-i Eba'r-rûh alemdâr-ı Resûlullâh'dır. Bir bâğ-ı irem mesîregâh tekke-i teferrücgâh-ı Bektaşiyân'da âşiyân edinüp âsûdedirler. Pâ-bürehne ve ser-bürehne âşık-ı şeydâ fukarâ-yı Bektaşiyânları vardır. şehrin vüzerâ ve ulemâsı bunda ayş [u] işret ederler bir nazargâhdır. şeyhi Kandiye kal‘ası gâzîlerinden Yeniçeri Dede derler bir cândır, âyende vü revendenin yoluna cânlar fedâ edüp hüsn-i ülfet ile ârâste bir halûk dervîşdir kim bu tekyeyi ihyâ edüp iremezâtü'l-imâd-misâl bir ravza etmişdir.

Ve Bâb-ı Aras'dan taşra şeyh Mûsâ ve şeyh Eba'r-rîş ve şeyh Cemâleddîn. Bunlar Beyrût'dan gelüp Sayda'ya girecek mahalde sûrun hâricinde şâhrâh üzre medfûnlardır ve Sahâbîlerdir.

Ve bunlara karîb şehre giren âb-ı hayâtın su kemerleri dibinde vüzerâlara mahsûs bir kasr-ı müşeyyed vardır. Ol mahalde şeyh Abdullâh-ı Hamâvî bir kubbe-i âlîde medfûndur. Her kimin atı sıraca getirse anın kabrin üç sabâh üçer kerre devr ederse biemrillâh şifâ bulur, mücerrebdir.

Ve şeyh Kâsım ve ziyâret-i Hazret-i Saydûn Nebiyullâh *aleyhi's-selâm***:** Bunlar Benî **[Y 195a]** isrâ’îl peygamberlerindedir Kudüs'den bu Sayda'ya gelüp ibtidâ Sayda'yı bunlar imâret edüp sâkin oldukları içün Saydûn'dan galat Sayda derler. Bu nebînin ismiyle müsemmâ bir ma‘mûr şehirdir ve sebeb-i tesmiyesi oldur. Bu şehirde niçe ziyâretler vardır. Ammâ hakîr âsitânelerine yüz sürdüğüm bu sultânlardır. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ba‘dehu vâlî-i vilâyet Hacı ishâk Paşa'dan ihsân u in‘amlar ve on süvârî refîkler alup alâ tarikı'z-ziyâret bu varoş kal‘asın deverân edüp kal‘a hâricinde aslâ hâneler yokdur. Serâpâ bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân ve nahlistân [u] bostândır.

Andan leb-i deryâda Beyrût cânibinde Seb‘atü'l-uyûn ile nehr-i Evvel mâbeyninde üç bin Sahâbe-i kirâm medfûnlardır. şehrin sulehâ-yı ümmetinden ba‘zı kimesneler her leyle-i cum‘ada pâ-bürehne varup sûre-i Tekâsür tilâvet ederek ziyâret ederler.

Hazret-i Ömer hilâfetindeki muhâsarada bunlar dest-i Rûm'dan ve Ermeni ve Çingân'dan şehîd olmuşlardır. Ol ecilden bu şehirde Urum ve Kıbtî ve Yarmeni mu‘ammer olmaz ve gelmezler, ammâ Yahûdî çokdur. Cümlesi muhattem ve siyâh poşu işlerler. Bu Sahâbe-i kirâmları ziyâret edüp kıble cânibine müteveccih olup,

Karye-i Hâre: Yüz elli hâneli müselmân köyüdür. Andan,

Karye-i Kaziyye ve ana karîb,

Karye-i Deyr-i Zihrânî: Kal‘a-misâl bir deyr-i Kıbtî ve Rûm Freng'dir. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve ana karîb,

Nehr-i Zihrânî: Bir âb-ı zülâldir. Cebelü'l-Lübnân-ı kebîr'den cem‘ olup bu mahalde Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur. Hakîr atlar ile renc [ü] anâ ile ubûr edüp,

Karye-i Akabiyye, andan güzer edüp,

Karye-i Sarfa’el: Hazret-i Yahûdâ oğlu Sarfa’el bunda bir püşte üzre medfûn ziyâret-i Yahûdâdır. Ve bu karyenin leb-i deryâsında bir beyâz kubbe-i âlî içinde Hazret-i Hızır makâmıdır. Ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır. **[Q 85a] [P 85a]** Andan yine kıbleye,

Karye-i Ensâr: Kurbunda bin yedi yüz Sahâbe-i kirâm sene 54 târîhinde Mu‘âviye şâm'da iken bunlar şehîd olup bu mahalde nümâyân âsûdelerdir. Ba‘zıları kubbeli ve kimi seng-i mezâr ile ma‘lûmlardır. Anıniçün bu mahalle karye-i Ensâr derler. Zîrâ bu sahâbelerin çoğu Muhâcirîn [ü] Ensârlar idi. Ba‘dehu bunları Abdülmelik bir dîvâr içine alup âsâr-ı binâ târîhi ile ma‘lûm bir ziyâretgâhdır. Ve bu Ashâb-ı güzînin şarkında bir âlî yerde dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i âlîde,

Ziyâret-i Hazret-i Meyâ’îl ibn Hazret-i Ya‘kûb: Gerçi mürsel nebî değildir, ammâ nebîzâdedir. Ve efvâh-ı nâsda "Hazret-i Yûsuf'u kuyuya atan bunlardır" deyü isnâd ederler. Ve ol kadar i‘tibâr edüp ziyâret etmezler ve yoldan sehel ba‘îddir. Andan,

Karye-i Adlûn: iskender hukemâlarından bir hâkim Adlûn bunda medfûndur. Anı ubûr edüp yine ol mahalde leb-i deryâda bir göz cisr-i âlî kim kehkeşân-ı felekden nişân verir bir kara köprüdür. Altından cereyân eden nehr-i Reytân ve nehr-i Rebve ve nehr-i Berîd üçü bir olup bir âb-ı hayât sudur. Sahrâ-yı Ba‘albek'den ve şıkıf kal‘ası cibâllerinden **[Y 195b]** ve Zübdâniyye dağlarından tulû‘ edüp bu Kâsımiyye kal‘ası dibinde Bahr-i Ebyaz'a munsabb olur bir âb-ı zülâl-i hayât-efzâdır. Anı cisirden ubûr edüp tâ Sayda'dan 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kâsımiyye

Sayda hâkinde paşa hâssıdır ve subaşılıkdır. Ve nâhiye olmak ile niyâbetdir. Kal‘ası leb-i deryâya bir top menzili karîb nehr-i Reytân kenârında bir püşte üzre şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır. Cirmi dörd yüz adımdır. içinde kırk elli Urbân hâneleri var. Dizdârı ve neferâtı ve gayri imâretden bir âsâr yokdur. Sene (---) târîhinde (---) (---) binâ etmişdir. Andan kıbleye leb-i deryâ ile bir sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı Re’sü'l-uyûn acîbe-i ibret-nümûn

Bu memleketler iskender-i Yûnân hükmünde iken hukemâları hikmet ile binâ etmiş. Sâhil-i deryâdan yüz adım ba‘îd, deryâ içinde bir kulle-ı âlî binâ etmişler kim kaddi elli zirâ‘-ı Mekkîdir. Bu kullenin ortasının tâ zirve-i a‘lâsında aşren fe-aşr bir havz-ı azîm vardır, gâyet âb-ı rakîkdir. Ka‘rında niçe zî-kıymet eşyâlar nümâyândır. Niçe serdengeçdi âdemler gavvâslık edüp dalarlar, bir âdem kaddi gitmeden katı yaydan ok çıkar gibi sudan yukaru pertâb ederler, ammâ zarar isâbet etmez. Ba‘zı cânlar sakîl olmak içün iri taşları dirâgûş edüp dalarlar, yine bir âdem kaddi nüzûl etmeden

rûy-ı mâya çıkar. Her çend ki zî-rûh kısmı girüp talsa ol an taşra çıkar. Ammâ hacer şecer makûlesi ilkâ etseler zarar etmez.

Ve girüp gasl edenlere dahi zarar isâbet etmeyüp hummâdan halâs olur. Ve kırk gün suyundan nûş eden cüzâm zahmetinden kurtulur. Mücerreb âb-ı hayâtdır.

Hikmet bu kim bu deryâ içinden böyle âb-ı hayât bu kulle-i âlînin tâ zirve-i a'lâsında coşkun bahr gibi taşup kullenin cânib-i erba'asından deryâya dökülüp mahlût olur. Garâ'ib bu kim bu kullenin yakınında havâle bir kûh-ı bâlâ yokdur kim bu uyûn andan gele, aceb hikmetdir. Hattâ Ma'ânoğlu âsî iken

"Bu kulle mutalsamdır. Bunda nümâyân zî-kıymetden mâ'adâ kenz vardır", deyü âdem üşürüp Ferhâdî külünkler ile bir taşın koparamayup niçe eyyâm toplarla döğüp zerre mikdârı zarar isâbet etmedüğün görüp ferâğat eder. Azîm temâşâgahdır. Bu nâb-ı âb-ı hayâtı nûş edüp andan bir sâ'at,

Evsâf-ı kal'a-i Sûr

Leb-i deryâda iskender-i Kübrâ binâsıdır. Ba'dehu sene (---) târîhinde Melikü't-Tâhir fethidir. Ba'dehu Selîm şâh'a bilâ-cidâl mutî' olup miftâhların Hayre Beğ vâsıtasıyla Selîm Hân'a teslîm etdiler. Sayda hâkinde voyvadalık ve nâhiyedir. Kal'ası Bahr-i Ebyaz sâhilinde bir körfez nihâyetinde bir köhne kal'a-i sengîndir. Mâ-tekaddem azîm kal'a imiş. Hâlâ harâbesi çokdur. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı bin adımdır.

Ve ma'mûr yerinde cümle üç mahalle ve üç yüz toprak örtülü hânelerdir. Ve bir câmi'i var, Melikü't-Tâhir'indir. Mâ-tekaddem kenîseden velî olunmuş. Ve üç mescid ve bir hammâm-ı muhtasarı var. **[Y 196a]** Temmûz'da mu'attal durur. Yigirmi dükkânı ve bir küçük hânı var.

Ammâ bir deyr-i ma'mûru var kim cemî'i kefereler i'tibâr edüp dib Frengistân'dan me'kûlât [u] meşrûbât nezerâtları gelir ibret-nümâ manastırdır. Keferenin zu'm-ı bâtıllarınca iskender'in ibâdetgâhıdır, derler. Ve bu mahalde bu deyre i'tibâr-eser bir mahalle kefere hâneleri vardır. Cümle Rûmlardır. Ammâ aslâ Türkçe bilmezler, cümle lisân-ı Arabî tekellüm ederler ve Urumca dahi bilmez[ler]. Yemîn eyleseler *Vahhedallâhu bi-sırrı şem'ûn* derler.

Ve bu Sûr kal'ası bir kumsal yerde vâki'dir. Leb-i deryâda limana nâzır bir ma'mûr u âbâdân kulle-i metîni var, Sinân Paşa binâsıdır. Dizdârı ve merdüm-hisârı elli neferdir.

Ve limana nâzır bir kaç hurde topları var, ammâ gâyetü'l-gâye büyük limana mâlikdir. Ve kal'anın şimâlî ve kıble cânibi dahi sekiz rûzgârdan sâlim liman-ı kebîrlerdir. Akke limanında kışlamadan havf eden galyonlar bunda gelüp demir bırakmadan yatırlar, latîf limandır. Ammâ şehrini günden güne kum deryâ gibi gelüp gark etmededir. Zamân-ı kadîmde kum tılsımâtı var imiş. Ma'ânoğlu "Bunda defîne vardır" deyü harâb edince hemân kum her tarafdan bu şehre girüp müstevlî olur. Anıniçün ma'mûr değildir.

Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp leb-i deryâ ile Akke cânibine azîmet etmedik, zîrâ sene 1058 târîhinde cülûs-ı Mehemmed Hân-ı Râbi'de Murtazâ Paşa ile bu mahalleri seyâhat etmeğile sol cânibde şarka dağlar içre 3 sâ'at gidüp,

Karye-i Ma'reke: Sengistân içre yüz evli ve bir câmi'li müslîm karyesidir. Zeytûnluk cihânı dutmuşdur. Ve bu mahalde Sıfet sancağı hudûdu tamâm olup Sıfet sancağıdır ki,

Vilâyet-i Taberistân ya'nî eyâlet-i Ken'ân: Cümle kütüb-i tevârîhlerde Ken'ân eli dekikleri bu mahallerdir. Andan kıbleye 2 sâ'at gidüp,

Karye-i Terzâd: iki yüz evli bâğ u bâğçeli hevâsı hûb halkı-mahbûb u merğûb müselmânlardır. Ve bunda Hazret-i Hesyân ibn Hazret-i Ya'kûb, bunların nübüvvetinde ihtilâf vardır, ammâ tevârîh-i Yahûdâ'da,

"Ya‘kûb evlâdları cümle nebîlerdir" deyü tahrîr etmişler. Ve bu Hesyân ibn Yâmen ile ve Yahûdâ ile Mısır'a Hazret-i Yûsuf'dan gılâl almağa gidenlerdendir.

"Bu karyede bir kubbe-i âlî içinde medfûndur" deyü i‘tibâr edüp ziyâretgâhdır.

Ve karyenin tağ u taşı dud ve zeytûn ağacıyla müzeyyendir. Ammâ halkı dürüst Râfızîlerdir.

Bir şeb mihmân olup andan evce ser çekmiş bir cebel-i müntehâya çıkup garb cânibinde Bahr-i Ebyaz'ı ve kal‘a-i Akke'yi ve Nâkûra boğazın temâşâ etdik. Ve şark cânibinde Ba‘albek sahrâları ve Cebelü'l-Lübnân ve kal‘a-i şıkıf ve kal‘a-i Zübdâniyye bi'l-külliye nümâyân idi. Sahîfe-i rûy-ı zemîn nakş-ı bûkalemûn-vâr zâhir idi. Ve bu kûh-ı bâlâya ol mertebe urûc etdik ki gûyâ kerrûbiyânın sadâsı istimâ‘ olunur.

Cebel-i Nâkûr derler, meşhûr-ı âfâkdır. Bu dağda cümle ahcâr u eşcârât mevcûddur. Ammâ şecer-i cümmeyz nâ-mevcûddur. Zîrâ ol dıraht-ı **[Y 196b]** mübâreke sevâhil yerlerde olur. Andan kıbleye dağlar ve taşlar aşup bir püşte üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Sayyâh ibn Yahûda ibn Hazret-i Ya‘kûb

Bu Hazret-i Sayyâh bülend âvâz ile sayha urduğıyçün mübâlaga ile Sayyâh dediler. Ya‘kûb Nebî'nin nebîresidir. Peygamber olup suhuf nâzil olmuşdur. Bir kubbe-i âlî alâmetleri var. Ammâ ancak bir bûriyâ döşelidir. Kanâdîl ve türbedârı yokdur. Ve âsitânesine karîb kurâlar cümle Dürûzî mezhebinde Râfızîlerdir. Ve ibrî lisânı bu dağlardaki mel‘ûnlarda isti‘mâl olunur.

Ve bu Hazret-i Sayyâh'ın cânib-i erba‘asında birer ok ve kurşum menzili püşteler üzre nümâyân olan kubbelerde bi'l-cümle Hazret-i Ya‘kûb ve ishâk ve Ays ve Efrâyim ve Yahûdâ evlâd-ı emcâdlarıdır. ism [ü] resimleri ile mastûr ziyâretgâhlardır. Zîrâ bu diyâr Benî isrâ’îl vilâyetidir. Peygamberlerini ve evlâdlarını ism [ü] resmleri ile bilüp birer alâmet binâ etmişlerdir ve tevârîhlerinde cümle mastûrdur.

Ammâ bu hakîr hemân yolumuz üzre yakın olup ziyâret etdiğimiz **[Q 85b]** evliyâ ve **[P 85b]** enbiyâları tahrîr eyledik. Ammâ bu mahallerde yigirmi sekiz merkad-ı pür-envâr dahi ziyâret eyledik. Anların esmâları ma‘lûmumuz olmamağile tahrîr olunmadı. Ve su’âl edecek kimesneler bulunmadı. Gerçi bu diyârın Dürûzî, Râfizî kavimleri âbâ ve ecdâdlarından biri irsile intikâl eden peygamberleri ve oğullarını ne cânibde medfûn olup ve esmâları ile firâden firâden bilirler. Ammâ su’âli müşkil bir alay yağı bağî âdemler ile üns [ü] ülfet müşkil ve lisânları Arab lisânına karîb bir gayri lehce-i mahsûsaları var, tercümâna muhtâc. Ve ümmet-i Muhammed'i bir nân pâre içün katl ederler.

Hamd-i Hudâ bu Benî Ken‘ân elinde zikr olunan otuz yedi peygamberi ve peygamberzâdeleri ziyâret edüp rûh-ı şerîfleri içün herbirine birer Yâsîn-i şerîf ve Seb‘ü'l-mesânî tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ‘ etdim ve rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp sıhhat ve selâmetle hamd-i Îzid yola revâne olup yine kıble cânibine bir sâ‘at gidüp,

Ziyâret-i şecere-i seyyidinâ Hazret-i Alî
kerremallâhu vechehu

Tarîk-ı âm üzre bir vâsi‘ çemenzâr yerde evc-i semâya ser çekmiş beş âdem ancak dirâgûş eder ne çınâr ve ne kavak ve ne cümmeyzdir, bir gûne dıraht-ı şîrîndir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Hazret-i Alî bu mahallerde âsûde olan Anterleri Hazret-i Resûl'ün izniyle gelüp,

"Yâ Anter" deyü nidâ etdükde niçe Anterler hâkden baş kaldırup cümlesi âlât-ı silâhları ile defn olunmuşlar idi.

"Ne‘am yâ Alî" deyüp cevâb verirler. Bunları Hazret-i Alî görüp birinin elinden nobutun ya‘nî asâsın alup ol asâyı yere sokup bi-emrillâh ol kuru ağaçdan berk-i sebzler zâhir olur. Anterlerin ba‘zı

Alî'den bu kerâmeti görüp,

"Âmentü billâh yâ Alî" derler. Hazret-i Alî dahi "Mûtû biemrillâh" buyurdukları sâ‘at cümlesi hâke berâber olurlar. Hâlâ ol mahalle Anter deresi derler. Ol asâdan hâsıl olan **[Y 197a]** dıraht-ı Alî ol mahaldedir. Hâlâ bin seksen yıldan berü ol şecer-i nev-nihâl âsâ bir sâyedâr dıraht-ı a‘lâdır.

Ve bu dıraht zâhir olduğu gibi Hazret-i Alî Düldül'ün şecere bağlayup zât-ı şerîfleri sâyesinde istirâhat edüp ser-i sa‘âdetlerin kodukları yerde bir taş tâs gibi çukurdur. Ba‘dehu hâbdan bîdâr olup tecdîd-i vuzû‘ etmeğe su bulunmayup mübârek dest-i şerîfleri ile yeri hafr edüp ol dıraht-ı Alî sâyesinden bir âb-ı hayât tulû‘ edüp tecdîd-i vuzû‘ eder. Hâlâ Ayn-ı Alî ismile müsemmâ turna aynına benzer aynı bir ayn-ı zülâldir. Âyende vü revendelerin atşânına hayât-ı cândır. Ve bu mahalde bir taşa Düldül'ün ayakları te’sîr edüp hâlâ nişândır.

Bunları seyr [ü] temâşâ edüp yine kıbleye bir sâ‘at dere ve depeler içre ubûr edüp,

Evsâf-ı ayn-ı Tibnîn: On yerden kaynar uyûnlardır. Herbirinin lezzeti ve ismi ve hâssası vardır. Ve bu mahalde bir hân-ı azîm binâ olunmuşdur kim her sene evvelbahârda niçe bin âdem bu fezâya hayme vü hargâhları ile gelüp meks ederler. Bir cem‘iyyet-i kübrâ olup ayş [u] işret edüp mezkûr uyûnlardan herbiri emrâzına göre nûş edüp şifâ bulurlar. Herbiri defe‘âtile tecrübe olunmuş uyûnlardır. Evvelâ,

Ayn-ı Tibnîn: Yürek ağrısına ve yürek sıkılmasına ve hafakân ve sar‘a bi-emrillâh yedi gün nûş eden dürr-i yektâ olur. Ve,

Ayn-ı Râdim: Nikrîse ve istiskâya ve berasa ve yerekâna enfa‘dır. Ve,

Ayn-ı Serî‘, Cüzâma ve kubâya ve gayri harârete gâyetü'l-gâye serî‘ şerbet olduğundan ayn-ı Serî‘ derler. Bunu nûş eden kendüyü gâyet ıssı hfiz edüp ıssı ta‘âmlar yeyüp sovukdan ihtirâz lâzım. Ve,

Ayn-ı Dilbiyye: Bir kayadan şâzrevân-misâl pertâb eder. On adım mikdârı cereyân edüp yine ol mahalde şeyh Mes‘ûd hazretleri bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Mezkûr nehir ol âsitânenin altına girüp gâyib olur. Ammâ bu aynın hâssası bir âdem hummâ marazına mübtelâ olsa ale's-sabâh üç gün girse halâs olur. Cenâbet âdem girse gâyib olur. Su içmek murâd edinen âdem aynın başına varup *"Yâ* şeyh Mes‘ûd *iskınî atşânî"* [104] deyü ricâ etse, ol ân bi-emrillâh yine ayn cereyân edüp nûş ederler. Bir âb-ı lezîzdir, *"Alâ memerri's-sinîne ve'ş-şuhûr"* [105] dâ’imâ hilkati böyle olup bu hâl üzre cârîdir. Ba‘zılar bu ayna Mes‘ûd Atşânî derler, ulu ziyâretgâh ve âb-ı nâbdır. Andan,

Ayn-ı Hâs: Kırk gün bu ayndan nûş eden gözü nûru bir mertebe münevver ola kim rûz-ı rûşende âsumâna nazar etse nücûmu müşâhede ede. Bi-emrillâhi te‘âlâ sıhhat bula.

Aynu'l-hayât: Demâğdan nüzûl eden illetlere ve sevdâya ve bevâsıra ve beheka ve felce gâyet nâfi‘dir.

Ayn-ı Rûh: Yedi gün nûş eden vücûdundaki çıbanlardan ve kabarcıklardan ve cereb ve sızılardan ve sâ’ir emrâz-ı bedeniyyeden halâs olup kuvvet-i rûh **[Y 197b]** bula, bi-emrillâh.

Ayn-ı Hazret-i Ya‘kûb *aleyhisselâm***:** Bundan yedi gün perhîz edüp nûş eden cemî‘i emrâz-ı muhtelifeden bedeni pâk ü tâhir olup vücûdunda aslâ ve kat‘â zerre elem ve illet kalmayup dürr-i mâderzâd ve mesrûr [u] dilşâd ola, bi-iznillâhi ta‘âlâ.

Aynu'n-nisâ: Bunu nûş eden merd-i zamân yedi gün perhîz ede. Tendürüst olup ol mertebe kuvvet [ü] kudrete yete kim eğer on cârîyesi olsa cümlesinin hâtırın hoş ede. Gâyet mukavvî ayn-ı zülâldir.

Ayn-ı Jerjîb: Bundan kırk sabâh ve ahşam nûş eden kişinin bülûhiyyeti gidüp eyle âkıl u dânâ olup hıfzı bir mertebeye erişe kim efvâh-ı nâsdan istimâ‘ etdüği kelimâtları fî'l-hâl hıfz edüp unutduğu ma‘nâlar hâtırına gelüp akl-ı Arasto ola. Bâkî *ve's-selâm.*

imdi ihvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm ola ki bu uyûnların cümlesi Hazret-i Ya‘kûb'un mu‘cizesiyle Cenâb-ı Bârî ihsân etmişdir. Sebebi oldur kim Hazret-i Ya‘kûb'dan kavmi mu‘cize isteyüp niçe mu‘cizeler görüp îmâna gelmediler. Âhir Hazret-i Ya‘kûb anlara beddu‘â edüp cümlesi marîz oldular, cânlarına te’sîr eyleyüp,

"Bizi bu derdden halâs eyle. Îmâna gelelim" deyü te‘ahhüd etdiler. Hazret-i Ya‘kûb Cenâb-ı Bârî'ye tazarru‘ edüp du‘âsın kabûl eyledi. Hâtifden bir nidâ gelüp

"Yâ Ya‘kûb! On evlâdınla filân sahrâya var. Her oğlun birer yer kazsınlar. Andan çıkan suları nûş etsinler", deyü emr etdükde fi'l-hâl Hazret-i Ya‘kûb on evlâdıyla bu uyûn-ı Tibnîn mahalline gelüp herbiri birer yer kazup bu uyûnlar nümâyân olunca ol ân Hazret-i Cibrîl-i Emîn kıbel-i Hak'dan nâzil olup herbir aynın hâsıyyetin ilm-i hikmet üzre bildirüp cemî‘i kavimleri nûş etmeğe başlayup bi-emrillâh cümlesi dürr-i beyze dönüp bir ağızdan *"Lâ ilâhe illallâh, Ya‘kûb nebiyyullâh"* [106] deyüp islâm ile müşerref oldular. Hâlâ ol kavmin evlâdlarından bu uyûnlar kurbunda sâkinlerdir. Bir derde mübtelâ olan anlara gelüp anların ta‘lîmi ile mezkûr uyûnlardan nûş edüp tendürüst olurlar. Aceb ihsân-ı Hudâ'dır.

Ve bu uyûnları Hazret-i Ya‘kûb oğullarına kazdırdığı içün Uyûn-ı Tibnîn ya‘nî [ayn-ı] ibnî demek olur. ibret-nümâ sun‘-ı Hudâ'dır. Ba‘zı hukemâ gelüp ba‘zı uyûnun nef‘in anda zâhir olan hücrelere yazmışlar, ve kazmışlar. Hamd-i Hudâ hakîr ol gün cümlesinden şifâ niyyeti ile nûş edüp şeyh Mes‘ûd-i Atşânî ve Hazret-i Ya‘kûb rûhıyçün Yâsîn-i şerîf tilâvet ederek yola revâne olup bu uyûnlar kurbunda,

Kal‘a-i Tibnîn: Sene (---) târîhinde Buhtu'n-nasr nusret bulmasın deyü bu kal‘ayı Benî isrâ’îl kavmi binâ edüp tahassun etdiler. Buhtu'n-nasr Kudüs'e gelüp harâb [u] yebâb ve bu kal‘ayı dahi alup kavmin **[Q 86a] [P 86a]** kebâb etmişdir.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde işpanya destinden Melikü't-Tâhir feth edüp yine küffâr tama‘ etmesin deyü ba‘zı yerlerin münhedim etmiş. Hâlâ içinde Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh **[Y 198a]** hânesinden gayri bir âsâr-ı binâ yokdur. Sıfet hâkinde nâhiyedir ve Halîlullâh hânesi sebebiyle ba‘zı kabâyil-i Urbân gelüp haymeleriyle meks ederler.

Ve bu Halîlullâh'ın sa‘âdet hâneleri kâr-ı kadîm binâ-yı sengîn beyt-i gevher-nigîn bir hânedir. Hazret-i ibrâhîm'e Hazret-i Cibrîl-i Emîn suhufile nüzûl etdükde dîvâr-ı kârgîr iki şikka olup gûyâ peynir gibi kat‘ olunmuşdur. Bir musaykal ve mücellâ yarıkdır.

Ve bu hâne-i sa‘âdetde mahadde-misâl tûlânî bir seng-i asfer vardır. Hazret-i ibrâhîm Halîl'in girde-bâlişi imiş. Ser-i sa‘âdetleri yeri hâlâ zâhirdir. Bir kaç kerre Freng-i bedreng yerinden kal‘ edüp serîka etmeğe murâd edinüp bir kırat koparamayup hâli üzre bırakmışlar ve bir kaçı helâk olup halâs olanlar kaçmışlar.

Hâlâ bu beyt-i şerîf ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Perverdigâr'a bin bin hamd [ü] senâ olsun, anı dahi ziyâret etdim. Ve bu ziyâretin şimâlî kurbunda bir kayalı püşte üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Sadîk ibn Hazret-i Efrâyim ibn Hazret-i Yûsuf ibn Hazret-i Ya‘kûb *aleyhimâ's-selâm* **:** Gâzî Sinân Paşa bir ulu âsitâne inşâ edüp Hazret-i Sadîk anda medfûndur. Ammâ Râfizîler içinde kalmış. Lâkin mu‘tekidlerdir, yemîn etseler "Bi-hakkı Hazret-i Sadîk" derler. Andan yine kıbleye,

Karye-i Aynete: Bir öz içinde yüz evli Dürûzîlerdir. Andan yine kıbleye bir sâ‘at,

Karye-i Sûk-ı Unûk, Ûc'un babası Unûk bunda yatır. Kabri bir kayalı dere içinde bir mağârada âsûdedir. iki yüz hâneli Dürûzî zemîme köyüdür. Haftada bir kerre bâzâr durduğıyçün karye-i Sûk derler. Andan,

Karye-i Ceyş: Yüz evli tenâsühî mezhebinde mel‘ûnlardır. Ammâ mahbûb [u] mahbûbelerine ve âb [u] hevâsına aşk olsun kim herbirinin meralî re gazâlî çeşm-i câdûları var kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

mısra‘ı anların hakkınadır. Andan bu karyeyi ubûr edüp yokuş aşağı,

Cinîn deresi derler bir derecikdir kim derk-i esfelden nişân verir bir mahûf u muhâtara bî-emân yerdir. Tâ Sayda'dan bizimle ta‘yîn olunan refîklerimizin akılları başlarından gidüp âlât-ı silâhlarımızla mukayyed olarak hamd-i Hudâ bî-pâk [u] bî-pervâ selâmetle ubûr edüp dereden dar çıkup,

Karye-i Yâzûn: Bu dahi yüz evli Râfizîlerdir. Andan,

Evsâf-ı karye-i Aynü'z-zeytûn ve ayn-ı Mîrûn

Bu iki uyûn Sıfet'in garbında cebel-i Zabulke dâmeninde karye-i Yâzûn'da iki uyûndur. Ammâ ayn-ı Mîrûn bu karyede azîm mağâralar vardır kim herbirine biner ikişer biner âdem sığar. Âd ibn şeddâd'dan kalmış. Anda bir mağâra içre azîm havuzlar vardır. içinde bir katre âb yokdur. Tâ ki ıyd-i Yahûd günleri ya‘nî Kamış-ı bednâmları olacağı gün Arab u Acem'den ekseriyyâ Dürûzî ve Teymânî'den Yezîdî ve Mervânî'den niçe bin haşarât ecnâs-ı mahlûkât cemapur askeri gibi mağâralar içre cem‘ olup dururlar.

Hikmet-i Hudâ bir seneden berü tehî olan havuzlar ol ıyd-i Yahûdî günü kayalardan ra‘d-vâr gürleyerek bir âb-ı sâfî **[Y 198b]** hurûc edüp cümle havuzlar mâl-â-mâl olup giren girenin olup cümle milel-i muhtelife girüp gasl ederler. Hikmet-i ilâh meshûr ve mesmûm ve mahmûm ve meflûc ve mağmûm olan kimesnelerin üstlerinden nühûset ref‘ olup tâze cân bulurlar. Bu hâl üzre üç gün üç gece niçe bin âdem bunda ayş u işret edüp bu âb-ı cânfezâdan teberrüken kumkumalara ve cerrelere doldurup berre ve bahre vilâyet vilâvet "ayn-ı Mîrûn" deyü hedâyâ gönderirler, yetmiş derde devâdır.

Ve üç günden sonra yine su gâyib olup sonra gelenler havuz içindeki sulardan nûş edüp alırlar. Ve ahâlî-i vilâyetin zu‘mu anın üstünedir kim "Bu ayn Hazret-i Ya‘kûb'un gözü yaşından bir katre alâmetdir" derler ve "Hazret-i Ya‘kûb ve ishâk bu mağâralarda sâkin idi" derler. Hakkâ ki ulu nazargâhdır. Ammâ hakîr ziyâret etdiğimizde mevsimi olmamak ile havuzlarda bir katre su yoğidi. Ancak iki rek‘at namâz kılup du‘â etdik.

Andan bu ziyâret etdiğimiz kurâları cümle on bir sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Dârü'l-Yahûd Safed-i Sıfet

ibtidâ rûy-ı arzda ba‘de't-Tûfân âbâdân olan Musul kurbunda kasaba-i Cûde'dir ki hakkında âye[t]: [107] âyeti nâzil olmuşdur. Andan şâm, Sâm bin Nûh binâsıdır. Andan bu Sıfet'i binâ etdi. Tâ Hazret-i Ya‘kûb'a gelince eyle ma‘mûr oldu kim dere ve depesinde benî âdem mâl-â-mâl idi. Benî isrâ’îl'in vatan-ı aslîleridir. Ba‘dehu hûn-ı Yahyâ Nebî'yi taleb içün Buhtu'n-nasr gelüp kavm-i isrâ’îl'i katl-i âm edüp Sıfet'i dahi harâb etdi. Hulâsa-i kelâm yetmiş divel destine girüp sene (---) târîhinde Selîm şâh-ı Evvel Çerâkes-i nâkes elinden bilâ-cidâl feth edüp içine askerin Mısır'a gitmeğe iktidârları olmayan askeri koyup Mısır'a gitdi.

Hâlâ Sayda eyâletinde sancakdır. Ammâ iltizâm ile tasarruf olunur. Mîrlivâsının hâssı taraf-ı pâdişâhîden 373.800 yük akçe bin tüfeng-endâz askerle (---) (---) yük akçe mâl-ı pâdişâhî tahsîl eder ve kendüye senevî yüz kîse kalır. Mâ-tekaddem şâm eyâleti olmak ile hîn-i tahrîrde tîmâr 106 ve ze‘âmet 9. Bunlar sefere me’mûr olmayup âyende vü revendeyi ve huccâc-ı müslimîni ziyâretlere ve

Kudüs'e ve şâm'a ve bender iskelelere götürüp getirmeğe me'mûrlardır.

Alaybeğileri ve çeribaşıları vardır. Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi dörd yüz âsî kurâdır. Senevî kadıya altı kîse hâsıl olur.

Kal'ası harâbdır. Dizdârı ve merdüm-i hisârı ve kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a'yânı yokdur. Ammâ Yahûdîsi çokdur. Ve mezâhib-i erba'adan şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı vardır.

Ve kal'ası evc-i âsımâna ser çekmiş bir kal'a-i âlîdir. Aşağı derelerden ve şehirden bir sâ'atde çıkılır. Ol cebel-i müntehânın zirve-i a'lâsında şekl-i müdevver bir sengîn-bünyâd bir kal'a-i köhne-âbâddır. Ammâ hîn-i fetihde Melikü't-Tâhir Efrenc elinden feth etmede üsret çeküp ba'zı yerlerin münhedim etmiş. Hâlâ **[Y 199a]** içinde keçi ve koyun kışlar. Benî âdemden ve imâretden bir şey yokdur.

Ammâ aşağı varoşu ma'mûrdur. Gayyâ deresi-misâl yerlere vâki' olmuş kat-ender-kat hânelerdir. Cümle yedi mahalle ve bin üç yüz ma'mûr toprak ve kireç ile pûşîde hânelerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Ammâ cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içinde şeyh Ni'me hazretlerinin câmi'i çâr-kûşe dîvâr üzre bir kubbe-i âlî tarh-ı musanna' bir câmi'-i murabba'dır. Tûlu ve arzı ellişer ayakdır. Ve derûn-ı câmi'in cânib-i erba'ası birer âdem kaddi beyâz mermer-i hâm kaplıdır. Ve andan yukarusu iki arşın kaddi nakş-ı bûkalemûn şükûfe-i ibret-nümûn ile tahrîr olunmuş kâşî-i Çîn'dir. Ve mihrâbı üzerinde kâşî kitâbeler içinde âye[t]: [108] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve yan pençereleri üzerine kâşî kitâbeler içre âye[t]: [109] âyeti mastûrdur. Bu câmi'in kıble kapusu taşrasında yine câmi' sâhibi şeyh Ni'me hazretleri medfûndur.

Ve bu câmi'e karîb câmi'-i Mu'allak. Altı boş olup mahzenler olmağile câmi'-i Mu'allak derler. iki tarafdan yedişer ayak taş nerdübân ile çıkılır azîm câmi'-i kadîmdir.

Ve Kızıl câmi' tahtânîdir. Cümleden büyükdür. şehir hâkimi Sâlih Beğ ta'mîr ü termîm edüp cennet olmuş tûlen yüz yigirmi kademe arzen seksen ayakdır. Ve derûn-ı **[Q 86b]** câmi' **[P 86b]** sâfî kâ[r]gîr kemer toloz kubbe binâdır. Ve minberi üzre ta'mîrine târîh

Ce[ddede]hu Sâlih key yelka'r-rızâ anhü'l-kazâ,

Yâ dâhi Mevlâhu'l-kerîm târîhuhu leke'r-rızâ.

Sene 1082

Ve mihrâbı üzre celî hatt ile Âyete'l-kürsî terkîm olunmuşdur. Ve câmi'in ve hareminin altı amûd-ı müntehâlar ile mebnî sarnıcdır. Vakt-i şitâda leb-ber-leb olup Temmûz'da cümle ehl-i belde nûş edüp def'-i atşân ederler. Âb-ı rahmetden cem' olup buz pâre bir âb-ı cân-safâdır. Ve bu hareminin tûlu ve arzı yüzer ayakdır. Ve kıble kapusu üzre kulle-misâl bir minâresi var. Serpûşu rusâs ile pûşîdedir. Ve câmi' sütûhu cümle kireç sıvalıdır. Ve haremi kapusu üzre târîhi budur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâze'l-câmi'i'l-mübâraki Mevlânâ es-Sultânü'l-melikü'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânü'l-islâmi ve'l-müslimîn, kâtilü'l-keferati ve'l-fecerati ve'l-mütemerridîn, serîrü's-sâlihi [Baybars as-Sâlihî] aksimu Emîrü'l-mü'minîn ve zâlike fî seneti erba' ve seb'în ve sitti mi'e." [674] terşîd olunmuşdur.

Ve câmi'-i Eynesî ve câmi'-i Eşertâh ya'nî Kırklar câmi'i ve Suvâbîn mahallesinde şeyh Îsâ câmi'i ve Kürd mahallesi câmi'i ve Mismâr câmi'ine Medrese câmi'i dahi derler. Bu câmi'lerden mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve altı medrese vardır. Evevelâ Mismâriyye medresesi binâ-yı azîm ve evkâf-ı metîndir. Ve bir dârü'l-kurrâ ve yedi mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân-ı tıflân var.

Ve yedi zâviye ve altı hammâmı var. Üçü sayf ü şitâda işler. Paşa sarâyı kurbunda hammâm-ı Amberiyye: Hakkâ ki Hudâ hakkıyçün cemî‘i der-i dîvârı dâ’iren-mâdâr amber-i hâm kokar. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîfdir. Bu hammâmın misli meğer Aydın Güzelhisârı'nda **[Y 199b]** Sultân hammâmı ola. Ve bir hammâm dahi Yeni hammâm. Bu ol kadar mükellef değildir. Ve bir dahi hammâm-ı Attârîn. Ve hammâmın biri mesdûddur.

Ve üç hânı var. Biri kal‘a altında (---) Paşa hânı, kal‘a-misâl demir kapulu hân-ı azîm şekl-i murabba‘, tûlu ve arzı müsâvîdir. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Kat-ender-kat dörder kat hücrelerdir. Mâ-tekaddem içinde on iki bin Yahûdî sâkin imiş. Ammâ hâlâ iki bin mikdârı kalmışdır.

Ve bu şehrin üç bedasteni vardır. ikisi hâlâ mu‘attal ve dekâkînleri makfûldür. Âyende vü revendeye mihmânhâne olmuşdur. Ammâ şeyh Ni‘me câmi‘i kurbunda Sinân Paşa bedasteni ma‘mûr u müzeyyendir. On beş ayak taş nerdübân ile enilir ve çıkılır. iki başında demir kapuları vardır. Cümle yigirmi 2 dükkândır. Cümle kârgîr binâdır. Bundan mâ‘adâ bu şehir içre cümle yüz yigirmi dekâkînlerdir. Cemî‘i zî-kıymet eşyâ anlarda mevcûddur.

Ve cümle evleri kâ[r]gîr binâdır. Çâr-kûşe seng-i ebyazdan mebnîdir. Aslâ haşeb binâ yokdur. Meğer hâne kapuları ola. Cümleden mükellef binâ-yı metîn ve sarây-ı azîm ve hevâdâr mürtefi‘ Paşa sarâyıdır. Yetmiş kıt‘a mükellef ü mükemmel hücrelerdir. Dâ’imâ hâkimlere meşrûtadır. Dîvânhâne-i âlîsinin bâbı üzre târîhi budur:

Elâ yâ dâmî lâ yedhulke zulmî
Ve lâ ya‘dirke sâhibüke eyne mânî

Fe-ni‘me’dâru te’vî külle dayfın
izâ câe'd-dayfu bihi zâka'l-mekânî

Ve hâza imâretü Mehemmed bin Perî. Sene 980

Li-Mevlânâ ızzinâ Es-sultânu'l-Melikü't-Tâhir Ebû Sa‘îde."

Ve bu Sıfed şehrinin bâğ u bâğçesi dud ve zeytûndur. Ve âb [u] hevâ latîf yayladır, zîrâ evce ser çekmiş bir kûh-ı bâlâ üzre vâki‘ olmuşdur. Gâyet lezîz âb-ı hayât suları şehre havâle dağlardan gelir. Melikü't-Tâhir'in iki ayn çeşme-i cân-fezâsı vardır. Ammâ zulümden bu şehrin halkı fukarâdır. Müselmânından Yahûdîsi çokdur.

Cümle yedi mahalle Yahûdî tokuz bin harâcdır. Mâ-tekaddem yetmiş bin Yahûdî mevcûd bir şehr-i mu‘azzam imiş. Hâlâ kat-ender-kat dere ve depeler üzre hâneleri ma‘mûrdur. Ammâ içinde benî âdemden bir ferd-i âferîde yokdur. Cümlesi şehr-i Selânik'e göçmüşler. Mâ-tekaddem bu şehirde üç bin Sıfet keçesi işlenir kârhâne var imiş. Hâlâ kırk kârhâne kalmışdır. Sıfet keçesi rub‘-ı meskûnda meşhûr-ı âfâkdır.

Ve kavm-i Yahûdâ'nın bu şehirde kesretinin sebebi oldur kim Benî isrâ’îl kavminin vatan-ı aslîleridir ve bilâ-teşbîh ka‘beleridir. Beytü'l-hazeni ve cümle peygamberleri ve peyamberzâdeleri bunda neşv [ü] nemâ bulup bunda medfûnlardır. Tevârîhlerinde evsâf-ı Sıfet içün yedi mücelled kitâb vardır.

Ve Yahûdî mahallelerinin fevkında iki mahalle Ekrâd vardır. Cümle halkı alaca abâ geyerler. Ve mahbûb u mahbûbeleri az bulunur. Zenâneleri beyâz car bürünürler.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtlarından hâs ve beyâz ekmeği ve zeytûnu ve aseli memdûhdur. Sanâyi'inden kilimi **[Y 200a]** ve keçesi ve seccâdesi mevsûfdur. *Zâdekallâh.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Sıfet

Evvelâ âsitâne-i makâm-ı Hazret-i Ya'kûb, Hazret-i Yûsuf'un firâkından kapanup uzlet-nişîn olduğu Gâr-ı Beytü'l-hazen kal'anın cenûbî tarafında azîm mağâralardır. Ve içinde bir mescidi var, ammâ binâ ile değildir. Mihrâbı Kudüs-i şerîfe doğrudur, ammâ iklîm hisâbı üzre yine Ka'be-i şerîfe doğrudur. Zîrâ bu Sıfed'den Kâ'be'ye giden kimesne rah-i müstakîm Kudüs'e vara. Andan Mısır Akabesi'ne, andan Bahr-i Kulzüm sâhili ile Mekke-i Mükerreme'ye doğrudur. Ol ecilden Beytü'l-hazen'in dahi kayadan oyma mihrâbı Kudüs'e müteveccihdir.

Âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Cümle mağâralardır. Taşrasında bâğ-ı irem-misâl bâğçesi var. Yed-i Kudret ile binâ olummuş bir tekye-i nebiyyullâhdır.

Ve bâğçesinin cânib-i erba'asında niçe bin kibâr-ı evliyâ ve sulehâ ve meşâyih ve a'yân medfûnlardır. Ammâ Beytü'l-hazen'in kapusu şarka nâzır bir alçak küçük kapusu üzre tûlânî bir beyâz mermeri kayaya geçürüp celî hattile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Felemmâ en câ'e'l-beşîru elkâhu alâ vechihi fe'rtedde basîran emera bi-imâreti hâze'l-mezâri'l-mübâreketi alâ sarîhi seyyidi'l-lezî bi-kamîsi Hâcûr es-Sadîk ilâ ebîhi Ya'kûb aleyhime's-selâm mine'l-abdi'l-fakîr ilallâhi'l-makarru's-safî Murî evlâdı edhemi's-semi'l-mu'azzama bi-kal'ati Sıfedi'l-mahrûsa. Bi-ebîke Aref Sa'dı Hâmıı'l-Edhemî rahmetullâhi aleyh. Bi-târîhi şehri Rebî'u'l-evvel sene hams ve ışrîn ve semâni mie." [825]

Bu bâbdan içeri mescid olan mağâra-yı azîmdir. Cânib-i erba'asında def ve nakkâre ve kudüm zil [ü] bem tabıllar ile müzeyyendir. Ve mihrâbın iki cânibinde alem-i Ya'kûbî alem-i Abbâsî var, siyâh-gûndur, ale't-tertîb mihrâbın tarafeynine dizilmişdir. Ve gûnâ-gûn çerâğ ve şem'dân ve kanâdîller ile müzeyyen bir mesciddir. Leyle-i isneynde ve leyle-i cum'ada ve gayri leyle-i mübârekelerde şehrin cümle meşâyihleri ve serçeşme olan şeyh Abdülkâdirü'l-Gîlânî. şeyhi cümle fukarâsıyla gelüp ol şeb deff [ü] kudüm çalarak tevhîd-i erre ederek cümle uşşâk mest [ü] medhûş olarak ihyâ ederler. Âyîn-i kadîmleri böyledir.

Ve bu mescidin kıblesi ardında bir mağâra kapusu dahi vardır. Beytü'l-hazen budur. Hazret-i Ya'kûb bir pençere-misâl bir hücrede otururlar imiş. Bir büyük mağâradır. Cânib-i erba'asında on iki küçük mağâralar vardır. Herbirinin birer küçük ağızları vardır. Bunların her birinde Hazret-i Ya'kûb'un on iki evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları münzevî imişler. Âdem içeri girdikde bir dehşet hâsıl olur. Ve bir rûhâniyyet var kim müsk [ü] amber-i hâmın râyihasından âşıkân-ı züvvârın demâğı mu'attar olur.

Ve bu mağârada Hazret-i Ya'kûb kırk yıl firâk-ı Yûsuf'dan bükâ ederek a'mâ olup seyl-âb-ı çeşminden taşlar delik delik olmuşdur. Kütüb-i tevârîhlerde hüzn-i Ya'kûb mastûrdur.

Ve bu mahalde Hazret-i **[Y 200b]** Ya'kûb'a Cibrîl-i Emîn **[Q 87a] [P 87a]** nâzil olup bu mağâraya duhûl etdüği mahal bi-emrillâh kaya iki şakk olup musaykal ve mücellâ kayadır. Gûyâ dest-i hakkâkdan çıkmışdır. Görmeğe muhtâc bir mevzi'dir, ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Mısra:

şenîden key büved mânend-i dîde [110]

manzûmunca Yed-i Kudret âsârı bir kayadır.

Ve makâm-ı Hazret-i Hızır bu mağâra içindedir.

Ve makâm-ı Hazret-i Dânyâl dahi bundadır. Hattâ Buhtu'n-nasr bu diyârları harâb etdükde Hazret-

i Dânyâl'ı bu mağârada bulup esîr edüp Acem'e götürmüşdür.

Ve bu mağâradan taşra mescid olan mağâranın sağ tarafında bir azîm mağâra vardır. Be-kavli *Tevârîh-i Hüsn-i Muhâdara* Hazret-i Ya‘kûb'un on üç evlâdının onu bu mağârada medfûnlardır.

Evvelâ makâm-ı Hazret-i Yahûdâ. Nübüvvetinde ihtilâf var.

Ve Hazret-i Rûyil, nebî değildir.

Ve Hazret-i şemmûn, nübüvvetinde ihtilâf vardır.

Ve Hazret-i Meshara nebî değildir.

Ve Hazret-i Zâhîl nebî değildir.

Ve Hazret-i Dârim nebî değildir, ammâ âlim ve hakîm idi.

Ve Hazret-i Lâvî nebî değildir.

Ve Hazret-i Âzeryâ nebî değildir.

Ve Hazret-i Redâm nebî değildir.

Bu cümle Hazret-i Ya‘kûb evlâdları bu gârda medfûnlardır. Ammâ iki evlâdı Hazret-i Miyâ’il ve Hazret-i Hesyân bâlâda kurâlarda tahrîr olduğu tahrîr olunmuşdur. Ammâ bizzât Hazret-i Ya‘kûb ve Hazret-i ishâk ve Hazret-i Yûsuf {ve ibni Yâmin Mısır'da medfûndur.} bunlar Kudüs-i şerîf'e karîb Halîlü'r-rahmân'da âsûdedirler.

Ve yine bu Beytü'l-hazen'de bu gâr içre Hazret-i ismâ‘îl evlâdları medfûndur ki ism-i şerîfleri beyân olunur. Evvelâ Hazret-i Müsma‘ ve Hazret-i Demâ ve Hazret-i Sâbit ve Hazret-i Mâş ve Hazret-i Edbîl ve Hazret-i Kays ve Hazret-i Ma‘înâ. Bunlar cümle bir mağârada medfûnlardır.

Ammâ kal‘a altında gâr-ı Kutûr derler bir mağârada yine Hazret-i ismâ‘îl evlâdları medfûndur. Evvelâ Hazret-i Kutûr ve Hazret-i Âzeryâ ve Hazret-i Kaydâ ve Hazret-i Fütdemâ ve Hazret-i Taymâ. Bunların gâr kapuları mesdûddur, ammâ huzûrlarına varup ziyâret ederler. Ekseriyyâ bunları ziyâret etmeğe Yahûd tâ’ifesi gâyet sa‘y ederler. Zîrâ tevârîhlerinde mastûrlardır.

Ve kabr-i Sâmir başka bir küşâde yerdedir.

Ve yine Beytü'l-hazen'de Hazret-i Ya‘kûb evlâdlarının kabr-i şerîfleri olan gârın mescidi tarafında Hazret-i Yahûdâ'nın pây-ı şerîfleri vâki‘ olmuşdur. Ol mahalde bir gâr-ı azîm dahi vardır. Kapusunda bir yeşil atlas perde vardır. Andan içeri bir kimesne giremez, memnû‘dur, zîrâ harem-i resûlullâh medfûnlardır. ism-i şerîfleri nâ-ma‘lûmdur. Ammâ Hazret-i Eyyûb Nebî hâtûnu Râhime Ana binti Hazret-i Efrâyim ibn Hazret-i Yûsuf *aleyhisselâm*dır. Yûsuf oğlu Efrâyim nebînin kerîmeleridir. Bu gârda âsûdedir.

Bu diyârda sâkin olan peygamberlerin ehl-i beytleri bu gârda medfûnlardır. Ba‘zı zamân içerden nisvân sadâsı istimâ‘ olunur imiş. Birkaç kerre ba‘zı âdemler hamâkat edüp perdeden içre nazar etdükde bi-emrillâh â‘mâ olurlar. **[Y 201a]** Hâlâ bevvâbân türbedârân bakmağa komayup men‘ ederler.

Hamd-i Hudâ bu âsitâneyi âdâb üzre ziyâret edüp salât-ı fecri edâ edüp tâ vakt-i asra dek bir hatm-i şerîfi min-evvelihi ve âhirihi tamâm edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp âşinâlık kesb eyledik. *Rahmetullâhi aleyhim ve aleyhâ ecma‘în.*

Andan, Beytü'l-hazen'e karîb Beyt-i Hazret-i ishâk bir cânibi mağâra ve bir tarafı kârgîr binâdır. içinde Hazret-i ishâk evlâdları medfûndur. Ammâ ism-i şerîfleri ma‘lûmum değildir.

Andan yine şark cânibine elli adım gidüp Beyt-i Hazret-i ismâ‘îl. içinde âb-ı hayat suyu var bir gâr-ı kûhsârdır.

Ve buna karîb Beyt-i Hazret-i Eyyûb. Hazret-i Yûsuf oğlu Hazret-i Efrâyim'in kerîmelerin aldıkda

cümle vücûdun kurdlar bu şehirde yeyüp hayât bulmuşdur. Müddet-i ömürleri 31 senedir. Kabr-i şerîfleri ma‘lûmum değildir. Ahâlî-i Sıfet "Hıyâbân-ı Sıfed'de medfûndur" derler.

Ve Beytü'l-hazen-i iremezâtı içre ulemâ-yı Rûm'dan Alem-şâh Abdurrahmân Efendi. Kabr-i şerîfi beyâz mermer-i hâm ile mebnî sulehâ-yı ümmetden âlim ve fâzıl bir kimesne imiş. Belde-i tayyibe-i islâmbol hâki olup Saçlı Emîr Efendi hazretlerinin veled-i mükerremi imiş. ibtidâ Sıfet bunlara mevleviyyet ile ihsân olunduğundan füc’eten merhûm oldu, derler. Karîbü'l-ahd imiş. Asâr-ı binâsından malûmdur. Sicillâtda hüsn-i hatları ile âlimâne tahrîrâtları vardır.

Ve câmi‘i dâhilinde ziyâret-i şeyh Ni‘me ve hammâm-ı cedîd kurbunda şeyh Ahmed el-Kamîsî ve kemerler üstünde şeyh Edîb ve Kürd mahallesi fevkında eş-şeyh şemseddîn el-Acemî ve Musallâ'da Seyyid Abdülkâdir ibn Habîb ve kurbunda bir mürtefi‘ yerde eş-şeyh Hasan-ı Hindî ve bunun kurbunda şeyh Haydarî ve câmi‘-i Mu‘allak kurbunda eş-şeyh Ammâr ve Paşa sarâyı önündeki küçük namâzgâhda şeyh Kürbel ve anda makâm-ı Kırklar ve iki Kardeşler cânibinde şeyh Îsâ ve şeyh Mismâr'dırlar, bir yerde medfûnlardır.

Ve esb-i sabâ-reftârlarımıza süvâr olup şehrin kıblesinde bir sâ‘at ba‘îd cebel-i Ken‘ân'da hıyâbân-ı Beytü'l-hazen: Hazret-i Ya‘kûb'u evlâdları bu dırahtıstân içre getirüp anda kesb-i hevâ ederdi. Bir gûne hıyâbândır kim bir diyârda misli yokdur. Arab geysûları gibi cümle dırahtın şu‘beleri bir birine mahlût olup sâyebân olmuşdur. Aslâ şems te’sîr etmez bir koyahdır kim ok ursan te’sîr etmez bir teferrücgâh [u] mesîregâh yerdir. Sıfet hâkinin a‘yânı bunda gelüp ayş [u] işret eder bir cihân-nümâ temâşâgâh yerdir.

Ve Hazret-i Ya‘kûb'un seyl-i eşkinden bu dağlar göz göz olup Ya‘kûb Nebî gözden çıkmışdır. Anıniçün bu mahalle hıyâbân-ı Hazen derler. Ammâ varup ziyâret eden mesrûr [u] handân olur. Zîrâ bu mahalde be-kavl-i ulemâ-yı Sıfet "Yedi yüz peygamber vardır" deyü i‘tibâr ederler.

Hamd-i Hudâ anı dahi ziyâret edüp hâkimü'l-vakt Sâlih Ağa ve birâder- **[Y 201b]** zâdesi Mîr Assâf ile vedâlaşup on âdem refîk ile bir buçuk sâ‘at Sıfed'den yokuş aşağı enüp sol tarafımızda,

Cebel-i Ukkâb: Kadîm eyyâmda kal‘asın Buhtu'n-nasr münhedim etmiş. Cebelinde beş yüzden mütecâviz gârlar var. Herbiri gâr-ı yetîmândan nişân verir. Benî isrâ‘îl tâ‘ûndan firâr edüp bu mağâralara kapanmışlar. Cenâb-ı izzet bunlara bir rîh-i akîm gönderüp cümlesi ol gârlar içre helâk olurlar. Hâlâ üstühânları yığın yığın nümâyândır. Ba‘zı zamân içinde ahâlî-i vilâyetin keçileri ve koyunları kışlar. Ol mahalli geçüp yine kıble cânibine bir sâ‘at ubûr edüp,

Leymûn deresi nâmıyla meşhûr bir ayn-ı zülâldir. Cebel-i Anter'den gelüp bu mahalde buhayre-i Minye'ye mahlût olur. Bu mahalden sene 1058 târîhinde Murtazâ Paşa ile ubûr olunmuşdu. Yine andan güzer edüp dere ve depeler ve dağ ve bayırlar ve çıplak dağlar aşup,

Aynü't-tîn ya‘nî incir ırmağı Akke dağlarından tulû‘ edüp bu râha karîb buhayre-i Taberiyye'ye ya‘nî Minye gölüne munsab olur âb-ı hoş-güvardır.

Ve bu nehrin kenârı gâyet mahûf u muhâtara pusu yerleri ve Türâbîoğlu aşkıyâsının şikârgâhlarıdır. Selâmetle ubûr edüp,

Ayn-ı Vâdî: Bu Türâbîoğlu dağlarından gelüp yine Minye gölüne mahlût olur bur küçük ırmakdır, ammâ lezîzdir. Ve bu mahalde Taberistân kal‘ası Minye gölü kenârında bir azîm kal‘a imiş. Timur-ı bî-nûr şâm'ı harâb etdükde bu kal‘ayı dahi esâsından münhedim edüp Kudüs'e varmışdır.

Bu kal‘a gûyâ Haleb kadar var imiş. Âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Ve bu buhayre bu kal‘a ismiyle müsemmâdır. Ammâ efvâh-ı nâsda Minye gölü derler. Sahîhi buhayre-i Taberiyye'dir. **[Q 87b] [P 87b]** Ve bu mahalde Ken‘ân eli tamâm olup,

Ammâ hâlâ yine Âl-i Osmân tahrîrinde Sıfet hâkidir. Ve bu mahalde buhayreden ba‘îd bir top menzili bu gölün garbında evc-i semâya ser çekmiş bir kızıl yalçın kaya üzre bir dîdebân kullesi var ve kayaları Âd ibn şeddâd oyup, kal‘a-i Kahkah-ı Arab derler Yed-i Kudret ile binâ olunmuş bir kal‘adır. Dîvârdan bir alâmet yokdur.

Sene (---) târîhinde Ma‘ânoğlu'nun ba‘zı haşerâtları olan kavm-i Devrîrûzî [Dürzî] mâl-ı ganâyimleri ile kapanup Küçük Ahmed Paşa asker gönderüp ol cebel-i âlînin zirve-i a‘lâsından sakb edüp o gârlar içre âteşler ve bârûdlar ilkâ ederek içindeki melâ‘înler muztarib olup emân ile ol gâr feth olup içinden çıkan mâl-ı Kârûn'u guzât-ı müslimîne taksîm oldu. Aceb sa‘b kal‘adır.

Garba nâzır bir kapusu var. Kayaları sakb edüp birer âdem geçecek yol etmişlerdir. Gayri yerden varılmak muhâldir. Kapuya vardıkda bir minâre kaddi kemend ile urûc olunup kapudan içeri dâhil olunur.

Ve bu gârların içi zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn'dur. Kayalardan suları çıkar. Her bir gâr biner âdem alur, **[Y 202a]** birbirinden geçilir. Ol cebel-i müntehânın altı serâpâ böyle gârlardır, ammâ hâlâ içinde benî âdemden kimesne yokdur. Ve bu kal‘anın misli Silifke sancağında kal‘a-i Ermenak derler bir kal‘adır, ol dahi böyle sa‘b hisârdır ammâ kal‘a-i Kahkah andan âlîdir. Andan bu kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp garb cânibine bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Hattîn: Sıfet hâkinde iki yüz evli müselmân köyüdür. Bu nâhiyelerde Dürûzîler yokdur. Bu karye, kasaba-misâl bir ma‘mûr belîde bâğ u bâğçe ve besâtîni firâvândır. Ve âb [u] hevâsı râhat-ı cândır. Haftada bir gün azîm bâzârı durup on bin âdem etrâf nevâhîlerden cem‘ olup bey‘ [ü] şirâ olunur. iki cânibi alçak kayalı bir vâsi‘ öz içre vâki‘dir. Bir câmi‘i ve bir hammâmı ve bir hânı var.

Ve bir limon ve turunc ve zeytûn ve incîr ve hurmâlı bâğ-ı irem içre Tekye-i Mağribî derler bir âsitânesi var, yüzden mütecâviz fukarâsı ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl bir tekye-i lâ-nazîrdir. Ve tekyenin sebeb-i ihyâsı bu âsitânede medfûn şeyh imâdeddîn hazretleri Hazret-i şu‘ayb Nebî zürriyyetinden olmak ile bu tekyeye muttasıl beyt-i Hazret-i şu‘ayb vardır. Bir cânibi gârlardır. Bir cânibi bu tekyenin bâğçesidir. Bu azîz ol âsitânede eben-an-ceddîn sâkinler imiş. Bizzât şeyh imâdeddîn perhîz [ve] mücâhede ile iki yüz yıl mu‘ammer olup Mısır sultânı olan Sultân Salâhaddîn Yûsuf bu azîzi ziyârete geldikde azîz hazretleri sultâna ta‘zîm edüp ser-i sa‘âdetlerin sultânın zânûsuna koyup rûh teslîm ederler. Ba‘dehu bu mahalde defn olunup Sultân Salâhaddîn yanında nesl-i Fâtımiyyûn'dan şeyh Mağribîyi bu azîz üzre koyup bu türbeyi inşâ eder. Anıniçün tekye-i Mağribî derler. şeyh Mansûr-ı Mağribî anda âsûdedir. *Kaddesallâhu sırrahu'l-azîz.*

Ba‘dehu bu tekyeden baş yukaru üç yüz adım,

Ziyâret-i Hazret-i şu‘ayb Nebî *salavâtullâhi aleyhi ve selâme*: Bu dere içre tarîk-ı âmmın sağ tarafında kayalar altında azîm gârlardır. Ol gâr-ı pür-envârların derûnunda medfûnlardır. Be-kavl-i tevârîh-i Âzeryâ. Ol tevârîhdir kim Tûfân-ı Nûh'dan sonra Mısır'da Heremeyn dağları ki efvâh-ı nâsda Fir‘avn dağı derler ba‘de't-Tûfân bu dağlar içre bulunan hatlar kim Hazret-i idrîs Nebî'nin ve gayri kehenelerin hattları kim deve ve sığır ve koyun kemikleri ve kürekleri üzre lisân-ı ibrî ve Süryânî hatları ile tahrîr olunmuşdu. Ol hatları Sâm oğullarından Âzeryâ nâm hakîm cem‘ edüp tahrîr etmişdir. Cümle tevârîhler andan istihrâc olunup cemî‘i peygamber ve peygamberzâde ve cemî‘i vakâyi‘ât ve hâdisâtlar anda tahrîr olunup mu‘teber tevârîhdir. Cümle Mısır Kıbtîleri i‘tibâr ederler. Anın kavl-i mu‘teberi üzre bu Arz-ı Mukaddes'de medfûn olan peygamberleri ziyâret edüp evsâfların alâ-kadri'l-bizâ‘a istinsâh etdik. Cenâb-ı Bârî bu müsevvedâtımız ziyâret etdiğimiz sultânların âb-ı rûyiyçün **[Y 202b]** ola, itmâmı müyesser ola.

ihvân-ı sa‘âdetmende şöyle ma‘lûm ola kim Hazret-i şu‘ayb Nebî Bahr-i Kulzüm ki hâlâ Bahr-i Süveys derler, ol bahrın sâhilinde şehr-i Medyen derler bir şehr-i mu‘azzam idi. Cenâb-ı izzet kavmin helâk edüp şehrin harâb etdüği Kur’ân-ı azîm'inde âye[t]: [111] ây[et]inden murâd ol şehr-i Medyen'dir Hazret-i şu‘ayb bu şehirde sâkin idi. Bu şehir Mısır'dan Mekke-i Mükerreme'ye giderken Muveylah nâm kal‘aya bir menzil karîb mahaldedir. Ve bu şehire karîb dağlar içre huccâc-ı müslimîn meks ederler. şu‘aybü'n-ni‘am derler bir bâğ-ı iremezât ve âb-ı hayât sulu yerlerdir. Huccâc bu mahalle geldikde tâze cân bulur. Hazret-i şu‘ayb neslinden âdemleri vardır.

Ve bu dağlarda bu halkın bir gûne küçük koyunları vardır, Hazret-i şu‘ayb koyunlarındandır. Zîrâ Hazret-i şu‘ayb Nebî mün'im ve mâldâr peygamber idi ve Hazret-i Musâ *aleyhi's-selâm* ba‘de'n-nübüvve Hazret-i şu‘ayb'ın çobanı idi. Hazret-i şu‘ayb'ın bir duhter-i pâkîze-ahterin nikâh ile alup dâmâd-ı şu‘ayb Nebî oldu. Hâlâ ol cebelde olan koyunlar ol döldendir.

Be-kavli tevârîh, yüz yigirmi dörd bin peygamberden a‘mâ peygamber olmamışdır. illâ Hazret-i şu‘ayb olmuşdur. Eğer su’âl olunursa Ya‘kûb Nebî dahi a‘mâ idi denirse, Hazret-i Ya‘kûb firâk-ı Hazret-i Yûsuf ile zâr [u] giryân olarak kesret-i bükâdan a‘mâ oldu. Ammâ sonra Hazret-i Ya‘kûb Nebî Mısır'ın Feyyûm şehrinde Hazret-i Yûsuf ile mülâkat oldukda bi-emrillâh nûr-ı dîdesi Yûsuf'un görüp çeşmi rûşen oldu. Ammâ şu‘ayb Nebî mâderzâd a‘mâ idi.

Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî Medyen şehrinde şu‘ayb Nebî'nin kavmin helâk edüp şehrin harâb etdükde Hazret-i şu‘ayb "Bu diyâra azâb nâzil oldu" deyüp evlâd [u] ensâbı ile Beyt-i Mukaddes'e gelüp bu kabr-i pür-envârları kurbunda tahrîr olunan karye-i Hattîn'de sâkin olup ba‘de'l-vefât bunda medfûndur. Merkad-i pür-envârları gerçi gârlardır. Ammâ taşrasında kârgîr kubbe binâlar ve mesâcid ve zâviye ve hücreleri var. Ammâ cümle binâları yine kayalara muttasıldır, zîrâ bir teng mahaldir.

Ve türbe-i şerîfleri kapusu şimâle nâzırdır. Ol kapudan içeri bir gül gülistânlı bâğçedir, ammâ küçükdür. Andan içeri bir kapu dahi şimâle nâzırdır. Atebe-i âlîsi üzre olan kemerde bir beyâz mermer-i hâm üzre üstâd-ı mermer-bür ibret-nümâ şükûfeler içre iki tâvûs birbirine mukâbil tasvîr etmiş kim görenin çeşmi hîrelenüp hayrân olur. Sihr-i i‘câz tasvîr-i tâvûs-ı iremdir.

Ve bu kapudan içeri sol tarafda bir kârgîr binâ kubbe-i âlîli köşk vardır. Cânib-i erba‘ası gül nesterîn [ü] zerrîndir. Râyihasından züvvârın demâğı mu‘attar olur.

Bu mahalde a‘yân-ı vilâyetden ba‘zı sulehâ-yı kibâr evliyâlar medfûnlardır. Andan yukaru mehbit-i nûr olan merkad-i münevverlerine yedi kademe taş nerdübân ile çıkılır. şarka nâzır **[Y 203a]** bir bâb-ı sa‘âdeti vardır. Ve mübârek kabr-i şerîfleri bu kapudan içre ol kubbe-i pür-envârın kıble solunda bir gâr-ı pür-nûr içinde âsûdedirler. Sandûkaları zer-ender-zer atlas-ı sebzgûn ile pûşîdedir. Ve Mısır ve şâm halîfeleri ve a‘yân [u] eşrâflar hedâyâlar getirüp gûnâ-gûn hâlîçeler ile mefrûşdur. Ve zî-kıymet âvîze-i musanna‘lar maslûbdur. Ve her züvvâra türbedârân gülâb ve buhûr ve amber-i hâm yakup i‘zâz u ikrâm ederler, zîrâ bu türbedârlar zürriyyet-i şu‘aybîlerdir.

Müddet-i ömürleri be-kavli Tevârîh-i Muhammed bin ishâk (---) sene ve zamân-ı şerîflerinden velâdet-i Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'ya gelince 3300 sene olmuşdur. Ve âsitâneleri kubbesi önünde olan kubbe-i âlî mesciddir. Mihrâbı içinde secde mahallinde kademeyn-i şerîfleri bir taş **[Q 88a] [P 88a]** üzre zâhirdir. Tûlu iki karışdır. Ve ökçeleri ve mübârek parmakları hamîre te’sîr eder gibi te’sîr etmişdir.

Bu mescid kubbesinin sağında bir küçük kubbecik vardır. Anın bâbından içeri girdikde sağ tarafda Hazret-i Mûsâ'nın sol kadem-i şerîfleri bir bucakdadır. gûyâ henüz basmışdır. Bir seng-i hârâdır. Nakşının tûlu iki karış iki parmakdır. Miskîn ve marîzler içine su koyup nûş ederler. Bi-emrillâh şifâ

bulmaları muhakkakdır.

Ve bu kadem-i şerîf kubbesinin sağ tarafında kaya içre bir gâr vardır, ibâdetgâh-ı Hazret-i şu‘ayb'dır. Hudâ hakkı râyiha-i tayyibeden demâğ mu‘attar olur. Bir demir kafes kapusu vardır, ammâ bu halvethâne sehel muzlimdir, küşâde değildir.

Ve bu makâmın kıblesi tarafında yalçın seng-i hârâ kaya şakk olup Cibrîl-i Emîn vahy ve suhuf getirdiği mahal bir mücellâ yerdir kim tavsîf olunmaz. Ve bu âsitâneyi ziyâret etdiğimiz mahalde sûretü'l-Mülk'de kalmış bir hatm-i şerîfim var idi, anı tamâm edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp rûhâniyyetlerinden şefâ‘at [u] istimdâd taleb edüp âşinâlık kesb etdik, *rahmetullâhi aleyh* Hudâ kabûl ede.

Ve bu âsitânenin dere aşırısında yine kayalar içre bir kubbe-i âlîde ziyâret-i bint-i Hazret-i şu‘ayb Nebî ammâ harem-i Resûlullâh olmağile kapuları mesdûddur. Ba‘zılar "Hazret-i Mûsâ'ya verdiği kızdır" derler. Andan bir sâ‘at kıbleye sahrâlar içre gidüp,

Kal‘a-i atîk Medînetü'l-Karn: Kadîm-i a‘sârda şehr-i mu‘azzam ve kal‘a-i mukaddem imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Benî âdemden bir ferd yokdur. Anı güzer edüp,

Karye-i Lûbiyâ: Elli hâneli müselmân kurâsı ve Sıfet hâkidir. Anı dahi ubûr edüp şehr-i Sıfed'den 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ayn-ı Tüccâr

Sene (---) târîhinde şâm-ı şerîf ve Kudüs-i şerîf ve Mısır mâbeynlerinde emn-i tarîk olsun içün fâtih-i Yemen Sinân Paşa binâsıdır. Bir çemenzâr vâsi‘ yerde şekl-i murabba‘ bir kâ[r]gîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adım kal‘adır. Dizdârı ve yüz elli merdüm-i hisârı vardır. Ve şimâle **[Y 203b]** nâzır iki kat demir kapusu vardır. Ve derûn-ı kal‘ada kırk elli neferât hâneleri vardır. Ve Sıfet livâsı hudûdunda subaşılıkdır. Ve (---) nâhiyedir.

Sıfet hâki bu mahalde tamâm olup Nâbulus hudûdudur. Ve bu kal‘a neferâtları âyende vü revende ve huccâcı ve tüccâr-ı ehl-i berr ü bihârı murâd edindikleri yere götürüp getirirler. Ve kavm-i tüccârdan bâr başına altı akçe kânûndur, alup bu râhları hıfz [u] hirâset ederler.

Kal‘a içinde Sinân Paşa'nın bir kurşum ile pûşîde bir câmi‘-i musanna‘ı var kim gûyâ nûrdur. Revzenleri ve câm-ı mînâları serâpâ necef ve billûr ve morandır. Tûlen ve arzen seksen kademe câmi‘dir. Ve hareminde üç serâmed serv-i bâlâsı var kim *Sübhâne'l-Hallâk* gûyâ birer nâzenîn sebzgûn civân-ı mevzûndur.

Ve yedi kubbe-i âlîsinde âyende vü revendeye ni‘meti ve birer nânı ve birer şem‘-i revganı ve her at başına birer torba şa‘îri bî-imtinândır.

Ve bu kal‘anın iki cânibi hândır. Ve sekiz dükkândır. Bu hândan taşra hâne yokdur. illâ bir mu‘attal hammâm vardır.

Ve kal‘a kapusu önünde Ayn-ı Tüccâr nâmıyla müsemmâ olan âb-ı zülâl uyûndur. Bir soffa-i âlîsi ve bir kaç bîd-i ser-nigûnu var. Sâyesinde müsâfirîn istirâhat ederler. Bu kal‘a bu ayn ismiyle yâd olunur.

Ve bu kal‘anın garbında iki yüz adım ba‘îd bir kal‘a-i atîk vardır. Gûyâ mühendis destinden henüz çıkmış bir kal‘adır. Aslâ havâlesi yokdur. Bir mürtefi‘ yerde şarka nâzır bir bâbı var. Cirmi altı yüz adımdır ve sekiz kulledir. içinde benî âdemden kimesne yokdur. Vakt-i şitâda kal‘a kulunun koyunları kışlar. Ve bu kal‘anın kıble tarafına bin adım gidüp,

Evsâf-ı Cebel-i Tûr-ı Hirâven ve Tûr-ı Tînâ derler bir vâsi‘ sahrâda yalnız bir cebel-i pür-nûrdur. Ammâ ol kadar âlî değildir. Ammâ kurb-i Hudâ'da âlîden âlî ve evsâfdan ârî bir

cebelullâhdır, cemî‘i enbiyâya nazargâhdır. Tâ zirve-i a‘lâsında bir kal‘ası vardır, ammâ içinde benî âdemden bir ferd yokdur ve câ-be-câ gârlar vardır. Arz-ı Taberistân'dır. Ve arz-ı Filistîn'den ve arz-ı Hâsân'dan ba‘zı sulehâ-i ümmetden kimesneler gelüp bu gârlarda çille-i erba‘în çıkarup tekmîl-i tarîk ederler.

Ve bu cebelde makâm-ı seyyidinâ Mûsâ Nebî ve makâm-ı şu‘ayb Nebî ve makâm-ı Ya‘kûb Nebî ve makâm-ı ishâk Nebî. Netîce-i kelâm cemî‘i enbiyânın makâmları vardır ki münâcât etdikleri cebeldir.

Ve be-kavl-i müverrih-i âlem "Bu cebel-i pür-envârda altı yüz peygamber medfûndur" derler. Zîrâ bu arz-ı Mukaddesede üç tûrdur, ya‘nî Cenâb-ı Bârî ile bilâ-vâsıta kelimât etdikleri ve münâcât etdikleri üç tûrun biri budur.

Biri Kudüs-i şerîf içinde Tûr-ı Zeytâ'dır ki hakkında âye[t]: [112] nâzil olmuşdur kim zeytûndan murâd Kudüs ve Tûr-ı Zeytâ ile müfessirîn tefsîr etmişler. Biri dahi Mısır'dan Mekke-i mükerreme'ye giderken sekizinci menzile karîb leb-i deryâdan bir sâ‘at sengistânlar içre cebel-i Tûr-ı Sînâ'dır, âye[t]: [113] âyetinden murâd Tûr-ı Sînâ'dır.

Buna atlarımız ile urûc edüp hamd-i Hudâ ziyâret etdik. **[Y 204a]** Ba‘dehu aşağı enüp Ayn-ı Tüccâr dibinde Mısır yolu sağ cânibde kalup bu hakîr sol tarafda Kudüs-i şerîf yoluna müteveccih olup kıbleye bir vâsi‘ kurâ içre bir sâ‘at gidüp,

Karye-i Tabbâğa: Yüz evli müselmân karyesidir. Bir câmi‘-i muhtasarı var. Bu mahalde Sıfet hudûdu tamâm olup Türâbîoğlu hudûdudur, ammâ cebel-i Aclûn sancağı hükmündedir. Bu kurânın halkı cümle tabbâğdır. Anı ubûr edüp yine kıbleye,

Karye-i Na‘ûra: Yüz hâneli müselmânlar ve ze‘âmetdir. Andan,

Karye-i Zer‘ayn: iki yüz evli müselmânlar ve ze‘âmetdir. Ve bu karyenin kıblesi cânibindeki sahrânın nihâyetinde 3 sâ‘at ba‘îd kal‘a-i Cebelü'l-Aclûn nümâyândır. Ol taraf hilâf olmağın gitmeyüp,

Karye-i Akkâre: Bu dahi ze‘âmet ve yüz evli müselmânlardır. Bu kurânın şimâlindeki cebel üzre,

Ziyâret-i Hazret-i şeyh Dâhî: Sahâbe-i kirâmdandır. Kendüleri bir kubbe-i âlî içinde medfûnlardır. Türbedârı ve evkâfı vardır. Bu âsitânenin cânib-i erba‘asındaki kurâ halkının ekseriyyâ mâlları bundadır. Kimesne vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değildir. Hakkâ ki ulu ziyâretgâhdır. Andan,

Karye-i Jelmi: Elli müselmân hâneli tîmârdır. Bir câmi‘-i muhtasarı var. Ve bu karyenin cenûbundaki sahrâya Merc ibn Âmir derler. Mısır yolu bu sahrâ içre gidüp Hân-ı Leccûn nümâyândır. Ammâ biz Ayn-ı Tüccâr'dan 8 sâ‘atde sahrâlar içre ma‘mûr kurâlar güzâr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Cinîn

Sene (---) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Sultân (---) binâsıdır. Ba‘dehu Âl-i Osmân'da (---) Paşa dahi tevsî‘ edüp bir kal‘a-i metîn olmuşdur. Cebel-i Aclûn hâkinde maktû‘-ı kalem ve mefrûzü'l-kadem (---) evkâfının hâssıdır. Hâkimi mütevellîdir. Kal‘a dizdârı ve iki yüz neferâtları vardır.

Ve kal‘ası bir musattah yerde şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir ma‘mûr u metîn kal‘acıkdır. Cirmi bin adımdır. Ammâ handakı yokdur. Ve iki bâbı var, biri (bir) kıbleye, biri yıldıza mekşûfdur. Ve kal‘a içi serâpâ müsâfirhânedir.

Ve tâ vasatında bir câmi‘-i rûşeni ve bir minâre-i mevzûnu var. Serâpâ rusâs ile pûşîde bir câmi‘-i dilküşâdır. Ve hareminde aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var.

Ve imâretinin ni‘meti âyende vü revendeye birer nân ve birer tâs çobra ve her ocağa birer şem‘-i

revganı bî-imtinândır. Eğer müte‘ayyin kimesneler gelirse summât-ı Muhammedî çekilüp üç gün mihmândârlık edüp her re’s hussâna birer torba şa‘îr ve alef mukarrer bir evkâf-ı kavîdir.

Ve kâ[r]gîr binâ bir şâhrâh kemerlerin iki cânibi yüz dükkândır. iki başında demir kapulardır.

Ve bu kal‘anın kıblesi tarafında taşra varoşu bir bayır üzre yüz hâneli ma‘mûr belîdedir. Bir mescidi ve bir hammâmı var. Ve hâna karîb yedi hurmâ ağacı var kim semâya ser çekmiş nahllerdir. Misli meğer Mısır elvâhâtında ola. Ve bunda bir kubbe-i nazîf içinde ziyâret-i şeyh izzeddîn ibn şeyh Muhammedü'r-Rufâ‘î ve civârında Türâbîoğulları ecdâdı anda **[Y 204b]** medfûnlardır. **[Q 88b]**

Bu Cinîn kal‘asında Türâbîoğlu şeyhü'l-Emîr (---) anda bulunup hakîri vilâyetine götürdü. Cinîn'den garb cânibine dağlar içre **[P 88b]** gidüp,

Evsâf-ı ve kasaba-i **nâhîfe-i ve kasaba-i (---)** Türâbîoğlu

şâm-ı şerîf eyâletinde Cebel-i Aclûn sancağında ber-vech-i te’bîd mîrlivâdır. Selîm şâh Mısır'a giderken bunlar guzât-ı müslimîne talî‘a-i asker olduklarında vilâyetleri kendülere mü’ebbed ihsân olunmuşdur. Ellerinde Âl-i Abbâsiyân'dan berü yarlığ-ı belîğ-i şâhîleri vardır. Ve bunların zu‘umlarınca hasîb [ü] nesîbleri tâ Sâm bin Nûh aleyhisselâma müntehîdir. şâfi‘iyyü'l-mezheb bir kavimdir, ammâ sengistân ü çengelistân yollarda olmak ile Dürûzî tabî‘atlerdir.

Ve cümle yigirmi bin tüfeng-endâz ve küheylân-süvâr askerdir. Cümle hâneleri toprak ve kireç ile pûşîde yedi yüz hânedir. Câmi‘i ve mesâcidi ve bir kaç muhtasar dükkânları vardır. Ve bâğ u bâğçesi vardır. Ve âb [u] hevâsı gâyet latîfdir.

Anda bir şeb mihmân olup şeyhü'l-Emîr'in bir at ve elli guruş ve bir alaca kereke ihsânın alup hakîre elli pür silâh hayyâl refîk koşup kıble cânibine beş sâ‘at gidüp Cinîn deresi içre bir sâ‘at dahi gidüp,

Karye-i Kanâriyye: Anı ubûr edüp,

Karye-i Arrâbe: Yüz evli müselmânlardır. Ve Nâbulus paşası hükmünde paşanın hâssıdır. Anı ubûr edüp,

Karye-i Mağâra: Tîmârdır. Cümle mahsûlâtı zeytûndur ve iki yüz hâne müselmânlardır. Andan,

Karye-i Sitle: Cümle müselmânlar ve tîmârdır. Andan,

Karye-i Kûrfâğ: Müselmânlardır. Zeytûnu ve dud ağacı firâvândır. Andan,

Karye-i Findikavmiyye: Andan,

Karye-i azîm-i Sabastiyye: Bir bayır üzre ma‘mûr belîde imiş. Hâlâ içinde müslim ve nasârâ vardır. Bu bayır üzre bir deyr-i âlî var kim binâsın gören mebhût olur. Bir musanna‘ manastırdır, bir vâcibü's-seyr deyrdir. Bu manastırda ve bu şehirde sâkin olan kavmi, Me’mûn Halîfe Mısır'dan Tartûs ve Kara Görgüz fethine giderken bu belîdeye uğrayup cümlesin katl-i âm eder. Ol ecilden bu deyrde ruhbân yokdur, hemân hâli üzre durur.

Ve bu deyr civârında beyt-i Sabastiyye Hazret-i Yahyâ hânesidir, hâlâ durur. Bu belîde bu beyt-i mübârekenin ismiyle müsemmâdır. Hazret-i Yahyâ *aleyhisselâm* asrında bir cebbâr melik var idi. Kendü kızın nikâh ile almak murâd edinüp Hazret-i Yahyâ'dan fetvâ istedi. Hazret-i Yahyâ,

"Dînimizde Allâh harâm eyledi" deyü fetvâ vermedi.

Ol zâlim bu nebîyi ve Hazret-i Meryem babasız oğul doğurduğun bahâne edüp bu deyr-i Sabastiyye'de Hazret-i Yahyâ ibâdet ederken şehîd etdirüp ser-i sa‘âdetlerin şâm'da (---) mel‘ûna gönderdiler. Rûm kavmi cesed-i şerîfin bu deyr içre bir mermer sandûka içine koyup âdet-i kadîmeleri üzre defn etdiler.

Tâ ki ba‘dehu Mısır iskenderiyyesi'nde sâkin olan Behîce ve Hannâdî kabîlesi Kalyatır(?) nâm

meliklerinden rûgerdân olup Akke kal‘asına gelüp işpanya himâyesinde **[Y 205a]** iki yüz yıl sâkin olup tenâsül buldular. Ol asırda Rûm batâliselerinin ihtilâli sebebiyle bu kavm-i Behîce ve kavm-i Hannâdî Arabından Malta keferesi olan kavim Akke kal‘asına istîlâ edüp mülkiyyet üzre mutasarrıf olup müstakil beğ olurlar. Ve Arab mezhebin terk edüp millet-i Mesîhî'den geçinirler.

Ol asırda her sene yılda bir kerre cemî‘i Rûm kavmi cesed-i Yahyâ'yı ziyârete gelüp ruhbânlarına nezerât ihsân ederler idi. Akke'den bu Malta kâfiri gelen nezerâtlara tama‘ edüp ziyâret tarîkiyle bu mezkûr Sabastiyye şehrin ale'l-gafle basup cesed-i Yahyâ Nebî'yi alup Akke'de cevâhir sandûkalar içine koyup Sencovan nâmıyla ziyâretgâh ederler.

Ve Remle'den dahi Hazret-i Îsâ'nın hımârı üstühânların bulup anı dahi Akke'ye getirirler. Akke'yi bir ziyâretgâh ederler kim cemî‘i millet-i nasârâ nezerâtlar ile gelüp beher sene niçe Mısır hazînesi mâl tahsîl ederler. Tâ Melikü't-Tâhir asrına dek Akke'de bu hâl üzre sâkin olurlar.

Sene (---) târîhinde Melikü't-Tâhir dahi yedi yılda döğe döğe Akke kal‘asın feth edüp deryâ tarafından Malta küffârı cesed-i Yahyâ'yı ve üstühân-ı hımâr-ı Îsâ ile firâr edüp Tartûs kurbunda Kara Görgüz nâm kal‘aya varup anda sâkin olurlar. Anda dahi niçe yıllar sâkin olup cânib-i erba‘aların harâb [u] yebâb ederek berde ve bâhirde isyânları cihângîr oldu.

Tâ ahir-i kâr mülûk-ı Zülkadriyye ve Germiyaniyye ve Âl-i Selçukıyye ve Aydın Bay ve Sarhan Bay ve Teke Bay ve Menteşe Bay bu cümle mülûklar ale'l-ittifâk Malta küffârının sâkin olduğu Silifke sancağında Kara Görgüz'i muhâsara edüp yedi ayda feth edüp yine küffâr-ı Malta cesed-i Hazret-i Yahyâ'yı ve Hazret-i Îsâ hımârının üstühânların alup deryâdan altı pâre kadırgaları ile cezîre-i Rodos'a varup anda dahi iki yüz yıl sâkin olup sene (---) târîhinde *"Fetahtümâ"* lafzı târîh düşmüşdür.

Bâzû-yı kuvvet ile Süleymân Hân Rodos'u feth edüp mukaddem târîh ile cesed-i Yahyâ'yı hâlâ Malta'ya göndermişler idi. Bakıyyetü's-seyfi Rodos'dan hâlâ Malta'da karâr edüp Sedd-i iskender-vâr bir kal‘a bünyâd etmişlerdir. inşâallâh anın dahi zevâli karîbdir. Zîrâ her kankı diyârda sâkin oldularsa iki yüz seneden tecâvüz etmemişdir. Ve anlar dahi bilirler kim bu Malta dahi yakın zamânda feth ola deyü ihtirâzlarından yeni dünyâ önünde bir yeni Malta dahi ma‘mûr etmişlerdir, deyü hakîr Alaman'da iken ruhbânlar nakletdiler.

Ve cümle yedi kralın ve yedi banın ve kırk herseğin ve bir pirinc-pirimin ve bir çarna'nın ve'l-hâsıl cümle millet-i Mesîhiyyenin bu Malta'ya i‘tibârları Hazret-i Yahyâ cesedi ki Sencuvan ta‘bîr ederler ol cesed-i şerîf Malta'da olduğiyçün imdâd edüp rağbet ederler. Ve sancağ u bayraklarında Hazret-i Yahyâ'nın bir kolun tasvîr **[Y 205b]** edüp taşırlar.

Hikmet-i Hudâ ne cânibe altı pâre gemi ile varırlarsa mâl-ı ganâ’im alırlar. Hâlâ Malta küffârı cesed-i Yahyâ ile tefâhür ederler. Hakîkatü'l-hâl zikri sebkat eden Sabastiyye'den serîka eyledikleri Rûm tevârîhlerinde ve Orhân Gâzî şu‘arâlarından *Tevârîh-i Tuhfe* sâhibi Yahyâ Çelebi dahi tahrîr etmişdir. Ve kırk yedi sene Malta'da esîr olan Mü’ezzinzâde,

"Ben kendi gözümle gördüm. Bir mermer çâr-kûşe sandûka ki tûlu dörd adımdır. Ol sandûka üzre bir kat rusâs ile pûşîdedir. Mübârek cesed-i şerîfleri ol sandûka içre âsûdedir. Ve mübârek dizleri bükülmüşdür, ser-i sa‘âdetleri yok bir azîm ceseddir. Ve altında sâ‘at kumu döşelidir. Her sene baş huddâmı olan ruhbân sandûkanın kapağın açup ol cesed-i şerîfe gâyet koyu tuzlu su sürer. Ben ol papasın esîri idim. Hattâ tuz sürdüğü altun taştı ben dutardım.

‘Göre Türk! Sizin Muhammed böyle yumuşak mıdır? Yapış’ dedi. Ben te’eddüb edüp yapışmadım. Ammâ tuzlu suyu sürdükçe ruhbânın parmakları cesed-i şerîflerine batardı.

Ve bir kerre Hızır-ilyâs günü idi, beni götürüp sandûka içre gördüm ki mübârek gerdeninde

kırmızı kan cereyân ederdi. ‘işte Yahûdîler bu peygamberi Kudüs yanında bu günde şehîd etdiler. Anıniçün bu günde kanı akar’ dedikde, hakîr dahi:

‘Sinyora, mübârek başı kandedir?’ dedim.

‘Dımışk'â’ dedi. "

Hakîrin dahi ilmi lâhik oldu kim "Cesed-i Yahyâ anlardadır" deyü esîr Mü’ezzinzâde Çelebi yemîn-i mugallaza ile,

"Gözüm ile gördüm" deyü şehâdet etdi.

Ve hâlâ hakîrin Nâbulus yanında ziyâret etdüği Sabastiyye'de beyt-i Hazret-i Yahyâ ve mezkûr deyr-i kebîr ki Hazret-i Yahyâ'yı anda şehîd etdiler. Hâlâ ol deyrin sol cânibindeki beyâz seng üzre hûn-ı Yahyâ bulaşup yılda bir kerre rûz-ı Hızır'da ol hûn-âlûde olan hücreler gark-ı hûnrîz **[Q 89a] [P 89a]** olur.

Bu ahâlî-i vilâyet ve ba‘zı meşâyih-i ehl-i kerâmet eyle şehâdet etdiler. Hakîr seng-i hârâlar üzre la‘lgûn bulaşmış hûnu gördüm. Ammâ rûz-ı Hızır olmamak ile nem(?) hûn olduğun görmedim, ammâ beni âdem kanına ve sâ’ir mahlûkâtın demine müşâbeheti yokdur. Zâhir ü bâhir bir hûn-ı Yahyâ'dır.

Ve bu hûn-ı Yahyâ olduğu direk mukâbelesinde bir top menzili cânib-i şarkîsinde yine bir püşte üzre,

Karye-i Sırabite: Yüz evli bir köydür ve ze‘âmetdir.

Ve bunun mukâbelesinde yine bir bayır üzre kal‘a-misâl **tekye-i Hazret-i şeyh şu‘le**: Gündüz savma‘asında ibâdet edüp gece şeb-i zulmânîde cümle fukarâları cem‘ olup meş‘al ve çerâğ yoğ iken ders okutmağa şurû‘ etdikleri meclis-i şerîfleri sabâh olunca sohbet-i şerîfleri münevver olurmuş. Anıniçün şeyh şu‘le derler. Ulu sultân ve ma‘mûr âsitânedir. **[Y 206a]** Ziyâret edüp hayâtda olan evlâdlarından şeyh Sun‘ullâh hazretlerinin dest-i şerîflerin bûs edüp du‘â-yı hayrları ile şerefyâb olduk.

Andan **karye-i Nâkûra**, andan **karye-i Deyr-i Sırre**, andan **karye-i Betîle**, tâ Cinîn kal‘asından bu kadar ma‘mûr [u] âbâdân kurâları 7 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Nâblîs
şehr-i kadîm-i Sâmirî

şâm eyâletinde sancakdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 296.450 akçedir. Ve sancağında 7 ze‘âmet ve 44 tîmârdır. Bu sancak şâm emîr-i haccına ihsân olunup erbâb-ı tîmârları cebelüleri ile her sene Mekke-i Mükerremeye gitmeğe me’mûrlardır. Mîrlivâsı dahi Kudüs ile emîrü'l-hac olur. Beş yüz nefer âdem ile Mekke'ye sefer eşer.

Nâbulus'dan senevî paşaya on yedi bin guruş hâsıl olur. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi iki yüz kurâdır. Senevî kadıya altı bin guruş hâsıl olur. Bu şehre şehr-i Sâmirî' derler.

Kal‘ası bir püşte üzre Benî isrâ’îl kavmi Buhtu'n-nasr nusret bulmasın deyü binâ etdiler. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Freng-i bedreng yetmiş yıl mutasarrıf olup bu vilâyetlere istîlâ etdiler. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Nûreddîn-i şehîd'in vezîri Yûsuf Salâhaddîn gelüp muhâsara edüp feth etdi. Ammâ fethinde usret çekdiğinden kal‘asın münhedim etdi. Hâlâ yine âsâr-ı binâları Tûr-ı Aynâ üzre zâhirdir.

Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân ve nakîbüleşrâf kâ’immakâmı vardır. Ammâ şeyhülislâmı Kudüs-i şerîfdedir.

Ve şehir iki dağın mâbeyninde bir vâsi‘ dere içre şarkdan garba tûlânî bir müzeyyen şehirdir. Cümle on sekiz mahalle ve dörd bin altmış kâ[r]gîr binâ sarây-ı âlîler ve gayri hânelerdir. Bu şehir içre aslâ ağaç binâ yokdur. Bâğ u bâğçeli ve âb-ı hayât sulu kal‘a-misâl üstleri kireç sıvalı müzeyyen

beyt-i ma‘mûrelerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. (---) cum‘adır. Cümleden mükellef cemâ‘at-i kesîreye mâlik sûk-ı sultânî içinde Ulu câmi‘ mâ-tekaddem kenîse imiş. Yûsuf Salâhaddîn feth edüp câmi‘ etmiş. Kefere zamânı mihrâbı olan mahalli hâlâ şark tarafında kapudur. Ve bu kapunun iki cânibindeki bâblarında anda sekiz nahîf mermer mevzûn sütûnlar ile mebnî kapu kemerleridir kim sihr-i i‘câz mertebesi san‘at-i mi‘mârîdir.

Ve bu câmi‘in tûlü bir yanından bir yanına üç yüz elli ayakdır kâmil ve arzı yüz ayakdır, ensiz vâki‘ olmuşdur. Eğerçi dahi vâsi‘ olsa şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye cirminde olurdu. Ammâ bunun derûnunda cümle elli beş sommâkî ve câ-be-câ çâr-kûşe amelî sütûn-ı müntehâlar üzre toloz kâ[r]gîr kemer binâ câmi‘-i kadîmdir. Ve mihrâbı gâyet büyükdür, içine yigirmi âdem sığar. Ve minberi tarz-ı kadîmdir. Ammâ câmi‘e göre haremi münâsib değildir, gâyet küçükdür. Zîrâ teng mahalle düşüp harem cânibi esvâk-ı sultânî ve tarîk-ı âmdır. **[Y 206b]** Ve harem kapusu üzre kulle-misâl çâr-kûşe bir minâre-i mevzûnu vardır.

Cebbâneyle câmi‘i, ziyâretgâhdır.

Ve Câmi‘ü'n-nasr mâ-tekaddem deyr-i mu‘azzam imiş. Bu câmi‘in derûnında olan la‘lgûn sommâkî sütûnlar bir diyârda yokdur.

Ve Câmi‘ü'l-Hadrâ tûlen ve arzen 87 ayakdır. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve yedi medrese ve yedi zâviye ve yedi mekteb-i sıbyân-ı tıflân vardır. Ve iki hammâmı var. Ve sûk-ı sultânîsinin iki başında kapuları vardır. Her şeb bevvâbları sedd ederler. Bir kapudan bir kapuya tûlu kâmil bin iki yüz adımdır. iki cânibi ale't-tertîb üç yüz yetmiş dükkândır. Gerçi bedasteni yokdur, ammâ cümle eşyâ mevcûddur. Ve bu esvâkın ortasında üstü kâ[r]gîr kemerler ile mebnî yüz dükkândır.

Ve bu dükkânların sol cânibinde kal‘a-misâl bir hân-ı azîm var. Cümle yüz elli ocak bir yatacak hândır. Ve hânın vasatında bir câmi‘i var. Kurşum ile pûşîde bir câmi‘dir. Bu çârsû-yı kârgîrin ve bu hayrâtın cümlesi Koca Mustafâ Paşa'nın hayrâtıdır. Hakkâ ulu hayrâtdır. Ve bu şehir içre bu hân câmi‘inden gayri ve kurşumlu imâret yokdur.

Ve bu şehir gerçi iki kûhsârın derûnuna düşüp mahbûb-ı cihân gibi dirâgûş etmişlerdir. Ammâ âb [u] hevâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi çokdur. Ammâ herbirinin hasîb [ü] nesîbin su’âl eylesen birer peygambere müntehî olur.

Ve halkı gâyet garîb-dostlardır ve lâkin fukarâlardır.

Ve libâsları alaca abâ geyerler ve şâl ve beyâz destâr sararlar. Ve zenâneleri beyâz car bürünürler.

Bu şehrin cânib-i erba‘ası tağı ve taşı bâğ u bâğçesi limon ve turunc ve rummân ve zeytûn ve tîn ve hurmâ ile müzeyyen olmuş bir şehirdir.

Ve cümle sarây ve gayri hânelerinde birer âsiyâb yürüdür mâ-i cârîleri cereyân edüp havuz şâzrevân ve selsebîllerinden cereyân etmededir. Ve çârsû-yı bâzârlarında âsiyâb-ı mâları vardır. Ve bu şehirde,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Nâblîs

Evvelâ **Hazret-i Âbid şemsûn ibn Hazret-i Eyyûb**: Nübüvvet gelmemişdir, ammâ dîn-i Îsâ üzre halkı dîne da‘vet ederdi. Zira Hazret-i Yahyâ ile Hazret-i Îsâ mâbeyninde Hazret-i Cercîs ve Hazret-i Yûnus ve Hazret-i şemsûn idiler. Ammâ şemsûn'a nübüvvet gelmedi, demişler. şehrin şimâlinde bâğ-ı müşeyyedler içinde medfûn Âbid şemsûn deyü ziyâret ederler. Ve yine şehrin şimâlinde bâğçeler

kenârında bir arz-ı behişt-âsâ yerde,

Ziyâretgâh-ı evlâd-ı Hazret-i ishâk ve evlâd-ı Hazret-i Ays: Bir kûhsârın dâmeninde bir gâr-ı azîm içre on iki vücûd-ı şerîf âsûdedirler. Ammâ medfûn değillerdir, zîrâ türâb yokdur. Kimi oturur ve kimi yatır ve kimi sücûd eder şeklinde hâlleri üzre âsûdedirler. Be-kavl-i tevârîh bunlara suhuf nâzil olmuş nebîlerdir, deyü tahrîr etmişler. Ammâ türbedârlar bunların yanına varmağa men‘ edüp rızâ vermezler, zîrâ kefenleri mürûr-ı eyyâm ile rîze rîze olup ba‘zı **[Y 207a]** avret yerleri mekşûf imiş. Ol ecilden huzûrlarına varmağı men‘ edüp gâr kapusundan du‘â ederler. Hakîr dahi bu pendi kabûl edüp eyle du‘â etdik ve şefâ‘atlerin ricâ eyledik. Ve bunlardan taşra ol bâğ-ı iremde bir kaya dâmeninde bir kubbe-i âlî içre,

Ziyâret-i Hazret-i Ays ibn ishâk *aleyhime's-selâm*: Ays'a suhuf nâzil olduğu müsbetdir. Ve müddet-i ömrü (---) Ve Rûm kavmi bunun zürriyetindendir. Ammâ kavm-i Yahûd aceb ziyâret ederler, zîrâ tevârîhlerinde mastûrdur. Ve bu Hazret-i ishâk oğulların dahi ziyâret ederler. Ve bu mahalle karîb

Makâm-ı Hazret-i Yûşa‘: Ve şehrin şarkîsi cânibinde ziyâret-i Cennet kapusu. Hazret-i Mu‘âviye asrında niçe bin askerle bu şehire gelüp bi-emrillâh üç bin Sahâbe-i Resûlullâh şehîd olup bu gâr içre yatırlar. Hâlâ kimi ter ü tâze ve kimi kadîd ve ba‘zısı hemân üstühân kalmış. Bir kerre bir âdemin oğlu babasından firâr edüp bu gâr içre girüp nâbînâ feryâd ederek a‘mâ olmuş taşra çıkar. Hâlâ gârın bâbı mesdûddur. Ve,

Ziyâret-i bi’r-i Hazret-i Ya‘kûb: A‘mâ olmazdan evvel (---) sâkinler idi. Mübârek dest-i **[Q 89b]** şerîfleri ile bu bi’r-i cân-perveri kazmışlardır. Hâlâ âb-ı Zemzem lezzetine müşâbeheti vardır. Cümle ahâlî-i vilâyet ve sulehâ-i ümmet kimesneler emrâz-ı muhtelifeye mübtelâlar **[P 89b]** kırk elli gün nûş edüp bi-emrillâh şifâ bulurlar. Ve bu mahalle karîb,

Ziyâret-i Sicn-i Hazret-i Îsâ *aleyhi's-selâm*: Yahûd tâ’ifesi haps edüp, bu sicin içre kırk gün mahpûs edüp su vermediler. Hazret-i Îsâ dahi ol gârın cânib-i şarkîsinde olan kayaya nazar edüp mübârek parmakları ile kayayı delüp bir âb-ı hayât çıkup zindân kapusundan taşra hurûc etdükde seccânlar firâr edüp hâkime bildirirler. ilm-i sihir ile etmişdir, deyü iğmâz-ı ayn ederler. Hâlâ bir âb-ı nâb-ı zülâldir. Ba‘zı yürek sıkılmasına mübtelâ olanlar nûş edüp şifâ bulurlar.

Ve hâlâ bu Sicn-i Îsâ mahalli bir deyr-i mu‘azzamdır, yetmiş seksen ruhbânları vardır. Cemî‘i kefere diyârlarından nezerât gelir. Ve ba‘zı kefere masrû‘ ve mecnûn olsa bu Sicn-i Îsâ'da bir kaç gün haps ederler. Bi-iznillâh halâs olur.

Ve bâğçeler içinde **şeyhü'l-gafîr.**

Ve bunun sağındaki bâğçeler içinde **Hazret-i Süfyân-ı Sevrî:** Sahâbe-i güzîndendir.

Ve şehrin cânib-i şarkîsinde bir cebel-i müntehâ üzre **şeyh imâdeddîn.**

Ve bu bâğçelerden taşra **eş-şeyh Mücâhid** ve civârında **şeyh Mücîreddîn**.

Ve şehrin cânib-i garbîsindeki cebel-i müntehâ üzre **Âsitâne-i Hazret-i Serîr-i Sakatî [Serî es-Sakatî]:** Kutbü'l-aktâbdır. *Kuddise sırruh.* Azîm ziyâretler var, ammâ kendüler anda medfûn değildir. Kal‘a-i Bağdâd-ı Behiştâbâd'ın mukâbelesinde şattı'l-arab aşırı Kuşlar kal‘ası cânibinde medfûnlardır. Ammâ bu Nâbulus'da sâkin olup bu âsitâneyi anlar binâ etmişler, azîm tekyedir. Her leyle-i cum‘ada şeyh [ü] meşâyih anda sabâha dek def ü kudüm **[Y 207b]** ile tevhîd-i ilâhî edüp ihyâ ederler.

Ve yine şehrin şarkîsindeki cebel-i âlî üzre **ziyâret-i şeyh Gânim-i Makdisî**.

Ve şehrin sağındaki kûh-ı âlî zirvesinde **ziyâret-i şeyh Cüneyd-i Tayyârî**: Hîn-i zikrullâhda kerrât ile uçdukları içün Cüneyd-i Tayyârî dediler.

Ve bu şehrin karâfesinde çemenzâr namâzgâh kurbunda **Mevlânâ Kadı şücâ'eddîn**. Ulûm-ı kesîrede ve fıkıh [u] ferâyiz mesâ'il-i şer'iyyede Monlâ şücâ'eddîn merd-i şecî' sâhib-i sülûk bir merd-i suhendânmış. şehir kadısı iken merhûm olmuş. Monlâ-yı Rûm deyü ziyâret ederler.

Ve bu şehirde niçe bin kibâr evliyâullâhlar vardır. Ammâ bu hakîrin ziyâret etdüği bunlardır ki tahrîr olundu, *rahmetullâhi aleyhim(â)*. Ve bunda niçe sulehâ-yı ümmetden müstecâbü'd-da've kimesneler vardır.

Anlar ile mülâkî olup du'â-yı hayırlarıyla behremend olup Emîr-i hac Harmuş Paşa'dan on tüfengli refîk alup bu şehirden kıble cânibindeki sahrâların cânibeyninde olan kurâlardır ki zikr olunur. Evvelâ,

Karye-i Harî v e **karye-i Balâta** v e **karye-i Avorta** v e **karye-i Hovâra** ve **karye-i Beytâ**, Hazret-i Üzeyr'in beyt-i şerîfi bunda hâlâ mesciddir. Anıniçün karye-i Beytâ derler, ma'mûr câmi'dir. Ba'zı marîzler anda bir kaç gün ibâdet edüp şifâ bulurlar.

Ve **karye-i Akraba ve karye-i Yâmûk ve karye-i Sâvî.** Bu kurâlar cümlesi bu vâdîlerde ve püşteler üzre kırk pâre ma'mûr [u] âbâdân câmi'li ve zeytûn ve incîr ve dud bâğlı ma'mûr [u] âbâdân kurâlardır. Ammâ tarîk-ı âm üzre ubûr etdiğimiz bu kurâlardır ki tahrîr olundu. Ve cümlesi Nâbulus nâhiyesi kurâlarıdır. Bunları altı sâ'atde ubûr edüp,

Akabü'l-hân: Bir kûh-ı bâlânın tahtında bir hân-ı azîmdir. Cânib-i erba'asında âbâdân yokdur. Anı güzer edüp ensesindeki kûh-ı bâlâya yüz bin renc [ü] anâ ile urûc etdik. Gâyet sa'b u sengistân akabedir. Anı ubûr edüp hudûd-ı Kudüs-i şerîf'e dâhil olup,

Karye-i Sencîl: iki yüz evli müselmânlardır. Ammâ âsîlerdir. Andan,

Karye-i Beyrût: Müselmânlar ve ibrâhîm Halîl evkâfıdır. Andan râhımıza muhâlif cenûb cânibinde,

Karye-i şemûyil: Bir alçak cebel-i sağîre üzre iki yüz evli bâğ u bâğçeli ve bir câmi'li ma'mûr belîdedir. Ve bu karye âsâr-ı binâları ile gûyâ kal'adır. Ve halkı gâyet mün'im âdemlerdir. Anda,

Ziyâret-i Hazret-i şemûyil ibn işmû'il *aleyhimâ's-selâm'*dır. Bunlar Hazret-i Mûsâ zürriyetindendir. ikisine de suhuf nâzil olmuş nebîlerdir. Hazret-i şemûyil bu karyede câmi'e muttasıl bir âsitâne-i âlîde medfûndur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ammâ pederleri Hazret-i işmû'il Keyân(?) kubbede medfûn idüği ma'lûmum değildir. Bir şeb bu âsitânede mihmân olup vâfir ikrâm etdiler. Andan yine nîm sâ'atde tarîk-ı âmma çıkup yine kıble cânibine,

Karye-i Ayn-ı Tâhir Baybars: iki yüz hâneli ve bâğlı ve bâğçeli mahsûlâtı zeytûnlu bir karye-i müslimdir. Çeşme-i sâfîsi dörd **[Y 208a]** yerden cereyân eder bir âb-ı zülâldir. Anı ubûr edüp tathîr olmuş bir şâhrâh ile Kudüs-i şerîf bâğları içre tarîk-ı Cüneyn'de

Ziyâret-i şeyh Cerrâh-ı Resûl: Sahâbe-i kirâmdandır. Hattâ Hazret-i Risâlet'in mübârek dendân-ı şerîfleri Uhud gazâsında şehîd oldukda bunlar hidmet edüp Hazret-i Resûl belin bağlayup cerrâhlara pîr-i perver olmuşdur. Ulu ziyâretgâhdır.

Anı bir Fâtiha ile rûh-ı şerîfin yâd edüp yine kıbleye bâğ u bâğçeler içre tâ Akabe hânından 6 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i kadîm ve kıble-i atîk Beyt-i Mukaddes

Lisân-ı Yûnân'da vilâyet-i ilyâ derler. Lisân-ı Süryân'da Makdine derler. Lisân-ı ibrî'de Hâs derler. Lisân-ı Arab'da Beyt-i Mukaddes ve Kudüs derler. Yüz yigirmi dörd bin peygamberin âsitâneleridir. Kable't-Tûfân ve bade't-Tûfân ibn âdemin kıblegâhı idi. Ba'dehu Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Medîne-i Münevvere'ye emr-i Hak ile hicret-i şerîfleri elli bir yaşında ve 9 mâh

iken vâki‘ olmuşdur. Ve 10 sene Medîne-i Münevvere'de sâkin olup ikinci senede Cenâb-ı Bârî'den Cibrîl-i Emîn vâsıtasıyla sûre-i Bakara'da âye[t]: [114] âyeti nâzil olup kıble Kudüs'den Mekke'ye tahvîl olundu. Ve bu mahalde sıyâm dahi farz oldu. Ammâ kıble-i kadîm Kudüs-i şerîf idi. Hakkâ ki kıblegâh-ı fukarâ imiş.

Netîce-i Merâm cemî‘i milelin hasretü'l-mülûku bu Kudüs-i şerîfdir. Husûsâ millet-i nasârâ Hazret-i Îsâ bu Kudüs-i şerîf'de rahm-ı mâderden müştak olalı cemî‘i ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl bu Kudüs-i şerîf içündür. Ammâ sâ’ir nasârânın ceng [ü] cidâlleri Mekke-i Mükerreme içün idi. Ashâb-ı Fîl ve Ebrehe ve kavm-i Tübba‘ hikâyetleri kândikleri(?) (---) ma‘lûmdur. Ammâ bu Kudüs'ün kal‘asın ibtidâ Hazret-i Dâvûd halîfe iken bedest-i Tâlût ile inşâ kıldı. Zîrâ Câlût Melik Haleb ve Azez câniblerinden bir kaç kerre Kudüs-i şerîf üzre hurûc edüp niçe kerre ceng etdikleri zabt olunmuşdur.

Hazret-i Dâvûd Kudüs'ü binâ edüp Melik Tâlût ile Hazret-i Dâvûd Haleb kurbunda Merc-i Dâbık nâm mahalde ceng-i azîm olup Hazret-i Dâvûd seng-i sapan ile âye[t]: [115] âyeti ile sâbitdir. Ba‘dehu Hazret-i Dâvûd müstakil pâdişâh olup sâlimîn ve gânimîn Kudüs'e gelüp Câlût Melik'in mâl-ı ganâyimiyle Hazret-i Dâvûd kal‘a-i Kudüs'ü dahi ziyâde amâr etdi. Peygamber ve pâdişâh iken yine haddâdlık edüp ceng âlâtı içün zırh düzer. Anıniçün haddâdların pîri Hazret-i Dâvûd'dur.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Buhtu'n-nasr Kürdistân'dan Nusaybin şehrinden hûn-ı Yahyâ'nın intikâmın almak içün hurûc edüp Kudüs-i şerîfe gelüp kal‘asın ve cemî‘i âsâr-ı binâsın harâb [u] yebâb ve halkın kebâb edüp niçe bin Benî isrâ’îl'i katl edüp tâ ki cesed-i Yahyâ'dan hûn-ı Yahyâ dökmeyince kılıç urmadan ferâğat etmedi. Ve Hazret-i Dânyâl'ı dahi şehr-i Sıfet'de bulup esîr edüp **[Y 208b]** Musul'a götürdü.

Andan yine Kudüs ma‘mûr olup kayâsıralardan Hırkîl nâm kayser-i Rûm iken Hicret-i Nebeviyye'nin sene 26 târîhinde bizzât Hazret-i Ömer altmış bin askerle muhâsara etdükde emân ile Kudüs-i şerîfi teslîm etdiler. Ammâ Kumâmeleri yine kendülerine ma‘bedhâneleri **[Q 90a] [P 90a]** olmak üzre ahd [u] şart edüp Kudüs'ü teslîm etdiler. Ve Hazret-i Ömer dahi Kumâme'ye muttasıl bir câmi‘ binâ edüp derûn-ı kal‘aya on bin asker koyup Amr ibni'l-Âs hazretlerin Mısır fethine gönderüp kendüler Mekke-i Mükerremeye müteveccih oldular.

Ba‘dehu Kudüs-i şerîfe yine küffâr istîlâ edüp sene (---) târîhinde Yûsuf Salâhaddîn şâm'da Nûreddîn şehîd'in vezîri iken yüz bin asker ile gelüp Kudüs'ü dest-i bâzû ile feth edüp bir dahi küffâr gelüp mutahassın olmasın içün kal‘asın münhedim etdi. Ba‘dehu dest-i Çerâkize'de iken sene 922 târîhinde cemî‘i ulemâsı ve sulehâsı Selîm şâh'a istikbâle çıkup Mescid-i Aksâ'nın ve Sahratullâh'ın miftâhların teslîm etdiler. Selîm-i Evvel

"Elhamdülillâh, kıble-i evvel sâhibi oldum" deyü secde-i şükür edüp cümle a‘yânına ihsânlar edüp cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf u müsellem etdi. Ve Rûm ve Freng ruhbânlarının elinde olan Hazret-i Ömer'in hatt-ı şerîflerini yüzüne ve gözlerine sürüp mazmûnunca cemî‘i ruhbân cizye vermeyüp yine ke'l-evvel Kumâme'leri kendülere âyîngâh ola deyü hatt-ı şerîf verüp hükûmetin (---) Paşaya ve mevleviyyetin Mevlânâ Ahfeşzâde'ye beş yüz akçe mevleviyyet ile sadaka olunup eyâlet tahrîr olundu.

Hâlâ eyâleti ber-vech-i arpalık vezâret olmuşdur. Taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 257.485 akçedir. Ve ze‘âmet 9 ve tîmâr 106. Paşası hâlâ beş yüz asker ile şâm emîrü'l-haccı olup huccâc-ı şâm'a pîşvâ olup götürüp getirmeğe me’mûrdur.

Ve senevî paşasına kırk bin guruş hâsıl olur ma‘mûr vilâyetdir. Ammâ eyâletinde olan erbâb-ı tîmâr bir sefere me’mûr değillerdir. Ancak gelen züvvârı bayrakları ile ziyâretlere götürmeğe

me'mûr cümle altı yüz âdemdir.

Ve mollâsına dahi paşası kadar mâl hâsıl olur, zîrâ nâhiye ve bin altmış pâre kurâlardır. Cümlesine kul nâ'ibleri gider şerîf mevleviyyetdir. Zîrâ ba'zı zamân bıtrîk ve kıssîs ve çelipa ve ruhbân ve papasların mâddeleri zuhûra gelir. Monlâ ve paşa ol mâddelerden kırk elli bin guruş alırlar.

Husûsâ küffârın Beyz-ı Ahmer ya'nî Kızıl yumurta bednâmları günü Kumâme önüne paşa ve monlâ varmayınca bâb-ı Kumâme küşâde olmaz. Ve beş on bin nasârâdan onar on beşer guruşunu papaslar alup öşrün paşa ve monlâya verirler, hayli mâddedir.

Ve paşasının eyâletinde olan Selîm Hân tahrîri üzre sancaklar bunlardır. Evvelâ izzetü'l-hâşim sancağı ve Cebel-i Aclûn **[Y 209a]** sancağı ve Leccûn sancağı ve Nâbulus sancağı. Kudüs-i şerîf sancağı paşa tahtıdır.

Ve beş sancak dahi çöl beğleri vardır. Anlar vilâyetlerin mülkiyyet üzre mutasarrıf ederler. Lâkin hîn-i mahalde hidmet-i pâdişâhîde bulunurlar. Ve eyâletinde evkâf kurâları vardır. Ammâ çoğu eşkinci tîmâr ve ze'âmet sâhibi kurâlarıdır.

Sancağının alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Ve erbâb-ı tîmârı huccâc-ı müslimîni Hazret-i ibrâhîm Halîl'e ve Hazret-i Îsâ'nın doğduğu Beytü'l-lahm'a ve Hazret-i Mûsâ'ya götürürler, zîrâ yolları Arab aşkıyâsından muhâlifdir.

Ve bu Kudüs'ün sipâh kethudâyeri ve dergâh-ı âlî yeniçeri serdârı ve şâm yeniçerisi serdârı vardır. Ve mezâhib-i erba'anın şeyhülislâmları ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı gâyet çokdur. Ve kal'a dizdârı ve iki yüz merdüm-i hisârı vardır.

Mollâsı kal'a neferâtların ba'zı müşkil nâhiyelere ve dest-i hükmünde olan kazâlara gönderir ki kazâları bunlardır: Evvelâ kazâ-i Kudüs-i şerîf ve kazâ-i Halîlü'r-rahmân ve kazâ-i Nâbulus ve kazâ-i Remle ve kazâ-i Kerek ve kazâ-i Leccûn ve kazâ-i Cinîn. Bu kazâlar cümle ilhâk olunup mevleviyyet olmuşdur. Ammâ ba'zı zamân mollânın isti'dâdına göre kazâ ilhâk ederler. Ammâ ba'zısına yalnız Kudüs ihsân olunur. Hulâsa-i kelâm ber-vech-i adâlet kırk bin guruş hâsıl olur şerîf mevleviyyetdir.

Ve dahi mollânın taht-ı destinde mahkeme hidmetine me'mûr berât-ı pâdişâhî ile yigirmi ağalık vardır. Evvelâ muhzırbaşı rikâb-ı hümâyûn tarafından keçeli kapucudur. Rü'ûs-ı hümâyûn ile zabt eder. ikinci Ağa Kudüs-i şerîfe gelen su nâzırı mükellef ağalıkdır. Üçüncü Ağa mi'mârbaşı ve dördüncü mühendisbaşı beşinci mu'temedbaşı ve altıncı sarrâfbaşı, cemî'i ulemâya surre-i pâdişâhî geldikde bunun elinden çıkar. Ve yedinci ağa veznedârbaşı ve sekizinci subaşı ve tokuzuncu bâzârbaşı ve onuncu şehir kethudâsı ve on birinci bedasten kethudâsı.

Hulâsa-i kelâm cemî'i esnâfın şeyhleri her gün mahkemede hâzır olup hidmet ederler. Ve Kudüs-i şerîfde yedi yüz evkâf vardır. Cümlesinin mütevellîleri birer hedâyâ ile mollâya gelüp mahkeme dîvânında mevcûd bulunurlar. Azîm hükûmet ve mevleviyyetdir.

Evsâf-ı kal'a-i Kudüs-i şerîf

Cemî'i kütüb-i tevârîhlerde bu zemîne Arz-ı Filistîn derler. Kur'ân-ı Mecîd'inde Cenâb-ı izzet tasrîhan ve tenzîhan kırk iki yerde medh etmişdir. Ol ecilden cemî'i milel bu Kudüs'e mâlik olayım, deyü niçe yüz kerre muhâsaralar göre göre kal'ası harâb idi. Tâ ki Sultân Süleymân bin Selîm Hân asrında on iki sancak ile Lala Mustafâ Paşa müceddeden bir kal'a-i azîm binâ olunmasına me'mûr olup bir kal'a-i sengîn-bünyâd binâ olmuşdur kim evsâfında lisân kâsır [u] kasîrdir. Kadîm zamânda münhedim olan kal'a esâsından kırkar ve ellişer zirâ'-ı Mekkî taşradan binâ edüp

Sahratullâh'ı ve Mescid-i **[Y 209b]** Aksâ dâhil-i sûra alup şekl-i murabba‘ Kahkahâ-vâr bir binâ-yı azîme kal‘a olmuşdur kim üssünde(?) her bir taşı birer fîl-i mengerûsî cüssesi kadar vardır. Ve,

Dâ’iren-mâdâr cirmin ve derûn-ı kal‘ada imârâtın beyân eder

Evvelâ Bâb-ı Meğâribe kıbleye mekşûf bir küçük kapucukdur. Mağribîler bu kapudan feth etdikleriyçün Bâb-ı Meğâribe derler. Bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre böyle tesbît olunmuşdur. Târîh:

"Emera bi-inşâi hâzihi'l-bâbi fî eyyâmi Sultânu'l-a‘zam es-Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân halledallâhu mülkehu, târîh Muharremü'l-harâm fî seneti seb‘ ve erba‘în ve tis‘i mie." [M.947] zabt olunmuşdur.

Cemî‘i kapular ve burc [u] bârûlar ve köşe köşe dirseklerde celî hattile bu târîh tescîl olunmuşdur.

Ba‘dehu bu Bâb-ı Meğâribe'den taşra handaksız kal‘a dîvârı kenârınca garba tâ Su kullesi kemerine varınca beş yüz germe adımdır. Andan yine garba baş yukaru tâ Bâb-ı Hazret-i Dâvûd'a varınca bin adımdır. Ve bu kapu kıbleye nâzırdır. On iki arşın âlî bâb-ı cedîd'dir. Andan yine garba Yassı kulle köşesine dek iki yüz elli adımdır. Bu mahal kal‘anın bir rüknüdür. Bundan şimâle teveccüh olunur.

Bu mahalden handak kenârınca şimâle gidüp Bâb-ı Halîlü'r-rahmân'a varınca altı yüz germe adımdır. Ve bu kapu garba nâzır, kaddi on zirâ‘ bâlâ iki kat demir kapudur. Tahrîr olunan târîh bunun dahi atebe-i âlîsinde merkûmdur.

Ve bu Bâb-ı Halîl'den yine taşra handaksız kal‘a zeylinden ubûr ederek cânib-i garba Eğri kulleye varınca dörd yüz adımdır. Ve bu mahal dahi kal‘anın ikinci rüknüdür.

Bu mahalden şimâl cânibine müteveccih olunup bu Eğri kulleden şarka handak içre olan bâğ u besâtînleri temâşâ ederek yokuş aşağı Bâb-ı Bozdoğan'a varınca tokuz yüz adımdır. Ve bu kapu şimâle nâzır iki kat metîn demir kapudur. Ve bu kapu üzre bir gürz-i pehlivânî maslûb olduğundan Bâb-ı Bozdoğan derler.

Ve bu kapudan taşra handak içre şark cânibine gidüp yüz adımda handak içre kesme kayadan Dîvler mağârası, Süleymân Nebî dîvleri bunda haps edermiş. ibret-nümâ mutalsam bir gâr-ı yetîmdir ki vâcibü's-seyrdir.

Bu mahalde Mağâra kullesi önünde yine handak içre şarka üç yüz **[Q 90b]** adım gidüp Bâb-ı Zehriyye, bir küçük demir kapudur ve şarka nâzırdır.

Andan yine şarka handak kenârınca Rüstem Paşa kullesi rüknüne dek beş yüz adımdır. **[P 90b]**

Bu mahalden gayri kıble cânibine eniş aşağı handak içre Bâb-ı şubât, Meryem Ana bu mahalde medfûn olduğıyçün Bâb-ı Meryem derler. Beş yüz adımda gelinir. şark cânibinde Cebel-i Tûr'a mekşûf iki kat demir kapudur.

Ve bu Bâb-ı Meryem'den handaksız kenârca Mescid-i Aksâ'nın haremi köşesinde makâm-ı Meryem Ana rüknüne varınca altı yüz adımdır. Bu mahalde kal‘anın dördüncü rüknü tamâm oldu kim kal‘a-i Kudüs çâr-kûşe vâki‘ olmuşdur.

Ve makâm-ı Meryem rüknünden garba handaksız uçurum ve mahûf yerler ile Mescid-i Aksâ'nın mihrâbı **[Y 210a]** önünden ubûr ederek tâ yine Bâb-ı Meğâribe'ye varınca sekiz yüz adımda tamâm oldu. Ve bu hisâb üzre kal‘a-i Kudüs-i şerîf dâ’iren-mâdâr yedi bin elli adımdır.

Ve cümle elli yedi burc-ı müstahkemlerdir. Ve yetmiş sekiz dirsekdir ya‘nî sâ’ir dîvârlara nâzır köşelerdir. Ve cümle dörd bin kırk bedendir. Ancak Bâb-ı Meryem'den ve Bâb-ı Meğâribe'ye ve

andan Bâb-ı Dâvûd'u ubûr edüp rükn-i şimâle varınca kal‘a taşrası sa‘b u sengistân olmağile bin yedi yüz adım yeri handaksızdır ve elzem-i levazımından değildir. Ve handak mahalli dahi yokdur. Ve gayri câniblerindeki handakları dahi amîk değildir. Üçer ve ikişer âdem kaddi ancak vardır.

Ve iç kal‘ası Bâb-ı Halîl'in iç yüzünde yine bir tarafı ana kal‘aya muttasıl bir küçük iç kal‘adır, cirmi dörd yüz adımdır.

Ve büyük kal‘anın derûnuna mekşûf üç kat demir kapulardır. Evvelki kapusundan içeri ağaç cisr ile ubûr olunur. Ve bu kapu mâbeyni mâl-â-mâl âlât-ı harb ile müzeyyen bir dîvânhânedir.

Ve bu kal‘a içinde dizdâr ve kethudâ ve imâm ve hatîb ve mü’ezzinân ve neferât-ı merdümân sâkinlerdir. Cümle yetmiş aded kireç ile pûşîde hânelerdir. Ve gâyet küçük hücre-i sağîrelerdir. Dizdârın bâğçesi bu iç kal‘a handakı içre bir bâğçe-i müşeyyedi var.

Ve bu iç kal‘a kapusunun sağ tarafı köşesindeki kulle bizzât Hazret-i Dâvûd'un binâ etdüği kulle ve beyt-i şerîfidir. Hâlâ teberrüken kimesne sâkin olmayup demir kapulu cebehâne ve hazîne kullesidir. Her bir taşı beşer altışar arşın seng-i hârâlar ile mebnî olunmuşdur. Hakkâ ki dîvler binâsı olduğuna şübhe yokdur.

Ve bu iç kal‘anın Bâb-ı Halîl'den taşra olan cânibinin handakı kırk arşın umku vardır. Ve elli zirâ‘-ı Mekkî arzı vardır. Ve bu iç kal‘a üç kat binâ-yı metîndir. Her taşı fîl cüssesi kadar vardır. Ve içinde câmi‘-i Hazret-i Dâvûd, kıblesi şimâle şehir içinde Mescid-i Aksâ'ya müteveccih imiş. Ba‘dehu Hazret-i Muhammed *aleyhis's-selâma* âye[t]: [116] âyeti nâzil olup kıbleler Mekke'ye tahvîl olundukda Eyyûbiyân'dan Sultân Îsâ bu mescid-i Dâvûd'u câmi‘ etdüğine mihrâbın sol tarafında bir kıt‘a beyâz mermer üzre bu târîh tenmîk olunmuşdur.

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Lâilâhe illallâh Muhammedün-Resûlullâh" âye[t]: [117] Ve dahi [118] âyeti ve,

"Amelü hâze'l-burci'l-mübâreki min Mevlânâ el-Melikü'l-mu‘azzam şerefü'd-dünyâ ve'd-dîn Îsâ bin Melikü'l-âdil bin Seyfüddîn bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Eyyûbiyân bin şâdî halledallâhu devletehu ve tevellâ imâratehu izzeddîn ve ammera imâretehu arza Filistîn, fî şuhûri sene ‘aşer ve sitti mi'e ve ilallâhi rabbü'l-âlemîn." [610] tahrîr olmuşdur.

Ve bu Kudüs-i şerîf kal‘asından taşra cânib-i erba‘asında Bâb-ı Dâvûd'dan taşra Hazret-i Dâvûd varoşundan gayri imâret yokdur. **[Y 210b]** Cümle kırk hânedir. Serâpâ bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistândır.

Andan mâ‘adâ imâretleri kal‘a içindedir. Cümle (---) mahalle-i müslimîndir. Ve cümle bin kal‘a-misâl sarây-ı âlîler ve sâ’ir hânelerdir.

Bu şehir içre cümle kârgîr binâlardır. Aslâ ahşâbdan binâlar yokdur. Meğer cümle kapuları levhdendir. Ve bi'l-külliyye hâneler üstü kireç ile pûşîdedir. Ve cümle (---) mihrâbdır, ikisi cum‘adır. Biri iç kal‘a câmi‘i ve biri nass-ı kâtı‘la âye[t]: [119] dır ki Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı azîminde yâd eylemişdir. Ve bu ikisinden gayri câmi‘ yokdur. Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Evsâf-ı mescid-i kadîm Câmi‘-i Aksâ-yı azîm

ibtidâ binâsı Hazret-i Dâvûd aleyhi's-selâmındır.

Sebeb-i binâ-yı Mescid-i Aksâ: Hazret-i Dâvûd hilâfetinde Benî isrâ’îl'e tâ‘ûn olup Dâvûd Nebî du‘âsiyle tâ‘ûn ref‘ olunca ol du‘â makâmına Mescid-i Aksâ binâ olundu. Tamâm olmadan Dâvûd fevt olup Süleymân Nebî tamâm etdi. Bir âdem kaddi temeli nümâyân olup Hazret-i Dâvûd gazâ-yı Câlûd'dan sonra civâr-ı rahmete revâne olup hilâfet Hazret-i Süleymân'a intikâl edüp

cemî‘i mahlûkâta pâdişâh olıcak dîvlere emr edüp bu mescid-i Aksâ'yı binâ etdi. Müddet-i medîde mürûr-ı eyyâm ile câmi‘ itmâm olduğu gün Hazret-i Süleymân asâ-yı pîrânına dayanup câmi‘ itmâmına sa‘y ederken meğer [120] emri nâzil oldukda asâya söykenüp rûh-ı şerîfleri evc-i illiyyîne urûc etmiş. Bu hâlden bir ecnâs-ı mahlûkâtın haberi olmayup mescid-i Aksâ'yı tathîr ederlerken hukemâ-yı Süleymân ve vüzerâ-yı Âsâf-ı Berhayâ vâkıf-ı esrâr olup kable'l-mağrib cemî‘i cinn ü perîlere iş tamâm oldu, deyü izin verüp vüzerâ-i ukalâların re’y-i tedbîrleriyle Bâb-ı amûd'dan taşra handak içinde olan mahbeshâne-i kadîmlerine cümle dîvleri haps edüp bu tılsım[ı] icrâ ederler. Mürûr-ı eyyâm ile cümlesi mürd olup hâlâ ol gâr içre üstühânları nümâyândır. Ammâ bir muzlim yerdir, âdem bakmağa cür’et edemez.

Ba‘dehu Hazret-i Süleymân'ın asâsı içre bir kurd asâyı yiyüp Hazret-i Süleymân düşer. Cümle ulemâ Hazret-i Süleymân'ı pederleri Hazret-i Dâvûd cenbinde defn eder. Niçe kütüb-i mu‘teberelerde musarrahdır.

Ba‘dehu Mescid-i Aksâ kıble olunmak fermân-ı Rabbânî olup ba‘dehu niçe mülûkler gelüp herbiri Mescid-i Aksâ'ya birer âsâr-ı binâ zamîme ederek cennet-i a‘lâ olmuşdur. Tâ Hazret-i Risâlet-penâh ba‘de'l-hicre Medîne-i Münevverede on sene mutavattın iken âye[t], [121] âyeti nâzil olup kıble Kudüs'den Mekke'ye tahvîl olundu. Ammâ yine Kudüs-i şerîf hakkında âye[t] [122] âyeti nâzil olmuşdur. Hâlâ fukarâların Kâ‘besidir azîm câmi‘-i pür-envârdır.

Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca tûlu üç yüz ayakdır kâmil ve arzı şark **[Y 211a]** tarafında Hazret-i Ömer mihrâbından tâ Mâlikî mihrâbı köşesine varınca dörd yüz ayakdır. Ve içinde sağîr ü kebîr sommâkî ve gayri elvân amûd-ı müntehâlar ve amelî pâyeler cümle yetmiş sütûn sun‘-ı Hudâ'dır. Herbiri birer cevâhirdir kim birer Mısır hazînesi değer.

Ve bu câmi‘in iki cânibi sonradan binâ olunup amelî sütûnlar üzre toloz kemer kubbelerdir. Ammâ ortasındaki kadîmî binâsı kat-ender-kat bu yed-i kudret sütûnları üzre kemerlerdir. Dahi fevkinde sütûhu harpüşte tahta tavandır. Ve yigirmi aded servi haşebi kirişler üzre nakş-ı bûkalemûn tavan ibret-nümûndur. Ve ferşden kubbeye kaddi kırk arşın bâlâdır. Ve iki cânibindeki yeni binâların kaddi yigirmişer arşın âlîdir.

Ve derûn-ı câmi‘de cümle sağîr ü kebîr yüz yigirmi kemer üzre mebnîdir. Ve mihrâb üzre vâki‘ olan kubbe cümleden âlî bir kubbe-i münevverdir kim edîm-i arzda misli yokdur. Kaddi elli arşın âlîdir ve sâ’ir kubbelere dayanmışdır. Gûyâ sâ’ir kubâbın tâcdârıdır. Ve gayri kubbeler gibi müdevver değildir, surâhîdir. Ve içi serâpâ altun yaldızlı gûnâ-gûn sırça nakş-ı bûkalemûn ile şecere-i Tûbâ ve gûnâ-gûn şükûfe ile müzeyyen bir nûrun alâ nûr kubbedir kim kubbenin etrâfında [123] tahrîr olunmuşdur.

Ta‘mîr-i Süleymân Hânî'de ve mihrâb u minberinin medhinde lisân-ı insân kâsırdır, ta‘bîr ü tavsîfden müberrâdır. Gerçi minberi ahşâbâtdandır. Ammâ üstâd-ı kül kemâl-i ma‘rifetin ızhâr içün bir minber-i musanna‘ tarh etmiş kim **[Q 91a] [P 91a]** gûyâ bir sihr-i mübîndir.

Ve mihrâb ise zer-ender-zer gûyâ mücevher binâ-yı mînâdır. Vech-i arzda ne kadar ma‘âdin makûlesi zî-kıymet taş var ise üstâd-ı kâmil ol taşları kuş gözü gibi hurde doğrayup mihrâb içre zer-nişân edüp mücevher-misâl bir mihrâb olmuşdur. Ve vasfında lisân kâsırdır.

Ve bu mihrâb u minberin ve kubbe-i pür-envârın musanna‘lığına göre Süleymân Hân mu‘allimlerinden câmcı Serhoş ibro nam üstâd câm inşâ etmek semtinde mâhir olmağile câm-ı Cem'den cem âyînin görüp bu câmi‘-i şerîfin mihrâbı üzre on iki câm-ı gûnâ-gûn ve hurde nakş-ı bûkalemûn sihr-i i‘câz etmiş kim şems-i âteştâb ebr içinden pertâb edüp ziyâsı zemîni münever etdükde bu mezkûr câmlara ziyâsı mün‘akis oldukda câmi‘-i nûr iken nûrun alâ-nûr olup cümle

cemâ‘at-i kesîrenin çeşmleri münevver olup huşû‘ [u] hulû‘ ile ibâdet ederler. Bu vasf olunan on iki câmlardan mâ‘adâ cümle necef ve billûr ve moran nakş-ı cihân yüz beş câm-ı morandır.

Ve bu câmi‘in mihrâb tarafındaki dîvârı üç âdem kaddi biçme tahta gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ nakş-ı bûkalemûn ebrî mermerler kaplıdır. Her birine im‘ân-ı nazar ile nazar olunsa niçe sun‘-ı Hudâ müşâhede olunur. Gâyet mücellâ ve musaykal ebrî mermer-i hâmlardır.

Ve bu dîvârda mihrâbın yemîn [ü] yesârında sahrâya nâzır yedi revzendir. Ve minber önünde mahâfil-i mü'ezzinân on iki mevzûn ve rakîk sütûn-ı nâzik **[Y 211b]** üzre kasr-misâl bir mahfildir ve kürsî-i Süleymân-vâr bir vâ‘iz kürsîsi var. Üstâd-ı Hind ana bir tîşe ve nevregân urmuş kim gûyâ Fahrî oymasıdır. Her mutahhılında birer kasd-ı şîrîn ihtirâ‘ı var.

Ve bu câmi‘ içre sihr-âsâr ibrîşim hâlîçeler var kim herbiri Rûm ve Arab [u] Acem yâdigârları kim gayri cevâmi‘lerde nazîri yokdur. Ve bu câmi‘ içre niçe bin zî-kıymet musanna‘ âvîzelerden mâ‘adâ cümle yedi bin hurde kanâdîllerdir. Her şeb bin mikdâr kanâdîl-i kebîrler yanup mâ‘adâsı leyle-i mübârekelerde yanup câmi‘ içi nûr iken nûrun alâ-nûr olup derûn-ı câmi‘ nûr-ı pür-envâr olur.

Ve bu câmi‘de cümle on kapudur. Yedisi kıbleye mekşûfdur. Bu yedi kapunun vasatındaki bir bâb-ı âlîdir kim kaddi kâmil on beş arşındır. Ve kâr-ı kadîm kalemkârı bir pirinç mînâ kapudur. Bu bâbın yemîn [ü] yesârında bundan alçak üç kapular vardır. Anlar dahi vâcibü's-seyr birer üstâd-ı kâmil kârıdır. Ve sol cânibinde Hazret-i Hızır kapusu ve sağ tarafda bâb-ı Mâlikî ve minber dibinde bâb-ı Medrese ve kıble kapularından taşra altı amelî sütûn üzre kubbelerdir. Bu kapulardan taşra gûyâ dehlîzdir.

Ziyâret-i Câmi‘-i Aksâ: Evvelâ şark tarafı köşesinde Hazret-i Ömer mihrâbı, bizzât kendüleri ba‘de'l-feth bir hafta ibâdet etdikleri mihrâbdır. Ana karîb Hazret-i Dâvûd mihrâbı, ibtidâ esâs urduklarında bu mahalde ibâdet etdikleri mihrâbdır. Ve bu mihrâbın solunda Hazret-i Osmân hattı ile olan Kelâm-ı izzet kûfî hat ile tahrîr olunmuş kim gûyâ Yed-i Kudret ile yazılmış bir kürsî üzre hâzır olmuş Kelâm-ı Kadîm'dir.

Ve minberin sağında Hazret-i Îsâ makâmı, bir musanna‘ demir kafes içre bir ibâdetgâhdır. Başka kapusu vardır. Ve câmi‘in sol cânibindeki kapuda Hazret-i Hızır makâmı.

Hamd-i Hudâ bunları ziyâret edüp her birinde rek‘ateyn ibâdet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik.

Ve bu mescid-i Aksâ'nın kâmil sekiz yüz murtezikası ya‘nî huddâmları vardır. Dörd mezâhib imâmı ve dörd hatîbi vardır. Rûz-ı cum‘ada hatîbleri minbere kılıç ile urûc ederler. Ol seyf-i miczem tâ Hazret-i Ömer şemşîridir. Her hatîb birer hafta hidmet ederler. Ve elli mü’ezzinân ve müsebbihân ve mu‘arrifân ve na‘thân ve devirhân ve eczâhân ve kayyımân huddâmları vardır. Cümle vazîfeleri hazîne-i pâdişâhîdendir. Her sene surre emîni gelüp surre ve atıyyeleri ihsân olunur.

Ve bu Mescid-i Aksâ kubbeleri serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile cümle pûşîdedir. Ve cümle kubâbları üzre birer âdem kaddi altun alemler ile müzeyyendir kim şa‘şa‘asından merdüm-i dîdeler hîrelenir, vesselâm.

Evsâf-ı mescid-i Sahratullâh

Mezkûr Mescid-i Aksâ'dan şimâl cânibine çemenzâr üzre andan Süleymân Hân'ın binâsı beyâz mermer-i hâm üzre kâmil iki yüz adım gidüp andan Süleymân Hân vâkı‘asında görüp ale's-sabâh kendü ta‘lîmleri ile inşâ olunan yek pâre mermer-i azîm bir havz-ı müdevverdir kim vech-i arzda misli yokdur. Bu harem-i azîmin **[Y 212a]** ortasına vâki‘ olmuş ibret-nümâ bir sun‘-ı Hudâ havz-ı ra‘nâdır. Anı ubûr edüp yine şimâle on iki adım gidüp Sahra-i şerîfin haremi nerdübânına kadem

kadem sâhib-i ikdâm olup basılır, yigirmi iki ayak beyâz mermer nerdübândır. Ve yigirmi arşın vâsi‘dir. Bir yerden bin âdem çıksa izdihâm olmaz. Anı çıkup Sahra-i şerîf nümâyân olup bir beyâz mücellâ mermer döşeli harem-i azîmin tâ vasatında bir kasr-ı müşeyyed gibi berk urur gördükde bu du‘âyı tilâvet edeler. Du‘â:

"Allâhümme'c‘al fî kalbî nûran ve fî sem‘î nûran ve fî basarî nûran ve'c‘alnî nûran bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn" deyüp Câmi‘-i Aksâ tarafından geldikde bu harem kapusu dibinde bir küçücük minber vardır. Ol mahalde züvvâr olan kimesne pâypûşların eline alup yalın ayak bu beyâz mermer döşeli harem üzre kâmil yüz adım gidüp,

Mescid-i Sahratullâh: Bâb-ı şerîfine vardıkda na‘leynin bevvâblara verüp ziyârete şurû‘ ede.

Evvelâ bu Sahra-i şerîfi sene 85 târîhinde Abdülmelik bin Mervân binâ etdi. Ba‘dehu niçe selâtîn mülûklar dahi kıble-i kadîm olmağile niçe âsâr-ı acîbeler zamîme ederek nûr olmuşken sene (---) târîhinde Sultân Süleymân ibtidâ-i cülûsunda kal‘a-i Belgrad'ı ba‘dehu cezîre-i Rodos'u Malta elinden feth edüp mâl-ı Kârûn'a mâlik olup müstakil pâdişâh oldukda bir leyle-i mübârekde menâmında Hazret-i Risâlet-penâh'ı görüp,

"Yâ Süleymân, kırk sekiz sene mu‘ammer olursun ve çok gazâlar edersin, ınkırâzü'd-devrân zürriyyetin munkatı‘ olmaz ve sana şefâ‘atim erzânîdir. Lâkin şu gazâ mâlından Mekke ve Medîne'ye bezl edüp Kudüs-i şerîfe bir kal‘a inşâ et kim evlâdların asrında küffâr istîlâ etmeye. Ve haremine bir havuz ve Sahratullâh'ı tezyîn eyleyüp fukarâ-yı Kudüs'e surre ve atıyyeler ihsân edüp Kudüs-i şerîfi ma‘mûr eyle" deyü emr-i Resûlullâh olup derhâl Süleymân Hân hâbdan bî-dâr olup gazâ mâlından bin kîse Mekke'ye ve bin kîse Medîne'ye ve bin kîse bu Kudüs-i şerîfe sâ’ir mühimmât ile Koca Mi‘mâr'ı Kudüs'e gönderüp Lala Mustafâ Paşa'yı Mısır'dan ma‘zûl edüp şâm-ı şerîf'i ihsân edüp Kudüs-i şerîf imâretine me’mûr oldukda eyâlet-i Mısır'da ve şâm'dâ ve Haleb'de ne kadar üstâd mühendis ve mermer-bür nakkaş-ı Mânî ve Bihzâd üstâdân var ise cem‘ edüp Kudüs-i şerîf'i ve Sahra-i nazîfi eyle müzeyyen eylemişdir kim Sahra-i şerîfin cennet kapusu üzre âye[t]: *"Hâzihi cennâtü adnin* [124] âyeti tahrîr olunmuşdur. Hakkâ ki cennet-misâl bir kasr-ı ılliyyîndir.

Bu hakîr otuz sekiz sene on yedi pâdişâhlık yer seyâhat etdim, temâşâ etdiğim binâlarda böyle mânend-i ürd-ı behişt-i heşt görmedim. içine benî âdem girdikde dehşet-âlûd olup dem-beste ve hayrân olarak ol ân engüşt ber-dehen eder. Bir beyâz mermer döşeli sahrânın vasatında bir kasr-ı Havernak-misâl bir câmi‘-i pür-envârdır. Ve taşrasından **[Y 212b]** haremi dâ’iren-mâdâr üç yüz adımdır. Ve şekl-i müsemmendir ve taşrası üç âdem kaddi ebrî ve sommâkî ve yeşim harakânî mermerler kaplıdır. Ve herbir parça mermerlerde niçe bin sun‘-ı Hudâ nümâyândır. Ve bu mermerlerden yukarusu tâ kubbe saçağına varınca münakkaş ve musanna‘ kâşî-i Çîn ve şekl-i nîlgûn ile bir gûne tezyîn olmuşdur kim pesendîde-i **[P 91b]** âlem-bîndir.

Ve bu kâşî üzre Ahmed el-Karahisârî hattıyla dâ’iren-mâdâr Yâsîn-i şerîf tektîb olunmuşdur. Ve herbir köşesinde celî hattile âyet-i sûre-i Yâsîn: **[Q 91b]** [125] [126] âyetleri tahrîr olunmuşdur.

Bu kâşîler üzre olan hatlardan yukaru âb-ı rahmet cereyân etmesiyçün nuhâsdan kalaylı mîzâb-ı rahmetler vardır. Bundan yukaru rusâs ile pûşîde dâ’iren-mâdâr kubbe saçaklarıdır. Ve bu kurşumlu saçaklardan yukaru on arşın âlî kalem-i Çîn ile münakkaş kâşî-i Çîn kaplıdır. Ve sihr-i i‘câz mertebesi musanna‘dır.

Andan yukaru evc-i semâya ser çekmiş kubbe-i nîlgûn ve pür-nûrdur. Lâkin sâ’ir kubbeler gibi müdevver değildir, Konya'da Celâleddîn-i Rûmî âsitânesinin kubbesi gibi surâhîdir, tâ ki semâya ser çekmişdir. Ve alem-i şerîfi on iki arşındır, derler. Zer-i hâlis ile kurûs(?) olmuş kim bir merhale yerden şa‘şa‘ası ol diyârı pür-nûr eder. Ve Sahratullâh bu kubbe-i âlînin altındadır.

Ve bu âsitânenin dörd kapusu vardır. Kıbleye nâzır bâb-ı (---) ve şarka nâzır bâb-ı (---) ve şimale mekşuf bâb-ı Cennet ve garba nâzır bâb-ı (---). Ve bu kapular ikişer kat altun gibi saru pirinçden yapılmış bâblardır kim bu asırda bir sûhânın urur üstâd yokdur. Ve her birinin kaddi onar arşın âlîlerdir.

Ve her kapuya ikişer kat münakkaş çuka perdeler var, zîrâ bu Kudüs'ün şiddet-i şitâsı şedîd olur. Ve her kapunun ve perdelerinin birer gûne nakşı vardır.

Ve bu kapulardan içeri tâ Sahratullâh'a varınca dörd kat binâdır. Evvelki katı tahrîr olunandır ki bunun dahi iç yüzü tâ başdan başa taşrası gibi yeşim ve harakânî ve safrâyî yerekânî ve sommâkî ve beyâz mermer-i arakânî ile ve gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ mevcli ve ebrî mermerler ile mezkûr derûn-ı dîvâr kaplıdır. Ve herbir mermeri üstâd-ı mermer-bür birer san‘at ile biçmiş kim sahîfeteyni yan yana geldikde gûnâ-gûn kitâbeler ve eşkâl-i acîbe [vü] garîbeler nümâyândır. Hattâ bâb-ı (---) taşrasında Sahra-i şerîfe müteveccih oldukda bu kapunun sağ tarafında dîvâra kaplı mermerde iki horos tasvîri birbirine minkâr minkâra cenâhların küşâde kılup dururlar. Bi-emrillâh biçme ebrî seng-i elvânlarda böyle ibret-nümâ firâvândır. im‘ân-ı nazarla görüldükde dürlü dürlü eşkâller ve şükûfeler zâhir olur.

Ve bu evvelki kat dîvârda taşra hareme nâzır cümle (---) pençerelerdir. Ve bu revzenler üzre sihr-i i‘câz nakş-ı bûkalemûn câm-ı gûnâ-gûndur. Her birinde,

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh." Ve [127] **[Y 213a]** âyeti ve Çâryâr esmâları tahrîr olunmuş sihr-i i‘câz (---) kıt‘a câmlardır.

Ve bu evvelki kat dîvârın iç yüzünde bir kat dahi vardır, dîvâr değildir. Cümle yigirmi dörd sütûn-ı müntehâ üzre mebnî kemerlerdir kim mezkûr kubbe-i âlîye müntehîdir. Ammâ bu yigirmi dörd sütûnun on altısı Hudâ hakkıyçün Yed-i Kudret ile halk olunmuş nûr-ı Hudâ ebrî amûd-ı müntehâ sommâkî sütûnlardır kim vasfında zebân kâsırdır. Ve sekizi amelî çâr-kûşe imâdlardır kim çâr rükünden nişân verir. Ammâ üstâd Ferhâd bu sütûn-ı amelîleri eyle zer-ender-zer halkârî nakş-ı bûkalemûn etmiş kim gûyâ sâ‘at mînâsı-misâl nakş-ı Mânî'dir. Cümle câmların şa‘şa‘ası bu amûdlara pertev urdukça garîb insânın çeşmi hîrelenir.

Ve bu yigirmi dörd sütûnlar kim zikr olundu, anlar ile evvelki dîvârın mâbeyni deve gönü üzre mücellid kârı gibi ibret-nümâ tavandır. Mûy-i kilkisini Bihzâd ve Mânî ve şâh Kulu ve Velî Cân ve Ağa Rızâ nakkâşlar bile yazmada âcizdirler.

Ve bu tavan sekiz terk üzre tarh olunup herbir terki birer gûne nakış olmak üzre tarh olunmuşdur. Ve bu kat sütûnlarının kemerlerinin altı dâ’iren-mâdâr âdem gezüp kanâdîller yakacak tabakalardır.

Ve bu kat amûdların önündeki evvelki dîvârda Hanefî mihrâbı vardır. Cemâ‘at-i kesîre ile salât-ı hamse edâ olunur. imâmı ve mü’ezzinânı var. Ve Sahra gârı kapusu üzre mü’ezzinân mahâfili vardır. Ammâ minberi yokdur. Ve bu mahalde zî-kıymet ibrîşim hâlîçeler ile mefrûşdur.

Ve ikinci katdan içeri bir kat sütûnlar dahi vardır Cümle dâ’iren-mâdâr on iki sommâkî sütûn-ı gûnâ-gûndur. Her biri Rûm harâcı değer la‘l-pâre amûdlardır. Ve mezkûr kubbe-i nûr-ı Hudâ bu sütûnlar üzre olmak ile müdevver tertîb mebnî olmuşdur.

Ve ikinci kat sütûnları ile bu üçüncü kat sütûnları mâbeyni yine deve derisinden tavan nakş-ı devr-i zamândır. Bu tavan on altı terk üzre taksîm olunup her biri birer üstâd-ı kâmilin arz-ı ma‘rifetidir ki sihr-i hilâldir.

Ve bu üçüncü sütûnların mâbeynleri cümle dâ’iren-mâdâr demir kafes ile inşâ olunmuş kim gûyâ mu‘cize-i âhenkâr Hazret-i Dâvûd kârıdır. Ve bu demir kafeslerin Sahra-i şerîfe girecek dörd yerden bâbları vardır. Anlar dahi demir şebekedir. şarka ve garba, şimâle ve cenûba mekşûf bâb-ı

musanna‘lardır.

Ve bu kafeslerden içeri bir kat dahi servi ahşâbâtından hurde sadefkârı doğramacı işgâli parmaklıklar Sahra-i şerîfi dâ’iren-mâdâr dirâgûş etmişdir. Bunun kapusu bacası yokdur. Bundan içre bir ferd duhûl etmeğe kâdir değildir. Ancak hasîb ü nesîb (---) zâde yılda bir kerre girüp menşefe ile süpürüp gubârdan tathîr eder. Ve cümle züvvâr taşradan tavâf ederler.

Evsâf-ı Sahratullâh

ihvân-ı züvvâr-ı seyyâhâna hafî olmaya kim Sahratullâh dedikleri bu parmaklık içinde el-ân bir beyâz taşdır. Cirmi parmaklık kenârınca kâmil yüz adımdır. **[Y 213b]** Ve parmaklıkdan nümâyân bir yassı taşdır ana Sahratullâh derler.

Ba‘zı müfessirîn âye[t]: [128] âyet-i şerîfinin tefsîrinde "Habîbim Muhammedim! Rûy-i arzı halk etdim. Ba‘dehu makâlîdler ile kilidledim, ya‘nî dağlar ile berk etdim" buyururlar.

Ba‘zı müfessirîn makâlîd-i evvel cebel-i Arafât'dır. Ba‘dehu Sahratullâh'dır kim ana kudret nazarı ta‘alluk edüp cân ve cin kavimlerine Kudüs-i şerîf secdegâh idi. Ol asırda dahi Sahratullâh ziyâretgâh idi. Benî âdemin dahi kıblegâhı idi. Nitekim bâlâda zikri sebkat etmişdir.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh'a Mekke-i Mükerreme'de kırk yaşında nübüvvet gelüp on üç sene Mekke'de mütemekkin olup elli bir yaşında tokuz aylık iken Cenâb-ı Rabbü'l-izzet'den Hazret-i Cibrîl-i Emîn gelüp,

"Yâ Muhammed! Cenâb-ı izzet sana selâm eyledi. Tayy-i mekân ile Kudüs'ümü ziyâret eylesün" deyüp Hazret-i Habîb-i Hudâ tayy-i mekân edüp Cibrîl-i Emîn bile idi. Ba‘zı sâhib-i sekr,

"Yok, Mekke'den Kudüs'e Burâk ile geldi" deyü ihtilâf-ı kesîre vardır. Netîce Hazret-i Resûl Kudüs-i şerîfe gelüp cemî‘i ervâh-ı enbiyâ,

"Hoş geldin yâ Muhammed" dediler. Hazret-i Risâlet Sahratullâh altındaki mağârada namâz kılup el yüze sürdükde derhâl Cibrîl-i Emîn Cenâb-ı Hak tarafından yine gelüp,

"Yâ Muhammed! Allâh sana selâm eyledi ve Firdevs uçmağından bir uçkun Burâk gönderdi. Binüp gelsin, benim arş [u] kürsümü ve levh u kalemimi ve sekiz cennetimi görsün. Ve beni bilâ-vâsıta müşâhede-i cemâl etsün, deyü emir eyledi" deyince Hazret-i Risâlet emr-i Hakk'a imtisâlen Sahra-i şerîf gârından çıkup Sahratullâh üzre iki rek‘at namâz kılup hâlâ ser-i sa‘âdetleri secdeye geldüğü mahal ve mübârek zânûları Sahra'ya te’sîr edüp hâlâ alâmetleri zâhirdir, derler. Ammâ ziyâret etmeğe komazlar. Andan Hazret edâ-yı salât etdikden sonra *Bismillâhirrahmânirrahîm* deyü Burâk-ı refrefe süvâr oldukda âye[t]: [130] deyüp tâziyâne-i tevhîdi Burâk'a urup evc-i semâya sehel urûc etdükde akîblerinden bir sâ‘ika istimâ‘ edüp sa‘âdetle gerüye nazar-ı şerîfleri olup gördüler kim Sahratullâh yerinden kopup,

"Yâ Muhammed! Huzûr-ı Hakk'a beni dahi ilet" deyü lisâna gelüp feryâd etdi.

Derhâl Hazret-i Risâlet hitâb edüp,

"Yâ sahratellâh! **[Q 92a] [P 92a]** *Kıf mu‘allekun bi-emrillâh"* deyü hitâb edince, Sahra yerden ne mikdâr hevâya ağdı ise bi-iznillâh hâlâ ol mertebede mu‘allâkdır kim bir yere muttasıl değildir. Hâlâ beyne's-semâ’i ve'l-ard mu‘allâk durduğıyçün Mu‘allak Taş derler, ammâ Sahratullâh oldur. Ve kavl-i müverrihîn rûy-i arzda ikinci halk olunan makâlîd-i Sahra budur, derler. *El-ilmü inde'llâh.*

Ve be-kavl-i *Tevârîh-i Tuhfe:* Cennet-i A‘lâ'dan çıkan iki Sahra'dır. Biri Hacerü'l-esved ki la‘l-reng idi, tûfân-ı Nûh'da zulemât suyunda kalup ve âsîlerin yüzleri süründüğünden **[Y 214a]** levni mütegayyir olup Hacerü'l-esved oldu. Ve biri dahi bu Sahra-i şerîfdir, derler. *El-ilmü inde'llâh.*

Ve bu Sahra üzre Sultân Ahmed merhûm zer-ender-zere müstağrak bir sâyebân-ı mülemmâ‘

cibinlik etmişler kim zer ü cevâhirine bahâ ermez bir serâperdedir.

Etrâfında olan sütûnlara ibrîşim tınâblar ile kayd edüp Sahra üzre sâyebân olmuş. Bu sâyebândan tâ bu kubbenin zirve-i a'lâsına varınca kırk elli arşın âlîdir. Ve kubbe-i nîlgûn-ı sernigûnun içi serâpâ altun levhalı mînâ oturtma taşdır. Ve cânib-i erba'asın nakş eden şâh Kulu nâm nakkâşdır.

Ve Sahra-i şerîf Hazret-i Risâlet ardı sıra hevâya tayerân etdükde emr-i Resûl ile mu'allâk kalup altı bir gâr-ı azîm kalmış, iki yüz âdem alır bir âsitânedir. Kapusu Hanefî mihrâbının ardında mü'ezzinler mahâfilinin altında (---) ayak taş nerdübân ile nüzûl olunur bir demir şebeke bâbı var.

Andan aşağı bir vâsi' meydândır. Ve ibâdetgâh-ı erbâb-ı züvvârândır. Ammâ bu Sahra-i şerîfin mu'allâk durduğundan ziyârete gelen ehl-i züvvâr görüp havf [u] haşyet çekmesin içün ve niçe hâmile hâtûn bu gâra girüp Sahra-i şerîfi mu'allâk görünce, âh deyüp havfinden niçe kerre vaz'-ı haml etmiş hâtûnlar vâki' olmuşdur. Ol ecilden halîfe-i selefin biri Sahra altına bir ince dîvâr çekmişler kim halk havfden berî olup huzûr-ı kalb ile ibâdet edeler. Ammâ ne mümkün yine dîvâr ile Sahra mâbeyninde parmak girir ve ba'zı yerine el girir aralıkdır.

Makâmât-ı gâr-ı Sahratullâh

Evvelâ nerdübânı enerken gârın sağında Hazret-i Cibrîl makâmı ve mihrâbı. Ve dahi sol cânibinde Hazret-i Dâvûd makâmı. Ve Hazret-i Risâlet ibâdet ederken Sahra-i mübârekeye destâr-ı şerîfleri dokunup te'sîr etdüği çukura ziyâret eden kimesne elin ol mahalle sürüp andan yüzüne sürüp du'â:

"Allâhümme beyyız vechî bi-bereketi tâcı mi'râcı Muhammed aleyhi's-selâm" diye.

Ve makâm-ı soffa-i Hazret-i Hızır. Ve hücre-i Hazret-i Süleymân.

Ve Hazret-i Risâlet'e Cibrîl-i Emîn geldikde Sahra gârının yanından çıkmayup gârın üstündeki Sahra şakk olup taşra çıkdıkları delik anda bir kandîl-i azîm Leyle-i Mi'râc'dan beri sönmemişdir. Huddâmları dâ'imî dühnün koyup fitîlin tecdîd edüp bu hidmete me'mûrlardır. Bu gârın içi anınla pür-envârdır. Bu kandîl-i rûşenin altında iki rek'at namâz kılan Hudâ hakkıyçün mahrûm kalmaz, *ve's-selâm.*

Ba'dehu bu gârdan taşra çıkarken gârın kapusu yanında bir ince mevzûn mermer sütûnu kapu yanından Sahra-i şerîfe dayamışlar. gûyâ Sahra lerzân olursa ol sütûncuk medâr olup halk tesliyyet-i hâtır bulalar.

Ve bu gârın kapusu kıbleye mekşûfdur. Ve bu âsâr-ı binâlar cümle Sahratullâh kubbesinin içinde vâki' olmuş bir azîm kubbe-i surâhîdir kim gûyâ tâc-ı eflâkdir. **[Y 214b]** Hubût-ı âdemden berü misli bünyâd olunmamışdır. Ve rub'-ı meskûnu geşt eden seyyâhân görmemişdir. Ve,

Sahra kafesinden taşra makâmları beyân eder

Evvelâ gümüş kafesli dollâb içinde Hazret-i Resûl'ün mübârek sağ kadem-i şerîfi, şeb [u] rûz gülâb ile memlûdur, zâyirler yüzlerine sürerler.

Ve bu kadem-i şerîfin mukâbelesinde bir bucakda Hazret-i Hamza kalkanı. Ba'zılar âyîne-i iskender derler. Zîrâ bir turfa ma'cûn-ı ekber mutalsam bir mir'âtdır kim gûyâ mir'ât-ı kâ'inâtdır. Merreten vâhide bin âdem nazar etse firâdâ firâdâ nümâyândır. Bir acîbe-i ibret-nümûndur. Âyîne-i iskender olduğuna şehâdet eden bu hakîr-i zû-fünûndur.

Ve Sahratullâh parmaklığı üzre Hazret-i Dâvûd'un demirden nâr ağaçları meyveleri, eyle îcâd etmiş kim hakkâ ki mu'cize-i Resûl-i Hudâ ve sanâyi'-i Dâvûd nebiyyinâ aleyhisselâmdır.

Ve bu sahrânın dörd yanında makâm-ı Çâryâr-ı Güzîn. *Rıdvânu'llâhi aleyhim ecma'în.* Bâb-ı şarkda Hazret-i Alî makâmı, Bâb-ı kıblede Hazret-i Ebâ Bekri's-sıddîk, Bâb-ı garbda Hazret-i Ömer,

Bâb-ı cennetde Hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn makâmı.

Ve bu Sahra kubbesinde maslûb Fânûs-ı Nûr derler kâmil bin kandîldir. Altında rek'ateyn ibâdet edenin elbette hayır murâdâtı hâsıl olur. Ve bundan gayri bu âsitâne içre cümle üç bin kanâdîl-i rûşen fürû'dur. Ve gûnâ-gûn âvîze-i zî-kıymetler maslûbdur kim her biri birer üstâd-ı kâmilin arz-ı kâlâyıdır ki zî-kıymet girân bahâ yâdigârlar vardır kim niçe Mısır harâcı değer mâl-ı tuhef vardır.

Bu âsitâne içinde olan hâlîçe bir ibâdetgâhda ve bir mülûk sarâyında yokdur. Hâlâ rûy-ı arzda Âl-i Osmân'dan muhteşem ve mu'azzam pâdişâh-ı rûy-ı zemîn yok iken böyle bir cennet-âsâ envâ'-i nükûş nakş-ı Bihzâd ile nakş-ı nigârhâne-i Çîn ü meh-cebîn olduğu cümle mülûkler mabeyninde şöhret-i şehr olup dilpesend ve dehr-i rûzgâr-ı zorkârda bî-mânend bir hayrât-ı hezâr pesend beytullâha ancak Âl-i Osmân pâdişâhı mâlikdir.

Hamd-i Hudâ bin seksen iki Ramazân'ının on gün on gecesinde taraf taraf ziyâretlerin edüp Leyle-i Kadir'de mescid-i Aksâ beytullâh içre bir hatm-i şerîfi itmâm edüp savâbın Kudüs-i şerîfde medfûn zerre ve şemme îmân ile intikâl edenlerin rûh-ı pürfutûhlarına hibe eyledim vesselâm. Andan,

Evsâf-ı harem-i Mescid-i Aksâ ve Sahratullâh-ı şerîf

Evvelâ Sahra-i şerîfin haremi bir beyâz mermer döşeli bir sahrâdır. Yedi yerde ikişer kemerli kapulardır, ammâ kapuların kanatları yokdur. şark tarafında bir kemerli kapudur. On sekiz ayak taş nerdübân ile Sahra-i şerîf haremine çıkılır.

Ve şimâl tarafında üç yerden çıkılır kapulardır. Üçünün dahi kapu kanatları yokdur. Yigirmişer ayak taş nerdübân ile Sahra haremine çıkılır. Ve kıble tarafında dahi üç yerde kemer kapulardır. Bunun dahi kapakları yokdur. Bu kapulardan dahi yigirmişer kademe taş nerdübân ile Sahra **[Y 215a]** haremine çıkılır.

Ve bu haremin cânib-i erba'asından böyle nerdübânlar ile çıkınca bu harem zemînden yedi zirâ'-ı mekkî âlîdir. Gûyâ mescid-i Sahratullâh hareminin ortasında bir kasr-ı âlî gibi bir vâdî-i beyâz ortasında Sahratullâh'dır.

Ve altı serâpâ mağâra mağâra zîr-i zemînlerdir. Hazret-i Süleymân dîvleri bunda haps edermiş. Hâlâ bend ü zencîr yerleri zâhirdir. Cür'et eden girüp temâşâ ederler, zîrâ bir muzlim ü mahûf yerdir. Hâlâ ecinne yatağı olmuşdur.

Ve içi serâpâ kum döşelidir. Mesdûd olan kapuları aralarından câ-be-câ ba'zı yerleri nümâyândır. Mâl-â-mâl üstühândır.

Bu gârların üstü Sahratullâh haremidir. Beyâz mermer-i hâm döşeli olduğıyçün Ak yayla derler. Her kim mahzûn ü melîl bu harem içre reftâr eylese bi-emrillâh pür-şevk ü mesrûr olur. Harem-i def'-i gamdır.

Cirmi kâmil dâ'iren-mâdâr add etdim. şark cânibinden garba arzı iki yüz adımdır. Ve iki yüz adım dahi Sahra'nın garb cânibidir. Ve kıble cânibi ve şimâl cânibi dahi üç yüz adımdır. Bu hisâb üzre Sahratullâh haremi dâ'iren-mâdâr bin adımdır. Ve Sahra bu bin adım meydânın ortasında evc-i âsumâna ser çekmiş bir kubbe-i pür-envârdır, *ve's-selâm.*

Ve bu harem içre olan makâmatların ziyâretin beyân eder

Ziyâret-i harem-i Sahratullâh. Evvelâ Sahra'nın garb kapusu ile şimale nâzır Cennet kapusu mâbeyninde Sahra dîvârına karîb makâm-ı Kızıl mihrâb, dörd ince mermer sütûn üzre bir küçücük kubbecikdir. Ve mihrâbı bir kırmızı Yed-i Kudret taşından alçacık bir mihrâb-ı sağîrdir. Zamân-ı kadîmde bu mihrâb kızıl yâkûtdan imiş. Tûfân-ı **[P 92b]** Nûh'da zulemât-ı azâb suyu

te'sîrinden **[Q 92b]** levni mütegayyir olup hâlâ bu humret üzre kalmış.

Ve bu mihrâbın sağ tarafında Hazret-i Risâlet-penâh'ın Mi'râc kubbesi, şekl-i müsemmen bir kubbe-i latîfdir. Ve her köşesinde ikişer ince mermer sütûncuklar bitişikdir. Üstâd mühendis eyle inşâ etmiş. Serâpâ mermer kaplıdır. Ve kubbe-i musanna'ı rusâs ile pûşîde ve altun alemlidir. Ve şimâle nâzır bir kapusu var, dâimâ mesdûddur. Derûn-ı kubbede ne olduğu ma'lûmum değildir. Ve cânib-i erba'asında pençeresi yokdur. içine girmek terk-i edeb olduğundan mesdûddur. Ve kapusu üzre bu târîh ile bu âyet-i şerîf mahrûrdur ve bir beyâz kitâbe üzre celî hatdır.

"Bismillâhirrahmânirrahîm, ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin nebiyyihi ve âlihî ve sellim." [131] [132]

"Ka'betü'n-nebiyyi sallallâhu aleyhi ve alâ âlihî ve sellem. ilâ zikrihi ehlü't-târîh fî kütübihim kavlî ızhârehâ ba'de ademiha ve imâratehâ ba'de demârihâ(?) bi-nefsihi ve mâlihi, el-fakîrü ilâ rahmeti Rabbihi el-emîrü'l-ehallü'l-isfehsâr el-kebîr Emîrü'l-mü'minîn Ebî Ömer bin Osmân bin Azîz bin Abdullâh ve zâlike fî şuhûrı sene seb' ve seb'în ve hamsi mi'e." [577] tahrîr olunmuşdur. **[Y 215b]**

Ve Cennet kapusu önünde Cânlar kapusu. Bu harem-i şerîfe nâzil olan bârân-ı rahmet bu Cânlar kapusuna cereyân edüp Temmûz'da nûş eden cânların cânına cân verdiğiyçün Cânlar kapusu derler. Bir azîm sahrîc imiş.

Ve bu haremin kıblesinde Bâb-ı Hutbe, Leyle-i Mi'râc'da Hazret-i Risâlet-penâh bu minbere çıkup cemî'i ervâh-ı enbiyâya nasîhat etmişdir. Bir küçük minberdir. Ba'zı zamân anda du'â-yı istiskâ için ahâlî-i vilâyet cem' olup du'â ederler.

Ve bu mahalle karîb Kubbetü'l-Ervâh ve buna karîb Bâbü'l-mîzân. Bu mahalde mîzân ve terâzû eşkâli tasvîr olunmuşdur.

Ve Sahra'nın maşrık kapusu önünde yedi adım ba'îd Sahra ile saçak saçağa muttasıl mahkeme-i Hazret-i Dâvûd Nebî *aleyhi's-selâm.* Tahtânî bir kasr-ı müşeyyed bir musanna' kubbe-i nühtâkdır. Serâpâ sütûnlar üzre mebnîdir. Dîvârdan nişân yokdur.

Taşra kat sütûnları tokuz amûd-ı zî-kıymetdir. iç katı altı sütûn-ı girân-bahâ üzre kubbe-i âlîdir. Bu kubbenin enderûn-ı birûnu sâfî kâşî-i Çîn-i lâciverdîdir.

Ve kubbesi eyle musanna' kurşum örtülüdür kim misli meğer islâmbol'da Süleymâniyye câmi'i kubbesi ola. Ve bu kasrın sütûnlardan taşra cirmi dâ'iren-mâdâr elli adımdır.

Ve ferşi serâpâ mermer-i hâm ile döşelidir. Bir mihrâbı vardır.

Anda dahi du'â ve senâ edüp bu mahalde Sahra hareminin ziyâretleri tamâm olup yine Sahra haremi içre Bâb-ı Mîzân'a vardıkda bir seng-i kebîr üzre Fisagores-i Tevhidî'nin sihr-i i'câz güneş mîkâtı rub'-ı meskûnda nazîri [yokdur]. Sahra ve mescid-i Aksâ mü'ezzinleri bununla amel edüp medreseler minârelerinde ezân-ı Muhammedîler kırâ'at olunur. Mescid-i Sahra'da minâre yokdur.

Ve bu Sahra-i şerîf hareminin cânib-i erba'asında kırk medrese hücreleri vardır. Her birinde mazınne-i kirâme ehl-i hâl kimesneler vardır. Ba'zısı haftada bir iftâr eder. Ba'zısı kırk elli seneden berü zî-rûh lahmı tenâvül etmemişlerdir. Böyle sâhib-i sülûk cânlar vardır. Her biri ilm-i ledünne mâlik pâdişâhlardır.

Bu mahalde evsâf-ı harem-i Sahratullâh tamâm oldu, ve's-selâm. Bu haremin cânib-i erba'asında,

Sahra-i şerîfin haremini ihâta etmiş bir sahra-yı azîmdir kim bir tarafdan bir tarafa ricâl ve nisvân idüği fark olunmaz bir çemenzâr vâdîdir. Dâ'iren-mâdârı kıble tarafında Mescid-i Aksâ sırası ile dörd yüz adımdır. Ve şimâl tarafında Bâb-ı Hıtta sırası ile dahi dörd yüz adımdır. Ve şark tarafında kal'a dîvârı sırası ile dahi altı yüz adımdır. Ve garb tarafında Mahkeme kapusu sırası ile dahi altı yüz adımdır. Bu hisâb üzre bu harem cümle iki bin adım gül [ü] gülistân ve sünbül ü reyhân ve mül bülbül-i destân âşiyânlı dırahtistândır kim gûnâ-gûn şecere-i tayyibe olan Cennet-i Me'vâ ağaçlarından **[Y 216a]** çınâr ve kavak ve bîd-i sernigûn ve niçe bin zeytûn ve incîr ve serv-i ibret-nümûn dıraht-ı mevzûnlar ile müzeyyen bir mesîregâh ve teferrücgâh yerdir. Ve seksen üç yerde ulu dırahtların sâyelerinde seksen üç yerde ibâdetgâh soffacıkları var. Ve her birinde birer mihrâbı var kim her biri birer kibâr-ı evliyâullâhın savma'asıdır.

Ve bu haremin cânib-i erba'asında olan şâhrâhlardaki kapuları beyân eder

Evvelâ şimâle nâzır Bâb-ı Meryem. Anın soffalarında Hindîler sâkin olurlar. Yine ol sıra ile Bâb-ı Hıtta âye[t]: [133] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve yine ol sırada Bâb-ı Hıtta-i sağîr ve Paşa sarâyı dibinde Bâb-ı Nazar. Bu mezkûr beş kapu şimâl cânibine mekşûfdur ve ağaç bâblardır. Andan Bâb-ı Gavrânî ve Bâbü'l-hadîd. Hadîd hakkında bu âyet-i şerîf nâzil olmuşdur. âye[t]: [135] âyeti nâzildir.

Ve bâb-ı Kattânîn ve bâbü'l-Mütevazzeyn ve bâb-ı Silsilî. Bu kapu iki kat yan yana pirinç kanatlı kapulardır. Bu kapuya Mahkeme kapusu dahi derler. Gâyet müzdahim kapudur.

Andan Bâb-ı Meğâribe bir küçük kapudur ve demirli kanadı vardır. Paşa sarâyı dibinden bu mahalle gelince altı kapudur ve garba nâzırlardır. Ve mescid-i Aksâ sırasında ve şark tarafınca kal'a dîvârları olup uçurum yer olmak ile bu iki yerde kapular yokdur. Ancak bu tahrîr olunan on kapu ulu harem kapusudur.

Ve bu haremin kıble ve garbî ve şimâlîsi taraflarında üç yüz altmış amelî sütûnlar üzre kubâblar ve kemerlerdir. Ve cümle kemerlerde her şeb kanâdîller ile çerâğân olup rûz-ı rûşen-misâl olup bu soffalar üzre mihmân olan Hindî ve Sindî ve Belhî ve Acem Kürd ve Tatar ve Moğol ve Ervâm fukarâları şem'a muhtâc olmayup kırâ'at-i Kur'ân ve tevhîd ü tezkîr edüp sâhibü'l-hayrâta hayır du'â ederler.

Ve bu soffaların mâbeynlerinden mezkûr kapuların râhlarıdır kim iki cânibleri dîvârdır. Ve birer mihrâb vardır. Ammâ bu haremin cânib-i şârkîsi kal'a dîvârı olmak ile ol tarafda yan soffalar yokdur. Ammâ ba'zı burclarda savma'alar vardır.

Ve bu zikr olunan bâblardan eğer Sahratullâh'a ve eğer mescid-i Aksâ'ya ubûr etmek içün bu çemenzâr harem içre beşer onar arşın enli beyâz mermer-i hâm ruhâm kaldırımdır. Âdemin pâypûşına zerre kadar tîn [u] gubâr olmaz.

Ve bu harem-i azîmin üç tarafında ve Sahratullâh hareminin tahtânîsinde haremi ihâta etmiş cümle iki yüz medrese hücreleridir. Ve şehir içinde olan medreselerin sağîr ü kebîri ile cümle üç yüz altmış medrese ve zâviye vardır.

Ammâ cümleden mükellef ü mükemmel medrese-i bâb-ı Hıtta ve minâresi var.

Andan medrese-i bâb-ı Nasriyye Paşa sarâyı dibinde, köşededir ve bir nâzik minâresi vardır.

Ve bâb-ı Gavrânî'de medrese-i Gavriyye. Bu medrese minâresizdir.

Ve Bâbü'l-mutavazzîn'de medrese-i Sultâniyye. Cümleden mu'azzam **[Y 216b]** ve mükellef medrese-i ma'mûrdur. Bir minâre-i mevzûnu var, üç tabaka ve yüz otuz kademe minâre-i âlîdir. Hakîr bu minâreye urûc edüp serâpâ şehri seyr [ü] temâşâ etdim.

Ve bu harem etrâfında bu üç minâreden gayri minâre yokdur. Mescid-i Aksâ'nın ve Sahra-i şerîfin dahi minâreleri yokdur. Ezân-ı Muhammedî bu üç minârede tilâvet olunur kim şehre karîbdir. Ammâ Aksâ ve Sahra bir sahrâda vâki‘ olup minâreler inşâ etmemişler kim şehre ba‘îddir.

Ve bu harem-i kebîrin bâb-ı Meğâribe dibinde câmi‘-i Mâlikî kâ[r]gîr toloz binâ bir mescid-i ra‘nâdır. Kıble kapusundan mihrâba varınca tûlu iki yüz ayakdır. Ve arzı **[Q 93a] [P 93a]** yetmiş ayakdır. Lâkin minâresi yokdur. Ba‘de salâti'l-fecr bu mescidde bir tevhîd ü tezkîr sürülür. Cemî‘i âşıkân mest [ü] medhûş olurlar. Ve kurşum ile pûşîde bir mescid-i ma‘mûrdur.

Ve Bâb-ı Silsilî üzre şerî‘at-i Muhammedî mahkemesi dahi harem-i kebîre nâzırdır. Ve ana karîb sarây-ı Sultânî dörd tabaka binâ-yı âlîdir. Hâlâ medresedir. Bunda olan sihr-i i‘câz zer ü zîver ve sanâyi‘ât meğer Sahra-i şerîfde ola. Bu medresenin cânib-i erba‘ası dîvârlar yeşim ve arakânî ve mermer-i sommâkî seng-i gûnâ-gûn ile kaplıdır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asındaki âsâr-ı binâları ilmimiz lâhik olduğu mertebe evsâfın tahrîr eylesek bir müdevven olur. Ammâ bu harem-i kebîrde olan ziyâretleri ve makâmları beyân edelim. Savâbdan hâlî değildir.

Ziyâretgâh-ı harem-i Mescid-i Aksâ

Evvelâ bâb-ı Meğâribe dibinde mescid-i Mâlikî ve Mescid-i Aksâ ve Hazret-i Hızır makâmı ve Aksâ şarkında Hazret-i Dâvûd Nebî kubbesi.

Ve bu haremin tâ şark köşesinde mescid-i Hanbelî on iki amelî sütûn üzre mebnî kubâblardır. Ve bu mescidin altı tâ Mescid-i Aksâ'ya varınca serâpâ gârlardır. Bunda dahi Hazret-i Süleymân dîvleri haps ederlermiş. Ba‘zı yerleri amelî yetmiş aded sütûn üzre mağâralardır.

Ve bu gârların şark tarafı köşesinde yigirmi kademe taş nerdübân ile enilir bir gâr vardır, makâm-ı Meryem Ana. Lisân-ı ta‘n-âmîz-i halkdan müte’ezzî olup bu gârda sâkin olurdu. Bir küçük mihrâbı vardır. Mihrâbı şarka nâzırdır. Ve bunda Hazret-i Îsâ beşiği tekne-misâl bir seng-i mücellâ ve musaykaldır. Bu makâm içre Hazret-i Îsâ'nın on iki halîfeleri ki anlara havâriyyûn derler, anda makâm-ı Havâriyyûn {var}.

Ve yine bunda Hazret-i Cibrîl makâmı. Bu mezkûr beş makâm bu gârdadır. Ammâ hikmet-i Hudâ bu gâra yigirmi kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur. Bir yerden zerre kadar şu‘le girecek yeri yokdur. Bir muzlim yer olmak gerek idi. Ammâ Cenâb-ı Bârî Hazret-i Îsâ beşikde rûz-ı rûşende âsûde olsun deyü kudret nazariyle nazar edüp Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta‘allûk etdiğinde gûyâ bir münevver gârdır. Ne âteş ve ne âteşdân ve ne kandîl ve ne şu‘le-i fürûğân var. Böyle bir nazargâh-ı Hudâ'dır.

Ve bu gârın **[Y 217a]** sağında bir küçük mağâra deliği vardır. Andan içeri ba‘zı cânlardan cân baş terk edenler girüp seyr [ü] temâşâ ederler. Ammâ ol kadar muzlim mahal değildir, âdem âdemi seçer. Tâ mescid-i Aksâ altına dak gâr-ı azîmdir. Meğer dîv-i Süleymânîlerin mahbeshâneleri imiş bir muzlim küncdür. Dîv ve perî üstühânları mâl-â-mâldır. Bir incik üstühânı yedi karış geldi ve ba‘zı kafâlar Rûm kîlesi kadar idi.

Ve bu gâr içre yarasa kuşları var kim humâm gibi pervâz edüp âdemin çehresine urur. Ve bu gâr içre serâpâ sâ‘at kumu gibi rakîk rimâl döşelidir. Zamân-ı kadîmde dîvler bu rimâl üzre rimâl-âlûd olup yatırlar.

Ve ba‘zı kaya deliklerinde hurmâ lîfi ipleri bağlıdır. Bize vesîle olan huddâmlar "Hazret-i Süleymân dîvleri bu habller ile kayd edermiş" dediler.

"Ammâ akla muhâlif. Tutalım, mu‘cize ile dîvleri ol iplerle bağlamış. Ammâ Süleymân

Nebî zamânından be-kavl-i Tevârîh-i Muhammed bin ishâk vilâdet-i Resûl-i Hudâ'ya gelince bin altı yüz sene oldu. Ol hisâb üzre vilâdet-i Resûl-i Kevneyn'den berü bu Kudüs'ü ziyâret etdiğimiz mahalle gelince iki bin kırk üç sene oldu, zîrâ biz Kudüs'ü bu ziyâret etdiğimiz bin seksen birde idi. Ve altmış üç sene Hazret-i Risâlet-penâh mu‘ammer oldu. Bu hisâb üzre Hazret-i Süleymân Nebî asrından bin seksen bir asrına gelince üç bin altı yüz kırk yıldan berü dîvler bağlanan hurmâ ipleri çürümedi mi?" dedim. Ammâ ulemâ-yı Kudüs böyle buyurdular kim,

"Hazret-i Süleymân halîfe-i ins [ü] cin ve hûş [u] tuyûr idi. Böyle iken hurmâ yaprağından zenbîlbâflık edüp kifâflanırdı ve dîvleri kayd-bend etmeğe hurmâ lîfinden mübârek elleriyle habl-ı kavî örüp dîvleri kayd ederdi. Ol ipler dest-kârları olduğundan fenâ bulmamışdır" deyü hakîre cevâb verüp i‘timâd etdim.

Hulâsa-i kelâm bu gâr içre olan rimâl üzre gûnâ-gûn hayvânât izleri nümâyân oldu kim bir mahlûkun nakş-ı pâyine müşâbeheti yokdur. Hemân vesîlemiz avdet edüp beri gâr kapusuna gelirken ba‘zı züvvârlar bu rimâl üzre beşer onar taşları biribiri üzre yığarlarmış. Anları ubûr edüp gârın deliğinden taşra çıkup mezkûr Meryem Ana gârından taşra çıkup hamd [ü] senâ etdik.

Der vasf-ı sütûn-ı Sırât Köprüsü

Andan şimâle hisâr dîvârı üzre makâm-ı Sırât köprüsü misâli kal‘a bedeninden taşra uzanmış bir müdevver ü mücellâ sommâkî sütûn-ı musaykaldır kim üstüne murg-ı hümâ pervâz edüp konamaz ve bir murg-ı hevâyî konup duramaz. Aşağısı ise bin arşın amîk derk-i esfelden ve gayyâ-yı hümezeden ve çâh-ı cahîmden nişân verir bir sakar deresidir. Ve hakîkatü'l-hâl Cehennem deresi ismiyle müsemmâdır, zîrâ ol dere içre cemî‘i Yahûdîlerin gûrıdır ve ol bî-dinlerin meşâdlığıdır.

Sene (---) Süleymân Hân asrından evvel bu Sırat köprüsü mîli sütûn **[Y 217b]** yine bu mahalde bir kaya üzre tûlânî dururmuş. Bir mücrim âdemi bu sütûn üzre yürüdüp sütûnun nihâyetine dek varırsa âzâd ederlermiş. Eğer düşerse "ehl-i cehennem" deyü na‘şına bakmayup bu dere içre çürür gidermiş. Ol zamân-ı cehâletden berü ol sütûn ol hâl üzre kalup sene (---) târîhinde Süleymânî'de kal‘ayı inşâ ederken kal‘anın esâsı bu sütûn üzre gelüp bu sütûnu yerinden kal‘ edüp kal‘a dîvârı üzre kal‘adan hâric tûlânî korlar. Evvelkiden dahi âlî olmuş, anıniçün Sırât köprüsüdür.

Anı ubûr edüp harem-i kebîr içre kal‘a dîvârına muttasıl Birler ve Pîrler ve Üçler ve Yediler ve Kırklar makâmları çemenzâr yerde soffalar üzre mihrâblardır.

Ve yine bu sırada kal‘a dîvârına muttasıl makâm-ı bâb-ı Tevbe ve makâm-ı bâb-ı Rahmet. Benî isrâ’îl bu kapuda tevbe edüp bâb-ı Rahmet'den çıkdılar, azâbdan halâs oldular. Ve bu bâb-ı Rahmet üzre tekye-i Bâyezîd-i Bestâmî fukarâsı ile her cum‘a gecesi aceb tevhîd-i sultânî olur.

Ve yine bu sırada kal‘a dîvârına muttasıl Hazret-i Süleymân kürsîsi iki kubbe-i âlî ve yedi pençeredir. Kürsî-i Süleymân bundadır. Bu makâmlar Meryem Ana gârından berü zikr olundu. Bu haremin cânib-i şarkîsindedir. Andan,

Haremin cânib-i şimâlîsindeki ziyâretleri beyân eder

Bâb-ı Hıtta'da makâm-ı hazret-i Kaffâh Nebî ibn (---).

Ve buna karîb makâm-ı Kubbetü'r-rûh. Sekiz sütûn-ı nahîf üzre bir küçük kubbedir.

Ve kubbe-i Süleymân Nebiyyullâh ve mahkeme kapusu önünde imâm şâfi‘î havuzu kenârında kubbe-i Hazret-i Mûsâ ve imâm-ı A‘zam sebîli ve imâm Alî sebîli Danyâl Paşa binâ edüp imâm Alî rûhuna hibe eylemiş.

Ve makâm-ı hazret-i Üzeyir Nebiyyullâh ve makâm-ı ricâlü'l-gayb ve makâm-ı ümenâ ve evtâd ve

nukabâ ve nücebâ ve (---) budalâ. Bunların cümlesi birer çemenzâr soffacıklardır. Ve bu tahrîr olunanlar mescid-i Aksâ hareminde vâki‘ olmuşdur. Ve Sahra hareminde âsâr-ı makâmât ve kubâbâtlar ve medâris [ü] zevâvîler var ise cümle kurşum örtüsü iledir. Tûr-ı Zeytâ'dan şehr-i Kudüs-i şerîf gömgök kurşumlu binâ-yı azîmlerdir. Andan Kudüs-i şerîfin şarkında dere aşırı,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı ibâdetgâh-ı Tûr-ı Zeytâ (---) (---) (---) Cebel-i Tûr-ı Zeytâ

Müfessirîn [136] âyetin Kudüs ile ve bu Tûr-ı Zeytâ ile tefsîr etmişlerdir ki min-indillâh makbûl-i Hudâ bir Tûr-ı Zeytâ'dır kim yüz yigirmi dörd bin peygamberin münâcât etdikleri nazargâh-ı enbiyâ-i zîşânların ma‘bedgâhları idi. Hâlâ yine ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Evvelâ Kudüs-i şerîf kal‘asının bâb-ı Meryem'den çıkup kal‘a **[Q 93b]** kapusu şarka mekşûfdur. Ve kapunun iki cânibinde üç âdem **[P 93b]** kaddi bâlâda siyâh taşlardan dörd arslan tasvîri var. iki esed kal‘a kapusunun sağında ve iki sebû‘ kapunun solundadır. Ammâ üstâd-ı kâmil bu seng-i hârâya eyle tîşe urmuş kim gûyâ **[Y 218a]** bu şîrler zî-rûhdur. Bunları temâşâ edüp şark cânibine dere aşağı beş yüz adım gidüp yine ol derede,

Ziyâret-i Cesîmâniyye ya‘nî kabr-i Meryem Ana *radıyallâhu anhâ*: Haremine on üç kademe taş nerdübân ile enilir. Andan bu haremin şimâlinde kabr-i şerîfi bâbına otuz ayak taş nerdübân ile enilir. Kıbleye nâzır bir bâb-ı kebîrdir ammâ santa ağacındandır. Âsitânesi bir kubbe-i âlîdir. Lâkin harem-i muhterem olmak ile bâbı mesdûddur, içine girüp yatmak memnû‘dur. Ve bu kubbenin sütûhu kireç ile pûşîdedir.

Ve bu âsitâne hareminin sol tarafında bir gâr-ı azîme vardır. Ol gârın yine kendü zâtından kesme üç sütûndur. Hazret-i Îsâ münkirîn ta‘nından bu gârda kûşe-nişîn olup ibâdet ederken Cibrîl-i Emîn nâzil olup mübârek cenâhıyla kayayı yarup incîl nâzil olduğu gârdır. Ve hâlâ Cibrîl'in girdüğü kaya şakkı mücellâ ve muşa‘şa‘ yeri ma‘lûmdur. Aceb hikmet-i Perverdigâr'dır.

Bu zîyaretden yine şarka baş yukaru altı yüz adım gidüp cebel-i Cebs-i Zeytûn'da,

Ziyâret-i Melik Gâdir: Bu kabir oldur kim Benî isrâ’îl'den bir âdil ve mu‘tedil pâdişâh idi. intikâl edeli üç yüz sene ubûr etmişdi. Münkirîn-i Kudüs Hazret-i Îsâ'dan mu‘cize isteyüp,

"şu âdil pâdişâhımızı mürde iken ihyâ eyle, sana îmân getürelim" deyü ta‘ahhüd etdiler. Hazret-i Îsâ dahi,

"Kum bi-iznillâh" dedükde yerden kalkup derhâl,

"*Lâilâhe illallâh Îsâ rûhullâh"* deyüp îmâna geldi.

Münkirînin dahi ba‘zısı bu mu‘cizeyi görüp îmâna geldiler. Ba‘dehu bu pâdişâh yetmiş sene mu‘ammer olup pâdişâh oldu. Ba‘dehu Hazret-i Îsâ bunun asrında emr-i Hak ile hicret edüp seyyâh oldu.

Ve bu ziyârete karîb bir deyr-i atîk vardır. Hâlâ içinde kıssîsleri vardır. Bu deyrin cenûbunda zeyl esâsından bir ayn çıkar. Sehel şorcadır. Ammâ cemî‘i hukemâ muğlab eşribelere bundan halt ederler. Yedi sekiz amel eder. Ammâ beden-i insândan cemî‘i ahlâtı sürer, mu‘tedil-i sehel aynü'l-hayâtdır. Bu dahi Hazret-i Îsâ'nın mu‘cize-i bâhiresidir, derler.

Ve bu aynın nihâyeti taht-ı arzdan cereyân edüp ayn-ı Selvân ayağına varup ikisi bir yerden halîc-i Sidrem'e mahlût olurlar. Ve bundan yukaru yine Tûr dağına giderken yüz adım dahi gidüp,

Makâm-ı asâ-yı Hazret-i Mûsâ: Bu mahalde bir tekye-i ma‘mûrede bir kubbe-i âlî içinde mahfûz bir dollâb-ı tavîl içre kırmızı keçeden kîse içinde bir gûne asâdır. Kaddi altı zirâ‘dır. Ve cismi bâzû kalınlığı vardır. Ve levni kebûtî-levn butrak butrak bir asâdır. Ammâ gâyet sengîndir ve bir ucu çataldır. Ve bu dünyâ ağaçlarına benzemez. Ba‘zı müverrihler Cennet şecerelerindendir, derler. Hele hakkında âye[t]: [137] Ve Cenâb-ı Bârî Hazret-i Mûsâ'ya hitâb-ı müstetâb edüp âye[t]: [138]

[138]

[Y 218b] Bu âyet-i şerîfin sebeb-i nüzûlü oldur kim Hazret-i Mûsâ vâdî-i Tîh'de yedi yıl, kırk yıl gezdiğinde ihtilâf vardır. Ammâ kavl-i sahîh yedi sene serserî gezdiklerinde ümmetleri su istediler.

Hemân Cenâb-ı izzet'den bu âyet-i Tevrât, Kur'ân'da dahi vardır, nâzil olup Mûsâ Kelîmullâh emr-i Hak ile elindeki asâyı bir küçük taşa darb edince bi-emrillâh ol taşdan yedi yerden uyûnlar cereyân edüp cemî'i ümmetleri ve devâbbâtları def'-i atşân edüp yine ol taşı tobraya koyup bilelerince gezdirirlerdi. Hîn-i ihtiyâcda yine asâyile ol taşı ururlardı âb-ı hayât mâ çıkardı. Hâlâ ol seng-i asfer şâm-ı şerîf'de Hazret-i Îsâ minâresinde makâm-ı Hazret-i Îsâ'da dîvâr içre mebnîdir. Cümle züvvâr bu taşa Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta'allûk etmişdir, deyü destlerin sürüp yüzlerine sürerler. Hemân i'tikâd lâzımdır.

Bu Kudüs'deki asâyı dahi ziyâret edüp cennet asâsıdır. Ve Hazret-i Mûsâ'nın yed-i beyzâları yapışmışdır, deyü mu'tekid olan ehl-i züvvâr eline alup yüzlerin sürerler. Aceb sun'-ı Hudâ asâdır kim mu'cize-i Hazret-i Mûsâ ile iki başlı ejder olup kavm-i Firavn'un cemî'i seherelerin ve sihir ile inşâ etdiklerin yudardı. [139]

Andan yine kıbleye baş yukaru Tûr-ı Zeytâ'ya varınca serâpâ bâğ u bâğçerlerdir kim Tûr-ı Zeytâ bir surâhî-i sebzgûn serv-misâl görünür.

Bu bâğları güzer edüp karye-i Tûr'da yigirmi bir kademe taş nerdübân ile enilir,

Mağâra-i Râbi'a-i Adeviyye: Bir karanlık gâr içinde medfûndurlar. Ekseriyyâ havâtîn tâ'ifesi çok ziyâret ederler. Harem-i muhterem olmak ile gârından içeri girmeyüp taşrada zâviye olan gârda du'â ve senâ edüp avdet ederler.

Ve bu gârın zirvesi Hazret-i Mûsâ mescididir. Ve iki kubbe-i âlîdir ve kireç ile pûşîde kubâbe-i şîrînlerdir. Ve kıble kapusu üzre beyâz mermer üzre hüsn-i hatt-ı celî ile bu târîh:

Elhamdülillâhi'l-lezî arş istevâhu şâmihî
Ve ale'l-habîbi Muhammedin min dînihi lâ yüfsehâ

Kâle'bnü Es'ad sa'dun ve müverrihun

Fî Tûri Zeytâ mescidün ebnâhu Es'adâ.
Sene (---)

Ve bu mescidin haremi kapusu dibindeki küçük kapudan içeri yigirmi ayak nerdübân ile enilir,

ziyâret-i eş-şeyh Muhammedü'l-ilmî: Meşâyih-i Rufâ'îden kutbiyyete kadem basmış bir ulu sultândır. Bu gâr-ı münevverenin içinde kırk yıl sâ'im ve gece kâ'im olup bunda medfûndur. Ve mübârek hâk-i pâları ucunda ehl-i beyti medfûndur.

Ve bu Tûr-ı Zeytâ'nın tâ zirve-i a'lâsında **kal'a-i Tûr**. Garba nâzır bir kapusu var. içinde kubbe-i kadem-i Hazret-i Îsâ. Seng-i hârâya te'sîr etmiş dü pây-i şerîfleridir. Bu kal'a içre bu kubbeden gayri binâ yokdur. Kal'a dahi gâyet küçükdür, cirmi yüz elli adımdır. Ve bu kal'anın şarkında mezâristân içinde,

Ziyâret-i Hazret-i Selmân-ı Fâris: Bir kubbe-i münevver içinde medfûndur. Hazret-i Resûl'ün hidmetkârı idi ve pîr-i tüvânâ **[Y 219a]** idi. Resûl-i Hudâ anın hakkında hadîs: [140] buyurmuşlardır. Yüz otuz yaşında, bunda medfûndur. Ba'zılar Medâyin'de âsûde derler, ammâ Sahâbe-i kirâmdan olan Selmân-ı Fâris budur. Bağdâd'da Selmân-ı Pâk'dir, berberlerin pîrîdir. Ammâ bu Selmân-ı

Fâris'in belin Hazret-i Risâlet huzurunda Hazret-i Alî kemerin bağlayup huddâmlara pîr olmuşdur. Kabr-i münevveri ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Bu Selmân Hazret-i Alî'nin seccâdesi üzre cülûs edüp izn-i Resûlullâh ile elli dörd kimesnenin bellerin bağlayup fütüvvet-i Resûl-i mübîn üzre cümle pîrlere ve huddâmlara ve ehl-i hirefe pîr [ü] pîşvâ olmuşlardır. Ve bu Selmân Enes'den evvel Hazret-i Resûl'e huddâm olmuşdur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve buna karîb ziyâret-i (---) ve ana karîb **ziyâret-i Hazret-i Hârûn** ibn (---) (---) ve Hazret-i Mûsâ'nın birâder-i kihteri idi ve vezîri idi. Hazret-i Mûsâ'dan evvel vefât etmişdir. Kabr-i şerîfi bu mahalde bir alçak kubbe-i pür envârın içinde âsûdedirler.

Andan **ziyâret-i Rabika Hâtûn:** Bu dahi bu gârda medfûndur.

Ve Likâ Hâtûn türbesi ve Hazret-i Yûnus makâmı ve Hazret-i ishâk makâmı ve Hazret-i Dâvûd makâmı ve Hazret-i Ya‘kûb makâmı ve Hazret-i Mûsâ makâmı ve Hazret-i Üzeyr makâmı ve Hazret-i Âdem kademi ve Hazret-i imâm Mâlik mescidi ve Hazret-i (---) (---) Dede Davde Çoban Dede türbesi ve Hazret-i Râhil Ana türbesi ve şühedâlar kubbesi.

Bu mahalde Tûr-ı Zeytâ'nın ziyâretleri tamâm olup her bir âsitânede birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp savâbın âsitâne sâhiblerinin rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp bu Tûr-ı Zeytâ'nın şarkında bir püşte üzre (---) nâm bir mahaldir. Cemî‘i enbiyâ bu mahalde Cenâb-ı Bârî'ye tazarru‘ [u] nâlişler edüp du‘â ederlermiş. Ve Hazret-i Mûsâ bilâ-vâsıta âye[t]: [141] nassı üzre Cenâb-ı Bârî ile bin bir kelimât edermiş. Hakîr dahi bî-edebâne ol mahalle varup rek‘ateyn salât-ı **[Q 94a] [P 94a]** hâcet kılup dünyâda emn [ü] emân âhir nefesde îmân isteyüp bu âsî yüzüm hâk-âlûd edüp bükâlar eyledim.

Ve bu mahalden şark tarafında şâm'ın Ka‘be yolları tâ Zerka ve Barka'ya varınca yolları ve belleri nümâyândır. Tâ böyle âlî bir cebel-i Tûr-ı Zeytâ'dır. Ve lisân-ı ibrîde lafz-ı Tûr cibâl ismine ıtlâk olunur. Ammâ Ayn-ı Tüccâr dibinde Tûr-ı Hirâven ve bu Tûr-ı Zeytâ ve Mısır'a karîb Tûr-ı Sînâ'ya. Bu üç cebele Tûr alem olmuşdur.

Hâsıl-ı kelâm bu Tûr-ı Zeytâ'dan âlî dağ bu mahalde yokdur. Cânib-i erba‘asında beşer altışar merhale yerler nümâyândır.

Ve Hak katında dahi mertebesi âlî olduğundan Kudüs-i şerîfin a‘yân-ı kibârı intikâl etdükde bunda cebbâne-i Kübrâ'ya defn ederler.

Hattâ dedemiz Ahmed Beğ'in birâderi Sâlimî Beğ'in merkadin peder-i azîzimizden istimâ‘ etdiğimiz üzre seng-i **[Y 219b]** mezârı târîhi ile bulup rûhiyçün Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp kabr-i şerîfinin ba‘zı yerlerin tathîr etdim.

Bu diyârda intikâllerine sebeb fâtih-i Mısır Selîm Hân-ı Evvel Mar‘aş pâdişâhı Alâ’üddevle'yi Göksün yaylağında münhezim edüp kendüyi katl edüp başı ile on iki boy beğlerin dahi kayd-bend edüp Mısır'da Sultân Gavrî'ye gönderir. Ol mahalde akrabâmız Sâlim Beğ boybeği imiş. Kayd-bend Gavri'ye vardıklarında cümlesin âzâd eder. Mezkûr Sâlim Beğ akrabâmız dahi devlet-i dünyâdan ferâgat edüp bu Tûr-ı Zeytâ'da uzlet-nişîn olup vefât etdükde vasiyyetleri üzre bu karâfede defn ederler.

Mazanne-i kirâme bir hâlisü'l-ayâr ma‘lûm-ı kübbâr kimesne imiş. Ve Sâlimî mahlası ile tasavvufâne eş‘âr-ı âbdârları vardır, hâk-i Germiyanî'dir. Ve,

Ziyâret-i Mevlânâ Karaca Ahmed Efendi: Kudüs-i şerîf monlâsı iken merhûm olup bu Zeytâ karâfesinde bir soffa üzre medfûndur. Hâk-i Hamîdî olduklarından ahlâk-ı hamîde ile mevsûf ve şerefyâb olmuş kimesne imiş. Ve dahi bu mahalde,

Ziyâret-i Mu‘îdzâde Mehemmed Efendi, eş-şehîr Bektutîzâde: Hâk-i Mar‘aşîdir.

Mevleviyyetine târîh:

Hayrü'l-enâm'dır. Sene 933

Ve cedd-i mâderîsi Abdurrahmân Efendi'nin fevtine Kara Çelebi târîh demişdir.

Hayf Bektute. Sene 931

Ve def‘â târîh-i güft-i Atâyî Çelebi,

Biri kalkup dedi ol dem târîh

Fevtine hayf ibn-i Bektute Sene 983

Âl-i Bektutiyân'dan azîmü'l-unvânlardır.

Bu mahalde Tûr-ı Zeytâ'nın karâfe ziyâretleri dahi tamâm olup Tûr'dan aşağı bin adımda Cehennem deresi nâm mahalle enüp bu dere içre yekpâre kayalardan çâr-kûşe kasır-misâl gûnâ-gûn kubbeler var kim her birinin ilm-i mi‘mârîsine âdem hayrân olur.

Evvelâ Firavn kubbesi ve Kârûn kubbesi ve Bel‘am ibn Bâ‘ûr kubbesi ve şeddâd kubbesi ve Buhtu'n-nasır kubbesi. Bu mezkûr kubbeler cümlesi yekpâre beyâz taşdan oyulmuş ibret-nümâ kubbelerdir. Ammâ içinde bir şey yokdur, derler. Ve bu âsârlar cümle Cehennem deresi içre vâki‘ olmuşdur. Cânib-i erba‘ası kefere ve Yahûdî gûristân-ı mûristânı olduğundan Cehennem deresi derler. Hakkâ ki derk-i esfelden nişân verir bir kesîf deredir. Cümle şehrin çirkâb mâ-i müsta‘meli bu dere içre cereyân eder.

Ve bâlâda zikri sebkat eden sütûn Sırat Köprüsü taşı bu dereden evc-i âsumâna berâber kal‘a dîvârı üzre nümâyândır.

Bu dereden aşağı bin adım gidüp,

Ziyâret-i Bi’r-i Ayn-ı Zemzem-i Selvân: Bu Selvân önünde kubbesiz bir çemenzâr soffa üzre bir musallâ vardır. Mibrâbı üzre bir beyâz mermerde celî kalem ile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

Hazret-i Maksûd Paşa hâfız-ı izz ü Mısır
Hak Te‘âlâ eyleye devletle ömrini füzûn

Fikr edenler dediler târîh-i itmâmın anın
Lütfile sâhib sa‘âdet **[Y 220a]** *yapdı Selvân'ı bugün.*
Sene 1052(?)

Âb-ı Selvân bu namâzgâh dibinde otuz kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gârdan çıkar âb-ı Zemzem lezzetinde bir mâ-i hayâtdır. Serî‘u'l-hazm ve tabî‘ate mülâyim ve mukavvî ve def‘-i cû‘a fâ'ide, nûş eden ta‘âm tenâvül etmiş gibi def‘-i cû‘ eder.

Hikmet-i Hudâ altı sâ‘at med ve altı sâ‘at cezm bir ayn-ı hayâtdır. Gerçi lezzetde sehel şorcadır. Ammâ nûş edenin demâğını müşk [ü] amber-i hâm râyihası mu‘attar eder. Ve cemî‘i dünyâdan milel-i muhtelife gelüp bu âb-ı rahmetde yedi gün yâhûd kırk gün gasl edüp cümle emrâz-ı muhtelifeden halâs olup bir dahi hukemâ dükkânına varmaz. illâ Hakîmü Lem-yezelü'l-ezel kapusuna varır. Ve bu ayn tuğyân etdükde tahte'l-edîmden halîc-i Sidrem'e munsabb olur. Hakîr teberrüken bu mâ’-i tâhirle gasl edüp tâ’ib ü tâhir oldum. Ve bu aynü'l-hayâta karîb beş yüz adım aşağı

Bi’r-i Hazret-i Yûnus: Bir zamân bu mahalde gârlarda Hazret-i Yûnus sâkin olup münkirînler bu gûne mu‘cize istemişler kim,

"Bu mahalde bir kuyu kazalım, vakt-i sabâh suyu âb-ı hayât ola, vakt-i zuhur ekşi ola, vakt-i gurûbda acı ola. Bizim harâretlerimize dermân ola. Böyle mu‘cize gösterirsen sana îmân getirelim", dediklerinde Yûnus Nebî Tûr-ı Zeytâ'ya münâcâta varup du‘âsı kabûl olup bu bi’ri ibtidâ kendüler kazmağa mübaşeret edince bi-emrillâh yerden bir âb kaynayarak kuyu cirminde toprak taşraya pertâb edüp hâlâ yedi zirâ‘ bir çâh-ı mâdır.

Vakt-i sabâh âb-ı hayât-ı cân nûş edenin cânı hayât bulur, gûyâ bir kuzu tenâvül etmiş olur. Vakt-i zuhurda ta‘âmı turşdur. Sirke yerine isti‘mâl ederler. Vakt-i gurûbda gûyâ bir âbdır. Beras ve behak ve cüzâm ve temreği ve cereb bu makûle emrâz-ı muhtelifeye bi-iznillâh sürünce nâfi‘dir. Bu mu‘cize-i azîmi gördüklerinde cümlesi îmân ile müşerref olurlar. Hâlâ ol bi’r ilâ-mâşaallâh eyle isti‘mâl olunur. *Yef‘alullâhu mâ yeşâ'u yahkümü mâ yürîdü.*

Ve bu bi’r ile Ayn-ı Selvân'ın cânib-i şarkîsinde dere aşırı,

Karye-i Yûnus Nebî: Kırk elli hâneli karyedir. Bunlar ol zu‘m üzrelerdir kim Hazret-i Yûnus'dan bu bi’r mucizesin isteyen ümmetlerinin neslindeniz, derler. Fukarâlardır. Hakîkatü'l-hâl bu Arabistân'da husûsâ Arz-ı Mukaddes'de hasîb [ü] nesîbe i‘tibâr edüp küflerin gözedirler. Rûm diyârı gibi Nedelko ve Dimço ve Yuvan nâm memlûklarına kız verüp kız almazlar. Her biri ecdâdları kime müntehîdir bilirler. Ve bu Ayn-ı Selvân'ın taraf-ı cenûbîsinde bir püşte üzre,

Deyr-i Hayhûn nâm bir manastır vardır. Hâlâ içinde ruhbânları vardır. Hazret-i Îsâ bunda ibâdet etdüği bir deyr-i atîkdir. Hazret-i Îsâ'ya bunda mâ’ide nâzil olup on iki havâriyyûnları ile tenâvül ederlermiş. Hâlâ bu deyrin mağâralarından ol mâ’ideden râhibler teberrüken ve teyemmünen tuc sandûklar içre mahfûz durur. Ve mâ’ide ile nâzil **[Y 220b]** olan kılâye ve sofra andadır muhakkak. Zîrâ bu Rûm kavmi Hazret-i Îsâ cemî‘i eşyâsın hıfz edüp sâ’ir ahvâlât mu‘cizelerin tahrîr etmişlerdir. Ve yine Ayn-ı Selvân'ın şarkında,

Deyr-i Batûs: Bunda dahi Hazret-i Îsâ sâkin olmuşdur. Hâlâ içinde bıtrîkleri vardır.

Buna karîb **mahalle-i Gurebâ** derler, taşdan oyulmuş niçe yüz gâr-ı azîmler vardır. Hâlâ her birinde niçe yüz mü’min ü muvahhid âdemler kapanup günc-i uzletde ibâdet ederler. Bî-hisâb ehl-i hâl câzibe sâhibi meh-cemâl âdemler vardır. Ve bu Ayn-ı Selvân kurbunda,

Ziyâret-i Arabî ibnü'n-Nebbâş: Sahâbe-i Resûlullâh'dandır. Hazret-i Risâlet huzurunda Selmân-ı Fâris Hazret-i Alî'nin seccâdesinde cûlûs edüp bu Arabî ibnü'n-Nebbâş'ın belin bağlayup bakkâl ve

bâzârcıların pîrîdir. Yüz yigirmi yaşında dâr-ı âhirete nakl etdi. Hazret-i Ömer'le Kudüs fethinde kaldı. *Rahimehullâh.*

Her sene bakkâl ve bâzârcıyân bu mahalle me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla alâ-tarîkı's-seyr gelüp bu pîrlerin ziyâret edüp vâfir et'ime-i nefîse ve müsmirât-ı latîfe bezl ederler. Anların sebebiyle niçe bin âdem cem' olup teferrüc ederler.

Ba'dehu bu Selvân'dan yokuş yukaru garba bin adım renc [ü] anâ ile çıkup Kudüs-i şerîfin Bâb-ı Dâvûd'u önüne varılır. Kal'adan taşra,

Karye-i Dâvûd: Yüz hâneli bâğ u bâğçeli müselmânlardır. Ve bir ma'mûr câmi'-i şerîfi var. Bu câmi'in **[P 94b]** sol tarafında,

Âsitâne-i Hazret-i Dâvûd ve Hazret-i Süleymân, *salavâtullâhi aleyhime's-selâm*: Hazret-i Dâvûddan vilâdet-i Risâlet-penâh'a gelince 1600 sene. Ve iki nebînin sanâyi'i Hazret-i Dâvûd ceng âleti içün hadîdden zırh yapardı. Ve Hazret-i Dâvûd onuncu atada Hazret-i Ya'kûb'a müntehîdir. Ve Hazret-i Süleymân zenbîlbâf idi. Müddet-i ömr-i Hazret-i Süleymân (---) sene ve müddet-i ömr-i Hazret-i Dâvûd 102 sene.

Bu iki resûl-i Hudâ bu mahalde bir kubbe-i âlî içinde âsûdedir. Sandûkaları dîbâ ve zîbâ ve şîb ü zerbâf ve kâmhâ ve atlas-ı münakkaş ile **[Q 94b]** pûşîdedir. Ve etrâflarında şebekeler vardır ammâ ahşâbdandır ve gâyet musanna'dır. Ve kabr-i şerîflerinin cânib-i erba'asında hatt-ı Yâkût-ı Musta'sımî ve hatt-ı Karahisârî ile ve gayri gûnâ-gûn hüsn-i hat ile yigirmi kıt'a Kelâm-ı izzet vardır.

Ve hareminin cânib-i etrâfında yigirmi medrese hücreleri vardır. Her kim ol medresede sâkin olup ilme meşgûl olur, tekmîl-i fünûn edüp ferîd-i asır olur. Ve elbette Hazret-i Dâvûd-misâl hüsn-i savta mâlik olur.

Ve dahi bu Kudüs-i şerîfi ziyâret eylediğimiz enbiyâların cümlesini tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olup kesret-i kitâbeti seyâhatime mâni' olup bu mertebe ta'rîf ü tavsîf ile iktifâ olundu. Ve meşâhîr-i enbiyâlar bunlardır ki tahrîr olundu. Cümlesinin şefâ'atlerin ricâ' edüp birer Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb eyledik. Rûhlarıyçün el-Fâtiha. **[Y 221a]**

Evsâf-ı enderûn-ı imâret-i Kudüs-i şerîf

Cihân-bîn âşıkâna ma'lûm ola kim bu Kudüs-i şerîf küçük şehir görinür, ammâ cümle iki yüz kırk mihrâb add olunur. Mescid-i Aksâ ve iç kal'a câmi'inden gayri cümle medrese ve zâviye [ve] mesâcidlerdir.

Ve yedi dârü'l-hadîs ve on dârü'l-kurrâ ve kırk mekteb-i sıbyân ve yetmiş tarîkın birer tekyeleri vardır. Ammâ cümleden Abdülkâdir-i Gîlânî ve Seyyid Ahmed el-Bedevî ve Sa'dî ve Rufâ'î ve Bâb-ı Amûdun iç yüzünde tekye-i Mevlevî cümleden ma'mûr ve teferrücgâh yerdir. Ve bu mezkûrûn tekyelerin cümle fukarâları mevcûd olup her leyle-i mübâreklerde âyîn-i Muhammedî olur, metîn evkâfları vardır.

Ve cümle altı hân-ı azîmi var. Hân-ı Gavriyye ve hân-ı Hâsekiyye ve imâret hânı ve Sûk hânı. Meşhûr kal'a-misâl hânları bunlardır.

Ve altı hammâmı var. Cümleden âb [u] hevâsı latîf Meryem Ana hammâmı ve Sultân hammâmı ve şifâ hammâmı hammâm-ı kadîm olmağile bir marîz girse bi-emrillâh tâhir olup ol marazdan halâs olur.

Ve Ayn hammâmı ve Sahra hammâmı ve Bıtrîk hammâmı. Bu hammâma ekseriyyâ nasârâlar girdiğinden Bıtrîk hammâmı derler ve anların semtine karîbdir.

Ve üç imâreti var. Âyende vü revendeye ni'metleri mebzûldür. imâret-i Hâsekiyye kavî evkâfdır.

Ve cümle on sekiz çeşmedir, cümlesi Süleymân Hân'ındır ve cümle uyûnları üzre târîhleri *"Sene seb‘ ve erba‘în ve tis‘i mie" [947]* resîd olunmuşdur.

Ve bu uyûnlardan mâ‘adâ şehir içre yetmiş yerde havz u fiskıyye ve şâzrevânlarda revân olan mâ-i cârî Süleymân Hân Halîlü'r-rahmân tarafinda dörd sâ‘atlik sengistân u çengelistân yerlerdir, bir Mısır hazînesi mâl harc edüp Kudüs-i şerîfi seylâb etdi. Aceb hayrât-ı azîme idi. Mâ-tekaddem şehr-i Kudüs'de cümle sarnıclar imiş. Hattâ Bâb-ı Meryem ile Bâb-ı Hıtta mâbeyninde Benî isrâ’îl Bürkesi derler elli zirâ‘ umku ve yüz adım tûlu ve seksen adım arzı bir azîm sarnıcdır. Hâlâ içinde suyu yokdur. Ve ba‘zı sarnıclar dahi Bâb-ı Amûd'dan taşra handak içindedir. Ve Bâb-ı Meryem'den taşra yine handak içre mu‘attal birkeler vardır. Ve Mescid-i Aksâ hareminde ve Sahra hareminde sarnıçlar var imiş. Bu şehir anlara muhtâc imiş. Süleymân Hân bu halkı bu ihtiyâcdan berî edüp bir nehr-i azîm cârî edüp her def‘-i atşân eden rûh-ı pür-fütûhlarına Fâtiha tilâvet ederler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve bu şehrin cümle sûk-ı sultânîsi muhtesib ağa defteriyle iki bin kırk beş dükkândır. Lâkin râhları dardır. Ekseriyyâ çârsûsu Haleb binâsı mîsal kârgîr kemer binâlardır. Hân-ı Sûk'un cânib-i erba‘ası sipâh bâzârıdır. Cümle zî-kıymet eşyâ anda mevcûddur. Ve Sûk-ı tavîl ve zergerler ve hallâclar ve gazzâzlar çârsûsı cümle kâ[r]gîr kemer toloz binâlardır. Aslâ çamur olmaz. Ve Sahra **[Y 221b]** kurbunda Bâb-ı (---) dâhilinde kavvâflar çârsûsu cümle kâ[r]gîr binâdır.

Ve bu şehrin cemî‘i sokakları sâfî beyâz seng-i mücellâ ile kaldırımdır. Ve galle bâzârından tâ Kumâme dîvârına muttasıl Hazret-i Ömer mescidi bâbına varınca kilim cirminde seng-i kebîreler ile mefrûş bir şâhrâhdır. Hazret-i Süleymân dîvleri binâ etdi, derler.

Ve kırk yerde sebîlhâneler vardır. Ammâ bu şehirde demir kapulu başka bezzâzistânı yokdur. Lâkin rub‘-ı meskûndan gelen zî-kıymet kâlâ-yı vâlây bu şehirde mevcûddur, zîrâ bir bender şehr-i ma‘mûre ve âdem deryâsıdır.

Ve bu şehir içre yedi kenîse vardır. ikisi Yahûdîlerin ikisi Ermenilerin üçü Urumların. Ammâ cümleden Urumların deyr-i Kumâmeleri Yanko ibn Madyan iskender-i Yûnâniyân'dan (---) binâ etmişdir. Lisân-ı Yûnâniyân ile kapu üzre târîh-i binâsı tahrîr olunmuşdur. Bilâ-teşbih Hazret-i Îsâ asrında millet-i mesîhiyyenin ka‘beleri idi. Hâlâ her sene keferenin Beyza-i Ahmer günleri ya‘nî Kızıl Yumurta bednâmlarında beş on bin küffâr-ı feccâr-ı dûzah-karâr cem‘ olup ekâlîm-i seb‘adan Urum ve Ermeni ve on sekiz krallıkdan Freng-i bedreng dahi cem‘ olduğu günler paşa ve mollâ ve şeyhülislâm dahi ve a‘yân-ı vilâyet ve cümle asker-i sultânî pür-silâh bu Kumâme mahallinde hâzır olurlar kim "Beş on bin küffâr ziyâret tarîkiyle cem‘ olup istîlâ etmeyeler" deyü Kumâme önünde âmâde durup Kumâme mütevellîsi pâdişâh-ı dîn-i islâma hayır du‘â ve küffâra beddu‘a edüp Kumâme bâbının paşa ve monlâ mührün bozup Kumâme kapusun açarlar, zîrâ bir seneden bir seneye memhûrlu durur. Ammâ içinde Freng ve Rûm ve Ermeni ve Kıbtî ve gayri millet-i mesîhîden iki üç yüz mikdârı kıssîs ve bıtrîk ve çelipa ve ruhbân ve papas ve râhib ve keşîş ve kisdofa vardır. Mahpûs gibi anda sâkin olurlar.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtları taşra deyrlerinde imâretleri vardır. Andan mûğpîçeler getirüp mezkûr kapunun deliğinden ta‘âm verirler. Dâ’imâ böyle kapanup perhîz ile birer sene mu‘tekif-i deyr olup ulûm-ı rıyâzıyyeye meşgûl olurlar.

Ol günki paşa ve monlâ huzurunda kapusu açılup içeri giren girir, taşra çıkan çıkar. Bu mahalde içeri ziyârete giren küffârdan onar altun alup kapudan içeri korlar. Ve bu altunları paşa ve mollâ hissemend olurlar.

Ol gün azîm velvele-i kefere-i bed-âyîn olup tâ ahşama dek cem‘iyyet olup ba‘de'l-mağrib paşa

kapuyu sed edüp giderler. Ammâ asker tâ'ifesinden pür-silâh mustahfizân korlar ve şehri ve kal'ayı dahi hıfz [u] hirâset ederler, zîrâ ba'zı zamân yigirmi bin küffâr-ı feccâr cem' olur.

Üç gün bu hâl üzre üç kerre kapuyu açarlar. Ba'dehu sedd edüp cem' olan hazîneden ulemâ ve sulehâ-yı meşâyihâna dahi hisse verirler. Zîrâ bu ahâlî-i Kudüs'ün bu Kumâme deyri mahsûlü gûyâ ze'âmet mahsûlüdür. Ve bed-âyîn günleri tamâm olup **[Y 222a]** dellâllar nidâ edüp cemî'i kefereler târumâr olup sâ'ir ziyâretlerine giderler.

Netîce-i kelâm bu vech-i arzda böyle bir vâcibü's-seyr ibret-nümâ bir deyr-i kübrâ yokdur. Meğer Alman diyârında Beç şehri içinde istifan manastırı ola. Ammâ bu andan musanna' ve müzeyyen deyr-i münakkaşdır. Cemî'i der [ü] dîvârı eyle nakş-ı ibret-nümûndur kim hâlâ zamânımızda cümle sanâyi'in kemâlin işler üstâd-ı kâmiller vardır. Ammâ bu deyrin kapusu revzenleri tâklarında olan san'at-ı mermer-bür bir binâda yokdur. Gûyâ hıtâyî kâğıdı mıkrâs-ı lâ ile Fahrî oyması gibi mermer-i beyâz oymuşlar. Âdemin aklı perîşân olur.

Ve kapusunun iki cânibinde üçer ince mermer-i hâm rakîk sütûnlar var. Ve bu kapunun solunda on yedi kademe taş nerdübân ile çıkılır Kostantîn'in bir musanna' kubbe-i bâlâlı köşkü var. Bu dahi ibret-nümâ kâhdır kim misli meğer kasr-ı Kisrâ ola. Ve kapusu önünde haremi beyâz mermer döşelidir. **[P 95a]**

Hakîr bu Kudüs-i şerîfi niçe kerre ziyâret eyledim ammâ sene 1058 târîhinde cülûs-ı Mehemmed Hânî'de Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa Kudüs-i şerîf eyâletine mutasarrıf iken bu

Kumâme temâşâsı içün ricâ edüp mührün bozup temâşâ etdiğimiz beyân eder

Der vasf-ı deyr-i ibret-nümûn Kumâme-i bûkalemûn: ibtidâ kapusu kıble-i Muhammedî'ye mekşûfdur. Andan içeri *e'ûzü billâh* ile duhûl edüp sağîr ü kebîr yedi kubbe nümâyândır. Ortası harpüşte kubbe tavandır. Ammâ kubbe-i kebîri çâr amelî pâyeler üzre mebnî bir kubbe-i sernigûndur. içi zer-ender-zer altunlu sırça mînâ ile mertebe-i sihr-i nakş-ı Rûm'dur.

Ve bir kubbe-i mevzûn dahi dörd sommâkî sütûn-ı ahmer üzre binâ olunmuşdur kim her amûd birer harâc-ı Rûm değer. Bu sütûnlar eyle mücellâdır kim âdemin reng-i rûyları nümâyândır. Bilâ-teşbîh kıblesi şark cânibine vâki' olmuş bir nîm kubbe-i zer-ender-zerdir.

Ve bu ortada kubbenin garb tarafına muttasıl bir kubbe-i âlî dahi vardır, gûyâ şehr-i Selânik'deki Ayasofya kubbesidir. Ammâ bunun ortası **[Q 95a]** açıkdır. Hazret-i Risâlet-penâh be-kavl-i Tevârîh-i ibn Abbâs, iskender-i Kübrâ'nın vefâtı târîhinden vilâdet-i Habîb-i Hudâ'ya gelince 882 senedir. Ve Yûnâniyân tevârîhi üzre Hazret-i Îsâ zamânından Hâtemü'l-enbiyâ'ya gelince 600 sene, re's-i mâ'ide mâh-ı Rebî'ülevvel'in on ikinci gece isneyn gecesi sa'âdetle rahm-i mâderden müştakk olup Tâk-ı Kisrâ ve Kasr-ı Havarnak ve kubbe-i Ayasofya ve bu mezkûr Kumâme kubbesi ol gece münhedim olup niçe kerre kralların imdâdıyla ta'mîr ü termîm edüp aslâ esâs dutmayup örtüsü hâlâ küşâde olup telden şebeke edüp hûş [u] tuyûrdan emîn olmuşlar.

Ba'dehu bir kralın mâlı ile bu küşâde kubbenin altına bir küçük kubbe dahi inşâ etmişler. Bu dahi ibret-nümâ âsâr-ı hoş temâşâdır. Bu kubbenin kıble tarafında nasârâ-yı Rûm sâkinlerdir. Büyük kapudan tarafa Frengler sâkindir. şimâlden tarafa Ermeniler olurlar. Künc-be-künc elsine-i muhtelife mileli ile mâl-â-mâldir. Ammâ hüküm Rûmlarındır, **[Y 222b]** zîrâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* feth etdükde Rûm kayser elinden feth edüp ruhbânlarının ellerinde olan Hazret-i Risâlet-penâh'ın ahidnâ-meleri üzre Hazret-i Ömer dahi tecdîd-i ahidnâme ile bu Kumâme'yi Rûm eline verip cemî'i ruhbânların harâcdan mu'âf [u] müsellem edüp ellerine afvnâmeler verdi.

Ba'dehu Selîm Hân-ı Evvel fethinde cemî'i râhibler Hazret-i Risâlet'in ve Hazret-i Ömer'in ve

sâ'ir mülûk-i Mısır'ın afvnâmelerin ibrâz edüp Selîm Hân dahi mücedded ahidnâmeler verüp hâlâ her cülûs-ı Âl-i Osmânîde tecdîd-i berât ederler. Ol ecilden hüküm Rûm elindedir.

Ve bu deyrin altı serâpâ zîr-i zemînlerdir. Yedi iklîm krallarından ve cemî'i millet-i nasârâdan gelen nezerâtlar bu deyr-i mu'azzama içre ol kadar memlûdur kim bu kadar bin yıldan berü hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve bunda olan musanna' ve murassa' zî-kıymet âvîzeler ve mücevher gûnâ-gûn kanâdîller bir deyrde yokdur. Ve ol kadar putlar ve sanem ve timsâller var kim her biri Vüdd ü Suvâ' ve Yeğûs ve Ye'ûk gibi putlardır kim ta'bîr olunmaz.

Ve bu deyre hayrât u hasenât edüp nezerât gönderen kralların sûretleri var kim gûyâ amel-i Âzer'dir, gören vâlih olur. Ve mihrâbları tarafında bir mahfil üzre bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ timsâli var. Gûyâ münâcât eder gibi iki ellerin kaldırup du'â eder. Su'âl etdim, Rûhullâh'dır, deyü cevâb etdiler. Ammâ gûyâ zî-rûhdur. Her ne cânibe nazar etsen ol dahi ol cânibe nazar eder, yemîn ü şimâline varsan sana muntazırdır. Ve hande etsen ol dahi tebessüm eder. Bükâ etsen ol dahi girye-künân olur. Hudâ hakkı kalemin çekmede Mânî ve Bihzâd Erjenk Velîcân âcizlerdir. Beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn-ı işveye geldikde ey Bihzâd neylersin

mazmûnunca bu deyr-i atîkde mertebe-i sihr-i'câz tasvîrâtlar çokdur.

Ve bu timsal-i Îsâ'nın önünde bir büyük kandîl-i billûr büyük kubbenin vasatında maslûbdur.

Der vasf-ı kandîl-i nûr: Zu'm-ı bâtıllarınca "Kudretden yanar" derler, ammâ hakîr im'ân-ı nazar ile takayyüd eyleyüp vâkıf-ı esrârı oldum. Bu kandîl bir mücevher ve musanna' zî-kıymet bir necef yâhûd moran veyâhûd billûr bir kandîldir. Mezkûr kubbenin vasatından bir ağreb ü garâ'ibden zencîr-i mücevher ile maslûbdur. Kızıl Yumurta bednâmlarında yanmasının sebebi oldur ki bu kubbenin tâ zirve-i a'lâsında kurşum içre pinhân bir tûtyâ kumkuma vardır. Ol kumkuma içre dühn-i zeyt ve cüz'î dühn-i neft ile mahlût olmuş yağ ile memlû bir kumkumadır.

Ol bednâm günlerde şiddet-i hârdan kumkumadaki yağ kandîlin ol musanna' zencîri içinden çekîde çekîde akup bir kefere haberdâr olmadan kandîl leb-ber-leb olmada.

Ba'dehu üstâd mühendis-i kâmil ârif-i kâbil cânib-i şarkda kıbleleri olan mihrâbı üstünde **[Y 223a]** billûr ve necef ve moran câm-ı ibret-nümâlar ile zeyn olmuş bir dîvârdır. Kızıl Yumurta günleri ise şems-i âteş-tâbın şiddet-i hârı mahallidir.

Vakt-i zuhurda elbette güneşin te'sîri ol necef ve billûr câmlara te'sîr edüp câmlar dahi âteşpâre oldukda câmların şiddet-i harâreti kandîl-i kebîre te'sîr edüp ol ân şu'le-fürûgân olur. Eğer bu Kızıl Yumurta bednâmları gününde hevâda kesâfet olup şemsde te'sîr yoğise ruhbânın bir ârifi pes perdeden kubbe üzre çıkup mezkûr zencîrin ucuna âteş gösterdiği gibi neft ile mülemmâ' olmuş yağ zencîrden aşağı âteş alâ-mele'i'n-nâs ener.

Cümle küffâr gökden nûr eniyor mülâhazasıyla başların açup "Kiryeleys, Kiryeleys" diyerek du'â ederler.

Bu üslûb üzre kandîle âteş nüzûl edüp alev-ber-alev âteş-i Nemrûd manastırın için çerâğân edince ruhbânlar ol kandîlden niçe bin küffârın destinde olan ve şem'-i asel kâfûrların bu kandîlden yakup iklîm iklîm kâfirler kâfûrî şem'aları götürüp millet-i Mesîhiyye'ye tevzî' ederler.

Ve bundan dahi firâvân hazîne hâsıl olur. Ammâ hakkâ ki acâ'ib musanna' kandîl san'atıdır. Ve bu esrâra ol deyr içre ifnâ-yı vücûd etmiş ruhbânlar dahi vâkıf olmamışdır. Ancak bu kandîle hidmet eden bilür. Tâ ol mürd olmayınca biri dahi hidmet edemez. Mâbeynlerinde bir sırdır.

Ve bu kubbenin ortasında bir sâyebân vardır. Cânib-i erba‘asındaki amûdlara tınâblar ile makyûd bir münakkaş ve zî-kıymet zer-ender-zer bir cibinlikdir.

Ve bu deyr hâlîçeler ile mefrûş değildir. Zemîni kuş gözü Hind püsûs-kârîsi gibi hurde zî-kıymet taşlı döşemedir.

Ve bu deyrin cânib-i erba‘ası niçe yüz zî-kıymet sandalîlerdir kim herbiri birer kralın ve birer kefere-i kibârın yâdigârıdır. Ve şark cânibinde bir tâk altında Meryem Ana timsâli var, gûyâ Hazret-i Îsâ'yı âlem-i sabâvetinde dirâgûş eylemiş. Bu dahi gûyâ zî-rûh olup ümm-i rûhullâhdır. Ve gerdeninde olan incü-yi dürr-i yetîm ve la‘l yâkût ve elmâs beş Mısır hazînesi mâl var. Ve gûnâ-gûn heyâkiller var kim her biri birer kâfirelerin teberrüküdür.

Ve bu deyr içre Hazret-i Îsâ'nın na‘leyni ve siyâh hırkası ve hurmâ lîfi kuşağı ve siyâh imâmesi ve bir incîl-i sahîhi bir mücevher sandûkadadır. Ve bir mücevher sandûka içre dahi Hazret-i Resûl'ün *"Lâ ilâhe illallâh"* mührüyle memhûrlu ahid-nâmesi ve bu âna dek gelen hulefâların ahid ve şart-nâmeleri cümle bu deyr içre mahfûzdur.

Ve bunda sâkin olan ruhbânların perhîzlerine aşk olsun, ammâ biz ana nazar etmeziz. Zîrâ bizim mezhebimizde *"Lâ ruhbâniyyete fi'l-islâm"* [142] dır. Hikmet bu kim bu kadar zîb ü ziynet ile rûhâniyyet yokdur. Gûyâ bir temâşâgâhdır.

Hakîr (---) (---) r bunu (---) (---) r temâşâdan sonra bir küncde rek‘ateyn hâcet namâzı kılup ibâdetgâh-ı müslimîn olmasıyçün du‘â edüp taşra çıkdım. Hakîr ile içeri girüp gezdiren ruhbâna taşrada su’âl etdim. **[Y 223b]** Keferenin mülhidi şeklinde bir fecere idi.

"Bire mel‘ûnlar! Bu yapdığınız putlara ne taparsız ve ne selâm edüp ma‘bûd ittihâz edinüp ta‘zîm edersiz?" dedim. Ol dahi cevâb etdi kim,

"Vallâhi biz anlara ne secde ve ne ibâdet ederiz.Ancak bizim Rûm tâ’ifesi bir alay ahmak mu‘tekid âdemlerdir. Va‘z [u] nasîhatde **[P 95b]** takrîr ile râhiblerimiz anladamadıklarından sûretlerin gösterir ve her kim manastırımıza bir nezerât gönderse yâhûd bir yerin imâret eylese anın timsâlin yazup filân hayrât sâhibidir deyü manastırda defn edüp niçe yüz bin altun mâlın alup anı görenler i‘tibâr edüp ze‘âmetimiz olup cümle mâlların bu üslûb üzre alup paşalara ve size ve bize mâl tahsîl ederiz, yohsa secde ve ibâdet Allâh'adır" deyü hüsn-i ta‘bîr etdi.

Ba‘dehu bu deyrden yedi adım şâhrâh ile kıble cânibinde yine bu deyr dîvârına muttasıl bir çanlığı var. Kâmil yigirmi tabaka evce ser çekmiş bir merkab-ı nâkûsdur, ammâ çanı çalınmaz. Zirve-i a‘lâsın Hazret-i Ömer münhedim etmişdir. Ammâ bu mahalde yine deyre muttasıl bir erganûn-hâne vardır. Bednâm günlerinde bir erganûn Mizmerât-ı Dâvûdî icrâ ederler kim rehâvî makâmında âgâze etdiklerinde âdem mest [ü] medhûş olup lâ-ya‘kıl olur.

Ve bu mahalden nerdübân ile çıkup bir kapudan içeri girdik. Meğer bu deyrin imâreti imiş. iki yüz mikdârı pis ü nâ-pâk bî-idrâk sîneçâk aşbâzları var. Cümle ta‘âmları perhîze müte‘allik ta‘âmlardır. Zî-rûh kısmı bu matbahda tabh olunmaz, dediler.

Ve bu deyrin cümle binâları kalın kurşum örtülüdür. Kurşumun her bir kıt‘ası **[Q 95b]** tûlen ve arzan dörder karışdır. islâmbol rusâsı gibi üç zirâ‘ değildir. Ba‘zı zergerler bu kurşumda altun çokdur, derler. Ve altun olan yerde kurşum dahi olur derler. Bu matbahın bâbından şâhrâha çıkup,

{Der beyân-ı bânî-i deyr-i Kumâme: Be-kavl-i müverrihân-ı Yûnâniyân, Hazret-i Îsâ'nın mevlûdundan 328 sene sonra islâmbol'u binâ eden Kostantîn'in vâlidesi Hellane Mayfirav avret Ruha şehirli bir melik kızı idi. Kostantîn'den kırk milyon mâl ile Kudüs'e gelüp Hazret-i Îsâ'nın ba‘zı âsârların bulup (---) hayrâtlar binâ ederken Kudüs'de Mağaryos nâmında bir pîr-i nâtüvân ve bıtrîk-ı

mugân buldu. Meğer kavm-i Yahûd Hazret-i Îsâ'yı bu papas üzre salb etmişler ve salb olunan ağacı bu papas bilirdi. Âhir Mağaryos papas Hellane avrete Îsâ'nın salb olunan ağacın yerini gösterüp Hellane emriyle dibin kazup içinden bir kabir ile salîbler şeklinde ya‘nî haç gibi üç pâre ağaçlar çıkdı. Nasârâ zu‘munca ol ağaçları bir bir ol kabir içindeki meyyit üzre bırakdılar. Ol ân ol meyyit hayât bulup turugeldi. Ol gün ki mâh-ı Eylûl'ün on dördüncü günü idi. Hâlâ nasârânın ol gün ha haç suya ilkâ etmeler (---) (---) ve kefere haçlarına ta‘zîmleri bundan kalmışdır kim **[Y 224a]** meyyit üzre ol haçları bırağup meyyit hayât bulduğu Kabâbıta ve Yûnân tevârîhlerinde merkûmdur.

Ba‘dehu mezkûr Hellane avret mezkûr haçları bir altunlu mücevher sandûkda hıfz etdirdi. Ve yedi yılda bu Kumâme deyrin binâ etdi kim kavm-i nasârâ [[(---) (---)]] "Hayât bulan meyyit üzredir. Ve ol meyyit ise hâşâ sümme hâşâ Hazret-i Îsâ olup ba‘dehu âsumâna urûc etdi" derler. Ve bir firkası "Yok hayât bulup halkını yine da‘vet edüp merhûm oldu" derler. Ammâ bir zümresi "Rûhullâhdır", diyen kavm-i Mesîh'dir. Hâlâ âsumânda idrîs Nebî ile Îsâ Nebî hâlâ sağdır haremi(?) (---) (---). Mâbeynlerine şek şübhe düşmüş bir alay dalâlet-âyîn kavm-i nasârâdır.

Ammâ mezkûr Hellane deyr-i Kumâme'yi ve Mescid-i Aksâ'yı meremmât edüp ve Sahratullâh'ı müzeyyen ve Beytü'l-lahm'i mücedded binâ edüp herbirin birer ürd-i behişt-misâl imâretler edüp azm-i Rûm ederken niçe kerre yüz bin Yahûdîleri kıra kıra Kostantîn'e gelirken bir alay-ı azîm ile Makedonye şehrine girüp altun sandûk ile kabr-i Îsâ'dan çıkan haçları Îsâ'nın yâdigârıdır ve Allâh'ın ismidir, deyü Kostantîn'e hedâyâ verüp ol dahi haçlara yüzün sürüp hıfz etdiler. işte Kudüs'de deyr-i Kumâme böyle binâ olunmuşdur.}

Evsâf-ı mescid-i Hazret-i Ömer
radıya'llâhu anh

Yigirmi kademe taş nerdübân ile çıkılır bir mescid-i sağîrdir. Tûlu altmış ayakdır, arzı kırk ayakdır. Ve etrâfında tâlib-i ilim hücreleri var ve her leyle-i cum‘ada âyîn-i Muhammedî olup tarîk-ı Rufâ‘î fukarâları sâkinlerdir.

Ve cânib-i şarkîsinde olan hücrelerin sütûhu bu Kumâme deyrinin üzerine musallatdır. Ve bu mescidin cânib-i şarkîsindeki dîvâr Kumâme dîvârıdır. Bu mescidde evkât-ı hamse edâ olunurken Kumâme içinde keferelerin dahi incîl okudukları ve erganûn çaldıkları istimâ‘ olunur. Hîn-i fetihde Hazret-i Ömer böyle ahd [ü] şart ile Kumâme'de böyle mescid binâ etmişdir kim cemî‘i küffâra dâğ-ı derûn olmuşdur, garîb temâşâdır. Bu mescid içre,

Makâm-ı Hazret-i Ömer'de rek‘ateyn namâz kılup yine şehir içre yedi yüz adım gidüp Bâb-ı Dâvûd'un iç yüzünde,

Ermeni keferelerinin manastırı: Bu dahi ibret-nümâ bir deyr-i ra‘nâdır. Ve bir kubbe-i ulyâdır. Ve cânib-i erba‘asında yan kubbeleri ile mebnî bir şîrîn ve musanna‘ binâdır. Ammâ orta kubbesi yan kubbelerinden kırk arşın bâlâdır. Ve sâfî zer-ender-zer münakkaşdır. Gûnâ-gûn timsâl ve tasâvir ve kanâdîl-i mücevherler ile müzeyyendir. Ve bu Kumâme deyri gibi mühürlü değildir, şeb [u] rûz meftûhdur. Lâkin Kumâme kadar büyük değildir, ammâ Kumâme'den rûşendir. Zîrâ cânib-i erba‘asında necef ve billûr câmlar ile müzeyyendir.

Ve Selîm Hân Ermenilere hatt-ı şerîf verüp ol asırda ta‘mîr etmek bahânesiyle cümle keferelerin isti‘ânetiyle bir deyr binâ etmişler kim gûyâ bir selâtîn câmi‘idir. Cenâb-ı Bârî ibâdetgâh-ı müslimîn olmasın müyesser ede.

Ve henüz **[Y 224b]** üstâd mühendis elinden çıkmış bir dürr-i beyz-âsâ deyr-i küşâdedir. Sâ’ir kenîseler gibi ferşi taş değildir. Serâpâ Uşşâk ve Sıfet ve Acem'in ibrîşim hâlîçe-i zer-ender-zeri ile döşelidir ve gâyet pâkdir. Ve taşra yan soffaları elvân elvân Mısır hasîrleri ile döşelidir.

Ve hareminin cânib-i erba‘asında müsâfirhâneleri var, kârbânsarây-vâr. Âyende vü revendeler gelüp üç gün mihmân olup matbah-ı Keykâvus'undan ni‘meti mebzûldür. Eğer müslim ve eğer milel-i muhtelifeye ol kadar i‘zâz u ikrâm ederler kim me’kûlât [u] meşrûbâtlarından kuş südün istesen der-akâb peydâ edüp getirirler. Ve müte‘addid âdemler mihmân oldukça ol kadar mihmândârlık edüp dîbâ ve şîb ü zerbâft câmehâblar getirüp gülâb ûd u ambere varınca getirüp müsâfirin demâğın mu‘attar ederler. Ve tıfl-ı mürekkeb hidmete müsta‘id reşîd ü necîb mûğpîçecikler geysûların târumâr edüp hidmet ederler. Ve bu gûne hidmeti Urum keferelerine rağmen ederler.

Ve Kumâme'den ziyâde ol kadar tezyîn etmişlerdir kim Rûm ve Arab [u] Acem ve Hind ü Sind'den cemî‘i Ermeni ankâları mücevher kanâdîller ve mücevher haçlar ve alemler ve zî-kıymet buhûrdânlarda şeb [u] rûz ûd [u] amber ve aselbend ve sandal ve sünbül-i hıtâyî ve günlük ve kâfûr yakarlar kim beyni-i âdem ıtır-dem olur.

Ve bu deyrin yanında bevvâb nâtüvân kefereler vardır, anlara pâypûşları teslîm edüp girilir. Haremine bile pabuc ile basmağa komazlar, gâyet pâkdir. Ve bu harem kapusu üzre kemer zeylinde bir kıt‘a beyâz mermer kitâbe üzre bu târîh:

"Emera hâze'd-deyra milleti'l-ermeni'l-mesîhiyye müsellemün bi-tekâlîfi'l-‘örfiyye fî ma‘rifeti Selîm şâh ibn Bâyezîd Hân." deyü tahrîr olunmuş.

Bu hatdan aşağı ellerinde olan ahid-nâme mûcebince la‘netnâmeleri tahrîr olunmuş kim bunlara hilâf-ı ahid-nâme rencîde olunmaya, deyü tahrîr olunmuşdur. Hudâ-yi Bîçûn mihrâb-ı müslimîn etmeği müyesser ede. *Âmin.*

Bu kenîsenin kurbunda Dâvûd Nebî bâbının iç yüzünde,

Ermeni avretlerinin manastırı: Bu dahi vâcibü's-seyr budur kim ol kadar pençe-i âfitâbe merâlî ve gazâlî mukehhal gözlü ve şîrîn sözlü duhter-i pâkîze-ahterler var kim herbiri sûret-i Meryem ve Züleyhâ'dan nişân verir. Cümle üç yüz Mığdisiyye bikirler vardır. Ba‘zıları yüze çıkmış sinni yüze bâlig fertûte-i zâl-i zamâne bâkireler var, bu deyrde ifnâ-yı vücûd etmişler. Ve bunların herbiri birer diyârdan gelmişdir kim âlem-i tufeyleliğinde hasta olup babaları,

"Eğer kızım bu derdden halâs olursa, Hazret-i Îsâ'ya bağışladım. Âhiretde nikâh ile alsın" deyü nezr etdükde eğer ol kız sıhhat bulursa babası ahde vefâ edüp bu deyre me’kûlât [u] meşrûbâtıyla gönderüp bunda mürde olunca bir et parçacığı yemeğe hasret olup ölürler. Bir temâşâgâh deyrdir, ammâ gayri deyrler gibi mükellef değildir. Huddâmları yine fertûte zen-i pîrezenlerdir. Kefereleri içeri deyre komazlar ammâ ba‘zı müselmânları ol deyre koyup seyr **[Y 225a]** olunur.

Ve bu şehr-i Kudüs'ün ibret-nümâ temâşâgâhı gâyet çokdur ammâ tahrîri tasdî‘a bâ‘isdir, bununla iktifâ olunup,

Kudüs'ün âb [u] hevâsın beyân eder

Hevâsı gâyet hoş hevâdır. Ve âbı hayrât-ı Süleymân Hân âb-ı hoş-güvârdır. Âbının letâfetinden mahbûb [u] mahbûbesi gâyet çokdur. Ve a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâsı ve on yedi saçaklı beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle fuzelâyi'd-dehirden mollâları vardır. Ve kuzât tâ’ifesinden yedi yüz kadısı vardır. Ve elli tüccârı ve [143] kabîlesinden ehl-i esnâfı çokdur.

Ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa tahrîrinde kırk altı bin âdem tahrîr olunmuşdur. Ve sekiz bin eli berâtlı ehl-i vezâyifi var ve bin âdemi taraf-ı pâdişâhîden surre emînleri geldükde (---) altun bu bin âdeme taksîm olup pâdişâha du‘â-i hayır ederler.

Ve hevâsının letâfetinden halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ve gâyet garîb-dost **[Q 96a] [P 96a]** ehl-i zevk ehl-i tarîk ve ehl-i hâl âdemleri var. Fukarâsı alaca abâ ve çuka ferrâce ve beyâz sof geyerler. Ve ağniyâsı sammûr ve elvân çuka ve helâlî sof geyerler. Ve nisvân tâ’ifesi gâyet

mü'eddebedirler. Altun ve gümüş takye geyüp üstlerine beyâz car bürünürler. Ve ayaklarına cümle çizme geyüp reftâr ederler.

Ve bâğ u bâğçesi gâyet çokdur. Ve me'kulât [u] meşrûbâtının memdûhâtından ve sanâyi'âtından mevsûfu bunlardır: Evvelâ hâs ve beyâz çakıl ekmeği ve engûr-i gûnâ-gûnu ve mümessek sâbûnu ve ıtriyyât makûlesi buhûru. Ve sanâyi'âtından pirinçden buhûrdânı ve gülâbdânı vilâyet vilâyet hedâyâ götürürler. Ve sengistân yerdir ammâ engûrü gâyet lezîzdir. Ve dağı ve taşı zeytûndur. Hattâ müfessirîn aye[t]: [144] âyet-i şerîfin zeytûndan murâd Kudüs-i şerîf ve Tûr-ı Zeytâ'dır derler.

Gâyet yayla yerdir, cibâllerinde kar yağar. Mahsûlâtı firâvân bir memâlik-i mu'azzam ve bî-hisâb tevâyif-i ümemle mâl-â-mâl bir bender şehr-i mu'azzamdır. *Hafizakallâhu mine'l-beliyyât* [145].

Ba'de'z-ziyâre mîrlivâdan yigirmi atlı refîk alup,

Halîlü'r-rahmân'a gitdiğimiz menzilleri beyân eder

Evvelâ Kudüs'ün Bâb-ı Halîl'inden taşra çıkup kıble cânibinde,

Sahrâ-yı Buk'a: Hâlâ kırk üç bin bâğdır, ammâ ancak bin beş yüz bâğda bâğ kulleleri vardır. Mâ'adâ kullesi harâbdır, ammâ yine bâğları ma'mûrdur. Herkes ehl [ü] ıyâliyle iki üç ay bâğlarında ayş [u] işret ederler. Bu bâğistân olan sahrâ-yı Buk'a'yı ubûr edüp bir sâ'at gidüp,

Deyr-i Mühr-i ilyâs: Bir bâğ-ı irem içinde bir küçük deyrdir. Hâlâ ma'mûr ve ruhbânları var. Bunda makâm-ı Hazret-i ilyâs vardır. ibâdet etdüği yerde mübârek re's-i şerîfleri ve zânû-yı mübârekleri te'sîr etdüği mahal kaya üzre âşikâredir. Ve hatt-ı şerîfleri üstühân üzre vardır. Ve pûlâd üzre mühürleri bunda olduğiçün Mühr-i ilyâs derler. Anın kurbunda şâhrâh üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Sâre Ana: Hazret-i (---) [ishâk'ın] vâlide-i müşfikasıdır. **[Y 225b]** Çâr amelî sütûn üzre binâ olunmuş bir kubbe-i pür-envârda medfûndur. Halı ve kilim ile döşeli değildir. Ve türbedârı yokdur, ancak kubbenin vasatında bir kireçli sandûka içinde âsûdedir. Ve niçe yüz Sahâbe-i kirâm bu mahalde medfûndur. Ve bu mahalle yüz adım karîb,

Ziyâret-i Cân bin Cân: Bir kabr-i tavîl vardır. Ve bu mahalle karîb,

Der-vasf-ı Beytü'l-lahm: Kudüs hâkinde iki yüz hâneli bâğ u bâğçeli müslim ve kefere karyesidir. Ve bu karye içre Beytü'l-lahm ibret-nümâdır. Hazret-i Dâvûd Câlût'u katl edüp cümle askerin dahi dendân-ı tîg-ı âteştâbdan geçirüp gazâ mâliyle bu Beytü'l-lahm'i binâ etmişdir, ammâ ibtidâ ismi ilyâ'dır.

Ba'dehu Hazret-i Îsâ bu manastırda rahm-ı mâderden müştak olduğıyçün bu deyre Beytü'l-lahm dediler. Ve mevlûd-ı Îsâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın hicretinden altı yüz yıl evveldir. Ve babası yokdur, Rûhullâh'dır. Hazret-i Cibrîl-i Emîn Hazret-i Meryem'in kamîsi yenine nefh edüp hâmile kalup Îsâ Nebî rahm-ı mâderde iken va'z [u] nasîhat edüp cümle Yahûdîler istimâ' ederlerdi. Anası karnında iken on iki âdem îmân getirüp Îsevî oldular. Anlara havâriyyûn derler on iki halîfedir.

Hazret-i Îsâ'nın vâlidesi Meryem Ana'dır. Ve imrân kızıdır. imrân'ın babası Mâsân ibn Feylekos'dur. Beşinci atada Hazret-i Süleymân'a müntehîdir. Ve Hazret-i Îsâ ûlü'l-azm peygamberdir. Cenab-ı izzet ana Kitâb-ı incîl'i gönderüp Yahûdîleri dîne da'vet etdi. Sene (---) rûy-i arzda halkı dîne da'vet eyleyüp niçe bin mürdeleri ihyâ etdi. Âhir Yahûdîler dînini kabûl etmeyüp katl etmeğe murâd edüp Nâbulus'da bir gâr içre haps etdiler. Hâlâ ol gâra Sicn-i Îsâ derler.

Andan Hazret-i Îsâ Hazret-i Cibrîl vâsıtasıyla çıkup azharun mine'ş-şems âsumâna urûc etdi. Ba'dehu şâhrâhda bir saruşın garîb miskîn bir âdemi Yahûdîler dutup "işte Îsâ budur" deyü fakîr herîfi haça gerüp göbeğinden ve iki elleri ve pâlarından mismârlar ile kadayup havâriyyûnlara gösterdiler.

"işte Îsâ‘yı bu hâle koduk. Ağlasanız ya" dediler. Havâriyyûnlar dahi,

"Bizim peygamberimiz Rûhullâh idi yine âsumâna urûc etdi. Bu fakîre böyle ne işkence edersiniz" dediler. Derhâl Yahûdîler,

"Hay Îsâ olmasa ne işkence edersiz, deyüp halâs olmasın ricâ etmezlerdi" deyü ol mülâhaza ile kırk gün çarmıhda ol fakîr durup bir gece ümmet-i Îsâ Yahûdîlere rağmen ol çarmıhdaki na‘şı serîka eyleyüp hıfz edüp hikmet-i Hudâ ol dahi gâyib olup nasârâ kavmi ol zu‘m üzredirler kim haça gerilen Hazret-i Îsâ ola, hâşâ sümme, hâşâ. Ol Rûhullâh idi yine semâya urûc edüp Hazret-i idrîs ile hem-celîsdir.

Âhir zamânda şerî‘at-i Muhammedî üzre âsumândan nâzil olup şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye'nin minâresinde bulunup Hazret-i Îsâ babasız halk olundu, Hazret-i Âdem türâbdan halk olunup müfessirîn **[Y 226a]** ikisin de bir sûretde idi deyü bu âyet-i şerîf ile istidlâl ederler. Âye[t]: [146] Hakîkatü'l-hâl eyle bir ulu pâdişâh-ı ûlü'l-azm imiş kim rahm-i mâderden müştak olduğu mezkûr Beytü'l-lahm'deki gâr içredir. Âdem ol gâra girdikde cemî‘i vücûdu lerzân olur, bir mehîb gârdır.

Ammâ deyr-i Beytü'l-lahm'in tûlu iki yüz ayakdır ve arzı yüz ayakdır. Ve derûn-ı deyrde altmış ibret-nümâ sütûn-ı müntehâlardır. Otuzu üçer âdem dirâgûş eder cüssedâr amûd-ı âlîlerdir. Cümlenin kadleri kâmil otuzar zirâ‘ kad senglerdir. Ve herbiri birer hikmet ile tahmîr olunmuş gûnâ-gûn mevzûn ibret-nümûn sütûnlardır kim kırk bir senede müşkilim hall oldu.

Seng-i sommâkî meğer ma‘cûn imiş, zîrâ bu sütûnların emsâli Heyhât sahrâsı ki ana ba‘zı müverrihîn Deşt-i Kıpçak derler, bu hâmûnun cânib-i şarkîsinde Vilâyet-i Alatır derler bir şehr-i azîm var kim mahallinde evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bu şehre karîb Rüstem ü Sam [u] Nerîmân ve Zâl [u] Köstehem merkadlerinin başları ve ayakları ucunda seng-i mezârları olan amûd-ı müntehâlar kim herbiri semâya ser çekmiş birer serâmed amûdlardır kim ilm-i hendese üzre yetmiş seksen arşın âlî amûdlardır. Anlara âdem parmağıyla yazılmış mezkûr pehlivânların ismiyle resmiyle ve sinn-i sâlleri ile bir gûne hat ile yazılmışdır.

Hakîr ol zamândan berü "Seng-i sommâkî amelî midir yohsa ma‘âdin midir?" deyü şübhede kalup müşkilim idi. Hamd-i Hudâ bu Beytü'l-lahm'de müşkilim hall olup bu amûdlarda müşâhede etdim ki seng-i sommâkî dîvlerin kârı ile amel olunmuş alçı-misâl dökmedir ve murâd edindikleri cüssede ve kâmetde inşâ ederlermiş. Zîrâ bu sütûnlarda dahi tâze iken Hazret-i Dâvûd'un dest-i hattıyla Zebûr esmâullâhı yazılmış mu‘cizesinde mübârek parmakları hamîre girir gibi girüp "Yâ Dâ'im ve yâ Kâ'im ve yâ Bâkî" misilli esmâlar tahrîr olunmuş kim esmâlar yazılmış ve ba`zısında dîv pençe alâmeti var ibret-nümâdır deyü deyü (---) (---) ve bu otuz sütûndan mâ‘adâ hurde sütûnlardır.

Ve bu deyrin zemîni beyâz mermer-i hâm döşelidir. (---) (---) içinde ol kadar âvîzeler yokdur, ammâ kanâdîlleri gâyet çokdur. Ve der-i dîvârı serâpâ ebrî kâğıd misâli sun‘-ı Hudâ seng-i gûnâ-gûn. Her bir kıt‘ası birer kilim cirmi kadar vardır kim cemî‘i kanâdîller (---) (---) anda nümâyândır.

Ve kubbeleri ve tâkları serâpâ müzehheb sırça mînâ ile münakkaş (---) (---) (---) harpüşte tavandır. Cümle (---) hoş-bûlu servi ağaçlarıdır. Mürûr-ı eyyâm ile sehel harâbe yüz dutmağile Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘den ta‘mîr [ü] termîmi içün hatt-ı şerîf vârid olup **[P 96b]** cümle keferelerin imdâdıyla eyle ma‘mûr etdiler kim gûyâ kasr-ı irem olup cümle kurşumlarını tecdîd etdiler.

Ve cânib-i erba‘asında müsâfirhâneler ihdâs etdiler. Bu ise memnû‘âtdandır, hâli üzre kalmak gerekdir, tâ ki harâb ola, ihdâs binâ olmaya. Ve bunun dahi bilâ-teşbîh kıblesi cânib-i şarka nâzırdır ve nîm kubbededir. **[Y 226b]** Ve cânib-i erba‘asında câmları yokdur. Ammâ içi cemî‘i melik-i nasârâ ile mâl-â-mâldir. Ammâ kıblesinin sağında **[Q 96b]** on iki kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gârdır. Beytü'l-lahm dedikleri mağâra budur. Üç köşe bir gârdır. içine beş yüz âdem sığar,

hayli vâsi‘dir. Nerdübânı dibinde,

Makâm-ı Hazret-i Îsâ: Âlem-i tufûliyyetde mübârek vücûd-ı şerîfi konduğu bir beyâz mermer-i hâmdır. Mübârek arkası üzre yatduğı gibi cesed-i şerîfleri gömülüp re’s-i şerîfleri ve mübârek kitifleri ve mübârek pây-i şerîfleri taşa te’sîr edüp hâlâ nümâyândır. Ve kaddi hakîrin şibriyle beş karışdır. Zîrâ dahi âlem-i mehdde iken bu seng-i beyâz üzre komuşlar. Hâlâ mübârek ser-i sa‘âdetlerinin çukuruna iki vukıyye gülâb doldurup cemî‘i züvvâr yüzlerine sürerler. Ve bu çukurun etrâfı zer-ender-zer murassa‘ ile tezyîn olmuşdur. Ve bu mahalde on iki kanâdîller var kim herbiri birer Rûm harâcı değer.

Ve bu mahalde bir küçük kemer altı gibi bir küçük gâr vardır. Zer-ender-zer dîbâ ve şîb ve zerbâft ve dârâyî ve kâmhâ ile müzeyyendir. Dâ’imâ şeb [u] rûz şem‘-i kâfûrîler ile çerâğândır. Ve huddâmları ruhbânân-ı pîr-i mugândır. Bizzât Hazret-i Îsâ bunda doğmuşdur, muhakkak. Zîrâ âdem girdikde vâlih olur. Ve zer ü zîver ile gâyet müzeyyendir. Ve bu gârın karşusunda dörd adım karîb bir küçük kemercik altında,

Hazret-i Îsâ Beşiği: Bir seng-i ahmerdir ve tekne gibi oyulmuşdur. Gâyet mücellâ seng-i musaffâdır. Hattâ Hazret-i Cibrîl-i Emîn bu beşik içre Hazret-i Îsâ'i üğürdüğü vakit dest-i şerîflerinin yerleri beşik taşda zâhirdir. Bu mahalde dahi on iki kandîller var kim herbiri birer kralın yâdigârıdır kim birer Mısır hazînesi değer.

Ve bu beşiğin önünde leyle-i Mi‘râc'da **makâm-ı Hazret-i Server-i Kâ’inât ve Mefhar-i Mevcûdât** makâmıdır ki bunda iki rek‘at namâz kılup du‘â etmişdir. Ol mahalde bunda bulunan ruhbânlar cümle îmâna gelmişlerdir. Anıniçün küffâr Hazret-i Risâlet'i inkâr edemezler, zîrâ bu mahalle gelüp semâya urûc etdüğin müşâhede etmişlerdir. Ammâ "Kavm-i Araba ba‘s olundu. Biz Îsevîyiz" derler.

Bu gârda Hazret-i Resûl-i Kibriyâ bunda ibâdet ederken ser-i sa‘âdetleri ve zânû-yı mübârekleri seng-i hârâya te’sîr edüp hayli çukurdur. Ve leb-ber-leb gülâbdır. Cümle ehl-i züvvâr yüzlerine sürüp rûyları münevver olur. Ve kefere dahi "Muhammed-i Arabî'nin secdegâhıdır" deyü mübârek re’s-i şerîfleri hafrinin cânib-i erba‘ası[n] eyle mücevher etmişler kim gûyâ murassa‘ tavkdır. Ammâ bu ne hâletdir? Bizim evkâflarımızda bir mücevher taş değil, bir seng-i bî-ma‘nâ kosan yerler, elbette gâyib olur. Ammâ bu ruhbânlar bu kadar bin yıldan berü hıfz ederler. Aceb i‘tikâd ve garîb istikâmetdir.

Ve bu secdegâh-ı Resûl-i aliyyede dahi on iki kandîl var. Cümleden Mısır selâtînlerinden Sultân Kaytbay'ın **[Y 227a]** ve Sultân Tumanbay'ın kanâdîlleri gâyet zî-kıymetdir. Ba‘dehu Selîm-i Evvel Mısır'ı feth edüp gazâ mâlından bir mücevher altun kandîl etmiş, cümleden büyük ve musanna‘dır. Bir Mısır hazînesi değer derler.

Ve bu Hazret-i Risâlet'in secdegâhı mahallinde bir köşede mücellâ kayalardır. Anda bir acîb ü garîb sun‘-ı Hudâ var kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Hazret-i Îsâ beşiği olan taşın cenbinde mağâranın yalçın kayası eyle mücellâdır kim âdemin reng-i rûyları anda nümâyândır. Ol kayada bi-emrillâhi ta‘âlâ Yed-i Kudret ile nakş olmuş bir pîr-i râhib-siyâb var kim gûyâ zî-rûhdur. iki ellerin dizine komuş tebessüm-künân durur. Hazret-i Îsâ beşikde yatırken bu pîre nazar ederek avunup bükâ eylemez imiş. Ba‘dehu Hazret-i Îsâ âlem-i kemâliyyetde havâriyyûnlara buyururlarmış kim,

"Bu taş içindeki sûreti Cenâb-ı izzet bana akrabâ olan Hazret-i Yahyâ sûretinde halk edüp anı gördükde mütesellî-i hâtır olurdum. Ve bu sûretden bana sadâ gelüp benimle kelimât ederdi" buyurmuşlar. Hakkâ ki kudret kalemiyle tahrîr olunmuş bir sûretdir. Lisân-ı Yûnân'da *Yanvan*

Tevârîhi vardır. Bu Beytü'l-lahm evsâfi anda mufassaldır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan gârların cümlesi büyük gârın etrâfında vâki‘ olmuş makâmlardır. Bunları tamâm ziyâret edüp bu Beytü'l-lahm gârının cânib-i şarkîsinde yedi kademe taş nerdübândan yukarı çıkılır, gâr-ı azîm,

Makâm-ı havâriyyûnlar: Bir kubbe-misâl gâr-ı kebîrin cânib-i erba‘asında on iki hurde gârlardır. Her birinde birer Havâriyyûn sâkin imiş, ammâ cümleden vâsi‘ ve müzeyyen şem‘ûn-ı Safâ makâmı hâlâ döşelidir.

Ve bunda sâkin olan ruhbânlar hikâyet etdiler. "Ekseriyyâ bu gârda incîl sadâsı istimâ‘ olunur" deyü nakl etdiler. Ve her bir gârda kankı havâriyyûn sâkin idi, anların isimleri gârcuğazların kapuları üzre Yûnân lisânınca tahrîr olunmuşdur.

Ve cümle gârlar zer-ender-zer ile döşelidir. Ammâ anların zamânında kum üzre otururlar imiş. Ve bu büyük gârın dahi cânib-i erba‘ası zî-kıymet cibinlik ile pûşîdedir. Ve gârın kubbe yeri bir çetr-i mülemmâ‘ ile sâyebân-âsâ kuruludur. Altında rakîk rimâl döşelidir. Ba‘zı küncleri ebrî taşlardır. Üstünde riyâzât-keş keşîşler küşte-nefs edüp celîslerdir. Haftada bir kerre ta‘âm tenâvül eder ruhbân vardır. Ol kadar za‘îf ü nahîf olmuşlardır kim gûyâ Ahlât şehri kadîdleridir. Ammâ her biri ilm-i akliyyât ve felsefiyyât ve riyâzâtta der-ser-i Arasto'lardır. Ammâ yine dalâlet-âbâd tekyesinin kûşe-nişînânları ve dervîşân-ı bî-nişânlardır ki âye[t]: [147] anların hakkındadır.

Bu makâmların temâşâsından sonra taşra çıkup Deyr-i Lahm'in cânib-i erba‘asındaki hücreleri seyr [ü] temâşâ edüp her bir hücrede sâkinân ruhbân-ı Rûm ve Freng istikbâl edüp ta‘zîm etdiler. Ammâ bunlar perhîzkâr **[Y 227b]** değillerdir. Ammâ bunlarda mûğpîçe pençe-i âfitâb şems-i tâbân mahbûb gulâmlar var kim görenin aklı perîşân olur. Bunları dahi seyr-i cemâl edüp bu deyrden taşra iki yüz adım ba‘îd bir zeytûnluk hıyâbânı içinde,

Ziyâret-i Hazret-i Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân *aleyhisselâm*: Rûm kavmine on yedi sene pâdişâh olup bu mahalde bir gâr-ı azîme içre âsûdedir. Ammâ hâlâ hurmâ lîfi kefeniyle ter ü tâze durur. Ve bu gâr içre Hazret-i Îsâ bir nahl dikmiş. Ol ân âye[t] [148] vermiş ammâ yakın zamânlarda kurumuş. Zîrâ gâr içinde kesb-i havâ etmez. Ve kasîrü'l-kâme bir nahl-i cesîmdir. Hâlâ kökü ile vücûdu kalmış.

Ve bu gâr içre makâm-ı Hazret-i Yahyâ ve dahi makâm-ı Hazret-i Îsâ. Mezkûr hurmâ kökünün biri dahi Beytü'l-lahm gârının havâriyyûnlar makâmında bir bucakda Hazret-i Îsâ dikdiği hurmâ kökü (---) (---) var idi, zîrâ bizzât kendüleri ratb-ı temre mâyiller imiş. Ba‘dehu Melik Rac‘îm gârında olan ruhbânlar eyitdiler:

"Bu Melik (---) (---) Rac‘îm bizim pâdişâhımız olup cümle dîvler ana müsahhar oldu. Ve gâyet âdil idi" deyü (---) etdiler. Anı ubûr edüp şark tarafında yine bir gâr içre, (---) (---) ve,

Makâm-ı Ebî Tâlib: Hazret-i Alî'nin babasıdır. Ammâ islâmında ihtilâf (---) (---) olundu. (---) (---) Ve bu mahalli güzer edüp (---) (---) tarafında bir bayır dibinde,

Karye-i Beyt-i Hâle: Bâğ u bâğçeli ve üç yüz hâneli kefere köyüdür. **[Q 97a] [P 97a]** Andan iki sâ‘at,

Karye-i Hızır-ilyâs: Tarîk-ı âmma karîb yüz evli bâğ u bâğçeli ma‘mûr karyedir. Anı ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Murâdiyye

Sene (---) târîhinde fâtih-i Bağdâd Sultân Râbi‘ Murâd bu mahalde îcâd eylemişdir kim Kudüs-i şerîfe giden Sultân Süleymân suyunun aynları üzre binâ olunmuşdur. Ba‘zı zamân Arab aşkıyâsı bu uyûnların yolun bozup Kudüs ahâlîsi usret çekerlerdi, bir vukıyye su bir guruşa bulunmazdı. Anıniçün bu kal‘a uyûnlar üzre inşâ olunup Urbân aşkıyâsından su yolları ve tarîk-ı âmları emn [ü] emân oldu.

Bir metîn kal‘adır. Uyûnlar üzre bir çukur yerde şekl-i murabba‘ bir sengîn bünyâd kal‘a-i Murâd-âbâddır. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Ve çâr rüknünde çâr kulledir. Ve garba nâzır bir kapusu vardır.

Ve dizdârı ve kırk nefer merdüm-i hisârı vardır. Topları ve cebehânesi mükemmeldir. Ve derûn-ı kal‘ada bir câmi‘ ve elli mikdârı hurde evler vardır. Kal‘adan taşra aslâ binâ yokdur. Ve Urbân havfinden neferâtları taşra çıkmazlar, dâ’imâ su yolların gözedirler.

Ve bu uyûnlar kal‘a dîvârı dibinde tulû‘ edüp bir azîm kaynakdır. Andan aşağa üç aded azîm birkelerdir kim herbiri tûlen ve arzen ikişer yüz adımdır. Bu birkeler leb-ber-leb olup ba‘dehu kemerlerle ve ka‘r-ı zemîn ile Kudüs-i şerîfe cereyân eder azîm hayrâtdır. Bu kal‘ayı ubûr edüp yine kıble cânibine,

Karye-i Kûfîn: Zeytûn bâğlı iki yüz evli akûr müselmânlardır ve ze‘âmetdir. Ammâ bu mahal eyle sengistândır kim Hudâ âlimdir at ayak basacak yer bulmayup düşe **[Y 228a]** kalka ve hakîr piyâde olup kıbleye bir sâ‘at,

Karye-i Aynü'd-dervî: Yolun sol cânibinde seksen evli müselmânlar ve ze‘âmetdir. Ve Halîlü'r-rahmân hudûdudur. Andan,

Karye-i Sa‘îr: Müselmânlardır. Bir câmi‘i var. Andan,

Karye-i Ayn-ı şeyyâre: Üç yüz evli bir ma‘mûr bâğ u bâğçeli ve bir câmi‘li karyedir. Hazret-i Ahnûh kızı şeyyâre bunda bir kubbede medfûndur. Ve bu mahalde bir âb-ı sâfî uyûn vardır, nehr-i azîm gibi cereyân eder. şeyyâre kayayı kazup çıkardığıyçün bu ayna Ayn-ı şeyyâre derler. Ve bu karye dahi ol ismile müsemmâdır. Andan,

Karye-i Halhûl: Yoldan beş yüz adım ba‘îddir. Üç yüz evli müselmân karyesidir. Bir câmi‘i var. Anda makâm-ı Hazret-i Yûnus Nebî *aleyhisselâm* var ammâ kabr-i şerîfi Sayda kurbunda sâhil-i bahrdedir. Ba‘zılar Musul mukâbelesindedir derler. Ammâ bu Halhûlde makâmıdır. Anı ubûr edüp nîm sâ‘at dahi gidüp tâ Kudüs-i şerîfden 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i dâr-ı enbiyâ Hazret-i Halîlü'r-rahmân
Salavâtullâhi aleyhi ve selâme

Ba‘zılar Kal‘a-i Dâr-ı Ebu'l-enbiyâ derler. Kudüs-i şerîf sancağı hâkinde paşa hâssıdır ve subaşılıkdır. Üç bayrak asker ile mutasarrıfdır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Mollâ nâhiyesi olmuşdur. Cümle nâhiye kurâları yetmiş beş âsî beldeleridir. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, ammâ dizdârı ve kal‘a neferâtları vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Cümlesi ehl-i huzûrdur. Hazret-i Halîl himâyesinde surre-i sultânî ile kifâflanırlar bir alay senâhân pîr ü cüvânândırlar.

Ve kal‘ası bir kayalı bayır dibinde şekl-i murabba‘ bir binâ-yı kadîmdir kim diller ile her seng-i hârâsının evsâfı ta‘bîr olunmaz. Ve bânîsi ma‘lûm değildir. Ba‘zıları Cân bin Cân binâsıdır derler. Bir binâ-yı Kahkahâ'dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil bin adımdır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var ve içinde iki yüz kireç ile örtülmüş hâneleri var. Ammâ çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur. Ancak bir mescidi var.

Cümle ma‘mûrâtı taşra varoş-ı ma‘mûrundadır. Ve bu varoş kal‘aya muttasıl cânib-i cenûbî ve garbîsi tarafında cümle kâ[r]gîr binâ bâğ u bâğçeli âb-ı revânlı ve kireç ve toprak ile pûşîde altı yüz hâne-i ma‘mûrelerdir. Cümle (---) mihrâbdır. Ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i selâtîn fukarâlar Ka‘besi,

Câmi‘-i pür-envâr-ı Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh

Bu câmi‘ bir kat kal‘a içindedir, gûyâ iç kal‘adır. Bu câmi‘e aşağı kal‘adan gelen üç yerden

kapusu vardır, anlardan duhûl ederler. Evvelâ, kal‘a kapusu dibindeki garba nâzır Harem kapusundan içeri yokuş yukarı kırk adım gidüp ba‘dehu otuz kademe mermer-i hâm nerdübân ile çıkılır bir vâsi‘ harem sokağıdır. Câmi‘ haremine girmeden ibrâhîm Halîl mihrâbı derler, bir mahaldir. Andan aşağı yine otuz ayak taş nerdübân ile enilir. Bir yol dahi budur, câmi‘-i şerîfe çıkar. Bu yolda çeşme-i Halîl derler bir ayn-ı sâfî vardır. **[Y 228b]** Ol mahalde bir küçük mahalle kapusu vardır. Bu dahi bir şâhrâh mermer-i hâm döşeli imâret-i Halîl önünden haremin taşra kapusuna sehel yokuş ile varılır bir demir kafesli kapudur. Atebe-i âlîsindeki kemerde bir tûlânîce mermer-i hâm üzre bu târîh tahrîr olunmuşdur. Târîh;

"Bîke siyâ(?) fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultân el-Melik en-nâsırü'd-dünyâ ve'd-dîn Muhammed halledallâhu mülkehu ibn Mevlânâ es-Sultân es-sa‘îd eş-şehîd el-melikü'l-mansûr Kalâvân es-Sâlihî teğammedehullâhu bi-rahmetihi bi-nasrı el-fakîr ilallâhi ta‘âlâ sene ışrîn ve seb‘i mie." [720]

Ve bu kapudan içeri yedi adım iç harem-i şerîf kapusu üzre celî hatt ile,

"Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ibrâhîmü Halîlullâh" istinsâh olunmuşdur.

Ve bu kapudan içeri aslâ pâypûş ile girilmez. Bevvâb fukarâları nigehbânlık edüp hıfz ederler. Gâyet mücellâ beyâz mermer-i hâm döşeli bir harem-i pâkdir. Ve cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl kırk arşın bâlâ dîvârdır. Ve harem içinde her taş cüssesi hammâm kubbesi kadar olduğu nümâyândır.

Bu haremden câmi‘i pür-envâr içine girme, üç kapudan duhûl olunur. Sağ tarafda bâb-ı Yûsuf ve ortada bâb-ı ibrâhîm ve solda bâb-ı Sâre. Ve bu kapulardan girüp tâ mihrâba varınca câmi‘in tûlu ve arzı ikişer yüz ayakdır. Ve ortadaki kubbe-i âlî çâr amelî sütûnlar üzre eflâke ser çekmiş bir kubbe-i nîlgûndur. Ve bu kubbenin cânib-i erba‘ası toloz kemer kubbelerdir. Ve câmi‘in cevânib-i etrâfi serâpâ üç âdem kaddi bâlâ sâfî sommâkî ve yeşim ve yerekânî mevvâc seng-i mücellâlar kaplıdır.

Ve bu mermerlerden yukaru Hazret-i ibrâhîm hakkında Cenâb-ı Bârîden nâzil olan âyet-i şerîfler celî hüsn-i hatt ile tahrîr olunmuşdur. Meselâ âye[t]: [149] ve [150] ve [151] Bunun emsâli niçe yüz âyet-i şerîfeler yazılmışdır. Ve câmi‘in sağ tarafındaki dîvârlarda Hazret-i Ya‘kûb ve Yûsuf ve ishâk hakkında nâzil olan âyetler tahrîr olunmuşdur. Meselâ âye[t]: [152] âyeti gibi âyetlerdir.

Ve bunlardan yukaru câmi‘i dâ’iren-mâdâr celî hatt-ı müzehheb ile min-evvelihi ve âhirihi Yâsîn-i şerîf tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in minberi gerçi haşebdir, ammâ engüşt ber-dehen edecek musanna‘ minberdir. Ve mihrâbı dahi hurde elvân taş ile murassa-misâl müzeyyendir.

Bu câmi‘in (---) (---) (---) içindeki ziyâretleri beyân eder

Evvelâ câmi‘in orta kapusundan içeri girirken sağ tarafda bir kubbe-i pür-envârın içinde bizzât,

Kabr-i Hazret-i ibrâhîm *Halîlullâh* *aleyhisselâm*: Be-kavl-i ibn Abbâs (---) (---) (---) şehr-i Ruha'da vücûde geldi. Babası Âzer'dir, asnâmlar düzerdi. Anası (---) Nemrûd la‘în ateşe atup Cenâb-ı Bârî âteşe hitâb edüp. âye[t]: saklayup nârı gülzâr eyledi, âye[t], sûretü'l-enbiyâ: [153] fermânıyla nâr râm olup hâlâ mancınık ve âteşgede-i Nemrûd Urfa'da (---) (---) (---) ya‘nî Ruha şehrinde nümâyândır.

Andan yine gelüp bir zamân anda makâm edinüp andan emr-i Hakk ile Mekke'yi binâ edüp ba‘dehu Kudüs-i şerîfde sâkinler idi. Zamân-ı **[Q 97b]** sa‘âdetlerinden be-kavl-i Muhammed ibn ishâk vilâdet-i Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ'ya gelince 3070 senedir. Ve müddet-i ömr-i azîzleri 200 sene. **[Y 229a]**

Kâr [u] kisbleri dihkânî ya‘nî ekinci idi. Zirâ‘at edüp müsâfirlerin toylardı. Ve Haleb şehrinde **[P 97b]** sâkin iken bir beyâz ineği var idi, anın südüyle cemî‘i halkı ziyâfet edüp ikrâm ederdi. Ve peynir ve kaymak îcâd etmek bunlardan kaldı. Ve ol beyâz inek Haleb'de fevt olup ince Kına'da defn etmişlerdir. Anıniçün Haleb'e Halebü'ş-şehbâ derler, ya‘nî beyâz inek yeri demek olur.

Ba‘dehu [154] emrine imtisâlen Cenab-ı Bârî tarafına müteveccih olup vücûd-ı nâzenînleri bu câmi‘ içre âsûdedirler. Sandûka-i şerîfi zer-ender-zer sebiz-gûn atlas ile pûşîdedir. Bi'l-bedâhe âdem görünce masrû‘ olur.

Niçe bin peygamberlerin kabr-i şerîflerinde ihtilâf vardır. Ammâ hadîs-i sahîh ile bu kabr-i ibrâhîm Halîl müsbetdir. Leyle-i Mi‘râc'da Hazret-i Risâlet-penâh gelüp ziyâret eyleyüp cemî‘i bunda medfûn niçe bin ervâh-ı enbiyâ ile görüşüp semâya urûc etdüği müsbetdir.

Ve bu âsitânenin içi zer-ender-zer hâlîçeler ile mefrûşdur. Ve kubbe içi serâpâ lâ’l ve yâkût ve zümürrüd ve elmâs ile müzeyyen kanâdîller var kim her biri birer Rûm harâcı değer, birer pâdişâhın hedâyâsıdır. Ve altun şem‘dân ve çerâğdân ve buhûrdân ve gülâbdânlar var kim bunlar dahi birer vüzerâ-yı sâhib-re’ylerin hayrâtlarıdır.

Ve cümle züvvârân içerü girdikde ıtrıyyâtdan demâğları mu‘attar olur.

Ve âsitânesinin atebe-i âlîsi ve tahtânîsi serâpâ sîm-i hâlisdendir. Ve kapu kanatları dahi serteser gümüş ile pûşîdedir. Ve dahi ser-i sa‘âdetleri önündeki pençerenin dahi kafesleri serâpâ sîm-i sâfîdir. El-hâsıl vasfında lisân kâsır bir âsitâne-i pür-envârdır.

Hakîr bunda bir hatm-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı pür-futûhlarına hibe eyleyüp şefâ‘atlerin ricâ eyledim. *Allâhümme yessir.*

Ba‘dehu bu âsitânenin solunda yine câmi‘ içinde ve câmi‘e girirken sol tarafda,

Ziyâret-i Hazret-i Sâre Ana *radıyallâhu ta‘âlâ anhâ*: Bir küçük kubbe-i pür-nûr içinde âsûdedirler. Ammâ harem-i Resûlullâh olmağile bâbı mesdûddur. Ammâ zer-ender-zer ile mülemmâ‘ bir murassa‘-misâl kapudur kim üstâd zerger ana bir sûfân-ı mıtraka urmuş kim vasfında zebân lâl bî-zebândır.

Ve bir mücevher kuflu var kim sâfî zer-i hâlis üzre elmâs ve lâ’l [ü] yâkût ile murassa‘ bir kufl-i gencîne-i enbiyâdır ve hayrât-ı Züleyhâ'dır. Mısır'dan gönderüp yine bir Mısır hazînesi vardır.

Bu zikr olunan iki âsitânenin mâbeyninde câmi‘ içre bir tevhîd-i sultânî olur kim cümle uşşâkân-ı müştâkân mest [u] medhûş olurlar. Ve minberin sağ cânibinde çâr-kûşe bir alçacık kubbecik içre,

Ziyâret-i Hazret-i ishâk ibn Hazret-i (---) [ibrâhîm]: Sıfet şehrinde sâkinler idi. Hâlâ Yahûd tâ’ifeleri hâne-i şerîflerin ziyâret ederler. Mâbeynlerinde tevâtürle meşhûr-ı âlemdir ve tevârîhlerinde mastûrdur. Ve kâr [u] kisbleri râ‘î idi. Ba‘dehu Kudüs-i şerîfe hicret edüp dâr-ı bâkîye intikâl edüp na‘ş-ı şerîflerin bu âsitânede defn etdiler. Müddet-i ömürleri yüz altmış sene **[Y 229b]** oldu. Âsitânesine yüz süren mesrûr [u] şâdân olup kesâfetden halâs olur, aceb sırr-ı Hudâ'dır. Kubbesinin iki pençeresi var, câmi‘in kıble kapusuna nâzırlardır. Ammâ bu kubbe ol kadar müzeyyen değildir. Rûh-ı şerîfiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlarin ricâ eyledik. *Allâhümme yessir.*

Ve bu Hazret-i ishâk'ın sol cânibinde kırk ayak ba‘îd ishâk Nebî kubbesine müşâbih bir çâr-kûşe ve alçacık kubbe içinde,

Ziyâret-i Rabika Hâtûn: Zevce-i Hazret-i ishâk Nebî'dir. Harem-i Resûlullâh olmak ile bâbı mesdûddur. Ve bu câmi‘in sol cânihinde,

Makâm-ı Hazret-i Havvâ Ana. Bu mahalde bir çâr-kûşe taşda ibrî lisânı ile bir hatt-ı acîbe var kim bir hatta aslâ müşâbeheti yokdur. Andan Hazret-i ibrâhîm'in türbesi önünde câmi‘ içinde

Ziyâret-i Serdâb-ı şerîf: Bu câmi‘in altı serâpâ mağâralardır. Hazret-i Risâlet-penâh'ın hadîs-i

sahîhi üzre bu şehrin ulemâları nakliyle cemî‘-i enbiyâ-yi güzîn ve ûlü'l-azm mürselînin zuhûr ve sudûr bulan menkabet-i şerîfleri ve türbet-i latîfleri bu gârlarda âsûdedirler. Tevârîh-i Kabâbıta ve Yûnâniyân'da ve tevârîhât-ı Arab'da müverrihînler kavli üzre bu Serdâb gârında üç bin peygamber medfûndur(dur).

Be-kavl-i ibn Abbâs, bu gârın kapusuna bâb-ı Serdâb derler. Taşra harem altından yolu vardır, ammâ kâ[r]gîr binâ ile mesdûddur. Buhtu'n-nasr-ı ahmak cesed-i Hazret-i ibrâhîm'i ve gayri enbiyâların na‘ş-ı şerîflerin çıkarmağa sa‘y-i ihtimâm murâd edindikde niçe bin ummâlleri helâk olup ferâgat etmiş. Ammâ câmi‘ içre âsitâne-i Halîl dibinde bir menfez yeri vardır. Destâr ile bir âdem kellesi sığar bir mevzi‘dir. Ve fevkında iki nahîf mermer-i nazîf üzre bir küçücük kubbeciği vardır. Ve iki rakîk sütûn-ı mermer dahi dîvâra muttasıldır. Bu çâr sütûn üzre mebnî kubbe içre ancak Serdâb türbedârı sığar ve andan gayri bir merd oturmağa kâdir değildir. Zîrâ bu azîz hasîb ü nesîbdir. Bunların zürriyyetine mahsûs bir hidmetdir. Ve bu türbedârın başı ucunda üç dâne murassa‘ ve mücevher kanâdîller maslûbdur.

Ve Serdâb deliğinden aşağı dahi yedi kanâdîl maslûbdur. şeb [u] rûz ilâ mâşâellâh çerâgân olmadadırlar. Bu kanâdîllerin şu‘lesinden Serdâb'ın içi bedr-i münîr gibi münevver olup beyâz kireç ile sıvanup cennet-misâl olduğu nümâyândır. Ammâ aşağı Serdâb-ı enbiyâlar içine bakmağı men‘ ederler. Hattâ bir kerre bir kebûter bu delikden aşağı düşüp ölmüş. Râyihasından âsûde olan mürselînler müte’ezzî olmasın içün bir nâ-bâliğ tıfl-ı mürekkeb ma‘sûm-ı pâki habl-i kavî ile bu Serdâb deliğinden aşağı endirüp ma‘sûm humâmın cîfesin alup gârın içinde âsûde olan peygamberleri ve iyâllerin seyr [ü] temâşâ edüp "Çekin beni" derken ma‘sûm feryâda başlayup taşra nâ-binâ çıkar. Ol zamândan berü bu delikden aşağı bakmağı revâ görmeyüp men‘ ederler. **[Y 230a]**

Bu mahalde câmi‘-i şerîfin içindeki ziyâretler tamâm olup te’eddüben biz dahi Hazret-i ibrâhîm'e **ziyâret-i vedâ‘-ı ibrâhîm Halîl** ede. içerüye girdikde,

"Bismillâhi Lâ ilâhe illallâh ibrâhîm Halîlullâh" deyüp meydân-ı ziyâretde def‘-i atşân içün üç kerre salavât parmağın emüp üç kerre,

"Sübhânallâh" diye sünnet-i Halîl'e ittibâ‘ olmuş olur. Zîrâ bizzât kendüleri mübârek (---) emüp âb-ı zülâl nûş ederlerdi. Tâ âlem-i sabâvetden berü mu‘tâdları eyle idi. Zîrâ rahm-ı mâderden müştak oldukda vâlideleri Nemrûd la‘în havfinden Hazret-i ibrâhîm'i varup bir gârda bırağup,

"Yâ Rab! Sana emânet verdim" deyü gitdi. Der-akab Cibrîl-i Emîn nâzil olup Hazret-i ibrâhîm'in mübârek parmağın ağzına koyup emmeğe başlayup vâlidesi lebeninden ziyâde safâ etdi. Vâlidesi dahi gâhî-be-gâhi gelüp süd verirdi ve görüp giderdi. Hâlâ ma‘sûmlar parmağın emmek Hazret-i Halîl'den kalmışdır.

Hakkâ ki her ma‘sûm parmağın emdüğü görülmüşdür. Ana binâ’en vedâ‘-ı ziyâretde üç kerre parmağın emmek sünnet-i Halîl'dir.

Andan bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme zidnî ilmen ve gınâen ve vakâren" diye. (---) (---) (---)

Elbette Cenâb-ı izzet ol âdeme ilm ü hilm ve berekât-ı Halîl verüp beyne'l-akrân vaka‘ [u] vakâr sâhibi olur. Zîrâ ibtidâ (---) (---) (---) benî âdemde sakal ağarmak Hazret-i ibrâhîm'e vâkî olup ta‘accüb edüp,

"Yâ Rabbî! Bu nedir?" dedi.

Cenâb-ı izzet'den hitâb-ı müstetâb gelüp (---) (---) (---) "Halîl'im ya‘nî sevdiğim, vakârdır" dedi. Hemân ibrâhîm Halîl dahi,

"Allâhümme zidnî vekâran" deyü du‘â etdükde serâpâ ser-i mûyi bile ağarup nûr-ı mahz (---) (---) (---) oldu. imdi bu mahalde eyle du‘â eden (---) vakar sâhibi olur. Hemân i‘tikâd lâzım.

Andan gerü gerü "Es-selâmu aleyke yâ Halîlallâh" deyüp, **[Q 98a] [P 98a]**

Câmi‘den taşra harem-i şerîfin cânib-i erba‘asındaki ziyâretleri beyân [eder]

Evvelâ bu harem şekl-i murabba‘ bir beyâz mermer ile döşeli bir meydândır. Tûlen ve arzan ikişer yüz adımdır. Evvelâ haremin cânib-i şimâlîsinde,

Ziyâret-i Hazret-i Ya‘kûb *aleyhisselâm* ibn Hazret-i (---) [ishâk]: Sıfet'de sâkinler idi. Firâk-ı Yûsuf ile girye ve hüzünden a‘mâ olup evlâdları kendüyi Mısır diyârında Feyyûm şehrinde Hazret-i Yûsuf'un hilâfet [ü] nübüvvetinde varup mülâkat oldukda, bi-emrillâh dîdeleri rûşen olup baba ve oğul birbirlerin bağrına basup niçe sene Feyyûm'da sâkin olup anda vefât etdi. Müddet-i ömürleri (---) sene olup na‘ş-ı şerîflerin Hazret-i Yûsuf Ebü'l-enbiyâ olan Halîlü'r-rahmân'a gönderüp hâlâ bu mahalde âsûdedir. Sanâyi‘inden bir şey ma‘lûm değildir, illâ hüzn-i Ya‘kûb ile şöhret bulmuşdu. Ûlü'l-azm peygamberdir. Bir kubbe-i pür-nûr içindedir, sandûka-i şerîfi sebzgûn atlas ile pûşîdedir. Ve etrâfında hüsn-i hat Kelâm-ı izzetler vardır. Ve bir kaç musanna‘ kanâdîller ve âvîzeler vardır. Bunda bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ etdik. Kabûl-ı Hudâ ola. Ve bu âsitâneye karîb yedi adım gidüp yine bir örtü altında başka bir kubbe-i âlî içinde,

Ziyâret-i Hazret-i Likâ Hâtûn: Hazret-i Ya‘kûb'un zevcesidir. Ammâ Hazret-i **[Y 230b]** Yûsuf ile Hazret-i ibn Yâmen gayri anadandır. Ve bu kubbe harem-i Resûl olmağile mesdûddur. Ve Hazret-i Ya‘kûb ile Likâ Hâtûn mâbeynindeki mahal hanefî mescididir. Ammâ mihrâbı yokdur. Hamd-i Hudâ yedi gece salât-ı terâvîhi bunda edâ eyledik. Andan haremin cânib-i garbîsinde yan soffası altında,

Ziyâret-i Hazret-i Yûsufü's-Sıddîk ibn Hazret-i Ya‘kûb *aleyhimesselâm*: Kıssa-i Yûsuf Nebî cemî‘i tevârîhlerde mastûr, tahrîre muhtâc değildir. Hazret-i Yûsuf babası {Hazret-i Ya‘kûb Nebî fevtinden sonra yigirmi sene mu‘ammer oldu.} Zamân-ı hilâfetlerinde Feyyûm'da dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rıhlet edüp bir tuc sandûka içre cesed-i şerîfin koyup nehr-i Nîl-i mübârekeye ilkâ etdiler. {Zîrâ vasıyyetleri eyle idi.} Ba‘dehu bir müsinne hâtûn ilkâsıyla Süleymân Nebî asrında Nîl'den çıkarup sandûkasıyla bu mahalde defn olundu. Müddet-i ömreş 102 senedir.

Hâla bu harem-i şerîfde başka bir kubbede medfûndur. Sandûkası sebzegûn atlas ile pûşîdedir. Ve cânib-i erba‘asında yigirmi kıt‘a Kelâm-ı Kadîmler var kim her biri birer diyâr-ı islâm hattâtlarının hüsn-i hatlarıdır. Ve hikmet bu kim bu âsitâne-i Hazret-i Yûsuf'a mağmûm giren mesrûr çıkar. Ammâ gayri enbiyâlarda âdeme bir dehşet hâsıl olur. Ser-i sa‘âdetleri tarafındaki Kelâm-ı izzet'in birin alâ-tarîkı't-tefe’’ül açınca âye[t]: [155] âyeti geldi.

Hakîre ilhâm olup bildim "Mısır seyâhati bu za‘îfe müyesser olur" deyüp derûnum şehâdet etdi. Ol sâ‘at bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûh-ı şerîflerine hibe edüp şefâ‘atlerin ricâ etdim. Ve Mısır seyâhati müyesser olursa bir hatm-i şerîf tilâvet etmeğe ta‘ahhüd etdim.

Bu mahalde harem-i şerîfde olan ziyâretler tamâm oldu. Ammâ ihvân-ı zî-sa‘âdetler, ma‘lûm ola kim bu âsitânede ne kadar Resûl-i Hudâ medfûnlar ise pây-i şerîfleri hâlâ kıblemize doğrudur. Ser-i sa‘âdetleri Kudüs'e müteveccihdir. Zîrâ anların zamân-ı sa‘âdetlerinde Kudüs-i şerîf kıble idi. Hâlâ Kudüs ise kıblemizin şimâline vâki‘ olmuşdur. Anıniçün ser-i sa‘âdetleri Kudüs'e müteveccihdir. Hâlâ bu asrımız kavmi defn olunduğu gibi başları garba, pâları şarkadır. Bunlar kıbleye müteveccih oldukları gibi değildir. Ammâ bu harem içre aslâ şecer mecer makûlesi olmayup haremin cânib-i şarkîsinde bir beyâz seng-i azîm vardır. Anın altında,

Ziyâret-i Hazret-i ismâ‘îl ibn Hazret-i ibrâhîm *aleyhisselâm*: Bunda âsûdedirler. Ammâ mezkûr seng kabr-i şerîfi üzre hâlâ mevtâlarımız gibi kıbleye doğrudur. *El-ilmü indallâh.* Bu

mahalde dahi bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik. Ba‘dehu bu haremin şark cânibinde olan bâbdan çıkup yol aşırı beş adım,

Câmi‘-i Cavliyye: Allâhü a‘lem Mısır pâdişâhlarından Yûsuf Salâhaddîn binâsıdır. Kaçan Hazret-i Halil câmi‘inde cemâ‘at-i kesîre oldukda bu câmi‘de **[Y 231a]** edâ-yı salât ederler. Gerçi mâbeyninde yol vardır, ammâ yine pâk harem yoludur, anda dahi namâz kılınır. Ve bu câmi‘in cemâ‘ati câmi‘-i Halîl cemâ‘atin görüp salât-ı sahîh olmağıyçün bu câmi‘in ol tarafı amûdlardır, mâbeynleri demir ve tuc kafeslerdir.

Ve bu câmi‘ tûlen ve arzen yüz ellişer ayakdır. Ve altı sütûn üzre mebnî toloz kemer binâlardır, kubbeler değildir ve ortası açıkdır. Ve derûn-ı câmi‘in cânib-i erba‘ası dîvârları birer âdem kaddi bâlâ gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ mevvâc ebrî mermerler kaplıdır. Ve bu câmi‘in mukâbilinde Halîl câmi‘i kapusuna nâzır bir kapusu var, ol dahi şebekedir. Kemeri üzre bu târîh kitâbet olunmuşdur. Târîh:

Hâzâ câmi‘ Cavliyye. Sene 875

Ve bu câmi‘in mihrâbı önünde matbah-ı Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh subh u mesâ fukarâ-yı billâha ve âyende vü revendeye ni‘meti bezl etmeğiçün tabl-ı Halîl'i kütür kütür döğülüp ahâlî-i şehre i‘lân oldukda azamet-i Hudâ ol kadar âdem cem‘ olup her kes kas‘asın şorbâ-yı Halîl ile pür edüp ehl [ü] iyâlleri ile kifâflanırlar. Hakîr dahi teberrüken ol fukarâlar bölüğünden olup bir sahan buğday şorbâsı aldım. Hudâ âlimdir, bir vüzerânın ve bir ulemânın ta‘âmında o lezzeti müşâhede etmedim.

Bu gürûh-ı enbûh gidüp ardı sıra müte‘addid âdemler ve ba‘zının huddâmları bakır sahanlar ile gelüp bunların cümlesine pilâv ve yahnî ve zerde ve şorbâ bezl olunur. Zîrâ bunlar, e’imme ve hutabâ ve meşâyihîn ve mürtezikadırlar. Aşcıbaşı kelâmiyle "Rûz-merre yedi bin sahan ta‘âm bezl olunur. işte cümle bu yedi kazandır" dedi. Ammâ Hudâ âlimdir, bin kazgan ta‘âm o taşınan sahanlara yetişmez. Ammâ Cenâb-ı Bârî berekât-ı Halîl vermiş. Acîb aceb hikmetdir. Ammâ bu ta‘âmlardan mâ‘adâ leyle-i cum‘ada südlü aş ve dibs-i Halîl pâlûdesi bî-imtinân çıkup cemî‘i a‘yân-ı şehre mebzûl olup âye[t]: [156] fehvâsınca birer beyâz nân dahi verirler. Ammâ gayri günlerde yigirmi bin esmerü'l-levn ekmek verirler.

Ve bu leyle-i cum‘ada tâ vaktü'l-ışâya dek mehterhâne ve tabl u nakkâre ve kûs u nefîr ve kudüme turralar uruldukda dağ ve taşlar ra‘d-vâr gürler. Hulâsa-i kelâm bu şehir halkının ağniyâsı ve fukarâsının hânelerinde âteş yanup ni‘met bişmez. Meğer cenâze guslü içün âteş yakalar, yâhûd müsâfirleri gelüp bir kaç gûne ta‘âm tabh etmeğiçün âteş yakalar. Andan ma‘lûmdur kim filân kişinin hânesinde âteş yanar. "Acabâ aslı ne ola? Mevtâsı ola yâhûd müsâfiri ola?" deyü ol hâne sâhibinin hâlin bu gûne su’âl ederler.

Bundan me’âl-i kelâm oldur kim Hazret-i ibrâhîm Halîlullâh'ın ni‘metiyle mücâvirîn ve müsâfirîn matbah-ı Halîl'den geçinirler. Ve bu matbahda Hazret-i ibrâhîm zamânından berü âteş sönmemişdir. Dâ’imü'd-dehr ilâ yevmi'l-kıyâme mü’ebbed ola. *Âmîn yâ Mu‘în.*

Ve dahi bâlâda tahrîr olunan cümle âsâr-ı binâları şehrin şimâlinde bir mürtefi‘ yerde şehre havâle âlî binâlardır. Cümle âsârları **[Y 231b]** kurşumlu değildir. Sâfî mücellâ kireç ile pûşîde beyâz incü-misâl nümâyândır. Allâhu azîmü'ş-şân ma‘mûr eyleye.

Ve bu câmi‘ hâlîçe ile mefrûşdur. Kulle-misâl bir minâresi vardır, gâyet âlîdir. Ve bu câmi‘e muttasıl şehrin a‘yân [u] eşrâfının hevâdâr hâneleri vardır. Kat-ender-kat kâ[r]gîr binâlardır. Cümle evlerinin revzenleri aşağı şehre ve cânib-i cenûba ve garba nâzırdır. Ve bu aşağı şehrin ortasında bir ulu **[P 98b]** çay cârîdir. Ba‘zı zamân münkatı‘ olur. Ve ol mahalde bir birke-i azîm vardır.

Ve bu varoş cümle (---) mahalle ve (---) hânedir. Cümlesi bâğ u bâğçeli ve kârgîr kal‘a misâli

kulleli hânelerdir.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası serâpâ sarp taşlıkdır. Ve cümle evleri **[Q 98b]** sütûhu beyâz kireç sıvalıdır. Ve Halîlü'r-rahmân'dan gayri selâtîn câmi‘i yokdur. Ammâ şehrin şimâlinde câmi‘-i Hazret-i Osmân var, ammâ şehir hâricinde kalmış, cemâ‘ati yokdur. Ve bir tarz-ı kadîm minâre-i mevzûnu var. Bunun dahi sütûhu kireçlidir.

Ve bu semtde cümle Yahûd tâ’ifesi sâkindir. Anıniçün Hazret-i Osmân câmi‘inin cemâ‘ati yokdur. Ammâ e’imme ve hutebâsı ve mü’ezzinânları ve mürtezikası vardır. Rûz-ı cum‘ada azîm cemâ‘at cem‘ olup edâ-yı salât ederler. Bundan gayri mâ‘adâ yedi mesâcidlerdir.

Ve iki tekye ve üç hammâmı var. Ammâ Halîlullâh hammâmı aceb tarz-ı garîb binâ-yı enbiyâdır ki mu‘cize ile bünyâd olmuşdur. Hasta girse bi-emrillâh şifâ bulur. Âb [u] hevâsı latîf u rûşenâ hammâm-ı ferah-fezâdır.

Ve üç hânı var. Ammâ Koca Mustafâ Paşa hânı kal‘a-misâl bir hân-ı mu‘azzamdır. Paşa tarafından voyvada bunda beş bayrak asker ile hükûmet eder. Cümle iki yüz hücredir ve iki bin at alur bir meydân-ı azîmi var. Ve cânib-i erba‘asında hücrelerin altı serâpâ ıstabl-ı hussândır. Ammâ suyu birkedendir. Ve gayri hânlarda kuyular vardır.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘asında kal‘a yokdur. Ammâ Halîlü'r-rahmân âsitânesi iki kat kal‘adır. Dizdârı ve neferâtları (---) (---). Zîrâ ol âsitânede olan mâl-ı hazâyin meğer Medîne-i Münevvere'de ola.

Ve bu şehir gâyetü'l-gâye intihâ-i serhaddir ve bâdiye-i Arabistân'dır. Cânib-i şarkîsi ve kıblesi sengistân ve çöl ü çölistândır, tâ Bağdâd'a varınca vâdî-i hâmûndur. Ve ol türbeler içre niçe bin milel-i muhtelife Urbân u uryân ve giryân kavim vardır. Anlardan havf olunup bu Halîlü'r-rahmân hıfz [u] hirâset edüp kal‘a içine almışlardır. Ammâ bu âsitâneye kec nazar eden kerrât ile helâk olmuşlardır.

Ve hâlâ bu şehir halkı himâyetullâhdadırlar. Zîra cemî‘i koyunları ve sığırları mer‘alarında çobansız gezerler. Aslâ kurddan havf etmezler. Ve ba‘zı âdem hânelerinin bâbların mesdûd etmezler. Ammâ ba‘zısı "Ehl-i beyte harâmî gelür" deyü bâbların sedd ederler. Zîrâ âb [u] hevâsı letâfetinden mahbûb u mahbûbesi çokdur.

Ve cümle halkı Arabdır ve gâyet lecûclardır. Ekseriyyâ alaca abâ geyerler. Ve beyâz destâr imâme geyerler. A‘yânı çuka ve sof cellâyî mevsûfu ahmer **[Y 232a]** sof geyerler. Ve zenânesi altun ve sîm-i hâlis takye üzre beyâz izâr bürünürler.

Ve re‘âyâsının çoğu Yahûdî ve Karâyî ve Ya‘kûbî ve Dürûzîlerdir. Ammâ Ermeni ve Urum aslâ gelüp tavattun edemez. Ticârete gelen bile üç günden ziyâde duramaz, hemân mürd olur.

Ve cümle iki yüz dükkânı var. Bezzâzistânı vîrândır. Ve bazı evler altında sebîlhâneleri vardır. Ve bâğ u bâğçesi Kudüs-i şerîf yolu üzre dağı taşı yedi sâ‘atlik yer serâpâ bâğ u bâğçedir. Her sene Cenâb-ı Bârî eyle berekât-ı Halîl verir kim Mekke ve Medîne'den ve Mısır ve Irâk'dan niçe kerre yüz bin deve gelüp ineb-i Halîl deyü bâzergânlar kuru üzüm yükledüp vilâyet vilâyet götürürler. Ve incîri ve rummânı ve gûnâ-gûn âbdâr üzümü ve elması ve ayvası ve dibs-i Halîl'i ya‘nî bekmezi ve zeytûnu meşhûr-ı âfâkdır.

Ve cemî‘i halkı bâğbândır, zîrâ zirâ‘at yeri azdır. Ve bir gûne bir çekirdekli engûrü olur, izmir ve Kuşadası ve Karabâğlarda ve istanköy'de ve Acem Hoy Menendi'nde olmaz. Kırmızı akîk-i Yemenî-misâl bir üzümdür. Ammâ hikmet-i Hudâ şarâb etseler sirke olur, mu‘cize-i Halîl'dir. Ammâ zeytûnu ve zeyt yağı ol kadar çok olur kim Mühr-i ilyâs iskelesinden her sene gemilere üzüm ve incîr ve zeytûn ve zeyt yağın doldurup dib Frengistân'a gider.

Ve taşlık yer olmağile şiddet-i hâr ziyâdedir. Ve câ-be-câ halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ammâ birbirleriyle hüsn-i zindegâneleri yokdur. Ve şeb [u] rûz gavgâları çokdur, gâyet lecûc kavimdirler. Ve dağlarında beş on bin tüfeng-endâz kavmi vardır. Hâkime itâ‘at etmezler. Gâyet ganî ve sahî kavimdirler. Cenâb-ı Bârî mâllarına ve bâğlarına berekât-ı Halîl vermiş. Ta‘âmların tek ü tenhâ yemeyüp elbette müsâfirle tenâvül ederler. Hak Te‘âlâ berekât vermiş kavimdir.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda olan ziyâretleri beyân eder

Evvelâ şehrin şimâlinde mezâristân içindeki makâm-ı Kırklar ve (---) câmi‘i kurbunda şeyh Kehen‘ûş ve şehrin şimâlî ucunda bir kubbe içinde şeyh Aliyyü'd-Dekâvî ve bu mahalde niçe bin sâdât-ı kirâm ve niçe bin sahâbe-i izâm ve niçe bin kibâr-ı evliyâullâhlar bu Halîlü'r-rahmân sebebiyle bu mahalde medfûnlardır.

Ve şehr içinde şeyh Abdurrahmân Hazret-i Ebâbekru's-sıddîk tarîkı ki tarîk-ı Nakşibendiyye'dir anların hulefâsından kutbiyyete kadem basmış bir ulu sultândır.

Ve bunların civânrında şeyh Reyhân, Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet'e her bâr reyhân hedâyâ götürürler imiş. Ulu sultândır. Bunların birâderleri şâm-ı şerîfde Paşa sarâyının iç hammâmının kapusu dibinde medfûndur.

Ve yine bu Halîl şehri içre Hazret-i şeyh Yûsuf Neccâr, Hazret-i Risâlet huzûrunda bunların belin Selmân-ı Pâk bağlayup neccârlara pîr oldu. Bunların intikâlinden sonra yine Selmân-ı Pâk Hazret-i Alî huzûrunda Ebû'l-kâsım Abdülvâhid Neccârî'nin belin bağladı. Bu dahi neccârlara pîr oldu. Kabri Bakî'dedir. Be-kavl-i Fütüvvetnâme-i imâm Ca‘fer.

Ve yine şehr-i **[Y 232b]** Halîl içinde mahkeme medresesi sâhibi eş-şeyh Muhyi'l-mücerred bir azîmü'ş-şân hayrât [u] hasenât sâhibi ulu sultândır. *Tabakât-ı şa‘râvî'*de menâkıbı mastûrdur. *Kuddise sırruhu'l-azîz ve enbiyâi'l-kirâm alâ nebiyyinâ ve aleyhim efdalü's-salavâtı ve eşrefü's-selâm, satara suhufa'l-vesîkati mine'l-enbiyâi'l-kirâm ve makâmâtihim. Zârehum el-fakîrü'l-hakîr el-hâc hâfızu'l-Kur’ân Evliyâ-i Gülşenî ricânâ minhümü't-tevessülü li-mağfireti Zü'l-Celâli ve'l-ikrâm. Yes'elullâhe lenâ ve lehu hüsne'l-hitâm ve's-selâm.*

Hamd-i Hudâ bu şehirde bir hafta bâğ u bâğçede zevk u safâlar edüp evliyâ ve enbiyâları ziyâret edüp niçe mazınne-i kirâme kimesnelerin sohbetiyle müşerref olup hayır du‘âlariyle behremend olduk. Kırk nefer erbâb-ı zü‘amâ ile yine

Kudüs-i şerîfe müteveccih olduğumuz menâzilleri beyân eder

şehr-i Halîl'den şark cânibine bâğlı ve dağlı şâhrâh ile bir sâ‘at,

Karye-i Sa‘îr: Yetmiş seksen evli bir Arab karyesidir. Ba‘zı zamân şâm hâkinde sâkin Âl-i Umûr Urbânı bunları uryân edüp emvâl [ü] erzâkların nehb ü gâret edermiş. Bu karyede bir câmi‘ vardır. Câmi‘e muttasıl bir kubbe-i beyâz vardır. Anda,

Ziyâret-i Hazret-i Seryâ ibn Hazret-i Ays ibn Hazret-i ishâk: ammâ ahâlî-i karye bizzât Hazret-i Ays dahi bunda medfûndur derler, *el-ilmü indallâh.* Ammâ bu Hazret-i Seryâ âsitânesinde bir şeyhi var. Dâ’imâ savm-ı Dâvûd'a müdâvim bir mazınne-i kirâme kimesnedir. Hakîrin derûnundan geçdi ki bu Hazret-i Seryâ rûhuna bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edem, deyü hâtırda iken hemân şeyh,

"Yâsîn-i şerîfi tilâvet edin" buyurup keşf etdiler. Hakîr dahi bilâ-lahn savt-ı a‘lâ ile tilâvet edüp savâbın Hazret-i Seryâ'nın rûh-ı şerîfine hibe eyledim. Ve şeyhin dest-i şerîfin bûs edüp hayır du‘âların aldık.

Ve bu (---) (---) nâm bir mahalde imâm yan Urbân fukârası içre olmağile ol kadar müzeyyen değildir. Ancak sandûkası ahdargûn atlas ile mestûrdur. Ve câmi‘ hareminde bir âb-ı rahmetle memlû bir sarnıcı var. Cümle halk andan isti‘mâl ederler. Ve bu karyeden bize şeyh **[Q 99a] [P 99a]** hazretleri elli tüfeng-endâz Urbân şehbâz refîk verdi. Zîrâ Gazze paşası şeyh Beşîr'i katl etmiş. Ol ecilden cümle Urbân dağı ve taşı kaplamışlar ki Gazze'yi basup şeyhlerinin intikâmın alalar. Biz dahi Nâbulus yoluna gitmeyüp Rabbü'l-Belhî nâm sengistân ve çengelistân yerlerden şiddet-i harâret çekerek ol mahûf u muhâtara yolları ubûr edüp Hazret-i Mûsâ yoluna azîmet etdik. 12 sâ‘at,

Karye-i Nu‘aym: ibrâhîm Halîl evkâfıdır. iki yüz evli bâğ ve zeytûn ve incîri ve dud eşcârlı ma‘mûr karyedir. Hân u hammâmı ve bir latîf ma‘mûr câmi‘i ve minâresi ve haremi altında bir âb-ı hayât sarnıcı vardır. Câmi‘in sağında,

Ziyâret-i Hazret-i Lût ibn (---) *aleyhime's-selâm:* Bir âsitâne-i münevverdir kim cânib-i çihârı iremezâtü'l-imâd gibi bir bâğ [u] bostân gül [ü] gülistân [ve] nahlistân içre bir kubbe-i âlîde âsûdedir. Ammâ müzeyyen değildir, ancak sandûkaları **[Y 233a]** yeşil sof ile pûşîdedir. Müddet-i ömürleri 200 sene oldu. Hazret-i ibrâhîm'in ammisidir. Kavm-i Sâmirî'dendir. Mü'tefikât şehri ki Sıfet şehrine karîbdir, anın halkını dîne da‘vet etmeğe me’mûr oldular. Kırk yılda üç kişi îmâna geldi. Hak azze ve celle Cibrîl-i Emîn'e emr edüp ol şehri cümle halkıyla hevâya çıkarup rûy-i zemîne urup yere geçirdi. Hazret-i Lût dahi Kudüs'de mütemekkin iken bu karye-i Nu‘aym'de merhûm olup hâlâ bu câmi‘de medfûndur.

Ammâ bu karye-i Nu‘aym şehr-i azîm ve bir sevâd-ı kadîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır. Ve bu âsitâneye cemî‘i masrû‘ ve mehmûm gelüp ziyâret edüp şifâ bulurlar. Hakîr bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik. Ve bir gece bunda mihmân olup şeyhin bize koşduğu kırk âdeme beş guruş verüp avdet etdiler. Ba‘dehu bu karyeden yigirmi tüfeng-endâz vesîle alup yine cânib-i şarka 3 sâ‘at sâfî taşlık içre ubûr edüp,

Karye-i Veşle: Yüz evli kal‘a-misâl bir ma‘mûr köydür. Bunda sehel istirâhat edüp ve tahte'l-kahve ve tenâvül edüp cümle refîklerimizin ve hakîrin atlarına ikişer at yemi alup cümle toksan dörd yem alup üç guruş verdik. Hâzâ bereket-i Mûsâ deyüp bir kaç âdem silâhlarıyla bize refîk oldular, zîrâ bu mahaller gâyet havf ü haşyet çekecek yerlerdir. Andan yine göz göz gön olmuş sa‘b [u] sengistân içre 6 sâ‘at,

Ziyâret-i Hazret-i Mûsâ ibn Karn imrân *aleyhi's-selâm***:** Vâlideleri Yuhâna'dır. Menûçehr irân ve Tûrân pâdişâhı idi. Velîd bin Masûn ya‘nî Firavn Mısır pâdişâhı idi. Ba‘dehu iğvâ-yı şeytân ile hâşâ sümme hâşâ rubûbiyyet da‘vâsın edüp Âye[t]: [157] dedi.

Bunların zamânında Hazret-i Mûsâ Sa‘îd-i ibrîm'e karîb (---) (---) vücûde gelüp anası Yuhâna Hazret-i Mûsâ'yı bir sandûka içre koyup Firavn havfinden Nîl'e atdı. Hikmet-i Hudâ ol sandûkayla Hazret-i Mûsâ Fir‘avn'un haremi önünden ubûr ederken Fir‘avn'un hâtûnu sandûka'yı Nîl'den çıkarup pinhânen perveriş edüp mürûr-ı eyyâm ile Mûsâ bir fetâ olup âlem-i seyâhat içre kendülere Mısır hâkinde Bahr-i Kulzüm sâhilinde Tûr-ı Sînâ'da münâcât ederken kendülere kırk yaşında nübüvvet ihsân olunup Fir‘avn'u dîne da‘vet etmeğe me’mûr olup bilâhire yine Süveys deryâsı kenârında Hazret-i Mûsâ Fir‘avn ile ceng edüp Hazret-i Mûsâ'ya askeriyle Süveys deryâsına girmek fermân-ı Hudâ olup âye[t]: [158] mazmûnunca Hazret-i Mûsâ askeriyle deryâya girüp halâs oldu. Fir‘avn bu hâli görüp,

"Âyâ bu ne hâldir?" derken derhâl Hazret-i Cibrîl bir kısrak ile Fir‘avn'ın aykır atı önüne düşüp deryâya girdi. Fir‘avn'ın aykır atı dahi kısrağı görüp ardına **[Y 233b]** düşdü. Fir‘avn ol kadar licâmın çeküp zabtı mümkin olmayup deryâya girüp Mûsâ Nebî leşkerin kova gitdi. Fir‘avnîler bu hâli görüp,

"Bire Allâhımız gitdi, biz ne te'hîr ederiz" deyü cümlesi deryâya girüp gürûh gürûh gitmede. Tâ ki mâba'dlarında bir Fir'avnî kalmayup bi-emrillâhi ta'âlâ cümlesi Süveys deryâsında Kolundur boğazı nâm mahalde gark oldular. Ba'dehu Cenâb-ı Bârî ol gark olan Fir'avnîlerin lahmın ekl eden balıklardan kırıç balığın halk eyledi, mel'ûn balıkdır. Mahallinde evsâfı tahrîr olunur.

Ba'dehu Hazret-i Mûsâ Bahr-i Kulzüm'ün Habeş cânibine gelüp Funcistân ve Berberistân ve isne ve isvân memleketinin halkın dîne da'vet ederek Sa'îd'de vatan-ı aslîsi olan beled-i Ermen-i isfûn'a gelüp andan Mısır-ı Atîk ki şehr-i Fustât'dır, anda halkı dîne da'vet etdi. Zamân-ı bâ-sa'âdetlerinden vilâdet-i Hazret-i Muhammed'e gelince 3300 senedir. Ömreş (---) sene ve sebeb-i ma'îşet-i sanâyi'i Hazret-i şu'ayb'ın çobanı idi. Ve Kelîmullâh idi ya'nî bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî ile kelimât ederdi. Âye[t]: [159] Cemî'i tevârîh-i mu'teberelerde hikâyeti mastûrdur. Ve hâlâ bu mahal ki Kudüs-i şerîfin cânib-i şarkîsinde yedi sâ'at ba'îdde,

Buhayre-i Sidrem ya'nî buhayre-i Lût

Semm-i helâhil-misâl suyu vardır. Sâhilinde bir kubbe-i mehbıt-ı münevverde âsûdedir. Çöl [ü] çölistân ve berr [ü] beyâbân ve bir cânibi sengistân olmağile cânib-i erba'asında şenlik yokdur. Ammâ kubbe-i âlîsine muttasıl bir câmi'-i âlîsi var kim dürr-i beyz-âsâ beyâz münevverdir. Ve câ-be-câ etrâfında hücreleri vardır. Ve harеminde bârân-ı rahmet ile memlû bir âb-ı hayât bârid çâh-ı mâsı var. Ve minâre-i mevzûnu var kim misli meğer Mısır'da Gavriyye minâresi ola. Ve haremden taşra yine bârân-ı rahmetden memlû bir birke-i azîmi var.

Ve sandûka-i şerîfi Kudüs'de Hazret-i Dâvûd sandûkası gibi zer-ender-zer atlas-ı ahdar ile pûşîdedir. Ve kubbe-i âlîsi zî-kıymet hâlîçeler ile döşelidir, ammâ mücevher ve murassâ'at makûlesi zî-kıymet kanâdîl ve çerâğ ve çerâğdân ve buhûrdân ve gülâbdân yokdur. Ancak yüz mikdârı kanâdîllerdir. Ve câmi'i dahi hem-çünân tekellüflü değildir, zîrâ hâlî yerdedir.

Bu âsitânenin cânib-i kıblesinde iki yüz evli bir karye vardır. Müselmân ve Ya'kûbî ve Yahûdîler vardır. Huccâc [u] züvvârân her bâr bu âsitâneye geldiklerinde mezkûr kurâdan ahâlîsi gelüp ehl-i züvvâra hidmet edüp me'kûlât [u] meşrûbât levâzımâtların getirüp hidmet ederler. Türbedâr dahi bu karyedendir. Ammâ bu âsitânede Hindîden gayri kimesne yokdur. Ve her sene ziyâret eden kavm-i Yahûd çokdur, zîrâ anlar Mûsâyî dirler. Kudüs'den beş altı yüzü bir yere gelüp alaybeği bayrağıyle asker alup gelüp ziyâret ederler.

Bu âsitâne ve câmi' gûyâ üstâd bennâ elinden henüz çıkmışdır. Merkad-i pür-envârının kanâdîl ve hâlîçeleri dâ'imâ hâli üzre durup **[Y 234a]** türbedârları bâbını sedd etmezler. Dâ'imâ mekşûfdur. Bir kerre Arab ve Dürûzîler ba'zı eşyâların serîka etmişler, cümlesi mürd olmuşlar.

Bir celâl sâhibi ûlü'l-azm peygamberdir kim âdem kubbe-i münevveri içine dâhil oldukda vücûd-ı insâna lerzân hâsıl olup vâlih olur. Hakîr vardıkda âsitânesin bûs edüp cümle refîklerimizle,

"es-Selâmü aleyke yâ Kelîmallâh, destûr yâ Kelîmallâh" deyüp dâhil olduk.

Pây-i sa'âdetleri cânibinde müvâce[he]-i şerîflerine varup cümlemiz âdâb üzre oturup hakîrin Sûre-i Nebe''de kalmış **[Q 99b]** bir hatm-i şerîfi tamâm edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp şefâ'atlerin ricâ eyleyüp taşra câmi'e varup ibâdet etdik. Ve ol gece anda mihmân olup ahâlî-i karye elli tavuk ve bir koyun ve beş hımâr yükü nîlgûn taşlar getirdiler. **[P 99b]** Hakîr dücâcların ve ganemin bahâların verüp,

"Bu taşlar nedir?" dedim.

"Yâ Sultânım! Bu hacerât misli şecerât-ı hatabdır" dediler.

Hakîr i'timâd etmedim. Ba'dehu kav yakup tancereleri gayri taşlar üzre koyup ba'zı hâr [u] hâşâk

ile alev zâhir olup mezkûr taşlara tancere altına kodukda alev-ber-alev olup neft u katrân-misâl yanardı.

Hikmet-i Hudâ meğer ol dağların cümle seng-i hârâları böyle yanarmış. Hikmet-i acîbe ve garîbedir. Âye[t]: [160]

Ba‘dehu bu taşlardan bârımıza bir kaç kıt‘a koyup ziyâret-i vedâ‘ edüp cümle refîklerimizle bu buhayre-i Sidrem ve Buhayre-i Lût derler kenârınca sengistân içre gidüp kabâyil-i Âl-i Umûr haymeleri içinde sehel istirâhat edüp bu buhayre-i Sidrem'den latîf ahmer-levn semekeler sayd edüp ale'l-fevr tabh etdiler. Tenâvül edüp def‘-i cû‘ etdik, ammâ gâyet lezîz mâhîleri olur.

Ve bu halîcin dâ’iren-mâdâr cirmi tokuz mîldir. Gûnâ-gûn mâ’ideleri olur. Ammâ sehel şordur, hayvânât içerler, şitâ eyyâmlarında seyl-i rahmetden lezîz olur. Bu buhayrenin cânib-i garbîsinde kabr-i Kelîmullâh'a karîb,

Cebel-i Zeyt-i Hâr derler bir cebele-i sağîredir. Anda bir gâr-ı azîm vardır. Hazret-i Lût Nebî bu gâr içre ümmetlerinin ehl [ü] iyâllerin kavm-i Lûtîler havfinden bu gârda pinhân eylemiş. Hâlâ bu gârdan her gece bir ziyâ zâhir olup bu etrâfa ziyâ-bahş olup meh-i çârdeh gibi cevânib-i erba‘a münevver olur. Hikmet bu kim rûz-ı rûşende bî-pâk ü bî-pervâ ol gâr içre girüp seyr [ü] temâşâ edersen ne çerâğ ve ne kandîl ve ne fitîl ve ne âteş ve ne âteşdân var. Ancak sun‘-ı Hudâ'dan bir şem‘-i şebistân zâhir olur kim akıl perîşân olur.

Ammâ Hazret-i Meryem Yahûd kavmi ta‘nından Kudüs'den firâr edüp bu halîc-i Sidrem ve ba‘zılar Buhayre-i Meryem derler, bunda kapanup Hazret-i Îsâ ile bunda sâkin olurmuş. Cenâb-ı Bârî anlara Cibrîl-i Emîn ile [161] ihsân edüp leyle-i zulmetde ziyâ ihsân ederdi. Ol ecilden hâlâ bu gârdan âteş zâhir olur. Hattâ hakîr ol gece bu ziyâyı **[Y 234b]** müşâhede edüp ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etmegiçün ol şeb Âl-i Umûr haymelerinde mihmân olup hayli ikrâm etdiler. Ba‘de'l-gurûb cüz’î âteş nümâyân olarak vakt-i aşâda cihân âlem-tâb oldu. Tâ vakt-i şâfi‘î mahalline dek ber-karâr olup ba‘dehu muzmahil oldu.

Âye[t]: *Yahlükullâhu mâ yeşâu bi-kudretihi* [162] Bunları seyr [ü] temâşâ edüp bu muhalden şimâl cânibine beş sâ‘at gidüp,

Def‘â menzil-i Kudüs-i şerîf: Ekâlîm-i hakîkîde iklîm-i sâlisdedir. Tûl-i nehârı (---) ve atvel-i leyâlı (---) ve tâli‘-i binâsı (---). Bunda cemî‘i ahibbâ ile vedâlaşup Mısır'da ibrâhîm Paşa'ya gidüp andan hacc-ı şerîfe gitmek sadedinde iken Kudüs-i şerîf paşası Hârmûş Paşa'ya emr-i şerîfler gelüp,

"Sâ’ir seneden on gün mukaddem şâm huccâcın Hüseyin Paşa ile ma‘an şâm'dan çıkup Mekke-i Mükerreme'ye azîmet edesiz ve Mısır emîrü'l-haccına dahi fermânım eyle sâdır olmuşdur" deyü hatt-ı şerîf-i sa‘âdet-makrûn gelince hakîr hisâb etdim ki Kudüs'den Mısır yigirmi konak yerdir. Bu hisâb üzre huccâc-ı müslimîn çıkmağa yigirmi gün kaldı.

Dönüp bi'z-zarûrî Mısır râhına gitmeği ferâğat edüp bin seksen iki Ramazân'ının salât-ı ıydını Mescid-i Aksâ'da kılup ba‘de'd-du‘â cümle ahibbâ ile musâhafa ve vedâ‘ edüp **şâm cânibine azîmet edüp** Kudüs'den cânib-i şimâle 9 sâ‘at sâfî zeytûn ve tînli bâğ u bâğçeli kurâlar içre ubûr ederek,

Menzil-i karye-i Selîmâ: Bir bayır üzre iki yüz Arab evli ve âb-ı hayât sulu bir ma‘mûr karye ve ze‘âmetdir. Andan yine şimâle mahsûllü sahrâlar içre 8 sâ‘at,

Menzil-i karye-i Nâşifoğlu: Ze‘âmetidir. Yüz hâneli belîdedir. Andan yine şimâle âbâdân hâmûn içre 6 sâ‘at gidüp şiddet-i harâret ile bî-tâb u bî-mecâl olup,

Evsâf-ı kal‘a-i Cebelü'l-Aclûn

Arz-ı Filistîn'de sene (---) târîhinde şehr-i Busrâ sâhibi Melik Busrâm binâsıdır. Ba‘de'l-hicret

sene 60 târîhinde Hazret-i Mu‘âviye şâm'da emîrü'l-mü’minîn iken ta‘mîr [ü] termîm etdi. Ba‘dehu sene 922 târîhinde kal‘a miftâhın Çerâkiseler Selîm şâh'a teslîm edüp şâm eyâletinde sancakbeği tahtı oldu.

Hâlâ beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 26.000 yük akçedir. Ze‘âmet 4 ve tîmâr 51. Paşası ve erbâb-ı zü‘amâsı ve erbâb-ı tîmârları kânûn-ı pâdişâhî üzre cebelüleri ile bin iki yüz pâkîze asker olup her sene şâm huccâcı Mekke'den avdet etdikleri mahalde huccâcı âsî Hurmâ'da istikbâl edüp âsîlerden halâs etmeğe me’mûrlardır, gayri sefere gitmezler.

Ve paşasına kırk kîse hâsıl olup ve sancağı yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve yüz kırk pâre nâhiye kurâlarıdır. Ammâ Arab espinin pâyinde pâymâl ve sergerdân kurâlardır. Kadıya senevî altı bin guruş olur. Kethudâyeri ve şâm serdârları ve a‘yânı ve dizdârı ve merdüm-i hisârı vardır. Cümle yüz elli pür-silâh **[Y 235a]** neferâtlardır.

Ve kal‘ası bir püşte üzre şekl-i murabba‘ ve seng-i musanna‘ ile mebnî bir kal‘a-i şîrîndir. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) ve (---) nâzır bir demir bâbı vardır. Ve içinde bir câmi‘ ve yetmiş seksen mikdârı toprak ile mestûr hânecikler vardır. Beği kal‘ada sâkin olu. Ve hân u hammâmı ve bezzâzistânı yokdur. Ve aşağıda varoşu,

..... (1 satır boş).....

Ve âb-ı hevâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi firâvândır. Ve engûrü Halîlü'r-rahmân inebine müşâbihdir. Ve şehrinin yıldız cânibi iki konak yere tâ Ayn-ı Tüccâr'a ve Kâkûn ve Leccûn'a varınca Heyhât-misâl çemenzâr lâle ve erguvân bahâr ile mahsûldâr bir dâr-ı diyârdır kim her sene kırk elli bin Türkmân sehillenüp mihmân olurlar. Bu şehrin cânib-i şarkîsinde iki sâ‘at,

Buhayre-i Zağr: Dâ’iren-mâdâr altı mîldir. Âb-ı hayât sudur. Gûnâ-gûn mâhîleri sayd olunup cânib-i erba‘asına kabâyil-i Vahîdât ve Âl-i Umûr ve Benî Zühd meks edüp tarâvet kesb ederler. Bu buhayre Minye buhayresi ile cebel-i Aclûn mâbeyne-hümâsında vâki‘ olmuşdur. Ve bu Zağr sâhilinin cânib-i garbîsinde bir beyâz kubbe-i münever vardır. Anda,

Ziyâret-i Zağr binti Hazret-i Lût *aleyhi's-selâm* anda medfûndur ammâ türbedârı ve kanâdîli ve hâlîçeden hâlîdir, zîrâ âbâdândan nişân yokdur. Cümle kabâyil-i Urbân çokdur. Bu âsitânenin cenbinde bir ayn vardır. Bu kerîmenin ismiyle müsemmâ olup Ayn-ı Zağr derler. Kabâyil-i ulemâ-yı Urbân efvâhında böyle şayî‘dir kim bu ayn kıyâmete karîb ya‘nî eşrât-i sâ‘atde cûş [u] hurûşa gelüp bu sahrâ ve şehirleri gark ede, derler. Hakîkatü'l-hâl eğer tuğyân etse tâ şâm'a gelince önüne hâ’il yokdur. *Allâhümme afvnâ.*

Bunu dahi ziyâret edüp yine kal‘a-i Aclûn'a gelüp ol gece mihmân olup ba‘dehu Aclûn'un bâğlarından taşra kıble cânibinde şâhrâhdan ubûr etdüği (---) (---) etdüği Katrân kal‘ası râhı üzre,

Ziyâret-i Hazret-i Beşîr ibn Hazret-i Eyyûb *aleyhime's-selâm***:** Çemenzâr yerde bir beyâz kubbe-i münevverde medfûndur. Türbedârı ve ehl-i civârı yokdur. Ol ecilden müzeyyen değildir. Ammâ ziyâretgâh-ı hâs [u] **[Q 100a]** âmdır. Ba‘zı mahalde Benî Reşîd kabîlesi bu mahalle gelüp Vâdî-i Beşîr deyü meks edüp ziyâret **[P 100a]** ederler. Suhuf nâzil olmuş peygamberdir. Hakîr hamd-i Hudâ ziyâret edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik. Müddet-i ömürleri (---) sene. Sanâyi‘i bâğbân imişler. {Hazret-i Eyyûb ibn (---).}

Andan yine Cebelü'l-Aclûn'a gelüp ba‘zı ahibbâ ile vedâlaşup yine cânib-i şimâle 9 sâ‘at gidüp,

Def‘â kal‘a-i Ayn-ı Tüccâr: Mukaddemâ evsâfı tahrîr olunmuşdur. Anı ubûr edüp 4 sâ‘at türâblı sahrâ içre güzer edüp Sıfet şehri hudûdunda Minye gölü kenârınca sa‘b u sengistân yerleri geçüp nehr-i Vâdî buhayre-i Minye'ye mahlût olduğu mahalli atlar **[Y 235b]** ile ubûr edüp ana karîb,

Aynü't-tîn ve Ayn-ı Leymûn: Bu 2 uyûnlar buhayre-i Minye'ye munsabb olduğu mahalden atlar

ile geçüp,

Evsâf-ı harâbî-i
şehr-i Taberistân

Ba‘de't-Tûfân ma‘mûr [u] âbâdân olan büldânlardandır. Bu Taberistân'ın sık ormanlar ile kat‘ etdikleriyçün Tibristân'dan Taberistân derler. Cânib-i garbîsi tâ Sıfet şehrine cânib-i cenûbîsi kal‘a-i Kahkaha, cânib-i şarkîsi buhayre-i Taberistân'ın nısfına varmış şehr-i mu‘azzam imiş. Sene 76 târîh-i vilâdet-i Îsâ'dan sonra Buhtu'n-nasr harâb edüp yine ma‘mûr olup bu şehirde yetmiş peygamber bir asırda cem‘ olmuşlardır. Yahûd tâ’ifesi bu nebîlerin çoğun katl ederler.

Hâlâ ba‘zı ziyâretler var kim "nebîlerdir" deyü ziyâret etdik. Ammâ esmâları ma‘lûmumuz değildir. Ba‘dehu sene 792 târîhinde Timur Kudüs'e giderken bu şehir kavmin katl-i âm edüp şehrin harâb eder. Hâlâ harâbdır ammâ bunda olan imâret-i kadîmeler ve âsâr-ı azîmeler meğer Ayasulug'da ve Mısır'ın şark Ahmîminde ola.

Bu şehri ubûr edüp yine Minye gölü kenârınca gidüp tâ Ayn-ı Tüccâr'dan 6 sâ‘at,

Menzil-i hankâh-ı Minye ve evsâf-ı buhayre-i Taberistân: Efvâh-ı nâsda Minye gölü derler. Bu buhayrenin cânib-i garbîsinde bir kayalı alçacık cebel dâmeninde buhayre kenârında bir küçük hândır, ammâ gâyet bî-emândır. Zîrâ cânib-i erba‘ası Dürûzî ve Urbân'dır ve serâpâ uryân-ı bî-îmân insândır. Âyende vü revendeleri kendüleri gibi uryân edüp katl-i ebdân ederler.

Sene (---) târîhinde şâm ve Kudüs mâbeyne-hümâsı emn-i tarîk olsun içün Lala Mustafâ Paşa binâsıdır. Ve Sıfet hükûmetinde gâyet mahallinde binâ olunmuşdur. Kıblesi cânibi sâhil-i buhayre-i Minye'dir. Serâpâ ılkın ağacı hıyâbânıdır. Bu ormanların türâbında Sıfet keçesi boyayacak gûnâ-gûn kök boyalar çıkar. Tâ Frengistân'a niçe bin yük götürürler. Sıfet hâkimi öşrün alur.

Ve bu buhayre-i Minye kıbleden yıldız cânibine tûlânî vâki‘ olmuşdur. Tûlu iki konakdır ve arzı Müzeyrib kal‘ası kurbundan tâ Taberistân cânibine varınca elli mîldir. Ammâ gâyet âb-ı hayât suyu vardır. Ve Kudüs-i şerîf râhı üzre sâhil-i bahirde ma‘mûr âbâdân kurâları vardır. Ammâ cânib-i şarkîsi ve cânib-i kıblesi şâm'ın Ka‘be yolları ve Urbân yatakları olmağile ma‘mûr değildir. Ol cânib beyâbân olmağile sâhil-i buhayre çengelistân ve hıyâbândır.

Ecnâs-ı mahlûkât olduğundan mâ‘adâ Benî isrâ’îl koyunları vardır ki ibtidâ müştakk olmuş kuzu kadardır. Ammâ gâyet semiz ve karnları yine sâ’ir koyun boynuzu gibi kıvrılmışdır. Ve kuyruğu tavşan poçığı gibidir.

Bu buhayrede arslan dahi olur, derler ammâ hakîr görmedim. Ammâ Marzifon şehri hımârı kadar hınzîrları olur kim ta‘bîr olunmaz. Sayd [u] şikâr olıcak yerdir. Ammâ beş on kişi varsa rehzenler âdemi şikâr ederler.

Ve bu buhayreye azîm nehirler mahlût olur. Evvelâ **[Y 236a]** cânib-i garbîsinde şıkıf ve Zübdâniyye dağlarından ve Ba‘alebekke sahrâsından hâsıl olan nehr-i Tennûr-ı sağîr ve nehr-i Halhûl-i kebîr. ikisi bir yere munsabb olup cisr-i Ya‘kûb altından ubûr edüp bu buhayre-i Minye'ye munsabb olur.

Ve cânib-i şarkîsinden nehr-i Hüreyyân kal‘a-i Müzeyrib altından cereyân edüp buna mahlût olu. Ve cânib-i şimâlîsinden nehr-i Kisve ve belîde-i Sanemeyn cenbinden uyûn-ı Sanemeyn dahi bu buhayre-i Minye'ye mahlût olur.

Ve şâm'ın Ka‘be yolunda Ayn-ı Zerka dahi buna rîzân olur. Âb-ı hayât bir buhayredir. Ahâlî-i vilâyet yetmiş gûne semek-i lezîzi olur derler. Ve hukemâ-yı kudemâ yetmiş hâssasın yazmışlar.

Ve bu buhayrenin cânib-i erba‘asında olan ucûbe-i dehrden niçe yüz ibret-nümâlar vardır. Ammâ cümleden biri bu buhayrenin cânib-i (---) bir harâb şehir vardır.

Evsâf-ı harâbî-i şehr-i Zağzağa

Hazret-i Lût'un şehridir. iklîm-i Filistîn'dendir. Bunu dahi Buhtu'n-nasr harâb etmişdir. Hâlâ bu buhayrenin sâhilinde dağı ve taşı dutmuş bir harâb-âbâd diyâr-ı deyyârdır. imâret-i harâbîsi bir günde devr olunmaz. Bunda olan binâlar tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir. Amûd-ı müntehâlar ve mutalsam köhne âsârları var kim âdem hayrân olur. Ammâ etrâfı ma‘mûr belîdeler ile ârâste ve mahsûldâr vâdîleri var. Bu harâbistân içre kabâyil-i Vahîdât ve kabâyil-i Rubâh ve kabâyil-i Reşîd'in ganemleri kışlar, azîm gârlar ve sarâylar vardır. Bunda bir,

Germâb-ı Zağzağa: Fârisîde germâb Arabîde ayn-ı hâr Türkîde ılıca ve kaplıca ve Mogolîde (---) ve lisân-ı Yûnânîde (---) nero ve lisân-ı Latin'de bana derler ve lisân-ı Ekrâd'da çermik bir hikmet-i ayndır. Hukemâ kavlince mâ-i cârîsi kükürd ma‘âdini üzre uğrayup şiddet-i harâretinden ol ayn ateşpâre olup bir yerden tulû‘ eder. Ammâ benî âdeme ol kadar nâfi‘dir kim bir vech ile evsâfı ta‘bîr olunmaz. Ammâ bu Zağzağa ılıcasının cümle hâssasından biri kırk gün bir cüzâm nûş etse dürr-i beyz-âsâ olur. Hâssa-i sânîsi cereb ve behak ve frengî marazların frengî şemşîr gibi kat‘ eder. Karîb ü ba‘îd diyârlardan bu kudret hammâmına girüp şifâ bulurlar. Ve yine bu buhayrenin cânib-i şimâlisinde,

Hammâm-ı Demâmîr derler, bu dahi kudret hammâmıdır. Ammâ bu ucûbe-i dehrden i‘timâd etmeyecek sun‘-ı Hudâ'dır. şâhrâha karîbdir. Cümle ahbâb ile varup görmek olmuşdur. Ma‘ânoğlu girüp nikrîs zahmetinden halâs olup nef‘in müşâhede etdiğiyçün bu germâb üzre kubbe-i âlîler binâ etmiş. Etrâf kurâlardan ahâlî-i büldân gelüp gusl ederler. Ammâ taşra çıkınca sovukdan gâyet ihtirâz lâzımdır. Tâ ki nef‘i müşâhede oluna. Ammâ zî-rûh hayvânât makûlesinden bu germâba düşse tüğü dökülür. Ve,

Garâbeti garîbetü'l-acîbe: Bir dest-mâl içre üç yâhûd beş yâhûd yedi hâsıl-ı kelâm tek beyza ya‘nî yumurta kosan su içinde bişüp **[Y 236b]** taşra çıkarsan biri gâyib olup beyzalar çift kalır. Ammâ çift beyza kosan bişüp yine çift yumurta çıkar. Hâlâ ki dest-mâlde bir rahne yok iken yine böyle olur, aceb hikmetdir. Ba‘zılar,

"Bir ecinne müvekkili vardır. idrîs Nebî kehenelerinden bir kâhinin mâ-i mutalsamıdır. Kaçan kim tek beyzayı bu suya koyup bişirseler biri ol cinnîye gıdâ olur. Eğer çift kosalar yine dürüst çift yumurta çıkar, böyle mutalsamdır" deyü nakl eylediler. Ammâ ekseriyyâ bu ılıcaya Kudüs ve Sıfet Yahûdîleri çok girirler, (---) (---) ve's-selâm.

Ve bu Minye buhayresinde bir cezîrecik vardır. Kudüs râhından nümâyândır. Ana Cezîretü'n-neml derler, bir küçük cezîrecikdir. Hazret-i (---) (---) Süleymân (---) edüp "Yâ Süleymân! Sencileyin yedi Süleymân gördüm" diyen mûr-ı za‘îf bu cezîrede sâkindir" derler ammâ görmedim.

Bu mahalde Minye gölünün evsâfı tamâm olup Minye cânibinden yine şimâle **Ak Taşlık beli**n geçüp üç sâ‘at renc [ü] anâ çeküp el-iyâzen billâh cândan bî-zâr olup piyâde derd [ü] mihen çekerek âhir atlara süvâr olup üç sâ‘at dahi türâblı yerler ile **[P 100b]** gidüp,

Ziyâret-i cübb-i Yûsuf *aleyhi's-selâm*: şâm'a giderken şâhrâhın sağ tarafında bir ziyâretgâh kuyudur ki Hazret-i Yûsuf'u birâderleri bu çâha atınca Cenâb-ı Bârî "Yetiş yâ Cibrîl" deyü emr etdükde Cibrîl-i Emîn dahi berk-i hâtif gibi **[Q 100b]** tarfetü'l-ayn içre yetişüp kanadı üzre Hazret-i Yûsuf'u alup çâhın bir köşesinde bir taş üzre koyup gitdi.

Bu çâha Cenâb-ı izzet'in nazarı ta‘allûk edüp çah iken Hazret-i Yûsuf'a câh oldu. Bu bi’rin hakkında niçe yerde âye[t]: Sûre-i Yûsuf'da [163] misilli âyetler vardır.

Ba‘dehu Mısır kârbânı geçerken bu kuyudan su çekerken âye[t]: [164] nassı dahi Hazret-i Risâlet'e alâ-tarîkı'l-kısas nice nâzil olmuşdur, hikâyeti cemî‘i tefâsîr ve kütüb-i mu‘teberelerde mastûrdur.

Ba‘dehu tüccâr Hazret-i Yûsuf'u kuyudan çıkarup Mısır'da azîz-i Mısır'a satdılar. Mürûr-ı eyyâm ile kendüye kırk yaşında nübüvvet gelüp Mısır'a halîfe olup bu kuyuyu ma‘mûr etdi. Hâlâ bu çâh üzre çâr nahîf mermer sütûn üzre bir alçacık kubbecik vardır, âdemin başı değer. Bu kubbenin içi âyende vü revendenin gûnâ-gûn hatları mastûrdur. Ve kuyunun umku bir gönder kaddi ya‘nî beş zirâ‘ ancak vardır.

Hattâ hakîr sene 1057 târîhinde Silihdâr Murtazâ Paşa ile Kudüs'den gelirken ziyâret edüp hakîrin bir sırma mebrûm matarası ve miftâh gulâmın bir hıştı düşdükde hakîr hemân iki çember kolanın bir yere bağlayup hakîr Yûsuf-vâr nüzûl etdim. Ammâ suyu gâyet kalîl idi.

Ve bu çâhın suyu aslî değildir. Bârân-ı rahmetden cem‘ olur, kesme kayalı sarnıcdır. Ve Hazret-i Yûsuf'un cülûs etdüği kayada mübârek zânûları yeri âşikâredir. Ve bir yerli kayacıkdır.

Bu mahalle Yûsuf ve Hazret-i Cibrîl nâzil olduğu hâtıra hutûr edüp kuyu içre hakîre bir bükâ ârız olup ol kadar tazarrû‘ **[Y 237a]** [u] nâlişler edüp Cenâb-ı Bârî'den sıhhat-i beden seyâhat-i tâm ve âhir nefesde îmân ricâ edüp cemî‘i atşânın delvelerin ve mataraların doldurup def‘-i atşânlarına sebeb olup hakîr dahi mataramız pür edüp ve mezkûr gümüşlü hışti taşra çekdirdim. Hattâ su kalmayup tıyn türâblı bulanık su kalup yine çember kolanlarıyla hakîr taşra çıkdım. Ba‘zı âdemler dahi enüp su bulamayup taşra çıkdılar.

Ve bu bi’r-i mübârekeye muttasıl kıblesi tarafına üç adım karîb bir hân-ı azîm vardır. Bunda bir mescidin atebe-i âlîsi üzre celî hatt ile târîhleri var. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile matar u selcden hattı mütegayyir olup tahrîri mümkün olmadı.

Ve bu mescidin sol cânibi dîvârına muttasıl kal‘a-misâl bir hân-ı kebîredir. Cümle yüz ocakdır. Havlısı bin at alur. şimâle nâzır bir kapusu vardır. Bu mahalde bu hân ve mesâcidden gayri imâret yokdur.

Ve bu hânın cânib-i şarkında hâna muttasıl bir püşte vardır. Ol püşte üzre Minye gölünün cirmi ne mikdâr idüği bu tepe üzerinden nümâyândır. Zîrâ bu cübb-i Yûsuf mahalli gâyet âlî yerlerdir. Bu püşte üzre Hazret-i Yûsuf bürâderlerinden Hazret-i Yahûdâ'nın makâmı var. Hazret-i Yûsuf'u bürâderleri kuyuya ilkâ etmek murâd edindiklerinden Yahûdâ rızâ vermeyüp hiddetinden püşte üzre olan taşları tırnağile kazduğu seng-i hârâlara mübârek pençeleri te’sîr etdüği yerler zâhirdir. Ve kurd Yûsuf'u yedi deyü bürâderleri Hazret-i Ya‘kûb'a yalan söylediklerinde bu Yahûdâ bile değil idi, zîrâ peygamber olmuşdur. Peygamberlerden kizb sâdır olmamışdır. Ve cübb-i Yûsuf'un cânib-i cenûbîsinde yol aşırı,

Ziyâret-i şeyh Muhammedü'l-Arâbî: Bir alçacık kubbe içinde âsûdedirler. Ve türbe-i envârı kurbunda bir kaç şecerecikler vardır.

Bunları ziyâret edüp 3 sâ‘at yıldız cânibine yılma aşağı andan yine düz çemenzâr sahrâ ile 3 [sâ‘atde],

Ziyâret-i Hazret-i Sa‘d-ı Vakkâs: Bir sengistân yerde bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ve bir âlî âsitânesi var. Türbedârları ve fukarâları vardır. Sahâbe-i güzîndendir. Hazret-i Risâlet-penâh'ın huzûrunda Selmân-ı Pâk Hazret-i Alî'nin seccâdesi üzre oturup kırk beşinci pîr bu Sa‘d-ı Vakkâs olup belin bağladı ve icâzet verdi. Cemî‘i kemânkeşlerin ve tîr-endâzların silsilesi bunlara çıkar. Bi-emrillâh ol mertebe ok atarlardı kim yanmış çerâğın şu‘lesin urup söndürürlerdi. Hattâ Hazret-i Risâlet'e kayserden elçi gelüp,

"Yâ Muhammed siz cengde ok atarmışsız. Ne gûnedir? Görelim" dedikde Hazret-i Risâlet-penâh Sa‘d-ı Vakkâs'a hitâb edüp,

"Yâ Sa‘d! Bu leyle-i zulmetde bir cilcile asup ol cilcileye sehm ur" buyurduklarında Hazret-i

Sa‘d ol şeb-i zulmânîde ol maslûb çınkırağa kırk ok atup kırk sehmi dahi isâbet edüp elçi âlem-i hayretde kalup derhâl,

"Yâ Muhammed! Senin mu‘cizendir" deyüp îmâna gelir. Hâlâ islâmbol'da ve gayri diyârlarda ta‘lîm-hâne-i sehm dükkânçesinde maslûb çınkıraklar **[Y 237b]** vardır, şast ber-kabza ok urdukca celâcil-vâr sadâ verir. Ol Sa‘d-ı Vakkâs'dan kalmışdur.

Ve bunlar Aşere-i Mübeşşere'dendir kim bunlara "ehl-i cennetsiz" deyü Hazret-i Seyyidü'l-kevneyn kelâm-ı dürerbârları ile tebşîr edüp hadîs-i şerîf buyurmuşlardır. Hâlâ âsitânesinde olan tîr [ü] kemânın hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür, zîrâ âyende vü revendeden ne kadar tîrkeş sâhibi var ise bu dergâha gelüp sadağın kabr-i şerîfin sandûkası altında koyup ba‘dehu tekbîr ile şeyh ol kimesnenin kemerine balayup tîrkeşden üç ok bırağup bu âsitâneden teberrüken bir ok alup sadağına kor. Kânûn-ı kemândârân böyledir.

Ve Sa‘d hazretlerinin yay ve okları maslûbdur. Ve her hünerver pehlivânın makdûr-ı beşer olmayan pesendîde darblarından birer alâmetleri var. Ba‘zısı ok ile saban demiri delmiş. Kimi taşa, kimi tuca urup geçirmiş. ibret-nümâ eşyâlar vardır.

Hâttâ hakîr bu ziyâret etdiğimde tîrkeşim tekbîrledüp üç ok bırağup fâtih-i Mısır Selîm Hân'ın bir elmâs peykân-ı hadengin teberrüken alup tîrkeşime koyup du‘â [vü] senâ ile kuşandım. Hudâ-yı Müte‘âl seyâhat etdiğimiz gazâlarda icrâ etmesin ricâ edüp rûh-ı pür fütûhlarıyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdük.

Ve bu ziyâretin cânib-i cenûbîsinde cibâlde şehr-i Sıfet'dir ve Beytü'l-hazen hıyâbânının ağaçları nümâyândır. Ve bu ziyâretin cânib-i erba‘asındaki sengistân serâpâ göz göz delik delik sünger-vâr olmuşdur kim Hazret-i Ya‘kûb'un gözü yaşından pâre pâre dîde dîde nümâyândır. At ve âdem basmada usret çeker. Ve bu vâdîlere Ken‘ân eli derler. Bu ziyâreti edüp yine şimâl cânibine bir sâ‘at gidüp,

Makâm-ı Vâdi'z-Zi’b: Bir çemenzârda bir soffacıkdır. Hazret-i Ya‘kûb (---) (---) (---) bu mahalde on iki oğluna "Kanı Yûsuf'um" deyü su’âl etdükde fevri, [165] [166] dediklerinde derhâl Hazret-i Ya‘kûb cümle nâhiyede sâkin kurdları çağırup der-akab cümle hâzırûn (---) (---) (---) mahzûn olup,

"Benim Yûsuf'um kankınız yedi?" deyü su’âl buyurdular. Ammâ ma‘lûm-ı sa‘âdetiniz leridir kim Yûsuf nice oldu. Derhâl cümle (---) ve kellâ kim (---) (---) (---) Biz peygamberzâde ve ibn âdem tenâvül edeyiz" deyü yemîn etdiler. Ve,

"Yâ Ya‘kûb, Allâh ile **[Q 101a]** bundan sonra **[P 101a]** ahd edelim. Sen dahi şâhid ol. Bir dahi cânlı kısmından hayvân eti yemeyelim. Hâşâ ki biz senin Yûsuf'unu yemiş olavuz" deyü bu Ken‘ân elinin gürgleri yemîn etdiler. Hâlâ yine ol vâdînin kurdlarını görmüşüz, ot otlarlar ve beni âdemden ol kadar kaçmazlar, bir halûk kurdcuğazlardır kim gürg ile ganem âsûde-dem olup mu‘cize-i Ya‘kûb ile geçinirler.

Rûy-i arzda bir diyâra mahsûs değildir. Bir pâdişâhı medh etseler, zamân-ı devletinde kurd ile koyun yürür dedikleri bu Ken‘ân elidir kim Âl-i Osmân'ın hükmündedir. Ve bu mahalle Vâdî-i Zi’b derler.

Anı ubûr edüp tâ Minye cânibinden 9 sâ‘atde nehr-i Halhûl'u cisr-i Ya‘kûb'dan ubûr edüp cisirden yüz adım ba‘îd,

Menzil-i hân-ı cisr-i Ya‘kûb: Bu nehrin öte cânibi Ken‘ân eli **[Y 238a]** ve Sıfed hâkidir. Bu beri cânibi şâm hudûdudur. Mâ-tekaddem bu hân (---) (---) binâsıdır. Mürûr-ı eyyâm ile harâba yüz tutup sene 1082 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ ki fâtih-i Girid'dir, anın akrabâsından

Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa müceddeden binâ edüp evvelki esâsından tûlen ve arzan yigirmişer arşın ziyâde tevsî‘ edüp bir hân-ı âlî olmuşdur kim gûyâ bir kal‘adır.

Bir mescidi ve havlısında bir havz-ı azîmi var ve cânib-i erba‘asında mazgal delikleri var ve bir demir kapusu var kim kal‘a kapularından metîndir. Hakkâ ki elzem-i levâzımından yerinde bir hayrât-ı azîmdir. Allâh âkıbetin hayr eyleye.

Andan yine şimâle bu hândan bir bayır yukaru altı zirâ‘ arzı siyâh seng-i hârâ kaldırım üzre beş sâ‘at gidüp bu hayrât dahi Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa'nındır. Vakt-i şitâda bu râh üzre evvel niçe yüz at gark olup âdem helâk olurdu.

Andan ubûr edüp bir mîşezâr hıyâbân içre ve ba‘zı sengistân yerleri ubûr ederek 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kunaytıra

Sene (---) târîhinde Süleymân Hân vezîrlerinden Lala Mustafâ Paşa binâsıdır. Mâ-tekaddem bir sa‘b derbend-i calender kemîngâh-ı rehzender yer imiş. Hakkâ ki mahallinde binâ olunup hayrât-ı azîme olmuşdur. şâm vezîrinin hâssıdır. Üç yüz asker ile bir paşa ağası hükûmet eder. Yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (---) kurâdır. Kethudâyeri yokdur ammâ şâm yeniçerisi serdârı ve dizdârı ve (---) nefer merdüm-i hisârı vardır.

Kal‘ası bir düz çemenzâr sahrâda şekl-i murabba‘ bir kara taşdan bir küçük kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. şimâle nâzır bir demir kapusu var ve yetmiş seksen mikdârı toprak ile mestûr neferât evleri ve bir mescidi var.

Ve bu kal‘aya muttasıl bir kal‘a dahi var. Dâ’iren-mâdâr iki bin yedi yüz adımdır. içinde yüz yetmiş ocak bir hân-ı azîmi var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Istablına üç bin at sığar.

Ve bir câmi‘-i bî-misli var kim vüzerâ câmi‘lerinde nazîri yokdur. Ve yigirmi iki kıt‘a Kelâm-ı şerîfleri ile mihrâbın iki cânibi zeyn olmuş kim her bir Kelâm-ı izzet biner altun değer. Hatt-ı Yâkût ve hatt-ı şeyh ve Karahisârî ve Abdullâh-ı Kırımî gibi hattâtların hüsn-i hatlarıdır. Ve cânib-i etrâfında olan revzenlerin üstünde kâşî-i Çîn üzre âyet-i şerîfler tahrîr olunmuşdur. Ve zî-kıymet hâlîçeler ile mefrûşdur.

Ve müzehheb şem‘dânları ve çerâğdânlar ile tezyîn olunmuşdur. Ve Rûm tarzı bir minâre-i mevzûnu vardır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu vardır. Atebe-i âlîsi üzre târîhi budur: (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Bu târîh mermer üzre zemîni lâzüverd zemânı müzehheb bir hüsn-i hattır, ammâ sihr-âsârdır [nazîri] yokdur. Ve haremi bir mesîregâh küşâde bir haremdir kim gûnâ-gûn dıraht-ı sâyedâr ile ârâstedir. Ve aşren fe-aşren bir havz-ı tâhir var kim içinde gûnâ-gûn mâhîler şinâverlik **[Y 238b]** ederler.

Ve bu haremin cânib-i şimâlinde yigirmi kubbe imâreti ve kilârı ve mahzenleri var. Sabâh ve ahşam hânda hâzır olan müsâfirîne bir bakır sini çorba ve âdem başına bir nân ve her ocak başına birer şem‘a verüp ni‘meti mebzûldür. Ve cümle at başına birer yem verirler.

Ve bu şehirde ne kadar âdem var ise matbah-ı Keykâvus'undan ta‘yînleri vardır. Azîm evkâfdır, gün başına birer belîdesi vardır. Mütevellîsi iki yüz âdem ile tahsîl-i mâl eder bir eyâlet yerdir.

Ve bu câmi‘in harem kapusu önünde bir çârsû vardır. Cümle yüz elli kârgîr toloz kemer binâ dekâkînlerdir. Her esnâfdan bulunur. Bu hayrât [u] hasenâtın cümlesi Lala Mustafâ Paşa'nındır. Ve cümle imâreti rusâs-ı nîlgûn ile pûşîde bir hayrât-ı azîmdir.

Ve bu hayrâtın cânib-i erba‘asındaki çemenzâr sahrâ-yı merâ‘îler cümle bunun evkâfıdır. Yaz u kış çayır ve çemeni eksik değildir. Cümle şâmlının ve hacca giden huccâc-ı müslimînin ve paşanın

cemî‘i hayvânâtları bunda çayırlar bir mahsûldar hâmûndur. Ve hevâsı sehîldir, kışı katı olmaz. şâm'ın cümle odunu ve kömürü bu Kunaytıra dağlarından gelir, azîm ormanlıkdır. Bu ormanlıkların içinden refîklerimiz ile meşeyistân içre Kunaytıra'dan cânib-i kıbleye 5 sâ‘atdir.

Ziyâret-i Hazret-i Ukkâşe *radıyallâhu ta‘âlâ anh* ki Sahâbe-i güzînin güzîdesi olduğundan mâ‘adâ Hazret'e kemâl-i mahabbetinden zahr-ı Resûlullâh'da olan mühr-i nübüvveti öpmüşdür kim cemî‘i siyerlerde ne takrîb ile mühr-i nübüvveti bûs etdüği mastûrdur. Ammâ bu âsitâne-i Ukkâşe bir acâyib hıyâbân ormanistân içre bir beyâz kubbe içinde medfûndur kim eser-i binâsı Abdülmelik ibn Mervân binâsıdır. Niçe fukarâları türbe-i pür-envârına hidmet ederler.

Bu âsitâne Kunaytıra ile Hazret-i Eyyûb ziyâreti mâbeynine vâki‘ olmuşdur. Ammâ bu hakîr sene 1059 târîhinde diyâr-ı Rûm'da şehr-i Mar‘ayş'a uğradığımızda Mar‘aş'a karîb kıblesi tarafına Sof dağının tâ nihâyetinde Hazret-i Ukkâşe kabri var ve bir âb-ı hayât kuyusu var. Andan nûş eden hafakân marazından halâs olur. Azîm ziyâretgâh-ı ünâsdır. Belki o Mar‘aş'daki makâmı olup bu Kunaytıra kurbundaki kabr-i pür-envârı ola. *Kuddise sırruh.*

Bundan kalkup dörd sâ‘at bir iki yerlerde ma‘mûr [u] âbâdân şâm kurâlarından,

Karye-i Turunciyye: iki yüz evli ze‘âmetdir. Nehr-i Turunciyye derler bir ayn-ı zülâli vardır. Ba‘zı sâhib-i tabî‘at olan vüzerâya bu âb-ı nâbdan götürürler. Âdeme hayât-ı câvidân verir.

Anı ubûr edüp bu râhın nısfından bir sengistâna düşdük kim ne at basacak yer var ne âdem piyâde gitmeğe imkân var, gûyâ râh-ı sakardır. Tâ Sa‘sa‘a'ya varınca böyle taşlıkdır kim niçe bin âdem atile tekerlenüp ayakları hurd olmuşdur. Hudâ rahmet eyleye, Tatar Hân kapu kethudâsı Tatar Süleymân Ağa iki sâ‘at yerin tathîr etmiş. Du‘â ederek anı ubûr edüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sa‘sa‘a

Sene (---) târîhinde fâtih-i Yemen Sinân Paşa binâsıdır. **[Y 239a]** şâm nevâhîlerinden yüz elli akçe kazâ niyâbetdir. şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i seng-âbâddır. Cirmi altı yüz adımdır. Garba nâzır bir vâsi‘ ve âlî bir demir kapusu var. Dizdârı ve merdüm-i hisârı mevcûd olup neferât evlerinden gayri bir şey yokdur. Ammâ bu kal‘aya muttasıl yine kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi var kim vasfında lisân kâsırdır. Cümle yüz yigirmi ocakdır. Ve ıstablı iki bin devâbbât alur.

Ve bu mahalde bir musanna‘ ve mükellef ü müzeyyen bir câmi‘-i rûşeni var kim ta‘bîr olunmaz. Mihrâb u minberi hayâl-pesend bir serbülend minberdir. Ve mihrâbın cânibeyninde yigirmi kıt‘a Kelâmu'llâhlar var kim her biri birer memdûh-ı âlem hattâtların yâdigârlarıdır. Ve gûnâ-gûn necef ve billûr câmlar ve musanna‘ âvîzeleri ve zî-kıymet **[P 101b]** hâlîçeler ile döşenüp zeyn olmuş bir câmi‘-i pür-envârdır. Ve bir minâre-i mevzûnu var kim gâyet serâmed minâre-i musanna‘-ı mevzûndur.

Ve hareminde bir şâfi‘î havzu var. Mâ-i zülâl ile memlûdur. Ve bu haremden taşra bir vâsi‘ harem dahi var. Müsâfirîn çok geldikde hayvânâtlar bunda kayd etmegiçün yerde niçe yüz demir halkalar vardır.

Bu mahalle karîb sekiz kubbe-i âlî imâreti ve kubbe-i hâbbâzîni ve kilarları var. şeb [u] rûz âyende vü revendeye mâhazar tahte'l-kahve futûrundan mâ‘adâ subh [u] mesâ müsâfirîn ü mücâvirîne birer tâs çobra ve birer nân ve her buhâriye birer şem‘-i revgan verirler. Müte‘ayyin kimesnelere birer demir sini ile üç gûne ta‘âm verirler. Ammâ hâs u âmmın **[Q 101b]** hayvânâtlarına birer at yemi evkâfdan mukarrerdir.

Hân ile câmi‘ mâbeyninde yigirmi dükkânı ve bir hammâmı var. Cümle bu binâ-yı azîmler kurşumludur. Bu hânın cânib-i şarkîsinde yüz mikdârı evkâf re‘âyâlarının kamışdan külbe hâneleri var. {Ammâ bu hânın taşra cânib-i şimâlîsinde yüz adım ba‘îd bir bayırcık üzre bir hân-ı atîk var azîm

dahi binâ olunmuşdur. (---) Paşanın hayrâtıdır. Asker ve müsâfirîn firâvân olsa bunda dahi meks ederler. Ammâ çârsû-yı bâzâr ve şâdumânlık yokdur. Bunda,

Ziyâret-i şeyh Verdi (---) (---) (---) **Ebu'n-Nidâ:** Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Selmân-ı Pâk belin bağladı ve icâz[et] verdi. Dellâlların silsilesi ana müntehîdir.}

Ve bu Sa‘sa‘a sahrâsında aslâ arz-ı hâliye yokdur. Cümle a‘yân-ı şâm'ın çiftlikeleri ile müzeyyen bir mahsûldar serâpâ zirâ‘at olunur fezâdırlar ve kurâlardır. Bu ma‘mûr vâdî içre şimale 2 sâ‘at,

Karye-i Dârûye: şâm halîfelerinden Âl-i Atabegiyân'dan Nûreddînü'ş-şehîd ibn Ak Sunkur el-Bersakî hazretlerinin evkâfından altı yüz bâğ u bâğçeli ve câmi‘ ve mesâcid ve hammâmlı ve sûk-ı muhtasaralı ma‘mûr u müzeyyen belîdedir. Bunun bâğ [u] bostanlarına muttasıl şâm bâğlarıdır. 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i şâm-ı cennet-meşâm toprağ-ı müşk-i amber-hâm Dımışk-ı dârü's-selâm

Mukaddemâ bin elli sekiz senesi bu mahrûse-i mübârekeye def‘ateyn gelmek müyesser oldu. Ammâ karâr-dâde olmayup ziyâretlerinde ve ba‘zı ahvâlâtına vâkıf olmadan def‘ateyn Âsitâne-i sa‘âdete Murtazâ Paşa'nın emriyle ulaklığile gidüp **[Y 239b]** gelmeden evsâfına cür’et olunmadı.

Hamd-i Hudâ bu bin seksen iki şevvâl'inin beşinci günü bu Dârü's-selâm'a sıhhat u selâmetle vâsıl olup *merhûm [ve] mağfûrün-leh* Siyâvuş Paşa'nın bürâderi vezîr-i âsaf-ı şîr Hüseyin Paşa'ya gelüp sarây-ı âlîde bir hücre döşeyüp sekiz nefer âdemlerimin ve atlarımın me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyla birer kat libâs-ı fâhire ihsân edüp zamân-ı devletinde evsâf-ı şâm'a cür’et olundu.

Evvelâ ihvân-ı zevi'l-ukûle pûşîde olmaya kim be-kavl-i ibn Abbâs edîm-i arzda bade't-Tûfân-ı Nûh *aleyhi's-selâm* ibtidâ Musul kurbunda cebel-i Cûdî dâmeninde şehr-i Cûde'yi binâ etdi. Hâlâ bir belîdedir. Andan binâ-yı sânî Haleb'dir. Andan binâ-yı sâlis bu şâm'dır. ibtidâ Sâm bin Nûh binâsıdır. Sâm'dan galat şâm derler. Bu şehir ibn âdem ile eyle ma‘mûr oldu kim cennet-meşâm olup Hazret-i Nûh dahi gelüp tavattun etdi. Tâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı bâ-sa‘âdetlerine gelince niçe bin divel mülûk mâlik olup âhir kayâsıralardan Hırkîl nâm bir kralın kabza-i destine girdi. Devletleri mümted olup âlemgîr oldu.

Ba‘dehu Hicret'in sene 13 Hazret-i Hâlid seksen bin asker ile şâm üzre gelüp Hırkîl Kayser'in elinden kuvvet-i bâzû ile feth edüp mutasarrıf oldu. Ba‘dehu Hazret-i Ebâ Bekir halîfe iken merhûm olup Hazret-i Ömer halîfe oldukda Hazret-i Hâlid'i şâm'dan ma‘zûl edüp şâm'ı Ubeydetü'l-Cerrâh'a verdi. Ba‘dehu Emeviyyûndan Hazret-i Mu‘âviye Hazret-i Alî hilâfetinde sikke ve hutbe sâhibi emîrü'l-mü’minîn olup Hazret-i Alî ile ve Âyişe Sıddîka ile Sıffîn cenglerin etmişdir kim tarafeynden niçe bin Sahâbe-i kirâm şehîd olduğu tevârîh-i mu‘teberelerde mastûrdur.

Ba‘dehu şâm'a niçe mülûk dahi mutasarrıf olup Hicret'in sene 500 târîhinde Sayda ve Berût Tarabulus şâm'a küffâr-ı Freng-i pür-reng istîlâ edüp anda Dürûzî Teymânî ve Yezîdî ve Mervânî ve Nusayrî mel‘ûnlarının mu‘âvenetiyle şâm'a istîlâ etdi. Ve memâlik-i şâm'ı ve Kudüs'ü 80 sene zabt etdi. Hikmet-i Hudâ ol asırda Âl-i Fâtımıyyîn'den Hâfızlidînillâh oğlu Zâfirbillâh Mısır halîfesi idi. Bir gün Mısır kulu gulû edüp Zâfirbillâh'ı katl edüp yerine Hâfızlidînillâh oğlu Ebülkâsım Îsâ'yı halîfe etdiler.

Bu hâdise-i menhûs Bağdâd'da Âl-i Abbâsiyân'dan Elmüttekîbillâh'a haber varınca derhâl ümerâlarından Mahmûd Nûreddîn-i Zengî'yi ve Esedüddîn şirkûh'ı Mısır üzre serdâr edüp emân ile Mısır'ı feth edüp sikke ve hutbeyi Elmüttekîbillâh ismine okudup andan cümle asker şâm-ı şerîfde olan Freng-i pür-ceng üzre vardıkda kırk bin asker ile dahi Elmüttekîbillâh tarafından Âl-i Ekrâd'dan Sultân Nûreddîn eş-şehîd ve ammizâdelerinden Yûsuf ibn Salâhaddîn dahi bir koldan hücûm edüp

şâm'ı ve Kudüs'ü ve Akke ve Remle'yi cümle halâs edüp Nûreddîn-i şehîd şâm'a müstakil pâdişâh oldu.

Ba‘dehu küffâr Reşîd'e ve Dimyât'a ve Mansûre'ye bin pâre gemi ile **[Y 240a]** istîlâ edüp Nûreddîn eş-şehîd'in emriyle Yûsuf Salâhaddîn deryâ-misâl askerle varup mezkûr şehirleri feth edüp Mısır'a halîfe oldu. Sikke ve hutbeyi kendi ismine etdi ve şâm'da velî-ni‘amı olan Nûreddîn-i şehîd ismine kırâ’at etdirmeyüp Bağdâd halîfeleri Âl-i Abbâsiyân ismine hutbe tilâvet etdirüp Abbasiyân dahi Yûsuf Salâhaddîn'e menşûrlar gönderüp müstakil pâdişâh-ı Mısır oldu.

Ammâ beri tarafda Nûreddîn-i şehîd bu hâli istimâ‘ edüp Salâhaddîn'i şâm'a da‘vet etdi. Salâhaddîn dahi avdete icâbet şeklin edüp Mısır'dan Bilbeys'e gelüp bir bahâne ile yine Mısır'a avdet edüp Nûreddîn-i şehîd havfinden Mısır'da cebel-i Mukattam üzre sene (---) târîhinde hâlâ Paşa sarâyı ve Yeniçeri odaları olan kal‘ayı müceddeden binâ edüp eski Mısır harâb oldu. Ana kadîm a‘sârda Mısır-ı Fustât derlerdi.

Hikmet-i Hudâ Salâhaddîn kal‘ayı inşâ ederken bu şâm-ı şerîfde Nûreddîn-i şehîd merhûm olup Salâhaddîn Mısır'da müstakil pâdişâh olup şâm'a dahi mâlik oldu. Tâ Çerâkise devletine geldi.

Sene 913 târîhinde Çerâkise pâdişâhlarından Sultân Gavrî Mısır pâdişâhı iken vezîr-i sâlisi Melik Senyal şâm hâkimi idi.

Sene 921 târîhinde dahi dest-i Çerâkes-i nâkes-i bîkesden Selîm şâh-ı Evvel Mısır fethine giderken Melik Senyal salâbet-i pâdişâhîye tâkat getiremeyüp Hayre Bay vâsıtasıyla şâm-ı şerîfi Selîm Hân'a teslîm edüp cemî‘i a‘yân-ı şâm [167] deyü pây-i semendine yüzler sürdüler. Ve Selîm Hân ol meştâyı şâm-ı amber-fâmda edüp şâm'ı (---) Paşa'ya ve mevleviyyetin (---) Efendi'ye ihsân edüp eyâletin tahrîr etdi. Ve yigirmi bin asker koyup bir iç kal‘a inşâ olunmasın fermân edüp gitdiler. Mısır fethine müteveccih oldular. Hamd-i Hudâ ilâ hâze'l-ân bir eyâlet-i vezâretdir.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu on kerre yüz bin akçedir. Ve hâs-ı defterdâr-ı hazîne-i şâm 140.335 ve hâs ze‘âmet-i kethudâ-yi defter-i şâm 130.000 ve hâs ze‘âmet defterdâr-ı tîmârhâ-yı şâm 740.000. şâm sancağında cümle kılıç ze‘âmet 128 ve kılıç tîmâr 868.

Ve eyâlet-i şâm cümle on üç sancakdır. Yedisi hâs ile zabt olunur. Üçü salyâne ile zabt olunanda tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Ve kırk bin dahi çöl [ü] çölistânında kabâyil-i aşâ’ir beğleri vardır. Her vüzerâdan tecdîd-i livâ edüp hedâyâların verüp hil‘at geyerler. Ammâ bunların dahi vilâyetlerinde tîmâr ve ze‘âmet yokdur. Ancak huccâc-ı müslimîne hidmet etmeleri mukâbelesinde **[P 102a]** kânûn-ı Selîm Hân üzre yetmiş kîse surreleri ve birer destâr hil‘atları olur. Ammâ,

Eyâlet-i şâm'da olan sancakları beyân eder

Evvelâ Sancak-ı Kudüs-i şerîf ve livâ-yı Gazze ve livâ-yı Sıfet ve livâ-yı Nâbulus ve livâ-yı Cebelü'l-Aclûn ve livâ-yı Leccûn ve livâ-yı şâm paşa sancağıdır ve tahtıdır. Ve sâlyâne **[Y 240b]** ile zabt olunan bunlardır: Evvelâ livâ-yı Tüdmîr ve livâ-yı Sayda ve livâ-yı Beyrût ve livâ-yı Kereknûh. Cümle sancakları bunlardır.

Ve şâm'ın hazîne defterdârı ve defter kethudâsı ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethudâsı ve defter emîni ve alaybeği ve çeribaşısı ve yerli yeniçeri ağası ve kethudâsı ve başçavuşu ve orta çavuşu ve küçük çavuşu vardır.

Ve bin beş yüz müsellah ve müretteb yerli yeniçerisi vardır. Ammâ on bin asker-i güzîde olur. Gâyet ankâ kuldur. Beher sene emîr-i hac ile beş yüz yiğit huccâc-ı müslimîni hacc-ı şerîfe götürüp getirirler. Ve bu tâ’ifenin me’kûlât [u] meşrûbâtları içün kilar emîni ve habbu'r-rummân çavuşu ta‘yîn olunup hacca varup gelince kırk dörd bin guruş şâm hazînesinden masrûfları olur. Ve her âdeme

mîrîden birer kısrak verirler. Ba‘zına heccân ve mahâfe verirler.

Ve eyâlet-i şâm ale'l-ûmum kâmil tokuz yüz toksan altı kılıçdır, yüz yigirmi sekizi ze‘âmetdir ve sekiz yüz altmış sekizi tîmârdır. Bu askerin kânûn-ı pâdişâhî üzre cebelüleri ile tokuz bin altmış beş kılıç ve nâmdâr asker olur. Vezîrlerinin dahi hâss-ı hümâyûnuna göre iki bin askeri ile ve eyâleti askeri ile sefer eşerler. Acîb ü garîb müzeyyen (---) (---) (---) askerdir. Hâlâ Köprülü Mehemmed Paşa'nın re’y-i tedbîri **[Q 102a]** ile şâm'ın iç kal‘asına Âsitâne-i sa‘âdet'den üç oda yeniçeri kodular. Ammâ yamakları ile iki bin askeri olur (---) (---) (---) asker olup iç kal'ayı zabt etdiler, zîrâ şâm kulu vüzerâya tasaddur etmişler idi. Anların zor-ı bâzûların kırmak içün kapu kulu ta‘yîn olundu.

Ve eyâlet-i şâm'dan paşasına ber-vech-i adâlet seksen bin guruş olur. Ve eğer cür’et sâhibi ise dâ’imâ çöl tarafında isyân edüp huccâcı ve gayri tüccârı nehb edenleri paşa dahi kâret ederse yüz bin guruş hâsıl olur bir vezâret-i âlîdir, zîrâ eyâlet-i azîmdir.

şark cânibinde tâ nehr-i Furâd'a varınca Bağdâd ile müşâdır. Ve cânib-i cenûbîsinde tâ Arîş'e varınca Mısır ile müşâdır. Ve cânib-i şimâlisinde tâ Ma‘arra'ya varınca Haleb ile hudûddaşdır. Ve cânib-i garbîsinde Gülbin dağlarına varınca şâm-ı Tarabulus ile sınırdaşdır. Hulâsa-i kelâm eyâleti dâ’iren-mâdâr beş aylık yoldur.

Ve eyâlet-i şâm beş yüz akçe şerîf mevleviyyetdir. Ber-vech-i adâlet kırk bin guruş hâsıl olur. (---) nâhiye niyâbetidir.

Sancağında cümle (---) pâre kurâdır. Ve eyâleti cümle (---) kazâ yerdir. Bâlâda tahrîr olunan sancakların herbiri birer kazâdır.

Âsitâne tarafından mollâ hidmetinde rü’ûs-ı hümâyûn ile Dergâh-ı âlî bevvâblarından zerdûz keçeli muhzırbaşısı ve yeniçeri çukadârı vardır. Ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmı vardır, ammâ imâm-ı A‘zam mezhebinin müftîsi beş yüz akçe mollâdır. Ve nakîbüleşrâfı kezâlik saçaklı abâyı ile mollâdır. Ve bu asırda yetmiş mollâ var idi. Yevm-i ıydde paşaya saçaklı abâyî ve yigirmişer otuzar tevâbi‘ ile gelirler. Ve iki bin kuzât tâ’ifesi ve gayri a‘yân [u] eşrâfı hadden efzûndur. Kal‘a dizdârı, **[Y 241a]** (---) nefer merdüm-i hisârı vardır. Cümlesi iç kal‘a içinde sâkinlerdir.

Evsâf-ı kal‘a-i Sarı Arslan

Sene 922 târîhinde Selîm Hân Mısır'ı feth edüp gelince bu kal‘a tokuz ayda itmâm bulup Selîm Hân gördükde safâsından "Benim Sarı Arslan'ım" deyü nutk etmişler. Hakkâ ki bir seng-i asferden bir kal‘a-i metîndir kim misli yok bir kal‘a-i üstüvârdır. Kaddi kırk arşın âlîdir. Ve her seng çâr-kûşe fîl cüssesi-misâl hacer-i asferlerdir.

Ve şekl-i murabba‘dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve cânib-i şarkîsinde câmi‘-i Ümeyye tarafına mekşûf üç kat demir kapulardır. Ve taşra kapunun etrâfı dîvârında gûnâ-gûn gürz ve amûd ve alâmetler vardır. Ve kapu önünde handak üzre ağaç cisir ile ubûr olunur. Ve dâ’iren-mâdâr handakdır. içi serâpâ gül gülistân bâğ u bostândır.

Ve bu kal‘a içre Selîm Hân câmi‘i ve yetmiş neferât hânesi ve cebehâne ve anbârları ve bir hammâm-ı muhtasarı ve darbhâne ve yeniçeri ağası ve dizdârhânesi vardır. Ve şimal cânibi rüknünde bedenler mahallinde bir kasr-ı âlî var kim cihân-nümâdır. Sene 1029 târîhinde Sultân Osmân içün binâ olunmuş bir kasr-ı Havernak'dır. Bu kasırdan Paşa sarâyı bir seng menzili yerdir. Sarâya gâyet havâledir.

Bu kal‘a taşra kal‘anın cânib-i garbîsi o[r]tasına vâki‘ olmuşdur. Taşra kal‘a bu iç kal‘anın cânib-i şarkîsi ve kıblîsine vâki‘ olmuş bir şeddâdî sengîn binâdır. Kal‘a-i ferâh-âbâddır. Benî âdem devr edüp seyrân ederken şâd [u] ferahnâk olduğundan bazı müverrihîn kal‘a-i Ferah-âbâd demişler.

Bazılar kal‘a-i Dımışk demişler. Böyle bir ferah-fezâ-yı musattah yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Sene (---) târîhinde (---) binâsıdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Ve cânib-i erba‘asında handakı vardır. Ammâ ol kadar amîk değildir, zîrâ alçak yer olmak ile suyu çıkar. Anıniçün handakı derin değildir.

Bu kal‘anın kıble ve şimâl cânibi çöl çölistân ve beyâbândır. Ammâ sevâhil berristânı sâfî Urbân'dır. Garb ve cenûb cânibi cibâl-i sengistândır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu cirmde olan kal‘a-i azîme içre (---) mahalle ve on bin sarây-ı âlîler ve gayrilerdir. Ve serâpâ hâneleri kârgîr selef mülûkinin sarây-ı ibret-nümâlar[ı] kim cümle beyâz kireç ile mestûrlardır, sâ’ir diyâr gibi toprak ile pûşîde değildir. Ve her birinde ravza-misâl gül [ü] gülistân sünbül reyhânlı hadîkalar var kim gûyâ her bir hâne ravza-i Rıdvân'dan nişân verir.

Ve bu iremezât-ı şâm içre cümle (---) mihrâbdır, (---) hutbedir. Mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Ammâ cümleden Selâtîn ma‘bed-i kadîm ve câmi‘-i azîm,

Evsâf-ı câmi‘-i Ümeyye

Müverrihîn kavilleri üzre ibtidâ bânîsi Tûfân-ı Nûh'dan sonra Sâm bin Nûh binâsıdır. Niçe bin mülûkün kabza-i tasarruflarına girüp ibâdethâneden gayri bir şey olmamışdır. Ammâ sene 84 târîhinde Velîd ibn Abdülmelik tevsî‘ ü ta‘mîr edüp ol kadar müzeyyen etdi kim anda bir vakit ibâdet eden du‘â edüp, **[Y 241b]**

"Yâ Rabbî! Beni şu cennetden çıkarma" deyü du‘â ederdi. Hakkâ ki yine edîm-i arzda misli yokdur. Letâfet ü zarâfet (---) (---). Müverrihîn "Bu câmi‘-i nûr-ı lâmi‘in binâ-yı mübârekine dörd yüz sandûk altun sarf olunmuşdur" deyü takrîr etmişlerdir. [Timur] [[(---) (---)]] gibi şâm cümle Yezîdî mezheb oldukların istimâ‘ [edüp] bu şâm'a gelüp ibtidâ "Hazret-i Yezîd [[(---) (---)]] benim gizlice Rabb'im" deyüp secde etdi.

Ve kendüye ne kadar pâdişâhlar mutî‘ oldularsa anların alâ-tarîkı'l-hidâye verdikleri zî-kıymet eşyâları âvîzeler edüp mücevher çerâğ ve kanâdîller ile tezyîn eyleyüp iki bin kîse hazînesin anda koyup bir kerpiçi altun ve bir kerpiçi gümüş edüp Yezîd'in âsitânesin bâğ-ı irem-misâl bir binâ etmeğe mühendisler getirüp şurû‘ etdi. Ve eyâlet-i şâm Haleb'de ve Tarabulus'da ve Beyrût Sayda ve Kudüs'de dellâllar nidâ etdi kim,

"Her kim Hazret-i Yezîd'i severse nezerâtından ve zekât sadakasından mâlın getirüp hâşâ gizlice tanrı yoluna bezl eylesün" deyü etrâf-ı âleme bu haber şâyi‘ olunca el-azametü lillâh cemî‘i Yezîdîler Dürûzî ve Teymânî ve Mervânîler tâze cân bulup,

"Bire meded! Timur Sultân bizim Hazret-i Yezîd'i severmiş. **[P 102b]** şâm-ı cennet-meşâm içinde bir cennet dahi yaparmış ve bizim Hazret-i Yezîd'i anda secdegâh edermiş" deyü cemî‘i Yezîdîler âşikâre olup bir senede ol kadar mâl geldi kim hisâbın Cenab-ı Bârî bilür.

Be-kavl-i *Tuhfe,* altı kerre yüz bin altun kerpiç ve altı kerre yüz bin gümüş kerpiç kesildi. Ve her kerpiçi onar vukıyye ki sekizi bir at yükü on altısı bir şütür bârı olmak üzre kerpiç kesmiş. "Ve kubbe-i âlîsin ve mihrâb [u] minberin sâfî murassa‘ ve mücevher ederim" deyince eyâlet-i şâm'da cevâhir kalmayup Yezîd'in binâsına fertûte-i Zâl-i zamânlar dahi mâlik olduğu cevâhirin getirirlerdi. Böyle ol kadar cevâhir makûlesi dahi cem‘ oldu kim hadd [ü] hasrı yok idi. Ba‘dehu Timur Yezîd'in imâreti mahallinden câmi‘-i Ümeyye'ye gelüp cemî‘i a‘yân-ı kibâr-ı Yezîdîyi kığırdı ve dîvân etdi.

"Ey âlimân-ı Yezîdân, sizlerden murâdım oldur kim beni everesiz, zîrâ ben bu şâm'ı tahtgâh edinürün. Bana bir pençe-i âfitâbe bir bikr-i nâ-şüküfte olsun kim felekde misli olmıya" dedikde şeyhü'l-yezîdî,

"Pâdişâhım! Eğer câriyeliğe kabûl edersen benim kerîmemi firâşetiniz hidmetine kabûl edin" dedikde Timur,

"Kabûl etdik" deyüp kırk gün kırk gece sûr-ı hümâyûn olup ol kadar hedâyâ mâl cem‘ etdi kim Gök meydânında hayme vü hargâh kuracak menzilgâh kalmadı.

Yine kırk birinci gün cemî‘i âlimânları câmi‘-i Ümeyye içine cem‘ edüp "Kırk sekiz bin âdem cem‘ oldu" derler.

Menkûhası olan duhteri alâ-mele’i'n-nâs Timur câmi‘-i Ümeyye içinde Hazret-i Yahyâ kabr-i münevveri kurbunda Yezîdî müftîsinin nâ-dürüst kızın bedürüstî vaty etmek murâd edindikde cümle ulemâ-yı Yezîd rızâ vermeyüp,

"şeyhü'l-yezîdimizin ırzına şe’n gelür. Bu kadar halk içinde **[Y 242a]** ol nâ-şüküfte Züleyhâ'nın avret yerin nice keşf edersiz" dediler.

Hemân Timur-ı pürnûr hitâb edüp buyurdular kim,

"Yâ bire mel‘ûnlar! âye[t]: **[Q 102b]** [168] âyet-i şerîfi Hazret-i Risâlet-penâh'ın âl-i evlâdı içün bu nass-ı şerîf nâzil ola da siz Yezîdîler deşt-i Kerbelâ'da imâm Hüseyn'i şehîd edüp mübârek ser-i sa‘âdetlerin cıda üzre diküp vilâyet vilâyet gezdirüp evlâd-ı zevi'l-ihtirâmın susuzlukdan helâk edüp niçe bin Sahâbe-i kirâmı ehl-i beytleri ile katl edüp imâm Hüseyn'in ehl-i beytini uryânen avret yerlerin keşf ederek cemel üzre bindirüp teşhîr-i âlem ederken Cenâb-ı izzet develerin zahrını şakk edüp avret yerlerin setr etmişken yine develerden ol ehl-i beytleri endirüp piyâde yürüdüp uryânen bu kadar cünd-i cünüb-i Yezîdî içre gezdirüp melâmet edesiz. Hazret-i Risâlet-penâh'ın ve cümle imâmânın ırz-ı şerîflerine şe’n gelmez miydi ki şimdi bir sizcileyin Yezîdî mel‘ûnun bir kızın nikâh ile alup şunda bir köşede nihânî vaty edem, demek ile şeyhü'l-yezîdimizin ırzına şe’n gelür diyesiz. Bire mel‘ûnlar, sizin ırzınız nedir? Sizi nice katl edem?" deyüp câmi‘-i Ümeyye'den taşra çıkup cânib-i erba‘asındaki bâbların sedd edüp asker-i Tatara emr edüp câmi‘-i Ümeyye'nin cânib-i erba‘asına dağlar gibi hîme ve hîzemleri yığup taraf taraf âteş edüp cümle Yezîdîler âteş-i Nemrûd içinde kaldılar.

Andan Yezîd'in kabrine gelüp cümle bennâlar ki Yezîdîler binâ etdüği hırz-i cân ile işlerlerdi, cümlesin dendân-ı tîg-i âteş-tâbdan geçirüp Yezîd'in kabrin açup hikmet-i Hudâ na‘ş-ı Yezîd'i ter ü tâze buldu.

"Sahâbe-i kirâmdandır. Sultânım afv eyle" deyü ricâ eden askerin bile Yezîd'in cesediyle on üç âdem dahi âteşe yakup külün göğe savurdu.

Ve kabri içine fermân edüp cümle Tatar'a yesteh bârânzede etdirdi. Hâlâ ol Yezîd'in meşâdı olduğu mahal Koyunkapusu'nun iç yüzünde âyende vü revende ubûr etdükde "Yezîd-i anîd mezârıdır" deyü tebevvül ü tegavvüz ederler.

Hâlâ ba‘zı Yezîdîler ol mahalden güzer etdükde yâ istilâm eder yâhûd seng-sâr olunmuş bir hacerinden yâhûd dâmeniyle üzerindeki bevlinden kaldırırlar, ya‘nî zu‘umlarınca Yezîd'in azâbın tahfîf ederler.

Bu hâli ba‘zı paşalı mu‘tekidleri görüp kemîngâhlarda âmâde olup kavm-i Yezîdîler ol Yezîd mezârından tahfîf-i azâb içün taşın yâhûd bevlin ref‘ etdüği gibi hemân paşalılar nühüfte olduğu yerden pertâb edüp ol Yezîd-i Yezîdîyi dutup tecrîm edüp haddîne göre beş on guruşun alırlar.

Netîce-i kelâm Timur şâh bu tedârük ile memâlik-i şâm'da olan Yezîdîleri köşe-be-köşe kıra kıra mâl [ü] emvâlin nehb ü gâret ede ede ol kadar mâl-ı firâvân cem‘ oldu kim hisâbın Kerîm-i Lâ-yezâl bilür. Ba‘dehu vüzerâ ve vükelâ ve ulemâlardan (---) (---) hazretleri buyurdular kim,

"Pâdişâhım **[Y 242b]** bu mel‘ûn Yezîdîler'in sebebiyle câmi‘-i Ümeyye içinde Hazret-i Yahyâ bile yandı. Amân pâdişâhım şu âteşi teskîn edelim. Amân cığı" deyince deryâ-misâl cünûd-ı Tatar der-akab lâşe-i murdâr-ı Yezîdî'den derûn-ı câmi‘i mülevvesâtdan tathîr edüp niçe bin şîşe gülâblar nisâr edüp müşk ü ûd ve amber-i hâm ihrâk edüp Hazret-i Yahyâ'nın kabr-i şerîfin açup on yedi kademe taş nerdübân ile zîr-i zemîne enüp bir kubbe-i pür-envâr içinde bir âdem kaddi sommâkî amûd üzre bir mücevher altun tepsi içinde Hazret-i Yahyâ'nın ser-i sa‘âdetleri âsûde durur ve müvâcehe-i şerîflerinde bir mücevher kandîl şu‘ledâr var. Bunları gördükde Timur şâh yüzün yere sürüp ibâdet eder.

Ba‘dehu taşra çıkup yine zîr-i zemîni kârgîr binâ ile sed edüp câmi‘-i Ümeyye'nin ta‘mîr [ü] termîmine başlayup hâlâ bu mertebede ta‘mîr [ü] termîm etmişdir.

Andan Timur Hân Kudüs-i şerîf ziyâretine gidüp Mısır pâdişâhı Sultân (---) Timur'a hedâ[yâ] göndermeyüp itâ‘at etmediğinden Timur Hân Mısır üzre yetmiş bin aded güzîde şebhûncu ve yağmâcı Tatar askeri gönderir. Meğer Mısır sultânı şehr-i Sâlihiyye'de nahlistân içre kemîngâhlarda âmâde imişler.

Tatar askeri Ümmü'l-hasen nâm çölü aç susuz yorgun argın atları durgun şehr-i Sâlihiyye'ye gelince Mısır askeri pusudan çıkup "Allâh Allâh" deyü Tatar askerine eyle tîğ-i Mısır ururlar kim yetmiş bin Tatar'dan yetmiş âdem kurtulur.

Timur Kudüs'de bu inhizâmı istimâ‘ edüp kûs-i irtihâlin çalup yine şâm'a gelüp şâm'dan Timur şâh bu kadar bin katâr ester-i üştür bâr cevâhir sîm ü zer-i hâlis ile Hind'e gidüp [[(---) (---)]] merhûm oldu. Anıniçün Hindustân'da mâl-ı firâvândır, derler.

Hulâsa-i kelâm câmi‘-i Ümeyye Timur ta‘mîrinden sonra Mısır sultânlarından Sultân Gavrî vezîri Emîr Senyal ma‘mûr etdi. Anın destinden Selîm şâh-ı Evvel feth edüp bu şehir içre (---) (---) bir meştâ edüp Sâlihiyye'de Muhyiddînü'l-Arabî ve iç kal‘a olan Sarı Arslan [[(---) (---) (---)]] evsâfı tahrîr olunur.

Der sitâyiş-i câmi‘-i Ümeyye

Evvelâ şâm kal‘asının tâ ayne'l-fi‘linde bir vâsi‘ düz yerde hare[[(---) (---) (---)]] câmi‘-i lâ-nazîrdir. Kıble kapusundan mihrâba varınca yüz altmış ayakdır. Ve câmi‘in cânib-i şarkîsinde [[(---) (---) (---)]] Bâb-ı Umrânî'ye varınca tûlu altı yüz ayakdır. Ve derûn-ı câmi‘de gûnâ-gûn kırk sommâkî amûd-ı müntehâlar var kim herbiri birer kayser harâcı değer. Ve cüsseleri ikişer âdem dirâğûş edüp her birinin kadd-i bâlâları kırkar zirâ‘dır. Ve eyle musaykal ve mücellâdır kim herbirinde âdemin reng-i rûyi nümâyândır.

Ve mihrâb üzre olan kubbe-i nîlgûn-ı mücevher dörd amelî pâye üzre mebnî olduğundan gayri kıble kapularının **[P 103a]** iki câniblerinde olan amelî sütûnlar dahi yigirmi dörd pâyedir.

Ve bu câmi‘in enderûn [u] birûnunda cümle yigirmi dörd kapudur. On ikisi kıbleye mekşûfdur. Sol **[Y 243a]** tarafda Îsâ minâresi bâbı, sağ tarafda kıble dîvârında Bâb-ı (---) sahhâflar ve mücellidler sûkuna nâzırdır. Gâyet musanna‘ şuğl-ı zergeri pirinçden mebnî kapulardır.

Ve derûn-ı câmi‘de cümle iki yüz seksen kemerdir. Ve iki yüz seksen câm-ı gûnâ-gûndur ki her biri pertev-i nûr-ı envâr-ı Hudâ'dır. Ve bu câmlar üzre iki yüz seksen revzenlerdır kim herbirinde birer şebeke kafesler var kim sihr-i i‘câzdır. Bu kafesler hûş u tuyûrun câmi‘ içre duhûlüne mâni‘ olup pâk durur.

Ve bu kemerler üzre cümle dörd kubbe-i nüh-tâkdır ki envâ‘-i fusûs-ı mukavvim ki her biri dest-i hakkâkdan bin kez güzer etmiş ruhâmlar ma‘kûd kılınmışdır.

Ve kubbe-i nîlgûnun cümle der-i dîvârında müzehheb ve mutallâ mencûklar ki her biri bir elvân-ı gûnâ-gûn zî-kıymet hurde taşlar ile münakkaş şükûfeler ve nahl-i tûbâlar sûretleri nakş olunmuşdur ki her bir sengi dîde-i tuyûra benzer hacerâtlar ile nakş-ı bûkalemûn olmuşdur.

Ve bu kubbelerin iki cânibi serâpâ tahta tavan-ı münakkaş ve müzehhebdir. Kemer kubbeler değildir. Cümle yüz elli ahşâbât kirişlerdir. Bu münakkaş kirişlerde niçe bin zî-kıymet maslûbâtların herbiri birer üstâd-ı kâmilin kârı âvîzeler var kim merdüm-i dîdeler hîrelenir. Ve cümle on bin kanâdîl-i gûnâ-gûn ile müzeyyendir ki her şeb bu kadar kanâdîl câmi‘ içre şu‘le verüp cemî‘i cemâ‘at ve mu‘tekifîn çerâğa muhtâc olmazlar.

Ve bu câmi‘i üstâd üç sıra sütûnları ale't-tertîb eyle tezyîn eylemiş kim bir amûd bir amûddan ser-i mû kadar hâric değildir. Bu hisâb üzre câmi‘ içi üç sıra tûlânî yoldur. Sâfî mermer-i hâm üzre gûnâ-gûn münakkaş hâlîçeler ile müzeyyendir. Ve cümle yetmiş safdır. Ve derûn-ı câmi‘de bir kasr-ı musanna‘ mü’ezzinler maksûresi var. Gâyet musanna‘dır. Ve mihrâb-ı Hanefîsinin sihr-i i‘câz san‘atı meğer Kudüs-i şerîfde Sahratullâh'da ola.

Ve bu mihrâbın iki cânibinde hurde sütûnlar var kim rû-yı arzda misilleri yokdur. Yemen'de Sabâ şehrinde Belkîs'ın tahtından me’hûzdur, derler. Hakkâ ki sun‘-ı Hudâ'dır.

Ve bu câmi‘ içre karîb sütûnların on ikisi eyle **[Q 103a]** sütûn-ı hamrâdır kim gûyâ la‘l-i Bedahşân'dır. Misli bir diyârda yokdur, illâ islâmbol'da Süleymâniyye câmi‘inde çâr sütûn-ı hamrâ vardır, hakkâ ki bu amûdlara mu‘âdil olsa sezâdır.

Ve minberi gerçi ahşâbâtdandır ammâ servi ve sandal ve palasanta ve sindiyân ve çimşîr ve ceviz şecerleri ahşâbâtından üstâd-ı püsûs-kâr Fahrî oyması mânend buna bir nevregân-ı tislimân urmuş kim gûyâ sihr-i mübîn oymuş. Netîce Sınab şehri câmi‘indeki minberden musanna‘dır. Ammâ sâ’ir câmi‘ler gibi mihrâb dîvârında pençereler yokdur.

Ve bu câmi‘e niçe bin kerre girsen bir kerre dahi duhûlde niçe görmedüğün sanâyi‘âtı ve ibret-nümâyı müşâhede edersin. El-hâsıl şi‘ir:

Ra’eynâ câmi‘a'd-dünyâ cemî‘an
Velâkin mâ ra’eynâ misle hâzâ [169]

Ve bu câmi‘in taşra haremi beyâz mermer-i hâm döşeli bir sahrâ-yı **[Y 243b]** müneverdir. Arzı kıble kapusundan kıble-i Hanefiyye'ye varınca iki yüz elli ayakdır. Ve tûlu şarkdan garba altı yüz ayakdır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘ası kırk iki sommâkî ve beyâz mermer sütûnlardır. Ve yigirmi dördü çâr-kûşe amelî sütûnlardır. Ve bu sütûnların mâbeynleri dâ’iren-mâdâr yan soffalardır. Ve bu soffa sütûnlarının kemerleri üzre birer kat dahi rakîk hurde sütûncuklardır. Kimi sommâkî ve kimi tûtyâ ve ba‘zısı beyâz şeşhâne mermer ve yerekânî zıhlı amûdcuklardır ki her birinde birer gûne burma ve münakkaş san‘atlar vardır. Bu amûdcuklar üzre dahi otuz iki hurde kemercikler vardır kim üstâd-ı mebânî binâ sakîl olmasın içün otuz iki sütûn ve otuz iki kemer etmişdir. Bu hisâb üzre haremin cânib-i erba‘asının zîr [ü] bâlâsında sağîr ü kebîr yüz elli sütûndur ve sağîr ü kebîr yüz elli kemerlerdir. Ve bu kemerler üstü tavandır. Ve gâyet münakkaşdır ki gûyâ kalem-i Bihzâd [u] Mânî'dir.

Ve bu haremin cânib-i selâsında üç kapudur. Cânib-i garbîsinde bâb-ı (---) bu kapu hâricinde müşk [ü] amber ve ûd u gülâb ve za‘ferân müşk ü kâfûr ve zebât bey‘ olunur. şimâle nâzır bâb-ı Kellâsiyye.

Ve cânib-i şarkîsinde bâb-ı Ceyrûn: Bir şâfi‘î havzu var, ortasında bir şâzrevânı var, âdem beli

kalınlığı pertâb eder. Nehr-i Ceyrûn derler bir mâ-i zülâldir. Bu nehir ismiyle müsemmâ olduğundan bâb-ı Ceyrûn derler. Kapudan bu havuza (---) kademe nerdübân ile nüzûl olunur.

Ve bu kapudan hareme girecek mahalde sağ cânibde dîvârda böyle tenmîk olunmuşdur. Târîh:

"Cüddide hâze't-terhîmü fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'l-eşref şâh Ermen Ebi'l-Feth Mûsâ bin Ebu Bekir bin Eyyûb azze nasruhu şuhûri sene selâse ve selâsîn ve sitti mie." [633] kitâbet olunmuşdur.

Ve bu câmi'in üç minâresi vardır. Cânib-i garbında bâb üzre (---) minâresi dörd tabaka bir musanna' minâre-i mevzûndur. Kibâr-ı evliyâullâhdan Kuloğlu gündüz sâ'im gece kâ'im bu minârede ibâdet eder. Sulehâ-yi ümmetden azîz kimesnedir. Ve Hak celle ve alâ bu azîze bir savt-ı Dâvûdî vermiş kim nısfu'l-leylde yâ Mevlâ dedikde sadâsın istimâ' eden hâbdan bîdâr olup ibâdete meşgûl olurlar. Bi-emri lillâh eyle mü'essir savtı vardır. Ve hakîr bu minâreye çıkup dest-bûsleri ile müşerref olup du'â-yı hayırların aldık. Sinn-i sâlleri kırka bâliğ değiller idi. Aslâ bir merd ile muhtelit değillerdir. Vâlideciği birer fahfara nân-pâre ve bir pâre gendüm çorbası getirüp iftâr eder. Ve her sene elbette birer seng-i hârâ koyup ol hacerler üzre oturur. Müşerref olduğumuz mahalde yigirmi iki taş olmuşdu ki yigirmi iki seneye işâret idi ki bu çille-i merdânı çekerdi.

Ve bâb-ı Kellâsiyye üzre bir minâre-i âlî dahi vardır, bu dahi dörd tabakadır. Ve kulle-misâl bir kulle-i âlîdir. Ve muvakkit sallî sadâsına rehâ buldurdukda ibtidâ **[Y 244a]** şâm içre bu minâreden ezân-ı Muhammedî şâyi' olur. Her evkâtda onar mü'ezzin gülbâng-ı Muhammedîyi kırâ'at ederler. Bu iki minâre haremin etrâfındadır.

Der vasf-ı Ak Minâre-i câmi'-i Ümeyye: Ammâ câmi' içinde cânib-i şarkında Hazret-i Îsâ minâresi: Hadîs-i sahîh ile müsbetdir ki âhir zamânda Hazret-i Îsâ câmi'-i Ümeyye'nin cânib-i şarkîsine nüzûl ede. Cümle muhaddisîn-i şâm nüzûl-i Îsâ bu minâre-i âlî olmak üzre müttefiklerdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. iki yüz on üç kademedir. Her kademesi ikişer karışdır. Ve üç karış bir zirâ'-ı Mekkîdir. Bu hisâb üzre minâre-i Îsâ tâ zirve-i a'lâsına varınca (---) arşındır. Ve (---) tabakadır. Her tabakada kibâr-ı evliyâullâh hücreleri vardır ki anda erba'în çıkarırlardı. Ve hâlâ yetmiş seksen kadar sulehâ-yı ümmetden münzevî kimesneler vardır.

Kulle-misâl çâr-kûşe eflâke ser çekmiş bir minâre-i âlîdir. şâm-ı şerîf bu minâreden ne cirimde olduğu nümâyândır kim bir sahrâ-yı bî-pâyân içinde niçe kerre yüz bin hadîka gülistân [u] bostânı ve eşcâr-ı meyveleri var, dırahtistân içre nümâyân bir şehr-i şöhre-i cihândır kim mülûk-i Emeviyyûnun dârü'l-hilâfesidir. *Ebbedallâhu ilâ memerri'ş-şuhûr ve'l-a'vâm.*

Ve pesendgâh-ı halâyık-ı enâm ve ziyâretgâh-ı hâss [u] avâmdır. Ve bu minâre mecma'-ı fuzalâ-yı âlem (ve âlim) ve merci'-i umûr-ı benî âdemdir. Bu minârenin evsâfı çokdur. Ammâ hakîr ihtisâr üzre tahrîr etdim. Evvelâ evvelki tabakada makâm-ı Üçler ve tabaka-i sânîde makâm-ı Yediler ve tabaka-i sâlisde makâm-ı Kırklar ve dördüncü tabakaya urûc ederken makâm-ı Hâcer-i Hazret-i Mûsâ. Bu hacer ol hacerdir kim,

Hikâye: Hazret-i Mûsâ **[P 103b]** cesed-i şerîfin halka göstermedüğünden kavmi derlerdi kim "Mûsâ'nın gevdesi ayıblıdır" derlerdi.

Bir gün Mûsâ Nebî Nîl kenârında gusl ederken hırkasın bir taş üzre koyup gusl edüp taşra çıkınca hemân bu taş hırka üstünde iken Mısır'a doğru yürüdü. Mûsâ dahi taşın ardına uryânen düşüp Mısır'a girdi. Cümle halk Hazret-i Mûsâ'yı gördüler kim böyle bir vücûd kim yed-i beyzâsı gibi vücûd-ı şerîfi dahi dürr-i beyza müşâbih.

Cümle halk yavuz gümân etdiklerine peşimân oldular. Hazret-i Mûsâ ol taşa erüp üstünden hırka-i peşmînesin alup mübârek tenine geyüp elindeki asâ ile ol taşı on iki kerre urup on iki delik oldu.

Derhâl ol taş bi-emrillâh lisâna gelüp

"Yâ Mûsâ! Ben izn-i Rab ile yürüdüm. Senin vücûdunun pâklığına şehâdet eyledim" dedikde Hazret-i Mûsâ eyitdi:

"Yâ hacer! Bilmedim, seni urdum. Hele dervîşe dervîşân" deyüp özür diledi. Hâlâ fukarâlar mâbeyninde dervîşe dervîşân deyü özür dilemek andan kaldı. Pes ol taş eyitdi:

"Yâ Mûsâ! Beni bile al sakla. Bir gün ola kim bir mühim işine yarayım" dedikde Hazret-i Mûsâ **[Y 244b]** ol taşı deliğinden ip ile bağlayup mübârek boynuna asdı. Hâlâ abdâlların gerdenlerine asdıkları sekel taş Hazret-i Mûsâ sünnetidir, andan kaldı.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile Hazret-i Mûsâ Tîh sahrâsında üç yüz bin âdem ile kırk sene bir rivâyetde kırk gün vâlih gezerken Cenâb-ı izzet'den menn ü selvâ ü mâ’ide nâzil olup cümle askeri def‘-i cû‘ ederlerdi. Bu tenâvül etdikleri mâ’ide incîr ve üzüm hurmâ ve sirke ve tere idi kim her bâr Cenâb-ı Hak'dan nâzil olurdu ammâ def‘-i atşân etmegiçün Hazret-i Mûsâ'dan ümmetleri su istediler. Derhâl mezkûr taş,

"Yâ Mûsâ! Beni asâ ile ur" deyüp söyledi.

Hemem Hazret-i Mûsâ yine ol taşa bir asâ urup bi-emrillâh **[Q 103b]** ol taşın on iki yerinden on iki ayn cârî olup cemî‘i asâkir-i Mûsâ ve cemî‘i devâbbâtları def‘-i atşân ederlerdi. Hazret-i Mûsâ ol taşa işâret edüp dikerdi. Bu minvâl üzre Hazret-i Mûsâ deşt-i hâmûnda gezerdi. Bu taş hakkında Kur’ân-ı Azîm'de Cenâb-ı Bârî Resûlüne alâ-tarîku'l-hikâye âyet nâzil etmişdir: Âye[t]: [170]

Ba‘dehu bu taş-ı mu‘teber divelden divele değüp Emeviyyûn'dan Velîd ibn Abdülmelik eline girüp bu minâre-i Îsâ kim Ak Minâre derler, anda koyup cümle züvvâr yüzlerin süre süre mücellâ ve musaykal olmuşdur.

Ve bu minârede iki rek‘at namâz kılup du‘â eden her ne hâceti var ise revâ olur, *ve's-selâm.*

Andan nüzûl edüp haremde iki amûd-ı müntehâlar var, biri şarka ve biri garb cânibindedir. Mâbeyne-hümâları (---) kademedir. Bu iki mîl mâbeyni **hatve-i Hazret-i Âdem** *aleyhisselâm*'dır derler. Hâlâ bu amûdlar üzre micmereler vardır. Leyle-i mübârekelerde içinde ûd u amber ve kâfûr yakarlar. Ve bu haremin cânib-i garbîsinde şeş sütûn-ı mevzûn mermer-i ibret-nümûn üzre bir müdevver kubbe-i musanna‘ vardır, gûyâ bir kasırdır. Ammâ urûcu mümkin değildir. Kıbleye nâzır bir kapusu var, demirdendir, ammâ gâyet musanna‘dır. Ve mukaffel mesdûddur. Ba‘zı ihtiyârlar bu câmi‘in evkâfâtının hüccet-i şer‘iyyeleri ve hudûdnâmeleri vardır, derler. *el-uhdetü ale'r-râvî* [171].

Ve bu câmi‘in e’imme ve hutebâ ve meşâyihlerinden mâ‘adâ cümle sekiz yüz huddâmı vardır. Ve serâpâ rusâs-ı nîlgûn ile pûşîdedir. Ve kubâblarının cânib-i erba‘ası bir gûne musanna‘ beden beden mebnîdir.

Ve bu câmi‘ içre rûz-ı cum‘ada kırk yerde tarîk-ı Halvetî ve Celvetî ve Rûşenî ve Gülşenî ve Sa‘dî ve Kâdirî ve Bedevî ve Râ‘î ve Rufâ‘î ve Dessûkî ve Edhemî misilli tarîklerin meşâyih-i kirâmları cevk cevk şevk-ı pür-şevk ile tevhîd [ü] tezkîr ederler kim istimâ‘ eden mest [ü] medhûş olur.

Ve Îsâ minâresi bâbına karîb bir çâh vardır. Câmi‘ üzre nâzil olan matar-ı rahmetden cem‘ olup **[Y 245a]** mâh-ı Temmûz'da cümle cemâ‘at nûş edüp def‘-i atşân ederler. (---) (---) (---).

Bu câmi‘-i Ümeyye'den sonra Bekşımât câmi‘i büyük câmi‘dir. (---) binâsıdır, ammâ tarz-ı kadîmdir. Bu câmi‘ kal‘adan taşra varoşda vâki‘ olmuşdur.

Ve câmi‘-i Haşr.

Ve câmi‘-i Dervîşiyye cemâ‘at-i kesîreye mâlik tarz-ı Rûm bir müferrih câmi‘dir.

Ve Kanâvât mahallesinde Addâsiyye câmi‘i.

Ve Sinâniyye câmi‘i bir rûşen-âbâd bir ferah-bahş dilküşâ bir câmi‘-i zîbâdır. Bir yeşil minâre-i mevzûnu var.

Ve Gök meydânında Süleymâniyye câmi‘i Rûm tarzı Sultân Süleymân Hân'ın sene (---) târîhinde binâsıdır. iki minâreli ve birer tabakalı minâre-i mevzûnlardır. Mi‘mâr Sinân binâsıdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Bu selâtîn câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir. Ve cümle iki bin yüz zevâvî vardır. Anlarda dahi birer mihrâb ve cemâ‘at-i kesîre mukarrerdir.

Ve yetmiş tarîk meşâyihlerinin tekyeleri vardır. Cümleden âsitâne-i şeyh Arslan ulu âsitânedir.

Andan tekye-i Abdülkâdiri'l-Cîlânî Bağdâd kurbunda Cîlân nâm bir belîdeden zâhir olmuşlardır. Acem'de Gîlân şehrinden değillerdir. şâm'a gelüp azîm âsitâneleri vardır.

Andan tarîk-ı Bedevî ve Sa‘dî ve Râ‘î ve Rufâ‘î ve Halvetî ve Celvetî ve Rûşenî ve Gülşenî [ve] Bektaşî ve Mevlevî tekyeleri var kim her biri birer selef pâdişâhlarının ve vüzerâ-yı izâmların hayrâtlarıdır. Ammâ Mencik köşkü râhı üzre bir mevlevîhânesi var kim ta‘bîr olunmaz. Gûyâ bir iremezâtü'l-imâd içinde bir kasr-ı müşeyyed âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî'dir. Bizzât Hazret-i Mevlânâ şems-i Tebrîzî hazretleriyle bu mahalle gelüp bu hıyâbân içre bir külbe-i ahzânda sâkin olup cân sohbeti ederler. Ba‘dehu teberrüken bu âsitâneyi bu mahalle (---) inşâ ederler. Kırk elli fukarâ hücresi ve semâ‘ ve safâhânesi ve matbah ve mihmânhânesiyle bir bâğ-ı behişt makâmdır. Ve içinden nehr-i (---) cereyân edüp teferrüce gelen uşşâkânlar selsebîl-vâr çağlayup revân olduğundan def‘-i gam ve ref‘-i endûh [u] elem edüp bîd-i ser-nigûn-ı gûnâ-gûnun sâyesinde ayş [u] işret edüp sohbet-i dem bu dem edüp köşe-be-köşe sohbet-i hâs ederler.

Ve bu ayn üzre küçük dollâblar deverân ederler. Ba‘zı ehl-i teferrüc koyunların ve kuzularının sîhlerin bu âsiyâblara geçirüp germ-â-germ ve âteş-i nerm edüp dollâblar mâ-i cârî ile deverân ederek latîf ü ter kebâblar olur kim tenâvül eden âşıkân [u] yârâna kuvvet-i beden olur.

Ve bu âsitânede niçe pâ-bürehne ve ser-bürehne ârif-i billâh Mesnevîhân fenâ fillâh cânlar vardır. Hâsıl-ı kelâm şâm içre tekye çokdur, ammâ âyende vü revendeye böyle nazargâh yokdur.

Ve cümle (---) medresedir. Ammâ cümleden Süleymâniyye medresesi tarz-ı Rûm evkâfı metîn bir medrese-i şer‘-i mübîn tahsîl-i dârü'l-ulûmdur. **[Y 245b]** (---) (---) (---) (---)

Ve kırk aded dârü'l-kurrânın herbirinde ilm-i Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’ati tilâvet olunur. Hamele-i Kur’ân ders-i âmları vardır. (---)

Ve cümle yedi yüz mekteb-i sıbyân-ı tıflân püserân-ı ebcedhân mektebleri vardır. Her re’s-i senede cümle ma‘sûmlara ıydiyye hil‘atler ve surre ve atıyyeler ihsân olunur.

Ve yedi yerde imâreti var. Evvelâ Sultân Süleymân imâretinin ni‘meti cümle ganî ve fakîre ve civân u pîre sofra-i bî-imtinânı ni‘met-i bî-kusûru pür-futûr mebzûldür ki matbah atebesi üzre âye[t]: [172] terkîm olunmuşdur.

Ve imâret-i **[P 104a]** Nûreddîn-i şehîd: Bu dahi mâh u sâl bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl murtezika ve mücâvirîn ü müsâfirîne ni‘meti mebzûldür kim Cenâb-ı Bârî'nin it‘âmıdır. Beyt:

Râzık-ı bî-ta‘b Hudâ-yı Kerîm
Hâlık-ı cennet na‘îm ü mukîm

dir.

Ve imâret-i câmi‘-i Ümeyye evkâf-ı azîm olduğunda şeb [u] rûz cemî‘i câmi‘ huddâmlarına ta‘âm-ı lâkişe ve Havrân buğday çorbası bezl olunur. Ammâ her cum‘a gecesi pilâv yahnî ve zerde tabh olunup niçe ulbe ve kas‘a ve sahan ta‘âm bezl olunur.

Ve üç bîmâristânı ve dârü'ş-şifâsı vardır. Cümleden iç kal‘a kurbunda Nûreddîn eş-şehîd hazretlerinin mûristânı gâyet metîn binâ-yı âlîdir ve evkâfı metîndir. şeb [u] rûz yüz iki yüz bîmârı ve mecnûn-ı sergerdânı eksik değildir. Büdelâ-yı şâm gâyet çokdur, zîrâ ki esmâ-i evrâd [u] ezkâr [u] efkâr yeridir. Ammâ ehl-i tarîkı inkâr yeri değildir. Ba‘zılar esmâ’ullâhın te’sîrinden silsilekeş olup tîmârhânede karâr eder. Hukemâ ve etıbbâ anlara kuvvetu'r-rûh ma‘âcinlerin verüp "Yâ Hayy yâ Kayyûm" diyerek hayât bulup "Yâ Tabîbe'l-kulûb" diyerek halâs olurlar.

Bu dârü'ş-şifâda senevî on bin guruşluk ma‘âcin ve meşrûbât masrûf olunup cemî‘i bîmârlara sündüs-i istebrak-vâr dîbâ ve şîb ü zerbâf katîfe ve sereng ve gûnâ-gûn şuğl-i Freng akmişe-i fâhireden yorkan ve döşekler var kim bir a‘yân sarâyında yokdur.

Ve cümle yetmiş huddâmı vardır. Ve deli bürâderlere ve tahsîl-i mîzâca karîb olanların def‘-i gamı içün üç vakitde hoş-elhân üstâd-ı kâmil hânende ve zühreye mânende sâzendegânlar gelüp fasıl etdükçe deli bürâderlerimizin kimisi hâmûş-bâş ba‘zısı lecc-i savaş eder.

Ve Sultân Nûreddîn eş-şehîd asrından berü millet-i Mesîhiyye'den kavm-i Ya‘kûbî Hedâye nâmıyla müsemmâ bir hekîmbaşısı var, gûyâ Eflâtûn veya Bokrât veya Câlinûs ve Sokrât'dır, **[Q 104a]** cemî‘-i ulûm-ı şettâya mâlikdir. Ve gâyet hüsn-i hattı var. Hattâ sene 1058 târîhinde şâm'a vardığımız esnâda *Devâ-yı Rûh* nâmıyla ilm-i tıbba müte‘allik bir kitâb te’lîf edüp bir hüsn-i hatt-ı ta‘lîk ile tahrîr ederdi kim asrımızda değme fuzalâ te’lîfine kâdir olmayup hattâtlar terkîmine kâdir değillerdi. ibtidâ hutbe-i kitâbında zât-ı sıfât-ı Rabbü'l-âlemîn'in **[Y 246a]** vahdâniyyetinden ve kevn [ü] mekânın lâfz-ı kün ile hilkatinden bed’ edüp kavâ‘id-i musannifîn üzre âlimâne bir kitâb etmişdir kim hakkâ ki devâ-yı rûh-ı pür-futûh deseler sezâdır.

Ve bu şâm içre cümle (---) hammâmdır. Ve iki bin sarây-ı âlîler ve hânedân-ı azîmler hammâmı vardır. Vüzerânın çadır mehterbaşısının bu hammâmlardan avâyidi vardır. Ve üzerlerine hâkim nasb olunmuşdur. (---) (---)

Sinâniyye hammâmı âb [u] hevâsı ve musanna‘ binâsı bir tarz üzre tarh olunmuşdur kim vâcibü's-seyr bir pâk hammâm-ı rûşenâdır.

Ve câmi‘-i Benî Ümeyye kurbunda Küçük Defterdâr hammâmı gâyet ferah-fezâ ve dilküşâ bir hammâm-ı rûşenâ germâdır. Taşra câmekânının cânib-i erba‘ası kâşî-i Çîn'dir ve dellâkları dilberân-ı meh-cebîndir. Bunun dahi âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet memdûh-ı âlemdir.

Ve Melik Tâhir kabri kurbunda Küçük hammâm tavsîfden müberrâ bir pâk tâhir hammedir. Ve cemî‘i huddâmları cümle dilberândır. Sâhibü'l-hayrât böyle vasiyyet edüp vaz‘ etmiş, *rahmetu'llâh*. Ve köşe köşe halvetleri cümle kapuludur. Ol halvet-i pür emânlarda âye[t]: [173] emrine imtisâl ederler. Âye[t]: [174] nassına (---) gusl edüp tâ'ib ü tâhir ve pâk zâhir olup taşra çıkdıkda şart-ı vâkıf tarafından hammâmcı gâsile bir fincân kahve bir mukaşşer tüffâh verirler. Zîrâ be-kavl-i hukemâ ba‘de'l-hammâm bir âdem elma yese kuvvet-i basarı ve dûrbîn-i nazarı ziyâde olup menîsi yerine kâ’im olup vücûda takviyet verir.

Andan Sarrâchâne içinde Defterdâr hammâmı. Bu şâm içinde bundan müferrih ve bundan binâ-yı musattah bir hammâm-ı hayât-efzâ yokdur ve cümleden vâsi‘dir. Ve âb-ı firâvânı ve huddâmları cümle mahbûb gılmân [u] gulâmândır. Ve müte‘addid halvetleri vardır. Ve ferşi serâpâ mücellâ ve musaykal ruhâmlardır kim sihr-i i‘câzdır. Ve kubbe-i sernigûnlarında gûnâ-gûn câmlar ile müzeyyendir kim şu‘le-i şems-i âteştâbdan pençe-i âfitâblar meh-i mihr-tâb gibi görünür. Ve her şeb şeb-çerâğlar ve kanâdîller ile şu‘ledâr olup halk yine halvetde âb-ı germâ ile gusl ederler.

Ve bu hammâmın tâ vasatında aşren fe-aşr bir havz-ı azîmi var. Mevsim-i erguvânda ve vakt-i verd-i handânda bir kaç şele berk-i gülü âb-ı havz (---) edüp havz içre neheng-i bahr-i ma‘ânî-vâr

şinâver gavvâsân-ı âşıkân mahbûb-ı cüvânânın sîm-i hâm-vâr endâmına berk-i gül-i hamrâ yapışup gûyâ havz-ı Kevser'den bir perî zâhir olup cümle uşşâk Subhâne'l-Hallâk deyü vâlih [ü] şeydâ olurlar. Ve bu havz içre mâhî-vâr şinâverlik eden ihtiyâr cüvân-ı bî-karâr bilâ-vâsıta kuc kucağ olup sîne ber-sîne olup kâm alurlar. Ve her bâr ûd [u] amber râyihasından gâsillerin demâğı mu'attar olur.

Ammâ ibtidâ şâm'a vardığımız esnâda yeniçeri ağası tarafından iki eli asâlı yeniçeri bu hammâmın câmekânında mekân dutmuşlar idi. Zîrâ berber dükkânı ve kahvehâne ve hammâm-**[Y 246b]-**hâne-i bî-minnetdir. Ecnâs-ı mahlûkâtdan âdemler gelüp ehremenler havz içre cüvânâne nâ-şinîde evzâ' edüp gayri âşıkânın nazargâhına mâni' olup hammâmın ibtâline sebeb olmasın içün nevbet ile ikişer yeniçeri dîdebânlık ederdi.

Hulâsa-i kelâm şâm-ı cennet-meşâmda böyle bir hammâm yokdur. Erbâbına göre ibrîşim zer-ender-zer fûtalar ve kuskusî havlılar var kim bir diyârda yokdur. *Ammerekellâh.*

Ve bu şâm içre cümle iki yüz kırk hân vardır. Vekâle ta'bîr ederler (---) (---) (---) (---) Ammâ meşhûr-ı âfakı ve kal'a-misâl olan binâ-yı metînli hânlar bunlardır ki zikr olunur.

Evvelâ Atbâzârında Koca Lala Mustafâ Paşa hânı: Yüz yetmiş hücre ve havlısında bir mescidi ve iki bin at alur ıstablı var demir kapulu hândır. Ve kapusu önünde yüz dükkân esvâk-ı muhtasarı vardır.

Ve Dervîşiyye hânı ve Sinâniyye hânı.

Ve Mîzân-ı harîr hânı: Bu dahi yetmiş ocaklı ve demir kapulu hândır. Mîzân-ı harîr emîni bunda sâkin olup bu vilâyetde ne kadar harîr bey' u şirâ olursa bunda mîzâna urulup fürûht olur. Ba'dehu emîn zekât-ı şer'îsin alur, yetmiş kîse iltizâmdır.

Ve Muhtesib hânı: Cemî'i me'kûlât [u] meşrûbât bunda kantâra urulup narh verirler. Ba'dehu bey' olunur. Bundan gayri yerde bey' olunsa muhtesib ağası bulup metâ'ın girift eder. Zîrâ muhtesib ağası paşaya yedi kîse küşûfiyye verir. Ve muhtesib ağası ve muhtesib kadısı dâ'imâ bunda sâkin olurlar.

Ve şâhbender hânı: Bu dahi hân-ı azîmdir. şâhbender cümle sevdâger tüccârânın serçeşmesidir. Rûm ve Arab u Acem'den Hind ü Yemen'den bir metâ' gele, bunun ma'lûmu olmayınca olmaz. Zîrâ cümle vüzerâ ve a'yân-ı kibâr bu şâhbender eliyle zî-kıymet eşyâlar alırlar.

Ve Gümrük emîni hânı: Cemî'i diyârın metâ'ı bu hâna gelüp gümrük alınır. Kırk elli yük akçe iltizâmdır.

Ve Gök meydânında Süleymâniyye hânı: Sene (---) târîhinde Süleymân Hân câmi'i inşâ etdirdikde bu hân-ı azîmi dahi binâ edüp ıstablı bin **[P 104b]** hussân küheylân atlar alur. Ve erbâb-ı düvelin ehl [ü] iyâlile sâkin olacak tevhânesi vardır. Acâ'ib hayrât-ı azîmdir. şehir içindeki gibi hücre hücre hân değildir. Hemân ârâmgâh [u] mihmângâhdır. Ve cümle rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. şâm içre meşhûr hânlar bunlardır.

Ve sağîr ü kebîr şâm vüzerâsının şâtırbaşılarının der-i defterinde iki yüz on yedi kahvehâneler vardır kim şâtırbaşı bunlardan kahve avâyidi alur. Meşhûr kahâvîler bunlardır:

Çadırcılar kahvesi ve Harrâtîn kahvesi ve Fahhâmîn kahvesi ve Türkmâniyye kahvesi ve Sipâhî kahvesi ve Addâsiyye kahvesi ve Mahkeme kahvesi ve Sükkerî kahvesi ve Muklî kahvesi ve Nâşif kahvesi.

Ve Sinâniyye kahvesi: Mecma'ü'l-irfân u yârân seyyâhân kahvesidir. Cümle erbâb-ı ma'ârif anda cem' olur. Dörd **[Y 247a]** maksûre üzre hânendegân mutrıbân meddâhân şebbâzân(?) mahâfilleridir. Ve Avvâdîn A'mâ şeyh Mansûr nâmıyla bir üstâd-ı kâmildir kim mizmar [u] ûdun ele alup bir ferdaş verüp makâm-ı hicâzda âgâze etdükde uşşâkı bî-nevâ edüp kadlerin râst-ı dütâr ederdi.

Andan Mansıb kahvesi: şâm'ın tâ vasatından cereyân eden Kanâtü'l-mîze sâhilinde bir kahvehâne-i

azîmdir. On bin âdem alup kâmil üç yüz tabisi vardır. Ammâ sâ'ir kahâvîler gibi kârgîr kubâb kahve değildir. Dıraht-ı müntehâlar ve bîd-i sernigûnlar sâyesinde külbe-i berk pûşîde kahvesidir. Çâr yerde kahve tabh olunup her birinin tabileri başkadır, zîrâ kesret-i nâsdan bir ocak iki ocak kahve kifâyet etmeyüp huccâc şâm'a geldikde yevmiyye birer deve yükü kahve sürülür. Ammâ altı ay işler, şitâ vakti işlemez.

Ve yedi yerde mutrıbân ve meddâhân nagamât ederler. Ecnâs-ı mahlûkât bunda mevcûddur. Mücrim ve âsî bu kahveye duhûl etse hâkim ahz edemeyüp halâs olur. Ve cereyân eden nehir içre kimi şebeke ile mâhîler sayd eder, kimi gusl edüp şinâverlik eder. Bir hây hûydur kim mısra': **[Q 104b]**

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

Bu mısra' mazmûnunca aceb temâşâgâh [u] nekbetgâhdır. Ve cereyân eden nehre fincânları koyup matbahhâne cenbinde kefgîre fincânlar gelüp kahveci andan alur, bir temâşâdır.

Ve iğneciler kahvesi. Bu dahi kârgîr binâ bir kahve-i ra'nâdır ki şeb [u] rûz a'yân-ı kibâr bunda sohbet ederler. Fellâhîn ve huddâmîn bu kahveye duhûl edemez. Ve bunda tabh olunan mümessek ve mu'amber kahve ve çay ve bâdyân ve sa'leb ve eşribe ve leben-i hâlis ve kışır ve pâlûde bir kahvede bişmez. Hakîr müddet-i ömrümde kahve nûş etmemegile bunda çay ve süd nûş edüp ba'zı erbab-ı ma'ârif ile müşerref olurduk. Fıskıyye ve havz [u] şâzrevânları revân olup cânib-i selâsındaki gül [ü] gülistân içre murgân-ı andelîbânın hezâr hezârân nagamâtından ve selsebîllerin cereyânından rûha gıdâ hâsıl ederdik. Böyle bir râhat-ı cânbahş kahve-i sûzengârdır. Ve cenbinde esvâk-ı sûzengârlar olduğundan iğneciler kahvesi derler, *ve's-selâm.*

Ve bu şâm kal'ası cânib-i kıblesinde ve cenûbunda ve garbîsinde ve şimâlîsinde olan varoş-ı azîmde cümle on bin sarây-ı âlîler ve gayri hâne-i azîmlerdir ki her birinde birer hadîka ve birer uyûn-ı câriye mukarrerdir. Cümlesi sengîn-bünyâd ve metîn-âbâd hânelerdir. Cümle sütûhları beyâz kireç ile mestûrdur. Kal'a içindeki gibi kat-ender-kat teng ü târ büyût-ı bîtâr değildir. Her birinde birer bâğçe mukarrerdir. Ve Paşa sarâyı dahi bu varoşa vâki' olmuşdur. Ammâ sûr içinde değildir ve mümkin dahi değildir. Zîrâ bu varoş tûlen ve arzen ikişer buçuk sâ'atlik yerdir.

Ve bu şâm kal'ası **[Y 247b]**ve taşra varoşda muhtesib ağa defteriyle cümle yetmiş esnâf altı bin üç yüz dükkândır. Eğer her esnâfı firâden firâden tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olup seyâhatimize mâni' olur. Ammâ cümleden ma'mûr [u] âbâdân Sinâniyye çârsûsu ki fâtih-i Yemen Sinân Paşa'nındır. Bir şâhrâh üzre tarafeynde zülcenâh-vâr dekâkînlerin hapenkleri küşâde olup perr-i tâvûs-vâr nümâyândır. Ve cümle kârgîr dükkânçelerdir kim şâhrâhı üzre ahşâbât ile pûşîdedir. Câmi'i ve hammâmı ve kahvesi bu esvâk içre vâki' bir ârâmgâh memerr-i nâs bî-gubâr pâk çârsûdur. Beyt:

Çârsû-yı hüsnü seyr edem serâser hâcem
Bir vefa bâzârı yokdur hep cefâ bâzârıdır

deyüp âyende vü revende ve devendeyi temâşâ edecek bir şâhrâhdır. Ve sarrâchânesi bir diyârda yokdur. Bu dahi bir tarik-ı âm üzre cümle kâ[r]gîr binâ pâk esvâkdır kim cümle bir şâhrâh üzre pûşîdedir.

Ve Çakmak bâzârı ve Sipâh bâzârı ve Koca Mustafâ Paşa bâzârı ve Zarbun bâzârı ve Atbâzârı ve Attâr bâzârı ve Nebât-ı hamevî bâzârı ve câmi'-i Ümmeyye kapusunda Itriyyât bâzârı ve Nisvân bâzârı ve Fahhâmîn bâzârı ve Hallâcîn bâzârı ve Hayyâtîn bâzârı ve Hakkâkîn bâzârı (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu şâm'ın subaşısı paşa ağalarından bir a‘lâ hükûmetdir. Yedi kîse hâsıl olup iki yüz kavvâs ve levendât ile şeb [ü] rûz şâm'ın enderûn [u] bîrûnunda olan yetmiş beş şâhrâh-ı tavîlde ve üç bin sekiz yüz râh-ı kasîrde kol dolaşup hıfz [u] hirâset üzre olup niçe sayd [u] şikârlar basup haklarından gelüp şehri âsûde-hâl eder. Zîrâ bu şâm içre milel-i kesîre ve ecnâs-ı vefîre vardır. Anıniçün her kûçe ve puça başında birer tedribe bâbları vardır ve birer bevvâbı ve ikişer pâsbânı vardır ki cümle tokuz bin âdem olur. Cümlesi subaşının kabza-i destindedir. Bir mahallede bir kan ve yâhûd bir hâne gâret olunsa subaşıdan su’âl olunup ol dahi bevvâbân [ve] pâsbânândan su’âl edüp anlara örf eder. şâm bu tertîb üzre mazbûtdur yohsa bir vech ile zabtı mümkin değildir. Bu bevvâb ve pâsbânlara ahâlî-i mahalle evkâflarından ulûfe verirler.

Ve bu şehr-i şâm Melikü't-Tâhir tahrîri üzre (---) hâne-i avârıza makyûddur. Hâlâ beddu‘â edüp nâ-tâhir derler. Hakkâ ki ümmet-i Muhammed'e şebeke-i azîm olmuşdur.

Ve bu şehir içre mâ-i cârîler çok olduğundan tarîk-ı âmlara sâhib-i hâne ve sâhib-i dükkânlar âb-ı firâvânı râhlara nisâr edüp mezbelesin zebbâller zenbîller ile taşıyup hammâmlar külhânlarında ihrâk ederler. Gâyetü'l-gâye pâk tâhir şehr-i mutahharadır.

Ve bu şâm içre sekiz nehr-i azîm cârîdir. Anların menba‘ları şâm'ın cânib-i garbîsinde cebel-i Kaysûn verâsında uyûn-ı Kayhâ'dan tulû‘ edüp Mîze boğazından aşağı ra‘d-vâr gürleyerek aşağı şehre yakın hadîkalar **[Y 248a]**içre geldikde sekiz firka olup şehr-i şâm'a müstevlî olur.

Esmâları bunlardır ki zikr olunur: Evvelâ ayn-ı Berdâ ve Berîdâ ve Tûrâ ve Kanâtü'l-Mîze ve Banyas ve nehr-i Kastâ ve ayn-ı Yeşkûr ve nehr-i Âdiye.

Ve bu nehirler hâr [u] hâşâk ile cereyân edüp müsta‘mel olunduğundan içilmeyüp niçe bin bâğ u bâğçeye ve hânedânlara ve çârsû-yı bâzâra ve reh-güzâra uğrayup ve şehir içre niçe cisirler altından güzer eder. Husûsâ haffâflar esvâkı içre cisir cenbinde âsiyâb-ı dakîklere uğrayup ve niçe yüz dinglere uğrayup şâm'ın cânib-i şarkîsinde dahi niçe bin ravzalara uğrayup beyne'l-Erze ve'l-Berze efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın çiftliği kurbunda bir buhayre-i azîm olup girdâb-vâr anda gâyib olur.

Andan cânib-i şarkîsi çöl [ü] çölistândır. Ammâ nûş olunan âb-ı zülâlleri bunlardır. Gâyet lezîz âb-ı nâbdır, ammâ zâlim su yolcular ba‘zı künklerin rahnedâr yerleri mesdûd olmağiçün at fişkısı döküp menfez yerleri sedd olup su bir hoş cereyân eder. Ol ecilden âbı mezmûmdur, **[P 105a]** yohsa aslında böyle bir âb-ı hayât su meğer Ma‘arra'da ola. Ol uyûnlar bunlardır.

Cümleden biri uyûn-ı Mencik Köşkü önünden cereyân edüp mevlevîhâneye uğrar. Andan ayn-ı Kanâvât ve ayn-ı Baybarsiyye ve ayn-ı Sinâniyye ve ayn-ı Ceyrûniyye ki câmi‘-i Ümeyye'nin cânib-i şarkîsinde bâb-ı Ceyrûn önündeki havuza gelen âb-ı rakîkdir. Mezkûr uyûnlar niçe hânelere ve câmi‘ ve hammâmâta ve sarây-ı âlîlere taksîm olup şâm-ı cennet-meşâm olur. Ammâ Mîze boğazından cebel-i Kaysûn dâmeniyle Sâlihiyye şehrine cereyân eden nehre nehr-i Gûta derler. Bu dahi beş firka olup Sâlihiyye kasabasını rey eder. Bu hayrât-ı azîme Sultân Selîm-i Evvel'indir.

Evsâf-ı kasaba-i Sâlihiyye: şâm-ı şerîfin cânib-i garbîsinde cebel-i Kaysûn dâmeninde bir hevâdâr belîde-i ma‘mûredir. şâm'dan nısf sâ‘at sâfî iremezâtü'l-imâd içlerinden güzer edüp Sâlihiyye'ye duhûl olunur. şâm vezîrinin hâssı ve subaşılıkdır. Altı kîse muhâsebesi vardır, yüz âdem ile zabt eder. Ve şâm mollâsının niyâbetidir. Cümle on bir mahalle ve üç bin bâğ u besâtînli hânelerdir. Ve cümle (---) mihrâbdır. Ve (---) hutbedir. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen,

Câmi‘-i Sultân Selîm Hân-ı Evvel: Mısır'a giderken Selîm şâh Muhyiddînü'l-Arabî'nin bir risâlesinde *"izâ câe's-sînü dehale'ş-şînü ezhara bi-merkadi'l-mîm"* lâfz-ı dürer-bârların görüp şîn'den murâd Selîm şâh ola, *dehale'ş-şîn'*den murâd şâm ola, *bi-merkadi'l-mîm'*den murâd

Muhyiddîn olduğun Kemâl Paşazâde Sultân Selîm'e i‘lâm edüp ol gece Selîm şâh rûhâniyyet-i şeyhden istimdâd taleb edüp hâb-âlûd olup menâmında Hazret-i Muhyiddîn'i görürler:

"Yâ Selîm, senin gelmene muntazır idim. Safâ geldin. Mısır gazân müyesser oldu. Sana tebşîr etdim. Sabâh ıstablında bir siyâh ata süvâr olup ol at **[Y 248b]** seni bana getirüp bulur. Beni hâk-i mezelletden kaldırup bu Sâlihiyye'yi imâret eyle. Ve bana bir âsitâne ve câmi‘ **[Q 105a]** ve medrese ve imâret ve hammâm ve mahkeme-i Muhammedî binâ eyle. Yürü, işin râst olup Mısır fethi müyesser ola."

Hemân Selîm Hân hâbdan bîdâr olup,

"Tîz bir siyâh at getirin, süvâr olayım" buyurduklarında,

"Siyâh atdan nişân yokdur" dediler.

Bilâhire bir siyâh sakâ bârgîri buldular, tîmâr edüp huzûr-ı Selîm'e yetirdiler.

Hemân Selîm Hân süvâr olup licâmın eğer hânesine bırağup ata süheyl urarak cünbüş-i merdâne edüp haykırarak Sâlihiyye'ye varup bir mezbelistân gömlüğü üzre varup eşinmeğe başladı. Ol mertebe eşindi kim Selîm Hân bi'z-zarûrî nüzûl edüp bir yerde karâr etdi. Tâ kim ol mezbele altından bir seng-i azîm zâhir olup at dahi eşinmeden fârig olup Selîm Hân'ın yanına gelüp lisân-ı hâl ile,

"işte hidmeti edâ etdim" dedükde ol taşa nazar etdiler. Gördüler kim bir celî kûfî hatt ile "Hâzâ kabrü Muhyiddîn" terkîm olunmuş. Meğer münkirînler şeyhin ba‘zı te’lîfât-ı tasavvufâtının gavrına ve mezâyâsına vâsıl olmayup tekfîr etmişler. Ve kabr-i şerîfi üzre hâk-i mezellet yığmışlar.

Derhâl Selîm şâh bizzât mübârek dâmeniyle ol mezbeleden zibil taşıyınca azamet-i Hudâ tarfetü'l-ayn içre cemî‘i guzât-ı müslîmîn müzahrafâtları ref‘ edüp bu sebeb ile Selîm şâh şâm'da kışlayup bir âsitâne ve bir câmi‘ ve hân u hammâm ve imâret ve tîmârhâne ve medrese ve mekteb-i sıbyân ve mahkeme-i edyân binâ etmişdir kim vasfında lisân kâsırdır. Ve bir kârgîr binâ sûk-ı muhtasarı vardır. Cümle bu hayrâtlar rusâs-ı nîlgûn ile pûşîde bir hayrât-ı azîmedir.

Ve şeyhin kabr-i şerîfine (---) kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gâr-misâl bir merkad-i pür-envârdır. Sandûka-i şerîfi zer-ender-zere müstağrak sebzgûn atlasdır. Hamd-i Hudâ hakîr bu âsitâneye üç kerre yüz sürmek müyesser olup rûh-ı pür-fütûhlarından isti‘ânet taleb edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik, ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır.

Sene (---) târîhinde civâr-ı rahmete lâyık oldular. Maskat-ı re’sleri Endelüsîdirler. Müddet-i ömürleri (---) sene olup gün başına birer cild kitâb te’lîfâtları vardır kim cümleden *Fusûs* ve *Fütûhât* ve bunun emsâli niçe yüz kütüb-i mu‘tebere ve niçe bin resâ’il-i mütekâsire tasnîfâtları vardır. *Kuddise sırruhu'l-azîz.*

Bu Sâlihiyye'den yine hadîkalar içre (---) adımda Paşa sarâyına gelüp sarâyın enderûn [u] bîrûnun seyr [ü] temâşâ etdik.

Sitâyiş-i sarây-ı vüzerâ-yı şâm-ı cennet-meşâm Dârü's-selâm

ibtidâ şâhrâh üzre şarka nâzır sarây kapusu üzre kethudânın hücreleri ve andan içeri mahbeshâne andan içeri sarây meydânı bir vâsi‘ fezâdır. Ba‘zı zamân iç ağaları cirit oynarlar. Cânib-i erba‘ası karakullukcu odalarıdır. **[Y 249a]** Andan içeri bir meydân dahi vardır, Istabl meydânıdır. Bunun dahi etrâfı bin at alır ıstabldır. Ve yine etrâfı emîr-i âhûr ve yedekciler ve sarrâcîn odalarıdır. Bir cânibi matbah-ı Keykâvus'dur. Ve bir cânibi çalıcı mehterânı ve bir cânibi mehterân-ı hayme hücreleridir. Ol sıra ile dîvânhâne-i âlîdir kim iki cânibinden taş nerdübân ile çıkılır, bin âdem alur münakkaş kâ‘a-i âlîdir.

Ve (---) sütûn üzre mebnî zer-ender-zer tavan-ı münakkaşdır. Andan içeri paşanın arz odası sarây meydânına nâzır bir münakkaş câm-ı billûr ve necef ve moran elvân câmlar ile ârâste bir maksûredir. Andan içeri paşanın {iskemle ağasının} şâhâne ve münakkaş ve dîvârları kâşî-i Çîn ile müzeyyen bir

kâ‘adır. iki cânibi bâğçeye nâzırdır. Andelîbânın feryâdından âdem tâze cân bulur. Bâğçe tarafında bir küçük havuz ve bir şâzrevân var ve ana muttasıl bir kâşî hücre var.

Ve bu iskemle odasından içeri bir kubbe-i âlîdir. iç ağaları bu meydânda ta‘âm yerler. Cânib-i erba‘ası kâşî-i Çîn ile mebnî silihdâr ve çukadâr ve nişâncı ve mühürdâr hücreleri vardır. Ve'l-hâsıl cümle yetmiş odadır.

Ve iç ağaları ve paşa içün bir hammâm-ı latîfi var kim ve mine'l-acâyib bir ferah-fezâ hammâm-ı cânfezâdır. Kapusu önünde şeyh Reyhân hazretleri medfûndur. Ammâ mukaddemâ harem odaları olan binâ-yı atîkleri Köpürlüzâde Ahmed Paşa sene (---) târîhinde müceddeden bir tarh-ı nazîf ve bir tarz-ı zarîf kâ‘a ve havz u şâzrevânlar ve müte‘addid kâşî hücreler ve gûnâ-gûn maksûre-i münakkaşlar etmiş kim gûyâ sarây-ı şâm henüz cennet-meşâm olmuş. Ammâ sene 1058 târîhinde hakîrin sâkin olduğu hücreyi kitâbhâne etmiş. Bu hücremizde üç yüz hatm-i şerîf tilâvet etmişdik. Hamd-i Hudâ yine varup der [ü] dîvârda hatlarımız görmek müyesser oldu.

Bu sarâydan sonra ma‘mûr ve ibret-nümâ sarâyları beyân eder

Evvelâ Sipâh bâzârının iç yüzünda Kâsım Ağa sarâyı ve Nâşifoğlu sarâyı ve Türkmânoğlu ve Emîr-i hac Sinân Paşa ve Rahtuvân ve Geyvânoğlu ve Kadıasker sarâyı ve Mencik sarâyı ve Nûreddîn sarâyı ve Başçavuş sarâyı ve Receb Ağa ve Abdüsselâm Ağa sarâyı. Niçe yüz sarây-ı a‘yân vardır, ammâ bu sarâylar cümle selef mülûklarının birer sarây-ı ibret-nümûnlarıdır ki her birinde birer âb-ı firâvân ve gülistân [u] bostân ve eşcâr-ı meyvedârı bî-pâyândır.

Böyle bir şehr-i mu‘azzam ve müzeyyendir kim vech-i arzda âlem-i seyâhatde seyr [ü] temâşâ etdiğimiz on iki bilâd-ı azîme vardır. Dördü kâfiristânda, altısı Âl-i Osmân'dadır.

Kâfiristân'da olan Nemse çâsârı hükmünde Alman şehri **[P 105b]** ve kal‘a-i Bec ki hâlâ taht-ı inpiratordur. Ve biri de Prak şehridir. Biri de şehr-i müzeyyen-i Kaşa'dır. Hakîr Alman'da iken Fransa'da şehr-i Paris'i medh ederlerdi, ammâ görmedim. *Allâhümme yessir bi'l-hayr.*

Ammâ Âl-i Osmân'da **[Y 249b]**olan bilâd-ı sitte ibtidâ dünyâ-yı mâfîhâda misli ve nazîri olmayan belde-i tayyibe ya‘nî şehr-i Kostantiniyye'dir. Biri dahi taht-ı sânî Edirne ve biri dahi taht-ı evvel Bursa ve Bâb-ı Mekke ve Medîne Mısır *hamâhullâh.* Ve kal‘a-i Halebü'ş-şehbâ ve Dârü'l-hilâfe-i Bağdâd-ı Behişt-âbâd ve bu memdûh-ı âlem şâm-ı cennet-meşâm. Böyle bir şehr-i azîmdir ki Arz-ı Mukaddes şehirleri içre dâr-ı enbiyâ deyü cemî‘i tevârîh-i mu‘teberelerde ta‘rîf ü tavsîf olunmuşdur kim ba‘zı müfesssirîn âye[t], [175] den murâd şâm'dır.

Ve âye[t]: [177]

Ve âye[t]: [178]

ki şeddâd'ın bâğ-ı iremi bu şâm'da idi, derler. Ba‘zılar şâm'a karîb Busrâ şehrinde idi, ba‘zılar Erze ve Berze mâbeyninde idi, derler.

Âye[t]: [179]

Bu âyet-i şerîf dahi şâm hakkındadır derler. Hattâ Hazret-i Risâlet-penâh kable'n-nübüvve Hadîce-i Kübrâ'nın mâlıyla ticâret edüp Mekke'den Busrâ şehrine gelüp ticâret ederdi ki [180] dır. Busrâ'dan şâm'a bir merhale yerdir. şâm'a gelüp cebel-i Kaysûn'da Kademü'n-nebî olan seng üzre basup alâmet etmişlerdir. Hâlâ ziyâretdir. Andan şâm'ı seyr [ü] temâşâ edüp refîkleri,

"Yâ Muhammed şâm'a girelim" dediklerinde,

"Ben iremezâtü'l-imâd olan dünyâ cennetine girmem" buyurmuşlardır. Hakîkatü'l-hâl behişt-i dünyâ ve dâr-ı enbiyâ ve mecma‘-ı fuzalâ-yı âlem ve merci‘-i umûr-ı benî âdem mahrûse-i islâm şâm-ı dârü's-selâmdır.

Ve bu şehir içre olan ulemâ ve sulehâ-yı meşâyih sâdât mazınne-i kerâme mahzen-i esrâr-ı ilâhî

kimesneler vardır kim misli meğer Yemen ve Aden'de ola. Ammâ bu şâm'da budalâ ve melâmiyyûndan sene 1058 târîhinde Hazret-i şeyh Bekkâr uryân-ı bî-efkâr var idi.

Hikâye-i Sergüzeşti: Kara Murtazâ Paşa ile şâm'da iken iç ağalarından on dâne şehbâz tüvânâ yiğitler,

"Evliyâ Çelebi lutf eyle, hazînedârdan bize izin alıver. Türkmân mahallesinde akrabâlarımıza gidelim" dediler. Hakîr bunlara **[Q 105b]** rızâ vermedim.

"Belki paşa biniş ede, nâ-mevcûd bulunursuz. Su'âl etdükde 'Taşra gitdiler' derlerse hâliniz neye müncer olur?" deyüp hazînedâra ricâ etmedim.

Bunlar miftâh gulâm[ı] vesâtatıyla me'zûn olup hakîrin hücresine gelüp,

"Sensiz bize dirlik yokdur. Elbette bu cem'iyetimiz perîşân etme, bilece olun" deyü ricâ edüp hâh-nâ-hâh on bir yârân-ı zarîfân piyâdegân reftâr ederek Sinâniyye çârsûsu izdihâmı içre vardıkda mezkûr Hazret-i şeyh Bekkâr iki ellerin kitiflerine koyup uryânen hurde ve türtüllerin sallayarak dal yarak olup gelir.

Hemân hakîrin yanıma gelüp çehreme bir sille-i mecâzibûn eyle urdu kim burnumdan dem-i gülgûn hil'at-i ahzargûnum üstüne cereyân edüp serâsîme oldum. Gördüm ki yanımdan **[Y 250a]** cümle refîkler firâr etmişler.

Derhâl destimden şeyh Bekkâr yapışup ol müzdeham sûk içre esîr dellâlı gibi,

"Beyyi'nâ hâze'l-gâfile'l-âsî, vâhid cedîd beyyi'nâ vâhid cedîd" diye diye hakîri mezâd edüp rüsvâ-yı âlem edüp hacâletimden vücûdum pul pul kabardı.

Hakîri gören halk âlem-i hayretde kaldı. Ba'zı veled,

"Yâ şeyh kem fızza işterayte?" deyü su'âl ederler.

Hakîrse hicâbımdan araka gark olup gezdire gezdire tâ şeyh Arslan hazretlerinin âsitânesine götürüp tecdîd-i vuzû' teklîf edüp bade'l-vuzû' şeyh Arslan'ın kabr-i şerîfine girüp,

"Ikra' sûrete'l-Mürselât" dedi.

Hakîr dahi savt-ı a'lâ ile tilâvet edüp,

"Ikra' sûrete'n-Nâzi'ât" dedi.

Anı dahi kırâ'at edüp tamâm etdim. Ol dahi elin açup bir gûne haltıyyât-ı kalenderî-vâr mır mır deyüp bir gûne du'â edüp hakîre,

"Hâze'd-du'â melîhun melîhun" deyü hitâb edüp,

"Kul estağfirullâh" dedi.

Hakîr dahi *"tûbû ilallâh"* dedim.

Derhâl kalkup alnımdan öpüp,

"Hâze'l-kabru üstâdî ente evlâdî" deyüp yine elimden yapışup âsitâneden taşra çıkınca pabuclarım öpüp önüme kodu.

Hakîr dahi destin bûs edüp pabuclarımı geydim. Ne çâre uryân dîvâne her ne hâl ise halâs mümkin değil. Yine elimden yapışup sürüyerek yine şâm çârsûsı içre,

"Yâ nuzzârîn ve yâ nukebâ, hâze'l-veledî'l-mazlûmu'l-mağfuv. Beyyi'nî elfe elfe kîse" deyü feryâd ederek hakîri rüsva-yı âlem bednâm etdi. Ammâ evvelki gibi müte'ellim olmadım.

Bu hâl üzre beni sarây meydânına getirüp anda dahi feryâd ederek dîvânhâneye çıkarup yeden-be-yed Murtazâ Paşa'nın destine hakîri verüp,

"Hâzâ veledü'l-ma'nevî" deyüp yine alnımdan bûs edüp gitdi.

Murtazâ Paşa'ya sergüzeşt [ü] serencâmım bir bir takrîrim ederken sarây kapusundan berü yetmiş seksen şâm yeniçerisi ve şehir subaşısı üç aded meyyiti atlar üzre yükletmişler. Ve yedi sekiz

mecrûhu dahi getirmişler.

"Amân Sultânım. Senin iç ağaların Türkmân mahallesinde bir hânede fisk [u] fücûr ederken bilmeyüp basdık. Bu kadar âdemlerimiz katl edüp ve bu kadar kimesneyi dahi mecrûh etdiler. Hâlâ ol hânede kapanup küt-a-küt ceng ederler" deyince leşleri paşanın huzûruna bırağup yer öpdüler. Der ân hemân paşa ukkâb-misâl yerinden pertâb edüp,

"Bire haznedârı çağırın" dedi. Hazînedâr gelince emân vermeyüp bir kaç yerden hançer ile mecrûh eyleyüp deli ve gönüllü ağaları tevâbi‘iyle atlanup mahall-i ma‘rekeye vardıkda bir azîm ceng edüp iç ağalarından üçü ol arbedede merhûm olup yedisin ba‘de'l-ışâ getirüp iç ağaları içinde yedisin de ma‘nûkan katl edüp şeyh Reyhân yanında defn etdiler.

Bundan me’âl-i kelâm bu hakîr anlar ile mahall-i ma‘rekeye gidermişiz. Cenâb-ı Bârî'nin hamele-i Kur’ân-ı Azîmi ve Furkân-ı Mecîd'i olduğumdan şeyh Bekkâr hazretlerine ilhâm-ı **[Y 250b]** Rabbânî olup hakîri ol merhûmların içinden alup *"hâze'l-gâfilü'l-âsî"* diyerek bu kadar yerleri gezdirüp halâs edüp keşfeyledi. *Kuddise sırruh.* Ol sultân sebebiyle ol vartadan halâs oldum. *Elhamdü lillâh.*

işte şâm-ı şerîfde böyle cânlar vardır. Ve a‘yân [u] eşrâfi gâyet çokdur. Erbâb-ı dîvân ve asker-i sultân (---) (---) olanlar hil‘at-i hil'at-i fâhireler üzre sammûr postin kaplu elvân çuka ferrâceler ve kontuş ve kerekeler geyerler. Vasatü'l-hâl olanlar şâde ve helâlî ve hâre-i harâmî geyerler. (---) (---) Ve sâfî kırmızı muhattem sarup ayaklarına zarbun geyerler.

Ve âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet hüsn-i cemâlde ve nermiyyeti i‘tidâlde [[(---) (---) (---)]] çîm ender çîm ve ham-ender-ham kâküllerin perîşân etdiklerinde uşşâkların dahi akılları perîşân olup cân rişlelerini (---) (---) (---) umûmen zerâfet ve letâfeti ve mahbûbunun melâhati gibi olmazdır.

Ve kelimâta gelseler bedî‘ü'l-beyân ve fasîhü'l-lisândırlar. Zîrâ bu şehrin mahbûb [u] mahbûbesinin çoğu Havrân diyârından gelmişdir. Ve sâhib-i tabî‘at olan kimesneler Havrân'dan kız alırlar. Havrân Hûrân'dan galatdır kim Hazret-i Âdem Havrân sahrâsında zirâ‘at edüp anda sâkin iken tenâsül olsun içün ikiz müştak olanları birbirinden ayırup gayri kardaşa kız verir. Hazret-i şîs ana bir kız karındaşlarından birini menkûhalığa kabûl etmeyüp Hazret-i Âdem âlem-i hayretde kalup Cenâb-ı Bârî'den nidâ **[P 106a]** gelüp,

"Yâ Safiyyüddîn! Ne perîşânsın?" dedikde derhâl Âdem Sâfî,

"Yâ Rabbî! Sana ma‘lûmdur. şîs kızlarımdan almayup bir hûrî ister" dedikde Cenâb-ı Bârî Cibrîl-i Emîn'e emr edüp Cennetden hulle tonuyla bir hûrî çıkarup bir mücevher tabak içre Cennet meyvelerinden üzüm ve incîr ve hurmâ ve zeytûn ve rummân ve pembe ile hûrîyi Cibrîl-i Emîn Hazret-i Âdem'e getirüp,

"Yâ Âdem! Rabbin sana selâm eyledi. işte sana bir hûrî gönderdi kim oğlu şîs'e versin, dedi" deyince hemân şîs'in karârı kalmayup hûrî'ye vaz‘-ı yed edem dedikde Hazret-i Cibrîl,

"Bu hûrî'nin mihrini ver" dedi. şîs,

"Mihri nedir?" dedi. Cibrîl-i Emîn eyitdi:

"Mihri lâ ilâhe illallâh Âdem Safiyyullâh" dedi.

şîs dahi böyle deyüp hûrî'yi alup ibtidâ nikâh emr-i Hak ile Cibrîl-i Emîn ta‘lîmiyle rûy-i arzda Hazret-i şîs ile mezkûr Cennet hûrîsine olmuşdur. Ammâ Cennet-i Me’vâ'da nikâh Hazret-i Âdem ile Havvâ Ana'ya olmuşdur.

Ba‘dehu ol hûrî kızından Hazret-i şîs'in bir oğlanı vücûda geldi. ismine (---) derlerdi. Ammâ ol asırda Hazret-i Âdem Cennet'den hubût edüp zemîne kadem basdıkda kendüye nisyân gelüp lisân-ı Cennet olan Arabî'yi ferâmûş edüp lisân-ı ibrîce kelimât ederlerdi. Bu kerre hûrî Arâbî kelimât eder.

şîs ibrîce kelimât eder. Birbirlerinin lisânların fehm etmede hayli usret çekdiler.

Bu kerre Hûrî'den müştak olan (---) (---) anasının lisânın ve babasının lisânın öğrenüp mâbeyne-hümâda **[Y 251a]** tercümânlık ederdi. Hâlâ tercümânların pîri (---) (---) silsileleri ana müntehîdir.

Ba'dehu ol Hûrî'den niçe yüz evlâdlar zuhûra gelüp tenâsül buldular. Ve anlar Hûrân'da sâkin olduklariyçün Hûrân'dan galat Havrân diyârı derler. Merâlî ve gazâlî Yed-i Kudret ile mükehhal âhû gözlü pençe-i âfitâbları olur kim hakkâ ki hûrî-sıfatlardır. şâmlı bunlardan kız alup tenâsül bularak anıniçün şâm'ın mahbûb u mahbûbesi meşhûr-ı âlemdir.

Ve bu şehrin misli arâzî-i ma'mûrda yokdur. Vilâyet-i vâsi'i ma'mûr ve belîdeleri ve buk'aları hûb u mergûbdur. Ve fezâlarında sadrenc nakşı mezra'aları mahsûldar ve ahâlîsi mâldâr ve ni'metleri firâvân ve uyûnları ve enhârları cârî ve revândır.

Ve cânib-i erba'ası bâğ u bostândır. Her bâğda bülbüllerin nağamâtları ve hoş-elhân tuyûrların asvât-ı hazînleri âdeme hayât verüp ferahnâk olur. Ve hâki ol kadar rakîk ve latîfdir kim **[Q 106a]** gûyâ gırbâlden geçmişdir. Fağfûr-ı Çîn-misâl kâseler ve kûzeler işlenir. Ve bâğlarında semâdan bârân-ı rahmet nâzil olsa müşk-i amber-i hâm-misâl bir râyiha-i tayyibe âdemin demâğın mu'attar eder.

Ve muhtesib ağası ve mîrâb ağa defteriyle şâm'ın cânib [ü] etrâfında yetmiş üç bin bâğ u bâğçe öşür verir derler. Ve mîrâb ağa bu bâğlara nevbet ile su salar. Eğer hâkim tarafından su nâzırı olmasa bir katra âb içün hûn âb olur. Ve Allâhümme âfinâ, bir garîbü'd-diyâr âdem bu şâm bâğları içre girse selâmet bulmayup serserî geze geze gâyib olur. ihtimâldir katl ederler.

Ve bu bâğlar içre kırk bin kasr-ı irem vardır, derler. Her birinde andelîbânın ve gayri hoş-elhân tuyûrların feryâdlarından âdem mest olur.

Hikâyet ederler kim şeyh Mehemmed Sadreddînzâde bir kimesneden on kîseye bâğın almağa ricâ eder. Ol bâğ sâhibi dahi inâd edüp bâğın vermez.

Vakt-i şitâ oldukda bâğı almağa tâlib olan kimesne cemî'i tevâbi'i [u] levâhıkı ve niçe ummâller ile bir gecede herîfin bâğının der-i dîvârın ref' edüp kendü bâğına zamm edüp cemî'i eşcârların dahi tebdîl eyleyüp kendü bâğın ve serîka etdüği bâğı serâpâ çapaladup suların salup rey eder.

Bâğ sâhibi herîf vakt-i bahârda bâğı tarafına varup râh-ı bâğda ol kadar serserî gezer kim bâğının der-i dîvârından ve ahcârât [u] eşcârâtından nâm [u] nişân bulmayup,

"Âyâ ben meshûr mu oldum?" deyü şehire gelir.

Ertesi hidmetkârları ile yine bâğa varup bâğ u bâğbândan eser yok. Civârında olan âdemlerden su'âl edüp anlar dahi dem-beste ve hayrân kalırlar. Âhir mahkemeye varup da'vâ eder. isbâta kâdir olmayup sifri'l-yed kalup gider. şâm-ı şerîfde bu bâğ hikâyesi darb-ı meseldir. Ve hâlâ ol bâğ meşhûrdur ki teferrücgâh-ı has [u] âmdır.

şâm'ın mesîre ve teferrücgâhların beyân eder: Evvelâ fezâ-yı Gökmeydânı şâm içinden cereyân eden nehr-i Mîze cânibeyni bir çemenzâr-ı bî-gubâr bir sebzezâr sahrâdır. Ba'de'-**[Y 251b]**-l-asır cümle uşşâk anda gelüp vakt-i gurûba dek kimi mâhî sayd eder, kimi mâhpâreleri sayd eder bir temâşâgâh ferah-fezâ yerdir.

Andan kasr-ı Mencik bu sahrâya nâzır bir kasr-ı âlîdir. Ammâ paşalara mahsûs bir kasr-ı Havernak'dır.

Ve şâm'ın cânib-i kıblesinde kasr-ı Küçük Ahmed Paşa (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Ve şâm'ın me'kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından beyân eder: Evvelâ hâs ve beyâz Havrân gılâlından beyâz çakıl ekmeği ve Acem çöreği ve peynirli böreği ve lahm-ı acînli böreği ve

kehki rûy-i zemînde nazîri yokdur. Arab ve Acem'e, Hind ü Sind'e Fağfûr [u] Çîn'e hedâyâ götürürler.

Ve elvân elvân kaysısı olur ammâ kamerî ve mışmış âlûları olur. Ammâ Hamevî kaysısı bu dünyâda nazîri yokdur. Meğer Cennet bâğında ola. Ammâ bu hamevî öbür kaysılar gibi kuruyup vilâyet vilâyet gitmez, zîrâ cîrmi yokdur. Bir hurde çekirdeği vardır. Bir sâ'at yere gitmek ihtimâli yokdur. Ol kadar terdir kim zebânzede oldukda âb-ı zülâli âdeme hayât verir, bir hoş-hor âlûdur. Bir tarafı beyâz ve bir cânibi la'lgûndur. Ne kadar tenâvül olunsa sikleti yokdur ve hâzımü'l-ifrâtdır.

Ve tüffâhı gâyet latîfdir ve *"Ve râhin râhrâhın misle tüffâh"* [181] bunun hakkındadır. Hattâ bu elmadan müselles-i şer'iyye içre beş on dânesin mukaşşer edüp bile tabh eylesen bir kâsesin nûş eden hayât-ı câvidân bulup hem mukavvî hem müferrih bir latîf eşribe olur.

Ve ayvası dahi meşhûrdur. Gerçi Lefke şehri ayvası kadar iri değildir, ammâ gâyet lezîzdir. Göbeğin oyup içine mastaki sakızı koyup nerm hâkister içre bişirüp isti'mâl etsen kuvvet-i basarı ziyâde edüp tabî'atı mu'tedil eder.

Ve limon ve turuncu ve câ-be-câ hurmâsı ve reybâsı {ve kand-i nebâtı} ve kebbâtı meşhûrdur. Ve zeytûnu cihân ârâdır, cevz-i rûmî kadar olur. On dânesin tenâvül eden bir vukıyye lahm-ı kûsfend yemiş kadar gınâ bulur, memdûh-ı cihândır.

Ve incîri ve engûrü gâyet firâvândır. Ammâ zeynî üzümü derler bir mevzûn kıt'a-i âbdâr kehrübâr-vâr bir bâr-ı berdir kim Hudâ âlimdir, nazîri meğer Adn uçmağında ola. Âye[t]: [182] âyeti bu şâm'ın zeynî üzümü hakkında nâzil olmuş ola. Her ne kadar isti'mâl etsen aslâ harâret vermeyüp sıkleti olmaz. Ve,

şâm-ı şerîfin sanâyi'âtının şöhre-i şehr olanların beyân eder

Evvelâ atlası ve hâresi ve dârâyîsi ve helâlîsi ve gûnâ-gûn muhattemi ve kutnisi ve abâyisi ve dikdiki vüzerâlara mahsûs zerdûz dikdikler işlenir kim sihr-i i'câzdır. Ve katîfesi ve bu makûle kâlâ-yı metâ'ın gûnâ-gûnları vardır, ammâ meşhûrları bunlardır. Hakkâ ki Arabistân'ın cennet-meşâmıdır. Ve gâyet bender şehirdir. Beher sene niçe Mısır hazînesi mâl tahsîl olunup masrûf olunur, gâyet mahsûldâr **[Y 252a]** diyârdır.

Acîbe-i garîbe: şâm şehri içre çârsû-yı bâzârda sürü sürü beledî keçiler gezer. Her birinin emçeğinde beşer altışar vukıyye südü var. Tulum gibi sarkıp gezer. Sâhibi ise *"Halebü't-teysi'l-asfer"* [183] deyüp süd satar, ammâ südden nişân yok. Murâd edinenin mikdârı südü keçiden ulbe içre sağup sana verir. Ziyâdesin yine **[P 106b]** keçinin ağzına döküp gider, garib temâşâdır. Ve her keçinin belinde pâybendi ve kösdeği hâzırdır. Südleri kalmayup çayıra götürüp bağlar.

Ve bu şâm içre niçe ibret-nümâ şeyler vardır ammâ tahrîri tasdî' verir. Ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa hâkimü'l-vakit iken cemî'i hânelerin hânesin hâne-i avârızdan ref' edüp arz eylemek murâd etdüği mahalde ol takrîb ile şâm içre ne kadar ibâdullâh var tahrîr etmek murâd edüp ve ne kadar koyun tenâvül olunup ve ne kadar müsâfirîn ve mücavirîn var ise tahrîr edüp altı kerre yüz bin âdem bulunmuşdur. Böyle bir âdem deryâsıdır. Ammâ bî-vefâ halkı vardır. Ammâ hâk-i Rûm olan askerî tâ'ifesi garîb-dostlardır.

Âb [u] hevâsının hükmü odur. Ve tâli'-i nücûmîsi (---) mensûbdur. Ve iklîm-i sâlis içindedir. Tûl-i nehârı (---) ve arz-ı beledi (---) Ve halkın reng-i rûyları ebyazü'l-levndirler. (---) (---) Bu mahalde şâm-ı cennet-meşâmın deryâda katre güneşde zerre evsâfı tamâm oldu. *Ammerekallâhu ve ebbedallâhu ilâ memerri'ş-şuhûr ve'l-a'vâm âmîn yâ Mu'în, bi-hakkı Seyyidi'l-Mürselîn.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı dâr-ı enbiyâ ve makâmât-ı merâkıd-ı evliyâ-yı şâm-ı dârü's-selâm

Evvelâ şâm'ın cânib-i garbîsinde Sâlihiyye nâm kasabaya hâ'il cebel-i Kaysûn tâ zirve-i a'lâsına

sekiz bin adımda urûc olunur bir musattah yerdir. Anda bir kubbe-i âlî içre Hazret-i Risâlet-penâh'ın taşa te'sîr etmiş kadem-i şerîfleri nakşı vardır. Bu mahalden Dımışk'ı temâşâ edüp rücû' etmişlerdir ki "Dünyâ cennetine girmem" buyurmuşlar. Bu mahalden sahrâ-yı şâm ve imârât-ı dârü's-selâm leme'a-i ilâhî gibi berk urduğu zâhir ü bâhirdir.

Bu cebelde şehre nâzır bir gâr vardır ana **makâm-ı Sâlihîn** derler ve Sâlihiyye şehri bu gâr ismiyle müsemmâdır.

Ve **makâm-ı Üçler** dahi bir kehfdir.

Andan **makâm-ı Yediler,** bu dahi bir gârdır.

Ve **makâm-ı Kırklar,** bu dahi bir kehf-i latîfdir. Bu ziyâretlerin mihrâblarında ibâdet edenin du'âsı müstecâbdır. Ve sulehâ-yı ümmetden ehl-i hâl kimesneler vardır.

Makâm-ı Budalâ: Ricâl-i gaybdan bunlar kırk kişi şâm'a me'mûrlardır. Bir gâr içre ziyâretgâhdır, ammâ türbeden bir âsâr yokdur.

Ve Kabrü'l-Melikü'l-cevâd Yûnus bin Mevdûd bin el-Melikü'l-Ârif: Karındaşı olan el-Melikü's-Sâlih ismâ'îl elinden şâm'ı alup merkûm el-Melikü'l-Cevâd Yûnus'a verüp şâm'a müstakil hâkim oldu. Hikmet-i Hudâ üç aydan Melik Kâmil'in kemâl-i ömrü kâmil olup hilâfet el-Melikü's-Sâlih'e müyesser oldu. Derûnundaki adâvetin izhâr edüp,

"Karındaşım **[Y 252b]** asrında **[Q 106b]** sen beni şâm'dan niçün ma'zûl eyledin" deyü el-Melikü'l-Cevâd Yûnus'u şâm'da katl etdirdi. Melik Cevâd üzre nûr yağdığın istimâ' edüp Mısır'dan ılgar ile şâm'a gelüp Melik Cevâd'ın kabrine yüz sürüp üstüne azîm kubbeler binâ etdi. Hâlâ şâm ile Sâlihiyye beyninde ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

{(---) bin el-Melikü'l-mücâhid şîrkûh Mahmûd: Vâlî-i Hıms iken sâhil-i bahrde ve berde çok gazâsı vardır. Mısır'a giderken rehzen-i ecel yolun kesüp şâm'da ahşam edüp Sâlihiyye kurbunda âsûdedirler.

(---) ibn şehinşâh ibn Eyyûb: Sultân Salâhaddîn Yûsuf'un birâderzâdesidir. Bunlar şâm hâkimi iken küffâr-ı hâksâr Medîne-i Münevvere'yi gâret etmeğe asker cem' edüp çölde giderken bu Melik Mansûr cünd-i küffârın ardın ve önün alup cümle küffârı dendân-ı tîgden âteş tîgden (---) geçirüp Salâhaddîn Yûsuf'un evâsıt-ı ahdinde bunu dahi felek elekden geçirüp şâm içinde (---) medfûndur.}

Ve bu âsitânelerin şimâlinde bir gâr vardır, ana **makâm-ı Hâbil** derler. Anda bir müdevver sürhgûn bir taş vardır. Kâbil Hâbil'i ol taş ile ser-i sa'âdetlerine urup şehîd eyledi. Anıniçün bu taş kırmızıdır, derler.

Ve buna karîb bir gâr dahi vardır. Köşe köşe oyulmuş muzlim küncleri vardır. **Gâr-ı Cû'ân** derler. Benî isrâ'îl zamânında kavm-i Yahûd kırk nebîyi bu kehf içre mahpûs edüp yedi sene savt-ı hazînleri istimâ' olunup kırkı dahi cû'dan helâk oldu, derler.

Andan Sâlihiyye içinde nemek-i hân-ı melâhat ve kamer-i âsumân-ı semâhat yegûsü'l-vâsılîn matlûbü't-tâlibîn **Hazret-i şeyh Muhyiddînü'l-Arabî:** Ömr-i şerîfi 78 sene, vefatı sene 572. Evsâfı mezkûrdur. Ammâ yine şâm'ın cânib-i garbîsinde nısf merhale râh-ı karîbde medfûndur. Cümle âsâr-ı binâları fâtih-i Mısır Selîm Hân'ındır. Sultân-ı Mısır ve'ş-şâm el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Ebûbekir asrında merhûm olmuşdur. Monlâ Hünkâr ile hem-asırdır. Muhyiddînü'l-Arabî Konya'ya varup nikâh-ı şer'-i Resûl-i mübîn üzre Sadreddîn-i Konevî'nin vâlidesin almışdır.

Cebel-i Hayyü's-selc ya'nî "Diri Kar" demek olur. Rûm'da âb-ı zülâl dedikleri kar kurdudur demek olur. "Kün" emriyle edîm-i arz halk olunaldan berü niçe bin yıllık karı sayf u şitâda mevcûddur. Bu cebel üç günlük râh-ı ba'îdeden beyâz kulle-misâl kubbe-i eflâke ser çekmiş bir kûh-ı bâlâdır. Rûz merre şâm'a niçe bin üştür bârı selc-i bâridi gelüp şâm'ın suları içine bu kardan idhâl

edüp sıkletin def‘ edüp âb-ı zülâl olur. Ve bu dağda âb-ı zülâl dedikleri kar kurdu hayvânı çokdur. Hukkâmlara kar-keşânlar hedâyâ getirirler.

Ve bu cebelde **ziyâret-i Ebü's-Selc:** Dâ’imâ şâm'a kar taşıyup halka bezl edermiş. Hazret-i Risâlet ile şâm'a gelüp girmeyüp **[Y 253a]** bu cebelde kalmışdır. Sahâbe-i kirâmdandır. Bir kubbe-i sağîrde medfûndur.

Ve buna karîb **Hazret-i Ebü's-Selc-i Hindî:** Aşk-ı ilâhî ile âlûde bir za‘îf ü nahîf ve perhîzkâr merd-i Hindî imiş. Dâ’imâ şiddet-i şitâda uryânen kar içinde sâkin imiş. Selîm şâh Mısır'a giderken gelüp du‘â-yı hayırların alup Mısır fethinden sonra,

"Bizim Mısır'da Hindîlerimize bir tekye inşâ eyle" deyü Mısır'ın fethin tebşîr ederler. Ba‘dehu Selîm Hân Mısır'ı feth edüp geldikde civâr-ı rahmete gitmiş bulup kabr-i şerîfleri üzre bir kubbe binâ etmek murâd edindiklerinde Selîm Hân'ın vâkı‘asında,

"Yâ Selîm dünyâda ve âhiretde uryân gezmeği ricâ edüp ancak murâdım müşâhede-i cemâl idi. Elhamdülillâh müyesser oldu, lütf eyle, benim na‘şım üstüne bir bâr-ı azîm ihdâs eyleme" deyü ricâ etdükde Selîm Hân dahi cânib-i erba‘asına bir soffa binâ edüp âyende vü revendeye ârâmgâh bir ziyâretgâhdır.

Ve bu cebelden yine garba Mîze boğazın ubûr edüp nısf sâ‘at gidüp,

Cebel-i Rebve: şâm'dan bir merhale yerdir. Müfessirîn bu cebel hakkında âye[t]: [184] âyeti nâzil olmuşdur, derler.

Bir kûh-ı dırahtistândır. Tâ zirve-i a‘lâsında Hazret-i Îsâ havâriyyûnlarından Hazret-i (---) medfûndur. Anda Mu‘âviye bir mescid-i a‘lâ binâ etmişdir. Mâh-ı Temmûz'da ahâlî-i Kerek ve âyân-ı Ba‘albek ziyâretine varup kesb-i tarâvet ederler. Cânib-i erba‘ası gül [ü] gülistân ve bâğ [ü] bostân ve murg-zâr lâlezâr yerdir. Ve nehr-i Rebve bu cebelin dâmeninden tulû‘ edüp nehr-i Berîd'e munsabb olur. ikisi bu cebelin esfelinden cereyân ederek Kâsımiyye kal‘ası dibinde Bahr-i Ebyaz'a mahlût olur.

Ve bu cebel-i Rebve'de bir gâr-ı azîm vardır. Bu nâhiyede şıkıf kal‘ası ve Zübdâniyye kal‘ası ahâlîleri ol zu‘m üzrelerdir kim "Hazret-i Meryem Hazret-i Îsâ'yı bu gârda müştakk etmiş ola" deyü bu âyet-i kerîmeyi istidlâl edinirler. Âye[t]: [185] Bu âyetden murâd bu mahaldir derler. Ammâ sahîhi Kudüs-i şerîfin cânib-i cenûbîsinde iki sâ‘at Beytü'l-lahm dedikleri gârın evsâfı bâlâda sebkat edüp tahrîr olunmuşdur. Muhakkak Hazret-i Îsâ anda vücûda geldiği Rûm tevârîhlerinde sıhhati üzre mastûrdur kim hilâf yazmazlar.

Ve bu cebel-i Rebve dâmeninde **ziyâret-i Hazret-i Yûhâ Nebiyyullâh**: Bir çemenzâr yerde bir kubbe-i âlîde âsûdedirler. Ammâ asl [u] fer‘iyle ma‘lûmumuz değildir. Andan yine,

şâm'a gelüp enderûn [u] bîrûnunda olan ziyâretleri beyân eder

Evvelâ "Câmi‘-i Ümeyye'nin mihrâb dîvârı sâhasında on iki bin peygamber **[P 107a]** medfûndur" deyü müsbetdir, zîrâ câmi‘-i Ümeyye ibâdetgâh-ı kadîmdir. Maktûl ve merhûm peygamberleri ana defn ederlermiş.

Ve yine câmi‘-i Ümeyye'nin tâ vasatında mazhar-ı envâr-ı nübüvvet ve masdar-ı âsâr-ı mürüvvet Hazret-i Yahyâ şüd nasîb-i şehâdet ibn Hazret-i Zekeriyyâ *aleyhimâ's-selâm* ibn Mâsân ibn Feylekos ibn Melik Rac‘îm ibn Hazret-i Süleymân **[Y 253b]** ibn Hazret-i Dâvûd *aleyhimü's-selâm*a müntehîdirler.

Hazret-i Yahyâ, Hazret-i Îsâ akrabâlarından idi. Urûc-ı Îsâ'dan sonra bunlara nübüvvet gelüp isrâ’îl'i dîn-i Mesîhiyye'ye da‘vet ederdi. Ve halkı ma‘âsîden nehy ederdi. Ol asırda Melik (---) filân

kendü kızın nikâh ile almak murâd edinüp Hazret-i Yahyâ men‘ etdiğiyçün mezkûr melikin avreti iğvâsıyla Hazret-i Yahyâ Nâbulus kurbunda karye-i Sabastiyye'de bir deyr içre incîl tilâvet ederken şehîd edüp ser-i sa‘âdetlerin şâm-ı şerîfe getirüp bu câmi‘-i Ümeyye içre bir zîr-i zemînde bir amûd pâre üzre bir altun tepsi üzre kodular. Hâlâ bu câmi‘-i Ümeyye içre âsûdedir. Ve cesed-i şerîfin Sabastiyye'den Malta küffârı serîka edüp Sencovan nâmıyla kendülerde mahfûzdur. Ammâ re’s-i şerîfi câmi‘-i Ümeyye içre bir musanna‘ ahşâbâtdan parmaklık içre sandûka-i şerîfeleri vardır. Zerdûs atlas-ı sebzdûz ile pûşîdedir. şâm vüzerâları ser-i sa‘âdetleri tarafında kâşî-i Çîn maksûre üzre salât-ı cum‘ayı edâ ederler. Bir ulu ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Müddet-i ömürleri (---) sene ve şehâdetleri (---) sene. Zamân-ı şerîflerinden vilâdet-i Hazret-i Risâlet'e gelince 605 sene. Sanâyi‘i vâ‘iz u nâsıh idi.

Ve câmi‘-i Ümeyye'de makâm-ı Hazret-i Îsâ.

Ana karîb câmi‘in sol cânibi küncünde makâm-ı Hazret-i Hızır.

Andan kıble dîvârında Enbiyâlar kapusu ve dahi (---) (---) Zi'n-nûreyn eliyle Kelâm-ı izzet, gûyâ kudret kalemiyle tahrîr olunmuş bir Kelâm-ı Kadîm'dir.

Bu câmi‘ içre Birler ve Üçler ve Yediler ve Kırklar makâmları vardır.

Ve câmi‘-i Ümeyye'nin cânib-i (---) (---) şarkîsindeki bâb-ı Ceyrûnda havz-ı Ceyrûn. Andan gasl edüp tecdîd-i vuzî‘ eden yetmiş dürlü emrâz [[(---) (---) (---) (---)]] olduğu mahaldir.

Ve haremde mîleyn Hatve-i Hazret-i Âdem. Andan kıble dîvârında mihrâb-ı Fukarâ.

Bu arada câmi‘-i **[Q 107a]** Ümeyye ziyâretleri ve makâmları tamâm oldu.

Koyunkapusu cânibindeki ziyâretleri beyân eder

Evvelâ Âl-i Emeviyyûn'dan Emîrü'l-mü’minîn Hazret-i Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân. Hazret-i Risâlet'in vahiy kâtibi idi. Vefâteş der Receb sene 60, ba‘de hicreti'n-nebeviyye intikâl edüp hilâfet oğlu Yezîd'e nakl etdi.

{Ve bu[na] karîb Sahr bin Harb bin Ümeyye Hicret'in sene (---) târîhinde Hüseyn bin Alî'nin sulh ferâğında müstakil halîfe oldu. Hicretin sene (---) pederi Ebî Süfyân islâm ile müşerref olmuşlardı. Hazretden 163 hadîs nakletdi. Zamân-ı hilâfetlerinde memâlik-i şâm ve Mısır ve Mağrib ve Endelüs ve Fârs ve Arab ve Âzerbâycân ve Deylem ve Horasân ve Mâverâ‘ü'n-nehir ve Hindustân'a varınca hükm etdiler. Nefer aded 14. Müddet ise 91 sene, ömreş 78 sene mâh-ı Receb fî sene 90 Mervân-ı Hımâr'da inkırâz buldular. Bu şâm-ı şerîf tahtları idi. Mu‘âviye Emeviyyûn'un ibtidâsıdır Yezîd'in pederi olduğıyçün şetm etmemek gerekdir, zîrâ neseb-i Resûl'dendir ve cümle ahvâlâtları **[Y 254a]** min-indillâhdır. Ömr-i şerîfleri 78 sene ömreş (---) sene. Sebeb-i mevtleri oldur kim ehl-i Medîne Hazret-i Osmân'ı katl etdikleriyçün cümle a‘yân-ı ahâlî-i Medîne'yi katl edüp cesed-i Resûlullâh'ı yerinden ref‘ edüp şâm'a götürmeye mübâşeret etdi. Ol gün minber-i Resûl lerzân oldu. Ve asker-i Mu‘âviye şâm'dan hurûc etdüği gün câmi‘-i Ümeyye minberi münhedim olup şems dahi münkesif oldu. Cümle ahâlî-i şâm zulmetde kalup ol sâ‘at Mu‘âviye havfinden lakve mar[azına] mübtelâ olup cân verdi. Ve bâ (---) el-Câbiyye'de defn etdiler. Künyeleri Abdurrahmân'dır. Ve nakş-ı hâteme *"Li-külli amelin savâb"* idi.

Hilâfet oğlu Yezîd'e intikâl eyledi. Ahd-i Yezîd ibn Mu‘âviye ibn Ebî Süfyân. Bî‘at-i Yezîd fî sene 60. Müddet-i evkâtı (---) sene ve şehr 3. Müddet-i ömr-i Yezîd 39 sene. Hazret-i Hüseyin Yezîd'den bî‘at etmediği ecilden şehîd oldular. Evlâd-ı imâm Hüseyin imâm Zeynelâbidîn ve oğlu imâm Muhammed el-Bâkır ve evlâdı Hazret-i Ca‘fer-i Sâdık.}

..... (1 satır boş).....

Ve buna karîb mü'ezzinlerin pîri Hazret-i Bilâl-i Habeşî hakkında Hazret-i Risâlet *"Yâ Bilâl ganni'l-uzzâl"* [186] buyurmuşlardır. Hicâz ve uzzâl makâmında âgâze etdüği mahal cemî'i uşşâk mest [ü] medhûş olurlarmış. Hazret-i Alî Hazret-i Risâlet'in izn-i şerîfiyle seccâde-i Resûlullâh üzre oturup ibtidâ Selmân-ı Fâris'in ikinci Amr bin Zamîrînin, üçüncü bu Bilâl-i Habeşî'nin belin bağladı ve icâzet verdi. Mü'ezzinlerin silsilesi ana müntehîdir.

Ve buna karîb Hazret-i ikrime sahâbe-i kirâmdandır. Ve ikrime hazretlerinin evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlarından Hazret-i Hişâm ve Hazret-i Amr bu iki nûr-ı dîde Hazret-i Hâlid Kayser-i Rûm olan Hırkîl üzre sene 13 şâm'a gelüp iki bürâder-i kihter-i mihter Hırkîl cenginde şehîd oldular. Bu mahalde medfûndurlar.

Ve yine bu mahalde Koyunkapusu'nun iç yüzünde meşâd-ı Yezîd bin Mu'âviye {ömreş 39} hicret-i nebeviyyenin sene 64'de rûh-ı bî-fütûhu kâlıb-ı bî-beden olup kaldı. Sene (---) târîhinde Timur cesedin âteşe yakup hâkisterin bâda verüp meşâdına cemî'i Tatar'ı tenehnüh ve yestahzede etdirüp hâlâ âyende vü revende deng(?) teşelşülgâhı ve hergâhıdır.

Bu Yezîd-i bî-sa'îdden sonra hilâfet oğlu Mu'âviye'ye nakl etdi. Künyeti Ebû Leylâ idi. Bu dahi fevt olup dedesi Hazret-i Mu'âviye cenbinde medfûndur. Ve Mervân bin Hakem halîfe iken merhûm olup bu mahalde âsûdedir. Ve kurbunda elli adım ba'îd Emîrü'l-mü'minîn Abdülmelik bin Mervân sene 85 târîhinde fevt olup başka bir kubbe-i âlîde medfûndur. Azîmü'ş-şân pâdişâh-ı cihân imiş.

Ve buna karîb Hazret-i Mu'sab Hazret-i Zübeyr'in birâder-i kihteridir ve Hazret-i Risâlet'in hâletezâdeleridir. Bu Hazret-i Mu'sab Abdülmelik cenginde sehm-i kazâ ile şehîd oldu.

Ve buna karîb Velîd bin Abdülmelik dahi **[Y 254b]** berde ve bahrde feth etmedik diyâr komamışdır. Hattâ islâmbol'a iki kerre serdâr üçüncüde bizzât kendüler varup nısf-ı Kostantiniyye'yi feth edüp Ayasofya-i Kebîr'de ibâdet edüp sulh ile rücû' edüp bin pâre keştî ile Mora'yı ve Girid'i ve Kıbrıs cezîrelerin feth edüp şâm Tarabulus'a gelüp lenger-endâht oldu. "Gazâ-yı Velîd müyesser ola" deyü efvâh-ı nâsda darb-ı meseldir. {Fevt olup gazâ mâlıyla câmi'-i Ümeyye'yi ta'mîr edüp sene 96 Cemâziye'l-âhiresinde merhûm olup bâb-ı Sagîr hâricinde medfûndur.

Ve cenbinde Süleymân bin Abdülmelik: Âl-i Emeviyyûn'un güzîdesidir. Birâderi Mesleme'yi yüz bin asker ile islâmbol'a serdâr eyleyüp Galata'yı feth edüp bâ-sulh şâm'a geldiler. Remle'deki câmi' bu Süleymân'ındır. Sene 99 imtilâdan merhûm oldu.

Kabr-i el-Melik el-emced Mecdeddîn bin Behrâm şâh bin el-melik el-mansûr izzeddîn Ferahşâh, sene 627. Gulâmları şehîd etdi. Bu dahi azîmü'ş-şân halîfe-i zamân idi.}

Ve yine buna karîb Eyyûb bin Süleymân dahi âdil pâdişâh imiş. Pederi cenbinde medfûndur. Bu halîfelerin cümlesi Âl-i Emeviyyûndandırlar. Eğer cümlesin tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur.

Ve ziyâret-i Hazret-i Ömer ibn Abdülaziz: Bu dahi halîfe-i Resûlullâh'dandır. Ammâ başka bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Gâyet âdil olduğundan ziyâretgâh-ı hâs u âmdır.

Ve ana karîb Aşere-i Mübeşşere'den Hazret-i (---) ve ana karîb Hazret-i Risâletin hâletesi.

Ve Monlâ mahkemesi kurbunda Âl-i Ekrâd Atabegiyân'dan Hazret-i Sultân Nûreddîn eş-şehîd ibn Ak Sunkur el-Bersakî. Hazret-i Risâlet'in kabr-i şerîfine Râfizîler lağım ile varup vaz'-ı yed edecek mahalde hemân Hazret-i Risâlet-penâh Nûreddîn-i şehîd'in rü'yâsına girüp,

"şu zâlimler beni kabrimden çıkarmak isterler. Senin gelmene müfevvâz olunmuşdur. Bunda sırrullâh var, elbette yetiş" dedikde der-akab Nûreddîn hâbdan bîdâr olup bu kadar heccân ve hussân-ı küheylân ile yedi gün ve yedi gece berk-i hâtif gibi erüp cümle ahâlî-i Medîne'yi alâ-tarîkı'z-ziyâfe da'vet edüp cümlesine nigerân eder. Ammâ menâmında Hazret-i Risâlet'in şu zâlimler deyü

gösterdiği âdemler yok. Nûreddîn-i şehîd eydir:

"Ey ümmet-i Muhammed! Elhamdülillâh ta‘âm firâvân, dahi garîbü'd-diyâr mücâvirînden kimesneler yok mu?" deyince,

"Hayır pâdişâhım hâs u âm ve pîr [ü] civân cümle geldiler. Ammâ iki garîb beze miskîn halkdan münzevî kimesneler var, gâyet perhîzkâr âdemlerdir, anlar kaldı. Ammâ bu ta‘âmı anlar yemezler ve da‘vet etseniz gelmezler. Ehl-i hâl sâhib-i sülûk merd-i Hudâ'lardır" deyü hüsn-i hâllerine şehâdet etdiler. Nûreddîn eydir,

"Elbette cebren varup anları getirin. Bizim hasbeten lillâh olan ta‘âmımıza anların dest-i nâ-mübârekleri dokunsun" deyü huddâmlarına işâret edüp meclise hâzır edince koca Nûreddîn "Sadakte yâ Resûlallâh" deyüp secde-i şükr etdi.

Der-akab hücrelerin basdurup **[Y 255a]** lağım yolunda yedi âdem dahi kazma ve kürekleri ile meydân-ı mahabbete çıkarup bunları birer birer söyledüp tokuzun dahi katl edüp Hazret-i Risâlet'in kabr-i şerîfi etrâfin kazup cânib-i erba‘asın üsküdürelere alup altından dahi lağım-misâl kazup ıskaralar üzre alup bizzât hemân Hazret-i Risâlet'in ol hâk-i müşk-i amber-fâmı sandûka-vâr bir mu‘allak şey oldu, andan niçe bin kantâr nühâs-ı hâs ve rusâs ve kalay ve nühâs a‘vânî her ne kadar var ise bahâları ile cem‘ edüp bu cümleyi âteş-i azîm ile eridüp uyûn-ı câriye-misâl cereyân etdirüp ol hafr içi leb ber-leb olup Hazret-i Risâlet-penâh bir tuç kal‘a içinde hâlâ âsûdedirler, gûyâ pûlâd-ı Nahcivânî'dir, bu mezkûr tuç sandûkanın üstün dahi parça parça tuçlar ile pûşîde edüp yine dahi taşradan bir kat dahi demir kafesler kim herbiri kol kalınlığı demirler ile ihâta etdirüp vücûd-ı şerîfleri üzre hâlâ bu kubbe-i âlîyi binâ **[P 107b]** edüp Medîne-i münevvere'yi kal‘a içine aldı. ibtidâ kal‘a-i Medîne Hazret-i Nûreddîn-i şehîd'in binâsıdır.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ münhedim olup sene (---) târîhinde Sultân Süleymân Hazret-i Risâlet'in ta‘lîmiyle bir kal‘a inşâ etmişdir kim inşâallâh mahallinde ale't-tafsîl evsâfı tahrîr olunur.

Netîce-i kelâm işte bu Hazret-i Nûreddîn-i şehîd böyle bir azîmü'ş-şân pâdişâh idi. Bu şâm mahkemesi kurbunda şâhrâh üzre bir kubbe-i âlîde medfûndur. Bir marîz âsitânesine girüp ziyâret etse bi-emrillâh derhâl şifâ bulurlar. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve şehrin cânib-i şimâlîsinde bâğlar içinde sultân-ı âşıkân kutbü'l-aktâbi'z-zamân Hazret-i şeyh Arslan. Bir ulu âsitânesi ve firâvân fukarâları ve imâreti ve câmi‘i vardır. Hattâ leyle-i mubârekelerde şâm esvâkı içre bir asfarü'l-levn bir azîm arslan sûretinde gezdüğün niçe kimesneler müşâhede etmişlerdir. Hattâ bu âsitânede şeyh Bekkâr ile olan sergüzeştimiz ki, bâlâda tahrîr olunmuşdur, andan sonra bu şeyh Arslan rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı pür-fütûhlarına hibe eyledim. *Kuddise sırruh*.

Ve câmi‘-i Ümeyye'nin cânib-i şimâlinde karîb Sultân Melikü't-Tâhir Âl-i Ekrâd Atabegiyân'dandır. Aceb şecî‘ ve gâzî pâdişâh imiş. Sene 653 târîhinde Gazze ve Remle ve Akke ve Sayda ve Beyrût'a Freng-i bedreng istîlâ edüp bu Melikü't-Tâhir istihlâs eylemişdir. Ammâ şâm'a hâne-i avârızı bunlar ihdâs etdiğiyçün ahâlî-i şâm Melikü't-Tâhir'e hâtır-mânde olup ziyâret etmezler. Kubbe-i âlîsinin bâbı mestûrdur. Ammâ gâyet musanna‘ kubbe-i murassa‘dır.

Andan Paşa sarâyının taşra kapusu cenbinde şeyh Sâlih ve Hazret-i şeyh Halîl iki bürâderler bir kubbede yatırlar. Hazret-i Risâlet'in Uhud gazâsında ve Bedr-i Huneyn gazâsında izn-i şerîfleri ile ba‘zı **[Y 255b]** müşrikîni bunlar katl ederlermiş. Cellâdların silsileleri bunlara müntehîdir. Hattâ Paşa'nın cellâdı Bekir ale's-sabâh Dîvânhâne'ye gelmeden bu türbe içre girüp kılıcın türbe sandûkası içine koyup yine alup kemer-beste ederdi. Ve Melek Ahmed Paşa efendimizin bir ciğerkûşesi bu âsitânede medfûndur.

Ve her bâr cümle mücrimi bu âsitâne önünde katl ederler. Ammâ ibtidâ meydân-ı siyâsete çökerüp cellâd mücrimin başı üstüne kendi dâmenin sütür edüp cellâd hırkası içinde mücrime bir hâl edüp dâmenin kaldırup garîb mücrim nergis gözlerin yumup perîşân-vâr otururken beyt:

Cellâd-ı felek boynun urup bir niçe şahsın
Gördüm kafesi başka yatur başka kafâsı

mazmûnunca herîf kelleyi Yâ Vedûd'a [[(---)]] ol dem içinde ol dem cellâd "Maktûlün rûhuna Fâtiha" deyüp pîri olan şeyhin âsitânın bûs edüp gider. Garîb temâşâdır. **[Q 107b]** "Mazlûmların gerdenlerine kılıç geçmeyüp halâs olmuşlardır" deyü nakl ederler.

Ve Koyunkapusu kurbunda kutbü'l-ârifîn şeyh Hasanü'r-Râ‘î *kuddise sırruh.*

{Kabr-i Mu‘âz bin Cebel: Sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîsdir. Hazret-i Ömer hilâfetinde mat‘ûnen vefât etdi. Karâfede medfûndur.

Ve kabr-i Vasîle bini'l-Eska‘: Benî Leys kabîlesindendir ve Ashâb-ı soffanın güzîdesidir. Hazretden(?) nakl eder. Hazret-i Ömer şâm'a gönderüp merhûm olıcak Bilâl-i Habeşî cenbinde medfûndur.

Ve kabr-i Abdullâh bin (...) el-Mâzinî: Sahâbîdir. Sene 80 târîhinde yüz yaşında vefât etdi. Cebbânede âsûdedir.

Abdülmelik: Mu‘âviye duhteri Atîke nâm hâtûndan mütevelliddir. Halîfe olup sene 50(?) Bâbü'l-ebvâb'a ve şirvân ve şamâkî'ye varınca feth edüp bu esnâda Habbâbe nâm bir dürr-i nâ-şüküfte kızı merhûme olup gammından ömrü 40 sene iken sene 50(?) târîhinde şâm hâricinde Belkâ nâm karyede medfûndur.

Ve kabr-i Hişâm bin Abdülmelik. Diyâr-ı Acem'de Hâkânı münhezim etdi. Ve Dağıstân'da Tâbeserân ve Kumuk ve şamâkî'yi feth edüp cümle ahâlîsin islâm ile müşerref etdi. Ba‘dehu Hişâm sene 125 Kınnesrîn'de Rusâfe nâm mahalde medfûndur. Müddet-i ömrü 55 sene ve müddet-i hilâfet 19 sene şehr 8.

Ve kabr-i Emîrü'l-mü’minîn [[(---) (---) (---)]] dendir. Hişâm bin Abdülmelik asrında şâm kurbunda Belkây nâhiyesinde Hamîme karyesinde sâkin iken merhûm olup anda medfûndur.

Ve kabr-i el-Melikü'l-mu‘azzam Îsâ Sene 29. şâm vâlîsi [[(---) (---)]] binâsıdır ve Sâlihiyye'de binâ etdüği medresede medfûndur.

Ve kabr-i el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd bin el-Meliki'l-mu‘azzam Îsâ. şâm hâricinde medfûndur. Eş-şeyh ibn Hacîb bunların ricâsıyla Kerek nâm kal‘ayı binâ edüp anda medfûndur. Ammâ ibn Hacîb diyâr-ı Mısır'da mütevellid olup iskenderiyye'de sene 656 sâhil-i bahrde kubbesiz çâr-kûşe bir dîvâr içinde medfûndur.}

Ve bâb-ı Kesân'da, Hazret-i **[Y 256a]** şeyh Kennâs ve şâm hadîkaları içre şeyh Sem‘ûn ve bâğların Katîfe cânibinde şeyh Sâdât ve Hammâm kahvesi kurbunda Sitti Rukiye (---) (---) hazretlerinin duhter-i pâkîze-ahterleridir.

Ve Hazret-i Resûl'ün sarrâcı şeyh Ahmed-i Sürûcî ve şeyh Arslan cenbinde şeyh ibrâhîm el-Havrânî ve ana karîb bir bâğ-ı irem içre şeyh Elhân ve bu mahalle kırk elli hatve karîb kabrü's-sitt.

Ve yine bu âsitâne cenbinde şeyh Ebû şa‘rî hazretleri. Hamd-i Hudâ sohbet-i hâsları ile müşerref olup dest-bûslarıyla behreyâb olduk. A‘izze-i kirâmdan bir ulu sultân idi.

Ve def‘a-i sâlisede şâm'a vardığımızda mürşid-i kâmilimiz olan Hazret-i şeyh Bekkâr civâr-ı rahmete intikâl edüp kabr-i şerîfi (---) âsûdedir. Yerine ma‘nâ oğlu şeyh (---) on seneye bâliğ bir uryân pençe-i âfitâb bir veled-i pâk idi. şeyh Bekkâr hazretleri ne kadar "Sümmün ve bükmün" idi, bu

ma‘nâzâdesi anın aksi ol kadar pür-gûydur kim ân-ı vâhid hâlî durmayup âyende vü revendeye güft ü gû edüp niçe keşf [ü] kerâmet izhâr etmede.

Bu zât-ı şerîfin sebeb-i mevlûdu oldur kim Hazret-i şeyh Bekkâr beyne'l-halk uryân gezerdi. Ammâ dâ’imâ avretler hammâmına girüp kemerine fûta bağlayup cemî‘i havâtînlere kîse ve sâbûn sürüp hidmet ederdi.

Hikmet-i Hudâ (---) Ağanın hâtûnu hammâmda bulunup ol hâtûna sâbûn sürüp hidmet ederken bir tâs içre şeyh Bekkâr ağzı yarın ilkâ edüp mezkûr hâtûna *"üşrüb"* deyü emr eder.

Hâtûn dahi şeyhin ağzı yarın nûş edince, şeyh hâtûnun karnın sığayup *"inşâallâh müştakkuküm evlâdü'l-ma‘nâ"* deyüp gider.

Hâtûn dahi hânesine gelüp bir kaç günden nifâsdan ve hayzdan kesilir. Meğer bu hâtûn kırk yıldan berü evlâddan kesilmiş idi. Ba‘dehu şeyh Bekkâr şeb [u] rûz ol hânedâna varup ol hâtûna hedâyâlar götürür.

Ba‘dehu hâtûndan tokuz aydan sonra bir pençe-i âfitâb oğlan vücûda geldiği sâ‘at şeyh Bekkâr gelüp ma‘sûmun üzn-i şerîfine ezân-ı Muhammedî tilâvet edüp gider. Bu ma‘sûm bir seneye bâlig olunca kelimâta başlayup harekât [u] sekenâta başlar.

Bir gün şeyh Bekkâr gelüp bu ma‘sûmu kundağından çıkarup uryânen cemî‘i murâd edindiği yerlerdeki ziyâretlere götürüp gezdirir. Ol gün ol gulâm piyâde yürümeğe başlayup ilâ hâze'l-ân hakîr sene 1081 târîhinde gördükde bir rûh-ı musavver ma‘sûm-ı pâk idi. Böyle uryân keşf [ü] kerâmâtin âşikâre ederek seyrân ederdi.

Ve şeyh Bekkâr hazretleri: Bağdâdîdir, câmi‘-i Hulefâ'da mü’ezzin imiş. Bir leyle-i Kadir'de temcîd tilâvet ederken nısfü'l-leylde rahmet kapusun küşâde görünce, "Hay" deyüp o kaddi bâlâ minâre-i ulyâdan kendüyü pertâb edüp gözün açar. Kendüyi şâm'da bulup uryân olur, ulu sultân idi.

Hattâ hakîrin kemterhânesine gelüp *"Gannî yâ ursâ"* deyü emr etdükde segâh makâmında ba‘zı besteler okudum. Anlar şallak **[Y 256b]** mallak **[P 108a]** raks ederlerdi. Ba‘zı zamân dâ’ireyi destimden alup kezâ *"A‘linü'd-defâf"* deyü tarz-ı Acemâne bir dâ’ire depredirdi kim nazîri yok idi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Andan şeyh Fahreddîn-i Irâkî.

Ve kasr-ı Mencik cenbinde Gazâlî Paşa medfûndur. Sultân Gavrî ulemâlarından idi. Selîm şâh şâm'ı feth edüp Hayre Beğ ilkâsıyla Sultân Selîm şâm'ı bu Gazâlî'ye verdi. Ba‘dehu Süleymân Hân asrında der-i devlete da‘vet olunup havfinden gitmeyüp isyân etdi. Deryâ-misâl asker ile Ferhâd Paşa'yı üzerine ta‘yîn edüp Gazâlî münhedim olup Karalar nâm mahalde başına kara belâ gelüp katl olundu ve kellesi der-i devlete gönderilüp Gazâlî çeşm-i gazâlin yumup devlet-i dünyâdan el yuyup rûh-ı revânı Firdevse revân oldu.

Ve el-Mevlâ Hazret-i Hurrem Efendi: şehr-i Sofya'da Sofu Mehemmed Paşa ki câmi‘ ve medrese sâhibidir, bu Hurrem Efendi anın abd-i müşterâlarından idi. Gâyet mün‘im ve dîndâr sâhibü'l-hayrât kimesne imiş. Mencik köşkü nâm maksûre kurbunda şâhrâh üzre âsûdedir.

Ve bu mahalde Kırk Vezîr: Birer soffa üzre merkad-i münevvereleri zâhirdir. Ve Kırk Vezîr hikâyeleri dahi bâhirdir.

Ve Mevlânâ şeyhülislâm Tâceddîn Efendi: Maskat-ı re’sleri şehr-i Hamîd’dir. şâm fetvâsına mutasarrıf olduğuna Allâh'a hamd ederek merhûm olup Gök meydânda Süleymâniyye câmi‘i sâhasında âsûdedir.

Ve buna karîb şeyh Mehemmed Reşîdî: Bedevî tarîkında bir ulu âşık imiş.

Ve Mevlânâ Abdullâh Belhî şâm mollâsı iken vefât edüp Mencik kasrı kurbunda bir soffa üzre

medfûndur.

Mevlânâ Ahmed bin Mehemmed bin Ramazân eş-şehir be-Nişâncızâde def'ateyn Mekke-i mükerreme mollâsı olup ma'zûlen şâm'a karîb geldikde Müzeyrib nâm kal'ada rûhu revân olup na'şın dahi taht-ı revân ile şâm-ı şerîfe getirüp Sâlihiyye'de şeyh Muhyiddîn el-Arabî cenbinde defn olundu. Fusehâ-yı büleğâdan mü'ellif ve musannif kimesne imiş.

Ve Mevlânâ Abdülhalîm bin Alî: Hâk-i Kastamonu'dandır. Selîm şâh-ı Evvel'in imâmı idi. şâm meştâsında iken intikâl edüp Muhyiddîn el-Arabî civârında âsûdedir. Hamele-i Kur'ân a'izze-i kirâmdan ulu kimesne imiş.

Ve Mevlânâ Zeyneddîn bin Mehemmed bin Mehemmed şâh-ı Fenârî: Selîm Hân-ı Evvel ulemâlarındandır. şâm mollâsı iken intikâl edüp Mencik kasrı cenbinde medfûndur.

Ve Halîmî Çelebi: Bu dahi Selîm şâh-ı Evvel ile şehzâdeliği âleminde Çıldır ve Mısır gazâlarında bile imiş. Nâzikâne pâkîze eş'âr-ı dürer-bârı vardır. Hâk-i Kastamonu'dandır. Bilâl-i Habeşî kurbunda medfûndur.

Ve Mevlânâ Acem Halîmî: Bu dahi Selîm şâh-ı Evvel ulemâlarındandır. *Lügat-i Halîmî* bunlarındır, latîf lügatdir. Mu'âviye'yi sevmezler imiş. Hikmet-i Hudâ Mu'âviye cenbinde bir soffa üzre medfûnlardır.

Ve Kutb-ı âfâk, meşâyih-i şâm u Irâk eş-şeyh Hazret-i Noktacı Alî Efendi: Cezîre-i Midilli'dendir. Sâlihiyye'de zâviye ve türbesinde **[Y 257a]** medfûn olan Hazret-i şeyh Üveys-i Halvetî hidmetleriyle şerefyâb olup şeyh Üveys'den sonra mezkûr Noktacı Alî Efendi seccâdenişîn olup müstecâbü'd-da've olmuşdu. Ba'dehu bunlar da azîzî şeyh Üveys türbesinde medfûndurlar. Ve Muhyiddîn el-Arabî'den sonra bu azîzleri ziyâret ederler.

El-Mevlâ Ahmed bin Evvel el-Kazvinî: Monlâ-yı vâlâ-kadr rükn-i râsih-i ders-i fetvâ ve cebel-i şamih-i fazl [u] takvâ ile meşhûr-ı âlem bir mollâ-yı benî âdem idi. şâm monlâsı iken merhûm olup Süleymâniyye câmi'i kurbunda medfûndur.

Eş-şeyh Hasan Dede bin Hızır bin Mehemmed: Mahmiyye-i Edirnevî'dir. Mısır'a hicret edüp ibrâhîm-i Gülşenî hazretlerinden tekmîl-i tarîkât eyleyüp şâm-ı şerîfe gelüp kûşe-i vahdetde uzlet-nişîn iken ferâgat edüp dâr-ı bâkîde karâr edüp Sâlihiyye'de Muhyiddînü'l-Arabî ile hem-bâliş oldular.

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Yahyâ el-Acemî: şâm fetvâsına mutasarrıf iken çırâğı şâm'da ahşâma karîb olmağile rîh-i fenâdan fânûs-ı vücûdu sönüp civâr-ı rahmet ile rûşen-çırâğ olup Gök meydânda kasr-ı Mencik'de makâm edindi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve kabr-i el-Mevlâ Ahmed bin Hasan Beğzâde Çelebi: Hâk-i pâk-i Belde-i Tayyibe ya'nî Kostantiniyye'dendir. şâm mollâsı iken merhûm olup mahkeme civârında Nûreddîn eş-şehîd cenbinde âsûdedir. Cemî'i ulûmda mahâret sâhibi idi. Ammâ ilm-i mantıkda gûyâ Mantıku't-tayr idi. Ve,

Merkad-i el-Mevlâ Defterdâr Ebü'l-fazl**:** Mevleviyyetden asr-ı Sultân (---) Defterdâr Paşa bir gece vâkı'asında Resûl-i Ekrem'i görüp: [187] derler. Hemân ale's-sabâh me'zûn olup şâm kurbunda Katîfe nâm kal'aya vardıkda Beyt:

Cennet kohusu gelmeğe başladı meşâma,
Erişdi gibi kâfilemiz menzil-i şâm'a.

deyüp merhûm olur. Muhyiddîn el-Arabî kurbunda medfûndur. (---) nâm kal'ada ilm-i nahivde *Kitâb-ı Kâfiye* metnin te'lîf etdi. Ammâ hakkâ ki hummûs-ı Nahşivânî gibi bir demir leblebidir. Ammâ, **[Q 108a]**

{El-Mevlâ Fevrî Çelebi: Arnavudluk'da Dırac kal‘asındandır. Bir gece vâkı‘asında Muhyiddîn el-Arabî hazretlerin görüp "Fevrî bize îmân ile gel" buyururlar. Hemân ale's-sabâh Fevrî fevrîce islâm ile müşerref olup Ferhâd Paşa hidmetinde neşv [ü] nemâ bulup ulemâ-yı kibârdan olur. Âhir şâm fetvâsıyla ahşam eyleyüp mevtine târîh:

Revân oldu bekâ dârına Fevrî

Diğer târîh:

Fevrî be-reft

sene 978 târîhinde (---) (---) ishâk Çelebi (---) kırk sene mukaddem Muhyiddîn el-Arabî islâm ile bize gel buyurduklarından Fevrî da‘vete icâbet edüp civâr-ı Muhyiddîn'de din-i islâm ile medfûndur.}

işbu sene 1081 mâh-ı şevvâl'inde şâm-ı cennet-meşâmdan Ka‘be-i şerîfe gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

şâm-ı şerîfe bu gelişimizde on beş gün tamâm meks edüp mümkün olduğu mertebe evsâf-ı şerîfin tahrîr edüp hacca azîmet etme tedârüklerin görmeğe mübâşeret etdik, Hudâ **[Y 257b]** âsân ede.

Evvelâ Siyâvuş Paşa merhûmun bürâder-i kihteri Vezîr Hüseyin Paşa hazretleri şâm eyâletine mutasarrıf olup cemî‘i huccâc-ı şâm'ı Ka‘be-i şerîfe götürüp getirmeğe me’mûr oldu. Zîrâ Arab aşkıyâsı her sene huccâc-ı müslimîni nehb ü gâret ve bu kadar gadr ü hasâret etdikleri der-i devlete mün‘akis olup şâm eyâleti sancakları ve erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârı ve bin beş yüz şâm yeniçeriyânı ve ağaları ile Hüseyin Paşa serdâr-ı mu‘azzam olup şâm-ı Tarabulus'da Kara Mehemmed Paşa'dan kırk kîse ve Sayda paşası el-Hâcc ishâk Paşa'dan kırk kîseyi Hoca Bekir Ağa tahsîl edüp Hüseyin Paşa'ya teslîm etdükde paşa-yı mükerrem dahi tevâbi‘atına bezl edüp evvelâ yigirmi kapucubaşıya üçer yüz guruş ve beşer deve ve birer akkâm ve birer sakkâ ve birer meş‘alciyân verdi.

Ve yüz aded vacîbü'r-ri‘âyeye ellişer guruş ve yüz aded müteferrikaya kırkar guruş ve yüz deli ve yüz gönüllü ve yigirmi bayrak sekbân ve sarıca cümle iki bin levend atlıya yüzer guruş mahâfe-süvârlara ellişer guruş ve iki Tatar bayrağı iki yüz pür-silâh yığitlere dahi yüzer guruş ve elli sarrâcîn ve elli aşbâz ve elli çâşnigîr ve elli kilarciyân ve elli mehterân-ı hayme, bu esnâflara dahi ellişer guruş verildi. Ve otuz mehterân-ı çalıcıyâna **[P 108b]** beş kîse ve bin sakkâ ve üç yüz meş‘alciyân ve üç yüz akkâm ve bin katâr devenin bin sârbânına dahi bu cümle esnâfa onar kelbî guruş verildi. Ve yüz nefer iç ağalarına dahi yüzer guruş ihsân olundu.

Hulâsa-i kelâm cümle sagîr ü kebîr beş bin yüz yigirmi âdeme iki yüz yetmiş kîse ihsân olundu. Ve üç yüz kîse dahi sâ’ir ma‘ûnet ve mesârîflerine sarf olunup mâh-ı şevvâl'in (---) günü Hazret-i Risâlet-penâh'ın mahfil-i şerîfin alay-ı azîm ile şehr-i şâm'ı deverân u seyerân etdirüp sâ’ir huccâc dahi tedârüklerin görmeğe cidd ü ihtimâm etdiler.

Hikmet-i Hudâ ol gün Erzurum ve Diyârbekir cânibinden iki bin nefer Acem huccâcı gelüp bu kadar mâl-ı ganâyimle şâm'a dâhil olup Hüseyin Paşa efendimize zî-kıymet hedâyâlar verdiler kim ta‘bîr olunmaz. Ve üzerlerine paşa ağalarından bir ağa ta‘yîn olunup durma başına yigirmişer altun ve âdem başına on beşer altun kânûn-ı pâdişâhî üzre tahsîl olunup hayli imdâd oldu.

Ol gün hakîre iki yüz sikke-i hasene beş deve ve bir hecîn ve bir eşheb kısrak ve dörd mahâfe ve bir hayme ve bir mehter-i hayme ve bir sakkâ ve bir akkâm ve bir meş‘alci ve beş aded memlûküme onar guruş ve rûz-merre ikişer sofra ta‘âm ve üç aded esbime dörd alîk ve her sabâh tahte'l-kahve beşer fağfûrî ta‘âm-ı mâ-hazar ve birer şem‘-i asel ve sâ’ir me’kûlât [u] meşrûbâtımı ve cümle levâzımâtlarımı dahi ale't-tertîb görüp kendi otağının sâyesinde meks olunmağı fermân eyledi.

Ba‘dehu sene 1081 mâh-ı şevvâl'in yigirminci günü bismi-ilâh ile şâm-ı şerîfden **[Y 258a]** bu

kadar eyâlet-i şâm askeri ve emîrü'l-hac Hârmûş Paşa askeri ve beş bin yüz yigirmi müsellah ü müretteb ü mükemmel Paşa askeriyle şâm-ı şerîfden bir alay-ı azîm ile hurûc olunmuşdur kim şâm cennet-meşâm olalı böyle bir asker-i gülfâm zevi'l-feccâm görmemişdir. Bu deryâ-misâl asker ile şâm'dan çıkup kıble tarafına bâğlar içre bir sâ‘at gidüp,

Menzil-i Kasr-ı Küçük Ahmed Paşa: Bu alay-ı azîmi gören Urbân meşâyihlerinin câsûsları Urbân'a haber uçurdular kim "Bu seneyi sâ’ir seneye kıyâs etmeyesiz. Sübû‘-ı Asfer ya‘nî Sarı Arslan nâmıyla bir vezîr-i rûşen-zamîr ve bir müdebbir-i re’y-ârâ ve bir âsaf-ı dilârâdır ki seyf-i miczeminden dem cereyân edüp isyân eden bir dem emân bulmayup ol dem dem-beste olup adem râhına revâne olur. Hemân hidmet-i şehriyârîye gelüp cümle evlâd [u] iyâllerinizle gelüp hidmet edesiz" deyü cemî‘i şeyhlere câsûslar gidüp haber verince bir kaçı hemân bu Ahmed Paşa kasrında birer hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd küheylân atlar ile gelüp paşa ile müşerref olduklarında birer hil‘at-i fâhire ile behre-mend olup gitdiler.

Mezkûr Kasr-ı Ahmed Paşa bir vâsi‘ bâğ u bâğçeler içinde bir kasr-ı musanna‘dır. Cemî‘i vüzerânın ârâmgâhıdır. Bağdâd senesinde Hille'de şehîd olan Küçük Ahmed Paşa'nın binâsıdır.

Bu mahalde dîvân-ı pâdişâhî olup cemî‘i a‘yân-ı şâm ve erbâb-ı dîvân ulemâ-yı izâm cem‘ olup paşa huzûrunda mahmil-i şerîfi üç kerre seyrân eyleyüp Paşa kethudâsı mahmil-i şerîf şütürünün licâmın paşanın destine verüp paşa dahi emîrü'l-hacca,

"Al imdi Hazret-i Risâlet'in mahmil-i şerîfin" dedikde emîrü'l-hac dahi "aldım" deyüp şâm mollâsı sicille kayd edüp eline hüccet-i şer‘iyye aldı.

Ba‘de'd-du‘â ve's-senâ kurbânlar kesilüp ahâlî-i şâm, şâm'a gitdiler. Anda cümle huccâc zeytûn bâğları içre meks edüp üç gün meks edecek iken nısfu'l-leylde şedd-i rahil nefîrleri çalınup ale's-sabâh yine alay-ı azîm ile yine kıble cânibine Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vâlidesi tathîr etdüği şâhrâh ile ma‘mûr belîde ve çiftlikler ubûr ederek 4 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kisve: Bir kayalı dere kenârında bâğ u bâğçeli ve iki yüz toprak örtülü Arab hâneleridir. (---) evkâfıdır. iki câmi‘i ve bir mescidi ve bir hammâmı ve bir hânı var. Cümle sağîr ü kebîri ve pence-i âfitabe mahbûbları, râh-ı huccâc üzre beyâz çörek ve börek ve matbûh tavuk ve kuzu ve yoğurd ve kaymak ve arpa ve saman ile huccâcı ganîmet ederler, gâyet ma‘mûr karyedir. Ve halkı gâyet mün‘imdir. Çoğu şütürbândır.

Ve bu karye içre cereyân eden nehr-i Kisve şâm'ın cânib-i garbîsinde zikri sebkat edüp Cebelü's-selc'den ve Ayn-ı Turuncî'den gelüp şâm çölünde gâyib olur bir âb-ı nâbdır. şâm'ın sâhib-i tab‘ olan kimesneleri ve vüzerâsı sakkâlar ile bu âb-ı zülâlden nûş ederler. Ve şâm içre bir âdem **[Y 258b]** semîn olup ten-perver olsa, "Kisve suyu içmişdir" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Ve bu belîdenin âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb ü mahbûbesi gâyet meşhûrdur. Ve bu belîdenin kıblesinde bir bayır üzre,

Tarhana Hânı: şâhrâhın iki cânibinde iki hândır, ammâ küçük hânlardır. Huccâc-ı müslimîn hacdan avdet edüp bu mahalle gelüp mâh-ı Âşûrâ'da meks ederler. Bu hânların içinde şart-ı vâkıf üzre niçe yüz kazgan âşûrâ aşı ve tarhana aşı bişüp cemî‘i huccâca bezl ederler kim sahan ve kas‘a gürüldüsünden sahrâ velvele-ârâ olur. Anıniçün bu hânlara Tarhana hânı derler. Azîm evkâf (---) ve hayrât-ı azîmdir.

Andan kalkup gâh eniş gâh yokuş ammâ bu râhı dahi Vâlide Sultân tathîr etdirüp seng-i hârâların râhın tarafeynine yığmışlar. Mâ-tekaddem bu râhda at ve üştür ve ester gark olurmuş. Tathîr olup bir hayrât-ı azîme olmuş kim sâhibü'l-hayrâtın Cenâb-ı Bârî sırât-ı müstakîmin böyle tathîr edüp selâmetle ubûr edüp Cennet-i a‘lâ müyesser ola, *âmîn.*

Bu râh-ı tâhir içre 10 sâ‘atde ubûr edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Sanemeyn

şâm hâkinde Havrân hâkimi hükmünde bir sahrâda bir buhayrecik kenârında şekl-i murabba‘ bir kara seng-i hârâdan mebnî bir küçük kal‘acıkdır. Cirmi altı yüz adımdır. Dizdârı ve neferâtları yokdur, ammâ kal‘a içinde tekâlîf-i örfiyyeden berî elli Arab neferâtları ve hâneleri var.

Binâsı zamân-ı câhilîden kalmış bir atîk kal‘adır. (---) (---) bâbı bayır şimâle nâzır bir ağaç bâbı vardır. Kal‘anın cânib-i şarkındaki buhayrenin cânib-i erba‘asında seng-i esvedden mebnî bir kal‘a-i metîndir. Bir câmi‘i ve bir minâre-i mevzûnuyla ve iki mesâcidi ve bir hammâmı ve bir hân-ı **[Q 108b]** mu‘azzamı var. Ammâ esvâk-ı muhtasarı yokdur. Lâkin şâhrâh üzre bay u gedâsı ve mahbûb u mahbûbesi metâ‘ların meydân-ı mahabbete arz-ı cemâl ederek bey‘ ü şirâ ederler.

Ve bu kal‘anın göle nâzır kullesi üzre zamân-ı dalâletde iki sanem var imiş, yılda bir kerre yüz bin âdem bu putların müvâcehesine cem‘ olup bu putlar birbirlerine su’âl cevâb edüp,

"Bu sene kaht [u] galâ olur, yâhûd ganîmet olur veyâ tâ‘ûn olur ve matar firâvân olur ve bu vilâyete yağı müstevlî olur" deyü gûnâ-gûn ahvâlât-ı dünyâ için birbirleri ile kelimât ederlermiş. Ve,

"Muhammed ise bu sene bu diyârı alup harâca kesüp vilâyeti harâb eder" dediği sene Hazret-i Risâlet-penâh Ömer ibn Abdülazîz'i ve Hâlid ibn Velîd'i serdâr edüp altmış bin asker ile gelüp ibtidâ bu mahalle karîb Busrâ şehrin feth edüp andan bu Sanemeyn'i feth edüp mezkûr putları kırup taşların mezkûr göle ilkâ ederler.

Hâlâ biri buhayrenin sâhilinde beyâz mermerden ve gözleri ile âdem timsâlinde bir musanna‘ sûretdir. Ammâ biri halîc içinde nümâyân müstağrakdır. Anıniçün bu kal‘aya **[P 109a]** Sanemeyn derler. iki put kal‘ası demek olur. **[Y 259a]**

Ve bu kal‘a cenginde şehîd olanlardan şeyh Alî Abbâsî ve şeyh Ubeyd-i Tâ’ifî. Bunlar meşhûr-ı âfâk Sahâbe-i kirâmdandırlar. Birer kubbe içinde medfûnlardır.

Ve bu kal‘anın kıble tarafında bir alçacık cisir vardır. On tokuz hurde gözleri vardır, altından Ayn-ı Busrâ cârîdir. Cânib-i garbda buhayre-i Minye'ye mahlût olur. şiddet-i şitâ olmağın gâyetü'l-gâye tuğyânı var idi. Anı ubûr edüp Sanemeyn'den bir sâ‘at dahi kıbleye gidüp {(---) sâ‘atde,

Karye-i Zera‘: Altı yüz hâneli ve câmi‘ ve hânlı ma‘mûr köydür kim şâm-ı şerîfde Süleymâniyye câmi‘i vakfıdır. Andan yine kıbleye (---) sâ‘atde,

Karye-i Busrâ-yı sağîr: Üç yüz hâneli ve câmi‘li ma‘mûr köydür. Hazret-i Risâlet'in ticâret ile vardığı Busrâ-yı kebîr'in kıblesi cânibine beş sâ‘at ba‘îddir. Ammâ Busrâ-yı sağîrin kıblesinde (---) sâ‘atde,

Ziyâret-i Hazret-i Elîsa‘ bin Ahtuvan *aleyhi's-selâm*: ilyâs Nebî'nin refîkıdır. ilyâs Nebî bu Elîsa‘ Nebî'yi yerine halîfe eyleyüp kendüsi isrâ’îlî üzre serdâr olup gitdi. (---) sene kırk yaşında peygamber olup (---) sene mu‘ammer olup merhûm oldukda Busrâ-yı sağîr kurbunda medfûndur kim azîm âsitâne-i kârgîr binâlı ve altı aded kubbeli âsitânedir. Ve Elîsa‘ Nebî'nin kaddi tahmînen kırk arşın gelir kim üzerinde beyâz kubbelerdir ve huddâmlarıyçün üç [[(---)]] vardır. Ve âsitânesinde bir azîm câmi‘i vardır. Ve mihrâbının iki tarafında sancak ve bayraklar ve iri tesbîhler ile müzeyyendir. Ve câmi‘in yemîn ü yesârında iki aded minâre-i bâlâları var. Ve köyü şâm'da Ferrûhoğlu köyüdür kim Keçe dağının kenârındadır. Bu sultândan gerü yine avdet edüp} cümle 12 sâ‘atde,

Menzil-i Küteybe: Havrân çölü içre bir sivri püştecikdir. Mâ-tekaddem bir ma‘mûr belîde imiş. Eşirrâ-i Urbân zulmünden harâb olmuşdur. Mezkûr püşte dibinde bir âb-ı hayât su kaynağı var, mâ-i zülâlden nişân verir. Bu ayn-ı hayât içün bunda meks olunup cümle huccâc kifâyet mikdârı suların

aldılar. Havrân kazâsı hudûdunda cânib-i erba‘ası ma‘mûr u âbâdân belîd ü büldân-ı Havrân'dır. şâm'ın ze‘âmet ve tîmârının gâyet mahsuldâr yerleridir.

Ve bu Küteybe etrâfında olan karyelerde ol kadar mahbûbe pençe-i âfitâbe perî-peyker kamer tal‘at bâkire nâzenînler olur kim âdemin aklı perîşân olup niçe huccâc hacca gitmeden fârig olayazdılar. Zîrâ bu Havran Hûrân'dan galatdır. Hazret-i Âdem bunda sâkin olup dihkânî ya‘nî ekinci san‘atıyla kifâflanırken tenâsül-i kesîre olsun içün izn-i Hak ile ikiz ikiz müştak olan evlâdları birbirinden ayırup gayrısıyla müştak olana verirdi.

Hikmet-i Hudâ Hazret-i şît ile bir kız vücûde gelüp kâmil bülûğıyyete geldiklerinde şît'e bile doğan kızı verdi, kabûl etmeyüp Hazret-i Âdem'den bir hûrî istedi. Hazret-i Âdem dahi Cenâb-ı Bârî'ye ricâ edüp Cennet'den Cibrîl-i Emîn ile bir hûrî verüp Hazret-i şît ile hem-enîs ü hem-celîs olup ol hûrîden niçe yüz evlâdı **[Y 259b]** vücûda gelüp bu Havrân diyârında tenâsül bularak ilâ haze'l-ân bu Havrân güzeli şît Nebî neslinden olup ol hûrîden müştak olduklarıyçün hûrândan galat Havrân derler.

Gâyet ma‘mûr u mahsûldâr kazâdır. şâm'ı ve Kudüs'ü ganîmet eden bu diyârdır. Zîrâ ibtidâ Hazret-i Âdem bu arâzî-i latîfde zirâ‘at etmişdir. Hâlâ Âdem Sâfî tarlası derler Küteybe uyûnunun cânib-i şarkîsinde niçe bin dölüm bir hâmûn-ı ferah-fezâdır. Ol hâk-i amber-pâk her kimin kabza-i tasarrufunda ise bir mük buğday ekse, yüz mük hâsıl olur kim âye[t]: [188] mazmûnunca bir dâne hıntadan on on beş ve yigirmi sünbüle zâhir olup her birinin kâmeti hadenk kalınlığı olur ve her sünbülede *mi’etün habbe* mukarrerdir.

Ve yedi elvân gendümü hâsıl olur. Bir nev‘inde aslâ kılçık olmaz ve samanı gâyet latîf olur ve nazîf olur. Ve yedi gûne şa‘îri olur. Beş vukıyye arpasın bir at yese kifâyet eder gâyet yağlı şa‘îri vardır. Bu Âdem Sâfî hâkinden mâ‘adâ yerleri bir kîlesi kırk elli kîle ancak verir.

Ve bu diyârda hâsıl olan hubûbât şâm'ı ve Kudüs'ü değil dünyâyı ganîmet ederdi. Âmma çöl [ü] çölistândan Basra ve Lahsa'dan Mekke ve Medîne'den ve Musul ve Mardin cânibinde Mevâl Urbânından ve mezkûr büldânlar Urbânlarında niçe kerre yüz bin deve ile Urbân aşkıyâsı gelüp hırmende kendüleri döğüp müft [ü] meccânen vilâyet vilâyet taşırlar. Bir ferd-i âferîde karşu durup söylemeğe kâdir olmazlar. Yohsa bu diyârın mahsûlâtı böyle nehb ü gâret olunmayup şâm'a gelse bir yem bir akçeye ve bir kıyye nân bir nukraya olurdu. Hakkâ ki dânedâr buğdayı vardır kim âdemin reng-i rûyi nümâyândır. Anıniçün şâm'ın hâs u beyâz nânı ve kâkı rub‘-ı meskûnda meşhûrdur. *Zâdekellâh.*

Ba‘dehu bu Küteybe'den kalkup deşt [ü] hâmûnlar içre tathîr olmuş tarîk-ı âm üzre yemîn ü yesârda yigirmi altı pâre hân ve câmi‘li kurâlar ubûr ederek 15 sâ‘atde,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Müzeyrib: Ba‘de Hicreti'n-nebeviyye Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde bu kal‘ayı müceddeden binâ eden Hâtem-i Tay binâ etmişdir. Ol asırda şâm üzre serdâr-ı mu‘azzam olmuşdu.

Bu mahalde bu kal‘a elzem-ı levâzımından olmağile binâ etmişdir. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile cüz’î harâbe yüz dutup sene (---) târîhinde (---) Hâtûn ta‘mîr [ü] termîm etmişdir.

Kal‘ası bir kara taşlık içinde bir bayır üzre şekl-i murabba‘ bir sengîn kara kal‘adır, ammâ gâyet metîndir. Dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Dizdârı ve seksen nefer merdüm-i hisârı vardır. Ve şimâle nâzır bir demir bâbı vardır. Cebehânesi ve topları mükemmeldir.

Ve paşa ağalarından bir munsab ağa Havrân hâkimi olup üç yüz âdemiyle bunda sâkindir. Ve yüz elli akçe Havrân kadısı dahi bunda sâkin olur. Nâhiyesi iki yüz yetmiş pâre kurâdır.

Ve kal‘a içre elli neferât hâneleri ve bir câmi‘i ve bir hammâmcığı var, ammâ çârsû-yı bâzârdan

[Y 260a] alâmet yokdur. Ve kal‘a içinde cümle mahzenlerdir. Paşaların ve emîrü'l-haccın ve kilar emîninin ve'l-hâsıl cümle hacca gidecek mâl-ı mîrî gılâl ve sâ’ir tüccârın me’kûlât [u] meşrûbât metâ‘ları bunda beş altı ay mukaddem mahzen mahzen leb-ber-lebdir. Ve cümle huccâc-ı müslimîn bu kal‘anın dibinde cereyân eden nehr-i Hürreyân'dır kim cânib-i şarkda Busrâ dağlarından gelüp cânib-i garba cereyân ederek Minye buhayresine mahlût olur. Huccâc bu nehri cisirden ubûr edüp karşu cânibde bu nehir kenârında Hüseyin Paşa hazretleri otağın kurup meks edüp sâ’ir huccâc-ı müslimîn dahi kol kol hayyâmâtları ile meks etdiler.

"Mâh-ı Zilka‘de'nin ibtidâsına varınca on gün on gece oturakdır. Yâ huccâc! Cümle tedârükleriniz görün" deyü dellâllar nidâ edüp herkes elzem-i levâzımâtından ma‘ûnâtların görmeğe mukkayyed oldular. Ve günden güne cânib-i erba‘adan huccâc-ı müslimîn gelüp eyle cem‘ oldular kim altı bin üç yüz hayme vü hargâh hisâb olundu. Zîrâ "Haccü'l-ekberdir" deyü ol kadar huccâc geldi kim hisâbın Cenâb-ı Bârî **[P 109b]** bilür.

Ve bu ordunun hâricinde beş bin çadır ve külbe ile esnâf-ı hıref haymeleri var idi. Ve rûz [u] şeb ziyâd-ber-ziyâd olup hemân cümleden üç yüz ekmekçi dükkânı ve aşbâz ve habbâz ve bezzâz ve gazzâz dükkânları var idi. Sâ’ir dekâkînler dahi ana kıyâs oluna.

Hakîr alâ-tarîkı's-seyir piyâde reviş ile ordunun bir ucundan bir ucuna kâmil sekiz bin adım idi. Omuz omuzu sökmez âdem deryâsı idi. Ve cân otundan mâ‘adâ bu bâzârda dîbâ ve şîb ü zerbâf atlas ve kâmhâ ve dârâyî ve hârâ ve gûnâ-gûn kalâ-yı vâlây dârâyî füruht olunur. Zîrâ kırk elli bin şâm huccâcının bu bâzâra beş altı Mısır hazînesi mâlları bu bâzârda sarf olunup kırk elli bin deve içün kabâyil-i Urbâna verüp deve alırlar. Urbân dahi ankâ olup yılda bir kerre bu bâzârda ehl [ü] iyâlleri içün gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ve libâs-ı nâdireler almağa gelüp âdem deryâsı olur. Evvelâ,

Kânûn-ı Süleymân Hân üzre [Q 109a] bu Müzeyrib sahrâsında huccâc-ı müslimîne imdâd edüp deve getiren Kabâyil meşâyihlerin beyân eder

Evvelâ Benî (---) ve Âl-i Umûr ve Âl-i Reşîd ve Âl-i Ribâh ve Âl-i Ma‘ân ve Âl-i şehâb ve Âl-i Turâbî ve ibn Harfûş ve ibn Haneş ve ibn Sa‘îd ve Benî ibrâhîm ve Benî Sâlim ve Benî Atâ ve Benî Atıyye ve Benî Safer ve Benî Zühd ve Benî Vahîdât. Ve meşâyih-i Nâbulus ve meşâyih-i Aclûn ve meşâyih-i Benî Zeyt ve meşâyih-i Sıfed ve meşâyih-i Akke ve meşâyih-i Remle ve meşâyih-i Gazze ve meşâyih-i Kudüs ve meşâyih-i Halîlü'r-rahmân. Ve'l-hâsıl kânûn-ı pâdişâhî üzre şâm hazînesinden surre ve atıyye alan yetmiş yedi kavmin meşâyihleri tevâbi‘leri ile bi-esrihim cümlesi bu Müzeyrib sahrâsına gelüp kırk elli bin deve ile huccâca mâlları ile hidmet etmek kânûn-ı Süleymânî'dir ki bu sahrâda ecnâs-ı mahlûkâtdan güzer olunmaz. Ammâ herkes dâ’iresin gözetmeğe mukayyed olmak gerek, zîrâ sürmeden gözü çalup sürme **[Y 260b]** sürülmeyüp yerinde kalır.

Ve paşa hazretleri bu meşâyihlerden üç bin salma deve alup iki bin deve su içün ki her bir devede dörder keçi tulumu su ola ve bin deve dahi arpa ve bakla ola. Ve paşanın iki yüz katâr devesi sâ’ir mühimmâtı içün ve elli katâr katır dahi kendi ma‘ûneti içün yüklenürdü. şâm'dan Mekke'ye katır gâyet mütehammildir. Ve iç ağalarının ve ba‘zı askerin dahi cümle binidleri küheylân kısraklar idi. Ammâ aykır at müşkil tahammül eder.

Hikmet-i Hudâ: Bu Müzeyrib sahrâsında herkes bey‘ [ü] şirâda hac râhına tedârükde iken mâh-ı şevvâlin yigirmi beşinci günü vakt-i zuhurda hevâda bir kesâfet nümâyân olup bir şiddet-i şitâ oldu kim herkes cânından bîzâr olma mertebesine varmışken semâdan bir bârân-ı rahmet yağdı kim gûyâ ebrler saçın çözüp ağladı. Hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh sâhibleri ciğerlerin tâğladı.

Netîce-i kelâm ol gün ol gece eyle matar nâzil oldu kim bir âdem bir âdeme varmak mümkin olmayup cümle çadırlar deryâ-yı seyle müstağrak oldular. Cümle Urbân bu hâli görüp kâr [u] kisblerinden ferâğat edüp develeri ile ordu hâricinde ba‘zı dereler daldasında pinhân oldular. Ba‘zıları gayret edüp kaldılar.

Hikmet-i Hudâ ol gece bir berd-i şitâ olup bir dipi ve boranlı serçe başı kar yağdı kim sovukdan iki yüz mikdârı deve ve yetmiş seksen Urbân-ı uryân rûh-ı revân oldu. Ve ol gece şiddet-i şitâdan niçe bin at ve katır pâybendi ve kösdeğin sürüyerek bu çöl içre rûzgâr-ı zorkâra kıçın verüp belîdelere gidüp sığındılar. Sabâh olup gördüler kim kimin atı ve kiminin katırı ve ba‘zısının hımârı gâyib olmuş. Hamd-i Hudâ biri zâyi‘ olmayup Hüseyin Paşa havfinden cemî‘i devâbbâtları sâhiblerine teslîm etdiler.

Yine ol gün bir matar nâzil oldu kim sakkâ meşkından cereyân eder. At ve katır ve develer dizlerine dek gark olup berk-i hazân gibi dir dir didrerler. Cümle ibâdullâh âlem-i hayretde kalup "Yâ Rabbî! Bu ne hâldir" deyü cümle halk telâşa vardı.

"Mâh-ı Zilka‘de'ye de üç gün kaldı ki gurre-i şehri görüp kalkılsa gerek. Bin tedârükde bir şey âmâde değil, hâl neye müncer olur" deyü herkes güft [ü] gûyâ vardılar. Âhir cümle halk çadırları içre cümle esbâbların yığup herkes esbâbı üzre oturdu. Hakîr hemân üç re’s atlarımı kilim ve keçe ile sarup tîz tîz yerlerin tayy-ı mekân etdirüp rûzgâra kıçın verirdim. Ve başlarından tobra ile arpa ve samanın eksik etmezdim. Ammâ yağmur göz mü açdırır.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde zîr-i arzda tavattun edinen sıçanların cây-ı menâsı kalmayup çadırlardaki esbâblar içine girüp cemî‘i esbâbları delik delik kesegenler kesüp pâre pâre eyleyüp mûşlar bîhûş oldu. Ammâ havâyic sâhibleri medhûş oldu. Ve ba‘zı yatan atların yelilerin ve kuyrukların **[Y 261a]** fâre yeyüp kâmil küheylân iken nâ-kâmil deste kuyruk tay eylediler. Hudâ âlimdir, sehel hâba varanın burnun kulağın kemirdiler. Bu dahi bir musîbet idi.

Ve şâm'da geri kalan huccâc-ı müslimînden kul kethudâsı Ahmed Ağa ve vezîr-i a‘zam dâmâdı kapucular kethudâsı Siyâvuş Ağa bir remmâ huccâc ile mezkûr Sanemeyn nâm mahalde bu dipi ve borana râst gelüp bu kadar emvâl [ü] erzâkdan ayrılup ve niçe huccâc sovukdan helâk olup yetmiş bin renc [ü] anâ çekerek salt cânların halâs edüp ordu-yı islâma dâhil oldular. Ammâ bir meks edecek cây-ı râhat yok. Âhir paşa bunları otağına aldı.

Hikmet-i Hudâ ol gün bir rîh-i sarsar esüp cümle çadırları pâre pâre edüp hevâya perrân etdi. Her tınnâba birer âdem yapışmak ile olmayup tınnâblar ellerinde kalup haymeler yerde kurulurken semâda ber-havâ dururdu. El-hâsıl cümle halk vâveylâ [ü] vâveledâya düşüp ale'l-ittifâk yalın ayak paşanın otağına gelüp müşâvere etdiler.

Der beyân-ı müşâvere-i huccâc-ı zevi'l-ihtiyâc be-huzûr-ı vezîr-i âsaf-ı dilîr Hüseyin Paşa

(ki) "Huccâcın gerisi şâm'dan gelemedi ve şiddet-i şitâdan meşâyih-i Urbân dahi develer getiremedi. Bir kaç nev‘a âlâm [u] şedâyid huccâc-ı müslimîne rahne verdi. işte mâh-ı Zilka‘de geldi. Konaklarımız müte‘addiddir. Bir gün gerü kalsak mahmil-i şerîf Arafât'a ermeyince cenâb-ı şerîfiniz şânına halel gelür. Sultânım buna bir çâre edelim. şâm'dan gelen huccâc dahi gark olup mâldan cândan ayrılup bu kadar nehb [ü] gâret oldu" deyince hemân paşa hazretleri eydir:

"Elhükmü lillâh. Bu sene huccâc gidemezse emn-i tarîk olmayınca {hacc-ı şerîf farz değildir.}

Ben huccâcı götürmeğe me'mûr değilim. Ancak mahmil-i şerîfi ve vakfullâhın iki Mısır hazînesi mâlı Mekke-i mükerremeye vâsıl etmeğe me'mûrum. Mısır mahmili Mekke'ye vara da şâm-ı şerîf mahmili varmaya. Ol zamân Âl-i Osmân'ın ırzına şe'n gelür. Yohsa benim ırzıma bundan ne noksân gelse gerek? Mahmil-i şerîfi bozup sarup sarmalarım. Ve yarar katırlarım var, hazîne-i mahmili yükledirim. Salt üç konağı bi-emrillâh bir ederim. Çekilüp Ka'betullâh'a giderim" dedi.

Ve "Her kimin isti'dâdı var ise böyle ılgar ile gitsin vüs'ati olmayana farz değildir, avdet **[P 110a]** eylesin {Zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ hacc-ı şerîfi Kur'ân-ı Azîminde sûre-i Âl-i imrân'da [189] âyetin buyurmuşdur.}" dedikde cümle pîr ü cüvân taraf taraf "ma'kûl ma'kûl" denilüp Fâtiha tilâvet olundu.

Andan bu minvâl üzre dellâllar nidâ edüp yedi taht-ı revân sâhibi taht-ı revânların Müzeyrib kal'asına bırağup hussân-süvâr oldular. Dörd beş yüz huccâc ve niçe tüccâr ve altı yüz piyâde derdmendler cümle gerü Müzeyrib kal'asına gitdiler.

Yine ol gün ol gece bir kar yağmur yağdı kim aslâ ârâm vermeyüp Tûfân-ı Nûh'dan nişân verir bir günler oldu. Bu gece cümle devâblar yine boşanup kurâlar karaltısı **[Y 261b]** gördükleri yerlere dek gitdiler. Yine cümle kurâ halkları zabt edüp kimi uryân ve kimi mecrûh yine sâhiblerine getirdiler. Hemân ol gün paşa hazretleri cümle iç ağalarına def'-i belâ içün bin En'âm-ı şerîf tilâvet etmek fermân etdi.

Ve cümle huccâc-ı müslimînin eşbehlerine iki kerre yüz bin salavât-ı şerîfe ve yüz bin ihlâs-ı şerîf tilâvet olunmasın defterle alay çavuşlarıyla tevzî' edüp bi-emrillâhi te'âlâ nice kırâ'at etmeğe mübâşeret olundu ise bârân-ı azâb sâkin olup şems-i âteştâb kulle-i felekden baş gösterüp cümle ricâlullâh devâbbât tâze cân buldu. (---) (---) (---) çamur deryâsından at ve âdem gark olur. Deve hâli pes nice ola. Ol gece mâh-ı Zilka'denin (---) (---) görüp top atup kalkarlar. Ammâ ne mümkin, cemî'i yükler su içinde kaldı. Cümle asker (---) (---) (---) **[Q 109b]** yine {bu mahalden hakîr bir kaç refîkler ile,

Hazret-i Eyyûb ziyâretine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Müzeyrib'den cânib-i kıbleye 3 sâ'atde,

Karye-i Nevâ: Üç yüz hâneli ve câmi'li ve azîm birkeli tîmâr köyüdür.

Ziyâret-i eş-şeyh Sa'diyye: Bir beyâz kubbe içinde medfûndur. Merkad-i pür-envârı dîvârlarında kılıcı ve kalkanı ve bir azîm ciridi ve iri tesbîhi vardır. Bunlar Hazret-i Eyyûb'un huddâmları imiş. Ammâ Eyyûb Nebî asrında değildir niçe bin yıl sonra âsitânesi huddâmı imiş. Hattâ şâm pâdişâhlarından (---) (---) olup Melik Tâhir Akye kal'asın muhâsara edüp fethinde usret çekdiklerin bu şeyh Sa'd istimâ' edüp ve türbe-i pür-envârındaki ziyâret etdiğimiz hıştin "Bismillâh niyyetü'l-gazâ" deyüp Akke kal'ası tarafına atar. Cümle asker görürler kim ber-hevâ bir hışt gelüp kal'aya vurur (---) (---). Ol ân kal'ayı münhedim edüp hâlâ temelleri hevâya ve cümle ebrâcları zemîne geçmişdir. Ba'dehu Melik Tâhir bu köğü kendülere temlîk etmiş. Ulu sultândır.

Andan cânib-i kıbleye yarım sâ'atde,

Karye-i ziyâret-i Hazret-i Eyyûb ibn (---) *aleyhi's-selâm*: Vücûd-ı şerîflerin kurdlar yeyüp bir kerre âh demedi ve müddet-i ömürleri otuz sene oldu. Hâtûnuna Râhime derlerdi. Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim Nebî'nin kerîmesidir. Ammâ bu Hazret-i Eyyûb'un yatdığı hâk-i amber-pâke nâhiye-i Çevlân derler. Köyü ol kadar ma'mûr değildir. Ancak (---) (---) içinde bir türbe-i âliyesi var. Ve kubbesi eflâke ser çekmiş beyâz serâmed kubbedir. Ortasında yeşil bez ile mestûr sandûka içre âsûdedir. Kubbesinin kapusu şimâle nâzır. Bir âdem eğilüp geçer küçük kapudur. Ammâ taşra haremi kapusu garb tarafına Kuneytıra'ya nâzırdır ve (---) (---)-bının yemîn ü yesârında sancağ u bayrağları vardır.

Hâssa bir âdem sâfî maraz olsa bu Eyyûb Nebî türbesi kurbundaki Sa‘dûn köyündeki Eyyûb Nebî aynına ol âdem girse be-emr-i Hayy-ı Kadîr ol âdem cemî‘i illetden halâs olup vücûdu dürr-i beyz-âsâ olur.} Hâlâ (---) (---)

Sabâh olup cümle Urbân şeyhleri gelüp paşa otağına cem‘ olup eytdiler kim:

"Yâ vezîr! Bu askere kifâyet **[Y 262a]** mikdârı zahîre getür kim bunda kalan zahîreyi biz size avdetinizde yâ Ma‘ân ve Ulâ ve Medîne'ye dek yetişdiririz. Ve Ulâ ve Ma‘ân'da bizim şeyhlerimiz vardır. Anlara sizinle mektûb veririz kim cemî‘i levâzımâtınızı anlar size versin. Siz anlara temessük verin. Biz anlar ile fod oluruz. Hemân hevâ latîf iken bu mahalden hareket edin ki mâh-ı Zilka‘denin üçüncü günüdür. Teng mahalle kaldınız" dediler. Bu mahalde Ayntâb ve Mar‘aş ve Türkmândan beş on ankâ kimesneler gelüp,

"Devletli vezîr! Biz bu ordunun cânib-i erba‘asını hep devr etdik. şu yolumuz üzre bir göl kenârında Tarra köğü derler bir çemenzâr ve bir cânibi kumsal yerler vardır. Huccâc-ı müslimîni bu çamurdan çıkarup anda nakl edin. Yer yerden kutludur. inşâallâh, ola kim hevâ dahi yahşi ola" deyince Paşa hazretleri derhâl cümle Türkmân beğlerine ve boylarına ve Acem hânlarına fermânlar yazup mübâşir ağalar ta‘yîn eyleyüp cümle huccâc-ı müslimîn içre ne kadar tâvûsî ve arvana ve beserek ve ner ü mâye tülü develer var ise yedi bin kadar deve cem‘ olup nefîr-i şedd-i rahile dem urulup cümle huccâc harekete şurû‘ edüp paşanın cemî‘i bâr [u] büngâhın ref‘ edüp niçe kerre yüz bin derd [ü] belâ ile gark [u] müstağrak-ı tîn [u] türâb olarak bir sâ‘at olan yere dörd beş sâ‘atde vardılar. Ammâ niçe develerin çatıları ayrılup çamur içre kaldı. Meğer bu şâm-ı şerîfin gök devesi ve beledî devesi çamura dayanmazmış. Ammâ tülü Rûmun Türkmân devesi ve Acem'in tâvûsî mâye develeri çamur deryâsın sökerek cemî‘i bârları selâmete çıkarup paşa bizzât iç ağaları ile menzil mahalline gelüp yine cümle develeri gerü dönderüp yurd yerinde kalan bî-kes huccâcın bâr [u] büngâhı ve hayme [vü] hargâhın yükledüp yurd yerine gönderdi.

Bu hâl üzre yurd yerinde bir huccâc ve bir yük kalmayınca paşa yerinden hareket etmedi. Hakîr dahi beş Türkmân devesine bârlarım tahmîl edüp menzil yerine iki kerre vardım, geldim. Hamd-i Hudâ hevâ latîf ammâ çamur deryâsı mevc urur.

Ba‘dehu paşa dahi mehterhânesin çalarak gerüde düşeni kaldırarak batak ve çatakı yararak mâh-ı Zilka‘de'nin dördüncü günü,

Menzil-i karye-i Tarra: Bir püşte üzre iki yüz Arab hâneli ve bir câmi‘li karyedir. Cemî‘i huccâc bu mahalde çemenzâr yerlere konup Cenâb-ı Bârî bir şems-i âteştâb verdi kim cemî‘i esbâb [u] eskâller hafîf bârlar olduğundan mâ‘adâ cümle mahlûkun yüzü güldü. Ve bu menzilde cemî‘i firâr eden meşâyihler develeri ile geldi. iptidâ kilar emîni olan Demir Paşa oğlu Osmân Beğ kilar-ı pâdişâhî içün bin deve ve paşaya üç bin deve ve Surre Emîni Topkapulu Mahmûd Ağa'ya iki yüz deve bu tertîb üzre cümle huccâca kifâyet mikdârı **[Y 262b]** develer tevzî‘ olundu. Bir gece bu menzilde istirâhat edüp Tarra deresi birez tenezzül bulup öte tarafda gark-ı tîndan halâs olup kalan huccâc dahi beri tarafa nakl edüp cümle huccâc,

"Âyâ halîmiz neye müncer olur? Zilka‘de'nin altı günü geçdi. Âyâ Arafât'a bu sene erebilmez miyiz?" deyüp Tarra köyünün cânib-i garbında bir bayır üzre bir kubbe-i âlî var. Meğer Hazret-i Dânyâl Nebî *aleyhi's-selâm* suhuf nâzil olmuş bir peygamber imiş. Cümle huccâc anda varup du‘â eyleyüp kurbânlar edüp fukarâlara bezl edüp,

"Rabbü'l-âlemîn bizi bu sene haccü'l-ekberden mahrûm etme ve bizi bu çölde koma. Bize eyyâm-ı muvâfiklar ve hevâ-yı latîfler ihsân eyle" deyü bîhad sağu sağlayup tazarru‘ [u] nâlişler edüp el yüze sürdüler.

Hikmet-i Hudâ ol mahalde kıble tarafından bir bâd-ı sabâ esüp rûy-i semâda kesâfet komayup bir mu‘tedil havâ oldu kim Mısra‘:

Âlem hayât-ı nev bulur cânlar bağışlar dembedem

mazmûnu **[P 110b]** üzre cemî‘i huccâca gûyâ rûz-ı îd oldu.

Hemân ol ân topçubaşıya fermân olunup altı pâre toplara âteş verildi ve nefîrler çalındı. Hârmûş Paşa çarkacı olup ileri ta‘yîn olundu. iki şâm çorbacısı ve iki paşa ağası beş yüz yiğit ile gerüye dündâr ta‘yîn olunup cümle şâm askeri sol kola ve cümle paşa askeri sağ kola me’mûr olup cümle huccâcı on katâr ve iki câniblerinde salma develeri dahi huccâc ile ortaya alup bir yaylım top ve bir kat tüfeng şâdumânından sonra bir gülbang-ı Muhammedî çekilüp paşa hazretleri cümle huccâcın akîbinde sekizer kat mehterhânesin çalarak sahrâ-yı Busrâ ra‘d-var gürliyerek kırk elli pâre ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr ederek cümle ahâlî-i kurâ cemî‘i metâ‘ların tarîk-ı âm üzre çıkarup cümle huccâc me’kûlât [u] meşrûbâtdan müstağnî oldular. Bu mahalde bir musanna‘ beyâz kubbe-i âlî var.

Ziyâret-i Hâtemü't-Tay: Hazret-i Resûl asrında Hâlid bin Velîd şâm üzre serdâr oldukda bu Hâtem-i Tay dahi çöl Urbânına serdâr olup şâm'da Hırkîl ile ceng ederken mecrûh olup Busrâ şehrinde sâkin idi. Anda merhûm olup bu kubbe-i âlî içre medfûndur. Ve Busrâ şehri bu mahalle karîbdir kim Hazret-i Risâlet-penâh Hadîce-i Kübrâ'nın mâlı ile ticâret edüp dâ’imâ bu Busrâ şehrine gelirdi. Ba‘de'n-nübüvve gelmediler. şehr-i azîm imiş, ammâ Urbân aşkıyâsının zulmünden harâbdır. Bu kurâları 12 sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Mafrak: Sene (---) târîhinde Benî Hilâl pâdişâhı binâsıdır. Bir sahrâ-yı azîmin ortasında şekl-i murabba‘ bir kârgîr kal‘acıkdır. Ammâ içinde benî âdemden kimesne yokdur. Ba‘zı mahalde Urbân içine keçi ve koyunların korlar. Gâyet çemenzâr mahsûllü vâdîdir ve azîm muğaylân ağacları vardır. Ve âb-ı hayât suları dahi vardır. Sehel bunda istirâhat edüp yükleri yıkmadan ve çadırları kurmadan nefîrler çalınup bu mahalde cemî‘i huccâcı katara tertîb **[Y 263a]** ederler. Herkes yerlü yerinde giderler. Anı ubûr ederek dağlı ve taşlı yollar içre derelerde âb-ı hayât sular nûş edüp def‘-i atşân ederek latîf hevâ ile 13 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ayn-ı Zerka: Sene (---) târîhinde Nûreddîn eş-şehîd binâsıdır derler. Bir sivri kaya üzre şekl-i murabba‘ bir kal‘a-yı ra‘nâdır. Gûyâ üstâd mühendis destinden şimdi çıkmış bir küçük kal‘adır. Ammâ içinde bir ferd-i merd yokdur. Kudüs-i şerîf hâkinde Kerek nâhiyesindendir. Bu kal‘a altında cemî‘i huccâc-ı müslimîn çadırsız meks edüp üştür esterlerinden bârların endirmeyüp nehr-i Zerka kenârında istirâhat edüp develere yumakların verüp ve ta‘âmlar tenâvül olunup niçe bin tulum âb-ı hayât sular alınup nefîr-i şedd-i rahil çalındı.

Bu Ayn-ı Zerka, cebel-i Zerka'dan gelüp kadîm a‘sârda çöle gidermiş. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh Mekke kârbâniyle Busrâ şehrine gelirken bu nehr-i azîme işâret buyurup dağı ve taşı aşarak Hazret-i Risâlet ile tâ bu Ayn-ı Zerka kal‘ası cenbine gelüp andan cânib-i garbda Buhayre-i (---) mahlût olur bir âb-ı hayât-ı cân-bahşdır, zîrâ menba‘ı karlı cebel-i müntehâlardır. Ve iki cânibi Bağdâd kargısı gibi neyistândır kim bir (---) (---) (---) ve neyleri (---) (---) (---) bu neyistândan kesüp vilâyet vilâyet hedâyâ götürürler. Gâyetü'l-gâye mevzûn ve sun‘-ı Hudâ'dır. (---) (---)

Ve bu neyistân (---) (---) içre Bağdâd çölünden gelmiş arslan çokdur derler, ammâ görmedim. Hakîkatü'l-hâl Bağdâd bu mahalle çölden karîbdir (---) (---) (---) (---) (---) ve arslan gelse vechi vardır. Hakkâ ki arslan yatağı evce ser çekmiş yalçın cebel-i müntehâlar vardır. Bunda dahi yem kesdirüp,

"Fırsat ganîmetdir. Hevâlar mu‘tedil iken şu dağıstândan **[Q 110a]** çıkup çölistâna kadem basalım" deyüp 10 sâ‘atde bu taşlı akabe boğaza varılup âsân vech ile ubûr etdiğimiz gibi bir musattah cibâl

üzre,

Menzil-i Tebrike: Bir bayır üzre bir vîrân hânı var. Bu mahalde yine yükleri yıkmayup ve çadırlar kurmayup sehel rada edelim derken bi-emrillâh yağmur yağmağa başladı. Cümle huccâcın aklı şaşdı. Bir kaç kerre ubûr eden huccâc,

"Âyâ bu geçeceğimiz Balka sahrâsın nice geçeriz? Niçe kerre bunda huccâc gark olmuşdur. Hattâ Melek Ahmed Paşa şâm vâlîsi iken bu sahrâda huccâc hacdan avdet mahallinde niçe bin at ve âdem ve deve gark olup Melek Ahmed Paşa asker gönderüp bu mahalde gâret olunan esbâbları Urbândan teftîş u tefahhus edüp deryâda katre ancak hâsıl edüp esbâbları halâs olan sâhibine verdiler. işte bu Balka sahrâsı böyle oynak ve batlak çamurlu yerlerdir" deyü feryâda başladılar.

Âhir cümle huccâc ve umûr-dîde iş erleri paşa huzûruna gelüp âye[t]: [190] **[Y 263b]** deyüp müşâvere etdiler. Hemân paşa,

"*Yesserallâhu mâ yeşâ'*nın âkıbeti hayr olsun. Kanı şâm'ın iş erleri ve delîl ibrâhîm Çelebi? Bu mahalden kırk kerre ubûr etmişdir. Tîz bir kaç âdem ile salt atlılar ileri varup yol baksınlar" deyü fermân edince şi'âroğlu ve başçavuş ve Habbu'r-rummân çavuş dahi niçe kâr âzmûde iş erleri ve askerin pîr [ü] hünerverleri mütevekkilen alallâh deyüp gitdiler. iki sâ'atden yine geldiler:

"Sultânım, sahrânın sol cânibinde bir yol vardır. Kumsallı yoldur. Ammâ yolumuza muhâlif iki gün gerü kalır" dedikde hemân paşa,

"Bire âdemler, biz doğru yolumuzla gitsek Arafât'a yetişmeziz derken, siz bizi iki menzil gerü sevk edersiz. Pâdişâh başıyçün sizi şurada kelle ederim" dedikde ba'zı şâmlılar,

"Sultânım, bu Balka sahrâsı üç sâ'at yerdir. inşâallâh dahi yağmur te'sîr etmemişdir, geçeriz. Hemân fırsat ganîmetdir, hareket edelim" deyüp altı pâre toplar atılup nefîrler çalınup herkes yola müteveccih olup eniş aşağı gidüp huccâc-ı müslimîn içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup cemî'i âdemler develerinden enüp piyâde yalın ayak deveciklerin yederek eniş aşağı giderek düz sahrâya endik. Ammâ henüz çamur deryâsına geldik ve yine bârân-ı rahmet göz açdırmayup yağmada. Âhir bir kadem ileri gitmeğe mümkin olmayup 5 sâ'atde,

Menzil-i Balka boğazı: Ol gece tâ nısfu'l-leyle dek eyle yağdı kim cümle çadırlar ve develer deryâ içinde kaldı. Sabâha beş sâ'at kalarak hamd-i Hudâ yağmur sehel ârâm verüp nefîrler çalındı. Hareket olunup yükler bağlandı. Cümle hüccâc bâr [u] büngâhları ile âmâde iken bir ra'd u sâ'ika ve bir rîh-i akîm esüp bir kar yağdı kim ne meş'al ve ne meş'alciyân kaldı. Zulemât dünyâyı kaplayup

Ne reh ne râhber peydâ

ebyâtı üzre yükü ile çökmüş devenin niçesi helâk oldu ve niçe âdem mâlı ve rızkı ile gâyib oldu ve niçe çadırlar kurulu kaldı.

Âhir alay çavuşları nidâ edüp sabâha dek yine bu mahalde "Develeriniz ıhırın" deyü tenbîh olunup emîrü'l-hacca fermân olundu kim bu şeb-i zulmetde huccâcı ileri koyvermesin deyü tenbîh olundu ve tâ sabâha dek bu hâl üzre develer yüklü karâr olundu. Sabâh olunca ne bakarsın cemî'i sahrâ deryâ olup mevc urur.

Âhir nefîrler çalınup paşa hazretleri cânı başında olan yiğitlere kırkar ellişer altun ihsân edüp pâ-bürehne bu deryâ içre develeri çekerek Balka sahrâsının çamurlu oynak olmayan yerlerden herkes aklına mülâyim yollar ile niçe bin benî-âdem piyâde bu hâmûn içre Allâh deyüp feryâd ederek ve develerine *"îdek"* diyerek sahrânın sol tarafında bir hân-ı atik var, ol hânda sehel çamur ve su olmayup cümle huccâc ol tarafa müteveccih oldular. Ol hâna,

Hân-ı Aynu't-Tayr derler Benî Hilâl **[P 111a]** halîfesinin binâsıdır. Her taşı kuş gözü **[Y 264a]** gibi hurde taş olduğundan Hân-ı Aynu't-Tayr derler. Cânib-i erba'asında binâ-yı azîmler vardır. Mâ-

tekaddem şehr-i kebîr imiş.

Bu mahalden huccâc güzer ederken huccâc içre Arab geldi güft [ü] gûsu oldu. Bu havfden huccâcın ba‘zısı yine ulu yola sapup niçe yüz develerin çatıları ayrılup helâk olunca yükleri meydânda kaldı. Cümle huccâc bu vâdî içre pârekende ve perîşân herbiri fırka fırka ta‘allukâtı ile cân bâzârına düşüp herkes emvâl [ü] erzâkdan ayrılmada. Cümle at ve katır ve deve ve hımâr gark olup niçe kerre yüz bin guruşluk mâllar harâr gırâr pâymâl olmada.

Ve niçe taht-ı revân ve mahâfîleri ve avret ve oğlanlar piyâde olup aşağısı deryâ yukardan yağar berd ü serd ümmet-i Muhammed'i helâk etdi. Gûyâ mahşerden bir nişân dahi oldu. Ammâ Türkmân huccâcı ve Acem huccâcı bî-pâk [u] bî-pervâ tâvûsî ve tülü develerle serpüp ol batağı selâmetle çıkdılar.

Beri cânibde gark olan develerin ayakları altına niçe bin kilim ve keçeleri pâyendâz ederek boş develeri derkenâr etdiler. Ammâ kilar-ı âmire ve surre-i pâdişâhî meydânda kaldı. Hemân paşa bu batağı ubûr edüp ileri geçen Acem huccâcının ve Türkmân a‘yânının huccâcının önlerin alup "Tîz bu mahalde konakdır" deyü paşanın otağını yüz bin renc [ü] anâ ile tarfetü'l-ayn içre kurup halkın yüzü güldü.

Cümle huccâcın yarar develerin sâhibleri ile gerü dönderüp sahrâ içinde pâymâl olan ibâdullâhın mâllarından bir habbe-i hardal kalmayup cümle pâymâl olan garîb gurabâları dahi selâmete çıkarup Balka sahrâsı üç sâ‘atlik yer iken on sâ‘atde bu zikr olunan âlâm-ı şedâyid ile,

Menzil-i sahrâ-yı Balka: Bu mahal bir çemenzâr ve kumsal yerlerdir, ammâ yine yağmur yağmada. Derhâl Hüseyin Paşa atına süvâr olup ordunun cânib-i erba‘asın dolaşup pârekende ve perîşân konanı bir yere cem‘ edüp her kankı huccâcın devesi bir kerre iki kerre gerüde kalan ibâdullâhın mâlın getiren deve sâhiblerine birer altun verüp cümle bin iki yüz yetmiş altun ihsân edüp aceb adl-i Ömer edüp cemî‘i huccâc hayır du‘â etdiler. Ve bu şiddet-i şitâda on kazan çorba bişirüp ba‘zı huccâca bezl etdirdi. Ammâ Müzeyrib'den ne kadar zahîre ile salma develeri var ise Balka başında ol bârânı çekdiğimiz gece üç bin yük mâlı Urbân-ı uryân bırağup ba‘zısının devesi ve bazı kendüleri kırılup firâr ederler.

Beri tarafda cemî‘i huccâcın me’kûlâtları bu hâle uğrayınca ol gece bir yem beş altuna ve bir vukıyye beksumât üç altuna oldu. Ve huccâcın çoğu Arafât'a yetişmeden me’yûs oldular.

Ve bu mahalde yine bir rîh-i sarsar kopdu kim cümle hayme [vü] hargâhları **[Y 264b]** yerinden koparup pâre pâre etdi. Ne hâl ise paşaya bir gayri cerge kurdular. Hemân paşa cümle iç ağalarına ve huccâca En‘âm-ı şerîf ve ihlâs-ı şerîf ve salavât-ı şerîfe fermân edüp tâ vakt-i gurûba dek tilâvet olundukda hamd-i Hudâ bârân sâkin olup ol gece bir kuru sovuk oldu kim on bir âdem ve iki yüz deve ve katır ve at ve hımâr dondu. Ve cemî‘i tulumlarda sular yahpâre oldu. Ve Balka ve Mafrak gölleri ve Ka‘be çölleri dondu.

Ertesi ale's-sabâh huddâmlar (---) (---) (---) huccâc bu hâli gördüler kim bir zerre çamur kalmamış Allâh'a sad lek hamd [ü] senâ edüp nefîrler çalındı. Hikmet-i Hudâ dünki gün Balka sahrâsı çamuru içinde kalan develer çamur don olunca pâydâr olup (---) (---) (---) yedi sekiz yüz mikdârı develer ordu-yı islâm başında otlayup gezerler. Hemân sâhibleri (---) (---) (---) varup deveciklerin alup hafîf yükcüğezler tahmîl **[Q 110b]** olup herkes katârında yola revâne olup giderken Cenâb-ı izzet bir hûrşîd-i dırahşân ihsân eyledi kim cümle âdem u hayvânât mesrûr [u] şâdumân olup çöl [ü] çölistân ve sahra-yı rimâlistân içre garîb develer seke seke giderken bir ulu boğaza girdik. 14 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Katrân: şâm eyâletinde Kudüs-i şerîf sancağı hâkinde Kerek kal‘ası subaşısı hükmündedir. Ammâ re‘âyâsı gâyet isyân üzrelerdir. Hattâ bu hakîr "iki yüz mikdârı salt cürd

atlı kimesne eyle deve ayağıyla gitmek ne belâdır" deyü mukaddemce gidüp bu Katrân kal‘ası nümâyân oldukda kırk elli atlı Urbân zâhir oldu. Ammâ cür’et edemediler, yine ol mahalde kaldılar. Anları ubûr edüp sağ tarafımızdan yüz atlı kadar var Urbân mızrakların silküp "Hov Hov" diyüp üstümüze at sürdüler.

Hemân şehbâzlarımızın nısfı ileri at sıçradup bunlara bir yaylım kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırınca derhâl iki mel‘ûn atdan taklahâ-yı kertem-pereset oldu ve üç dahi kısrakları düşüp derhâl leşlerin alup firâr etdiler.

Biz selâmetle Katrân kal‘asına gelüp atlarımıza yem asdık. Ammâ kal‘a kapusu mesdûd olup bir kimesneye bir dâne-i hardal vermemek içün ellerinde bizim paşadan fermânları var.

Kal‘ası bir çölistânda şekl-i murabba‘ bir küçük sengîn bünyâd kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr üç yüz adımdır ammâ handakı yokdur. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. Ve içinde yedi hâne ve gayri mahzenler ve bir mescid var. Dizdârı ve yetmiş nefer merdüm-i hisârı vardır. Ve Kerek nâhiyesinden zahîre getirüp bunda huccâca füruht edüp azîm kâr ederler.

Ve bu kal‘ada hamd-i Hudâ bir at yemi bir guruşa bulundu. Ammâ kal‘a bedenlerinden zenbîl ile ibtidâ guruşu alup murâdları üzre metâ‘ların verirler. Dîvârlarının kaddi yigirmi arşın bâlâdır. Ve kal‘anın şark tarafı dîvârı önünde bir birke-i azîmi var. Tûlen ve arzan ikişer yüz adımdır. Vakt-i şitâ olmak ile leb-ber-leb mâ-i tâhir idi. Ve yigirmi arşın amîk idi. Hakîr bu mahalden kal‘a **[Y 265a]** kulu ile ve iki yüz tüfeng-endâz refîklerimizle salt atlı olup cânib-i garba dağlar ve taşlar ve sengistân yollar aşarak iki sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kerek: Kudüs-i şerîf eyâletinde başka sancakdır. Voyvadalıkdır, iki yüz âdem ile hüküm eder. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Sene (---) târîhinde Âl-i Abbâsiyân binâsıdır. Sene 922 târîhinde içinde olan Urbân kal‘anın miftâhların Selîm şâh'a teslîm etmişlerdir.

Eflâke ser çekmiş bir kûh-ı bâlâ üzre sengîn bünyâd binâ-yı Ferhâd bir kal‘a-i üstâddır. Ve şekl-i muhammes burc-ı bârûsı metîn ve müseddes kulleleri vardır. Cümleden cânib-i cenûba nâzır Tâhir Baybars kullesi gûyâ burc-ı kal‘a-i Kahkahâ'dır. içinde yüz elli toprak örtülü hâneler ve bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı ve sûk-ı muhtasarı var. Ammâ bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır.

Mâ-tekaddem bu kal‘a Mısır pâdişâhlarının mahbeshâneleri idi. Mücrim olan kimesneleri bunda haps ederlerdi. Hâlâ bu Arabistân'da bundan sa‘b u metîn ve müstahkem kal‘a yokdur. Hattâ Âl-i Abbâsiyân'dan (---) (---) bunda kal‘a hâricinde medfûnlardır. Yedi sene bunda haps olup merhûm olmuşlardır.

Ve ziyâret-i şeyh şücâ‘ tarîk-ı Burhânî'den ulu sultândır. Ve bu kal‘a eyle âlîdir kim cânib-i garbîsinde buhayre-i Hazret-i Mûsâ ve âsitânesi nümâyândır. şark cânibinde Katrân kal‘ası ve çölistânı nakş-ı bûkalemûn zâhirdir.

Hâsıl-ı kelâm bu şehirden me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız ale'l-acele alup yine cânib-i şarka teper aşağı Katrân kal‘asın temâşâ ederek anı gördük: Huccâc-ı müslimîn gürûh-ı enbûh gibi katâr katâr çekilmede. Aklımız başımızdan gidüp iki sâ‘atde yine Katrân kal‘asına geldük. Cümle huccâc gitmiş. Ancak dümdâr kalmış. Anı görüp râhat-ı cân bulup **[P 111b]** âheste âheste hevâ-yı mu‘tedilde gâh kumsal gâh hurde taş içre ve câ-be-câ dıraht-ı muğaylân içre 14 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Tâbût: Kudüs-i şerîf hudûdudur. Ammâ bu mahalde aslâ kurâ ve kasabâtdan bir âsâr yokdur. Ancak bir bayır üzre bir menzilgâhdır. Lâkin cânib-i erba‘asında sâkin olan Urbânlar metâ‘ların getirüp orduyı ganîmet eder. Fursat bulursa huccâcı gâret edüp firâr eder ve dağlara gider.

Hamd-i Hudâ bu mahallerde günden güne hevâlar latîf ve i‘tidâl üzre olup kumsal yollar ve ısıcak

çöller olmağa başladı. Ve cümle develerin ve gayri hayvânâtların yüzü gözü ışıladı.

Ve bu mahalde bir ayn-ı câriye vardır. Tâ Halîlü'r-rahmân dağlarından berü gelüp cânib-i garbda çöl içre gâyib olup cümle huccâc ol âb-ı rakîkden def‘-i atşân edüp vakt-i gurûba karîb cemî‘i devâbbâtların saky ederken üç katâr şütürü Urbân urup alıcak vâveylâ kopunca paşa derhâl beş bayrak levendât ta‘yîn edüp akîblerince yetişüp ceng ede ede altı **[Y 265b]** kelle ve üç dil kayd-bend-i dil edüp develeri halâs edüp sâhiblerine teslîm olunup baş ve dil getiren gâzîlere kırkar altun ve gayriye üç altun ihsân olundu. Ve paşa dilleri söyledüp,

"Yâ Sultân, ale's-sabâh gâfil olman, sizi Arab urur" deyü haber verüp bu dilleri sarıcalar hapsine verüp nısfu'l-leylde nefîr çalınup yola revâne olunup ileri giden çarkacı kolundan bir dil dahi dutulup,

"Vallâhi sizi Benî Zühd ve Benî Âl-i Umûr ursa gerekdir, gâfil olman" deyü evvelki dillerin diline bu dil dahi muvâfik gelüp derhâl paşa cebehâneyi meydân-ı mahabbete döküp cümle asker-i islâm pür-silâh olup on iki katâr yan yana huccâcı koyup taht-ı revânlar iki tarafda üç kat Türkmân huccâcın ve Acem huccâcın ortaya, şâm askeri sol cânibe, paşa askeri sağ cânibe zü'l-cenâheyn-vâr, sekbân ileri çarka ile sarıca gerüde dündâr ile huccâc içinde salt atlı olan pür-silâh askeri dahi yemîn ü yesâra ale't-tertîb âmâde edüp kendüleri iç ağaları ile kalb-i askerde rikâb rikâba bu minvâl üzre gök demire müstağrak asker mevc ü mevc ve fevc ü fevc cümle huccâc huzûr-ı kalb ile gidüp sekiz sâ‘at mehterhâne-i Osmâniyân güm güm ötüp tağ u taşlar ra‘d-vâr gürleyerek Aneze nâm mahalle karîb oldukda dağı ve taşı Urbânın sırık ormanı dutmuş. Bir hayli bulandılar ve çalkandılar. Ammâ gördüler kim bu geliş sâ’ir huccâc gelişi gibi değil. Bilâhire karârları firâra mübeddel olup târumâr misâl-i mûr-ı mâr olup 19 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Aneze: Bu mahalde kurâ ve kasabâtdan bir şey yokdur. Ancak bir vâsi‘ sahrâdır. Bu mahalde paşa cümle askeri tınâb tınâba kurup âmâde dururken Aneze Urbânı'ndan ve Vahîdât'dan ve Benî Zühd'den âdemler gelüp surre istediler. Hüseyin Paşa buyurdular kim:

"Kânûn-ı Süleymânî'de sizlere surre anıniçün ta‘yîn olunmuşdur kim cümle huccâca mâlları ile niçe bin zahîre getiresiz ve önlerine düşüp kulağız olasız. Ve cümle huccâca mâlları ile zahîre getirüp birkeleri su ile doldurup gözedesiz. Ve Bu hidmet mukâbelesinde size surre ve atıyye ihsân olunur. Yohsa dağ başında beş on bin Urbân ve uryân ile alay göstermekile surre değil, size bir nukre vermem" deyüp,

"Kaldır bu kâfirleri" deyince on ikisin dahi Kâtev bölükbaşı dest ber-kafâ zencîr ile kayd-bend edüp (---) (---) (---) (---) (---) (---) Nâbuluslu Küçük Yûsuf Çorbacı ve Yeğen Beğ'i iki bayrak asker ile şeyhlere varup,

"Buyurun, eğer pâdişâhın doğrusu iseniz pâdişâhın bir [[(---) (---) (---) (---)]]."

"Vallâhi biz dağ âdemîsiyiz. Böyle bir vezîr-i dilîr huzûruna varmağa havf ederim. Zirâ yedi kerre Osmânlı (---) (---) (---) (---) (---) gördüm. (---). Gazze paşası bir hîle ile karındaşım oğlu Beşîr'in başın kesüp Sultân-ı Rûm'a gönderdi. Eğer paşa surremiz ihsân ederse, **[Q 111a]** sene-i sâbık üzre on bin **[Y 266a]** guruş eder, alup, du‘â-i hayr ederiz. Nitekim bizim ol âdemlerimiz anda mahpûsdur. Bu vezîr-i âlî-şân zemânında ne huccâca ve ne âyende vü revendeye vaz‘-ı yed etmeziz. Ve sizleri dahi haps etmeziz" deyü tevâzu‘âne mu‘âmele etdiler. Yûsuf Ağa dahi,

"Yâ şeyh! Sizin kânûn-ı pâdişâhî üzre surreniz yedi yüz guruş ve bir hil‘at-i fâhire. Ve sizlerden hâkime birer küheylân at hedâyâ verilir. Paşa sizlere kânûndan ziyâde vermeğe me’mûr değildir. O dahi hidmet etmeğe gelirseniz, müstahak olursuz" dedikde,

"Vallâhi, hedâyâsın gönderirem, kendim varmam". deyüp üç dâne küheylân at gönderdi kim her ayakları birer kîse değer. Zîrâ bunlar mâbeyninde küheylân atların hasîb nesebiyle gerdenlerinde

şecereleri vardır kim girân-bahâlı sâfinâtü'l-ciyâd atlar olur. Bu atlar ile elli çift kaplan postları ve yigirmi şemâme amber-i hâm gönderüp paşa hedâyâsın kabûl etmeyüp,

"Ta kendüsi cemî'i Urbânile huccâc-ı müslimînin hidmetinde bulunmayınca ana bir mankır vermek ihtimâlim yokdur. inşâallâh selâmetle avdet etdükde ben anı ka'r-ı deryâda olsa bulurum. Zîrâ sene-i sâbıkada anlar huccâca ne işlediler, anı unutdular mı? Tîz şu evvel gelen mel'ûnların pek zabt edün" deyü tenbîh edüp nefîr çalınup lâtif hevâ ile çölistân içre gâh kumsal ve gâh sengistân u muğaylistân içre 11 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i ka'a-i Ma'ân: Sene (---) târîhinde (---) binâsıdır. Bir bayır dâmeninde şekl-i murabba' handaksız bir küçük kal'adır. Dâ'iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Ve kıbleye nâzır bir demir kapusu var, beş ayak nerdübân ile çıkılır. Ve içinde yigirmi aded hurde hânecikler ve bir zâviye var. Mâ-tekaddem şâm yeniçerisi hükmünde imiş. Ba'dehu Urbân içinde olan mustahfizânı bir hîle ile cümlesin katl edüp mutasarrıf olmuşlardır. Hâlâ dizdârı neferâtı yokdur. Ve kapusu üzre târîhi var, ammâ izdihâmdan tahrîr edemedik.

Ve bu kal'adan taşra cânib-i erba'asında bâğ u bâğçeli âb-ı hayât sulu ve bilâ-hisâb nahl-i hurmâlı ve bin beş yüz mükellef ü mükemmel Urbân hâneleri vardır. Ve halkı gâyet mün'imdir. Yılda bir kerre her bir Arab beş altı bin guruş kâr eder. Ehl [ü] ıyâli ve nisvânları zer-ender-zere müstağraklardır. Ve merâlî ve gazâli gözlü mahbûb ü mabûbeleri var kim ta'bîr olunmaz.

şâm-ı şerîf eyâletinde Kudüs-i şerîf sancağı hâkinde ma'mûr [u] âbâdân kasabadır. Üç câmi'i ve bir hammâmı var, ammâ sûk-ı muhtasarı yokdur.

Ve bu şehrin halkı gâyet âsîlerdir. Beş âdemden ahâlî-i vilâyet şikâyet edüp zencîre uruldu. Ve bir âdem bir huccâcın devesin serîka edüp bir hânda saman içinde deveyi pinhân etmiş. Bulunup ba'de's-sübût paşa anın boynun urdu. Cümle ehl-i beled havf u haşyete düşüp dağlardan develerin getirüp iki bin deve mikdârı huccâca ucuz kirâları ile tâ Ulâ'ya **[Y 266b]** on konak yer götürmek şartıyla develerin verüp huccâca hidmet etdiler.

Ve paşa otağın birisin bu kal'ada bırağup sâ'ir bî-ma'nâ eşyâları dahi huccâc-ı müslimîn defter ile bırağup sebükbâr oldular. Ve a'yân-ı şehir paşaya iki bin erdeb şa'îr ve elli çuval un ve elli çuval beksumât imdâd eylediler. Ve mâ-tekaddem Müzeyrib'de çamur içinde kalan iki bin yük şa'îr ve fûl içün meşâyihler,

"Ma'ân kal'asındaki şeyhler versinler" deyü der'uhde edüp dest-i hatları ile paşanın destine temessükâtlar vermişlerdi.

Paşa kethudâsı o temessükâtları ibrâz edüp **[P 112a]** bin deve yükü şa'îr ve fûl verüp bin deve yükü dahi avdetde vermeğe ta'ahhüd etdiler. Huccâc-ı müslimîn bu şehirde eyle ganîmete nâ'il oldular kim Müzeyrib kal'asında çekdikleri âlâm [u] şedâyidi ferâmûş etdiler.

Ve bu şehrin şâm yolu cânibinde niçe yüz âb-ı hayât kuyular vardır. Ol mahalde ibret-nümâ bir beyâz kelb timsâli var, seng-i hârâdandır. Ammâ gûyâ bi-emrilillâh zî-rûh zann olunur. Mu'cize-i Resûlullâh'dır.

Hikmeti oldur kim kaçan Hazret-i Resûl-i Hudâ Muhâmmedü'l-Mustafâ kable'n-nübüvve Busrâ şehrine ticârete giderken bu mahalde bir münkir fedâyî da'vâ-yı merd ile Hazreti katl etmeğe hücûm etdükde derhâl Resûl-i Ekrem *"Kıf yâ kelb, misle'l-hacer"* [191] buyurduklarında bi-emrilillâh taş olup bir kelb-i akûrdur kim âdem görünce vehm eder.

Ve bu mahalde cânib-i cenûba bir şâhrâh vardır. Halîlü'r-rahmân şehrine bu râh ile bir konak yerdir. Ve Ayn-ı Zerka'dan tâ bu mahalle gelince bu dağların seylleri ve uyûnları cümle buhayre-i (---) munsabb olur.

Ve bu Ma‘ân kal‘asından kalkup çöl ü çölistân gâh kumsal ve gâh çengelistân ve gâh sengistân içre ubûr ederek 16 sâ‘atde,

Menzil-i Akabe: Bir sarp enişdir. iki cânibi eflâke ser çekmiş yalçın kayalardır. El-ıyâzen billâh niçe deve helâk olur. Bu mahalde huccâcın katârı bozulup cümle ibâdullâh piyâde olup herkes cemellerini birer birer çekerek enerler. Gâyet mahûf u muhâtaralı yerlerdir. Bir kaç kerre Urbân aşkıyâsı huccâcı bu Akabe'de nehb [ü] gâret etmişdir. Hemân paşa cümle bayrakların dere ve depelerin kemîngâhlarına koyup bilâ-havf cümle ricâlullâh ubûr etmeğe başladı. Bir ulu azîm deredir. Bu Akabe'yi aşup 10 sâat dahi gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kudret Cuğaymân: Bir sahrânın cânib-i cenûbîsi nihâyetinde bir cebel-i müntehâya karîb sun‘-ı Hudâ yek pâre bir kaya kal‘adır. Ammâ der [ü] dîvârdan alâmet yokdur. Ve içinde âdemî-zâd dahi yokdur. Bir püşte-i sağîre üzre vâki‘ olmuşdur.

Ve bu mahallin cânib-i cenûbunda nısıf sâ‘at yerdir, bir sazlı gölün ayağına Süleymân Hân duhteri ismehân Sultân bir birke-i azîm binâ etmiş. Ma‘ân kal‘asından su getirmeyen bundan alır. Ammâ sehel şûrcadır, çok nûş etmemek gerek. Ammâ hayvânâta zarar etmez. Bu mahalden sulanup yine nefîrler çalınup muğaylânlar içre ubûr **[Y 267a]** edüp anı geçüp bir sahrâ-yı bî-pâyân içre ceyrân ve hargûş sayd [u] şikâr ederek 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Peygamber Eşmesi: Sene 56 târîhinde Hazret-i Mu‘âviye binâsıdır. Bir çöl ü çölistân yerde şekl-i murabba‘ şeddâdî binâ-yı sengîndir ve dâr-ı müdevveri dörd yüz adımdır. Garba nâzır bir kapusu vardır. Beş ayak taş nerdübân ile urûc olunur.

Bu kal‘a içre şâm yeniçeriyânından bir çorbacıyla iki yüz neferâtı vardır. Topçu ve cebeciyânı ve mükellef topları ve cebehânesi vardır. Bu kal‘a içre iki yüz mikdâr hücreleri vardır. Ve bir mescid ve bir hammâm-ı sağîresi var. Ve Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Busrâ şehrine ticâret ile giderken bizzât mübârek dest-i şerîfleri ile eşdiği eşme kal‘a içinde kaynar bir âb-ı zülâl-i cân-perverîdîr. Ve huccâcdan ishâl marazına mübtelâ olan nûş etse bi-emrillâh şifâ bulur. Mu‘cize-i Resûlullâh'dır. Anıniçün Peygamber Eşmesi derler. Ve bu kal‘a ol şerefiyyet içün binâ olunmuşdur.

Ve bu eşme kenârında bir mescid var. Ancak beş âdem alur, gâyet küçükdür. Bizzât Hazret-i Risâlet anda ibâdet edüp istirâhat etmişlerdir. [[(---) (---) (---)]] niyyetine hâb-ı râhata varan eğer hasta ve bî-dermân sıhhat [u] selâmet bulup tendürüst olur.

Ve bu kal‘a [[(---) (---) (---)]] ile hidmet etseler bir habbe ve cübbeye muhtâc iken bir senede cümle ihtiyâcdan berî olup mâl-ı ganâyime mâlik olur. [[(---) (---) (---)]] bu kal‘aya nevbetci yazılmağa cân atarlar.

Ve bu kal‘anın şimâlinde bir birke-i azîmi var. Kal‘adan pinhânîce [[(---) (---) (---)]] bu birkeye nâzırdır. Zîrâ çöl Arabı dâ’imâ gelüp suyu keser.

Ve bu mahalde iki yüzden mütecâviz eşmeler var ve herkes gece çadırları önün eşerse su (---) (---) (---) çıkar ammâ şûrcadır. Hayvâna a‘lâdır, benî âdeme müshildir. Az nûş etmek gerekdir. Her şeyin kesretinde zarar vardır.

Ve bu kal‘anın cânib-i erba‘ası **[Q 111b]** mahsûldâr kurâlar olmağile ma‘mûr kurâları ve ferah-fezâları vardır. Niçe yüz bin Urbân hayme vü hargâhları ile gelüp meks edüp cümlesi metâ‘ın getirüp bey‘ [ü] şirâ edüp huccâcı ganîmet ederler. Andan kalkup yine çölistân içre 7 sâ‘atde,

Menzil-i Kâ‘a'l-basît bi-atıyye: ya‘nî Kuru Konak derler bir bî-hâsıl çölistân yerdir. Suyu dahi yokdur. Sâ’ir zamân huccâc bunda meks edermiş. Ammâ bu senede teng mahal olmağile iki konağı bir edüp şeb [u] rûz ârâm etmemeğile bunda dahi yükleri yıkmadan yine kûs-i rıhlet çalınup mahûf u muhâtara yerleri ubûr ederek 13 sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Âsî Hurmâ: şâm'dan Mekke-i mükerremenin nısf râhıdır. Ve huccâc avdet etdükde Nâbulus paşası ve Aclûn paşası sancaklarında olan erbâb-ı tîmâr ve zu‘amâ ile beş altı bin deve ile mâl-â-mâl metâ‘ ve me’kûlât [ü] melbûsât ile tâ bu mahalle gelüp huccâcı ganîmet ederler. Huccâc tâze **[Y 267b]** cân bulup giderler.

Bu dahi şâm eyâletinde bir cedîd kal‘a-i latîfdir. Sene (---) târîhinde Nûrreddîn eş-şehîd binâsıdır. Mürûr-ı eyyâm ile harâba yüz dutup Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘den hatt-ı şerîf vârid olup Nâşifoğlu binâ etmişdir.

Kal‘ası bir düz yerde bir mürtefi‘ kumsal depe üzre çâr-kûşe ve çâr kulleli bir kal‘a-i yekpâredir. Ve cirmi dörd yüz adımdır. Ammâ handakı yokdur. şimâle nâzır bir demir kapusu vardır. Atebe-i ulyâsı üzre kâşî-i Çîn içre bu târîh tahrîr olunmuşdur: (Târîh)

"Fî eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Mehemmed Hân ibn ibrâhîm Hân medde zıllahu bi-sebebi ta‘mîri Emîn-i Defter-ı Dımışk Nâşifzâde Mehemmed el-fakîr sene 1062."

Ve bu kal‘a içre bir şâm çorbacısı ve iki yüz şâm yeniçerisi ve topçu ve cebecisi ve şâhâne şâhî topları ve cebehânesi vardır. Ve cümle yigirmi hücre ve bir câmi‘i ve bir hammâm-ı muhtasarı ve bir âb-ı hayât çâh-ı mâsı vardır. Ve kal‘anın garbında bir birke-i azîmi var, yerden kaynar. Gâyetü'l-gâye âb-ı hayâtdır. Ve mu‘cize-i Resûlullâh ile tulû‘ etmişdir, zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalden ubûr etdükde ahâlîsi ehl-i tüccârı müte’ezzî edüp me’kûlât [u] meşrûbâtdan bir şey vermeyüp ehl-i kârbân,

"Yâ Muhammed Emîn! Bu kavim bize i‘ânet edüp hurmâ vermezler" deyü şikâyet etdiklerinde Hazret dahi buyururlar kim,

"Hurmâları da kendüler gibi âsî olup mahsûl vermesin" buyurduklarından anıniçün Âsî Hurmâ derler. Hakîkatü'l-hâl evce ser çekmiş nahl-i hurmâları var ammâ mahsûlleri bir gûne iri âsî hurmâdır. Bir semîn temrdir ve çekirdeğinin içi boşdur. Biberdân ve nemekdân ederler, iri hurmâdır. Tenâvül eden serâsîme olur. Ve eşcârı sâ’ir hurmâ gibi bir serâmed nahl değildir, çatal çataldır. Ve berki dahi gayri gûne olduğundan ehl-i beled bildiler kim Muhammed Emîn bed-du‘â etdi. Der-akab,

"Yâ Muhammed! Biz etdikse, sen etme, zîrâ sen rahmeten li'l-âlemînsin. Iyâlimiz ile kifâf kifâyetimiz kalmadı. Suyumuz yokdur. Bize rahmet du‘âsı eyle" deyü ricâ etdiklerinde ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup derhâl mübârek dest-i şerîfleri ile bu kumsal yeri eşüp üç aded yerden uyûn-ı zülâl zâhir olur kim hâlâ cümle huccâc andan def‘-i atşân ederler. **[P 112b]**

Ve bu mâ-i tâhirin ayağında serâpâ bâğ u bâğçe ve limon ve turunc ve ağaç kavunu hâsıl olur kim her biri ikişer vukıyye gelür ve lezîz incîri olur. Ve kavunu ve karpuzu gâyet âbdâr ve firâvândır. Huccâcı ganîmet etdi. Ve bâğçelerden aşağı fezâsı serâpâ mahsûldâr alefzâr fezâlardır.

Ve kal‘adan taşra yetmiş seksen mahâzinler ve bir kaç dükkânçeler vardır. Mâl-â-mâl zahâyir-i gûnâ-gûn ile memlûdur. Bunda dahi huccâc ganî olup bâr-ı zevâyidlerin bu kal‘ada bırağup bir sâ‘atden sonra nefîrlere demler urulup yola revâne olundukda yine paşa tarafından alay çavuşları kol kol "hâzırbâş **[Y 268a]** olun" deyü tenbîh edüp meymene ve meysere zü'l-cenâh-vâr asker-i islâm huccâcı ortaya alup ol şeb-i zulmetde niçe kerre yüz bin meş‘al ve fânûs ve şem‘-i rîhler ile çerâğân olup leyle-i zulmetde âlem mehtâb olup zemîn münevver oldu. Ba‘dehu sabâh olup 8 sâ‘at,

Menzil-i Mekâbir'de yükile yapile ârâm olunup cümle şütürlere nafakaların verüp bir sâ‘at istirâhat olundu. Bu mahalle Mekâbir demenin aslı oldur kim zamân-ı kadîmde bir şehr-i mu‘azzam var imiş, hâlâ harâbistândır. Bu mahalde,

Mekâbir-i Âsaf-ı Berhayâ: Bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ammâ yoldan nîm sâ‘at ba‘îddir. Dîvler binâsı olmak gerek, zîrâ kubbesi yek pâre taşdandır. Bu binânın misli şâm kurbunda Ba‘albek

kal‘asıdır. Âsaf-ı Berhayâ oldur kim Hazret-i Süleymân'ın vezîri idi ve Belkîs'ı Sabâ şehrinden ism-i a‘zam ile Hazret-i Süleymân'a getiren Berhayâ'dır.

Ve bu mahalde Âl-i Berhî derler, beş bin mikdârı Urbân-ı uryân-ı za‘îflerdir, ammâ celâl sâhibi kavimdirler. Zu‘mlarınca Âsaf-ı Berhayâ neslinden geçinirler Tâ’î kavimdirler. Bu mahalden yine kalkup dağ u râğlar içre tathîr olmuş tarîk-ı âm içre 6 sâ‘atde,

Menzil-i Akabe: Bunda yine katârlar bozulup cümle huccâc piyâde olup âsân vech ile ubûr olunup 12 sâ‘atde,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Haydar: Bu mahalde Haydarî Urbânı sâkindir. Anlar Hazret-i Haydar Alî sülâlesinden geçinirler. Anların kavli üzre ba‘de Hicreti'n-nebeviyye sene 47 târîhinde bu kal‘ayı Hazret-i Alî Haydar-i Kerrâr binâ etdiğinden kal‘a-i Haydar derler. Hikmet-i Hudâ sene (---) târîhinde şâm vezîri Haydar Paşa müceddeden binâ etmişdir, derler. Hâsıl-ı kelâm üç dere dehânında bir yalçın kûh-ı bâlânın dâmeninde rükn-i murabba‘ bir metîn kal‘acıkdır. Ve dâr-ı müdevveri kâmil dörd yüz adımdır. içinde bir şâm çorbacısı ve bir oda şâm yeniçerisi mustahfizândır.

Ve kapusu şimâle nâzır bir demir kapudur. Ve içinde kırk elli bekâr Arab hücreleri ve cebecisi ve topçusu ve on iki kıt‘a şâhî topları ve bir mescidi vardır. Ve bâbının sağ cânibinde bir birke-i azîmi var. Eyle sermâb zülâl idi kim Hudâ hakkı gûyâ [192] idi.

Ve tulû‘ etdüği zemîn gâyet yakındır. Mustahfizân-ı çeriyân andan su taşıyup birkeyi leb-ber-leb ederler.

Hâmd-i Hudâ bu kal‘ada dahi ol kadar zahîre bulundu kim bir yem iki pâreye ve bir fûl yem üç pâreye sâ’ir zahâ’ir dahi ana göre idi. Gerçi huccâcın cemî‘i zahîreleri Müzeyrib kal‘ası şitâsında kaldı. Ammâ âye[t]: [193] dir. [194] nass-ı kâtı‘ları üzre Rabbü'l-âlemîn her menzilde ter ü tâze ni‘met ganîmetler ihsân edüp [[(---) (---) (---)]]

Hakîr Hüseyin Paşa der-i devletinde her menzilde kendü ile ni‘met-i nefîseler tenâvül edüp huddâmlarıma [[(---) (---) (---)]] idi. [195] Cümle huccâc ganîmet üzre idiler. Ammâ bir menzilde **[Y 268b]** hâb-ı râhat yok idi. [[(---) (---) (---)]] gece ve gündüz şedd-i rahil edüp giderdik, ammâ kuvvet ve kudret sâhibi Allâh cemî‘i üştür ester bârkeşlere [[(---) (---) (---)]] kalsa ermek ihtimâli yok idi.

Ve bu Haydar kal‘asının ganîmet olmasının aslını su’âl eyledim. Meğer Mısır [[(---) (---)]] Haydar kal‘asına bir menzil yer imiş. Mâbeyne-hümâsında bir cebel var imiş. Cümle zahîreleri Mısır'dan ol iskeleye, andan kal‘a-i Haydar'a develer ile gelirmiş. Anıniçün ganîmet olurmuş. Yohsa bu Haydar kal‘asının cânib-i erba‘asında kurâ ve kasabâtdan bir **[Q 112a]** imâret yokdur. Cânib-i şarkîsi çöl [ü] çölistândır. iki günde Urbân heccân ile nehr-i Murâd'ı geçüp Bağdâd'a gider.

Ve bu kal‘ada sâkin olan ihtiyârlar nakl etdiler kim "Bir kaç kerre biliriz nehr-i Murâd taşup bu sahrâyı deryâ edüp tâ bu kal‘a dibine geldi" deyü hikâye eylediler ve sahîhdir. Hattâ hakîr şâm'da iken Mevâl Urbânın urmak içün yedi bin askerle kal‘a-i Ane ve kal‘a-i Selme üzre dörd gün ılgar edüp nehr-i Murâd kenârında Urbânı basup nehb [ü] gâret etdik. Nehr-i Murâd ise Bağdâd'a karîbdir. Bu Haydar kal‘asına gelmesi sahîhdir.

Ve yine bu kal‘a ihtiyârları haber verdiler kim Mısır huccâcı ubûr edeli on bir gündür, dediklerinde şâm huccâcı "Âh vâveylâ! Korkarız bu sene hacdan kalırız" deyü te’essüf çekdiler. Derhâl bu sûr-ı Haydar'dan atîk kal‘a neferâtların çıkarup yeni mustahfizânlar konuldu. Zîrâ her kal‘ada birer sene neferâtlar nevbet bekleyüp sene-i âtiyede huccâc ile hacc edüp avdet ederler. Bunda dahi yem kesdirüp sûr-ı Osmâniyânlar çalınup çöl ü çölistân ve berr [ü] beyâbân hurde taşlı sahrâlar içre gece gündüz gidüp 18 sâ‘atde,

ibtidâ bânîsi Âl-i Eyyûbiyân'dan el-Melikü'l-mu‘azzam Tûrân şâh ibn el-Meliki's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb'dur. Bu Tûrân şâh Kürdistân'da Hısn-ı Keyfâ kal‘asında iken pederi el-Melik Necmeddîn Sâlih Mısır Mansûresinde küffâr-ı Freng-i bedreng ile neberd günü esnâ-yı cengde şehîd olup hâtûnu şecerüddür nâm melike ahâlî-i Mısır'ın ittifâkıyla Mısır'a melike olup Ka‘be-i şerîfe siyâh kisve bu şecerüddür Hâtûn'un hâlâ vakfiyyesidir.

Ba‘dehu nihânîce oğlu el-Melik-i Mu‘azzam Tûrân şâh'a Kürdistân Hısn-ı Keyfâsı'nda haber gönderüp Tûrân şâh üç ayda Mısır'a gelüp müstakil pâdişâh olup sene 648'de Mansûre şehrinde Freng'i münhezim edüp pederi intikâmın alup Mısır'a geldikde kulları gulû edüp Tûrân şâh'ı şehîd etdiler. Eyyûbiyân bunda inkırâz buldu. Zamân-ı hilâfetlerinde bu birke-i mu‘azzamı Melik-i Mu‘azzam Tûrân şâh binâ etdigiyçün Birke-i Mu‘azzam derler. Ammâ hakkâ ki mu‘azzam birkedir.

Ba‘dehu sene 981 târîhinde Sultân Murâd binâsıdır. Be-dest-i Koca Sinân Paşa. Gâyet cedîd ve misl-i hadîd kal‘adır. **[Y 269a]**

Ammâ sene 1035 târîhinde Urbân bir hıyel-i şeytanat ile bir dârûlu helvâ peydâ edüp birkaç duhter-i nâ-şüküfte ile kal‘aya gönderirler. "Merhûm helvâsıdır" deyü feryâd edüp giderler. Neferâtlar dahi "cân helvâsıdır, savâbdır" deyü tenâvül edince cümle mest [ü] medhûş olup andan cümle Urbân cıdaların birbirine kayd-bend edüp nerdübânlar ihdâs edüp kal‘aya bî-pâk [ü] bî-pervâ duhûl edüp cümle guzât-ı müslimîni mezbûhan hürr şehîd ederler. Cümle mâl-ı ganâ’imlerin alup giderler. Bu vâkı‘ât sene 1035 târîhinde karîbü'l-ahd olmuşdur. Ol asırdan berü hâlî ve mu‘attal bir kal‘a-i mufassaldır.

Bir havâleli yerde şekl-i murabba‘ ve çâr kulle-i musanna‘dır. Dâ’iren-mâdâr dörd yüz adımdır. şarka nâzır bir kapusu var. Tarafeyninde celî hatt ile binâsının târîhi var. Ve derûn-ı kal‘ada cümle hücreleri metîn ü müstahkemdir. Hâlâ üstâd mühendis destinden henüz çıkmışdır. Ancak bir demir kapu lâzımdır. Gayri şey noksânı yokdur.

Ve bu kal‘a pek ma‘mûr olup kul konulması elzem-i levâzımındandır, zîrâ **[P 113a]** gerüde Haydar kal‘asından gelen bu kal‘ada su bulmazsa gidecekleri konak şakkü'l-acûz'dur, anda sudan nişân yokdur, huccâcın usret çekmesi mukarrerdir. Ammâ bu kal‘a ma‘mûr olsa beş on bin Urbân iki kerre yüz bin hayvânâtile gelüp su içüp tüketmeğe kâdir olmazlar idi. Zîrâ bu çölün Urbânı suya ihtiyâcları vardır. Anıniçün bu kal‘a kulların katl etmişlerdir. Ammâ şimdi hâlâ niçe bin Urbân-ı uryân her bâr gelüp kırk elli gün meks edüp bir remmâsı gider, bir aşîreti gelir. Bu hâl üzre birkede su kalmaz. Hattâ biz vardığımızda bir arşın mikdârı su var idi, gücile kifâyet etdi.

Mısır ve şâm'ın râhında böyle bir deryâ-misâl birke-i azîm yokdur. Tûlen ve arzen ikişer yüz ellişer germe adımdır. Ve on kulaç amîkdir. Cânib-i erba‘asından yollar eylemişler. Bârân-ı rahmetden cereyân eden âb-ı zülâl gelüp leb-ber-leb eder.

Ve bizden bir sene mukaddem seksen birde Reşîdoğlu nâm la‘în bu kadar Hasan Paşa aşkıyâsı tüfeng-endâz ile bu kal‘aya kapanup huccâca kurşum urup bir katre su vermezler. Cümle huccâc ve niçe yüz bin cemâlât ve sâ’ir devâbbât susuz giderken mel‘ûn kırk elli bin Urbân ki haklarında âye[t]: [196] nassı vardır, bu kadar eşirrâ-yı Arab bu mahalde bir teng ü târ yer vardır, huccâcın ardın önün alup eyle kırmışdır kim bizim senemizde na‘ş-ı ümmet-i Muhammed çakıl taşı-misâl şiddet-i hârda kadîd-i mahz olup âsûde idiler. Ve huccâcdan on Mısır hazînesi mâl aldı derler. Lâyık-ı Muhammedî değildir kim bu mel‘ûnlardan intikâm alınmaya. Bî-garaz kimesnelerden su’âl olunsa anlardan intikâm almak emr-i seheldir. Ammâ cemî‘i **[Y 269b]** huccâcın işi Azizün Zü'l-intikâm Allâh'a kalmışdır. Bu bed-nâmlık cihân-ârâ olmuşdur.

Netîce-i kelâm bu kal‘a ma‘mûr olunması farz-ı ayn mesâbesi bir şeydir. Hamd-i Hudâ Hüseyin Paşa efendimizin velvelesinden cemî‘i Urbân-ı bî-edyân senta baş olup bu mahalde bir sâ‘at meks edüp yine azm-i râh ederek çöl [ü] çölistân mugaylistân içre beyâz kumrularının esvât-ı hazînlerin istimâ‘ ederek ve deve kuşların kovarak ve hargûş ve ceyrânları şikâr ederek 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i şakku'l-Acûz: Bir çölistân sahrâdır. Hazret-i Alî bu mahalde bir câzûyu Zülfikâr ile iki pâre edüp bi-emrillâh lâşe-i murdârı râhın cânib-i garbîsinde bir siyâh seng-i hârâdır. Aceb kerâmet-i Kerrârî'dir ki ibret-nümâdır. Anıniçün bu mahalle şakku'l-Acûz derler. Ervâm efvâhında Kazık Geçmez Konağı derler. Hakîkatü'l-hâl ba‘zı şâm tüccârı bu mahal içün demir çadır kazıkları getirirler.

Bu sene-i mübârekede Vâlide Sultân birkaç çâh-ı mâlar kazdırmış. Her biri âb-ı hayâtdan nişân verir. Bunda dahi sehel rada edüp yine nefîrler çalınup hurde taşlı çölistân-ı bî-pâyân içre reybâs-ı amber-bâris tenâvül ederek ve muğaylânlar sâyesinde meks edüp beyâz kumruları ve sürhgûn Yûsuf kumrularının savt-ı hazînlerini gûş ederek ubûr edüp alay çavuşlarına(?) sadâsın istimâ‘ etmeğe başladık kim,

"Bu gün vakt-i zuhurda Hazret-i Sâlih Kayası nâm zıyk mahalle varırız. Hâzır u âmâde olun, zîrâ bıldır Reşîdoğlu nâm mel‘ûn huccâc-ı müslimîni bozup niçe yüz âdem helâk etdi. Gerçi hâlâ Reşîdoğlu sâhib-i devlet efendimize gelüp mutî‘ oldu, ammâ ihtimâldir gayri kabâyil-i Urbân lezzet almışlardır. Gâfil mebâş" deyüp derhâl paşa iki bin pür-silâh cengâver ve asâkir-i hünerveri cebel-i Sâlih'in kemîngâhlarına gönderdi. Beri tarafda dahi asâkir-i islâmın bahâdırân-ı serverânları pür-silâh âmâde olup,

"Gerçekdir, Urbân bu kadar günden berü görünmediğinin aslı bu zıyk boğazı gözedirler" deyüp gönlünde olanlar emîrü'l-hac olan Hârmûş Paşa yanına varup çarkaya hâzır oldular. Paşa dahi asker-i islâm içre kudurmuş sarı arslan gibi askeri kol kol müheyyâ edüp âheste âheste ubûr ederken ileri giden askerden bir heccânlı yiğit gelüp,

"Müjde Sultânım. Bir kaç kelle ve dil geliyor. Hayli ceng etdik. Arab boğazı almadan biz vardık. Meğer anlar huccâcı iki günden sonra gelir mülâhazasıyla ba‘zı derelerde hınzîr gibi yatırlarmış. Bir hayli ceng edüp münhedimen firâr etdiler" deyince ol gâzîlerden altı kelle ve üç dil getirdiler. Paşa söyledüp haps edüp gelen guzâta yigirmişer altun ihsân edüp giderek Nâka boğazı kumsalına varıldıkda,

Akabetü'l-Rimâl derler bir kum deryâsıdır ve gâyet enişdir. Niçe yüz develer feryâd ederek **[Y 270a]** kalup bâr-ı eskâllerin gayri yedek cemâllere tahmîl edüp yine ol mahalde,

Evsâf-ı [[(---) (---)]]**:** Bu kûh-ı bâlâya Nâka kayası demenin vech-i tesmiyesi oldur kim Hazret-i Sâlih bu mahalde sâkin idi. Semûd kavmine ba‘s olunmuşdu (---) (---). Da‘vetin aslâ kabûl etmezlerdi. Bir gün cümle münkirîn bir yere gelüp,

"Yâ Sâlih, eğer şu yalçın kayadan bize köçeğiyle bir dişi nâka (---) (---) (---) cümlemiz südüyle kifâflanalım ve sana îmân getirelim" dediler.

Hazret dahi Cenâb-ı Bârî'ye niyâz edüp murâdları üzre (---) (---) (---) deve köçeğiyle zâhir oldu. Ve otuz sene sahrâda otlayup cümle halk südün sağarlardı. Ve yine bir kimesne îmâna gelmeyüp **[Q 112b]** dişi deveyi katl etdiler. Ve köçeği bi-emrillâh tulû‘ etdüği kayaya girüp ra‘d-vâr gürledüğünden Cenâb-ı Bârî ol köçekden bir sayha-i sâ‘ika çıkardı kim her kim işitdi ise ol sayhadan zehreleri çâk ve cân ber-cehennemest dâr-ı karârları zîr-i hâk oldu. Nâka kayası demenin sebebi oldur. Cemî‘i kütüb-i tevârîhde bu hikâye tafsîlen tahrîr olunmuşdur.

Ancak bu kayadan yine ol sadâ istimâ‘ olunur. Ba‘zı develer ol sadâyı işidüp anda kalırmış

dedüklerinde bu mahalle gelmeden cümle toplar ve cemî‘i tüfeng-endâzlar ol kaya mahalline varup hâzır oldular. Hakîr dahi ol asker ile at sürüp ol zıyk mahalle bile vardım. Hakkâ ki Yed-i Kudret ile halk olunmuş bir yalçın dağlardır kim zirve-i a‘lâsı ebr-i nîlgûn içinde cânibeyni şâhîn ve zağanos âşiyânlı kırmızı mehîb kayalardır kim gören benî âdemin aklı perîşân olup *"Sübhâne'l-Hallâku'l-Bâkî"* der.

Bu kayaların mâbeyne-hümâsı kâmil elli adım bir enli yoldur. Zamân-ı kadîmde bu kayalar mâbeyninde kapu var imiş, zîrâ Mısır'dan tâ Hicâz'a varır. Bu dağlar sedd olmuşdur, gayri yerden usret ile güzer olunur. Ve bu kayalar eyle mücellâdır kim bir tuyûr ve bir zenbûr tırnak ilişdirecek yer yokdur. Ancak Hazret-i Cibrîl-i Emîn taraf-ı Hak'dan nâzil olup Medîne tarafına ol kayadan giderken yolun sol tarafındaki kayaya bir kanat urup iki şakk edüp *"Yâ cibâle ıhfız hâzihi nâkatullâh"* deyince kaya iki pâre olup devenin köçeği içeri mağârada kalup hâlâ mübârek kanadıyla kayayı şakk etdüği zâhir ü bâhirdir.

Zemînden bir âdem kaddi bâlâdadır. Hakkâ ki Yed-i Kudret ile ol kaya muttasıl olmuşdur kim akıl ermez. Bu kayanın bundan gayri rahnedâr yeri yokdur. Anıniçün Rûm kavmi bu kayaya Köçek kayası derler.

Ve Hazret-i Sâlih asrında yine Ka‘be-i şerîf farz idi. Bu mahalden cemî‘i huccâc ubûr edicek Hazret-i Sâlih'in deve köçeği feryâd etdüğin huccâc develeri istimâ‘ edüp niçe bin deve kalırmış. **[P 113b]**

Ba‘dehu Hazret-i Sâlih'den sünnet kalmışdır kim hâlâ bu mahalden ubûr eden huccâc "Köçek sadâsını develerimiz istimâ‘ etmesinler" deyü feryâd ederler.

Ammâ bizim huccâc dahi bu mahalle geldiklerinde azemetullâh kâmil cümle huccâcın nihâyeti **[Y 270b]** üç sâ‘atde ubûr ederken asker-i islâm içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu kim zemîn ü âsumân dir dir ditredi. Ve niçe kerre yüz bin tüfeng ve beş yaylım toplar atılup gûyâ cemî‘i dağlar pâre pâre oldu. Tâ cümle huccâc ubûr edince bu hây hûy vâveylâ ve debdebe velvele sadâsı munkatı‘ olmadı. Yine böyle hengâme mâbeyninde semîn ü şâtır develerden yetmiş seksen deve kaldıkda deve sâhibleri eydir:

"Kayada köçek deve sadâsın işitmişlerdir. Artık bu develerden bize fâ'ide yokdur" deyü huccâcın nihâyetinde paşa geldikde paşa uğruna cümlesin kurbân etdiler. Ve tarfetü'l-ayn içinde lahmin yağmâ etdiler.

Ve bu mahalden Hüseyin Paşa hazretleri bu kadar deryâ-misâl asker ile ve bu debdebe-i tantana ile ubûr edince cümle çöl Urbânı aşkıyâlarına câsûslar gidüp cümle Bağdâd çöllerine ve Tâ’if yollarına pârekende ve perîşân oldular.

Andan Nâka boğazın ubûr edüp Mekke ve Medîne hudûduna kadem basdık. Nâka boğazından şimâle şâm hudûdudur, tamâm oldu. Hakîkatü'l-hâl Nâka kayası hudûddur, zîrâ şâm'dan 19 konak bu mahalle gelince yokuşa meyyâl gidilirdi. Ammâ Nâka kayasından cânib-i kıbleye enişe meyyâl gidilirdi. Hakkâ ki Nâka kayası a‘lâ hudûddur. Selefde Mısır pâdişâhları bu mahalle bir demir kapu yapup hudûd etmiş. Hâlâ yine Mısır hudûdudur. Zîrâ Mısır'a kankı pâdişâh mutasarrıf ise Mekke ve Medîne dahi anın hükmündedir. Zîrâ Mısır'dan Süveys deryâsı ile Mekke iskelesi Cidde'dir. Ve Medîne-i münevvere iskelesi Yenbû‘'a bin mîl bir körfez şab deryâsıdır kim Mekke ve Medîne'ye gılâl Mısır'dan bu deryâ ile gelüp ganîmet eder. Eğer Mısır olmasa Hicâz ve Tâ’if kavmi cû‘dan helâk olurlar.

Ammâ sene 26 târîhinde Mısır Rûm elinde idi, Mekke ve Medîne'ye gılâl gelmezdi, zîrâ Mekke ve Medîne'ye Zengîler müstevlî olmuşdu. Ve ol asırda Dârâ şâh Bağdâd pâdişâhı idi. iki kerre yüz bin

asker ile Mekke üzre gelüp cümle Zengîleri dendân-ı tîgden geçirüp arz-ı Hicâz'ı feth etdi. Ba‘dehu Bağdâd'a varup Basra ve Lahsa ve Ummân ve Hille ve Kûfe ve Cevâzir ve Musul'dan niçe kerre yüz bin deve cem‘ edüp Mekke ve Medîne'ye beher sene zahîre gönderirdi. Hamd-i Hudâ Mekke ve Medîne zamân-ı câhiliyyetden beri kefere eline girmemişdir ve girmez de. Ammâ sâ'ir mezâhib-i muhtelife kavmi ellerine girmişdir. Allâhu ta‘âlâ hıfz ede.

Ezîn-cânib mezkûr Nâka kayası hudûdundan içeri kadem basan huccâc atından ve devesinden enüp piyâde olup du‘â:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Allâhümme sebbit kademî alâ tarîkı'l-Arafât ve a‘tınî bi-sıhhati'l-ebdân" deyüp iktidârı olduğu mertebe piyâde yürüye.

Ba‘dehu süvâr olup Nâka **[Y 271a]** kayasından kıbleye bir sâ‘at eniş aşağıca kumsal yer ile ubûr edüp tâ şakku'l-Acûz'dan 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kavm-i Semûd ya‘nî menzil-i Ebyâr-ı Sâlih

Ka‘be hudûdudur. Bir sahrâ-yı çemenzârın cânib-i erba‘ası birer konak yer ihâta eder. Dağıstân ve sengistânın tâ ortasında yedi şehr-i azîme var imiş. Hâlâ âsâr-ı binâdan ba‘zı yerleri âşikâredir ve bu yedi şehir birbirine karîbdir. Hâlâ âsâr-ı binâdan ba‘zı yerleri âşikâredir. Ve bu yedi şehir birbirine karîbdir ve hâlâ bâğ u bâğçeleri ma‘mûrdur. Ve niçe bin yerde çâh-ı mâları vardır. Birer âdem kaddidir, ammâ âb-ı zülâlden nişân verir kuyular olduğundan bu mahalle Ebyâr-ı Sâlih derler ve Hazret-i Sâlih'in şehirlerindendir.

Âb u havâsının letâfetinden gûnâ-gûn alefzâr yerleri vardır. Ve her sene niçe yüz bin Urbân bu yedi şehrin vîrânesinde amâr kalan hânelerinde meks edüp bâğ u bâğçesin tîmâr edüp müsmirâtını tenâvül etdikden sonra beriyyeye tayy-ı mekân ederler. Ve bu mahalde vîrân olan şehirlerin birine,

Vâdi'l-atîk derler. Cânib-i erba‘ası hurmâ bâğçeleridir. Kendi bitüp kendi yeter ammâ bunda olan rutab-ı cenî meğer Bağdâd'ın hastâvî hurmâsı ola. Mevsiminde Urbân gelüp zevkin ederler. Ve bu mahalle karîb bir şehir dahi vardır.

Vâdî-i Safrâ derler. Bunda dahi bâğ u bâğçe ve besâtînler firâvândır. [Ve] hâne-i vîrânelerine Urbân eşirrâsı gelüp meks ederler. Kesret-i hurmâ ile ârâste ve mezâri‘-i dilküşâ ile pîrâste bir şehr-i harâbdır. Cümle simârın Urbân tenâvül ederler. Ammâ âbâ ve ecdâdlarından kalmış milk-i mevrûsları olmağın gayri Urbân müdâhale edemezler. Ancak mahsûl zamânı gelüp mutasarrıf olurlar. Ve yine bu mahalle karîb,

Kal‘a-i Vâdi'l-Kurâ: Bu dahi Semûd kavmi binâsıdır. iki cibâl-i müntehânın mâbeyninde bir atîk kal‘a-i bâlâdır. Cümle hâneleri seng-i hârâdan oyulmuş gâr-ı musanna‘lardır.

Ve bu harâbe şehirlerin sahrâsı etrâfında sun‘-ı Hudâ ve ibret-nümâ kayalar var kim misli ne Kürdistân'da ne Hakkâri ve Nahcivân'da ve ne Manya ve Alman'da böyle bir sun‘-ı aceb ibret-nümâ-yı garîb dağlar görmedim. (---) (---) (---) "Sübhâne'l-Hallâk" deyü engüşt ber-dehen eder. Zîrâ bu dağların kimisi servi gibi serâmed kimi evc-i semâya ser çekmiş ve kimi surâhî kabak-misâl ve kimi burc [u] bârûlu kal‘a-misâl ba‘zısı aşağı sernigûndur, âdem bakmağa havf eder kim (---) (---) görenler yanından acele ile güzer ederler. Ve ba‘zıları ejderhâ-misâl ve kimi esed-misâl ve kimi keştî ve niçesi kûh-ı Bîsütûn gibi altı boş asker geçer ammâ âdemin aklı gider. Gûyâ bir mu‘allak sahra-i mu‘allâkdır. Ve kimi hücre hücre ve kimi göz göz Tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir. Ve ba‘zısı fîl hortumu gibi birbirlerine uzanmış ammâ mâbeynlerinde bir vâsi‘ fezâ var, altından ubûr eder. Hâsıl-ı kelâm bu kûh-ı ibret-**[Y 271b]** nümûnlara im‘ân-ı nazarile nazar eylesen Hallâk-ı (...) âlî âlem ne idüğin fehm ederdin. Ve bu cibâllerin zemîni sâfî sâ‘at kumudur **[Q 113a]** ve gâyet rakîkdir. Hikmet-i

Hudâ bu rimâl içre deryâya müta‘allık olan hayvânâtlardan balık kemikleri ve yengeç ve kerevit ve pağurya ve ıstakoz ve midye ve istiridye kabukları vardır. Bu ecnâs-ı mahlûkât ise deryâda olur. Bundan anlanan oldur kim zamân-ı kadîmde bu mahaller deryâ imiş. Hattâ hakîr bir tevârîh-i Yûnâniyân'da gördüm iskender-i Zülkarneyn Sebte boğazın açmazdan evvel bu şâm ve Mekke ve Medîne çölleri cümle deryâ imiş. iskender Sebte boğazın kat‘ edicek Bahr-i Rûm Bahr-i Muhît'e akup bu mahaller çölistân olmuşdur. Ve akla mülâyimdir kim bu kayalara temevvüc-i deryâ ura ura hâk-i amber-fâmı gidüp yalçın kayalar kalduğu deryâ tellatumu alâmetidir.

Ol deryâdan ancak Habeş'in Zeylâ‘ tarafından Yemen'in Tağâr benderi mâbeyni iki yüz mîldir. Küşâde hevâda Yemen dağlarından Habeş, Habeş cibâlleri nden Yemen nümâyândır. Bu boğazdan içeri Bahr-i Kulzüm tâ Mısır kurbunda bender-i Süveys'e varınca tûlu bin mîl bir acı zehr-i mâr deryâdır. Bahr-i Muhît'den bir koldur. Süveys benderinden bir âdem murâd edinse zevrak ile tâ Hind'e ve Sind'e gider. işte mâ-tekaddem Ka‘be çölleri deryâ iken kuruyup ancak bu mezkûr **[P 114a]** Süveys deryâsı kalmışdır. Âye[t]: [197]

Ezîn-cânib Ebyâr-ı Sâlih nâm mahalde vakt-i asra dek rada edüp bu seyr [ü] temâşâları edüp kûs-i rıhletler çalınup yola revâne olup bir hatve mikdârı gidüp yine evc-i semâya ser çekmiş ibret-nümâ kayalar içre giderken,

Vâdî-i sâlis şehr-i Hazret-i Sâlih

Hazret-i Hûd ve Hazret-i Sâlih ve Hazret-i Semûd ve Hazret-i Kaffâh bunda sâkinler idi. Ve Semûd kavmine ba‘s olunmuşlar idi. Huccâcın önünden nihâyeti ubûr edince yetmiş seksen salt atlı refîk-ı yâr-ı muvâfik ile bu şehri seyr [ü] temâşâ eyledik. El-azemetü lillâh bu kûh-ı bâlâları kehf-ender-kehf gâr-ender-gâr edüp eyle sarây-ı âlîler ve kâ‘a-i azîmeler var kim bu ibret-nümâyı bir diyârda temâşâ etmedim.

Âd ve Semûd kavmine seng-i hârâlar bi-emrillâh müsahhar imiş kim böyle seng-i hârâları kalem tıraş ile peynir keser gibi kesüp mezkûr gârların der-i dîvârlarına ve revzen ü tâklarına ol kadar emek sarf edüp hûrdegîrlik etmişler kim gûyâ hıtâyî kâğıdda Fahrî oyması gibi nükûş-ı garîbe oymuşlardır. Ammâ hikmet-i Hudâ her bir hânedânın kayası başka başka yaradılmış. Herkes birin oyup vatan edinmiş. Ve her birinin mâbeyninden yol geçer kumsal yollardır. Bu râhlara nâzır kat-ender-kat hücreler ve gûnâ-gûn maksûreler vardır. Ve dîvânhâne ve zîr-i zemînler var kim her birine biner ikişer biner benî âdem sığar. Ol çölistânın şiddet-i hârında içine dâhil olduğumuzda gûyâ Bağdâd-ı behişt-âbâd **[Y 272a]** serdâblarına girmişe döndük. Ve gûnâ-gûn kapular oymuşlar kim kapunun cânib-i erba‘aları kat-ender-kat zıh-ender-zıh hurde rûmî ve eslimî ve şükûfeler ile ârâste atebelerdir kim hâlâ asrımızın üstâd mermer-bürleri tîşe ve nevregân ve tilismân urmağa kâdir değillerdir. Meğer diyâr-ı Rûm'da Atina şehrinde Sultân Mehemmed câmi‘indeki mermerlerin musanna‘âtı ola.

Ve bu şehrin kapuları üzre birer ikişer satır ibrî ve Süryânî lisânı üzre târîhleri mastûrdur. Mümkin olduğu mertebe ol hatlara nazar eyleyüp nakş almışızdır. inşâallâh bu müsevveddâtımız tas[h]îha geçdikde tahrîr olunur. Ve ba‘zı kapuların atebe-i âlîleri üzre mehîb iki cenâhlı kuş timsâlleri yâhûd ucbe-likâ dîv sûretleri tasvîr olunmuş. Ve'l-hâsıl her birinde birer ibret-nümâ âsârlar vardır. Eğer manzûrumuz olduğu mertebe tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ve hakîr bu gârlar içre girüp niçe serdâblar vardır, anlarda yığın yığın benî-âdem na‘şeleri cildleri üstühânlarına sarılup kadîd kalmışlar. Başları Adana kabağı kadar ve kadleri yedişer sekizer zirâ‘ na‘şelerdir. Ve ba‘zısı çürüyüp ikişer üçer arşın incik kemikleri var. Ve'l-hâsıl ibret-nümâ şehir imiş.

Ammâ bu ahâlî-i şehir Hazret-i Sâlih'in dişi ibilini katl eyleyüp bir âdem îmâna gelmediğinden Cenâb-ı izzet tarafından bir sayha zâhir olup bu halkın îmâna gelenden mâ‘adâsı ol sayhadan helâk olurlar. Ve Hazret-i Allâh Cibrîl'e emr edüp kanadıyla bu şehri ka‘r-ı zemînden kal‘ edüp hevâya ref‘ edüp yere eyle urur kim hâlâ bu zikr etdiğimiz münakkaş ibret-nümâ zer-ender-zer sarâyların niçe bini zîr ü zeber ber hâk-âlûd olup yatır. Cümle kapularının atebe-i süflîsi ulvîdir. Ve cümle tâkları mün‘akis ber-zemîndir. Ba‘zısı aslâ münkesir olmayup altı üstüne gelmişdir. Nice ta‘bîr ü tavsîf edeyim kim kahr-ı Hudâ isâbet etmiş, takrîri mümkin değildir. Ammâ ba‘zı görüp temâşâ etdiğimiz ma‘mûr hâneler Hazret-i Sâlih'e ve gayri peygamberlere îmân getirenlerin hâneleridir. Hattâ bir tûlânî kaya içre bir ma‘mûr sarây-ı gârın üzerinde,

Ziyâret-i Hazret-i Semûd ibn (---): Ömreş (---) sene. Hazret-i Sâlih'in karındaşıdır ki hakkında âye[t]: [199] Merkad-i şerîflerinin kaddi yetmiş adımdır. Hattâ bir kerre asel-i zenbûr kabr-i şerîfi içre tavattun edüp asel ihdâs eylemişler. Urbânlar kabrinin bir cânibin keşf edüp bal almak kasd edince cümlesi helâk olurlar. Ol mahalde medfûnlardır. Ve bu mahallin temâşâların ubûr ederek bin adım dahi gidüp anda,

Kal‘a-i Dûte'l-Cezel: Bir cibâl-i âlînin zirve-i a‘lâsında yine taşdan oyulmuş bir hisârdır. Ammâ teng mahal olmak ile temâşâ etmedik. Allâhü a‘lem içinde âdemî zâdı yokdur. Ammâ tahtında bir ma‘mûr hurmâ bâğlı belîde-i ma‘mûresi var. Ana, **Karye-i Cezle** derler. Bu kurâyı dahi ubûr **[Y 272b]** edüp tâ Ulâ'ya varınca böyle yalçın dağlar ve ibret-nümâ temâşâlardır. Anda Ebyâr-ı Sâlih'den 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Ulâ

ibtidâ bu şehri Hazret-i Hûd binâ etdi, Ebyâr-ı Sâlih yanındaki şehri mezkûr Nâka kayasındaki köçek sayhasından şehri harâb olup bu Ulâ şehrin Hûd Nebî binâ etdi. Ba‘dehu sene 358 târîhinde Âl-i Fâtımiyyûn'dan Halîfe Mu‘izzüddîn Mısır hâkimi iken bu kal‘ayı müceddeden binâ edüp şehri amâr etdi. Hâlâ Mısır eyâleti hükmünde şerîfin zabt-ı tasarrufunda Medîne-i münevvere mollâsının niyâbeti hükmündedir.

Kal‘ası iki tarafı yalçın kayalı derenin ortasında bir sivri cebel-i sağîre üzre şekl-i murabba‘ bir küçük sengîn bünyâd kal‘acıkdır. Kulu ve neferâtı Arabdır, ulûfeleri yokdur. Ve cebehâne ve topu ve tüfengleri dahi yokdur. Kal‘a içinde ancak on hânesi var. Ammâ taşra varoşu bir vâsi‘ çemenzâr dere içre yedi yüz aded toprak örtülü ma‘mûr u müzeyyen hâneleri cümle kal‘a-misâl dîvârı metîn evlerdir. Ve halkı cümle Mâlikiyyü'l-mezheb lecûc kavmi vardır. Ve her hânelerinde birer âb-ı hayâtlı bâğ [u] besâtînli (---) (---) cennet bâğlarıdır. Bu belîde içre olan elif hurmâsı Mısır'da ve Sa‘îd'de ve Elvâhât'da olmaz. Gâyet latîf (---) (---) (---).

Ve bu şehir içre bir âb-ı hayât-ı cânfezâ cereyân eder kim cümle huccâc nûş edüp tâze cân buldular. Bu ayn şehrin cümle bâğ [u] bâğistân [ve] gülistânının tûlu bir sâ‘atlik yerdir. Âdem kellesi kadar ekşi ve lezîz limonu ve turuncu ve kebbâtı olur. Ve Cenâb-ı Bârî (---) (---) (---) iki ayda bir buğday hâsıl olup mahsûl alurlar. Ahâlî-i vilâyet Hazret-i Hûd'un mu‘cizesidir derler. Ve bir latîf (---) (---) (---) muhtasarı yokdur. Lâkin cümle ahâlî-i beledin pîr ü cüvânı ve pençe-i âfitâbesi merâlî ve gazâlî Yed-i Kudret ile mükehhal gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü sittîleri meydân-ı mahabbete çıkup yetmiş bin nâz [u] cünbüş ile kâlâ-yı metâ‘ların bey‘-i **[Q 113b]** men-yezîd edüp huccâcı ganîmet ederler. Ve cümlesi siyâh izâr bürünürler. Bu bâzâr içre altun ve maksûs paradan gayri bir şey râyic değildir.

Ve halkı gâyet akûr tabî‘at ve âsîlerdir. Huccâc-ı müslimîne Karamanî yâ kara îmânî ve Evlâdu'n-

nasârâ deyü sebb ederler. Ehl-i beledden bir fellâh Arab gayri zamâna kıyâs edüp bir garîbi "Gel beksumât al" deyü hânelerinin içine korlar. Fakîr garîb dahi belinde kemerinden altunların çıkarırken derhâl kapadup başın bir kaç yerden vetâh ederlerken meğer civârında dahi eyle huccâclar var imiş. Anlar Evrâm âdemi sadâsın istimâ‘ etdikleri gibi taşra çıkup ol hâneyi basup cümle kâtilleri kayd-bend **[P 114b]** edüp mecrûh kimesne ile paşa huzûruna getirüp birin katl etdi, yedisin haps edüp şeyhü'l-beled'i ve on iki **[Y 273a]** bî-beled zinâ-yı veledi dest ber-kafâ haps edüp,

"Bu şehirde bir gün oturak, turakdır" deyü nidâlar olundu.

Ve "Herkesin hânesindeki metâ‘ın sûk-ı huccâca çıkarmazsa kellesi galtân olup mâlı gâret olunur" deyü fermânlar sâdır olunca el-azametü lillâh cemî‘i sokaklarda beksumât ve sâ’ir me’kûlât dağlar gibi yığılup ikişer pâreye at ve deve yemi ve bir rub‘a bir koyun oldu.

Ve etrâf nevâhîlerden on bin salma develer gelüp huccâcın za‘îf cemâllerin bırağup kirâları ile yeni develer dutdular. Ve bir kaç âdemi getirüp serâperde önünde biner deyenek urdular. Ve kânûn üzre emîr-i haclara bin at yemi verirler imiş. Anı edâ edüp Hüseyin Paşa'ya dahi bin erdeb bakla ve şa‘îr verdiler. Ve bin erdeb dahi Müzeyrib huccâcının temessükâtları mûcebince fûl ve şa‘îr verdiler. Ve paşaya iki yüz deve kirâsıyla verdiler. Vakt-i gurûb oldukda alay çavuşları cümle agavâtlara tenbîh edüp,

"Her kim bu gece çadırından bir şey serîka etdirilirse bilmiş olsun esvâbdan çıkdığından mâ‘adâ dişden tırnakdan çıkar, gâfil olman" deyü tek’îd olundu.

Ve ol gece paşa yedi yere bin âdem pusuya kodu. işte nısfu'l-leyl ki tamâm oldu, garîb huccâc şâm'dan berü hâb-ı râhatı görmemiş âdemler menâm-ı Ashâb-ı Kehf'e varınca Urbânın kara hırsızları kol kol dere ve depelerden ve belîde içinden kemendleri ile yürüdüler. Hemân ki orduya dâhil olunca kemîngâhlardan sekbân ve sarıca bahâdırları sarıca arı gibi sarılup hırsızları kemendleri ile kayd-bend edüp paşa huzûruna getirdiklerince emân vermeyüp şirp kelle ve paf gevde ederlerdi. Bir dahi bir hırsız ordu içinden bir yük esbâb ile taşra çıkarken anı dahi dutup kayd-bend etdiler. Meğer bir huccâcın şâmlı akkâmı imiş, anı dahi katl edüp esvâbları gırârıyla sahîbine teslîm eylediler.

Netîce-i kelâm sabâha dek on bir harâmî katl olunup ba‘zısın paşa huzûruna getirmeyüp garîb yiğitler kelepürlerin derelerde katl eylediler. Ertesi meks olunup cümle huccâc ve hayvânât tâze cân bulup ve cemî‘i zahâyirlerin tutup yine ol gece bu minvâl-i meşrûh üzre tenbîh olundu. Ammâ bir şey zuhûr etmedi.

Ba‘dehu nısfu'l-leylde paşa Ulâ boğazı olan teng tar yerin giderken sağ cânibindeki yalçın kayalara beş bayrağile beş yüz yiğit gönderüp kemîngâhlarda âmâde oldular. Vakt-i şâfi‘îde nefîrler çalınup cümle huccâc ol dar boğazdan ubûr ederken hemân sağ tarafdaki kayalar içinden Ulâ Urbânı ve gayri beriyye Urbânı eyle kurşum urdular kim ta‘bîr olunmaz. Ammâ hamd-i Hudâ bir ata ve bir kaç huccâca ve bir kaç deveye isâbet edüp aslâ zarar olmadı.

Hemân paşa **[Y 273b]** tarafında olan gâziyânlar dahi atlarından ve heccânlarından enüp piyâde olup keçi kayaya tırmaşır gibi Urbânın ardı sıra kurşumlaşarak ceng ederken dağların verâsından nısfu'l-leylde pusuya giden bahâdırân-ı dilîrân bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup Urbân dönüp ardına bakup gördü kim enselerinden dal tîg-ı Dahhâk gelir. Aşağıdan dahi bu kadar tüfeng-endâz gelir.

Ne çâre *"Firâren an tevâli'l-kesürât"* deyüp karârı firâra mübeddel edem sandılar. Ammâ Mısra‘:

Neresi ya neresi cây-ı selâmet neresi

mazmûnu üzre iki askerin miyânında kalup köpek cengi ede ede kırk kelle ve on bir dil getirüp cümlesi boğaz ağzında dendân-ı tîg-ı âteş-tâbdan hûn-âb nûş-ı nîş etdiler.

Ve üç yüzden ziyâde ol sengistân içre tâvûsî heccânların ve küheylân hussânların ganîmet edüp her bir yiğit yigirmişer otuzar guruş ihsân ile behremend oldular.

Ol mahalli dahi hamd-i Hudâ suhûletle ubûr edüp mehterhâne-i Âl-i Osmân'a darblar urılup Ulâ dağları güm güm ra'd-vâr gürleyüp yalçın kayalı dereler ve ılgın ve muğaylânistân içre ve levzünnebî yiyerek ya'nî peygamber bâdemi yerde bir karış alçacık ağaçlarda hâsıl olur, gâyet lezîz bâdemdir, anları tenâvül ederek 16 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i Bi'r-i Zümürrüd lân lâ

Bir kayalı çöl [ü] çölistân yerde âb-ı hayât sulu bir konakdır. Ammâ suyu az olmağın gavgâ olup bir yiğit şehîd olup anda defn olundu. Anı ubûr edüp bir sâ'at dahi gidüp bir kayalı boğazda beyne's-salâtda yem kesdirüp kalkındı ve çavuşlar nidâ edüp,

"Ey ümmet-i Muhammed gâfil mebâş! Bu gece Hayberistân Yahûdîleri içinden ubûr ederiz. Ümmet-i Muhammed'in kanın içerler, âgâh olun. Her kime mâlı ve cânı başı lâzım ise basîret üzre hâzır olsun" deyü tenbîh olunup ahşam radası olunup sakâbaşılar Sultân Murâd vâlidesi ve Sultân Mehemmed vâlidesinin evkâfi sularını ümmet-i Muhammed'e bezl edüp cümle huccâc def'-i atşân edüp ve salât-ı ışâ dahi edâ olunup yüz bin meş'al u fânûs ile cümle huccâc-ı müslimîn mâbeyni eyle çerâğân oldu kim gûyâ rûz-ı rûşen olup nısfu'l-leylde Hayberistân hudûduna dâhil oldukda ne'ûzübillâh her köşe ve puçası kan kokar mugaylistândır. Ve câ-be-câ feryâd kopup der-akab üç Hayber Yahûdîsi getirüp kelle perrân parça etdiler.

Andan huccâcın tarafeynin deryâ-misâl asker-i pür-silâh olup kuşadıcak hırsızdan emîn olup dere depe ve muğaylân hıyâbânların gücile ubûr ederken kiminin sarığı ve kiminin mukaddemi ve kiminin kalpağın muğaylân dikenleri alup ba'zısının çehresin yarup çehrelerinden kan revân olarak kimi gülüp kimi ağlayarak bir hây hû ile ol mahall-i muhâtarayı ubûr eder.

Bir serhadli Boşnak âdemi at (---) (---) (---) bu âdemi bir muğaylân **[Y 274a]** ağacı altına götürüp muğaylân dahi herîfin başından destârın alup çehresin (---) (---) (---) bîdâr serâsîme-i evgâr olup kendüyi Hayber Yahûdîsi urup destârın aldı zann edüp "Bire ha bira" (---) (---) (---) ve elfâz-ı nâsâz-ı Boşnak ile haykırup dalkılıç olup kendü refîklerinden üç âdemi mecrûh edüp (---) (---) (---) oldu. Hamd-i Hudâ bu senede bundan gayri bir merd mecrûh olmayup anlar dahi mühlik zahimler olmayup (---) (---) (---) ve misvâk dırahtları içre kâmil 17 sâ'atde gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Bi'r-i Cedîd, ya'nî Yeni Kuyu

Sene 1081 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'in vâlidesi müceddeden binâ etmişdir kim kırk kulaç amîk bir çâh-ı âb-ı hayât-ı cân-bahşdır. Ve cirm-i câhı kâmil yüz adım bir vâsi' bi'r-i azîmdir. Ammâ Arab küffârı içine muğaylân ve seng-i yerekân ve sâ'ir ahşâbât-ı elvân ilkâ edüp kuyuyu pür **[Q 114a]** eylemişler. Hemân Hüseyin Paşa hazretleri deryâ-misâl askeri kuyu başına cem' edüp yarar iş erlerin bi'rin dâhiline endirüp bir sâ'atde cümle hâr [u] hâşâki çıkardup âb-ı zülâl nümâyân oldu. Hakkâ ki hayrât-ı azîmdir.

Ve bu kuyu cenbinde bir musallâ soffası ve bir mihrâbı var. Bu mahallin cânib-i erba'asında sınâmekî beyâbânı gâyet çokdur. Her diyâra bu mahalden gelir sarı sarı şükûfeleri **[P 115a]** olur. Hukemâlar isti'mâl edüp müshilât ma'âcinlere idhâl ederler. Aceb latîf edviye-i mu'tedildir. Eğer bu mahalle bir sâhibü'l-hayır bir kuyu dahi kazsa yetmiş bin hac savâbı ederdi, zîrâ gâyetü'l-gâye

muhtâcdır.

Ve bu vâdîye şu‘aybü'n-ni‘am derler. Bir çerâgâh ve bir alefzâr yerdir kim ta‘bîr olunmaz. Hazret-i şu‘ayb'ın koyunların Hazret-i Mûsâ bu fezâda güderdi. Ve bu mahalde bir kabr-i tavîl vardır.

Ziyâret-i Hazret-i Hûd ibn (---) *aleyhime's-selâm***:** Âd kavmin dîne da‘vet edüp aslâ kabûl etmediler. Âhir Cenâb-ı Bârî bu kavme bir rîh-i sarsar azâbı gönderüp bu minâre-misâl kavmi bu rîh-i akîm birbirlerine çarpa çarpa cümlesi helâk oldular. Cenâb-ı Bârî habîbine alâ-tarîkı'l-kısas bu âyeti Cibrîl-i Emîn vesâtatıyla nâzil etmişdir. âye[t]: [200]

Bu nass-ı kâtı‘ ol âsîlerin hakkında nâzil olmuşdur. Beyt:

Dünyâda ol yel bir kez esipdürür
Âd kavminin kökün kesipdürür

Ba‘dehu Hazret-i Hûd bu mahalle gelüp ömr-i azîzin ibâdetle geçirüp âhir [201] emriyle rûh-ı pürfütûhları dâhil-i Illiyyîn olup vücûd-ı nâzenîni bunda âsûdedir. Ammâ kubbeleri ve bir imâret alâmeti yokdur. Ancak bir kabr-i tavîldir. Rûh-ı şerîfleri içün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik. Müddet-i ömürleri 105 sene mu‘ammer oldu. Sanâyi‘-i müşâheresi tüccâr idi. [202] deyüp ticâret edüp **[Y 274b]** kût-ı lâ-yemût kifâflanırdı.

Ve bu mahalden hareket olıcak mahalde yetmiş seksen dâne küheylân atlı ve heccân develi Urbân gelüp paşaya bî-pâk u bî-pervâ buluşdular. Paşa tercümân ile su’âl etdikde,

"Yâ şeyh, inti mîn" deyince,

"Ene hâkimü Bi'ri'z-zümürrüd ve hâzâ Bi'rü'l-cedîd. A‘tî hakkî, surrete Sultân, yâ vezîr Hüseyn eş-şedîd" dediler.

Tercümân derhâl redd-i cevâb edince Arablar eydir:

"Surre innâ sadakatü's-sultân. Sitte mie âlâfin ve sitte mie kırşın" dediler, ya‘nî altı bin altı yüz guruş isteriz dediler. Hemân paşa,

"Bu kâfirler bu kuyuları hâr [u] hâşâk ile doldurup biz tathîr etdiğimiz içün mi isterler" deyüp surreleriyçün deftere mürâca‘at olunup üç yüz guruş ve üç alaca şâm abâsı iken altı bin altı yüz guruş isterler. Paşa dahi,

"Kânûn budur, ziyâde vermem" dedikde Urbânlar eydir:

"Biz sene-i mâzîde Reşîdoğlu'yla böyle aldık, verirseniz hoş, vermezseniz görelim Medîne'ye varınca ne içersiz ve yollardan nice geçersiz" deyü cevâb edince tercümân hüsn-i ta‘bîr edem derken hemân paşa yanından bir fasîh belîğu'l-lisân Enderûn-ı Hâssa gılmânından biri "Sultânım şöyle dediler" deyince derhâl paşa kelâm-ı sahîha vâkıf-ı esrâr olup,

"Bire kâfirler Reşîdoğlu'yla aldığınız dahi anar mısız? Ve bu kuyuları böyle doldurur musuz? Yanınıza bu etdikleriniz kalır mı sanırsınız? Kaldırın şu on iki mel‘ûnları" deyince yumruk sille sademe rahmet gibi iken anlara la‘net gibi yağup sekbân ve sarıca mezbûr şeyhlerin başların yararak ve kolların kırarak dest ber-kafâ kayd-bend edüp boğazlarına silsile-i la‘neti geçirüp piyâde yalın ayak, başları kabak, konak konak yayak yakın ırak ve lâ-yatak ve lâ-durak yâ Fettâh ve yâ Rezzâk esmâsın çekerek bunları deveye bağlayup on beş gece ve gündüz cî‘ân u atşân şiddet-i hârda ikisi mürd oldu. Ba‘zı huccâc-ı zevi'l-ihtiyâc,

"Bıldır hacıları urmak nicedir gahbe cırbağı bacaklı Arablar. işte bu gün sizi Reşîdoğlu gelsin kurtarsın" deyü lehce-i Etrâk ile bu mel‘ûnlara şütûm ederlerdi.

Bu Arabların biner guruşluk atların ve berrânî hecînlerin cümle levendât yağmâ etdiler. Ve zencîr ile keşân-ber-keşân edüp gitdiler.

Ve bu mahalde çöl [ü] çölistân içre ubûr ederek gazâl ve erneb sayd [u] şikâr ederek muğaylânlar üzre beyâz kumru ve yûsufcuk murgânlarının savt-ı hazînlerini istimâ‘ ederek ubûr olundu. Ammâ rûz-merre kuyularında su az bulunmağile bu mahallerde dahi suyun vücûdu olmamağile niçe deve ve hımâr kaldı. Ve mahpûs olan Urbândan biri dahi öldü. Bâkî yetmiş Arab kaldı.

Bu menzilde 17 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı menzil-i Hediyye Eşmesi

Bu mahalde imâret yokdur. Ancak nebâtât [u] giyâhâtlı ve muğaylân ve ılgın ağaçlı bir vâsi‘ dereler ve büklerli yerlerdir. **[Y 275a]** Ba‘zı dereler içre âb-ı rahmetden cem‘ olmuş sular bulunup def‘-i atşân etdiler. Ammâ zemîni arz-ı şûre olmağın suya te’sîr edüp sular dahi şûrca olmuş.

Ve bu dereleri cümle huccâc kazup eşmeler eşüp sular zuhûra geldi. Ammâ kesret üzre nûş edene beş altı amel etdi. Gâyet müshil suyu vardır. Aslı oldur kim bu vâdînin fezâsı serâpâ sınâmekîdir, hukemâlar isti‘mâl eder, müshil bir ahşâbâtdır, anın te’sîrinden suları dahi müshildir.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde ne deryâ var ve ne de buhayre var. Kapukulu kethudâsı Ahmed Ağa ve şâm başçavuşu Hasan Ağa paşaya birer peştemâl hurde ve münakkaş balıklar getirdiler. Paşa su’âl edüp,

"Bu mâhîleri bu çölde nerede buldunuz? Bunda dere ve deryâ yokdur. Bu ne gûne balıkdır" buyurduklarında,

"Vallâhi sultânım! Bu balığa Hediyye derler. Cenâb-ı Bârî Hazret-i Hudâ mâ’ide endirir imiş. Tenâvül edüp kemiklerin kum içine atdıkça bi-emrillâh bu balık hâsıl olurmuş. Hâlâ suluca kum içinden bizim huddâmlarımız getirdiler" deyü şehâdet etdiler. Ammâ hakîr tenâvül etdim, gâyet lezîz ve mukavvî balıkdır. Ve eyle muşa‘şa‘dır kim gûyâ şeb-çerâğdır. Ve burnu sivridir. Sâ’ir mâhîler bahrde nice şinâverlik ederse, bunlar dahi yerde rimâl içre eyle şinâverlik eder, mâ’ide-i Hediyye'dirler. Anıniçün bu vâdîlere Hediyye eşmesi derler. Bunda dahi yükleri yıkmayup yine yola revâne olup sâfî sınâmekî ve ılgın muğaylânistân ve gâh kumsal ve gâh sengistân içre 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Fahleteyn

Bir ismi dahi Selâm kayasıdır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalden ubûr ederken Hazret-i Risâlet,

"Es-selâmü aleyke yâ cebele'l-münevvere" buyurduklarında bi-emrillâh bu kayadan,

"Ve aleykümü's-selâm yâ Resûlallâh" sadâsı istimâ‘ olunup anıniçün Selâm kayası derler.

Ve tevârîhlerde bu vâdîlere vilâyet-i Anteristân derler. Bir sivri kara dağın tâ zirve-i a‘lâsında iki çatal kârgîr kal‘a-i cihân-nümâdır. Târîh-i iskenderin sene (---) sinde Anter binâ etmişdir. Ammâ içinde âdemî-zâd yokdur. Ve hakîr çıkup temâşâ etmedim, zîrâ mûr mârı firâvân imiş.

Ve bu kal‘anın cânib-i şarkîsinde bir sâ‘at ba‘îd cibâl-i mu‘azzamlar dâmeninde âb-ı hayât kuyular vardır. Cümle huccâc-ı müslimîn suyun döküp bu mâ-i zülâlden tulumların pür edüp yola revâne olunup ol gece Hayber Yahûdîleri huccâc-ı müslimîn (---) (---) (---) mel‘ûnlardan üç kelle alınup bir Kürd âdemi şehîd oldu. Ammâ vilâyet-i Hayberistân ve bâğ u bostân ve gül [ü] gülistân (---) (---) (---) dar olmak ile şerîf hazretleri üzerlerine varamazlar.

Ve gâyet şecî‘ kavmi vardır. Arab kavmin buldukda gerdeninden boğazlar. Ammâ Rûm huccacın esîr edüp besâtîn ve hadîkaların **[Y 275b]** tîmâr etdirirler.

Ammâ be-kavl-i *Kitâb-ı* **[P 115b]** *Siğer* Hazret-i Risâlet-penâh'ın bizzât yigirmi sekiz gazâları vardır. Mesaf cengi **[Q 114b]** olanlara Gazâ derler idi. Ammâ Ashâb-ı kibârın birin serdâr etseler ana Sefer-i Seriyye derlerdi. Ammâ bizzât kendileri bile hâzır oldukları yigirmi sekiz gazânın tokuzu da

kâfirler ile kılıç kılıça yaka yakaya ceng-i azîm olanların beşinci gazâları bu Hayberistân'da kal‘a-i Fidik'dir. Ammâ şehri Medîne'dir kim kal‘a bir şâhrâhdan nümâyândır. Bir püşte-i âlînin zirve-i a‘lâsında Anter'in anası Fidik nâm zengiye avret binâsıdır.

"Bu Fidik kal‘ası cenginde çok Sahâbe-i kirâm fedâ-yı Muhammedî oldu" deyü siğerlerde mastûrdur.

Ve gazâ-yı sâdisleri yine bu Hayberistân'ın cânib-i kıblesinde Medîne'ye nâzır Gazâ-yı Uhud'dur ki Hayber hudûdu sengistânı anda tamâm olur.

Ve bu Hayberistân önünden cümle asâkir-i islâm âmâde ubûr ederek vâsi‘ dereler içre yine on iki katâr huccâc gürûh gürûh çekilerek muğaylânlar içre gâh kumsal ve gâh hurde seng-i çıkal üzre güzer ederek şiddet-i hârdan ve hâbsızlıkdan elli mikdârı deve kalup cümlesin râh-ı Hakda kurbân edüp fukarâya bezl olunup ve elli piyâde âdem bî-tâb ü bî-mecâl kalup Hüseyin Paşa hazretleri kendü develerine bindirüp 12 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i Vâdi'l-kurâ-yı Atîk

Eski Medîne dahi derler. Bir çölistân yerde âb-ı hayât bi’r-i mâları vardır kim gûyâ âb-ı zülâldir. Cümle huccâca kifâyet edüp bu vâdîlerde olan ma‘mûr [u] âbâdân ahâlî-i kurâlar cümle metâ‘ları ile gelüp huccâcı ganîmet etdiler. Ba‘de'z-zuhr yine nefîrler çalınup sengistân ve muğaylânistân ve seng-i hurde üzre dar boğazları ubûr edüp ba‘de'l-gurûb yine Hayberistân küffârları derdinden kânûn üzre niçe bin meş‘al u fânûs ile huccâc içi çerâğân olup encüm-âsâ zeyn oldukda gûyâ hilâl-i rakîk-i meh-i çârdeh olup rûz-ı rûşen oldu.

Yine kânûn üzre huccâcın cânib-i erba‘asın asâkir-i islâm kuşadup bî-pâk u bî-pervâ selâmetle ubûr ederek ertesi dahi ale's-sabâh tâ vakt-i asra dek deryâ gibi cereyân edüp bir yerde karâr etmeyüp 17 sâ‘atde asır radası olup yükler hall olmadan,

Menzil-i Vâdî-i istikbâl ve Dâr-ı Vedâ‘

{Ve Dâr-ı Cürf dahi derler.} Cânib-i erba‘ası yüce çıplak dağlardır. Dahi nice şâm'dan bu mahalle gelince cümle cibâller Urbânı gibi uryânlardır. Aslâ eşcârâtdan bir şey yokdur. Ancak vâdîlerinde muğaylân ve hurmâ ve santa ve misvâk ağaçları çokdur. Bu Dâr-ı Vedâ‘da cümle hayvânâta şa‘îr ve fülleri verilüp ezân-ı Muhammedîler tilâvet olunup cümle ahâlî-i Medîne-i münevvere bu mahalle istikbâle geldikleriyçün Vâdî-i istikbâl derlermiş. A‘yân-ı Medîne ve delîller beyâz kisveler ile mülebbes yüzü nûrlu gözü hûrlu sözü şîrîn yanakları gülberk-i Çîn **[Y 276a]** mütevâzı‘, halîm ü selîm mübârek âdemler hedâyâları ile gelüp hayme hayme gezüp dostların bulup, dostları olmuşlar dahi birer a‘yâna intisâb edüp müşerref oldular. Ve cümle Hüseyin Paşa hazretlerine,

"Sultânım! Bu sene sene-i mâzıyelerden yedi gün sonra geldiniz ammâ inşâ’allâh Mekke'ye selâmetle varup bir gün dahi mütekâ‘id olursuz" deyü tebşîr etdiler. Cümle huccâc tâze cân bulup iki sâ‘at meks edüp kûs-i rıhletler çalındı, zîrâ vakit dar olup mâh-ı Zilhicce'ye dahi bir gün kaldı.

Medîne'den Mekke'ye on konakdır. Bir gün Medîne'de meks, bir gün Mekke'de meks olunursa on iki gün olur. Arafât'da vakfe ise mâh-ı Zilhicce'nin onunda olur.

Bu havfi mülâhaza edüp Müzeyrib'den bu mahalle gelince bir yerde Ulâ ve Ma‘ân'dan gayri yerde ârâm etmeyüp yigirmi beş sâ‘at otuz sâ‘at yollar yürüyüp herkes cenbinden beksumât yiyerek yola giderek develere dahi giderken yumakların vererek su gibi âdem deryâsı akardı. Anıniçün bu kadar at ve üştür ve ester ve hımâr kalmasının aslı oldur.

Ve sâ’ir zamân gibi huccâc konakları üzre konmayup iktizâ etdüği yere konduk, yohsa şâm-ı

şerîfden Medîne-i münevvereye yigirmi dörd konakdır ve deve ayağıyla üç yüz elli sâ‘atdir. Ammâ yollar ma‘mûr [u] âbâdân şâdumân olup me’kûlât [u] meşrûbâtları bulunsa salt atlı ve katırlı menzili ile kâmil yüz sâ‘atlik yoldur. Ammâ yollarda şâdumân olmayup zâd-ı râhileyi deve ile götürmeğe muhtâc ve deve dahi götürdüğün yer. Yine insân bir pâre nân ile def‘-i cî‘ân eder. Ancak çekilen derd [ü] mihnet ta‘zîb-i hayvân bilâ-fâyide olur. Eğer mülûk himmet etse, şâm'dan Mekke'ye gidince ma‘mûr olsa, develer bâr-ı belâ olmayup salt atlı zevk u safâ ederek gidüp gelirdi. *Allâhümme yessir.*

Ancak Cenâb-ı Bârî'nin bu develere nazarı ta‘allûk edüp cümle cemâllere bir kuvvet-i kâhire vermiş kim Hudâ âlîmdir bu kadar bâr-ı girân ile cümle develer hem gider hem uyur. Ve Allâh şâhiddir, ba‘zı meş‘alciyân gûyâ pûlâd-ı Nahcivân'dır, anlar dahi meş‘aleleri kitiflerinde hem gider hem uyur, aceb sırr-ı Hudâ'dır.

Netice-i kelâm, bu Vâdî-i istikbâl'den acele ile kalkup Medîne'den gelen delîller bu mahalden delâlete bed‘ edüp

"Bu dağ filândır, bu dere filândır" diyerek bir sâ‘at gidüp bir mürtefi‘ bel başıdır. Bu mahalle gelince kıble cânibine teveccüh etdükde Medîne-i münevverenin bâğ u bâğçeleri ve bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın kubbe-i âlî-i münevveri eflâke ser-çekmiş nümâyân olup müzehheb ve mutallâ alem-i şerîfinin şa‘şa‘asından sahrâ-yı Medîne-i münevvere içre nûrun alâ-nûr leme‘ân urup çeşm-i insân hîrelenüp derhâl âşık-ı sâdık olan kubbe-i mehbat-ı nûr-ı Hudâ'yı görünce atından ve üştür esterinden piyâde olup du‘â:

"Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûlallâh, es-salâtü **[Y 276b]** *ve's-selâmü aleyke yâ Habîballâh, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn ve selâmün ale'l-mürselîn"* deyü aşka dâ'ir bir şeydir.

Eğer kuvvet-i bedenin var ise bu mahalden ba‘zı âşıklar tâ Medîne beş sâ‘at eniş aşağı kumsal latîf yerlerdir, piyâde olup gider. Eğer sâhib-i özür ihtiyâr isen esb üştür ester hımâr-süvâr olup salavât-ı şerîfi tekrâr be-tekrâr edüp müdâvemet etmek gerekdir kim salavâtın envâ‘ı var. Ammâ müfîd [ü] muhtasarı budur.

Salavât: *"Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed" diye.*

Hemîn Medîne'ye karîb oldukça kubbe-i Resûlullâha nazar etdikçe,

"şefâ‘at yâ Resûlallâh" demeden dahi hâlî olmaya.

Ammâ aceb hikmetdir, bu bel başına gelinüp kubbe-i Resûlullâh nümâyân olunca ümmet-i Muhammed feryâda başlayınca cemî‘i hayvânâta bir hâlet vâkı‘ olup bî-mecâl olan develer pür-mecâl olup ra‘d-vâr gürleyerek atlar kişneyerek bağl ve hımârlar segâh makâmında âye[t]: [203] ile feryâd ederek başları zabt olunmayup Medîne'ye doğru sür‘at ile gider.

Ve bu belden Medîne görününce ahâlî-i Medîne delâleti ile ba‘zı âşık-ı şeydâ (---) (---) (---) pâ-bürehne ve ser-bürehne varup "Özrüm ricâ edem" deyü bu mahalde ihrâma girirler. Ammâ Bi’r-i Alî'de ihrâma girmek (---) (---) (---) ve bu du‘âları tilâvet etmez. Hemân salavât-ı şerîfe ile mukayyed olur. şer‘an mâni‘ olunmaz. Aşka (---) (---) (---) ihrâma girüp aslâ başın yülütmese dahi nûrun alâ-nûrdur. Kâşki garîb insân her ân muhrem olsa ve cânib-i Hakk'a yönelse dahi yönlice olup kâlâ-yı metâ‘ı bâzâr-ı mîzânda sakîl gelüp ziyâde bahâ ederdi.

Anıniçün ba‘zı âşıklar mısra‘:

Tâc-ı fenâyı terk edüp uryân olalım bir zamân

buyurmuşlardır. **[P 116a]** Eyle olsa ihrâma girmek mâsivâdan el çekmekdir. Her şeyden terk [ü]

tecrîd aceb pâdişâhlıkdır. Mısra‘:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat-est. [204]

Hakkâ ki azîm sultânlıkdır. Anıniçün Hazret-i **[Q 115a]** Risâlet-penâh bu râh-ı Mekke'de ihrâma girmeği (---) (---) di kim,

"Ümmetim cemî‘i alâyıkdan berî olup derûn-ı dilden Rabb'isine tazarru‘ u nâlişler etsin" deyü ihrâmı (---) eylemişlerdir. Ana binâ’en ba‘zı cânlar bu mahalden ziyâret-i Resûlullâh'a muhrem gelir. Ezîn-cânib,

Der fasl-ı ahvâl-i ahâlî-i Medîne

Bu mahalden ki Medîne zâhir olunca ol sahrâ âdem deryâsı olup sağîr ü kebîr ve pîr [ü] cüvân nisvân u sıbyân-ı ebcedhân huccâca istikbâle çıkup ba‘zı tıflân insân ellerinde hurmâ ciridleri üzre birer küçücük berk-i hurmâdan zenbîlcikler bağlayup huccâc-ı müslimîn içre uryân püryân evlâd-ı Urbân ve niçe bin bintân ve asru(?) kâsır ve emred develer üzre mahâfîlerde olan huccâca çubuklar üzre olan zenbîlleri uzadup,

"Elhamdülillâh Bi's-selâme yâ huccâc. Ziyâret kabûl makbul" deyüp du‘â ve senâ ederek ihsân ricâ ederler. **[Y 277a]** Huccâc dahi,

"Hamd-i Hudâ Rahmeten li'l-âlemîn efendimizin âsitânesine geldik. Bunlar anların hemcivârıdır" deyü aşk-ı Resûlullâh için bunların birin mahrûm göndermeyüp in‘âm [u] ihsân ederler.

Tâ Medîne'ye dek bu beş sâ‘atlik yeri bile gidüp gûnâ-gûn fesâhat [u] belâgatle kasâyidler ve na‘t-ı Resûlullâhlar tilâvet ederek savt-ı hazîn ve Dâvûdî bülend nefesli ma‘sûmlar ba‘zı kasîdeler okur kim âdemin zehresi çâk olup şâd ferâhnâk olur. Ve ekser nisvân [ü] bintânları mevlûd-ı şerîf tilâvet ederler. Bu hâl üzre tâ Medîne-i münevvereye taht-ı revân ve mahâfîler yanı sıra gidüp ayrılmazlar.

Sitâyiş-i asâkir-i Serdâr Sarı Hüseyin Paşa: Ve bu mahâlden Hüseyin Paşa asker-i deryâ-misâlin gök demire müstağrak eyleyüp yine emîrü'l-hac ileride çarhacı ba‘dehu şâm ceyşi ba‘dehu Paşa askeri zer-ender-zere müstağrak olup bir alay-ı Muhammedî olup şehr-i Medîne-i münevvereye Koca Sarı Arslan Hüseyin Paşa eyle girmişdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Zîrâ Medîne-i münevvereye fâtih-i Yemen Sinân Paşa ve Rıdvân Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa'dan beri böyle bir müzeyyen ü müretteb ve müsellah güzîde asker girmemişdir. Bu askerin istikbâline cemî‘i ehl-i Medîne'nin a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ vü sulehâsı ve e’imme vü hutebâsı ve meşâyih-i sâdâtları ve pîr [ü] cüvân ve ganî ü fakîri istikbâle çıkup tarîk-ı âmmın iki cânibine pâyendâzlar edüp her esnâf metâ‘ın paşanın yoluna hâzır edüp niçe yüz ganem semîn kepişler kurbân olundu.

Ve cemî‘i şâhrâhın iki cânibi kat-ender-kat âdem deryâsı olup cemî‘i hânedânların revzenlerinden ve sakf [u] sütûhları üzre şîb ü zerbefe müstağrak nisvân tâ’ifeleri paşayı görünce bir ağızdan zılkıt sadâsı evc-i âsumâna peyveste oldu.

Paşa dahi tuğ u bayrağı ve yedekleri ile güzer edüp semmûr kabaniçse üzre tîrkeş kuşanup ser-i sa‘âdetlerinde selîmî destâr ile ve şâtırları zer-ender-zere müstağrak olup incü düğme kantûralar ve serlerinde altun tâslar üzre otağalar ve mataracı ve tüfengciyânlar dahi sürh levn çukalar ile mülebbes olup zerdûs keçeler ve ellerinde mücevher tüfengler ve bellerinde murassa‘ şemşîrler ve mataracıbaşı destinde bir gûne mücevher ve murassa‘ matara var idi kim hakîr anı bir vüzerâda görmedim.

Ve yüz nefer iç ağaları küheylân arabî atlarla her biri biner guruş değer küheylân atlar altışar pâre müzehheb yancık ile ve bahrî hotaz ile her bir ağalar dahi gök demire müstağrak olup Bağdâdî sırıklar ile silâhdâr ve çukadâr çârkâb tîrkeş ve şalvar ve serlerinde zerdûz keçe-i sürhgûn ile paşaya kafâdârlık ederek ubûr ederek dahi ardı sıra sancak ve bayrağ ardında sekizer kat mehterhâneyi güm güm tabl-ı Muhammedî döğerek ravza-i Muhammedî cenbinde otağ-ı **[Y 277b]** âsaf-ı şehriyârîde karâr[dâ]de olup ehl-i Medîne âlem-i hayretde kaldılar. Zîrâ ehl-i Medîne ömr-i azîzlerinde böyle bir vezîr-i garrâ görmemişler idi.

Paşa hazretleri serâperdesinde karârdâde oldukda Medîne-i münevvere kal‘asının burc [u] bârûlarından yetmiş seksen pâre topa âteş edüp sahrâ-yı Medîne güm güm ötdü. Ve Hüseyin Paşa hazretleri bu alayı tertîb etdikleri mahalde kıble cânibinde Medîne-i münevvere nümâyân oldu. Ve cânib-i şimâlde cebel-i Uhud zâhir oldu. Bir ahmerü'l-levn bî-hâsıl kûh-ı bâlâdır. Mahallinde tavsîf olunur. Bu mahalden paşa alay ile Medîne'ye gidüp ba‘dehu hakîr alaydan bize efdal olan ziyâretgâhdır, deyü bir memlûk ve bir delîl alup dâbbelerimize süvâr olup,

Medîne-i münevvere hâricinde olan ziyâretleri beyânındadır

Evvelâ bu şâm yoluyla Medîne'ye giderken yolun sağ tarafında,

Hadîka-i Hazret-i Osmân *radiya'llâhu [anh]:* âb-ı hayât kuyuları ve eşcâr-ı müsmirâtları ve sâ’ir mahsûlâtı mütekâsir bir bâğdır. Bu mahal yine Medîne-i münevverenin bâğlarına müşâdır. Ve Hazret-i Osmân bâğı kurbunda,

Câmi‘-i Kıbleteyn bir câmi‘de iki mihrâbdır. Biri hâlâ kıblemiz olan Mekke-i mükerremeye nâzırdır. Biri garb cânibine Kudüs-i şerîfe nâzırdır. Zîrâ Kudüs-i şerîf hakkında âye[t]: [205] nâzil olmuşdur.

Kıble-i kadîm oldur. Ammâ bu Kıbleteyn câmi‘inde Hazret-i Resûl-i Kibriyâ Muhammedü'l-Mustafâ hicretin on dördüncü senesinde ibâdet ederken bu câmi‘-i Kıbleteyn içre Hazret-i Cibrîl-i Emîn Cenâb-ı Kibriyâ tarafından nâzil olup bu âyet-i şerîfi getirdi. Âye[t]: [206] âyet-i şerîfi nâzil olup bu câmi‘ içre kıble garb cânibine müteveccih Kudüs-i şerîfe iken Hazret-i Risâlet-penâh ol sâ‘at müceddeden bir kıble dahi binâ etdirüp kıble emr-i Hak ile Mekke-i mükerremeye velî olunup ilâ hâze'l-ân ve inkırâzu'd-devrân kıble-i Muhammedî Mekke-i mükerremeye olmağile Kıbleteyn câmi‘inde iki mihrâb olmağile Kıbleteyn derler. Hazret-i Risâlet-penâh Muhâcirîn [u] Ensârlarına dâ’imâ bunda imâmet ve va‘z u nasîhat ederdi.

Her kim bunda rek‘ateyn namâz kılarsa bilâ-hisâb ve lâ-azâb ehl-i cennet olacağına şübhe yokdur. Zîrâ Aşere-i Mübeşşere ibtidâ kıble velî olunup vakt-i zuhur edâ olanda cemâ‘at bulunduklarından Aşere-i Mübeşşere'ye ehl-i cennetlersiz, deyü tebşîr etdiler. Ey imdi Hudâ kâdirdir. Bunda dahi bir kerre ibâdet edeni mahrûm komayup, Cennet'ine koya. *Âmîn. Bi-hakkı Seyyidi'l-mürselîn.*

Ve Hazret-i Risâlet-penâhın bizzât kendüleri yigirmi sekiz gazâ etmişlerdir. Tokuzunda küffâr ile kendüler şecî‘âne yaka yakaya ceng etdikleri gazânın üçüncüsü bu Kıbleteyn kurbunda gazâ-yı Handak'dır. Hâlâ münkirînin ihdâs edüp mahsûr oldukları handaklar zâhir ü bâhirdir.

Ve bu mahalde dörd mescid dahi vardır. Hazret-i Risâlet **[Y 278a]** Hicret etdikden sonra yetmiş bin Sahâbe-i kirâmın çoğu bu mahallerdeki hadîka-hânelerinde meks edüp mesâcidler inşâ etmişlerdir. Ol mescidlerin biri mescid-i Selmân-ı Fâris minâresiz ve mescid-i Hazret-i Osmân minâresizdir ve mescid-i Hazret-i Alî minâresiz, küçük mesâcidlerdir. Ammâ cemâ‘atleri azdır, zîrâ Medîne bâğlarının içinde kalmışlar, ol ecilden cemâ‘atleri azdır.

Ve bu mesâcidlerin cenûbunda bâğlar içinde bir münevver cebel-i sağîre vardır. Ana Cebel-i (---) derler. Hazret-i Risâlet ol kûh üzre çıkup dâ’imâ anda ibâdet edermiş.

Makâm-ı Hazret-i Resûl: Bir küçük mihrâbdır. Mübârek re’s-i şerîfleri (---) (---) te’sîr etmişdir. Ehl-i züvvâr ol mahalle yüz sürerler. Ve bu cebel içün Hazret-i **[P 116b]** Risâlet-penâh,

"Ben bu cebele (---) (---) beni sever ben dahi anı severim" deyüp bu dağ içün du‘â etmişdir. Hakkâ ki nûr-ı mahz bir dağ-ı ibret-nümâdır. (---) (---) karîb,

Cebel-i ‘Ayr: Bir küçük kara kayalı dağdır. Cebelü'l-‘Ayr ya‘nî Cehennem dağı demekdir. şarkdan garba tûlânîce bir zift ve katrân elvân dağ-ı süflîdir. Zamân-ı cehâletde **[Q 115b]** ibrîlerin meşâdları bunda imiş. Cânib-i erba‘asında bâğ u bâğçeler vardır ammâ bî-hâsıl zemîn-i şûre olmağile meyvesi firâvân olmaz. Hazret bu cebelden şikâyet edüp,

"Bu cebel bana söğüp beni sevmez. Ben dahi anı sevmem" buyurmuşlardır. Efvâh-ı ulemâda tevâtür ile meşhûrdur. Ammâ hakîr yerin görmedim. Belki bir hadîs-i sahîh ola, zîrâ bu rivâyât-ı sahîhayı Sükkerîzâde hazretinden istimâ‘ımız olmuşdur. Bu cebel anıniçün kara, nûrsuz bir muzlim dağdır.

Bu mahal bâğları içre niçe bâğ-ı iremler ve besâtîn ü hadîkalar ve âb-ı hayât bi’r-i azîmleri birer kulaç ve ikişer kulaç yakındır.

Ba‘zı zamân ol kadar leb-ber-leb olurmuş kim her kuyudan el ile su alınup habl ile çekmeğe ihtiyâc olmazmış. Limon ve turunc ve kebbât ve sâ’ir şükûfe ifrât üzredir. Râyiha-i tayyibelerinden âdemin demâğı mu‘attar olur.

Ve yine bir cebel dahi vardır. Medîne-i münevvereye havâle Cebel-i (---) derler, bir alçak kara kayalıca dağcuğazdır. şehrin cümle ehl-i ırz hurme havâtinleri huccâc-ı müslimîn ve asâkir-i muvahhidîn alayın bu cebelden temâşâ ederler. Râh-ı Medîne üzre olup bu cebel varoş evleri içinde vâki‘ olmuşdur.

Bu hakîr anı dahi seyr [ü] temâşâ edüp bu Medîne varoşunda doğru (---) hammâmına varup anda pâk kîse ve sâbûn sürünüp gusl edüp ba‘dehu haymeme gelüp cümle siyâb-ı râh çıkarup bism-i ilâh ile ihrâma girüp pâ-bürehne ve ser-bürehne olup dünyâ alâyıkından müberrâ bir gül-i ra‘nâ abdâl oldum.

Hemân ol ân haymeden taşra olup Medîne-i münevvere kal‘asının Bâb-ı Mısır'dan içeri girdikde bu âyet-i şerîfi okuya: [207] deyüp doğru âsitâne-i **[Y 278b]** Hazret-i Resûl-i Hudâ ve Muhammed Mustafâ ol rahmeten lil-âlemîn câmi‘-i şerîfinin Bâb-ı Selâm'dan bu hakîr duhûl etdükde sâ’ir uşşâkları gibi ayak üzre gitmeyüp balık gibi bu âsî yüzümü hâk-i izzetine süre süre bî-dest ü bî-pâ sürüne sürüne giderdim.

Hamd-i Hudâ yine benî âdemde merhamet var imiş. Darb-ı meseldir kim yerde yatan yüzü kimse basmaz, derler. Gerçek imiş, kırk elli bin huccâcın izdihâmı içre tâ şebeke-i Resûlullâh'da huzûr-ı müvâcehe-i Resûlullâh'a varup âsitâne-i hâssasın bûs edüp ba‘dehu ber-zânû olup andan ber-kıyâm

durup âdâb-ı huşû‘ ile,

"Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh" deyüp şefâ‘atlerin ricâ eyleyüp mest [ü] medhûş ve vâlih bî-hûş olmuşum.

Ba‘de zamânın aklım başıma gelüp ihlâs-ı şerîfde kalmış bir hatm-i şerîfi tamâm edüp yine gerü gerü âdâb üzre gidüp inşâ’allâh ale't-tertîb ne gûne ziyâret olunur mahallinde beyân olunur.

Andan yine haymemize gelüp cüz’î ta‘âm tenâvül edüp alay çavuşları "iki gün iki gece oturakdır" deyü nidâ eylediler.

Ba‘dehu dîvân-ı vezîr-i âlî-şân olup sekiz kat mehterhâneler çalınup ba‘de'l-ferâğ cemî‘i a‘yân-ı vilâyet paşaya gelüp buluşduklarında kahve ve şerbet ve gülâb buhûrdan sonra yol üzre dutulan kuttâ‘u't-tarîkleri ve Urbân-ı rehzenleri cümlesin zencîr ile meydân-ı siyâsete getirüp,

"Âsitâne-i Resûlullâh'da katl-i nefs olmasın. Bunları dizdâra teslîm edelim. Tîz dizdârı çağırın" deyü fermân edüp dizdâra haber gitmede.

Ba‘dehu a‘yân-ı vilâyetden ulemâ ve sulehâ ve mücâvirînden niçe muhteşem âdemler gelüp bu mücrim âdemleri ricâ etdiler. Paşa dahi,

"Ben anlar nice afv olunacağın bilirim. Bire şu dizdâra kim gitdi?" deyince bu âdemlerin içinden bir muhteşem semmûr kürklü yeniçeri kıyâfetli bir âdem,

"Buyurun sultânım! Dizdâr ağa hazretleri biziz" dedi. Paşa dahi:

"Hay sultânım, siz misiz?" deyü ayağa kalkup ta‘zîm eyledi. Hemân ki gördüm paşanın yanakları kızardı ve rîş-i şevâribi diken diken oldu.

"Bire dizdâr, sen nesin?"

"Yeniçeriyim" dedi.

"Hele pâdişâh kulu musun?" Herîf,

"Belî" dedi.

"Ya bire mel‘ûn! Benim kapucular kethudâm ve bölükbaşılarım yok mudur ki anlara buluşup anlar dahi bana i‘lâm edeler? Sen pâdişâh kulu olasın, sâ’ir mücâvirîn gibi yârâncasına gelüp bî-pervâ oturasın. Ben dizdâr deyü feryâd ederim, sen bunda durasın. Bu sakalı kande ağardın? Kaldır şu kâfiri. Bu Arab kâfirleri ile kulleye urun" deyü dizdârı mataracıbaşıya teslîm edüp kulleye haps edüp kethudâsın dizdâr eyledi.

Hakîr bu temâşâyı edüp haymemden silâhım kemerime kuşanup ziyâretden ziyârete gidüp cümle şehri ve kal‘ayı seyr [ü] temâşâ edüp,

Evsâf-ı şehr-i Yesrib *nevverahâ'llâhu ta‘âlâ bi-envârı rahmetih bi-hurmeti Muhammedin aleyhi's-selâm ve ıtretihi*
ya‘nî Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i Medîne-i münevvere *Hafizakallâhu ta‘âlâ ilâ inkırâzı'd-devrân âmîn yâ Mu‘în*
[Y 279a]

Zamân-ı cehâletde Yesrib nâmıyla bir belîdecik idi. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet-penâh Mekke-i mükerremede iskender-i Kübrâ'nın vefâtı târîhinden sene 882'de mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in on ikinci gece isneyn gecesi Emîne Hâtûn rahminden müştakk olup sa‘âdetle edîm-i arza kadem basup âlemi münevver kıldıkda mâh-ı Nisanın yigirmisi idi. Kırk yaşında kâmil olup nübüvvet geldi. Nübüvvetden sonra mi‘râcları Mekke'de vâki‘ olup sinn-i sâlleri elli bir yaşında ve tokuz aylık iken Mekke münkirleri ile bilâhire geçinmek mümkin olmayup emr-i Rabb-i Celâl ile Mekke'den Medîne'ye hicret etdi. Hâlâ cemî‘i *Tevârîh-i Âl-i Osmân* ve *Tevârîh-i Urbân* Hicret-i Nebeviyye'den tahrîr ederler. Ammâ Yûnâniyân iskender'den zabt ederler. Yahûdâ Âdem-i Sânî Nûh'dan tahrîr ederler. Kabâbıta Hazret-i idrîs'den terkîm eder. Hâlâ bu zikr olunan ecnâsın târîhleri böyle mazbût u merbûtdur.

Netîce-i kelâm Hazret-i Risâlet Medîne'ye hicret edüp Sahâbe-i kirâmın Muhâcirîn [ve] Ensâr ile Medîne-i münevvere ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân oldu kim iki kerre yüz bin âdem var idi, derler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Hazret-i Risâlet-penâh'ın kabr-i şerîflerine (---) kâfirleri vaz‘-ı yed edecek mahalde Nûreddîn eş-şehîd ibn Ak Sunkur el-Bersakî halîfe-i şâm iken şâm'dan ılgar ile tokuz günde yetişüp düşman elinden hazretin cesed-i şerîfin halâs etdüği mahallinde tahrîr olunur.

Andan Medîne-i münevverenin cânib-i erba‘asına ibtidâ Nûreddîn eş-şehîd müfîd ü muhtasar bir kal‘a binâ etdi. Mürûr-ı eyyâm ile harâbe yüz dutup Hazret-i Risâlet-penâh Sultân Süleymân'ın vâkı‘asına girüp,

"Yâ Süleymân! Belgrad'ı ve Rodos'u ve Budum'i feth edüp gazâ mâlıyla Kudüs-i şerîfe bir kal‘a ve Bağdâd'da benim ümmetime sirâc-ı ümmet olup muktedâ-yı nâs olan Nu‘mân ibn Sâbit imâm-ı A‘zam'a bir kal‘a ve benim Yesrib şehrime bir kal‘a binâ edüp Medîne'mi ma‘mûr edesin" deyü menâmında Süleymân Hân görünce bildi kim buyurdukları Belgrad ve Rodos ve Bağdâd feth olması tebşîr olundu.

Hamd edüp ba‘dehu ol kal‘alar bel (---) (---) (---) ve Medîne-i Münevvere'ye bir kal‘a binâ etmişdir kim gûyâ sedd-i Kahkahâ'dır.

Evsâf-ı eşkâl-i [P 117a] kal‘a-i Medîne: Sene 959 târîhinde kal‘a (---) (---) şerîf hükmündedir ve şerîf tarafından yine bir şerîf sancakbeği pâyesiyle hükûmet ederdi. (---) (---) Hân-ı Râbi‘den hatt-ı şerîfler varîd olup,

"Her kim şeyhü'l-harem ise Medîne'ye ol hâkim ola" deyü emr-i şerîfler gelüp "şerîf hazretlerinin tarafından olan hâkimi ref‘ olunup, yılda bir kerre şerîf hazretleri gelirse Medîne'den taşra konup Hazret-i Risâlet-penâh['ı] ziyâret ede, gayri şey’e karışmaya" **[Q 116a]** deyü hatt-ı şerîfler geldi.

Ve Medîne mevleviyyeti kânûn-ı kadîm üzre beş yüz akçe mevleviyyet idi. Ammâ mesâfe ba‘îde olup bî-hâsıl olduğundan **[Y 279b]** bî-i‘tibâr mevleviyyet idi. Ammâ yine Sultân Mehemmed Hân hazretleri,

"Mekke ve Medîne mollâsı olmayınca islâmbol mollâsı olmaya" deyü kânûn etdi. Zîrâ bu Medîne bî-hâsıl fukarâ yeridir. Nizâ‘ ve cidâl ü cedel yokdur, cümle halîm [ü] selîm âdemlerdir. Sicille ve hüccete müte‘allık bir da‘vâ olsa maslahatları tamâm olup Fâtiha deyüp kapudan taşra olurlar. Ammâ hâlâ mollâlara ve şeyhü'l-haremlere surre-i pâdişâhîden biner altun ve Mısır'dan ikişer yüz erdeb gılâl ta‘yîn olundu.

Ve şeyhü'l-harem beş yüz mikdârı askerle hüküm hükûmet eder. Ve mollâsı dahi kırk elli âdem ile *"Hâzâ şer‘u Resûlillâh"* deyü kat‘-ı da‘vâ eder. Ve nevâhîsi (---) kurâ-yı ma‘mûrelerdir. Taht-ı hükûmetinde olan kazâları bunlardır:

Evvelâ kazâ-i Yenbû‘ü'l-ber ve nâhiye-i Yenbû‘ü'l-bahr ve nâhiye-i Cedîde ve nâhiye-i Safrâ ve nâhiye-i Dârü'l-kurâ ve nâhiye-i Fidik ve nâhiye-i Nısf-ı Hayber ve nâhiye-i Ulâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) bu nâhiyelerde dahi kadılara hüccet akçesi yerine bir Fâtiha ve üç hurmâ verirler.

Bu Medîne'de kethudâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur. Ammâ dizdârı ve yüz merdüm-i hisârı ve topçubaşı ve cebecibaşı ve mehterbaşı ve seksen pâre kolomburna ve şâhî darbzen şâhâne mahbûb topları var.

Ve kal‘ası çöl ü çölistânda kara kayalı ve kara ufak taşlı kayalar mâbeyninde şekl-i muhammes bir metîn ü müstahkem kara taş ile mebnî bir kal‘a-i kâvîdir. Ammâ bu binâ üzre beyâz kireç badana urup gûyâ bir dürr-i yektâ gibi mücellâ kal‘a-i rûşen binâ-yı şîrîndir ve cümle (---) kapudur. Âheste reviş ile elde devât ve kalem,

Dâ’iren-mâdâr cirmin beyân eder: Evvelâ cenûba nâzır Bâb-ı Mısır Mekke-i mükerremeye bu

bâbdan gider bir azîm vâsi‘ âlî kapudur. Ve iki kanatları gâyet musanna‘ demir kanatlardır, gûyâ kâr-ı Dâvûd Nebî âhengerdir. Bu kapunun iki cânibinde azîm kulle-i âlîler vardır. Kapu kemerleri ve kulle taşları cümle kırmızı ve siyâh ve beyâz alaca münakkaş taşlardır.

Ve kapunun atebe-i âlîsi bir kitâbe içinde âye[t]: [208] tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan şimâl tarafına kal‘a dîvârı dibinden üç yüz adım gidüp,

Bâb-ı Hac ya‘nî Kıble Kapusu. Hakîkatü'l-hâl yine kıbleye nâzır ulu demir kapudur. Andan yine kal‘a dîvârı dibinden şimâl cânibine tâ Emîrü'l-hac kullesine varınca iki yüz adım yokuş yukaru gider. Andan yine yokuşa meyyâl iç kal‘a kullesine dek yüz adımdır. Ve bu mahal gâyet metîn ü üstüvâr binâ-yı hemvârdır, zîrâ havâlesi vardır. Anıniçün iki kat iç kal‘a dîvârıdır. Ve her katı beşer arşın enli sedd-i metîn dîvârlardır.

Ve bu iç kal‘a burnundan cânib-i şarka yalçın kaya üzre yokuş aşağı iki yüz adım yürüyüp Bâb-ı şâm. Yıldız cânibine nâzır bir metîn demir kapudur. Andan cânib-i şarka köşe köşe dolaşup tâ şerîf kullesine varınca kâmil bin adımdır. Bu cânibleri sâfî hurmâ bâğlarıdır.

Ve bu kulle kal‘anın şarka nâzır bir rüknüdür. Bu köşeden **[Y 280a]** kıble cânibine yine kal‘a dîvârı dibinden Bakî‘a nâzır Bâb-ı Bakî‘ kâmil üç yüz adımdır. Ve şarka nâzırdır ve büyük demir kapudur. Ve bu kapudan cenûba dek yüz adımda gidüp kal‘anın cenûb rüknü tamâm olup andan cânib-i garba teveccüh olunur.

Yine kal‘a dîvârı dibinden eğri ve büğrü köşe köşe ve dirsek dirsek ceng tedârüki içün her dirsekde birer metîn kulleler inşâ olunmuş. Anları ubûr edüp seyr [ü] temâşâ ederek tâ yine Bâb-ı Mısır'a gelince bin yüz adımdır. Bu mahalde adım hisâbı tamâm olup bu hisâb üzre kal‘a-i Medîne dâ’iren-mâdâr üç bin üç yüz elli adımdır.

Ve bu cirmde kal‘a dîvârının kalınlığı altışar arşın esâsı dörder arşın binâsı vardır. Ve dâ’iren-mâdâr yigirmişer arşın âlîdir ve elli arşında bir kulle vâki‘ olup (---) kulledir. Ve cümle (---) bedendir. Ammâ bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr handakı yokdur ve lâzım değildir, zîrâ cümle esâsı sa‘b kayalar üzre vâki‘ olmuşdur. Ve gâyet şîrîn ü müzeyyen ü metîn ve ma‘mûr [u] âbâdân kal‘a-i mahbûbdur.

Ve bu cirmde olan kal‘a içre sağîr ü kebîr dörder beşer kat ma‘mûr u müzeyyen hâne-i âlîler vardır. Serâpâ sütûhları kireç ile pûşîde cümle iki bin âbâdân beyt-i musanna‘lardır. imâretinin çoğu hân ve câmi‘ ve medrese ve sebîl ve imâret tekye ve mekteb ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâdır. Ammâ mescid ve gayri câmi‘ yokdur. Ammâ kal‘adan taşra mesâcid ve cevâmi‘ vardır. Ve kal‘a içre sûk-ı sultânî çokdur. Ve hammâmât dahi vardır

Ve cümle evlerde bâğ u bâğçeli ve meydânlı hâneler yokdur. Ancak yedi hânede havlı vardır. Bunlardan mâ‘adâsı kat-ender-kat evlerdir.

Ve bu kal‘a içinde olan hâneler cümle beş mahalledir. Ve (---) mihrâbdır. Ve iç kal‘ada dahi mescid vardır. Cümle kal‘a neferâtları anda edâ-yı salât ederler, zîrâ Arab aşkıyâsından kal‘ayı hâlî komazlar. Zîrâ Medîne-i münevverenin bu iç kal‘a rûhudur. Cemî‘i mâl-ı hazâyin ve defâyin bu iç kal‘adadır. şehir içinde şarka nâzır bir demir kapusu vardır. Ve kapunun iç yüzünde bir dîvânhâne-i azîmi vardır. Cümle mustahfizân anda âmâdedir.

Ve bu kal‘anın cümle der-i dîvârları âlât-ı silâhlar ile ârâste ve pîrâste. Ve bu mahalde bir kubbe-i âlî vardır. Anın bir mermer-i hâm döşeli bir vâsi‘ meydândır, tâ vasatında bir havz-ı latîfde bir şâzrevânı var. Suyu dollâblar ile çekilir. Cümle nigehbânlar ve pîr [ü] cüvânlar andan tecdîd-i vuzû‘ edüp etrâfında meks ederler. Dâ’imâ dizdâr ağanın ve sâ’ir a‘yânın cem‘iyyet yeri bu mahaldir ve bunda dîvân olur.

Ve bu kal‘a içine bir âdem komazlar. Meğer huccâc-ı müslimîn ola, koyarlar. Yohsa Arab tâ'ifesinden bir âdem girmeğe kâdir değildir, gâyet mazbûtdur.

Ve bu iç kal‘a içre çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak bir kaç anbâr ve cebehâne-i âmire ve yetmiş seksen hâne-i sağîre **[Y 280b]** vardır. Gâyet sa‘b u metîn iç kal‘adır.

Ve mescidi dahi gâyet musanna‘dır, Sultân Süleymân Hân binâsıdır.

Bundan gayri taşra kal‘a içinde mesâcidler ol kadar vâsi‘ ve mükellef değildir. Ve hutbe tilâvet olunur ancak Câmi‘-i Kebîr'dir.

Evsâf-ı câmi‘-i Ravza-i Mutahhara

Cümle ümmet-i Muhammed'in maksûd ve matlûbu olan Hazret-i Risâlet-penâh'ın ravza-i mehbat-ı pür-envârı olan kabr-i şerîfi bu câmi‘ içindedir. Ve bu Medîne kal‘ası içre bundan gayri yerde cum‘a kılınmamak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Husûsan huccâc vaktinde secde edecek yer bulunmaz bir ulu câmi‘dir kim ekâlîm-i seb‘adaki islâm diyârı ola böyle bir câmi‘-i ruhânî yokdur. Cemî‘i mülûk-i selef Hazret-i Risâlet- **[P 117b]** penâh hâtırıyçün nev-beste ederek eyle musanna‘ ve münakkaş ve mücevher eylemişler kim gûyâ cennetdir.

Hakkâ ki yine cennetdir. Zîrâ bu câmi‘ hakkında hadîs-i sahîhi var olmuş(?) hadîs-i sahîh ola [209] buyurmuşlardır.

Ve Hazret-i Muhammedüzzâd Mekke-i mükerremede iken bu câmi‘ yeri Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerinin beyt-i şerîfleri idi. Hazret-i Resûl Mekke'den hicret edüp Medîne-i münevvereye geldikde,

"Âyâ kankı hâneye varup mihmân olsak?" derken Cenâb-ı Hak kıbelinden Hazret-i Cibrîl nâzil **[Q 116b]** olup,

"Yâ Muhammed Rabb'in sana selâm etdi. ‘Var habîbim Muhammed'imin şütürbânı olup benim dostum Eyyûb-ı Ensarî'nin beytine habîbimi götür’ dedi" deyüp nâkanın licâmın Cibrîl-i Emîn deveci gibi çeküp götürürken Eyyûb-ı Ensârî ilhâm-ı Rabbânî ile Medîne'den taşra câmi‘-i Kubâ'ya dek seğirdüp hâkipây-i Resûlullâh'a düşüp,

"Hayr mukaddem yâ Resûlallâh" diyerek Muhammed-i Arabî'nin cemeline pîşvâ-yı râh olup Hazret-i Resûl'ü beyt-i şerîfine getirüp Hazret-i Cibrîl-i Emîn,

"Mübârek-bâd yâ Muhammed! işte makâmın budur" deyü işâret buyurup gâyib oldu. Andan cemî‘i Sahâbe-i kirâmın Muhâcirînleri ki hazret ile bile göçenlerdir, anların cümlesine birer süknâ verüp ehl-i Medîne'den her kimin sünnet üzre dörder menkûhası var ise ikişerin üçerin mutallaka edüp birer ehl-i beytleri ile kalup Hazret-i Resûl ile gelen Muhâcirîn'e birer avretlerin vermişler idi. Zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh hicret edince niçe bin Sahâbe-i kirâmın avretleri

"Siz Muhammedîsiniz. Biz sizinle bile gitmeziz" deyü talâk-ı selâse ile mutallaka olup Sahâbe-i kirâm Hazret-i Habîbullâh ile Medîne'ye geldiklerinde Ebâ Eyyûb-ı Ensarî böyle nusret edüp her birisin birer hâtûn ile ehl-i beyt etdi, zîrâ Hazret-i Eyyûb Medîne şehrinin kübbârından idi.

Bu hâl üzre Medîne eyle ma‘mûr oldu kim gûyâ ürd-i behişt olup bu şehirden ne cânibine teveccüh etdilerse mansûr u muzaffer olup sâlimîn ve gânimîn Medîne'ye vâsıl olurlar idi. Bu ahvalât mufassalan cemî‘i siyerlerde mastûrdur. Ammâ bizim murâdımız câmi‘-i şerîfin evsâfıdır.

Ba‘dehu Hazret-i Ebâ Eyyûb-i Ensârî Hazret-i Risâlet-penâh'a beyt-i şerîfin **[Y 281a]** ihsân edüp hazrete hüccet-i şer‘iyyelerin teslîm edüp gitdiler. Gayri hânelerinde sâkin oldular. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet bu beyt-i şerîfin cenbinde bir latîf mescid-i şerîf inşâ edüp cümle Sahâbe-i kirâm ile anda ibâdet ederdi kim hâlâ ol mescid Ravza-i Mutahhara olan câmi‘dir. Ve bizzât dâr-ı fânîden dâr-ı

bâkîye hicret edecek mahalde cümle Sahâbe-i güzîni cem‘ edüp gûnâ-gûn vasiyyetler edüp,

"Evvelâ beni Hazret-i Alî gasl etsin. Ve Hazret-i Abbâs ammim iki evlâdı Fazl ve Kaysüm ile su sab edüp kamîsım tenşûy üzre döşeyüp beni üzerinde gasl edeler. Ve iki kefen edeler. Ve Hazret-i (---) namâzım kılup beni bu beyt-i şerîfe defn edün" deyü tenbîh buyururlar.

Ba‘dehu rûh-ı şerîfleri Yed-i Kudret ile kabz olunup civâr-ı rahmetde Adn-i Illiyyîn'de karâr edüp cümle Sahâbe-i kirâm ve Çâryâr-ı Güzîn cem‘ olup vâveylâ vü vâveledâ yâ Hâteme'l-enbiyâ Mustafâ diyerek bükâ-i feza‘ ederek Hazret-i Alî-i Kerrâr gasl edüp ol beyt-i şerîf içre defn etdiler.

Ba‘dehu Hazret-i Ebâ Bekrü's-Sıddîk halîfe-i Resûlullâh olup cümle Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn [ü] Ensâr ve Erbâb-ı Soffa bî‘at edüp mustakillen halîfe olup cümle kibâr-ı kümmelîn ve Sahâbe-i güzîni cem‘ edüp âsitâne-i Resûlullâh'ı zer-ender-zere müstağrak edüp cennet-misâl bir köşe etmeğe emr eder. Hazret-i Alî ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve sâ'ir sahâbe-i ağniyâ,

"Cümle mâl [u] mâ-melekimiz hazret uğuruna fedâ olsun. Bir kerpiçin altun ve bir kerpiçin zer-i hâlisden ve kubbesin yekpâre altundan edelim" deyüp Fâtiha tilâvet edüp herkes hânesine gidüp var makdûrun meydâna koyup Hazret-i Resûl rûhiyçün masrûf etmeğe mâlların hâzır ederler.

Hikmet-i Hudâ ol gece cümle ehl-i beytin ve cemî‘i Sahâbe-i kirâmın vâkı‘asına Hazret-i Risâlet görünüp,

"Yâ ümmetlerim! Benim hâtırım dilersiz bana cevâhir ve altun ve gümüş kubbe lâzım değildir. Biz Cenâb-ı Bârî'den dünyâ devleti ricâ etmedik. Rahm-i mâderden beri ümmetim der idim. Eğer benim rızâm isterseniz beni münkirîn ü müşrikînden hıfz içün şeş cihetime şebeke edüp mescidimi vüs‘at üzre edüp sünnetim üzre gidüp gazâ-yı ekberler edüp Sahâbe-i kirâmlarım gazâ mâlıyla bir hoş gözedesiz" buyururlar.

Ale's-sabâh cümle Sahâbe-i kirâm bu vâkı‘ayı birbirlerine nakl edüp âsitâne-i Resûlullâh'ı mücevher etmeden ferâgat edüp emr-i Resûlullâh üzre ibtidâ Hazret-i Osmân mescid-i şerîfi câmi‘ edüp tevsî‘ edüp azîm binâlar edüp ibtidâ kıble dîvârın inşâ etdi. Ba‘dehu Hazret-i Alî binâ etdi.

Ba‘dehu Emeviyyûn'dan Velîd bin Abdülmelik andan Mısır sultânlarından Sultân Kaytbay ve Sultân Gavrî ve Âl-i Osmân'dan Sultân Süleymân Hân ve Sultân Murâd-ı Sâlis ve Sultân Ahmed. Bu mezkûrûnun cümlesi Hazret-i Risâlet-penâh'ın şefâ‘atlerin ricâ edüp her biri birer âsâr-ı azîme inşâ ederek **[Y 281b]** bu câmi‘-i şerîf cennet-misâl olmuşdur.

Ne kıt‘ada ve ne cirmde ve ne eşkâlde olduğun manzûrumuz olduğu üzre beyân eder

Evvelâ harem ile câmi‘ dâ’iren-mâdâr taşradan sekiz yüz adımdır. Ammâ mihrâb tarafı dîvârı önü bâğçe ve mahalle içi olmak ile Bâb-ı Selâm'dan içeri girip tâ müvâcehe-i Resûl önünden mü’eddebâne ubûr edüp câmi‘in Ömerü'l-Fârûk köşesine dek iki yüz adımdır. Bu hisâb üzre câmi‘in devr-i müdevveri bin adımdır.

Andan yine câmi‘ içinden adımlayup Hazret-i Risâlet'in pây-i şerîfleri ucundan ve Bâb-ı Cibrîl'den ve şeyhü'l-haremler soffasından ve Bâb-ı şifâ'yı ubûr edüp yine haremin iç yüzünden tâ yağ mahzenleri önüne varınca yüz yetmiş adımdır.

Ve yağ mahzeni köşesinden yine haremin iç yüzünden imâret küpleri durduğu bucağa varınca yüz elli adımdır. Ve bu mahalden yine iç yüzünden Bâb-ı Rahmet'e varınca anı ubûr edüp Bâb-ı Selâm'a gelince yüz yetmiş adımdır. Bu hisâb üzre bu câmi‘-i şerîf iç yüzünden altı yüz toksan adımdır, taşradan bin adımdır.

Ve harem-i şerîfi serâpâ hurde çakıl taşı döşelidir. Dâ’iren-mâdâr altı yüz adım bir haremdir. Ve bu haremin tâ ortasında bir kubbe-i âlî vardır. Cümle kanâdîllerin diyâr-ı Mağrib Sûse'sinden gelen

zeyt yağı Mısır'a gelüp andan Yenbû‘a andan Medîne-i münevvereye gelüp bu kubbede mahfûzdur.

Ve bu yağ kubbesi önünde çâr-kûşe bir soffacık vardır. Cânib-i erba‘ası parmaklıkdır. içinde bir serâmed nahl-i hurmâ vardır. Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh mübârek dest-i şerîfleri ile dikmişlerdir. Ve hâlâ yanında bi-emrillâh bir hurmâ fidanı dahi hâsıl oluyor. Bu hurmâ mahalli Hazret-i Eyyûb'un hânesi havlısı idi. şimdi harem-i şerîf olmuşdur.

Bu harem-i şerîfin cânib-i erba‘ası soffalardır. Ve ale't-tertîb gûnâ-gûn zî-kıymet beyâz mermer ve sommâkî ve zenbûrî elli iki aded amûd-ı müntehâlardır kim misilleri Sahratullâh'dadır.

Ve etrâf-ı harem elli iki tâk-ı musanna‘lardır. Ve kemerinin mâbeyne-hümâlarında Karahisârî **[P 118a]** hattı tarzı celî hat ile lafza-i celâller mersûmdur.

Ve bu harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında üç minâre-i müntehâlardır kim her biri eflâke ser çekmiş üçer tabaka musanna‘ ve mevzûn minâre-i kanaralardır. Bir minâre Hazret-i Ömer köşesinde gâyet binâ-yı mühendis bir serâmed minâre-i mîldir. Ve biri Bâb-ı Rahmet hâricinde Sultân Kaytbay medresesi kapusu üzre bu dahi ibret-nümâ bir makâm-ı Bilâl minâre-i icrâ-yı makâm-ı uzzâldır. Ve biri dahi harem-i şerîfin şimâlî tarafı rüknünde tarz-ı kadîm bir minâre-i azîmdir. Ammâ anlar kadar musanna‘ değildir.

Ve bu câmi‘-i şerîfin serâpâ (---) (---) pûşîde. Ve bu câmi‘in içinde haremiyle cümle sağîr ü kebîr üç yüz amelî müdevver sütûnlardır. Cümlesi yigirmişer (---) (---) (---) sütûnlar üzre yine üç yüz aded kemerlerdir kim her biri kavs-i kuzahdan nişân verir.

Ve bu tâklar üzre nakş-ı bûkalemûn tavanlardır **[Q 117a]** kim Mânî **[Y 282a]** ve Bihzâd [ve] Erjenk kalem mûyin çekmede kemeri mûmiyân olurlar. Böyle bir sihr-i mübîn ve sihr-i i‘câz kalemdir kim bu kadar yüz yıldan berü henüz altun ve levha ve lâciverd silu'su nîlgûn-vâr şa‘şa‘a urur bir ibret-nümûn nakş-ı bûkalemûn tavandır. Ammâ muvâce[he]-i Resûl-i Mübîn önü üzre kârgîr binâ altı kubbe-i hurdedir. Ammâ bunların dahi içleri eyle nakş olunmuşdur kim gûyâ nigârhâne-i nakş-ı Çîn'dir. Bu kubâbların cânib-i erba‘asındaki câm-ı gülgûnlara şems-i âteştâb fer urdukça Hazret-i Risâlet-penâh'ın kubbesi içi nûrun âlâ-nûr olur.

Ve bu Hazret-i Resûl'ün ibtidâ inşâ etdüği câmi‘in dâhili ve Hazret-i Osmân'ın ana ilhâk etdüği câmi‘in cümle içindeki sütûnları tâ Bâb-ı Selâm'a varınca ol sütûnlar birer âdem kaddi kadar sebz-gûn kâşî-i Çîn kaplıdır. Ammâ harem etrâfında olan soffa sütûnları cümle sâde amûd-ı mücellâlardır. Ve Hazret-i Osmân zamm eyledüğü binâ ile Hazret-i Risâlet'in câmi‘-i kadîmi mâbeyni tâ Bâb-ı Selâm'a varınca amûdlar mâbeyni gûnâ-gûn musanna‘ şebekelerdir. Kimi servi ve kimi ceviz ve kimi santa ahşâbâtlarından münakkaş kafeslerdir.

Hazret-i Osmân binâ etdüği dîvârda bir mihrâb-ı musanna‘ vardır. Kimesne ol mihrâbda ibâdet etmez, zîrâ câmi‘-i kadîm gerüde Hazret-i Risâlet'indir ve minber dahi andadır. Ancak Hazret-i Osmân'ın binâsı Hazret-i Risâlet'in câmi‘ine harem olmuşdur. Ve ba‘zılar teberrüken rek‘ateyn namâz kılarlar, du‘â müstecâbdır.

Ve aslâ hasîr döşeli değildir. Gûyâ Bâb-ı Selâm'dan bir şâhrâh haremdir ammâ üstâd-ı kâmil bu hareme eyle hurde zî-kıymet musanna‘ taşlar döşemişlerdir kim gûyâ Hind püsûs-kârîsidir kim serâpâ mermer-i hâm ve yeşim arakânî ve asfer yerekânî ve balgamî ve sommâkî seng-i gûnâ-gûn ruhâm ile eyle tezyîn etmiş kim âdem hayrân olur.

Ammâ Hazret-i Risâlet câmi‘i zer-ender-zer her biri birer pâdişâh ve vezîr [ü] vüzerânın hayrâtı hâlîçe-i münakkaş ile ârâste ve pîrâste olmuş câmi‘i nûr-ı Hudâ'dır. Hudâ-yı Lem-yezel hakkı eğer kim alâyık-ı dünyâ ile âlûde olup seyâhate mâyil olmasam bu câmi‘ içinden bir kadem hebâya gitmezdim.

Ve niçe bin âdem bu câmi‘ içre müvâce[he]-i Resûlullâh'da tâ‘at [u] ibâdât edüp mücâvir olmuşlar alâyık-ı dünyâdan münzevî olmuşlardır.

Ve dahi mü’ezzinân mahfili beyâz mermer-i hâm hurde sekiz aded sütûn-ı nahîf üzre cânib-i erba‘ası yine mermer-bür san‘atı ile münakkaş ibret-nümâ bir maksûredir.

Ve Hazret-i Risâlet ravzasına karîb imâm-ı Hanefî mihrâbı bir alçacık mihrâbdır. Ammâ bu dahi kuş gözü hurde taş ile eyle münakkaşdır kim temâşâ etdiğimiz mihrâbların memdûhlarından biri dahi bu mihrâbdır. Ammâ bu mihrâbın iki cânibinde âdem kaddi bâlâ altun şem‘dânlar üzre sekizer arşın bâlâ beyâz şem‘-i asel kâfûrîler var kim her biri amûd-vârdır. Ve her birin birer âdem kucaklar cüssedâr mûmlardır. şu‘leleri gûyâ nûr-ı ilâhîdir. Mısır'dan gelir.

Ve bu mihrâbın sağ tarafında Sultân Murâd-ı Sâlis bir mimber-i peygamber binâ etdirmiş kim **[Y 282b]** Hudâ hakkıyçün cemî‘i memâlik-i islâmın ibâdetgâhlarında böyle bir mermer-i musanna‘ minber-i serâmed görmedim. Gûyâ bu câmi‘in rûh cüz’idir. Rûh-ı a‘zamı Ravza-i Mutahhara'dır.

Ve bu minberin bâb-ı nazîfi üzre bu ebyât tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Erşedü's-sultân Murâd ibnü Selîm,
Hayru minber zâdehu beyne'l-mi‘âd

Kâle Sa‘d emme'l-hisâb târîhuhu,
Minberün ammerehu Sultân Murâd.

Sene 1002

Ve bu mihrâbın sağında mihrâb-ı imâm-ı şâfi‘î vardır. Ve mihrâb-ı imâm-ı Mâlikî ve mihrâb-ı imâm-ı Hanbelî vardır. Bunlar dahi musanna‘ mihrâblardır.

ibtidâ salât-ı hamse edâ olunan evvel mezheb-i şâfi‘î ba‘dehu Hanefî ba‘dehu Mâlikî ve ba‘dehu Hanbelî kılarlar. Ammâ mü’ezzinler mahfilinden kalkmayup edâ-yı salât etdiklerinden sonra mezâhib-i selâse ku‘ûd üzre mü’ezzinlik ederler.

Ve Bâb-ı Selâm'ın iç yüzündeki kemer altında târîh:

"Emera bi-inşâi hâze'l-binâi'l-mübâreketi Mevlânâ es-Sultân Kaytbây azze nasruhu sene fî (---) (---) (---) (---) (---) (---)" tahrîr olunmuşdur.

Gâyet musanna‘ şuğl-ı zergerî pirinç mücellâ kapudur. Anı gören altun zann ederler.

Ve Bâb-ı Rahme ve Bâb-ı şifâ ve Bâb-ı Cebrâ’îl bu câmi‘in cümle dörd kapusu serâpâ musanna‘ pirinç kehrübâ-vâr musaykal ve mücellâ bâblardır. Ammâ Bâb-ı Selâm'dan içeriye girdikde kapunun içeri sol tarafı köşesinde bir âdem kaddi bâlâda bir mâvî kâğıdlı levha üzre bu ebyâtları celî ta‘lîk hattile tahrîr olunmuş bir kitâbedir. Kıt‘a:

Budur âyîn-i Arab bir kavmin olsa seyyidi
Az olur kim kabri üzre bende âzâd olmaya
Sen ki Fahrü'l-âlemîn ü Seyyidü'l-kevneynsin
Haşelillâh kabrine yüz süren âzâd olmaya

deyü tektîb olunmuş. Ammâ mahalle münâsib kemâl-i Hassânîsin ızhâr eylemiş. *Sad-lek bârekellâh.*

Ve yine bu Bâb-ı Selâm'dan içeri girdikde sağ köşede bir âdem kaddi bâlâda âye[t]:

E‘ûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm, [210] [211] âyeti mastûrdur. Yine o sıra ile, âye[t]:

[212] âyetleri ilâ-âhirihi tâ Hazret-i Osmân mihrâbına varınca bu âyet-i şerîfeler celî hatt-ı müzehheb ile tahrîr olunmuşdur.

Bu hatlardan aşağı kâr-ı ferşe varınca Hazret-i Osmân binâ etdüği dîvâr cümle gûnâ-gûn mevvâc sommâkî ve yeşim ve yerekânî ebrî seng-i ibret-nümûnlar kaplıdır. Ve bu seng-i musanna‘lar üzre bir kat dahi celî hatt-ı müzehheb ile tâ Bâb-ı Selâm'dan Bâb-ı Cibrîl'e gelince sûre-i Feth-i şerîf tahrîr olunmuşdur. Ammâ Allâhu a‘lem hatt-ı Yâkût-ı Musta‘sımî'dir, zîrâ hatt-ı kadîmdir. Ve kâ‘idesi dahi ana yakındır.

Ve bu Hazret-i Osmân dîvârının ta‘mîr ü termîmine şâfi‘î köşesinde çâr-kûşe bir mermer-i beyâz üzre böyle mektûbdur, târîh:

şâfi‘î dîvân haşr ü mehbıt-ı rûhu'l-emîn
Sadr-ı cem‘-i enbiyâ tâc-ı rü’ûsü'l-ârifîn

Feyz-i Hak'dan düşdü târîhi du‘â-i hayr ile
Dî n [ü] dünyâsın mu‘ammer ede Rabbü'l-âlemîn.

Sene 1042 10543 104..

Ve bu Hazret-i **[Y 283a]** Osmân binâ etdüği dîvârda aslâ pençere yokdur, illâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın müvâce[he]sinde nîm âdem kaddi bir pirinç kafesli pençere vardır. Taşrası gül [ü] gülistân ve sünbül [ü] reyhânlı bir bâğ-ı irem hadîka-i iremdir.

Ve bir pençere dahi Hazret-i Risâlet'in pây-i şerîfleri şebekesi önünde **[P 118b]** bir pençere dahi vardır. Tarîk-ı âma nâzırdır. Bu dahi pirinç kafesli revzendir. Bu câmi‘de bu iki pençereden gayri yokdur. Gûyâ cânib-i erba‘ası bir mahfûz kal‘adır. Hakkâ ki kal‘a içinde kal‘adan metîn bir kal‘a-i gevher-nigîndir.

Ve yine bu câmi‘ içre şeyhü'l-haremler kasrı önünde Erbâb-ı Soffalar soffası dahi başka bir ibâdetgâhdır ki şebeke-i Resûlullâh içinde Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'ya nâzır bir soffadır. Bu tarafdaki demir şebekeler üzre niçe bin erbâb-ı ma‘ârifin levha üzre birer hüsn-i hat âsârları var. Hamd-i Hudâ Hakîr Evliyâ-i bî-riyânın dahi bir levha üzre celî hat ile:

Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhiyçün el-Fâtiha.

deyü tahrîr edüp âsârımız vardır.

Bir âsârımız dahi müvâce[he]-i Resûlullâh'ın mukâbelesindeki mezkûr şükûfezâra (---) (---) (---) şebeke celî kalem ile rûy-i dîvârda,

şefâ‘at yâ Muhammed Evliyâ'ya

Sene 1082

deyü tahrîr eylemişimdir. (---) (---) (---) âdem destârı kadar billûr kanâdîller içinde birer kandîller dahi vardır.

Mısır'a ve (---) (---) (---) Mısır'da inşâ olunur. Cümle yedi bin kanâdîldir. Her şeb huddâmları yakup sabâha dek rûz-ı rûşen olup cemî‘i mücâvirîn ü müsâfirîn kırâ’at-i Kur’ân **[Q 117b]** ve mübâhase-i edyân ederler. Eğer bu câmi‘-i şerîfin evsâfın ma‘lûmumuz olduğu mertebe tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur.

Ve ibtidâ kal‘a evsâfın tahrîr etmeden murâd oldur ki bu câmi‘-i Resûlullâh kal‘anın tâ vasatında

olduğu ma‘lûm oluna. Ve Hazret-i Resâlet dahi bu câmi‘in ne cânibinde idüği ma‘lûm-ı sa‘âdet ola.

Evsâf-ı Ravza-i Mutahhara ve kubbe-i mehbıt-ı nûr-ı münevvere, ya‘nî kabr-i şerîf-i Hazret-i Muhammed Emîn

âye[t]: [213] *sallallâhu ta‘âlâ aleyhi ve sellem ilâ yevmi'd-dîn Nevverahâllâhu Ta‘âlâ bi-envârı rahmetihi Bi-hurmeti Muhammedin aleyhi's-selâm ve ıtretihi*

Evvelâ bu âsitâne-i mahzen-i esrâr-ı Hudâ dergâhının sebeb-i binâsın alâ kadri'l-imkân beyân edelim. ibtidâ Hicret-i Nebeviyye'nin sene 14 târîhinde Çâryâr-ı Güzîn *rıdvânullâhi ta‘lâ aleyhim ecma‘în* ve Ehl-i beyt-i tâhirîn anlardır kim Hazret-i Alî ve imâm-ı hümâm Hasan ve imâm Hüseyn ve Fâtımatü'z-Zehrâ. Bunlar Ehl-i Beytdirler kim şân-ı şerîflerinde âye[t]: [214] âyet-i şerîfi zât-ı şerîfleri içün nâzil olmuşdur. Bu sultânlar cümle bir yere cem‘ olup meşveret edüp Hazret-i Risâlet'in cesed-i şerîfin bir hâl ile hıfz etmeğe bezl-i himmet edüp buyurdular kim:

"ihtimâldir mürûr-ı eyyâm ile devlet bir hâlden bir hâle varup münkirînler cesed-i Resûlullâh'a bir fürce bulalar. Gelin bir hâl edelim" deyü **[Y 283b]** ale'l-ittifâk cesed-i şerîfinin cânib-i erba‘asına handaklar kazup kârgîr binâlar üzre tarz-ı kadîm bir kubbe-i azîm inşâ etdiler.

Ba‘dehu Âl-i Abbasiyyân'dan Hârûnü'r-Reşîd ve oğlu Me’mûn Halîfe ve niçe mülûkler dahi binâ-yı zamîme ederek bir âsitâne-i azîm olmuşdur. Mürûr-ı eyyâm ile târîh-i Hicret-i Nebeviyye'nin (---) senesinde Âl-i Atabegân-ı Ekrâd Nûreddîn eş-şehîd şâm halîfesi iken düşmen-i dîn olan işpanya'da Papa nâm la‘în-i bî-dîn cümle kıssîs ve bıtrîk ve ruhbânlar ile meşveret-i fâside edüp eytdiler kim,

"Gelin sizinle Muhammed'in dîn [ü] devletine rahne verelim. Ceng [ü] cidâl ile anlara mukâvemet etmek olmaz. Berren ve bahren anlar mansûr [u] muzaffer olup bu kadar seneden berü millet-i Mesîhiyye Hıristiyanlarını pâymâl eylediler. imdi tedârük oldur kim bunarı başından alalım. Bir kaç yarar âdemlerimize mâl-ı firâvân va‘de edelim. Ve bunda evlâd [u] iyâllerine bî-hisâb şeyler verelim ve cemî‘i levâzımâtların görelim, Medîne-i münevvereye gönderelim. Anda varup harem etrâfında bir hücrede mihmân olup halkdan münzevî olup hücrelerinden lağım ile Muhammed'i kabrinden serîka edüp bizim işpanya şehirlerinden Roma'ya getirsinler. Olmaya illâ hayr" deyü şehrinde cân u başın Papa nâm mel‘ûnun uğuruna fedâ edenlerden yigirmi aded âdem bulup bunlara hayli mâl u mâmelek ve bu kadar kitâb verirler ki bu mel‘ûnların her biri akl-ı Arasto veled-i zinâ mel‘ûnlar kim cemî‘i elsine-i muhtelifeyi fesâhat u belâgat üzre tekellüm eder mel‘ûnlar idi. Papa mel‘ûn bunlara murâdı üzre ta‘lîm edüp

"Eğer şu Muhammed'in meyyitin bu şehre getirirseniz kılıcınız arşa asılup Hazret-i Îsâ ile haşr olursuz ve cümle Hıristiyanlar içre tevârîhlere yazılırsız" deyü bunları Medîne cânibine gönderir.

Bu mel‘ûnlar Mısır'a gelüp murâd [u] maksûdları üzre tedârüklerin görüp birer çemenderlere süvâr olup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek huccâc ile Medîne-i münevvereye gelüp on dânesi ulemâ kıyâfeti ile şeyhü'l-hareme buluşup hedâyâların verirler.

Hemân şeyhü'l-harem "Safâ geldiniz" deyüp Harem-i şerîfin bir köşesinde bunlara bir hücre gösterirler. Anlar dahi ilme meşgûl olup evkât-ı hamselerin müvâce[he]-i Resûlullâh'da edâ edüp kimesne ile ihtilât etmeyüp hücrelerine giderler.

Bu mel‘ûnların on neferi dahi şehir içre ikişer üçer sepişüp bir kaçı hımârları ile zebbâlci olurlar ya‘nî şehrin hâr [u] hâşâklerin süpürüp hammâmlara yakarlar. Ve ba‘zısı hacer ve şecer makûlesin dahi taşıyup şehrin ba‘zı çukurların düz edüp ba‘zı muzahrafâtları şehir hâricine taşımağı mu‘tâd edinüp sûret-i Hak'dan görünürler.

Beri tarafda mel‘ûnlar kâmil üç yıl hücrelerinde sâkin olup tedrîc ile lağım yollarından hâk-i amber-pâki mezkûr hımârları ile ve gâhîce kendüler tobralar ile türâb taşıyarak ol mahalle varırlar

kim kabr-i Resûlullâh **[Y 284a]** altı zirâ‘ kalmış. Ammâ ol Hazret-i Sabûr [u] gayûr Allâh'ın hikmeti var. Anlar bu işe mübâşeret etdikleri gibi helâk etse, olur, ammâ hikmeti var. ihmâl etmez, imhâl eder. Me’âl-i kelâm hemân ol mahalde bir gece bizzât Hazret-i Risâlet-penâh şâm-ı şerîfde Nûreddîn eş-şehîd pâdişâh iken Nûreddîn'in vâkı‘asına girüp eydir:

"Yâ Nûreddîn! Bu mel‘ûnlar benim kabrim kazup beni serîka edüp cesedimi kâfiristâna götürmeğe kasd edüp kabrime yakın gelmişlerdir. işte şu mel‘ûnlardır" deyü eşkâlleri ile birer birer bunları gösterüp,

"Yetiş yâ Nûreddîn! Senin gelmene tevfîz olunmuşdur. Bu hidmet-i celîle sana müyesser olmuşdur. Ve benim şeş cihetim hadîd ve tuçlar ve Horasânî kârgîr binâlar ile mazrûf ve niçe mâl-ı hazîne masrûf eyle. Senin gelmende sırrullâh vardır. Hidmetin mukâbelesinde sana şehâdet müyesser olup benim alemim dibinde haşr olup, sana şefâ‘at ederim" dedikde hemân Nûreddîn hazretleri hâbdan bîdâr olup görse kim hâne-i Nûreddîn nûr-ender-nûr ve kendü dahi pür nûr olmuş. Tîz pâk tecdîd-i vuzû‘ edüp nısfu'l-leylden tâ vakt-i sabâha dek on iki bin heccân ve küheylân hussân cem‘ edüp altı bin âdem ile heccânlara zâd-ı râhilelerin tahmîl edüp, "Tevekkülen alellâh" deyüp şâm'dan kıble cânibine müteveccih olup âlem ağyârdan bî-haber kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Aneze nâm mahalde nüzûl edüp sehel istirâhat mahallinde Nûreddîn fikr edüp

"Âyâ bu cânibe müteveccih olduk. Ammâ Sayda ve Berût kal‘aları **[P 119a]** cânibinden küffâr şâm-ı şerîfe istîlâ eylemeye" efkârıyla hâb-âlûd oldukda derhâl Hazret-i Risâlet-penâh:

"Yâ Nûreddîn! Elem çekme Mekke ve Medîne ve şâm benim himâyetimdedir. Inkırâzü'd-devrân anlara bir zarar-ı azîm isâbet etmez. Ammâ böyle ba‘zı ihtilâl vâki‘ olursa da kâr-ı dünyâ böyledir. Andan zarar yokdur. Gam yeme" buyururlar. Hemân yine Nûreddîn kalkup gece gündüz berk-i hâtif gibi giderek şâm'dan Medîne'ye yigirmi beş konak yeri atlı ayağıyla yüz sâ‘at yeri üç gün üç gecede alup Medîne-i münevereye dâhil olup bir ziyâfet-i azîm tertîb eyleyüp hâs u âm ve bay [u] gedâ gelüp sadakât [u] nezerâtları cümle ehl-i Medîne'ye ihsân edüp ta‘âm tenâvül olunmağa başlandı. Bir kaç remmâ âdemler ta‘âm yiyüp kalkup gitdiler. Ammâ vâkı‘asında Hazret-i Risâlet'in gösterdiği mel‘ûnlardan kimesne zâhir olmadı. Hemân Nûreddîn eyitdi:

"Yâ ehl-i Medîne! Elhamdülillâh, ta‘âm kesîr ve hayr [u] berekât kesîr. Dahi fukarâdan kimesne yok mudur ki ol garîbü'd-diyârlar dahi gelüp ni‘metimizle muğtenim olalar" dedi. Ehl-i Medîne eyitdiler:

"Vallâhi Sultânım! şu Bâb-ı şifâ'nın medresesi hücresinde on aded kimesne vardır, (---) (---) (---) münzevî âdemlerdir. Gündüz sâ’im ve gece kâ’im evkât-ı **[Y 284b]** hamselerin câmi‘-i şerîfde kılarlar. Ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at sâhib-i sülûk âdemlerdir. (---) (---) (---) Ve kimesnenin ta‘âmın yemezler. Bir perhizkâr ve dîndâr âdemlerdir. Üç senedir bunda (---) (---) (---) ve sâkin olup sâhib-i firâş olup hâlet-i nez‘e varmışlardır. Ancak bir kaç hidmetkârları (---) (---) (---) eylediler". Hemân Nûreddîn:

"Tîz anları huzûruma hâlet-i nez‘de ise getirin. Sadaka ve ihsânlarımız alsınlar ve ta‘âmlarımız **[Q 118a]** yesinler ve hil‘atlerimiz geysinler" deyü üç kerre âdem vardı, gelmediler.

Derhâl Nûreddîn huddâmlarına işâret edüp ibrâm [ü] ilhâh ile üçün dahi kilim ile hâlet-i nez‘de ise getirdiler. Mâ‘adâsı kendi kadem-i nâ-mübârekleri ile huzûr-ı Nûreddîn'e gelince Nûreddîn-i şehîd,

"Sadakta yâ Resûlallâh" deyüp Hazret-i Risâlet'in vâkı‘asında gösterdiği gibi görüp secde-i şükr etdiler.

Der-akab hücrelerin basdırup bu kadar mühimmât-ı şeytanat ve bu kadar levâzımât-ı mel‘anet ile

bu kadar mâl dahi getirüp ve bu kadar kazma ve kürek çapa ve külünk ve küskü ve tîzâb misilli zehirli sular kim seng-i hârâ geldükde bu tîzâbları seng üzre ilkâ edüp pâre pâre ede.

Bu hâli ahâlî-i Medîne görünce "Ne‘ûzübillâh" deyüp bu mel‘ûnların hüsn-i hâllerine şehâdet etdiklerinden hicâb-âlûd olup gitdiler. Nûreddîn,

"Eyle olur. Hicâb etmesinler. *Hamlü'l-mü’min ale's-salâh'*dır. Anlar zâhirlerine şehâdet eylediler" deyüp yine cümle a‘yân-ı kibâr-ı kümmelîni huzûruna kığırup bu mel‘ûnlara cezâ tertîbine şürû‘ edince sâhib-i firâş olan mel‘ûnun biri ukkâb gibi yerinden sıçrayup Nûreddîn üzre dal meç olup hücûm eyledi.

Biri dahi yerinden sıçrayup Nûreddîn üzre bir tüfeng atdı. Hamd-i Hudâ biri de isâbet etmeyüp bunları cellâd-ı felek ele alup vücûdlarını elek elek edüp bir bir söyledirler:

"Vallâhi bizim taşrada on aded refîklerimiz vardır. Bu şehir içre zebbâl sûretinde hımârlar ile hidmet eder şeklinde haftada bir iki kerre bize gelüp toprak taşırlardı. Ve ba‘zı mahalde tobralar ile biz de taşırdık" deyince tîz ol on aded zebbâli dahi hımârları ile getirüp anlara dahi işkence edüp bülbül-i gûyâ gibi bir bir mâhiyyât-i hâl-i pürmelâllerin söylediler. Ammâ hücreleri içre lağım yolların bulamadılar.

Âhir mel‘ûnın biri "Âteş yakup ta‘âm bişirdiğimiz taşın altındadır. Ol taş tuç tekerlekler üzredir. Ol taşı beri çekin, lağım yolu zâhir olur" deyü ta‘lîm edince hakîkatü'l-hâl ocakda âteşleri yanup tancereler üzre ta‘âmları tabh olunmada.

Derhâl cümle ehl-i Medîne huzûrunda ocak taşın meydân-ı mahabbete çekince azamet-i Hudâ bir gâr yolu gibi bir lağım râhı zâhir olup şem‘ler yakup, bizzât Nûreddîn-i şehîd bükâ ederek bu lağıma girüp **[Y 285a]** *"Eş hâl yâ Resûlallâh"* diyerek kâmil yüz adım kabr-i şerîfe doğru giderler. Vücûd-ı Resûlullâh'a ancak bir adım yer kalmış. Bu hâl üzre keşfidüp cümle taşra çıkarlar ve mel‘ûnları bedürüstî işkenceye çeküp söyledirler. Ser-i kârlarında olan mel‘ûn eydir:

"Vallâhi biz işpanya râhiblerindeniz. Cümlemiz dîn-i Muhammed zuhûr edeli huzûrumuz gidüp millet-i Mesîhiyye pâymâl oldu. Husûsâ bu Emeviyyûn'dan Velîd bin Abdülmelik asrında cemî‘i cezîrelerimiz ve berren ve bahren vilâyet-i azîmelerimiz husûsâ ma‘bed-i kadîmimiz olan Kudüs-i şerîf ve Mısır ve islâmbol ve Mağrib-zemîn ve Tunus ve Tarabulus ve Fes ve Merânkûş ve Tilimsân ve Endelüs cümle Urbân elinde kaldı. Bunlardan nice intikâm alsak, deyü meşveret edüp âhir dînimiz ulusu Papa mel‘ûnun re’y-i nâ-tedbîri ile,

‘Gelün Arab kavmi bir ahmak kavimdir. Medîne'den Muhammedlerini uğurlayalım. işpanya'ya götürüp eski papalarımız yanında defn edelim. Ba‘dehu ellerinde olan Mısır'ı ve şâm'ı, Irâk'ı ve'l-hâsıl mâ-tekaddemden berü milk-i mevrûsumuz olan bilâd-ı azîmelerimiz ve sevâd-ı mu‘azzamlarımız ve sevâhil-i deryâda olan bender iskelelerimiz taleb edelim. Husûsâ hasretü'l-mülûkümüz olan Kudüs-i şerîfi alalım, cânib-i erba‘asına sâfî tuc ve demirden bir hisâr edelim. Ba‘dehu cümle hıristiyan anda göçelim. Arab yine çölde kalsın. işte tedârük budur, yohsa biz Arab ile başa çıkamazız. Hemân Muhammedlerin uğurladalım’ dediler.

Mâbeynimizden bir kaç ruhbân, ‘Muhammed ol Muhammed'dir kim anadan doğunca cümle kıblelerimiz yıkıldı ve âteşgedeler söndü ve Tâk-ı Kisrâ ve Ayasofya ve bu işpanya deyri yıkıldı. işte başınız ucundadır. Bin kerre yapdık. Mümkin olup binâ tutmadı. Ve selef ruhbânlarımızdan tevârîhimizde mastûr olan Papa Mîkâ’îl ve Papa Angeli ve Papa Mîhâ'il ve Papa Aya Yorgi cümle on iki ruhbân Dobra Venedik'in Latin ruhbânlarından on iki dahi Mekke'ye varup Muhammed'e buluşdular ve elin öpüp görüşdüler ve harâc-ı ruhbân afv olunması içün ahidnâmeler alup barışdılar. Ol zamân Muhammed'in âlem-i sabâveti imiş vücûdunun gölgesi yere düşmezmiş ve ne cânibe gitse

vücûdu üzre bir pâre bulut bile gezermiş, deyü eski papalarımız Muhammed'i görüp böyle yazmışlar. Ey imdi bu evsâf ile muttasıf olan Muhammed'in kabri hâfizı Allâh'dır. Ve Arabın kitâbında yazar kim Dürüst Muhammedî olan çürümez, meyyiti tâze durur, derler. Ey imdi ümmeti çürümeyen Muhammed'in kendi vücûdu çürür mü' deyü bir kaç papaslarımız bu bizim bu Medîne'ye gelmemizi men' etmek istediklerinden cümle papaslarımız bu men' edem diyen on iki papasa hitâb etdiler kim

'Besbelli siz Muhammedîlersiz ve sizin bu sözlerinizden anlanan oldur kim mezhebinizde Arab râyihası vardır' deyü on ikisin **[Y 285b]** dahi katl etdiler. Ve ol **[P 119b]** gece anların üzerlerine nûr yağdı. Cümle işpanya kavmi bu nûrullâhı alâ-mele'i'n-nâs gördüler ammâ bu re'y-i bâtıllarına musırr olup, bize bu kadar mâl-ı hazîne verüp Papa mel'ûnun beddu'âsıyla başımız tobraya koyup üç yıldır bu işgâle mukayyed iken bir ay vardır Papanın bir mektûbları geldi.

'Gâfil olman. Üzerinize bir asker varır. Ammâ zarar etmeyüp işinize mukayyed olasız. Ne vechile olursa olsun eğer Muhammed'in nâşesin işpanya'ya getirirseniz defn edüp işpanyayı Ka'be ederiz ve her sene yetmiş seksen bin Arab ve Etrâk gelirse yüzer altun harâc alup ziyâret etdiririz. Ve sizleri türbedâr edüp Arab başına onar altun alıveririz' deyü bu mektûblar geldi" deyü kâğıdları Nûreddîn eş-şehîd huzûrunda ibrâz etdiler.

"Ve andan sonra biz dahi ziyâde takayyüd etmeğe var makdûrumuz sarf edüp koynumuzda cüzdânlarla türâb taşımağa başladık. Ba'dehu Papanın mektûblarında ol cânibe bir asker varır, deyü tahrîrlerinden bir nakş alup bir remil etdik. Bize havf u hatar menzili göründü ve bizi vakt-i sabâh kayd-bend etdiniz. Merrîh hükmüdür. Merrîhin hükmü kandır. Bu mahalleri def' etmeğiyçün sâhib-i firâş olduk. Bilâhire huzûruna câmehâb ile gelüp anda dahi halâs olamayup cenâbınıza kasd etdik, yine halâs olmadık. Eğer dîn-i Muhammed'e girirsem beni âzâd edin" deyü ricâ eyleyüp cemî'i sergüzeşt [ü] serencâmların min-evvelihi ve âhirihi nakl ederler. Hemân koca Nûreddîn eydir:

"Hazret-i Allâh senin dîne gelmene mi muhtâcdır? Ancak sizi ne eşedd-i ukûbet ile katl edem kim ibret-i âlem ola?" Ba'zılar,

"Sultânım! Bu mel'ûnları ihrâk bi'n-nâr edin" derler. Nûreddîn eydir:

"Yok. Âteş ile azâb Cenâb-ı Bârî'ye mahsûsdur." (---) (---) (---)

Eşedd-i azab-ı elîm ile her gün birin katl edüp ibret-i âlem eder. Lâşe-i murdârların zikri sebkat eden (---) (---) (---) Cebelü'l-'Ayr ya'nî Cehennem dağıdır. Ba'de Hicreti'n-nebeviyye bu Medîne-i münevvereye küffâr kademi basmamışdır. Ammâ (---) (---) (---) Hamd-i Hudâ mu'cize-i Resûlullâh ile girîbânların ele verüp katl olundular. ilâ-hâze'l-ân Mekke ve Medîne-i münevvereye'ye (---) (---) (---)millet-i Mesîhiyye ve Mûseviyyeden milel-i muhtelifesi yokdur. Hattâ hakîr şâm-ı **[Q 118b]** şerîfde iken bir yârânımız islâmbol'dan bir mûğpîçe huddâm ile şâm'a gelüp hacca gitdi. Medîne-i münevvereye vardığı sâ'at gulâmı bilüp pâre pâre etdiler. Ol kimesneyi dahi gâyib etdiler. Bu dahi mu'cize-i Resûlullâhdır kim karîbü'l-ahd olmağile ma'lûmumuzdur.

Ve hâlâ ehl-i Mekke destinde la'net-nâme-i Nûreddîn vardır kim "Cemî'i tüccârın metâ'ın açup bakalar. Ve birbirine mütekeffil âdemler koyalar" deyü ellerinde cemî'i bevvâbların la'net-nâme ve tenbîh-nâmeleri vardır.

Der beyân-ı mübaşeret-i binâ-yı Ravza-i Mutahhara-i Fahr-i dü-[Y 286a] -âlem Seyyid-i kâ'inât ve Mefhar-i mevcûdât be-dest-i imârât-i Nûreddîn Sultân eş-şehîd

Ba'dehu Hazret-i Nûreddîn-i şehîd şâm'dan getürdüğü üstâd bennâları Mekke-i mükerremeden cümle ehl-i fennâları cem' edüp Mekke ve Medîne'den ve şâm u Haleb'den niçe bin kantâr nühâs ve kalây ve rusâs getirüp ve niçe bin kantâr ve katar hadîd ve gayri mühimmât-ı cedîd getirdüp mukaddemâ Çâryâr-ı Güzîn'in inşâ etdüği kubbe-i Resûl'ü münhedim edüp bir musattah zemîn

kaldıkda bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın defn olunduğu hâk-i amber pâkin tûlen ve arzen yigirmişer zirâ‘-ı mekkî alıkoyup cânib-i erba‘asından handaklar kazmağa başlar. Zîrâ bu yigirmi zirâ‘ kalın pâk türâb içinde Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Ömer ve Hazret-i Fâtıma dahi medfûndur.

Andan mâ‘adâsına üstâd fa‘‘âller şeb [u] rûz bir handak kazdılar kim tâ ka‘r-ı zemîne nüzûl edüp mâ-i zülâl zâhir olup yalçın kayalar dahi nümâyân oldu.

Hâsıl-ı kelâm yigirmi zirâ‘-ı mekkî amîk ve on zirâ‘ arîz bir hafr-i azîm oldu. Andan cemî‘i üstâd mühendisler ile meşveret edüp,

"ihtimâldir, düşmen bu hâk-i amber-âsânın ka‘rından nakb edüp penâhımızın ka‘rından gireler, ana bir ilâc" deyüp bu hafr içre hazretin defn olunduğu çâr-kûşe kalın türâbı üsköndürelere ve pâyendelere alup cânib-i erba‘asın ıskaralara alup bu türâb-ı mübârekenin tâ suya berâberinden kazup cümle tîn [ü] türâbların taşra atup altına desdekler koya koya lağım yerin tathîr edüp Hazret-i Peygamber'in defn olunduğu ol hâk-i müşk-i amber-i hâm sandûka-vâr bir mu‘allak şey oldu.

Ba‘dehu cemî‘i üstâdlar cem‘ olup ibtidâ su içre rıhtım ıskaralar edüp Horasân kireç ile mebnî bir havz-ı azîm etdiler. Ba‘dehu ol havz içre niçe bin kantâr nühâs ve kalay ve rusâsı âteş-i azîm ile kal edüp bu havz içre tucu akıdup cümle rûy-i arza çıkınca ol havuz, yekpâre tuc ile leb-ber-leb olup Hazret-i Risâlet-penâh refîkleri ile gûyâ bir tuc kal‘a içinde kaldı. Anıniçün hâlâ Urbân-ı fassâh mâbeyninde Hazret-i Risâlet'e yâ sâhibe'n-nühâs ve ba‘zılar yâ molla'n-nühâs derler. Hâlâ bu yekpâre pûlâd-ı Nahcivânî içre Hazret-i Habîb-i Hudâ âsûdedirler. Üzerlerin dahi pâre pâre kilim cirminde tuçlar ile pûşîde edüp dahi üstüne kurşum akıtdı.

Netîce-i kelâm Hazret-i Risâlet'in şeş ciheti tuc olup rûyden bir sandûka içinde âsûdedirler.

Bundan mâ‘adâ tâ Hazret-i Osmân binâ etdüği dîvâr dibinden tâ Erbâb-ı Soffa soffasına andan Bâb-ı Cibrîl'den taşra, andan câmi‘ içre, bu zikr olunan mahallerden ihtiyâten birer kat handak dahi kazup niçe kerre yüz bin kantâr âdem beli kalınlığı demir kafesler ve kârgîr metîn binâlar **[Y 286b]** ile inşâ edüp kat-ender-kat sedd-i iskender olup kabr-i şerîfleri üzre dahi tekrâr demir kafesler inşâ olunup kubbe-i âlîlerin binâ etmişlerdir kim mahall-i münâsebetiyle evsâfın tahrîr ederiz. Ve Nûreddîn-i şehîd Sultân bu binâ-yı azîme himmet edüp şehr-i Medîneyi ibtidâ kal‘a içine anlar alduğun Arab tevârîhlerinde tafsîl üzre tahrîr etmişlerdir. Ammâ bizim murâd [u] maksûd [u] merâmımız olan,

Hazret-i Risâlet-penâhın Ravza-i Mutahharası ne eşkâlde ve ne cirmde ve ne hey’etde ve ne ziynetdedir ve nice âdâb üzre ziyâret olunur anı beyân eder

Evvelâ Nûreddîn-i şehîd asrında Hazret-i Risâlet-penâh'ın vücûd-ı şerîfine kasd edenler içün ba‘zı tevârîhde Râfizîlere isnâd ederler. Ammâ hilâfdır, işpanya keferesi fi‘lidir, zîrâ dîn düşmanlarıdır. Hattâ bu hakîr şâm-ı şerîfde iken emr-i pâdişâhî ile Nûreddîn eş-şehîd evkâfının mütevellîsi oldukda yedi aded mücelled evkâf-name-i Nûreddîn'de aslı ile mastûrdur. Ve ne kadar binâ ve ne kadar mühimmât gidüp kal‘a ve bu kubbe-i âlî kâmil yedi senede itmâm bulduğu mastûrdur.

Evvelâ kubbe-i pür-envâr-ı Hazret-i Risâlet-penâh'ın câmi‘-i şerîfinin cânib-i şarkîsinde Bâb-ı Cibrîl dîvârı ile kabr-i pür-envârı şebekesi mâbeyni ancak iki âdem eni bir yoldur. Ammâ yine câmi‘ içidir, *ve's-selâm.*

Sitâyiş-i kubbe-i kabr-i Hazret-i Seyyidü'l-kevneyn ve's-sakaleyn: Bu kubbe-i pür-envârın enderûn [u] bîrûnu etrâfında on tokuz amelî pâye-i azîmeler üzre evc-i âsumâna ser çekmiş kubbe-i **[P 120a]** nîlgûndur kim kaddi elli arşın âlîdir. Ve gâyet musanna‘ kurşum örtülüdür. Ve iki âdem

kaddi altun alemi Sultân Süleymân Hân'ın hayrâtıdır kim bir fersah yerden nümâyândır. şa‘şa‘asından merdümek-i çeşm merdüm-i dîdeleri hîrelenir, zîrâ nûrun alâ-nûrdur.

Ve bu kubbe-i şerîfin cânib-i erba‘asındaki on tokuz tâkların mâbeynleri dâ’iren-mâdâr âdem parmağı sığmaz musanna‘ demir kafes şebekeleridir kim üstâd-ı âhenkâr-ı hurdekâr eyle san‘at sarf etmişdir kim gûyâ kâr-ı Hazret-i Dâvûd'dur. Her tarafında hurde hadîdden lâle ve sünbül ü reyhân ve gül [ü] erguvân tasvîr etmişdir. Ancak râyihasın edememiş. Ammâ bunda olan râyiha-i tayyibe râyiha-i Resûlullâh'dır kim şemm eden uşşâkın demâğı mu‘attar olur.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın ser-i sa‘âdetleri tarafındaki şebekede gümüş kilidli yine şebeke kapu üzre hurde hadîd ile üstâd-ı âhen bir Karahisârî hattı tarzı bir celî hatt ile,

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh" tahrîr etmişdir, gûyâ hatt-ı Hazret-i Osmân'dır. Ve,

"Ammera hâze'l-şebeke eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Kaytbay" tahrîr olunmuşdur. Bu dahi yine hurde hadîd ile muharrerdir.

Ve bu şebekeler beş âdem kaddi bâlâdır. Andan yukaru hûş [u] tuyûr serâperde-i Resûlullâh'a duhûl etmesinler deyü tâ tâk-ı müntehâlara çıkınca kalın tel kafesdir.

Ve Hazret-i **[Y 287a]** Fâtıma âsitânesi dahi Hazret-i Peygamber kafeslerinin şimâline muttasıl yine böyle şebekelerdir. Ammâ yine Hazret-i Risâlet'in kubbesi saçağı altındadır.

Ve bu şebekelerin ferşi hâlîçeler ile döşeli değildir. Cümle kuş gözü hurde taş-ı zî-kıymet ile Hind püsûs-kârîsi gibi döşelidir, *ve's-selâm.*

Bu mahalde kubbe-i pür-envârın evsâfı dahi tamâm olup şurût [u] kuyûtuyla ne gûne ziyâret olunmasın beyân eder

Evsâf-ı ziyâret-i Ravza-i Mutahhara ya‘nî *Seyyidü'l-kevneyn ve Resûlü's-sakaleyn ve Nebiyyü'l-Haremeyn ve imâmü'l-Kıbleteyn ve Ceddü's-Sıbteyn ve şefî‘u men fi'd-dâreyn:* Ol zât-ı pâkin na‘t-ı şerîfidir kim şânında Cenâb-ı Bârî hadîs-i kudsî ile [215] nâzil olmuşdur kim bir tâlibân-ı tarîk-ı îkân ve şâribân-ı rahîk-ı irfân ye‘ûbü'l-vâsılîn ve matlûbü'l-kâmilîn hurşîd-i sipihr-i imâmet, Süleymân-ı serîr-i kerâmet, vâkıf-ı mi‘râc-ı lâhût, ârif-i bedayi‘-i nâsût, menbı‘-ı uyûn-ı şâhide, mecma‘-ı fünûn-ı mücâhede, mazhar-ı envâr-ı fütüvvet, masdar-ı âsâr-ı mürüvvet, Fâtiha-i kitâb-ı velâyet, hâtime-i mushaf-ı vesâyet, unvân-ı sahîfe-i inâyet, dibâce-i risâle-i hidâyet, merkez-i dâ’ire-i siyâset, kutb-ı felek (---) (---) ve çemen-i sabâhat, nemek-hân-ı melâhat, kamer-i âsumân-ı semâhat, kâdî-i mahkeme-i kazâ ve kader, sâhib-i (---) (---) (---) esmâ ve sıfât-ı ilâhî, lâyık-ı mertebe-i hilâfet ü şâhî, mansûsu bi-nassı [216] (---) (---) (---) inticâh, âhiru enbiyâ, hâtemu asfiyâ, sâhib-i aksâm-ı menâkıb, **[Q 119a]** nâsıb-ı a‘lâm-ı menâsıb, makbûl-i bülegâ-yı (---) (---) (---) Maşrık ve Magrib ki bu evsâf-ı zât [u] sıfât ile muttasıf olan ol Resûl-i Mekkî, Medenî, Hâşimî, Kureyşî'dir ki ism-i şerîfleri Muhammed nâm-ı mahmûdu kendülere alem olmuşdur. ism-i Muhammed anlardan evvel istimâ‘ olunmamışdı. Zamân-ı cehâletde lakab-ı şerîfleri Emîn idi. Sâ’ir sıbyânlar ile lu‘b ü lehve meşgûl değiller idi. Kabâyil-i Kureyş'in a‘yân-ı kibârı i‘timâd edüp emîn derlerdi. Ba‘zılar Muhammed Emîn derlerdi.

Ba‘dehu kırka bâliğ kâmil ve mükemmel oldukda Rabbü'l-izzet nübüvvet hil‘ati teşrîfine anları ıstıfâ eyleyicek lakab-ı şerîfleri Mustafâ oldu. Zamân-ı risâletlerinde velvele-ârâ ve cihan-ârâ oldukda Muhammede el-Mustafâ dediler. (---) Ahmed'dir ve (---) Mahmûd (---) bu dörd ism-i şerîf kendülere mahsûsdur ki hâssu's-hâss Muhammed bin Abdullâh bin Abdülmuttalib bin Hâşim bin Abdi Menâf bin Kusay bin Külâb bin Murre bin Ka‘b bin Lü’ey bin Gâlib bin Fihr bin Mâlik bin en-Nadr'dır. Bu cümle kabâyil-i Kureyş'dir kim yigirmi sekizinci atada Hazret-i ismâ‘îl'e çıkar. Yigirmi tokuzuncu atada Hazret-i ibrâhîm ibn Âzer'e müntehîdir.

Hazret-i Risâlet'in pederi Abdullâh'dır. Ceddi **[Y 287b]** Abdülmuttalib'dir. Ve Abdülmuttalib'in beş oğlu var idi. Biri Hazret-i Hamza biri Hazret-i Abbâs biri Ebî Tâlib hazretsizdir, derler. Biri Hazret-i Hâşim biri Hazret-i Abdullâh'dır ki Hazret-i Risâlet'in pederidir. Hamza ve Abbâs ve Ebî Tâlib ve Hâşim Hazret'in ammileri olmuş olur. Hazret-i Alî ammizâde-i Resûl olmuş olur.

Muhammed bin ishâk kavlince Hazret-i Risâlet'in vilâdeti ve bâ-sa‘âdeti Hazret-i Îsâ zamânına dek sene 600, iskender zamânından vilâdete gelince sene 882 olmuşdur. Ve Mekke-i mükerremede vücûde gelmişlerdir kim mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in on ikinci gece isneyn gecesi rahm-i mâderden müştakk olduğu mâh-ı Nîsân'ın yigirmisi idi ki âlem münevver oldu. Ammâ cemî‘i kâfiristânda kıyâmet kopup Tâk-ı Kisrâları ve cümle âteşgedeleri sönüp cümle esnâmları sernigûn olup zîr [ü] zeber oldu.

Ba‘zı müverrihîn eyle yazmışlar kim Hazret-i Habîb-i Hudâ vücûda geldükde babası Abdullâh merhûm olmuşdu. Anıniçün efvâh-ı nâsda Muhammed-i Yetîm derlerdi. Ammâ dedesi Abdülmuttalib hayâtda idi. ism-i şerîflerin ol Muhammed kodu ki *"El-esmâu tenzilü mine's-semâ"*dır. Ve dedesi gâyet mahabbet edüp kundağıyla kucağına alup gezdirirken,

"Oğlumun oğlu sa‘âdet-i dâreyn sâhibi Muhammed'im" deyü bağrına basup bir ân ansız olmazmış. Hamza ve Abbâs ve Tâlib ve Hâşim'den ziyâde severmiş. Bu dörd evlâdına,

"Siz dahi Muhammed'i sevin" deyü birbirlerine öpüşdürüp kucuşdurup Muhammed'e,

"i‘ânet edün. ihânet etmen" buyururlar imiş. Tâ ki Hazret-i Risâlet kırka bâlig olup nübüvvet geldüğü mahalde Abdülmuttalib intikâl edüp Mekke münkiri fürce bulup Resûl-i Kibriyâ ile mu‘ârazaya başladılar.

Ve hazretin vâlidesi Vehb kızı Emîne Hâtûn'dur. Dâyesi Benî Sa‘d kabîlesinden Halîme Hâtûn'dur. Ve kendiler vücûde geldikde Bağdâd halîfesi Enûşirvân âteş-perest idi, ammâ adâleti cihân-ârâ idi.

Hil‘at-i nübüvvet ile on üç sene Mekke kavmin dîne da‘vet edüp mi‘râcı Mekke'de vâki‘ oldukda elli bir yaşında ve tokuz aylık idi. Andan Mekke münkirleri ile geçinmek mümkin olmayup emr-i Rabbü'l-âlemîn ile Mekke'den Medîneye yetmiş bin Sahâbe-i kirâm ile hicret edüp on yıl mutavattın oldukda ikinci senede sıyâm farz olup Kudüs'den Mekke'ye âye[t]: [217] âyeti ile kıble Mekke'ye tahvîl olundu.

Ve Hâtem-i nübüvvete mâlik oldu. Cenâb-ı izzet zahrına mühr-i nübüvvet dest-i kudret ile yazmışdır kim gazâ-yı fî-sebîlullâh ile me’mûr olup enbiyâ askerinin mansûr u muzaffer şâhı ve risâlet memleket-i ma‘mûrunun pâdişâhı efdal-i enbiyâ ve ekmel-i asfiyâdır. Gerçi cümle enbiyâdan âhirde geldi, ammâ min-indillâh cümleden evvel geldi. Hadîs [218] buyururlar.

Bin bin dürûd-ı bî-tü‘ad salavât u selâm anın âl ve evlâdı ve ezvâcı **[Y 288a]** ve ashâbı üzerine olsun *rıdvânullâhi ta‘âlâ aleyhim* **[P 120b]** *ecma‘în* ki anın zât-ı şerîfi edîm-i arza rahmet gelüp dîn-i Muhammedî âşikâre olup şarkan ve garb ümmeti cihângîr oldu. inkırâzü'd-devrân mü’ebbed ola.

Ve zamân-ı sa‘âdetlerinde dörd erkek evlâdları oldu, Kâsım ve ibrâhîm ve Tayyib ve Tâhir'dir. Ve dörd kızı oldu, Fâtımatü'z-Zehrâ ve Ümmü Külsûm ve Rukıyye ve Zeyneb.

Ve sülâle-i pâk-zülâllerin cümlesi hazretden evvel vefât etdiler, illâ Hazret-i Fâtıma Hazret-i Alî'nin taht-ı nikâhında kaldı kim menba‘-ı Âl-i Muhammedî'dir kim inkırâzü'd-devrân Âl-i Hâşimiyân münkariz olmaya kim ecdâd-ı izâmları şefî‘ü'l-müznibîn ve Resûl-i Rabbü'l-âlemîn Muhammed Arabî'dir ve Dürr-i Yetîmi'dir ve Emîn-i Ümmî'dir. Lâkin cümle ilimde mükemmeldir.

Evsâf-ı şerîfleri böyledir kim Hâşimiyyen, Kureyşiyyen, Ebtahıyyen, Kerrûbiyyen, Rûhiyyen, Rûhâniyyen, Takıyyen, Nakıyyen, Nebiyyen, Kevkeben dürriyyen, şemsen mudî’en, Kameriyyen

nûriyyen nûrâniyyen, Beşîren, Nezîren, Sirâcen kameren bedren, Nezîren müzîren, Münziren evsâfları ol hâtemü'n-nebiyyîn hakkındadır.

Ve dahi Cenâb-ı Bârî hakkında âyet[t]: [219] deyü âyet[-i şerîf] nâzil olmuşdur. Herkes ile hüsn-i ülfet ederlerdi.

Ve Cenâb-ı izzet her Peygambere niçe bin mu'cize ile kifâf-ı nefsleriyçün birer sanâyi' emir eylemişlerdi.

Evvelâ Hazret-i Âdem Safî *aleyhi's-selâm* ekinci idi.

Ve Hazret-i idrîs yazıcı idi.

Ve Hazret-i Nûh neccâr idi.

Hazret-i Hûd tüccâr idi.

Hazret-i Sâlih dahi tüccâr idi.

Hazret-i ibrâhîm dahi ekinci idi.

Hazret-i ismâ'îl kannâs idi ya'nî avcı idi.

Hazret-i ishâk a'mâ olmazdan evvel çoban idi.

Hazret-i Yûsuf mâlik [idi].

Hazret-i Eyyûb tüccâr idi.

Hazret-i şu'ayb umyâ âbid idi.

Hazret-i Mûsâ dahi râ'î idi.

Hazret-i Hârûn vezîr idi.

Hazret-i ilyâs nessâc ya'nî cüllâh idi.

Hazret-i Dâvûd zerrâh ya'nî ceng âleti içün cebe yapardı.

Hazret-i Süleymân zenbîlbâf idi.

Hazret-i Zekeriyyâ zâhid idi.

Hazret-i Yahyâ meşâyih idi.

Hazret-i Dânyâl remmâl idi.

Hazret-i Îsâ seyyâh-ı âlem idi.

Hatemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ mücâhidü fî-sebîlullâh idi. Âye[t]: [220] emrine imtisâlen gazâ ederdi. Müddet-i risâletleri 23 sene olmuşdur. Bu müddet içre,

Hazretin cemî'i gazâların beyân edelim: Bizzât kendüleri yigirmi sekiz gazâya gitmişlerdir. Tokuzunda bi-nefsihi kendüler cenge girmişlerdir. Bu tokuz gazâya "Gâzâ" derlerdi. Evvelâ gazâ-yı Bedir gazâ-yı Uhud ve gazâ-yı Handak ve gazâ-yı Benû Kureyz[a] ve gazâ-yı Beniyü'l-Mustalık ve gazâ-yı Hayber ve gazâ-yı Feth-i Mekke ve gazâ-yı Bedr-i Huneyn ve gazâ-yı Tâ'if. Bu zikr olunan tokuz gazâda Mefhar-i Âlem bile idiler. Ammâ Ashâb-ı kübbârdan birini serdâr eyleseler ana sefer-i seriyye derlerdi. Ba'zılar ceng ü cidâl ve harb [ü] kıtâl olmadan bâ-sulh itâ'at etdiler.

Cümle (---) sefer-i seriyyedir. Evvelâ gazâ-yı Veddân ve gazâ-yı (---) (---) (---) ve gazâyu's-Sevîk ve gazâ-yı **[Y 288b]** Atfân ve gazâ-yı Bahrân ve gazâ-yı Benî Kaynukâ' ve gazâ-yı (---) (---) (---) er-Rukâ' ve gazâ-yı Bedrü'l-âhir ve gazâ-yı Cevka'l-hanzal ve gazâ-yı Benî Lihyân. (---) (---) (---) Bu gazâlar seriyye gazâlardır. Ba'zı siyerde bu gazâlar otuz tokuz kerre vâki' olmuşdur. (---) (---) (---) **[Q 119b]**

Eyyâm-ı nübüvvetlerinde otuz bin mu'cizât-ı bâhireleri var der. Ve Hazret-i Cibrîl-i Emîn izn-i Hak ile berzemîn otuz bin kerre nâzil olmuşdur. Üç bin kerre sâ'ir enbiyâya nüzûl edüp yigirmi yedi bin kerre Hazret-i Risâlet'e enmişdir. *Va'llâhu a'lem.*

Be-kavl-i ehl-i siyer müddet-i nübüvetleri 23 sene ve müddet-i ömr-i azîzleri 63 sene olup mâh-ı

Rebî‘u'l-evvel'in on ikinci gece isneyn gecesi vâki‘ olup bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî'ye rûh-ı pürfütûhun teslîm edüp dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye hicret-i sahîh eyleyüp rûh-ı şerîfi firdevs-i illiyyînde huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde karâr etdi. Zîrâ bu dünyâ dâr-ı fânîdir, dâr-ı bâkî değildir. Âye[t]: [221] Âye[t]: [222]

Beyt:

Eger dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî
Eger hüsneş bekâ bûdî ne-mürdî Yûsuf-ı Ken‘ân [223]

Hakîkatü'l-hâl dâr-ı dünyâ bir kârbânsarâydır. Elbette konan göçer. Hazret-i Risâlet'e dahi bâkî kalmayup vücûd-ı şerîfin bu zikr olunan kubbe-i nûr-ı Hudâ'da defn etdiler. imdi ihvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim,

Hazret-i Server-i Kâ’inât'ı ziyâret etmenin şurût [u] kuyûdun beyân eder

Âdâb-ı ziyâret-i Hazret-i Risâlet-penâh: Evvelâ hammâma varup pâk ü pâkîze gusl edüp mümkin olduğu mertebe pâk esvâblar geyüp râyiha-i tayyibeli ıtriyyât makûlesi şeyler sürünüp ve ûd(u) ve amber ve gayri buhûrlar yakup âdâb üzre hüzn-i kalb ile derûn-ı dilden niyâzmend olarak vara. Ammâ bî-edeplik etmeye. Dünyâda pâdişâhlar huzûruna nice varırsan, buna yüz bin kat ziyâde mü’eddebâne varmak gerek, zîrâ anlar ölmemişlerdir, ancak dünyâlar değişdirmişlerdir. Niçe bin kerre kabr-i şerîflerinden sadâ zâhir olmuşdur. Hattâ Bursa'da Emîr Sultân'a "yâ veledî" sadâsı zâhir olmuşdur kim menkıblarında mastûrdur. Ey imdi anları dahi hayâtda bilüp Bâb-ı Selâm'a varup câmi‘-i Resûlullâh içre kadem basdıkda şebeke-i Resûlullâh nümâyân oldukda,

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Rabb, üdhulnî medhale sıdk, ve uhrucnî mahrece sıdk, ve ec‘aln min ledünke sultânen nasîrâ" deyüp âheste âheste delîl ile gitmek gerek, zîrâ delîlsiz olmaz. Mısra‘:

Cânını terk etmeyen cânâna olmaz âşinâ
Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ

mazmûnunca delîl lâzımdır.

Anda delîl kırâ’at ederse kırâ’at ederek âdâb-ı hulû‘ [u] huşû‘ ile iki ellerin göğsüne koyup vara. Zîrâ Sened-i âlem ve Mefhar-i benî âdem huzûruna varırsın kim şefâ‘at ricâ etsen gerek. Hemân ki şebekeye yakın vardıkda âye[t]: [224] **[Y 289a]**
deyüp muvâce[he]-i Resûlullâh'a vardıkda,

"Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh" deyüp boynun bükerek gözlerinden yaşlar dökerek adım adım ileri vararak muvâce[he]-i Resûlullâh'a varup şebekeye yapışup feryâd etmeye. Ol mahalde okunacak du‘â bunlardır:

Du‘â-yı ziyâret-i Resûl-i Kibriyâ: *"Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh. Es-selâmü aleyke yâ Nebiyyallâh, Es-selâmü aleyke yâ hayra halkıllâh, Es-selâmü aleyke yâ Habîballâh, Es-selâmü aleyke yâ Safvetallâh, ve yâ seyyide'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve yâ hâteme'n-nebiyyîn ve yâ hayra'l-halâyıkı râhimîn ve yâ kâ’ide'l-gurri'l-muhaccelîn ve yâ imâme'l-müttakîn ve alâ ehli beytike't-tâhirîn ve alâ ezvâcike't-tâhirâtı ümmehâti'l-mü'minîn ve alâ âlike ve ashâbike'l-ecma‘în ve alâ sâ'iri'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve alâ sâ'iri-ibâdillâhi's-sâlihîn. Es-selâmü aleyke yâ eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetüllâhi ve berekâtuhu, cezâkallâhu annâ yâ Resûlallâh, efdalu mâ cezâe seyyi'en an kavmihi ve resûlen an ümmetihi , sallallâhu aleyke küllemâ zekereke'z-zâkirûn ve küllemâ*

gafele an zikrike'l-gâfilûn. Ve sallallâhu aleyke fi'l-evvelîne ve'l-âhırîn, efdalü ve ekmelü ve atyabu mâ salle alâ ahadin min halkihi ecma'în. Kemâ istenkadenâ bike mine'd-dalâleti ve bassarnâ bike mine'l-amâyeti ve hedânâ bike mine'l-cehâleti ve eşhedü en lâ ilâhe illallâh vahdehu lâ şerîke leh ve eşhedü enneke abduhu ve resûlüh ve emînnüh ve hayretüh **[P 121a]** *min halkihi ve eşhedü yâ Resûlallâh enneke bellağte'r-risâlete ve eddeyte'l-emânete ve nasahte'l-ümmete ve keşefte'l-gammete. Ve kad ci'nâ bike yâ Resûlallâh zâlimîne bi-enfüsinâ, müstağfirîne li-zünûbinâ ve eşfa' lenâ yâ Resûlallâh. Ülâike refîkan yâ Resûlallâh, eş-şefâ'atü'ş-şâfi'atü yâ Resûlallâh"*deyüp el yüze süre.

Andan Hazret-i Resûl'ün muvâce[he]sinden şark cânibine yine bu şebeke sırası ile iki adım gidüp,

Ziyâret-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk: Bunlar dahi Hazret-i Risâlet-penâh ile bir kubbede medfûndurlar. Muvâce[he]-i şerîfine vardıkda yine âdâb üzre,

"Es-selâmü aleyke yâ seyyidinâ Ebâ Bekri's-Sıddîk ve yâ evvele gârı'r-refîk Es-selâmü aleyke yâ halîfe-i Resulullâh, ve safvetehu ve sâniye fi'l-gâr, cezâkallâhu ta'âlâ an ümmeti Muhammedin hayran vi lekâke fi'l-kıyâmeti berren ve emnen ve emânen" deyüp şefâ'atlerin ricâ edüp rûh-ı şerîflerine bir Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleye.

Beyân-ı menâkıb-ı Hazret-i Ebâ Bekrü's-Sıddîk: Bunlar Hazret-i Risâlet-penâh'ın vasıyyet-i şerîfleriyle halîfe-i Resûlullâh olup adl ile bilâd-ı islâm emn [ü] emân oldu ve dîn-i Muhammedî nizâm [u] intizâm buldu. Beyt:

şerî'at râ nühüstîn kurretü'l-'ayn
Refîk-ı Mustafâ sâniye'l-isneyn [225]

Mukaddemâ isimleri Abdü'l-Ka'b idi. Ba'dehu Hazret-i Resûl Abdullâh buyurdular. Anlar ibn Ebî Kuhâfe, Amr bin Âmir ve hüve Temîm bin Murre bin Ka'bdır. Yine Hazret-i Risâlet-penâh neslinden Ka'b'a müntehîlerdir. Bunlar ibtidâ Hazret-i Resûle nübüvvet geldikde tasdîk etdikleriyçün Sıddîk **[Y 289b]** buyurdular.

Ve Atîk dediler, zîrâ bunlar hakkında Nebiyy-i Mükerrem buyururlar *"Ente atîkun mine'n-nârı"* [226] deyü müjde etmişlerdir. Ve künyeleri Ebâ Bekir deyü iştihâr bulmuşlardır. Beyit:

Sadâkatde odur Sıddîk-ı ekber
Velî-ahd eyledi anı Peygamber

ibtidâ bunlar mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'in sene 11 halîfe oldular. Müddet-i hilâfetleri 2 sene şehr 3 yevm 9. Maskat-ı re'sleri Abbâs bâğ-ı ireminde vücûda gelmişlerdir. Rıhletleri sene 13 leyle-i Cum'ada vâki' oldukda ol leyle-i mübârekede Ravza-i Mutahhara'da tâ sabâha dek Hazret-i Risâlet-penâh,

"Ta'al indî yâ evvele'r-refîk ta'al" [227] sadâsı gelüp cümle ehl-i Medîne bu sadâyı istimâ' edüp ale's-sabâh hâzır edüp Hazret-i Ömer lahde nüzûl etdirirken hazretin dest-i mübâreki nûr-ı münevver gibi merkad-i pür-envârından çıkup cenb-i şerîflerinde yer ederler. Ve Hazret-i Ömer'in dahi mübârek kâ'bından çeker, işâretin eder. Hazret-i Ömer andan fehm ederler kim kendüler dahi anda defn oluna.

Bu mahalde ehl-i siyer eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Risâlet'in Kabr-i şerîfi Arabistân tarzı bir küçük kemer fiskıyye ola. Hâsıl-ı kelâm Hazret-i Ebâ Bekir'i anda defn ederler. Sebeb-i mevtin ba'zı müverrihîn böyle tahrîr ederler kim Hazret-i Ebâ Bekir Hayberistân'a gidüp anda bir Hayber

Yahûdîsinin zehirli (---) (---) (---) (---) (---) (---) ta‘âmından tenâvül edüp bir seneden sonra semm-i helâhil vücûd-ı şerîflerine te'sîr edüp [[(---) (---) (---)]] Hazret-i Risâlet ile dünyâ gârında refîk iken gâr-ı gûrda dahi refîk oldu.

[[(---) (---) (---)]] sânî isneyn. [228]

Bu âhir mısra‘ nass-ı kâtı‘dan (dan). Bundan gayri Hazret-i [[(---) (---) (---)]] [rahmet]ullâhı aleyh. Bunların muvâcehesinden yine cânib-i şarka iki adım gidüp, [[(---) (---) (---)]] anlar dahi Resûl-i Ekrem ile bir yerde âsûdelerdir. Bunların dahi müvâce[he]-i şerîflerine **[Q 120a]** varıldıkda yine âdâb üzre,

"Es-selâmü aleyke yâ Ömere'l-Fârûk, Es-selâmü aleyke yâ halîfe-i Resulullâh, yâ Ömer bin el-Hattâb ellezî e‘azzallâhu bike'l-islâm fe-cezâkallâhu ta‘âlâ ani'l-islâm ve an ümmeti Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem hayri's-selâm aleykümâ yâ dacî‘â ve yâ vezîr resûlillâh el-mu‘âvineyn lehu fi'd-dîn, ve nahnu netevesselü bikümâ ilâ resûlillâh li-yeşfa‘a lenâ, yâ halîfe-i Resûlullâh" deyüp rûh-ı şerîfleriyçün Fâtiha-i şerîf kırâ’at oluna.

Ba‘dehu Hazret-i Risâlet'in şebekesi köşesinden şimâle yedi adım gidüp Hazret-i Risâlet'in pâ-yi şerîfleri ucunda,

Makâm-ı Hazret-i Cibrîl: Bu dahi Hazret-i Habîb'in şebekesi içindedir. Bunda dahi âdâb üzre bu du‘âyı okuya:

"Es-selâmü aleyke yâ Cibrîle emînallâh, Es-selâmü aleyke yâ mûnise Resûlillâh li-yeşfa‘a lenâ, yâ kerrûballâh" deyüp dünyevî ve uhrevî hayır murâdatın ricâ ede.

Andan yine ol şebeke-i Resûl sırası ile yedi adım şimâle gidüp,

Ziyâret-i Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ binti Hazret-i Risâlet-penâh: Bunlar dahi Hazret-i Risâlet-penâhın kubbesi sâhası dâhilinde **[Y 290a]** başka şebeke içindedir. Ammâ şebekelerinin kıble cânibi Resûl-i Hudâ'nın şebekesine muttasıldır. Ammâ kendüleri Hazret-i Resûl gibi cibinlik içinde değildir. Zer-ender-zere müstağrak sandûkaları ile âşikâredir. Bu mahalle dahi âdâb ile gelüp bu du‘âyı okuya,

"Es-selâmü aleyki yâ Fâtımate'z-Zehrâ, Es-selâmü aleyki yâ binte Resûlillâh, Es-selâmü aleyki yâ zevcete Aliyyi'r-Rızâ, Es-selâmü aleyki yâ ümme Hasan ve'l-Hüseyn, istevda‘tüki'ş-şehâdeteyn, yâ binte Resûlillâh" deyüp şefâ‘atlerin ricâ edüp rûh-ı şerîfleriyçün Fâtiha-i şerîf tilâvet olunur.

Bu Medîne şehri içre bir kız vücûda gelse bu merkad-i Fâtıma'ya getirüp bir sâ‘at mikdârı dururlar ve Hazret-i Fâtıma'nın mevlûd-ı şerîfleri sene (---) nübüvve Mekke'de vücûda gelmişlerdir. Müddet-i ömr-i azîzeleri (---) sene. Cümle sâdât-ı kirâmın silsileleri bunlara müntehî olur.

Menâkıb-ı Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh***:** Bunlar Hazret-i Ebâ Bekir'den sonra halîfe oldular. Hicret-i Nebeviyye'nin sene 23 vâki‘ oldu. Beyit:

Emîr-i hıtta şer‘ -i ibn-i Hattâb,
Çerâğ-behişt-i huld-i şem‘-i ashâb.

Hazret-i Ömer'in nesebleri bunlar kim beyân olunur: Hazret-i Ömer ibni'l-Hattâb bin Lefîde bin Abdül‘uzzâ ibn Reyyâh bin Abdülfart bin Zerrâh bin Adî bin Kâ'b bin Lü’ey bin Hûced bin Gâlib'dir.

Vâlidelerinin ismi Cesîme bint el-Hâşim bin el-Mugîre'dir kim Ebû Cehil la’înin kız karındaşıdır. Ebû Cehl Hazret-i Ömer'in dayısı olur ve Ebû Cehil'in ismi dahi Ömer'dir. Lakabı Ebû Cehil'dir. Hazret-i Ömer'e Hazret-i Resûl Ömerü'l-Fârûk dediler. Hakkı bâtıldan fark etdikleriyçün bunlara Fârûk buyurdular. Müddet-i hilâfetleri 10 sene şehr 2 yevm 4. Hazret-i Resûl cümle Sahâbe-i

kirâmlarına bir künye ya‘nî lakab korlar idi. Bunlara Hafz künye kodular. Ve duhter-i pâkîze-ahterleri Hafza'dır. Gâyetü'l-gâye zekî hâfıza-i Kur’ân idi. Hattâ Hazret-i Osmân-ı câmi‘ü'l-Kur’ân Kur’ân-ı azîmi cem‘ ederken bu bint Ömer Hafza'dan istimâ‘ edüp cem‘ ederdi. Anıniçün hâlâ cemî‘i kurrâ meşâyihleri mâbeyninde kırâ’at-i Hafz i‘tibâr etdikleri Hazret-i Ömer kızı Hafza'dan kalmışdır. Ve hayli mu‘ammere olmuşdur. Ammâ Hazret-i Ömer'in müddet-i ömürleri sene 23 Hicret'den sonra vefât etmişlerdir.

Sebeb-i mevtlerin beyân eder: Muğîre bin şu‘be'nin Ebâ Lu'lû-yı Fîrûz nâm bir gulâmı şehîd etdi. *Rahmetullâhi aleyh.* Ammâ bunların zamân-ı hilâfetlerinde olan feth-i fütûh, Hazret zamânında olmamışdır. ibtidâ Haleb ve şâm ve Kudüs-i şerîf ve Mısır ve Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Yemen ve Aden ve Acem'de Nihâvend cümle revâfızları Acem'de dendân-ı tîgdan geçirdiler. Anıniçün tâ’ife-i revâfiz Hazret-i Ömer'i sevmezler, ammâ se yâr-ı Resûl'e dinmezler, *ve's-selâm.*

Bunların dahi menâkıbı ve ziyâreti evsâfi tamâm olup beyt:

Ömer Fârûk olupdur yâr-ı sânî ***[Y 290b]***
{Cihâna doldu adl ile emânı
Olupdur sâniyen Mekke'de vâlî}

Hazret-i Fâtıma'nın şebekesi köşesin üç adımda dolaşup,

Makâm-ı Erbâb-ı Soffa: **[P 121b]** Soffasına varup kıble cânibine müteveccih olup anda iki rek‘at namâz kılup hukûk-ı vâlideyni yâd edüp dünyevî ve uhrevî hayr murâdâtları husûliyçün hayr du‘â edüp cümle Erbâb-ı soffa rûhlariyçün Fâtiha-i şerîfe tilâvet edüp bu mahalde sâkin olan fukarâlara pinhânîce tasadduk oluna. Ammâ sadakayı âşikâre vermeye. Eğer âşikâre kîse çıkarup nukra-i sîm ü zer göstersen yüz kîse mâl kifâyet etmez. Âdemin esvâbın pâre pâre ederler. Ve ırza müte‘allik nâ-hemvâr evzâ‘ edüp müvâce[he]-i Resûlullâh'da vâveylâ ve vâveledâ kopar. Hemân nezâket oldur kim bu âsitâne içre bir şey vermeyüp taşrada erbâbın gözedüp pes-i perdeden tasadduk etmek gerek ve savâb dahi andadır. Ba‘zı müstahıkkîn fukarâlar vardır, anlara birer ikişer altun verüp hatm-i şerîfler tilâvet etdirile.

Hulâsa-i kelâm her ne ihsân etsen nihânîce gerekdir. Zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın yedi yüz tavâşî siyâh çerde huddâmları herbiri muhteşem semmûr kürklere müstağrak mülebbes ankâ lalalar vardır. Cümleye hâkim şeyhü'l-haremdir, bu dahi tavâşî'dir. Hazret-i Risâlet-penâh'ın üç yüz altun ve gümüş miftâhları bunların destindedir. Bunlardan mâ‘adâ câmi‘ huddâmlarından bin âdem dahi bu mahalde hâzırdır. Hemân ki nezerâtdan alâ mele’i'n-nâs bir şey versen mâlı değil âdemi bile pâre pâre ederler. Zîrâ fukarâ ve ağniyâsı yılda bir kerre huccâc-ı müslimînin gelmesine muntazırlardır. Ne kadar ihsân olunsa vechi vardır. Ammâ hufyeten vermek gerek.

Evsâf-ı derûn-ı kubbe-i Ravza-i Mutahhara; Velî-ni‘amımız Vezîr Hüseyin Paşa hazretleri ile kubbe-i Resûlullâh içine girdiğimiz beyân eder

Evvelâ pâk helâl libâslar geyüp girmek gerek ve dâ’imâ salavât-ı şerîfe müdâvemet etmek gerek. Ve şeyhü'l-harem hazretleri on iki siyâh çerde tavâşî halîfeleri ile kemerlerine beyâz pembe fûtalar kuşanırlar. Bu halîfelerin her biri birer kutb-ı aktâb mertebesinde ulu kimesnelerdir kim Hazret-i Resûl'ün yoluna bezl-i cân ve ifnâ-yı vücûd edüp kırkar ellişer yıl hidmeti sebkat etmiş lala-yı siyâh zülâlelerdir. Her birinin destinde micmer-i amberdân ve gülâbdân buhurdân-ı mücevher ile şebeke-i Resûlullâh'ın bâb-ı şerîfi önüne gelüp ibtidâ şeyhü'l-harem paşa hazretlerinin kemerine bir

beyâz fûta kuşadup paşanın destine bir cârûb ya‘nî süpürge verir.

Netîce-i kelâm hakîr ile yedi âdem olup âsitâne tarafında ve vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve a‘yân-ı kibârın ferrâşları vardır. Anların kâ’immakâmları bu Medîne-i mutahharada hâzırlardır. Bizzât Âl-i Osmân pâdişâhının ferâşeti vekîli şeyhü'l-haremdir. Ol dahi destine bir minşefe **[Y 291a]** ya‘nî süpürge alup du‘â ve senâ ile Hazret-i Fâtıma tarafından şebeke-i Resûlullâh'ın bâb-ı şerîfin küşâde kılup cümle on iki tavâşîler ve bâlâda zikr olunan kâ’immakâm ferrâşlar içeri girüp ba‘dehu bâb-ı sa‘âdeti sedd edüp bir âdem bu Ravza-i Mutahhara içine komak ihtimâlleri yokdur.

Ve cümle ferrâşlar mu‘temedün-aleyh âdemlerdir. Anları dahi kara ağalar yılda bir kerre Ravza-i Mutahhara'ya korlar. Gayri zamân taşra câmi‘i süpürürler. (---) (---) (---) Ka‘be örtüsün bûs ederler. şefâ‘atlerin ricâ edüp rûhlariyçün Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp "Yâ binte Resûlillâh" diyerek dahi içeri giderler, zîrâ Hazret-i Fâtıma Hazret-i Risâlet'den (---) (---) (---) (---) girilir.

Ve cemî‘i micmerede ûd u amber ve kâfûru ve sünbül-i hıtâyı ve ûd-i mülebbesi ihrâk ederler (---) (---) (---) Allâh deyü bükâ ederek ser-i sa‘âdetleri berâberine varıldıkda şemâme şemâme amber-i hâmlar ihrâk ederler. (---) (---) (---)

Hicret-i Nebeviyye'nin ikinci sâlinde izdivâc-ı Hazret-i Alî bâ Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ. Ol mahalde Fâtımatü'z-Zehrâ on sekize bâliğe idi. Hazret-i Alîyy-i **[Q 120b]** velî yigirmi seneye bâliğ fetâ-yı şecî‘ idi kim ba‘de'z-zifâf ertesi ale's-sabâh bâ-ceng-i pehlivân Ebû Cehil-i lâ’in yetmiş aded feceresi ile maktûl olup ammi-i Hazret-i Resûl Abbâs ve ammizâde-i Resûl Ukayl ibn Ebî Tâlib ile yetmiş aded münkîrin dest-i Alî ile esîr olup niçesi [islâm] ile müşerref olup Sahâbe-i kirâm oldular.

Ba‘dehu vefât-ı Fâtımatü'z-Zehrâ-i ümmü'l-Haseneyn için kabr-i şerîfi, bu kafesler içinde Resûl-i Fahr-i Kâ'inât'ın mübârek pây-ı şerîfleri cânibinde vâkı‘ olmuşdur. Ve Ravza-i Mutahharadan taşra cemî‘i züvvârın demâğları mu‘attar olup "şefâ‘at yâ Resûlallâh" deyü feryâd ederler.

Paşa hazretleri ve hakîr zemîn bûs edüp şefâ‘atlerin ricâ eyleyüp ferş-i şerîfin süpürmeğe mübâşeret etdik. Sâ’ir kara ağalar ile sâhib-i devlet yedi kandîl yakup hidmet etdi. Sâ’ir kâ’immakâm ferrâşlar birer ikişer kerre süpürüp taşra çıkardılar. Biz on beş âdem ile Ravza-i Mutahhara içinde kaldık. Ammâ hakîrde kalmağa cân kalmadı. Aşkımdan mest [ü] medhûş oldum. Ba‘dehu rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp aklım başıma gelüp hakîr dahi üç kandîl ihrâk eyledim.

Bu kubbe-i âlînin tâ ortasında mu‘allak bir cibinlik vardır. Niçe Mısır hazînesi girân-bahâ zerdûz murassa‘ bir çetr-i mülemmâ‘dır kim cihân pâdişâhları ana mâlik olmamışlardır. Bu cibinlikden içeri bir ferd-i âferîde giremez. Zîrâ bizzât Mahbûb-ı Hudâ bunda yeşil dokuma Ka‘be örtüsü sandûka içre âsûdedirler.

Bu serâperde-i Resûlullâh içinde ol kadar zî-kıymet mücevher şem‘dân ve kandîldân ve buhûrdân ve gülâbdân vardır kim intikâl-i Resûlullâh'dan bu bin seksen iki **[Y 291b]** târîhine gelince niçe selef pâdişâhları ve vüzerâ ve vükelâları ve a‘yân-ı kibârları Hazrete mahabbeten gönderdikleri nüzûrât-ı cevâhirât cümle bu serâperde içinde biri biri üzre yığın yığın hâzırdır. Ammâ maslûb değildir. Hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Anıniçün bu perdeden içeri bir ferd komazlar. Hazrete mahsûs mahaldir. Ammâ yılda bir kerre hâdım huddâmların sulehâ-yı ümmetlerinden girüp zerre-i gubârdan tathîr edüp taşra çıkarlar.

Ve Hazret-i Ebâ Bekir dahi ol cibinliğin içinde hazretin mübârek uylukları sağında ol berâberlikde siyâh Ka‘be örtüsü ile pûşîde sandûkada âsûdeler imiş. Ve yine bu cibinlik içinde Hazret'in mübârek pây-i sa‘âdetleri sağında bir yeşil Ka‘be örtüsü ile pûşîde sandûka içinde Hazret-i Ömer ibnü'l-Hattâb âsûdedirler. Bu kubbe-i âlîde bunlardan gayri kimesne medfûn değildir. Hazret-i Fâtıma bu kubbeden hâric sâhasında medfûndur.

Ve bu cibinlik ile taşra demir şebeke mâbeyni üç adım vâsi‘ bir yerdir, serâperdenin cânib-i erba‘ası devr olunur bir yerdir. Ferşi serâpâ akîk ve yemenî ve pîrûze ve zeberced ve billûr ve necef ve moran ayn-ı semek ve aynü'l-hir ve aynü'l-mâr ve Seylân ve Sebîl-i allâm ve sadef ve Kıbrıs elmâsı ve Alman elmâsı makûlesi, bu zikr olunan zî-kıymet hacerler ile ferşi eyle döşenmişdir kim görenin aklı perîşân olur. Anıniçün bu mahal hâlîçeler ile mefrûş değildir.

Ve bu mahalde râyegân kubbe-i âlî içinde maslûbâtdan âvîzeler vardır kim her biri birer pâdişâhın yâdigârıdır kim her birinin kıymetin Hudâ bilür. Niçe bin murassa‘ kanâdîl ve müşebbek altun toplar ve mühr-i Süleymânlar ve surâhî mücevher kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur kim gören âdemler dembeste olur. Bu kubbe-i âlî içre bu **[P 122a]** âvîzelere yer kalmayup yetmiş seksen yerde bu müzeyyenâtları yetmiş seksen yere yine cevâhir zencîrleri ile kubbe-i nühtâkın ba‘zı köşelerine küme küme âvîze eylemişler. Andan sonra gelen musanna‘âtlar ile tezyîn etmişler.

Ve yine bu mahalde âdem kaddi altun şem‘dânlar var kim her biri Rûm harâcı değer. Her şeb huddâmları gelüp yedişer sekizer zirâ‘ şem‘-i asel kâfûrîlerin yakup çerâğân ederler.

Ve bu şem‘dânlar cenbinde âdem kaddi musanna‘ ve mücevher çerâğdânlar ve buhûrdân ve gülâbdânlar şa‘şa‘asından merdüm-i çeşm hîrelenir. Ve yedi yerde yedi kıt‘a âdem kaddi çerâğdânlar var kim her biri birer âdem kaddi serâpâ murassa‘ çerâğdânlardır. Biri Nûreddîn-i şehîd'indir, biri Sultân Kayıtbay'ındır, biri dahi Sultân Gavrî'nindir, biri fâtih-i Mısır Selîm şâh'ındır, biri Süleymân Hân'ındır, biri Hind pâdişâhı Celâleddîn-i Ekber'indir, biri Sultân Ahmed'indir. Bu cümleden müzeyyen ve musanna‘ ve mücevher çerâğdândır kim her biri onar Mısır hazînesi değer derler.

Ve müvâce[he]-i Resûlullâh'da serâperde üzre dikili iki pâre elmâs vardır. Biri yetmiş kıratdır. Biri ma‘sûm eli ayası kadar vardır.

Hudâ hakkı **[Y 292a]** gece ile im‘ân-ı nazarla nazar etdim, şu‘lesinden kubbe nûr iken nûrun alâ-nûr olurdu. Âşikâre elmâslardır. Hakkâ ki şeb-çerâğ deseler sezâdır. Ba‘zı tâlib-i ilimler bu elmâsların şu‘lesinde ders tilâvet ederler. Bu şeb-çerâğ elmâsı olan perde tâ kubbe-i âlînin ortasında kol kalınlığı ibrîşim tınâblar ile maslûbdur.

Bu serâperdenin cânib-i erba‘asının tınâbları dahi kubbe-i âlînin etrâfında olan amûdlara ve şebekelere makyûddur. Gûyâ bu kubbe-i âlî içinde bir çetr-i mülemmâ‘ Hazret-i Risâlet üzre mazrûfdur. Hazret-i Resûl içinde hâzırdır. Ammâ dâmenleri zemîne berâberdir ve aslâ kapusu ve bacası yokdur. Ve bu kubbe elli arşın bâlâdır. içi zer-ender-zer müzehheb mînâdır. Ve silu ve lâjüvert ile münakkaş ra‘nâdır.

Ve bu kubbe-i pür-envârın etrâfında âye[t]: [229] âyet-i nûrı, nûrun alâ-nûr tahrîr olunmuşdur.

Hamd-i Hudâ bu tertîb üzre ziyâret edüp âdâb üzre avdet edüp hakîr taşraya çıkup yine müvâce[he]-i Resûlullâh'a geldim. Bu mahalde şebeke-i Resûl üzre altun ile tahrîr olunmuş celî hüsn-i hatlar var kim ta‘bîr olunmaz. Evvelâ:

"Bismillâhirrahmânirrahîm,

Yâ seyyidî yâ Rasûlallâhi huz bi-yedî
Mâlî sivâke velâ elvî ilâ ehadî

Ente nûru['l-]hüdâ [li-]külli kâ'inetî
Ve ente sırru'n-nidâ yâ hayra mu'temedî

Ve bu levhanın altında yine bir altunlu levha üzre âye[t]: [230] âyeti mastûrdur.

Ve yine bu mahalde levha üzre müzehheb celî hatt ile âye[t]: [231] âyeti merkûmdur.

Ve bu hatların ortasında bir büyük gümüş tahta üzre Karahisârî tarzı celî hatt ile: [232] [233] âyetleri altında min nesl-i Âl-i Osmân Sultân Ahmed ibn Mehemmed Hân ilâ-âhiri Âl-i Osmân'a varınca tahrîr olunmuş bir kâr-ı kalemkârdır kim bu kârı şimdiki üstâdlar etmeğe kâdir değillerdir.

Ve bu mahalde Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Ömer muvâce[he]sinde kitâbeler içre anların evsâf-ı şerîfleri tahrîr olunmuşdur. *Radiyallâhü anhümâ.*

Ve Hazret-i Risâlet'in ser-i sa'âdetleri tarafı şebekesi köşesindeki pâyende üzre bu hadîs-i şerîf bir beyâz mermer üzre celî hatt ile tahrîr olunmuşdur: [234] *radiyallâhu te'âla aleyhim ecma'în"* tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hadîsin (---) (---) (---) sürh ile münakkaş olmuş. Hadîs-i şerîf: *Kâle'n-Nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem:* (---) (---) (---) (---) merkûm olunmuşdur.

Hulâsa-i kelâm kemâl-i mahabbet-i aşkımdan ilmimiz lâhik olduğu mertebe tahrîr olundu. (---) (---) (---) (---) olup ziyâret-i Resûl-i Hudâ'ya **[Y 292b]** mâni' olur, ammâ bu kesîrü't-taksîr ve kalîlü'l-bizâ'a (---) (---) (---) müsevvedâta kâdir olup ve yine bu mâbeynde kırk kerre bu ravzatun min-riyâzı'l-cenne (---) (---) (---) Resûlullâh'da bulunup şefâ'atların ricâ eyledim.

Hattâ elli senesinde âlem-i sabâvetimizde (---) (---) (---) edüp hakîr mü'ezzinlik edüp ba'de's-salât dest-i şerîflerin bûs edüp, **[Q 121a]**

"şefâ'at yâ Resûlallâh" dedim.

Hemân nutk-ı dürer-bârlarıyla buyurdular kim,

"şefâ'atî ve ziyâretî ve seyâhatî, el-fâtiha" dediler.

Hamd-i Hudâ nutk-ı şerîfleri bu sene-i mübârekde vücûd bulup bu tertîb üzre ziyâret etdik. Ve şâm-ı şerîfden Müzeyrib kal'asına gelüp şiddet-i şitâdan haymemizden taşra çıkamayup on yedi günde yedi hatm-i şerîf tilâvet edüp birin sûre-i Ve'd-duhâ'da ve birin sûre-i Yâsîn'de ve bir kaçın sûre-i ihlâs'da alıkoyup hamd-i Hudâ hazrete lâyık bu hatm-i şerîfleri hedâyâ getirüp hâkipây-i sa'âdetlerine rûmâlîde eyleyüp şefâ'atlerin ricâ edüp dünyâda seyâhat ile emn [ü] emân âhir nefesde îmân temennâ eyledik. Hak kabûl eyleye.

Hattâ ihlâs-ı şerîfde kalmış hatm-i şerîfin birin salât-ı zuhur edâ olunup ba'dehu hakîr mü'ezzinler mahfilinde bir hatm-i şerîfi tamâm edüp bahr-i tavîl-vâr bir du'â etdim ki cümle huccâc vâlih [ü] hayrân oldular. Hamd-i Hudâ ol du'â hürmetinde niçe a'izze-i kirâmdan hayır du'âlar aldık. Hak kabûl eyleye, *vesselâm.*

Bu mahalde cümle ziyâretlerimiz tamâm olup,

Medîne-i münevvere kal'ası içindeki ma'mûr [u] âbâdân olan hânedân ve imâretleri bildirir

Evsâf-ı enderûn-ı imâret-i kal'a-i Medîne-i münevvere: Evvelâ

Der fasl-ı medâris-i tahsîl-i dâr-ı ulûm: Bâb-ı Rahmet'in taşrasında Seyfeddîn Sultân medresesinin kapusu üzre olan şükûfe ve bahâriyyesi içinde celî hatt ile âye[t]: [235] âyeti merkûmdur.

Bu hattın alt yanında:

"Emera bi-imâreti hâze'l-medreseti'l-mübâreketi el-emîrü'l-kebîr el-muhtâc ilâ afüvvi'r-Rahmân mâlikü'l-ümerâ Seyfeddîn Hûbân ve'l-hâtûn el-mu'azzama. Sene erba' ve ışrîne ve seb'i mie" [724] mektûb olunmuşdur.

Ve bu medreseye muttasıl Mısır halîfelerinden Sultân Kayıtbay medresesinin cümle hücrelerinin pençereleri Hazret-i Risâlet'e nâzırlardır.

Ve Bâb-ı Cibrîl'den taşra Sokollu Mehemmed Paşa medresesi ve Bâb-ı Selâm kurbunda imâret-i Sultân Mehemmed-i Sâlis binâ edüp Hazret-i Risâlet'e hibe etdüğiyçün imâret-i Mehemmediyye derler. Evkâf-ı azîmdir. Ve'l-hâsıl kal‘anın enderûn [u] birûnunda cümle yüz on sekiz medresedir. Ba‘zısın ulemâ ve mücâvirîne meşrûta hâne etmişlerdir.

{Ve bu kal‘ada iki hammâm var. Biri Sokollu Mehemmed Paşa'nındır. Âb [u] hevâsı ve binâsı gâyet latîf hammâmdır. (---) (---) (---) (---) gâyet musanna‘ **[P 122b]** hammâm-ı rûşinâdır. **[Y 293a]**

Ve kal‘a içindeki hânların a‘lâ mükellefi Mısır kapusunun iç yüzünde kal‘aya girirken sağ cânibde (---) hânı, yüz yigirmi ocak hân-ı musanna‘dır. Ve mukâbelesinde (---) hânı elli hücredir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---). Ve mescidler. Meşhûr hânlar bunlardır.}

Ve bu kal‘anın içi serâpâ çârsû-yı bâzârının tarîk-ı âmları beyâz kaldırım döşelidir ve gâyet pâkdir. Dâ’imâ sakkâlar bu tarîk-ı âmma su nisâr ederler.

Ve cümle yigirmi aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır. Ve yedi yerde dâr-ı kurrâdır kim her birinde kırâ’at-i Hafz ve ibn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atleri tilâvet olunur. Ve yedi yerde dârü'l-hadîs vardır.

Ve cümle yetmiş sebîlhânedir. Ba‘zı sebîllerin evkâfı metîn olmağile huccâc-ı müslimîn geldikde asel şerbeti ve sükker şerbeti ile ehl-i atşânı saky ederler.

Ve bu kal‘a içre üç yerde yigirmişer otuzar kademe taş nerdübânlar ile enilir ikişer lüleli çeşme-i âb-ı hayât-ı cân-bahşı vardır. Hazret-i Risâlet'in mu‘cize-i bâhiresiyle bu şehre gelen Ayn-ı Zerka'dandır. Ve Sultân Süleymân hayrâtıdır. Bu Ayn-ı Zerka gâyet amîkden gelir, ammâ yine gâyet ıssıdır. Lâkin cüz’î kûzede durup kesb-i hevâ etse buz pâresi olur. Gâyet âb-ı hayât ve serî‘u'l-hazm ve mu‘tedil âb-ı tahûrdur.

Ba‘zı sebîller üzre âye[t]: [236] ve ba‘zısında [237] ve ba‘zısında [238] ve [239] ve [240] [241] âyet-i şerîfleri celî hatt ile tahrîr olunmuşdur.

Hakkâ ki bu Medîne-i münevverede sudan azîz hayrât yokdur. Ammâ câmi‘-i Resûlullâh'a dahi bir sâhibü'l-hayrât dollâblar ile su getirüp havz-ı şâfi‘î Hanefîler inşâ eylese bin haccü'l-ekber savâbı bulurdu. Bu kadar mülûkler gelüp birine bu hayrât müyesser olmamışdır. Gâyet muhtâcdır. Hattâ huccâc-ı müslimîn vardıkda garîbü'd-diyâr âdemler

"Bire meded tecdîd-i vuzû‘ edüp Hazret-i Resûl'ü ziyâret edem" deyü sa‘y eder. Âhir ba‘zı fukarâlardan birer ibrîk suyu birer ikişer pâreye alup âbdest alır, hayli sıklet çekilir.

Ve bu şehir içre cümle yedi yüz esvâk-ı müzeyyenedir. Gerçi kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ Hind ü Sind ve Arab u Acem ve Belh [u] Buhârâ ve Çîn ü Mâçîn Hıtâ vu Hoten müşk-i tâtârîsi ve Habeş zebâdı hâsıl-ı kelâm ekâlîm-i seb‘anın bunda zî-kıymet eşyâları bulunup yetmiş bin huccâc ve tüccâr ehl-i berr ü bihâr metâ‘ların getirüp bunda çözüp yük bağlayup giderler, bender şehr-i münevveredir. Ve halkının ekseri, [242] deyüp ticâret ederler. Gâyet pâk ve nazîf ü zarîf garîb-dost halkı vardır.

Ve bu Medîne şehri **[Y 293b]** Receb ve şa‘bân ve Ramazân'da şeb [u] rûz küşâde olup niçe yüz bin kanâdîller ile çerâğân olup Medîne iken Münevver olur. Ammâ huccâc-ı müslimîn geldikde ıyd-ı şerîfleri ol gündür. Zîrâ ol günde surre ve atıyyeleri vâsıl olup şâdımân olurlar. Ve pâk libâsların geyüp huccâc-ı müslimîni hânelerine da‘vet edüp ziyâfet ederler. Ve ihsân ü in‘âm alup mesrûr olup geceleri Kadir rûz-ı rûşenleri ıyd-ı Adhâ olur. Ve cümlesi huccâc ile hüsn-i ülfet edüp ziyâret-be-ziyâret delâlet edüp kâr ederler, *ve's-selâm*.

Evsâf-ı varoş-ı Medîne-i Münevvere: Bu kal‘anın kıble tarafı ve cenûb cânibi ve garb cânibi ve şimâl cânibi serâpâ bâğ u bâğçeli ma‘mûr u âbâdân sarây-ı hânedânlardır kim yedi mahalle ve iki bin

kârgîr binâ ikişer kat vâsi‘ evlerdir. Kal‘a hâneleri gibi teng hâneler değildir. Ve cümlesi beyâz kireç ile pûşîde müzeyyen ü musanna‘ evlerdir ve keraste ve ahşâbları hurmâ ağacındandır. Câ-be-câ Rûm ahşâbâtları da Mısır'dan Süveys'e andan gemi ile Yenbû‘a andan develer ile Medîne'ye gelüp hâneler binâ ederler.

Bu varoş-ı müzeyyen sûr içinde değildir. Ammâ Hikmet-i Hudâ bu şehrin cânib-i erba‘ası handak-misâl bir kuru kara deredir. Ve cânib-i şarkîsi bir vâsi‘ fezâdır. Tâ kal‘a dîvârında nihâyet bulur. Bu mâbeynde huccâc-ı müslimîn [[(---) (---) (---) (---)]] kal‘a dîvârına kakarlar.

Bu varoş da cümle (---) mihrâbdır. Evvelâ câmi‘-i Kebîr [[(---) (---) (---) (---)]] câmi‘-i şerîfdir. Bu Medîne-i münevverede bundan gayri ve kal‘a içinde Ravza-i Mutahhara [[(---) (---) (---) (---)]] bu câmi‘in kıble kapusundan mihrâba varınca seksen ayakdır. Cânibeyni yüz ayakdır. [[(---) (---) (---) (---)]] âli değildir. Ammâ gâyet musanna‘ tarz-ı kadîm dürr-i yektâ-misâl beyâz münevver câmi‘dir ve haremi (---) (---) (---) (---). Ve muktedâ-yı nâs oldukları mihrâb dahi sâdedir. Ve mihrâb **[Q 121b]** üzre âye[t]: [243] mersûmdur.

Ve minâresi alçakdır. Ve haremi yokdur, ancak taşra soffası vardır. Ve câmi‘ içi mermer ve gayri hacer ile döşeli değildir, hemân Ravza-i şerîf haremi gibi hurde kara çakıl taşı ile döşelidir. Âdem pâ-bürehne üzerine bassa huzûr ile basamaz. şöyle dökülüp yapılmışdır. Ve gayri câmi‘ler gibi müzeyyen değildir, sâde güzelidir. Bir kez ibâdet edenin du‘âsı müstecâbdır. Zîrâ Hazret-i Risâlet eyle du‘â eylemişdir.

Bu câmi‘in garb tarafı mukâbelesinde mescid-i Hazret-i Ebâ Bekir *radıyallâhu anh* bir küçük kubbeli ve alçak minâreli mesâcid-i şerîfidir. Ve Hazret-i Resûl câmi‘inin cânib-i kıblesine yüz adım karîb bir musattah yerde,

Mescid-i Hazret-i (---) (---) *radıyallâhu anh* Bu dahi mükellef binâlı bir küçük kubbeli ve bir alçak minâreli mesâcid-i şerîfdir. Bu varoş içre ibâdet **[Y 294a]** etdiğimiz mesâcidler bunlardır.

Kırk altı medresenin ba‘zıları hâneler olmuşdur. Ve altı dâr-ı kurrâ ve on bir dârü'l-hadîs ve yigirmi mekteb-i sıbyân nâ-resîde-i tıflân-ı ebcedhân vardır. Cümlesinin senevî surre ve atıyyeleri ve kisveleri müte‘ayyindir. Bu Medîne-i münevverede olan hayrât [u] hasenât bir diyârda yokdur.

Ve bu varoşda bir hammâmdır. Biri Hazret-i Risâlet câmi‘inin kurbu mukâbelesinde yol aşırı Dâvûd Paşa hammâmı, gâyet latîf pâk hammâmdır. Ve âb [u] hevâsı hûb ve huddâmları mahbûb hammâm-ı musanna‘dır. Ve (---) (---) ammâ her bâr küşâde değildir.

Ve bu hammâm kurbunda Hâsekiyye medresesi kârgîr binâ-yı metîn kal‘a-misâldir. Hücrelerine huccâc-ı müslimîn meks ederler.

Ve Hazret-i Alî'nin kuyusu âb-ı zülâldir. Bu varoşdadır. Huccâc andan nûş ederler.

Ve bu varoşda dörd imâret-i azîm vardır. Cümleden Süleymân Hân'ın ve Murâd Hân-ı Sâlis'in, hammâm kurbundadır. Ve Hâsekî Sultân'ın üçer kazgan çorbaları şeb [u] rûz tabh olunup merreteyn huccâca ve garîb gurebâya ve sâ’ir mesâkînlere sofra-yı bî-imtinânları ile birer nân ve birer tâs buğday çorbaları mebzûldür kim âye[t]: [244] Ammâ leyle-i mübâreke **[P 123a]** ve leyle-i cum‘ada yine bu matbah-ı Keykâvus'da lahm-ı ganem ve pilâv zerde ve âşûrâ bişüp ağniyâ ve fukarâya kifâyet mikdârı bezl olunur. Bu imâretler kal‘a içinde imâretlerden meşhûrdur. Anlar huddâm ve mürtezikalara ve mücâvirîne bezl ederler. Ammâ bu imâretlerde hâss [u] âmma ve bay u gedâya mebzûldür kim aceb hayrât-ı azîmdir.

Ve bu varoşda kırk sebîlhâne vardır. Cümleden mükellef Emîr-i haclar soffası üzre Teftîşçi Mehemmed Paşa sebîli meydân-ı mahabbetde başka bir kubbe-i âlîli sebîl-i âlîdir. Ve kapusu üzre târîhi var, ammâ aceleden tahrîr olunmadı. Gümüş yaldızlı bakır üzre kalaylı sakâlar ile âb-ı hayâtın

nûş ederler.

Ve Mısır kapusu hâricinde Ağa sebîli, bu dahi hayrât-ı azîmdir. Pençeresi üzre [245] tesbît olunmuşdur.

Ve Hâsekî Sultân cisri başında Dârü's-sa‘âde Ağası sebîli ve cümle hân ve câmi‘ ve medrese ve ba‘zı hâneler altında birer sebîl mukarrerdir. Cümlesin Ayn-ı Zerka'dan taşırlar.

Ve bu varoşda cümle yedi birkedir. Cümlesi Ayn-ı Zerka'dandır. Ve câ-be-câ Ayn-ı Zerka ubûr etdüği yerlerde kuyular vardır.

Ve bu varoşda Hazret-i Peygamber câmi‘inden tâ Mısır kapusuna varınca altı yüz adımdır. iki cânibi iki yüz dükkân külbe-i ahzândır, kârgîr binâ değildir. Çoğu kahvehâne ve mahâfeci ve kassâb ve aşbâz allâf ve şa‘‘âr ve tebbân ve sarrâf-ı guruş dükkânlarıdır kim omuz omuzu sökmez, eyle izdihâmdır. Husûsâ huccâc geldikde âdem deryâsı olup gâyet ganîmet olur. Ammâ huccâc olmadığı mahalde sağîr ü kebîr, ganî vü fakîr **[Y 294b]** mahkeme defteri ile cümle on dörd bin âdem tahrîr olunmuşdur.

Bu kavmin cümle me’kûlât [u] meşrûbâtları Fâtih-i Mısır Selîm ve Süleymân Hân ve Murâd-ı Sâlis ve Sultân Ahmed hayrâtlarından Mısır'da Deşîşe-i Kübrâ ve Deşîşe-i Suğrâ ve Murâdiyye ve Mehemmediyye ve Hâsekiyye i‘tibâr etdükleri evkâflardan on dörd bin kerre yüz bin erdep gılâl tahsîl olup Mısır'dan Süveys'e andan gemiler ile Yenbû‘ü'l-bahr'e andan develer ile Medîne-i münevvereye gelüp her kes elinde olan berât-ı pâdişâhîleri üzre cerâyelerin alup pâdişâha hayır du‘â ederler.

Ve şâm huccâcı ile surre emîni geldükde Mısır'dan ta‘yîn olunan altmış iki bin mümessek şerîfîleri surre emîni getirüp ve Haremeyn'den ve niçe bin evkâfdan ve feth olunan memâlik-i mahrûselerin Mekke ve Medîne evkâfları tahsîlinden iki Mısır hazînesi dahi bu Medîne ahâlîsine gelüp surre emîni gece ve gündüz meş‘aller ile emîr-i hac ve Medîne mollâsı şeyhü'l-harem huzûrunda defter-i pâdişâhîyle herkese surresin ihsân edüp mahlûlâtın Âsitâne'ye arz ederler. Ve surresin alanlar pâdişâha du‘â ederler. Ve'l-hâsıl ehl-i huzûr bir kavimdir. Zîrâ civâr-ı Resûlullâh'da sâkinlerdir.

Ve bu şehir gerçi sengistân ve çölistân yere vâki‘ olmağile gâyet şiddet-i hâr üzredir. Ammâ benî âdeme ve gayri hayvânâta mü’essir olmadığından mâ‘adâ âb [u] hevâsı gâyetü'l-gâye hoş-hevâ olup mahbûb u mahbûbesi gâyet hüsn-i cemâlde ve lûtf-i i‘tidâlde olup kelimâtları bedî‘ü'l-beyân ve fasîhü'-lisândır kim beyt:

Reftâra gelse rûh-ı musavver revân olur
Güftâra gelse mu‘cize Îsâ beyân olur

Bu beyt-i ra‘nâ bu Ravza-i Mutahhara'nın nûr-ı musavverleri hakkındadır kim her biri merâlî ve gazâlî âhû gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü cân pareleri vardır. Hattâ cümle zenânesi âsumânî iç edik ve âsumânî pâypûş geyüp siyâh izâr örtünürler. Ve başlarına sarı ve kırmızı ve yeşil dârâyî harîr dutuk nikâb ederler. Bu nikâbdan mükehhal gözlerinden gayri endâmları mestûr gâyet mü’eddebe havâtînleri vardır

Ve cümle a‘yânı elvân helâlî mevvâc soflar ve gûnâ-gûn boğası ve hıtâyî ve hümâşâhî ve zâğî ve mollâyî ve mirzâyî ve Ahmed-âbâdî ve Mahmûd-âbâdî misilli makbûl bezler ile pâk libâslar geyerler. Ve serlerine gûnâ-gûn şâm alacası arakıyye ve kavuklar üzre keşmîrî şâllar ve köse destârlar ile imâmeler sarınup taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup sünnet-i Resûlullâh üzre çeşm-i nergislerin mükehhal edüp bir sınıfı âbid ve bir sınıfı zâhid ve sınıfı tüccâr ve sınıfı ehl-i dükkân ve

tüccârdır.

Ekseriyyâ halkı kavm-i Evrâm'dır. Urbân-ı uryân sâkin olamaz. Ve halkı gâyet {halûk âdemlerdir. Herkes ile hüsn-i ülfet ederler ve çârsû-yı bâzârlarda} olan ıtriyyât misk ü amber-i hâm ve zebât râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Bu şehrin binde birin terkîm etmek muhâldir. **[Y 295a]** Hemân Cenâb-ı Bârî inkırâzü'd-devrân ma‘mûr [u] âbâdân eyleye. (---) (---) (---) (---) bâğ u bâğçedir. Cümleden müzeyyen Sokollu Mehemmed Paşa bâğı ve şeyhü'l-harem bâğçesi ve şerîf Had (---) (---) (---) (---)

Müsmirâtının âbdâr meyvelerin beyân eder: Evvelâ yedi nev‘a hurmâsı olur. Evvelâ gûnâ-gûn tüffâhları vardır kim *"Ve râhin rah-râhın misle tüffâhin"* [246] bu Medîne elması hakkındadır. Ve âbdâr engûr-i gûnâ-gûnu olur. Ve şeftâlûsu dilber yanağı-misâl et şeftâlûsu olur. Ve kaysı ve zerdâlûsu ve gayri âlûsu firâvândır. Ve âdem kellesi kadar limonu ve turuncu ve kebbâtı ve ağaç **[Q 122a]** kavunu olur. Zeytûnu ve incîr ve rummânı dahi bisyârdır. Ancak Rûm diyârında hâsıl olan meyvelerden muşmula ve üvez ve vişne ve kiraz ve kızılcığ ve kestâne olmaz. Gayri müsmirât-ı cânhayât bî-idâddır. Ammâ sengistân yer olmak ile mezâri‘âtı kalîldir. Cümle tahıllâtı Mısır'dan Tâ’if ve Abbâs-ı Hicâz'dan gelir.

Ve bâğ u bâğçesinde yedi gûne arak-ı Resûlullâh'dan hâsıl olmuş verd-i handânı var kim gûyâ rengi silu lâ‘l-i bedahşânî hamrâdır. Ve gülâbının yanında ıtr-ı şâhî ve mâ-i kâdî gûyâ mâ-i kâzibîdir.

Ve zanbak ve karanfîl ve fûl ve yâsemen ve nergis ve zerrîn ve müşk-i rûmî ve benefşe ve sâ’ir şükûfesi firâvân olup âdemin demâğın mu‘attar eder. Husûsâ limon turunc bahârı mevsiminde anın şükûfesi râyihası âdeme hayât verir.

Hâsıl-ı kelâm bu Medîne'nin cânib-i erba‘ası nahlistân ve gül [ü] gülistân ve mezâri‘ ve bâğ u bostân olmak ile hurmâsı kemâl-i halâvetde ve gayri müsmirât-ı âbdârı nihâyet-i letâfetde olup sâ’ir diyârın hurmâsından bu Medîne hurmâsı a‘lâ ve ahlâdır. Kesret-i hurmâ ile ârâste ve hadîka-i dilküşâ ile pîrâste cennet-âsâ bir cây-ı fezâdır. *Ammerahu'llâh.* Bu mahalde dahi Medîne-i münevvere evsâfı tamâm oldu.

Medîne-i münevverenin hâricinde olan ibâdetgâh ve ziyâretgâhları beyân eder

Evvelâ Medîne kal‘asının cânib-i şarkîsinde **ziyâretgâh-ı Bakî‘**dir. Âdâb oldur kim ibtidâ pâk âbdest alup kal‘anın Bakî‘ kapusundan taşra çıkınca bu du‘âyı tilâvet ede. Du‘â-i Bâkî‘:

"Es-selâmü aleyküm yâ dâra kavmi mü'minîn, ve innâ inşâallâhu biküm lâhikûn, Allâhümme ağfir li-ehli'l-Bakî‘i'l-garafeti, Allâhümme ağfir lenâ ve leküm ecma‘în." deyüp **[P 123b]** sûre-i *Elhâkümü't-tekâsür* tilâvet ederek cânib-i şarka bu garâfe-i kübrâ içre iki yüz adım gidüp ke'l-evvel âdâb üzre ibtidâ,

Ziyâret-i Hazret-i Osmân *radıyallâhu anh*: *"Es-selâmü aleyke yâ halîfe-i Resulallâh, Es-selâmü aleyke yâ seyyidenâ yâ Osmânı zi'n-nûreyn, Es-selâmü aleyke yâ Osmân ibn el-Affân, cezâkallâhu ta‘âlâ an ümmeti Muhammedin hayran ve lekâke fi'l-kıyâmeti birren ve emânen, li-yeşfa‘ lenâ yâ sâhibe'l-hayâi ve'l-îmân, eş-şehîdü fî hâleti tilâveti'l-Kur’ân ve fî* **[Y 295b]** *şehri Ramazân, yâ câmi‘a'l-Kur’ân, Es-selâmü aleyküm yâ vezîren yâ Resûlallâh."* deyüp şefâ‘atlerin ricâ ederek rûh-ı şerîfleriyçün Fâtiha-i şerîf tilâvet ede.

Menâkıb-ı Hazret-i Osmân: Hicret-i Nebeviyye'nin sene 24 Muharrem'inde emîrü'l-mü’minîn oldu. Beyt:

Üçüncü yâr Osmân ibn Affân
Ki oldur menba‘-ı fazl ile irfân

Neseb-i şerîfleri bunlardır ki zikr olunur: Hazret-i Osmân ibn Affân ibn Ebü'l-Âs bin Ümeyye bin Abdi şems bin Abdi Menâf bin Kusay bin Kilâb bin Murre bin Ka‘b'dır. Tâ cedd-i Resûlullâh'a müntehîdir. Künyeleri Ebû Ömer'dir. Ve bir kavlde Ebû Abdullâh'dır. Ol silsile ecdâd-ı Resûl'dendir. Vilâdetleri Mekke'de vefâtları Medîne'de vâkı‘a-ı azîme olmuşdur. Bunlara Hazret-i Peygamber iki duhter-i pâkîze-ahterlerin menkûhalığa vermek ile Zi'n-nûreyn derler. Beyt:

Zıll-ı Rahmân sâhibü'n-nûreyn
ilm [ü] hilmiyle mecma‘ü'l-bahreyn

Mecma‘-ı fazl-ı câmi‘-i Kur’ân
Sadef-i dürr-i ma‘rifet Osmân

Müddet-i hilâfetleri 11 sene oldu. Hazret-i Ömer vefâtından üç gün sonra bî‘at etdiler. Hîn-i cülûsda 69 yaşında idiler. 11 sene hilâfetden sonra mâh-ı Ramazân'da tilâvet-i Kur’ân ederken sene 35 târîhinde şehîd edüp civâr-ı rahmete erdi. Hattâ hîn-i şehâdetde Sûre-i Bakara'da [247] âyet-i şerîfin tilâvet ederken hûn-ı Osmân bu âyet-i şerîfe üzre dökülmüşdür. Ol Kelâm-ı izzet hâlâ Hıms'da iç kal‘a câmi‘indedir. Müddet-i ömürleri 82 sene .

Zamân-ı hilâfetlerinde Horasân ve Âzerbâycân ve Taberistân ve Kirmân ve Semerkand ve Afrika ve bunun emsâli niçe vilâyetler dahi feth olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Kabr-i şerîfleri Bakî‘in cânib-i şarkîsi nihâyetinde bir hurmâ nahlistânı kenârında bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Hattâ hâlet-i nez‘de,

"Yâ emîre'l-mü’minîn! Sizi Hazret-i Resûl'ün cenbinde defn edelim" deyü izin taleb ederler.

"Hayır hayır da‘vet olunmadık. Haddimiz değildir" deyü rızâ vermemişler.

Sebeb-i şehâdet-i Hazret-i Osmân eş-şehîd: Sene (---) târîhinde Hazret-i Osmân Mısır'ı Hazret-i Ebâ Bekr'in evlâdı Muhammed Ekber'e ihsân etdi. Ammâ Hazret-i Osmân'ın kâtibi olan Mervân'ın murâdı Mısır'ı gayriye ricâ etmişdi. Ricâsı kabûl olmayup Muhammed Ekber Mısır'a karîb vardıkda Hazret-i Osmân tarafından Mısır'a bir yarlığ-ı belîğ iktizâ etmeğile Mervân-ı kâtib hîle edüp bu gûne bir emir inşâ eder kim *"izâ câ’e'l-emîr fakbilûhü"* lâfzın bî-nukat tahrîr edüp Hazret-i Osmân'a mühürledüp ba‘dehu *"Fakbilûhü"* lâfzının bâ-i muvahhidesine iki nokta ile tâ’i müsennâ kılup *"Faktülûhü"* eyleyüp bir neccâb ile bu sahte emri Mısır'a gönderir.

Hikmet-i Hudâ ol emir Mısır'da Muhammed Ekber hazretlerinin eline girüp aklı başından gidüp bu emri Medîne-i münevverede cümle Sahâbe-i kirâma gönderir. Anlar dahi gulû-yi âm ile Hazret-i Osmân'a bu sahte yarlığ-ı belîği gösterdiklerinde,

"Hâşâ bu emirden benim haberim yokdur" deyince cümle Sahâbe,

"Yâ emîre'l-mü’minîn! Bu hîle ve şeytanat Hakem ibn **[Y 296a]** Mervân hîlesidir. Bize anı ver, katl ederiz" dediler.

Hazret-i Osmân rızâ vermeyüp kırk gün Hazret-i Osmân'ın sarâyın Medîne'de muhâsara etdiler. Hazret-i Alî bu fesâdı def‘ içün oğlu Hazret-i Hasân'ı ve huddâmı Kamber'i gönderüp asker hücûm edüp Kamber'in başın yardılar. Hazret-i Hasân'ın libâsın çâk çâk etdiler. Âhir bâlâda tahrîr olunduğu üzre Kinâne bin Bişrinecî [248] nâm mel‘ûn Hazret-i Osmân'ı Kur’ân-ı Âzim tilâvet ederken şehîd etdi. Namâzın Hakîm bin Harâm hazretleri kılup bu âsitânede defn olundu. Sebeb-i şehâdetleri

böyledir.

Ve bir rivâyetde sebeb-i şehâdetleri zamân-ı hilâfetlerinde Mu‘âviye şâm vâlîsi idi. Ahâlîsi şâm'a zulm-i sarîh eder şeklinde olup niçe bin âdem şâm'dan Medîne'ye gelüp Hazret-i Osmân'a tazallüm edüp Mu‘âviye'nin azlin istediler. Ricâları kabûl olmayup gulû-yi âm etdiler. Def‘-i cem‘iyyet içün halka bir mahabbet-nâme içinde "Fakbilûhüm" lâfzın yazarlar, ya‘nî yine hâkiminiz Mu‘âviye'yi kabûl edün, deyü ricâ eder.

Bu kâğız Mu‘âviye tarafından gelen şâkî sûretli âdemlerin ellerine girince "Fakbilûhüm"ün noktaların hakk edüp "Faktülûhüm" ederler.

"Hay Bizim Mu‘âviye hazretlerine kasdı var imiş" diyü eşedd-i tuğyân edüp kırk gün ceng-i azîm olup âhir bâlâda tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Osmân'ı şehîd etdiler. Beyt:

Ol hayâ kânı Hazret-i Osmân
Ana da kalmadı bu dâr-ı cihân

Ve ehl-i beyt-i Hazret-i Osmân Hazret-i Rukıyye ve Hazret-i Ümmü Külsûm. Bunlar Hazret-i Risâlet'in benâtlarıdır. Hadîce-i Kübrâ'dan mütevellidelerdir. Sene 2 ba‘de'n-nübüvve Bedir gazâsı gününde ehl-i beyt-i Hazret-i Osmân ki Hazret-i Sitti Rukkıye Râhayâye binti Resûl'dür, vefât etdi. Andan nübüvvetin evvel senesinde Hazret-i Resûl Ümmü Külsûme'i Hazret-i Osmân'a tezevvüc kıldı. Anıniçün Hazret-i Osmân'a Zi'n-nûreyn dediler.

Ve bu sûrda Hazretin kelâm-ı dürer-bârlarından [249] hadîs-i şerîfi buyurduklarından cilcilesiz dâ’ire dakk olundu. Ve azîm vezni üzre sürûr [u] şâdmânlar oldu.

(---) (---) (---) (---) Rebî‘ bin Abdül‘uzzâ'ya verildi. (---) (---) sene (---) 10 gazâ-yı Huneyn gününde Sitti Zeyneb merhûme oldu. Bu üç benât-ı Resûlullâh'ları Bakî‘de (---) (---) (---) âsitânesinin bâbı bunların kubbesine nâzırdır. Bu Bakî‘de Hazret-i Osmân kubbesinde (---) (---) (---) kızıl kanlı yeşil atlas ile pûşîdedir. Her bâr bu atlas tecdîd olduğu vakitde (---) (---) (---) (---) oldu oldu.

Hamd-i Hudâ **[Q 122b]** ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledim (---) (---) (---) tamâm oldu.

Andan ve yine bu mahalde Ümmü Seleme binti Ebî Ümeyye. Ashâb-ı kirâmdan Ümmü Seleme Abdullâhü'l-Mahzûmî'nin hâtûnu idi. Ebû Seleme vefât edüp Ümmü Seleme'yi Hazret tezevvüc kılup 44 yaşında iken **[Y 296b]** nikâh olup ümmü'l-mü’minîn oldu. Sene 62 merhûme olup bu Bakî‘de medfûndur.

Hakem ibnü'l-Âs Mekke fethinde Ebû Süfyân ile islâm'a gelmişlerdi. ifşâ-yı esrâr-ı seyyidü'l-ebrâr idi. Ashâb-ı kirâm beyninde bunlara Tarîd-i Resûl denilirdi. Sene 33 merhûm olup Hazret-i Osmân civârında medfûndur.

Ebû Sa‘îdü'l-Hudrî. Lakabı Sa‘d bin Mâlik Sinân'dır. Ehl-i Medîne ve kavm-i Ensâr'dandır. Müddet-i ömür 94 sene. Abdülmelik bin Mervân asrında sene 74 merhûm olup Hazret-i Abbâs cenbinde medfûndur.

Ve Câbir bin Abdillâh kavm-i Ensâr'dandır. Hazret ile on tokuz gazâda bile idi. Gâyet **[P 124a]** fakîh ü âlim ü fâzıl idi. Ömreş 94 sene ve sene 71 Hazret-i Âyişe cenbinde medfûndur.

Ve Abdullâh bin Ca‘fer bin Ebî Tâlib *radıyallâhu anhümâ*, Hazret-i Alî'nin birâderzâdesidir. Bedir gazâsında Hazret ile ma‘an idi. Müddet-i ömür 85 sene. Ahd-i Abdülmelik bin Mervân'da Bakî‘de kabri sâ’ir akrabâları kurbunda âsûdedirler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve Hazret-i imâm Zeynelâbidîn (bin) Alî bin Hüseyin bin Alî. On iki imâmın dördüncüsüdür.

Müddet-i ömür 44 sene. Ahd-i Velîd bin Abdülmelik'de sene 94 vefât edüp amm-i büzürg-vârları imâm Hasan kubbesinde medfûndur.

Ve Hazret-i imâm Hasan ibn Hazret-i Alî *radıyallâhu anhümâ*. Hazret-i sıbt-ı a‘zam Seyyid-i mu‘cem zi'l-izzü'l-celî Hazret-i imâm Hasan ibn Alî. Vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri hicretden evvel Mekke'de doğdular. Sene 3. Hilâfetleri ancak altı ay olup Hasân hüsn-i rızâları ile ferâğat etdiler. Ömr-i azîzleri 46 sene. Kendü hâtûnları zehir verüp târîh-i şahâdetleri fî sene 43. Medîne'den yigirmi def‘a piyâde Mekke-i mükerremeye varup hacc etmişdir. Beyt:

Hasan ile Hüseyn'dir iki hümâ
Radıyallâhü ta‘âlâ anhümâ

Yine bu kubbe içinde Hazret-i Abbâs ibn Abdülmuttalib, ammi-i Resûlullâh'dır. Zamân-ı cehâletde Bedir gazâsında bu Abbâs ve Ukayl bin Ebî Tâlib yetmiş nefer kimesneler ile Ka‘b bin Amru'l-ensârî destinde esîr olup huzûr-ı Hazret-i Resûl'e geldiklerinde Hazret-i Abbâs ve Hazret-i Ukayl islâm ile müşerref oldular. Müddet-i ömr-i Abbâs 87 sene. Hilâfet-i Osmân'da merhûm oldu. Bunlar Hazret-i Risâlet'in vasıyyeti üzre hazret intikâl edince Hazret-i Alî gasl edüp bu Hazret-i Abbâs'ın iki evlâdları ki biri Fazl biri Kusem ile hidmet edüp Hazret-i Resûl üzre mâ-i tâhir sabb ederlerdi. Ammâ mübârek kamîslerin çıkarmadan gasl edüp ba‘dehu iki kat kefen dahi sarup defn etdiler. Bunlar ol Abbâs-ı ammi-i Resûlullâh'dır.

Ve yine bu kubbe dâhilinde Hazret-i imâm Muhammed el-Bâkır bin imâm Zeynelâbidîn, müddet-i ömür 52 sene. {Zamân-ı Hişâm.} Ve yine bu kubbe içinde Hazret-i imâm Ca‘fer-i Sâdık ibn imâm Muhammed-i Bâkır'dır. Müddet-i ömür 65 sene. {imâm-ı sâdisdir. Hilâfet-i Ca‘fer-i Mansûr'da merhûm oldu.}

Bu kubbe **[Y 297a]** içre Hazret-i Abbâs ve imâm Hasân ve imâm Muhammed-i Bâkır ve imâm Ca‘fer-i Sâdık bu dördü Bakî‘ içre sekiz köşe bir kubbe-i âlî içinde âsûdelerdir ve sandûkları yeşil münakkaş atlas-ı zer-ender-zer ile pûşîde bir müzeyyen kubbedir. Ve ism-i şerîfleri sandûkları üzre mestûr atlaslarda mastûrdur. Ve gâyet münever kubbe-i nûrdur. Dörd ayak taş nerdübân ile nüzûl olunur bir kubbe-i âlîdir. Cümlesinin rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledik. *Radıyallâhu Ta‘âlâ anhumâ.*

Ve bu âsitânenin mukâbelesinde mescid-i Hazret-i Alî minâresiz bir küçük buk‘adır. Ve Bâb-ı Bakî‘in hâricinde ammet-i Resûlullâh hazret-i (---) bir küçük kubbede âsûdedir.

Ve yine bu mahalde bir kubbe-i sağîr içre Hazret-i Ukayl ibn Ebî Tâlib Hazret-i Alî'nin karındaşıdır. Ve bu mahalde imâm Mâlik kubbesi içinde Kırâ’at sâhibi imâm Nâfi‘ medfûndur.

Ve buna karîb bir kubbe-i sağîrede Hazret-i Alî'nin vâlide-i müşfikası Fâtıma bint Âsiye.

Ve bunlara karîb sâhibü'l-mezheb Hazret-i imâm Mâlik bin Enes bin Âmir-i Himyerî'dir. Kibâr-ı Tâbi‘îndendir. Müddet-i ömürleri 84 sene ve sene 179 ahd-i Hârûnü'r-Reşîd'de merhûm olup bir kubbecikde âsûdedirler. Ba‘zı Mâlikî fukarâları türbedârları vardır.

Ve buna karîb Âl-i Abbâsiyân'dan el-Vâsıkbillâh Hârûn ibn Mu‘tasımbillâh Muhammed kuvvet-i bâzûya mâlik zor-âver âdem imiş ve gâyet sâhib-i kerem merd-i Hudâ imiş. Müddet-i hilâfetleri 5 sene ve sene 232 Zilhicce'sinde otuz iki yaşında merhûm olup Ümmü Safiyye cenbinde medfûndur.

Bu Ümmü Safiyye Medîne kal‘asının Bakî‘ kapusunun önünde sokak aşırı bir kubbe-i âlî içinde Hazret-i Safiyye binti Hayke ve Sitti Âtike. Bunlar ümmü'l-mü’minîn zevce-i Resûlullâh'dır. Bunlardan gayri Hazret-i Habîb-i Hudâ on üç hâtûn tezevvüc etmişlerdir ve kendülerden sonra kalmışlardır.

Evvelâ ba‘de'n-nübüvve sene 10'da Hazret-i Âyişe-i Sıddîka binti Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîkı Hazret-i Resûl tezevvüc kıldıklarında ba‘s-i nebeviyyenin beşinci senesi idi. Ve Âyişe, Rûmâne nâm hâtûndan müştakka idi. Hazret-i (---) (---) ömür 67 sene. Hicretin sene 58 Mu‘âviye hilâfetinde merhûme oldu *radıyallâhu ta‘âlâ anhâ*.

Ve Sûde binti Zem‘a'yı nikâh etdiler. Ve Hafza binti Hazret-i Ömer ve Sitti Zeyneb binti Cahş ki Yezîd bin Hâris'den mahlûle iken almışlardır. Ve Cüveyre binti el-Hâris ve dahi Ümmü Habîbe binti Ebi Süfyân ve Ümmü Seleme binti Ümeyye'yi kırk dörd yaşında iken nikâh etdiler. Ve câriye-i Mâriye dahi hazretden sonra bu mezkûrûnlar hayâtda kaldılar. *Radıyallâhu anhünne.*

Bu ehl-i beyt-i Resûlullâh cümle Bakî‘de bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Cümlesinin **[Y 297b]** sandûkaları yeşil münakkaş atlas ile pûşîdedirler. Ammâ kubbe-i ezvâc-ı Nebî Hazret-i Âyişe-i Sıddîka ve dahi Ümmü Habîbe ömreş 44 sene Mu‘âviye hemşîresidir. Ve ba‘zı cevârî-i Resûl Âyişe-i Sıddîka'nın cenbinde âsûdedirler. Zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn atlas-ı ahdar ile pûşîdedir. Türbedârlar ûd-i mâverdî ile ihrâk ederler kim cemî‘i züvvârın demâğı mu‘attar olur. Hakîr rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp vâlidemize ve ümmehâtlarımıza şefâ‘atlerin ricâ eyledik.

Ve bu Âyişe-i Sıddîka'nın bâbı üzre bu târîh terkîm olunmuşdur.

"Emera bi-tecdîdi hâze'l-merkadi'l-mübâreketi Hazret-i Âyişe-i Sıddîka radıyallâhu ta‘âlâ anhâ es-Sultân Süleymân Hân ibn Selîm şâh ibn Bâyezîd Hân bin Mehemmed Hân halledallâhu mülkehu, sene hamsîne ve tis‘i mie." [950] tahrîrdir.

Ve buna karîb yine bir küçük kubbede benât-ı Resûlullâh'dan Hazret-i Ümmü Külsûme ve Sitti Rukıyye. Bu iki ki duhter-i pâkîze-ahterleri Hazret-i Osmân'a verdi. Ammâ Sitti Rukıyye sene 2 Bedir gazâsı günü merhûme oldular.

Ve yine bu kubbe içre (---) (---) Sitti Zeyneb binti Resûl'dür. Nikâh ile Ebü'l-Âs bin Rebî‘ bin Abdül‘uzzâ hıbâlesinde idi. Ammâ Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ'yı Hicretin ikinci senesinde Hazret-i Alî'ye verdikde Hazret-i Fâtıma on sekiz yaşında idi. Hazret-i Alî yigirmiye bâliğ idi. Ammâ Hazret-i Fâtıma Hazretden (---) (---) (---)lerine ermemişlerdi. Bu dörd duhter-i Resûlullâh cümle Hadîce-i Kübrâ'dan müştakkalardır. (---) (---) (---) Huzeyme'yi gazâ-yı Uhud avdetinde Hazret-i Resûl izdivâclarında indirâc edüp firâş-ı Resûlullâh ile müşerrefe oldular. (---) (---) (---)

Ve bu kubbede yine Ehl-i Beyt-i Resûlullâh'dan Ümmüveled ibrâhîm câriye-i Mâriye (---) (---) (---) Mukavkıs-ı Kıbtî Mısır hâkimi iken Hazret-i Risâlet'e ta‘aşşukundan hedâyâları ile Medîne'ye geldikde bu (---) (---) (---) ve Düldül nâm bu ol bir katır getirdi. Hazret-i Alî, *"El-hedâyâ tüşterek"* [250] deyüp katırı aldı. **[Q 123a]** Ve düldül-i Alî dedikleri ol bagldir. Ve Yağfûr nâm bir hımâr-ı sa‘îdî ve gayri **[P 124b]** tuhef-i yâdigârîler getirüp Mukavkıs islâm ile müşerref olup yine Mısır'a gitdi.

Bir rivâyetde Mukavkıs tarafından hedâyâlarla elçi gelen hakîm Zannûn-ı Mısrî'dir. Hazretin cemâl-i bâ-kemâlin görüp islâm ile müşerref olup Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs ile Mısır gazâsına geldikde Zannûn ol savaşda şehîd olup şeyh Ukbe-i Cüheynî civârında medfûndur.

Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı feth etdükde bu Mukavkıs asâkir-i islâma çok zahâyir ve imdâd etmişdi. Zîrâ yine Mısır'da boybeği mesâbesinde hâkim idi. Ammâ hükûmet-i kübrâ Kudüs ve Antakiye kralı Hırkîl'in idi. Bu Rûm küffârına rağmen Mukavkıs imdâd edüp Mısır'ı Hazret-i Amr'a verdi. Mâriye nâm câriyeyi Hazret'e bunlar **[Y 298a]** verdi. Bu Mâriye ümmü'l-mü’minîn Sitti Zeyneb binti Cahş ile bir beytde sâkin idi.

Ve bu Sitti Zeyneb mukaddemâ Zeyd bin Hâris'in hâtûnu idi. Hâris fevt olup Hicret'in beşinci

sâlinde âye[t]: [1251] âyeti nâzil olup Sitti Zeyneb'i Hazret-i Resûl tezevvüc eyledi. Müşârün-ileyhâ,

"Hakkımda benim böyle âyet-i şerîf nâzil olup firâş-ı Resûlullâh'a lâyık oldum" deyü Hazret-i ibrâhîm'i elden bırakmayup tefâhür kesb ederdi. Ammâ Hazret-i Resûl'den sonra kalan on beş havâtînlerden evvel bu merhûme oldu. Kubbeleri mezkûrdur.

Ve bu mahalde kubbe-i Ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Ümmühânî. ism-i şerîfi Fâhite binti Ebî Tâlib'dir ki Hazret-i Alî'nin büyük hemşîresidir. Hazret-i Resûl'ün menkûhası idi. Hattâ leyle-i Mi'râc'da Hazret bunların hânesinde iken Mi'râc-ı berîn vâki' olmuşdur. Cenbinde cevârî-i Resûl'den üç câriye dahi zer-ender-zere müstağrak medfûnlardır.

Ve bunların kurbunda bir küçük kubbede Sitti Halîme binti Ebî Züveybi's-Sa'diyye. Hazret-i Risâlet'in süd analarıdır. Benî Sa'd kabîlesinden mün'ime bir hâtûn-ı mu'azzama idi. Hazret-i Risâlet ile Hazret-i Hamza ve Hazret-i Ebû Seleme bin Abdullâhi'l-Mahzûmî ve Abdullâh bin Cahş el-Esedî henüz vücûda gelmişlerdi. Bunları dahi Halîme Hâtûn emzirüp hazret ile bunlar süd karındaş olmuşlardır. Ammâ razâ'an hâherleri Selmâ nâm ferişte Selmâ kız ile hemşîre olmuşlardır.

Ve bu Halîme süd ana kubbesi içre Hazret'in razâ'an süd kız karındaşı Selmâ Hâtûn ve hazretin pederinden intikâl eden câriye-i Bereke Hazretin beşiği ve mehdi hidmetinde idi. Nâmına Ümmü Eymen derler. Halîme Hâtûn cenbinde bir kubbe içre medfûnlardır. Her sabâh ziyâret edüp Hazret anlara du'â edermiş. Bu husûsda sikât-ı ehl-i Sükker *rahimehullâh* eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Resûl'ün pederi ticâret ile şâm-ı şerîfe gidüp ba'de't-ticâre şâm'dan rücû' edüp âlâm [u] şedâyid-i râhdan haste-hâl olup Medîne'ye (---) merhale yer kaldıkda Dâru't-tâbığa nâm mahalde merhûm olup anda defn etdiler. Müddet-i ömrü 25 sene.

Üç kerre Hazret Busrâ şehrine giderken ziyâret edüp islâm telkîn eylemişlerdir, zîrâ zamân-ı cehâletde merhûm olmuşlardır ki ol zamân Hazret henüz altı yaşında nâ-bâlig idi. Ba'dehu vilâdet-i Resûl'ün 6 senesinde Hazret'in vâlideleri Emîne Hâtûn binti (---) hazretin pederi Abdullâh'ın Medîne'de kalan mîrâsın taleb içün hazreti bile alup Medîne'ye gidüp kalan muhallefâtların alup bir ay Medîne'de sâkin oldu.

Hikmet-i Hudâ hazretin vâlidesi Emîne Hâtûn haste-hâl alup "Meded Mekke'ye gidem" deyü Medîne'den iki menzil ba'îd Ebû Enâm nâm bir karyede merhûme olup kabâyil-i Kureyş'den kim var ise anda **[Y 298b]** Emîne Hâtûn'u defn etdiler. Hazret ol esnâda altı yaşında idi. Hazreti alup Mekke'de ammisi Ebû Tâlib'e götürdüler.

Ba'zı müverrihîn vâlide-i Resûl'ün na'şın mahâfe ile deve üzre Mekke'ye götürdüler, derler. Ammâ sika ehl-i siyer Hicret'in 6 senesinde Hazret-i Resûl cesed-i vâlideyi Ebû Enâm nâm karyeden çıkarup ter ü tâze buldular. Medîne-i münevvereye getirüp bu süd vâlidesi kubbesinde defn etdiler. Anıniçün ehl-i Medîne bu kubbeye Kubbe-i Ümmeyn derler. Bu kavl-i sahîhdir.

Bu kavl üzre vâlide-i Resûl Emîne Hâtûn Halîme Hâtûn ile yeşil atlas ile pûşîde bir çâr-kûşe sandûka içre âsûdelerdir. Rûh-ı şerîfleriyçün sûre-i Nisâ'yı tilâvet edüp şefâ'atlerin ricâ etdik.

Ve yine bu mahalde bir kubbe-i beyâz içre evlâd-ı zevi'l-ihtirâm-ı sülâle-i Hazret-i Risâletpenâh var. Evvelâ Hazret-i ibrâhîm {ömreş şehr 4.}. Hicretin sene 9 ibrâhîm ibn Resûl merhûm oldu. {Sene 25} Ümmü Mâriye ve Hazret-i Kâsım ve Hazret-i Tayyib ve Hazret-i Tâhir. Bunlar Hadîce-i Kübrâ'dandır. Kâsım ba'de'n-nübüvve sene (---) de Mekke'de vücûda geldi. Ve Hazret-i ismâ'îl (---) (---).

Bu tahrîr olunan on nefer evlâd-ı kirâmın tokuzu Hazret-i Risâlet'in intikâlinden evvel, cümle âhirete intikâl eylediler. illâ Fâtımatü'z-Zehrâ Hazret-i Alî'nin taht-ı nikâhında kalup anlar dahi altı aydan sonra dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde intikâl etdiler. Mezkûr

şehzâdeler dahi tertîb üzre âsûde olup sandûkaları yeşil atlas ile pûşîdedirler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.* Beyt:

Ana âline çok selâm olsun
Yerleri ravza-i cinân olsun

Ezvâc ve evlâd-ı Resûlullâh bu mahalde tamâm olup,

Sahâbe-i kirâmları beyân eder

Yine Bakî' içre bir kubbe-i sağîrede **Hazret-i Sa'îdü'l-Hudrî:** Sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîsdir.

Ve bu kubbe içre **Hazret-i Ömer bin Amr Berîberî,** Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Alî huzûrunda Hazret-i Selmân-ı Pâk belin bağladı ve destûr verdi. Ekmekçilerin silsilesi ana müntehîdir. Seksen yedi sene ömür sürdü. Hazretin her gazâsında hâzır olup guzât-ı müslimîne etmek bişirirdi.

Ve kubbe-i **Sitti Rûmân zevce-i Hazret-i Ebâ Bekir'**dir ve Hazret-i Âyişe-i Sıddîka'nın vâlidesidir. Hicretin 9 senesinde merhûme oldu. Ve bu günde zevce-i Hazret-i Osmân Sitti Rukıyye binti Resûl-i Ekrem dahi merhûme olup câmi'-i Resûl'de Hazret cenâzeleri namâzın edâ edüp Bakî'a bile gitdiler. Ve sene 10 Hazret-i ibrâhîm ibn Resûl-i Rahîm bir sene dörd aylık iken merhûm olup bunların dahi namâzın Hazret-i Resûl kıldı.

Ve **Hazret-i Suheyb-i Rûmî.** Sahâbe-i kirâm'ın ulularındandır. Hazret-i Risâlet'in izni ile Hazret-i Alî on yedi kimesnenin belin bağladı ve pîr etdi. Altıncısı bu Suheyb-i Rûmî'nin belin bağladı **[Y 299a]** ve icâzet verdi ki Hazret-i Resûl'ün meddâhıdır. Hazret-i Resûl bu Suheyb hakkında buyurur *Firdevsü'l-Ahbâr*'da mastûrdur. Hadîs: *"innehu kâle evvelü men yuskâ havzî Suheybü'r-Rûmî"* ya'nî "Kıyâmet gününde benim âb-ı Kevser havuzumdan evvel Suheybü'r-Rûmî içer" buyurmuşlardır. Ahilerin silsilesi ana müntehîdir. Yüz on yaşında vefât etdi. Hicretin sene 38 idi. Ammâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* mecrûh oldukda ol ma'reke esnâsında bu Suheyb-i Rûmî Hazret-i Ömer vasıyyeti ile üç gün imâmet etmişdir. Ulu sultândır. Ammâ (---) (---) bir cebel-i âlî üzre bir Suheyb-i Rûmî ziyâret etdim. Azîm âsitânesi var ve fukarâsı (---) (---) (---).

Ve yine Bakî'de **[P 125a] Hazret-i Hadîka bin Câbir-i Yemenî** . Kavm-i Ensâr'dandır. Ve alemdâr-ı Resûl-i Rabbi'l-âlemîndir. (---) (---) (---) Hazret-i Osmân'dan kırk gün sonra merhûm olup yine civâr-ı Osmân'da medfûndur.

Ve Hazret-i (---) (---) (---) geldiler. Sahâbe-i kirâmın ulularındandır. Ve Aşere-i Mübeşşere'dendir, ya'nî bunlara Cennet tebşîr olunmuşdur.

Ve ana **[Q 123b]** karîb **Hazret-i Sa'd bin Ebî Vakkâs.** Mevlûd-ı Nebî'nin sene 22 Mekke'de tevellüd eyleyüp (---) (---) (---) (---) ve Hazret-i Osmân vak'asın görüp tîr [ü] kemânın ele alup hayli savaş eyledi. Gördü kim cümle Sahâbe-i kirâm kime tîr [ü] kemânın çeksin. Bilâhire sehm [ü] kavsıyla Medîne'den çıkup terk-i diyâr edüp gazâdan gazâya mücâhidün fî-sebîlillâh olup Hicret'in sene 55 Medîne kurbunda Akîk nâm mahalde hasta olup seksen yaşında anda merhûm olup na'şın bu mahalle getirdiler. Bunlar dahi Aşere-i Mübeşşere'dendirler. Râvî-i hadîsdir ve ehl-i Cennet olduklarına hadîs-i sahîh vardır.

Ve bunların hakîr bir âsitânesin dahi ziyâret etdim. şâm ile Kudüs mâbeyninde Cisr-i Ya'kûb kurbunda bir ziyâretgâh-ı hâss [u] âmmdır. Tekyesi ve şeyhi ve fukarâları vardır. Ve bilâ-had ve lâ-gâyet tîr ü kemân-ı bî-gümân mâl-â-mâldir. Înân kabrinde, sandûkaları var. Ammâ Allâhu a'lem seyâhatde iken makâmları ola.

Ve bir makâmı dahi Mısır iskenderiyyesi kal'asının leb-i deryâdaki Bâb-ı Ahdar'ı içeri girdikde

sağ tarafda bir kulle-i azîm içre **ziyâretgâh-ı Sa‘d Vakkâs**'dır. Anda dahi niçe pehlivânların gürzleri ve niçe kemânkeşlerin darbları ve ibret-nümâ işleri vardır. Ziyâretgâh-ı ehl-i züvvârdır. Zâhirâ bu dahı makâmları ola.

Ve yine Medîne'de Sa‘d-ı Vakkâs'ın kubbesi içre **Hazret-i Sa‘d bin Zeyd bin Ömer** Hicret-i Nebeviyye'nin 51 senesinde merhûm oldu. Bunlar dahi Aşere-i Mübeşşere'dendir.

Hulâsa-i kelâm Çâryâr-ı Güzîn'den gayri Aşere-i Mübeşşere'nin ekseri bu Sa‘d-ı Vakkâs kubbesinde medfûn olduklarıyçün Kubbe-i Aşere derler. Ashâb-ı Aşere bunlardır. Evvelâ Çâryâr-ı Sıbteyn ve Talha bin Abdullâh ve Hazret-i Zübeyr bin Avvâm ve Hazret-i Abdurrahmân ibn Avf ve Hazret-i **[Y 299b]** Sa‘d ibn Ebî Vakkâs ve Hazret-i Sa‘d bin Zeyd bin Ömer ve Hazret-i Ubeyde bin Cerrâh şâm'da halîfe idi, yine şâm kurbunda Erzen karyesinde medfûndur. Çâryâr ile bu on kişiye Cennet müjdelenmişdir. Bunlardan mâ‘adâ ashâb-ı Cenâb-i Nübüvvet-me‘âbın haddi ve hasrı bî-nihâyedir. Lâkin inde ehli'l-hadîs mutemedün-anh muktezâsınca yüz on dörd bin nefer ashâb-ı güzîndir, demişler. Beyt:

Dânem ez Hakk selâm-ı rıdvâneş
Bi-eser ehl-i beyt-i yârâneş

Ve yine Bakî‘de **Hazret-i Zeyd bin Sâbitü'l-Ensarî.** Benî Seleme kabîlesindendir. Mu‘âviye hilâfetinde Hicretin sene 45'de merhûm oldu.

Ve bunlara karîb **Hazret-i Abdullâh bin Selâmü'l-Ensârî**. Benî isrâ’îlî'den Hazret-i Yûsuf neslinden idi. Hicretin sene 43 merhûm oldu. Sahâbe-i kirâmın ulularından idi.

Ve bunlara karîb **Hazret-i Ka‘b bin Amru'l-ensârî.** Bedr gazâsında Abbâs bin Abdülmuttalib'i ve oğullarını bunlar ile Hazret-i Alî-i velî esîr edüp Abbâs'ı kayd-bend ile huzûr-ı Resûl'e getirüp Abbâs islâm ile müşerref oldu. Hazret-i Abbâs oldur ki ammi-i Resûlullâh'dır. Ve hazret intikâl etdükde Hazret-i Alî gasl edüp bu Abbâs su komuşladır. Ba‘dehu mezkûr Ka‘b bin Ömer Hicretin sene 55 Mu‘âviye hilâfetinde merhûm oldu.

Ve yine bu mahalde **Hazret-i Übeyy bin Ka‘b.** kavm-i Ensâr'dandır. Sahâbe-i güzînin kibârındandır. *Rahmetullâhi aleyh.* Vahiy kâtibi olmuşdur. Sene 19 ba‘de'l-hicre vefât etdiler.

Ve yine Bakî‘de **Kubbe-i şürefâ** Medîne hâkimleri olan cümle şürefâ-yı evlâd-ı kirâmlar bu kubbede medfûnlardır.

Ve Medîne kal‘asının Bâb-ı Mısır dâhilinde kubbe-i Hazret-i (---) (---) alemdâr-ı Resûlullâh'dır

Ve yine Bakî‘de karâfe-i Ervâm-ı ulemâ başka bir köşede, cemî‘i ulemâ-yı Rûm anda medfûndur.

Evvelâ, **Celeb Muslihüddîn Efendi** ism-i şerîfleri Mustafâ'dır. Kânûn-ı Osmânî'de beş on senede bir Rûmeli'nden devşirme ta‘bîr ederler niçe bin sıbyânı cem‘ edüp Âsitâne'ye geldiklerinde her birin birer a‘yâna ve birer ocağa koyup terbiye ederler. Mezkûr Muslihüddîn ol sıbyânlardan olup Harem-i Hâssa düşüp anda neşv [ü] nemâ bularak halîfe olup Hâsoda'ya andan şeyhü'l-harem olup sene 1025 târîhinde merhûm olup Bakî‘de karâfe-i Ervâm'da medfûndur. Bu hakîrin pederine, peder derler idi. Bir kaç kerre ihsânlarıyla behremend olduk. ilim [ve] salâh ile meşhûr pâk i‘tikâd ve hüsn-i hulk ile mevsûf dervîş-nihâd kimesne idi. Ve âsâr-ı ilmiyyesinden ilm-i fıkıhda *Eşbâh ve Nazâ'ir'*i anlar şerh etmişlerdir.

Ve **Hazret-i şeyh ibrâhîm-i Medenî** belde-i Kastamonu'dandır. Medîne-i münevverede ömr-i nâzenîni mücâveret ile geçdüğünden Medenî derlerdi. Sene 1011 târîhinde vefât edüp Hazret-i Abbâs civârında medfûndur.

Ve dahi mollâ-yı **[Y 300a]** Rûm **Münşî Mehemmed Efendi** Anatolu'da Akhisâr hâk-i pâkdendir.

Medîne mollâsı iken gencîne-i vücûd-ı pâki bu hâk-i pâk-i Bakî‘de hâk-âlûd olup Bakî‘de na‘î‘ edinmişdir. Fârisî ve Arabî ve Türkî'de fesâhat u belâgat u melâhat üzre te’lîfâtları vardır. Ve pâkîze eş‘âr-ı memdûhu âlem-ârâdır.

Andan kabr-i Na‘şu'l-vusûl derler bir tarz-ı Rûm kabirdir. içinde **el-Mevlâ Sinân-ı Nehcî** hazretleri medfûndur. Bunlar[ı] Medîne-i münevvere monlâsı etmişler. Ma‘zûlen gemi ile Mısır kurbunda Süveys'e karîb olduklarında buyururlar kim,

"Hazret-i Risâlet bize yine Medîne mansıbın ihsân buyurdular. inşâ’allâh yine biz Medîne'ye müteveccih oluruz. Lüft eylen, eğer intikâl edersek bizi yine Medîne-i münevvereye götüresiz" deyü vasıyyet ederler. Hikmet-i Hudâ ol gece gemide intikâl edüp bir gayri gemi ile vücûdunu vasıyyeti üzre Medîne-i münevvereye götürüp Bakî‘de medfûndur. Rûm tarzı seng-i mezârı ma‘lûm-ı ünâs. Anıniçün kabr-i Na‘şu'l-vusûl derler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ve yine bu mahalde bir soffa üzre fuzalâ-yı ulemâ el-Mevlâ **Mustafâ bin Kara Dâvûd** Mekke-i mükerreme mollâsı iken rehzen-i ecel yolun kesüp hâk-i Bakî‘-i amber-pâkde medfûndur.

Ve yine bu mahalle karîb bir kârgîr binâ mastaba üzre **eş-şeyh Hayreddîn Hızır ibn el-imâm Ahmed el-Amâsî eş-şehîr be-Îcâdî Efendi.** Müfessirîn ve muhaddisînden ve fuzelâyi'd-dehirden büyük kimesne idi. Hazret-i Abbâs civârında ziyâretgâh-ı enâmdır.

El-Mevlâ Mehemmed eş-şehîr be-Arab Hoca. Diyâr-ı Rûm'dan gelüp Harem-i Hâs'da neşv [ü] nemâ bulup niçe medâris ve menâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup Medîne mollâsı iken karâfe-i Bakî‘ monlâsı olup hükm-i hükûmâtdan munkatı‘ oldu. Mukaddemâ hayâtda iken dahi dağdağa-i halkdan âsûde-hâl kûşe-nişîn fâriğü'l-bâl bir recül-i afîf ehl-i hâl kimesne idi.

Ve Hazret-i Abbâs kurbunda **şeyh Mehemmed ibn Arrâf.** Pederi Mısır beğlerinden idi. Kendüleri dahi bir mîr-i kebîr idi. Cîfe-i dünyâyı terk edüp (---) (---) (---) sulehâ-yı ümmetden idi ve (...) etdi ve (...) etdi. Ba‘dehu Medîne'ye gidüp merhûm oldu. Arabistân'ın şiddet-i hârında ayda bir kerre su içerdi. Riyâ (?) **[Q 124a]**

Bu mahalde **[P 125b]** Bakî‘in ziyâretleri tamâm olup Medîne-i münevverenin taşrasındaki ziyâretlerdir ki,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı hâric-i Medîne-i Münevvere: Medîne-i münevverenin cânib-i kıblesinde üç bin adım ba‘îd bâğ u bâğçeler içre ubûr ederek iki cânibi nahlistân ve gül [ü] gülistân ve bâğ u bostân içre gidüp bülbül-i destân u hoş-elhân sadâsın istimâ‘ ederek,

Karye-i Kubbetü'l-islâm'da Mescid-i Kubâ: iki yüz hâne-i ma‘mûreli bâğ-ı irem-misâl bir karye-i ferah-fezâdır. Cümle ehl-i Medîne'nin teferrücgâhı ve mesîregâhı bir dilküşâ karyedir. Anda câmi‘-i Kubâ Hazret-i Resûl'ündür. Gazâ mâliyle binâ olunmuşdur, beyâz incü-misâl **[Y 300b]** bir câmi‘-i münevveredir. Hakkâ ki nûr-ı mahzdır. Cânib-i garba mekşûf bir bâbı var, yedi kademe taş nerdübân ile urûc olunup hareme dâhil olunur, ancak bir kapudur.

Ve harem içre Hazret-i Risâlet'in mübârek dest-i şerîfleri ile dikdikleri hurmâ nahilleri ve bir nabıka dırahtı var, gâyet büyükdür. Ve bu dıraht-ı nabıka dibinde bir âb-ı hayât kuyu vardır. Âb-ı Zemzemden nişân verir, gâyet lezîzdir. Hazret-i Risâlet-penâh cümle Sahâbe-i kirâmlara kazdırmışlardır. Bu haremden câmi‘e girüp Hazret-i Resûl mihrâbında iki rek‘at hâcet namâzı kılup du‘â ede, cemî‘i hayr murâdâtı hâsıl olur. Böyle bir du‘â müstecâb olacak câmi‘-i atîkadır.

Mukaddemâ Hazret-i Risâlet-penâh Mekke'den Medîne'ye hicret etdükde ibtidâ bu câmi‘ mahalline gelüp üç gün bunda sâkin olup bir mescid-i muhtasar binâ etdiler. Ba‘dehu Tebük ve Uhud ve Huneyn gazâsının mâl-ı ganâyiminden câmi‘-i kebîr inşâ etmişlerdir. şarkdan garba tûlü yüz yigirmi ayakdır, kâmil ve arzı mihrâba dek altmış ayakdır. Ve harem dahi tûlen ve arzan yüzer

ayakdır.

Ve bu câmi‘ içre cümle kırk sütûn pâyende üzre toloz kubbe binâ-yı kavîdir. Aslâ ağaç binâ yokdur. Mihrâbı tarz-ı kadîm bir musanna‘ binâdır. Üstünde bu âyet-i şerîf tahrîr olunmuşdur. [252] âyeti mastûrdur.

Ve sünnet-i Resûl üzre bir alçak minberi üzre: [253] âyeti yazılmışdır.

Ve bu mihrâb üzre yine, *"Kâlallâhu Ta‘âlâ: Men tetahhera fî beytihi sümme etâ mescide Kubâ ve sallâ fîhi sâlaten kâne tace ömrihi"* [254]

Ve yine bu mihrâb üzre âye[t]: [255] âyeti merkûm olunmuşdur.

Ve bu hatlar tahrîr olunan iki mihrâblar alçak mihrâblardır, ancak birer âdem kaddidir.

Ve bu câmi‘in sol tarafı köşesinde bir küçük mihrâb vardır. Anda Hazret-i Resûl dâ’imâ ibâdet edüp tilâvet-i Kur’ân ederlermiş. Ana Mihrâb-ı Mekşûf derler. Bu mihrâbda bir küçük pençere-misâl bir delik vardır, Mekke cânibine nâzırdır. Hazret bu delikden dâ’ima Mekke tarafına nazar edüp vatan-ı aslîsi olan Mekke ârzûsun def‘ edermiş. Bu mihrâbda iki rek‘at namâz kılan elbette ve elbette sâlimen ve gânimen vatanına vâsıl olur. Ve bu câmi‘in kıblesi tarafına kırk adım karîb yol kenârında,

Mescid-i Hazret-i Alî *kerremallâhu vecheh***:** Haremi ve minâresi yokdur. Bir müfîd [ü] muhtasar elli âdem alur bir mesciddir. Ve bu mescidden elli adım cânib-i kıbleye ol râh ile gidüp,

Mescid-i Hazret-i Âyişe: Bu dahi haremsiz ve minâresiz bir mescid-i sağîredir. Ammâ bâğ-ı irem içindedir. Bu karyede câmi‘-i Kubâ'dan gayri câmi‘ yokdur. Ve minâre dahi yokdur. Cümle halk salât-ı cum‘ayı bunda edâ ederler.

Ve Âyişe mescidi mukâbelesinde **[Y 301a]**sokak aşırı bir hadîka-i irem içre,

Bi’r-i Erîş: Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh dest-i şerîfleri ile hafrine mübâşeret edüp cümle Sahâbe-i kirâmların i‘âneti ile bir çâh-ı mâ olmuşdur kim gûyâ âb-ı Zemzemdir. Ve her kimin bir emrâz-ı muhtelifesi olsa bu bi’r-i zülâlden kırk gün nûş eylese bi-emrillâh dürr-i beyz-âsâ olup ol zahmetden halâs olur. Hamd-i Hudâ girmek müyesser olup Erdel gazâsında küffâr bizi münhezim edüp piyâde firâr ederek arak-âlûd iken sovuk su içüp hafakân derdine mübtelâ olmuş idim. Hamd-i Hudâ bir kaç gün bu mâdan nûş edüp ve bir kaç kerre gusl edüp ol derdden halâs oldum.

Ve bu kuyunun vakıf sığırları vardır. şeb [u] rûz bu amîk kuyudan su çeküp tulumlarla havz-ı azîmlere döküp andan bâğ-ı iremlere taksîm olup cümle bâğçeleri rey olur. Ve cümle huccâc bu havz-ı kebîrelerde şinâverlik edüp gusl ederler. Ve her bâğda gûy gûy sohbet edüp ibâdet ederler. Limon turunc şükûfesi râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur.

Ve bu kuyuya Hazret-i Osmân halîfe iken teferrüce gelüp tecdîd-i vuzû‘ ederken Hazret-i Resâlet-penâh'ın mühr-i nübüvvetini bu kuyu içine düşürüp niçe bin cidd [ü] cehd edüp âhirü'l-emir bulunmayup ferâğat etdiklerinde efvâh-ı nâsda şâyi‘ oldu kim,

"Hazret-i Osmân'ın bahtı döndü. Mühr-i Nebî elinden gitdi. Hayır değildir" deyü tefe’’ül etdiler. Kırkıncı gün Hazret-i Osmân'ı şehîd etdiler. Bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ba‘dehu Hazret-i Alî halîfe-i Nebî oldukda niçe yüz âdeme ihsânlar edüp bu çâh içre cidd [ü] cehd ile ol mührü aradılar, bulmayup ferâğat etdiler.

Bâğçe-i Sokollu: Vâcibü's-seyr bir ürd-i behişt-misâl heşt maksûre-i münakkaş sihr-i helâl kâhlar var kim teferrüc eden dilşâd olur. Cümle suyu mezkûr hazretin çâh-ı mâsındandır. Bunda dahi aşren fe-aşr şâfi‘î havuzları var. Cânib-i erba‘asında fûl ve nesrîn verd-i ahmer ile müzeyyen kasr-ı Havernak'lardır. Ve bu mahalde niçe ziyâretler ve niçe ibret-nümâ âsârlar var. Ammâ bu kadar ile iktifâ etdik. Andan,

Ziyâret-i Nahleteyn: Hazret mübârek dest-i şerîfleri ile dikdiği hurmâ ağaçlarıdır. ikisi de evc-i

âsumâna ser çekmiş nahl-i serâmedlerdir. Tahtında iki rek‘at namâz kılup du‘â etmek gerek. Ve yine bu Medîne bâğları içre,

Bi’r-i Urve bin Zübeyr derler, bir çâh-ı mâ vardır. Lezzetde âb-ı Zemzem gibidir. Hâsıyyeti gâyet çokdur. içen âdemi semîn eder. Ammâ her bâr içse semizliğinden hareket etmeğe mecâli kalmaz. Ve yine buna karîb,

Bi’r-i Kazâ‘a: Hazret-i ibrâhîm kazmış derler bir âb-ı hayât kuyudur. Hazret-i Mefhar-i Mevcûdât bu bi’r suyu ile âbdest alup bâkî olan mâ-i zülâli yine kuyuya dökmüşlerdir. Ve bu bi’r içre "niyyetü'ş-şifâ" deyüp mübârek ağzı yarların bu çâh içre ilkâ eylemişlerdir. Hâlâ **[Y 301b]** âb-ı nâb-ı rakîk uyûn-ı ibret-nümûn (---) (---) (---) hâtır olan nûş etse bi-emrillâh şifâ bulur. Ve her diyâra kumkumalar ile hedâyâ götürürler.

(---) (---) (---) zamân-ı cehâletden kalmış bir çâh-ı atîkdir. Lebîd bin el-A‘zam el-Yahûdî nâm mel‘ûn (---) (---) (---) günden güne nâ-hoş olup ilâc mümkün olmadı. Âhirü'l-emr melâ’ikelerin i‘lâmıyla i‘lâmına i‘lâmına (---) (---) (---) bulup bu mahalde Cenâb-ı Bârî kıbelinden sûre-i Mu‘avvazeteyn nâzil olup Hazret (---) (---) (---) hâlâ bu kuyudan ehl-i Medîne su içmezler ve nef‘i dahi yokdur. Ancak besâtînleri, rey ederler. (---) (---) (---) hazretin hurmâ bâğı içinde bir mâ-i hayât-ı safâ-bahşdır. Hazret-i Risâlet-penâh (---) (---) (---) havâtîn tâ’ifesi **[Q 124b]** varup âb-ı nâbından nûş ederler, yetmiş hâssası vardır. Cümle nisvâna müte‘allık hâsıyyetlerdir. Cümleden biri bir hâtûn vaz‘-ı haml mahallinde usret çekse bu çâh-ı mâdan nûş etse bi-emrillâh bilâ-meşakka mahall-i masdarı şakk olup ma‘sûm müştak olur.

Ve hayzı hâlinde nûş etse munkatı‘ olup nifâsdan **[P 126a]** pâk olup vatıy helâl olur. Ve duhter-i nâ-şüküfteleri ve cümle havâtînler bu bâğ-ı iremin havuzunda gusl ederler. Anıniçün hazretin bu bâğına bâğ-ı Nisvân derler. Havâtînlere mâ'il olduklarından cümle ehl-i beyte bu bâğı vakf eylemişdir. Ricâl makûlesi bu mahalle gelmezler. Eğer züvvâr-ı huccâcdan gelirse mahfî bulup bâğbânlardan izin olursa girüp ziyâret edüp ibâdet ederler.

Andan yüz adım câmi‘-i Kıbleteyn'dir. Bâlâda zikri sebkat etmişdir. Hazret-i Risâlet'in üçüncü binâ etdüği mesciddir. Harem ve minâresiz bir mesciddir. Bundan yüz elli adım ba‘îd taş nerdübân ile çıkılır,

Mescid-i Selmân-ı Fâris: Bu dahi haremsiz ve minâresiz bir kasr-ı âlî-misâl bir küçük mesciddir. Ve buna yüz adım karîb,

Mescid-i Hazret-i Osmân: Bu dahi taş nerdübân ile urûc olunur haremsiz ve minâresiz bir müfîd [ü] muhtasar mesciddir. Ve yine buna karîb,

Mescid-i Hazret-i Alî: Bu dahi eyle sâde bir haremsiz ve minâresiz mesciddir. Huccâc-ı müslimîn geldikde cemâ‘atleri çok olur. Bu mesâcidlere iki kerre gelüp ibâdet edüp Medîne-i münevverenin şimâl cânibinde,

Hazret-i Hamza ziyâretlerin beyân eder: Evvelâ haymelerimizde kâmil yüz elli atlı ile pür-silâh olup ziyâret-i Hazret-i Hamza'ya müteveccih olduk. Zîrâ hayli mesâfe-i ba‘îdedir ve az âdem ile gitmek muhâlifdir, zîrâ Uhud gazâsı olan yerdir. şimâl cânibi sengistân ve çengelistân ve Hayberistân dağlarıdır. Hayber Yahûdîleri kemîngâhlardan fırsat bulursa çıkup âdemi helâk eder. Dâ’imâ fursat gözedir. Hakîr pür-silâh askerle Medîne bâğları içre seyr [ü] temâşâ ederek sun‘-ı acîb ü garîbeler var kim ta‘bîr olunmaz. Cümleden biri bu bâğlar içre olan hurmâların kaddi âdem kaddi kadar ancak var. Cümle hurmâ tûşeleri yerde rimâl üzre **[Y 302a]** salkım salkım olup akîk-i Yemenî-vâr yerde yatır. Âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim nahl-i hurmâ evc-i âsumâna ser çekmiş ola. Ammâ bu mu‘cize-i Resûlullâh'dır kim Antâb bâğı gibi üzüm teyekleri gibi yerde yatır. Bunları temâşâ ederek

ibtidâ bin adım gidüp,

Mastaba-i Hazret-i Resûl: Hazret bunda gelüp Uhud gazâsına giderken bunda mubârek tenine zırh-ı Dâvûdî geyüp mübârek miyânına seyf-i meslûlün bend kılup bizzât kendüleri Çâryâr-ı Güzîn'e kılıç kuşatdı ve gülbâng-ı Muhammedî çekildi. Hazret-i Hamza'yı kılıç kuşatmağa arayup bulmadılar. Bu mahalden kâdir olan tâ Hazret-i Hamza'ya varınca piyâde giderse savâb-ı cihâd eder. Hakîr etek dermiyân edüp atımı gulâmıma verüp ol şiddet-i hârda piyâde olup sûre-i Elhâkümü't-tekâsür'ü tilâvet ederek bir sâ‘atde,

Vâdî-i hayyâme-i Resûl: ya‘nî Ordu-yı Resûlullâh yeri bu mahalde bir küçük soffa vardır. Hazretin ihrâmdan haymesi bu soffa üzre imiş. Bunda dahi iki rek‘at namâz kılmak gerek, sünnetdir. Bu mahalde Hazret-i Risâlet-penâh guzât-ı müslimîni cenge âmâde edüp saf saf asker tertîb eyledi. ibtidâ yedi bin bahâdır-ı nâmdâr Ashâb-ı kibâr ile Hazret-i Hamza'yı talî‘a-i asker edüp çarhaya me’mûr etdi. Ve Hâlid ibn Velîd yemînde yedi bin askerle âmâde oldu. Ve Hazret-i Ömer ve Amr ibni'l-Âs piyâde Arab askerine serdâr olup bu sahrâ-yı azîme içre yürüdüler. Hakîr dahi cümle refîklerimize tenbîh edüp bu soffada ikişer rek‘at namâz kılup "niyyetü'l-gazâ" deyüp kılıçlarımız kemerlerimize bend kılup yine şimâl cânibine beş yüz adım gidüp,

Soffa-i Âşûrâ: şâm huccâcı ba‘de'l-hac bu mahalde mâh-ı Muharrem'de âşûrâ bişirüp fukarâya bezl ederler. Ve bir soffa dahi Surre emîni soffası ve bir soffa dahi Mollâ soffası ve bir soffa dahi şeyhü'l-harem soffası. Bu mezkûr dörd soffa Çâryâr-ı Güzîn'indir. Her sene Hazret-i Risâlet ile bu mahalle gelüp Hazret-i Hamza'yı ziyâret edüp âşûrâ tabh ederlermiş. Hâlâ sünnetdir. Huccâc-ı şâm geldikde kırk elli bin âdem cem‘ olup bin kazgan âşûrâ bişüp Medîne kavmi kendileri bile aşır aşına dönerler. Bu sahrâda niçe bin ocak yerleri ve çadır soffaları ve kırk elli yerde kahvehâne soffaları ve su kuyuları vardır. Ve bu mahalden yine şimâl cânibine yüz adım gidüp,

Ziyâret-i Kubbe-i Hazret-i Hamza: *Radıyallâhu anh.* Medîne'den bu mahalle bir sâ‘at yerdir. Bir câmi‘-i kebîr-misâl bir kubbe-i âlîdir. Kıbleye nâzır bir kapusu var. Altı kademe taş nerdübân ile çıkılır. Andan bu âsitânenin haremine duhûl olunur. Bir beyâz seng-i mücellâ ile mefrûş bir harem-i menkûşdur. Bu haremin kıblesi tarafı kubbesi altında tâ mihrâb önünde kubbe-i âlînin ortasında çâr-kûşe bir parmaklık içinde bir yeşil sof ile mestûr bir çâr-kûşe sandûka içinde âsûdedirler. Bunda bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın **[Y 302b]** rûh-ı şerîflerine hibe eyledik. Ve her kim kılıç taşırsa teberrüken kılıçın Hazret-i Hamza'nın sandûkası içre koyup bir zamândan sonra çıkarup türbedârlar tekbîr ederek kemerine kuşanalar, gazâ savâbın bulur.

Ve Hazret-i Hamza'nın ser-i sa‘âdeti ucunda yine zürriyetlerinden şerîf Sâlih *kuddise sırruh* ulu sultândır. Çok kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuşdur. Bunlarla bir sandûka içre asûdedirler.

Hazret-i Hamza'nın neseb-i şerîfleri ammi-i Resûlullâh'dır kim hazretin pederi Abdullâh'ın li-ebin ve ümmin birâderleridir. Hamza ibn Abdülmuttatib'dir, Âl-i Hâşimî'dir. Ve Hazret-i Resûl ile süd karındaşlardır. Nübüvvetin iki senesinde Hazret-i Ömer'le berâber islâm ile müşerref oldular. Mücâhidün fî-sebîlillâh zor-âver tüvânâ ve şeyh-i muzaffer min-indillâh idi. Niçe gazâlara serdâr olmuşdur. Âhir bu Uhud gazâsında hazretin mübârek dendân-ı şerîfi şehîd olduğu mahalde Hazret-i Hamza da küffâr-ı Hayber içinde kalup ceng ede ede niçe yüz küffârı dendân-ı tîgden geçirüp kendüyi dahi pâre pâre edüp şehîd etdiler.

Ve askeri münhezim edüp Medîne'ye bir sâ‘atlik yerde bi-emrillâh yine guzât-ı müslimîn ile Hazret-i Alî ve Fuzayl bin Ebû Tâlib yetişüp küffârın yüzün döndürdüler. El-azametullâh (---) (---) (---) varup bu kadar mâl-ı ganâ’im ve niçe bin küffâr katl olunup Hazret-i Hamza'nın cesed-i şerîfin alup bu mahalde defn etdiler. (---) (---) (---) müddet-i ömür (---) sene. *Rahmetullâhi aleyh.* Hazret-i

Hamza'nın hareminde bir âb-ı hayât kuyu vardır. (---) (---) (---) Ve bu âsitânenin taşrasında sokak aşırı,

Mescid-i şeyhü'l-harem: Bir küçük (---) (---) (---) olmasıyçün bir müsâfirhâne ve ba‘zı maksûrecikler vardır. Ve bir birke-i azîmi vardır. (---) (---) (---) bâğ u bâğçeli çiftlikler var. Andan şimâle üç yüz adım gidüp,

Uhud gazâsı cengi: (---) (---) (---) taş nerdübân ile çıkılır bir soffadır. Hazret-i Risâlet-penâh'ın sinn-i şerîfini defn etmişlerdir. (---) (---) (---) ne ne sin derler namâzgâh-misâl bir küçük mihrâbı vardır. Bunda dahi iki rek‘at **[Q 125a]** namâz kılup âfât-ı semâvîden ve âfât-ı arazîden masûn [u] mahfûz olmak içün du‘â etmek gerek.

Hikmet-i Hudâ bu sahrânın hâki beyâzdır. Bu mahallin hâki Hazret-i Risâlet'in mübârek dişi kanı döküldüğünden humret üzredir. Bu hâkden bir âdem parmağıyla dişine sürse veca‘-ı sinden ve nâzilden emîn ola. Mücerrebdir. Bu soffadan yine şimâl cânibine beş yüz adım gidüp,

Cebel-i Uhud: Evc-i semâya ser çekmiş kara kızıl kayalı çıplak evc-i semâya ser çekmiş mehîb dağlardır ve azîm gârlar vardır. Bu mahalde bir dere vardır, ana **[P 126b]** Maktel-i Hamza derler bir muzlim ü mahûf yerdir. Bu mahaldeki gâr-ı kemîngâhlardan küffâr hurûc edüp Hazret-i Hamza'yı bunda şehîd eylemişlerdir. Hâlâ ol mahallin kayaları kırmızı kan gibidir. Gayri yerleri beyâz **[Y 303a]**ve kara kayalardır. Bu mahalde dahi iki rek‘at namâz kılup acele ile avdet etdik, zîrâ bî-emân yerdir.

Bu mahalde at binüp kılıç kuşanan fârisü'l-hayl ve piyâde olan fetâ-yi şecî‘ sâhibü'l-hayl bism-i ilâh ile eline kılıçın alup niyyetü'l-gazâ deyüp Allâh Allâh diyerek at bırağup yâhûd piyâdece cengde hareket eder gibi dilâverâne cevelân etmek bu arsagâhda sünnet-i Resûlullâh'dır kim gazâ savâbıdır. Andan cenûb cânibine gerü gidüp iki yüz adımda,

Ziyâret-i hırmen-i şühedâ: Bu mahalde binden mütecâviz Sahâbe-i kirâm şehîd olup ale't-tertîb defn olunmuşlardır. Ammâ üzerlerinde kubbeleri yokdur. Ammâ ba‘zı müte‘ayyin kibâr-ı ashâbın ve Muhâcirîn [ü] Ensâr'ın ve sikadan olan râvî-i hadîs kibâr-ı güzînlerin merkadleri seng-i mezârları ve birer soffa ile ma‘lûmlardır. Bunlardan mâ‘adâsı bir sahrâ içre kubûr-ı Ashâb-ı kirâm zeyn olmuşdur.

Hikmet-i Hudâ karîbü'l-ahd vâki‘ olmuş. Bir kerre bir azîm bârân-ı rahmet nüzûl edüp bir seyl-i azîm olur kim bu şühedâlardan yetmiş kabr-i şerîfin hâklerin seyl götürüp cesed-i şerîfleri ter ü tâze kimi hâb-âlûd-misâl yatır, kimi oturur, kiminin kanı cereyân eder, kimi bî-dest, kimi bî-pây, kimi mecrûh, kimi bî-kelle, kimi hâb-ı râhatde yatırlar.

Bu hâl-i pür-melâl haberi ahâlî-i Medîne'ye varup cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyih sâdât hâs [u] âm kazma ve kürekleri ile bu mahalle gelüp görseler kim cümle şühedâların vücûd-ı şerîfleri ter ü tâze dururlar, cân ü dilden dîn-i mübîn uğuruna şehîd olmanın fâ'idesin müşâhede edüp cümle halk mücâhidün fî-sebîlillâh olmağa arzû ederler.

Ba‘dehu tevhîd [ü] tehlîl ve tekbîr ile her şühedâ hâli üzre dururlarken üzerlerine ol hâk-i anber-âsâdan yığup kabr-i şerîflerin ayân ederler.

Ba‘dehu şeyhü'l-harem olan sâhibü'l-hayrât savâbına kasd edüp ihtimâldir bir dahi seyl tuğyân edüp yine şühedâlar müte’ezzî olmasın içün bu şühedâların dere cânibine dörd yüz adım tûlu bir kârgîr binâ bir rasîf binâ edüp cümle şühedâ gark-ı âbdan halâs olmuşlardır. *Rıdvânullahı Ta‘âlâ aleyhim ecma‘în.*

Ammâ bu mahalli ziyâret etmede bir âdâb vardır. Vakt-i seherde hevâ mu‘tedil iken yalın ayak başı kabak Sûre-i Mekâbir okuyarak bu meşhedistânı ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edesin. Ammâ vakt-i zuhurda yalın ayak gezilmez, zîrâ zemîn âteş gibi yanar. Müsta‘mel pâypûş geyüp ziyâret etmek iktizâ eder. Eyle olsa bî-edeplik olmuş olur. şart seheri ziyâret etmek gerekdir. Ba‘zı kimesneler bu binâ olunan dîvâr üzre pabucile yürüyüp ziyâret eder, gam değildir.

Ve bu dîvârın bir ucu tâ cebel-i Uhud dâmeninde Hazret-i Hamza şehîd olduğu mahalle varır. Bir ucu yine Hazret-i Hamza âsitânesine karîb varır. Bu sahrâ serâpâ hûn-ı sahâbe ile mülemmâ‘ olmuşdur. Tebevvül [ü] tegavvuzdan hazer **[Y 303b]** edüp âdâb üzre ziyâret etmek gerekdir, ve's-selâm. Zîrâ bu fezâya şühedâ Tarlası derler. Niçe bin cân u baş oynamış tarladır. Mahsûlü du‘â hırmeninde derilir kim Hadîs: [256]

Ve ba‘zı sulehâ-yı ümmetden kimesne Hazret-i Risâlet-penâh'a mahabbetinden uğuruna cân fedâ edüp şehîd olanlar içinde bulunayım deyü bu mahalde defn olunması içün vasıyyet eder. *Allâhümme yessir.* Ve her sene mâh-ı Muharremde ve mâh-ı Saferde bu Hazret-i Hamza âsitânesinde mevlûd-ı şerîf olup yedi sekiz bin âdem cem‘ olup mevlûd-ı şerîf tilâvet olurken elbette aşk-ı ilâhî ile âlûde bir âdem merhûm olmuş bulunur. Aceb sırrullâhdır. Ol âdemi gasl edüp şühedâlar hırmenine defn ederler. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu arada dahi Medîne hâricindeki ziyâretler tamâm olup yine bâğ u bâğçeler içre Medîne-i münevvereye varup,

Evsâf-ı ziyâret-i vedâ‘: ihvân-ı züvvârân-ı seyyâhâna ma‘lûm ola kim bu Medîne-i münevverenin bu tertîb üzre ziyâretleri tamâm oldukda şart oldur kim ibtidâ ke'l-evvel pâk gusl edüp ve pâk libâslar geyüp yâhûd muhrem varırsan dahi nûrun âlâ-nûrdur. Âdâb üzre kal‘a kapusundan içeri girüp tâ Hazret-i Resûl'ün câmi‘-i şerîfine varınca salâvat-ı şerîfeye müdâvemet ederek vara. Ammâ evvelki gibi Bâb-ı Selâm'dan girmeye. Âdâb oldur kim bu ziyâret-i vedâ‘da Hazret-i Risâlet-penâh'ın pây-i sa‘âdeti tarafında Bâb-ı Cibrîl'den girdikde bu du‘âyı okuya:

"Esselâmü aleyke yâ Resûlallâh nes'elüke en tes'elallâhe en lâ yakta‘a âsârenâ min zürriyyetike ve haremike bien yu‘îdenâ sâlimîn gânimîn ilâ evtâninâ ve en yübârike lenâ fîmâ vehebe lenâ mine'l-veledi ve havele mine'n-ni‘ami ve yerzukana'ş-şukra alâ zâlik. Allâhümme lâ tec‘al hâzâ âhara min ziyâreti kabri nebiyyike fein teveffeytenî kable zâlike feinnî eşhedü fî memâtî mâ eşhedtühü fî hayâtî en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh ve enne Muhammeden abduhu ve resûluh. Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr. Sübhâne Rabbeke rabbe'l-izzeti ammâ yasıfûn ve selâmün ale'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn." deyüp,

"Elvedâ‘ yâ Resûlullâh! Elvedâ‘" deyüp gerü gerü gide, *ve's-selâm.*

Elhamdülillâh bu tertîb üzre kırk yıl arzû etdiğim efendim Hazret-i Risâlet-penâhı ziyâret edüp bu üslûb üzre alâ-kadri'l-imkân evsâf-ı şerîflerin tahrîr ü tesvîd etdik. *Hâzâ min-fazlı Rabbî.*

Ve sâ‘at-be-sâ‘at ziyâret etdiğimiz yerleri rub‘ dâyire ile tahrîr eyledik

Evvelâ, bu Medîne iklîm-i sânîdedir. iklîm-i sânî be-kavl-i hukemâ eyle bulunmuşdur kim mebde-i arzı 20 derece ve 27 dakîka ola. Ve tûl-i nehârı 13 sâ‘at ve 15 dakîka ola. Ve bu iklîm-i sânînin vasatı ol makâmdır kim arzı 24 derece ve 40 dakîka ola. Ve tûl-i nehârı 13 sâ‘at ola. Efvâh-ı âlemde iklîm-i **[Y 304a]** sânî (---) (---) (---) ve gündüz berâber ola. Hayır, bu söz efsânedir. Mekke'de bile şeb [u] rûz berâber değildir. Müddet-i (---) (---) (---) nehâr [ve] leyl berâber değildir. Mekke'den cânib-i cenûba on iki sâ‘at leb-i deryâda Cidde benderindendir. (---) (---) (---) Yelemlem nâm mahalde dürüst şeb [u] rûz berâberdir. Ammâ bu Medîne'de tûl-i nehâr on üç sâ‘at, (---) (---) (---)

Medîne'den Mekke'ye gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Hüseyin Paşa efendimiz tarafından toplar atılup cemî‘i huccâc ziyâret-i vedâ‘ edüp (---) (---) (---) gün Medîne'den cenûb cânibine şâhrâh ile giderek şehrin iki cânibinde sarây-ı âlî temâşâ ederek (---) (---) (---) ederek tathîr olmuş kara taşlıklı yollar ile 2 sâ‘atde,

Menzil-i Bi’r-i Hazret-i Alî: (---) (---) (---) **[Q 125b]** Yüklerin yıkmayup meks ederler. Tevâbi‘i çok olan hayme vü hargâhların kurarsa (---) (---) (---) sa‘y ederler. Evvelâ Bi’r-i Alî nâm mahal bir düz yerde bayırlar kurbunda Hazret-i Alî bostân kuyusu gibi bir vâsi‘ kuyu kazmış. Cânib-i erba‘asından sığırlar ile dollâblarından âb-ı hayâtı çekilüp aşren-fe-aşr havz-ı azîmler vardır. Anlara Birke-i Alî derler. Bu âb-ı hayât ol birkeye leb-ber-leb olup bu kadar bin huccâc-ı uryân ü biryân **[P 127a]** ü giryân-künân gusl edüp taşra çıkup ihrâmların kuşanırlar. Ve bu Bi’r-i Alî'den nûş ederler, gâyet lezîz sudur. Ve kuyusu alçakdır. Ve hurmâ bâğçeliği içinde bir teferrücgâh yerdir. Ve cânib-i erba‘asında ahâlî-i Medîne'nin bâğları ve çiftlikleri vardır.

Ve bu mahalde ehl-i Medîne'nin cümle a‘yânı ve huccâcı ve ehl-i esnâfları gelüp bir azîm ordu bâzâr kurulup bey‘ ü şirâ olur. Ve ehl-i Medîne'den niçe bin fukarâ gelüp huccâc-ı müslimînin ümmîlerine ihrâma girmenin şurût [u] kuyûdın ta‘lîm ederler.

Evvelâ mezheb-i Nu‘mân ibn Sâbit'de ihrâmdan evvel gusl sünnetdir. Andan ihrâma girmek (---)dir. Ammâ ihrâma girmenin üç şartı vardır. Evvelâ biri Müfred bi'l-hac'dır. Sânî, Müfred bi'l-umre'dir. Sâlis, Müfred bi'l-kırân'dır. Bu cümleden efdaldir. Ammâ ümmî âdeme gâyet müşkildir. Zîrâ ferâ'iz [ü] müstehabbât, vâcibât [ve] sünnetlerinin kemâ-hüve hakkuhu şurût [u] kuyûdu müşkildir. Değme âlîm şurûtıyla icrâ edemez. Ammâ hakîr za‘îf terkîb-i fakîr olmağile umre âsân olup umreye niyyet eyledim.

Hâzâ du‘â-yı umre: *"Allâhümme innî ürîdü'l-umrete fe-yessir hâlî ve takabbelhâ minnî ve bâreklî fîhâ neveytü'l-umrete ve ahremtü lillâhi ta‘âlâ"* deyü ihrâm kuşanup pâ-bürehne ve ser-bürehne olup abdâl-ı uryân oldukda bu du‘âyı okuya ve savt-ı âlâ ile feryâd ederek tilâvet ede.

Du‘â-i telbiye: *"Allâhümme lebbeyk lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne'l-hamde ve'n-ni‘mete leke ve'l-mülke lâ şerîke lek"* deyü ihrâm ile dervîşân gibi reftâr ederek telbiye du‘âsın okuya.

Ammâ elde bir arka kaşıyacak şart ve sünnetdir. **[Y 304b]** Zîrâ tâ Arafât'dan dönüp Mîne bâzârında kurbânlar kesilüp esbâb geymeyince tırnağile kaşınmak yokdur. Eğer kaşınırsan bir kurbân-ı cinâye lâzımdır. Anıniçün cümle huccâcın elinde birer arka kaşıyacağı vardır. Netîce bir uryân dervîş olup alâyık-ı dünyâdan berî olursun.

Ve ihrâma girmek oldur kim Alî kuyusunda ba‘de'l-gusl bir pembe bezinden bir peştemâl belde ve biri dahi eğninde bürünürsün, *ve's-selâm*.

Ammâ harîr haramdır. Ve üzerinde dikişli esbâb olmaya. Ammâ âlât-ı silâh kuşanmak mukarrerdir. Ammâ imâm-ı (---) kavlince bu âyet-i şerîfe hükmünce silâh ve akçe kîsesi taşımak câ’iz değildir. Âye[t]: [257] emrine imtisâlen ceng [ü] cidâl câ'iz değildir.

Ammâ imâm-ı (---) *radıyallâhu anh* Arab aşkıyâsı hâline vâkıf olup silâh kuşanmağa rızâ verüp, câ'izdir, demiş. *Rahmetüllâhi aleyh.*

Bu imâm-ı (---) kavli üzre za‘îf olup umreye niyyet eden bir kaç vakit namâz ihrâm ile kılup yine ke'l-evvel esbâbların bir yerden geymeğe rızâ verüp Ka‘be'ye karîb Umre nâm mahalde yine ihrâma girüp tâ Mîne'de kurbânlar kesilince ihrâm ile dura.

Ve esbâbın bir yerden geydiğiyçün bir cinâye kurbân ede. Ve eğer her gün birer esbâbın başka başka geyerse her esbâb içün birer kurbân lâzım gelir. Ve tırnağile kaşınsa kezâlik cinâye kurbânı lâzım gelir. Ve eğer yalnız hacca niyyet ederim dersen du‘âsı ve niyyeti böyle tilâvet olunur.

Du‘â-yı niyyet-i ihrâmü'l-hac: *"Allâhümme innî ürîdü'l-hacca fe-yessir lî ve tekabbelhu minnî ve bâreklî fîhi neveytü'l-hacca ve ahremtü lillâhi ta‘âlâ."* diye.

Bu niyyetde dahi tırnağile kaşınmayup ve kehle öldürmeyüp füsûk [u] cidâl etmemek gerek. Ve üçüncü niyyet niyyet-i kırân'dır.

Du‘â-yı niyyet-i ihrâm-ı kırân: *"Allâhümme innî ürîdü'l-umrete ve'l-hacca fe-yessirhümâ lî ve tekabbelhümâ minnî neveytül'l-umrete ve'l-hacca ve ahremtü bihimâ lillâhi ta‘âlâ."* deyüp telbiye edüp,

Du‘â-yı telbiye: *"Lebbeyk Allâhümme lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne'l-hamde ve'n-ni‘mete leke ve'l-mülke lâ şerîke lek."* diye

Bu niyyetde dahi tırnağile kaşınmayup pire ve kehle öldürmeyüp ve lâ-füsuk velâ-cidâl nass-ı kâtı‘ı emrine fermânber olup kimse döğmeyüp söğmeyüp ceng [ü] cidâl eylememek gerek, zîrâ cinâye kurbân etmek gerek.

Eğer bunlara tahammül edemem, kehle ve pire öldürürüm ve tırnağile kaşınırım ve sevdâ-zede kimesneyim, çekişirim ve döğüşürüm dersen müfreden bi'l-umre niyyet etmeden evlâsı yokdur. Zîrâ üç vakit salâtı edâ edince ihrâm ile dururum ve cümle esbâblarım geyerim ve cinâye bir kurbân ile cinâyeyi iskât ederim, dersen, umre niyyetinden âsân niyyet yokdur.

Ve bu Bi’r-i Alî'de üç nev‘ üzre niyyet edüp ihrâma girdikden sonra bu Bi’r-i Alî'de bir mescid-i Hazret-i Alî vardır. Bir hurmâ hadîkası içre on iki kubbe kârgîr binâ minâresiz mesciddir. Cümle huccâc anda ikişer rek‘at sünnet-i ihrâm kılup hukûk-ı vâlideyn içün du‘â etmek gerekdir. **[Y 305a]** Bu mescidin ne mahfili ve ne minberi ve ne döşemesi vardır. Cümle kum döşeli bir mescid-i münevverdir.

Bu Bi’r-i Alî'de cümle huccâc beyâz kefenlerin boğazlarına geçirüp başı kabak yalın ayak âdemlerin *"Lebbeyk Allâhümme lebbeyk"* sadâları evc-i âsumâna peyveste olup eyle sadâ-yı Allâh Allâh kopar kim gûyâ mahşer gününden bir nişân olur. Dağ u taş beyâz kefenli âdem ile mâl-â-mâl olup herkes alâyık-ı dünyâdan el çekerler.

Ba‘dehu Bi’r-i Alî'de salât-ı mağribi edâ edüp nefîrler çalınup Bi’r-i Alî'den cümle tulumları doldurmak gerek, zîrâ ileri kubûr-ı şühedâ'da su yokdur. Andan meş‘aller çerâgân olup kıble cânibine tathîr olmuş yolların iki cânibinde Medîne kurâları içre ubûr ederek Bi’r-i Alî'den öte Mekke şerîfi hükmündedir. Gâyet emn [ü] emândır. Yagı ve bâgî ve dağî Urbân-ı uryân havfi yokdur. Ammâ ordu içindeki akkâm meş‘alciyân ve kavvâs ve sakkâ ve cemmâl haşerâtları hırsızlarından gâyet ihtirâz lâzımdır. Bi’r-i Alî'den cenûba yine taşlı ve bayırlı pâk yerlerdir. Anda o kadar havf olunmaz. Belki içre giderek,

Karye-i (---) (---) (---) (---)

Karye-i (---) (---) (---) hükmünde bâğ u bâğçeli câmi‘ ve hammâmlı ma‘mûr kurâlardır. Bunları

ubûr ederek câ-be-câ muğaylân (---) (---) (---) âheste reviş giderek 12 sâ‘atde,

Menzil-i kubûr-ı şühedâ: Bayırlı ve taşlı ve muğaylânlı bir (---) (---) (---) Melek Ahmed Paşa efendimiz şâm vezîri iken ol sene giden huccâcdan bu mahalde bin (---) (---) (---) (---)

Hazret-i Risâlet asrında Mekke münkirleri ile bu mahalde ceng-i azîm olup binden mütecâviz Sahâbe-i kirâm (---) (---) (---) hâlâ merkad-i şerîfleri zâhir ü bâhirdir. Bu menzilde muğaylân hıyâbânları içre meks (---) (---) (---) bey‘den olunup çün Urbân me’kulât [u] meşrûbâta müte‘allik âb-ı hayât sular getirdiler.

Hamd-i Hudâ gece (---) (---) (---) durup lerin derüp(?) vakt-i seherde nefîrler çalınup andan yine cenûba dere ve depeler ve evc-i **[Q 126a]** semâya ser çekmiş kayalı dağlar içre merhûm Alî Beğ'in tathîr etdüği muğaylânlı yollar ile,

Birke-i Hazret-i ibn Mes‘ûd: Bir mu‘azzam birkedir, ammâ suyu yokdur. Ve buna karîb şeyhü'l-harem birkesi ve sebîli var, anı ubûr edüp bir azîm sa‘b dereler içre gâh şarka ve gâh garba eğri büğrü seng-i hârâlı dere ve depeli yerler ile ubûr ederek,

Mastaba-i Gazâl tarîk-ı âmmın sol cânibinde bir yalçın kaya dâmeninde bir küçük soffadır. Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalde **[P 127b]** avcılara râst gelüp görseler kim bu sayyâdlar bir gazâlı sayd etmişler. Hemân ceyrân Hazret-i Risâlet'i görünce bi-emrillâh lisâna gelüp,

"Yâ Muhammed! Beni bunlar sayd edüp yeseler gerek. Benim hod iki körpe kuzucağım var, anlar bana muntazırlardır. Hâlâ aç kalmışlardır. Aman yâ Resûlallâh! Sen Rahmeten li'l-âlemînsin. Bu avcılardan beni halâs eyle, **[Y 305b]** varup yavrularımı doylayup yine geleyim. Andan beni boğazlayup kifâf-ı nefs etsinler" deyü ceyrân tazarru‘ [u] nâliş ü ricâlar etdi. Derhâl sâhib-i kerem kânı keremkârâlık edüp sayyâdlara buyurdılar kim,

"Bu ceyrânı koyverin, varup kuzularına süd verüp yine gelsin. Ol gelince ben mütekeffil. Beni bu mahalde ceyrânın yerine boğazımdan kayd edin" buyururlar. Sayyâd-ı münkirler dahi, görelim bu kârın âhiri neye müncer olur, deyüp hazreti ceyrânın yerine kayd-bend edüp ceyrânı halâs ederler. Derhâl gazâl kuzularına varup süd verüp oğullarına eydir:

"iki cihân serveri Muhammed benim içün hapisdir. Anı kefâletden halâs edüp va‘dime hilâf etmeyem. Beni avcılar yese gerek" deyü sergüzeşt [ü] serencâmını takrîr edüp kuzuları ile vedâlaşup ceyrân ceyrân gibi sekerek derhâl huzûr-ı Resûlullâh'a gelince sayyâd-ı münkirînler bu hâli görüp derhâl on ikisi de îmâna gelüp Sahâbe-i güzînden olup ceyrânı âzâd etdiler. Anıniçün bu soffaya Mastaba-i Gazâl derler.

Bu soffa üzre hazret secde-i şükür etdüği mihrâb vardır. Âyende vü revendeye ârâmgâh ve ibâdetgâh bir yerdir. Bunda dahi teberrüken iki rek‘at namâz kılmak savâbdır. Bu mahalli ubûr edüp yine dere ve depe ve sarp dağlar içre tathîr olmuş tarîk-ı âm ile ve gâhî gâhî kumsal içre tâ kubûr-ı şühedâ'dan 13 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Cüdeyde: şerîf hazretlerinin hükmünde bir vâsi‘ dere içre iki cânibi sengistân kızıl dağlar içre altı yüz bâğlı ve bâğçeli ve hurmâlı ma‘mûr [u] âbâdân kasabadır. Ta‘mîr [ü] termîmine sebeb Mısır Emîrü'l-haccı *merhûm ve mağfûrün-leh* Rıdvân Beğ'dir, bu dere içre yüz bin hurmâ dırahtları vardır. Yedi gûne nâzik hurmâsı ve gül [ü] gülistânı ve pür-mahsûl pür-giyâhâtlı ve âb-ı hayât sulu ve cümle hâneleri kâ[r]gîr binâ ve cibs ile pûşîde hâne-i Urbândır. Ve halkı gâyet ağniyâdır.

Ve Rıdvân Beğ'in kârgîr binâ bir câmi‘i ve bir alçak minâresi ve bir hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve câmi‘in mihrâbı önünde bir âb-ı hayat suyu var, Ayn-ı Zerka derler. Bundan gayri bu şehir içre niçe bin çâh-ı mâlar vardır. Ammâ gâyet ısıcakdır. Sehel kesb-i hevâ etse buz

pâresi olur. Gerçi bu kasabada altmış dükkândır, ammâ cümle huccâcı ganîmet etdiler.

Ve bu şehrin Arab sittileri arz-ı cemâl ederek cümle metâ'ların getirüp bey' [u] şirâ ederler. Ve gâyet mahbûbe-i zamâne nisvânları vardır. Misli meğer şâm Havrânı'nda ola. Ve bu şehrin şarkında kayalar dibinde,

Ziyâret-i şeyh Sa'deddîn-i Rûmî: Sahâbe-i kirâmdandır. Bir kubbe-i sağîre içinde medfûndur. *Kuddise sırruhu'l-azîz.* Bu şehrin deresi içre baş aşağı bin adım yine bu Cüdeyde ahâlîsinden kırk elli hâne ve bir mescidi ve bir birke-i azîmi Sultân Murâd-ı Râbi'in vâlidesinindir. Suyu yine Ayn-ı Zerka'dandır, ammâ dükkânları yokdur. Bu mahalde hurmâlık içinde, **[Y 306a]**

Ziyâret-i şeyh Sâlih-i Rûmî: Müfîd ü muhtasar bir kubbecikde medfûndur.

Bu mahallere tâ Bedr-i Huneyn'e varınca Hazret-i Risâlet-penâh **Vâdî-i nahl-i Huneyn** buyurmuşlardır. Bu Cüdeyde'de vakt-i zuhurda kûs-i rihletler çalınup sâfî hurmâlı bâğ u bâğçe ve dereli âbâdân kurâlar içre ba'zı yeri yalçın kayalı evc-i âsımâna ser çekmiş mehib kûh-ı Bîsütûn'lar içre ve ba'zı yeri kumsal ve ba'zı yeri muğaylân ağaçlı dağlar içre olmak ile gâh şarka ve gâh garba eğri büğrü yollar üzre gidüp Bedr-i Huneyn'e karîb tarîk-ı âmmın şarkında,

Cebel-i Sacnân: Evc-i semâya kad çekmiş bir ahmerü'l-levn uryân cebeldir. Hazret-i Risâlet-penâh Hicret'in sene (--) târîhinde Hudeybiyye gazâsına giderken bu mahalde asker-i islâm meks edüp Hazret-i Resûl bu dağ üzre çıkup asker-i islâma nazar edüp du'â etmişdir. Bu cebelde ma'âdin-i zümürrüd vardır. Ve bu Hudeybiyye feth olup ol vakit Seyyid-i veled-i benî âdem ve Mefhar-i heme-i âlem ekâlîm-i seb'ada olan ma'mûre-i zemînde krallara ve Acem şâhı Pervîz şâh'a fetih-nâmeler ile elçiler gönderüp islâma da'vet kıldılar. Ve bu cebel-i Sacnân'ın cânib-i garbîsinde,

Cebel-i Arec derler bir cebeldir. Ol kadar âlî değildir. Hazret-i Risâlet'in Bedr-i Huneyn gazâsından ganîmet olan koyun ve keçileri bundaki gârlar içre yatup otlarlardı. Ol ganemler zürriyetinden beyâz örgüçlü koyunları ve münakkaş keçileri vardır. Bu cibâlleri hayli mesâfe-i ba'îdeden seyr [ü] temâşâ edüp yine ol dereler içre,

Karye-i (---) (---) (---) (---) (---) [258]
Karye-i (---) (---) (---) (---) (---)
Karye-i (---) (---) (---) (---) (---)
Karye-i (---) (---) (---) (---) (---)
Karye-i (---) (---) (---) (---) (---)

Cümle bu kurâlar ma'mûr [u] âbâdân bâğ u bâğçe-i gülistân [u] nahlistândır. Ve âb-ı hayât Ayn-ı Zerka bu kurâların içinden cereyân eder. Mu'cize-i Resûl'dür. Bu Ayn-ı Zerka Hazret-i Risâlet-penâh ne cânibe azîmet buyurdularsa tahte'l-arzdan bu Ayn-ı Zerka cereyân edüp hazretin murâd edindikleri yerde zâhir olurdu. Anıniçün beyne'l-Mekke ve'l-Medîne bu Ayn-ı Zerka gidüp Medîne'nin canib-i garbîsinde gâyib olur.

Ve bu bâlâda mezkûr olan kurâların sağîr ü kebîri ve mahbûb u mahûbeleri hâs ve beyâz ekmeklerin ve mutabbak kâhkların ve leben ü kıştaların ve gûnâ-gûn hurmâ ve bıttîhların ve şa'îr ü fûllerin şâhrâh üzre çıkarup cümle huccâcı ganîmet ederler. Andan,

Karye-i (---): Bu dahi üç yüz hâneli bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi' hammâmlı ve Ayn-ı Zerka sulu bir ma'mûr karyedir. şerîf tarafından bunda bir şerîf hâkimdir. Bunda dahi cümle sittîler metâ'ların meydân-ı mahabbete çıkarup bey' ederler. Bu karye ahâlîsi develeri olmağile huccâcın kalmış develeri yerine kirâları ile hayli deve verdiler. Ve bunda cümle huccâca deve kifâyet edüp,

"inşâallâh **[Y 306b]** *bi's-selâme yâ huccâc. Hacc mebrûr kabûl inşâallâh"* deyü sıbyânları istikbâle çıkarlar, develer üzerinde (---) (---) (---) (---) (---). Ve dahi,

"Yâ huccâc hâzâ hâs beyâz ayş" deyü yağlı ve ballı gözlemelerin âhû gözlü (---) (---) (---) (---) (---) dahi ubûr edüp tâ Cüdeyde'den 18 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Bedr-i Huneyn: (---) (---) (---) (---) (---) Sene 2 târîhinde Hicret'den sonra bizzât Hazret-i Risâlet-penâh'ın fethidir (---) (---) (---) (---) (---) müşrikîn Ebû Cehl-i la‘în yetmiş nefer ehl-i sakar kefere-i fecere ile maktûl oldular. (---) (---) (---) (---) (---) **[Q 126b]** [Abbâs bin Abdülmu]ttâlib'i [259] yetmiş nefer kimesne ile be-dest-i Ka‘b bin Amru'l-Ensârî esîr edüp Hazret-i Risâlet huzûruna dest ber-kafâ bağlı getirüp cümlesi islâm ile müşerref olup Hazret-i Abbâs'ın başına Hazret-i Risâlet kendü siyâh imâmelerin geydirüp cümle Sahâbe-i kirâm "Mübârek ola yâ Abbâs" dediler.

Hâsıl-ı kelâm bu cengde re’îs-i müşrikîn Ebû Cehl nâm pehlivân-ı la‘în yetmiş aded fâcirîn ile katl olup yedi bin nefer kefere mürd oldu. Ve bin neferi şeref-i islâm ile **[P 128a]** müşerref oldu. Ve altı yüz Sahâbe-i kirâm şehîd oldu.

Bu cengde küffârın inhizâmın Mekke'de Ebû Leheb lâ’in işidüp derdinden hasta olup ol hâl-i bed-fi‘âl-i pür-melâl ile bed-hânesine odun getirirken bir seng üzre teneffüs içün odunu koyam zann edüp derhâl arkasından odun taşın ardına devrilüp oduna bağlı olan ip boğazında kalup Ebû Leheb boğulup mürd oldu. Hakkında sûre-i Tebbet nâzil olup âye[t]: [260] âyeti anın hakkındadır.

Fethinde hayli usret çekilmeğile cümle Sahâbe-i kirâm Hazret-i Risâlet'den ricâ edüp kal‘asın münhedim etdiler. Hâlâ câ-be-câ âsâr-ı binâları zâhirdir. Ve hîn-i muhâsarada Hazret-i Risâlet'e atdıkları taşlar bi-emrillâh kum gibi olup şehrin cenûbu cânibinde bir küçük kumlu cebel-i sağîredir.

Ve yine bu şehrin cenûbunda ordu-yı Resûl meks etdüği yerde Hazret-i Risâlet-i bâ-sa‘âdetin hayme-i mübârekeleri kurulan mahal bir alçak soffacıkdır. Ve mihrâbında ibâdet ederler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Ve bu şehre havâle kıble cânibinde şehirden beş yüz adım bir alçacık kayalı dağ üzre,

Gâr-ı Nebî: Hazret-i Resûl bu gâr içre ibâdet edüp Sahâbe-i kirâmın mansûr u muzaffer olmasıyçün du‘â ederdi. Bu dahi ziyâretgâhdır. Ve bu gazâ-yı Bedr-i Huneyn'de ne kadar Sahâbe-i kirâm şehîd oldularsa bu mahalde medfûnlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu Bedir'de olan gazâ-yı ekber meğer Uhud gazâsında olmuş ola. Hazret-i Risâlet bi-nefsihi yigirmi sekiz gazâ etmişler, tokuz gazâda küffâr ile kendüleri bile yaka yıka ceng etmişlerdir. Ammâ bu Bedir gazâsı ve Uhud gazâsı cümleden gazâ-yı ekberlerdir.

Bu Bedr-i Huneyn'in cânib-i cenûbunda bir mu‘attal susuz kuyu vardır. Bu cebelde mürd olan fecerelerin lâşe-i murdârların Hazret-i Risâlet'in emriyle bu çâh-ı gayyâya ilkâ edüp yerleri dârü'l-bevâr iken dünyâda bi’r-i bevâr oldu. Ebû Cehl la‘în dahi bu bi’r-i **[Y 307a]** mu‘attalda amel-i bâtılasıyla bu bi’r-i amîkde kaldı. Ammâ râyihalarından bu bi’re yakın varılmaz. Ve dâ'ima bir feza‘ u çeza‘ vâveylâ sadâsı istimâ‘ olunur, derler. Ammâ hakîr tâ bu çâh-ı sakarın yanından geçdim, sadâların istimâ‘ etmedim. Ammâ râyiha-i habîseden gücile ubûr etdim.

Der vasf-ı Bedr-i Huneyn: Bu şehrin cânib-i erba‘ası yalçın kızıl kayalardır. Belîdesi bir vâsi‘ fezâya vâki‘ olmuş hurmâ şecerli bir belîdedir. Leb-i deryâ-yı Kulzüm'e beş sâ‘at karîb memerr-i nâs-ı huccâcdır. şerîf hazretleri tarafından bir şerîf kâyim-makâm hükûmetidir. Ve Mekke mollâsı niyâbetidir.

Bir kumsal sahrâ içre dörd yüz toprak örtülü Arab beytleridir. Bir kârgîr binâ câmi‘i var. Altı kubbe-i müdevverdir. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. Ammâ minâresi yokdur. Hareminden Ayn-ı Zerka cereyân edüp câmi‘in sol cânibinde bir büyük birke vardır, anda cereyân edüp leb-ber-leb olur. Bu birkenin cânib-i kıblesinde bir kubbeli bir mescidi dahi var.

Ve bir hammâmı var. Ammâ hânı yokdur. Ve cümle iki yüz mikdârı müfîd [ü] muhtasar dükkânları vardır. Ve Mısır'ın hac yolu dahi bu şehirde şâm yoluna muttasıl olur. Ve Mısır huccâcı bu Bedr Huneyn'e gelüp iki gün gece meks edüp kanâdîl-i bî-hisâb ile ve meş‘al-i fânûs-ı lâ-yu‘adler ile ordu-yı huccâcı çerâğân edüp şeb-i muzlimleri rûz-ı rûşen olur. Ve niçe bin tüfeng ve top ve fişenkler atılup hazretin Bedr-i Huneyn gazâsı şâdumânın ederler, temâşâgâhdır.

Bu şehir leb-i deryâya karîb olmağile Mısır'dan cemî‘i eşyâ bu şehre gelüp ganîmet olur. Hattâ bunda cümle huccâc zahîrelerin belağan mâ-belağ alup develerine ikişer alîk verdiler. Ve bundan cemî‘i tulumları su ile toldurup yola azîmet etdiler. Ba‘de'z-zuhur bu şehirden kalkup gâh şarka ve gâh cânib-i kıbleye ve gâh garba ubûr ederek üçüncü sâ‘atde bahr-i Kulzüm nümâyân olup Süveys'den gemilerle giden huccâclar ve zahîre gemileri bizimle berâber hevâ-yı latîf ile giderlerdi. Biz dahi ubûr ederek,

Sahrâ-yı Meymûn: *El-azametü lillâh* bir çöl [ve] bir çölistân ve bir berr [ü] beyâbân sahrâ-yı bî-pâyândır kim *Allâhümme âfinâ* bir âdem katârdan ayrılup kendüyi gâyib etse geze geze maymûna döndüğiyçün Meymûn ovası derler. Gûyâ Heyhât sahrâsı gibi güneş çölde doğar ve çölde batar. Ammâ sahrâ-yı Heyhât çemenzâr ve havâdâr ü lâlezârdır. Bu Meymûn sahrâsı gibi yâbis ve bî-hâsıl ve şiddet-i hârlı değildir. Ammâ bunda âdem tepesinden pişer. ihrâmda olan huccâc kebâb olayazdılar. Ammâ Hadîs: [261]dır.

Bu çölün cânib-i şarkîsi tâ Bağdâd ve Basra'ya müntehîdir. Kabâyil-i Benî Mevâl ve Benî Hasan ve Benî Cân netîce yetmiş gûne kabâyil-i Urbân bu sahrâ-yı Meymûn'un nihâyetinde ve dâhilinde tavattun etmişlerdir. Bu çöl içre cümle huccâcın develeri bi-emrillâh ejder-i heft-ser olup kükreyerek ceyrân gibi sekerek acele ile giderek 19 sâ‘atde,

Sebîl-i Meymûne bintü'l-Hâris: Ümmü'l-mü‘minîn ehl-i beyt-i Hazret-i Resûlullâh'dır. **[Y 307b]**Bu sahrâ-yı Meymûn ol Meymûne Hân'ın milk-i mevresi olmağile anıniçün vâdî-i Meymûn derler. Hâlâ ma‘mûr sebîldir. Her kim şerîf ise nâzırı anlardır. Bu mahalde hayme vü hargâhsız sehel meks edüp develere nafakaların verüp derhâl nefîrler çalınup yine kıble cânibine sahrâ-yı Meymûn içre acele ile gidilüp niçe develer kaldı, zîrâ çöl çölistân ve rimâlistân ve bî-emân yerlerdir. imâretden bir nişân yokdur. Ammâ çöl Urbânına şerîf Sa‘d hazretleri tenbîh etmiş kim,

"Eğer bu çölde huccâcın bir şey’i zâyi‘ olursa, sizden tazmîn olunup deriniz yüzerim" deyü tenbîh ü te’kîd edüp hamd-i Hudâ emniyyet üzre ubûr edüp huccâcın kalan develerinin yerine dinc develer verüp cümle ehl [ü] iyâlleri tarîk-ı âm üzre çıkup metâ‘ların fürûht ederek huccâcı ganîmet etdiler.

Ve bu çölün sağ cânibinde yine bahr-i Süveys nümâyân idi. Zahîre ve huccâc gemileri pupa eyyâm ile giderlerdi. Biz dahi bu çölde 7 sâ‘at gidüp,

Karye-i (---): iki yüz hâneli hurmâ bâğlı ve Ayn-ı Zerka sulu bir ma‘mûr karyedir. Bunun halkı dahi şâhrâh üzre metâ‘ların bey‘ ederler. Kavunu, karpuzu ve hurmâsı firâvândır. Ve bunda bir kubbe-i sağîre içinde,

Ziyâret-i şeyh (---) cenbinde bir câmi‘i var ve bir âb-ı hayât kuyusu var. Bunda karâr etmeyüp yine çöl [ü] çölistân içre deve kuşları ve tavşan ve ceyrânlar huccâc içine girüp sayd [u] şikâr ederek bir hây hû ile ubûr edüp yine [deve]kuşu yumurtaları bularak ve levzünnebî yiyerek çölün nihâyetinde sol cânibimizde gücile nümâyân,

Cebel-i Tayyibe: Sultân (---) (---) (---) duhter-i ferhunde-ahteri bu cebel-i müntehâda yaylaklanırmış. Âb [u] hevâsı nebâtât [u] giyâhâtı ve mahsûlâtı firâvân (---) (---) (---) sâ‘at ba‘îddir. Bu sahrâda iki gün acele ile gitdik, yine ol cebel-i Tayyibe nümâyân idi. Ve bu çölde (---) (---) (---) şikâra gelir.

Ve bu menzilde dahi çok deve kaldı ve niçe âdemler şiddet-i harâretden bî-tâb ü bî-mecâl olup (---) (---) (---) durup piyâde kalmış yetmiş nefer za‘îf âdemleri develere bindirdiler. Ve hamd-i Hudâ bî-sâm asâkir-i şâm sâlimîn,

Karye-i (---) dâhil oldu. iki yüz evli bâğ u bâğçeli câmi‘ hammâmlı ve (---) (---) (---) durup cânib-i erba‘a kurâlarında niçe bin Urbân cem‘ olmuş idi. Cümle huccâc **[Q 127a]** levâzımâtların görüp ubûr ederek,

Karye-i (---): Bu dahi iki yüz hâneli bâğ-ı iremli ve bir câmi‘ ve hammâmlı ve Ayn-ı Zerka sulu, ma‘mûr karyedir. Anı dahi ubûr **[P 128b]** edüp yine çölistân içre gidüp tâ sahrâ-yı Meymûne sebîlinden 18 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Râbi‘a Eşmesi: şerîf hazretleri hükmünde yine şürefâlardan biri hâkimdir. Ve Mekke mollâsı niyâbetidir. şehri Süveys deryâsı sahiline bin adım karîb Meymûn sahrâsının nihâyetinde bir vâsi‘ sahrâ içre bâğlı ve bâğçeli gûnâ-gûn nahlistânlı bir ma‘mûr kasabadır.

Bir câmi‘i ve bir hânı ve iki yüzden mütecâviz müfîd [ü] muhtasar Urbân **[Y 308a]** evli ve elli dükkân sûk-ı muhtasarı vardır. Ve cânib-i erba‘asında âbâdân kurâları vardır. Cümle ahâlîleri metâ‘ların getirüp fürûht ederler. Ve iki yüzden mütecâviz su kuyuları var, ammâ leb-i deryâya karîb olmağile suları şûrdur. Ayn-ı Zerka bu mahalde gâyibdir.

Ve bir azîm birkesi var. Mısır huccâcı bunda bir gün mütekâ‘id olup cümle ihrâma girirler. Anlara ihrâma girmek bu mahalde (---) olmuşdur.

Ve Mısır huccâcı bizim şâm huccâcından üç gün mukaddem ubûr etmişler. Hemân yine bu mahalden kûs-i rıhletler çalınup yine çöl [ü] çölistân içre deve kuşları ve hargûş ve ceyrânları sayd [u] şikâr ederek ve muğaylân dırahtları üzre hakkuran ve yûsufcuk kumrularının sadâsın istimâ‘ ederek,

(---) akabesi: Ol kadar sa‘b değildir. Ammâ bir yerde ârâm etmemeden ve uyhusuzlukdan develer bî-tâb [u] bî-mecâl olup yetmiş deve ve on re’s at kaldı ve piyâde kalan âdemleri yine paşa boş develere bindirüp (---) sâ‘at gidüp bu kum deryâsı içre,

şükür akabesi: *Allâhümme âfinâ,* cümle hayvânât gark-ı rimâl ve müstağrak-ı arak-ı zülâl olarak kâmil bin adım yokuş yukaru ve bin adım eniş aşağı kum deryâsı kim cümle a‘yân-ı kibâr ve pîr [ü] sıgâr piyâde olup iki yerden gayret kuşağın kemerlerine bend kılup taht-ı revânları el üzre aşırup cümle ibâdullâh sadâ-yı Allâh Allâh diyerek feryâd [u] figân ederek akabeyi aşdılar. Ammâ yetmiş seksen mikdârı devâbbât makûlesi kaldı. Bu kalan develeri ol ân gerüde Urbân alırlar. Kim kime bakar mahşerden bir nişândır. Zîrâ Arafât'a yetişmeğe dörd gün kaldı ve beş konağımız dahi var. Hudâ rahmet eyleye.

Mısır Emîr-i haccı Rıdvân Beğ bu akabenin kumun tathîr etmeğe bin guruş vakf eylemiş. Her sene rimâlin tathîr ederler, ammâ yine sa‘b akabedir kim cemî‘i hayvânâtların akabesidir ve ölüm kanarasıdır.

Ve bu akabe başında yolun sağında bir çâr-kûşe dîvâr üzre beyâz mermerde celî hatt ile târîh:

"Emera bi-tecdîdi hâze'l-akabeti fâ eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Murâd Hân ibn es-Sultân Ahmed Hân azze nasruhu. Sene 1048"

Ve bu alâmetden yüz adım yokuş aşağı yine bir mîl üzre târîh:

"Emera bi-tecdîdi hâze'l-akabeti fâ eyyâmı Mevlânâ es-Sultân ibrâhîm Hân ibn es-Sultân Ahmed Hân azze nasruhu ve ebbede saltanatahu. Sene 1056"

Ve bu akabenin iki tarafına mezkûr pâdişâhlar iki sâ‘at yer kara taşdan sedd-i metîn dîvâr

çekmişlerdir kim bu tarîk-ı âmmı kum gark etmeye. Ammâ yine rimâlden halâs olmayup her sene niçe yüz develer kalır. Ve bu dîvârın dahi târîhi:

"Emera bi-hükmi Sultân ibrâhîm Hân be-dest-i Emîrü'l-hac Rıdvân Paşa. Sene 1056"

Bu mahalli dahi ubûr edüp tâ Râbi'a Eşmesi'nden 19 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Güzelce Bürke: Bu mahalde meks olunup kal'ası nîm sâ'at cânib-i şarka ba'îd bir yalçın kaya üzre şekl-i murabba' bir sengîn bünyâd kal'a-i atîkdir. Sene 871 târîh-i iskender'de Benî Hilâl pâdişâhı binâsıdır. Anter **[Y 308b]** oğullarından Melik Sumhân bu kal'a üzre ceng-i azîm etdüği Anter-nâme'de mastûrdur. Andan bu kal'aya Âl-i Hâşim mutasarrıf olup ba's-i Muhammedü'l-Mustafâ'nın sene 13 târîhinde Hazret-i Alî fethidir. Hâlâ harâbdır, zîrâ Urbân tâ'ifesi sahrâ-nişîndir, kal'aya meyyâl değillerdir.

Bu kal'anın cânib-i garbında bir bürke-i azîm vardır kim içinde kadırga gezse yerim dar demez, eyle bir vâsi' bürkedir. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır. Hac yolunda böyle bir bürke-i azîm yokdur. Güzelce Bürke ismiyle müsemmâ buhayre-misâl bir bürkedir. Sâ'ir bürkeler gibi suyu dollâblar ile yâhûd bârân-ı rahmet ile değildir. Kal'a cânibinde hurmâlık içinden berü Ayn-ı Zerka gelüp bürke kenârındaki mescidin dîvârı dibinden bürke-i azîme dâhil olup deryâ olur. Andan taşup bürkenin cânib-i garbîsindeki besâtînlere müstevlî olup rey eder.

Ve bu bürkenin tâ vasatında dörd amelî mîl binâ olunmuşdur. Mürûr-ı eyyâm ile bu amûdlar üzre bir kasır var imiş. Ve bürkenin cânib-i kıblesi kenârında çâr amelî sütûn üzre bir alçak kubbeli mescidi vardır. Mihrâbı üzre böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Emera bi-inşâi hâze'l-bilketi'l-mübâreketi'l-huccâc Mevlânâ es-Sultân Murâd Hân ibn Ahmed Hân. sene 1048. Allâh rızâsıyçün fâtiha." kitâbet olunmuşdur.

Ve bu bürkeye karîb bir ma'mûr köy vardır. Ve etrâf kurâlardan dahi cümle Urbân zahâyirlerin getirüp bey'-i men-yezîd edüp huccâcı ganîmet ederler.

Ve bu mahalde dahi cümle hayvânlara nafakaların verüp sûr-ı rıhletler çalınup gâh kumsal ve gâh ılgın ağaçlığı ormanları içre kıble cânibine gidüp 7 sâ'atde **Asfân** nâm mahalle varup aslâ ârâm etmeyüp güzer olundu. Gayri zamân huccâc-ı şâm bu menzilde meks ederlermiş. Cânib-i erba'ası ma'mûr kurâlı yerdir. Anı ubûr edüp acele ile ılgar ederek tâ Güzelce Bürke'den 21 sâ'atde,

Menzil-i evsâf-ı kasaba-i Vâdî-i Fâtıma: Bir bayır zeylinde iki yüz toprak örtülü kârgîr binâ ma'mûr Arab beytleridir. Ve cümle seksen mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve ba'zı hurmâ yaprağıyla örtülmüş külbe-misâl dükkânlar dahi vardır. Ve bir alçak bayır dâmeninde bir kârgîr binâ câmi'i vardır. Ve bir alçak minâresi var. Bu câmi'in cânib-i erba'ası şecere-i müntehâlar ile tezyîn olunmuşdur.

Ve âb-ı hayât, Ayn-ı Zerka bu câmi'in hareminden cereyân edüp bu mahalde gâyib olur. Beyne'l-Haremeyn cümle menzillerde nûş olunan Ayn-ı Zerka'dır kim Hazret-i Risâlet'in da'veti ile taht-ı zemînden Medîne'ye varınca cereyân etmişdir. Bir rivâyetde Hazret-i Risâlet ticâret ile şâm'a giderken bu Ayn-ı Zerka bile gidüp ba'zı menâzillerde zâhir olan âb-ı hayâtlar bu Ayn-ı Zerka'dır, derler. Hakkâ ki bir ta'mda ve bir elvânda bir âb-ı hayâtdır. Ammâ beyne'l-Haremeyn gâyet ısıcakdır, kûze ve tulumlarda sehel kesb-i hevâ etse buz pâresi olur. Ve gâyet serî'ü'l-hazm âb-ı sâfîdir. Hakkâ ki mu'cize-i azîmdir kim niçe bin **[Y 309a]** dağı ve taşı ve çöl [ü] çölistân-ı bî-ma'âşı aşup Hazret-i Risâlet'in murâd-ı şerîfleri üzre gelmişdir.

Ve kasaba-i Vâdî-i Fâtıma ismiyle müsemmâ olmanın olmasının olmamanın vech-i tesmiyesinin aslı oldur kim kaçan kim Hazret-i Resûl-i Hudâ ve Muhammedü'l-Mustafâ Hicret'in sene 2 sinde Hazret-i

Fâtımatü'z-Zehrâ'yı Hazret-i Alî'ye nikâh eyledikde yine bu sahrâyı Hazret-i Risâlet Hazret-i Fâtıma'ya cihâz ihsân etdikleriyçün Vâdî-i Fâtıma dediler. (---) (---) (---)

Hazret-i Fâtıma hayrâtlarına huddâmlarının vazâyiflerine sarf olunur bir deşt-i mahsûle (---) (---) (---) yokdur. Zîrâ Mekke-i mükerremede ve ekâlîm-i seb‘ada ve cümle memâlik-i islâmiyyede olan ümmet-i Muhammed (---) (---) (---) Hudâ âlimdir, üç kerre yüz bin ibâdullâh-ı huccâc, mahlûkullâh cem‘ olur.

Bu kadar huccâcın (---) (---) (---) Mekke-i mükerremede otuz gün otuz gece mihmân olduklarında cümle **[Q 127b]** tâze cân bulurlar. Ve râh-ı çölistânda çekdikleri meşakkatleri ferâmûş edüp yigirmi otuz gün safâ ederler. Tirfil ve ayrık-misâl bir alefi vardır. On gün bir hayvân yese semîn olur. Ve şehr-i Mekke içre niçe bin deve yükü fetîle fetîle bükülmüş otları gelüp bey‘ olunur. Yine bu sahrânın nebâtâtına noksân gelmeyüp bi-emrillâh böyle bir mahsûldâr vâdîdir. Ve bu vâdînin cânib-i kıblesinde tarîk-ı Mekke **[P 129a]** üzre,

Soffa-i Halâs: Bir taş binâ soffacıkdır. iki kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir alçak mihrâblı soffadır. Kaçan kim Hazret-i Risâlet Mekke-i mükerreme müşrikleri derdinden gâh Yemen'e ve gâh Tâ’if ve Abbâs-ı Aden'e giderdi. Bir gün yine refîkleri ile şâm-ı şerîfe gitmeğe azîmet edüp râha müteveccih olduklarında Ebû Leheb ve Ebû Cehil la‘în Sürâka bin Melik nâm la‘îne birez mâl ve bir hayli menâl verüp Hazret-i Risâlet'in akabınca yetişüp Hazret'[i] şehîd etmeğe ta‘ahhüd edüp zırhın geyüp seyf-i miczemin kuşanup küheylân atına süvâr olup mızrağın silkerek azm-i râh edüp Hazret-i Risâlet'i bu Vâdî-i Fâtıma kurbunda görse kim Hazret-i Risâlet refîkleri ile piyâdece zikrullâh ederek gitmede. Hemân bu kez Sürâka at bırağup mızrağın silküp Hazret'e yakın geldikde cıdasıyla Hazret'e darb edem derken der ân Hazret,

"Emsik yâ arz" deyü nutk etdiklerinde bi-emrillâh Sürâka'yı arz atıyla donuyla dutup yere gark olmada. Bu hâl-i pür-melâli Sürâka görüp,

"Yâ Muhammed, rahmeten li'l-âlemînsin, bilmedim. Düşmenlerin iğvâsına uydum. Estağfirullâh. Beni bundan halâs eyle. Mekke'ye varup senin düşmenlerine kılıç urayım" dedikde ol mürüvvet kânı merhamet edüp,

"Hullî yâ arz" deyüp derhâl Sürâka atıyla halâs olup ol ân kelime-i şehâdeti zebânına getirüp şeref-i islâm ile müşerref olup izn-i Resûlullâh ile Mekke'ye geldikde cümle münkirîn görseler kim Sürâka'nın başında beyâz alâmet-i Muhammedî var.

"Yâ Sürâka! Bu ne hâldir? **[Y 309b]**Kanı Muhammed'in başı?" deyü su’âl ederken Sürâka eydir:

"işte mel‘ûnlar! Muhammed'in başı başım üzredir. Sizin bir kaçınızı baş etmeğe geldim" deyü dal tîg-i Muhammedî olup bir kaç münkirînleri baş edüp belli başlı mel‘ûnlardan yedi baş ile Hazret-i Risâlet huzûruna bu Vâdî-i Fâtıma'da gelüp Hazret-i Risâlet'den bir ân münfekk olmayup Muhâcirîn'den oldu. Ba‘dehu mezkûr soffa yerinde Sürâka,

"islâm ile müşerref olduğum mahaldir ve gazâb-ı Rabbü'l-izzet'den halâs olduğum yerdir" deyü bu soffayı Sürâka inşâ etmişdir. Anıniçün soffa-i Halâs derler.

Ve bu soffa yanında atıyla gark olduğu kayalı bir yerdir kim halâ zâhirdir. Temâşâgâh-ı huccâcdır.

Ve bu Vâdî-i Fâtıma'dan salt atlı ve katır ve heccânlı olan huccâc-ı müslimîn aslâ ârâm etmeyüp Mekke-i mükerremeye giderler.

Hemân hakîr dahi Hüseyin Paşa efendimizden me’zûn olup develer ile yedi huddâmım bırağup iki memlûküm ile atlara süvâr olup gâh kumsal ve gâh tathîr olmuş hurde taşlı iki cânibi sengistân alçak dağlı yerlerden ubûr ederek sun‘-ı Hudâ cibâlleri temâşâ ederek 16 sâ‘atde,

Menzil-i makâm-ı Umre: Bu mahalle cemî‘i huccâc gelüp yüklerin yıkmadan meks ederler. Bir

derenin içinde vâki‘ olmuş on mikdârı fukarâ hânesi ve on mikdârı dükkânları vardır. Ve cümle ahâlî-i Mekke bu mahalle dek huccâca istikbâle çıkarlar ve ihrâmın ve umrenin şurût [u] kuyûduyla delâlet ederler.

ibtidâ bunda elzem-i levâzımından olan sünnet-i Resûlullâh'a ittibâ’en gusl eylemekdir.

Sene 1073 târîhinde Mısır vâlîsi Ömer Paşa *yessere'llâhu mâ yeşâ* hazretleri "Cümle huccâc-ı müslimîn gusl etsinler" deyü bir bürke-i azîm binâ etmiş kim içinde keştîler gezse kâbildir ve ehl-i ırz a‘yân-ı kibâr içün müte‘addid kubbe kubbe gusülhâneler ve âbdesthâneler ve bir mükellef kubbeli sebîlhâne ve istirâhathâneler binâ edüp evkâfı tarafından sığır dollâbları ile sular çekilüp deryâ-misâl havz-ı azîm leb-ber-leb olur azîm hayrât etmişdir. Allâh âkıbetin hayır eyleye.

Bu mahalle geldükde şart-ı evvel oldur kim ibtidâ Medîne-i münevvere kurbunda Bi’r-i Alî'de ihrâm geyüp ehl-i özrem deyü üç vakit namâzdan sonra cümle esbâbın geyüp cinâyet kurbânı ederim diyen kimesne bu mahalde elbette gusl edüp ihrâmın geymek ba‘dehu bu bürke kenârında musallâ-yı Hazret-i Alî'de iki rek‘at namâz kılmak sünnetdir. Ve bundan sonra pire ve kehle katl etmeyüp tırnağile kaşınmamak sünnetdir. Ve füsûk ve cidâl ve kıtâl haramdır kim âye[t]: [262] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve eğer gusl etmezse, tecdîd-i vuzû‘ etmek dahi farzdır. Ve Medîne'de Bi’r-i Alî'de üç gûne niyyet edüp yine ol niyyetleri bunda gusl edüp ihrâma girdikde *"Neveytü'l-umrete ve ahremtü lillâh"* diye.

Ve eğer yalnız hacca niyyet ederse *"Neveytü'l-hacce ve ahremtü lillâh te‘âlâ"* diye.

Ve eğer kırâna niyyet etdiyse yine bunda *"Neveytü'l-umrete ve'l-hacce ve ahremtü bihimâ lillâhi ta‘âlâ"* diye.

Andan **[Y 310a]** seğirde seğirde bir sâ‘atde Ka‘be-i şerîfe gide. Farz-ı evvel olan tavâf-ı kudûma gide, zîrâ pîr ü cüvâna ve zengîne-i nisvâna tavâf-ı kudûm farzdır. Ve Mekke'den gücü yetdüğü kadar bu umreye gelüp gitmek (---) kaç kerre gelirse ol kadar hac savâbı bulup hac tamâm olur, zîrâ bu umre hakkında Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı Azîminde ve Furkân-ı Mecîd'inde buyurur âye[t]: [263] âyeti nâzil olmuşdur.

Eğer piyâde ve eğer atlı bir kaç kerre umre etmek (---) (---) şartı ihrâm geymekdir. Ve rüknü tavâf-ı kudûm etmekdir. Ammâ vâcibi Safâ ve Merve mâbeyninde sa‘y eylemekdir. Ve başını yülütmek ve saçını kısaltmak vâcibdir. Ammâ Arafât'dan dönüp Mîne'de kurbân edüp tavâf-ı âhirde tıraş olup saçını kısaltmak ol zamân vâcibdir. Eğer tıraş olmam geysûdâr olurum, dersen ol dahi sünnetdir.

Ve bu Umrede tarîk-ı âmmın iki cânibinde iki azîm mîller vardır. Her mîlin üzerinde üç dâne hurde kubbe-i sağîrecikler vardır. Târîh i kûfî hat ile: *"Benâ Hazret-i Ebâ Bekri's-sıddîk"* deyü tahrîr olunmuş hatt-i kesîredir. Ammâ acele ile ubûr olunduğundan bu târîh ve Ömer Paşa'nın bürkesi târîhi tahrîr olunmadı. Bu mîllerden içeri dâhil olan, Mekke-i mükerreme haremine dâhil olmuş olur. Bu mîllerden içeri bir âdem merhûm olsa Ka‘be-i şerîfede merhûm olmuş gibi olur. Ol Hazret-i Ebâ Bekir mîlleri hudûd-ı Mekke âlâmetidir.

Ba‘dehu cümle huccâc bu mahalde cümle Mekke'ye gidüp Hüseyin Paşa hazretleri alay-ı azîmi ile Mekke mollâsı (---) Efendi ile atbaşı berâber mevc ü mevc ve fevc ü fevc ibtidâ şâm Emîrü'l-haccı Hârmûş Paşa ve şâm askeri ba‘dehu paşa askeri kânûn-ı kadîm tertîb üzre ubûr ederek paşa (---) (---) (---) (---)er tokuz kat mehterhânesin çalarak nîm sâ‘atde gâh taşlık ve gâh rimâl üzre iki (---) (---) (---) (---) sâ‘atde,

Menzil-i Vâdî-i Fah: Hüseyin Paşa serâperde-i Hüseynîsinde ber-karâr olup (---) (---) (---) (---) âb-ı hayât kuyular vardır. Ve ba‘zı zâviye ve türbe ve sebîller vardır. Ve besâtîn (---) (---) (---) (---)

Ka‘be-i şerîfe bir gün evvel cân atup gitdiler. Paşa hazretleri otağında (---) (---) (---) (---) sekizinci gün yevm-i arefeden iki gün mukaddem Mekke-i mükerremeye dâhil olduğundan (---) (---) (---) (---) bu mahalde meks olunup kırk koyun ve yedi deve dahi kurbân etdi. Zîrâ **[Q 128a]** cümle huccâc bu sene hacca yetişmeden me’yûs olmuşlardı. Hamd-i Hudâ ihtimâm-ı himmet-i tâmm-ı Hüseyin Paşa ile iki gün mukaddem vâsıl olundu. *Hazâ min-fazlı rabbî.*

Bu mahalde cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i kibâr ve şürefâ-yı zevi'l-erhâm cümlesi gürûh gürûh Paşaya gelüp buluşduklarında herkese merâtiblerine göre ta‘zîm [ü] tekrîm olundu.

Ba‘dehu Mısır emîrü'l-haccı Özbek Beğ ve Cidde beği Baklacı **[P 129b]** Mehemmed Beğ ve Mısır'ın yedi bölük ağaları ve kethudâları ve çavuşları ve çorbacıları **[Y 310b]** ve odabaşıları ve sâhib-i kelâm olan müte‘addid dayıları fırka fırka Paşaya gelüp mülâkat olup şerbet ve buhûrdan sonra anlar dahi revâne oldular.

Andan şerîf Sa‘d hazretlerinin kethudâsı iki re’s küheylân kısraklar ve altı re’s Habeşî mahbûb gulâmlar ve zî-kıymet cevâhir makûlesi eşyâ ve sâ’ir akmişe-i kâlây ve ûd u amber ve hıtâyî münebbed kâse ve fenâcînler ve elli deve yükü me’kûlât [u] meşrûbât hedâyâlar ile kethudâ-yı şerîf gelüp dest-bûs-ı vezîr ile şeref-yâb olup ayağ üzre ber-karâr durdukda paşa hazretleri "otur" deyü yer gösterdiler. Anlar oturup paşa hazretleri eydir:

"şerîf hazretleri gelmedi. Nedir hâl-i şerîfleri?" deyü su’âl buyurdılar. Anlar dahi

"Hayır du‘ânız hidmetindedir" dediler. Paşa,

"Ne hoş gelmediler" dedi.

Anlar dahi "mâni‘leri vardır" deyü özürler diledi. Paşa dahi eyitdi:

"Dağ yürümezse abdâl yürür" deyüp hedâyâların kabûl edüp,

"Bizden selâm eyle" deyü şerîf kethudâsın savup,

"Tîz iç ağaları ve taşra ağaları pür-silâh olup piyâde ve atlı sekbân ve sarıca hâzır olsun" deyü tenbîh buyurdular.

Derhâl cümle asker hâzırbaş olup Ka‘be-i şerîfi tavâf-ı kudûm etmeğe müteveccih olup ihrâm ile Beytullâh-ı şerîfin haremine varup bükâ-âlûd âsitâne-i Beytullâh'ı yedi şavt tavâf-ı kudûm edüp ve makâm-ı ibrâhîm'i ziyâret edüp yedi kerre Safâ ve Merve'de sa‘y edüp tavâf-ı kudûmu tamâm etdi.

Ba‘dehu ale'l-gafle şerîf Sa‘d'in hânesine varup şerîf Sa‘d hazretlerinin aklı başından gidüp âlem-i hayretde kaldı.

Hemân paşa hakîmâne hareket edüp şerîf Sa‘d hazretlerine buyurdılar kim,

"Ale's-sabâh otağımıza teşrîf buyurun. Sa‘âdetli pâdişâhımızın size hil‘at-i fâhire ve semmûr kürkü ve ibkâ ve mukarrer hatt-ı şerîfleri vardır. Ve alay-ı Muhammedî ile ma‘an Mekke-i mükerremeye dâhil olup Arafât'a bile çıkalım" deyü tesellî-i hâtır olacak kelimâtlar idince şerîf Sa‘d'in aklı başına gelüp kahve ve şerbet ve gülâb buhûrdan sonra on şemâme amber ve üç incü tesbîh ve bir kutu zî-kıymet hurde cevâhir ve on boğçe esbâb-ı tefârûk ve üç Habeşî gulâm hedâyâ verdi.

Paşa dahi kemerinden bir mücevher hançerin çıkarup şerîf Sa‘d'in beline dakdı. Sa‘d hazretleri bir vasatu'l-kâme esmerü'l-levn ve leb-i şevâribi hargûş-leb halk olunmuş bir Hâtem-i Tay sâhib-kerem kimesnedir.

Andan paşa vedâlaşup yine haymesinde kalup cümle alay çavuşları alay tenbîh edüp ol gece cümle asker, paşa alaya âmâde oldular.

Evsâf-ı alay-ı asâkir-i Mısır ve asâkir-i şâm der Mekke-i mükerreme

Evvelâ Mısır vâlîsi Kethudâ ibrâhîm Paşa tarafından üç bin Mısır askeri ile bu Mekke üzre ta‘yîn olunmuş idi. Ve şâm'dan dahi üç bin asker ve Hüseyin Paşa efendimizden dahi **[Y 311a]** iki bin asker cümle sekiz bin asker ile böyle bir vezîr-i âlîşan ta‘yîn olunmasının aslı oldur kim sene 1081 târîhinde bu senemizden bir sâl mukaddem Ankebût Ahmed Paşa kethudâsı Hasan Paşa'ya Cidde paşalığı ihsân olunup Haremeynü'ş-şerîfeyn'in ta‘mîr ü termîmine ve cemî‘i şürefâ ve mücâvirînin cerâye ve surre ve masârıflarının tahsîline ve beyne'l-Haremeyn'in nizâm [u] intizâmına me’mûr idi.

Hikmet-i Hudâ şürefânın evza‘ [u] etvârlarına tahammül edemeyüp hüsn-i zindegâneleri olmamak ile ol sene-i nâ-mübârekde huccâc-ı müslimîn tavâf ederken bir fetret kopup cümle huccâc Harem-i şerîfin bâbların sedd edüp uryânen ihrâmda iken bu kadar ibâdullâh Harem-i şerîfde mahsûr olur.

Derhâl Bâb-ı Ömer'den içeri Hasan Paşa'nın on bayrak müsellah fetâları girüp sütûh-ı Harem üzre çıkup kendüleri muhâfazada iken şürefâ çelebileri tarafından niçe bin aşkıyâ cebel-i Ebî Kubeys üzre çıkup ve Mekke-i mükerremenin yedi minâresinin on sekiz tabakası içre bu kadar tüfeng-endâz ve şerîf Sa‘d çıkup taraf taraf minârelerden ve Harem etrâfında olan medârislerden huccâc-ı müslimîne eyle kurşum ururlar kim yedi yüz muhrem ümmet-i Muhammed mecrûh ve iki yüz mikdârı Beytullâh'ın cânib-i erba‘asında şehîd olurlar.

Bu vâkı‘a Hazret-i Zübeyr ile Haccâc-ı Zâlim Yûsuf asrında bu Harem içre böyle olmamışdır.

Bir gün bir gece bu hâl üzre ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olup âye[t]: [264] nass-ı kâtı‘ı emri kande kaldı? Harem-i şerîf na‘şe-i huccâc ile doldu.

Böyle ceng ederken hikmet-i Hudâ Hasan Paşa'yı kurşum ile urup ceng [ü] cidâl def‘ olup cümle huccâcın ve Hasan Paşa askerinin cümle eşyâların gâret ederler.

Ol sene huccâc huzûr ile hac edemeyüp Mısır askeri Mısır'a giderken vâdî-i Nâr mahallinde Hamûde nâm şerîf akîb-i askere erüp cümle Mısırlıyı dendân-ı kılıçdan ve yalman-ı rumhden geçirüp ale'l-gafle bu kadar ibâdullâhı şehîd ederler.

Bu ahvâl-i bedhâl Âsitâne-i Sa‘âdet'de sem‘-i hümâyûn-ı pâdişâhî olunca Mısır ve şâm'dan sekiz bin asker ile şâm vezîri Hüseyin Paşa'yı serdâr ta‘yîn eylediler. Ammâ bu sırra bir ferd-i âferîde vâkıf değiller idi.

Ertesi ale's-sabâh üç bin Mısır askeri Hüseyin Paşa hazretlerine istikbâle çıkdılar. Ammâ tevâbi‘ât [u] levâhikâtları ile sekiz bin nefer pâk ü pâkîze güzîde asker çıkdı kim *azametullâh* cebe ve cevşene ve zırh u zıreh külâh ve tuğulka ve serpenâha müstağrak piyâdeleri dalyan tüfeng ile kırk yerde kûs-i Mısrîler çalınup bir velvele ve debdebe ile istikbâle çıkdılar kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz.

Bunlar bu tertîb üzre alem u sancağ u bayrağları dibinde âmâde dururken beri tarafdan dahi şâm askeri **[Y 311b]** mevc mevc ve fevc fevc yürüdüler.

ibtidâ şâm'ın erbâb-ı tîmârı zü'l-cenâheyn gök demire müstağrak olup küheylân ve sâfinâtü'l-ciyâd neslinden Mu‘nek ve Cilfe ve Tureyfî ve Seylâvî ve Musâfaha ve Cilfidân ve Mahmûdî hussânları üzre zer-ender-zere müstağrak altı pâre yancık ve bahrî hotaz ve zerdûz dikdik ve abâyîli küheylân haylleri üzre ellerinde on yedişer boğum kantâr kargı sırıklar ile gürûh gürûh ubûr edüp ardları sıra bin beş yüz tüfeng-endâz yeniçeriyân-ı şâm-ı cennet-cihân askeri dahi her pâyi biner guruş bahâ eder Arabî feresler üzre süvâr olup ubûr etdiler.

Dahi ardı sıra Emîrü'l-hac Hârmûş Paşa beş yüz pür-silâh çarha askeri ile mehterhânesin çalarak ubûr etdiler. (---) (---) (---) ibtidâ bayrak Tatar askeri küheylân atlar üzre serlerinde şırpırtma ve Nogay ve Kırım huccâcı (---) (---) (---) şıdak kamçı ve tâziyâneler ile atbaşı berâber ubûr ederler. Andan iki bayrak deli ve gönüllü askeri ubûr etdiler. (---) (---) (---) ve Hüseynî Tuna geçidi kınalı

atlar üzre kaplan postlu ve bebir postlu ve semmûr tâclı (---) (---) (---) yeli mehîb hey'et askerler kim herbirinin başında gûnâ-gûn çelenkler ve çıga teller ile eyle müzeyyen (---) (---) (---) **[Q 128b]** kâtigi(?) her biri küheylân atlar üzre âlât-ı silâha müstağrak enselerinde çifte küçük kafâdârları ile atbaşı berâber güzer ederler.

Bunlardan sonra vâcibü'r-re'âyâ ağavâtlar pâk ü pâkîze libâslara müstağrak olup yine küheylân atlar üzre beşer onar kafâdar köçekleri ile ubûr ederler.

Bu remmâdan sonra kapucubaşılar herkes isti'dâdına göre çifte çifte cebe ve cevşene müstağrak olmuş, kimisi semmûr postin kaplu libâs-ı **[P 130a]** fâhire ile pîşlerinde küheylân yedekler ve enselerinde onar ve on beşer köçekler ile ubûr olundukda paşa-yı esed-heybet serâperdesinden tulû' edüp Rüstem-i şîr-vâr seyrâna esb-i sabâ-peymâsına süvâr olup semmûr kabaniçse üzre kemerinde çarhâb tîrkeş ve seyf-i zülyezen ile serinde selîmîsin kec kılup ensesinde iki yüz gök demire müstağrak olmuş küheylân atlı iç ağaları kim her birinin atları altışar pâre yancığa müstağrak ciyâdâtlar üzre ellerinde kargı sırıklar iler güzer ederler.

Paşanın ardı sıra silâhdâr ve çukadâr zerdûz kırmızı üsküfler ile ve paşanın iki cânibinde kırmızı dolama ve zerdûz keçeler ve ellerinde mücevher zî-kıymet tüfengler ile ve mataracıbaşı destinde sâfî cevâhirli matara ile ve sekiz şatır kim her birinin elvân dîbâ kontura ve bellerinde sîm kemerler ve ellerinde pûlâd-ı Nahcivânî teberler ve serlerinde altun tâslar üzre beyâz ablaklar kim tâslarının şa'şa'asından merdüm-i çeşm nâ-binâ olur.

Ve şatırların pîşinde sekiz re's küheylân **[Y 312a]** yedekler kim herbiri zer ü zîvere gark olmuş cevâhir zeynli ve incü düğme abâyîli atlardır. Ve yancıkları ve bahr[î] hotasları dahi birer hussân bahâsı eder.

Bu yedeklerden ileri yüğrük sancağ u bayrağ dibinde emîr-âhûr ve kapucular kethudâsı ve kapucular bölükbaşısı ve imâm ve mü'ezzinân dahi at başı berâber ubûr ederler.

Bu sancağ u bayrağdan tâ paşaya gelince cümle sekbân ve sarıca bayrakları ile kat-ender-kat pür-silâh ve çatal fitîl elde seyf-i kâtı' belde gülbang-ı Muhammedî dilde cümlesi piyâde olup kara belâ-yı nâgehânî gibi bî-emân kavm-i cebbâr zü'l-cenâheyn-vâr paşa-yı kâmkârı ortaya alup bölükbaşıları paşanın rikâbında yürürlerdi. Paşa dahi içerden zıreh kerevke geymiş idi.

Bu minvâl üzre paşa iki cânibine selâm vererek ubûr edüp ardı sıra silihdâr ve çukadâr dahi ardı sıra iki yüz aded müsellah ü müzeyyen iç ağaları andan kethudâ ve hazînedâr ve kethudâ iç ağaları sekizer kat mehterhâne faslın istimâ' ederek ubûr ederlerdi. Ammâ mehterhâne sadâsından Mekke ve Ebtah dağların güm güm gürlerdi.

Dahi ardı sıra çaşnigîr başı bayrağile atbaşı berâber dahi ardı sıra bayrağile âhûr kethudâsı ve sarrâcân dahi pür-silâh atbaşı berâber andan sakkâlar ve akkâm u meş'alciyân bu askerin mâbeyninde sâhib-şakâ on iki nefer alay çavuşları küheylân atların yancıklar ile bahrî hotaslar ve zîl [ü] bem ile atların zeyn edüp kendüler dahi katîfe ve atlas şalvarlar ile serlerinde serbend ve hartâvî destârlar üzre Zâl ve Sâm u Nerîmân-vâr sâm süvâr tellerin ve gûnâ-gûn otagaların başlarına zeyn kılup destlerinde gümüş çevgânları ile asker içinde, "Aş-a, dur-a, sür-e" diyerek tablbâzlara turralar urarak ve gûnâ-gûn şakâlar ederek gâh ileri ve gâh geri gidüp alay düzerek ubûr olunur.

Bu askerin akîbinde paşanın ağırlığı ve hazînesi ve miftâh gulâm ve hazîne kâtibi ve vekîlü'l-harc ve taşra kilarcılar ve çavuş-engîrler dahi pür-silâh bir alay-ı azîm ile cümle hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ubûr etdiler.

Ba'dehu bâlâda zikri sebkat eden Mısır [u] şâm askeri birbirlerine karışup el-azametüllâh iki asker-i deryâ misâlin sadâ-yı Allâh'ından Mekke dağları ra'd-vâr gür gür gürlerdi. Mısır

askeri cümleden mukaddem talî‘a-i asker olup murg-ı semender-vâr âteş-feşânlık ederek tüfeng-i bed-reng sadâsından cümle ehl-i Mekke'ye ra‘b u bîm dehşet ârız olurdu.

Bu asker ile alay alay remmâ remmâ asker-i islâm rikâb rikâba ubûr ederek (---) (---) nâm mahal bir alçak akabecikdir, ammâ tarîk-ı âmmı tathîr olunmuşdur, anı ubûr edince a‘yân-ı Mekke ve cümle şürefâlar ve bizzât şerîf Sa‘d alayları ile nümâyân oldu. Ammâ gûyâ cemapur askeridir, yalın ayak, başı kabak, piyâde huddâmları ile tarîk-ı âmmın sağ cânibinde selâma âmâde durup ale't-tertîb dizildiler.

Cümle a‘yân-ı Mekke **[Y 312b]** küheylân kısraklar üzre ellerinde cıdaları ile cümlesi beyâz sâdeler ve sûzenî libâs-ı fâhireler ile melbûs bir alay çelebileri, ammâ ser-i sa‘âdetlerinde yeşil destârları yokdur. Meğer Sultân Kayıtbay'ın la‘neti imiş. Sebeb-i aslı oldur kim: Sultân Kayıtbay Mısır sultânı iken hemşîresi Ka‘be-i şerîfe geldikde Mekke şerîfi üç bin altunun almayınca ziyâret ve tavâf etmeye izin vermezler.

Ve ol asırda cümle huccâcdan yüzer altun alup tavâfa izin vermişler. Sultân Kayıtbay'ın hemşîresi Mısır'a geldikde pâdişâh istikbâline çıkdıkda hemşîre-i gayyûresi pâdişâha buluşmaz. Pâdişâh aslın su’âl edüp,

"Vallâhi pâdişâhım, Mekke'de şürefânın gâyet isyân [u] tuğyânı var. Cümle huccâcdan yüzer altun almayınca tavâfa komadılar. Ve Sultân Kayıtbay'dan havf etmez misiz ki böyle zulm edersiz, dediğimiz,

‘Sultân Kayıtbay kâdirse on bin atlı ile Mekke'ye gelüp sizden harâc nâmıyla aldığımız altunları alsın’ deyü hemşîrenizden üç bin altun alup tavâfa kodular.

Ol dahi ‘Allâh ile ahdim olsun, karındaşım anlardan intikâm almayınca dünyâ kelâmı etmeyem’ deyü yemîn edüp anıniçün pâdişâhıma hemşîreniz buluşmadı" dediklerinde ol gece sabâha dak Sultân Kayıtbay cümle askerinde on iki bin ahrec atlı asker cem‘ edüp azm-i Hicâz deyüp on gün on gecede Mekke-i mükerremeye varup cânib-i erba‘asın ihâta edüp cümle şürefâyı kayd-bend edüp cümle huccâcdan aldıkları mâlları ellerinden alup Mısır'a gönderüp sâhiblerine redd eder.

Ve yedi yüz aded şürefâyı dest ber-kafâ Mısır'a gönderüp Mekke içinde ancak üç şerîf alıkor. Biri şerîf-i kebîr, biri şerîf-i yemîn, biri şerîf-i yesâr.

Ve bunlar ile ahd [ü] emân edüp bu üçden gayri Mekke içre şerîf olmaya. Bülûgıyyete erdikde Kudüs-i şerîfe göndereler. Ve aslâ yeşil destâr sarmayalar ve kuyruksuz ata bineler ve tegeltiyi ters uralar. Ve ipden üzengiye yalın ayak bineler. Çizme ve çerkezî geymeyeler.

Bu ahd [ü] emân üzre bunları ıslâh edüp yine Mısır'a gelüp cümle şürefâyı iskenderiyye'ye nefy edüp bir kaçın Kudüs-i şerîf kurbunda Kerek kal‘asında haps edüp bir kaçın Markab kal‘asında haps edüp ba‘dehu şürefâlardan aldığı mâlları cümle sâhiblerine redd edüp böyle adâlet etmişler.

Hakîr dahi bu alay mahallinde cümle şürefâyı beyâz destâr ile ve ipden üzengiye yalın ayak ve tegeltiye ters binerler gördüm. Ammâ şerîfden gayrisi kuyruklu ata binerler. Ammâ şürefâ olan hâlâ bî-düm ata süvâr olup bunların alayın bu üslûb üzre seyr [ü] temâşâ etdim. Bir alay Zeydî-mezheb çelebilerdir. Ammâ beyâz destârlarında taylesân (---) (---) (---) (---) levâhıklarının çoğu tâvûsî hecînlere süvâr olurlar.

Ve şerîfin iki yüz mikdârı (---) (---) (---) (---) Urbân-ı uryân askere mâlikdir. Bu mikdâr asker **[Y 313a]** ile selâma durup Hüseyin Paşa nümâyân (---) (---) (---) (---) ve tabl-i Tübba‘ların çalmağa başladı.

Ol mahalle dahi paşa-yı zevi'l-iktidâr geldikde (---) (---) (---) (---) hil‘at geymeden kendü askeriyle yan verüp Ebû Cehil deresi nâm mahalle (---) (---) (---) (---) ise **[P 130b]** âheste âheste

vâdî-i Ebtah ve Mu‘allâ nâm mahalli ubûr edüp bir alçacık **[Q 129a]** taşlı akabecikdir. Evrâm kavmi Mu‘allâ akabesi derler.

Bu mahal ubûr olundukda azamet-i Hudâ tarîk-ı âmmın tarafeynine alay-ı Muhammedî seyr [ü] temâşâsı içün Mekke ve Medîne'den Habeş ve Yemen'den ve San‘ân ve Aden'den Basra ve Lahsa'dan ve'l-hâsıl Arab u Acem ve Hind ü Sind ve Belh [u] Buhârâ ve Kırım ve Rûm'dan niçe yüz bin benî âdem ve huccâc şâhrâhın iki cânibine âdem deryâsı kat-ender-kat olup paşa geldikde her biri lehce-i mahsûsalar ile paşaya hayır du‘â edüp "Hafizakallâh yâ sultân el-vezîr" deyüp selâm alırlar idi.

Ve ba‘zılar *"Elâ yansuruke yâ askere's-sultân"* derlerdi. Nisvân tâ’ifesi ise tarz-ı Urbân makâm-ı hicâzda zılgıt na‘rası ururlardı.

Bu Mu‘allâ akabesin ubûr edince şehr-i azîm-i Mekke-i mükerreme *şerrefehallâhu ta‘âlâ* nümâyân olur.

Ol mahall-i mübârekde Mekke-i mükerreme’yi gördükde bu du‘âyı okuya, du‘â: (---) (---) (---) (---) (---)

Andan Mu‘allâ karâfesi içinden ubûr ederken sûre-i Elhâkümü't-tekâsür tilâvet ederek ubûr oluna. Zîrâ bu mezâristân içre niçe bin Sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâm ve niçe bin şürefâ-yı enâm medfûndur. Ammâ bu mahalde Mekke-i mükerremenin minâreleri zâhir olunca cümle asâkir-i islâm atından ve nâka ve heccânından enüp ta‘zîmen ve te’eddüben piyâde yürüyüp *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* deyü telbiye etmek müstahabdır.

Andan yine Mu‘allâ mezâristânına endükde bir vâsi‘ deredir. Yine âdem deryâsı içre alay-ı azîm ile ubûr olunup hamd-i Hudâ sıhhat u selâmetle bin seksen iki mâh-ı Zilhicce'sinin tokuzuncu yevm-i hamîsinde kuşluk vaktinde,

Vâdî-i Mu‘allâ nâm mahalde Paşa hazretleri serâperde-i Âsaf-ı Berhayâ'sında meks edüp cemî‘i asâkir-i islâmdan üç kerre gülbâng-ı Muhammedî çekilüp sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste oldu. Ve üç yaylım tüfeng ve üç yaylım toplar atılup Ebtah ve Mu‘allâ dereleri ve mer[‘]âları(?) kubbe-i felek gibi güm güm sadâ verüp paşanın otağı önünde yüz ganem kurbân olunup fukarâ-yı bâbüllâha bezl olundu.

Ba‘dehu Mısır gâzîlerinin alaya çıkdıklarıyçün yedi bölüğe yedi kîse ihsân olunup dîvân-ı pâdişâh[î] olup cemî‘i erbâb-ı dîvân eşrâf [u] a‘yân hâzır oldular, illâ şerîf Sa‘d gelmeyüp cümle erbâb-ı dîvâna hil‘at-i fâhire ihsân olunup herkes kollu kollarınca meks edüp Paşa Mu‘allâ mevlevîhânesinde tevâbi‘iyle meks edüp şâm askerine ve kendü askerine âmâde olalar deyü alay çavuşları tenbîh etdiler. **[Y 313b]**

Ba‘dehu mezâhib-i erba‘adan fetvâlar geldi kim "Asâkir-i islâmdan olan ihrâma girmesin. Lâkin siyâb-ı hâricin tersine geymek câ’izdir. Ve âlât-ı silâhları ile gezmek sünnet-i Resûlullâhdır" deyü fetvâ-yı şerîfeler vârid olup cümle asker-i islâm ihrâmdan çıkup cinâye kurbânların edüp esvâbların geyüp tavâf-ı kudûm ve Safâ ve Merve ve Umre etmeğe ihtimâm eylediler.

Ba‘dehu cemî‘i erbâb-ı dîvân paşa huzûrunda [265] nass-ı kâtı‘ına imtisâlen müşâvere edüp her kafâdan bir sadâ gelüp netîce-i kelâm,

"şerîf Sa‘d'ın ve ehl-i Mekke'nin demâğlarında isyân râyihaları vardır. Elbette sultânım, bir vezîr-i âlî-şânsın, şerîf'i ma‘zûl edüp şerîf Ahmed'e ihsân edüp andan bî‘at edüp ba‘dehu Arafât'a çıkup vakfeye duralım" dediklerinde taraf taraf, ma‘kûl dediler. Hemân paşa,

"Baka beğler, baka ağalar! Bu iş içün size sa‘âdetlû pâdişâhımızdan bir hatt-ı şerîf geldi mi ve gelse de bu iki kerre yüz bin huccâc bu Haccü'l-Ekber mahallinde cem‘ olup başı kabak yalın ayak kefenleri boğazlarında uryân bir alay ibâdullâh edâ-yı hac etmeden bir fetret-i tuğyân olursa, bu kadar

uryân ibâdullâh Urbân atları pâyinde pâymâl mi olsunlar? Giderin şöyle kelâmları, söylemen" deyü cevâb etdükde cümle a‘yân-ı şâm ve Mısır âlem-i hayretde kalup,

"Emir sultânımındır" deyüp derhâl bir hil‘at-i fâhire ve bir semmûr kürk ile nâme ve hatt-ı şerîfi alup yetmiş seksen mikdârı asker ile şerîf Sa‘d'ın hânesine varup cemî‘i şürefâları da‘vet edüp cümlenin huzûrunda nâme-i pâdişâhîyi ve mektûb-ı vezîr-i a‘zamı verüp kırâ’at olundukda şerîf Sa‘d nâmeyi bûs edüp Hüseyin Paşa kendü eliyle bir semmûr kürk ve üzerine zer-ender-zer hil‘at-i fâhire geydirüp ibtidâ paşa bî‘at etdi.

Ba‘dehu ale't-tertîb cemî‘i şürefâ ve a‘yân-ı Mekke bî‘at etdiler. Hemân paşa, şerîf Sa‘d'a hitâb edüp,

"Allâh mübârek eyleye. Bu günden huccâc-ı müslimînin hidmetine mukayyed olup Mîne bâzârına azîmet buyurun" diyüp paşanın kelâmın tercemân şerîfe tebliğ edüp derhâl şerîf,

"Ale'r-re’si ve'l-ayn" deyüp cemî‘i askeriyle gitmeğe hareket etdi.

Paşaya kahve ve şerbet ve gülâb buhûrdân sonra niçe zî-kıymet girân-bahâ mücevher makûlesi ve iki küheylân ve bir katâr tâvûsî hecînler üzre birer Habeşî gulâmlar ihsân edüp paşa serâperdesine gitdi.

Ve şerîf derhâl kûs-i rıhletlerin döğüp Mîne ve Arafât'a revâne olup azîm debdebe vü dehdehe ile azîm hevdec ve mahfiller ve taht-ı revân-ı gûnâ-gûn ile deff ü kudüm cilcile ve tabl u kûs [ve] nakkâre ve Yemen deblekleri çalınarak gûnâ-gûn şâdumân ederek cemî‘i şürefâ şerîf Sa‘d'a mukarrer olduğundan bir şâdumân ile Mekke'den Arafât'a çıkmışlardır kim cemî‘i mücavirîn-i Mekke,

"Biz böyle bir müzeyyen şürefâ alayı görmedik" dediler.

Hakkâ ki cemî‘i hevdecleri ya‘nî develer üzre mahâfeleri gayri mahâfe gibi değildir. Rûm'da sûr nakılları-misâl bir surâhî nakıldır. Üçer dörder tabakadır. **[Y 314a]** Tâ zirvesinde bir sağîre cevârî, andan aşağı ehl-i beyt-i şürefâ zer-ender-zere müstağrak olup giderler.

Ve cümle mâlik olduğu zî-kıymet mücevher eşyâların serâpâ hevdecler içre hevde arz-ı kâlây eder. Ve cemî‘i üştür, ester heccânları dîbâ ve şîb [ü] zerbâf ile eyle pûşîdedir ki hemân (---) (---) (---) (---) görünür. Serâpâ zer-i zîvere müstağrakdır.

Bu yevm-i terviyede ehl-i Mekke'nin ıyd-ı Adhâları olur. (---) (---) (---) (---) libâs-ı fâhirelerin geyüp sürûr [u] şâdumân ederek bu cânibden deff ü kudüm sadâsı evce peyveste olarak cemî‘i şürefâ bir gün mukaddem Arafât'a bu tertîb üzre (---) (---) (---) (---) şerîf hazretleri Arafât'ın cânib-i erba‘asında olan Urbân şeyhlerine (---) (---) (---) (---) sahrâsının cânib-i erba‘asın ecnâs-ı mahlûkât olan Arab aşkıyâsı (---) (---) (---) dutup bir aylık yoldan niçe kerre yüz bin Urbân metâ‘ın getirüp Cebel-i Arafât'da ve Mîne'de bey‘ ederler. (---) (---) Beyt:

şenîden key buved mânend-i dîde [266]

Ve bu cebel-i Arafât'a Yemen (---) (---) (---) Urbân koyunların bu Arafât'a getirmeseler cereb marazına mübtelâ olup (---) (---) (---) elbette cümle hayvânâtları Arafât'a getirüp dağı ve taşı hayvânât dutup (---) (---) (---) dahi hacc edüp Arafât'a giderler.

Ve bu Urbânın cümlesi şerîf hazretlerine geldikde tehî dest gelmeyüp bir hedâyâ ile gelirler.

Ve çümle şürefâlar dahi Arafât'da zevk ü şevk ederler. Ve bu şürefâ kavmi ehl-i hevâ kimesnelerden harc-ı ma‘âşları bâd-i hevâdan gelüp cemî‘i islâm diyârının **[Q 129b]** nezerâtları ile kifâflandıklarından ol kadar müsrif ü müsrifelerdir kim ta‘bîr olunmaz. Hattâ Mekke'den Arafât'a varınca iki sâ‘at yerdir, bu mâbeynde her şürefâ haddine göre ikişer üçer dörder ve beşer bin altun harc masrûf ederler. Zîrâ bu çelebilere altundan gayri bir surre ve atıyye gelmez.

Ve bu Mekke'de altun **[P 131a]** ve gurûşdan gayri harclık olmaz. Mısır parasının muhallakası derler bir maksûs ya‘nî kırkılmış parası vardır, ba‘zı cüz’-i ma‘kûl ve nâ-ma‘kûle ol muhallaka para geçer, *ve's-selâm*.

Hulâsa-i kelâm cümle şürefâ Mekke'den bu tertîb ve bu tezyîn-i âyîn-i şürefâ üzre Ka‘be'den Arafât'a çıkınca, ba‘dehu Mekke'den Mısır huccâcı ve askerî tâ’ifesi bâlâda zikri sebkat etdüği üzre bir hây hûy ile yevm-i terviyede telbiye-i *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* diyerek bir alay-ı azîm ile Arafât'a giderler.

Andan huccâc-ı şâm ve asker-i cennet-meşâm dahi yine yevm-i terviyede telbiye-i *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* diyerek bir alay-ı azîm ile Arafât'a giderler. Andan huccâc-ı şâm ve asker-i cennet-meşâm dahi yine yevm-i terviyede telbiye *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* diyerek saf saf ve mevc mevc pür-silâh Mahmil-i şerîf ile ubûr ederler. Ammâ bu şâm askeri ve emîrü'l-haccı Mısır askerine rağmen ol kadar pâk müsellah ve mükellef alay ile tertîb ü tezyîn ederek ubûr ederler kim ta‘bîr olunmaz. Bu mahalde kânûn-ı kadîm üzre Mısır, şâm ve Mekke alayların ve âlâyiş-i dünyâ ziynetleri **[Y 314b]**ile Arafât'a revâne oldukları tamâm oldu. Geldik imdi,

Cenâb-ı Bârî'nin nass-ı kâtı‘ı fermânıyla alâ mâ-faraza'llâh edâ-yı hacc etmenin şurût [u] kuyûdıyla cemî‘i e’immenin müttefikun-aleyh oldukları üzre o[n] fasıl içre evsâf-ı Mekke'yi beyân eder

Fasl-ı evvel oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh *sallallâhu aleyhi ve sellem* Çâryâr-ı güzîne ve Ashâb-ı kirâma ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâma Cenâb-ı Hak tarafından Cibrîl-i Emîn ta‘lîmiyle ümmetine ta‘lîm etdüği şerâyit-i hac böyle fermân olunmuşdur kim hakkında âyet-i şerîf nâzil olunmuşdur. Cemî‘i müfessirîn kütüb-i tefâsîrlerde Mekke-i mükerreme şânında yetmiş yedi âyet-i şerîfe nâzil olmuşdur buyururlar. Evvelâ âye[t] sûre-i Bakara: [267]

Ve bir âyet-i şerîfe dahi: [268] ibn Abbâs hâzretleri "me‘âd"dan murâd Mekke'dir demişler. Dahi niçe âyet-i şerîfeler mahallinde tahrîr olunur.

İmdi bu âyet-i şerîfelerin fermânına teba‘iyyeten edâ-yı farz bu yüzden tamâm olur kim ibtidâ Umre nâm mahalle gelüp pâk gusl edüp yine ihrâmların geyüp şart-ı evvel bir delîl peydâ eylemekdir. Delîlsiz olmaz. Eğer âlim dahi olup menâsik-i hac risâleleri okuyup sa‘y [u] tavâf eylesen elbette delîl lâzımdır. Mısra‘:

Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ

mazmûnu üzre her şeyde vesîle lâzımdır.

Andan telbiye ederek Mu‘allâ ziyâretleri içinden sûret et-Tekâsür tilâvet ederek Ebtah nâm mahalden ubûr ederek, bu Ebtah Mekke'nin cânib-i şimâlinde bir ulu vâsi‘ deredir. Cümle ehl-i Mekke'nin mezâristânları ve bâğ [u] bostânları bu Ebtah'dadır.

Bu mahalden tâ Mekke'ye gelince iki bin adımdır. Acele ile bu mahalleri *"Allâhümme lebbeyk"* deyü feryâd ederek Şâm ve Mekke bürkelerin ubûr ederek esvâk-ı Mekke içre girdikde (---) nâm bir mahaldir, çârsû içinde yolun iki tarafında dîvâr köşelerine muttasıl iki mîl vardır. Her şeb işâre kandîlleri ile çerâğân olur. Bu mahalden ibtidâ Mekke-i mükerremenin mîl-i minâreleri nümâyân olur. Bu mahalde el açup Mekke'ye müteveccih olup işbu du‘âyı tilâvet ede. Ol du‘â budur:

"Allâhümme inne hâze'l-belede'l-Harâmı ve'r-rükbi ve'l-makâmı iftah lî ebvâbe rahmetike vedhulnî fîhâ" diye.

Andan ubûr edüp Safâ ve Merve çârsûsu izdihâmından güzer edüp andan Bâb-ı Selâm'ın taşra harem kapusundan içeri,

"Bismillâhirrahmânirrahîm" deyüp pâpûş ile gire. Zîrâ bu mahalde iki yüz mikdârı dekâkîn-i

ıtriyyâtdır. Gûnâ-gûn müşk [ü] amber-i hâm füruht olunur kim bu mahalden güzer eden huccâcın demâğı mu‘attar olur.

Ve bu bâb-ı evvel cânib-i şarka nâzır bir kapudur. Bu çârsûdan içeri Bâb-ı Selâm-ı Kebîr. Bu dahi cânib-i şarka mekşûf bir bâb-ı kebîrdir ve eşiği bir neftî taş atebedir. Efvâh-ı nâsda "(---) (---) nâm la‘înin vücûdun Cenâb-ı Bârî taş edüp **[Y 315a]**Hazret-i Ömer ol taşı bu âsitâneye kodu" derler. Ammâ hakîr bir siyerde mahallin görmedim. İllâ bu taşı gördüm ki hakkâ zamân-ı kadîmde zî-rûh idiği müşâhede olunur. Ve batın vechi tarafı hâk-âlûddur.

Bu kapudan içeri girirken sol ayağile bu eşiğe tahkîren basup on iki adım gidüp harem-i Beytullâh'ın Bâb-ı Selâm'ına vardıkda bu sahrâ-yı azîm harem-i kadîmdir, ortasında kara donlu Ka‘betullâh nümâyândır.

Ve bu Bâb-ı Selâm yan yana üç kapudur. Ve bunlar dahi şarka mekşûfdur.

Derhâl orta kapudan içeri sağ ayağın koyup *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* deyüp sür‘at ile ol harem içre *"Lebbeyk Allâhümme lebbeyk"* diyerek harem-i şerîf içre iki yüz adım gider. Zîrâ *"Lebbeyk"* demenin ma‘nâsı İbrâhîm Halîl Ka‘be'yi binâ etdükde Cenâb-ı Bârî emr etdi kim,

"Yâ İbrâhîm! Benim kullarıma nidâ eyle. Devr-i kıyâmete dek beni bir bilenler, benim beytime gelsinler. Ben ana rahminde olanlara ve kıyâmet gününe dek geleceklere benim sadâmı işitdirim" buyurmuşdur.

Ba‘dehu Hazret-i İbrâhîm nidâ edüp Cenâb-ı İzzet Ka‘be müyesser olacak benî âdeme ve gayri hayvâna istimâ‘ etdirdi ve *"Lebbeyk"* dediler.

Ey imdi, Cenâb-ı Bârî seni da‘vet eylemiş ve isminle yâd eyleyüp haccı müyesser etmiş. Gerekdir kim *"Lebbeyk"* sadâsın vird-i zebân edesin. Cidd [ü] cehd eyle kim ziyân etmeyesin, zîrâ da‘vet olunmuş zayfullâhsın. Beyt:

Her kime Ka‘be nasîb olsa Hudâ rahmet eder
Sevdiği kişiyi Hak hânesine da‘vet eder

Bâb-ı Selâm'dan iki yüz adımda (---) (---) geldikde ibtidâ âsitânesin öpe. Andan bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme zid beyteke hâza teşrîfen ve tekrîmen ve ta‘zîmen ve mehâbeten lâ ilâhe illallâh." (---) (---) (---) diye. Andan,

"Allâhu ekber Allâhu ekber lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber." diyerek doğru Hacerü'l-esved'e varup (---) (---) (---) iki ellerin ta‘zîm ile Hacerü'l-esved üzerine koyup öpe ve yüzün süre.

Bir kerre öpmek gerek, (---) (---) (---) ileyke nûrun alâ-nûrdur. Ammâ izdihâmdan her bâr öpmek müşkildir.

Uzakdan (---) (---) (---) (---) (---) evvelde Hacerü'l-esved'e vardıkda bu du‘âyı okuya:

"Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü vehüve alâ külli şey'in kadîr" (---)

Hacerü'l-esved'in önüne varup iki ellerin kaldırup Allâhu ekber diye. Ve ellerin mâbeynin öpüp ellerin yüzüne sürüp tavâfa niyyet edüp,

"Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed" diye.

Andan yine âdâb üzre Hacerü'l-esved'e vara. İki ellerin namâza kaldırır gibi kaldırup tekbîr getirüp Hacerü'l-esved'i bilâ-savt bûs edüp bu du‘âyı okuya,

"Allâhümme îmânen bike ve tasdîkan bikitâbike ve vefâen bi‘ahdike vettibâ‘an li-sünneti

nebiyyike Muhammedin aleyhi's-selâm" deyüp tavâfa başlayup ibtidâ Ka‘be kapusu önünden (---) (---) (---) (---) [nâ]tüvân ve kâbin(?) bir ümmî âdemim, bu kadar du‘âyı tilâvet etmeğe isti‘dâdım yokdur dersen her mekânda bu du‘âyı okuya,

"Sübnânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ **[Y 315b]** *ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm"* deyüp tavâf ede. **[Q 130a]**

Ammâ dahi efdali sulehâ-yı ümmetden ve ulemâ-yı rahmetden ba‘zı kimesneler bu âyet-i şerîfeyi tilâvet ederek tavâf ederler: âye[t]: [269] demek âsândır.

Elbette bu du‘âlardan biri okunmağa muhtâcdır. Dahi âsânı delîl ile el ele olup Beyt-i şerîf'in cânib-i erba‘asında reftâr ederek delîlin ne okursa sen dahi anı tilâvet ederek şavt şavt zevk [u] şevk ile tavâf ve Safâ ve Merve edüp safâ ile haccın tamâm olur.

Geldik imdi Hacerü'l-esved'den sonra Ka‘be kapusuna doğru gide.

Ka‘be kapusiyle Hacerü'l-esved mâbeyni üç adımdır. **[P 131b]** Kâmiller ana Mültezem derler. Ol mahalle vardıkda bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme inne leke aleyye hukûkan fe-tesaddak bihâ aleyye" diye.

Andan Ka‘be'yi tavâfa niyyet etdükde bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme innî ürîdü tavâfe beytike'l-harâm fe-yessir lî ve tekabbelhu minnî" diye.

Ba‘dehu Beyt-i şerîfi yedi kerre tavâf eylesün. Buna tavâf-ı Kudûm derler. Âfâkîler içün sünnet-i Resûl'dür ammâ Mekke ehline sünnet değildir.

Ve tavâf ederken sarığının ridâsındaki ucunu bir zirâ‘ sarkıdup sağ koltuğunun altına sarkıtsın. Ve bir ucunu sağ omuzunun üzerine koyup yedi kerre tavâf etsin. Bu yedi tavâfin üç evvelkisin sür‘at ile yürüsün. Ve pehlivânlar gibi iki omuzların ve kollarını silke silke ve salına salına yürüsün. Kaçan ki Ka‘be kapusuna vara, bu du‘â kırâ’at oluna:

"Allâhümme inne hâze'l-beyte beytüke ve'l-hareme haremüke ve'l-emne emnüke ve'l-abde abdüke ve hâza makâmu'l-âiz bike mine'n-nâr ve harrim luhûmenâ ve beşşirnâ ale'n-nâri bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn" diye.

Ba‘dehu Ka‘be kapusunun solunda çâr-kûşe bir çukurcuk vardır. Ana Ma‘cene derler, ya‘nî Hazret-i İbrâhîm Halîl Ka‘be'yi binâ etdükde bu çukurda Ka‘be içün çamur karışdırdığı mahaldir.

Anı ubûr edüp yedi adımda Rükn-i Irâkî'dir kim cânib-i şarkîde Bağdâd tarafında olduğıyçün Rükn-i Irâk derler. Rükn lisân-ı Arabda köşeye derler. Bu Rükn-i Irâk'a geldikde bu du‘âyı tilâvet ede:

"Allâhümme innî e‘ûzü bike mine'ş-şekki ve'ş-şirki ve'n-nifâkı ve'ş-şikâk ve sûi'l-ahlâkı ve sûi'l-münkalibi ve'l-manzar fi'l-ehli ve'l-mâli ve'l-veled" diye.

Altun oluk altına vardıkda bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme innî es'elüke îmânen lâ yezûlü ve yakînen sâdıkan lâ yenfezü ve mürâfakate nebiyyike Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem. Allâhümme ezılnî tahte zıllı arşike yevme lâ zılla illâ zıllı arşike ve eskınî bi-ke'si nebiyyike Muhammedin sallallâhu aleyhi ve sellem henîen merîen şerbete lâ ezmâe ba‘dehâ ebedâ" diye.

Ammâ tavâfı Rükn-i Irâkî'den içeri Hatîm'e girüp Altun oluk altından geçüp tavâf etmeye, Hatîm'den taşra deverân ede. Zîrâ bu Hatîm dahi rivâyât-ı sahîhalar ile Ka‘be-i şerîfdendir, mahallinde tahrîr olunur. Anıniçün **[Y 316a]** taşradan devr edeler kim tavâf sahîh ola. Andan Rükn-i Şâmî'ye vardıkda bu du‘âyı âgâze ede:

"Allâhümme ec'alhu haccen mebrûren ve sa'yen meşkûren ve zenben mağfûren ve amelen makbûlen ve ticâreten len tebûr, yâ Azîz yâ Gafûr" diye.

Ve Rükn-i Yemânî'de cânib-i cenûbda Yemen cânibinde olduğıyçün Rükn-i Yemânî derler. Ol mahalle geldikde *bi-hân în du'ârâ:*

"Allâhümme innî es'elükel-afve ve'l-âfiyete fi'd-dîni ve'd-dünyâ ve'l-âhire. [270] diye. Ve Rükn-i Yemânî'den Hacerü'l-esved'e gelince yine [271] âyet-i şerîfin tilâvet ede.

Ve Ka'be'nin her köşesine geldikde sağ elin rükünlere dokundurup elin yüzüne sürmek sünnetdir. Dördüncü rüknünde Hacerü'l-Esved'dir. Anı öpe yâhûd istilâm ede.

Bu vech-i meşrûh üzre yedi kerre Ka'be'yi tavâf ede. İnşâ'allâh haccı sahîh olur. Bu minvâl üzre yedi kerre tavâf-ı Mekke tamâm oldukda Ka'be'den yigirmi adım cânib-i şarka,

Ziyâret-i makâm-ı İbrâhîm Halîlullâh: Bu makâma geldikde eğer mümkin ise içeri girüp sandûkayı bûs edüp pây-i şerîfleri çukurundaki gülâb ile yüzün gasl ede ve eğer girmek mümkin değil ise bu kubbenin etrâfında şebekelerin bir cânibinde Ka'be-i şerîfe yönelüp iki rek'at kazâ yâhûd nâfile namâz kılup bu du'âyı tilâvet ede:

"Allâhümme ene abdüke vebnü abdike eteytüke bi-zünûbin kesîretin ve a'mâlin seyyietin ve hâza makâmu'l-âiz bike mine'n-nâr vağfirlî inneke ente'l-gafûru'r-rahîm. Allâhümmağfir li'l-mü'minîne ve'l-mü'minât vağfirlî zünûbî ve metti'nî bimâ razaktenî ve bâreklî fîmâ a'taytenî vahlef alâ külli gâibetin lî bi-hayrin" diye.

Andan âb-ı Zemzem kuyusuna vara. İçeri girüp âb-ı hayâtı nûş ederken bu du'â-yı mâ'ü'l-hayât âb-ı Zemzemi tilâvet ede:

"Allâhümme innî es'elüke ilmen nâfi'an ve rızkan vâsi'an ve şifâen min külli dâin vağsil kalbî ve'mla'hu ve min haşyetik." deyüp kana kana içüp ihrâmına döke.

Andan yine âdâb üzre gerü dönüp Benî Mahrûm kapusundan taşra çıka. Bu kapuya Bâb-ı Safâ dahi derler.

Ziyâret-i sa'y-i Safâ: Bâb-ı Safâ'dan çıkup yine Safâ'ya varınca cânib-i cenûb ile maşrık mâbeyninde inbat rûzgârı üzre üç yüz adım gidüp sehelce mürtefi' yere altı kademe taş nerdübân ile çıkup Ka'be-i şerîfe müteveccih olup bu du'âyı okuya:

"Allâhu ekber Allâhu ekber Allâhu ekber ve lillâhi'l-hamd. Allâhu ekber alâ mâ hedânâ ve'l-hamdü lillâhi alâ mâ evlânâ lâ ilâhe illalâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü vehüve alâ külli şey'in kadîr lâ ilâhe illalâh ve lâ na'büdü illâ iyyâh muhlisîne lehü'd-dîne ve lev kerihe'l-kâfirûn"

deyüp andan seğirde seğirde ol izdihâm-ı çârsû içre, Mîleyn-i Ahdareyn derler, tarîk-ı âmmın iki tarafında yeşil direkler olduğundan Mîleyn-i Ahdareyn derler. Yolun sol tarafındaki Ka'be'nin harem dîvârına muttasıldır. Karşu tarafındaki sokak aşırı {Sakkâ başı hânesi köşesinde} yeşil **[Y 316b]** direkdir ve kanâdîller ile bu amûdlar zeyn olmuşdur. Safâ'dan bu mahalle gelince seğirde seğirde gelmek sünnetdir.

Bu mahalle geldikde bu du'âyı okuya:

"Allâhümmağfir verham ve tecâviz ammâ ta'lem inneke ta'lem mâ lâ na'lem inneke ente'l-a'azzü ve'l-ekrem ve neccinâ mine'n-nârı sâlimîn vedhulna'l-cennete âminîn. [272] diye.

Andan yine cânib-i şimâle ol izdihâm çârsû içre Merve'ye varınca kâmil beş yüz adımdır. Bu mâbeynde giderken bu âyet-i şerîfeyi okuya. Zîrâ Safâ ve Merve hakkında nâzil olmuşdur. Âye[t]:

[273] [274] diye. Bir kaç kerre bu âyet-i şerîfi tilâvet ederek Merve'ye vardıkda Safâ'da nice etdiyse anda dahi eylece ede. Andan yine Safâ cânibine durup tekbîr ve tehlîl eyleye. Andan yine, [275] âyet-i şerîfin tilâvet ederek (---) (---) (---) (---) bu minvâl üzre yedi kerre bu beş yüz adım yere vara gele.

Yedi kerre sa‘y tamâm ola oldukda, (---) (---) (---) (---) niyyet etdiyse tekrâr Ka‘be'ye varsun. Evvelki gibi yedi kerre dahi tavâf eylesün ve yine yedi (---) (---) (---) (---) olmuş olur. Kırân'a niyyet dahi bu üslûb üzredir *ve's-selâm.*

Eğer Arafât'a çıkmağa çıkınca (---) (---) (---) (---) **[Q 130b]** Merve ederse ol kadar hac savâbı etmiş olur.

Ve Safâ ve Merve mâbeyninde acele ile sa‘y eylemeğe (---) (---) derler. Zamân-ı cehâletde bu Safâ ve Merve kemerleri üzre beşer put var idi. Âye[t]: [276] âyet mazmûn-ı şerîfi üzre bu sanemler Hazret-i Risâlet-penâh rahm-i mâderden müştakk oldukda cümlesi sernigûn oldular. Ba‘dehu Kureyş câhillerinden Ebû Cehil ve Ebû Leheb yine ol sanemleri yerlerine kodular.

Ba‘dehu Hazret-i Resûl bu mahalden ubûr ederken putlara nazarım ta‘allûk etmesin içün seğirde seğirde geçerlerdi. Hâlâ ümmetine dahi sünnet olup ol mahalden acele ile geçmeğe (---) (---) derler.

Bu mahal içün niçe kîl ü kâl yazmışlardır. Ammâ kavl-i sahîh budur. Hattâ Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet gelüp hacc-ı şerîf farz olup yine Safâ ve Merve mâbeyninde cümle Ashâb ile sa‘y ederken Hazret-i Ömer eyitdi:

"Yâ Resûlallâh, zamân-ı cehâletde bunda putlara ibâdet edüp sa‘y ederdik. Şimdi İslâm ile müşerref oldukda yine mi sa‘y edelim? Cehâletde etdiğimiz hâtıra hutûr etmez mi? Husûsan dîn-i mübîn âşikâre oldu. Şimdi Kureyş anpirleri demez mi ki yine Muhammedîler bizim putlarımız yerinde ibâdet ederler. Meğer bizim putlarımız hak imiş, derler. **[P 132a]** Hele yâ Muhammed, ben bu mahalde sa‘y-ı Safâ etmem" deyü Hazret-i Ömer mu‘âraza etdükde Hazret-i Risâlet gâyet müte’ellim olup tefekküre vardıkda derhâl bir bulut zâhir olup Hazret-i **[Y 317a]** Cibrîl-i Emîn gıjlayarak nümâyân olduğun Hazret-i Ömer ve sâ’ir Ashâb yakîn müşâhede etdiler kim "Cibrîl-i Emîn nâzil oldu" dediler.

Ve ol mahalde Hazret-i Risâlet'in mübârek cemâl-i bâ-kemâlleri la‘lgûn olup arak-rîz oldular. Ol ânda Hazret-i Cibrîl-i Emîn,

"Yâ Muhammed! Allâh Rabbü'l-âlemin sana selâm edüp bu âyet-i şerîfi gönderdi. [277] âyetin getirüp tilâvet etdüğün Çâryâr-ı güzîn istimâ‘ edüp ale'l-umûm ol mahalde sa‘y-ı Safâ ve Merve etdiler.

Bu âyet-i şerîf Mekke'de nâzil olup sebeb-i nüzûlü Hazret-i Ömer olmuşdur. Ba‘dehu Hazret-i Ömer Hicretin sene (---) târîhinde halîfe-i Resûlullâh oldukda bu âyet-i şerîfi Safâ kemerleri üzre celî hattile tahrîr etdirmişlerdir. Hâlâ kırâ’at olunur bir hüsn-i hattır.

Ve bu Safâ soffası olduğu mahal iki amûd üzre mebnî kemerlerdir. Serâpâ kanâdîller ile müzeyyendir. Ba‘zı huccâc sa‘y etmeden fârig olup eğer Safâ'da ve eğer Merve soffalarında istirâhat edecek maksûre-misâl bir ârâmgâhdır.

Evsâf-ı cebel-i Safâ: Cebel-i Ebî Kubeys dâmeninde bir cebel-i sağîredir. Ammâ fevkında kat-ender-kat şürefâ hâneleridir. Be-kavl-i ehl-i tevârîh eşrât-ı sâ‘âtde zuhûr edecek Dâbbetü'l-arz anda mahpûsdur, derler. Hattâ Risâlet-penâh bu cebeliye dest-i şerîflerindeki asâ ile darb edüp bu darbın sadâsını bunda pinhân olan Dâbbetü'l-arz istimâ‘ etdi, buyururlarmış, *ve's-selâm.*

Bu mahalde dahi Safâ ve Merve evsâfi tamâm oldu. Andan,

Fasl-ı sânî, evsâf-ı cebel-i Arafât *refa‘a'llâhu kadrehu derecât* **:** Evvelâ huccâc-ı müslimînden olan kimesneye elzem-i levâzımından farz-ı ayn olan oldur ki yevm-i vakfede sahrâ-yı Arafât'da

millerden içre bulunup haccı tamâm ola. İmdi mâh-ı Zilhiccenin sekizinci gününe yevmeyn-i Terviyeteyn derler. İki gündür. Terviye-i evvelde yâhûd Terviye-i âhar ki arefeden bir gün mukaddemdir, ol yevm-i mübârekde Mekke-i mükerremeden çıkup cânib-i şarka bir sâ‘at giderken bu du‘âyı tilâvet ede:

"Allâhümme inne hâza mennen kad eteytehâ ve ene abdüke ve ibn abdike es'elüke en yümenne aleyye bimâ menente bih alâ evliyâike ve ehli tâatike allâhümme innî e‘ûzü bike mine'l-hurumât ve'l-heybeti fî dînî yâ erhame'r-râhimîn erhamnâ" diyerek Mîne bâzârı şehrine vara.

Menzil-i şehr-i Mîne Bâzârı: Terviye-i evvelde bu mahalle geldiyse, bir gece mihmân olup cümle ziyâretleri ve makâmât-ı aliyyeleri ziyâret edüp sun‘-ı Hudâ'yı temâşâ ederek Hakk'a ibâdet edüp bu du‘âyı tilâvet ede:

"Allâhümme innî e‘ûzü bike mine'l-hurumât ve'l-heybeti fî dînî yâ erhame'r-râhimîn" diye.

Eğer Mîne bâzârında yatmazsa yevm-i Terviye'de Mîne'den kalkup iki cânibi yalçın kızıl kayalı dağlar mâbeyninde kumsal fezâlar içre ubûr ederek,

Cebel-i Kuzah'da Mescid-i Müzdelife ya‘nî Meş‘ari'l-Harâm: Hakkında âyet-i şerîf nâzil olmuşdur. âye[t]: [278] **[Y 317b]** âyeti vârid olmuşdur.

Bir vâdîde bir kâr-ı kadîm ve bir câmi‘-i azîm kârgîr binâdır. Tûlen ve arzen yüz seksen ayakdır. Amelî pâyeler üzre serâpâ kârgîr binâdır, ammâ gayri câmi‘ler gibi müzeyyen ve döşenmiş değildir. Ve cemâ‘ati huccâc mevsiminde olur, gayri zamân mu‘attaldır.

Sene (---) târîhinde (---) (---) binâsıdır. Ve hareminin şimâli cânibinde buhayre-misâl bir bürke-i azîmi vardır, Arafât'dan gelir. Bu dahi bir hayrât-ı azîmdir. Bunda iki rek‘at namâz kılup ubûr ederek hudûd-ı Arafât'da mîleyne gelince Mekke'den tâ bu mahalle dek 4 sâ‘at yerdir ve bu iki mîlin mâbeyni iki yüz adımdır.

Ve bu mîller üzre vakfe gecesi ya‘nî leyle-i arefede kanâdîller ile çerâğân ederler. Ve bu mîller dibinde esnâf-ı Mekke'den ba‘zı bakkâl ve aşbâz ve habbâz dükkânları ve çadırları vardır. Ve bu mîllerden içerde bulunan kimesnenin haccı sahîh olur. Ve bu mahalden cebel-i Arafât nümâyân oldukda bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme innî ileyke teveccehtü ve vecheke eredtü ve aleyke tevekkeltü en tubârikelî fî rızkî ve takdiye hâcetî ve tağfire zünûbî" diye.

Ba‘dehu bu mîllerden yine cânib-i şarka bu Arafât sahrâsı içre üç bin adım gidüp cebel-i Arafât'ın dibinde ol sahrâ-yı bî-pâyân içre meks olunup gürûh gürûh huccâc-ı müslimîn dahi gelüp hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhları ile meks ederler. Ba‘zı kimesneler arefe günü ale's-sabâh gelirler. Ammâ yevm-i Terviye'de gelüp bir gece sahrâ-yı Arafât'da yatup ibâdet etmek efdaldir.

Evsâf-ı cebel-i Arafât: Ol kûh-ı kudretullâhdır kim Bathâ ve Mekke'nin cânib-i şarkîsinde dörd sâ‘at ba‘îdde bir sahrâ-yı azîmin yine cânib-i şarkîsi nihâyetinde bir alçak kara kayalı dağdır. Ammâ ol kadar büyük değildir. Hakîr bir gün mukaddem varmak ile ilme'l-yakîn hâsıl etmeğiçün cebel-i Arafât'ın cânib-i erba‘asın devr etdim. Dâ’iren-mâdâr beş bin adım bir küçük dağdır. Ammâ Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta‘allûk etmiş bir ulu dağdır ki [279] âyet-i şerîfi tefsîrinde İbn Abbâs buyururlar kim lâfz-ı *kün* ile arz [u] semâvât ademden vücûda geldikde cümle cebellerden ibtidâ bu cebel-i Arafât îmân getirdiğinden Cenâb-ı Bârî buyururlar kim,

"Yâ cibâl! Seni kullarım ile müzeyyen edüp seni ziyâret edeler. Seni cümle cibâllerden şerefde ziyâde edem ve seni ziyâret edenlere yevm-i cezâda şehâdet edüp şefâ‘at edesin" buyururlar.

Ve bu cebel kendüyi bilüp Rabbisini bilüp îmân getirdiğiyçün cebel-i Arefe derler. Bir vech-i

âhar dahi cebel-i Arafât denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim kaçan kim Hazret-i Âdem-i Safî ile Hazret-i Havvâ Huld-i Berîn'den (---) (---) (---) (---) Serendîb'e Hazret-i Havvâ Cidde'ye nüzûl edüp mâbeynlerinde niçe sene mufârakat vâkı‘ olup (---) (---) (---) birbirine bu cebel-i Arafât'da görüşüp bilişdikleriyçün cebel-i Arefe derler. Bir vecih dahi (---) (---) (---) cebel-i Arefe **[Y 318a]** demişler. Niçe gûne tevcîh etmişler.

Netîce-i merâm, Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta‘allûk etmiş bir cebel-i nûrdur. (---) (---) (---) Nûr-ı Cennet'dir. Ve cânib-i şarkîsinde bu Arafât'dan âlî dağlar var kim evc-i eflâke ser çekmiş (---) (---) (---) kara mehîb cibâllerdir. Cânib-i kıblesi ve şarkî ve cenûbî ve garbîsi ki kıble tarafıdır, (---) (---) (---) altışar sâ‘atlik yer sâfî rimâlistân bir ferah-fezâ çölistân sahrâ-yı münevverdir. Ammâ, **[Q 131a]**

Cebel-i Mehîb cümleden âlîdir. Bu cebel üzre makâm-ı Hazret-i Âdem ve makâm-ı Hazret-i Cibrîl vardır. Ammâ tâ zirve-i a‘lâsına çıkmadım. Âsî Arablar ve Yemen Zeydîleri ol cebel-i Mehîb'de ve dâmeninde vakfeye dururlar. Hakkâ ki cebel-i mehîbdir ve cebel-i Arafât'ın şimâline muttasıldır.

Ve cebel-i Arafât cebel-i Mehîb'in cenûbuna vâki‘ olmuş gök elvân bir alçak sivri dağdır. Ve kayaları hammâm kubbesi kadar pâre pâre biri biri üzre yığılı dağcuğazdır. Ehl-i siyer kavli üzre bu cebel-i Arafât'ın pâre pâre olmasının sebebi oldur kim kaçan Cenâb-ı Bârî yâ cebel-i Arafât deyü nidâ olunup tecellî-i cemâle tâkat getiremiyüp pâre pâre olmuşdur, derler. Ammâ her pâresi birer rumûz [u] künûza işârettir ve her kıt‘ası bir gûne mehîb ibret-nümâ pârelerdir. Her ne cânibden bu cebel-i Arafât'a nazar olunsa gûnâ-gûn eşkâl-i acîbe ve garîbeler nümâyân olur. Ve ne kadar im‘ân-ı nazar ile nazar eylesen ol kadar âdeme safâ ve sürûr hâsıl olur. **[P 132b]**

Ve yevm-i vakfede bu cibâl üzre niçe bin Urbân u büryân u giryân u nalân u uryân kavm-i Hindustân ve bilâd-ı San‘ân âdemleri ile tâ zirve-i a‘lâsına varınca kat-ender-kat âdemden bir dağ olup ol kavim anda vakfe ederler ammâ Ervâm ve sâ’ir akvâm-ı İslâm bâlâsına çıkup ziyâret edüp yine nüzûl ederler.

Ziyâret-i makâm-ı cebel-i Arafât: Evvelâ cebel-i Arafât'ın cenûb tarafında yetmiş yedi kademe hemvâr kaldırım döşeli taş nerdübân ile urûc olunur bir yalçın kaya üzre makâm-ı soffa-i Resûlullâh. Hazret-i Risâlet-penâh bu soffa üzre cemî‘i huccâca hitâbet edermiş. Hâlâ Mekke mollâları dahi bu soffa üzre hitâbet eder. Ammâ minberi yokdur. Beyâz deveyi kırmızı hınnâya boyayup deve üzre hitâbet eder.

Ve bu hatîb soffasından yokuş yukaru tâ cebel-i Arafât'ın nihâyetine varınca yüz yetmiş ayak taş nerdübân ile urûc olunur. Bu mahal cebel-i Arafât'ın tâ zirve-i a‘lâsıdır kim anda makâm-ı kubbe-i Hazret-i Âdem ve Hazret-i Havvâ ya‘nî kubbe-i Arefe Âdem [ü] Havvâ bu kubbede mülâkat olmuşlardır. Çâr amelî pâyeler üzre bir kubbe-i münevver-i âlîdir ve çâr kemer üzre mebnîdir. Ve cânib-i erba‘ası kırmızı Horasânî kireç ile sıvalıdır. Kapusu ve minâresi yokdur. Cânib-i erba‘asından girilir bir kubbe-i nûr-ı mübîndir. Ve mağrib cânibine müteveccih kıblesi vardır, zîrâ cebel-i Arafât Ka‘be'nin cânib-i şarkîsindedir. **[Y 318b]** Anıniçün bu Arafât'ın kıblesi garba vâki‘ olmuşdur.

Bunda mihrâb-ı Hazret-i Âdem'de iki rek‘at namâz kılup savâbın pederi ruhûna hibe eyleye. Hamd-i Hudâ Ka‘be-i şerîfin cânib-i şarkîsine geçüp cânib-i garba secde etmek müyesser oldu. Mora diyârında ve Mağrib vilâyetinde cânib-i şarka secde etdik. Tebrîz ve Nahşivân'da cenûb cânibine secde etdik. Hulâsa-i kelâm Mekke-i mükerremenin cânib-i erba‘asında olan ekâlîm-i seb‘ada âlem-i seyâhatde hissemiz olup şarka ve garba ve şimâle ve cenûba secde edüp yine murâd [u] maksûd Ka‘be-i şerîfdir.

Ammâ bu mezkûr diyârlar Ka‘be-i şerîfin cânib-i erba‘asına düşmüşdür. Hakkâ ki Ka‘be dünyânın vasatında vâki‘ olmuşdur. Eğer su’âl olunursa,

"Nice dünyânın ortasındadır, Cidde şehri on iki sâ‘at leb-i deryâda vâki‘ olmuşdur."

Ana cevâb oldur kim bu cezîre-i dünyâyı Bahr-i Muhît ihâta etmiş bir deryâ-yı [280] dır. Nihâyetine niçe bin yıldan beri bir ferd-i âferîde varmak müyesser olmayup niçe bin kîl ü kâl gavgâ ve cidâl olmuşdur. Ol Bahr-i Muhît'de girmiş bir Halîc-i Süveys'dir kim ana Bahr-i Kulzüm derler. Cidde anın sâhilindedir. Tâ anın iki yüz mîl ve ba‘zı yeri yüz mîl cenûba Habeş memleketidir. İklîm-i evvel ve iklîm-i sânî andadır. Ve hatt-ı İstivâ dahi andadır. Ve ekâlîm tarh olunmamış niçe ma‘mûr [u] âbâdân kurâ ve büldânları ve şehristânları var, ana cezîre-i Arab derler. On sekiz sikke ve hutbe sâhibi İslâm pâdişâhları vardır. Ve yetmiş dahi firak-ı dâlle melikleri vardır.

Evvelâ İslâm pâdişâhları Mısır ve Funcistân ve Donkala ve Habeş ve İsvân ve Sûdân ve Tarabulus ve Tûnus ve Cezâyir bunlar dahi halîfelikdir. Ve Fes ve Merânkûş, Tilimsân ve May Bornu ve Af Nurnu ve niçe bunun emsâli pâdişâhlık yerler vardır. Bu mezkûr diyârlar Mekke'nin cenûbunda ve garbında vâki‘ olmuşdur. Ol hisâb üzre yine Ka‘be bu dünyâ cezîresinin tâ vasatında vâki‘ olmuşdur. Anıniçün şeb [u] rûz berâber olmağa karîbdir.

Yine sadede rucû‘ edelim. Bu Arafât dağı üstündeki kıblenin mihrâbında iki rek‘at namâz kılup bu âyeti okuya: [281] deyüp tazarru‘ [u] nâlişler ede. Zîrâ bu du‘âyı Hazret-i Âdem okumayınca yarlığanmadı.

Andan bu kubbe-i âlînin taşrası dâ’iren-mâdâr bir gûne neftî taş kaldırım döşelidir, gûyâ bu kubbenin cânib-i erba‘ası bir dehlîz soffadır. Bu mahalde dahi garba müteveccih bir mihrâb vardır ki ana mihrâb-ı Hazret-i Havvâ derler, bir küçük mihrâbdır. Bunda dahi iki rek‘at namâz kılup vâlide-i müşfikası rûhuna hibe eyleyüp Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp,

"Es-selâmü aleyke yâ cebele'l-Arafât eşhedü ziyâreteküm ve tavâfeküm" diye ve du‘â ede.

Her ne hâceti var ise ricâ eyleye. Bi-emrillâh cümle hayr murâdât-ı dünyevî ve uhrevî **[Y 319a]** hâsıl olur.

Ve leyle-i arefede bu kubbe-i nûr-ı billûrun cânib-i erba‘asın niçe bin kanâdîller ile tezyîn edüp nûr iken nûrun alâ-nûr olup gûyâ bir kubbe-i fânûs olur. Ol gece niçe bin huffâz-ı Kur’ân anda hatm-i şerîf tilâvet ederler. Ba‘zı fukarâlara tasadduk edüp hukûk-ı vâlideyn içün hatm-i şerîf tilâvet etdirmek gerek.

Gerçi bu cebel-i Arafât alçak görünür, ammâ tâ zirve-i a‘lâsından cemî‘i dağlar tahte's-serâda görünüp sahrâ-yı Arafât'da ne kadar âdem deryâsı olduğu andan ma‘lûmdur kim beyâz kefenli benî âdem deryâ gibi temevvüc eder.

Ve bu cebel-i Arafât üzre hurde taşcuğazları cem‘ edüp "Filan kimesneyi da‘vet etdim yâ Rab, kabûl eyle" deyü bir küçücük yığıncık ol taşlardan yâhûd toprakdan yığup akrabâ ve ta‘allukâtlarından yâhûd velî-ni‘metlerinden her yığın yığdıkça bir dostunu ayağ üzre kalkup Ka‘be'ye doğru ism [ü] resmiyle çağırasın kim "Te‘âlû te‘âlû yâ fülân" diyesin. Bi-emrillâhi ta‘âlâ ol da‘vet etdüğün kimesne ömründe Ka‘be-i şerîfe elbette gelmek mukarrerdir.

Ve bu cebel-i Arafât'ın cânib-i erba‘asında meks eden yetmiş bin huccâcdır, derler. Gerçekdir. Hemân Âl-i Osmân tarafından gelen yetmiş bin huccâc ola. Ammâ vallâhü'l-azîm yetmiş kerre yüz bin huccâc değil, yüz kerre yüz bin huccâc cân vardır. Sahrâ-yı Arafât'ın tûlu ve arzı beşer altışar sâ‘atlik sahrâ-yı Tîh'dir. Tınâb tınâba hayme vü hargâh oba ve çetirgâh birbirine muttasıl kurulup benî âdem ile mâl-â-mâl oldu. (---) (---) (---)

Kudüm sadâsı evc-i âsumâna peyveste olup cemî‘i ibâdullâh [[(---) (---) (---)]] herkes kendü ibâdetinde olup yevm-i vakfeye muntazır olurlar. Ve bu sadâ-yı [[(---) (---) (---)]] üştür ve esb ve hımâr ve bakar ve ganem feryâdları dahi dağı ve taşı velveleye verirler. (---) (---) (---)

Meydân-ı Arafât meydân-ı Arasâtdan nişân verüp bin ayak bir ayak üzre olup gûyâ mahşer günü misâl (---) (---) (---) kız anaya bakmaduğu mahşer gününden bir nişân dahi bu Arafât meydânıdır. [[(---) (---) (---)]] **[Q 131b]** ile fezâ-yı Arafât beyâz papatya gibi zeyn olup güneş şa‘şa‘asından rûy-i arz beyâz âdem ile münevver olup mihr-i âlem-tâb münevver olup at süheyli ve cemâl süheylinden zemîn ü âsumân ra‘d-vâr gürleyüp sadâları evce peyveste olur.

El-hâsıl hayvânâta dahi beşâret olup bî-tâb ü bî-mecâl kalan hayvânâtlar ejder-i heft-sere dönüp tâze cân bulur. Huccâc-ı müslimîn ise kimi itâ‘at u ibâdâtda kimi ziyâretde ekseriyyâ bu yevm-i arefeden bir gün mukaddem yevm-i Terviye'de herkes çadırında ibâdet **[P 133a]** eder. Ba‘zı kimseler cebel-i Arafât'a çıkar ibâdet eder.

Andan aşağı enüp cebel-i Arafât'ın cenûb cânibinde,

Mescid-i matbah-ı Hazret-i Âdem *aleyhi's-selâm:* Kaçan kim Âdem [ü] Havvâ bu Arafât'da birbirleriyle mülâkat olduklarında be-kavl-i *Cerîr-i Taberî* **[Y 319b]** mâh-ı Muharrem'in on ikinci gün yevm-i Âşûrâ'da buluşduklarında karınları acıkdı. Bu vâdîde serserî gezdiler. Derhâl Cenâb-ı Hak tarafından Cibrîl-i Emîn bir tabak buğday sünbüleleri getirüp bu mescid mahallinde bir sifâl içre tabh edüp Âdem Havvâ'ya ta‘lîm edüp tenâvül etdiler, def‘-i cû‘ edüp Rabbü'l-âlemin'e hamd etdiler. Sâhib-i *Tuhfe* kavli üzre ibtidâ Hazret-i Âdem edîm-i arzda hâsıl olduğıyçün Âdem dediler ve ba‘de'l-hubût yine edîm-i arza nüzûl edüp ot otlardı. Tâ ki Havvâ ile buluşdukda Hazret-i Cibrîl'in ta‘lîmiyle ibtidâ çorba yediler ve hâlâ elsine-i nâsda bir âdem bir âdemi hânesine da‘vet eylese

"Aş-ı baba çorbası yiyelim" der ve âdem çorbayı bişirüp sovuyunca karârı kalmayup ısıcak tenâvül etdiğinde hâlâ cümle benî âdem ıssı ta‘âmdan hazz ederler. Ammâ Nogay Tatarı kavmi sovuk lahşa şorbâsı yerler ve hâlâ bir gûne ta‘âm yerler, anıniçün ten tendürüstlerdir.

Ey imdi ma‘lûm oldu ki ibtidâ ni‘met-i kadîm çorbadır, andan gayrisin müta‘ahhirînde hukemâ îcâd etmişdir.

Ve ibtidâ rûy-i arzda âteş yanup ta‘âm bişen bu Arafât'da matbah-ı Hazret-i Âdem'dir. Selef pâdişâhları teberrüken mescid binâ etmişler. Minâresi yokdur. İki yüz âdem alur bir küçük mesciddir. Bu mescidin mihrâbında iki rek‘at namâz kılup bu du‘âyı kırâ’at ede:

"Allâhümme zid et‘ımenâ ve sekânâ ve c‘alnâ mine'l-müslimîn" diye.

Ve eğer mümkin ise bu mahalde ni‘meti ziyâde olmağiçün fukarâya ekmek ve şorbâ üleşdire. Ba‘zılar bu mescide gelüp teberrüken ta‘âm bişirüp tenâvül ederler.

Andan ba‘zı huccâc cebel-i Arafât'ın dibinde havz-ı azîmler var kim her biri birer deryâdır. Sularını ibtidâ Hârûnü'r-Reşîd'in ehli Zübeyde Hâtûn tâ iki konak yer Abbâs dağların Ferhâd-vâr kûhkenlere kesdirüp bu Arafât'a getirüp bir bürke binâ etmiş ve ziyâdesin tâ Ka‘be-i şerîf şehrine götürmüş. Mürûr-ı eyyâm ile {harâb olup} sene 931 târîhinde Süleymân Hân yolların ta‘mîr ü termîm edüp üç bürke-i azîm binâ etmiş kim gûyâ bir buhayredir. Cümle huccâc şinâverlik edüp pâk ü pâkîze olup sâhibü'l-hayrâta hayır du‘âlar ederler.

Ve bu cebel-i Arafât'ın cânib-i şarkîsinde azîmün vezni üzre bir ordu-yı bâzâr durur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Allâh âlim [ü] dânâdır. Ecnâs-ı mahlûkâtı temâşâ edem deyen âdem bu bâzâra gelüp cemapur askeri-misâl bu mahlûk-ı Hudâ'yı temâşâ etsin.

Ol şiddet-i hârda uryân ü büryân ve giryân avreteyn yerinde ceyrân derisinden bir pâre deri ile setr edüp mâ‘adâ vücûdu uryân âdemler şehr-i San‘ân ve Aden'den ve Zebîde ve Yemen'den vilâyet-i

Amrân'dan siyâh çerde ve kırmızı gözlü âdemler arık ve uruk ve kuru kadîd hallâk-ı kadîm âdemleridir. Ammâ ceyrân gibi seker. At ve heccân ol çölistân içre anlara ermek muhaldir.

Ve şehr-i Demmâre ve kal‘a-i Habbe âdemlerinden kıp kırmızı âdemler, ammâ gözleri sarı. Bunlar dahi nahîf ü kadîd âdemlerdir. Ba‘zılar Hudâ hakkıyçün **[Y 320a]** maymûna benzerler. Ancak kuyrukları ve tüğleri yok, yohsa çehreleri maymûn-sıfatdır. Ammâ ne mudhik kavimdir. Bu âdemler Yemen vilâyetlerinden bâdem ve akîk u Yemenî ve bileği taşı getirirler. Ve bunun emsâli niçe ecnâs-ı mahlûkullâh var kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Ve bu Ka‘be-i şerîfin cânib-i erba‘asında ihrâma girecek yerleri var. Evvelâ Medîneli Bi’r-i Alî'de ihrâma girir. Mısır huccâcı Râbi‘a Eşmesi'nde girir. Habeş'den ve Mısır'dan gemilerle gelen, Cidde ile Mekke mâbeyninde Hıdde nâm mahalde ihrâma girir. Bağdâd ve Basra ve Lahsa'dan gelen (---) nâm mahalde ihrâma girirler. Ammâ bu Yemen huccâcı şehr-i Şîrîn'de Yelemlem nâm mahalde ihrâma girdiklerinde bâlâda zikri sebkat eden Urbân kırmızı âdemler ihrâma girme mukâbelesinde te’eddüben avret yerlerin ihrâma komak var, yohsa avretlerin ihrâma komazdan evvel reh-i râstdan deli çıplakdan gezerler ki Hadîs: [282] hadîs-i şerîfine amel etmeyüp uryân gezerler.

Bunun emsâli bu Arafât'da niçe kerre yüz bin behâyim makûlesi âdemler gelüp bey‘ [ü] şirâ edüp Mîne ve Mekke'yi tavâf etmeden giderler. Anların mezhebinde Ka‘be Arafât'dır.

Ve bu cebel-i Arafât'ın cânib-i erba‘asında hudûd-ı Arafât vardır kim Yemen tarafında ve Bağdâd tarafında ve Mekke tarafında mîller vardır. Terviye gecesi ve arefe gecesi ol mîller üzre evkâf tarafından kanâdîller ile çerâğân olur. Sene 41 târîhinde Hazret-i Zübeyr ibnü'l-Avâm'ın hayrâtıdır.

Cebel-i Arafât'dan bu cânib-i erba‘a mîllerine varınca dörder bin adımdır. Bu mîller içinde yevm-i arefede vakfe mahallinde bulunsa edâ-yı farz edüp dürüst hacc etmiş olur. Tâ ol mahalle dek kim arefe günü hatîb Arafât dağından enüp salât-ı mağrib mahallinde gurûb oldu olmadı deyü vakt-i mekrûhda iken bir âdem cânib-i erba‘adaki hudûd-ı Arafât mîlleri içinde bulunsa dürüst hacc etmiş olur. Eğer vakfeye dahi durmasa haccı tamâm olur. Ammâ ba‘de'l-gurûb varsa edâ-yı farz nâkıs olup haccı tamâm olmaz. Sene-i âtiyeye mücâvir kalup hacc etmek gerekdir *ve's-selâm.*

İmdi yevm-i Terviye Mekke şürefâları ile Arafât'da edüp leyle-i arefede sahrâ-yı Arafât'da yatup ol gece Mısır ve Şâm ve Irâk askeri cümle uryân muhremli huccâcın cânib-i erba‘asın pür-silâh asker deryâ-misâl ümmet-i Muhammed'i ihâta ederler.

Ve bu askerî tâ’ifesi ihrâma girmezler ve gayri yere girmezler. Hemân at ve katır ve hecîn ve çemendere süvâr olup kol kol taraf taraf huccâc-ı müslimîni sabâha dek muhâfaza edüp yetmiş seksen yerden kûs-i Mısrîlere turralar urulup bizim Şâm vezîri tarafından ve Şâm emîrü'l-haccı cânibinden ve Mısır emîr-i haccı semtinden ve Cidde beği kıbelinden ve şerîf hazretleri cânibinden bu beş koldan mehterhâneler ile ceng-i harbîler çalınup cümle askerin ellerinde çatal **[Y 320b]** fitîl bellerinde şemşîr ile pür-silâh âmâde olup tâ sabâha dek huccâc-ı müslimînin cânib-i erba‘asın kuşadırlar. Zîrâ huccâcada cümle Urbân bâ-husûs Yemen Urbânı huccâcın hasm-ı cânıdır. Zîrâ bu huccâcda olan mâl-ı Kârûn bin Mısır hazînesi kadar vardır ve herkesin mâlı yanındadır. Mekke'de emânet komayup teberrüken [[(---) (---) (---) (---)]] kavim ol ecilden cemî‘i askerî tâ’ifesi pür-silâh olup huccâcı [[(---) (---) (---) (---)]] arefede taraf taraf ilâhiyyât ve temcîd ü tevhîd ü tezkîrler ile sabâha dek leyle-i Kadir [[(---) (---) (---) (---)]] tehlîl ederler kim dağlar ve taşlar inil inil iniler. Ale's-sabâh ki yevm-i arefe [[(---) (---) (---) (---)]] gün yevmü'l-arefedir**,** gürûh gürûh deryâ-misâl Mekke-i mükerremeden ale'l-ûmum gelüp [[(---) (---) (---) (---)]] meks edüp vakt-i zuhur karîb oldukda dellâllar nidâ edüp, "Yâ huccâc! **[Q 132a]** Vakt-i ihticâc" deyü nidâ ederler. Bu mahalde

meydân-ı Arafât evsâfât makâmâtları **[P 133b]** tamâm olup,

Cebel-i Arafât'ın ferâ'iz, vacîbât [u] müstehabbâtların beyân eder

Evvelâ ba‘zı sâhib-i sülûk-i râh-ı hakîkat olan kimesneler cebel-i Arafât'daki bürkelerde pâk gusl edüp huddâmların hayme [vü] hargâhlarında bırağup atlarına ve hecînlerine süvâr olup Arafât dağından cenûb tarafına iki bin beş yüz adım eğer süvârî ve eğer piyâde gidüp,

Evsâf-ı mescid-i Hazret-i İbrâhîm

Cemî‘i huccâc arefe günü bu câmi‘-i kebîre cem‘ olup salât-ı zuhura müterakkıb olurlar. Hemân ki ezân-ı Muhammedî kırâ’at olunup dörd rek‘at sünnet-i zuhuru edâ edüp ale'l-akîb dörd rek‘at farz-ı zuhuru ve iki rek‘at âhar sünneti kılup ba‘de'd-du‘â ale'l-akîb bir kâmet dahi olup salât-ı asr edâ oldukda cemî‘i huccâc bir ağızdan arefe tekbîrleri getirilüp sadâ-yı tekbîr evce peyveste olup câmi‘-i İbrâhîm nûr olur. Ba‘dehu Âyetü'l-kürsî tilâvet olunup du‘â mahallinde pâ-bürehne ve ser-bürehne ümmet-i Muhammed'den bir girîv ü feryâd zâhir olur kim cümle huccâc mebhût olur. Ve dahi derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden eyle du‘â ederler kim inşâ’allâh cümlenin du‘âsı kabûl [ü] makbûldür. Ve bu du‘â hırmeninde hâzır bulunan huccâcın dahi du‘âsı müstecâbdır.

Ve bu câmi‘de bir ezân ve iki kâmet ile iki vakit bir yerde kılındığıyçün bu salâta kasr-ı Cem‘ derler, (---) dir. İki yerde câ’izdir. Biri bu câmi‘-i İbrâhîm'de biri Meş‘ari'l-Harâm câmi‘indedir. İnşâ’allâh anı dahi mahallinde tahrîr ederiz. Ammâ bu hakîr câmi‘-i İbrâhîm'de kasr-ı Cem‘ etdiğimiz salâteynin biri salât-ı Cum‘a idi, zîrâ ol sene-i mübâreke haccü'l-ekber idi. Haccü'l-ekber oldur kim yevm-i arefe cum‘a günü olup bu câmi‘-i İbrâhîm'e cum‘a hutbesi kılına ve ale'l-akîb salât-ı asr kılına, ana haccü'l-ekber derler. Ba‘dehu vakt-i zevâlde cebel-i Arafât'da hatîb bir dahi **[Y 321a]** hutbeye çıka. Îd-ı Adhâ'nın yevm-i arefesi yevm-i cum‘a olup iki kerre hutbe tilâvet olunduğıyçün haccü'l-ekber derler. Cemî‘i kavli e’imme ve hutebâ böyledir, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı câmi‘-i Hazret-i İbrâhîm

Niçe mülûklar dahi ta‘mîr [ü] termîmine bezl-i himmet ederek bu sahrâ-yı Arafât'ın cânib-i cenûbîsinde çâr-kûşe kal‘a-misâl bir kârgîr binâ bir câmi‘-i zîbâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi 608 adımdır. Ve serâpâ kal‘a bedenleri gibi bedenleri vardır. Ve kıbleye nâzır üç kapusu vardır. Ammâ minâreleri yokdur. Ve mihrâb tarafında cümle on dörd kubbe-i âlîlerdir. Ve cümle (---) amelî pâyeler üzre mebnîdir. Bu kubbeler cânibinin arzı yüz yetmiş adımdır. Serâpâ sâ‘at kumu-misâl ince rimâl döşelidir. Gayri câmi‘ler gibi ibrîşim hâlîçe ve âvîzeler ile müzeyyen değildir.

Ve minberi sünnet üzre sekiz kademe taş nerdübân ile çıkılır. lki tarafında kafesleri ve minber külâhı yokdur. Ancak bir va‘z [u] nasîhat içün sekiz kademe minberdir.

Ve bu minberin sol cânibinde tarz-ı kadîm bir mihrâbı vardır. Ve mihrâb ve minber mâbeynindeki dîvârda çâr-kûşe bir beyâz mermer-i hâm üzre celî hattile bu târîh mastûrdur:

“Emera bi-ta‘mîri hâze'l-mescidi'l-müsemmâ Mescide İbrâhîm salavâtullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi bi-hükmi Mevlânâ es-Sultân ibn es-Sultân Ahmed Hân ibn es-Sultân Mehemmed Hân medde zılluhu. Sene hamse ve ışrîn ve elf, ba‘de Hicreti'n-Nebeviyye." [1025] tahrîr olunmuşdur.

Ve mü’ezzin mahfili tahtânî bir soffadır. Ve sahrâ-misâl bir harem-i azîmi var. Tûlen ve arzan yüz yetmişer adımdır, kâmil ve serâpâ hurde çakıl taşı döşelidir.

Bu haremin sol cânibinde **makâm-ı İbrâhîm:** Ba‘zı kimesneler cemâ‘at ile kasr-ı cem‘e yetişmezlerse bu makâm-ı İbrâhîm'de edâ etsin veyâhûd çadırında edâ etsin. Ammâ be-şart-ı ân-kasr-ı cem‘ etmeye, başlı başına vakti ile kıla. kasr-ı cem‘ etmek bu câmi‘-i İbrâhîm'de cemâ‘at ile

câ'izdir, yohsa her yerde kılınmaz. Ve bu câmi'de salât-ı zuhur ve asır bir yerde kılınup kasr-ı cem' oldukdan sonra herkes seğirde seğirde ya'nî acele ile hayme vü hargâhlarına varup cemî'i havâyiclerini bağlayup hâzır dura.

Derhâl nefîr-i rıhlet Şâm vezîri Hüseyin Paşa tarafından çalınup cümle bârhâneler yüklenir. İkinci boruda Şâm huccâcı cebel-i Arafât altına varırlar. Üçüncü boruda Paşa mehterhânesin çalarak Mahmil-i şerîfin licâmın eline alup Hazret-i Risâlet-penâh'ın şütürbânı olarak gelüp cebel-i Arafât'ın cenûbî tarafında hatîb seddinin dibinde bir vâsi' sed vardır, ol sed üzre Mahmil-i şerîfi cemel üzre dutarlar.

Andan Mısır huccâcı üç nevbet nefîr-i rıhletlerin çalup ol dahi deryâ-misâl huccâc ve asker ile Mahmil-i şerîfi getirüp mezkûr soffa üzre Şâm mahmili ile yanyana dutarlar. Tâ ki cânib-i erba'ada olan huccâclar yükleri ile gelüp vakfeye durunca karâr ederler. Ve bin bir ayak bir ayak üzre kat-ender-kat cümle huccâc at ve cemel ve âdem bir yere cem' olup cebel-i Arafât'ı **[Y 321b]** ortaya alırlar. Bu huccâc-ı uryânı dahi cemî'i Şâm ve Mısır, Arâk, Hicâz askeri pür-silâh olup beş yerden mehterhâneler ve yetmiş yerden kûs-i hâkânîlere turralar urulup bir yerden tekbîr-i Muhammedî sadâsı evce peyveste olup cemî'i huccâc-ı müslimîn at ve deve ve bagal ve çemender üzre yâhûd piyâde hâzır-bâş olup cebel-i Arafât'ın cânib-i cenûbunda ve garbında ve şarkında âdem deryâsı olup dururlar. Ammâ Arafât'ın garb tarafında durmak a'lâdır. Zîrâ hatîb cânib-i garbda Kâ'be'ye müteveccih olup hutbe okuyup yakın isen nasîhat etdüği istimâ' olunur. Eğer ba'îd isen eliyle işâret etdüği ve infidâd mahallinde makra[ma] saldığı görünür.

Ve cümle huccâc-ı Ervâm cânib-i garbdadır. Ve Habeş ve Yemen ve Irâk ve Tâ'if ve Hicâz ve Abbâs ve gayri huccâc-ı nâs cânib-i şarkda ve cenûbda ve şimâlde vakfeye dururlar. Ve cebel-i Arafât dahi benî âdem ile zeyn olup omuz omuzu sökmez, âdemden Arafât dağı dahi görünmez. Tâ zirve-i a'lâ-yı cebele varınca âdemden ibâret bir nakîl(?) Arafât olup cümle huccâcdan Lebbeyk sadâsı ayyûka sadâ verir. Andan,

Evsâf-ı hatîb-i Arafât

Huccâc-ı zevi'l-ihticâca ma'lûm-ı sa'âdet ola kim yevm-i arefede vakt-i zevâl ki ola ya'nî beyne's-salâteyn olup şems-i âlem-tâb cânib-i zevâle nüzûl etdükde Mekke mollâsı örf-i izâfetiyle bir beyâz kınalı bir nâka-i müzeyyene üzre süvâr olup kethudâsı licâmın çekerek ve cemî'i huddâmıyla Hazret-i Âdem matbahından çıkup nümâyân oldukda boğazında rıdâsıyla ve örfünde bir arşın taylesân-ı Muhammedî sarkıdup ol mükehhal gözler ile cemî'i ulemâ-yı Mekke tazîm, tevkîr [ü] ihtirâm ile cebel-i Arafât'a çıkarırken cümle tablhâneler fâriğ olup va'z [u] hutbeye muntazır olurlar. Mollâ dahi âheste âheste alay-ı ulemâ-yı meşâyihân ile bu kadar yüz bin huccâc içre iki cânibine selâm vererek,

"Ey Huccâc, du'â günüdür, du'â edin" diyerek Mahmileyn-i şerîfeyn'in mâbeyne-hümâsından mürûr edüp devesi ile Arafât'n nısfındaki hatîb soffasına çıkup devenin vechini Mekke-i mükerremeye müteveccih edüp boğazındaki **[P 134a]** ridâsın eline alup on iki kerre savt-ı a'lâ ile *"Elhamdülillâh"* deyü bed' edüp huccâca ridâ salar.

El-azametü lillâh [[(---) (---) (---) (---)]] zâhir olur kim âsumânda dahi kerrûbiyânlar *"Sümme elhamdülillâh"* derler. Bu sadâ iki derece kâmil mümted olur. [[(---) (---) (---) (---)]]

"Allâhu ekber, Allâhu ekber, lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber" deyü yine huccâc üzre ridâsın salar. Yine cemî'i huccâcdan *"Lebbeyk"* sadâsı ayyûka peyveste olup insânın vücûdunda lerzân (---) (---) (---) (---) vâki' olur.

Andan kırk kerre dahi *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke lâ şerîke lek"* deyü (---) (---) (---) (---) **[Q 132b]** ridâ salınca cümle huccâc derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden Cenâb-ı Bârî'ye *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* deyü telbiye etdiklerinde cemî'i devâbbâtlara dahi ma'lûm **[Y 322a]** olup anlar dahi lisân-ı hâl ile cûş [u] hurûşa gelüp develer esirüp atlar süheyl urduklarında beyne's-semâ'i ve'l-arz tayerân eden tuyûr zemîne nüzûl edüp pervâz urmağa kâdir olamaz.

Bu sadâ-yı Lebbeyk kâmil bir sâ'at-i nücûmî olup vakt-i asr olur ammâ salât-ı asr bu Arafât maslahatı içün kılınmayup mescid-i İbrâhîm'de kasr-ı cem' ile kılınmasının sebebi budur.

Andan hatîb vakt-i asr güzer etdükde âdet-i kadîm İmâm-ı A'zam kavli üzre Îd-i Adhiyye hutbesin kırâ'at ede. Ve mâbeynde yine tekbîr ü tehlîller olup cümle huccâc telbiye ederler. Ve hatîb hutbede şerâ'it-i menâsik-i haccı ve zebhi kurbânı ve âdâb-ı haccı ve Meş'ari'l-Harâm'ı ve hacârât cemerâtları nasîhat eder.

Hikmet-i Hudâ ahşâma karîb cânib-i şarkda Basra mîlleri mahallinde bir tüfeng sadâsı istimâ' olunup cebel-i Arafât üzre olan ibâdullâh ol cânibe nâzır olup "cidâl cidâl" deyü feryâd etdiler.

Derhâl şerîf hazretleri tarafından asker seçilüp ceng mahalline vardıklarında meğer Basra huccâcı ile Tâ'if Urbânı ceng ederek bu mahalle gelirler. İmdâd vardıkda Arab firâr edüp vakt-i gurûbda Basra huccâcı dahi on iki şehîdleri ve kırk beş mecrûhları ve yigirmi altı kelleleri ile mîleyn-i Irâk içre bulunup vakfeye şehîdlerin dahi getirüp durdular. Hamd-i Hudâ hacları tamâm oldu. Eğer bir derîce sonra gelseler hacları tamâm olmazdı. Yine cümle huccâc gırî vü feryâd ederek *"Allâhümme lebbeyk"* diyerek vakt-i mekrûh olup infidâd mahalli olunca derhâl Şâm emîr-i haccı cümle tevâbi'iyle Mısır'ın Mahmil-i şerîfinin licâmın eline alup zabt eder. Mısır emîr-i haccı dahi Şâm-ı Şerîf Mahmil-i şerîfinin licâmın eline alup zabt ederler. Kânûn-ı kadîm böyledir.

Sene 1029 târîhinde iki mahmil-i şerîf dahi var imiş. Biri Yemen mahmili biri Bağdâd mahmili. Anlar dahi mahmilleri mübâdele ederlermiş. Anlar Yemen ve Irâk cânibine giderlermiş. Hâlâ sene 1035 târîhinden berü Yemen İmâm destinde olmağile andan mahmil gelmez. Ammâ huccâc gelir. Bağdâd'dan kezâlik huccâc gelir ammâ emn-i tarîk olmamak ile mahmil-i şerîf gelmez.

Ammâ Mısır [ve] Şâm hamd-i Hudâ gelüp mahmilleri birbiriyle mübâdele etdiklerinin aslı oldur kim huccâcın avdetinde iki mahmil biribirin geçmeye ve acele ile gitmeye. Zîrâ dönüşde mahşerden bir nişân olup el-iyâzen billâh niçe âdem ve at ve develer pâymâl olup helâk olur. Ve gece karanlığı olmağile Arabdan dahi havf olunur.

Anıniçün bu iki mahmil at başı berâber dutarlar. Tâ ki dönüşde cümle huccâc âheste âheste piyâde ve süvârî ileri gidüp pâymâl olmayalar. Ve niçe kerre yüz bin meş'aller ve fânûslar ve şem'-i rîhler ile çerâğân olup hâzırbaş dururlar. Tâ ki güneş batduğu gibi hatîb hutbeyi tamâm edüp tekbîr ile boğazındaki ridâsın bir kerre bayrak-misâl huccâc üzre salınca el-azametüllâh işte bu mahalde ârif olan beyt: **[Y 322b]**

Be-deryâ der menâfi' bî-şumâr est
Eger hâhî selâmet der kenâr est [284]

mazmûnu üzre kenârda bulunmak âkılâne hareketdir. Eğer bir at yıkılsa artık halâs mümkin değildir. Garîb âdem hod evlâ bi't-tarîk helâk olmak mukarrerdir.

Bu rücû' mahallinde deve atı, at katırı, katır hımârı, piyâde âdemler gubârı çiğneyerek ol şeb-i zulmetde gird-i siyâh semâya urûc edüp kubbe-i eflâke müntehî olur. Ve taraf taraf mehterhâneler çalınarak niçe bin tüfeng şâdumânlıkları ederek asâkir-i İslâm huccâc-ı Urbânın cânib-i erba'asın

ihâta ederek mezkûr mîleyn-i Sâlih mahalline varup bu du‘âyı okuya:

"El-vedâ‘ yâ cebelallâh el-vedâ‘ yâ rahmetallâh el-vedâ‘ yâ matlûbe'l-huccâcı ve'l-müsâfirîn" deyüp mîllerden taşra çıkdıkda artık huccâcın haccı tamâm olur.

Ammâ bu mîllerden taşra çıkdıkdan sonra Arafât'dan tarafa gerü bakmaya. Zîrâ cemî‘i kütüb-i mu‘teberelerde Hazret-i Risâlet-penâh buyurmuşlardır kim:

"Benim ümmetimin günâhları meydân-ı Arafât'da kalup kendüleri rahm-i mâderden müştakk olmuş gibi ma‘sûm [u] pâk olurlar. Sahrâ-yı Arafât'da cümlenin zünûbları hınzîr ve kelb ve maymûn sûretinde olup gürûh gürûh dağlar içre gidüp mahv olur" buyurmuşlardır.

Ve ba‘zı müfessirîn u muhaddisîn buyurmuşlar kim Arafât'dan gece ile rücû‘ olunmasının aslı oldur kim haşarât-ı zünûbu ba‘zı kimesneler görüp a‘mâ olmuşlardır. Ve ol gece cin ve perînin mü’minleri sabâha dek anlar tavâf eder. Bu hâle benî âdem vâkıf olmasın içün Arafât'dan ba‘de'l-mağrib dönülür, gerü bakmak câ'iz değildir.

Ve bu mîl-i Sâlih'den taşra iki bin adım dahi gidüp mîleyn-i ahzareyn-i Hazret-i Zübeyr'e gelir. Birbirine mukâbil iki mîldir. Mâbeyne-hümâları iki yüz adım birbirinden ba‘îddir.

Bir rivâyetde İbn Abbâs kavli üzre hudûd-ı Arafât budur, derler. Bundan içeri bulunanın haccı tamâm olur, derler. Ammâ ne‘ûzü billâh yevm-i arefede gurûbdan evvel bu mîleyn içre bulunmayan âdemin haccı hac olmaz, mücâvir kalup sene-i âtiyede yine tekrar Arafât'a çıka. Zîrâ haccın rükn-i a‘zam-ı farzı Arafât'da vakfeye durmakdır, yâhûd bu milleyn içinde bulunmak şart-ı kübrâdır, *ve's-selâm.* Bu mîlleri ubûr edüp 2 sâ‘atde,

Menzil-i evsâf-ı Müzdelife, ya‘nî câmi‘-i Meş‘ari'l-Harâm

Hakkında âye[t]: [285] nass-ı kâtı‘ı nâzil olmuşdur. Bunda cemî‘i huccâc cebel-i Ferah dâmeninde hayme vü hargâhları ile meks etdükde vakt-i ışâ olup câmi‘-i Meş‘ari'l-Harâm'da ezân-ı Muhammedîler okunup cemî‘i huccâc ol câmi‘de cem‘ olup ibtidâ kâmet olup salât-ı mağribi edâ ederler. Ale'l-akîb bir kâmet dahi alup salât-ı ışâyı edâ ederler.

Bunda dahi bir du‘â-yı azîm olup herkes merâm [u] maksûduna vâsıl olup ba‘zı sulehâ-yı ümmetden kimesneler i‘tikâf niyyetine câmi‘den çıkmayup tâ sabâha dek tilâvet-i Kur’ân edüp ol gece bu câmi‘ **[Y 323a]** niçe bin kanâdîller ile çerâğân olup cemâ‘at-i kesîre ile leb-ber-leb olup bunda dahi salât-ı mağrib ile ışâ bir ezân ve iki kâmet ile kasr-ı cem‘ olur, (---) dur. Bundan gayri yerde câ’iz değildir. Eğer bunda dahi cemâ‘at ile cem‘-i kasrda bulunmadı ise salât-ı ışâyı kılup salât-ı mağribe kazâ niyyet edüp münferiden edâ ede. Ve sabâha dek kendü savma‘asında bu leyle-i îd-ı adhâda ibâdet ede, ricâ ve temennâ geceleridir, zîrâ Arafât'dan henüz gelindiği mahaldir. Âdem ol mahalde ma‘sûm [u] pâkdir. Her ne hayr murâdâtı var ise müstecâbdır.

Ve bu leyle-i mübârekde cemî‘i haymeleri kanâdîl işâreleri ile tezyîn ederler. Ve bu mahalde cemerât taşları ki Mîne bâzârında şeytân aleyhi'l-la‘neye recm **[P 134b]** taşları içün bu Müzdelife'de altmış üç taş cem‘ ede. Her biri bakla ve fındık mikdârı ola.

[[(---) (---) (---)]] Mâbeyninde bir kumsal yerde bir ulu kârgîr binâ-yı azîm bir câmi‘-i kadîmdir. Sene (---) târîhinde [[(---) (---) (---)]] etmişlerdir. Mihrâb tarafı (---) kubbe-i azîmelerdir. (---) sütûn üzre (---) kemerler üzre mebnîdir. [[(---) (---) (---)]] Câmi‘ içi tûlen ve arzen (---) ayakdır. Ve haremi tûlen ve arzen (---) adımdır. Ve iki tabaka bir [[(---) (---) (---)]]

Ve bu câmi‘in şimâlinde deryâ-misâl bir bürke-i azîmi var. Arafât suyundan memlûdur. Ve cevânib-i erba‘ası [[(---) (---) (---)]]

Ve bu mahalde câ-be-câ bostân kuyuları vardır. Ve câmi‘ huddâmlarının bir kaç hâneleri vardır. **[Q 133a]** Lâkin cemâ‘ati azdır. Ancak mevsim-i hacda ve bu Arafât dönüşünde leyle-i îdın vakt-i

şâfi‘îde Mîne bâzârında olan huccâc-ı müslimîn dahi bu câmi‘e cem‘ olurlar. Zîrâ salât-ı îd yerine bu câmi‘de ba‘de salâtu's-subh vakfeye durmak vâcibdir. Durmayup gitseler haccın nâkıs olup fidye-i dem lâzım olur. Cümle huccâc kâ’ide-i emr-i Hak üzre sabâh namâzın kılup tâ sabâh yeri sararup gün tulû‘ edeceği mahalle varınca bu Meş‘ari'l-Harâm câmi‘inde vakfeye duralar. Arafât'da bunda bayram namâzı yokdur. Îd-ı adhâ dedikleri yevm-i arefedir kim ol gün Arafât'a çıkılup mescid-i İbrâhîm'de salât-ı kasr-ı cem‘ ve cebel-i Arafât'da hutbe okunur. Bayram namâzı kılınmaz, *ve's-selâm.*

Ancak bu Meş‘ari'l-Harâm'da durulan vakfe salât-ı îd yerine kâ’im olur. Ammâ İmâm (---) *rahmetullâhi aleyh* kavli üzre (---) (---) (---) hattâ ba‘zı müfessirîn kavlleri üzre hukûk-ı ibâd bunda bağışlanır, demişler. Ba‘zılar bu kavle rızâ vermemişler, tâ ki hukûk sâhibi mütesellî olmayınca afv olunmaz, demişler ve müttefekun-aleyh bu kavl-i akvâ üzre imzâ etmişler. Du‘â-yı Müzdelife:

"Allâhümme inne hâzâ Müzdelifetü ceme‘te fîhâ kulûben mü'ellefe fe'ellif beynî ve beyne cemî‘i'l-müslimîne ve'l-müslimât vec‘alnî mimmen de‘âke fe’ecebtenâhu ve tevekkele aleyke fekeffeytehu ve’emine bike **[Y 323b]** *fehedeyteh"* diye.

Ve bu câmi‘de du‘â ve senâ edüp cümle huccâc göçüp 2 sâ‘at cânib-i garb ki bu mahalde kıble tarafıdır vâsi‘ dereler ve kumsal fezâlar içre,

Evsâf-ı menzil-i şehr-i Mîne bâzârı: Bu Mîne bâzârına cemî‘i huccâc gelüp hayme vü hargâhlarında meks etdükde kol kol alay çavuşları üç gün üç gece bu ıyd-ı adhâ'da oturakdır, deyü dellâllar nidâ edüp herkes cemerâtlarına ve kurbân ve tavâflarına şürû‘ ederler.

Mîne bâzârında huccâc-ı müslimîn üzre alâ mâ faraza'llâh farz u vâcib ve müstehab ve sünnet-i Resûl olan makâmâtları beyân eder

Meş‘ari'l-Harâm'dan Mîne bâzârına gelüp fî'l-hâl piyâde Mîne bâzârı içine varup Mescid-i Hayf'den tarafa olan cemre-i evvelde düşmene hiddet ile taş atar gibi bu cemrede yedi taş atup bu du‘âyı okuya:

"Bismillâhi Allâhu ekber rağmen li'ş-şeytâni ve hızbihi" diye.

Ammâ bu mahallerde tekbîr ve telbiye câ‘iz değildir, zîrâ şeytân-ı aleyhi'l-la‘neye rağmen taş atmak mahallidir.

Andan cemre-i vustâyı ata.

Andan cemre-i akabeyi ata. Ve yine mezkûr du‘âyı okuya.

Ve ıyd-ı adhânın ikinci günü cemreyi râkiben ata, ya‘nî bir ata ve katıra ve hecîne ve hımâra süvâr olup ata. Îd-i adhânın üçüncü günü yine piyâde atarsa gam değildir. Eğer ehl-i özrüm derse hep râkiben üç günde üçer yerde yedişer taş atup cümle altmış iki taşı 3 günde atup tamâm ede. Ammâ ıyd-ı adhânın evvelki gün atılan yedi taş Hazret-i İsmâ‘îl'in sünnetidir ki Cenâb-ı Bârî'den Hazret-i İbrâhîm'e emir olup,

"Yâ İbrâhîm! Bu ıyd-ı adhâdır. Oğlun İsmâ‘îl'i benim yoluma kurbân eyle" deyü emr etdikde, Hazret-i İbrâhîm derûn-ı dilden fermânber olup İsmâ‘îl'in elin alup Mîne bâzârında cebel-i Sebîr'de İsmâ‘îl'i kurbân etmeğe götürürken şeytân aleyhi'l-la‘ne iğvâya sâlik olup eydir:

"Yâ İsmâ‘îl! Baban seni boğazlamağa götürür, sakın rızâ verme" deyince Hazret-i İsmâ‘îl,

"Emir, Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet'indir" deyüp Müzdelife nâm mahalden yine taş alup şeytân-ı râcimi recm ederek bu Mîne mahalline gelüp şeytâna taşları atup Hikmet-i Hudâ taşın biri la‘înin aynına isâbet edüp gözü çıkup la‘în ol zamân oldu.

Bu recm-i evvel Hazret-i İsmâ‘îl'den kaldı. Îdin ikinci günündeki recemât Hazret-i İbrâhîm'den

kaldı. Îdın üçüncü günü recemât Hazret-i İshâk'dan kaldı. Ba‘zı müfessirîn böyle tahrîr etmişlerdir.

Der beyân-ı mahall-i recemât: Ve bu recm atılan mahal Mîne bâzârı içinde tarîk-ı âmm üzre biraz alçak binâ mîllerdir. Ammâ üçüncü cemerât yeri bir kârgîr köhne binâ dîvârdır. Ammâ ey ahbâb-ı vefâ, bunda bir acîb ü garîb hikmet vardır. Niçe kerre yüz bin huccâc bu mahalle gelüp her huccâc üç gün üçer kerre yedişer taş atup cümle taşlar altmış iki taş olur. Bin seksen yıldan berü bu recemâtlara her sene recemât taşları atılır. Bu Mîne bâzârında kûh-ı Elburz kadar taş yığılmak gerek idi. Huccâc gitdikde bir bakla kadar taşın **[Y 324a]** vücûdu kalmayup gâyib olur. Cümlenin ma‘lûm[u] bir ibret-nümâ temâşâ-yı sırr-ı Hudâ'dır.

Ba‘zı müverrihînin kavli üzre cemî‘i şeyâtîn ol taşları taşıyup beyâbâna atar, derler. *El-uhdetü ale'r-râvî.* Hele aceb hikmetdir. Ammâ ibtidâ gün cemreyi atup ale'l-acele haymesine gelüp ne kadar cinâye kurbân ve kendü nefsi bedeli kurbânı var ise kurbân etmeğe mübâşeret etdükde gâyet miczem bıcağile zebh ede. Ve ayakların bir hoş kayd edüp kepşin vechin kıbleye müteveccih edüp bu du‘âyı okuya:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Allâhümme hâzâ minke ve leke ve tekabbel minnâ kemâ tekabbelte an İbrâhîm Halîlike ve Muhammed Hübîbike ve Habîbinâ salavâtullâhi alâ cemî‘il-enbiyâi ve'l-mürselîn" deyüp, *"Bismillâhi Allâhu ekber"* deyüp kurbân ede.

Ba‘dehu luhûmun fukarâya bezl ede, ağniyâya vermeye. Ammâ ba‘zı sulehâ-yı ümmetden kimesneler huddâmları ile kurbânların alup Mîne bâzârının cânib-i şimâlîsinde bin adım ba‘îd,

Cebel-i Sebîr derler ve **Cebelü'l-Kepş** dahi derler, bir ahmerü'l-levn cebele-i münevveredir. Hazret-i İbrâhîm Hazret-i İsmâ‘îl'in ellerin ve ayakların bağlayup üç kerre gerden-i İsmâ‘îl'e bıçak urup bi-emrillâh bıçak kesmeyüp derhâl Cibrîl-i Emîn cânib-i Hak'dan İsmâ‘îl'e bedel bir ela gözlü kara kurbân getirüp,

"Yâ İbrâhîm! Rabbin sana selâm eyledi. ‘Emrime itâ‘at edüp sevgili oğlun kurbâna azîmet eyledi. İsmâ‘îl'e bedel bu kepşi kurbân eylesin’" deyince derhâl Hazret-i İbrâhîm bu cebel dâmeninde kurbân etdüği Menhar nâmıyla meşhûr bir kurbân mekânıdır. Hakîr hamd-i Hudâ yedi kurbânımı anda edüp fukarâya bezl etdim.

Ve bu cebelden Cibrîl-i Emîn ile gelen kurbânın zâhir olduğu kaya iki şak olmuşdur. Bi-emrillâh eyle musaykal ve mücellâdır kim gûyâ dest-i hakkâk perdâht etmişdir. Bu mahalde makâm-ı İbrâhîm ve makâm-ı İsmâ‘îl ve makâm-ı İshâk vardır.

Bu makâmlarda ikişer rek‘at namaz kılup hukûk-ı vâlideyn içün du‘â müstecâbdır. Ve bir kavl-i müfessirînde Hazret-i İbrâhîm'e fermân-ı Rabbü'l-İzzet ile **[P 135a]** kurbân olunmağa me’mûr olunan İshâk *aleyhis's-selâm'*dır, demişler, ammâ kavl-i sahîh İsmâ‘îl ola, zîrâ hakkında âye[t]: [286] âyeti nâzil olmuşdur. Ve cemî‘i peygamberler mâbeyninde İsmâ’îl-i Sâbır denmek ile iştihâr bulup kifâf-ı nefsi içün kannâslık ya‘nî avcılık ederdi. Kudüs'e karîb pederleri Halîlü'r-Rahmân hareminde medfûndur.

Ve bu Mîne bâzârındağı yere Menhar derler, bir çukur kayalı yerdir. Hazret-i (---) (---) (---) İbrâhîm kurbânı ederken dest-i şerîfinin [[(---) (---) (---)]] bâlâ kaya üzre nakş-ı dest-i Hazret-i İbrâhîm âşikâredir. Ammâ mübârek dest-i şerîflerinin [[(---) (---) (---)]] cebel-i Ganem ve Kepş ve cebel-i Sebîr derler.

Ve bu Menhar mahallinde Hazret-i İbrâhîm'in bıçağı İsmâ‘îl'i kesmek meyüp [[(---) (---) (---) (---)]] ururs a bi-emrillâh ol seng-i hârâ hâlâ iki pâre âşikâre durur. Kuvvet-i Resûlullâh ile [[(---) (---) (---) (---)]]. **[Y 324b] [Q 133b]**

Ve bu Mîne bâzârında tağı ve taşı ve dere ve depeleri beyâz koyun zeyn edüp kırkar ellişer

muhallaka paraya kurbân verirler. Ol kadar çok gelir kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve cümle Urbân koyunların bu Mîne bâzârına getirmeseler bi-emrillâh cümle ganemleri uyuz olur. Ve yetmiş bin huccâc derler, ammâ beş kerre yüz bin huccâc olur, her âdem birer kurbân eylese beş kerre yüz bin kurbân olur. Ammâ yigirmi, otuz, kırk, elli ve yüz kurbân eder a‘yân vardır.

Bu vâdî-i Mîne'de hûn-ı kurbân râh-ı Hakk'a seyl-âsâ cereyân edüp herkes çadır önüne kurbânların bırağup Tâ’if ve Hicâz ve Abbâs ve Mekke fukarâları cümle kurbânları alup postun yüzüp her koyunu karnından ikişer pâre edüp ol şiddet-i hârda kayalar üzre koyup iki sâ‘atde şems-i âteş-tâbdan pişüp cümle luhûmların herkes hânesine götürür.

Bu mahalde bir hikmet-i Hudâ vardır. Bilâ-hisâb niçe kerre yüz bin kurbânın muzahrefâtı ve bu kadar huccâcın kâzûrât mühmelâtı bu vâdî içre kalup hemân huccâc Mekke'ye müteveccih oldukları gün yâhûd iki üç günden bir bârân-ı râhmet nâzil olup bu vâdîyi eyle pâk eyler ki hâr u hâşâk-i nâ-pâkden bir hâk-i nâ-pâk kalmayup bir vâdî-i tâhir olur.

Bu Mîne bâzârında kurbânlar tamâm oldukda pâk tıraş olalar ve tırnakların keseler ve pâk libâsların geyeler ve tıraş olurken bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme hâzihi nâsıyetî bi-yedike fec‘al lî bi-külli şi‘retin nûran yevme'l-kıyâmeti Allâhümme bârik lî fî nefsî fağfir lî zünûbî ve tekabbel minnî amelî bi-rahmetike yâ Erhame'r-râhimîn" diye.

Andan tıraş tamâm olunca, *"Allâhu ekber Allâhu ekber"* demeden hâlî olmaya.

Ve cümle tıraş kıllarını yere dökmeyüp bir yerde hıfz edüp Mu‘allâ mezâristânında defn ede. Zîrâ ihrâm ve umre ve tavâf-ı Arafât ve Müzdelife ve Mîne ve kurbânda bulunmuş kıllardır. Pâymâl olunmamak içün ba‘zı erbâb-ı sülûk defn ederler. Ve ba‘zı kimesneler mecrûh olup çıkan esnânların ya‘nî dişlerin bu hâk-i amber-pâkde defn ederler kim vücûdumuzdan birer uzuv bulunsun deyü teberrüken defn ederler. Tıraş kılların dahi defn eylemek âdâb-ı sulehâdır. Ve tıraş tamâm oldukda bu du‘âyı okuya:

"Allâhu ekber elhamdü lillâhi'l-lezî e‘ânenâ alâ kazâi nüsükinâ, allâhümme zid îmânen ve yakînen ve tevfîkan ve avnen vağfir lenâ veli-âbâinâ veli-ümmehâtinâ ve lil-müslimîne ve'l-müslimât" diye.

Ve bu du‘âları cümle Mekke berberleri bilirler. Tıraş etdikleri kimesneye ta‘lîm edüp kırâ’at ederler.

İhvân-ı safâya pûşîde olmaya kim tıraş olup ihrâmdan çıkup cümle pâk libâsların bu ıyd-ı adhânın evvelki günü geydikden sonra cümle huccâca harâm olan şeyler helâl olur, ya‘nî pire ve kehle öldürmek gibi ve tırnağile kaşınup sayd [u] şikâr etmek gibi ve ehli ve cevârîleriyle cimâ‘ eylemek misilli şeyler cümle harâm iken helâl olur.

Ve tıraşdan sonra ihrâmdan çıkup pâk libâsların geyüp ale'l-acele Mekke'ye **[Y 325a]** varup tavâf-ı ziyâret edeler. Bu tavâf dahi hemân tavâf-ı kudûm gibidir. Ammâ sür‘at ile tavâf etmeyeler. İşte Arafât vakfesinde durmak ile bu tavâf-ı ziyâretdir farz olan. Mîne kurbânından sonra bu tavâfa pek tekayyüd etmek gerekdir. Tavâf etmese farzın biri nâkıs olur.

Ve bu tavâf-ı ziyâretin vakti eyyâm-ı nahirde ve eyyâm-ı nahrin evvelinde de etseler efdaldir. Ammâ eyyâm-ı nahirden sonra etseler mekrûhdur. Dem-i cedîd lâzım olur.

Ve Safâ ve Merve dahi edüp yedi kerre ke'l-evvel sa‘y ede. Ammâ bu mahalde ve Mîne'den tâ Kâ‘be'ye göçmeyince Umre'ye varup gelmeye. Fukahâ rahimehumullâh harâmdır demişler. Bu tavâf-ı ziyâreti ve Safâ Merveyi tamâm edüp yine Mîne bâzârına gelüp bu du‘âyı okuya:

"Allâhümme inne hâzâ minen kad eteytehâ ve ene abdüke ve ibn abdike es'elüke en yümenne aleyye bimâ menente bih alâ evliyâike allâhümme innî e'ûzü bike mine'l-hurumât ve'l-heybeti fî dînî yâ erhame'r-râhimîn" deyü bu du'âyı Arafât'a giderken ve Mîne'ye giderken ve Arafât'dan geldikde ve tavâf-ı ziyâretden geldikde okuya *ve's-selâm*.

Evsâf-ı ziyârât u imârât-ı Mîne bâzârı

Bunda îd-ı adhânın üç gününde meks olunur. Evvelâ şehr-i Mînâ bir vâsi' vâdî içinde iki cânibi yalçın kayalı yerde şarkdan cânib-i garba tûlânî Arafât râhı üzre tûlu iki bin adım bir şehr-i azîmdir. Şerîf hazretleri yine hükmündedir ve bir şerîf yine kâ'immakâmdır. Ve şarkdan garba dörd şâhrâhdır. Ve bu râhların cânibeynleri kat-ender-kat sarây-ı âlîlerdir ve cümle kârgîr binâlardır. Ve sütûhları kireç ile mestûr sağîr ü kebîr iki bin hâne-i ma'mûrelerdir.

Ve şâhrâha nâzır her hânede birer ikişer şâhnişînler mukarrerdir. Cümle sarâylara huccâc-ı müslimîn meks edüp üç gün üç gece zevk [u] safâ ederler. Ve her hânede birer âb-ı hayât çâh-ı mâ mukarrerdir. Gerçi Arafât suyu bu şehirden ubûr edüp Mekke'ye gider ammâ sâhibü'l-hayrâtlar mukayyed olmamışlar. Bir kaç yerde çeşmeler etmemişler. Ol ecilden cümle suları kuyulardır. Ve her hâne altında birer sebîlhâne mukarrerdir. Ve her hânede hurmâ ağaçları mukarrerdir. Câ-be-câ bâğçelerinde limon ve turunc şecereleri ve gül [ü] gülistânları vardır.

Ve hevâsı Mekke'den latîfdir, zîrâ Mekke'den Mîne'ye gelince iki sâ'at bâlâya gidilir. Zemîni haylî irtifâ' üzredir ve muzlim yerde değildir. Gâyet küşâde mahalle vâki' olmuşdur. Ve ehl-i Mekke sekiz ay kâmil bunda sâkin olup kesb-i hevâ ederler. Ba'dehu şehr-i Abbâs'a giderler.

Ve bu Mîne şehrinde cümle sekiz yüz mikdârı kârgîr dekâkînler vardır. Ve bin mikdârı dahi haymeler ve külbeler ile esvâk-ı muhtasarlar vardır. Ekseriyyâ dükkânlar mezkûr şürefâ sarâylarının altında vâki' olmuşdur.

Ve cümle kırk beş vekâledir. Cümleden Şerîf Zeyd hazretlerinin hânı mükellefdir. Ve Şerîf **[Y 325b]** İzzeddîn hânı ve Şerîf Ahmed hânı ve Şerîf Hamûde hânı, bunlar dahi huccâc ü tüccâr ile mâl-â-mâl olur.

Ve bir hammâm-ı muhtasarı vardır. Ve kırk kahvehânesi vardır. Huccâc mevsiminde âdem deryâsı olur. Ve bu mevsimde dahi cümle şürefâ ehl [ü] iyâlleri ile gelüp a'yân-ı huccâca ıyd-ı adhânın üç gününde ziyâfet-i azîmler edüp hüsn-i ülfet edüp huccâc dahi anlara ikrâm ederler. Ammâ huccâcdan sonra her hânda birer ikişer bâğbân ve gayri fukarâ-yı Urbân sâkin olurlar. Ve ba'zı **[P 135b]** zamân bir kaç şürefâ bir yere gelüp at ve heccânlarına süvâr olup bu Mîne'de zevk ü safâ edüp yine Mekke'ye revâne olurlar. Hâsıl-ı kelâm bu Mînâ ehl-i Mekke'nin yaylağıdır.

Ve bu şehirde cümle yetmiş mihrâbdır. Cümleden mükellef kal'a-misâl binâ-yı azîm,

Evsâf-ı câmi'-i Hayf câmi'-ender-câmi'-i Zayf

Biri biri içinde iki kat câmi'dir. İbtidâ binâsı Hazret-i Risâlet-penâh'ındır kim ba'de'n-nübüvve sene 12 târîhinde binâ etmişlerdir. Gazâ mâlıyla binâ olunup ba'de'l-itmâm cümle Sahâbe-i kirâma bu câmi' içre bir tancere her meyve ile ziyâfet etmişlerdir. Anıniçün câmi'ü'z-Zayf derler. Ba'dehu Hazret-i Ebâ Bekir ve Ömer ve Osmân ve Alî tevsî' etmişlerdir.

Sene 1025 târîhinde Sultân Ahmed tevsî' ü tecdîd edüp bir kal'a-misâl câmi' etmişdir. [[(---) (---) (---)]] Kırk tâk-ı kârgîr üzre elli dörd kubbe-i âlîdir. Ve mezâhib-i erba'a içün dörd mihrâbı vardır. [[(---) (---) (---)]] ayak taş nerdübân ile sünnet-i Resûlullâh üzre bir alçacık minberi vardır. Ammâ iki cânibinde kurşum [[(---) (---) (---)]] kademe bir minberdir.

Ve bu minber dîvârında çâr-kûşe bir beyâz mermer üzre celî hatt ile böyle tahrîr olunmuşdur. Târîh:

"[[(---) (---) (---)]] en-nebiyyü Fustât sallallâhu aleyhi ve sellem. Sultânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn **[Q 134a]** *Sultân Ahmed Hân bin Sultân Mehemmed Hân hallede hılâfetehu ilâ âhiri'z-zamân ve nihâyeti'd-devrân târîh hams ve ışrîn ve elf"* [1025] merkûm olunmuşdur.

Ve bu târîhin fevkinde bir müdevver dâ'ire-i mermer-i hâm üzre celî hatt ile bu târîh terkîm olunmuşdur:

"Mevlânâ es-Sultân Melikü't-Tâhir azze nasruhu." yazılmışdır.

Ve bu câmi'de kanâdîllerden gayri âvîze ve maslûbât musanna'âtdan bir şey yokdur. Ve hâlîçe ve hasîr dahi mebsût değildir. Serâpâ rimâl-i sâ'at döşelidir. Ve harem kezâlik rimâl-i rakîk döşelidir. Cirm-i harem tûlen ve arzen ikişer yüz germe adımdır kim gûyâ bir sahrâdır.

Ve bu haremin cânib-i erba'ası kal'a dîvârı-misâl sedd-i İskender-vâr dîvâr-ı üstüvârdır. Ve dâ'iren-mâdâr kal'a bedenleri gibi beden beden binâ olunup ziynet vermiş.

Ve bir kıble kapusu ve iki yan kapusu var. Sağ cânibindeki yan kapu üzre e'imme ve hutebâ hâneleri vardır. Ve yine bu kapu üzre iki tabakalı bir minâre-i mevzûnu vardır. Leyle-i îd-ı adhâda savt-ı hazînler ile mü'ezzinân makâm-ı hicâz'da âgâze-i Hicâz ile vakt-i **[Y 326a]** Şâfi'îye dek temcîdler tilâvet olunur.

Ve bu sahrâ-misâl haremin tâ vasatında bir câmi' dahi vardır. Ol **câmi'-i Resûllâh**'dır. Sekiz amûd-ı müntehâ üzre evc-i semâya ser çekmiş kasr-ı âlî-misâl bir kubbe-i nühtâk [u] revâkdır. Eyle kubbe-i mînâ ve kâse-i dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i münevverdir kim nazîri yokdur. Serâpâ beyâz kireç sıvalıdır. Tarz-ı kadîm bir musanna' mihrâbı vardır. Ammâ minberi yokdur. Ve kubbe-i nîlgûnunun içinde tâ ortasında bir müdevver dâ'ire içinde hatt-ı kadîm ile âye[t]: [287] âyeti tahrîr olunmuşdur kim hâlâ ol hatta hatt-ı kûfî derler. Gâyet musanna' hatdır.

Ve yine bu kubbenin dahi aşağı etrâfında sûre-i Feth-i şerîf tahrîr olunmuşdur. Ve bu kubbeye muttasıl bir soffa ve bir musanna' minâresi var. El-hâsıl vâcibü's-seyr bir câmi'-i dilküşâdır. Bunda dahi ibâdet etmek savâbdır.

Ve bu câmi'in yanında **makâm-ı Hazret-i Alî** Mîne bâzârına geldikde bunda meks edüp Düldül'ün bağladuğı mahal nümâyândır. Ve ıyd-ı adhânın üç gün üç gecesinde niçe yüz bin huccâc bu câmi'-i Hayf'da evkât-ı hamseyi edâ ederler. İki yüzden mütecâviz e'imme ve hutebâları ve meşâyihi ve mü'ezzinân huddâmları vardır, *ve's-selâm.* Ve bu câmi'in hareminin sol tarafı köşesinde dağa on adım karîb,

Cebel-i Ve'l-mürselât: Bir küçük cebel-i sağîredir, ammâ gûyâ nûr-ı mübîndir. Anda bir gâr vardır, Gâr-ı Resûlullâh derler. Hazret-i Mefhar-i mevcûdât Mîne bâzârına geldikde sa'âdetle bu gârda sâkin olurlar imiş. Cenâb-ı Hak tarafından Cibrîl-i Emîn vâsıtasıyla sûre-i Ve'l-mürselât nâzil oldukda bu gârın cânib-i şarkîsi şakk olup Hazret-i Cibrîl zâhir olduğu mahal bir mücellâ kayadır, hâlâ âşikâredir. Ve bunda yine kayadan bir mihrâb vardır. Hazret-i Risâlet ol mihrâbda ibâdet edermiş. Ve ser-i sa'âdetleri kıyâmları hâlinde mağâranın fevkıne te'sîr etdüği ser-i sa'âdetleri yeri nümâyândır. Cümle züvvâr ol kayaya ellerin sürüp sağ elin yüzüne sürerler. Ve sûre-i Mürselât bu gârda nâzil olduğıyçün Mürselât kayası derler. Ve bu gârda ibâdet edüp sûre-i Ve'l-mürselât'ı tilâvet edüp vâlideyn rûhlarına hibe eylemek savâbdır. Andan cebel-i Sebîre'de,

Mescid-i Kepş: Bir küçük mesciddir. Bunda ibâdet oluna. Ve ana karîb yine cebelin dâmeninde,

Mescid-i Nahir: Bunda dahi iki rek‘at nâfile yâhûd kazâ namâz kılınup âkıbet hayırlığıyçün du‘â oluna.

Ziyâret-i Ebü'n-nidâ: Bunlar Hazret-i Risâlet'in dellâlı idi. Anıniçün Ebü'n-nidâ derler. Sahâbe-i kirâmdandır. Bir küçük kubbede medfûndur. Ve Mekke'ye giderken Mîne şehrinin nihâyetinde tarîk-ı âmm üzre,

Ziyâret-i Hazret-i (---) (---) Sahâbe-i kirâmdandır. Bir gâr içinde medfûndur. Hâlâ cesed-i şerîfi zâhirde beyâz pembe-misâl ter ü tâze durur. Hurmâ lîfinden kefeni pâre pâre olmuş, ol gâr içre âsûdedirler. Yine bu mahalde Akabe kayaları dibinde **[Y 326b]** cebel-i Akabe dâmeninde bir soffa üzre,

Ziyâret-i mescid-i Bî‘at: Bir küçük mesciddir, ammâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Mescid-i Bî‘at denmesinin aslı Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet gelüp Cibrîl-i Emîn visâtatıyla yarlığ-ı Rabbülâlemîn getirüp âye[t]: [288] fermân-ı Rabbü'l-İzzet gelince Resûlü's-sakaleyn bu mahalde Hazret-i Cibrîl'den bî‘at etdi. Cibrîl dahi Cenâb-ı Rabb-ı İzzet'in Yed-i Kudret'inden bî‘at etdi. Anıniçün bu mescide mescid-i Bî‘at derler.

Ve bu mescidde vuzû‘ tahâret ve salâtın şerâyitin ve iki rek‘at namâz bunda farz olunup Cibrîl-i Emîn ta‘lîm edüp yine Cibrîl imâm olup salât-ı zuhuru edâ etdiler. Ve Hazret-i Risâlet imâm-ı enbiyâ olmağa dahi bî‘at verdi.

Ve bu mahalde Hadîce-i Kübrâ Mînâ bâzârından gelirken görse kim bu mescid nûr olmuş.

"Meğer Muhammed bunda ola" deyüp mescide girüp,

"Risâlet mübârek bâd yâ Muhammed" deyüp ibtidâ îmâna gelen Hadîce-i Kübrâ'dır. Andan Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Alî ve Zeyd ibn Hârise ve Abdullâh ibn Mes‘ûd ve Hazret-i Osmân ve Abdurrahmân ibn Avf ve Sa‘d ibn Ebî Vakkâs ve Zübeyr bini'l-Avâm ve Bilâl-i Habeşî ve Suheyb-i Rûmî cümle bu mescidde ibtidâ bunlar bî‘at etdiler.

Ve Bedir gazâsında Ebû Cehl la‘în yetmiş nefer ta‘allûkâtının katl olunup ve niçe bin müşrikîn-i pür-kîn dendân-ı tîğden geçüp ammi-i Resûlullâh Abbâs yetmiş nefer tevâbi‘iyle esîr-i yesîr olup huzûr-ı Risâlet-penâh'a geldükde İslâm ile cümlesi müşerref olup anlar dahi bu mescid-i Bî‘at'de bî‘at edüp ismi Hazret-i Abbâs oldu. Anıniçün bu mescide mescid-i Bî‘at derler. Niçe bin Sahâbe-i kirâmın İslâm ile müşerref olduğu **[P 136a]** mahaldir. Ve du‘â müstecâbdır. Ve bu Mîne bâzârında niçe ziyâretler etdik, ammâ tahrîr tatvîl-i kelâm olup bununla iktifâ etdik.

Evsâf-ı ziynet-i esvâk-ı Mîne ve şâdumânî-i asâkirü's-sultân ve sûr-ı şürefâ-yı evlâd-ı hitân ve zevk u safâ-yı huccâc [u] züvvârân

Âşıkân-ı seyyâhâna şöyle ma‘lûm ola kim Müzdelife'den bu Mîne bâzârına gelüp deryâ-misâl huccâc ile meks olundukda cümle çavuşân ve dellâlân kol kol nidâ edüp,

"Emânullâh emân-ı Âl-i Osmân'dır. Herkes metâ‘ın meydân-ı mahabbete arz-ı kâlây eyleyüp bey‘ [ü] şirâ eylesin" deyince el-azametüllâh cümle şürefâ hâne ve hânların ve cümle ehl-i hiref dükkân ve kahvehânelerin ve cümle huccâc hayme ve sâyebânların kanâdîller ile zeyn edüp cümle sevdâger tüccâr ehl-i berr ü bihâr dükkânların berk-i neyistân ve bahâr-ı gülistân u erguvân [[(---) (---) (---)]] Mîne bâzârı gûyâ İremezâtü'l-imâd olur kim gûyâ köhne pîrezen-i dünyâ nev-arûs olup beyt:

Nev-arûs-ı hüsnünün gördüm bugün dîvânı var
Her tarafdan güller açılmış gül-i handânı var

fehvâsı üzre herkes metâ‘ın meydân-ı mahabbete çıkarup bir alma ve bir **[Y 327a]** verme benî âdem izdihâmından [[(---) (---) (---)]] cüz’î ve küllî bey‘ [u] şirâ edüp levendâne ve mütekebbirâne ve

muta‘azzımâne reftâr [u] güftâr eylemek [[(---) (---) (---)]] reftâr eylemek gâyet kabîh şeydir.

Ve bu şehirde olan ibret-nümâ ve seyr [ü] temâşâ bir diyârda olmaz [[(---) (---) (---)]] **[Q 134b]** Mısır ve Şâm'ın Lahsa ve Basra'nın Irâkeyn [u] Rûm'un Hind ü Sind'in Çîn ü Mâçîn'in Hıtâ vü Hoten'in Belh [u] Buhârâ'nın Dağıstân u Horasân'ın Mağrib-zemîn ve Sûdân'ın Habeş Funcistân'ın ve'l-hâsıl bi'l-cümle bilâd-ı İslâmın huccâc tüccâr [ü] züvvârları herkes metâ‘ın bu Mîne bâzârına çıkarup tezyîn-i sûk etdiklerinde cemî‘i dekâkîn ve hayemâtlar dîbâ ve şîb ü zerbâf ve atlas ve kemhâ ve hârâ vü dârâyî ve sereng katîfe vâlâ ve niçe kerre yüz bin yük tefârûk ve akmişe-i fâhire kâlâyın bâzâr-ı hüsne zeyn ederler.

Ve incü ve la‘l yâkût ve zümürrüd ve elmâs ve mercân ve kehrübâr ve pîrûze ve seylân akîk ve Yemenî ve aynü'l-hur ve ayn-ı semek makûlesi girân-bahâ zî-kıymet cevâhir her dükkânda yığın yığın fürûht olunmada. Ve incüler ve mercân ve kehrübâr tesâbîhleri şebeke-i semek-misâl rûy-ı dekâkînlere zeyn edüp lü‘lü ve mercânı küme küme âvîzeler edüp zeyn ederler.

Ve her dükkânda ûd u amber şemâme ve kâfûrî ve sünbül-i hıtâyî ve misk ü zebât ve kalyemisk ve za‘ferân ve zaymurân ve aselbend u cavrî ve buhûr-ı Meryem ve gülâb ve mâ-i nârenc ve ıtr-ı şâhî ve mâ-i kâdî ve niçe bu ıtriyyât makûlesi bey‘ olup herkesin dükkânında ûd-i mâverdî ve ûd-i mülebbes çerâğân olup esvâk-ı sultânîde reftâr eden züvvârın demâğı mu‘attar olur.

Ve her dükkâna bir âdem vardıkda elbette sâhib-i dükkân ol yârânın yüzüne gülâb ıtr-ı şâhî nisâr edüp buhûr yakar. Ve hüsn-i ülfet içün sâhib-i dükkân müsâfirîne elbette bir şey ihsân eder. Hac şükrânesine cemî‘i ibâdullâhda bir mahabbet u meveddet ve sürûr [ü] şâdumânî vardır kim izdihâm-ı veled-i âdemden omuz omuza halk çet-â-çet olup her şâhrâh âdem deryâsı gibi temevvüc edüp bir âdem bir âdemden dilgîr olmak ihtimâli yokdur. Herkesde safâ-yı hâtır vardır.

Ve eyle emn [ü] emândır kim herkes hemyân dînârın alâ mele’i'n-nâs meydân-ı mahabbete koyup bir bey‘ [u] şirâ bâzârıdır kim ta‘bîr ü tavsîf olunması mümkin değildir. Beyt:

Mîne bâzârını seyr etdim serâpâ hocayım
Bir cefâ dükkânı yokdur hep vefâ bâzârıdır

mazmûnunca bu bâzâr-ı mahabbetde taraf taraf matbah-ı Keykâvuslarda ni‘met-i nefîse ve gûnâ-gûn me’kûlât [u] meşrûbâtlar ayş [u] nûş olunup hâtır hoş olarak ve her kahvehânede gavâzîler ve habeşe cevârîler deff ü kudüm çalarak zevk u safâ olunur. Anın dahi erbâbı bulunur.

Ve'l-hâsıl Allâhü Rabbü'l-âlemîni bir bilüp emrine imtisâl edüp memâlik-i müslimînden **[Y 327b]** gelen huccâc [u] züvvâr-ı deryâ-misâlin ne kadar zî-kıymet eşyâları var ise meydân-ı mahabbetde râyegân fürûht olunup bî-bâc ve bî-gümrük niçe bin yüz yük zî-kıymet cevâhir makûlesi ve tuhaf akmişe-i fâhire denk bağlanır bir bâzâr-ı Hicâz'dır.

Ve ıyd-ı adhâ dedikleri bu Mîne bâzârı hakkındadır kim rûzları rûz-ı îd geceleri leyle-i Kadir olup cemî‘i dekâkînleri ve şürefâ sarây-ı âlîlerinin bâm u dam, bâb sutûh ve şâhnişînlerin ve kâ‘a ve revzenlerin lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ niçe kerre yüz bin kanâdîller ve meş‘aller ve fânûs-ı bâğ-ı cinân ve şem‘-i kâfûrî ve şem‘-i rîh ile bâzâr-ı Mîne çerâğân edüp şeb-i zulmânîleri rûz-ı rûşen-misâl olup şehr-i Mînâ murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalır. Taraf taraf bir hây u bir hûy bir sürûr [u] şâdumânî olur kim gûyâ cem‘iyyet-i Hüseyn Baykara'dır.

Ve bu mahalde âyîn-i şürefâ olur kim her kimin tıfl-ı nâ-resîdesi var ise bu mevsim-i hacda ale'l-umûm ahâlî-i Mekke bu Mîne bâzârına gelüp sûr-ı hıtân ederler. Bunlar dahi bir gûne zevk u şevk, sürûr [u] safâ ederler kim bu safâ Merve ve Safâ'da olmaz. Zîrâ bunların gûnâ-gûn sâz ü söz hânende ve sâzende gavâziye Habeşî cârîyeleri var kim zer-ender-zere müstağrak olup savt-ı hazîn

ile şehr-i Hicâz'da makâm-ı hicâza âgâze etdükde istimâ‘ eden uşşâk dahi makâm-ı uşşâka başlayup âşıkâne esvât-ı hazîn ile bûselikde makâm-ı büzürg ederek râst karâr ederler. Ve elbette ehl-i Mekke'nin sûr-ı hıtânları her sene bu Mîne bâzârında olması mukarrerdir. Ve cemî‘i huccâca ziyâfetleri dahi mebzûldür, *ve's-selâm*. Andan,

Evsâf-ı şâdumânî-i asâkir-i İslâm der bâzâr-ı Mîne-i merâm

Evvelâ fezâ-yı bâzâr-ı Mîne'nin bir cânibine Şâm-ı cennet-meşâm askeri ve huccâcı konar. Ve bir tarafına Mısır-ı nâdiretü'l-asır askeri ve huccâcı meks eder. Ve bir tarafına Irâk-ı Acem huccâcı meks edüp bu vâdî-i Mîne hayme vü hargâh ve bâr [u] büngâh ile mâl-â-mâl olup ıyd-ı evvelde fermân-ı serdâr-ı bâ-vakâr ile herkes isti‘dâdına göre haymesin zeyn edüp gûnâ-gûn filandıra ve bayraklar ile ve rengâreng sancaklar ile herkes haymesin zeyn eder.

Ve cemî‘i develeri ve hecînleri pür nacag ve tuğ teller ve ardala ve ziller ve zil [ü] bemler ile ve hatab u havutları üzre bayraklar ile müzeyyen edüp develere nafakaların vefret üzre verirler.

Ve evkât-ı salât-ı hamse edâ olundukda yetmiş seksen yerde kûs-i hâkâniyân ve tabl-ı Âl-i Osmâniyâna turralar urulup kütür kütür ceng-i harbîler çalınır.

Ve iki kerre ta‘âm tenâvül olunup ba‘de't-ta‘âm gülbâng-ı Muhammedî çekilüp herkes ziyâret [ü] ticâretinde olup ammâ ba‘de'l-mağrib summât-ı Muhammedîler çekilüp ni‘met-i Halîl tenâvül olunup sofra-i celîl ref‘ olundukda gülbâng-ı Muhammedî serdâr-ı zafer-şi‘âr serâperdesinden rehâ bulunca çâr nevbet sadâ-yı Allâh Allâh evce urûc edüp kerrûbiyânlar dahi bu sadâya **[Y 328a]** reşk edüp hayret âmîz olup anlar dahi el-azametüllâh deyü tesbîh ederler.

Benî âdem dahi bu gülbângden sonra cemî‘i **[P 136b]** asâkir-i İslâmda ve huccâcda iki üç kerre yüz bin dalyan ve kol tüfenglerine def‘aten vâhide âteş edince el-azametüllâh zemîn [ü] âsumân dir dir ditreyüp Mîne vâdîsi ve cebel-i Mürselât güm güm gürleyüp vâdî-i Arafât'ı bârûd-ı siyâhın dûdı ebr-i siyâh-vâr ber-havâ urûc eder.

Bu tüfenglerin sadâsı sâkin olmadan ibtidâ Şâm vezîri Hüseyin Paşa kolundan on iki pâre top ve Mısır kolundan altı pâre toplara âteş verilüp kubbe-i felek çın çın sadâ verüp bu hâl üzre tâ sabâha dak on iki yaylım toplar ve niçe kerre yüz bin tüfengler endâht olunur. Zîrâ her şehbâz fetâ cılasının ikişer ve üçer kol tüfengi vardır. Bu sît u sadâ mâbeyninde yine kol kol mehterhâneler ârâm etmeyüp sabâha dek tabl-ı Ervâm ve tabl-ı Âl-i Hâşimî Benî Hişâm çalınmadadır.

Der fasl-ı şâdmânî-i taraka-i fişeng be-te’lîf-i Freng-i bedreng be-şehr-i bâzâr-ı Mîne-i mahall-i velvele ve gulgule ve âheng

Ve bu mahalde niçe yüz bin fişeng ile üstâd-ı Şâm âteş-feşânlık edüp Mısır huccâcının hayme vü hargâhları üzre fişeng-i âteş nârı pertâb etdükde Sübhâne'l-Hallâk karşu cânibden dahi Mısır âteşbâzları şecere-i Fir‘avniyân'da şeytanatların icrâ ederek ol kadar âteş-feşânlık etdiler kim âteş-i Nemrûd semâdan bârân-ı la‘net gibi zemîne [[(---) (---) (---)]] ba‘zı atların ve bagallerin kuyrukları ve ba‘zı tavîlü'l-lihye ma‘tûh-ı ekber herîflerin [[(---) (---) (---)]] olup deste kuyruk tay oldu.

Beri tarafdan dahi Şâm âteşbâzları çatal [[(---) (---) (---)]] Mısır huccâcı üzre atınca tarakı ve delice fişekler Mısır'ın şerrânî atları içine düşünce âdem âdeme girüp bir hây ve bir hûy ve bir hande ve şâdumânî oldu kim diller ile ta‘bîr olunmaz. [[(---) (---) (---)]] ve hevâyî ve kestâne ve tarakı ve kelebek ve ra‘dî ve fişeng-i bahrî ve koç ve kal‘a-i [[(---) (---) (---)]] ve feres ve hımâr ve kelb ve papas ve Yahûdî ve dîv ve cemâl sûretleri ki eşkâl-i garîbe ve **[Q 135a]** acîbe-i gûnâ-gûn fişengler ve niçe âteş-pâre hıyel-i musanna‘lara âteş edüp bu ordu-yı İslâm içinde bir hengâme ve bir şâdumân olmuşdur kim ehl-i Mekke değil belki hubût-ı Âdem'den berü böyle bir temâşâ olmamışdır. Cümle ehl-i Mekke "Lehhe’ât yâ Osmâniyân" derlerdi.

Ammâ âteşbâzlıkda Mısır üstâdları hakkâ ki pehlivânlardır. Zîrâ Mısır'da Nîl kesiminde ve muhtesib gecesinde ve ba‘zı sûrlarda her bâr fişengbâzlık ederler. Anıniçün üstâd-ı kâmillerdir. Ammâ eşkâlât fişeğinde Şâmlı üstâdlardır. Hattâ bir gûne âsumânî fişenkler endâht edüp nüzûl edüp zemîne bir âdem kaddi kadar kaldıkda der-akab yine **[Y 328b]** semâya urûc edüp yine sernigûn olurken andan iki fişek dahi zâhir olup biri cânib-i şarka ve biri cânib-i garba sihâm-ı kazâ gibi gidüp herbirinden niçe yüz kanâdîller nüzûl ederdi. Hakkâ bu san‘atı Alman'da ve Frengistân'da görmedim.

Ve cemî‘i huccâcın haymelerinde niçe yüz bin kanâdîl ve işâreler ederler kim ba‘zı işâre kanâdîlden servi ve nahl-i hurmâ ve mihrâb u minber ve surâhî kabak ve mühr-i Süleymân ve şemse şekilli eşkâlât-ı garîbe ve acîbeler ile her haymeyi tezyîn edüp leyle-i muzlimden zulmet gidüp vâdî-i Mîne mihr-i âlem-tâb gibi münevver olurdu.

Netîce-i kelâm bu tertîb üzre iki gün iki gece şâdumân çerâğân olup cihân cihân zevk [u] safâlar olunup ıyd-ı şerîfin ikinci gün Hüseyin Paşa Şâm ve Mısır askerinden beş yüz tüfeng-endâz ve bin atlı serbâz cebel-i Arafât'a gönderüp suyun başın zabt etdiler. Ve yedi bayrak asker dahi Mekke ile Mîne bâzârı akabesinin iki cânibinde kayalar içre pusuya girmek fermân eyledi.

Ve bunlar varup me’mûr olduğu yerleri mülk etdikleri haberi gelince derhâl Hüseyin Paşa kol kol cümle asker-i İslâm serdârlarına ve emîr-i haccına ve Cidde beğine ve şerîf hazretlerine haber gönderüp,

"Cümle huccâcları Mekke'ye rıhlet etsünler ve askerî tâ’ifesi pür-silâh kalsınlar" deyü fermânlar vârid olunca cümlesi,

"Sem‘an ve tâ‘a" deyüp nefîr-i rıhletler çalınup göç topları atılup cümle huccâc gürûh gürûh remmâ remmâ alay alay Mekke'ye revâne oldular. Cümle huccâc gidüp pür-silâh askerî tâ’ifesi kaldılar.

Ba‘dehu cemî‘i erbâb-ı dîvân ve ümerâ-yı a‘yân ve asâkir-i sâhib-tuğyân ve şürefâ-yı Âl-i Hâşimiyân cümle serdâr-ı rûşen-zamîr vezîr-i dilîr Hüseyin Paşa hazretlerinin serâperdesine cem‘ olup kat-ender-kat olup Şerîf Sa‘d hazretlerinin gelmesine muntazır iken paşa ağalarından şerîfi da‘vete giden Hasan Ağa çıkageldi:

"Sultânım Şerîf Sa‘d ahşamın evvel top ve tüfeng şâdumânı mahallinde cümle askeriyle karârı firâra mübeddel olup tâc u tahtı ve rahtı ve bahtı terk edüp Hicâz vilâyetine perende atmış" dedükde hemân Paşa eydir:

"Tîz varın bu Mîne'de ve Mekke'de sarâyın mühürleyüp zabt eylen" deyü ikişer bayrak asker gönderüp zabt etdiler.

Beri cânibde Şerîf Sa‘d hânesinden çıkup doğru Arafât'a varup Mekke'nin suyun kat‘ etmeğe varınca ne görse bu kadar asker suyun başın zabt eylemişler. Bir çâre edem, derken bunlara bizim asker bir yaylım kurşum urduklarında bir ânda kırk beş âdemi mecrûh ve niçe atları maktûl olup âhir *"Firâren an tevâliyi'l-kesürât"* dedüğü üzre ağzı dadın alup Tâ’if'e doğru tâ’ifesiyle gerçekden firâr eder.

Derhâl bu müjde paşaya gelüp hamd-i Hudâ eyleyüp müjde getiren şehbâza yigirmi altun ihsân **[Y 329a]** eyledi. Cümle huzzâr-ı meclis paşanın re’y-i tedbîrine hezâr tahsîn eylediler. Paşa buyurdular kim,

"Ey beğler, ağalar hâtırınızda mı, biz Mu‘allâ'ya alay ile geldiğimizde şerîf dîvâna gelmeyüp hil‘at-i pâdişâhî geymedüğünden sizler buyurdunuz kim ‘Şerîfi ma‘zûl edüp andan Arafât'a çıkalım’ dediğinizde ben rızâ vermeyüp hâb-ı hârgûş verüp müdârâ ederek hânesine varup hil‘at geydirdim. Ammâ *"El-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘ir"* [289] mazmûnu derûnumda cilveger idi. Bu iş zuhûr etmeden tâ

geceden Arafât'da ser-i çeşmeyi zabt edüp Mîne akabesine asker dökdüm.

Andan huccâcı kaldırdım. İşte sünnet-i Resûl üzre Cenâb-ı Bârî âyet-i şerîfinde [290] buyurmuşdur. Ne dersiz" buyurdular.

Cümlesi "Şerîf Ahmed'i şerîf edelim" deyü Mısır emîrü'l-haccı Özbek Beğ ve Cidde beği Baklacı Mehemmed Beğ Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa tarafından emirler ibrâz etdiler. Hüseyin Paşa buyurdular kim,

Şerîf Ahmed Şerîf Sa‘d tarafındandır. Ol şerîf olursa yine Mekke içre isyân [u] tuğyân munkatı‘ olmayup Hasan Paşa'yı şehîd etdikleri gibi niçe fesâdât olur. İşte ben anların zıdd-ı kâmili ehl-i ırz Şerîf Berekât hazretlerin şerîf **[P 137a]** ederim" dedikde taraf taraf istihsân "Ma‘kûl" deyüp hemân Hüseyin Paşa hazretleri bir hatt-ı şerîf ibrâz edüp dîvân-ı vezîrde hatt-ı şerîf kırâ’at olunup Şerîf Berekât hazretlerin şerîf nasb edüp serîr-i hilâfete culûs edüp Hüseyin Paşa kendü eliyle taraf-ı pâdişâhîden bir semmûr kürk ve bir hil‘at-i fâhire Şerîf Berekât'a geydirüp Hüseyin Paşa'nın iskemlesi üstüne oturup ibtidâ Hüseyin Paşa bî‘at eyledikde yeden ber-yed olup âye[t]: [291] âyeti tilâvet olunup Fâtiha-i şerîf kırâ’at olundu.

Ardı sıra sâbıkan şeyhülislâm olan Bursavî Esîrî Mehemmed Efendi ve birâderleri Mekke mollâsı (---) Efendi ve Anatolu mevleviyyetinden ma‘zûl Hâfiz Efendi ve Medîne mollâsı (---) Efendi ba‘dehu Şâm emîrü'l-haccı Hârmûş Paşa andan Mısır-ı Kâhire emîrü'l-haccı Özbek Beğ ibn Ebû Şevârib ve mîrlivâ-yı Cidde (beği) Baklacı Mehemmed Beğ ve Kulkethudâsı Burunsuz Ahmed Ağa ve Surre Emîni Mahmûd Ağa ve Acemzâde ve Siyâvuş Ağa ve Kethudâ İbrâhîm Paşa Koca Baykuşzâde Hasan Kethudâ ve sâ’ir yedi bölük ağaları ba‘dehu cümle şürefâ,

"Mübârek mübârek yâ Şerîf Berekât" deyüp sağîr ü kebîr ve pîr ü civân ve ganî vü fakîr cümle huzzâr-ı meclis dest bûs edince taşra asker-i İslâmdan bir gülbâng-ı Muhammedî kopup bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atılup kûs-i rıhletler çalınup paşa ve şerîf ve ba‘zı erbâb-ı dîvân otakdan taşra bir sahâbeye(?) çıkup derhâl **[Y 329b]** otakları bozup Mekke'ye götürdüler.

Andan paşa ve cümle asker ke'l-evvel tertîb-i alay ile yine ileri Hârmûş Paşa ile Mısır emîrü'l-haccı Özbek Beğ çarha askerin dizüp alay alay, Şâm askeri kol kol, Mısır cüyûşu fevc fevc, Paşalı cünûdu mevc mevc, Şerîf Berekât tâ’ifesi ileri gidüp paşa ve Şerîf Berekât atbaşı berâber Mîne bâzârı içinden ubûr edüp kanı ol bâzâr-ı izdihâm(?) bir dekâkîn-i hıyâm kalmayup Mekke'ye revâne olmuşlar. [[(---) (---) (---)]] zıll-ı hayâl-i hâb imiş. Ol bâzâr-ı bûm ve kara gurâb âşiyânından ubûr ederek [[(---) (---) (---)]] sünnetdir. Ammâ at ve hecîn üzre râkiben atmak evlâdır.

Bu mahalle de [[(---) (---) (---)]] tüfeng-endâzlar birer yaylım kurşum atup şâdumân etdiler.

Bu esrâra [[(---) (---) (---)]] paşanın rikâbında piyâde yola revâne olup akabeyi ubûr [[(---) (---) (---)]] bunları cebel-i Arafât'a su başına ta‘yîn eyleyüp Şâm askeri [[(---) (---) (---)]] **[Q 135b]** bunda paşa ve şerîf ve sâ’ir a‘yân-ı rîf bu mescide girüp ikişer rek‘at namâz kılup tekrâr teberrüken ve teyemmünen şerîfden tecdîd-i bî‘at etdiler. Zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh İslâm ile müşerref olan Sahâbe-i kirâma bunda bî‘at verirler imiş. Ve her sahâbeyi kâr-ı ma‘rifetine göre ol esnâfa pîr edüp seccâde-nişîn edermiş.

Andan yine atlara süvâr olup iki tarafı yalçın kayalı mehîb yalçın kızıl kayalı ve şiddet-i hârlı kumsal yollar ile giderken sağ cânibde nîm sâ‘at bir vâdî içinde,

Cebel-i Nûr: Evc-i âsumâna ser çekmiş bir sivri yalçın kızıl kayadır. Ve bir tarafı karadır. Tâ zirve-i a‘lâsında bir kubbe-i nûr var. Cebel-i Nûr üzre nûrun alâ-nûr bir kubbe-i münevverdir, zîrâ makâm-ı Hazret-i Resûl-ı Hudâdır.

Bu kubbeyi Hazret-i Ebâ Bekir binâ etmişdir. Hazret-i Risâlet'e mescid-i Bî‘at'de kırk yaşında

nübüvvet geldüği gün Hazret-i Cibrîl Resûl-i Mübîn'i bu cebel-i Nûr'a çıkarup mübârek batn-ı şerîfin yarup ahlât-ı çirkâbın bu cebelde defn edüp batn-ı şerîfin esrâr-ı nûr-ı nübüvvet ile mâl-â-mâl eyleyüp nûr-ı ilâhî-i mahz olduğıyçün bu kûha cebel-i Nûr derler, ziyâret-i azîmdir. Ammâ yolu gâyet sarpdır. Piyâde âdem gücile urûc eder. Ve Urbân-ı uryân aşkıyâsından yolu mahûf u muhâtaradır. Hayli kimesne olup gitmeğe muhtâcdır. Ammâ Hindî ve Sindî ve Magâribe ve Urbân bî-pâk ü bî-pervâ gidüp ziyâret ederler.

Ba‘dehu Hüseyin Paşa ve Şerîf Berekât bu mahalle karîb ubûr edüp alay-ı azîm ile paşa kethudâsı Heykelzâde (---) Ağa'yı şerîf hazretlerine koşup anlar alay-ı azîm ile Şerîf Berekât'ı Mekke-i Mükerreme'de hânesine götürüp bir yaylım top u tüfeng şâdumânı olup derhâl şerîf Beyt-i Şerîf'e varup tavâf-ı ziyâret eyledi.

Paşa **[Y 330a]** dahi kendü alayı ile Mu‘allâ'da Mevlevîhâne'de konağına nüzûl eyleyüp derhâl paşa hazretleri yetmiş seksen âdem ile Ka‘be-i şerîfe gitdi.

Fasl: Evsâf-ı ferâyiz-i tavâf-ı sadr

Alâ mâ farazallâh ferâyiz-i haccın (---)si budur. Buna "Tavâf-ı vedâ‘" dahi derler. Bu tavâf dahi bâlâda tahrîr olunan tavâf-ı kudûm ve tavâf-ı ziyâret gibidir. Cümle Safâ ve Merve du‘âları bâlâda tahrîr olunduğu du‘âlar tilâvet oluna, gayri du‘âları yokdur.

Ammâ Mîne bâzârında kurbân edüp tıraş olup esbâbın geydükden sonra gelüp tavâf-ı ziyâret etdükde umreye varmak câ'iz değil idi. Ammâ bu tavâf-ı ziyâretde ne kadar Ka‘be'de otururşa ol kadar umre ede kim hiç ârâm etmeye. Eğer murâdı hac savâbı kâr edem derse gücü yetdikde umre etsün, dilerse hiç etmesin.

Bu tavâf-ı sadrdan sonra cemî‘i fukahânın kavli bunun üstünedir kim bu tavâf-ı sadrda ya‘nî tavâf-ı vedâ‘da hac tamâm olur. Ammâ kuvvet [ü] kudretim var, murâdım dahi hac savâbı kazanmakdır, dersen hemân durma, eğer râkiben eğer piyâde umre eyle.

Umreye varup gelmek bir hac savâbıdır. Ve yedi kerre Safâ ve Merve'ye varup sa‘y eylemek bir hac savâbıdır. Ve yedi kerre Ka‘be'yi tavâf eylemek bir hac savâbıdır. Hemân cidd [ü] cehd eyle kim niçe Ka‘be savâbları kâr edesin.

Ba‘zısının savâbın vâlideynin ve üstâdların ve hukûkun kesb etdüğün velî-ni‘amlarının rûhuna hac savâbı hibe edesin. Eğer vâlideynim, üstâdım ve ihvânım içün ikişer üç[er] altuna bedel tutup hac etdiririm dersen hemân altunlar hebâya gider. Senden gayri beş on âdemin dahi altunların alup bedel olmuşdur. Meğer tâ hac tamâm olmayınca bir ân yeninden münfekk olmayup umre ve tavâf ve Safâ ve Merve ve Arafât ve Mîne ve kurbânı ve yine tavâf-ı ziyâreti ve cümle recemâtları ve yine bu tavâf-ı sadra gelince bile gezüp edâ-yı hacc ederse ol şart ile kavl edüp bedel dutasın, yohsa ısmarlamak ile hac kabûl olmaz, dedikleri bu husûs içündür, *ve's-selâm.*

Ammâ huccâc-ı bâ-safâya ma‘lûm ola kim Mîne bâzârından dönüp bu tavâf-ı sadrı edüp Medîne'ye ve Cidde'ye ve Yenbû‘ ve Mısır'a giderim dersen tavâf-ı vedâ‘ olmuş olur. Eğer kırk elli gün mütekâ‘id olup tavâf-ı sadr ederim **[P 137b]** ve niçe gün dahi tavâf edüp giderim dersen tavâf-ı sadr olmuş olur. Ammâ bu tavâfda evvelki tavâflar gibi sür‘at etmeye. Hırâmânî hırâmânî reftâr ederek tavâf ede. Safâ ve Merve'de dahi eyle sür‘at ile sa‘y etmeye.

Bu tavâf-ı sadr âfâkîlere vâcibdir, Mekkîlere lâzım değildir. Tavâf ederse savâbdır. Ve ne kadar âb-ı Zemzem nûş edebilirse içüp esbâbı üstüne ve saçı ve sakalına dökerek **[Y 330b]** ve yüzün yaykayarak ve şifâ niyyetine gasl dahi câ'izdir. Ammâ hücresinde ve gayri yerde âb-ı Zemzem ile tahâret câ'iz değildir. Andan Ka‘be eşiğin öpeler. Ve Beytullâh dâhiline girmek mümkin ise, gireler,

ammâ ba‘zı fukahâ "Girmemek efdaldir, Ka‘be içine kadem basan dünyâda dahi nereye basa?" demişler, girmeği revâ görmemişler. Ammâ Hatîm içine girüp Altun oluk altında Hazret-i Risâlet-penâh'ın imâmet edüp secde etdüği yeşil mihrâb taşda iki rek‘at namâz kılsa Ka‘be içine girüp namâz kılmış olur. Zîrâ ol Hatîm dîvârı Ka‘be-i şerîfdendir. Râvîleri ile musarrah on bir hadîs-i şerîf vardır kim Hatîm Beyt-i şerîf dâhilindedir.

Ve Mültezim dîvârı bâb-ı Mekke ile Hacerü'l-esved mâbeyninde olan dîvârdır. Yüzlerin ve göğüslerin süreler. Ve Hacerü'l-Esved'i mümkin ise her bâr öpeler. Ve Ka‘be kisvesine yapışup kırk iki pirinç halkalar vardır, kisve-i şerîfin dâmenlerin bu halkaya bağlarlar, ol halkalara yapışup çevireler. Gerçi Ka‘be eşiğin öpmek ve kisve-i şerîfe yapışmak ve halkalara yapışmak ve Mültezim dîvârın öpmek farz u vâcib ve müstehab ü sünnet değildir, ammâ Beytullâh'a mahabbeten hidmetde bulunmakdır. Savâbdan hâlî değildir. Ammâ Hacerü'l-esved öpmek sünnet-i Resûlullâh'dır. Hattâ rivâyetdir, Hazret-i Ömer buyurmuşlar kim,

"Yâ Hacer Hazret-i Risâlet seni öpdüğün görmesem, ben seni öpmezdim" buyurmuşlardır. Bu tavâf-ı sadr tamâm oldu. Bundan sonra niçe bin tavâf ederse, etsin, *ve's-selâm.*

Hâzâ du‘â-yı tavâf-ı sadr ya‘nî tavâf-ı Vedâ‘: *"Allâhümme lâ tec‘alhü âhire'l-ahdi min beytike'l-Harâm ve in ce‘altehu fe‘avviznî anhü'l-cennete yâ erhame'r-râhimîn."* diye. Ba‘dehu Ka‘be'de her ne kadar otururbut umre ve ziyârât ve tavâflar ede, *ve's-selâm.*

Hamd-i Hudâ bu hakîr Evliyâ (---) (---) (---) (---) bu uslûb üzre hacc-ı tavâf etdik. Cenâb-ı İzzet kabûl etmiş ola. [[(---) (---) (---)]] mücelled kitâb olur. Ancak alâ mâ farazallâh elzem-i levâzımından [[(---) (---) (---)]] olmaya. Böylece hacc edenin inşâ’allâhu ta‘âlâ haccı sahîhdir, *ve's-selâm.*

[Ammâ nisvân tâ’ifesi] [[(---) (---) (---)]] ve Arafâtları bâlâda tahrîr olunduğu üzredir. Lâkin ihrâma [[(---) (---) (---)]] bûs etmeyeler, uzakdan istilâm edeler. Ve izdihâmda [[(---) (---) (---)]] ve kaftanların ve ediklerin ve gön[g]leklerin çıkarmayup [[(---) (---) (---)]] ferrâce geyüp harâm harîr geymesinler ve kurbâna vekîl dutsunlar. **[Q 136a]** Ve eğer bu mevsimde hayız gördü ise tavâf etmek ıskât olur, tavâf etmeyeler, ammâ sâ’ir menâsiki ıskât etmez.

Ve dahi tâ Mîne bâzârında kurbân kesilüp ihrâmdan çıkup Mekke'ye varup tavâf-ı ziyâretden yine Mekke'ye gelmeyince ehli ile cimâ‘ eylemeye.

Hâsıl-ı kelâm mîrâsda ve hacda nâkıslardır. Fî-zamânına tâ'ife-i nisvâna **[Y 331a]** Ka'be doğup büyüdüğü kapusu eşiğinin iç yüzüdür, taşra çıkmıya. Eğer merhûme olursa andan ol zamân çıka. Eğer mümkin ise hânesinin bir köşesinde defn edeler. Zîrâ bu râh-ı Kâ'be'ye varan ehl-i ırz kimseler bilir bu nisvân tâ'ifesinin çekdiği âlâm [u] şedâyidi. Zîrâ niçe bin nâ-mahrem haşarât içinde enüp binmede konup göçmede bir belâ-yı azîmdir. *Allâhümme âfinâ.*

Husûsâ emn-i tarîk olmaduğundan sene (---) târîhinde Konakçı Alî Paşa senesinde Reşîdoğlu nâm Urbân huccâc-ı müslimîni nehb ü gâret uryân etdükde yigirmi taht-ı revân tâ'ife-i nisvân ve niçe yüz mahâfeler ile cevârî ve nisvânları uryân edüp ol çöl [ü] çölistânda pâ-bürehne ve ser-bürehne obalarına götürüp gûnâ-gûn rencîde ederek ol nâzenîn havâtînleri hidmet etdirirlerdi. Nicesi cû'dan ve niçesi şiddet-i hârdan merhûme oldular. Niçesi bahâları ile halâs oldular. Ve niçesi anda kalup evlâd sâhibi oldular. *Ne'ûzü billâh.*

Hakîr-i pür-taksîrin bu mahalle tesvîdi şer'-i farza muhâlifdir. Ammâ dağ-ı derûnumdan tahrîre cür'et etdim, zîrâ ol inhizâmda hakîr hâzır idim. Manzûrum olduğu sergüzeşt [ü] serencâmımdır ki tahrîr olundu, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı şâdumânî-i şehr-i Mekke-i mükerreme

Şerîf Berekât hazretleri şerîf oldukda alay-ı azîm ile Mekke-i mükerremeye dâhil oldukda Harem-i şerîfe varup minber-i Resûlullâh'ın üç kademe aşağısında oturup cemî'i şerîf [ü] şürefâ ve meşâyih-i ehl-i vefâ, e'imme ve hutebâ ulemâ ve sulehâ ve cümle a'yân-ı kibâr ve ale'l-umûm kibâr [u] sığâr cümle ibâdullâh Harem-i şerîfe gelüp Şerîf Berekât'dan bî'at edüp şehr-i Mekke içre dellâllar nidâ edüp,

"Emânullâh ve emân-ı Âl-i Osmân'dır. Cümle halkullâh âsude-hâl olsunlar. Üç gün üç gece şâdumânîdir. Herkes hânesin ve dükkânların zeyn etsünler" deyince el-azametullâh der-akab şehr-i Mekke'nin ibtidâ cemî'i tarîk-ı âmların tathîr edüp herkes iktidârına göre hânelerin tezyîn edüp bâbların küşâde edüp huccâc-ı müslimîne ve birbirlerine ziyâfet etmeğe şürû' etdiler.

Ve herkes bâbını dîbâ ve şîb zerbâf ile tezyîn edüp gûnâ-gûn kanâdîller ve âvîzeler ile şehri müzeyyen etdiler.

Ve cemî'i esvâk-ı sultânîyi dahi niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meş'ale ve fânûs ve şem'-i kâfûrîler ile her şeb çerâğân olup şeb-i yeldâ-yı zulmet gidüp rûz-ı rûşen-misâl olup tâ sabâhlara dek leyle-i Kadir sohbetleri olurdu. Şehr-i Mekke nûr iken nûrun alâ-nûr oldu.

Ve cümle ehl-i hıref dükkânların pâk ü pâkîze döşeyüp herkes yârânları ile zevk [u] safâ ve dakku'l-hanek ederek çay ve bâdyân ve kaşîr ve sa'leb ve mahleb ve kahve ve şerbet ve leben-i hâlis nûş ederek her dükkân önünde ve ba'zı hânede mutrıbân ve hânendegân **[Y 331b]** ve gavâzî duhter-i pâkîze-ahterler savt-ı hazîn ile mevâl uzzâl kasâyidlere âgâze edüp rakkâslar raks ederek bir hây hûy bir kütürdü ve bir hengâme olurdu kim ta'bîr olunmaz.

Ve cümle sevdâger erbâb-ı tüccâr kâlâyın meydân-ı mahabbete râygân çıkarup Lahsa çârsûsunda Sûk-ı Lü'lü' derler bir tarîk-ı âmm vardır. İki cânibi bir sûk-ı tavîldir, cemî'i dükkânları lü'lü'-i gûnâ-gûn ve hurmüz-i dânedâr ve dürr-i yetîm ile rûy-ı dükkânları balık şebekeleri gibi incüden ağlar örüp şâhrâh üzre incü maslûbâtlar ile zeyn ederler. **[P 138a]** Ve sâ'ir çârsûları dahi dîbâ ve şîb zerbâf atlas ve kemhâ ve dârâyî ve sereng katîfe ve güçerât ve vâlâ-yı kâlây ile tezyîn ederler.

Ve ba'zı cevher-fürûş dükkânlarında elmâs ve la'l yâkût ve zümürrüd ve pîrûze ve akîk u Yemenî ve Seylân cebellokum ve aynü'l-hur ve aynü'l-hir ve aynü's-semek ve zeberced ve şebçerâğ makûlesi girân-bahâ cevâhirleri rûy-ı dükkânçelere çıkarup arz-ı kâlây edüp şehr-i

Mekke'ye şems-i âteş-tâb tâb verdikde şems-i cihângîr mezkûr cevâhirlere te'sîr etdükde şa'şa'asından merdüm-i çeşm-i nergis hîrelenirdi.

Ve sûk-ı Attârîn'de âdem ubûr etdükde ûd-i mâverd ve amber-i hâm ve ûd-i mülebbes ve kâfûrî ve müşk-i Hıtâ ve nâfe-i Hoten ve sünbül-i Hindî ve sünbül-i hıtâyî râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur.

Ve sûk-ı bişkûfede gül ü sünbül ve fûl ü pûl ve sandal u gülâb ıtr-ı şâhî ve yâsemen ve benefşe ve şükûfe-i hınnâ aselbend râyihasından âdem hayât-ı câvidân bulur. Beyt:

Âlem hayât-ı nev bulur cânlar bağışlar dem-be-dem
Enfâs-ı rûhullâhdır gûyâ nesîm-i subh-dem

mazmûnunca cümle huccâc Safâ ve Merve ve tavâfdan fârig olup bu dükkânların birinde meks edüp sâhib-i dükkân "Safâ geldiniz, hoş geldiniz" deyü ta'zîm edüp üzerine gülâb ve ıtr-ı şâhî ve kâdî ve mâ-i buhûr nisâr edüp elbette bir hayli buhûr yâhûd amber yakup ri'âyet eder.

Ve âyende vü revendeye dahi elbette gülâb nisâr etmek mukarrerdir. Zîrâ ehl-i Mekke'nin kâr [u] ma'âşı huccâcdır. Ve ri'âyet olunmak içün şerîf hazretleri cânibinden tenbîh olunduğundan cümle ehl-i Mekke huccâcın tatyîb-i hâtırları ile mukayyed oldular. Zîrâ sene-i mâzîde Harem-i şerîf içre çok huccâc katl olunup ba'zı tüccâr nehb [ü] gâret oldulardı.

Ve bu şehir içre herkes me'kûlât [u] meşrûbâtların meydân-ı mahabbete çıkarup eyle ganîmet oldu kim bir alîk iki mahlakaya bey' olundu.

Ve gûnâ-gûn hulviyyât ve zülbiyyât kand-i nebât-ı hameviyyât ile ve elvân elvân ta'âm-ı nefîseler ile matbah-ı Halîl'de ni'met tabh olup garîb ü gurabâ tenâvül edüp def'-i cû' ederlerdi .

Ve meşrûbât makûlesinden eşribe-i gül limon ve reybâs ve amber-bâris ve vişne ve benefşe ve nîlûfer ve hummâs ve sandal ve dud ve amber şarâbları her hânda **[Y 332a]** ve her dükkânda mebzûl olup nûş olurdu. Ammâ aşk olsun şehr-i Mekke'de harc olunan dînâr şarâbına. Hakkâ ki bu dînâr şarâbının yokluğu ve çokluğu âdemi mest eder.

Ve bu lâciverd kubbenin altında diyâr-ı İslâmdan gelen niçe bin huccâcın hây hûyundan şehr-i me'âd-ı Mekke gulgule ve velvele ile nûr (---) (---) (---) olunup Beytullâh-ı mükerreme nûrun alâ-nûr iken firdevs (---) (---) (---) oldu. Hamd-i Hudâ (---) (---) vilâdet-i Resûl'den sonra sene 40 târîhinde ba's-i nebî olup hac [[(---) (---) (---)]] oldu, deyü tahrîr etmemişlerdir.

Hamd ol Hâlık-ı Bîçûn'a olsun ki [[(---) (---) (---)]] alâ kaderi't-tâka âye[t]: [292] fehvâsıyla [[(---) (---) (---)]] ülislâm ve nüsük-i tavâf ve ziyâreti itmâm etdik, *ve's-selâm.*

İbtidâ şerîf hazretleri vekîl-i Âl-i Osmân olup seccâde-i [[(---) (---) (---)]] Resûl'e cülûs etdi. **[Q 136b]** Hulefâ'ü'r-Râşidîn'den ve Âl-i Emeviyyûn'dan ve Âl-i Abbâsiyân'dan ve her halîfeden ellerinde hatt-ı şerîfleri var kim Hazret-i Risâlet-penâh'ın ırk-ı tâhirinden her kankı şerîf müsin ise ol hâkimü'l-vakt ola, deyü hatt-ı şerîfler ibrâz edüp hudûdnâmelerin kırâ'at edüp Fâtih-i Mısır Selîm Şâh {dahi} sene 923 târîhinde ahid-nâme verüp Mısır eyâleti olmak üzre ahid-name-i Selîm Şâh kırâ'at olundu.

Kânûn-ı kadîm-i Selîm ve Süleymân üzre dahi eğer Hasanî ve eğer Hüseynî hasîb ü nesîb sâdât-ı kirâmdan ihtiyâr kimesneler hâkim ola. Ammâ ol şart ile hâkim olalar kim Âl-i Osmân'dan me'zûn olalar.

Selîm Şâh sene 922 târîhinde Mısır'ı feth etdükde ol asırda Şerîf (---) hâkim-i Mekke imiş. Mekke-i mükerremenin miftâhları ile şerîf Mısır'a gelüp Sultân Selîm'e miftâhları teslîm etdiler. Ol mahalde Ebü's-su'ûd Cârihî ve Mezrûk-ı Kifâfî hazretleri hayâtda idiler.

"Yâ Selîm, *hel ente* hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeynsin" buyurdular.

Ve ol gün yevm-i cum‘a idi. Kemâl Paşazâde Mısır'da hutbe edüp "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn mevlânâ mülûkü'l-Arab ve'l-Acem" dediler.

Ba‘dehu Selîm Şâh-ı Evvel şerîfe hükûmetin ibkâ ve mukarrer edüp maktû‘u'l-kalem ve mefrûzu'l-kadem olmak üzre hükûmet ihsân eyledi.

Ammâ şart-ı evvel, biri merhûm oldukda hükûmet büyükden büyüğe ve anın isyânı zâhir olursa azl [ü] nasbları Âl-i Osmân elinde ola. Ve oğul oğula olmaya. İstikâmet sâhibi kankısı ise ol şerîf ola. Ve her sene tecdîd-i berât edeler. Ve dâ’imâ Mısır vüzerâsı ile hüsn-i ülfet edüp huccâc-ı müslimîne hidmet edeler. Bu kırk şart üzre şerîf olup Mekke'ye gider. Hâlâ cemî‘i İslâm pâdişâhlarının çelebileridir.

Ve hâkim şerîf olanın taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (---) bin altundur. Mısır **[Y 332b]** emîrü'l-haccı getirir. Ve Yenbû‘ü'l-berr'in ve Yenbû‘ü'l-bahr'in ve bender-i Cidde'nin nısf gümrükleri şürefânındır. Anlar tarafından birer âdem zabt eder. Fâtih-i Yemen Sinân Paşa arzı ile hatt-ı şerîf gelüp hâlâ mutasarrıflardır. Senevî iki yüz kîse olur. Ve Hind ü Yemen ve Arab u Acem ve Mağrib'den ve'l-hâsıl cümle İslâm diyârından beşer Mısır hazînesi altun nezerât gelüp üç bin mikdârı Arab ve Ervâm askerine verüp hükûmet eder.

Ve niçe kerre yüz bin Urbân-ı uryân kulları vardır. Ammâ ulûfeleri yokdur. Ve cümle Arab [u] Urbân "Elâ yansuru's-sultânu'ş-şerîf el-Hâşimî" derler. Ve mahkemeye varup bir yemîn îcâb etse "Bi-hakkı re'si'ş-şerîf" deyü yemîn ederler.

Ve on iki bayrak Osmânlı tüfeng-endâzı kulları vardır. Tâ’ife-i Ervâmı severler, zîrâ şecî‘ u bahâdır kavimdir.

Ve şürefâların tuğ ve sancağı yokdur. Ammâ alem-i Resûlullâh-misâl sancakları ve tabl [u] kûsleri ve makrafeleri vardır. Hemân bir şeyh pâyesinde hâkimdir. Ol kadar ruhsat vermemişlerdir, zîrâ selefde hayli isyân edüp Mısır sultânı Kayıtbay haklarından gelüp hâlâ kuyruksuz ata binerler. Bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ve hâlâ cemî‘i şürefânın altmış iki bin altun surreleri vardır. Mısır emîr-i haccı ve surre emîni Mısır'dan bu kadar altunu getirüp cümleye tevzî‘ eder.

Ve Mısır'dan (---) erdeb gılâl cerâyeleri vardır. Bender-i Süveys'den gemilerle **[P 138b]** Cidde'ye gelüp herkes cerâyesin alırlar. Bu cerâyeler cümle on bin altmış ricâl ü nisvâna bu kadar surre ve atıyye ve cerâye ve hil‘at-i fâhire taraf-ı pâdişâhîden gelüp ihsân olunur. Ahâlî-i Mekke'ye böyle ihsânı Emeviyyûn ve Abbâsiyân [ve] Fâtımiyyûn ve Ekrâd ve Türkmân ve Çerâkise etmemişdir. Ammâ Selîm Hân'dan ve Süleymân Hân'dan berü havâtîn-i şürefâya ve cevârîlerine surre sadaka olunmuşdur.

Bu ehl-i Mekke ve Medîne'nin surre ve cerâyeleri Mısır'dan gelmek ile Mısır kimde ise ehl-i Mekke ana tâbi‘lerdir. Zîrâ eyâleti çöl [ü] çölistân olmak ile Tâ’if ve Hicâz ve Abbâs'dan gelen gılâl kifâyet etmez. Ve eyâleti arâzî-i vâsi‘a yâbisedir

Hudûd-ı Mekke'yi beyân eder

Cânib-i şimâlîsinde on altı menzil cebel-i Nâka'ya varır. Andan öte şimâle hâk-i Şâm'dır. Cânib-i garbîsi on sekiz konak Müveylah'a varır. Andan öte Mısır hâki ile müşâ‘dır. Cenûb tarafında on iki sâ‘at leb-i deryâda Cidde'dir. Ve cenûb ile şark mâbeyninde şehr-i Şîrîn dörd günlük yoldur, Yemen ile müşâ‘dır. Yemen huccâcı anda Yelemlem nâm mahalde ihrâma girirler. Cânib-i şarkda on merhale yer Nehrü'l-Kâ‘a varınca ya‘nî Dicle ırmağına varınca Lahsa ve Basra ile hem-hudûddur.

Ve cânib-i şarkın şimâline meyilli Bağdâd halîfesi Hârûnü'r-Reşîd'in ehli Zübeyde Hâtûn dîvârına varınca altı ve yâhûd yedi konakdır. Bağdâd-ı behişt-âbâd ile çetdaşdır. Ve şehr-i Abbâs'ın cânib-i **[Y 333a]** şimâlîsi arzullâh-ı vâsi‘a çöl [ü] çölistân ve berr [ü] beyâbândır. Tâ nehr-i Furât'a ve kal‘a-i Ane ve kal‘a-i Selme ve kal‘a-i Hille ve Kûfe'ye varınca sahrâ-yı tîh-i bî-pâyândır.

Ve bu zikri sebkat eden hudûdlar içre olan kurâ ve kılâ‘, büldân, kasabâtlar ki şerîf hazretlerinin kabza-i tasarruflarındadır, kendü câniblerinden birer hâkim nasb etmişlerdir. Âhardan bir ferd dahl [ü] ta‘arruz etmeğe kâdir değillerdir. Her sene kendüler cümle askeriyle Hicâz ve Tâ’if ve Abbâs Vâdi'l-Kurâ câniblerine devre çıkarlar.

Ve dest-i hükmünde olan hâk-i pâkde aslâ tîmâr ve ze‘âmet ve emânet ve mukâta‘ât yokdur. İllâ Cidde ve Yenbû‘ü'l-bahr'de vardır. Anlardan kendülere ve Cidde kuluna â’ideleri vardır. Ammâ Cidde hükûmetinde alâkaları yokdur. Mısır vezîri tarafından bir livâ-yı Mısır hâkimdir. Beş yüz âdem ile Ciddeyi zabt eder, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı mollâ-yı Mekke-i mükerreme

Kânûn-ı fâtih-i Mısır Selîm Hân'dan berü beş yüz akçe mevleviyyetdir. Şerîf hazretlerinin hükmü ne kadar kurâ ve kasabâtlara câri ise mollâ hazretlerinin dahi hükmü nâfizdir. Ancak Medîne-i münevvere başka mevleviyyetdir. Andan gayriye mürâselâtları mü’essirdir. Ammâ sicil ve hüccet akçesi yerine mahsûlâtları Fâtiha-i Seb‘ü'l-Mesânî'dir. Gayri bir dâne-i hardal vermezler. Ancak mollâya taraf-ı pâdişâhîden Mısır surresi ile (---) altun ihsân olunmuşdur.

Ve külfesi içün iki yüz erdep gılâl sadaka olunmuşdur. Ancak hasbî mollâ-yı şer‘-i Resûl-i mübîndir. Lâkin bî-hâsıl ve mesâfe-i ba‘îde mevleviyyet olduğu ecilden hâlâ Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ kânûn etdi kim hutbe-i Arafât'ı kırâ’at edüp yetmiş seksen tevâbi‘iyle ma‘zûlen Âsitâne-i sa‘âdete gelüp mukâbelesinde İslâmbol mollâsı ola. Hâlâ kânûn olup Mekke mevleviyyetine Mısır mevleviyyetinden pâye edüp fermân-ı şehriyârîler böyle sâdır olunca Mekke mevleviyyetine i‘tibâr etmeğe başladılar.

Mukaddemâ (---) (---) (---) olur, (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ammâ sûk-ı sultânîde ehl-i hırefe müdâhale ganîmetdir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Ve cemî‘i zî-kıymet anda mevcûd olup bî-kıymetdir. (---) (---) (---)

Ve kazâ-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) Yenbû‘ ve kazâ-i Bedr-i Huneyn ve kazâ-i Abbâs (---) (---) (---) Örf Cidde hâkimi (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve Ciddevî ağaları Mısır kullarıdır. (---) (---) (---) Cidde paşası Hasan Paşa ile (---) (---) (---) (---) (---) (---) Mekke içinde ceng-i azîm ol dahi ol dahi olup niçe bin ibâdullâhın mâlı yağmâ ve niçesi şehîd olup ve Hamûd nâm şerîf Yenbû‘ü'l-berr **[Q 137a]** kurbunda asâkir-i Mısırı ve niçe yüz huccâcı rumh-ı sinândan geçirüp bu kadar bednâmlık ve rüsvâ-yı âmlık etdüği Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya mün‘akis olup ol dahi der-i devlete i‘lâm etdükde cânib-i pâdişâhîden hatt-ı şerîf ile bir kapucubaşı Mısır'a gelüp üç bin asker-i Mısır ve üç bin asker-i Şâm bu senemizde **[Y 333b]** cem‘ olup huccâc-ı müslimîne ve Âl-i Osmân mîr-i mîrânına hıyânet eden şürefâlardan intikâm alınup Şerîf Sa‘d firâr edüp yerine Şerîf Berekât şerîf olup şehr-i Mekke âsûde-hâl ve cümle huccâc u mücâvirîn ve müsâfirîn bî-melâl oldular.

Mezkûr olan Mısır'ın üç bin askerinin nısfı Cidde'de ve nısfı Mekke-i mükerremede me’kûlât [u] meşrûbâtları ile ve altı pâre şâhî topları ve mükellef ü mükemmel cebehâneleri ile muhâfazacı kalup Beytullâh'ın Harem-i şerîf'inin cânib-i erba‘asında imâret [ve] medreselerde meks edüp mutahassın olup sütûh-ı haremde cümle guzât-ı müslimîn her beden başında birer ikişer âdem Mekke-i mükerremeyi muhâfaza ederlerdi.

Kal‘a-misâl bir Harem-i şerîfdir, gûyâ şehr-i Mekke'nin tâ ortasında bir kal‘a-i azîmdir. Eğer topları olsa tamâm bir metîn kal‘a-i müstahkemdir. Mâ-tekaddem Harem-i şerîf gâyet küçük imiş. Selef pâdişâhları birer âsâr-ı hayrât ile Harem-i şerîfi tevsî‘ ederek hayli vâsi‘ olmuş. Ammâ sene 959 târîhinde Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* bir gece rü'yâsında Hazret-i Risâlet-penâh'ı görüp,

"Yâ Süleymân! Belgrad'ı ve Rodos'u ve bin yedi yüz kırk pâre sağîr ü kebîr kılâ‘ları feth edüp Âl-i Osmân devletin tasîh edüp gazâ mâlıyla Kudüs-i şerîfe bir kal‘a-i metîn ve benim Medîne-i münevvereme bir rıbât-ı hasîn ve Ka‘be-i Beytü'l-harâm'ın cânib-i erba‘asına bir hisâr-ı üstüvâr inşâ edüp metânet üzre tevsî‘ eyle" deyü Süleymân Hân'a ta‘lîm buyururlar.

Derhâl Süleymân Hân hâbdan bî-dâr olup ol kal‘aların fethine mübâşeret edüp bi-emrillâh cümle kal‘alar âsân vech ile feth olup gazâ mâlıyla Kudüs'e ve Medîne'ye birer kal‘a binâ edüp ba‘dehu bu Mekke-i mükerremeye on Mısır hazînesi mâl sarf edüp etrâf-ı haremi kal‘a-misâl binâ etdüğünün cemî‘i târîhleri alâ kadri'l-imkân beyân olunur.

Evsâf-ı eşkâl ü ecrâm-ı Harem-i şerîfBeytullâhi'l-harâm

İhvân-ı zevî'l-ukûle şöyle ma‘lûm-i sa‘âdet ola kim bu Mekke-i mükerrem ve Beytullâhi'l-harem, Bekke nâm bir teng ü dar bir dere içine vâki‘ olup dâ’imâ yedi dereden cereyân eden bârân-ı rahmetin seylânı gark-ı harem edermiş. Selef mülûkleri buna ilâc bulamayup niçe kerre Harem-i **[P 139a]** Şerîf matar-ı rahmet ile deryâ-misâl olup huccâc-ı müslimîn bârân-ı rahmet içinde şinâverlik ederek tavâf edüp edâ-yı farz etmek vâki‘ olmuşdur. Zîrâ ins ü cinnin tavâfından hâlî olmaduğından mâ‘adâ Ka‘be üzre kerrûbiyânlar dahi tavâf etmeden hâlî değillerdir. Ol ecilden Süleymân Hân Ka‘be-i şerîfi seylâba gark olmadan halâs içün Mi‘mâr Sinân'ı ve Kara Mahmûd Paşa'yı mu‘temed nasb edüp yedi senede Harem-i şerîfi müceddeden tevsî‘ edüp ve cânib-i erba‘asında olan otuz tokuz aded bâb-ı kebîrlerin atebe-i tahtânîlerin âlî edüp beşer altışar kademe **[Y 334a]** taş nerdübân ile urûc olunup onar ve on ikişer kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bâb-ı âlîlerdir.

Hamd-i Hudâ ol asırdan berü seylâb, çirkâb, hâr [u] hâşâk-i nâ-pâk ile Harem-i şerîf pür olmadan halâs oldu. Ammâ Bâb-ı Selâm'ın iç kat kapuları nerdübânsızdır ammâ taşra katında olan Bâb-ı Selâm altı kademe taş nerdübân ile âlîdir. Ve dâ’iren-mâdâr cümle kapuları böyle nerdübânlıdır.

Beyt-i şerîf bir çukur sahrâ içre vâki‘ olup cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl bir harem-i bî-misâl kal‘adır. Hattâ Hazret-i Risâlet-penâh asrında ba‘zı müneccimînler,

"Yâ Muhammed, üçüncü günde bir azîm seyl olup Beyt-i şerîfi seyl gark eder" dediklerinde,

"El-ilmü indallâh" buyururlar.

Hikmet-i Hudâ müneccimînin dedikleri vakt [ü] sâ‘at gelince bir azîm matar-ı rahmet nüzûl edüp Beyt-i şerîfi gark edüp hattâ dâhil-i Beyt-i mükerreme seylâb ile leb-ber-leb olup bizzât Hazret-i Resûl etek dermiyân edüp dest-i şerîfleri ile seylâbı kas‘alar ile taşra hareme döküp *"Küllü münecimin kezzâb"* [293] buyururlar. Ve yine suyu cümle Sahâbe-i kirâm ile dökerlerdi.

Ba‘dehu Hazret-i Zübeyr ibn Avvâm hilâfetinde seylâb derdinden Beyt-i şerîfin atebelerin bir âdem-i tavîl kaddi âlî inşâ etdiler. Yine birkaç kerre böyle iken seylâb duhûl etmişdir. Tâ ki merhûm Koca Süleymân Hân bu tahrîr olunacak üzre binâ etmeyince Harem-i şerîf seylâbdan halâs olmadı. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bu Harem-i şerîfe ne kadar pâdişâhlar hayrât [u] hasenât etdilerse inşâ’allâh mahallerinde tahrîr olunur.

Evvelâ Bâb-ı Selâm oldur kim cemî‘i huccâc ibtidâ Harem-i şerîfe bu kapudan girmek şartdır. Ale't-tertîb şarka mekşûf yan yana üç kat bâb-ı âlîdir. Ve atebe-i âliyeleri üzre bu târîh Karahisârî Ahmed Çelebi hattı ile beyâz mermer üzre müzehheb hatt-ı mu‘arreb târîhdir:

"Emera bi-ta‘mîri Mevlânâ es-Sultân ibn es-Sultân Süleymân Hân ibn es-Sultân Selîm Hân ebbede zılluhu. Sene 959" tahrîr olunmuşdur.

Bu dahi ol binâ-yı ulyâya târîhdir:

Ammerallâhu kabletenâ Sene 959.

Evsâf-ı ebvâb-ı Harem-i şerîf

Elsine-i nâsda her bâb bir isim ile müsemmâdır. Ammâ bu kal‘a-misâl Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında cümle on tokuz yerde bâb-ı kebîrlerdir. Ammâ ba‘zı bâbların üçü birer yerde ve ba‘zısı ikisi ve beşi bir yerde kapulardır.

Cümlesi ne mikdâr kapu olduğu ism [ü] resmiyle beyân olunur: Evvelâ bu harem çâr-kûşe vâki‘ olmuşdur.

Cânib-i şarkîsinde dörd yerde kapulardır: Evvelki Bâb-ı Selâm'dır. Yan yana sıra ile üç kapudur. Ve kanatları pirinç kaplı musanna‘ kapulardır.

Ve ikinci Bâb-ı Benî Şeybe kapusudur kim hâlâ miftâh-ı Beyt-i şerîf anların ırk-ı tâhiri yedindedir. Bu dahi üç kapu yan yanadır.

Ve yine bu cânib-i şarkda iki kapu dahi vardır. Biri Bâbü'n-Nebî **[Y 334b]** Hazret-i Risâlet-penâh'ın Beyt-i şerîfi idi. Harem-i şerîf tevsî‘ olundukda ol Beyt-i şerîfi harem dâhiline alup yerine bu bâbı binâ etdiler. Anınıçün Bâb-ı Nebî derler.

Ve yine buna karîb Bâbü'l-Cenâyiz derler iki kapu yan yanadır. Ve gâyet musanna‘ kemerleri vardır.

Ve üçüncü kapuya Bâbü'l-Abbâs derler. Hazret-i Abbâs'ın hânesi idi. Süleymân Hânî'de hareme zamm olunup kapu binâ olundu. Üç bâb-ı rûşen-tâb bâb-ı latîflerdir.

Ve dördüncü kapuya Bâb-ı Alî derler ve Bâb-ı Benî Hâşim dahi derler. Bu cânib-i şark kapuları tamâm oldu.

Andan **cânib-i cenûbda yedi kapu vardır:** Evvelkisi Bâb-ı Esvâk derler. İki kapudur.

İkinci bâb-ı [[(---) (---) (---)]]

Üçüncü kapuya Bâb-ı Safâ ve Bâb-ı Benî Mahzûm dahi derler. Safâ'ya bundan gitdiğiyçün Bâb-ı Safâ derler. [[(---) (---) (---)]]

Dördüncü kapuya Bâb-ı Ciyâd derler. İki kapudur.

Ve beşinci kapuya Bâb-ı Mücâhidiyye derler. [[(---) (---) (---)]]

Ve altıncı kapuya Bâbu'l-Aclân derler.

Ve yedinci kapuya Bâb-ı Ümmühânî derler. Gâyetü'l-gâye [[(---) (---) (---)]] iki bâb-ı zîbâ yan yanadır.

Andan **cânib-i garba üç kapu vardır:** Evvelkisi Bâb-ı [[(---) (---) (---)]] İbrâhîm derler. Ve üçüncü kapuya Bâb-ı Umre derler bir alçak küçük kapudur. [[(---) (---) (---)]] [Bâb-ı] Sidre derler bir tâk kapudur.

Ve ikinci kapuya Bâb-ı Atîk derler bir tâk kapudur. [[(---) (---) (---)]] **[Q 137b]** Garba meyilli düşmüş bir tâk kapudur.

Ve dördüncü kapu-yı kebîr Bâb-ı Ziyâd derler, yanyana üç kapu-yı kebîrlerdir.

Beşinci kapuya Bâbü'd-Dürriyye derler. Minâre-i Bâb-ı Selâm kurbundadır. İşte bu Harem-i

şerîfin cânib-i erba‘asında olan bâblar bu hisâb üzre cümle otuz tokuz bâbdır. Ammâ,

Bir kapudan bir kapu mâbeyne-hümâ ne kadar adımdır ve dâ’iren-mâdâr devr-i harem ne mikdâr hatvedir ve her kapunın atebe-i ulyâsı üzre mastûr olan âyet-i şerîfleri ve târîhleri ve sâhibü'l-hayrâtları beyân eder

Der vasf-ı hatve-i Harem-i şerîf ve mâbeyne-hümâ ebvâb-ı latîf beyân eder: Evvelâ **Bâb-ı Selâm** sıra ile üç kapudur. Andan girüp bu kerre Harem-i şerîfin yan soffaları üzre kubbeler altından ve amûd-ı müntehâlar içinden cânib-i garba giderek Bâb-ı Selâm'dan ellinci adımda Bâbü'd-Dürriyye Şecerü'd-dürre nâm hâtûnun medrese-i azîmi yanıdır ve şimâle nâzır bir küçük kapudur.

Andan yine cânib-i garba giderek kubbeler altından ubûr ederek yine ellinci adımda **Bâb-ı Ziyâd** şimâle nâzırdır. Ve hareme on üç kademe taş nerdübân ile hareme enilir. Ve çârsû tarafına yine eylece on üç ayak taş nerdübân ile çıkılır, gâyet mürtefi‘ bâb-ı âlîdir. Zîrâ bu tarafdan seylâb-ı rahmet çok cereyân eder. Ve bu kapu yan yana üç kapudur. Orta kapu kemeri üzre hatt-ı Karahisârî **[Y 335a]** ile müzehheb mermer üzre âye[t]: [294] âyeti mastûrdur. Ve bu kapudan içeri girdikde cânib-i erba‘ası sütûn-ı mevzûnlar ile müzeyyen bir küçük harem dahi vardır. Yine büyük hareme muttasıldır.

Ve bu Bâb-ı Ziyâd'dan yine cânib-i garba kubbeler altından ubûr ederek yigirmi adımda **Bâb-ı Ziyâde-i Dârü'n-Nedve,** ba‘zılar Bâb-ı Yahûd derler. Zamân-ı cehâletde bu mahalde bir deyr-i Yahûd var imiş. Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldikde münhedim etmişdir. **[P 139b]** Bir muzlim bucakda bir küçük kapudur. Ve hareme on iki ayak taş nerdübân ile enilir. Ve taşradan yine eyle çıkılır.

Andan yine cânib-i garba harem kubbeleri altından güzer ederek yüz adım gidüp **Bâb-ı Bâsıtıyye** şimâle nâzır bir kapudur. Andan hareme on iki kademe taş nerdübân ile enilir ammâ öte tarafı dolmadır, nerdübânı yokdur. Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre müzehheb hatt-ı celî ile mermer-i hâm üzre bu âye[t]: [295] âyeti merkûmdur.

Andan yine cânib-i garba kubbeler altından ubûr ederek elli adım gidüp **Bâb-ı Atîk** cânib-i şimâle nâzır bir kapudur. Ve hareme hareme andan haremde on kademe taş nerdübân ile enilir ve ardı düzdür, nerdübân yokdur. Ve bu kapunun kemeri üzre altun levha ile:

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlallâh"

terkîm olunmuşdur.

Bu kapudan yine kubbeler altından cenûba giderek yigirminci adımda **Bâb-ı Umre** garba mekşûf bir kapudur. Ve hareme on ayak taş nerdübân ile nüzûl olunur. Ardı dolmadır, nerdübân yokdur. Ve bu kapunun kemerinde hatt-ı celî-i Karahisârî ile müzehheb âye[t]: [296] âyeti mektûb olunmuşdur.

Ve andan yine kubbeler altından cânib-i şarka yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Dâvûd** bir küçük medrese kapusudur, garba nâzırdır. Ancak medrese halkı girir çıkar, şâhrâh değildir. Ve hareme berâber bir alçak kapudur. Sâ’ir kapular gibi nerdübânı yokdur.

Andan kubbeler altından yine cânib-i şarka elli adım gidüp **Bâb-ı İbrâhîm** cânib-i cenûba nâzır bir bâb-ı kebîrdir. Bu kapudan hareme nüzûl ederken iki tarafından beşer ayak nerdübân ile enilir. Bu nerdübânlardan enince cânib-i erba‘ası sütûnlu ve kubbe-i âlîli bir küçük haremdir, ammâ yine Harem-i kebîre yine muttasıldır. Ve bu kapunun iki cânibinde hatt-ı kadîm ile Melik Kayıtbay târîhleri var. Ammâ mahlût erkâm olunmağile tahrîr olunmadı.

Yine bu kapudan cânib-i şarka kubbeler altından yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Hazûr** yanyana iki kapudur. Ve gâyet musanna‘ kâr-ı Mısır pirinç kapudur. Eyle kalemkârî münakkaşdır kim zamânımız üstâdları kalemin urmada âcizlerdir. Cenûb cânibine mekşûf bir bâb-ı musanna‘dır. Ve yedi ayak taş

nerdübân ile hareme nüzûl olunur, zîrâ Bâb-ı İbrâhîm'den berü haremin **[Y 335b]** taşrası tarik-ı âm ve sübül uğrağı mahal olduğundan bu kapular serâpâ nerdübân ile enilir ve çıkılır. Ve bu kapu üzre kûfî hatt ile âye[t]:

"Bismillâhirrahmânirrahîm Yâ Mübdi' yâ Mu'îd" [297] âyeti nemk olunmuşdur. Ve dahi celî hatt ile âye[t]: [298] âyetinden sonra bu târîh:

"Emera bi-imâreti hâze'l-bâbı'ş-şerîf fî eyyâmı Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'n-nâsıru'd-dünyâ ve'd-dîn es-Sultân Barkûk ibn Sa'îd. Sene erba'a ve semâne mie." [804] terkîm olunmuşdur.

Andan yine kubbeler altından cânib-i şark ile cenûb mâbeyni ki ana keştîbânlar kavlince inbat yeli derler, ol tarafa elli adım gidüp **Bâb-ı Ümmühânî** şarka nâzır iki kapu yanyanadır. Bu kapu Harem-i şerîfin bir köşesine vâki' olmuşdur. Ve yedi kademe taş nerdübân ile Harem'e nüzûl olunur bâb-ı latîfdir. Ve bu kapu mâbeyni huccâc-ı zevî'l-ihtiyâcın ârâmgâhı bir serdâb kapudur. Zira bâd-ı nesîm ve bâd-ı sabâ bu kapuda eser, âdem hayât-ı cân bulur. Zîrâ bu kapu yeri Hazret-i Risâlet-penâh'ın hâtûnu ümmü'l-müslimîn Sitti Ummühânî'nin hâne-i münevveri idi.

Hazret-i Risâlete Cibrîl-i Emîn nübüvvetin sene (---) târîhinde bu hâneye nüzûl edüp Hazret-i Risâlet-penâh'ı Mi'râc yerine da'vet edüp bu hâneden Kudüs-i şerîfe Burâk ile varup andan evc-i İlliyyîn'e urûc edüp bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî ile kelimât edüp arşı ve kürsî ve levh [u] kalemi ve Cennet [ü] Cehennemi seyrân edüp yine bu hâne-i Ümmühân'a gelüp câmehâbın ıssı buldu. Cemî'i siyer kitâblarında mastûrdur. Andan bu hâneyi Zübeyr hazretleri Harem-i şerîfe zamm etdi. Anıniçün bu Bâb-ı Ümmühânî'de bâd-ı nesîm eksik değildir Ve bu Bâb-ı Ümmühânî'nin atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile beyâz mermer-i hâm üzre âye[t]: [299] âyeti mescûldür.

Bu kapudan artık şimâl cânibine yine kubbeler altından ubûr ederek otuz adım gidüp **Bâb-ı Medresetü'ş-şerîfü'l-Aclân** şarka nâzır bir kapudur. Ve on iki kademe ile hareme enilir ve atebe-i âlîsi üzre yine celî hat ile beyâz mermer (---) (---) (---) (---) üzre âye[t]: [300] âyeti tahrîr olunmuşdur.

[[(---) (---) (---)]] adım gidüp **Bâb-ı Ciyâd** ve Mücâhidiyye ve Bâb-ı Rahme dahi derler. Şarka nâzır 2 kapu yan yana [[(---) (---) (---)]] tâk-i âlîsi üzre müzehheb celî hatt-ı Karahisârî ile âye[t]: [301] âyeti ve sene 984 târîhi tahrîr olunmuşdur.

Andan şimâle otuz adım gidüp [[(---) (---) (---)]] kapu yan yana ve on kademe taş nerdübân ile hareme **[Y 336a]** enilir. Ve kapu kemerleri, [[(---) (---) (---)]] [302] âyeti melkûkdur.

Andan yine [[(---) (---) (---)]] **Bâb-ı Safâ**'dır. Şarka mekşûf yan yana beş kapudur. Orta kapusu cümleden bâlâdır. **[Q 138a]** Gûyâ Mısır'da Sultân Hasan câmi'inin bâbıdır. Ammâ bu kapunun iki cânibinde ikişer kapular gayri kapular gibidir. Ve bu beş kapudan hareme bir tavîl arîz taş nerdübân ile enilir. Serâpâ on ayak nerdübândır. Ve ortada büyük kapunun kemeri üzre sihr-i i'câz hatt-ı Karahisârî ile âye[t]: [303] âyeti ve ikinci kapu üzre: [304] âyeti var. Ve bir kapuda dahi âye[t]: [305]

Ve dördüncü ve beşinci kapuda bâlâdaki âyet-i şerîfelerin tetimmeleri merkûmdur. Ve bu Safâ kapularından Safâ kemerlerine yol aşırı varınca elli adımdır. Mahallât içindedir.

Ve yine bu Safâ kapusundan içeri yine kubbeler altından cânib-i şimâle yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Bağle** şarka mekşûf yan **[P 140a]** yana iki kapudur. Ve hareme onar kademe ile enilir. Ve bu kapular üzre hatlar yokdur.

Andan yine cânib-i şimâle kubbeler altından yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Benî Şeybe** şarkın cânib-i şimâline meyilli mekşûfdur. Ve iki kapudur. Ve hareme on kademe ile enilir. Ve kemerleri üzre celî hatt ile beyâz mermer üzre müzehheb tahrîr olunmuşdur âye[t]: [306] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Andan yine kubbeler altından şimâl cânibine otuz adım gidüp **Bâb-ı Hazret-i Alî** cânib-i şarka mekşûf yanyana üç kapudur. Ve on kademe nerdübân ile hareme nüzûl olunur. Atebe-i âlîsi üzre hattı yokdur.

Andan yine harem kubbeleri altından otuz adım şimâle gidüp **Bâb-ı Hazret-i Abbâs** şarka nâzır yanyana üç muasanna‘ bâb-ı murassa‘dır. Ve sekiz kademe nerdübân ile hareme enilir. Ve tâk revâkı üzre kapunun iç yüzünden Bâb-ı Şeybe'yi geçüp tâ Bâb-ı Bağle varınca bu üç kapu mâbeyni seksen adım tûlu ve tarz-ı Karahisârî müzehheb celî hatt ile bir Arabî kasîde tahrîr olmuşdur kim gûyâ nûr-ı mübîndir. Ve seyyâhân-ı âlem içinde meşhûr-ı âfâk bir müzehheb varrâk hattır. Ve bir kitâbe içinde dahi bu târîh:

"Emera bi-ta‘mîri Sultân Murâd bin Selîm Hân azze nasruhu."

Ve bu mahallin rûy-i dîvârında kızılbaş-ı bed-ma‘âşlara rağmen ism-i Celâl ve ism-i Resûl ve esmâ-i Çâryâr-ı Güzîn tahrîr olmuşdur kim sâfî zeheb-i hâlis ile merkûmdur. Bu cânibler mürûr-ı eyyâm ile sehel münhedim olup Murâd Hân-ı Sâlis ta‘mîr [ü] termîm edüp ol hatt-ı tavîli tahrîr etdirüp ta‘mîrine târîh:

"Hayrun mesâcidallâh"

târîh düşmüşdür. Ve ba‘zılar bu gûne **[Y 336b]** târîh demişler. Târîh-i diğer:

"Ceddede'l-Mescide'l-harâm Murâd dâme sultânuh ve tâle evânuh. Sene 908." tahrîr olunmuşdur.

Andan yine harem kubbeleri altından şimâle yigirmi adım gidüp **Bâbü'n-Nebî** *sallallâhu aleyhi ve sellem* şarka nâzır iki kapudur. Ve hareme altı kademe nerdübân ile enilir. Ve bu iki kapu mâbeyninde âye[t]: [307] âyeti mescûldür.

Bu âyetten sonra bu târîh:

"Emera bi-tecdîdi Bâbu'n-Nebiyyi eyyâmu Mevlânâ es-Sultânu'l-melikü'l-a‘zam es-Sultân Melikü'l-eşref. Sene 935." tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şimâle kubbeler altından otuz adım gidüp **Bâb-ı Medrese,** Mısır emîrü'l-haccı bunda sâkin olur. Azîm medrese-i âlîdir, ammâ kapusu gâyet küçükdür. Herkes bilmez. Ammâ öte cânibi Safâ ve Merve sokağına çıkar bir küçük kapudur, ammâ şâhrâh değildir. Ammâ içeri yigirmi beş ayak nerdübân ile çıkılır.

Andan yine şimâle yigirmi adım gidüp **Bâb-ı Selâm.**

Bu mahalden hisâba şurû‘ olunup yine bu kapuda tamâm oldu. Ammâ Bâb-ı İbrâhîm'den bu Bâb-ı Selâm'a gelince zikri sebkat eden bâbların cümlesinden hareme nice nerdübânlar ile enilirse harem taşrasındaki şâhrâhdan dahi nerdübânlar ile hareme eyle çıkılır.

Ve bu her kapuların taşrasında sütûnlar üzre kemerler vardır. Her kapu önü gûnâ-gûn soffalardır. Harem-i şerîfîn taşrasından bu soffalar ihâta etmişdir. Ba‘zı garîb ü gurebâ Harem etrâfında bu soffalar üzre sâkin olurlar.

Ve bu cânib-i şark kapuları serâpâ seyl kânı kapular olduğundan cânibeyninden nerdübânlar ile enilir ve çıkılır.

Ve bu Bâb-ı Selâm Harem-i şerîfin bir köşesidir, cânib-i şarkdır. Ve bir köşesi Bâb-ı Umre'dir, cânib-i garbdır. Ve bir köşesi Bâb-ı Ümmühânî'dir, cânib-i şarkdır. Ve bir köşesi Bâb-ı Bağle'dir. Bu dahi şarka nâzırdır, *ve's-selâm.*

Ammâ bu bâlâda tahrîr olunan üzre cümle kapular sağîr ü kebîr iki medrese kapuları ile cümle

kırk bir kapudur. Ve cümle kapular mâbeyninde şarka ve garba şimâle ve cenûba köşe köşe eğri ve büğrü adımladığımız hisâb üzre Harem-i şerîfin iç yüzünden dâ'iren-mâdâr cümle harem-i Ka'be sekiz yüz adımdır.

Ve Harem-i şerîfin enderûn [u] bîrûnunda bu hisâbımız üzre cümle 252 kademe taş nerdübândır. Ammâ Harem-i şerîf içre köşe köşe sapmayup hemân doğru doğruya Bâb-ı Selâm'dan Bâb-ı Umre köşesine varınca üç yüz elli adımdır.

Der beyân-ı aded-i sütûn-ı etrâf-ı Harem-i Ka'be-i şerîf ve binâ-yı latîf

Ve cümle seksen amelî çâr-kûşe sütûnlardır. Ve yüz seksen beş beyâz mermer sütûnlardır.

Ve Bâb-ı Umre'den doğru doğruya Bâb-ı Ümmühânî'ye varınca **[Y 337a]** iki yüz elli adımdır. Ve yigirmi beş amelî şeşhâne sütûnlardır. Ve yüz seksen beş beyâz ve gayri amûd-ı zî-kıymetlerdir.

Ve Bâb-ı Ümmühânî'den Bâb-ı Bağle köşesinde altun hat ile mersûm Çâryâr isimleri olan köşeye varınca üç yüz yigirmi adımdır. Ammâ kapu köşelerine sapmadan add olunmuşdur. Ve yigirmi dörd şeşhâne amelî sütûnlardır. Mâ'adâsı yüz elli sekiz beyâz mermer ve gayri sütûnlardır.

Ve Bâb-ı Bagal'den doğru Bâb-ı Selâm'a varınca iki yüz adımdır. Bu cânib eğri muzâva olmak ile ensiz vâki' olmuşdur. Ve altı amelî şeşhâne sütûnlardır. Mâ'adâsı yüz elli beyâz mermer-i hâm ve gayri sütûnlardır. Ammâ bu sütûnlar hisâbı cânib-i erba'ada olan dîvârlara muttasıl pâyeler ile hisâb olunmuşdur. Bu hisâb üzre amelî pâye sütûnlar cümle yüz otuz beşdir.

Ve cümle amûd-ı müntehâların sağîr ü kebîri 678 aded sütûn-ı mevzûnlardır. Ammâ Süleymân Hân binâ etdüği Harem-i şerîfin iç yüzünden bir köşeye sapmadan doğru doğruya Ka'be haremi etrâfı kâmil bin yüz yigirmi germe adımdır, *ve's-selâm.*

Ve bu zikr olunan sütûnların ne mikdârı şarkında ve garbında ve şimâl [u] cenûbundadır anı beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunduğu üzre cümle 311 amûdun altmış ikisi cânib-i şarkîsindedir kim Bâb-ı Beytullâh'a karşu gelir.

Ve seksen bir adedi cihet-i Şâmiyyedir kim ana cânib-i şimâlî derler.

Ve altmış dörd aded amûd-ı müntehâsı cânib-i garbındadır kim Bâb-ı Umre'ye karşudur. Bu direklerin altısı hacer-i savvân taşındadır. Anlardan mâ'adâsı mermer-i hâmdır.

Ve cihet-i cenûbunda Rükn-i Yemânî'ye karşu gelen cânibidir ki anda otuz üç aded üstüvâne vardır. On biri amelî hacer-i savvândır. Mâ'adâsı beyâz mermer-i hâmdır.

Ve Bâb-ı İbrâhîm (---) (---) (---) on beş üstüvânedir. Hemân birisi hacer-i savvândır.

Ve Bâb-ı İbrâhîm dahi bir küçük bâbdır. (---) (---) (---) şemsî direkler saru taşdan üstüvânelerdir. **[Q 138b]**

Ve cümlesi iki yüz kırk (---) (---) (---) taşdandır. Kimisi şekl-i müseddes ve ba'zısı şekl-i müsemmendir. Aşağıdan üçer arşın tûlu vardır. (---) (---) (---) Boyunca yonma saru taşdandır ki ana Hacer-i **[P 140b]** şems derler.

Ve pes bu zikretdiğimiz kapulardan amûdlardan mâ'adâsı (---) (---) (---) lerdir. Mescid-i Harâm'ın cânib-i şarkîsinde otuz aded üstüvânedir.

Ve cânib-i garbîsinde yetmiş altı üstüvânedir. Ve erkân-ı Mescid-i Şerîf'de dörd üstüvâne vardır.

Ve Bâb-ı Dârü'n-Nedve'de otuz altı üstüvâne ve Ziyâde-i Bâb-ı İbrâhîm'de on sekiz üstüvânedir, *ve's-selâm.*

Bu Harem-i şerîfin cânib-i erba'asında zikr etdiğimiz Harem-i şerîf **[Y 337b]** etrâfında olan sütûnlar üzre sadrenc nakşı cümle (---) tâk-ı revâk-ı nühtâk tâk-ı Kisrâlardır ki her biri mânend-i kavs-i kuzah ve kehkeşân-âsâ semâya ser çekmişdir. Üstâd-ı kâmil Koca Mi'mâr Sinân *rahmetullâhi*

aleyh bu tâklara var makdûrun sarf edüp arz-ı ma‘rifet içün mesâfe-i ba‘îdelerden gûnâ-gûn zî-kıymet ahcârât getirdüp eyle tâklar bünyâd etmiş kim her birine im‘ân-ı nazarla nazar olundukda merdüm-i çeşm hîrelenüp, mısra‘-ı târîh:

Aceb makâm-ı latîf ü zehî binâ-yı metîn

{Sene 975}

deyü temâşâ eden engüşt ber-dehen eder. *Ammerekallâh*. Andan bu tâklar üzre,

Evsâf-ı kubâb-ı kebîreleri beyân eder

Evvelâ cânib-i şarkîde yigirmi dörd kubbe-i azîmdir. Ve cânib-i Şâmî'de otuz altı kubbedir. Ve cânib-i garbîde yigirmi dörd kubbedir. Ve cânib-i cenûbda otuz altı kubbedir. Ve bir kubbe dahi minâre-i Hazûre tarafından Rükn-i Harâm derler. Ve on altı kubbe dahi Ziyâde-i Dârü'n-Nedve cânibinde vardır. Ve on beş kubbe dahi Ziyâde-i Bâb-ı İbrâhîm'de vardır. Bu zikr olunan kubbe-i âlîler kâse-i eflâk gibi azîm kubbelerdir. Cümle yüz elli kubbe-i musanna‘dır.

Ve bu kubâblardan mâ‘adâ sâ’ir sütûnlar üzre tava-misâl yassı yassı hurde kubbecikleri beyân eder

Evvelâ cânib-i şarkîde otuz sekiz kubbecikdir. Ve cânib-i Şâmî'de elli tokuz kubbedir. Ve cânib-i garbîde kırk üç kubbedir. Ve cânib-i cenûbda altmış dörd kubbedir. Ve Bâb-ı Selâm altında iki kubbedir. Ve Rükn-i Mescid-i şerîfde bir kubbedir. Ve Bâb-ı Umre'de bir tâcin kubbedir. Ve Bâb-ı Ziyâde-i Dârü'n-Nedve'de yigirmi dörd tâcindir. Bu hisâb üzre küçük yassı tâcin kubbecikler cümle 232 ve aded-i musallebât cümle elli altıdır.

Ve bu kal‘a-misâl olan Harem-i şerîfin dâ’iren-mâdâr kal‘a bedenleri şekilli olan mihrâb mihrâb-ı musanna‘ kârların beyân eder kim bu Harem-i şerîfe zîb [ü] ziynet vermiş gâyetü'l-gâye musanna‘ bedenlerdir.

Der vasf-ı ebdân-ı Harem-i şerîf

Evvelâ bu haremin cânib-i şarkîsinde yüz altmış iki şerîfelerdir. Ammâ yigirmi yedisi beyâz mermer ile mebnîdir. Ammâ bu cümlenin ortasında biri cümleden yüksekdir. Ve yüz otuz beşi hacer-i şemsîdendir. Ve cânib-i şimâlde üç yüz kırk bir aded şerîfe vardır. Yetmiş sekiz şerîfesi beyâz mermerdendir, üçü cümleden âlîdir. Ve sâ’ir şerefâtları hacer-i şemsîdir. Ve cânib-i garbîde yüz dörd aded şerefedir, yigirmi ikisi mermerdir, mâ‘adâsı şemsîdir.

Ve Bâb-ı Ziyâde-i Dârü'n-Nedve tarafından yüz toksan bir bedendir. Ve Bâb-ı İbrâhîm'de yüz kırk altı aded beden-i müzeyyenlerdir. Bunların cümlesi hacer-i şemsîdir. Bu hisâb üzre cümle bedenler üç yüz seksen aded şerîfelerdir.

Allâhümme âfinâ vakt-i muhâsarada beş altı bin tüfeng **[Y 338a]** -endâz sütûh-ı hareme çıkup ceng etmeğe müsta‘id bir harem-i azîmdir. Ammâ cebel-i Ebî Kubeys gâyet havâledir. Harem içinde el taşı ile âdem gezdirmez. Hattâ mezkûr Hasan Paşa cenginde bu cebel-i Kubeys'den kurşum ile çok âdem helâk oldu.

Ve bu cirmde olan Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında selef pâdişâhları kat-ender-kat kârgîr binâ medârisler binâ etmişler kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Ammâ inşâ’allâh mahallinde tahrîr ederiz. Ve bu medreselerin cümle revzenleri Harem-i şerîfe nâzırdır. Cümle sâkin olan huccâclar oturdukları yerden Ka‘beyi mükerremeyi nazzâriye alup imâma iktidâ ederler.

Bu mahalde İmâm Züfer bir kavl-i sahîh buyururlar. Cemî‘i evkâtda ibâdet ederken secde yerine

bakmak (---). Ammâ Mekke'de Ka‘be-i şerîfe baka baka kılmak (---) buyurmuşlardır. Hâsıl-ı kelâm bu âsitâne-i sa‘âdete yüz sürmek azîm sa‘âdetdir.

Evsâf-ı minârât-ı
Beytullâhi'l-harâm

Evvelâ ma‘lûm-ı ahibbâ-yı müştâkân ola kim bâlâda evsâf[ı] sebkat eden Harem-i şerîfin cânib-i çârında yedi minâre-i serâmeddir. Evkât-ı hamsede subh [u] mesâ ezân-ı Muhammedî tilâvet olunur.

Evvelâ cümle minârelerden kadîm Bâb-ı Umre minâresidir. Kadîm a‘sârda ibtidâ ezâna bundan şurû‘ olunurdu. Ammâ hâlâ Bi’r-i Zemzem üzre olan maksûrede Bilâl-i Habeşî evlâdı Şeyh (---) serçeşme-i mü’ezzinân ibtidâ edüp andan yedi minârenin her tabakasında yedişer mü’ezzin beyt-i Hicâz'da makâm-ı hicâza âgâze etdiklerinde kâmil bir sâ‘at-i nücûmî Dâvûd-bülend savt-ı hazînler ile vakt-i salâtı i‘lân ederler. Hudâ alîmdir, cümle mü’ezzinân kerreten vâhide ale'l-umûm *"Allâhu ekber Allâhu ekber"* âgâzesine rehâ buldurduklarında cemî‘i huccâc mebhûd [u] mütehayyir olup köşe köşe edâ-yı salât ederler.

Ammâ temcîd-i evvel Bâb-ı Selâm minâresinde tilâvet olunur. Temcîd-i sânî yine bu Bâb-ı Umre minâresinde kırâ’at olunur. Kâmil üç sâ‘at-i nücûmî her minârenin tabakalarında mü’ezzinler birbirine hasmâne bülend âvâz-ı sûzinâk ile *"Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûlallâh"* deyü tarzıyye ve tasliye-i gûnâ-gûn ederler kim bir tarziyye-i Resûlü eden mü’ezzin ve gayri mü’ezzin bir dahi ol tarz üzre evsâf-ı Resûl etmeyüp gayri mükerrer medh-i Resûl ederler. Tâ ale's-sabâha dek de’bleri budur. Zîrâ fusahâ-yı bülegâ-yı Mekke meşhûrdur. Anıniçün minârelerde gûnâ-gûn *"Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Rahmeten li'l-âlemîn ve yâ Şefî‘a'l-müznibîn"* deyü bunun emsâli niçe bin emdâh-ı Nebî ederler. İstimâ‘ eden âşıkân-ı sâdıkân-ı Muhammedî zevk [ü] safâ ederler.

Ammâ cümleden hûb âvâzlı mü’ezzinler bu Bâb-ı Umre'deki minâre-i kadîmdedir. Zîrâ sâhibü'l-hayrât tarafından kânûn üzre surre ve atıyyeleri ziyâdedir. Ve bu minâreyi Âl-i Abbasiyân'ın ikinci halîfesi Ebû Ca‘fer Mansûr Devânıkî **[Y 338b]** **[P 141a]** deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve minâre-i Bâb-ı Selâm ikinci minâredir. Müceddeden Süleymân Hân'ındır.

Üçüncü minâre Bâb-ı Alî'dir. İbtida bânîsi Âl-i Abbasiyân'dan Mehdî Abbâs binâsıdır. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile münhedim olup Süleymân Hân seng-i safrâdan iki tabakalı nev-binâ bir minâre-i mevzûn inşâ etmişdir kim gûyâ serv-i gülistândır.

Ve dördüncü minâre Bâb-ı Hazûre'de dir, iki şerîfelidir. Bu dahi Mehdî Abbâs halîfe binâsıdır. Bu dahi mürûr-ı eyyâm ile harâba yüz dutup ba‘dehu Musul hâkimi (---) (---) (---) (---)

Ve beşinci minâre dahi Bâb-ı Ziyâde'dedir. İki şerîfelidir. Mısır sultânlarından Melik Eşref-i Barsbay binâsıdır.

(---) (---) (---) (---) (---) (---) İki tabakadır. Gâyetü'l-gâye musanna‘ minâre-i serâmeddir.

Yedinci minâre yine (---) (---) (---) (---) ve cümle minârelerden uluvv-i irtifâ‘ üzre binâ olunmuş bir minâre-i bî-misâldir. (---) (---) (---) (---) Üstâd Mühendis bunlara san‘at-ı küllî harc edüp biri birinden musanna‘ minâre-i ibret nümûn nümûn nümâlardır. (---) (---) (---) mazmûnunca ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince bilinmez.

Ve bu yedi minârenin yigirmi sinde âzân (---) (---) (---) (---) tilâvet ederler. On dördünde dahi mü’ezzinler çıkmayup leyle-i mübârekelerde kanâdîller **[Q 139a]** yakarlar. Ve bu yigirmi bir tabakadan mâ‘adâ her minârenin tâ zirve-i a‘lâsında altun ile mutallâ olmuş alemler etrâfında beşer altışar çatal ağaçlara dahi kanâdîller yakup her minâre beşer tabaka kanâdîller ile çerâğân olur. Gûyâ her minâre kanâdîller ile serv-misâl olur.

Tâ huccâc-ı müslimîn gidince bir ay bu minvâl üzre minâreler ve bâlâda tahrîr olunan kubbelerin ortasında ve her tâkların vasatında birer kanâdîller ile minâreler ve Harem-i şerîf etrâfı sekiz bin kanâdîller ile münevver olup gûyâ rûz-ı rûşen olur.

İmdi bu mahalde Harem-i şerîfin dâyiren-mâdâr cirmi ve cemî‘i ebvâb ve cümle sütûnlar ve tâklar ve kubâb-ı sağîr ü kebîrleri ve cemî‘i bedenleri ve cümle minârelerin evsâfı mümkin olduğu mertebe tahrîr olundu.

Andan zikri sebkat eden Harem-i şerîfin tâ vasatında olan cemî‘i ümmet-i Muhammed'in maksûd [u] merâmı olan bizzât,

Beytullâh-ı şerîfin hubût-ı Âdem'den evvel binâsın ve hubûtdan sonra Beyt-i Ma‘mûr'un nüzûlün beyân eder

Fasıl, iclâl [ü] ikrâma mahsûs olan Beytullâhü'l-harâm'ın cemî‘i ahvâlâtın beyân eder: Evvelâ bu hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ âlem-i şebâbda ve ömr-i nâzenîn ber-hevâ perîşânda ve kuvâ-yı beden terakkîde iken derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden seyâhate tâlib [ü] râgıb olup kuvvet-i basar ile her ne tarafa nazar etsem ol kez nazarım tîri atılup ol ân nişânın bulup tayy-i mekân ederdim ve murâd [u] maksûdum olan diyâra kadem basardım. Ve ekâlîm-i seb‘ayı seb‘a-i seyyâre-vâr bürûc bür[û]c seyrân ederek kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp esb-i sabâ- **[Y 339a] -**sür‘at ile geşt-i diyâr ederek kilk-i cevâhirimi güftâre getirüp gâh evsâf-ı büldân ve gâh emdâh-ı peygamberân ve gâh tilâvet-i Kur’ân ederek ve gâh seyr [ü] temâşâ etdiğimiz şehr-i azîmeleri ve kılâ‘-ı kadîmeleri ile ve nehr-i azîm ve cibâllerin irtifâ‘ıyla ilm-i hey’et üzre *Papamunta* ve *Atlas* ve Coğrâfiyye kitâbları gibi cümle geşt [ü] güzâr etdiğimiz memâlik-i mahrûseleri sûrete getirüp muharrir-vâr cemî‘i âsârları ile tahrîr etmeğe bezl-i himmet etmişdim ki *"Ulüvvü'l-himmeti mine'l-îmân"*dır.

Hikmet-i Hudâ bin seksen iki senesinde hacc-ı şerîf müyesser oldukda tavâf-ı Beytullâh edüp ma‘lûmumuz olduğu mertebe ve ba‘zı kütüb-i mu‘teberelerden evsâf-ı Mekke-i mükerremenin ahvâlâtını tahrîr etmeği iltizâm edüp tahrîre cür’et etdik. *Ve billâhi't-tevfîk.*

Evvelâ ol Hâlık-ı Bîçûn-ı arz [u] semâvât ademden lâfz-ı kün ile âfâkı halk edüp âye[t]: [308] tamâm edüp zemîni bakar üzre, bakarı seng üzre, sengi semek üzre, semeki bahr üzre, bahri *el-ilmü indallâh* üzre halk etdi.

Semâvâtı duhândan halk edüp zemîn karârdâde olmayup Cenâb-ı Bârî rûy-i arz üzre yüz kırk sekiz kûh-ı azîmler halk edüp edîm-i arz kâ'im oldu. Bu cibâller hakkında Rabbü'l-İzzet Kur’ân-ı azîminde âye[t]: [309] buyurmuşlar.

Cemî‘i tefâsîrlerde mekâlîdi kilid ma‘nâsıyla tefsîr etmişlerdir. Ya‘nî mezkûr yüz kırk sekiz cibâl-i azîmler vech-i arza kilid olmuşlardır. Ve bir âyet-i şerîfde dahi âye[t]: [310] âyeti bu ma‘nâyı îhâm eder.

Ve bu cibâllerden gayri niçe kerre yüz bin dağlar vardır. Ammâ yüz kırk sekizi cümleden âlîdir. Ve cümle suların menba‘ıdır. Ve bu kûh-ı mezkûrların yedisinden Cenâb-ı Bârî'nin izni ile Cibrîl-i Emîn kabzasıyla türâb alınup Hazret-i İbrâhîm yedi dağın türâbından Ka‘be'yi dartup binâ etdi. Mahallinde ol cibâller zikr olunur. Ammâ Cevherî hazretleri buyururlar kim:

"Beytullâhi'l-harâma Ka‘be tesmiye olunmasının aslı murabba‘u'ş-şekil olduğıyçündür" demiş. Ve Kurrâ hazretleri eydir:

"Mevzi‘-i refî‘ murabba‘u'ş-şekil binâ olunduğıyçündür" buyurmuşlar. Ve Harem ile mevsûf olduğu Cenâb-ı Bârî ta‘zîm ü ihtirâm etdiğiyçün Ka‘be demişler. Hattâ Hazret-i Ebî Hüreyre'den Ahmed bin Hanbel rivâyet eder hadîs: [311] buyurmuşlardır.

Ve Ka‘bü'l-Ahbâr'dan mervîdir kim eyyâm-ı Cürhüm'de makâm-ı İbrâhîmin altı yanında bir hacer bulundu, der. Üstünde lisân-ı İbrî hattı ile böyle tahrîr olunmuş kim:

"Tahkîk Bekke sâhibi Allâh'ım ki semâvât ve arz halk etdiğim günden berü bu Bekke'ye ta‘zîm etdim. Kim ki beni hak bilüp vahdâniyyetime **[Y 339b]** mukırr olup ziyâret içün bu beyte gele, anı cesedini nâra haram ederim" yazılmış, bir taşdır. Hâlâ makâm-ı İbrâhîm'de sandûka altında medfûndur.

Ve bu Beyt-i şerîfin ibtidâ binâsıyçün niçe gûne kîl ü kâl etmişler. Ammâ kavl-i sahîh oldur kim Cenâb-ı İzzet dünyâyı halk etmezden iki bin yıl evvel Yed-i Kudret ile kızıl yâkûtdan bir kasır halk edüp Cennet'de dururdu. Andan hubût-ı Âdem'den sonra Âdem'e ibâdetgâh olmağiçün yer yüzüne kasrı nüzûl etdirüp bu Ka‘be-i şerîf yerine vaz‘ olunup Cenâb-ı Bârî ismine Beyt-i Ma‘mûr dediler.

Âdem ve Havvâ tavâf ederken cümle kerrûbiyânlar dahi Cenâb-ı Rab'dan me’zûn olup Âdem ile ma‘iyyeten tavâf etdüklerinden cümle melekler bu Beyt-i Ma‘mûr'e Arşu'l-arz dediler. Tâ Tûfân-ı Nûh'a gelince benî âdemin ziyâretgâhı olup her sene tavâf etmeleri farz idi.

Ba‘dehu eyyâm-ı Tûfân'da emr-i Hak ile yine âsumâna urûc olundu kim *"Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslihi"* [312] dir. Ol zamân ki bu Beyt-i Ma‘mûr'u semâya urûc ederken andan bir fasla kızıl yâkûtdan bir hacer kaldı. Ve bir rivâyetde beyâz incü-misâl bir hacer idi, derler.

Ba'de't-tûfân ol haceri Hazret-i Cibrîl-i Emîn Cebel-i Ebî Kubeys'de defn etdi. Ve Allâhü Ta‘âlâ Tûfân'dan sonra Beyt-i Ma‘mûr yerine Hazret-i İbrâhîm'e emir edüp Cibrîl-i Emîn ta‘lîmiyle Ka‘be-i şerîfi yedi dağın taşı ve kayırından binâ etdi. Ve Hazret-i İbrâhîm'in oğulları İsmâ‘îl üç yaşında idi, ummâllık edüp bâr-ı hafîf taşcuğazlar taşırdı. Ammâ Hazret-i İshâk iki yaşında idi. Ammâ Hazret-i İbrâhîm Mekke'yi binâ ederken yüz yaşında idi.

Bu mahalde Hazret-i Cibrîl Tûfân'dan sonra Hacerü'l-esved'i Cebel-i Ebî Kubeys'de defn etdiği yerden çıkarup Mekke'nin Rükn-i Yemânîsi köşesinde vaz‘ etdiler. Şeyh Tirmizî hazretlerinden mervîdir kim İbn Abbâs hazretlerinden hadîs: [313]

[P 141b] Eğer su’âl olunursa Cebel-i Ebî Kubeys ve Cebel-i Cerâv(?) ve Cebel-i Arafât ve Cebel-i Müsennâ misilli yakın cibâller var iken cibâl-i ba‘îdelerden Ka‘be-i şerîfi binâ (---) (---) olunmanın bir kaç vecih vardır. Vech-i evvel, ol cibâl-i ba‘îdelerden Ka‘be-i şerîfe kabza-i Cibrîl ile [[(---) (---) (---)]] sebebi ile ol cibâller şerefiyyetde ziyâde olalar. Ve bir vecih de budur ki, [[(---) (---) (---)]] deyü ol cibâl-i ba‘îdelerden Ka‘be binâ olundu. Nitekim Hacerü'l-esved'i [[(---) (---) (---)]] ve Hazret-i İbrâhîm Mekke'yi binâ edüp tamâm etdükde bu du‘âyı tilâvet okudukta [[(---) (---) (---)]] risâlete alâ-tarîkı'l-kısas nâzil olmuşdur.

Hulâsa-i kelâm vech-i arzda Beytullâhi'l-harâmdır ki ibtidâ binâ olunduğuna nass-ı kâtı‘-ı burhân ile bu âyet delîldir, âye[t]: [314]

[Y 340a] **[Q 139b]** Ve niçe yüz âyet-i şerifeler dahi Beyt-i şerîf hakkında nâzil olmuşdur kim mahallinde tahrîr olunur.

Evsâf-ı vaz‘-ı ensâb-ı Harem-i şerîf

Hazret-i İbrâhîm'den sonra Hazret-i Risâlet-penâhın ceddi Kusay bin Kilâb tecdîd etdi, tâ Hazret-i Resûl ba‘sine değin kaldı. Ba‘dehu kavm-i Kureyş isyân edüp Mekke'nin ba‘zı yerlerin münhedim etdiler. Yine Cenâb-ı Hak'dan havf edüp cümle kavm-i Kureyş cem‘ olup ta‘mîr ü termîm etdiler. Zîrâ Mekke-i mükerremeyi kal‘ etdükleriyçün Cenâb-ı Bârî bunlara bir kaht-ı azîm verdi kim lâşe-i kelîb yediler. Ve âb-ı Zemzem dahi yübûsetden münkatı‘ oldu. Ehl-i Kureyş bildiler kim bunlara azâb nâzil oldu. Derhâl Abdülmuttalib'e vardılar, Muhammed'i isteyüp cebel-i Ebî Kubeys'de istiskâya çıkup du‘âya başladılar.

"Yâ Muhammed! Sen dahi du‘â eyle" dediler. Hazret-i Risâlet buyurdular kim,

"Siz Ka‘be-i şerîfi yine binâ etmeyince Rabb-i Alîm size rahmet etmez" buyurduklarında cümlesi yemîn edüp,

"Yâ Muhammed! Hemân bu mahalde Allâh bize bir matar verüp ganîmet olsun. Allâh ile ahdimiz ola, Mekke'yi ta‘mîr edelim" deyü ta‘ahhüd etdiklerinde hemân Abdülmuttalib Hazret-i Risâlet'in ser-i sa‘âdetinden destâr-ı şerîfin ref‘ edüp,

"Görün ey kavm-i Kureyş yağmur nice olur" deyince azametüllâh eyle bârân-ı rahmet nüzûl etdi kim tağ ve vâdîler matar-ı rahmet ile leb-ber-leb olup nebâtât [u] giyâhât firâvân oldu. Cümle kabâyil-i Kureyş Muhammed'e mahabbet edüp Ka‘be'yi tecdîd etmeğe bezl-i himmet etdiler.

Bu mahalde Abdülmuttalib yüz yigirmi yaşında Hazret'in dedesidir. Hazret henüz kırka bâliğ olup nübüvvet geldüği mahal idi. Hazret binâ-yı Mekke'ye mübâşir olup ceddi Kusay binâ etdüğünden müzeyyen binâ-yı azîm oldu. Ve bu mahalde Abdülmuttalib merhûm olup Mu‘allâ kurbunda defn etdiler. Sultân-ı Kureyş idi.

Ve Hazret-i Risâlet'den sonra Ka‘be-i şerîfi Emîrü'l-mü’mînin Hazret-i Ebâ Bekir ve Hazret-i Ömer ve Hazret-i Osmân ve Hazret-i Alî ve Hazret-i Mu‘âviye ve Hazret-i Zübeyr İbnü'l-Avâm ve Haccâc-ı Zâlim Yûsuf ve Âl-i Abbâsiyân'dan Ebû Ca‘fer Mansûr Devânıkî ve Mehdî Abbâs ve Musul halîfesi Eşref Şa‘bân ve Melik Eşref Barsbay ve Nûreddînü'ş-Şehîd ve Yûsuf Salâhaddîn ve Sultân Barkûk ve Sultân Ferec ve Sultân Kayıtbay ve Âl-i Osmân'dan Sultân Selîm ve Süleymân Hân ve Sultân Murâd-ı Sâlis ve Sultân Ahmed ve Sultân Murâd-ı Râbi‘ ki fâtih-i Bağdâd'dır ve Sultân İbrâhîm. Bu mezkûrûn halîfe-i zıllullâhın cümlesi ve niçe bin mülûk-i selef ve a‘yân-ı divel Mekke-i mükerremeyi tevsî‘ ü termîm edüp bâlâda tavsîf etdiğimiz üzre binâ olunup gûyâ cennet-i firdevs-âşiyân mekân oldu. Ve hâlâ ta‘mîr [ü] termîm olunup günden güne şehri ve Harem-i şerîfi ma‘mûr olmadadır. *Ammerekallâhu ilâ inkırâzı'd-devrân.*

Ve hâlâ **[Y 340b]** hudûd-ı Ka‘be'de sayd [u] şikâr harâmdır. Hâlâ haşîş u giyâhâtı biçilmez ve ahcârı hark olunup kireç olmaz. Ve eşcârâtı kezâlik kat‘ olunmaz. Ve tuyûr-ı kebûteri vakf-ı Resûl'dür, rencîde olunmaz, remmâ remmâ huccâc izdihâmında kimseden havf etmeyüp huccâcın kimi başına ve kimi arkasına konarlar. Ammâ aceb hikmetdir, nice kerre yüz bin kebûter vardır, bir dânesi sütûh-ı Mekke'ye çıkup konmazlar. Ammâ çaylak çıplak dedikleri Fir‘avn-ı âk doğanı sütûh-ı Mekke'ye gelüp meks eder. Ammâ gayri tuyûr-ı zü'l-cenâh Mekke üzre bile tayerân etmeyüp avdet eder. Aceb sırrullâhdır kim Ka‘be-i şerîfin şerefiyyetin hûş u tuyûr dahi bilürler. Ve bu haremde aslâ fusûk cidâl olmaz, harâmdır. Cidâl eden mu‘ammer olmaz.

Ve bu Harem-i şerîfin bir kaç nev‘ üzre havâssı vardır. Evvelâ kâfir girse müselmân olur yâhûd âşikâre olup katl ederler. Ve Yahûdî kezâlik. Ve gürg âhûyu Harem'de görse ta‘arruz etmez. Ve Harem-i şerîf add olunan hemân Beyt-i şerîf haremi değildir.

Evsâf-ı ihrâm-ı Harem-i şerîf

Evvelâ cânib-i şimâlinde vâdî-i Fâtıma'dan beri Umre nâm mahal Mekke'den dörd mîldir, Harem-i şerîfe dâhildir. Ve Cidde râhı üzre on mîldir, tâ Cidde'ye müntehîdir. Ve Tâ’if râhı üzre varınca on bir mîldir. Ve Yemen râhı üzre Yelemlem nâm mahalle varınca kırk mîldir, huccâc-ı Yemen anda ihrâma girirler. Ve Irâk râhı üzre (---) nâm mahalle varınca altı mîldir.

Ve her tarîkın hudûdlarında binâ olunmuş mîl minâre-vâr alemleri vardır kim Harem-i şerîf hudûdu gayriden fark olunur. Bu alâmetleri Adnân binâ etmişdir. Ve Âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnü'r-Reşîd ve oğlu Me’mûn Halîfe dahi Harem-i şerîfe çok âsâr-ı binâlar zamm etdi.

Ve Âl-i Emeviyyûn'dan Velîd bin Abdülmelik zamân-ı hilâfetinde bin pâre gemi ile Mağrib-

zemînde diyâr-ı Endelüs'de medîne-i Tulayt[ul]a'yı feth etdükde Hazret-i Süleymân'ın defînesin bulup altun mandalar içinde bî-had [ü] bî-kıyâs lâ'l yâkût ve elmâs ve zümürrüd bulup ve niçe bin Husrevânî küpleri mümessek zer-i hâlis ile mâl-â-mâl bulup Şâm-ı şerîfde câmi'-i Ümeyye ve bu Mekke-i mükerremeyi ol kadar tezyîn eyledi kim gûyâ Cennet-i Adn oldu. Ve yedi kantâr zer-i hâlisden ibtidâ mîzâb-ı rahmeti bunlar inşâ etdirdi. Ammâ bâr-ı sakîl olmak ile her bâr ol bâr-ı mîzâb düşerdi.

Ba'dehu sene (---) târîhinde Sultân Ahmed merhûm bu hakîrin pederi Dervîş Mehemmed Zıllî serzergerân-ı Dergâh-ı Âlî iken mîzâb-ı rahmeti pederimiz müceddeden **[Q 140a]** binâ edüp ve ol sene surre emîni olup mîzâb-ı rahmeti sütûh-ı şerîfe vaz' etmişlerdir. Hattâ bu hakîr dûrbîn ile mîzâba nazar edüp pederimiz merhûmun kalemkârlık ile kendü dest-i hatların gördüm. Ammâ Velîd bin Abdülmelik inşâ etdüği kadar değildir, dahi musanna'dır.

Ve **[Y 341a]** Abdülmelik Harem-i şerîfi tevsî' ve termîm etdikte tûl-i Mescidü'l-harâm üç yüz yetmiş zirâ'-ı Mekkî'dir. Ve arzı üç yüz on beş zirâ'-ı Mekkîdir. Ammâ hakîr zirâ' hisâbı ile add etmeyüp adım hisâbıyla add etdiğimiz bâlâda mastûrdur. Ammâ zirâ'-ı Mekkî hisâbı bir hatveden kalîldir. Ol hisâb üzre yine hakîrin adım hisâbı ile musâvî olur.

Fasıl, Evsâf-ı sıfat-ı Beytullâhi'l-harâm ve feth-i Mekke bedest-i Resûl
aleyhisselâm a'nî Ka'be-i şerîf şerrefehallâhu ta'âlâ

Bâlâda zikri mürûr eden sahrâ-misâl Harem-i şerîfin tâ ortasında murabba'u'ş-şekil saruya mâ'il zeytûnî elvân hacer-i savvândan mebnî bir binâ-yı metîndir. Her taşı çâr-kûşe sandık cirminde boz elvâna mâ'il mücellâ taşlardır. Ve zemînden Mekke'nin kadd-i nihâyeti yigirmi dörd zirâ'-ı Mekkî'dir. Ve arzı yigirmi üç zirâ' ve bir şibirdir. Ve irtifâ'-ı ciderânı yigirmi yedi zirâ'dır.

Ve hacerin devri on beş zirâ'dır. Bu hacere Hatîm derler. Ka'be-i şerîfin cânib-i şimâlinde Altun oluk cânibinde vâki' olmuşdur kim mîzâb-ı rahmetden cereyân eden (---) (---) (---) (---) Hatîm dîvârının **[P 142a]** kaddi bir âdem kaddi mikdârı bir alçacık siyâh ve beyâz mücellâ taşlardır. (---) (---) (---) Ve tavâf ederken Hatîm'i bile dolaşup cümle yüz yetmiş adımdır. Zirâ'-ı mekkî hisâbı dahi bu hatve (---) (---) (---) Rükn-i Irâkî'den girüp Rükn-i Şâmî'ye Altun oluk alından yol geçer. Ammâ Hatîm (---) (---) (---) (---) Risâlet-penâh'dan istimâ' edüp ve Fâtımatü'z-Zehrâ ve Âyişe-i Sıddîka'dan (---) (---) (---) (---)

Ve Zübeyr ibn Avâm hazretleri zamân-ı hilâfetlerinde bu Hatîm'i kal' edüp müceddeden binâ edüp Beyt-i şerîfe ilhâk edüp sütûh-ı Mekke ile berâber etdi. Ve cânib-i erba'asına revzenler ve billûr ve necef ve moran-ı gûnâ-gûn câmlar inşâ etdi. Ve Beyt-i şerîfin Rükn-i Yemânî'de mesdûd olan bâb-ı şerîfi açup Beyt-i şerîfi yine ke'l-evvel iki kapulu eyleyüp niçe mâl-ı hazâyin masrûf edüp Beyt-i şerîfin enderûn [u] bîrûnun eyle tezyîn eyledi kim görenler *"Hâzihi cennâtü adnin, fedhulûhâ hâlidîn"* [315] deyüp temâşâ eden bir kapudan girüp bir kapudan çıkacak iken çıkmayup muhalled kalmağa cân atarlardı. Ve Beyt-i şerîfi yedi kerre tavâf eden bir kapudan girüp bir kapudan çıkarlardı. Niçe eyyâm Zübeyr hazretlerinin hilâfetinde bu minvâl üzre tavâf olunurdu.

Ba'dehu Şâm halîfesi olan emîrü'l-mü'minîn Mervân-ı Hımâr idi. Zübeyr hazretlerinin Mekke ve Medîne'ye halîfe olup Ka'be-i şerîfi münhedim edüp kendü murâdı üzre beyt-i cedîd etdüğün istimâ' etdükde Hicret-i Nebeviyye'nin sene 43 âmmında seksen bin asâkir-i Şâm ile Haccâc-ı Yûsuf-ı Zâlim'i Mekke'ye Zübeyr hazretleri üzre serdâr edüp Haccâc-ı Zâlim Mekke'ye gelüp asker-i bî-şümâr **[Y 341b]** ile Mekke-i mükerremeyi muhâsara edüp cebel-i Ebî Kubeys üzre mancınıklar koyup Harem-i şerîfi ve Beyt-i şerîfi döğe döğe niçe yerleri münhedim olup âhir-i kâr Zübeyr

hazretleri cengden ferâğat etdükde emân ile Haccâc'a miftâh-ı Mekke'yi teslîm etdükde Haccâc-ı Zâlim emâna bakmayup Zübeyr hazretlerin Bâb-ı Selâm'da ma‘nûkan salb edüp rûh-ı pür-fütûhları civâr-ı rahmete rücû‘ etdi. (---) zamân maslûp durdu. Haccâc murâd edinmişdi kim bir kimesne ricâ edüp na‘şe-i Zübeyr'i salb olduğu yerden endirüp defn edeler. Aslâ bir kimse ricâ etmedi.

Hattâ Zübeyr hazretlerinin vâlidesi Abdülmuttalib kızı idi ki Hazret-i Risâlet'in halasıdır. Ve Zübeyr'in dedesi Hazret-i Ebâ Bekir'dir. Netice Hazret-i Zübeyr'in vâlidesi dahi hayâtda idi Zübeyr hazretlerin vâlidesi dahi ricâ etmeyüp Zübeyr bu kadar zamân maslûb durdu. Bir gün vâlides Zübeyr'in na‘şesi yanından geçerken oğluna bakup eydir:

"Dahi bu Şeyh Zübeyr minberden enmedi mi? Ne çok va‘z [u] nasîhat etdi" deyüp ubûr eder. Bu güftârı Haccâc-ı Zâlim'e bildirdiklerinde "Bu sözden anlanan ricâ etmekdir. Tîz Zübeyr'i endirin" deyüp endirirler. Ve gasl etdirüp Harem-i şerîfde yine Haccâc cenâze namâzına hâzır olup tâbût-ı şerîfin bir cânibine Haccâc girüp yedi kerre cenâze-i Zübeyr'i tavâf etdirüp Mu‘allâ'ya defn ederler.

Ba‘dehu Haccâc-ı Zâlim hutbeyi Mekke'de Mervân-ı Hımâr nâmına kırâ’at etdirüp Haccâc-ı Zâlim Yûsuf Mekke ve Medîne ve Kûfe ve Irâk'a halîfe olup Zübeyr hazretlerinin Hatîm'i Beyt-i şerîfe ilhâk etdüğün kal‘ edüp Resûl-i Kibriyâ'nın zamân-ı sa‘âdetlerindeki gibi hâlâ zâhir olan müdevver Hatîm dîvârın binâ edüp mâbeyn-i Mekke'de yol eyledi. Ve Hatîm dîvârı üzre hüsn-i hat ile âye[t]: [316] âyeti ilâ-âhirih celî hatt-ı Karahisârî ile beyâz mermer üzre bir âdem kaddi bâlâda tahrîr olunmuşdur. Dikkatle temâşâ etdükde nümâyândır, yohsa herkesin manzûru olamaz.

Ve Hatîm dîvârının bir ucu Rükn-i Irâkî'de ve bir ucu Rükn-i Şâmî'dedir. Ve besmele bu köşededir.

Ve Ka‘be'nin bir dîvârın dahi Haccâc müceddeden binâ etdi. Üç dîvârın İbnü'z-Ziyâd etdi. Ve Haccâc-ı Zâlim Zübeyr'in etdüği Bâb-ı Yemânîyi yine sedd edüp hâlâ cânib-i şarka nâzır olan kapuyu alıkodu. Bu Bâb-ı Ka‘be kâmil bir âdem kaddi bâlâdır. Kasîrü'l-kâme âdem âsitâne-i Beyt-i şerîfi bûs etmeğe usret çeker. Bu Bâb-ı şerîfin tûlu altı zirâ‘-ı Mekkî bâlâ ve on bir parmakdır. Ve arzı üç zirâ‘ ve on iki parmakdır.

{Der beyân-ı ibtidâ-i hayrât-ı kisve-i şerîf-i Mekke-i mükerreme}

Bu kapuyu Haccâc tamâm edüp Ka‘be-i şerîfi dîbâce ile ibtidâ anlar kisve geydirdiler. Zamân-ı kadîmde Yemen tebâbi‘aları ya‘nî Yemen pâdişâhları bir gûne musanna‘ hasîr ile Ka‘be'ye **[Y 342a]**kisve ederlermiş. Hârûnü'r-Reşîd ve oğlu Me’mûn Halîfe dahi dîbâçdan Mekke'ye kisve ederlermiş. Mürûr-ı eyyâm ile evkâf[ı] harâb olmak ile Mısır sultânlarından Âl-i Eyyûbiyân'dan el-Melik es-Sâlih Necmeddîn hâtûnu Şecerüddürre nâm hâtûn zer-ender-zer siyâh kisve ile pûşîde edelden berü Karadonlu Ka‘betullâh derler. Azîm hayrâtdır. Bir mülûke müyesser olmayup bu Şecerüddürre nâm hâtûna müyesser olmuşdur.

Hakîr İbrâhîm Paşa-yı Mostarî asrında Mısır'da kisve nâzırı olduğumuzdan ma‘lûmumuzdur. (---) nâm mahalde (---) pâre ma‘mûr u âbâdân kurâları vardır, evkâf-ı azîmdir. Senevî yüz yetmiş kîse-i Mısrî îrâdı vardır. Emîni ve nâzırı yigirmi kantâr harîr alup siyâha boyadırlar. Ve yigirmi vukıyye sîm-i hâlis ve iki bin dinâr-ı frengî ile sırma edüp Mısır'da Yûsuf köşkünde yüz elli nefer üstâd-ı kâmil zerbâflar gelüp mâh-ı Mevlûdun gurresinde kârhânelerin kurup sırmaları mebrûm edüp şuğle şürû‘ ederler. Kâmil sekiz ay işleyüp mâh-ı Şevvâl'in (---) günü nümûne-i kârların Mısır vezîri huzûruna iletüp arz-ı ma‘rifet ederler. A‘lâ, bî-nazîr ise vâlî-i Mısır ihsânlar edüp serçeşmelerine hil‘at-i fâhireler ihsân olunup dahi takayyüdlüce işlerler. Ammâ alimallâh bu üstâdların kârhânelerin görmeyen rûy-i arzda bir şey görmüş değildir kim ta‘bîr ü tavsîf ve temdîh ile anlanılmaz, zîrâ mısra,

Şenîden key büved mânend-i dîde [317]

mazmûnu üzre görmeğe muhtâcdır.

Ve cümle nakşı *"Lâilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh"* dır. Ka‘be-i şerîfin haremi evsâfın tahrîr etdiğimiz üzre bu kisve-i şerîf dahi ol kadardır. Ammâ bu kisveyi Beyt-i şerîfe Mısır emîrü'l-haccı geydirüp kisvenin dâmenlerin Beyt-i şerîfin dîvârı dibinde dâ’iren-mâdâr kırk iki pirinç halkalar vardır, herbiri kol kalınlığı halkalardır, gûyâ zer-i hâlisdendir, bu kisve-i şerîfi rûzgâr-ı zorkâr hark etmesin içün on iki kantâr beyâz pembe habl-ı metînleri ile mezkûr halkalara bağlayup Karadonlu Beytullâh olup Ka‘be-i şerîf mesâfe-i ba‘îdeden nümâyân oldukda âdem mebhût olur.

Hattâ yetmiş bin huccâc yüzlerin sürerek ve kisveyi keşân-ber-keşân çekerek müsta‘mel olmasın içün mezkûr tınâblar ile kisveyi sütûh-ı Mekke'de makaraları vardır, bir âdem kaddi cânib-i erba‘asından kisve-i şerîfi ref‘ edüp yelkendâz ederler. Ve bu kisve-i şerîfin ortasında Beyt-i şerîfi dirâgûş etmiş zer-ender-zer bir kuşak vardır, Ka‘be'yi dâ’iren-mâdâr ihâta etmişdir. Üç arşın enli zerdûz kemerdir. Ve som sırma ile bu kuşağ üzre âye[t], kaderî âyetdir, nûr(?) [318] âyeti tahrîr olunmuşdur. Aceb hayrât-ı azîmdir.

Her sene Mısır'dan cedîdi gelüp atîk kisveyi **[Y 342b]** şerîf hazretleri parça parça edüp cümle İslâm pâdişâhlarına hedâyâ gönderüp anlar dahi şerîfe surre ve atıyye gönderirler. Ve her diyârda parça parça vardır, teberrüken meyyit üzre koyup cenâzeyi garâfeye götürürler. Ammâ kânûn-ı Süleymân'dır, kaçan kim haccü'l-ekber ola, yâhûd fermân-ı şehriyârî sâdır ola, kisveyi ve kuşağı ve Bâb-ı şerîf perdesin Âl-i Osmân pâdişâhına gönderirler. Ammâ Bâb-ı Şerîf'in perdesin Âl-i Osmân pâdişâhına [[(---) (---) (---)]] tahrîr olunan Bâb-ı Şerîf'in kadd [ü] kâmeti ne mikdâr ise bu perde-i Bâb-ı Şerîf dahi ol kadardır [[(---) (---) (---)]] değildir. Rengâreng-i bûkalemûn ve cümle harîrdir. Ammâ zerre mikdârı nümâyân değildir. Serâpâ zer-ender-zerdir. [[(---) (---) (---)]] güzâf-ı şükûfe evsâf-ı perde-i bâb-ı sa‘âdetdir kim lâ-nazîrdir.

Ve Bâb-ı Şerîf'in kanatları dahi [[(---) (---) (---)]] hâlisdendir. Bu kapu dahi pederimiz merhûmun amelidir. Bir kitâbe **[P 142b]** içinde ketebelerin müşâhede eyledim. si tahrîr olunmuşdur.

Ve bu bâb-ı şerîfin yüzü sâfî kalemkârî çökürme münakkaş kapudur. Ve şarka mekşûf olduğundan şems-i âteştâbın [[(---) (---) (---)]] **[Q 140b]** sinden merdüm-i dîdeler hîrelenir. Ve Bâb-ı Şerîf'in iki kanatlarında altun kitâbeleri içre bu târîh mastûrdur:

"Mimmâ bi-hayrı mevlânâ es-Sultânu'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn Sultân Ahmed Hân azze nasruhu. Sene ışrîne ve elf." [1020] merkûmdur.

Ve dahi müzehheb gümüş kitâbeler içre siyâh savat ile tahrîr olunmuş hatlar var. Ammâ izdihâmdan nazar etmek mümkin olmayup bu târîh ile iktifâ etdik. Hakkâ ki bâb-ı mu‘allâdır. Ve mücevher bir kufl-i azîmi var. Dâ’imâ mesdûd durur. Miftâhı Hazret-i Risâlet-penâh asrından beri İbn Şeybe yedindedir. Hâlâ anlar mutasarrıfdır. Bir siyâh çerde hoş-likâ kimesnedir.

Hazret-i Risâlet-penâh bunlara ve Bilâl-i Habeşî'ye "İlâ-inkırâzı'd-devrân ırkları munkariz olmaya" deyü du‘â etmişlerdir. Hâlâ oğul oğula ol kadar tenâsül bulmuşlardır kim şehr-i Mekke'de İbn Bilâl ve İbn Şeybe'den geçilmez.

Ba‘zı zamân muta‘azzım kimesneler gelüp dâhil-i Beyt-i şerîfe girmek murâd etdiklerinde şerîf hazretlerine ricâ edüp anlar dahi İbn Şeybe fermân edüp eyyâm-ı hacda iki üç kerre açılup âb-ı Zemzem'in sağ cânibinde dîvârına muttasıl Beyt-i şerîf kapusunun nerdübânı vardır, on ayak kalın tahta nerdübândır, üç arşın enlidir ve altında tuç tekerlekleri vardır, Bâb-ı Şerîf küşâd oldukda kütür kütür çekerek Bâb-ı Şerîf'in atebesine muttasıl koyup ba‘zı huccâc andan çıkar. Ve ba‘zı cüst ü çâpük

âdem nerdübâna bakmayup bir âdem kaddi âsitâne-i sa‘âdete pertâb kılup girirler. Ammâ batıyyü'l-hareke olan kimesneler bu nerdübândan çıkup **[Y 343a]** Beyt-i şerîfe girirler. Ammâ niçe âdemler helâk olur, *Allâhümme âfinâ,* yetmiş bin huccâc biribirin çiğnerler.

Hele hakîr havfimden bu sene Beyt-i şerîfin içine girmek müyesser olmadı, zîrâ ba‘zı fukahâ rızâ vermemişlerdir. "Fazîlet taşradan tavâf etmekdir" demişler ve yine,

"Eyledir, ol Beyt-i şerîfin içine kadem basan, rûy-i arzda nereye basarsın?" demişler, zîrâ Beyt-i şerîfe girmek şart değildir. Eğer mücâvir olursan Receb ve Şa‘bân'da her bâr küşâde oldukda girmek câ’izdir. Ammâ hakîr Bâb-ı Şerîf'inden içeri âşıkâne nazar edüp ta‘aşşukum dahi ziyâde olup derûn-ı Beyt-i şerîfe nazar etdim. (---) (---) (---)

..... (1 satır boş).....

Ve sütûh-ı Beyt-i şerîfe urûc edecek cânib-i rükn-i şimâlî tarafında çâr-kûşe bir kepenk-misâl bir kapakdır. Anı açup sütûh üzre çıkup sütûhu ta‘mîr ü termîm ederler. Ve Beyt-i şerîf içre yine Ka‘be örtüsü gibi *"Lâilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh"* ile bâfte olunmuş kırmızı harîr perdelerdir. Lâkin siyâh değildir.

Ve (---) aded (---) (...) sütûnlar vardır. Biri Hannân ve biri Mennân (---) (---) (---) Ve câ-be-câ âvîzeler nümâyândır. Ammâ sâ’ir cevâmi‘ ve mesâcid gibi müzeyyen değildir. Şerefiyyeti Beytullâh olması cihetiyledir, yohsa zîb ü ziyneti içün değildir.

Ba‘dehu huccâc-ı müslimînin a‘yân-ı kibârının ba‘zısı girüp niçe bini âsitânesin bûs ederler. Eyle âsitândır kim gûyâ beyâz südden halk olunmuş bir atebe-i âlîdir.

Ba‘dehu ol mezkûr nerdübânı çeküp yine âb-ı Zemzem yanına korlar. Dâ’imâ anda durur. Ve Beyt-i şerîfin üzeri (---) ile mestûr cümle barân-ı rahmeti Altun oluğa dâhil olup ol mîzâb-ı rahmetden Hatîm içine cereyân etdüği mahalde Hazret-i Risâlet-penâh'ın imâmet edüp secde etdikleri mahal ki ser-i sa‘âdetleri nişân etmiş seccâde-misâl çâr-kûşe yeşil sommâkî döşeli taş mihrâb üzre mîzâb-ı rahmetden nüzûl eden bârân-ı rahmet bu secde taşı üzre dökülür. Cânib-i erba‘ası mezkûr Hatîm dîvârıdır. Beş yüz âdem alur bir müdevver dîvârdır.

Ve İmâm-ı A‘zam mezhebinin imâmı bu Hatîm içre Hazret-i Risâlet'in secde etdikleri yeşil taş üzre imâmet edüp secde eder. Altun oluk altında vâki‘ olmuşdur. Bu secdegâh olan yeşil taşın iki cânibinde birer âdem kaddi altun yaldızlı gümüş şem‘dânlar üzre ikişer âdem kaddi ve âdem cüssesi-misâl beyâz şem‘-i kâfûrîler çerâğân olup ve her şeb iki yüz fânûs-ı cinânlar içre şem‘-i aseller ile çerâğân olup cümle huccâc ibâdet ederler.

Ve bu Hatîm içre gûnâ-gûn mermer-i hâmlar döşelidir. Ve Beyt-i şerîfin ferşine berâber temelinden dâ’iren-mâdâr yüz yetmiş adımdır. Zemînden **[Y 343b]** bir arşın bâlâ yeri Ka‘be dîvârına beyâz mermer kaplıdır kim Beyt-i şerîfin dîvârı matar-ı rahmetden mahfûz ola.

Ve bu mermerlerde Beyt-i şerîfin kisve-i şerîfinin dâmenlerin pembe tınâblar ile akd edecek kırk iki pirinç halkalar bu mermerlerde mıhlıdır. Gerçi pirinç halkalar ammâ eyle musaykal ve mücellâdır kim görenler anı zeheb-i hâlis sanur. Ve herbiri birer âdem tavkı kadar müdevver halka-i asferlerdir.

Ve Ka‘be-i şerîf çâr kûşedir. Evvelâ cânib-i şarkda Rükn-i Hacerü'l-esved ve yine şark ile şimâle meyilli Rükn-i Irâkî ve cânib-i şimâle Rükn-i şâmî ve cânib-i cenûba Rükn-i Yemânî'dir. Ve yine Rükn-i şarkî ki Hacerü'l-Esved olduğu köşedir.

Sitâyiş-i elvân ve kadd [ü] kâmet-i seng-i Hudâ Hacerü'l-esved

Evvelâ Hacerü'l-esved zemînden iki zirâ‘ âlî siyâha mâ'il bir hacer-i hâl-i Ka‘be'dir. Niçe bin müverrihler tavsîf etmişlerdir. Ve siyâhdan açık reng-i neftîye mâ'il-gûn görünür bir hacer-i hal-i

Bekke'dir. Beyt:

Ka'be kıblem senin cemâlindir
Hacerü'l-esved anda hâlindir

deyü ba'zı şu'arâ hâl-i mahbûb-ı hakîkîye teşbîh etmişlerdir. Hakkâ ki Ka'be-i şerîfin cümle der-i dîvâr-ı münevver-i müdevveri beyâz ve sebzgûn hacerler ile mebnîdir. Ammâ bu Hacerü'l-esved şark cânibinde Mekke'ye şeref vermiş bir hâldir. Ammâ pâre pâre ve gâyet musaykal ve mücellâ yumru taşdır. Ve zahm-ı hurde olmasının sebebi oldur kim âyet ile müsbetdir kim âye[t]: [319] âyet-i şerîfi şâhiddir kim Ashâb-ı Fîl ile Ebrehe nâm la'înler gelüp Beyt-i şerîfi hedm edüp cümle taşın Cidde deryâsına dökdüğü cemî'i ehâdîs, tefâsîrler ve siyerlerde mastûrdur.

Hacerü'l-esved'i dahi böyle zahmdâr edüp yerinden kal' etdi. Andan Cenâb-ı Bârî anlara ebâbîl kuşu ile Cehennem'den birer şerer-pâre hacer gönderüp hevâdan bu Ashâb-ı Fîl üzre ol hacerleri ilkâ edince herbirinin kelle-i bî-devletlerine âteş-pâre-i hacer isâbet edince cümlesi helâk oldular.

Andan yine Ka'be-i şerîfi ta'mîr edüp Hacerü'l-esvedi dahi yerine konuldu.

Andan (---) (---) asrında Karâmıta la'în gelüp Ka'be-i şerîfi harâb [u] yebâb edüp Hacerü'l-esvedi topuz ile münkesir edüp Hacerü'l-esvedi yerinden kal' edüp (---) (---) götürüp (---) sene hacc olunmadı.

Ba'dehu Âl-i Hâşimiyân (---) (---) (---) (---) hâtırın hoş edüp Beyt-i şerîfi müceddeden binâ etdiler. Ve Hacerü'l-Esved'i dahi satın alup (---) (---) (---) (---) ammâ Karâmıta mel'ûnlar Hacerü'l-Esved'i götürürken yetmiş deve helâk oldu. (---) (---) (---) Yerine korken münkesir olan yerlerine sîm-i hâlis akıdup hâlâ gümüş ile (---) (---) (---) kaplı gümüşlü gümüşlü mahallin öper. Âdem kellesinden büyücek Hacerü'l-Esved'dir. Cemî'i **[Y 344a]** tevârîh kitâblarında böyle tahrîr olunmuşdur hâcet yokdur hâcet yokdur. [[(---) (---) (---) (---)]] Yine biz sadâde rücû' edelim.

Hazret-i Resûl bûs edüp bu beyt [[(---) (---) (---)]] 'l-Esved biri 'l-Esved biri mahall-i Ma'cene biri Hatîm içinde imâmet edüp secde yerindeki [[(---) (---) (---)]] ba'dehu "Ümm-i enbiyâ Hacer Ana rûhiyçün el-Fâtiha" deyüp ol yeşil mihrâb taşın **[Q 141a] [P 143a]** sağ cânibine işâret buyurup du'â ederlermiş.

Hadîce-i Kübrâ ve Âyişe-i Sıddîka'dan mervîdir, anlar Hazret-i Risâlet'den su'âl edüp,

"Yâ Resûlullâh ümm-i enbiyâ buyurup du'â mahallinde bu secdegâhlar olan hacer-i ahzara işâret edersiz" deyü su'âl etdiklerinde Hazret-i Risâlet-penâh buyururlarmış kim,

"Hacer Ana bu makâmda medfûndur" buyurmuşlardır. Ümmü'l-mü'minîn Hadîce ve Âyişe'den mervîdir, hadîs ile müsbetdir. Ve cümle ehl-i Mekke dahi kütüb-i mu'teberelerde görüp eyle şehâdet ederler.

Ve Hazret-i Resûlü's-sakaleyn'in Mekke hacerlerinde i'tibâr etdiklerinin biri dahi Hacerü'l-Esved ile Beyt-i şerîfin bâbı mâbeynine **Mültezem** derler, bir kulaç mikdârı yerdir, ana hâlâ Mültezem derler. Vech-i tesmiyesi oldur kim du'â iltizâm olunduğıyçün mültezem derler. Ve zamân-ı câhiliyyetde kadı ve hâkim yoğiken müdde'î müdde'un-aleyh bu mahalle gelüp bu Mültezem hacerine râyegân el ururlardı. Zâlim ise cür'et edüp el urmazdı. Gayret edüp el ursa helâk olurdu. Mazlûm olan el urup halâs olurdu. Bu mahalde beddu'â ve hayr du'â etseler, kabûl olurdu. Ve keziben el urup yemîn eden derhâl ukûbetin bulurdu. Mültezem demesinin aslı budur.

Ve Hazret-i şefî'ül-müznibînin i'tibâr etdikleri bir dahi Beyt-i şerîf bâbının sağ cânibinde Rükn-i Irâkî'ye karîb temel dibinde bir çukurcuk vardır. Ana **Ma'cene** derler. Ve makâm-ı Cibrîl dahi derler. Anda Hazret-i İbrâhîm mübârek kadem-i şerîfleri ile Beyt-i şerîfi binâ ederken hâk-i amber-

pâki tîn edüp tahmîr ederken bu mahalde mahlût etdüğiyçün Ma‘cene derler. Anda iki rek‘at namâz kılmak sünnetdir. Çâr köşe bir çukurcukdur. Ve bu makâm-ı Ma‘cene içinde Beyt-i şerîfin temeli taşında iki zirâ‘ bâlâ bir mâvî taş-ı nîlgûn üzre celî hat ile tahrîr olunmuşdur, bu târîh:

"Ammera bi-tecdîdi eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Kayıtbay medde zılluhu."

tahrîr olunmuşdur. Bu mahalde eşkâl-i Mekke tamâm oldu.

Der beyân-ı esmâ-i Beytullâhi'l-harâm

Cemî‘i tevârîhlerde ve kütüb-i mu‘teberelerde ve niçe siyerlerde Ka‘be-i şerîfin esmâları vardır, zîrâ kân-ı fusahâ-yı bülegâdır. Ma‘lûmumuz olduğu mertebe ism-i şerîflerin beyân eder.

Evvelâ ism-i kadîmi Beytullâh'dır. Ve Mekke-i mükerreme ve Beyt-i şerîf ve Ka‘be-i şerîf ve Beytullâhi'l-harâm ve Bekke-i şerîf, ve el-Beled, ve el-Kurâ ve Ümmü'l-kurâ **[Y 344b]** ve Arûz ve Mukattaşa ve Fârân ve Mukaddese ve Kâvus ve Karyetü'n-neml ve Cebâbize ve Hatîm ve el-Vâdî ve el-Harem ve el-Arş ve Berre ve Salâh ve Katâm ve Zence ve Tayyibe ve Nâsse ve Nâşşe ve Beyt-i Me‘âd.

Ve İbn Abbâs hazretleri tefsîr-i şerîfinde Me‘âd'dan murâd Mekke'dir deyü tefsîr etmişdir kim bu âyet-i şerîfi istidlâl edüp Beyt-i şerîf içün nâzil oldu buyururlar. Âye[t]: [320] Mekke'dir demişler.

Ve bu esmâlardan gayri Fîrûzâbâdî *rahmetullâhi aleyh* Mekke-i mükerreme esmâları içün bir risâle te’lîf edüp üç yüz yetmiş esmâ-i Mekke cem‘ edüp tahrîr etmiş. Ammâ Hazret-i Mefhar-i Mevcûdât'ın kelâm-ı dürerbârlarından dâ’imâ Mescidü'l-harâm deyü nutuk buyurmuşlar. Hattâ bu hadîs-i şerîf ile müsebbetdir: [321] demişlerdir.

Bu hadîs-i sahîhden gayri Müslim [ü] Buhârî'den râvîleri ile niçe yüz hadîs-i şerîf vardır. Ve tasrîhen ve tenzîhen niçe yüz âyet-i şerîfler vardır. Âye[t]: [322] misilli âyetler vardır kim her biri âyât-ı muhkemât beyyinâtlardır. Ve,

Beyt-i şerîfin cânib-i erba‘asında Harem-i şerîf içre olan makâmât binâ-yı âliyeleri beyân eder

Evvelâ Beyt-i şerîfi huccâc-ı müslimîn tavâf etdikleri hareme vâdî-i Ebyaz derler. Beyâz mermer-i hâm döşeli bir mücellâ sahrâdır. Büyük Harem-i şerîfdendir, ammâ bu mahal beyâz mermer-i hâm döşelidir. Bu sahrânın cânib-i erba‘asında Beyt-i şerîfi ve Hatîm-i şerîfi ihâta etmiş dâ’ire-mâdâr kırk üç tuç direklerdir ammâ ikisi mermer amûd-ı musanna‘lardır.

Bu tuç direkler dahi Süleymân Hân'ın binâsıdır. Her biri üç âdem kaddi tuç ve musaykal sütûnlardır. Süleymân Hân'ın Seyyidvar altında rikâbdârı olan Kuzu Alî Ağa'dan mesmû‘umuz olmuşdur kim Süleymân Hân bu kırk bir aded tuç direkleri Mısır'da Tavâşî Süleymân Paşa'ya inşâ etdirüp Yemen gazâsına götürmek içün toplar idi. Ba‘dehu Süleymân Hân Ungurus seferlerinden Yemen gazâsına gidemeyüp Süleymân Paşa Yemen'i ve Hindustân'da Dîvâbâd'ı ve Ahmedâbâd'ı ve Bender'i ve Suratâbâd nâm benderleri iki yüz pâre keştî ile Süveys deryâsından varup altı ay kâmil ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ile mezkûr benderleri Portakal keferesi destinden kuvvet-i bâzû-yı Âl-i Osmân ile alup ve tokuz bin aded Portekiz küffârı esîr olup kırk bir pâre balkarmata gemileri dahi feth olup mezkûr kal‘alara asâkir-i Âl-i Osmân'dan cengâver fetâlar konulup Süleymân Paşa, Süleymân Hân'a neccâblar ile bu feth-i meserreti arz etdükde Süleymân Hân'dan hatt-ı şerîf vârid olup,

"Sen ki Süleymân Paşa lalamsın. Feth **[Y 345a]** etdüğin kılâ‘-ı metînelerde benim içün birer câmi‘ binâ edüp ve her bir kal‘ada Süleymân nâmıma sikkem kesüp Hindustân'da hissiye ve hutbem olup ol meskûk akçelerden der-i devletime hazîne gönderüp feth etdüğin kılâ‘-ı Hindustân hâkânı

karındaşıma teslîm edüp mahabbet-nâmeler ile der-i devletime gelesin" deyü haber geldikde Süleymân Paşa,

"El-emrü emrüküm" deyü sikke ve hutbe-i Âl-i Osmân tilâvet etdirüp mezkûr kal'aları Hind pâdişâhına hibe edüp bu kadar mâl-ı firâvân ile Hindustân'dan mansûr [u] muzaffer avdet edüp diyâr-ı Yemen'de dahi yedi aded bender iskeleleri feth edüp andan bender-i Cidde'ye donanma-i hümâyûn ile ve feth olunan küffâr gemileri ile ve bî-hadd [ü] bî-kıyâs mâl-ı firâvân ile Cidde'ye gelüp andan Mekke-i mükerremeye Süleymân Paşa gelüp hacc-ı şerîf edüp bâlâda zikri sebkat eden kırk bir pâre tuç topları hâzır cebehâne bulunmak maslahatıyçün Beyt-i şerîfin cânib-i erba'asına ziynet içün ale't-tertîb dizmişlerdir. Yohsa anlar berâ-yı maslahat dizilmiş amûdlar değildir. Kuzu Alî Ağa merhûm eyle buyurmuşlardı.

Hamd-i Hudâ kırk yıldan sonra görmek müyesser olup hakîkatü'l-hâl cümlesi şâhî tuç toplardır. Üzerlerinde binâ yokdur. Dipleri birer mermer kürsî üzre ağızları bâlâda ammâ falya ve ağızları mesdûd olduğundan bir ferd-i âferîde toplar idiğinden haberdâr değillerdir.

Ve bu tuç direkler birbirine kol kalınlığı demir kollar ile muttasıldır. Ve bu tuç sütûn-ı mevzûnların mâbeyne-hümâsı beşer adımdır. Ve her amûd üzre birer altun yaldızlı musanna' alemler vardır. Ve sütûndan sütûna kol kalınlığı demir kemerler vardır, serâpâ kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur.

Ve bu tuç direklerin Minber-i Resûl dibinden tâ şâfi'î makâmı önünden ubûr edüp tâ âb-ı Zemzem köşesine gelince Ka'be-i şerîfi ihâta etmişdir, Ka'be-i şerîf bu direklerin ortasında kalmışdır. Cümle huccâc-ı müslimîn bu tuç direkler içinde tavâf ederler. Hudûd-ı tavâfdır. **[P 143b]** Bu direklerden taşra tavâf olunmaz, zîrâ Hazret-i Risâlet-penâh bu direklerin olduğu mahalden tavâf etdikleri mahalde pây-i şerîflerinin alâmeti üzre bu amûdlar inşâ olunmuşdur.

Ve bu tuç direkler ile Ka'be-i şerîf **[Q 141b]** mâbeyninden gayri büyük Harem-i şerîfde mermer-i hâm döşeli değildir, serâpâ hurda kara taş dökülüdür. Kaldırım döşeli değildir, hemân dereler içre çakıl taşı nice pâymâl ise Harem-i kebîr içi eyle dökülmüşdür. Âdem üstüne huzûr ile basamaz.

Ve bu hurde dökülmüş taşlar Hazret-i İbrâhîm Beyt-i şerîfi binâ etdükde andan bekâyâ kalmış hurde moloz taşcuğazlardır. Teberrüken tathîr edüp kaldırmazlar. **[Y 345b]** Ve bir fâ'idesi dahi oldur ki eğer Harem-i şerîfe serâpâ tavâf mahalli gibi beyâz mermerler döşeli olsa mefrûş olmuş taşların şiddet-i harâretinden tavâf edüp ayak (---) (---) (---) (---) edüp edemeyüp şemsin harâretin teskîn edüp safâ ile tavâf olunur.

Ammâ bu Harem-i kebîrin (---) (---) (---) (---) şerîf evvelâ Beyt-i şerîfden tâ Bâb-ı Safâ'ya varınca üç zirâ' enli mermer-i hâm döşelidir. (---) (---) (---)

Ve bir dahi Bâb-ı Bâsıtıyye'ye biri dahi Bâb-ı Ziyâde'ye ve biri dahi Bâb-ı Selâm'a varınca (---) (---) (---) (---) andan mâ'adâ hurde taş dökülüdür.

Ve bu Harem-i şerîf içre olan binâlardan biri (---) (---) (---) ile, öyle mâ'adâ,

Makâm-ı Hanefî: Mâbeyni elli adımdır. (---) aded amelî sütûn-ı mevzûnlar üzre (---) kademe taş nerdübân ile urûc olunur kasr-ı âlî-misâl bir mahfildir. Cânib-i erba'asında beyâz mermer-i hâmdan şebeke-misâl oyulmuş kenâreleri vardır. Ve cânib-i erba'ası zıhlı ve mebrûm beyâz mermer amûdlar üzre hurde tâklardır. Ve nakş-ı bûkalemûn müzehheb halkârî Bihzâd [u] Mânî kalemidir.

Ve bu tavan üzre kurşum örtülü harpüşte kubbelidir. Ve yigirmi nefer mü'ezzinân-ı Hanefî bunda mü'ezzinlik ederler, bir hevâdâr kasr-ı âlîdir. Hakîr bir hatm-i şerîfi bu maksûrede itmâm edüp bahr-i tavîl-misâl bir du'â-yı tavîl etdim ki niçe bin huccâc bu du'â hırmeninde hâzır olup âmîn âmîn sadâsı evce peyveste {olup birden bine binden yüz bine varınca ihsân [u] in'âmın görüp hukûkun

kesb etdiğimiz velîni‘amlarımızın rûh-ı pür-fütûhların yâd etdik. Husûsâ hukûk-ı vâlideyn içün ve üstâdlarımız içün ve *merhûm mağfûrun-leh* Melek Ahmed Paşa efendimiz rûhiyçün ve Defterdârzâde Mehemmed Paşa ve Seydî Ahmed Paşa ve Suhrâb Paşa ve Tabanıyassı Mehemmed Paşa ve Cânpûlâdzâde Mustafâ Paşa ve Kapudan Hasan Paşa ve Mevlevî Mehemmed Paşa ve Dervîş Mehemmed Paşa ve Siyâvuş Paşa ve Fazlı Paşa ve Serdâr Alî Paşa ve'l-hâsıl cümle vüzerâ ile âşinâlık kesb edüp gazâlarda bile hâzır olduğumuz efendilerimizin rûh-ı şerîflerin yâd edüp tilâvet etdiğimiz hatm-i şerîfin savâbı ile her birinin rûh-ı şerîflerin hissemend eyledik. Cümle huccâc âmîn dediklerinde sadâ-yı âmîn evce peyveste} olurdu.

Ve bu makâm-ı Hanefî'nin minber-i şerîfe nâzır köşesinde bu târîh:

Dâver-i Cem-azamet Hân Mehemmed ya‘nî
Adl [u] dâdile uyandırdı mülûk-i seyfi

Dedi târîhin anın ehl-i Medîne göricek
Katı a‘lâ güzel oldu bu makâm-ı Hanefî.

Sene 1063

terkîm olunmuşdur. Ve bu makâm-ı Hanefî'nin sağ tarafında,

Makâm-ı İmâm Mâlik: Rükn-i Yemânî mukâbilinde tahtânî **[Y 346a]**bir alçacık kasırdır. (---) sütûn üzre münakkaş tavandır. Sütûhu rusâs-ı nîlgûn ile mestûrdur. Mezheb-i (---) mü’ezzinleri bunda ikâmet ederler. İmâmları Rükn-i Yemânî ile Rükn-i şâmî mâbeyninde imâmet edüp muktedâ-yı nâs olur. Dahi anın sağında Hacerü'l-esved mukâbelesinde,

Makâm-ı İmâm Hanbelî: Bu dahi tahtânî alçak maksûredir. Cümle mezâhib imâm (---) mü’ezzinleri bunda ikâmet edüp imâmları Hacerü'l-esved dibinde imâmet eder. Cemâ‘atleri dahi esvedü'l-levin benî âdemlerdir.

Ve bu **mahâfil-i mü’ezzinân** dahi (---) sütûn üzre münakkaş tavandır. Kubbesi harpüşte kurşum ile pûşîdedir. Bu mahfil içinde dâ’imâ Beyt-i şerîf huddâmları tavâşî ağalar sâkin olurlar. İki yüzden mütecâviz siyâh çerde tavâşî ağalardır kim her biri otuzar kırkar sene âsitâne-i Âl-i Osmân'da neşv [ü] nemâ bulup Beyt-i şerîf hidmetiyle behremend olup âzâd olurlar.

Ve bu makâm-ı İmâm Hanbelî'nin dahi sağ tarafında üç adım karîb kasr-ı âlî bi’r-i âb-ı Zemzem üstünde bir binâ-yı âlî **makâm-ı İmâm şâfi‘î**'dir. Âb-ı Zemzem'in fevkında vâki‘ olmuş cümleden binâ-yı âlî mahfil-i Resûl'dür. Hazret-i Risâlet dâ’imâ bu kasr-ı rûşenin yerinde ibâdet edüp makâm-ı İbrâhîm'e müteveccih olurlarmış. (---) ayak nerdübân ile urûc olunur bir kasr-ı şîrîndir. Cânib-i erba‘ası on iki sütûn-ı mevzûn üzre harpüşte münakkaş ve müzehheb ve silu ve lâcüverd ile tezyin olunmuş bir ibâdetgâhdır. Cümle mü'ezzinân-ı şâfi‘î bunda ikâmete kâ’im olurlar.

Ve İmâm-ı şâfi‘î Beyt-i şerîfin sağında zikri sebkat eden Ma‘cene nâm mahalde imâmet eder. İbtidâ bu mahfilden Bilâl-i Habeşî evlâdı ezâna şurû‘ etdükde ibtidâ mezheb-i İmâm şâfi‘î edâ-yı salât eder. Akîbince İmâm Hanefî andan İmâm Mâlikî andan İmâm Ahmed-i Hanbeli kılarlar.

Ve bu makâm-ı şâfi‘î'nin altı âb-ı Zemzem kuyusu olmak ile bu kasırda bir delik vardır. Ol mahalde dâ’imâ bir kova âmâde durur. Her kimin murâdı âb-ı Zemzem nûş etmek ise ol delveyi mezkûr delikden resen ile sarkıdup âb-ı Zemzem kuyusundan su çeküp nûş eder ve bu kasır üzre olan cemâ‘ate bezl eder. Bir garîb tarz üzre tarh olunmuş mahfildir. Andan,

Bu zikr olunan makâm-ı şâfi'înin altında çâr-kûşe bir binâ içinde vâki' olmuşdur. Cânib-i erba'asında dörd aded revzenleri vardır. İkisi Beytullâh'a nâzırdır. Ve ikisi minber-i şerîfe nâzırdır. Ve bir kapusu var, Harem-i kebîr içinde şarka nâzır iki kanatlı bâb-ı sağîrdir. Bu kapunun kemeri üzre altun levhalı hatt ile bu târîh:

"Sultânü'l-berreyn ve hakânü'l-bahreyn kultü târîhahu bi-lafzı kad **[Y 346b]** *benâ'z-Zemzem Mehemmed Hân, sene 1082"* tahrîr olunmuşdur.

Meğer bu bâb-ı sa'âdeti Sultân Mehemmed-i Râbi' tecdîd edüp bu târîhi tastîr eylemişler.

Ve Bi'r-i Zemzem bu binâ-yı âlînin ortasında vâki' olmuş, dehân-ı çâhda bir beyâz mermer ağızlıkdır. Kaddi bir âdem memesi kaddince bir büyük kuyu ağızlığıdır. Dâ'iren-mâdâr on iki âdem ihâta eder, kuyu ağzıdır. Ve bu kuyu ağızlığı dâ'iren-mâdâr demir belâzîkdir. Zîrâ bu âb-ı Zemzem halk olaldan beri şeb rûz niçe kerre yüz bin kova su çekilir. Böyle hadîd belâzîk olmasa kuyu ağzı pâre pâre olur. Ol ecilden dehân-ı çâh-ı Zemzeme demir ağızlık etmişlerdir.

Ve bu ağızlık üzre dörd âdem çıkup demir kafeslere dayanup dörd yerden demir makaralar ile gece ve gündüz çatal kovalar ile âb-ı Zemzem çeküp huccâc-ı müslimîni saky ederler. Ve huccâc dahi âb-ı Zemzemi nûş edüp bu du'âyı tilâvet ederler:

"Allâhümme innî es'elüke ilmen nâfi'an ve rızkan vâsi'an ve şifâe min külli dâin ve min haşyetik" deyü safâ-yı hâtır ile şifâ niyyetine nûş edüp def'-i atşân ederken üzerine dökerek ba'zısı başından aşağı döküp fi'l-hâl şiddet-i hârdan libâsları yâbis olur.

Ve subh [u] mesâ niçe kerre yüz bin gırba ve bardak ve cerre ve tulum ve kofa doldurmadadırlar. Ammâ bu âb-ı Zemzem-keşânlar kırk nefer elleri ve ayakları hınnâlı zeberdest Arablardır. Beher vakit dörder dörder gelüp âb-ı Zemzem çekerler. Her bâr dörd âdem tahammül edemez, gece ve gündüz nevbet ile çekerler.

Hikmet-i Hudâ bilâ-hisâb bu kadar kerre yüz bin delve su çekilir. Bir katre eksilmez. Aceb âb-ı zülâl-i mâ'ü'l-hayâtdır. Niçe bin derde devâdır. Lâkin dünyâ suları lezzetinde değildir. Sehel şorcadır, ammâ nûş edenin demâğı müşk-i amber-hâm ile mu'attar olur. Bir âdem on vukıyye nûş etse aslâ zarar isâbet etmez.

Ve bu dünyâ sularının cemî'isinde râyiha yokdur. Ammâ bu âb-ı **[Q 142a]** Zemzem'de vakt-i sabâhda gül râyihası müşâhede olunur, tâ vakt-i zuhura varınca. Andan vakt-i asra varınca benefşe şemm olunur. Andan gurûba dek yâsemen râyihası müşâhede olunur. Andan vakt-i ışâya dek kâdî râyihası müşâhede olunur. (---) (---) (---) leben-i andan vakt min hâlis râyihası müşâhede olunur.

Hattâ bu hakîr âlem ağyârdan bî-haber iken vakt-i şâfi'îde (---) (---) (---) (---) gördüm varırdım. Gûyâ kuyu bulamaç-misâl kaymağı gelmiş süd lezzetinde nûş edüp demâğım mu'attar olurdu. (---) (---) (---) (---)

Ve ve dahi kumkumalara doldurup cümle bilâd-ı İslâma teberrüken hedâyâ götürürler. Ve niçe kerre yüz bin (---) (---) (---) (---) vilâyet vilâyet götürürler.

Ve bu mâ-i tâhirin tabî'ati balgamîdir. Safravî âdeme mu'tedildir. Ba'zı tabî'ate tedrîc ile **[Y 347a]**kifâyet mikdârı nûş etse nef'in müşâhede eder. Ammâ her şey'in kesret-i ekl [ü] şürbünde ve **[P 144a]** isti'mâli çendân nâfi' değildir. Ammâ her ne niyyete nûş etsen bi-emrillâh fâ'ide müşâhede edersin.

Hâsıl-ı kelâm cemî'i emrâz-ı muhtelifeye devâdır. Hattâ şu'arâ-yı bülegânın birisi Ka'be-i şerîfe şikeste-hâtır varup âb-ı Zemzemden nûş edüp şifâ buldukda bu kıt'ayı terennüm eder:

Yekûlûne Leylî bi'l-ırâkı marîzatün,

Fe yâ leytenî küntü tabîben müdâviyâ,

Aleyye izâ lâkaytü Leylî bi-halvetin,
Ziyâretü Beytillâhi riclâye hâfiyâ. [323]

Hakkâ ki bir âdem dürüst i‘tikâd ile nûş etse elbette şifâ bulması mukarrerdir, zîrâ mu‘cize-i Hazret-i İsmâ‘îl'dir. Hakkında niçe bin kîl [ü] kâller tahrîr olunmuşdur. Ammâ kavl-i sahîh oldur kim,

Der vasf-ı tulû‘-ı âb-ı Zemzem

Hazret-i İbrâhîm'in oğlu İsmâ‘îli âlem-i sabâvetde mehdde iken vâlidesi Hacer Ana İsmâ‘îl'i yere bırağup kendü işine meşgûl oldukda Hazret-i İsmâ‘îl bükâ edüp nem-i dîdeleri zemîne düşdükde nemden yem-misâl ayneyn eşkinden iki uyûn zâhir olup kavm-i Benî Cürhüm lisân-ı İbrîde bu uyûnlara Zemzem dediler. Ammâ kavl-i kavî oldur kim kaçan Hazret-i İsmâ‘îl âlem-i sabâvetde iken arz üzre hâk-âlûd olup hâb-ı nâzdan bîdâr oldukda debelenerek mübârek pây-i şerîflerinin ökçesiyle zemîni urdukda bi-emrillâh iki uyûn zâhir olup İsmâ‘îl'i gark mertebesinde etdükde İsmâ‘îl feryâd [u] figâna âheng eder. Derhâl Hacer Ana bükâ-yı İsmâ‘îl'i istimâ‘ edince Safâ ve Merve mâbeyninde sa‘y ederek gelüp görse kim İsmâ‘îl gark-ı âb oluyor. Bire meded cânım pâresi sana n'oldu, deyüp İsmâ‘îl'i dirâgûş edüp âb-ı Zemzem'in zâhir olduğuna bin bin hamd edüp ibtidâ Hacer Ana nûş edüp elhamdülillâh yerine lisân-ı İbrîce Zemzem deyüp du‘â etdikde,

Hâzâ du‘â-i Hacer Ana zevce-i Hazret-i İbrâhîm ya‘nî ümmü Hazret-i İsmâ‘îl: {Du‘â gûyend lisân-ı İbrî berâ-yı âb-ı Zemzem:}

Haban hu ja bij jemjem
beni Allâhım bu Zemzem'den

Julu bnha jum bidij
avretlere hüsn ver

Jujajlm jk jtja
Rahmet ile yarlığa

Jidej dersan flavarja
cennetine niçe zamân ko yıllar ile

Huj rivajı Jbaş ndaj
Nûh ile tâc-ı nübüvvet ile îmân ver

Tuj mja jlm jlm jida yz kılm jba
dağ kadar garîk garîk cennet rahmeti ver

Büraj fir flajriba flajriba
dertlerinden kurtar kurtar

Tercüme-i lisân-ı İbrî: İlâhî bundan nûş eden tâ'ife-i nisvânı mahbûbe eyle ve hüsn-i hulk ver. Ve rahmetinle yarlığa kim âcizelerdir. Ve evlâdlarımdan içenlere tâc-ı nübüvvet ver ve garîk garîk rahmet eyleyüp cemî'i derdlerine devâ ver, deyü du'â eder. Hakkâ ki âb-ı Zemzem nisâ tâ'ifesine gâyet nâfi'dir. Ve gâyet mahbûbe olurlar. Ve cümle zenânesi hüsn-i hulk ile meşhûre-i âlemdirler.

Ve her kim nûş ederse ta'âm tenâvül etmiş gibi def'-i cû' edüp tendürüst eder. Andan bu âb-ı Zemzemin cânib-i erba'asın Hacer Ana türâb ile ihâta edüp bir halîc eder. Eğer **[Y 347b]** bügemese nehr-i azîm olurdu, derler.

Andan Hazret-i İbrâhîm zirâ'atden külbe-i ahzânına gelüp görse kim bir ayn-ı zülâl zâhir olmuş, nûş edüp hamd [ü] senâ edüp İsmâ'îl'e hayır du'â eder.

Be-kavl-i müverrih-i âlem: Mekke-i mükerreme binâ olunmazdan evvel Cenâb-ı Bârî âb-ı Zemzemi ayân eyledi kim türâbı tîn etmeğe su lâzımdır. Ve ummâller dahi def'-i atşân etmeğe su lazımdır kim âye[t]: [324] dır. Anıniçün Cenâb-ı İzzet ol âb-ı Zemzemi halk etdi, derler. *El-uhdetü ale'r-râvî*. [325] Niçe kîl vardır, ammâ, kâl-i kelâm-i Resûl-i Kerîm aleyhi's-selâm: [326] buyurmuşlardır. *Ve's-selâm.*

Ve âb-ı Zemzem'in sağ tarafında taşrada dîvârına muttasıl Beyt-i şerîfin tuç tekerlekli nerdübânı anda durur Beyt-i şerîf açıldıkca Bâb-ı şerîf önüne koyup cümle huccâc andan çıkup Beyt-i şerîfe dâhil olurlar. Bu nerdübânın sağ cânibinde,

Bâb-ı Selâm-ı Atîk: Mâ-tekaddem Harem-i şerîf tevsî' olunmazdan Harem-i şerîfin Bâb-ı Selâm'ı bu imiş. Ve etrâf-ı Harem zikri sebkat eden tuç direkler imiş. Ve hâlâ bu Bâb-ı Selâm bir eyvân kemeri-misâl bir tâk-ı âlîdir. Bir cânibi âb-ı Zemzem kasrıdır. Bir cânibi minber-i Resûl'dür kim Bâb-ı Selâm-ı atîkın sağ tarafında aslâ bir yere muttasıl değildir. Hemân büyük Harem-i şerîfin tâ ortasında bir beyâz mermer-i hâmdan bir musanna' minberdir kim misli memâlik-i İslâmiyyede yok bir surâhî minber-i lâtifdir kim ta'bîr ü tavsîfinde lisân kâsırdır.

Bu minberin bâlâsında çâr sütûn-ı mevzûn üzre bir serâmed sivri külâhı var. Ve tâ zirve-i a'lâsında bir âdem kaddi bir alemi var. Minberin kubbe külâhı ve alemi eyle musaykal ve mücellâ altundur kim çeşm-i huccâc hîrelenüp "Sübhânallâh" derler. Hakkâ ki minber-i bî-hemtâdır.

Ve her yevm-i Cum'a makâm-ı hatîbin cânibeyninde yeşil sancaklar ile zeyn ederler. Ve iki kerre yedi aded minârelerde salâlar verildikden sonra cümle huddâm-ı Beytullâh tevhîd-i sultânî ile hatîb hazretlerini Kademü'n-Nebî kubbesinden çıkarup örf-i izâfetiyle vak' [u] vakârıyla boğazında ridâ-yı Muhammedî ile ve destinde şemşîr-i ateştâb ile hırâmânî reftâr ederek önünde alem-i Resûlullâh ile tevhîd ederek cümle hulefâları getirüp minber dibinde seccâdesinde karâr etdükde ezân-ı Muhammedî tilâvet olunup âb-ı Zemzem kasrından cümle mü'ezzinân,

"Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve sellim" deyüp âgâze etdiklerinde sünnet-i Resûlullâh edâ olunup Hazret-i Bilâl-i Habeşî evlâdı şeyh (---) tasliye-i bülend-âvaz ile rehâ buldurup hatîb hazretleri elindeki seyf-i kâtı'ı ile hatîb minbere çıkup hutbeyi tamâm edüp,

Evvelâ Cenâb-ı Bârî'ye hamd [ü] senâ, sâniyen Hazret-i Risâlet'e salât [u] selâm, sâlisen Çâryâr-ı Güzîne tarziye, râbi'an Âl-i Osmân'a du'â [vü] senâ ederek,

"Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn **[Y 348a]** mevlânâ Mülûkü'l-Arab ve'l-Acem es-sultân ibnü's-sultân es-sultân Gâzî Mehemmed Hân-ı Râbi' Fâtih-i bilâdi'l-Erdel edna'l-arzı'l-erzel ve fâtih-i Yanova ve fâtih-i Varat ve fâtih-i Uyvar ve fâtih-i Keçkıvar ve fâtih-i cezîre-i Ikrît" deyüp tâ fâtih-i Mısır Sultân Selîm'e varınca her pâdişâhı eyle ta'rîf ü tavsîf eder kim bu evsâfı istimâ' eden kimesne

Âl-i Osman devleti ne idüğin bilir.

Ve Âl-i Osmân'ın bir dârâtı dahi Mahmil-i şerîfler ile yetmiş bin huccâc Arafât'a cem‘ oldukda şevket-i Âl-i Osmân ne idüği ma‘lûm olur.

Andan bu minberden hatîb nüzûl edüp iki rek‘at salât-ı cum‘a edâ olunup minber dibinde tevhîd-i azîm olur, ba‘zı huccâc tavâfa şurû‘ eder.

Bu Mekke şehrinde bu Harem-i şerîfden gayri yerde salât-ı cum‘a edâ olunmaz. Cümle ibâdullâh bu Harem-i şerîfe leb-ber-leb olup Beyt-i şerîfi ortaya alup yüz yüze ibâdet câ’iz değil iken bu Harem-i şerîfe karşu karşuya secde ederler. Ammâ murâd [u] maksûd secdegâhları Beyt-i şerîfdir. Bir aceb temâşâgâh ibâdetgâh yerdir.

Ve bu minber ile Beyt-i şerîfin mâbeyni yigirmi adım ba‘îddir. Ve minber ile âb-ı Zemzem mâbeyninden ilerice,

Makâm-ı Hazret-i İbrâhîm ya‘nî beyt-i Hazret-i İbrâhîm: Ka‘be-i şerîfi bünyâd etmezden **[Q 142b]** evvel Benî Cürhüm kabîlesi içre sâkin olup bu makâmı cây edinmişler idi. Anıniçün makâm-ı İbrâhîm derler. Bir alçak çâr-kûşe tuç şebekeli musanna‘ kasır-misâl kurşum örtülü bir makâmdır. Ve cânib-i şarka nâzır yine tuç kafesden bir vâcibü's-seyir bâb-ı latîfi var.

Ve bu kapu önünde bir dihlîzi (---) sütûn-ı nâzik üzre binâ olunmuşdur. Ve kubbesi levha tavandır. Ammâ nakş-ı bûkalemûn zer-ender-zer ibret-nümûn halkârî ve silu ve lâcüverd ve lâ‘lî ve mînâ elvân gûnâ-gûn boyalar ile eyle münakkaşdır kim Velî Cân ve Bihzâd ve Ağa Rızâ kalemin çekmede âcizlerdir.

Ve makâm-ı İbrâhîm olmak ile Sultân İbrâhîm Hân müceddeden ta‘mîr edüp böyle sihr-i i‘câz münakkaş etdirmiş. Ta‘mîrine târîhi var ammâ tahrîre evkâtımız olmamak ile terkîm olunmadı.

Ve bu makâm-ı İbrâhîm'in içinde (---) (---) bir de çâr-kûşe bir sandûka-i zerdûz vardır. Eyle münakkaşdır kim gûyâ nakş-ı Çîndir. Bu dahi Mısır'da Yûsuf kasrından (---) (---) (---) (...)

..... (1 satır boş).....

emîrü'l-hac getirüp bu makâm-ı İbrâhîm sandûkasını **[P 144b]** setr eder.

Bu Sultân Ahmed Hân'ın hayrâtıdır. Yedi vukıyye sırma-i müzehheb ve yedi vukıyye sırma-i sîm-i hâlis ve iki kantâr harîr ile zer-ender-zer bâf olup gûnâ-gûn nakş-ı şükûfe ile tezyîn olunur. Ve bir cânibinde,

"Lâ ilâhe illallâh İbrâhîm Halîlullâh"

tahrîr olunmuşdur.

Ve bir kitâbe içre dahi âye[t]: [327] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hatt-ı müzehhebler cümle siyâh harîr üzre sırma ile nakş olunmuşdur. Ve bir sandûka içinde Hazret-i **[Y 348b]** İbrâhîm'in kademeyn-i şerîfeyn[i] vardır. İçi gülâb ile leb-ber-lebdir. Ehl-i züvvâr bu kubbeye girüp ol gülâbdan yüzlerine sürerler.

Ve ziyâret etdükde du‘âsı bâlâda mastûrdur. Ve bu zikr olunan binâların cümlesi Beyt-i şerîfin cânib-i erba‘asında vâki‘ olmuşdur.

Ve âb-ı Zemzem'in kapusu önünde cânib-i şarkîsinde sekiz adım ba‘îd,

Makâm-ı (---) ya‘nî Kademü'n-Nebî: Çâr-kûşe bir dîvâr üzre bir beyâz kubbe-i âlîdir. Kurşum ile pûşîde değildir, beyâz kireç ile mestûrdur. Bu kubbe içre bir mihrâb-ı muhtasar vardır. Anın sol cânibinde bir dollâb içre çâr-kûşe bir sandûkada Hazret-i Risâlet-penâh'ın mübârek pây-i şerîfleri bir kara taşa te’sîr edüp kademeyn-i mübârekeyni çukurunda leb-ber-leb gülâb-ı Resûl'dür. Cümle huccâc yüzlerine sürüp münevverü'l-vech olurlar.

Ve bu kubbe içinde niçe yüz sâhibü'l-hayrâtın müzehheb ü mutallâ çerâğdân ve şem‘dân ve

buhûrdân ve gülâbdânları var kim yığın yığın âmâdedir. Ve mücevher şem‘dân ve kandîl ve sîm âvânları var kim hisâbın Hudâ bilür. Ve gûnâ-gûn fânûslar var kim herbiri birer memleketden hedâyâ gelmiş fânûs-ı cinânlardır. Her şeb Harem-i şerîf huddâmları şem‘-i kâfûrîler ile çerâğân edüp Harem-i şerîfi zeyn ederler.

Ve bu kubbe-i kademü'n-Nebî'nin bâbı Harem-i şerîf içre şimâle mekşûfdur. Ve bu kubbenin on adım cânib-i şimâlinde,

Kubbe-i (---): Bir alçak kubbedir. Ve kireç ile sıvalıdır. Mahzen-i zeyt olmağile dâ’imâ mesdûddur. Bu Harem-i şerîfde ve şehir içinde ne kadar yüz bin kanâdîller var ise cümlesine zeyt bu kubbeden verilüp Harem-i şerîfi münevver ederler.

Ve bu kubbenin cânib-i erba‘asında niçe bin âb-ı Zemzem bardakları vardır, surâhî kûzelerdir. Anlara Zevrak-ı Safâ derler. Âb-ı Zemzem ile leb-ber-leb edüp rûzgâra karşu durup kesb-i hevâ edince buz pâresi olur. Ve niçe bin surâhî boğazlı bardaklardır. Her biri birer sâhibü'l-hayrâtların hayrıdır. Üzerlerine kırmızı hat ile ism-i sâhibü'l-hayr tahrîr olunmuşdur. Meksûr olan bardak yerine biri dahi alınur. Bunların sâhibleri her diyârdan surre ve atıyyeleri gelüp vekîl olan kimesne bardakları doldurup huccâc-ı müslimîne bezl ederler, aceb hayrât-ı müstetirdir.

İhvân-ı safâya ma‘lûm ola kim bâlâda tahrîr etdiğimiz ile bu kubâblardan gayri bu Harem-i şerîf içre alâmet-i binâ yokdur. Cümlesi ale't-tertîb tahrîr olundu. Ammâ bu Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında niçe yüz medârisler vardır. Cümlesinin revzenleri Beyt-i şerîfe nâzırdır. Herkes hânesinden mezâhib-i erba‘a imâmlarına iktidâ ederler, kat-ender-kat hâne ve medreselerdir. Ammâ Bâb-ı Dâvûd'dan Bâb-ı Selâm'a varınca Harem dîvârından taşrası şâhrâhdır. Ve Bâb-ı Safâ'dan taşrası Safâ ve Merve mâbeyni sûk-ı sultânîdir. **[Y 349a]**Ol tarafdan hâne ve medreseler Mısır emîrü'l-haccı medresesinden gayri medrese yokdur.

..... (10.5 satır boş).....

..... (6 satır boş).....

Evsâf-ı feth-i Mekke-i mükerreme bedest-i Hazret-i Seyyidü'l-kevneyn ve Resûlü's-Sakaleyn ve şefi‘u men fi'd-dâreyn

sallallâhu aleyhi ve sellem

Bu evsâf-ı şerîfin tahrîr etdiğimiz Beyt-i şerîf içün hubût-ı âdemden berü ma‘bed-i kadîm olmak ile niçe bin mülûk buna mâlik olduklarında niçe bin ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olduğu kütüb-i tevârîhlerde musarrahdır. Ammâ Hicret-i Nebeviyye'nin sene 17'si târîhinde bizzât Hazret-i Risâlet-penâh Medîne-i münevvereden yetmiş dörd bin Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn [ü] Ensâr ile gelüp Mekkeyi muhâsara edüp kuvvet-i bâzû ile cebren ve kahren seyf-i Muhammedî urarak Kureyş münkirleri destinden feth etdükde cemî‘i emvâl [ü] erzâkları ganîmet oldu.

Bu feth-i zafer me’serde İslâm ile müşerref olanları beyân eder: Evvelâ Ebû Süfyân bin Zacr bin Harb ve Halîm bin Cerâm ve Bedîl bin Vertâ ve İkrime bin Ebû Cehil ve Abdullâh bin Sa‘d bin Ebî Serh ve Hazret-i Ebâ Bekr'in pederi Ebî Kuhâfe mekfûfu'l-basar iken huzûr-ı Resûlullâh'a Hazret-i Ebâ Bekir getirüp İslâm ile müşerref oldu.

Ve bu Mekke-i mükerreme feth olduğu gün Hâlid ibn Velîd hazretleri Rûm'a serdâr olmağiçün hil‘at-i Resûlullâh'ı geyüp alem-i Resûlullâh'ı destine alup kırk bin nâmdâr Sahâbe-i kerrâr ile kayser-i Rûm üzre gidüp şâm-i şerîf'i feth etdi. Ve cümle Rûm keferesin dendân-ı tîğden geçirüp niçe bin deve yükü mâl-ı ganâ’im ile Medîne-i münevvereye geldi. İbtidâ gazâ-yı Rûm budur. Anıniçün Hâlid hazretlerine Seyfullâhü'l-meslûl dediler. **[Q 143a] [P 145a]**

Müverrih-i âlemler Ka‘be-i şerîfin bu mertebe ma‘mûr olmasın tahrîr ederler kim, Hazret-i

Âdem hubûtdan sonra edîm-i arzda Mekke yerinde tavattun edüp Rabbü'l-İzzet Hazret-i Âdem'e ibâdetgâh içün kızıl yâkûtdan bir beyt-i ma‘mûr gönderdi. Hazret-i Âdem anda ibâdet edüp du‘â etdi kim *"Allâhümme'c‘al lehu amâren min zürriyyetî"* deyü du‘â etdi. Hazret-i Âdem'in du‘âsı müstecâb olup Ka‘be yeri günden güne ma‘mûr oldu.

Ba‘dehu Tûfân-ı Nûh'da Beyt-i Ma‘mûr'u Cenâb-ı Allâh yine Cennet-i Me’vâ'ya ref‘ edüp ba‘de't-Tûfân tâ Hazret-i İbrâhîm zamânında yine Hazret-i Âdem'in mâ tekaddem etdüği du‘âsı berekâtıyla Hazret-i İbrâhîm emr-i İlâh ile müceddeden binâ etdükde Cenâb-ı Bârî'den nidâ gelüp emr etdi kim "Yâ İbrâhîm! Âye[t]: [328] dedi. Hazret-i İbrâhîm eyitdi

"Yâ Rabbî! Benim savtım kim işidir?" dedi. Cenâb Allâh eyitdi:

"Minke'l-ezân ve aleyye'l-belâğ" [329] buyurdu.

Derhâl Halîlullâh cebel-i Ebî Kubeys'in tâ zirve-i a‘lâsına çıkup cânib-i şarka ve garba ve şimâl ve cenûba nidâ etdi kim

"Rabbiniz bir beyt binâ etdi. Gelin yâ ricâlallâh, hac tavâf eylen" dedi.

Allâhü Ta‘âlâ **[Y 349b]** İbrâhîm Nebî'nin sadâsın beyne's-semâ ve'l-arz olan mahlûkâta rahm-i mâderde alaka ve muzga olanlara bile istimâ‘ etdirdi. Cümle mahlûk bir kerre ve iki kerre ve beş on ve elli kerre *"Lebbeyk allâhümme lebbeyk"* deyü telbiye edenler her ne kadar telbiye etdilerse ol kadar hacc müyesser olur.

Bu sadâyı istimâ‘ etmeyen hacdan mahrûmdur. Ammâ, "Vekâleten müyesser olur ve edâ-yı hacc etmiş olur" deyü ba‘zı müfessirîn yazmışlardır.

İşte Hazret-i Âdem du‘âsı sebebi ile Ka‘be-i şerîf ma‘mûr olmada. Ve Hazret-i İbrâhîm sadâsıyla her sene niçe kerre yüz bin huccâc gelmede. Inkırâzü'd-devrân ma‘mûr ola. Ve huccâc-ı müslimîn ile âbâdân ola, âmin yâ Mu‘în. Beyt:

Her kime Ka‘be nasîb olsa Hudâ rahmet eder
Sevdiği kişiyi Hak hânesine da‘vet eder

Evsâf-ı imârât [u] hayrât [u] hasenât-ı şehr-i Mekke ve esvâk-ı müzeyyene-i belde-i Bekke
zeyyenehullâhu ta‘âlâ ilâ inkırâzı'd-devrân ve ebbede milkehu

İhvân-ı safâya ve yârân-ı bâ-vefâya şöyle ma‘lûm ola kim şehr-i Mekke-i mükerreme yedi cebel-i müntehânın mâbeyninde yedi dere ve depe üzre vâki‘ olmuş şimâlden cenûba tûlânî vâki‘ olmuş bir şehr-i azîmdir. Ammâ âsâr-ı binâlarının ekseri yedi dereye vâki‘ olmuşdur.

Ve bu dere içre üç şâhrâhı vardır. Gâyet ulu yollardır. Ve şimâl cânibinde Bâb-ı Mu‘allâ'ya varınca ulu tarîk-ı âmdır. Ve bir müntehâsı dahi Hammede cânibinde şebîke dedikleri mahalle varır. Ve cânib-i cenûbda Yemen râhı üzre Hazret-i Hamza'nın mevlûd-ı şerîfi olduğu mekâna müntehîdir. Ammâ bu şehr-i azîmin arzı cebel-i Cezzel dedikleri dağın yüzünde ve cebel-i Ebî Kubeys'in nısfından ziyâdesi ma‘mûrdur. Bu iki dağın üstü ve mâbeyni dahi ma‘mûrdur kim şehrin arzı vâki‘ olmuşdur. Ammâ ancak bir ok menzili yerdir. Ve bu cebel-i Ebî Kubeys ile cebel-i Cezzel'e Ahşebân derler.

Ve bu şehr-i Mekke'nin tûlu Bâb-ı Mu‘allâ'dan Bâb-ı Mâcin'e varınca kâmil dörd bin iki yüz adımdır. Andan öte şehrin nihâyetine dek üç bin adım dahi vardır.

Ve yine Bâb-ı Mu‘allâ'dan Bâb-ı şebîke'ye varınca ve tarîk-ı mer‘adan Sevîka'ya andan yine Bâb-ı şebîke'ye varınca bin yüz yetmiş zirâ‘-ı Mekkîdir.

Bu şâhrâhlardan mâ‘adâ on iki sûkân(?) dahi vardır ve yedi yüz sokak dahi vardır. Cümlesi mahallâtlar içredir. Aşağı sûk-ı sultânîde olanlar düz yerde vâki‘ olmak ile kumsaldır, aslâ

kaldırım döşeli değildir. Ve cebeller üzre olan mahallât sokakları eniş yokuş kayalı yollardır. Ve gâyet tâhir tarîk-ı âmlardır.

Ve bu şehr-i Mekke içre sağîr ü kebîr cümle yedi yüz kırk mihrâbdır. Ammâ cümle mesâcid ve medâris ve tekye ve buk‘a ve büyût-ı Çâryâr-ı Güzîn ve Sahâbe-i kirâm hanelerinde olan mihrâblar ile add olunup yedi yüz kırk mihrâb olmuşdur. Ammâ salât-ı cum‘a edâ olunan **[Y 350a]** Harem-i şerîfdir. Andan gayri yerde bu şehir içre cum‘a namâzı kılınmaz.

Fî beyân-ı mesâcid-i şehr-i Mekke: Evvelâ mescid-i (---) ve Hazret-i Resûl'ün Bi’r-i Cübeyr'i kurbunda mescid-i Nebî derler ziyâretgâh-ı ünâsdır. Ve cebel-i Nûbâ üzre mescid-i Ömer ibnü'l-Hattâb. Ve Bâbü'l-Acle kurbunda Ca‘fer bin Ebî Tâlib mevlûdu olduğu mescid. Ve Zukâk-ı Mirfak'da Hazret-i Ebû Bekr'in beyti, mescidi ve dükkânı dahi bu mahaldedir.

Ve Hazret-i Abbâs hânesi mesciddir. Ve cebel-i Kayka‘ân cânibinde ma‘bedü'l-Cüneyd ve İbrâhîm-i Edhem'dir. Bu iki sultân bu mescidde sâkinler imiş.

Ve Mekke içinde Haccûn dağının mukâbelesinde Mescidü'l-Hak ve mescid-i Zâyet. Bir alçak minâresi vardır. Ve Müdde‘â'da mîl-i Eymen kurbunda mescid-i Müdde‘â. Ve şehirden aşağı mescid-i Rükûb Hazret-i Risâlet-penâh Medîne-i münevvereye hicret etdükde bu mescidden binüp râh-ı Medîne'ye âzim olduklarıyçün mescid-i Rükûb derler.

Ve Ten‘îm nâm mahalden kıbleye gelirken mescid-i Hazret-i Âyişe-i Sıddîka bir küçük mesciddir. Harem-i şerîf mîlleri yolunda bir ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır.

Andan İmâret-i Hâsekiyye kurbunda makâm-ı Seyyid Ahmedü'l-Bedevî mescidi bir alçak minâreli cemâ‘at-i kesîreye mâlik mescid-i rûşendir.

Mekke-i mükerremede du‘â müstecâb olan yerleri ve makâmât-ı aliyyeleri ve büyût-ı şerîfelerde olan mesâcidleri ale't-tertîb beyân eder

Evvelâ Metâf-ı şerîf ve Mültezem ve mizâb-ı Rahmet altı ve dâhil-i Beytullâh ve Zemzem-i mübârek ve Hacerü'l-esved ve Halîlullâh makâmı ve Kademü'n-Nebî ve minber-i Resûl dibi ve Safâ ve Merve ve Mes‘â ve Arafât ve Müzdelife ve mescid-i İbrâhîm ve Mîne ve Cemreler ve Sebîr dağında mescid-i Kepş ve mescid-i Hayf ve mescid-i Nahir ve mescid-i Meş‘ari'l-harâm ve mahall-i nüzûl-i sûre-i ve'l-Mürselât ve beyt-i Hadîce-i Kübrâ ümmü'l-mü’minîndir. Mevlûd-ı Nebî'nin sene 25 Hazret-i Risâlet-penâh Hadîce'nin mâlıyla ve Müyesser nâm gulâmıyla hazret refîk olup şâm kurbunda Busrâ şehrine ticârete gidüp fâ’ide-i firâvân ile Mekke'ye avdetde Hadîce-i Kübrâ kırk yaşında iken hazretin menkûhası olup bu Beyt-i şerîfde idiler.

Ve bir makâm dahi Dâr-ı Hayzürân. Ve Kubbe-i Muhtefî Hazret-i Risâlet "Küffârları gözüm görmesün" deyü bunda gizlenirdi, anıniçün Kubbe-i Muhtefî derler, bir mübârek mekândır. Ve cebel-i Ebî Kubeys ve cebel-i Nûr ve cebel-i Sebîr ve cebel-i Hirâ. Ve mescid-i Bî‘at, Mîne bâzârına giderken sol kolda Akabe'ye bir ok menzili karîbdir, anda Abbâs ile yetmiş kimesne bî‘at etdikleriyçün mescid-i Bî‘at derler, bâlâda memdûhdur.

Ve Hazret-i Ebâ Bekr'in dükkânı kurbunda bir dîvârda Hacer-i Selâm derler, bir boz taşdır. Cümle huccâc ol taşa istilâm edüp ziyâret ederler. Bir mücellâ ve münevver taşdır.

Bu taşı ziyâret etmenin **[Y 350b]** sebebi oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh bu mahalden ubûr ederken karşu tarafdan bir alay Mekke müşrikleri mukâbele-i Resûl'e geldiklerinde hemân Hazret-i Risâlet-penâh bu hacere,

"Es-selâmü aleyke yâ sahratallâh" dedikde bi-emrillâh taş lisâna gelüp,

"Ve aleyke's-selâm yâ Resûlallâh" deyüp Resûl-i Ekrem'in selâmın aldıkda cümle münkirîn bu seng-i hârâdan bu sadâ-yı aleyki istimâ‘ edince derhâl cümlesi İslâm ile müşürref olup İslâm gelüp

tarîk-ı âmdan tarîk-ı hâssa girüp hâssu'l-hâs olup şâhrâh-ı Muhâmmedî ile Cennet-i a‘lâya revâne oldular. **[P 145b]** Hâlâ nazargâh-ı hâs [u] âm bir hacer-i gül-fâmdır.

Ve bu mahalle karîb bu taşın **[Q 143b]** mukâbelesinde yine dîvârda binâ olunmuş bir boz taş vardır. Cümle huccâc anı dahi istilâm ederler. Hacer-i Fût derler, bir çukur taşdır. Hazret bu taşa dayanup mübârek dirseği hamîre girir gibi güzer etmişdir. Bu mahalden hazret ubûr etmeğe tereddüd etdükde bu hacerden bi-emrillâh "Fût yâ Resûlallâh" sadâsı gelir, ya‘nî "Geç yâ Resûlallâh" demişdir. Andan Hazret-i Risâlet müşrikîn içinden selâm[et] ile ubûr eder. Anıniçün bu taşa Hacer-i Fût derler. Bu iki taşların hakkında Sa‘î Fâşî rivâyetiyle hadîs-i sahîhe vardır.

Ve beyt-i Hazret-i Abbâs. Bu dahi ziyâretgâhdır.

Ve cebel-i Sebîr'in sol cânibinde Mağâretü'l-feth derler bir gârdır. Hazret-i Âyişe-i Sıddîka bu gârda i‘tikâfa girmişdir. Bazı sulehâ-yı ümmet kimesneler teberrüken girüp ibâdet ederler. Ana hâlâ Sahra-i Âyişe derler bir ibâdetgâh yerdir.

Ve cebel-i Ebî Kubeys verâsında cebel-i Handeme derler, bir münevver küçük cebeldir. Cümle ehl-i siyer ve ehl-i Mekke anda yetmiş aded peygamber medfûndur, derler. Yigirmi nefer kimesne olup ziyâretine vardık. Ammâ alâmet-i binâdan bir şey görmedik. Ancak bir kaç azîm gârlar var, bâbları mesdûd. Bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp yine Mekke'ye geldik.

Ve Mîne bâzârı kurbunda Mescidü'l-İcâbe: Bu dahi icâbet-i du‘â mahallidir. Andan makâm-ı Safâ'nın ensesinde yokuş yukarı gûyâ Cihângîr yokuşudur, tâ cebel-i Ebî Kubeys'in zirve-i a‘lâsına varınca sekiz yüz adımdır. Ve kat-ender-kat biri biri üzre Beyt-i şerîfe nâzır evlerdir. Bir hânenin sütûhu mâ-fevkındeki hânenin havlısı vâki‘ olmuşdur. Ammâ cebel-i Kubeys'in fevkında büyûtdan ve âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Bir kayalı meydân yerdir. Bu mahalde,

Secdegâh-ı Hazret-i Enbiyâ: Hazret-i Risâlet-penâh âlem-i sabâvetde iken Mekke'de kaht-ı azîm olup cümle kavm-i Kureyş bu mahalle du‘â-yı istiskâya çıkup Abdülmuttalib hazretin ser-i sa‘âdetin açup,

"Yâ Rabbî! Bu yetîm Muhammed Emîn yüzü suyuna bize su ver" dedikde, Hazret secdeye mübârek başların kodukda bi-emrillâh ser-i sa‘âdetleri taşa te’sîr etmişdir, hâlâ zâhirdir. Cânib-i erba‘asın mihrâb-misâl dîvâr etmişler. Ziyâretgâh-ı enâmdır. Ve iki rek‘ât namâz **[Y 351a]**kılmak lâzımdır.

Ve bu secdegâh mahalde bir kaya içre, bir âdem kaddi çukur vardır. Ol çukur kayanın cânib-i garbîsinde on iki bürûca münkasım kertik nişâneler vardır. Her mâhın gurresi hilâli elbette bu merkezlerden nümâyân olup aslâ tahallüf etmez, aceb mu‘cizedir. Eğer hevâda kesâfet dahi olursa Mekke muvakkitleri vardır, ol çukur içine girüp nazar etdiklerinde elbette nümâyân mâhân ola düşer.

Ve bu mahal cemî‘i ehl-i Mekke'nin ârâmgâhı ve mesîregâhı yerdir kim cemî‘i şehr-i azîm-i Mekke-i kadîm yedi dere içre ne kadar imârât [u] hayrât [u] büyûtât var ise ferden ferden nümâyândır. Ve ne kadar vâsi‘ şehr-i azîm idüği bu mahalden ma‘lûmdur.

Ve bu mahalde bir deyr-i harâb vardır. Ammâ hâlâ sarnıcı ma‘mûrdur. Cebel-i Kubeys'in tâ zirve-i a‘lâsından nüzûl eden matar-ı rahmet bu deyrin sarnıcına dâhil olur.

Bu cebelin şimâline yüz adım yokuş aşağı gidüp bir püşte üzre âsitâne-i şeyh İsmâ‘îl bir azîm tekyedir. Yetmiş seksen nefer kimesne fukarâsı vardır. İki kubbe yanyana inşâ olunmuş, bir kubbe içre kendüleri medfûndur, Sahâbe-i Resûlullâh'dandır. Ve garba nâzır bir kapusu taşrasında müsafirhâne hücreleri var. Ba‘zı huccâc ve ehl-i Mekke bu tekyeye gelüp şehri temâşâ ederler, zîrâ bu dahi bir püşte-i âlî üzre vâki‘ olmuşdur. Cümle şehir pây-i tahtda nümâyândır.

Bu tekyeden şimâle beş yüz adım Emîne Hâtûn deresine nüzûl edüp,

Evsâf-ı sa‘âdet-hâne-i Emîne Hâtûn ya‘nî ümm-i Hazret-i Resûl-i Emîn

Bizzât Hazret-i Risâlet-penâh İskender-i Zülkarneyn vefâtı târîhinden sonra 882 senede sa‘âdetle rahm-i mâderden müştak olup vücûd-ı nâzenîni dünyâya kadem basdığı dem mevsim-i Nîsân'ın yigirmisinde mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in on ikinci gece isneyn gecesi zuhûra geldikde âlemi münevver kılup vech-i arzda cemî‘i esnâmlar sernigûn oldular.

Ve cümle âteşgedeler sönüp tâk-ı Kisrâ ve kubbe-i Ayasofya ve Kızıl Elma kubbesi ve cümle deyr-i dünyâ deyyâr bir diyârda kalmayup münhedim olup bu beyt-i şerîfi üzre bir yeşil bulut sâyebân oldu. Tâ müddet-i medîde altmış üç sene ömr-i nâzenînlerinde ol bulut Hazret-i Risâlet üzre sâyebân idi. Her ne cânibe müteveccih ola ol ebr-i ahzar bile revâne olurdu ve Hazretin sâyesi zemîne düşmezdi. İllâ bârân-ı rahmet nâzil olsa Hazret-i Risâlet'in fermânıyla ol bulut bir tarafa durup Hazret-i Resûl matar-ı rahmete müstağrak olup yine emirleri ile ol ebr re’s-i Resûl üzre ber-karâr olurdu.

şeyh Muhammed ibn İshâk kavli üzre Hazret-i Âdem Nebî'den zamân-ı vilâdete gelince 6750 sene olmuşdur.

Ve Nûh Nebî'den vilâdet-i bâ-sa‘âdete gelince 4490 sene olmuşdur.

Ve Hazret-i İbrâhîm'den vilâdete gelince 3070 sene.

Hazret-i **[Y 351b]**Mûsâ'dan vilâdete gelince 3300(?) sene oldu.

Ve Hazret-i Dâvûd'dan vilâdete gelince 1200 sene olmuşdur.

Ve İskender'den vilâdete gelince 882 sene olmuşdur.

Ve Hazret-i Îsâ'dan vilâdete gelince 600 sene olmuşdur.

Kavl-i sahîhdir. Ve tevârîh-i kadîm-i Kabâbıta'da ve tevârîh-i Yûnâniyân'da ve tevârîh-i Yanvan'da böyle tahrîr olunmuşdur kim tevârîh-i mu‘teberelerdir.

Ve bu beyt-i şerîf Hazretin vâlidesinin milk-i mevrûsu idi. Vâlideleri Veheb binti Emîne'dir. Hazretin süd vâlidesi Benî Sa‘d kabîlesinden Halîme Hâtûn'dur. Hazret-i Risâlet ve Hazret-i Hamza ve Ebû Seleme bin Abdullâhi'l-Mahzûmî ve Abdullâh bin Cahş el-Esedî, bunlar cümle Hazret ile Halîme Hâtûn'dan süd emüp süd karındaş olmuşlardır.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın peder-i azîzi Abdullâh ibn Abdülmuttalib bin Hâşim bin Abdi Menâf bin Kusay bin Kilâb bin Mürre bin Kâ‘b bin Lü’ey bin Gâlib bin Fihr bin Mâlik bin En-Nadr'dır. Ve bunlar cümle kabâyil-i Kureyş'in emîrleri idi. Yigirmi sekizinci atada Hazret-i İsmâ‘îl'e yigirmi tokuzuncu atada Hazret-i İbrâhîm aleyhisselâm bin Âzer'e müntehî olur. Hazret-i Risâlet-penâh 6 sene[ye] bâliğ iken pederleri Abdullâh bin Abdülmuttalib şâm-ı cennet-meşâma ticârete gidüp gelirken Medîne kurbunda Dârü't-tâbi‘a nâm mahalde merhûm oldu. Müddet-i ömürleri 25 sene.

Ve vâlideleri Emîne Hâtûn ehlinden intikâl eden mâlı taleb içün Mekke'den Hazret-i Resûl ile Medîne'ye geldükde Hazret altı yaşında idi. Pederi mirâsın alup vâlidesi ile Mekke'ye gelirken İbn Yemâm nâm mahalde vâlidesi Emîne Hâtûn dahi merhûm olup Hazret yedi yaşına bâliğ idi. Anadan dahi yetîm kalup vâlidesi akrabâları Emîne Hâtûn'un na‘şın Mekke'ye götürdüler. Bir rivâyetde anda defn edüp Hazret-i Risâlet ba‘de'l-hicre Ebû Enâm nâm mahalden vâlidesi cesedin çıkarup Bakî‘de defn etdi, derler.

Ba‘dehu vâlidesi akrabâları Hazreti Mekke'ye mâlıyla götürüp Abdülmuttalib ki Hazret'in dedesidir, Hazreti ana teslîm ederler. Ba‘dehu kırk yaşında Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldikde vâlidesinden intikâl eden hâne ki Hazretin rahm-i mâderden müştakk olduğu bu mezkûr beyt-i şerîfin Ukayl bin Ebî Tâlib'e **[Q 144a]** hibe edüp kendileri Hadîce-i Kübrâ'nın hânesine nakl eder. Mürûr-ı

eyyâm ile Ukayl hazretlerinin vârisleri bu beyt-i latîfi Haccâc Yûsuf Zâlime bey‘ ederler.

(---) (---) (---) (---) vâlidesi Hayzurân(?) Hâtûn hacca geldikde bu hâne-i Resûl'ü Haccâc vârislerinden iştirâ edüp (---) (---) (---) (---) (---) el-Melikü'l-muzaffer şemseddîn Yûsuf aleyhi'r-rahme mahabbeten li-Resûle bu mescidi dahi tevsî‘ edüp (---) (---) (---) ziyâret nmân kılanlar hayr du‘â kılarlar.

Eşkâl-i cirm-i beyt-i Resûl-i Kerîm: Emîne deresi içre bir kurşum **[Y 352a]** örtülü bir **[P 146a]** kubbe-i âlîdir. Cânib-i şimâle nâzır bir kapusu var, on kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir çukur yerde vâki‘ olmuş bir kubbe-i münevveredir. Bu kapudan aşağı bir küçük çâr-kûşe haremi vardır, ol dahi kubbe altındadır. Andan içeri bir kapu dahi âsitâne-i sa‘âdet kapusudur. Bu kapu şark cânibine mekşûfdur. Andan içeri serâpâ ibrîşim hâlîçe-i zî-kıymetler döşelidir.

Ve bir meydân-ı mahabbetdir kim beş yüz âdem alur, hayli vâsi‘ mescid-i zîbâdır. Ve kubbesi eflâke ser çekmiş zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn kubbe-i nîlgûndur. Ve bu meydân-ı mahabbetde tâ kubbenin vasatında minber külâhı-misâl bir alçacık sivri kubbe-i pür-nûr vardır. Cânib-i erba‘ası dîbâ ve şîb ü zerbâf ile mestûr kubbecikdir.

Ve bir küçük kapusu var, serâpâ zer-ender-zer ve murassa‘ ve musanna‘dır. Ve kuflı dahi selef pâdişâhlarının hayrâtından bir mücevher kiliddir. Bu kapunun dibinde ibrîşim seccâde üzre bir muhteşem huddâm-ı beyt-i Resûl oturup huccâc-ı züvvâr vardıkda cevâhir miftâhile bâb-ı şerîfi küşâde kılup ehl-i ziyâret bu du‘âyı tilâvet eder, ziyâret eder. Bizzât Hazret-i Risâlet rahm-ı mâderden müştak olduğu mahalde bir sarı çukur taş-ı mübârek içine komuşlar. Vücûd-ı şerîfi ol hacer-i safrâya te’sîr etmişdir. Bir hayli çukurdur içine bir âdem vüs‘at üzre murabba‘ otursa mümkindir.

Ve bu seng-i mübârekenin hafrinde leb-ber-leb gülâb ve kâfûrî ve mâ-i kâdi ile pürdür. Cümle züvvâr gelüp bu gülâbdan yüzlerine sürerler. Ve cümle huddâmlar zer-i hâlisden ve sîm-i ebyazdan mücevher buhûrdânlar ile huccâcı ûd u ambere müstağrak edüp bu kubbe-i pür-envârın içinde cemî‘i züvvârın demâğı mu‘attar olur. Hattâ Hüseyin Paşa efendimiz bir sâ‘at kâmil alev-ber-alev amber-i hâm ihrâk edüp kubbe içi râyiha-i tayyibe ile mâl-â-mâl oldu. Bu hacer-i mehd-i Resûl'ü bûs etmeği mahabbeten câ'iz görmüşlerdir.

Ve bu kubbe içinde gûnâ-gûn musanna‘ ve mücevher âvîzeler ve zî-kıymet kanâdîller vardır. Her şeb çerâğân olup nûrun alâ-nûr olur.

Ve bu makâmın sağındaki köşede dîvâra muttasıl haşeb levhadan bir küçücük musanna‘ minber vardır. Ammâ gâyet küçükdür. Bir sabî çıksa ancak ber-karâr olur.

Ve bu kubbenin solundaki bucakda bir yeşil taşlı küçük mibrâb vardır. Herkese bu mibrâbda iki rek‘at namâz kılup hukûk-ı vâlideyn içün du‘â eylemek lâzımdır.

Ve bu kubbenin cânib-i erba‘asında dîvârlarda her hattât-ı kâmilin ve her uşşâk-ı âmilin gûnâ-gûn kıt‘aları ve kasâyidleri ve *"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh"* resimleri ile tezyîn olunmuşdur. Ve hakîrin de Karahisârî tarzı bir ism-i Muhammed aleyhi's-selâm hattı âsârımız vardır.

Ve bu kubbenin şimâlinde iki âdem kaddi bâlâda tuç pençereler vardır. Ba‘zı âdemler **[Y 352b]** tarîk-ı âmdan geçerken bu pençerelerden aşağı âsitâne içine nazar edüp hayır du‘â ile ubûr ederler. Zîrâ bu âsitâne tarîk-ı âmm üzre vâki‘ olmuşdur.

Ve bu mescid-i şerîfin bir şerefeli kâr-ı kadîm minâresi vardır. Bayağı câmi‘dir, ammâ, cum‘a kılındığı ma‘lûmum değildir, zîrâ minberi gâyet küçükdür. Ve bu şehirde Harem-i şerîfden gayri cum‘a kılınmadığı ma‘lûmumdur, *ve's-selâm*. Andan şimâle Kuyumcular çârsûsu içinde,

Ziyâret-i beyt-i Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ: Hazret-i Risâlet vâlidesinden intikâl eden hâne-i

mevlûdun Ukayl'e hibe eyledikde Hadîce-i Kübrâ ile bunda sâkin olurlardı.

Ve Hazret-i Fâtıma Hadîce-i Kübrâ'dan bu hânede mütevellide olup Hicret'in ikinci senesinde, izdivâc-ı Alî bâ-Fâtıma: Hazret-i Alî yigirmi yaşına bâliğ idi. Hazret-i Fâtıma on sekiz yaşına bâliğa idi. Zifâf sûrları Medîne'de vâki‘ olmuşdur. Ba‘de'l-feth-i Mekke bu beyt-i şerîfi Hazret-i Risâlet Hazret-i Fâtıma'ya hibe edüp Hazret-i Alî ile bunda sâkin olurlardı. Bu Beyt-i şerîf dahi yol üzre vâki‘ olmuşdur. Üç kıt‘a kubbe-i âlîdir. Ve şarka mekşûf bir kapusu vardır. Bu kapudan içeri on iki kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur. Kubbeleri beyâz kireç ile pûşîde ve yeşil nühâs-ı hâs alemleri var. Ve bir küçük havlısı var.

Ve bu havlının cânib-i kıblesinde bir soffa üzre mescidi var, kâr-ı kadîm mihrâbı var. Bu mescid dahi kireç ile mesturdur. Ammâ minâresi yokdur. Ve kubbe-i âlînin birinde İmâm Hasan ve İmâm Hüseyn tilâvet-i Kur’ân etdikleri Kelâm-ı İzzetleri bir gûne rahleler üzre hâlâ hâzırdır. Ve rahleler dahi ol zamândan berü olan rahledir derler. Ve bu kubbe gûnâ-gûn hâlîçe-i ibrîşim ile mefrûşdur.

Ve bu kubbeye muttasıl beyt-i Hazret-i Fâtıma serâmed bir kubbe-i musanna‘dır. Ve cümleden vâsi‘ kubbedir. Bu dahi Kaya Sultân merhûmenin hayrâtı ki zî-kıymet ibrîşim hâlîçe ile döşenmişdir. Lâkin çukur yerde vâki‘ olmak ile canib-i erba‘asında pençereleri yokdur, ammâ der-i dîvârının cânib-i erba‘ası kâşî nigârhâne-i Çîn'dir. Ve dollâblarında mâl-â-mâl eczâ-yi şerîf ve Kelâm-ı Kadîm vardır. Bu dollâblardan mâ-fevkı gûnâ-gûn billûr ve necef ve moran münakkaş câmlardır.

Ve bu kubbe-i âlînin tâ ortasında minber kubbesi-misâl bir sivri kubbecik vardır. Cümle dîbâ ve zerbâf ile pûşîdedir. Hazret-i Fâtıma bu kubbede müştakka olmuşdur.

Ve bu kubbeler içinde gûnâ-gûn kanâdîller ve şem‘dânlar ve maslûbâtlar ile tezyîn olunmuşdur. Her leyle-i Cum‘ada ehl-i Mekke'nin sâhib-i sülûk olan meşâyihleri gelüp tevhîd [ü] tezkîr ederler. Ve her sene mevlûd-ı Fâtıma ederler. Hâsıl-ı kelâm ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır. Ve Hazret-i Risâlet'in vâlidesi hânesine karîb,

Beyt-i Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib [Y 353a] *radıyallâhu anh:* İki kubbeli bir küçük mesciddir. Ve bir küçük harreminde bir azîm nâbıka dırahtı vardır. Bunun dahi beyt-i Fâtıma-misâl minâresi yokdur. Ve sağ tarafdaki kubbe içinde yine minber külâhı gibi levha-i münakkaş bir sivri kubbecik vardır. Serâpâ bu dahi zerbâf ile mestûrdur. Anın içinde Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib mevlûd-ı Nebî'nin sene 30 târîhinde vücûda geldi. Sene 36 târîhinde Mu‘âviye bin Ebî Süfyân ile hilâfet husûsunda azîm ceng [ü] cidâlleri olması sebebi ile Medîne'den Kûfe'ye hicret edüp anda sâkinler idi. Bilâd-ı Irâk'da nâm-ı şerîflerine "Esedullâhi'l-Gâlib Alî ibn Ebî Tâlib *kerremallâhu vecheh"* dediler. Mesnevî:

Evc-i ihsân ü mekremet bedr
Vâlî-i dîn ü âlî-kadr

Yâr-ı râbi‘dir Aliyy-i Velî
Müşkil-i dîn bununla oldu celî

Sened-i mesned-i uhuvvet oldur
Vâzı‘-ı sofra vü fütüvvet oldur

İbtidâ hilâfetleri sene 35'de emîrü'l-mü’minîn oldu. Ve müddet-i hilâfetleri 3 sene ve şehr 9 oldu. Ve târîh-i şehâdetleri fî sene 40 ba‘de Hicreti'n-nebeviyyeti. Ve müddet-i ömrleri 63 sene oldu. Be-dest-i Abdurrahmân ibn Mülcem nâm şakî Kûfe câmi‘inde ibâdet ederken ale'l-gafle şehîd etdi.

Rahmetullâhi aleyh. **[Q 144b]** Ulu âsitâne-i kadîmdir. Cümle Acem huccâcı bu hâne-i latîfi ziyâret etmeseler hacları nâkıs olur. Bu âsitânenin huddâmlarına Acemler çok ihsân etdiklerinden gâyet müzeyyen ve pâk mesciddir. Ve bu âsitânenin şimâlinde üç yüz adım ba‘îd,

Beyt-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk ibn Ebî Kuhâfe: Hazret-i Resûl'ün vilâdetinden 2 sene sonra bu beyt-i atîkde Hazret-i Ebâ Bekr *atîkun mine'n-nâr* vücûda geldi. Bir küçük kubbedir. İçinde nesl-i Sıddîkî bir hâtûn sâkindir. Havlısında bir nâbıka dırahtı vardır. Ve şehr-i Mekke'nin cânib-i cenûbunda cebel-i Ömer kurbunda,

Beyt-i Hazret-i Ömer ibnü'l-Hattâb: Gâyet küçük hânedir. Hazret-i Ömer bunda mevlûd-ı Nebî'nin sene 23 târîhinde vücûda geldi. Bu hâneyi sonra mübârek dest-i şerîfiyle çamur yoğurup binâ etmişlerdir. Hâlâ ma‘mûrdur, içinde âdemler sâkindir. Mescid-i Ömer bir münevver câmi'dir (---) (---) (---) üzredir, ammâ cemâ‘ati yokdur. Ve bu cebelden dahi şehr-i Mekke dürüst temâşâ olunur. Andan,

Beyt-i Hazret-i Osmân ibn Affân (---) (---) (---) sene (---) târîhinde radıya'llâhu anh bâliğ iken Hazret-i Osmân vücûda geldi. Hâlâ ma‘mûrdur. Ve içinde âdem sâkin olur. (---) (---) (---) (---) Bu beyt-i şerîfde Hafza binti Hazret-i Ömer ve Zeyneb binti Huzeyme hazret [[(---) (---) (---)]] sâkin olurlardı. Ve Hafza binti Hazret-i Ömer hâfıza-i Kur’ân idi. Hazret-i Osmân câmi‘ü'l-Kur’ân bu Hafza'dan Kur’ân-ı azîmi cem‘ edüp Kırâ’at-i Hafz denmesinin aslı oldur. Ve Bâb-ı Abbâs'da,

Beyt-i Hazret-i Abbâs: Hâlâ harem dîvârıdır. Ve Bâb-ı Nebî'de,

Beyt-i Hazret-i Âyişe-i Sıddîka: [Y 353b] Ümmü'l-mü’minîndir. Hazret-i Ebâ Bekir alâ tarîkı'l-cihâz Hazret-i Âyişe'ye verüp Hazret-i Risâlet ile bu beyt-i şerîfde sâkin olurlardı. Ve,

Bâb-ı şeybe dahi Ka‘be bevvâbı beyt-i şeybe idi. Süleymân Hân asrında **[P 146b]** Harem-i şerîfe zamm olunup Bâb-ı şeybe derler. Ve,

Bâb-ı Ümmühânî dahi beyt-i Resûl'dür. Bu beyt-i şerîfde Hazret-i Ümmühânî ile sâkin idi. Mi‘râca bu beytden urûc etdükleri muhakkakdır. Süleymân Hânîde bu dahi bâb-ı latîf olup hâlâ Bâb-ı Ümmühânî derler. Ve,

Beyt-i Ebî Süfyân: Oğlu Mu‘âviye bu beytde mevlûd-ı Nebî'nin sene 34 târîhinde vücûda geldi. Ve Mu‘âz ibn Cebel dahi Mu‘âviye ile bu beytde bir günde müştak oldular. Ve hammâm-ı Nebî kurbunda,

Beyt-i Enes ibn Mâlik: Bir küçük kubbesiz hânedir. İçinde Mekke huddâmları sâkin olur. Ve,

Beyt-i Abdi Menâf: Hazret-i Risâlet-penâh'ın cedd-i a‘lâlarıdır. Dedesi Abdülmuttalib dahi bunda sâkinler imiş. Ammâ mesâcid-misâl mihrâbı yokdur. Ve buna karîb,

Beyt-i Hazret-i Zübeyr: Bir köşesinde sebîlhâne vardır. Ve,

Beyt-i Hazret-i İsmâ‘îl *aleyhi's-selâm***:** Bu beyte dahi Ebû Süfyân mâlik oldu. Bu beyt-i şerîfde Hazret-i İsmâ‘îl Mekke kavminden bir kız alup evlâd [u] ensâb sâhibi oldu. Ol asırda Mekke kavmine Benî Cürhüm derlerdi. Evvel Yemen'den gelüp Mekke'de mütemekkin olmuş bir kabîle idiler. Hazret-i İsmâ‘îl bunlardan alduğu kızdan bir evlâd hâsıl olup zürriyetine Müte‘arribe dediler. İbtidâ lisân-ı Arabı Hazret-i İsmâ‘îl evlâdı (---) (---) istimâ‘ olunup şöhret buldu. Hazret-i İsmâ‘îl ve babası Hazret-i İbrâhîm lisân-ı İbrî tekellüm ederlerdi. Hattâ Cenâb-ı Bârî tarafından Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olan suhûflar cümle lisân-ı İbrî üzre nâzil olurdu kim lisân-ı Hak'dır. Ba‘zı lügatları Fârisî lisânı üzre vâki‘ olmuşdur. Ba‘zı müfessirîn lisân-ı Fârisî ve Parsî ve Gâzî lisân-ı İbrîdir derler. Hattâ

Kâle *Tefsîrü'd-Deylemî*: [330]

Ve ba‘zı müfessirîn lisân-ı Fârisî ehl-i Cennet lisânıdır demişler. Hattâ Müftiyyü's-sakaleyn

Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi Hadîs-i şerîf: [331] buyurmuşlar.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh lisân-ı Pârsî tekellüm etmişlerdir. Fârisî ve Pârsî ve Gâzî dahi derler. Zarîf ü latîf lisân-ı nazîfdir. Ve lisân-ı İbrî ile müşterek olduğundan lisân-ı kadîmdir, ammâ lisân-ı Arabî gibi fesâhat u belâgatli lügat-i kesîresi yokdur, zîrâ Kelâm-ı Kibriyâ olan **[Y 354a]**yigirmi tokuz aded hurûf-ı teheccîden lisân-ı Fârisîde sekiz aded hurûflar yokdur. Anıniçün lisân-ı Fârisî Arabî gibi lügât-i kesîre değildir. Lisân-ı Fârisîde isti‘mâl olmayan hurûflar bunlardır. Beyt:

Yok sekiz harf ehl-i Fürsün dillerinde bî-hilâf
Sâ ü hâ ü sâd ü dâd ü tâ ü zâ u ayn u kâf

Ammâ lisân-ı Fârisî'de dörd harf ziyâdedir. Evvelâ pâ jâ çâ gâ. Gerçi lisân-ı Fârisî zarîf ü şîrîn zebândır. Ammâ lisân-ı Arabî hakkında Kur’ân-ı Azîmde [332] âyeti nâzil olmuşdur.

Ve fesâhat u belâgat ehl-i Mekke ve Yemen'e mahsûsdur. Ammâ hâlâ lisân-ı İbrî Berberistân'da ve Funcistân'da ve Kırmanıka'da ve Bağaneski vilâyetlerinde isti‘mâl olunur. Ve bu zikr olunan bilâdlar Mısır cezîresinde Hatt-ı İstivâda vâki‘ olmuşdur. Hazret-i İdrîs'in ve Hazret-i Kaffâh'ın sâkin olduğu sevâd İsvân'dır. Cümle halkı uryân ve siyâh çerde kavimdir. Cümlesi lisân-ı İbrî tekellüm ederler. Hattâ Hazret-i Kaffâh anlara ba‘s olundukda bu şi‘r anların kelâm-ı dürer-bârlarıdır.

şi‘r-i Hazret-i Kaffâh aleyhisselâm:

Jaji beriji jeriji,
sen bu cihâna gelmeden,

Julu bnuha jum jibji,
mâder-i rahme girmeden,

Habajijem şem jibji,
arş u kürs olunmadan,

şat jisem jet jibji,
oldu nasîb yazdı kalem,

Ham judij huj dujiba,
Hâm babası Nûh'a Tûfân,

Beşat şuzab jid jujiba,
oldu azâb buldu emân,

Huj rivaji zibes nidâ,
Nûh'a belî deyen lisân?

Felajriba felajriba,
kurtuldular kurtuldular

Bu makûle elfâz-ı tumturâk vilâyet-i Berberistân'da Donkala şehrinde ve Sennâr ve Kâkân şehrinde ve Rümeyletü'l-cemâl şehrinde gâyet ziyâde isti‘mâl olunur. Ammâ Mekke-i mükerreme gavâzîleri dahi leyle-i zifâfda ve sûr-ı hitânda deff [ü] kudüm ile raks edüp müfte‘ilün vezni üzre ebyât [u] eş‘ârları hüsn-i savt ile âgâze ederler.

Hakîr su’âl etdikde, lisân-ı İbrîdir, dediler. Ammâ efvah-ı nâsda tekellüm olunmaz. Ancak Hazret-i İsmâ‘îl evlâdı (---) (---) beri lisân-ı Arabî rûy-i arzda şâyi‘ olmuşdur. Anıniçün ehl-i Mekke fesâhat u belâgat üzre lisân-ı Arabî tekellüm ederler. Ve cemî‘i Arab [u] Urbân içinde ehl-i Mekke'ye Müte‘arribe ve Benî Cürhüm derler. Ve Hazret-i Risâlet bu ehl-i Mekke'ye du‘â edüp mâl-ı ganâyime mâlik oldular. Ammâ kanâ‘at sâhibleridir. Ka‘bü'l-Ahbâr hazretleri ehl-i Hicâz hakkında buyurmuşlardır kim: [333] demişlerdir. Hakîkatü'l-hâl kanâ‘atleri kemâlindedir.

Ve gınâları ticâret ile ve taraf-ı sultânîden surre ve atıyye iledir. Mekke ve Mîne şehri içre kat-ender-kat sarây-ı âlîler binâ etmişlerdir kim misli bir şehr-i azîmde yokdur. Ammâ **[Y 354b]** seyr [ü] temâşâ ve ziyâret etdiğimiz bu bâlâda evsâfı tahrîr olunan hânedânlardır kim cümle yüz kırk altı beyt-i şerîfelere varup ziyâret edüp ba‘zısında ikişer rek‘at namâz kılup selefde sâkin olan Sahâbe-i kirâmlar rûhiyçün birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp savâbların rûh-ı şerîflerine hibe edüp kesb-i âşinâlık etdik. Hudâ kabûl-i dergâh ede.

Ve şehr-i Mekke içre bu büyût-ı âlîler ve sarây-ı vâlîlerden mâ‘adâ ağniyâ ve fukarâ ve zu‘afâ hâneleri cümle kârgîr binâ ve sütûhları kireç ile mestûr (---) hânelerdir. Bunlardan mâ‘adâ şehr-i azîm Bekke içre ve Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında cümle yüz yetmiş altı medresedir.

Evsâf-ı medrese-i şehr-i Mekke: **[Q 145a]** Cümleden binâ-yı âlîli Harem-i şerîfin cânib-i erba‘asında olan kırk medrese-i azîmlerdir ki zikr olunur.

Evvelâ, Medrese-i Bâb-ı Selâm ve medrese-i Sultân Kayıtbay ve medâris-i Erba‘a binâ-yı Süleymân Hân ve medrese-i Selîmiyye ve medrese-i Murâdiyye ve medrese-i Mehemmediyye ve medrese-i Hâsekiyye ve medrese-i Barkûkıyye ve medrese-i Fereciyye ve medrese-i Gavriyye ve medrese-i Bâb-ı Ziyâd medrese-i Dâvûdiyye ve medrese-i İbrâhîmiyye ve medrese-i Bâsıtıyye medrese-i Ömeriyye ve medrese-i Ümmühâniyye ve medrese-i Emîr-i Hacciyye ve medrese-i Sakkâbaşı ve medrese-i Surre Emîni ve medrese-i şeyhü'l-harem ve medrese-i Sokollu Mehemmed Paşa ve medrese-i Sinân Paşa. Bu medârislerin çoğu Süleymân Hân asrında Mi‘mâr Sinân Ağa binâsıdır.

..... (3.5 satır boş).....

(---) (---) (---) (---) (---) olmak ile ve beher yevm ders-i âmlarına ve talebelerine ve bevvâblarına vazîfe-i mu‘ayyenleri (---) (---) (---) ta‘yîn olunmuşdur. Ve huccâc-ı müslimîn Mekke'ye geldiklerinde bu medreselere gelüp meks edüp mihmân olurlar (---) (---) (---) (---) ve rûz merre ta‘yînât-i mu‘ayyeneleri ve şem‘iyyeleri ve mürettebleri ale't-tertîb vâsıldır. **[P 147a]**

Ve şehr-i Ka‘be içre yetmiş sekiz tekye-i meşâyih-i kibâr vardır. Cümlesinde müsâfirîn ü mücavirîn ile mâl-â-mâldir. Ammâ cümleden Mu‘allâ'da âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ bir bâğ-ı İrem-misâl bir ferah-fezâ mevlevîhânedir kim semâ‘ [u] safâhânesi ve müte‘addid fukarâlar hücreleri ve câ-be-câ gül [ü] gülistân içre maksûreleri ve fıskıyye ve havz u selsebîl ile müzeyyen bir mesîregâh [u] ârâmgâh bir makâm-ı hânkâhdır. Cümle zürefâ-yı Mekke ve erbâb-ı ma‘ârif-i şehr-i Bekke zarîfleri bu mecma‘hânede cem‘ olup zevk [u] safâ edüp âyîn-i Mevlânâ ederler. Bu âsitâneyi Dervîş Muhammed Hindî-i Lâhorî kendü mâlıyla binâ edüp Konya'da Mevlânâzâde Çelebi Efendiler izniyle şeyh olmuşdu. Ammâ zamân-ı seyâhatimizde vâ‘ız u nâsıhı Gemici Alî Ağazâde Ferhâd Çelebi seccâdenişîn şeyh idi. Mağz-ı Kur’ân olan Mesnevî ü Ma‘nevîde tekmîl-i fünûn edüp

ilm-i tasavvuf gavvâsı bir bahr-i ma‘ârif zât-ı şerîf idi. **[Y 355a]**Hattâ serdâr-ı mu‘azzamımız olan veliyy-i ni‘am Hüseyin Paşa hazretleri efendimiz deryâ-misâl asker-i İslâm ile Mekke-i mükkerremeye teşrîf buyurduklarında şeyh-i mezkûr paşa hazretlerin hıyâbân-ı mevlâhâneye da‘vet edüp cümle iç huddâmları ile anda meks edüp tekyenin hâricinde çetr-i mülemmâ‘lar tınâb tınâba kurılup sâ’ir huccâc ve asâkir dahi hayme [vü] hargâhları ile bîrûn-ı vâdî-i Ebtah'da yigirmi gün yigirmi gece meks edüp mezkûr şeyh ile sohbet-i hâs olundu. Gâyetü'l-gaye ma‘mûr [u] âbâdân tekye-i uşşâkân mevlevîhâne-i mecma‘ü'l-irfân ve cây-i ferah-ı cân tekye-i dervîş-i cihândır.

Ve Mısır çârsûsu başında Hâsekiyye imâreti civârında âsitâne-i şeyh Abdülkâdirü'l-Cîlânî kârgîr binâ-yı metîn bir tekye-i azîmdir. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve şâm çârsûsu kurbunda şeyh Alî tekyesi ve Baba Horasânî tekyesi ve Hind pâdişâhlarından Celâleddîn-i Ekber tekyesi tarîk-ı Kâdirî'de ma‘mûr [u] âbâdân tekyedir. Cümle fukarâ-yı Hindî anda sâkinlerdir.

Ve Hasan er-Râ‘î tekyesi ve Seyyid Ahmedü'l-Bedevî tekyesi ve Nakşibend Bahâüddîn tekyesi ve İbrâhîm Desûkî tekyesi ve Hacı Bektaş-ı Velî tekyesi. Ve cebel-i Ebî Kubeys'in tâ zirve-i a‘lâsının cânib-i şimâlîsinde şeyh İsmâ‘îl-i Halvetî tekyesi bâlâda evsâfı tahrîr olunmuş bir cihân-nümâ tekye-i ibret-nümâ bir âsitâne-i dilküşâ bir tekyedir.

Andan tekye-i Abdullâh-ı Celvetî, zamân-ı kadîmde İmâm Hasan hazretlerinin hâne-i şerîfi imiş. Ve hâlâ hayatda olup sohbet-i şerîfi ile müşerref olup du‘â-i hayr [u] senâları ile şerefyâb olduğumuz eş-şeyh Abdurrahmân-ı Mağribî hazretleri kendi sa‘âdet-hânelerin tekye inşâ edüp mezheb-i Mâlikî'de keşf [ü] kerâmet sâhibi bir mürşid-i merd-i kâmil ve âlim ü âmil kimesnedir.

Ve bu şehr-i Me‘âd içre cümle elli iç vekâledir. Her biri kal‘a-misâl kat-ender-kat hânlardır. Vekâle ta‘bîr ederler. Her birinde yüzer ikişer yüzer hücreleri var. Ekâlîm-i seb‘anın huccâcları ve tüccârları bu vekâlelerde mihmân olup cemî‘i zî-kıymet cevâhir makûlesi bulunup bî-kıymet bey‘ u şirâ olunur. Cümleden şâm vekâlesi ve Haleb vekâlesi ve lrak vekâlesi ve Hind vekâlesi ve Yemen vekâlesi ve Habeş vekâlesi ve Mısır vekâlesi ve Cidde vekâlesi. Bu hânlardan mâ‘ada niçe bin hâneler vardır kim huccâc zamânında sâhibleri icâre ile verüp huccâc [u] züvvâr ile mâl-â-mâl olur.

Evsâf-ı imârethâ-yı Mekke-i mükerreme:

.....(1 satır boş).....

Evsâf-ı uyûn-ı çeşmesâr-ı şehr-i Me‘âd ya‘nî Mekke

.....(1.5 satır boş).....

İhvân-ı bâ-vefâya pûşîde olmaya kim şehr-i Mekke yedi cebel-i sengistân mâbeyninde bir arz-ı yâbisde vâki‘ olmağile ahâlî-i Mekke mütemekkin olmak mümkin olmamağın edâ-yı hac edüp herkes vatanına müteveccih olurlardı. Hattâ Hazret-i Ömer hilâfetinde ba‘de edâ’i'l-hac nâdîler nidâ edüp mücâveret murâd edinen kimesneleri Mekke'den nefy ederlerdi. Niçe divel-i mülûkde bu hâl **[Y 355b]**üzre hac edüp bir ferd mücâvir olamazdı.

Tâ ki Âl-i Abbâsiyân hilâfetinde Hârûnü'r-Reşîd'in Sittiye ehli Zübeyde Hâtûn farîza-i nüsük-i Beytullâh edâ-yı hac edüp bir sene deryâ-misâl askerile şehr-i Mekke'de mücâvir kalup beyne'l-Abbâs ve'l-Ebtah bir cebel vardır kim cebel-i Arafât'ın cânib-i şarkîsi ve şimâli mâbeynine vâki‘ olmuşdur, Cebel-i Mehîb derler, anda bir uyûn-ı câriye var idi, anı Zübeyde Hâtûn niçe bin kûhken Ferhâdlar ile ol cebel-i âlîyi dere ve depeyi nakb edüp niçe uyûnlar zâhir olup cümlesin bir yere cem‘ edüp ilm-i hendese üzre o uyûn-ı zülâlin cereyânına göre ol kûh-ı bâlâları Ferhâdî külünkler ile lağımlar ederek ve ba‘zı yerlerin üstâd bennâlar kârgîr Horasânî ile binâ ederek cebel-i Arafât'a getirdiler. Anda iki bürke-i azîmler binâ etdiler.

Andan cereyân ederek câmi‘-i Meş‘ari'l-Harâm'a ve anda bir bürke-i mu‘azzama inşâ edüp andan

Mîne bâzârı içre cereyân ederek mescid-i Bî‘at nâm mahalden ubûr ederek Ebtah'da iki bürke-i azîmeler ihdâs edüp anlar leb-ber-leb olduğundan mâ‘adâ şehr-i Mekke içre iki bürke-i azîm binâ edüp anlar leb-ber-leb olduğundan mâ‘adâ şehr-i Mekke içre iki bürke-i azîm binâ edüp anlar dahi melân olup ol uyûn-ı zülâl şehr-i Mekke içre râyegân cereyân edüp ehl-i Mekke def‘-i atşân ederlerdi. Âb-ı firâvân uyûn-ı revân sebebi ile Mekke-i mükerreme eyle âbâdân oldu kim ilâ-haze'l-ân bir şehr-i bender olmuşdur, *ammerahullâhu ilâ inkırâzı'd-devrân*.

Eğer su’âl olunursa "şehr-i Mekke içre âb-ı Zemzem var iken ehl-i Mekke suya ihtiyâc mı çekerler?" denilse,

"Belî eyledir." Bir kerre âb-ı Zemzem'i nûş eden def‘-i atşân etdiğinden mâ‘adâ yigirmi dörd sâ‘at def‘-i cû‘ dahi eder. Ammâ sâ’ir hammâmât [u] levâzımâta isti‘mâl olunmak memnû‘dur. Zîrâ şifâ niyyetine isti‘mâl olunur. Anınla tahâret câ'iz değildir. Hattâ vilâyet-i Karaman'dan bir nâ-tırâş Karamanî âb-ı Zemzemle tahâret etdigiyçün hâlâ ehl-i Mekke ahâlî-i Karamanîye, "Yâ Karamanî yâ kara îmâni" deyü şütûm-ı galîza ile şetm ederler. Tâ’ife-i Etrâk ehl-i Mekke yanında gâyet mezmûm kavimdir.

Bu şehr-i Mekke içinde cereyân eden uyûna (---) derler. Ba‘dehu Zübeyde Hâtûn Mekke ile Cidde mâbeyne-hümâsında Hıdde nâm bir karye vardır, anda bir nehr-i azîmi kehrîz ve lağımlar ile bender-i Cidde'ye götürüp şehr-i Cidde'yi gark-ı âb edüp Cidde benderi dahi ma‘mûr [u] âbâdân olup ba‘dehu Cidde ve Mekke uyûnlarının ar-rahme telzîne(?) anlarının yolları harâb olup niçe mülûklerin devletleri mürûr edüp (---) (---) (---) (---) Sultân Selîm Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* bir Mısır hazînesi mâl sarf edüp ta‘mîr ü termîm etdi kim ilâ hâze'l-ân ma‘mûr [u] âbâdândır. (---) (---) (---) huccâc def‘-i atşân edüp sâhibü'l-hayrâtı du‘â-yı hayr ile yâd ederler. **[Q 145b] [P 147b]**

Ve niçe bin hânelerin ve sarây-ı âlîlerin **[Y 356a]**altında birer sebîlhâne mukarrerdir. Cümle sebîlhânelerden mükellef Lahza bâzârı başında Kızlarağası sebîli gâyet müzeyyen ve kubbe-i âlîli kârgîr binâdır. Cânib-i erba‘ası ve sakfı serâpâ nükûş-ı garîbe ve acîbe ile nakş-ı nigârhâne-i Çîn-misâl münakkaş bir sebîlhâne-i zîbâdır. Celî hatt ile müzehheb târîhi var ammâ izdihâmdan kırâ’at olunup tahrîr olunmadı.

Ve bu sebîle muttasıl ale't-tertîb yigirmi göz çeşme-i cân-fezâ vardır kim her biri birer âb-ı hayâtdan nişân verir. Cümlesi nehr-i Arafât'dan cereyân eder. Sûk-ı sultânî içre bir köşeye vâki‘ olmuşdur.

Ve bu şehrin cümle hân ve câmi‘ ve mesâcid ve hammâmât ve sebîl ve çeşme ve bürkelerine gelen uyûn-ı câriye Süleymân Hân hayrâtıdır kim Arafât'dan bir menzil ba‘îd yerden gelir. Ve Sokollu Mehemmed Paşa ve Sinân Paşa ve Hâsekî Sultân ve sâ’ir selef pâdişâhlarının çeşmeleri cümle bu Arafât nehrindendir.

Ve cebel-i Ömer kurbunda Süleymân Hân çeşmesi otuz ayak taş nerdübân ile enilir bir çeşme-i hayât-ı cândır. Târîhi mürûr-ı eyyâm ile harâb olmuş.

Ve yetmiş yerde sarây-ı âlîlerde bu uyûndan sarnıc kuyuları vardır. Ol şiddet-i hârda yah pâre âb-ı zülâl sulardır. Ve yedi yüz hânede dahi âb-ı hayât kuyular vardır, zîrâ şehr-i Mekke bir dere içre vâki‘ olmağile suyu çokdur. Ammâ cümlesi gayri lezzetdedir. Bu şehir içre olmak ile cümle âb-ı Zemzem lezzetinde gerek idi. Ammâ hikmet-i Hudâ herbiri birer ta‘âmdadır, zîrâ Cenâb-ı Bârî'nin âb-ı Zemzem'e nazarı ta‘allûk edüp mu‘cize-i Hazret-i İsmâ’îl ile zâhir olmuş bir âb-ı Zemzemdir.

Ve şehr-i Mekke içre iki bülke-i muazzamalar var kim herbiri birer halîc-i azîmdir rûz-merre ehl-i Mekke ve yetmiş bin huccâc ve niçe kerre yüz bin devâbbât-ı kesîreye kovalar ile suyu keşân-ber-keşân çeküp cemî‘i hayvânât ol bürkelerden âb-ı hayâtı nûş etdiklerinde deryâda katre-misâl nâkıs

olmayup yine leb-ber-leb durur.

Mısır bürkesi dâ'iren-mâdâr sekiz yüz adımdır ve yigirmi kulaç amîkdir. Ammâ şâm bürkesi etrâfı beş yüz adımdır ve yigirmi iki zirâ' umku vardır. Ve şimâl cânibi kenârında nahl-i Tûbâ-misâl bir dıraht-ı müntehâ kârgîr binâ içre hâsıl olup sernigûn bürke içine şâhalar salup sâye salmış bir vâcibü's-seyr nahl-i azîmdir ki bir eşcâra müşâbeheti yokdur.

Ve bu Mısır ve şâm bürkeleri mâbeyninde kırk aded kahvehâneler var kim her birinde ecnâs-ı mahlûkâtdan biner ikişer bin haşerât-ı Fellâhîn ile mâl-â-mâldir. Ammâ bu kahvehâneler kârgîr binâlar değildir. Cümle külbe-misâl ahşâbât ile mebnî olup hurmâ hasîrı ile pûşîdedir. Bunlardan mâ'adâ şehr-i Mekke içre mükellef ü müzeyyen yetmiş aded kahvehâne-i ma'mûreler vardır. Herbirinde kıssahân ve meddâhân ve şu'arâ ve mutrıbân **[Y 356b]** ve hânendegân ve remmâsân bikir esmerü'l-levn menkûşeli kavâzî Habeşe câriyeler ile leb-ber-lebdir. Ve çay ve bâdyân ve kahve ve kışır ve sa'leb ve mahleb ve leben ve bahârlı mümessek eşribeler bişüp fağfûrî ve hıtâyî fenâcînler ile bey' olunur. Kahvehâneleri mecma'u'l-irfândır.

Evsâf-ı esvâk-ı müzeyyene

Bu şehr-i Mekke içre cümle bin üç yüz dükkândır. Ammâ bâlâda şerîf Berekât iclâsı mahallinde donanma olup cemî'i sûk-ı sultânî tezyîn olunup tavsîf olunmuşdur. Ammâ hâlâ iki bezzâzistânı vardır. Biri Bâb-ı Selâm kurbunda iki cânibinde kapulu kârgîr binâlı elli dükkânlı bezzâzistân-ı latîfdir. Cemî'i dünyânın zî-kıymet akmişe-i fâhiri ve cevâhir-i nâdir-i dürr-i yetîmi bunda mevcûddur. Ammâ şâm çârsûsu kurbunda bir çıkmaz sokak içinde kırk aded dükkândır. Bir başında kapusu vardır. Bunda dahi ankâ hâcegîler kâlây-ı vâlâ-yı metâ'ların arz edüp bey' [u] şirâ ederler.

Ammâ bu şehir içre tüccâr mâbeyninde bir garîb temâşâdır kim ta'bîr olunmaz. Bir bâzergân bir sevdâgerden bir metâ' alsa akmişe-i fâhiresine nazar edüp almak murâd etdükde iki kişi birbirleriyle esbâblarının yenleri içinde el ele verüp birbirlerinin ellerin bir kaç kerre sıkup murâd [u] maksûdları üzre bâzâr edüp bir ferd merd-i âferîde esrârlarından haberdâr olmayup İşrâkıyân bâzârı-misâl bey' [u] şirâ edüp yük yük niçe yüz bin guruşluk bâzâr edüp aslâ tekellüf etmezler. Ve birbirlerinin yüzüne dahi bakmazlar. Garîb temâşâ bâzâr-ı bey'-i men-yezîddir.

Ve bu esvâk-ı sultânî içre dekâkînlerin ekseri attâr ve bezzâz dükkânlarıdır. Ve cemî'i hubûbât gılâl şehir içre meydânlarda ve ba'zı dükkânlarda fürûht olunur.

Ve bu dekâkînlerden mâ'adâ her hânenin kapusunda içeri bir soffası mukarrerdir. Herkes metâ'ın ol soffalar üzre kat-ender-kat yığup niçe yüz bin guruş bâzâr ederler. Ve herkese kahve ve eşribe-i mümessek ve gülâb [u] buhûr ile tatyîb-i hâtır edüp ri'âyet ederler. Bir gûne dükkânlar dahi bu ankâ bâzergânların kapuları mâ-[bey]nidir. Bunlar dahi dükkân add olunsa altı binden mütecâviz dükkân olur.

Ve bu hân dükkânlarından mâ'adâ her hânede zî-kıymet cevâhir makûlesi ve akmişe-i fâhire-i nâdire dîbâ ve şîb ü zerbâf ve lâ'l yâkût ve elmâs ve zümürrüd ve dürr-i yetîm lü'lü'-i şehvâr ve hurmüz-i dürdâne ve müşk ü amber-i hâm ve abîr-i gül-fâm ve zebâd ve ıtr-ı şâhî ve kâdî ve mâhî ve kâfûrî ve sünbül-i hıtâyî ve'l-hâsıl cemî'i dünya kâlâyi fürûht olunup yük bağlanup yük çözülür bir bender şehr-i mu'azzamdır.

Ammâ me'kûlât [u] meşrûbât kısmından kaht [u] galâ şehridir. Cümle ehl-i Mekke Mısır'a muhtâclardır. Mısır'dan Süveys'e andan keştîlerle Cidde'ye **[Y 357a]** gelir, Cidde'den bir günde Mekke'ye gelüp ganîmet olur. Eğer keştîler Mısır'dan gelmese âdem âdemi tenâvül eder. Zîrâ cümle ehl-i Mekke müsâfirîn ü mücâvirîn ve zu'afâ ve bî-mecâl âdemlerdir, cümlesi tembelân-ı

Horasân gibi bâd-ı hevâya ve surre-i pâdişâhiyye ile geçinirler. Aslâ çift ve çubuk edüp zirâ‘at etmek anların katında mu‘teber değildir. Kaht [u] galâ olup nân u nemek zî-kıymet olur. Gerçi Abbâs ve Tâ’if ve Hicâz ve Habeş câniblerinden Harkova'dan ve Musova'dan ve Sevâkin ve Dehlek ve Zeylâ‘dan ve Yemen câniblerinden çok hubûbât gelir ammâ mevsimiyle gelmez ve gelse kifâyet etmez. şehr-i Mekke âdem deryâsı şehr-i azîmdir. *Hafizakallâhu ta‘âlâ.* Ve cümle esvâkları pâk ü pâkîze ve ta‘âmları nazîfdir.

Cümle me’kûlât [u] meşrûbâtından memdûhu, beyt-i Emîne Hâtûn ki Hazret-i Risâlet'in vâlidesi hânesidir, ana karîb bir dükkân vardır, herîse bişirirler. Hazret-i Risâlet herîseye mâ'il olduklarından bu dükkânda herîse tenâvül edüp du‘â etmişlerdir. Hâlâ ol dükkân içre ol herîsecinin evlâd-ı evlâdı tenâsül bulup ol dükkânda herîse bişirirler. Ammâ herîse değil râhatu'l-hulkûm bir nûr ma‘cûndur. Hakîr sâhib-i dükkândan su’âl etdim:

"Kazganımız ve kefgîr kepçemiz ve sahanlarımız dahi Hazret-i Risâlet-penâh tenâvül etdüği kazgandır" deyü şehâdet etdi. Ve ehl-i Mekke'den niçe kimesneler dahi "ne‘am eyledir" deyü tasdîk etdiler.

Bu mu‘cize-i Resûl dahi hâlâ zâhir ü bâhirdir. Ba‘zı huccâc bu esrârdan haberdâr olup bu dükkânda teberrüken ve teyemmünen herîse yerler kim cümle ta‘âmların seyyidi herîsedir. Hakkında niçe hadîs-i sahîhalar vardır. Hadîs: [334] (---) (---) (---) (---) ve mukavvî ve serî‘ü'l-hazmdır ammâ içinde sehel râzyâne ve kimnon ola gâyet (---) (---) (---) (---) lezîz olur. Ve yeniçeri odalarında ve bostâncı odalarında tabh olan **[Q 146a]** herîse dünyâda yokdur. Meğer yine İslâmbol'da Zeyrek yokuşu'nda (---) (---) (---) 'de ola buna ve Yâr-ı velî anlara serçeşme-i pehlivândır kim Hazret-i Risâlet huzûrunda Hazret-i Alî kemer-beste **[P 148a]** edüp küştegîrâna pîr [ü] perver olmuşdur. İslâmbol'da mezbûr âsitânlarında iki yüz mikdâr merdüm-hor dîv-âsâ zırtıl ve zeberdest pehlivânları var kim matbah-ı Keykâvuslarında herîseye her pehlivân biner kerre salık tokmak urdukları **[Y 357b]**zamân,

"Herseyi gendüm döversin, er ise" diyüp döğe döğe herîse ederler. Ammâ ma‘cûn-ı ekber olur. Ve buğdayları Tekirdağı kurbunda evkâf kurâlarından devedişi ta‘bîr etdikleri buğdaydır ve Karadeniz sahilinde Karahırmen kurbunda Beşdepe buğdayıdır. Nûr iken nûrun alâ-nûr olup anı tenâvül edüp her bir pehlivân âdem ejdehâsına döner ve ejdehâya varır.

Hattâ Uhud gazâsında Sahâbe-i kirâm:

"Yâ Resûlallâh! Küffâr-ı bed-kâr-ı bed-girdâr şarâb içüp şecî‘âne üzerimize hamle ederler. Ana biz nice mukâvemet edelim" dediklerinde Hazret-i Risâlet buyurmuşlardır kim,

"Herîse ve buğday şorbâsı tenâvül edin. Ve sadâ-yı Allâh Allâh ile küffâr üzre hamle edin. Mansûr u muzaffer olursuz" buyurmuşlardır. Andan cümle sahâbe herîse tenâvül etmeğe başladılar.

Anınıçün Mekke-i mükerremenin herîsesi meşhûrdur, zîrâ Hazret-i Risâlet herîse ve bıttîha mâ’il idiler. [335]

Bu hadîs-i şerîf üzre Mekke'nin kavunu ve karpuzu dahi âbdâr ve meşhûr-ı âfâkdır. Ve cümle meyvesi şâm-ı cennet-meşâm gibi olan şehr-i Abbâs'dan iki günde gelir. Âbdâr engûrü ve şeftâlûsu ve'l-hâsıl cümle müsmirât makûlesi Abbâs'dan gelir ammâ şehr-i Mekke teng ü târ sengistân yerde vâki‘ olmak ile bâğ u bâğçesi kesret üzre değildir. Ancak şehir içinde on beş yerde besâtînler vardır. Mâh u sâl sayf [u] şitâda sebzevâtı eksik değildir.

Ve şehir içinde yetmiş yerde hurmâ bâğçeleri vardır. Ve Mu‘allâ'da ve Ebtah'da dahi yetmiş seksen bâğçeler vardır. Ekseriyyâ şürefâlar bu bâğlarda sohbet ederler. Mahsûlâtları hurmâ ve limon ve turunc ve kebbât ve rummân ve şeftâlû ve câ-be-câ ineb-i âbdârı dahi olur. Ammâ gâyet ma‘mûr bâğçelerdir. Cümleden şerîf Zeyd hazretlerinin bâğı müte‘addid hücreler ve kâ‘alar ve gûnâ-gûn maksûreler ile inşâ olunmuş bir bâğ-ı İremdir.

Ve Mu‘allâ'da Mevlevîhâne dahi bir mesîregâh bâğdır. Ve câ-be-câ servi dırahtları vardır. Ammâ Rûm eşcârâtından çınâr ve kavak sanavber ve şecer-i cevz ve kestâne ve üvez ve muşmula ve kiraz vişne ve emrûd bu makûle eşcâr-ı müsmirât olmaz. Ammâ bir senede dörd kerre mahsûl verir nâbıka derler bir meyve olur. Ba‘zı hânelerde firâvândır. Rûm'da Kocaeli diyârında hâsıl olur. Altı çekirdekli alıç-misâl bir meyvedir. Ve lezzetde dahi eyledir. Ammâ çekirdeği birdir. Ammâ şükûfe-i gül ve nesrîn ve benefşe ve reyhânı ve kâdîsi çokdur. Âb-ı kâdî **[Y 358a]**ve âb-ı gülâbı ve âb-ı buhûru ve âb-ı ıtr-ı şâhîsi rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ hammâmdan tulû‘ etdükde huddâmlar herkese mâ-i gülâb ve mâ-i kâdi nisâr etdiklerinde âdemin demâğı mu‘attar olur.

Evsâf-ı hammâmât-ı Mekke: Bu şehir içre hâs u âmm içün (---) hammâm vardır. (---) mahallesinde Sokollu Mehemmed Pasa hammâmı gâyetü'l-gâye binâ-yı latîf ve hevâ-yı nazîf hammâm-ı safâ-bahşdır. Serâpâ mermer-i hâm ile mefrûş olunmuş pâk ü pâkîze bir hammâm-ı rûşenâdır.

Bir hammâm-ı latîf dahi fâtih-i Yemen Sinân Paşa'nındır. Bu dahi sekiz kurnalı pâk hammâm-ı rûşendir. Bu iki hammâmdan mâ‘adâ yüz kırk beş sarây hammâmları vardır. Her biri birer hânedân sâhibi şürefâların binâlarıdır. Ahâlî-i mahalleden dirîğ olunmayup herkes ehl [ü] iyâliyle girüp zevk u safâ ederler.

Ve bu hammâmların germâbları hatab ile değildir. Külhâncılar şehrin hâr [u] hâşâk müzahrafât zibilin süpürüp şehrin şâhrâhların pâk edüp hammâmların külhânlarında ihrâk ederler. Bu hammâmların kesreti sebebiyle cümle ahâlî-i Mekke eyle pâkdirler kim gûyâ nev‘-i beşerden değillerdir. Hakkâ ki sülâle-i Âl-i Resûl melek çehre-i mükerremlerdir.

Sitâyiş-i ehl-i Mekke ve eşkâl-i sâdât-ı kirâm-ı şehr-i Bekke: Ehl-i ukûle nihân olmıya kim Ak şemseddînzâde Hamdî Çelebi *Kıyâfetnâme*'sinde tahrîr etdüği üzre ehl-i Mekke'nin şekl [ü] şemâyilleri siyâh çerde ve ba‘zılar ahmerü'l-levn ve esmerü'l-vech merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü şîrîn sözlü ve münevver yüzlü esrârı derûnında gizli Âl-i Hâşimiyân'dan bir alay hasîbü'n-nesîb ebâ an-ceddin çelebilerdir. Ammâ âb [u] hevâsı şehr-i Mekke'nin şiddet-i hâr olmağile halkı gâyet za‘îf ü nahîfdir. Ol kadar ehl-i hiref kavim değillerdir. Bâr-ı sakîl iş işlemeğe iktidârları olmadıklarından ekseriyyâ ehl-i Mekke tüccârdır. Bir sınıfı dahi sadaka-i sultânî ile geçinirler.

Ekseriyyâ ahâlî-i Mekke sevdâyî tabî‘at olduklarından halk ile hüsn-i ülfet edemeyüp bey‘ [u] şirâlarında ve kelimât-ı örfiyyelerinde unf ile tekellüm ederler.

Bir kimesne anlardan bir metâ‘ almak murâd edindikde elbette bahâ-i metâ‘ı su’âl etmek mesnûndur.

Ehl-i Mekke dahi kıymetin su’âl etdüğin metâ‘a meselâ on guruş der. Sen dahi bâzâr-ı Muhammedîdir deyü sekiz guruş desen derhâl gazâb-âlûd olup ol şey'e on beş guruş der. Sen tokuz guruş desen ol yigirmi guruş deyüp inâd eder. Böyle lecûc kavimdirler. Ammâ birbirleri mâbeyninde yenleri içre el ele yapışup ellerin sıkarak işâret-i ma‘hûdeleriyle İşrâkıyân gibi bî-zebân bâzâr ederler. Hemân ibtidâ dediği bahâyı vermek gerek, zîrâ anlarda hilâf bâzârı yokdur ve harâmdan sakınırlar. Ammâ gâyetü'l-gâye pâk ü pâkîze çelebilerdir. Cümle ırk-ı tâhirden sâdât-ı kirâmlardır.

Ammâ Mısır Sultânı Kayıtbay asrında **[Y 358b]** sehel isyânları sebebi ile Melik Kayıtbay Mısır'dan on iki bin ahrec atlı asker ile ale'l-gafle Mekke'yi basup cümle şürefâyı kayd-bend edüp niçesin nefy-i beled edüp şehr-i Mekke içre yedi nefer sâdât-ı kirâm alıkoyup şürefâlar ile ahd-i mîsâk etdiler kim bir dahi sebzgûn destâr sarmayalar, beyâz sarık saralar. Ve şerîf olanlar kuyruksuz ata bineler. Ve tegeltilerinin önün ardına uralar. Ve yalın ayak ata bineler. Hâlâ bu ahd [ü] emân üzredirler. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile yine Mekke'ye gelüp şehr-i Mekke şürefâlar ile mâl-â-mâl olmuşlardır. Ammâ aslâ yeşil sarık sarınmazlar. Lâkin gayri esbâbları gâyet muhteşemâne Hind kâlâlarından zî-kıymet akmişe-i fâhireler ile mülebbes olup beyâz sûzenî sâdeler ve zâğî(?) ve mollâyî ve bâfteler ve germsûd ve hümâşâhî ve sof ferrâcelerin gûnâ-gûnların geyüp hıramânî hıramânî reftâr ederler.

Ve beyâz köse destârlarının önünde ve ardında birer zirâ‘-ı Mekkî taylesân-ı Muhammedî sarkıdup ba‘zıları gûnâ-gûn zî-kıymet Keşmîrî ve Lâhorî şâl sarınırlar. Zîrâ Hind pâdişâhından ve a‘yân-ı Hindustân'dan cemî‘i şürefâya Âl-i Osmân'dan ziyâde surre ve atıyye ve tefârûk makûlesi hedâyâlar gelür. Ammâ Âl-i Osmân'dan gılâl çok gelür.

Ve ehl-i Mekke aslâ çakşır geymezler. Cümle serâvîl ve beddâvî gömlek geyerler. Ve pâylerine çerkezî ve cimcime ve paşmak geyerler. Ve gerdenlerinde birer Keşmirî şâl ridâ mukarrerdir. Ve sünnet-i Resûl'e ittibâ‘en gözleri mükahhaldir. Ve dest [ü] pâları **[Q 146b]** ve sakalları hınnâlıdır.

Ve dâ'imâ zifir ta'âm tenâvül etmezler. Dâ'imâ kahve ve kışir ile kâk ve bakla ve zeytûn ve hurmâ ve helvâ ve hoşâb ve pilâv ve şorbâ tenâvül ederler. Dâ'ima perhîz üzrelerdir. Ekseriyyâ ta'âmı kesret üzre tenâvül etseler hazm edemezler. Zîrâ şiddet-i hâr âdemi büryân eder. Böyle perhîz ile geçindiklerinden gâyet tendürüst kavimdir. Ol ecilden şehr-i Mekke içre hukemâ yokdur. Gelse de kâr [u] kisb olmaduğundan karârda olmayup bir gayri diyâra açılır.

Ve bu ehl-i Mekke şiddet-i hârda cimâ'dan dahi altı ay perhîz ederler. Vâdî-i Abbâs nâm yaylağa bir günde varup (---) (---) (---) (---) âteş yakmazlar. Meğer tüccâr ve şürefâ ola.

Ve serâpâ şâfi'iyyü'l-mezheblerdir. Ba'zılar (---) (---) (---) (---) ından Zeydî mezhebdir derler. Nikâh-ı mut'a oldur kim bir âdem ehl-i sefer olsa (---) (---) (---) **[P 148b]** bir aya dak bir guruşa if'âl bâbına çekmeğe kavl edüp bir aydan ücretin verüp ol herîf-i zarîf âhar diyâra gider. Eğer iktizâ edüp kalırsa bir guruşa ve beş guruşa ol avret ile bir kavil dahi edüp yâhûd bir gayri avreti alup murâd [u] merâmı üzre geçinirler. Buna nikâh-ı mut'a derler. **[Y 359a]** Bu şehr-i Mekke'de zamân-ı kadîmde olurmuş. Ol ecilden ehl-i Mekke mezmûmlardır. Ammâ asrımızda hakîr bu ahvâle vâkıf olmadık. Anlara iftirâdır, pâk mezheb çelebilerdir.

Ve âlem-i tufûliyyetde sıbyânları gâyet mahbûb ve necîb ü reşîd gılmânları vardır kim, beyt:

Reftâra gelse rûh-ı musavver revân olur
Güftâra gelse mu'cize Îsâ beyân olur

ebyâtı anların hakkındadır.

Ve halkı hasîb ü nesîb azîmü'ş-şân âlî-kadr kimesnelerdir. Ammâ Ervâm kavmi mücâvirîne rağbet etmezler. Ehl-i Rûm Medîne-i münevverede safâ ederler. Zîrâ cümle Ervâm Medîne'de sâkinlerdir. Ol kadar şürefâ Medîne'ye müdâhale edemezler.

Ve hâk-i Mekke ol kadar rakîk [u] lâtifdir kim hâk-i amber-pâkinden gûnâ-gûn kûzeler ve sakâlar tarh edüp anlardan âb-ı Zemzem nûş olunup safâ olunur, bir hâk-i tûtyâ-yı kimyâdır.

Evsâf-ı nisvân-ı Mekke: Bu şehrin zenânesi sâhib-cemâl ve latîfü'l-i'tidâl hûb-rû perî-peyker melek-manzar beşer-siyret rûları çârdeh-misâl hüsn-i cemâl sâhibleri tâvûs-ı bâğ-ı cinân revişli keklik sekişli bikr-i nâ-şüküfte duhter-i pâkîze-ahter kâlime havâtînler var kim anların hakkında Âye[t]: [336] anların hakkında nâzil olmuş. Masdar-ı benî âdemdir. Gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ile zer-ender-zere müstağrak olup serâpâ cevâhire gark olup serlerinde zer-i hâlisden ve sîmâbdan takye ile ve ba'zılar zerdûz [u] zerbâf takyeler üzre siyâh izâr-ı harîr bürünüp yüzlerinde nikâb burka'ı ve duduk ve saravuşı elvân reng harîr ile vech-i münevveri mestûr olup mükehhal çeşm-i gazâlinden gayri bir yerleri görünmez, gâyetü'l-gâye mestûre havâtînlerdir.

Ammâ Habeşe cevârîleri var kim her biri amber-i hâm-misâl esmerü'l-levn gavâzîleri var kim diller perîşân olur. Ba'zıları kahvehânelerde alâ-mele'i'n-nâs raks ederler. Arabistân'ın şânındandır, ayıb değildir. Cümle âsumânî iç edik ve âsumânî pâypûş geyerler. Bir zenâne bir merd-i Hudâ'nın cenbinden güzer eylese ıtriyyât, müşk, abîr, amber, zebât râyihasından âdemin demâğı mu'attar olur.

Bir gün hakîr Süfyân-ı Sevrî hânesine ziyârete giderken bir remmâ havâtîne râst geldim. Meğer sûr-i zifâf imiş. Bir duhter-i nâ-şüküfteyi zer-i zîvere müstağrak etmişler. On hatve ba'îd râyiha-i tayyibelerinden demâğım mu'attar oldu. Beş yüzden mütecâviz (mekteb-i) sıbyân arûsun pîşine düşüp âmîn âmîn diyerek mahall-i murâdına götürdüler.

Evsâf-ı mekteb-i sıbyân der şehr-i Mekke: Cümle yüz elli mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ciğer-kuşe-i pederân-ı sıbyândır. Selef pâdişâhlarında her bir mülûk birer mekteb inşâ etmişler. Ammâ bu mekteblerin evkâfları metîn olması **[Y 359b]** sebebi ile hoca ve halîfelere ve cümle sıbyânlara beher

sene surre ve atıyyeleri birer kat libâs-ı fâhireleri sâl-be-sâl mukarrerdir.

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-i Kur'ân-ı Azîm: Kırk yerde dâr-ı kurrâ vardır. Kırâ'at-i Hafz ve kırâ'at-i Ebû Amr ve kırâ'at-i İbn Kesîr ve kırâ'at-i Seb'a ve kırâ'at-i Aşere ve kırâ'at-i Takrîb kırâ'at olunup şeyh-i kurrâlarına ve bevvâbân talebelerine vazîfe-i mu'ayyeneleri ve cerâye ve lahmiyyeleri vâsıldır.

Evsâf-ı dârü'l-hadîs: şehr-i Mekke'de kırk yerde dârü'l-hadîs vardır. Ders-i âmları ve talebeleri vazîfe-i mu'ayyenelerin alırlar. Ammâ ehl-i Mekke sevdâyî bir alay batıyyü'l-hareke kimesneler olduklarından ilme meşgûl değillerdir. Cümlesi tüccârdırlar. İlm-i hadîs ve ilm-i hıfz Mısır'a mahsûsdur. Meğer Mekke'de Ervâm'dan ba'zı mücâvirîn ola kim ilme meşgûl olalar. Yohsa ehl-i Mekke'de ehl-i ilim istimâ' olunmamışdır.

Ve sâ'ir diyârın meşâyih-i kibârı gibi ehl-i tarîk ve ehl-i tevhîd mazanne-i kirâme kimesne zâhir olmamışdır. Zîrâ sevdâzede kavim olduğundan hevâ ve hevese ve âsâr-ı binâya meşgûllerdir. şehr-i Mekke içre olan kat-ender-kat binâ-yı âlîler Haleb ve şâm [u] Irâk'da yokdur. Meğer ümm-i dünyâ olan Mısır'da ola.

Ve ehl-i Mekke gâyetü'l-gâye zendost olduklarından hâtûnlarına mağlûblardır. Havâtînleri ne fermân eyleseler, fermân-berleridir. Ol ecilden anlar avretlerin peridir. Cemî'i zamânda ehl-i Mekke'den cür'et zâhir olmamışdır. Ancak ala ve ala esbâbları geyüp eli, ayağı ve sakalı hınnâlı olup kahveden kahveye gidüp bir ibrîk kahve ve bir kâhik ile hânesine gelüp kahveyi nûş kâki tenâvül edüp pister-i râhatda hâb-âlûd olurlar.

Cümle me'kûlât [u] meşrûbâtları içün çârsû-yı bâzâra muhtâclardır. Avretlerine mağlûb olduklarından hânelerinde bir şey bişmeyüp gâyet batî' avretleri vardır. Aslâ iş işlemezler ve esbâb yaykamazlar ve iplik eğirmezler ve hânelerin süpürmezler. Cümle levâzımâtların bâzârdan görürler. Bir alay müsrif ü müsrife akvâmdırlar. Ammâ mâl-ı Kârûn'a mâlik olmaları hasebiyle mâl-ı firâvân sarf edüp esbâb-ı ihtişâma mâ'illerdir. Ebâ an-ceddin böyle görmüşler, böyle giderler.

Murâd [u] maksûdumuz zemm [ü] nemleri değildir, hâşâ ve kellâ. Ancak vâkı'-i hâldir kim tahrir olundu.

Ammâ a'yân [u] eşrâfının Mîne bâzârında sûr-ı hitân etdiklerinde huccâc-ı müslimîne ve gayri tüccâr [u] züvvâra ziyâfetlerine ve ikrâmlarına aşk olsun.

Ve şehr-i Mekke'nin âb [u] hevâsı şiddet-i hâr üzredir, ammâ âb-ı Zemzem'i ve hevâsı zenânesine yaramışdır. Ammâ hayvânâtları gâyet kadîddir. Husûsâ fakîr hımârları vâdî-i Fâtıma alefin bulamayup huccâc-ı müslimînin tenâvül etdüği hurmâ çekirdeklerin sıbyân [u] kibâr tarîk-ı âmlardan cem' edüp bir gece suda ısladup hımârlarına hurmâ çekirdeği verdiklerinde hımâr-ı fakîr segâh makâmında **[Y 360a]**anırarak hurmâ çekirdeğin fasıl edüp hora geçirir.

Evsâf-ı şehr-i Mekke: İklîm-i sânî-i hakîkîdedir. Küre-i arzın tâ vasatındadır kim efvâh-ı nâsda Mekke dünyânın ortasındadır, derler. Hakîkatü'l-hâl yine eyledir kim Hatt-ı İstivâ'ya karîbdir. Anıniçün tûl-ı nehârı gece ve gündüz berâberinden rub' sâ'at dırâzdır. Ve arz-ı beledi (---) (---) ve şeb-i yeldâsı on bir sâ'at üç çeyrekdir. Ve tâli'-i nücûmu (---) (---) olmağile cemî'i halkı zevk u safâya ve sürûr [u] şâdmâna ve hây hûy ve sâz u söze mâ'illerdir.

Ve bir âdem bu şehr-i Mekke içre müte'ellim ve pür ıztırâb olsa fî'l-hâl Harem-i şerîfe girüp Karadonlu Beytullâh'ı **[Q 147a]** müşâhede edince derûnunda olan gâm-ı endûh zâ'il olup şâd [u] handân olur. Anıniçün ehl-i Mekke dâ'imâ mesrûr [ü] handândır.

Hattâ şerîf Berekât hazretlerin Hüseyin Paşa efendimiz şerîf nasb etdükde dellâllar nidâ edüp "Üç gün üç gece şâdmân olsun" deyü fermân Hüseyin Paşa'dan sâdır olunca *el-azametüllâh* şehr-i

Mekke içre bir velvele ve bir gulgule olup eyle sürûr [u] şâdumânîler oldu kim gûyâ sûr-ı hümâyûn-ı Mehemmed Hân-ı Sâlis olup şehr-i Mekke nûr iken niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meş‘aller ile çerâğân olup nûrun alâ-nûr oldu. Ve taraf taraf Hüseyin Baykara meclisleri olduğu bâlâda mahalli ile tahrîr olunmuşdur. Ve'l-hâsıl ehl-i Mekke'nin ölüsü ve dirisi bile sürûr [u] şâdumândadır oldular.

Fî beyân-ı mevtâ-yı ehl-i Mekke: Fîrûzâbâdî nâm bir mü’ellif Mekke-i mükerreme esmâların (---) (---) (---) (---) Mekke cem‘ etmiş. Ol isimlerden biri Mekke'ye Karyetü’n-neml derler. (---) (---) (---) (---) Ve pîr [ü] fetâ merhûm olsa ol ân eyle karınca üşer kim cemapur (---) (---) (---) (---) hurûc edince asâkir-i neml dahi taraf taraf yürüyüş ederler. **[P 149a]** Derhâl cemâ‘at-i mevtâ ol merhûmu hânesinden taşra havlıya çıkarup teneşir üzre hâzır edüp nısfu'l-leyl dahi olursa techîz ü tekfînin ve germâbın hâzır ederler.

Evvelâ kâ’ide-i Mekke budur kim cümle mürde-şûylar haber alup deff [ü] kudümleri ile gelüp bir hây bir hû ile makâm-ı hicâzda su salâları verirken mürde-şûylar mevtânın evvelâ tırnaklarını kesüp sakalın şâne ile tarayup ibtidâ gayri su ile tahâret verüp aşağı menfez yerin pembe ile kalafat ederler.

Andan âb-ı Zemzem ile âbdest alır gibi ibtidâ iki ellerin ve mazmaza ve istinşâk ve üç kerre vechin ve üç kerre yed-i yümnâ ve yüsrâsın ile'l-merâfika varınca andan [337] fehvâsınca rub‘-ı meshü'r-re's üzre başına mesh verüp ricleynlerin gasl eder.

Andan bedürüstî gasl ile eyle olur kim gûyâ ol mevtâ tâze cân bulup tebessüm eder. Cânib-i erba‘asında buhûrdânlar ile kâfûrî ve amberler yanarak **[Y 360b]**ve tilâvet-i Kur’ân ederek gasl edüp yakasız gömleğin ve miskâlî kefenin âb-ı Zemzem ile ısladup geydirir.

Ba‘dehu gülâb misk amber-i hâm ve mâ-i kâdî nisâr ederek cânib-i erba‘asın pembe ile sarup za‘ferân ile gülâb saçup kefeni üzre za‘ferân ile, [338] âyetin tahrîr edüp tâbûta endirirler.

Tâbûtları dörd ayaklı cânib-i erba‘ası parmaklı tûlânîce bir nerdübân-misâl bir tâbûtdur, üstüne siyâh Ka‘be örtüsü ile setr edüp cümle cemâ‘at ile meyyitin önüne düşüp deff-i bî-cilcile çalarak Abbasî alemlerin açarak *"Lâ ilâhe illallâh"* sadâsına rehâ buldurarak Ka‘be-i şerîf haremine girdikde cümle ehl-i mevtâ *"Allâhümme lebbeyk"* deyüp telbiye ederek meyyiti Altun Oluk altına koyup mü’ezzinler "Cenâze namâzına" deyü nidâ edince nısfu'l-leyl ise dahi Ka‘be-i şerif ehl-i tavâfdan hâlî değildir, mâ-fevkında kerrûbiyân bile tavâfdadır, cümle cemâ‘at hâzır olup kânûn-ı Muhammedî üzre salât-ı cenâzeyi edâ edüp meyyitin ihvân-ı bâ-vefâları tâbûtu omuzlarına alup Ka‘be-i şerîfi bir hac savâbı olmak üzre telbiye ederek Ka‘be-i şerîfi yedi kerre tavâf etdirüp Bâb-ı Cenâyiz'den yâhûd Bâb-ı Safâ'dan çıkarup sa‘y-i Safâ ve Merve sûkundan güzer etdirüp deff [u] kudüm ile cümle halk *"Lâ ilâhe illallâh"* diyerek şenlik ve şâdumânlık ederek garâfe-i şühedâ olan Mu‘allâ mezâristânında defn edüp imâm telkîn edüp herkes hânesine müteveccih olup ol mevtâ "Zayf-i ilâh-ı Rabbi'l-âlemîn" olup vâsıl-ı Hudâ olur. *Rahmetü'llâhi aleyh.*

Ve elbette ehl-i Mekke'nin hâss u âmmı ve pîr [ü] cüvânı ve bint [ü] nisvânı her leyle-i isneynde ve leyle-i Cum‘ada âdem deryâsı Mu‘allâ'ya varup fukarâlara cüz’î ve küllî tasadduklar edüp nân pâreler ve âb-ı Zemzemler bezl edüp Kur’ân-ı Azîm tilâvet ederek kabrin başı ucuna hûş [u] tuyûr içün sular ve hıntalar koyup gül reyhân korlar.

Bu hâl üzre haftada iki kerre mevtâyı ziyâret edüp eyle ri‘âyet ederler kim gûyâ mevtâ değildir bir hay âdem ziyâretine varmışlardır.

Hâsıl-ı kelâm mevtâya bu ri‘âyet bir diyâr halkına mahsûs değildir. Müjde ol câna kim Mekke'de merhûm olup ba‘de'l-fevt cümle ahibbâsıyla ziyâret-i Beytullâh tavâf edüp bile tavâf eden ihvânları tavâf etdikleri hac savâbın ol merhûma hibe edeler. Bilâ-şübhe ehl-i cennetdir.

Hakîr bu hâle vâkıf olup ol bâzârda muhayyer bâzâr merhûm olacağım geldi. Buna bile gıbta edüp

tama‘-ı hâma düşdüm. *Allâhümme yessir, yâ Müyessir.*

Ve ba‘zı ehl-i hâl olan kimesneler kurb-i Hakk'a takarrub içün Mekke-i mükerremenin **[Y 361a]**cânib-i erba‘asında olan cebel-i müntehâlarda defn olunmasıyçün vasıyyet eder. Fürâdâ fürâdâ anları beyân eder.

Beyt-i şerîfin cânib-i erba‘asındaki cebelullâhı beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunmuşdur ammâ Mîne bâzârının şarkı ve şimâli mâbeyninde bir cebel-i sağîre vardır, ana **cebel-i Sebîr** derler. Be-kavl-i İshâk: Hazret-i İsmâ‘îl evlâdları anda mefûndur. Ve İsmâ‘îl'e nâzil olan kurbân bu cebelden tulû‘ edüp bu cebel dâmeninde kurbân olmuşdur. Hâlâ Menhar nâm bir mahalli vardır. Ba‘zı huccâc Mîne kurbânın bu cebel dâmenindeki Menhar'da ederler. Hâlâ ziyâretgâhdır. Ve Beyt-i şerîfin cânib-i şarkîsinde Beyt-i şerife hâ’il,

Cebel-i Ebî Kubeys: Bâlâda mufassalan evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ammâ niçe bin Sahâbe-i kirâmın nazargâhı Hazret-i Risâlet-penâh'ın şakku'l-kameri anda vâki‘ olmuşdur. Kabâyil-i Kureyş beyninde bu cebele cebel-i Emîn derler. Hâlâ teferrücgâh ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Andan,

Cebel-i Ahmer ve Cebel-i Ahşeb: Bu iki cebel-i müntehâ Mekke'ye muzıldır. Bu cebeleynin hakkında hadîs-i şerîfe vardır. [339]
buyurmuşlardır, ammâ cebel-i Ahmer'den cebel-i Ahşeb ulu dağdır.Ve,

Cebel-i Nûr: Mekke'nin şimâlinde bir sâ‘at yerdir. Münkirlerden Hazret-i Risâlet-penâh muhtefî olduğu mahaldir. Gârı hâlâ ziyâretgâhdır. Ve Mîne bâzârı kurbunda,

Cebel-i Muhsab: Mu‘teber cebel-i müntehâdır. Ve yine Mîne bâzârında câmi‘-i Hayf kurbunda,

Cebel-i Mürselât: Hazret'e sûre-i Mürselât bu gârda nâzil oldu, ziyâretgâhdır. Ve,

Cebel-i Hirâ: Bu cebelde bir gâr-ı azîm-i musanna‘ vardır. Hazret-i Nebiyyullâh anda mahfîce ibâdet ederdi. Hâlâ ziyâretgâhdır. Ve,

Cebel-i Cezzel: Bir münevver küçük dağdır. Lâkin mertebede âlîdir. Ve,

Cebel-i La‘la‘: Mekke'ye hâ'ildir. Ve,

Cebel-i Safâ: Mekke'nin cânib-i şarkında şehir içinde Safâ mahallinde bir alçak cebeldir. Hadîs-i şerîf ile müsbetdir kim eşrât-ı sâ‘âtde zuhur edecek Dâbbetü'l-arz bu cebelde mahpûsdur, buyurmuşlardır. Hattâ Hazret-i Risâlet bu mahalde sa‘y-i Safâ ederken dest-i şerîfindeki asâ ile cebel-i Safâ'ya darb edüp asânın darbın dabbe istimâ‘ etdi, buyururlar imiş. Ve cebel-i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Ashâb-ı kirâm der şehr-i Mekke be-cânib-i vâdî-i Bâb-ı Mu‘allâ ve ziyâret-i kubûr-ı şühedâ

Ehl-i züvvâra hafî olmıya kim karâfe-i Mu‘allâ'da cümle yetmiş beş kubbedir. Cümlesinde selef pâdişâhları ve hilâfet makâmında kâ’immakâm olan şürefâlar ve gayri şürefâlar ve a‘yân-ı kibâr-ı Mekke ol kubbelerde medfûnlardır. **[Q 147b]** Ammâ cümleden binâ-yı cedîd ve kâr-ı pesendîd olan sene 1008 târîhinde merhûm olan **şerîf Zeyd** hazretlerinin kubbe-i âlîsidir kim İreme- **[Y 361b]** -zâtü'l-imâd misilli bir kubbe-i musanna‘ içinde medfûndur. Cemî‘i ahâlî-i Mekke şehâdet ederler kim otuz sene kutbiyyet zabt etdi, kâtîb evliyâ olup deyü keşf [ü] kerâmetin beyân edüp hayr ile yâd ederler.

Ve buna karîb **Kubbe-i şerîf Abdullâh** bir azîm âsitânedir.

Ve ana karîb Hazret-i Risâlet'in pederi Abdullâh'ın ceddi **Abdülmuttalib** yüz yigirmi yaşında iken Hazret-i Resûl yedi yaşına bâliğ idi. Abdülmuttalib hîn-i vasiyyetinde Fahr-i Kâ’inât'ı oğullarına, vasiyyet-i Muhammed Emîn, ol dürr-i yektâyı işbu demde

"Size Allâh emâneti verdim göreyim size niçe gûne tîb-i hâtır ile mukayyed olun" dedükde Âl-i Hâşim (---) (---) (---) (---) i kabûl edüp tîb-i hâtır ile mukayyed oldular Hazretin ceddi Abdülmuttalib merhûm olup

bu mahalde medfûndur.

Ve ana karîb Server-i Kâ'inât'ın ammisi **Ebî Tâlib,** Risâlet-penâh'ın pederi Abdullâh'ın karındaşıdır. Ve Ebî Tâlib Hazret-i Alî'nin babasıdır. Hazret-i Alî Server'in ammizâdesidir. (---) (---) (---) (---) öyle iken Hazret **[P 149b] ile** Hazret-i Alî bir yerde fetâ oldular. Ba‘dehu Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet gelüp sene-i âşirde cebel-i Ebî Kubeys üzre münkirîn Hazretden,

"Çârdeh olan mâh-ı tâbânı iki şakk ile ikisi dahi koynuna girüp biri bir yeninden biri bir âstîninden çıkup yine semâda yek pâre olsun, sana îmân getürelim" deyüp mu‘cize istediler. Hazret-i Risâlet Cenâb-ı Hakk'a tazarru‘ u nâlişler edüp secde edüp derhâl murâd-ı münkirîn üzre sağ eli ibhâmiyle mâh-ı münevvere işâret edince mâh iki pâre olup nüzûl edüp mübârek koynuna girüp mübârek yenlerinden çıkup yine semâya urûc edüp yek pâre oldu. Ba‘zı münkirîn İslâm ile müşerref oldu. Ba‘zılar hakkâ ki,

"Yâ Muhammed sehhâr-ı kâmilsin" deyüp dalâletde kaldılar.

Hikmet-i Hudâ bu şakku'l-kamer gecesi Hazretin ammisi Ebî Tâlib merhûm oldu ki nübüvvetin onuncu senesi idi. Hazret-i Risâlet cenâzelerine hâzır olup cehâletde kaldı deyü Hazret-i Alî namâzın kılmağa rızâ vermeyüp Mu‘allâ'da defn etdiler. Hâlâ bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ammâ sâ’ir kubâblar gibi müzeyyen ve huddâmları yokdur. Ammâ hareminde gül [ü] gülistân ve bir kaç nahlistânları var. Gâyet lezîz dânedâr hurmâsı olur. Ekseriyyâ Acem huccâcı Hazret-i Alî pederidir deyü ziyâret ederler ve huddâm-ı Ebû Tâlib'im diyen tâlib-i mâla ihsân [u] in‘âm ederler ve ziyâret edüp giderler.

Ve andan yukaru şimâl tarafına kayalar dibinde,

Kubbe-i Hadîce-i Kübrâ: Bu Hadîce mâlıyla Hazret-i Risâlet nübüvvetden evvel şâm'a karîb Busrâ şehrine ticârete gidüp intifâ‘-ı kesîre edüp mâl-ı firâvân ile Mekke'ye avdet etdiklerinde Hazret yigirmi beş yaşında idi. Hadîce Ana kırk yaşında seyyibe iken Hazretin menkûhası oldu.

Ve Hadîce-i Kübrâ'dan dörd zükûr evlâd-ı **[Y 362a]**Resûl müştakk oldu. Evvelâ Kâsım Mekke'de mütevellid oldu. Ve Tayyib ve Tâhir ve Abdullâh Medenîlerdir.

Ve dörd inâs dahi Hadîce-i Kübrâ'dandır. Evvelâ Sitti Rukıyye ve Sitti Ümmü Külsûme. Bu ikisi Hazret-i Osmân'ın ehl-i beyti olduğundan Osmân-ı Zü'n-nûreyn dediler. Ve Hazret-i Fâtıma dahi Hadîce'dendir. Hazret-i Alî'ye verdi. Ve Sitti Zeyneb dahi Hadîce Ana'dandır. Hazret anı dahi nikâh ile Ebü'l-Âs bin Rebî‘ bin Abdüluzzâ hibâlesinde idi.

Ammâ Hazret-i İbrâhîm ibn Resûl Mısır meliki Mukavkıs Hazret-i Risâlet'e alâ tarîkı'l-hedâye bir kılıç ve bir katır ve iki câriye gönderir. Hazret-i Risâlet Zülfikâr deyü kılıcı ve Düldül deyü katırı Hazret-i Alî'ye verdi. Ve bir câriyeyi şâ‘ir Hassân'a ihsân eyledi. Ve câriye-i Mâriye'yi kendüleri kabza-i tasarrufa alup Hazret-i İbrâhîm andan oldu. Ammâ sekiz evlâdları cümle Hadîce-i Kübrâ'dan tevellüd eylediler. Ba‘dehu Hadîce Ana altmış beş yaşında Mekke'de vefât edüp bu Mu‘allâ'da defn olundu.

Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldikde nisâdan ibtidâ îmâna gelen Hadîce-i Kübrâ'dır. Zükûrdan ibtidâ îmâna gelen Ebâ Bekri's-Sıddîk'dır. Ba‘zı ehl-i siyer Ebâ Bekir'den evvel îmâna gelen Hadîce'dir, derler *rahmutullâhi aleyh* ki ümmü'l-mü’minîndir.

Ba‘zı ehl-i siyer "Hazret-i Risâlet'in vâlide-i müşfikası Emîne Hâtûn dahi bu kubbede medfûndur" derler. Ba‘zıları "Yok, Hazret-i Risâlet'in pederleri şâm'dan ticâret ile gelirken Medîne kurbunda Dârü't-Tâbi‘a nâm mahalde merhûm olup anda defn olundu. Ve cümle mâlın ehl-i Medîne hıfz edüp ba‘dehu Emîne Hâtûn ki Hazret'in vâlidesidir, Hazret'e intikâl eden mâlı ahz [u] kabz içün Hazret altı yaşında iken Hazret ile Medîne'ye varup bir ay şehr-i Yesrib'de meks edüp Hazret'in mâl-ı mevrûsun

alup Mekke'ye rucû‘ edüp Ebû Enâm nâm mahalde Hazret'in vâlidesi Emîne Hâtûn merhûme olup Ebû Enâm'da defn olundu. Ve Hazret'i akrabâları Mekke'ye getirdiler. Ba‘dehu Hazret Mekke'den Medîne'ye hicret etdükde vâlidesinin na‘şın Ebû Enâm nâm mahalden çıkarup Medîne-i münevvere Bakî‘inde süd anası Halîme Hâtûn kubbesinde defn etdi" derler. *El-uhdetü ale'l-râvî.* Ammâ ehl-i Mekke,

"Belî Medîne'den gelirken Ebû Enâm nâm mahalde merhûme olup na‘şın Mekke'ye getirdiler" deyü ehl-i Mekke ve ehl-i Medîne mâbeyninde bir mücâdeledir, *ve's-selâm.*

Ba‘dehu sene 959 târîhinde Sultân Süleymân Hadîce-i Kübrâ üstüne bir kubbe-i âlî ve türbedâr-ı vâlî vaz‘ eyledi kim kubbe-i nûr-ı mehbıtdır. Ve bâb-ı sa‘âdeti cânib-i şarka mekşûfdur. Ve kubbe-i pür envârı beyâz kireç ile pûşîdedir. Ve bizzât kendüleri kağan arslan-misâl kubbenin tâ vasatında dîbâ ve şîb ü zerbâf ile mestûr zer-ender-zer bir sandûka içre âsûdedirler.

Ve bu âsitâneyi ekseriyyâ nisâ tâ’ifesi ziyâret edüp sandûka-i Hadîce'yi gûnâ-gûn şükûfeler ile tezyîn ederler. Ve ûd u amber **[Y 362b]** ve kâfûr yakup râyihadan züvvârın demâğı mu‘attar olur. Ve bu kubbe-i âlînin iç yüzü kenârlarında celî hatt-ı müzehheb ile, [340] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve yine bu kubbe içinde çâr-kûşe bir kafes şebeke içre **şerîf Mes‘ûd** hazretleri medfûndur. Sandûkasının zarfı olan yeşil atlas-ı zerdûz üzre kâr-ı Hayyâm ile ol zarf üzre,

"Mevlânâ es-Seyyid eş-şerîf Mes‘ûd ibn İdrîs ibn Hüseyin ibn Ebû Yemîn ibn Berekât ibn Muhammed ibn Berekât ibn Hasan ibn Aclân ibn Fâtımatü'z-Zehrâ." terkîm olunmuşdur.

Ve bu kubbenin kıblesi cânibinde bir küçük kubbede **Hazret-i Abdullâh Zübeyr ibn Avâm** ibn Huveylid ibn Abdül‘uzzâ ibn Kusay'dir. Dedesi Hazret-i Ebâ Bekir'e müntehîdir kim vâlidesi Abdülmuttalib kızıdır ki Hazret-i Risâlet'in halasıdır. Hazretin yakın akrabâlarındandır. Mevlûd-ı Nebî'nin yigirmi dördüncü senesinde Zübeyr ibn Avâm ve Talha bin Abdullâh bir günde vücûda gelüp Zübeyr Hazret ile Yemen'e ticârete gitdiler. Hazret'e nübüvvet geldikde ibtidâ Hazret-i Ebâ Bekrü's-Sıddîk sâniyen Zübeyr hazretleri îmân ile müşerref oldular. Ve "Ehl-i Cennetdir" deyüp Hazret tebşîr edüp Aşere-i Mübeşşere'den oldular.

Sene 43 târîhinde Mervân-ı Hımâr şâm halîfesiyken Hazret-i Zübeyr Mekke ve Medîne ve Yemen ve Irâk pâdişâhı idi. Hazret-i Risâlet'e karâbetleri sebebiyle Hazret'den ve Âyişe-i Sıddîka rivâyetiyle bir kaç hadîs-i şerîfe istimâ‘ etmişlerdi kim Hatîm Ka‘be-i mükerreme dâhilindedir, deyü istimâ‘ları olmuşdur. Ana binâ’en Hazret-i Zübeyr zamân-ı hilâfetlerinde Hatîm'i kal‘ edüp Ka‘be-i şerîfe zamm edüp bir sütûh tahtında Beyt-i şerîfi tevsî‘ edüp garbında bir bâb dahi inşâ edüp züvvâr huccâc gürûh gürûh bir kapudan girüp bir kapudan hurûc ederlerdi.

Ba‘dehu Âl-i Emeviyyûn'dan Mervân-ı Hımâr, Zübeyr'in (---) (---) (---) istimâ‘ edüp Zübeyr hazretleri üzre **[Q 148a]** Yûsuf Haccâc-ı Zâlim'i serasker ta‘yîn eyleyüp yetmiş bin askerle Haccâc Mekke'yi muhâsara edüp (---) (---) (---) mancınık taşıyla şöyle câ-be-câ rahnedâr edüp âhir Hazret-i Zübeyr nass-ı kâtı‘da, [341] âyeti muktezâsınca cengden fâriğ olduğu sâ‘at Hazret-i Zübeyr'i dutup Haccâc-ı Zâlim zulm edüp Hazret-i Zübeyr'i Bâb-ı Selâm'da ma‘nûkan salb etdi. (---) (---) (---)

.....(1 satır boş).....

Ve Altun Oluk dîvârın müceddeden binâ etdi. Ve cânib-i garb kapusun sedd edüp hâlâ şimdiki tarzı binâ etdi. (---) (---) (---) (---) Derûn-ı Ka‘be'yi hâk, hacer pâreler ile doldurup bu hâl üzre kodular eylemişlerdir dir. [[(---) (---) (---) (---)]]

Ba‘dehu Hazret-i Zübeyr'in vâlidesi Bâb-ı Selâm'dan ubûr ederken **[P 150a]** Hazret-i Zübeyr'i

maslûb görünce,

"Dahi bu hatîb minberden enüp va‘z [u] nasîhatin tamâm etmedi mi?" deyüp ubûr edince Haccâc'a **[Y 363a]**Zübeyr'in vâlidesi şöyle dedi deyü takrîr ederler.

Haccâc dahi ârif-i kelâm bildi kim Zübeyr'in vâlidesi nezâketle Zübeyr'in dârdan enmesin ricâ edüp derhâl endirüp techîz [ü] tekfînin hâzır edüp Zübeyr'i kendi eliyle gasl edüp cenâzesi namâzın kılup yedi kerre na‘ş-ı Zübeyr'e Beyt-i şerîfi tavâf etdirüp tâ Mu‘allâ'ya varınca tâbût-ı Zübeyr'i Haccâc zahrında götürüp Mu‘allâ'da defn edüp bir günde rûh-ı şerîfiyçün Haccâc bir hatm-i şerîfi tamâm etmeyince hareket etmedi. Zîrâ Haccâc-ı Zâlim gâyetü'l-gâye serî‘ cârî hâfiz-ı kelâmullâh idi. Hattâ Kur’ân-ı Azîmin cemî‘i eczâları ve hizibleri ve aşrları ve secâvendleri var ise cümle Haccâc'ın tarhıdır. Ve cümle mevtâya ba‘de's-salâti'l-cenâze Beyt-i şerîfi tavâf etdirmek Haccâc'dan kalmışdır. Ve Zübeyr hazretleri üzre kubbeyi anlar inşâ edüp Zübeyr'den sonra Mekke ve Medîne ve Yemen ve Irâk'a Haccâc halîfe olup adl-i dâd ile velvele-ârâ olup ba‘dehu hakkında "aslahu'z-zaleme" dediler. Ammâ Haccâc zâlimliğile meşhûr bir âlim, kattâl kimesne idi. Andan,

Kabr-i Binti Hazret-i Ebâ Bekir ve kabr-i Binti Hazret-i Osmân: Bunlar birer kubbe-i sağîreler içinde âsûdelerdir. Ve bunlara karîb,

Ziyâret-i şeyh Osmân Herâvün ve **ziyâret-i şeyh Kennâs** ve ana karîb,

Ziyâret-i Hazret-i Sa‘d ibn Ebî Vakkâs: Mevlûd-ı Nebî'nin sene 22 târîhinde vücûda geldi. Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldüği gün İslâm ile müşerref oldu. Ammâ bu hakîr yedi yerde ziyâret etmişimdir. Ve ana karîb,

Hazret-i Ma‘dî-Kereb: Sahâbe-i kirâmdandır. Ve Hazret-i Hamza'nın kafâdârı ve yâr-ı gârıdır. Ve,

Ziyâret-i Abdullâh ibn Abbâs: Cemî‘i müfessirîn ü muhaddisînin pîr perveridir Hazret-i Risâlet'den me’zûndur. Ve,

Kabr-i Hazret-i Fuzayl ibn Abbâs: Bu dahi Sahâbe-i kirâmdandır. Ve pederleri gibi müfessir ve muhaddisdir. Ve,

Kabr-i İmâm Abdülkerîm bin Havâzin: müşîridir. İkisi bir mevzi‘de medfûnlardır. Ve,

Kabr-i Süfyân ibn Uyeyne: Bir kimesnenin sığırı hasta olsa bu kabrin hâkinden ol gâvın şâhasına bir surre ile bağlasalar bi-emrillâh ifâkat bulur. Anıniçün kabr-i Süfyan-ı Sevrî derler. Hazret'in kayın babasıdır. Habîbe nâm kızın Hazrete vermişdir kim Mu‘âviye'nin hemşîresidir. Ve,

Kabr-i Ebî Hasanü'l-şevvelî: Ve kubûr-ı Semâserti'l-hibr'de niçe bin Sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâmlar âsûdedirler. Bunda dahi du‘â müstecâbdır. Ve kubûr-ı Delâsûrda Mekke gazâsında şehîd olan Sahâbe-i kirâmlar ve niçe bin a‘yân [u] şürefâ-yi kibârlar medfûndur. Bu dahi ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır. Ve,

şeyh Alâ’üddîn-i Nakşibendî hazretleri: Te’lîfât-ı kesîreye mâlik sultândır. Mu‘allâ'da medfûndur. Ve ana karîb,

Kabr-i Mûsâ Eş‘arî: Nâmı Abdullâh bin Kays idi. Hicretin 44 senesinde merhûm olup Mu‘allâ'da defn olundu. Müddet-i **[Y 363b]**ömreş 61 21 sene . Ve,

Âl-i Emeviyyûndan Mansûr-ı Devânıkî şâm halîfesi iken Beyt-i şerîfe gelüp Harem-i şerîfe bir minâre-i âlî inşâ edüp niçe hayrât [u] hasenâtlar ederken [342] emrine itâ‘at edüp dâr-ı bakâya rıhlet etdi. Sene 581. Müddet-i ömür 62 sene. Sene 309 3099 Malatıyye kal‘asın binâ etdi. Mu‘allâ'da ziyâretgâhdır. Ammâ gâyet hisâbî olup bir dankı hisâb etdiğiyçün Mansûr-ı Devânıkî dediler. Ve,

Kabr-i Ümmü'l-mü’minîn Meymûne bintü'l-Hâris Abdullâh bin Abbâs'ın deyzesidir, ya‘nî vâlidesinin kız karındaşıdır. Hicret-i Nebeviyyenin 8 senesinde Sitti Meymûne nefsini Hazret-i

Risâlet'e hibe edüp firâş-ı Resûl'e dâhil oldukda bu âyet nâzil oldu: [343] âyeti nâzil olmuşdur. Ba‘dehu sene 61 târîhinde merhûme olup Mu‘allâ'da âsûdedir. Müddet-i ömreş 55 sene. Ve dahi buna karîb,

Kabr-i Abdullâh ibn Ömer ibnü'l-Hattâb *radıyallâhu anhümâ* Hazret-i Ömer nübüvvetin ikinci sâlinde İslâm ile müşerref olduklarında bu oğlu Abdullâh beş yaşında idi. Pederlerine teba‘iyyeten İslâm ile müşerref oldular. Hazret-i Risâlet'in hâtûnu Hafza binti Ömer ibnü'l-Hattâb'ın li-ebin ve ümmin bu Abdullâh karındaşıdır. Hazret'den iki bin altı yüz otuz hadîs-i şerîf nakl eder. Gâyet mün‘im kimesne olduğundan bin kul âzâd edüp seksen üç yaşında Abdülmelik bin Mervân hilâfetinde sene 84 târîhinde merhûm olup Mu‘allâ'da defn olundu. Ve,

Kabr-i İmâm Abdurrahmân bin şu‘ayb bin Alî bin Mecr bin Sinânü'n-Nisâ’î: *Kitâbü's-Sünen* mü’ellifidir. Ahd-i Muktedirbillâh'da merhûm olup beyne's-Safâ ve'l-Merve hâneler mâbeyninde medfûndur.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Seyrekzâde şemseddîn Ahmed Efendi: Süleymân Hân şehzâdelerinin hocası iken Beyt-i şerîfe gelüp ba‘de't-tavâf merhûm olup Mu‘allâ'da medfûndur. Ve seng-i mezârında târîhi merkûmdur.Ve,

Kabr-i Mehemmed şâh bin Hızır şâh bin Mehemmed el-(...) bin el-Hacı Hasan: Medîne'den Mekke mevleviyyetine nakl edüp seneteyn mutasarrıf olup âhir yeri Bâb-ı Mu‘allâ oldu. Bunlardan evvel Medîne'den Mekke mollâsı olmaduğundan bunlar hakkında ulemâ-yı Mekke Kâdiyü'l-Haremeyn dediler. Cenâzesine yetmiş bin huccâc hâzır olup ol gece kabr-i şerîfi üzre yedi kerre nûr nâzil olduğun cümle ehl-i Mekke görüp kabâyil-i Arabda Veliyyü'r-Rûm deyü şöhret bulup ziyâretgâh-ı hâs u âmmdır. Seng-i mezârında târîhi vardır. Ve,

El-Mevlâ şemseddîn Ahmedü'l-Hüseynî: Bağdâdîzâde demek ile meşhûr imiş. Mekke mollâsı iken merhûm olup Ebî Tâlib civârında medfûndur. Bir soffa-i âlî üzre muhteşemâne merkadi vardır.Ve,

Merkad-i eş-şeyh Abdurrahmân Karabaş: Mu‘allim-i Sultân olan Ömer Efendi'nin birâder-i kihteridir. Amasiyyevîdir. Mekke-i mükerreme **[Y 364a]**pâyesiyle mütekâ‘id iken sene (---) târîhinde merhûm olup Mu‘allâ'da Mevlevîhâne hazîresinde âsûdedir. Cenbinde tevâbi‘leri bir sebîl inşâ etmişler. Azîz-i mezbûr talâkat-i lisân ile ve selâset-i beyân ile revnak bulmuş şeyh-i âlî-beyân idi. Ve,

Ziyâret-i el-Mevlâ Mahmûd Efendi: şehr-i Manastır'dandır. Mekke mollâsı iken merhûm olup Mu‘allâ'da şeyh Cinân Efendi hazretleri cenbinde medfûndur. Seng-i mezârında bir âşık celî kalem ile Sene 1026 tahrîr eylemiş.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Pervîz Efendi: Sultân (---) asrında Nişâncı Paşa Abdi Beğ'in hidmetinde neşv [ü] nemâ bulup ba‘zı medârislere mutasarrıf olarak fazîlet-i bâhire sâhibi olmak ile kendüye Mekke mollâlığı sadaka olunup anda merhûm **[Q 148b]** oldukda Hadîce-i Kübrâ civârında defn olundu. Müte‘addid mezârı vardır.Ve,

Ziyâret-i el-Mevlâ Hüsâm Efendi: Diyâr-ı Hamîd'dendir. Mekke monlâsı iken "Fülân gün merhûm oluruz, bizi hayır du‘âdan ferâmûş etmen" deyü vasıyyet edüp hikmet-i Hudâ vakit ta‘yîn etdikleri sâ‘at merhûm olup Zübeyr hazretleri kurbunda medfûndur. Fâzılu'r-Rûm deyü ehl-i Mekke ziyâret ederler.Ve,

Kutb-ı âfâk el-Mevlâ Muhammed bin Alâ’üddîn el-Mekkî en-Nehrevânî el-Kâdirî: Hâk-i cennet-meşâm-ı Mekke-i mükerremedendir. Rûm'a iki def‘a gelüp cemî‘i ulemâ ile mübâhase-i ilm edüp cümle ulemâya cevâb verüp kendüye Mekke-i mükerreme fetvâsıyla Mekke'de Süleymâniyye

medresesi ihsân olunup ömrü âhir oldukda Mu‘allâ'da şerîf Mes‘ûd cenbinde defn etdiler. Ammâ asrında gûyâ İmâm Gazâlî-i Sânî idi. Kesret-i seyâhatde tahsîl-i ulûm edüp yed-i tûlâ sâhibi olmuşlardı.Ve,

Kabr-i Hazret-i Kutb-ı Mekkî: Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmmdır. Ve buna muttasıl,

El-Mevlâ Hüseyin el-Mâlikî: Fuzelâyi'd-dehr bir kimesne idi. Münzevî olmağiçün Murâd Hân-ı Sâlis'den Mekke-i mükerremede Süleymâniyye medresesin ricâ edüp niçe müddet mücâveret olup müdddet-i ömür (---) sene vefât edüp Kutb-ı Mekkî hazretleri yanında defn etdiler.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Mîrzâ Mahdûm: Yevm-i Arafât'da cemî‘i ibâdullâh lebbeyk allâhümme lebbeyk sadâsına âğâze etdükde monlâ-yı merkûm bir kerre lebbeyk **[P 150b]** deyüp rûh teslîm edüp Meş‘ari'l-Harâm'da bir soffa üzre seng-i mezârı târîhiyle mastûr ma‘lûm kabr-i pür nûrdur. *Rahmetullâhi aleyh*.Ve,

Kabr-i Vankulu Mehemmed Efendi: Mekke monlâsı iken lakve marazından merhûm olup Ebî Tâlib kurbunda medfûndur. Savma‘î güftesi ile seng-i mezârının müzehheb târîhi vardır.Ve,

Ziyâret-i eş-şeyh Gubârî Efendi: Akşehir şehrindendir. Mekke mollâsı iken merhûm olup Mu‘allâ'nın Ebtah nâm mahalline karîb medfûndur.Ve,

Merkad-i el-Mevlâ Ömer bin Mehemmed: Sultân Osmân-ı Sânî'nin hocası iken Mekke mollâsı olup bin otuz senesinde İslâmbol'da deryâ **[Y 364b]** donduğu gün mevti haberi gelüp hayli bükâ eyledik. Zîrâ pederimizin gâyet muhibb-i sâdıkı idi. Hamd-i Hudâ elli iki seneden sonra ziyâret müyesser olup rûh-ı şerîfiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûhuna hibe eyledik. Mu‘allâ'da Kutb-ı Mekkî civârında bir kârgîr binâ soffa üzre muhteşemâne âsûdedir. Seng-i mezârında,

Hâce-i Osmân Hân garîb Ömer bin Mehemmed

Sene 1031

tahrîr olunmuşdur. Merhûm gâyet zühd [ü] takvâda sâhib-i vera‘ ve savm-ı Dâvûd'a müdâvim idi. Ve zâhir [ü] bâtında kıdve-i kümmel bir meşâyih gibi bahrü'l-ulûm, kenzü'l-fühûm ehl-i kanâ‘at kimesne idi.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Abdülvâsi‘ bin Hızır: Selîm şâh-ı Evvel ulemâsındandır. Mekke mollâsı iken sene 945 merhûm olup Mu‘allâ'da şerîf Sa‘d civârında medfûndur. Kabr-i Vâsi‘ demekle şöhret bulmuşdur.Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Rûşenîzâde: Garâfe-i Mu‘allâ'da Zübeyr hazretleri civârında medfûndur. (---) (---) (---) (---) (---)

.....(6 satır boş).....

Hamd-i Hudâ bu bâlâda tahrîr olunan sultânların cümlesin ziyâret edüp rızâ’en lillâh kimine Yâsîn-i şerîf, kimine sûre-i Tebâreke, ba‘zısına sûretü't-Tekâsür ba‘zısına sûre-i Fâtiha tilâvet edüp savâbların rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp şefâ‘atlerin ricâ edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp cümlesiyle âşinâlık kesb etdik. *Hâzâ min fazlı rabbî. Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în ve selleme teslîmen kesîrâ.* Ammâ,

şehr-i Mekke içre hayâtda olan müstecâbü'd-da‘ve ve sulehâ-yı ümmetden olan kimesneleri ve hukûkun kesb etdiğimiz a‘yân [u] eşrâfları beyân eder

Evvelâ serçeşme-i ulemâ-yı dîn vâris-i ulûm-ı evvelîn ve'l-âhirîn, beyt:

Ser-firâz-ı ulemâ-yı a‘lâm

Rükn-i dîn hazret-i şeyhülislâm

Vâris-i vâhid-i ilm-i nebevî
Bâ'is-i zindegî-i şer'-i kavî

Vâ'ız-ı milk-i melik nâsır-ı dîn
Müftî-i devr-i zemân rûy-i zemîn

Gördü müsevvedi aldı hâme
Yazdı ismine seyâhatnâme

Hamdü lillâh ki tamâm oldu kitâb
Kilk-i sehvim ola yâ Rabbi savâb

Bu zikr olunan velî-ni'am efendilerimizin sohbet-i şerîfleri ile müşerref olup du'â-yı hayırları ile şerefyâb olup cümlesinden himmet ricâ edüp hüsn-i nazarlarıyla behre-mend mümtâz olduk. Beyt:

Minnet Hudâ'ya ermişim ol serv kâmete
şükrüm budur ki kalmadı hasret kıyâmete

Bu günlerde şurût [u] kuyûdıyla alâ-kadri'l-imkân edâ-yı farz edüp cânib-ı Mısır'a azîmet etmeğe bel bağladığımız mahalde şerîf Berekât hazretlerinin iclâsında bulunmamız sebebi ile harcırâh üç yüz sikke-i hasene ve bir Habeşî gulâm ve bir heccân-ı benâm ve bir hussân-ı surh-endâm ve bir boğça esvâb ile bir şemâme amber-i hâm ihsân edüp hakîr ile serdâr-ı zafer-şi'ârımız olan vezîr-i rûşen zamîr,

Sarı Hüseyin Paşa hazretlerine gönderdiği metâ'ları [Y 365a] beyân eder

Evvelâ on iki re's sâfinâtu'l-ciyâd neslinden küheylân esb-i sabâ-sür'atlerin gerdenlerinde şecereleri ile hussân-ı hüsndârlar kim her biri birer semend-i tâzîler idi kim raks-ı cevelân etdükde zühre-misâl reftâr ederdi. Cümleden biri Mısır havvâresinden eşheb tâzî ve bir dahi bedevî rakkâs bâzî ve bir dahi nesl-i musâfaha kır at ve bir dahi nesl-i cilfe-i (ve) mu'teber at ve biri Sa'îdî ve biri Necdî ve biri nesl-i Tureyfî ve biri ma'nek-i zarîfî ve biri dahi kübîşe-i Bağdâdî ve biri Mahmûdî ve biri Seylâvî ve biri Âl-i Yemenî.

Bu zikr olunan esb-i sabâ-reftârlar üzre on iki tavâşî Habeşî şîrîn-güftârlar ki sübhânel'l-Hallâk her biri merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü esmerü'l-levn pâk libâslar ile melbûs pençe-i âfitâb meh-i tâb tavâşe idi.

Ve on iki dahi hussâne kısrakların licâmları on iki Habeşe siyâh çerde cevârîlerin destinde ve on iki tâvûsî hecînler üzre birer Funcistân zengîli memlûkler ile hedâyâlar geldi.

Dahi ardı sıra boğça boğça gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler ve Kandehârî ve hezârî köse destârlar ve Hindustân şugulü serîr-i bî-nazîr ve püsûs-kârî sihr-i mübîn mertebesi pîş-tahtalar ve gûnâ-gûn hücreli mücevher zî-kıymet sandûklar kim herbir hücreleri içi lâ'l yâkût ve elmâs ve zümürrüd ve seylân ve pîrûze ve ayn-ı semek ve aynü'l-hir ve akîk-i Yemenî ve lü'lü' [ü] mercân ile leb-ber-leb idi.

Ve Hind tefârûklarından elvân elvân sûzenî mak'adlar ve münakkaş destehânlar ve pîşgîrler ve

Gücerât ve mollâyî ve zâğî ve sûsîler ve hıtâyîler ve dîbâ ve şîb ü zerbâf ve bâfteler ve Lâristân ve Moltân ve Keşmîrî şâllarının envâ‘ından ve bir tobra amber ve bir tobra müşk-i hıtâyî ve bir tobra pânzehr-i mârî ve gâvî ve gazâlî pânzehirler kim her biri biner derde devâdır.

Ve bir heccân hurcu ûd-i Mâverdî ve ıtr-ı şâhî (---) (---) zebât-ı pâdişâhî ve kalye misk-i hayvânî ve iki deve bârı Lahsa ve Basra kargısı serâmed gönderler gönderdi. Paşa hazretleri bunların birine iltifât etmeyüp bunları getüren yerine yerine etmeyüp şerîf Berekât'ın kethudâsına buyurdular kim:

"Biz bu metâ‘lara hayrân değiliz. Ancak şerîf hazretlerinden istikâmet hidmeti isteriz. Eğer istikâmet ederler ise, biz anlara kerem [ü] ihsânlar edelim. Eğer pâdişâhın doğrusu ise bu sâ‘at pâdişâhımızın vekîl-i mutlakıyım, bana Ka‘be-i şerîfin miftâhların göndersin. Yohsa **[P 151a]** bizim bu makûle hâr [u] hâşâke ihtiyâcımız yokdur" deyince şerîf kethudâsı tarfetü'l-ayn içre şerîf Berekât'a varup mâcerâ-yı serencâmı nakl edince şerîf hazretleri,

"El-emrü emrüküm" deyüp alay-ı azîm ile Beyt-i şerîfin miftâhın cevâhir zarf içre setr edüp **[Q 149a]** paşa hazretlerine teslîm olunup şerîf kethudâsına ve yedi bölük serdâr-ı Mısır'a **[Y 365b]** hil‘at-i fâhireler geydirüp şerîf hazretlerine bir semmûr postîn kürk ihsân edüp şerîfin gönderdiği hedâyâları kabûl edüp neccâblar ile iclâs-ı şerîfi ve miftâh-ı Mekke'nin vusûlün Âsitâne-i Sa‘âdet'e i‘lâm edüp kendüler dahi Medîne-i münevvere cânibine hareket etmeğe şurû‘ etdiler.

Hakîre ol mahalde gelen hedâyâdan bir hayli eşyâ ihsân edüp dahi cemî‘i şürefâlardan peydâ etdiğimiz eşyâları Cidde'ye götürüp,

Hıdde'de Hazret-i Havvâ Anamızı ziyâret etmeğe gitdiğimiz beyân eder

Evsâf-ı menâzil-i bender-i kal‘a-i Hıdde: Evvelâ şerîf hazretlerinin ihsân etdüği hecîn şütürlere dörd gulâmımızla süvâr olup şehr-i Mekke'nin hâricinde mahmile-i Ciddâvî'de,

Ziyâret-i şeyh Mahmûd: Bir alçak kubbe içinde âsûdedirler. şehr-i Mekke'nin cenûb cânibi nihâyetindedir. İki yüz mikdârı fukarâ hâneleri ve nahl-i hurmâları ve müte‘addid mesâcidleri vardır. Anı ubûr edüp cenûb tarafına gidüp şâhrâhın tarafeyninde ârâmgâh içün kahvehâneler vardır. Her birinde mutrıb ve gavâzî Habeşe kızlar vardır. Anlarda birez teneffüs ü istirâhat ederek altıncı sâ‘atde,

Evsâf-ı vâdî-i Hıdde: Eyyâm-ı kadîmde şehr-i ma‘mûre imiş, ammâ hâlâ bir kaç kahvehâne ve bir kaç (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) Anda yolun sağ cânibinde,

Ziyâretgâh-ı ehl-i Hazret-i Âdem ve Ümm-i benî âdem Hazret-i Havvâ-yı mükerrem: İbn-i âdemî-zâda hâmile olduklarında vatan-ı aslîmiz olan batn-ı şerîfleri üzre bir küçük kubbe vardır. Çöl [ü] çölistân yerde olmağile ol kadar müzeyyen değildir. Ammâ yeşil atlas ile pûşîde sandûka içre âsûdedirler. Ammâ kubbeden taşra ser-i sa‘âdetleri ve hâk-i pây-i şerîfeleri üzre çakıl makıl makûlesi ahcârâtlar yığılıdır kim ol hisâb üzre kadd-i şerîfi yetmiş adımdır. Melek Ahmed Paşa hâtûnu Kaya Sultân merhûme bu Havvâ Ana üzre yedi kubbe inşâ etmeğe mâlından elli kîse ifrâz edüp bu Hıdde'de olan âb-ı zülâli Hıdde'ye ve şehr-i Cidde'ye cereyân etdirmeğe ta‘ahhüd etmişdi. Ammâ vaz‘-ı hamlde merhûme olup böyle hayrât-ı azîm müyesser olmadı.

Ve ba‘zılar Hazret-i Âdem dahi bunda medfûndur, derler ve ba‘zılar Hindustân'da Serendîb'dedir, derler. Ammâ bunlar kavl-i za‘îfdir. Belî hubût-ı Âdem Serendîb'e vâki‘ olup eşk-i çeşminden zencebîl ve fülfül karanfîl hâsıl olurdu. Ba‘dehu kırlangıç kuşunun vesâtatıyla Âdem ve Havvâ cebel-i Arafât'da mülâkat olduklarıyçün ve anda buluşup bilişdikleriyçün cebel-i Arefe derler, zîrâ Hazret-i Havvâ Cidde'ye hubût etmişdi.

Âdem [ve] Havvâ Mekke deresinde niçe zamân sâkin oldular. Ve Cenâb-ı Bârî anlara ziyâret-i

tavâf içün Cennet'den Beyt-i ma‘mûru edîm-i arza nüzûl etdirdi. Her bâr anda ibâdet ederlerdi. **[Y 366a]** Ba‘dehu Mekke sengistân yer olmak ile zirâ‘at içün Cenâb-ı Bârî Hazret-i Âdem'i şâm-ı şerîf kurbunda Havrân sahrâlarına gönderüp anda zirâ‘at edüp tenâsül buldular. Ve her sene Beyt-i ma‘mûra gelüp tavâf edüp Arafât'a çıkarlardı.

Be-kavl-i müverrih İshâk Hazret-i Âdem (---) sene mu‘ammer olup cebel-i Arafât'da merhûm olnp matbah-ı Âdem olan mahalde defn olundu. Yohsa Serendîb'e gitmedi, deyü tasdîk eder.

Ve Hazret-i Havvâ Âdem'den sonra müddet-i ömür (---) sene mu‘ammere olup bu Cidde kurbunda Hâbil ve Kâbil ve şît Nebî Havvâ Ana'yı defn etdi, derler. [344]

Ve bir rivâyetde Hazret-i Nûh Tûfân'dan bir yıl mukaddem Hazret-i Âdem'in cesed-i şerîfin Arafât'dan ve Hazret-i Havvâ'nın Cidde'den çıkarup ter ü tâze vücûd-ı şerîflerin tuzlayup kızaklar ile çekerek Kudüs-i şerîfde defn etdi, derler, *el-uhdetü ale'r-râvî* [345].

Ve müverrih-i âlemler tahrîri üzre Hazret-i Âdem'in ikişer evlâdı doğardı. Cümle kırk bin evlâdı oldu, derler. Ve âdetullâh bunun üzerine cârî idi kim bir oğlan ve bir kız doğardı. Ol kızı batn-ı âharda doğan oğlana verirdi. Bu da‘vâ içün Kâbil Hâbil'i katl etdi. Ve ibtidâ rûy-i zemînde kan edüp isyân eden Kâbil'dir kim emr-i Hakk'a itâ‘at etmedi. Ammâ hübut-ı Âdem'den berü yedi bin otuz sene olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Havvâ Ana'yı ziyâret edüp yine cenûb cânibine gidüp cânibeynde ma‘mûr ârâmgâh kahvehâneleri seyr [ü] temâşâ ederek 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı bender-i şehr-i kadîm kal‘a-i Cidde

Sene (---) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Sultân Gavrî'nin binâsıdır. Hind ve Yemen ve Aden Basra ve Lahsa Habeş ve Süveys iskelesidir. Senede bin pâre celebe ve polta ve karaka ve galyon gemiler gelüp gümrük alınır bir benderdir.

Ve leb-i deryâda gümrüğüne hurde derler. Paşa tarafından bir ağa, şerîf hazretleri tarafından bir şerîf mâl-ı gümrüğü refâkat üzre tahsîl edüp nısfin Cidde beği ve nısfin şerîf hazretleri alır. Fâtih-i Yemen Sinân Paşa'dan berü şerîfler bendere müdâhale etmek kânûn olmuşdur. Ammâ senevî ber-vech-i adâlet bin beş yüz kîse hâsıl olur azîm benderdir.

Ve kal‘ası leb-i Kulzüm'de dâ’iren-mâdâr iki bin adım şeddâdî-misâl sengîn bünyâd binâ-yı metîndir. Ve bu kal‘anın cenûbu ucunda yine Bahr-i Kulzüm kenârında iç kal‘ası vardır. Yine büyük kal‘a köşesine muttasıldır. Dâ’iren-mâdâr altı yüz adımdır. Bu dahi hacer binâdır. Cidde paşası cümle askeriyle bu iç kal‘ada sâkindir. Kapusu Yemen kal‘ası cânibine mekşûfdur, şarka nâzır bir kapudur. Ammâ taşra büyük kal‘anın iki tahta kanatlı kapuları vardır, biri Mekke cânibine biri leb-i deryâya nâzırdır.

Paşası Mısır **[Y 366b]** beğlerinden bir tuğlu ve yâhûd iki tuğlu beğdir. Üç yüz âdem ile hükûmet eder. Ve yüz elli akçe kazâdır. Kadıya senevî iki bin guruş hâsıl olur. Ammâ Mekke mollâlarına ber-vech-i arpalık ihsân olunur. Mahkemesi kal‘anın ortasındadır.

Ve cümle üç yüz sağîr ü kebîr dükkânlardır. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve leb-i deryâda kal‘a-misâl bir hân-ı azîmi vardır. Baklacı Mehemmed Beğ binâsıdır. Kal‘aya hayli imdâd olup kal‘a metânet buldu. Ve altında cümle mahâzinler ve dekâkînlerdir. Ve bundan gayri yedi hânı dahi var. Cümle zî-kıymet eşyâ ile memlûdur. Ammâ hammâm u imâret ve medreseleri yokdur. Herkes deryâya girüp gusl ederler kim hammâm suyundan ılıdır. Ve cümle suları bârân-ı rahmedden sarnıcdır.

Ve iki cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘leri var. Biri gümrüğe karîb leb-i deryâda (---) câmi‘i bir minâreli tarz-ı kadîm câmi‘dir. E’imme ve hutabâsının vazîfe-i mu‘ayyeneleri gümrükdendir. Biri kal‘adan taşra (---) câmi‘i. Bu dahi müfîd [ü] muhtasar câmi‘dir. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ammâ suyu bu şehrin mâ-tekaddem câriî imiş. Ol zamân ma‘mûr âbâdân ve bâğ-ı İrem imiş. Ba‘dehu şürefâlar râh-ı âbı harâb edüp Rûmlu tavattun edüp tağallüb etmesin için su yolların harâb etmişler. Hıdde nâm mahalde üç âsiyâba kifâyet eder âb-ı nâbdır, beriyyeye cereyân edüp gâyib olur. Hâlâ tarîk-ı âmm üzre yolları zâhir ü bâhirdir. Cüz’î şey’ ile yine Cidde'ye cereyân etdirmek mümkindir. Eyle olsa Cidde bir bender-i mâşâ(?) olurdu. (---) (---) (---)

şerhinde buyururlar kim: **[Q 149a]** [346] (---) (---) (---) içinde bu hadîs-i şerîf senediyle rivâyet eder kim, *"Ani'n-Nebiyyi sallallahu aleyhi ve-sellem: (---) (---) (---)* [347] (---) (---) (---) [348] *intehâ ve men erâde (---)* 'd-dürr *ve's-selâm.*

Ve bu Cidde'yi seyr [ü] temâşâ edüp Mekke'den getirdiğimiz metâ‘larımız Fincâncı Re’îs'in keştîsine koyup ve on ferde kahve Kara Hasan Re’îs'in firkatesine ve on ferde kahve Hind zevrakına ve beş ferde nâ’ib merkebine, iki tavâşî ile ve bir memlûkümüz ile gemilere koyup Allâh'a tevekkül olup süd karındaşım (---) (---) Çelebi ile ve Cidde Hâkimi Baklacı Mehemmed Beğ ile vedâlaşup üç gulâmımız ile Mekke-i mükerremeye avdet edüp gelürken yine Hazret-i Havvâ anamıza bir Yâsîn-i şerif Kur’ân-ı şerîf tilâvet edüp sekiz sâ‘atde yine,

Mekke-i mükerreme

Ol gün Medîne huccâcı Medîne'ye müteveccih oldular. Hakîr dahi Mısır huccâcı ile Mısır tarafına gitmeğe seyâhat için hac etmeğe Hüseyin Paşa efendimizden me’zûn **[Y 367a]** olup yüz filori ve yedi deve ihsân eyleyüp Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya mektûblar verüp Mısır emîrü'l-haccı olan Özbek Beğ'e ve Yeniçeri Serdârı Kayseriyyeli İbrâhîm Ağa'ya ve şerîf Çavuş'a ve Âsitâne Kulkethudâsı Burunsuz Ahmed Ağa'ya hakîri ve etbâ‘ımızı selâmetle Mısır vâlisi olan Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya vâsıl eylemeleriyçün tenbîh [ü] te’kîdler edüp dest-bûslarıyla ve du‘â-yı hayırları ile şerefyâb olup vedâ‘ edüp mufârakat eyledik.

Andan yine **[P 151b]** varup şurût [u] kuyûduyla tavâf-ı vedâ‘ etdükde bu du‘âyı tilâvet ede:

"Allâhümme lâ tec‘alhü âhire'l-ahdi min beytike ve in ce‘altehu fe‘avviznî anhü'l-cennete yâ erhame'r-râhimîn."

deyüp yedi şavtı tamâm edüp makâm-ı İbrâhîm'i bâlâda tahrîr olunduğu üzre ziyâret edüp vedâ‘ Zemzemi nûş edüp gerü gerü "Elvedâ‘ yâ Beytallâh elvedâ‘" diyerek bükâ edüp Bâb-ı Safâ'dan taşra çıkup yine Safâ ve Merve mâbeyninde yedi kerre bâlâda tahrîr olunduğu üzre sa‘y-ı vedâ‘ edüp Hamd-i Hudâ bu tertîb üzre garîb ü za‘îf ve bî-çâre seyyâh-ı âlem Evliyâ sene 1082 târîhinde ıskât-ı farîza-i haccetü'l-islâm ve nüsük-i tavâf-ı ziyâreti itmâm etdik.

Âlimâne niçe bin şurût [u] kuyûdu vardır. Ammâ bu hakîr âşıkâne ve sâdıkâne etek dermiyân edüp var kuvveti bâzûya getirüp ihtimâm-ı tâm ile iki yerden gayret kemerin kuşanup böyle tavâf-ı ziyâret etdik. Allâh kabûl-i dergâh edüp yedi kerre müyesser eyleye.

Dahi ziyâde şurût [u] kuyûdların tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur. Ammâ hakîr ümmî âdemlere elzem-i levâzımından alâ mâ-farazallâh üzre tahrîr etdik. Ferâ’iz-i hacdan ve vâcibât mustehabbât sünnetden bir şart nâkıs olmamışdır. *Allâhu a‘lem ve-resûluh.* Böylece hac edenin haccı sahîhdir. İnşâ’allâhü ta‘âlâ, *ve's-selâm.* Tilâvet edenler ve istimâ‘ eden cânlar rûhiyçün, pîr [ü] perverlerimiz ve üstâdlarımız ve hukûk-ı vâlideyn rûhiyçün, Allâh rızâsıyçün Fâtiha.

Hamd-i Hudâ Mekke-i mükerremede binâ-yı İbrâhîm'den berü böyle hacc-ı şerîf olduğun ve böyle şâdumânî ile haccü'l-ekber olduğun bir müverrih-i âlem tahrîr etmemişdir. Hakîr şevkimden beher yevm on iki kerre tavâf ve sa‘y-ı Safâ ederdim. Ve üç kerre yevmiyye umre ederdim. Ve her şeb üç kerre tavâf ederdim. Ve her tavâfı yedişer şavt olmak üzre ve her leyl yine huddâmlarımla birer kerre

umre ederdim. *Hâzâ min fazlı Rabbî, ve's-selâm.*

Bin seksen iki Zilhiccesi'nin yigirmi altıncı günü Mısır'dan gelen üç bin askerin bini Mekke'de muhâfazacı kaldı. Ertesi Mağrib huccâcı Medîne-i münevvereye revâne oldular. Yigirmi yedinci gün kırk bin huccâc-ı Mısır ile Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye müteveccih olup yine **[Y 367b]** umreye niyyet edüp âlât-ı silâhımız ile esb-i tâzîlere süvâr olup ba‘zı ahibbâ ile vedâ‘ ederek ve Mu‘allâ ziyâretgâhları içre sûre-i et-Tekâsür tilâvet ederek bir sâ‘atde,

Ziyâret-i vâdî-i Umre: Anda ikî rek‘ât namâz-ı vedâ‘ sünnetdir. Herkes kılmaz. Edâ-yı salât edüp hukûk-ı vâlideyn içün du‘â edüp andan 6 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i vâdî-i Fâtıma: Bir sahrâda hurmâlı ve karpuzlu ve nebâtât [u] giyâhâtlı ve âb-ı hayâtlı yerdir. Andan yine cânib-i garba 5 saât,

Menzil-i Bi’r-i Asfân: Âb-ı hayat suyu bulunur. Andan yine garba çöl [ü] çölistân içre 12 sâ‘atde,

Menzil-i Kudeyde: Çöldedir. Suyu yokdur. Andan yine şimâle çölistân içre 17 sâ‘at,

Menzil-i Râbi‘a eşmesi: Âb-ı hayât sulu bir kasabacıkdır. Bunda bin seksen üç mâh-ı Muharrem'inin hilâlin gördük. Andan 14 sâ‘at çölde,

Menzil-i Müstahsen sebîli: Suyu yokdur. Andan 15 sâ‘atde yine çölde,

Menzil-i kasaba-i Bedr-i Huneyn: Âb-ı hayât sulu ma‘mûr kasabadır.

Sergüzeşt: Hikmet-i Hudâ bir devemiz kalup bârını gayri deveye tahmîl edüp huccâc ile ileri huddâmlarımız gitdikde hakîr iki gulâmımla bu batî deve kalkar mülâhazasında olup "dah leş misin" derken sabâh yıldızı henüz nümâyân oldukda bir beddâvî gömlekli ve eli nobutlu Arab fetâsı zâhir olup *"Eş hâzâ cemel batlân"* deyüp deveye bir iki nobut urdukda fakîr deve cânı acısından kıyâma gelüp bir hayli gitdi.

Hakîr safâ edüp "İnşâ’allâh Bedr Huneyn'e yetişdirir" endîşesindeyiz. Ammâ huccâc uzadığından haberimiz yok. Hemândem deve *‘u‘* deyüp düşdü.

Derhâl Arab nobutuyla şütüre bir kaç darb etdi. Ammâ nobutu deveye havâle eyledikde benim kısrağımın başın gözedir.

Hemân hakîre ilhâm-ı Rabbânî olup gulâmlarımla at başı berâber gerü durduk. Fellâh gâh deve yanına gâh bize karîb gelüp,

"Yâ sultânım *hâzâ cemel lahm şahm melîh ve semîn cemâl melîh*" diyüp yakın gelür. Aslâ buna vücûd vermeyüp yine devenin yanına vardık. Hemân Arab,

"Yâ Sâlih ve yâ Abdülhak" dedi.

Hemân iki sadâ istimâ‘ edüp derhâl üç Arab yanımıza gelmeğe kasd etdiler.

Hakîr bildim ki Kerbelâ günüdür. Hemân tîrkeşe el edüp oklukdan bir kaç ok çizme koncuna sokup eğer hânesinde iki tabancalı tüfengler kurup belimde hâzırbâş edüp yine gulâmlarıma tenbîh edüp anlar dahi âmâde durdular.

Hemân üç fellâh nobutlarına tükürüp bizden tarafa hücûm edince gerü tarafımızdan iki sadâ dahi istimâ‘ olunup hemân Arablar bizi bırağup ol sadâya doğru gitdiler.

Hemân bir Özbek âdemi feryâdı oldu, bize,

"Hay atlı karındaşlar" deyü feryâd etdiler.

Hemân **[Y 368a]** hakîr üzerlerine at bırağup vardıkda bir piyâde âdem dal kılıç şemşîrbâzlık ederek Arablardan halâs olup bize karşu gelüp,

"Hay benim oldaşım ve karındaşım" deyü Özbekçe feryâd edüp ileri at sürüp,

"Bire vurun kahbeleri" deyü bir kurşum hakîr iki kurşum memlûklarım atup hamd-i Hudâ Rüstem'in kurşumu Arabın birine isâbet edüp mel‘ûn düşüp mürd oldu. Rüstem gulâm başın kesdi.

Ammâ öbür garîb Özbek ceng ederken başına nobut ile darb-ı şedîd eyleyüp şehîd eylemişler.

İki mel‘ûn Arablar firâr edüp mürd olan mel‘ûnun ser-i bî-devletin gulâmlar alup merhûm Özbekin karındaşı esvâbların ve bir kemer ile mâlın alup sabâh karîb oldukda merhûmu kum ile defn edüp yine devemiz yanına gelüp gördük ki ol deveden bize fâ'ide yok. Anda bırağup fakîr Özbeki piyâde önümüze katup vakt-i şâfi‘î oldukda gerüden bir atlı ve dörd piyâde Arab ellerinde harbeleri eyle seğirderek gelmede. Hemân dem Özbek,

"Aman şu gulâmın biri bana sadağın versin. Men yahşi tîr-endâzem. Anların birinin cânın aparabilemiz, ey Perverdigâr" deyüp Behrâm gulâmın sadağın ana verüp beline bağlayup şâhrâha yöneldi.

Biz dahi cenge âmâde olup giderken bu mel‘ûnlar yakın geldiklerinde Rüstem gulâm elinden başı bırağup beş dirhem beş karış avcı boyu tüfenginden bir kurşum atınca bi-emrillâh atına isâbet edüp at iki ayağ üzre kalkup Arab tepesi üzre yıkılup yaya Özbek piyâde üzerlerine seğirdüp ileri varup mel‘ûnun mızrağın alup bizden tarafa gelüp anlar gerü kaldılar. Nısf sâ‘atde yine râhımıza endiler, tâ vakt-i Hanefîye dek revâne olduk. Andan yine beş kerre geldiler.

Hamd-i Hudâ bize bir hatâ ermeyüp köpek cengi ede ede, anlardan bir kelle ve bir mızrak alup Bedr-i Huneyn'e selâmetle dâhil olduk. Ammâ gelüp ordu-yı İslâm içre bir vâveylâ olmuş kim "Evliyâ Çelebi gerüde devesiyle kaldı, tüfengler atılırdı, **[Q 150a]** cengde şehîd oldu gibi, orduda yokdur" deyü taraf taraf su’âl olunurmuş bir güft [ü] gû kim bir vecihle ta‘bîr olunmaz.

Hamd-i Hudâ selâmetle huccâc-ı müslimîne kavuşup ma‘rekemiz dâstân oldu. Allâh hatâdan saklasın. Kulkethudâsı Ahmed Ağa azîm nasîhatlar edüp, vâfir nasîhat edüp

"Be efendi! Siz bu Arabistânı Rûm seyâhati gibi mi sanırsın? Bir deve içün gerü kalırsın, cânından korkmaz mısın?" deyü vâfir itâb edüp bir deve ihsân eyledi. Bizim kalan devenin bir dev[e] idi ki ta‘bîr olunmaz. İşte on beşine değer şâm beledîsi bir şütür-i ner idi kim gûyâ Dâbbetü'l-arz idi.

Ba‘dehu Bedr-i Huneyn'den 13 sâ‘at (---) (---) (---) giyâhatlı dere ve depe ve kayalı yollar ile,

Menzil-i kasaba-i Cüdeyde: Âb-ı hayât suları vardır. Andan yine şimâle dere ve depeli ve kayalı yollar ile 12 sâ‘atde,

Menzil-i Kubûru'ş-şühedâ kasabası yokdur ve suyu **[Y 368b]** azdır. Andan yine dereli ve depeli yerler ile 19 sâ‘atde Alî kuyusun geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Medîne-i Münevvere *nevverallâhu ta‘âlâ*: Mukaddemâ muhtasar tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu gelişde iki gün meks edüp Ravza-i Mutahhara câmi‘inde bir Mevlûd olmuşdur kim diller ile ta‘bîr ve tavsîf olunması bir vecihle mümkin değildir vasfında âcizdir. Eğer tafs[î]l üzre ile ta‘bîr olunan vechi üzre evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur.

Ammâ bin seksen üç Muharrem'inin yedinci gecesi cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutabâ ve **[P 152a]** meşâyihân ve a‘yân [u] eşrâf-ı Medîne Harem-i şerîfe cem‘ olup on iki bin kanâdîller ile derûn-ı câmi‘ ve minâreler zeyn olup bin yerde şem‘-i asel-i kâfûrîler ve fânûs-ı cinânlar ile çerâğân olup Hazret-i Risâlet nûr-ender-nûr içinde nûr-ı mahz idi, hemân nûrun alâ-nûr oldu. Saf saf ve esnâf esnâf huzzâr-ı meclis yerli yerlerinde oturup meydân-ı hareme bir kürsî götürüp mevlûd-hân urûc edüp makâm-ı hicâza âgâze edüp müveşşehler âheng ederek bir mevlûd-ı şerîf tilâvet etdi kim, [349] hadîs-i şerîfi mazmûnunca cümle uşşâkân [u] müştakân gûyâ Cennet-i Me’vâ'ya girüp hüsn-i savtdan gıdâ-yı rûh bulup tâze cân buldular. Kâmil üç sâ‘at bu tertîb üzre cân sohbeti etdiler.

Ba‘dehu Hazret rahm-i mâderden müştak olduğu mahalde cümle ümmet-i Muhammed ayağa kalkup ta‘zîm etdiler.

Ol mahalde huddâm-ı Resûl olan tavâşîler yetmiş seksen yerde micmerelerle ûd u amber ve gülâb ve ıtr-ı şâhî nisâr ederek câmi‘-i Nebî içindeki cemâ‘atin demâğları mu‘attar olup ba‘dehu niçe yüz tabla mümessek şekerler ve eşribe-i gûnâ-gûnlar âşıkân-ı atşânânı saky ederek ikrâm etdiler. Bu hâl üzre yedi sâ‘at sohbet-i hâs olup du‘â-yı hayr ile itmâm etdiler.

Ale's-sabâh mümkün olduğu mertebe ziyâretler edüp yine Hazret-i Hamza'ya varup anda şeyhü'l-harem Dâvûd Ağa ziyâfetin Emîrü'l-hac Özbek Beğ ile tenâvül edüp yine Medîne'ye geldik.

Andan ale's-sabâh nefîrler çalınup göç yarağına âmâde oldular. Garîb Mısır huccâcı Medîne'de iki gün ancak oturup zevk edemezler. Zîrâ üç konak yine Bedr-i Huneyn'e karîb gerü dönerler. Ol teng [ü] târ yollarda şâm huccâcına râst gelmemek içün Medîne'de meks edemezler. Ammâ Mekke'de şâmlıdan evvel varup çok otururlar. Ve bir kerre şâm huccâcı ile iki asker Cüdeyde deresinde râst gelüp bir azîm kıtâl olaldan berü Mısırlı Medîne'de iki gün meks edüp hareket ederler.

Hakîr hemân üçüncü boruda yine Hazret-i Risâlet Efendime varup şebeke-i şerîfine bu âsî yüzüm sürüp ziyâret-i vedâ‘ edüp bu du‘âyı tilâvet etdim:

"Es-selâmü aleyke yâ Resûlallâh nes'elüke en tes'elallâh en lâ yakta‘a âsârenâ min zürriyyâtike ve haremike bien yu‘îdenâ sâlimîn ü gânimîn ilâ evtâninâ **[Y 369a]** *ve en yübârike lenâ fîmâ vehebe lenâ mine'l-veledi ve havvele mine'n-ni‘ami ve yerzakana'ş-şükre alâ zâlik. Allâhümme lâ tec‘al hâzâ âhıre ziyâreti kabri nebiyyike fein teveffeytenî kable zâlike feinnî eşhedü fî memâtî mâ eşhedtühu fî hayâtî, en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh ve enne Muhammeden abduhu ve resûlüh. Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr. Sübhâne rabbike rebbi'l-izzeti ammâ yasıfûn ve selâmün ale'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn"* deyüp "Elvedâ‘ yâ Resûlallâh Elvedâ‘" deyüp gerü gerü gide, *ve's-selâm.*

Sad lek şükr-i Hudâ yine ziyâret müyesser olup âsitâne-i sa‘âdetin bûs edüp melîl melîl Bâb-ı Selâm'dan selâmetle haymeme gelüp yola tedârük görmeğe âmâde olurken Medîne kal‘asının şâm kapusundan taşra,

Ziyâret-i Bûzâ‘a: Bir mesciddir ve bir havuzu vardır. Hazretin mesîregâhıdır. Anda dahi ibâdet edüp sâlimîn ü ganîmîn maskat-ı re’simiz olan mahmiyye-i İslâmbol'a vâsıl olmamız ricâ eyledik. Andan yola revâne olup Medîne'den kıbleye 2 sâ‘atde,

Menzil-i Bi’r-i Alî'de huccâc-ı Mısır'ın gerüsü gelmek içün ârâm edüp andan kalkup yine,

Menzil-i Kubûr-ı şühedâ, andan,

Menzil-i Cüdeyde, andan beş sâ‘at gidüp Bedr-i Huneyn yolu solumuzda kalup Mısır yoluna bir dere içre saptığımız mahalde şâm-ı şerîf huccâcının delîl bayrakları nümâyân oldukda acele ile Mısır yoluna revâne olup **akabe-i Derbbeyn** derler bir mahûf u muhâtara sa‘b kayalı yer imiş. Mısır Emîrü'l-haccı Rıdvân Beğ merhûm tathîr etmiş. şâm ile Mısır yolu bu mahalde fark olunduğıyçün akabe-i Derbbeyn derler. Ve bu akabe'yi ubûr edüp muğaylânlı ve kayalı yollar ile ubûr ederek 8 sâ‘atde,

Menzil-i Sakîfe: Suyu yokdur. Ancak Rıdvân Paşa bir kaya dibinde bir bürke inşâ eylemiş. Sâkıyeleri var, suyu bürkeye leb-ber-leb edüp hayvânâtlar içerler. Bu menzilden gayri Mısır'a garb cânibine doğru gidilir. Muğaylânlı vâsi‘ dereler içre ba‘zı kumsal yollar ile 14 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Yenbû‘ü'l-berr

Bir çölistân [ü] rimâlistân yerde sarı kayalı alçak dağlar dâmeninde üç yüz kârgîr binâ Urbân evli ve yetmiş seksen dükkânlı ve âb-ı hayât akar sulu ve bi’r-i mâlı ma‘mûr kasabadır. Ve bir küçük câmi‘i var, tarz-ı kadîm minâresi var. Ammâ hân ve imâret medrese ve hammâmı yokdur. Lâkin

hurmâ bâğları gâyet çokdur. Ve gâyet lezîz dânedâr ratbı olur.

Ve şerîf hazretleri hükmünde sancak pâyesi ile bir şerîf beş yüz âdem ile hükûmet eder. Ekseriyyâ halkı şütürbânlardır. Ehl-i Medîne'nin gılâlin taşırlar. Develeri çok mün‘im kavimdir.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Âl-i Osmân tarafından Medîne-i Münevvere mollâsına arpalık pâyesiyle sadaka olunur. **[Y 369b]**

Ve âb [u] hevâsı latîfdir. Câ-be-câ mahbûbe duhter-i pâkîze-ahterleri vardır.

Ve bu Yenbû‘ü'l-berr'in cânib-i şimâlinde bir dağ vardır, ana cebel-i Resûy derler, bî-hâsıl ve bî-mahsûl bir ulu dağdır. Cemî‘i müfessirîn ve müverrihîn ol cebel-i müntehâ içün âhir zamânda zuhûr edecek Muhammed Mehdî el-Hanefî ashâbıyla bu cebeldeki gâra girmişlerdir. Bi-emrillâh ol gâr mesdûd olup min-indillâh cümle ashâbıyla merzûkdurlar. Ba‘zı zamân ehl-i sülûk-i râh-ı hakîkat olan kimesneler anların tevhîd sadâların istimâ‘ ederlermiş. Mekke ve Medîne halkının efvâhında bu kavil şâyi‘dir. [350]

Hattâ bu Yenbû‘da iki gün meks fermân olunup ziyâretlerine azîmet etdiğimizde men‘ etdiler. Ba‘dehu,

Yenbû‘ü'l-bahr['e] gitdiğimiz beyân eder: Yenbû‘ü'l-ber'den cenûb cânibine (---) sâ‘at kâh sengistân ve kâh rimâlistân yollar ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Yenbû‘ü'l-bahr: şerîf hazretleri hükmünde mîrlivâ pâyesiyle bir şerîf kâ’immakâmdır. Beş yüz asker ile hükm-i hükûmât eder. Ve Cidde beği tarafından dahi bir kâ’immakâm gümrüğü zabt edüp nısfın şerîf hazretleri, nısfın Cidde hâkimi alup müretteblere vazîfe verir.

Ve Âl-i Osmân tarafından üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Ammâ hâlâ Medîne mollâsına ber-vech-i arpalık ihsân olunur. Ammâ gümrüğünden bir Mısır hazînesi mâl hâsıl olur. Mekke'nin iskelesi Cidde'dir. Medîne-i münevverenin iskelesi bu Yenbû‘dur. Ve Medîne'ye dörd menzil yerdir. Murâd edinen iki günde varır. (---) Leb-i deryâda şehr-i sağîrdir, (---) şehr-i kebîr değildir. Cümle (---) yüz kârgîr binâ beyt-i ma‘mûrelerdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Ammâ (---) cum‘a kılınur hutbedir. (---) (---) câmi‘i. (---) (---) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Gümrüğ ü Bahr-i Kulzüm **[Q 150b]** kenârında vâki‘ olmuşdur. Yetmiş (---) (---) Her sene ekâlim-i seb‘adan gemilerle metâ‘lar gelüp kânûn üzre tüccârın zekâtları alınır. Ve bu mahalde cümle (---) dükkândır. Bezzâzistânı ve dârü'l-hadîsi yokdur. Ammâ vekâleleri ve leb-i deryâda mahzenleri **[P 152b]** ve kahvehâneleri vardır. Cümle halkı tüccârdır. Ehl-i Medîne'nin ve (---) (---)

Ve âb [u] hevâsı latîfdir ve suyu lezîzdir. Ve hurmâsı dahi nazîf ü lezîzdir. Ve bahrinde mercân balığı ve misk balığı hakkâ ki nazîri yokdur. Ve limanına limanıdır limanıdır senede sağîr ü kebîr beş yüz pâre gemi gelir.

Sitayiş-i keştî-i celebe ya‘nî Yemen gemisi: Hattâ celebe derler, bir gûne hasîrden gemiler vardır. Ol mahûf u muhâtara deryâda talattum-ı deryâ çekerek karşu Habeş'e ve beri tarafda Yemen'e varır gelir bir tarz-ı acîb ü garîb gemilerdir.

Eşkâl-i Celebe: Bu üslûb üzre (---) (---) (---) ibtidâ binâ olundukda baş kıç bodostaması ta‘bîr etdikleri ağaçlara taban onurkası ederler. Anın iki cânibine kartal kanadı eğeğüler vaz‘ edüp ba‘dehu **[Y 370a]** tahtalar mıhlarlar. Ammâ bunda tahta yerine ol eğeğilere Yemen ve Habeş hasîri olur. Anı lîf ipler ile sık örüp ol eğeğilere hasîrleri bağlayup zift ve katrân ve balık yağın bir yerde kaynadup geminin enderûn [u] bîrûnundan mala ile sürüp bir metîn gemi olup böyle mahûf şab deryâsında şinâverlik edüp niçe bin erdep gılâl ve niçe yüz beni âdem süvâr olup Habeş'e ve Yemen'e gidüp

gelir.

Ve yelkenleri hasîrdendir. Ve alat-ı çârmıhları serâpâ hurmâ lîfindendir. Ammâ bu gemilerin mismârları olmaduğunun aslı bu Bahr-i Kulzüm demiri eridüp gemiyi pâre pâre eder. Ammâ gayri Hindustân gemileri ve Yemen ve Habeş ve Süveys gemileri vardır.

Ve yedi pâre Süveys firkateleri vardır. Cümle tahta gemilerdir. Ve Murâdiyye ve Mehemmediyye ve Hâsekî Sultân gemileri vardır. Cümle on iki kıt‘a Mekke Medîne gemileridir. Gılâl-i mîrî taşırlar. Bunlar dahi cümle tahta gemilerdir. Ammâ tahtaları Hind'in say ağacından ve ayıt ağacından ve santa ağacındandır. Lâkin şab deryâsı içre olan yerleri cümle ağaç mismârdır, yohsa demir mismâr değildir. Deryâdan yukaru karaçavı demir mismârdır, ol zarar etmez.

Ammâ bu gemilerin bâdbânları celebe gemileri gibi hasır yelken değildir. Cümle İskenderiyye pamuk bezi münakkaş yelkenlerdir. Her biri yüz bin erdep gılâl alup ve iki bin üç bin huccâc ve tüccâr ıskarça olup Süveys deryâsına gidüp gelirler. Ve herbirinde biner bin beşer yüz küp su vardır. Sâhibleri leb-ber-leb edüp miftâhın gemi re’îsi alup zabt edüp sâhibine kırât ile su verir. Mâlımdır, dahi ziyâde ver, desen, selâmete vardıkda mâlındır, deyü bir katre âb ziyâde vermez. Zîrâ bu Süveys deryâsı bahr-i girdâbdır. *Allâhümme âfinâ.*

Bir senede iki rûzgâra mevkûfdur. Biri Süveys'den Cidde'ye Yemen'e vâsıl eder, garbî rûzgâr-ı zorkârı lâzımdır. Biri Yemen ve Cidde'den gelmeğe şarkî rûzgârı lâzımdır. Eğer ol rûzgâr-ı muvâfiklar esmeyüp gayri eserse ol girdâbda bir sene kalmak mukarrerdir. Cenûb tarafında Habeş, şimâl tarafında hâk-i Mekke berr-i beyâbân ve çöl [ü] çölistân ve kara kara kayalı çengelistân ve bî-emân yerlere düşme havfinden re’îs ve mellâhlar suları zabt edüp ihtiyâten tedrîc ile suyu bezl ederler.

Allâhümme âfinâ emr-i ber-aks olup gemiye bir rahne isâbet ederse bir cân halâs olmak mümkin değildir. Bu deryâ suyu bir sâ‘atde âdemin etin yeyüp delik delik eder. Ve kırıç balığı derler, bir mel‘ûn balık vardır, âdemi lop incîri gibi yudar. Be-kavl-i müverrihîn-i Arab bu mezkûr balık bu deryâ içre Hazret-i Mûsâ asrında Fir‘avn, Kolundur boğazında bu deryâ içre Fir‘avn gark olalı hâsıl oldu, derler. Bir mehîb ü azîm **[Y 370b]** balıkdır. Eğer bu balık vartasından halâs olup bu bahrin iki cânibine çıksan, Arab, Urbân-ı uryân evlâdu'n-nasârâ deyü emân vermeyüp âdemi katl ederler. Eğer Araba râst gelmesen uryân şiddet-i hârdan biryân olursun. Bundan halâs olsan âbâdân olmaduğından cî‘an helâk olursun. *Allâhümme âfinâ.* Mısra‘:

Neresi, yâ neresi, cây-ı selâmet neresi

mazmûnunca bu Bahr-i Kulzüm'de bir vecihle selâmet yokdur.

Ammâ Cenâb-ı Bârî eyyâm-ı muvâfik ihsân ederse Hindustân gemileri Süveys iskelesinden engine salup on gün on gecede Cidde'ye varır. Beş günde dahi varmış gemiler çokdur. Ekseriyyâ meltem hevâları ile huccâc-ı recebîler bu deryâ ile beş on günde Cidde'ye varup beş ay mücâvir olup Ramazân-ı şerîfi Mekke'de eder. Zîrâ enginde şab yokdur, ammâ kıyılarda şab çokdur.

Hurde gemiler ve celebeler ve firkateler sâhil-i deryâdan giderler. Bu gemilerin mellâh [u] fellâhlarına rübbân derler. Gemilerin başında birer uzun ağaç vardır yâhûd kadırga kayalığı üzre rübbânlar oturup gemiler yelken ile giderken ol rübbânlar dâ’imâ deryâyı nazzâreye alup gözetmededir. Eğer geminin uğuruna bir şab gelse geminin dümeninde olana yemînin yâhûd yesârın dedükde derhâl re’îs dümeni yâ sağa yâhûd sola çevirüp gemi şabdan halâs olur. Eğer re’îs dümeni aksine hareket etdirirse gemi şaba uğrayup pâre pâre olup bir cân halâs olmak mümkin değildir. Meğer Hudâ'nın ihsânı ola. Eğer bir hoş ubûr ederse menzile vâsıl olup ol gün vakt-i asırda bir limanda yatırlar. Gece gitmek ihtimâli yokdur. Eğer menzile varmayup eyyâm muhâlif olursa dünki

menzile gelüp lenger-i ikâmet atar. Hulâsa-i kelâm konak konak gidüp gece yatırlar. Ammâ Hind gemileri enginde gece ve gündüz bî-pâk u bî-pervâ giderler.

Der vasf-ı eşkâl-i şab: Cenâb-ı Bârî hitâb-ı kün ile arz [u] semâvat ve yedi deryâyı ademden vücûda getirdikde bu Bahr-i Kulzüm içre bu şab yok idi. Ba'dehu cemî'i düşmen Mekke-i mükerremeye kasd edüp niçe kerre Mekke üzre düşmen istîlâ etdiler. Husûsâ Ashâb-ı Fîl ve Ebrehe ve (---) (---) kıssaları cemî'i kütüb-i mu'teberelerde mastûrdur. Hazret-i Risâlet'e kırk yaşında nübüvvet geldikde Mekke ve Medîne'nin inkırâzü'd-devrân yedi düşmenden masûn [u] mahfûz olmasıyçün du'â etdükde Cenâb-ı Bârî bu Bahr-i Kulzüm'ün Yemen câniblerinde ve Habeş taraflarında tâ Süveys benderine varınca emr edüp şab hâsıl oldu. Bundan küffâr-ı Portakal haberdâr olmayup üç yüz pâre gemi ile Mekke kasdına Cidde'ye gelüp cümlesi şabdan pâre pâre olup helâk oldular. İlâ hâze'l-ân küffâr Mekke üzre gelmeğe tevbe etmişdir.

Ve sene (---) târîhinde **[Y 371a]** Mısır pâdişâhlarından Tâhir Baybars asrında İspanya küffârı Kudüs-i şerîfe istîlâ edüp yetmiş sekiz sene kabza-i tasarrufunda iken Dürûzî ve Teymânî ve Mervânîlerin i'ânetiyle iki kerre yüz bin küffâr cem' olup Mekke'yi hedm edüp Hazret-i Risâlet'in cesed-i şerîfin Kudüs'e getirmeğe murâd edinüp Kudüs'den bu kadar kerre yüz bin küffâr askeri Cugaymân nâm mahalle vardıklarında yüz yigirmi dörd bin peygamberin ervâhı ve yetmiş yedi bin kutb-ı aktâbın ve cemî'i ricâlullâhın rûhâniyyetleri küffâra yetişüp Urbân-ı Mevâl ve kabâyil-i Benî Zühd ve Âl-i Umûr evlâdı âl bu küffâr-ı hâksârın cânib-i erba'asın alup Cugaymân nâm mahalden cû' (---) (---) dönüp cümlesin Urbân uryân edüp rumh-i sinândan geçirüp cemî'i mâl-ı ganâ'im-i küffâr ile Urbân muğtenim olup küffâr (---) (---) ve tevârîhlerinde mufassal tahrîr olunmuşdur.

Hamd-i Hudâ karada ve deryâda küffâr rahnedâr olup Mekke'ye gelmeğe tevbe ve (---) (---) (---) (---) sâ'ir diyâr edüp ve edüp küffârlarına ibret olup hâlâ şab havfinden Mekke üzre küffâr gelmez. Mu'cize-i azîmdir. Ammâ bu deryâ-yı Kulzüm içre eşkâl-i şab. (---) (---) (---)

Ve Sınab şehri dağlarında çınâr-ı müntehâlar olur. Deryâ içre bi-emrillâh ağaç deryâsı gibi bir sık ormanlıkdır kim ta'bîr olunmaz. (---) (---) (---) (---) Ve deryâ içre mercân ağacı gibi bu şab dahi eyledir. Ammâ bu azîm çınâr-ı müntehâ-misâl taşdan ağaçlardır. Tâ rûy-i deryâya çıkınca (---) (---) (---) şiddet-i hârdan kırılır. Ammâ bu Bahr-i Kulzüm ol kadar âb-ı sâfîdir kim elli altmış kulaç umku olan yerin tâ ka'rında bir sûzen (---) (---) (---) (---) olsa pâk müşâhede olunur âb-ı sâfîdir cümle dırahtlar haşebeleri ile ve gûnâ-gûn mâhî ve ecnâs-ı mahlûkâtıyla nümâyândır.

Ba'zı Hind karakaları (---) (---) (---) (---) yine vardır muhâlif rûzgâr ile uğrayup dalı ve budakların kıra kıra bir selâmete çıkar. Ammâ merkeb za'îf olsa şab (---) (---) (---) dan helâk olur. Hikmet-i Hudâ böyle taşdan ağaçlardır. [351]

Ve bu bahr içre bir iki Süveys gemisi gark olsa **[Q 151a] [P 153a]** *Allâhümme âfinâ* Mekke ve Medîne'de kaht [u] galâ olur. Sene 1082 târîhinde Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır vezîri iken Mehemmediyye ve Murâdiyye ve iki gemi dahi altı kerre yüz bin erdep gılâl ile gark olup ve iki bin mikdârı huccâc [u] tüccâr dahi nâ-bûd nâ-peydâ olup Mekke ve Medîne'de azîm kaht [u] galâ oldu. Zîrâ bu Bahr-i Süveys bî-emân deryâdır.

Evsâf-ı bahr-i Süveys ya'ni bahr-i Kulzüm

Bu dünyâ cezîresin ihâta eden Bahr-i Muhît'in cânib-i şarkîsinde Yemen ile Habeş mâbeyninde Zeylâ' nâm boğazdan bir dil gibi girmiş bir körfezdir. Rübbân mellâhlar kavli üzre tâ Süveys'e varınca bu deryânın tûlu bin dörd yüz **[Y 371b]** mîldir. İbtidâ mahrecinin intihâsından cihet-i şimâle

gidüp Yemen benderlerinde (---) (---) (---) (---) (---) benderlerden cânib-i garbîde Mekke hâkinde Cidde benderine ve Yenbû‘ü'l-bahr benderine ve arz-ı Tehâme'den ubûr edüp Ka‘be râhı üzre Ezlem ve Müveylah ve Kefâfî ve Kolundur boğazı ve Hammâm boğazı ve kal‘a-i Tûr ve bender-i Süveys'de nihâyet bulur kim bender-i azîmdir.

Ve cihet-i cenûbîsi bilâd-ı Sa‘îd-i âlî ve bender-i kal‘a-i Kuseyre kim nehr-i Nîl kenârında Kınâ şehrinden bir günde bu Kuseyre iskelesine gelüp gemi ile bir iki gecede Yenbû‘a gelür, ol benderden bilâd-ı Funcistân hâkinde bender-i Etle, andan yine bu bahr kenârında vilâyet-i Habeş hâkinde cebel-i Aclûle ve bender-i Dunkılab ve bender-i At ve Habeş paşası tahtı cezîre-i Sevâkin ve şehr-i Kîf ve şehr-i Dehlek ve cezîre-i Musova ve Harkova ve bender-i Zule ve kal‘a-i Hindiye ve bender-i Tuzla ve bender-i Behlûle ve bender-i Zeylâ‘. Bu benderler cümle Habeş hâkinde Bahr-i Kulzüm kenârındadır.

Karşu cânib-i şimâlîsi Yemen sevâhilleridir. Bender-i Zeylâ‘dan karşu Yemen cânibleri küşâde hevâda nümâyândır. Ba‘zı yeri iki yüz mîl ve üç yüz mîldir. Böyle bir deryâ-yı bî-emândır. Ammâ küffârdan emn [ü] emândır. *Ve's-selâm.*

Ezîn-cânib bu bender-i Yenbû‘ü'l-bahr'i seyr [ü] temâşâ etdik. Ammâ limanı açık yerdir, gemiler şablık mâbeyninde yatırlar. Bu limanın kenârında,

Evsâf-ı kal‘a-i Yenbû‘: Sene (---) târîhinde Mısır halîfelerinden Sultân (---) binâsıdır. şekl-i murabba‘ bir küçük şeddâdî binâdır. Dâ’iren-mâdâr (---) adımdır. Ve (---) kapusu vardır. Dizdârı ve merdüm-i hisârları vardır. Vazîfe-i mu‘ayyeneleri gümrük mahsûlündendir. Ve on iki şâhî topları ve sâ’ir cebehâneleri mükemmeldir. Ve derûn-ı kal‘ada bir câmi‘-i kadîmi vardır. Bu benderi dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine cânib-i şimâle (---) bir 2 sâ‘atde Yenbû‘ü'l-berr'e gelüp ol mahalde Mısır Emîrü'l-haccı Özbek Beğ Mağrib huccâcına ileri gitmek fermân eyleyüp yola revâne olduklarında,

Der beyân-ı ahvâl-i huccâc-ı kavm-i Meğâribe

On binden mütecâviz Mağrib huccâcının başka serdârları Abbâsî alemlerin kaldırup pür-silâh âteş-feşânlık ederek cânibi Mısır'a müteveccih oldular. Ammâ garâbet budur kim ol şiddet-i hârda tâ vakt-i gurûba dek kat‘-ı menâzil edüp vakt-i gurûb ki oldu cümle hayme vü hargâh bâr [u] büngâhların kurup cümle mâlların ortada bir yere yığup etrâfına sıbyân u nisvânların dahi etrâfına bağl [u] hussânların dahi etrâfına cemel heccânların çökürüp cümle hayvânâtlarına alîklerin verüp cümle sağîr ü kebîr Mağribî huccâcı emvâl [ü] erzâkların ihâta edüp el ele kol kola pür âteş tâ sabâha dek bîdâr olup nevbet beklerler. Serdârları üç yüz âteş tüfeng-endâz ile orduların devir edüp bir Mağribî hâb-ı râhata **[Y 372a]** vardı ise anı seyf-i kâtı‘ ile başında cânın kat‘ edüp *"En-nevmü ahu'l-mevt"* [352] e vâsıl eder.

Bu râh-ı Mekke'de böyle basîret üzre hareket ederler. Zîrâ cemî‘i Urbân-ı uryân "Mağribî'de çok tibir ve bî-kıyâs mâl vardır" deyü Urbân yolların beklerler. Ammâ her sene Mağribî Urbânını boza gelmişlerdir. Bu hâl üzre sabâh olup yola revâne olurlar. Ammâ gâyet hasîs ve le'îm kavimdir. Herbirinin birer ikişer beşer onar deve yükü zî-kıymet eşyâları vardır. Yine çadır çadır *"şey'en lillâh"* [353] deyüp piyâde konakdan konağa taban keşîde edüp Mısır'a gelirler. Andan dörd ayda yine çöl [ü] çölistânda Cezâyire ve Fes'e ve Merânkeş'e ve Tilimsân'a varırlar.

Hâsıl-ı kelâm Mağrib huccâcı ve Budin huccâcı ve Belh [u] Buhârâ huccâcı bir senede varup bir senede gelirler. Zîrâ mesâfe-i ba‘îde diyârlardır.

Ba‘dehu Yenbû‘ü'l-berr'den cümle huccâc-ı Mısır suların develere tahmîl ederler. Zîrâ ileride iki menzilde su yokdur.

Andan nefîrler çalınup cânib-i garba bir düz kumsal yerler ile muğaylân dırahtları ve ba‘zı taşlı dar boğazlar ubûr ederken (---) nâm mahalde sene 1081 târîhinde şerîf Hamûde Mısır huccâcın ale'l-gafle basup azîm ceng [ü] cidâl ede ede Urbânın imdâdı yetişüp huccâc pârekende ve perîşân olup hemân Mısır askerinden altı yüz âdem sinân-ı Urbân ile rimâl-âlûd olup şehîd olurlar. Ve binden mütecâviz huccâcdan ve huddâmdan şehîd olup askerî tâ’ifesin defn edüp sâ’ir şühedâ kelle ve paça olup Ahlât kadîdi-misâl kalmışlar. Hattâ bizim senemizde cümle şühedâ kumdan taşra çıkup şiddet-i hârdan kara çakıl taşı gibi rimâl-âlûd olup yatırlardı. Anları ziyâret edüp rûh-ı şerîfleri içün bir Fâtiha-i şerîf tilâvet ederek 12 sâ‘atde,

Menzil-i vâdî-i Nâr: Bu menzile vâdî-i Hazreteyn dahi derler ya‘nî İki Korkacak mahal demekdir. Biri Arabdan biri sâm yelinden korkarlar. Hakkâ ki vâdî-i Nâr'dır. Her sene niçe yüz âdem elbette sâm yelinden helâk olur. Hattâ bizim haccımız senesinde vakt-i şitâ iken on yedi âdem sâm yelinden helâk oldu. Bir muhâlif dereli ve iki cânibi kara kayalı bir vâdî-i Nâr'dır. Âdem depesinden kebâb olur.

Bu mahalde âsâr-ı binâdan ve sudan bir şey yokdur. Ammâ bi'z-zarûrî meks edüp develere alîk verecek yerdir. Ammâ bu mahalde sarmısak yeyüp burnuna ve kulaklarına sarmısak sürmek gerek. Ve siyâh harîr poşu veyâhûd kalın pamuk bezi ile ağzın ve burnun sarup taht-ı revândan ve mahâfeden çıkmamak gerek.

Hamd-i Hudâ bizim zamânımızda lodos rûzgârı esüp havâ latîf oldu. Ammâ yine on yedi âdem helâk ol(un)up niçesi dahi çalındı. Hikmet-i Hudâ Rûm'da lodos hevâsında âdem serâsîme olur, poyraz esse âdem tâze cân bulur. Ammâ bu Hicâz'da **[Y 372b]**poyraz rûzgârı esse kavm-i Hicâz süst-endâm olur. Zîrâ poyraz Hicâz'a çöl ü çölistândan müsta‘mel gelüp halkı helâk eder. Ve sâm yeli bu mahallerde eser. Ammâ lodos esse Arabistân kavmi tâze cân bulurlar. Zîrâ bu rûzgâr-ı lodos Bahr-i Muhît tarafından berü tâze gelir, poyraz gibi çölden gelmez.

Hikmet-i Hudâ sâm yeli esse cemî‘i tulumlarda sular buz pâresi olur. Ammâ ol mahalde su içmeden ihtirâz lâzımdır. Ol mahalde gayret edüp su içmeyüp ağzına kurşum alalar. Susuzluğu kat‘ eder. Ammâ bir kubhu var. Kurşum dişlere tokunsa dişleri helâk eder. Ammâ temr-i hindî ekşice harâreti kat‘ eder ve tabî‘ati mülâyim eder. Temr-i hindî hakkında hadîs-i şerîf vardır kim,

"Cümle ekşiler kâbızdır, illâ bi-temr-i hindî" buyurmuşlardır. Ammâ yollarda gûnâ-gûn suları çok içmeden hazer lâzımdır, zîrâ âdeme lînet verir. Zifir me’kûlât kısmından az tenâvül edince su çokluk içilmez. Çok içilse ishâl eder. İshâlin nihâyeti zahîrdir. *Allâhümme âfinâ.* Âhiri ölümdür. Hulâsa-i kelâm bu Ka‘be yolunda zifir ta‘âm yemeyüp su az içmek gerekdir, *ve's-selâm.*

Andan Vâdî-i Nâr nâm menzilinden kalkup vakt-i asırda âdem depesinden bişerek ulu kayalı ve dere ve depeli ve muğaylân ağaçlı kumsal yerler ubûr ederek 17 sâ‘at,

Menzil-i Nabt: Bir dağlı ve kara kayalı derelerde bir hâlî yerdir. Ve suyu dahi yokdur. şerîf Hamûde şebhûn edüp Mısır askerin bunda dahi basmışdır. Ammâ asker-i Mısır âmâde bulunup Mısırlıdan elli âdem **[Q 151b]** Arab'dan beş yüz elli âdem helâk olup tarafeynden düşen âdemler zîr [ü] zeber hâk-âlûd olup kadîd-i mahz rimâl içre yatırlar. Anları dahi ziyâret edüp Nabt'dan yine cânib-i garba latîf şâhrâh ile muğaylân dırahtları üzre beyâz kumruları temâşâ ederek 13 sâ‘atde,

Menzil-i el-Hûra: Bu mahalle Hûra demenin vech-i tesmiyesi oldur kim şâm kurbunda Havrân nâm vilâyetden Hazret-i şît evlâdlarından Benî Hûrâ nâm kabîle bu vâdîlerde sâkin olup bir şehr-i azîm bünyâd ederler. Hâlâ âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Anıniçün Vâdi'l-Hûra derler. Suyu dahi bir kayalı ve muğaylânlı bir vâsi‘ fezâ deredir. Bu dahi şerîf hazretleri hükmünde emn [ü] emân bir cây-ı cihân yerdir. Bunda vakt-i zuhurda nefîrler çalınup Beyne'l-kurâ nâm mahalli dahi ubûr

etdik. Sâfî muğaylânlı ve taşlı yolları seyr [ü] temâşâ ederek 12 sâ‘atde,

Menzil-i Haneki'l-Kurâ: Lisân-ı Arab'da (---) (---) demekdir. Bu dahi yâbis ve pis bî-fâ'ide konakdır. Bir vâsi‘ dağlı öz içinde vâki‘ olmuş muğaylânlı otsuz ve susuz bir konakdır. Ammâ hevâsı ol kadar memdûh değildir. **[P 153b]** Bu dahi şerîf hükmündedir. Ve gâyet emn [ü] emândır. **[Y 373a]** Andan kalkup yine cânib-i garba bir vâsi‘ öz içre 16 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Ekre: Ulu dağlar mâbeyninde bir vâdîdir. Ammâ cânib-i erba‘asındaki cibâllerin verâsında ma‘mûr kurâlar vardır. Andan Urbânların sıbyân [u] nisvânları metâ‘ların getirüp huccâcı ganîmet ederler. Ammâ bu Ekre'nin suyu acı olduğundan Urbânlar develer ile âb-ı hayât sular getirirler.

Bu Ekre'nin kurbunda bir şehir vardır. Bir tarafı Bahr-i Kulzüm kenârındadır. Hâlâ harâbdır. Ammâ eyle bir şehr-i azîm imiş kim ol zamânda Mısır bu şehrin yanında bir belîde imiş. Ferîdûn şehirlerinden bir şehir imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları leb-i deryâda mîl-i minâreleri ve amûd-ı âlîleri ve kubâb-ı hâlîleri hâli üzre durur. Harâb-âbâd bir diyâr-ı berbâddır.

Ferîdûn Hazret-i Nûh'a îmân getirüp Tûfân'da gemiye bile süvâr olup ba‘de't-Tûfân bu şehri binâ etmişdir. Beş yüz sene mu‘ammer olup Hazret-i Hûd'a dahi yetişüp îmân getürmüşdür. Ba‘zı zamân Hazret-i Hûd'un şehri şâm'ın Ka‘be râhında Nâka-i Sâlih kayası kurbunda şehri var idi. Bi-emrillâh yere geçdi, gören huccâclara pûşîde değildir. Anda bir mîl-i minâre vardır, hâlâ zâhirdir, ana Amûd-ı Ferîdûn derler. Ferîdûn ol mîlden dağlar ve beller içre bir dîvâr çeküp tâ bu Ekre nâm yazdığımız menzilden ubûr edüp Bahr-i Kulzüm'e gelince bir dîvâr-ı hudûddur. Hâlâ âsâr-ı binâlar zâhirdir.

Ve Hûd Nebî'nin ka‘ra geçen şehrinde Ferîdûn'un inşâ etdüği mîl üzre bir gûne hatlar var kim hâlâ bu cihânda misli görünmemişdir. Ve gûnâ-gûn eşkâl-i garîbe ve acîbeler var kim misli meğer Rûm'da Atina şehrinde ola.

Ve bu Ferîdûn mu‘ammer olduğundan on bir oğlu oldu. Biri Tûr'dur. Anın oğlu Râdîm'dir. Anın oğlu Peşeng'dir. Anın oğlu Efrâsiyâb'dır. Ferîdûn'un bir oğlu da Îrec'dir. Anın oğlu Gûşeng'dir. Anın oğlu Menûçehr'dir. Menûçehr Hazret-i Mûsâ'ya îmân getirmişdir ve Hazret-i Mûsâ ile sahrâ-yı Tîh'de bile gezmişdir. Yüz yigirmi sene pâdişâh olup hükmünde olan şehirlerin ve kal‘aların etrâfına handaklar kazmak bundan kalmışdır. Hattâ Kûh-ı Elburz dâmeninde Irâk-ı Dâdyân derler, bir vîrân şehr-i azîm vardır, bu Menûçehr'in binâsıdır. Cânib-i erba‘asına bir handak kazmışdır kim gûyâ derk-i esfelden nişân verir.

Ve Ferîdûn'un bir oğlu dahi Selm'dir. Ve anın oğlu Gâv-ı İsfahânî'dir. Anın oğlu Kârb-ı Pehlivânî'dir. Bunlar cümle oğul oğula ve nebîrezâdelerdir. Kimi Irâk-ı Dâdyân'da yatır, kimi şehr-i Gazân'da yatır. Dörd oğlu Menûçehr'den firâr edüp Nemse vilâyetlerine varup Eğre kal‘asının cânib-i şimâlinde hâlâ Türk Or'u derler toprakdan yığılı bir kal‘a bünyâd edüp anda sâkin olurlar. **[Y 373b]**

Bunlara Nemse kavmi "Siz kimsiz?" deyü su’âl etdiklerinde Nemse lisânın bilmeyüp Fârisî lisânı ile "Men çârız" derler ya‘nî "Biz dörd kişiyiz" derler.

Nemse dahi "Bunlar Men çârmış, Men çârmış" diyerek Men çâr'dan Mâçâr, Macar kaldı. Hâlâ Macar Menûçehr neslindendir. Anıniçün Macar lisânında ba‘zı lügatleri Fârisî tekellüm ederler. Zîrâ bunlar Acem diyârında hâsıl olmuşlardı. Ammâ Menûçehr-i Ferîdûn'un bir kaç evlâdı bu Mısır'ın Ka‘be yolunda tahrîr etdiğimiz Ekre kurbundaki şehirde medfûnlardır. Hakîre o harâb şehri görmek olmuşdur. Ba‘dehu Ekre'den yine garba kâh dere depe ve sa‘b yollar ile ubûr ederek 4 sâ‘atde,

Menzil-i Kal‘a-i Vüş: Bir ismi dahi Vech-i İbrâhîm Paşa'dır, zîrâ anlar binâ etmiş. Bir mürtefi‘ yerde şekl-i murabba‘ bir sengîn bünyâd kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Ve bir kapusu var, şimâle nâzırdır. Ve içinde bir kaç Arab hâneleri var. Ve bir mescidi var. Kurbunda bir bi’r-i

mâsı var kim suyu âb-ı hayâtdır. Sâkiyeler ile sığırlar çeküp kal‘anın hâricindeki bürke-i azîm leb-ber-leb olup cümle huccâc ve devâbbât nûş edüp def‘-i atşân ederler.

Bunda kal‘a dizdârı ve merdüm-i hisârı vardır. Ve bunda Mısır'ın Ezlem karşıcıları kâr içün iki menzil ileri bu mahalle gelüp huccâcı ganîmet ederler. Ve teberrüken Mısır'dan bu mahalle on yedi konak Nîl suyu getirirler. Bu mahal dahi şerîf hükmündedir. Emn-i emândır.

Andan yine cânib-i garba muğaylânlı ve dere ve depeli yerler içre misvâk ağaçları kesüp leb-i deryâda bender-i El-vecih nâmında bir iskeledir. Dağlar içre sâkin olan Urbânlar metâ‘ların bu iskeleye getirüp cebel-i Tûr'a yâhûd Süveys'e götürürler. Bu benderi ubûr edüp 14 sâ‘atde,

Menzil-i Istabl-ı Anter: Bir vâsi‘ dere içre muğaylânlı ve misvâk ağaçlı bir mahaldir. Zamân-ı kadîmde Melik Anter'in atlarına âhûr yeri imiş. Ol ecilden Istabl-ı Anter derler. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâdan çok kârgîr binâlar âşikâredir. Üç âb-ı hayât kuyusu var. Ve cânib-i erba‘ası gâyet ma‘mûr olduğu ecilden Urbânı me’kûlât [u] meşrûbâtların getirüp bey‘ [ü] şirâ ederler. Bu dahi şerîf hükmündedir.

Ve bu mahalden cânib-i şarka dağlar içre Medîne-i münevvereye bir gün bir gecede gelinir, bir şâh-râh vardır, ammâ deve ve katâr ve taht-ı revân gitmez imiş. Ve Istabl-ı Anter'den yine taraf-ı garba enişli ve yokuşlu Emîrü'l-hac Rıdvân Beğ'in tathîr etdüği yollar ile muğaylân ağacı ve nabık ağacı ve belisân ağacı ve misvâk dırahtları hıyâbânı içre ubûr ederek 15 sâ‘atde vakt-i Hanefîde,

Menzil-i kal‘a-i Ezlem: Lisân-ı Arab'da ezlem (---) demekdir. Sene (---) târîhinde bu kal‘ayı Mısır pâdişâhlarından (---) binâ etmişdir. Bir vâsi‘ **[Y 374a]**vâdî içinde kayalı yerde şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i metîndir. Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz adımdır. Ve cânib-i cenûba nâzır bir kapusu vardır. Ve her köşesinde birer kullesi vardır.

Ve kal‘anın Mısır müteferrikalarından dizdârı, yetmiş neferâtı ve yedi bölükden mustahfızânı ve yigirmi kıt‘a şâhî topları ve mükemmel cebehânesi vardır. Ve demir kapusundan içeri bir câmi‘i var. Ve elli mikdârı müfîd [ü] muhtasar hânesi var. Ve kal‘a içre bir âb-ı hayât kuyusu vardır. Sâkıye ile âb-ı hayatın sığırlar çeküp kal‘anın hâricinde şimâl tarafında şâfi‘î havuzları vardır, leb-ber-leb olup cümle ibâdullâh nûş edüp tâze cân bulurlar.

Ve bu kal‘a Mısır ile Mekke'nin mâbeyninde vâki‘ olmuşdur. Cümle askeri iki gün mukaddem gelüp meks edüp bir azîm ordu bâzâr olur. Ve asker Ezlem ağaları ile huccâca karşu çıkup **[Q 152a]** alay-ı azîm ile huccâcı Ezlem kal‘asına getirirken kal‘a-i Ezlem'den bir yaylım tüfeng ve bir yaylım toplar atılup azîm şâdumânlar olup meks olunur. Ve Ezlem beği dahi ordusundaki askeri ile bir yaylım tüfeng ve bir yaylım altı pâre topların endâht edüp şâdumânlıklar ederler.

Emîr-i hac dahi cümle askeri ile bir yaylım tüfeng ve altı pâre top şenliği edüp vâdî-i Ezlem bârûd-ı siyâh dûdundan yevm-i muzlim olur. Ve kol kol nâdîler nidâ edüp iki gün tekâ‘üd fermân olunur. Anda Ezlem askeriyle gelen on bin deve yükü me’kûlât [u] meşrûbât metâ‘ların ve etrâf kurâlarında olan Urbânlar dahi metâ‘ların meydân-ı mahabbete çıkarup huccâc-ı müslimîn eyle ganîmet olur kim bir yem bir paraya ve bir vukıyye beksumât iki paraya olup çöl ü çölistan ve berr [ü] beyâbândan gelmiş aç susuz ve devesi kalmış huccâc tâze cân bulurlar. Ve eyle bâzâr olur kim gûyâ şâm'ın Müzeyrib kal‘ası bâzârıdır kim ta‘bîr olunmaz.

Ve huccâc-ı müslimînin at ve devesi ve katırı ve çemenderi kalanlar cümle yeniden hayvânâtlar

alup râha tedârük görürler. Ve Mısır'dan cümle huccâca ahibbâlarından ol kadar me'kûlât [u] meşrûbât ve hulviyyât gelir kim sahrâ-yı Ezlem helvâ vâdîsi olup cümle şütürbân ve harbendegân helvâ delisi olurlar. Ve ba'zı müte'addid kimesnelere boğça boğça hedâyâ esvâblar getirirler.

Ba'dehu ikinci gün vakt-i zuhurda nefîrler çalınup yine cânib-i garba muğaylânlı ve nabık ağaçlı ve misvâk ağaçlı kumsal yerler içre ubûr ederek 12 sâ'atde,

Menzil-i Kastal: Lisân-ı Arab'da (---) (---) demekdir. Sâhil-i Selme ve menzil-i Kifâfî dahi derler. Mekke kurbunda Râbi' eşmesinden beri Süveys deryâsı gâyib idi. **[P 154a]** Bu menzilde nümâyân oldu. Merzûk-ı Kifâfî hazretleri leb-i deryâya nâzır bir kaya üzre inşâ olunmuş bir kubbe içre **[Y 374b]** medfûnlardır. Merzûk-ı Kifâfî anlardır kim Sultân Selîm-i Evvel İslâmbol'da iken bunlar Ebussu'ûd-ı Cârihî ile Mısır'dan,

"Yâ Selîm! Yâ Selîm! Te'al iclis ale'l-Mısır" deyü nidâ edenlerdir. Sultân Selîm-i Evvel nidâları istimâ' edüp bildi kim kutbü'l-aktâb sadâsıdır, derhâl atf-ı inânın Mısır üzre çekdi. İnşâ'allâh mahallinde tahrîr olunur.

Bu Kastal menzili leb-i deryâda hayme bir kumsal yerde yaban hurmâlı ve zehr-i mâr sulu ve kumlu yerdir. Bu kuyu sularından her kim hayvânâtına su verirse ciğerin taşra çıkarup fânûs-ı hayâl eder. Gâyet müshildir. Ammâ ârif olan bu mahalde su vermezse âkılâne hareket eder. Râh-ı Mekke'de iki gün deve ve bağl su içmese gam değildir.

Ve bu mahalde cümle huccâc leb-i deryâda hayme ve hargâhların kurup deryâda şinâverlik ederler. Ammâ çok durmamak gerekdir. Zîrâ deryâ suyu âdemin avret yerlerine zarar eder. Ammâ gözü mücellâ edüp kuvvet-i basarı ziyâde eder. Gâyet tuzlu deryâdır. Ammâ bunda olan mâhî-i gûnâ-gûn bir deryâda olmaz(dır). Ve gâyet lezîz mâ'ide-i mâhîlerdir. Cümle huccâc şebekeler ile ve oltalar ile sayd edüp *"Ekeltü's-semeke hattâ re'sihâ"* [354] dediler ve balığı dibine dek dibinden yediler.

Ve bu mahallin cânib-i selâsında âbâdân Urbân kurâları vardır. Cümle metâ'ların ve âb-ı zülâl suların develer ile getirüp huccâcı ve hayvânâtların saky ederler. Ve ol kabîlenin cümle develeri ve koyunları bu deryâ kenârına gelüp bu deryâ suyu ile gasl ederler. Cümle hayvânâtda olan sakırka ya'nî kene zehr-i mâr suyun te'sîrinden düşüp bu sâhil-i deryâya konan huccâca üşerler. Halâs mümkin değildir. Ammâ leb-i deryâdan alarka konulsa latîfdir.

Ve leb-i deryâda meks etmenin bir kubhu dahi oldur kim etrâf Urbân harâmîleri ve ordu hırsızları deryâda şinâverlik ederek gelüp çadıra girüp bir şey serîka ederler. İhtirâz lâzımdır. Haberdâr olunca harâmî kendüyi deryâya atup halâs olur. Ve Mısır'dan Ezlem askeriyle ol kadar dinc-â-dinc hırsızlar gelür kim şeb [u] rûz yorgun ve argun bî-tâb u bî-mecâl huccâc içre hırsızlar girüp subh [u] mesâ vâveylâ kopar. Sürmeden gözü çalup sürme yerinde sürüne kalır. Gâyet ihtirâz lâzımdır, zîrâ cümle hırsızlar hâkimler ile müşterekdirler. Ol ecilden deveyi havuduyla loru kuşu gibi yudarlar.

Bu mahalde dahi nefîrler çalınup yine cânib-i garba leb-i deryâ ile yola revâne oldukda Ezlem beği cümle askeri ile gerüde dündâr kaldı. Hasta ve bî-dermânları mîrî mahâfelere bindirüp sol tarafı deryâ ve sağ tarafı çölistân içre 14 sâ'at gidüp,

Kal'a-i Kuveylân ya'nî Müveylah: Sene (---) târîhinde Sultân Süleymân asrında binâ olunmuşdur, be-dest-i Tavâşî Süleymân Paşa. Leb-i deryâdan ba'îd bir düz **[Y 375a]** kumsal yerde şekl-i murabba' şeddâdî binâ-yı sengîn bir kal'a-i metîndir. Ve Mısır'dan Mekke'ye varınca böyle büyük bir kal'a yokdur. Dâ'iren-mâdâr cirmi altı yüz germe adımdır. Ve sekiz kulle-i sedîddir. Ve cânib-i şimâle nâzır bir demirli metîn bâbı vardır. Tâk-i âlîsi üzre celî hatt ile Süleymân Hân târîhi vardır. Ammâ bu kal'anın dahi handakı yokdur.

Mısır müteferrikalarından dizdârı ve yetmiş aded merdüm-i hisârı ve yedi bölükden mustahfizânları vardır. Ve kal‘a içre seksen Arab hâneleri ve bir câmi‘i ve bir hammâmı vardır. Ve yigirmi mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve kal‘a kapusu önünde bir nâbıka dırahtı vardır. Gâyet dıraht-ı azîmdir.

Ve kal‘a içre âb-ı hayât bi’r-i mâsı vardır. Sâkıye ile sığırlar çeküp kal‘a hâricinde olan bürkeler leb-ber-leb olup cümle huccâc ve hayvânât def‘-i atşân ederler. Ve kal‘anın cânib-i erba‘asında olan hurmâ bâğları içre niçe âb-ı hayât bi’r-i mâları vardır.

Huccâc-ı müslimîn bu kal‘aya geldikde bir yaylım hoş-âmed tüfengleri ve toplar atılup şâdumânlar olunup iki gün bunda dahi tekâ‘üd olunup ol gece Bedr-i Huneyn'deki gibi şem‘ fânûs ve meş‘al çerâğânı olur kim leyle-i muzlim rûz-ı rûşen gibi olur.

Bunda dahi ordu-yı bâzâr kurulup cânib-i erba‘a kurâlarının mümtâz [u] müstesnâ mahbûbe-i zamâne nisvânları me’kûlât [u] meşrûbâtların bâzâra getirüp bey‘-i men-yezîd edüp eyle ganîmet olur kim ta‘bîr olunmaz. Bir yem bir paraya ve iki ganem bir altuna ve altı burma alef bir paraya olur. Ezlem'den bu mahalle gelince Mısır hudûdudur. şerîf hükmünde değildir. Mısır şeyhlerinden şeyh (---) direğindedir. Ve bir şey gâyib olsa şeyhden tazmîn olunur.

Ve bu Müveylah kal‘asından gayri leb-i deryâda Müveylah-ı Atîk vardır. Kal‘ası sehel harâbdır ve hem küçükdür. Sebeb-i vîrânı oldur kim bir dervîş-i dilrîş Ka‘be-i şerîfden bu mahalle geldikde hasta olup yatırken çok altunu vardır, mülâhazasıyla katl etmek içün vetâh ederler ve esvâbın arayup cebinde ancak bir beksumâtın bulurlar. Katl etdiklerine peşîmân olup bir künce bırağırlar. Hikmet-i Hudâ ol zahimden dervîş merhûm olmayup halâs oldukda,

"İlâhî! şehriniz vîrân olsun ve evlâdınız mu‘ammer olmasun ve bencileyin hastalıkdan halâs olmayasız" deyüp beddu‘â edüp günden güne halkı emrâz-ı muhtelife ile helâk olarak kal‘a dahi vîrân kaldı. Bu kal‘anın kapusu üzre,

"Ammere hâze'l-kal‘ate'l-metîn Sultân Barkûk azze nasruhu" tahrîr olunmuşdur.

Ve bu Müveylah önündeki Süveys deryâsı içinde olan ecnâs-ı mahlûkât haşerât bir deryâda ve bir bahîrede yokdur. Bâ-husûs kırk elli zirâ‘ kırıç balığı var kim cümle deryâdaki hayvânâtlar andan havf ederler. Ba‘zısı **[Y 375b]** engindeki gemileri ile gûyâ ceng eder. Eğer deryâda bir âdem bulursa, ekl eder. Âhir gemiler âteş yakup şu‘lesinden havf edüp kaçar.

Hattâ hakîr gördüm. Habeş cezîresinde bir lü’lü’ gavvâsın bu kırıç balığı yudar. Meğer gavvâs-ı fetâ çüst ü çâpük imiş. Derhâl elinde bıçağile balığın karnın şakk edüp çıkup halâs olur. Habeş diyârında gavvâslar ve mellâhlar mâbeyninde meşhûrdur. Eğer ol balıkdan gavvâslar havf etmeseler bir lü’lü’ incü tesbîh bir guruşa olurdu.

Ve bu Müveylah önünde gûnâ-gûn deryâ böcekleri kabuğu ve sadefler ve mühreler ve yılancık taşları ve su tâsları kâse gâyet çokdur ve gayri ve cevâhir makûlesi. **[Q 152b]** Ve abdâlân keşkülü-misâl sadef kabukları ve Bektaşiyân nefîri-misâl böcek kabuğu nefîrler ve cevâhir makûlesi minkale taşları olur kim bir diyârda olmaz.

Ve Bahr-i Muhît'den girir nehenk balığı olur kim her biri birer mîl-i minâreye benzer. Burnundan hevâya şâzrevân-misâl deryâyı püskürdüğü zamân evc-i semâya peyveste olur. Ve âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim deryâ sığırından gayri balıkda boynuz olmaz. Ammâ bu Bahr-i Kulzüm'de şâhalı balıklar var kim bir deryâda olmaz. Eğer bu Müveylah boğazındaki balıkları mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi yokdur. Ve manzûrumuz olduğu gayr-i meşhûrun zikrinde fâ’idesi ve beyânında i‘tibârı olmayan nesnelerin tatvîlinde melâlet vardır. Ve kesret-i kitâbet etmede âdem âciz olup sâ’ir seyâhate mâni‘ olur.

İmdi bu Müveylah'dan yine cânib-i garba leb-i deryâ ile kumsal yerler ve câ-be-câ deryâdan ba‘îd taşlı yerler ile muğaylânlı ve misvâk ağaçlı ve baytarân ve zımrân çiçekli yollarda âdemin demâğı mu‘attar olarak 14 sâ‘atde,

Menzil-i Uyûnü'l-kasab: Lisân-ı Arab'da şeker kamışı ırmağı demekdir yâhûd şeker kuyusu demekdir. Âb-ı hayât kuyuları vardır. Evlâd-ı Sâlih Nebî kabîlesi şeyhleri hükmündedir. Bir şey gâyib olsa anlara ilzâm olunur. Bunda bir sâ‘at meks edüp develere yemlerin verüp nefîrler çalınup vakt-i zuhurda yola revâne olundu.

Hikmet-i Hudâ tâli‘imiz bu hacc-ı şerîfde şâm yoluyla gidişimiz acele ile oldu. Edâ-yı hacc edüp avdetimizde dahi Mısır yoluyla yine aceleye düşdü. Meğer hakîkat şâm'ın gidişi cemî‘i zamânda acele imiş, dönüşü âheste âheste imiş. Ve şâmlı yigirmi gün Mekke'de on iki gün Medîne'de oturmak ne lütufdur. Ve sâ’ir yollarda dahi meks ede ede mâh-ı Mevlûd'de şâm'a dâhil olurlar. Ammâ Mısırlı Ka‘be'ye gidişde sekizer onar on beşer sâ‘at yol yürüyüp âheste âheste gidüp Mekke'de yigirmi beş gün meks edüp zevk [u] safâ ederler. Ammâ dönüşde on beşer on yedişer **[Y 376a]** sâ‘at giderek Medîne'de iki gün oturup acele ile iki konağı ba‘zı mahalde bir ederek Mısır'a düşerler. Anıniçün huccâc mâbeyninde meşhûrdur kim "Mısır ile gidesin. şâmlı ile dönesin" derler. Hakîkat eyle gerek.

Ammâ bu hakîr şâm'dan acele ile gidüp Mısır'a acele ile geldik. Ammâ hamd-i Hudâ zevk [u] safâ ile gidüp geldik. Ammâ Mısır huccâcının bir ey hâli vardır. Evkât-ı hamsede delîllerin **[P 154b]** ellerinde sâ‘atleri vardır. Hemân ki vakt-i salât oldukda eğer dere ve eğer depe her nere ise enüp cümle develeri çökerirler, ana rada ta‘bîr ederler. Cümle huccâc edâ-yı salât edüp develerine ve atlarına yemlerin ve aleflerin verirler ve kendüler dahi ta‘âmlar tenâvül edüp kâmil bir sâ‘at ârâm ederler. Ve mutantan kahveler nûş edüp niçe bin huccâc istirâhat ederler. Ammâ her gece ahşam namâzı radası ışâya dek yükler ile develeri çökerirler. Ve eyle uyurlar kim gûyâ *"Mûtû bi-emrillâh"* [355] kabîlesinden olup Ashâb-ı Kehf gibi vâdî-i hâmûşâna varırlar. Ve efrâd-ı âferîdeden ve devâbb [u] cemâlden bir zî-rûh kalmayup rimâlistan içre zîr-i zeber olup hâb-ı nâz ile yatırlar. Zîrâ bu Mısır yolu gâyet emîndir.

Ba‘dehu en ileride delîller bayrağın çeküp kûslerin çalup hareket edince tâ gerüde dündâr askerine varınca bir sâ‘atde haber varup anlar dahi hareket eder. Zîrâ Mısır'ın yolları dar boğazlar olmak ile iki katâr yanyana olduğundan huccâcın ibtidâsından intihâsına varınca bu senemizde tûlu seksen yedi derece idi. Zîrâ haccü'l-ekber senesi olmak ile huccâc-ı müslimîn çok idi.

Ammâ bu rada ta‘bîr etdiğimiz istirâhatler şâm'ın gidişinde olmaz. Zîrâ dâ’imâ şâm yolu emn [ü] emân değildir. Arab aşkıyâsı firâvândır. Ammâ şâm yolu vâsi‘ yayla ve sahrâlı yollardır. Dörd katâr taht-ı revânlar iki cânibinde dörder katâr mahâfeler ve üç katâr sağında üç katâr solunda salma develeri gidüp bu şâm huccâcının sağın emîr-i hac Kudüs ve Nâbulus askeriyle kuşadup sol cânibin şâm askeri kuşadup gece ve gündüz giderler. Zîrâ konakları gâyet uzakdır. Hemân namâzların kılup yine giderler. Ammâ suları lezîzdir. Ve yolları sahrâlardır. Ammâ dönüşde anlar dahi rada ede ede giderlermiş.

Ammâ Mısır yolları kayalı ve dereli ve depeli ve acı sulu yollardır. Ammâ emn [ü] emân vardır. Mısır huccâcın yedi bölük askeri kuşadup emîr-i hac kethudâsı ve Çerâkise askeri sağda ve emîr-i hac askeri ile dündâr ve sipâh ve gönüllü solda ve müstahfizân ve azebân ve topçıyân hazîne ve toplar ile cümle pür-silâh mîrî heccân ve kısrak develer üzre giderler.

Ve Ezlem Beği altı top ile akîb-i askerde **[Y 376b]** dündâr olarak gelirler. Mısır huccâcında Ezlem askeri gelmeyince gerüde dündârları yokdur. Ammâ şâm'ın dündârı mükellefdir.

Ve Mısır askerinin ganîmetinden bir hüsn-i hâlleri vardır. Evkât-ı hamsede rada etdikleri mahalde cümle meş‘alleri çerâğân-ı cinân edüp nısfu'l-leylde âyende vü revendeyi kahveye teklîf edüp halka helvâlar ve şeker ve börekler ve fındık ve fısdık ve cevizler ve hurmâ ve leblebi ve kâkler ve akîde ve nebâtları eyle bezl ederler kim Hudâ âlîmdir halkın ekseri cebine şeker ve fındık doldurup yola revâne olduklarında eğlence olur. Ve menzil karîb ise bir sâ‘at yer kaldıkda Bedevî Urbânlarından İbn Halvân derler kırmızı şâllı kırk âdem vardır, bir mürtefi‘ yere çıkup,

"Yâ huccâc! Elhamdü lillâh menzilü mübârek karîbün, berekâtu mâ kesîr" deyü nidâ ederler.

Hikmet-i Hudâ bu nâdî bedevîlerin nidâsın cümle huccâc istimâ‘ edüp "Menzil karîb imiş" deyü şâd olurlar.

Ammâ hikmet bundadır kim hemân ki bu nidâları cümle develer işitdikde bî-tâb [ü] bî-mecâl iken derhâl ejder-i heft-ser-misâl olup eyle giderler kim âdem piyâde kalsa akîblerince yetişmek muhâldir. Ammâ bu münâdîlerin nidâsından evvel Allâhu Ta‘âlâ alîmdir, bir kaç kerre vâkıf olmuşum, ba‘zı develer katârında bâr-ı sakîlile giderken muş muş uyuklayarak giderler. Ve benî âdemden meş‘alciyânlardan dahi arkasında on beş yigirmi vukıyye odunile ve ketifinde meş‘ali çıra ile çerâğân olarak anlar dahi hem gider hem uyur, aceb hikmetdir.

Ammâ deveciler görürler kim develer pek uyur, bir muhâlif sengistân sa‘b yere geldikde "îdek îdek" deyü cemellere hitâb ederler. Derhâl şütürler hâbdan bîdâr olup ol sa‘b yeri mürûr ederler. Ve böyle sarp yerlerde cümle akkâm ve sakkâ ve meş‘alciyân deff [ü] kudümlerin çalarak *elâ yansuru's-sultân* deyüp el çarparak gûnâ-gûn şakalar ederek her gece böyle azm-i râh ederler.

Ve eğer vakt-i sabâh karîb ise ol şeb-i zulmetde konağa varup konmazlar. Zîrâ gece karanlığında konarken asker içre bir vâveylâ vü vâveledâ kopup herkes kollu kolun bulmada ve ileri geri kalanlar katârın bulmada usret çekilmek mukarrer olduğundan sabâha karîb cümle develeri yükleriyle çökürüp rada ederler.

Ve gece menzil yerine varmadan bir şeyden dahi havf ederler. Gerçi Mısır'ın yollarında celâlîsi ve cemâlîsi ve havf şebhûn eder harâmîsi yokdur. Ammâ huccâc içinde olan deveciler ve akkâm ve kavvâs ve sakkâ ve mehterân ve meş‘alciyân hırsızları derdinden bâhusûs bârekallâh (---) (---) (---) Ezlem askeri ile gelen neşşâl u nassâb [u] vettâh harâmîleri eyledir kim her gece develeri yüküyle ve üzerinde hâb-âlud âdemiyle deveyi katârından kesüp alarga çeküp askerden taşra çıkarup deve sâhibin uykudan uyarup uryân edüp deveyi **[Y 377a]** yüküyle yudar. Ekseriyyâ gece karanlıklarında niçe niçe hasâretler olup niçe vâveylâ feryâd u figân vâveylâlar yükler soyarlar ve tarakalar kopar. Mısır yolunda bu ev hırsızlarından gayri havf yokdur. Gâyet ihtirâz lâzımdır *el-ıyâzü billâh*. Anıniçün Mısırlı gece konağa varmazlar. (---) (---) (---) yup (---) namâzından sonra ba‘zı bu menzilde kuşluk vaktinde konarlar. Eğer ileride menzil ba‘îd ise vakt-i zuhurda nefîrler çalınup azm-i râh eder. Eğer menzil **[Q 153a]** karîb ise vakt-i asırda nefîr-i rıhletler çalınır çalınarak çalalar bu minvâl-i meşrûh üzre kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek Mısır'a dâhil olurlar.

Hâsıl-ı kelâm menzil-i Uyûnü'l-Kasab'dan vakt-i asırda kalkılup yine cânib-i garba Bahr-i Kulzüm sâhilinde giderek deryâ içinde gûnâ-gûn cezîreleri seyr [ü] temâşâ ederek kâh kumsal ve kâh türâb ve kâh sengistân yollar ile 14 sâ‘at gidüp,

Menzil-i muğâyir-i Hazret-i şu‘ayb Nebî *aleyhisselâm*: Bir dereli ve depeli bir vasi‘ öz içinde hurmâlı ve bâğ u bâğçeli vâdîde huccâc-ı müslimîn meks ederler. Bu mahalden şark cânibine üç bin adım ba‘îd bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr kasabadır. Bir câmi‘i ve bir hammâm-ı muhtasarı vardır. Ve etrâfında ma‘mûr kurâlar dahi bî-hisâbdır. Ammâ cümleden bu Hazret-i şu‘ayb karyesi ma‘mûrdur. Ve cümle ahâlîsi Hazret-i şu‘ayb zürriyetinden geçinirler.

Bu nâhiye Mısır hâkinde evlâd-ı Benî şâhin hudûdunda anların direğidir. Yollarda bir şey zâyi‘ olsa anlardan ilzâmdır. Ve bunda Hazret-i şu‘ayb'ın hânesi ve hurmâ bâğları içinde makâmı bir mağâradır. Ve dest-i şerîfleri ile kazduğu kuyuları hâlâ zâhir ü bâhirdir. Hattâ Hazret-i şu‘ayb'ın kerîmeleri koyun güderlerken bir kuyuya gelüp koyunlarına su vermek isterler. Ammâ kuyunun bir azîm taş kapağı var. Kaldırmağa iktidârları olmayup ol duhter-i pâkîze-ahterler âlem-i hayretde kalmışlar. Hikmet-i Hudâ Hazret-i Mûsâ âlem-i seyâhat içre bu mahalle gelüp ol bâkireleri bu hayretde görüp derhâl kuyunun üzerinden mezkûr taşı kaldırup Hazret-i şu‘ayb'ın cümle koyunların saky eder. Kızlar dahi hânelerine varup vâkı‘-i hâli pederine beyân ederler. Hazret-i şu‘ayb bildi kim ol taşı kaldırmak mu‘cize kuvveti ile olur. Tîz Hazret-i Mûsâ'yı bağrına basup ol bint-i mükerremenin birin Hazret-i Mûsâ'ya nikâh ile verüp Hazret-i Mûsâ niçe zamân Hazret-i şu‘ayb'ın dâmâdı olup Hazret-i şu‘ayb'ın koyunlarına çobanlık ederdi. Zîrâ Hazret-i şu‘ayb'ın niçe bin ganemleri var idi. Ve gâyet mün‘im peygamber idi. Ammâ anadan doğma a‘mâ idi. Bundan gayri a‘mâ peygamber gelmemişdir.

Hazret-i Ya‘kûb dahi a‘mâ idi. Ammâ iftirâk-ı Yûsuf aleyhisselâmdan hüzün-âlûd olarak a‘mâ olup on yedi seneden sonra ehl [ü] iyâliyle Hazret-i Yûsuf'a Mısır şehirlerinden şehr-i Feyyûm'a varup Hazret-i Yûsuf'un bağrına **[Y 377b]**bastıkda çeşm-i gazâlleri nâbînâ iken rûşen olup nûr-ı dîde ciğer-kûşesin gördü. Ammâ şu‘ayb Nebî rahm-i mâderden a‘mâ müştak oldu ve a‘mâ gitdi.

Ve hâlâ bu karyede huccâc-ı müslimîne getirdikleri bir gûne hurde koyunlardır kim bir diyârın ganemine müşâbeheti yokdur. Rûm'un kıvırcık koyunu lezzetinde bir ta‘mı vardır kim gûyâ müşk râyihası vardır. Bir âdem bir koyun yese aslâ sıklet vermez, gâyet serî‘u'l-hazmdır. Bu kurâ halkı ol zu‘m üzrelerdir kim bu koyunlar Hazret-i Mûsâ'nın râ‘îlik etdüği koyunlar dölünden ola. Ve bu karyede,

Ziyâret-i bintân-ı Hazret-i şu‘ayb: Hazret-i şu‘ayb'ın üç kızı bunda bir gârda medfûnlardır. Ziyâretgâh-ı huccâcdır. Ve bu karyenin cânib-i **[P 155a]** cenûbunda Bahr-i Kulzüm kenârında şehr-i Medyen derler bir şehr-i azîm vardır kim kadîm a‘sârda Mısır'dan büyük bir şehr-i ma‘mûre imiş. Hakîr an kasdın temâşâ etdim. Tâk-i Kisrâ-misâl kemerleri ve kubâbları ve kâ‘alarının hâlâ âsâr-ı binâları ve niçe bin sernigûn kâ‘im amûd-ı müntehâları zâhir u bâhirdir.

Ve bu şehir kavmine Hazret-i şu‘ayb ba‘s olunup Hazret-i şu‘ayb'a îmân getirmediklerinden Cenâb-ı İzzet kavmin helâk edüp şehirlerin harâb etdi. Hazret-i şu‘ayb karındaşı Medyen bu şehirde sâkin olup binâ etdüğiyçün şehr-i Medyen derler. Âye[t]: [356] âyetinden murâd şehr-i Medyen'dir. Bu şehir harâb olıcak Hazret-i şu‘ayb bürâderi Medyen ile bu şehre azâb nâzil oldu deyüp evlâd [u] ensâbı ile be-kavl-i Tevârîh-i Âzeryâ ibn Sâm eydir:

"Hazret-i şu‘ayb Beyt-i Mukaddes'e gelüp hac edüp andan şehr-i Taberistân kurbunda Minye gölünün cânib-i cenûbunda karye-i Hattîn'de sâkin olup ba‘de'l-vefât yine anda bir kaya içre bir âsitâne-i azîmde medfûndur. Ammâ bu karye-i şu‘aybü'n-Ni‘am'da kızları medfûndur. Harem-i Resûlullâh olmak ile te’eddüben mağâranın dâhiline girmeyüp taşradan ziyâret ederler.

Ve bu mahalde herkes çadırı önünde kuyular kazup âb-ı hayât sular zâhir olur. Dahi gayri yerlerde uyûn-ı câriyeler var. Ammâ çadırlar önünde ikişer üçer karış kazdıkda turna gözü aynlar hâsıl olur.

Ve etrâf kurâlardan cümle fukarâ metâ‘ların ve bu karyeden me’kulât [u] meşrûbâtların ve âbdâr lezîz ineblerin getirüp huccâcı ganîmet ederler. Ve bu Mısır yolunda bu sudan lezîz su yokdur. Meğer mâ-i Za‘ferâniyye ola. Ammâ yoldan ba‘îddir. Ayn-ı Za‘ferâniyye derler Hazret-i Mûsâ koyun güderken mübârek dest-i şerîfleri ile kazmışdır, derler.

Ve bu şu‘aybü'n-Ni‘am'ın âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi ol kadar latîfdir kim

kilk-i kalem parmaklarında ilikleri seyr olunur. Bu mahalde huccâc tulumların pür eyleyüp vakt-i **[Y 378a]**asırda kûs-i rıhletler çalınup yine cânib-i garba kâh sahrâ kâh kumsal misvâk ağaçları içre latîf şâhrâhlar ile 14 sâ‘at gidüp,

Menzil-i şeref-i Benî Atıyye: Hûd Nebî kızlarından Atıyye nâm bir duhter-i münevver-ahter sülâlesinden vücûda gelmiş kimesneler sâkin olduğundan kabâyil-i Benî Atıyye derler. On binden mütecâviz küheylân atlı Urbân'dır. Tâ şâm nevâhîlerine dek müstevlî olmuşlardır. Bu mahaller dahi anların direğidir. Taraf-ı pâdişahîden Benî Atıyye'nin atıyyesi vardır. Bir muğaylânlı ve misvâklı ve baytarân şükûfeli bir vâdîdir. Bu mahalde dahi Mısır'dan ba‘zı karşıcılar hedâyâlar getirüp huccâcı ganîmet ederler. Ve âb-ı hayât sular getürirler. Zîrâ bu menzilin suyu (---) (---) (---). Bu menzilden dahi kalkup ol gece leb-i deryâ ile ve gâhîce deryâdan ba‘îd çölistân ile 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Zahrü'l-hımâr: Lisân-ı Arab'da Eşek Arkası demekdir. Hakîkatü'l-hâl bir kumsal sırt üzre niçe bin hurmâ ağaçları içinde kırk elli hâneli bir Arab kurâsıdır. Ve kuyuları acıdır, ammâ yine hayvânâta nâfi‘dir. Mısırlı Ka‘be'ye giderken bunda meks ederlermiş. Ammâ bu mahalde sehel istirâhat edüp yükler çözülmeden kalkup giderken leb-i deryâya gelüp mu‘tâdımız beher gün cânib-i garba gitmek idi. Bu kerre deryâ mâni‘ olup bir körfez sâhiliyle cânib-i şarka gitmek iktizâ etdi. Leb-i deryâ ile sarp taşlık yalçın kayalar dibiyle kâh cümle hayvânât deryâ içre yürüyerek cümle hayvânât ve benî âdem cânlarından bîzâr oldular. Ve iki konak yer olduğundan bî-tâb u bî-mecâl kaldılar.

Cânib-i şarka kâmil bir menzil yer acele ile gidüp öyle radası oldu. Ve iki günden sonra varacağımız yollar bu körfezin karşu cânibinde dağları görünürdü. Ammâ Mısır'ın selef pâdişâhlarından Sultân Ferec ve Sultân Barkûk bu halîcin boğazın yedişer sekizer sene çalışup deryâyı toldurmuşlar kim huccâc-ı Mısır bu körfezi altı konak deverân etmede elem [ü] ıztırâb çekmesinler içün var kuvveti bâzûya getirüp himmet etmişler. Ammâ ol zamânda kârın âsân vechin bilmezlermiş. Ve ömr-i nâzenînleri vefâ etmeyüp mu‘attal kalmış. Ve boğazın iki tarafından biner arşın kadar sığ kumsal yerleri doldurmuşlar. Ortada yüz arşın tûlu ve on zirâ‘ umku yer kalmışdır.

Eğer mülûk-ı Âl-i Osmân Mısır vezîrlerinden birine fermân edüp hakîr mübâşir olup azîm mühimmâtlar ile varsam mezkûr boğazın iki cânibinde olan yalçın kayalara Kandiye kal‘ası lağımları gibi üçer dörder hazîneli lağımlar eyleyüp deryâdan tarafın gâyet metânet üzre bağlayup kara cânîblerin zâ‘îf edüp âteş etdükde cümle dağı ve taşı iki cânibden deryâya döker idi. Aslâ develer ile derd-i ser **[Y 378b]**çekerek taş taşımağa hâcet yok idi. Ammâ selefde bu lağım ilminde mahâretleri **[Q 153b]** yok idi. Bu ma‘rifet Âl-i Osmân ile Venedik'e mahsûs bir kazâ-i âsümânîdir.

Eğer bu körfezin boğazı Zahr-ı hımâr burnuna gelince deryâsı dolsa gelişde ve gidişde Mısır huccâcı altışar konak yakın olup meşhûr-ı âfâk olan berzah-ı musîbet-i Akabe'ye uğramayup ve kal‘a-i Akabe'ye dahi uğramayup doğru Zahrü'l-hımâr burnuna gelüp anda dahi konulmayup tokuz sâ‘atde şeref-i Benî Atıyye'de meks olunurdu. Bu minvâl üzre on üç konak Mekke yolu Mısırlıya yakin olup Medîne-i münevverede iki gün oturmakdan on iki gün şâmlı gibi oturmak mümkin idi ve Akabe konağı azâb-ı elîminden halâs olmak mümkin olurdu. Allâhü Ta‘âlâ bu hayrât-ı azîmi Âl-i Osmân'a müyesser ede. *Âmîn yâ Mu‘în*.

Ba‘dehu Zahr-ı hımâr'dan kalkup vakt-i zuhurda rada etdiğimiz yerlerde dahi cânib-i şarka mezkûr körfez sâhiliyle giderken karşu tarafdan bir azîm müsellah ü müzeyyen asker zâhir oldu. Meğer Mısır'dan gelen karşucı Akabe askeri imiş. Anlar ile cümle huccâc görüşüp Zahrü'l-hımâr'dan 9 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Akabe: Sene (---) târîhinde Süleymân Hân binâsıdır. Bu kal‘aya dâhil olunca kal‘adan bir yaylım top ve bir yaylım tüfengler atıldı. Ve Akabe askerinden dahi bir yaylım tüfeng ve

toplar atılup azîm şâdumânlıklar olup iki gün tekâ‘üd olunmak fermân olundu.

Ba‘dehu kal‘anın ta‘mîr ü termîmine şurû‘ olunup cebehâne ve mühimmâtları görüldü. Süleymân Hân vezîri Makbûl ve Maktûl İbrâhîm Paşa Mısır'ın iç kal‘asında yedi kulle binâ edüp yeniçeri kodukda bu kal‘ayı dahi ol sene binâ etdi.

Leb-i deryâya karîb bir alçak düz kumlu fezâda sengîn-bünyad bir metîn kal‘a-i ferâh-âbâddır. şekl-i murabba‘ dâ’iren-mâdâr dörd yüz adımdır. Ve sekiz kullesi ve garba nâzır bir demir kapusu üzre Süleymân Hân târîhi var. Kal‘a içinde bir câmi‘i ve bir hammâm-ı muhtasarı ve bir at değirmeni ve elli neferât hâneleri vardır.

Ve Mısır müteferrikalarından dizdârı ve altmış merdüm-i hisârı vardır. Ammâ bu kal‘anın dahi handakı yokdur. Ve cânib-i erba‘ası hurmâ bağlarıdır. Ve cümle haymeleri önünde bi’r-i mâlar kazup birer arşında âb-ı zülâl sular zâhir oldu. Ve kal‘anın kıblesinde bir azîm kuyusu ve bürkesi vardır, gâyet âb-ı rakîkdir. Hevâsı dahi latîfdir.

Kal‘anın şarkında bir azîm ordu-yı bâzâr durur kim gûyâ Dolyan bâzârıdır. Ve cânib-i erba‘ası Benî şâhinli kabîlesi sâkin olmağile gâyet âbâdândır. Cümle Urbân ve tıflân [u] nisvân kâlây [u] metâ‘ların getirüp bey‘ [u] şirâ edüp ol kadar ganîmet olur kim ta‘bîr olunmaz. Ve Kudüs-i şerîfden v e **[Y 379a]** Halîlü'r-rahmân ve Nâbulus ve Aclûn ve Kâkûn ve Remle ve Gazze ve Mısır'dan me’kûlât u meşrûbât ve niçe bin deve getirirler kim ta‘bîr olunmaz.

Ve cümle huccâcın zebûn develerin değişdirüp Akabe'yi aşmağa dinc-â-dinc develer dutup âb-ı zülâl sular ve zahîreler yükledüp ikinci gün direk şeyhleri vesîle olup göç tablına turralar urulup ibtidâ toplar gider. Andan akabe başı **[P 155b]** çarkacı olup dündâr ile ileri gidüp yeniçeri ve azebistân ve sâ’ir asker ile mukaddem Akabe'ye varup Dîvdâr belinde çadırlar kurup cümle askeriyle pür silâh âmâde dururlar. İhtimâldir Akabe boğazın bir düşmen ala yâhûd ol teng [ü] târ yerde huccâc askeri ile ceng [ü] cidâl ola. Anların mâbeynini ıslâh içün ibtidâ Akabe askeri gider. Andan Emîrü'l-haccın bârhânesi ubûr eder.

Evvelâ Akabe kal‘asından cânib-i şimâle leb-i deryâ ile bir sâ‘at kumsal yerler ile gidüp andan yine bir sâ‘at Küçük Akabe boğazı şâhrâh üzre azîm Ferhâdî kayalar var kim her hiri evc-i semâya ser çekmişdir, anları ubûr edüp yine develere enüp nısf sâ‘atde bu dereleri dahi güzer edüp andan *ne‘ûzü billâh* Büyük Akabe'ye urûc olunmağa mübâşeret olundukda azemetüllâh mahşerden bir nişân olup pîr [ü] cüvân, merdân ü nisvân, kebîr [ü] sıbyân cümle piyâde olup ol nâzenîn havâtînler yokuş yukarı bir şâhrâh ile yedi yüz yetmiş adımda Dîvdâr beli nâm mahalle urûc olurken bu yedi yüz yetmiş adım ulu yol ile giden âdemleri temâşâ etsen gûyâ bir adem oluğu evc-i semâya urûc edüp çekilmede. Ve cümle mâl katâr u mihâr sâhibleri bu Dîvdâr belinde kayalar üzre âdem nakl olup emvâl [ü] erzâklarının gelmesine muntazır dururlar.

Bu mahal ise bir deve boynu gibi bir eğri ve dar yokuş boğazdır. şark cânibi gayyâ deresi-misâl derkü'l-esfeldir. Bu mahalle Mekke'den berü yorgun argın develer geldikde bî-tâb u bî-mecâl kaldıkda ubûr etmeyecek develeri derhâl ikişer yerden boğazlayup ol çâh-ı esfele atarlar. Ba‘zısının sâhibi,

"Bire, benim devem sağdır, bu dağı aşar" deyü feryâd ederken gerüden "Bire yolu kapama" deyü feryâd edüp fakîr deve çıkmak ümîdinde iken anı dahi boğazlarlar, dahi cânı çıkmadan aşağı atarlar, kuş gibi uçarak fakîr deve pâre pâre olarak derk-i esfele ener. Ba‘zısı yüküyle izdihâmdan aşağı uçup sâhibi âlem-i hayretde kalır. Ba‘zı deve halâs olurken yükün yıkup anı dahi yâ boğazlarlar yâhûd dip diri aşağı atarlar. Ammâ bu yokuşda bir kerre û‘ deyüp kalan devenin binde biri halâs olup Akabe'yi aşmaz. Bu Akabe derelerinde Ka‘be-i şerîf farz olaldan berü at ve katır ve deve ve hımâr sünükleri ol

Akabe'nin dere ve depelerinde **[Y 379b]**mâl-â-mâl üstühânlar olmuşdur.

Ammâ bu Akabe'nin hemân müşkil yeri bu Dîvdâr çadır kurduğu yerdir kim deve boynu gibi eğri ve yokuş ve dar boğazdır. Cümle üç yüz adımdır. Ve Selîm Hân ve Sultân Gavrî'de tathîr etdiklerine târîhleri bir kaya üzre çâr-kûşe bir beyâz mermerde tahrîr olunmuşdur. Selef pâdişâhlarından mâ'adâ Sultân Murâd-ı Râbi' asrında Rıdvân Beğ emîrü'l-hac iken niçe mâl-ı hazâyîn harc edüp deryâda katre güneşde zerre tathîr etmemişlerdir. Ammâ buna dahi lağımlar ile amel etseler şâhrâh olurdu.

Hâsıl-ı merâm hakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ otuz üç senedir ekâlîm-i seb'ada on sekiz pâdişâhlık yeri geşt [ü] güzâr ederim. Böyle sarp derbend-i çalender bî-emân yer görmedim. Hudâ hıfz ede. Bu yoldan deve ile gitmek müyesser etmeye. {Zîrâ etdiğin hayr ürkütdüğün kurbağaya değmez.} Zîrâ hukûk-ı ibâd müşkil derddir. Meğer Cenâb-ı Kibriyâ'nın ihsânı ola. Ammâ at ile ve katır ile gitmek a'lâdır.

Ve mezkûr Dîvdâr belinden yukaru Akabe sütûhuna çıkınca dik yukaru iki sâ'at yokuşdur. Ammâ merhûm Rıdvân Beğ tathîr etmiş kim makdûr-ı beşer değildir. *Rahmetullâhi aleyh.* Âsân yokuşdur, ammâ gök yüzünde ba'zı zamân kerrûbiyânın sadâları istimâ' olunup Hazret-i İdrîs ve Hazret-i Îsâ ile merhabâya âhiret zirâ'ıyla bir ramak yer kalır. Vakt-i zuhradek huccâcın serleri ebr-i nîlgûn içinde kalır. Mübâlağadan kinâye tâ bu kadar evc-i semâya ser çekmiş kûh-ı bâlâ-yı Akabe-i kazâ-i nâgehânîdir. Hind ü Sind Yemen seyyâhları ve tüccârları mâbeyninde Mısır'ın Akabesi meşhûr-ı âfâkdır. Mısır'dan Ka'be'ye gidince cümle akabeler âsândır. Dahi âsânı oldur kim mukaddemâ bâlâda tahrîr olunduğu üzre Zahrü'l-hımâr nâm körfezin boğazı dolsa bu Akabe'ye uğrayup renc [ü] anâ çekilmez ve altı konak gidişde ve altı konak gelişde fâ'ide eder ve beher yevm biner altun masrûf bâkî kalırdı. Bu müyesser olmazsa, mısra:

Mücerredî be-hakîkat azîm saltanat-est [357]

mazmûnunca sebük-bâr olup at ile gidüp sâ'ir heccânlılar ile ileri gidüp yedi sekiz sâ'at hâb-ı râhatda yatmak câna safâ ve râhatdır.

Ve Akabe kal'asından Akabe'yi yüz bin renc [ü] anâ ile salt ve yayak yayan üç sâ'atde çıkup,

Menzil-i sütûh-ı Akabe: Yaylanın tâ zirve-i a'lâsıdır. Anda bir gün bir gece tekâ'üd olunur. Zîrâ ba'zı huccâc izdihâmdan ertesi gün ubûr edüp bu sütûhda cem' olurlar. Cebel-i Akabe'nin tâ nihâyetinde **[Q 154a]** bir vâsi' sahrâ-yı azîmdir. Aslâ suyu yokdur. Etrâfında Urbânlardan gelir yâhûd Akabe kal'asından gelmeğe muhtâcdır. Ba'zı **[Y 380a]**zamân tâli'-i devlet bârân-ı rahmetden halîceler bulunur. Ammâ bu cibâlde meks olundukda şiddet-i hârdan gelmiş âdam kendüyi şiddet-i şitâdan hıfz etmek gerek. Zîrâ sovuğu gâyet mü'essirdir, âdemi helâk eder. Anda cümle huccâc cem' olup nefîrler çalınup kûs-i irtihâllere turralar urulup cânib-i garba yokuş aşağı ol tathîr olmuş yollar ile ve baytarân ve zımrân çiçekleri cem' ederek Nahl-i Atîk'i bu mahallerde ubûr edüp 14 sâ'at gidüp,

Menzil-i Ebyâr-ı Alâ'iyye: Bir muğaylânlı öz içine vâki' olmuş bir vâsi' fezâ yerde âb-ı hayât kuyuları olduğundan Ebyâr-ı Alâ'iyye derler. Ebyâr bi'rin cem'idir, bi'r kuyudur. Ammâ niçe kuyuları mürûr-ı eyyâm ile rimâl ile memlû' olmuş kuyulardır. Bu mahal dahi Evlâd-ı şâhin direğidir. Selîm şâh'a itâ'at etmişlerdir. Bunda dahi Mısır'dan karşıcılar gelir, Akabe'yi aşmadan ihtirâz edüp burada kalırlar. Ve cânib-i erba'sı ma'mûr olmağile etrâf [u] eknâfdan me'kûlât [u] meşrûbât makûlesi eşyâlar gelüp huccâc ganîmet olur.

Ve Kudüs ve Gazze huccâcları bu mahalden ayrılup Kudüs'e azîm kâfile olup giderler. Ve bu mahalden Mısır'a cebel müjdecileri giderler. Mısır vezîrine varup hil'at-i fâhire ve terakkîler ile behremend olurlar.

Ebyâr-ı Alâ'iyye'den yine cânib-i garba taşlı yollar ile ve muğaylân ve misvâk ve nabık ve hârnûb

ağaçlı yollar ile ol gece sabâha dek yürüyüp 15 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Nahil: Sene (---) târîhinde binâsıdır. şekl-i murabba‘ bir hacer-âbâd kal‘a-i nev‘-bünyâd-ı üstüvârdır. Dâ’iren-mâdâr üç yüz elli adımdır. Mısır müteferrikagânından dizdârı ve yedi bölükden neferâtı ve cebehânesi ve altı pâre topları vardır. Kal‘anın bir kapusu var. Ve bir câmi‘i ve yigirmi mikdârı neferât hâneleri var. Ve kal‘a içinde bir suyu var, lâkin sehel şorcadır. Hayvânat a‘lâ içerler.

Bu kal‘a bir öz içine vâki‘ olmuşdur. Cümle huccâc bayırlara ve kumsal derelere konup istirâhat ederler. Bu mahalle Tûr-ı Sînâ karîb olmağile ol tarafdan re‘âyâ ve berâyâlar me’kûlât [u] meşrûbâtlar ve latîf müsmirâtlar getirüp askeri ganîmet ederler. Hakîr direk şeyhlerinden beş on âdem alup iki memlûküm ile hakîr sekiz kişi olup,

Tûr-ı Sînâ'ya gitdiğimiz beyân eder: Evvelâ kal‘a-i Nahil'den cânib-i cenûba bir sa‘b sengistân dere içre hârnûb ağaçları temâşâ ederek 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i cebel-i Tûr-ı Sînâ

Lisân-ı (---) cemî‘i dağlara tûr derler. Ammâ Ayn-i Tüccâr kurbunda [Tûr-ı Hirâven] ve Kudüs-i şerîfde Tûr-ı Zeytâ ve bu Tûr-ı Sînâ'ya Tûr lâfzı alem olmuşdur. Eflâke ser çekmiş bir cebel-i müntehâdır. Tâ zirve-i âlâsında Hazret-i şu‘ayb'ın Medyen şehri harâbesindeki mîl-i minâreler **[Y 380b]**nümâyândır. Cebel-i Akabe bu cebelin esfelinde zâhirdir. Ve Kulzüm deryâsı dahi mevc urduğu nümâyândır. Ammâ deryâdan cânib-i şimâle dağlar içre üç sâ‘atlik yerdir.

Bu cebel üzre Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Îsâ Cenâb-ı Bârî ile bilâ-vâsıta kelimât etdikleri ecilden İskender Batlîmûs bu cebelin bâlâsının tâ zirve-i âlîsinde bir deyr-i azîme binâ etmiş kim felekde misli yokdur. Hâlâ eyle müzeyyendir kim Kudüs-i şerîfde Kumâme ve Beytü'l-lahm bunun zîb ü ziyneti yanında güneşde zerredir. Ve binden mütecâviz yigirmi altı kavim millet-i mesîhiyyenin râhibleri ve bıtrîk ve kıssîs ve kâzibleri vardır. Anda rıyâzât [ve] mücâhede-i kâzibe ile Ahlâd kadîdi gibi kadîd-i mahz olup haftada bir hurmâ ve zeytûn ve bâdem ve bir fincân süd ile nâ-iftâr ederler. Ve anlara cemî‘i Kâfiristân'dan nezerâtlar gelir.

Ve bu deyr içre mûğpîçe-i nâ-resîde pür-fiten mahbûb kaladite(?) mahbûb gulâmlar vardır. Cümle âyende vü revendeye şeb [u] rûz **[P 156a]** hidmet ederler.

Ve bu deyrin matbah-ı Keykâvus'unda yüzden mütecâviz aşbâzları vardır. Ne gûne ta‘âm murâd edinsen, ol ân hâzır ederler. Ve kilarında kuş südü ve cân suyu dahi bulunur. Gerçi ruhbânları çokdur, ammâ Selîm-i Evvel asrından berü Rûm kefereleri hükmündedir. şeb [u] rûz bir kandîl ile münevver olmuş bir kubbe-i nühtâk vardır. Pelîd-i anîdlere ricâ edüp temâşâ edelim, dedik, komadılar.

Dünki gün kilsaya vardım komadı ruhbân beni
Ahdim olsun kollayam mahşerde Îsâ'ya seni

dedikde, Hazret-i Îsâ havfinden kubbe-i nîlgûnun bâbını küşâde kılup içeri girdik.

Makâm-ı Hazret-i Mûsâ ve **makâm-ı Hazret-i Îsâ** ve **makâm-ı Meryem Ana:** Bu makâmların cânib-i şarkında **makâm-ı Havâriyyûnlar:** On iki makâmdır. Bu cümle makâmları eyle tezyîn eylemişler kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz.

Ve suları cümle sarnıclardır. Hımârlar ile aşağıdan dahi su taşırlar. Ve bu cebel tecellî-i Mûsâ'da sadâ-yı Rabbü'l-İzzet'den pâre pâre olmuşdur. Cemî‘i ahşâbât, nebâtât [u] giyâhâtı ihrâk olmuşdur. El-âye[t], sûre-i (---): [358] âye[t]: [359] âyeti anın hakkında nâzil olmuşdur. Ve tecellî mahallinde bu cebel üzre gamâm ya‘nî bulut nâzil olurmuş. Hâlâ ba‘zı zamânda ol eserler zâhirdir. El-hâsıl aceb

ziyâretgâhdır.

Ammâ kefere elinde kalmışdır. Ammâ İslâm elinde olsa berbâd olurdu. Ammâ kefere amâr edüp Mısır paşasına ve yedi bölük a‘yânına ve Süveys ağasına ve Urbân şeyhlerine hedâyâlar verüp hüsn-i ülfet edüp vakıflarına sa‘y ederler. Hattâ **[Y 381a]** hakîre bir tütün telatin derisi verdiler kim müşk-i amber-i hâm gibi kokardı. Ve Freng bıtrîkı bir sâ‘at bağışlıyup bir papinta kâğızları verdiler kim,

"Seyyâh-ı âlemdir. Gelüp Tûr-ı Sînâ'yı ziyâret etmişdir. Yedi kral diyârında kimse mâni‘ olmaya" deyü yedi bıtrîkden papintalar alup Tûr kal‘asına gidüp andan Süveys'e gitmek murâd edindiğimizde,

"Sa‘b yolları vardır ve huccâca eremezsiz. Hemân gerü revâne olun" dediler.

Hakîr gördüm ki kal‘a-i Tûr leb-i deryâda bir küçük kal‘acıkdır. "Anın seyr [ü] temâşâsı ne ola?" deyü cebel-i Tûr-ı Sînâ'dan aşağı ba‘zı ruhbânlar ile enüp bir vâsi‘ dere içre gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı İremezâtü'l-imâd misilli bir hıyâbân-ı Acem bir bâğ u bâğçeleri var kim gûyâ Konya'nın Merâm'ı ve Malatıyye'nin Aspuzu'sudur. Latîf elması ve emrûdu ve nârı ve ayvası ve engûrü olur kim gûyâ müsmirât-ı Hoy menend Ordubâr-ı Acemdir. Tûr gemileri ile meyvesi Süveys'e gelüp andan Mısır'a gelüp meyve ile Mısır ganîmet olur.

Ve bu bâğistân içre niçe yerden uyûn-ı câriyeler cereyân ederek Bahr-i Kulzüm'e Tûr kal‘ası dibinde mahlût olurmuş. Ve cümle Süveys gemileri bu Tûr kal‘asına gelüp sulanırlar. Ve her gemi ki Süveys'e gide bu ayndan Süveys'e su götürürler. Zîrâ Süveys'de bir tulum su on parayadır.

Hakîre bu bâğlarda vâfir meyveler verüp acele ile yola revâne olup anı gördük, huccâc kal‘a-i Nahil'den kalkup nîm râhda nısfü'l-leyl mâhtâbda râst gelüp mülâkât olduk. Ve sabâha karîb rada edüp ihvân-ı bâ-safâlara safâ nazar Tûr meyveleri bezl edüp cümle ahibbâ pesend etdiler. Vakt-i şâfi‘îde yine cânib-i garba tağlı ve taşlı ve muğaylân ve zıbrulu(?) ve misvâk ağaçlı dereler içre 9 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Re’îs-i Tuğrâ: Lisân-ı Arab'da (---) demekdir. Suyu yok bir yâbis bî-ma‘nâ konak olmak ile sehel ârâm edüp vakt-i zuhurda nefîrler çalınup yine cânib-i garba yalçın kayalı dere ve depeli yollar ile 8 sâ‘at gidüp,

Menzil-i Nevâtîr: Lisân-ı Arab'da (---) demekdir. Bu dahi bir dereli ve depeli ve kara kayalı susuz konakdır. Anda da vakt-i zuhra dek ârâm edüp cümle develere yemlerin verüp vakt-i zuhurda ol şiddet-i hârda nefîrler çalınup dellâllar nidâ etdi kim,

"Yâ huccâc! Bu gece Tîh sahrâsına girirsiz. Vâveylâ gecesidir. Birbiriniz gözedüp gerü kalman, gâyib olursuz. Bu gece baba oğula oğul babaya bakmaz. Esbâblarınız ve develeriniz bir hoşca hıfz **[Q 154a]** edesiz. Deryâ-misâl kum içinden Arab çıkup cânınıza kasd eder. Ve mâl [ü] menâliniz nehb [ü] gâret eder. **[Y 381b]** Ve bu ol kum deryâsıdır kim Hazret-i Mûsâ bu vâdî-i Tîh'de kırk yıl sergerdân gezmişdir", deyü dellâllar nidâ edüp huccâc bu nidâyı istimâ‘ edüp gözleri dörd olup yola mütevecciih oldular. Ve herkes cevzelerinde ve mataralarında ve gırbalarında suların ve esbâbların hıfz etmeğe başlayup kat‘-ı menâzil ederek Hârnûb deresi nâm bir yeşil ağaçlı ve koyu gölgeli dere içre giderken,

Evsâf-ı sahrâ-yı bî-emân ve deryâ-yı rimâlistân vâdî-i Tîh-i berzah-nişân

Hemân ki bu kum deryâsına kadem basdık el-azametüllâh at ve katır ve hımâr cemâllar cümle dizlerine dek kuma gark olup huccâc ve huddâmlar içinden bir sadâ-yı Allâh Allâh zâhir olup cümle develere takviyet verirler idi. Ammâ çi-fâ’ide.

Karadan alat onarmak gibidir, gen yakadan

fehvâsınca cümle hayvânların gözleri tâs-ı pür-hûna döndü.

Ve vakt-i gurûb oldukda rada olup ba‘de salâtü'l-mağrib niçe bin meş‘alleri ve fânûslar ve şem‘-i rîhler ile huccâc-ı müslimîn içinde çerâğân olup şeb-i zulmet rûz-ı rûşen oldu.

Bu tertîb üzre kat‘-ı menâzil olunmada. Ammâ bu sahrâ-yı Tîh eyle bir vâdî-i hâmûndur kim âdem kendi refîklerinden gâyib olsa yüz sene ömrü olursa da bu kum deryâsından halâs mümkün değildir. Mısra‘:

Ne geldiğin kapu zâhir ne gitdiğin memer peydâ

mazmûnunca âdem hasr olup ukkâb kuşları ve mahûf cânverler ve angerek ve evrenler âdemi helâk ederler.

Hattâ hakîr bir kumdan bayır üzre bir kara dağ parçası-misâl bir şey gördüm "Âyâ bu ne ola." deyü üzerine at sürüp yakın vardığımda harekete başlayup pervâz edince perlerinden sâdır olan gürüldüden altımda kısrağım ürküp hakîr gerüye döndüm. Hemân huccâc bu vahşî tayrı görünce huccâc içinden bir gırîv [ü] feryâd zâhir olup ol murg-ı ukkâb semâya urûc edüp gözden gâyib oldu. Bunun emsâli niçe zî-rûh cânverler vardır. Husûsan deve kuşları sür[ü] sürü hurde pîçeleri ile gâyet çokdur.

Ve bir ukkâb dahi bir çöl sığırın sayd edüp bir kaç atlı üzerine vardık. Ol sığırın gözlerin oyup tenâvül ederdi. Bir kurşum atup hatâ edüp ol murg-ı zeyrek hevâya münkalib olup âhir hakîrin huddâmları sığırı boğazlayup cümle huddâm-ı hacıyân birer pâre etin alup tarfetü'l-ayn içre üstühânları kaldı.

Ve bu Tîh sahrâsında ve gayri yollarda dahi kalan develeri böyle boğazlayup ân-ı vâhidde yağmâ ederler. Bir deve kalsa rahmet kalır. **[Y 382a]**Ancak boğazlaması zahmet olur.

Ve bu çölde bir kuş koyası ya‘nî kuş necâseti gördüm, fîl kellesi kadar var idi. Bu Tîhde böyle azîm ve mehîb kuşlar ve yırtıcı cânverler olur. Zîrâ yılda iki kerre huccâcdan gayri âdem âdemî zâddan kimesne varmaz. Ve gûl-i beyâbân ve ecinne kânıdır, derler.

El-hâsıl bî-emân yerdir. Hattâ cemî‘i kütüb-i tevârîhlerde Hazret-i Mûsâ bu sahrâ-yı Tîh'de kırk yıl konup göçdüğün müverrih-i âlemler tahrîr etmişdir. Sebebi oldur kim Hazret-i Mûsâ diyâr-ı Medyen'de Semûd kavmi üzre giderken ol diyâr halkı Bel‘am ibn Bâ‘ûr'a ricâ etdiler kim Hazret-i Mûsâ şehrimize gelmeye, dediler. Bel‘am ibn Bâ‘ûr ricâların kabûl etmeyüp,

"Bir ulu'l-azm peygamberdir, safâ geldi ve hoş geldi" deyü bu kavmi reddeyledi.

Âhir bu kavm-i mekkâr bir hîle edüp Bel‘am ibn Bâ‘ûr'un bir mekkâre hâtûnu var idi, Bel‘am anı gâyet severdi, bu kavim ol hâtûna ilticâ etdiler. Ol mekkâre-i pîrezen Bel‘am ibn Bâ‘ûr'un urûkına girüp gûnâ-gûn hiyel-i şeytanat ile ricâsı makbûle geçüp derhâl Bel‘am gibi peygamber mertebesinde kimesne avret sözüne uyup du‘â etdi kim Hazret-i Mûsâ vâlih u sergerdân olup bu Medyen şehrine varmaya. Ol ân Cenâb-ı Bârî Bel‘am'ın du‘âsın kabûl edüp Cenâb-ı Allâh Hazret-i Mûsâ'nın askerinin cânib-i erba‘asında bu Tîh sahrâsın halk eyledi. Hazret-i Mûsâ cümle askeriyle şedd-i rahl ederek gördüler kim bir beyâbân ve çöl [ü] çölistan halk olunmuş. Mukaddemâ eyle kum deryâsı yok idi. Hazret-i Mûsâ askeriyle bu rimâlistânın bir cânibinde meks etdiler. Gördüler kim ale's-sabâh kalkdıkları yere konmuşlar.

Hâsıl-ı kelâm be-kavl-i *Tevârîh-i Taberî* Hazret-i Mûsâ bu vâdî-i Tîh içinde kırk yıl ve bir rivâyetde kırk gün konup göçerdi ve göçdükleri yere konup serserî vâlih [ü] hayrân gezerlerdi. Kırk gün diyen kavil sahîh ola. Zîrâ Hazret-i Mûsâ ol kadar mu‘ammer olmadı kim kırk yıl ömrü Tîh'de hebâya geçe. Ne zamân Fir‘avn ile ceng [ü] cidâlleri olmuş olur. Hemân kırk gün kırk gece vâlih [ü] sergerdân gezüp Cenâb-ı Bârî kavm-i Mûsâ'ya gökden mâ'ide ihsân edüp def‘-i cû‘ ederlerdi.

Mâ'ide ve menn [ü] selvâ oldur kim incîr ve üzüm ve hurmâ ve sirke ve tuz ve tere nâzil olurdu.

[P 156b] Selvâ odur kim hâlâ Kudüs-i şerîf kurbunda Hazret-i Mûsâ'nın kabr-i şerîfi olan dağlarda bir kuşdur kim ana Selvâ derler. Hazret-i Mûsâ kavmine bu kuş semâdan bişmiş nâzil olurdu. Cümle kavm-i Mûsâ tenâvül edüp def‘-i cû‘ ederlerdi. Ammâ bu çölde susuz helâk olma mertebesine varırlardı.

{Evsâf-ı [Y 382b] tetimme-i sahrâ-yı Tîh

Mısır'dan Mekke'ye giderken yedinci konakda sahrâ-yı Tîh'in nihâyetinde Bahr-i Kulzüm'e varır. Ve bir tarafı cânib-i garba tâ Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölü nâm mahalle çekilmiş. Ve bir ucu tâ Nûbe vilâyetine varır bir sahrâ-yı Tîh'dir ammâ müverrihân-ı Mısır ol kum deryâsına Reml Gurâbî derler. Bu kum deryâsı içre rîh-i şedîdden ulu dağlar olur kim benî âdem üstüne urûc edemez. Hikmet-i Hudâ bir ânda böyle azîm kum dağı rîh-i sarsardan ga'ib olup bir gayri cânibde niçe cibâl-i kebîreler peydâ olur.

Hikmet bu kim bu dağların cümlesi bir kumdan hâsıl olmuşken her ne cânibinden nazar etsen gûnâ-gûn elvân görülür. Aceb hikmetdir kim Âd kavminin binâlarındaki hacer-i azîmlerden Cenâb-ı Kibriyâ gazab edüp böyle rimâl hâsıl eylemişdir. Buna şekk [ü] şübhe eden âsim olur. Zîrâ bu esrâr-ı Hudâ'nın hakkında sûre-i (---) âyet-i şerîf vardır, âye[t]: [360] âyeti vardır.

Der beyân-ı şehr-i Kârân

Tîh sahrâsına bir konak karîb ve Bahr-i Kulzüm'e gâyet yakın bir şehr-i azîm harâbistânında niçe yüz bin gârlar var kim her bir kehfin içlerinde nice kerre yüz bin benî âdem kemikleri yığılmışdır. Fir‘avn'un Bahr-i Kulzüm'de gark olmayup (---) (---) (---) (---) edenlerin kemikleridir. Her bir üstühânları kara kara üçer ve dörder ve beşer arşın incik ve kol kemikleri ve kazgan kadar, ve Adana kabağı kadar ve Van şehri lahanası kadar âdem kelleleri var. Hakkâ ki Fir‘avn cebbârlarının izâmlarıdır. Zîrâ Fir‘avn'un gark olduğu Bahr-i Kulzüm kenârında Kolundur boğazı burnuna karîbdir. Ammâ Tîh sahrâsı bu Kârân şehrinden cânib-i garba iki konakdır. Ammâ şehr-i Kârân harâbdır. Âhir zamâna karîb İsne şehri ve İsvân şehri ve bu Kârân şehri amâr ola, deyü hadîs-i sahîh vardır.}

Hikâyet: Meğer Hazret-i Mûsâ Mısır'da iken yed-i beyzâsın ve tecellî görmüş nûr-ı mübîn bedenin dâ’imâ setr edüp halkdan gizli gezerdi. Cümle Mısır halkı Mûsâ'nın ismet üzre gezdiğinden dahl edüp "Mûsâ'nın vücûdu cüzâmdır" derlerdi.

Bir gün Mûsâ aleyhisselâm Nîl sâhilinde uryân olup havâyicin bir küçük taş üzre koyup Nîl'e girüp gasl etdükde taşra çıkup esvâbın taş üstünden alam derken bi-emrillâh ol taş yerinden kopup Mûsâ'nın esvâbıyla Mısır içine taş gitmede. Mûsâ uryân kalmamak içün taşın ardına düşüp tâ Mısır içine uryânen Mûsâ girüp cümle ahâlî-i Mısır Hazret-i Mûsânın dürr-i beyz-âsâ vücûd-ı şerîfin ve yed-i beyzâsın görüp etdikleri **[Y 383a]**bed-gümâna peşîmân olup Hazret-i Mûsâ taşa erüp üstündeki hırka-i peşmînesin geyüp elindeki asâ ile ol taşa on iki kerre darb edüp on iki delik oldukda derhâl ol hacer-i rahnedâr bi-emrillâh lisâna gelüp,

"Yâ Mûsâ! Ben izn-i Rabbi'l-İzzet'le senin esbâbın alup şehre getürdüm. Ve senin vücûd-ı şerîfinin pâklığına îmân getirtdim" dedikde Hazret-i Mûsâ,

"Yâ hacer! Bilmedim, seni urdum. Hele dervîşe dervîşân" deyüp özür diledi. Hâlâ efvâh-ı fukârâda "Dervîşe dervîşân" deyü özür dilemek andan kaldı. Pes ol taş eyitdi:

"Yâ Musâ! Beni bile al sakla. Bir gün ola kim ben senin bir mühim maslahatında bulunam" dedikde Hazret-i Mûsâ ilhâm-ı Rabbânî ile ol taşı alup deliğinden bir habl ile gerdenine bend etdi. Bir rivâyetde beline bağladı, derler. Hâlâ dervîşânın gerdenlerindeki sekil taş Hazret-i Mûsâdan

kaldı.

Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile Hazret-i Mûsâ bu Tîh sahrâsında bu vâkı‘aya uğrayup sergerdân gezerken cümle kavmi gulû edüp

"Yâ Musâ! Sana îmân getirdik. Bize mu‘cize ile bu çölde su ver" deyü feryâd etdiklerinde hemân Hazret-i Mûsâ'nın gerdenindeki mezkûr sekil taş zebâna gelüp,

"Yâ Mûsâ! Beni yere koyup bismillâh, deyüp asâ ile ur" dedi. Hazret-i Mûsâ dahi gerdeninden ol taşı yere koyup asâ ile on iki kerre urunca bi-emrillâh ol taşdan on iki uyûn-ı câriye zâhir oldu. Birinden cümle asker, birinden cümle nisvân, birinden deve ve birinden at ve birinden bağl ve birinden hımâr ve birinden sığırlar ve birinden **[Q 155a]** ganem ve birinden teys, hâsıl-ı kelâm on iki uyûndan on iki mahlukullâh ol âb-ı hayâtdan nûş edüp def‘-i atşân ederlerdi.

Hazret-i Mûsâ taşa işâret edüp suyu munkati‘ olup yine gerdenine bend ederdi.

Bu minvâl üzre Hazret-i Mûsâ deşt-i hâmûnda kırk gün gezerdi. Mezkûr taş hakkında Cenâb-ı Bârî Resûl'üne alâ tarîkı'l-hikâye bu âyet-i şerîfi nâzil etmişdir: âye[t]: [361] âyeti nâzil olmuşdur. Bu azîm hikâyedir, ammâ biz muhtasar kıldık. Sûre-i A‘râf tefsîrinde mufassaldır.

Ba‘dehu ol taş-ı mezkûr devletden devlete düşüp Emeviyyûndan Velîd bin Abdülmelik eline girüp câmi‘-i Ümeyye'nin cânib-i şarkîsinde Hazret-i Îsâ'nın âhir zamânda nüzûl edeceği Ak Minâre'ye koyup hâlâ cümle züvvâr yüzlerin sürüp ziyâret ederler.

Ba‘dehu Hazret-i Mûsâ bu vâdî-i Tîh'de elem-i ıztırâbından,

"Yâ Rab! Bu ne hâldir? Beni bu vâdîde **[Y 383b]** ümmetimle kırk gündür sergerdân hâl-i perîşân ile gezerim. Bu ne hâldir?" deyü arzuhâl edince Cenâb-ı Bârî'den nidâ geldi kim,

"Yâ Mûsâ! Benim bir sevgili dostum du‘â etdi kim Mûsâ benim şehrime gelmeye dedikde, ricâsın kabûl edüp seni bu Tîh'de zâr [u] zebûn eyledim" dedikde Hazret-i Mûsâ

"Yâ Rab! Anın ricâsın kabûl etdin. Benim dahi ricâm kabûl eder misin?" dedi. Cenâb-ı Bârî:

"Belî yâ Musâ, kabûl ederim" deyince hemân Hazret-i Mûsâ bir gazûb pâdişâh idi, el kaldırup,

"İlâhi sen Pâdişâh-ı Perverdigâr'dan dilerim kim bizi bu çölde böyle sergerdân etmeğe sebeb olanı âhir nefesinde îmânsız haşr eyle" deyince derhâl ol ân Bel‘am ibn Bâ‘ûr'un dili lâl olup Tevrât ve Zebûr'u unutdu. Bildi kim avret sözüne uyduğundan kurbet-i Hak'dan ırağ olup îmânsız gitmeğe bâ‘is oldu. Hazret-i Mûsâ'ya gelüp ricâ etmeğe dahi hicâb edüp dâğ-ı derûnundan terk-i diyâr edüp vilâyet-i Erzurum'da kal‘a-i Erzurum'un cânib-i cenûbîsinde Eğerli dağında medfûndur. Mezârında bed râyihalı katrân kaynar. Bin elli altı seyâhatinde mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ammâ Bel‘am ibn Bâ‘ûr'un bir oğlu Hazret-i Mûsâ'ya gelüp pây-i şerîflerine yüzler sürüp Hazret-i Mûsâ ana hayr du‘â edüp ağzı yarından ağzına ilkâ edüp ve yed-i beyzâsın yüzüne sürüp âhir nefesde îmân ile gitdi. Gör imdi avret mekriyle Bel‘am gibi sultân îmânsız gitdi, oğlu îmân ile merhûm oldu.

Bu Tîh sahrâsının Acrût cânibinde leb-i deryâda,

Ziyâret-i Hûden ibn Bel‘am ibn Bâ‘ûr: Bahr-i Kulzüm sâhilinde Firavn'un gark olduğu Kolundur boğazı nâm mahalde bir püşte üzre bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Cemî‘i Süveys rübbânları ve mellâhları ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb ederler. Hattâ hakîr ziyâret etdükde gördüm ki binâsı kâr-ı kadîm, huddâmlarından su’âl etdükde "Hazret-i Îsâ zamânında Mısır meliklerinden Mutavtıs Kıbtî binâ etdi" deyü der-i dîvârında lisân-ı Kıbtî ile târîhi mastûr idi.

Ba‘dehu Hazret-i Mûsâ bu Tîh'den halâs olup du‘â etdi kim,

"İlâhî! Cânib-i şark Urbânının şerr [ü] şûrundan Mısır'ı hıfz-ı emânında eyle. Hıyânet üzre Mısır'a gelenleri bu Tîh sahrâsında helâk eyle" deyü du‘â etdi. Hâlâ ol du‘â te’sîridir kim Mısır ol tarafdan

emîndir. Zîrâ Cenâb-ı Bârî bu sahrâ-yı Tîh'i Arab aşkıyâsı önüne bir sed etmişdir kim gâyet bî-emân yerdir.

Gerçi bu hakîr çok emânsız yer gördüm, ammâ böyle bî-emân yer görmedim. Hattâ Maskov diyârında Balu Hân ve Kazan ve Heşdek ve Alatır ve Sarây ve Irâk-ı Dâdyân **[Y 384a]** ve kal'a-i Azak ve kal'a-i Borgosan ve Maskov'un kal'a-i Terek'i ve gayri kal'a ve şehirler mâbeyninde Heyhât sahrâsın görmek müyesser oldu kim Bahr-i Harez kenârı ki ana Gîlân denizi derler, ol bahr bu sahrânın cânib-i şarkındadır. Cânib-i garbında Karadeniz'den müteferrik Azak denizine gelince bu Heyhât sahrâsının şarkdan garba tûlu beş aylık yoldur. Ve cenûbda şehr-i Kuban suyu ki Çerkezistân'dır. Andan şimâl cânibinde nehr-i Ten ki Maskov'dan gelir. Cenûbdan şimâle bu Heyhât'ın arzı iki aylık ba'zı yeri bir aylık yoldur. Ammâ nebâtât [u] giyâhâtı ve niçe kerre yüz bin hayvânât-ı beyâbânîsi ve niçe kerre yüz bin konar göçer Nogay Tatarlarının envâ'ı ve on kerre yüz bin Kalmık kâfirleri konup göçüp yeyüp içüp gezerler. Böyle bir sahrâ-yı bî-pâyândır. Ammâ Tîh sahrâsı gibi bî-emân değildir. Ammâ böyle bî-emân halk olunmasının hikmeti vardır. [362]'dir.

Ve bu Tîh sahrâsının bir tarafı cânib-i garbda Ümm-i Hasan çölünde buhayre-i Tîne'ye(?) müntehîdir. Ve bir ucu cânib-i kıblede bender-i Süveys'de nihâyet bulur. Ve bir tarafı mezkûr konduğumuz Nevâtîr'a varır. Ve cânib-i cenûbu sahil-i Kulzüm'e varır. Mecmû'u dâ'iren-mâdâr bir aylık çöldür. Ammâ Hikmet-i Hudâ Hazret-i Mûsâ bu çölde kırk yıl bir rivâyetde kırk gün perîşân olup gezmişler. Tûlu ve arzı sekizer konakdır ammâ huccâc-ı Mısır ile bir köşesinden iki gün iki gece ubûr etdik. Ammâ âdem deryâsı seyl suyu gibi akup ubûr ederdi.

Ve bu çöl içre Tîh'in yolu üzre selef pâdişâhları mîl-i minâre-misâl mîller inşâ edüp huccâc-ı müslimîn ubûr ederken ol mîller üzre kanâdîller yakup çerâğân ederler. Delîller mîlden mîle gidüp yolları bulurlar. Yohsa yetmiş bin huccâc kavm-i Mûsâ gibi vâdî-i Tîh'de kalırlardı. Aceb hayrât-ı azîmdir. Hamd-i Hudâ cümle huccâc ile selâmet ubûr edüp kâmil 24 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Acrûd: Sene (---) târîhinde (---) binâsıdır, be-dest-i (---) Paşa. Tîh sahrâsının cânib-i garbî nihâyetinde bir bayır üzre şekl-i murabba' bir taş **[P 157a]** binâ kal'a-i zîbâdır. Dâr-ı müdevveri üç yüz adımdır. Mısır müteferrikagânından bir dizdârı ve merdüm-i hisârı vardır. Ve kıbleye nâzır bir kapusu var. İçinde ancak dörd azeb hânesi ve bir câmi'i ve bir kuyusu var. Suyu ol kadar lezîz değildir. Ammâ zarûretde içilir. Ammâ hayvânlara latîfdir.

Ve kal'anın hâricinde sol tarafa bürkesi var, azîm havz-ı şâfi'îdir. Bâğ u bâğçesi ve hurmâ ağaçları yokdur. Ve bu Acrût'un cenûbunda bir sâ'at(den) ba'îd bender-i Süveys'den Süveys ağası hedâyâları ile ve âb-ı hayât Tûr suları ile **[Y 384b]** huccâca gelüp mülâkat olup avdet etdükde hakîr bile bender-i Süveys'e iki sâ'atde vâsıl olduk.

Evsâf-ı şehr-i bender-i Süveys

Bahr-i Muhît'den girmiş bin beş yüz mîl tûlu bir körfez-i azîmdir. Müverrihler buna Bahr-i Kulzüm derler. Cânib-i şarkda Habeş'in Zeylâ' boğazından cânib-i garba bender-i Süveys'e tûlânî vâki' olmuşdur. Cenûb tarafı vilâyet-i Sa'îd ve Vilâyet-i Habeş'dir. Tâ şehr-i Zeylâ'a varınca yüz yetmiş pâre iskelesi vardır. şimâl cânibi Mekke hâkinden tâ Yemen nevâhîlerine varınca iki yüz pâre iskelesi vardır. Zîrâ Mekke ve Yemen cânibleri ma'mûrdur. Bu bahrin evsâfı bâlâda Yenbû' kal'ası evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu bender-i Süveys bu bahrin cânib-i garbî nihâyetinde bir kumsal sahrâda vâki' olmuş benderdir. Hind ü Yemen ve Mekke vü Medîne ve Habeş'in iskelesidir. Mısır eyâletinde paşa ağalarından bir ağa hâkimidir. Yigirmi dörd ağalığın biri dahi bu bender-i Süveys'dir.

Senede yüz pâre gemi Hind ü Yemen ve Mekke vü Medîne ve Habeş'den gelüp kânûn üzre cümle tüccârdan mâl-ı zekâtların alup paşaya beher sene muhâsebe verir. Zirâ bu benderin gümrüğü Mısır paşası üzre (---) kîseye iltizâmdır. Ziyâdesi paşanındır. Meksûr olursa paşa yanından itmâm edüp Mısır kuluna mevâcib verir. Latîf emânetdir.

Gümrüğünde hammâlları ve cemmâlleri ve sarrâf ve küttâbları ile iki yüz huddâmı vardır. Başkâtib senede paşaya iki kîse ve kantârcı beş kîse-i Mısrî verir. Eğer hiyâneti **[Q 155b]** zâhir olursa tahiyyâta oturunca tecrîm olunur. Ammâ gâyet müdebbir ve mu'temed ve mubassır âdem yeridir. Efendisine hayırhâh ağa yeridir. Zîrâ paşanın âb-ı rûyi bu bender-i Süveys ve bender-i Dimyât ve bender-i Reşîd ve bender-i İskenderiyye ve bender-i Bûlâk'dır. Ammâ Süveys cümleden a'lâdır. Zîrâ beher yevm ağanın Süveys gümrüğünden beşer guruş ulûfesi vardır. Ve mün'im olan ağa ticâret ederse nûrun âlâ-nûr olur.

Ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi ve kurâsı yokdur, ammâ senevî beş Mısrî kîse hâsıl olur. şehri ol kadar ma'mûr değildir. Ammâ cümle (---) hânedir. Cümle şeddâdî binâ ve sütûhları kireç ile sıvalıdır.

Ve cümle (---) câmi'dir. Evvelâ (---) (---) (---) câmi'i, (---) (---) (---) mâ'adâ mesâcidlerdir.

İki mekteb-i sıbyân ve mederese ve tekye ve hammâmları yokdur. Ammâ kal'a-misâl vekâleleri vardır. Evvelâ Sokollu Mehemmed Paşa vekâlesi ve Kulkıran Öküz Mehemmed Paşa vekâlesi (---) (---) Ammâ suyu yokdur. Karşı şimâl cânibinde leb-i deryâda Nâbe suyu derler, bir âb-ı hayât var, Süveys'e üç sâ'at yerdir. Bir sâhib-i hayr ol **[Y 385a]** suyu Süveys'e getürürse Süveys ma'mûr olur getirse gaş(?) hac edüp şehir amâr olurdu.

Ve yüz mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Lâkin bezzâstânı yokdur. Ammâ cümle vekâlelerde Hind [ü] Sind ve Semerkand u Buhârâ ve Kandehâr metâ'ları mevcûddur.

Ve bu bender-i Süveys Mısır'a iki konak yerdir. Hazret-i İbrâhîm asrında Mısır ferâ'inelerinden Tavtîs Melik, gerçi Kıbtî pâdişâhlarından idi, ammâ Hazret-i İbrâhîm'e gâyet mahabbet edüp Mısır'dan dâ'imâ Süveys deryâsıyla gılâl ve gayri hedâyeler gönderirdi.

Bir kerre firâvân tuhef [u] tefârûklar ile Hacer nâm bir mümtâz [ü] müsellim câriye gönderir. Hazret-i İbrâhîm hazz edüp Hazret-i İsmâ'îl andan tevellüd etdi. İsmine Câriye-i Hacer derlerdi. Tavtîs Melik çırağ-ı efrûhtesi Hacer'den Hazret-i İsmâ'îl müştak olduğun istimâ' edicek Hazret-i İbrâhîm'e mahabbeti dahi ziyâde olup şehr-i Mekke'yi Mısır'ın hubûbâtıyla ganîmet eyledi.

Ammâ Mısır'dan Süveys'e gılâl ve gayri zahâ'ir karadan gitmek amel-i kesîr olmağile cümle Mısır mühendislerin cem' edüp Nîl'in irtifâ'ıyla ne cânibden Süveys deryâsına cereyân etmesin tetebbü' etdirüp ilm-i hendese üzre Benî Seyf câniblerinden âsân bulup Melik Tavtîs'e müjde ederler. Melik dahi kabza-i tasarrufunda ne kadar melikler var ise âdem gönderüp yedi kerre yüz bin benî âdem olup Benî Seyf mukâbelesinde hafirler kazup çâh-ı gayyâ-misâl handaklar ederler. Ve yedi yılda tamâm olup Nîl-i mübârek Süveys deryâsına cereyân edüp Melik Tavtîs Sa'îd-i âlî'den beher sene yüz gemi zahîre Hazret-i İbrâhîm'e ve ahâlî-i Mekke'ye gönderüp nehr-i Nîl iki yüz sene Süveys'e cârî olurdu. Tâ Hazret-i Risâlet asrına dek bu hâl üzre nehr-i Nîl Bahr-i Süveys'e cereyân ederdi.

Ba'dehu Kıbtî ferâ'inelerinden Melik Recîl Hazret-i Risâlet'in tulû' [u] zuhûrun istimâ' edüp,

"Bu Muhammedîler âhir bu Mısır'a mâlik olurlar" deyü havfinden Nîl'in yolun sedd edüp mürûr-ı eyyâm ile rimâl [ü] türâb ile memlû olup mu'attal oldu.

Ba'dehu Mısır pâdişâhlarından Muhammed Ekrâd hazretleri İmâmu'ş-şâfi'î ta'lîmiyle niçe kerre yüz bin benî âdem ile Süveys'den Abbâsiyye içinde Bilbeys kurbundan buhayre-i Tîne'ye(?) varınca kesüp Süveys deryâsın Akdeniz'e mahlût edüp yetmiş sene bu hâl üzre cârî olup Mısır ve

Funcistân ve Fes u Merânkeş ve Sûdân vilâyetleri cezîre oldu. Mürûr-ı eyyâm ile bu dahi dolup mu‘attal oldu.

Ammâ Âl-i Osmân bir Mısır hazînesinden ferâğat etse ke'l-evvel küşâde olup Süveys'den gemiler Akdeniz'e Akdeniz'den Süveys'e gelmek mümkin idi. Ammâ hayırlısı Melik Tavtîs'in **[Y 385b]** Nîl'i Süveys'e cereyân etdirdiği tur‘a ol halîc açılsa Mekke ve Medîne ganîmet olup donanma-i azîm ile Yemen dahi feth olup bin pâre gemi ile kabza-i tasarrufa girmek mümkin olurdu. Ve hâlâ Mısır huccâcı Mekke'ye gidüp gelirken Süveys ile Mesâni‘ mâbeyninde mezkûr tur‘aların içinden güzer ederler.

Nîl'in Süveys'e cereyân etdüği mahaller zâhirdir. Hâlâ azîm handaklardır. Ba‘zı yeri bir minâre kaddi amîkdir. Sehel şey ile tathîr olmak mümkindir. Ammâ zamânımızda Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır vezîri iken sa‘âdetlü pâdişâha arz edüp Benî Seyf mukâbelesinden Nîl'i ke'l-evvel zamân-ı kadîm üzre cereyân etdirmeğe ihtimâm-ı tâm etmişdi. Ammâ kendüye Yemen fethi fermân olunup Süveys benderinde kırk elli pâre kadırga yapılmağa mübâşeret olunup on pâre kadırga ve on pâre galyon inşâ olunup deryâda âmâde olmuşlar idi.

Ba‘dehu Mısır âkılları ve kâr-âzmûde ihtiyârları Dîvân-ı Mısır'a gelüp paşa huzûrunda müşâvere edüp pîr [ü] civân buyurdılar kim,

"Vezîrim, Allâh sana ömürler versin. Mesmû‘umuz oldu kim Kıbtî pâdişâhlarının Benî Seyf önünden Nîl'i akıtdığı yeri açmak murâd edinmişsiz. Hudâ âsân ede. Ammâ cümle Nîl Süveys deryâsına akup Benî Seyf'den tâ Dimyât [ve] Reşîd'e varınca Nîl'in tarefeyninde olan yüz yetmiş pâre şehir ve belîdeler ve iki bin yüz altmış pâre mîrî köyleri kuruda kalup nice rey olur. Ve bu kadar bin kîse mâl-ı pâdişâhî nereden hâsıl olur? Ve Nîl kalmadıkdan sonra Dimyât ve Reşîd benderleri senin iltizâmındadır, gemiler gelmeyüp gümrüğü mu‘attal oldukdan sonra cümle yigirmi bir bin Mısır kuluna ulûfeyi kanden verirsin? Bu halîci açmanın beş on kubhu ve mazarratı vardır. Bâkî fermân sultânımındır" dediklerinde paşanın aklı başından gidüp Nîl'i Süveys deryâsına akıtmadan ferâğat etdi. Ammâ Mısırlının bu yüzden müşâvere edüp sûret-i hakdan göründüklerinden murâdları *"El-ma‘nâ fî batnı'ş-şâ‘iri"* [363] idi. Ammâ hakîr haberdâr oldum ki,

"Eğer Yemen'e bu halîc küşâde olması sebebi ile sefer olursa yigirmi yıla dak sefer munkatı‘ olmayup cümlemiz ehl [ü] iyâlimizden cüdâ düşüp mâl [u] cândan ayrılırız" deyüp paşaya bu gûne sûret-i hakdan nasîhat-âmîz cevâblar edüp paşayı ferâğat etdirdiler. Yohsa eğer Nîl'in bir tur‘ası Süveys'e aksa cümle huccâc deryâdan gidüp deve katır yağır etmeden **[P 157b]** halâs olup Mekke ve Medîne ganîmet olurdu.

Ve ahâlî-i Mısır âhirü'l-emr İbrâhîm Paşa'yı Yemen gazâsından ferâğat etdirüp hîn-i azilde cümle gemileri ve Bulâk'da cümle ahşâbâtları fürûht edüp Yemen fethinden halâs olup maksûd [u] **[Y 386a]** merâmlarına erdiler. Ammâ eğer bu Nîl-i mübârek Benî Seyf mukâbelesinden Tavtîs Melik açtığı yerden açılup Nîl tuğyânında bir ay hemân tedârikle (---) gılâl ve mühimmât [u] levâzımât Mekke Medîne'ye karadan götürmek [[(---) (---)]] gılâl Deşîşe Urbânının harâmîlerinden kurtulur. Mekke'ye ve (---) (---) Medîne'ye pâk gidüp aslâ taş ve su ve deve ve at ve katır ve (---) (---) cümle gılâl mühimmâtın kirâları iki yüz kîse fâ’ide kalur (---) (---). *Allâhümme yessir ve's-selâm.*

Hakîr Süveys'i dahi seyr [ü] temâşâ edüp avdet edüp yine cânib-i garba huccâc ile çöl [ü] çölistân ve rimâlistân içre 15 sâ‘atde,

Menzil-i Mesâni‘: Hazret-i Mûsâ ile Fir‘avn bu mahalde ceng [ü] cidâl edüp asâ-yı Mûsâ fir‘avnîleri ve sihr ile ihdâs etdüği eşyâların asâ-yı sü‘bân cümlesin ekl [ü] bel‘ edüp mu‘cize-i Mûsâ âşikâre olduğu yer olmak ile Mesâni‘ derler, ya‘nî (---) demekdir. Bir ismi dahi Dâr-ı

Hamrâ'dır. Cümle rimâl [ü] türâbı kırmızıdır. Müverrihlerin tahrîri üzre fir‘avnîler dest-i Mûsâ'da katl olunduklarında anların hûn nişânlarıdır kim zemîni la‘lgûn olmuşdur. Anıniçün Dâr-ı Hamrâ derler.

Bir çöl yerde otsuz susuz hâr ve yâbis yerdir. Âbâdândan bir eser yokdur. Mısır'dan bu mahalle niçe bin deve yükü Nîl suyu hedâyâ gelir. Ve ba‘zı karşucılar dahi gelirler. Ba‘zı huccâc bunda konmayup bir baş Mısır'a giderler, ammâ salt atlı ve heccânlılar giderler. Bu mahaller dahi Evlâd-ı şâhin direğidir. Bu mahalde dahi nefîrler çalınup vakt-i asırda azm-i râh-ı Mısır diyerek yine çöl [ü] çölistan içre nısfu'l-leylde, **[Q 156a]**

Küpler nam mahalde rada ederler. Bu mahal Mısır vezîrinin hâsıl-ı harc ağası kırk elli aded haymeleri ile meks edüp Emîrü'l-hacca ve sâ’ir a‘yân-ı huccâca ziyâfet eder. Ve paşa kîsesinden bin don ve bin gömlek ve yüz kapama ve yigirmi deve yükü ekmek cümle fukarâ-yı cî‘âna ve huddâmân-ı uryâna bezl olunup niçe bin fukarâ libâs-ı cedîd ile mülebbes olurlar.

Ve kânûndur kim Mısır'da niçe bin a‘yân [u] eşrâfın âbkeşân ne kadar develeri var ise her sene huccâc-ı müslimîn Mısır'a girirken bu Küpler nâm mahalde niçe yüz husrevânî küpler ve taş tekneler ve havz-ı azîmler varise cümle Mısır a‘yânı develeri râviyeleri ile birer nevbet su getirüp mezkûr küpleri pür eyleyüp cümle huccâc ve gayri sâhib-i ihtiyâc ve gayri hayvânât-ı ac bu âb-ı hayevândan nûş edüp def‘-i atşân etdiklerinde sâhibü'l-hayrâta hayır du‘â ederler. Zîrâ bu mahalle gelince dörd konak yerlerde sular acıdır. Andan huccâc bu Küpler'den kalkup yola revâne olurlar. Ve ekseriyyâ Mısırlının ba‘zısı huccâca istikbâle **[Y 386b]** çıkdıkda tâ bu Küpler mahalline gelüp herkes dostları ile mülâkat ve müşerref olurlar. Andan vakt-i şâfi‘îde 3 sâ‘atde,

Mastaba-i İbrâhîm Ağa: Bir sahrâda kârgîr binâ bir soffa-i ra‘nâ-i musallâ-i zîbâdır. Cümle huccâc bu mahalli ubûr edüp kimi bürkede meks eder, kimi tâ Mısır'a gider. Ammâ Emîrü'l-hac bu mastabaya vakt-i şâfi‘îde gelüp sahâbesin kurup meks eder. Ve cümle asâkiri alay âlâtları ile âmâde olup Mahmil-i şerîf'i dahi tezyîn ederler. Ba‘de salât-ı fecr ezânları tilâvet olunup edâ-yı salât olundukda Mısır tarafından bir azîm asker ile emîrü'l-hac istikbâline çavuşlar kethudâsı ve müteferrika başı ve'l-hâsıl yedi bölük ağaları ve sâ’ir erbâb-ı dîvân eşbehleri gelüp paşa kethudâsı emîr-i hacca bir sîm zeynli ve sîm rikâblı ve murassa‘ topuzlu ve müzehheb ü mutallâ ve musanna‘ rahtlı bir at hedâyâ çeküp dîvân efendisi ile ma‘an emîrü'l-hacca bu mastaba üzre buluşup cümle a‘yân-ı Mısır ile görüşüp tahte'l-kahveler tenâvül olunup şedd-i rıhal sûrlarına demler urulup andan emîr-i hac kethudâ hedâyâsı olan küheylâna süvâr olup alay-ı azîm ile mehterhânesin çalarak huccâcın gerisin alarak paşa kethudâsıyla ve sâ’ir umerâ-i Mısır ile at başı berâber olup **Dâr-ı Hamrâ** nâm konakdan altı sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bürketü'l-Hac: Nîl tuğyân etdükde bu mahalle gelüp deryâ gibi bir buhayre olur. Anın sâhilinde yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bâğ u hurmâlı bir beldedir. Bunda Mısır a‘yânının ve yedi bölük ocak ağalarının ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrika başının ve tercümân ağanın ve paşa kethudâsı ve dîvân efendisinin hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhları bu mahalde kurulup paşa kethudâsı emîrü'l-haccı haymesine endirüp bir ziyâfet-i âlî edüp ba‘dehu emîr-i hac kendü otağına gidüp paşa kethudâsı ve cümle a‘yân-ı Mısır Mısır'a gidüp emîr-i hac ol gece Bürke'de kalup azîm top u tüfeng u fişeng şâdumânları olur.

Andan ale's-sabâh alay-ı azîm ile Mısır'ın Bâb-ı Nâsır'ı dibinde Câmi‘-i Cânpûlâdiyyeye girirken Mısır vezîrleri salt bir hayli hayyâlleri ile Mahmil-i şerîf'e istikbâle çıkup dâmen-i Mahmil-i şerîfi bûs edüp mahmil şütürünün licâmın ele alup şütürbân-ı Resûlullâh olup hidmet-i şerîfinde olur.

Ba‘dehu emîrü'l-hacca "Hoş geldin" deyüp Mısır vezîri bir semmûr lepâçe-i fâhire geydirüp paşa

bir teferrücgâha teveccüh edüp emîr-i hac mezkûr Cânpûlâdiyye câmi‘inde meks edüp câmi‘ kapusu önüne Mahfil-i şerîfi koyup âyende vü revendeler gelüp dâmen-i mahmili bûs **[Y 387a]** edüp ol gece Mısır'ın cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve meşâyihânı bu câmi‘e cem‘ olup Mahmil-i şerîfi bekleyüp tâ sabâha dek Mevlûd-ı şerîf olup ihyâ ederler.

Hakîr ol gün efendimiz İbrâhîm Paşa ile Kasr-ı Âdiliyye'de müşerref olup ol sâ‘at hakîre bir Mısrî kîse hammâm akçesi ihsân edüp bin seksen üç mâh-ı Saferü'l-muzaffer'inin altıncı gün **şehr-i Mısır-ı nâdiretü'l-asır olan Ümm-i Dünyâ'ya dâhil olduk.**

Bu hakîri İbrâhîm Paşa efendimiz ağavâtları zümresine ilhâk eyleyüp kendülere yakın bir hâne-i cihân-nümâyı cemî‘i levâzımât [u] bisâtıyla ve âlât [u] âvânîyle bir hâne-i bî-minneti döşeyüp bin guruş masrûf olundu. Ve bir sammûr kürk ve bir kat mükellef esvâb ve bir tavâşî abd-i memlûk ihsân edüp beyne'l-akrân bu hakîri serfirâz eylediler. Ve gayri me’kûlât [u] meşrûbâtlarımızı beleğan mâ-belâğ müstevfâ ta‘yîn eyleyüp du‘â-yı hayırları ezkârına müdâvim olup şeb [ü] rûz sohbet-i şerîfleri ile şerefyâb olup nedîm-i hâsları sınıfından olduk.

Ve ol gün bir eşheb menkûşeli küheylân-ı sabâ-sür‘at ciyâd hussân at-ı cilfidân ihsân edüp katîfe mebrûm sırmalı zeyni ve müzehheb rikâbı ve sîm rahtı ve mutallâ gaddâresi ve mükellef sırımlı dikdiği ile mezkûr atı ihsân edüp günden güne irtifâ‘-ı kadir bulduk.

Andan ertesi ale's-sabâh mâh-ı Safer'in yedinci gün emîrü'l-hac alay-ı azîm ile yedi bölük ağaları ile ve cümle çavuşân mücevvezeleriyle ve cümle yedi bölükden hac serdârları ile Bâb-ı Nâsır'dan içeri alay ile girüp bu tertîb üzre Mısır'ın içinden beni âdem deryâsı içre Mahmil-i şerîfi emîr-i hac önüne alup şehir içre ubûr eder.

Ammâ bu alayda yeniçeriyân ve azebân askerinin alayları yokdur. Ammâ ulemâ ve sulehâ ve fukarâ çokdur. Ve mahmil kadısı ve mahmil çavuşu pîşvâ olup emîr-i hac cümle askeriyle mehterhânesin çalarak sancakdâr Hazretin alem-i şerîfin açarak Rûmeli Meydânı'ndan ubûr edüp Kara Meydân'da emîr-i hac paşaya Mahmil-i şerîfi teslîm edüp yine paşa mahmili nâkası licâmıyla eline alup paşa dahi kethudâsına teslîm edüp cümle huzzâr-ı meclis huzûrunda kadıasker mahmil paşaya teslîm olunduğunu sicille kayd edüp emîr-i hac eline hüccet-i şer‘iyye alup paşadan emîrü'l-hac ve kethudâsı ve dîvdârı ve Hazret-i Resûl'ün sancakdârı ve mahmil keşânları ve çavuşları ve mahmil nâzırı ve kadısı ve yedi bölük serdârları ve kethudâları ve çavuşları ve'l-hâsıl cümle ocaklı yüz yetmiş altı aded hil‘at-i pâdişâhî bu mahmil teslîmi günü geyilüp yine alay ile emîr-i hac paşa askeriyle **[Y 387b]** kendü hânesine revâne olup cümle enüp ve paşa ağalarına bir kîse ihsân eder. Paşa kethudâsı dahi Mahmil-i şerîfi Kara Meydân'dan (---) (---) (---) (---) Bâb-ı Vezîr'e getirüp anda bir şütür-i mahmili **[Q 156b]** çökürüp Mahmil-i şerîfi ol mahalde bozarlar. Zîrâ kal‘a kapusu küçükdür. Cemel ile mahmil içeri giremez. Ba‘dehu mahmili şeyyâller Yûsuf köşküne götürüp kisve nâzırına paşa kethudâsı teslîm edüp sene-i âtiyeye mâh-ı mevlûdda iki kisve dokumağa mübâşeret ederler, *ve's-selâm.*

{Der beyân-ı menâzil-i râh-ı hac

Mahrûse-i Mısır'dan Mekke ve Medîne'ye varınca her konağın sâ‘ât ve derecelerin beyân eder: Evvelâ Mısır-ı Kâhire'den cânib-i şarka Menzil-i Bürke 4 sâ‘at ve menzil-i Dârü'l-hamrâ ile Bürke konağı yetmiş derecedir.

Ve Masânî iki yüz yigirmi derecedir.

Ve Acrûd 200 derecedir.

Ve Sebha(?) 100 derecedir.

Ve kal‘a-i Acrût'dan Re's-i Nevâtır 200 derecedir.

Ve Re's-i Nevâtır 100 derecedir.
Vâdî-i Tîh 231 derecedir.
Ve Nahl-i hurmâ 203 derecedir.
Ve Adviyye 231 derecedir.
Ve Hârân 202 derecedir.
Ve Akabe 104 derecedir.
Ve Zahrü'l-hımâr 100 derecedir.
Ve Meğâyir-i şu‘ayb 203 derecedir.
Ve şeref-i Benî Atıyye 202 derecedir.
(---) (---) 202 derece.
Ve Uyûnü'l-kasab 202 derece.
Ve Muveylah 202 derece.
Ve şeyh Merzûk-ı Kifâfî 108 derece.
Ve Ezlem 161 121 derecedir.
Istabl-ı Anter 231 derece.
Ve Kal‘a-i Vüş 221 derece.
Ve Ekre 251 derece.
Ve Hanekî 221 derece.
Ve Harrâ 203 Havrâ 182 derece.
(---) (---) derece.
Ve vâdî-i Nâr 221 derece.
Ve bender-i Yenbû‘ 221 derece.
Ve Sakîfe 200 derece.
Ve Bedr-i Huneyn 70 derece.
Ve Kâ‘ 131 derece.
Ve Râbığ 231 derece.
Ve Târık-ı Kadîde 200 derece.
Ve Asfân 200 derece.
Ve vâdî-i Fâtıma Ana Dâdısı 200 derece. (---) (---)(---) (---)
Ve Mekke-i mükerreme *şerrefehallâhu ta‘âlâ* 48 derecedir, [[(---) (---) (---)]] varınca altmış derecedir, *ve's-selâm.*
Ammâ zikr-i mâbeyn-i Bedr-i Huneyn **[P 158a]** ilâ Medîne-i münevvere min Bedr-i Huneyn ilâ kasaba-i Cüdeyde cümle 181 derecedir.
Ve Cüdeyde'den menzil-i Kubûr-ı şühedâ 221 derecedir.
Andan Bi’r-i Alî'yi geçüp ilâ Medîne-i Münevvere *nevveraha'llâhu te‘âlâ (---) (---)* iki yüz yigirmi derecedir ammâ cid (---) (---) sapıldıkda tâ Yenbû‘ü'l-berr şehrine gelince 250 derecedir.
Ve menzil-i Nakb-ı Alî 220 derecedir. (---)
Yekûn-ı derecât 7350. Ammâ be-hisâb-ı yekûn-ı sâ‘ât aded 490'dır, *ve's-selâm.*
Hamd-i Hudâ yine Mısır'a gelince cümle sâ'at dereceler böyledir tahrîr olundu, *ve's-selâm.}*
Ba‘dehu bu hakîr Ümm-i dünyâ olan Mısır'ın alâ-kadri't-tâka ahvâlâtına vâkıf olup ba‘zı tevârîhâtlar tetebbu‘ ederek ve alâyimât-ı âsârların görerek ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz üzre tahrîre cür’et olunup bi-hamdillâhi te‘âlâ bu arada seyâhatnâmemizin (---) cildi tamâm oldu. *Temme elhamdü lillâh.* **[Y 388a] Beyt:**

[Dokuzuncu cildin sonu]

Dizin

- A -

abâ: 192, 193, 196, 203, 221, 228, 249, 257, 267
abâyî: 280, 346, 347
Abaza: 197
Abbâs-ı Aden: 344
Abbas Ağa (Kızlarağası): 21
Abbâs (ammi-i Resûlullâh): 364
Abbâs bin Abdülmuttalib: 319, 323, 333, 341
Abbâs dağları: 356
Abbâs fukarâları: 361
Abbâs, Hazret-i: 312, 319, 330, 333, 334, 341, 364, 372, 390, 391, 394
Abbâs-ı Hicâz: 328
Abbâs huccâcı: 358
Abbâs şehri: 362, 370, 371, 396, 398, 399
Abbâs vâdîsi: 400
Abbasî: 221
Abbasî alemler: 40, 402, 414
Abbâsî imâmeleri: 12
Abbasî tekyesi: 191
Abbâsiyân: 266, 370
Abbâsiyye: 428
abdâl: 271
Abdâl Mûsâ Sultân: 140, 141, 144
abdâlân keşkülü: 418
âbdest havuzu: 20, 31, 35, 38, 39, 51, 52, 55, 77, 80, 81, 86, 87, 98, 105, 129, 143, 181, 188
âbdest makremeleri: 89
âbdest şâzrevânı: 40
âbdesthâne: 15, 114, 344
Abdî Ağa hammâmı (İzmir): 52
Abdi Beğ (Nişâncı Paşa): 406
Abdî Çelebi: 56
Abdî Efendi, Altuncu: 91
Abdi Menâf bin Kusay: 319, 392, 394
Abdi şems bin Abdi Menâf: 329
Abdullâh Ağa, Melekli: 18
Abdullâh Belhî, Mevlânâ: 285
Abdullâh bin Abbâs: 405
Abdullâh bin Abdülmuttalib: 392
Abdullâh bin Ca‘fer bin Ebî Tâlib: 330
Abdullâh bin Cahş el-Esedî: 331, 392
Abdullâh bin (...) el-Mâzinî: 284
Abdullâh bin Kays: 405
Abdullâh bin Sa‘d bin Ebî Serh: 389
Abdullâh bin Selâmü'l-Ensârî: 333
Abdullâh Efendi: 22, 28, 48
Abdullâh Efendi, Dervîş: 118
Abdullâh Efendi hânı (Afyonkarahisâr): 21
Abdullâh, Hazret-i: 319
Abdullâh (Hazret-i Risâlet'in pederi): 403

Abdullâh (Hz. Ebûbekir): 321
Abdullâh ibn Abbâs: 405
Abdullâh ibn Abdülmuttalib: 392
Abdullâh ibn Mes‘ûd: 364
Abdullâh ibn Ömer ibnü'l-Hattâb: 405
Abdullâh Nu‘mânî, şeyh: 184
Abdullâh (Peygamberimizin babası): 319, 332, 336
Abdullâh (Peygamberimizin evlâdı): 403
Abdullâh, şerîf: 403
Abdullâh Zübeyr, Hazret-i: 404
Abdullâh-ı Akşehrî: 22
Abdullâh-ı Belhî tekyesi: 115
Abdullâh-ı Celvetî tekyesi (Mekke): 396
Abdullâh-ı Hamâvî, şeyh: 215
Abdullâh-ı Kırımî, hatt-ı: 264
Abdullâh-ı Samedânî: 208
Abdullâhi'l-Mahzûmî: 331, 392
Abdullâhü'l-Mağârevî, şeyh: 199
Abdullâhü'l-Mahzûmî: 330
Abdurrahîm Efendi câmi‘i (Afyonkarahisâr): 20
Abdurrahîm Sultân, Kısamık: 22
Abdurrahmân: 282
Abdurrahmân bin şu‘ayb: 405
Abdurrahmân Efendi: 243
Abdurrahmân ibn Avf: 184, 333, 364
Abdurrahmân ibn Mülcem: 393
Abdurrahmân Karabaş: 405
Abdurrahmân Paşa: 64
Abdurrahmân Paşa hammâmı (Sakız): 65
Abdurrahmân Paşa hayrâtı: 64
Abdurrahmân Paşa, Seydi: 64
Abdurrahmân, şeyh: 258
Abdurrahmân-ı Mağribî, şeyh: 396
Abdülaziz (Hazret-i Ömer ibn): 283
Abdülbâkî, Mevlânâ Manav: 45
Abdülcebbâr Efendi: 118
Abdülfettâh Çavuş câmi‘i (İzmir): 52
Abdülgaffâr Efendi câmi‘i (Muğla): 106
Abdülhak: 410
Abdülhalîm bin Alî, Mevlânâ: 285
Abdülhalîm Efendi: 152
Abdü'l-Ka‘b (Hz. Ebûbekir): 321
Abdülkâdir Cîlânî tekyesi: 16, 245, 272, 396
Abdülkâdir Gîlânî, şeyh: 221
Abdülkâdir ibn Habîb, Seyyid: 222
Abdülkâdir Paşa, Kapudan (Alî Paşa oğlu): 63, 132
Abdülkâdir Paşa kethudâsı Mahmûd Çelebi: 137
Abdülkerîm bin Havâzin: 405
Abdülkerîm eş-şehîr be-Zülf-i Nigâr: 93
Abdüllatîf: 91
Abdülmelik bin Mervân: 61, 135, 215, 234, 265, 282, 284, 330, 380, 405
Abdülmelik (Emeviyyûn'dan): 203
Abdülmuttalib: 319, 379, 381, 391, 392, 394, 403, 404
Abdülmuttalib bin Hâşim: 319
Abdül‘uzzâ ibn Kusay: 330, 404

Abdülvahhâb Efendi, Eş-şeyh: 91
Abdülvâhid el-Mağribî, şeyh: 207
Abdülvâsi‘ bin Hızır, el-Mevlâ: 406
Abdülvehhâb Efendi: 143
Abdünnebî şebşebî: 184
Abdüsselâm Ağa sarâyı (şâm): 277
Abdüsselâm hânı (Tire): 88
âbhâne sarnıçları: 66
âb-ı buhûr: 399
âb-ı cân üzümü: 115
âb-ı gülâb: 399
âb-ı hayât: 13, 362
âb-ı hayât çeşme: 8
âb-ı hâzım: 116
âb-ı ıtr-ı şâhî: 399
âb-ı Kevser havuzu: 332
âb-ı Zemzem: 114, 229, 244, 335, 352, 368, 379, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 396, 397, 400, 401, 402
âb-ı zülâl kurdu: 94
Âbid şemsûn, Hazret-i: 228
Abilyond: 11
abîr: 28, 198, 398, 400
âbkeşân: 428
ablaklar: 347
Abraş Köse Velî Paşa: 9
Abûsî Çelebi: 21
Acem: 11, 17, 24, 29, 32, 34, 48, 53, 55, 68, 75, 82, 85, 98, 127, 140, 144, 145, 180, 182, 192, 193, 198, 202, 219, 222, 234, 239, 248, 249, 272, 274, 279, 284, 291, 322, 326, 348, 370, 394, 416, 423
Acem bâzergânları: 42
Acem bezi: 102
Acem çöreği: 279
Acem hânı: 16, 21, 291
Acem hıyâbânı: 173, 205
Acem Hoy Menendi: 257
Acem huccâcı: 286, 293, 294, 365, 393, 403
Acem seferleri: 174, 189
Acem seyyâhânı: 190
Acem Sultân: 18, 107
Acem Sultân türbesi (Ula): 107
Acem şâhı: 340
Acem ulemâsı: 91
Acem üstâdı: 147
Acemâne, tarz-ı: 285
Acemler hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
Acemler hânı (Mağnisa): 42
Acemler hânı (Mar‘aş): 175
Acemzâde: 367
Aclûle cebeli: 414
Aclûn: 225, 226, 231, 261, 289, 296, 421
Acrût: 426, 427, 430
acûr: 196
Ada câmi‘i (Mar‘aş): 175
Adalya: 135, 142, 144, 145, 146, 148, 149
Adana: 150, 155, 161, 165, 166, 168, 170, 171, 172, 173
Adana kabağı: 301, 425
Adana kapusu (Tarsûs): 166

Adana nehri: 172
Adana paşası: 168, 173
Adana ziyâretgâhı: 171
Addâsiyye câmi‘i: 272
Addâsiyye kahvesi (şâm): 274
âdem beynisi: 75
âdem destârı: 314
Âdem Efendi (Galata Mevlevîhânesi şeyhi): 145
Âdem, Hazret-i: 243, 250, 272, 278, 282, 288, 320, 354, 355, 356, 358, 389, 390, 392, 407, 408
Âdem, matbah-ı: 356, 408
âdem timsâli: 287
Aden: 214, 277, 322, 348, 356, 408
Adeviyye: 21
Adî bin Kâ‘b: 322
Âdiliyye, Kasr-ı: 429
Âdiye nehri: 275
Adliyye câmi‘i (Haleb): 188
Adlûn (İskender hukemâlarından): 215
Adlûn karyesi: 215
Adn uçmağı: 279
Adnân: 380
Adn-i Illiyyîn: 312
Adviyye: 430
Af Nurnu: 355
Afondoz karyesi: 132
Afrika: 329
afvnâme: 246
afyon: 21, 22
Afyonhisârı: 100
Afyonkarahisâr: 17, 19, 30, 48, 133
Agrasa kasabası: 145
Ağa Bâğçesi (Mağnisa): 42
Ağa hammâmı (Haleb): 189
Ağa Rızâ: 236, 388
Ağa sebîli: 327
ağaç: 50, 70, 113, 413
ağaç cisir: 33, 93, 100, 106, 137, 144, 158, 267
ağaç deryâsı: 107, 413
ağaç kabuğu: 139
ağaç kapu: 204
ağaç kavunu: 60, 115, 297, 328
ağaç kubbe: 114
ağaç mismâr: 412
ağaç müşebbek sütûn: 15
ağaç nerdübân: 155
ağaç sütûn: 155
ağalık: 214, 231
ağavât: 125, 127, 161, 346, 429
ağavât sarâyları: 126
Ağaz karyesi: 163
ağda: 12
Ağırıdos kazâsı: 137
ağrı hastalığı: 44
Ağriboz, Cezîre-i: 134
Ağzı nerdübânlı kuyu: 57, 58

Ağzıaçık nâm kuyu: 57
Ahancoloz karyesi: 133
Ahdar, Bâb-ı (İskenderiyye kal'ası): 333
ahd-i mîsâk: 399
âhenger: 183, 310
Âhengerân kal'ası: 29
Ahfeşzâde, Mevlânâ: 231
Ahi Baba: 89, 102
Ahi Baba yolu: 10
Ahi Duman Baba tekyesi (Denizli): 102
Ahi Duman Sultân: 102
Ahi Erbasan mahallesi (Kütâhiyye): 14
Ahi Evran: 18, 83, 102, 131, 148
Ahi Evran mahallesi (Kütâhiyye): 14
Ahi İzzeddîn mahallesi (Kütâhiyye): 14
Ahi Mustafâ mahallesi (Kütâhiyye): 14, 18
Ahi Mustafâ mescidleri: 15
Ahi Sultân kızı: 148
Ahi Sultân kızı tekyesi (Adalya): 147
Ahi Tohtamur el-Behlivân: 207
Ahi Yûsuf Baba Sultân: 10
Ahi Yûsuf Sultân: 148
ahid-nâme: 246, 247, 249, 370
Ahigeri, Cezîre-i: 136
Ahiler: 102
Ahilerin silsilesi: 332
Ahlâd kadîdi: 423
ahlât: 25, 78, 104, 164
Ahlât kadîdi: 252, 414
Ahmed Ağa: 46, 52, 116, 155, 202, 290
Ahmed Ağa, Boşnak: 181, 183
Ahmed Ağa, Burunsuz (Kulkethudâsı): 367
Ahmed Ağa câmi'i (İzmir): 51, 53
Ahmed Ağa, İzmirli: 46
Ahmed Ağa, Kulkethudâsı: 305, 410
Ahmed Ağa medresesi (İzmir): 52, 110
Ahmed Ağa, Pilili: 115, 117
Ahmed Ağa sarâyı: 116
Ahmed Bay (Teke Bay oğlu): 141
Ahmed Beğ: 243
Ahmed Beğ, Gâzî: 110
Ahmed Beğ, Kara: 29
Ahmed Beğ (Menteşeoğlu): 108, 110
Ahmed Beşe karyesi: 194
Ahmed Beşe, Kürdoğlu: 79
Ahmed bin Evvel el-Kazvinî, el-Mevlâ: 285
Ahmed bin Hanbel: 378
Ahmed bin Hasan Beğzâde Çelebi, el-Mevlâ: 285
Ahmed bin Mehemmed: 285
Ahmed Efendi, Güzelce Sinanzâde Monlâ: 131
Ahmed Efendi, Kemâl Paşazâde (Müftiyyü's-sakaleyn): 394
Ahmed el-Amâsî eş-şehîr be-Îcâdî Efendi: 334
Ahmed el-Kamîsî, şeyh: 222
Ahmed el-Karahisârî: 235
Ahmed Gazâlî: 181

Ahmed Gâzî: 110
Ahmed Gâzî Beğ (Menteşe oğlu): 109
Ahmed Gâzî hammâmı (Muğla): 106
Ahmed Hân: 7
Ahmed ibn Mahmûdü'l-Asam, Mevlâ: 159
Ahmed Kalburcu, şeyh: 18
Ahmed Paşa: 122, 207
Ahmed Paşa, Çetrefiloğlu: 207
Ahmed Paşa, Fâzıl (Kandiye fâtihi): 61
Ahmed Paşa, Gedik: 16, 20, 21, 22, 100, 150, 161
Ahmed Paşa kasrı: 286, 287
Ahmed Paşa, Köpürlüzâde: 6, 29, 213, 276
Ahmed Paşa, Küçük: 45, 223, 287
Ahmed Paşa, Mahmûd Paşazâde: 168
Ahmed Paşa, Melek: 92, 102, 185, 275, 284, 292, 339, 385, 408
Ahmed Paşa, Seydî: 385
Ahmed Paşa tabyası (Rodos): 124
Ahmed Paşa, Vezîr: 8
Ahmed Re'îs, Tokalac: 120
Ahmed, Sultân: 6, 24, 47, 69, 144, 160, 237, 312, 324, 325, 327, 363, 379, 380, 388
Ahmed, Sultân (Menteşe oğlu): 108
Ahmed, şehzâde Sultân (Selîm Hân-ı Evvel bürâderi): 8
Ahmed, şeyh: 18, 182
Ahmedâbâd: 384
Ahmedâbâdî (bez cinsi): 328
Ahmed-i Hanbeli (İmâm): 386
Ahmed-i Kürdî câmi'i (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Ahmed-i Kürdî mahallesi: 81
Ahmed-i Sürûcî, şeyh: 284
Ahmed-i şeybânî, şeyh: 193
Ahmed-i Yesevî, Türk-i Türkân Hoca: 94
Ahmedü'l-Bedevî, Seyyid: 123, 146, 245, 390, 396
Ahmer cebeli: 402
Ahnûh, Hazret-i: 252
ahrec at: 347
ahşâb: 233, 244, 326
ahşâbât keşânlık: 80
ahşâbât kiriş: 270
ahşam namâzı: 418
Ahşeb cebeli: 402
Ahşebân: 390
Ahterî: 18
Ahtuvan (Hazret-i Elîsa' bin): 288
âhû: 380
âhûr: 60, 194, 416
âhûr kethudâsı: 347
â'ide: 371
Ak Cihân nehri: 173
Akliman: 135
Ak Mehemmed Paşa: 58, 59, 67, 68
Ak Minâre: 271, 426
Ak Sinân Sultân: 102
Ak Sinân Sultân tekyesi (Denizli): 102
Ak Sunkur el-Bersakî: 266, 309
Ak şemseddînzâde Hamdî Çelebi: 399

Ak Taşlık beli: 262
Ak yayla: 238
akabe: 150, 229, 296, 343, 347, 348, 366, 367, 391, 411, 421, 422, 430
Akabe: 221, 297, 364, 421, 422
Akabe cebeli: 364, 422, 423
Akabe dereleri: 422
Akabe hânı: 230
Akabe kal‘ası: 421, 422
Akabe konağı: 421
Akabetü'l-hâk, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Akabetü'l-Rimâl: 299
Akabiyye karyesi: 215
Akabü'l-hân: 229
Akabü'l-kelb: 209
akâyid: 94
Akbıyık Sultân: 159
akciğer: 162
Akcurun tedribesi: 181, 182
Akça Mahmûd karyesi: 156
Akçakoyunlu: 173
akçe: 8, 9, 12, 13, 17, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 55, 58, 59, 62, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 76, 78, 79, 84, 86, 88, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 108, 109, 110, 112, 116, 118, 120, 122, 128, 137, 141, 142, 145, 146, 148, 149, 150, 153, 155, 157, 158, 161, 164, 166, 168, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 181, 183, 184, 185, 193, 195, 197, 200, 202, 203, 208, 209, 211, 213, 219, 220, 225, 228, 231, 249, 253, 260, 261, 264, 265, 267, 274, 288, 294, 310, 338, 371, 384, 408, 412, 429
Akçemen karyesi (Karahisâr-ı Sâhib): 22
Akdağ: 26, 152
Akdeniz: 24, 26, 34, 78, 99, 116, 122, 128, 133, 134, 136, 137, 144, 148, 149, 150, 154, 156, 158, 160, 161, 164, 165, 167, 168, 194, 195, 208, 212, 214, 428
Akgöz bınarı: 101, 103
Akhisâr: 34, 35, 333
Akıncılar karyesi: 138, 140
akîde: 419
akîk: 324, 356, 364, 369
Akîk mahalli: 333
akîk-i Yemenî: 81, 257, 336, 407
Akke kal‘ası: 217
akkâm: 286, 303, 339, 347, 419
Akkâre karyesi: 225
Akke: 127, 201, 203, 216, 227, 266, 283
Akke dağları: 223
Akke kal‘ası: 127, 128, 226, 227, 290
Akke limanı: 216
Akke livâsı: 213
Akke meşâyihi: 289
aklâm: 120, 137, 170, 200
Aklı kavmi: 203
Akliman: 162, 163
akliyyât, ilm-i: 252
Akmescid (Afyonkarahisâr): 20
Akmihrâb mescidi (Rodos): 129
akmişe: 273, 345, 364, 365, 397
akmişe-i fâhire: 36, 54, 68, 210, 289, 397, 398, 400, 407
Akraba karyesi: 229
Aksâ: 240
Aksâ câmi‘i: 233, 234

Akseki kazâsı: 152
Aksem Yâsir: 187
Aksu: 9, 17, 148
Ak Sunkur el-Bersakî: 283
Akşebîh mecsidi (Alâ'iyye): 151
Akşebîh Sultân: 152
Akşehir: 406
Akyâr burnu: 68
Akye kal'ası: 290
Al Ata nehri: 165
alabalık: 25, 95, 144
alaca abâ: 192, 193, 196, 203, 221, 228, 249, 257
alaca cübbe: 214
Alaca çeşme (Tire): 88, 89
Alaca hammâm (Afyonkarahisâr): 21
Alaca hammâm (Denizli): 102
Alaca Hân: 160
alaca kilim: 30
Alaca Mescid mahallesi (Elmalı): 144
Aladağ: 34, 156
Alâeddîn: 49, 144, 158
Alâeddîn câmi'i (İstanoz): 144
Alâeddîn, Seyyid şerîf: 91
Alâeddîn, Sultân: 19, 24, 49, 54, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 162
Alâeddîn şâh: 151
Alâeddîn-i Rûmî, şeyh: 159
Alâ'iyye: 149, 150, 152, 153, 168
Alaman: 227
Alaman-ı bî-amân boğazı: 73
Alara: 150
Alasonya bâzârı: 98
Alaşehir: 31, 32, 86, 95
Alaşehir mesîregâhı: 32
Alaşehr-i Atîk kal'ası: 31
âlât-ı harb: 63, 179, 232
âlât-ı silâh: 28, 57, 61, 68, 72, 99, 127, 186, 217, 219, 338, 346, 348, 409
Alatır vilâyeti: 250, 426
Alâ'üddevle câmi'i (Mar'aş): 176
Alâ'üddevle, Sultân: 177, 178, 243
Alâ'üddîn-i Nakşibendî, şeyh: 405
Alaybeği mescidi (Mağnisa): 41
alay çavuşları: 290, 293, 297, 299, 302, 309, 347, 348, 360
alaybeği: 13, 19, 38, 79, 86, 105, 112, 122, 137, 138, 142, 145, 150, 158, 161, 168, 172, 174, 178, 183, 185, 195, 197, 209, 213, 220, 231, 259, 267
Alaybeği câmi'i (Ayntâb): 178
Alçak tabya (Rodos): 124, 125
alçı: 148, 250
alef: 5, 226, 344, 401, 417, 418
alefzâr: 297, 304
alem: 12, 42, 51, 58, 59, 131, 140, 161, 167, 169, 191, 221, 234, 235, 238, 249, 306, 315, 318, 346, 377, 380, 385, 387, 393
alemdâr-ı Resûlullâh: 215, 332, 333
alem-i Resûlullâh: 370, 388, 389
alem-i şerîf: 429
Alemşâh Abdurrahmân Efendi: 222
âlet-i harb: 43, 113, 146

âlet-i silâh: 72
Alevî tekyesi: 191
Alhadir kapusu (kal‘a-i Alaşehir): 31
Alıcak beli: 172
alıç: 399
Alî Abbâsî, şeyh: 287
Alî Ağa, Bâcdârbaşı: 173, 177
Alî Ağa, Celeb: 10
Alî Ağa çeşmesi (Melemen): 47
Alî Ağa, el-Hâc: 152
Alî Ağa hânı (Mağnisa): 42
Alî Ağa, Kethudâyeri: 182
Alî Ağa, Kuzu: 384, 385
Alî Ağazâde Ferhâd Çelebi (Gemici): 396
Alî Baba: 36
Alî, Bâb-ı: 372, 377
Alî Balı Dede: 104
Alî Beğ: 339
Alî Beğ imâreti (Mağnisa): 42
Alî Beğ (Sığla oğlu): 49
Alî Beşe: 206
Alî Beğ câmi‘i (Mağnisa): 40
Alî bin Hüseyin bin Alî: 330
Alî bin Mecr bin Sinânü'n-Nisâ’î: 405
Alî, Bi’r-i: 306, 338, 339, 344, 345, 356, 411, 430
Alî Birkesi: 338
Alî Cân medresesi (Tire): 88
Alî Çavuş câmi‘i (Kilis): 182
Alî Çelebi: 117
Alî dağı: 23
Alî Dede (Eski Memi Dede oğlu): 56
Alî, dest-i: 323
Alî, dıraht-ı: 217
Alî Efendi, Hatîb: 91
Alî Efendi, Noktacı: 285
Alî el-Gazzâzî, eş-şeyh: 207
Alî, Esedullâhi'l-Gâlib: 393
Alî Hân Baba Sultân medresesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Alî Hân Baba Sultân tekyesi: 84
Âl-i Hâşimî: 365
Âl-i Hâşimiyân: 366
Alî, Hazret-i: 176, 181, 184, 196, 198, 217, 237, 242, 244, 252, 258, 263, 266, 282, 297, 299, 312, 314, 319, 323, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 338, 343, 344, 363, 364, 379, 393, 398, 403
Alî ibn Ebî Tâlib: 393
Alî Kadı sarâyı (Afyonkarahisâr): 22
Alî kayası: 23
Alî kuyusu: 338, 410
Alî Neccâr: 178, 181
Alî Neccâr câmi‘i: 178
Âl-i Osmân: 61
Âl-i Osmân, Tevârîh-i: 309
Âl-i Osmâniyân: 365
Alî Paşa: 63, 114, 116, 132, 162, 163
Alî Paşa, Cânpûlâdzâde: 183
Alî Paşa, Kapudan (Hüsâm Beğoğlu): 63, 114

Alî Paşa, Konakçı (Silifke Paşası): 160, 161, 368
Alî Paşa, Macar: 35
Alî Paşa sarâyı (Kütâhiyye): 14, 130
Alî Paşa, Serdâr: 385
Alî Re'îs: 118
Alî Subaşı câmi'i (Kilis): 182
Alî Sultân, şeyh: 159
Âl-i Umûr, kabâyil-i: 260
Alî yaylası: 23
Alî-i Rûmî câmi'i (Haleb): 188
Alî-i Rûmî, şeyh: 188, 191
Alî-i Semerkandî, şeyh: 161
alîk: 369, 414
Aliyyü'd-Dekâvî, şeyh: 258
Alîyyü'l-Me'âzî, şeyh: 184
Alîyyü'l-Yemânî, şeyh: 184
allâf: 327
Alman: 63, 65, 72, 208, 246, 277, 301, 366
Alman Boğazı: 71, 72, 73
Alman elması: 324
Alman sâ'at: 61
Alman şehri: 277
altın: 46
Altıparmak Efendi (Bursa mollâsı): 9
Altıparmak hânı (İzmir): 52
altun: 12, 15, 17, 18, 27, 37, 42, 49, 51, 62, 64, 69, 74, 82, 92, 121, 132, 139, 140, 142, 168, 192, 206, 235, 246, 247, 248, 249, 254, 257, 264, 268, 269, 286, 293, 294, 299, 302, 310, 312, 313, 317, 323, 324, 347, 349, 366, 368, 370, 371, 377, 380, 387, 417, 422
altun alem: 58, 59, 140, 161, 169, 234, 238, 318
altun hat: 375
altun kadeh: 121
altun kanâdîller: 140, 251
altun kâse: 127
altun kitâbe: 382
altun levha: 187, 237, 373
altun lûce: 74
altun ma'deni: 19
altun oluk: 351, 368, 380, 382, 383, 402, 404
altun sandûk: 248
altun sini: 128
altun şem'dân: 313, 324
altun takye: 249
altun tâs: 307, 347
altun taş: 227
altun tepsi: 281
altun top: 324
altun yaldız: 40, 233, 383, 385
altunlu levha: 324
altunlu sırça mînâ: 246
Altuntaş kasabası: 17, 19, 20
âlû: 60, 279, 328
a'mâ: 224, 420
a'mâ peygamber: 224, 420
amâristân: 7, 9, 23, 84
Amasiyye: 86, 96, 143
amber: 127, 198, 249, 266, 267, 270, 272, 273, 320, 323, 345, 346, 364, 369, 393, 400, 401, 404, 407, 411

Amber beli: 119
Amber suyu: 119
amber şarâbları: 369
amber-bâris: 369
amberdân: 323
amber-i hâm: 139, 140, 168, 220, 224, 244, 269, 295, 323, 328, 350, 369, 393, 398, 400, 401, 407
amber-i müşkbâr: 36
Amberiyye hammâmı (Safed): 220
amelî çâr-kûşe sütûn: 64
amelî kaldırımlı nerdübân: 111
amelî liman: 148
amelî pâyeler: 233
amelî sütûn: 64, 98, 204, 210, 228, 234, 240, 250, 270
Amıstırdam: 66
Amid kazâsı: 17
âmiller: 185
Âmir-i Himyerî: 330
Ammâr, eş-şeyh: 222
ammet-i Resûlullâh: 211, 330
ammi-i Resûlullâh: 323, 330, 333, 336, 364
Amr Berîberî: 332
Amr bin Âmir: 321
Amr bin Zamîrî: 282
Amr, Hazret-i: 282, 331
Amr ibni'l-Âs: 207, 230, 331, 336
Amrân vilâyeti: 356
amûd: 272
Amûd, Bâb-ı (Kudüs): 233, 245
Amûd-ı Ferîdûn: 415
amûd-ı ibret-nümûn: 132
amûd-ı müntehâ: 109
Anabolu firkateleri: 78
Anafiye, Cezîre-i: 135
Anahisâr kapusu: 111
Analıca mahallesi (Kütâhiyye): 14
Anamur iskelesi: 153
anasonlu ekmek: 44
Anaşa kal'ası: 168
Anatolu: 12, 13, 16, 17, 19, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 47, 49, 55, 68, 69, 80, 81, 86, 100, 102, 105, 106, 109, 111, 115, 118, 122, 136, 137, 140, 142, 143, 145, 148, 174, 333
Anatolu lehçesi: 131
Anatolu mevleviyyeti: 367
Anatolu paşası: 174
Anatolu vâlîsi: 15
anbâr: 73, 105, 121, 123, 140, 267, 311
Anbârlı karyesi (Karahisâr-ı Sâhib): 22
anber: 337
anber-i hâm: 70, 98
andelîb: 94, 193
Andelîbân: 276, 279
Andırun kazâsı: 175
Andimahi kal'ası: 112, 116
Andirafil: 39
Andire, Cezîre-i: 134
Ane kal'ası: 298, 371

Aneze: 295, 315
Aneze Urbânı: 295
Angeli, Papa: 316
angerek: 424
Angiliye kral: 146
Aniye cezîresi: 134
ankâ bâzergân: 80
ankâ hâcegî: 397
ankâ lalalar: 323
Ankebût Ahmed Paşa: 346
Anpınaz karyesi (Karahisâr-ı Sâhib): 22
Antâb bâğı: 336
Antakiye: 127, 178, 184, 194, 197, 331
Antakiye kapusu (Haleb): 185, 186, 188, 189, 191, 195
Antâliyye: 147
Anter: 217, 305, 343
Anter cebeli: 223
Anter deresi: 217
Anter, Melik: 416
Anteristân vilâyeti: 305
Anter-nâme: 343
Arab: 11, 17, 29, 32, 34, 53, 55, 82, 85, 91, 98, 100, 125, 138, 140, 145, 171, 180, 182, 184, 192, 193, 195, 208, 211, 219, 234, 249, 257, 259, 274, 279, 282, 293, 294, 295, 299, 302, 304, 316, 317, 326, 348, 359, 370, 386, 395, 410, 413, 414, 415, 420, 424
Arab askeri: 177, 336, 370
Arab aşkıyâsı: 231, 252, 286, 311, 339, 349, 418, 426
Arab bâzergânı: 42
Arab beytleri: 341, 343
Arab Bınarı câmi‘i (Tire): 87
Arab Bınarı mesîregâhı: 90
Arab Bınarı şeyhi: 91
Arab Bınarı tekyesi (Tire): 90
Arab boğazı: 299
Arab burcu: 206
Arab câmi‘i (Afyonkarahisâr): 20
Arab, Cezîre-i: 355
Arab Efendi câmi‘i (Demirci şehri): 29
Arab espi: 261
Arab evi: 260
Arab fellâhları: 167
Arab fetâsı: 410
Arab gevreği: 44
Arab geysûları: 222
Arab hâneleri: 287, 416, 417
Arab hânesi: 291
Arab hücreleri: 297
Arab, kabâyil-i: 405
Arab kal‘ası (Rodos): 123
Arab karyeleri: 202
Arab karyesi: 193, 194, 258
Arab kavmi: 251, 305
Arab köyü: 184
Arab kullesi (Rodos): 123, 124, 125, 126, 152
Arab lisânı: 171, 192, 202, 216, 217, 230, 351, 394, 395, 415, 416, 417, 418, 420, 424
Arab meşâyihi: 212
Arab mezhebi: 227

Arab neferâtları: 287
Arab nehri: 196
Arab seyyâhânı: 190
Arab sittileri: 340
Arab tevârîhleri: 184, 255, 318
Arab, Urbân: 413
araba: 17, 21, 24, 30, 45, 211
Arabî: 203, 262, 278, 333
Arabî elfâz: 203
Arabî feresler: 346
Arabî hatl: 166
Arabî ibnü'n-Nebbâş: 244
Arabî kasîde: 375
Arabî, şeyh: 191
Arabî târîhleri: 127
Arabistân: 6, 78, 167, 169, 171, 174, 180, 181, 182, 244, 257, 280, 294, 334, 400, 415
Arafât: 236, 290, 291, 292, 293, 306, 338, 343, 345, 346, 348, 349, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 365, 366, 367, 368, 371, 379, 388, 390, 396, 397, 406, 408
Arafât nehri: 360, 362, 397
arak: 66, 81
Arâk askeri: 358
arakânî: 240
arak-ı Resûlullâh: 328
arakıyye: 24, 211, 214, 328
Arap gulâm: 100
Arap köle: 100
Arap memlûk: 100
arapçık: 100
ar‘ar: 94
Aras, Bâb-ı (Sayda): 214, 215
Arasta hânı (Trablus-ı şâm): 205
Arasta meydânı (Ayntâb): 178
Arasto: 44, 140, 218, 252, 315
arazbâr, tarz-ı: 167
Arbat kal‘ası: 137
ardıç: 106, 113, 118, 119, 153, 156
Ardıçlı bel: 156
Arec cebeli: 340
arefe: 354, 357
Arefe (=Arafât) cebeli: 354, 408
Arefe, kubbe-i: 355
Argun şâh câmi‘i (Trablus-ı şâm): 205
arı: 70, 161, 198
arı askeri: 161
âr-ı cahîm: 66
Arîş: 184, 267
Ark sahrâsı: 172
armud: 71, 104
Arnavud: 63, 68, 197, 205
Arnavud yaylağı: 8
Arnavudluk: 157, 286
arpa: 18, 78, 287, 288, 289
arpalık: 58, 70, 86, 96, 97, 168, 231, 408, 412
Arpaş Dede: 156
Arpaz kazâsı: 86, 97, 104

Arrâbe karyesi: 226
arslan: 13, 53, 166, 262, 283, 292
Arslan Dede kahvesi (Haleb): 43, 190
Arslan, şeyh: 277, 283, 284
arslan tasvîri: 174, 241
Arslanlı beli: 173
Arslanlı dağları: 173
Arslanlı yaylağı: 173
arş: 236
arşın: 13, 23, 59, 62, 77, 111, 114, 123, 124, 125, 146, 157, 170, 179, 185, 200, 202, 204, 220, 232, 233, 234, 235, 237, 239, 241, 248, 250, 253, 264, 267, 271, 288, 294, 298, 301, 310, 313, 318, 324, 358, 376, 382, 383, 421, 425
arşın-ı mi'mârî: 186
Arşu'l-arz: 378
Arûz: 384
arûz ilmi: 21, 91
arvana deve: 291
arz odası: 276
Arz-ı Filistîn: 260
Arz-ı Hâsân: 184, 225
Arz-ı Mukaddes: 6, 7, 128, 180, 192, 213, 224, 225, 244, 277
Arz-ı Tehâme: 414
asâ: 146, 163, 217, 233, 242, 271, 273, 353, 402, 425
Âsaf-ı Berhayâ: 297
asel: 31, 70, 82, 139, 198, 221, 302
asel şerbeti: 326
aselbend: 81, 249, 364, 369
asel-i musaffâ: 198
asel-i zenbûr: 302
Asfân: 343, 430
Asfân, Bi'r-i: 409
Ashâb: 305, 353
Ashâb-ı Aşere: 333
Ashâb-ı Fîl: 230, 383, 413
Ashâb-ı güzîn: 215, 333
Ashâb-ı Kehf: 21, 165, 167, 168, 303, 418
Ashâb-ı kibâr: 320, 336
Ashâb-ı kirâm: 330, 337, 350, 403
Ashâb-ı soffa: 284
âsî: 11, 45, 118, 184, 197, 202, 203, 209, 213, 216, 220, 237, 274, 304
Âsî Hurmâ kal'ası: 296
Âsî nehri: 194
âsitâne-i Baba Sultân: 95
âsitâne-i Bektaşiyân: 42, 94, 147, 171, 191
âsitâne-i Beytullâh: 345
âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî: 84, 147, 190, 272
âsitâne-i Gülşenî: 191
âsitâne-i Halîl: 255
âsitâne-i Halvetî: 107
âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ: 16, 42
âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ (Kilis): 182
âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ (Mekke): 395
âsitâne-i Hazret-i Ûryâ Nebî: 183
âsitâne-i Hazret-i Yûsuf: 256
âsitâne-i Hindiyân: 171
âsitâne-i İhlâs Dede: 190

âsitâne-i Kurbân Baba: 171
âsitâne-i Mevlânâ: 179, 190
âsitâne-i Mevlevî: 158, 190
âsitâne-i Resûlullâh: 309, 312
âsitâne-i Sultân İbrâhîm: 198
âsitâne-i şeyh Abdülkâdirü'l-Cîlânî (Mekke): 396
âsitâne-i şeyh Arslan: 272
âsitâne-i şeyh İsmâ‘îl: 391
âsitâne-i Ukkâşe: 265
âsiyâb: 96, 144, 171, 272, 408
âsiyâb-ı dakîk: 93, 101, 275
âsiyâb-ı mâ: 37, 228
Âsiye (Fâtıma bint): 330
asma cisir: 111, 124, 125
asma demir kafes: 146
asma kepenkli tahta cisir: 180
Asma zemberekli cisir: 117
Aspuzu: 32, 93, 107, 145, 423
Aş kazâsı: 137
Aşağı mahalle (kal‘a-i Besni): 177
aşbâz: 176, 248, 286, 289, 327, 354, 423
aşcıbaşı: 75, 174, 256
Aşere kırâ’atı: 42, 88, 189, 272, 326, 400
Aşere, kubbe-i: 333
Aşere-i Mübeşşere: 184, 263, 283, 308, 332, 333, 404
âşıkân-ı Rûm: 28
aşır (aşura): 336
aşkıyâ: 110, 145, 161, 173, 176, 300, 346
aşlama: 56
Aşlama bâğları: 90
aşlama ilmi: 55
aşlama kalem: 131
aşlama kestâne: 85
âşûrâ: 83, 287, 327, 336
Âşûrâ, mâh-ı: 287
at: 7, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 27, 28, 30, 32, 34, 36, 37, 45, 46, 53, 57, 58, 59, 61, 66, 68, 71, 72, 73, 76, 79, 84, 92, 95, 96, 99, 100, 101, 103, 111, 112, 116, 117, 119, 120, 121, 132, 137, 138, 140, 141, 142, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 171, 172, 173, 177, 178, 186, 194, 196, 197, 199, 202, 203, 208, 209, 211, 215, 225, 226, 252, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 276, 278, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 337, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 356, 357, 358, 359, 360, 363, 366, 367, 370, 399, 407, 410, 416, 418, 420, 422, 424, 425, 428, 429
at değirmeni: 421
at eğeri: 149
at fışkısı: 275
at ıstabllları: 194
at koşuşları: 94
at na‘lları: 110
at oynağı: 173
at yemi: 17, 44, 259, 265, 294, 302
Atabegiyân: 283
Atâyî Çelebi: 243
Atbâzârı câmi‘i (Afyonkarahisâr): 20
Atbâzârı çeşmesi (Tire): 88
Atbâzârı (şâm): 274, 275
âteş işâretleri: 208
âteş kârhâneleri: 82

âteşbâz: 366
âteşdân: 240, 260
âteş-feşânlık: 365, 366
âteşgede: 254, 316, 319, 392
âteş-i Nemrûd: 138, 247, 269, 365, 366
âteş-perest: 319
Atfân gazâsı: 320
atıyye: 143, 234, 235, 272, 289, 295, 326, 327, 349, 370, 377, 382, 389, 395, 400
Atıyye (Hûd Nebî kızlarından): 420
Atîk, Bâb-ı: 372, 373
Atîk (Hz. Ebûbekir): 321
Atîke hâtûn (Mu'âviye duhteri): 284
Atina: 134, 208, 301, 415
Atina balı: 139
Atina kal'ası: 73
atlas: 187, 192, 222, 224, 254, 255, 256, 258, 259, 276, 280, 282, 289, 330, 331, 332, 364, 369, 404, 407
Atlas kitâbı: 7, 378
atlas libâs: 60
atlas şalvar: 347
atlas-ı ahdar: 331
atlas-ı felek: 113
atlas-ı münakkaş: 244
Atlıbunar kayası: 22
attâr: 51, 398
Attâr Alî Dede: 168
Attâr bâzârı (şâm): 275
Attâr câmi'i: 205
Attâr, hammâm-ı: 220
Attâr hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
Attârîn, sûk-ı: 369
Avâm ibn Huveylid: 404
avârız, hâne-i: 275, 283
Avari çayı: 154
Avari nehri: 154
avâyid: 273
âvâz-ı sûzinâk: 377
avcılar: 339, 340
Averdos kazâsı: 139
avgâh: 149
âvîze: 40, 81, 82, 140, 166, 169, 198, 224, 234, 237, 246, 251, 255, 265, 268, 270, 324, 358, 363, 369, 382, 393
Avlişe dağları: 70
Avlonya: 197
Avorta karyesi: 229
Avret adası: 200, 201
avretler hammâmı: 284
avretler zindanı: 123
Avşarlı: 173
Avvâdîn A'mâ şeyh Mansûr: 274
Avvâm (Hazret-i Zübeyr bin): 333, 357, 372, 379
Aya Kıryo Nero: 66
Aya Luna İşfalisko: 66
Aya Moni manastırı (Sakız): 66
Aya Moniya mesîregâhı (Sakız): 68
Aya Morgi, Cezîre-i: 134
Aya Nagiri: 66

Aya Sidro: 66
Aya Sulya (Urum kral): 73
Aya Yorgi, Papa: 316
Ayaklı Baba: 102
Ayamavra: 135
a'yân: 26, 214, 257, 261, 273, 347, 349, 403
a'yân [u] eşrâf: 13, 19, 31, 38, 49, 60, 63, 70, 79, 84, 85, 89, 90, 92, 94, 97, 101, 102, 105, 109, 117, 122, 130, 142, 145, 151, 158, 159, 162, 169, 175, 178, 181, 185, 194, 195, 197, 224, 231, 249, 253, 257, 267, 278, 307, 401, 406, 428
Ayas Ağa: 195
Ayasofya: 73, 74, 195
Ayasofya deyri: 316
Ayasofya kubbesi: 246, 392
Ayasofya-i Kebîr: 282
Ayasuluk: 69, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 96, 208, 261
Ayasüfid kazâsı: 49
Ayaş kal'ası: 168
ayazma: 11, 66
Aydın: 13, 15, 24, 31, 34, 46, 48, 54, 76, 78, 79, 80, 85, 86, 92, 95, 96, 97, 99, 103, 110, 140
Aydın Baba: 181
Aydın Bay: 75, 86, 92, 93, 97, 227
Aydın Bay oğulları: 31, 32, 73, 78, 79, 85, 88, 91, 92
Aydın Bayoğlu medresesi: 93
Aydın Güzelhisârı: 80, 220
Aydın lopu: 98
Aydınoğulları: 84
ayıt ağacı (beşparmak ağacı): 412
âyîne-i İskender: 74, 81, 237
âyîngâh: 231
âyîn-i Bektaşiyân: 95
âyîn-i Mevlânâ: 84, 179, 396
âyîn-i Muhammedî: 64, 164, 178, 195, 207, 245, 248
âyîn-i Sultân Veledî: 190
âyîn-i şemsî: 190
âyîn-i şürefâ: 349, 365
Âyişe (Ümmü'l-mü'minîn): 383
Âyişe-i Sıddîka: 330, 331, 332, 335, 390, 391, 394
Aykadın hânı: 156
Aykadın nehri: 156
aykır at: 259, 289
Ayn hammâmı (Kudüs): 245
Aynete karyesi: 219
Ayn-ı Alî: 217
Ayn-ı Alî medresesi (Mağnisa): 42
Ayn-ı Alî Sultân câmi'i (Mağnisa): 41
ayn-ı amber: 119
ayn-ı Banyas: 275
ayn-ı Baybarsiyye: 275
ayn-ı Berdâ: 275
ayn-ı Berîdâ: 275
ayn-ı Busrâ: 287
ayn-ı Cennet: 386
ayn-ı Ceyrûniyye: 275
ayn-ı Dilbiyye: 218
ayn-ı hâr: 262
ayn-ı Hâs: 218

ayn-ı Hazret-i Ya‘kûb: 218
ayn-ı Jerjîb: 218
ayn-ı Kanâvât: 275
ayn-ı Leymûn: 261
Ayn-ı Mîrûn karyesi: 219
ayn-ı misk: 139
ayn-ı Nîlûfer: 9
ayn-ı Râdim: 218
ayn-ı Rûh: 218
ayn-ı Selvân: 242, 244
ayn-ı semek: 324, 364, 407
ayn-ı Serî‘: 218
ayn-ı Sinâniyye: 275
ayn-ı sünbülî: 130
Ayn-ı şeyyâre karyesi: 252
Ayn-ı Tâhir Baybars karyesi: 230
ayn-ı Tibnîn: 217, 218
ayn-ı Tûrâ: 275
ayn-ı Turuncî: 287
ayn-ı Tüccâr: 225, 226, 243, 261, 423
ayn-ı Vâdî: 223
ayn-ı Yeşkûr: 275
ayn-ı Za‘ferâniyye: 420
ayn-ı Zağr: 261
ayn-ı Zerka: 262, 292, 296, 326, 327, 340, 341, 342, 343
Ayntâb: 174, 177, 178, 181, 189, 191, 291
Ayntâb bekmezi: 96
Ayntâb eğeri: 180
Ayntâb kârbânı: 173
Ayntâb ziyâretgâhı: 181
Aynu'l-hayât: 218
Aynu'n-nisâ: 218
Aynü'd-dervî karyesi: 252
Aynü'l-hayât bunarı: 84
aynü'l-hir: 324, 369, 407
aynü'l-hur: 364, 369
aynü'l-mâr: 324
aynü's-semek: 369
Aynü't-tîn: 223, 261
Aynü'z-zeytûn karyesi: 219
Ayr cebeli: 308
ayrık: 87, 344
Ays: 217, 229
Ays, Hazret-i: 229, 258
Ays ibn İshâk: 229
Ayşe Sultân hâssı: 35
ayva: 257, 279, 423
âzâd: 405
Azak bahri: 62
Azak denizi: 426
Azak kal‘ası: 62, 426
azeb: 427
azebân: 419, 429
azebistân: 421
Âzer (Hazret-i İbrâhîm ibn): 192, 319

Âzeryâ, Hazret-i: 222
Âzeryâ (Sâm oğullarından): 224
Âzeryâ, Tevârîh-i: 223, 420
Azez: 173, 183, 184, 185, 230
Azîz Efendi, Müftî: 64
Azmîzâde Çelebi: 25
Azmîzâde Haletî Efendi: 6
Azrasan kal‘ası: 141, 142, 144

- B -

Ba‘albek: 109, 216, 217, 262, 281, 297
Bâb kazâsı: 185
baba çorbası: 95, 140, 171
Baba Haydar Sultân: 198
Baba Haykıran hazretleri: 198
Baba Horasânî tekyesi (Mekke): 396
Baba Mürüvvet hammâmı: 189
Baba Nîrân hammâmı: 189
Baba Sultân: 94, 102
Baba Sultân âsitânesi: 95
Baba Sultân, şeyh: 143
Babadağı: 91
babayâne: 97, 131
Bâb-ı Abbâs: 394
Bâb-ı Ahdar (İskenderiyye kal‘ası): 333
Bâb-ı Akabetü'l-hâk (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Alî: 372, 377
Bâb-ı Amûd (Kudüs): 233, 245
Bâb-ı Antakiye (Haleb): 188
Bâb-ı Aras (Sayda): 214, 215
Bâb-ı Atîk: 372, 373
Bâb-ı Bagal: 376
Bâb-ı Bağle: 374, 375
Bâb-ı Bakî‘ (Medîne): 310, 330
Bâb-ı Bâsıtıyye: 373, 385
Bâb-ı Bayram câmi‘i (Haleb): 188
Bâb-ı Benî Mahzûm: 372
Bâb-ı Benî şeybe: 372, 374
Bâb-ı Beytullâh: 376
Bâb-ı Bozdoğan (Kudüs): 232
Bâb-ı Cebrâ’îl (Medîne): 313
Bâb-ı Cedîd (Haleb): 186
Bâb-ı Cedîd (Kudüs): 232
Bâb-ı Cenâyiz: 402
Bâb-ı Cennet: 235, 237
Bâb-ı Ceyrûn (şâm): 270, 275, 282
Bâb-ı Cibrîl: 312, 314, 318, 325, 337
Bâb-ı Cinîn (Haleb): 186
Bâb-ı Ciyâd: 372
Bâb-ı Dârü'n-Nedve: 376
Bâb-ı Dâvûd (Kudüs): 232, 233, 244, 248, 373, 389
Bâb-ı Dâvûdî: 186

Bâb-ı el-Kal‘atü'l-hisâr-pîçe (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Emîr Mehemmed Çelebi (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Esvâk: 372
Bâb-ı Ferec: 189
Bâb-ı Ferec (Haleb): 186, 190
Bâb-ı garb: 237
Bâb-ı Gavrânî (mescid-i Aksâ): 239
Bâb-ı Hac ya‘nî Kıble Kapusu (Medîne): 310
Bâb-ı Halîl (Kudüs): 232, 249
Bâb-ı Halîlü'r-rahmân (Kudüs): 232
Bâb-ı Hân-ı cedîd (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Hayme (Sayda): 213, 215
Bâb-ı Hazret-i Abbâs: 375
Bâb-ı Hazret-i Alî: 375
Bâb-ı Hazret-i Dâvûd (Kudüs): 232
Bâb-ı Hazûr: 373
Bâb-ı Hazûre: 377
Bâb-ı Hıtta: 239, 241
Bâb-ı Hıtta (Kudüs): 245
Bâb-ı Hıtta (mescid-i Aksâ): 239
Bâb-ı Hutbe (Sahratullâh): 238
Bâb-ı Ihtarık (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Iyşu'l-beşinnetî (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı İbrâhîm: 253, 373, 375, 376
Bâb-ı Ka‘be: 381
Bâb-ı Kattânîn: 239
Bâb-ı Kellâsiyye: 270, 271
Bâb-ı Kesân: 284
Bâb-ı Kınvân (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Kubbetü'n-nasır (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Kumâme: 231
Bâb-ı Mâcin: 390
Bâb-ı Mâlikî: 234
Bâb-ı Medrese: 234, 375
Bâb-ı Medresetü'ş-şerîfü'l-Aclân: 374
Bâb-ı Meğâribe: 231, 232, 239, 240
Bâb-ı Mekke: 277, 368
Bâb-ı Menkûsa (Haleb): 186, 188
Bâb-ı Meryem: 241
Bâb-ı Meryem (Kudüs): 232, 245
Bâb-ı Meryem (mescid-i Aksâ): 239
Bâb-ı Mısır: 308, 333
Bâb-ı Mısır (Medîne): 310
Bâb-ı Mîzân: 239
Bâb-ı Mu‘allâ: 390, 403, 405
Bâb-ı Mücâhidiyye: 372
Bâb-ı Nâsır (Mısır): 429
Bâb-ı Nazar: 239
Bâb-ı Nebî: 372, 394
Bâb-ı Nîrâb (Haleb): 186, 188
Bâb-ı Ömer: 346
Bâb-ı Rahmet: 241, 312, 313, 325
Bâb-ı Remil (Trablus-ı şâm): 205, 208
Bâb-ı Safâ: 352, 372, 374, 385, 389, 402, 409
Bâb-ı Sagîr: 283

Bâb-ı Sâre (Kal'a-i Halîlü'r-rahmân): 253
Bâb-ı Savîtü'l-hayl kurbu: 207
Bâb-ı Selâm: 309, 312, 313, 314, 321, 325, 337, 350, 372, 373, 375, 376, 377, 381, 385, 387, 389, 397, 404, 411
Bâb-ı Selâm medresesi (Mekke): 395
Bâb-ı Selâm-ı Atîk: 387
Bâb-ı Selâm-ı Kebîr: 350
Bâb-ı Serdâb: 255
Bâb-ı Silsilî: 239, 240
Bâb-ı Su hânı (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı şâhrâh (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı şâm (Medîne): 310
Bâb-ı şebîke: 390
Bâb-ı şerîf: 381, 382, 387
Bâb-ı şeybe: 375, 394
Bâb-ı şifâ (Medîne): 312, 313, 316
Bâb-ı şubât (Kudüs): 232
Bâb-ı Tennâne (Trablus-ı şâm): 204
Bâb-ı Umrânî: 269
Bâb-ı Umre: 372, 373, 375, 376, 377
Bâb-ı Ümmühânî: 372, 374, 375, 394
Bâb-ı Vezîr: 430
Bâb-ı Yahûd: 373
Bâb-ı Yemânî: 381
Bâb-ı Yûsuf (Kal'a-i Halîlü'r-rahmân): 253
Bâb-ı Zehriyye (Kudüs): 232
Bâb-ı Ziyâd: 372, 373
Bâb-ı Ziyâd medresesi (Mekke): 395
Bâb-ı Ziyâde: 377, 385
Bâb-ı Ziyâde-i Dârü'n-Nedve: 373, 376
Babık Beğ: 26, 27
Babık Beğ (Germiyanoğlu vezîri): 26
Babık Beğ hammâmı (Simav): 27
Bâbi'l-âkıbe (Trablus-ı şâm): 204
babuc: 64
babuccı dükkânları: 63
Bâbu'l-Aclân: 372
Bâbü'd-Dürriyye: 372, 373
Bâbü'l-Abbâs: 372
Bâbü'l-Acle: 390
Bâbü'l-ahmer (Trablus-ı şâm): 204
Bâbü'l-aveynât (Trablus-ı şâm): 204
Bâbü'l-Beyrût (Trablus-ı şâm): 204
Bâbü'l-Cenâyiz: 372
Bâbü'l-ebvâb: 284
Bâbü'l-hadîd: 239
Bâbü'l-halk (Trablus-ı şâm): 204
Bâbü'l-mîzân: 238
Bâbü'l-mutavazzîn: 239
Bâbü'n-Nebî: 372
Bâbü'r-remil: 204, 206, 208
bâc: 154, 162, 165, 170, 171
Bâc u bâzâr: 145
baca: 133, 152
bâcdâr: 97, 162, 173
bâdâm: 44, 77

badana: 310
bâdbân: 61, 412
bâdbân-ı keştî: 7
bâdbân-ı zevrak: 118
bâdem: 53, 73, 79, 82, 84, 106, 180, 303, 356, 423
bâdem ağacı: 106
bâdem kökü: 106
bâdemiyye: 83
Bâdemiyye: 90
Bâdemiyye câmi‘i (Tire): 87
Bâdemiyye hammâmı (Tire): 88
bâd-ı nesîm: 94, 374
bâd-ı sabâ: 374
Badırka boğazı: 109
bâdyân: 274, 369, 397
bâf: 388
Bafra: 176
bâfte: 400, 407
bagal: 358, 366
Bagal, Bâb-ı: 376
bâğ: 9, 12, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 120, 122, 129, 131, 132, 133, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 165, 169, 170, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 189, 193, 194, 197, 202, 204, 206, 208, 209, 211, 213, 215, 216, 221, 223, 226, 228, 229, 230, 232, 233, 242, 244, 249, 250, 252, 253, 257, 258, 260, 261, 266, 267, 275, 279, 281, 283, 284, 286, 287, 294, 295, 297, 300, 302, 305, 306, 308, 311, 326, 328, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 350, 399, 419, 423, 427, 429
bâğ evleri: 39
bâğ kulleleri: 249
bâğ kullesi: 67
Bağaneski: 395
bâğbân: 55, 67, 97, 196, 257, 261, 279, 335, 363
bâğçe: 9, 11, 12, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 69, 70, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 120, 122, 129, 131, 132, 133, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 165, 169, 170, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 202, 204, 206, 208, 209, 211, 213, 215, 216, 221, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 232, 233, 242, 244, 249, 250, 252, 253, 257, 258, 260, 261, 266, 275, 276, 279, 287, 294, 295, 297, 300, 306, 308, 311, 312, 326, 328, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 362, 399, 419, 423, 427
bâğçe üstâdı: 53
Bâğçederesi: 31
Bâğçe-i Sokollu: 335
Bâğçesarây: 90, 136
Bağdâd: 8, 101, 127, 164, 167, 191, 197, 212, 214, 242, 257, 266, 267, 272, 277, 287, 292, 298, 300, 301, 309, 310, 322, 342, 351, 356, 357, 359, 370
Bağdâd çölü: 292
Bağdâd halîfesi: 266, 319, 370
Bağdâd kal‘ası: 229
Bağdâd kargısı: 11, 292
Bağdâd kulu: 203
Bağdad mahmili: 359
Bağdâd pâdişâhı: 300
Bağdâd serdârbı: 189
Bağdâd şeyhülislâmı: 212, 213
Bağdad vezîri: 12
Bağdâdî: 407
Bağdâdî sırık: 307

bâğdâr: 104
bâğ-ı Aspuzu: 32, 93
bâğ-ı behişt: 60, 84, 272
bâğ-ı cinân: 94, 161
bâğ-ı hezâr: 67
bâğ-ı Hüsâmcân: 108
bâğ-ı Istanaz: 145
bâğ-ı İrem: 9, 22, 23, 36, 37, 38, 42, 59, 61, 64, 90, 96, 107, 112, 115, 116, 129, 130, 131, 135, 140, 145, 148, 155, 166, 167, 175, 177, 189, 190, 198, 205, 215, 221, 223, 229, 250, 268, 277, 284, 308, 314, 321, 334, 335, 342, 395, 399, 408, 419
bâğ-ı İremezât: 42, 43, 153, 224
bâğ-ı koyağ: 10
bâğ-ı Merâm: 32, 60, 90, 143
bâğ-ı Nisvân: 335
bâğ-ı sadrenc-nakş: 42
bâğistân: 83, 302
Bağla yaylası: 160
Bâğlar kapusu (Denizli): 101
Bağle, Bâb-ı: 374, 375
bağrı basdı: 180
Bahir kal'ası: 49
bahîre: 418
Bahrân gazâsı: 320
bahreyn: 49
Bahr-i Çîn: 212
Bahr-i Ebyaz: 200, 205, 209, 211, 213, 215, 216, 217, 281
Bahr-i Harez: 137, 426
bahrî hotas: 307, 346, 347
Bahr-i Kulzüm: 221, 224, 259, 301, 342, 355, 408, 412, 413, 414, 415, 418, 419, 420, 423, 425, 426, 427
Bahr-i Ma'ârif: 167
Bahr-i Muhît: 212, 301, 355, 414, 415, 418, 427
Bahr-i Okyunus: 212
Bahr-i Rûm: 13, 70, 301
Bahr-i Sefîd: 133, 194, 196, 201
Bahr-i Süveys: 224, 342, 414, 427
Bahrî, şeyh: 56
Bahşi Baba: 22
Bahşiler cezîresi: 135
bakar (öküz): 68, 356, 378
bakçe: 70, 116, 169, 186
bakır: 327
bakır âvânî: 12, 82, 84
Bakır hânı (Haleb): 189
bakır sahan: 256
bakır sini: 265
Bakî': 258, 310, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 392, 404
Bâkî Çelebi: 68
Bakî' kapusu (Medîne): 310, 328, 330, 331
Bakî' monlâsı: 334
Bakî' ziyâretgâhı: 328
bâkire: 249
bakkâl: 244, 354
bakla: 289, 302, 360, 361, 400
Baklan kazâsı: 17
baklava nakşı: 64
bal: 12, 53, 70, 77, 82, 198, 302

bal arıları: 198
balaban: 17, 34
Balaban Efendi, şa'îrîzâde: 75
Balat: 48, 78, 79, 84, 97, 99
Balâta karyesi: 229
Balatlı Solak: 38
Balbınarı: 84, 85, 88
Balbınarı câmi'i (Tire): 87
Balbınarı çerâgâhı: 89
balgam: 78, 148
balgamî: 181, 313, 386
Balı Beğ hammâmı (Adalya): 147
Balı Efendi: 176
Balı Paşa: 178
Balı Paşa câmi'i (Adalya): 147
balık: 27, 46, 60, 63, 69, 73, 92, 95, 120, 125, 126, 133, 136, 138, 142, 144, 186, 199, 206, 207, 211, 212, 259, 301, 305, 309, 369, 412, 413, 417, 418
balık dalyanları: 27, 73
balık sayyâdları: 27
balık şebekeleri: 369
balık yağı: 412
balıkdişi kabzalı hançer: 60
Balıkesr: 46
Balıklağa kal'ası: 136
Balıklağa limanı: 126
Balıklı ayazma: 207
Balıklı ayazma kapusu (Trablus-ı şâm): 206
Balıklı hammâm (Kütâhiyye): 15, 16, 18
Balıklı mahallesi (Kütâhiyye): 14
Balım Baba Sultân: 91
Balım Dede: 141
balısıra: 70
Balka sahrâsı: 292, 293
balkarmata gemiler: 118, 384
ballı çam: 70
balmûmu: 77
balta: 58, 84, 163, 196
Baltacı Mahmûd Ağa namâzgâhı (Akhisâr): 35
Balu Hân: 426
Balyambolu kasabası: 86, 95
balyemez top: 46, 54, 59, 62, 77, 111, 113, 122, 125, 126, 146, 152, 201, 206, 213
balyoz: 49, 53, 61, 206
bana (kaplıca): 262
Banas kapusu (Uşşâk): 24
Banaz kasabası: 17, 23
Banyas aynı: 275
Banyas dağları: 34
Banyas nehri: 34
bâr [u] büngâh: 132, 289, 365, 414, 429
Barcınlar kazâları: 19
barça: 59, 121, 201, 204, 208, 214
bardak: 386, 389
Bardaklı Baba: 84
bârgâh-ı Süleymânî: 84
bârhâne: 358

Barka: 243
bârkeş: 298
Barkûk, Sultân: 379, 420
Barkûkıyye câmi‘i: 74
Barkûkıyye medresesi (Mekke): 395
Barre cezîresi: 134
bârûd: 120, 223
Bârûdhâne: 145
bârûd-ı siyâh: 59, 76, 365, 416
Bârûra nâhiyesi: 177
basdığ (yemek): 180
Bâsıtıyye, Bâb-ı: 373, 385
Bâsıtıyye medresesi (Mekke): 395
Basra: 8, 82, 212, 214, 288, 300, 322, 342, 348, 356, 364, 370, 408
Basra huccâcı: 359
Basra kargısı: 407
Basra mîlleri: 359
Başçavuş sarâyı (şâm): 277
başdankara (kuş türü): 68
başdarda: 61, 186
başkapucıbaşılık: 133
Başköy dereleri: 154
Başköy karyesi: 184
bataklık: 62
Batâlise-i Rûm kralları: 26
Bathâ: 354
Batlîmûs (Batâlise-i Rûm krallarından): 26, 134
Batnos cezîresi: 136
Battâl Öyük: 180, 189
Batûs deyri: 244
Baybars (bkz.: Tâlir)
Baybarsiyye, ayn-ı: 275
Bâyezîd Hân: 31, 132
Bâyezîd, Sultân: 132, 162, 168
Bâyezîd, şehzâde: 12
Bâyezîd-i Bestâmî tekyesi: 241
Bâyezîd-i Velî: 29, 58, 134, 150, 161
Bâyezîd-i Velî câmi‘i: 20
Bayındır kasabası: 86, 92
Bayındırân kavmi: 92
bayrak: 121, 227, 231, 288, 291, 307, 346, 347, 365, 418
Bayram câmi‘i, Bâb-ı (Haleb): 188
bayram namâzı: 360
Bayram Sultân (eş-şeyh Hazret-i Hacı): 18
Bayram, şeyh: 191
bayram ta‘âmı: 127
Bayramî tekyesi: 191
baytarân: 418, 422
baytarân şükûfesi: 420
bâz: 17, 103
bâzâr: 10, 19, 21, 23, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 44, 95, 96, 97, 98, 101, 103, 107, 108, 110, 111, 113, 115, 130, 143, 144, 149, 163, 170, 173, 180, 186, 189, 193, 201, 223, 228, 253, 265, 275, 280, 288, 289, 302, 311, 326, 401, 421
Bâzâr hammâmı (Ayntâb): 179
Bâzâr kapusu (Karaman): 158
Bâzâr meydânı (Melemen): 47

Bâzâr meydânı (Muğla): 106
bâzârbaşı: 231
Bâzârcık hammâmı (Ayntâb): 179
bâzârcılar: 244
bâzâr-ı bûm: 367
bâzâr-ı Hicâz: 365
bâzâr-ı Mîne: 365
bâzâr-ı Tahtalkal'a: 43
Bâzâryeri câmi'i (Muğla): 106
Bâzâryeri hammâmı (Melemen): 47
bâzergân: 24, 42, 53, 65, 72, 77, 82, 84, 89, 98, 102, 108, 146, 148, 162, 183, 195, 202, 206, 257, 397, 398
bâzergân mahzenleri: 53, 120, 137, 210
bebir post: 346
Bec kal'ası: 63, 202, 277
Bec şehri: 66, 246
Bedahşân: 270
bedahşânî hamrâ: 328
bedasten: 21, 31, 98, 115, 133, 164, 210, 214, 220, 228, 231
Bedasten mescidi (Rodos): 129
Bedastenli Mehemmed Ağa: 91
beddâvî gömlek: 400, 410
bedevî: 419
bedevî rakkâs: 407
Bedevî tarîkı: 272, 285
Bedevî tekyesi: 191
Bedevî Urbân: 419
Bedîl bin Vertâ: 389
Bedir: 341
Bedir gazâsı: 320, 329, 330, 331, 333, 341, 364
Bedreddîn câmi'i (Alâ'iyye): 151
Bedr-i Huneyn: 283, 320, 340, 341, 371, 410, 411, 417, 430
Bedrü'l-âhir gazâsı: 320
Beğ câmi'i: 15
Beğ câmi'i (Ayntâb): 178
Beğ Cin kal'ası: 110
Beğ Efendi: 25
Beğ hammâmı: 143
Beğ kahvesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Beğ karyesi: 95
Beğ Köşkü (Mağnisa): 42
Beğ sarâyı (Kilis): 182
Beğ sarâyı (Söke): 79
Beğ yaylağı: 95, 96
Beğdûdiyye câmi'i (Mar'aş): 175
Beğdûdiyye medresesi: 175
Beğler hânı (İzmir): 52
Beğler sarâyı (Kilis): 182
beğlerce (üzüm): 55
Beğşehri: 154, 157
Behîce kabîlesi: 127, 226
Behîce kavmi: 226
Behlûle benderi: 414
Behlûliyye karyesi: 194, 195
Behrâm gulâm: 410
Behrâmiyye câmi'i (Haleb): 188

Behrâmiyye hânı (Haleb): 189
Bekir Ağa, Elhâc (yeniçeri serdârı): 103
Bekir Ağa hânı (Mağnisa): 42
Bekir Ağa, Hoca: 286
Bekir Ağa, Kara: 46, 183
Bekir Ağa, Kassâbzâde (Yeniçeri Serdârı): 45
Bekir Ağa, Seyyid (Nakîbüleşrâf): 90, 91
Bekir Beğ: 68
Bekir Paşa: 126
Bekir Paşa câmi'i (Rodos): 129
Bekir Paşa, Kapudan: 126
Bekir Paşa suyu (Rodos): 130
Bekir (Paşa'nın cellâdı): 284
Bekkâr, şeyh: 277, 278, 283, 284, 285
Bekke: 94, 371, 378, 383, 384, 390, 395, 396, 399
bekmez: 12, 77, 96, 180, 257
Bekmez deresi: 181
Bekmezbâzârı medresesi (Mağnisa): 42
Bekrî, şeyh (kutbü'l-aktâb): 190, 191, 192
Bekrî tekyesi: 191
beksumât: 293, 295, 302, 306, 416, 417
Bekşımât câmi'i: 272
Bektaş Ağa: 200
Bektaş Paşa Sultân: 44
Bektaşî tekyesi: 191, 272
Bektaşîler külâhı: 67
Bektaşiyân: 23, 95, 131, 152, 153, 154, 181, 215, 418
Bektaşiyân âsitânesi: 42, 94, 147, 171, 191
Bektutîzâde: 243
Bel'am ibn Bâ'ûr: 243, 424, 426
Belde-i Tayyibe: 7, 285
beledî deve: 291
beledî yasdıkları: 44
Belen kazâsı: 39, 185
Belgrad: 133, 309, 310, 371
Belgrad kal'ası: 235
Belh: 113, 140, 239, 326, 348, 364
Belh [u] Buhârâ huccâcı: 414
Belîs sancağı: 184
belisân ağacı: 416
Belkây nâhiyesi: 284
Belkîs: 270, 297
benât-ı Resûlullâh: 330, 331
bender-i At: 414
bender-i Behlûle: 414
bender-i Bûlâk: 427
bender-i Cidde: 370, 384, 397
bender-i Dimyât: 427
bender-i Dunkılab: 414
bender-i Etle: 414
bender-i İskenderiyye: 427
bender-i Kuseyre: 414
bender-i Reşîd: 427
bender-i Süveys: 301, 370, 414, 426, 427
bender-i Tuzla: 414

bender-i Yenbû‘: 414, 430
bender-i Zeylâ‘: 414
bender-i Zule: 414
benefşe: 160, 167, 328, 369, 386, 399
Benefşe kal‘ası: 152
Benî Âl-i Umûr: 294
Benî Atâ: 289
Benî Atıyye: 289, 420
Benî Cân: 342
Benî Cürhüm kabîlesi: 387, 388, 394, 395
Benî Hasan: 342
Benî Hilâl pâdişâhı: 292, 293, 343
Benî Hişâm: 365
Benî Hûrâ (Hazret-i şît evlâdlarından): 415
Benî İbrâhîm: 289
Benî İsrâ’îl: 127, 128, 184, 215, 217, 218, 219, 221, 223, 228, 230, 233, 241, 262, 280, 333
Benî İsrâ’îl Bürkesi (Kudüs): 245
Benî Kaynukâ‘ gazâsı: 320
Benî Ken‘ân: 217
Benî Leys kabîlesi: 284
Benî Lihyân gazâsı: 320
Benî Mahrûm kapusu: 352
Benî Mahzûm, Bâb-ı: 372
Benî Mevâl, kabâyil-i: 342
Benî Reşîd kabîlesi: 261
Benî Sa‘d kabîlesi: 319, 331, 392
Benî Safer: 289
Benî Sâlim: 289
Benî Seleme kabîlesi: 333
Benî Seyf: 427, 428
Benî Seyfoğlu sarâyı: 210
Benî şâhin, evlâd-ı: 419
Benî şâhinli kabîlesi: 421
Benî şeybe, Bâb-ı: 372, 374
Benî Ümeyye câmi‘i: 273
Benî Vahîdât: 289
Benî Zeyt, meşâyih-i: 289
Benî Zühd: 261, 289, 294, 295, 413
Beniyü'l-Mustalık gazâsı: 320
bennâ: 80, 259, 396
Benû Kureyza gazâsı: 320
beras: 19, 218, 244
berât: 184, 231, 249, 327, 370
berber: 130, 242, 274
Berberistân: 259, 395
Berberistân vilâyeti: 395
Berdâ, ayn-ı: 275
berekât-ı Halîl: 29, 255, 256, 257
Bereke (Câriye): 332
bereket-i Mûsâ: 259
Bergama: 45, 46
Bergele karyesi: 34
Bergos-ı kebîr kazâsı: 86
Bergos-ı sağîr kazâsı: 86
Bergûs nehri: 215

Berhayâ: 297
Berîd nehri: 216, 281
Berîdâ, ayn-ı: 275
beriyye Urbân: 303
berk-i hatîf: 11, 68, 283, 315
berr [ü] beyâbân: 259
Berrânî câmi‘i (Sayda): 214
berrânî hecîn: 304
Berre: 384
Bertâsiyye câmi‘i (Trablus-ı şâm): 205
Bertiz kazâsı: 175
Berût: 266, 315
Berût nehri: 209
Berze: 275, 277
besâtîn: 67, 101, 223, 232, 300, 305, 308, 335, 343, 345, 399
beserek deve: 291
Besni: 174, 176
Besnî(?) Bınarı: 160
Beş Boy kazâlar: 96
Beş Çınâr (Mağnisa): 42
Beşdepe buğdayı: 398
beşik: 251, 332
Beşîr: 295
Beşîr, Hazret-i: 261
Beşîr, şeyh: 258
Beşîr vâdîsi: 261
Beşyaşar hammâmı (Ayntâb): 179
Betîle karyesi: 228
Betîs kal‘ası: 199
Betîs nehri: 199
bevâsır: 218
bevvâb: 128, 204, 228, 234, 249, 253, 275, 317, 395
bevvâbân: 170, 179, 186, 222, 275
beyâz buyurdı: 186
beyâz car: 17, 21, 77, 89, 159, 182, 192, 211, 214, 221, 228, 249
beyâz çakıl ekmeği: 249, 279
beyâz çarşaf: 84, 97, 157, 170, 176, 180
beyâz ekmek: 10, 17, 31, 53, 68, 84, 89, 132, 143, 157, 171, 180, 192, 193, 206, 221, 340
beyâz hubz: 196
beyâz mekik ekmeği: 36
Beyne'l-kurâ nâm mahal: 415
Beyrût: 201, 203, 209, 210, 211, 213, 215, 230, 267, 268, 283
Beyrût ulemâsı: 212
Beyrût ziyâretgâhı: 211
Beytâ karyesi: 229
Beyt-i Hâle karyesi: 252
Beyt-i Ma‘mûr: 378, 379, 389, 408
Beyt-i Me‘âd: 384
Beyt-i Mukaddes: 224, 230, 420
beyt-i mübâreke: 226
beyt-i mükerreme: 372
beyt-i Resûl: 392, 394
beyt-i şerîf: 232, 351, 367, 368, 372, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 402, 404, 405, 407
Beytullâh: 237, 238, 345, 346, 368, 369, 371, 376, 378, 381, 382, 384, 386, 390, 396, 401, 402
Beytullâhi'l-harâm: 371, 378, 379, 380, 384

Beytü'l-harâm: 371
Beytü'l-hazen: 221, 222, 264
Beytü'l-lahm: 231, 248, 250, 251, 252, 281, 423
Beyz-i Ahmer (Kızıl yumurta): 231, 245
bez: 102, 143
Bezciler mahallesi (Kütâhiyye): 14
Bezir hânı (Adalya): 147
bezzâstân: 427
bezzâz: 289, 398
bezzâzân civânları: 83
bezzâzistân: 9, 12, 16, 21, 24, 27, 29, 31, 35, 37, 43, 44, 46, 47, 53, 55, 65, 73, 77, 78, 79, 82, 89, 93, 98, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 114, 130, 143, 147, 151, 155, 159, 167, 170, 175, 179, 182, 184, 189, 193, 195, 202, 206, 245, 257, 261, 326, 397, 408, 412
Bezzâzistân câmi‘i: 43
Bezzâzistân rüknü (Tire): 88
Bezzî, İmâm-ı: 88
bıçak: 113, 121, 131, 361, 418
Bıçakçı cisri: 156
Bıçakçı hânı: 156
Bıçakçı yaylası: 156
bınar: 103, 144
Bınarbaşı (Elmalı): 143
Bınarbaşı (Karaman Ereğlisi): 143
bıtrîk: 41, 53, 65, 133, 231, 244, 245, 248, 315, 423
Bıtrîk hammâmı (Kudüs): 245
bıttîh: 67, 340, 398
Bıyıklıoğlu câmi‘i: 51
Bıyıklıoğlu câmi‘i (İzmir): 51
Bî‘at mescidi: 364, 367, 391, 396
Biberdân: 297
bîd (söğüt): 23, 27, 37, 42, 44, 65, 67, 85, 90, 94, 106, 140, 150, 153, 179, 190, 225, 239, 272, 274
Biga: 11
Bihori karyesi: 67
Bihzâd (Nakkaş): 38, 73, 81, 143, 169, 235, 236, 237, 247, 270, 313, 385, 388
bilâd-ı sitte: 277
Bilâl makâmı: 81, 166, 312
Bilâl-i Habeşî: 167, 282, 284, 285, 364, 377, 382, 386, 388
Bilbeys: 266, 428
Bilecik: 10, 11
bileği taşı: 356
Biliyo (Pehlivân): 116
billûr: 40, 43, 74, 169, 225, 234, 247, 248, 265, 324, 380, 393
billûr câm: 247
billûr kanâdîl: 166, 314
bîmâr: 273
bîmâristân: 273
Bingöl yaylası: 38, 94
bi’r: 47, 193, 229, 244, 263, 304, 305, 308, 335, 341, 386, 416, 417, 421
Birecik: 127, 178, 184
Birgi: 86, 92, 93, 94, 95, 96, 101
Birgili Risâlesi: 93
Bi’r-i Alî: 306, 338, 339, 344, 345, 356, 411, 430
Bi’r-i Asfân: 409
Bi’r-i Ayn-ı Zemzem-i Selvân: 243
Bi’r-i Cedîd: 303
Bi’r-i Cübeyr: 390

Bi’r-i Erîş: 335
Bi’r-i Kazâ‘a: 335
Bi’r-i Sıyfe: 193
Bi’r-i Urve bin Zübeyr: 335
Bi’r-i Ya‘kûb: 229
Bi’r-i Yûnus: 244
Bi’r-i Zemzem: 377, 386
Bi’r-i Zümürrüd: 303
birke: 202, 245, 252, 257, 259, 290, 294, 296, 297, 298, 327, 336, 338, 339, 340, 341, 342
Birke-i Alî: 338
Birke-i İbn Mes‘ûd: 339
Birke-i Mu‘azzam: 298
Birler makâmı: 241, 282
Bi’rü'l-Künûz: 207
Bîsütûn, kûh-ı: 20, 89, 105, 112, 151, 152, 153, 155, 209, 301, 340
biyan: 78
biyankökü: 78, 95
bodostama: 412
Bodrine kral: 110, 111
Bodurine şehri: 76
Bodurum kal‘ası: 110, 111, 112, 115, 118, 122
Bodurum şehri: 76
Boğa Baba: 110
boğası (bez cinsi): 31, 44, 84, 103, 143, 157, 170, 180, 328
Boğaz: 115, 293
Boğazhisâr: 136
Boğazkesen câmi‘i (Mar‘aş): 175
Boğazkesen hammâmı (Mar‘aş): 175
boğça: 60
boğça don: 163
Bokçuzâde câmi‘i (Adalya): 147
Bokrât: 273
Bolkar yaylası: 167, 168
Bolu sancağı: 13
Bolvadanlı hânı: 16
Bombuc kazâsı: 184, 185
Bor hânı (Haleb): 189
Borgosan kal‘ası: 426
Bosnaviyyü'l-asl: 59
bostân: 42, 59, 60, 61, 62, 67, 69, 83, 90, 94, 99, 101, 102, 115, 133, 138, 148, 179, 180, 189, 215, 258, 271, 277, 279, 281, 328, 334, 350, 423
Bostân Efendi hânı: 16
bostân kuyusu: 338, 360
bostâncı: 49, 53
Bostâncı câmi‘i (Ayntâb): 178
Bostâncı câmi‘i (Karaman): 158
Bostâncı hammâmı (İzmir): 52
Bostâncı hânı (Haleb): 189
Bostâncı hânı (İzmir): 52
bostâncı odaları: 398
bostâncıbaşı: 42, 49
Bostâncıbaşı cisri: 8
Bostâncızâdeler: 77
Boşnak: 77, 147, 181, 183, 303
Boşnak Mustafâ Efendi hânı (Akhisâr): 35
boya: 23, 74, 76, 84, 92, 159, 175, 261, 388

boyacı çârsûsu: 84
boyacı tokmağı: 84
Boyacılar kapusu (Denizli): 101
Boyacıoğlu câmi‘i (Ayntâb): 178
Boyacızâde Efendi: 79
boyahâne: 31, 53, 84
Boyalı Kadı câmi‘i (Karaman): 158
Boyalı karyesi: 23
boybeği: 105, 243, 331
boynuz: 418
boza: 53
bozahâne: 53
Bozca cezîresi: 136
Bozdağ: 31, 32, 34, 39, 92, 93, 94, 152
Bozdağ tekyesi: 95
Bozdağ yaylası: 31, 94, 95
Bozdoğan, Bâb-ı (Kudüs): 232
Bozdoğan kazâsı: 96, 103
Bozdoğan nehri: 103
bozdoğanî tâcı: 140
Bozkır mescidi (Silifke): 162
Bozöyük: 108, 118, 139
böcek kabuğu nefîrler: 418
Böğürcük mahallesi (Kütâhiyye): 14
Bölme Dana karyesi: 158
bölük ağaları: 345, 367, 429
bölük serdârları: 429
bölükbaşı: 52, 120, 150, 152, 295, 309, 347
Bölükbaşı hammâmı (İzmir): 52
Bölükbaşı hânı (İzmir): 52
Bölükbaşızâde Hacı Mehemmed câmi‘i (İzmir): 52
Bölükçüler mahallesi mescidi: 15
börek: 44, 279, 287, 419
Börekçi câmi‘i (Tire): 87
Börekçi hânı (Ayntâb): 179
Börekçiler mahallesi (Kütâhiyye): 14
Budak: 10
budalâ: 241, 277
Budalâ: 280
Budama karyesi: 194
Budin: 12, 133, 414
Budum: 309
buğday: 18, 30, 78, 130, 157, 193, 288, 302, 398
buğday anbârı: 13, 19, 39, 63, 80, 116, 119, 133, 141, 180, 214
Buğday bâzârı: 23
buğday çorbası: 273, 327
buğday kuyuları: 126
buğday sünbüleleri: 356
buğday şorbâsı: 256, 398
Buhârâ: 107, 113, 140, 326, 348, 364, 414, 427
Buhârî: 42, 184, 384
buhayre: 8, 27, 95, 101, 223, 260, 261, 262, 275, 287, 289, 292, 296, 343, 354, 429
buhayre-i Lût: 259, 260
buhayre-i Meryem: 260
buhayre-i Minye: 223, 261, 262, 287

buhayre-i Mûsâ: 294
buhayre-i Sidrem: 260, 359
buhayre-i Taberistân: 261
buhayre-i Taberiyye: 223
buhayre-i Tîne: 426, 428
buhayre-i Zağr: 261
Bûhtî câmi‘i (Haleb): 188
Buhtu'n-nasr: 128, 218, 219, 222, 223, 228, 230, 243, 255, 261, 262
buhûr: 139, 224, 249, 345, 346, 349, 365, 369, 398
buhûrdân: 198, 249, 254, 259, 323, 324, 388, 393, 401
buhûr-ı Meryem: 364
buk‘a: 98, 330, 390
Buk‘a mescidi (Rodos): 129
Buk‘a sahrâsı: 249, 250
bûkalemûn (rengarenk): 7, 92, 235, 382
Buladın mahallesi (Kütâhiyye): 14
Bulâk: 427, 428
bulamaç: 386
Bulgar nehri: 167
Bulgar(?) yaylası: 166
Bulgar yaylası: 167
Bulur nehri: 165
bûm: 194
bunar: 315
bundukanî Venedik altunu: 61
Burâk: 236, 374
bûriyâ: 97, 217
burka‘ (peçe): 48, 400
burku: 122
Bursa: 8, 9, 10, 11, 13, 17, 20, 31, 39, 45, 46, 48, 68, 75, 85, 86, 89, 90, 132, 144, 182, 277, 321, 367
Bursa esvâkları: 89
Burun-âbâd: 49
Busrâ: 206, 260, 277, 287, 292, 296, 332, 390, 403
Busrâ dağları: 289
Busrâ sahrâsı: 291
Busrâm, Melik: 260
Busrâ-yı kebîr: 288
Busrâ-yı sağîr: 288
buyurdu: 173, 186
Bûzâ‘a: 411
Buzağılık kal‘ası: 152
Büdelâ-yı şâm: 273
Büklü Baba Sultân: 154
bülbül: 57, 60, 99, 205, 239, 279, 316, 334
bülegâ: 83
bülke: 397
bülûhiyyet: 218
Bürhânî tekyesi: 191
bürke: 343, 344, 354, 356, 357, 360, 396, 397, 411, 416, 417, 421, 427, 429, 430
Bürketü'l-Hac karyesi: 429
büryân: 195
Büyük câmi‘ (Kilis): 182
Büyük hammâm (Adalya): 147
Büyük Paşa hânı (Haleb): 189
Büzürg Seng mesîregâhı: 197

- C -

Câbir bin Abdillâh: 330
Câbir-i Yemenî: 332
Ca‘fer Ağa: 102, 148
Ca‘fer Ağa, Celeb: 145
Ca‘fer Ağa hânı (Adalya): 147
Ca‘fer Ağa hânı (Denizli): 102
Ca‘fer Baba tekyesi: 171
Ca‘fer Beğ: 131
Ca‘fer bin Ebî Tâlib: 390
Ca‘fer, İmâm: 258
Ca‘fer Paşa: 65
Ca‘fer Paşa câmi‘i (Adana): 170
Ca‘fer Paşa çeşmesi: 16, 65
Ca‘fer-i Bermekî: 8, 91
Ca‘fer-i Mansûr: 330
Ca‘fer-i Sâdık, İmâm: 282, 330
Câlinûs: 273
Câlûd gazâsı: 233
Câlût Melik: 230, 250
câm: 43, 51, 74, 81, 129, 169, 234, 235, 236, 247, 248, 251, 265, 273, 276, 380, 393
câmehâb: 66, 249
câmekân: 81
câm-ı billûr: 81
câm-ı Cem: 76, 132
câm-ı cihân-nümâ: 83
câm-ı gülgûn: 313
câm-ı mînâ: 225
câm-ı moran: 234
Câmi‘-i Atîk (Simav): 26
Câmi‘-i Cedîd (Simav): 26
Câmi‘-i Kebîr (Medîne): 311
Câmi‘-i Kebîr (Milâs): 109
Câmi‘-i Kebîr (Rodos): 127
Câmi‘-i Kıbleteyn: 308, 335
Câmi‘ü'l-Amrî (Beyrût): 210
Câmi‘ü'l-bahr (Sayda): 214
Câmi‘ü'l-Hadrâ: 228
Câmi‘ü'l-Kur’ân: 322
Câmi‘ü'l-mesâ’il: 18
Câmi‘ü'n-nasr: 228
Câmi‘ü's-sûk (Sayda): 214
câmûs: 13, 140, 149, 167
câmûs kaymağı: 10
Cân Arslan Paşa: 115
Cân bin Cân: 250, 253
cân otu: 53
Cânbâz kayası: 25
Cânbâz kullesi: 25
Cânbe Geray Hân: 131
Cânbeğ hânı (Trablus-ı şâm): 205

Cânberd Yûnus Paşa: 200
Cânisten yaylası: 96
Cânlar kapusu (Sahratullâh): 238
Cânpûlâdiyye câmi‘i: 429
Cânpûlâdiyye câmi‘i (Kilis): 181, 182
Cânpûlâdoğlu hânı: 182
Cânpûlâdoğlu sarâyı (Haleb): 190
Cânpûlâdzâde Alî Paşa: 183, 192
Cânpûlâdzâde Alî Paşa sarâyı (Kilis): 182
Cânpûlâdzâde câmi‘i: 210
Cânpûlâdzâde hammâmı (Kilis): 182
Cânsitân yaylası: 96
cânver: 149, 424
car (beyâz): 17, 21, 77, 89, 159, 182, 192, 211, 214, 221, 228, 249
Cârihî: 370
câriye (cevârî): 19, 207, 218, 331, 332, 362, 365, 368, 370, 397, 400, 403, 407, 427
câsûs: 286, 300
Cavlı mahallesi (Simav): 28
Cavlı Sultân: 28
Cavliyye câmi‘i: 256
cavrî: 364
Cebâbize: 384
Cebbâne: 284
Cebbâne-i Kübrâ: 243
Cebbâneyle câmi‘i: 228
cebe: 186, 204, 346, 347
cebeci: 62, 204, 296, 297
cebeci çorbacısı: 112, 118
cebecibaşı: 118, 310
cebehâne: 19, 24, 39, 46, 48, 50, 54, 59, 63, 69, 111, 113, 116, 133, 146, 154, 155, 160, 180, 201, 202, 206, 209, 213, 232, 252, 267, 288, 294, 296, 297, 302, 311, 371, 385, 414, 416, 421, 422
Cebele (Arap): 197
Cebel-i Elheme (Arap): 197
Cebel-i Ma‘ân livâsı: 213
Cebelü'l-Aclûn: 225, 260, 261, 267
Cebelü'l-‘Ayr dağı: 308, 317
Cebelü'l-Kepş: 361
Cebelü'l-Lübnân: 204, 207, 215, 217
Cebelü's-selc: 287
Cebrâ’îl, Bâb-ı (Medîne): 313
Cebs-i Zeytûn cebeli: 241
Cedîd, Bâb-ı (Haleb): 186
Cedîd, Bâb-ı (Kudüs): 232
Cedîde: 310
cehennem: 92, 118, 121, 383
Cehennem dağı: 308, 317
Cehennem deresi: 241, 243
celâcil (çıngırak): 263
Celâleddîn-i Ekber (Hind pâdişâhı): 324
Celâleddîn-i Ekber tekyesi (Mekke): 396
Celâleddîn-i Rûmî âsitânesi: 84, 147, 190, 235, 272
celâlî: 20, 22, 23, 25, 29, 51, 75, 80, 101, 103, 105, 144, 154, 156, 160, 181
Celâlî Cennetoğlu, Birgilili: 71, 92, 101
Celâlî Karayazıcı: 14, 32, 35, 97, 144, 173
Celâlî Sa‘îd Arab: 101

Celâlî tekyesi: 191
celebe (gemi cinsi): 408, 412, 413
celî hat: 86, 235, 312
cellâd: 284, 316
Celvetî, tarîk-ı: 272
Celvetî tekyesi: 191, 272
Cem: 132
Cem Baba Sultân tekyesi (Denizli): 102
Cem Melik Cemşîd: 76
Cem şâh: 132
cem üzümü: 115, 176
cemâl (fişek çeşidi): 366
Cemâleddîn hammâmı (Afyonkarahisâr): 21
Cemâleddîn mahallesi (Kütâhiyye): 14
Cemâleddîn Sultân, Seyyid: 106
Cemâleddîn, şeyh: 191, 215
Cemâleddîn-i şirvânî tekyesi: 191
cemâlî: 20, 29, 75, 92, 181
Cemâlî Sultân, şehîd: 182
Cemâlî tekyesi: 191
cemapur askeri: 98, 150, 219, 347, 356, 401
cemel: 269, 296, 311, 358, 414, 419
cemerât: 360, 361
cemmâl: 339, 427
cemre: 360, 361, 390
cemre-i akabeyi: 360
cemre-i vustâyı: 360
Cemşîd: 73, 76, 77, 79, 85, 92, 96, 109
Cenânî Beğ, Melik Beğzâde: 75
Cenâyiz, Bâb-ı: 402
cenâze guslü: 256
cenâze namâzı: 56, 381
Cenbine câmi‘i (Kilis): 182
cendere: 139
ceng âlâtı: 230
ceng tablı: 178, 183
cengârî: 92
ceng-i harbîler: 357
cennet: 268, 278, 288
Cennet asâsı: 242
Cennet, ayn-ı: 386
Cennet bâğı: 279
Cennet hûrîsi: 278
Cennet kapusu: 229, 235, 237, 238
Cennet köy ılıcası (Simav): 27
Cennet lisânı: 278
Cennet meyveleri: 278
Cennet şecereleri: 242
Cennet yolları: 119
Cennet-i Adn: 380
Cennet-i A‘lâ: 237, 287, 391
Cennet-i Me’vâ: 239, 278, 389, 411
Cennetoğlu: 92
Cerâv cebeli: 379
cerâye: 327, 346, 370, 400

Cerbe cezîresi: 136
Cercîs, Hazret-i: 228
cereb (uyuz): 218, 244, 262, 349
Cerîde (İbni'l-verdî'nin eseri): 134
cerîme: 194
Cerîr-i Taberî: 356
Cerrâh-ı Resûl, şeyh: 230
cerre: 219, 386
Cesîmâniyye ziyâreti: 241
Cesîme bint el-Hâşim bin el-Mugîre: 322
Cevâd, Melik: 280
cevâhir: 72, 237, 312, 324, 345, 346, 347, 364, 396, 398
cevâhir matara: 347
cevâhir miftâh: 392
cevâhir sandûka: 227
cevâhir zarf: 407
cevâhir zencîrleri: 324
Cevâzir: 300
Cevherî hazretleri: 378
ceviz: 28, 74, 80, 85, 270, 313, 419
ceviz ağacı: 38, 70, 92, 156, 399
Ceviz dağı: 80
Cevka'l-hanzal gazâsı: 320
cevşen: 186, 346, 347
cevz-i ma‘dûd: 145
cevz-i rûmî: 56, 279
Ceyhûn: 121, 172, 173, 174
ceyrân: 57, 128, 186, 296, 299, 339, 340, 342, 356
Ceyrûn, Bâb-ı (şâm): 270, 275, 282
Ceyrûn, havz-ı: 282
Ceyrûn nehri: 270
Ceyrûniyye, ayn-ı: 275
Ceyş karyesi: 219
Cezâyir: 49, 79, 110, 112, 116, 119, 128, 131, 133, 136, 355, 414
Cezâyir esbâbı: 46, 56, 70, 108, 115, 117
Cezâyir fesi: 62
Cezâyir kalemi: 46, 47, 55, 59, 62
Cezâyir kalyonları: 111
Cezâyir kürdesi kılıç: 61
Cezâyir levendâtı esbâbı: 36, 47
Cezâyir levendi esbâbı: 148
Cezâyir sarması (güreşte oyun): 27
Cezâyir tüfengi: 61
Cezâyirli esbâbı: 56, 77, 84
Cezâyirli tarzı: 37, 131
Cezerî, İmâm-ı: 88
Cezîretü'n-neml: 262
Cezle karyesi: 302
Cezzel cebeli: 390, 402
cıda: 344, 347
Cığala Paşa câmi‘i: 64
Cığala Paşa sarâyı: 64
cibinlik: 237, 247, 252, 322, 323, 324
cibis: 43
Cibrîl, Bâb-ı: 312, 314, 318, 325, 337

Cibrîl, Hazret-i: 218, 221, 224, 230, 236, 237, 240, 241, 250, 251, 255, 258, 259, 260, 262, 263, 278, 288, 300, 304, 308, 311, 320, 322, 350, 353, 354, 356, 361, 363, 364, 367, 374, 378, 379, 384
cibs: 187, 200
cidâl: 339, 380, 384
Ciddâvî: 407
Cidde: 300, 338, 354, 355, 356, 368, 370, 371, 380, 384, 397, 398, 407, 408, 409, 412, 413
Cidde beği: 345, 357, 366, 371, 408, 409, 412
Cidde benderi: 370, 384, 397, 414
Cidde deryâsı: 383
Cidde kal'ası: 408
Cidde kulu: 371
Cidde paşalığı: 346
Cidde paşası: 371, 408
Cidde vekâlesi: 396
Ciddevî ağaları: 371
Cifanoğlu karyesi: 31
ciğer: 14, 149, 417
Cihân nehri: 168, 170, 171, 172, 175
Cihân suyu (Adana): 170
Cihângîr Yokuşu: 142, 391
cihâz: 32, 79, 97
Cîlân belîdesi: 272
cilcile: 263, 329, 349, 402
Cilfe (at cinsi): 346
Cilfidân (at cinsi): 346
cilid meydânı: 206
cilit (cirid): 112
Cimcime kral: 29, 35, 177, 400
Cinân Efendi, şeyh: 406
cinâye kurbânı: 339, 348, 361
cinâyet: 62, 120, 344
Cinîn: 202, 231
Cinîn, Bâb-ı (Haleb): 186
Cinîn deresi: 219, 226
Cinîn kal'ası: 226, 228
Cinîn Kapusu hammâmı (Haleb): 189
Ciniviz: 46, 61, 62, 63, 64, 67, 78, 112, 116, 136, 137, 141, 146, 197
cirid: 276, 290
cisir (cisr): 23, 33, 54, 58, 63, 65, 106, 111, 113, 117, 119, 124, 132, 134, 138, 139, 142, 148, 149, 154, 156, 158, 162, 163, 165, 167, 168, 170, 171, 173, 180, 186, 194, 195, 196, 200, 205, 206, 208, 209, 211, 213, 215, 232, 262, 264, 275, 287, 289, 333
Cisrü'l-Kelb: 209
Ciyâd, Bâb-ı: 372
ciyâd hussân at: 429
ciyâdât: 347
Ciyeyye karyesi: 211, 212
cizye: 42, 64, 134, 139, 231
Coğraf kitâbı: 7
Coğrâfiyye kitâbı: 378
Cömerd köçeği: 178
Cûde kasabası: 219
Cûde şehri: 266
Cûdî cebeli: 266
Cuğaymân: 296, 413
Cuhûd: 157
Cum Ekrâdı: 181, 184

Cum kazâsı: 184
cum‘a câmi‘i: 10
cum‘a hutbesi: 357
Cum‘a kazâsı: 70
cum‘a namâzı: 390
Cum‘a-âbâd kasabası: 49, 70, 79, 88
cübbe: 214
Cübeyle: 197, 198, 199, 203, 208, 209
Cübeyr, Bi’r-i: 390
Cüdeyde: 340, 341, 410, 411, 430
cüllâb-ı hamavî: 97
cüllâb-ı ter: 96
cüllâh: 320
cülûs: 36, 209, 214, 216, 234, 242, 246, 263, 329, 370
cümmeyz: 196, 207, 208, 215, 217
Cüneyd Beğ: 49, 54
Cüneyd-i Tayyârî, şeyh: 229
Cüneyn, tarîk-ı: 230
cürd atlı: 97, 177, 293
Cürhüm: 378
Cüveyre binti el-Hâris: 331
cüzâm: 19, 36, 139, 192, 201, 216, 218, 244, 262, 425
cüzdân: 317

- Ç -

çadır: 11, 38, 76, 156, 161, 273, 289, 290, 292, 293, 296, 299, 303, 336, 354, 356, 358, 361, 362, 414, 417, 420, 421, 422
çadır kazıkları: 299
çadır mehterbaşısı: 273
çadır soffaları: 336
Çadırcılar kahvesi (şâm): 274
çâh: 47, 259, 262, 263, 272, 297, 300, 304, 335, 386
çâh-ı cahîm: 80, 241
çâh-ı esfel: 421
çâh-ı gayyâ: 34, 39, 69, 92, 103, 104, 116, 123, 132, 151, 341, 427
çâh-ı mâ: 8, 107, 108, 114, 127, 151, 187, 189, 190, 244, 299, 335, 340, 362
çâh-ı sakar: 341
çakıl ekmeği: 279
çakıl taşı: 80, 83, 299, 312, 358, 385, 414
Çakırca kazâsı: 17
Çakıt (=kazâ-i Kara Îsâlı): 168
Çakmak bâzârı (şâm): 275
çakmak kayası: 65
çakmak taşı: 209
çakmaklı tüfeng: 100
çakşır: 17, 60, 131, 214, 400
Çal kazâsı: 17
çalaş: 98
çam: 28, 34, 68, 70, 71, 72, 85, 99, 104, 105, 110, 113, 118, 137, 144, 152, 154, 156, 161, 211
çam ağacı: 24, 28, 98, 104
çam bardağı: 211
çam dalları: 70
çam direkleri: 15, 33, 144

çam kiriş: 144, 175
çam kutu: 12
çam tahtası: 104, 140
çamlı bel: 119
çamlı dağlar: 12
Çamlıcalar cezîresi: 134
çamlık: 29
çan: 248
çanak: 17, 172
Çanakçı kal'ası: 172
Çanakçızâde: 77
çanlık: 248
çapa: 316
Çapak karyesi (Karahisâr-ı Sâhib): 22
çâpüksüvâr esbâbı: 131
Çârbâğ-ı İsfahân: 113
Çardaklı çam: 104
çarha askeri: 346, 367
çarhâb tîrkeş: 347
çarhacı: 307
çarka: 294, 299
çarkacı: 13, 291, 294, 421
çarmıh: 250
çarna: 227
Çarpan boğazı: 56, 57
Çarpan, germâb-ı: 58
çârsû: 9, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 36, 38, 44, 46, 47, 55, 56, 63, 74, 79, 82, 84, 86, 89, 93, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 129, 130, 141, 142, 143, 144, 146, 155, 159, 162, 167, 168, 169, 170, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 186, 189, 193, 194, 195, 201, 205, 206, 210, 214, 220, 228, 245, 253, 265, 275, 280, 288, 311, 326, 350, 352, 373, 401
Çârsû câmi'i (Sandıklı): 23
Çârsû hammâmı: 130
Çârsû hammâmı (Mar'aş): 175
Çârsû hammâmı (Sayda): 214
Çârsû hânı (Karaman): 159
çârsû üzümü: 55
çârsû-yı bâzâr: 25, 27, 30, 50, 54, 69, 70, 87, 89, 90, 93, 96, 98, 104, 111, 210
çârsû-yı sultânî: 80
çarşaf (beyâz): 84, 97, 157, 170, 176, 180
Çâryâr: 235, 333
Çâryâr-ı Güzîn: 5, 237, 312, 314, 317, 333, 336, 350, 353, 375, 388, 390
Çâryâr-ı Sıbteyn: 333
çâşnigîr: 286, 347
çâşnigîrbaşı: 182
Çâşnigîrbaşı câmi'i (Mağnisa): 40, 44
Çâşnigirbaşı hânı: 16
Çatal adalar: 78
çatal fitîl: 347, 357
Çatal ılıca: 36
çatal kova: 386
Çatalbaş Paşa hânı (Afyonkarahisâr): 21
Çatalbaş Paşa sarâyı (Afyonkarahisâr): 22
Çatallı çam: 104
çavdar ekmeği: 18
Çavdarlı şeyh: 18
Çavuş Beğ: 148

Çavuş hammâmı (Adalya): 147
Çavuş hammâmı (Elmalı): 143
Çavuş hânı (Adalya): 147
Çavuş hânı (Trablus-ı şâm): 205
çavuş-engîrler: 347
çavuşlar kâtibi: 185
çavuşlar kethudâsı: 13, 185, 267, 429
Çavuşlar mescidi (Afyonkarahisâr): 20
Çavuşoğlu, serdâr: 110
Çavuşzâde hânı (İzmir): 52
çay: 119, 274, 369, 397
Çay kazâsı: 19
Çaybaşı câmi‘i (Mağnisa): 41
Çaybaşı hammâmı (Mağnisa): 43
Çaybaşı mezâristânı (Mağnisa): 45
Çayırbaşı (Kütâhiyye): 14
çaylak: 380
Çehârşenbe-âbâd kazâsı: 101
Çehârşenbe kazâsı: 17
çekeleve kayıkları: 78
çekiç: 183
Çelebi Bınarı (Mağnisa): 42
Çelebi Cüce: 38
Çelebi Efendi: 153, 161
çelenkler: 346
çelipa: 231, 245
Çeltiklik: 161
Çem Çerez Baba: 176
çember: 131
çemender: 315, 357, 358, 416
çemenzâr meydân-ı: 54
çerâğ: 12, 140, 141, 191, 198, 221, 227, 259, 260, 268, 270
çerâğdân: 254, 259, 264, 324, 388
Çerâkise: 184, 195, 197, 209, 219, 230, 260, 266, 370, 419
Çerçi Süleymân mahallesi (Kütâhiyye): 14
Çerçini kasabası: 78
Çerçisli karyesi: 150
çerge: 293
çeribaşı: 13, 19, 38, 79, 86, 105, 112, 122, 142, 145, 150, 158, 161, 168, 172, 174, 178, 183, 185, 195, 197, 209, 213, 220, 231, 267
Çerkes kavmi: 176
Çerkes Kertbay: 203
Çerkez: 113, 348, 400
Çerkezistân: 113, 114, 426
çermik: 262
çeşm zekâtı: 176
çeşme: 10, 13, 16, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 36, 40, 41, 43, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 64, 65, 70, 77, 78, 79, 80, 83, 88, 89, 90, 98, 101, 106, 111, 114, 116, 126, 130, 133, 145, 148, 151, 155, 159, 170, 175, 179, 180, 182, 190, 197, 202, 206, 210, 221, 230, 245, 326, 362, 396, 397
Çeşme burnu: 68, 70, 136
Çeşme kal‘ası: 58, 59, 70
Çeşme kasabası: 58, 61
çeşme-i Halîl (Kal‘a-i Halîlü'r-rahmân): 253
çeşte: 138
çetirgâh: 355
çetr-i mülemmâ‘: 198, 252, 323, 324, 396
Çevlân nâhiyesi: 291

çıban: 218
çıga tel: 346
Çığalı karyesi: 8
Çıkrık karyesi (Karahisâr-ı Sâhib): 22
çıkrıkcılık: 199
Çıkrıkçıoğlu hânı (Haleb): 189
Çıksalın kapusu (Rodos): 124
Çıksalın (Rodos): 124
Çıksalın tabyası (Rodos): 124
Çıldır gazâsı: 285
çınâr: 15, 23, 27, 32, 36, 37, 39, 40, 42, 44, 53, 55, 63, 70, 73, 80, 81, 85, 90, 93, 94, 104, 106, 110, 113, 114, 115, 126, 129, 137, 140, 143, 150, 175, 179, 190, 239, 399, 413
çınâristân: 100
çınkırak: 138, 263
çıra: 47
çırnık: 54
çırpı: 60
çıyan: 20, 34, 172
Çicilye cezîresi: 135
Çifte hammâm (Melemen): 47
Çiftelerli Osmân Paşa hânı (Afyonkarahisâr): 21
çiftlik: 45, 59, 266, 287, 336, 338
Çikişke kal'ası: 137
çille-i erba'în: 225
çille-i merdân: 271
çime balığı: 27
Çimen beli: 156
çimşîr (ağaç cinsi): 270
Çîn: 92, 113, 279, 326, 364
Çîn halkârî: 92
Çîn, nakş-ı: 74, 98, 237, 313, 388, 397
Çingân: 215
Çingane: 67, 127
çirkâb: 367
Çitlemik ağacı: 50
Çivi Çay nehri: 199
çizme: 17, 30, 57, 157, 159, 164, 170, 176, 180, 182, 192, 206, 211, 214, 249, 348, 410
çoban: 8, 68, 76, 172, 224, 257, 259, 320, 420
Çoban Dede türbesi: 243
çobra: 226, 265
Çolak Laz Çavuş, Serdâr: 92
Çomaklı Baba: 102
Çomaklı nehri: 32, 33
Çomaklı Sultân: 32, 176
Çomaklı yaylası: 32
çorba: 95, 195, 265, 273, 293, 296, 327, 345, 356
çorbacı: 291, 297
çöğürcü: 37
çöl: 293, 301, 425
çöl Arabı: 296
çöl sığırı: 424
çöl Urbânı: 292, 300, 342
Çöl [ü] çölistân: 259
Çömez adaları: 68
çömlekçi dükkânlı: 77

Çömlekçi karyesi: 77
Çömlekçiler câmi‘i (Denizli): 102
Çömlekçizâde Kemâl Çelebi Efendi: 184
Çöplüce hân (Tire): 88
çörek: 44, 68, 89, 206, 287
çörek otlu ekmek: 44
Çufud hânı (Haleb): 189
Çufud kapusu: 80
Çufud kasabası: 22
çuka: 9, 17, 27, 36, 54, 121, 131, 148, 171, 175, 196, 249, 257
Çuka cezîreleri: 135
çuka ferrâce: 17, 21, 24, 30, 37, 44, 54, 60, 70, 77, 84, 89, 115, 131, 143, 148, 170, 180, 249, 278, 307
Çuka hânı: 189
çuka perde: 235
çuka siyâb: 131
çukadâr: 267, 276, 307, 347
Çukalar cezîresi: 135
Çukur hammâm (Adalya): 147
Çukur hammâm (Ayntâb): 179
Çukur hammâm (İslâmbol): 43
Çukur hammâm (İzmir): 52
Çukur hammâm (Mar‘aş): 175
Çukur hân (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
Çukur hân (Haleb): 189
Çukur hân (İzmir): 52
Çukur mahalle (Kütâhiyye): 14
Çukurca Hânı: 11
Çukurca Hânı yaylağı: 12
Çukurca kazâsı: 12
çul tobra: 153
çul torva: 138
çuldutmaz (top cinsi): 54
Çule kazâsı: 19
Çulha tedribesi: 181
çuval: 139, 295
Çümcemeddîn, şeyh: 176

- D -

dâbbe: 307
Dâbbetü'l-arz: 353, 402, 410
Dabra bâzârı: 98
Dabya kazâsı: 139
Dacca: 117, 118
Dâdyân: 34, 75
Dagıstânî: 22
Dağardı kazâsı: 17
Dağıstân: 113, 137, 284, 364
Dahhâk: 75, 121, 174
Dahhâk-i Mârî: 75, 76, 174
Dâhî, şeyh: 225
Dahkî (---) Efendi: 86
dahme: 69, 142

dâ'ire (müzik aleti): 285, 329
dakîk: 43
Dalkavak: 99, 100
dalkılıç: 99
dalyan: 27, 365
Dalyan ovası: 73
dalyan tüfeng: 152, 201, 206
Dânişmend: 75
Dânişmend câmi'i: 26
Danminona karyesi: 67
Dânyâl, Hazret-i: 167, 222, 230, 291, 320
Danyâl Paşa: 241
Dârâ şâh: 127, 139, 201, 300
Dârâhikey (Menteşe oğlu): 105
Dârâhiyye: 117, 118, 120, 139
dârâyî: 251, 280, 289, 328, 364, 369
darbhâne: 88, 267
Darbhâne medresesi (Adalya): 147
darb-ı mesel: 14, 23, 48, 56, 85, 117, 207, 287, 309
Darende kazâsı: 139
darı: 126
Dâr-ı Cürf: 306
dâr-ı duhân: 110
Dâr-ı Ebu'l-enbiyâ kal'ası: 253
Dâr-ı Hamrâ: 428, 429
Dâr-ı Hayzürân: 390
dâr-ı kurrâ: 36, 130, 143, 159, 170, 188, 327, 400
Dâr-ı kurrâ hânı (Haleb): 189
Dâr-ı Mût kal'ası: 160
Dâr-ı Nârenc: 115
dâr-ı tîn: 97
Dâr-ı Vedâ': 306
Dârim, Hazret-i: 222
dârû: 96
dârûlu helvâ: 298
Dâru't-tâbığa nâm mahal: 332
Dârûye karyesi: 266
dârü'l-hadîs: 9, 36, 42, 51, 52, 86, 102, 130, 147, 170, 178, 179, 188, 189, 195, 196, 205, 214, 215, 245, 311, 326, 327, 400, 401, 412
Dârü'l-hamrâ: 430
dârü'l-hilâfe: 271, 277
Dârü'l-kurâ nâhiyesi: 310
dârü'l-kurrâ: 36, 42, 51, 52, 70, 88, 147, 214, 220, 245, 272, 311, 400
Dârü'l-Yahûd Safed-i Sıfet kal'ası: 219
Dârü'n-Nedve: 373, 376
Dârü's-sa'âde Ağası sebîli: 327
Dârü's-sa'âde kapu ağaları: 25
dârü's-selâm: 266, 276, 280
dârü'ş-şifâ: 41, 66, 189, 273
Dârü't-Tâbi'a: 392, 403
dâ'ü's-sa'leb emrâz: 19
Davaz: 103, 104, 105, 139
Davaz ziyâretgâhı: 104
Dâvûd Ağa, şeyhü'l-harem: 411
Dâvûd, Bâb-ı (Kudüs): 232, 233, 244, 248, 373, 389
Dâvûd câmi'i: 232

Dâvûd (el-Melikü'n-Nâsır): 284
Dâvûd, Hakîm: 78
Dâvûd, Hazret-i: 183, 230, 232, 233, 234, 236, 237, 240, 243, 244, 245, 250, 259, 281, 318, 320, 392
Dâvûd karyesi: 244
Dâvûd mescidi: 232
Dâvûd Nebî: 233, 238, 249, 310
Dâvûd Paşa hammâmı (Medîne'de): 327
Dâvûd, sanâyi‘-i: 237
Dâvûd, savm-ı: 91, 258, 406
Dâvûd, şeyh: 207
Dâvûdî, Bâb-ı: 186
Dâvûdî, sapan-ı: 140, 164
Dâvûdî savt: 86, 87, 271
Dâvûdiyye medresesi (Mekke): 395
davul: 48, 76
dayılar: 345
Dayrıncak câmi‘i (Ayntâb): 178
Dede Menteş hânı: 104
Dede Mescidi (İstanköy): 115
Dede Muhammed: 210
dede salı lopu: 98
Dede şücâ’eddîn: 183
Dedebeği Sultân: 110
deff: 140, 141, 207, 221, 229, 349, 365, 395, 401, 402, 419
defîne: 50, 166, 216, 380
defter: 65, 115, 290, 295, 304
defter emîni: 13, 174, 185, 267
defter kethudâsı: 13, 174, 185, 267
Defter Kethudâsı karyesi: 177
defterdâr: 13, 174, 184, 185, 267, 285
Defterdâr hammâmı (şâm): 273
Defterdârler sarâyı (Haleb): 190
Defterhâne: 133, 134
Defterhâne-i Rodos: 134
Defterhâne-i Sultânî: 19
Defter-i Hâkânî: 184, 185
Defter-i pâdişâhî: 328
Defter-i sultânî: 174
değirmen: 13, 31, 35, 38, 47, 78, 80, 83, 101, 108, 112, 123, 125, 131, 134, 140, 143, 145, 160, 175, 197, 199, 421
Değirmen bayırı: 130
Değirmenler burnu: 125
Değirmenler kapusu: 80
Değirmenlik cezîresi: 135
Dehlek: 398
Dehlek şehri: 414
Delâsûr: 405
Delendi hânı: 156
deli askeri: 346
Deli Beğzâde hammâmı (Sakız): 64
deli bürâderler: 273
Deli Hasan: 35
Deli Hüseyin Paşa: 9
delice fişek: 366
Delice Hisâr (Simav): 27
Delice nehri: 9

Delikapusu (Karaman): 158
delîl: 306, 418
dellâk: 88, 189, 273
dellâl: 30, 246, 265, 268, 277, 289, 290, 357, 360, 364, 369, 401, 424
Dellâllar mahallesi tedribesi: 191
delve: 263, 386
Delvinye: 135, 197
Demâ, Hazret-i: 222
Demâmîr, Hammâm-ı: 262
Demati nehri: 152
Demâvend, kûh-ı: 19, 28, 105, 132, 155, 161, 173
Demaz dağları: 161
Demelsin beli: 156
demir: 77, 89, 113, 139, 167, 170, 179, 200, 237, 283, 310, 316, 385, 412
demir ağızlık: 386
demir asma kafes: 179
demir bâb: 261, 288
demir belâzîk: 386
demir çadır kazıkları: 299
demir (gemi demiri): 111, 115, 120, 126, 134, 152, 162, 195, 214, 216
demir, gök: 294, 307, 346, 347
demir halka: 265
demir kafes: 26, 224, 234, 236, 253, 256, 283, 318, 386
demir kanat: 186
demir kapak: 54
demir kapu: 13, 16, 58, 60, 63, 69, 73, 82, 103, 111, 112, 117, 123, 124, 127, 141, 151, 155, 158, 160, 171, 175, 180, 182, 186, 187, 194, 195, 200, 202, 204, 208, 209, 210, 214, 220, 225, 226, 232, 245, 264, 265, 267, 274, 295, 297, 298, 300, 310, 311, 416
demir kemer: 385
demir leblebi: 286
demir makara: 386
demir parmaklıklar: 125
Demir Paşa: 291
demir pençere: 15
demir sini: 265
demir şebeke: 236, 237, 314, 324
demir zincîr: 187
Demirci: 30
Demirci Bayram câmi‘i (Haleb): 188
Demirci beli: 28, 29
demirci dükkânı: 26
Demirci eli: 29
Demirci kal‘ası: 29
Demirci şehri: 12, 28, 29, 30, 33
Demirciler mahallesi: 143
Demircioğulları: 29
Demirli câmi‘i (Rodos): 129
Demiz nehri: 211
Demmâre şehri: 356
Denizli: 84, 100, 101, 102
Denizli bogasısı: 31, 143
Denizli hâssı: 100, 101
Denizli kazâsı: 17, 101
Depecik câmi‘i (Sivrihisâr): 70
derbân: 53
Derbbeyn, akabe-i: 411

derbend: 9, 10, 264
Derbend karyesi: 8, 26
derbend-i calender: 8, 10, 21, 53, 105, 141, 156, 164, 194, 422
Derdâ-yı Âmir: 196
Derdmend Baba: 176
dere: 8, 9, 14, 34, 93, 95, 101, 106, 117, 118, 164, 422
dergâh: 94, 263
Dergâh-ı âlî: 13, 54, 79, 175, 204, 231, 267, 380
deri: 149
derk-i esfel: 25, 80, 83, 104, 123, 164, 219, 241, 243, 416, 421, 422
dershâne: 40, 143
Ders-i âm: 20, 27, 29, 31, 52, 88, 153, 171, 178, 185, 395, 400
derveze: 186, 189
dervîş: 28, 29, 69, 95, 104, 146, 190, 271, 338, 417, 425
Dervîş Ağa: 93
Dervîş Ağa, Birgili: 86
Dervîş Ağa câmi‘i (Birki): 93
Dervîş Ağa kantarası (Birki): 93
Dervîş Ağa, Koca: 94
Dervîş Ağa medresesi (Birki): 93
Dervîş Beşe: 195
Dervîş Çelebi medresesi (Tire): 88
Dervîş Efendi, Nâ’ib: 118
Dervîş Fehmî Efendi: 56
Dervîş Mehemmed Paşa: 385
Dervîş Mehemmed Zıllî (ayrıca bkz.: Peder): 6, 7, 380
Dervîş Muhammed Hindî-i Lâhorî: 396
Dervîş şecî‘: 28
Dervîşiyye câmi‘i: 272
Dervîşiyye hânı (şâm): 274
deryâ böcekleri kabuğu: 418
deryâ gâzîleri: 131
deryâ kalemi: 49, 122, 137
deryâ sığırı: 418
Dessûkî, tarîk-ı: 272
destâr: 24, 28, 60, 106, 164, 182, 196, 203, 214, 228, 257, 267, 303, 328, 347, 348, 400
destâr-ı Muhammedî: 30, 44, 157, 159, 175, 180
destâr-ı Nebî: 170
destâr-ı şerîf: 237, 379
destehânlar: 407
desti: 115
Destmâl hânı (Tire): 88
Deşîşe Urbânı: 428
Deşîşe-i Kübrâ: 327
Deşîşe-i Suğrâ: 327
Deşt-i hâmûn: 425
Deşt-i Kıpçak: 250
devâb: 290
devâbbât: 189, 265, 271, 289, 290, 294, 299, 343, 358, 397
Devâ-yı Rûh (kitap): 273
devdehhâne: 76
deve: 12, 17, 24, 53, 76, 115, 153, 177, 183, 186, 202, 257, 269, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 326, 327, 332, 341, 342, 343, 344, 345, 349, 354, 358, 359, 365, 383, 409, 410, 411, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 424, 425, 428, 429
deve boynu: 421

deve derisi: 236
deve gönü: 236
deve kemikleri: 224
Deve kısığı (yer adı): 109
deve köçeği: 300
deve kuşları: 299, 342, 424
deve küreği: 128
deve yükü: 33, 176, 193, 203, 274, 295, 345, 428
deveci: 311, 419
devedişi buğday: 398
develik: 194
devirhân: 234
Devlet Hân ibn Sarhân Bay: 29
devlingeç: 34
Devrânî Çelebi: 22
Devrîrûzî [Dürzî] kavmi: 223
devşirme: 333
deyenek: 123, 302
Deylem: 282
deyr: 35, 64, 66, 136, 208, 210, 216, 226, 227, 229, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 281, 391, 392, 423
deyr-i Batûs: 244
deyr-i Beytü'l-lahm: 250
deyr-i Hayhûn: 244
deyr-i Kıbtî: 215
deyr-i Kumâme: 246, 248
deyr-i Lahm: 252
deyr-i Mühr-i İlyâs: 250
deyr-i Sabastiyye: 226
Deyr-i Sırre karyesi: 228
deyr-i Yahûd: 373
Deyr-i Zihrânî karyesi: 215
Dımışk: 227, 266, 268, 280
Dırac kal‘ası: 286
dîbâ: 66, 98, 192, 244, 249, 251, 273, 289, 347, 349, 364, 369, 392, 393, 398, 404, 407
dîbâce: 381
Dibik (?) mahallesi (Kütâhiyye): 14
dibs-i Halîl (bekmez): 256, 257
Dicle ırmağı: 370
dîdebân: 10, 13, 14, 20, 53, 63, 66, 77, 101, 113, 117, 125, 126, 167, 170, 171, 179, 186, 200, 208, 223, 274
Didiği Baba Sultân: 102
dihkânî (ekinci): 254, 288
Dikbasan câmi‘i: 158
dikdik: 280, 346, 429
dikişli esbâb: 338
dikişli postal: 152
dil: 294, 299, 303
Dil Herseği: 8
Dil İskelesi: 8
dilber: 53
dilber lebi ma‘cûnu: 43
dilber yanağı: 328
dilber yanağı şeftâlûsü: 192
dilberân: 53
dilberân mûğpîçeleri: 56
dilberân-ı helvâcıyân: 82

Dilbiyye, ayn-ı: 218
Dilindi burnu kullesi: 126
Dilküşâ Hânım câmi'i (Mağnisa): 41
Dimço (Memlûk adı): 244
dimi: 84, 95, 98
Dimos hâssı: 177
Dimyât: 266, 427, 428
dinâr: 381
dînâr şarâbı: 369
Dîndârlı kazâsı: 168
dink: 83
Dinler kasabası: 103
Dip sahrâsı: 173
Dirbin karyesi: 158
direfş-i mîl-i kalemi: 81
direk şeyhleri: 423
Diri Kar: 281
Dirin nehri: 33
diş kirâsı: 92
dîv: 83, 151, 232, 233, 238, 240, 245, 250, 251, 252, 297, 301
dîv (fişek çeşidi): 366
Dîvâbâd: 384
Dîvân: 18, 21, 44, 428
dîvân efendisi: 429
dîvânhâne: 14, 20, 24, 41, 73, 109, 113, 124, 127, 131, 140, 146, 163, 175, 190, 204, 220, 232, 276, 278, 284, 301, 311
dîvân-ı pâdişâhî: 287, 348
dîvân-ı vezîr: 309, 367
Dîvdâr: 422, 429
Dîvdâr beli: 421, 422
Dîvler mağârası (Kudüs): 232
Diyârbekir: 286
Diyâr-ı Hamîd: 406
dizdâr: 12, 13, 19, 20, 24, 31, 32, 35, 39, 46, 48, 49, 50, 51, 54, 58, 62, 63, 69, 71, 73, 76, 77, 79, 92, 97, 101, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 121, 126, 127, 132, 133, 137, 141, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 185, 186, 192, 194, 195, 197, 200, 201, 202, 204, 206, 208, 209, 210, 214, 216, 220, 225, 226, 231, 232, 252, 253, 257, 261, 264, 265, 267, 287, 288, 294, 295, 309, 310, 311, 414, 416, 417, 421, 422, 427
dizdâr dîvânhânesi: 146
Dizdâr kapusu (Haleb): 186
Dizdâr Kâsım Ağa: 208
dizdâr loncası: 174
dizdârhâne: 268
dizge: 65
dizgin: 11, 57
Dobra Venedik: 316
doğan (kuş cinsi): 166, 176, 380
Doğantaşı nâm mahal: 68
dolâb gemileri: 201
dolama: 347
dollâb: 8, 63, 170, 190, 242, 272, 311, 326, 338, 343, 388, 393
dolma cisir: 185
Dolyan bâzârı: 98, 421
Domalic: 10, 11
Domboz karyesi: 9
don: 60, 428
donanma: 46, 57, 58, 61, 111, 119, 384, 428

donanma kadırgaları: 126
Donanma ta‘bîr etdikleri yollar: 148
Donduran cebeli: 96
Donduran kasabası: 96
Donkala: 355, 395
Döğer kazâsı: 139
Dölük Baba: 181
dölüm hakkı: 67, 70, 102
Dörd mezâhib imâmı: 234
döşek: 273
döşeme: 339
du‘â-yı Bâkî‘: 328
du‘â-yı istiskâ: 87, 238, 391
du‘â-yı Müzdelife: 360
du‘â-yı niyyet-i ihrâm-ı kırân: 339
du‘â-yı niyyet-i ihrâmü'l-hac: 339
du‘â-yı Sübhânî: 30
du‘â-yı tavâf-ı sadr: 368
du‘â-yı telbiye: 338, 339
du‘â-yı umre: 338
dud: 60, 180, 194, 197, 199, 208, 215, 217, 221, 229
dud ağacı: 152, 168, 202, 208, 226, 258
dud bâğçesi: 197, 200, 209
dud şarabı: 369
duhân: 378
Duka gemileri: 117
Dullâb hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
Duman cebeli: 38, 39, 43
Dunkılab benderi: 414
Durak Beğ, Gâzî: 135
dûrbîn: 135, 380
Durkud Paşa: 68
Durkut ahâlîsi: 37
Durkut atı: 37
Durkutlu: 37, 39
Durkutlu mahallesi (Mağnisa): 43
Durveli hânı (Adalya): 147
Dûte'l-Cezel kal‘ası: 302
dücâc: 260
Düden dağları: 148
Düden nehri: 148
düğün: 27, 83
dühâvî katîfe: 87
dühn-i hâlis: 50
dühn-i neft: 247
dühn-i zeyt: 247
dükkân (dekâkîn): 9, 10, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 51, 53, 54, 55, 58, 59, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 73, 77, 79, 82, 83, 84, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 130, 133, 137, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 155, 157, 159, 160, 162, 164, 167, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 179, 182, 184, 187, 189, 193, 194, 195, 197, 201, 202, 205, 206, 208, 210, 211, 214, 216, 220, 225, 226, 228, 244, 245, 257, 263, 265, 274, 275, 289, 297, 327, 328, 340, 341, 342, 343, 344, 350, 354, 362, 363, 364, 365, 367, 369, 370, 390, 391, 397, 398, 408, 409, 412
dükkânçe: 175, 206, 297
dülbend (beyâz): 70, 122
dülbend börkü: 108
Düldül: 217, 331, 363, 403

Düldül-i Alî: 331
dümdâr: 294
Dümrük karyesi: 105, 106
dündâr: 291, 294, 417, 418, 419, 421
dürme etmeği: 152
dürr-i beyz: 25, 58, 139, 154, 199, 207, 218, 248, 259, 262, 271, 291, 335, 425
dürr-i mâderzâd: 218
dürr-i meknûn: 44, 89, 176, 205
dürr-i yektâ: 218, 310, 327
dürr-i yetîm: 59, 247, 369, 397, 398
Dürr-i Yetîmi (Peygamberimiz): 320
Dürûzî: 194, 197, 202, 208, 209, 211, 217, 219, 223, 226, 257, 259, 261, 266, 268, 413
Dürûzî dağları: 202, 208
Dürûzî kavmi: 203
Dürûzî kurâları: 208, 209
Dürûzî mezhebi: 217
Dürzî: 208, 213
Dürzî dağları: 199
Düşenbe kazâsı: 152
düvâzdeh terk: 67
Düverlik limanı: 69
Düyveydâr hammâmı (Trablus-ı şâm): 205

- E -

Ebâ Bekir, Hazret-i: 183, 237, 258, 266, 288, 312, 317, 321, 322, 324, 325, 329, 331, 332, 345, 363, 364, 367, 379, 381, 389, 390, 391, 394, 403, 404, 405
Ebâ Bekir mescidi: 327
Ebâ Eyyûb-ı Ensarî: 6, 311
Ebâ Lu'lû-yı Fîrûz: 322
ebâbîl kuşu: 383
Eba'r-rîş, şeyh: 215
Eba'r-rûh tekyesi: 215
ebcedhân: 143, 175, 188
Ebî Hasanü'l-şevvelî: 405
Ebî Hüreyre, Hazret-i: 378
Ebî Kubeys cebeli: 346, 353, 377, 379, 380, 389, 390, 391, 396, 402, 403
Ebî Kuhâfe (Ebâ Bekr'in pederi): 389, 394
Ebî Tâlib: 252, 319, 331, 332, 393, 403, 405, 406
Ebî Ümeyye: 330, 331
Ebî Vakkâs (Hazret-i Sa‘d bin): 332
Ebî Züveybi's-Sa‘diyye: 331
Ebrehe: 230, 383, 413
ebrî: 235
ebrî hıtâyî sahîfe: 34, 94
ebrî kâğıd: 251
ebrî mermer: 166, 234, 235
ebrî seng: 314
ebrî seng-i elvân: 235
ebrî taş: 82, 252
Ebtah: 347, 348, 350, 396, 399, 406
Ebû Abdullâh: 329
Ebû Alî Sînâ: 81

Ebû Amr: 88, 400
Ebû Ca‘fer Mansûr Devânıkî: 171, 377, 379
Ebû Cehil: 322, 323, 341, 344, 348, 353, 364, 389
Ebû Enâm karyesi: 332, 392, 403, 404
Ebû Leheb: 341, 344, 353
Ebû Leylâ (Mu‘âviye'nin künyesi): 282
Ebû Ömer: 329
Ebû Sa‘îdü'l-Hudrî: 330
Ebû Seleme: 330, 331, 392
Ebû Süfyân: 282, 330, 331, 389, 393, 394
Ebû şa‘rî, şeyh: 284
Ebû şevârib: 367
Ebûbekir kullesi: 185
Ebûbekir, şeyh: 191
Ebûbekr: 190
Ebûbekr-i Batranî, şeyh: 196
Ebû'l-kâsım Abdülvâhid Neccârî: 258
Ebu'n-Nasr Kalans: 185

Ebu'n-Nidâ: 265
Ebussu'ûd-ı Câriḥî: 417
Ebü'd-Derdâ hazretleri: 196
Ebü'l-Âs bin Rebî' bin Abdüluzzâ: 331, 403
Ebü'l-Âs bin Ümeyye: 329
Ebü'l-enbiyâ: 255
Ebü'l-fazl (Merkad-i el-Mevlâ Defterdâr): 285
Ebü'l-feth: 8, 13, 39, 43, 48, 49, 51, 54, 134, 176
Ebülhayr Gâzî İbrâhîm Paşa: 8
Ebülkâsım Îsâ (Hâfızlidînillâh oğlu): 266
Ebü'n-nidâ: 364
Ebü's-Selc-i Hindî: 281
Ebyâr-ı Alâ'iyye: 422
Ebyâr-ı Sâlih: 300, 301, 302
Ebyaz vâdîsi: 384
Ece câmi'i (Mağnisa): 41
Ece Ya'kûb Beğ: 45
Ece Ya'kûb, Kara: 46
ecel şâhini: 131
ecinne: 109, 110, 238, 262, 424
eczâhân: 51, 234
eczâ-yı şerîf: 393
Edbîl, Hazret-i: 222
Edhem Çorbacı, Serdâr: 137
Edhemî, dervîş-i: 104
Edhemî, tarîk-ı: 104, 195, 272
Edhemî tekyesi: 191
Edîb, şeyh: 222
edik: 368
Edil: 137
Edirne: 33, 83, 277
Edirnevî: 285
Edremit: 56
edviye: 43
Efendi yolu mahallesi (Kütâhiyye): 14
Eflâtûn: 273
Efrâsiyâb: 415
Efrâyim (Hazret-i Yûsuf oğlu): 207, 217, 219, 222, 291
Efrenc: 203, 220
Eğdir: 141, 142
eğeği: 63, 412
Eğerli dağı: 426
Eğirdir dağları: 148
Eğre: 35, 133, 416
Eğri: 44
Eğri kapu: 123, 124
Eğri kapu (Alâ'iyye): 151
Eğri kapu (Rodos): 123, 124, 131, 132
Eğri kulle (Kudüs): 232
Eğrigöz kazâsı: 17
ehl-i beyt: 269, 314, 329, 331, 335, 342, 349
ehl-i bihâr: 214
ehl-i Cennet lisânı: 394
Ehlî Çelebi, Mevlâ: 131
ehl-i hıref: 21, 44, 49, 84, 90, 96, 182, 364, 369, 371, 399

ehl-i kârbân: 297
ehl-i Rûm: 400
ehl-i sakar: 341
ehl-i sanâ‘at: 44
ehl-i san‘at: 76
ehl-i sanâyi‘: 85
ehl-i siyer: 320, 322, 332, 354, 391, 403
ehl-i sünnet: 87, 140, 167, 196
ehl-i tarîk: 273
ehl-i tavâf: 402
ehl-i tevârîh: 353
ehl-i vezâyif: 249
ehl-i Yemen: 395
ehl-i zirâ‘at: 76
ehl-i züvvâr: 176, 388
Ehrâm dağları: 164, 167
ehremen: 274
e’imme: 19, 27, 44, 49, 51, 79, 130, 158, 178, 185, 256, 257, 307, 350, 357, 363, 369, 408, 411, 429
ejdehâ: 398
ejder: 242
ejderhâ: 75, 166, 174, 301
ejder-i heft-ser: 63, 118, 126, 342, 356, 419
ekâlîm-i seb‘a: 24, 53, 96, 177, 344, 355, 422
Ekin: 29, 33, 120
ekinci: 254, 288, 320
ekmek (beyâz): 17, 31, 53, 68, 84, 89, 132, 143, 155, 180, 193, 279
ekmek (=etmek): 10, 17, 18, 33, 36, 44, 53, 56, 68, 84, 88, 89, 130, 132, 133, 138, 143, 152, 157, 171, 180, 192, 206, 221, 249, 256, 279, 289, 332, 340, 341, 356, 428, 429
ekmekçi dükkânı: 289
Ekmekçilerin silsilesi: 332
Ekrâd: 221, 262, 370
Ekre: 415, 416, 430
ekşi: 152, 302, 415
Ektemür hammâmı (Kütâhiyye): 16
el taşı menzili: 123
el-Arş: 384
Elbasan şehri: 197
Elbeğili kazâsı: 175
el-Beled: 384
Elbesu burnu: 137
Elbis Çakılı: 156
Elbisler (kayalık): 142
Elbistan: 168, 171, 174
Elburz, kûh-ı: 27, 113, 123, 200, 361, 416
elçi: 61, 263, 331, 340
Elçi hânı (Haleb): 189
Elhâc Hasan câmi‘i (Demirci şehri): 29
Elhâc İbrâhîm câmi‘i (İzmir): 52
Elhâc İlyâs mescidi (Kâfirâbâd): 157
Elhâc Mustafâ câmi‘i: 52
Elhâc Yûsuf câmi‘i (İzmir): 52
Elhamîd: 145
Elhân, şeyh: 284
Elîsa‘ bin Ahtuvan: 288
Ellez oğlu Ellez: 45

Ellez Paşa: 45
Elli Baba: 181
Elli Çınâr: 181
elma: 89, 116, 143, 257, 273, 279, 423
elma ağaçları: 60
Elmalı: 142, 143, 144, 146
Elmalı Bay: 142
Elmalı karyesi: 176
Elmalı nehri: 142
Elmalı şehri: 141, 142
elmâs: 247, 254, 264, 324, 364, 369, 380, 398, 407
Elmüttekîbillâh: 266
el-Vâdî: 384
Elvâhât: 302
Elvân Beğ hammâmı (Muğla): 106
Elvânlu kazâsı: 166
El-vecih: 416
Elvend, kûh-ı: 34
emân: 200, 202, 230
emânet: 110, 185
emdâh-ı Nebî: 377
Emet Beğ câmi'i (Durkutlu): 38
Emetli câmi'i (Akhisâr): 35
Emeviyyûn: 61, 202, 203, 266, 271, 282, 316, 370, 426
Emildenli(?) kapusu (Karaman): 158
emîn: 62, 67, 137, 274, 381
Emîn Ağa: 77
Emîn cebeli: 402
emîn kasrı: 206
emîn köşkü: 206
Emîn (Peygamberimizin lakabı): 319
Emîne deresi: 392
Emîne Hâtûn deresi: 391
Emîne Hâtûn (Peygamberimizin annesi): 309, 319, 332, 392, 398, 403
Emîne, Veheb binti: 392
emînhâne: 200
Emîn-i Ümmî (Peygamberimiz): 320
Emîr Ahmed kapusu (Karaman): 158
Emîr Alî cezîresi: 136
Emîr câmi'i (Ayntâb): 178
Emîr câmi'i (Ermenak): 155
Emîr Cemâ'a, şeyh: 196
Emîr Dede: 181
Emîr Esed, şeyh: 196
Emîr hammâmı (Sayda): 214
Emîr Hasan oğlu Seyyid Çelebi: 9
Emîr Kadı hazretleri: 48
Emîr Mehemmed Çelebi, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Emîr Paşa mescidi: 167
Emîr Sultân: 31, 196, 321
Emîr şeyh tekyesi câmi'i: 15
emîr-âhûr: 276, 347
emîrân: 128
emîr-i hac (emîrü'l-hac): 228, 229, 267, 286, 287, 289, 293, 299, 302, 307, 310, 328, 349, 366, 411, 416, 418, 419, 421, 422, 428, 429
Emîr-i hac Sinân Paşa sarâyı (şâm): 277

Emîr-i Hacciyye medresesi (Mekke): 395
Emîr-i haclar soffası: 327
Emîroğlu hânı (Akhisâr): 35
Emlâk kazâsı: 39
emrâz: 148, 217, 229, 282, 335, 418
emrâz-ı bedeniyye: 218
emrâz-ı muhtelife: 27, 218, 244, 386
emr-i pâdişâhî: 62, 97
emr-i Resûl: 237
emr-i şerîf: 62, 84, 260, 310
emrûd: 17, 26, 31, 60, 116, 145, 399, 423
Emrûdlu nâhiyesi: 17
enâcîr: 99
En'âm-ı şerîf: 60, 73, 109, 290, 293
enâr: 27, 83, 141, 152, 180
Enbiyâ-i Sittîn ziyâretgâhı: 191
Enbiyâlar kapusu (şâm): 282
Endelüs: 276, 282, 316, 380
Enderûn câmi'i (Rodos): 129, 130
Enderûn-ı Hâssa gılmân: 304
Enes: 243
Enes bin Âmir-i Himyerî: 330
Enes ibn Mâlik: 394
Enfiyye karyesi: 208
engûr: 17, 22, 28, 36, 44, 55, 70, 93, 95, 106, 107, 131, 132, 143, 179, 249, 257, 261, 279, 328, 399, 423
Engürü sancağı: 9
Ensâr: 215, 308, 309, 312, 330, 337, 389
Ensâr kavmi: 330, 332, 333
Enûşirvân: 319
erbâb-ı askerî: 17
erbâb-ı dîvân: 348, 366, 429
erbâb-ı ma'ârif: 17, 87, 90
erbâb-ı soffa: 182, 196, 312, 314, 318, 323
Erbâb-ı Soffa makâmı: 323
erbâb-ı tîmâr: 19, 79, 86, 105, 145, 158, 161, 168, 172, 174, 183, 185, 195, 228, 231, 260, 286, 296, 346
erbâb-ı yayla: 94
erbâb-ı ze'âmet: 86
erbâb-ı zü'amâ: 13, 19, 105, 145, 150, 158, 168, 183, 185, 195, 258, 260
erba'în: 69, 142, 199, 271
Erba'în cebeli: 94
Erba'în makâmı: 94
Erdek kasabası: 11
Erdel: 54, 335, 388
Erdemoğlu karyesi: 165
erdep: 327
Erduğrul: 29
erenler: 103
Erenler Sultân ziyâreti: 94
erganûn: 248
Ergenes nehri: 176
Ergiri kasrı kal'ası: 157
Ergun Çelebi: 18
erguvân: 44, 106, 161, 261, 318
Eri dağı: 107
erik: 60

Erîş, Bi’r-i: 335
Erjeng-i Fahrî: 81
Erjenk: 247, 313
Ermen: 145, 172
Ermen kralı: 154, 155
Ermen pâdişâhları: 172, 174
Ermenak: 154, 155, 161, 223
Ermeni: 14, 24, 67, 106, 114, 117, 127, 144, 152, 154, 171, 187, 215, 245, 246, 248, 249, 257
Ermen-i İsfûn: 259
Ermeni kenîsesi: 17
Ermeni mahallesi (İzmir): 51, 52
Ermeni papasları: 172
erneb: 304
erre (bıçkı): 76, 191
Ertuğrul Beğ: 45
Ervâm: 239, 354, 358, 370, 400, 401
Erze (yer ismi): 275, 277
Erzen karyesi: 333
Erzurum: 94, 165, 286, 426
esb: 17, 177, 201, 222, 306, 347, 355, 378, 409
esbâb: 57, 100, 101, 289, 290, 292, 303, 338, 339, 344, 399, 401
esbâb-ı tefârûk: 346
Ese Dîvâne câmi‘i (Mar‘aş): 175
esed: 209, 241, 301
esedî guruş: 214
esedî riyâl: 34
Esedullâh Baba: 31
Esedüddîn şirkûh: 266
Esen Çeşme mescidi: 20
esîr: 60, 61, 114, 118, 121, 122, 123, 136, 146, 165, 201, 208, 222, 227, 230, 305, 330, 333, 341, 364, 384
Esîr hânı (Tire): 88
Eski Beğ hammâmı (Tire): 88
Eski câmi‘ (Adalya): 146, 147
Eski câmi‘ (Adana): 169
Eski câmi‘ (Akhisâr): 35
Eski câmi‘ (Birki): 92
Eski câmi‘ (Elmalı): 143
Eski câmi‘ (İstanköy): 115
Eski câmi‘ (kal‘a-i Cebeliyye): 197
Eski câmi‘ (kasaba-i Marmara): 36
Eski câmi‘ (Lâtıkıyye): 195
Eski câmi‘ (Muğla): 105
Eski câmi‘ (Nâzilli): 98
Eski câmi‘ (Tarsûs): 167
Eski câmi‘ (Urla): 55
Eski hammâm (Adana): 170
Eski hammâm (Elmalı): 143
Eski hammâm (Manisa): 43
Eski hammâm (Melemen): 47
Eski hammâm (Milâs): 109
Eski hammâm (Rodos): 130
Eski hammâm (Uşşâk): 24
Eski Husrev Paşa câmi‘i (Haleb): 188
Eski kulle (Rodos): 124
Eski Memi Dede: 56

Eski Rodos kal‘ası: 132
Eski Rodos yolu: 131
Eski şu‘ûr: 194
Eskibâzâr kapusu (Alâ’iyye): 151
Eskici Dede: 168
Eskidâr: 7
Eskihisâr kal‘ası: 108, 139
Eskişehir: 12
eslimî: 301
esmâ’ullâh: 273
Esmâ’ü'l-hüsnâ: 159
esmerü'l-levn ekmek: 256
esnâf şeyhleri: 20, 231
esnâf-ı hıref: 83, 289
esnâm: 319, 391
ester: 287, 298, 306, 349
ester-i üştür: 269
esterler: 292
esvâb: 18, 61, 143, 195, 303, 407, 410, 429
Esvâk, Bâb-ı: 372
esvâk-ı Mekke: 350
esvâk-ı Mîne: 364
esvâk-ı sultânî: 89, 98, 101
Esved ibn Mıkdâd: 174, 176, 177, 195
Esved-i Hatabî, şeyh: 184
Eşbâh ve Nazâ'ir: 333
eşcâr: 104, 105
eşcârât: 116, 119
eşek: 20, 109, 111, 117, 132, 133
Eşek Arkası: 420
Eşen kazâsı: 139
eşheb kısrak: 286
Eşirrâ-i Urbân: 288
eşkinci: 231
eşme: 296, 305
Eşme kazâsı: 17
eşrâf [u] a‘yân: 348
eşrâf-ı kibâr: 192
eşrâf-ı Medîne: 411
Eşref Barsbay, Melik (Mısır sultânlarından): 377, 379
Eşref Paşa tekyenişînleri: 138
Eşref şa‘bân (Musul halîfesi): 379
Eşrefzâde câmi‘i (Tire): 87
eşribe: 274
eşribe-i gül: 369
eşribe-i mümessek: 398
eş-şeyh Ömer karyesi: 12
Eşertâh câmi‘i (Safed): 220
Eşter: 176
et: 133, 249
et şeftâlûsu: 328
etıbbâ: 273
et‘ıme: 66
Etle benderi: 414
etmek: 152

Etrâfşehir nâhiyesi: 17
Etrâk: 8, 10, 23, 29, 33, 44, 78, 79, 95, 96, 98, 102, 103, 109, 149, 153, 155, 304, 317, 397
ev hammâmları: 52
evâmir-i sultânî: 80
evc-i İlliyyîn: 374
Evkâf: 26, 31, 33, 35, 42, 52, 55, 63, 65, 70, 76, 81, 83, 88, 100, 109, 110, 112, 115, 122, 139, 140, 141, 144, 159, 178, 191, 193, 194, 203, 205, 213, 220, 225, 226, 231, 245, 251, 265, 266, 272, 273, 275, 287, 303, 327, 344, 381, 400
evkâf kurâları: 13
evkâfât: 272
evkâf-name: 75, 318
evlâd-ı Resûlullâh: 332
evlâd-ı zevi'l-ihtirâm (Peygamberimizin evladı): 350
Evlâdu'n-nasârâ: 302
Evliyâ: 6, 8, 57, 65, 85, 167, 217, 224, 258
Evliyâ Çelebi (Ayrıca bkz. hakîr): 7, 60, 114, 213, 277, 314, 409, 410
Evliyâ Efendi: 6, 68
Evliyâ-i Gülşenî: 258
evliyâullâh: 143, 229
evrâd-ı şerîfe: 10
Evrâm: 302, 328, 348
Evrenos, Gâzî: 28
evtâd: 241
Evvel nehri: 213, 215
Eymen: 390
Eyne Beğ mahallesi: 45
Eyne Ovası: 79
Eyneâbâd: 79, 101
Eynegöl: 9, 10, 86
Eynesî câmi‘i (Safed): 220
eyvân kemeri: 387
Eyyûb bin Süleymân: 283
Eyyûb, Hazret-i: 222, 228, 261, 265, 290, 291, 311, 312, 320
Eyyûb Sultân: 39, 143
Eyyûb-ı Ensarî: 311
Eyyûbiyân: 183, 232, 298
Eyyûbzâde câmi‘i (Ayntâb): 178
ezân: 35, 86, 429
ezân-ı Muhammedî: 239, 271, 284, 306, 357, 360, 377, 388
Ezher câmi‘i: 109, 164, 210, 214
ezîne gün (= İnegöl): 10
Ezîne kazâsı: 17
Ezine-âbâd kazâsı: 100, 101
Ezlem: 414, 416, 417, 419, 430

- F -

fağfûr: 81, 82, 113
fağfûr-ı Çîn: 92, 279
fağfûrî fenâcînler: 397
fağfûrî ta‘âm: 286
Fah vâdîsi: 345
Fahhâmîn bâzârı (şâm): 275
Fahhâmîn kahvesi (şâm): 274

fâhişe: 197
Fâhite binti Ebî Tâlib: 331
Fahleteyn kal‘ası: 305
Fahreddîn-i Irâkî, şeyh: 285
Fahrî oyması: 38, 74, 92, 160, 234, 246, 270, 301
Fahr-i Râzî: 87
fânûs: 297, 303, 305, 359, 365, 369, 383, 389, 417, 424
fânûs-ı cinân: 411
Fânûs-ı Nûr: 237
Fârân: 384
fâre: 290
Fârisî: 45, 167, 262, 333, 394, 416
Fârisî lisânı: 394, 416
Farki kıyıları: 137
Fârs: 282
Fâtıma bint Âsiye: 330
Fâtıma Hâtûn câmi‘i (Ermenak): 155
Fâtıma vâdîsi: 344, 380, 401, 430
Fâtımatü'z-Zehrâ, Hazret-i: 312, 314, 317, 318, 319, 322, 323, 324, 331, 332, 344, 380, 393, 403
Fâtımiyyûn: 223, 370
Fâtih câmi‘i: 56
Fâtih İbrâhîm Beğ câmi‘i (Urla): 55
Fâtih İbrâhîm Beğ hammâmı (Urla): 55
Fâtiha: 184, 191, 196, 199, 230, 243, 284, 290, 310, 312, 321, 322, 323, 328, 367, 383, 395, 409, 414
Fâtiha-i Seb‘u'l-Mesânî: 6, 103, 371
Fâyik Paşa câmi‘i (İzmir): 52
fâyiz: 46
Fâzılu'r-Rûm: 406
Fazl (Peygamberimizin amcası oğlu): 312, 330
Fazlı Beşe, Serdâr: 77
Fazlı Paşa: 385
Fazlı Paşa kal‘ası: 63
Fazlı Paşa, Silihdâr: 63
Fazlullâh Ağa hânı (İzmir): 52
Fazlullâh, şeyh: 207
felc: 50, 218
Felek Efendi: 181
Felemenk: 203
Felend nehri: 12, 17, 18
fellâh: 171, 193, 196, 208, 211, 274, 302, 410, 413
Fellâhîn: 193
felsefiyyât ilmi: 252
fenâcîn: 345
Fenâyî tekyesi: 191
Ferah cebeli: 360
Ferah-âbâd kal‘ası: 268
Ferec, Bâb-ı (Haleb): 186, 190
Ferec, Sultân: 379, 420
Fereciyye medresesi (Mekke): 395
feres (fişek çeşidi): 366
Ferhâd: 34, 68, 209, 236, 294
Ferhâd Ağa çeşmesi: 41
Ferhâd, kûhken: 396
Ferhâd Paşa: 285, 286
Ferhâdî kayalar: 421

Ferhâdî külünk: 65, 133, 209, 216, 396
Ferhâdî tîşe: 74
Ferîdûn: 76, 415, 416
Ferişte lügati: 88
Ferişteoğlu: 88
Ferişteoğlu medresesi: 88, 91
fermân: 7, 9, 194, 294, 302, 416
fermân-ı şâhî: 116
fermân-ı şehriyârî: 32, 35, 58, 119, 133, 174, 371, 382
ferrâce: 17, 21, 24, 30, 37, 44, 54, 60, 70, 77, 84, 89, 102, 115, 131, 143, 148, 157, 170, 180, 249, 278, 368
ferrâş: 323
Ferrûhoğlu köyü: 288
ferş-i şerîf: 323
fes: 36, 37, 56, 62, 84, 355, 414
Fes ülkesi: 316, 428
Fethî Baba: 102
Fethiye medresesi: 39
Fethiyye câmi‘i (Akhisâr): 35
fetih: 122, 123, 133, 203, 220
fetih ezânı: 6, 62
fetih-nâme: 340
fetvâ: 45, 128, 226, 285, 286, 348, 406
fevâhişe: 186
Fevâne kazâsı: 86
Fevrî Çelebi, el-Mevlâ: 286
fevvâre: 40, 43, 60, 82, 86, 87, 89, 94, 188
Feylekos: 139
Feyyûm: 224, 255, 256, 420
fıçı: 115, 139
fıkıh: 229
fıkıh ilmi: 91, 333
Fındıcak kal‘ası: 26
Fındıcak kral: 29
fındık: 60, 132, 145, 360, 419
fısdık: 60, 77, 82, 192, 193, 211, 419
fısdıkıyye: 83
fıskıyye: 16, 42, 43, 60, 68, 132, 158, 164, 189, 205, 245, 274, 396
Fidik, Anter: 305
Fidik kal‘ası: 305
Fidik nâhiyesi: 310
fidye-i dem: 360
Fihr bin Mâlik bin en-Nadr: 319, 392
fîl: 50, 109, 116, 145, 151, 179, 232, 267, 301
fîl-i mahmûdî: 12, 200
fîl-i Mengerûsî: 186, 231
filandıra: 126, 365
Filbatır, Melik: 127
filcân: 17
File deresi: 149
Fileoğlu câmi‘i (Afyonkarahisâr): 20
Filika: 53
filironya (kuş türü): 68
filis: 211
Filistîn: 127, 128, 225, 231, 260, 262
filori: 409

fincân: 274, 423
Fincâncı Re'îs: 409
Findikavmiyye karyesi: 226
Finike: 141, 142
Finike kal'ası: 139, 141, 144
Firâkî Efendi, Monlâ (Sultân-ı şu'arâ): 18
Firâkî Efendi (şâir): 18, 45
firâş-ı Resûlullâh: 331, 405
Firav dağları: 12
Fir'avn: 242, 243, 259, 413, 424, 425, 426, 428
Fir'avn dağı: 223
Fir'avn-ı âk: 380
Fir'avnî: 259, 428
Fir'avniyân, şecere-i: 366
Firdevs Beğ câmi'i: 145
Firdevs Beğ câmi'i (İstanoz): 145
Firdevs uçmağı: 236
firdevs-i a'lâ: 107
firdevs-i illiyyîn: 320
Firdevsü'l-Ahbâr: 332
firişka poyraz: 68
Firişke: 154
firkate: 56, 59, 61, 68, 112, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 137, 162, 163, 409, 413
Fîrûzâbâdî: 384, 401
Fisagores-i Tevhîdî: 91, 239
fistân: 115
fişek: 366
fişeng: 341, 365, 366, 429
fişengbâzlık: 366
fişeng-i bahrî: 366
fitîl: 126, 237, 260
Foça kal'ası: 48
Foça şehri: 33
forsa: 116, 126
Fransa: 132, 135, 203, 277
Fransa eriği: 60
Freng: 53, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 110, 121, 122, 133, 148, 152, 154, 160, 171, 184, 201, 202, 212, 215, 219, 228, 245, 246, 252, 266, 273, 283, 298, 365
Freng bıtrîkı: 423
Freng deyri (Sakız): 65
Freng esîrleri: 130
Freng gemileri: 202, 203
Freng hânı (Haleb): 189
Freng hânı (Sayda): 214
Freng hânı (Tire): 88
Freng Hisârı burnu kullesi: 124
Freng Hisârı kapusu (Rodos): 123
Freng hisârı (Rodos): 123, 124, 126, 127, 130, 131
Freng hisârı mescidi (Rodos): 129
Freng incîri: 60, 132, 196
Freng karyesi: 36
Freng mahallesi: 51, 53
Freng mahbûbu: 121
Freng Mânî: 92
Freng oğlanı: 121

Freng pençe dellâk: 60
Freng potatı: 64
Freng ruhbânları: 231
Freng şapkası: 62
Freng-i pür-reng: 50
frengî: 262
Frengî kaldırım: 190
frengî ile sırma: 381
frengî marazı: 262
Frengistân: 53, 77, 110, 118, 135, 195, 206, 216, 257, 261
Frengistân bâzergânları: 195
fukahâ: 368, 382
fukarâ: 84, 90
fukarâ hücreleri: 12, 42, 179, 190
fukarâ-yı Âl-i Abâ: 140
fukarâ-yı bâballâh: 161
fukarâ-yı Bektaşiyân: 29, 171
fukarâ-yı Hindî: 396
fukarâ-yı Kudüs: 235
fukarâ-yı Urbân: 363
fukarâ-yı Yeseviyân-ı Bektaşiyân: 94
fûl: 295, 297, 302, 306, 328, 335, 341, 369
fûl-i Mısrî: 168
Funcistân: 259, 355, 364, 395, 407, 414, 428
Furâd: 43, 189, 267, 371
Furkân-ı kerîm: 88
Furkân-ı Mecîd: 278, 345
fusahâ: 83, 285, 377
Fustât: 259
Fusûs (Arabî'nin kitabı): 276
fûta (beyâz): 274, 323
fuzalâ: 17, 273
Fuzayl bin Ebû Tâlib: 336
Fuzayl ibn Abbâs: 405
fülfül: 408
fülüs-i ahmer: 66
fünûn-ı şettâ: 75
Fütdemâ, Hazret-i: 222
Fütûhât (Arabî'nin kitabı): 276
fütüvvet-i Resûl: 243
Fütüvvetnâme: 258

- G -

gaddâre: 429
Gâdir, Melik: 241
galâl anbârı: 201
Galata: 283
Galata kullesi: 125
Galata Mevlevîhânesi: 145
Gâlib bin Fihr: 319
galle bâzârı: 245
ganem: 260, 262, 264, 307, 340, 348, 356, 417, 420, 425

Ganem cebeli: 361
ganîmet: 58, 79
Gânim-i Makdisî, şeyh: 229
gâr: 20, 34, 69, 222, 223, 224, 225, 229, 232, 233, 236, 237, 240, 241, 242, 244, 250, 251, 252, 255, 260, 262, 280, 281, 301, 316, 337, 341, 363, 364, 391, 402, 412, 420, 425
garâfe-i kübrâ: 328
garâfe-i Mu'allâ: 406
garâfe-i şühedâ: 402
Gargara karyesi: 154
gâr-ı Beytü'l-hazen: 221
gâr-ı Cû'ân: 280
gâr-ı Kutûr: 222
gâr-ı münevvere: 242
gâr-ı Nebî: 341
gâr-ı Resûlullâh: 363
gâv: 405
gavâzî: 365, 369, 400, 407
gavâziye: 365
gâv-ı İsfahânî: 416
gâvî panzehir: 407
Gavrânî, Bâb-ı (mescid-i Aksâ): 239
Gavrî, Sultân: 178, 183, 203, 243, 266, 269, 285, 312, 324, 408, 422
Gavriyye medresesi (Mekke): 239, 395
Gavriyye minâresi: 259
gavs-ı a'zam: 107
gavvâs: 59, 216, 273, 418
gavvâs-ı bahr-i ma'ânî: 91
gavvâs-ı bihâr: 68
gavvâs-ı deryâ-yı dîn: 107
gaytân-ı İrem: 94
gaytân-ı İremezât: 42
Gayyâ deresi: 220, 421
gayyâ kayaları: 13
gayyâ-yı hümeze: 241
gazâl: 304, 320, 339, 340
Gazâl Murâd Baba: 110
gazâlî: 206, 285
gazâlî pânzehir: 407
Gazâlî Paşa: 285
Gazâlî-i Sânî, İmâm: 406
Gazân şehri: 416
Gazanfer Ağa: 26
Gazanfer Ağa câmi'i (Gedüs): 25
Gazanfer Ağa hayrâtı: 25
gazâz: 181
gazelhân: 21, 43
Gâzî Ahmed Beğ câmi'i (Milâs): 109
Gâzî Hudâvendigâr: 14
Gâzî mescidi (Rodos): 129
gâzîler helvâsı: 121
gazzâz: 245
Gazzâz câmi'i (Melemen): 47
gazzâz dükkânları: 289
Gazzâzhâne köşesi (Tire): 88
gazzâzlar bezzâzistânı: 43

Gazzâzzâde câmi‘i (Tire): 87
Gazze: 258, 267, 283, 421
Gazze huccâcları: 422
Gazze, meşâyih-i: 289
Gazze paşası: 258, 295
Geçit kal‘ası: 48
gedelec: 180
Gedelecciler (Haleb): 191
Gedik Ahmed Paşa câmi‘i (Afyonhisârı): 100
gedikli zü‘amâ: 79
Gediz kral: 24
Gedüs: 17, 24, 25, 26, 34
Gedüs, germâb-ı: 25
Gedüs kal‘ası: 25
Gedüs kapusu (Uşşâk): 24
Gedüs nehri: 24, 26, 31, 36, 37, 39, 45, 46, 47, 48
Gedüs şehri: 17, 24, 25, 26, 27
Gedüslü Mehemmed Efendi (sipâhî halîfesi): 25
Gedüz nehri: 24, 32, 34
Geğbizye kasabası: 8
Gelibolu: 42, 78
gelincik: 180
gemi: 12, 48, 51, 53, 54, 58, 59, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 73, 78, 79, 86, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 132, 135, 137, 141, 142, 148, 149, 151, 162, 163, 164, 176, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 206, 208, 209, 211, 212, 214, 227, 257, 266, 326, 327, 333, 334, 342, 356, 370, 380, 384, 385, 396, 408, 409, 412, 413, 414, 415, 416, 418, 424, 427, 428
Gemleyik limanı: 69
genc: 142
gencer: 83
gendüm: 43, 126, 271, 288, 398
Gereme kazâsı: 118, 139
Gerendiz nehri: 165
Gerenez kazâsı: 139, 142
gerges: 34
Gergivîrân nâhiyesi: 17
germâb: 18, 27, 32, 262, 273, 399, 401
Germâb hammâmı (Simav): 27
germâb-ı Alaşehir: 32
germâb-ı Çarpan: 58
germâb-ı Gedüs: 25
germâb-ı Kütâhiyye: 18
germâb-ı Marmara şehri: 36
germâb-ı Zağzağa: 262
Germiyan: 12, 24, 25, 46, 48
Germiyan câmi‘i: 22
Germiyan hammâmı (Kütâhiyye): 16
Germiyan Süleymân Hân câmi‘i: 15
Germiyan vilâyeti: 12
Germiyaniyye: 227
Germiyanoğlu: 12, 14, 17, 18, 19, 23, 24, 26, 100, 142
Germiyanoğlu câmi‘i: 13, 15
Germiyanoğlu kızı: 12
Germiyanoğlu medresesi: 15, 27
Germiyanoğlu vezîrleri: 27
germsûd: 400
gerz toprağı: 127

Gevezezâde (---) Ağa (Dergâh-ı âlî kapucıbaşısı): 54
Gevher Hân Sultân hâssı: 23
Geyvânoğlu sarâyı (şâm): 277
gılâl: 43, 73, 105, 109, 217, 289, 300, 310, 327, 370, 371, 398, 400, 411, 412, 413, 427, 428
gılmân: 273, 400
gılmân-ı hâssa: 60
Gınâyi: 47
gırba: 386
Gîlân denizi: 426
Gîlân şehri: 272
gilvi: 137
girdâb: 412
Girid: 6, 61, 117, 127, 133, 134, 135, 165, 264, 283
gomanalar: 69
Göben limanı: 137
göç tablı: 421
göç topları: 366
Gödibiz kal'ası: 166
Gödibiz kapusu: 166
Gök Bel: 138
Gök câmi (Milâs): 109
gök göz: 79
Gök lop (incir): 96, 97, 98
Gök meydânı: 192, 268, 272, 274, 285
Gökâbâd: 108, 139
Gökcekler kayası: 22
Gökceli kazâsı: 166
Gökçegöz kazâsı: 139
Gökçemen mahallesi (Kütâhiyye): 14
Göklü mahallesi: 162
Gökmeydânı: 279
Gökova: 115, 118, 119, 120
Gökova kal'ası: 118
Gököyük kazâsı: 17
Gököyük-âbâd kazâsı: 101
Göksu: 163
Göksu nehri: 156, 161
Göksün yaylağı: 243
göl: 10, 27, 69, 73, 142, 287, 291
Gölcük buhayresi: 95
gölemez: 138
Gölhisâr kal'ası: 103
Göllüce mahallesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Göllük tabyası: 6
gömeç balı: 70
gömlek: 60, 163, 428
gömlek (beyâz): 122
Gömlekli tabya: 123, 124
gön: 21, 22, 108, 151
gönder kaddi: 263
gönüllü ağalar: 278
gönüllü asker: 346, 419
Gönye gölü: 140, 142, 144
Gördüs cisri: 32, 33
Gördük hisâr: 36

Gördüs kal'ası: 32
Gördüs nâm kal'a: 134
Görüş karyesi: 148
göyner ağaçları: 34
Göynük kazâsı: 175
Gözcü Baba: 120
Gözcü kal'ası: 154
gözlemeler: 341
Gözleve ve kal'ası: 137
gözlük: 76, 175
Gubârî Efendi, şeyh: 406
gulâm: 7, 10, 11, 18, 30, 72, 99, 121, 160, 252, 283, 284, 317, 336, 345, 346, 349, 407, 409, 410, 423
gûl-i beyâbân: 424
Gumiyyaza nehri: 205
Gûnân mahallesi mescîdi: 15
Gurebâ mahallesi: 244
Gûrlik karyesi: 26
guruş: 9, 18, 23, 24, 27, 28, 30, 38, 49, 61, 62, 65, 66, 79, 83, 84, 86, 98, 100, 101, 116, 121, 138, 139, 142, 145, 146, 150, 151, 153, 155, 157, 158, 161, 162, 164, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 181, 183, 184, 185, 189, 194, 195, 197, 202, 213, 214, 226, 228, 231, 252, 258, 259, 261, 267, 269, 273, 286, 293, 294, 295, 303, 304, 307, 327, 343, 346, 397, 398, 399, 400, 409, 418, 427, 429
gusülhâne: 344
Gûşeng (Ferîdûn'un torunu): 415
Gûta nehri: 275
Gücerât: 369, 407
Gücile karyesi: 177
güherçile: 154, 157
gül: 39, 43, 44, 92, 94, 102, 179, 182, 215, 318, 369, 402
gül evrâkı: 125
gül râyihası: 386
gül [ü] gülistân: 83, 131, 140, 144, 147, 154, 167, 189, 193, 198, 205, 239, 258, 267, 268, 274, 281, 305, 314, 328, 334, 340, 362, 403, 423
gülâb: 43, 76, 198, 224, 237, 249, 269, 270, 309, 346, 349, 352, 364, 365, 369, 388, 392, 398, 401, 411
gülâbdân: 198, 249, 254, 259, 323, 324, 388
gülâb-ı Resûl: 388
gülbâng: 365
gülbâng-ı Muhammedî: 121, 141, 271, 291, 336, 347, 348, 365, 367
gülberk-i Çîn: 306
Gülbin dağları: 194, 196, 267
Gülbin sancağı: 203
Gülek kal'ası: 166
güleş: 94
Gülfâm Hâtûn çeşmesi (Mağnisa): 41
gül-i hamrâ: 273
gül-i mutabbak: 44
gülistân: 14, 35, 43, 61, 67, 83, 94, 95, 99, 102, 105, 171, 179, 180, 182, 190, 215, 224, 271, 277, 302, 340, 377
Gülistân [u] Bostân (Kitâb): 96
gül'izâr: 48
gülle: 111, 122, 126
gülle-i hadîd: 122, 124
Gülmez cezîresi: 136
gülnâr: 53, 93
Gülnâr kazâsı: 161
Gülruh Sultân: 35
Gülruh Sultân hammâmı (Akhisâr): 35
Gülşenî: 56
Gülşenî âsitânesi: 191

Gülşenî, tarîk-ı: 272
Gülşenî tekyesi: 191, 272
Gülşenî tekyesi (Adalya): 147
Gülşenî tekyesi (Haleb): 191
Gülüm Dede: 104
gümrük: 46, 49, 52, 53, 54, 62, 65, 76, 77, 112, 114, 120, 130, 137, 141, 146, 147, 151, 162, 170, 185, 189, 195, 203, 206, 209, 210, 274, 365, 370, 408, 409, 412, 414, 427, 428
gümrük emâneti: 54, 62, 141, 185
gümrük emîni: 49, 52, 62, 76, 77, 137, 141, 151, 195, 206
Gümrük emîni hânı (şâm): 274
Gümrük hânı (Haleb): 189
Gümrük kapusu: 146
gümrükhâne: 53, 130, 146, 209, 210
gümüş: 26, 42, 69, 140, 180, 182, 192, 254, 268, 312, 318, 323, 383
gümüş çevgânlar: 347
gümüş kafesli dollâb: 237
gümüş kitâbe: 382
Gümüş nâhiyesi: 17
Gümüş nehri: 26, 160
gümüş şem'dân: 383
gümüş tahta: 325
gümüş takye: 17, 249
gümüş yaldız: 327
gümüşlü hışt: 263
gümüşü balıkları: 16
güneş mîkâtı: 239
Günler kazâsı: 153
günlük (ağaç): 249
güntoğusu: 115
Gürcistân: 75
gürg: 264, 380
gürz: 204, 232, 267, 333
Gürz Er Sultân: 107
Güt kazâsı: 17
Güvercinlik kal'ası: 149
Güvercinlik kazâsı: 175
Güzelhisâr: 46
Güzelce Alî Paşa: 116
Güzelce Bürke: 343
Güzelce Bürke kal'ası: 343
Güzelhisâr: 79, 80, 81, 82, 84, 86, 96
Güzelim Sultân: 18

- H -

Habbâbe (kız): 284
habbâz: 289, 354
Habbe kal'ası: 356
habbu'r-rummân çavuşu: 267, 292
habbü'l-lezîz: 89
haber topu: 61
Habeş: 207, 259, 301, 348, 355, 356, 358, 364, 398, 407, 408, 412, 413, 414, 418, 427
Habeş gemileri: 412

Habeş hasîri: 412
Habeş paşası: 414
Habeş vekâlesi: 396
Habeş zebâdı: 326
Habeşe câriyeler: 365, 397, 400
Habeşe kızlar: 407
Habeşî: 75, 407
Habeşî gulâm: 99, 345, 346, 349, 407
Habeşî makâmı: 75
Habîb: 10
Habîb Bölükbaşı: 120
Habîb, Hazret-i: 322
Habîbe (Peygamberimizin hanımı): 405
Habîb-i Hudâ, Hazret-i: 236, 318, 319
Hâbil: 203, 280, 408
habl: 381, 425
Habur nehri: 208
hac: 199, 248, 250, 260, 265, 267, 286, 288, 289, 290, 292, 298, 304, 317, 330, 339, 345, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 357, 359, 360, 368, 370, 378, 384, 389, 393, 396, 402, 409, 414, 418, 420, 429
Hac Kapusu (Medîne): 310
hac risâleleri: 350
Hac yolu: 343
Haccâc-ı Zâlim Yûsuf: 346, 379, 380, 381, 392, 404
Haccûn dağı: 390
haccü'l-ekber: 72, 289, 291, 326, 357, 382, 409, 418
Haccü'l-Ekber mahalli: 349
Hâcegân tekyesi (Ayntâb): 179
Hâcegânî, tarîk-ı: 179
hâcegî: 206
Hâcegîzâde: 191
Hâce-i Mîr mescidi (Tire): 87
Hâcer Ana: 383, 387
Hâcer câriye: 427
hacer-i asfer: 267
Hacer-i Fût: 391
hacer-i gül-fâm: 391
hacer-i hal-i Bekke: 383
hacer-i hâl-i Ka‘be: 383
hacer-i mehd-i Resûl: 393
hacer-i safrâ: 392
hacer-i savvân: 376
Hacer-i Selâm: 391
hacer-i şemsî: 376, 377
Hacerü'l-esved: 237, 351, 352, 368, 379, 383, 385, 390
hâcet namâzı: 247, 334
Hacı Abdurrahmân câmi‘i (Kula şehri): 31
Hacı Ağa: 181
Hacı Ağa câmi‘i (Demirci şehri): 29
Hacı Ağa sarâyı (Kilis): 182
Hacı Ahmed Ağa: 56
Hacı Ahmed bınarı: 144
Hacı Alâ’eddînoğlu karyesi: 165
Hacı Alî Ağa hânı (Mağnisa): 42
Hacı Baba, Hazret-i: 28, 29
Hacı Baba Sultân dağı: 157

Hacı Baba Sultân tekyesi (Demirci şehri): 29
Hacı Balı: 89
Hacı Bayram Dede: 191
Hacı Bayram tekyesi (Haleb): 188
Hacı Bayram yolu: 188
Hacı Beğler câmi'i (Karaman): 158
Hacı Bektaş-ı Velî: 94, 102, 140
Hacı Bektaş-ı Velî tekyesi (Mekke): 396
Hacı Dede câmi'i (Muğla): 106
Hacı Efendi medresesi (Tire): 88
Hacı Emet Beğ: 37
Hacı Hilâl mescidi (Kilis): 182
Hacı Hüseyin câmi'i (İzmir): 51
Hacı Hüseyin câmi'i (Mağnisa): 41
Hacı Hüseyin hânı (İzmir): 52
Hacı İbrâhîm mahallesi (Kütâhiyye): 14
Hacı İlyâs mescidi (Kâfirâbâd): 157
Hacı İshâk Paşa: 209, 213, 215
Hacı Ivaz hânı (Urla): 55
Hacı kahvesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Hacı Mahmûd hânı (Haleb): 189
Hacı Mehemmed câmi'i (İzmir): 52
Hacı Mustafâ câmi'i (Akhisâr): 35
Hacı Mustafâ câmi'i (Gedüs): 25
Hacı Mustafâ câmi'i (Ula): 107
Hacı Mustafâ câmi'i (Uşşâk): 24
Hacı Ömer hânı (İzmir): 52
Hacı Pîr Ahmed Ağa câmi'i (Simav): 27
Hacı Ramazân câmi'i (Gördüs): 32
Hacı Seher(?) Sultân: 102
Hacı Sofu câmi'i (Tire): 87
Hacı Süleymân câmi'i (Akhisâr): 35
Hacı Süleymân hammâmı (İzmir): 52
Hacı Tûrân câmi'i (Urla): 55
Hacı Üveys hânı (Afyonkarahisâr): 21
Hacıköyü: 91
Hacılı kazâsı: 168
Hacıoğlu câmi'i (Karaman): 158
Hacı Kâsım Paşa câmi'i (Cum'a-âbâd): 71
Hacîb, eş-şeyh ibn: 284
Hâcib hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
Haddâdîn câmi'i (Haleb): 188
haddâdlık: 230
hadenk menzili: 8
hâdım huddâmları: 324
Hadîce-i Kübrâ: 41, 277, 292, 329, 331, 332, 364, 383, 390, 392, 393, 403, 404, 406
hadîd: 59, 200, 244, 315, 317, 318, 386
hadîd gülle: 123
hadîd kapu: 54
Hadîd (mescid-i Aksâ): 239
Hadîde Kapusu (Haleb): 189
hadîka: 105, 274, 276, 305, 308, 332
Hadîka-i Hazret-i Osmân: 307
hadîka-i İrem: 60, 314, 335
hadîka-i ravza-i Rıdvân: 94

hadîka-i sultân: 43
Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn: 388
hadîs ilmi: 91, 401
hafakân: 17, 176, 218, 265, 335
Haffâflar çârsûsu: 17
haffâflar esvâkı: 275
hâfız: 42, 51, 93, 214
Hâfız Efendi: 367
hâfız hamele-i Kur'ân: 42
hâfıza-i Kur'ân: 322, 394
Hâfızlidînillâh oğlu Ebülkâsım Îsâ: 266
Hâfızlidînillâh oğlu Zâfirbillâh: 266
hafta bâzârı: 71, 89, 99, 108, 110
haftân: 84, 143, 170
Hafz: 322
Hafz ilmi: 88
Hafz kırâ'ati: 42, 178, 188, 322, 326, 394, 400
Hafza (Hz. Ömer'in kızı): 322, 331, 394, 405
Hâkân: 284
Hakem ibn Mervân: 329
Hakem ibnü'l-Âs: 330
Hâkî Baba câmi'i (Mağnisa): 41
Hâkî Baba Sultân: 44
hâkim: 12, 13, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 49, 53, 62, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 78, 91, 95, 100, 101, 102, 105, 112, 117, 122, 130, 137, 148, 153, 160, 162, 166, 185, 192, 193, 197, 203, 208, 211, 215, 220, 222, 224, 226, 229, 257, 274, 279, 280, 295, 310, 331, 342, 370, 371, 383, 417
Hakîm bin Harâm: 329
Hakîm Dâvûd: 78
hâkim-i hâmis: 76
hâkim-i râbi': 76
hâkim-i sâlis: 76
hâkim-i sanî: 76
hâkimü'l-örf: 47
hâkimü'l-vakt: 38, 183, 206, 223
hakîr (Ayrıca bkz. Evliyâ Çelebi): 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 19, 20, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 45, 46, 48, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 67, 72, 85, 88, 94, 99, 100, 103, 108, 110, 112, 113, 114, 119, 121, 124, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 145, 149, 150, 153, 156, 161, 162, 163, 172, 173, 176, 185, 191, 192, 199, 205, 208, 209, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 225, 226, 227, 229, 235, 237, 240, 243, 244, 246, 247, 250, 251, 252, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 271, 274, 276, 277, 278, 285, 286, 289, 290, 291, 293, 294, 298, 299, 301, 305, 307, 308, 309, 314, 317, 318, 323, 324, 325, 333, 336, 338, 341, 344, 348, 350, 354, 357, 361, 368, 369, 378, 380, 381, 382, 385, 386, 393, 395, 398, 400, 402, 405, 407, 409, 410, 411, 416, 420, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429
hakkâk: 221, 270, 361
Hakkâkîn bâzârı (şâm): 275
Hakkâri: 301
hakkıranı (kuş türü): 68, 342
Haleb: 43, 56, 68, 89, 127, 128, 168, 173, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 211, 213, 223, 230, 235, 245, 254, 266, 267, 268, 317, 322, 401
Haleb çârsûsu: 164
Haleb kal'ası: 180, 277
Haleb Kilisi: 210
Haleb livâsı: 185
Haleb meştâsı: 189
Haleb muhassılı: 184
Haleb paşasının hâssı: 192
Haleb sarâyı: 14
Haleb sultânı: 177

Haleb Tatı: 192
Haleb vâlîsi: 185
Haleb vekâlesi: 396
Haleb ziyâretgâhı: 191
Halebî Çelebi: 192
Halebü'ş-şehbâ: 180, 184, 187, 254
halhâl: 50, 194
Halhûl karyesi: 253
Halhûl nehri: 264
Halhûlde makâmı: 253
Halhûl-i kebîr nehri: 262
halı: 24, 250
halîc: 69, 116, 142, 242, 244, 260, 355, 397, 420, 428
hâlîçe: 12, 23, 24, 31, 42, 133, 166, 169, 198, 224, 234, 236, 237, 247, 248, 254, 259, 261, 264, 265, 270, 313, 318, 324, 358, 363, 392, 393, 422
hâlîçe-i ibrîşim: 393
Hâlid, Hazret-i: 266, 282
Hâlid ibn Velîd: 182, 195, 197, 287, 292, 336, 389
halîfe: 15, 66, 166, 250, 266, 282, 283, 284, 302, 309, 312, 321, 323, 335, 353, 370, 379, 400
Halîl Ağa: 68, 70, 183
Halîl Ağa (evkâf mütevellîsi): 194
Halîl âsitânesi: 255
Halîl, Bâb-ı (Kudüs): 232, 249
Halîl Beğ: 155
Halîl Beğ mescidi: 130
Halîl, berekât-ı: 29, 255, 256, 257
Halîl Beşe: 55
Halîl bin Yahyâ: 187
Halîl câmi'i: 256
Halîl, Hazret-i: 253, 255
Halîl, ineb-i: 257
Halîl, imâret-i: 253
Halîl, matbah-ı: 257, 369
Halîl, mu'cize-i: 257
Halîl, nazargâh-ı: 187
Halîl şehri: 258
Halîl, şeyh: 283
Halîl, şorbâ-yı: 256
Halîliyye medresesi evkâfları: 16
Halîlullâh: 218
Halîlullâh hammâmı: 257
Halîlullâh hânesi: 218
Halîlullâh makâmı: 390
Halîlullâh, nazargâh-ı: 187
Halîlü'r-rahmân: 213, 222, 231, 245, 249, 252, 255, 257, 258, 296, 361, 421
Halîlü'r-rahmân, Bâb-ı (Kudüs): 232
Halîlü'r-rahmân dağları: 294
Halîlü'r-rahmân, Hazret-i: 253
Halîlü'r-rahmân inebi: 261
Halîlü'r-rahmân, meşâyih-i: 289
Halîm bin Cerâm: 389
Halîme Hâtûn (Peygamberimizin dadısı): 319, 332, 392, 404
Halîmî Çelebi: 285
Halîmî, Mevlânâ Acem: 285
halka çini (yiyecek): 82

Halkalı Bınar mesîregâhı: 48
halkârî: 19, 39, 92, 388
hallâc: 245
Hallâcîn bâzârı (şâm): 275
haltıyyât-ı kalenderî: 277
halvethâne: 81
Halvetî âsitânesi: 107, 115
Halvetî tarîkı: 52, 90, 108, 159, 272
Halvetî tekyesi: 27, 191, 272
Halvetî tekyesi (Sakız): 64
Hâm kal‘ası: 203
Hâm (Nûh aleyhisselâm oğlu): 203
Hamâ: 127
hamele-i Kur’ân: 88, 205, 278
Hamevî kaysısı: 279
Hamîd: 137, 148, 149
Hamîd paşası: 145
Hamîd sancağı: 13, 145, 148, 285
Hâmid, şeyh: 184
Hamîme karyesi: 284
Hamîs, şeyh: 184
hammâl: 427
hammâm: 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 43, 46, 47, 50, 52, 54, 55, 58, 59, 60, 64, 65, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 125, 130, 133, 135, 137, 141, 142, 143, 144, 147, 149, 151, 152, 153, 155, 157, 159, 160, 162, 164, 167, 170, 171, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 186, 187, 189, 190, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 205, 208, 210, 214, 216, 220, 222, 223, 225, 226, 228, 245, 253, 257, 258, 261, 262, 265, 266, 267, 273, 274, 275, 276, 284, 287, 288, 294, 295, 296, 297, 308, 311, 315, 320, 325, 326, 327, 339, 340, 341, 342, 354, 362, 394, 396, 397, 399, 408, 411, 414, 417, 419, 421, 427, 429
Hammâm boğazı: 414
hammâm havlıları: 89
Hammâm kahvesi: 284
hammâm kubbesi: 22, 125, 135, 202, 253, 354
Hammâm-ı Cedîd (Safed): 222
hammâm-ı Nebî: 394
Hammâmlı dağları: 10
Hammâmlı karyesi: 10
hamme: 273
Hammede: 390
hamsîn: 199
Hamûd, şerîf: 346, 371
hâmûn: 20, 250
Hamza: 319
Hamza Ağa, el-Hâc: 91
Hamza Beğ: 71
Hamza Beşe Hammâmı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
Hamza Efendi câmi‘i (Mağnisa): 41, 42
Hamza, Hazret-i: 237, 319, 331, 335, 336, 337, 390, 392, 405, 411
Hamza ibn Abdülmuttatib: 336
Hamza Efendi: 107
hân: 8, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 42, 43, 46, 50, 51, 52, 54, 55, 59, 65, 69, 71, 73, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 130, 133, 137, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 164, 167, 170, 171, 173, 175, 177, 179, 182, 184, 189, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 208, 210, 214, 216, 217, 220, 223, 225, 226, 228, 229, 245, 253, 257, 258, 261, 263, 264, 265, 274, 276, 278, 287, 288, 292, 293, 294, 295, 311, 326, 327, 341, 342, 362, 363, 364, 396, 397, 398, 408, 411
Hanbelî: 214, 313, 386

Hanbelî, İmâm: 385, 386
Hanbelî mescidi: 240
hançer: 60, 113, 346
handak: 23, 54, 58, 59, 62, 63, 65, 69, 73, 76, 80, 83, 97, 101, 105, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 123, 124, 125, 132, 134, 146, 147, 148, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 167, 168, 169, 174, 177, 179, 180, 181, 185, 186, 191, 195, 197, 200, 202, 204, 208, 210, 213, 226, 232, 233, 245, 267, 268, 294, 297, 308, 310, 315, 317, 318, 326, 416, 417, 421, 427, 428
Handak gazâsı: 308, 320
Handâniyye câmi‘i (Ayntâb): 178
Handeme cebeli: 391
hânedân: 89
hanefî: 49, 236, 237, 256, 313, 326
Hanefî, havz-ı: 40, 74
Hanefî, İmâm-ı: 313, 386
Hanefî kadıasker: 123
Hanefî makâmı: 385
Hanefî mezhebi: 204
Hanefî, mihrâb-ı: 270
Hanefî, mü’ezzinân-ı: 385
Hanefî Sultân câmi‘i (kasaba-i Marmara): 36
Hanefî, vakt-i: 416
Hanefiyye: 270
Hanekî: 430
Haneki'l-Kurâ: 415
hânende: 37, 43, 44, 83, 190, 273, 365
hânendegân: 274, 369, 397
Hân-ı Aynu't-Tayr: 293
hân-ı bâzergân: 29, 130, 173, 210
Hân-ı cedîd, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Hân-ı Çukurca karyesi: 11
Hân-ı Gavriyye (Kudüs): 245
Hân-ı Hâsekiyye (Kudüs): 245
Hân-ı Leccûn: 226
Hân-ı Sûk: 245
Hân-ı Yetîmân kal‘ası: 192, 193
Hânım Gülüm: 93
Hânım kadın: 143
Hânımiyye câmi‘i (Kuşadası): 77
Hanîfî Sultân: 36
Hannâdî kabîlesi: 127, 226
Hannâdî kavmi: 226
Hannân: 382
Hantıman: 184, 185
Hanya: 135
hapenk: 54, 275
hârâ: 289, 364
Harâbâbâd kahvesi (Mısır): 43
harâc: 11, 62, 67, 116, 117, 122, 127, 132, 152, 203, 221, 246, 287, 317, 347
harâc emîni: 62
harâc-ı ruhbân: 316
harâc-ı Rûm: 246
harakânî: 235
harâm: 338, 379, 380, 399
harâmî: 8, 9, 10, 11, 28, 29, 56, 57, 58, 71, 72, 78, 99, 100, 104, 105, 110, 141, 145, 152, 156, 165, 173, 184, 194, 303, 417, 419, 428
Hârân: 430
Harb bin Ümeyye: 282

harbe: 56, 57, 150, 204, 410
harbende: 202
harbendegân: 416
harc ağası: 428
harcırâh: 407
harclık: 349
harç: 53
hardal: 73
hardal, dâne-i: 58, 96
hâre: 280
Hâre karyesi: 215
hâre-i harâmî (giysi): 278
harem: 190, 312, 375
Harem kapusu (Kal'a-i Halîlü'r-rahmân): 253
harem odaları: 194, 276
Haremeyn: 327, 343, 346
Haremeynü'ş-şerîfeyn: 346
haremhâne: 171
harem-i Beytullâh: 350
Harem-i Hâs: 333, 334
Harem-i kebîr: 239, 373, 385, 386
harem-i resûlullâh: 222, 225, 254, 255, 420
harem-i Sahratullâh: 238, 239
harem-i şerîf: 255, 256, 315, 346, 350, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 384, 385, 387, 388, 389, 390, 393, 394, 395, 401, 405, 411
Harez, Bahr-i: 137, 426
hargâh: 417
Hargûş kal'ası: 12
hargûş (tavşan): 296, 299, 342
Harî karyesi: 229
hâric medreseleri: 93
hâric medresesi: 42
Hariköz karyesi: 67
harîr: 93, 192, 202, 203, 206, 274, 328, 338, 368, 381, 388, 400
harîr câmehâb: 91
harîr çatmalı ve nakışlı gömleğ: 60
harîr emâneti: 185
harîr kurdu: 215
harîr libâslar: 194
harîr perde: 382
harîr poşu: 415
harîr tor uçkurları: 65
harîr yasdık: 9
Harîsûn nehri: 199
Harîşü't-Tartûs ormanı: 201
Harkova: 398, 414
Hârmûş Paşa: 229, 260, 286, 291, 299, 345, 346, 367
hârnûb ağacı: 422, 423
Hârnûb deresi: 424
Harpuşdil karyesi: 181
Harrâ: 430
Harrâtîn kahvesi (şâm): 274
hartâvî destârlar: 347
hartâvî sarık: 163
Hârûn, Hazret-i: 243, 320

Hârûniyye kazâsı: 175
Hârûnü'r-Reşîd: 315, 330, 356, 370, 380, 381, 396
hâs: 9, 25, 27, 33, 78, 79, 96, 97, 101, 105, 132, 145, 153, 174, 177, 178, 185, 200, 203, 211, 219, 226, 264, 267, 275
Hâs, ayn-ı: 218
Hâs (=Beyt-i Mukaddes): 230
Hâs hâkim: 23, 98
hâs tavla: 59
hâs ve beyâz ekmek: 10, 17, 36, 157, 171, 192, 206, 221, 249, 340
Hasan Ağa: 49, 366
Hasan Ağa câmi'i (Adana): 170
Hasan Ağa, Cebecibaşı: 118
Hasan Ağa, Fiçine (serdâr): 94
Hasan Ağa, Serdâr: 71, 79
Hasan Ağa (şâm başçavuşu): 305
Hasan Beğ câmi'i (Kilis): 182
Hasan Beğ hammâmı: 182
Hasan Beğzâde Çelebi: 285
Hasan Beşe: 50
Hasan Beşe, Boşnak: 77
Hasan Beşe, Serdâr: 71, 99
Hasan Çavuş hammâmı (Tire): 88
Hasan Çavuşzâde Hüseyin Ağa: 24
Hasan Dede, eş-şeyh: 285
Hasan Efendi: 29
Hasan er-Râ'î tekyesi (Mekke): 396
Hasân, Hazret-i: 329
Hasan Hoca mahallesi: 52
Hasan ibn Alî, İmâm: 330
Hasan, İmâm: 314, 330, 393, 396
Hasan Kethudâ, Koca Baykuşzâde: 367
Hasan Paşa: 367
Hasan Paşa (Ankebût Ahmed Paşa kethudâsı): 346
Hasan Paşa aşkıyâsı: 299
Hasan Paşa cengi: 377
Hasan Paşa (Cidde paşası): 371
Hasan Paşa, Kapudan: 385
Hasan-ı Hindî, eş-şeyh: 222
Hasanî: 370
Hasanü'r-Râ'î, şeyh: 284
Hasbî ulemâsı: 91
Hâsekî Sultân: 327, 397
Hâsekî Sultân cisri: 327
Hâsekî Sultân gemisi: 412
Hâsekiyye imâreti (Mekke): 396
Hâsekiyye medresesi: 327
Hâsekiyye medresesi (Mekke): 395
hasîr: 248, 313, 363, 381, 412
hasîr sazı: 26
hasîrden gemi: 412
Hâsoda: 8, 75, 333
Hassân: 44, 94, 207
Hassân, şâ'ir: 403
hâss-ı hümâyûn: 9, 12, 13, 37, 38, 46, 86, 97, 105, 112, 122, 142, 145, 150, 157, 158, 161, 166, 168, 174, 178, 181, 184, 185, 195, 197, 203, 213, 231, 260, 267, 370
hasta: 20, 140, 249, 296

hastâvî hurmâsı: 300
haşeb: 17, 82, 92, 253
haşeb levha: 393
haşhâş: 22
haşhâş dârûsu: 96
haşhâşlı lop: 98
Hâşim bin Abdi Menâf: 392
Hâşim, Hazret-i: 319
Hâşimî: 319
Haşr câmi'i: 272
hatab: 365, 399
Hâtem-i nübüvvet: 319
Hâtem-i Tay: 8, 91, 288, 292, 346
Hatemü'l-enbiyâ: 5, 246, 312, 320
hâtemü'n-nebiyyîn: 320
hatîb: 75, 91, 204, 205, 232, 234, 357, 358, 359, 388, 404
hatîb seddi: 358
hatîb soffası: 354, 358
Hatîboğlu: 59, 68
Hatîbzâde câmi'i (Mar'aş): 175
Hatîm dîvârı: 351, 368, 380, 381, 382, 383, 384, 404
hatm-i şerîf: 181, 196, 222, 224, 238, 254, 256, 260, 276, 283, 309, 323, 325, 355, 385, 404
hatt: 14, 16, 51, 61, 64, 128, 158, 166, 234, 276, 312, 313, 345, 372, 373, 375, 415
hattât: 141, 198, 256, 264, 265, 393
hatt-ı Abdullâh-ı Kırımî: 264
hatt-ı Hazret-i Osmân: 318
hatt-ı hümâyûn: 80
hatt-ı İstivâ: 355, 395, 401
hatt-ı Karahisârî: 186, 245, 264, 373, 374, 381
hatt-ı kûfî: 74, 363
hatt-ı şerîf: 45, 53, 80, 84, 101, 152, 201, 231, 248, 250, 251, 260, 296, 310, 345, 348, 349, 367, 370, 371, 384
hatt-ı Yâkût-ı Musta'sımî: 244, 264, 314
Hattîn karyesi: 223, 224, 420
Hâtûniyye câmi'i (İzmir): 52
Hâtûniyye câmi'i (Mar'aş): 175
Hâtûniyye hânı (Mağnisa): 42
Hâtûniyye imâreti (Mağnisa): 42
Havâriyyûn: 66, 164, 201, 240, 244, 250, 251, 252, 281, 423
havernak: 144
havîza: 81
havlu makrame: 115
Havrâ: 430
Havrân: 206, 278, 288, 340, 408, 415
Havrân buğday çorbası: 273
Havrân çölü: 288
Havrân gılâlı: 279
Havrân güzeli: 288
Havrân hâkimi: 287, 288
Havsustol kazâsı: 175
havud: 365, 417
Havvâ, Hazret-i: 254, 278, 354, 355, 356, 378, 407, 408, 409
havyar: 133
havz (=havuz): 16, 23, 25, 26, 27, 32, 35, 36, 38, 40, 43, 58, 60, 64, 65, 68, 73, 74, 76, 80, 81, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 94, 97, 109, 114, 116, 130, 132, 144, 147, 148, 164, 179, 182, 189, 190, 194, 199, 204, 205, 206, 210, 214, 216, 219, 226, 228, 234, 235, 245, 264, 265, 270, 273, 274, 275, 276, 311, 317, 318, 335, 338, 344, 356, 396, 411, 416, 427, 429

havz-ı Ceyrûn: 282
havz-ı Hanefî: 40, 74
havz-ı Kevser: 273
havz-ı şâfi‘î: 188, 326
Hayâl-i Zıl (eser adı): 110
Hayber: 336
Hayber gazâsı: 320
Hayber hudûdu: 305
Hayber nâhiyesi: 310
Hayber Yahûdîleri: 303, 305, 322, 336
Hayberistân: 303, 305, 322, 336
Hayberistân Yahûdîleri: 303
Haydar Alî, Hazret-i: 297
Haydar Efendi, şeyh: 192
Haydar kal‘ası: 297, 298
Haydar Paşa (şâm vezîri): 297
Haydar-i Kerrâr: 297
Haydarî Urbânı: 297
Haydarî, şeyh: 222
Haydarî tekyesi: 191
hayemât: 364
Hayf câmi‘i: 363, 402
Hayf mescidi: 360, 390
Hayhûn deyri: 244
hayız: 106, 368
Haylî Çelebi: 8
hayme: 27, 85, 94, 98, 218, 260, 286, 289, 290, 306, 308, 309, 335, 341, 346, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 411, 417, 421, 428, 429
Hayme, Bâb-ı (Sayda): 213, 215
hayme vü hargâh: 18, 25, 84, 177, 217, 268, 289, 291, 293, 296, 338, 342, 347, 354, 355, 357, 358, 360, 365, 396, 414, 429
hayrât: 8, 9, 17, 20, 21, 23, 25, 31, 36, 59, 65, 77, 87, 91, 93, 111, 116, 119, 126, 133, 143, 170, 171, 178, 182, 184, 194, 198, 206, 213, 228, 237, 245, 246, 252, 254, 264, 265, 272, 274, 275, 276, 287, 304, 313, 318, 326, 327, 344, 357, 372, 381, 382, 388, 392, 393, 408
Hayre Beğ: 184, 197, 200, 203, 210, 216, 266, 285
Hayre Beğ hânı (Haleb): 189
Hayreddîn Hızır, şeyh: 334
Hayreddîn Sultân: 110
Hayreddîn Sultân, Uzunca: 102
hayvânât: 294, 306
Hayyâm: 404
hayyâmât: 289
Hayyâtîn bâzârı (şâm): 275
Hayyü's-selc cebeli: 281
hayz: 335
Hayzurân Hâtûn: 392
Hazen: 223
hazîne: 74, 132, 166, 203, 246, 247, 267, 268, 289, 290, 347, 419
hazîne defterdârı: 185, 267
hazîne kâtibi: 347
hazîne kullesi: 232
hazînedâr: 9, 60, 277, 278, 347
Hazînedârlı mahallesi (Mar‘aş): 175, 176
hazîne-i pâdişâhî: 234
Hazreteyn vâdîsi: 414
Hazret-i Abbâs, Bâb-ı: 375
Hazret-i Alî, Bâb-ı: 375
Hazret-i Alî mescidi: 308, 330, 334, 335, 339

Hazret-i Dâvûd, Bâb-ı (Kudüs): 232
Hazret-i Osmân mescidi: 308, 335
Hazûr, Bâb-ı: 373
Hazûre, Bâb-ı: 377
Hazûre, minâre-i: 376
heccân: 267, 298, 299, 303, 304, 315, 344, 348, 349, 356, 363, 407, 414, 422, 428
hecîn: 286, 304, 357, 360, 365, 367, 407
hedâyâ: 28, 38, 49, 56, 60, 61, 68, 70, 83, 96, 97, 103, 106, 108, 112, 134, 141, 163, 207, 219, 224, 231, 248, 249, 254, 258, 267, 268, 269, 279, 281, 284, 286, 292, 295, 306, 315, 325, 331, 335, 345, 346, 349, 382, 386, 389, 400, 407, 417, 420, 423, 427, 428, 429
Hedâye, hekîmbaşı: 273
Hediyye (balık adı): 305
Hediyye Eşmesi: 305
Hekîm hammâmı (Tire): 88
hekîmbaşı: 41, 273
Hekîmzâde Abdurrahmân Efendi: 131
helâlî (giysi): 278, 280
helâlî sof: 249
Heleke cezîresi: 134
Hellane: 248
Hellane Mayfirav (Kostantîn'in vâlidesi): 248
helvâ: 10, 60, 70, 82, 83, 84, 110, 115, 121, 180, 298, 400, 416, 417, 419
helvâ kutuları: 82
helvâcı: 82, 83, 110, 115
helvâcı cüvânları: 82, 83
helvâcı dilberânı: 82, 83
helvâcı dükkânları: 83
helvâcıyân çârsûsu: 82
helvâhâne: 82
helvâhâne-i hâssa: 115
Helvâyî Ömer: 82
hendese: 74, 81, 94
hendese ilmi: 97, 134, 250, 396, 427
Hengâme hammâmı (Ayntâb): 179
Henk Baba: 181
Henk Baba Sultân merkadi: 178
Hereke (=Heleke) cezîresi: 105, 117, 118, 122
Heremeyn dağları: 223
hergâh: 282
Hergele kapusu (kal'a-i Alaşehir): 31
herîse: 398
Hersek: 8, 33
Hersekoğlu Ahmed Paşa hammâmı (Urla): 55
Hesyân ibn Yâmen: 216, 217, 222
Heşdek: 426
hevâyî (fişek çeşidi): 366
hevdec: 349
heyâkil: 247
heybe: 99, 100
Heybeli cezîresi: 136
hey'et ilmi: 7, 378
Heyhât sahrâsı: 185, 250, 261, 342, 426
Heykelzâde (---) Ağa (paşa kethudâsı): 367
Hezârdînâr, Lala: 12
Hezârdînâr Sultân: 17, 18
hezârî destâr: 60, 407

Hıdde kasabası: 356, 397, 407, 408
hıfz ilmi: 401
hımâr: 34, 76, 78, 127, 152, 202, 208, 227, 260, 262, 289, 293, 304, 306, 315, 316, 356, 359, 360, 401, 422, 423, 424, 425
hımâr (fişek çeşidi): 366
Hıms: 127, 329
Hıms vâlîsi: 280
hınnâ: 354, 386, 400, 401
hınta: 33, 109, 288, 402
hınzîr: 56, 262, 299, 359
Hıristiyanlar: 315, 316
hırka: 108, 199, 210, 247, 271
hırka-i şerîf: 74, 75
Hırkîl (Antakiye kralı): 331
Hırkîl Kayser: 197, 230, 266, 282, 292
hırmen: 288, 337
hırsız: 57, 58, 303, 339, 417, 419
Hısn-ı Keyfâ: 298
Hısn-ı Keyfâ kal'ası: 298
hışt: 263, 290
Hıtâ: 113, 326, 364
hıtân sûru: 168
hıtâyî (müşk): 407
hıtâyî (bez cinsi): 328
hıtâyî fenâcînler: 397
hıtâyî kâğıd: 246, 301
hıtâyî münebbed kâse: 345
hıtâyî taşlar: 63
hıtâyî varak: 34
Hıtta, Bâb-ı (Kudüs): 245
Hıtta, Bâb-ı (mescid-i Aksâ): 239, 241
Hıtta medresesi: 239
Hıtta-i sağîr, Bâb-ı (mescid-i Aksâ): 239
hıyâr: 211
hıyârşenbe habbı: 138
Hızır: 85, 121
Hızır Ağa (Tarabulus a'yânı): 206, 208
Hızır Baba: 63, 68
Hızır Beğ tekyesi: 205
Hızır bin Mehemmed: 285
Hızır, Hazret-i: 22, 154, 187, 191, 207, 211, 215, 222, 234, 237, 240, 282
Hızır İlyâs: 66, 72, 227
Hızır, rûz-ı: 227
Hızır şâh bin Mehemmed: 405
Hızır şâh Çelebi: 91
Hızır-İlyâs karyesi: 252
Hızırlı şeyh Sultân: 18
Hızırlık cebeli: 14
Hızırlık dağı: 12, 14, 20, 22
Hızırlık kapusu (Denizli): 101
Hızırlık mescidi: 15
Hızırlık Sultân: 18, 102, 155
Hızırlık tekyesi (Kütâhiyye): 16
Hicâz: 7, 40, 85, 282, 299, 300, 328, 347, 358, 361, 366, 370, 371, 398, 415
Hicâz, bâzâr-ı: 365
Hicâz, beyt-i: 377

Hicâz, ehl-i: 395
Hicâz kavmi: 415
hicâz makâmı: 274, 348, 363, 377, 401, 411
Hicâz şehri: 365
hicâz, tarz-ı: 167
hicret: 319
hicret-i şerîf: 230
hicviyyât: 44
hikmet ilmi: 218
hilâfet: 177, 282, 284, 321, 329, 330
hil'at: 203, 267, 278, 316, 319, 348, 366
hil'at-i ahzargûn: 277
hil'at-i fâhire: 115, 278, 287, 295, 345, 348, 349, 367, 370, 381, 407, 422
hil'at-i nübüvvet: 319
hil'at-i pâdişâhî: 366, 429
hil'at-i Resûlullâh: 389
Hille: 300
Hille kal'ası: 287, 371
Hind: 34, 98, 113, 140, 249, 269, 274, 279, 301, 326, 348, 364, 370, 408, 412, 427
Hind gemileri: 413
Hind kâlâları: 400
Hind karakaları: 413
Hind pâdişâhı: 324, 384, 396, 400
Hind püsûs-kârîsi: 247, 313, 318
Hind sadefkârîsi: 74
Hind seyyâhları: 422
Hind tefârûkları: 407
Hind vekâlesi: 396
Hind zevrakı: 409
Hindî: 22, 69, 161, 239, 259, 281, 367
Hindî-i Lâhorî: 396
Hindiyân âsitânesi: 171
Hindiye kal'ası: 414
Hindustân: 6, 139, 180, 269, 282, 384, 400, 407, 408
Hindustân gemileri: 412, 413
Hindustân kavmi: 354
Hirâ cebeli: 390, 402
Hisâr Beği câmi'i: 15
Hisâr yurdu (Ula): 107
Hişâm bin Abdülmelik: 282, 284, 330
Hoca Alî hazretleri: 56
Hoca Bekir Ağa: 286
Hoca Dûr: 183
Hoca hammâmı: 182
Hoca Hasanzâde: 157
Hoca Hayreddîn: 56
Hoca Ömer hammâmı (Denizli): 102
Hoca Seyfeddîn câmi'i (Kula şehri): 30
Hoca şâhidî: 106
hokka: 139
Holumiç kal'ası: 135
Homa kazâsı: 17
Honaz dağı: 100
Honaz kal'ası: 100, 103
Honaz kapusu (Uşşâk): 24

Honaz (Kayser-i Rûm oğullarından): 100
Honaz kazâsı: 17, 100, 101
Honaz nehri: 101
hon-ı beyâz: 140
Horasân: 84, 94, 282, 329, 364, 398
Horasân erenleri: 9, 22, 94, 140
Horasân kireç: 317
Horasân seyyâhları: 140
Horasânî: 94, 315, 396
Horasânî kireç: 39, 64, 355
Horos karyesi: 45
horos sadâsı: 112
horos tasvîri: 235
hoşâb: 400
Hoş-âbâd kal'ası: 58, 61
hoşmerim: 138
Hoten: 113, 326, 364, 369
Hoten âhûsu: 16, 399, 407
Hovâra karyesi: 229
Hoy: 423
Hûbârî (kavmi): 203
hubûbât: 288
hubût-ı Âdem: 127, 408
hubz (beyâz): 196
huccâc: 61, 75, 100, 114, 122, 171, 224, 225, 231, 259, 260, 265, 267, 274, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 315, 323, 325, 326, 327, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 377, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 396, 397, 398, 401, 402, 404, 405, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429
huccâc askeri: 421
huccâc gemileri: 342
huccâc-ı Ervâm: 358
huccâc-ı Mısır: 409, 411, 414, 421, 426
huccâc-ı müslimîn: 219, 224, 231, 286, 287, 299, 362
huccâc-ı şâm: 336, 343, 349
huccâc-ı Yemen: 380
Hûd, Hazret-i: 301, 302, 304, 320, 415, 420
Hudâvendigâr, Gâzî: 8, 37, 46, 47, 54, 109, 137, 146
Hudâvendigâr sancağı: 45
huddâm: 10, 11, 26, 34, 36, 43, 44, 48, 58, 60, 61, 66, 94, 127, 163, 164, 182, 227, 234, 237, 240, 242, 243, 249, 251, 256, 272, 273, 274, 283, 288, 290, 298, 314, 316, 324, 327, 344, 357, 361, 363, 392, 394, 396, 399, 409, 410, 424, 427
huddâm-ı beyt-i Resûl: 392
huddâm-ı Beytullâh: 388
Hûden ibn Bel'am ibn Bâ'ûr: 426
Hudeybiyye gazâsı: 340
hudûdnâme: 272, 370
hukemâ: 17, 66, 68, 96, 139, 165, 201, 211, 215, 216, 218, 233, 242, 244, 262, 273, 304, 305, 338, 356, 400
hukemâ-yı İskender: 201
hukemâ-yı Süleymân: 233
Hukkâm: 281
Huld-i Berîn: 354
Hulefâ câmi'i: 285
Hulefâ'ü'r-Râşidîn: 370
hulle tonu: 278
Hulûsî Efendi medresesi (Urla): 55

hulviyyât: 82, 97, 369, 416
humâm: 255
humâr: 66
hummâ: 28, 45, 148, 216, 218
hummâs: 60, 369
hummûs-ı Nahşivânî: 286
hûnâb: 72
Huneyn gazâsı: 330, 334
Huneyn vâdîsi: 340
Hûra menzili: 415
Hûrân: 278, 288
hurde top: 117, 193, 216
hûrdegîrlik: 301
hûrî: 278, 288
hurmâ: 53, 89, 99, 104, 106, 132, 148, 152, 167, 182, 195, 196, 197, 202, 206, 209, 211, 214, 215, 223, 228, 240, 260, 271, 278, 279, 297, 300, 302, 306, 307, 310, 312, 328, 336, 340, 341, 342, 343, 366, 399, 400, 403, 409, 412, 417, 419, 423, 425, 429
hurmâ ağacı: 53, 59, 127, 130, 209, 226, 326, 335, 362, 420, 427
hurmâ bâğçesi: 300, 338, 339, 399
hurmâ bâğı: 302, 310, 335, 342, 411, 417, 419, 421
hurmâ ciridleri: 307
hurmâ çekirdeği: 401
hurmâ fidanı: 312, 329, 334
hurmâ hasîrı: 397
hurmâ ipleri: 240
hurmâ kökü: 252
hurmâ lîfi: 240, 247, 252, 364, 412
Hurmâlı medrese (Rodos): 130
Hurmâlı mescidi (Rodos): 130
Hurmâlı tabya (Rodos): 124
hurmâlık: 340, 343
Hurmâyân cebeli: 154
Hurme Hâtûn: 184
hurmüz-i dânedâr: 369
hurmüz-i dürdâne: 398
Hurrem Efendi: 285
Hurrem Efendi, Mevlâ: 285
Husrev Ağa câmi‘i (Mağnisa): 41
Husrev Paşa, Koca: 192
Husrev u şîrîn mü’ellifi: 18
Husrevânî küp: 380, 429
Husreviyye: 188
hussân: 274, 407, 429
hussâne kısrak: 407
hutabâ: 256, 408, 411
hutbe: 81, 98, 136, 193, 210, 266, 268, 275, 311, 355, 357, 358, 359, 360, 370, 381, 384, 388, 412
Hutbe, Bâb-ı (Sahratullâh): 238
hutbe-i Arafât: 371
hutbe-i cum‘a: 87
hutebâ: 19, 44, 49, 51, 79, 130, 158, 178, 185, 257, 307, 357, 363, 369, 429
hüccet: 149, 310, 371
hüccet akçesi: 310
hüccet-i şer‘iyye: 45, 272, 287, 311, 429
Hümâm Sultân: 152
hümâşâhî (bez cinsi): 328, 400
Hümeze deresi: 34, 80

Hünkâr bâğçesi: 41, 42, 44, 49, 53
Hünkâr bâğçesi (Haleb): 189, 192
hünkâr bostâncıları: 192
Hünkâr câmi‘i: 54
Hünkâr câmi‘i (Adalya): 146, 147
Hünkâr câmi‘i (Afyonkarahisâr): 19
Hünkâr câmi‘i (Girid): 127
hünkâr helvâcıları: 110, 115
Hünkâr mahfili: 128
Hünkâr suyu (Rodos): 130
hünkârî lâ‘lgûn sof: 9
Hüreyyân nehri: 262, 289
Hürmüz (Nûşirvân oğlu): 113
Hüsâm Beğoğlu Kapudan Alî Paşa: 63, 114
Hüsâm Dede: 91
Hüsâm Efendi, Mevlâ: 406
Hüsâm Re’îs: 107
Hüsâm Re’îs câmi‘i (Ula): 107
Hüsâmcân bâğı: 108
Hüsâmeddîn, şeyh: 56, 107
Hüsâmeddîn-i Erdebîlî, şeyh: 56
Hüseyin Ağa: 92, 184
Hüseyin Ağa câmi‘i (Kal‘a-i Üzeyr): 184
Hüseyin Ağa çeşmesi (Tire): 88
Hüseyin Ağa (Gümrük emîni): 52
Hüseyin Ağa hammâmı (İzmir): 52
Hüseyin Ağa, Küçük: 49
Hüseyin Ağa, Mûmcu: 79
Hüseyin Ağa, Serdâr: 117
Hüseyin Baykara: 32, 48, 60, 90, 138, 365, 401
Hüseyin Bınarı (Alaşehir): 32
Hüseyin bin Alî: 330
Hüseyin Çavuşzâde câmi‘i (Tire): 87
Hüseyin Efendi: 81
Hüseyin Efendi hânı (Akhisâr): 35
Hüseyin el-Mâlikî: 406
Hüseyin Paşa: 15, 260, 266, 286, 289, 290, 293, 295, 298, 299, 300, 302, 304, 305, 306, 307, 323, 338, 344, 345, 346, 348, 349, 366, 367, 393, 396, 401, 407, 409
Hüseyin Paşa, Cânpûlâdzâde: 264
Hüseyin Paşa hammâmı (Kütâhiyye): 16
Hüseyin Paşa, Koca Sarı Arslan: 307
Hüseyin Paşa, Küçük: 106, 171
Hüseyin Paşa, Lala: 9
Hüseyin Paşa mahallesi (Kütâhiyye): 14
Hüseyin Paşa, Sarı (asâkir-i Serdâr): 307, 407
Hüseyin Paşa (şâm vezîri): 346, 358, 365
Hüseyn bin Alî: 282
Hüseyn, İmâm: 207, 269, 282, 314, 393
Hüseynî: 346, 370
Hüseynî makâmı: 75
Hüsnâbâd kal‘ası: 202, 203

Ihtarık, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Ikrît, cezîre-i: 388
ılgın ağaçlığı: 46, 343
ılgın ormanları: 79
ılıca: 25, 27, 32, 58, 200, 262
Ilıca nehri: 10
Ilıcak beli: 176
Ilısıra kal'ası: 156, 157
ılkın ağacı: 261
Ilkınlı Sultân: 104
Illiyyîn: 304
Irâk: 40, 85, 139, 191, 198, 201, 257, 285, 316, 358, 359, 381, 393, 401, 404
Irâk askeri: 357
Irâk râhı: 380
Irâkeyn: 364
Irâk-ı Acem huccâcı: 365
Irâk-ı Arab: 185
Irâk-ı Dâdyân: 113, 114, 416, 426
ırk-ı sûs (biyankökü): 78
ırk-ı tâhir: 153, 161
Isbat kal'ası: 112
Isfahân: 24, 60
ısıtma: 78, 109, 162, 207
ıskanpaviye nâm gemi: 68
ıskara: 283, 317
ıskarça: 119, 412
Ispahân: 21
ısparçina: 69
Isparta: 145
ıssı yemez lopu: 98
ıstabl: 29, 257, 264, 265, 274, 276
ıstabl-ı âmire: 190
ıstabl-ı Anter: 60, 416, 430
ıstakoz: 125, 301
Istanaz: 144, 145
Istanaz bâğı: 145
Istanaz kazâsı: 142
Istanaz yaylağı: 144
Istanoz yolu: 143
Istınaz yaylası: 148
Isyân nehri: 205
Işıklı dağları: 99
Işıklı kasabası kazâsı: 103
Işıklı kazâsı: 101, 103
ıtr-ı şâhî: 139, 328, 364, 365, 369, 398, 407, 411
ıtriyyât: 249, 350, 364
Itriyyât bâzârı (şâm): 275
Ivaz Efendi (Topal Dersi'âm): 55
Ivaz Hoca: 8
Ivaz Sultân, şeyh: 182
ıyd-ı adhâ: 59, 326, 349, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 365
ıyd-ı şerîf: 326
ıyd-i Yahûdî: 219

ıydiyye hil‘atler: 272
Iyşî Efendi: 91
Iyşu'l-beşinnetî, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Izhâr-ı Avâmil: 93

- İ -

ibâdethâne: 93, 268
ibil: 301
İblîs: 75
İbn Abbâs: 196, 254, 255, 266, 350, 354, 359, 379, 384
İbn Bilâl: 382
İbn Dâvûd: 183
İbn Dâvûd kubbesi: 183
İbn Ebî Kuhâfe: 321
ibn Hacîb: 284
İbn Halvân: 419
İbn Haneş: 289
İbn Harfûş: 289
İbn Hittâ: 196
İbn Kesîr: 42, 88, 188, 326
İbn Kesîr, kırâ’at-i: 400
İbn Melek: 41, 91
İbn Mes‘ûd, Birke-i: 339
İbn Sa‘îd: 289
İbn şeybe: 382
İbn Yâmen, Hazret-i: 255
İbn Yemâm nâm mahal: 392
İbni Yâmin: 222
İbni'l-verdî: 134
İbnü'z-Ziyâd: 381
İbradi kazâsı: 152
İbrâhîm: 199
İbrâhîm Ağa: 429
İbrâhîm Ağa, Kayseriyyeli (Yeniçeri Serdârı): 409
İbrâhîm, Bâb-ı: 253, 373, 375, 376
İbrâhîm Beğ, Gâzî: 54
İbrâhîm Beğ, Karamanoğlu Gâzî: 159
İbrâhîm binâsı: 409
İbrâhîm câmi‘i: 357
İbrâhîm câmi‘i: 357, 358
İbrâhîm câmi‘i (Haleb): 187
İbrâhîm câmi‘i (Haleb): 187
İbrâhîm câmi‘i (Haleb): 187
İbrâhîm, cesed-i: 255
İbrâhîm, cisr-i: 208
İbrâhîm Çavuş, Mütevellî: 77
İbrâhîm Çelebi: 112, 292
İbrâhîm Çelebi câmi‘i (Mağnisa): 41
İbrâhîm Çelebi medresesi (Mağnisa): 42
İbrâhîm Dede: 176
İbrâhîm Desûkî tekyesi (Mekke): 396
İbrâhîm Efendi: 163

İbrâhîm Efendi, Arab Bınarı şeyhi: 91
İbrâhîm Efendi câmi‘i (Tire): 87
İbrâhîm Efendi, el-Mevlâ: 95
İbrâhîm Efendi hânı (Akhisâr): 35
İbrâhîm Efendi (Kıbrıs kadısı): 162
İbrâhîm el-Havrânî, şeyh: 284
İbrâhîm Gülşenî: 56, 191
İbrâhîm Halîfe: 166
İbrâhîm Halîl: 97, 184, 218, 219, 230, 231, 253, 254, 255, 257, 258, 350, 351
İbrâhîm Halîlullâh: 352
İbrâhîm Halîlullâh câmi‘i: 253
İbrâhîm Halîlullâh, Hazret-i: 254
İbrâhîm Halîlullâh makâmı: 352
İbrâhîm Halîlullâh, matbah-ı: 256
İbrâhîm Hân, Sultân: 5, 133, 388
İbrâhîm Hattâb: 199
İbrâhîm, Hazret-i: 187, 191, 208, 218, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 320, 331, 335, 350, 360, 361, 378, 379, 384, 385, 387, 388, 389, 390, 392, 394, 427
İbrâhîm, Hazret-i: 191, 388, 389
İbrâhîm ibn Âzer: 192, 319
İbrâhîm ibn Edhem: 198
İbrâhîm kabri: 198
İbrâhîm makâmı: 345, 358, 361, 378, 386, 388, 409
İbrâhîm mescidi: 357, 359, 360, 390
İbrâhîm Paşa: 260, 428, 429
İbrâhîm Paşa, Ebülhayr Gâzî: 8
İbrâhîm Paşa kal‘ası: 416
İbrâhîm Paşa, Kethudâ: 52, 346, 366, 367, 371, 409, 413, 428
İbrâhîm Paşa, Makbûl ve Maktûl (Süleymân Hân vezîri): 59, 129, 421
İbrâhîm Paşa medresesi (Rodos): 130
İbrâhîm Paşa-yı Maktûl tabyası (Rodos): 124
İbrâhîm Paşa-yı Mostarî: 381
İbrâhîm (Peygamber): 350
İbrâhîm (Peygamberimizin oğlu): 319, 331, 332, 403
İbrâhîm, semeke-i: 199
İbrâhîm, Sultân: 44, 155, 197, 199, 379
İbrâhîm, şeyh: 90, 91, 191
İbrâhîm, Zemzem-i: 8
İbrâhîm-i Edhem: 191, 194, 196, 197, 198, 199, 390
İbrâhîm-i Edhem makâmı: 194
İbrâhîm-i Gülşenî: 191, 285
İbrâhîm-i Halebî: 191
İbrâhîm-i Medenî, şeyh: 333
İbrâhîm'in vâlidesi: 199
İbrâhîmiyye medresesi (Mekke): 395
İbrî lisânı: 217, 224, 230, 243, 254, 278, 301, 378, 387, 394, 395
İbrîce: 278
ibrîk: 82, 326
ibrîk kahve: 401
İbrîler: 308
ibrîşim: 43, 82, 274, 324
ibrîşim hâlîçe: 198, 234, 236, 248, 358, 392, 393
ibrîşim seccâde: 392
ibrîşim tınâb: 237
İbro, Serhoş (câmcı): 234

Îcâdî Efendi: 334
icâzet: 263, 265, 282, 332
iç ağaları: 276, 277, 278, 286, 289, 290, 291, 293, 294, 307, 345, 347
iç edik: 328, 400
İç kal'a câmi'i (Ayntâb): 178
İç kal'a câmi'i (Hıms): 329
İçel: 155
İçel vilâyeti: 153
İçme menzili: 8
İdlib: 184, 185, 193, 194
İdlib sâbûnu: 56, 193
İdrîs, Hazret-i: 223, 248, 250, 262, 309, 320, 395, 422
İdrîsî tekyesi: 191
İftedlioğlu sarâyı (Kütâhiyye): 14
iğne: 199
İğneciler kahvesi (şâm): 274
İhlâs Dede âsitânesi: 190
İhlâs Dede, şeyh: 191
İhlâs-ı şerîf: 183, 187, 290, 293, 325
ihrâk: 144
ihrâm: 306, 307, 336, 338, 339, 342, 344, 345, 346, 348, 350, 352, 356, 357, 362, 368, 370, 380
ihsân: 9, 18, 19, 22, 27, 28, 59, 61, 69, 94, 96, 97, 143, 153, 161, 168, 172, 173, 174, 184, 194, 195, 203, 227, 230, 231, 236, 266, 286, 293, 294, 295, 298, 303, 316, 323, 370, 381, 407, 408, 412, 413, 429
ikâb-ı hümâyûn: 80
İki Kardeşler (Safed): 222
İki Korkacak mahal: 414
İki Lüleli câmi'i (Mağnisa): 41
İkikapulu hân (Ayntâb): 179
İkinci Ağa: 231
iklîm-i evvel: 355
iklîm-i hâmis: 54
iklîm-i örfî: 86
iklîm-i örfiye: 17, 145
iklîm-i râbi': 18, 44, 84, 115, 176, 192, 206
iklîm-i sâlis: 132, 260, 280
iklîm-i sânî: 338, 355, 401
İkrime bin Ebû Cehil: 282, 389
ilâc: 139, 335
İliki: 117
İliki cezîresi: 118, 122, 134
İlimni cezîresi: 136
ilm-i akliyyât: 252
ilm-i arûz: 21, 91
ilm-i felsefiyyât: 252
ilm-i fıkıh: 91, 333
ilm-i hadîs: 401
ilm-i hadîs: 91
ilm-i Hafz: 88
ilm-i hendese: 97, 134, 250, 396, 427
ilm-i hey'et: 7, 378
ilm-i hıfz: 401
ilm-i hikmet: 218
ilm-i kâf: 91, 202
ilm-i ledün: 18, 75, 91, 239
ilm-i lügat: 45, 88

ilm-i mantık: 91, 285
ilm-i mi'mârî: 123, 147, 188, 200, 243
ilm-i musîkî: 44, 87
ilm-i nahiv: 91, 93, 286
ilm-i nârencât: 131
ilm-i nebevî: 406
ilm-i remil: 167
ilm-i riyâzât: 252
ilm-i sîmyâ: 81
ilm-i şer'iyye: 81
ilm-i şi'ir: 207
ilm-i tıb: 41, 207, 273
iltizâm: 26, 47, 49, 62, 101, 137, 181, 183, 184, 195, 197, 200, 203, 209, 213, 219, 274, 427, 428
İlyâ vilâyeti: 230
İlyâs, Hazret-i: 250, 320
İlyâs ibn Ahmed, el-Hâc: 50
İlyâs Nebî: 288
İlyâs Paşa: 45, 46
İlyâs, şeyh: 184
İmâdeddîn, şeyh: 223, 229
İmâm Alî: 191, 241
İmâm Dede: 9
İmâm Hanbelî makâmı: 385, 386
İmâm Hüseyin: 282
İmâm Mâlik makâmı: 385
İmâm Sultân âsitânesi (Denizli): 102
İmâm şâfi'î makâmı: 386
imâme: 257, 328, 341
İmâm-ı A'zam: 184, 198, 241, 267, 359, 383
İmâmzâde: 52, 106
Îmân Baba Sultân: 84
Îmân dağı: 80, 83, 84
Îmân kapusu (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Îmânım Baba Sultân: 80
imâret: 9, 10, 12, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 35, 36, 39, 41, 42, 46, 47, 49, 51, 52, 58, 59, 63, 69, 71, 73, 76, 78, 79, 80, 87, 88, 90, 93, 98, 104, 109, 110, 115, 116, 117, 130, 142, 143, 151, 153, 159, 162, 164, 170, 175, 179, 180, 189, 194, 199, 201, 202, 213, 214, 216, 220, 226, 228, 233, 245, 246, 248, 253, 265, 268, 272, 273, 276, 280, 283, 311, 312, 317, 325, 327, 362, 371, 390, 396, 408, 411
İmâret hammâmı (Afyonkarahisâr): 21
İmâret hânı (Kudüs): 245
İmâret kapusu (Karaman): 158
İmâret-i Hâsekiyye (Kudüs): 245, 390
imâret-i Mehemmediyye (Medîne): 325
İmrân: 250
İmrân kızı: 250
İmroz cezîresi: 136
İmrü'l-kays: 44, 94
İmtihân-ı Ezkiyâ: 93
imtilâ: 283
İnal, Sultân (Mısır pâdişâhı): 123
İnay kazâsı: 17
inbat rûzgârı: 352
inbat yeli: 374
inbîk: 198
İnce Kına: 254
incik kemikleri: 301

İncîl: 241, 247, 248, 250, 252, 281
incîr: 17, 30, 31, 36, 53, 60, 83, 89, 93, 96, 97, 98, 99, 109, 111, 115, 116, 132, 141, 148, 152, 162, 167, 170, 180, 182, 183, 196, 197, 215, 223, 229, 239, 257, 258, 271, 278, 279, 297, 328, 413, 425
İncir ırmağı: 223
incîr kurusu: 77, 107
İncirli cezîresi: 105, 117, 118, 122, 134
İncirli karyesi: 145
incü: 51, 59, 154, 193, 247, 257, 364, 369, 378
incü düğme abâyî: 347
incü düğme kantûra: 307
incü tesbîh: 346, 364, 418
ineb: 399, 420
ineb, dıraht-ı: 55
ineb-i Halîl: 257
inek (beyâz): 187, 254
İngilis: 203
İnkirmân kal'ası: 136
ip: 240, 271, 341, 412
ipek: 197, 206
İpek hânı (Haleb): 189
iplik: 93, 401
İplikçizâde hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
İpsala: 45, 136
İpşir Paşa câmi'i (Haleb): 188
îrâd: 33, 381
Îrân: 127
İrân: 259
Îrec (Ferîdûn'un oğlu): 415
İrem şehri: 20, 43
İremezât: 14, 38, 90, 180
İremezâtü'l-imâd: 35, 107, 141, 215, 258, 272, 277, 364
İrve kasabası: 12
iryale kapudanı: 121
Îsâ Bay (Aydın Bay oğlu): 73, 78, 79, 85
Îsâ Çelebi: 91
Îsâ Dede: 107
Îsâ, el-Meliki'l-mu'azzam: 284
Îsâ Gâzî: 93
Îsâ, Hazret-i: 61, 64, 65, 66, 74, 127, 146, 160, 164, 201, 202, 217, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 260, 271, 281, 282, 315, 319, 320, 392, 422, 423, 426
Îsâ Hoca oğlu Elhâc Mustafâ câmi'i: 52
Îsâ Mehemmed Iyşî: 91
Îsâ minâresi: 270, 271, 272
Îsâ, Sultân: 232
Îsâ, şeyh: 222
Îsâ timsali: 247
İsâguci, Hazret-i: 91
İsak Fakı mahallesi (Kütâhiyye): 14
Îsevî: 250, 251
İsfakiye dağları: 133
İshâk: 361, 402
İshâk Fakîh: 18, 142
İshâk Fakîh câmi'i: 15, 142
İshâk Fakîh çârsûsu (Kütâhiyye): 14
İshâk Fakîh mahallesi (Kütâhiyye): 14

İshâk Fakîh medresesi: 16
İshâk, Hazret-i: 217, 219, 222, 229, 243, 253, 254, 258, 320, 361, 379
İshâk ibn İlyâs: 42
ishâk (kuş türü): 68
İshâk Nebî: 225, 254, 361
İshâk Nebî kubbesi: 254
İshâk Nebî makâmı: 225, 361
İshâk Paşa: 10, 92
İshâk Paşa câmi'i (İnegöl): 9
İshâk Paşa, el-Hâcc (Sayda paşası): 286
İshâk Paşa medresesi: 10
İshâk Paşa Sultân: 10
İshâk Paşa (Yıldırım Hân vezîri): 15
İshâk şâh, Germiyanoğlu: 23
ishâl: 296, 415
iskele: 24, 53, 63, 65, 69, 77, 78, 111, 118, 119, 129, 130, 137, 146, 148, 151, 195, 200, 201, 203, 206, 210, 214, 219, 298, 384, 416, 427
İskele câmi'i (Trablus-ı şâm): 205
İskele dağları: 104
İskele hânı: 104
İskele kapusu (Alâ'iyye): 151
İskele kapusu (İstanköy): 114
İskele kapusu (Rodos): 124
İskele kapusu (Tarsûs): 166
İskele mescidi (Alâ'iyye): 151
İskele nehri: 104
İskele yaylağı: 153
iskemle: 367
iskemle odası: 276
İskender: 127, 139, 215, 216, 301, 309, 319, 392
İskender, âyîne-i: 74, 81, 237
İskender Batlîmûs: 423
İskender, hukemâ-yı: 201
İskender, sedd-i: 146
İskender-i kübrâ: 26, 31, 32, 37, 50, 54, 61, 216, 246, 309
İskender-i Yûnân: 127, 139, 216, 245
İskender-i Zülkarneyn: 113, 201, 301, 391
İskenderiyye: 33, 139, 201, 226, 284, 333, 348
İskenderiyye benderi: 427
İskenderiyye pamuk bezi: 412
İskenderiyye-i atîk: 127
İskenderûn kazâsı: 185
İskeri cezîresi: 134
iskerled çuka: 54
iskete (kuş türü): 68
İslâmbol: 6, 7, 8, 21, 39, 43, 45, 51, 61, 71, 73, 116, 122, 135, 143, 145, 194, 208, 210, 222, 239, 248, 263, 270, 282, 283, 316, 317, 398, 406, 411, 417
İslâmbol boğazı: 165
İslâmbol denizi: 136
İslâmbol eşrâfları: 83
İslâmbol halîci: 136
İslâmbol mollâsı: 310, 371
İslâmbol rusâsı: 248
İslâmbollu Hasan Efendi câmi'i (Akhisâr): 35
İslâmbollu Hasan Efendi hânı (Akhisâr): 35
islimî: 38, 81, 160

İsmâ‘îl Ağa: 131, 133, 190
İsmâ‘îl bin Mahmûd bin Aksem Yâsir: 187
İsmâ‘îl, gerden-i: 361
İsmâ‘îl, Hazret-i: 222, 256, 319, 320, 332, 360, 361, 387, 392, 394, 395, 397, 402, 427
İsmâ‘îl (Hazret-i İbrâhîm'in oğlu): 387
İsmâ‘îl makâmı: 361
İsmâ‘îl, Melikü's-Sâlih: 280
İsmâ‘îl Paşa: 51, 56
İsmâ‘îl (Peygamber): 361, 379, 387, 402
İsmâ‘îl-i Halvetî tekyesi (Mekke): 396
İsmehân Sultân (Süleymân Hân duhteri): 296
İsne şehri: 259, 425
İsneyn: 173
İsneyn bâzârı: 173
İsneyn kasabası: 172
İsneynli: 173
ispenet: 119
isperek neftisi: 84
ispet ağaçları: 119
ispet yağı: 139
ispinoz (kuş türü): 68
İspirlonka cezîresi: 135
İsrâ’îl: 219, 281, 288
İstahır şehri: 76
İstanbulye cezîresi: 135
İstanköy: 78, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 257
İstanköy cezîresi: 105, 122
İstanköy gümrüğü: 112
İstanköy kal‘ası: 112, 113, 114, 117
İstanköy kayıkları: 78
İstavriz Bâğçesi (Üsküdar): 45
İstavriz Köşkü: 45
İstemmü'l-Harâm hazret: 211
İstendil cezîresi: 134
İstifan manastırı: 246
İstifani: 66
istihâre du‘âsı: 30
İstikbâl vâdîsi: 306
istîlâ: 46, 54, 55, 58, 66, 195, 197, 198, 202, 203, 226, 228, 230, 266, 283, 315, 413
istiridye: 125, 301
İstiridye limanı: 125
istiskâ: 218
İstivâ, hatt-ı: 355, 395, 401
İsvân: 113, 259, 355, 395, 425
İsvet Nikola: 66
isyân: 201, 208, 267, 293, 379
iş erleri: 62, 292, 304
işâre kanâdîl: 350, 366
İşkados cezîresi: 134
işkence: 316
İşkepolis cezîresi: 134
İşmû’il (Hazret-i şemûyil ibn): 230
İşmû’il Keyân, Hazret-i: 230
İşpanya: 61, 127, 135, 136, 146, 150, 164, 165, 166, 177, 195, 197, 200, 202, 203, 204, 208, 209, 212, 213, 218, 226, 315, 316, 317, 318, 413
İşrâkıyân: 397, 399

İzâm, şeyh: 184
izâr (beyâz): 102, 148, 206, 257
izâr-ı harîr: 400
izârlı hâtûnları: 106
İzmid: 12
İzmir: 22, 24, 38, 46, 48, 49, 51, 53, 54, 57, 58, 79, 136, 257
İzmir gümrüğü: 46, 54
İzmir, imârethâ-yı: 51
İzmir kal'ası: 39, 49
İzmir körfezi: 48, 54, 58
İzmir mollâsı: 48, 55, 58, 70
İzmir nârı: 53
İzmir ziyâretgâhı: 54
İzmirli (---) Çelebi: 57
İzmirne (krale): 34, 49
İzmit sancağı: 8
İznik buhayresi: 8
İznik kal'ası: 8
İznik kâsesi: 17
İzoli Ekrâdı: 183
İzzeddîn el-Musulî, eş-şeyh: 207
İzzeddîn hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
İzzeddîn, şeyh: 183, 226
İzzetü'l-hâşim sancağı: 231

- J -

Jelmi karyesi: 226
Jerjîb, ayn-ı: 218

- K -

Kâ' (menzil adı): 430
kâ'a: 14, 20, 42, 94, 189, 276, 295, 301, 365, 399, 420
Kâ'a'l-basît bi-atıyye menzili: 296
Ka'b: 321, 355
Ka'b bin Amru'l-Ensârî: 341
Ka'b bin Lü'ey: 319
Ka'b bin Amru'l-ensârî: 330, 333
Kabâbıta: 248, 309
Kabâbıta, Tevârîh-i: 207, 255, 392
kabak ağacı: 212
Ka'be: 7, 99, 129, 221, 262, 298, 300, 317, 339, 349, 350, 351, 352, 355, 356, 357, 358, 362, 367, 368, 371, 372, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 389, 390, 395, 402, 404, 415, 417, 418, 420, 422
Ka'be, Bâb-ı: 381
Ka'be bevvâbı: 394
Ka'be çölleri: 293, 301
Ka'be haremi: 376
Ka'be kapusu: 351
Ka'be kisvesi: 368
Ka'be metâ'ları: 99

Ka‘be örtüsü: 323, 324, 382, 402
Ka‘be yolları: 243, 262, 414, 415, 416
Ka‘be-i şerîf: 286, 345, 347, 375, 407
Ka‘betullâh: 290, 350, 381
Kâbil: 203, 280, 408
Kabr-i Vâsi‘: 406
Ka‘bü'l-Ahbâr: 378, 395
Kaçı bâğları: 90
kadeh: 60, 121, 125
kadem-i şerîf kubbesi: 224
Kademus sancağı: 203
Kademü'n-nebî: 277, 388, 390
kadı: 19, 24, 69, 71, 78, 79, 96, 103, 108, 110, 118, 123, 137, 144, 145, 149, 150, 153, 158, 161, 172, 181, 183, 197, 202, 209, 220, 228, 229, 249, 261, 310, 369, 383, 386, 398, 399, 408, 429
Kadı bâğları: 90
Kadı Beyzâvî: 153
Kadı câmi‘i (Kuşadası): 77
Kadı hammâmı (Afyonkarahisâr): 21
Kadı hammâmı (Sivrihisâr): 70
Kadı hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
Kadı hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
kadı mahkemesi: 101
Kadı şeyh câmi‘i (kal‘a-i Alaşehir): 31
Kadı şeyh mahallesi (Kütâhiyye): 14
kadıasker: 429
Kadıasker hammâmı (Kütâhiyye): 16
Kadıasker sarâyı (şâm): 277
Kadıköy: 8
kadılık: 200
Kadın Ana aynı: 22
Kadınana suyu (Afyonkarahisâr): 21
Kadıncık hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
kadırga: 46, 59, 60, 61, 62, 77, 79, 112, 116, 122, 126, 150, 152, 186, 206, 214, 227, 343, 413
Kadırga burnu: 120, 122
Kadırga limanı (Rodos): 124, 125, 126, 130, 131
Kadızâde câmi‘i (Tire): 87
Kadızâdeliler: 52
Kadîmî Bel: 9
Kadir gecesi: 326
Kâdirî, tarîk-ı: 272, 396
Kâdirî tekyesi: 191
Kâdiyü'l-Haremeyn: 405
Kadr: 59
Kadriyye, imâret-i: 175
kâf ilmi: 91, 202
kafes: 236, 254, 270, 313, 358, 404
Kaffâh, Hazret-i: 167, 241, 301, 395
Kaffâh Nebî: 241
Kâf-ı yakîn: 106
Kâfir dağı: 176
Kâfirâbâd kal‘ası: 157
Kâfirâbâd ziyâretgâhı: 157
Kâfiristân: 423
Kâfiryat: 156, 157
kaftan: 368

kâfûr: 85, 249, 270, 272, 323, 404
kâfûrî: 324, 364, 369, 392, 398, 401
kağan arslan: 404
kâğıd: 48, 82, 317, 329
kahâvî: 83, 274
kâhik: 401
kâhin: 262
Kâhire: 367, 430
Kâhire: 86
Kahkah kal'ası: 223, 261
Kahkahâ: 13, 19, 100, 125, 134, 201, 202, 253
Kahkahâ, burc-ı: 201
Kahkahâ kal'ası: 294
Kahkahâ, sedd-i: 111, 123, 128, 310
Kahkahâ-yı Rûm: 133
Kahkah-ı Arab kal'ası: 223
Kahriyye kal'ası: 49
kaht: 109, 379, 391
kaht [u] galâ: 73, 86, 398, 413, 414
Kâhta mahallesi (kal'a-i Besni): 177
kahve: 11, 36, 37, 43, 44, 83, 98, 111, 138, 190, 273, 274, 275, 286, 309, 346, 349, 369, 397, 398, 400, 401, 409, 418, 419
kahveci: 274
kahvehâne: 21, 24, 27, 37, 38, 43, 48, 53, 55, 56, 64, 83, 98, 111, 114, 130, 145, 151, 180, 182, 190, 210, 274, 327, 336, 362, 364, 365, 397, 400, 407, 408, 412
kâ'immakâm: 62, 79, 86, 110, 112, 228, 323
kâk: 288, 400, 401, 419
Kâkân: 395
Kâkûn: 261, 421
kal'a ağaları: 131, 137, 204
Kal'a câmi'i (Denizli): 102
Kal'a câmi'i (Mar'aş): 175
Kal'a hammâmı (Ayntâb): 179
Kal'a hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
kal'a miftâhı: 116, 132, 133, 134, 141, 260, 294
kal'a neferâtı: 19, 20, 39, 50, 54, 59, 62, 63, 73
Kalamata: 68
Kalanoz karyesi: 132
Kal'atü'l-hisâr-pîçe, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Kalâvân: 205
Kalâvân câmi'i (Trablus-ı şâm): 205
Kalavân, Sultân: 208, 209
Kalâvûn, Sultân (Mısır pâdişâhlarından): 204
Kalâvûnu's-Sâlihî, Sultân (Mısır meliklerinden): 203
kalay: 82, 283, 317
kalaylı mîzâb-ı rahmet: 235
kalaylı siniler: 82
kalb gözü: 21
Kalburcu karyesi: 18
kaldırım: 17, 28, 30, 35, 44, 47, 53, 64, 65, 69, 73, 77, 82, 89, 98, 112, 119, 130, 141, 142, 143, 144, 165, 170, 180, 182, 184, 190, 194, 195, 206, 211, 214, 239, 245, 264, 326, 354, 390
kalem: 236
kalem tıraş: 301
kalem-i Çîn: 235
kalemkâr: 38, 380
kalemkâr-ı zergerî: 81

kalemkârî çökürme: 382
Kalenderî Sultân: 110
Kalenderî tekyesi: 191
Kalenderoğlu: 97
Kalî'ât kal'ası: 202
Kalikes karyesi: 132
Kalimyoz cezîresi: 112, 117, 122
kalkan: 152, 203, 204, 237, 290
kalkan balığı: 133
Kalkanlı kazâsı: 26, 139, 142
Kalmık: 426
kalpağ: 303
Kâlûn: 88
Kalyatır(?): 226
kalye misk-i hayvânî: 407
kalyemisk: 76, 364
kalyon (galyon): 33, 46, 53, 54, 59, 68, 69, 112, 118, 120, 121, 123, 125, 126, 128, 162, 164, 206, 214, 216, 408, 428
Kamber: 329
kamçı: 346
kameriyye: 179
kâmhâ: 244, 251, 289
kamış: 211, 265
Kamışözü: 156
Kâmil, Melik: 280
kanara: 160
kanara kayalar: 151
Kanâriyye karyesi: 226
Kanâsa câmi'i (Haleb): 188
kanatlı melek sûreti: 75
Kanâtü'l-Mîze: 275
Kanâvât, ayn-ı: 275
Kanâvât mahallesi: 272
Kâncık mahallesi (Kütâhiyye): 14
Kandehâr: 407, 427
kand-i nebât-ı hameviyyât: 279, 369
kandîl (kanâdîl): 81, 127, 128, 140, 166, 169, 179, 189, 191, 198, 205, 217, 221, 234, 236, 237, 239, 240, 246, 247, 248, 249, 251, 254, 255, 259, 260, 261, 268, 269, 270, 273, 312, 314, 323, 324, 326, 341, 350, 352, 353, 354, 355, 357, 360, 363, 364, 365, 366, 369, 377, 385, 388, 389, 393, 401, 411, 426
Kandiye: 54, 61, 135, 201
Kandiye gazâsı: 14
Kandiye kal'ası: 6, 8, 123, 202, 215, 421
Kânî (şâir): 44
Kânkırı sancağı: 13
Kanlı çam: 104, 105
kanlılar: 186
kannâs (avcı): 320, 361
kantâr: 274, 427
kantara: 33, 205, 209
kantûra: 307
kânûn: 12, 13, 14, 19, 79, 86, 142, 150, 166, 168, 171, 174, 178, 185, 225, 302, 304, 305, 310, 345, 349, 359, 371, 377, 408, 427, 428
kânûn-ı kadîm: 180, 310, 370
kânûn-ı kemândârân: 263
kânûn-ı Muhammedî: 402
kânûn-ı Osmânî: 333
kânûn-ı pâdişâhî: 38, 172, 185, 260, 267, 286, 289, 295

kânûn-ı Selîm Hân: 267, 370, 371
kânûn-ı Süleymân Hân: 289, 295, 370, 382
Kapala kilisesi (Sakız): 65
Kapalı mescid (Afyonkarahisâr): 20
kapama: 428
Kapan cisri (Kütâhiyye): 14
Kapan hânı: 16
Kapan hânı (Adalya): 147
Kapan hânı (Afyonkarahisâr): 21
Kapan hânı (Kütâhiyye): 16
kaplan: 149, 152, 295, 346
Kaplan Ağa, Mataracızâde: 196
kaplan sûretleri: 166
kaplıbağa: 123, 125, 179, 186
kaplıca: 262
Kaplıkaya deresi: 9
kappân: 51
Kapu Erenleri ziyâreti: 102
kapu kulu: 267
kapuağası: 25
kapucubaşı: 69, 286, 347, 371
kapucular bölükbaşısı: 347
kapucular kethudâsı: 45, 309, 347
Kapudağı: 10, 45
kapudan: 46, 49, 52, 53, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 133, 144, 162, 163, 169, 180, 185, 186, 187, 198, 202, 204, 210, 223, 224, 228, 231, 232, 242, 246, 248, 253, 270, 271, 310, 311, 351, 372, 373, 374, 375, 381, 386, 393, 405
Kapudan Halîl Paşa câmi‘i: 64
Kapudan Koca Abdurrahmân Paşa câmi‘i (Sakız): 64
kapudan paşa: 46, 49, 57, 61, 62, 79, 110, 112, 122
Kapudan Paşa eyâleti: 62, 69, 122
Kapudan Paşa hammâmı: 162
Kapudan Paşa medresesi (İzmir): 52
kapudana gemisi: 59
Kapukulu kethudâsı: 305
kapulu liman: 148, 162
kar kurdu hayvânı: 281
Kara Ahmed Paşa hânı (Simav): 27
Kara arpa: 157
Kara bâğlar (Muğla): 78, 105, 106, 107, 112, 139
Kara Balıkesr: 46
Kara câmi‘ (Afyonkarahisâr): 20
Kara Çay nehri: 174
Kara Çelebi: 243
Kara Dârâ: 139
Kara Foça kal‘ası: 24, 26, 46
Kara Görgüs: 128, 164, 166, 168, 226, 227
Kara Hasan Beğ câmi‘i (Tire): 87
Kara Hasan Re’îs: 409
Kara Haydaroğlu: 22
Kara Hayreddîn câmi‘i (Tire): 87
Kara Henk beli: 161, 162
Kara Henk Sultân tekyesi: 161
Kara Îsâ kazâsı: 168
Kara Îsâoğlu karyesi: 165

Kara Kadı câmi‘i (Tire): 86
Kara Kadı hammâmı (Tire): 52, 88
Kara Kadı hânı (Tire): 88
Kara Kadı kasabası: 90, 91
Kara Kadı medresesi (Tire): 88
Kara Koca: 38, 46
Kara Mar‘aş câmi‘i: 175
Kara Melek karyesi: 181
Kara Meydân: 429, 430
Kara Murtazâ Paşa: 277
Kara Mustafâ Beğ: 29
Kara Mustafâ Beğ câmi‘i (Kütâhiyye): 15
Kara Mustafâ Beğ, Demirci oğlu (Sarhanoğlu beğlerinden): 29
Kara Mü’min Sultân: 155
Kara Mürsel: 46
Kara Mürsel Beğ: 8
Kara Oğlan Baba Sultân tekyesi (Denizli): 102
kara poşu: 10
Kara Sinân Efendi hânı (Akhisâr): 35
kara taş: 5
kara taşlıklı yollar: 338
karaağaç: 69, 70, 106, 143
Karabâğlar: 110, 257
Karabaş câmi‘i: 158
Karabaş Efendi: 157
Karabaş Sultân tekyesi: 159
Karabaş tekyesi imâreti (Karaman): 159
Karabınar: 144
Karabınarbaşı: 156
karabuhûr ağaçları: 119
Karaburun: 46, 49, 54, 56, 57, 58
Karaburun ormanları: 57
Karaburun zeytûnu: 46
Karaburun-âbâd kazâsı: 79
Karaca Ahmed Beğ hamamı (Simav): 27
Karaca Ahmed Efendi, Mevlânâ: 243
Karaca Ahmed Sultân erenleri: 12
Karaca Ahmed Sultân, Hazret-i: 22
Karaca Ahmed Sultân tekyesi: 104
Karaca Paşa: 184
Karaca, şeyh: 184
Karacaoğlan Sultân: 102
Karaçay nehri: 173
Karadağlar: 70
Karadağlızâde Müftî Mustafâ Efendi câmi‘i (İzmir): 52
Karadayı câmi‘i: 147
Karadeniz: 12, 62, 74, 136, 137, 176, 398, 426
Karadere: 201
Karadonlu Beytullâh: 381, 401
Karadonlu Ka‘betullâh: 381
Karadonlu Sultânlar: 18
karâfe (=garâfe): 229, 243, 284
karâfe-i Bakî‘ monlâsı: 334
karâfe-i Ervâm: 333
karâfe-i Mu‘allâ: 403

Karagöl: 69
Karagöz Paşa câmi‘i (Kütâhiyye): 15
Karagöz Paşa medresesi: 16
karagünlük: 119, 140
Karagürgez: 128, 164
Karahırmen: 398
Karahisâr: 19, 21, 22, 23, 33, 46, 149
Karahisâr-ı Sâhib: 12, 13, 18, 19, 22, 83
Karahisârî: 312, 373
Karahisârî Ahmed Çelebi hattı: 372
Karahisârî hattı: 186, 245, 264, 373, 374, 381
Karahisârî tarzı: 52, 85, 158, 169, 210, 318, 325, 375, 393
Karaitli karyesi: 37
karaka (gemi cinsi): 206, 408
Karakaldırım karyesi: 145
Karakaş hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
Karakeçeli obaları: 138
Karakışla kazâsı: 168
Karakoca karyesi: 38
Karaköy hammâmı (Mağnisa): 43
Karaköy kapusu (Mağnisa): 43
Karaköy kazâsı: 39
Karaköy (Mağnisa): 38, 41, 42, 43
karakullukcu odaları: 276
Karalar nâm mahal: 285
Karaman: 13, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 174, 397
Karaman Ereğlisi: 143
Karaman kapusu (Kâfirâbâd): 156, 157
Karaman nehri: 158
Karaman paşası: 154
Karamanî: 302, 397
Karamaniyyelü: 128
Karamanoğlu: 153, 154, 155, 157, 159, 160, 162
Karamanoğlu câmi‘i (Ermenak): 155
Karamanoğlu İbrâhîm Beğ medresesi (Karaman): 159
Karamanoğlu İbrâhîm şâh: 154, 160
Karamanoğlu imâreti: 159
Karambusa cezîresi: 135
Karamık kazâsı: 19
Karâmıta: 383
karamürsel: 125
Kârân şehri: 425
Kârân şehri: 425
karanfîl: 328, 408
Karanlık kapu: 125
Karanlık kapu (Haleb): 186, 189, 191
Karanlık kapu (Rodos): 124
Karaova kazâsı: 110
Karaöyük Baba: 102
Karasakız beli: 156
Karasakız kepanı: 156
Karasi sancağı: 13
Karasunkur bin Abdullâh: 102
Karataş kazâsı: 161
Karataş kazâsı: 164, 166

Karataşlık sûhteleri: 163
Karataşlık yaylaları: 164
karatavuk (kuş türü): 68
karavana: 59, 204
karavul: 172
karavul kulleleri: 201
karavulhâne: 113
Karayazıcı: 14, 80, 101
karayel: 59, 210
Karâyî: 257
kârbân: 8, 11, 109, 138, 173
kârbânsarây: 31, 189, 199, 248, 320
Kârb-ı Pehlivânî (Gâv-ı İsfahânî'in oğlu): 416
Karçığa Bay (Sayda hâkimi): 213
karga: 30
kargı sırık: 346, 347
kârgîr: 11, 12, 15, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 71, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 86, 87, 89, 92, 93, 98, 101, 104, 105, 106, 108, 109, 115, 116, 117, 119, 120, 128, 129, 133, 137, 140, 144, 147, 151, 152, 155, 156, 158, 160, 164, 167, 169, 170, 171, 173, 175, 177, 179, 182, 186, 187, 189, 190, 195, 197, 198, 199, 204, 206, 211, 214, 218, 220, 222, 224, 225, 226, 228, 233, 240, 245, 253, 255, 257, 265, 268, 269, 274, 275, 276, 288, 292, 305, 313, 315, 318, 326, 327, 334, 337, 339, 340, 341, 343, 354, 357, 360, 361, 362, 363, 377, 395, 396, 397, 406, 412, 416, 429
kârgîr kubbe: 15, 35, 36
kârgîr minâre: 20, 32, 35
kârhâne: 194, 221, 381
karınca: 5
Karkalı hammâm (Elmalı): 143
Karlı Baba: 176
Karlık câmi‘i (Haleb): 188
Karn İmrân: 259
karnabît: 196, 206
karpuz: 32, 36, 37, 46, 67, 84, 137, 193, 297, 342, 399, 409
Karpuz nehri: 150
Karpuzlu nehri: 150
Kars sancağı: 174
karşucılar: 421, 422, 428
Karşuyaka (Simav): 28
kartal kanadı: 412
Kartal karyesi: 8
Kartal Koca: 8
Kârûn kubbesi: 243
Kârûn, mâl-ı: 223, 235, 357, 401
Karyetü'n-neml: 384, 401
Kârzâr medresesi (Tire): 88
Kas Arpa mahallesi (Karaman): 159
kasâyid: 17, 307, 369, 393
kâse: 17, 279, 363
Kâsım Ağa sarâyı (şâm): 276
Kâsım Baba Sultân: 10
Kâsım Dede, Karanî Kara: 167
Kâsım Paşa: 71
Kâsım Paşa câmi‘i (Melemen): 47
Kâsım (Peygamberimizin oğlu): 319, 332, 403
Kâsım, şeyh: 215
Kâsımiyye kal‘ası: 216, 281
Kâsımpaşa: 133

Kâsımpaşa medresesi: 130
kasırga: 148
kasîde: 307
Kasîf, şeyh: 193
kasr: 14, 38, 51, 59, 66, 84, 140, 169, 170, 195, 204, 206, 209, 210, 214, 215, 234, 238, 239, 243, 246, 268, 270, 272, 279, 285, 286, 287, 335, 343, 378, 385, 386, 387, 388, 429
kasr-ı cem‘: 357, 358, 359, 360
kasr-ı havernak: 60, 96, 189, 195, 235, 246, 268, 279, 335
kasr-ı ılliyyîn: 235
kasr-ı İrem: 60, 169, 251, 279
kassâ: 196
kassâb: 14, 178, 327
Kassâb Cömerd köçeği: 178
Kassâb Hızır mahallesi (İzmir): 52
kassâbhâne: 65, 106
Kastâ nehri: 275
Kastal Harâmî câmi‘i (Haleb): 188
Kastal Kûrâd câmi‘i (Haleb): 188
Kastal menzili: 417
Kastal şeref câmi‘i (Haleb): 188
Kastamonu: 13, 95, 143, 285, 333
Kastamonu katırı: 149
Kaş: 138, 139
Kaş kazâsı: 142
Kaşa şehri: 66, 277
kâşî: 235
kâşî hücre: 276
kâşî kitâbe: 220
kâşî nigârhâne-i Çîn: 393
kâşî-i Çîn: 44, 82, 86, 92, 143, 169, 189, 220, 235, 264, 273, 276, 282, 297, 313
Kâşiyân akrebi: 48
Katâm: 384
katâr: 177, 194, 202, 297, 342, 416
katâyif: 206
Kâtev bölükbaşı: 295
katır: 12, 30, 34, 53, 66, 73, 76, 83, 95, 111, 117, 140, 141, 149, 151, 152, 153, 168, 186, 202, 207, 208, 289, 293, 306, 331, 344, 357, 359, 360, 403, 416, 422, 424, 428
Katıyye: 425
kâtib sarığı: 122
katîfe: 192, 273, 280, 284, 347, 364, 369, 429
katîfe çakşır: 17, 214
katîfe düğme çakşır: 131
Katîfe kal‘ası: 286
katîfe kavuk: 60, 175
kâtil: 302
katlavî: 204
katl-i âm: 226
katmer gül: 146
katrân: 47, 104, 163, 260, 412, 426
Katrân kal‘ası: 261, 293, 294
katr-ı nebât: 59, 82, 96, 211
Kattânîn, Bâb-ı: 239
kavâ‘id-i musannifîn: 273
kavak: 37, 42, 44, 70, 85, 93, 94, 106, 113, 139, 140, 143, 179, 217, 239, 399
Kavak Baba Sultân: 84

kavak çınarı: 85
Kavaklı mescid (Rodos): 130
kavanîn-i Sultân: 5
Kâve-i Âhenger: 75, 174
kavs-i kuzah: 33, 83, 128, 208, 313
kavuk: 30, 60, 175, 182, 328
kavuk külâh: 180
kavun: 32, 36, 37, 46, 67, 84, 97, 137, 297, 342, 399
Kâvus: 384
Kavvâfhâne (Mağnisa): 44
kavvâflar çârsûsu: 245
Kavvâs: 203, 275, 339, 419
Kaya mahallesi (Afyonkarahisâr): 22
Kaya Sultân: 101, 393, 408
Kayaburun kurâları: 58
Kayacık: 33, 34, 47
Kayacık sahtiyânı: 33
kayagan: 63
kayagan hıtâyî taşları: 63
kayagan taşı: 64, 67, 77
kayâsıra: 167, 266
Kayâsıra meliki: 100
Kayâsıra-i Rûm: 24
Kaydâ, Hazret-i: 222
kayd-bend: 294, 295, 302, 303, 304, 317, 333, 399
Kaydefâ: 32, 34, 35, 37, 39, 45, 49, 50, 78
Kayhâ, uyûn-ı: 275
kayık: 47, 62, 112, 115, 124, 125, 201
Kayıtbay, Sultân: 251, 312, 324, 325, 347, 370, 373, 379, 399
Kayka'ân cebeli: 390
kaymak: 138, 254, 287
kaynak çeşmeleri: 29
kaynak suyu: 12, 16, 140
kaynak uyûnları: 12, 102
Kays, Hazret-i: 222
Kayser: 148, 263, 269
Kayser-i Rûm: 19, 66, 100, 101, 174, 176, 177, 230, 282, 389
Kayseriyye: 102
kaysı: 60, 180, 279, 328
Kaysûn cebeli: 275, 277, 280
Kaysüm (Peygamberimizin amcası oğlu): 312
kayyım: 75, 119, 234
Kaz dağı: 136
kazâ namâzı: 364
Kazâ'a, Bi'r-i: 335
Kazancı câmi'i mesîregâhı: 108
Kazancılar hânı (Haleb): 189
Kâzergâh câmi'i (Adalya): 147
kazgan (kazan): 256, 287, 293, 327, 336, 398, 425, 426
Kazgölü: 173
Kazık Geçmez Konağı: 299
kâzib: 423
Kaziyye karyesi: 215
kazma: 283, 316, 337
kebâb: 30, 38, 89, 137, 138, 272, 342

kebbât: 60, 115, 145, 148, 279, 302, 308, 328, 399
Kebîr nehri: 196
Kebkebîr: 17
Kebkebîr bayırı (Kütâhiyye): 17
kebûter: 255, 379
keçe: 108, 131, 221, 242, 267, 289, 293, 307, 347
Keçe dağı: 288
keçe külâh: 108
keçe seccâde: 163
Keçebâzârı câmi‘i (Afyonkarahisâr): 20
keçeli çukadâr: 185
keçeli kapucu: 185, 231
Keçeli uşağı: 173
Keçelioğulları: 173
keçi: 66, 68, 118, 134, 141, 186, 220, 223, 280, 289, 292, 303, 340
Keçi cezîresi: 134
Keçkıvar: 388
Kedhudâyeri: 71
Kefalonya cezîresi: 135
Kefaloz kal‘ası: 112, 117
Kefe: 137, 145
Kefe kal‘ası: 38, 62, 136
kefen: 66, 312, 330, 339, 355, 364, 401
kefgîr: 274, 398
Kefrinay karyesi: 184
kehene: 224
Kehen‘ûş, şeyh: 258
kehf: 20, 76, 280
kehle: 215, 339, 344, 362
Kehle suyu: 215
kehrîz: 397
kehrübâr: 279, 313, 364
kehrübâr tesâbîhler: 364
keklik: 59, 117, 164, 400
keklik beyzası: 93
kelb: 209, 359
Kelb akabesi: 209
kelb (fişek çeşidi): 366
kelb timsâli: 296
kelb-i akûr: 296
kelbî guruş: 286
kelb-i mu‘allem: 17
kelb-i sarîh: 82
Kelbü'l-akabe: 209
kelebek (fişek çeşidi): 366
Keles kazâsı: 86, 95
kelime-i şehâdet: 344
Kelîmullâh (Hz. Musa): 259, 260
Kellâsiyye, Bâb-ı: 270, 271
Kemâl Paşazâde (Müftiyyü's-sakaleyn): 276, 370, 394
Kemâl -i Hassânî: 314
Kemâl Ümmî Baba Sultân: 44
Kemâleddîn, Seyyid: 106
kemân: 204
kemândâr: 34, 39

kemân-ı bî-gümân: 333
kemânkeş: 263, 333
Kemend: 154, 303
kemer: 99, 100, 119, 213, 235, 253, 263, 302, 309, 336, 343, 346, 347, 374, 375
Kemer hammâmı (Kütâhiyye): 16
kemer kapu: 238
Kemer karyesi: 110
Kemer kazâsı: 110
Kemer köyü: 110
kemer kuşak: 203
kemerbaşı: 161
Kemerli çam: 104
kemerli kapu: 238
Kemerli kulle (Rodos): 125
kemhâ: 68, 364, 369
kemîngâh: 269, 296, 299, 303, 336, 337
Ken'ân cebeli: 222
Ken'ân eli: 216, 223, 264
Ken'ân eyâleti: 216
kendir: 76
kene: 417
kenevir kettânı: 76
kenevir tohumu: 76
Kenger kazâsı: 17
kenger sakızı: 67
kenîse: 17, 34, 35, 39, 42, 53, 62, 64, 65, 66, 67, 114, 115, 128, 129, 130, 133, 136, 137, 145, 146, 147, 152, 164, 165, 167, 169, 200, 201, 216, 228, 245, 246, 248, 249
Kennâs, şeyh: 284, 405
kenz: 50, 216
kenz-i mâ: 207
Kepan kayası: 156
kepçe: 398

kepenk: 53, 144
Kepez dağı: 104
Kepez Dede: 104
kepş: 361
Kepş cebeli: 361
Kepş mescidi: 363, 390
Ker Elena deyri: 61
keralana kızlar: 65
kerâmât: 12, 28, 154, 179
kerâmât-i evliyâ: 198
kerâmet: 106, 217
Kerbelâ: 8, 65, 207, 269, 410
Kerek: 231, 281, 284, 292, 293, 294, 348
kereke: 182, 211, 214, 226, 278
Kereknûh: 267
Kerenit karyesi: 158
kereste: 80, 326
Keresteci Baba câmi'i (Karaman): 158, 159
keretse (genç kız): 66
kerevit: 125, 301
Kerhî, şeyh (Haleb): 191
Kerkük: 17
Kerpe cezîresi: 122, 136
kerpiç: 20, 22, 27, 29, 32, 35, 37, 43, 47, 69, 79, 95, 97, 140, 143, 144, 156, 157, 169, 175, 181, 268
Kerrâr Bay, şâh: 75
kerrûbiyân: 150, 217, 358, 365, 372, 378, 402, 422
Kerş Er Sultân: 107
Kerş kal'ası: 136
Kesân, Bâb-ı: 284
Kesen nâhiyesi: 177
keser: 67, 196
Kesik yol: 155
kesme kaya: 13, 117, 123, 124, 146
kestâne: 85, 89, 328, 399
Kestâne cebeli: 86, 89
Kestâne dağı: 96
kestâne (fişek çeşidi): 366
Kestel kal'ası: 9
keşîş: 245, 252
Keşiş dağı: 9, 10
keşişleme rûzgârları: 64, 77, 111, 115
keşkül: 140, 418
keşmîrî şâl: 60, 328, 400, 407
keştî: 7, 8, 53, 54, 59, 68, 69, 111, 114, 115, 118, 121, 128, 135, 144, 165, 195, 198, 201, 206, 208, 210, 212, 283, 301, 344, 384, 398, 409, 412
keştîbân: 68, 120, 126, 130, 137, 206, 374
ketâniyye: 83
ketebe: 382
Ketenci Ömer Paşa câmi'i: 143
kethudâ: 13, 20, 39, 45, 48, 61, 168, 185, 204, 214, 232, 267, 276, 290, 309, 345, 347, 358, 367, 407, 413, 428, 429
Kethudâ burcu (Trablus-ı şâm): 206
Kethudâ câmi'i (Sayda): 214
kethudâ iç ağaları: 347
kethudâyeri: 19, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 45, 46, 47, 49, 55, 58, 59, 62, 70, 73, 76, 78, 79, 92, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 108, 109, 110, 112, 116, 118, 122, 126, 141, 142, 144, 146, 148, 151, 153, 155, 157, 158, 166, 172, 175, 177, 181, 182, 183,

185, 193, 195, 197, 200, 202, 208, 209, 220, 228, 253, 261, 264, 310
kethudâ-yı defter-i şâm: 267
kettân: 28
Kettân hânı (Haleb): 189
Kevakibîzâde: 185
Kevakibîzâde sarâyı (Haleb): 190
Kevâkibîzâde, şeyhülislâm: 192
Kevser: 85, 88
Kevser, havz-ı: 273
Keyfir gedüğü: 181
Keyhusrev: 156
Keyhusrev bin Mukîm şâh: 101
Keyhusrev, Sultân: 19, 85, 147, 148
Keyhusrev şâh câmi'i (Kütâhiyye): 15
Keykâvus bin Keyhusrev: 101, 102
Keykubâd, Sultân: 19, 85, 104
Keyvân Beğ hammâmı (Ayntâb): 179
Kıble Kapusu (Medîne): 310
kıblegâh: 230, 236
Kıbleteyn câmi'i: 308
Kıbrıs: 61, 135, 142, 151, 153, 161, 162, 163, 204, 283
Kıbrıs elmâsı: 324
Kıbrıs iskelesi: 153, 154, 162
Kıbrıs kulu: 162
Kıbrıs yeniçerileri: 161, 163, 204
Kıbtî: 117, 127, 215, 245
Kıbtî câriye: 207
Kıbtî deyri: 215
Kıbtî lisânı: 426
Kıbtî mahallesi: 51
Kıbtî pâdişâhları: 427
Kıbtî, Tevârîh-i: 127
kılıç: 13, 46, 57, 58, 61, 100, 113, 116, 120, 121, 128, 152, 174, 185, 203, 204, 207, 230, 234, 267, 284, 290, 305, 315, 336, 337, 344, 346, 403
Kılıç Alî Paşa: 65, 134, 135, 136
Kılıç Alî Paşa câmi'i (Urla): 55
Kılıç Dede: 9
Kılıç Kapudan Alî paşa câmi'i: 65
kılıç tîmâr: 267
kılıç ze'âmet: 267
kılye toprağı: 206
kılye (toprak adı): 203
Kınâ şehri: 414
Kınâğî (kavmi): 203
kınalı saç: 163
Kınık kal'ası: 172, 173
Kınık kazâsı: 168
Kınıklı kazâsı: 172, 173
Kınnesrîn: 284
Kınvân, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Kınvânî, şeyh: 207
Kıbtî pâdişâhları: 428
Kırâ'at (İmâm Nâfi'in): 330
kırâ'at-i Aşere: 189, 400
kırâ'at-i Ebû Amr: 400
kırâ'at-i Hafz: 42, 188, 322, 394, 400

kırâ'at-i İbn Kesîr: 400
kırâ'at-i Seb'a: 189, 400
kırâ'at-i Takrîb: 400
kıradina (üzüm): 55
kırân: 353
kırân, niyyet-i: 339
Kırang câmi'i (Demirci şehri): 29
Kırbaşı nehri: 196
kırıç balığı: 259, 413, 418
Kırım: 38, 90, 126, 136, 137, 145, 164, 202, 348
Kırk Geçit: 8
Kırk pençere mesîregâhı (Sakız): 65, 68
Kırk Vezîr hikâyeleri: 285
Kırkbınar: 103, 189
Kırkdilim içi nâm mahal: 68
kırkılmış para: 349
Kırkkardaş çamı: 104
Kırkkarındaş çamı: 104
Kırklar câmi'i (Safed): 220
Kırklar kayası: 22
Kırklar makâmı: 155, 191, 193, 222, 241, 258, 271, 280, 282
Kırklar makâmı (Afyonkarahisâr): 19
Kırklar sokağı (Haleb): 191
Kırklar tekyesi (Haleb): 191
kırlangıç: 33, 53, 118, 408
Kırmanıka: 395
Kırşehri: 102
Kırye Nero karyesi: 59, 68
Kısamık Abdurrahîm Sultân: 22
kısrak: 45, 140, 259, 267, 289, 294, 345, 347, 419, 424
kıssahân: 21, 43, 83, 190, 397
Kıssa-i Yûsuf Nebî: 256
kıssîs: 53, 65, 231, 245, 315, 423
kışır: 274, 397, 400
kışlak tahtı: 92
kışta: 340
kıvırcık koyunu: 420
Kıyâfetnâme (kitap): 399
Kıyık kasabası: 137
Kız kullesi (Adalya): 146
kızak: 408
kızan: 56
Kızıl câmi': 220
Kızıl Elma: 66, 392
Kızıl kapu (Haleb): 186
Kızıl kapu (Rodos): 123, 124
Kızıl medrese: 159
Kızıl mihrâb makâmı: 238
Kızıl Yumurta: 245, 247
Kızıl yumurta bednâmları: 231
Kızıl Yumurta günleri: 247
kızılbaş: 375
Kızılca Börklü karyesi: 103
Kızılca karyesi: 56
Kızılca mahalle (kal'a-i Besni): 177

Kızılca Mûsâ dağı: 86
kızılcık: 89, 328
Kızılhisâr: 71, 79, 154
Kızılkapu: 123
Kızılkaya: 142
Kızıllı kavmi: 203
Kızıltaş kal'ası: 137
Kızkullesi (Alâ'iyye): 152
kızlar kilisesi: 65, 66
Kızlarağası: 21
Kızlarağası câmi': 21
Kızlarağası sebîli: 397
Kıztopu (Rodos): 124, 125
kibâr a'yânı: 209, 403
kibâr-ı evliyâ: 18, 93, 103, 109, 148, 214, 221
kibâr-ı evliyâullâh: 28, 55, 56, 91, 107, 114, 120, 143, 159, 182, 196, 199, 239, 258, 271
kibâr-ı kümmelîn: 91, 93, 207
kibâr-ı Tâbi'în: 330
Kîf şehri: 414
Kifâfî menzili: 417
kilar: 140, 194, 265
kilar emîni: 267, 289, 291
kilarcılar: 115, 286
kilar-ı âmire: 115, 293
kilar-ı pâdişâhî: 291
kîle: 288
kilid: 378
Kilid kapusu (Bodrum): 111
kilidi'l-ber: 117
Kilidülbahir: 122, 133
kilim: 30, 31, 153, 221, 245, 250, 251, 289, 293, 316, 318
Kilis: 173, 181, 182, 183, 184, 185
Kilis incîri: 182
kilise: 61, 66, 111, 113, 117, 423
Kiliseli kal'ası: 118
kimnon: 398
Kimyon Efendi hânı (Akhisâr): 35
Kinâne bin Bişrinecî: 329
kiraz: 9, 17, 18, 25, 31, 34, 60, 83, 89, 93, 94, 95, 145, 328, 399
kiraz (beyâz): 27, 89, 105
kirde: 17
kirdman (güreşte oyun): 21, 27
kireç: 14, 20, 37, 39, 55, 64, 76, 80, 98, 108, 109, 114, 115, 116, 117, 120, 127, 144, 151, 157, 160, 169, 175, 178, 181, 182, 183, 187, 188, 194, 195, 197, 199, 200, 204, 212, 220, 226, 228, 232, 233, 241, 242, 250, 253, 255, 257, 268, 274, 310, 311, 317, 326, 355, 362, 363, 379, 388, 389, 393, 395, 404, 427
Kireç kapusu (Haleb): 185, 189
kiremit: 8, 9, 10, 11, 14, 15, 20, 24, 29, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46, 47, 51, 52, 54, 55, 59, 64, 69, 70, 71, 77, 79, 80, 81, 82, 86, 90, 93, 95, 97, 98, 99, 101, 105, 107, 108, 114, 119, 127, 146, 147, 151, 158, 169
kiremit: 96
kiriş: 74, 76, 128, 155, 184
Kiriş karyesi: 137
kiritsi: 56
Kirmân: 329
Kirmasti kapusu (kal'a-i Alaşehir): 31
kirpi: 126, 148, 152, 195, 213

kisbet: 140
Kisbî: 107
kisdofa: 245
kîse-i Mısrî: 381, 427
kîse-i Rûmî: 8
Kisrâ kasrı: 246
kisve: 381, 382
kisve (beyâz): 306
Kisve karyesi: 287
kisve nâzırı: 381, 430
Kisve nehri: 262, 287
Kisve suyu: 287
kisve-i şerîf: 368, 381, 383
kişdon: 172
kitâb: 18, 91, 93, 96, 128, 250, 276, 286, 305, 315
kitâbe: 167, 220, 238, 249, 382
kitâbhâne: 276
Kitâb-ı Asgar: 18
Kitâb-ı Câmî: 91
Kitâb-ı Ekber ve Evsat: 18
Kitâb-ı Kâfiye: 286
Kitâb-ı Menâr: 91
kitâbullâhlar: 33
Kitâbü's-Sünen: 405
kitre: 140
Koca İmâm Efendi: 10
Koca Lala Mustafâ Paşa hânı (şâm): 274
Koca Mi'mâr: 235
Koca Mustafâ Paşa bâzârı (şâm): 275
Koca Mustafâ Paşa hânı: 257
Kocaeli: 12, 399
Koç Dâvûd Sultân: 153
Koç Dâvûd yaylağı: 153
koç (fişek çeşidi): 366
Koç Papas cezîresi: 134
kofa: 386
kol tüfengi: 11, 149, 365
kolan: 263
koliva sazlı dükkânlar: 149
kolomburna: 62, 310
Kolundur boğazı: 259, 413, 414, 425, 426
Komar kapusu (Uşşâk): 24
Komardis karyesi (Karahisâr-ı Sâhib): 22
Kondi karyesi: 148
Kondi sahrâsı: 148
Konduvîrânbaşı suyu (Kütâhiyye): 17
konsoloz: 49, 53, 206, 214
kontoş: 17, 21, 44
kontura: 347
kontuş: 89, 278
Konya: 20, 22, 32, 82, 107, 145, 158, 235, 281, 396, 423
Koritoz kral: 31, 32
Koritoz şehri: 32
Korkud, Sultân: 147
Koron kal'ası: 58, 202

korsan gemisi: 122
Korsika cezîresi: 136
koru: 140, 160
Kostantîn: 246, 248
Kostantiniyye: 7, 8, 43, 277, 282, 285
kova: 386
kovan: 70
koyun: 8, 14, 28, 45, 57, 66, 68, 99, 104, 120, 138, 140, 186, 207, 220, 223, 224, 225, 257, 260, 262, 264, 272, 280, 292, 302, 304, 340, 345, 349, 361, 417, 419, 420
Koyun Baba tekyesi (Adalya): 147
koyun çobanları: 137
koyun eti: 17
koyun kemikleri: 224
Koyunkapusu (şâm): 269, 282, 284
Koyunluca cezîresi: 135
koz: 111
Kozlaraltı (Uşşâk): 24
köçek: 347
köçek deve: 300
Köçek kayası: 300
köçek sayhası: 302
köfter: 77, 180, 211
kök boyalar: 261
köle: 18, 30, 58
kömür: 148, 265
köpek: 21
köpek balıkları: 186
köpek cengi: 209, 303, 410
köprü: 216
Köpürlü, evkâf-ı: 194
Kör Sovuk kapusu (Karaman): 158
körfez: 118, 120, 209
körfezcik: 54
Körfos cezîresi: 135
kösdek: 280, 289
köse destâr: 60
köse destârları: 400
kösele: 21, 22
Köserelik: 135, 154, 160, 162
Köstehem: 250
köşebend: 152
Köşk: 210, 224, 246
Köşk kasabası: 96
Köşk kazâsı: 86
Köşk şehri: 96, 97, 103
Köşkenoz karyesi: 132
Kubâ câmi'i: 311, 334, 335
Kubâ mescidi: 334
Kuban şehri: 426
kubbe: 12, 20, 40, 88, 89, 91, 92, 93, 98, 108, 109, 129, 143, 144, 155, 162, 167, 169, 171, 183, 190, 205, 233, 243, 246, 248, 250, 254, 261, 263, 265, 283, 312, 327, 333, 363, 373, 376
Kubbe Mescid medresesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
kubbe-i beyz: 184
kubbe-i ezvâc-ı Nebî: 331
kubbe-i hâbbâzîn: 265

kubbe-i kademü'n-Nebî: 389
kubbe-i mînâ: 363
kubbe-i Muhtefî: 390
Kubbe-i şürefâ: 333
Kubbe-i Ümmeyn (Medîne): 332
Kubbeli mescid (Afyonkarahisâr): 20
Kubbetü'l-Ervâh: 238
Kubbetü'l-islâm karyesi: 334
Kubbetü'n-nasır, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
Kubbetü'r-rûh makâmı: 241
Kubeys cebeli: 377, 391
Kubûr-ı şühedâ menzili: 430
Kudeyde: 409
kudüm: 207
Kudurdu karyesi: 161
Kudurdu nehri: 154, 161
Kudûrî: 164
kuduz it: 44
kudüm: 140, 141, 221, 229, 256, 349, 365, 395, 401, 402, 419
Kudüs: 35, 66, 127, 177, 197, 203, 207, 213, 215, 218, 219, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 281, 288, 292, 293, 294, 295, 308, 309, 316, 319, 322, 331, 333, 348, 361, 371, 374, 408, 413, 418, 421, 422, 423
Kudüs kal'ası: 230, 231, 232
Kudüs meşâyihi: 289
Kudüs Tarabulus sâbûnu: 56
Kudüs ulemâsı: 240
Kudüs-i şerîf: 160, 225, 241, 243, 260, 348
Kûfe: 195, 300, 371, 381, 393
kûfî hat: 74, 158, 166, 234, 276, 345, 363, 373
Kûfîn karyesi: 252
kufl: 254, 382, 392
kuğu (beyâz): 59
Kûh-ı Kürk: 172
kûhistân: 10
Kuhistânî: 153
kûhken: 68, 209, 356, 396
kuhl-i arabî: 215
Kula kapusu (Uşşâk): 24
Kula kazâsı: 17
Kula şehri: 30, 31
Kula ziyâretgâhı: 31
Kulacık Baba: 156
kulağız: 59, 84, 138
Kulalı: 95
kulan: 163
kulle: 13, 20, 35, 46, 50, 54, 55, 60, 73, 111, 117, 122, 123, 124, 125, 128, 130, 133, 141, 146, 148, 152, 154, 155, 157, 158, 162, 167, 168, 169, 170, 174, 179, 180, 181, 185, 186, 187, 192, 200, 202, 204, 206, 209, 210, 214, 216, 220, 225, 228, 232, 249, 252, 257, 271, 281, 287, 296, 298, 309, 310, 421
Kulle Kapusu: 38
kulle-i Arab: 125
kulle-i Kahkahâ: 125
Kuloğlu: 271
Kulzüm, Bahr-i: 221, 224, 259, 301, 341, 342, 355, 408, 412, 413, 414, 415, 418, 419, 420, 423, 425, 426, 427
Kum (Trablus-ı şâm): 204
Kumâme: 230, 231, 245, 246, 248, 249, 423

Kumâme deyri: 246, 248
Kumâme kapusu: 231, 245
Kumâme kubbesi: 246
Kumâme mütevellîsi: 245
Kumanlı câmi‘i (Urla): 55
kumâş: 9, 27
Kumil nehri: 215
kumkuma: 114, 219, 247, 335
kumla (üzüm): 55
kumru: 68, 342
kumru (beyâz): 299, 304, 415
kumru-ı şâhid-i Yûsufî (kuş türü): 68
Kumuk: 284
Kunaytıra: 291
Kunaytıra dağları: 265
Kunaytıra evkâfı: 213
Kunaytıra kal‘ası: 264
kundak dutmaz (top cinsi): 54
kurbağa: 422
kurbân: 69, 138, 287, 291, 300, 307, 338, 339, 345, 348, 359, 360, 361, 362, 367, 368, 402
Kurbân Baba: 181
Kurbân Baba âsitânesi: 171
kurbân mekânı: 361
kurd: 28, 57, 100, 222, 257, 263, 264
Kurd Baba: 91
kurd balı: 70
kurd (böcek): 70, 233
Kurd nehri: 161
Kurd Paşa: 206
Kurdkulağı kazâsı: 168, 173
Kurdoğlu Burnu: 137
Kurdumân Bay: 75
Kureyş: 197, 319, 332, 353, 379, 389, 391, 392, 402
Kûrfâğ karyesi: 226
kurkâs: 196, 206
kurna: 43, 81, 399
Kurrâ hazretleri: 378
kurşum: 9, 10, 15, 20, 22, 23, 25, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 51, 52, 55, 59, 65, 71, 74, 77, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 101, 102, 105, 106, 109, 114, 118, 120, 128, 129, 130, 143, 144, 158, 163, 169, 181, 187, 188, 189, 194, 225, 228, 235, 239, 240, 241, 247, 248, 251, 257, 265, 303, 318, 346, 366, 367, 377, 385, 388, 392, 410, 415, 424
kurşum menzili: 165, 182, 201, 206, 217
kurşum (mermi): 10, 294
kurşumlu: 23
Kurşumlu câmi‘ (karye-i Dümrük): 106
Kurşumlu câmi‘ (Muğla): 106
Kurşumlu cibâlleri: 10
Kurşumlu dağları: 10
Kurşumlu Hân (Güzelhisâr-ı Aydın): 82, 83
Kurşumlu hân (İzmir): 52
Kuru câmi‘ (Eskihisâr): 108
Kuru çam (çam çeşidi): 104
Kuru Konak menzili: 296
Kuruçay nehri: 164
Kuruhisâr kal‘ası: 119
Kuryeleş dağı: 197

kûs: 178, 183, 256, 349, 370, 418
Kusay: 379
Kusay bin Kilâb: 329, 379, 392
Kusem (Hz. Abbâs'ın oğlu): 330
Kuseyre benderi: 414
Kuseyre iskelesi: 414
kûsfend-i beyâbânî: 186
kûs-i hâkânî: 358, 365
kûs-i irtihâl: 269, 422
kûs-i Mısrîler: 346, 357
kûs-i rıhlet: 296, 301, 306, 342, 349, 367, 420
kuskusî havlı: 274
Kusun kazâsı: 166
kuş: 54, 163, 179, 209, 425
kuş gözü: 17, 44, 84, 130, 247, 293, 313, 318
kuş südü: 53, 249, 423
kuş timsâlleri: 301
Kuşadası: 48, 69, 72, 76, 77, 79, 80, 257
kuşak: 65
Kuşlar kal'ası: 229
Kuşlu Sarınc (Afyonkarahisâr): 20
Kuşlular köyü: 56
Kutayşoğlu câmi'i (Sayda): 214
Kutbeddîn hammâmı (Kula şehri): 31
Kutb-ı âfâk: 153, 285
Kutb-ı Mekkî hazretleri: 406
kutbü'l-aktâb: 18, 229, 417
kutnî: 192, 280
kuttâ'u't-tarîk: 309
Kutu: 96
Kutucular Hânı (Tire): 88
Kutûr, Hazret-i: 222
Kuveylân kal'ası: 417
kuyruk yağı: 82
kuyruklu at: 348
kuyruksuz at: 348, 370, 399
kuyu: 47, 48, 49, 69, 70, 73, 113, 127, 176, 187, 193, 208, 215, 244, 257, 262, 263, 265, 296, 300, 304, 305, 307, 308, 327, 334, 335, 336, 338, 341, 342, 345, 362, 386, 397, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 427
kuyu ağızlığı: 386
kuyu suları: 48
Kuyucak kasabası: 99
Kuyucu Murâd Paşa câmi'i: 147
kuyumcu: 192
Kuyumcu Mahmûd Ağa hânı (Mağnisa): 42
Kuyumcular bezzâsteni: 175
Kuyumcular çârsûsu (Mekke): 393
Kuyumcular hânı (Trablus-ı şâm): 205
Kuzah cebeli: 353
kuzât: 27, 249, 267
kûze: 17, 279, 343, 400
kuzu: 38, 100, 138, 173, 244, 272, 287, 340
kuzu derisi: 175
kuzu kebâb: 173
kuzu kürkü: 159
kübeybe: 206

Küçüğenoğlu hammâmı (Denizli): 102
Küçük Ahmed Paşa kasrı (şâm): 279, 286
Küçük Çimen: 156
Küçük Dede merkadi: 18
Küçük Defterdâr hammâmı (şâm): 273
Küçük Gedüs: 26
Küçük hammâm (Rodos): 130
Küçük hammâm (şâm): 273
Küçük hân (Sayda): 214
Küçük Taşlı câmi'i (Mağnisa): 41
Küçük Vâlide Sultân câmi'i (Mağnisa): 40
küfe: 96
küfeke taş: 122
küheylân: 17, 163, 226, 283, 290, 346, 347, 349, 429
küheylân at: 7, 61, 71, 72, 99, 132, 173, 203, 274, 286, 295, 304, 307, 344, 346, 347, 407, 420
küheylân hussân: 303, 315
küheylân kısrak: 289, 345, 347
kükürd: 27, 142, 262
Külâb bin Murre: 319
külâh: 21, 24, 30, 106, 146, 152, 157, 164, 170, 175, 387
külâh-ı Mevlevî: 159
külâhlı bostâncı: 49, 53
külbe: 84, 94, 98, 265, 289, 327, 362, 397
külbe-i ahzân: 94, 95, 97, 148, 387
külhân: 275, 399
Külhâncılar: 399
külünk: 316
Kümeylî tekyesi: 191
kümmelîn: 157
künc: 280
künk: 275
küp: 412, 429
Küpler nam mahal: 428
Kürbel, şeyh: 222
Kürd: 79, 128, 192, 230, 239, 298, 301, 305
Kürd cebeli: 196
Kürd mahallesi câmi'i (Safed): 220
Kürd mahallesi (Safed): 222
Kürdler karyesi: 79
kürek: 69, 120, 121, 283, 316, 337
kürk: 18, 323
Kürk dağı: 172
kürk-i harvânî: 180
kürsî: 81, 187
kürsî-i a'zam: 81
kürsî-i Süleymân: 234, 241
kürsü: 236
küskü: 69, 316
Küşâcim (şair): 192
küştegîrân: 398
küşûfiyye: 274
Kütâhiyye: 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 45, 46, 101, 142
Kütâhiyye, germâb-ı: 18
Kütâhiyye hâkimi: 18
Kütâhiyye hânı (Tire): 88

Kütâhiyye harâc ağası: 11
Kütâhiyye kal‘ası: 12
Kütâhiyye mesîregâhı: 17
Kütâhiyye mollâsı: 17, 18
Kütâhiyye müftîsi: 27, 28
Kütâhiyye paçası: 17
Kütâhiyye paşası: 23
Kütâhiyye sancağı: 13
Kütey hânı (Tire): 88
Küteybe: 288
Küti nehri: 12
Küti sahrâsı: 14
küttâb: 427
kütüb-i mu‘tebere: 233, 276, 359, 378, 383, 384, 413
kütüb-i tefâsîrler: 350
kütüb-i tevârîh: 115, 128, 168, 216, 221, 231, 299, 389, 424

- L -

lâden: 43, 81
lağım: 26, 123, 133, 283, 316, 317, 396, 397, 421, 422
lahana: 425
Lahîcân: 68
lahm: 48, 68, 211
Lahm deyri: 252
lahm-ı acînli börek: 279
lahm-ı bakar: 68
lahm-ı ganem: 44, 327
lahm-ı kûsfend: 279
lahmiyye: 81, 400
Lâhorî şâl: 400
Lahsa: 8, 214, 288, 300, 322, 348, 356, 364, 370, 408
Lahsa çârsû: 369
Lahsa deryâsı: 212
Lahsa kargısı: 407
lahşa şorbâsı: 356
Lahza bâzârı: 397
Lâkî (şâir): 44
lakve: 282, 406
lâ‘l: 69, 92, 247, 254, 328, 364, 369, 380, 398, 407
Lala kullesi (Adalya): 146
Lala Paşa câmi‘i (Mağnisa): 41
Lala Paşa evkâfı: 36
Lala Paşa evkâfı: 36
lala-yı siyâh: 323
lâle: 38, 318
Lâle mahallesi (Kütâhiyye): 14
lâle soğanı: 38
Lâleli Çeşme mahallesi (Kütâhiyye): 18
lâlezâr: 48, 53, 98, 281
la‘lgûn: 10, 44
lâ‘lî: 388
Lâlî: 44

la‘l-i Bedahşân: 270
Lâlî Çelebi (şâir): 44
La‘lî (şâir): 44
Lamur beli: 154
Lamuran karyesi: 154
la‘net-nâme: 317
Lârende: 158, 159, 160
Lâristân: 407
Lasımzâde bâğçesi (Kütâhiyye): 17
Lâtikıyye: 194, 195, 196, 197, 198, 203
Latin hattı: 61
Latin kavmi: 39
Latin lisânı: 262
Latin ruhbânlar: 316
Latince: 39
lavaş etmeği: 155
Lâvî, Hazret-i: 172, 222
Laz: 37, 197
Lazka: 197
Lebbeyk: 359
leben: 274, 340, 369, 386, 397
Lebîd bin el-A‘zam el-Yahûdî: 335
lebleb: 23
leblebi: 419
leblebici dükkânları: 23
Leccî Çelebi: 21
Leccûn: 231, 261, 267
lecûc kavim: 21, 203, 257, 302
ledün ilmi: 18, 75, 91, 239
Lefîde bin Abdüluzzâ: 322
Lefkade cezîresi: 135
Lefke şehri: 279
leğen: 82
Leh Hasan Paşa: 18
lehce-i mahsûsa: 33
lehçe: 203
Lena beli: 164
lenger: 162
lenger-i ikâmet: 413
lepâçe: 60, 429
Leryos cezîresi: 136
levend: 36, 37, 46, 47, 51, 56, 57, 58, 68, 99, 131, 148, 152, 175, 197, 275, 286, 294, 304, 364
levendâne esbâb: 58
levendât: 46, 51, 68, 197, 275, 294, 304
levrek: 133
levrek balığı: 120
levzünnebî: 303
leyle-i arefe: 354, 355, 357
leyle-i cum‘a: 31, 171, 215, 229, 248, 256
leyle-i îd-ı adhâ: 360
leyle-i Kadir: 6, 123, 142, 183, 192, 238, 285, 357, 365, 369
leyle-i Mi‘râc: 237, 238, 251, 254, 331
leyle-i mübâreke: 207
leyle-i Ramazân: 47, 88
leyle-i zifâf: 395

Leylî, şeyh: 184
Leylup karyesi: 183
Leymûn, ayn-ı: 261
Leymûn deresi: 223
libâs: 36, 37, 193, 203, 228, 266, 323, 328, 329, 337, 346, 386
libâs-ı fâhire: 82, 349, 400
libâs-ı nâdire: 289
licâm: 407, 429
lîf: 99
Likâ Hâtûn: 243, 255, 256
Lillezîn mescidi: 130
liman: 46, 49, 51, 53, 54, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 77, 111, 112, 113, 115, 118, 119, 120, 121, 123, 125, 126, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 146, 148, 151, 152, 162, 164, 165, 195, 196, 199, 201, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 213, 214, 216, 412, 413, 414
Liman burcu burnu: 124
Liman câmi'i (Rodos): 126
liman hakkı: 214
liman kapusu: 64, 65
Liman kapusu (Rodos): 124
Liman mescidi (Rodos): 130
limon: 17, 36, 53, 60, 67, 80, 81, 83, 84, 86, 89, 93, 94, 106, 109, 110, 115, 127, 132, 141, 142, 145, 147, 148, 152, 161, 162, 167, 170, 179, 180, 182, 187, 197, 198, 199, 202, 204, 205, 206, 210, 211, 215, 223, 228, 279, 297, 302, 308, 328, 335, 362, 369, 399
Lindos kal'ası: 132, 133
lisân-ı Arab: 171, 192, 202, 216, 230, 351, 394, 395, 415, 416, 417, 418, 420, 424
lisân-ı Cennet: 278
lisân-ı Ekrâd: 262
lisân-ı Etrâk: 33
lisân-ı Fârisî: 394
lisân-ı İbrî: 224, 230, 243, 278, 378, 387, 394, 395
lisân-ı Kıbtî: 426
lisân-ı Latin: 262
lisân-ı Nusayrî: 203
lisân-ı Pârsî: 394
lisân-ı Süryânî: 167, 224, 230
lisân-ı Yûnân: 39, 59, 127, 145, 164, 230, 245, 251, 262
Livânâ kal'ası: 194
lodos: 8, 68, 69, 78, 111, 115, 117, 122, 415
Lokmân: 207
lonca: 37, 124
Lonca Câmi'i: 118
lonca dîvânhânesi: 127, 130, 131
Lonca hân (Uşşâk): 24
Lonca handakı (Bodrum): 111
Lonca kapusu (Bodrum): 111
lonca köşkü: 54, 202, 214
Lonca mescidi (Bodrum): 111
Lonca meydânı (İstanköy): 113
Lonca sokağı (Rodos): 123
lonca yeri: 35, 36
lop: 97, 98
lop (ak): 97, 98
lop (ballı): 98
lop incîri: 413
lop (mor): 97, 98
loru kuşu: 417
lrak vekâlesi: 396

Lûbiyâ karyesi: 225
lûce: 74
Lût buhayresi: 259, 260
Lût, Hazret-i: 258, 260, 261, 262
Lûtîler kavmi: 260
Lübnân cebeli (ayrıca bkz.: Cebelü'l-Lübnan): 205
Lü'ey bin Gâlib: 392
lüffân nârı: 115
lügat: 285
lügat ilmi: 45, 88
Lügat-i Ahterî (kitap): 18
Lügat-i Halîmî: 285
Lügat-i Latince: 39
Lügat-i Pârsî: 105
lüle: 81, 88, 133
lü'lü': 364, 398, 407, 418
Lü'lü, sûk-ı: 369
Lümeze deresi: 34
Lümeze deresi: 80
Lütfi Paşa câmi'i (Tire): 87
Lütfî Paşa hammâmı (Tire): 88
Lütfî Paşa hânı (Tire): 88

- M -

ma'âcin: 41, 273
ma'âcîn-i Uşşâkî: 43
ma'âdin: 139
ma'âdin-i zümürrüd: 340
Ma'ân: 203, 291, 306
Ma'ân kal'ası: 208, 295, 296
Ma'ânoğlu: 202, 203, 208, 209, 211, 213, 216, 223, 262
Ma'arra: 184, 185, 267, 275
Ma'arrâvî (şâ'ir-i mâ'ir): 192
ma'bed: 92, 187, 316
ma'bedhâne: 66, 98, 230
ma'bedü'l-Cüneyd: 390
Macar: 35, 171, 416
Macar lisânı: 416
Ma'cene: 351, 383, 384, 386
Mâcin, Bâb-ı: 390
ma'cûn: 250, 398
Mâçîn: 113, 326, 364
ma'den: 127
Ma'den kazâsı: 86
Ma'den-i şeb karyesi: 26
Ma'dî-Kereb: 405
Madran Baba: 84
Mafrak gölü: 293
Mafrak kal'ası: 292
Magâribe: 367
mağâra: 69, 76, 127, 128, 137, 142, 144, 153, 154, 155, 156, 160, 161, 167, 168, 199, 214, 219, 221, 222, 223, 236, 238, 240, 242, 244, 251, 254, 300, 363, 419, 420

Mağâra karyesi: 226
Mağâra kullesi (Kudüs): 232
Mağâretü'l-feth: 391
Mağaryos papas: 248
Mağrib: 203, 282, 312, 355, 370
mağrib ezânı: 11
Mağrib huccâcı: 409, 414
Mağribî: 69, 161, 231, 414
Mağribî, şeyh: 223
Mağribî tekyesi: 223
Mağrib-zemîn: 316, 364, 380
mağz-ı Kur'ân: 84, 396
Mah Kulaç nehri: 165
mahabbet-nâme: 384
mahâfe: 267, 286, 327, 332, 349, 368, 415, 418
mahâfî: 293, 307
mahâfil: 51
mahâfil-i mü'ezzinân: 234, 385
mahalle-i Ulvî: 26
mahalle-i Vasatî: 26
Mâhân: 29, 45, 97, 105
mahâzin: 297, 408
mahbeshâne: 170, 233, 276, 294
mahfil: 128, 339, 349, 385, 386
Mahfil-i şerîf: 429
mâhî: 27, 48, 53, 68, 83, 95, 99, 117, 133, 142, 144, 148, 149, 190, 199, 202, 207, 260, 261, 265, 274, 305, 398, 413, 417
mahkeme: 19, 23, 25, 30, 77, 79, 86, 98, 101, 115, 123, 143, 162, 231, 238, 276, 279, 285, 327, 370
Mahkeme câmi'i (Melemen): 47
Mahkeme hammâmı (Sivrihisâr): 70
Mahkeme kahvesi (şâm): 274
Mahkeme kapusu (mescid-i Aksâ): 239
mahkeme medresesi: 258
mahkeme sicillâtları: 20, 102
mahkeme-i Muhammedî: 276
mahlaka: 369
mahleb: 369, 397
mahmil: 359, 429
mahmil çavuşları: 429
mahmil kadısı: 429
mahmil keşânlar: 429
mahmil nâzırı: 429
mahmil şütürü: 429
Mahmileyn-i şerîfeyn: 358
mahmil-i şerîf: 287, 290, 349, 358, 359, 388, 429, 430
Mahmûd Ağa: 36, 133
Mahmûd Ağa, Baltacı: 35, 53
Mahmûd Ağa hânı: 35
Mahmûd Ağa (Surre Emîni): 367
Mahmûd Ağa, Topkapulu (Surre Emîni): 291
Mahmûd Beğ câmi'i (Trablus-ı şâm): 205
Mahmûd Beğ İbn Karaman: 155
Mahmûd bin Aksem Yâsir: 187
Mahmûd Dede, Baltasıgedik: 143
Mahmûd Efendi, şeyhülislâm: 44, 45, 49
Mahmûd Efendi ziyâreti: 406

Mahmûd (Evliyâ'nın birâderi): 45
Mahmûd Nûreddîn-i Zengî: 266
Mahmûd Paşa: 163, 166, 167, 168
Mahmûd Paşa, Kara: 372
Mahmûd Paşa sarâyı: 167
Mahmûd Re'îs, Koca: 133, 134
Mahmûd, Sultân: 147
Mahmûd, şeyh: 407
Mahmûd-âbâdî (bez cinsi): 328
Mahmûdî: 407
Mahmûdî (at cinsi): 346
Mahmûdiyye câmi'i (Trablus-ı şâm): 205
mahbeshâne: 240
mahsûl-i hâs: 203
mahsûr: 65
mahşer günü: 339, 356
mahzen: 8, 20, 51, 111, 113, 126, 130, 162, 194, 195, 206, 265, 289, 294, 389, 412
mâ-i buhûr: 369
mâ-i gülâb: 399
mâ-i kâdî: 328, 364, 392, 399, 401
mâ-i kâzibî: 328
mâ-i Künûz: 207
mâ-i mutalsam: 262
mâ-i nârenc: 364
mâ'-i şerâb-ı tahûr: 89
mâ'ide: 142, 199, 244, 260, 271, 305
mâ'ide-i Hediyye: 305
mâ'ide-i mâhî: 417
Ma'înâ, Hazret-i: 222
makâlîd: 236
makâlîd-i Sahra: 237
makara: 63, 111, 113, 114, 117, 124, 180, 381
Makdine: 230
Makdisî, şeyh: 229
Makedonye şehri: 248
makrafe: 370
makrama: 115, 358
maksûre: 10, 16, 23, 40, 42, 96, 144, 169, 190, 274, 276, 282, 285, 301, 313, 335, 336, 353, 377, 385, 396, 399
maksûs para: 302
Maktel-i Hamza: 337
Maktûl İbrâhîm Paşa câmi'i (Rodos): 129
Malatıyye: 32, 107, 174, 405, 423
Malatya: 145
mâl-ı ganâ'im: 46, 62, 100, 121, 163, 183, 198, 212, 223, 227, 230, 286, 296, 298, 334, 336, 413
mâl-ı hazâ'in: 59, 66, 69, 89, 257, 311
mâl-ı mîrî: 213, 289
mâl-ı pâdişâhî: 46, 146, 184, 219
mâl-ı sevdâger: 206
Mâlik bin en-Nadr: 319, 392
Mâlik Eşter: 176
Mâlik, İmâm: 243, 330, 385, 386
Mâlikî: 313, 330
Mâlikî, Bâb-ı: 234
Mâlikî câmi'i: 240
Mâlikî, İmâm-ı: 313

Mâlikî mescidi: 240
Mâlikî mezhebi: 214, 396
Mâlikî mihrâbı: 233
Mâlikiyyü'l-mezheb: 302
Malkoçzâde hânı (İzmir): 52
Malta: 53, 56, 110, 112, 116, 117, 118, 121, 122, 127, 128, 132, 136, 226, 227, 235, 281
Mamadı Sultânzâde: 157
Ma‘mûriyye: 153, 154, 161
manastır: 66, 68, 136, 145, 164, 165, 172, 195, 208, 216, 226, 244, 246, 247, 248, 249, 250
Manastır şehri: 406
Manav Alî bin Balı Efendi: 176
Manavgat: 148, 149, 150, 152
mancana: 121
mancınık: 254, 380, 404
Mandaliyat kasabası: 78
Mandaliyat kazâsı: 139
Mânî, Freng: 92
Mânî kalemi: 128, 169
Mânî (Nakkaş): 92, 188, 235, 236, 247, 270, 313, 385
Ma‘nisa: 9, 16, 25, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 52, 55, 78, 81, 86, 87, 94, 143
Ma‘nisa alacası: 44
Ma‘nisa kal‘ası: 39
Ma‘nisa pâlûdesi: 44
Ma‘nisa soğanı: 38
Ma‘nisa ziyâretgâhı: 44
Ma‘nisalı Piyaleoğlu Mustafâ Efendi câmi‘i: 37
mankır: 295
manlifke şapka: 121, 132
mansıb: 19, 49, 62, 213
Mansıb kahvesi (şâm): 274
Mansûr, Melik: 280
Mansûr, Sultân: 135, 136
Mansûr, şeyh: 183
Mansûre şehri: 266, 298
Mansûr-ı Devânıkî: 405
Mansûr-ı Mağribî, şeyh: 223
mantar: 135
mantık ilmi: 91, 285
Mantıku't-tayr: 285
Manya: 301
Manya kal‘ası: 6
mâr: 69, 174
marankoz: 68
Mar‘aş: 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 243, 265, 291
Mar‘aşlıoğlu hânı (Haleb): 189
maraz: 245, 291
Mardin: 68, 101, 133, 202, 288
Ma‘reke karyesi: 216
Ma‘reseti karyesi: 184
Mâr-ı îş kal‘ası: 174
Mâriye câriye: 331, 403
marîz: 58, 66, 199, 229
Markab kal‘ası (Kilis): 200, 348
Markadina (Ciniviz krallarından): 61
Marmara: 36, 37, 136

Marmaris: 108, 119, 120, 122
Marmaris beli: 119
Marmaris boğazı: 120, 122
Marmaris dağları: 139
Marmaris iskelesi: 107, 139
Marmaris kal'ası: 119, 120, 122
martı kuşu: 122
Ma'rûf mahallesi (Kütâhiyye): 14
Ma'rûf-ı Kerhî: 191
Ma'rûfî Aklı (kavmi): 203
Marzifon: 81, 95, 262
Mâsân ibn Feylekos: 250, 281
Masânî': 430
masasa: 194
Maskov: 113, 426
maslûbât: 363, 393
masrû': 10, 229, 258
mastaba: 29, 334, 429
Mastaba-i Gazâl: 339, 340
Mastaba-i Hazret-i Resûl: 336
Mastaba-i İbrâhîm Ağa: 429
mastaki sakızı: 62, 279
Mâş, Hazret-i: 222
Maşatlık: 160
Maşkolor bâzârı: 98
maşraba: 17
matara: 263, 307
mataracı: 307
Mataracı değirmenleri: 199
Mataracı hân (Lâtıkıyye): 195
Mataracı mektebi (Lâtıkıyye): 195
mataracıbaşı: 307, 309, 347
Mataracızâde Arslan Ağa: 196
matbah: 12, 29, 84, 95, 140, 248, 257, 272, 358
matbah âlâtları: 12
matbahhâne: 274
matbah-ı Âdem: 356, 408
matbah-ı Halîl: 257, 369
matbah-ı İbrâhîm Halîlullâh: 256
matbah-ı Keykâvus: 60, 66, 84, 90, 95, 140, 171, 190, 248, 265, 276, 327, 365, 398, 423
matbûh tavuk: 287
mat'ûn: 284
Ma'ûc nâhiyesi: 184
Mâverâ'ü'n-nehir: 282
Mavuca dağları: 152
May Bornu: 355
mâye tülü deve: 291
maymûn: 342, 356, 359
Mayorka cezîresi: 136
Mâzenderân: 33
mazgal: 22, 35, 62, 65, 77, 123, 125, 152, 170, 179, 204, 264
mazı: 108
Mazı hânı (Haleb): 189
Mazîk sancağı: 184
Mazin kazâsı: 139

Me‘âd şehri: 396
me‘âdin: 157
mebrûm sırma: 429
Mecma‘ü'l-bahreyn: 91
mecnûn: 229
meç: 204, 316
Medâyin: 242
meddâh: 85
meddâhân: 37, 43, 83, 85, 274, 397
Medenî: 319
Medîne: 181, 213, 230, 233, 235, 257, 280, 282, 283, 288, 291, 300, 301, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 348, 368, 370, 371, 380, 381, 389, 390, 392, 393, 400, 403, 404, 405, 407, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 418, 421, 427, 428, 430
Medîne a‘yânı: 306
Medîne bâğları: 308, 335, 336
Medîne elması: 328
Medîne evkâfları: 327
Medîne hâkimleri: 333
Medîne huccâcı: 409
Medîne hurmâsı: 328
Medîne kal‘ası: 283, 309, 310, 311, 328, 331, 333, 410, 411
Medîne mevleviyyeti: 310
Medîne mollâsı: 302, 309, 310, 328, 333, 334, 356, 367, 412
Medîne ziyâretgâhı: 334
Medîne-i münevvere: 197, 257, 300, 325, 412, 430
Medînetü'l-Karn kal‘ası: 225
Medrese, Bâb-ı: 234, 375
Medrese câmi‘i (Safed): 220
medrese hücreleri: 35, 39, 143, 178, 181, 239, 245
medrese (medâris): 9, 10, 12, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 47, 50, 51, 52, 55, 69, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 102, 106, 107, 109, 110, 115, 116, 117, 130, 142, 143, 144, 145, 147, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 188, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 202, 205, 208, 210, 211, 214, 215, 220, 228, 234, 239, 240, 241, 245, 258, 272, 273, 276, 284, 285, 311, 313, 316, 325, 326, 327, 328, 334, 346, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 389, 390, 395, 396, 406, 408, 409, 411, 412, 427
Medresetü'ş-şerîfü'l-Aclân, Bâb-ı: 374
Medyen (Hazret-i şu‘ayb karındaşı): 420
Medyen şehri: 224, 420, 423, 424
Meğâribe, Bâb-ı: 231, 232, 239, 240
Meğâribe, kavm-i: 414
Meğâyir-i şu‘ayb: 430
Mehdî Abbâs halîfe: 377, 379
Mehemmed Ağa (Bostâncı): 33
Mehemmed Ağa hammâmı (Tire): 88
Mehemmed Ağa, Kör: 202
Mehemmed Ağa medresesi (Tire): 88
Mehemmed Baba: 36
Mehemmed Bay, şâh: 75
Mehemmed Beğ, Baklacı (Cidde beği): 345, 366, 367, 408, 409
Mehemmed Beğ câmi‘i (Tire): 87
Mehemmed bin Mehemmed şâh-ı Fenârî: 285
Mehemmed bin Murâd Hân: 50
Mehemmed bin Ramazân eş-şehir be-Nişâncızâde: 285
Mehemmed Çavuş: 208
Mehemmed Çelebi: 77, 94
Mehemmed, Ebü'l-feth: 8, 13, 39, 48, 49, 51

Mehemmed Efendi: 55
Mehemmed Efendi, Birgili: 93
Mehemmed Efendi, Bursavî Esîrî: 367
Mehemmed Efendi, Gelibolulu Yazıcızâde: 42
Mehemmed Efendi hânı (İzmir): 52
Mehemmed Efendi, Mu'îdzâde (eş-şehîr Bektutîzâde): 243
Mehemmed Efendi, Münşî (mollâ-yı Rûm): 333
Mehemmed, el-Mevlâ: 93
Mehemmed eş-şehîr be-Arab Hoca: 334
Mehemmed Gâzî, şeyh: 193
Mehemmed Hân: 12, 171, 310, 325, 386
Mehemmed Hân-ı Râbi': 5, 54, 171, 194, 201, 209, 213, 214, 216, 246, 251, 264, 287, 296, 303, 371, 386, 388
Mehemmed Hân-ı Sâlis: 35, 44, 325, 401
Mehemmed ibn Arrâf, şeyh: 334
Mehemmed Kara Gülmez Efendi, el-Mevlâ: 191
Mehemmed, Köse şeyh: 191
Mehemmed Paşa: 18
Mehemmed Paşa, Arnavud: 205
Mehemmed Paşa, Çavuşzâde: 249
Mehemmed Paşa, Defterdârzâde: 280, 385
Mehemmed Paşa, Kara: 208, 286
Mehemmed Paşa, Köpürlü: 49, 54, 171, 193, 194, 201, 267
Mehemmed Paşa, Kulkıran Öküz: 190, 427
Mehemmed Paşa, Mevlevî: 385
Mehemmed Paşa, Öküz: 64, 65, 76, 77, 190
Mehemmed Paşa, Tabanıyassı: 190, 385
Mehemmed Paşa-i Cisrî: 201
Mehemmed Reşîdî, şeyh: 285
Mehemmed Sadreddînzâde, şeyh: 279
Mehemmed, Sultân: 50, 171, 176, 301, 303
Mehemmed şâh: 93
Mehemmed şâh (Aydın Bay oğullarından): 92
Mehemmed şâh bin Hızır şâh: 405
Mehemmed şâh ibn Aydın Bay: 92
Mehemmed şâh-ı Fenârî: 285
Mehemmediyye: 327
Mehemmediyye gemisi: 412, 413
Mehemmediyye medresesi (Mekke): 395
Mehîb cebeli: 354, 396
Mehmed Ağa, Zâ'im: 163
mehterân: 39, 276, 419
mehterân-ı çalıcıyân: 286
mehterân-ı hayme: 276, 286
mehterbaşı: 310
mehterhâne: 131, 177, 256, 291, 295, 303, 307, 309, 345, 346, 347, 357, 358, 359, 365, 429
mehterhâne faslı: 347
mehterhâne kullesi (Adalya): 146
mehter-i hayme: 286
Mekâbir menzili: 297
Mekâbir (yer adı): 297
mekik: 36
mekik böreği: 44
Mekke: 6, 7, 8, 35, 75, 181, 221, 224, 225, 228, 230, 232, 233, 235, 236, 254, 257, 260, 277, 285, 288, 289, 290, 296, 300, 301, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 315, 316, 317, 319, 322, 323, 329, 330, 332, 334, 338, 339, 340, 341, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 387, 388, 389,

390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 421, 425, 427, 428, 430
Mekke alayları: 349
Mekke, Bâb-ı: 277, 368
Mekke berberleri: 362
Mekke bürkeleri: 350
Mekke dağları: 347
Mekke deresi: 408
Mekke evkâfları: 327
Mekke gazâsı: 320, 405
Mekke, imârethâ-yı: 396
Mekke iskelesi: 300, 412
Mekke kârbânı: 292
Mekke medresesi: 395
Mekke mollâsı: 310, 341, 342, 345, 354, 358, 367, 405, 406, 408
Mekke şerîfi: 339, 347
Mekke şürefâları: 357
Mekke ulemâsı: 358, 405
Mekkî: 319
Mekkîler: 368
Mekri: 137, 139
mekteb: 6, 9, 10, 12, 16, 22, 23, 25, 29, 31, 33, 36, 42, 46, 47, 51, 52, 55, 69, 71, 73, 77, 78, 82, 88, 90, 92, 93, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 115, 116, 117, 130, 143, 147, 152, 156, 157, 167, 170, 175, 177, 179, 182, 189, 194, 196, 198, 202, 205, 211, 215, 220, 228, 245, 273, 276, 311, 326, 327, 400, 401, 428
mekteb-i sıbyân: 9, 10, 12, 16, 22, 23, 25, 29, 31, 36, 42, 46, 51, 52, 71, 73, 78, 82, 88, 93, 102, 103, 104, 105, 106, 115, 116, 130, 143, 147, 151, 155, 156, 170, 175, 182, 188, 193, 195, 197, 202, 205, 210, 214, 220, 228, 245, 272, 276, 326, 327, 400, 427
mekteb-i tıfl: 6, 167, 177, 178
mektûb: 59, 71, 86, 102, 162, 171, 173, 174, 187, 205, 291, 314, 317, 326, 349, 374, 409
mektûb-ı dürerbâr: 59
me'kûlât: 17, 25
me'kûlât [u] meşrûbât: 180
melâ'ike: 335
Melâmiyyûn: 176, 181, 277
Melek Ahmed Paşa: 102
melekler: 378
Melemen: 24, 46, 47, 48, 54
Melemen davulu: 48
Melemen Güzelhisârı: 46
Melemen şehri: 47
Melemen Tuzlası: 46
Melemen ziyâretgâhı: 48
Melemenye şehri: 47
Melik Gâzî ibn Danişmend câmi'i: 26
Melik Rac'îm: 252, 281
Melik-i Ermen Lâvî: 172
Melikü't-Tâhir: 186, 195, 197, 200, 202, 216, 218, 220, 221, 227, 273, 275, 283, 290
mellâh: 68, 412, 413, 414, 418, 426
Memi Baba, Arnavud: 63, 68
Memi Dede: 56, 102
Memi Paşa câmi'i (Rodos): 129
Memi Paşa, Kapudan: 111
Memi Paşa kemerleri: 112
Memi Paşa, Koca: 131
Memi, şeyh: 191
Memleha İskelesi: 200

memlûk: 149, 170, 286, 344, 409, 410
Me'mûn Halîfe: 164, 166, 167, 170, 226, 315, 380, 381
me'mûniyye: 83
menâkıb: 141, 322, 328
Menâr kitâbı: 88, 91, 159
menâsıb: 19, 174, 334
Mencik kasrı: 279, 285
Mencik köşkü: 272, 275, 285
Mencik sarâyı (şâm): 277
mencûk: 270
Menderes nehri: 73, 78, 79, 84, 92, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104
Mendirek: 126, 152, 210
Mendirek câmi'i (Rodos): 129
mendirek kal'ası: 77, 125, 126
mendirek kullesi: 122, 125, 141, 208
Meneb karyesi: 207
Menfî Efendi medresesi (Urla): 55
Menhar: 361, 402
menkabet: 255
Menkûb kal'ası: 136, 202
Menkûsa: 186, 189
Menkûsa, Bâb-ı (Haleb): 186, 188
menkûş: 5, 50, 66, 68, 72, 92, 194, 397, 429
menn [ü] selvâ: 425
Mennân: 382
menşefe: 236
menşûr: 266
Menteş Bay oğulları: 103, 111
Menteşe: 95, 103, 106, 108, 109, 110, 112, 117, 118, 120, 122, 132, 134, 137, 138, 139, 140, 142
Menteşe Bay: 227
Menteşe hâkimleri: 110
Menteşe kapusu (Güzelhisâr-ı Aydın): 80, 81, 83
Menteşe livâsı: 13
Menteşe paşası: 103, 105, 118, 137
Menteşeoğlu: 105, 107, 108, 109, 110, 112, 137
Menûçehr: 259, 415, 416
merâkıd-ı gâziyân: 68
merâlî: 206
Merâm bâğı: 32, 60, 90, 143
Merâm (Konya): 107, 145, 423
Merânkeş: 414, 428
Merânkûş: 316, 355
Merc ibn Âmir: 226
mercân: 364, 407
Mercân Ağa mescidi (Kâfirâbâd): 157
mercân ağacı: 413
mercân balığı: 412
mercân kabzalı altın gılâflı bıçak: 60
Mercân nehri: 173
mercân tesbîh: 60, 364
Merc-i Dâbık: 183, 230
Merdenli hânı (Tire): 88
Merdümek Sultân: 22
merdüm-i hisâr: 202, 206, 214, 216, 220, 225, 231, 252, 261, 264, 265, 267, 288, 294, 310, 414, 416, 417, 421, 427
meremmât: 248

merkeb: 11, 413
Merkes Efendi: 91
Merkez beli: 145
mermer: 13, 16, 19, 20, 40, 50, 54, 55, 61, 63, 64, 73, 74, 75, 81, 89, 102, 109, 111, 113, 119, 126, 129, 130, 131, 146, 152, 159, 160, 165, 166, 167, 171, 175, 178, 180, 188, 204, 209, 210, 221, 228, 232, 234, 235, 238, 240, 242, 243, 246, 249, 253, 255, 256, 263, 264, 270, 287, 301, 312, 313, 325, 327, 343, 363, 372, 373, 375, 376, 381, 383, 384, 385, 386, 422
mermer arslan (tasvîri): 110
mermer hacer nerdübân: 88
mermer kitâbe: 74, 166
mermer maksûre: 166
mermer sandûk: 168
mermer sandûka: 167, 226, 227
mermer sommâkî: 73
mermer sütûn: 36, 39, 40, 108, 113, 237, 238
mermer-bür: 68, 181, 190, 210, 235, 301, 313
mermer-i arakânî: 235
mermer-i beyâz: 166, 246, 314
mermer-i hâm: 8, 43, 52, 64, 74, 81, 82, 83, 86, 92, 129, 144, 169, 179, 181, 187, 188, 190, 205, 220, 222, 224, 234, 238, 239, 246, 251, 253, 270, 311, 313, 358, 363, 373, 374, 376, 383, 384, 385, 387, 399
Merrîh: 317
mersin ağacı: 139
Mersin yemişi: 192
Mersinli Alanı (Mağnisa): 42
Mersinoğlu karyesi: 165
Mervân: 329
Mervân bin Hakem: 282
Mervân-ı Hımâr (emîrü'l-mü'minîn): 282, 380, 381, 404
Mervânî: 203, 219, 266, 268, 413
Merve: 345, 348, 350, 351, 352, 353, 362, 365, 367, 368, 369, 387, 389, 405, 409
Merve soffaları: 353
Meryem: 66, 128, 207
Meryem Ana: 66, 232, 240, 241, 247, 250, 423
Meryem Ana hammâmı (Kudüs): 245
Meryem Ana makâmı: 232, 240, 423
Meryem Ana yolu: 65
Meryem, Bâb-ı: 241
Meryem, Bâb-ı (Kudüs): 232, 245
Meryem, Bâb-ı (mescid-i Aksâ): 239
Meryem buhayresi: 260
Meryem, buhûr-ı: 364
Meryem, Hazret-i: 226, 250, 260, 281
Meryem makâmı: 66
Meryem, sûret-i: 249
Merzûk-ı Kifâfî, şeyh: 417, 430
Mes'â: 390
mesaf cengi: 183, 305
mesâfe: 381
Mesâni': 428
Mesâni' menzil-i: 428
mescid (mesâcid): 9, 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 41, 46, 49, 51, 52, 55, 59, 63, 64, 66, 69, 71, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 87, 90, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 117, 123, 127, 129, 130, 132, 133, 140, 143, 144, 146, 147, 151, 152, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 170, 175, 178, 179, 184, 186, 188, 189, 190, 193, 195, 196, 197, 198, 202, 205, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 220, 221, 222, 224, 226, 228, 229, 233, 240, 242, 245, 248, 253, 257, 263, 264, 266, 268, 272, 274, 281, 287, 288, 294, 296, 297, 308, 309, 311, 312, 326, 327, 334, 335, 336, 339, 340, 341, 343, 356, 363, 364, 367, 375, 382, 383, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 416, 427, 428

Mescid-i Aksâ: 230, 231, 232, 233, 234, 238, 239, 240, 241, 245, 248, 260
Mescid-i Aksâ: 239
mescid-i Bî‘at: 364, 367, 391, 396
mescid-i Dâvûd: 232
mescid-i Hanbelî: 240
Mescid-i Harâm: 376
mescid-i Hayf: 360, 390
mescid-i Hazret-i Alî: 308, 330, 334, 335, 339
mescid-i Hazret-i Âyişe-i Sıddîka: 335, 390
mescid-i Hazret-i Ebâ Bekir: 327
mescid-i Hazret-i İbrâhîm: 357
mescid-i Hazret-i Osmân: 308, 335
mescid-i Hazret-i Ömer: 248, 394
mescid-i İbrâhîm: 359, 360, 390
mescid-i Kepş: 363, 390
mescid-i Kubâ: 334
mescid-i Mâlikî: 240
mescid-i Meş‘ari'l-harâm: 390
mescid-i Müdde‘â: 390
mescid-i Müzdelife: 353
mescid-i Nahir: 364, 390
mescid-i Nebî: 390
mescid-i Ömer ibnü'l-Hattâb: 390
mescid-i Rükûb: 390
mescid-i Sahra: 239
mescid-i Sahratullâh: 234, 238
mescid-i Selmân-ı Fâris: 308, 335
Mescid-i şerîf: 376
mescid-i şeyhü'l-harem: 336
mescid-i Zâyet: 390
Mescidü'l-Hak: 390
Mescidü'l-harâm: 380, 384
Mescidü'l-İcâbe: 391
Meshara, Hazret-i: 222
Mesîh: 85
Mesîh Çelebi: 67, 68
Mesîh kavmi: 248
Mesîhiyye: 281
Mesine: 135, 136
mesîre: 32, 129
mesîregâh: 15, 17, 23, 24, 25, 32, 36, 42, 48, 53, 65, 66, 68, 80, 83, 84, 85, 89, 90, 103, 106, 108, 109, 120, 124, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 143, 144, 148, 150, 170, 184, 188, 189, 190, 192, 197, 202, 205, 215, 222, 223, 239, 265, 334, 392, 396, 399, 412
mesîregâh kenîseleri: 66
Mesleme: 283
Mesnevî: 396
Mesnevîhân: 205, 272
Mesnevî-i şerîf: 84, 179
Mes‘ûd Atşânî: 218
Mes‘ûd, Hazret-i: 196
Mes‘ûd, şeyh: 207, 218
meşâdlık: 124, 241
meşâhîr-i enbiyâlar: 245
meş‘al: 141, 227, 293, 297, 303, 305, 306, 328, 339, 359, 365, 369, 401, 417, 419, 424
meş‘alci: 286, 293, 306, 339, 347, 419
Meşârık: 88

Meşârık hadîsleri: 42
Meş‘ari'l-Harâm: 353, 357, 359, 360, 390, 396, 406
meşâyih: 19, 27, 40, 44, 49, 79, 130, 158, 178, 185, 221, 227, 229, 256, 272, 289, 291, 295, 307, 320, 337, 345, 358, 363, 369, 393, 411, 429
meşhedistân: 337
meşreb-i câm: 85
Meşrebî Çelebi: 21
meşrûbât: 17
meşrûta: 27, 220
Metâf-ı şerîf: 390
Metn-i İsâguci kitâbı: 91
Mevâl Urbânı: 288, 298
Mevdûd bin el-Melikü'l-Ârif: 280
Mevlâhâne tekyesi: 21
Mevlânâ: 18, 22, 179, 272
Mevlânâ âsitânesi: 16, 42, 179, 182, 190, 395
Mevlânâ, âyîn-i: 84, 179, 396
Mevlânâ, merkad-i: 179
Mevlânâ tekyesi (Trablus-ı şâm): 205
Mevlânâ vâlidesi: 158, 159
Mevlânâ vâlidesi câmi‘i (Karaman): 158
Mevlânâ vâlidesi türbesi: 158
Mevlânâ vâlidesinin medresesi (Karaman): 159
Mevlânâzâde Çelebi Efendiler: 396
Mevlevî: 87, 106, 159, 272, 385
Mevlevî âsitânesi: 158, 190
Mevlevî külâhı: 44
Mevlevî tekyesi: 191, 245
Mevlevîhâne: 18, 21, 42, 84, 87, 145, 146, 147, 155, 182, 183, 272, 275, 348, 367, 395, 396, 399
Mevlevîhâne (Afyonkarahisâr): 21
Mevlevîhâne Bâğı (Mağnisa): 42
Mevlevîhâne (Haleb): 192
Mevlevîhâne hammâmı (Adalya): 147
Mevlevîhâne hazîresi (Mekke): 405
Mevlevîhâne kahvesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Mevlevîhâne kapusu (Kilis): 183
Mevlevîhâne (Kütâhiyye): 14
Mevlevîhâne şeyhi: 79, 148, 183
Mevlevîhâne tekyesi (Ayntâb): 179
Mevlevîhâne tekyesi (Kütâhiyye): 16
Mevlevîhâne (Trablus-ı şâm): 205
mevleviyyet: 49, 79, 86, 97, 122, 159, 168, 184, 203, 222, 231, 243, 249, 267, 285, 310, 371
mevlûd-hân: 411
Mevlûd-ı Nebî: 332, 390, 393, 404, 405
mevlûd-ı şerîf: 83, 307, 337, 411, 429
Mevsim-i erguvân: 273
mevz (muz): 211, 215
mevz, şecere-i: 211
mevz fezâsı(?) : 208
Meyâ’îl ibn Hazret-i Ya‘kûb: 215
Meydân hammâmı (kal‘a-i Besni): 177
Meydân mahallesi (kal‘a-i Besni): 177
Meydân mahallesi (Kütâhiyye): 14, 15, 18
Meydân mescidi (İstanköy): 115
meydân-ı siyâset: 191, 284
meyhâne: 53, 133

Meymûn sahrâsı: 342
Meymûne bintü'l-Hâris: 342, 405
meyve: 26, 27, 53, 56, 60, 68, 94, 97, 108, 129, 173, 176, 196, 211, 212, 238, 271, 277, 279, 309, 328, 329, 363, 399, 400, 423, 424
meyve gümrükhânesi: 53
meyve tasvîrâtı: 129
meyvedâr şecer: 60
Meyyit kapusu (Alâ'iyye): 151
mezâhib-i erba'a: 187, 192, 214, 220, 267, 348, 363
mezâhib-i erba'a fetvâları: 45
mezâhib-i erba'a imâmları: 389
mezâhib-i erba'a müftîsi: 195
mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları: 185, 231
mezâhib-i selâse: 204
mezâristân: 18, 21, 22, 23, 90, 107, 124, 131, 150, 157, 160, 185, 188, 258, 348, 350
Mez'î Çelebi: 21
Mezîdoğlu karyesi: 165
Mezrûk-ı Kifâfî: 370
Mıdık kal'ası gölü: 196
Mıdık nehri: 196
Mığdisi: 172
Mığdisiyye bikirler: 249
mıh: 113
Mıhdöken beli: 110
mıkrâs: 246
Mırz Ağa: 36
Mısır: 24, 43, 49, 56, 68, 73, 74, 78, 82, 86, 107, 109, 115, 122, 123, 127, 133, 135, 139, 142, 146, 164, 166, 167, 174, 176, 178, 181, 184, 190, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 219, 222, 223, 224, 225, 226, 230, 235, 243, 246, 251, 254, 255, 257, 259, 260, 261, 263, 264, 266, 267, 269, 271, 275, 276, 277, 280, 281, 282, 284, 285, 298, 299, 300, 301, 302, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 322, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 333, 334, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 355, 356, 359, 364, 365, 366, 368, 370, 371, 373, 374, 381, 382, 384, 388, 398, 399, 401, 407, 409, 411, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430
Mısır Akabesi: 221
Mısır askeri: 120, 269, 346, 347, 349, 357, 358, 365, 366, 367, 414, 415, 419
Mısır âteşbâzları: 366
Mısır a'yânı: 429
Mısır, Bâb-ı (Medîne): 308, 310, 333
Mısır bâzergânları: 195
Mısır beğleri: 167, 329, 348, 381, 408, 427
Mısır bürkesi (Mekke): 397
Mısır cezîresi: 395
Mısır çârsûsu: 53
Mısır çârsûsu (Mekke): 396
Mısır, dîvânhâne-i: 73
Mısır, Dîvân-ı: 428
Mısır, ehl-i: 78, 86
Mısır emîr-i haccı: 260, 340, 343, 345, 357, 359, 366, 367, 370, 375, 381, 389, 411, 414
Mısır gazâsı: 285
Mısır gemisi: 114
Mısır hac yolu: 341
Mısır hâkimi: 302, 331
Mısır halîfeleri: 224, 266, 414
Mısır harâcı: 237
Mısır hasîrleri: 248
Mısır havvâresi: 407
Mısır hazînesi: 51, 66, 98, 102, 203, 227, 233, 245, 247, 251, 254, 280, 289, 290, 299, 323, 324, 328, 357, 370, 371, 397, 412, 428
Mısır huccâcı: 298, 341, 342, 349, 356, 358, 365, 366, 409, 411, 414, 418, 419, 421, 428

Mısır iskelesi: 119, 141, 146
Mısır İskenderiyyesi: 33, 226, 333
Mısır kapusu (Medîne): 326, 327
Mısır kârbânı: 263
Mısır Kıbtîleri: 224
Mısır kulu: 190, 203, 266, 371, 403, 426, 427, 428
Mısır livâsı: 371
Mısır mahmili: 290
Mısır mahmil-i şerîfi: 359
Mısır Mansûresi: 298
Mısır mevleviyyeti: 371
Mısır mühendisleri: 427
Mısır müteferrikaları: 416, 417, 421, 422, 427
Mısır pâdişâhı: 123, 204, 212, 226, 251, 256, 259, 266, 269, 294, 300, 408, 413, 416, 428
Mısır parası: 196, 349
Mısır paşası: 423, 427
Mısır seyâhati: 256
Mısır sultânı: 177, 178, 213, 269, 281, 312, 347, 370, 377, 381, 399
Mısır surre emîni: 370
Mısır surresi: 371
Mısır şehri: 429
Mısır şeyhleri: 417
Mısır ulemâsı: 207
Mısır üstâdları: 366
Mısır vâlîsi: 8, 190, 344, 346, 381, 409
Mısır vekâlesi: 396
Mısır vezîri: 12, 52, 366, 370, 371, 381, 409, 413, 421, 422, 428, 429
Mısır yolu: 225, 226, 411, 418, 419, 420
Mısır-ı Atîk: 259
Mısır-ı Fustât: 266
Mısır-ı Kâhire: 367, 430
Mısırlı: 346, 411, 415, 418, 419, 420, 421, 428, 429
Mısrıyyûn hânı (Trablus-ı şâm): 205
Mısrî kîse: 427, 429
mışmış lop: 98
mızrak: 10, 11, 56, 71, 155, 204, 294, 344, 410
micmer: 127, 272, 323, 411
Midilli cezîresi: 136, 285
midye: 125, 301
miftâh: 12, 79, 178, 184, 195, 197, 202, 203, 209, 213, 216, 230, 263, 323, 370, 382, 412
miftâh gulâm: 277, 347
miftâh-ı Beyt-i şerîf: 372
miftâh-ı Mekke: 381, 407
Mîhâ'il, Papa: 316
Mihalic şehri: 11
mihmân sarây: 98
mihmândârlık: 197, 249
mihmângâh: 189
mihmânhâne: 106, 171, 194, 220, 272
mihmânhâne köşkü: 171
mihmânhâne-i Îsâ: 172
mihrâb: 9, 10, 12, 14, 15, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 47, 51, 52, 55, 64, 71, 74, 77, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 92, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 115, 117, 120, 127, 128, 129, 130, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 166, 167, 169, 175, 178, 179, 181, 182, 184, 187, 188, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 204, 205, 208, 210, 211, 213, 214, 220, 221, 224, 225, 228, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 245, 247, 249, 253, 254, 256, 257, 264, 265, 266, 268,

269, 270, 272, 275, 276, 280, 281, 282, 288, 304, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 326, 327, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 355, 356, 357, 358, 360, 363, 364, 366, 368, 369, 376, 377, 382, 383, 384, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 412, 413
mihrâb-ı Fukarâ: 282
Mihrâb-ı Mekşûf: 334
Mihr-i Vefâ (mağara): 168
Mîkâ'îl, Papa: 316
Mikdâd ibn Esved: 183
Mikril: 197
Milâs: 78, 109, 110, 119, 139
mîleyn-i ahdareyn: 352
mîleyn-i ahzareyn: 359
mîleyn-i Irâk: 359
mîleyn-i Sâlih: 359
mîl-i Eymen: 390
mîl-i minâre: 350, 418, 423, 426
mîl-i Sâlih: 359
millet-i Mesîhî: 227, 245
millet-i Mesîhiyye: 133, 227, 245, 247, 273, 315, 316, 317, 423
millet-i nasârâ: 227, 230, 246
Milyas (Urum kralı): 109
mi'mâr: 119, 201
mi'mâr arşını: 51, 69, 74
Mi'mâr Sinân: 14, 129, 145, 272, 372, 376, 395
mi'mâr zirâ'ı: 34
mi'mârbaşı: 231
mi'mârî ilmi: 123, 147, 188, 200, 243
mimber: 313
Mînâ: 6, 324, 363, 388
Mînâ bâzârı: 364
mînâ oturtma taş: 237
Mînâ şehri: 362, 365
mînâlı sâ'at: 60
minâre: 15, 19, 20, 23, 24, 26, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 47, 51, 55, 64, 65, 70, 71, 75, 77, 79, 80, 81, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 95, 98, 101, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 125, 128, 129, 133, 137, 143, 144, 146, 147, 151, 155, 156, 158, 159, 162, 167, 169, 171, 173, 175, 181, 187, 188, 195, 201, 202, 205, 214, 220, 223, 226, 228, 239, 240, 250, 257, 258, 259, 264, 265, 271, 272, 285, 287, 288, 308, 312, 327, 330, 334, 335, 339, 340, 341, 343, 346, 348, 350, 355, 356, 357, 363, 372, 376, 377, 388, 390, 393, 405, 408, 411, 415, 418, 423, 426
minber: 15, 19, 20, 40, 51, 74, 81, 84, 92, 98, 129, 144, 166, 169, 178, 181, 187, 188, 198, 204, 205, 220, 228, 233, 234, 236, 238, 253, 254, 265, 268, 270, 313, 334, 339, 341, 354, 358, 363, 366, 381, 385, 386, 387, 388, 393, 404
minber kubbesi: 393
minber külâhı: 358, 392, 393
minber-i Resûl: 282, 369, 385, 387, 390
Mîne: 339, 345, 349, 353, 357, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 390, 395
Mîne bâzârı: 75, 338, 349, 353, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 391, 396, 401, 402
Mîne kurbânı: 402
Mîne vâdîsi: 361, 365, 366
minkale taşları: 418
Minkârîzâde: 153
Minor kitâbı: 7
Minorka cezîresi: 136
minşefe (süpürge): 323
Minye: 261, 262, 264
Minye buhayresi: 223, 261, 262, 287, 289
Minye gölü: 223, 261, 262, 263, 420
mîr: 334

Mîr Assâf: 223
Mîr Münzîr câmi‘i (kal‘a-i Muz): 210
mîrâb ağa: 279
mi‘râc: 309, 319, 331, 374, 394
Mi‘râc kubbesi: 238
mir’ât: 237
mîrî: 67, 111, 198, 201, 267
mîrî balık dalyanları: 73
mîrî emânet: 46
mîrî hâss-ı hümâyûn: 26
mîrî heccân: 419
mîrî keştîler: 115
mîrî kurâlar: 62
mîrî mahâfeler: 417
Mirî sakız: 62
mîrimîrânlık: 122
mîrlivâ: 62, 79, 219, 226, 228, 249, 367, 412
mîrlivâ Cidde: 367
mîrlivâ hâssı: 62
mîrlivâ tabılları: 48
Mîrûn, ayn-ı: 219
Mirzâ Bay (Menteş Bay oğullarından): 103
Mîrzâ Mahdûm: 406
mirzâyî (bez cinsi): 328
Misin cezîresi: 135
Misine: 128
Misis: 168, 171, 172
Misis kal‘ası: 171
Misis kazâsı: 168
misk: 76, 119, 328, 364, 401
misk balığı: 412
Misk suyu: 139
miskâl: 53
misket alaca (üzüm): 55
misk-i abîrî: 60
miskî kartal: 34
miskîn: 192
Miskli cisir: 139
mismâr: 80, 250, 412
Mismâr câmi‘i (Safed): 220
Mismâriyye medresesi (Safed): 220
misvâk: 99, 303, 306, 416, 417, 418, 420, 422, 423
mîşe: 70, 106, 113
mîşezâr: 93
Mitte (Hazret-i Yûnus ibn): 211
Miyâ’il, Hazret-i: 222
mîzâb: 380, 382
mîzân: 238, 274
Mîzân, Bâb-ı: 239
Mîzân-ı harîr hânı (şâm): 274
mîzân-ı harîrî: 189, 274
Mîze boğazı: 275, 281
Mîze nehri: 279
mizmar: 274
Mizmerât-ı Dâvûdî: 248

Mogolî: 22, 262
Moğol: 239
Mokine cezîresi: 134
Mollâ soffası: 336
mollâyî (bez cinsi): 328, 400, 407
moloz taşcuğazlar: 385
Moltân: 407
Monlâ Ahmed câmi'i (Ayntâb): 178
Monlâ Arab: 91
Monlâ Arab câmi'i (Tire): 87
Monlâ Arab medresesi (Tire): 88
Monlâ Çelebi: 91, 94, 137
Monlâ Çelebi câmi'i (Tire): 87
Monlâ Çelebi lâlesi: 38
Monlâ Fenârî hazretleri: 159
Monlâ Fenârî (Karaman hocası): 159
Monlâ Hünkâr: 102, 281
Monlâ ibn Melek, Hazret-i: 91
Monlâ mahkemesi: 283
monlâ mührü: 245
Monlâ Ramazân medresesi (Ayntâb): 178
Monlâ Ya'kûb Efendi câmi'i (İzmir): 52
Monlâzâde Efendi: 171
Mora: 6, 58, 61, 68, 134, 135, 152, 283, 355
moran: 43, 81, 166, 169, 225, 234, 247, 276, 324, 380, 393
moran câm: 40, 74, 247
Mostarî İbrâhîm Paşa: 381
Moton kal'ası: 202
Movalasın Boğazı: 110
mu'âf: 26, 62, 112, 116, 138
mu'âf u müsellem: 8, 10, 26, 36, 37, 55, 76, 101, 127, 132, 140, 171, 202, 231, 246
Mu'allâ: 348, 366, 367, 379, 381, 395, 399, 402, 403, 404, 405, 406
Mu'allâ akabesi: 348
Mu'allâ, Bâb-ı: 390, 405
Mu'allâ deresi: 348
Mu'allâ karâfesi: 348
Mu'allâ mevlevîhânesi: 348
Mu'allâ mezâristânı: 348, 362, 402
Mu'allâ vâdîsi: 348
Mu'allâ ziyâretgâhları: 350, 409
Mu'allak câmi'i (Safed): 220, 222
Mu'allak Taş: 237
Mu'âviye: 182, 202, 215, 229, 260, 266, 281, 282, 284, 285, 296, 329, 331, 333, 379, 394, 405
Mu'âviye bin Ebî Süfyân: 393
Mu'âz bin Cebel: 284, 394
mu'cize: 67, 97, 127, 218, 237, 242, 244, 257, 264, 296, 297, 302, 317, 320, 326, 336, 340, 343, 387, 391, 397, 398, 403, 413, 420, 425, 428
Mudurnu şehri: 13
Muğ nişa: 39
muğaylân: 292, 294, 296, 299, 303, 304, 305, 306, 339, 340, 342, 411, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 422, 423
Muğla: 105, 106, 108, 118, 139
Muğlavî: 8
Mûğlı Beğ (Menteşe oğlu Dârâhikey vezîri): 105
mûğpîçe: 56, 65, 66, 246, 317, 423
Muhâcirîn: 215, 308, 309, 311, 312, 337, 344, 389
muhaddis: 18, 21, 41, 42, 75, 91, 93, 181, 214, 271, 334, 359, 405

muhâfazacı: 371, 409
muhâfazacıyân asker: 202
muhâfız: 67
Muhâliyye medresesi (Ayntâb): 178
muhallaka: 361
Muhammed Arabî: 319
Muhammed Beddâvî, şeyh (ârif-i samedânî): 207
Muhammed bin Abdullâh: 319
Muhammed bin İshâk: 224, 240, 319
Muhammed bin Reşîd: 168
Muhammed Ekber: 329
Muhammed Ekrâd (Mısır pâdişâhlarından): 428
Muhammed Emîn (Peygamberimiz): 297, 319
Muhammed ibn İshâk: 254, 392
Muhammed Mehdî el-Hanefî: 412
Muhammed Rattâlî: 182
Muhammed, şeyh: 182
Muhammed-i A'râbî, şeyh: 182
Muhammedî, âyîn-i: 64, 164, 178, 195, 207, 245, 248
Muhammed-i Bâkır, İmâm: 282, 330
Muhammedî destâr: 21
Muhammed-i Gazâlî, İmâm: 180, 181
Muhammed-i Summâtî, şeyh: 182, 183
Muhammedî, tarîk-ı: 141
Muhammed-i Yetîm (Peygamberimiz): 319
Muhammedîler: 175, 212, 317, 427
Muhammediyye kitâbı: 42
Muhammedü'l-Acemî el-Bektûtî, şeyh: 207
Muhammedü'l-Arâbî, şeyh: 263
Muhammedü'l-ilmî, şeyh: 242
Muhammedü'l-Mustafâ: 67, 254
Muhammedü'l-Vettâr, şeyh: 184
Muhammedü'r-Rufâ'î, şeyh: 226
Muharrem Efendi, El-Mevlâ: 191
muhâsara: 6, 8, 13, 64, 67, 77, 101, 126, 131, 132, 133, 152, 154, 182, 185, 186, 195, 200, 202, 204, 210, 212, 215, 227, 228, 230, 290, 329, 341, 377, 380, 389, 404
Muhassıllar sarâyı (Haleb): 190
muhassıllık: 185
muhattem: 211, 215, 280
muhayyer (giysi): 44, 89
muhibb-i Mevlânâ: 21, 24
Muhsab cebeli: 402
muhtesib: 49, 97
muhtesib ağa: 274, 279
muhtesib ağa defteri: 245, 275
Muhtesib hânı (İzmir): 52
Muhtesib hânı (şâm): 274
muhtesib harcı: 53
muhtesib kadı: 274
Muhtesib kantârı: 43
Muhyiddîn, civâr-ı: 286
Muhyiddîn el-Arabî, şeyh: 285
Muhyiddîn, Hazret-i: 276
Muhyiddînü'l-Arabî: 75, 269, 275, 276, 280, 281, 285, 286
Muhyi'l-mücerred, şeyh: 258

muhzırbaşı: 185, 231, 267
Mu‘îd Efendi (Lonca Câmi‘i imâmı): 118
Mu‘izzüddîn, Halîfe: 302
mukaddem: 192, 206, 303
Mukaddese: 384
mukarnas san‘at: 63
mukarnas şâhnişîn: 130
mukarrer-nâme: 59
mukaşşer tüffâh: 273
mukâta‘a: 27, 371
Mukattam cebeli: 266
Mukattaşa: 384
Mukavkıs (Mısır meliki): 207, 403
Mukavkıs-ı Kıbtî: 331
mukavvî: 196
Mukîm şâh: 101
mukle: 206
Muklî kahvesi (şâm): 274
Muksabiyye karyesi: 211
Muktedirbillâh: 405
mûm: 313
Mûmcu hammâmı (İzmir): 52
Mûmcular mahallesi (Kütâhiyye): 14
Mu‘nek (at cinsi): 346
Murâd Ağa: 25
Murâd Ağa karyesi: 24
Murâd dağı: 25
Murâd Hân-ı Evvel: 37
Murâd Hân-ı Râbi‘: 8, 45, 59, 76, 101, 177, 179, 190, 252, 340, 379, 422
Murâd Hân-ı Sâlis: 25, 39, 44, 95, 312, 313, 327, 375, 379, 406
Murâd Hân-ı Sânî: 39, 49, 54, 100, 101, 105
Murâd nehri: 189, 298
Murâd Paşa: 147, 156
Murâd Paşa câmi‘i (Adalya): 147, 148
Murâd Paşa hânı (Adalya): 147
Murâd Paşa, Kuyucu: 25, 92, 144, 147, 160, 183
Murâd Paşa-yı re’y-i ahsen tedbîr bir dahi .i.celâlî: 92
Murâd Re’îs (fâtih-i Cezâyir): 131
Murâd Re’îs tekyesi (Rodos): 130
Murâd, Sultân: 45, 46, 188, 298, 303
Murâd yaylası: 24, 25, 26
Murâd-âbâd kal‘ası: 252
Murâdiyye: 44, 327
Murâdiyye (Bursa): 132
Murâdiyye câmi‘i (Mağnisa): 52
Murâdiyye gemisi: 412, 413
Murâdiyye kal‘ası: 252
Murâdiyye medresesi (Mağnisa): 41
Murâdiyye medresesi (Mekke): 395
Murâdoğlu kullesi (Rodos): 124
murg: 60, 424
murgân sayyâdları: 68
murgân-ı andelîbân: 274
murgân-ı hezâr: 23
murg-ı andelîb: 67

murg-ı bahrî: 69
murg-ı hümâ: 240
murg-ı keklik: 117
murg-ı semender: 122, 347
mûristân: 273
Murre bin Ka‘b: 321, 329
Murtat cezîresi: 134
Murtazâ Paşa: 209, 214, 216, 223, 263, 266, 278
Mûsâ: 259, 271, 425, 428
Mûsâ Ağa, Dizdâr: 117
Mûsâ, asâ-yı: 428
Mûsâ Baba: 140, 141
Mûsâ Beğ medresesi (Karaman): 159
Mûsâ, bereket-i: 259
Mûsâ Beşe hânı (Lâtıkıyye): 195
Mûsâ buhayresi: 294
Mûsâ Çelebi câmi‘i: 15
Mûsâ Çelebi, Semiz: 117
Mûsâ Çelebi, şehzâde: 14, 15
Mûsâ Eş‘arî: 405
Mûsâ, Hazret-i: 207, 213, 224, 225, 230, 231, 241, 242, 243, 258, 259, 271, 304, 320, 392, 413, 415, 419, 420, 423, 424, 425, 426, 428
Mûsâ Kadı hammâmı (İzmir): 52
Mûsâ Kelîmullâh: 242
Mûsâ Sâdık, şeyh: 196
Mûsâ, şeyh: 161, 162, 215
Mu‘sab, Hazret-i: 282
Musâfaha (at cinsi): 346
musallâ: 52, 243, 304
Musallâ (Safed): 222
Musallânî (kavmi): 203
musannif: 16, 18, 41, 91, 93, 190, 285
Mûsâyî: 259
Musaylaca beli: 208
Mûseviyye: 317
musîkî ilmi: 44, 87
Muslihiddîn Efendi medresesi (Tire): 88
Muslihüddîn câmi‘i (Tire): 87
Muslihüddîn Efendi, Celeb: 333
Muslu Ağa: 117
Muslu Beşe, Serdâr: 70
Musova: 398, 414
Mustafâ Ağa (Cebeci Çorbacısı): 118
Mustafâ Ağa, Çavuşzâde: 141
Mustafâ Ağa (Gedüslü Mehemmed Efendi pederi): 25
Mustafâ Ağa hânı (Ayntâb): 179
Mustafâ Ağa sarâyı (Kilis): 182
Mustafâ Ağa (Türkmân ağası): 179
Mustafâ Ağazâde (Mağnisalı): 9
Mustafâ Beğ: 77
Mustafâ Beğ, Demirci Kara: 29
Mustafâ bin Kara Dâvûd, el-Mevlâ: 334
Mustafâ, Celeb Muslihüddîn Efendi: 333
Mustafâ Çelebi: 77
Mustafâ Efendi câmi‘i (İzmir): 52
Mustafâ Efendi câmi‘i (Muğla): 106

Mustafâ Efendi, Karadağlızâde Müftî: 52
Mustafâ Efendi, Mevlânâ (Bağdâd şeyhülislâmı): 212
Mustafâ Efendi, Piyaleoğlu: 37
Mustafâ ibn-i Piyale: 37
Mustafâ Kapudan (Cezâyirli): 119
Mustafâ Paşa, Cânpûlâdzâde: 385
Mustafâ Paşa hânı (Ayntâb): 179
Mustafâ Paşa hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
Mustafâ Paşa, Kaplan (Kapudan): 53, 57
Mustafâ Paşa, Koca: 228, 257, 275
Mustafâ Paşa, Lala: 153, 162, 213, 231, 235, 261, 264, 265
Mustafâ Paşa, Mostarlı: 161
Mustafâ Paşa, Palak (Kapudan): 69, 110, 112, 116, 133, 134
Mustafâ Paşa (Sultân Murâd-ı Râbi‘ silihdârı): 179
Mustafâ Paşazâde: 79
Mustafâ, Sultân: 6
Mustafâ (şehzâde Sultân): 18
Mustafâzâde hayrâtı: 157
mustahfızân: 180, 246, 295, 297, 298, 416
Musul: 212, 219, 230, 253, 266, 288, 300
Musul hâkimi: 377, 379
Musul kal‘ası: 212
Musulluoğlu: 181
Musulluoğlu bâğçesi: 180
Musulluoğlu hânı (Haleb): 189
mûş: 290
muşmula: 89, 328, 399
Mut kal‘ası: 160, 163
Mut kazâsı: 161
Mut nehri: 161
mut‘a nikâhı: 400
mutâf: 181
Mutâf hânı (Haleb): 189
Mutâf hânı (Trablus-ı şâm): 205
mutalsam: 166
mutalsam kenz: 161, 164
mutasarrıf: 286
Mu‘tasımbillâh Muhammed: 330
Mutavtıs Kıbtî (Mısır meliklerinden): 426
mu‘tekif-i deyr: 246
mu‘tekifîn: 270
mu‘temedbaşı: 231
mutrıbân: 83, 190, 274, 369, 397
mutribhâne: 16
muvakkit: 271
Muveylah: 430
Muveylah kal‘ası: 224
Mübârek Geray: 137
mübâşir ağalar: 291
Mücâhid, şeyh: 229
Mücâhidiyye, Bâb-ı: 372
mücellâ âyîne: 167
mücellid: 33, 270
Mücellid hammâmı (Ayntâb): 179
mücevher: 140, 247, 248, 259, 347

mücevher altun kâse: 127
mücevher altun sini: 128
mücevher buhûrdân: 393
mücevher haçlar: 249
mücevher hançer: 346
mücevher kanâdîller: 249
mücevher kilid: 392
mücevher kufl: 254
mücevher sandûk: 128, 248
mücevher sandûka: 247
mücevher şem‘dân: 324
mücevher taş: 251
mücevher tüfeng: 307
mücevvezeler: 429
Mücîreddîn, şeyh: 229
Mücrim: 47, 274, 294
müd: 130
Müdde‘â mescidi: 390
müderris: 20, 22, 36, 39
mü’ellif: 16, 91, 190, 285
mü’ezzin: 13, 40, 51, 74, 86, 87, 119, 128, 163, 169, 187, 201, 204, 205, 208, 210, 214, 227, 232, 234, 236, 239, 257, 271, 282, 285, 313, 325, 347, 363, 377, 385, 386, 388, 402
mü’ezzin mahfili: 15, 81, 144, 157, 166, 169, 198, 236, 237, 313, 325, 358
mü’ezzinler maksûresi: 270
Mü’ezzinzâde Çelebi: 227
müfessir: 18, 21, 41, 75, 91, 93, 181, 214, 225, 236, 241, 249, 250, 277, 281, 334, 350, 359, 360, 361, 390, 394, 405, 412
Müfred bi'l-hac: 338
Müfred bi'l-kırân: 338
Müfred bi'l-umre: 338, 339
müftî: 30, 32, 33, 36, 37, 45, 47, 64, 79, 92, 109, 112, 144, 204, 267
Müftî câmi‘i (Ayntâb): 178
Müftî Efendi câmi‘i (Sivrihisâr): 70
Müftî medresesi (Karaman): 159
Müftü hânı (Mar‘aş): 175
mühendis: 34, 43, 51, 89, 197, 225, 231, 238, 248, 268, 292, 298, 312, 317, 377
mühimmât: 289, 421, 428
mühr: 247, 335
mühre: 418
Mühr-i İlyâs deyri: 250
Mühr-i İlyâs iskelesi: 257
Mühr-i Nebî: 335
mühr-i nübüvvet: 265, 319
mühr-i Süleymân: 64, 324, 366
mühür: 246, 250, 329
mühür sâhibi: 49
mühürdâr hücresi: 276
Mühürdâr Paşa: 59, 60, 61, 65, 68
Mühürdâr Paşa bâğçesi (Rodos): 124
Mühürdar Paşa bâğı: 67
mühürdârlık: 59
mük (tahıl ölçeği): 288
Mükerremeddîn Sultân, Seyyid: 54
Mültekâ'l-Abhur (kitâb): 164
Mültezem: 351, 383, 390
mültezim: 47, 54, 368

müneccimîn: 372
Mürde-hayât bınarı: 84
Mürre bin Kâ‘b: 392
Mürselât cebeli: 365, 402
Mürselât kayası: 363
mürtezika: 213, 256, 257, 327
müsâfirhâne: 20, 194, 226, 248, 336, 391
Müsâfirîn Bâğı (Melemen): 48
müselles-i şer‘iyye: 279
müsellim: 18, 92, 108, 150, 163
Müsennâ cebeli: 379
Müsevlî kazâsı: 139
müshil: 296, 305, 417
müsk [ü] amber-i hâm: 221
Müslim (kitap): 42, 184, 384
Müsma‘: 222
müsmirât: 206
müstahab: 348
müstahfızân: 102, 419
Müstahsen sebîli: 410
Müstedâm Ağa: 117
müstehab: 360, 368
müşk: 70, 87, 98, 128, 139, 140, 168, 244, 269, 270, 350, 398, 400
müşk-i amber: 28, 97, 279, 283, 386
müşk-i Hıtâ: 369
müşk-i hıtâyî: 407
müşk-i rûmî: 328
müşk-i tâtârî: 326
Müşklü bel: 119
müşklü cisir: 119
Müşklü köprü: 119
Müte‘arribe: 394, 395
Mü'tefikât şehri: 258
mütevellî: 27, 32, 66, 70, 77, 100, 112, 117, 118, 122, 132, 137, 139, 171, 193, 194, 226, 231, 265, 318
Mütevellî kullesi (Rodos): 124
müverrih: 98, 172, 176, 183, 185, 191, 195, 213, 242, 383, 387, 408, 427, 428
müverrih İshâk: 408
müverrihân: 73, 164, 167
müverrihân-ı Mısır: 425
müverrihân-ı Rûm: 38
müverrihân-ı Yûnâniyân: 248
müverrih-i âlem: 389, 409, 424
müverrihîn: 212, 237, 250, 255, 268, 322, 332, 361, 412, 413
Müveylah: 370, 414, 417, 418
Müyesser (gulâm): 390
Müzdelife: 353, 360, 361, 362, 364, 390
Müzeyrib: 262, 285, 288, 289, 290, 293, 295, 297, 302, 306, 325, 416

- N -

Nâbe suyu: 427
nabık: 334, 416, 417, 422
nâbıka dırahtı: 393, 394, 399, 417

Nâblîs kal‘ası: 228
Nabt menzili: 415
Nâbulus: 127, 128, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 250, 258, 267, 281, 289, 295, 296, 418, 421
nacak: 84, 365
nâdî: 416
nâdî bedevîler: 419
nafaka: 297
Nâfi‘, İmâm: 88, 330
nâfile namâz: 352, 364
Nahcivân: 301
Nahil kal‘ası: 422, 423
Nahir mescidi: 364, 390
nahiv: 91, 93, 286
Nahleteyn ziyâreti: 335
Nahl-i Atîk: 422
nahl-i hurmâ: 214, 295, 297, 312, 336, 407
Nahl-i hurmâ (menzil): 430
nahl-i Tûbâ: 60, 85, 127, 270, 397
nahl-i Tûr-ı Sinâ: 85
Nahşivân: 355
nâ’ib: 49, 96, 110, 118, 144, 150, 162, 192, 409
Nâ’iboğlu hammâmı (Ayntâb): 179
nâka: 311, 348, 358, 429
Nâka boğazı: 299, 300
Nâka cebeli: 370
Nâka kayası: 299, 300, 302
Nâka-i Sâlih kayası: 415
Nakb-ı Alî: 430
nakîb: 24, 25, 26, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 45, 47, 79, 92, 98, 99, 109, 141, 153
nakîbüleşrâf: 13, 19, 29, 31, 38, 49, 62, 79, 86, 90, 91, 97, 101, 105, 112, 122, 142, 144, 145, 146, 151, 155, 158, 162, 166, 168, 175, 178, 181, 185, 195, 197, 203, 209, 214, 220, 228, 231, 267
nakkâre: 140, 178, 207, 221, 256, 349
Nakşe cezîresi: 134
nakş-ı Bihzâd: 38, 73, 237
nakş-ı bûkalemûn: 20, 24, 34, 38, 39, 40, 63, 74, 81, 82, 114, 116, 128, 130, 133, 137, 143, 169, 181, 189, 198, 204, 205, 217, 220, 223, 233, 234, 236, 270, 294, 313, 331, 385, 388, 392
nakş-ı Cihân: 147
nakş-ı Çîn: 74, 98, 388
nakş-ı hâtem: 282
nakş-ı Mânî: 92, 188, 235, 236
nakş-ı mühr-i Süleymân: 187
nakş-ı nigârhâne-i Çîn: 237, 397
nakş-ı Rûm: 246
nakş-ı şükûfe: 388
Nakşıbendî tekyesi: 191
Nakşibend Bahâüddîn tekyesi (Mekke): 396
Nakşibendiyye, tarîk-ı: 258
Nâkûr cebeli: 217
Nâkûra boğazı: 217
Nâkûra karyesi: 228
nâkûs: 120, 248
na‘l: 113
Naldöken kayası: 34
na‘leyn: 208, 234, 247
na‘lın: 82

Nalınlı şeyh tekyesi (Kütâhiyye): 16
Na‘ma karyesi: 211
namâz: 11, 64, 194, 219, 236, 409, 418
namâzgâh: 23, 43, 52, 87, 90, 91, 94, 108, 119, 120, 143, 189, 222, 244, 336
namazgâh köşkü: 140
nâme-i pâdişâhî: 349
nân: 48, 84, 95, 171, 183, 194, 217, 225, 226, 256, 265, 271, 288, 306, 327, 398, 402
nân ü nemek: 73
nâne çöpü: 21
nâr: 17, 53, 89, 93, 99, 109, 115, 116, 148, 155, 161, 167, 170, 176, 182, 237, 423
Nâr vâdîsi: 346, 414, 415, 430
Nârenc Kal‘a-i İstanköy cezîresi: 112
nârencât ilmi: 131
narh: 274
nasârâ: 20, 50, 66, 226, 230, 231, 245, 248, 250
nasârâ-yı Rûm: 246
nâsıh: 145
Nâsır, Bâb-ı (Mısır): 429
Nâsır Efendi, şeyh: 214
Nâsır ibn Kalâvân (Mısır sultânlarından): 213
Nâsıreddîn, şeyh: 184
Nasreddîn Beğzâde: 184
Nasreddîn câmi‘i (Tire): 87
Nasriyye medresesi: 239
nassâb: 419
Nâsse: 384
Nasûh Bey hammâmı (Karaman): 159
Nâşif kahvesi (şâm): 274
Nâşifoğlu: 260, 296
Nâşifoğlu sarâyı (şâm): 276
Naşlı ılıcası (Simav): 27
Nâşşe: 384
Na‘şu'l-vusûl: 333, 334
na‘t-ı kuddûsî: 85
na‘t-ı Resûlullâh: 307
na‘thân: 234
Na‘ûra karyesi: 225
Nazar, Bâb-ı: 239
Nazar Dede: 141
nazargâh: 85, 106, 108, 187, 272
Nâzır hammâmı (Adalya): 147
Nâzır hammâmı (Tire): 88
nâzil: 337
Nâzlı: 86, 96, 97, 98, 99, 104
Nâzlı incîri: 97, 99
Nâzlı kadısı: 96
Nâzlı kapusu: 80, 83
nebât-ı hamevî: 82
Nebât-ı hamevî bâzârı (şâm): 275
nebbût: 204
nebevî ilmi: 406
Nebî, Bâb-ı: 372, 394
Nebî câmi‘i: 411
Nebî Efendi hânı (Akhisâr): 35
Nebî mescidi: 390

neccâb: 329, 384, 407
neccâr: 68, 131, 196, 258
Necdî (at cinsi): 407
necef: 40, 43, 74, 81, 166, 225, 234, 247, 248, 265, 324, 380, 393
Necî: 127
Necmeddîn Ebûbekir, el-Melikü's-Sâlih (Sultân-ı Mısır ve'ş-şâm): 281
Necmeddîn Sâlih, el-Melik: 298, 381
Necmeddîn sarnıcı: 152
Nedelko (Memlûk adı): 244
Nedîm Çelebi: 91
nedîm-i hâs: 429
Nef`î: 44
nefîr: 76, 140, 178, 207, 256, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 299, 303, 305, 339, 342, 411, 414, 415, 417, 418, 419, 422, 424, 428
nefîr-i rıhlet: 358, 366, 419
nefîr-i şedd-i rahil: 291, 292
neft: 47, 247, 260
neft katrân: 163
neftî: 383
neftî boğası: 143
neftî boyaları: 31
neftî taş: 350
neftî taş kaldırım: 355
nefy: 40
nehb ü gâret: 92, 128
nehenk: 121, 125
nehenk balığı: 418
Nehr-i Gedüs: 26
Nehrü'l-Kâ'a: 370
Nehrü'l-kelb: 208, 209
nemek: 97, 280, 398
nemekdân: 297
Nemrûd: 47, 254, 255
Nemrun kal'ası: 166
Nemse: 416
Nemse çâsârı: 63, 277
nerdübân: 14, 15, 27, 34, 38, 41, 51, 55, 64, 74, 81, 87, 92, 98, 105, 111, 124, 125, 127, 129, 137, 144, 145, 146, 151, 152, 167, 195, 197, 205, 208, 220, 224, 234, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 246, 248, 251, 253, 269, 270, 276, 295, 296, 298, 326, 330, 334, 335, 336, 344, 354, 358, 363, 372, 373, 374, 375, 382, 385, 386, 387, 392, 393, 397, 402
nergis: 328, 369
Nergis limanı: 68
Nerîmân: 250, 347
Nesîmî, Hazret-i: 191
Nesîmî tekyesi (Haleb): 191
nesrîn: 335, 399
nessâc: 320
nesterîn: 224
neşşâl: 419
Nevâ karyesi: 290
nevâhânlık: 90
Nevâhî kazâsı: 161
Nevâtîr menzili: 424, 426
nevbet çalınmak: 154
Nevbet kullesi: 124
nevbetci: 296
Nevbethâne kullesi (Rodos): 124

Neverrid Hüseyinzâde tedribesi: 181
Nevmî Çelebi: 21
nevregân: 114, 301
Nevrûz: 105
Nevrûz-ı Hârezmşâhî: 84
Nevrûzoğlu: 157
ney: 148
neyistân: 292
neyzen: 48, 179
nezerât: 153, 172, 191, 195, 216, 227, 229, 246, 268, 315, 323, 349, 370
Nısyât, manastırı: 195
Nif, ehl-i: 38
Nif kirazı: 93
Nif şehri: 34, 37, 38
Nifak karyesi: 181
nifâs: 335
nigâhbân: 77
nigârhâne-i Çîn: 393
nigârhâne-i nakş-ı Çîn: 313
nigehbân: 20, 204, 209, 253, 311
Niğde sancağı: 174
Nihâvend: 322
Nikâh-ı mut'a: 400
nikâh-ı şer'-i Resûl: 281
nikrîs: 218, 262
Niksar şehri: 26
Nîl: 256, 259, 271, 366, 416, 425, 427, 428, 429
Nîl nehri: 256, 414, 427
Nîlûfer: 10, 369
Nîlûfer, ayn-ı: 9
Nîlûfer nehri: 9, 10
Nîlûfer Sultân (Aydın Bay kızlarından): 97
Ni'me câmi'i (Safed): 220
Ni'me, şeyh: 220, 222
Ni'metullâh tarîkı: 181
Ni'metullâhî tekyesi: 191
Nîmî Çelebi: 44
Nîrâb, Bâb-ı (Haleb): 186, 188
Nîrâb köşesi: 186
Nisvân bâğı: 335
Nisvân bâzârı (şâm): 275
Nişa: 39
nişâncı: 176, 276, 406
Nişâncı Paşa hâssı: 157
nişasta: 82
niyâbet: 90, 117, 216, 265, 267, 275, 302, 341, 342
nobut: 217, 410
Nogay: 346
Nogay Tatarı: 356, 426
nohud: 23
nohudlu çörek: 44
Noktacı Alî Efendi, şeyh: 285
Nu'aym karyesi: 258
Nûbâ cebeli: 390
Nûbe vilâyeti: 425

Nûh, Hazret-i: 76, 166, 203, 266, 309, 320, 392, 395, 408, 415
Nûh Paşa: 159
Nûh Paşa câmi‘i: 158
Nûh Paşa hânı (Karaman): 159
Nûh Tûfânı: 34, 184, 213, 223, 237, 238, 266, 268, 290, 378, 389, 415
nukabâ: 241
nukra: 288, 323
Nu‘mân ibn Sâbit: 153, 214, 309, 338
Nu‘mân, şeyh: 193
Nûn Nebî (Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim oğlu): 207
Nûr câmi‘i (Tarsûs): 166, 167, 168
Nûr cebeli: 168, 367, 390, 402
Nûr kazâsı: 168
Nûr yaylası: 165
Nûreddîn eş-şehîd: 18, 228, 230, 266, 272, 273, 283, 285, 292, 296, 309, 315, 316, 317, 318, 324, 379
Nûreddîn, la‘net-nâme-i: 317
Nûreddîn sancağı: 96
Nûreddîn sarâyı (şâm): 277
nûreddîn sultân: 137
Nûreler kazâsı: 168
Nûrî hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
nûriyye helvâsı: 83
Nûrullâh-ı Karamanî, şeyh: 159
Nûrune karyesi: 181
Nusaybin: 128, 139, 201, 212, 230
Nusayrî: 187, 194, 203, 208, 266
Nûşî Çelebi: 91
Nûşirvân: 113
Nutkî: 171
nücebâ: 241
nüdemâ: 28
nühâs: 235, 283, 317, 393
nüzûrât: 120, 127, 131, 141, 324

- O -

oba: 138, 185, 355, 369
ocak ağaları: 429
ocak taşı: 316
odabaşı: 345
odun: 30, 265, 341, 419
Odun bâzâr (Kilis): 182
Ogan kazâsı: 156
oğuz tâ’ife: 48, 170
oğuzlar vilâyeti: 47
Ohri gölü balığı: 27
ok: 216, 222, 263, 264, 410
ok menzili: 108, 217, 390
Okçuoğlu harvânîleri: 175
Okçuoğlu kürk-i harvânî: 180
Oklu Çam: 28, 29
okluk: 410
Okyunus: 212

olta: 417
Omuzlu Küçi Dede: 176
On İki İmâm: 65, 67, 330
Or Ağzı kal'ası: 137
Orhân Gâzî: 9, 45, 46, 79, 92, 97, 108, 141, 146, 148, 227
Orhân, Sultân: 8, 19, 22
Orhânî, sâtûr-ı: 79
orman: 10, 46, 56, 57, 58, 79, 80, 99, 100, 104, 145, 148, 149, 153, 156, 161, 173, 176, 193, 194, 197, 201, 211, 261, 265, 295, 343, 414
orsa bayrakları: 120
Orta câmi' (Cum'a-âbâd): 71
Orta Hammâm (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
Orta mahalle (kal'a-i Besni): 177
Orta mahalle (Kütâhiyye): 14
Ortahisâr: 124, 126, 151, 152, 158
Osim germâb (Simav): 27
Osmân Ağa çeşmesi (Tire): 88
Osmân Beğ (Demir Paşa oğlu): 291
Osmân bin Emetullâh: 42
Osmân câmi'i: 257
Osmân Dede karyesi: 177
Osmân Dede Sultân: 177
Osmân Efendi câmi'i (Muğla): 106
Osmân Gâzî: 136
Osmân Hân: 8
Osmân, Hazret-i: 74, 234, 237, 257, 282, 307, 308, 312, 313, 314, 318, 322, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 363, 364, 379, 394, 403, 405
Osmân Herâvün, şeyh: 405
Osmân ibn Affân: 329, 394
Osmân Paşa hânı: 16
Osmân Paşa (Nişâncı): 176
Osmân Paşa sarâyı (Kütâhiyye): 14
Osmân Paşazâde: 23
Osmân, Sultân: 268
Osmân Süleymân Paşazâde kasrı: 18
Osmâncık, Sultân: 9, 12
Osmân-ı Sânî: 406
Osmân-ı Zü'n-nûreyn: 403
Osmânî, kânûn-ı: 333
otağ: 108, 286, 289, 290, 293, 295, 307, 345, 347, 348, 367, 429
Otbâzârı (Afyonkarahisâr): 20
Ova kapusu (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Ova kurâları: 67
Ovava deresi: 119

- Ö -

öd: 76
öğdil: 28, 94
ökçe: 224
öküz: 187
Öküz Mehemmed Paşa sebîli (Sakız): 65
Ömer, Bâb-ı: 346
Ömer Beğ karyesi: 19
Ömer bin Amr Berîberî: 332

Ömer bin Mehemmed: 406
Ömer câmi‘i (Lâtıkıyye): 195
Ömer câmi‘i (Sayda): 214
Ömer cebeli: 394, 397
Ömer Çelebi (Mütevellî Kâtibi): 137
Ömer (=Ebû Cehil): 322
Ömer Efendi, el-Hâc: 157
Ömer Efendi (Mu‘allim-i Sultân): 405
Ömer, eş-şeyh: 12
Ömer Fârûk: 323
Ömer, Hazret-i: 82, 176, 177, 195, 197, 213, 215, 230, 231, 233, 234, 237, 244, 245, 246, 248, 266, 284, 293, 312, 317, 322, 324, 325, 329, 331, 332, 336, 350, 353, 363, 368, 379, 394, 396, 405
Ömer, Hazret-i: 248
Ömer ibn Abdülazîz: 287
Ömer ibnü'l-Hattâb: 322, 331, 390, 394, 405
Ömer mescidi: 248, 394
Ömer Paşa: 142, 143, 322
Ömer Paşa bürkesi: 345
Ömer Paşa cisri: 142
Ömer Paşa (Mısır vâlîsi): 344
Ömer Rûşenî: 56
Ömer şâh: 93
Ömeriyye medresesi (Mekke): 395
Ömerü'l-Fârûk: 312, 322
Örüncük nâhiyesi: 17
Ösek bâzârı: 98
öşr: 102, 115, 116, 122, 139, 142, 170, 231, 279
öşr-i sultânî: 43, 105, 122, 133, 139, 180
Öyücük karyesi: 181
Özbek: 410
Özbek âdemi: 410
Özbek Beğ: 409
Özbek Beğ, Emîrü'l-hac: 411
Özbek Beğ ibn Ebû şevârib: 367
Özbek Beğ (Mısır emîrü'l-haccı): 345, 366, 367, 414
Özbekçe: 410
Özbekî: 22
Özkur câmi‘i: 129
Özkur karyesi: 129, 133

- P -

pabuc: 74, 151, 249, 278, 337
paça: 17
paçarızlar: 179
pağurya: 125, 301
pala bıçak: 36, 37, 84, 108
palamarlar: 148
Palambaoğlu Çiftliği: 133
palasanta (ağaç cinsi): 270
Palatozan câmi‘i (Tire): 87
pâlheng: 140, 146
pâlûde: 256, 274

Pambulis nehri: 165
pamuk bezi: 26, 412, 415
Pamuk hânı (Adana): 170
Pamukçu Etrâki: 10
Pamukçulu köyü: 11
panayır: 66
pânzehr-i mârî: 407
Papa: 315, 316, 317
Papa gemileri: 117
Papa kapusu (Rodos): 124
Papa kullesi: 124
Papamonta: 7, 378
papas: 41, 66, 160, 227, 231, 245, 248, 317
Papas cebeli: 9
papas (fişek çeşidi): 366
Papas kapucıbaşı (hünkâr kapucıbaşılarından): 133
papatya (beyâz): 356
papinta kâğızları: 423
pâpûş: 350
Paris şehri: 277
Parmak kapu (Karaman): 158
Parmaklı beden kapusu (Rodos): 123
parmaklık: 167, 180, 236, 281, 312, 336
Pârs memleketi: 139
parsa: 66
Pârsâ Hâtûn, Hazret-i: 183
Pârsî lisânı: 394
Pasba hânı (Tire): 88
pâsbân: 21, 101, 113, 125, 169, 179, 189, 275
pastav saya çuka: 121
Paşa adaları: 78, 112
paşa ağaları: 264, 275, 286, 288, 291, 366, 427
paşa askeri: 13, 142, 286, 291, 294, 307
Paşa Bınarı: 27
Paşa câmi'i (Akhisâr): 36
Paşa câmi'i (Karaman): 158
Paşa câmi'i (Yenişehir): 9
Paşa cezîresi: 122
Paşa hammâmı (Adalya): 147
Paşa hammâmı (Adana): 170
Paşa hammâmı (Akhisâr): 35
Paşa hammâmı (Ayntâb): 178
Paşa hânı (Akhisâr): 35
Paşa hânı (Haleb): 189
Paşa Hânları çeşmesi (Tire): 88
paşa hâssı: 9, 19, 37, 45, 46, 92, 96, 103, 108, 141, 142, 144, 149, 153, 155, 172, 193, 202, 216, 226, 253
Paşa kahvesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Paşa kethudâsı: 287, 295, 367, 429, 430
Paşa mahallesi mescidi: 15
paşa otağı: 291
paşa sancağı: 17, 184, 267
Paşa sarâyı: 126, 146, 162, 190, 207, 210, 220, 239, 266, 268, 276
Paşa sarâyı (Afyonkarahisâr): 21, 22
Paşa sarâyı (Haleb): 191
Paşa sarâyı (Kütâhiyye): 14

Paşa sarâyı (Mar'aş): 175
Paşa sarâyı (Safed): 222
Paşa sarâyı (Silifke): 161
Paşa sarâyı (şâm): 258, 275, 283
Paşa sebîli (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
paşa tahtı: 213, 231
Paşa voyvadası: 108, 167
paşmak: 400
pataruna gemisi: 59
patlıcan: 98, 211
paturna: 201
paturuna galyonu: 111
Payas kazâsı: 173, 185
pâybend: 280, 289
pâypûş: 249, 328, 337, 400
pâzâr: 145, 149
Peçin kal'ası: 110
Peçoy: 145
pedaki (erkek çocuk): 56
peder (Evliyâ'nın babası) (ayrıca bkz.: Dervîş Mehemmed Zıllî) : 16, 243, 382
pehlivân: 21, 27, 28, 116, 118, 263, 333, 351, 366, 398
Pekmez hânı (Ayntâb): 179
peksumât: 69
pembe (beyâz): 94
pembe bezi: 31, 95, 98, 338
pembe bezi haftân: 84
pembe fûta (beyâz): 323
pembe habl (beyâz): 381
pembe ipliği: 84, 95, 102
pembe (pamuk): 21, 25, 32, 36, 46, 78, 79, 84, 98, 102, 167, 170, 206, 215, 278, 401
pembe tınâb: 383
Penç Hasan: 113
Pendik karyesi: 8
Pendik Koca: 8
perde: 382
Perendi kazâsı: 168
pergâr: 81
perhîz: 218, 223, 247, 400
perî: 233, 240, 359
Perî Beşe: 55
Perî hammâmı (Tire): 88
perîçehre avret sûreti: 34
perîşânî destâr: 185
perr-i tâvûs: 275
Pervîz Efendi, el-Mevlâ: 406
Pervîz şâh (Acem şâhı): 340
Peşeng: 415
peşkîr: 82
peştemâl: 196, 305, 338
Petromir kayası: 34
Peygamber Eşmesi kal'ası: 296
peykân-ı tîr: 28
peynir: 133, 137, 138, 187, 254, 301
Peynir hânı: 189
peynirli börek: 279

Pılatınoş kal‘ası: 196
pırnar çalısı ağacı: 67
pilâv: 160, 161, 171, 256, 273, 327, 400
Pilâv depesi (Marmaris civarında): 120
Pili kal‘ası: 112, 116
Pilili Ahmed Ağa: 115, 117
Pîr Ahmed Çavuş mescidi (Kâfirâbâd): 157
Pîr Dede nazargâhı hammâmı: 81
Pîr İlyâs Dede: 156
Pirce Alâeddîn Sultân: 153, 154
pire: 215, 339, 344, 362
Pire suyu: 215
pîrezen: 163, 249
Pîrî Beşe, Serdâr: 56, 57, 58
Pîrî Efendi (Fâtih câmi‘inin imâmı): 56
Pîrî Mehemmed Paşa ibn Ramazân medresesi (Adana): 170
Pîrî, şeyh: 56
pirinc: 82, 160, 161
Pirinc hânı (Sayda): 214
Pirinc hânı (Trablus-ı şâm): 205
pirinc-pirim: 227
pirinç: 235, 270
pirinç buhûrdân: 249
pirinç halka: 368, 381, 383
Pirinç hânı (Adalya): 147
pirinç kafesli pençere: 314
pirinç kafesli revzen: 314
pirinç kanatlı kapular: 239
pirinç kapu: 234, 313, 373
pirinç (maden, metal): 313, 372
Pîrler mahallesi (Kütâhiyye): 14, 18
Pîrler makâmı: 241
Pîrler Sultân: 18
Pîrsiz Alî Ağa çiftliği: 110
pîrûze: 324, 364, 369, 407
pîş kabza (güreşte oyun): 27
pîşgîrler: 407
Pişmâniyye câmi‘i (Ayntâb): 178
pîş-tahta: 149, 407
Piyale Paşa: 61, 62, 64, 65, 133, 136
Piyale Paşa hammâmı: 179
Piyale Paşa hammâmı (Sakız): 64, 65
Piyale Paşa hânı (Sakız): 65
Piyaleoğlu Mustafâ Efendi câmi‘i: 37
Poça: 118
Polâd Emîr: 78
Polâd kal‘ası: 78
Polâd, Sultân: 78
polta (gemi cinsi): 408
Portakal: 197, 384, 413
Portekiz: 384
post: 131, 361
post sâhibi: 21
postal: 152, 164, 193
Postin Baba âsitânesi: 9

Postinpus Baba, şeyh: 9
poşu: 10, 206, 215
potat: 64, 65, 67
Poyraz limanı (Rodos): 125
poyraz rûzgârı: 59, 64, 112, 118, 123, 415
Prak şehri: 65, 277
pûl: 369
pûlâd: 250
pûlâd-ı Nahcivânî: 6, 113, 283, 306, 318, 347
Purnaz kazâsı: 139
Pus kal‘ası: 38
Puskopo kral: 39
Puslulu câmi‘i (kal‘a-i Alaşehir): 31
pusu: 223, 269, 303, 366
put: 20, 246, 247, 287, 353
puthâne: 53, 64, 66
putperest: 76
püsûs-kârî: 247, 313, 318, 407

- R -

Rabbü'l-Belhî: 258
Râbığ: 430
Râbi‘a Eşmesi: 342, 343, 356, 410, 417
Râbi‘a-i Adeviyye: 91, 93, 131, 199, 242
Rabika Hâtûn: 243, 254
Rac‘îm, Melik: 252
ra‘dî (fişek çeşidi): 366
Râdîm: 218, 415
Râfızîler: 217, 219, 283, 318
râhib: 244, 245, 246, 423
Râhil Ana türbesi, Hazret-i: 243
Râhime Ana (Hazret-i Eyyûb Nebî hâtûnu): 222, 291
rahle: 393
Rahmet, Bâb-ı: 241, 312, 313, 325
raht: 30, 429
Rahtuvân sarâyı (şâm): 277
râ‘î: 254, 320
Râ‘î tekyesi: 191, 272
rakı: 114
Rakkâs: 37, 190, 369
rakkâsân: 43, 83
raksıbendî dülbend: 54
Ramazân Ağa: 163
Ramazân Ağa mescidi (Silifke): 162
Ramazân Ağa, Silifkeli: 163
Ramazân Çelebi, Mü’ezzin: 163
Ramazân Efendi câmi‘i (Ayntâb): 178
Ramazân Efendi câmi‘i (Güzelhisâr-ı Aydın): 80, 82, 84
Ramazân Efendi medresesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Ramazân Efendi, şeyh: 181
Ramazân eş-şehir be-Nişâncızâde: 285
Ramazâniyye ya‘nî Adana kal‘ası: 168

Ramâzaniyyelü: 128
Ramazânlı: 172
Ramazânlı ecdâdı: 172
Ramazânoğlu: 167, 169, 170
Ramazânoğlu câmi‘i: 169
Ramazânoğlu, Gâzî: 170
Ramazânoğlu hânı (Adana): 170
Ramazânoğlu İbrâhîm Beğ: 167
Ramazânoğlu yaylası: 165, 166, 170
râşidiyye: 83
Rattâlî: 182
râvî-i hadîs: 184, 196, 207, 284, 332, 333, 337
Râvîler: 368
ravza-i Muhammedî: 307
Ravza-i Mutahhara: 6, 311, 313, 314, 318, 321, 323, 328, 410
Ravza-i Mutahhara câmi‘i: 311
ravza-i Rıdvân: 42, 97
Ravza-i şerîf haremi: 327
razakı: 55, 115
râzyâne: 398
Rebî‘ bin Abdül‘uzzâ: 330, 331, 403
Rebve cebeli: 281
Rebve nehri: 216, 281
Receb Ağa sarâyı (şâm): 277
Receb Efendi, şeyh: 91
Receb Paşa (Bosnaviyyü'l-asl Sultân Murâd-ı Râbi‘in vezîr-i âzamı): 59
Receb Paşa câmi‘i (Rodos): 129
Receb Paşa, Kapudan: 76, 77
Recebü'd-dâ‘î: 207
recemât: 75, 361, 368
Recîl, Melik (Kıbtî ferâ‘inelerinden): 427
recm: 360, 361
reçel: 60
Redâm, Hazret-i: 222
refref: 236
rehâvî makâmı: 248
rehzen: 11
Re’îs dağı: 153
Re’îs-i Tuğrâ menzili: 424
Remil, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 205, 208
remil ilmi: 167
Reml Gurâbî: 425
Remle: 127, 227, 231, 266, 283, 289, 421
remmâl: 320
remmâsân: 397
rencber: 115, 157, 193, 215
rencber gemileri: 125
Re's-i Nevâtır: 430
Re’s-i Osmân kal‘ası: 183
ressâm: 38, 74
Resûl: 212, 271, 375, 380, 426
Resûl câmi‘i: 332
Resûl, Hazret-i: 61, 182, 217, 230, 236, 237, 242, 243, 247, 251, 284, 292, 296, 308, 311, 312, 313, 314, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 344, 353, 367, 372, 379, 383, 390, 392, 394, 403, 429
Resûl-i Ekrem: 285, 296, 322, 391

Resûl-i Fahr-i Kâ'inât: 323
Resûl-i Hudâ: 6, 240, 256, 322
Resûl-i Kibriyâ: 319, 381
Resûl-i Mübîn: 367
Resûlullâh âsitânesi: 309, 312
Resûlullâh câmi‘i: 314, 321, 326, 363
Resûlullâh, cesed-i: 315
Resûlullâh, ehl-i beyt-i: 331, 342
Resûlullâh, mu‘cize-i: 237, 296, 297, 317, 336, 340, 398
Resûy cebeli: 412
Re’sü'l-uyûn: 216
Resyan karyesi: 184
Reşîd: 166, 266, 428
Reşîd benderi: 427, 428
Reşîd, kabâyil-i: 262
Reşîdoğlu: 299, 304, 368
Revâide kazâsı: 184
Revâk Sultân: 44
Revân seferi: 45
reybâs: 279, 299, 369
reyhân: 44, 76, 83, 94, 167, 239, 258, 268, 314, 318, 399, 402
Reyhân, şeyh: 258, 276, 278
Reyhâniyye: 208
Reytân nehri: 216
Reyyâh bin Abdülfart: 322
Rıdvân Ağa: 202
Rıdvân Beğ (Mısır Emîr-i haccı): 340, 343, 411, 416, 422
Rıdvân Paşa: 307, 411
ridâ-yı Muhammedî: 388
Rîha kasabası: 184, 193
rîh-i akîm: 304
rîh-i sarsar: 290, 293, 304
rikâb: 429
rikâbdâr: 384
rikâb-ı hümâyûn: 231
rimâl-i sâ‘at: 363
risâle: 5, 94, 275, 384
Risâlet, Hazret-i: 176, 182, 207, 211, 212, 230, 236, 237, 242, 244, 246, 251, 258, 263, 281, 282, 283, 287, 288, 292, 296, 305, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 343, 344, 353, 363, 364, 367, 368, 373, 374, 379, 381, 383, 386, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 398, 402, 403, 404, 405, 411, 413, 427
Risâlet-penâh: 74, 105, 170, 176, 181, 182, 196, 230, 233, 235, 236, 238, 240, 244, 246, 250, 254, 263, 266, 269, 277, 280, 283, 286, 287, 292, 296, 297, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 321, 322, 323, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 350, 353, 354, 358, 359, 363, 364, 367, 368, 370, 371, 372, 374, 379, 380, 382, 383, 385, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 398, 402
riyâl: 34
riyâzât ilmi: 252
Rodos: 84, 105, 107, 108, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 137, 139, 152, 227, 235, 309, 310, 371
Rodos kal‘ası: 122, 123, 125, 126, 133
Rodos paşası kadırgaları: 126
Rodos paşası sarâyı: 126
Rodos topcuları: 120
Roma: 315
Rubâh, kabâyil-i: 262
Rufâ‘î, meşâyih-i: 242
Rufâ‘î, tarîk-ı: 248, 272

Rufa‘î tekyesi: 191, 245, 272
Rûh, ayn-ı: 218
Ruha: 248, 254
ruhâm: 43, 74, 82, 83, 167, 179, 181, 187, 239, 270, 273
ruhbân: 10, 41, 62, 65, 66, 195, 226, 227, 229, 231, 244, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 315, 316, 423
Ruhbân cebeli: 9
ruhbân-ı Freng: 252
ruhbân-ı Rûm: 252
Rûhullâh: 250
Rukâ‘: 320
Rukıyye (Peygamberimizin kızı): 319, 329
Rûm: 8, 9, 11, 12, 19, 24, 29, 32, 38, 39, 40, 45, 46, 49, 54, 56, 60, 64, 66, 67, 77, 78, 82, 85, 98, 102, 105, 107, 108, 127, 139, 140, 145, 182, 188, 193, 201, 209, 215, 216, 226, 227, 229, 234, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 264, 265, 272, 274, 281, 300, 301, 328, 331, 334, 348, 349, 364, 389, 399, 406, 408, 415, 420, 423
Rûm ahşâbâtları: 326
Rûm avretleri: 115
Rûm bahri: 10
Rûm batâliseleri: 226
Rûm eşcârâtı: 399
Rûm gazâsı: 389
Rûm harâcı: 236, 251, 254, 324
Rûm huccacı: 305
Rûm incîri: 60
Rûm kayser: 246
Rûm kîlesi: 240
Rûm Monlâsı: 33, 229
Rûm, nakş-ı: 246
Rûm ruhbânları: 231
Rûm seyâhati: 410
Rûm seyyâhânı: 190
Rûm, tarz-ı: 272, 333
Rûm tevârîhleri: 227, 281
Rûm ulemâsı: 222, 333
Rûmâne (Hazret-i Âyişe'nin annesi): 331
Rûmeli: 27, 33, 134, 333
Rûmeli askeri: 123
Rûmeli hilâfeti: 28
Rûmeli kadıaskerliği: 86
Rûmeli Meydânı (Mısır): 429
rûmî: 38, 160, 301
rûmî islimî: 81
rummân: 94, 161, 206, 215, 228, 257, 278, 328, 399
Rusâfe nâm mahal: 284
rusâs: 9, 51, 87, 200, 220, 226, 227, 235, 238, 283, 317, 385
rusâs-ı nîlgûn: 39, 65, 75, 87, 89, 234, 265, 274, 276
Rûşenî: 56
Rûşenî, tarîk-ı: 56, 272
Rûşenî tekyesi: 191, 272
Rûşenîzâde, el-Mevlâ: 406
Rûyil, Hazret-i: 222
rübbân: 413, 414
Rükn-i Hacerü'l-esved: 383
Rükn-i Harâm: 376
Rükn-i Irâkî: 351, 380, 381, 383
Rükn-i Kahkahâ: 206

Rükn-i Mescid-i şerîf: 376
Rükn-i murabba‘: 297
Rükn-i şâmî: 351, 380, 381, 383, 385
Rükn-i şarkî: 383
Rükn-i Yemânî: 351, 352, 376, 379, 380, 383, 385
Rükûb mescidi: 390
Rümeyle karyesi: 213
Rümeyletü'l-cemâl: 395
Rüstem: 250, 410
Rüstem bin Abdullâh: 210
Rüstem gulâm: 410
Rüstem Paşa: 116
Rüstem Paşa câmi‘i (İslâmbol): 51
Rüstem Paşa câmi‘i (Urla): 55
Rüstem Paşa hammâmı (Kütâhiyye): 16
Rüstem Paşa hânı: 16
Rüstem Paşa hânı (Tire): 88
Rüstem Paşa kullesi (Kudüs): 232
Rüstem Paşa medresesi: 16
Rüstem Paşa, Sarı: 124
Rüstem-i şîr: 347
rü’ûs-ı hümâyûn: 174, 185, 231, 267
Rü’üs nehri: 196

- S -

sâ‘at: 60, 121
sâ‘at kîseleri: 65
sâ‘at kumu: 227, 240, 301, 357
Sabâ: 270
Sabâ şehri: 297
sabâh namâzı: 360
saban demiri: 264
Sabastiyye: 128, 226, 227, 281
Sabastiyye, beyt-i: 127, 128, 226
Sabastiyye deyri: 226
Sâbirî Efendi: 91
Sâbit, Hazret-i: 222
Sâbitü'l-Ensarî: 333
sâbûn: 53, 56, 76, 82, 193, 194, 206, 249, 284, 308
Sâbûn hânı (Haleb): 189
sâbûn kârhânesi: 56, 193
Sâbûncu Beli: 38
sâbûnhâne: 53
sâbûniyye: 83
Sacnân cebeli: 340
Sâcûr nehri: 189
saçaklı abâyı: 168, 178, 185
saçaklı abâyî: 267
Saçlı Emîr Efendi: 222
Saçlızâde Hasan Ağa sarâyı (Kütâhiyye): 14
saçma top: 126, 179
Sa‘d: 313

Sa‘d bin Mâlik Sinân: 330
Sa‘d bin Zeyd bin Ömer: 333
Sa‘d hazretleri: 263, 346
Sa‘d ibn Ebî Vakkâs: 333, 364, 405
Sa‘d, şeyh: 290
sadağ: 263, 410
sadaka: 19, 143, 166, 315, 316, 323, 399
Sâdât, şeyh: 284
sâdât-ı kirâm: 31, 258, 322, 399
Sa‘deddîn-i Rûmî, şeyh: 340
Sa‘deddîn-i Teftazânî: 176
sadef: 324, 418
sadef kabuk: 418
sadefkârî: 74
sâdelik bezi: 102
Sadı kazâsı: 161
Sa‘d-ı Vakkâs: 263, 332, 333
Sa‘dî, şeyh: 5
Sa‘dî, tarîk-ı: 272
Sa‘dî tekyesi: 191, 245, 272
Sadîk ibn Hazret-i Efrâyim: 219
sâdis gazâsı: 305
Sa‘diyye, şeyh: 290
Sadreddîn-i Konevî: 102, 281
sadrenc: 36
sadrenc nakşı: 60, 63, 97, 112, 126, 279, 376
Sadr-ı bâz kal‘ası: 176
Sa‘dûn köyü: 291
Sa‘dü'l-Halîl hazretleri: 184
Safâ: 345, 348, 350, 351, 352, 353, 362, 365, 367, 368, 369, 372, 387, 389, 402, 405, 409
Safâ, Bâb-ı: 352, 372, 374, 385, 389, 402, 409
Safâ cebeli: 353, 402
Safâ kapusu: 374
Safâ kemerleri: 353, 374
Safâ makâmı: 391
Safâ soffası: 353
Safâ ve Merve: 90, 375, 390

safâhâne: 272
Safed-i Sıfet: 219
sâfî gümüş tas takye: 176
sâfî kâşî-i Çîn-i lâciverdî: 239
Safiyye binti Hayke: 331
safrâ: 78, 148, 310
safra taşı: 130
Safrâ vâdîsi: 300
Safravî: 386
safrâyî yerekânî: 235
Sagîr, Bâb-ı: 283
Sahâbe: 183, 215, 284, 329
Sahâbe-i güzîn: 229, 263, 265, 312, 333, 340
Sahâbe-i izâm: 258
Sahâbe-i kerrâr: 389
Sahâbe-i kirâm: 176, 182, 184, 195, 196, 207, 215, 225, 230, 242, 250, 258, 265, 266, 269, 281, 282, 284, 287, 305, 308, 309, 311, 312, 319, 322, 323, 329, 332, 333, 334, 335, 337, 339, 340, 341, 348, 363, 364, 367, 372, 389, 390, 395, 398, 402, 405
Sahâbe-i Resûlullâh: 229, 244, 391
sahan: 82, 84, 398
sâhibe'n-nühâs: 318
sâhib-i dîvân: 44
sâhib-i seccâde: 56, 85
Sâhib-i Tuhfe: 356
Sahr bin Harb bin Ümeyye: 282
Sahra: 234, 236, 237, 238, 240, 245
Sahra gârı: 236
Sahra hammâmı (Kudüs): 245
Sahra haremi: 238, 239, 241, 245
Sahra kafesi: 237
Sahra mescidi: 239
Sahra-i Âyişe: 391
Sahra-i nazîf: 235
Sahra-i şerîf: 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240
Sahratullâh: 230, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 248, 270, 312
sahrâ-yı Arafât: 353, 354, 355, 357, 359
sahrâ-yı Ba‘albek: 216
sahrâ-yı Balka: 293
sahrâ-yı Buk‘a: 249, 250
sahrâ-yı Busrâ: 291
sahrâ-yı Davaz: 103
sahrâ-yı Dip: 173
sahrâ-yı Ezlem: 416
sahrâ-yı Heyhât: 342
sahrâ-yı Medîne: 306, 307
sahrâ-yı Meymûn: 342
sahrâ-yı Tîh: 355, 415, 424, 425, 426
sahrîc: 202
sahtiyân: 21, 22, 33
Sa‘î Fâşî: 391
Sa‘îd: 259, 302, 427
Sa‘îd Arab: 14, 80, 183
Sa‘îd, şeyh: 196
Sa‘îd-i âlî: 414, 427
Sa‘îdî (at cinsi): 407
Sa‘îd-i İbrîm: 259

Sa‘îdü'l-Hudrî, Hazret-i: 332
Sâ’ilî Çelebi: 6, 7, 25
Sa‘îr karyesi: 252, 258
Sak Fakı: 142
sakâ: 400
sakâ bârgîri: 276
sakâbaşı: 303
sakal ağarmak: 255
Sakar beli: 107, 108
sakar deresi: 241
Sakar yokuşu: 108, 119
Sakarya nehri: 12
sakırka: 417
Sakız adası: 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 115, 136, 212
sakız ağacı: 62, 67, 70, 279
Sakız atlası: 61, 68
Sakız, binâ-yı: 63
Sakız deryâsı: 136
sakız dırahtları: 212
Sakız hazînesi: 67
Sakız iskelesi: 62
Sakız kal‘ası: 62, 63
Sakız kîsesi: 68
Sakız kullesi: 63
Sakız paşası: 59
Sakız şehri: 65
Sakızistân vilâyeti: 59
Sakîfe: 411, 430
sâkîhâne: 17
sakkâ: 189, 286, 287, 289, 326, 339, 347, 419
Sakkâbaşı medresesi (Mekke): 395
sal: 45
salâ: 401
Salâh: 384
Salâhaddîn: 266
Salâhaddîn câmi‘i (Milâs): 109
Salâhaddîn Sultân: 110, 223
Salâhaddîn Yûsuf (Mısır sultânı): 223, 280
salât-ı asr: 357, 359
salât-ı cenâze: 402
salât-ı cum‘a: 144, 335, 357, 388, 390
salât-ı fecr: 222, 429
salât-ı hâcet: 243
salât-ı hamse: 236
salât-ı ışâ: 303, 360
salât-ı ıyd: 87, 260
salât-ı îd: 360
salât-ı kazâ: 30
salât-ı mağrib: 339, 357, 360
salât-ı şükür: 161
salât-ı terâvîh: 256
salât-ı zuhur: 357, 364
salâti'l-cum‘a: 83
salâti'l-fecr: 240
salâtü'l-mağrib: 424

salavât-ı şerîfe: 290, 293, 306, 323
Salb: 13, 62, 97, 120, 122, 178
Salcan: 138
sa‘leb: 274, 369, 397
salık: 204
Salıncaklı Tokuz Bınar (Mağnisa): 42
Sâlih: 410
Sâlih Ağa, hâkimü'l-vakt: 223
Sâlih Beğ (şehir hâkimi): 220
Sâlih cebeli: 299
Sâlih Efendi, Arab: 91
Sâlih, Hazret-i: 299, 300, 301, 302, 320, 418
Sâlih, şeyh: 283
Sâlihî Çelebi, şâ‘ir: 79
Sâlih-i Rûmî, şeyh: 340
Sâlihîn makâmı: 280
Sâlihiyye: 269, 275, 276, 280, 284, 285
Sâlim Beğ: 243
Salkım sarâyı (Haleb): 190
salma deve: 289, 291, 293, 302, 418
salpa demir: 54
sâlyâne: 62, 184, 267
Sâm bin Nûh: 76, 166, 178, 219, 224, 226, 250, 266, 268, 347
sâm yeli: 414, 415
saman: 148, 287
Sâmir, kabr-i: 222
Sâmirî kavmi: 258
Sâmirî şehri: 228
sammûr: 60, 249
sammûr kürk: 429
sammûr postin: 278
sammûrlu çuka: 192
Samsâd sancağı: 174
Samud Baba: 56
San Basadya kilisesi (Sakız): 65
Sanemeyn: 262
Sanemeyn, uyûn-ı: 262
San‘ân: 348, 356
San‘ân, bilâd-ı: 354
san‘at-ı Frengistân: 366
san‘at-ı harrâtîn: 199
san‘at-ı mermer: 160, 208, 246
san‘at-ı mi‘mârî: 179, 228
sanavber: 94, 211, 399
sanavber fıstık: 77
sancak askeri: 142
sancak (beyâz): 54
Sancak kal‘ası: 54
sancak paşası: 19, 62, 142
sancak pâyesi: 411
sancak ve bayrak: 128
sancakbeği: 19, 110, 166, 172, 181, 183, 195, 197, 260, 310
Sancakburnu: 39, 49, 54
Sancakburnu kal‘ası: 54
sancakdâr: 429

sandal: 121, 122, 270, 369
sandal (ağaç): 249
sandalîler: 247
sandık: 380
Sandıklı: 19, 23, 45
sandûk: 128, 145, 160, 165, 244, 248, 330, 407
sandûka: 11, 74, 94, 140, 145, 165, 198, 224, 227, 244, 247, 250, 254, 255, 256, 258, 259, 263, 276, 282, 283, 291, 317, 318, 322, 324, 331, 332, 333, 336, 352, 378, 388, 404, 407
sanem: 246, 287, 353
Sanemeyn kal'ası: 287, 290
santa ağacı: 241, 306, 313, 412
Santoron cezîresi: 135
sapan-ı Dâvûdî: 140, 164
Saplıca adaları: 68
sar'a: 218
Saraçhâne (Haleb): 188
sarây: 9, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 25, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 51, 53, 58, 59, 61, 62, 64, 73, 76, 77, 79, 80, 83, 86, 90, 94, 95, 98, 100, 102, 106, 109, 116, 126, 127, 130, 131, 133, 134, 137, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 187, 189, 190, 191, 194, 199, 204, 205, 207, 210, 211, 214, 220, 221, 223, 228, 229, 233, 237, 238, 239, 240, 249, 258, 262, 266, 267, 268, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 284, 301, 302, 321, 327, 330, 338, 362, 363, 365, 366, 367, 395, 396, 397, 398, 400, 426, 427
Sarây câmi'i mezâristânı: 18
Sarây cum'ası (Denizli): 102
Sarây cum'ası medresesi (Denizli): 102
sarây hammâmı (Rodos): 130
sarây hammâmları: 16, 147, 159, 182, 399
sarây hâne: 94
sarây kapusu: 276
Sarây kasabası: 100
Sarây mahallesi (Kütâhiyye): 14
sarây meydânı: 276, 278
Sarâyburnu: 133
sarâydâr: 14
sarây-ı gâr: 302
sarây-ı hânedân: 326
sarây-ı hâslar hammâmı: 179
sarây-ı Havernak: 167
sarây-ı Sultânî: 240
sarây-ı şâm: 276
sârbân: 286
Sardinye cezîresi: 136
Sâre Ana, Hazret-i: 250, 254
Sâre, Bâb-ı (Kal'a-i Halîlü'r-rahmân): 253
Sarfa'el (Hazret-i Yahûdâ oğlu): 215
Sarfa'el karyesi: 215
Sarhan: 13, 15, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 46, 48, 54, 78, 85, 95, 110
Sarhan Baba Sultân: 37
Sarhan Bay: 29, 37, 39, 46, 227
Sarhan Beğ câmi'i (Mağnisa): 39
Sarhan Beğ medresesi (Mağnisa): 41
Sarhan Beğ Sultân: 44
Sarhaniyye: 29
Sarhanlı: 95
Sarhanoğlu: 29, 32, 35, 39
Sarı Ahmed Paşa câmi'i (Akhisâr): 35
Sarı Alî Beğ karyesi: 145

Sarı Alî câmi‘i (Tire): 87
Sarı Arslan: 267, 269, 299
Sarı Arslan kal‘ası: 267
Sarı Baba Sultân: 104
Sarı Beğ: 163
Sarı Çam karyesi: 26
sarı çizme: 17, 157, 159, 170, 176, 180, 182, 192, 206, 211, 214
Sarı İbrâhîm Efendi câmi‘i (Akhisâr): 35
Sarı Kula cisri: 172
Sarı Mûmcu köyü: 100
Sarı Saltık: 66
sarıasma (kuş türü): 68
sarıca: 45, 195, 286, 294, 303, 304, 345
sarıca bayrakları: 347
Sarıçam kazâsı: 168
Sarıgana: 189
sarık: 110, 143, 152, 303, 351, 399
sarık (beyâz): 62, 399
Sarısu nehri: 149
sarmısak: 133, 415
sarnıc: 64, 110, 111, 117, 122, 123, 128, 132, 133, 151, 152, 193, 195, 201, 210, 220, 245, 258, 263, 391, 397, 408, 423
sarrâc: 21, 82, 347
sarrâchâne: 21, 53, 179
sarrâchâne çârsûsu: 82
Sarrâchâne (Mağnisa): 44
Sarrâchâne (şâm): 273, 275
sarrâcîn: 202, 276, 286
sarrâf: 231, 327, 427
Sart: 32, 86, 95
Sarvanlı kal‘ası: 173
Sarvanlı Türkmânı: 173
Sasa Beğ hammâmı (Akhisâr): 35
Sa‘sa‘a kal‘ası: 265
Sa‘sa‘a sahrâsı: 265, 266
satranc nakşı: 89, 114
Sâvî karyesi: 229
Savîtü'l-hayl kurbu, Bâb-ı: 207
savma‘a: 28, 63, 91, 119, 198, 199, 239
Savma‘î: 406
sa‘y: 345, 350, 353, 362, 368
saya: 54, 60, 61
Saya Fomo (kızlar kilisesi): 66
Sayda: 135, 201, 203, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 253, 266, 267, 268, 283, 286, 315
Saydûn Nebiyullâh, Hazret-i: 215
sâyebân: 364
sa‘y-ı Safâ: 352, 353, 402, 409
sa‘y-ı vedâ‘: 409
sa‘y-i Safâ ve Merve: 353, 402
sayyâd: 27, 199, 339, 340
Sayyâh, Hazret-i: 217
Sayyâh ibn Yahûda ibn Hazret-i Ya‘kûb: 217
sâz: 365
saz (ot): 140, 148, 149, 172, 177
sazan balığı: 27
sâzende: 37, 43, 44, 48, 83, 190, 273, 365

sazlı göl: 296
sazlık: 48, 186
Seb‘a kırâ’ati: 42, 88, 189, 272, 326, 400
Seb‘atü'l-uyûn: 215
Sebha(?): 430
sebîl: 16, 89, 104, 311, 326, 327, 339, 342, 345, 397, 405
sebîlhâne: 47, 52, 63, 65, 80, 83, 245, 257, 326, 327, 344, 362, 394, 397
Sebîl-i allâm: 324
sebinsam: 83
Sebîr cebeli: 361, 390, 391, 402
Sebîr dağı: 390
Sebîre cebeli: 363
Sebte boğazı: 212, 301
sebû‘: 241
Seb‘ü'l-mesânî: 217
sebzevât: 89
sebzgûn destâr: 399
seccâde: 108, 131, 221, 282, 370, 388, 392
seccâdenişîn: 285, 396
seccân: 229
secde taşı: 382
secdegâh: 236, 251, 268, 383, 388, 391
secde-i şükür: 121, 128, 163, 230, 283, 340
Seçen kal‘ası: 137
sedd-i İskender: 111, 122, 125, 132, 133, 135, 137, 142, 146, 151, 200, 201, 227, 318, 363
sedd-i Kahkahâ: 111, 123, 128, 310
sedd-i Ye’cûc: 103, 125, 135, 151, 154, 200, 202, 206, 214
Sefer Ağa: 8, 141
sefer eşer: 203
Sefer-i Seriyye: 305, 320
segâh makâmı: 78, 285, 306, 401
seğirdimciyân: 46
sehhâr: 403
sehm: 263
sekbân: 45, 195, 286, 294, 303, 304, 345, 347
sekel taş: 271
Seki Çeşmesi hammâmı (Karaman): 159
Seki Çeşmesi kapusu (Karaman): 158
Seki yaylası: 138, 140, 160
sekil taş: 425
sekiz cennet: 236
Selâm, Bâb-ı: 309, 312, 313, 314, 321, 325, 337, 350, 372, 373, 375, 376, 377, 381, 385, 387, 389, 397, 404, 411
Selâm kayası: 305
selâmet kâğıdları: 171
Selâm-ı Atîk, Bâb-ı: 387
Selâm-ı Kebîr, Bâb-ı: 350
selâmiyye dîbâ takye: 54
Selânik: 221, 246
selâtîn câmi‘: 15, 257, 272
Selâtîn ma‘bed: 268
selâtîn-i selef: 32, 96
Selçukıyân: 19, 49, 92
Selîm Ağa: 80
Selîm Baba karyesi: 12
Selîm Çelebi: 91

Selîm Dede: 12, 104
Selîm Hân: 18, 22, 181, 201, 209, 210, 216, 231, 246, 248, 266, 267, 276, 281, 370, 371, 422
Selîm Hân câmi‘i (kal‘a-i Cübeyle): 208
Selîm Hân câmi‘i (kal‘a-i Hüsnâbâd): 202
Selîm Hân câmi‘i (kal‘a-i Sarı Arslan): 267
Selîm Hân câmi‘i (Sayda): 214
Selîm Hân (fâtih-i Mısır): 264, 281, 324, 327, 370, 388
Selîm Hân, kânûn-ı: 267, 370, 371
Selîm Hân-ı Evvel: 8, 177, 230, 243, 246, 251, 285, 423
Selîm Hân-ı Evvel câmi‘i (İslâmbol): 43
Selîm Hân-ı Evvel câmi‘i (şâm): 275
Selîm Hân-ı Sânî: 70, 91, 153
Selîm, Sultân: 52, 64, 88, 183, 231, 276, 285, 370, 379, 397
Selîm şâh: 174, 181, 183, 195, 197, 202, 203, 208, 216, 226, 230, 260, 275, 276, 281, 285, 294, 370, 422
Selîm şâh-ı Evvel: 56, 174, 178, 184, 195, 200, 203, 204, 213, 219, 266, 275, 285, 370, 406, 417
Selîmâ karyesi: 260
selîmî: 347
selîmî destâr: 307
Selîm-i Sânî: 162
Selîmiyye medresesi (Mekke): 395
Selinti karyesi: 17, 153, 161
Selm (Ferîdûn'un oğlu): 416
Selmâ Hâtûn (Peygamberimizin süt kardeşi): 332
Selmân: 242, 243
Selmân-ı Fâris: 181, 242, 244, 282, 308, 335
Selmân-ı Pâk: 242, 258, 263, 265, 332
Selme: 417
Selme kal‘ası: 298, 371
Selmin nâhiyesi: 184, 185, 193
selsebîl: 60, 68, 89, 132, 190, 228, 274, 396
selvâ (kuş): 271, 425
Selvân: 242, 243, 244
semâ‘: 272
Semadirek cezîresi: 136
semâ‘hâne: 16, 42, 190, 205
semâ‘î faslı: 190
Semâserti'l-hibr: 405
semek: 199, 262, 378
semeke: 48, 260
semeke-i İbrâhîm: 199
semender: 122, 347, 365
semend-i tâzî: 407
semer (meyve): 196
Semerciler hânı (Durkutlu): 37
Semerciler hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
Semerciler kapusu (Denizli): 101
Semerkand: 140, 329, 427
Semiz çam (çam çeşidi): 104
Semm-i helâhil: 259
semmûr: 18, 21
semmûr kabaniçse: 307, 347
semmûr kürk: 309, 345, 349, 367
semmûr lebâçe-i fâhire: 429
semmûr paçası serhaddî yol kürkü: 61
semmûr postîn kürk: 347, 407

semmûr tâc: 346
Semûd: 109, 207, 299, 300, 301, 302, 424
Sem'ûn, şeyh: 284
Sencîl karyesi: 230
Sencovan: 127, 128, 227, 281
Sencovan câmi'i (Rodos): 127, 128, 131
seng-i ahmer: 251
seng-i asfer: 219, 242, 267
seng-i balgamî: 181
seng-i beyâz: 206
seng-i ferah: 181
seng-i hâr: 76
seng-i hârâ: 209, 232, 391
seng-i mezâr: 18, 243, 250
seng-i ruhâm: 181
seng-i safrâ: 181, 377
seng-i sommâkî: 181, 250
seng-i yerekân: 169, 181, 304
Sennâr: 395
Senyal Beğ (şâm hâkimi): 202, 209
Senyal, Emîr: 269
Senyal, hâkim: 197
Senyal, Melik: 266
sepet: 96
Sepsen (Karahisâr-ı Sâhib) karyesi: 22
Serâbâd câmi'i (Mağnisa): 41
serâperde: 324, 347, 349, 365
serâperde-i Hüseynî: 345
serâperde-i Resûlullâh: 324
serâperde-i Süleymanî: 113
serasker: 404
serâvîl: 400
serbend: 347
serbend (beyâz): 203
serçe: 78, 162
serçe başı: 289
Serçecik kal'ası: 120
Serçe-i Nebî hânı (Adalya): 147
serçeşme: 13
serdâb: 197, 255, 301
Serdâb, Bâb-ı: 255
serdâb deliği: 255
serdâb gâr: 255
serdâb türbedârı: 255
serdâb-ı enbiyâlar: 255
serdâb-ı şerîf: 254
Serdâr hânı: 16
Serendîb: 354, 408
sereng: 273
sereng katîfe: 364
sergi: 97
serhad: 133
serhaddî: 44
serhaddî esbâb: 84
serhadli kontoş: 24

Serî‘: 218
Serik dağı: 148
Serik nâhiyesi: 149
Serik pâzâr: 149
Serik subaşısı: 149
serîka: 30
Serîr-i Sakatî [Serî es-Sakatî]: 229
Serî‘u'l-hazm: 244, 420
seriyye gazâlar: 320
serpenâh: 163, 204, 346
servi: 17, 36, 40, 42, 53, 67, 71, 74, 81, 87, 89, 92, 93, 94, 104, 113, 119, 128, 129, 132, 148, 152, 167, 179, 182, 190, 225, 233, 239, 251, 270, 301, 313, 366, 377, 399
Servi mahallesi (Kütâhiyye): 14, 17
Seryâ, Hazret-i: 258
serzergerân-ı Dergâh-ı âlî: 6, 7
Settârî tekyesi: 191
Sevâkin: 398, 414
sevdâ: 78, 218
sevdâger: 77, 189, 274, 369
Sevîk gazâsı: 320
Sevîka: 390
Sevindik Dede karyesi: 141
seyâhatnâme: 75, 406, 430
Seydîşehri: 149, 157
seyf: 336, 344, 347, 388, 414
Seyfeddîn Sultân medresesi (Medîne): 325
seyf-i Muhammedî: 389
Seyfoğlu Assâf Paşa câmi‘i (Beyrût): 210
Seyfoğlu hammâmı (Beyrût): 210
Seyfullâhü'l-meslûl: 389
Seyhân nehri: 168
Seyhûn-ı Rûm: 172
seyishâne: 10, 11, 18, 57, 72, 73, 84, 99, 100, 110, 138, 161
Seylân: 324, 364, 407
Seylân cebellokum: 369
Seylâvî (at cinsi): 346, 407
seyyâh: 320
seyyâhân: 32, 94, 98, 141, 146, 164, 167, 337, 375
seyyâhân kahvesi: 274
seyyâhân-ı berr ü bihâr: 25
seyyâhân-ı cihân: 166
seyyâhân-ı Rûm: 34, 82
seyyâh-ı âlem: 7, 107, 114
seyyâh-ı âlem Evliyâ: 7, 114, 314, 409
seyyârân: 7
Seyyid Ahmedü'l-Bedevî tekyesi (Mekke): 396
Seyyid Çelebi (Emîr Hasan oğlu): 9
Seyyid Efendi, şeyh: 197
Seyyid Gâzî: 20
Seyyid Hoca hammâmı: 159
Seyyid Kureyşî, Hazret-i: 23
Seyyid Yahyâ-yı şirvânî tekyesi: 159
Seyyidü'l-kevneyn, Hazret-i: 263, 389
Seyyidvar: 384
sıçan: 23, 290

Sıçanlı kazâsı: 19, 23
Sıddîk (Hz. Ebûbekir): 321
Sıddîkî, nesl-i: 394
Sıfas câmi‘i (Ermenak): 155
Sıfet: 213, 216, 218, 219, 221, 222, 223, 225, 230, 248, 254, 255, 258, 261, 262, 264, 267
Sıfet, meşâyih-i: 289
Sıfet ziyâretgâhı: 221
Sıffîn cengi: 266
Sığla sancağı: 47
Sığacık: 55, 79
Sığacık kal‘ası: 69
Sığacıkoğulları: 54
sığala ağacı: 139
sığala yağı: 139
sığır: 66, 68, 120, 140, 152, 153, 184, 257, 338, 405, 416, 417, 424, 425
sığır dollâbları: 344
sığır eti: 17, 68
sığır kemikleri: 224
sığır küreği: 128
Sığırcıklar cezîresi: 134
Sığla: 48, 49, 54, 58, 59, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 136, 140
Sığla Bay, Gâzî: 75
Sınab: 129
Sınab şehri câmi‘i: 270
Sınab şehri dağları: 413
sınâmekî: 304, 305
Sıra cezîresi: 134
Sıra limanı: 68
Sırabite karyesi: 227
sıraca: 215
sırâf: 207
Sırat köprüsü: 240, 241, 243
Sıravala kazâsı: 139
sırça: 233
sırma: 381, 388, 429
sırma mebrûm matara: 263
sırma-i müzehheb: 388
sırma-i sîm-i hâlis: 388
sıyâm: 230, 319
Sıyâmîzâde: 115, 117
Sıyfe, Bi’r-i: 193
sıyırma rûzgâr: 112
sızı: 218
sicil: 95, 115, 149, 192, 287, 310, 371, 429
sicillât: 17, 51, 106, 108, 150, 182, 222
sicill-i şer‘-i mübîn: 213
Sicn-i Îsâ: 229, 250
Sidrem: 242, 244, 260
Sidrem buhayresi: 260, 359
sifâl: 356
Sigetvar: 384
Siğer (Kitâb): 305
Sihâm-ı Kazâ-i Nef‘î: 44
sihir: 242, 335, 428
sihr-i i‘câz: 129

sika: 332, 337
sikke: 39, 88, 136, 266, 355, 384
sikke-i hasene: 46, 286, 407
silâh: 10, 72, 121, 138, 180, 309, 311, 338, 339
silâhşor: 176
Silifke: 128, 135, 153, 154, 155, 156, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 223, 227
Silifke ziyâretgâhı: 162
silihdâr: 25, 40, 63, 179, 209, 263, 276, 277, 307, 347
Silsilî, Bâb-ı: 239, 240
silu: 74, 81, 92, 324, 328, 386, 388
sîm: 42, 88, 206, 211, 214, 254, 269, 323
sîm âvânlar: 388
sîm hançer: 60
sîm kemer: 347
sîm raht: 429
sîm rikâb: 429
sîmâb: 400
Simav: 12, 17, 26, 27, 28
Simavî, şeyh İlâhî: 28
Simavna (Urum kralı): 26
sîm-i ebyaz: 392
sîm-i hâlis: 257, 381, 383
sîm-i hâm: 273
sîm-i sâfî: 254
simsim: 46
sîmurg-ı Kâf-ı yakîn: 106
sîmyâ ilmi: 81
Simyana karyesi: 67
Sînâ, hammâm-ı (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Sinab câmi'i: 74
Sinân Efendi câmi'i (Demirci şehri): 29
Sinân Kadı Efendi câmi'i (Akhisâr): 35
Sinân Paşa: 23, 216, 219, 220, 225, 265, 275, 307, 370, 397, 399, 408
Sinân Paşa karyesi: 23
Sinân Paşa, Koca: 298
Sinân Paşa medresesi (Mekke): 395
Sinân Sultân: 22
Sinân, şeyh: 31, 32
Sinân-ı Nehcî, Mevlâ: 333
Sinâniyye, ayn-ı: 275
Sinâniyye câmi'i: 272
Sinâniyye çârsûsu: 275, 277
Sinâniyye hammâmı (şâm): 273
Sinâniyye hânı (şâm): 274
Sinâniyye kahvesi (şâm): 43, 274
Sinânlı kazâsı: 161
Sind: 34, 98, 113, 140, 249, 279, 301, 326, 348, 364, 427
Sind seyyâhları: 422
sindân: 183
Sindî: 239, 367
sindiyân (ağaç cinsi): 270
sinek: 102
sineklerin pâdişâhı: 47
sinepine: 83
sini: 82, 211

Sinop: 20
sipâh: 23, 25, 30, 103, 419
Sipâh bâzârı: 43, 245
Sipâh bâzârı (şâm): 275, 276
sipâh evleri: 177
sipâh kethudâyeri: 13, 35, 86, 101, 145, 161, 168, 178, 185, 204, 231
sipâh ocağı: 185
sipâhî: 76, 176
Sipâhî kahvesi (şâm): 274
sipehsâlâr-ı mu'azzam: 177
Sirâceddîn Baba: 10
Sire şehri: 85, 92
Sire yaylağı: 84
Sirem: 90, 145
Sirke: 244, 257, 271, 425
Sirke kazâsı: 17
Sirye melike: 85
Sirye, Melike (Cemşîd kızlarından): 79, 92
Sis: 168, 172
Sitâze nehri: 27
Sitle karyesi: 226
Sitti Âtike: 331
Sitti Halîme: 331
Sitti Meymûne: 405
Sitti Rukıyye (Peygamberimizin evlâdı): 284, 331, 332, 403
Sitti Rûmân: 332
Sitti Ümmühânî: 374
Sitti Ümmü Külsûme (Peygamberimizin evlâdı): 403
Sitti Zeyneb: 330, 331, 403
Sitti Zeyneb tekyesi: 152
Sivas: 13, 26, 75, 159, 165, 170, 176
sivilye riyal: 112, 121
sivri takye: 148, 180, 182, 192, 206
Sivrihisâr: 69, 70, 79
sivrisinek: 47, 48, 102
siyâb: 348
siyâh imâme: 247
siyâh izâr: 302, 328
siyâh kisve: 298, 381
siyâh ruhâm: 169
siyâh savat: 382
siyâh seng-i hârâ: 299
siyâh taş: 174, 241, 310
siyâset: 13, 97, 120, 122, 178
Siyâvuş Ağa: 290, 367
Siyâvuş Paşa: 266, 286, 385
Siyek dağı: 140
siyer: 311, 350, 374, 383, 384
sof: 9, 249, 257, 258, 328, 336
sof cellâyî: 257
Sof dağı: 265
sof ferrâce: 21, 84, 400
soffa: 13, 32, 36
soffa sütûnları: 313
Soffa-i Âşûrâ: 336

Soffa-i Halâs: 344
sofra: 22
sofra-i bî-imtinân: 5
sofra-i Halîlî: 90
Sofu Mehemmed Paşa: 285
Sofular câmi‘i (Adalya): 147
Sofya: 285
soğan: 133
soğan zarı: 97
sohbet-i Bermekî: 60
Sokollu bâğçesi: 335
Sokollu Mehemmed Pasa hammâmı (Mekke): 399
Sokollu Mehemmed Paşa: 33, 325, 397
Sokollu Mehemmed Paşa bâğı: 328
Sokollu Mehemmed Paşa medresesi (Medîne): 325
Sokollu Mehemmed Paşa medresesi (Mekke): 395
Sokollu Mehemmed Paşa vekâlesi: 427
Sokrât: 273
Solakzâde, bu: 94
soltat: 121
som sırma: 382
sommâkî: 60, 74, 81, 86, 151, 166, 169, 188, 228, 233, 235, 236, 240, 250, 253, 269, 270, 312, 313, 314, 382
sommâkî amûd: 92, 113, 128
sommâkî direk: 114
sommâkî mermer-i hâm: 166
sommâkî, seng-i: 181, 250
sommâkî sütûn: 81, 128, 129, 210, 228, 246
Sovucak Bınarbaşı (Mağnisa): 42
Sovuk Bınar: 36
Sovuk Su: 59
Sovuk Su manastırı: 66
Sovulmaz Bâzârı: 103
Sovulmaz dağı: 103
Sovulmaz deresi: 103
Sovulmaz nehri: 103
söbü ekmek: 36
Sögüd hânı (Haleb): 189
Söğüdcük: 118, 119
Söğüdlü dere: 153
Söke şehri: 78, 79
Sönbeki: 78, 118, 120, 121, 122, 126, 134
Sönbeki gavvâsları: 59
su değirmeni: 80
Su hânı, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
su kemerleri: 75, 76, 111, 164, 165, 170, 215
Su kullesi kemeri: 232
su kuyuları: 336, 342
su nâzırı: 231, 279
su sarnıcı: 13, 19, 34, 39, 63, 117, 126, 145, 151, 183, 200
Su Uçurumu (Tire): 89
su yolcular: 275
su yolları: 36, 161, 195, 252, 408
su‘bân: 178
subaşı: 9, 13, 25, 33, 53, 55, 71, 90, 97, 101, 103, 137, 141, 144, 148, 149, 153, 166, 168, 169, 172, 173, 178, 179, 184, 192, 193, 200, 208, 216, 225, 231, 253, 275, 278, 293

Subuca kazâsı: 139
sudâ‘: 81
Suda limanı: 135, 165
Sudağ: 145
Sudak kal‘ası: 62, 136
Sûdân: 355, 428
Sûde binti Zem‘a: 331
Sudre dağı: 109
Sudre erenleri: 109
Sûf dağı: 176
Suheyb-i Rûmî: 332, 364
Suhrâb Paşa: 385
sûhte kemerbaşıları: 161
Sûhte Mahmûd Paşa: 167
Sûhte Mahmûd Paşa hânı (Adana): 170
sûhte tâ’ifesi: 154
sûhtevât hücreleri: 175
sûhtevât tâ’ifeleri: 176
suhuf: 218, 229, 230, 291, 394
Sûk hânı (Kudüs): 245
sûk-ı sultânî: 24, 90
Sûk-ı tavîl: 245
Sûk-ı Unûk karyesi: 219
Sûku'l-Yahûd semti: 191
Sultân Alâeddîn hân (Karaman): 159
Sultân Alâ'üddevle câmi‘i (Ayntâb): 178
Sultân Alemşah câmi‘i (Akhisâr): 35
Sultân bâğı: 13, 14, 15, 17, 18
Sultân bâğı deresi: 14
Sultân Ebûbekir kullesi: 185
Sultân Emîr, Hazret-i: 9
Sultân hammâmı: 43
Sultân hammâmı (Ayntâb): 179
Sultân hammâmı (Kudüs): 245
Sultân Hânım Gülüm: 93
Sultân Hasan câmi‘i: 374
Sultân hâssı: 13, 23
Sultân hisârı: 97
Sultân İbrâhîm âsitânesi: 198
Sultân İbrâhîm câmi‘i (kal‘a-i Cebeliyye): 197, 199
Sultân Îsâ câmi‘i (Trablus-ı şâm): 205
Sultân Kalâvûn câmi‘i (Trablus-ı şâm): 204
Sultân Kayıtbay medresesi (Medîne): 325
Sultân Kayıtbay medresesi (Mekke): 395
Sultân Kaytbay medresesi: 312
Sultân Keykubâd câmi‘i (Afyonkarahisâr): 19
sultân lopu: 98
Sultân Murâd imâreti (Mağnisa): 42
Sultân Murâd kal‘ası: 76
Sultân Süleymân câmi‘i (Alâ’iyye): 151
Sultân Süleymân câmi‘i (Sakız): 64
Sultân Süleymân hayrâtı: 326
Sultân Süleymân imâreti: 272
Sultân Süleymân suyu: 252
Sultân Veledî, âyîn-i: 190

Sultânbâğı mahallesi (Kütâhiyye): 14
Sultânhisârı: 86, 97
Sultâniyye câmi‘i (Mağnisa): 43
Sultâniyye dâr-ı şifâsı (Mağnisa): 41
Sultâniyye imâreti (Mağnisa): 42
Sultâniyye medreseleri (Mağnisa): 41
Sultâniyye medresesi: 239
Sultânönü: 13
Sultânü'l-ulemâ: 157, 190
Sulu câmi‘ (Eskihisâr): 108
Sulu hân (İzmir): 52
Sulucalar cezîresi: 134
Sumhân, Melik (Anter oğullarından): 343
summât: 95, 182
summât-ı Muhammedî: 121, 226, 365
sundûk: 121
Sunkur Beğ hammâmı (Kula şehri): 31
Sun‘ullâh, şeyh: 227
Sûr kal‘ası: 216
sûr nakılları: 349
sûr [u] tabılları: 141
surâhî: 235, 237, 242, 389
surâhî kabak: 301, 366
surâhî kadeh: 81
surâhî kanâdîller: 324
surâhî kubbe: 63
surâhî minber: 387
surâhî nakıl: 349
Sûrân Ekrâdları: 79
Suratâbâd: 384
sûre-i Âl-i İmrân: 290
sûre-i A‘râf tefsîri: 426
sûre-i Bakara: 230, 329, 350
sûre-i Elhâkümü't-tekâsür: 328, 336
sûre-i et-Tekâsür: 409
sûre-i Fâtiha: 183, 406
sûre-i Feth: 314, 363
sûre-i İhlâs: 325
sûre-i Mu‘avvazeteyn: 335
sûre-i Mürselât: 363, 402
sûre-i Nebe’: 260
sûre-i Nisâ: 332
sûre-i Tebâreke: 406
sûre-i Tebbet: 341
sûre-i Tekâsür: 215, 406
sûre-i Tîn: 132
sûre-i Ve'd-duhâ: 325
sûre-i Ve'l-mürselât: 363
sûre-i Ve't-tîn: 96
sûre-i Yâsîn: 325
sûret-i Meryem: 249
sûret-i Züleyhâ: 249
Sûretli câmi‘ (Tire): 87
Sûretli hammâm (Tire): 88
sûretü'l-Mülk: 224

sûr-ı Haydar: 298
sûr-ı hıtân: 83, 365, 395, 401
sûr-ı hümâyûn: 268, 401
sûr-ı Osmâniyân: 298
sûr-ı rıhlet: 343
sûr-i zifâf: 400
surre: 143, 234, 235, 253, 267, 272, 289, 295, 304, 326, 327, 328, 346, 349, 370, 371, 377, 382, 389, 395, 400
surre emâneti: 7
surre emîni: 234, 249, 291, 327, 328, 336, 367, 370, 380
Surre Emîni medresesi (Mekke): 395
surre-i pâdişâhî: 231, 293, 310, 398
susam: 77, 79, 84, 152
Susam adası: 68
Susam cezîresi: 136
Sûse (Sousse, Tunus'ta): 312
sûsen şükûfeleri: 38
Sûsî: 88
sûsîler: 407
Susuz (Karahisâr-ı Sâhib) karyesi: 22
Suvâ‘ (put): 246
Suvâbîn (Safed): 220
sûzen: 121, 199
sûzenî (beyâz): 400
sûzenî libâs-ı fâhireler: 347
sü‘bân: 428
Sübhân dağı: 34
Sübû‘-ı Asfer ya‘nî Sarı Arslan: 286
Sücûd karyesi: 183
Sücûd-ı Sağîr karyesi: 183
süd: 184, 274, 280, 299, 340, 382, 423
süd karındaş: 392, 409
süd vâlide: 332, 392, 404
südlü aş: 256
Süfyân ibn Uyeyne: 405
Süfyân-ı Sevrî: 229, 400, 405
Süğlün Muslı Paşa câmi‘i (kal‘a-i Alaşehir): 31
Süğlün Muslı Paşa hammâmı (kal‘a-i Alaşehir): 31
sükker: 55, 60, 112, 332
sükker bınarlar: 88
sükker şerbeti: 326
Sükkerî kahvesi (şâm): 274
Sükkerîzâde: 308
Süleymân: 84, 129, 262
Süleymân Ağa: 163
Süleymân Ağa, Hacı (Yeniçeri serdârı): 48
Süleymân Ağa, Tatar (kapu kethudâsı): 265
Süleymân (âl-i Emeviyyûn'dan): 283
Süleymân Beğ: 45, 155
Süleymân Beğ hammâmı: 159
Süleymân bin Abdülmelik: 283
Süleymân Çelebi: 9
Süleymân Efendi: 28
Süleymân Gâzî, Sultân: 128
Süleymân Hân: 6, 14, 40, 64, 69, 84, 85, 87, 89, 108, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 130, 132, 133, 134, 139, 174, 189, 227, 233, 234, 235, 241, 245, 249, 272, 274, 285, 296, 310, 311, 312, 318, 324, 327, 356, 370, 371, 372, 376, 377, 379, 384, 394,

395, 397, 405, 417, 421
Süleymân Hân câmi‘i: 69
Süleymân Hân câmi‘i (İstanköy): 112
Süleymân Hân câmi‘i (kal‘a-i Besni): 177
Süleymân Hân câmi‘i (Mar‘aş): 174
Süleymâniyye câmi‘i (şâm): 285
Süleymân Hân çeşmesi: 397
Süleymân Hân evkâfı: 116, 117, 131, 132, 133
Süleymân Hân, kânûn-ı: 289, 295, 370, 382
Süleymân Hân mescidi (Pili): 116
Süleymân Hân, nazargâh-ı: 85
Süleymân Hân tevliyeti: 116
Süleymân Hân vakfı: 132
Süleymân Hân vâlidesi: 55, 120
Süleymân Hân vezîri: 59, 213, 264, 421
Süleymân Hân zâviyesi: 126
Süleymân, Hazret-i: 51, 83, 232, 233, 237, 238, 240, 241, 244, 245, 250, 252, 256, 262, 281, 297, 320, 380
Süleymân, hukemâ-yı: 233
Süleymân, mühr-i: 64, 324, 366
Süleymân, nakş-ı mühr-i: 187
Süleymân Paşa, Tavâşî: 307, 384, 417
Süleymân Paşa, Vezîr: 41
Süleymân, Sultân: 61, 64, 94, 112, 151, 231, 234, 252, 272, 283, 309, 326, 371, 404, 417
Süleymân şâh: 85, 108, 120, 122, 124, 126, 135, 210
Süleymânî: 241
Süleymânî, dîv-i: 83, 240
Süleymâniyye: 64, 73
Süleymâniyye câmi‘i (İslâmbol): 270
Süleymâniyye câmi‘i kubbesi: 239
Süleymâniyye câmi‘i (Rodos): 123, 124
Süleymâniyye câmi‘i (şâm): 272, 285
Süleymâniyye câmi‘i vakfı (şâm): 288
Süleymâniyye evkâfı: 130
Süleymâniyye hânı (şâm): 274
Süleymâniyye imâmı Emîr Efendi: 152
Süleymâniyye medresesi (Mekke): 406
Süleymâniyye medresesi (şâm): 272
Süleymâniyye minâresi: 87
Süleymâniyye mütevellîsi: 122
Süleymâniyye (Rodos): 124, 129
Süleymânlı karyesi: 56
Süllemiş câmi‘i (Demirci şehri): 29
sünbül: 44, 83, 92, 140, 160, 239, 268, 288, 314, 318, 369
sünbül ü destân: 131
sünbülî, ayn-ı: 130
sünbül-i hıtâyî: 249, 323, 364, 369, 398
sünbül-i Hindî: 369
sünbülistânı: 94
Sünbüllü: 131
Sünbüllü hammâmı: 130
Sünbüllü mesîregâhı: 133
Sünbüllü suyu (Rodos): 130
Sünbüllü teferrücgâhı: 131
sündüs: 60, 273
sünger: 121, 264

süngü: 204
sünnet: 311, 312, 336, 338, 344, 345, 352, 353, 358, 367, 368, 384, 409
sünnet etmek: 30
sünnet-i Halîl: 255
sünnet-i ihrâm: 339
sünnet-i Resûl: 97, 334, 351, 360, 366, 400
sünnet-i Resûlullâh: 328, 337, 344, 348, 363, 368, 388
sünnet-i zuhur: 357
süpürge: 323
Sürâka bin Melik: 344
sürme: 138, 289, 417
Süryânî hat: 166
Süryânî lisânı: 167, 224, 230, 301
sütûh-ı Akabe: 422
sütûh-ı Harem: 346
sütûh-ı Mekke: 380, 381
süvârî: 215
Süveys: 190, 326, 327, 333, 342, 398, 412, 414, 416, 423, 427, 428
Süveys benderi: 301, 370, 413, 414, 426, 427, 428
Süveys deryâsı: 139, 259, 300, 301, 342, 384, 412, 417, 418, 427, 428
Süveys firkateleri: 412
Süveys gemileri: 412, 413, 423
Süveys gümrüğü: 427
Süveys, halîc-i: 355
Süveys iskelesi: 408, 413
Süveys rübbânları: 426

- Ş -

şa‘‘âr: 327
şab: 413, 414
şab deryâsı: 300, 412
şabinkarahisâr kal‘ası: 202
şâdiyye câmi‘i (Mar‘aş): 175
şâfi‘î: 314, 428
şâfi‘î havuzu: 87, 188, 189, 190, 204, 214, 265, 270, 326, 335, 416
şâfi‘î, İmâm: 88, 207, 241, 313, 386
şâfi‘î makâmı: 385, 386
şâfi‘î mezhebi: 214, 226, 313, 386, 400
şâfi‘î, mü'ezzinân-ı: 386
şâh Îsâ: 75
şâh İshâk kal‘ası: 23
şâh Kulu: 236, 237
şâhbeği Bay: 75
şâhbender: 20, 185, 274
şâhbender hânı (şâm): 274
şâh-ı Tûbâ: 85
şâhî darbzen: 310
şâhî top: 126, 297, 371, 414, 416
şâhî tuç top: 385
şâhidî: 105, 106
şâhin: 17, 19, 34, 103, 132, 133, 156, 161, 299
şâhin Baba: 102

şâhin, Evlâd-ı: 422, 428
şâhin Geray Hân: 131
şâhin Kayası kal'ası: 34
şâhin yuvası: 34, 116
şâhmârân kal'ası: 172
şâhnişîn: 53, 60, 63, 67, 97, 130, 155, 163, 175, 189
şâhrâh, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
şâhrâh Sultân: 22
şa'îr: 5, 75, 83, 126, 134, 171, 192, 225, 226, 288, 295, 302, 306, 340, 403
şâkî: 329
şakku'l-Acûz: 298, 299, 300
şakku'l-kamer: 402, 403
şâl: 228, 400, 419
şalvar: 307, 347
şâm: 35, 36, 43, 58, 61, 68, 74, 82, 109, 127, 128, 164, 168, 177, 184, 196, 198, 202, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 219, 223, 225, 228, 230, 231, 235, 243, 250, 258, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 303, 305, 306, 309, 315, 316, 317, 322, 325, 328, 329, 332, 333, 336, 343, 344, 346, 349, 350, 357, 359, 364, 365, 370, 371, 380, 390, 392, 401, 403, 408, 411, 415, 416, 418, 419, 420
şâm abâsı: 304
şâm askeri: 286, 291, 294, 307, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 357, 358, 366, 367, 380, 418
şâm âteşbâzları: 366
şâm a'yânı: 266, 287, 349
şâm, Bâb-ı (Medîne): 310
şâm bâğları: 279
şâm beledîsi: 410
şâm bürkesi (Mekke): 397
şâm çârsûsı: 278
şâm çârsûsu (Mekke): 396, 397
şâm çorbacısı: 291, 297
şâm çölü: 287
şâm emîrü'l-haccı: 228, 231, 345, 357, 359, 367
şâm esvâkı: 283
şâm fetvâsı: 285, 286
şâm fısdığı: 60, 192
şâm fısdıklı köfter: 180
şâm hadîkaları: 284
şâm hâkimi: 202, 209, 266, 280
şâm halîfesi: 224, 266, 315, 380, 404, 405
şâm Havrânı: 340
şâm hazînesi: 267, 289
şâm huccâcı: 260, 289, 298, 327, 336, 342, 358, 411, 418
şâm kal'ası: 266, 269, 274, 275
şâm kapusu: 191, 411
şâm kapusu (Haleb): 185, 186, 188
şâm kapusu (Karaman): 158, 159
şâm mahallesi (Kütâhiyye): 18
şâm mahkemesi: 283
şâm mahmili: 358
şâm meştâsı: 285
şâm mollâsı: 275, 285, 287
şâm serdârları: 261
şâm tüccârı: 299
şâm vâlîsi: 213, 284, 292, 329
şâm vekâlesi: 396
şâm vezîri: 264, 274, 275, 282, 297, 339, 346, 358, 365

şâm yeniçerisi: 231, 264, 278, 286, 295, 296, 297
şâm yolu: 172, 307, 341, 418
şamâkî: 183, 284
şâm-ı dârü's-selâm: 280
şâm-ı şerîf: 226, 235, 242, 290, 359, 389, 411
şâm-ı Tarabulus: 194, 195, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 212, 213, 267, 283, 286
şâmlı: 265, 279, 292, 303, 366, 411, 418, 421
şapka: 121, 132
şarâb: 53, 66, 76, 114, 126, 133, 137, 257, 369, 398
şaraküsdü mahallesi (Kütâhiyye): 14
şaranpav: 124
şârbender: 102
şark Ahmîm: 184
şâş (sarık): 211
şâtıbî, şeyh: 88
şatır: 347
şâtırbaşı: 274
şatranc: 36
şattı'l-arab: 212, 229
şayka: 62, 78, 119, 120, 121, 122, 125, 126
şayka top: 54, 126
şâzrevân: 26, 32, 35, 36, 43, 60, 64, 65, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 109, 114, 116, 130, 132, 143, 144, 147, 158, 164, 179, 181, 182, 190, 198, 205, 206, 218, 228, 245, 270, 274, 276, 311, 418
şâzvâr: 94
şeb-çerâğ: 324
şebeke: 199, 256, 274, 275, 312, 313, 314, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 352, 385, 404, 411, 417
şebeke kafesler: 74
şebeke-i müzehheb: 198
şebeke-i Resûl: 309, 314, 321, 322, 323, 324
şebeke-i semek: 364
şebîke: 390
şebîke, Bâb-ı: 390
şebin Karahisâr: 133
şebrevânî esbâblar: 48
şecerüddür Hâtûn: 298, 373, 381
şecerüddürre (el-Melik es-Sâlih Necmeddîn hâtûnu): 381
şeddâd: 120
şeddâd bin Âd: 76
şeddâd, binâ-yı: 195
şeddâd kubbesi: 243
şeddâdî: 8, 13, 19, 25, 26, 31, 32, 37, 39, 46, 53, 61, 62, 69, 73, 92, 101, 110, 111, 112, 114, 117, 118, 122, 123, 124, 129, 130, 136, 141, 146, 149, 152, 157, 158, 162, 164, 172, 173, 174, 177, 185, 186, 192, 200, 202, 209, 213, 214, 268, 277, 296, 408, 414, 417, 427
şeftâlû: 60, 83, 115, 116, 180, 192, 328, 399
şehâbeddîn hazretleri: 75
şehâbeddîn, şeyh: 75
şehâbeddîn-i Sivasî: 75
şehâbî (kavmi): 203
şehbâz: 120, 177, 366
şehbâzî (kavmi): 203
şehinşâh ibn Eyyûb: 280
şehir kethudâsı: 231
şehir nâ'ibi: 49
şehir subaşısı: 101
şehre Küsdide Ağa câmi'i (Ayntâb): 178
şehrengîz: 17, 85, 192

şehrezol: 212
şehribân nârı: 176
şehriyârî: 53
şehzâde: 9, 38, 39, 91, 177, 178
şehzâde yaylası: 38
şeker: 82, 206, 211, 411, 419
şeker kamışı: 148, 167, 170, 196, 215
şeker kamışı ırmağı: 418
şeker kuyusu: 418
şekerbınarı: 84
şekerli lop: 98
şekûr Gâzî Baba: 102
şem‘: 194, 417
şem‘a: 265
şem‘ahâne: 53
şemâme: 295, 407
şem‘dân: 12, 198, 221, 254, 264, 313, 324, 388, 393
şem‘-i asel: 247, 286, 324, 383, 411
şem‘-i asel kâfûrîler: 313
şem‘-i kâfûrî: 247, 251, 365, 369, 383, 389, 411
şem‘-i revgan: 225, 226, 265
şem‘-i rîh: 297, 359, 365, 424
şem‘iyye: 81
şemmûn, Hazret-i: 222
şems Paşazâde: 79
şemse: 366
şemseddîn Ahmed Efendi, Seyrekzâde: 405
şemseddîn Ahmed et-Tavîl (eş-şeyhü'l-celîl): 91
şemseddîn Ahmedü'l-Hüseynî: 405
şemseddîn el-Acemî, eş-şeyh: 222
şemseddîn Yûsuf, Melikü'l-muzaffer: 392
şemsî, âyîn-i: 190
şemsî Paşazâde Beğ Efendi: 82
şems-i Tebrîzî: 102, 272
şemsî tekyesi: 191
şemsûn, Hazret-i: 228
şemsüddîn, şeyh: 207
şemşîr: 72, 307, 357, 388
şemşîrbâzlık: 410
şem‘ûn-ı Safâ: 66, 201, 208, 252
şemûyil ibn İşmû’il, Hazret-i: 230
şemûyil karyesi: 230
şengül hammâmı (Denizli): 102
şengül hammâmı (Kütâhiyye): 16
şerbet: 78, 218, 309, 345, 346, 349, 369
şeref-i Benî Atıyye: 420, 421, 430
şerh-i Meşârık: 91
şerhî (şair): 35
şerî‘at-i Muhammedî: 240, 250
şerîf: 302, 305, 310, 340, 341, 342, 345, 348, 349, 357, 359, 362, 366, 367, 369, 370, 371, 382, 399, 401, 407, 408, 411, 412, 415, 416
şerîf Ahmed: 348, 366
şerîf Ahmed hânı: 362
şerîf, Bâb-ı: 381, 382, 387
şerîf Berekât: 367, 369, 371, 397, 401, 407
şerîf Çavuş: 409

şerîf Had: 328
şerîf Hamûde: 362, 414, 415
şerîf İzzeddîn hânı: 362
şerîf kadılık: 142
şerîf kazâ: 19, 23, 25, 26, 29, 31, 35, 37, 47, 73, 76, 79, 92, 95, 96, 103, 105, 108, 112, 145, 146, 148, 157, 158, 161, 181, 183, 193, 195, 197, 202, 209, 220, 228, 261, 412, 427
şerîf kethudâsı: 345, 407
şerîf kullesi: 310
şerîf Mes‘ûd: 404, 406
şerîf mevleviyyet: 13, 38, 39, 62, 86, 168, 174, 178, 185, 231, 267
şerîf Sa‘d: 342, 345, 346, 347, 348, 349, 366, 367, 371, 406
şerîf Sâlih: 336
şerîf Zeyd: 362, 399, 403
şerîfîler: 327
şer‘iyye ilmi: 81
şerrânî atlar: 366
şeşhâne: 169
şeşhâne mermer: 270
şeşhâne minâre: 39
şevkî Çelebi: 36
şeyâtîn: 361
şeybe, Bâb-ı: 375, 394
şeybe, beyt-i: 394
şeyh Alî tekyesi (Mekke): 396
şeyh Arslan âsitânesi: 272
şeyh câmi‘i: 90
şeyh câmi‘i (Adalya): 147
şeyh câmi‘i (Kilis): 182
şeyh deresi: 160
şeyh Efendi câmi‘i (Ayntâb): 178
şeyh Halîl câmi‘i (Tire): 87
şeyh Halîl medresesi (Tire): 88
şeyh hammâmı (Adalya): 147
şeyh hammâmı (Ayntâb): 179
şeyh hammâmı (Sayda): 214
şeyh, hatt-ı: 264
şeyh Hid karyesi: 184
şeyh Îsâ câmi‘i (Safed): 220
şeyh İsmâ‘îl âsitânesi: 391
şeyh İsmâ‘îl-i Halvetî tekyesi (Mekke): 396
şeyh medresesi (Ayntâb): 178
şeyh Mismâr: 222
şeyh Muslihüddîn câmi‘i (Tire): 87
şeyh Mustafâ Efendi câmi‘i (İzmir): 52
şeyh Nasreddîn câmi‘i (Tire): 87
şeyh Nesîmî tekyesi (Haleb): 191
şeyh Ni‘me câmi‘i (Safed): 220
şeyh Osmân Efendi câmi‘i (Muğla): 106
şeyh Pâsîn tekyesi: 16
şeyh Paşa: 143
şeyh Paşa medresesi: 16
şeyh Sinân hazretleri câmi‘i (kal‘a-i Alaşehir): 31
şeyh Sinân kapusu (kal‘a-i Alaşehir): 31
şeyh şu‘le tekyesi: 227
şeyh şüşterî (Hayâl-i Zıl mü’ellifî): 110

şeyh Yaprak: 191
şeyh Yûsuf Efendi câmi‘i (Elmalı): 143
şeyh-hâne kapusu (Trablus-ı şâm): 204
şeyhî Çelebi: 30
şeyhli kazâsı: 17
şeyhü'l-beled: 184, 302
şeyhü'l-Emîr: 226
şeyhü'l-harem: 310, 315, 323, 328, 333, 337, 339, 411
şeyhü'l-harem medresesi (Mekke): 395
şeyhü'l-harem mescidi: 336
şeyhü'l-harem soffası: 336
şeyhü'l-haremler kasrı (Medîne): 314
şeyhü'l-haremler soffası: 312
şeyhülislâm: 13, 19, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 35, 38, 44, 45, 49, 62, 79, 86, 97, 101, 105, 122, 123, 131, 141, 142, 143, 145, 146, 151, 152, 153, 155, 158, 162, 166, 168, 169, 175, 178, 181, 185, 192, 193, 197, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 220, 228, 231, 245, 246, 267, 268, 285, 367, 407
şeyhü'l-kurrâ: 175
şeyhü'l-yezîd: 268
şeyhzâde hânı (Güzelhisâr-ı Aydın): 82
şeytân: 259
şeytân: 75, 156, 174
şeyyâl: 430
şeyyâre: 252
şeyyâre, ayn-ı: 252
şeyyâre (Hazret-i Ahnûh kızı): 252
şıdak: 346
şıkıf: 262
şıkıf kal‘ası: 216, 217, 281
şıra-hâne: 97
şıralı engûr: 70
şırluğan yağı kârhâneleri: 21
şırpırtma: 346
şi‘âroğlu: 292
şîb: 98, 244, 249, 251, 273, 289, 307, 349, 364, 369, 392, 398, 404, 407
şibir: 134
şifâ, Bâb-ı (Medîne): 312, 313, 316
şifâ hammâmı (Kudüs): 245
şifnoz cezîresi: 136
şi‘ir ilmi: 207
şikence: 47
şîr: 241
şîra: 111, 180
şîrîn şehri: 356
şîrkûh Mahmûd (el-Melikü'l-mücâhid): 280
şirvân: 284
şîs, Hazret-i: 278, 288, 408, 415
şiş: 204
şişli Hacı, Serdâr: 103
şişli Mustafâ Beşe: 109
şît Nebî nesli: 288
şollaki Sultân: 31
şorbâ: 256, 356, 400
şu‘arâ: 17, 21, 44, 60, 83, 85
şu‘ayb, Hazret-i: 223, 224, 225, 259, 304, 320, 419, 420, 423
şu‘aybîler: 224

şu‘aybü'n-ni‘am karyesi: 224, 304, 420
şubât, Bâb-ı (Kudüs): 232
şu‘be: 322
şuhûd kasabası: 19, 22
şu‘le: 140
şu‘le, şeyh: 227
şûmân, şeyh: 193
şûmî Çelebi, Nevmîzâde: 21
şûr el-Habîb: 182
şurahbîl, Hazret-i: 182
şu‘ûr kal‘ası: 194, 195
şücâ‘ hammâmı (Ula): 107
şücâ‘ (kemândâr pehlivân): 39
şücâ‘, şeyh: 294
şücâ‘eddîn, eş-şeyh: 91, 162
şücâ‘eddîn, Mevlânâ Kadı: 229
şühedâ mahallesi (Kilis): 182
şühedâ medresesi: 207
şühedâ namâzı: 121
şühedâ Sultân: 182
şühedâ Tarlası: 337
şühedâlar hırmeni: 337
şühedâlar kubbesi: 243
şükûfe: 38, 59, 92, 129, 204, 270
şükûfe-i gül: 399
şükûfe-i hınnâ: 369
şükür akabesi: 343
şürefâ: 333, 346, 347, 348, 349, 353, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 370, 371, 399, 400, 403, 407, 408
şürefâ alayı: 349
şütür: 164, 208, 268, 294, 297, 410, 419, 430
şütürbân: 202, 287, 311, 358, 411, 416, 429
şütür-i ner: 410

- T -

tabahâne: 21, 31, 115, 180, 181, 189
Tabahâne câmi‘i (Ayntâb): 178
Tabahâne câmi‘i (İstanköy): 115
Tabahâne câmi‘i (Kilis): 182
Tabahâne cisri (Ayntâb): 178
Tabahâne (Elmalı): 143
Tabahâne hammâmı (Afyonkarahisâr): 21
Tabahâne kapusu (kal‘a-i Alaşehir): 31
Tabahâne (Simav): 26, 27
tabak: 17, 131
Tabak Efendi, şeyh: 181
Tabak Efendi tekyesi (Ayntâb): 179
Tabak hammâmı (Ayntâb): 179
Tabakât-ı şa‘râvî: 159, 191, 258
tabakhâne: 132
Tabakhâne câmi‘i: 15
Tabaklar câmi‘i (Denizli): 102
tabancalı tüfeng: 410

tabbâğ: 21, 102, 225
Tabbâğ Sinân câmi‘i (Tire): 87
Tabbâğa karyesi: 225
tabbâğân, esnâfı: 102, 131
tabbâğân kârhâneleri: 83
tabbâğhâne: 101, 103, 105, 108
Tabbâğhâne câmi‘i (Eskihisâr): 108
tabbâğhâne çârsûsu (Güzelhisâr-ı Aydın): 83
Tabbâğhâne hammâmı (Denizli): 102
Tabbâğhâne kapusu: 80
Tabbâğhâne Köşkü (Mağnisa): 42
Taberî: 76, 424
Taberistân: 216, 223, 225, 261, 262, 329, 420
Taberistân buhayresi: 261
Taberiyye buhayresi: 223
Tâbeserân: 284
tabıl: 48, 102, 183, 221
tabl: 13, 207, 256, 349, 370
tablbâz: 347
tablhâne: 358
tabl-ı Âl-i Hâşimî: 365
tabl-ı Âl-i Osmân: 61
tabl-ı Âl-i Osmâniyân: 365
tabl-ı Ervâm: 365
tabl-ı Halîl: 256
tabl-ı Muhammedî: 307
tabl-i Tübba‘: 348
tâbût: 381, 402, 404
Tâbût menzili: 294
tabya: 59, 113, 117, 119, 122, 123, 124, 125, 204
tâc: 199
Tâceddîn Efendi, şeyhülislâm: 285
tâc-ı bozdoğanî: 140
tâc-ı nübüvvet: 387
Tağâr benderi: 301
Tahhân câmi‘i (Trablus-ı şâm): 205
tahıl: 328
Tahılbâzârı: 37, 40, 43, 89
Tahılbâzârı hânı (Mağnisa): 42
Tahılbâzârı meydânı (Denizli): 101
Tahılbâzârı meydânı (Nâzilli): 98
Tâhir Baybars: 128, 177, 294, 413
Tâhir, Hazret-i: 332
Tâhir (Peygamberimizin oğluu): 319, 403
Tâhir, Sultân: 283
Tâhir, şeyh: 207
tahmîs-i mîrî: 189
tahta: 11, 24, 35, 94, 105, 106, 128, 130, 234
tahta gemiler: 412
tahta kapu: 116
tahta minâre: 13, 29, 33
tahta nerdübân: 382
Tahtalı: 132
Tahtalı câmi‘ (Ayntâb): 178
Tahtalı karyesi: 132

Tahtalı mescidi: 167
Tahtalkal‘a bâzârı: 43
Tahtalkal‘a câmi‘i (Mağnisa): 44
Tahtalkal‘a câmi‘i (Tire): 87
Tahtalkal‘a hammâmı (Mağnisa): 43
Tahtalkal‘a hammâmı (Tire): 88
Tahtalkal‘a kahveleri: 43
Tahtalkal‘a meydânı (Tire): 89
Tahtalu medresesi: 178
taht-ı revân: 290, 293, 294, 307, 343, 349, 368, 415, 416, 418
Tâ’î kavim: 297
Tâ’if: 300, 328, 344, 358, 361, 366, 370, 371, 380, 398
Tâ’if gazâsı: 320
Tâ’if Urbânı: 359
tâk: 129, 164, 165, 246, 247, 251, 302, 318
tâk-ı Havernak: 83, 175
tâk-ı Kisrâ: 73, 75, 83, 109, 128, 150, 170, 195, 246, 262, 301, 316, 319, 376, 392
tâk-ı revâk: 375, 376
Takrîb kırâ’ati: 42, 88, 189, 272, 326, 400
Takyanus: 128, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 170
Takyanus cisri: 162, 168
Takyanus kal‘ası: 160, 161, 164
Takyanus-ı Rûm: 171
takye: 54, 148, 170, 176, 180, 182, 192, 206, 249, 400
Takyeci hammâmı (Trablus-ı şâm): 205
Takyeciler câmi‘i: 15
talâkat-i lisân: 405
talâk-ı selâse: 311
talebe hücreleri: 151
Talha bin Abdullâh: 333, 404
tali‘a-i asker: 13, 336, 347
Tâlib: 319
tâlib-i ilim: 153, 210, 248
tâli‘-i nücûm: 280, 401
ta‘lîk hatt: 313
ta‘lîm-hâne: 263
Tâlût, Melik: 230
Taman cezîresi: 137
Taman kal‘ası: 137
tanbura: 138
tancere: 84, 260, 316, 363
Tarabefzûn: 37, 40
Tarabulus: 194, 195, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 213, 266, 267, 268, 283, 286, 316, 355
Tarabulus gazâsı: 207
Tarabulus hâkimi: 201
Tarabulus limanı: 204
Tarabulus paşası: 201, 202, 208
Tarabulus râhı: 202
Tarabulus sâbûnu: 56
Tarabulus şâm ziyâretgâhı: 206
Tarabulus ulemâsı: 207
Tarabulus-ı şâm: 203
Tarâhiyye kazâsı: 120
Tarakçılar câmi‘i (Haleb): 188
tarakı (fişek çeşidi): 366

Tarhan, şeyh: 208
tarhana aşı: 287
Tarhana Hânı: 287
Tarhâniyye şehri: 48
Tarhâniyye vilâyeti: 47
Târık-ı Kadîde: 430
Târî (şâir): 19
Tarîd-i Resûl: 330
târîh (düşürme): 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 62, 64, 65, 71, 75, 77, 81, 86, 88, 89, 92, 93, 102, 106, 107, 109, 113, 116, 117, 119, 122, 126, 129, 130, 131, 143, 144, 145, 150, 151, 155, 158, 159, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 204, 205, 207, 214, 220, 221, 227, 232, 238, 242, 243, 249, 253, 256, 270, 286, 297, 313, 314, 331, 343, 358, 363, 372, 374, 375, 382, 385, 386
târîh-i İskender: 305, 343
Tarîkat-i Muhammediyye (kitâb): 93
tarîk-ı Âh-i Evran: 131
tarîk-ı Bedevî: 272
tarîk-ı Bektaşiyân: 154
tarîk-ı Celvetî: 272
tarîk-ı Dessûkî: 272
tarîk-ı Edhemî: 104, 195, 272
tarîk-ı Gülşenî: 272
tarîk-ı Halvetî: 90, 159, 272
tarîk-ı Kâdirî: 272, 396
tarîk-ı Muhammedî: 141
tarîk-ı Nakşibendiyye: 258
tarîk-ı Râ‘î: 272
tarîk-ı Rufâ‘î: 248, 272
tarîk-ı Rûşenî: 56, 272
tarîk-ı Sa‘dî: 272
tarîk-ı Uşşâkıyân: 191
tarîk-ı Zeynî: 161
Tarra karyesi: 291
Tarra köyü: 291
Tarrâhîn: 209
Tarrâhîn, burc-ı: 209
Tarsûs: 128, 166, 168, 170, 173
Tarsûs bin er-Rûm bin el-Bakan: 166
Tarsûs kapusu (Adana): 171
Tarsûs nehri: 168
Tartûs: 200, 201, 202, 226, 227
Tasahorya karyesi: 95
tasavvufâne eş‘âr: 243
taş (beyâz): 53, 80, 89, 157, 187, 194, 236, 243, 310
taş cisir: 24, 63, 73, 80
taş hân (Uşşâk): 24
taş kaldırım (beyâz): 53, 194
taş nerdübân: 14, 15, 27, 38, 41, 51, 64, 74, 87, 92, 98, 111, 124, 125, 127, 129, 144, 145, 146, 151, 195, 197, 205, 208, 220, 224, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 246, 248, 251, 253, 269, 296, 326, 330, 334, 335, 336, 344, 354, 358, 363, 372, 373, 374, 375, 385, 392, 393, 397
taş tekne: 429
taşlama (güreşte oyun): 27
Taşlı câmi‘i (Mağnisa): 41
Taşlı medresesi (Mar‘aş): 175
Taşoluk mahallesi (Kütâhiyye): 18
Taşöz cezîresi: 136
taşra ağaları: 345

taşra kilarcılar: 347
Tat: 167, 171, 184, 193, 208
Tat eli kal‘ası: 136
Tatar: 239, 269, 282
Tatar askeri: 269, 346
Tatar bayrağı: 286
Tatar Hân: 265
Tatar hân sultânları: 137
Tatar hânlar: 126, 128
Tâtekî (kavmi): 203
tatlı: 82
tâ‘ûn: 28, 59, 95, 223, 233, 287
tavâf: 346, 347, 350, 351, 352, 357, 360, 368, 369, 370, 371, 372, 378, 380, 382, 385, 389, 402, 404, 408, 409
tavâf-ı Arafât: 362
tavâf-ı Beytullâh: 378
tavâf-ı kudûm: 345, 348, 351, 362, 367
tavâf-ı Mekke: 352
tavâf-ı sadr: 368
tavâf-ı vedâ‘: 367, 368, 409
tavâf-ı ziyâret: 362, 367, 368, 409
tavâşe: 407
tavâşî: 323, 407, 409, 411, 429
tavâşî ağalar: 385
tavâşî Arablar: 123
tavâşî siyâh çerde huddâmlar: 323
Tavk nâhiyesi: 177
tavla: 36
tavşan: 12, 262, 342
Tavşanlı: 12
Tavşanlı ağdası: 12
Tavşanlı cezîresi: 136
Tavşanlı hânı (İzmir): 52
Tavşanlı nâhiyesi: 17
Tavşanlı şehri: 12, 30
Tavtîs Melik: 427, 428
tavuk: 260, 287
tavuk böreği: 89
tâvûs: 224
tâvûs-ı bâğ-ı cinân: 400
tâvûs-ı İrem: 224
tâvûsî deve: 291, 293
tâvûsî heccânlar: 303
tâvûsî hecîn: 348, 349, 407
tâvûsî mâye develeri: 291
tay: 290, 366
taylesân: 348
taylesân-ı Muhammedî: 170, 328, 358, 400
Taylûn câmi‘i (Trablus-ı şâm): 205, 207
tayr: 424
Tayyib, Hazret-i: 332
Tayyib (Peygamberimizin oğlu): 319, 403
Tayyibe: 342, 384
tazı: 79
Tazkırı kazâsı: 17
tebbân: 327

tebekânî elma: 89
teber: 196
Tebrike: 292
Tebrîz: 192, 355
Tebük gazâsı: 176, 334
teferrücgâh: 19, 24, 32, 42, 68, 80, 90, 94, 129, 173, 195, 211, 222, 245, 334
teferrücgâh-ı Bektaşiyân: 215
teferrücgâh-ı Namâzgâh: 90
tefne ağacı: 139
tefne, dıraht-ı: 119
tefsîr: 354
Tefsîr-i şeyh: 75
Teftazânî: 153, 176
Teftîşçi Mehemmed Paşa sebîli: 327
tegelti: 348, 399
Tehâme: 414
tehlîl: 337, 352, 357, 359
tekâlîf: 30, 116, 200
tekâlîf-i örfiyye: 8, 64, 112, 138, 194, 249, 287
tekâlîf-i şâkka: 10, 26, 30, 37, 231
tekbîr: 336, 337, 352, 359, 360
tekbîr-i Muhammedî: 358
Teke: 137, 139, 141, 145, 149
teke (balık): 125
Teke Bay: 141, 142, 144, 227
Teke burnu: 68
Teke eyâleti: 141
Teke Karahisârı kal'ası: 148
Teke Karahisârı kazâsı: 142
teke keçi: 141
Teke külâhı: 143
Teke müsellemi: 141
Teke paşası: 142, 146, 148
Teke sancağı: 13, 48, 137, 138, 140, 144, 146, 152
Tekeli Paşa bâğçesi: 148
tekerlek peynir: 138
tekfîn: 401
Teki Paşa câmi'i: 147
tekir balığı: 133
Tekir Burnu: 117, 118, 120
Tekirdağı: 60, 398
tekne: 187, 240, 251
Tekneci beli: 33
tekye: 9, 10, 12, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 26, 27, 29, 31, 33, 42, 51, 52, 56, 63, 64, 81, 84, 90, 91, 94, 95, 102, 104, 107, 114, 115, 130, 131, 138, 140, 141, 147, 148, 153, 154, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 171, 172, 179, 181, 182, 183, 188, 190, 191, 197, 198, 205, 206, 211, 215, 221, 223, 224, 228, 229, 241, 242, 245, 252, 257, 272, 273, 281, 311, 333, 390, 391, 392, 395, 396, 397, 427, 428
Tekye burcu (Trablus-ı şâm): 206
Tekye kapusu. (Karaman): 158
Tekye kapusu mescidi (Rodos): 129
Tekye karyesi: 56
Tekye medresesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
tekyegâh: 42, 95
tekyenişîn: 22, 138
Tekyeşînler karyesi: 137
tel kafes: 318

telatin derisi: 423
telatin tennûrekeş huddâmlar: 140
Telbeşer kazâsı: 178
telbiye: 348, 349, 350, 358, 359, 360, 390, 402
telbiye du'âsı: 338
Teleklik mahallesi (İzmir): 52
Telli bel: 156
temâsilât-ı acîbe: 63
temâsîl-i acîbe: 73
temcîd: 363
temcîd-i evvel: 377
temcîd-i sânî: 377
temessükât: 295
Temîm bin Murre bin Ka'b: 321
temr: 252, 297
temrege: 154
temreği: 244
Temres Beğ (şâm hâkimi Melik Senyal'in karındaşı): 202
temr-i hindî: 415
Temrik kal'ası: 137
Ten nehri: 426
tenâsühî mezhebi: 219
tenbîh-nâme: 317
tencere: 95
teneşir: 401
Ten'îm nâm mahal: 390
Tennâne, Bâb-ı (Trablus-ı şâm): 204
tennûr kebâbı: 17
tennûr kirde: 44, 89
Tennûr-ı sağîr nehri: 262
tepsi: 82, 281
ter gömlek (üzüm): 55, 89
terâvîh: 199, 200, 205
terâzû: 82, 238
tercümân: 49, 185, 206, 217, 349, 429
Tercümân hânı (İzmir): 52
tere: 271, 425
Terek: 137
Terek kal'ası: 426
terekecibaşı: 42
Tereme cezîresi: 135
Terinde-âbâd kazâsı: 49
termîm: 8, 15, 21, 26, 29, 35, 36, 46, 52, 55, 58, 76, 86, 92, 102, 121, 127, 128, 133, 138, 140, 144, 153, 162, 164, 166, 177, 197, 220, 246, 251, 260, 269, 288, 314, 340, 346, 356, 357, 375, 379, 380, 382, 397, 421
Termiş kal'ası: 134
tershâne: 126, 152
tershâne mühimmâtı: 126
Terviye: 356
Terviye gecesi: 357
Terviye-i âhar: 353
Terviye-i evvel: 353
Terviyeteyn: 353
Terzâd karyesi: 216
Terziler köşesi (Tire): 88
tesâbîhler: 364

tesbîh: 60, 288, 290, 346, 364, 418
tevârîh: 20, 26, 75, 141, 207, 217, 221, 222, 223, 224, 229, 256, 259, 266, 305, 318, 383, 384, 392
Tevârîhât-ı Arab: 255
Tevârîh-i Âl-i Osmân: 309
Tevârîh-i Arab: 184
Tevârîh-i Âzeryâ: 223, 420
Tevârîh-i Hüsn-i Muhâdara: 222
Tevârîh-i ibn Abbâs: 246
Tevârîh-i Kabâbıta: 207, 255, 392
Tevârîh-i Kıbtî: 127
Tevârîh-i Muhammed bin İshâk: 224, 240
Tevârîh-i Taberî: 76, 424
Tevârîh-i Tuhfe: 227, 237
Tevârîh-i Urbân: 309
Tevârîh-i Yahûdâ: 217
Tevârîh-i Yanvan: 392
Tevârîh-i Yûnân: 61
Tevârîh-i Yûnâniyân: 127, 301, 392
Tevbe câmi‘i (Haleb): 188
Tevbe câmi‘i (Trablus-ı şâm): 205
tevhâne: 114
Tevrât: 242, 426
teyek: 180
Teymânî: 208, 211, 213, 219, 266, 268, 413
Teymânî Yezîdî (kavmi): 203
Tezkere-i Müfredât: 78
tezkerelü tîmâr: 185
tezkire: 174
tıb ilmi: 41, 207, 273
tıflân-ı ebcedhân: 10
tılsım: 48, 50, 233
tılsımât: 166, 192, 196, 215, 216
tınâb: 237, 247, 295, 324, 381, 383
tınnâb: 290
Tırabzan: 197
tıramola: 162
Tırayra, şeyh: 195
Tırmır kal‘ası: 166
Tibil karyesi: 183
tibir: 414
Tibnîn, ayn-ı: 217, 218
Tibnîn kal‘ası: 218
Tibristân: 261
ticâret: 277, 288, 292, 296, 304, 326, 332, 392, 395, 403, 427
tîg-ı Muhammedî: 344
tîğ: 71, 79, 116, 127, 160, 207, 303, 322, 364, 389
tîğ-ı Dahhâk: 121
tîğ-ı Mısır: 269
Tîh: 424, 426
Tîh sahrâsı: 271, 355, 415, 424, 425, 426, 427
Tîh vâdîsi: 242, 424, 426, 430
Tilimsân: 316, 355, 414
Tilkili kasabası: 103
tilsiman demirleri: 114
tîmâr: 13, 14, 19, 38, 79, 86, 105, 112, 122, 142, 145, 150, 158, 161, 168, 172, 174, 178, 183, 184, 185, 195, 197, 203, 209, 213, 219, 226, 228,

231, 260, 267, 286, 288, 290, 296, 346, 371
tîmâr defterdârı: 13, 174, 267
tîmârhâne: 66, 273, 276
timsâh kurusu: 63
Timur: 15, 26, 49, 127, 128, 223, 261, 268, 269, 282
Timurlu medrese (Rodos): 130
Timurtaş oğlu Alî Bey câmi‘i (Mağnisa): 40
Timurtaş Paşa: 73
Timurtaş Paşa, Gâzî: 92
Timurtaş Paşa imâreti (Mağnisa): 42
tîn: 97, 98, 99, 200, 228, 260
Tîne buhayresi: 426, 428
tîr: 204, 333
tîr [ü] kemân: 263, 333
Tire: 16, 25, 70, 78, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 143, 157
Tire alacası: 89
Tire huccâcı: 100
Tire ipliği: 93, 94
Tire peşkiri: 89
Tire peştemâlları: 82
tîr-endâz: 263
Tirevî: 91
tirfil: 87, 344
tîrkeş: 71, 123, 263, 264, 307, 410
Tirmizî, şeyh: 379
Tirsendi karyesi: 163
tîşe: 34, 128, 160, 241, 301
tîzâb: 132, 316
tobra: 289, 315, 316, 317
Tohtamış dağı: 177
Tokalac Ahmed Re’îs: 120
Tokar yaylası: 153
Tokat: 32, 146, 195
tokmak: 84
tollâb: 82
toloz: 119, 211, 214, 245, 265
toloz kârgîr: 169
toloz kârgîr kemer: 128, 228
toloz kemer: 129, 130, 187, 197, 204, 205, 210, 233, 253, 256
toloz kubbe: 41, 89, 131, 166, 187, 220, 334
Tonlu Bınarı köyü (Kütâhiyye): 18
top: 14, 46, 49, 54, 59, 62, 63, 65, 77, 112, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 133, 141, 146, 148, 152, 155, 162, 180, 193, 195, 201, 202, 206, 209, 210, 213, 216, 252, 288, 290, 291, 292, 296, 297, 299, 300, 302, 307, 310, 324, 338, 341, 348, 365, 366, 367, 371, 385, 414, 416, 417, 419, 421, 422, 429
top güllesi: 123
Top kapusu (Kefe kal‘ası): 38
top menzili: 14, 68, 78, 80, 104, 109, 116, 118, 120, 135, 157, 161, 180, 183, 214, 216, 223, 227
top sadâsı: 53
Topacık Baba: 181
Topaçoğlu nâm Türkmân: 138
Topal Dersi‘âm Ivaz Efendi: 55
Topal Kapudan Paşa hammâmı (İzmir): 52
topçıyân: 419
topçu: 204, 296, 297
topçubaşı: 62, 291, 310

Topçular loncası kullesi: 124
top-ı kûp: 23, 59, 63
Toplar kapusu (Karaman): 158
Topraklık câmi‘i (Sivrihisâr): 70
topuz: 429
torompete: 120
Toykun şâh, şeyh: 75
Trabuzan: 13
trinketa: 121
Tûbâ nahli: 90
Tûbâ, şecere-i: 233
tuç: 264, 283, 315, 316, 318, 384, 385
tuç direk: 384, 385, 387
tuç kafes: 256, 388
tuç pençere: 393
tuç sandûk: 244
tuç sandûka: 256, 283
tuç şebeke: 388
tuç tekerlek: 316
tuç tekerlekli nerdübânı: 387
tuç top: 385
Tûfân: 203, 219, 223, 230, 378, 379, 389, 395, 408, 415
Tûfân-ı Nûh: 34, 184, 213, 223, 237, 238, 266, 268, 290, 378, 389, 415
tuğ: 13, 307, 365, 370, 408
tuğlu, iki: 19, 408
tuğulka: 186, 204, 346
Tuhfe, Tevârîh-i: 227, 237, 356
Tulaytula: 380
Tullâbî: 52
tulum: 139, 292, 293, 305, 335, 339, 342, 343, 386, 415, 420, 423
Tumanbay, Sultân: 251
tu‘me-i şemşîr: 61
Tumtum: 177, 178
Tuna geçidi kınalı atlar: 346
Tunus: 59, 60, 316, 355
Tûr: 415, 423
Tûr cebeli: 232, 242, 416
Tûr gemileri: 423
Tûr kal‘ası: 242, 414, 423
Tûr karyesi: 242
Tûr meyveleri: 423
Tûr suları: 427
Tûrâ, ayn-ı: 275
Tûrân: 127
Tûrân pâdişâhı: 259
Tûrân şâh ibn el-Meliki's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb: 298
Tureyfî (at cinsi): 346, 407
Tûr-ı Aynâ: 228
Tûr-ı Hirâven: 225, 243
Tûr-ı Sînâ: 85, 225, 243, 259, 422, 423
Tûr-ı Tînâ: 225
Tûr-ı Zeytâ: 207, 225, 241, 242, 243, 244, 249, 423
turna aynı: 217
turna balığı: 27
Turna beli: 56

Turna boğazı deresi: 58
turna gözü: 108, 420
turna kanı şarâbı: 133
turna telleri: 28, 131
turra: 347
turş: 60, 244
turunc: 17, 36, 53, 60, 67, 80, 83, 84, 86, 89, 93, 94, 106, 109, 110, 115, 127, 132, 141, 142, 145, 147, 148, 152, 161, 162, 167, 170, 179, 180, 182, 187, 197, 198, 199, 202, 204, 205, 206, 210, 211, 215, 223, 228, 279, 297, 302, 308, 328, 335, 362, 399
turunc ağacı: 81, 114
turunc ezhârı: 83
turunc şükûfesi: 81, 114
Turuncî, ayn-ı: 287
Turunciyye karyesi: 265
Turunciyye nehri: 265
tuşe üzümü: 55
tûtyâ: 247, 270
tuyûr: 60, 94, 300
tuz: 46, 57, 73, 97, 110, 200, 227, 425
Tuz câmi'i (Haleb): 188
Tuz hânı (Ayntâb): 179
tuzla: 46, 110
Tuzla benderi: 414
Tuzla ovacığı: 109
tuzlu balgam: 154
tuzlu balgama: 110
tuzlu su: 227
Tübba' kavmi: 230
tüccâr: 8, 21, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 44, 49, 61, 71, 72, 78, 83, 89, 93, 98, 101, 102, 113, 122, 150, 163, 170, 171, 176, 192, 201, 206, 214, 225, 249, 263, 267, 289, 290, 297, 304, 317, 320, 326, 328, 362, 364, 369, 396, 397, 399, 400, 401, 412, 413, 422, 427
Tüccâr, ayn-ı: 225, 226, 243, 261, 423
Tüccâr hânı (Trablus-ı şâm): 205
tüccârân: 274
Tüdmîr: 267
tüfeng: 11, 46, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 68, 71, 77, 97, 99, 100, 105, 109, 110, 112, 118, 120, 121, 122, 132, 134, 138, 149, 150, 152, 155, 163, 164, 194, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 219, 226, 229, 257, 258, 291, 294, 299, 300, 302, 303, 307, 316, 341, 342, 346, 347, 348, 359, 365, 366, 367, 370, 377, 410, 414, 416, 417, 418, 421, 429
tüfengciyân: 307
tüfeng-endâz: 56, 57, 58, 68, 71, 77, 97, 99, 105, 109, 110, 118, 150, 152, 163, 194, 203, 208, 209, 219, 226, 257, 258, 294, 299, 303, 346, 366, 370, 377, 414
tüffâh: 192, 279, 328
Tüffâhiyye câmi'i (Trablus-ı şâm): 205
Tüffâhiyye hammâmı (Ayntâb): 179
tülü deve: 291, 293
Türâbî livâsı: 213
Türâbîoğlu: 223, 225, 226
türbe: 18, 22, 28, 29, 88, 93, 105, 107, 110, 112, 131, 158, 169, 207, 212, 217, 222, 224, 225, 226, 229, 243, 250, 255, 257, 260, 261, 263, 264, 265, 280, 281, 284, 285, 286, 291, 317, 331, 337, 345, 404
türbe sandûkası: 284
türbedâr: 22, 217, 222, 224, 225, 229, 250, 255, 259, 261, 263, 317, 331, 336, 404
Türk: 118
Türk eşirrâları: 39
Türk halkı: 9
Türk lisânı: 147, 152
Türk Or: 416
Türkçe: 216

Türkçe nevâht: 37
Türkî: 45, 262, 333
Türkî târîhleri: 127
Türkistân: 9, 10, 17, 29, 32, 103, 127, 176
Türkmân: 138, 144, 150, 153, 154, 164, 165, 167, 170, 172, 173, 175, 177, 179, 181, 192, 199, 261, 291, 293, 370
Türkmân aşkıyâsı: 153, 173
Türkmân babaları: 138
Türkmân beğleri: 291
Türkmân boyları: 291
Türkmân çerâgâhı: 200
Türkmân devesi: 291
Türkmân eli: 138
Türkmân evleri: 149
Türkmân huccâcı: 293, 294
Türkmân kabîlesi: 162, 164
Türkmân kavmi: 148
Türkmân kilimleri: 163
Türkmân köyleri: 165
Türkmân köyü: 165
Türkmân mahallesi: 277, 278
Türkmân obaları: 115, 156, 166, 196, 197, 201
Türkmân sancağı: 184
Türkmân seccâdesi: 172
Türkmân sevâhili: 164
Türkmân yaylağı: 156
Türkmâniyye kahvesi (şâm): 274
Türkmânoğlu sarâyı (şâm): 276
türtül: 277
tütün: 108, 109, 423
tütün tarlaları: 110

- U -

Ubeyde bin Cerrâh, Hazret-i: 333
Ubeydetü'l-Cerrâh: 266
Ubeyd-i Tâ'ifî, şeyh: 287
ûd: 127, 198, 249, 269, 270, 272, 273, 274, 320, 323, 345, 364, 393, 404, 411
ûd-i mâverdî: 331, 364, 369, 407
ûd-i mülebbes: 198, 323, 364, 369
Uhud cebeli: 307, 337
Uhud gazâsı: 211, 230, 283, 305, 320, 331, 334, 336, 341, 398
Ukayl ibn Ebî Tâlib (ammi-zâde-i Resûl): 323, 330, 392, 393
Ukbe-i Cüheynî, şeyh: 207, 331
ukkâb: 278, 316, 424
Ukkâb cebeli: 223
Ukkâşe âsitânesi: 265
Ukkâşe, Hazret-i: 176, 265
Ula: 105, 106, 107, 108, 118, 139, 291, 295, 302, 303, 306, 310
Ula Urbânı: 303
ulaklık: 266
Ulama Beğ: 107
Ulaş kazâsı: 166
Ulbeciler hammâmı (Haleb): 189

ulemâ: 17, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 35, 44, 45, 49, 76, 79, 83, 89, 90, 92, 93, 102, 105, 130, 158, 170, 175, 178, 181, 185, 203, 205, 215, 231, 246, 249, 254, 256, 269, 277, 285, 287, 308, 309, 315, 323, 325, 337, 345, 369, 406, 411, 429
Ulu câmi‘: 15, 82, 175
Ulu câmi‘ (Afyonkarahisâr): 19, 20
Ulu câmi‘ (Ayasuluk): 75
Ulu câmi‘ (Beyrût): 210
Ulu câmi‘ (Bursa): 144
Ulu câmi‘ (Denizli): 102
Ulu câmi‘ (Gördüs): 32
Ulu câmi‘ (Güzelhisâr-ı Aydın): 80, 81
Ulu câmi‘ (Haleb): 187, 189, 191
Ulu câmi‘ (Kâfirâbâd): 157
Ulu câmi‘ (kal‘a-i Nâbulus): 228
Ulu câmi‘ (kal‘a-i Üzeyr): 183
Ulu câmi‘ (karye-i Dümrük): 106
Ulu câmi‘ (Kütâhiyye): 14, 17
Ulu câmi‘ (Lâtıkıyye): 195
Ulu câmi‘ (Mağnisa): 43
Ulu câmi‘ (Mar‘aş): 175
Ulu câmi‘ (Melemen): 47
Ulu câmi‘ (Simav): 26, 27
Ulu câmi‘ (Sivrihisâr): 70
Ulu câmi‘ (Tire): 86
Ulu câmi‘ (Uşşâk): 24
Ulu medrese (Mağnisa): 41
Ulu Nogay kavmi: 185
Ulubaş Beğ: 31, 32
Ulubınarbaşı: 144
Ulubor: 34
Uluborlu kal‘ası: 103
Uluca Bınar (Mağnisa): 42
Uluca Çınâr (Mağnisa): 42
Ulucaklı beli: 9
Ulucaklı karyesi: 38
uluç tâ’ifesi: 65
ulûfe: 46, 111, 112, 185, 275, 302, 370, 427, 428
ulûm-ı bâtın: 75
ulûm-ı rıyâzıyye: 246
ulûm-ı şettâ: 45, 153, 273
Ulusu cisri: 149
Ulusu nehri: 137, 148
ummâl: 255, 379
Ummân: 300
Umrânî, Bâb-ı: 269
umre: 338, 339, 344, 345, 348, 362, 367, 368, 409
Umre, Bâb-ı: 372, 373, 375, 376, 377
Umre makâmı: 344
Umre nâm mahal: 339, 350, 380
Umre vâdîsi: 409
un: 295
Ungurus seferleri: 384
unnâb: 28
Unûk: 219
Urbân: 167, 184, 192, 197, 202, 252, 257, 258, 261, 262, 268, 286, 288, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 309, 316, 328, 339, 342, 343, 348, 349, 354, 356, 357, 359, 361, 367, 368, 370, 395, 411, 413, 414, 415, 416, 420, 421, 422, 426

Urbân atları: 349
Urbân eşirrâsı: 300
Urbân hâneleri: 216, 295, 340
Urbân harâmîleri: 417
Urbân kabâyil-i: 218, 261, 289, 299, 342
Urbân kurâları: 417
Urbân meşâyihleri: 286, 290
Urbân şeyhleri: 291, 349, 423
Urbân, Tevârîh-i: 309
Urbân ulemâsı: 261
Urbân-ı fassâh: 318
Urbân-ı Mevâl: 413
Urfa: 127, 254
Urla: 48, 54, 55, 56, 57, 58, 70, 79
Urlı kazâsı: 49
Urlice melike: 54
Urûc-ı Îsâ: 281
Urum: 14, 56, 62, 66, 114, 116, 127, 131, 132, 136, 147, 152, 166, 171, 215, 245, 249, 257
Urum Alî hânı (Adalya): 147
Urum kenîsesi: 17
Urum keratsaları: 56, 115, 133
Urum kızanı: 56, 58
Urum kralı: 26, 73
Urum lisânı: 152
Urumca: 147, 216
Urup mahallesi mescidi (Silifke): 162
Urve bin Zübeyr, Bi'r-i: 335
Ûryâ Nebî âsitânesi: 183
ustura: 132
usturlâb: 192
Uşşâk: 17, 23, 30, 31, 57, 95, 248
Uşşâk halısı: 24
Uşşâk hâlîçeleri: 23
uşşâk makâmı: 190, 365
uşşâk, nevâ-yı: 179
Uşşâk şehri: 23
Uşşâkıyân, tarîk-ı: 191
Uşşâkî hâlîçeleri: 140
Uşşâkî ma'âcîni: 43
Uşşâkî tekyesi: 191
uşşâk-nâme: 67
Uyûnü'l-kasab: 418, 419, 430
uyuz: 23, 110, 361
Uyvar: 388
Uzâmî Efendi: 21
Uzun Ahmed Ağa: 48, 49
Uzun Beğ câmi'i (Ayntâb): 178
Uzun çârsû (Ayntâb): 178
Uzun çârsû (Tire): 88, 89
Uzun Hasan Sultân: 176
uzzâl: 167, 282
uzzâl makâmı: 312

- Ü -

Übeyy bin Ka‘b: 333
Üç Göz: 83
Üçbaş karyesi: 26
Üçler makâmı: 241, 271, 280, 282
Üftâde Efendi, Hazret-i: 90
Ümeyye: 283
Ümeyye câmi‘i: 74, 127, 128, 164, 201, 210, 213, 228, 250, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 275, 281, 282, 283, 380, 426
ümmet-i Îsâ: 250
Ümm-i dünyâ (=Mısır): 401, 429, 430
Ümm-i Hasan çölü: 426
Ümmî Sinân Efendi câmi‘i (Elmalı): 143
Ümmî Sinân Sultân: 143
Ümmü Eymen: 332
Ümmü Habîbe: 331
Ümmü Külsûm, Hazret-i: 319, 329, 331
Ümmü Mâriye (Peygamberimizin kızı): 332
Ümmü Safiyye: 330, 331
Ümmü Seleme binti Ebî Ümeyye: 330, 331
Ümmühân, hâne-i: 374
Ümmühânî: 196
Ümmühânî, Bâb-ı: 372, 374, 375, 394
Ümmühânî, Hazret-i: 331, 394
Ümmühâniyye medresesi (Mekke): 395
Ümmü'l-Hasan çölü: 269, 425
Ümmü'l-kıyâs: 164
Ümmü'l-kurâ: 384
ümmü'l-mü’minîn: 330, 331, 342, 383
Ünsî Efendi, Monlâ: 49
ürd-i behişt: 311, 335
Üsküdar: 7, 8, 45
üsküf: 347
üsköndüre: 283
üstâd bennâ: 169, 190, 317
üstâd kûhkenler: 160
üstâd mi‘mârlık: 137
üstâd mühendis: 51, 81, 130, 137, 141, 145, 157, 169, 172, 188, 200, 235, 247
üstâd-ı âhen: 318
üstâd-ı âhenger: 186, 318
üstâd-ı bâğbân: 94
üstâd-ı bennâ: 128
üstâd-ı hakkâk: 141
üstâd-ı harrâtîn: 198
üstâd-ı Hind: 234
üstâd-ı mermer: 39, 87
üstâd-ı mermer-bür: 81, 119, 224, 235
üstübec: 76
üştür: 281, 287, 292, 298, 306, 349, 355
Üveys Paşa câmi‘i (Güzelhisâr-ı Aydın): 80
Üveys Paşa (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Üveys, şeyh: 285
Üveys-i Halvetî, şeyh: 285
üvez: 89, 328, 399
üzengi: 192, 348

Üzeyr, Hazret-i: 229, 241, 243
üzüm: 17, 22, 26, 30, 31, 33, 37, 44, 55, 60, 69, 70, 77, 89, 90, 95, 96, 104, 106, 107, 108, 111, 115, 116, 127, 131, 143, 159, 165, 173, 176, 180, 182, 191, 193, 197, 243, 257, 271, 278, 279, 309, 336, 411, 425
üzüm ağacı: 55, 70, 116
üzüm asması: 55, 95, 104, 127, 165
üzüm bâğları: 197
üzüm bekmezi: 96
Üzüm hânı (Haleb): 189
üzüm (kaba parmak): 115
üzüm (kabak): 176
üzüm (kadın parmağı): 55
üzüm (kıradina): 55
üzüm (kış): 55
üzüm köfteri: 26
üzüm (kumla): 55
üzüm (kuru): 111, 257
üzüm kurusu: 12, 30, 33, 37
üzüm (misket alaca): 55
üzüm (razakı): 115
üzüm (sarı): 176
üzüm (siyâh): 55
üzüm şerbet: 44
üzüm (ter gömlek): 89
üzüm teyekleri: 336
üzüm turşusu: 115
üzüm, zeynî: 279
Üzümlü kazâsı: 139

- V -

vâcib: 360, 368
Vâdî, ayn-ı: 223
Vâdî nehri: 261
Vâdî, şeyh: 184
Vâdî-i Fâtıma kasabası: 343, 409
vâdî-i hâmûşân: 90
Vâdî-i Nâr menzili: 415
Vâdi'l-atîk: 300
vâdi'l-Hûra: 415
Vâdi'l-Kurâ: 301, 305, 371
Vâdi'z-Zi'b makâmı: 264
Vâhid Paşa, Monlâ: 16, 18
Vahîdât, kabâyil-i: 261, 262, 295
Vâhidî tekyesi: 191
vahiy kâtibi: 182, 282, 333
vahy ve suhûf: 224
vâ'ız: 32, 81, 145
vakfe: 306, 348, 354, 357, 358, 359, 360
vakf-ı Resûl: 379
vakfiyye: 66, 298
vakfullâh: 290
vakıf: 27, 84, 89, 102, 132, 143, 182
Vakıf kazâsı: 86, 103

vakıf sığırları: 335
vakt-i asır: 419
vakt-i asr: 58, 386
vakt-i Hanefî: 416
vakt-i seher: 67
vakt-i şâfi‘î: 178, 303, 410, 423, 429
vakt-i verd-i handân: 273
vakt-i zuhur: 386, 419
Vakvâk, şecer-i: 178
Vâlî (şâir): 44
Vâlide hammâmı: 81
Vâlide imâreti (Karaman): 159
Vâlide kethudâsı: 183
Vâlide Sultân: 37, 184, 287, 299
Vâlide Sultân câmi‘i (Mağnisa): 40
Vâlide Sultân hâssı: 47, 70, 183
Vâlidelere hâss: 37
Van bahri: 34
Van kal‘ası: 101, 133, 202
Van şehri lahanası: 425
Vanî Efendi: 9
Vankulu Mehemmed Efendi: 406
Varat: 388
Varat kal‘ası: 186
vardacı: 112
Vardar Yenicesi: 28
Varvarato karyesi: 67
Varvul tuzlası: 110
Vâsıkbillâh Hârûn: 330
Vasîle bini'l-Eska‘: 284
Vasilyoniko karyesi: 67
Vaşka cezîresi: 135
Vavilo karyesi: 67
Veddân gazâsı: 320
Vefâyî: 191
Vehb kızı Emîne Hâtûn (Peygamberimizin annesi): 319
Veheb binti Emîne: 392
vekâle: 202, 205, 274, 362, 396, 412, 427
Vekâle hânı: 189
Vekîl-harc: 59
vekîlü'l-harc: 347
Velanova karyesi: 132
Velî Baba: 91
Velî Beşe, Serdâr: 70
Velî Cân: 236, 388
Velî, Elhâc (Kütâhiyyeli): 33
Velî Fakîh Sultân: 176
Velî Paşa, Abraş Köse: 9
Velî, şeyh: 145
Velîcân: 247
Velîd bin Abdülmelik: 268, 271, 282, 312, 316, 330, 380, 426
Velîd bin Masûn: 259
Velîd gazâsı: 283
Velîoğlu câmi‘i (Mağnisa): 41
Veliyyü'r-Rûm: 405

Ve'l-mürselât cebeli: 363
Venedik: 67, 112, 134, 135, 153, 161, 162, 421
Venedik altunu: 61
Venedik donanması: 46, 58, 111, 119
Venedik gemileri: 58, 67
Venedik moranı: 43
verd-i ahmer: 94, 335
verd-i handân: 194, 328
Verdi, şeyh: 265
vere: 121, 122, 133, 135, 136, 176, 177
Verş, şeyh İmâm-ı: 88
Veşle karyesi: 259
vettâh: 419
Veys Çelebi câmi'i (Tire): 87
Veys el-Karanî: 211
Veysî tekyesi: 191
Veysiyye câmi'i (Trablus-ı şâm): 205
Vezîr, Bâb-ı: 430
vezîr-i a'zam: 349
veznedârbaşı: 231
Veznî Efendi: 21
vişne: 60, 328, 369, 399
vişne hoşâbı: 44, 89
Vitiz karyesi: 112
voyvada: 9, 23, 29, 37, 45, 49, 59, 69, 71, 76, 78, 79, 92, 95, 97, 102, 108, 118, 144, 153, 154, 155, 160, 162, 167, 193, 200, 202, 208, 211, 216, 257, 294
Voyvada hânı (Durkutlu): 37
vukıyye: 139, 252, 288, 416
Vukûflar köyü: 56
Vücûd-ı Resûlullâh: 316
Vücûhât: 189
Vüdd (put): 246
Vüş kal'ası: 416, 430

- Y -

yâdes kemiği: 21
yağ: 36, 77, 82, 139, 247
yağ kandîli: 247
yağ kubbesi: 312
yağ mahzeni: 312
Yağfûr nâm hımâr: 331
yağlı çamur: 154
yağlı çörek: 44, 68
Yağmurlar kapusu: 157
yağmurluk: 108
yahnî: 171, 256, 273
Yahşi Baba: 22
Yahûd: 14, 67, 222, 229, 254, 257, 259, 260, 261
Yahûd, Bâb-ı: 373
Yahûd deyri: 373
Yahûd kavmi: 191, 229, 248, 280
Yahûdâ: 209, 215, 217, 221, 222, 263, 309

Yahûdâ, Hazret-i: 222
Yahûdâ, Tevârîh-i: 217
Yahûdî: 24, 64, 67, 106, 117, 133, 152, 171, 187, 197, 203, 215, 220, 221, 227, 241, 245, 248, 250, 257, 259, 262, 303, 380
Yahûdî cemâ‘ati: 114
Yahûdî (fişek çeşidi): 366
Yahûdî gûristân: 243
Yahûdî hahamı: 64
Yahûdî mahallesi: 51, 127, 221
Yahûdî Palambaoğlu Çiftliği: 133
Yahyâ Ağa: 91
Yahyâ Beğ câmi‘i (Tire): 87
Yahyâ, cesed-i: 127, 128, 227, 230
Yahyâ Çelebi (Tevârîh-i Tuhfe sâhibi): 227
Yahyâ el-Acemî, el-Mevlâ: 285
Yahyâ, Hazret-i: 127, 128, 213, 219, 226, 227, 228, 251, 252, 268, 269, 281, 320
Yahyâ, hûn-ı: 227, 230
Yahyâ makâmı: 128
Yahyâ, mu‘cize-i: 127
Yahyâ-yı şirvânî tekyesi: 159
Yakîn Baba: 102
Ya‘kûb: 255
Ya‘kûb Baba: 120
Ya‘kûb bin Devlet Hân: 29
Ya‘kûb, Bi’r-i: 229
Ya‘kûb, cisr-i: 262, 264, 333
Ya‘kûb Dede: 102, 120, 122
Ya‘kûb Ece Beğ câmi‘: 8
Ya‘kûb Efendi hazretleri: 157
Ya‘kûb, el-Mevlâ: 18
Ya‘kûb Germiyan: 142
Ya‘kûb Hân: 160
Ya‘kûb Hân, Sarhan oğlu: 32
Ya‘kûb, hân-ı cisr-i: 264
Ya‘kûb, Hazret-i: 207, 209, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 243, 244, 253, 255, 256, 263, 264, 420
Ya‘kûb makamı (Safed): 221
Ya‘kûb, Mevlânâ: 52
Ya‘kûb, mu‘cize-i: 264
Ya‘kûb Nebî makâmı: 225
Ya‘kûb, Sultân (Aydın Bay oğlu): 31
Ya‘kûb, Sultân (Germiyanoğlu): 18
Ya‘kûb şâh: 24, 32
Ya‘kûb, şâh (Germiyan pâdişâhlardan): 12
Ya‘kûb şâh (Germiyanoğlu): 24
Ya‘kûb şâh (Karamanoğlu): 160
Ya‘kûbî: 187, 257, 259
Ya‘kûbî alemi: 221
Ya‘kûbî kavmi: 273
yâkût: 69, 238, 247, 254, 364, 369, 378, 380, 389, 398, 407
Yâkût-ı Musta‘sımî, hatt-ı: 244, 264, 314
Yalak deresi: 8
Yalakâbâd kal‘ası: 8
Yalamet kazâsı: 39
yaldız: 40, 233, 383, 385
yalı kapusu (İstanköy): 114
Yalınayak hammâmı (Tire): 88

Yalınca Baba: 154, 155
Yalınca cebeli: 154
Yalk câmi‘i (Milâs): 109
Yalvar Cevizliği: 156
yamak: 267
Yaman kal‘ası: 171
Yâmûk karyesi: 229
yan soffalar: 15, 20
yanaşma hidmetkâr: 30
yancık (at zırhı): 307, 346, 347
Yanık kal‘ası: 202
Yanive krale (Kaydefâ nâm melike binti): 32
Yanko ibn Madyan: 8, 31, 116, 245
Yanko kral: 32
Yanova: 388
Yanvan: 61
Yanvan tevârîhi: 34, 75, 127, 251
Yanvan-ı Yûnân tevârîhi: 50, 201
Yanya bâzârı: 98
Yapılı karyesi: 160
Yâr bin Hî: 197
Yârânlar Sultân: 22
yarasa kuşları: 240
Yarbaşı mahallesi medresesi (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
yarlığ-ı belîğ: 329
Yarmeni: 215
yasdık: 89
yâsemen: 328, 369, 386
Yâsîn-i şerîf: 6, 12, 103, 121, 191, 213, 217, 218, 235, 243, 245, 253, 254, 255, 256, 258, 261, 264, 276, 304, 330, 331, 336, 355, 391, 406, 409
Yassı kulle (Kudüs): 232
Yassı Minâre câmi‘i (Adalya): 147
yatırtma tuç top: 59
Yâvedûd: 199
Yavise cezîresi: 136
Yavuzca cezîresi: 135
yay: 180, 184, 216, 263
yaya beği: 13
Yaya Kızıldığı: 34
yayla: 34, 84, 94, 95, 96, 139, 144, 145, 148, 162, 173
yayla bâğları: 102
yayla çobanları: 38
yayla evleri: 144
yayla halkı: 11
yayla hâne: 94
Yayla karyesi: 37
yaylahâne: 25
yaylak: 84, 94
yazıcı: 320
Yâzûn karyesi: 219
Ye’cûc, sedd-i: 103, 125, 135, 151, 154, 200, 202, 206, 214
yedekciler odaları: 276
yed-i beyzâ: 242
Yedi iklîm kralları: 246
yedi kadılık: 94

yedi kral: 49, 66, 110, 227, 423
yedi kralın balyozları: 206
yedi kralın konsolozları: 214
yedi krallık yerler: 66
Yed-i Kudret taşı: 238
Yedi Veren (incir): 99
Yediler makâmı: 241, 271, 280, 282
Yediler makâmı: 271, 280
Yeğen Beğ: 295
Yeğen Gâzî Sultân: 10
Yeğûs (put): 246
Yekfelûn: 184, 193
Yeksi yaylası: 140
yel değirmeni: 47, 68, 125, 126, 130
yelek (Cezâyirli tarzı sıkma): 37
yelek (daracık bağır): 36
Yelemlem: 338, 356, 370, 380
Yelen hânı: 104
yelken: 68, 118, 120, 121, 412, 413
yem: 138, 149, 265, 288, 292, 293, 294, 297, 298, 302, 303, 417, 418
Yemânî, Bâb-ı: 381
Yemen: 211, 225, 265, 270, 274, 275, 277, 301, 307, 322, 344, 348, 349, 351, 356, 357, 358, 359, 370, 380, 384, 394, 395, 398, 399, 404, 408, 412, 413, 414, 427, 428
Yemen benderleri: 414
Yemen dağları: 301
Yemen deblekleri: 349
Yemen gemileri: 412
Yemen hasîri: 412
Yemen huccâcı: 356, 370
Yemen kal‘ası: 408
Yemen mahmili: 359
Yemen pâdişâhları: 381
Yemen râhı: 380, 390
Yemen seyyâhları: 422
Yemen tebâbi‘aları: 381
Yemen Urbânı: 357
Yemen vekâlesi: 396
Yemen Zeydîleri: 354
yemenî: 324, 356, 364, 369
Yemenî tekyesi: 191
Yemiş hânı: 104, 105
Yenbû‘: 300, 312, 326, 368, 371, 412, 414
Yenbû‘ benderi: 414, 430
Yenbû‘ kal‘ası: 427
Yenbû‘ü'l-bahr: 310, 327, 370, 371, 412, 414
Yenbû‘ü'l-berr: 310, 370, 371, 411, 412, 414, 430
yengeç: 125, 301
Yeni Abdullâh Efendi mescidi (Afyonkarahisâr): 20
Yeni câmi‘ (Adalya): 147
Yeni câmi‘ (Denizli): 101, 102
Yeni câmi‘ (Elmalı): 143
Yeni câmi‘ (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Yeni câmi‘ (İslâmbol): 73
Yeni câmi‘ (İstanköy): 115
Yeni câmi‘ (Kâfirâbâd): 157

Yeni câmi‘ (kal‘a-i Cebeliyye): 197
Yeni câmi‘ (Karaman): 158
Yeni câmi‘ (Nâzilli): 98
Yeni câmi‘ (Sakız): 64
Yeni câmi‘ (Sayda): 214
Yeni câmi‘i (Lâtıkıyye): 195
Yeni hamam (Milâs): 109
Yeni hammâm (Denizli): 102
Yeni hammâm (Güzelhisâr-ı Aydın): 81
Yeni hammâm (Karaman): 159
Yeni hammâm (Safed): 220
Yeni hammâm (Ula): 107
Yeni hammâm (Uşşâk): 24
Yeni hân (Trablus-ı şâm): 205
Yeni mahalle (Kütâhiyye): 14, 15, 16
Yenice Hân: 145
Yenice Hisâr (Simav): 27
Yenice kal‘ası kazâsı: 175
Yenice kasabası: 90
Yenice köy hammâmı: 88
Yenice medresesi (Mar‘aş): 175
yeniçeri: 13, 19, 24, 30, 31, 35, 37, 39, 45, 48, 49, 53, 55, 56, 58, 62, 70, 71, 76, 78, 79, 86, 96, 98, 101, 103, 105, 109, 112, 122, 130, 131, 143, 144, 145, 153, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 169, 173, 175, 178, 184, 185, 200, 201, 202, 204, 210, 215, 220, 228, 231, 253, 265, 267, 268, 273, 274, 278, 286, 296, 297, 298, 309, 310, 346, 347, 399, 410, 421, 422, 429, 430
yeniçeri ağası: 267, 273
yeniçeri çukadârı: 267
Yeniçeri Dede: 215
yeniçeri hânı (Durkutlu): 37
yeniçeri kıyâfeti: 309
yeniçeri kolluğu: 53
Yeniçeri mescidi (Rodos): 130
yeniçeri odaları: 266, 398
yeniçeri serdârı: 13, 19, 24, 30, 31, 37, 39, 45, 48, 49, 55, 62, 70, 76, 78, 79, 86, 96, 98, 101, 103, 105, 109, 112, 122, 142, 144, 145, 153, 158, 161, 166, 169, 178, 183, 185, 200, 202, 209, 220, 228, 253, 310, 409
Yenişehir kasabası: 8
yerekân, seng-i: 169, 181, 304
yerekânî: 81, 154, 218, 253, 314
Yerkeseği kasabası: 108
Yerkesiği: 118, 139
Yesevî tekyesi: 191
Yesrib: 309, 310, 403
yeşil direk: 352
yeşil imâme: 140
Yeşil İmâret: 9
Yeşil İmâret câmi‘i (Tire): 87, 88
Yeşil İmâret imâmı Çelebi Efendi: 91
Yeşil Melek kadırgası: 126
yeşim: 81, 235, 240, 253, 314
yeşim arakânî: 313
yeşim harakânî mermer: 235
Yeşkûr, ayn-ı: 275
Ye‘ûk (put): 246
yevmeyn-i Terviyeteyn: 353
Yevm-i Arafât: 406
yevm-i arefe: 345, 356, 357, 358, 359, 360

yevm-i Âşûrâ: 8, 212, 356
Yevm-i ıyd: 267
yevm-i terviye: 349, 353, 354, 357
yevm-i vakfe: 353, 354, 355
Yezîd: 207, 268, 269, 282
Yezîd bin Hâris: 331
Yezîd bin Mu‘âviye: 282
Yezîd, na‘ş-ı: 269
Yezîd ulemâsı: 268
Yezîdân: 268
Yezîdî: 127, 219, 266, 268, 269
yığma: 183
yılan: 20, 34, 75, 172, 174
yılan (tüğlü): 172
Yılancık beli: 105
yılancık taşları: 418
yıldırım: 118, 151
Yıldırım Bâyezîd Hân: 14, 15, 154
Yıldırım Bâyezîd Hân câmi‘i (kal‘a-i Alaşehir): 31
Yıldırım Hân: 8, 14, 15, 16, 23, 24, 26, 31, 32, 73, 88, 144
Yıldırım Hân câmi‘i: 10
Yıldırım Hân câmi‘i (kal‘a-i Alaşehir): 31
Yıldırım Hân, hammâm-ı: 10
Yıldırım Hân hânı (kal‘a-i Alaşehir): 31
yıldız: 80, 210
yıldız rûzgârı: 59, 64, 71
yıldız (yön): 123
yoğurd: 180, 138, 187, 287
Yoğurd hânı (Haleb): 189
Yoğunlar karyesi: 157
Yoğurdluzâde câmi‘i (Tire): 87
Yol erenleri: 173
yonca: 87
Yoncalı ılıcası (Kütâhiyye): 18
Yoncalı nâm dağlar: 12
Yonmataş karyesi: 149
Yorgancızâde hammâmı (İzmir): 52
yorkan: 273
yufka aş ekmekleri: 152
Yûhâ Nebiyyullâh: 281
Yuhâna: 259
Yumuk nehri: 165
yumurta: 262
Yumurta hânı: 104
Yumurta nehri: 104
Yûnân lisânı: 39, 59, 127, 145, 146, 164, 230, 245, 251, 252, 262
Yûnân tevârîhi: 61, 116, 248
Yûnâniyân: 49, 103, 248, 255, 309
Yûnâniyân lisânı: 160
Yûnâniyân tevârîhi: 127, 246, 301
Yûnus balığı: 212
Yûnus bin Mevdûd bin el-Melikü'l-Ârif: 280
Yûnus, Bi’r-i: 244
Yûnus Emrem hazretleri: 159
Yûnus, Hazret-i: 211, 212, 213, 228, 243, 244, 253

Yûnus, kabr-i: 212
Yûnus, Melikü'l-Cevâd: 280
Yûnus Nebî karyesi: 244
Yûnus Paşa: 178
Yûnuszâde Mustafâ, Mevlâ: 94
Yûsuf: 68, 221, 224, 255, 263, 264
Yûsuf Ağa: 71, 295
Yûsuf Ağa, Beğzâde: 25
Yûsuf âsitânesi: 256
Yûsuf Baba, Hacı: 54
Yûsuf, Bâb-ı (Kal'a-i Halîlü'r-rahmân): 253
Yûsuf Beğ (Germiyanoğlu): 100
Yûsuf, cübb-i: 263
Yûsuf Çelebi tedribesi: 181
Yûsuf Çorbacı, Küçük (Nâbuluslu): 295
Yûsuf Efendi: 86
Yûsuf Efendi câmi'i (Elmalı): 143
Yûsuf Efendi (Kütâhiyye müftîsi bürâderi): 28
Yûsuf Efendi sarâyı: 35
Yûsuf Haccâc-ı Zâlim: 404
Yûsuf, Hazret-i: 207, 215, 217, 221, 222, 224, 253, 255, 256, 262, 263, 291, 320, 333, 420
Yûsuf ibn Hazret-i Ya'kûb: 219
Yûsuf ibn Salâhaddîn: 266
Yûsuf kasrı: 388
Yûsuf köşkü: 381, 430
Yûsuf kumruları: 299
Yûsuf Neccâr, şeyh: 258
Yûsuf oğlu Efrâyim: 222
Yûsuf Paşa: 80
Yûsuf Paşa bâğçesi: 115
Yûsuf Paşa, Güzelhisârlı: 80
Yûsuf Salâhaddîn: 212, 228, 230, 256, 266, 379
Yûsuf, şeyh: 183, 193
yûsufcuk kumruları: 342
yûsufcuk murgânları: 304
yûsufî (kuş türü): 68
Yûşa', Hazret-i: 207, 229
Yuvalı karyesi: 140
Yuvan (Memlûk adı): 244
yürek ağrısı: 218
yürek sıkılması: 218, 229
Yürükân kazâsı: 175
yüzbaşı: 13
yüzük: 13

- Z -

Zabulke cebeli: 219
Zacr bin Harb: 389
za'ferân: 43, 167, 270, 364, 401
Za'ferâniyye: 420
Zâfirbillâh, Hâfızlidînillâh oğlu: 266
zağanos: 19, 34, 103, 133, 161, 299
Zağanos Paşa: 32
zağar: 79

zâğî (bez cinsi): 328, 400, 407
Zağr, ayn-ı: 261
Zağr binti Hazret-i Lût: 261
Zağr buhayresi: 261
Zağra şaykası: 120
Zağzağa, germâb-ı: 262
Zağzağa ılıcası: 262
Zağzağa şehri: 262
zahâyir: 118, 297, 303, 331, 343, 427
zâhid: 328
Zâhîl, Hazret-i: 222
zahîre: 78, 86, 133, 291, 293, 297, 298, 342, 421
zahm-ı mâr: 172
zahm-ı zebân: 82
Zahrü'l-hımâr: 420, 421, 422, 430
Zakilse: 135
Zakilse cezîresi: 135
Zâl: 250, 347
Zâl Derbendi karyesi: 10
Zâl Paşa: 39
Zâl Paşa câmi'i: 39
Zâl Paşa resmi: 143
Zamîrî Çelebi: 79
zamk: 22
zanbak: 44, 328
Zannûn-ı Mısrî: 207, 331
zarbun: 193, 196, 278
Zarbun bâzârı (şâm): 275
zarbuna: 78
zarbuna gemiler: 62
Zâtü'l-avâmîd: 184
Zavcıoğlu el-Hâc Mustafâ câmi'i (Adana): 170
zâviye: 14, 15, 16, 18, 19, 32, 36, 37, 41, 47, 70, 92, 101, 104, 126, 129, 145, 220, 224, 228, 239, 245, 285, 295, 345
Zayf câmi'i: 363
zaymurân: 364
ze'âmet: 12, 13, 14, 23, 25, 26, 32, 34, 36, 38, 45, 77, 79, 86, 96, 99, 112, 122, 137, 139, 140, 142, 145, 150, 156, 161, 174, 176, 184, 185, 194, 197, 203, 209, 213, 219, 225, 227, 228, 231, 246, 247, 252, 260, 265, 267, 288, 371
zebât: 139, 270, 326, 328, 364, 398, 400, 407
zebbâl: 190, 275, 315, 316
zeberced: 324, 369
Zebîde: 356
Zebûr: 250, 426
zeheb: 81
zeheb-i hâlis: 40, 375, 383
zehir: 55, 330
zehirli sular: 316
zehirli ustura: 132
zehr-i mâr: 301, 417
Zehriyye, Bâb-ı (Kudüs): 232
zekât: 268, 274, 427
Zekeriyyâ Efendi, eş-şeyh: 28
Zekeriyyâ, erre-i: 191
Zekeriyyâ, Hazret-i: 187, 191, 213, 281, 320
zelzele: 19, 74
Zem'a (Sûde binti): 331
zemberek: 186, 204

zemberekcibaşı: 62
zemberekli cisir: 54, 58, 63, 110
Zemzem: 8, 114, 229, 244, 335, 352, 368, 377, 379, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 396, 397, 400, 401, 402, 409
Zemzem-i Selvân, Bi'r-i: 243
Zenân cezîresi: 201
Zenân kal'ası: 201
zenâne: 30
zenbîl: 190, 275, 294, 307
zenbîlbâf: 240, 244, 320
zenbîlcik: 307
zenbûr: 70, 300
Zenbûr kal'ası: 161
zenbûrî: 169, 312
zenbûrî sütûn: 73, 74
Zence: 384
zencebîl: 408
zencîr: 30, 63, 123, 125, 238, 247, 295, 304, 309
zencîrkeş: 123
zengî: 407
zengî küheyl: 138
Zengibâr kal'ası: 20
Zengîler: 300
zengiye avret: 305
zer: 51, 211, 237, 254, 269, 323
zer lüle: 42
zer tâclı gulâm: 169
Zera' karyesi: 287
Zer'ayn karyesi: 225
zerbâf: 98, 244, 249, 251, 273, 289, 307, 349, 364, 369, 381, 392, 393, 398, 400, 404, 407
zerdâlû: 36, 60, 180, 328
zerde: 171, 256, 273, 327
zerdeste: 140, 204
zerdûz: 280, 400
zerdûz atlas: 282
zerdûz dikdik: 346
zerdûz keçe: 267, 307
zerdûz kemer: 382
zerdûz takye: 176
zerdûz üsküf: 347
zerefşân alabalıklar: 95
Zereğen mahallesi (Kütâhiyye): 14, 15, 16, 18
zereh-külâh: 204
zerger: 38, 245, 248, 254, 270
zer-i hâlis: 206, 214, 235, 380, 381, 392, 400
Zerka: 243
Zerka, ayn-ı: 262, 292, 296, 326, 327, 340, 341, 342, 343
Zerka cebeli: 292
Zerka nehri: 292
zerrâh: 320
Zerrâh bin Adî bin Kâ'b: 322
zerrîn: 44, 224, 328
zevâvî: 10, 24, 51, 98
zevrak: 118, 301
Zevrak-ı Safâ: 389
Zeyd bin Hâris: 331, 364
Zeyd bin Ömer: 333
Zeyd bin Sâbitü'l-Ensarî, Hazret-i: 333
Zeydânî (kavmi): 203

Zeydî mezheb: 348, 400
Zeylâ‘: 301, 398
Zeylâ‘ benderi: 414
Zeylâ‘ boğazı: 414, 427
Zeylâ‘ şehri: 427
Zeyneb binti Huzeyme: 394
Zeyneb (Peygamberimizin kızı): 319
Zeyneddîn bin Mehemmed bin Mehemmed şâh-ı Fenârî: 285
Zeyneddîn-i Hâfî: 75
Zeynelâbidîn Ağa: 9
Zeynelâbidîn Efendi (Bağdâd şeyhülislâmı): 213
Zeynelâbidîn, İmâm: 282, 330
Zeynî şerîf kasabası: 161, 162
Zeynî tekyesi: 191
Zeyrek Çelebi Cerrâh câmi‘i (kal‘a-i Besni): 177
Zeyrek yokuşu: 398
zeyt: 121, 389
Zeyt hânı (Trablus-ı şâm): 205
zeyt yağı: 203, 205, 257, 312
Zeytâ karâfesi: 243
Zeyt-i Hâr cebeli: 260
zeytûn: 36, 46, 53, 55, 56, 58, 94, 115, 132, 148, 152, 167, 170, 182, 183, 193, 194, 197, 203, 206, 208, 215, 221, 223, 225, 226, 228, 229, 230, 239, 249, 257, 258, 260, 278, 279, 328, 400, 423
zeytûn ağacı: 55, 160, 202, 211, 217
Zeytûn bâğı: 252, 287
Zeytûn câmi‘i (Sakız adası): 64
zeytûn hıyâbânı: 56
zeytûn ormanları: 57
Zeytûn ovası: 57
zeytûnî elvân hacer-i savvân: 380
Zeytûniyye kazâsı: 175
Zeytûnlu câmi‘ (Sakız): 64
zeytûnluk: 183, 193, 194, 216, 252
zeytûnyağı: 55, 56, 121, 206
zeytûnyağı değirmenleri: 56
zıh: 129, 385
zılkıt: 182
Zıllî: 16
zımmî: 62
zımrân çiçek: 418, 422
zıreh kerevke: 347
zıreh külâh: 346
zırh: 163, 204, 230, 244, 344, 346
zırh-ı Dâvûdî: 336
zıykü'n-nefes: 78
Zi’b vâdîsi: 264
zîbâ: 244
zifâf sûrları: 393
zifâf sûru: 168
Zifîna karyesi: 67
zifir me’kûlât: 415
zifir ta‘âm: 415
zifoz sağanağı: 68
zift: 412
Zihrânî nehri: 215
zikr-i tevhîd: 95
zil: 207, 221, 365
zil [ü] bem: 221, 347, 365

Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa: 246
zili: 31
zindân: 111, 123, 126, 127, 180, 185, 229
zindân tabyası: 123, 124
Zi'n-nûreyn: 282, 329
zirâ‘: 232, 263, 315, 324, 418, 422
zirâ‘-ı esved: 134
zirâ‘-ı mekkî: 134, 185, 216, 231, 232, 238, 271, 317, 380, 381, 390, 400
zî-rûh lahmı: 239
Ziyâde, Bâb-ı: 372, 373, 377, 385
Ziyâde-i Bâb-ı İbrâhîm: 376
Ziyâde-i Dârü'n-Nedve: 373, 376
ziyâfet: 24, 48, 92, 137, 254, 363, 365, 369, 401, 429
Ziyâret Baba: 102
ziyâretgâh: 7, 10, 18, 19, 22, 23, 28, 29, 31, 41, 44, 45, 48, 54, 56, 68, 75, 80, 84, 88, 91, 93, 104, 105, 106, 112, 113, 123, 127, 131, 143, 144, 148, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 164, 165, 167, 168, 171, 176, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 201, 207, 208, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 226, 227, 228, 229, 230, 236, 240, 241, 242, 243, 261, 262, 263, 265, 271, 276, 280, 281, 282, 283, 307, 308, 329, 333, 334, 341, 342, 364, 378, 379, 390, 391, 392, 393, 394, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 410, 421, 423, 424
zu‘amâ: 174, 296
Zukâk-ı Mirfak: 390
Zule benderi: 414
zurefâ: 114
zurna: 76
zü‘amâ: 13, 19, 105, 145, 150, 158, 168, 172, 183, 185, 195, 258, 260
Zübdânî (kavmi): 203
Zübdâniyye: 216, 217, 262, 281
Zübeyde Hâtûn: 356, 370, 396, 397
Zübeyr: 374, 380, 381, 404, 406
Zübeyr, Hazret-i: 282, 333, 346, 357, 359, 372, 379, 381, 394, 404
Zübeyr ibn Avâm: 364, 380, 404
Zübeyr, na‘ş-ı: 381, 404
Zübeyr, şeyh: 381
Zübeyr, tâbût-ı: 404
Züfer, İmâm: 377
zühre: 273, 407
Zülâlî (şâir): 44
zülbiyyât: 59, 82, 369
zülbiyye: 83
Züleyhâ: 268
Züleyhâ, hayrât-ı: 254
Züleyhâ, sûret-i: 249
Zülfikâr: 299
Zülfikâr Dede (Boşnaku'l-asıl): 147
Zülfikâr (kılıc): 403
Zülfikârîzâde: 152
Zülkadiroğlu: 175, 176
Zülkadirzâde Halîl Beğ: 175
Zülkadriyye: 128, 174, 176, 227
zümürrüd: 51, 71, 87, 254, 340, 364, 369, 380, 398, 407
Zümürrüd, Bi’r-i: 303
zümürrüdî çuka ferrâce: 60
züvvâr: 61, 426

[1] Robert Dankoff, “Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliyâ Çelebi ve Filoloji”, Nuran Tezcan and Kadir Atlansoy, ed. *Evliyâ Çelebi ve Seyahatname* (Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2002), 99-118. Burada gösterilen eserler şunlardır: Nurettin Gemici, *Evliyâ Çelebi in Medina* (Dissertation, Otto-Friedrich Universität Bamberg, 1999); Ulrich Haarmann, “Evliyâ Çelebis Bericht über die Altertümer von Gize,” *Turcica* 8.1 (1976), 157-230; Pierre A. MacKay, “The Manuscripts of the *Seyahatname* of Evliyâ Çelebi, Part I: the Archetype,” *Der Islam* 52 (1975), 278-98; Nuran Tezcan, *Manisa nach Evliyâ Çelebi....* Leiden: Brill (1999).

[2] *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Anadolu, Suriye, Hicaz (Dokuzuncu Cilt)* (İstanbul: Devlet Matba‘ası, 1935.

[3] Pierre A. MacKay, "The Manuscripts of the *Seyahatname* of Evliyâ Çelebi, Part I: The Archetype" *Der Islam* 52 (1975), 280-1, 294.

[4] F. R. Kreutel, “Neues zur Evliyâ-Çelebi-Forschung,” *Der Islam* 48 (1972), 269-79.

[1] *Kur’ân,* En‘âm, 91; "Allah’ı şânına yaraşır biçimde tanıyamadılar."

[2] *Kur’ân,* Zâriyât, 58; "Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah’tır."

[3] *Kur’ân,* Hûd, 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki rızkı Allah’a ait olmasın."

[4] Hadis, "Âdem su ile toprak arasındayken ben peygamberdim."

[5] Hadis, "Allah’ın Resûlü sallalâhü aleyhi ve sellem buyurdu: İşlerinizde kararsız kalırsanız kabir ehlinden yardım isteyiniz." (Bkz. Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)

[6] *Kur’ân,* Sebe, 18; "Oralarda geceleri ve gündüzleri güven içinde yürüyün (dedik)."

[7] *Kur’ân,* Rûm, 50; "Allah’ın rahmetinin eserlerine bak."

[8] *Kur’ân,* En‘am 11 "De ki: Yeryüzünde dolaşın da..."

[9] Hadis; "Allah’ın iyiliklerini düşününüz, Allah’ın zâtını düşünmeyiniz."

[10] "Önce yoldaş, sonra yol".

[11] Yolculuk, bir fersah da olsa cehennemden bir parçadır.

[12] *Kur’ân,* Sebe, 18; "Oralarda geceleri yürüyün (dedik)."

[13] İnsanlara akılları ölçüsünde konuşunuz.

[14] *Kur’ân,* Tevbe, 18; "Allah’ın mescidlerini ancak ... olanlar şenlendirirler."

[15] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

[16] *Kur’ân,* Bakara 144; "Artık yüzünü Mescid-i Harâm semtine çevir"

[17] *Kur’ân,* İnsan, 8; "Yemeği yedirirler."

[18] Hadis, "Ben âdil melik zamanında doğdum."

[19] *Kur’ân,* En‘âm, 45; "Böylece haksızlık yapan milletin arkası kesildi."

[20] Hadis, "Kâfir de olsa zayıfa ikram ediniz."

[21] *Kur’ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."

[22] *Kur’ân,* Tîn, 1; "İncir ve Zeytin’e andolsun."

[23] Kur’ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kâdirdir."

[24] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[25] *Kur’ân,* En‘âm, 45; "Böylece haksızlık yapan milletin arkası kesildi. Âlemlerin Rabbi Allâh'a hamdolsun"

[26] *Kur’ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri peygamberine salât etmedeler"

[27] *Kur’ân,* Hicr, 45; "Korunanlar ise cennetlerde pınar başlarındadırlar."

[28] *Kur’ân,* Râ‘d, 24; "Sabretmenize karşılık selâm size, yurdun sonu ne güzel! (derler)."

[29] Dünya camiinin tamamını gördük fakat böyle bir şey görmedik.

[30] Hadis, "Yalancı, her duyduğunu konuşan kimsedir".

[31] *Kur’ân,* Kasas, 88; "Onun yüzü (zatı)ndan başka her şey helak olacaktır."

[32] *Kur’ân,* Âl-i İmrân 159; "İşi onlara danış."

[33] Hadis, "Tatlı sevmek imandandır".

[34] *Kur'ân,* En'âm, 11; "De ki: Yeryüzünde dolaşın da..."

[35] Sabah vakti bir acaip ses işittim / Müezzin "Haydin namaza" diye seslendi

[36] <<...>> işareti arasında olan kısım Yıldız nüshasında 84b varağının sonu ile 85a varağının baş kısmında yer almaktadır.

[37] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[38] *Kur'ân,* Tîn 4; "Biz insanı en güzel biçimde yarattık"

[39] Bu cümle muhtemelen orjinal nüshada kenardaydı. Nüshalarda ise iki satır aşağıdadır. Biz konuya uygun olan bu yere koymayı tercih ettik.

[40] Yemeğin iyisi hazır olanıdır.

[41] Hadis, "Yemekten önce ve tuzdan sonra eğlenin."

[42] *Kur'ân*, Fecr, 8, ".... şehirler arasında onun eşi yaratılmamıştı."

[43] *Kur'ân*, Tevbe, 18, "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ... iman eden kimseler imar eder."

[44] *Kur'ân*, Kasas, 88, "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."

[45] *Kur'ân,* Rûm,, 4-5, "... Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[46] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[47] *Kur'ân,* Hac, 14; "Şüphesiz Allah istediğini yapar."

[48] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "... Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[49] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "... Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[50] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "... Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[51] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "... Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[52] *Kur'ân*, Hud, 41; "Haydi (geminin içine) bininiz dedi."

[53] *Kur'ân,* Rûm, 4-5; "... Müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir."

[54] *Kur'ân*, Kehf, 71, ".... Gemiye bindikleri zaman o (Hızır) gemiyi deldi. Musa: 'Halkını boğmak için mi onu deldin? ...' dedi."

[55] Bunun aslı Gülistan-ı Sadi'de dibaçe'nin sonunda şu manzumedir:

Bimâned sâlhâ în nazm u tertîb
Zi-mâ her zerre hâk üftâde câyî
Garaz nakşîst kez-mâ bâz mâned
Ki hestî-râ nemî bînem bakâyî
Meger sâhib-dilî rûzî be-rahmet
Küned der kâr-ı dervîşân du'âyî

[56] Ayetin tamamı şöyledir. Kur'an, Fecr, 27-28; "Ey huzur içinde olan can! O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!"

[57] Yabancı kör gibidir.

[58] *Kur'ân*, İnsân; 8, "[...yemeği yoksula, yetime ve esire] yedirirler"

[59] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[60] Yiyeceğin hayırlısı, hazır olandır.

[61] *Kur'ân,* Nûr, 36; "Allâh'ın yükseltilmesine izin verdiği evlerdir."

[62] *Kur'ân,* Nûr, 36; "Allâh'ın yükseltilmesine izin verdiği evlerdir."

[63] Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir.

[64] Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Ölümden önce namaza koşunuz.

[65] *Kur'ân,* Cin, 18; "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın."

[66] Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir.

[67] *Kur'ân,* Nebe, 40; "İnkârcı kişi: 'Keşke toprak olsaydım!' diyecektir."

[68] Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Kim bir mescit yaparsa, ..."

[69] *Kur'ân*, Zümer, 73; "Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler."

[70] Allah'tan başka ilâh yoktur.
[71] *Kur'ân,* Kasas, 88; "(O'nun zâtından başka) herşey helâk olucudur".
[72] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."
[73] *Kur'ân,* Nûr, 35; "Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili ..."
[74] *Kur'ân,* İsrâ, 84; "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."
[75] Bu cümle muhtemelen orjinal metinde kenar notu şeklinde yazılmış olup aşağıda "târîhlerinden ma'lûmdur" cümlesine atıftır.
[76] *Kur'ân,* Kehf, 22; "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir."
[77] "Sorumluluk râviye aittir."
[78] *Kur'ân*, Tevbe, 109; "Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır? ..."
[79] Mevzu Hadis, "Cennet ehlinin çoğu iyi tabiatlı, kötülük düşünmeyen kimselerdir."
[80] Y: Mar'aş, Q: Bess yazmasına rağmen "Sis" olması gerekmektedir.
[81] Metinlerde "Misis" yazmaktadır ama Misis sancak değildir, Sis olması gerekir.
[82] Metinlerde "Misis" yazmaktadır ama Misis sancak değildir, Sis olması gerekir.
[83] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur"
[84] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden ... imar eder."
[85] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[86] Allahım, toprağını havasını ve suyunu güzel eyle.
[87] *Kur'ân,* Cin, 18; "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin)."
[88] *Kur'ân,* Tahrîm, 8; "Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün."
[89] *Kur'ân,* Hûd, 6; "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı yalnızca Allah'ın üzerinedir."
[90] *Kur'ân,* Hâc, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin' (denilir onlara)."
[91] Bu parça P nüshasında kenarda ve Q nüshasında sayfanın üstünde yazılmıştır.
[92] Hadis; "Kıyamet günü meleklerin ilk musafahalaşacağı kişi Ebu'd-derdâ'dır."
[93] Hadis; "Müminler ölmez, aksine fena mülkünden ebedî olan mülke geçerler."
[94] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[95] "Allah kadrini yüceltsin."
[96] *Kur'ân*, Enbiyâ 30; "... ve her canlı şeyi [sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi?]"
[97] *Kur'ân*, Enbiyâ 30; "... gemiye bindikleri zaman gemiyi deliverdi. Halkını boğmak için mi gemiyi deldin dedi? ..."
[98] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden ... kimseler imar eder."
[99] "Yüce Allah derecelerini artırsın."
[100] "Ey köpek! Allah'ın emri ile taş gibi kal."
[101] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden ... kimseler imar eder."
[102] *Kur'ân,* Saffât, 146; "Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik."
[103] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."
[104] "Benim susuzluğumu gider."
[105] "Yıllar ve aylar geçse de"
[106] Allah'dan başka tanrı yoktur, Yakup onun peygamberidir.
[107] *Kur'ân,* Hûd, 44; "(Gemi de) Cûdî dağının üzerine yerleşti."
[108] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden ... kimseler imar eder."
[109] *Kur'ân,* Rahmân, 26; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."
[110] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[111] *Kur'ân,* A'râf, 85; "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i [gönderdik]..."
[112] *Kur'ân,* Tîn, 1; "İncire, zeytine, [... yemin ederim ki]"
[113] *Kur'ân,* Tîn, 2; "Sînâ dağına andolsun"
[114] *Kur'ân,* Bakara, 144; "Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."
[115] *Kur'ân,* Bakara, 251; ""Davud'da Calud'ı öldürdü. Allah Davud'a padiğahlık, hikmet ve peygamberlik verdi"
[116] *Kur'ân,* Bakara, 144; "Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."
[117] *Kur'ân,* Tevbe, 109; "Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır? ..."
[118] *Kur'ân,* Saf, 13; "Allâh'tan yardım ve yakın bir fetih"
[119] *Kur'ân,* İsrâ, 1; "Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki gecenin bir vaktinde kulunu, âyetlerimizden bir bölümünü kendisine göstermemiz için, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yürüttü..."
[120] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[121] *Kur'ân,* Bakara, 144; "Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."
[122] *Kur'ân,* Hâc, 29; "Eski evi (Kabe) tavaf etsinler"
[123] *Kur'ân,* Nûr, 35; "Allah göklerin ve yerin nûrudur."
[124] *Kur'ân,* Zümer, 73; ".... artık ebedî kalmak üzere girin..."
[125] *Kur'ân,* Yâsîn, 58; "Onlara merhametli Rabb'in söylediği selâm vardır."
[126] *Kur'ân*, Hûd, 88; "Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir."
[127] *Kur'ân,* Nûr, 35; "Allah göklerin [ve yerin] nûrudur."
[128] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."
[129] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."
[130] *Kur'ân,* Hûd, 41; "Nuh dedi ki: 'Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.'"
[131] *Kur'ân,* Bakara, 197; "... siz ne iyilik ederseniz Allah onu bilir ... "
[132] *Kur'ân,* Zelzele, 7; "Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. "
[133] *Kur'ân,* Bakara, 58; "'Hıtta!' (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım."
[134] *Kur'ân,* Bakara, 58; "'Hıtta!' (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım."
[135] *Kur'ân,* Hadîd, 25; "Biz demiri de indirdik."
[136] *Kur'ân,* Tîn, 1; "[İncire,] zeytine, [... yemin ederim ki]"
[137] *Kur'ân,* Tâhâ, 18; "O, benim asamdır, dedi. Ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim."
[138] *Kur'ân*, Şu'arâ, 63; "Asan ile denize vur! diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu."
[139] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[140] Hadis: "Selmân ehl-i beyittendir. Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini idrâk etmişdir, cennet her gündüz ve gece beş defa Selmân'a doğru koşuşturur."
[141] *Kur'ân,* Nisâ, 164; "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."
[142] "İslâmda ruhbanlık yoktur."
[143] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur"
[144] *Kur'ân,* Tîn, 1; "İncire, zeytine, [... yemin ederim ki]"
[145] "Allah seni belâlardan korusun."
[146] *Kur'ân*, Âl-i İmrân, 59; "Allah nezdinde İsa'nın sureti, Adem'in sureti gibidir. Allah onu topraktan yarattı.."
[147] *Kur'ân,* İsrâ, 97; "Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu bulan odur."
[148] *Kur'ân,* Meryem, 25; "..olgun hurma..."

[149] *Kur'ân,* Hud, 76; "Ey İbrâhim, dediler, bundan vazgeç"
[150] *Kur'ân,* Bakara, 125; "İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)"
[151] Kur'ân, Enbiyâ, 69 "Biz de: 'Ey ateş, İbrahim'e [serin ve esenlik ol!' dedik.]"
[152] *Kur'ân,* En'âm, 84; "Biz ona İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik."
[153] *Kur'ân,* Enbiyâ, 69; "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol, dedik."
[154] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[155] *Kur'ân,* Yûsuf, 21; "Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: 'Ona değer ver ve güzel bak!'"."
[156] *Kur'ân,* En'âm, 91; "Allah'ı O'nun şânına yaraşık şekilde tanıyamadılar."
[157] *Kur'ân,* Nâziât, 24; "Ben sizin en yüce Rabbinizim."
[158] *Kur'ân*, Şu'arâ, 63; "(Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu."
[159] *Kur'ân,* Nisâ, 164; "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."
[160] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[161] *Kur'ân,* Meryem, 25; "..olgun hurma..."
[162] *Kur'ân,* Mâide, 1; "Allah dilediğine hükmeder."
[163] *Kur'ân,* Yûsuf, 10; "... Onu kuyunun dibine atın."
[164] *Kur'ân,* Yûsuf, 19; "O da kovasını saldı, (Yusuf'u görünce) 'Müjde! İşte bir oğlan!' dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar."
[165] *Kur'ân,* Yûsuf, 17; "(Ne yazık ki onu kurt yemiş."
[166] *Kur'ân,* Yûsuf, 13; "Siz ondan habersizken ...."
[167] *Kur'ân,* eş-Şu'arâ, 89; "Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)."
[168] *Kur'ân,* Ahzâb, 33; "Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."
[169] Dünyadaki bütün camileri gördük, ancak bunun benzerini görmedik.
[170] *Kur'ân,* Bakara, 60; "Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi."
[171] "Sorumluluk râviye aittir."
[172] *Kur'ân,* İnsân, 8; "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."
[173] *Kur'ân,* Mâide, 6; "Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın."
[174] *Kur'ân,* İnsân, 8; "Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, ... yıkayın."
[175] *Kur'ân,* Tîn, 1; "Tin'e andolsun ..."
[176] *Kur'ân,* Tîn, 1; "Tin'e andolsun ..."
[177] *Kur'ân,* Mü'minûn, 50; "(Meryem oğlunu ve annesini de kudretimize bir alâmet kıldık) onları yerleşime elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."
[178] *Kur'ân,* Fecr, 7-8; "Direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine."
[179] *Kur'ân,* Bakara, 265; "Bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer."
[180] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."
[181] Elma gibi faydası boldur.
[182] *Kur'ân,* Abese, 28-30; "(Sonra toprağı göz göz yardık da oradan ekinler), üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, (... bitirdik)."
[183] "Sarı keçinin südü"
[184] *Kur'ân,* Mü'minûn, 50; "Onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."
[185] *Kur'ân,* Meryem, 16; "(Resûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti."
[186] "Ey Bilâl, uzzâl makamında oku"
[187] "Kalk, Şam'a git. Zaman yakındır"
[188] *Kur'ân,* Bakara, 261; "Her başakta yüz danesi vardır."

[189] *Kur'ân,* Âli İmrân, 97; "... Yoluna gücü yetenlerin..."

[190] *Kur'ân,* Âli İmrân, 159; "İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven."

[191] "Dur ey köpek, taş gibi"

[192] *Kur'ân,* İnsan, 76; "Tertemiz bir içecek".

[193] *Kur'ân,* Tûr, 58; "Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."

[194] *Kur'ân,* Hûd, 6; "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir."

[195] *Kur'ân,* Neml, 40; "Bu, Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."

[196] *Kur'ân,* Tevbe, 97; "Bedevîler, kâfirlik ve münafıklık bakımından daha beterdir."

[197] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[198] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[199] *Kur'ân,* A'râf, 73; "Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i (gönderdik)."

[200] *Kur'ân,* Hâkka, 6-7; "[Âd kavmi ise) uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler. Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti."

[201] Kur'ân, el-Fecr, 28; "Rabbine dön."

[202] Hadis; "(El emeğiyle) kazanan, Allah'ın sevdiği kullardan olur."

[203] *Kur'ân,* Lokman, 19; "Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."

[204] Bekârlık, gerçekte büyük sultanlık imiş.

[205] *Kur'ân,* Hac, 29; "O Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."

[206] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."

[207] *Kur'ân,* İsrâ, 80; "(Ve şöyle niyaz et:) Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."

[208] *Kur'ân,* Neml, 30; "'Mektup Süleyman'dandır, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla (başlamaktadır)."

[209] "Benim kabrim ve minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçedir."

[210] *Kur'ân,* Tevbe, 109; "Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır? ..."

[211] *Kur'ân,* Tevbe, 21; "Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile ... müjdeler."

[212] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[213] *Kur'ân,* Enbiyâ, 107; "(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

[214] *Kur'ân,* Ahzâb, 33; "Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."

[215] Hadis-i kudsî; "Sen olmasaydın, eğer sen olmasaydın felekleri yaratmazdım."

[216] Hadis; "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır".

[217] *Kur'ân,* Bakara, 144; "Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."

[218] Hadis; Âdem su ile topak arasında iken ben nebî idim.

[219] *Kur'ân,* Kalem, 4; "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."

[220] *Kur'ân,* Hac, 78; "Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin."

[221] *Kur'ân,* Rahmân, 26-7; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak."

[222] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 185; "Her canlı ölümü tadacaktır."

[223] "Eğer dünya ebedî olsa idi, Muhammed Mustafa ebedî olurdu
Güzelliği bâkî olsaydı eğer, Ken'anlı Yusuf ölmezdi."

[224] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salavât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salavât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."

[225] "Dinin ilk göz nuru olan, Mustafa'nın arkadaşı, iki kişiden biri (Ebu Bekir'dir)."

[226] "Sen cehennemden kurtulmuşsundur"

[227] Gel, ilk arkadaşım, yanıma gel.

[228] *Kur'ân,* Tevbe, 40; "Hani onlar mağaradaydı; ..."

[229] *Kur'ân,* Nûr, 35; "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir."

[230] *Kur'ân,* A'râf, 157; "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), ..."

[231] *Kur'ân,* Fetih, 28-9; "Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın elçisidir."

[232] *Kur'ân,* Hicr, 49; "(Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver."

[233] *Kur'ân,* Enbiyâ, 107; "(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

[234] Hadis: "Allah'ın Resülü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine takılırsanız doğruyu bulursunuz."

[235] *Kur'ân,* İsrâ, 19; "Kim ahireti diler ve bir mümin olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür."

[236] *Kur'ân,* İnsân, 21; "Rableri onlara tertemiz bir içki içirir."

[237] *Kur'ân,* Kevser, 1; "(Resûlüm!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik."

[238] *Kur'ân,* Nisâ, 4; "Onu da afiyetle yeyin?"

[239] *Kur'ân,* İnsân, 18; "(Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir."

[240] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; "Her canlı şeyi sudan yarattık."

[241] *Kur'ân,* İnsân, 5; "(İyiler ise), kâfûr katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler."

[242] Hadis: "Çalışıp kazanan, Allah'ın sevgilisidir."

[243] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 37; "Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde (orada bir rızık bulur)."

[244] *Kur'ân,* Zâriyât, 58; "Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."

[245] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; "Her canlı şeyi sudan yarattık."

[246] Elma gibi faydası boldur.

[247] *Kur'ân,* Bakara, 137; "Onlara karşı Allah sana yeter."

[248] *Taberi Tarihi*'nde: Kinâna b. Bishr al-Tujîbî

[249] Hadis, "Def çalarak da olsa düğünü ilân edeniz."

[250] Hediyeler paylaşılır.

[251] *Kur'ân,* Ahzâb, 37; "Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık."

[252] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."

[253] *Kur'ân,* Nahl, 90; "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, ... emreder."

[254] "Kim evinde temizlenip Kuba mescidine gelip orada namaz kılarsa, bu onun ömrünün tâcı olur."

[255] *Kur'ân,* Tevbe, 108; "İlk günde takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi içinde namaz kılman elbette daha doğrudur.)"

[256] Hadis, "İşlerinizde kararsız kalırsanız kabir ehlinden yardım isteyiniz." (Bkz. Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)

[257] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."

[258] "**Karye-i** (---) (---) (---) (---) (---)", Y nüshasında 5 adet, Q nüshasında 4 adet, P nüshasında 2 adet olarak yazılmıştır.

[259] Bk. *Taberi Tarihi,* s. 1341

[260] *Kur'ân,* Tebbet, 4-5; "Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde (karısı da ateşe girecek)."

[261] Hadis: "İhramlı olan kişi Allah'ın güvencesindedir."

[262] *Kur'ân,* Bakara, 197, "... Günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."

[263] *Kur'ân,* Bakara, 196; "Allah için haccı ve umreyi tamamlayın."

[264] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."

[265] *Kur'ân,* Âli İmrân, 159; "İş hakkında onlara danış."

[266] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[267] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."

[268] *Kur'ân,* Kasas, 85; (Resûlüm!) *Kur'ân*'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir."

[269] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[270] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[271] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[272] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[273] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[274] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının."

[275] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[276] *Kur'ân,* Nûh, 23; "Tanrılarınızı, Vedd'i, Süvâ'ı, Yağûs'ı, Ya'ûk ve Nesir'i bırakmayın dediler." Ayetin aslı şöyledir:

[277] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[278] *Kur'ân,* Bakara, 198; "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."

[279] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerinh anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."

[280] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."

[281] *Kur'ân,* A'râf, 23; "(Adem ile eşi dediler ki): Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden oluruz."

[282] Hadis: "Allah bakana da gösterene de lanet etsin."

[283] Hadis: "Allah bakana da gösterene de lanet etsin."

[284] "Denizde bir çok faydalar vardır. Selâmet istersen sen, sahildedir."

[285] *Kur'ân,* Bakara, 198; "Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."

[286] *Kur'ân,* Sâd, 44; "... sabreden bir kul..."

[287] *Kur'ân,* İsrâ, 84; "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."

[288] *Kur'ân,* Alak, 1-2; "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı."

[289] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

[290] Kur'ân, Âl-i İmrân, 37; "...İş hususunda onlarla müşavere et...".

[291] *Kur'ân,* Fetih, 10; "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."

[292] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 97; "Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi (Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.)"

[293] Bütün müneccimler yalancıdır.

[294] *Kur'ân,* Hicr, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin."

[295] *Kur'ân,* İsrâ, 80; "Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."

[296] *Kur'ân,* Bakara, 196; "Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin."

[297] *Kur'ân,* Kasas, 85; "(Resûlüm! *Kur'ân*'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir."

[298] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[299] *Kur'ân,* Fetih, 1-2; "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar."

[300] *Kur'ân,* Rûm, 50; "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Arzı ölümünden sonra nasıl diriltiyor!"

[301] *Kur'ân,* Nisâ, 95; "Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı."

[302] *Kur'ân,* Sâd, 30: "Biz Davud'a Süleyman'ı verdik. Süleyman ne güzel bir kuldu. Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi."

[303] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır."

[304] *Kur'ân,* Bakara, 158; "Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa, onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur."

[305] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 133; "Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"

[306] *Kur'ân,* İnsân, 6; "(Bu,) Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır."

[307] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[308] *Kur'ân,* A'râf, 54; "(Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri) altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, ..."

[309] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."

[310] *Kur'ân,* Nebe', 7; "Dağları da birer kazık yapmadık mı?"

[311] Hadis: "Resulallah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kâbe, dibinden bir su pınarı bulunan yüksekçe bir yer idi. Bu tepede iki tane melek vardı, yeryüzü yaratılmadan iki bin yıl önce gece gündüz Allah'ı anarlardı."

[312] Her şey aslına döner.

[313] Hadis, "Resûlullah (S.A.V.) şöyle buyurdular: Harecü'l-esved cennetten indi, O sütten daha beyazdı. İnsanoğullarının yanlışları onu kararttı."

[314] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 96-7; "Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mâbet), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur."

[315] Bu Adn cennetleridir. Onda ebedî kalınız.

[316] *Kur'ân,* Nûr, 36; "(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir."

[317] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[318] *Kur'ân,* Nûr, 36; "(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir."

[319] *Kur'ân,* Fîl 105/1; "Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi?"

[320] *Kur'ân,* Kasas, 85; "(Resûlüm!) *Kur'ân*'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir."

[321] Hadis: "Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç diğer yerlerde kılınan bir namazdan bin kat daha üstündür."

[322] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 96; "(Şüphesiz, âlemlere bereket ve) hidayet kaynağı olarak (insanlar için kurulan) ilk ev (mâbet) Mekke'deki (Kâbe)dir."

[323] Mecnun'un meşhur bir şiiri:
Diyorlar ki "Leyla Irak'ta hasta."
Keşki ben tedavi eden doktor olsaydım!
Leyla ile bir halvet yerde buluşsaydım
Yalınayak Beytullah ziyaretini bir borç bilirdim.

[324] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; "Her canlı şeyi sudan yarattık."

[325] "Sorumluluk rivayet edene aittir."

[326] Hadis: "Allah İsmail'in annesine rahmet etsin. Zemzemi bıraksaydı, akarsu olurdu."

[327] *Kur'ân,* Bakara, 125; "İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)"

[328] *Kur'ân,* Hac, 27; "İnsanlar arasında haccı ilân etti ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde, ... sana (Kâbe'ye) gelsinler."

[329] Ezan, senden, belağ benim üstümde.

[330] Hadis: [Resûlullah (s.a.v.) Mikâ'il (a.s.)'den sordu; "Allahu Te'âlâ Farsça bir şey söylemiş midir?" "Evet, ey Muhammed" dedi. "İbrâhîm (a.s.) suhûfunda Allah 'Şu bir avuç topraktan yaratılan zâlim insanoğluna haber yollamaktan gayri ne yapayım?' Resûlullah (s.a.v.) 'Hareket-i Gazi'ye (Gazi lisanına) küfreden Allâh'ın inkar etmiş olur' buyurdu.

[331] Hadis: "Hazret-i Peygamber şöyle buyurdu: "Cennet ehlinin dili Arapça ve fasih Farsça'dır"

[332] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Apaçık Arapça bir dille."

[333] Hadis: "Allah teâlâ zenginliği Hicaz'da yarattı. Kanaat ona, ben de seninle beraberim, dedi."

[334] Hadis: "Herîseyi sevmek imandandır. Muaz (r.a.) şöyle der: Resülullah'a, Miraç gecesi kendisine cennete girerken bir yiyecek sunuldu mu? dedim, "Evet, Herîse" dedi. 40 gün yemeklerinde şifa niyetine yedim. Huzeyfe bin el-Yemanî (r.a.) şöyle dedi: Hz. Peygamber buyurdu ki: Cebrail bana herîseyi yedirdi. Ben gece ibadetlerimde onunla güç bulurum. Yine Hz. Peygamber'den şöyle nakledilir: Dünya ve ahirette yemeklerin şahı herîsedir."

[335] Hadis: "Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Kavun yiyiniz. Çünkü suyu rahmettir, cennet tatlılarındandır. Kim ki kavundan bir lokma yerse, altmış bin iyilik yazılır, altmış günahı silinir, yetmiş bin derece yükseltilir. O cennetten çıkma bir meyvedir."

[336] *Kur'ân,* Nisâ, 3; "... Beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın."

[337] *Kur'ân,* Mâide, 6; "... başlarınızı mesh ediniz."

[338] *Kur'ân,* Bakara, 201; "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"

[339] Hadis, "Allah'ın Resûlü sallalâhü aleyhi ve sellem buyurdu: Ahşeb'i kaybolmadıkça Mekke yok olmaz."

[340] *Kur'ân,* Enbiyâ, 101; "Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar."

[341] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Hac esnasında (kadına yaklaşmak), günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur."

[342] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[343] *Kur'ân,* Ahzâb, 50; "Bir de (Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde) kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, ... (helâl kıldık)."

[344] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."

[345] "Sorumluluk râviye aittir."

[346] "Bulunduğumuz 43 senesinde Cidde ..."

[347] Hadis: "İbn Cüreyh şöyle der: Cidde'de nöbet tutanların diğer nöbet yerlerinde nöbet tutanlardan daha üstün olduğunu umarım."

[348] Hadis: "Cidde'de kılınan namaz ve verilen bir dirhem, diğer yerlerdekinden onbin kat daha fazladır. Göz açıp kapayıncaya kadar bizi bağışlar."

[349] Hadis: "Minberim ve kabrim arasındaki yer cennet bahçelerinden bir hahçedir."

[350] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[351] *Kur'ân,* Neml, 77; "Allah her şeye kâdirdir."

[352] "Uyku ölümün kardeşidir"

[353] Dilencilerin söylediği söz: "Allah için bir şey"

[354] "Balığı kafasıyla birlikte yedim."

[355] "Allah'ın emrine ölün"

[356] *Kur'ân,* A'râf, 85; "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik)."

[357] "Bekârlık, gerçekte büyük sultanlıktır."

[358] *Kur'ân,* A'râf, 143; "Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü."

[359] *Kur'ân,* Mü'minûn, 20; "Tûr-i Sînâ'da da yetişen bir ağaç daha meydana getirdik ki, bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) verir."

[360] *Kur'ân,* Zâriyât, 41-2; "Âd kavminde de (ibretler vardır). Onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu."

[361] *Kur'ân,* Bakara, 60; "Değneğinle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) oniki kaynak fışkırdı. Her bölük içeceği kaynağı bildi."

[362] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[363] (Bir şiirin) gerçek anlamı, şairin içinde saklıdır.

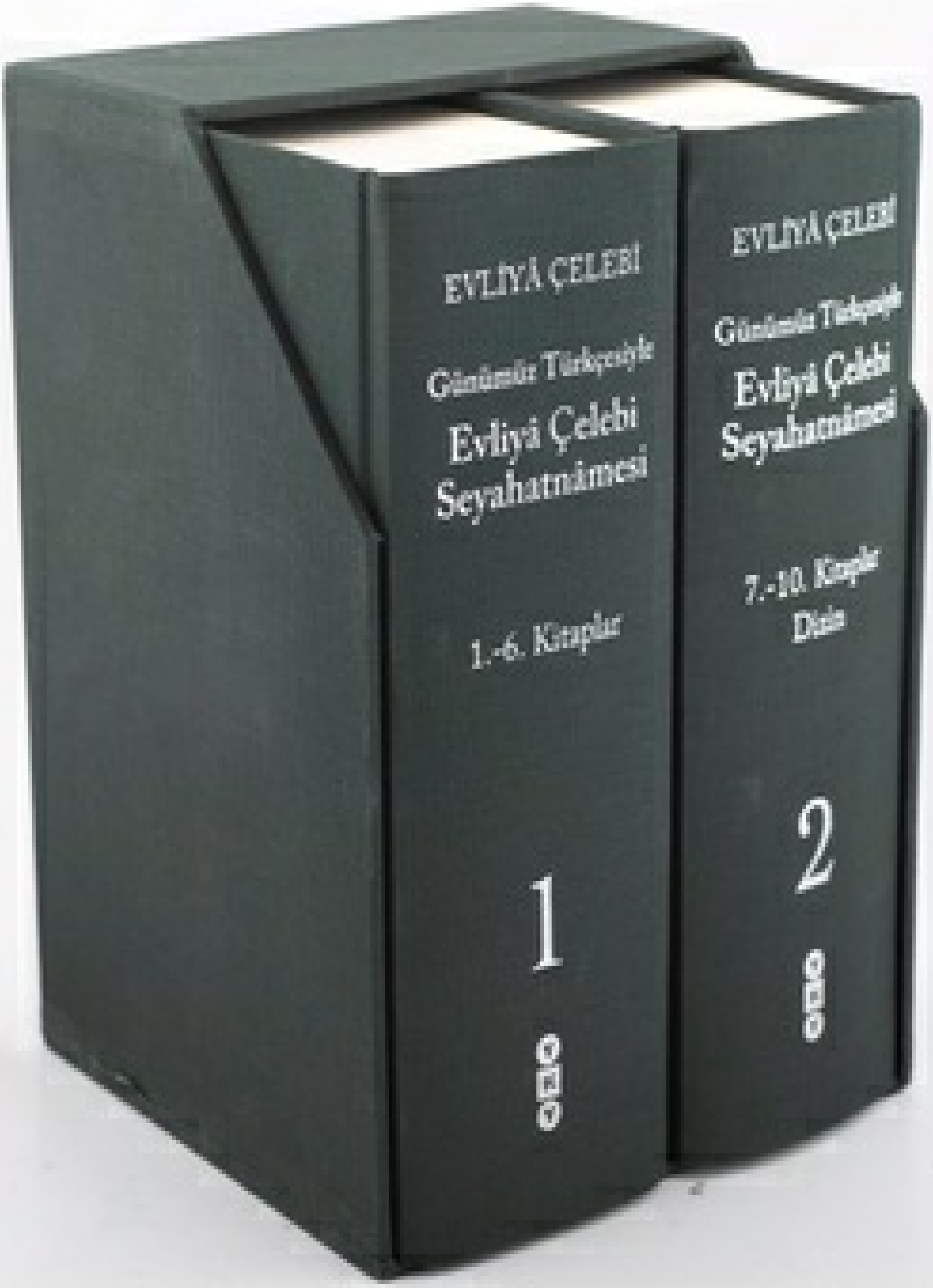
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
1.-6. Kitaplar
1
EVLİYÂ ÇELEBİ
Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi
Seyahatnâmesi
7.-10. Kitaplar
Dizin
2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

X. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın
Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar
Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî
X. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Giriş

Ömrünü seyahatlere adamış ve bütün hayatı boyunca diyar diyar dolaşarak gördüklerini yazan Evliya Çelebi'nin uzun seyahatlerin sonucunda ortaya çıkardığı eser, uzun uğraş ve emeklerin sonucunda tamamlanmış bulunmaktadır. Bu bizim için sevinçli, onurlu ve mutlu bir olaydır. Bu noktayı görmek isteyen birçok arkadaşımız ve hocamız ne yazık ki şu anda aramızda bulunmamaktadırlar. Yıllardır düşlediğimiz bir rüya Evliya Çelebi'nin rüyası gibi gerçek olmuştur. Bu cilt Evliya Çelebi'ye gönül verenlere, eserine hizmet edenlere ve kaynak olarak kullananlara ithaf edilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi yayını süresince bize destek olan dostlarımıza can u gönülden teşekkür ederiz.

Bu cilt hemen hemen bütünüyle Mısır'a ayrılmıştır. Kitabın bazı bölümlerinde Afrika kabileleri ve tarihine ait bilgi verilse de birinci cildin İstanbul'a ayrıldığı gibi bu cilt de Mısır'ı ikinci bir payitaht kabul ederek oradaki devlet kurumları ayrıntılı olarak verilmiştir. Bir ara Nil üzerinden Afrika içlerine doğru seyahat eden Evliya Çelebi, yol boyunca görüp yaşadığı şeyleri de bu cilde almıştır. Ayrıca bundan önceki yayınlarda bulunmayan ama üç yazmanın ortak şekilde kullanılmasıyla oluşturulmuş bu yayında birçok yeni bölüm okuyucuya sunulmuş, daha önceki yayınlarda verilen yanlış bilgiler bu yayında düzeltilmiştir.

Osmanlı döneminde ilk cildi 1896 yılında eski harflerle basılan *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin X. cildi, Cumhuriyet döneminde yeni Türkçe harflerle Ahmet Refik Altınay tarafından hazırlanarak 1938 yılında Maarif Vekaleti'nce basılabilmiştir. Bu gecikmedeki başlıca sebeplerden birinin ne olduğu IX. ve X. cildin orijinal yazmaları görülünce daha iyi anlaşılmaktadır. Evliyâ Çelebi'nin kendi el yazısı olarak kabul edilen ilk 8 ciltten sonra otoğraf (S) kabul edilen IX. ve X. ciltler bulunamamıştır. Bu yayından önce sıkça kullanılan ve muteber kabul edilen Yıldız (Y) nüshasının da (Bağdat 306) tek başına yeterli olmadığı da görülmüştür. Bu sebepten dolayı elinizdeki kitap, diğer yazma nüshalar arasında muteber sayılan üç ayrı yazma nüsha, Yıldız (Y), Hacı Beşir Ağa (Q) ve Pertev Paşa (P) nüshaları esas alınarak hazırlanmıştır. (Bu konuda daha geniş açıklama için Robert Dankoff'un bu ciltteki yazısına bakınız.)

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin X. cildi de daha önce yayımlanan ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle hazırlanmıştır. Bu cilt, orijinal yazma olarak kabul edilen nüsha (S) kaybolduğu için Yıldız (Y), Hacı Beşir Ağa (Q) ve Pertev Paşa (P) nüshaları birbirleriyle eşit değerde görülerek hazırlanmıştır.

Yıldız nüshası (Y): Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü bölümünde 306 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri şöyledir: 315x205 mm boyutlarında, 387 yaprak ve 29 satırdır. Miklepli, kahverengi deri cilt içindedir. H. 1165/M. 1751-52 yılında aharlı krem rengi kağıda Hacı Mehmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Pertev Paşa nüshası (P): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Pertev Paşa bölümünde 462 numarada kayıtlı olan bu nüshanın özellikleri şöyledir: Yazı alanı 295x175 mm, dış ölçüleri 380x245 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. H. 1155/M. 1742 yılında Hâfız Ahmed tarafından Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Hacı Beşir Ağa nüshası (Q): Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Beşir Ağa bölümünde 452 numarada kayıtlı olan nüshanın özellikleri: Yazı alanı 269x253 mm, dış ölçüleri 280x173 mm., 3+158 yaprak, 48 satırdır. Tezhipli, meşin ciltlidir. H. 1158/M. 1745 yılında Nesih, Nesih yazıyla istinsah edilmiştir.

Bu üç nüshadan edisyon-kritik yapılırken dipnot kullanılmadan, tercih belirtilmeden ve okuyucu yönlendirilmeden orjinal yazmada yırtıldığını tahmin ettiğimiz yerlerde, nüshalarda ortak boşluklar varsa [[(---) (---) (---)]] işareti kullanılarak gösterilmiştir. Müstensihler tarafından değişik doldurmalar varsa değişik fontlar ve gri tonlar kullanılarak aynı satırda metin verilmeye çalışılmıştır.

Her üç nüshanın başında bulunan fihristten sadece Yıldız nüshasının (Y) başındaki fihriste bu ciltte yer verilmiştir.

XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliyâ Çelebi'nin bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan büyük hacimli böyle bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu herkesçe teslim edilen bir gerçektir. Metnin eksiksiz yansıtılmasıyla birlikte yayın ilkeleri açısından; dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanı sıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Üç nüshanın da göz önüne alınması, Evliyâ Çelebi'nin el yazısı kabul edilen nüshanın kaybolmasından dolayıdır. Bu çalışmayla tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde bulunmamaktadır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî haller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ bazen /n[g]/ olarak okunmuştur.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve imlânın aynen yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliyâ'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile yaşayan kelimelerde, asıl imlâ olduğu gibi aktarılmıştır. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliyâ'nın imlâsı esas alınmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar) metnin içine yerleştirilmiş ve { } işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir. (Bu konuda

daha geniş açıklama için Robert Dankoff'un bu ciltteki yazısına bakınız.)

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sûre adları ve âyet numaraları ile anlamları verilmiş; ancak diğer Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı konulmuştur.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Diğer ciltlerde de olduğu gibi değişik bilim adamlarına defalarca müracaatlarımız oldu. Bunlar arasında Mustafa ÇİÇEKLER'e ve bilgilerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarımıza müteşekkiriz.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları danışman editörlerinden M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederiz.

Seyit Ali KAHRAMAN – Yücel DAĞLI – Robert DANKOFF

10. Cildin Yayına Hazırlanması

I. Üç yazma eserin mukayesesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 10. cildinin de durumu asıl nüshası olmayan üç ayrı nüshadan ortak bir metin oluşturmaya çalıştığımız 9. cilt gibidir. Elimizde üç ayrı yazma bulunmaktadır: Y (İÜTY 5973), P (Pertev Paşa 462), Q (Beşir Ağa 452).

Üç yazma, asıl nüshanın (S) bağımsız şahitleri olduğu için bu neşir için eşit seviyededir. Genel kural olarak, üçüncüye karşı, iki yazmanın aynı olduğu durumlarda, mutabık olan okunuş kabul edildi. Mukayeseli transkripsiyon bu kurala göre yapıldı.

9. ciltte olduğu gibi 10. ciltte de bütün cilt boyunca orjinal metnin varakların alt kısmında bir hasar bulunmaktadır. Bu hasarlı kısım bilhassa cildin baş kısmında büyük ölçüde yer almaktadır. Bu mukayeseli neşirde bu hasarlı kısımların yerleri açıkca gösterildi. Üç ayrı yazmanın ortaya koyduğu sonucu gri tonlarla veya değişik boşluk işaretleriyle gösterdik. Gri tonlarla ortaya koymuş olduğumuz nüsha farklarını ayrıca tablo haline getirmeyi gerekli görmedim.

II. Fihristler ve Hatime

Üç ayrı yazmada iki ayrı fihrist bulunuyor. Bunların birisine "Büyük Fihrist" diğerine "Küçük Fihrist" diye ad verdim.

Büyük Fihrist, Q'nun başında 157a-158b varakları arasında olup tam değildir. Y'nin sonunda 451a-457b varakları bulunan fihrist ise tamdır. Bu fihrist hemen hemen her varağın içeriğini teferruatlı bir şekilde vermektedir. Fihristin başında muhtemelen Evliya Çelebi'nın şaka yollu anlatmak istediği bir fal kitabını çağrıştıran cümlesi bulunmaktadır.

Küçük Fihrist, Q'nun başında, Büyük Fihrist'ten sonra iki ilave varak üzerinde bulunmaktadır. P'de de cildin başında 158a-158b varağında bulunmaktadır. Bu fihrist çok kısa ve tam değildir. Aynı zamanda Q ile P'nin metni birbirini tutmamaktadır.

Bu cildin Hatime bölümünde Evliya Çelebi, 51 yıl seyahatten sonra Kahire'de, inziva çekildiğini anlatmaktadır. Evliya Çelebi burada tarih kitaplarını kullanamamakta Hocası Şeyh Ali Şümürlüsî'den temin ettiği tefsir ve hadis kitaplarını kullanmaktadır. *Seyahatname* bu ciltle sona erdiği için okurlarından eksikliklerinin ve hatalarının hoş görülmesini ve kendisi için dua edilmesini de istemektedir.

Bu kısa bölüm Y'de 455b varağında, Q'da 156b varağında Büyük Fihrist'ten önce yer almaktadır. P nüshasında ise yer almamaktadır.

Elimizde yazarın el yazması nüshası bulunmadığı için bu karışık duruma değişik öneriler sunuyorum.

a) Diğer ciltlerde "Büyük Fihrist" benzeri fihristler başta bulunmaktadır. Orjinal metinde (S) Büyük Fihrist sondaydı ama muhtemelen "başa koy" diye bir not varağın bir yerlerinde bulunmaktaydı. Buna rağmen Büyük Fihrist'i Y sonda bırakmış, Q başa koymuş, P ihmal etmiştir.

b) P'de Büyük Fihrist'in yerinde Küçük Fihrist bulunmaktadır. Muhtemelen Küçük Fihrist Evliya Çelebi tarafından değil müstensih tarafından Büyük Fihrist'e bakarak oluşturulmuştur. Q'da bulunan Küçük Fihrist, Büyük Fihristle yan yanadır ve P'deki Küçük Fihriste benzememektedir. 1742 yılında Beşir Ağa *Seyahatname*'yi kopya ettirirken 10. cildin müstensihlerine Büyük Fihrist yerine Küçük Fihrist'i koymalarını söylemiş olabilir. Her iki müstensih buna uymuş fakat Q müstensihi aynı zamanda Büyük Fihrist'i de esere koymuştur. Küçük Fihristler Evliya Çelebi'nin yazısı olmadığı için bu yayında yer almamıştır.

c) Hatime (İhtitam) bölümü ise asıl nüshada muhtemelen Büyük Fihristle aynı yerdeydi. Q müstensihi Büyük Fihristi eserin başına götürürken hatime bölümünü de yanlışlıkla oraya taşımıştır. Sonuç olarak 10. cildin hatime bölümü Q'da 9. cildin sonunda görünmektedir

Böylelikle Q'ya dayanarak hazırlanan matbu nüsha [İstanbul 1935, s. 831] hatime bölümünü *Seyahatname*'nin sonu gibi değil 9. cildin sonu gibi almıştır. Bu yayında hatime bölümü olması gereken yere alınmıştır

III. Boşluklar meselesi

Yazma nüshalarda cildin sonuna doğru üç büyük eksik seziliyor.

a) Y'de 442b varağında 17. satırın içinde ve P'de 334b ile 335a varakları arasında üç varak kopmuştur. Bu bölümler yalnız Q'da 338a ve 340b varaklarında bulunmaktadır. Benim tahminime göre Q ve P nüshaları Beşir Ağa tarafından 1742 yılında kopya ettirilirken bu üç varak Q bittikten sonra ve P başlamadan önce orijinal nüshasından (S) koparılmıştır. Sebebini bilemiyoruz ama belki içeriğinde müstehcen şeyler bulunduğu için olabilir. Sebebi ne olursa olsun, bu üç varak ne P tarafından ne de Y tarafından (1751 yılında) kopya edilemedi.

b) Elvâhât bölümünün ortasında ve "Ziyâretgâh-ı Elvâh" kısmından tam önce Y nüshası birdenbire kopuyor (Y 450b11;

krş. Q 344b27, P 338b26) ve İhtitam bölümü ile sona eriyor. Aradaki 13 varaklık metin yalnız Q ve P'de bulunuyor. Bunun sebebini de bilemiyoruz ama herhalde üçüncü eksik ile ilgisi vardır.

c) Q'de 344b ile 345a varakları arası ve P'de 338a ile 339a varakları arası bir veya birkaç varaklık bir kopukluk bulunmaktadır. Tahmin ettiğimiz eksiklikden sonra "Ziyâretgâh-ı Elvâh" yerine karşımıza Behnisa'nın camileri çıkmaktadır. Demek ki Evliya'nın Elvâhât ile Behnisa arasındaki seyahati kaybolmuştur. Bu kopukluğun sebebini bilemiyoruz. *Seyahatname*'nin bu parçasını okumak mümkün değildir, hiç bir nüshada bu bölüm bulunmamaktadır.

IV. Müstensihlerin özellikleri

Her müstensihin kendine has özellikleri vardır. *Seyahatname'*nin müstensihleri de değişik özellikler taşımaktadır. Bunlar arasında en sıra dışı olan Q'nun müstensihidir.

-in ekini (akkusatif) çoğu zaman nûn yerine kâf ile yazıyor. Bundan başka bazen nûn ile kâf'ı karıştırıyor; mesela *bunun*'u BNWK yerine BNWN (301a), *gezen*'i KZN yerine KZK yazıyor (301b). *-dir/-dır* ekini DR yerine DYR yazıyor. Okuduğu kelimeyi anlamazsa bildiği bir kelimeyle değiştiriyor; mesela *çiğle* kelimesini anlamamış onun yerine *çeke çeke* kelimesini yazmıştır (327a39; krş. P 324a40, Y 419b28).

P ise bazen *demir*'i *timur* yapıyor; mesela Özdemir yerine Öztimur (P 334b13; krş. Q 337b15, Y 442a2).

Müstensihlerin en ince olanı Y'dir. PQ'da *ekmek* ve *bedâsten, bezâsten* olduğu hallerde bile *etmek*'i (365a.son) ve *bezzâzistân*'ı tercih ediyor. *Ta'în*'i ve *kâgîr*'i *ta'yîn*'e ve *kârgîr*'e değiştiriyor. Evliya'nın çok sevdiği kelimeleri, *savâb*'ı (*sevâb* yerine), *aşkıyâ*'yı (*eşkıyâ* yerine) ve *âbinûş*'u (*âbnûs* yerine) sevmiyor, kendine göre doğru bildiği şekilleriyle değiştiriyor. Kaba saydığı *tağayyuz*'u *tağavvut* olarak yazıyor (402b22; krş. Q 321a10, P 318a10). Ara sıra orijinal metini daha anlaşılır hale getirmek için değiştiriyor; mesela Q 323b13, P 320b13 *su'âl edüp*'ten sonra heman cevap geliyor, Y 411b12 bunu *su'âl etdim, eyitdiler*'i yapıyor.

Demek ki okuyucu olarak Y en dikkatlisidir ama buna rağmen bazen yanıldığı da oluyor. Mesela *sığın*'ı *sığır* olarak okuyor (iki defa, 405b.alt; krş. Q 320a.alt - 320b.üst, P 317a.alt - 317b.üst).

V. Derkenarların metne alınması

Richard Kreutel ile Pierre MacKay'ın derkenarların yerine konması konusunda yazmış olduğu metodlara ben de derkenarları yerine koyarken mümkün mertebe uymaya çalıştım. Derkenarların metinde olması gereken yerlerinde bulunması son derece faydalı bir iştir. Derkenarlar hem Evliya Çelebi'nin yazma metodlarını göstermekte hem de müstensihlerin orijinal metne nasıl yaklaştıklarını göstermektedir.

Aşağıdaki bilgiler 10. kitap için gösterebileceğimiz derkenarları listelemektedir.

Q 163a25 - 163b22 ve Y 10b - 11b: şerefnâme'den uzun alıntı, Bitlis'te İskender üzerine; P'de atlanmaktadır (161b23).

Q 166a9-10 ve P 164a8-10: Mısır'daki Abbasi halifelerin üzerine bir not. Y'de atlanmaktadır (18b3).

Q 166b'nin alt kısmı: Aybeğ et-Türkmânî üzerine ek not. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 164b44-47, yanlış yerde; Y 21a14-49).

Y 40b5: *gurre-i Rebî'ülûlâ*. Y'de satır altında korunmuştur, kırmızı mürekkeple; Q ve P'de metne katılmıştır (Q 174a29, *gurre* yerine *mâh*; P 172a30).

Q 175a47, P 173a47 ve Y 43b12: *ve Derne ve Derteng ve şehribân*. P'de yanlış yere konulmuştur.

Q 175b1, P 173b1 ve Y 43b17: ek başlık. Q'da yanlış yere konulmuştur. P'de önce yanlış yere konulmuş, sonra çizilmiş ve doğru yere yazılmıştır.

Q 175b24, P 173b27 ve Y 44a26: *şâhbâz*. Yalnız Y'de doğru okunmuş (*görse kim Süleymân bir şâhbâz yiğit olmuş*); Q'da (*görse kim bir şâh Süleymân bâz yiğit olmuş*) ve P'de (*görse kim bir şâh Süleymân yâr yiğit olmuş*) yanlış.

P 173b38: ek başlık. P'de kenarda korunmakta (*olduğu* ile); Q ve Y'de metne katılmaktadır (*oldu* ile, Q 175b36, Y 44b16).

P 174a20: *Selîm şâh*. P'de satır altında korunmuştur; Y'de metne katılmıştır (45b16); Q'da atlanmıştır (176a22).

P 174b13 ve Y 46b26: ek başlık. Q'da atlanmaktadır (176b12).

Q 177a42 ve Y 49a21: ek başlık.P'de atlanmaktadır (175a47).

Q 178a2 ve Y 50b27 ek başlık.P'de atlanmaktadır (176a7).

Q 178a36 ve P 176b35: ek başlık.Y'de atlanmaktadır (53a14).

Q 181a38: eklenen beğler. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 179a39-43, Y 59b14-21).

Q 181a40, P 179a45 ve Y 59b23: *(---) erdeb gılâl ve (---) kadar at yemi*. P'de satır altına ve yanlış yere konulmuştur; Q'da yalnız *erdeb gılâl* olarak ve yanlış yere konulmuştur.

P 179b3: Evcile üzerine ek not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 181a48 - 181b2, Y

60a7-10).

Y 60b12, P 179b.orta: *kös sâhibi kâşifler* üzerine ek not. P'de yanlış yere konulmuştur; Q'da atlanmaktadır (181b.orta).

Q 182a41: yedi bölük kâtibleri üzerine ek not. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P'de 180a41 yerine yanlış olarak beş satır yukarıya konulmuştur; Y 62b8).

P 180b35-38 ve Y 63b19-24: Muhyiddin-i Arabi ve Nil taşmasına dair cifir kehaneti üzerine bir not. P'de takib eden kelimeleri tekrardan sonra konulmuştur; Q'da atlanmaktadır (182b35).

P 182b2 ve Y 68a15: eklenen mahkemeler. P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır; Q'da atlanmaktadır (184b1).

P 185b26 ve Y 76a21: *seyyâh herîfin nakli üzre ve halîfe-i Bağdâdî medh etdiğine göre Bağdâd-ı behişt-âbâd Ümmü Dünyâ olan Mısır'ın bir mahallesi ola*. Q'da 187b18 yerine yanlış olarak sekiz satır yukarıya konulmuştur.

P 186b12 ve Y 78b11: Kahire'nin içkalesi üzerine ek not. Q'da 188b5 yerine yanlış olarak bir satır aşağıya konulmuştur.

Q 188b30 ve Y 79a21: ek başlık.P'de atlanmaktadır (186b34).

P 187a36: tılsımât listesine ek. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 189a28-31, yanlış yere konulmuştur; Y 80b12-17).

Q 189a42 ve Y 81a8: eklenen tarih düşürme (Q'da *deyü*'den önce, Y'de *deyü*'den sonra). P'de atlanmaktadır (187b2).

Q 192a6-19: Bâb-ı Züveyle ile ilgili bölüm. P ve Y'de (doğru olarak?) yukarıya, kapıların sonuna alınmıştır (P 189b21-31, Y 87b19 - 88a14).

Q 193b7-12 ve Y 93a15-25: Hây Atabeğ camii ile ilgili bölüm. P'de 191b5 yerine aşağıya, Sultan Mü'eyyed camiinden sonra alınmıştır (191b27-32).

Y 46b28: Sultan Gavri'nin türbesinin tarihi. Q ve P'de atlanmaktadır (Q 194b27, P 192b24).

P 193b1: Arslan Kay camii ile ilgili bölüm. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 195a43-46, önce takib eden Sultan Kalavân camii bölümü yazılmağa başlanmış, sonra çizilmişdir; Y 99a5-10).

P 194a44: şeyh Nizâmî-i Isfahânî camii üzerine ek not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de nispeten farklı noktalarda metne katılmaktadır (Q 196a43-44, Y 101b14-17).

P 195a40: eklenen camiler. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 197a39-42, yanlış yere konulmuştur; Y 104a23-28).

Q 198a2, P 195b47 ve Y 106a3: eklenen mescid. Q ve P'de *Ve'l-hâsıl . . .* cümlesinden sonra, Y'de (doğru olarak?) *Ve'l-hâsıl . . .* cümlesinden önce.

Q 199a44: eklenen tekkeler. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 197a42 - 197b1, Y 109b12-23).

P 197b13: ek başlık. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 199b9, Y 110a17).

Q 201b9 ve P 199b1: ek başlık. Y'de 115b2 yerine on satır aşağıya bölümün sonuna alınmıştır.

Q 201b16: Timurtaş tekkesi bölümü. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 199b8-10, Y 115b13-16).

Q 202b'nin orta kısmı, P 200b'nin orta kısmı, Y 118b29: *Ebûtâkıyye hânı*. Q ve P'de *Mehemmed Ağa hânı*'dan önce, Y'de *Mehemmed Ağa hânı*'dan sonra.

Q 204b'nin orta kısmı, P 202b'nin orta kısmı, Y 124a11: *lisân-ı Boşnakça*. Q ve P'de *ya'nî*'den sonra, Y'de *dedi*'den sonra.

Q 205b1 ve P 203b1: tiryâk-ı fârûk'u peyda eden kimse üzerine bir not. Y'de 126b6 yerine bölümün sonuna alınmıştır (127a3).

P 204a11: bir çeşmenin kaynağı üzerine bir not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 206a18, Y 128b9-11).

P 206a41: eklenen kuyu. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 206a44-46, Y 129a29 - 129b5).

Q 207b46 + 208a1 ve P 206a4: eklenen göller. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (133b18-26, yanlış yere konulmuştur).

P 206a13: Bulak'ta Bahreyn mu'arrifi üzerine bir not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 208a8, önce takib eden kelimeler yazılmış, sonra çizilmiş ve nottan sonra alınmıştır; Y 134a13).

Q 210a31: Mısır'da Hazret-i Nûh'un evlâdları üzerine bir not. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 208a19, Y 139b16-19).

Y 140a11 - 140b19: Mısr-i Atîk (Fustât) üzerine uzun ek. Yalnız Y'de doğru yere, giriş bölümü ile Hâkimân bölümü

arasına konulmuştur. Q'da 210a44 yerine önceki sayfada Âdiliyye bölümünün ortasına alınmış (209b41 - 210a10 + üst ve sol kenarlarda). P'de aşağıya, 8. hâkim bölümünün ortasına alınmış (208a42-48 + alt ve sol kenarlarda).

P 208b12: Mısır valilerine dair tarihi notlar. P'de kenarda korunmakta, bir de şu not ile: *Kenârda sene 358 târihinde geçüp yazıla*; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 210b21-33, Y 141b5-25).

Q 210b44: *bin Sultân Kalavân*. Q'da önce alttaki satırın içine alınmıs, sonra çizilmiş ve kenarda yazılmış; Y'de metne katılmış (142a13); P'de atllanmıştır (208b20).

P 209a40 ve Y 144a29: ek başlık. Q'da üstteki satıra alınmıştır (211b30).

Q 212a9: *Ammâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa*. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 209b17, Y 145a13).

Q 214a22, P 211b10, Y 151a15: Nil kesimi alayına ek olarak tarikat şeyhleri. Q ve P'de imamlardan önce; Y'de imamlardan sonra.

P 214a24: ek başlık. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 217a25, başlık yerine (---); Y 158a27).

P 214b38 ve Y 160a14: ek başlık. Q'da atlanmıştır (217b41).

P 215a40: timsah üzerine ek. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 218a42, Y 161b22-24).

Q 218a'nın alt kısmı ve P 215a'nın alt kısmı: garâyib-i Mısır bölümünde, şeyhü'l-bahr üzerine bir not. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de atlanmaktadır (162a13).

Q 218b26: Ümmü'l-kıyâs ve timsahlarla ilgili bir bölüm. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 215b16-22, yanlış yere konulmuştur; Y 162b19 - 163a2).

Q 219b9: *ve kadıasker hazretlerine*. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 216b6, Y 165b8).

Q 221a38, P 218a37 ve Y 170b8: *Tokuzuncu*. P ve Y'de doğru yerde (*fasl*'dan önce); Q'da yanlış yerde (*fasl*'dan sonra).

Q 222b10: Eskiciyân esnafı konusunda bir bölüm. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 219b10, Y 173b19-21).

P 220b34: *nümâ* (*ibret*'den sonra). P'de satır üstünde korunmuş; Y'de metne katılmış (177a10); Q'da atlanmıştır (223b33).

P 221a31 ve Y 178a17: *mashariyyât-ı dîger*. Q'da atlanmıştır (224a26).

Q 227a43: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 224a44, Y 186b14).

Q 228a8, P 225a8 ve Y 188a21: *perîşânî geyerler*. Yalnız Y'de doğru yere konulmuş (*bölükbaşı*'dan sonra); Q'da alttaki satıra, bir cümle ortasına konulmuş; P'de *bölük* ile *başı* arasına konulmuştur. Orijinalinde satır altında olduğu anlaşılmaktadır.

Q 228b34 ve P 225b35: ek başlık. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (190a27).

Q 229b3: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 226b3, Y 192a6).

Q 229b39, P 226b38 ve Y 192b29: *müstağrak*. Yalnız P'de doğru yere konulmuştur (*zer-ender-zere müstağrak köçekleri ile*). Q'da *ile*'den sonra; Y'de *köçekleri*'den sonra.

Q 230a32: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 227a30, Y 194a5).

Q 230b10: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 227b9, Y 194b16).

Q 232a26 ve P 229a27: mahmel-i şerîf üzerine ek not. Y'de üstteki bölümün ortasına konulmuştur (199a12).

Q 233a3: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 230a4, Y 201a23).

Q 233b18: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 230b18, Y 203a3-5).

Q 235b20 + 26-27 ve P 232b19 + 25-26: ek başlık + Küpler'de hacıların sulaması konusunda ek not. Y'de 208b1 yerine bu iki ayrı not birbiriyle karışmıştır ve yanlış yere konulmuştur (208a18-21).

Q 236b6 ve Y 210a29 - 210b1: *ve elli göbek müşk-i abîr*. P'de yanlış yere konulmuştur (233b3).

Q 237a12 ve Y 212a3-5: ulema alayına eklenen esnaflar. Q ve Y'de ayrı noktalara konulmuş; P'de atlanmıştır (234a14).

P 234a16: Mısır mollâsı alayı bölümü. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 237a16-23, Y 212a9-23).

Q 238a12 ve P 235a12: barut nakli esnasında yasaklar üzerine bir not. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (214b25-29).

P 235a13: barut nakli sırasında kettan fitilleri üzerine bir not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 238a13-17, Y 215a2-7).

Q 238b4 ve P 235b4: Ruznameci Abdurrahman Efendi üzerine bir not. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (216a7-9).

P 236a20: resmi alayların adedi üzerine ek not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 239a23-

26; Y 217b20-24, biraz yukarıya, hazinelerin adedinden sonra konulmuştur).

Q 239b34: karşı sayfada geçen şeyh Bekri'nin mevludu *bu mahalle yazıla, gaflet olunmaya* diye Evliya'nın kendi kendine bir not. Yalnız Q'da, kenarda korunmaktadır. Evliyâ'nın tavsiyesi yalnızca Y'de izlenmiş (219a25 - 219b27). Edisyonda ise Evliya'nın orijinal planını izledik. Buna göre on iki resmi mevludların dördüncüsü şeyh Bekrizade'nindir (Q 240a25-45, P 237a25-45) ve bundan sonra şeyh İbrahim Gülşeni'nin mevludu oluyor. Y'de ise dördüncü mevlud İbrahim Gülşeni'nindir (220b7).

Y 224a24: *ibtidâ*. Y'de doğru yere konulmuş (*dest-i şerıfin ibtidâ bûs eden kimesne*); Q'da yanlış yere (241b29 *dest-i şerıfin bûs eden ibtidâ kimesne*); P'de doğru yere ama herhalde iyi okunamamış (238b28 *dest-i şerıfin (---) bûs eden kimesne*).

Y 226a18-20: tarih düşürmeler. P'de bir satır aşağıya, bir cümle ortasına konulmuş (239a44-46); Q'da atlanmıştır (242b3).

Q 242b13 ve Y 226b5-7: ek tarih düşürme. Q ve Y'de yanlış yere, *Sultân (---) hayrâtıdır* cümlesinin ortasına konulmuş; P'de atlanmıştır (239b5).

Q 242b24: *ya'nî cebel-i Becamîm*. Q'da satır altında korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 239b16, doğru yerden bir satır aşağıya, *silâhına* ile *dayanan*'ın arasına konulmuştur; Y 226b23).

Q 245a15: Ehramlar üzerine İbn Celal ve şihabi'den alıntılar. Q'da kenarda ve varağın alt kısmının boş kalan satırlarda korunmuş; P'de metne katılmış (242a13-17, yalnız *yatırlar*'a kadar; şihabi'den alıntı kenarda korunmuş); Y'de metne katılmıştır (232a25 - 232b4).

P 242b45: Ebülhevl üzerine İbn Celal'den alıntı. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 245b43-48, Y 234b12-20).

Q 247a19 ve P 244a21: ek ağaçlar. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (227b14-20).

Q 248b4 ve P 245b4: Mısır'ın bid'at ve hüsniyyâtları bölümü başında Yahudi cenazeleri üzerine bir not. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır ama başlıkdan önce (241a11-17).

P 246a35 ve Y 243a29: *sûr*. Y'de doğru yere konulmuşdur (*Âyîn-i sûr-ı fellâhîn-i Mısır*); P'de satır altında korunmuş ama yanlış yere konulmuş (*Mısır*'dan sonra); Q'da atlanmıştır (249a37).

Q 249b46: Hazari kızların hitânı üzerine bir not. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 246b39-42, doğru yerden beş satır yukarıya, bir cümlenin ortasına konulmuştur; Y 245a4-8).

P 247a35: İmam Hüseyin mevludu sırasında Yahudi buhurlar satıcıları üzerine bir not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 250a36-38, Y 246a9-14).

Q 250b9 ve P 247b9: Melamiler üzerine ek not (*hammâma girseler fûta tutarlar, taşra çıksa beyne'l-halk uryân gezerler*). Y'de bir satır aşağiya alınmıştır (246b18).

Q 251b47: *mekteb*. Q'da satır üstünde korunmuştur, *sıbyân*'dan sonra. P ve Y'de metne katılmıştır (P 248b46, *sıbyân*'dan önce; Y 250a13, *mekteb sıbyânı* olarak).

Q 253b32 ve Y 255a7-8: altınci ıklim sırasında Evliya'nın Tuna nehrinin boyunu beş kere gezdiği üzerine bir not. P'de atlanmaktadır (250b32).

Q 257a44 + 46 ve P 254a42 + 46-47: İmam şafi'i üzerine iki ek not. Q'da ikisi de kenarda korunmuş; P'de birincisi kenarda korunmuş, ikincisi metne alınmış; Y'de ikisi de metne alınmıştır ama birincisi doğru yerden bir satır aşağıya (263b9-11 + 13-16).

Y 270a12: *Muhammed*. Y'de doğru yere konulmuşdur (*eş-şeyh Muhammed-i Fereskûrî*); Q ve P'de bir satır aşağıya bir cümlenin ortasına konulmuşdur (Q 260a18, P 257a20: *lokmaları Muhammed neden hâsıl olur, kimse vâkıf-ı esrâr olmamışdır*). Orijinalinde satır altında olduğu anlaşılmaktadır.

Q 265b3: Mît Gamr ziyaretlerine ek: *ve eş-şeyh Ahmed ez-Zenkalî*. Y'de bir satır aşağıya konulmuştur (281b15); P'de metin burada noksanlıdır (262b3).

Q 266b47 ve Y 285a16: ek başlık. P'de atlanmaktadır (263b48).

Q 268a14: Tanta'da ek cami. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 265a15, Y 287b23).

Q 275b36 ve P 272b37: ek Arab kabileleri. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (305a15-18).

Q 277a13, P 274a12 ve Y 307b25: *akçe*. Y'de (doğru olarak?) *helâl*'den sonra; P'de *helâl*'den önce; Q'da bir satır aşağıya konulmuştur. Orijinalinde satır altında olduğu anlaşılmaktadır.

Q 278b7-16 ve Y 311a14-29: Hûş-i Îsâ sırasında iki ek bölüm. P'de atlanmaktadır (275b9).

P 276b39: İskenderiyye'de birden çok İskender olduğu üzerine ek not. P'de kenarda korunmakta; Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 279b32-34, Y 314a27 - 314b2).

P 277a1: Takyanus'un İskenderiyye'de olduğu konusunda bir ek. P'de kenarda korunmakta (başka bir elle yazılmış); Q ve Y'de metne katılmaktadır (Q 279b45 - 280a5, Y 314b19 - 315a2).

Q 280b6: ek başlık. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 277b6, Y 316a16).

P 279a40: İskenderiyye'nin su yollarıyle ilgili bölüm. P'de kenarda korunmakta (başka bir elle yazılmış); Q ve Y'de

metne katılmaktadır (Q 282a34-41, Y 320b11-22).

Q 282b6-8 ve Y 321a14-16: Bi'r-i Mubsıt üzerine ek. P'de atlanmaktadır (279b6).

Q 282b42-45 ve Y 322a10-16: Attarin camiinin yapısı üzerine ek. P'de atlanmaktadır (279b43).

Q 284b36-39 ve Y 326b10-14: İskenderiyye'de sebzeler v.b. üzerine notlar. P'de atlanmaktadır (281b40).

Q 285a29-32 ve Y 327b10-14: İskenderiyye'de ek ziyaretler. P'de atlanmaktadır (282a32).

Q 285b8-17 ve Y 328a20 - 328b7: şeyh şatibi'nin türbesi üzerine ek. P'de atlanmaktadır (282b8).

P 289b11: *arz*. P'de satır altında korunmuş; Y'de metne katılmıştır (342b28); Q'da atlanmıştır (292b11).

Y 346a1: *dahi*. Y'de doğru yere konulmuş (*iki kapusu dahi, biri . . .*); Q'da bir satır aşağıya konulmuş (294a5); P'de atlanmıştır (291a4). Orijinalinde satır altında olduğu anlaşılmaktadır.

P 294a38 ve Y 353b4: *çârsûdadır*. Q'da bir satır aşağıya konulmuştur (297a39).

Q 297b39 ve P 294b42: Menzile üzerine bazı notlar. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (354b17-21).

Q 297b48: varağın tamamlaması (orijinal metin). Q'da kenarda korunmuş; Y'de metne katılmış (355a5-8); P'de atlanmıştır (294b'nin alt kısmı). Q ile Y arasındaki tutarsızlıklar bu bölümün orijinal metinde derkenarda olduğunu ve sayfanın hasar gördüğünü göstermektedir.

Q 299b12: Mahalle'de ek ziyaretler. Q'da kenarda korunmakta; P ve Y'de metne katılmaktadır (P 296b7-13, Y 358b5-15).

Q 301b31: *ağac*. Q'da satır üstünde korunmuş; Y'de metne katılmış (363a26); P'de atlanmıştır (298b31).

Y 369b5: başlığa ek: *cebel-i Taylîmûn dahi derler*. Q'da önce yanlış yere konulmuş, sonra tashih edilmiş (304b19); P'de atlanmıştır (301b15).

Q 310a34 ve P 307a33: bi'r ü kasr-ı Kusayr ve Evliya'nın tarih düşürmesi. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (381b17-19). Bu derkenar P ve Y'de çok karışmış halindedir, Q'da ise nispeten vazihtir.

Q 310a39 ve P 307a38: Kûs şehrinin tarihi konusunda ek malumat. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (381b26 - 382a2).

Q 310b21: Kûs'ta ek ziyaretler. Q'da kenarda korunmuş; Y'de metne katılmış (382b13-18); P'de atlanmıştır (307b21).

Q 316a9: *Evsâf-ı tetimme-i Sây* v.b., uzunca bir bölüm. Q'da karşıki sayfada (315b) kenarda korunmuş; Y'de metne katılmış (394b6 - 395a5); P'de atlanmıştır (313a8).

Q 316a47 ve P 313a47: ek başlık. Y'de üç kelime yukarıya konulmuştur (395b29).

Q 319b31 ve P 316b32: *Cebrî oldukları andan ma'lûmdur*. Q ve P'de kenarda korunmakta; Y'de metne katılmaktadır (403a27).

Y 405a17: *Bozahâneleri ve kahve vardır*. Q ve P'de bir satır aşağıya konulmuştur (Q 320b15, P 317b16).

Q 324a17: *melik*. Q'da satır üstünde korunmuş; Y'de metne katılmış (412b23); P'de atlanmıştır (321a17).

P 322b36: *arak gibi*. P'de satır altında korunmuş; Q ve Y'de metne katılmıştır (Q 325b35, Y 416b1).

P 329a42: *bu*. P'de satır altında korunmuş; Q ve Y'de metne katılmıştır (Q 332a42, Y 430b28, bitişik kelimeden sonra konulmuştur).

Y 433b8: ek başlık. Yalnız Y'de doğru yere konulmuştur (*misk kedisi mukarrerdir'*den sonra). Q ve P'de yanlış yere konulmuştur (Q 333b14, *mukarrerdir'*den önce; P 330b12 *misk kedisi mukarrerdir'*den önce).

P 332b3: *Mısır ve*. P'de satır altında korunmuş; Q'da metne katılmıştır (335b3); Y'de atlanmıştır (437b9).

Q 349a20: *Tetimme-i evsâf-ı Feyyûm* bölümü. Q'da karşıki sayfada (348b) kenarda korunmuş; P'de 343a16 yerine karşıki sayfada rasgele bir yere konulmuştur (342b3-6).

P 344a8: *bu*. P'de satır altında korunmuş; Q'da atlanmıştır (350a9).

Q 351a19: '84 senesinin olayları. Q'da kenarda korunmuş; P'de metne katılmıştır (345a16-18).

Q 351b17: Umman seferi için asker toplamasına dair bir hatt-ı şerifin gelmesi. Q'da kenarda korunmuş; P'de metne katılmıştır (345b14-16).

Q 354a12: 971-1020 yılları Mısır mollâları. Q'da kenarda korunmuş; P'de metne katılmıştır (348a11-18). Liste varağın sonunda devam ediyor (Q 354b44-46, P 348b45-48).

Q 356a13-17, P 350a10-13: Benî Harb ile Benî Sakar'ın çatışması üzerine bu noktada etraflı anlatılsın diye Evliya'nın kendi kendine bir not.

Robert DANKOFF

Bazı İşaretler

(---)	Metinde boş bırakılan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(...)	Okunamayan bir kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
[[(---) (---) (---)]]	Orjinal yazmada yırtıldığını tahmin ettiğimiz yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
.....(12 satırlık yer boş).....	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn ( ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze ( ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
'	Özel isimlerde kesme işareti (') için kullanılmıştır.
Y nüshası	Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306. Açık gri, metnin kendi fontunda gösterilmiştir. (Times 11)
Q nüshası	Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 . Koyu gri olarak gösterilmiştir. (Chicago 9)
P nüshası	Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462. Açık gri, tırnaksız font ile gösterilmiştir. (Helvetica 9, bold)

Metin

[Onuncu Cilt]

[Y= Yıldız nüshasının sonunda bulunan fihrist]

[Y 451a] [Q 157a] Bir âdem tefe'ül murâd edinse her sahîfeyi açdıkca bi-emri Hayy-ı Kadîr hasbihâline münâsib bir şehir ve kurâ ve kasabâtlar gele

El-bernâyec cild-i (---)

Evvelâ sahîfe-i evvelde dibâce-i hutbe-i kitâb ve du'â-i Hazret-i Âdem bi-lisânı İbrî bi-vezni müfte'ilün müfte'ilün ve zikr-i evsâf-ı bilâd-ı kadîm ve şehr-i azîm mahrûse-i Mısır-ı nâdiretü'l-asr ya'nî Ümmü Dünyâ-yı Mısır ve cümle tevârîh kitâbı isimleri.

(---) 2 varakda, kable't-tûfân ve ba'de't-tûfân Mısır'a kadem basan pâdişâhları bildirir.

(---) 3 varakda, Tûfân'dan sonra Mısır'ı binâ edenler ve halîfe olan yüz elli bir melikleri bildirir.

(---) Ve yine 3 varakda, kavm-i Amâlikaları ve Tavtîs Melik'in Hazret-i İbrâhîm hâtûnu Sâre Ana'ya el uzadup eli kuruyup andan İslâma geldiği hikâyeyi bildirir.

(---) 4 varakda, Yûsuf Nebî Feyyûm şehrin binâ etdüği ve vefâtı ve âl-i Reyyâniyân ve Mısır'a dâhil olan enbiyâları ve *şerefnâme* kavli üzre İskender-i Zülkarneyn hikâyetin ve nehr-i şattü'l-arab'ın ibtidâ tulû'un bildirir.

(---) 5 varakda, Hazret-i Mûsâ ile Hızır Nebî refîklıkdan **[Y451b]** ayrıldığı ve ehl-i Beyt-i Resûl'den Mısır'a dâhil olanları ve Mısır'a dâhil olan hukemâları ve âl-i Dâdâniyân'ı ve âl-i Kiyâniyân'ı ve âl-i Eşkâniyân'ı ve âl-i Sâsâniyân'ı ve Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı feth etdiği ve Mısır hakkında sarîhan ve kinâyeten nâzil olan âyet-i şerîfleri beyân eder.

(---) 6 varakda, Mısır hakkında hadîs-i şerîfleri ve ceng [ü] cidâl-i Mısır an-yed-i serdâr Amr ibnü'l-Âs bâ-kefere-i Rûm ve kefere-i Kıbtî Mukavkıs.

(---) Yine 6 varakda, Emîrü'l-mü'minîn ve Sahâbe meliklerinden tâ âl-i Osmâniyân'dan Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'[e] gelince Mısır'a mâlik olan İslâm pâdişâhların bildirir.

(---) 7 varakda, Mısır'a mâlik olan âl-i Abbâsiyânları ve âl-i Fâtımiyyînden niçe mülûkları ve âl-i Tâhiriyânı ve devlet-i Benî Leys Saffariyân ve âl-i Sâmâniyânın bir fırkasın ve devlet-i Benî âl-i Ziyâd'ı ve devlet-i âl-i Bûye'yi ve devlet-i âl-i Sebüktekin on dörd neferdir ve devlet-i âl-i Gûre'i bildirir.

(---) 8 varakda, âl-i Hârezmiyân ve âl-i Selçukıyân ve devlet-i Selçukıyân-ı sânî ve devlet-i Selçukıyân-ı Karaman ve devlet-i Tâcü'd-devle ve âl-i Atabegiyân ve âl-i Ömeriyye ve âl-i

Elbegiyân-ı Kebîr ve âl-i Salâhiyân ve âl-i Eyyûbiyân-ı şâdü'l-Kürdî ve âl-i Bahriyye ve devlet-i Çerâkizeler âl-i Bahrîler kuludur, ve âl-i Türkmâniyân-ı Toğan ve âl-i Ekrâdiyân ve âl-i Karahıtayân ve âl-i Eyyûbiyân-ı Yemenî ve âl-i Melâhide ve âl-i Benî Artık ve devlet-i âl-i Mervân ve âl-i Mirdâs el-Kilâbî ve âl-i Benî Esed ve âl-i Benî Hemedân ve âl-i Benî Akîl ibn Ebî Tâlib ve âl-i Türkmâniyân-ı Ümerâ ve âl-i Dânişmendiyye-i Mâhân ve âl-i Kara Yûsufiyân ve âl-i Akkoyunluyân ve âl-i Dânişmend-i Sivas ve âl-i şâh-ı şâhân-ı Isfahân ve âl-i Derbendiyân ve âl-i şamhâliyân e âl-i Özbekiyân ve âl-i Cingiziyân, cümle on iki fırka hânlardır ve her fırkası onar on beşer aded taysı hânlardır.

(---) 9 varakda, âl-i Cingiziyân-ı Kırım ve âl-i Cingiziyân-ı Mâverâ'ü'n-nehr ve âl-i Cingiziyân-ı Îrân u Turân ve Cingiziyân-ı âl-i Timur Hân-ı sâhib-hurûc ve evlâd-ı Timur Hân-ı Gürgân der memâlik-i Îrân [u] Turân [u] Hemedân. Ve âl-i Taymûr hâkân-ı Hindistân ve devlet-i pâdişâh-ı Sindistân ve devlet-i pâdişâh-ı Mûntân ve zikr-i ahvâl-i hâkân-ı Çîn ve ahvâl-i pâdişâhî-i Fağfûr ve ahvâl-i pâdişâh-ı Deylemiyân ve ahvâl-i pâdişâh-ı Belh u Buhârâ ve devlet-i İnculiyân ve devlet-i Muzafferiyân ve devlet-i âl-i Çobâniyân ve âl-i İlkâniyân ve devlet-i âl-i Kertbay ve âl-i Ser(â)bedârân ve âl-i Abbâsiyân hâkimân-ı Bağdâd ve âl-i Sâsâniyân ve devlet-i Diyâle ve âl-i Sülferiyân ve âl-i Abbâsiyân-ı Ekrâd ve hâkim-i Cezîre ve Seyyid Hân ve Sûrân ve Ardalân ve Cizre ve Pinyaniş ve hâkim-i Mahmûdî ve hâkim-i Hakkârî ve hâkim-i Hîzân ve hâkim-i Bitlis ve hâkim-i Hazzo ve hâkim-i Palu.

(---) 10 varakda, âl-i Keyâniyân-ı Acem **[Y 452a]** ve âl-i Eşkâniyân ve âl-i Kırvâniyân ve âl-i Mâmâniyân ve âl-i Mâhâniyân ki ecdâd-ı âl-i Osmândır, ve âl-i Benî Resûl ve âl-i Hâşimiyân-ı Mekke ve âl-i Benî Katâde ve zikr-i selâtîn-i Mısır-ı Kâhire, Emîrü'l-mü'minînlerden âl-i Emeviyyûn ve âl-i Abbâsiyân ve âl-i İhşidiyyûn ve âl-i Fâtımiyyûn mâbeyne-hümâda âl-i Bahriyye ve andan devlet-i Nûreddînü'ş-şehîd der şâm ve devlet-i Çerâkize ve devlet-i âl-i Osmân fâtih-i Mısır-ı Kâhire.

(---) 11 varakda, Ebü'l-feth Sultân Mehemmed ve Sultân Bâyezîd ve Selîm şâh-ı Evvel'in mollâ sarıkların ve Ebü'l-feth'in İslâmbol'u muhâsara edüp Unkapanı önünde Fransa kalyonları feth edüp âl-i Osmân'ın Fransa ile karâbetin bildirir. Ve latîfe-i tasavvufâne ve İmâm şâfi'î'nin Mısır'a subaşı ihdâs etdirdiği ve cezîre-i Mısır içre kırk sekiz aded selâtînleri esmâlariyle ve eşkâl-i cezîre-i Mısır'ı ayân u beyân eder.

(---) 12 varakda, cezîre-i Mısır selâtînlerinin evveli âl-i Edârise ve âl-i Hamûde ve selâtîn-i âl-i Muvahhidîn ve âl-i Benî Tâs ve Mülessemîn ve âl-i Benî Harîn ve şürefâ-yı âl-i Kâmiliyân ve âl-i Benî Ağleb ve âl-i Benî Kelb ve âl-i Bâdîs ve âl-i Benî Hafs ve selâtîn-i Fas ve devlet-i Merânkûş ve selâtîn-i Sûdân ve selâtîn-i Fûncistân ve Melik Kakan ve melik-i Berberistân ve melik-i Kırmanka ve melik-i Bağanıskı ve melik-i Hardekan âteş-perestlerdir, ve mülûkân-ı Zü'l-yezen ve âl-i Benî Hilâl ve âl-i Efârîka ve melik-i May Bornu ve melik-i Afnu ve devlet-i diyâr-ı Cezâyir ve devlet-i Tûnus'u bildirir.

(---) 13 varakda, devlet-i Tarabulus-ı Mağrib. Ve Mısır cezîresinin cânib-i şarkîsindeki cümle mülûkleri beyân eder. Evvelâ melik-i Dumbiye âl-i Câbiyye ve selâtîn-i Habeş. İklîm-i Habeş'de üç yüz melik vardır.

Ve on ikinci fasıl: Rûy-ı arzda ne kadar müşrikîn kralları var ise anı beyân eder. Evvelâ Keyûmers

evlâdından âl-i Dâdyân dörd tabakadır, evvelâ devlet-i Kisrâ ve âl-i Dâdiyân-ı Gürcistân ve âl-i Gürciyân ve âl-i Açıkbaş ve âl-i Güril ve âl-i şavşâd ve âl-i Mikril ve âl-i tâcdâr ya‘nî kavm-i Macar ve kral-ı dâll-i Maskov ve kral-ı Leh ve kral-ı Çeh [ve] kral-ı Erdel Macarı ve Orta Macar ve İsfac kralı ve Felemenk kralı ve devlet-i Danimarka ve devlet-i Donkarkız ve kral-ı çâsâr-ı inperator-ı Nemse ve devlet-i kral-ı İngilis. Ve devlet-i Küçük **[Q 157b]** Macar, Yedi Hersek'dir, evvelâ Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu ve Kepanoğlu ve şavaroğlu Vaşvaroğlu ve Dodoşkaoğlu. [Ve] devlet-i belâ-yı ekber Venedik ve devlet-i Dobra-Venedik. Ve vilâyet-i Kızıl Elma devlet-i Rim Papa: cümle keferelerin başıdır kim anları beyân eder.

(---) 13 varakda, kral-ı Fransa ve devlet-i atîk Ciniviz **[Y 452b]** ve devlet-i Iğranduka ve devlet-i Portakal-ı dâl ve devlet-i Eflâk ve devlet-i Boğdân. Ve âl-i Osmân'a mutî‘ olan keferelerden evvelâ Islovin ve Korol ve Tot ve Hırvat ve Sırf ve Bulkar ve Latin ve Hersek [ve] Voynık ve Laz u haylaz ve Kazak-ı âk ve Rûs-ı menhûs ve Arnavud ve Mora Arnavudu ve Çakona-i Mora ve Manya Urûmu ve Laz Urûmu ve Girid cezîresinde İsfakya Rûmu ve Cezîre-i Kırım'da Tat eli Rûm'u, bunlar cümle âl-i Osmân'a mutî‘lerdir.

Ammâ Anatolu cânibinde vilâyet-i Çerkezistân beğlerinden evvelâ cezîre-i Taman Çerkezi ve şağake Çerkezi ve Jana Çerkezi ve Büyük Jana Çerkezi ve Hatukay Çerkezi ve Âdemî Çerkezi ve Bolatkay Çerkezi ve Bozoduk Çerkezi ve Mamşûh Çerkezi ve vilâyet-i Besni Çerkezi ve Âdemî Çerkezi ve Takaku Çerkezi ve vilâyet-i Kabarti Çerkezi ve vilâyet-i Tavustân Çerkezi; bunlar dahi gâyet mufassal tahrîr olunmuşdur, (---) 14 varaka nazar oluna.

Ve deşt-i Kıpçak'da ve gayrı yerde sâkin olan Kalmak kâfirlerin beyân eder. Evvelâ devlet-i Taysı şâh ve Moyinçak şâh ve Kuba Kalmah şâh ve Çakar Kalmah ve Gökdelen Kalmah ve Urumbet Kalmak ve Sakar Kalmak; bunların kimisi Maskov kralına tâbi‘lerdir.

Ve Karadeniz sâhilinde ve dağ u bâğlarında Abaza kavmin beyân eder. Evvelâ Çaçlar Abazası ve Arlan Abazası ve Abaza-i Çandalar ve Abaza-i büyük Çandalar ve Abaza-i Keçler ve Abaza-i Arıtlar ve ne Abaza ve ne Çerkez kavm-i Sadşe ve Abaza-i Kamış ve Abaza Suçalar ve Çerkez gibi Bozoduk Abazası ve aşîret-i Kutası Abazası ve aşîret-i Posuhu ve aşîret-i Ac Çipsi ve aşîret-i Beslib ve aşîret-i Mükelye ve aşîret-i Aypıga ve aşîret-i Valakırış ve aşîret-i Cıhakorş ve aşîret-i Maça ve aşîret-i Pançarıs. Cümle Abazalar bu arada tamâm olup yine,

(---) on dörd varakda, Rûs-ı menhûs Kazakların beyân eder. Evvelâ Hatman Kardaş Kazak ve Hatman Durujunka ve Hatman Serge ve Hatman İhmilniç ve Berabaş ve Andırya ve şeremet ve Zaporoska ve Hırıstina ve Uman ve Gözlev ve Çehril; bunlar Leh kralına tâbi‘ hatmanlardır.

Ammâ Azak kal‘amız kurbunda Maskov kralına tâbi‘ hatmanları bildirir. Evvelâ Ten suyu hatmanı ve Çerkezkirmen hatmanı ve Horoskirmen hatmanı ve Mincekirmen ve Sıvakirmen ve İsorkirmen ve Mujikkirmen ve Tokaykirmen ve Praskirmen, netîce tâ kal‘a-i Azağ'a gelince üç aylık yollarda yetmiş aded hatman vardır. Ammâ devlet-i kayâsıra-i Rûm ve devlet-i Kıbtî Mısır'a melikler idi. Ammâ (---) 14 varakından beri bu mahalle gelince toksan bir aded krallar ve aşîretler ve hatmanlar bu mahalde tamâm oldu.

(---) 15 varakda, devlet-i Yûnâniyân ve devlet-i Batâlise. Ve yigirmi üçüncü fasıl: **[Y 453a]** devlet-i âl-i Osmân'ın tulû‘ [u] zuhûrun bildirir. Evvelâ cedd-i âl-i Osmân Ertuğrul Hân ve âl-i Zülkadriyye ve âl-i Ramazâniyye ve âl-i Dânişmendiyye ve Kastamoni'de âl-i (---) ve Amasiyye'de âl-i Ferhâd ve Kütâhiyye'de âl-i Germiyân ve Engürü'de âl-i Sübhân ve Sarhan'da âl-i Sarhaniyân ve İmâd elinde İmâd Bay ve Sunkur elinde âl-i Sunkur Bay ve Keskin elinde âl-i Keskin Bay ve Teke elinde âl-i Teke Bay ve Hamîd elinde Hem-it Bay ve Menteşe elinde Menteş Bay ve Aydın elinde Aydın Bay ve Lârende elinde âl-i Karaman Bay ve Yalakâbâd'da Ertuğrul Bay. Ve bu mezkûr devlet esmâları cümle Sultân Alâ’üddîn'in boybeğleri idi.

Ve Ertuğrul Beğ ve Osmân Beğ ve Orhan Beğ ve şehîd Murâd Beğ ve Yıldırım Beğ ve Çelebi Mehemmed Beğ ve İkinci Murâd Beğ ve Fâtih Sultân Mehemmed ve Bâyezîd Hân ve Selîm Hân-ı Evvel ve Süleymân Hân ve Selîm-i Sânî ve Murâd-ı Sâlis ve Mehemmed-i Sâlis ve Ahmed Hân ve Mustafâ hân ve Osmân-ı Sânî ve yine Mustafâ Hân ve Murâd-ı Râbi‘ ve İbrâhîm Hân ve Mehemmed Hân-ı Râbi‘e gelince cümle mevlûdları ve cülûsları ve müddet-i ömürleri ve saltanatları cümle mufassaldır, nazar oluna. Andan sebeb-i gazâ-yı Mısır be-dest-i Selîm şâh-ı Evveli bildirir.

(---) 16 varakda, sergüzeşt-i Selîm Hân-ı Evvel kim ağreb ü garâyib serencâm-ı düşvârdır.

(---) 17 varakda, şâh-ı Acem seyâhatinden Bağdad'a andan Ka‘be'ye ve Medîne ve Mısır'a ve şâm'a ve Haleb'e ve yine Tarabefzûn'a andan Kırım'a geçüp asker ile babası Hân Bâyezîd üzre def‘a-i sânîde gelüp sene 918 târîhinde müstakil pâdişâh olduğu ve Selîm Hân karındaşların ve karındaşları evlâdların şehîd etdiği ve şâh İsmâ‘îl ile Çıldır gazâsında mansûr olduğu mufassaldır.

(---) 18 varakda, Selîm Hân Bursa'da Emîr Sultân'ın ziyâretine girdikde selâm verince derûn-ı kabr-i münevverden "Ve aleykümü's-selâm yâ fâtihe'l-Mısır Selîm" deyü bir sadâ geldiği ve Selîm şâh Mısır'a giderken Merc-i Dâbık'da Sultân Gavrî ile ceng-i azîm edüp Gavrî münhezim Selîm Hân mansûr olduğu ve bir yıl şâm'da meks edüp Mar‘aş ve Ayntâb ve Haleb ve Azez ve Kilis Antâkıyye ve'l-hâsıl yüz yetmiş pâre kal‘alar feth olduğu ve şâm'da Muhyiddîn-i Arabî hazretlerine türbe ve câmi‘ ve hân u hammâm ve mesâcid binâ etdiği mufassaldır.

(---) 19 varakda, Selîm Hân hakkında kelâm-ı Alî ve Selîm Hân hakkında sûre-i (---) [1] âyeti ilâ-âhirih, aceb bulunmuşdur. Ve feth-i kal‘a-i Gazzetü'l-Hâşim ve mutî‘ [ü] münkâd olan cemî‘i Urbân meşâyihlerinin esmâları ve def‘a-i sânîde Arz-ı Hâsân Bilbeys'de Selîm Hân ceng-i azîm ederken Sultân Gavrî gâ’ib olup cümle Mısır askeri kılıcdan geçüp **[Y 453b]** Gavrîzâde Mehemmed şâh halîfe olup yine hal‘ edüp yerine Sultân Tumanbay halîfe olup Hânke sahrâsında vezîr-i a‘zam Sinân Paşa'yı şehîd etdiler.

(---) 20 varakda, feth-i kal‘a-i Mısır bâ-ceng-i azîm be-dest-i şâh Selîm ve fetihnâme târîhleri güfte-i Kemâl Paşazâde ve giriftârî[-i] Sultân Tumanbay ve mubâhase-i huzûr-ı Selîm Hân ve âkıbet-i kâr-ı Tumanbay salb şüd ve *Cifr-i câmi‘*'den Gam Yemem rümûzları mufassaldır. Ve donanma-yı hümâyûn yedi yüz pâre gemiyle İskenderiyye'yi Pılak Mustafâ Paşa feth ve sergüzeşt-i Selîm bâ-Kertbay-ı Fedâyî der-kasr-ı Ümmü'l-kıyâs.

(---) 21 varakda, Sultân Selîm'in Reşîd ve İskenderiyye'ye gitdiği ve İskenderiyye'den Sultân

Gavrî'nin hazînesin bulduğu ve Mısır'da âyîn-i kânûn-ı Selîm Hân etdüğin beyân eder.

(---) 22 varakda, Selîm Hân İslâmbol'a varup fevt olduğu ve Kemâl Paşazâde tahrîriyle mâl-ı Mısır tokuz kısım olduğu ve dahi eyâlet-i Mısır'da olan hilâfetleri ve cümle mîrlivâları ve salyâne ile olan sancak beğlerin beyân eder.

(---) 23 varakda, eyâlet-i Mısır'ın **[Q 158a]** cemî‘i kâşif hâkimlerin ve Kânûnnâme-i Selîm Hân üzre Mısır'ın âyîn-i dîvânın ve mâl-ı pâdişâhî içün ümenâ ve mültezimîni dîvânhânede kollarından asup siyâset ile mâl tahsîl etdiklerin ve Mısır hazînesi kîselerinin adedi ve Mısır'ın darbhâne-i ibret-nümâsın ve cümle ocak zâbitlerin ve dahi cümle yetmiş üç aded dîvân kâtibleri ve gayrı aklâm hâcelerin bildirir.

(---) 24 varakda, evvelâ hurde emîni masharalığın ve cümle Mısır hazînesi adedin ve Nîl-i mübârek ne mikdâr geldüği fâ’idedir ve ne mertebe geldüği zarardır ve kesret-i benî âdemi ve vefret-i envâ‘-ı hayvânâtları ve Mısır'ın yedi bölük askerîsinin adedin ve cümle kulun her bâr alayları yekûnun bildirir.

(---) 25 varakda, dahi yine bölük alayları tetimmesi ve paşa alayın ve Mısır kullarının her ay başında küçük mevâciblerin ve her üç ayda bir büyük mevâciblerin ve bakıyye-i tefâvütlerin ve küsûr kîselerin ale't-tafsîl bildirir. Ve Mısır mollâsının taht-ı hükûmetinde olan niyâbetleri ve cümle âyîn kânûn dârât-ı dîvânın bildirir.

(---) 26 varakda, eyâlet-i Mısır'da cümle yetmiş altı kazâyı bildirir. Ve şehr-i Mısır'da cemî‘i tilâvet olunan ulûmların esmâlarını bildirir. Ve Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır'ı tahrîr etdiği üzre cemî‘i ümerâ ve keşşâf ve ümenâ ve küttâb ve mültezimîn esmâların ve tenbîhnâme-i hümâyûnu ve cemî‘i aklâmlardan cüz’î ve küllî hâsıl olanları ve cümle mukâta‘âtdan ve yedi aded benderlerden hâsıl olan mâl-ı pâdişâhînin îrâd [u] masrafın ve ilm-i erkâm ile İbrâhîm **[Y 454a]** Paşa tahrîri üzre Mısır'ın gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen tahsîl olan mâlın îrâd ve masârıfın bildirir.

(---) Yine 26 varakda, ıstılâhât u ibârât-ı lisân-ı ahâlî-i Mısır ve evsâf-ı ulemâ-yı sâdât-ı kirâm ve nakîbü'l-eşrâf ve Mısır kal‘asının ibtidâ bânîsin beyân eder.

(---) 27 kâğızda, sene 21 târîhinde diyâr-ı Mısır'a Kıbtî elinden Yûnâniyân-ı Rûm ve Freng-i bed-reng mâlik oldukları ve hikâye-i münâsib-i latîfe ve intihâ‘-ı hadd-i Mısır'ı bildirir. Ve Mısır cibâllerinin esmâları ve mukaffâ evsâf-ı şehr-i Mısır. Ve hakîr yukaru kal‘ada defîne bulanlara râst gelüp hakîrin firâr etdiği ve ba‘de-hicreti'n-nebevî sene 572 onuncu kerrede yukaru kal‘ayı binâ eden ve evsâf-ı iç kal‘a ve ibtidâ âl-i Osmân'da Mısır'a hâkim olan Hayre Mehemmed Paşa'yı bildirir.

(---) 28 varakda, nârin kal‘anın on üç kat bölme hisârın ve yeniçeri odaların ve Kara Meydân kal‘ası bâğçesi ve kasrın ve Kara Meydân'ın tûlü ve arzın ve iç kal‘a cirmin ve âsâr-ı binâları ve cümle ic kal‘a tılısmâtların ve sarây-ı azîm-i şâhân mülûk-i selefi beyân eder.

(---) 29 varakda, Paşa sarâyı cirmin ve yüz altmış aded hâne ve kasr u kâ‘aların musanna‘ târîhlerin ve sarây meydânın ve Kayıtbay dîvânhânesinin ve Gavrî dîvânhânesinin tûlü ve arzın ve cümle musanna‘ târîhleri ve ibret-nümâ hatları ve âsâr-ı acîbe vü garîbelerin cümle beyân eder.

(---) 30 sahîfede, aşağı kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmin ve iç kal‘ada ibret-nümâ Yûsuf kuyusun [ve] aşağı şehirde gayrı kuyuları ve aşağıda su kemerleri adedi ve binâsı ve bânîsin ve paşa sarâyı kal‘asının cümle kuyuların ve aşağı şehir kuyuların ayân u beyân eder.

(---) 31 kâğızda, Mısır'da ne kadar mahallâtlar ve ne kadar sarây-ı azîmler ve aşağı kal‘a cirmi kaç bin adımdır ve ne kadar mahalle kapuları vardır ve ne kadar müstecâbü'd-da‘ve câmi‘-i selâtînler vardır. Cümleden büyük câmi‘-i Amr ibnü'l-Âs'dır. Ve andan aşağı yüz elli iki selâtîn-i selef câmi‘lerinden mâ‘adâ cümle vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr câmi‘leri var kim herbiri tarz tarh tavriyle binâ olunduğu tûlü ve arziyle ve kapularında musanna‘ târîhleriyle (---) altı aded kâğızda cümle mufassal câmi‘ evsâfları tahrîr olunmuşdur, nazar oluna.

(---) 32 varakda, cümle meşhûr ve musanna‘-binâ mesâcidleri ve cümle dârü'l-ulûm medreseleri ve cümle dâru't-tedrîs dârü'l-hadîsleri ve cümle dârü'l-Kur‘ân dârü'l-kurrâları bildirir.

(---) 33 varakda, cümle mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve cümle tekye-i dervîşân-ı zîşânı ve cümle tarîk-ı cemî‘i turuk-ı meşâyihlerinin tarîkleri esmâların bildirir kim (---) üç aded varakda cümle mufassal tekyeler tahrîr olunmuşdur. **[Y 454b]**

(---) 34 varakda, imârât-ı dârü'z-ziyâfeleri ve cümle ibret-nümâ pâk hammâmları beyân eder.

(---) 35 ve sahîfede, cümle binâ-yı kadîm vekâleleri ya‘nî hân-ı azîmleri ve rabları ve mûristânları ya‘nî timarhâneleri ve amel-i tiryâk-ı fârûk-ı a‘zamı bildirir.

(---) 36 ve kâğızda, ibret-nümâ-yı kassâbân ve sayyâdân-ı fârûk yılanı ve ibret-nümâ-yı diğeri beyân eder kim âdem vâlih ü hayrân olur.

(---) 37 varakda, fârûk yılanı çorbası nef‘in bildirir. Ve dahi hakîr [ü] fakîr-i pür-taksîr Evliyâ'nın sergüzeştin bildirir. Ve netîce-i kurs-ı tiryâk-ı fârûk-ı a‘zam ve latîfe-i mergûb berâ-yı cemmâ‘ ve havâss-ı hayye-i safî ve havâss-ı hayye-i acîbe ve latîfe-i ibret-nümâ-yı garîbe ve hikâye-i ağrebü'l-garâyibi'l-acîbeyi bildirir.

(---) 38 ve hartada, tiryâk-ı fârûkun envâ‘ın ve gûnâ-gûn edviyeleri ve havâsların ve ahâlî-i Mısır'a hayât veren sebîlleri târîhleriyle ve âb-ı hayât çeşmeleri ve cümle kuyuları ve sâkıye ve havzları ve cümle acı çeşmeleri ve sekiz bin tokuz yüz aded tarîk-ı âmları ve şehir içinden cereyân eden halîclerin bânîleriyle ayân u beyân eder.

(---) 39 varakda, Mısır içre cereyân eden halîcler üzre cümle cisrleri ve şehr içre cümle buhayre-misâl bürke-i mu‘azzamları ve bânîlerin ve menâfi‘ [ü] havâsların beyân eder.

(---) 40 varakda, şehr-i bender-i Bulak'ı ve câmi‘lerin ve sâyir mahâzin imâretlerin bildirir.

(---) 41 varakda, Bulak tershânesin ve Kayıtbay yaylası şehrin ve menâkıb-ı resm-i pây-ı Kademü'n-nebî ve vâkı‘a-i Sultân Ahmed Hân-ı ibret-nümâ berâ-yı Kademü'n-nebî'yi bildirir.

(---) 42 varakda, Kayıtbay'da Kademü'n-Nebî'nin gümüş sandûkası târîhiyle merhûm pederimizin

kâriyle olduğu ve Kayıtbay şehri câmi‘leri ve şehr-i Fustât ya‘nî Eski Mısır evsâfı ve ibtidâ bânîleri ve hâkimleri ve kimler mutasarrıf olduğu merkûmdur. Ve sebeb-i tesmiyesin dahi bildirir.

(---) 43 varakda, tetimme-i Eski Mısır etrâflarında binâ olunan şehrin esmâların ve bânîlerin ve Eski Mısır cevâmi‘lerin ve Hazret-i Yûsuf anbârların ve Eski Mısır'da Sultân Gavrî sâkıyelerin bildirir.

(---) 44 varakda, Eski Mısır'da Nîl kesimin ve Nîl-i mübâreke nokta düşdüğün ya‘nî **[Q 158b]** artdığın ve menâkıb-ı eş-şeyh Sâdât-ı Rufâ’î ve Ümmü'l-kıyâs şeyhlerinin paşalara her gün gelen sarı kâğızlı hüccetlerin ve Nîl-i mübârek içün Hazret-i Ömer hikâyetin bildirir.

(---) 45 varakda, Nîl'e ilkâ etdikleri Hazret-i Ömer kelâmı hattı ve nokta düşen Ümmü'l-kıyâs havzu ve cezîre-i Ravza evsâfı ve sergüzeşti Selîm Hân ve paşanın Nîl kesimine geldiği alay-ı azîmi dahi **[Y 455a]** beyân eder.

(---) 46 varakda, Paşa alayı önünce musâhib-i şehriyârî kara ağalar alayın [ve] paşanın Bulak'daki akabesin ve paşa huzûrunda Nîl kesiminde kıyâmet temâşâ olunduğun bildirir.

(---) 47 varakda, Nîl kesimi gecelerinde fişengciyân-ı âteşbâzân vâcibü's-seyrdir. Ve her gün paşaya ikişer kerre ziyâfetler ve şâdumânlar ve her gün alay-ı azîmler.

(---) 48 varakda, Nîl-i mübârekin ibtidâ menba‘ın bildirir. Ve hakkında âyet-i şerîfleri ve hadîs-i sahîhleri ve Nîl'in cemî‘i uğraduğı şehr-i azîmleri ve ahvâl-i hüsniyyât-ı Mısır ve yedi bin halîci ve on bir bin aded tur‘aları ve kubhiyyât-ı Mısır'ı bildirir.

(---) varakda 49 ve sahîfede, kavm-i cebbârîn-i Mısır ve kelâm-ı ekâbiri bildirir. Ve Kıbtî lisânı üzre on iki ayın isimlerin ve ibtidâ Nîl taşdığı mahalde mazarratın ve Nîl'de hâsıl olan hayvânâtları ve hâssıyetlerin ve timsâhın adû-yı cânların ve cemî‘i Nîl acâyibâtların beyân eder.

(---) varakda 50 ve kâğızda, tılısmât-ı Ümmü'l-kıyâs ve hikâye-i garâyib-i timsâh ve sakankûr ve te’sîr-i helâk ve Nîl atı ve Nîl'de ri‘âde balığı ve hâssa ve mazarratları ve timsâh hâssaları ve mudhike-i acîbe-i Nîl kelbi ve Kalyûb'da Bi’r-i Hâmân Vezîr ve alay-ı azîm-i muhtesib gecesi kalemler ile tahrîr olunmaz bir temâşâdır, anı bildirir.

(---) 51 varakda, Mısır'ın cemî‘i ehl-i hıref[i] adedin ve cümle dükkânların ve rü’yâ gecesi cümle alayların (---) beş varakda beyân eder.

(---) 52 varakda, Mısır'da olmayan ehl-i hırefi ve alay-ı ıydeyni bildirir kim gâyet mükemmel ü muhteşem alaydır.

(---) varakda 53 ve kâğızda, paşanın Âdiliyye'ye geldiği üç günden Mısır'a girdiği alayları ve Âdiliyye dîvânı ve ziyâfet-i azîmleri ve üç gece kanâdîl ve fişeng şâdumânların ve alay-ı umûmu bildirir.

(---) 54 varakda, ihtirâznâme Mısır'a vüzerâlar gâyet nazar edeler, elzem-i levâzımındandır. Ve netîce-i kelâm nasîhatlerine dahi nazar oluna. Ve a‘yân-ı Mısır paşadan râzîler ise Mısır'dan mu‘azzez alay ile ma‘zûlen çıkarırlar. Ve illâ rûgerdânlar ise Kasr-ı Yûsuf'da veyâ Taşyatır

sarâyında yatırup haps edüp bir hasır üzre korlar.

(---) 55 varakda, cümle 81 hazîne hâsıldır ve hakîrin vasıyyetnâmesine nazar oluna. Ve Mısır'ın cümle kurâları ve hazîne kîsesi adedin ve dirhemi ve dânıkı ve vukiyyesi ve arpa ve buğdayı ağırlığı ve miskâlin ve kantârın ve cümle masrûfların bildirir. Ve bu hazînelerin cümlesine otuz beş alay olur. Ve paşa mukarreri alayı ve pâdişâha giden hazîne alayı.

(---) 56 varakda, mahmil-i şerîf alayının sebebi [ve] cemî‘i meşâyih tarîklerinin esmâların bildirir. **[Y 455b]**

(---) 57 varakda, mahmil-i şerîfi bildirir ve dörd aded hazîne alayların bildirir.

(---) 58 varakda, teşrîfât üzre paşaların avâyidlerin ve cümle seksen bir hazîne olduğun ve otuz beş alay tamâm olduğun ve niçe hazînelerin bildirir.

(---) (---) varakda, cümle meşâyihlerin Mevlûdü'n-nebî izni alayların bildirir.

(---) 59 varakda, keşf [ü] kerâmet-i eş-şeyh Muhammed-i Lebbânî ve menâkıb-ı acîb ü garîb-i pîr-i fânî.

(---) 60 varakda, Mısır'ın hâs [u] âmı içün mesîrelerin ve menâkıb-ı sâdât Ebü't-tahsîs.

(---) 61 varakda, Mısır'ın ibret-nümâ tılısmâtların ve garâyibât [u] acâyibâtların ve ehl-i Mısır'ın kâr [u] kisblerin.

(---) 62 varakda, Mısır'da hâsıl olup Rûm'da olmayan meyveleri ve Mısır'da hâsıl olan nebâtâtları bildirir.

(---) varakda 63 ve kâğızda, Mısır'da olmayan sınâ‘atdan ve olmayan me’kûlâtları ve Mısır'da hâsıl olan ve olmayan ma‘âdinleri ve hâsıl olan şükûfeleri bildirir.

(---) varakda 64 ve sahîfede, Mısır'ın ahvâl-i bid‘atleri ve esmâ’-i fellâhîn ve esmâ’-i nisvân ve âyîn-i sûr-ı fellâhîn.

(---) 65 varakda, der-vasf-ı tâc-ı Fir‘avn ve sûr-ı hitân-ı bintân ve sûr-ı hitân-ı sıbyân ve hüsniyyât-ı ahâlî-i Mısır ve kâr [u] kisb-i fukarâ ve sergüzeşt-i hakîri beyân eder.

(---) 66 varakda, der vasf-ı melâmiyyûn ve mecâzibûn-ı kibârı ve müstecâbü'd-da‘ve olan kibâr-ı ulemâları bildirir.

(---) varakda 67 ve kâğızda, eş-şeyh Bekrîzâde Mehemmed Efendi ve nakîbü'l-eşrâf Burhân Efendi ve menâkıb-ı kerâmât-ı sıbyân, aceb esrâr-ı garîbedir. Ve hukûkun kesb etdiğimiz efendilerimizi bildirir.

(---) 68 varakda, Mısır'ın arz-ı beledi ve tûl-i nehârı ve cemî‘i akâlîmleri ve cemî‘i dünyânın ve yer ile gök mâbeyninin mîl hisâbın ve Yeni Dünyâ'yı bildirir.

(---) varakda 69 kâğızda, yine cümle akâlîmleri ve cibâlleri ve enhârları ve cümle şehr-i azîmleriyle ve Mısır içre cemî‘i ziyâretleri beyân eder.

(---) varakda 70 kâğızda, menâkıb-ı eş-şeyh Muhammed el-Bekrî ve menâkıb-ı eş-şeyh Alî şümürlisî ve menâkıb-ı eş-şeyh Gülşenîzâde (---) Çelebi.

(---) sahîfede 71 varakda, Mısır'ın cemî‘i tarîk-ı âmların ve mahallât yolların ve mevlûd-ı şeyh Seyyid Ahmed el-Bedeviyye ve şehr-i Dimyât'a ve şehr-i Reşîd'e gitdiğimiz yolları beyân eder. [2]

(---) varakda, kasaba-i Tüffâhiyye ve Zifte ve kasaba-i Mît Gamr.

(---) varakda, taht-ı kadîm şehr-i Menûfiyye.

(---) varakda, kasaba-i Tanta.

(---) varakda, mevlûd-ı Seyyid Ahmed el-Bedevî. **[Y 456a]** (---)

(---) varakda, acîbe-i kasaba-i Tanta ve evsâf-ı bâzbâzân-ı meydân-ı Bedevî.

(---) varakda, kasaba-i atîk Mahalletü'l-merhûm.

(---) varakda, kasaba-i Âbyâr ve şehr-i azîm Nehâriyye-i kadîm.

(---) varakda, kasaba-i Sâ ve mahalle-i Ebû Alî ve kasaba-i İbrâhîm Dessûkî ve mevlûdu.

(---) varakda, şehr-i kadîm Demenhûr.

(---) varakda, evsâf-ı şehr-i Hûş-ı Îsâ ve hikmet-i garîbe.

(---) varakda, sun‘-ı Hudâ gâsûl otu ve Medînetü'l-Ukkâb.

(---) varakda, kal‘a-i İskenderiyye.

(---) varakda kal‘a-i Ebûkîr.

(---) varakda, ve mine'l-acâyib hâtûn-ı Ebûkîr ve kasaba-i ma‘mûr Utku.

(---) varakda şehr-i azîm bender-i Reşîd.

(---) varakda, kal‘a-i Reşîd ve Merecü'l-bahreyn.

(---) varakda, Mahalletü'l-Emîr ve kasaba-i Birimbâl ve kasaba-i Diyey ve kasaba-i İdfîne ve kasaba-i Mutûbis ve mahalle-i Cemşîr ve kasaba-i Fezâre ve mahalle-i Deyrût ve kasaba-i Sindiyûn ve mahalle-i Atıf ve kasaba-i Füvve ve mahalle-i şürefâ ve kasaba-i şûrûm Beğ ve mahalle-i Sâlimiyye ve kasaba-i Mâlik ve mahalle-i şûmuhzât ve mahalle-i Rahmâniyye ve mahalle-i Dessûkî ve mahalle-i Ebû Alî ve Beled-i Merkâs ve mahalle-i Diyey-i Kebîr ve mahalle-i şibir Hîs ve

mahalle-i şibir Rîş ve mahalle-i Mît Cenâh ve mahalle-i Mihalicse ve mahalle-i Sâh ve mahalle-i Kefr-i Cedîd ve mahalle-i Nakle.

(---) varakda, mahalle-i Farasdak ve mahalle-i İşlîmiyye ve mahalle-i Tâhiriyye ve mahalle-i Kefr-i Ziyâd ve mahalle-i şâbûr ve mahalle-i Selîmûn ve mahalle-i Kefr-i Nâhe ve mahalle-i Kefr-i Cedîd-i Kebîr ve mahalle-i Ebû Ahmed ve mahalle-i Buhayre ve mahalle-i Zağîre ve mahalle-i Tunûb ve mahalle-i Emrûz ve mahalle-i Tayerne ve mahalle-i Alkame-i Ebülcâvî ve mahalle-i Temâliyye ve mahalle-i Cizî ve evsâf-ı mahalle-i Tarrâne ve sun‘-ı Hudâ natrûn ve mahalle-i Zâviye ve mahalle-i Ebû Nişâne ve mahalle-i İşmûn Cûreys ve kefr-i Çerkes ve mahalle-i Kuta ve mahalle-i Ümmü Dînâr ve mahalle-i şirâvî ve mahalle-i Derâvî ve evsâf-ı Batnü'l-bakar.

(---) varakda, mahalle-i şubre ve mahalle-i Verrâk ve şehr-i İnbaba ve kal‘a-i Burlos ve menâkıb-ı azîm.

(---) varakda kasaba-i Beltîm ve sergüzeşt-i hakîr ve kasaba-i Sinâniyye ve şehr-i azîm Dimyât.

(---) varakda, kal‘ateyn-i Dimyât ve sedd-i Merecü'l-bahreyn-i Dimyât.

(---) varakda, kal‘a-i Tîne.

(---) varakda, şehr-i Fereskûr ve beled-i şerebâz ve Mît Ebû Gâlib ve beled-i Re’sü'l-Halîc ve Mît Ebû Abdullâh ve beled-i Tahriyye ve beled-i Bûşât ve beled-i Dincî ve mahalle-i Muşâk ve mahalle-i şehr-i şirbîn ve evsâf-ı mahalle-i Birimbâl ve beled-i Diyâsıt ve Beledü'l-Hıyâriyye ve beled-i şîrîn Kâş ve vilâyet-i Dakhel ya‘nî Mansûre. **[Y 456b]**

(---) varakda, şehr-i Menzile ve evsâf-ı şehr-i Semennût ve taht-ı sânî şehr-i Garbiyye.

(---) varakda, kasaba-i şenbât-ı kebîr şehr-i kadîm Kalûbiyye.

(---) varakda, Mısır'dan Fûncistân menâzillerin beyân eder. Evvelâ kasaba-i Mûhân ve şehr-i azîm Benî Seyf ve kasaba-i Feşne.

(---) varakda, dıraht-ı sun‘-ı acîbe ve şehr-i ma‘mûr Minye.

(---) varakda, şehr-i İşmûnîn ve şehr-i Mellevî ve kasaba-i Dârûd ve kasaba-i Sanabû ve şehr-i azîm Menfalût.

(---) varakda, şehr-i kadîm İsyût.

(---) varakda, Cebelü't-Taylîmûnü'l-acîbetü'l-garîbe. Ve kasaba-i Ebû Tîh.

(---) varakda, kasaba-i Time ve kasaba-i Tahta ve hükûmet-i Cezîre ve kasaba-i Sûhâc ve kasaba-i Menşiye ve taht-ı Sa‘îd-i âlî dehlîz-i cisr-i ced[îd].

(---) varakda, Berberistân ve Sûdân şehirlerin beyân eder. Evvelâ kasaba-i Belâbis ve kasaba-i Füvve-i âlî ve şehr-i Kınâ.

(---) varakda, bender-i Kusayre, sâhil-i Bahr-i Süveys ve şehr-i Kûs.

(---) varakda şehr-i kadîm Aksureyn ve kal‘a-i Silsile ve kal‘a-i Kolombo.

(---) varakda, şehr-i kehene Sınbas ve şehr-i kadîm İsvân.

(---) varakda, hikmet-i Hudâ şecere-i acîbe.

(---) varakda, mine'l-acâyib ve'l-garâyib ve evsâf-ı şellâlât.

(---) varakda, kal‘a-i Ebvâb ve taht-ı Azraka Câzû.

(---) varakda, kal‘a-i kadîm şehr-i İbrîm. Ve İbrîm'den diyâr-ı Fûncistân şehirleri ve kal‘aların beyân eder. Evvelâ âl-i Osmân hudûdun beyân eder.

(---) varakda, hadd-i Fûncistân kal‘a-i Mağrak ve kal‘a-i Tennâre ve kal‘a-i Sese ve vasf-ı mancınık-ı Nemrûd-ı la‘în.

(---) varakda, kal‘a-i Narnarinte ve kal‘a-i (---). Ve kal‘a-i Sindî ve sahrâ-yı Dânika ve kal‘a-i Vârdân.

(---) varakda, sahrâ-yı Hankoc ve kal‘a-i Tumbusu ve kal‘a-i Hillet-i şükravî ve kal‘a-i Hafîr-i Fûncistân ve kal‘a-i Meşşu ve kal‘a-i Tumbul ve vilâyet-i Hardikan.

(---) varakda, kal‘a-i Firdâniye ve kal‘a-i Difna ve kal‘a-i Arko ve kal‘a-i Benni.

(---) varakda, kal‘a-i İrtid ve kal‘a-i İr[ni]ş ve kal‘a-i Ce[b]riyye ve kal‘a-i Hannâk-ı kadîm ve kal‘a-i Handak ve kal‘a-i Kuli ve kal‘a-i Bakır ve bilâd-ı Sûdân kal‘a-i Donkola ve sıfât-ı hayvân zûrnapây.

(---) varakda, şehr-i Zegave ve kal‘a-i Tangusi ve eşkâl-i acîbe-i ifrît câzû ve Hisâr-ı Kenîse ve câmi‘-i Hazret-i Süleymân.

(---) varakda, kal‘a-i Abkor ve rabât-ı Deffâre ve kal‘a-i Melik İdrîs **[Y 457a]** ve kal‘a-i Gırri ve şehr-i azîm kal‘a-i Halfahi ve şehr-i kadîm Ilgun ve şehr-i azîm Koteray ve şehr-i Idey.

(---) varakda, kal‘a-i Hilleti'l-melik ve kal‘a-i Noci ve kal‘a-i Arbacı ve kelâm-ı acîbe-i bürâder-i melik ve kal‘a-i Itşân ve der-beyân-ı vâkı‘-ı hâl ve der-beyân-ı sıfat-ı gergerdân.

(---) varakda, eşkâl-i hayvân-ı kazık boynuz ve kal‘a-i Bakîs ve kal‘a-i Hilleti'r-Rikâb ve kal‘a-i Hilleti'l-Cündî ve taht-ı Fûncistân kal‘a-i Sennâre ve mülâkât-ı melik-i Fûncistân.

(---) varakda, lisân-ı İbrî ve iklîm-i arz-ı Sûdân.

(---) varakda, hatt-ı İstivâ'dan içeri vilâyet-i Rümeyletü'l-Himâl ve kal‘a-i Apşuka Sûdân ve ibret-nümâ-yı acîbe.

(---) varakda, ve mine'l-mudhiketü'l-garîbe.

(---) varakda, du‘â-yı Hindî ve şehr-i Ebû Temr ve şehr-i Boruşeş ve kal‘a-i Boruste ve hikmet-i Hudâ ve kal‘a-i Donkade.

(---) varakda, cebel-i garâyib-i Sindâs-ı acâyib ve vâdî-i Silcelâh.

(---) varakda, şehr-i azîm Rümeyleti'l-Himâl ve eşkâlât-ı acîbeleri beyân eder.

(---) varakda, vilâyet-i Cersinka ve Nîl-i mübârekin menba‘ın beyân eder.

(---) varakda, Fûncistân'dan Habeş menâzillerin beyân eder. Ve şehr-i Celâme ve şehr-i Cencefe ve şehr-i azîm Rümeyleti'l-Himâl ve yine taht-ı Fûncistân şehr-i Sennâre ve şehr-i Bakîs ve evsâf-ı vâdî-i garîb Koz ve vilâyet-i Dumbiye.

(---) varakda, şehr-i Porega ve eşkâl-i kalyemisk kedisi ve kal‘a-i Nazdi ve vâdî-i Abraş ve vilâyet-i Maymûnistân ve menzil-i Donkalâb ve cezîre-i Lü’lü’ ve menzil-i Etle.

(---) varakda, menzil-i Kum limanı ve taht-ı Habeş cezîre-i Sevâkin ve şehr-i Kif ve cezîre-i Dehlek ve mine'l-acâyib ve'l-garâyib ve kal‘a-i Musova.

(---) varakda, kal‘a-i Harkova.

(---) varakda, kal‘a-i Hindiye ve kulle-i Tuzla ve şehr-i harâb Behlûle.

(---) varakda, şehr-i kadîm Zeyla‘-i Harkova.

(---) varakda, ziyâret-i Baba Mendûb ve kasaba-i Seherta [Seherişa] ve kal‘a-i Vıkât ve şehr-i Hediyye ve şehr-i Razdan [Razdin] ve şehr-i azîm Mukdisu ve menzil-i kabîle-i Cinkale [Hınkale]. Ve Habeş'den Mısır menzillerin bildirir.

(---) varakda, elfâz-ı lisân-ı Habeşî ve lisân-ı âteş-perest Banyân ve menzil-i Hânend[e] ova ve lisân-ı fasîh Süryânî ve menzil-i kabîle-i Okut.

(---) varakda, lisân-ı İmrânî ve menzil-i şâha ve menzil-i vâdî-i Cenfita ve kal‘a-i İbrîm ve netîce-i seyâhat-i hakîr-i pür-taksîr.

(---) varakda, İbrîm'den kabâ’il-i Künûz ve kal‘a-i Tûmânis ve beled-i Hammâm-ı Fir‘avn ve kal‘a-i Etfu ve kabâ’il-i Hüceyze ve kabîle-i Ca‘ferî **[Y 457b]** ve kal‘a-i İsne ve şehr-i kebîr Ermen ve şehr-i Kurna.

(---) varakda, şehr-i Nakkâde ve kasaba-i Hû ve mine'l-acâyib-i sun‘-ı Lâ-yezâl ve kasaba-i Farşût ve kasaba-i Semennût ve mine'l-acâyib-i Semennût ve kasaba-i Berdîs ve def‘â şehr-i Circe ve Elvâhâtları beyân eder. Elvâh-ı evvel, şehr-i Harke.

(---) varakda, Elvâh-ı kebîr şehr-i Kalîmûn ve hikmet-i Hudâ.

Bu fihris kitâbı bu mahalde tamâm oldu, *ve's-selâm.*

[Onuncu Cilt]

[Y 1a] **[Q 159b]** **[P 158b]** *Elhamdülillâhi vahdehu ve kefâ ve selâmün alâ ibâdihi'l-lezîne'stafâ ve eşhedü en lâ-ilâhe illallâh vahdehu lâ şerîke leh ve eşhedü enne seyyidenâ ve mevlânâ Muhammeden abduhu ve habîbuhu ve resûluh.*

Ve ba‘d, hamd-i bî-had ve senâ-yı bî-ad ol Hallâku'l-bâkî Rabbü'l-ibâd'a olsun kim cemî‘i mevcûd [u] mevcûdâtı ve arz [u] semâvât ve mülevven kâ’inâtı ademden *"kün"* ile âye[t]: [3] halk etdi. [4]

Beyt:

Hâlık-ı bî-ta‘ab Hudâ-yı kerîm

Hâlıku'l-arz Rabb-i arş-ı azîm

ol sâni‘u'l-musavvir-i Lem-yezel'in hikmet-i ezelîsi kendü ilmi üzre ol imiş kim mahbûbu Muhammedü'l-Mustafâ'yı edîm-i arza getirüp benî âdem ile zemîni zeyn etmeğiçün yed-i kudretiyle ebü'l-beşer Âdem Safiyyullâh'ı türâbdan halk edüp kendi rûhundan rûh urup kâmil ü mükemmel Âdem Nebî'yi halk etdi. Ve civâriyyete lâyık edüp Cennet-i Me’vâsına koyup cemî‘i kerrûbiyânlar ile ülfet edüp hûrî ve gılmânlar ile zevk u safâ edüp bilâ-vâsıta Cenâb-ı Bârî'nin cemâlin müşâhede edüp kelimât ederdi.

İmdi Hak'da ol kadar makbûl olup cümle melâ’ike-i mukarrebîn Hazret-i Âdem'e secde etdiler. Âyet: [5] [6] Bi-kavli müfessirîn Hazret-i Âdem ürd-i behiştde âhiret **[P 159a]** senesiyle (---) sene huld-i berînde sâkin olup Havvâ Ana ile ayş u işret ederlerdi. Âhir-i kâr [7] Allâhü azimü'ş-şân murâd-ı ezelîsi üzre Hazret-i Âdem'e bu âyet-i şerîf ile emr ü nehy etdi. Âye[t]: [8] Bu nass-ı kâtı‘a Âdem fermânber olup niçe sene dâne-i gendümden Âdem kendi kendinden tenâvül etmeyüp âhir insân isyândan mürekkeb olmağile emr-i Rabbi ferâmûş edüp Havvâ Ana ilkâsiyle bir dâne gendüm yiyüp Âdem kendi kendüyi dergâhdan rûy-i arzda Hindistân'ın Serendîl cezîresine Havvâ Ana Cidde'ye sürdürüp eyinlerinden hülle, başlarından tâc gidüp uryân [u] ac bir gendüme muhtâc olup rûy-i arzda serserî gezerlerdi.

Müfessirîn kavilleri üzre hübûtdan sonra Âdem ve Havvâ (---) sene vech-i arzda fezâ‘ u çezâ‘ edüp seyâhat ederlerdi.

Ba‘dehu kırlankıc tuyûru Âdem'in sakalı telinden Havvâ'ya hedâyâ götürdü. Havvâ'nın geysû-yi amber-bûyundan birkaç tel Âdem'e getirüp birbirleriyle cebel-i Arafât'da mülâkât olmalarına bâ’is tayr-ı kırlankıc olmuşdur. Âdem ile Havvâ cebel-i Arafât'da bilişüp görüşdiği için cebel-i Arafe derler. Lisân-ı Arab'da "arefe" bilişmeğe derler. Âdem **[Y 1b]** Havvâ birbirleriyle cem‘ olduklarından safâ edüp vâsıta olan kırlankıca du‘â etdiler. Kırlankıc dahi,

"Yâ Âdem! Hizmetim mukâbelesinde sizden ricâm oldur kim benim etim gâyet lezîz olduğundan cemî‘i yılan u çıyan bana hasımdır, evlâdlarım yiyüp tenâsül bulmam. Sizden ricâm oldur kim siz kande sâkin olursanız benim âşiyânım hânelerinizde olsun. Yâ Âdem! Sen lihyenden birkaç kıl ver. Havvâ dahi saçından birkaç kıl versin. Çamur ile mülemma‘ edüp hânenizde bir âşiyân edüp sizin sâye-i himâyenizde hoş geçüp tenâsül bulayım" deyü ricâ edüp ricâsı kabûl olup kırlankıca Âdem ve Havvâ kıllar verüp kırlankıc ol mûyları tıyn ile tahmîr edüp beyt-i Âdem'de bir âşiyân-ı sagîre binâ etdi. İlâ hâze'l-ân tuyûr-ı kırlankıc âdem sâkin olduğu hânelerde olmasının aslı oldur.

Ve Âdem ile Havvâ'nın binâ etdüği hâneleri cebel-i Arafât'ın dibinde matbah-ı Âdem dedikleri beyt-i şerîfdir kim hâlâ ziyâretgâh-ı kadîmdir kim ba‘de't-tufân Âdem-i sânî Hazret-i Nûh Necî Nebî ol hâneyi ta‘mîr ü termîm edüp ziyâretgâh-ı hâcıyân [u] gâziyândır.

Ve Hazret-i Havvâ Ana şîs'e bu Arafât'da hâmile kalmışdır. Hakkında niçe müverrihler ba‘zı rivâyetler etmişlerdir. Ammâ kavl-i sahîh ibn Âdem'dir.

Rivâyet-i uhrâ oldur kim Hazret-i Âdem âlem-i tecerrüdde menâmında ihtilâm olup menîsi zemîne düşüp bir yıldan Hazret-i şîs Hazret-i Âdem gibi toprakdan hâsıl oldu derler.

Bir kavilde "Belî, Hazret-i Âdem'in düşü azup menîsi yere düşdükde Hallâk-ı âlem bir ot halk etdi kim hâlâ ol ot Bingöl yaylasında ve Erceyş ve Demâvend [ve] kûh-ı Elburz ve Bursa'da cebel-i Ruhbân misilli yaylalarda âdem sıfatında hâsıl olur, erkekli ve dişili bir otdur, saçı ve sakalı vardır. Pîr [ü] civânı ve merd [ü] zenânı var bir otdur kim aceb sun‘-ı Hudâ'dır. Lisân-ı Arab'da "yebrûhu's-sanem" ve "abdüsselâm" derler. Ba‘zı hukemâ bu otu edviye içün ma‘âcinlere korlar, gâyet mukavvî ahşâbdır. Hazret-i Âdem'in zemîne düşen menîsinden bu giyâh hâsıl olmuşdur. Yohsa Hazret-i şîs değildir" derler.

Ve kavl-i akvâ dahi budur kim Hazret-i şîs Âdem ve Havvâ'dan olmuşdur, zîrâ Hazret-i şîs kendü ile bir rahimden müştak olan kızı almayup Hazret-i Âdem âye[t]: [9] âyetini tilâvet edüp Cenâb-ı Bârî'ye Allâh'a ricâ edüp Hazret-i şîs içün bir hûrî istedi. Der-akab Cibrîl-i Emîn ile Âdem'e bir hûrî gelüp nikâh ile hûrîyi şîs'e verdiler.

Ol asırda akd-i nikâh-ı merd [ü] zen *"Lâ-ilâhe illallâh Âdem Safiyullâh"* kelimesi idi. **[Y 2a]** şîs enîs-i munîs-i gam-güsârı olan hûrî ile şâm-ı cennet-meşâm hâkinde Havrân nevâhîlerine varup anda sâkin oldular. Hûrândan galat Havrân derler. Bâlâdaki cild-i (---) mufassal tahrîr olunmuşdur. Ve Hazret-i Âdem iptidâ Serendîb'i mekân edindi. Mekân-ı evveli Bin[göl] yaylasında mekân-ı Serendîl Hazret-i Âdem'in mekân-ı Serendîb, ikinci mekânı cebel-i Arafât, üçüncü mekânı izn-i Rabbü'l-İzzet ile **[Q 160a]** Mekke-i mükerreme yerine gelüp vatan edindiler.

Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî Âdem'e üns [ü] ülfet içün Cennet-i Me’vâ'da gördüğü kasırların birin zemîne nâzil etdirüp Mekke yerinde vaz‘ olundu. İsmine Beytü'l-Ma‘mûr derlerdi. Bir rivâyetde kızıl yâkûtdan idi, bir kavilde beyâz incüden idi. Tûfân-ı Nûh'dan evvel Cenâb-ı Bârî yine zemînden cennete ref‘ ederken Hâcerü'l-Esved andan kopup Tûfân suyundan siyâh oldu derler. Bir rivâyetde usâtlar yüzlerin sürmek ile siyâh levn oldu derler.

Sonra bu Beytü'l-Ma‘mûr'u tavâf etmeği Rabbü'l-İzzet Âdem'e farz eyleyüp Hazret-i Cibrîl-i Emîn ta‘lîm edüp Âdem Beytü'l-Ma‘mûr'da ibâdet ederdi. Ve niçe müddet bu hâl üzre Mekke'de sâkin olup bi-kavli müverrihîn Hazret-i Âdem'in kırk bin oğlu olup tenâsül bulup her sene evlâd-ı evlâdları ile Beytü'l-Ma‘mûr'u tavâf edüp edâ-yı hac ederlerdi. Ammâ kifâf-ı nefsleriyçün Mekke'de zirâ‘at yeri olmamak ile hayli ıztırâb çeküp ba‘dehu emr-i Hak ile arz-ı Mısır'a gelüp sâhil-i Nîl'de tavattun edüp dördüncü vatanları hâk-i Mısır oldu. Ve ol kadar zirâ‘at edüp hubûbât-ı ganâyime mâlik oldular kim bir buğday dânesinden niçe yüz başak hâsıl olup her başakdan, âye[t]: [10] hâsıl olup mahsûl olup ibtidâ arz-ı Mısır'a Hazret-i Âdem cümle evlâdları ile bir yere cem‘ olup arz-ı Mısır'a du‘â etdüği lisân-ı İbrî üzre ol du‘â budur. Zîrâ Hazret-i Âdem cennetden hübût etdikde cennet lisânı olan Arabî'yi sudûr eden zelleleri sebebiyle isyân sebebiyle nisyân üzre olup Cibrîl-i Emîn ta‘lîmiyle lisân-ı İbrîce kelimât edüp Mısır'a etdüği du‘â budur kim hakîr Kıbtî tevârîhinden ahz edüp tercümesiyle bu mecmû‘amıza tahrîr olundu.

Du‘â-i Hazret-i Âdem Safiyyullâh der hakk-ı Mısır be-lisân-ı kelâmullâh-ı İbrî

tıt edilem

Hidâm

Allâh'ım benim îmânımı

huji çiji riba *felaj riba felaj riba*
şeytândan sakla kurtar beni kurtar beni

Mısra‘-ı sânî

şüjüm jaken *tarj dilem şerij tena*
cümle meliklerin bana hizmet etsinler

sıja riyeji zehriba
buğday ver ekmek edem.

Mısra‘-ı sâlis

jedilem jiraj jiraj *hidam kidam*
Âhir ölüm olur ölüm benim Allâh'ım

hirj bijti jar binti *jari mini jar mini* **[Y 2b]**
oğullarıma bu şehri ma‘mûr eyle, ma‘mûr eyle.

deyü Hazret-i Âdem Mısır hakkında lisân-ı İbrî üzre *müfte‘ilün müfte‘ilün* vezni üzre bu gûne du‘â etmişdir. Anıniçün cemî‘i diyârlardan evvel ilâ hâze'l-ân ma‘mûr [u] âbâdân bir şehr-i nısf-ı cihândır. Ammâ ol Hallâk-ı ale'l-ıtlâkın emr-i şerîfiyle Mısır azîm ma‘mûr olup,

Hübût-ı Âdem'den berü ilâ hâze'l-ân ne gûne kimesnelerin kabza-i tasarruflarına girüp kimler mâlik oldu ve ne keyfiyyet ile hükûmet etdiler ve her mülûk-i düvel kaç nefer âdemler idi ve müddet-i saltanatları ve ömürlerin beyân eder

Zikr-i evsâf-ı bilâd-ı kadîm ve şehr-i azîm mahrûse-i Mısır-ı nâdire-i asır ya‘nî Ümmü Dünyâ Kâhire-i Mu‘izziyye
hafızahullâhu min âfâti's-semâvâti ve'l-araziyye

Evvelâ bu hakîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâ bin seksen üç Saferü'l-muzafferinin yedinci gün Mısır'a dâhil olup derûn [u] bîrûn-ı Mısır'ı im‘ân-ı nazar ile nazar edüp âlem-i hayretde olup engüşt ber-dehen ederdim. Zîrâ Mısır'da olan binâ-yı âsâr-ı acîbe vü garîbeler bir diyârda yokdur. Ve bu mutalsamâtları ve kâh [u] kasr [u] sarây-ı âlîleri "Âyâ kim inşâ etdi?" deyü tecessüs-i ahvâl-i Mısır ederken,

Niçe yüz kütüb-i mu‘tebereleri ve nefis mu‘temed tevârihâtları tetebbu‘ etdiğim kitâbların esmâların beyân eder

Esmâ’-i tevârihât-ı Mısır ve gayri kütüb-i nâdire-i asrı beyân eder

Evvelâ *Tevârîh-i Hıtat-ı Makrîsî* gâyet makbûl sahîh tevârîhdir kim lisân-ı Kıbtîden ve lisân-ı İbrî ve Süryânî'den ve lisân-ı Dehlevî ve Moğolî'den ve lisân-ı Latin ve Yûnânî'den cem‘ olmuş bir mu‘teber tevârîhdir kim hâlâ makbûl-i hâss [u] âmdır. Ve,

Tevârîh-i Hazret-i Cerîr-i Taberî sâhib-i tefsîr-i kadîm bir ulu kimesnenin tevârîhidir. Ve,

Hazret-i eş-şeyh İmâm *Süyûtî Târîhi* dahi gâyet mu‘teber kitâbdır. Ve,

Tevârîh-i Sâbiyye. Ve,

Kitâb-ı *Fütûhât-ı Mısır* li-İbn Abdülhalîm. Ve,

Fazâyil-i Mısır li-İbn Abdülkindî. Ve,

Kitâb-ı İbn Zûlâk. Ve,

Kitâb-ı *Hıtatü'l-Kazâ'*. Ve,

Kitâb-ı *İkâzü'l-mütefazzıl*. Ve,

Kitâb-ı li-İbn Yesîr. Ve,

Kitâb-ı *İkâzu'l-megâfil* be-Tâceddîn Muhammed bin Abdullâh. Ve,

Kitâbü'l-Mesâlik li-İbn Fazlullâh. Ve,

Kitâb-ı Muhtasar li-şeyh Nasreddîn-i Kirmânî. Ve,

Kitâb-ı *Menâhicü'l-fikr*. Ve,

Kitâb-ı *Menâhicü'l-iber*. Ve,

Kitâb-ı *Avân Unvâni's-Siyer* Muhammed bin Abdülmelik el-Hemedânî. Ve,

Kitâb-ı *Târîhu's-Sahâbe*. Ve,

Târîhü't-Tecrid-i Sahâbe li-Zehebî. Ve,

Kitâbü'l-Ahbâbe fi Ma'rifeti's-sahâbe. Ve,

Kitâbü'l-Aşere li-Hüseynî. Ve,

Kitâb-ı *Tabakâtu'l-huffâz* li-Zehebî. Ve,

Kitâb-ı *Tabakâtü'ş-şâfi'îyye* li-İbni's-Sübkî. Ve,

Kitâb-ı *Tabakâtu'l-Mâlikî* li-İbn Ferhûn. Ve, **[P 159b]**

Kitâb-ı *Tabakâtu'l-Hanefiyye* li-İbn Dokmak. Ve,

Kitâb-ı *Mir'âtü'z-zem'ân*-ı İbnü'l-Cevzî. Ve,

Kitâb-ı *Bidâye ve'n-Nihâye* li-İbn Kesîr. Ve,

Kitâb-ı İbnü'l-Ömer bi-İsnâdi'l-ömr li-İbn Hâcer. Ve,

Kitâb-ı *et-Tâli'u's-sa'îd fi târîh es-Sa'îd* li-Kemâl el-İdfevî. Ve,

Kitâb-ı *es-Sükkerdân* li-İbn Hacele. Ve,

Kitâb-ı *Sec'ü'n-nehr-i Nîl fî evsâf-ı nehri'n-Nîl*. Ve,

Kitâb-ı *Simârü'l-evrâk* li-İbn Hacce.

Târîh-i **[Y 3a]** *şehâbî Çelebi,* şeyh Süyûtî hazretlerinin *Hüsnü'l-İmtihân* Hüsnü'l-muhasâra *Hüsnü (---)* kitâbın terceme etmişdir. Ammâ latîf olmuşdur.

Ve bu tahrîr olunan kitâb-ı mu'teberelerden mâ'adâ niçe (---) mecmû'alar nevâdirât ve dîvânları şehr-i Mısır'da tetebbu' ederek elzem-i levâzımımızdan olan delîl-i kat'îleri vardır (---) (---) (---) ve râvîleri ile hadîs-i şerîfleri kilk-i evsâfımız ile Seyâhatnâme'miz müsevveddâtına terkîm edüp hübût-ı (---) (---) (---) Âdem'den ilâ yevminâ Mısır'ın evsâfın (---) kısım üzre münkasem edüp tahrîre cür'et etdik. Ve bihi nesta'în ve billâhi't-tevfîk.

el-Faslu'l-evvel
Fî-evsâf-ı Fustât-ı Mısrıyye kurb-i Cebelü'l-Mukattarât Mukattam

İptidâ evvelâ hübût-ı Âdem'den sonra ibtidâ Mısır'a **[Q 160b]** kadem basup vatan edinen ibtidâ Hazret-i ebü'l-beşer Âdem Safiyyullâh'dır.

Ve oğlu Hazret-i şîs'dir.

Ve anın oğlu Enuş.

Ve oğlu Kînân'dır.

Ve anın oğlu Mehlâ'îl'dir.

Oğlu Hazret-i Hûd Nebî'dir.

Oğlu Uhnûh ki Hürmüs'dür, lisân-ı İbrî'de Uhnûh'dur. Ehl-i cennet lisân[ı] üzre melâ'ikeler Uhnûh Hürmüs'e İdrîs dediler. Benî âdeme ve melâ'ikelere ders dediğiyçün İdrîs Nebî dediler. Ammâ bu Mehlâ'îl ilm-i nücûmda kehene-i asır idi. İbtidâ ilm-i nücûm bundan münteşirdir. Ammâ Hazret-i şîs zamânında mağârâlarda sâkinler idi. Bu hakîr diyâr-ı Mısır'da bu gârları niçe bin gâr-ı yetîmânlar gördüm ki içine âl-i Osmân askeri sığar. Ammâ Hazret-i şîs asrında arz-ı Mısır'a Îlûn derlerdi. Andan Hazret-i Uhnûh andan Hazret-i İdrîs Mısır'da doğmuşdur. Seyyâh-ı âlem olup ilm-i nücûmu Mehlâ'îl'den görüp Hazret-i Cibrîl ta'lîmiyle ilm-i kitâbetde ve derzilik ilminde kâmil ü mükemmel oldukda kırk yaşında kendüye İsvân şehrinde nübüvvet gelüp Sâbiyye kavmine peygamber olup sâhil-i Nîl'de yüz kırk pâre şehir inşâ edüp ilm-i hendesede ve fenn-i nücûmda mâhir olup cemî'i ulûm-ı garîbe vü acîbe andan şâyi' oldu. Ve hâlâ İdrîs Nebî'nin Nîl kenârında binâ etdüği şehirlerden âbâdân beldeler vardır. Hattâ Mısır-ı Fustat'ın mukâbelesinde Cîze hâkinde Heremeyn dağları Hazret-i İdrîs'in ta'lîmiyle Sûrîd Hâkim binâ etdirdi kim ilim ile Tûfân-ı Nûh olacağın bilüp cemî'i kitâbların ve cemî'i künûzların bu Heremeyn dağlarında hıfz etdi.

Ve Hazret-i Âdem ve İdrîs Nebî intikâlinden sonra bu Ehrâm dağları Sâbiyye kavmine Ka‘be idi. Her sene gelüp ziyâret ederlerdi. şimâl tarafındaki cebel-i Ehrâm'ı er kişiler ziyâret ederlerdi. Cenûb tarafındaki Ehrâm'ı avretler tavâf ederlerdi. Ammâ Hazret-i Âdem hayâtda iken her sene Mısır'dan cemî‘i evlâd [u] ensâbıyla Ka‘be-i şerîf yerinde olan Beyt-i Ma‘mûr'a varup tavâf-ı hacc edüp kâh Mısır'da ve kâh şâm-ı şerîfe karîb Havrân'a gelüp sâkin olurdu.

Ammâ bi-kavli *Tevârîh-i Sâbiyye* Hazret-i İdrîs ilm-i kitâbetde yed-i tûlâ sâhibi olmağile **[Y 3b]** dünyâ-yı mâfîhânın cemî‘i ahvâlâtına vâkıf olup rûz-merre cemî‘i vakâyi‘âtı tahrîr edüp bu Ehrâm dağlarında hıfz ederdi.

Hikmet-i Hudâ anların zamân-ı bâ-sa‘âdetlerinde Hazret-i şît Nebî dünyâdan âhirete intikâl edince Hazret-i İdrîs Hazret-i şît'i ibtidâ Ehrâm dağında defn etdi, derler.

Ve Melik Mısrâyim ve Melik Bayzar bin Ham bin Nûh aleyhisselâm bu iki kehene melikler dahi Ehrâm dağlarında medfûndur derler.

Ba‘dehu şît Nebî evlâdının evlâdından Melik Nakrâveş el-Kâhin mine'l-kehhân kehene-i asır idi. Eski Mısır olan yerde bir şehr-i azîm binâ edüp ismini şehr-i Emsûs kodu. İbrî lisânınca Emsûs, yeni şehir demekdir. Kıbtîler bu şehre Fustât dediler. Ba‘de't-tûfân bu şehri ta‘mîr u termîm edüp Mısrâyim dediler. Hâlâ anıniçün Mısır derler.

Lisân-ı Yûnâniyân'da Makdoniyye.

Lisân-ı İbrîde Jarbint dediler.

Lisân-ı Arab'da Kâhire-i Mu‘iziyye dediler. Zîrâ sene 575 târîhinde Sultân Mu‘îzüddîn, Mağrib-zemîn pâdişâhı idi. Mısır pâdişâhı Sultân İhşidiyyûn idi. Melik Mu‘îzüddîn, Melik İhşidiyyûn'dan izin taleb edüp Mısır içinde bir câmi‘ binâ etmeğe izin alup Kâyid Ezher nâmında bir Arab memlûkun bin Mısır hazînesi mâl ile ve elli bin neccâr ve bennâ ve ummâl ve şeyyâl âdemleri Mağrib'den pür-silâh Mısır'a gönderüp Ezher nâm gulâm-ı sâhib-gam câmi‘-i Ezher'e mübâşeret edüp yedi yılda itmâm bulacak mahalde yüz bin asker ile Mu‘îzüddîn Sultân Mağrib-zemîn'den ılgar ile Mısır'ı şebhûn edüp Mısır içinden dahi câmi‘-i Ezher bahânesiyle binâ etmeğe gelen asker dahi hurûc edüp Ahmed bin Alî bin İhşidiyyûn elinden Mısır'ı cebren ve kahren alup yeni Mısır'ı binâ etdi. Anıniçün Mısır'a Kâhire-i Mu‘iziyye derler. Hâlâ Mısır'ın cümle halkı "Yâ Kahhâr" ve "Yâ Kâbız" ismine mazhar olduklarıyçün cümle ricâlullâhı inkıbâz üzeredir. Ve cemî‘i büld[â]n isimleri yâd oldukda Mısır'a Ümmü Dünyâ derler. Ammâ bu Nakrâveş Hazret-i Âdem'den sonra bu Emsûs-ı Mısır'ı eyle ma‘mûr [u] âbâdân eyledi kim tûl-i ma‘mûru üç günlük yol idi.

Ve bu Nakrâveş yüz seksen sene Mısır'a mâlik olup terk-i fânî eyledikde Heremeyn cebellerinde defn etdiler.

Andan yerine oğlu Natrâş melik oldu. Bu dahi atası gibi üstâd-ı kâmil, sâhir-i kâyil idi. Vilâyet-i Elvâhât'da ba‘zı şehirler binâ etdi. Bu dahi fevt olup cebel-i Ehrâmlar'da âsûde olmuşdur.

Andan yerine karındaşı Mısrâm ibn Nakrâveş Mısır'a melik oldu. Hekîm-i mâhir ve kehene-i sâhir idi

ve bu ilm ile cümle esedleri kendüye musahhar edüp tahtını esedlere ve cünd-i şeyâtîne getürdürdü. Bu dahi fevt olup Ehrâmlar'da medfûndur.

Bunun akrabâlarından **[Y 4a]** yine Mısır'a Abkâm nâm melik olup adâlet etdi. Bunun zamânında Hazret-i İdrîs İsvân şehrinden ref'-i âsumân olup ümmetlerinden Sâbiyye kavmi İdrîs Nebî'nin âsumâna urûc etmesi firâkıyla cümle müte'ellim olup feza' u çeza' u nâlîş edüp tâ'at [u] ibâdâtdan kalmışlar idi. İblîs-i pür-telbîs aleyhi'l-la'ne benî âdem sûretine temessül edüp bu halka sûret-i hakdan görünüp,

"Yâ kavm! Sizler ne giryân u ciğer-sûzân olursız?" deyü su'âl etdi. Kavm-i İdrîs dahi mâcerâ-yı serencâmların nakl etdiler. Derhâl İblîs eydir:

"Ey kavim! Gam yemen. Ben size İdrîs'in sûretin vücûda getireyim. Herkes anın sûretin hânesinde pinhân edüp gece ve gündüz her gün ol sûreti gördükde İdrîs'i görmüş gibi olup tesellî-i hâtır bulsun" deyü bunlara İdrîs'in sûretin yapup hânelerinde hıfz edüp ol sûreti gördükde harâretleri teskîn olup tesellî-i hâtır bulurlardı.

Kavm-i Sâbiyye mürûr edüp evlâd-ı evlâdları bu sûretleri babalarından berü evlerinde görüp ziyâde mahabbetlerinden san'at-ı put işleyüp bu sûretlere tapmağa başlayup ol sûretlere ibâdet eder oldular cümle Sâbiyye kavmi bu takrîb ile put-perest olmalarının ibtidâsı Hazret-i İdrîs'in kavminden kalmışdır.

Ve Hazret-i İdrîs asrındaki Melik Abkâm dahi fevt olup yerine Aryâk melik oldu (---) (---) (---) (---) (---) (---) olup. Hârût ve Mârût Bâbil şehrinde bir gâr içre ayaklarından maslûblardır. Hâlâ feza'ları istimâ' **[Q 161a]** olunur ulu melikler idi. *Cerîr-i Taberî*'de evsâfları mastûrdur.

Aryâk dahi fevt olup yerine oğlu Elûhîm melik oldu. şehr-i şark Ahmîm'i bu binâ edüp yedi yüz deyr binâ etdi.

Bu dahi fevt olup yerine oğlu Hasaylîm melik olup yedi yüz yıl mu'ammer olup ibtidâ şehr-i İsvân'ı nehr-i Nîl üzre bu inşâ eyleyüp ibtidâ mıkyâsı ya'nî Mısır'daki gibi Ümmü'l-kıyâs'ı bu binâ etdi. Ve arz-ı Mısır'da cemî'i tur'aları ilm-i hendese üzre cifrler edüp tur'alar ihdâs edüp nehr-i Nîl'i hâk-i Mısır'da sokak sokak cereyân etdirüp arz-ı Mısır'ı rey edüp mahsûlât ziyâde hâsıl olurdu. Ve cümle tur'aları ruhâm-ı sommâkî ve mermer-i hâm ile mebsût edüp Nîl'in iki cânibine sedler inşâ edüp şehirler binâ eyledi. Ve bilâd-ı Nûbe'ye Nîl'i götürüp on iki göz bir cisr-i azîm inşâ etdi kim hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve Hazret-i Nûh aleyhi's-selâm **[P 160a]** bu Melik Hasaylîm asrında vücûda geldi. Bu asırda edîm-i arzda ol kadar benî âdem oldu kim yer yüzünde benî âdemin izdihâmından zirâ'at etmeğe arz-ı hâliye kalmayup kaht [u] galâ olduğundan cümle halk derelerde ve deryâlarda mâhîleri sayd edüp kifâf-ı nefs ederlerdi.

Bu dahi fevt olup yerine Melik Tersân **[Y 4b]** ibn Hûsâl melik oldu. Hazret-i Nûh'a kırk yaşında nübüvvet geldikde Tersân îmâna geldi.

Bundan sonra Melik şeryâk, andan oğlu Melik şehlûk, anın oğlu Melik Sûrîd gâyet cebbâr ve zâlim

olmağile ibtidâ rûy-i arzda re‘âyâ üzre harâcı bu ihdâs etdi. Ve Benî Seyf yanındaki büyük ehrâmı bu Sûrîd Melik binâ etdiğiyçün Ehrâm-ı Sûrîd derler. Ve kendü anda yatır. Bir seng-i hârâda İbrî hattile târîhleri vardır.

Andan oğlu Efrûs melik oldu. Bu dahi fevt olup babası cenbinde defn olundu.

Yerine ibn-i ammi Fergân melik oldu. Tûfân-ı Nûh bunun asrında oldu kim kıyâmet-i evveldir. Ve cümle ilm-i sihir bâtıl oldu. Ve cemî‘i acîbe ve garîbe ve mutalsamâtlar ve terâtîb-i arabiyyeler cümle mahv olup Cenâb-ı Bârî cemî‘i cibâllerde mestûr u mahfûz olmuş ma‘âdinleri ve enhâr uyûnları ve türâblı cibâller içre yalçın kayaları telattum-ı deryâ ile kırk gün kırk gece deryâ cûş u hurûşa gelüp cümle ma‘âdin ve cibâller ve nihânî künûzlar zâhir olup rûy-i arz gayrı gûne oldu. [11]

Ol Tûfân'da Hazret-i Nûh Musul kurbunda cebel-i Cûdî'de keştî-i Nûh der-kenâr olup yevm-i âşûrâda halâs olduklarıyçün her kişide me’kûlât [u] meşrûbât kısmından ne bulundu ise bir tancereye koyup tabh edüp âşûr aşı olup cümle gemide olanlar ol aşdan tenâvül edüp şükür etdiler. Yevm-i âşûrede ol aşı pişirmek Âdem-i sânî Hazret-i Nûh sünnetidir, i‘tibâr etmek gerek.

Ve Hazret-i Nûh bu cebelde selâmet bulduğuna delîl-i kat‘î vardır kim Kur’ân-ı azîm'de âye[t]: [12] âyeti Habîb-i Hudâ'ya nâzil olmuşdur.

Ba‘dehu Hazret-i Nûh bu cebel-i Cûdî'de keştî ile selâmete çıkup mübârek arz olduğundan anda sâkin olup ba‘de't-tûfân ibtidâ Hazret-i Nûh şehr-i Cûde'yi binâ etdi. Hâlâ Musul kurbunda cebel-i Cûdî dâmeninde bir belîde-i sagîredir.

Andan Mısır üzre Hâm oğlu Bayzar'ı gönderüp Mısır'a karîb arz-ı Hâsân'da şehr-i Arîş'i binâ etdiler.

Andan Bilbeys'i binâ etdiler. Zîrâ Tûfân'dan evvel dahi ma‘mûr olup on yedi peygamber medfûn idiğin bilürler idi.

Andan Bayzar bin Hâm Mısır'a gelüp Eski Mısır ki şehr-i Emsûs'dur, anı inşâ etdiler.

Andan Menûf şehrin binâ etdiler.

Hazret-i Nûh oğlu Sâm şâm'ı binâ etdi.

Ve Filistîn ve Kudüs'ü binâ edüp âbâdân etdiler. Ammâ bu hakîrin tetebbu‘ etdüği târîhlerde *Tevârîh-i Hıtat-ı Makrızî* mu‘teber tevârîhdir. Zîrâ lisân-ı İbrî'de ve lisân-ı Süryânî'de ve lisân-ı Kıbtî'de ve lisân-ı Arabî'de ve lisân-ı Yûnânıyân'da yed-i tûlâ ve bâzû-yı **[Y 5a]** tüvânâ sâhibidir. Zîrâ kesret-i seyâhâtde gûyâ Fisagores-i Tevhîdî'dir. Anın kavl-i sahîhi üzre ibtidâ Eski Mısır'ı binâ eden hakkında eyle ayân u beyân ve takrîr ü tastîr edüp der ki:

"İbtidâ Âdem aleyhisselâm Eski Mısır'da tavattun edüp hitâb-ı Rabbü'l-İzzet'le şâm'a müteveccih olduklarında şît'in bir oğlu Gırbâb idi. Anın oğlu Nakrâveş idi. Bu Nakrâveş cümleden necîb ü reşîd ve cemî‘i ulûmda mâhir olmağile Hazret-i Âdem bu Nakrâveş'i sevüp ismini Mısrâyim koyup Mısır'ı ma‘mûr eylemeğe me’mûr eyleyüp Hazret-i Âdem şâm câniblerinde Havrân sahrâlarına zirâ‘ate

gitdiler.

Bu Nakrâveş'den ismi Mısrâyim olan yetmiş nefer ta‘allukâtıyla Kâbil zulmünden vâlid [ü] vâlidelerini karındaşı Tecbârîr ile terk-i diyâr edüp rûy-i arzda kendülere münâsib bir vatan bulmağiçün kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek âhir Mısır hâkinde cebel-i Küdemâs'a gelüp âb [u] havâsın ve dıraht-ı müntehâsın beğenüp anda ikâmet etmeğe mübâşeret edüp vatan tutdular. Zîrâ dedeleri Hazret-i Âdem Mısır'da çok durup bir eser-i binâdan bir şey etmedi. Ol asırda çalaş ve külbe içinde sâkin olurlardı. Ammâ mezkûr Nakrâveş'den Mısrâyim hâk-i Mısır'da tenâsül bularak hayli aşîret sâhibi olup ba‘zı binâlar ihdâs eylemeğe başladı. Ve her sene dedesi Âdem Safî'yi şâm'da ve Havrân ve Busrâ'da ziyâret edüp hayır du‘âsın alup Âdem Safî bu Nakrâveş'e Melik Mısrâyim deyü ad kodu.

İbtidâ evlâd-ı Âdem'de İbrî lisânınca melik nâmıyla yâd olan bu Nakrâveş Mısrâyim'dir. Yüz on sekiz yıl pâdişâh olup cümle aşâyir [ü] kabâ’iline hâkim oldu. Ammâ mu‘ammer oldukça katı cebbâr oldu. Ve kendüden ulu karındaşı Zerâyil'den çok ulûm-ı garîbe vü acîbeler öğrenüp yerden defîneler ve künûz [u] hazîneler çıkarup cümle kavmine emr edüp tağlardan taşlar cem‘ edüp ol cem‘ etdüği mâlile çadırı yerinde bir şehir inşâ edüp adını Emsûs kodu ki hâlâ sâhil-i Nîl'de Eski Mısır dedikleri yerdir kim Kıbtî kavmi ol şehre Fustât derler.

Tûfân-ı Nûh'a gelince azîm ma‘mûr [u] âbâdân belde-i ma‘mûre olmuşdu kim hâlâ yine şehr-i atîkdir. Ve eser-i binâlarında olan seng-i kebîrler meğer Heremeyn dağlarında ola. Her taşı tûlen ve arzen yigirmişer on beşer arşın taşlardır. Ba‘zı kimseler görüp,

"Cân kavmi binâsıdır, benî âdem bu taşları kaldırmağa kâdir değildir" derler.

Bu mu‘âraza eden kimesnelerin haberleri yokdur kim hübût-ı Âdem'den sonra benî âdem kadar tüvânâ ve zor-bâzûya mâlik kavim yok idi. Ve her bir âdemin kaddi yüzer zirâ‘ idi. Ve hâlâ zamânımız âdemleri ikişer üçer zirâ‘dan tavîl olmaz. Ammâ ilm-i cerr-i eskâl ile kûh-ı Bîsütûn'u bî-sütûn kaldırup **[Y 5b]** bir yerden bir yere nakl etdirmeğe kâdirlerdir. Buna mu‘âraza eden kimesne *himmetü'r-ricâl takla‘u'l-cibâl*i ve ilm-i cerr-i eskâli bilmezler.

Andan bu Emsûs şehri içre benî âdem çok olup Melik Mısrâyim cüyûş-ı kesîre cem‘ edüp Kâbil'den intikâm almak içün şâm üzre azîmet edüp Kâbil dahi azîm çeri ile Filistîn şehri ki hâlâ Remle şehridir, anda iki asker birbiriyle cem‘ olup bir savaş-ı perhâş etdiler kim ibtidâ zemînde hûn-ı Hâbil içün Kâbil'den niçe yüz bin benî âdem hûnu zemîne düşdü.

Ve ol ceng eden Mısrâyim ile Kâbil'dir kim ceng-i evvel sahrâ-yı Remle'de olduğıyçün lisân-ı İbrî'de Filistîn derler.

Mısrâyim Kâbil'i münhezim edüp bu kadar mâl-ı ganâyim ile Mısrâyim Mısır'a **[Q 161b]** gelüp mâl kuvveti ile Nîl'i kol kol kesüp hâlic ve tur‘alar ile Nîl'i sahrâlara tevzî‘ edüp zirâ‘at edüp vilâyeti ganîmet etdiler.

Mukaddemâ nehr-i Nîl kendi hâli üzre cereyân edüp bir kolu vilâyet-i Nûbe'ye ve bir kolu Süveys deryâsına ve bir kolu Mağrib-zemîn'de Benî Hilâl vilâyetinde Kibrit körfezine mahlût olurdu.

Ammâ bu Mısrâyim ilm-i hendese kuvveti ile her arzın irtifâ‘ın alup ana göre halîcler ve su arkları kesüp Nîl'i murâd edindiği yerlere cereyân etdirdi.

Ve Mısır mukâbelesinde Heremeyn dağların bu Mısrâyim binâ edüp merkad-i insân ve medfen-i künûz-ı firâvân olmağıçün inşâ eyledi. Âhir bu Mısrâyim 715 sene mu‘ammer olup ömür defteri dürülüp kendüye medfen olmağıyçün binâ etdüği Heremeyn-i kebîre cemî‘i mâl-ı hazâyini ile defn etdiler. Tâ Tûfân-ı Nûh'a gelince bâlâda tahrîr olunduğu üzre nesli inkırâz bulmayup Mısır'ı mülkiyyet üzre tasarruf ederlerdi.

Mezkûr Nakrâveş'in evlâd-ı evlâda yetmiş nefer kimesneler Mısır'a mâlik olup Tûfân-ı Nûh mahallinde bâlâda tahrîr olduğu üzre Melik Fergân pâdişâh idi.

Mezkûr Nakrâveş-i Mısrâyim'in evlâdlarından Kalîmûn nâmında bir kehene var idi. Ulûm-ı şettâya mâlik idi, hattâ ilim kuvvetiyle Tûfân-ı Nûh ile gazâb-ı Hudâ olacağın bilüp Tûfân'dan evvel dedesi yurdu olan Mısır'ı terk edüp şehr-i Kûfe'de Hazret-i Nûh yanına varup îmânile müşerref olup cümle iyâliyle Irâk vilâyetinde sâkin oldu.

Ba‘dehu Hazret-i Nûh'un Hâm adlu bir oğlu var idi. Hâm'ın bir oğlu Bayzar idi. Bu Bayzar'a Kalîmûn kâhin kızın verüp Hazret-i Nûh'a kurbiyyet hâsıl etdi. Vakt-i zamân-ı Tûfân ki erişdi Hazret-i Nûh ile gemiye cümle ta‘allukâtiyle binüp Tûfân'dan halâs oldu.

Kırk günden [13] nass-ı kâtı‘ı üzre kırkıncı günde cebel-i Cûde'ye gemi vâsıl olup selâmet bulup Hazret-i Nûh ibtidâ Tûfân'dan sonra Cûde şehrin amâr eyledi. Evvel amâr **[Y 6a]** hâlâ kasaba-i Cûde'dir.

Ba‘dehu Kalîmûn kâhin ve dâmâdı Bayzar ile Hazret-i Nûh'dan me’zûn olup dedesi Mısrâyim'in binâ etdüği şehr-i Emsûs ki Eski Mısır'dır ana gitmeğe azîmet etdiler. Kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek gark-ı âbdan halâs olmuş nâ-peydâ râhlar ile tecessüs-i tarîk ederek direkden direğe uğrayup Mısır kurbunda Arîş nâm mahalle gelüp anda nüzûl edüp oturdular. Lisân-ı İbrî'de Arîş oturacak yere derler. **[P 160b]**

Anda âb-ı gazabda gark olmuş bir dıraht-ı müntehânın haşebeleri zıllinde beh behlenmek içün ârâm ederken hikmet-i Hudâ Bayzar bin Hâm'ın bir oğlu Kalîmûn kâhinin kızı Jüddeje nâm kızdan bir evlâdı vücûda gelüp bunun dahi ismini Mısrâyim kodular. Tûfân'dan sonra dünyâda vücûda gelen bu Mısrâyim ibn Bayzar'dır.

Bu Arîş'de azîm sürûr [u] şâdmânîler edüp ol dıraht sâyesi bir mübârek yer olmak ile mezkûr şeceri ba‘zı palas eşyâlar ile tezyîn etdiler.

Andan Bilbeys'e gelüp âb [u] havâsın beğenüp anda dahi meks etdiler. Tûfân'dan evvel Bilbeys nâmında bir seherenin şehri idi, harâb buldular.

Andan hâk-i Mısır'a geldiler. Ammâ Kalîmûn kâhinin ecdâdı Nakrâveş'den Mısrâyim-i Evvel'in binâ etdüği şehr-i Emsûs ki Eski Mısır'dır, Tûfân'ın telattum-ı deryâsından âsâr-ı binâdan bir eser bulmadılar. İllâ Nîl'in karşu cânibinde Hazret-i İdrîs'in ta‘lîmiyle binâ olunan Ehrâm dağları kalmış,

Tûfân'dan halâs olmağıçün içine girüp kapananların cümlesi gark olup cümle mâlları ile âsûde yatırlar.

Bu Kalîmûn kâhin ve Hâm oğlu Bayzar bir gayrı vatan tedârik edelim deyü arz-ı Mısır'ı geşt [ü] güzâr ederek arz-ı Menûf'a gelüp gördüler kim âb [u] havâsı latîf bir cây-ı safâ ve cânib-i erba‘ası bir ferah-fezâ ve tarafeyni nehr-i Nîl içre bir cezîre-i ra‘nâ.

Kalîmûn ve dâmâdı Bayzar bu vâdîleri görünce meks edüp anda niçe müddet külbe ve haymeler ile sâkin oldular.

Mürûr-ı eyyâm ile bunda tenâsül bularak zirâ‘at ile mâl-i firâvâna mâlik olup "Hayrı berekâtı mütekâsir yurd imiş" deyü bu mahalde bir belîde-i muhtasar binâ edüp ismine Menûf dediler.

Lisân-ı İbrîce safâ yeri demekdir. Ba‘de't-tûfân rûy-ı arzda ibtidâ binâ olunan Musul kurbunda Hazret-i Nûh'un zevrakı karâr etdüği karye, Cûde'dir, sâniyen bu Menûf'dur.

Bunda Bayzar çok mu‘ammer olup Menûf'u bir şehr-i azîm etdi kim mahallinde tahrîr olunur.

Andan Kalîmûn kâhinin tahrîkiyle Bayzar bin Hâm ehl [ü] iyâlini alup şehr-i Emsûs ki Eski Mısır'dır Kalîmûn'un ecdâdı binâsı olmağile Mısır-ı atîki ma‘mûr etdiler. Kalîmûn kâhin bin sene ma‘mûr olup Heremeyn-i a‘lâda ceddi Nakrâveş'i Mısrâyim'in yanında defn etdiler. Tûfân'dan sonra fevt olan **[Y 6b]** ibtidâ bu Kalîmûn'dur kim Mısır'da Elvâh şehrin binâ etdi.

Fasl-ı sânî
Tûfân'dan sonra Mısır'a mâlik olanları beyân eder

Bayzar bin Hâm bin Nûh'dur. Tûfân'dan halâs olup Kalîmûn kâhin kayın atasıyla Hazret-i Nûh'dan Mısır'a gitmeğe me’zûn oldukda Hazret-i Nûh bu Bayzar'a du‘â edüp ağzı yarın ve ağzı yarı ağzına sürüp,

"İnkırâz-ı nesil bulmayup Mısır meliki olasın ve mu‘ammer olup sa‘âdet-i dâreyn bulasın" deyü hayır du‘â-yı hayr edüp Bayzar hâk-i Mısır'a gelüp Menûf'u binâ edüp taht edindi.

Ve müverrih-i âlemler bu Bayzar'a Ebü'l-kabâbıtadır dediler. Otuz evlâdı oldu. İbtidâ evlâd-ı Mısır'a gelürken Arîş nâm mahalde dıraht sâyesinde tevellüd eden Mısrâyim'dir.

Otuz evlâdından bu âkil ve âlim âmil olup anadan dedesi olan Kalîmûn kâhin bu Mısrâyim'e çok ulûm-ı acîbeler ta‘lîm eyleyüp ferîdü'd-dehr bir fetâ-yı tüvânâ oldu. Ve cemî‘i künûzları Kalîmûn bu Mısrâyim'e göstermiş idi.

Ba‘dehu bu Mısrâyim'in babası Bayzar sekiz yüz elli sene mu‘ammer olup vefât etdikde Herem-i Kebîr'de kayın atası Kalîmûn kehenenin yanında defn etdiler.

Ba‘dehu Arîş'de doğan oğlu Mısrâyim'e hilâfet verdiler. Müstakil pâdişâh olup İsne ve İsvân'a ve Sûdân'a ve Fûncistân'a varınca hükm-i nâfiz bir melik oldu.

Otuz aded karındaşlarına ekâlîm-i Mısır'ı tevzî‘ edüp her biri hükm etdüği diyârlarda birer şehir bünyâd edüp hâlâ ol şehirler Hazret-i Nûh'un du‘âsı berekâtıyla Bayzar'ın evlâdları ismiyle yâd olunur şehirlerdir.

Meselâ Bayzar'ın bir oğlu Reşîd idi. Reşîd şehrin binâ etdi. Biri Dimyâd idi, biri İskender idi, biri Tîne, biri Seyfe, Benî Seyf şehrin yapdı. Ve biri Mîne idi. Ve Eşmûn ve İsyût ve Circe ve Kınâ ve Kûs ve İsne ve İsvân ve şellâl ve İbrîm ve Sây ve Halfa ve Sennâre ve Sûdân misilli esmâlı şehzâdelerin her biri bir şehir inşâ edüp ilâ hâze'l-ân ol şehirler sâhil-i Nîl'de ma‘mûr [u] âbâdân şehirlerdir.

Ve bu şehzâdelerin her biri birer boybeğleri mesâbesinde mutasarrıflar idi. Ammâ ulu birâderleri Mısrâyim cümleden melik, azîmü'ş-şân pâdişâh-ı cihân olup ibtidâ Arîş nâm mahalde rahm-i mâderden müştak olduğu dıraht sâyesine varup ol dırahtı dîbâceler ile pûşîde kılup zî-kıymet ahcâr ile eşcârı tezyîn eyledi.

Ve âdet-i cârîleri üzre ol dıraht altında Hakk'a ibâdet edüp ol dıraht kurbunda bir şehr-i azîm binâ edüp ismini Dersân kodu, İbrî dilince cennet kapusu demekdir. Hâlâ Gazze'den Mısır'a gelürken şâhrâhın sağ cânibinde âsâr-ı binâları ile zâhirdir.

Buhtunnasr Mısır'ı harâb etdikde Dersân şehrin dahi **[Y 7a]** **[Q 162a]** münhedim etmişdir. Ba‘dehu Mısır pâdişâhlarından Yûsuf Salâhaddîn ve Sultân Kayıtbay bu şehr-i Dersân'ın seng-i sommâkîleri ile ruhâmları ve amûd-ı müntehâları ile Mısır'da câmi‘ ve kâ‘alar binâ edüp Mısır'ı amâr etmişlerdir.

Ve bu şehri bünyâd eden Mısrâyim'in bir oğlu bu harâbe şehir içinde bir kubbe-i serbülende içinde medfûndur kim eflâke serçekmişdir.

Ol şehir harâb olup bu kubbe âbâdân olmasının sebebi cemî‘i Kıbtîlerin silsilesi buna müntehîdir. Hâlâ cümle Kıbtîler ziyâret edüp amâr ederler. İsmi Kıbtîm ibn Mısrâyim ibn Bayzar ibn Hâm ibn Nûh aleyhi's-selâmdır. Ammâ Mısrâyim yedi yüz yıl mu‘ammer olup Eski Mısır'ı ol kadar âbâdân etdi kim gûyâ kasr-ı Müşeyyed idi. Ve iki yüz evlâdı olup evlâd-ı evlâdı ve otuz aded kardeşlerinin evlâd-ı evlâdı ol kadar tenâsül buldular kim iklîm-i Mısır âdem deryâsı oldu. Cümlesi dedeleri Nûh Necî dîninde idiler.

Bu Mısrâyim'in evlâdları birer iklîme hâkim olup Mısrâyim dahi yedi yüz yıldan sonra [14] emrine râm olup Heremeyn-i Kebîr'de babası Bayzar ile Tûfân'dan evvel merhûm olan Melik Sûrîd yanında defn eylediler.

Ol asırda bu Ehrâm dağları ziyâretgâh-ı hâs [u] âm idi. Zîrâ cümle melikleri anda defn ederlerdi. Tâ Hazret-i İbrâhîm'e gelince Ka‘be-misâl bu Ehrâmları tavâf ederlerdi.

Ba‘dehu hilâfet Mısrâyim'in şehr-i Dersân'da Kıbtî kızından olan Kıbtîm melik oldu.

Babası Mısrâyim binâ etdüği şehr-i Dersân'da doğduğu ağaç dibinde ibâdet etdüğin bu Kıbtî melik âlem-i sabâvetinde görmüş idi. Babası ol ağaca tapar zannedüp kendü halîfe oldukta ol ağaça tapup ibâdet etmeğe başlayup şecer-perestlik ibtidâ bu Kıbtîm'den kalup dedesi Nûh Nebî dînin terk etdi.

Ve cümle karındaşları ve otuz aded ammîleri dahi mâbeynlerine tefrîka düşüp her biri birer mezheb ihtirâ‘ edüp mezâhib-i muhtelife Mısrâyim oğlu Kıbtîm'den kaldı. Hayli iştihâr bulup ulu pâdişâh oldu. Cümle Kıbtî bu nesildendir. Ve *Tevârîh-i Kıbtî* bundan kalmışdır. Hazret-i İdrîs neslinden bir kehene-i âlimden cemî‘i ulûma mâlik olup *Tevârîh-i Kıbtî* yazmışdır kim hâlâ Kıbtî keferelerinde olan tevârihât bir milelde yokdur. Zîrâ hübût-ı Âdem'den sonra ilm-i kitâbet ve ilm-i hisâb ve ilm-i nücûm İdrîs Nebî'den münteşir olup bu Kabâbıta kavmine ol ulûmlar müyesser olmuşdur, bir kavme benzemezlerdir. Hâlâ Mısır iklîminde cümle erbâb-ı devlet anlara muhtâclardır. Zîrâ ilm-i hisâbda ve fikr-i ferâsetde ve istikâmetde akrânları yokdur, gâyet ehl-i ırz ve mü’eddeb mel‘ûnlardır. Hattâ a‘yân-ı Mısır bunlara ehl [ü] ıyâllerin inanup cemî‘i ma‘ûnât [u] levâzımâtların bu Kıbtî kavmi **[Y 7b]** görürler. Bir hisâbî mümsik kavimdir kim bir dânıkı masrûf etse hisâb edüp istikâmet ederler. Ammâ Mısır diyârından gayrı diyârda yokdur.

Bu kavim Melik Kıbtîm'e peygamberdir derler. Ammâ yine hâlâ millet-i Mesîhî'dendirler. Ammâ ekl [ü] şürblerinde gâyet muta‘assıb kavimdirler. Cemî‘i evkâtda "Yâ Kıbtîm" derler. Bi-kavli *Tevârîh-i Sâbiyye* Hazret-i Hûd bu Kıbtîm asrında şehr-i Semûd'da vücûda geldi derler.

Ve Hazret-i Âdem'den bu Kıbtîm'e gelince efvâh-ı nâsda lisân-ı İbrî tekellüm olurdu. Bu Kıbtîm ulûm-ı şettâya mâlik olmak ile elsine-i muhtelife bunun zamânında şâyi‘ oldu, derler.

Ve ilhâm-ı Rabbânî ile Kıbtîm, Kıbtî lisânın fesâhat üzre tekellüm ederdi. Ve bu Kıbtîm dörd yüz seksen sene pâdişâhlık edüp âhir ol dahi câm-ı nîşi nûş edüp cebel-i Heremeyn'de babası Mısrâyim cenbinde defn etdiler.

Andan karındaşı olan Eşmûn melik oldu. Eşmûneyn iki şehirdir. Bu binâ etdi. Lisân-ı İbrî'de Eşmûn hamele-i arz olan öküz sıfatındaki meleğin ismidir. Anıniçün bu Eşmûn şehrinde öküz gâyet çokdur. Mısır Urbânı içre meşhûrdur. Bir âdem ebleh olsa "Behey âdem Eşmûneyn sığırı mısın?" deyü darb-ı mesel olmuşdur. Ammâ hâlâ şehri ol kadar ma‘mûr değildir. Üç yüz pâyesiyle a‘lâ kazâdır, kurâları ma‘mûrdur.

Bu dahi fevt olup karındaşı İtrîb melik oldu.

Bu dahi göç yarağın görüp karındaşı Sây melik oldu. Bu Fûncistân'da sayd [u] şikâr ederken kendüyi bir fîl helâk eyledi. Gâyet şecî‘ [ü] tüvânâ melik idi. Hâlâ Mısır'ın Fûncistân hudûdunda intihâ-i serhad olan Sây şehri ve kal‘ası bu Sây melikin binâsıdır.

Andan oğlu Tedârîs ibn Sây melik oldu. Hazret-i Sâlih bu Tedârîs asrında vücûda geldi.

Bu dahi fevt olup Tedârîs oğlu Mâlîk melik oldu. Ancak iki yüz sene mu‘ammer olup merhûm oldu.

Bilâ-veled bakâya gitmek ile karındaşı Hırbıtâ ibn Kıbtîm melik oldu.

Bu dahi fevt olup oğlu Kelken melik oldu.

Bu dahi bilâ-veled fevt olup karındaşı Milbâye ibn Hırbıtâ melik oldu. Bilâd-ı Nûbe'de hayli şehirler binâ edüp âhir bu dahi terk-i dünyâ edüp oğlu Tavtîs melik olup azîm cebbâr sâhib-i iktidâr pâdişâh

oldu.

Hikâye

Hattâ Hazret-i İbrâhîm *aleyhi's-selâm* bunun zamân-ı hilâfetinde Sâre Ana ile **[P 161a]** Mısır'a geldiklerinde bu Tavtîs, Sâre Ana'ya dest-dırâzlık etdikde bi-emrillâh eli kurudu.

Ba‘dehu Hazret-i İbrâhîm du‘â edüp yine elleri hoş oldu. Yine nefs-i emmâreyi zabt edemeyüp Sâre Ana'ya vaz‘-ı yed etdikde yine elleri kadîd oldu. Yine Hazret-i İbrâhîm afv edüp du‘â etdükde elleri ke'l-evvel dürüst olup derhâl dürüst lisân ile Tavtîs şehâdet parmağın **[Y 8a]** götürüp *"Lâ-ilâhe illallâh İbrâhîm Halîlullâh"* deyüp İslâma geldikde İbrâhîm Halîl'e, Hâcer Ana'yı verüp Hazret-i İsmâ‘îl bu Kıbtî kızı Hâcer Ana'dan tevellüd etdi.

Ba‘dehu bu Tavtîs Hazret-i İbrâhîm'e bî-hisâb hedâyâlar verdi. Ve Süveys deryâsından Hazret-i İbrâhîm'i Cidde'ye gönderdi.

Ba‘dehu Hazret-i İbrâhîm'e mahabbetinden nehr-i Nîl'i Benî Süveyf şehri mukâbelesinden dağları kesüp üç günlük yol ile Süveys deryâsına Nîl'i akıdup Nîl ile Süveys'e niçe yüz gemi zahîre gönderüp Mekke'yi ganîmet ederdi. İki yüz yıl mu‘ammer olup yüz seksen sene melik olup âhir âhar dünyâya dahi mâlik olup Heremeyn'de babası Hırbıtâ'nın yanında defn etdiler.

Ba‘dehu yerine kızı Harûbâ melike oldu. İbtidâ rûy-ı arzda nisvândan melike olan bu Harûbâ binti Tavtîs'dir. Bu dahi İbrâhîm Halîl dîni üzre yetmiş sene melike olup merhûme oldu.

Yerine ammîsi kızı Zâlikâ melike oldu. Ammâ gâyet sehere kopdu. Bu dahi merhûme olup babası Me’mûm yanında medfûndur. Hâlâ Kabâbıta kavmi bu Zâlikâ avrete peygamberdir, deyü i‘tikâd-ı bâtıla edüp Behnîsâ şehrinde kubbesine varup ziyâret ederler. Sihrile izhâr etdiği eşyâları mu‘cize add edüp kavm-i Kabâbıta tevârîhlerine yazmışlardır. Ammâ Cenâb-ı Bârî'nin yüz yigirmi dörd bin peygamberi vardır. İçlerinde nisvân tâ’ifesinden bir peygambere gelmemişdir. Ve bu Zâlikâ melike çok mu‘ammere olup bunun zamânında Kıbtî kavmi ol kadar çok oldu kim ekâlîm-i Mısır'ı dutdular. Tâ Tûfân-ı Nûh'dan Bayzar ibn Hâm bin Nûh'dan bu Zâlikâ avret melikeye gelince iki yüz kırk bir pâdişâh gelüp cümle devletleri 2006 sene oldu. Ve bu Zâlikâ avretin asrında Benî Amâlîka hurûc edüp Kabâbıta askerin münhezim edüp Mısır'a mâlik oldular.

Fasl-ı Sâlis
Der zikr-i ahvâl-i âl-i Amâlîka

Amlâk bin [[(---) (---)]] evlâdlarındandır. Melikleri Aydos Velîd-i anîd idi. Dest-i Kabâbıta'da Mısır'ın ma‘mûr [u] âbâdân olduğuna tama‘ edüp deryâ-misâl azîm asker ile Mısır'ın [[(---) (---)]] edüp gelüp Zâlikâ binti Me’mûm ile neberd-i azîm edüp âhir Kıbtîler Amâlîka cengine tâkat getiremeyüp münhezim oldular.

Velîd-i pelîde [[(---) (---)]] yüz yıl tahakküm edüp Mısır'ı Ayasofya kilisesine vakf eyleyüp hâkim-i zâlim oldu. Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî ana bir sübu‘ ya‘nî arslan [[(---) (---)]] pelîdi ekl edüp halk-ı Mısır şûr [u] şerrinden emîn oldular.

Bir cüssedâr ağac-perest **[Q 162b]** pelîd idi kim bir dişi on sekiz batman gelür [[(---) (---)]] olunsa bu Velîd'in bir dişi ol şey'e mevzûn olmuşdu. Ya'nî kavm-i Amâlîka böyle cüssedâr âdemler idi.

Andan bu Velîd'in oğlu Reyyân melik oldu. Bi-kavli Tevârîh-i Sâbiyye. **[Y 8b]** Hazret-i Yûsuf'a bu Reyyân fir'avn idi. Zîrâ Mısır'da küfr üzre melik olanlara fir'avn derler, cem' olunsa ferâ'ine derler.

Bu Reyyân günc-i uzlet ihtiyâr edüp yerine Hazret-i Yûsuf melik oldu ve yüz sene dahi mu'ammer olup adl ile âlem-ârâ olup Mısır diyârın amâr etdi.

Fasl-ı Râbi'
Hazret-i Yûsuf Feyyûm şehrin binâ edüp buhayre-i Yûsuf'u bi-emrillâh tahfir eyledüği beyânındadır

Bi-kavli Tevârîh-i şeyh Süyûtî *rahmetullâhi aleyh* eydir:

"Kaçan kim Hazret-i Yûsuf âlem-i fetâlığında Mısır azîz[in]in abd-i memlûkü olup Züleyhâ ta'aşşukile Hazret-i Yûsuf'a iftirâ edüp Melik Reyyân Yûsuf'u Cîze nâm şehirde sicne kodular kim Cenâb-ı İzzet Hazret-i Resûl'e alâ tarîkı'l-kısas bu âyet-i şerîfi nâzil edüp: [16] buyurdu. Hâlâ ol sicn Mısır-ı atîkin mukâbelesinde Cîze kasabası kurbunda belîde-i Bûsîr câmi'indedir.

Ve Hazret-i Mûsâ'yı vâlidesi sandûka ile fir'avn havfinden Nîl'e atduğı sandûka dahi ol câmi'dedir. Ya'nî Hazret-i Yûsuf ol sicinde sıdkı berekâtıyla halâs olup Melik Reyyân yerine pâdişâh oldu. Hazret-i İdrîs'den (---) sene sonra Hazret-i Yûsuf Mısır'a pâdişâh olup bu du'âyı okudu: *"Allâhümme innî garîbün fe-habbibhâ(?) ileyye ve ilâ kül"* buyurdular. Anıniçün cümle kul tâ'ifesi ve garîbü'd-diyâr Mısır'da berhordâr [u] behremend olup azîz olur. Ammâ Mısır'da hâsıl olan hor hakîr, zelîl [ü] rezîl olup gözleri cimloz olur.

Ve Hazret-i Yûsuf'un du'âsı berekâtıyla Cenâb-ı Bârî rûy-ı arza on berekât vermişdir, tokuzu Mısır'a, biri cümle dünyâya vermişdir, zîrâ iklîm-i âhardır. Mutalsamât-ı acâyib ve ma'âdin-i garâyib çokdur.

Ba'dehu Hazret-i Yûsuf'a kıbel-i Hak'dan yarlığ-ı İzzet gelince kırk yaşında nübüvvet geldi. Ammâ sinn-i şerîfleri otuza bâliğ iken halîfe-i rûy-ı zemîn olup Mısır, kavm-i cebbârîn yeri olmağile Mısır'dan hicret edüp vâdî-i Feyyûm'a vardı. Tarâvet-i havâsından hazz edüp elf yevmde Feyyûm şehrin binâ etdi. Elf yevmden galât Feyyûm derler. Lisân-ı Arab'da tahfîf-i kelâm makbûldür. Mu'arref bi-lâmın ref' edüp Feyyûm derler. Ya'nî bin günde binâ olunmuş şehir demekdir.

Ve bizzât Hazret-i Yûsuf dâmen-i şerîfiyle halîcin türâbın taşırken Cenâb-ı Bârî Cibrîl-i Emîn'e emr edüp,

"Yetiş yâ Cibrîl, Yûsuf'uma imdâd eyle" deyince Cibrîl-i Emîn berg-i hâtif gibi nüzûl edüp buhayre-i Feyyûm'a bir kanat urup türâbın âsumâna perrân edüp tahte's-serâya dek ka'ra endi ka'r etdi tâ ka'ra attırdı.

Ve Sa'îd-i âlî'den bir kanat urup bir tur'a açup Nîl'i Feyyûm buhayresine cârî edüp hâlâ bir buhayre-i fecc-i amîkdir kim içinde niçe kerre yüz bin ecnâs-ı mahlûkât, haşerât-ı bahr vardır.

Ve diyâr-ı Mısır'da cemî'i tur'aları her sene **[Y 9a]** niçe bin sığırlar ile tathîr ederler. Ammâ bu

tur‘a-i Yûsuf'u Hazret-i Cibrîl inşâ etdiğiyçün ilâ inkırâzı'd-devrân çirk olmayup âb-ı Nîl cereyân eder. Ammâ nehr-i Nîl buhayreye dâhil olunca acı olur.

Bu buhayrenin cânib-i erba‘ası üç yüz altmış altı pâre kurâlardır kim her biri İremezâtü'l-imâddan nişân verir. İnşâallâh mahallinde şehr-i Feyyûm'un evsâfı dahi tahrîr olunur.

Ba‘dehu Hazret-i Yûsuf Feyyûm'da sâkin iken babası Hazret-i Ya‘kûb firâk-ı Yûsuf'a tâkat getirmeyüp Ken‘ân elinden ehl [ü] iyâliyle Mısır'a gelü[r]ken Melik Reyyân kûşe-nişîn-i cihân iken Hazret-i Ya‘kûb'a gelüp buluşdu. Ve du‘â-yı hayrın alup azîm i‘zâz [u] ikrâm edüp Feyyûm'a gönderdi. Hazret-i Yûsuf dahi babası istikbâline çıkup hâlâ Mîleyn-i Yûsuf derler, Feyyûm hâricinde bâğlar kenârında iki mîldir, anda baba oğul birbirlerin bağrına basup öpüşüp görüşdükde Hazret-i Ya‘kûb şâd olup hüzn-i Yûsuf'dan nâ-bînâ iken mübârek nergis gözleri münevver oldukda Hazret-i Yûsuf toksan gulâm âzâd etdi.

Hazret-i Ya‘kûb dilşâd olup Hazret-i Yûsuf'a du‘â edüp on altı sene Mısır'da sâkin oldu ve intikâl edinceye dek gözleri görürdü. Âhir yine dünyâdan göz yumup vasıyyeti ile Hazret-i Yûsuf babasının na‘şın tâbût ile Kudüs-i şerîfde cebel-i Ceyrûn'da Halîlü'r-rahmân yanında defn etdiler. Ba‘dehu,

Zikr-i vefât-ı Hazret-i Yûsuf
aleyhi's-selâm

Hazret-i Yûsuf vefât etdikde Reyyân mürd olup oğlu Dârem, İsvân memleketinde melik idi. Hazret-i Yûsuf'un intikâlin istimâ‘ edüp müstakil melik olup Hazret-i Yûsuf'un vasıyyeti üzre bir tuc sandûka ile Hazret-i Yûsuf'u Nîl'e bırakdılar. Tâ Hazret-i Süleymân asrına dek Nîl'de durdu. Hazret-i Süleymân ins [ü] cin ile sâhil-i Nîl'e gelüp meks etdikde bir zen-i pîrezen fertûte-i hıredzen Hazret-i Süleymân'a gelüp eydir:

"Yâ Süleymân! Bu mahalde bir tuc sandûka ile Hazret-i Yûsuf'un cesedin ilkâ eylediler, fırsatdır kim çıkarasın" dedikde derhâl Hazret-i Süleymân dîvlere emr edüp sandûka-i Yûsuf'u çıkardup Kudüs-i şerîfde yine cebel-i Ceyrûn'da pederi Ya‘kûb Nebî yanında defn etdiler. Bir nûr-ı münevver türbe-i pür-envârda hâlâ âsûdedirler. Ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Fasl-ı Hâmis
Âl-i Reyyâniyân zikrin ayân [u] beyân eder

Hazret-i Yûsuf intikâlinden sonra bu Reyyân, melik-i cebbâr olup put-perest olup Nîl'de gark oldu.

Andan Kâşim ibn Ma‘dân melik oldu.

Bu dahi mürd olup yerine Fir‘avn ibn Cerîm ibn Kenûreb ibn Zeyd Mûsâ geldi. Hazret-i Mûsâ'dan yigirmi sene mukaddem milk-i Menûf'u taht etdi. Ve dörd yüz yıl mu‘ammer olup ekser **[Y 9b]** evkâtı Hazret-i Mûsâ ile cengde mürûr etdi. Âhir Hazret-i Mûsâ ile ceng ederken Bahr-i Kulzüm'de Kolondur boğazı nâm mahalde cümle askeriyle gark olduğu delîl-i kat‘îler ile cemî‘i tefâsîrlerde mastûrdur.

Andan yerine Delûke binti Zîbâke nâm avret melike olup şehr-i Menûf'u ol kadar ma‘mûr etdi kim

cümle imâretlerin hadîd ile inşâ edüp cümle binâları rusâs ile pûşîde edüp cümle sutûhların dahi nühâs ile mestûr etdi.

Ve cümle ebvâbların sarı pirinc ile tezyîn edüp yedi yüz hammâm inşâ edüp şehr-i Menûf gibi arâzî-i Mısır'da böyle şehir yok idi.

Lisân-ı Kıbtî'de Menûf bir arûsun ismidir. Ya‘nî arûs-ı dünyâ gibi müzeyyen bir şehir idi.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Delûke nâm melike sihrile cihân-ârâ oldu, ammâ selâtîne-i asl idi. Yigirmi sene hâkime olup yüz altmış yaşında mürd oldu.

Andan Dergûn melik oldu.

Bu dahi mürd olup oğlu Tûdes melik oldu.

Andan Likâs melik oldu.

Andan Merînâ melik oldu.

Andan oğlu Esmâris melik olup katl etdiler. İbtidâ katl olunan melik budur, zîrâ zâlim ve cebbâr [u] gaddâr hâkim idi.

Andan Batûlis bin Menâkil melik olup kırk sene hâkim oldu.

Andan oğlu Bâlûs melik oldu.

Andan Miyâkil melik oldu kim Bâlûs'un karındaşıdır. Yüz yigirmi sene tahakküm edüp Arz-ı Mukaddes'i ve Beyt-i Mukaddes'i bu harâb etdi. Âhir kendüyi bindüği atı depüp helâk eyledi.

Andan oğlu Mertenûs melik oldu.

Andan Mermûra melik olup gâyet âdil ve re‘âyâ-perver olup Mısır'ı ve arz-ı Kudüs'ü ma‘mûr edüp altmış sene mu‘ammer oldu ve öldü.

Andan Likâs melik olup cengde helâk oldu.

Andan Kûbiş melik olup berre ve bahre seferler edüp eli vilâyet gâret edüp ve anın zamânında Kürdistân'dan Buhtunnasr hûn-ı Yahyâ Nebî talebi içün hurûc edüp Haleb ve şâm'ı ve Bilbeys ve Taberistân'ı **[P 161b]** ve Nâbulus ve Kudüs ve Akka ve Remle ve Sıfet ve Gazze ve Mısırı ve İskenderiyye ve'l-hâsıl bin yedi yüz pâre İsrâ‘îlî şehri harâb [u] yebâb ve halkın esîr [ü] kebâb edüp hûn-ı Yahyâ'yı da‘vâ edüp niçe bin (---) (---) Yahûd kavmi katl eyleyüp Mısır kâmil kırk sene harâb kaldı.

Ermiyâ ve İlyâ ve Dânyâl Peygamberleri dahi Sıfet şehrinde bulup esîr edüp şehir [[(---) (---) (---) (---)]] hapisde iken vahy geldiğin Buhtunnasr müşâhede edüp hapisden ıtlâk edüp ol üç aded peygamberin ricâsıyla [[(---) (---) (---) (---)]] edüp ahâlî-i Mısır'ı, Mısır'a sürüp Kudüs-i şerîfi

ta‘mîr ü termîm etmeğe izin verdi.

Bu asırda Rûm kavmi Buhtunnasr **[Q 163a]** kuvveti ile İsrâ‘îlî üzre gâlib olup millet-i Mesîhiyye cemî‘i mülûke tasallut eyleyüp hattâ Îrân-zemîn'de dahi nâkûs erganûn âyînleri etdiler.

Risâlet-penâh asrında **[Y 10a]** âye[t]: [17] âyeti Rûm hakkında nâzil olmuşdur. Bu mahalde dahi âl-i Amâlîka ve âl-i Reyyâniyân tamâm olup,

Fasl-ı Sâdis
Mısır'a dâhil olan enbiyâ-i izâmı beyân eder

Evvelâ Hazret-i Âdem anınla Hazret-i şîs.

Andan Hazret-i şîs oğlu Hazret-i Kînân, suhuf nâzil olmuşdur.

Ve Hazret-i Mehlâ’il ilm-i nücûmda mu‘cizesi var idi.

Ve Hazret-i Uhnûh suhuf nâzil olmuşdur.

Ve Hazret-i İdrîs, lakabı Hürmüs'dür. Lisân-ı İbrî'de şeyh demekdir. Mısır'da tevellüd edüp cezîre-i Mısır'ı serâpâ seyâhat edüp hâlâ cümle karalar diyârında makbûl isim İdrîs ve Hamd ve Hamûd ve Hanûh ve Circîs ve Kefîl'dir. Hazret-i İdrîs cezîre-i Mısır'da Sâbiyye kavmine ba‘s olunmuş idi. Yüz kırk pâre şehir inşâ eyleyüp ulûm-ı hendese ve fenn-i nücûmda mâhir olup mu‘cizeleri var idi. Halka çok ders ta‘lîm etdüğinden İdrîs dediler. Ba‘dehu âsumâna urûc etdiğine, [18] nass-ı kâtı‘ı delîl olup, hâlâ Hazret-i İdrîs Cennet-i Me’vâ'da hulle donları biçer, derler. Zîrâ terzîlikde ve ilm-i kitâbetde üstâd-ı kâmil idi. Terzîlerin ve kâtiblerin silsilesi ana müntehîdir.

Ve Hazret-i İbrâhîm ve Hazret-i İsmâ‘îl Mekke'yi tamâm edüp Melik Tavtîs asrında Mısır'a gelmişlerdir.

(Ve Hazret-i Yûsuf) ve Hazret-i Ya‘kûb, Yûsuf['u] görmeğe on iki evlâdıyla Mısır'a geldi. Büyük oğlu Hazret-i Yehûdâ idi.

Ve Hazret-i ibn Yâmen ve Hazret-i Sayyâh ibn Hazret-i Yehûdâ ibn Ya‘kûb ve Hazret-i Meyâ’il ve Hazret-i Rû’il ve Hazret-i şemmûn ve Hazret-i Meshare ve Hazret-i Zâhîl ve Hazret-i Dârem ve Hazret-i Lâvî ve Hazret-i Azeryâ ve Hazret-i Râdim ve Hazret-i Hesyân.

Bu mezkûrûn cümle Hazret-i Ya‘kûb evlâdlarıdır, Mısır'a gelüp Hazret-i Yûsuf'u kuyuya atup "kurd yedi" deyü iftirâ etdikleriyçün Hazret-i Yûsuf ile helâlleşüp on altı sene Mısır'da sâkin oldular.

Ba‘dehu pederleri gelüp Hazret-i Ya‘kûb merhûm olıcak cümlesi Sıfet'e gidüp anda Beytü'l-hazen gârında medfûnlardır. Ammâ Hazret-i ibn Yâmen, Hazret-i Yûsuf ile bir anadan olmağla Hazret-i Yûsuf'la Feyyûm'da kaldı.

Ve Hazret-i Efrâyim ibn Hazret-i Yûsuf Feyyûm'da tevellüd edüp Mısır'da Ömer ibn Fârız kurbunda bu Efrâyim ve İbn Yâmen ikisi bir kubbede medfûnlardır. Hâk-i Mısır'da, peygamberzâdelerde

bunlardan gayrı yokdur, derler.

Ve Mısır'a kadem basan Hazret-i Lût ve Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Hârûn bu iki karındaş Mısır hâkinde İsvân kurbunda şehr-i Ermen'de doğmuşlardır.

Ba‘dehu Hazret-i Mûsâ'yı vâlidesi fir‘avn havfinden bir sandûkaya koyup Nîl'e ilkâ eder. Hikmet-i Hudâ fir‘avnın bir sarâyı dahi Nîl kenârında idi. Ale's-sabâh fir‘avnın hâtûnu Âsiye Ana Hazret-i Mûsâ'nın sandûkasın açup görse kim bir lem‘a-i ilâhî **[Y 10b]** bir ma‘sûm. Ta‘aşşuk edüp hıfz edüp perveriş eder.

Hikmet-i Hudâ Hazret-i Mûsâ'nın pederi (---) fir‘avnın bevvâbı idi. Vâlidesi dahi hemçünân harem-i hâsdan idi. Âhir Âsiye Ana, Mûsâ'yı vâlidesine verüp pes-i perdeden perveriş edüp Mûsâ ile fir‘avn kıssası cemî‘i kütüb-ı kasaslarda merkûmdur.

Ve Hazret-i Dâvûd ve Hazret-i Süleymân ve Hazret-i Melik Rac‘îm ibn Süleymân ve Hazret-i Hûd ve Hazret-i şu‘ayb ve Hazret-i Semûd şehri Mısır'a karîb olmağile Semûd Nebî her bâr Mısır'a gelüp Eski Mısır'da bir deyr vardır, Kıbtîler, deyr-i Semûd deyü ziyâret ederler.

Ve Hazret-i Lokmân ve Hazret-i Hızır nübüvvetinde ihtilâf var, ammâ Lokmân Nebî yine Mısır hâkinde Sûdân şehrinde esmerü'l-levn bir üstâd-ı hâzık kimesne idi.

Ve Hazret-i İskender-i Zülkarneyn, bunun hakkında dahi niçe kîl [ü] kâl vardır. Ba‘zılar hakkında âyet vardır, peygamberdir, demişler. Âye[t] sûre (---): [19]

Bu gûne dörd İskender gelmişdir. Rûm kavmi Feylekos oğlu İskender-i Zülkarneyn Yûnânî'dir, derler, ammâ bir tevârihde İskender ibn Merzûbe'dir. İsmi Merziyâ'dır, künyeti İskender'dir. Ol asırda otuz iki yıla bir karn derlerdi, iki karn ya‘nî iki otuz iki sene ya‘nî altmış [dörd] yıl pâdişâh olduğuyçün Zülkarneyn dediler. Bir rivâyetde alnında iki et pâresinden boynuzları olduğundan Zülkarneyn dediler.

{Hikâye-i şerefnâme [20]

Bitlîs hânlarının ecdâdı *Târîh-i şerefnâme* sâhibi eydir:

"Zülkarneyn boynuzları veca‘ından istirâhat edemezdi. Âhir başına niçe bin hukemâyı cem‘ edüp yine derdine dermân bulmayup Zulemât'da Âb-ı hayâta dek seyâhat etdi. Ahir-i kâr Âb-ı hayâtı bulmayup gerü Irâk vilâyetine gelüp şattü'l-arab zülâlinden nûş edince boynuzlarının veca‘ı sâkin olup istirâhat etdikde menâmında görür kim;

‘Yâ İskender, bu âb-ı hayâtdan nûş ederek Musul'a var. şatt'a mahlût olan sulardan nûş ede ede git. Kankı suyun nef‘in müşâhede edüp istirâhat edersen ol nehrin kenârınca gidüp tâ tulû‘-ı nehir mahalline dek varup kırk gün anda mukîm olup ol sudan nûş edüp bu karnların veca‘ından halâs olursun’ deyü vâkı‘asında böyle görünce cümle hukemâsın cem‘ edüp Musul cânibine azîmet edüp niçe nehirler ubûr edüp vilâyet-i Cezîretü'l-Ömer içinden gelen nehr-i Habûr'dan nûş edüp tâze cân bulup râhat olur.

Andan ol nehir kenârınca giderek nehir iki şakk olur. Bir şakkı Hısn-ı Keyfâ'dan geleni nûş edüp safâ eder. Anın sâhilince gidüp Bitlîs'e karîb Kefender kal'ası dibinde nâfi' olan nehir iki şakk olur. Mûdikî dağlarından **[Y 11a]** gelen nehirden nûş edince İskender'in feryâd [u] enîni evce peyveste olur.

Bitlîs şehri içinden gelen nehirden nûş edince hazz edüp atf-ı ınânı ol cânibe çevirüp Bitlîs şehrine geldikde kal'a altında nehir yine iki kol olur. Çârsû içinden gelenden nûş edüp safâ etmez, ammâ kal'a altından gelen nehr-i (---) nûş edince hayât-ı câvidân bulup ol sâ'at boynuzun biri düşüp biri kalır. Hamd-i Hudâ, deyüp ol nehir kenârınca gider. Görse kim ol mahalde bu nehir bir kayadan çıkar. Anda andan cümle askeriyle meks edüp kırk gün ol ayn-ı zülâlden nûş edüp öbür karnı dahi düşüp İskender boynuzlarından halâs olup veca'ından berî oldu."

Andan bu nehrin başına bir kasr-ı âlî tekye binâ edüp cemî'i dervîşân ve ehl-i irfân zevk [u] safâ ederlerdi. Hâlâ yine mesîregâh bir yerdir.

Ammâ bu İskender'in Bedlîs nâmında bir hazînedârı var idi. Gâyet mubassır u müdebbir fetâ idi. Ana mâl-i firâvân verüp bu nehrin menba'ında bir kal'a inşâ etmiş kim azametle berkilüp fethinde âciz olup [[(---) (---) (---)]] Cemapur memleketine sefere gitmede Bitlîs hazînedâr bir kal'a-i sengîn-bünyâd inşâ edüp adını Bitlîs kodu. Ammâ [[(---) (---) (---)]] Bâlâ bin altmış beş târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimizle Bitlîs'e vardıkda evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur.

Ammâ [[(---) (---) (---)]] hakkında bir tevârîhde dahi gördüm. Sedd-i Ye'cûc'u ve Mısır'da İskenderiyye kal'asın binâ eden İskender-i Zülkarneyn'dir. İbn [[(---) (---) (---)]] ibn Tarh(?) ibn Yâfes ibn Nûh *aleyhisselâm*dır. Ve bir kavilde İskender ibn Dârâp ibn Behmen ibn İsfendiyâr'dır. Dârâ [[(---) (---) (---)]]

Hulâsa-i kelâm bu İskender Mısır'a varup İskenderiyye kal'asın binâ etdi. Bu İskender sebebiyle Hazret-i Hızır [[(---) (---) (---)]] Zîrâ Hızır Nebî İskender'in askerî tâ'ifesinden bir pîr-i umûr-dîde müsin kimesne idi. İskender ile Zulemât'da bile idi. [[(---) (---) (---)]] Hâlâ zindedir, derler. Ammâ bunun dahi nübüvvetinde ihtilâf vardır. Lâkin Mısır'a geldüği Kur'ân-ı azîm ile müsbetdir. Âye[t]: [[(---) (---) (---)]] sene 601.

Müddet-i hilâfet 64 sene. Bâbil'de merhûm olup İskenderiyye'de medfûndur. [[(---) (---) (---)]] Zîrâ Mısır'da Merecü'l-bahreyn ki Nîl-i mübârek **[Q 163b]** Dimyât boğazında deryâya mahlût olduğu yerdir, anda Hazret-i Mûsâ ile âlem-i seyâhatde ol Merecü'l-bahreyn nâm mahalle varup Hazret-i Hızır bir yetîmin gemisin delüp gark etdükde Hazret-i Mûsâ lecc edüp mâbeynlerine müfârakat düşdüğünden Cenâb-ı Bârî habîbi Muhammedü'l-Mustafâ'ya bu âyet-i şerîfi kısas göndermişdir, el-âye[t]: [21] âyeti nâzil olmuşdur. Bu âyet delîl **[Y 11b]** yeter kim Hazret-i Mûsâ Mısır'da sâkin idi. Merecü'l-bahreyn'de Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hızır refîk olunca Mısır'a varmış olur.

Ve Mısır'a dâhil olan nebînin biri dahi Hazret-i Yûşa''dır. şehr-i Fustât ki Eski Mısır'dır, anda tevellüd etdi. Yûşa' bin Nûn'dur, Zennûn-ı Mısrî değildir. Bu Zennûn dahi Eski Mısır'da doğmuşdur, ammâ Kabâbıta kavminden bir hekîm-i hâzık idi. Melik Mukavkıs tarafından Hazret-i Risâlet'e elçilik ile üç Kıbtî cârîyesi ve bir kılıc ve bir katır hedâyâ götürüp hazrete bu hedâyâları teslîm

ederken Zennûn-ı Mısrî dahi kendüyi hazret kulluğuna teslîm edüp İslâm ile müşerref oldu.

Hazret-i Risâlet câriyenin birin Hazret-i Ebâ Bekir'e ihsân edüp ismine Ayn-ı şemse dedi, Muhammed-i Ekber andan müştak oldu.

Ve birin şâ‘ir Hassân'a ihsân edüp ismine Dürre kodu. Abdurrahmân ibn Hassân ol kızdandır.

Ve birin Hazret-i Resûl-i Hudâ kendüsiyçün alup ismine Câriye-i Mâriye dedi. Hazret-i İbrâhîm ibn Resûl bu Mâriye Kıbtî'den tevellüd eyledi.

Ba‘dehu bu Zennûn Mısır'a Amr ibnü'l-Âs ile Mısır fethinde hâzır olup şehîd oldukda Sahâbe-i kirâmdan şeyh Ukbe-i Cüheyniyyü'l-Âmirî dahi şehîd olup Zennûn ile birbirlerine karîb medfûnlardır. Ammâ bu Yûşa‘ bin Nûn peygamberdir. Mısır'dan şâm-ı Tarabulus'a varup anda medfûndur.

Ve Hazret-i Dânyâl'ı ve Hazret-i Ermiyâ'yı Buhtunnasr esîr edüp Mısır'ı harâb etmeğe geldikde bu iki peygamberi bile götürmüşdü. Ba‘dehu Kürdistân'a götürmüşdür.

Ve Hazret-i Îsâ vâlidesi Meryem Ana ile Nâbulus şehrinden hicret edüp Mısır'da Matariyye'de üç yıl sâkin olup belisân ağaçları hâsıl etdi. Rûy-i arzda ol dıraht görülmemiş idi. Tâ ol ağaçlar Ekrâdiyyûn devletine dek zâhir etmiş, ammâ hâlâ kökleri kalmışdır.

Ve anda Hazret-i Îsâ bir kuyu kazmışdır. Sâhib-i tâb‘ olan vüzerâ ve küberâ nehr-i Nîl çamur cereyân etdikde ol Matariyye kuyusundan içerler. Hâlâ ziyâretgâh-ı millet-i Mesîhiyye'dir.

Andan Hazret-i Îsâ şehr-i Behnîsâ'ya varup üç sene dahi anda vâlidesiyle sâkin oldular. Cenâb-ı İzzet Habîb'ine bu âyet-i şerîf ile Hazret-i Îsâ'nın Mısır'a dâhil olduğun bildirir: Âye[t]: [22] âyetin müfessirîn Hazret-i Îsâ'nın Mısır'a girmesi ile tefsîr etmişlerdir.

Cemî‘i müverrihîn ve müfessirînin kavl-i sahîhleri üzre Mısır'a bu zikr olunan (---) peygamberler girmişlerdir, ammâ Mısır'da bir peygamber medfûn değildir. İllâ iki peygamberzâdelerin biri İbn Yâmen bin Ya‘kûb, biri Efrâyim ibn Yûsuf medfûnlardır, *ve's-selâm.*} Ve,

Ehl-i Beyt-i Resûl'den Mısır'a dâhil olanları beyân eder

Evvelâ ibtidâ Hazret-i Havvâ Ana ve zevce-i Hazret-i şîs Hûrâ Ana ve Sâre Ana zevce-i Hazret-i İbrâhîm ve Âsiye Ana **[Y 12a]** zevce-i fir‘avn. Bâkire iken fir‘avn şehîde etdi. Âhiretde Hazret-i Risâlet'in menkûhası olsa gerekdir. Ve ümm-i Hazret-i Mûsâ Yûhayna Ana ve ümm-i Hazret-i Yûsuf ve ümm-i Hazret-i Yehûdâ ibn Ya‘kûb ve ümm-i Hazret-i Îsâ Meryem Ana. Bu kavle cemî‘i müverrihîn muttefekun-aleyhdirler. Ve,

Mısır'a dâhil olan hukemâ-yı kudemâyı beyân eder

Evvelâ ibtidâ Hazret-i İdrîs, kâtib ve hayyât ve hukemâ idi.

Ve Hazret-i Lokmân ve Fisagores-i Tevhîdî ve Timon ve Filisle ve İslavus ve Kâvus ve

Yezdicürd ve Bokrât ve Sokrât ve Eflâtûn-ı ilâhî ve Eflatıs ve Arestetalis ve ilm-i rasatda Batlîmûs ve İklatimûs ve Feylekos ve Zennûn-ı Mısrî ve Ebû Alî Sinâ ve Ebülhâris. Bunlar hukemâ-yı zevî'l-ukûl kimesneler idi kim hâlâ te'lîfâtları ile amel olunur, *ve's-selâm.*

İşbu Ümm-i Dünyâ Mısır'da hübût-ı Âdem'den sonra ve Âdem-i sânî Hazret-i Nûh Tûfânı'ndan sonra benî âdem edîm-i arzda tenâsül bularak niçe bin peygamberler ve niçe bin pâdişâhlar gelüp Mısır'a mutasarrıf oldular. Ammâ cümleden dârât [u] azamet ile pâdişâhlık da'vâsında olan zamân-ı câhiliyyetde Keyûmers'dir. Nûh Necî evlâdlarındandır. Ammâ Hazret-i Risâlet'den mukaddem zamân-ı dalâletde hilâfet da'vâsında olan mülûklar dörd tabakadır.

Tabaka-i ûlâ âl-i Dâdâniyân'dır. Ve,

Tabaka-i sâniye âl-i Keyâniyân'dır. Ve,

Tabaka-i sâlise âl-i Eşkâniyân'dır.

Tabaka-i râbi'a âl-i Sâsâniyân'dır.

Bu zikr olunan gürûh-ı mekrûhun çoğu Îrân-zemîn'e ve Maverâ'ü'n-nehr'e ve diyâr-ı Irâk ve bilâd-ı Mısır'a mâlik oldular.

Fasl-ı Sâbi'
Mu'cizât-ı Muhammedü'l-Mustafâ berekâtıyla Mısır-ı Kâhire'yi Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs feth etdiği beyânındadır

Evvelâ Mısır'ın sebeb-i fethi oldur kim İskender-i Kübrâ'dan sonra Yûnâniyân kavmi, cihângîr olup ekâlîm-i seb'aya istîlâ edüp âhir Mısır'a dahi mâlik olup Kıbtî meliki olan Mukavkıs'ı boybeği pâyesine koyup Mekke ve Medîne üzre hurûc etmek içün Benî Seyf mukâbelesinden Nîl cereyân ederken yolların kat' edüp Nîl ile Süveys'e gemiler gitmediğinden Mekke ve Medîne kaht [u] galâ oldu.

Bu mahalde Hazret-i Risâlet-penâh dahi küffâr-ı hâksâra rağmen Hazret-i Ömer'i seksen bin asker ile Kudüs'e gönderüp Hazret-i Ömer bi-nefsihi Kudüs-i şerîfi feth etti. Akîbince Hazret-i Hâlid ibn Velîd'i kırk bin askerle şâm üzre serdâr edüp şâm'ı muhâsara etdikde kırk bin asker dahi imdâd yetişüp kuvvet-i bâzû ile Hâlid ibn Velîd Kral Hırkîl-i pelîd-i anîd elinden şâm-ı şerîfi feth edüp bu kadar mâl-ı ganâyimle Medîne-i münevverede Hazret-i Risâlet'e buluşup Hazret-i Risâlet, Hâlid'e Seyfullâhi'l-meslûl buyurdular.

Ve zamân-ı sa'âdetlerinde ibtidâ Rûm'a sefer eden Hazret-i Hâlid'dir. Ba'dehu Kudüs [ve] şâm keferesi isyân edüp Hazret-i Ömer hilâfetinde def'â feth oldu. Küffâr-ı Rûm ve kavm-i Kıbtî bu Hâlid'den perîşân-hâtır olup,

"Ayâ bu Arab Muhammed ile hâl neye müncer ola?" derken, Hırkîl Kral Antâkıyye'den kırk **[Y 12b]** bin atlı ve kırk bin piyâde Rûm keferesin kal'a-i İskenderiyye ve Mısır'a imdâd gönderüp cümle küffâr ve Kıbtîler tâze cân buldular.

Bu mahalde [[(---) (---) (---) (---)]] Amr ibnü'l-Âs zamân-ı cehâletde idi, ammâ kavm-i Kureyş'in mâldâr ve mün‘im vak‘ [u] vakârlı bir kimesnesi idi. Her sene şâm'a ve şehr-i Busra'ya ve Kudüs-i şerîfe [[(---) (---) (---) (---)]] Kudüs'de bulunup bir dıraht sâyesinde istirâhat ederken bir ejderhâ-misâl bir yılan zâhir olup gayrı dıraht sâyesinde [[(---) (---) (---) (---)]] o yılan ejdere anın üzerine hücûm ederken derhâl Amr ibnü'l-Âs tîrkârlık edüp dest ber-kabza kemân edüp mâra mürd eyledi bir sehm [[(---) (---) (---) (---)]] ok urup mûra nafaka idi.

Hayye-i evren dahi cân havli ile pur putur olup cevelân ederken dıraht sâyesindeki [[(---) (---) (---) (---)]] hayye bîdâr olup gördü kim Amr bir hayye ile ceng edüp katl etmiş. Ol âdem Amr'a su’âl edüp,

"Bu ne hâldir?" der. Amr eydir: [[(---) (---) (---) (---)]]

"Zahir etmek isterdi ister dedi. Ben görüp bir sehm-i Muhammedî urup katl etdim" dedikde bu âdem Amr ibnü'l-Âs'ın eline ayağına düşüp [[(---) (---) (---) (---)]] yalvardı dedi. Amr eyitdi:

"Benim maskat-ı re’sim Mekke'dir. Âl-i Hâşimiyândan'ım" dedi. Herîf eyitdi:

"Dünyâ ve âhiret karındaşım ol. Sana nice eylik ve ivâz halâs eylediğinin [[(---) (---) (---) (---)]] ivazı ola dedi. Amr eyitdi:

"Ben ol eylüği hasbeten lillâh etdim. Ticâret ile kifâflanır bir kişiyim. İhtiyâcım Allâh'adır." (---) (---) Herîf eyitdi:

"Ey birâder! Ben dahi Mısır İskenderiyyesi'nde bir tüccâr-ı azîmim ve mâl-ı firâvâna mâlikim. Mısır şehri içre niçe bin kîseye ve milk [ü] emlâke **[Q 164a]** mâlik Hâce şemmâs'ım, ammâ Kudüs'e ziyârete geldim. Hâlâ bunda garîbü'd-diyârım. Benimle İskenderiyye'ye gel, sana on **[P 162a]** bin mümessek sikke-i Kabâbıta altun ve girân-bahâ cevâhir makûlesi eşyâlar ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler verüp seni Mekke'ye iki katar deve yükü mâl-ı firâvân ile Mekke'ye gönderem" deyüp ricâ etdikde cümle müstemi‘în taraf taraf, ma‘kûl deyüp Amr dahi muhâlefet etmeyüp Kudüs'den kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek on günde İskenderiyye'ye dâhil olup şemmâs'ın hânesinde mihmân olup ol sâ‘at şemmâs va‘desine vefâ edüp Amr'a on bin altun verdi.

Ve şehrin teferrücgâh yerine şemmâs Amr'ı götürüp seyr [ü] temâşâ ederken hikmet-i Hudâ çevgân topu gelüp Amr'ın başı üzre gelüp karâr eyledi ber-karâr olur, karâr eder, cümle huzzâr-ı meclis âlem-i hayretde kalup ta‘accüb ederler. Meğer İskenderiyye halkı mâbeyninde bir kavl-i karâr varmış kim her kimin başında çevgân topu ber-karâr olsa pâdişâh olurmuş.

Cümle halk bu Amr'ın başı üzre top durduğuna rîş-hand edüp Amr'ı istihzâya aldılar.

"Bu Arab melik mi olup milke mâlik mi olsa gerek" deyü tebessüm etdiler.

Amr, şemmâs'la **[Y 13a]** hânesine gelüp derhâl şemmâs ilm-i usturlâbda yegâne-i asr ve ferîdü'd-dehr idi. Amr'ın tâli‘ine nazar edüp gördü kim Mısır sultânlığı tahtı ve bahtı var.

Ale's-sabâh Amr'a yetmiş deve yükü mâl verüp Amr'ı Mısır'a gönderüp Amr, Mısır'da bir ay meks

edüp Mısır'ın cümle ahvâlâtına vâkıfu'l-esrâr olup bir azîm kâfile ile Mekke'ye gelüp cümle ahâlî-i Mekke'ye ve dahi cemî‘i Sahâbe-i kirâma hedâyâların verüp kal‘a-i İskenderiyye ve Ümm-i Dünyâ Mısır'ı ol kadar medh etdi kim cümle asker-i İslâm "Âh Mısır feth olsa" deyü du‘â ederlerdi.

Bu mahalde Amr ibnü'l-Âs huzûr-ı Risâlet'e varup hedâyâların arz edüp Hazret-i Resûl hedâyâsın kabûl etdikde el kaldırup şeref-i İslâm ile müşerref olup Sahâbe-i kirâm zümresine ilhâk oldu.

Ve Hazret-i Resûl'e İskenderiyye ve Mısır'ın evsâfın be-dürüstî vasf edüp Hazret, safâ ve sürûrundan, *Allâhümme yessîr bi'l-amreyn* buyurdular, ve günden güne Mısır'ın ve Kostantıniyye'nin fethine Sahâbe-i kirâmı tergîb ederlerdi. Ve bir kaç kerre Mısır meliki Mukavkıs'dan Hazret-i Risâlet'e hedâyâ ve nâmeler gelüp "Yâ Muhammed! Rûm keferesi destinde mağlûb ve mazlûm olduk. Mısır'ımız elimizden aldılar" deyü acznâmeleri gelirdi.

Hazret-i Risâlet dahi Hicret'in altıncı senesinde Hudeybiyye gazâsından mansûr u muzaffer Ebî Zer ile Belîka(?) oğlu Hâtıb huzûr-ı Resûlullâh'a gelüp yine bunları mektûb-ı dürerbârları ile Hazret-i Resûl Mısır'da Melik Mukavkıs'a gönderüp Mısır'a sâlimîn vâsıl olup Melik Mukavkıs'ı dîne da‘vet etdiler.

Rivâyet muhtelif; bir kavilde nâme-i dürerbârı Mukavkıs bağrına basup İslâm ile müşerref oldu. Ve Hazret-i Zennûn ile üç kız ve bir katır ve bir kılıç gönderdiği bâlâda tahrîr olunmuşdur. Beyt:

Fekâlû yub‘asu nasrun ileynâ

Ve hattâ yeftehullâhu aleynâ [23]

Ammâ Hazrete gâyet mahabbet etdüği tahkîkdir. *el-Uhdetü ale'r-râvî.*

Ba‘dehu Ebî Zer ile Belîka(?) oğlu Hâtıb, Mukavkıs tarafından gelüp Hazret-i Risâlet'e Mısır'ın âb [u] havâsın ve nebâtât [u] giyâhâtın ve me’kûlât [u] meşrûbât [u] hubûbâtın ol kadar medh etdi kim Hazret-i Risâlet safâsından Mısır hakkında birkaç hadîs-i şerîf buyurdular.

Ve mukaddemâ Mısır hakkında tasrîhan ve tenzîhen ve alâ-tarîkı'l-kasas nâzil olan âyet-i şerîfleri Ashâb-ı güzîne tilâvet edüp Mısır gazâsına ümmetini kandırırlardı.

Fasl-ı Sâmin
Mısır hakkında sarîhan ve kinâyeten ve tenzîhen nâzil olan âyet-i şerîfleri beyân eder

Zikrü'l-mevâzı‘ elleti vaka‘a fîhâ zikrü Mısır (...) sarîhan ve kinâyeten [24] âye[t] alâ-tarîkı'l-hikâye [25] Âye[t] an-hikâyeti Yûsuf *aleyhi's-selâm*: [26] Âye[t]: [27] ve hikâye-i Fir‘avn **[Y 13b]** âye[t]: [28] Ve an-hikâyeti Yûsuf. Âye[t]: [29] Âye[t]: [30] Âye[t]: [31] Âye[t]: [32] An hakkı İsâ ve Meryem. Âye[t]: [33] Âye[t]: [34] Âye[t]: [35] Âye[t]: [36] Âye[t]: [37] Âye[t]: [38] Âye[t]: [39] Âye[t]: [40] Âye[t]: [41] Âye[t]: [42] Âye[t]: [43] Ba‘zı müfessirîn "Rabve"den murâd Mısır'dır, derler. Ba‘zılar şâm-ı cennet-meşâmdır, derler, ammâ ale'l-ıtlâk Mısır, demiş çokdur. Âye[t]: [44] Âye[t]: [45] Âye[t]: [46] Âye[t]: [47]

Ba‘zı müverrihîn bâğ-ı İrem İskenderiyye'dir, demişler. Ammâ müverrih-i âlem *Hıtat-ı Makrîsî,*

"Mısır'ın cenbinde Sebîl-i Allâm olan yerde idi, Cenâb-ı Allâh nihân eyledi" der. Hattâ ol Sebîl-i Allâm mahallinde ba‘zı cevâhir taşlar bulunup bin guruşa bey‘ olunduğun hakîr görmüşüz.

Ba‘zı müverrihîn kavli üzre bâğ-ı İrem şâm kurbundadır. Hattâ âl-i Emeviyyûn asrında bir A‘rabî devesin yitirüp ararken bir câ-yı behişte girüp berk [ü] bârândan semerât [u] müsmirâtından ahcâr [u] eşcârâtından bir tobra doldurup şâm'da halîfeye götürüp eşyâları arz etdikde ma‘lûmları oldu kim bâğ-ı İrem şâm kurbundadır. Ammâ Mısır'dadır, demiş çokdur. Zîrâ bâğ-ı İremi binâ eden şeddâd ibn Âd'ın vatan-ı aslîsi Mısır'da şehr-i İsvân'dır. Bâğ-ı İrem Mısır'da olması akrebdir, demişler.

Ezîn-cânib Mısır hakkında. Âye[t]: [48] Âye[t]: [49]

Hakkâ ki Mısır'ın askerî tâ’ifesinde fâsık ve zorba ve lûtî ve zânî gâyet çokdur. Âye[t]: [50]

Ve cümle re‘âyâ ve berâyâsı kavm-i ferâ‘inedir. Âb [u] havâsının hükmü üzre cebbârlardır. Hâbil [ü] Kâbil'den berü iki fırkadırlar. Biri Benî Harâm ve biri Benî Cüzâm'dır. Subh u mesâ birbiriyle ceng edüp gâlib olan mağlûbun avreti karnın yarup karnındaki oğlunı katl eder. Böyle bir cebbâr [u] anîd kavimdir. Ve âb-ı Nîl'i nûş eden atları dahi şerrânîdir. Ve yine anların hakkında Cenâb-ı Allâh bu âyeti nâzil etmişdir. Âye[t]: [51]

Ammâ Cenâb-ı Bârî'nin **[Y 14a]** nazarı ta‘alluk etdüği şehr-i kadîmî olmak ile cebbâr ve fâsık ve lûtî ve zânî ve zorba ve zemmâm ve nemmâm (---) mu‘ammer olmayup belâsın bulur.

Ve hikmet-i Hudâ çekirge dahi Mısır'da mu‘ammer olmaz. Bi-emrillâhi ta‘âlâ cemî‘i zamânda mahsûlâtına çekirgeden zarâr isâbet etmez. Hattâ Sene 1088(?) târîhinde Abdurrahmân Paşa Mısır vâlîsi iken eyle çekirge yağdı kim şems-i âteştâbı bî-tâb edüp rûy-ı semâ ebr-i siyâh olup gün yüzü görünmez oldu. Ba‘dehu rûy-ı arza nüzûl edince azamet-i Hudâ Mısır'ın ve cemî‘i kurâ ve kasabâtların sagîr [ü] kebîrleri ıyd-ı adhâ edüp (---) (---) edüp tenâvül edüp bir günde vücûdın münkatı‘ etdiler. Ve bakıyyetü'd-dendânı tayerân edüp nehr-i Nîl'e gark oldular.

Ve bir rivâyette bakıyyesi rîh-i akîmden helâk oldular. Hattâ Resûl-i kibriyânın zamân-ı sa‘âdetlerinde şehr-i Mekke'ye ve vâdî-i Fâtıma'ya çekirge **[Q 164b]** istîlâ eyledi. Ehl-i Mekke,

"Yâ Resûlullâh! şehrimize çekirge istîlâ eyledi. Hâl neye müncer olur?" dediklerinde Hazret el açup,

"İlâhî! Bu haşerâtı Mısır'a gönder" deyü du‘â ederler. Cümle Sahâbe-i kirâm,

"Amân yâ Resûlullâhi! Mekke ve Medîne'de olan **[P 162b]** ümmetlerinin ma‘îşetleri cümle Mısır'dan gelir. Bu çekirge Mısır'a varınca kaht [u] galâ olur" derler. Hazret buyururlar kim,

"Siz elem çekmen. Mısır Cenâb-ı Allâh'ın hıfz [u] emânındadır. Ve Kinânetullâh Mısır'dır. Ve Mısır'ı hıfz [u] hırâsetine necâyib ya‘nî nücebâ me’mûrlardır. Cümle yetmiş ricâlullâhdır. Anda zâlim ve fâsık ve muzır mahlûk mu‘ammer olmaz" buyururlar. Hakîkat cümle çekirge Mekke'den Mısır'a

gelince cümlesi helâk olur. İlâ hâze'l-ân eyle du‘â olmuşdur kim Mısır'a hakâret nazarıyla bakan hor u hakîr olur, adâlet eden, selâmet bulur. Beyt:

Adâlet edeler Mısr-ı kadîme

Azîz eder anı Mısr-ı na‘îme

Mısır hakkında niçe yüz âyet-i şerîfe vardır. Ammâ kuvvet-i hâfızamız sebebiyle ilhâm-ı Rabbânî olup bu âyet-i şerîfleri tahrîr etdik. Ammâ,

Resûl-i kibriyâ ve Muhammedü'l-Mustafâ ümmetin Mısır fethine tergîb edüp Mısır hakkında buyurdukları hadîs-i şerîfleri beyân eder

Zikrü'l-ehâdîs elletî verade fîhâ zikrü Mısr. [52]

Zîrâ Hazret-i İbrâhîm'in evlâdı Hazret-i İsmâ‘îl Mısır'dan Kabâbıta kızı Hâcer Ana'dandır. Hazret-i Resûl Hazret-i İbrâhîm İsmâ‘îl zürriyetindendir. Ümm-i Resûl Mısır'dan olmuş olur.

Bu hadîs Hâcer Ana ve Mısır hakkındadır. [53]

[Hadis]: [54] ya‘nî esmerü'l-levn Ca‘der kavm-i Kıbtî'dir. [Hadis]: [55] [Hadis]: [56] [Hadis]: **[Y 14b]** [57] buyurmuşlardır.

Ve bu Mısır hakkında niçe hadîs-i şerîfler vardır, ammâ hakîr bu kadar ile iktifâ etdik.

Ve niçe ulemâ ve meşâyih [ve] şu‘arâ Mısır hakkında kasîdeler etmişlerdir. Hattâ Mısır hakkında Hazret-i eş-şeyh el-Kindî *rahmetullâhi aleyh* buyururlar kim:

"Lâ yü‘lemu beledün fî aktâri'l-arz esnâllâhü aleyhi fi'l-kur’ân bi-misli hâzâ's-senâ velâ vesafahü bi-misli hazâ'l-vasf velâ eşhede lehü bi'l-keremi gayre Mısr" **[58]**

Ve İmâm şâfi‘î ve İmâm Ebü'l-Leys ve Ömer ibnü'l-Fârız dahi Mısır'ı ol kadar medh etmişlerdir kim gûyâ İremezâtü'l-imâdı medh etmişlerdir.

Ammâ Hazret-i Risâlet-penâh Sahâbe-i güzînini Mısır fethine tergîben bâlâda tahrîr olunan hadîs-i şerîfler ile Mısır'ı medh ederlerdi, ammâ zamân-ı sa‘âdetlerinde cânib-i erba‘aya gazâ ve seriyye etmeden ârâm bulmayup *el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ* [59] deyüp gayrı dünyâlara sefer ederlerdi.

Bi-emri Hudâ civâr-ı rahmete teşrîf buyurup hilâfet emîrü'l-mü’minîn Hazret-i Ebâ Bekir'e intikâl etdi. Anların devletinde dahi beyne's-Sahâbe tefrîka düşüp gûnâ-gûn hâdisât zuhûr edüp Mısır cânibine bakmağa iktidârları olmayup anlar dahi [60] emrine imtisâl edüp serîr-i hilâfet Hazret-i Ömerü'l-Fârûk'a nasîb olup Mısır fethine azîmet eyledi.

el-Faslu't-tâsi‘
Zikr-i feth-i Mısır fi-hilâfeti Hazret-i Ömer ibnü'l-Hattâb an-yedi Amr ibnü'l-Âs

Cemî‘i müverrihînin kavl-i sahîhi bunun üstündedir kim ibtidâ bilâd-ı Mısır, ümmet-i Muhammed destine girdüği Hazret-i Risâlet-penâh'ın intikâlinden on sekiz sene sonra Hazret-i Ömer hilâfetinde Hırkîl nâm kral Kudüs-i şerîfe istîlâ edüp tekrâr yine Hazret-i Ömer kırk bin asker ile Kudüs-i şerîfi feth edüp vilâyet-i Mısır üzre Amr ibnü'l-Âs'ı ve Esved ibnü'l-Mikdâd'ı Mısır fethine kırk bin asker ile gönderüp kendüler Mekke-i mükerremeye müteveccih oldular.

Beri cânibde Amr ibnü'l-Âs dörd bin beş yüz fârisü'l-hayl Urbân ve dörd bin güzîde asker-i azebistân piyâde pehlivân yiğitler cem‘ edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek Mısır'a karîb Arîş ile Rımh mabeynine Amr ibnü'l-Âs gelüp meks etdükde Hazret-i Ömer tarafından bir kâsıd gelüp bir nâme getürdü. Mefhûm-ı kelâm:

"Yâ Amr! Nâmem vusûlünde eğer Mısır hâkine kadem basmış isen Mısır üstüne yürü. İşin Allâh âsân eylesin. Ve illâ eğer hâk-i Mısır'a duhûl etmemiş isen asker-i İslâm ile avdet edüp beri tarafda Irâk memleketinde Ummân gazâsı vâki‘ oldu, elbette avdet edüp gelesin."

Bu nâme kırâ’at olundukda cümle iş erlerin ve ahâlî-i vilâyeti cem‘ edüp,

"Bu Arîş arz-ı Mısır mıdır, yohsa arz-ı Filistîn midir?" **[Y 15a]** deyü su’âl etdiler. Cümle ahâlî-i vilâyet,

"Yâ Amr! Bu Arîş arz-ı Mısır'ın iki menzil dâhilindedir" deyü şehâdet edince Hazret-i Ömer'e nâmeler tahrîr edüp heccânlar ile nâmeyi Hazret-i Ömer tarafına gönderüp beri tarafda Amr ibnü'l-Âs "Mütevekkilen alallâh" deyüp Mısır üzre müteveccih oldular.

Melik Mukavkıs Fustât şehridir kim hâlâ Eski Mısır derler anda boybeği nâmıyla hâkim idi, hükûmet-i Yunâniyân'da idi. Mukavkıs Eski Mısır'a âlet-i mülâhaza kapanup pes-i perdeden Amr ibnü'l-Âs'a nâmeler gönderdi.

Beri tarafda Rûm kralı Hırkîl nâm la‘în Antâkıyye ve Tarabulus ve Sayda ve Akka nâm mahalden bin pâre gemi ile İskenderiyye kal‘asına altmış bin küffâr-ı dûzah-karâr imdâd gönderüp cümlesi İskenderiyye'den asker-i İslâm üzre hücûm edüp Bilbeys nâm şehir fezâsında cenge âheng etdiler.

Bir ay kâmil ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olup iki asker birbirine karıldı ve katıldı. Tarafeynden hadeng ve zenberekler atıldı. Gûyâ iki deryâ telattum etdi. Biri leşker-i dîn, biri tersâ-yı bî-dîn birbirine girüp guzât-ı müslimîn meydân-ı ma‘rekede rezme girdi. Kimi baş aldı ve kimi verdi. Beyt:

Sökerdi cevşeni pulâd-ı nîze

Vedâ eylerdi ten cân-ı azîze

Eyle ceng-âşûb oldu kim arz-ı Hâsân'da küştelerden püşteler oldu. Asker-i İslâm'a Cenâb-ı Bârî nusret verüp küffâr münhedim oldu.

Ol cengde Eşkaf-ı Kıptî nâm [kimesne] Mukavkıs'dan mektûblar getirüp bu cengde bulunmuş idi. Rûmîlerin münhedim olduğun görüp Mısır'da Mukavkıs'a haber eyledi. Kıbtîler Rûmîlere ta‘nalar etmeğe başladılar.

Andan asker-i İslâm Kavâsır nâm mahalde hayme ve hargâhların kurup meks etdiler. Ve Kabâbıta kavmi,

"Bu asker-i Arab ne gayet kuvvetli askerdir ki bizim Mukavkıs melek gibi melikimizi askeriyle münhezim edüp esîr etdi. Andan (---) (---) gibi kuvvetli askeri Arab elinde esîr-bend olup anlar da münhezim oldular" deyü birbirleriyle söyleşirlerdi. Ba‘zılar eydir:

"Bu Arab kavmi bir kavimdir kim bizim Mukavkıs Melik'in mahabbet etdiği Muhammed-i Arabî askeridir. Anlar ne cânibe teveccüh ederlerse mansûr [u] muzaffer olurlar" deyü meşveret ederlerdi.

Andan asker-i İslâm Bilbeys'den kalkup Hânke şehri kurbunda Ümm-i Denînî nâm mahalde meks etdiler. Bu tarafdan küffâr askeri Eski Mısır'dan hurûc edüp sahrâ-yı Hânkâh'da tekrâr iki asker cenge dürüşdüler ve yedi sâ‘at-i nücûmî uruşdular. Tâ ahşama dek azîm ceng eylediler. Vakt-i gurûb olmağile barışdılar. Ol gün Sahâbe-i kirâmdan yetmiş âdem şerbet-i şehâdeti nûş etdiler. (---) (---) *rahmetullâhi aleyh.*

Ertesi ale's-sabâh Hazret-i Ömer tarafından dörd bin bahâdır pâk ü güzîde asker-i nâdir imdâda gelüp **[Q 165a]** **[P 163a]** cüyûş-i müslimîn tâze cân buldu.

Ve ol gün kal‘a-i Bâbü'l-bûn'ı **[Y 15b]** muhâsara edüp anda dahi bir ceng-i azîm oldu. Âhir Zübeyr ibn Avâm ve Esved ibn Mikdâd serdengeçdi olup darb-ı mancınık ile kal‘anın münhedim olan yerlerinden yürüyüş edüp kal‘ayı feth edüp guzât-ı müslimîn mâl-ı ganâyim ile muğtenim oldular.

Hamd-i Hudâ kal‘a fethi mahallinde dörd bin güzîde asker iki bin heccâna ikişer ikişer süvâr olup imdâda geldiler. Cümle asker seksen bin oldu.

Ve Hazret-i Ömer'den [61] nâmeleri gelüp asker-i İslâm içinde bir sürûr [u] şâdmânlar oldu kim cümle diyâr-ı Mısır'da olan küffâra bîm ü ra‘b müstevlî oldu.

Andan Amr ibnü'l-Âs meşveret edüp Mısır'ın cânib-i erba‘asın nehb [ü] gâret edüp ba‘dehu Mısır'ı muhâsara etmeği revâ görüp İskenderiyye kal‘asına müteveccih oldular.

Buhayre diyârından kat‘-ı menâzil ederek İskenderiyye kal‘asın muhâsara etdiler. Ammâ ne çâre deryâ tarafından küffâr-ı bed-girdârın tâzeden tâze imdâdı gelmede, ammâ asker-i İslâm derûn-ı dilden kal‘aya sarılup kâmil tokuz ay muhâsara edüp içinde olan Kıbtî askeri amân ile çıkup Demenhûr şehri cânibinde Hûş-ı Îsâ şehrine gitdiler. Ve içinde olan Hırkîl la‘în cünûd-i cünübü krallarının re’y [ü] tedbîri ile sulhu kabûl etmeyüp cenge âheng etdiler.

Âhirü'l-emr Hicret-i Nebeviyye'nin on tokuzuncu sâlinde Kayseriyye'de Hırkîl nâm kral-ı la‘în mürd olıcak İskenderiyye'de mahsûr olan küffâr-ı Rûm'a vâveylâ düşüp asker-i İslâm dahi bu haberden

âgâh olup kal‘anın mancınıkdan münhedim olan yerlerinden cüyûş-ı muvahhidîn yürüyüş edüp hicretin yigirminci senesinin mâh-ı Muharrem'inde yevm-i cum‘ada kal‘a-i cennet-âbâd-ı İskenderiyye-i sengîn-bünyâd feth olup içinde olan küffâr gemilerine süvâr olup Akka ve Sayda'ya ve ba‘zılar tâli‘-i menhûsunu remil edüp Remle şehrine gitdiler. Asker-i İslâm kal‘a-i İskenderiyye'yi zabt edüp düyûr [u] bıtrîkhânelerin câmi‘ ve mesâcid ve tekyeler inşâ olunup ilâ-hâze'l-ân âyîn-i Muhammedî olur.

Ve Amr ibnü'l-Âs Hazret-i Ömer'e müjdesiyle on bin sandûka altun ve niçe kerre yüz bin âlât-ı silâh defteriyle gönderüp Hazret-i Ömer'e vâsıl oldukda Hazret-i Ömer'den yarlığ-ı belîğler gelüp,

"Elbette Mısır'a mâlik olasın. Leb-i deryâda olan kal‘alara nazar etmeyesin, muhâfazası müşkildir. Her çend küffâr gemilerle gelse istîlâ eder, ammâ küffâr kara câniblerine gelse bi-emrillâh münhezim olur" deyü nâmeler ile hil‘at-ı fâhireler geldi.

Asker-i İslâm İskenderiyye'de ol kadar mâl-ı ganâyime mâlik oldular kim ednâ mertebe herkes yüzer bin Takyanosî altuna ve bu kadar kâlây-ı zî-kıymete mâlik oldular.

Bu kerre Hazret-i Serdâr-ı ekrem Amr ibnü'l-Âs zamân-ı cehâletde Kudüs'den İskenderiyye'ye gelüp Hâce şemmâs'ın hânesine müsâfir olup Çevgân meydânında Amr'ın başına **[Y 16a]** çevgân topu konmuş idi. Amr'ın hâtırına gelüp doğru şemmâs'a varup şemmâs'ı sâhib-firâş buldu. Birkaç gün mu‘âlece etdirüp şemmâs tâze cân bulup şemmâs'a yetmiş deve mâl-ı hazâyin ihsân eyleyüp şemmâs'ı dîne da‘vet eyleyüp bilâ-tereddüd şemmâs dîn-i İslâm ile müşerref oldu.

Ve Melik Mukavkıs İskenderiyye'de olan guzât-ı müslimîne etrâf kurâlarından me’kûlât [u] meşrûbât makûlesinden hedâyâlar gönderüp asker-i İslâm'ı ganîmet ederdi. Ammâ yine Mukavkıs Rûm askeriyle Eski Mısır'da kapanmış idi. Zîrâ Rûm elinde mecbûr idi. İnşâallâhu ta‘âlâ aşağıda İskenderiyye evsâfı ale't-tafsîl tahrîr olunur.

Evsâf-ı muhâsara-i Mısır-ı Kâhire be-dest-i Hazret-i Amr ibnü'l-Âs

Hicret-i Nebeviyye'nin yigirmi bir senesinde Hazret-i Ömer halîfe iken Hazret-i Amr ibnü'l-Âs deryâ-misâl asker ile şehr-i Fustât ki Eski Mısır'dır, anı muhâsara etmeğe me’zûn olduğu mahal Kudüs-i şerîf fethinden sonra şâm-ı şerîfin dördüncü seferinde şâm kurbunda Hâbiyye nâm mahalde Hazret-i Ömer'den Amr ibnü'l-Âs dörd bin benâm asker-i İslâm ayrılup şâm'dan Mısır üzre giderken ibtidâ diyâr-ı Askalân'ı ve kal‘a-i Yâfa'yı ve kal‘a-i Tîne'yi ve kal‘a-i Dimyât'ı ve kal‘a-i Burlos'u ve kal‘a-i Reşîd'i ve kal‘a-i (---) (---) (---).

Andan Hûş şehrin ve kal‘a-i Feyyûm'u ve kal‘a-i Behnîsâ'yı feth edüp ba‘dehu Mısr-ı atîka sarıldılar. Üç ay cengden sonra üçüncü def‘ada gelen imdâd askerinin nâmdârlarından Zübeyr ibn Avâm ve Mikdâd ibn Esved ve İbâdet ibnü's-Sâmıt bu makûle nâmdârlar serdengeçdi olup içinden amân ile Mukavkıs Melik cümle etbâ‘ıyla çıkup Hûş-ı Îsâ tarafına gidüp Mısır içinde mutahassın olan Rûm küffârı dahi muhâsaraya tahammül edemeyüp anlar dahi kal‘ayı amân ile teslîm edüp Nîl ile Dimyât'a gitdiler. Cemî‘i kenîseleri cevâmi‘ ve nûr-ı levâmi‘ oldu.

Bu feth [u] fütûhun müjdesi Hazret-i Ömer'e vâsıl olup cümle Sahâbe-i kirâm ve ehl-i Mekke ve

Medîne şâdumânîler edüp Hazret-i Ömer kıbelinden Amr ibnü'l-Âs'a yarlığ-ı belîğ ile müstakıllen Mısır hükûmeti gelüp Amr ibnü'l-Âs adl [ü] adâlete başlayup Mısır'ı amâr etmeğe ihtimâm etdi.

Hicretin yigirmi bir senesinde Amr ibnü'l-Âs haymesi yerinde bir câmi‘-i kebîr ve bir hammâm binâ edüp ismine Hammâm-ı Fâre kodular. Ol hammâmın temelinde bir gâr çıkup dünyâyı sıçan müstevlî olduğundan Hammâm-ı Fâre dediler. Meğer cümle mûşların mutalsamı imiş.

Ve ol sene Cîze şehri cânibinde bir kal‘a binâ etdi.

Ve Ümmü'l-kıyâs cezîresinde dahi bir kal‘a binâ edüp ismine kal‘a-i Ravza kodu. Hâlâ ol cezîreye Ravza adası derler ki *ravzatun min riyâzi'l-cennet'*den nişân verirmiş. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir.

Ve Amr ibnü'l-Âs Mısır'ın etrâfında mutî‘ olan Urbân tâ’ifesinden evvelâ kabâ’il-i Benî Mâlik Habîr oğlu kabîlesidir.

Andan kabîle-i Benî şükr, Cebelü'l-kebş **[Y 16b]** üzre sâkin olup fustât nâm haymeleri yerine bir şehir binâ edüp ismine Fustât-ı şükür dediler. İbtidâ ismi Cebelü'l-kebş idi. Zîrâ anda kehene-i kudemâ asrında anda bir tuc koç var idi. Gâyet musanna‘ tılısm idi. Kaçan kim ol koç eşinip gıjgırsa Mısır'a koyun ziyâde gelirdi. Anıniçün Cebelü'l-kebş derler.

Ve kabîle-i Benî Hâcer ve kabîle-i Benî Seyf ve kabîle-i Nâfi‘ ve kabîle-i Hemdânî bunlar gelüp Amr ibnü'l-Âs'a mutî‘ olup Cîze câniblerinde tâ Mağrib-zemîn'de Evcile'ye varınca tavattun etdiler.

Ve kabîle-i İbn Hümâm ve kabîle-i Benî Cevvâre ve kabîle-i Benî Âyid bunlar dahi itâ‘at edüp Sa‘îd-i âlî'de vatan tutdular.

Ve Melik Mukavkıs Amr ibnü'l-Âs'a bir Mısır hazînesi zeheb-i mümessek verüp Mısır'ın cânib-i kıblesinde kal‘aya havâle cebel-i Mukattam üzre ve dâmeninde vatan edinmeği ricâ eyledi. Amr ibnü'l-Âs'a Mukavkıs'ın verdiği altun-ı Tavtîs'i kabûl etmeyüp Hazret-i Ömer'e neccâb ile Medîne'ye arz etdi. Hazret-i Ömer rızâ vermeyüp mektûb-ı dürerbârlarında buyurmuşlar kim,

"Yâ Amr! Ol bir arz-ı mübârekedir. Mü’minlerin mevtâsıyçün garâfe eyle. Zîrâ anda kabr-i evvel Megâfir'den(?) Hazret-i Âmir medfûndur. Ve Sefah'dan(?) beş nefer kimesne medfûndur. Ve Hudâfe oğlu Abdullâh-ı Sehîmî ve Abdullâh bin Hâris-i Zebîdî, Zebîd Yemen şehirlerinden bir şehirdir. Ve Ebû Nasr-ı Gaffârî ve Âmir ibn Ukbe-i Cüheynî medfûnlardır. Ve kable't-Tûfân niçe bin peygamberler medfûndur. Ve ba‘de't-Tûfân niçe peygamberzâdeler medfûndur. Garâfe-i müslimînden gayrı olmaz" deyü Hazret-i Ömer nâmesinde tahrîr edüp Amr dahi Mukavkıs'a ol mahalli vermeyüp hâlâ garâfe-i kübrâdır kim cemî‘i kibâr-ı kümmelîn-i Mısır anda medfûndır. İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur.

Ve İbnü'l-Hakem *rahmetullâhi aleyh* kavli üzre Kudüs-i şerîfde Halîlü'r-rahmân cebelinden Mısır üzre havâle bu cebeldir cebel-i Mukattam cebel-i azîm, andan cebel-i Tûr-ı Sînâ, andan cebel-i Yenbû‘ ve cebel-i Arafât andan nehr-i Murâd kenârınca Ruha ve Haleb'e Rîha ve Lâtıkıyye'den leb-i deryâ ile yine tâ Mısır'a gelince Arz-ı Mukaddes'dir demiş.

Ve Ka‘bü'l-Ahbâr dahi bu kavle zâhibdir, ammâ ba‘zı müfessirîn ü muhaddisîn ve müverrihîn müttefekun-aleyhdirler kim Arz-ı Hâsân Bilbeys şehridir. Andan Mısır'a varınca Arz-ı Mukaddes değildir, demişler. *Fefhem bi-kavlin sahîh.* [62]

Ammâ Kıbtî tevârîhlerinde "Cebel-i Mukattam altında medfûn olanlar yevm-i ba‘s olıcak bilâ-hisâb ve lâ-azâb cinâna dâhil ola" derler.

Hazret-i İdrîs'in ve Hazret-i Dânyâl'ın ve Hazret-i Üzeyr'in ve Hazret-i Zübeyr'in ve Hazret-i Kaffâh Nebî'nin hadîsleri ile isbât ederler.

Ve hâlâ bir âdem Mısır diyârında gâyetü'l-gâye haste-hâl olsa ol âdem yedi (---) (---) (---) gün ol cebel-i Mukattam günde eyü olur **[Q 165b]** **[P 163b]** zıllında yatsa bi-emrillâh şifâ bulur.

Ve şems vakt-i tulû‘da bu cebelin ardından hurûc etdükde sâyesi ta Eski Mısır ki Nîl kenârında vâki‘ olmuşdur, ol mahalle dek bu cebelin zıllı memdûd olur.

Vehb bin Süfyân kavli üzre bu cebel-i Mukattam'ın zıllı düşdüğü **[Y 17a]** mahalle dek Arz-ı Mukaddes add olunur. Zîrâ kable't-Tûfân niçe peygamberler ve peygamberzâdeler medfûndur. Hakkâ ki Arz-ı Mukaddes olsa vechi vardır. Zîrâ enderûn [u] bîrûn-ı Mısır'da üç yüz kırk Sahâbe-i kirâm medfûndur.

Ve bir kavlde Amr ibnü'l-Âs Mısr'ı ceng-i azîm ile alup Mısr'ın cânib-i erba‘asında yedi bin şühedâ Sahâbe-i kîram medfûndur derler. Hâsıl-ı kelâm Amr ibnü'l-Âs zamân-ı hükûmetinde Mısır ol kadar ma‘mûr oldu kim henüz arûs-ı dünyâ ümm-i dünyâya döndü.

Ve Hazret-i İbrâhîm zamânında Tavtîs Melik Nîl'i Süveys deryâsına cereyân etdirmiş idi.

Ba‘dehu Melik Mukavkıs'ın babası melik (---) Hazret-i Risâlet'in tulû‘ [u] zuhûrun istimâ‘ edüp Hazrete rağmen ol halîci sedd edüp Nîl Süveys'e cereyân etmeden kalmış idi. Amr ibnü'l-Âs bu halîci cerf edüp yine Nîl zevrakları Süveys'e hubûbât getürüp andan Cidde ve Yenbû‘a gemiler gidüp Mekke ve Medîne ganîmet olurdu. Zîrâ Cenâb-ı Bârî cinândan rûy-ı arza dörd kapu meftûh etdi. Biri Bender-i Cidde'ye, biri vilâyet-i Askalân'a, biri vilâyet-i Gazvîn'e, biri vilâyet-i İskenderiyye'ye kim vilâyet-i Mısır'dır, *ve's-selâm.*

Andan Hazret-i Ömer Medîne'de merhûm olup hilâfet Hazret-i Osmân'a intikâl etdi. Anların zamân-ı sa‘âdetlerinde Amr ibnü'l-Âs Mısır'da merhûm olup Hazret-i Osmân hükûmet-i Mısır'ı Hazret-i Ebâ Bekr'in oğlu Muhammed-i Ekber Sıddîk'a ihsân etdi. Ammâ Hazret-i Osmân kâtibi Mervân Hımâr'ın murâdı gayrı kimesneye idi. Muhammed-i Ekber Mısır'a karîb varınca Hazret-i Osmân tarafından ahâlî-i Mısır'a hitâben bir yarlığ iktizâ eder.

Mervân kâtib bir hîle ile bu gûne emir inşâ eder kim *"İzâ câe'l-emîr fakbulûh"* lafzın bî-nukât tahrîr edüp Hazret-i Osmân'a mühürledir. Ba‘dehu *"fakbulûh"* lafzının bâ-i muvahhadesine iki nokta ile tâ-i müsennâ kılup *"faktulûh"* eyleyüp bir neccâb ile Mervân kâtib bu emri Mısır'a gönderir.

Hikmet-i Hudâ ol emir Mısır'da Muhammed-i Ekber'e vâsıl olur. Ol dahi bu emri Medîne-i

münevvereye gönderir. Ehl-i Medîne bu emri Hazret-i Osmân'a gösterdiklerinde,

"Hâşâ benim bu emirden haberim yokdur" deyince cümle halk gulû-yı âm edüp kâtib Mervân'ı isterler. Hazret-i Osmân dahi kâtibin vermeyüp sarâyına kapanır. Kırk gün sarâyın ehl-i Medîne muhâsara edüp kırk birinci gün Hazret-i Osmân tilâvet-i Kur'ân ederken şehîd etdiler. Bâlâda Medîne-i münevvere evsâfında mastûrdur.

Ba'dehu hilâfet Hazret-i Alî'ye intikâl etdi, ammâ devleti helc ü melc olup Mısır'da dahi bî-had fitne vü fesâdlar zâhir olup günde bir hâkim nasb ederlerdi.

Ol asırdan tâ zamân-ı âl-i Osmân'da Sultân Mehemmed-i Hân-ı Râbi'a gelince ümmet-i Muhammed'den Mısır'a pâdişâh olanları ve mâlik olmak kasdına Mısır üzre hurûc edenleri ve mutasarrıf olan mülûkların ismi resmi ve elkâbları ile ve her mülûk ne kadar nefer olup müddet-i saltanatların ve müddet-i ömürlerin [Y 17b] beyân eder

el-Faslu'l-âşir
Fî beyânı selâtîn-i Mısır ve gayrı divel-i mülûkân ile Devlet-i âl-i Osmân ilâ zamânı Sultân Mehemmed Hân-ı râbi' ibn İbrâhîm Hân

Evvelâ sebeb-i te'lîf-i kitâb ve bâ'is-i tastîr-i müstetâb olan Evliyâ-yı bî-riyâ fehvâ-yı tarâyı(?) bu yüzden inşâ ve imlâ kıldı ve sebeb-i hâdis-i tahrîr-i sülûf u sunûf add olunan mazmûn-ı dilküşâyı bu tarîkle inşâ eyledi kim müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ki ferden ferden, [63] mûcebince bâlâda tahrîr olunduğu üzre ibtidâ edîm-i arzda makâm edinen Hazret-i Ebü'l-beşer Âdem Safî *aleyhi's-selâm*dır. evlâd-ı evlâda münteşir olup vech-i arza benî âdem müstevlî oldu. Lâkin esnâf-ı ümem içün ve eslâf-ı mülûk içün niçe ihtilâfât-ı kesîre vardır.

Ammâ sükkânân-ı Mısır ve bilâd-ı Feyyûm ve ecnâs-ı mütenevvi'a-i ân merzibûm be-takdîr-i Hayyü'l-kayyûm fermânıyla asılda Mısır'ı halk etmeden murâdı kudretin ızhâr edüp habîbi Muhammed Mustafâ'nın ümmetine cây-ı menâs olsun içün Mısır'ı peygamberlerine bünyâd etdirüp niçe bin mülûkları hâkim edüp âhir Hazret-i Risâlet-penâh'ın halîfelerinden sene 21 târîhinde Hazret-i Ömer'in ibtidâ kabza-yı tasarrufuna girdi. Be-dest-i Hazret-i Amr ibnü'l-Âs *radıyallâhu anhüma*. Müddet-i saltanat (---) sene ve müddet-i ömür (---) sene.

Zamân-ı hükûmetlerinde cezîre-i Mısır ki Mağrib-zemîn'dir, İngilis cezîresi gibi sekiz bin mîl bir cezîredir. Bu cezîre içre cümle on sekiz sikke sâhibi pâdişâhlar ve gayrı meliklerdir. Cümlesi Amr ibnü'l-Âs'ın havf [u] haşyetinden amâna gelüp mutî' [u] münkâd oldular. Zîrâ niçeleri deryâ-misâl asker ile Mısır'a hücûm edüp münhezim oldular. Âhir harâc-güzâr olup âsûde-hâl oldular. Zîrâ Hazret-i Amr ibnü'l-Âs gâyet şecî' ü bahâdır [ve] nâmdâr ü müdebbir serdâr-ı zevî'l-iktidâr idi.

Hazret-i Risâlet'den sonra halîfe olan Çâryâr-ı Güzîn'e **Hulefâ'ü'r-râşidîn,** derler ve **emîrü'l-mü'minîn,** derler. Hilâfetleri İmâm Hüseyin'de inkırâz buldu. İmâm Hüseyin hüsn-i rızâlarıyla hilâfeti terk edüp Yezîd ibn Mu'âviye'ye ferâgat eyleyüp Yezîd'den bî'at etmediğiyçün şâm'dan Yezîd niçe bin Yezîdî cünûd-ı cünüb ile Kûfe'de İmâm Hüseyin ile ceng-i azîm edüp sene 61 târîhinde İmâm Hüseyin şehîd olup Yezîd şâm'a müstakil pâdişâh oldu. Ammâ Yezîd'in babası Hazret-i Mu'âviye vahiy kâtibi ve Hazret-i Risâlet'in (---) oğlu olup akrabâ-yı Resûl'den idi. Hazret-i Alî hilâfetinde şâm pâdişâhı idi. Sonra,

Âl-i Emeviyyûn derler, nefer 14 kimesnedir. İbtidâları Mu‘âviye'dir. Anası Hind binti Ayniyye bin Abdüşşems'dir. Mu‘âviye'nin babası Ebû Süfyân nikâh ile almazdan evvel Ebû Amr Hafs bin el-Mugîretü'l-Mahzûmî'nin avreti idi. Mu‘âviye bundan tevellüd e[t]di. Ve Mu‘âviye halîfe oldukda **[Y 18a]** elli sekiz yaşında idi. Ve on tokuz sene üç ay pâdişâh oldu. Altmış sekiz sene ömür sürdü.

Andan Yezîd ibn Mu‘âviye halîfe oldu. Evfâ sene 60 ve müddet-i evfâ sene 3 ve şehr 3. Müddet-i ömreş 39 sene. Helâk-şüd fî şâm. Ebü'l-Müslim, bir rivâyetde, Timur kabrin açup cesedin ter ü tâze bulup âteşe yakdı, derler.

Andan Yezîd'in oğlu Mu‘âviye halîfe oldu.

Andan Mervân Halîfe.

Andan Abdülmelik Halîfe.

Andan Velîd Halîfe.

Andan Süleymân Halîfe.

Andan Ömer Halîfe.

Andan Yezîd Halîfe.

Andan Hişâm Halîfe.

[Ve] Velîd Halîfe ve Yezîd Halîfe ve İbrâhîm Halîfe ve Mervân-ı Hımâr Halîfe cümle âl-i Emeviyyûn'dur.

Nehr-i Furât sâhilinde (---) ceng edüp münhezim oldukda diyâr-ı Mısır'a kaçup Nîl'in cânib-i garbîsinde Eski Mısır mukâbelesinde Kusayr (---) Nusayr nâm bir karyede Âmir ibn Cürcânî ve Abdullâh bin Mâzenî Mervân-ı Hımâr'ın başın kesüp gönderdi (---) gönder üzre sançup gönder deyü Ebû Müslim'e gönderdiler. Emeviyyûndan bunda inkır[â]z buldu. Müddet-i devletleri 91 sene oldu. Irâk-ı Arab'a ve Acem'e ve Mısır'a ve Mağrib-zemîn'e (---) yedi Maşrık'a yüz pâre cezîrelere mâlik oldular.

Ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî hazretlerin bunlar Kostantıniyye'ye serdâr edüp İslâmbol'un nısfına mâlik oldular. (---) (---) (---) Ammâ evsâf-ı külliyeleri şâm-ı Harem-i şerîf ziyâretgâhlarında mufassal tahrîr olunmuşdur, nazar oluna.

Andan devlet âl-i Abbâsiyân'a nakl etdi, ammâ **[Q 166a]** hilâfetleri sene (---) târîhinde tahta cülûs etdiler. **[P 164a]**

Evsâf-ı devlet-i âl-i Abbâsiyân

Cümle on yedi neferdir. İbtidâları el-Mustansır Billâh'dır kim Mısır'a mâlik olmuşdur. Âl-i Abbâsiyân'ın yigirmisi dahi Bağdâd'a mâlikler idi. Mısır'da sâkin olanlar ile cümle otuz yedi neferdir. Âl-i Abbâsiyân-ı Bağdâdî Mu‘tasım'da inkırâz buldu.

İbtidâları Abdullâh bin Abbâs bin Abdülmuttalib'dir. Cümlesinin müddet-i hilâfetleri beş yüz kırk dörd sene olmuşdur, ammâ âl-i Abbâsiyân'ın Mısır'da inkırâz bulanlarından el-Mütevekkil Alallâh Muhammed bin el-Müstemsik Billâh Ya‘kûb'da inkırâz bulduğu henüz (---) gelir.

Sebebi oldur kim Nâsır-ı Tûsî tahrîkiyle Hulâgû Hân Bağdâd'a gelüp âl-i Abbâsiyân'dan el-Mu‘tasım Billâh halîfeyi şehîd etdükde bu Mustansır Bağdâd çölünde bâdiye Urbân'ında bulunup Tatar derdinden Bağdâd'a varamayup serserî gezerken Mısır hâkimi Tâhir Baybars bu Mustansır'ı Mısır'a da‘vet edüp sene 659 târîhinde Mısır'a müstakıllen ber-taht seccâde-nişîn olup Tâhir Baybars ve cümle a‘yân-ı Mısır bî‘at edüp sikke ve hutbe sâhibi oldu.

Ba‘dehu azîm asker ile şâm'a gidüp şâm'dan Bağdâd'a azîmet etdükde Mısır hükûmetin **[Y 18b]** yine Tâhir Baybars'a verüp kendüler Bağdâd'a varup âl-i Abbâsiyân yine tâze cân buldu.

Ve yine ol asırda Hulâgû Hân derdinden âl-i Abbâsiyân'dan Hâkim Bi-emrillâh Mısır'da Kal‘atü'l-Kepş'de sâkin idi. Kırk bir sene Mısır'da halîfe nâmına mu‘ammer oldu. {Ammâ bu âl-i Abbâsiyân'dan mezkûr Hâkim Bi-emrillâh el-Melikü'n-nâsır Muhammed bin Kalavân asrında kırk bir sene iki ay yigirmi beş gün halîfe olup hicretin yedi yüz on yılında Hâkim'in hükmü nâfiz olmayup hicâbından yere geçdi. Âl-i Abbâsiyân'da bundan sefîh kimse gelmemişdir. Âhir hemşîresi katl etdirdi.}

Andan oğlu sene 790 târîhinde el-Müstekfî Billâh Süleymân ibn Hâkim Bi-emrillâh Mısır'da tevellüd edüp pederi sâkin olduğu Kal‘atü'l-Kepş'de sâkin olup serîr-i hilâfetde idi, ammâ hükm-i hükûmât {710} yine Tâhir Baybars'ın destinde idi.

Hikmet-i Hudâ bu Müstekfî Bi-emrillâh ile Tâhir Baybars'ın mâbeynleri münâfik şerrinden müttehid olmayup ıyâl [u] tevâbi‘iyle Sa‘îd-i âlî'de şehr-i Kûs'a nakl eyleyüp anda vefât eyledi, sene 737.

Meğer Hâkim Bi-emrillâh hayâtında iken oğlu Muhammed de hilâfeti bildirüp lakabına el-Müstemsik Billâh dediler. Ammâ bu evlâdı, Hâkim'den evvel merhûm olup andan Hâkim küçük oğlu Ahmed Müstekfî Billâh'a hilâfeti vasıyyet etdi, ammâ Melik Sâlih, Hâkim Bi-emrillâh'ın vasıyyetin dutmayup karındaşı zâdesi İbrâhîm'e hilâfeti lâyık görüp lakabına el-Vâsık Billâh dediler, amma lu‘b u lehve meşgûl olduğundan Kûs'a nefy olunup İbrâhîm oğlu Muhammed halîfe olup bu dahi sefîh kopup Kûs'a nefy olundu. Bu halîfeler Kûs'da medfûnlardır.

Andan sonra Ahmed ibn el-Müstekfî Billâh Süleymân 13 sene Mısır'da yine halîfe olup Melik Sâlih ibn el-Melikü'n-Nâsır zamânında sene 753 tâ‘ûndan merhûm olup Sitti Nefîse cenbinde âsûdedir.

Andan el-Muktazıd Billâh, bu dahi Mısır'a mâlik olup Sitti Nefîse civârında medfûndur.

Andan el-Mütevekkil Alallâh Muhammed ibn el-Muktazıd Billâh Ebu Bekir Mısır'a halîfe olup sene 780 785 780'de Berkûk, Çerâkis'den halîfe olup "Saltanata tâlibdir" deyü el-Mütevekkil'i hilâfetden hal‘ edüp Kal‘atü'l-Cebel'de haps ve altı sene mahpûs olup yine Berkûk hapisden çıkarup halîfe etdi, sene 897 797 897 târîhinde Âl-i Osmân pâdişâhlarından Yıldırım Bâyezîd Hân bu Mütevekkil Halîfe'ye elçi gönderüp teberrüken tecdîd-i bî‘at içün izin taleb edüp halîfe Yıldırım Hân'a "Allâh mübârek eylesün" deyü hayır-du‘âlar edüp menşûrlar ile bir seccâde gönderdi.

Bu Mütevekkil Halîfe'nin hapsi ve hilâfeti ve azli cümle kırk beş sene oldu. Ba‘dehu Ferruh bin Berkûk asrında merhûm olup Sitti Nefîse'ye muttasıl medfûndur. Ammâ bu Mütevekkil Halîfe zamânında ahvâl-i Mısır ve şâm muhtell ü müşevveşü'l-ahvâl olup âhir sene 816 târîhinde Timur Hân şâm'ı harâb etdikde Mısır'da Nîl-i mübârek taşmayup kaht-ı azîm olup fitne ve fesâdlar oldu. Andan el-Vâsık Billâh Ömer bin İbrâhîm ibn el-Müstemsik Billâh ibn el-Hâkim Bi-emrillâh halîfe olup sene 788 Mısır'da merhûm olup Sitti Nefîse'de medfûndur.

Andan el-Muktazıd Billâh Dâvûd ibn el-Mütevekkil Alallâh Muhammed 33 sene halîfe olup sene 845 **[Y 19a]** merhûm olup Sultân Çakmak cenâzesine hâzır olup Sitti Nefîse yanında defn olundu.

Andan el-Müstekfî Billâh Süleymân, el-Mütevekkil Alallâh Muhammed birâderi Muktazıd'dan sonra mesned-i hilâfetinde ber-karâr olup ancak 9 ay halîfe olup el-Melikü't-Tâhir Sultân Çakmak bunun dahi cenâzesine hâzır olup birâderi Muktazıd Sitti Nefîse'dedir. Bunu dahi ol kubbede defn etdiler.

Andan el-Kâyim Bi-emrillâh Hamza ibn el-Mütevekkil Alallâh Muhammed halîfe olup beş seneden sonra Sultân-ı Mısır İnal bunlara hâtır-mânde olup İskenderiyye'ye nefy eyledi. Sene 863'de târîhinde fevt olup birâderi Müsta‘în Billâh yanında İskenderiyye'de medfûndur.

Andan el-Müstencid Billâh Yûsuf ibn el-Mütevekkil Alallâh Muhammed. Müddet-i hilâfet 25 sene. Ve dahi sene 884'de Sultân Kayıtbay cenâzesine hâzır olup Sitti Nefîse cenbinde sâ’ir âl-i Abbâsiyân türbesinde defn olundu.

Andan el-Mütevekkil Alallâh Abdülazîz bin Ya‘kûb ibn al-Mütevekkil Alallâh 19 sene (da) halîfe olup sene 903'de el-Melik en-Nâsır Muhammed, Sultân Kayıtbay asrında Sitti Nefîse cenbinde medfûndur.

Andan el-Mütevekkil Alallâh Muhammed ibn el-Müstemsik Billâh Ya‘kûb fâtih-i Mısır Selîm şâh'da kûşe-nişîn-i cinânda bulunup Selîm Hân ile İslâmbol'a gidüp hayli i‘zâz [u] ikrâm olunup zevk [u] safâda iken Selîm Hân vefât edüp Süleymân Hân dahi kendüye hadden efzûn in‘âm [u] ikrâm edüp Süleymân Hân'a ibtidâ hilâfet şemşîrin Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de bunlar kuşadup Süleymân Hân bunlardan bî‘at edüp cülûs etdiler. Zîrâ hulefâ-yı kadîm âl-i Abbâsiyân'dır.

Hikmet-i Hudâ bu el-Mütevekkil Alallâh'ın pederi el-Müstemsik Billâh Mısır'da merhûm olduğu haberi geldikde Süleymân Hân'ın izniyle mu‘azzez ü mükerrem Mısır'a varup pederi yerine halîfe oldu. Müddet-i hilâfeti 23 sene. Ve sene 908 905'de 905'de Mısır vâlîsi Dâvûd Paşa asrında bunlar dahi fevt olup Sitti Nefîse cenbinde defn olundu ve Mısır içre halîfe olan âl-i Abbâsiyân'ın âhiri bu el-Mütevekkil Alallâh'da inkırâz buldu.

Cümle on yedi neferdir. Müddet-i saltanatları kâmil 332 sene oldu. Ammâ Mısır'da bunların hilâfeti âl-i Abbâsiyân olduklarına binâ’en ta‘zîm edüp şeyhü'ş-şüyûh mertebesinde idiler. Zabt u rabt ve bast u akd [u] hâl tegallüben Çerâkese elinde idi. Ve almak-vermek ve yasmak-asmak cümle Çerâkese destinde idi. Bunlar hemân sâhib-i kelâm olup anlara bî‘at verirdi, *ve's-selâm.*

Bunlara halîfe-i Resûlullâh derler. Bunlardan sonra,

Devlet-i âl-i Tâhiriyân

dır. Memâlik-i Horâsân. Cümle beş neferdir. İbtidâ Halîfe Talha ve Halîfe Abdullâh ve Halîfe Alî ve Halîfe Muhammed. Müddet-i saltanatları 98 sene olup Mısır'a mâlik olmadılar. Andan,

Devlet-i Benî Leys Saffâriyân

Bunlar dahi diyâr-ı Horâsân'a ve Belh [ve] Irâk'a ve Sıfahân'a mâlik idiler. Cümle **[Y 19b]** tokuz nefer kimesnelerdir. Evvelâ Ya'kûb Leys ve Ömer Leys ve Tâhir Leys. Bunlara Leytiyân derler. şecî' [u] bahâdırlığile meşhûrlardır. Müddet-i saltanatları 52 sene, ammâ Mısır'a mâlik olmadılar. Andan,

Devlet-i âl-i Sâmâniyân

Cümle tokuz neferdir. Evvelâ Sâmân İsmâ'îl ve Sâmân Ahmed ve Sâmân Nasr ve Sâmân Nûh ve Sâmân Abdülmelik ve Sâmân Mansûr ve Sâmân Nûh ve Sâmân Mansûr ve Sâmân Abdülmelik Sultân. Ve halîfe yerine bunlara Sâmân derler. Cem' olsa Sâmâniyân derler. Mâverâ'ü'n-nehir ve Horâsân ve Çîn'e hükm etmişlerdir. Müddet-i saltanatları (---). Andan,

Devlet-i Benî âl-i Ziyâd

Memâlik-i Horâsân ve Cürcân ve Taberistân ve Irâk'a mutasarrıflar idi. Hattâ Enûşirvân Bağdâd'dan Yemen memleketlerine azîmet etmeğe himmet etmişdi, ammâ Yemen tübba'ları kendüye mutî' olup ferâgat etdi. Bunlar altı neferdir. Bunlara müverrihîn Âdil derler. Evvelâ Âdil Merdâvunc ve Âdil şemkîn ve Âdil Behsân (---) Behset Bûden ve Âdil Kâpûs ve Âdil Menûçehr ve Âdil Enûşirvân. Müddet-i saltanatları {(---) sene}. Hattâ efvâh-ı nâsda Hazret-i Risâlet-penâh buyurmuşlar ki; (---) buyururlar (---) kim,

"Kefere meliki asrında vücûda geldikse Nûşirvân gibi âdil zamânında geldik" demişler sene (---) ammâ bir tevârîhde manzûrumuz olmadı. Ve bu Enûşirvân çok mu'ammer oldu. Andan yine,

Devlet-i âl-i Büveyh

On yedi nefer kimesnedir. Müddet-i saltanatları (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Sebüktekin

On dörd neferdir. Müddet-i saltanatları 176 sene. Memâlik-i [[(---) (---) (---)]] mâlikler idi. Andan,

Devlet-i âl-i Gûre

Beş neferdir. Müddet-i saltanatları (---) sene. Ve memâlik-i [[(---) (---) (---)]] **[Q 166b]** mutasarrıflar idi. Andan,

Devlet-i Hârezmiyân

Tokuz neferdir. Müddet-i saltanatları 132 133 sene. Memâlik-i [[(---) (---) (---)]] şehriyârlar idi. Andan, **[P 164b]**

Devlet-i âl-i Selçukıyân

Üç tabakadır. Tabaka-i ûlâ Îrân-zemîn ve Mâverâ'ü'n-nehir'e mâliklerdir. Cümle on dörd neferdir. Bunlara (---). Müddet-i saltanatları (---) sene. Andan,

Devlet-i Selçukıyân-ı Sânî

dir. Memâlik-i Kirmân. Bunlar on bir neferdir. Müddet-i saltanatları 159 sene.

Devlet-i Selçukıyân-ı Rûm

Bunlar on dörd neferdir. Bunlar ibtidâ Mâverâ'ü'n-nehir'den gelüp diyâr-ı Yûnâniyâna ya'nî Karaman ve Konya ve Sivas-ı Rûm'a mâlik oldular. Bunlara Keyâniyân-ı Rûm derler. Zîrâ isimleri Keykûbâd ve Keyhusrev ve Keyarslan'dır. Anıniçün Keyâniyân-ı Rûm derler. Âl-i Osmân'ın sebeb-i rif'atları bunlardır. Mahallinde inşâ olunur inşâ'allâh. Andan,

Devlet-i Tâcü'd-devle

Altı neferdir. Bunlara pâdişâhlar elkâbında âl-i Tâciyân derler. Memâlik-i şâm ve Irâk'a mâliklerdir. Müddet-i saltanatları (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Atabeğ

dir. Memâlik-i şâm-ı Dımışk. Altı neferdir. Müddet-i saltanat (---) sene oldu. Andan,

Devlet-i âl-i Ömeriyye

Ba'de'l-hicreti'n-nebeviyye iki yüz yıl mürûr edüp zuhûr etdiler. Musul ve Cezîretü'l-Ömer **[Y 20a]** ve Âmid ve Malatıyye'yi feth edüp dârü'l-mülk etdiler. Be-dest-i Emîr Ömer. Bunlar üç neferdir. İbtidâları Emîr Ziyâd ve anın oğlu Emîr Lokmân ve anın oğlu Emîr Ömer ki fâtih-i Malatıyye'dir. Ba'dehu devlet, kızları evlâdına intikâl eyledi. Müddet-i saltanatları (---) sene oldu. Andan,

Devlet-i âl-i Atabeğ-i Kebîr

Bunlar altı neferdir. İbtidâları Hazret-i Nûreddîn-i şehîd'dir kim küffâr Hazret-i Resûl-i kibriyâ *aleyhi efdalü's-salavâti* kabrinden çıkarırken Nûreddîn-i şehîd şâm pâdişâhı idi. Hazret vâkı'asına girüp "Yetiş yâ Nûreddîn" deyüp kabr-i Resûlullâh'a yetişüp küffârları katl edüp ravza-i Resûl'ü dâ'iren-mâdâr demir ve tuç ve rusâs ile mülemma' sandûka içine koyup ibtidâ Medîne-i münevvereye kal'a inşâ eden bu Nûreddîn-i şehîd ibn Aksunkur el-Bersakî'dir. şâm [ve] Irâk ve Âzerbaycân ve Basra ve Lahsa ve Sis ve Tarsûs ve Adana'ya mâlik oldular. Ammâ bu âl-i Atabeğiyân altı fırka oldular. Her tabakası altışar neferdir. İbtidâ bir sınıfı,

Âl-i Salâhiyân

ki Nûreddîn-i şehîd'in hizmetinde idi. Mısır diyârında Reşîd ve Dimyât'ı, İşpanya Freng-i bed-rengi istîlâ edüp nehb [ü] gâret etdükde ahâlî-i Mısır Nûreddîn-i şehîd'den imdâd taleb edüp Sultân Nûreddîn dahi ümerâlarından Esedüddîn şîrkûh'u ve karındaşı oğlu bu Salâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb'u

Mısır'a serdâr edüp yüz bin askerle gönderdikde Askalân ve Yâfa ve Reşîd ve Dimyât'ı küffârdan halâs edüp ehl-i Mısır bu Salâhaddîn'in şecâ‘at [u] salâbetinden hazz edüp Mısır'a hâkim olup sikke ve hutbeyi efendisi Nûreddîn ismine kırâ‘at etdirmeyüp Bağdâd'da hulefâ-yı Abbâsiyân'dan el-Muttakî Billâh ismine tilâvet etdirdiğin şâm'da Nûreddîn eş-şehîd istimâ‘ edüp gâyet müte’ellim olup bu Yûsuf Salâhaddîn'i şâm'a da‘vet edüp Salâhaddîn havfinden şâm'a gitmeyüp gûnâ-gûn özürler eyleyüp sene 572 târîhinde Mısır'ın iç kal‘asın gazâ mâlıyla inşâ edüp şehr-i Mısır'ın cânib-i erba‘asına yigirmi tokuz bin üç yüz zirâ‘-ı Mekkî bir sûr-ı muhkem-i üstüvâr dîvâr çekdi kim ilâ-hâze'l-ân zâhir ü bâhirdir.

Andan Nûreddîn, şâm'da merhûm olup bu Salâhaddîn Yûsuf, Mısır'a müstakil pâdişâh olup şâm ve Haleb'e dahi mâlik oldu. Ve cezîre-i Mısır'da on yedi pâdişâhı zîr-i destine aldı. Cümle yedi neferdir. Müddet-i saltanatları (---) sene.

Ve bu Salâhaddîn Yûsuf zamân-ı hilâfetinde sene 562 târîhinde Merec-i Uyûn'da küffâr-ı Freng-i pür-reng-i bed-ceng ile bir savaş-ı perhâş etmişdir kim hâlâ cemî‘i tevârîhlerde dâstân-ı dostândır. Ol gazâ mâlıyla Mısır'da İmâm şâfi‘î'de bir medrese-i âlî binâ etdi kim hâlâ vâcibü's-seyrdir. Andan âl-i Atabeğiyân'ın bir tabakası,

Devlet-i âl-i [Y 20b] Eyyûbiyân bin şâdü'l-Kürdî

Ba‘zı müverrihîn bu Yûsuf Salâhaddîn içün Eyyûbiyân'dandır derler. Bunlar dahi yedi neferdir.

Bunlardan el-Melik el-Eşref Halîl bin Kalavân kırk dörd gün Akka kal‘asın muhâsara edüp ceng-i azîm ile feth edüp bir dahi küffâr istîlâ etmesin içün Akka kal‘asın esâsından münhedim etdi, mahallinde tahrîr olunur.

Andan el-Melik el-Azîz Osmân bin el-Melik en-Nâsır, Salâhaddîn câmi‘inde medfûndur ve âl-i Eyyûbiyân'dandır.

Andan el-Melik el-Kâmil halîfe oldu.

Andan el-Melik el-Eşref halîfe olup zamânında Freng cümle leb-i deryâda olan kal‘alara istîlâ edüp bunun zamânında Kudüs-i şerîfi sulh ile Frenge verdiler, sene 935. Eyyûbiyân'dan bir rüsvâ-yı âm halîfe idi. Derd-i serinden altmış yaşında şâm'da merhûm olup (---) medfûndur.

Andan el-Melik es-Sâlih Necmeddîn Eyyûb, Mısır'da medfûndur. Bunlar âl-i Bahriyye'nin âhiridir. İbtidâları şecerüddür Hâtûn melikedir. Cümle 28 neferâtdır. Cümle devletleri 136 sene olup bunlara Memâlik-i Bahriyye derler. Andan,

Devlet-i Çerâkese

dir. Selâtîn-i Etrâk'den el-Melik el-Mansûr Seyfeddîn Kalavân el-Ekfî el-Alânî es-Sâlihî, Çerâkese ve Abaza kavminin velî-ni‘metleridir kim âl-i Çerâkize'ye memâlik-i Bürciyye derler.

Andan el-Melik el-Kâmil Muhammed Kâmil altmış yaşında Mansûr[e]'de merhûm olup na‘şın Mısır'a götürüp (---) câmi‘inde medfûndur. Mısır içinde Beyne'l-Kasreyn'de mezâhib-i erba‘a içün dörd

medrese binâ etdi. Ve Ravza cezîresinde bir kal‘a binâ etdi. Hâlâ eser-i binâları zâhirdir.

Andan el-Melik el-Mu‘azzam Tûrân şâh bin el-Melik es-Sâlih Necmeddîn Eyyûb Mansûr[e]'de pederi vefât etdikde el-Mu‘azzam Tûrân şâh kendüsi Kürdistân'da Hısn-ı Keyfâ'da hâkim idi. Vâlidesi şecerüddürre Hâtûn'dur kim Ka‘be-i şerîfi siyâh harîr ile pûşîde eden bu şecerüddürre'dir. Ehlinin Mansûr[e]'de öldüğün üç ay ifşâ etmeyüp Hısn-ı Keyfâ'da oğlu Mu‘azzam şâh'a ılgar ile pes-i perdeden âdem gönderüp Mu‘azzam şâh üç ayda Mısır'a dâhil olup serîr-i hilâfetde ber-karâr olup sene 648 târîhinde Dimyât'a müstevlî olan küffârı cümle katl edüp Dimyât'ı feth etdi.

Andan bu Melik Mu‘azzam üzre kulları gulû-yı azîm edüp Mu‘azzam'ı şehîd etdiler. Hilâfet anası şecerüddürre'ye intikâl edüp Ka‘be-i şerîfin siyâh setrini dahi tekellüflü inşâ etdirdi. Hâlâ hayrât-ı azîmedir. Bir mülûka müyesser olmamışdır.

Ba‘dehu bu şecerüddürre'nin ehli Aybeği et-Türkmânî halîfe olup lakabına el-Melik el-Mu‘îz dediler. Andan Mısır'da,

Devlet-i âl-i Türkmâniyân

Altı neferdir. Bunlar dahi âl-i Atabeğiyân esnâfindandır. Ba‘dehu mezkû[r] şecerüddürre ehli olan Aybeğ et-Türkmânî'ye hâtırmânde idi. Zîrâ oğlu Mu‘azzam şâh'ın katline bu Aybeğ et-Türkmânî sebeb **[Y 21a]** olmuşdur.

Ve bu Aybeğ şecerüddürre üzre Musul beğinin kızın alup şecerüddürre gâyet güç gelüp bir gün bu Aybeği et-Türkmânî hammâmında gasl ederken şecerüddürre fursat bulup cevârîlerine koma edüp cümle cevârîler âlât-ı silâh ile Aybeğ üzre hammâmda hücûm edince Aybeğ dahi gâfil olmayup gizli yarağın uryân edüp cevârîlere karşu durur. Ammâ yüz kağan arslana bir nefes nice tâkat getürsün.

Bu arbedede iken şecerüddürre hammâm kubbesi üzre menfes (---) durur(?) deliklerinden nigerân eylerken hikmet-i Hudâ kubbe çöküp şecerüddürre Aybeğ et-Türkmânî'nin yanına düşüp hurd olur. Aybeğ bu hâli görüp câriyeleri bırakup şecerüddüre'yi katl edüp kendüyi dahi câriyeler katl edüp hâlâ Mısır'da Sitti Nefîse kurbunda Sirkeciler mahallesinde ikisi bir kubbede medfûndur.

Ve şecerüddürre'nin oğlu şehîd Mu‘azzam şâh bunda medfûndur. Âl-i Eyyûbiyân bu Mu‘azzam şâh'da inkırâz buldu. Ve saltanat kullarına intikâl eyledi. Ammâ bu aralıkda Aybeğ et-Türkmânî'nin Musul beği kızından Alî nâmında beş yaşında bir oğluna da (---) oğlan oğlın edüp lakabına el-Melik el-Mansûr dediler. Sekiz ay melik olup Abbâsiyye (---) Aybeğ et-Türkmânî zamânında Hulâgû Hân Tatarı müstevlî olup (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) {âl-i Abbâsiyân'dan Halîfe Musta‘sım'ı dutup ve sâ’ir evlâd-ı hulefâyı dahi cümle kılıçdan geçirüp (---) (---) (---) elinden aldı ve yine Mısır'a geldi. Ba‘dehu sene 687 Nûbe diyârın feth etdi. Ve sene 688 Freng elinden şâm Tarabulus'un feth etdi. Âhir 689 Zi'l-ka‘de'de vefât edüp saltanatı on bir yıl ve iki ay ve yigirmi gün olup yerine oğlu el-Melik el-Eşref Salâhaddîn Halîl halîfe oldu ve Akka kal‘asın Freng elinden feth etdi.

Andan el-Melik en-Nâsır Muhammed bin Kalavân Mısır'a üçüncü gelişinde sene 733 yine pâdişâh olup Hâkim Bi-emrillâh bunun eyyâmında cebel-i Cûşî'de maktûl bulundu.} Ve Atabeğiyân'dan bir esnâfı dahi,

Devlet-i Ekrâdiyân

Bunlar şâdü'l-kürdî'den müteferrik olmuşlardır. Yedi nefer kimesnedir. Mısır'da devletleri helc ü melc olmuşdur. Müddet-i saltanatları (---) sene. Ammâ cümleden mu‘azzamı Sultân Muhammed Ekrâd'dır kim İmâm şâfi‘î **[Q 167a]** üzre bir kubbe-i âlî binâ edüp rusâs-ı nîlgûn ile pûşîde edüp kendüler dahi İmâm şâfi‘î'nin hâk-i pâklerinde vâlideleri ile medfûndur. Andan, **[P 165a]**

Devlet-i âl-i Kara Hıtayân

Bunlar sekiz neferdir. Âl-i Atabegiyân'dandır, ammâ hükûmetleri Kirmân vilâyetinde olmuşdur. Müddet-i saltanatları (---) sene olmuşdur. Ve,

Devlet-i âl-i Eyyûbiyân

Bir sınıfı hâkim-i Yemen olmuşlardır. Yedi neferdir. Yemen diyârın bunlar amâr etmişlerdir. Ecdâdları Atabeğ, Yemen'de Mezîb şehrinde medfûndur. Müddet-i saltanatları (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Melâhide

Bir kavilde 12 ve bir kavilde sekiz neferdir. Hükûmetleri vilâyet-i Kûhistân'dır. Müddet-i saltanatları 182 sene. Ve,

Devlet-i âl-i Benî Artık

dır. Memâlik-i Haleb **[Y 21b]** ve Malatıyye ve Diyârbekir'e hükûmet etdiler yigirmi beş nefer kimesnedir. Devletleri kalın devlet idi. Pâdişâhlar elkâbında bunlara "Merd-i Zebân" derler. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. Ve,

Devlet-i âl-i Mervân

Hâkim-i Diyârbekir ve Musul ve Cezîre idi. Yedi neferdir. Müddet-i devletleri (---) sene. Ve,

Devlet-i âl-i Benî Mirdâs el-Kilâbî

Hâkim-i Haleb ve Ayntâb ve Mar‘aş idi. Yedi neferdir. Bunlara elkâb-ı selâtînde "Kürdûn" derler. Hâlâ Cum Ekrâdı bunlardandır. Müddet-i devletleri (---) sene. Andan,

Devlet-i Benî âl-i Esed

Hukkâm-ı Hille ve Tikrîd ve şehrizûr. Yedi neferdir. Kürdistân'da bunlara âl-i şîrân derler ve elkâb-ı selâtînde isimleri Yezden şîr, Abdâl şîr, Ziyâ’eddîn şîr derler. Müddet-i devletleri (---) sene. Ve,

Devlet-i âl-i Benî Hemedân

Hükûmetleri Musul [ve] Harîr ve Ardalan ve Rûmiyye ve Dumdumî ve Dumbulî vilâyetlerine mâlik olmuşlardır. Cümle altı neferdir. Saltanatları (---) sene olmuşdur.

Devlet-i âl-i Benî Akîl ibn Ebî Tâlib

Hazret-i Alî'nin karındaşıdır. Evlâdları Musul'a ve Hille ve Tikrîd'e hâkim oldular. On neferdir. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. Andan bunlar Mısır üzre hurûc edüp âl-i Emeviyyûn yol vermeyüp azîm ceng edüp münhezim oldular. Ve,

Devlet-i âl-i Türkmâniyân

Beş neferdir. Bunlara elkâb-ı selâtînde Emîr derler. İbtidâları Emîr Kirboğa'dır. Antâkıyye'de Freng ile ceng edüp münhezim olup sene 495 başın alup Isfahân'a giderken Hoy'da şehri hâricinde medfûndur. Müddet-i saltanatları (---) senedir. Andan,

Devlet-i âl-i Dânişmendiyye

Sivas ve Niksâr ve Bafra'ya ve Amasiyye ve Kayseriyye'ye mâlikler idi. Yedi neferdir. Bunlara Melik derler. İbtidâları Niksâr kal‘asında medfûn Melik Gâzî'dir. Âl-i Selçukıyân ile ibtidâ Rûm'a kılıç uran bunlardır. Müddet-i devletleri (---) sene. Ve,

Devlet-i âl-i Kara Yûsufiyân

Bunlara Karakoyunlu derler, ulu pâdişâhlar idi. Cümle on neferdir. Memâlik-i Diyârbekir ve Âzerbaycân ve Irâk ve Fârs vilâyetlerine mutasarrıf oldular. Bunlara elkâb-ı selâtînde "Beğ" derler.

Uzun Hasan bunlardandır. Timur-ı bî-nûra bu Uzun Hasan mutî‘ olup Timur'un rikâbında piyâde yürüdü, ammâ Timur fevt oldukdan sonra Timur'un evlâdların kırup milklerine mâlik olup azîmü'ş-şân pâdişâh oldu.

Erzurûm'da Hasan kal‘asın bu binâ etdiğiyçün Hasan kal‘ası derler. Ba‘dehu Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî ile Tercân sahrâsında ceng-i azîm edüp Uzun Hasan'ın cümle askeri dendân-ı tîğ-ı Mehemmedîden geçüp Uzun Hasan ipin uzadup firâr etdiğine, târîh:

Butlân keydü'l-hâinîn [64]

târîh düşmüşdür. Uzun Hasan Tebrîz'e varup kahrından anda merhûm olup câmi‘i sâhasında medfûndur. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. **[Y 22a]** Andan,

Devlet-i âl-i Akkoyunlu

Bunlar dahi Diyârbekir [ve] Âzerbaycân ve Irâk diyârlarına mâlik oldular. Tokuz neferdirler. Bunlara "Bay" derler. Gâyet mün‘im pâdişâhlar olduklarından bay derler. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. Gâyet sâlih ü âbid [ü] zâhid pâdişâhlar idi. Âl-i Osmân'ın bir silsilesi bunlara müntehîdir. Mâhân diyârından gelmişlerdir. Edirneli Mehemmed Çelebi tevârîhinde Uzun Hasan bu Akkoyunlu'dandır, demiş. Ba‘zıları Karakoyunlu demiş. Hakîr ikisin de koyun demişiz. Andan,

Devlet-i âl-i şâh-ı şâhân-ı Îrân [u] Tûrân

Tulû‘ları Erdebîl'de şeyh Safî hazretleridir. Memâlik-i Acem'e ibtidâ halîfe olup kutbiyyet ile hükûmât etdi.

Andan oğlu şeyh Cüneyd. Bu dahi kutb-ı âfâk ale'l-ıtlâk kutbiyyete kadem basmışdı.

Anın oğlu eş-şeyh İbrâhîm Hân ibn eş-şeyh Hâce Alî ibn eş-şeyh Sadreddîn Mûsâ ibn eş-şeyh Safiyyüddîn Ebû İshâk-ı Erdebilî ki cümle şâhların ibtidâsıdır. şâh Abbâs-ı Evvel'e gelince cümle beş nefer şâhdır. Bunlara elkâb-ı selâtînde "şâh" derler.

İlâ-hâze'l-ân Âzerbaycân ve Îrân [u] Tûrân'a Gence ve şirvân'a mâliklerdir. Zamânımızda şâh (---) (---) gelince (---) şâhdır.

Bunlara lisân-ı Acem'de hudâvendigâr ve şâh-ı şâhân ve şeh ve şâh ve şâhinşâh ve husrev ve şehriyâr ve server ve tâcdâr ve sâhib-kırân ve şâh-ı Îrân [u] Tûrân derler. Andan,

Devlet-i âl-i Derbendiyân

Tokuz neferdir. Bunlara "Mülûk-i mâlik" derler. Gence ve şirvân [ve] şamakı ve Bakü ve Bâbü'l-ebvâb'a varınca hâkimler idi. Gâyet sünnîlerdir. Enûşirvân neslinden idiler. şâhlar tasallut eyleyüp devletleri inkırâz bulup emlâklerine kâh âl-i Osmân kâh şâh-ı cihân hüküm ederler hâlâ. Andan,

Devlet-i âl-i şamhâliyân

Bunlar dahi Enûşirvân neslindendir. Gâyet muta‘assıb sünnî kimesnelerdir. Pâdişâhlarına hâlâ "şamhal" derler. Anlar "şamkal" derler bir alay oğuz tâ’ifedir.

Hâlâ seksen bin askere mâliklerdir. Âl-i Osmân'ı hutbesinde yâd edüp andan kendülerin anarlar.

Kûh-ı Elburz'un cânib-i şimâlinde sâkinlerdir. Yedi hânlık yere mâliklerdir.

Karabudak hânlıkdır. şehirleri Tarhu ve Kovin ve Enderey ve Tabeserân'dır. (---) (---)

şimâl cânibleri bahr-i Harez kenârında Demirkapu'dur. Cânib-i şarkîleri Gence ve şirvân [ve] şamahı'dır. Kıble cânibleri Gürcistân'ın Tomris Hân ülkesidir. Saltanatları hâlâ câr îdir. *Ebbedellâhu*

devletehu. Dâ'imâ Acem ile ceng ederler. Zîrâ vilâyetleri sarp dağıstândır ve kendüler şecî' gâziyândır. Andan,

Devlet-i âl-i Özbekiyân

dır. Memâlik-i Belh [u] Buhârâ ve Horâsân. Bunlara elkâb-ı selâtînde (---) derler. Hazret-i Risâlet-penâh'ın bir nâme-i şerîfiyle İslâmı kabûl eyleyüp cemî'i kibâr-ı evliyâullâh bu Horâsân'dan zuhûr etmişdir. Hâlâ mü'min ü muvahhid kavimdirler. Ve devletleri hâlâ mü'ebbeddir. Bunlar(dan) Mısır'a mâlik olmamışlardır. **[Y 22b]** Zîrâ iklîm-i sâdis ve sâbi'de vâki' olmuşlardır. Cemî'i eyyâmda ceng [ü] cidâlleri Acem ve Hind iledir. Andan,

Devlet-i âl-i Cingiziyân

Tevârîh-i Mîrhân'da cülûs-ı Cingiz Hân sene 579. Bunlar on iki firka pâdişâhlardır. Her sınıfı onar, on beşer hânlar ve mirzâlardır. Kırım ve Dağıstân ve Moğol [u] Bogol [ve] Kumuk ve Kalmık Kalmak Kalmuk dahi on iki taysıdır, ya'nî pâdişâhdır. Her taysı onar kerre yüz bin askere mâlikdir. Ve kavm-i Kazak ve Özbek ve Nogay ve Heşdek ve Maskov ve Çîn ve Hıtâ vü Hoten ü Fağfûr ve Libka ve Badrak [ve] Hind ü Sind ve Acem ve Etrâk-i Türkmân ve âl-i Osmân dahi cümle Tatar'dan müteferriklerdir.

Ve kavl-i *Tevârîh-i Tuhfetü'd-Divel* hakîkat bir tuhfe tevârîhdir, anın kavli üzre Hazret-i Âdem dahi Tatar sıfatında idi, der.

Cenâb-ı Bârî ibtidâ rûy-i arzı konar-göçer evli Tatar ile müzeyyen etdi. Ba'dehu Arab, Hazret-i İsmâ'îl'den sonra zuhûr edüp ibtidâ lisân-ı Arabî Hazret-i İsmâ'îl'den kaldı, der.

Ve bir kavilde Hazret-i şît'in hâtûnu cennetden gelmiş hûrî olmak ile cennet lisânı, Arabî tekellüm ederdi. Âdem oğulları İbrî lisânı tekellüm ederdi, tâ ki lisân-ı Arabî Hazret-i İsmâ'îl'de şâyi' oldu.

Ey imdi hakîkatü'l-hâl yine rûy-i arzda Arab [ve] Tatar'dan gayrı çok kavim yokdur. Bu hakîrin ekser seyâhati Kırım ve Dağıstân ve Kalmık **[Q 167b]** ve Nogay ve Heşdek ve Deşt-i Kıpçak'da çok seyâhat eyledik, Tatar kavminden çok bir kavim görmedim. Kalmuk'dan Kalmak'dan Kalmuk'dan gayrısı mü'min [ü] muvahhid kavimdir. Hâlâ İslâm pâdişâhlarından devlet-i âl-i Cingiziyân hükûmetleri yedi yüz yetmiş mîl cezîre-i Kırım'da sâkinlerdir.

Ve yüz bin askere ve **[P 165b]** yüz kerre yüz bin ata mâliklerdir.

Bunlarda esbâb-ı ihtişâm dârât [u] azamet olmayup bunlarda mâl at ve deve ve koyun [ve] nahırdır.

Bunlara "hân" derler, Geray evsâflarıdır. Meselâ Bahadır Geray [ve] İslâm Geray ve Gâzî Geray Hân derler.

Kırım'ı Tohtamış Hân asrında Ciniviz küffârı elinden feth edüp müstevlî oldular. Hânların akrabâlarından yâhûd bürâderlerinden biri sağ vezîri olup "Kalga Sultân" derler. Akmescid nâm şehirde olurlar.

Ve sol vezîri "Nûreddîn Sultân" derler, orta vezîrine "Aka" derler.

Ve boybeylerine "şîrîn" ve "Mansûr" ve "Sincivit" ve "Olan" derler. Olan oldur kim meselâ hânın kızlardan tevellüd etmiş beğlere "Olan" derler.

Askerî tâ'ifesine "Karaçı" derler. Kırım kavmine "Badrak" derler.

Ba'dehu âl-i Osmân'dan Sultân Bâyezîd-i Velî Akkirmân ve Kili kal'asın feth ederken Kırım'dan Mengli Geray Hân ibtidâ gelüp âl-i Osmân'a mutî' olup ol ahde vefâ edüp âl-i Osmân'a imdâd edüp sikkelerinde kendü isimlerin tahrîr ederler. Hutbelerinde ibtidâ âl-i Osmân ba'dehu filan Geray Hân tilâvet ederler. Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'a gelince yigirmi **[Y 23a]** hân idi, hâlâ devletleri mü'ebbed ola.

Bu hakîr anların ihsân [u] in'âmın görmüşüz. Diğer,

Devlet-i âl-i Cingiziyân-ı Mâverâ'ü'n-nehir

Bunlar dahi nesl-i Özbek'dendir. On iki pâdişâhdır. İnkırâzu'd-devrân devletleri mü'ebbed ola. Sene 119 târîhinde Hişâm bin Abdülmelik şâm halîfesi iken bunlara nâme gönderüp İslâmı kabûl eylediler. Saltanatları hâlâ mü'ebbeddir. Andan,

Tabaka-i sâlis-i devlet-i Âl-i Cingiziyân

dır. Memâlik-i Îrân u Tûrân ve Deşt-i Kıpçağ ve Çîn ve Hıtâ vü Hoten diyârlarına mâlik olmuşlar idi. On sekiz nefer idi.

Nâsır-ı Tûsî tahrîkiyle ve Alkame Vezîr hıyânetiyle bu Tatar'dan Hulâgû Hân on kerre yüz bin Tatar ile Bağdâd'a gelüp götürüp götürüp âl-i Abbâsiyân'dan el-Musta'sım Billâh'ı katl edüp âl-i Abbâsiyân bunda inkırâz bulup Abbâsiyân'ın berriyede bulunan evlâd-ı sagîrleri Mısır'a kaçup anda şeyh mesâbesinde halîfe olurlardı. Bu Hulâgû Hân azîm asker-i bî-kerâna mâlik idi. Cümle 18 neferdir. Devletleri 415 sene oldu. Bunlara dahi elkâblarında hân derler.

Tabaka-i râbi'-i devlet-i âl-i Cingiziyân âl-i Timur Gürgân sâhib-hurûc-ı cihân

dır. Memâlik-i Îrân [u] Tûrân [ve] Deşt-i Kıpçağ ve Hindistân [ve] Sind ve Moltân ve Çîn [ü] Mâçîn ve Hıtâ vü Hoten ve Maskov ve Bulgar ve Leh ve Kırım ve Dağıstân ve Gürcistân ve Irâk-ı Arab ve Irâk-ı Acem ve Bilâdü'r-Rûm ve şâm cümle memâlik-i mahrûseleri feth edüp kırk bir pâdişâhı rikâbında piyâde yürüdüp zîr-i hükmüne almışdı.

Hattâ Yıldırım Bâyezîd Hân'a nâme gönderüp mutî' olup "Benden bî'at edesin" dedükde Yıldırım Hân elçisin kovup Timur-ı bî-nûr deryâ-misâl askerle Yıldırım Hân üzre gelüp (---) sahrâda ceng-i azîm edüp vüzerâ-yı Yıldırım Hân'ın sû-i tedbîriyle asker-i âl-i Osmân münhedim olup Yıldırım Hân dâğ-ı derûnundan bir iş görmemiş deste kuyruk tay üzre meydân-ı ma'rekede Tatar askerin kova kıra nâ-resîde at altında kalup tekerlendi.

Derhâl Tatar askeri Yıldırım Hân'ın başına üşüp bir sâ'at piyâde ceng edüp âhir girîbânı ele verüp

Timur-ı bî-nûr huzuruna getürüp şecî‘âne niçe kelimâtlar edüp Timur Yıldırım Hân'a başka serâperde döşeyüp dâ’imâ saff-ı âlîde karâr edüp Timur ile musâhabet ederlerdi.

Hikmet-i Hudâ hummâ-yı muhrikadan Timur yanında merhûm olup na‘şın Bursa'ya getirüp câmi‘i hatîresinde defn olundu.

Andan Timur giderken Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân babasının intikâmın almağiçün Timur'un ardına düşüp Taşak ovası nâm mahalde Timur Gürgân'a yetişüp eyle sâtûr-ı Mehemmedî urdu kim hâlâ dillerde dâstândır. Ve cümle Tatar leşkerinin derilerini yüzüp sâyesinde meks etdikleriyçün bu sahrâya Taşak ovası derler. Bir edebsizce ismi vardır.

Andan **[Y 23b]** Timur firâr edüp Karabâğlar'da meştâ edüp andan evvelbahârda şâm'ı feth edüp bin Mısır hazînesi mâl alup Mısır'a azîmet edüp İzzetü'l-Hâşim'e varup asker ile {birkaç gün istirâhat edüp andan kalkup Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölüne varup yorgun ve durgun at ve asker ile} ol mahalle vardıkda Mısır Sultânı Sultân Berkûk bir tarafda Mîr Ferec bir tarafdan Mîr Kertbay bahâdırân-ı cündiyân ile Tatar-ı bî-cânın içine aç kurd girir gibi girüp Mısır askeri Timur'a bir satır urdular kim hâlâ ol çölistânda üstühânları püşte püşte nümâyândır.

Timur Mısır'a mâlik olamayup münhezimen firâr edüp şehr-i (---) medfûndur. Müddet-i saltanat (---) sene. Andan,

Tabaka-i hâmis-i âl-i Cingiziyân ya‘nî evlâd-ı Timur Gürgân

dır. Memâlik-i Îrân u Tûrân [ve] Hemedân [u] Nahşıvân [ve] Isfahân-ı nısf-ı cihân [ve] Van ve Gîlân [ve] Âzerbaycân mezkûr diyârlara mutasarrıflar idi, ammâ evlâd-ı evlâdı âl-i Timur kırk bir pâdişâh oldu. Ve her biri birer vilâyete pâdişâh olup altı saf oldu. Mâbeynlerine tefrîka düşüp birbirlerin kırdılar. Akkoyunlu Uzun Hasan dahi Timur'un rikâbında piyâde yürüdüğünün intikâmın almak için Timur'un birkaç evlâdların ol katl eyleyüp Diyârbekir ve Musul ve Hille ve Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Âzerbaycân'a müstakil pâdişâh oldu. Ammâ bu mezkûr Timur evlâdları çok mu‘ammer olmayup büyük oğlu (---) kalup Hindistân'a pâdişâh oldu.

Tabaka-i sâdis-i devlet-i âl-i Cingiziyân, ya‘nî evlâd-ı Timur Gürgân pâdişâh-ı Hindistân u Sindistân

Devletleri kadîmdir. Lâkin Hazret-i Risâlet-penâh'ın mektûb-ı dürerbârları ile İslâm kabûl eyleyüp hâlâ Hanefiyyü'l-mezheb azîmü'ş-şân pâdişâhlardır ve bilâd-ı mu‘azzamaya mâliklerdir. Rûy-ı arzda ibtidâ memâlik-i azîmeye mâlik olan Hindistân pâdişâhıdır, andan âl-i Osmân'dır. Gerçi Maskov kralı dahi büyük dünyâya mâlik olup, karanlığa varınca mutasarrıfdır, ammâ eli vilâyetinin çoğu şiddet-i şitâdan meskûn değildir.

Ve Hindistân şiddet-i hârlı yerdir, ammâ âb [u] havâsının letâfetinden gâyet ma‘mûr [u] âbâdân vilâyet-i ma‘mûredir.

Pâdişâhlarına "Rây" derler. Meselâ Ekber Rây, Evrengzîb Rây derler. Bir re‘âyâ pâdişâhları huzûruna gelse pâdişâhım diyecek yerde râyım der, elkâbları eyledir. Ve bu Hindistân on yedi pâdişâhlık yerdir, her biri birer mezhebdedir.

Devlet-i pâdişâh-ı Sindistân

Pâdişâhlarına "Mugân" derler. Mugân Seyd, Mugân Tad, Mugân Rây, Mugân Serşâd; böyle isimleri vardır. Ammâ yine Hind pâdişâhlarına tâbi‘dir, âteş-perestlerdir, hâlâ devletleri mü’ebbeddir. Andan,

Devlet-i pâdişâh-ı Muntan

Bunların isimleri Dadya Muntan, Radud Muntan, **[Y 24a]** Helâs Muntan derler. Re‘âyâları Banyân'dır. Bu tâ’ife Habeş Sevâkini'nde Harkova'da ve Musova'da gâyet çokdur. Beyâz destâr sararlar, cümle âteş-perestdir.

Pâdişâhları Muntan'dır. Yine Hind pâdişâhına tâbi‘dir. Hâlâ da devletleri mümteddir. Ve cümle kavmi âteş-perest ve gâv-perest ve fîl-perest ve şems-perest ve kamer-perest ve dıraht-perest kavimlerdir. Yine Cenâb-ı Bârî'ye ikrârları vardır. Eğer tevârihâtda tahrîr olunan üzre tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Ve hakîr ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl eylemediğim şey’i tahrîr **[Q 168a]** etmek mu‘tâdım değildir, ammâ iktizâ hasebiyle **[P 165b]** tahrîr olundu.

Zikr-i ahvâl-i devlet-i hâkân-ı Çîn

Hindistân pâdişâhı ülkesi kadar vilâyete mâlik değilse seheldir. Bahr-i Muhît sâhilinde on iki bin pâre şehre mâlikdir. Pâdişâhlarına "Hâkân" derler. Bir pâdişâhdan havf [u] haşyetleri yokdur. Ve re‘âyâsı çokdur.

Bir diyârdan bir diyâra tüccâr gelse cümle mâlın Çîn pâdişâhına ol bâzergân hedâyâ çeküp Hind ü Acem pâdişâhı kulun selâm eyledi, deyü ol bâzergân Çîn pâdişâhı huzûruna bu takrîb ile varup sohbetiyle müşerref olup ol tüccâr avdet mahallinde metâ‘ının yigirmi kat fâ‘idesi mertebesinde metâ‘lar ihsân olunup ol tüccârlar vatanlarına azîmet ederlermiş. Hâlâ devletleri mü’ebbeddir.

Devlet-i ahvâl-i pâdişâh-ı Fağfûr

Memleketinin haddi Karanlık Dünyâ'ya müntehîdir. Her kankı pâdişâh olursa "Fağfûr" derler. Bin otuz senesinde bu memlekete Kalmuk istîlâ edüp niçe kerre yüz bin kavm-i Fağfûr'ı kırup yediler. Hattâ Fağfûr Hacnân şâh'ı bile pişirüp yediler, zîrâ Kalmah merdüm-hordur. Ol asırdan beri Fağfûr inkırâz bulup hâlâ Kalmah vilâyetlerine mutasarrıflardır.

Zikr-i ahvâl-i devlet-i pâdişâh-ı Deylemiyân

Bunlara elkâb-ı selâtînde "Kâşâniyân" derler. On yedi nefer Sünnîlerdir. Müddet-i saltanatları iki yüz yıldır. Memâlikleri Deylem ve Kirmân [ve] Kâşân'dır.

Zikr-i ahvâl-i pâdişâh-ı Belh

Sünnî pâdişâhlardır. Elkâb-ı selâtînde bunlara "Dârâ" derler. Yûnâniyân bu Dârâ şâh'ı Musul kurbunda Karadere'de münhezim edüp Rûm kavmi Îrân-zemîn'e müstevlî olup Acem kavmi Yûnâniyâna harâc-güzâr oldular. Hâlâ devletleri mü’ebbeddir, Sünnî pâdişâhlardır. Andan,

Devlet-i âl-i İnculiyân Anculiyân Anculiyân

Kavm-i Moğol'a pâdişâh idi. Moğol kavmi lisânı üzre pâdişâhlarına "İncur Ancur Ancur" derler. Memâlik-i Îrân-zemîn'de idi. Üç neferdirler. Bu İncur'u sene 700 târîhinde kavm-i Moğol-ı gûl, gulû-yı âm edüp İncur'u katl etdiler. Bunlara Haydar İncur, Esed İncur derler. Andan,

Devlet-i âl-i Muzafferân

dır. Fârs [ve] Irâk [ve] Kirmân. Sekiz neferdir Nefer sekiz Nefer sekize baliğ. Bunlara Ca‘fer Muzaffer, Alî Muzaffer derler. Hükûmetleri yüz beş sene oldu. Bunlar dahi **[Y 24b]** tavâ’if-i mülûkdandır. Andan,

Devlet-i âl-i Çobaniyân

dır. Memâlik-i Îrân [u] Âzerbaycân. Nefer on iki. Bunlara "Emîr" derler. Müddetleri (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i İlkâniyân

dır. Vilâyet-i Âzerbaycân. Altı neferdir. Bunlara "Kamı" derler. Tavâ’if-i mülûkdandırlar, ammâ gâyet âdiller idiler. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Kertbay

dır. Memâlik-i Horâsân ve Gûristân. Hutbelerinde Melik Kertbay deyü tilâvet olunurdu. Sünnî pâdişâhlar idi. Sekiz neferdir. Ve müddetleri seksen sekiz âmdır. Andan,

Devlet-i âl-i Ser(â)bedârân

dır. Vilâyet-i Sebzevân ve Horâsân. Elkâblarında "Serbedârân" derler idi. Yedi neferdir, ammâ hasîb ü nesîb değillerdir. Tegallüben Serbedârân olurlardı. Bunlar dahi tavâ’if-i mülûkdandır.

Zikr-i evsâf-ı devlet-i âl-i Abbâsiyân

dır. Memâlik-i Bağdâd-ı behişt-âbâd ve Basra ve Lahsa ve Yemen ve Mekke ve Medîne ve ilâ bilâd-ı Ümmü Dünyâ Mısır-ı nâdire-i asıra ve şâm ve Haleb'e ve Mar‘âş ve Diyârbekir ve Erzurûm ve Gürcistân'a varınca âl-i Abbâsiyân hükm ederdi. Ammâ zamân-ı kadîmde eski Bağdâd'a mutasarrıf olanlara "Kisrâ" derlerdi, cem‘ olunsa "Ekâsire" derlerdi,. Ammâ Hazret-i Risâlet'den sonra Bağdâd (---) devlet-i Abbâsiyân'a müyesser oldu. Cümle otuz neferdir.

Müddet-i saltanatları beş yüz yigirmi üç sene ve on bir ay ve bir gün oldu. Abbâs hazretleri Hazret-i Risâlet-penâh'ın ammîsidir kim İbn Abdülmuttalib'dir. Lâkin hazretden iki sene büyük idi. Müddet-i ömürleri 85 sene. Hicret-i Nübüvvet'den otuz iki sene sonra fevt olup kabri Medîne-i münevverede Bakî‘'de medfûndur.

Yerine oğlu Seffâh halîfe oldu. Müddet-i hilâfeti tokuz sene sekiz ay oldu. Elli sene mu‘ammer olup kabri Kûfe'dedir. Andan oğlu Ebû Ca‘fer, andan oğlu Ebû Abdullâh Muhammed el-Mehdî, anın oğlu Ebû Muhammed el-Hâdî, andan Ebû Ca‘fer bin Abdullâh ve bir oğlu dahi Ebû Mansûr Hârûnü'r-

Reşîd.

Bu Hârûnü'r-Reşîd'in dörd oğlu halîfe oldu. Biri Ebû Abdullâh, biri Ebülabbâs Abdullâh, biri Ebû İshâk Muhammed el-Musta‘sımî Billâh, biri Me’mûn Halîfe.

Bu Me’mûn, bizzât Mısır'a gelüp seyr [ü] seyrân, geşt-i cihân-ı devrân edüp (Ehrâm dağlarından kenz-i azîmler çıkar) Yûnâniyân elinden Adana'yı ve Sis [ü] Misis ve Kara Görgüz'ü ve Tarsûs'u feth edüp kal‘a içinde Câmi‘u'n-Nûr'un sol cânibinde bir muzlim küncde medfûndur.

Me’mûn Halîfe'nin i‘tikâdında halel olmağile mezmûm olup ziyâret olunmaz. Ve âl-i Abbâsiyân'ın zamânlarında hutbeyi otururken tilâvet ederlerdi, ammâ Ebu'l-Abbâs Abdullâh es-Seffâh ibn Muhammed bin Alî bin Abdullâh Abbâs ayağ üzre tilâvet etdirdi. Hâlâ ol âyîn anlardan kaldı.

Bunları lisân-ı Arab'da halîfe ve emîrü'l-mü’minîn ve emîr ve sultân ve selâtîn ve el-melik hâkân ve mü’eyyed **[Y 25a]** min-indillâh deyü medh ederler.

Ve'l-hâsıl Abbâsiyân'dan otuz halîfe Bağdâd'dan Mısır'a kâ’immakâm gönderüp Mısır'a hükm ederler. Tâ Hulâgû Hân-ı la‘în asrında el-Musta‘sım Billâh'da inkırâz bulup evlâdları Mısır'a firâr etdiler.

Ve Mansûr Devânikî sene 309 Malatıyye'yi binâ etdi. Ve Mekke'ye gelüp Harem-i şerîfi tevsî‘ edüp bir minâre ihdâs eyleyüp sene 851[?] altmış üç yaşında Mekke'de merhûm olup Mu‘allâ'da medfûndur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Bu âl-i Abbâsiyân'ın zamân-ı hilâfetlerinde sâ’ir bilâdlarda on iki tabaka pâdişâhlar var idi. Cümlesi İslâm selâtînlerinden sikke ve hutbe sâhibleri idi. Evvelâ,

Devlet-i âl-i Sâsâniyân

Tokuz neferdir. Müddetleri 91 sene. Andan,

Devlet-i Diyâle

On beş neferdir. Müddetleri 200 sene. Andan,

Devlet-i âl-i Sülferiyân

On beş neferdir. Müddet-i hilâfetleri 103 sene. Andan, devlet-i âl-i Abbâs'ın bir sınıfı Kürdistân'a düşüp anlar dahi on iki tabaka oldular.

Divel-i âl-i Abbâsiyân-ı Ekrâd

Tabaka-i evvel: Musul'a karîb Cezîretü'l-Ömer'de Hâkim-i Cizre. Yigirmi bin tüfeng-endâz askere mâlikdir.

Tabaka-i sânî: Seyyid Hân. Kırk bin askere mâlikdir.

Tabaka-i sâlis: Hâkim-i Sûrân. Yigirmi bin âdeme mâlikdir.

Tabaka-i râbi‘: Hâkim-i Ardalân. On bin askere mâlikdir.

Tabaka-i hâmis: Hâkim-i Harîr. On beş bin tüfeng-endâza mâlikdir. Ve,

Tabaka-i sâdis: Hâkim-i Pinyanişi. Beş bin âdem olur.

Tabaka-i sâbi‘: Hâkim-i Mahmûdî. Sekiz bin askere mâlikdir, ammâ cümle Kürdistân'a belî demez bir şecî‘ ü bahâdır âteş-feşân askerdir. Ve,

Tabaka-i sâmin: Hâkim-i Hakkârî. Hemân kırk bin piyâde-i Cülo tüfeng-endâz askere ve on bin esb-süvâr askere mâlikdir. Bin altmış beş târîhinde İpşîr Paşa efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya Van'ı verüp hakîr Hakkârî hâkimi Yezden şîr'e mukarrer ile hil‘at götürdüm. Ol alay-ı azîmde askerlerin seyr [ü] temâşâ eyledim. Hakkâ ki âteş-feşân asker-i Hakkâriyân'dır. Andan,

Tabaka-i tâsi‘: Hâkim-i Hizân. On bin askere mâlikdir. Ve,

Tabaka-i âşir: Hâkim-i Bitlîs. Yigirmi bin askere mâlikdir. Zîrâ zîr-i hükmünde yigirmi aşîreti vardır. Ve,

Tabaka-i hâdî aşer: Hâkim-i Hazzo. Sekiz bin Hâlitî ve Çekvânî ve Yezîdî kavime mâlikdir. Ve,

Tabaka-i isnâ aşer: Hâkim-i Palû. On bin askere mâlikdir.

Bu zikr olunan on iki hükûmet kânûn-ı Selîm Hân-ı Evvel'den berü azl u nasb kabûl etmezler. Evlâd-ı evlâda vüzerâ arzıyla, emr-i pâdişâhî ile hükûmetdir. Ve bunlara taraf-ı pâdişâhîden nâme ve emirlerinde Cenâb-ı İzzet-me’âb yazılır.

Ve bu hâkimlere ahâlî-i vilâyet "Hân" derler. Ammâ bu zikr olunan on iki aded tabaka hâkimleri kendülerin nesl-i âl-i Abbâsiyân'dan ederler.

Bunlardan gayrı Erzurûm eyâletinde ve **[Q 168b]** Diyârbekir'de ve Van'da ve Musul ve şehrizol'de ve Bağdâd eyâletlerinde kâmil iki yüz ocak **[Y 25b]** beğleri vardır. Bunların azl [ü] nasbları vâli-i vilâyet elindedir. Meselâ livâ-i **[P 166b]** Eğil ve Mifârıkîn ve Kârni ve Hirûn [ve] İspa‘ird ve Zirîkî ve Bârgîrî ve Malazgir[d] gibi sancaklar vardır. Hamd-i Hudâ ol sengistân yerlerde yedi yıl bu Kürdistân'ı seyâhat eyledik. Ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz mertebe tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur.

Ve âl-i Osmân ile Acem mâbeyninde bu Kürdistân seddi olmasa âl-i Osmân huzûr edemezdi. Zîrâ Acem hasm-ı kavî, şecî‘ u fetâdır. Mısır'a mâlik olanlar bu Ekrâd-ı Abbâsiyân'dandır. Andan,

Devlet-i âl-i Keyâniyân-ı Acem

dir. Memâlik-i Îrân-zemîn ve Mâverâ’ü'n-nehir. On bin neferdir. Müddetleri (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Eşkâniyân

Yedi neferdir. Hükûmetleri Hemedân ve Dergezîn ve Erdebîl'dir. Müddetleri 78 sene. Bunların ecdâdı Hazret'den evvel zamân-ı cehâletde pâdişâhlar idi. Me‘mûn'dan sonra bu yedi nefer İslâm'da halîfe olup Eşkâniyân derler.

Devlet-i âl-i Kırvâniyân

Altı neferdir. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. Ve,

Devlet-i Mâmâniyân

[(---)] nefer. Müddetleri (---) sene. Ve,

Devlet-i âl-i Sâsâniyân

Nefer (---) (---). Müddetleri (---) sene. Ve,

Devlet-i âl-i Mâhâniyân

İbtidâ tulû‘ları Mâverâ’ü'n-nehir'de Mâhân diyârından Cingiziyân derdinden terk-i vatan eyleyüp Ahlât diyârında Sultân Evhadehullâh ki Bitlîs hâkimlerinin ecdâdıdır, anların yanında sâkin olup şecî‘ ü bahâdır kavim olmak ile ahâlî-i memleket bunlardan şükrân üzre olup beğ etdiler.

Yüz yetmiş sene hükûmetleri Ahlât'da olup yine âl-i Cingiz derdinden Ahlât memleketinde olan milk [ü] emlâkların terk edüp Konya'da âl-i Selçukıyân'a dâhil düşmeğe giderken nehr-i Murâd sâhilinde Ca‘ber kal‘ası dibinde Süleymân şâh serdârları gusl ederken gark olunca Erduğrul serdâr olup âl-i Selçuk'a mülâkât günü Konya sahrâsında bir azîm cenge duş olup bir cebel-i âlînin zirvesinde temâşâ edüp gördüler kim Tatar gâlib, karşu tarafda Selçukıyân tarafı mağlûb.

Hemân Koca Erduğrul yedi yüz fetâsıyla Tatar üzre doğrulup tîrleri bârân gibi yağup şemşîr-i perrân geçüp mukaddemâ cânların acıtmış Tatar'a eyle bir sâtûr-ı Erduğrulî ururlar kim cümle Tatar'ın eğrisin doğru ederler.

Bu fütûhâtdan Selçukıyânın mürde dilleri hayât bulup Erduğrul'a i‘zâz [u] ikrâmlar edüp atebe-i âlîsinde kubbe beğlerinden beğ eder ve mâl-ı Kârûn'a gark edüp "Bursa tekuru câniblerinde ne kadar yer feth edersen milkiyyet üzre kabza-i tasarrufunda olsun" deyü serdâr-ı mu‘azzam edüp bi-emrillâh Ertuğrul ne cânibe müteveccih olursa mansûr [u] muzaffer gelüp mâl-ı ganâyim ile Sultân, Selçukî diyârın ganîmet ederdi.

Bu mezkûr Ertuğrul âl-i Mâhâniyân âl-i Osmân'ın ecdâdlarıdır. Hâlâ şehr-i Ahlât'da **[Y 26a]** zamân-ı hükûmetlerinde on iki kubbe mevtâları tahtlar üzre silâhları ile ter ü tâze dururlar. Cümlesin bu hakîr ziyâret etmişimdir. Hattâ yârân mâbeyninde bir âdeme tâ‘n yüzünden "Ahlâd kadîdi gibi ne durursun" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Ve bu âl-i Mâhâniyân cedd-i âl-i Osmân şehr-i Ahlât'da kırk dörd nefer hâkimü'l-vakt olmuşlardır. Hâlâ devlet-i âl-i Osmân inkırâzu'd-devrân mü’ebbed ola kim bu sülâle-i pâk-zülâldendir kim hâlâ Irâk-ı Bağdâd-ı behişt-âbâd ve Ümmü Dünyâ Mısır-ı Kâhire-i nâdiretü'l-asıra ve Mekke ve

Medîne ve bilâd-ı Engürüs'e ve Rûm ve Arab u Acem hâkânı olup sultânü'l-berreyn ve'l-bahreyn olmuşlardır. Cümle hulefâlar bu tahrîr olunan selâtînlerdir. Andan,

Zikr-i devlet-i âl-i Benî Resûl

On beş neferdir. Yemen'e ve Aden'e ve San‘ân'a mâlikler idi. Diyâr-ı Yemen'e Cezîre-i Arab derler. İklîm-i örfiyyedendir. Bunu şarkdan cenûba ve cenûbdan garba varınca Bahr-i Kulzüm ihâta etmişdir. Ve mâ-bâkîsi berriyye cânibinden Bahr-i Lahsa'ya ve Buhayre-i Yemen'e varıca şarkdan garba bir hatt-ı fasıl kılınmışdır.

Ammâ vilâyet-i Yemen denmesinin bir kaç nev‘ üzre vech-i tesmiyesi var. Evvelâ Yemen'de bir kişi cânib-i şarka müteveccih olsa bu iklîm, cânib-i yemîne geldiğiyçün Yemen derler. Bir ma‘nâda Ka‘be-i şerîfin yemîninde olduğıyçün Yemen dediler.

Zamân-ı cehâletde pâdişâhlarına "Tübba‘" derlerdi. Cemi‘ olsa "Tebâbi‘a" derler. Ammâ bu sâdâtlar mutasarrıf olaldan berü melik derler, ammâ hâlâ imâm derler.

Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında diyâr-ı Yemen'e istîlâ edüp mutasarrıf oldular. Ammâ hâlâ Zeydî mezhebdir. Nikâh-ı mut‘ayı âşikâre etmişlerdir. Bir avreti ücret ile bir kaç gün tasarruf edüp andan bir gayrıya varmağı revâ görmüşlerdir.

Ve bu iklîm-i Yemen dörd hükûmetdir. Birbirlerine mutî‘ değillerdir. Dağlarda sâkin olanlar cimri Urbân-ı uryândır, ammâ sâfî tüfeng-endâz âteş-feşândır.

Ve bu âhâlî-i Yemen gâyet sulehâ-yı ümmetdirler, çoğu şürefâdır. Ekseri evlâd-ı Sahâbe-i kirâmdır. Zîrâ Hazret-i Risâlet asrında ashâb-ı Resûlullâh bu Yemen'e nakl etmişlerdir. Zîrâ Yemen hakkında bir hadîs-i şerîf vardır. *Aleyküm* (---) (---) (---) (---) (---) (---). Ve keremât zâhir olmuş niçe kibâr-ı evliyâullâhlar âşikâre. Andan,

Devlet-i şürefâ-yı Mekke ya‘nî âl-i Hâşimiyân

Taht-ı tasarruflarında olan Hicâz ve Tâ’if ve Abbâs ve Medîne ve Vâdi'l-kurâ ve şehr-i Semûd'da nihâyet bulup bir kaç kerre Yemen şürefâlarıyla cem‘ olup Mısır'a mâlik olmağa bezl-i himmet etdiler, ammâ müyesser olmadı.

Cümle otuz sekiz nefer hasîbü'n-nesîb ırk-ı tâhirden Hüseynîlerdir. Müddet-i devletleri hâlâ mü’ebbeddir. Bunlara âl-i Haydarî dahi derler. Andan,

Devlet-i şürefâ-yı Mekke ya‘nî âl-i Benî Katâde

Yigirmi yedi neferdir. Alî ibn Ebî Tâlib'e müntehîdir. Bu şürefâların **[Y 26b]** kavl-i sahîhleri üzre Hazret-i İsmâ‘îl'den berü peygamberzâdeleriz, derler. Ceddimiz Benî Cürhüm kabîlesi Yemen'den hicret edüp Mekke'ye gelüp tavattun etdiklerinde Hazret-i İsmâ‘îl Benî Cürhüm'den bir kız alup andan tevellüd eden Hazret-i (---) sinni kırka bâliğ oldukda Arabî kelâm ile suhuf nâzil olup lisân-ı Arabî andan kaldı, derler.

Ve cemî‘i şürefâ Hazret-i Risâlet'e hâtır-mânde olduklarından nesl-i kadîm olmağı ızhâr etmeğiçün eyle derler. Hattâ bir kaç kerre hakîr Mekke'de gördüm ki cenâzenin Rûm'da başı ileri gider, ammâ Mekke'de ayakları ileri gidüp mü’ezzinler "lâ-ilâhe illallâh" derler, "Muhammedün Resûlullâh" demezler.

Hakîr ba‘zı yârânlarımız şürefâlardan su’âl etdim. Cevâb etdiler kim,

"Nihâyet yok bir da‘vâdır. Vallâhi selef ecdâdlarımıza Hazret-i Resûl hâtır-mânde olup Medîne'ye hicret buyurup anda merhûm oldu. Niçün vatan-ı aslîsin terk edüp Yesrib gibi yerde kaldığından ecdâdlarımız dahi Hazret'e hâtır-mânde olup ‘lâ-ilâhe illallâh’ derler, ‘Muhammedün Resûlullâh’ demezler" deyü cevâb etdiler. Bir garîb [ü] acîb da‘vâdır, eyle olur. Anlar hasîbü'n-nesîblerdir. Nâz [u] niyâzdan hâlî değillerdir, dahl etmemek gerek, zîrâ çelebilerimizdir. *Hafızakellâhu ta‘âlâ.*

Ezîn-cânib ve bu seyâhat etdiğimiz memâlik-i mahrûselerinde niçe kerre yüz bin sahrâ-nişîn boylar ve beğler vardır.

Ve sengistân ve çölistânında niçe bin aşâyir [ü] kabâ’il beğleri var, ammâ sikke ve hutbe sâhibleri olmadıklarından tahrîr olunmadı. Ammâ yine anlar dahi sâhibü's-seyf ve'l-kalem idiler kim anların da hükûmetleri min-indillâhdır kim ellerine âlet-i tîğ-i hadîd-i âteş-tâb sunulmuşdur. Her bâr anınla halîfe-i rûy-i zemîn olan abîd-i anîdin kellesin galtân edüp mazlûm ibâdullâhları zâlim kimesneler zulmünden emîn ederler. Beyt:

Ger ne-bûdî satvet-i sultân revân

Hâne-i mazlûmân be-gîred avân [65]

Ve Cenâb-ı Bârî kulları üzre gürûh-ı halîfe-i pür-şükûhun nef‘ini gavs-ı a‘zam ve ricâlü'l-gayb nef‘inden ziyâde etmiştir. *Allâhümme âfinâ.*

Cihân-bân-ı âlî-câh halîfe-i rûy-i zemîn olmasa islâm, îmân u i‘tikâd ve tâ‘at [u] ibâdât emri câri olmayup dîn-i mübîn muhtell ü müşevveş olurdu. **[Q 169a]** **[P 167a]** Âye[t]: [66] âyet-i şerîfi delîl-i kat‘îdir.

Ey imdi hemân Cenâb-ı Bârî bu edîm-i arzda halîfeleri dâ’im eyleye. Hadîs: [67] hadîsi üzre hâkim-i şemşîrbâz olmasa halk birbirlerini yer idi.

Zikr-i ahvâl-i selâtîn-i Mısır-ı Kâhire-i Mu‘izziyye

Dîn-i Muhammedî'de rûy-i arza ibtidâ halîfe olanlar Hazret-i Risâlet-penâh'ın vekîlleri Hulefâ’ü‘r-râşidîn ü mürşidîndir kim ism-i şerîfleri Ebâ Bekir ve Ömer ve Osmân ve Alî'dir.

Bunlara **[Y 27a]** lisân-ı Arab'da emîrü'l-mü’minîn derler. Ve İmâm Hasan'a ve İmâm Hüseyn'e ve âl-i Emeviyyûn'a ve âl-i Abbâsiyân'a dahi emîrü'l-mü’minîn derler.

Çâryâr-ı Güzîn'den ibtidâ Mısır'a mâlik olan Hazret-i Ömer'dir. Be-dest-i Amr ibnü'l-Âs.

Andan âl-i Emeviyyûn mâlik olmuşdur.

Andan âl-i Abbâsiyân mâlik olmuşdur.

Bunlar dahi iki tabakadır. Bir tabakası Bağdâd'dan kâ'immakâm gönderirlerdi. Bir tabakası Hulâgû cenginde âl-i Abbâsiyân inkırâz buldukdan sonra küçük evlâdları çöl urbânında bulunup Melik Tâhir Baybars çölden Mısır'a getirüp mesned-i hilâfetde ber-karâr edüp müstakil halîfe oldular. Andan,

Diyâr-ı Mısır'da âl-i İhşidiyyûn

Cümle (---) neferdir. Müddetleri (---) sene. Ba'dehu Mağrib-zemîn'de âl-i Fâtımiyyûn'dan Mu'izzüddîn Kâhire nâm bir pâdişâh-ı azîmü'ş-şân Ezher nâmında bir Habeşî Arab kuluna yigirmi bin kîse verüp "Mısır içinde bir hayrâtımız olsun" deyü İhşidiyyûn'dan izin taleb etmiş. Ricâları hayyiz-i kabûlde vâki' olup Ezher nâm abd-i memlûk tamâm câmi'-i Ezher'e şürû' edüp bu câmi' bahânesiyle Mağrib-zemîn'de ne kadar kûhken ve bennâ ve ırgat var ise Mısır'a leb-ber-leb oldular.

Ve Ezher Arab, ulemâ-yı Mısır'a ol kadar ihsân [u] in'âm eylerdi kim câmi'-i Ezher nâ-tamâm iken cümle tâlib-i ilm anda cem' olurlardı.

Câmi'in itmâmı karîb oldukda bir gün işitdiler kim Mu'izzüddîn Kâhire Mısır'a geliyor. "Bire asker tedârik eylen" deyince Mu'izzüddîn, İhşidiyyûn'un elinden Mısır'ı feth edüp câmi'-i Ezher'de ibâdet etdi.

Anıniçün Kâhire derler kim Mağrib'den Mu'izzüddîn Kâhire feth etmişdir. Nefer (---) devletleri (---) sene olmuşdur. Andan,

Âl-i Benî Bahriyye

Yigirmi sekiz nefer kimesnedir. Devletleri yüz otuz altı sene oldu. (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (1.5 satır boş) .....

Ve âl-i Fâtımiyyîn'den Hâfiz Lidînillâh oğlu Zâfir Billâh'ı Mısır kulu katl eyleyüp yerine Hâfız Lidînillâh oğlu Ebü'l-Kâsım Îsâ pâdişâh oldu.

Bu haber Bağdâd'a âl-i Abbâsiyân'dan el-Muttakî Billâh'a varınca safâsından derhâl vüzerâlarından Melik Nûreddîn Mahmûd bin Zengî'yi şâm ve Mısır'a hâkim edüp azîm asker ile gelüp Mısır'ı zabt edüp andan şâm kal'asın muhâsara edüp derûn-ı hisârda mahsûr olan şâm halîfesi Bâhirüddîn Tuğtekin ceng-âşûb edüp âhirü'l-emr bâ-sulh kal'a-i şâm'ı Nûreddîn Mahmûd'a verdi. Sene 562 târîhinde idi.

..... (1 satır boş) .....

..... (7 satır boş) .....

..... (11 satır boş) .....

Andan sene (---).

Devlet-i âl-i Çerâkese

İbtidâları Berkûk'dur. Âhirleri Tumanbay'dır. Müddet-i hilâfetleri (---) sene ve [(---)] nefer. Cümle ibtidâ bu Çerâkese, Necmeddîn es-Sâlih'den kalmışdır.

Cümle on iki bin ahrec ata süvâr olmuş on iki abd-i müşterâsı vardı. Bir kavilde Timur-ı bî-nûru Sultân Ferec bozup mâl-ı ganâyimiyle ve cümle abd-i memlûklarıyla Mısır'a getirüp **[Y 27b]** Çerkes ve Abaza ve Gürcî ve Rûs Sultân Ferec'den Mısır'da kaldı, derler.

Bâlâda Mısır'a mutasarrıf olan selâtînler ale't-tertîb tahrîr olunmuşdur. Âl-i Çerâkize'den sonra ibtidâ Mısır'a mâlik olan âl-i Osmânîyân'dan Sultân Selîm şâh-ı Evvel'dir. İnşâallâh mahallinde Mısır gazâsına azîmet edüp cemî‘i vakâyi‘âtıyla tahrîr olunur.

Mâ-tekaddem Mısır pâdişâhlarına fir‘avn derler. Birkaçı cem‘ olmağile ferâ‘ine dediler. Ve bir sınıfına azîz dediler. Bir sınıfına kabâbıta dediler, cem‘ olsa akbât derler.

Sultân Selîm feth etdikde Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn dediler. Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi'nin ve Ebussu‘ûd Efendi'nin nutk-ı şerîfleriyle Hâdimü'l-Haremeyn dediler.

Süleymân Hân Engürüs'ü feth etdikde sâhib-kırân-ı zamân dediler.

Ve yine Süleymân Hân sene 929 târîhinde Malta küffârı elinden cezîre-i Rodos'u feth etdükde Bahr-i Sefîd içre yedi yüz altmış pâre cezâyirler feth olunup yine Kemâl Paşazâde ve Ebussu‘ûd Efendi sultânü'l-berreyn ve hâkânü'l-bahreyn dediler.

Yine Süleymân Hân Bağdâd-ı behişt-âbâdı feth etdükde ulemâ-yı Rûm Seyyidü'l-Arab ve'l-Acem dediler.

Ve yine Süleymân Hân Mağrib-zemîn'de Tanca ve Cezâyir ve Tûnus ve Tarabulus'u feth etdükde Fâtihü'l-Meğârib dediler.

Mısır'da Tavâşî Süleymân Paşa Süleymân Hân izniyle Hindistân'dan yedi ülke ve yedi bender feth etmeğile Fâtihü'l-Meğârib ve'l-Maşârık dediler.

Hakkâ ki Süleymân Hân kırk sekiz sene hilâfetinde yedi iklîmden memleket feth edüp ekâlîm-i seb‘adan âl-i Osmânı hissemend etmişdir. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ âl-i Osmân'a evvel Gâzî Osmân Beğ, Orhan Beğ, Yıldırım Beğ, Murâd Beğ derlerdi. Tâ Ebü'l-feth Mehemmed Hân'da cümle ulemâ-yı Rûm ulü'l-emr dediler. Zîrâ Ebü'l-feth muhibb-i ulemâ olup ekâlîm-i seb‘adan cümle mütebahhirîn-i ulemâ ve meşâyihini cem‘ etmişdi. Kendüler dahi fâzıl ü âlim ve âmil ü kâmil mücâhidün fî-sebîlillâh pâdişâh idi.

Mesned-i hilâfetde ber-taht otururken dâ‘imâ ser-i sa‘âdetinde mollâ **[Q 169b]** örfü ile oturup dîvân ederdi. Bundan evvel bir pâdişâh mollâ örfü geymeyüp bunlar geyerdi. Evvelki mülûklerin tâcları

ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Bursa'ya varan âşıkâna hafî değildir.

Ba‘dehu Ebü'l-feth İslâmbol'u feth etdikde Arab u Acem'den Horâsân ve Irâk'dan yetmiş **[P 167b]** aded kibâr-ı evliyâullâh bile idiler. Hattâ Akşemseddîn Sultân ve Ensâr Dede Gürânî Sultân ve mecâzibûndan (---) Sultân ve ulemâ-yı ızâmdan Monlâ Gürânî ve Emîr Buhârî ve (---). Bunlar emsâli kibâr-ı ulemâlar var idi.

Bu zikr olunan ulemâların ba‘zısı Sultân Mehemmed'e Ebü'l-feth Mehemmed Hân dediler. Ulemâ-yı Rûm sultân dediler. Ve cümle meşâyihân-ı Acem ol fetih günü hûn-ı insânı görünce **[Y 28a]** Sultân Mehemmed'e hünkâr dediler.

Ve Ebü'l-feth Mehemmed Hân ba‘de'l-feth-i İslâmbol cemî‘i asâkir-i İslâmı Okmeydânı'nda cem‘ edüp azîm ziyâfetler edüp dâmenine hon doldurup guzât-ı müslimîne bezl etdi. Lisân-ı Pârsî'de hon etmeğe [ekmeğe] derler. Ol gün hon bezl eylediğiyçün ulemâ-yı Acem dahi hünkâr dediler.

Ve bir rivâyetde İslâmbol muhâsara olduğu günlerde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Levend çiftliği nâm mahalde iki yüz pâre firkate inşâ edüp Okmeydânı'ndan darı üzre gemiler bâdbânların küşâde kılarak azebistân askeri bu gemileri şâhkulu nâm kapudanın re’yi ile Tershâne bâğçesi kurbunda deryâya endirüp âlât-ı mühimmâtları müheyyâ olup âmâde durdular. Hâlâ ol gemilerin Okmeydânı sahrâsı içre güzer etdiği yerler zâhir ü bâhirdir. İslâmbol kal‘ası içinde Tekür sarâyı nâm mahalde Tekür Kral bu karada yelkenlerin açup gelen gemileri görünce Kostantıniyye'den me’yûs oldular. Zîrâ kitâblarında nücûm kuvveti ile yazmışdı kim;

"Muhammed kavminden bir Mehemmed Melik gele, başında kadı sarığı ola ve katıra bine. Cümle bisâtı kayış ola ve sof geye ve ayağında âsumânî çizmesi ola ve karadan gemiler yürüde, gelüp Kostantîn'i ala" deyü Atmeydânı'ndaki çâr-gûşe dikilitaşda mastûrdur. İm’ân-ı nazar ile temâşâ eden yârâna zâhirdir.

Hemân ki küffâr bu gemilerin karadan deryâya geldiklerin görüp bir gayrı tedârik edelim, derken hikmet-i Kâdir [u] Kayyûm Sarâyburnu'ndan Fransa küffârından on iki pâre patrona kalyon zâhir olup imdâd geldiler. Zîrâ cümle küffâr deryâdan emîn idi. Ve bay [u] gedâsı kara câniblerinde ceng ederlerdi.

Ve Tekür Kral dahi Eğrikapu'da Tekür sarâyında idi. Ve deryâ taraflarında kuş uçmazdı, zîrâ bin pâre balyemez toplar Sarâyburnu'nda ve yüz pâre top Kız kulesinde ve beş yüz pâre top Tophâne-i atîk ki hâlâ Galata'da Kireçkapusu derler, onda idi.

Hakîr âlem-i sabâvetde o Kireçkapusu'nda toplar durup yevm-i ıydeynlerde şâdumânîler ederlerdi.

Murâd Hân-ı Râbi‘, Hâfız Ahmed Paşa'yı Bağdâd'a serdâr gönderdikde ol topları bozup hurde balyemez toplar inşâ edüp gemilerle İskenderun'a andan üç günde Birecik kal‘asında nehr-i Murâd kelekleri ile Bağdâd'a gönderdiler.

Ezîn-cânib, bu zikr olunan Sarâyburnu sacayağı boğazlar böyle balyemez toplar ile ârâste olduğundan havf [u] haşyetleri olmayup imdâda gelen on iki pâre gemiler küffârın bıtrîkhâneleri iskelesi olan

Fenerkapusu nâm mahalle geldikde bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atup bir şâdumânîler ederler kim ta‘bîr olunmaz.

Ba‘dehu anda lenger-endaht olup ba‘zı nasârâ karaya çıkmak **[Y 28b]** sadedinde iken beri tarafda Sultân Mehemmed'in karadan enen iki yüz pâre hâzırbâş firkateleri ile şâhkulu Re’îs ejder ininden çıkar gibi çıkup "avanta kanalya" deyüp berg-i hâtif gibi küffâr gemilerine erüp bi-emrillâh on iki pâre gemiye top u tüfeng atdırmayup feth edüp keşân-ber-keşân çekerek Tershâne bâğçesine getirirken içindeki Fransa kefereleri lehce-i mahsûsları ile;

"Ki parlar sinyor, ki parlar" derler.

Bizim asker dahi;

"Paralamazız, bütün alırız, sizi küreğe dizeriz. Sizinle vilâyet vilâyet kâfir memleketlerin almağa gezeriz almağa gezeriz avlamağa gezeriz" derler.

Küffâr-ı hâksâra bu bir rahne-i azîm dahi olup vâveylâya düşdüler. Ebü'l-feth'e bu gemilerin fethi haberi gidüp Ebü'l-feth Edirnekapusu muhâsarasında idi. Yâvedûd iskelesinden Ebü'l-feth bir kayığa binüp Tershâne bâğçesinde on iki pâre kara cehennem-misâl cehennem kütüklerin görüp içinde olan mâl-ı ganâyimin kânûn üzre öşrün çıkarup mâ-bâkîsin gazâda bulunan mücâhidîne tevzî‘ etdiler.

Meğer bu gemilerde Fransa kralının bir pençe-i âfitâb kızı İslâmbol tekuruna nâmzâd imiş. Ol bânû-yı nâ-şükûfteye cevârî olmak içün Akka ve Gazze ve Remle câniblerin küffâr gâret etdükde bin aded duhter-i nâ-şükûfte pâkîze-ahter ümmet-i Muhammed kızları bile imiş. Anları cümle Akşemseddîn'e Allâh emâneti verüp Koca Ebü'l-feth yine kal‘ayı muhâsaraya meşgûl olup bi-emr-i Hudâ hicret-i Nebeviyye'nin sene 857 târîhinin mâh-ı Temmûz'unda Akşemseddîn hazretlerinin ta‘yîn eylediği günde feth olup târîhi *âharûn* vâki‘ olmuşdur.

Latîfe-i Tasavvufâne

Andan Ebü'l-feth Tershâne bâğçesine gelüp Fransa kralının kızıyla kuc kucağ olup cihâd-ı ekber edüp kal‘a-i cân mezâri‘inin bâbın kal‘ edüp içine asker-i nefs koyulup rahim nâm mahalle varınca yürüyüş edüp bu kal‘ayı dahi feth eder.

Hikmet-i Hudâ ol cengde Ebü'l-feth beli nâm yerden şehzâde Bâyezîd ünüp [enüp] rahm-i mâder nâm mahalle düşüp tokuz ay on gün ceng ede ede halâs olup bir şehzâde-i cüvân-baht oldu. Mukaddemâ bu Fransa kızının kal‘asın ol gece Ebü'l-feth feth etdükde ba‘de-gusül Akşemseddîn huzûruna Mehemmed Hân gelüp dest-bûs etdikde Akşemseddîn eydir:

"Bu gece hûnkârlık etdiniz, ya‘nî kan akıtdınız. Fransa kızının bekâretin izâle eylediniz." buyurdular.

Ve yine Akşemseddîn eydir:

"Sizden ricâmız oldur kim hakîkat üzre hûnkârlık edin. Sizinle bu İslâmbol fethinde bulunan guzât-ı müslimîne etmek ekmek kemik verin ki size honkâr demek sahîh ola" deyüp ricâ etdikde koca Ebü'l-feth

Sultân Mehemmed cümle guzât-ı müslimîne tîmâr ve ze‘âmet honu ihsân etdiğiyçün hünkâr dediler.

Her pâdişâhın birer elkâbı olup âl-i Osmân'a sultân ve Hâdimü'l-haremeyn ve sultânü'l-berr ve'l-bahr **[Y 29a]** ve seyyidü'l-Arab ve'l-Acem ve sâhib-kırân şarken ve garb[en] ve hünkâr denmesinin aslı budur, *ve's-selâm.*

Ammâ Selîm şâh-ı Evvel Mısır'ı feth ederken Mısır Urbânı "İllâ yansuru's-sultân Selîm" derlerdi, ammâ lisân-ı Acem'de âl-i Osmân'a şâh-ı kayser-zemîn derler. Ve kendü şâhlarına şâh-ı Îrân-zemîn derler. Ve Mısır emîrü'l-haccına sultânü'l-berr derler. Hakîkatü'l-hâl sultân denilse vechi vardır. Âl-i Osmân'ın âb-ı rûyı huccâc-ı müslimînin mu‘îni bir ulu hizmetdir.

Ve çöl Urbânlarında ba‘zı ocak beğleri var, anlara âlem-i seyâhatde çok mihmân olmuşuz. Urbân tâ’ifesi anlara dahi sultânü'l-berr derler. Amma şâm çölü Urbânı şeyhlerine âl-i Benî Reşîd ve âl-i Benî Umûr ve âl-i Benî Ribâh ve âl-i Benî Zühd derler.

Ammâ hâlâ Mısır vezirlerine azîz-i Mısır derler ve mütevellî ve nizâmü'd-devle derler ve kâfil-i Mısır ve vâlî-i Mısır derler.

Ve Mısır subaşılığı yol ile müteferrika ocağından olur. Subaşıya dahi vâlî-i Mısır derler. Mâ-tekaddem subaşılık fir‘avndan kaldı. Fir‘avnın tulû‘u subaşılıkdandır. Pâdişâhını gece tebdîl-i câme bulup Salîbe çârsûsunda pâdişâhı salb **[Q 170a]** edüp yerine fir‘avn müstakil pâdişâh olup [68] dedi.

Mürûr-ı eyyâm ile Mısır'da subaşılık kem-nâm olup tâ Hazret-i İmâm şâfi‘î'ye gelince Mısır'da subaşı yok idi.

Hikâye-i garîbe

İmâm şâfi‘î Bağdâd'dan gelüp Mısır'a kadem basdıkda harâmîler hânesin gâret edüp cemî‘i ictihâd etdüği te’lîfâtlarını **[P 168a]** ve tasîhe geçmemiş niçe yüz mücelled kitâb olacak evrâk-ı perîşânların serîka ederler. İmâm şâfi‘î perîşân-hâl olup ifnâ-yı vücûd edüp te’lîf etdüği kitâb-ı nefîseler ve mesâ’il-i azîmeler gitdüğinden müte’ellim olup Sultân Muhammed-i Ekrâd'a varup;

"Tiz bir gaddâr, hûnhâr, kattâl bir âdemi vâlî eyle" buyururlar.

Muhammed-i Ekrâd hazretleri ricâlarını kabûl edüp bir şedîd âdemi subaşı edüp ol âdem Mısır'ın altın üstüne getirir. Meğer bir müdebbir ü mubassır ve ferâset sâhibi âdem imiş. Bir gece hânesinde mevlûd edüp cemî‘i ulemâ-yı Mısır'ı mevlûda da‘vet edüp esnâ-yı musâhabetde subaşı eydir:

"Yâ meşâyih, mesmû‘unuz olmuşdur kim bizi İmâm şâfi‘î çerâğ edüp subaşı etdi. şimdi bizden bartıl ister. Mezheb-i şâfi‘îde böyle etmek helâl midir? Sizler ulemâ-yı Mısır olsanız gerek, bize bu zulmü revâ görürmüsüz?" deyü su’âl edince meğer cümle ulemâ-yı Mısır İmâm şâfi‘î'ye sâhib-i mezheb oluyor deyü dâğ-ı derûnları var imiş. Hemân ulemâ-yı Mısır eyitdiler:

"Yâ vâlî! Sakın bir akçe verme. Biz anın mezhebin kabûl etmeziz. Mezheb-i kadîm sâhib-i *Tefsîr-i Cerîrî*'dir. Biz anın ne kadar kitâbları var ise serîka etdirdik. Birkaç günden sonra cümle te’lîfâtların

âteşe yakarız ve kendüyi dahi recm ederiz yâhûd vilâyet-i Sûdân'a **[Y 29b]** nefy-i beled ederiz" dediler.

Subaşı nezâketle haberi alup eydir:

"Yâ nukkâbe ve yâ üstâdenâ! Siz mevlûdu tamâm edin, şimdi surre ve atıyyeleriniz alırsız" deyü şehri kol dolaşır bahânesine gidüp doğru Sultân Muhammed-i Ekrâd'a varır.

Ulemâlardan istimâ‘ etdüği kelimâtları bir bir takrîr etdükde ol gece sultân dahi atlanup cümle ulemâyı subaşı evinde habs edüp ulemânın evlerin basup İmâm şâfi‘î'nin cümle emvâl [ü] erzâkı meydân-ı mahabbete çıkup ale's-sabâh dîvân-ı pâdişâhî olup subaşı eline İmâm şâfi‘î izniyle mutlak buyuruldusu verüp İmâm şâfi‘î'nin hilâfında olanların iki yüz müte‘addid teşeyyü‘ irtikâb etmiş kimesneleri katl ederler.

Ve iki yüz mikdârı dahi tâ’ib [ü] tâhir olup İmâm şâfi‘î'den tecdîd-i mezheb edüp halâs olurlar.

Bu yüzden İmâm şâfi‘î'nin kitâbları zuhûra gelüp mezheb-i şâfi‘î dahi i‘tibâr buldu. Hâlâ Mısır subaşıları üç yüz eli nobutlu kavvâslarile ve on iki cellâdlarile her sabâh subaşı kapusun açup cümle huddâmları hâzır olup ba‘de'd-du‘â;

"Pîr-perverimiz ve sebeb-i rif‘atimiz Hazret-i İmâm şâfi‘î rahmetullâhi aleyh" deyü du‘â edüp ba‘dehu taraf taraf gece ve gündüz tecessüs-i ahvâl ederek enâyî hırsız ve neşşâl ve hemyânkesici var ise elbette bulurlar, ammâ gayrı cümle veled-i zinâ-yı Mısır, subaşıların der-i defterindedir.

Subaşı elinde mutlak buyuruldusu olsa ana vâlî-i vilâyet derler. Cümle aşkıyâlar andan havf ederler. Zîrâ eğer suçlu ve eğer suçsuz bir nâ-hemvâr evzâ edeni bile katl edüp geçer gider. Islâh-ı âlem içün böyle âdem katl etmese Mısır fellâhının zabtı rabtı mümkin değildir.

Husûsan gözü sürmeli ve eli tesbîhli başı misvâklı vâ‘ız ü nâsıhları bile hırsız ve harâmîlere mu‘în ve yatakdır.

Ve'l-hâsıl cemî‘i nâ-şer‘î şey’e ulemâ-yı Mısır mürtekiblerdir. Hattâ icâre-i tavîle nâmıyla bir vakfullâhı toksan seneye bir herîfe bey‘ ederler. Oğul oğula milk-i mevrûsu olup cümle vakfullâhı bile böyle uğurlayup niçe bin dâr-ı kurrâ ve dârü'l-hadîs ve medârisleri hâneler eylemişler.

Hemân Mısır'a bir hâkim-i cebbâr lâzımdır, ammâ gulû-yı âm edüp hükûmet etmeğe dahi komazlar. İmdi fermân mülk sâhibinde kaldı. Nice dilerse eyle eder, *ve's-selâm.*

el-Faslu'l-hâdî aşere
Mısır cezîresinde olan kırk sekiz selâtîn ve melikleri beyân eder

Seyyâhân-ı Rûm'a şöyle ma‘lûm ola kim Cenâb-ı Bârî rûy-i arzın rub‘-ı meskûnunda Bahr-i Okyûnûs ve Bahr-i Muhît ve Bahr-i Sefîd içre benî âdem ile müzeyyen niçe kerre yüz bin cezâyirât halk etmişdir, e*l-ilmü indallâh.*

Ammâ on iki bin cezîre Hindistân ve Çîn ü Sindistân deryâsında halk olunmuşdur.

Hakîr Hind cânibine seyâhatimiz olmamağile **[Y 30a]** tahrîre cür'et olunmadı.

Ammâ Bahr-i Sefîd'de yedi yüz altmış pâre sagîr ü kebîr cezâyirât âl-i Osmân'ın dest-i hükmündedir. Meselâ Karadeniz'de cezîre-i Kırım, Akdeniz'de cezîre-i Kıbrıs ve cezîre-i Mora ve cezîre-i yeni fetih Girid, bunlar cümle yedi yüz altmışar ve yetmişer mîl cezîrelerdir. Bi-kavli Batlîmûs mühendis ve bi-kavli Padre ve Kolon ki fâtih-i Yeni Dünyâ'dır, cezîre-i Midilli ve cezîre-i İlimni ve cezîre-i Sakız ve cezîre-i İstanköy ve cezîre-i Rodos, bunlar dahi âl-i Osmân hükmündedir, ammâ üçer ve dörder yüz mîl pür-mahsûl bâğ-ı behişt-misâl cezâyirlerdir.

Ve yine Akdeniz içre cezîre-i Misine yedi yüz yetmiş mîl bir cezîredir kim ma'mûr [u] âbâdân olalı içine yağı ayağı, harâmî ayağı basmamışdır. Hâlâ İşpanya kralı hükmündedir.

Ve cezîre-i Mayorka ve cezîre-i Minorka dahi yedişer yüz mîlde bulunmuşlardır. Bunlar dahi mahsûldâr, benî âdemle mâl-â-mâl cezîrelerdir. İşpanya hükmündedir.

Ve cezîre-i Korsika. Bu dahi Akdeniz içinde Cezâyir'e karîb yedi yüz mîl bir ma'mûr cezîredir. Kâh İşpanya ve kâh Portakal hükmüne girmişdir. İlâ'l-ân İşpanya'dadır.

Ammâ Sebte boğazından taşra çıkup Bahr-i Muhît içre iki bin mîl mağrib cânibine gidüp cezîre-i İngilis. Sekiz bin mîl bir cezîre-i mu'azzamdır kim iklîm-i hâmis ve iklîm-i râbi' içinde bulunmuşdur. İngilis krallarının pâyitahtı Londrine şehri nehr-i Londra kenârında bir şehr-i mu'azzamdır. Bu şehirden gayri yedi yüz pâre şehr-i ma'mûreler var idüği seyyâhân-ı Rûm mâbeyninde meşhûr-ı âfâkdır.

Bundan gayrı yine Bahr-i Muhît içre iki cezîre vardır. Birine cezîre-i (---) birine de cezîre-i (---) derler. Dâ'iren-mâdâr yigirmi mîldir. Cemî'i zamânda İngilis hükmündedir, ammâ İngilis cezîresi gibi ma'mûr u müzeyyen değildir.

Sitâyiş-i cezîre-i azîm ve Ümmü Dünyâ-yı kadîm Mısır-ı Kâhire-i Mu'izziyye.

Ammâ Mısır cezîresi İngilis cezîresinden büyükdür. Cemî'i mühendisîn-i hukemâ-yı selef bin kerre berren ve bahren devr edüp âb [u] hevâsıyla arz-ı beledi ve tûl-ı nehârıyla tahrîr edüp dâ'iren-mâdâr on sekiz bin mîl bir cezîre-i Ümmü Dünyâ-yı Mısır bulmuşlardır.

Ve şekl-i murabba' bir cezîredir. şimâle ve yıldıza nâzır tarafı Akdeniz Sebte boğazından tâ Arîş denizine varınca iki bin mîl Akdeniz sâhilinde Sebte ve Tanca ve Cezâyir ve Tûnus ve Tarabulus ve Cerbe ve Kibrît ve Benî Hilâl ve üç ay çöl ubûr edüp İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât ve kal'a-i Tîne ve buhayre-i Arîş'de tamâm olur.

Andan iki günde Süveys deryâsına varınca karadır. Bâlâda iktizâ hasebiyle selef pâdişâhları bu mâbeyni kat' edüp sâhih cezîre olduğu mukaddemâ tahrîr olunmuşdur.

Andan Süveys deryâsı sâhilinde arz-ı Sa'îd-i âlî'de niçe derbend şehirler var. Ve andan yine yıldıza ve şimâle nâzır Süveys deryâsının karşı **[Y 30b]** kıyıları Ka'be hâkinde Ezlem ve Müveylah ve Yenbû' ve Cidde kal'aları hâkidir.

Beri cânibi yine Mısır cezîresinde Habeş hâkidir kim sâhil-i bahr-i Süveys'de bender-i Burega ve bender-i Kasîra ve bender-i Reyde ve bender-i Abrâş ve bender-i Acûn ve **[Q 170b]** bender-i Donkalâb ve bender-i Et[le] ve bender-i şehr-i Sevâkin Habeş paşasının tahtıdır.

Ve bender-i şehr-i Kîf andan cezîre-i Dehlek ve andan cezîre-i kal'a-i Musova ve andan kal'a-i **[P 168b]** Harkova andan bender-i Zûle andan kal'a-i Hindiyye andan bender-i Tuzla andan bender-i Behlûle andan bender-i şehr-i Zeyla'.

Süveys iskelesinden bu mahalle gelince iki bin mîldir kim bu zikr olunan Habeş benderleri yine Mısır cezîresinden bahr-i Kulzüm ya'nî Süveys deryâsı kenârlarında vâki' olmuş bender-i ma'mûrelerdir.

Andan öte Bahr-i Muhît kenârınca Mısır cezîresinde Zeyla' boğazına gelince andan nehr-i Nîl'in tulû'u başından dolaşup tâ Sebte boğazına gelince on dörd bin mîl yerinde olan benderler ve gayrı ma'mûr şehirler cümle Portakal kralının hükmündedir, kimesnenin tasarrufunda değildir. Bu cezîre-i Mısır içinde kırk sekiz pâdişâhın cânib-i selâsın Portakal ihâta etmişdir.

Evvelâ cezîre-i Mısır eyle bir cezîre-i mu'azzamdır kim hatt-ı istivâ Mısır'a yigirmi menzil karîb derbend-i şellâlât'da bulunmuşdur. Hakîr anda vardıkda rub'-ı dâ'ire ile leyl ü nehâr berâber idi.

Ve iklîm-i evvel ve iklîm-i sânî bu cezîre-i Mısır içinde bulunmuşdur. Ve iklîm-i sâlisin evveli bu cezîre-i Mısır'ın İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât ve Tîne kal'asında bulundu. Böyle bir cezîre-i vâsi'u'l-aktârdır.

Ve bu cezîreyi Nîl-i mübârek tâ ortadan şakk edüp, cezîrenin cânib-i cenûbunda yedi aylık yol, ıssız, beyâbân çöl [ü] çölistân, mesmûm, hayvânâtdan muhâtara yerlerde Cebelü'l-kamer'den nehr-i Nîl tulû' edüp anda yine nehr-i Nîl'den cem' olmuş bir buhayreye dökülüp andan yedi aylık yol cereyân ederek bir kolu cânib-i şimâle Reşîd'e ve bir kolu Dimyât'da ve birkaç tur'a kollar dahi deryaya dökülür. Ammâ bu Reşîd ve Dimyât kolları ana kollardır. Deryâ-misâl Akdeniz'e mahlût olduğu yerlere *"Merecü'l-bahreyni yeltekıyân"* [69] derler. Üç yüz mîl acı deryâyı tatlı edüp deryânın rengin humret üzre eder.

Kaçan Rûm'dan gemiler Mısır'a yakın geldüklerin bilmek içün deryâdan geceyle nûş ederler, eğer lezîz ise Reşîd ve Dimyât'a iki yüz üç yüz mîl kalmışdır, bilirler. Eğer rûz-ı rûşen ise deryânın rengini Nîl kırmızı eder, andan bilürler kim Reşîd ve Dimyât'a karîb geldik deyü kurbânlar ederler.

Ve Nîl'in bir kolu dahi bu cezîre-i Mısır'ın cânib-i garbında Sûdân memleketine cereyân eder. Bir kolu da Mağrib-zemîn'de Girid cezîresi mukâbelesinde Benî Hilâl memleketinde Akdeniz'e munsab olurmuş. Hâlâ cereyân etdüği yerler âşikâredir. **[Y 31a]** Ba'dehu Seyf-i Zülyezen şellâlât boğazların kat' edüp cümle Nîl Mısır'a cereyân edüp Hilâl vilâyetine nehr-i Nîl gitmeyüp mu'attal oldu.

Ve nehr-i Nîl'in bir kolu dahi Cebelü'l-kamer'den tulû' etdikden sonra cânib-i garbda vilâyet-i Sûdân'a cereyân edüp Bahr-i Muhît'e munsab olur.

Ve diyâr-ı Mısır'da niçe kerre yüz bin tur'a-i Nîl cârîdir, ammâ asıl değildir, cümle amelîdir, Nîl tuğyânında cereyân eder. İnşâallâh tur'aları mahallinde beyân ederiz.

Ve bu cezîrenin hatt-ı istivâsından öte cenûb cânibine bir iklîm kadar arz-ı hâliye var idi. şiddet-i hârdan ve mahûf zehirnâk haşerâtlardan benî âdem mutavattın olmaduğı ecilden ekâlîm add olunmamışdır. Hâlâ anda Yeni Portakal sâkinlerdir, deyü Fûncistân'da Hamed İdrîs nakl eyledi. İmdi,

Cezîre-i Mısır böyle bir cezîredir kim nısfından ziyâde âl-i Osmân'ın kabza-i tasarruffunda olan yerleri geşt [ü] güzâr etdiğimizden mâ'adâ cenûb cânibine gitdiğimiz şehirleri ve sikke ve hutbe sâhibi olan selâtînleri ve gayrı melikeleri elkâbları ile beyân eder

Evvelâ,

Selâtîn-i şürefâ-yı âl-i Edârise

dir. Memâlik-i Mağrib-zemîn, nefer beş. İbtidâları İdrîs olduğıyçün Edârise derler. Hazret-i Alî'ye müntehîlerdir, cümlesi Hüseynîlerdir. Müddet-i hilâfetleri (---) sene. Andan,

Selâtîn-i âl-i Hamûd

dur. Memâlik-i Endelüs. Nefer yedi. İbtidâları Nâsır Lidînillâh, ikincisi el-Me'mûn Billâh'dır. Bu makûle isimleri vardır. Müddet-i devletleri (---) sene. Andan,

Selâtîn-i âl-i Muvahhidîn

dir. Memâlik-i Mağrib ve cezîre-i Endelüs. Nefer on üçdür. İbtidâ tulû'ları şâm'dandır. Devletleri (---) sene.

Selâtîn-i âl-i Benî Tâs

dır. Memâlik-i Fas u Meknâs. Nefer yedidir. Müddetleri (---) sene. Bunlara melik dahi derlerdi. Andan,

Selâtîn-i âl-i Mülessemîn

dir. Memâlik-i Mağrib ve Endelüs. Altı neferdir, ammâ Mısır cezîresine ale'l-umûm mâlik olmağa Habeş iklîmi kalmış idi.

Bunların aslı Yemenî'dir. Himyer kabîlesindendir. Hazret-i Ömer hilâfetinde şâm gazâsına bile gelüp ba'de fethi'ş-şâm Mısır'a Amr ibnü'l-Âs'a Mülessemîn cümle kabîlesi ile gelüp Amr ibnü'l-Âs'ın boybeği olup Evcile tibrine hâkim oldu.

Ba'dehu Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Mağrib-zemîn'de Tanca üzre küffârın tuğyânın istimâ' edüp Mısır'dan elli bin askere Mûsâ bin Nasîr'i serdâr edüp Evcile hâkimi olan Mülessemîn'i bile me'mûr edüp cümle askerle varup Tanca kal'asın muhâsara edüp kuvvet-i bâzû ile Tanca'yı feth edüp bu Mülessemîn kal'a-i Tanca'da sâkin kalup tenâsül bularak halîfe oldular. Hilâfetleri bu yüzden vâki' olmuşdur. Müddet-i saltanatları (---) sene.

Selâtîn-i âl-i Benî Harîn

Min mülûk-i Fas u Merânkeş. On yedi neferdir. İki yüz seksen yıldan sonra devletleri zillet [ü]

mezelletle gayre nakl eyledi. Ammâ gâyet şecî‘ ü bahâdır kavim imişler. Bin pâre gemi ile İşpanya ve Portakal'ı nehb [ü] **[Y 31b]** gâret edüp harâc-güzâr olmuşlardı.

Selâtîn-i şürefâ-yı âl-i Kâmiliyan

dır. Memâlik-i Mağrib ve Fas u Merânkeş. Yedi neferdir. Bunlara şürefâ-yı Kâmiliyân derler. Meselâ esmâları Nasreddîn-i Kâmilî ve Süleymân Kâmilî derler. Ve Sübû‘-ı Kâmilî Mısır üzre hurûc edüp deryâ-misâl askerle Mısır'a karîb geldükde Buhayre hâkinde Hûş-ı Îsâ nâm hâlâ bir şehir var, cümlesi anda rîh-i sarsardan kum deryâsı dağlar gibi gelüp cümlesi anda helâk oldular. şürefâ-yı Kâmiliyân bu şerîf Sübû‘uddîn'de kâmil olup kemâlinde nihâyet buldu.

Devlet-i âl-i Benî Ağleb

Hukkâm-ı vilâyet-i Afrika. On neferdir. Bunlara Ağlebiyân derler. Dâ’imâ ceng [ü] cidâlleri İşpanya ile idi. Devletleri (---) sene. Hâlâ Mağrib-zemîn'de bir âdem bir âdeme tasaddurâne güft ü gû eylese "Kavm-i Ağleb misin?" deyü efvâh-ı nâsda darb-ı meseldir. Bi-emrillâh on âdemleri düşman üzre gitse gâlib olurlardı. Ve devletleri (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Benî Kelb

dir. Cezîre-i Saklaba. Tokuz neferdir. Mahâretleri gemiler ile düşmandan intikâm almak idiler. Devletleri (---) sene. Andan,

Devlet-i âl-i Bâdîs

dir. Vilâyet-i Afrika. Sekiz neferdir. Devletleri (---) sene.

Devlet-i âl-i Benî Hafs

Hakîm-i vilâyet-i Tûnus ve İfrîkiyye. Cümle yigirmi iki neferdir. Sene 603. Abdülmü’min-i Emeviyyûn bu diyârları bin pâre gemiyle feth edüp Benî Hafs'ı bunda hâkim koyup münteşir olarak halîfe olup evlâdlarına âl-i Benî Hafz derler. Hazret-i Ömer'in kızı Hafsa evlâdlarıdır. Andan,

Devlet-i selâtîn-i Fas

Mağrib-zemîn'de Fas derler bir şehr-i azîmdir. Selâtînlerinin tahtı olmağıla Fes pâdişâhı derler. İlâ-hâze'l-ân Abbâsiyân'dan berü devletleri mü’ebbeddir. Esmâları böyledir: Hârûn Fas, Mansûr Fas derler. Sevâdları tâ bahr-i Muhît sâhiline varınca mutasarrıflardır. Ammâ gâhîce kal‘alarına Portakal keferesi istîlâ eder, zîrâ bu Portakal Frengiyle müşâdırlar. Ve,

Selâtîn-i azîm devlet-i Merânküş

Cezîre-i Mısır'da bundan kadîm devlet yokdur. On kerre yüz bin askere mâlik Mâlikiyyü'l-mezheb kimesnelerdir. Devletleri bir cânibden rahne görmemişdir. Hâlâ Cenâb-ı İzzet mâl-ı Kârûn'u Hindistân ile bu diyâr-ı Merânkûş'a vermişlerdir. Pâdişâhlarına sultân derler. Cümle beyâz nûr âdemler imiş, ammâ hakîr görmedim ve ol diyâra varmak müyesser olmadı. **[Q 171a]** **[P 169a]** Bunlar dahi Portakal ile müşâdır. Ve bunların cenûbunda,

Devlet-i selâtîn-i Sûdân

Pâdişâhlarına sultân yerine Sûdân Muhammed, Sûdân Abdullâh, Sûdân Alî derler. Bunlar dahi Mâlikî mezheb âdem deryâsı kavimdir. Birinden birine hilâfet intikâl etse cümlenin ittifâkı olmayınca halîfe olamaz. Yedi yüz yıldan berü devletleri mü'ebbeddir. Ve asker-i bî-pâyâna mâlikdir. Ve hâlâ yedi yüz pâre hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal'aları vardır. Harb [u] kıtâlleri dâ'imâ Portakal iledir, gâyet şecî' kavimdir. Hakîr bu kavim ile Fûncistân'da **[Y 32a]** çok ihtilât etdik. Beyâzü'l-beden, çeşm [ü] ebrû yerinde, semîn ü cesîm âdemleri var. Ekseri neccârdır bahhârdır tüccârdır. Andan,

Evsâf-ı devlet-i selâtîn-i Fûncistân

Nîl kenârında sâkin esmerü'l-levn bir kavm-i uryândır. Hatt-ı istivâdan cenûba yigirmi konak içeri şiddet-i hârlı yerleri vardır. Pâdişâhlarına melik derler. Mısır'da şeyh Bekrîzâdelere mu'tekiddirler. Gâyet mü'min ü muvahhid pâdişâhlardır. Sikkeleri yokdur, ammâ hutbelerinde Melik Atâullâh deyü meliklerin yâd ederler. Meliklerine mây dahi derler. Mây demek, sultân ma'nâsınadır. Andan cânib-i şimâle,

Devlet-i melik-i Berberistân

şehirlerine Donkalâ derler. Nîl kenârında bir belîde kadar şehirdir. Cümle halkı esmerü'l-levndirler, ammâ gâyet mahbûb u mahbûbesi olur. Sikkeleri yokdur, ammâ hutbelerinde Melik İdrîs, Melik Hamed, Melik Hasan deyü yâd ederler. Mahallinde inşâallâh tahrîr olunur. Bu Berberistân gâyet mü'min ü muvahhid şâfi'iyyü'l-mezheb kimesnelerdir. Meliklerine Kılı Donkol, İdrîs Donkol, Hamîd Donkol ve İlyâs Donkol dahi derler. Ve lisânları dürüst lisân-ı İbrî'dir. Zîrâ Hazret-i İdrîs bu diyârlara ba's olmuşdur.

Devlet-i âl-i Kırmanka

Meliklerine "Kakan" derler. Meselâ Âdi Kakan, Zevâl Kakan, İdrîs Kakan derler. Müslim ve çehreleri kırmızıya mâyildir. Bir kavmi kâfirdir. Esîr edüp cellâbeler Mısır'da bey' ederler. Bunlar Süryânî tekellüm ederler. Bir müşkil lisândır. Andan,

Devlet-i âl-i Bağanıskı

Ve Bağanıskı derler. Meliki cânib-i garbîde çölde olur. Saru gözlü ahmerü'l-levn yüzlü uryân kavimdir, ammâ ceyrâna amân vermeyüp yetişirler.

Bunlarda dahi sikke yokdur, ammâ hutbelerinde meliklerine "İmrân" derler. Meselâ sultân demekdir. Alî İmrân, Kemâl İmrân derler. El-hâsıl isimleri her ne ise ana lafz-ı imrânı muzâf edüp Suheyb İmrân derler.

Bu kavim Habeş ile Nîl-i mübârekin mâbeyni olan mâbeyne müstevlî olmuş kavm-i bî-pâyân-ı uryândır. Tâ bahr-i Muhît kenârında Portakal ile müşâ' yerleri vardır. Silâhları ceyrân boynuzundan hıştlardır kim âdeme nişter gibi güzer eder. Ekseriyyâ ihtilâtları Portakal ile olup bey' [u] şirâ ederler. Bunlarda bin sene mu'ammer olmuş pîl dişi ve gergedân boynuzu ve keler derisi ve zebâd ve tibir gâyet çok olur.

Ve bunların lisânın bir kavim anlamaz. İllâ Portakal veled-i zinâsı anlar. Îmâ ve işâretleriyle kelâmların bir tertîbe koyup mu‘âmelât-ı mehmelât ederler.

İmâmları hutbede âyet [ü] hadîs ve haşr ü neşr nedir bildirirler. Ammâ lisânları İmrânî'dir, derler. Eyle bir lisân işitmemişim. İnşâallâh icmâlde ba‘zı elfâzlarıyla tahrîr olunur. Andan,

Devlet-i mülûkân-ı Zilyezân

Meliklerine Nâsır Yezân, Kâsım Yezân derler. Zilyezân'dan tahfîf-i kelâm edüp **[Y 32b]** Kâsım Yezân derler. Ya‘nî ecdâdları Seyf-i Zilyezen'e müntehî olduklarından âl-i Zilyezân derler. Mü’min [ü] muvahhid şâfi‘iyyü'l-mezheb siyâh çerde cânlardır. Sikkeleri yokdur, ammâ hutbeleri [vardır]. Ve tibirleri çokdur, kıymetin dahi bilmezler. Hattâ bu hakîr Fûncistân'da bir şehir vardır, ismine şulumkay derler, bu Zilyezân vilâyeti ile müşâdır, anda Zilyezân âdemlerinden ba‘zı âdemler buldum, ammâ kelimâtları müşkil. Hele Fûnclı bir âdem anların lisânından bilürdi, anı tercümân edinüp su’âl etdim:

"Biz on iki pâdişâhız. Her melikimiz de üçer dörder kerre yüz bin askere mâlikdir. Habeş diyârının ardın ihâta etmişiz. Eğer biz olmasak Portakal Habeş'i zabt ederdi" dedi.

Ammâ bunu nakl eden âdemler eyle kimesnelerden idi kim Hudâ alîmdir bir maymun ayağ üzre kalkup reftâr etse bi'ş-şekl ana benzerdi. Çekirge bacaklı kara karınca-vâr za‘îf ü nahîf kavimdir. Ammâ cemî‘i benî âdem bunlardan havf ederler. Ammâ öbür kavimleri küfr [ü] dalâlet ve haşr ü neşr ve cennet ü cehennem nedir bilmezler imiş. Gûyâ bir hayvân-ı nâtıklar imiş, ammâ hakîr görmedim. Allâh a‘lemdir. Andan,

Devlet-i Benî âl-i Hilâl

Mağrib-zemîn'de Evcile cânibine düşer. Hâlâ Benî Hilâl şehri Girid cezîresine mukâbil bir şehirdir. Ammâ zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş, İşpanya gâret edüp pâdişâhların katl eyleyüp âl-i Hilâl ulu pâdişâhlar imiş, ol rahneden inkırâz buldu. Hâlâ zürriyyetlerinden Benî Hilâl kavmi derler niçe yüz bin konar göçer Urbândır. Behâyim makûlesi hayvânâtları çok olduğundan hakîr asker-i İslâm ile Girid'de iken Hilâl'den misk râyihalı yağı gelürdi, ve Mısır'a da getürürler, gâyet latîf yağdır. Kadîm-i evvelde pâdişâhlarına Nûrullâh Hilâl, Sun‘ullâh Hilâl, Fazlullâh Hilâl derlerdi.

Ve Mağrib-zemîn çölistânında meks eden kavme,

Devlet-i âl-i Efârîka

derler, azîm askerdir. Hâlâ niçe devletmendleri şehirlerde sâkinlerdir. Hâkim ü zâbitlerdir. Anlara "Afrika" derler, cem‘ olsa Efârîka derler. Ve andan,

Devlet-i May Bornu

Gâyet sünnî Hanbeliyyü'l-mezheb melikdir ve kavmi dahi kezâlik mü’min ü muvahhid kavimdir. Pâdişâhlarına "Mây" derler. Meselâ Mây Sencal, Mây Abbâs ve Mây Sâdık. Sultân yerine mây derler. Sikkeleri yokdur, akçe yerine katır boncuğun Mısır'dan getürüp tibir alırlar. Melikleri ve nisvânları incü yerine başlarına katır boncuğun zeyn ederler. Her sene huccâcı, Mısır'a sekiz ayda çöl aşarak gelürler, ammâ Mısır'ı altun tibiri ile ganîmet ederler. Hattâ pâdişâhları May Sencâlüddîn bin

deve mâliyle hacca gitmek içün Mısır'a geldikde hakîr mülâkat olmak müyesser oldu. Nâ-mahreme avret gibi yüzün gözlerin setr edüp yüzü koyu uzanup yerde yatup eyle kelimât **[Y 33a]** eder esmerü'l-levn bir âdem idi. Hacca gidüp gelürken Akabe'de ecel akabesine uğrayup mürûr edemeyüp Akabe'de eyle mestûr u mahbûs kaldı. Andan,

Devlet-i âl-i Afnu

Bunlar yedi kabîledir. Bir kabîlesi müslimdir, sikkeleri yok, hutbeleri var esmerü'l-levn kavimdir. Öbür kavimleri dalâlet neydiğin bilmezler, ammâ sünnet olmadıklarından bunları gayrı kavim ceng ile esîr edüp Evcile'de ve Mısır'da fürûht ederler.

Ve bu cezîrede niçe mülûkler dahi vardır, ammâ hakîr varup görmedim. Ammâ şol kadar ma'lûmum oldu kim bu rûy-ı arzda ne kadar mülebbes benî âdem var ise bu Mısır cezîresinde bir kez o kadar uryân benî âdem var. Ve,

Devlet-i vilâyet-i Cezâyir

Mâ-tekaddem İşpanya elinde sikke sâhibi krallık idi. Sene (---) târîhinde Süleymân Hân feth etdi, be-dest-i (---) Paşa. Hâlâ yine vezâret ile bir eyâletdir. Sikke ve hutbesi vardır. Ve hâlâ on iki bin âteş-feşân askeri vardır. Andan,

Devlet-i vilâyet-i Tûnus

Bu dahi İşpanya destinde sikke sâhibi krallık idi. Süleymân Hân feth etdi, be-desti Durkud Paşa. Eyâlet-i vezâret olup hâlâ yine sikke ve hutbesi tilâvet olunup yigirmi bin askere mâlikdir. *Hafızakellâh,* aceb şehbâzları vardır. **[Q 171b]**

Devlet-i vilâyet-i Tarabulus-ı Magrib

Bu dahi İşpanya elinde **[P 169b]** idi. Süleymân Hân sene (---) târîhinde feth etmişdir, be-dest-i (---) Paşa. Hâlâ yigirmi bin askere mâlikdir kim cümle küffâr bunlardan kan kaşanur. Hâlâ sikke ve hutbeleri tilâvet olunur. Kefere destinde iken dahi sikke sâhibi bir krallık yer idi. Sikkelerinde

Sâhibü'n-nasr sâli'u'n-nasr dâribü'n-nasr el-berrü'l-bahreyn es-sultân ibn es-sultân es-Sultân Murâd ibn Ahmed Hân azze nasruhu

yazar. Gâyet mümessek altınları olur. Zîrâ vilâyetlerinde tibirleri çokdur.

Ve eyâletlerinde Mahallât derler çöl Arabları var kim anlara mahallât derler. Ba'zı mahalde Cezâyirli ve Tûnus ve Tarabuluslu asker cem' edüp Mahallât Urbânı cengine giderler. Zîrâ üzerlerinde mâl-ı pâdişâhî vardır. Eğer o Urbân şeyhlerin ma'lûmumuz olduğu kadar evsâfların tahrîr eylesek bir müdevven kitâb olur.

Ammâ gayrı selâtînlerin sikkesinde ibtidâ *Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh*'dan sonra her diyâr pâdişâhının ismi ne ise anı tahrîr ederler.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan selâtînlerin ve meliklerin zîr-i hükmünde Afnu'dan ve Bornu'dan ve Kırmanka'dan ve Bağanıskı'dan ve Fûnci'den elbette birer kavm-i Macûs'u vardır. Her selâtîn ve melikler anlar ile ceng edüp mahbûsları ve evlâd-ı iyâlin esîr edüp sıbyânın tavâşî edüp cellâbeler Mısır'da bey‘-i men-yezîd ederler. Cenâb-ı Bârî de ol tarafda dahi böyle eğlence halk etmişdir, *ve's-selâm.*

Mısır cezîresinin cânib-i garbîsi **[Y 33b]** tarafındaki selâtîn devletlerin beyân etdik. İmdi cânib-i şarkîsin beyân edelim. Cânib-i şarkî ve garbî i‘tibârı nedir, deyü su’âl buyurulursa cezîre-i Mısır'ı Nîl-i mübârek tâ ortasından cereyân edüp cânib-i garbîsi Cezâyir, Fes, Merânkeş ve Sûdân'dır. şark tarafi Habeş ve Dehlek ve Zeyla‘ ve Fûncistân'dır.

Devlet-i mülûk-i Dümbiyye

Hadd [ü] hasırların Hudâ bilür, siyâh-çerde kavimdir. Mezhebleri Bânyânîdir, ya‘nî âteş-perest kavimlerdir, ammâ mâl-ı Kârûn'a mâlik kavimdirler. Andan,

Devlet-i âl-i Câbiyye

Bunlar dahi dağı taşı tutmuş kavimdir. Meliklerine "Radakay" derler. Hazret-i Nûh evlâdı Ken‘ân-ı mürted zürriyyetinden geçinir, esmerü'l-levn, abûsü'l-vech kavimdirler. Bunlar güneş-perestdir.

Elhâsıl iklîm-i Habeş'de yetmiş melik vardır. Her biri birer mezhebdedir. Cümle siyâh-çerde kavimdir. Zîrâ şiddet-i hâr bu cânibe düşmüşdür. Ammâ mağrib cânibi âbâdân, leb-i deryâsında beyâz insân ile müzeyyen yerleri vardır.

Evsâf-ı devlet-i mülûk-i Habeş

Zamân-ı cehâletde pâdişâhlarına "Necâşî" derlerdi. Ba‘dehu büyük devlet-i dünyâya mâlik olmağile sultân dediler. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında bakıyye-i asker-i Sultân el-Gavrî-i Çerkes, Özdemir Beğ Sinân Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa imdâdları ile Özdemir fâtih-i Habeş olmuşdur. Hâlâ cümle binâlar ve kal‘a ve câmi‘ler anın hayrâtıdır. Sikke ve hutbe sâhibi bir vezâret yerdir. Ammâ taht-ı hükûmetinde cümle elsine-i muhtelife sâhibi benî âdemlerdir kim biri de mezheb-i İslâm'da değillerdir. Zîrâ dâ’imâ ihtilâtları Portakal küffârıyla olup anları dahi dalâlete düşürmüşlerdir.

İmdi Mısır cezîresinin içinde olan cümle bu mahalde tamâm oldu. Lâkin mahalle münâsib olmağile,

Rûy-ı arzda kadîm-i ezelden berü dalâlet-âbâd tekyesinin millet-i Mesîhiyye kralların beyân eder

Fasl-ı sânî aşere
Rûy-i arzda müşrikînden kral-ı dâl bed-fi‘âl bed-ahvâl olanları beyân eder

Evvelâ rûy-ı zemînde zamân-ı cehâletde krallık ya‘nî şehinşâhlık eden ibtidâ Keyûmers şâh'dır kim Nûh Nebî evlâdlarındandır. Anlara Âl-i Amâlîka derler. Ve Hazret-i Îsâ asrında zuhûr eden mülûklar dörd tabaka idi. Bâlâda tahrîr olunmuşdur, ammâ mahalle münâsib olmağile tahrîr olundu.

Tabaka-i evvele Dâdâniyân derler. Tabaka-i sânîye Keyâniyân, tabaka-i sâlise Eşkâniyân derler.

Tabaka-i râbi‘e Sâsâniyân derler. Ammâ hâlâ Dâdâniyân'ın zürriyyetine Hazret-i Risâlet du‘â etmeğile inkırâz bulmamışlardır, inkırâzu'd-devrân mü’ebbeddir. Evvelâ,

Devlet-i Kisrâ

Dâdâniyân'dandır. Cem‘ olunsa ekâsire derlerdi. Bağdâd ve Kûfe ve Basra ve Lahsa ve Acem ve Horâsân ve Îrân [u] Tûrân bunların zîr-i hükmünde idi. **[Y 34a]** Hattâ Hazret-i Resûl bunlarda Nûşirvân-ı Âdil zamânında vücûda gelüp du‘â etdi. Devletlerine Cingiziyân istîlâ edüp Gürcistân'da tavattun etdiler. Hâlâ Gürcistân'da,

Âl-i Dâdyân

Âl-i Osmân'a mutî‘ olup alâ-tarîkı'l-hedâye matbah-ı sultânîye yüz bin bez ve sunkur doğanlar ve ispiriler ve toykun doğanlar ve mahbûbe kızlar ve oğlanlar verirler. Bu Dâdyân kavmi âb [u] hevâsı latîf cây-ı menâs yer bulmağile tenâsül bularak bu dağıstân cengelistân içre beş tabaka oldular.

Tabaka-i evvel âl-i Gürciyân

Hâlâ Sefer Paşa'dan berü âl-i Osmân'a mutî‘lerdir.

Tabaka-i sânî âl-i Açıkbaş

Kâh mutî‘ kâh isyân edüp Erzurûm vâlîlerin ta‘[y]în edüp saçlı mahbûb u mahbûbelerin ve zî-kıymet sîm âvânî kısmından metâ‘ların nehb [ü] gâret edüp sulh kabûl ederler, ammâ şecî‘ Açıkbaş kavmdir. Andan,

Tabaka-i sâlis âl-i Güril

Bunlar dahi kırk bin âdem olurlar, ammâ mutî‘dirler. Andan,

Tabaka-i râbi‘ âl-i şavşâd

Enûşirvân'ın bir oğlu dahi şavşâd idi. Bunlar bî-hisâb askerdir, ammâ mutî‘dirler.

Tabaka-i hâmis âl-i Mikril

Bunlar ol kadar şecî‘ değillerdir. Gayrı milelleri yanında mu‘teber değillerdir. Kendü hâllerinde re‘âyâlardır. Tarabefzûn yanında Günye kal‘asından içeri nehr-i Çoruğ kenârında ve Karadeniz sâhilinde sâkin kavimdirler.

Ve bu bâlâda zikr olunan kavmin cümlesi millet-i Mesîhiyye'den olup İncîlîdirler. Eyi(?) kal‘aları ve şehirleri ve havâdâr ülkeleri vardır. İnşâallâh elli altı târîhinde seyâhat etdiğimiz mahalle mürâca‘at oluna, anda mufassaldır. Andan Nûşirvân'ın bir oğlu dahi Hürmüz-i tâcdâr tâc-ı Nûşirvân ile Irâk-ı Dâdyân ki kûh-ı Elburz dâmenindedir, anda sâkin olup Tohtamış Hân istîlâsından,

Tabaka-i sâdis âl-i tâcdâr ya‘nî kavm-i Macar

Eğre kurbunda Sultân Mehemmed'in mansûr olduğu Hırıştoş sahrâsında hâlâ bir toprak kal‘a vardır,

Türk Or'u derler, anda sâkin oldular. Bunlara su'âl etdiklerinde "Mençârız" ya'ni biz dörd kişiyiz, dediler. "Mençârmış", deyü ol diyâr krallarına haber verirler. Mençâr'dan galat Macar-ı feccâr derler. Ba'dehu tâcları Nemse çâsârına intikâl eder. Anda Vişegrad kal'asın Süleymân Hân feth edüp tâcı anda bulup hazînesinde hıfz eder. Andan âl-i Osmân Ferdinar Kral'a tâcı bağışlayup hâlâ Nemse çâsârı dîvân-hânesinde görmek olmuşdur. Bâlâda yetmiş dördde Alman vilâyeti seyâhatimizde mastûrdur. İmdi ma'lûm ola ki Macar'ın aslı Gürcî'dir ve Gürcî kavmi kadîmdir, Acemden gelüp Macar olmuşlardır. Ve,

Tabaka-i sâbi' kral-ı Maskov

Bunlar dahi Enûşirvân evlâdlarındandır, ammâ ulu ülke sâhibi oldular. İki iklîmde hükümleri oldukdan mâ'adâ Karanlık Dünyâ dahi hükmünde ve İncîlîdir. Hâlâ **[Y 34b]** bir kralları mürd olsa, Gürcistân Dâdyânı'ndan bir şehzâde şekilli bir pelîd-i anîdi **[Q 172a]** **[P 170a]** getirüp kral ederler. Ve elkâbında "Kral" derler. Bu dahi Tatar hânlar ile üzerlerine sefer etdiğimiz sene (---) târîhinde mufassaldır, nazar oluna. Bu Maskov diyârı kırk sekiz banlık ve on sekiz urhaylık ya'nî vezîrlik yerdir. Andan,

Devlet-i Leh kralı

Bunlar dahi Dâdyân neslinden geçinirler. Altı sınıf kavimlerdir. Cümlesi İncîlîdir. Krallarına "Ban" derler.

Nâ-devlet-i Çeh

Krallarına "Çehdam" derler. Bu dahi sikke sâhibi çehdamdır. şedîd kavmi vardır.

Bî-devlet-i Macar-ı Erdel

Menûçehr evlâdından geçinirler. Krallarına yuram der ve betlan g[ab]or derler, ya'nî ulu kral demekdir, ammâ beyne'l-halk kral derler. Âl-i Osmân'a mutî'dir. Memleketi dörd bölükdür. Bir bölüğü Hayzavşak [Hayduşak]'dır. Bir sınıfı Erdel'dir. Bir kavmi Saz'dır. Bir kavmi Seykel'dir. Ve cümle re'âyâsı Eflâk'dır. Sikke sâhibidir. Kâğız yırtan guruş Nagbanya Ejder kal'asında kesilir. Ma'mûr vilâyetleri vardır. Bu diyârda hakîr çok gazâ etmeğile çok tahrîr etmişiz. Sene (---) târîhine nazar oluna. Andan,

Nâ-devlet-i Orta Macar

Bunlar dahi Menûçehr evlâdından geçinirler. Zîrâ lisânlarında çok Fârisî kelimâtları isti'mâl olunur. Filek ve Semendire ve Germat ve Seçan kal'aları bunlarındır. Ülkeleri azdır, ammâ şehbâz keferelerdir. Sikkeleri zoltadır. Ammâ hâlâ Eğre ellerinden gideli tenezzülde olup Nemse çâsârına tâbi'lerdir. Krallarına "Palatınuş" derler. Ve,

Bî-devlet-i İsfac

Bahr-i Muhît kenârında azîm ülke sâhibi küffârdır. Hattâ on kerre yüz bin göçer evli Tatar re'âyâya mâlikdir. Gayrı askerî tâ'ifesinin hisâbın kendüler dahi bilmezmiş. Krallarının elkâbına İnper İsfan,

İnper Radal derler. Sikke sâhibi kalın kâfirdir. Nemçe çâsârı bu kavimden âcizdir. Yüz yigirmi iki yıldır mâbeyninde niçe kralları geldi ve gitdi, hâlâ dahi cengleri bâkîdir. Ve,

Devlet-i atîk Felemenk

Ve Fiyamenk dahi derler. Bahr-i Muhît'den girmiş bir körfez-i azîmin şark cânibi nihâyetin dutmuş bir bî-nihâye memlekete mâlik bir kraldır. Elkâb-ı kralda bunlara "Mistiram" ya‘nî cümleden âlî-kadr demekdir. Deryâda üç bin pâre gemiye mâlikdir. Ve bunların vilâyetinde olan dıraht-ı azîm bir diyârda olmamak ile bunlarda binâ olunan gemi meğer İngilis'de ola. Bu Felemenk dahi sikke sâhibidir. Altunu ve dökme riyaline aşk olsun. Tahtları Amıstırdam'dır. Bâlâda sene (---) vardığımızda tahrîr olunmuşdur. Andan ve,

Devlet-i Danimarka

Krallarına "Engur" derler. Bunlar dahi Bahr-i Muhît sâhilindedir. İngiliz cezîreleri bunlara mukâbildir. Hattâ vâsi‘ vilâyetleri vardır. Nemse çâsârına tâbi‘ olan yedi kralın biri dahi budur. Sikke sâhibidir, altunu ve dökme **[Y 35a]** riyalı vardır. Tahtı (---)dır. Andan,

Devlet-i Donkarkız

Krallarına "Donkarka" derler. Bu elkâb hemân krallara mahsûsdur, sultân yerinedir. Yohsa her kralın yine gayrı isimleri vardır. Hakîr yetmiş dörd Ramazânında bunda geldikde kralları iki kız karındaş iştirâk-i sevî üzre donkarkalık ederlerdi. Tahtları Lonçat'dır, ammâ yedi kralın vezîrleri oturur bir şehirdir. Zîrâ karşusu İngilis'in büyük cezîresidir. Ve Yeni Dünyâ iskelesidir. Yeni Dünyâ âdemleri bunda çokdur. Tibir ve palasanta ve Yeni Dünyâ ağacı ve kavs-i kuzah misâli balık kemikleri getürürler. Cümleden gümrük alınup yedi kral hisse alırlar. İslâmbol kadar Lonçat şehridir, ammâ tahtânî bâğları ile seyrek hânelerdir, anıniçün büyük şehir görünür, ne ân ki İslâmbol gibi kat-ender-kat ola. Ammâ âb [u] havâsına aşk olun. Bâlâda evsâfı tafsîl üzre tahrîr olunmuşdur, nazar oluna. Sikkelerinde iki kız tasvîrin yanyana yazarlar.

Ve bunların bir gûne gemileri var yedişer kat anbârları var. Ve üçer yüz tuc topları ve üçer bin âdem alur ve bin âdem kâmil keştîbânları vardır. Hind'e ve Sîn'e ve Yeni Dünyâ'ya işlerler. Donkarka gemileridir kim çârsû-yı bâzâr ve at değirmen[i] ve hammâmı ve kıçında bâğçesi var, görmeğe muhtâc vâcibü's-seyir gemilerdir. Andan,

Devlet-i Nemse

Nemçe dahi derler. Ve Alaman kralı derler, ammâ sâ’ir krallar elkâbları gibi elkâbı vardır. Nemse çâsârı ve "İnperator" dahi derler, şehinşâh demekdir. Hattâ yedi krala hükm eder kim bâlâda Leh kralına varınca tahrîr olunmuşdur. Sevâd-ı mu‘azzama ve asker-i bî-kerâna mâlikdir. Ve bin yedi yüz yıldan berü kraldır. Ve bin yedi yüz kal‘aya mâlikdir kim herbiri birer sedd-i Kahkahâ'dır. Tahtı Beç ve Prag'dır. Ve sikkesinde kendü sûretleri yazılur. Hûşeng şâh evlâdından geçinirler. Ve tâc-ı Gorona dâ’imâ Pojon kal‘asında dururdu. Âl-i Osmân Uyvar'ı feth edeli tâcı Prag kal‘asına getürdüler. Cümle evsâfları yetmiş dördde vardığımızda mastûrdur, nazar oluna. Ve,

Devlet-i İngilis

Kralının elkâbında "İrlanda" derler. Sikke sâhibi kalın kraldır. Ammâ vilâyetlerine varmadım. Cemî‘i zamânda bunlardan bir isyân zuhûr etmemişdir. Ticâret ile geçinirler. Cümle hükûmetleri üç pâre cezîre-i azîmelerdedir. Tahtları İngiltere atasında Londura nehri kenârında Londura şehr-i azîmdir kim sekiz bin mîl bir cezîre içinde vâki‘ olmuşdur. Yohsa Alman yakalarında İngilis'in hükmü yokdur. Ve,

Devlet-i Küçük Macar

Bunlar Nemse çâsârına tâbi‘lerdir. Birkaç kerre Nemçe'den dilgîr olup âl-i Osmân'a tâbi‘ olmuşlardır. Memleketlerinin çoğu âl-i Osmân destinde. Pojega ve Kanije ve Ösek ve Valpova ve Peçoy ve şikloş **[Y 35b]** ve Seyyidvar bunların idi. Hâlâ kendüleri Maslovin vilâyetinde kaldılar. Tahtı Ligradçık ve Çakatorna derler. Krallarına Hersek derler.

Ammâ yedi tabaka kâfirdirler, herbiri bir nâm ile yâd olunur.

Evvelâ ibtidâ Zirinoğlu, Çakatorna'da sâkin olur.

Ve Beganoğlu, Islovin vilâyeti bunundur.

Ve Nadajoğlu, Hırvadistân bunundur, hayli yarar kâfirlerdir.

Ve Kepanoğlu, Samay vilâyetleri bunundur.

Ve şavaroğlu, (---) memleketi bunlarındır, nehr-i Raba hudûddur, gâyet sa‘b yollardır, yetmiş dördde Köpürlüoğlu Vezîr Ahmed Paşa ile bunda münhezim olduk, berây-ı sû-i tedbîr.

Ve Dodoşkaoğlu, bunların sikkeleri penezdir, Zadra'dan içeri Venedik körfezi sâhilinde Dodoşkistân azîm sa‘b [u] sengistân yerdir. Ammâ sene (---) târîhinde Melek Ahmed Paşa serdârımız olup seksen bin asker ile elin vilâyetin gâret etdiğimiz mastûrdur.

Ammâ bir Hersek dahi vardır, lâkin vilâyetine kadem basmadığımız ecilden tahrîr olunmadı. Andan,

Devlet-i belâ-yı ekber Venedik

Krallarına "Pencpirim" derler. Kırk beği vardır. Kırkdan yol ile yedi beğ olur. Yediden biri pencpirim olup hükûmet eder. Tahtları Venedik'dir. Cümle şehirleri şehirlerimizle müşâ‘dır. Her kaçan sulha mugâyir bir iş oluna Freng uyuzu gibi ulaşır, yigirmi yigirmi beş yıl dolaşır, gücile sulh kabûl ederler. Tâ‘ûn-ı ekber bir müdebbir mel‘ûnlardır.

Devlet-i Dobra-Venedik

Krallarının elkâbı "Çarna" derler. Lisân-ı Latin anlarda isti‘mâl olunur. Âl-i Osmân'ın tulû‘u kuvvetin ilm-i nücûmda cihângîr olacakların istihrâc edüp Bursa'da Orhan Gâzî'ye varup yetmiş ahid üzre tarafeynden sulh kabûl ederler kim cümle yüz kırk ahid olmuş olur kim gökde uçan yerde gezen deryâda yüzen cümlesi der-defterlerindedir. Bir câniblerine yapışsan selef pâdişâhlarının hatt-ı şerîfleri ve ahidnâmeler ibrâz ederler, ammâ cemî‘i zamânda cemî‘i krallar ile ahid-şikenlik

etmemişlerdir. Tahtları Hersek sancağında Nova kal‘asına karîb Dobra-Venedik kal‘asıdır. Vilâyeti azdır. Bunların karşu cânibinde Venedik körfezi aşırı,

Vilâyet-i Kızıl Elma Devlet-i Papa [Q 172b]

Krallarına Papa derler. [P 170b] Cümle deryâda gezen ve karada cânından bezen küffârların bilâ-teşbîh Hazret-i Îsâ vekîli müftîleridir. Cümle millet-i Mesîhiyye ana secde edüp i‘tibâr ederler. Ammâ garâbet bunda kim riyâzat [u] perhîz ile ol kadar kadîd-i mahz olur kim cânı cism-i murdârından çıkmağa bir sedd-i ramak kaldı dersin eyle. Böyle iken iki yüz sene mu‘ammer olur. Murâd Hân-ı Râbi‘de mürd olan papa üç yüz sene mu‘ammer olduğu müsbetdir. Mısra‘:

Hayf ana kim dâm-ı cehl içinde kalmışdır zebûn

Ammâ hakîre bu ba‘îd değildir. Deşt-i Kıpçağ'da [Y 36a] iki yüz iki yüz elli ve üç yüz yaşında ata ener ve biner Kalmuk Kalmah Kalmuh Tatarı gördük. Riyâzât [u] perhîz ne idüğin bilmezken yine ol kadar mu‘ammer olurlar. Andan,

Bî-devlet-i Fransa

Kralına (---) derler, büyük kraldır. Ve âl-i Osmân ile karâbeti vardır. Akdeniz sâhilinde ve taşra Bahr-i Muhît kenârında hükmü vardır. Tahtları Paris şehridir. Niçe bin pâre kal‘aya ve kalyonlara mâlikdir. Andan,

Devlet-i Ciniviz

Krallarına "Cinvan" derler. Eli vilâyeti azdır. Ticâret ile geçinirler küffârdır. Hâlâ âl-i Osmân ile sulh etmişdir. İslâmbol'da yedi kral balyozu variken bununla sekiz balyoz oldu. Andan,

Nâ-devlet-i Iğranduka

Akdeniz sâhilinde sâkin millet-i Mesîhiyye'den başka bir Freng kralıdır. Pâyitahtı Alagorna şehridir ve (---) mâlikdir. Devletleri Fransa kadar değildir. Deryâda ve karada ticâret ile geçinirler. Krallarına ığrando derler. Askere ve kalyona mâlikdir. Ve Andan,

Devlet-i Portakal

Krallarına (---) derler. Cemî‘i zamânda kimse ile sulh kabûl etmemiş bir muta‘azzım kâfirdir, ammâ yine İncîlîdir, lâkin mezhebi ne Papiştedir ve ne Lutıryanîdir. Bir tahtı Sebte boğazı kurbunda (---)dir. Ve Mısır cezîresinin Bahr-i Muhît sâhili cümle bunun hükmündedir. Ve Hindistân'da yedi yüz cezîreye mâlik olmuşdur. Çîn ü Mâçîn'e Hıtâ vü Hoten'e varup bu cihân cezîresin niçe bin kerre devr eden bu Portakal'dır. Cümle küffârdan ekserdir. Hind'i zebûn etmişdir. Ve zamân-ı kadîmde,

Kral-ı Eflâk

Büyük devleti var idi, ammâ âl-i Osmân elinde zebûn olup hâlâ harâc-güzârdır. Vilâyetleri Tuna nehri sâhilindedir. şimâl cânibleri Erdel ile müşâdır. Tahtı Bukreş ve Tirkoviş şehirleridir. Andan,

Devlet-i Boğdân

Bu dahi büyük devlet idi. Sultân Bâyezîd-i Velî Akkirmân ve Kili kal‘asın *fütihatâ* lafzı târîhinde ellerinden alup harâc-güzâr oldular.

Bu Rûmeli kâfiristânında niçe krallar var idi. Âl-i Osmân devletinde devletleri munkarız olup elleri vilâyetleri sâ’ir bilâd-ı İslâma zamm olundu. Meselâ Islovin ve Korol ve Tot ve Hırvat ve Sırf ve Bulkar ve Latin ve Hersek ve Voynık ve Laz u haylaz ve Kazak-ı âk ve Rûs-ı menhûs ve Arnavud-ı ırzı-nâbûd ve Rûm ve Mora Arnavud ve Çakona-i Rûm ve Manya-i Rûm ve Laz-ı Urûm, bu makûle kral-ı dâllerin devletleri muzmahil olup her biri birer kralın sâye-i himâyelerinde kaldılar. Ammâ hamd-i Hudâ Hırvat ve Bulkar ve Laz ve Sırf ve Voynuk ve Ârnâbûd, bunlar âl-i Osmân'ın re‘âyâları olmuşdur. Ammâ Anatolu cânibinde,

Vilâyet-i Çerkezistân

Kral değillerdir, ammâ biribirleri mâbeyninde beğleri vardır. Anlara mirza der[ler]. Cümle (---) aşîret sâhibi beğlerdir.

Evvelâ Taman cezîresi Çerkezi, Kefe paşasına mutî‘dirler.

Andan nehr-i Kuban'ın karşu tarafında şağake Çerkezi, bu dahi **[Y 36b]** sehel tabî‘dir.

Andan Büyük şağake Çerkezi, âsîlerdir.

Andan Jana Çerkezi, âsîlerdir.

Andan Büyük Jana Çerkezi, âsîdir.

Andan Mamaluka Hatukay, âsîlerdir.

Andan vilâyet-i Çerkez-i Âdemî, âsîdir.

Andan vilâyet-i Çerkez-i Bolatkay, mutî‘ değillerdir.

Andan vilâyet-i Bozoduk Çerkezi, gâyet âsîlerdir.

Vilâyet-i Mamşûh Çerkezi, bâğîdir.

Andan vilâyet-i Besni Çerkezi, âsîlerdir, cümle sipâh-ı şecî‘ kavimdir.

Andan vilâyet-i Âdemî Çerkezi, adûdur.

Andan vilâyet-i Takaku Çerkezi, şedîd kavimdir.

Vilâyet-i Kabarti Çerkezi, bunun beğine "Tavustân" derler, ammâ cümlenin beğlerine mirza derler. Kırk bin askere mâliklerdir. Ammâ hakîr bin yetmiş yedide Mehemmed Geray Hân oğlu Cânbeg Geray Sultân ile Sohum'a gitdik idi, hamd-i Hudâ ol sene-i mübârekde cümle Kabarti Çerkezi İslâm

ile müşerref olup cümle domuzların kırup nehr-i Cincig'e dökdüler ve câmi‘ ve mesâcidler yasadup hakîr ezânlar okuyup ibtidâ imâmeti hakîr etdim. Ammâ gayrı Çerâkizeler bir mezheb kaydında değillerdir. Kâfir desen âdemi katl ederler, müselmân desen tâ‘at [u] ibâdât yokdur, bir garîb kavimlerdir. İnşâallâh anlar dahi İslâm ile müşerref olurlar.

Andan vilâyet-i Tavustân Çerkezi, gâhîce Dağıstân pâdişâhı şamhal Hân'a tâbi‘ olurlar. Bu kavim kûh-ı Elburz dâmeninde sâkin olurlar, Çerkez kavminin nihâyetidir. Kırım'dan bu mahalle dek cümle Çerkezistân toksan yedi konak yerdir. Ammâ bu Çerkezistân'ın şimâl cânibindeki Deşt-i Kıpçak içre dörd pâdişâh-ı Kalmık vardır.

Deşt-i Kıpçak'da ve gayrıda sâkin olan Kalmakları beyân eder

Evvelâ Heyhât sahrâsının cânib-i şarkında Terek kal‘ası yanında,

Devlet-i Taysı şâh

On kerre yüz bin Kalmah ile nehr-i Edil'i beri Kıpçağ'a geçüp anda sâkindir. Küfr [ü] dalâlet ve haşr [ü] neşr ve âyet [ü] hadîs ve cennet ü cehennem bilmezler. Dünyâ gamı içün gussa yemezler. Rûy-i arzda ne kadar zî-rûh kısmı var ise etin yerler, derisin geyerler. Su içmemişler ve ekmek yememişlerdir. Hastalık ve tâ‘ûn zâtülcenb ve ısıtma ve ağrı hastalığı makûlesi cemî‘i emrâz-ı muhtelifeden berîlerdir. Pire ve kehle ve tahta biti nedir bilmezler. Boza ve kımız ve at südü içerler. Üç yüz sene mu‘ammer oluru vardır. Ednâ mertebe yüz yüz elli sene mukarrerdir. Bâlâda Dağıstân'dan gelirken evsâfları mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan Timurleng mîli kurbunda,

Devlet-i Moyinçak şâh ibn Taysı şâh

Bu dahi on kerre yüz bin Kalmak'dır. Bunlar dahi İslâm, îmân, i‘tikâd ve küfr [ü] dalâlet nedir bilmezler, ammâ cümle Kalmıklardan şedîd ü şecî‘lerdir. Andan,

Devlet-i Kuba Kalmık

Bu tâ’ife yüz bin oba olur. Nehr-i Kuban cânibinde sâkinlerdir. Ba‘zı mahalde fursat **[Y 37a]** bulup Çerkezistân içinde sâkin olan Arslan Beğ ve Nevrûz Beğ Nogayların gâret edüp esîr eder. Bu Kalmık içinde hâlâ elli bin Nogay müslim esîr vardır. Andan nehr-i Edil'in öte tarafında,

Devlet-i Çakar Kalmık

Beş kerre yüz bin olurlarmış, ammâ hakîr Edil'i bu cânibden öte geçmedim ve ol tâ’ifeyi görmedim, ammâ cümle Kalmık bunlardan gâyet havf ederlermiş. Andan,

Devlet-i Gökdelen Kalmık

Beş kerre yüz bin mel‘ûn olur imiş. Nehr-i Edil ile nehr-i Cayık beynehümâsında sâkinlerdir. Bunlar sihr [ü] efsûnu öbür Kalmıklardan ziyâde imiş. Andan,

Devlet-i Urumbet Kalmık

Bunlar dahi beş kerre yüz bin mel‘ûn olurlarmış. Nehr-i Edil'in bir cânibinde sâkinler imiş. Bunlarda olan Nogay'ın hadd [ü] pâyânı yokdur, deyü gayrı Nogay nakil ederler. Andan,

Devlet-i Sakar Kalmık

Bunlar sekiz kerre yüz bin mel‘ûn Büyük Kıpçak'da sâkinler imiş. Cümle bu tâ’ife arabalar üzre obalarında sâkinlerdir. Her gün bir otlu sulu yerde meks edüp göçer.

Hâsıl-ı kelâm bu mel‘ûnlar on yedi pâdişâhdır. Çîn ü Mâçîn'e Hıtâ vü Hoten'e ve Fağfûr ve Bulkar'a, netîce-i kelâm tâ Karanlık Dünyâ'yı buz olduğu mahalden ubûr edüp öte cânibde anların zu‘munca Yıldırak Dünyâ ya‘nî Ak Dünyâ'da sâkinlerdir. Âb-ı hayât andadır, anda giderler. Anıniçün mu‘ammer oluruz, derler. Cümle evsâfları bâlâda tafsîl üzre mastûrdur. Ve muhakkak Benî **[Q 173a]** **[P 171a]** Asfar kavmi bunlar, *Allâhümme âfinâ*. Ammâ,

Dalâlet içre kalan Abaza kavmin beyân eder

Zikr-i ahvâl-i dalâlet-âyîn-i tâ’ife-i Abaza: Karadeniz'in kenârına vâki‘ olmuş cümle (---) kavimdir. Aşîret aşîret birbirlerile ceng [ü] cidâlde ve harb [u] kıtâlde bir alay aklı gözünde şecî‘ kavimdir. Mezhebleri ve kitâbları yokdur. Haşir neşir nedir bilmezler. Hemân bunlar dahi Çerkez kavmi gibidir.

Ve Çerkez bunların şimâlinde müşâdır. Ba‘zı zamân Çerkez'le ve Mikril'le ceng ederler. şark cânibleri Mikril'dir. Mâbeynlerinde Faşa Çayı hudûddur.

Bu Abaza ve Çerâkize'nin asılları Arabdır, mukaddemâ tahrîr olunmuşdur. Mısır'da olan Çerâkize ve Abazaların asıl mekânları bu mahallerdir ki aşîret aşîret beyân olunur. Evvelâ Mikrilistân ile müşâ olan,

Vilâyet-i Abaza-i Çaçlar

Mikrilce dahi kelimât eder. Beğlerine Çaça derler. On bin kavim olur. Andan,

Vilâyet-i Abaza-i Arlan

İskeleleri Laçiga'dır. Bunlar dahi on bin bahâdır kavim olur. Andan,

Vilâyet-i Abaza-i Çandalar

İskeleleri Kakır'dır, beğleri vardır. Cümle on beş bin âdem olur. Ve sahîhü'n-neseb Abaza bunlardadır. Ve bu tâ’ifede olan mahbûb u mahbûbe bir Abaza'da olmaz. Bunlara Dağ Çandaları derler. Andan garba üç konak gidüp,

Vilâyet-i Abaza-i Büyük Çandalar

Yigirmi beş kurâdır ve on beş bin asker olur. Ve iskeleleri vardır. Bu Abazaların dağları ardı serâpâ Mamşûh **[Y 37b]** Çerkezidir. Dâ’imâ Abaza ile ceng ederler. Çandalar Abazasın bir konak garba ubûr edüp,

Vilâyet-i Abaza-i Keçler

İki bin kavim olur. Ve atlı askeri dahi çokdur. Sipâhlığile meşhûrlardır. Andan,

Vilâyet-i Abaza-i Arıtlar

Otuz bin âdem olur, ammâ yiğitlikleri hırsızlığile meşhûrlardır. İskelelerine Kepuş [Liyoş?] derler, latîf limanı vardır, bender iskeledir. Ekseriyyâ İslâmbol gemileri bunda kışlar. Ve bu Arıtlar dağında,

Vilâyet-i Abaza-i Sadşe

Ne Çerkez'dir ve ne dürüst Abaza'dır. On bin kavim olur. Hattâ Seydî Ahmed Paşa bizim vilâyete varmış deyü cümle ve dağı ve dere ve depesi ile su'âl edüp hakîr cevâb verdikde yemîn edüp "Sen Abaza değilsin, bizim Sadşe yiğitlerindensin" der idi. Andan leb-i deryâ ile cânib-i garba üç konak gidüp,

Vilâyet-i Abaza-i Kamış

Beğleri var ve on bin bahâdır askere mâlikdir. İskeleleri ol kadar işlemez, zîrâ pek âsîlerdir. Ammâ Mısır'dan Rûm'dan gelüp kalmış müselmânlar çokdur. Ganîmet diyârdır. Bunlara üç konak,

Vilâyet-i Abaza-i Suçalar

Beğleri ve on bin askeri vardır. Ve iskelesi gâyet işler. Kefe'ye karşu karşuyadır. Andan 2 konak,

Vilâyet-i Çerkez-i Bozoduk

Beğleri ve iskeleleri ve on bin âdemleri vardır. Bu kavimden Mengli Geray Hân on bin kavim Ejderhân seferine götürüp Çerkez'de tavattun ederdi. Çerkez dili Bozoduk kavmi bu Abaza Bozoduğu'ndandır. Ve Bozoduk iskelesinden 2 konak yine Karadeniz kenârınca,

Vilâyet-i Aşîret-i Kutası Abaza

Beğleri ve iskeleleri vardır ve yedi bin askere mâlikdir. Ve Taman kurbunda Anapa limanı bu Abaza'ya iki konakdır. Bu kavim gâyet mutî'dirler, zîrâ içlerinde dâ'imâ Kırım ve Taman askeri eksik değildir.

Bu mahalde dahi Abaza'nın on iki kavmi tamâm olmuşdur. Hakkâ ki mahbûb u mahbûbesi ve nâmdâr yiğitleri olur, şecî' kavimlerdir. Asılları yine Arabdır. Bu diyârlar Hazret-i Ömer hilâfetinde Ciniviz küffârı elinde idi. Bunlar Arabistân'dan isyân edüp Ciniviz'e gelüp ilticâ edüp bu diyârda sâkin olup Abaza lisânı peydâ etdiler. Ammâ bu Abaza'nın dağlar içinde on iki aşîreti dahi var, ammâ anları seyâhat etmedik, ammâ isimlerin istimâ' edüp âdemleriyle ihtilât etdik.

Evvelâ Mikril'e karîb dağlar içinde aşîret-i Posuhu, andan aşîret-i Ac Çipsi, andan aşîret-i Beslib, andan aşîret-i Mükelye, andan aşîret-i Aypıga, andan aşîret-i Valakırış, andan aşîret-i Çıhakorş, andan aşîret-i Maça, andan aşîret-i Pançarış.

Bunların dahi hâkimleri[ne] "Beğ" derler. Her kabîle onar, on ikişer, on beşer bin askere mâliklerdir. Sarp çengelistân yerlerde olmak ile bunlar gâyet hırsız kavimdir. Abaza ve Çerkez **[Y 38a]** kavmi bile bunlardan âcizlerdir. Ammâ Mısır askerinin temeli bu Abaza Çerkez vilâyetidir. Lâkin dalâlet içinde kalmışlardır. Kâfir ile müselmânı Abaza kavmine gösterüp,

"Kankısın seversin?" desen müselmâna yapışırlar. Anıniçün İslâm ile müşerref olduklarında galîz müselmân olurlar. Zîrâ bu Abaza ve Çerkez'de kefere olmaz, varsa katl ederler. Ve kilise ve kitâb yokdur. Hemân dağî bâğî yağı râğî bir kavm-i âsîdir.

Zikr-i ahvâl-i Rûs-ı menhûs ya'nî Kazak-ı âk

Leh ve Maskov krallarının taht-ı hükûmetlerinde yetmiş firka mel'ûnlardır kim dünyâyı dutmuş kavimdir. Kâh Tatar Hân'a ve kâh Maskov'dan Leh'e ve kâh Leh'den Krakov kralına tâbi' olur. Ve kâh isyân edüp beş yüz pâre gemi ile Karadeniz'in cânib-i erba'asın nehb ü gâret edüp yine gemileriyle vilâyet-i menhûslarına giderler.

Evvelâ nehr-i Özü câniblerinde Hatman Kardaş Kazak, andan Hatman Duruzunka, andan Hatman Serge, andan Hatman İhmilniç, andan Hatman Berabaş, andan Hatman Andırya, andan Hatman şeremet, andan Hatman Zaporoska, andan Hatman Hırıstina, andan Hatman Uman, andan Hatman Gürlev, andan Hatman Çehril.

Bu kabîle küffârların niçe yüz hatmanları dahi vardır, ammâ elli bir târîhinde elin vilâyetin İslâm Geray Hân ile nehb [ü] gâret etdiğimiz küffârlar olmağile tahrîr olundu. Bunlar cümle Leh'e tâbi'dir.

Ammâ Maskov'a tâbi' olanlar yetmiş hatmandır, cümle Azak kal'ası dibinden cereyân eden nehr-i Ten kenârındadır. Evvelâ Ten Hatmanı yetmiş hatmana serdârdır. Gayrılar kal'aları ismiyle yâd olunur. Cümle kal'aları nehr-i Ten kenârında ağacdandır. Çerkezkirmen, andan Mincekirmen, andan Sıvakirmen, andan İsorkirmen, andan Mujikkirmen, andan Tokaykirmen, andan Praskirmen. Netîce tâ Azak'dan üç aylık yol Ten kenârınca yetmiş hatmanlık yerdir. Kirmenleri nâmıyla anılır Kazak-ı âklardır. Bu mahalde bu mel'ûnlar dahi tamâm oldu.

Ammâ Rûm, Ermeni ve Yahûdî ve Karâyî ve Kıbtî kefereleri her biri birer kralın taht-ı hükûmetlerinde re'âyâlardır. Husûsan âl-i Osmân'da olan Rûm, Ermeni bir diyârda yokdur, millet-i Mesîhiyyedendirler. şâm'a, Haleb'e, Antâkıyye'ye melikler idi.

Devlet-i âl-i Kayser-i Rûm

Cem' olsa kayâsıra derlerdi. Hırkîl Kral cümleden ziyâde mu'ammer olup Mısır'a dahi mutasarrıf oldu. Zîrâ bâlâdan bu mahalle dek tahrîr etdiğimiz eğer müslim eğer millet-i Nasârâ cümle Mısır'a ve Kudüs'e tâliblerdir. Mısır'a mâlik olan,

Devlet-i Kıbtî

Mülûklarına kabâbıta derler. Cem' olsa **[Q 173b]** akbât derler. Müddet-i devletleri 400 sene. Bir tabakaları kırk yedi nefer oldu. Andan devletleri bergeşte olup mâbeyne üç yüz yıl **[P 171b]** Amâlîka devleti girüp yine devlet-i Kıbtî'ye rücû' **[Y 38b]** edüp devlet-i sânîde müddet-i devletleri yine 188

sene oldu ve nefer (---).

Ammâ Hazret-i Îsâ ve Hazret-i Yahyâ ve Hazret-i Zekeriyyâ asrında bulunanlara,

Devlet-i Yûnâniyân

derler. Dîn-i Mesîhâ'yı dutdular. Ve bir sınıfına dahi,

Devlet-i Batâlise

derler. Sekizi hukemâlardandır, Batlîmûs Hakîm derlerdi, anıniçün Batâlise derler. Cümle on dörd nefer krallardır, ammâ akl-ı Arasto herîfler idi. Müddet-i saltanatları 207 sene.

Ve Eflâtûn, Bokrât, Sokrât, Restetâlîs, Fisagores, Feylekos ve Feylesof cümle Yûnâniyândır. Ve İskender dahi Yûnâniyândır, zamân-ı hükûmetinde şehriyâr derlerdi, ol zamânda cihâna Yûnâniyân müstevlî olup şarkdan garba hükm etdiler. Hattâ dünyâyı Kâf'dan Kâf'a hükm eden dörd kişidir, ikisi müselmân ikisi kefere. İslâmdan Hazret-i Süleymân'dır, biri dahi İskender-i Kübrâ'dır. Yûnâniyândan biri Yanko ibn Madyan'dır, biri dahi Buhtunnasr'dır. Rûy-ı zemîni millet-i Mesîhiyye-i Yûnâniyân ser-tâ-ser dutmuş idi.

Hâlâ yine ol kadar küffâr vardır kim müverrihîn ve ehl-i hey'et eyle yazmışlar kim rûy-ı arzı bir siyâh öküz sûretinde farz eylemişler. Cemî'i vücûdunda ne kadar siyâh kılları var ise kara şapkalı kâfire teşbîh eylemişler. Ve ol sığırın iki gözleri ve iki boynuzları arasında bir beyâz nokta-misâl kıllar olsa ümmet-i Muhammed'e teşbîh etmişler. Hamd-i Hudâ mu'cizât-ı Muhammed el-Mustafâ'nın berekâtıyla cümle ümmet-i Muhammed küffârı pârekende ve perîşân ederek mansûr [u] muzaffer olurlar.

Husûsan devlet-i âl-i Osmân bu bâlâda zikr etdiğimiz selâtîn-i dîn-i İslâmdan sonra âl-i Osmân zuhûr etmişdir. Ve,

Bâlâda tahrîr olunan yüz kırk millet-i Nasârâ kralları ve gorofları ve hatmanları devletinden sonra âl-i Osmân tulû' edüp bu cümle mülûkdan sonra devlete kadem basdıkların beyân eder

el-Faslu's-sâlis aşere
Devlet-i âl-i Osmân'ın zuhûr [u] tulû'un beyân eder

Evvelâ müverrihân-ı Rûm ve nükte-perdâzân-ı zevi'l-mefhûm ki, [70] mûcebince rûy-ı arzda bâlâda tahrîr olunan selâtîn [ve] mülûklar edîm-i arzda sâkin olmuşlar idi ve esnâf-ı ümem içün ihtilâfât-ı kesîre olmuşdur. Ammâ sükkân-ı Rûm ve ecnâs-ı mütenevvi'a-i ân-merzibûm bi-takdîri'l-Hayyi'l-Kayyûm fermânıyla asılda kavm-i Rûm Ays bin İshâk evlâdıdır.

Andan Yâfes'e andan Nûh aleyhi's-selâma müntehîdir. Bunların ırk-ı tâhirinden ibtidâ Rûm'a kadem basan âl-i Selçukıyândır. Sene 476 târîhinde ümerâ-yı Dânişmendiyye ile yek-dil [ü] yek-cihet olup Malatıyye ve Kayseriyye ve Alâ'iyye ve Konya diyârlarına müstevlî olup müstakil pâdişâh oldular. Tulû'ları Mâverâ'ü'n-nehir'dendir. Hikmet-i Hudâ bu mahalde Mâhân memleketinden âl-i Osmân'ın ecdâdı Süleymân şâh ve Ertuğrul, Moğol u Boğol-ı gûl-i beyâbân Tatarı derdinden terk-i vatan edüp

Ahlât şehrine gelüp anda (---) sene **[Y 39a]** sâkin olup andan dahi Rûm ârzûsıyla Murâd nehri kenârına geldikde serdârları Süleymân şâh Ca‘ber kal‘ası dibinde gusl ederken gark olup anda defn edüp Erduğrul cümle erleriyle Selçukıyân Alâ’eddîn'e toğrulup gelürken bir püşte başına çıkup Konya sahrâsına nazar etdükde görseler kim iki deryâ-misâl asker biribiriyle germ-â-germ ceng-i perhâşda, ammâ Tatar askeri gâlib, beyâz destârlı Konya askeri münhezim oluyor.

"Bire Hızır-vâr, Alâ’eddîn cânibine imdâd edelim, bizler dahi Tatardan dilgîriz" deyü Ertuğrul Beğ bir beyâz livâ-i Muhammedî kaldırup cümle (---) bu kadar er Tatarın ensesine gelüp bir kemîngâhdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup sâtûr-ı Muhammedî koyunca Tatar'ın içine âteş-i Muhammedî düşüp karârları firâra mübeddel olup âl-i Selçuk tâze cân bulup Tatardan bir hân-ı cân halâs olmayup Sultân Alâ’eddîn mansûr [u] muzaffer Konya'ya gelüp Ertuğrul'a hil‘at-ı fâhireler ihsân edüp sağ kol beğliği verüp Bursa tekuru üzre serdâr edüp Bursa'nın cânib-i erba‘asında Bilecik ve Ilıbat ve Eynegöl ve Yalakâbâd, bu makûle yerlerden Ertuğrul ol kadar mâl-ı ganâyim ile Sultân Alâ’eddîn'e gelüp mâl-ı gazâ ile cümle Rûm askerin muğtenim etdi. Alâ’eddîn dahi günden güne Ertuğrul'un i‘ânetiyle azîmü'ş-şân pâdişâh oldu. Elkâb-ı pâdişâhîde Selçukıyâna selâtîn dediler.

Ol asırda Üsküdar'a varınca küffâr baş göstermeğe kâdir değildi. Zîrâ Sultân Alâ’eddîn'in cemî‘i zîr-i hükmünde yetmiş tabl [u] alem sâhibi mîrlivâsı askeri var idi. Evvelâ Mar‘âş'da âl-i Zülkadriyye ve Adana'da âl-i Ramazâniyye ve Sivas'da âl-i Dânişmendiyye'den Melik Gâzî ve Kastamoniyye'de âl-i (---) ve Amasiyye'de âl-i Ferhâd ve Kütâhiyye'de âl-i Germiyân ve Engürü'de âl-i Sübhân ve Sarhan vilâyetinde âl-i Sarhan Bay ve İmâd elinde âl-i İmâd Bay ve Sunkur elinde âl-i Sunkur Bay ve Keskin elinde âl-i Keskin Bay ve Teke elinde âl-i Teke Bay ve Hamîd vilâyetinde Hem-it Bay ve Menteşe elinde Menteşe Bay ve Aydın elinde âl-i Aydın Bay ve Lârende'de âl-i Karaman Bay ve Yalakâbâd'da Ertuğrul Bay.

Hâsıl-ı kelâm bu elkâblar ile müsemmâ Sultân Alâ’eddîn'in yetmiş mîrlivâsı var idi. Ve zamân-ı sa‘âdetlerinde Hazret-i Sultânü'l-ulemâ Mevlânâ Bahâ’eddîn Muhammed bin Hasan el-Belhî el-Bekrî Sultân Alâ’eddîn devletinde sene 631 târîhinde Konya'da fevt olup oğlu Celâleddîn-i Rûmî ki Hazret-i Mevlânâ'dır, halîfe oldu. Ve bâlâdaki ümerâlara sultânü'l-ulemâ lakab komuşdur. Her biri mahallinde tahrîr olunur.

Ba‘dehu Sultân Alâ’eddîn Erzurûm semtine azîm **[Y 39b]** asker ile sefere gidüp Fenâde [Kubâdiyye] nâm mahalde şikeste-hâtır olup hasta yatırken oğlu Gıyâseddîn devlet-i dünyâ içün babası(nı) Sultân Alâ’eddîn'e zehir verüp ol mahalde asker dahi Gıyâseddîn['i] pâre pâre edüp ikisinin na‘şın bu yerden Konya'ya getürüp iç kal‘ada defn etdiler. Saltanat 26. Âl-i Selçukıyân bunda inkırâz buldu. Nefer cümle on dörd. Müddet-i devletleri (---) sene.

Andan cemî‘i ulemâ-yı Rûm gulgule-i Rûm edüp Ertuğrul'u beğ edüp halîfe olup cümle andan bî‘at etdiler. Ol dahi Bursa gazâsından gelirken mecrûhan Söğüt nâm kasabada medfûndur. Ve Savucu Beğ ibn Orhan Tomalıc gazâsında şehîd olup anı dahi Ertuğrul yanında defn etdiler.

Ba‘dehu yine ulemâ-yı Rûm meşveret edüp Ertuğrul oğlu Osmâncığ'ı müstakıllen re’s-i seb‘a mi’ede halîfe edüp **[Q 174a]** **[P 172a]** cümle a‘yân-ı Selçukıyân derûn-ı dilden bî‘at etdiler. Târîh-i vilâdeteş sene 656. Evvelâ Osmân sene 699, ömreş 69 sene, saltanat 26 sene, vefâteş sene 726.

Andan Orhan Beğ halîfe oldu. Saltanat 35 sene olup, Orhan Gâzî oğlu Süleymân Paşa Kara Mürsel Beğ ve Ece Ya'kûb Beğ kırk nâmdâr ile Bahr-i Ebyaz'ı Kapudağı kurbunda Bab[ae]ski nâm mahalden sallar ile karşu Rûmeli tarafına at çıkarup Gelibolu câniblerin nehb ü gâret ederek İpsala ibtidâ salâdan galat olan yeri ibtidâ cum'a gün anı feth edüp ibtidâ salâ okuduklarıyçün ibtidâ salâdan galat İpsala derler. Ve günden güne askerin gerüsü gelerek Gelibolu kal'asın feth etdükde Gâzî Süleymân Paşa kal'a kapusunda el urup *bismillâhirrahmânirrahîm* târîh sene 761 olmuşdur.

Kal'ayı kabza-i tasarruflarına getürüp mâl-ı ganâyim ile guzât-ı müslimîn bay oldular ve şikâr etdükleri nisvânlar akd-i nikâh ile merbût olup tenâsül buldular.

Ba'dehu Rûmeli ta'bîr kılınan yerde on iki millet-i kefere var idi. Meselâ Rûm, Bulkar ve Eflâk, Sırf ve Voynık ve Hırvat ve Latin ve Boşnak ve Laz makûlesi küffârların dâr [u] diyârların harâb [u] yebâb ederek küffâra göz açdırmayup tâ Tuna kenârına varınca mâl-ı ganâyimler alarak şikâr gelen mâdyânlarına aşan aykırlarımız dölünden dûşîzegânlar ve oğul balı gibi zîşânlar ve sîm ebdânlar hâsıl olup anlar dahi dedeleri olan küffârlara şemşîr-i âteş-tâb urmağa âhenğ ederek dâr [u] diyârların başlarına dar edüp niçe bin pâre kurâ ve kasabât ve belîde-i mu'azzamaların feth etdiler.

Ba'dehu Süleymân Paşa Bolayır nâm mahalde yaban kazına doğan salup ardı sıra at bırağup atdan tekerlenince başına zahm erüp merhûm olup Bolayır'da bir kubbe-i pür-envârda medfûndur. Hattâ **[Y 40a]** câmi' ve imâreti ve tekyesi vardır. Vefâteş sene 760. *Rahmetullâhi aleyh.*

İbtidâ Rûm'a geçen bu Süleymân Paşa ibn Orhan'dır. Orhan'ın dahi müddet-i ömrü 83 sene. Cülûsu sene 726, vilâdeti sene 678, vefâteş sene 761 olup oğlu Gâzî Hüdâvendigâr beğ oldu. Ömreş 65 sene, vilâdeteş sene 727, müddet-i saltanat 31 sene. Edirne'yi feth edüp Kosova cenginde bir kâfir leşler içinden kalkup kendüyi bıçağile urup şehîd etdi ve şehîd eden Miloş Koblaki kâfiri dahi ol mahalde depelediler. Andan na'ş-ı Murâd Hân'ı Bursa'da Eski Kaplıca'da defn etdiler.

Andan oğlu Yıldırım Hân Gâzî sene 792 beğ oldu. Vilâdeteş sene 748 ve cülûseş sene 792 ve müddet-i saltanat 16 sene olup hakkâ ki şecî' pâdişâh-ı bâ-vakâr idi kim bir yılda Anatolu'dan Rûmeli'nde Eflâk ve Boğdân keferesi üzre sefer etdiğinden Yıldırım Hân dediler. Gerçi Yıldırım Bâyezîd Hân yarar idi, ammâ ömreş 60 sene, saltanat 16 sene. Sebeb-i mevti Timur cenginde Yıldırım Hân münhezim olup Timur'un hapsinde iken hummâ-yı muhrikadan sönüp merhûm olup na'şın Bursa'da Yıldırım câmi'ine getürüp defn etdiler.

Oğlu Çelebi Sultân Mehemmed Hân halîfe oldu, sene 804. Vilâdet sene 776, müddet-i hilâfet 20 sene, müddet-i ömür (---) sene.

Andan oğlu Murâd Beğ halîfe oldu, sene 824. Müddet-i saltanat 31 sene, müddet-i ömür 49 sene, vefâtı sene 855.

Andan oğlu Gâzî Ebü'l-feth Sultân Mehemmed halîfe oldu, sene 855. Müddet-i hilâfet 31 sene, vilâdet sene 835, müddet-i ömür 51 sene, vefâtı sene 886.

Andan oğlu Bâyezîd Hân halîfe sene 886. Vilâdeti sene 835, müddet-i hilâfet 31 sene ve vefâtı sene 917, müddet-i ömür 91 sene.

Andan oğlu Selîm Hân-ı Evvel. Vilâdet sene 873. Hîn-i cülûsda kırk üç yaşında bulundu. Sene 926 vefât etdi. Saltanat 8 sene, ömreş 51 sene.

Andan oğlu Süleymân Hân halîfe oldu. Vilâdet sene 900. Saltanat 48 sene, ömreş (---) sene.

Andan oğlu Selîm-i Sânî Şâh. Vilâdet sene 929, cülûsları sene 974, saltanat 8 sene, ömreş 52 sene, vefâtları sene 982.

Andan oğlu Murâd-ı Sâlis halîfe oldu. Vilâdet sene 953, cülûs sene 982, saltanat 21 sene, ömreş (---) sene, terk-i dünyâ sene 1003.

Andan oğlu Mehemmed Hân-ı Sâlis şâh oldu. Sene 986 târîhinde vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri Ma‘nisa'da vâki‘ olmuşdur. Cülûsları sene selâse ve elf cemâziye'l-ûlâsının on altıncı gün yevm-i cum‘a idi, sene 1003. Saltanat 9 sene. Ömreş vefât eden (---) sene, vefât sene 1012.

Andan oğlu Ahmed Hân halîfe oldu, sene 1012. Ma‘nisa'da mütevellid olup esnâ-i cülûsda çârsâle **[Y 40b]** idi. Peder-i büzürgvârları yerine câlis-i serîr ve devlet-masîr oldular. Mâh-ı Receb'in on sekizinci gününde vâki‘ olmuş idi, sene 1013. Ve azm-i dâr-ı bekâ etdi sene 1026. Saltanat Devlet Devlet 14 sene, ömreş 976(?) sene.

Andan karındaşı Mustafâ Hân halîfe oldu, şehr-i Zi'l-ka‘de 23, sene 1026. Saltanat 1 sene 3 şehr, ma‘zûl.

Andan Sultân Osmân halîfe oldu, sene 1027 {gurre-i Rebî‘ülûlâ}. Saltanat 5 sene. Şehr-i Receb fî 8 şehâdet sene 1031. Def‘â Mustafâ Hân halîfe oldu, sene 1031 ve (---) şehr halîfe olup yine ma‘zûl.

Andan Sultân Murâd-ı Râbi‘ ibn Ahmed Hân halîfe oldu, sene 1032. Saltanat 17 sene, ömreş (---) sene.

Andan İbrâhîm Hân ibn Ahmed Hân halîfe oldu, sene 1049. Saltanat (---) sene, şehâdet sene (---).

Andan oğlu Mehemmed Hân-ı Râbi‘ hâlâ pâdişâh-ı âl-i Osmân'dır, sene 1058. Saltanat (---) sene, ömreş (---) sene. İnkırâzu'd-devrân devletleri mü’ebbed ola. Âmîn, yâ Mu‘în.

Ammâ bu devlet-i âl-i Osmâniyâna Cenâb-ı Bârî'nin nazarı ta‘alluk etmişdir. Yetmiş mülûkün devletlerine mutasarrıf olmuşlardır. Devlet-i Osmân'a mâlik olmağa sebeb olup hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn mevlânâ mülûkü'l-Arab ve'l-Acem dedirmeğe bâ‘is [ü] bâdî olup cümle pâdişâh ve kralların üzerlerine tasaddur etdiren fâtih-i Mısır Sultân Selîm Şâh ibn Sultân Bâyezîd Hân'dır. *Rahmetullâhi aleyh.* Ne takrîb ile Mısır'a mâlik olduğun i‘lâm eder.

Sebeb-i gazâ-yı Mısır be-dest-i Selîm Şâh

Müverrihân-ı âleme hafî olmaya kim ibtidâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân Gâzî Uzun Hasan'ı Tercân sahrâsında münhezim edüp târîhi târîh (---) atf-ı inânın Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn cânib[in]e keşîde kılup berren ve bahren muhâsara edüp kalîlü'l-eyyâmda feth [ü] teshîre

getürüp içine Şehzâde Sultân Bâyezîd-i Velî'yi hâkim edüp adl [ü] adâlete bezl-i himmet edüp anda Selîm-i Evvel vücûda gelüp burc-ı şerefden âfitâb-ı devlet ziyâ verüp günden güne mihr-i âlem-tâb oldu.

Bu mahalde Ebü'l-feth saltanat tarafından Karamanoğulları nâm aşkıyâlar üzre sefere giderken Üsküdar kurbunda Maltepe nâm mahalde merhûm olup serîr-i sa‘âdet ve taht-ı hilâfet Sultân Bâyezîd-i Velî'ye nakl edüp oğlu Şehzâde Selîm'in yanında Tarabefzûn'da benem dîger nîst diyen askerden yigirmi bin asker ile Taraf-uzun'a müstakil hâkim nasb eyleyüp cânib-i erba‘asında feth [ü] fütûhlar etmeği tenbîh ü te’kîd edüp kendüler Âsitâne'de mesned-i hilâfetde ber-karâr olup umûr-ı müslimîni görmede.

Beri cânibde Şehzâde Selîm, Gürcistân ve Mikrilistân ve Dâdyân cânîblerin nehb ü gâret ederek vukûf tahsîl eyleyüp hayli fütûhât ederek Uzun Hasan ta‘allukâtlarından **[Y 41a]** Mîrâ Hân Şehzâde Selîm Hân ile penc-â-penc olup hâh-nâ-hâh Canha kal‘asın Selîm Hân kuvvet-i bâzû ile feth edüp miftâhların gümüş edüp ve üç yüz kantâr gümüş âvânî hedâyâlar ile Sultân Bâyezîd'e gönderdi.

Bâyezîd-i Velî safâsından Şehzâde Selîm'e mukarrernâmeler ile hil‘at-ı fâhireler gönderdi. Selîm Hân da Canha'yı taht edinüp on bin tüfeng-endâz yiğit asker dahi zamîme eyledi. Zîrâ Canha hâlâ Gümüşhâne dedikleri yerdir kim yedi yerde gümüş ma‘deni ırmak gibi akar. Hikmet-i Hudâ Şehzâde Selîm tâli‘ine bir altun ma‘deni zuhûr edüp yüz bin mümessek altun andan kesdirüp **[Q 174b] sene 1026 [P 172b]** sikkesinde "es-Sultân Bâyezîd ibn Mehemmed Hân azze nasruhu duribe Canha sene (---)" deyü yüz bin altunu babasına gönderüp Bâyezîd-i Velî safâsından,

"Selîmim, memleket sana helâl olsun. Feth etdüğin diyârları sana ihsân eyledim. Hemân gayret ve hamiyyet senindir" deyü böyle istimâlet yarlığ-ı belîğleri gelince Şehzâde Selîm ejder-i heft-sere dönüp yedi-sekiz senede kırk beş pâre şehir ve Koyluhisâr ve Niksâr ve Bayburd ve İspir ve Tortum ve Erzincân misilli şehirler ve metîn kal‘alar feth edüp her ne cânibe müteveccih olursa bi-emrillâh mansûr u muzaffer olurdu.

Lâkin Sultân Bâyezîd-i Velî'nin teveccühü Venedik Frengistânı'nda Mora vilâyetinde Moton ve Koron fetihlerine mukayyed olmağile Kızılbaş-ı evbâş ile Mar‘aş'da Zülkadiroğlu Alâ’üddevle yek-dil [ü] yek-cihet olup Tokad'ı ve Sivas'ı ve Amasiyye ve Osmâncığ'a varınca Kızılbaş istîlâ edüp günden güne Acem şîrînledi.

Kâhîce Selîm Şehzâde ardlarından çevirir, ammâ ne çâre Acem ağır düşman, âh âh deyüp döğünürdü. Bir kerre Bâyezîd-i Velî deryâ-misâl asker ile Turhal sahrâsına gelüp Acem ile mukâbele olup ceng-i azîmde iken Zülkadriyye sâhibi Alâ’üddevle tarafından Mısır Sultânı Gavrî askerinden on iki bin ahrec atlı Mısır askeri Bâyezîd-i Velî askeri içine girüp eyle bir kılıc bâzârı olur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Âl-i Osmân askeri vakt-i gurûbda bir tarafa Şehzâde Selîm askeriyle Canha dağlarına gidüp beri tarafda meydân Acem ve Türkmân ve Gavriyân'da kalır, ammâ Şehzâde Selîm,

"Âh Mısırlı, âh Mısırlı," der idi. "Cenâb-ı Bârî bana taht-ı âl-i Osmânı erzânî kılarsa, Allâh ile ahdim olsun, ibtidâ gazâm Acem, ikinci Zülkadiroğlu, üçüncü gazâm Mısır olsun. Anlar İslâm pâdişâhları ola da Acem'e imdâd edeler, hayr ola, *el-umûru muhtâruhullâh*" deyüp sabr ederdi.

Ammâ Kızılbaş tâ Üsküdar'dan çapar ile baş alup Sivas hânlarına getürürlerdi. Bu hâl üzre âhir âl-i Osmân Acem'e çul tobra **[Y 41b]** harâc nâmına vermeğe başlayup devlet-i âl-i Osmân hor hakîr olmağa yüz dutdu. Bâyezîd-i Velî ise Halvetî tarîkından bî‘at edüp taraf-ı Hakk'a mücâhedeye başlayup nefsin katl eyleyüp dünyâdan el çekdi. Sultân Selîm Tarabefzûn'dan Âsitâne tarafına ser-i kârda kimesnelerle pes ü perdeden meşveret edüp,

"Hemân Selîmim, sen bize bir tarafdan birez askerle zâhir ol. Biz sana tahtı teslîm ederiz. İş işden geçdi, elbetde yetiş" deyü haberler varınca Selîm Hân oğlu Süleymân Hân şehr-i Tırabuzan'da vücûda gelmişdi. Selîm dahi Tırabuzan'da müştak olmuşdu. Anıniçün Şâh İsmâ‘îl Süleymân Hân'a ta‘n-âmîz nâmelerinde Laz oğlu Laz deyü yazardı.

Hemân Şehzâde Selîm oğlu Süleymân dahi tüvânâ yiğit olmuşdu. Babası Sultân Bâyezîd'e Süleymân'ına Kefe tahtı hükûmetin ricâ eyleyüp ricâsı kabûl oldukda oğlu Süleymân'a beş bin benem dîger nîst diyen asker verüp iki yüz pâre gemi ile Tırabuzan'dan üç yüz mîl bir muvâfik eyyâm ile Kefe'ye varup ber-taht nişîn olup başına asker cem‘ etmeğe başladı. Ale'l-akab Şehzâde Selîm dahi beş yüz pâre gemi ile on bin asker gemilere dolup muvâfik eyyâm ile bir gecede Kefe limanına çıkup Kefe kal‘asına girüp Tatar Hân'dan Mengli Geray Hân ile mülâkat olup keşf-i râz eder.

Tatar Hân "Allâh mübârek eyleye" deyü kırk bin asker koşup Selîm dahi yigirmi bin asker cem‘ edüp kat‘-ı menâzil ederek Pravadi nâm mahalde Uğraş deresi nâmında bir mahalde meks edüp Bâyezîd-i Velî tarafından dîvân-ı pâdişâhî askeri dahi mukâbele-i Selîm'de meks edüp Bâyezîd-i Velî askeri tekrâr meşveret-i gayrı edüp;

"Bir hûnhâr şehzâde-i cüvân-bâhtdır. Ümîzdir ki tahta cülûs edince cümlemizin girîbânın değşire. Hemân bununla ceng eylemek evlâdır" deyü cenge âheng etdiler. Beri tarafda Selîm ma‘hûddur, ceng yokdur, mülâhazasıyla âsûde dururken Selîm askeri üzre bir yaylım top ve bir yaylım tüfengler atılup Uğraş deresinde iki asker birbirine uğrayup karılup katılınca niçe kerre yüz bin tîr kemânından atılınca Şehzâde Selîm'in askeri münhezim olup Tuna cânibine firâr edüp Şehzâde Selîm ârifâne yan verüp Karadeniz sâhiline sınup Varna nâm mahalde ârâste bir gemiye süvâr olup yine taht-ı kadîmi olan Tarabefzûn'a varup gayret [ü] hamiyyetinden baş göstermeyüp hâmûş-bâş oldu. Ammâ kâ’immakâmı olan Sarı Kaya Beğ Tarabefzûn'da hükm [ü] hükûmât etmede ve Canha'da Mallı Alî Beğ dahi hıfz [u] hırâset etmede, Şehzâde Süleymân Kefe'i zabt etmede.

Sergüzeşt-i Şehzâde Selîm [Y 42a] Hân

Hakîr-i pür-taksîr bu sergüzeşti sikadan olmak üzre nakl ederim ki merhûm u mağfûrun-leh pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî yüz on yedi yaşında dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye irtihâl etdiler. Ne ân bu hakîr kadar seyâhat etmiş ola, ammâ âl-i Osmân'dan tokuz pâdişâhın şeref-i sohbetleriyle müşerref olduğundan mâ‘adâ Süleymân Hân ile gazâ-yı Seyyidvar'da bile imişler. Ve Kıbrıs fethinde serdâr Kara Mustafâ Paşa ile mevcûd bulunup Magosa kal‘ası feth oldukda miftâhlarıyla Selîm-i Sânî'ye gönderdikde beleğan mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlardan sonra Dergâh-ı Âlî kuyumcubaşılığın ihsân edüp mü’ebbed hatlar verüp ve Sultân Ahmed asrında Mekke-i mükerremenin Altun Oluğ'un pederimiz inşâ edüp surre emâneti hizmetiyle sütûh-ı Mekke'ye mîzâb-ı rahmeti vaz‘ eylemişler.

Bu bastdan murâd ya‘nî pederimiz umûr-dîde ihtiyâr âdem idi. Süleymân Hân rikâbdârı Kuzu Alî Ağa yüz kırk sekiz yaşında merhûm oldu. Ve Zeyrekbaşı'nda Pirinccizâde hânesi sâhibi Abdî Efendi, ve Azebler hammâmı kurbunda Kara Kız Mehemmed Efendi, bu zikr olunan ihtiyârlar bir yere gelüp musâhabet etdükde hakîr safâ ederdim.

Bir gün yine bunlar bizim pederle cân sohbeti ederken bir arık tirîd nahîf âdemin koltuklarına huddâmları girüp kapudan zâhir olunca bizim pederle cümle istikbâle kalkup hayli ta‘zîm edüp saff-ı âlîde karâr edüp taraf taraf,

"Safâ geldin ömrümün varı Halîmî Efendi" deyüp ta‘zîm ü tekrîmler edüp berş-i rahîkîler ve mutantan kahveler henüz râyih olmuşdu.

Bunlar cân sohbeti edüp keyiflerin yetişdirüp kellelerinden arakıyyelerin kec kılup buroh buroh demeğe başladılar. Hemân Süleymân Hân'ın rikâbdârı Kuzu Alî Ağa eydir:

"Cânım Halîmî Efendi! Efendin Selîm Şâh-ı Evvel rûhiyçün ve efendimiz Süleymân Hân rûhiyçün olsun, bu müşkilimiz hall edin. Sultân Selîm ile babası Bâyezîd Hân Hacıoğlu bâzârı kurbunda Uğraş deresinde uğraşup bozuldukda Tırabuzan'a varup dâğ-ı derûnunuzdan nice tebdîl-i câme edüp seyâhate gitdiniz, anı nakl eylen" deyü ricâ etdiler. Ol dahi alı al olup bizim pederin arka kaşağasın eline alup eydir:

"Vallâhi âşıkân, merhûm Selîm Hân Tarabefzûn'da münzevî iken bir gün hakîri ve Kara Nedîm'i yanına çağırup,

‘Ne dersiz oğlanlar! Sizinle bir seyâhat edelim, olur mu?’ dedi. Biz dahi,

‘Ne cânibe, filan’ demedik, hemân *bismillâhirrahmânirrahîm* deyüp Fâtiha okuduk. Hemân Selîm Hân koynundan bir Kelâm-ı İzzet çıkarup,

‘Bu esrâr bu mahalde kala’ deyü bizlere yemîn verdi. **[Q 175a]** **[P 173a]** Biz dahi,

Ser vermek olur sırrı ayân eylemek olmaz

mısra‘ı mazmûnu üzre kasem-i yallâh edüp hazîne odasına girüp birer kat hırka-i Bektaşiyân **[Y 42b]** geyüp elde teber-i Müslimî(n), belde sapan-ı Dâvûdî, serlerimizde âfitâbe-i Vâhidî['yi] kec kılup bellerimize mümessek cild-i telâtîn tennûre-i la‘lgûnu bend kılup bir heybe mecmû‘a-i tuhef ve birer post ve birer ehrâm ketfimize urup meğer bir çemender hâzır etmiş, kitâbları ve ehrâmları hımâra tahmîl edüp vakt-i sabâh âlem ağyârdan bî-haber iken Tarabefzûn'dan taşra çıkup yola revâne olduk.

Ammâ Koca Selîm Dede hayli tabankeş çâr-darb bir mutarraş tüvânâ tâb bülend nevcüvân mehîb yiğit idi. Hakîr Halîmî ve Kara Nedîm'i dahi yigirmişer yaşında zırtıl balaban köçekleriz, yola revâne olup bir dahi devlet kelâmın zebâna getirmeyüp,

‘Bu diyârlarda çok sayd [u] şikâr etmişiz ve hayli fütûhât etmişiz, bir gayrı ülkeye düşelim’ deyüp yedinci günde Dağıstân pâdişâhı Şamhal Şâh'ın ülkesinde Karabudak Hân diyârında câmi‘lerde

ibâdet edüp yine kalka Şamhal Hân'a buluşup,

‘Dervîşler, kanden gelesiz?’ dediler. Selîm Dede,

‘Rûm'dan gelemiz,’ dedi.

Bir kaç gün anda mihmân olup andan Tarhu şehrine andan Kovin şehrine Acem hudûdunda Demirkapu'ya, anda Acem hânından nâmeler alup Bakü kal‘asına andan Gîlân'a Gence ve Şirvân'a varup Bahr-i Harez sâhilince Mâzenderân'a varup anda dahi üç gün üç gece meks eyleyüp andan Kum, Kâşân'a, andan cebel-i Deylem'e, andan Horâsân'da İmâm (---) hazretlerinde tecdîd-i bî‘at ve tecdîd-i sikke edüp bir ay anda hizmet edüp Rûm'a Hacı Bektaş-ı Velî'nin nefes evlâdlarına mektûblar alup ve şeyhden me’zûn olup Ispahân'a varınca yüz yetmiş pâre şehir seyâhat eyledik.

Ol mahalde Isfahân'a vardık ki nısf-ı cihân nâmıyla bir şehir bünyâd olunurdu. Ispahân'da bir kalenderhânede meks edüp her birimiz birer köşede cilvelenerek zevk [u] sâfâ edüp şehir seyr [ü] temâşâ ederdik. Selîm Dede kahvehânelerde sadrancbâzlık ile eyle iştihâr verdi kim bir üstâd-ı kâmil anın mukâbelesinde bir pâydâk kaldırmağa kâdir değildi. Şehr-i Ispahân halkı Selîm Dede'den âcizmânde kalup cümle Acem fâl edüp dediler kim

‘Eğer bu dervîş bizim Güzelce Şâh ile satranc oynasa amân vermeyüp mât eder, vallâh vallâh’ deyü yemîn ederlerdi. Âhir şâha bu Selîm Dede'nin şatrancbâzlığın derler. Şâh İsmâ‘îl dahi,

‘Tîz ol dervîşi huzûruma getirin’ dedükde anı gördük, Kalenderhâne'ye bir eşek arkasında bir akay gelüp,

‘Aşk ola abdâllar’ deyü selâm verdi. Bizler dahi,

‘Aşk olsun cemâl-i bâ-kemâline’ dedükde,

‘Buyurun sizi şâh dileyeturadır, alatlan’ dedükde biz dahi se yârân-ı zarîfân pâk hırka-i fâhireler ile huzûr-ı şâha vardığımızda hemân Selîm Dede **[Y 43a]** belinden nefîr-i İsrâfîl'i çıkarup bir zemzeme-i Muhammedî, ardı sıra zemzeme-i Haydar-ı kerrârî, ardı sıra on iki bend on iki imâmlar rumûzun gösterüp esmâ’ü'l-hüsnâdan,

‘*Yâ Vâhid, el-Ferd, el-Ahad, el-Kâdir, el-Mu’ahhar, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî*’ deyüp on iki zemzemeyi dahi esmâlara sûr urup,

‘Er hak’ deyüp dest ber-beste edüp pertâb ederek huzûr-ı şâha varup âfitâbesin kec kılup âşıkâne, beyt:

Ne ez tu rükû‘ u ne ez men kıyâm

Selâmün aleyküm aleyk es-selâm

deyüp ber-karâr olup bu ebyâtı terennüm eyledi, beyt:

Âfâkı şehâ ma‘deletin nûr pür etsin

Hurşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Geh nâfe gibi eyle der-i deşti mu‘attar

Geh gonce-sıfât gülşene gül ziynet-i bâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âleme sensiz

Her kande isen pâdişehim dünyâda sağ ol

deyü du‘âlar etdükde Şâh İsmâ‘îl safâsından ayağ üzre kalkup dest-ber-dest zânû-ber-zânû yanına alup,

‘Kişi sen hoş gelmişsen. Nere selâmın getürürsen?’ dedükde,

‘Şâhım Kayser-zemîn'de Hazret-i Hacı Bektaş-ı Velî'de perverde olup andan Kırım diyârına, andan Şamhal Hân'a, andan Buhârâ'da meşhed-i sultân-ı Horâsân (---) hazretini ziyâret edüp şeyhden nâmeler alup Güzelce Şâh'ımın güler cemâline geldim’, deyü nâmeleri dest-i şâha sunup şâh safâsından,

‘Yüz basa gelmişsen kişi’ dedükde Selîm Dede,

‘Eyle ola şâhım’ deyü bir rumûz etdi, Ya‘nî ‘Yüzün basam’ dedi.

Şâh, şeyhin nâmesin tilâvet edüp bize sarây-ı âlînin bir köşesinde mihmânhânecik gösterüp bir hayli zamân Isfahân'da meks edüp Şâh İsmâ‘îl sohbetinde Selîm Dede nedîm-i hâslik ve kıssa-perdâzlık edüp şâh ile hüsn-i ülfet ederdi. Bir gün şâh eydir:

‘Selîm Dede, seni yahşı sadrancbâzsen derler’ dedikde,

‘Gerçekdir, belî şâhım, gerçekdir’ dedi. Şâh eydir:

‘Gel seninle yek-â-yek meydân-ı mahabbetde oynayalım, ya taht ola ya baht’ dedi. Dede eyitdi:

‘Men şâhım ile oynamağa kâdir değilem. Şâhlık mâni‘dir’ dedi. Şâh eyitdi:

‘Vallâh şâhlık şöyle dursun elinden geleni taksîrât etme, hemân meydân senindir iş gör’ dedi. Selîm Dede,

‘Bu sözlerde çok tenezzül sözü var. Hudâ kerîmdir’ deyüp şâh ile şatranca mübâşeret eylediklerinde Selîm Dede derûnundan tefe’ül edüp eydir:

‘İlâhî! Eğer bu şâhı mât edersem, eli ve vilâyeti benim darb-ı şemşîrimle mât olup fursat benimdir’ deyü oynarken hikmet-i Hudâ Şâh mât hânesine gelince hemân Selîm Dede, mısra‘:

Fîl file bend olunca âh mât

Fîl evinden tîzcek hem Şâh mât

deyüp fîl ile **[Y 43b]** şâhı mât edince şâh gazab-âlûd olup Selîm Dede'ye bir sille-i şâhî urur. Selîm Dede eydir:

'Ye şâhım va'deye hulf buyurdunuz. Şâhlık ber-tarafdır elinden geleni dirîğ etme, buyurdunuz. Biz dahi ma'rifetim mertebesince dirîğ etmeyüp şâhımı mât etdim. Ammâ şâhım ben de ahde vefâ etmem, bir gün ola yine şâhımı mât edem' deyü bir rumûz etdi. Şâh anlamayup, bir güne kalmış.

'Heze bir dahi oynayalım' deyüp ol gün üç kerre oynadılar, üçünde dahi şâh mât olup,

'Bire hey kurumsağ, her bâr şâh mât mı olur?' deyüp Selîm Dede tefe'ülünde merâm [u] murâda vâsıl olup şâhdan niçe cevâhir makûlesi ihsânlar alup Hacı Bektaş-ı Velî üstâdı Türk-i Türkân Hoca Ahmed Yesevî ziyâretine me'zûn olup Isfahân'dan niçe şehr-i azîmler seyr [ü] temâşâ ederek Yesevî hazretlerin ziyâret edüp andan niçe kibâr-ı evliyâullâhlar ziyâret edüp du'â-i hayrların alup ve nice kibâr-ı evliyâullâhın merkad-ı şerîflerin ziyâret ederek Tebrîz'e ve Hemedân'a ve Erdebîl'e ve Dergezîn'e {ve Derne ve Derteng ve Şehribân} ve Bağdâd-ı behişt-âbâda varup kırk gün mukîm olup İmâm-ı A'zam'a ve Abdülkâdir el-Cîlânî ve Şeyh Şehâbeddîn-i Sühreverdî **[Q 175b]** ve Selmân-ı **[P 173b]** Pâk ve Kassâb Cömerd'e ve İmâm Mûsâ'ya ve Ma'rûf-ı Kerhî hazretlerine ve İmâm Hüseyn'e ve İmâm Alî'ye cümle kibâr-ı evliyâullâhları ziyâret edüp âsitânelerine yüz sürüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdi.

{Şehzâde Selîm Hân-ı Evvel'in âlem-i seyâhatde Bağdâd'dan Ka'be'ye geldüği beyânındadır}

Andan Bağdâd huccâcıyla on yedi günde Ka'be-i şerîfe gelüp hacc-ı şerîf edüp anda dahi hayâtda olan kibâr-ı evliyâların dest-i şerîflerin bûs edüp du'â-i hayrların alup sâyir ziyâretleri edüp Mısır huccâcıyla Medîne-i münevvereye gelüp Uhmer'de(?) pâk gusüller edüp doğru Hazret-i Risâlet'e Selîm Dede gelüp 'Aşk ola yâ Resûlullâh' deyüp şebeke-i Resûlullâh'a yapışup bir na'ra haykırdı kim bizim zehremiz çâk oldu.

'Yâ Resûlullâhi, nâmûs-ı Muhammedî, deyü cihâna bir nâm kodun. Bu ne nâmûsdur kim Mısır Çerkezi keferesi içinde böyle yatmak nâmûs mudur? Seninle ahd-i mîsâkımız bu bâzâr üzre olsun kim Mısır fethin bana müyesser eyle, Mısır'ı sana vakf edüp kilâr edeyim, ümmetlerine her sene kisve ve surre ve atıyyeler edeyim, yâ Resûlullâh' deyü tazarru' [u] nâlişler edüp yedi kerre böyle ricâ eyledi. Hemân şebeke-i Resûl dibinde bir kirli palâslı kimesne,

'Yâ Selîm! Ben mütekeffilim. Var işine meşgûl ol, ammâ ibâdullâh[a] zulm [ü] ta'addî etme ve ulemâ-yı Mısır'a ri'âyet eyle, *ruh ruh*' deyü işâret etdi. Hemân kabr-i şerîfden 'Destûr yâ Selîm, **[Y 44a]** destûr' sadâsı gelüp Selîm Dede hamd-i Hudâ edüp Mısır huccâcıyla kırk günde Mısır'a gelüp Karâfe-i kübrâda Meymendî tekyesinde mihmân olup ol gün Ebussu'ûd-ı Cârihî [ve] Merzûk-ı Kifâfî hazretlerine varup buluşduğumuz gibi Dede Selîm selâm verdikde hemân Ebussu'ûd-ı Cârihî

'*Ve aleykümü's-selâm, yâ sâhibe Resûlillâh ve yâ hâkime'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn, yâ hakeme'l-*

Mısır, selâmetek yâ Selîm selâmetek, ruh a'cil ilâ bilâdi'r-Rûm' deyü keşf etdiler. Ve Merzûk-ı Kifâfî dahi böyle keşf edüp Türkçe fasîh bilirdi:

'Tîz koma varup tahta otur, andan Acem'e git, andan biz seni çağırdığımız zamân gel. Mısır'da da durma' deyü bizi acele ile kibâr-ı evliyâullâh Mısır'dan çıkardılar. Ammâ on iki günde Mısır'da gördüğümüz fisk [u] fücûr isyânı bir diyârda görmedik. Zîrâ ol asırda Sultân Gavrî Mısır'ın su kemeri yolların yapup ahâlî-i Mısır'a zulm [ü] ta'addî edüp ulemâya taş taşıdup askerî tâ'ifesin zabt u rabt etmezdi. Bizler dahi ol zulm [ü] ta'addîyi görüp hemân Mısır'da birer küheylân atlara süvâr olup yine meşâyihlerden me'zûn olup Adana'da Ramazânoğulları'ndan Halîl bin Ramazân Beğ'e mektûblar verdiler kim avdetde hizmet edeler.

Mısır'dan yigirmi günde Adana'ya, Adana'dan yigirmi günde Erzurûm'a, dörd günde Tarabefzûn'a gelüp Selîm Dede vâlide-i müşfikasına buluşup du'â-i hayrın alup babası Bâyezîd-i Velî tarafından su'âl edüp meğer devlet bergeşte olmağa yüz dutmuş, Erdel ve Eflâğ [u] Boğdân keferesi kralları isyân üzre olup cümle kul birbirine girmişler. Selîm'i da'vet edüp,

'Ne güzel, gelmişken aldayup münhezim etdiniz. İşte eyle bir şâhzâde-i kâmkârdan ayrıldık. İki yıldır kim nâm [u] nişânı yokdur. Yohsa ol cengde mi şehîd oldu. Bu Selîm oğlu Şehzâde Süleymân'ı Kefe'den getürüp iclâs etsek' deyü gûn-â-gûn re'y [ü] tedbîrler ederlermiş. Hemân sâ'at Tarabefzûn'dan dervîş Selîmin bir muvâfik eyyâm ile Âsitâne'ye mektûbları yedi günde varup cümle ümmet-i Muhammed,

'Bire Şehzâde Selîm sağmış' deyü cemî'i ulemâ ve ocakdan mektûblar gidüp;

'Amân şehzâdem, asker lâzım değildir. Peymânemiz doldu. Bir gün evvel gelesin' deyü nâmeler yedi günde Selîm Hân'a Tarabefzûn'a vâsıl olunca Selîm Hân yedi yüz pâre şayka ve karamürsel ile yine Kefe'ye geçüp Süleymân'ı bağrına basup görse kim {Süleymân} bir şâhbâz yiğit olmuş, nergis gözlerinden bûs edüp Semiz Mehemmed Geray Hân cedîd hân olmuş, ol dahi gelüp yetmiş seksen bin askerle Edirne cânibine karîb geldikde hikmet-i Hudâ Engürüs tarafından küffâr hareket edince Şehzâde Selîm'i Belgrad câniblerine gönderirler. Selîm Sofya **[Y 44b]** tarafına vardıkda asker-i İslâm Bâyezîd Hân'ı İslâmbol'a götürürler.

Hemân Selîm, Bâyezîd'in İslâmbol'a teveccühün istimâ' edüp ol dahi Sofya'dan gerü dönüp Bâyezîd kalkar Selîm konar, bu minvâl üzre Çorlu nâm sahrâda cümle kul gulû-yı âm edüp 'Selîm'i istemeziz' derler. Munsıf olanlar eydir:

'Bire devlet-i âl-i Osmân elden gitti' deyü meşveret ederler. Âhir Selîm asker-i deryâ-misâl ile gelüp cenge âheng edüp germ-â-germ ceng esnâsında Sultân Bâyezîd'i azl edüp Çorlu sahrâsında Selîm pâdişâh olup Bâyezîd-i Velî eydir:

'Selîm, hilâfeti elimden Çorlu ovasında zor-ı bâzû ile aldın. Yine Çorlu ovasında çorlu olup cevrile veresin. Ömrün az olsun, kılıcın keskin olsun. Ve yeniçerinin eteği belinden, çizmesi ayağından çıkmasın, üç akçe ulûfeleri bedeli berekâtlı olup oğullarımın üzerlerinde tasaddur eylesinler ve leşleri meydânda kalmasın. Sipâhînin ulûfesi çok olsun, berekâtı olmasın, ni'meti ziyâde olsun ve

alayları ve i‘tibârları ziyâde olsun ve leşleri meydânda kesilsin. Cebeci dahi rağbetsiz olsun. Ve erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zu‘amâ da‘vâ ve nizâ‘dan halâs olmayup ekmekleri evlâdlarına mîrâs değe’ deyü cümle âl-i Osmân kuluna böyle bed-du‘â edüp Selîm Hân kendüyi Dimedoka'ya gönderirken Havsa nâm mahalde rûh teslîm etdi, ammâ nice olduğu nâ-ma‘lûm oldu. *Rahmetullâhi aleyh.*

{Şehzâde Selîm Hân-ı Evvel sene 918 târîhinde müstakil şâh oldu olduğu}

Andan Sultân Selîm Şâh-ı Evvel müstakil pâdişâh olup İslâmbol içinde Yenibâğçe nâm mahalde bî‘at olunacak gün yine Halîmî Çelebi'nin takrîri üzre vakt-i şâfi‘îde yine üç kişi ke'l-evvel libâs-ı dervîşânemiz geyüp serâperde-i Selîm'de verâ-yı perdeden çıkup doğru Ebâ Eyyûb'a andan Ebü'l-feth'e gelüp ziyâret edüp Eski Odalarda Solaklar Odası nâm mahalle girüp cümle odabaşılar ‘Safâ geldiniz dedeler’ deyüp hâl hâtır soruşup tahte'l-kahve futûr edüp esnâ-yı kelâmda,

‘Gâzîler, size pâdişâh enici binici mi lâzım yohsa kûşe-nişîn du‘âcı mı lâzım?’ dedi.

‘Behey dede, aldığımız ulûfe vakfullâhdan helâl olsun. Birez sefer edelim. Dörd yanımız küffâr ve Acem alup el vilâyet kalmadı. Hemân sefer edelim’ dediklerinde Selîm Dede,

‘Bu ıkrârdan dönerseniz, îmânınızdan dönmüş olun’ deyü yemîn verdiler. Ve anlar dahi yemîn etdiler.

Andan Selîm Dede Bâb-ı Hümâyûn önüne varup kânûn-ı Bektaşiyân üzre bir nefîr urup kapuculardan parsa alup Orta kapuya, anda dahi bir sûr urup kapucular kethudâsından in‘âm alup Ak Ağa kapusuna varup anda dahi sûr urup ihsân alup dururken bir aralık bulup pertâb edüp iç ağaları içine bî-tekellüf **[Y 45a]** gider.

‘Bire gidi hay ışık’ deyince Selîm Hân'ın neşv [ü] nemâ bulduğu hânedân-ı kadîmdir, doğru Hâs Oda'ya varup taht-ı pâdişâhîde ol hey’et-i mecmû‘acığıyla âfitâbesin kec kılup sedd-i İskender-vâr ber-karâr olur.

Beri tarafda ‘Bire bir ışık içeri girdi.’

Bu Enderûn-ı hâssa ağaları görseler kim taht-ı âlîde bir dervîş karâr edüp lenger vermiş.

Hemân kırk Hâs odalılar dal sâtûr olup hücûm edince Selîm Dede bâzûsun küşâde kılup bâzûbend-i şehzâdeyi ayân edince bildiler kim şehzâdedir. Zîrâ Selîm'i çok kimesne görmemiş **[P 174a]** idi. Bilen huddâmlar görüp,

‘Hay Şehzâde Selîm’ **[Q 176a]** deyüp pây-i şerîfine yüzler sürüp ibtidâ kırk Hâs odalı bî‘at etdiler, beyt:

Ey mürde dil(ler)in vuslat ile cân Selîmem

Dil hastelerin derdine dermân Selîmem

Aslâ cihâz-ı fakrı üzerinden çıkarmayup şeyhülislâm ve yedi vezîr ve cümle ulemâ ve sulehâ ve a‘yân-ı devlet ol üslûb üzre bî‘at edüp Yenibâğçe'de bî‘ate muntazır olanlar haberdâr olup gürûh

gürûh bölük halkları gelüp bî‘at etdikde yeniçeri ocağına nevbet gelüp Eski odalılar gördüler kim odalarında ta‘âm yiyüp yemîn veren ışık pâdişâhdır. Akılları başlarından gidüp,

‘Yoldaşlar ahdinize vefâ eder misiz?’

‘Belî pâdişâhım, uğuruna durmuşuz. Hemân şimdi Üsküdar'a geçelim ve Edirnekapusu'ndan taşra çıkalım’ deyüp ahd-i emânı tecdîd edüp ertesi gün alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'den kılıc kuşanup alay ile sarây-ı âlîye gelüp,

‘Yedi yıl seferim var’ deyü dellâllar nidâ edüp ertesi ol gün Vezîr-i a‘zam Pîrî Paşa bir otak Edirnekapusu hâricine bir otak-ı nühtâk Üsküdar'da kurar. Ve cemî‘i krallara nâmeler ile kapucubaşılar gidüp cümle küffâr-ı dalâlet Selîm'den havf edüp azîm elçiler ile hedâyâları gelüp tecdîd-i sulh etdiler. Bir nâme dahi Şâh İsmâ‘îl'e yazup,

‘Çulcu Bâyezîd Baba gitdi. Seni Isfahân'da üç kerre mât eden Topuzcu Baba Selîm geldi kim senden ol sille intikâmın almağa üstüne azîmet etmişim. Vaktine hâzır ol’ deyü şâha nâme varınca Şâh İsmâ‘îl eydir:

‘Hay meded! Bire geçen sene benimle şatranc oynayup beni mât eden Dervîş Selîm âl-i Osmân zâde Selîm imiş. Vây vâveylâ’ deyü kendüyi şâh pâre pâre eder."

İşte bu hakîr-i kesîrü't-taksîr[e] cümle ihtiyârlar huzûrunda koca Halimî Çelebi sergüzeşt-i Selîm Hân'ı bu yüzden nakl etdi. Ammâ sahîhdir, zîrâ akrânlarından Süleymân Hân huddâmları ve bizim pederimiz merhûm bile idi, bu ahvâle anlar vâkıf idi.

Sultân Selîm-i Evvel Şâh İsmâ‘îl ile Çıldıran'da ceng etdiklerin beyân eder edikcindir(?) ediliyo[r] [Y 45b]

Aslâ mu‘âraza etmeyüp sâmî'inden oldular. Andan Selîm Şâh deryâ-misâl askerle Şâh-ı Îrân üzre sene 920 târîhinde 2 ve Çıldır sahrâsına varup iki asker birbirine girüp cenge âheng etdiklerinde meğer Zülkadiroğlu ile Sultân Gavrî Mısır askeriyle şâha imdâd etmişler. Cünd-i Acem asker-i İslâma cengde rahne verüp dip alaylarımıza kılıc girir, zîrâ Acem şemşîrbâz serbâzdır. Mukaddemâ bu mahalde tarafeynden top tüfeng atılmamağa ahd [ü] emân dahi olunmuşdu. Hemân Selîm Hân'ın hâtırına gelüp eydir:

"Biz şâh ile Isfahân'da şâhlık ber-taraf olup satranc oynayup mat etdiğimizde ahd[e] vefâ etmeyüp bize bir sille urdukda, biz de ‘Şâhım ahde vefâyı bir gün bozarız’ demiş idim. Ol adhi bozmak budur", deyü toplar atılmasına emr edüp Ayas Paşa yeniçeri ağası idi, toplara âteş edince cümle Kızılbaşı toplar herse edüp,

"Bire Kızılbaş münhezim oldu" deyince yedi sâ‘atde Îrân-zemîn askerinin vücûdu kalmayup Şâh İsmâ‘îl yedi atlı ile kaçarken bir avret Şâh İsmâ‘îl'i görüp eydir:

"Kurbânlar olayım Işık Selîm sana. Hele bizim şâhımızı eğerine sıçrarak kaçırdın a" der. Şâh karıya ihsân edüp kendin kendiye mu‘âf eder. Çıldır gazâsı meşhûrdur, tahrîre hâcet yokdur.

Ve Şâh İsmâ‘îl'in Tâclı Hânım nâm avreti ve iki yüzden mütecâviz mahbûbe cevârîleri cümle esîre olup mâl-ı Kârûn ile Âsitâne-i sa‘âdete geldi.

Andan {Selîm Şâh} ol sene Amasiyye'de kışlayup yine Acem mühimmâtın görürken Mar‘aş'dan Zülkadiroğlu Alâ’eddîn yetmiş seksen bin askeriyle Göksun yaylağına çıkarken Sultân Selîm (---) Paşa'yı üzerine ta‘yîn eyleyüp bir ceng-i azîm edüp Alâ’üddevle'yi evlâdlarıyla katl edüp yetmiş nefer ta‘allukâtıyla dest ber-kafâ Selîm Hân bunları ve içlerinde dedemiz Ahmed Beğ karındaşı Sâlimî Beğ'i bile kayd-bend ile Mısır'da Sultân Gavrî'ye gönderir. Gavrî, Alâ’üddevle'nin başın ve cümle evlâd [u] ta‘allukâtlarının başın görünce,

"Hay bir düşmana karşu durur bir çarhacımız var idi. Ve şimden gerü tedârik-i âl-i Osmân bizedir" deyü tedârikin görür. Mahpûs varanların cümlesin âzâd edüp bizim ammimizi dahi âzâd edüp Kudüs-i şerîfe gelüp tabl [u] alemden el çeküp Kudüs'de Tûr-ı Zeytâ'da seng-i mezârında târîhiyle kabrin bulup ta‘mîr [ü] termîm eyledim.

Beri Mısır tarafında Çerâkes-i nâkesin isyân [u] tuğyânları sebebiyle re‘âyâ ve berâyânın değil, belki filân ibn filânın ehl [ü] ıyâlleri vekâlelerde avân elinde kalup cümle halk asker aşkıyâsından dilgîr olup şehr-i Mısır'da sıhhat [u] selâmetde olan kibâr-ı evliyâullâhdan niçesi Ebussu‘ûd-ı Cârihî'ye ve Merzûk-ı Kifâfî'ye gelüp teşekkî ederler. Anlar dahi cümle ulemâ **[Y 46a]** ve sulehâ meşveret edüp,

"Mısırı Megâribe'ye versen lecûc ve tammâ‘ ve nâpâk kavimdir. Ve Hind'e versen mesâfe-i ba‘îdedir gelüp mutasarrıf olamaz. Acem'e versen mezhebinde şübhe var. Ekrâda versen devletlerinde devâm [u] şânları yokdur. Gelin âl-i Osmân'a verelim. Hem mü’min ü muvahhidler, hem muhibb-i ulemâ ve sulehâ ve meşâyih, ve hem ehl-i şer‘ ve sâhibü's-seyfdirler. Her ne cânibe varsa mansûr u muzaffer oluyorlar. Gelin anlara verelim" deyü ittifâk edüp Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp Ebussu‘ûd-ı Cârihî ve Merzûk-ı Kifâfî,

"*Yâ Selîm ta‘al, yâ Selîm ta‘al*" deyü üç kerre nidâ ederler.

Sultân Selîm Amasiyye meştâsında vüzerâları ile cân sohbeti edüp otururlarmış. Tavâşî Sinân Paşa ve Yûnus Paşa,

"Pâdişâhım üç kerredir *‘Yâ Selîm ta‘al’* lafzın istimâ‘ etdim. Âyâ ne ola?" dediler. Sultân Selîm eyitdi:

"Âlem-i seyâhatde Mısır'a Halîmî ile vardığımızda Ebussu‘ûd-ı Cârihî ve Merzûk-ı Kifâfî hazretleri keşf edüp *‘Yâ Selîm ruh iclis alâ tahtı ebûk’* dediler ve ‘Biz seni Mısır'a çağırdığımız zamân gel’ dediler idi. Hâlâ ol istimâ‘ etdiğ[in]iz sadâlar anların kelâm-ı dürerbârlarıdır. Tîz Mısır tedârikin görün" buyurdular.

Selîm-i Evvel karındaşların ve karındaşları evlâdların şehîd etdüğidir

Bunlar Mısır tedârikinde iken feryâdcılar gelüp "Pâdişâhım bir tarafda karındaşın Sultân Korkud, bir tarafda karındaşın Sultân Ahmed âsî olup vilâyet elden gitdi. Sen Mısır'a kande gidersin?" dediklerinde Selîm Şâh atf-ı ınânı Sultân Ahmed üzre edüp Bursa Yenişehri yanında ceng-i azîm olup

Şehzâde Ahmed cengde atdan tekerlenüp dest ber-kafâ Selîm Şâh huzûruna getürüp aslâ amân vermeyüp otakda ma‘nûkan şehîd edüp Bursa'da Koca Murâd-ı Sânî yanında defn etdiler.

Ve ol ma‘rekede Şehzâde Ahmed'in bir oğlu Şehzâde Murâd Erdebîl'e Şâh İsmâ‘îl'in yanına firâr edüp üçüncü senede merhûm olup kabri Erdebîl'dedir. Ve yine Şehzâde Ahmed'in mihter oğlu Alâ’üddîn ve bihter oğlu Şehzâde (---) Selîm Şâh'a ilticâ edüp ma‘sûmlardır, deyü afv olunup İslâmbol'da mat‘ûnen merhûm olup (---) (---) defn etdiler.

Ve Selîm Şâh'ın bürâderi Şehzâde Şehinşâh'ın oğlu Mehemmed Hân ve biri dahi Şehzâde Mahmûd ve büyük oğulları Şehzâde Mûsâ ve Şehzâde Emîr ve Şehzâde Orhan ve biri dahi Sultân Alîşâh oğlu Osmân'dır, bunların cümlesin Selîm bürâderi Şehzâde Ahmed Hân üzre sefere giderken cümlesin birer takrîb ile ele getürüp cümlesin şehîd edüp Bursa'da Orhan Gâzî cenbinde âsûde kıldılır. Zîrâ bu şehzâdeler Sultân Bâyezîd-i **[Y 46b]** Velî asrında tavâ’if-i mülûka dönüp gûn-â-gûn evzâ‘ [u] etvâr-ı garîbeler edüp birbirleriyle ceng-i azîmler edüp re‘âyâ vü berâyâ pârekende ve perîşân-hâl olup cümle ibâdullâh öte tarafa Acem'e tâbi‘ oldular.

Andan Selîm Şâh atf-ı ınânı Sultân Korkud üzre çevirüp Korkud dahi korkusundan Etrâk-ı haşerâtdan niçe bin aşkıyâyı başına cem‘ eyleyüp âhir anlar dahi münhezim olup Şehzâde Korkud kethudâsı Piyâle ile Teke sancağından **[P 174b]** birer atları **[Q 176b]** ile bir gâra girüp birkaç gün zelîl ü ac u muhtâc olurlar. Âhir bir Etrâke atın birin verüp;

"Var bu atı satup bize ekmek ve arpa getür" derler. Türk atı alup gârdan taşra bir mesâfe gidince hâkimü'l-vakt,

"Sende nişler bu at?" deyü Türke ibrâm edince,

"Vallâhî şu dağda iki ağa verdi" deyü gârı gösterir. Ol ân Korkud'u ve Piyâle Kethudâ'yı kayd [u] bend ile huzûr-ı Selîm'e getürüp amân vermeyüp şehîd eder. Anı dahi Bursa'ya na‘şın götürüp Orhan kubbesinde defn olundu.

Ba‘dehu devlet kendüye münhasır olup müstakil pâdişâh olup oğlu Şehzâde Süleymân Hân'ı Kefe'den Edirne'ye getürüp hükm [ü] hükûmâta karışup vukûf tahsîl eylesin, deyü Edirne'de hâkim eyleyüp cemî‘i umûru ana tevfîz eyledi. Zîrâ Süleymân Hân gâyet reşîd ü necîb idi. Ve bir kibâr-ı evliyâullâh,

"Selîm sana karındaşlarından fâ‘ide yokdur. Yerine halîfe Süleymân-ı zamân olsa gerekdir" deyü tebşîr etmişdi.

Hakîkatü'l-hâl Selîm Şâh'ın Süleymân'dan gayrı bir evlâdı olmadı. Süleymân dahi babası Selîm Şâh gibi Tarabefzûn'da tevellüd etmişlerdi. Ve hâlâ vâlideleri Bozdepe'de Hünkâr câmi‘inde medfûnlardır.

Ammâ Şehzâde Süleymân sene 900'de re’s-i mi’ede vücûda geldiği sâhib-zuhûr olacakdır. Zîrâ Hazret-i Risâlet'den bir hadîs vardır, hadîs: [71] hadîsine mazhar düşdüklerinden Selîm Şâh devlet [ü] nusret Süleymân'ındır, deyü cür’et edüp cümle bürâderlerin katl edüp Bursa'da Emîr Sultân'ı ziyârete gidüp,

"Es-selâmü aleyküm yâ ehle'l-kubûr" dediklerinde,

"Ve aleykümü's-selâm yâ sâhibe's-seyf ve'l-kalem, udhulû Mısra inşâallâhu âminîn" sadâsı kabir-i şerîfden râyegân istimâ‘ olunup cümle huzzâr-ı meclis mebhût [u] mütehayyir kalup hemân sâ‘at Kemâl Paşazâde,

"Müjde pâdişâhım! Sana Mısır fethi tebşîr olundu."

{Selim-i Evvel Mısır'a giderken Merc-i Dâbık'da Sultân Gavrî ile ceng etdiğidir}

Sa‘âdetle ol cânibe azîmet buyurun" dedükde Selîm Şâh,

"*Bismillâh niyyetü'l-gazâ-yı Mısır"* deyü Emîr Sultân âsitânesinde iki yerden gayret kılıcın kuşanup Kemâl Paşazâde,

"Bu niyyete el-Fâtiha" deyüp el yüze sürdüler.

Andan edâ-yı ziyâret edüp Selîm Şâh **[Y 47a]** serâperde-i Selîm'ine gelüp cemî‘i ulemâ-yı Rûm'u ve mezâhib-i erba‘a müftîlerin cem‘ edüp izn-i şer‘ ile Mısır üzre sefer etmeğe fetvâ taleb etdi.

Hemân Tavâşî Sinân Paşa vezîr-i a‘zam idi. Mukaddemâ Mısır'dan gelmiş kırk kıt‘a fetvâ-yı şerîfeleri meydân-ı mahabbete çıkarup cümle ulemâ-yı Rûm cemî‘i fetvâları kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûm-ı şerîfleri oldukda eyitdiler:

"Anların katline Mısır ulemâsı ve eyle kibâr-ı evliyâullâhlar böyle fetvâlar verince bizler dahi evlâ bi't-tarîk vereceğimiz fetvâlar bunlardır", buyurdular. Mazmûn-ı fetvâlar budur kim;

"Bir pâdişâh İslâm pâdişâhından olup Mekke ve Medîne ve Hâdimü'l-Haremeyn iddi‘âsında olup Kızılbaş-ı bed-ma‘âş ki sebb-i Çâryâr-ı Güzîn edenlerden ola, anın üstüne gayrı İslâm pâdişâhı sebb-i Çâryâr'ı men‘ etmek içün Kızılbaş üzre sefer ederken ol mahalde Mekke ve Medîne pâdişâhından Kızılbaş'a imdâd gelüp sebb-i la‘neti men‘ edem, diyen pâdişâha kılıc çekseler, el-cevâb ne lâzım olur, beyân buyurula.

El-cevâb: Eyle imâmın imâmeti câyiz değildir. Hal‘i farz-ı ayndır. Revâfiz mezhebine girmiş. Eli, vilâyeti gâret olunup anlara taba‘iyyet edenlerin demi hederdir, katl olunup esîr olunmaz. Nisvânları harâmdır, cevârî olunmaz. Üzerine sefer eyleyüp milkin âhara tevcîh eylemek gerek, el-cevâb" deyü fetvâ-yı sened-i Resûlullâh'ı Selîm Şâh eline alup derhâl on iki nefer kimesneleri Mısır'da Sultân Gavrî'ye elçi gönderirler. Hemân bu elçileri Gavrî dîvânhânesine getürüp nâme-i Selîm Hân'ı ve fetvâ-yı Resûlullâh'ı Sultân Gavrî kırâ’at edüp eydir:

"Mukaddemâ Selîm bizim Zülkadiroğlu Alâ’üddevley'i yetmiş nefer evlâdıyla katl edüp bu kadar pây-beste âdemleri ile huzûruma gönderdi. Şimdi sizleri dahi anların kanına bedel fedâ edüp elçilik bahânesiyle bana gönderdi" deyü on nefer elçileri katl edüp ikisin âzâd edüp ellerine ahidnâmeler verdi kim;

"Biz anı sağ iken Mısır hâkine komam. Vaktine hâzır olsun. Haleb altında kendü ile Merc-i Dâbık sahrâsında görüşelim. Er ise meydânıma gelsin" deyü nâmeleri geldikde Sultân Selîm âteş-i mahz olup cümle ulemâ eyitdiler:

"Cemî‘i eyyâmda kefere elçisine bile katl yoğiken İslâm tarafından varan resûlleri katl ede. Gavrî'nin katli helâldir. Kalk hünkârım, şimdengerü cürüm anların tarafına düşdü, elem çekme" deyüp Selîm cemî‘i umûrun İslâmbol'da Kara Pîrî Paşa'ya tevfîz edüp Rûm serdârlığın Şehzâde Süleymân'a fermân edüp kendüler Bursa'dan kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Konya'da Hazret-i Sultânü'l-ulemâ **[Y 47b]** ve Hazret-i Mevlânâ âsitânesine yüzün sürüp ruhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp andan Ramazânoğlu yaylasın aşup Adana'da devlet-i Ramazâniyye'de gelüp meks edüp mukaddemâ âlem-i seyâhatde Mısır'dan Ebussu‘ûd-ı Cârihî mektûbıyla Ramazânoğlu Halîl Beğ'de meks edüp,

"Mısır benim olursa, senin devletin ibkâ edeyim" demişdi.

Bu kerre yine deryâ-misâl askerle gelüp âl-i Ramazân'ın cemî‘i evkâfların ve milkiyyet üzre mutasarrıf olduğu eyâletlerin ihsân eylediğinden mâ‘adâ iki tuğ ile Tarsûs sancağın ihsân edüp Ramazânoğlu'nu Mısır üzre çarhacı edüp yigirmi bin güzîde asker ile bir konak mukaddem talî‘a-i asker oldu.

Bu mahalde Tarsûs'a Âsitâne tarafından üç yüz pâre kadırga ve iki yüz pâre şayka ve karamürsel ve galyon asker-i deryâ-misâl ve bu kadar cebehâne ve mühimmât [u] levâzımât ile geldi, deyü Selîm Şâh'a haber gelüp sürûr [u] şâdumânından Selîm Hân tâze cân bulup Âsitâne-i sa‘âdet kâ’immakâmı olan Pîrî Paşa'ya hayır du‘âlar edüp Bâb-ı Mu‘allâ kapucubaşılarından birin Kapudan Pılak Mustafâ Paşa'ya haber gönderüp;

"Bu deryâ kenârınca yanımızdan ayrılmayasınız" deyü haber varınca Kapudan Paşa Tarsûs'dan kalkup İskenderun limanına varup lenger endaht oldu.

Beri tarafda Selîm Hân Adana'dan seksen bin güzîde asker ile kalkup Mısır hudûduna dâhil oldu. Zîrâ ol asırda hadd-i Mısır Adana idi. Andan Kilis kurbunda Merc-i Dâbık sahrâsı nâm mahalde meks etdükde bir pîr dervîş gelüp eyitdi:

"Yâ Selîm! Eğer mansûr [u] muzaffer olmak dilersen, bu Merc-i Dâbık sahrâsında Cenâb-ı Bârî'nin emriyle Hazret-i Dâvûd Câlût ile ceng edüp Câlût münhezim olduğu mahalde Hazret-i Dâvûd makâmı vardır. Gavrî gelmezden evvel sen ol makâma arka ver, tâ ki sun‘-ı Hudâ'yı göresin. Zîrâ ol mahalle Cenâb-ı Allâh'ın nazarı ta‘alluk etmişdir kim habîbine Allâh bu âyetini nâzil etdi: [72] nâzil olmuşdur. Hemân, yâ Selîm, ol mahalle varup sedd-i İskender ol" deyüp dervîş gâyib oldu.

Hemân Selîm Hân andan kalkup Merc-i Dâbık'da makâm-ı Dâvûd'da tınâb tınâba meks edüp cânib-i erba‘aya karavullar koyup âsude-hâl yatdılar.

İnhizâm-ı evvel-i Sultân Gavrî be-dest-i Selîm Şâh-ı Evvel

Ertesi ale's-sabâh Sultân Gavrî yer götürmez askerle gelüp mukâbele-i âl-i Osmân'da meks eyleyüp yedi koldan çarhalar ve karavullar tertîb eyledi. Askerinin kesreti şundan mülâhaza oluna kim yigirmi

[P 175a] bin eli nobutlu sakkâ ve yigirmi bin mehterân-ı hayme ve yigirmi bin sâyis ve yigirmi **[Y 48a]** bin eli nobutlu kavvâs fellâhîni var idi.

Hemân on iki bin alaca ahrec atlı nâmdâr ve yarar cündîsi ve kırk bin gayrı yeke süvârı ve seksen bin ağavât [u] mîrimîrânı ve mîr-i Çerâkize'si var idi.

Netîce bi-kavli *Tevârîh-i Şehâbî* sâ'ir haşerâtından gayrı iki kerre yüz bin kılıca gelür müsellah asker ile Selîm Şâh'ı Merc-i Dâbık'da karşuladı, ammâ âl-i Osmân cümle seksen yedi bin idi. Beyt:

Seher çün germ olup bâzârı Mihrin

Asar altun terâzûsun sipihrin **[Q 177a]**

Anıniçün Zühre germ etmişdi bâzâr

Ki nakd-i ömre kızgın Müşterî-vâr

Meğer mîzâne çekmiş Yûsuf'u mâh

Ki genc açmış Züleyhâ-yı sehergâh

Seherden doğdu çün nûr-ı ilâhî

Zümürrüd kubbenin zerrîn külâhı

Süvâr oldu kamu sâhib-kırânlar

Peleng-i bebre bindi pehlivânlar

Alaylar ârâste ve kemîngâhlar pîrâste oldukdan [sonra] tarafeynden asker-i bî-pâyân birbirlerine girüp yedi sâ'at-i nücûmî ceng-i sultânî oldu kim ol sahrâda Hazret-i Dâvûd ile Câlût cengi eyle olmamışdır.

Ne dırâz edelim. Âhir nesîm-i nusret Selîm Hân tarafına esüp cümle asker-i Gavrî dendân-ı tîğden geçüp bakıyyetü's-seyfleri Gavrî ile bile *aynek yâ Mısır* deyüp firâr etdiler.

Ba‘zı müverrih Gavrî bu cengde katl oldu, derler, ammâ sahîh değildir. Mısır'a varup yine asker cem‘ etdüği muhakkakdır.

Andan Selîm Şâh yigirmi gün Merc-i Dâbık sahrâsında meks edüp eyle mâl-ı ganâyime müstağrak oldular kim bir şütürbân ve bir harbende ücret ile hizmetkâr iken kendiler birer ikişer katâr deve yükü mâl-ı Kârûn'a mâlik olup ol gün bay oldular. Ve cümle Gavrî askeri,

"Sabâh ceng-i sultânîdir" deyü cümle erzâkların zemîne defn edüp cümlesi cengde gâyib olunca azamet-i Hudâ âl-i Osmân askeri zemînden bu mâlı çıkarup cümle gedâlar ihtiyâcdan berî oldular.

Andan Selîm Şâh Azez kal‘asına gelüp meks eyledi. Ve asker-i İslâm,

"Çerkez askerinde mâl-ı Kârûn var imiş" diyerek Gavrî askerin dağ u taşdan kova kova bulup katl edüp mâlın alırlardı.

Bu hâl ile Gavrî'nin mukaddemâ Şâm vezîri Senyal ve Kertbay ve Kodabay ve hâlâ zuhâl(?) ve Şâm vezîri Cânbezdi cânından bezüp firâr etdiler. Ve Gazâlî hâmûn gazâllerine karışdı.

Ve Haleb hâkimi Hayre Bay mukaddemâ Haleb'den firâr edüp kendü ayağıyla rikâb-ı hümâyûna yüz sürüp cân [u] dilden bende-i Selîm Hân olmuşdu. Selîm Hân dahi yemîn billâh edüp istikâmet ile hizmet idüp,

"Hayre delâlet et, Allâh ile ahdim olsun, Mısır'ı feth edersem seni mustakil Mısır hâkimi edeyim ve murâd [u] maksûdun kadar sana asker vereyim, hemân iş gör, göreyim seni" deyü çok **[Y 48b]** istimâletler verüp haddinden ziyâde ihsân [u] in‘âmlar görüp Rûmeli'nde Hayre Bay'a Köstendil sancağı ihsân olunup Mısır gazâsına gelirken Halebü'ş-şehbâ altına meks oldukda Hayre Beğ hakkâ ki hizmetler edüp anın re’yiyle cümle Haleb ulemâsı ve sulehâsı ve e’imme ve hutabâsı ve meşâyih ve cümle askerîsi Haleb'in miftâhların Selîm Şâh'ın huzûruna getürüp cümlesi ihsân-ı pâdişâhî ile şerefyâb olup sene 921 târîhinde Haleb amân ile feth olunup eyâleti Karaca Paşa'ya ve mevleviyyeti Çömlekcizâde Kemâl Çelebi'ye sadaka olunup Selîm Şâh deryâ-misâl mansûr u muzaffer olmuş askerle Haleb'de Hünkâr sarâyında meks edüp Ulu câmi‘de Hazret-i Zekeriyyâ'yı ve sâ’ir âyân [u] kibâr-ı evliyâullâhları ziyâret edüp ruhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp,

Cânib-i erba‘ada olan vilâyetlere istimâlet hatları gidüp kal‘aların miftâhları ile gelüp mutî‘ [u] münkâd olan ahâlî-i vilâyeti beyân eder

Evvelâ Mar‘aş ve Ayntâb ve Rîha ve Ma‘arra ve Rûha ve Birecik ve Harrân ve Kilis ve Azez ve Haleb ve Hamâ ve Hıms ve Mıdık ve Şecer ve Ayntâkıyye ve Lâtıkıyye ve Cebeliyye ve Markab ve Hüsün ve Tarabulus ve Berût ve Sayda ve Akka ve Sıfet ve Remle ve Zübdâniyye ve Ba‘lebekke ve Şıkıf ve Taberistân ve Filistîn ve Leccûn ve Aclûn ve Nâbulus ve Kudüs ve İzzetü'l-Hâşim, bu makûle yüz kırk pâre kılâ‘-i metîneler amân ile feth olup ahâlîleri mutî‘ [u] münkâd oldular.

Ve çöl Urbânından âl-i Benî Selâme ve âl-i Reşîd ve âl-i Vahîdât ve âl-i Benî Umûrî ve âl-i Benî Zühd ve âl-i Benî Ribâh ve âl-i Benî Turâbî ve âl-i Benî Sâlim, ve'l-hâsıl yetmiş kabâ'il-i Urbân ve cemî'i Dürzî ve Teymânî ve Yezîdî ve Mervânî ve Hûbârî ve Ma'rûfî ve Aklı ve Kızıllı ve Şehâbî ve Şehbâzî ve Nusayrî ve Tâtekî, ve'l-hâsıl Sayda Berût dağlarında milel-i dâllenin cümlesi kılâ'ların fethi teshîr olduğun istimâ' edicek ale'l-umûm Selîm Şâh'ın pây-i semend-i adâletine yüzler sürüp rehîn oldular, [73] âyetin tilâvet etmeğe agâze etdiler.

Andan Selîm Şâh Haleb'den kalkup **Hantıman**'a. Andan **kal'a-i Ma'arra**'ya, mîrlivâlığın Atâ Beğ'e atâ etdi.

Andan **kal'a-i Hama** *hamâhümallâhu teâlâ* ahâlîsi istikbâle çıkup Selîm Hân'ın pây-i semendine pâyendâzlar edüp kal'ayı teslîm eyleyüp mîrlivâ Turhan Beğ oldu.

Andan **kal'a-i Hıms**, cümle halkı pâyendâz ile istikbâle çıkup mîrlivâlığı İhtimânzâde'ye ihsân olundu.

Şâm-ı Tarabulus Güzelce Kâsım Paşa'ya verilüp donanma-yı hümâyûn Tarabulus'a gelmek fermân olundu.

Andan Selîm Şâh azametle Şâm üzre gidüp Şâm'a karîb vardıkda Hayre Beğ'in hayırhâhlığı **[Y 49a]** sebebiyle Gavrî'nin Şâm vezîri olan Cânbezdi cümle ehl-i Şâm ile Selîm Şâhın pây-ı semendine yüzler sürüp cerâyiminden afv olunup yine Cânberdi'ye eyâlet-i Şâm ihsân olunup mevleviyyet monlâ (---) Efendiye sadaka olunup Selîm Şâh bir alay-ı azîm ile Şâm'a dâhil olup cemî'i râhlarına dîbâ ve şîb ü zerbâf pâyendâz edüp sene 921 târîhinde,

Feth-i kal'a-i Şâm

Bunda dellâllar nidâ edüp meştâ fermân olundu. Ve Şâm'a iç kal'a binâ olunmak fermân olunup kaçan Selîm Şâh şehzâde iken Tarabefzûn'da tâc u taht ve raht u bahtın terk edüp seyâhate müteveccih olduğu mahalde Tarabefzûn kâyimmakâm[ı] nasb eyledüği Sarı Arslan nâm mirlivâya kal'a-i Şâm'ı metânet üzre binâ etmeği ana fermân edüp Selîm Şâh Mısır fethinden sonra Şâm'a gelüp kal'a-i Şâm'ı tamâm bulunca bânîsinin ismiyle Şâm kal'asına Sarı Arslan dedi. Hâlâ Şâm'ın iç kal'ası Selîm-i Evvel'indir kim Sarı Arslan derler, ammâ taşra kal'ası Mu'âviye ibn Ebî Sufyân'ındır ki âl-i Ümeyye binâsıdır.

Ve Mısır'dan Şâm'a kanadı nâmeli güvercinler gelüp Cânberdi'ye vâsıl olup Cânberdi dahi kâğıdları Selîm Şâh huzûruna güvercinler ile götürüp kanatlarından kâğıdları çıkarup kırâat olundukda eyle tahrîr etmiş kim Sultân Gavrî askeriyle Merc-i Dâbık'da münhezim olup firâr edenlerin cümle heccânları ve atları Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölünde ac susuz helâk olup halâs olanı Urbân-ı uryân kırmış. Ancak Gavrî altmış âdemle Mısır'a yetmiş. Hâlâ Tumanbay'ı serdâr edüp asker yazmadadır, deyü mektûbu sabâh yazup Mısır'dan Şâm'a vakt-i asrda gelüp Selîm Hân ta'accüb eder. Hakîkatü'l-hâl Mısır benderlerinde hâlâ kebûter ile benderden bendere kâğıd uçururlar.

Ba'dehu Selîm Hân asker tedârikinde olup günden güne elzem-ı levâzımâtlar gördü.

{Der beyân-ı kabr-i Muhyiddîn ibnü'l-Arabî (---) (---)}

Hikmet-i Hudâ bir gün Selîm Hân meştâ-yı Şâm'da Kemâl Paşazâde ile kitâb tetebbu‘ ederken Muhyiddîn el-Arabî'nin bir risâlesinde *izâ câe's-sîn dahale'ş-şîn azhar bi-merkadi'l-mîm* [74] lafz-ı dürerbârların görüp *sîn*'den murâd Selîm'dir, *dahale'ş-şîn'*den murâd Selîm Şâm'a dâhil ola, *azhar bi-merkadi'l-mîm*'den murâd Muhyiddîn'in **[P 175b]** kabri zâhir ola, deyü istihrâc edüp Selîm Hân bu rumûz-ı cifre meğer münkir imiş. Hemân sâ‘at,

"Efendi, Muhyiddîn['i] ziyâret edüp kabrin dahi zâhir ü ayân beyân edelim" deyü ahâlî-i Şâm'ın müsin âdemlerinden su’âl etdiler. Aslâ bir ferd-i âferîde haber vermeğe kâdir olmadılar. Kimi dedi: Bu rumûzâtından ma‘lûm olur kim Şâm etrâflarındandır, ammâ kabir nâ-ma‘lûm olduğundan *azhar bi-merkadi'l-mîm* buyurdukları oldur, deyü Selîm Hân hayli **[Y 49b]** müte’ellim olup ol gece menâmında görür kim Hazret-i Muhyiddîn gelüp,

"Yâ Selîm, senin Şâm'a gelmene muntazır idim, safâ geldin. Mısır gazân müyesser oldu, sana tebşîr etdim. Sabâh ıstablından bir siyâh **[Q 177b]** ata süvâr olup ol at seni bana getürüp bulur. Beni hâk-i mezelletden kaldırup bu Sâlihiyye'de bana bir türbe ve âsitâne ve bir câmi‘ ve imâret ve medrese ve mekteb-i sıbyân ve hammâm ve mahkeme ve hâkim-hâne ve esvâk-ı muhtasaralar ve çeşme ve arklar ile sular getürüp benim Sâlihiyye'mi amâr eyle ve yürü işin Allâh râst edüp Mısır fethi müyesser oldu", deyü Selîm Hân bu vâkı‘ayı görüp hâbdan bîdâr olup,

"Tîz bir siyâh at eğerlen" der.

"Siyâh at yokdur" derler.

"Elbetde bulun" deyü ibrâm [u] ilhâh eder.

Bilâhare bir siyâh çakal uyuz sakkâ bârgiri var imiş, cümle huddâmlar başına üşüp buna bir tîmâr ederler kim bârgirin aklı başına gelüp eğerlerler.

Selîm Hân süvâr olup licâmın eğerhânesine bırağup at süheyl urarak cünbüş-i merdâne edüp haykırarak Sâlihiyye'ye varup bir mezbelistân kömlüğü üzre çıkup at eşinmeğe başlar. Ol mertebe eşinir kim Selîm Hân üstünde tâkat getüremeyüp bi'z-zarûrî nüzûl eder. Tâ ki ol at eşine eşine bir çâr-gûşe seng-i azîm zâhir olup at dahi eşinmeden fâriğ olup gûyâ edâ-yı hizmet etmiş gibi Selîm Hân'ın yanına gelüp epsem durup lisân-ı hâl ile,

"İşte kabr-i Muhyiddîn'dir" der. Ol ân Selîm Hân taşa nazar edüp görseler kim bir celî hatt-ı Kûfî ile,

Hâzâ kabru Muhyiddîn

tahrîr olunmuş. Meğer zamân-ı kadîmde münkirînler şeyhin ba‘zı te’lîfât-ı tasavvufâtlarının mezâyâsına vâsıl olmayup tekfîr edüp kabr-i şerîfi üzre mezbele-i hâk-i mezellet yığup kabr-i şerîfi nâ-ma‘lûm olmuşdu.

Derhâl Selîm Şâh Şâm'ın ne kadar mühendis mi‘mâr u bennâları ve ırgatları var ise cem‘ etdirüp

bizzât kendüleri dâmen-i şerîfleri ile hizmet-i şeyhde bulunmak içün mezbele taşıyınca cümle asker-i islâm dahi taşıyup tarfetü'l-ayn içre tathîr edüp bâlâda tahrîr olunduğu üzre cümle rusâs ile pûşîde hân ve câmi‘ ve imâret ve medrese ve mekteb ve türbe ve mahkeme ve dârü'z-ziyâfe ve dârü'ş-şifâ inşâ etmişdir kim ale't-tafsîl Şâm evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu Selîm Hân Şâm kışlasında selîkası ilm-i cifre düşüp erbâb-ı ma‘rifetden ba‘zı kimesnelerle üns [ü] ülfet edüp cân sohbeti ederek bir gün Selîm Hân erbâb-ı zû-fünûn kimesneler ile *Cifr-i Câmi* "i tetebbu‘ ederken Şeyh Nâsır-ı Tarsûsî hazretlerinden su’âl edüp derler kim,

"Âyâ efendi! Şu biz fâtih-i Mısır olabilir miyiz ki, yohsa gayret-i akrân ile olur muyuz ki?" deyince Nâsır-ı Tarsûsî **[Y 50a]** hazretleri eydir:

"Müjde sana beğim! Senin hakkında Hazret-i Risâlet huzûrunda âl-i Osmâniyân'dan Selîm Mısır'a mâlik ola" deyü şehâdet edüp,

Kâle Hazret-i Alî kerremallâhu vecheh lâ büdde min Selîmi âli Osmânin yemlikü'r-Rûma ve'l-Aceme sümme yemlikü Cezîrete'l-Arab

deyü buyurmuşlardır.

Lafz-ı dürerbârlarından murâd Cezîretü'l-Arab'dan murâd Mısır cezîresidir ki cezîre ıtlâk olunur. Zîrâ Kabâbıta meliklerinden Tavtîs Nîl nehrin Süveys deryâsına akıdup Mısır cezîrede kalmışdır. Anıniçün Mısır'a cezîre ıtlâk olunur. İnşâallâh pâdişâhım Hazret-i Alî'nin bu kelâm-ı dürerbârları ile cezîre-i Mısır fâtih olup hâdimü'l-haremeyn olursuz. Zîrâ âl-i Osmân'da sizden evvel kimesne hâdimü'l-haremeyn olmamışdır" deyü Nâsır-ı Tarsûsî Mısır fethin tebşîr etdi. Ve bir âlim dahi;

"Yâ Selîm! Senin içün Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet Kur’ân-ı azîmde fâtih-i Mısır olacağın âşikâre eylemişdir kim bunu dahi Hazret-i Alî istihrâc eyleyüp İmâm Hüseyn'e, İmâm Hüseyin Zeynelâbidîn'e andan Serîr-i Sakatî ve andan Cüneyd'e teblîğ eylediler kim Kur’ân-ı azîmin ve Furkân-ı mecîdin her hurûfu devr-i kıyâmete dek gelüp geleceğe işâret rumûz [u] künûzdur kim [75] dir, ammâ ehl olan bu kadarca ifşâ etmeğe me’zûnlardır, ziyâdeye ruhsat yokdur. Ol âyet-i şerîf budur: [76] Lafz-ı yüz kırkdır, ism-i *"Selîm"* dahi yüz kırkdır ve Selîm olduğuna işâretdir. Ve lafz-ı tokuz yüz yigirmidir, dir ya‘nî zikirden sonra ya‘nî tokuz yüzden sonra siz Mısır fâtih olasız. ya‘nî lafz-ı mu‘arref bi-lâmsız zikr olundukda arz-ı Mısır'a işâret olunur. Nitekim elif lâmsız olsa, mutlakâ arz irâde kılınur ya‘nî ki kâ‘ide-i cifriyyede bu ma‘nâ mukarrer olur. ya‘nî sizi sâlih kullarından add edüp vâris-i Mısır ola, buyurmuşlardır. Bu müjde sana besdir. Yürü Mısır senindir. Allâh mu‘în [ü] zahîrin ola", deyü du‘â ederler. Selîm Şâh tekrâr edüp eydir:

"Yâ şeyh! Müddet-i saltanatımız ne ola?" dedikde "*Cidden*'den gayrı bilmem.

[77] deyü def‘-i meclis edüp Fâtiha deyüp el yüze sürer. Meğer lafz-ı *cidden* sekizdir. Mısır'ı feth edüp İslâmbol'a varup sekiz sene saltanatı olup vefât eder. İşte ilm-i rumûz-ı cifriyye böyle nihânî bir ilimdir.

Andan bu haberlerin sıhhatin Koca Selîm Hân Şâm-ı şerîfe zemistânın şiddetin geçirüp âb-ı rahmetler

cereyân etmeğe başlayup Şâm'dan *tevekkülen alallâh* deyüp koca bî-dermân asker[i] Şâm'da Cânberdi ve Güzelce Kâsım Paşa yanında alıkoyup kat‘-ı menzil ve tayy-ı merâhil ederek asker-i İslâm Gazze'ye **[Y 50b]** gitdiler.

Selîm Hân Cinîn'den ve Nâbulus'dan Kudüs'e varup enbiyâyı ziyâret edüp ruhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp andan yine ılgar ile Halîlü'r-rahmân'a gelüp cümle enbiyâyı ziyâret edüp yine ılgar ile İzzetü'l-Haşîm'e asker-i İslâm (...) (...) sene 922 târîhinde,

Feth-i kal‘a-i İzzetü'l-Haşîm

Bâ-sulh, anda yedi gün istirâhat edüp savlet-i şehriyârîden cümle Urbân şeyhleri gelüp pây-i semend-i Selîm Hân'a yüzün sürerler.

Evvelâ Benî Zühd ve âl-i Umûr ve âl-i Reşîd ve âl-i Ribâh ve âl-i Ma‘ân ve âl-i Şehâb ve âl-i Turâbî ve âl-i Harfûş ve âl-i Haneş ve âl-i Sa‘îd ve Benî İbrâhîm ve Benî Sevâlim ve Benî Atâ ve Benî Atıyye ve Benî Amrân ve Benî Havâlim ve Benî Havrân ve Benî Busrâ ve Benî Ca‘fer ve meşâyih-i Nâbulus ve meşâyih-i Sıfed ve meşâyih-i Akka ve meşâyih-i Remle ve meşâyih-i Filistîn ve meşâyih-i Gazze ve meşâyih-i Kudüs ve meşâyih-i Halîlü'r-rahmân ve meşâyih-i Kerek ve meşâyih-i Akabe ve meşâyih-i Sakar ve tevâbi‘i ile bi-esrihim yetmiş yedi meşâyih-i Urbân pây-bûs-ı şehriyârîyi bûs edüp herbiri iltifât [u] ihsân-ı Selîm Şâh ile behremend olup cümle aşâyir [ü] kabâ’illeri ile mutî‘ oldular. Ve cümlesi uğur-ı pâdişâhîde cân [u] baş ile hizmet etmeğe ta‘ahhüd edüp Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölün aşmağa dörd kerre yüz bin deve yükü su âl-i Osmân pâyine nisâr etmeğe âmâde oldular.

Andan Selîm Şâh Gazze'den cânib-i Mısır'ın çöl çölistânına **[P 176a]** kadem basdıkda *el-azametullâh* bârân-ı rahmet eyle yağdı kim çölistânın susuzluğundan havf eden kavm seyl-i deryâdan mükedder-hâl olup rûy-i arz çemenzâr olup Hân Yûnus nâm mahalle geldikde Yûnus Paşayı anda Selîm Hân katl edüp mâlıyla Hân Yûnus kal‘asın binâ edüp âyende vü revende ubûriyçün asker konup andan kat‘-ı menâzil ederek Arîş'e geldi.

Bu mahalde vezîr-i a‘zam Hâdım Sinân Paşa ve Ramazânoğlu Halîl Beğ ve Çerkez Hayre Beğ ileri çarha gidüp Katıyye Ümmü'l-Hüsün çölün ubûr edüp Sâlihiyye nâm mahalle varup hûrmâ bâğları içre haşerât-ı Çerâkize nümâyân olup cümlesi dendân-ı tîğden geçdiler ve çöl Urbânından binden mütecâviz Çerâkize getirdiler. Cümle tu‘me-i şemşîr olup âlât-ı silâhların **[Q 178a]** getiren Urbâna verdiler.

Andan Kureyn nâm mahalle vardıkda ileri serdâr-ı şi‘ârdan diller gelüp huzûr-ı pâdişâhîde söyledüp,

"Bilbeys sahrâsında pâdişâhımız Sultân Gavrî sizi katlanır, gâfil olman" deyü haber verüp dilleri âzâd etdi.

{**Def‘a-i sânîde Selîm ile Gavrî'nin cengi ve Gavrî'nin âkıbet-i kârın beyân eder beyânındadır**}

Kureyn'den Bilbeys'e varılacak mahalde ol sahrâ-yı bî-pâyânda iki asker birbirine girüp top u tüfeng sadâsından iki asker birbirin görmeden **[Y 51a]** kalup emr-i Hudâ bir rîh-i latîf esüp gird-i

siyâhı aradan hicâb perdesi gibi kaldırup gördüler kim sademât-ı top [u] tüfengden Gavrî askeri sokak sokak olup *"Mûtû bi-emrillâh"* [78] kabîlesinden olmuşlardır.

"Bire fursat ganîmetdir" deyü âl-i Osmân bunlara koyulup cân kurtulmamak sadedinde iken Tumanbay bir böğürden ac kurd koyuna sunar gibi sunup vakt-i zevâlden vakt-i gurûba dek bir ceng olmuşdur; tulû‘-ı Merîh'den berü tarafeynden böyle ceng olmamışdır. Tarafeynden tabl-ı âsâyişler çalınup âl-i Osmân ve âl-i Gavrî kollu kollarına konup herkes yarasın beresin sarup zireh söküklerin diküp âl-i Osmân'dan on yedi bin âdem ol gece defn ederler. Ammâ bu cengde âl-i Osmâna imdâd eden Hayre Beğ bir şecî‘âne ceng etmişdir kim hâlâ Mısır tevârîhlerinde mastûrdur. Andan bildiler kim Hayre Beğ âl-i Osmân'a kafâdârdır.

Ertesi ale's-sabâh ki oldu yine ceng tablına turralara darblar urulup kanı bu meydânda ecel câmın nûş eder, deyince azamet-i Hudâ Gavrî askeri hemân topdan âl-i Osmân üzre belâ-yı siyâh gibi hücûm edüp eyle geldiler kim kazâ-i mübremdir, gelir. Dal kılıç amân vermeyüp asker-i İslâm içine kılıç bâzârı girince Rûmeli askeri mehîb esbâblar ile bu Mısır askeri içine girüp kosdaniçse bâzârı edüp yeniçeriyân bir tarafdan tüfenglere âteş edüp murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup toplar dahi üç yüz altmış şâhîler atılup zemîn [ü] âsumân bârûd-ı siyâh içre kalup gördüler kim Gavrî askeri yan vermişler.

"Bire hîledir" deyü âl-i Osmân karıncaya binüp vara vara gördüler kim karârları firâra mübeddel olup Bilbeys sahrâsı hûn-ı benî âdemden gayrı kırmızı şalvâr ile lâlezâr bir sahrâ-yı Hâsân olmuş. Tâ vakt-i gurûba dek guzât-ı âl-i Osmân Kassâb Cömerd köçeğine dönüp eli kan, kılıcı kan, sînesi uryân, dillerde hazret-i Kur’ân tilâvet ederek serâperde-i Selîm önüne varan kelle ve paça ile belegan mâ-belağ ihsân-ı pâdişâhî ile serfirâz olurlardı.

Ba‘dehu cümle guzât-ı müslimîn yerlü yerinde olup âsûde-hâl oldular. Selîm Hân

"Doğru Mısır'ı muhâsara edelim. Hemân bu yerden kalkalım" derken Hayre Beğ rızâ vermeyüp eydir:

"Pâdişâhım, şimdi anlar yorgun askerdir, iki kerre sıngın verdi, geldi geldi yamandır. Anların içinde elbette bir fitne kopar" deyü Selîm Şâh'ı Mısır üzre gitmeden men‘ edüp üç gün Bilbeys'de asker-i İslâm istirâhat eylediler.

Hikmet-i Hudâ ol gün cengde Gavrî sahrânın bir köşesinde kıbleye müteveccih bir seccâde üzre merhûm olmuş. Çerâkizenin biri başın kesüp,

"Osmânlı **[Y 51b]** başın almasın", deyü götürür, seccâde ile leşin Selîm Şâh'a getürdüler.

Hayre Beğ Çerâkizeleri görüp "Gavrî cesedidir", derler.

Ba‘zılar başı olmaduğından nâ-ma‘lûm olup, "Ol değildir", derler. Ammâ on yedi yıl sonra Bilbeys'de bir mekteb hocası merhûm olacak mahalde,

"Ben Gavrî'yim", deyü vasıyyet edüp merhûm olup parmağında hâtemi ve kulağında kılıc yarasıyla Gavrî olduğu isbât olunur.

Hâsıl-ı kelâm bu Bilbeys cenginde Gavrî gâ'ib olup, başsız buğsuz asker içine Hayre Beğ dedüği gibi bir güft [ü] gû kopar.

Âhir oğlu Sultân Muhammed'i pâdişâ[h] ederler. Askerin bir sınıfı;

"İş görmemiş bir oğlan böyle kanıkmış Rûm askerine ne cevâb verse gerek? Biz Tumanbay'ı halîfe isteriz" deyüp mâbeyninde hakkâ ki Mısır içre bir ay kılıc bâzârı olup ganîmet olur.

Âhir Tumanbay cânibi gâlib olup Tumanbay-ı Düveydâr'ı halîfe edüp lakabına el-Melikü'l-eşref dediler. Ol gün cümle nâmdâr kimesnelerle salt gidüp Sultân Selîm ile Hânke kurbunda bir ceng-i azîm edüp yine münhezim olurlar, ammâ asker-i İslâmda dahi dermân komazlar. Ertesi yine Hânke'de sabâhdan vakt-i asra dek ceng-i azîm edüp;

"Birbirimizle top [u] tüfeng cengi etmeyelim. Âteşbâzlık kâfir san'atıdır" deyü Selîm Şâh'a haber gönderirler. Zîrâ top u tüfengden âciz kalmışlardı. Kılıca kalsa, Mısırlı ile mukâbele olunmaz. Hakkâ ki Acem gibi şemşîrbâz u mızrakbâz, fârisü'l-hayl canbâzlardır.

Hâsıl-ı kelâm Bilbeys'den Mısır dibine Sultân Selîm gelinceye dek on bir kerre mesâf cengi etdiler. Âhir bir dahi Reydâniyye vâdisinde Sebîl-i Allâm sahrâsında âl-i Osmân ile eyle ceng etdiler kim ceng-i Alî bile eyle olmamışdır. Âhir;

"Bu Osmânlı ile biz nice ceng edüp kırılırız. Hemân sancak dibinde Selîm'i katl edelim" deyü ahd [ü] emân edüp Sebîl-i Allâm'da ceng germ-â-germ iken biri Tumanbay biri Kertbay biri (---) Bay, üçü sancağ-ı İslâm dibine varup Tumanbay vezîr-i a'zam Hâdım Sinân Paşa'yı Sultân Selîm sanup bir nîze havâle edüp atdan yıkar. Zîrâ Sinân Paşa Selîm Hân gibi sakalsız çehre idi. Ve Selîm Hân her ne gûne ata binüp esbâb geyse Sinân Paşa dahi eyle geyerdi. Öbür Kertbay dahi bir vezîri pâdişâh sanup ol dahi anı atından yıkar. Hâsıl-ı merâm üçü birer vezîri yıkup Selîm yoluna üç vezîr gidüp vezîr-i a'zam (---) Paşa olup vakt-i gurûba dek savaş-ı azîm olup âl-i Osmân Âdiliyye'de meks edüp cümle Mısırlı Mısır'a girüp kapanırlar.

Ertesi ale's-sabâh yine köpek cengi ede ede **[Y 52a]** Mısırlıyı kal'aya dıkup Mısır'ı muhâsara edüp cemî'i Urbân beğleri Selîm Hân'a mutî' olup Mısır'a bir dâne hubûb getirmeyüp şehrin cânib-i erba'asın kat-ender-kat Urbân askeri Mısır'ı ihâta ederler.

Ol gün Habîroğlu ve Benî Seyfoğlu ve Avâroğlu ve Âyıdoğlu ve Hamâdeoğlu cümlesi Nîl'in karşu tarafındaki Urbân şeyhleri gelüp Selîm Hân'ın pây-i semendlerine yüzlerin sürüp ümniyyelerinden ziyâde tatyîb-i hâtır olunup herkes hil'at-ı fâhireleri ile kabâ'ili içine varup cümle askerlerin cem' edüp Nîl'in cânib-i garbîsine kuş uçurmayup muhâfaza etdiler.

Asker-i İslâm ibtidâ iç kal'ayı kuşadup on iki pâre top ile Güzelce Kâsım Paşa Cûşî dağından iç kal'ayı döğmeğe başladı. Rûmeli askeri Sultân Hasan **[Q 178b]** câmi'ine girüp Rûmeli meydânında metrise girdiler. Bâbu'l-vezîr derler, Vezîr-i a'zam (---) **[P 176b]** Paşa ol tarafdan metrise girdiler. (---) Paşa Nizâmiyye câmi'inden metrise girdiler. Ve aşağı şehri cümle eyâlet-i Anatolu ve Mar'aş ve Karaman ve Sivas ve Haleb ve Adana ve Diyârbekir ve Erzurûm ve Tarabefzûn bu zikr olunan eyâletler aşağı şehri muhâsara edüp şeb [u] rûz ceng [ü] cidâlde ve harb [u] kıtâlde tarafeynden Allâh

Allâh ile neberd-i azîm olurdu.

Cümle kapukulu ve cümle sipâh ve zâ‘im ve zu‘amâ ve topcıyân ve cebeciyân yukaru iç kal‘ayı döğerken hikmet-i Hudâ iç kal‘a bevvâbları, anlara Elvâhoğulları derler, anlar Sultân Selîm'e haber edüp gerü Matbah kapusun açup Sultân Selîm iç ağaları ve kapukulu ve yedi kubbe vezîri ile iç kal‘aya girirken bir a‘mâ Arab kırk yıl kapu dibinde bekleyüp "*Şivey şivey Sultân Selîm*", der, yatırdı.

Hemân Sultân Selîm Hân kal‘aya girirken Selîm'in atı dizginine yapışup "*Şivey şivey yâ Selîm*", deyüp rûh teslîm eder. Hisâb ederler, târîh olur. Hâlâ ol a‘mâ Matbah kapusu dibinde medfûndur ve hâlâ evlâd-ı evlâda mîrîden ulûfeleri dâyimdir.

Andan Selîm Hân Kayıtbay dîvânhânesinin nerdübânı dibinde meks ederken kal‘adan bir şâhî top güllesi tâ Selîm'in başı ucuna dokunup Selîm Hân andan kalkup hâlâ şâtırların odaları altı kârgîr mahfûz binâ olmağile anda meks edüp iç sarây kal‘asın serâpâ beyâz vere bayrakları ile zeyn ederler. Aşağıdan şehir halkı görürler kim Mısır'ın iç kal‘ası feth olmuş.

Hemân Mısır içinden cümle Mısırlı âl-i Osmân'ın sürûr [u] şâdumânda olan askerine koyulup bir ceng-i Alî dahi ederler. Meğer Gavrî'nin on iki bin siyâh Zengî Arabları Kara Meydânı'nda olurlardı, **[Y 52b]** anıniçün Karalar Meydânı derlerdi, Rûmeli askeri bu Kara Meydânı'na girüp cümle karaları kıra kıra cân komazlar, leşleri kara kara anda kalup Kara Meydânı derler.

Sene 922, feth-i kal‘a-i Mısır bâ-ceng-i azîm

Târîh, güfte-i Kemâl Paşazâde:

Fethu memâliki'l-Arab Sene 922

Diğer târîh, güfte-i Şeyh Nasrullâh:

Sultân Selîm şivey şivey Sene 922

Diğer târîh (---) (---) (---):

Fâtihu memâliki'l-Arab Sene 923

Gerçi yukaru iç kal‘a feth olup cümle vüzerâ ve vükelâ vü a‘yân-ı devlet-i dîvân herkes mertebelerince hil‘at-ı fâhire ile mesrûr olup *el-kerîmü izâ ahide vefâh* [79] mazmûnunca koca Selîm Şâh cür’et edüp Mısır'ı vezâret ile Hayre Beğ'e ihsân edüp mevleviyyetin Rûmeli kadıaskeri olan Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi'ye sadaka olundu.

Ertesi gün cum‘a olup cemi‘i asker-i İslâm iç kal‘ada Kalavân câmi‘inde cum‘a namâzının hutbesin Kemâl Paşazâde okuyup *Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn es-Sultân Selîm Hân ibn Sultân Bâyezîd Hân* deyü hutbe okuyup Selîm Hân secde-i şükr etdi.

Ammâ aşağı kal‘ada cümle Çerâkese-i nâkese Hayre Beğ'in Mısır vezîri olduğun işidüp cemî‘i derbleri kapayup zahîreleri suları evleri içinde olup yetmiş gün asker-i İslâm ile kemâkân ceng ederlerdi. Damdan baca ve girdâb ve serdâblar ve cümle minârelerden şeb [u] rûz ceng-i azîm olurdu. Yine cümle Mısır halkı *İllâ yansuru's-Sultân Tumanbay* deyüp aşağı şehirde yetmiş gün hutbe Tumanbay ismine okunurdu.

Bu hâl üzre Tumanbay ve Kertbay ve (---) Bay yetmiş seksen kerre aşağı şehre imdâd edüp savaş olurdu. Ve her hânedânların demir kapuların sedd edüp dam [u] bâmları üzre ve şâhnişînleri ve revzenlerinden tâ’ife-i nisvânlar guzât-ı müslimîn üzre taş ve top ve ıssı su ve kül ve necâset atarlardı. Âhir-i kâr Selîm Hân Mısır havâtînlerine ulûfe ta‘yîn edüp aşağı şehir feth oldu. Hâlâ Mısır'da cevârî ulûfesi Selîm Hân'dan kaldı.

Ammâ âhirü'l-emr {Selîm} Şâh Tumanbay'ın izâlesin Hayre Beğ'e ilzâm edüp Hayre Beğ dahi Habîroğlu'na ihsân [u] in‘âm va‘de-i kerîmeler edüp ana ilzâm etdi. Habîroğlu Feyyûm cânibinde bir sarp kal‘a-misâl yerde Tumanbay'ın haberin alup Selîm Hân'a haber eder. Anlar dahi Rûmeli beğlerbeğisi Mustafâ Paşa'yı gönderüp Habîroğlu ile mahall-i me’mûreye varmada. Ol mahalde Tumanbay hâb-âlûd olup Hazret-i Resûl'ü menâmında görür:

"Yâ Tumanbay! Irzın içün gayret edüp nâmûsu yerine getirdin. Var Selîm'e, seni bana göndersin ve Gâzî Selîm dahi yakında bana gelsin" der. Ya‘nî **[Y 53a]** lafz-ı *Gâzî Selîm* 1463. Hakkâ ki Selîm Hân Mısır'dan İslâmbol'da varup 1463 günden sonra [80] emrine fermânber oldu. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ ezîn-cânib Tumanbay hâbdan bîdâr olup tîz âbdest alup iki rek‘at namâz kılup selâm verüp atına binüp giderken karşudan Mustafâ Paşa zâhir olup Tumanbay'ı dest ber-kafa Selîm Hân'a götürürken Selîm Hân dahi vâkı‘asında Hazret-i Habîb'i görüp;

"Yâ Selîm! Tumanbay'ı bana gönder ve cenâzesine hâzır olup benimle ahdin üzre Mısır'ı bana vakf edüp hâli üzre bırağup İslâmbol'a vardıkda sen dahi bana gel" der. Selîm eydir:

"Yâ Resûlullâh! Mısır'ı kime vereyim?" Resûl-i Hudâ buyurur:

"Yâ Selîm! Mısır Allâh'ın himâyesindedir. İnkırâzu'd-devrân İslâm elinde olsa ‘gam yemem’ târîhinde yine senin evlâdlarından Melik Ka‘b-i Râbi‘ ibn İbrâhîm'indir. Ya‘nî lafz-ı ‘gam yemem’ 1003'dür. Ol senede Mısır içre bir ihtilâl olup yine senin neslinden Ka‘b 92'dir, Mehemmed dahi 92'dir. Ya‘nî Mehemmed-i Râbi‘ ibn İbrâhîm ‘gam yemem’ târîhinde yine Mısır'a mâlik ola", demişlerdir.

Bu vâkı‘adan hemân Selîm Şâh serâsime kalkup namâz kılarken, "Pâdişâhım, Tumanbay geldi" derler.

{Der beyân-ı mubâhase-i Melik Tumanbay bâ-huzûr-ı Selîm Şâh ve âkıbet-i kâr-ı katl-i Tumanbay}

Hemân Selîm Şâh namâzdan fârîğ olup taşra çıkar,

"Safâ geldin, Tumanbay kardaş" der. Hemân Tumanbay eydir:

"Ey kardaşlığa kabûl etdiniz. Evvel fetvâlarla milkimiz elimizden alıncaya dak kâfir mel‘ûn Çerâkizeler idik, şimdi kardaş dersiz. Kâfir karındaş olursa sen ne olmuş olursun? Ey muhayyer bâzârdır" der. Selîm Şâh eydir:

"Milk içün eyle olur" dedikde Tumanbay eydir:

"Milk olup babandan kalma milk-i mevrûsun muydu ki tama‘-ı dünyâ içün tarafeynden bu kadar ibâdullâh helâk oldu. Rûz-i cezâda bunların su’âlin kim verir?" dedi. Selîm eyitdi:

"Aceme imdâd etdi[ği]nizçün vâcibü'l-katl oldunuz" der. Tuman eydir:

"Hâşâ, bizden bed-ma‘âşa imdâd gitmedi. Alâ’üddevle Mısırlı nâmı olsun deyü bir alay Türkmân eşirrâsına kırmızı şalvâr geydirüp Mısır imdâdı demiş. Hâşâ, Alâ’üddevle eyle etdiğiyçün başını kesüp Gavrî'ye gönderüp intikâm aldın idi. Dahi talebin ne idi?" Selîm;

"Elçilerimizi katl etdiniz" dedi.

"Anlar huzûr-ı Gavrî'de zebândırâzlık edüp onu dahi katl olundu, ikisi zebân çekmeyüp âzâd olundu" dedi. Selîm eyitdi:

"Ya benimle bu kadar cengi niçün etdin?" dedi. Tumanbay eyitdi:

"Ya sen benim ehl [ü] ıyâlim üstüne gelirsen ve milkim elimden almağa gelirsen mahşere dek seninle cengim vardır" dedi. Selîm eyitdi:

"Ya şimdi huzûruma nice geldin?" dedi. Tumanbay eyitdi:

"Efendim Hazret-i Resûl gönderdi, **[Y 53b]** anıniçün geldim" dedi. Bilâhire Selîm Hân gördü kim cümle sözleri hakdır. Selîm eyitdi:

"Ya sana niçün *‘İllâ yansuru's-sultân Tuman’* derler?"

"Fukarâya adâlet ederdim, benden ferâgat etmeyüp hâlâ aşağı şehirde kapanup ceng ederler. Sen de adâlet eyle, cengden ferâgat edüp sana tâbi‘ olsunlar" dedikde Hayre Beğ'e Selîm işâret edüp Bâb-ı Züveyle'de Sultân Tumanbay'ı salb edüp **[P 177a]** yedi sâ‘at maslûb durup yine endirüp cenâzesine Selîm Hân hâzır olup Bâb-ı Nâsır'dan taşra Âdiliyye'ye varınca Selîm Şâh bile piyâde gidüp bir kerre tâbûtun omzuna aldı. Zîrâ Sultân Tumanbay hâfiz-ı Kelâmullâh ve ehl-i ilm ve âdil idi. Hattâ Âdiliyye anın binâsı **[Q 179a]** olmağile anda medfûndur, mermer sandûkasının etrâfında (---) (---) yazup (---) târîhi tis‘ami’edir, bir serâmed kubbe-i âlîdir. Ve bir şîrîn câmi‘i ve cânib-i erba‘asında âyende vü revende mihmân olacak müte‘addid hâneleri ve Mısır vüzerâları ârâm etmeğiçün bir kasr-ı âlîsi var, Mısır vüzerâları Mısır'a geldükde ibtidâ anda konup üç gün üç gece şâdumânîden sonra alay-ı azîm ile andan Mısır'a girir. Ve cemî‘i Mısır'ın ma‘zûl mevâlîleri ve vüzerâları ve cemî‘i Âsitâne'ye gidecek hazîne bu Tumanbay kubbesinde meks edüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp ne cânibe azîmet ederlerse andan müteveccih olurlar. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Âdiliyye derler bir bâğ-ı İrem mesîregâhdır.

Çünki Sultân Selîm Tumanbay'ı salb edüp defn etdi, ammâ Mısır'ın içi dahi âsûde-hâl olmayup şehir içinde küt-â-küt ceng-i azîmler olmada. Zîrâ Tumanbay ve Gavrî'nin devleti büyük devlet idi. Ve Hayre Beğ Gavrî'ye dilgîr olup âl-i Osmân'a rehber olarak Mısır'a götürüp yine Mısır'a hâkim olduğundan cümle Çerâkes-i nâkes hazz etmeyüp şehir içinde kapanup ceng ederlerdi. Ve Tumanbay içün Hayre Beğ Arablara *İllâ yansuru's-sultân Tumanbay* dedirdüp Selîm Hân'a işitdirüp,

"Âhir Tumanbay'ın katline Hayre Beğ sebeb oldu" deyü Mısırlılar Hayre Beğ'den dilgîr idiler.

Âhir gayret Hayre Beğ'e düşüp var kuvveti bâzûya getirüp cümle Urbâna ta‘ahhüdler edüp ve Ervâmdan asker yazup bir tarafdan dahi âl-i Osmân askeri yedi ayda Mısır askerin kıra kıra gücile feth edüp Hayre Beğ müstakil vezîr-i Mısır olup Selîm Hân râhat oldu.

Bu mahalde donanma-yı hümâyûna haber gidüp yedi yüz pâre gemi ile anlar dahi İskenderiyye kal‘asına gelüp bî-pâk ü bî-pervâ yanaşup taşra er döküp feth etdikleri müjdesi Selîm Şâh'a gelüp Mısır fethiyçün ve Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye fethiyçün yedi gün **[Y 54a]** yedi gece azîm şâdumânîler olup henüz âl-i Osmân Mekke ve Medîne pâdişâhı olup Mekke şürefâlarına, Yemen tübba‘larına ve Habeş necâşîlerine ve Fûncistân kakanlarına ve For ve Donkalâ ve Afnu ve Bornu meliklerine ve Sûdân sultânlarına ve Fes ü Merânkeş pâdişâhlarına ve Mağrib-zemîn selâtînlerine ve Bağdâd'da âl-i Abbâsiyân'a ve Hind râyına ve Acem şâhı Şâh İsmâ‘îl'e ve Basra ve Lahsa ve Ummân hâkimlerine ve'l-hâsıl cümle milel divel sultânları ve krallarına;

"Ben ki fâtih-i Mısır Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeynim" deyü nâme-i mahabbetnâmeler gidüp Selîm Şâh Mısır'a müstakil pâdişâh olup Mısır'a elzem-i levâzımâtından ne ise ana meşgûl olup köşe-be-köşe sohbet ederken bir kerre Mısır sarâyı içinde kasr-ı Kayıtbay'da vakt-i sabâh bir hây hûy olup bir şey göremezler, ammâ kasrın bir tarafında Frengî ipler ile kırk elli kulac yerde bağlanmış kemendler buldular. Selîm Hân bunu görüp Mısır'dan nefret edüp Kasr-ı Ayn kubbesidir kim hâlâ âsitâne-i Bektaşiyândır, dervîş olmağile anda bir kaç gece mihmân oldu. Hâlâ ol kubbe-i âlî-merâmın sağ tarafında maksûresi nümâyândır.

Andan kalkup Ravza adası hakkâ ki *ravzatn min riyâzi'l-cenne*'dir.

Sergüzeşt-i azîm-i Selîm Hân-ı Evvel bâ-Kertbay-ı Fedâyî der kasr-ı Ümmü'l-kıyâs

Anda Ümmü'l-kıyâs'da Me’mûn Halîfe köşkünde beş on gece mihmân olup zevk [u] safâ ederdi, ammâ cümle hâs odalılar dîdebânlık edüp pâdişâhı hıfz [u] hırâset üzre olmadan âciz olmuşlardı. Ve hakîkat Selîm Hân'da bir vehm târî olup bir ân gâfil yatmazmış. Hikmet-i Hudâ bi-kavli Halîmî Çelebi musâhib-i Selîm Hân eyle hikâyet eder:

Ol gece nısfu'l-leyle dek Mikyâs'da safâ edüp câmehâblarımızda nefîr-i hâb çekmede idik. Vakt-i sabâh âlem ağyârdan bî-haber kasır içre Selîm Şâh'dan bir feryâd kopup, "Bire oğlanlar" deyince bir uryân âdem elinde tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir nacağile bir zeberdest âdem pâdişâh yanından taşra çıkup ceyrân gibi kasırdan altmış kulac aşağı kendüyi Nîl'e pertâb edüp gâ’ib oldu. Anı gördük, bir gemi kasıra yapışmış [yanaşmış?], yelken sereni tâ kasrın kubbesi üzre durur. Meğer ol fedâyî andan nüzûl etmiş. Kasr-ı Mikyâs ise Nîl deryâsı içinde bir kasr-ı âlîdir kim hâlâ kaddi yüz kulac vardır. Selîm Şâh cümle huddâmlarına gazab edüp has odalılardan ol gece nevbetci kim ise anları katl

etmeğe çökürür. Pervîz Ağa ol asırda sulehâ-yı ümmetden rikâbdâr imiş:

"Vallâhi pâdişâhım, evvel bizi söylet, sonra katl eyle. Biz Mısır'ı feth edeli seni hıfz [u] hırâset etmeden âciz olup bu gece nevbet ile hünkârımız bekleyelim derken kapudan Hazret-i Peygamber zâhir olup yüzünden saru **[Y 54b]** nikâbın ref‘ edüp arz-ı cemâl eyledi. Ve hûrmâ lîfinden hil‘atı var idi. Ve ayaklarında sarı edikleri var idi. Ve ser-i sa‘adetinde sarı deve yüğünden destâr-ı şerîfinin iki yerden taylesânları var idi. Selâm verdi ve aleyk aldık.

‘Efendi siz buraya nereden geldiniz’ deyüp bu refîklerimiz kovmak istediler, ben,

‘Hele söyledelim’ dedim.

‘Ben Hazret-i Peygamberim, Selîm ile ahdimiz var. Ol bana hizmet eder. Ben dahi ana hizmet edüp kendüyi ve inkırâzu'd-devrân oğulları benim himâyemdedir. Siz huzûrunuzda olun, safâ-yı hâtır ile istirâhat eylen. Eyle bir şey olursa, ben Selîm'im menâmında uyarırım, siz elem çekmen’ deyüp nerdübândan aşağı enüp gitdikde ardı sıra endik. Ne âdem ne âdemîzâd var. Bu ne acâ’ib hikmetdir, deyü âlem-i hayretde kalup bu refîklerimiz ile meşveret ederken cümlemiz Ashâb-ı Kehf hâbına varmışız. Bir zamândan sonra gördük, pâdişâhım dal kılıc kapudan feryâd etdiler. Anı gördük, bir uryân Urbân kendüyi deryâya atup gâ’ib oldu. İşte mâ-vaka‘ budur. Fermân pâdişâhımındır" deyince derhâl Selîm Hân eydir:

"Vallâhi ve billâhi bunların nakli üzre vâkı‘ama Hazret-i Resûl ol esbâblar ile girüp eydir:

‘Yâ Selîm! Huddâmlarına tenbîh etdim. Sehel istirâhat edeler, anlara muğber-hâtır olma. Hâzır ol, seni katle gelirler, ammâ korkma, andan sana zarar gelmez. Kalk’ dedi ve biz dahi uyandım, gördüm ki başım ucunda ol mel‘ûn. Bire hay, deyü dal kılıc yerimden pertâb edüp bunlara haber etdim, cümlesi uyurlar. Vâkı‘anız vâki‘dir, sizi âzâd etdim" deyü cümle hâs odalıların defter-i cerâyimlerine afv kalemin çeküp kırk hâs odalıyı çerâğ-ı efrûhte edüp herbirine mâl-ı firâvân ihsân edüp kırk Mısır beği edüp herbirine birer sarây-ı âlî ve birer hânedân sâhibi havâtînler verüp çerâğ eder.

Andan Selîm Hân yine sarâya gelüp dellâllara nidâ etdirir kim;

"Ahd [ü] emân ahd-i âl-i Osmân olsun. Ol gece Ümmü'l-kıyâs'da katlime gelen kimse gelsin, korkmasın" deyü dellâl nidâ edince **[P 177b]** bir zeberdest tüvânâ şâhbâz, yüzünden nûr tamar, ismine Çerkez Gâzî Kertbay derlermiş.

"Es-selâmu aleyk yâ Selîm" deyü bî-pâk ü bî-pervâ gelüp otur demeden saf-ı na‘lde karâr eder. Selîm Hân eydir:

"Sen misin ol gece benim **[Q 179b]** katlime gelen?" dedikde,

"Na‘am. Benim" dedükde,

"Niçün böyle etdin?" der. Kertbay eydir:

"Ya nice etmiyem. Vilâyetimiz üzre yağı gelüp ehl [ü] ıyâlimiz tasarruf edesiz ve bu kadar ibâdullâh telef edesiz. Ve etdiğin cenglerde yedi evlâdım şehîd oldu. Bu kadar milk [ü] emlâkim el eli(si)ne düştü. Husûsâ Tumanbay gibi hâfız-ı Kelâmullâh ve şecî‘ âdil Sâm-akrân bir velî-ni‘am efendimden ayrıldım. Âhir bu Selîm'i ben öldürürüm deyü hazretden izin **[Y 55a]** istedim.

‘Devlet-i dünyâ böyle çirkefdir. Rızâullâh bunun üstünedir kim devlet Çerâkesden yüz döndürüp âl-i Osmân'a yüz göstere. Elbette Selîm benim himâyemdedir. İncitme’ derdi. Âhir ol gece,

‘Yâ Resûlullâhi karârım kalmadı, Selîm'den intikâmım alırım. İşte bu gece katline giderim’ dedim.

‘Ey gidersin, ben dahi Selîm'i uyarırım’ dedi. Âhir sevdâmı ve oğullarım firâkını yenemeyüp başımı torbaya koyup geldim. Bahıl gibi sen de uyandın. Cân başıma sıçrayup bilmem ne havf ile kendimi deryâya atdım. Yohsa benim ol gelişime elli âdemden dönmezdim ve kerrât ile atımla beş yüz âdeme at komuş yiğitdim. Ammâ bana ol gece ne hâl oldu. Yüze yüze karşu bir cezîreye geçdim. Andan bir köğe vardım, atlandım. Şimdi ahd-i mîsak ile da‘vet etmişsin, geldim. Emir Allâh'ındır" deyince Sultân Selîm hazz edüp,

"Behey âdem! Ne dost yüzlü sağ sözlü düşman olursun" deyü kahkahâ ile Selîm Hân gülüp eydir:

"Şimden gerü benim Mısır'ımda durma. Var yıkıl git" der. Hemân Kertbay eydir:

"Mısır'da senin ne alâkan var? Bu dünyâ eski Tahtakal‘a gibi bir dâm-ı tezvîr yeridir. Kimsenin milki değildir. Aklın var ise Mısır'dan sen var yıkıl git. Ben öldüremedim, ammâ bunda niçe bin cânı acımış âdemler vardır, anlardan bir gün seni biri öldürüp bednâmlık olur."

Selîm Şâh bu kelâmlarından gâyet hazz edüp vâfir ihsân [u] in‘âm edüp Gâzî Kertbay'ı İslâmbol'a bile götürmüşdür. Ba‘dehu Selîm Hân cemî‘i umûrun Hayre Beğ'e tevfîz edüp kendüler alâ-tarîkı'l-hirâse Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye'ye revâne olurlar.

Fasl-ı Râbi‘
Refteن-i Sultân Selîm be-cânib-i Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye

Donanma-yı hümâyûndan iki yüz pâre firkate ve kalyeta Mısır Bulağı'na gelüp bir azîm şâdumânlar edüp cümle gemileri zîb [ü] ziynete müstağrak edüp Selîm Şâh müfîd [ü] muhtasar on bin mikdârı müsellah asker ile merâkiblere süvâr olup Bulak'dan avanta etdükde bir yaylım top u tüfeng şâdumânı ederek Nîl'in Dimyât cânibindeki tarafında iki yüz pâre şehri seyr [ü] temâşâ ederek beş yüz mîlde bender-i şehr-i kal‘a-i Dimyât'a varup Şeyh Ebü'l-feth kurbunda serâperdesin kurup a‘yân-ı vilâyetden on Mısır hazînesi hedâyâ gelüp cümle halka ihsân [u] in‘âmlar edüp Dimyât kal‘asından bir yaylım top u tüfengler atılup Merecü'l-bahreyn'e varup gusl edüp Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hızır'ın mülâkat oldukları yerde ibâdet edüp yine şehr-i Dimyât'a gelüp Şeyh Şatâ hazretlerin ziyâret edüp cümle kibâr-ı evliyâullâhları dahi ziyâret edüp ruhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp acı deryâ ile bir günde bender-i şehr-i Reşîd'e vardıkda leb-i deryâdaki kal‘a-i Tiyen'den **[Y 55b]** top u tüfeng şâdumânları olup şehr-i Reşîd'de karâr eder. Cümle a‘yân-ı vilâyet hedâyâların arz edüp kal‘a miftâhların teslîm ederler. Anda Köm Efrâh'ı ve cemî‘i kibâr-ı evliyâullâhı ziyâret edüp ibâdullâh hammâmına girüp gusül eder. Hâlâ halvethânesi mesdûd olup halvetdir, meğer bir hasta içün açarlar,

bi-emrillâh girüp şifâ bulması mukarrer [ü] mücerrebdir.

Andan yine zevraklara süvâr olup Reşîd Merecü'l-bahreyn'inden âb-ı sâfi nûş edüp altmış mîlde kal'a-i İskenderiyye limanına dâhil oldukda el-azametullâh beş pâre kal'adan ve yedi yüz pâre âl-i Osmân donanmasından bir yaylım top ve bir yaylım tüfeng atılup kal'a-i İskenderiyye semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup iki limanın mâbeyninde serâperde-i Selîmî'sin kurup cümle a'yân-ı vilâyet beş pâre kal'anın miftâhları ile cihânın mâl-ı firâvânın hedâyâ getirüp herbiri ihsân-ı pâdişâhîye mazhar olurlar.

Zikr-i hazâyin-i Sultân Gavrî be-kal'a-i İskenderiyye

Ol zamân ki Sultân Gavrî Selîm Hân'ın tulû' [u] zuhûrun istimâ' edüp kendi kuvvet-i tâli'in Mısır'ın ehl-i nücûmlarına ve tâli'-i Selîm'i dahi yokladup cemî'i kehhân u remmâl ve ceffâr u fol-küşâlar ve ilm-i kef ve ilm-i hurûf-ı Alî ve ilm-i şâne ve ilm-i da'vet sâhibleri Gavrî'ye eyitdiler kim;

"Bu niyyet etdiğin kimesneden sana zarar isâbet eder" deyü cümle ehl-i nücûm ve ehl-i cifr Sultân Gavrî'ye bu kavil üzre haber verdiler.

Gavrî dahi başı tedârikine düşüp cemî'i emvâl [ü] erzâkının götürmede hafîf, bahâda girân eşyâların İskenderiyye kal'ası hazînesinde münderic edüp dahi etrâf bilâddan yedi yıl mukaddem mâl-ı Kârûn tahsîl edüp İskenderiyye'de hıfz edüp elli pâre kadırga dâ'imâ İskenderiyye'de elbetde hâzır idi. Ve Mağrib-zemîn'de Sultân Ya'kûb ile uhuvvetleşüp Selîm'den muztar olursa elli pâre kadırga ile Mağrib-zemîn'e firâr edüp bu kadar mâl-ı Kârûn ile Mağrib'e varup anda istîlâ edüp yine Mısır üzre sefer ede.

Bu mülâhaza ile cümle girân mâl-ı hazâyini İskenderiyye'de idi, ammâ *el-'abd yüdebbir vallâh yukaddir* [81] Selîm Hân Mısır üzre azîmet etmezden evvel vezîri Kara Pîrî Paşa'yı İslâmbol'da kâ'immakâm nasb eyleyüp yedi yüz pâre yelken ile ibtidâ İskenderiyye'yi muhâsara etdirüp kendüler kat'-ı menâzil ederek Mısır kurbunda Gavrî ile ceng edüp Gavrî ol meydân-ı ma'rekede gâ'ib olup cümle mâl-ı Kârûn İskenderiyye'de kalup Selîm Şâh İskenderiyye'ye gelüp feth-i bâb-ı hazîne eyleyüp der ceng-i evvel elli yedi bin Mısrî kîse pâre çıkdı ve on iki bin kîse mümessek zer ü hâlis ahz olundu.

Ve ibtidâ Haleb altında Merc-i Dâbık sahrâsında Gavrî münhezim olup firâr etdükde Hazret-i **[Y 56a]** Risâlet-penâh'ın sancağ-ı şerîfi Selîm Şâh'ın kabza-i tasarrufuna girüp anı uğur dutunup yedi gün kendileri heccân üzre sancağ-ı Resûlullâh'ı taşıyup Hacı Alî nâm bir sipâhîye verüp sipâha sancağ-ı Resûl taşımağı kânûn etdi.

Ve bir esed tasvîrli *nasrun minellâh* hatlı kırmızı alem dahi İskenderiyye hazînesinden çıkdı.

Ve bir cevâhir ile musanna' bir sandûka içre Hazret-i Risâlet['in] Uhud gazâsında şehîd olan dendân-ı şerîfi ve bir dutam mübârek lihye-i şerîfi kılları ve çeşm-i nergislerinin sürmedânı ve mîldânı ve bir kıt'a içi ziftli hasırdan âbdest ibrîği ve bir zıbru ağacından tesbîhi ve bir kıt'a çimşîrden na'lın-ı şerîfi ve bir hezârân alaca asâsı ve pâypûş-ı şerîfi ve iki kıt'a hırka-i şerîfi, biri hûrmâ lîfi saruya mâ'il ve biri beyâz kutnî sûzenî cillâyî **[Q 180a]** hil'at ve bir eğer ve bir kara kılıc ve bir deve yüğü

kuşak ve bir deve yüğü ridâ ve bir deve yüğü destâr-ı şerîf ve bir beyâz sûzenî arakıyye.

Bunlar cümle kat-ender-kat zer-ender-zer zerdûz boğçalar içinde mahfûz olup üzerlerinde *"Hâzâ muhallefâtu Resûlillâh"* deyü tahrîr edüp cümlesine Selîm Hân yüzün gözün **[P 178a]** sürüp "*Şefâ'at yâ Resûlullâh"* deyüp bizzât kendiler mühr ururlar.

Andan bizzât Hazret-i Yûsuf'un destâr-ı şerîflerin teberrüken mübârek başlarına geyüp yine sandûka-i mücevheri içre hıfz ederler.

Ve yine Hazret-i Yûsuf'un bir bıçağı ve sicinde hapis iken vakt-i salâtı bilmek içün yapdığı sâ'at ve bisâtları görüp sandûkasında mühr ururlar. Sonra Yûsufî destâra göre destâr sarup zamân-ı hilâfetlerinde Yûsufî sarığile gezerlerdi. Sonra Selîmî destâr îcâd etdiler. Anıniçün Selîmî derler. Zîrâ Ebü'l-feth ve babası Bâyezîd-i Velî mollâ örfü geyerlerdi. Kendiler Yûsufî ve Selîmî geyerlerdi. Ammâ bu hazîne-i İskenderiyye'de kallâvî sarık buldular. Meğer Sultân Kalavân'dan kalmak ile kallâvî derler imiş.

Ve Çâryâr-ı Güzîn'in kılıcları ve selef pâdişâhlarının tarzı ve tavrı esbâbları ve âlât-ı silâhları ve kisveleri ve kâmil elli bin musanna' u murassa' tüfeng ve yigirmi bin Mısrî kılıçlar ve on bin zırh ve yigirmi bin kemân ve bî-hisâb ok ve bî-hisâb zemberek ve bî-hisâb cıda ve bilâ-hisâb tîrkeş ve yancık ve kırk bin Haleb kalkanı ve Dımışkî kalkan ve on bin Dımışkî hışt ve bilâ-hisâb Dımışkî topuz ve yigirmi bin zırh ve yigirmi bin katlâvî ve otuz bin toğulkay

Ve kâmil on bin mertebânî tabak Gavrî'nin kendi kârı idi. Mertebânî Mısır'dan gayrı bir yerden olmazdı. Ol dahi Gavrî'nin kendi kârı idi. Bir evliyâullâh nazar edüp dâ'imâ mertebânî işleyüp her birin birer a'yâna alâ-tarîkı'l-hedâye **[Y 56b]** gönderdikde ol kimesne mertebânî tolusu altun gönderirdi. Tama'ından anı kâr edinmiş idi.

Ve bunun emsâli tahrîri mümkin olmayan eşyâlar İskenderiyye hazînesinden çıkup cümle eşyâyı donanma gemilerine toldurup Âsitâne'ye revâne oldular.

Selîm Hân dahi İskenderiyye'de hayâtda olan kimesnelerin ziyâretine varup du'â-i hayrların alup merhûmların ruhâniyetlerinden istimdâd taleb edüp yine akabe ve firkateler ile Mısır'a bir şâdumân ile gelüp ol hafta Ümmü'l-kıyâs'da Nîl kesimi edüp bir şâdumânî olmuş kim hâlâ Mısır tevârîhlerinde mastûrdur. Hattâ Selîm Hân ol sürûr [u] şâdumânı görüp Mısır'ı taht edinüp kalmak murâd edindi, cümle ulemâ ve a'yân-ı devlet rızâ vermediler.

el-Faslu'l-hâmis aşere
Kavânîn-i Mısır fî-devleti Sultân Selîm Hân ibn Bâyezîd Hân
Nevverallâhu madca'ahümâ bi-envâri'l-gufrân

Ve Selîm Hân İskenderiyye'den gelüp cümle ulemâ-yı Mısır'ın izniyle Selîm Hân cümle ehl-i dîvân ile Eski Mısır'da câmi'-i Amr ibnü'l-Âs'da cum'a namâzın kılup iki kerre yüz bin âdem cem' oldu. Zîrâ ol gün Ebussu'ûd-ı Cârihî ve Merzûk-ı Kifâfî hazretleri hâzır idiler. Anların izn-i şerîfleri ile Ebü'l-alâ hazretleri hutbe-i şerîfi tilâvet edüp,

"Sultânü'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn es-Sultân Selîm Hân ibn Sultân Bâyezîd Hân ebbede[llâ]hu saltanatahu ilâ inkırâzı'd-devrân"

deyü hutbe tilâvet etdi.

Ve yine ol sultânların izn-i şerîfleri ile Şerîfî altunundaki sikkesinde,

"Sâhibü'n-nasr dârıbu'n-nasr azze ve'n-nasra fi'l-berri ve'l-bahri es-Sultân ibn es-Sultân Selîm Şâh ibn Bâyezîd Hân azze nasruhu duribe Mısır fî sene 922"

deyü tahrîr etdiler.

Andan Selîm Şâh bir gün dîvân-ı pâdişâhî edüp cemî'i ehl-i dîvân a'lâ ve ednâ ve pîr [ü] cüvân cem' olup Hayre Beğ'in eline yapışup serîr-i hilâfetde ber-karâr edüp başına selîmî mücevveze geydirüp üstüne kendi sorgucundan bir zî-kıymet otağa-i şâhî koyup sırtına bir semmûr hil'at-ı fâhire ve beline bir zerrîn kemer üzre bir murassa' hançer bend kılup Selîm bizzât Hayre Beğ'e bu hizmetleri kendü eliyle edüp el kaldırup du'â edüp;

"Hayre Bay seni vezîr etdim ve bu devlete kâ'immakâmım eyledim. Göreyim seni, Hazret-i Risâlet-penâh'a nice hizmet edersin. Ben Mısır'dan bir şey ümniyyesinde değilim. Ancak Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn nâmın kazandım. Mısır'ın cümle mahsûlün Hazret-i Peygamber'e vakf eyledim, şâhid olun. İmdi şimden gerü ey Hayre Beğ sen bu vakfullâh mütevellîsisin. Bir hoş hizmet eyle" deyüp on iki altun taşlı cevâhir murassa'âta gark olmuş şâtırlar ihsân eyledi.

Ve üç yüz murassa' kemer kuşaklı **[Y 57a]** iç oğlanları ihsân eyledi. Ve on iki cevâhir eğerli yedek ihsân eyledi. Ve on ikişer kat mehterhâne hibe eyledi. Ve yedi kat kûs-ı husrevânîler verdi. Ve üç direkli ve kırk sütûn üzre sâyebânlı bir çetr-i mülemma' verdi.

Ve kırk hâs odalıları ikişer tuğ ile mîr-i Mısır etdi. Ve yüz nefer ser-i kârda olan ağavâtlardan yüz nefer Çerâkese beğleri etdi.

Ve haftada üç gün dîvân olmayup cum'a, cum'aertesi ve çehârşenbe günleri ta'tîl olup beş gün dîvâna kadıasker gelüp dîvân-ı pâdişâhî olup her dîvânda beher yevm ikişer Mısrî kîse [[(---) (---)] pâdişâhîye üç bin sahan ta'am çıkup cümle ehl-i dîvân ve huddâmları ve ba'îd yerlerden gelen ibâdullâh şakîleri tenâvül etsin deyü kânûn etdi.

Ve dîvân çavuşlarının âsitânesine beher yevm beşer koyun ve birer erdeb pirinç ve iki kîle ades ve nohud ve on hamle odun ve iki vukiyye şem'-i asel ve imâm ve mü'ezzinlerine vazîfe etdi. İlâ hâze'l-ân [[(---) (---) (---)]] okurlar.

Ve ekâlîm-i Mısır'da cümle seksen keşşâfdır. Anların dîvânlarında mâl-ı pâdişâhîden beher yevm sabâh ve akşâm summâdı olup [[(---) (---)]] kezâlik summâtları ve yüz Çerâkese beğlerinin ve yüz nefer bölük ağalarının summâtları çekildükde âmme-i hâssa sofralar verilüp her ta'am vaktinde köslere turralar urulup cümle cû'ân haberdâr olup ni'met tenâvül etmeği kânûn edüp [[(---) (---)]] ni'meti dâ'imdir.

Ve'l-hâsıl böyle ni‘met-i firâvân bir pâdişâh diyârına mahsûs değildir. Andan kânûn-ı pâdişâhî olmadık [[(---) (---)]] taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu on iki yük kırk yedi bin akçedir. Ve gazâlarda Mısır, Bağdâd ve Habeş ve Yemen ve Irâk vâlîleri (---) (---) (---) (---) Selîmîleri üzre sorguç takup Tatar Hân bulunduğu yerde Tatar Hân'ın altına Mısır, andan Irâk, andan Yemen tübba‘ları andan Budum (---) (---) (---) (---) dîn oturur.

Bu beş vezîr sultânlar makâmında kâ’im olup sorguc taşıdığıyçün sâ’ir vüzerâlara tasaddur ederler (---) (---) (---) (---). Mısır vezîri hâss-ı hümâyûnuna göre eğer Yemen'e ve Habeş'e ve Irâk ve gayrı yere serdâr olsa kendü askeriyle [[(---) (---)]] ile sefer eşmek kânûn-ı Selîmiyye oldu. Ammâ şimdiki asırda Mısır kulu gâlib olmak ile cemî‘i mukâta‘ayı kânûn-ı Selîmî (---) (---) (---) (---) **[Q 180b]** üzre zabt edüp paşa tevâbi‘âtına bir şey kalmayup ancak Mısır vezîri bin âdemle iç kal‘ada sâkin olup cemî‘i ağavâtları kânûn üzre ulûfeleri ile geçinirler.

Ve yigirmi dörd ağalıkları dahi vardır, anlar ile kifâf-ı nefs ederler. Ve paşanın üç yüz iç ağalarına ve cümle ağavâta ve karakullukçulara ve'l-hâsıl üç bin paşa ağavâtları huddâmlarına varınca her sene başında çuka ve kumâşları ve don ve gömlekleri ve pabuc ve mestlerine varınca ve Ka‘be-i şerîfe kisve **[Y 57b]** edüp Karadonlu Beytullâh'a andan Şecerüddürre nâm hâtûnun vakfından cümle ağavât huddâmlarına yıllık vermeği kânûn eyledi. Zîrâ Şecerüddürre Hâtûn selef pâdişâhlarının **[P 178b]** iç ağalarına ve taşra ağalarına serâpâ yıllık verir imiş.

Andan Selîm Şâh bu Şecerüddürre Hâtûn'un evkâfın yoklayup;

"Bir avret Ka‘be-i şerîfi siyâh harîr ile örterse hâlâ ben Mekke ve Medîne pâdişâhı oldum, ben Ka‘be-i şerîfi serâpâ dîbâ ve şîb ü zerbâf üzre incü ve cevâhirli eşyâlar ile zerdûz perdelerle Ka‘be-i şerîfi örterim" deyü buyurduklarında cemî‘i ulemâ-yı Mısır ve mezâhib-i erba‘a sâhibleri ve Ebussu‘ûd-ı Cârihî halîfeleri destûr vermeyüp;

"Mâ-tekaddem kisve Şecerüddüre Hâtûn'undur, o hayrât kimseye müyesser olmayup Cenâb-ı İzzet ana muvaffak eylemiş. Hâlâ anın vakfıdır. *Şartu'l-vâkıf ke-nassı'ş-Şâri‘* deyüp rızâ vermediler.

Selîm Hân gıbta edüp;

"Hay gidi avret! Ne gizlice hayrât yoklamış. Bir mülûke müyesser olmayup ana müyesser ola," buyurmuşlar.

"Ammâ biz Mekke ve Medîne'ye ne hayrât edelim," deyüp ol kisveden ziyâde Ka‘be-i mükerremenin kapusunun yeşil atlas üzre zer-ender-zer perde-i şerîfin ve Makâm-ı İbrâhîm'i müceddeden binâ edüp sandûka-i şerîfin zer-ender-zere müstağrak etdi.

Ve Harem-i şerîf minberinin kapusu perdesin zer-ender-zer etdi.

Ve Harem-i şerîfi müceddeden ta‘mîr ü termîm etdi.

Ve Hazret-i Resûl'ün rahm-ı mâderden müştak olduğu beyt-i şerîf ki Emîne Hâtûn vâlidelerinindir, ol hâne-i nûr-ı mübînin kubbesi rusâsın müceddeden binâ etdi.

Ve şehr-i Mekke içre kâmil bin aded âsâr edüp ibtidâ âl-i Osmâniyânın hutbesin Mekke'de Koca Selîm Hân tilâvet etdirdi.

Ve Medîne-i münevverede Hazret-i Risâlet'in kabr-i şerîfi üzre cevâhirle zerdûz bir çetr-i mülemma‘ etdi kim çeşmler hîrelenir. Ve Medîne'de bî-hisâb hayrât [u] hasenâtlar etdirdi.

Dahi cümleden Mısır Mollâsı Kemâl Paşazâde kalemiyle Mısır'ın (---) (---) bin pâre kurâ ve kasabât belîdelerin tahrîr etdirüp elhâsıl gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen cemî‘i mevcûdâtları tahrîr etdirüp ümenâ ve mültezimîne mukâta‘a tarîkıyla verüp cümlesin Haremeynü'ş-şerîfeyn'e vakf eyledi.

Ve eyâlet-i Mısır cümle (---) pâre kurâ tahrîr olunmuşdur. Cümlesi dörd kısma münkasemdir. Kısm-ı evveli (---) pâre kurâdır. Cümle selef pâdişâhlarının hayrât [u] hasenâtlarının evkâfıdır. Hîn-i tahrîrde vakfa ne kadar feddân ya‘nî ne kadar dölüm ber-şart-ı vâkıf şart etdiyse nâzırı anlardan mâl tahsîl edüp cümle e’imme ve hutebâ ve meşâyih ve mu‘arref ü müsebbibine vazîfelerin verüp mâ-bâkî ne kalırsa mâlı mîrî tarafından zabt olunmak kânûn oldu.

Ve bir kısmı dahi küşûfiyye kurâlarıdır. Ya‘nî paşanın hâss-ı hümâyûnu içün **[Y 58a]** ifrâz olunan (---) pâre kurâlardır kim birinde birer kâşif vardır. Yüzer ikişer yüzer cündü ile enüp binüp paşanın küşûfiyye mâlların tahsîl eder kim senevî iki yüz kîse olur. Ammâ zamânımızda bir beled âtıl olsa anın sâhibi olan mültezim mâlın vermede âciz olup köyünden ferâgat edüp paşa üstüne bırağup küşûfiyye köğü olur. Paşa dahi re‘âyâ üşürüp tahtîr edüp zirâ‘at edüp mâlın çıkarır. Eğer tâlibi olursa paşa birine ferâgat eder. Zîrâ kendi amâr eyledi.

Ve bir kısmı eyâlet-i Mısır'da mâl-ı pâdişâhî içün zabt olunan beğlik pâyesiyle cümle on yedi kâşiflik yerdir. Ve cümle (---) (---) bin pâre kâşif hükûmetinde köylerdir.

Her kâşife yedişer bölükden yüzer âdem verüp kâşif dahi beş altı yüz sekbân ve cündîler besleyüp vilâyetinden mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp tült-i evvel tült-i sânî ve tült-i sâlis ve seyfî ve şitfî mâlların bu kadar askerle cem‘ edüp kul mevâcibine ve pâdişâh hazînesine verirler. Ve bu kâşifler ile vilâyet vilâyet gezen yedi bölük halkına pâdişâh kîsesinden beşer yüz ve altışar yüz ve biner guruş avâyidleri vardır. Çorbacıları beşer Mısrî kîseye kanâ‘at etmeyüp kâşifin zincîrinden bâ‘zı mücrimleri ıtlâk etdirirler.

Ve kısm-ı râbi‘i bir mültezim merhûm olsa köğü mîrîye kalup paşa tarafından dâr-ı pâdişâhîden köyü dellâl mezâd (---) (---) (---) (---) (---) (---) edüp kırk elli ve yüz kîseye dek mahlûl köğler satılup cümle re‘âyâsı ve gayrı terekesiyle mezâd-ı sultânî (---) (---) (---) (---) (---) (---) fürûht olan mâlın paşa almak kânûn-ı Selîm Hân oldu. Ve ol beledi alan mültezim hîn-i tahrîrde [[(---) (---) (---)]] aldıysa beher sene mâlın mevâcib ve surre-i Mekke [ve] Medîne içün verüp mâ-bâkî bir(?) kîse ve yüz kîse dahi olursa ve ne kadar fâ (---) (---) (---) (---) (---) (---) ’iz olursa dahi kendü mâlı olup köyü amâr edüp hâl-i hayâtında ol köye mutasarrıf olup fevtinde kendi (---) (---) (---) (---) (---) (---) evlâdına intikâl etmeyüp yine mîrî olmak kânûn olundu.

Selîm Şâh bir sene Mısır'da mukîm olup Reşîd ve İskenderiyye'ye cümle varup gelmesi ile (---) sene

olup sene 924 Rûm'a revâne olup sene 926 vefât edüp oğlu Sarı Süleymân Hân pâdişâh oldu.

Ve kısm-ı hâmisi, Hazret-i Risâlet-penâh şerî'ati üzre Mısır'da (---) (---) (---) (---) (---) (---) ne kadar kefere ve Yahûdî ve Kıptî ve Ermenî ve Freng hâsıl-ı kelâm cümle harâcı cevâlî emîni başka hâkimdir, yüz [[(---) (---) (---)]] dîvân-ı pâdişâhîde defterdâra teslîm edüp Mekke ve Medîne'ye surre bağlanup her sene emîr-i hac [[(---) (---) (---)]].

Kısm-ı sâdisi, eyâlet-i Mısır'da ne kadar ma'mûr [u] âbâdân kurâlar var ise Âsitâne-i sa'âdet'de Dârü's-sa'âde ağası [[(---) (---) (---)]] âzâd olmuş ağalar fevt oldukda cümle kurâ **[Y 58b]** ve muhallefâtların paşa zabt etmek kânûn-ı Selîm idi. [[(---) (---) (---)]] ve İbrâhîm Paşa asrında hatt-ı şerîf vârid olup kara ağalar tarafından başka bir ağa beytü'l-mâl emîni olup [[(---) (---) (---) lerin]] izniyle cüz'î ve küllî esbâbları bir yere hıfz olunup paşa tarafından dahi bir ağa mübâşir konup cümle [[(---) (---) (---)]] mühürleyüp pâdişâh-ı âlem-penâha paşa arz edüp Âsitâne tarafından bir kapucubaşı veyâhûd bir [[(---) (---) (---)]] gelüp mezkûr mâlı ve kurâları bir kuluna mı ihsân eder, yohsa fürûht oluna mı buyurmuş, ana göre [[(---) (---) (---)]] kara ağalar mutasarrıf oldukları köylerin mâl-ı pâdişâhîsin edâ edüp fâ'izi her ne kalırsa keyfe mâ-yeşâ **[Q 181a]** mülkiyyet üzre mutasarrıf olurlar.

Ve kısm-ı sâbi'i, cümle yeniçeriyân ve azebistân ve müteferrikagân ve gönüllüyân ve tüfengciyân ve sipâhân ve eytâm ve cevâlî **[P 176a]** ve keşîde kaleminden cümle askerî tâ'ifesinin beytü'l-mâlların paşa zabt eylemek kânûn-ı Selîm Hân oldu. Ammâ bin yetmiş senesinden berü mustahfizân ya'nî yeniçeriyân ocağı ve azeb ocağı tegallüb eyleyüp beytü'l-mâlların kendüler zabt edüp niçe bin fellâhîn yoldaşdır, deyü beytü'l-mâlın zabt edüp bir sefere me'mûr olsalar, ortalarının cemî'i masârıfların beytü'l-mâldan görürler. Ve bir kefere İslâm'a gelüp kapularına varsa, kisve ederler. Ve garîb yiğide kisve ve dirlik verüp atlandırırlar. Ve bu yoldaşları küffâra esîr olsa, anı on bin guruş da olursa halâs ederler. Ol seneden berü paşa beytü'l-mâllarına vaz'-ı yed edemez oldu, ammâ mâdde-i azîmdir. Ammâ gayrı hâssa ve âmmın beytü'l-mâlını paşa zabt edüp yedi bölükden çavuşlar ve kadıasker tarafından kassâm nâ'ibleri yazup çizüp paşa ağası izniyle paşa hazînesine teslîm olur. Zîrâ paşanın üstü iltizâmdır ilzâmdır elzemdir. Tahsîl olan mâlı mevâcibine verir. Eğer merhûmun vârisi gelüp isbât-ı vücûd ederse, akrabâsı mâlın paşadan yedi bölük çavuşları ve kassâm defteri mûcebince devede kulak taleb edüp alır.

Andan kısm-ı sâmini, cemî'i eyâlet-i Mısır'da ne kadar Mekke ve Medîne köyleri tahrîr olundu ise anlardan altmış iki bin altun masrûfıyla altmış beş bin altun Mısır'dan surre bağlanup paşanın bir ağasıyla ve Mısır'ın yedi bölüğünden yedi yüz âdemle Şâm-ı şerîfde surre emînine teslîm edüp Medîne'ye götürmek kânûn oldu. Mukaddemâ kânûn-ı Selîm Hân İslâmbol'dan giderdi. Ve yine Mısır'dan altı bin evkâfdan altı yüz kîse Mısır emîrü'l-haccı Mekke'nin cümle şürefâlarına ve gayrı meşâyihlerine ve mücâvirîne surre götürmek kânûn-ı Selîm oldu.

Ve kısm-ı tâsi'i, eyâlet-i Mısır'da Mekke ve Medîne köyleri ki **[Y 59a]** meselâ şehr-i Mutûbis, şehr-i Dârûd-ı şerîf ve şehr-i Sanabû hulâsa-i kelâm cümle yedi yüz pâre köyden ve kurâ ve kasabâtdan (---) (---) erdeb gılâl Mekke ve Medîne'ye Muhammedî gemilerile gitmek kânûn-ı Selîm Hânî olup Mekke ve Medîne'i ganîmet eyledi. İnşâallâh gayrı kavânînler cümle mahallinde tahrîr olunur.

el-Faslu's-sâdis aşer
Eyâlet-i Mısır'da olan hilâfetleri ve mîrlivâları ve Mısır içinde sâlyâne ile sancak beğlerin ve cümle kâşifliklerin kânûn-ı Selîm Hânî üzre beyân eder

Evvelâ Mısır eyâletinde sultânü'l-berreyn Mısır emîrü'l-haccıdır, Mısır beğlerindendir. Ba‘zısı iki tuğ ile mutasarrıf olur. Kânûn üzre tahtı Süveys'dir. Cümle Ka‘be râhı Urbânı Mısır emîrü'l-haccına sultânü'l-ber derler. Azîm hükûmetdir kim kırk bin huccâca her sene serdâr-ı mu‘azzam olur.

Ve ikinci saltanat dahi Mısır'da Süveys beğidir. On iki pâre kadırga ile Süveys deryâsından iki yüz pâre gılâl gemileri ile niçe bin huccâcı Cidde'ye ve Yenbû‘'a götürmeğe me’mûrlardır. Dîvân-ı Mısır'da on iki kîse sâlyânesi vardır. Ve anbâr-ı Yûsuf'dan beher sene (---) (---) erdeb gılâlı alup cümle askerine ve nevâtileri ve rübbânlarına ve mücrim ve forsa pâyzenlerine yedirüp sefer eder. Ve gemilerinde fânûs ve altun alem taşır. Buna dahi sultânü'l-bahr derler. Hakkâ ki saltanatdır.

Ve üçüncü hilâfet dahi bender-i Cidde hükûmetidir. Gâyet müstakil paşadır. Ba‘zı zamân iki tuğla ihsân olunur. Zîrâ şürefâ üstüne tasaddur etsin, deyü hayli ruhsat vermişlerdir. Arab-ı Urbân içinde vekîlü's-sultân derler. Hükûmet-i azîmedir. Zîrâ Hind ü Sind ve Yemen ve Habeş ve Sevâkin pâdişâhları cümle bu Cidde sultânına mürâca‘at edüp vekîlü's-sultân deyü i‘tibâr ederler. Ve dâ’imâ Hind pâdişâhının buna nâmesiyle hedâyâsı gelir.

Ve dördüncü hilâfet eyâlet-i Mısır'da Mekke şerîfidir, sultân-ı şürefâ derler. Âl-i Osmân'dan sonra hutbede anların ismi yâd olur. Bağdâd'a ve Basra ve Lahsa ve Yemen'e varınca hükmü nâfizdir. Murâd edinse kırk elli bin hayyâl asker cem‘ eder.

Andan yine beşinci hilâfet Mısır eyâletinde Yemen'dir. Tâ Sultân Murâd-ı Râbi‘ asrında sene 1033 târîhine dek Mısır hükmünde hilâfet idi. Ol sene Zeydî imâmlar istîlâ edüp hükm etdiler.

Andan Mısır eyâletinde altıncı hilâfet Habeş iklîmidir. Hâlâ âl-i Osmân vüzerâları mutasarrıfdır. Büyük sultânlıkdır. Mısra‘:

Habeş sultânıdır gûyâ ki bir tıfl-ı siyâh ohşar

demişler.

Andan yedinci hilâfet Fûncistân'dır. Hâlâ melikleri Şeyh Bekrîler takrîbiyle Mısır vezîrlerine mutî‘lerdir.

Ve sekizinci hilâfet Tarabulus'dur.

Tokuzuncu hilâfet Tûnus'dur.

Ve onuncu hilâfet eyâlet-i Cezâyir'dir kim hâlâ bu üç hilâfet Mısır'a tâbi‘lerdir ve sikkeleri dâyimdir.

Her sene Mısır vezîrinden bu on **[Y 59b]** hilâfete birer ağa istimâletler ile gidüp anlardan Mısır vezîrine hedâyâlar gelir.

Ve Mısır içinde kırk tabl [u] alem sâhibi birer ve ikişer tuğlu mîrlivâ ve mîrimîrânlar var idi. Ammâ hâlâ zamânımızda yigirmi iki yerde tabl [u] alem döğülüp summât-ı Muhammedî'si çıkar beğler vardır. Her biri birer işe me'mûrlardır. Evvelâ bir beğ beş yüz âdemiyle Âsitâne-i sa'âdete hazîne götürmeğe me'mûrdur.

Ve bir beğ âl-i Osmân'ın mührü ne cânibe serdâr olursa Mısır beğinden bir beğ mühür ile sefere me'mûrdurlar.

Ve bir beğ dahi beş yüz atlısı ile şehr-i Bulağ'ı bekler.

Ve bir beğ dahi beş yüz atlısı ile Eski Mısır'ı bekler.

Ve bir beğ dahi yine beş yüz atlıyla İmâm Şâfi'î'yi bekler.

Ve bir beğ dahi beş yüz atlıyla Sebîl-i Allâm'ı bekler. Âyende vü revende ve huccâc ve züvvâr-ı berr ü bihârı götürüp getirir.

Ve bir beğ dahi beş yüz yiğidiyle Süveys'e huccâcı ve kâfile götürmeğe me'mûrdur, ammâ şimdi gayrı ağa kâfilebândır.

Ve bir beğ dahi beş yüz yiğit ile huccâcı ve tüccârı ol götürür getirir.

Ve bir beğ dahi beş yüz yiğidiyle dâ'imâ âmâdedir kim ne tarafdan Mısır üzre düşman (---) (---) düşmanın birisi zuhûr ederse Mısır vezîri emriyle ol beğ ol aşkıyâ üzre tecride gitmeğe me'mûrdur.

{Ve bir beğ dahi beş yüz âdemiyle âl-i Osmân pâdişâhının kilâr-ı âmiresiyçün beher sene (---) (---) andan ndan bedelinden 33 kîse mâl alup şehr-i bender-i Dimyât'dan ve şehr-i Fereskûr'dan (---) kazâ-i ber-meyyâl ve şehr-i bender-i kazâ-i ber-meyyâl Reşîd'den (---) erdeb pirinç ve (---) kantâr şeker ve (---) kantâr ferde kahve ve yarım erdeb mercimek tahsîl edüp bender-i Reşîd'e endirüp andan cerimlere tahmîl edüp İskender (---) (---) (---) iyye'de der-anbâr edüp muvâfik eyyâm ile Âsitâne-i sa'âdete yollamağa me'mûrdur (---) (---) (---) bakarlar.

Ve bir beğ dahi defterdâr-ı beleddir kim bakıyyeyi tasaddî masdar(?) beşeye tasdîr(?) edüp cümle beğler ve gayrılar ana muhtâclardır.

Ve kânûn-ı Selîm Hân üzre kırk aded Çerâkese beğleri vardır, ammâ hâlâ yigirmi beğdir kim yüzer âdeme mâliklerdir.}

Ve gayrı beğler [[(---) (---) (---)]] aydan aya hâzır olurlar. Ve dâ'imâ mehterhâneleriyle âmâde dururlar.

Ve bu cümle beğler hizmetleri mukâbelesinde [[(---) (---) (---)]] senevî onar on ikişer kîse sâlyâne ve anbârdan (---) {erdeb gılâl ve (---) kadar at yemi} alırlar. Ve,

Mısır eyâletinde olan beğlerbeğilikleri beyân eder

Evvelâ [[(---) (---) (---)]] taraf-ı pâdişâhîden iki tuğ ile ihsân olunup dîvân-ı Mısır'dan senevî altı kîse alır. Ve altı kîse dahi Dimyât'dan (---) (---) (---)di (---) (---) (---)di vardır. Ve altı kîse dahi şehirden bâd-ı hevâsı vardır. Bu cümle on sekiz kîse mahsûlâtı mukâbelesinde iki pâre [[(---) (---) (---)]] kadırga ile kapudan paşa ile altı ay deryâda sefer edüp mâh-ı kâsımda kadırgaların Dimyât'da limana bağlayup mansûr u muzaffer safâda olurlar olup.

Andan Reşîd dahi **[Y 60a]** sancakdır. Cemî‘i sâlyânesi Dimyât beği gibidir. Budahi iki pâre kadırga ile Akdeniz'de sefer **[P 179b]** eşer (---) (---) (---) edüp

Ve biri dahi İskenderiyye sancağı dahi Dimyât Reşîd gibi Mısır dîvânından sâlyâne alup iki pâre kadırga ile kapudan paşa ile sefer eşer (---) (---) (---) sefer edüp. İskenderiyye sancağı âlîdir. Ve Reşîd ve Dimyât sancaklarına İskenderiyye beği serdâr olup altı pâre kadırga ile donanma-yı hümâyûn ile tüccâr sefînelerin (---) (---) (---) sefere götürüp getirmeğe me’mûrladır.

Eyâlet-i Mısır'da dördüncü sancak Şarkıyye'dir.

Beşinci sancak Garbiyye'dir.

Altıncı sancak Menûfiyye'dir.

Ve yedinci sancak Buhayre'dir. {Selîm Hân Gâzî fethinden berü Mağrib-zemîn'de altun tibiri çıkarup Evcile nâm bir ma‘den-i be-nâm azîm kâşiflik idi. Sene (---) târîhinde İbrâhîm **[Q 181b]** Hân asrında Mısır vezîri Maksûd Paşa eyyâmında Tarabuluslu mezkûr Evcile kâşifliğin tegallüben alup ilâ hâze'l-ân mutasarrıflardır. Ammâ kîmyâ-yı zeheb hâsıl olur kâşiflik idi.}

Sekizinci sancak Mansûre'dir.

Ve tokuzuncu sancak Kulûbiyye'dir.

Ve onuncu sancak Cîze-i Yûsuf'dur.

Ve on birinci sancak Benî Süveyf'dir.

Ve on ikinci sancak Feyyûm-ı Yûsuf'dur.

Ve on üçüncü sancak Minye'dir.

Ve on dördüncü sancak Menfalût'dur.

Ve on beşinci sancak-ı kebîr eyâlet-i azîm Circe'dir.

Ve on altıncı sancak Elvâhât-ı azîmdir.

Ve on yedinci sancak İbrîm'dir.

Ve bu sancaklara cümle Mısır beğleri biner âdem ile ve yedi bölükden ocak askeriyle *Tût'*dan *Tût'*a

ya‘nî Kıbtî hisâbınca yıldan yıla zabt [u] rabt edüp zimmetinde olan mâl-ı pâdişâhî defterdâra varup kula mevâcib ve pâdişâha hazîne bağlanır.

Ve bu her sancakda üçer dörder yüz ma‘mûr [u] âbâdân kurâ ve kasabâtlar var.

Ve bu sancak beğlerinin cümlesinden eşbehi Circe hâkimidir ki Fûncistân'a ve Berber-zemîn'e ve Sûdân'a ve Evcile ve Mağrib'e dek hükm eder. Beş bin askere mâlikdir. Ba‘zı beğlere iki tuğla ihsân olunur azîm eyâletdir. Ve Mısır'ın âb-ı rûyıdır. Senevî iki kerre yüz bin erdeb gılâl Eski Mısır'da anın tahsîlinden gelüp cümle Mısır kuluna bundan alîk ve cirâye verilir. Ve iki yüz kîse dahi mâl-ı pâdişâhî verir. Ve seksen kîse paşaya kalemiyye verir. Ve yüz kîse Circe'ye yazılan kula ulûfe verüp muhâsebesine mahsûb olur.

Ve kendüsi Sa‘îd vilâyetin dörd kerre yüz bin erdeb gılâle yürüdür. Senevî kendüye iki yüz Mısrî kîse kalır. Ba‘de'l-masârıf Sa‘îd-i âlî derler bir Sa‘îd'dir kim Mısır Sa‘îd'den ibâretdir. Cenâb-ı Bârî böyle ganîmet verdiği Sa‘îd-i sa‘îddir. İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur.

Ve bu Circe paşasının dîvânı Mısır vezîrinin dîvânı nice ise aynı eyledir. Cümle erbâb-ı dîvân hâzır olup bir alma ve verme ve bir asmak basmak atmak ve tutmak **[Y 60b]** bir akd [ü] hal bâzârı bir dîvândır kim ta‘bîr olunmaz.

Ve Circe hâkiminin taht-ı hükûmetinde cümle 24 kâşiflik yerdir. Cümlesine Circe hâkimi hil‘at geydirüp Mısır vezîri müdâhale etmez.

Ol kâşiflikler bunlardır kim zikr [ü] beyân olunur.

Evvelâ kânûndan bozma Menfalût kâşifi ve Minye kâşifi ve Şark Atfîh ve Şark Ahmîm kâşifleri ve Ebûtîc ve Tahta kâşifleri ve Elvâhât kâşifi.

Ve dahi Menebşiye kâşifi ve Palapiş ve Füvve-i âlî kâşifleri ve Kınâ kâşifi ve Kûs kâşifi.

Ve Aksureyn kâşifi Nîl'in garbındadır.

Ve Useyrât kâşifi Circe kurbundadır.

Ve Time kâşifi garbdadır.

Ve Süyût kâşifi garbda.

Ve Âyıdoğlu Reyyân Kâşif şeyhü'l-Arab'dır.

Ve Şark Selîm kâşifi şarkdadır.

Ve Şark el-Merec kâşifi.

Ve Behcûr kâşifi ve Farşût kâşifi ve Kasâs kâşifi ve İsne kâşifi garbdadır.

Ve Senhût Nîl'in garbındadır.

Ve Kusayr Behânis kâşifi garbdadır.

Ve Berdîş kâşifi Circe'den yukaru muttasıldır.

Ve Şark Temâm kâşifi ve Elvâniyye kâyimmakâmlarındır kim Nîl'in garbındadır.

Ve Cezîre kâşifi garbdadır.

Ve İbrîm vilâyeti kâşifi kânûn üzre yigirmi dörd kös sâhibi kâşifler idi.

{Ve bundan hâric altı aded kös sâhibi kâşifler dahi ilhâk etdiler. Lâkin ba‘zı kössüz şeyhü'l-Arab kâşifler ile cümle kırk dörd aded kâşiflerdir kim cümleleri Mısır kullarının gılâlın vermeğe me’mûr kâşiflerdir.}

el-Faslu's-sâbi‘ aşer
Kavânîn-i kâ‘ide-i âyîn-i dîvân-ı Mısır der ahd-i Sultân Selîm Hân fâtih-i Mısır-ı nâdiretü'l-asr

Dîvân-ı Mısır eyle bir dîvândır kim Sultân Gavrî dîvânhânesi bir vasî‘ dîvânhânedir kim beş bin âdem alır. İki cânibi kameriyyelerdir. Yetmiş aklâmın efendileri ve muhâsibleri halîfeleriyle oturup defter tetebbu‘ etmededirler. Dîvânhâne ortasında ol belât döşenmiş mermer üzre erbâb-ı hâcâta haftada beş kerre dîvân olup paşa çıkup sağ tarafına defterdâr paşa ve gayrı beğler perîşânî manzar sarıklariyle meks ederler, sol tarafına ibtidâ sipâh ve gönüllü ve tüfengciyân ve yeniçeri ağası ve azebler ağası oturup üç bin sahan ta‘âmı tenâvül edüp çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve cebecibaşı ve mi‘mârbaşı ve subaşı ve yeniçeri ve azeb baş çavuşları azebbaşı çavuşlar azeb bâz çavuşlar summâta oturmayup üst hil‘atleriyle hizmet edüp cümle erbâb-ı dîvân âdâb üzre ta‘âmı tenâvül edüp cümle sahanlar kalkup huddâmlar Gavrî leğenlerin ve ibrîklerin getürüp cümle el yaykanup dîvânhâne du‘âcısı du‘â ederken Hazret-i Resûl yâd oldukda iki kerre ta‘zîmen ayağ üzre kalkarlar ve bir kerre âl-i Osmân pâdişâhı anıldıkda ayağ üzre kalkup ba‘de'd-du‘â halk dağılup erbâb-ı hâcât kaldıkda;

"Şikâyetci var mı?" deyü çavuşlar kethudâsı **[Y 61a]** feryâd edüp şakîler var ise her birin birer hâl ile kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmet olunup paşa iskemle odasına gidüp meydân paşa kethudâsı ve defterdâr paşa ve müteferrikabaşı ve çavuşlar kethudâsına kalup eğer mîrîye intikâl etmiş mahlûl köğler var ise bey‘-i men-yezîd köy dellâlı nidâ edüp satarlar, andan bakâyâ mîrî mâla defterdâr ve rûznâmeci el urup taraf taraf tahsîline çavuşlar gidüp tahsîli mümkin olmayan mültezimleri getürüp bu dîvânhâne ortasında makaralarla asılmak içün kalın urganlar vardır, *allâhümme âfinâ,* ol meksûr mültezimi kollarından ol makaraya bağlayup kırk elli cellâd-ı bî-amân, fakîr âdemi uryân edüp bu kadar a‘yân-ı devlet içinde kollarından berdâr edüp eyle fîl siki kırbac-ı Fûncî ururlar kim herîfin feryâdı eflâke ser çeküp kimse ricâ etmeğe kâdir değildir. Zîrâ ricâ edecek âdemler üç ay başında ve bir nev‘i her ay başında mevâcib (---) (---) (---) (---) (---) (---) isterler.

"Gözümüzde ise tahsîl eyle, bize ver" deyü baba oğulu, oğul babayı ricâ etmez.

Bu hâlleri Mısır a‘yânları bilüp anıniçün ricâ etmezler. Herîf-i (---) şerîf (---) şerîf bî-çâre mâlı var ise verüp bir bûriyâ üzre kalur. Mâlı yoğsa arıkhâne ta‘bîr ederler, cehennem anın yanında A‘râfdan anda haps (---) (---) (---) (---) (---) (---) ederler. Bir gece anda duran âdem hayâtı memât bâzârında bulur. Âhir köğlerin ve milk-i emlâkin satup halâs olur.

Bu mahalde hüküm defterdâr paşanındır. Zîrâ cevz [çün] çerâ diyemiz. Zîrâ mevâcib-i hazîne tahsîli defterdârdan ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşından matlûbdur.

Yine defterdâr Mısır beğlerinin bir eşbehidir. (---) (---) (---) (---) (---) (---) Taraf-ı pâdişâhîden iki tuğla defterdârlık ihsân olunur. Senevî eyâlet-i Mısır'dan 4.500 kîse-i Mısrî tahsîl edüp [[(---) (---) (---)]] para ve her kîse yigirmi beş vukiyye gelür ve dörd para bir dirhem gelür. Her kîse-i Mısrîsi Mısır guruşu otuz paraya [[(---) (---) (---)]] Bu hisâb üzre bir Mısrî kîse 833 guruş eder. Bu defterdârın eliyle senevî yigirmi altı bin kîse îrâd ve masraf [[(---) (---) (---)]] Zîr-i Ve Ve destinde üç bin huddâmı vardır. Şâhrâhdan on iki Mısır hazînesi bunun dîvân mührüyle memhûrlanır. [[(---) (---) (---)]]

İki hazîne dahi hâsıl olup cümle yigirmi dörd hazîne Mısır hâkinden cem‘ olur. Her hazînesi 1200 Mısrî kîsedir. Ve her (---) (---) (---) (---) (---) (---) birin mahalliyle tahrîr ederiz.

Ve bu defterdârın dîvân-ı Mısır'da yeri vardır, ammâ gayrı beğlerin yokdur. Ve eyâlet-i Mısır'da [[(---) (---) (---)]] birer kapu kethudâları ve birer sarrâfları vardır. Dîvâna gelen mâlı sarrâfbaşı sayup nâkıs gelirlerse kapu kethudâsı tekmîl eder [[(---) (---) (---)]].

Ve bu defterdârın eli altında dîvânhânede sarrâfbaşı Yahûdîdir. Anın eli altında üç yüz sarrâf Yahûdî vardır. Ve her mültezime (---) (---) (---) (---) (---) (---) birer Yahûdî sarrâf verüp **[Y 61b]** vilâyetlerde hizmet ederler, ammâ cemî‘i zamânda Yahûdîler muhîl-i şeytanatda bahtek(?) **[Q 182a]** **[P 180a]** mel‘ûnlardır. Ammâ bu Mısır'da ol kadar müstakîmlerdir kim ulûfe alan kul tâ’ifesi bir maksûs ve nühâs para bulsa yolda sarrâflara râst gelse değişdirir.

Sitâyiş-i Darbhâne-i Mısır

Ve darbhâne ırz-ı pâdişâhîdir. Bu dahi defterdâr hükmündedir. Huddâm-ı darbhâne cümle beş yüz âdemdir. Cümle defterdâra mensûblardır. Ammâ darbhâne emîni paşa ağasıdır, ammâ söz sâhibi sâhib-ayârdır, defterdâr ana tâbi‘dir. Zîrâ sikke vü ayâr sâhib-ayârdan su’âl olunur. Kalb bir sikke bulunsa sâhib-ayârın elin keserler. Cümle darbhâne huddâmları anın zîr-i hükmündedir.

Elli Yahûdî simsârı vardır. Elli furuncu ve elli kuyumcu ve on haddegân ve on mîzândâr ve elli kehledâr. Meselâ telden gümüşü kesüp kıt‘a kıt‘a ederler, ana kehle derler. Andan yigirmi yassıbâz andan yigirmi sikkekâr ve on dollâbcı ve on perdâhcı ve bir veznedâr ve bir sikkezân. Ve yigirmi dîdebân, gayrı işe me’mûr değillerdir, herkes hânesinden geldükde uryan edüp darbhânede gayrı mîrî esbâb geydirirler kim esbâbında bir kalb şey olup sikke urmayalar deyü dîdebânlar dâ’imâ gözedirler. Ve her şeyi vezn ile verüp vezn ile alırlar. Ve sikke uruldukdan sonra bir dahi âteşe bırağup tavlarlar. Eğer akçe âteşden siyâh çıkarsa akçeye sikke uranın darbhâne içinde sâhib-ayâr, beğe paşaya tanışmadan iki ellerin kat‘ ederler.

Ve sikkezânbaşının yevmiyye birer şerîfî ulûfesi var. Bir odada dâ'imâ mahbûsdur. Kazdığı sikkeleri sâhib-ayâra teslîm edüp hazînede mühürlerler. Ve hazînenin elli âdem nigehbânı vardır, azîm derd-i serdir. Mısır darbhânesin görmeyen bir diyârın darbhânesin görmek lâzım değildir. Zîrâ cemî'i Mısır cezîresinden tibr gelüp şeb [u] rûz darbhânede tâcinlere konup tibri kal edüp toprağından ayırup tel edüp andan kehle edüp andan yassılayup andan sikke urulup perdâht olup meydâna gelince yüz yetmiş kerre elden geçer azîm derd-i belâdır, ammâ cimâ' gibi tatlı belâdır, ammâ ehline tatlıdır, ammâ nâ-ehle zehr-i mârdan telhdir.

Kaçan Mısır dîvânhânesine dağlar gibi altun yığılup gitdikde gûyâ bir hayâldir. Tâlib-i dünyâ olmayana yine bir hayâldir. Tafsîlden murâd manzûrumuz olduğun tahkîkdir. Yohsa hamd-i Hudâ kanâ'atımız yerindedir. Müfred:

Biz o mecnûnlardanız kim bezmgâh-ı aşkda

Zevkımız vâdîsine a'lâ vü ednâ reşk eder.

Evsâf-ı hâkimân-ı Mısır ve hâcegân-ı dîvân-ı Mısır

Ve dîvân-ı Mısır'da defterdâr paşadan aşağı hükûmet çavuşlar kethudâsınındır. Kânûn üzre beğ olur. Cümle çavuşândan mâ'adâ **[Y 62a]** iki yüz tevâbi'âta mâlikdir. Cümle çavuşlar dîvân-ı Mısır'a mücevvezelerin geyüp alay ile götürürler ve getirirler. Cemî'i bevâkî mâl-ı pâdişâhîyi defterdâr fermânıyla bu tahsîl eder.

Andan aşağı hükûmet müteferrikabaşınındır. Mâl-ı küşûfiyye ve mâl-ı sayfî ve şitfî bundan su'âl olunur. İki yüz âdeme mâlikdir.

Andan aşağı hükûmet tercümânbaşınındır. Bu dahi şakîlerin azruhâllerin alup paşa huzûruna getürüp müdde'[î] ve müdde'[â] aleyh da'vâ ederken bu tercümânlık eder. Kânûn üzre müteferrikabaşı olur. Elli tevâbi'e mâlikdir. Ve yeniçeri ocağından başçavuşları ve azebân ocağından başçavuşları beş dîvânda mevcûd bulunup ocaklarına müte'allık bir yoldaşlarının da'vâsı olsa bunların ma'rifetiyle görülür. Yolları hacca yâ hazîneye serdâr olup kul kethudâsı olup andan sancak beği olur.

Ve dîvân-ı Mısır'da bir hâkim dahi büyük rûznâmecidir. Mısır'ın rükn-i a'zamıdır. Gökde uçan, yerde gezen, deryâda yüzen cümle bu rûznâmecinin der-defterindedir. Hîn-i azilde dilerse paşayı müflis çıkarır, dilerse mestûr çıkarırlar. Defterdâr ile yan yana makâmı vardır. Rûznâmce-i kebîrin alt yanında küçük rûznâmeci; ba'zı aklâm ve anbâr-ı Yûsuf bunun der-defterindedir. Büyük rûznâmecinin dîdebânı olmak içün Mısır vezîrleri kendü taraflarından kitâbete müsta'id bir necîb ü reşîd âdemin küçük rûznâmeci eder. Ammâ gâyet ehil âdem gerekdir, zîrâ hîn-i azilde küçük rûznâmeci paşanın âb-ı rûyidir. Ve rûznâmecinin cânib-i erba'asında elli aded halîfeler rûznâmeci defteri dutarlar. Her biri bir vilâyet defterine me'mûrdur. Cümlesi yerli yerinde otururlar.

Andan aşağı dîvân hâcesi mukâbeleci efendidir. Yedi bölük neferâtının defterleri ve mevâcibât terakkîleri ve girüp çıkmaları anın kalemiyle olur. Bu dahi Mısır vezîrinin bir mu'temedün-aleyh âdemi olur, Mısırlı'dan değildir. Senevî kırk Mısrî kîse hâsıl olur. Elli nefer halîfesi vardır. Bir âdem esâmesin ferâgat edüp gayra tevcîh olsa vazîfesine göre bir şehriyyesin alup nısfin mukâbeleci alır,

mâ‘adâsın gayrı halîfeler bahş-ı kalenderî kılındırup kaldurup ederler. Ve gayrı derâmetleri dahi çokdur.

Lâkin bu mukâbeleciler başka bir yerde halîfeleri ile sâkin olurlar. Ammâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa mukâbelecisin dîvânda oturmak fermân edüp sâyir efendiler gibi halîfeleriyle otururdu. Ve Mısır dîvânında paşanın dîvân efendisi bir köşede oturur. Yigirmi iki kîse küşûfiyye senevî avâyidi var. Gayrı tayârât hedâyâsından gayrı.

Ve bir köşede Mısır buyurducusu başka bir dîvân efendisidir. Mısır'a müte‘allık cümle ahvâlâta vâkıf **[Y 62b]** bir kimesne dîvân efendisi vekâletin edüp iklîm-i Mısır'a cümle buyurduları ve cümle mekâtibleri ol Mısır kâtibi kânûn-ı Mısır üzre yazup paşa dîvân efendisi pençe-i buyurdumun çeküp cümle avâyidin dîvân efendisi alup senevî bu Mısırlı dîvân efendisine iki kîse-i Mısrî verir.

Ve bir köşede defter emîni, bu dahi paşa tarafından olur. Ve taşra hazîne kâtibi ve taşra mahlûl kâtibi ve taşra kâğız emîni ve hazîne emîni ve mukâbeleci efendi ve muhâsebeci efendi ve eytâm kâtibi efendi ve havâle kâtibi efendi ve erzâk kâtibi efendi ve bakâyâ kâtibi efendi ve kâtib-i yeniçeriyân ve kâtib-i azebân Urbân Urbân. Bunlar dîvândan sonra kapularında otururlar.

Ve yedi bölük kâtibleri dahi kapularında otururlar. {Bunlar dîvân-ı Mısır'da üst hil‘atleri geyüp halîfeleriyle otururlar.} Ammâ,

Mısır dîvânında hil‘atsiz oturan efendileri ve birden bine binden yüz bine varınca pâdişâh kullarının ve mütekâ‘idîn vazîfegân (---) (---) (---) (---) (---) (---) aklâmların ve efendilerin beyân eder

Evvelâ aklâm-ı piyâdegân iki kalemdir. Ya‘nî mukâbele kalemi. Üçüncü aklâm-ı keşîdedir. Dördüncü aklâm-ı mütekâ‘idîn ve beşinci aklâm-ı Çerâkese, altıncı aklâm-ı sipâh ve yedinci aklâm-ı eytâm ve sekizinci aklâm-ı tavâşiyân ve tokuzuncu aklâm-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve onuncu aklâm-ı cevâliyân ve on birinci aklâm-ı ümenâ ve on ikinci aklâm-ı mültezimîn ve on üçüncü aklâm-ı deşîşe(?) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve on dördüncü aklâm-ı hazîne-i âmire ve on beşinci aklâm-ı surre-i Mekke ve Medîne ve on altıncı aklâm-ı sâdât-ı kirâm ve on yedinci aklâm-ı (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve on sekizinci aklâm-ı anbâr-ı Hazret-i Yûsuf ya‘nî cirâyehârân ve on tokuzuncu aklâm-ı müteferrikagân ve yigirminci aklâm-ı çavuşân ve yigirmi birinci aklâm-ı gönüllüyân, yigirmi ikinci aklâm-ı tüfengciyân, yigirmi üçüncü aklâm-ı bahreyn ve yigirmi dördüncü aklâm-ı cemâ‘at-i piyâde (---) (---) (---) (---) (---) (---) **[Q 182b]** **[P 180b]** Süveys. Nefer yüz yigirmi beşdir. Yigirmi beşinci aklâm-ı tobcıyân ve cebeciyân ve arabacıyân ve fişekciyân. Cümle bunlar piyâde mustahfizâna nakl olundu.

Ve aklâm-ı rûznâmce-i kebîr ve aklâm-ı şarkıyye ve aklâm-ı garbiyye mukâta‘acısı ve şehir mukâta‘acısı ve îrâd-ı gılâl mukâta‘acısı ve masraf-ı gılâl mukâta‘acısı ve aklâm-ı deşîşe-i suğrâ ve aklâm-ı Muhammedî ve aklâm-ı Murâdiyye ve aklâm-ı Hâsekiyye ve aklâm-ı kâtib-i mahlûl-ı Enderûn-ı hâssa ve, (---) (---) (---)

Der beyân-ı aklâm-ı mudhike-i emîn-i Bahreyn ve aded-i hazâ’in-i Mısır-ı nâdiretü'l-asr

Hâsıl-ı kelâm bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre cümle yetmiş kalemdir. Cümle hâceler kânûn-ı Selîm Hânî üzre dîvân-ı Mısır'da kat-ender-kat mevcûdlardır. Ammâ bu dîvân-ı Mısır'da sâ’ir eyâlet gibi tîmâr ve ze‘âmet defterdârı ve defter emîni gibi kimesneler yokdur. Kânûn-ı Selîm üzre cümle

eyâlet-i Mısır'da tîmâr ve ze‘âmete müte‘allık bir şey yokdur. Zîrâ cümle Mısır eyâleti hîn-i tahrîrde cümle mîrî **[Y 63a]** kayd olunmuş kurâlardır kim erbâb-ı tîmâr ve zu‘amâ ve çeribaşı ve alaybeği istimâ‘ olunmamışdır.

Ammâ bâlâda tahrîr olunan küttâb efendilerden bir kalem dahi hurde emîni aklâmıdır, bir garîb ü acîb kalem olmağile cümleden gerü tahrîr olundu. Evvelâ Mısır içinde ne kadar hokkabâz ve sürâhîbâz ve kâsebâz ve zorbâz ve perendebâz ve şebbâz ve resenbâz ve âteşbâz ve kûzebâz ve tabakbâz ve sinibâz ve kellebâz ve kuklabâz ve çağanebâz ve kumarbâz ve kayışbâz ve kas‘abâz ve varakbâz ve âyinebâz ve cânbâz ve resenbâz ve kuşbâz ve mührebâz ve hımârbâz ve yılanbâz ve gürzbâz ve matrakbâz ve maymunbâz ve hayâlbâz ve horosbâz ve simyâbâz ve sıçanbâz ve ayıbâz ve kıssahân ve kaşmerân ve arayıcıyân ve'l-hâsıl cümle bâzbâzân-ı mudhikân ve cümle kömlükde arayıcılar ve hurdeciler ve'l-hâsıl bir nukra hâsıl olacak şey cümle hurde emîni kâtibi hükmündedir.

Ve niçe bunun emsâli hurde eşyâlardan şey tahsîl olunup beher senede mîrîye (---) kîse mevâcib verüp bir Mısır hazînesi hâsıl olur.

Eyâlet-i Mısır'dan cümle seksen bir Mısır hazînesi hâsıl olur. Senevî cümle Mısır kuluna tokuz Mısır hazînesi mevâcib verilir. Onuncu hazîne Mekke ve Medîne şürefâlarına. Ve bir Mısır hazînesi paşaya. Ve bir Mısır hazînesi ağavâtına.

Ve on üçüncü hazîne emîrü'l-hacc-ı Mısır'a.

Ve on dördüncü hazîne huccâc gelirken Ezlem'ciler ve Akabecilerin masrûfuna gider.

Ve on beşinci hazîne her sene Mekke'nin ve Medîne'nin ta‘mîr ü termîmine ve zeyte ve şem‘-i kâfûruna ve ûd [u] anberine ve sâ’ir masârıflarına gider.

Ve on altıncı hazîne Mısır'dan Şâm'a surre gidüp andan Medîne'ye ve Mekke'ye gider.

Ve on yedinci hazîne matbah-ı pâdişâhîye giden pirinc ve şeker ve mümessek eşribe ve kahve ve gûnâ-gûn ma‘âcinler gider.

Ve on sekizinci hazîne Mısır mollâları ve askerî kassâmı ve eyâlet-i Mısır'da cümle (---) kuzât bir Mısır hazînesi dahi tahsîl ederler.

Ve on tokuzuncu hazîne Gazâlî defteri üzre Kemâl Paşazâde Mısır'ı ibtidâ tahrîr etdüği üzre yetmiş yedi bin evkâf idi, hâlâ on iki bini ma‘mûr u mevcûddur. Her gelen Mısır mollâları evkâf başına birer altun alır. Kırk elli ve yüz altun aldığı evkâf vardır. Bu evkâfların rızka ve feddânlarından ve gayrı akârâtlarından iki Mısır hazînesi tahsîl olup mürtezikaya vazîfe verirler.

Ve yigirminci hazîne Mısır'ın kâşifleri tahsîl ederler.

Ve yigirmi birinci hazîne Mısır'ın ümenâ ve mültezimîni tahsîl edüp kendilerine sarf ederler.

Ve yigirmi ikinci hazîne cümle eyâlet-i Mısır'da kurâ şeyhleri tahsîl ederler.

Ve yigirmi üçüncü ikinci ikinci hazîne Mısır iklîminde re‘âyâ ve fellâhîn kendüler içün tahsîl **[Y 63b]** ederler.

Ve yigirmi üçüncü ve üçüncü ve dördüncü hazîne Mısır'a ekâlîm-i seb‘adan gelen tüccâr hayr edüp tahsîl eder.

Ve yigirmi beşinci ve yigirmi altıncı ve yigirmi yedinci bu üç hazîne add olunup her sene anbâr-ı Yûsuf'a gılâl leb-ber-leb olup kula cirâye ve alîk verilir.

Hâsıl-ı kelâm cümle Mısır'ın iş erlerinin kavl-i sahîhleri üzre beher sene Mısır'dan otuz Mısır hazînesi mîrî içün hâsıl olur, deyü tahrîr olunmuşdur. Ve her hazînesi bin ikişer yüz kîse-i Mısrî olmak üzredir. İnşâallâh her hazîneyi mahalliyle tahrîr ederiz. Ammâ bu mahalle alâ-tarîkı'l-fihris işâret olundu. İmdi azîzim bu hazâyinler gökde uçan yerde gezen ve deryâda yüzenden hâsıl olur kim âh-ı fukarâdır.

Sitâyiş-i zirâ‘-ı mî‘âd-ı Nîl-i mübârek ve kesret-i benî âdem ve envâ‘-ı hayvânât kesreti ve hımâr [u] hammârânın vefreti

Ve Cenâb-ı Bârî Mısır'a Nîl ile berekât verdiğinden ganîmet olup mâl-ı pâdişâhî cem‘ olur. Eğer Nîl-i mübârek on sekiz arşın taşarsa mâl-ı pâdişâhî çıkar. Yigirmi zirâ‘ taşarsa paşa ve ümenâ ve mültezimîn ve keşşâf ve re‘âyâ bay olup mâlların gallak edüp halâs olurlar. Eğer on sekiz arşın taşmazsa, *allâhümme âfinâ,* vilâyet rey olmayup kaht [u] galâ olup cümle ümenâ ve mültezimîn meksûr olup mâl-ı pâdişâhî çıkmayup hazîneyi tekmîl edemezlerse, paşa kendü yanından tekmîl edüp cümle kula ceybinden mevâcib verir.

Ve üç kerre yüz bin eli berâtlı e’imme ve hutebâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyih sâdât ve cümle ehl-i cihât mütevellî ve nâzırlarından cirâye ve ulûfelerin taleb ederler, iki Mısır hazînesi mâl olur. Ulûfeleri vâsıl olmasa gulû-yi âm ederler. Ammâ Mısır ganîmet olsa ulûfe ve cirâyâların alup paşaya ve pâdişâha ve sâhibü'l-hayrâta du‘â ederler.

{Ammâ eğer Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin cifrinde tahrîr etdiği üzre nehr-i Nîl-i mübârek *isteva'l-mâ’u ve'l-haşaba* dan ziyâde *mine'l-cebel ile'l-cebel* dir (---) (---) kifâyetden sonra üç arşın dahi ziyâde Nîl-i mübârek taşarsa muhakkak Mısır şehri gark-ı âb olur. Hakkâ ki yine eyledir. Hattâ Kethudâ İbrâhîm Paşa vâlî iken Nîl-i mübârek tuğyân üzre gelüp Demirkapu eşiğinden ve İbrâhîm-i Gülşenî tekyesi önünden sehel Nîl nümâyân oldukda ehl-i Mısır'a telâş el verdi.}

Hâsıl-ı kelâm kubbe-i mînânın altında âl-i Osmân hükmünde değil, sâyir selâtîn kralların zîr-i hükmünde böyle bir âdem deryâsı sevâd-ı mu‘azzam ve böyle bir mahsûllü Ümm-i Dünyâ şehr-i kadîm yokdur. Ve Ümm-i Dünyâ denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim cemî‘i dünyâ kaht [u] galâ olsa, Mısır ol dünyâyı besler. Allâh eyle ganîmet vermişdir. Ammâ *Allâhümme âfinâ,* Mısır bir gün kaht olsa, bin şehir değil, cemî‘i dünyâ mahsûlü Mısır'a gelse, bir gün Mısır'ı ganîmet edemez. Zîrâ Mısır **[Y 64a]** âdem deryâsıdır.

Husûsan Mısır'a hakîr bin seksen ikide gelüp seyâhat etdükde Mısır şehri içinde sekiz kerre yüz bin âdem mat‘ûnen merhûm olduğu mezâhib-i erba‘a sicillâtında mastûrdur. Hattâ İbrâhîm Paşa bir köyü

mahlûlden iki ayda tokuz âdeme yigirmişer kîse bey‘ edüp yine mahlûl olurdu. Ve yine böyle iken sokaklarda omuz omuzu sökmeyüp esvâklar içinde izdihâmdan geçilmez.

Ve bu Mısır'da olan devâbât makûlesi ya‘nî at ve katır ve cemâl ve sığır ve câmûs ve koyun ve keçi çârsû-yı bâzârda sürü sürü gezerler. Ve eşek çokluğu şehr-i Mısır'ı dutmuşdur. Sokaklarda *zahrek* ve *cenbek* ve *vechek* ve *yemînek* ve *yesârek* deyü hammârların feryâdından geçilmez. Ve ba‘zı hammârlar, "*Tarîk yâ seydî, tarîk*" diyerek kasden Rûm âdemlerinin eblehlerin eşeğe çiğnedirler.

Ve şehir içinde Mısır'ın evvel temcîdi segâh makâmı eşek anırmasıdır. Bir kerre ki bir eşek âye[t]: [82] fehvâsınca nısfu'l-leylde bir âhûrda hımâr ede, *el-azametüllâh,* şehr-i Mısır içre kâmil iki sâ‘at-i nücûmî hımâr anırmasından âdem mebhût olup gûyâ yevm-i eşrât-ı sâ‘atde Deccâl hurûc etdi zann olunur. Zîrâ Mısır'ın a‘yân [u] eşrâfi ve cümle nisvân-ı sâhib-isyânları har-süvârdırlar. Eyle fârisü'l-hımârdırlar **[Q 183a]** **[P 181a]** kim Özbekiyye ve Salîbiyye ve Eski Mısır ve Bulak'a ve Kayıtbay'a varınca avretler *zahrek hüşşek* diyerek cirid oynayarak gümüş rahtlı ve katîfe abâyili alaca hınnâlı eşeklerle gezmek ayıb değildir. Zîrâ Mısır'ın kayığı ve peremeleri cümle eşekdir.

Bir kerre Circeli Alî Beğ'in kâmil kırk bin eşeği var imiş, yevmiyye onar paraya gılâl taşırmış, diyâr-ı Mısır'da meşhûr-ı âfâkdır. Ve Emîrü'l-hac Rıdvân Beğ'in dahi kırk bin devesi olduğu müsbetdir. Hâlâ yine Mısır içre sakkâ develerinden ve sakkâ hımârlarından geçilmez.

Ve Mısır içre yılda on iki bayram olur. Anları da mahallinde tahrîr ederiz. Ol günlerde çârşû-yı bâzâr içinde aslâ izdihâm-ı benî âdemden ve izhidâm-ı hammâr [u] cemmâlden geçilmez. İbretnümâ vâcibü's-seyir velvele-i tantana-i gulgule-i debdebe-i Mısır'dır, *ve's-selâm.*

el-Faslu's-sâmin aşer
Kavânîn-i Selîm Şâh üzre Mısır'ın yedi ocak askerin ve yevmiyye mevâciblerin beyân eder

Evvelâ Selîm Şâh Mısır'ı feth etdükde üç bin üç yüz on üç nefer azebân pâdişâhın pây-i semendine yüzler sürüp kullukda olup Selîm Şâh bu kullara hayr du‘â edüp kânûn-ı kadîm üzre vazîfe-i mu‘ayyenelerin ve me’kûlât [u] meşrûbâtların kemâkân ihsân etdi. Zîrâ Hazret-i Ömer ocağıdır. Amr ibnü'l-Âs hazretleri ile Mısır'a ibtidâ gelen İslâm askeri bunlardır kim cemî‘i zamânda mutî‘lerdir. Andan,

Asker-i müteferrigân-ı Mısır: Nefer iki bin **[Y 64b]** yedi yüz kırk beş âdemdir. Andan,

Asker-i çavuşân-ı Mısır: Aded bin dörd yüz kırk tokuz neferdir. Andan,

Asker-i tüfengciyân-ı Mısır: Aded bin seksen sekiz neferdir. Andan,

Asker-i gönüllüyân-ı Mısır: Aded bin üç yüz altmış beş neferdir. Andan,

Asker-i mustahfızân-ı Mısır: Aded yedi bin altı yüz otuz sekiz neferdir. Bölükleri yüz otuz sekiz bölükdür. Andan,

Asker-i müteferrikagân-ı mustahfızân: Bölükleri birdir, nefer yüz âdemdir. Andan,

Asker-i topcıyân: Bölük on, nefer (---). Andan,

Asker-i arabacıyân-ı top: Bölük bir, neferât kâmil yüz âdemdir. Andan,

Asker-i kal'a-i hızâne: Bölük bir, nefer kâmil iki yüz. Andan,

Asker-i mülâzımîn: Bölük bir, nefer (---). Andan,

Asker-i mütekâ'idîn-i kal'a: Bölük bir, nefer iki yüz. Andan,

Asker-i cebeciyân-ı Mısır: Bölük (---), nefer (---). Andan,

Asker-i fişengciyân: Bölük bir, nefer (---). Andan,

Asker-i mehterân-ı kal'a: Bölük bir, nefer elli. Bunlar cümle yeniçeri ile mevâcib kaldırup anların defterindedir. Andan,

Asker-i Çerâkese-i Mısır: Aded bin tokuz yüz âdemdir. Andan,

Asker-i azebân-ı bender-i Süveys: Aded yüz altmış beş neferdir.

Kânûn-ı Selîm Hân bu tertîb üzre Mısır'a asker kodu. Yekûn asker-i Mısır yigirmi bin yigirmi beş bin asker olur. Ammâ zamânımızda gördüğümüz üzre tahrîr edelim.

Ammâ Süleymân Hân, Vezîr İbrâhîm Paşa ile Dergâh-ı âlî yeniçeriyânının birinciden kul kethudâsın Mısır'a sancak beği pâyesi ile yeniçeri ağası edüp kırk iki oda yeniçeri koyup iç kal'ada Şeyh Sârî hazretleri yanında Yûsuf Salâhaddîn'in binâ etdüği nârin kal'ada kırk iki oda yeniçeri kor. Hâlâ odaları yerlü yerinde durur, ammâ ba'zısı mu'attaldır. Ve ağalarına başka bir âsitâne etmişlerdir, gâyet muhteşemâne ağalıkdır. Hâlâ kendüsü yüz tevâbi'a mâlikdir. Dîvân-ı pâdişâhîde cümle beğler ile ve sâyir yedi bölük ağaları ile üst hil'atları geyüp dîvânda yeri vardır. Ve cümle ağalardan aşağı oturur, ammâ vaka'ı vakârı vardır.

Ağadan sonra hâkim yeniçeri kethudâsıdır. Dîvânda aslâ yeri yokdur, ammâ kapularında almak, vermek, basmak, asmak, habs etmek anın elindedir. Bir gûne kallavî alçak sarık sararlar ve kırmızı pabuc ve semmûr kürk ve atlas haftân geyerler, kânûndur.

Andan hüküm başçavuşlarınındır. Sâde ferrâce ve atlas haftân ve yine kallavî sarık ve kırmızı mest ve kırmızı pabuc geyer. Dîvânda yeri vardır. Gûyâ ocak tarafından paşanın muhzır ağasıdır.

Andan aşağı hüküm beytü'l-mâlcınındır. Sâde ferrâce ve atlas haftân ve kallavî sarık ve kırmızı mest pabuc geyer. Ammâ orta çavuş ve küçük çavuş ve alay çavuşu ve ağa sarrâcı ve kethudâ sarrâcı bunlar cümle orta kuşak ve siyâh dolama ve kallavî-gûne sarık ve kırmızı mest pabuc **[Y 65a]** geyerler, ammâ bıcak taşıyamazlar. Hemân beytü'l-mâlcı olunca siyâh dolamayı çıkarup ve sâde çuka ferrâce geyerler.

Ve Mısır vezîri Mısır'a girdikde ve ma‘zûlen eğer mu‘azzez çıkarsa ve mahmel-i şerîf emîr-i hac ile Bürke'ye çıkdıkda paşaya ve huccâca ta‘zîmen mezkûr yeniçeriler ve cümle Mısır askerîsi ale'l-umûm bir alay ederler kim ta‘bîr olunmaz.

el-Faslu't-tâsi‘ aşer
Zikr-i alay-ı kânûn-ı Mısır

İbtidâ paşa Mısır'a girdikde ahâlî-i Mısır ta‘zîmen vezîrlerine vızır yazır etmeğe istikbâle çıkup Âdiliyye'de karşularlar.

Andan iptidâ paşalı askerin ağırlıkları ile şehre yollayup herkes konaklarına meks edüp pâk libâsların geyüp yine alaylarına karşu gelir. İbtidâ subaşı Bâb-ı Nâsır'dan içeri üç yüz aded kavvâsıyla ve elli nefer zebânî cellâd-ı bî-amânları ile yolları tevsî‘ ü tathîr ederek ubûr edüp ardı sıra paşalı tatarları atbaşı berâber ubûr ederler.

Andan alay-ı deli ve gönüllü gûnâ-gûn bayrakları ve kaplan postlu yedekleri ve çifte köçekleri ve semmûr kapaniçse ve semmûr tâc ile ubûr ederler.

Andan alay-ı çâşnigîr ve kilârcıyân atbaşı berâber ubûr ederler.

Andan mehterân-ı hayme ve sarrâcân dahi rikâb rikâba ubûr ederler.

Andan alay-ı müteferrikagân pür-silâh ellerinde kantâr sırıkları ve çifte köçekleri ile ubûr ederler.

Andan vâcibü'r-re‘âyâ alayı mükellef ve mükemmel âlât-ı silâha müstağrak ubûr ederler. Paşa askeri munkatı‘ olup ardı sıra alay-ı çavuşân-ı Mısır atbaşı berâber cümle semmûr kürke müstağrak serlerinde mücevvezeleri üzre ablak teller ve ellerinde mücevher ve sîm-i hâlis topuzlar ve atları yancık ve bahrî hotas ve sîm raht ve kaddâre ve atların başında yine ablaklar ile atbaşı berâber ubûr ederler.

Andan alay-ı asker-i gönüllüyân, bunlar dahi zer-ender-zere mâlik kantâr sırıkları üzre kırmızı bayrakları ve çifte köçekleri ile (---) var idi ağaları köslerin döğerek ubûr ederler.

Andan alay-ı asker-i tüfeng-endâzân pür-silâh âteş-feşân tüfengler ile [[(---)]] şehbâz yiğitler küheylân hussânlar üzre atbaşı berâber ağaları köslerine turralar urarak ubûr ederler.

Andan alay-ı [[(---) (---)]] cümle pür-silâh pâk-libâs-ı fâhirelere müstağrak olup ellerinde bayrakları ve küheylân atlar üzre köçekleri [[(---) (---) (---)]] köslerin döğerek ubûr ederler.

Andan alay-ı asker-i müteferrikagân, bunlar muhteşem ve mülebbes üzengi ağaları idi, önlerinde dır n [[(---) (---)]] postlu yedekleri ve enselerinde yigirmişer otuzar cebe ve cevşenli köçekleri ile ağaları köslerin döğerek ubûr ederler. [[(---) (---) (---)]] bölük ağaları atbaşı berâber ubûr ederler. Yeniçeri ağasile azeb ağası siyâh dolamalı çukadârları ile atbaşı berâber ubûr ederler. **[Q 183b]** **[P 181b]**

Andan alay-ı Çerâkese **[Y 65b]** beğleri gâyet muhteşemâne semmûr lipâçeler ile çifte çifte atbaşı berâber her birinin kafâsında kırkar ve ellişer katîfe hil‘at ile mülebbes köçekleri ile ubûr ederler,

ammâ bunların kösleri yokdur.

Andan alay-ı mîrlivâ-i beğler, bunlar dahi esbâb-ı ihtişâmları ile perîşânî destârlar ile enselerinde yetmişer seksener pâk bisâtlı iç ağaları ve taşra ağaları ve çifte şâtırlariyle mehterhânesiz ikişer beğ yan yana muhteşemâne ubûr ederler.

Andan alay-ı piyâdegân-ı neferât-ı azebân iptidâ bayrakları yürüyüp cümlesi pür-silâh tüfeng-endâz kaplan postlu gâzîlerdir. Başlarında şeb-külâhları üzre cığa telleri vardır. Ve eski dayılar fes üzre sarık sararlar. Ve ortalarında alay çavuşları orta kuşak ve siyâh dolama ile giderler. Bu neferâtların kânûnları sipâh olurlar, ağaları yeniçeri ağası yâhûd çavuşlar kethudâsı ve yâhûd Mısır beği olur. Ve bunların kul kethudâsı ve başkâtibleri ve başçavuşları atbaşı berâber giderler. Hazret-i Ömer'den berü cümle yetmiş iki bölükdür.

Ve cümle on sekiz çorbacıdır, bunlara re'îs derler.

Ve cümle yetmiş iki odadır. Her odada birer odabaşı vardır, lâkin mücerred değillerdir, sefer eşüp eskimek ile odabaşı olur, cümle evlilerdir. Başçavuşları ve alay çavuşu ve orta çavuşu ve küçük çavuşu ve ağa ve kethudâ çukadârları cümle bunlar dahi yeniçeri çavuşları gibi siyâh dolama ve perîşânî sarık geyerler ve piyâde yürürler, hemân beytü'l-mâlcı olduğu gibi ferrâce geyüp siyâh dolamadan çıkup ata biner.

Ve cümle çorbacıları küheylân ata binüp atbaşı berâber kethudâlarından oturak ihtiyârlarla alay ile gider.

Ammâ kösleri ve mehterhâneleri yokdur, ancak yüz âdemde bir Hazret-i Ömer'i zikr edüp gülbâng-i Muhammedî çeküp sadâ-yı Allâh Allâh ile Mısır'ın içinde velvele verirler. Zîrâ bunlar ey gürûh-ı askerdir. Cümle üç bin üç yüz on üç pâkîze dalyan tüfengli askerdir.

Ve âsitâneleri Azeb kapusundan içeri bir ulu âsitâne-i Ömerü'l-Fârûk'dur. Ve odaları Kara Meydân'a nâzır yetmiş iki beyt-i Hattâbîdir. Bunlar âdâb üzre ubûr edince yeniçeriyânın alemleri nümâyân olur.

Alay-ı piyâdegân-ı mustahfizân-ı Mısır

İptidâ bayrak dibinde fitirnev köçekler kendülere münâsib tüfengler ile çifte çifte ubûr ederler.

Andan balabanlar, andan dalyanlar, andan dayılar cümle pür-silâh iskerled dolamalar ile mülebbes olup kırkar ellişer dirhem mücevher dalyan tüfengler ile başlarında keçeleri ve kaplan postları ve ayaklarında kırmızı yemenî pabucları ile reftâr ederek ubûr ederler. Ve alayları ortasında siyâh dolamalı başı üsküf keçeli altı nefer çavuşları **[Y 66a]** ve sakkâları alay düzerek ubûr ederler.

Andan kır sakallı ihtiyârları kaplan postları ile ve keçeler ile geçerler.

Andan yüz otuz sekiz bölüğün odabaşıları ve gayrı ihtiyârları yine cümle piyâde kaplan postlu ve altun yaldızlı iki bin mikdâr kalkanlı ihtiyârlar keçeler ile ubûr ederler. Ammâ yüz otuz sekiz çorbacıdırlar, ammâ iki yüzden mütecâviz mu'azzam ve muhteşem pür-silâh küheylân atlı onar on

beşer hizmetkârlı çorbacılar atbaşı berâber ubûr ederler

Ve yetmiş seksen kul kethudâlığından ve başçavuşlukdan ve serdârlıkdan mütekâ'id ocak ihtiyârları küheylân atlar üzre enselerinde kırkar ellişer hizmetkârlı ağalar ubûr ederler. Ammâ bunlarda aslâ kırmızı Mısır şalvârı yokdur, sipâha ve müteferrikaya ve çavuşâna mahsûsdur.

Bu yeniçeri tâ'ifesi dahi mehterhâne ve kössüz ubûr ederler. Sâ'at-be-sâ'at gülbâng-i Muhammedî çekerek güzer ederler. Ve kethudâları ve yeniçeri efendisi ve ocak imâmı ve sâyir kâtibleri atbaşı berâber ubûr ederler.

Bu tâ'ife dahi azîm askerdir. Cümle yedi bin iki yüz otuz sekiz aded neferâtdır. Ammâ böyle müzeyyen asker âl-i Osmân'da yokdur. Bunların dahi odabaşılıkları mücerredlik ile değildir, cümle evlilerdir. Murâd edinen çok sefer eşüp ihtiyâr olup ileri çekerler. Ve isti'dâdı vâr ise siyâh dolamaya girüp gelir kethudâ olur. Bir sene kethudâ olursa bin Mısrî kîse hâsıl olur. Bunların alayı tamâm olduğu gibi,

Alay-ı yeniçeriyân-ı mülâzımîn

Bunlar yine yeniçerilerdendir, ammâ keçe üsküf üzre başlarında balıkcın tellerinden tuğ taşırlar. Meselâ hunkârın iki cânibinde solaklar gibidir. Bunların alayı ubûra başladıkda paşanın tuğları ve kapucuları ve kapucular bölükbaşısı ve altmış yetmiş aded müsellah levendâtlar ile konakcıbaşı ve mü'ezzinbaşı yan yana ubûr edüp andan başkapucubaşıları çifte çifte on beşer yigirmişer köçekler ile mülebbes ubûr ederler.

Andan kapucular kethudâsı imrahor.

Andan tokuz aded zer-ender-zere müstağrak mücevher zînli yedekler her biri birer küheyl ata süvâr olmuş mücevvezeli yedekciler ubûr edüp iki cânibi yeniçeri mülâzımları andan tercümânbaşı ve müteferrikabaşı atbaşı berâber ubûr ederler.

Andan çavuşlar kethudâsı ve rûznâmeci ubûr ederler.

Andan paşanın on altun tâslı şâtırları zer-ender-zere müstağrak olup geçerler.

Andan paşa dahi semmûr kabaniçse ve katîfe şalvâr üzre zerrîn kemer ve zerrîn şemşîr bend kılup ser-i sa'âdetinde iki çatal sorguc-ı pâdişâhî ve altında semend-i sultânî ile iki cânibinde tüfeng-endâz ve mataracılar ile güzer edüp ensesinde kırmızı keçe üsküflü silihdâr ve çukadâr **[Y 66b]** andan paşa kethudâsı ve hazînedâr ve yigirmi mertebe sahîbi iç ağaları ve gayrı iki yüz üç yüz müsellah ve mükemmel cebe ve cevşene müstağrak iç ağaları yüz aded pür-silâh eli tüfengli mehterleri çifte çifte ubûr ederler.

Andan paşanın imâm-ı hümâmı ve dîvân efendî-i benâmı tevâbi'leriyle geçüp andan yeşil sancağ-ı Resûl alâmeti ve iki tarafda kırmızı bayraklar ve tokuzar kat mehterhâneler ardı sıra iç ağaları sarrâcları ve ferrâşları ve sakkâlar ile ubûr olunur.

Ve bu askerin cümlesi paşayı alay ile sarâya koyunca kal‘adan iki yüz pâre top atılup mehterhâneler çalınup şâdumânlar olur. Andan cümle kul paşadan beş kîse alay ihsânı alırlar. Ba‘dehu azîm summât-ı Muhammedî çekilüp ba‘de't-ta‘âm du‘â ve senâ olup kânûn-ı Selîm Hân üzre azîm dîvân-ı pâdişâhî olup hatt-ı şerîfler kırâ’at olunup fermân-ı şehriyârî bu dîvânda icrâ olunursa vezîr-i Mısır cerîdir ve illâ başka hisâbdır.

Ammâ Mısır'da bir hâkim dahi kapukulu serdârı vardır. Âsitâne tarafından bir yeniçeri çavuşu gelüp ağa olur. Cümle kapukullarının beytü'l-mâlın bu kabz edüp mücrimlerinin hakkından ol gelür. Ammâ alaya ve dîvâna gelmek kânûn değildir. İktizâ ederse çağırdıklarında dîvâna gelir. Ammâ bir Mısır vezîri rağbet edüp, "Alaya çıksınlar ve dîvânda hâzır olsunlar" dese kapukulu Mısır'da iştihâr bulur.

Ve bir hâkim dahi subaşıdır. Elinde mutlak fermânı var ise bulduğun katl eder. Nizâm-ı intizâm olur. Ve âlem subaşıdır. (---) Bu subaşı kapusunda bir oda Mısır yeniçerisi asesbaşı yerine hizmet eder.

Ve bu Mısır içre bâlâda mastûr olan [[(---) (---)]] Çerâkize ve tüfengci ve gönüllü ve müteferrika ve çavuşândan mâ‘adâ kırmızı şalvârlı kavim var ise ayıbdır, haklarından gelinir. Bunlardan gayrı Mısır kavmi yeniçeri ve azeb [[(---) (---)]] gûnâ-gûn çuka dolama ve harvânî ve başlarında serbend ve bellerinde muhattem kuşak ve kürdeli geyüp bellerinde iri aşcı bıçağı kullanırlar (---) (---) sokarlar. Zîrâ hâlâ Mısır'da yeniçeri ve azebân mu‘teberlerdir. Çok ağavâtları gördüm ki müteferrika ve sipâhdan çıkup yeniçeri ve azeb **[P 182a]** oldu.

Ammâ Mısır'ın kal‘a dizdârı ve kulle neferâtı ve mehterhâne kavmi ve mütekâ‘idîn kal‘adan taşra alaya ve melâya ve belâya çıkmağa kâdir değillerdir. Zîrâ dâ’imâ iç kal‘ada niçe bin kîse mâl-ı pâdişâhî vardır, dâ’imâ dîdebânlık ederler.

Ve bârûdcıbaşı dahi sarây meydânında kârhâneleri olup nısfı sarâyda ve nısfı iç kal‘ada bârûd hazînesin beklerler, ammâ mahbûs olduklarına **[Q 184a]** göre ulûfeleri ağırdır.

Ve kal‘a mehterleri dahi kezâlik bir yere çıkamazlar. Ba‘de'l-ışâ sekiz kat mehterhâne eyle bir fasıl ederler kim Mısır vezîrlerinin mehterbaşıları kâdir değillerdir. Zîrâ her biri bir vezîrden çerâğ olup kalmışlardır **[Y 67a]** ve gâyet ağır ulûfeleri vardır. Ve sabâha iki sâ‘at kaldıkda yaz u kış bu hâl üzre âlem ağyârdan bî-haber iken bir fasıl ederler kim uşşâk makâmında uşşâkânın ciğerin hûn ederler. Ammâ aceb hikmetdir, gâlibâ Mısır mü’ezzinleri ile müttefiklerdir ve sâ‘atları olmak vardır, hemân Mısır'ın bu kadar bin câmi‘i mü’ezzinleri temcîdi tamâm edüp sabâh namâzın okuyup tamâm edince mehterhâne çalınmağa başlar. Cemî‘i zamânda böyle irtibât vermişler kim garîb temâşâdır.

Bâlâda tahrîr olunan askerî tâ’ifesinin üç ayda bir ve her ayda bir mevâciblerin ve icmâllerin beyân eder

Kânûn-ı Selîm Hân oldur kim yeniçeriye ve azebâna ve topcu ve cebeciyâna ve arabacı ve mehterâna üç ayda bir mevâcib çıkar, ammâ müteferrikagâna ve çavuşâna ve tüfengciyâna ve gönüllüyâna ve Çerâkese'ye ve keşîdeye ve eytâm ve cevâlîye ayda bir ulûfe çıkar. Bu minvâl üzre,

Senevî mevâcibleri ve yevmiyyeleri ne kadar akçe ve kîse eder anı beyân eder

Evvelâ, **Cemâ‘at-ı müteferrikagân:** Bölük bir, neferât 2.745. Yevmiyyeleri 44.626. Ma‘a ihrâcât

7.898.076 para eder. İhrâcât oldur kim bu neferâtlardan ba‘zısı taşra kâşifler üzre ve kılâ‘larda muhâfazaya gidüp ulûfelerin anda alırlar, ihrâcât oldur. Ve bakıyyeleri 7.705.441. Mecmû‘u senevî müstahak oldukları ma‘a tefâvüt yalnız üç yüz sekiz kîse ve küsûru 5.441 eder. Ve tefâvüt 192.535 para eder. Tefâvüt oldur kim mevâcibât verildikde beher kırk parada bir para kat‘ edüp hazîne kaydı îrâdına muzâf olur.

Defter-i çavuşân: Neferât 1.449, yevmiyye paraları 25.055, ihrâcâtları 4.434.720, bakıyyeleri 4.326.558, kîse 173, küsûr 1558, tevâfüt 108.162. Ve,

Defter-i tüfengciyân: Neferât 1.087, yevmiyyeleri 9.709, ihrâcâtları ile 1.718.488, bakıyyeleri 1.676.665, kîse 27, küsûr 1.665 ve tefâvüt 41823. Ve,

Defter-i gönüllüyân: Neferât 1365, fî yevmiyye 12.575, ma‘a ihrâcât 2.225.772, bakıyye 2.171.487, kîse 86, küsûr para 214.875, ve tefâvüt 54.285.

Defter-i asker-i Çerâkese: Neferât 1090, fî yevm 9940, sene 1.759.464, bakıyye 1.716.551, kîse 28, küsûr para 16.551, tefâvüt 42.913.

Defter-i azebân-ı atîk: Neferât 3213, yevm 13.848, ma‘a ihrâcât 2.450.836, bakıyye 2.391.061, kîse 95, küsûr 16.061, tefâvüt (---).

Defter-i bender-i azebân-ı Süveys: Neferât 125, fî yevm 268, senevî 47.436, bakıyye 46.280, kîse 1, ve küsûr 21.280, ve tefâvüt 1.156.

Defter-i mustahfızân: Neferât 7238, yevmiyyeleri **[Y 67b]** 63.716, fî yevm 112.787 11.278 1127 (---), bakıyye 11.002.790, kîse 440, küsûr 2.790, tefâvüt 275.069 para eder. Ve bu mustahfızânın bölükleri cümle 138. Ve yine,

Mustahfızân müteferrikası: Bölük birdir, neferâtları 100. Ve,

Topcıyân-ı kal‘a: Bölük bir, neferât 500. Ve,

Tâ’ife-i top arabacıyân: Bölük bir, be-cema‘ât 100. Ve,

Asker-i kal‘a-i hizâne: Bölük bir, be-cema‘ât 200. Ve,

Mütekâ‘idîn-i kal‘a: Bölük bir, 27 neferdir. Ve,

Mehterân-ı kal‘a-i enderûn: Bölük bir, nefer altmış. Ve,

Neferât-ı cebeciyân: Bölük bir, cemâ‘at (---).

Bu mustahfızândan aşağı merkûm zümre mevâciblerin cümle mustahfızânlar ile mevâcibleri alınır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan yedi bölük asker-i İslâmın senevî mevâcibleri cem‘an yekûn 1240 kîse eder ve küsûru 22.167 para eder, *ve's-selâm*.

el-Faslu'l-ışrîn
Mısır mollâsının hükm [ü] hükûmâtın ve avâyid [ü] fevâyidin ve cümle niyâbetlerin ve eyâlet-i Mısır'da olan kazâları beyân eder

Evvelâ Selîm Hân-ı Evvel Mısır'ı feth etdükde Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi Rûmeli kadıaskeri idi, Mısır mevleviyyetin ibtidâ anlara ihsân eyleyüp müstakil hâkim nasb edüp eyâlet-i Mısır'ı Gazâlî ile Kemâl Paşazâde'ye tahrîr eylemeği fermân edüp anların tahrîri üzre Mısır mollâsının mahsûlü ber-vech-i adâlet iki yüz kîse olur. Ve yüz âdem huddâm kifâyet edüp hükûmet eder. Ve dîvânında mezâhib-i erba'adan mollâlar vardır. Ve seccâl ve mukayyid ve şâhidleri ve mahkeme muhzır ve huddâmları dahi yüz âdem olur.

Ve Mısır yeniçerilerinden bir oda yeniçeri çorbacıları ile şer'-i şerîfe i'ânet edüp hizmet ederler. Bu yeniçerilere mülâzım derler. Cümle siyâh dolama ve sırmalı üsküf keçe geyerler.

Ve Mısırlı tercümânbaşısı ve sicillât emîni vardır. Başka bir kârgîr kubbe içre Hazret-i Ömer'den berü sicillât-ı Muhammedî dağlar gibi yığılmışdır. Bu sicillât emîni hükmündedir.

Andan mollâ kethudâsı var, yed-i rişvet oldur. Ve bâb nâ'ibi ve şehir nâ'ibi vardır.

Ve âsitâne-i sa'âdetden rü'ûs-ı hümâyûn ile ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âlî kapucularından bir umûr-dîde maslahat-güzâr ihtiyâr âdem muhzırbaşısı vardır. Anın taht-ı hükûmetinde kâmil üç yüz muhzırı vardır. Kendüye senevî beş kîse hâsıl olur. Haftada beş gün dîvân-ı şehinşâhî oldukda bu muhzırbaşı başına altun zerdûz üsküfün geyüp efendi kethudâsı başına perîşânisin geyüp önleri sıra cümle eli asâlı muhzırlar ardı sıra siyâh dolamalı üsküflü yeniçeriler ikişer ikişer ubûr edüp mollâ hazretleri dahi başında örf-i izâfeti ve yanında yeniçeri çukadârı ve bâzâra gideni ve yigirmi otuz mikdârı sarrâc piyâdegân ve ardı sıra sicillât-ı dîvân kırmızı kîseler **[Y 68a]** ile geçüp bu tertîb üzre dîvân-ı pâdişâhîye varırlar. Bu tarz üzre mollâ mollâlar (---) bir diyâra mahsûs değildir.

Ve bu diyâr-ı Mısır'da mollâya kadıasker efendi derler. Zîrâ ibtidâ fetihde Kemâl Paşazâde kadıaskerlik ile mutasarrıf oldular idi. Anıniçün ol zamândan berü kadıasker derler. Bir azîm vâsi' sarây-ı âlîde sâkindir. Zamân-ı kadîmde âl-i Fâtımiyyûndan Sultân Mu'izzüddîn Kâhir-i Mağribî sarâyı imiş.

Ve mollâ dîvânında Âsitâne-i sa'âdetde Anatolu kadıaskeri cânibinden bir mollâ askerî kassâmı vardır. Cümle askerî muhallefâtı anın izniyle tahrîr olunup içinden (---) alup muhallefâtı paşa zabt eder. Ve mollânın dâ'imâ Mısır dîvânında paşa yanında bir dîvân nâ'ibi şâhidleri ve muhzırlar ile rûz [u] şeb mevcûddur. Zîrâ belki ba'de'l-ışâ bir şey zuhûr ede. Şerî'at tarafından anıniçün bir nâ'ib-i dîvân hâzırdır.

Mollânın (---) (---) (---) (---) Mısır içinde yigirmi dörd niyâbeti vardır. Her birinde birer nâ'ib-i Rûm ve her birinde dörder mezhebden kadılar [[(---) (---)]] in huddâmları vardır.

Evvelâ, cümleden mükellef mahkeme-i Bâb-ı Hark ve mahkeme-i Meşhed-i Hüseyin ve mahkeme-i Bâb-ı Nâsır ve mahkeme-i Bâb-ı (---) ve mahkeme-i Kaysûniyye ve mahkeme-i cedîd **[P 182b]** meydân-ı Rûmeli ve mahkeme-i Taylûniyye ve mahkeme-i Bâb-ı Şa'riyye ve mahkeme-i Derb-i

Cemâmîz ve mahkeme-i kadîm **[Q 184b]** Süveykatü'd-dellâlîn ve mahkeme-i Bâbü'l-hadîd ve mahkeme-i Hâricü's-sûr ve mahkeme-i Bulak ve mahkeme-i Mısr-ı Atîk {ve mahkeme-i câmi‘-i Sâlihiyye ve mahkeme-i Bâbü'l-hadîd ve mahkeme-i kazâ-i Şark Atfîh.}

Hâsıl-ı kelâm cümle yigirmi dörd mahkemeden cümle mahsûlât efendiye haftadan haftaya gelüp vâsıl olur.

Ve bir nâ’ib dahi muhtesib ile çârşû-yı bâzârda kol gezerler, ammâ âlet-i mülâhazadır, narh-ı sultânîyi icrâ edemezler. Zîrâ cümle himâyededir, mâni‘ olurlar. Ve Mısır etrâfında nâhiye nâ’ibleri dahi vardır. Beled-i Şubre ve beled-i Besâtîn ve Kayıtbay gibi niyâbetler vardır.

Mısır mollâsının zîr-i hükmünde eyâlet-i Mısır'da olan kazâları beyân eder

Evvelâ cümleden kazâ-i Sitte-i Evvelden kazâ-i Garbiyye ya‘nî Mahalle-i kebîr tahta başıdır, senevî kırk Mısrî kîse hâsıl olur ma‘mûr kazâdır, birkaç kerre beş yüz akçe mevleviyyet ile sadaka olunmuşdur.

Andan kazâ-i Dimyât, otuz kîse hâsıl olur.

Andan kazâ-i Muzâhemeteyn.

Andan kazâ-i Reşîd, otuz kîse hâsıl olur şerîf kazâdır.

Andan kazâ-i İskenderiyye, ber-vech-i adâlet kırk kîse olur.

Andan kazâ-i Mansûre, yigirmi yâhûd otuz kîse hâsıl olur.

Andan kazâ-i Minyeteyn, bu dahi yigirmi beş kîse hâsıl olur.

Eyâlet-i Mısır'da bu zikr olunan kazâlara Sitte-i Evvel ta‘bîr olunur, cümleden eşbehdir. Ve bunlar kerrâtile beşer yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle sadaka olunmuşdur.

Andan, kazâ-i Menûfiyye, andan kazâ-i Buhayre, andan kazâ-i Burlos, **[Y 68b]** andan kazâ-i Füvve, andan kazâ-i Sindiyûn, andan kazâ-i mahalle-i Ebû Alî, andan kazâ-i Ebyâr, andan kazâ-i Nehâriyye, andan kazâ-i Mahalle-i Merhûm, andan kazâ-i Bilbeys, andan kazâ-i Mît Ömer, andan kazâ-i Zifte, andan kazâ-i Şarkıyye, andan kazâ-i Selimûn, andan kazâ-i Hânke. Andan kazâ-i Cîze, Şeyhülislâm Boluvî Mustafâ Efendi'ye ihsân olundu.

Andan kazâ-i Feyyûm, andan kazâ-i Benî Seyf, andan kazâ-i Tezmîn, andan kazâ-i Behnisyâ, andan kazâ-i Fîşne, andan kazâ-i Mellevî, andan kazâ-i Menfalût, andan kazâ-i İsyût, andan kazâ-i Ebûtîc, andan kazâ-i Tahta, andan kazâ-i Vâkta‘a, andan kazâ-i Eşmûneyn. Andan kazâ-i Sanabû, Hazret-i Risâlet'indir, sâdâtlar hükmünde gâyet ma‘mûrdur. Andan kazâ-i Cezîre, andan kazâ-i Sûhâc, kazâ-i Menşiyye, andan kazâ-i Elvâhât, andan kazâ-i Circe, andan kazâ-i Farşût, andan kazâ-i Şark Buyet, andan kazâ-i İsne. Bu kazâlardan gayrı Nîl'in cânib-i garbîsinde kazâlar yokdur, cümle karalar vilâyetidir. Tâ bilâd-ı Sûdân'a gider.

Andan Nîl'in cânib-i şarkîsindeki kazâ-i âsumânî Sây ki intihâ-i hudûd-ı Mısır'dır. Andan kazâ-i İbrîm, andan kazâ-i İsvân, andan kazâ-i Kûs, andan kazâ-i Kınâ, andan kazâ-i Füv[ve], andan kazâ-i Şark Ahmîm, andan kazâ-i Süveys.

Eyâlet-i Mısır'da cümle yetmiş altı kazâlar bu mahalde tamâm oldu.

Birkaç kazâlar dahi vardır, ammâ meşhûr kazâlar değildir, anlara muzâfât derler.

Ve bu cümle kazâları Âsitâne-i sa‘âdetde berât-ı pâdişâhî ile Anatolu kadıaskeri etdirüp sadaka olunur. Mısır aklâmı kazâları başka aklâmdır, Anatolu kadıları mutasarrıf olamazlar ve bu Mısır kadıları da Anatolu ve Rûmeli menâsıblarına mutasarrıf olamazlar. Ammâ Sitte ta‘bîr etdükleri tahta başı mansıblardan Garbiyye ve Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye ve Mansûre gibi menâsıblara mutasarrıf oldukdan sonra kânûn-ı Selîm Hân'dır kim Anatolu'da ve Rûm eyâletinde mevleviyyet mansıbları ihsân olunup Mısır menâsıblarından halâs olur. Yohsa şebke-i azîmdir.

Ve kânûn-ı kadîm-i Mısır'da mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmları vardır. Zamânımızda Girid cezîresi serdârı Gâzî Deli Hüseyin Paşa'nın katliyçün fetvâ vermeyen Boluvî Mustafâ Efendi, Köpürlü Mehemmed Paşa'ya fetvâ vermedüğiyçün Mısır'a nefy eyleyüp ber-vech-i arpalık Cîze kazâsı sadaka olunup Hanefî şeyhülislâmı idi. Ammâ fetvâsına kimse muhtâc değil idi, zîrâ hâceti olan câmi‘-i Ezher'e varup bir ulemâya iki üç mankır verüp murâd [u] maksûdu üzre bir fetvâ-yı şerîf alır. Hasmı dahi varup bir za‘îf kavil ile ol dahi bir fetvâ alup elbette ikisi de hükm etdirirler.

Âhirü'l-emir *Es-sulhu seyyidü'l-ahkâm* fehvâsınca sulha çekerler, **[Y 69a]** tarafeynden birinin hakkı icrâ olunmayup sulha bi'z-zarûrî rızâ verirler. Hâsıl-ı kelâm Mısır diyârında ihkâk-ı hak olmak ihtimâli yokdur. Zîrâ elbette bir cânibden ilhâh ile ricâ ederler yâhûd himâye edüp nâ-hak hükmolmak mukarrerdir.

Ve yigirmi bin fetvâ sâhibi ulemâsı vardır, gûnâ-gûn mesele-i müşkilâtlar bulurlar.

Mısırı bilmeğe muhtâc iklîm-i garîbe ve acîbedendir. Ulemâ ve fuzalâsı ulûm-ı garîbe ve fünûn-ı şettâya mâlikdir.

Ve hukemâsı bî-kıyâsdır, tabî‘atları gâyet zekîlerdir.

Ve sıbyân-ı ebcedhânları gâyet necîb [ü] reşîd ve tîz-fehm olduklarından elli yedi bin hâfız-ı Kur’ân vardır. Hâlâ cümle dükkânlarda ve her köşe başında ve ekseriyyâ hammâm kapularında ve Rûmeli meydânında tilâvet-i Kur’ân eder a‘mâ hâfız-ı Kelâmullâhları vardır.

Ve cümle yüz yetmiş dörd bin ulemâ ve kadı ve ders-i âmları vardır. İlm-i hadîs ve ilm-i tefsîr bu Mısır'a mahsûsdur.

Ve on binden mütecâviz e’imme ve hutebâsı ve on bin meşâyih-i kirâmı vardır. Hemân câmi‘-i Ezher revâk-ı râyları içre mevcûd on iki bin eli kitâblı ve beli misvâklı ulemâsı mevcûddur. Ve,

Bu şehr-i Mısır'da okunan ulûmları beyân eder

Evvelâ hadîs-i şerîf vardır kim, [183] mazmûnunca evvel ilm-i Tıb ve ilm-i Ferâyiz ve ilm-i Tefsîr ve ilm-i Fıkıh ve ilm-i Hadîs ve ilm-i Tecvîd (---) (---) ve ilm-i Hıfz (---) (---) ve ilm-i Tevhîd ve ilm-i Ledün ve ilm-i Beyân ve ilm-i Kelâm ve ilm-i Kemâl ve ilm-i Âdâb ve ilm-i Sarf ve ilm-i Nahv ve ilm-i Mantık ve ilm-i Ma'ânî ve ilm-i Lugat ve ilm-i Arûz ve ilm-i Hat ve ilm-i Nücûm ve ilm-i Cifir ve ilm-i Kâf ve ilm-i Kef ve ilm-i Kâf ve ilm-i Sîn ve ilm-i Simyâ ve ilm-i Kimyâ (---) (---) (---) (---) ve ilm-i Hey'et ve ilm-i Hikmet ve ilm-i Zîc ve ilm-i Dânyâl ve ilm-i Fûl ve ilm-i Fâl ve ilm-i Cerr-i Eskâl ve ilm-i Remil ve ilm-i (---) ve ilm-i (---) ve ilm-i Vefk ve ilm-i Esmâ ve ilm-i Teshîr ve ilm-i Da'vet ve ilm-i Felsefiyyât ve ilm-i Edvâr ve ilm-i Zâyirce ve ilm-i Usturlâb ve ilm-i Harf (---) (---) ve ilm-i Hurûf ve ilm-i Nârencât ve ilm-i Tayy-i Mekân ve ilm-i İhfâ ve ilm-i Ta'bîr ve ilm-i Sihir ve ilm-i Ferâset. Ammâ ilm-i edeb yokdur. **[Q 185a] [P 183a]**

Bâlâda tahrîr olunan hazînelerin ve cemî'i Mısır kullarına ve gayrı ulemâ ve sulehâ-yı du'âgûyâna ve cemî'i gayrı masârıfâta bezl olunan Mısır hazînelerin ve cemî'i îrâdı hatt-ı şerîf ile Kethudâ İbrâhîm Paşa cem' der-hazîne edüp kulle-i hızâneye koduğu icmâl defter-i hümâyûn sûretidir kim beyân olunur

Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve tastîr-i sıhhat-nisâb oldur ki husûs-ı âtî-i celîlü'ş-şân, nigâşte-i sahîfe-i tahrîr ü beyân, olmağiçün hâliyâ muhâfaza-i tahtgâh-ı kadîm-i Yûsufî ve himâyet-i hicâb-ı eyâlet-i Mısır ile me'mûr, medyen-i umûr-ı cumhûr, pîrâne-bahş-ı sened-i lutfî, müşkil-küşâ-yı her âyîn-i hafî, bânî-i mebânî-i adl ü dâd, hâdim-i esâs-ı zulm ü fesâd, hâfız-ı me'âlim-i İslâm, nâsır-ı zu'afâ-yı enâm, re'âyâ-perver, ma'delet-küster, hâmî-i hicâb-ı dîn ü devlet, mâhî-i **[Y 69b]** âsâr-ı zulm [ü] bid'at, âsaf-ı mükerrem ve düstûr-ı muhterem, devletlü ve sa'âdetlü vezîr-i dilîr İbrâhîm Paşa *veffekahullâhu ta'âlâ limâ yerzâhu ve yeşâ'* hazretlerinin huzûr-ı âlî mahfûfun bi'l-ma'âlîlerinde akd-i meclis-i şer'-i şerîf-i şâmihü'l-imâd-ı Muhammedî ve tarh-ı mahfil-i dîn-i münîf-i râyihü'l-evtâd-ı Ahmedî olunup ilticâ-yı zılâl-ı râyât-ı sultâniyye ve irtikâ-yı erâyik-i emâret-i hakâniyye, andan ümerâ-yı nâmdâr-ı Mısrî'den hâlâ kâfile-sâlâr-ı beyt-i atîk olan Emîrü'l-hac Özbek Beğ ve mukaddem-i ceyşü'l-ümerâ olan Novalı Mehemmed Beğ ve sâbıkan hizmet-i defterdârî ile şerefyâb olan Hüseyin Beğ ve Kansuh Beğ ve Mustafâ Beğ ve Yûsuf Beğ ve sâbıkan hükûmet-i eyâlet-i Circe olan Mehemmed Beğ ve Alî Beğ ve Cündî Mehemmed Beğ ve Abdullâh Beğ ve Ömer Beğ, ve ağayân-ı firak-ı seb'adan gönüllüyân ağası Mehemmed Ağa ve Çerâkese ağası Mustafâ Ağa ve mustahfizân ağası Mustafâ Ağa ve azebân ağası Ca'fer Ağa ve muhassıl-ı huddâm-ı dîvân-ı Mısrî Çavuşlar Kethudâsı Süleymân Ağa ve tercümân-ı Dîvân-ı Âlî Mustafâ Ağa ve müteferrikabaşı Mehemmed Ağa ve cebeciyân ağası Ca'fer Ağa ve yedi bölük kethudâları ve başçavuşları ve erbâb-ı aklâm-ı Mısrıyye'den defterdâr-ı hizâne-i Mısrıyye ile şerefyâb olan Ivaz Beğ ve Rûznâmeci Abdurrahmân Efendi ve halîfe-i evveli Ahmed Efendi ve halîfe-i sânîsi Alî Efendi ve muhâsebeci Yûsuf Efendi ve halîfeleri Mustafâ Efendi ve Sâlih Efendi ve Şarkıyye mukâta'acısı Mehemmed Efendi ve halîfeleri Alî Efendi ve Mehemmed Efendi ve Garbiyye mukâta'acısı Hasan Efendi ve halîfeleri Ahmed Efendi ve İbrâhîm Efendi ve şehir mukâta'acısı Mehemmed Efendi ve halîfeleri Şa'bân Efendi ve Mehemmed Efendi ve îrâd-ı gılâl mukâta'acısı olan Murtazâ Efendi ve halîfeleri Mustafâ Efendi ve Mehemmed Efendi ve masraf-ı gılâl mukâta'acısı Rıdvân Efendi ve halîfeleri Fazlı Efendi ve Osmân Efendi ve kâtib-i çavuşân (---) Efendi ve kâtib-i müteferrikagân (---) Efendi ve havâle kâtibi (---) Efendi ve yeniçeriyân kâtibi (---) Efendi ve azebân kâtibi (---) Efendi ve gönüllüyân kâtibi (---) Efendi ve tüfengciyân kâtibi (---) Efendi ve sipâhân-ı yemîn ü yesâr kâtibânı Alî Efendi ve Hasan Efendi ve cebeciyân kâtibi Receb Efendi ve eytâm kâtibi İbrâhîm Efendi ve keşîde kâtibi Baltacı Mustafâ Efendi ve cevâle kâtibi (---) Efendi ve erzâk kâtibi Mülakkab Osmân

Efendi ve yeniçeriyânın kâtibi Küçük Süleymân Efendi.

Ve'l-hâsıl cemî‘i sıgâr u kibâr erbâb-ı dîvân-ı Mısır ve sâ’ir a‘yân-ı huzzâr mahzarlarında mukaddemâ tahrîr olunan vezîr-i mükerrem müşârun-ileyh *en‘amallâhu ta‘âlâ aleyh* hazretleri taraf-ı pâdişâhî ve cânib-i zıllullâhdan muhâfaza-i eyâlet-i Mısır-ı nâdiretü'l-asr **[Y 70a]** ihsân olunup tahiyye-i(?) evkât olan es‘ad sâ‘atde sadr-ı melek-fersâ-yı dîvân-ı âlî-i Mısır'a pertev-endâz olduklarında kalem-i rûznâme ve muhâsebeden ve sâyir mukâta‘ât tarafından harâc-ı arâzî ve sâyir aklâm-ı müteferrikadan dâhil-i hazîne tahsîl olunan emvâlin usûl-i defâtirde müfredâtile mazbûta ve mahfûza olduğu minvâl-i meşrûh üzre senevî îrâd u masârıfının mersûm u masûn u musahhah icmâlleri huzûr-ı sa‘âdetlerine arz olundukda revnak-bahş-ı sadr-ı âlî-i dîvân-ı Mısır oldukları târîhe dek vüzerâ-yı sâbıkînin zamânlarında olan ihtilâlden nâşî tahsîl olunan emvâl masârîf-i lâzimeye kifâyet etmedüği ecilden belki masârîf-ı seneviyye îrâd-ı senevîden zâyid olmağın beher sene taraf-ı Âsitâne-i sa‘âdete lâzımü'l-irsâl olan bin iki yüz kîse-i Mısrîden dörd yüz kırk iki kîse ile on yedi bin yüz elli üç para küsûr u noksân olduğundan mâ‘adâ taraf-ı Âsitâne-i sa‘âdetde tahrîr olunan minvâl üzre mecmû‘-ı masârıf-ı lâzimeden zahâyir-i sultâniyye ve gayrı elzem-i levâzımâtlar içün kilâr-ı âmireye lâzımü'l-irsâl olan eşyânın masârıfından kırk bir kîse ile yigirmi üç bin yüz otuz beş para tenkîs olmağın beher sene hazînenin itmâmına cem‘an dörd yüz seksen dörd kîse-i Mısriyye on beş bin iki yüz seksen sekiz para lâzım olduğun defâtir-i aklâm-ı Mısrıyye nâtık oldukda vezîr-i muhterem-i müşârün-ileyh *eşbe‘allâhu ta‘âlâ ni‘amehu aleyh* hazretleri i‘mâl-i efkâr-ı sâyibe buyurup zamân-ı emânlarında vâki‘ olan mahlûlâtları zabt ve emvâl-i zâyi‘ayı cem‘ edüp tahsîl olunan emvâl zamân-ı sa‘âdetlerinde masârîf-i lâzimeye kâfiye olundukdan sonra defâtir-i aklâmı müceddeden tahrîr ü tafsîl üzre taraf-ı Âsitâne-i sa‘âdete irsâl ve ahvâlât-ı lâzime-i memleketi telhîs buyurduklarında matrah-ı nazar-ı kabûl-i şehinşâhî ve mevki‘-i iltifât-ı hümâyûn-ı zıll-i ilâhî olup irsâl olunan defâtir-i şerîf hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûna muzâhir olup ba‘de'l-vürûd kırâ‘at olundukda mazmûn-ı sa‘âdet-makrûnunda pâdişâh-ı Cem-cenâb-ı Cem-haşmet ve Dârâ-azamet buyurdular kim;

"Sen kim hâlâ bâbü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn olan Mısır-ı nâdiretü'l-asr muhâfazasında olan vezîrim Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa'sın, hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnum vusûlünde şöyle ma‘lûmun olsun kim mukaddemâ hazîne-i Mısır'ın defterleri ve kâtibleri Dergâh-ı Mu‘allâm'a ihzâr olunup salâh-ı dîn ü devlet, nizâm-ı ahvâl-i memleket lâyık ve münâsib olan vech-i meşrûh üzre hazîne-i mezbûrenin îrâdı ve masârîfi tertîb olunup ve ol âna dek müşâhede olunan teşvîş ü ihtilâli tashîh olunup müceddeden tahrîr ve rikâb-ı hümâyûnuma irsâl olunan icmâlleri ve telhîsin **[Y 70b]** manzûr-ı hümâyûnum olup makbûl-ı mülûkânem olmuşdur. Ber-hordâr-ı ömr olup sa‘âdet-i dâreyn bulasın ve ni‘am-ı celiyye-i husrevânem sana helâl olsun. Ve arz eyledüğin üzre ba‘zı fevâd içün tenbîh-i hümâyûnum iktizâ etmeğile,

Tenbîhnâme-i hümâyûndur ki zikr olunur

İmdi ba‘de'l-yevm mahrûse-i Mısır hazînesinden gerek sâlyâne ve mevâcibât ve gerek hızâne ve alîk ve feddân mahlûlden verilmeyüp ibtidâdan bir akçe ve bir habbe verilmeyüp Dergâh-ı mu‘allâmdan verilmek üzre emr-i şerîfim vârid olursa dahi deftere kayd olunmayup ve kânûna mugâyir idüği Dergâh-ı ma‘delet-penâhıma arz oluna.

Ve Mısır vâlîleri ma‘zûl oldukda vâlî-i cedîd tarafından kâ’immakâm nasb olan mîrlivâ ve mâl defterdârı ve rûznâmeci ve mukâta‘acılar ve sâyir hazîne ahvâlinden alâka-i hizmeti olan küttâb ve huddâm ma‘rifetleriyle hisâbları hazîne defterleri mûcebince hak üzre görülüp kazıyyede medhali ve hazîne ahvâlinde alâkası olmayanlar min-ba‘d karışmayalar. Ve kâ’immakâm olanlar zamânında vâki‘ olan mahlûlâtı aslâ kâ’immakâmlar tevcîh etmeyüp ihbâr-ı eytâm içün gelenlerin arzuhâllerin vâlî-i vilâyet gelinceye dek tevakkuf u te’hîr oluna. Ve mâl-ı îrâdın senevîsi sebk kılınmayup mâl-ı senevî iken tahsîl edüp ve te’hîr (---) (---) terk te’hîri ile etdik te’hîr ile ta‘vîk olunmaya.

Ve bir âhar mukâta‘ada veyâhûd bir âtıl ve bâtıl karyede gerek mâl karyesi ve gerek gılâl karyesi [[(---) (---)]] bahâda ve tenzîl olunmak iktizâ ederse tenzîli muktazî olan mikdârı mahlûlâtdan hazîne-mânde olup senevî ol mikdâr [[(---) (---)]] andan ndan ndan sonra tenzîli lâzım ve muktazî olmadıkça îrâddan ziyâde bir akçe ve bir hâbbe tenzîl olunmaya.

Ve her sene *Tût* evvelinden berü Mısır'a (---) (---) (---) (---) vâlî-i vilâyet **[Q 185b]** **[P 183b]** ve defterdâr ve rûznâmeciler ve muhâsebeciler ma‘rifetleri ile hazîne ve anbâr defterleri açılup ve hatt-ı hümâyûnum ile ma‘yûr olan icmâlleri kulle-i hızâneden ihrâc olunup hazînenin hazîneden îrâd u masârîfi hisâbı görülüp müsâvî bulunursa yine mahallinde hıfz olunup ve illâ îrâddan noksân zâhir olursa vâlî-i vilâyet olanlara vâki‘ olan mahlûlâtlardan ol mikdâr hazîne-mânde edüp mahfûza olan defterler ile tatbîk edüp ziyâde ve noksânı zâhir olmağıçün kayd olunması lâzım gelen fevâd kayd u tahrîr olunmağıçün mahrûse-i Mısır'dan irsâliyye hazînesiyle mu‘tâd üzre hazîne beği ta‘yîn olundukda hazîne-i Mısır'ın bir senede olan îrâd u masraf icmâli bağlayup zikr olunan icmâli rûznâmeci mühürleyüp hazîne ile ma‘an rikâb-ı hümâyûnuma irsâl ve teslîm oluna. Zikr olunan mevâd vech-i meşrûh üzre cârî ola.

Ve eyâlet-i Mısır'ın **[Y 71a]** hâkimi ve mahkûmu bu bâbda sâdır olan fermân-ı hümâyûnum ile amel eyleyeler.

Ve sen ki vezîrim müşârun-ileyhsin zamân-ı hükûmetinde mevâdd-ı mezkûreleri bu vech üzre icrâ edüp bunun hilâfı bir vaz‘ u hâlet irtikâb etmeden hazer edesin ve etdirmeyesin. İnşâallâhu ta‘âlâ meddü'd-dehr düstûrü'l-amel olmağıçün bu hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnumu mahrûse-i Mısır'ın kulle-i hizânesinde hıfz u ibkâ edesin ki her *Tût* evvelinde icmâller olundukda bu hatt-ı hümâyûn-ı ma‘dalet-makrûnum dahi ihrâc olunup im‘ân-ı nazar ile nazar olundukda sâdır olan tenbîhnâme-i hümâyûnuma mugâyir bir iş olunmuş ise def‘ u ref‘ olunup fermân-ı hümâyûnuma tevfîk oluna deyü fermân-ı şerîfim muktezâsınca fermân-ı kazâ-cihân-ı sultânî ve emr-i âlî-i vâcibü'l-ittibâ‘-ı hâkânî sâdır olmağile eyâlet-i Mısır'da *Tût* evvelinden âhirine dek bir senede dâhil-i hızâne tahsîl olan emvâlin ve rûznâme ve muhâsebe ve mukâta‘ât ve sâyir aklâm-ı müteferrika defâtirinde müfredâtile tafsîl-i nâtık olunduğu üzre eyâlet-i Mısır'da vâki‘ olan kurâların harâc arâzîsinde mâl-ı küşûfiyye-i kebîrden iskeleler iltizâmı mâlından ve sâyir mukâta‘âtdan vâki‘ olan emvâl-i müteferrikadan vezîr-i müşârun-ileyh hazretlerinin zamân-ı şerîflerinde tahsîl olan emvâlin îrâd u masârîfi tahrîr olunmağın hatt-ı hümâyûn-ı şerîfim ile ma‘yûr olup erbâb-ı aklâm-ı kalem ve Mısır'ın yedlerinde usûl-i defâtirin icmâlleri Âsitâne'ye vezîr-i müşârun-ileyh hazretleri irsâl buyurmağın tekrâr erbâb-ı kalemlerin tahsîl-i tashîh ve hutûmlarıyle mahtûm olup kulle-i hızâneye vaz‘ buyurulan aklâm-ı seb‘anın müceddeden tahrîr olunan defâtir-i müfredâta tatbîk olundukda Şarkıyye kalemine tâbi‘ olan kurânın harâc arâzîsinde[n] bin seksen dörd kîse-i Mısrıyye ile on iki bin üç yüz toksan dörd para, ve kalem-i

Garbiyye'[ye] tâbi‘ olan kurâların harâc arâzîsinden bin elli yedi kîse ile yedi bin elli yedi para, ve kalem-i şehre tâbi‘ olan harâc kurânın arâzîlerinden üç yüz on altı kîse ile sekiz bin üç yüz otuz iki para, ve kalem-i rûznâmeye tâbi‘ olan kurâların harâc arâzîsinden yüz altmış yedi kîse ile tokuz bin beş yüz otuz bir para eder, ve kalem-i mukâta‘-i îrâd-ı gılâle tâbi‘ olan kurâların harâc arâzîlerinden yigirmi altı kîse ile on yedi bin yedi yüz yigirmi sekiz para eder.

Hulâsa-i kelâm Mısır'ın gökde uçan ve yerde gezen ve deryâda yüzen yetmiş yedi aded aklâmlarının nihâyeti hurde emânetidir kim cümle aklâmlardan iki bin altı yüz elli iki kîse ile beş bin kırk iki para masârîf olunan emvâlden rûznâme defteri nâtık olduğu üzre küşûfiyye-i kebîrden beş yüz altmış **[Y 71b]** dörd kîse ile on bin para, ve İskeleler mukâta‘ası mâlından kâmil beş yüz kırk yedi kîse ile tokuz yüz altmış beş para eder.

Ve Muhâsebe kaleminden tahrîr olunan emvâl-i müteferrikadan yüz kîse ile beş bin beş yüz kırk sekiz para ve beher sene vâlî-i Mısır tarafından ber-vech-i maktû‘ tekmîl-i hazîne içün mahlûlâtdan vâki‘ olan hulvân kurâ tahtında matlûb kırk kîse mâl, ve Şecerüddür Hâtûn'un kisve-i şerîf evkâfı kurâlarından yigirmi iki kîse ile on beş bin yetmiş para, ve dîvân-ı Mısır'da vâki‘ olan masârîf-i lâzimeden mu‘tâd-ı kadîm üzre kırk bir paradan bir para kat‘ olunup tefâvüt-i lâzıme denmekle ma‘rûf olan mevâtdan senevî elli beş kîse ile on iki bin beş yüz para ki cem‘an senevî bâlâda tafsîl ve icmâli zikr olunduğu üzre ibtidâ-i *Tût'*dan âhirine değin harâc-ı arâzî ve küşûfiyyeler ve hulvân kurâlar ve yedi aded bender iskelelerden ve sâyir mukâta‘ât ve emvâl-i müteferrika ve gayrı mezkûr aklâmlardan tahsîl olunan emvâlin mecmû‘u üç bin tokuz yüz seksen bir kîse ile yigirmi dörd bin sekiz yüz kırk dörd para eder, kim vezîr-i mükerrem müşârun-ileyh hazretlerinin zamân-ı şerîflerinde bâliğ oldukdan sonra masârîf sene-i kâmile-i vâhidede ibtidâ-i *Tût'*dan âhirine değin ümerâ-yı Mısrıyyenin senevî sâlyâneleri ve mevâcib-i asâkir-i mansûreleri ve gayrıhâ iki bin yüz kırk iki kîse ve yedi yüz toksan dörd para mevâcibât ve Haremeynü'ş-şerîfeyn mâlı üç yüz kırk yedi kîse ile on yedi bin tokuz yüz yigirmi beş para eder.

Ve Dergâh-ı âlîye irsâliyye ihrâcâtı toksan yedi kîse mâl ile on bin beş yüz altmış beş para, ve ihrâcât-ı mukâta‘ât-ı sâyire nâmıyla mahrûse-i Mısır dîvânında masraf olan senevî on yedi kîse ile iki bin üç yüz yetmiş dörd para, ve eyâlet-i Mısır'da vâki‘ olan cüsûr-ı sultâniyyeler mühimmâtı ve tur‘a cerfleri içün ve cümle keşşâfların sâyir levâzımâtlarıyçün vilâyet kâşiflerine teslîm olunan altmış üç kîse ile yedi bin beş yüz yigirmi sekiz para.

Ve vilâyet-i Mısır'da vâki‘ olan zevâyâ ve (...) ve ulemâ-yı izâm ve meşâyih-i kirâm içün ve masârıf-ı bender-i İskenderiyye ulemâsı içün mu‘tâd-ı kadîm üzre sarf olunan âdât ve mürettebât ve otlakât ve cerâyât ve feddânât mâlları ve ümerâ-yı Mısrıyye ve asâkir-i mansûre otlakâtları mâlı cümle ulemâ mâlları ile senevî yüz seksen bir kîse ile bin beş yüz para eder.

Ve mahrûse-i Mısır'da asâkire ve huddâmât-ı huccâca ve huddâmân-ı kisveye ve gayrı ser-i kârda olanlara elzem-i levâzımından olup iştirâ olunan eşyâlar bahâsile müfredâtı defter-i rûznâmede **[Y 72a]** mazbût olduğu üzre otuz üç kîse ile iki bin dörd yüz yigirmi dörd para ki bâlâda tahrîr olunan ulemâ ve ümerâ ve hil‘at mevâdlarının mecmû‘u iki bin yedi yüz seksen bir kîse ile yigirmi dörd bin sekiz yüz kırk dörd para etmeğile bâkî atebe-i aliyye-i felek-fersâ-yı hâkânîye ve südde-i seniyye-i şehinşâhî-i sultâniyyeye hazîne-i âmire içün irsâliyye cümle bin iki yüz kîse-i Mısriyye ki bâlâda zikr

olunan üzre üç bin tokuz yüz seksen bir kîse ile yigirmi dörd bin sekiz yüz kırk dörd para masârîf-i seneviyye zabt u tahrîr olunup îrâd-ı senevî masârîf-i seneviyye ile müsâvî olduğun zâhir ü mübeyyin oldukdan sonra bâlâda zikr olunan mutahassılât-ı senevîden mâ‘adâ vezîr-i muhterem-i müşârun-ileyh hazretlerinin sa‘y u tahsîlleri ile zamân-ı tasarruflarında târîh-i kitâba değin rûznâme ve mukâta‘ât ve defâtir-i aklâm-ı müteferrika nâtık olduğu üzre Âsitâne-i sa‘âdete irsâl buyurdukları icmâlden sonra ziyâde-i hazîne-i âmire yigirmi üç kîse ile yigirmi bin paraya bâliğ olduğun müşârun-ileyh vezîr-i mükerrem ve düstûr-ı muhterem mahzar-ı cumhûrda istintâk **[P 184a]** ve istifsâr buyurduklarında cümlesi defâtir-i mezkûrede mastûr olduğu üzre senevî dîvân-ı Mısır'a îrâd olunan mâlın mecmû‘u üç bin tokuz yüz seksen bir kîse ile yigirmi dörd bin sekiz yüz kırk dörd paraya bâliğ olduğu ve masârîf-i seneviyye dahi rûznâme ve sâyir aklâmların yedimizde olan defâtirleri nâtık olduğu üzre Âsitâne-i sa‘âdet tarafına beher sene irsâli lâzım olan bin **[Q 186a]** iki yüz kîse ile ma‘an masârîf-i seneviyye üç bin tokuz yüz seksen bir kîse ile yigirmi dörd bin sekiz yüz kırk dörd para zabt u tahrîr olunup îrâd-ı senevî masârıf-ı seneviyye ile müsâvî ve bâlâda mezkûr olan mutahassılât-ı seneviyyeden mâ‘adâ vezîr-i müşârun-ileyh hazretlerinin sa‘y [u] himmetleri ile zamân-ı tasarruflarında târîh-i kitâbet-i sıhhat-nisâba dek rûznâme ve muhâsebe ve mukâta‘ât ve sâyir defâtir-i aklâm-ı müteferrika nâtıka olduğu üzre Âsitâne-i sa‘âdete irsâl buyurduları icmâlden sonra ziyâde cizye-i âmire yigirmi üç kîse ile yigirmi bin paraya bâliğ olduğun bi't-tav‘ insâf ikrâr ve i‘tirâf eyledikden sonra ba‘de'l-yevm hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn ile ma‘yûr olup düstûrü'l-amel olan defâtir kâyimmakâmlar zamânında hazîne-i âmireye ve sâyir îrâd u masârıf emvâlinin bir para ve bir hâbbesine zarâr u noksân ve halel ü husrân vâki‘ defterdâr-ı mezkûr ve sâyir erbâb-ı aklâm-ı mezkûre bi-esrihim deyn-i uhde **[Y 72b]** eylediklerinden sonra âye[t] sûre-i (---): [84] nassı mazmûn-ı belâgat-mektûba mazhar olan vezîr-i mükerrem hazretleri kendülere vârid olan hatt-ı hümâyûn şân-ı şerîf ile me’mûr olup âye[t] sûre-i (---): [85] mazmûn-ı itâ‘at-nümûnu üzre itâ‘at-i emr-i pâdişâhî ve imtisâl-i fermân-ı zıllullâhdan semîn sâk-ı ihtimâm ve tahrîk-i akdâm etmekleri ile ba‘de'l-yevm dahi sezâvâr-ı istihdâm-ı umûr-ı dîn ü devlet olanlara imtisâl-i itâ‘at farz olduğuna vâkıf olup umûr-ı dîniyyede ve evâmir [ü] nevâhî-i vülât bi-umûr-ı muhâlefet şer‘a muhâlif olduğu ma‘lûmları olmağile min-ba‘de'l-yevm umûr-ı mezkûrede tağyîr ü tebdîl ve tahrîf ü tavzîh ve tahvîl cilveger-i muhallâ‘-ı zuhûr olmasından ictinâb edüp matbah-ı erzâk-ı âlem ve menba‘a-i Nîl-i kesîr cereyân-ı ma‘âyiş-i benî âdem olan mahrûse-i Mısır-ı nâdiretü'l-asrda fukarâ-i Haremeyn-i şerîfeyn tarafına ve sâyir meşâyih-i kirâm-ı atebe-i aliyye-i husrevânîden bahş olunan mürettebât ve in‘âmât-ı ma‘âne sadaka-i câriye olmağın âye[t]: [86] âyet-i kerîmesi fehvâsı kabûl etmemeden hazer üzre olup *min-ba‘d el-vechi mecâl muhâl ve ibtâluhu mümteni‘ü'l-imtisâl* evtât(?) bâ-fermân-ı âlî hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn ile ârâyiş-i berîn olan aklâm-ı Mısrıyye'nin defâtir-i îrâd u masârıfı ve bu kitâb-ı sıhhat-nisâb dahi vezîr-i mükerrem-i müşârun-ileyh hazretlerinin ve bâlâda derûn-ı kitâbda esmâları nakş-ı levh-i beyân olan ümerânın ve ümerâ-yı nâmdâr-ı Mısrıyye'nin ve sâyir a‘yân [u] ağayân-ı dîvânın ve erbâb-ı aklâmların bi'l-cümle ittifâkları ile mezkûr hatt-ı şerîf kütb olunup lede'l-ihticâc düstûrü'l-amel ve ihticâc olunmak üzre kulle-i hızâneye vaz‘ olundu:

Tahrîren fî yevmi'l-hâmis min şehri Şevvâli'l-mükerrem sene 1082 isneyn ve semânîn ve elf ba‘de'l-hicreti'n-nebeviyyeti'l-Ahmediyye sallallâhu aleyhi ve sellem. Sûret-i imzâ-yı mollâ-yı Mısır a‘nî hazret-i Ebü'l-me’âl İshâkzâde Efendi eş-şehîr mâ fîhi min tekmîli hizâniyye me‘âl ve hatemtühâ bi-hâtimi't-tasdîk min udûli'r-ricâl. Vaka‘a anhü'l-abdü'l-münkesiri'l-bâl el-fakîr ilâ rabbihi zi'l-C[el]âl, Ebi'l-felâh Mehemmed es-Sâlih ibn İshâk el-kâdî bi-Mısır el-mahrûse, dâmet dâru'l-emâlî ve'l-âmâl, afâ anhümâ Rabbuhumâ yevme'l-hisâb ve's-su’âl. Temme hâze'l-mektûb fî şehri Şevvâl.

Der-beyân-ı icmâl-i îrâd u masârîf-i mahrûse-i Mısır an vâcib sene 1082 be-mûceb-i tahrîr-i müşârun ileyh İbrâhîm Paşa

an-Vilâyet-i Şarkıyye ve tevâbi‘hâ an kalemi vilâyet-i mezkûr.
Kîse-i Mısrî: 1.084
Küsûr: 13.394

Ve an-kalemi Garbiyye.
Kîse-i Mısrî: 1.057
Küsûr: 7.057

Ve an-kalemi Şehr.
Kîse-i Mısrî: 316
Küsûr: 8.332

Ve an-kalemi rûznâme.
Kîse-i Mısrî: 167
Küsûr: 9.531 **[Y 73a]**

Ve an-mukâta‘a-i îrâd-ı gılâl.
Kîse-i Mısrî: 26
Küsûr: 17.728

Yekûn
Kîse-i Mısrî: 3.650
Ve küsûr: 55.043
Kîse: 2.652

Yekûn
Kîse-i Mısrî: 2.652,
3.978= 6.003
Küsûr kîse: 3.981
Küsûr: 5.043, 99.744
Küsûr: 34.844

Ve an-Küşûfiyye-i Kebîr.
Kîse-i Mısrî: 564
Küsûr: 10.000

Ve an-emvâl-i mukâta‘a-i iskele.
Kîse-i Mısrî: 547,
Küsûr: 965

Ve an-emvâl-i müteferrika ve an kalem-i muhâbese.
Kîse-i Mısrî: 100,
Küsûr: 5.548

Ve an-hulvân-ı hızâne, an cânib-i muhâfız.
Kîse-i Mısrî: 40,
Küsûr: 0000 hâlî

an-Mâl-ı hazîne-i kisve-i şerîf.
Kîse-i Mısrî: 22,
Küsûr: 10.789

an-Tefâvüt-i dîvân.
Kîse-i Mısrî 55,
Küsûr 13.500

Minhâ
El-masraf fi sene-i vâhide

Mevâcibât-ı ümerâ-yı muhâfızîn ve mevâcibât-ı asâkir-i mansûre.
Kîse-i Mısrî: 2.142
Küsûr: 7.194

Ve ihrâcât-ı Haremeyni’ş-şerîfeyn.
Kîse-i Mısrî: 347
Küsûr: 17.925

Ve ihrâcât-ı irsâliye ilâ Dergâh-ı âlî.
Kîse-i Mısrî: 97
Küsûr: 10.565

Ve mukâta‘ât ve ihrâcât-ı Dîvân-ı Mısır. Masraf.
Kîse-i Mısrî: 17
Küsûr: 2.374

Ve berâ-yı cüsûr-ı sultânî teslîmât-ı keşşâf fî sene ve berâ-yı masârîf-ı zevâyâ ve meşâyih ve sâ’ir ulemâ-yı âlimdân ve mürettebât.
Kîse-i Mısrî: 63

Umerâ-yı Mısır ve asâkir-i mansûre.
Kîse-i Mısrî: 81
Küsûr: 1.570

Küsûr: 7.728

Ve bahâ-i hil'at berâ-yı erbâb-ı menâsıb ve seferliyân ve gayrih.
Kîse-i Mısrî: 33
Küsûr: 2.488

Ve irsâliyye ilâ Dergâh-ı âlî.
Kîse-i Mısrî: 2.000

Yekûn, el-masraf:
Kîse-i Mısrî: 3.981
Küsûr: 24.844

[Q 186b] [P 184b]

Der beyân-ı ıstılâhât-ı lehce-i mahsûs-ı ahâlî-i Mısır

Evvelâ bu bilâd-ı Ümmü Dünyâ-yı Kâhire-i Mısır a'yân [u] eşrâfının ıstılâhât [u] ibârâtları gûnâ-gûndur. Ammâ ekseriyyâ ehl-i Mısır kavm-i Çerâkese-i Hâşimî ve kavm-i Abaza-i Kureyşî ve kavm-i Sadşe ve kavm-i Gürcî ve Mikril ve Dâdyân ve Açıkbaş ve Rûs ve gayrı akvâmdan gûnâ-gûn memâlik kavmidir. Cenâb-ı Kibriyâ'nın takdîriyle bu zikr olunan kavimlerin her biri birer takrîb ile Mısır'a gelüp Hazret-i Yûsuf gibi esîr deyü satılup her biri birer hânedâna düşüp ilm-i kemâl [ü] ma'rifet tahsîl edüp vak' [u] vakâr sâhibi olarak ihtiyâr olup azîz-i Mısır olurlar. Ammâ diyâr-ı Mısır Arabistân olmağile herbiri öz lehçe-i mahsûsaların terk edüp lisân-ı Arabî'de tekellüm ederler.

Ammâ Abaza ve Çerkes lisânı ağır lisân olmağile Arabî ile ve Türkî ile mülemma' kendülere mahsûs bir gûne ıstılâhât [u] ibârât peydâ edüp ahâlî-i Mısır içinde isti'mâl olunur. Ammâ gayrı diyârda aslâ isti'mâl olunmaz, ancak Mısır'a mahsûs bir gûne ıstılâhâtdır kim beyân olunur.

Evvelâ **[Y 73b]**

Vahhed Vâhid *Vahud*
Allâh
ya'nî bir Allâh.

Rıgîf
ya'nî ekmek.

Futûr edelim
ya'nî kahvealtı ta'âmı yiyelim.

Allâh sütr ede
ya'nî Allâh örte, ya'nî hıfz ede.

Ve ışve edelim
ya'nî akşâm ta'âmı yiyelim.

Buyurun gadve edelim
ya'nî öyle ta'âmı yiyelim.

Ebrâr oldu
ya'nî Ramazân gecesi, evvel temcîd oldu, ana Ebrâr derler.

Selâm oldu
ya'nî sabâh temcîdi oldu.

Nîl vefâ etdi
ya'nî Nîl güzel geldi.

Nîl vefâ etmedi
ya'nî gelmedi.

Gaşîm
ya'nî acemî.

Düveydâr
ya'nî subaşı kethudâsı.

Cindî
ağa demekdir.

Seccân
ya'nî zindâncı .

Arafât

Muvakkı‘
dîvân kâtibi.

ya‘nî dîvân kâ’idesin bilici.

Ferrâş
evleri süpürücü.

Zebbâl
yolları süpürücü.

Hammâr
eşekci.

Cemmâl
deveci.

Tabbâh
aşcı.

Kâşif
hâkim.

Vâlî
subaşı demekdir.

Hacîb
kapucu.

Kavvâs
yay taşıyıcı, hizmetkâr.

Mukaddim
hâkimler önü sıra gidenler.

Nâyib-i gaybe
taşradan gelen re‘âyâların
işlerin görücü.

Kılıcdâr
hâkimlerin önü sıra
kılıc taşıyanlar.

Rûşnebâ
ya‘nî nevbet bekleyici, ya‘nî ru’ûs-ı nâ’iban demekdir, ya‘nî nâ’iblerin başı demek olur, sahîh lügatdir.

Rikâbdâr
ya‘nî hâkimlerin atlarına biner
ve rikâbında yürür.

Müsüvede
summât mahallinde ta‘âm
üzre hizmet edendir.

Üstüdâr
çâşnigîrbaşı demekdir.

Hâsılbaşı
aşçılar üzre hâkimdir.

Hâsıl
kilâr mağazasıdır.

Mürşid
köy hâkimidir.

Şeyhü'l-beled
köylerde fellâhlar hâkimi.

Fellâh
çiftçi demekdir.

Gafîr
bekçi demekdir.

Tahtîr
ekin ekmekdir.

Âtıl
ya‘nî bî-hâsıl köydür.

Şurâkî
sulanmamış kuru kalmış köydür.

Rây olmuşdur,
sulanmış köydür.

Mesâha olmuş,
işlenmiş, ya‘nî ölçülmüş köydür.

Kefirden fâ’iz geldi,
ya‘nî köyden fâ’ide mâl geldi.

Şumna
buğday anbârı.

Ve *curâfa,*
sığırlar ile toprak
çekecek sandûka.

Nûruc
buğday hırmeninde buğday
döğecek döğen demirleridir.

Curun
buğday hırmenidir.

Gılâl
cümle buğday ve arpa ve bakladır.

Hınta

Kamh
yine buğday.

buğday.

Alîk
arpa ta‘înidir.

Cirâye
buğday ta‘înidir.

Rızka yeri,
ekin ekecek mahalle derler, ya‘nî tarla demek olur.

Feddân yeri
çayırlı yer demekdir.

Muhtekir
ya‘nî matrabâz,
ya‘nî kıtlık isteyici.

Müsebbib
ya‘nî kâr edici.

Fod etdi
tamâm etdi.

Galak etdi
ya‘nî kapadı.

Arıkhâne
ya‘nî borclu zindânı.

Deylem
kadıasker hapishânesi.

Vâlî deylemi
ya‘nî subaşı zindânı.

Şeyyâl
hammâl demekdir.

Neşşâl
yankesici ya‘nî
hemyânkesici demekdir.

Nassâb
âdem dolandırıcı demekdir.

Memlûk
köle demekdir.

Memâlîk
kara kul demekdir

Tavâşî
hâdım ağa demekdir.

Vekâle
hân demekdir.

Rab
evli odalarıdır.

Sutûh
evlerin damıdır

Muvâlîs
iki yüzlülükdür.

Hurde
gümrükdür.

Gayâle
öyleden sonra uyuklamakdır.

Kehak
halka çörekdir.

Baksumât
peksimetdir.

Karâkîş
yağlı lokumdur.

Mutabbak
yağlı kâhidir.

Behtil etdi
ya‘nî **[Y 74a]** beni ol kadar urdu kim bestil etdi.

Beni vetâh etdi
ya‘nî beni mecrûh etdi.

Ben avuz mıyım
ya‘nî ben ana muhtâc mıyım.

Yâ hazarî
yâ sultânım.

Yâ nazarî
iki gözlerim.

Tült-i evvel
üç aded mîrî mâlın biri.

Ve *tült-i sânî*
ikinci mîrî mâl.

Ve *sıtfî mâl*
yaz günleri mâlı.

Şitfî mâl
kış mâlı.

Tût
Kıbtî keferesinin senebaşıdır.

Hamâsîn
Mısır'ın şiddet-i hârı olduğu azâb günleridir.

Malaka
bir köğden bir köy arasına derler.

Lümûm
ya‘nî Arab âsî olup cem‘iyyet etdi.

Buğ etdi
ya‘nî bir âdemin derisin yüzüp içine saman doldurup Mısır dîvânına girmeğe buğ derler.

Şerrânî
atdır, ya‘nî haşarı atdır.

Batrân
atdır, ya‘nî tenbel atdır.

Tur‘ayı cerf etdi
ya‘nî su arkın ayırtladı.

Kamîn
ya‘nî tula yığını.

Ammâl
ırgat.

Bennâ
dîvâr yapıcı.

Garâme
ya‘nî cerime.

Şermût
ya‘nî eski şey pâresi.

Mây bâli
ya‘nî öyle olur, gam yeme.

Mâla oturdu
ya‘nî borcunu vermeğe ahid etdi bir âdem bir âdemin.

Bartıl
rişvet.

Başımıza şebke oldu
ya‘nî belâ oldu.

İstihâldir
ya‘nî lâyıkdır.

Külfe verdi
ya‘nî ta‘yîn nafaka verdi.

..... (15 satır boş) .....

..... (10 satır boş) .....

[Q 187a] **[P 185a]**

Evsâf-ı ulemâ-yı sâdât-ı kirâm nakîbü'l-eşrâf-ı Mısır

Cümle ulemânın ser-çeşme ve ser-firâzı ve sâdât-ı kirâmın mümtâzı Nakîbü'l-eşrâf Seyyid Burhâneddîn-i Rûmî'dir. Hamîd sancağında Eğirdir şehrinde yine Seyyid Burhâneddîn hazretlerinin ırk-ı tâhirindendir. Ecdâdlarının niçe yüz keşf [ü] kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuşdur. Ammâ kendüleri Mısır'da yetmiş yıldır kim sâkin olmuşlardır. Gâyetü'l-gâye sâhib-i kerem hânedân sâhibidir. Rûm ve Arab u Acem'den, Hind ü Sind ve Semerkand [u] Buhârâ'dan seyyâhân-ı cihân ki Mısır'a gele, elbette anın hâne-i bî-minnetinde mihmân olup şeref-i sohbetiyle müşerref olup ni‘met-i nefîsesin tenâvül ederler. Ve her bâr ihsân [u] in‘âmın alup hırka-i gûnâ-gûnun geymek mukarrerdir. Ve bir iki sene hânesinde mihmân olmuş cân vardır. Bir kimesne istiskâl etmeğe kâdir değildir. Hemân mısra‘:

Bî-tekellüf biyâ be-hâne-i mâ

der. Ve dâ’imâ meclis-i şerîflerinde ulemâ-yı erbâb-ı ma‘ârif ile mesâ’il-i şer‘iyye ve ba‘zı ma‘ârife müte‘allık zevkler olurdu.

Ve dahi zîr-i hükümlerinde eyâlet-i Mısır'da yetmiş yerde kâ’immakâmları vardır. Cümlesinin kâr [u] mahsûlâtları mâh-be-mâh kendülere vâsıl oldukdan mâ‘adâ kazâ-i Hânkâh kendülere ber-vech-i arpalık sadaka olunmuşdur. Ve iki medrese ve yedi nezârete mutasarrıflar idi. Ve ma‘mûr mahsûldâr kurâları var idi.

Ve dest-i hükümlerinde şehr-i Mısır içre ve eyâlet-i Mısır'da kırk altı bin sâdât-ı kirâmdan hasîbü'n-nesîb **[Y 74b]** şürefâlar vardır. Alay günleri paşaya istikbâle çıkup alem-i Resûlullâh altında yeşil imâmeli sâdât-ı kirâm şâhrâh-ı Muhammedîyi sebzezâr edüp nûr-ı Muhammedî şa‘şa‘asından livâ-i Resûlullâh temevvüc eder. Cümle şürefâ âdâb-ı Resûlullâh üzre muhteşemâne küheylân atlar ile atbaşı berâber ubûr ederler, *ve's-selâm.*

Ve bu Mısır'ın askerî tâ’ifesi ve ulemâsı ve ümenâsı ve keşşâf mültezimîni aklâmları ale'l-ihtisâr tahrîr olundu, ammâ inşâallâh yine mahalliyle bir hoş tahrîr olunur.

İmdi Sultân Selîm *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân,* tokuz ay kâmil Mısır'da ve Dimyât ve Reşîd [ve] İskenderiyye'de sâkin olup bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre kemâ hüve hakkuhu tahrîr edüp cümle askerî tâ‘ifesin yerlü yerine ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihin ale't-tertîb yerlü yerine ve'l-hâsıl cemî‘i elzem-i levâzımâtı gereği gibi kânûn-ı Selîm olmak üzre görüp sıhhatde olan kibâr-ı evliyâullâh ve cemî‘i ulemâya ziyâfet edüp ihsân [u] in‘âmlar verüp du‘â-i hayrlarıyle şerefyâb Rûm'a azîmet etmeğe me’zûn oldular.

Andan cemî‘i merâkid-i kibâr-ı evliyâullâhı ziyâret edüp meşhed-i İmâm Hasan'da bir günde yüz hatm-i şerîf tilâvet etdirüp cemî‘i ervâh-ı evliyâ ve enbiyâdan istimdâd taleb edüp tokuz aydan sonra Mısır'dan Âdiliyye'ye bir alay-ı azîm ile çıkup anda dahi cümle a‘yân-ı dîvân-ı Mısır'a bir ziyâfet-i âlî edüp sağ eline Kemâl Paşazâde'yi alup ve sol eline vezîr-i mükerrem Hayre Beğ Paşa'yı alup birbiriyle öpüşdürüp dünyâ ve âhiret karındaş edüp;

"Mısır umûrun Allâh'a ısmarladım ve sizleri hâkim nasb etdim. Ve iki[ni]zi dahi Mısır a‘yânına Allâh

emâneti verdim" deyü Kemâl Paşazâde'yi Mısır ulemâsı ve şurefâsına teslîm eyledi. Hayre Beğ'i Mısır a‘yânı ehl-i dîvân beğlerine teslîm edüp Fâtiha tilâvet etdi. Ve cemî‘i umûru Hayre Beğ'e tevfîz edüp sene 923 mâh-ı Muharrem'inde Mısır'dan Âsitâne'ye azîmet edüp Hayre Beğ tâ Gazze'ye bile gitmek sadedinde idi. Selîm Hân eydir:

"Ey Hayre Beğ vezîrim. Mısır'da hayır görmek istersen, sen bu Âdiliyye'den gerü dön. Yeni feth olmuş diyârı kime bırağırsın, gözün aç" deyü Hayre Beğ'e bir gûşmâl verüp Hayre Beğ gerü dönüp pâdişâh-ı cem-cenâb Şâm'a varınca menzil-be-menzil Hayre Beğ tarafından pâdişâh yoluna pâyendâz harîrler ve me’kûlât [u] meşrûbâtlar bezl-i hüdâ ederek Selîm Hân Âsitâne'ye revâne olmakda.

Beri tarafda Hayre Beğ ser-i kârda olup sa‘âdetli pâdişâhın muhâfazacı ta‘yîn eyledüği Rûmeli ve Anatolu askerin cümle Mısır şehri içinde perîşân ü pârekende edüp gavgâ ve cidâl olmasın maslahatı içün cümle asker-i **[Y 75a]** İslâmı Kara Meydânı kal‘asına ve yedi kat iç kal‘aya toldurup Mısır âsûde-hâl üzre olup bir ferd haddinden tecâvüz etmeğe kâdir olmayup Hayre Beğ ol kadar adl [ü] adâlet ve ol kadar hükm [ü] hükûmetde cür’et edüp ahâlî-i Mısır ile o denlü hüsn-i ülfet etdi kim kürg-i dağî ile kûsfend-i bâğî birbirine kec nigâha kâdir değiller idi. Ol ecilden cümle ahâlî-i Mısır *"İllâ yansuru's-sultân* Hayre Bay" dediler.

Hakîkatü'l-hâl Mısır vezîrine sultân deseler vechi vardır, ammâ *bi-şartı en yekûne ayne fi‘lih* dedüği gibi âhir Mısır vezîri azilde selâmet çıksa hakkâ ki pâdişâhlıkdır. İnşâallâh selâmet çıkmanın şurût [u] kuyûdunu dahi mahallinde tahrîr ederiz.

Andan Hayre Beğ Bâbü'l-vezîr'de tarîk-ı âm üzre bir câmi‘-i rûşen inşâ etdi. Hâlâ bir münevver câmi‘dir. Kendüleri sene 5, şehr 2 vezîr olup Süleymân Hân asrında merhûm olup câmi‘inin mihrâbı önünde medfûndur. Kânûn üzre câmi‘inin nezâreti Mısır vezîrlerinindir. Ve hâlâ Mısır içre âl-i Osmân'ın cemî‘i vüzerâlarının hayrâtları Mısır vezîri nezâretindedir. Binâ-i azîm câmi‘ler vardır kim inşâallâh cemî‘i imârât hayrât [u] hasenâtları mahalliyle ferâden ferâdâ alâ-kadri'l-imkân tahrîr ederiz.

el-Faslu'l-hâdî ve'l-ışrîn
Mahrûse-i Mısır kal‘asının ibtidâ bânîsi ve cemî‘i imâretlerinin bânîsin ve cümle binâ-yı azîmleri beyân eder

Evsâf-ı Ümmü Dünyâ Mısır-ı Kâhire *ammerahullâhu ta‘âlâ*

Evsâf-ı Mısır niçe bin kütüb-i tevârihâtda mastûr, ammâ bu seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ kalîlü'l-bizâ‘a ve kesîrü'l-seyyâha bu gûne müfîd [ü] muhtasar tahrîr etmişdir kim evvelâ bu fânî dünyâ niçe bin divelden gerü kalmış dünyâdır, Mısır andan bir şemmedir. İbtidâ binâ eden Hazret-i Âdem oğlu Şît, anın oğlu Gırbâb, Gırbâb oğlu Nakrâveş binâsıdır.

Tûfân'dan sonra Hazret-i Nûh oğlu Hâm ve Hâm oğlu Bayzar binâ etdi. Ol asırda binâ olunan Eski Mısır imiş. Gerçi Mısır cümle şehrin ismidir, ammâ ism-i Mısır bu Mısır'a alem olmuşdur. Zîrâ bir bânîsi Nakrâveş idi. Hazret-i Âdem ismini Mısrâyim kodu, anıniçün Mısır derler. Ammâ evvelki ismi lisân-ı İbrânî'de Makdoniyye derler. Lisân-ı Süryânî'de Efsûs derler. Lisân-ı Yûnâniyân'da Fustât derler. Lisân-ı Kıbtîde Mısrâyim derler. Lisân-ı (---) derler. Beyne'n-nâs Ümmü Dünyâ derler.

Lisân-ı Arabda Kâhire-i Mu'izziyye derler. Mağribden Mu'izzüddîn Kâhir hurûc edüp İhşidiyyûn elinden sene 358 kahrile feth eylediğiyçün Kâhire derler. Hâlâ cemî'i halkı Kahhâr Yâ Kahhâr ve Yâ Kâbız (---) (---) ismine mazhar olduklarından cümle ricâlullâhı inkıbâz üzredir.

Zamân-ı kadîmde eyle amâr imiş kim Nîl kenârında tûlü üç günlük yol idi. **[Y 75b]** Fir'avn-ı Mûsâ bu Mısır'a mâlik olmağile hâşâ ve kellâ [88] dedi.

Mağrûr olup Hazret-i Mûsâ cengde cenginde cenge (---) Süveys deryâsının Kolondur boğazı nâm mahallinde deryâya gark olup eli vilâyeti ve taht-ı Menûf'u berbâd [u] kahr olduğıyçün bu vecihle dahi Mısır'a Kâhire derler. Ba'dehu niçe mülûk [u] selâtînler gelüp ma'mûr etmek murâd edinüp güneşde zerre ve deryâda katre misâl ta'mîr ü termîm edüp ancak taht-ı Fir'avn olan Menûf'u bir kasaba mikdârı amâr etdiler.

Ve Eski Mısır olan şehr-i Fustât'ı Melik Mukavkıs dedeleri Melik **[P 185b]** Tavtîs ma'mûr etdi. Ammâ yine Kabâbıta destinde iken sene 21 târîhinde kavm-i Yûnâniyân ile Efrenciyân yek-dil [ü] yek-cihet olup Nîl-i mübârek tuğyânında iki bin pâre yelken ile Dimyât ve Reşîd boğazından içeri girüp Mansûre şehrin gâret edüp tâ Eski Mısır'a gelüp nehb ü gâret edüp niçe kerre yüz Mısır hazînesi alup ve Kıbtî kavmin âdem deryâsı gibi sürü sürü getirüp esîr edüp Eski Mısır'ı kabza-i tasarrufa alup Ayasofya kenîsâsına Mısır'ı vakf eylediler.

Kabâbıta kavmi Rûm'a harâc-güzâr olup Eski Mısır'ın cânib-i şarkîsinde bir sâ'at ba'îd cebel-i Mukattam ki hâlâ cebel-i Cûşî ve cebel-i Becâmîm ve cebel-i Takâtu' ve cebel-i Şarkî ve cebel-i Mukattab ya'nî Kutbü'l-aktâb dağı ve cebel-i Lûkân ve cebel-i Hicân derler. Ammâ Nîl aşırı olan cibâllere cibâl-i Garbî ve cebel-i Cüzâm ve cebel-i Hirâm ve cibâl-i Heremeyn derler.

Bu zikr olunan şarkî ve garbî (---) (---) cibâllerin mâbeynleri tâ bilâd-ı Fûncistân'a ve bilâd-ı Berberistân'a ve bilâd-ı Nûbe'ye varınca iki tarafları dardır, ve ba'zı yerleri Mısır'dan aşağı vâsi'dir, kim arasından nehr-i Nîl cereyân edüp cânib-i cenûbda Cebelü'l-Kamer'den gelüp cânib-i şimâlde şehr-i Dimyât'da ve bir firkası şehr-i Reşîd'de Akdeniz'e munsab **[Q 187b]** olunca Nîl kenârında niçe vâsi' sahrâlardan ba'îd bî-hisâb cibâller vardır.

Lâkin Mısır'ın cânib-i şarkîsindeki cebel-i Mukattam ve cebel-i Cûşî nâmıyla meşhûr olan cibâl-i Şarkî Mısır'a sabâ yeli gelmeğe mâni'dir. Ve bu dağ şems ufukda olduğu vakit arz-ı Mısır üzre şemsin nûr-ı işrâfına mâni'dir. Ol sebebden şehr-i Mısır üzre şems-i âteş-tâbın nûru ikinci sâ'atde dokunduğundan mezkûr dağların sâyesi gûyâ serdâb olduğundan zamân-ı kadîmde Kıbtî kavmi ol cebel içre mağârâlar binâ edüp anda sâkin oldulardı.

Andan Yeni Mısır binâ etmeğe başladılar.

Andan İslâm mülûkları gelüp Amr ibnü'l-Âs'dan sonra âl-i Emeviyyûn ile âl-i Abbâsiyân ve âl-i Fâtımiyyûn ve'l-hâsıl bâlâda tahrîr olunan mülûklar gelüp Eski Mısır'a rağbet **[Y 76a]** etmeyüp cümlesi Yeni Mısır'ı amâr eylediler.

Ammâ bu hakîr-i pür-taksîr otuz yedi sene on yedi pâdişâhlık yerde niçe tilâl ü cibâl ve tîh-i rimâl

aşarak on sekizinci pâdişâhlık yer Ka‘be-i şerîfdir kim cümlenin maksûd [u] merâmı oldur, hamd-i Hudâ sene 1082 târîhinde anda hac tavâf edüp Mısır'a seyâhat ederek on tokuzuncu pâdişâhlık yerimiz olup hamd-ı Bîçûn tîr-i ârzûmuz hedef-i nişâna ve tedbîr-i çüst ü çâlâklık pâyâna erüp Mısır-ı Kâhire'ye dâhil olup bir gün kesb-i havâ ve tarâvet-i bahbah safâ etmeğiçün inân-ı ihtiyârı ele alup çârpâ ve sâfinâta süvâr olup Eski Mısır olan Fustât ve Emsûs ve Makdonya ve Mısrâyim ve Ümmü Dünyâ ve Kâhire-i Mu‘izziyye nâmlarıyla müsemmâ olan ol hasretü'l-mülûkü gördüm ki hakkâ ki zamân-ı kadîmde nâm [u] nişânı dâsitân-ı dûstân olduğu kadar var imiş, alâyimât-ı âsâr-ı binâları cihânı dutmuş.

Hikâye-i Münâsib

Hattâ ol asırda bir seyyâh-ı cihân kişi su’âl ederler kim,

"Ey bürâder, ne diyârlısın?" derler. Ârif herîf-i zarîf,

"Mısırlıyam", demiş.

"Mısır'ın kankı mahallesindensin?", demişler. Herîf,

"Bağdâd mahallesindenim", demiş. Sâ’il demiş kim:

"Ey zarîf herîf, Bağdâd ile Mısır'ın mâbeyni çölden üç aylık yoldur. Bu ne cevâb verişdir", demişler. Herîf eydir:

"Mısır dediğim, dünyâdır. Belki Mısır Ümmü Dünyâ'dır. Bağdâd ve Basra ve Lahsa ve Yemen ve Aden [ve] Sa‘îd ve İsvân ve Sûdân vilâyetleri Mısır'ın etrâfında birer mahallesidir" demiş. Hakkâ ki herîf kelâmında dür dizmiş.

Rivâyetdir kim Fir‘avn Mısır'da rubûbiyyet da‘vâsı etdikde Bağdâd halîfesi Fir‘avn'un ahvâlin istimâ‘ edüp demiş kim;

"Fir‘avn Mısır gibi bir belîdeye mâlik olmağile tanrılık da‘vâsı eder. Ya benim Bağdâd-ı behişt-âbâdım gibi dünyâya mâlik olsa nelik da‘vâsın ederdi?" demiş.

Ey imdi mefhûm-ı kelâm oldur kim ol zamânda Bağdâd dahi nice ma‘mûr [u] âbâdân olmak vardı kim {seyyâh herîfin nakli üzre ve halîfe-i Bağdâd'ı medh etdiğine göre Bağdâd-ı behişt-âbâd Ümmü Dünyâ olan Mısır'ın bir mahallesi ola}

Bi-kavli *Tevârîh-i Yanvân* rûy-ı arzda imârât-ı azîmelerden evvelâ biri Mısır'dır, biri Bağdâd'dır, biri Sîn'dir, biri Irâk-ı Dâdyân'dır. Rûy-ı arzda bu dörd şehr-i azîm sevâd-ı mu‘azzamlar imiş. Ammâ Mısır dünyânın ortasında vâki‘ olmağile gâyet ma‘mûr imiş. Hâlâ yine edîm-i arzda nazîri yokdur. Ammâ sene 912 târîhinde Çerâkese-i nâkese asrında askerî tâ’ifesinin isyân [u] tuğyânı olması sebebiyle kullarına ruhsat verüp zulümleri haddan aşup ahâlî-i vilâyet cilâ-yı vatan etmeğile şehrin amâr olan der ü dîvârları **[Y 76b]** ve kûçe bâzârları harâba müşrif olmuş. Ve câ-be-câ yerleri türâb u rimâl ve kömlük arasında pâymâl olmuş. Eski Mısır bir merzubûmdur kim köşeleri bûm ve

masmasa ve kebûter âşiyânı olmuş. Mürûr-ı eyyâm-ı kurûn ile yaşı yetmiş bir pîr şehr-i kebîrdir. A‘zâ-yı hânelerine palâsı gelmiş, her der ü dîvârı pür-dil olmuş. Lisân-ı hâl ile çok zamândan haber ve niçe devrândan nişân verir.

Kenâr-ı Nîl'de ve güzergâh-ı seylde Eski Mısır nâmında Fustât bir kal‘a-i kadîm imiş kim felek-âbâd imiş. Ve bir şehir imiş kim nâdire-i dehr imiş. İçinde çok müsâfir konmuş hâne ve niçe hümâ uçurmuş âşiyâne benzer ve elden ele düşmüş dârı çok bü'l-heves yüzüne gelmiş gaddâre ve sergüzeşt [ü] serencâm-ı bî-gâye ve hikâyât ü rivâyât-ı dirâyâtı bî-nihâye bir dâr-ı köhne şehirdir.

Ve derûn [u] bîrûnu acâyibât u garâyibât tılısmâtlar ile mutalsam ve zemîni rümûz [u] künûzlar ile memlû ve garâyibât eserlerle mâl-â-mâl gördüm. Ve nazar cihetinde ahsen iklîmdir. Ve hayır yüzünden evsa‘i ve kurâ cihetinden ekseridir.

Ve eyâlet-i Mısır'ın haddi İsvân'dan yukaru yigirmi konak Sây kal‘ası intihâ-i hudûddur, Fûncistân pâdişâhı ile müşâdır. Ve şimâl cânibine nihâyeti leb-i deryâda kal‘a-i İskenderiyye'dir. Ve kıble cânibinde intihâ-i hudûdu Mekke'dir. Ve garb tarafında hadd-i Evcile'dir. Böyle bir deryâdır kim iki iklîmde hissesi vardır.

Ve bu arâzî-i Mısır'da ol kadar künûz-ı azîme ve defâyin-i cesîme ve habâyâ-yı kesîre ve metâlib-i azîze vardır. Hattâ şöyle rivâyet ederler, anın bir yeri yokdur kim ol yerde bir genc nihân olmaya. Zîrâ Mısır'ın halkı hâlâ zemînî mezheblerdir. Cümle mâlların yere defn ederler. Hattâ bu hakîr Mısır vâlîsi Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya intisâbımız sebebiyle paşa ağaları mâbeyninde Züğürdler yaylası nâm mahalde Koşunlu Tılsım kullesi üzre sâkin idim. Seher vakti hânemden çıkup alay çavuşları konağı önünde bir gavgâ ve bir cidâl ve bir kaç ağavât huddâmları mecrûh olmuş. Hakîr, aslı nedür, deyü ileri varup su’âl etdim. Meğer ol gece ol mahalde defîne bulmuşlar. Taşırken yere bî-hisâb altun dökülmüş. Tatar huddâmları ve ağavât seyisleri ve harbendeleri râst gelüp hissemend olmayup ceng [ü] cidâlin aslı ol imiş. Hemân ardım hakîrin yanı benim yanım sıra olan memlûkların ac kurd gibi ol gavgâ mâbeyninde cüst [ü] cû edüp yüz yetmiş altun bulup hânemize geldik. Defîneye sabâh gördük Ammâ kazılan yerin Ol mâl bulunan yerin hafrine beş âdem sığardı, azîm defîne imiş.

İmdi hakîkat Mısır'ın bir yeri yokdur kim anda bir kenz olmaya. Defîneden bulunan Zikr olunan Ol bulunan altunlar eyle zer-i hâlis idi kim âdem elinde şem‘-i asel gibi yuvalmak **[Y 77a]** mümkin idi. Cümle üçer miskâl idi. Bir tarafında salavât-ı şerîf ile kûfî hat ile kûfî ceng ile kelime-i şehâdet tahrîr olunmuşdu. Bir yanında *selâtîn-i zamân Me’mûn Halîfe azze nasruhu duribe Mısır* terkîm olunmuşdu. **[P 186a]**

Ve bu Mısır'ın cânib-i garbîsinde Nîl aşırı cebel-i Câlût'dur. Hazret-i Dâvûd ile Câlût'un ceng etdüği mağârâlar andadır.

Ve cânib-i [(---)] bir top menzili Cebel-i Mukattam'dır. Ve cebel-i Takâtu‘ dahi derler.

Ve cebel-i Cûşî dahi derler, zîrâ Şeyh Cûşî hazretleri ol cebel-i âlînin tâ zirve-i a‘lâsında câmi‘i içinde medfûndur.

Ve ana cebel-i Takâtu‘ demelerinin aslı Mısır'ın iç kal‘asıyla bu cebelin mâbeyni kat‘ olunduğuyçün cebel-i Takâtu‘ derler.

Ve cebel-i Becâmîm dahi derler. Zamân-ı kadîmde Benî Becem kavmi sâkin olurmuş.

Bu cebel-i azîm Mısır'dan cenûb tarafına tâ kırk konak İsvân'a dek biribirine muttasıl kûh-ı bâlâlar cebel-i Ehrâmlar ile bu cebel-i Mukattam mâbeyninden Nîl-i mübârek cereyân eder.

Evsâf-ı ibtidâ binâ-yı kal'a-i Mısır be-dest-i Eyyûbiyân el-Melikü'n-nâsır Salâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb Şâdiyü'l-Kürdî

Sene 572 târîhinde Yûsuf Salâhaddîn Şâm halîfesi Nûreddîn-i Şehîd Sultân'ın vezîri idi. Mısır'ı İşpanya la'în bin pâre gemi Nîl tuğyânında Dimyât boğazından girüp Mansûre'ye istîlâ edüp cânib-i erba'ayı nehb ü gâret etmeğe başladı. Âl-i Abbâsiyân halîfeleri Mısır'dan Şâm-ı şerîfe Nûreddîn-i Şehîd hazretlerine tazallum edüp Nûreddîn dahi merhameten Salâhaddîn Yûsuf'u Mısır'a seksen bin askerile serdâr edüp Mısır'a geldikde cümle küffârı katl edüp Mansûre'de mansûr u muzaffer oldukdan Mansûre dediler. Evvel ismi Reyhân idi.

Andan Dimyât'ı ve Tine kal'asın küffârdan halâs **[Q 188a]** edüp sâlimîn ü gânimîn Mısır'a geldikde cümle ahâlî-i Mısır gulû-yı âm edüp Yûsuf Salâhaddîn bir uğurlu ve müdebbir âdemdir, deyü Mısır'a halîfe etdiler. Nûreddîn bu vak'a-i Mısır'ı işidüp Salâhaddîn'i Şâm'a da'vet edüp Salâhaddîn gûnâ-gûn özürler edüp Şâm'a gitmedi. Ve sikkeyi hutbeyi ne kendü ismine ve ne Şâm'da efendisi ismine etmeyüp âl-i Abbâsiyân ismine tilâvet etdirdi.

Bu kerre Nûreddîn, Salâhaddîn Yûsuf'a gâyet dilgîr olduğun Salâhaddîn müşâhede edüp havfinden Mısır şehrine havâle cebel-i Mukattam üzre iç kal'asın ve aşağı şehrin cânib-i erba'asına yigirmi tokuz bin üç yüz zirâ'-ı Mekkî sûr çekdi. Ve İmâm Şâfi'î kurbunda bir medrese inşâ etdi. Ve Merec-i Uyûn'da yine küffâr-ı Freng ile ceng-i azîm edüp mansûr [u] muzaffer oldukda Şâm'da Nûreddînü'ş-şehîd merhûm olup Merec-i Uyûn'dan Şâm'a ılgarup cemî'i hazâyin [ü] defâyinin **[Y 77b]** kabz edüp Şâm'a dahi mutasarrıf olup Mısır'a müstakıllen pâdişâh-ı âlî-nijâd olup Mısır'ı amâr eylemeğe himmet etdi kim Ümmü Dünyâ iken arûs-ı dünyâ oldu.

Ve yetmiş mülûk dahi gelüp her biri müddet-i saltanatlarında ol kadar amâr etdiler kim hâlâ hasretü'l-mülûkdur. Ammâ bu hakîr ahvâline vâkıf olduğumuz mertebe evsâfını tahrîr edelim. *Ve billâhi'l-müste'ân.*

Evvelâ evsâf-ı iç kal'a-i Mısır

Evvelâ Mısır'ın yukaru iç kal'ası cebel-i Mukattam'ın şimâlî ucunda bir burunda vâki' olmuş bir yalçın püşte üzre bir kal'a-i zîbâdır. Ve cebel-i Cûşî'den kal'aya bir top menzili yerdir, mâbeyne-hümâsı iki yüz zirâ' bir çukur taşlı deredir. Cümle vilâyet kûhkenleri dâ'imâ andan Ferhâd-vâr taş kesüp handak ederler. Ve kal'a ile cebel-i Cûşî mâbeyni gâyet sengistândır. Hîn-i muhâsarada metrise girmek mümkin değildir. Ve kal'anın dağ tarafı gâyet metânet üzre mebnîdir.

Ve bu iç kal'a Nîl sâhilinden cânib-i şarka kâmil bin beş yüz adım ba'îd bir kal'a-i bâlâdır. Ve cânib-i erba'ası çâh-ı gayyâdan nişân verir yalçın beyâz kayalardır. Ve der-i dîvârı sengîn-bünyâd seksen zirâ' kaddi semâya ser çekmiş bir binâ-yı Salâhaddînî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal'a-i Zer-âbâd derler. Zer-âbâd denmesinin sebeb-i tesmiyesi oldur kim ibtidâ Salâhaddîn esâsın hafr edüp

hükm-i müneccimîn ile cümle temeline bir kat altun tibri ve burcları yerine mümessek altun nisâr eyleyüp tâli‘-i meymûndur, deyü esâsın sa‘d sâ‘atde altun üzre binâ olduğıyçün kal‘a-i Zer-âbâd deyü cümle müverrihler tahrîr etmişlerdir. Zîrâ Mısır altun tibri kânıdır.

Ve ilm-i nücûmda mâhir üstâd-ı kâmillerin ta‘lîmiyle şekl-i muhammes binâ olunmuşdur. Şekl-i müselles binâda nuhûset vardır ve ol mekânda dâ’imâ fitne ve fesâddan hâlî olmaz, deyü şekl-i muhammes binâ etdiler. Ammâ *el-abd yüdebbir vallâh yukaddir*, [89] hikmet-i Hudâ binâsı şekl-i muhammesdir ammâ tâli‘i nuhûsetde olup içinde her sene birkaç kerre ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl ve gulû-yı âm eksik değildir.

Ve matbah kapusundan tâ yeniçeri ağası kullesine gelince çâh-ı gayyâ kesme kaya handakı vardır. Serâpâ esâsı kaya üzre mebnîdir.

Ve dâ’iren mâ-dâr on iki kulledir. Şark kullesi ve Garb kullesi ve Freng kullesi ve Ağa kullesi ve Kapu kullesi ve Yassı kulle ve Salâhaddîn kullesi ve Mi‘mâr kullesi. Bu mezkûr kulleler gâyet musanna‘ şîrîn ve müzeyyen üçer tabaka kullelerdir. Herbirine biner âdem sığar burclardır.

Ve bu kal‘a üç kat bölme hisârdır. Bir katında Şeyh Sârî bâbında yeniçeri odaları var, kırk dörd odadır, gayrı şey yokdur. Bir kapusu garba nâzırdır. Bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr altı yüz adımdır ve cümle iki bin altmış bedendir.

Ve buna muttasıl bir kat **[Y 78a]** kal‘a dahi orta hisârdır. Şeyh Sârî câmi‘i ve Şeyh mescidi ve Çavuş zâviyesi ve Kethudâ zâviyesi ve Ağa kapusu ve bârûthâne mahzeni ve darbhâne ve tophâne ve arabacılar kârhânesi ve kal‘a hammâmı ve sekiz yüz hurde evler ve yetmiş aded dükkânlar bu orta kal‘adadır.

Ve üç kapusu var, biri cânib-i garba iki kulle mâbeyninde iki kat demir kapulardır. Ve bu kapuların iç yüzünde otuzar karış uzun demir toplar vardır. Bir top dahi arabacılar kârhânesi dibindedir. Ve darbhâneye muttasıl iki kol Gavrî çeşmesi var. Cümle kal‘a halkı bu çeşmeye muhtâcdır.

Ve bir kapusu dahi yeniçeri ağası meydânına mekşûf kapudur, garba nâzırdır. Cümle yeniçeri dîvânı bu kapu önünde olur. Kâşî-i Çîn ile inşâ olunmuş bir âsitânedir.

Ve bir kapu dahi aşağı Salâhaddîn kapusu sabâh sabâh küşâde oldukda cümle kethudâları ve beytü'l-mâlcı ve altı nefer çavuşları ve cümle kapucuları hâzır olup hayır du‘âdan sonra kapuyu küşâde ederler, üç kat demir kapudur.

Ve bu iki kapu mâbeyninde kal‘aya girirken sağ tarafda dîvârda dörd kıt‘a mermer üzre selef pâdişâhlarının târîhleri var. Bâlâdaki târîh:

Bismillâhirrahmâhirrahîm, ve sala'llâh alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ve sellem. Emera bi-tecdîdi'l-kal‘ati'l-mübâreketi seyyidünâ ve mevlânâ ve mâlik (---) (...) es-sultân mâlikü'l-mülkü'l-âdil sâhibü'd-dünyâ el-Mısriyye ve'l-bilâdi'ş-Şâmiyye ve'l-kılâ‘i's-sevâhiliyye ve'l-aktâri'l-Hicâziyye sultânü'l-arz el-hâkimü tûlahâ ve'l-arz, el-kâimü bi's-sünneti ve'l-farz, el-mücâhidü'l-müeyyedü'l-mansûr, sâhibü's-seyfi ve'l-kalem ve (...) ve'l-alem, es-sultânü'l-melikü'l-âdil Ebünnasr

Tumanbay azze nasruhu sene sitte ve tis‘mi’e [906]

tahrîr olunmuşdur.

Ve bir mermer üzre dahi Sultân Kayıtbay târîhidir. Ve bir mermer üzre dahi Sultân Barkûk târîhidir kim *sene sittîn hamsmi’e* [560] tahrîr olunmuşdur, *ve's-selâm*.

Bu zikr olunan üç bölme kal‘a Yûsuf Salâhaddîn'indir. Ammâ Sultân Selîm Hân asrında ibtidâ Mısır'a vezîr olan Hayre Beğ sene 923 **[P 186b]** târîhinde idi, beş sene ve iki ay ve yigirmi iki gün hükûmet edüp Süleymân Hân asrında merhûm olup vezâret-i Mısır Pılak Mustafâ Paşa'ya ihsân olunup andan Hâyin Ahmed Paşa'ya ihsân olundukda Süleymân Hân Engürüs seferi câniblerine mukayyed olmağile beride Ahmed Paşa fursat ganîmetdir, Mısır'a müstakil pâdişâh olmak sevdâsına düşüp bir alay bakıyyetü's-süyûf Çerâkes-i nâkesi başına cem‘ eyleyüp Mısır'da velvele-ârâ olup isyân etdi. Süleymân Hân'a mün‘akis olunca berren ve bahren deryâ-misâl askeri Mısır üzre gönderüp donanma-yı hümâyûn ile Makbûl iken Maktûl Vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa'yı üç yüz pâre kadırga ile Mısır'a gönderdi.

Hikmet-i Hudâ eyyâm muvâfik olmayup ne kadar ihtimâm etdiler ise ol kadar havâ müşted olup **[Y 78b]** âhir kara cânibine Vezîr İbrâhîm Paşa çıkup müceddeden tedârikler görüp adl [ü] adâlet ederek zâlimleri katl ederek deryâ-misâl asker ile Mısır'a gelmede.

Beri Mısır'da a‘yân-ı dîvân ve eşrâf kibâr-ı ulemâ gulû-yı âm edüp "Selîm Hân cenginde çekdiğimiz sademâtın zahmi onulmadan bu Hâyin Ahmed Paşa'nın hıyânetiyle **[Q 188b]** yine ceng [ü] cidâl mi edelim. Elbette paşayı istemeziz" deyü gulgule edüp paşayı hammâmda sıbyân ile safâda iken dutup ol kıyâfetile Bâb-ı Züveyle'de salb eyleyüp Mısır âsûde-hâl oldu.

Evsâf-ı nârin kal‘a ve gayrı 13 kat bölme hisâr

Ammâ Vezîr İbrâhîm Paşa kat‘-ı menâzil ederek Mısır'a gelüp adl [ü] adâlet etdüğine Celâlîzâde Mustafâ Çelebi târîh demişdir:

Âsaf-ı sultân-ı âdil Mısr'ı âbâd eyledi

Ammâ bâ mahzûfdur. Sene 931.

Bir sene hükm-i hükûmet edüp Mısır'a müte‘allık ba‘zı umûr-ı mu‘azzama olan şeylerden ibtidâ bu iç kal‘aya bir kal‘a dahi zamm eyledi. Hâlâ {Sultân Süleymân kal‘ası derler. Salâhaddîn kal‘asının tâ ortasında şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i şîrîn inşâ etdi kim hâlâ} şehre zînet verüp kal‘aya metânet verdi. Dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Ve garba nâzır iki kulle mâbeyninde iki kat demir kapusu var.

Ve bir köşesinde Galata kullesi gibi on tabaka bir serâmed kulle binâ etdi kim üstâd mühendis bir tîşesin urmağa kâdir değildir. Gûnâ-gûn mukarnazlar ve cumbalar ve şâhnişînler ve köşelerinde mazgal delikleri var. Ve kubbesi evce ser çekmiş bir serâmed rusâs-ı nilgûn ile mestûr bir kubbesi üzre alemi iki fersah yerden nümâyândır. Bu kullede mâl-ı pâdişâhîden gayrı bir şey yokdur. Cümle

zîr-i zemîndir. Defterdâr tahsîl etdüği mâlı bunda hıfz ederler. Ammâ kal‘adan taşra dizdâr ve kethudâ ve imâm ve mü’ezzin hânesinden gayrı bir şey yokdur. İllâ bir zâviye ve bir anbâr ve bir su sarnıcı var. Dizdâr yerli yeniçeriyândandır. Şeb [u] rûz mahbûsdur.

Bu hazîne kullesinden taşra Kalavân câmi‘i önünde bir kat metîn kal‘a dîvârı binâ etdi. Ve Kalavân câmi‘ine nâzır iki kat demir kapu edüp iki yanına serâmed kulleler etdi.

Ve bir kulle-i azîm dahi mehterhâne kullesidir, on kat serâmed kulledir. İçinde cümle kal‘a mehterleri sâkindir.

Ve bir kulle-i bâlâ dahi paşa sarâyına nâzır İbrâhîm Paşa kullesi derler, gâyet büyük ve metîn kulledir. İki bin âdem alur.

Ve bir kulle dahi anbâr kullesidir. Bu dahi sarâya nâzırdır.

Ve bir kulle dahi Yûsuf kapusu üzre şekl-i müseddes bir kulle-i mevzûndur. Bu dahi paşa sarâyına nâzırdır.

Hâsıl-ı kelâm cümle yedi aded gayûr(?) kurşum örtülü serâmed kubbeli kullelerdir. Ve her birinde sagîr **[Y 79a]** ü kebîr kırkar ve ellişer pâre topları var. Cümle paşa sarâyına nâzırdır kim bir dahi bir paşa isyân ederse sarâyı toplar ile berbâd edeler. Bu hisâb üzre Mısır'ın üç kat bölme iç kal‘a hisârı bu mahalde tamâm oldu.

Andan iç kal‘aya İbrâhîm Paşa sekiz bin yeniçeri doldurup odaların ta‘mîr ü termîm etdi. Ve Mekke ve Medîne umûrların görüp ve cümle vakfullâhı yoklayup ve mâl-ı pâdişâhı yerli yerinde edüp Mısır vezâretin Güzelce Kâsım Paşa'ya ihsân edüp kendi Âsitâne'ye müteveccih oldu.

Andan Güzelce Kâsım Paşa dahi Bâbü'l-vezîr'den aşağı iki hisâr mâbeyni var idi, ol mahalle bir kat dîvâr edüp bir kal‘a kapusu inşâ etdi. Anıniçün Bâbü'l-vezîr derler.

Andan yüz adım yokuş yukar[u] bir kal‘a kapusu dahi Ağa kapusunda du‘â olan demir kapudur. Sağ kolda bir kat bölme hisâr kapusudur.

Andan yokuş yukaru iki hisâr dîvârı mâbeyninde gidüp iki kat demir kal‘a kapusu dahi vardır. Andan içerü kal‘a çârsûsu meydânıdır, bir vâsi‘ meydândır. Cümle erbâb-ı dîvânın atları bunda durur. Cânib-i erba‘ası dükkânlardır. Bu mahalde bir kat kal‘a dîvârı vardır, alaca münakkaş dîvârdır. İki kat demir metîn kapudur. Topatan Paşa kapusu derler. Kalavân câmi‘iyle mehterhâne kullesi mâbeyninde vâki‘ olmuş metîn kal‘a dîvârıdır kim a‘lâ şâhî topları cümle meydâna nâzırdır.

Ve bir kat kal‘a dahi paşa ağavâtlarının konakları olduğu yerdir kim gayrı kimesne anda sâkin değildir. İki şâhrâhı vardır, biri kisve kapusu tarafında ve biri Kalavân dîvânhânesi direkleri mâbeynindedir. Gayrı yol yokdur.

Ve iki kat kal‘a bölmesi dahi azebler âsitânesi semtinde ikişer kat demir kapulardır kim Rûmeli meydânına nâzır büyük kapudur. Cümle bevvâbân anda nigehbânlık ederler. İki kapu mâbeyni cebe ve

cevşen ve âlât-ı silâh ile müzeyyendir.

{Sitâyiş-i kasr-ı Kara Meydân ve tûl [u] arz-ı Kara Meydân}

Ve bir kat bölme hisâr dahi Hayre Beğ Paşa Mısır vezîri iken Kara Meydân'ın cânib-i erba‘asına bir kal‘a dîvârı çeküp içine paşalara mahsûs bir bâğ-ı İrem etmiş. Ammâ kadîm eyyâmda Kara Meydân kasrı Sultân Kayıtbay'ındır. Hâlâ gül [ü] gülistân ve bâğ u bostân bir nahlistân yerdir. Paşalar her bâr anda enüp cirid oynarlar. Sekiz yüz adım tûlen bir meydândır. Nihâyetinde paşa delileri odaları vardır. Bu kal‘anın dahi dörd yerden demir kapuları vardır, *ve's-selâm.*

İşte bu mahalde hâs [u] âm içün iç kal‘a cümle tamâm olup bu tahrîrimiz minvâli üzre Mısır'ın iç kal‘ası bi'l-cümle on üç bölme hisârlardır. Ve cümle bölmelerde ale'l-hisâb on tokuz kapudur, *ve's-selâm*. **[Y 79b]**

İç kal‘ada olan tılısmâtları beyân eder

Evvelâ Mısır'ın kal‘ası eflâke ser çekmiş bir bülend kal‘adır. Anın Züğürdler yaylası nâmında bir âlî yer vardır, Azebler kapusuna nâzır bir kulle-i bâlâdır. Hakîr yedi sene ol kulle üzre sâkin idim. Bir cihân-nümâ uzlethânemiz var idi. Revzenimizin altında bir azîm hâlîçe cirminde bir kitâbe var idi. Ol kitâbenin ortasında üstâd-ı kadîm iki âdem kaddi mikdârı bir kuş tasvîri var, iki kanatlı ve iki ayağ üzre kanatların açmış ve iki başı var.

Bir kerre hücremi ta‘mîr ü termîm ederken pencereden taşra çıkup iskele üzre turup temâşâ etdim. Üstâd-ı mermerbür bu tasvîri sihr-i‘câz bir kuş timsâl eylemiş kim cihân mermerbürleri bir yere gelse bir tîşe urmağa âcizlerdir. Bin yıldan berü henüz üstâd elinden çıkmış zan olunur. Ammâ taşı dahi beyâz sengîn taşdır. Ve üstâd nakkâş buna elvân boyalar ile bir hüsün vermiş kim gûyâ zî-rûhdur.

İki başı var, biri cânib-i şarka nâzır, biri cânib-i garba nâzır. Me’âl-i kelâm hemân zolta guruşundaki kuş tasvîridir, aslâ farkı yokdur, ammâ bunda olan san‘at sihr-i mübîndir. Ve iki lisânı var. Kaçan şimâl rûzgârı şiddet üzre eser, şark cânibindeki başının lisânı bir savt-ı hazîn eyle **[P 187a]** sadâ verir kim âdeme dehşet hâsıl olup kartal kuşu sadâsı istimâ‘ olunur. Kaçan yıldız rûzgârı şiddetle esse ol sûretin cânib-i garba nâzır olan başındaki dilinden bir mehîb sadâ ile leylek kuşu sadâsı istimâ‘ olunur. Ammâ bu sûretin iki başında olan lisânları biri pirinç tenekedendir, biri pûlâd-ı Nahcıvânî'dendir, hakîr im‘ân-ı nazar ile dikkat edüp nazar etdim. Ve bu dillerin nihâyeti yine taş içre perçinli, ammâ bıçak gerdânesi gibi rezeli. Rûzgâr urdukda lisânları hareket edüp iki rûzgârda eyle sadâ verir. Ammâ gayrı rûzgârlarda öğü kuşu gibi ve saksağan gibi ve tavşancıl gibi sadâlar istimâ‘ olunur.

Ve iki kanadı altında birer delik vardır, âdem parmağı sığar, içi boşdur, andan dahi acâyib mehîb sadâlar çıkar. Ve karnı **[Q 189a]** bir sâhib-i şikem âdem karnı kadar vardır, tüğler nakşı yerinde, gûyâ tâ göbeğinde bir delik dahi vardır, bir âdem eli sığar azîm delikdir, içinde kâğıd mühreleyecek deryâ böceği mühre böcekleri var. Kaçan kim poyraz rûzgârı esse, bir mühlik sadâ zâhir olurdu. Ba‘zı yârân,

"Koma Evliyâ Çelebi'nin kuşu kudurdu" derlerdi.

Dâ'imâ bu hâl üzre mutalsam bir garîb temâşâ kuşdur. Azebler kapusundan yokuş yukaru giderken nümâyândır. Cümle ahâlî-i Mısır'ın ma'lûmlarıdır.

Ve kuşun başı ucunda üç satır hat vardır. **[Y 80a]** Eyle hat bir diyârda görmedim, illâ Tuna Belgrad'ında kal'anın handakı kenârında Kazancılar cânibinde bir mu'attal çeşme vardır, bu kuş tasvîri üzre olan hattı ol çeşmede gördüm. Ammâ tilâvet edemedim. Ammâ Mısır'ın erbâb-ı ma'rifetlerinin takrîri böyledir kim bu tuyûr ne gûne safîr ururbut, Mısır içinde ol kuş olmaz derler. Hakîkatü'l-hâl Mısır'da ebeden leylek olmaz ve saksağan ve öğü ve kartal ve tavşancıl ve sığırcık olmaz. Aceb hikmetdir.

Tılısmât-ı akreb: Yukaru kal'ada akreb vardır, ammâ âdeme zahmı isâbet etse, aslâ te'sîr etmez, birkaç sâ'atden sonra vecâ'ı def' olur. Tılısmı Sultân Kalavân'ın dîvânhâne-i atîki vardır, kırk dörd amûd-ı müntehâdır ki rub'-ı meskûnda ol amûdlar meğer İsvân şehrinde ola, akreb tılısmı ol amûdların Tatarlar konağı cânibindeki büyük kemerin sağ tarafındaki amûdun tâ yukarusunda bir demir çenber kuşak vardır, ol demir çember kuşakda tucdan bir akreb sûreti kuyruğundan asılup dururdur. Şimdi hâlâ âşikâredir. Ve,

Tılısmât-ı yılan: Ol akreb tılısmı olan amûdun mukâbelesindeki amûdu kuşatmış bir alaca yılan sûreti vardır. Yine ol amûdda iki satır hatt-ı vefk vardır. Yılan tılısmıdır. Mısır'ın iç kal'ası vîrânında olan yılan şâh-ı mârân kal'asında yokdur. Ammâ bi-emrillâh bir ferde zarar etmez, ammâ mahûf hayvândır. Ve,

Tılısm-ı çıyan: Bir amûdda dahi pûlâddan çıyan tılısmı vardır. Ve iki satır vefki vardır. Hâlâ çıyandan zarar yokdur. Ve,

Tılısm-ı hummâ ya'nî ısıtma: Hamd-i Hudâ bu iç kal'ada cemî'i zamân hummâ-yı rub' ve hummâ-yı muhrika aslâ yokdur. Gayrı diyârdan ısıtmalı bir âdem bu iç kal'ada üç gün sâkin olsa bi-emrillâh halâs olur. Vefkı Helvâcı Mehemmed Ağa'nın kapusu dibinde amûdda üç satır vefk tahrîr olunmuşdur. Andan,

Tılısm-ı kulunc: Bir amûdda dahi kulunc vefki vardır. Ve,

Tılısm-ı tâ'ûn: Bir amûdda dahi tâ'ûn vefki vardır. Ebû Alî Sinâ'nındır, derler. Mısır'ın iç kal'asında bu rahmetdir, bir diyâra mahsûs değildir. Ammâ ishâl ve zâtülcenb ve lukve ve şîrpençe gibi emrâz-ı muhtelifeden merhûm olurlar. Ammâ hâlâ bâlâdaki tılısmâtlar hamd-i Hudâ dâ'imdir. Lâkin bu zikr olunan amûdların her birinde birer üstâd-ı zû-fünûn gelüp yed-i tûlâların âyân u beyân etmek içün her amûdda bir vefk etmişler.

Evvelâ sarı amûdda kal'adan köle kaçmaya. Ve bir amûdda hırsız ev açmaya. Ve bir köle ve hizmetkâr ağasına hiyânet etmeğe kasd ederse eli kıvrıla. Ve bir amûdda avret zâniye olmaya.

Ve bir amûdda Mısır'da ihrâk olmaya. Hele hamd-i Hudâ bu tılısm mu'attal değildir. Zîrâ kat-ender-kat Mısır gibi **[Y 80b]** bir bilâd içinde ebeden ihrâk olmaz. Kırmızı sommâkî amûdda olan

vefk oldur, derler.

Ve bir amûdda dahi her ayda dörder kerre yağmur yağa. Ve bir amûd dahi sıbyânının gözü müşevveş olmaya.

Ve'l-hâsıl bunun emsâli niçe evfâklar her amûdda hâlâ vardır. Ammâ ba‘zı Megâribe ve Hindîler ve ba‘zı dahme-küşâ defîne arayıcı bî-kayd mel‘ûnlar, bu amûdlarda olan hatlar defîne alâmetidir, deyü tecessüs ederek ba‘zı amûdlara kemendlerle çıkup o nâzenîn âsâr vefkler kim her biri ömr-i dünyâ değer ma‘rifetlere tîzâb ve sîm-âb sürerek amûdlardan ol hatları hak edüp amellerin bâtıl edüp ne defîne ne mâl-ı kemîne peydâ edüp hâyib [ü] hâsir çekdikleri bâr-ı mihnet yanlarına kalır. Hâlâ ol zamândan berü Mısır içre pire ve kehle ve tahta biti âdemi kebâb eder, *Allâhümme âfinâ.* Mısır'ın sivrisineği ile tahta bitisi bir diyârda yokdur kim beyitlerle diyârdan diyâra tahta bitinden feryâdnâmeler yazalar yazılır yazarlar. Hattâ hakîr tahta bitinden bir feryâdnâme tahrîr eyledim.

{**Tılısmât-ı kelbeyn-i kuduz**: Yine Mısır içre kantara-i Emir Hüseyin ile Kantârü'l-Mûsikî ortasında şâhrâh üzre Hammâmü'l-kelb nâmında bir küçük hammâmdır. Mezkûr hammâmın temelinde bir kubbecik içinde iki aded tucdan kelb timsâlleri vardır. Birbirleriyle şeb [u] rûz hırran-fe-hırran dalaşup boğuşmadadır. Anıniçün şehr-i Mısır'da kuduz köpek olmaz. Hâlâ Mısır'da işidilüp kuduz kelb görülmemişdir. Anıniçün ol hammâma Hammâmü'l-kelb derler. Tevârîh-i Kabâbıta'da mastûrdur.}

el-Faslu's-sânî ve'l-ışrîn
Evsâf-ı sarây-ı kal‘a-i vüzerâ-yı Mısır

Bu kal‘a dahi iç kal‘aya muttasıldır, lâkin kapuları başkadır. Miftâhları paşalı elindedir. Bu kal‘ayı ve sarâyı dahi Yûsuf Salâhaddîn etmişdir. Ve niçe mülûklar dahi zamîme binâlar ederek bir sarây-ı âlî olmuşdur kim gûyâ sarây-ı âl-i Osmân'dır.

İbtidâ dîvân kapusu Arzuhâlciler kapusudur. Andan içeri elli adım gidüp iki cânibi terzî dükkânlarıdır.

Anı ubûr edüp Sebîl kapusu. Andan içeri elli adım gidüp iki kapudur, sağ cânibinde şehir havâlesi yolunda Küçük Kapu, sol tarafda büyük Dîvân kapusu. Andan elli adım yokuş aşağı bir kat kapu dahi. Andan on adım bir kat kapu dahi.

Andan elli adım gidüp iki kat kapu dahi ubûr edüp sarây meydânına çıkar bir vâsi‘ sahrâdır. Dâ’ire-mâdâr bin adım bir meydândır. Ve bu meydânın cânib-i erba‘ası paşa ağavâtları odalarıdır. Ve Düheyşe câmi‘i bu meydândadır.

Ve kethudâ konağı ve dîvân efendisi konağı ve şehir havâlesi konağı ve çâşnigîrbaşı ve kilârcıbaşı konakları bu meydâna nâzırdır.

Ve Sultân Kayıtbay dîvânhânesi ve Gavrî **[Y 81a]** dîvânhânesi ve mukâbeleci efendi konağı ve bârûdhâne ve kapucular kethudâsı ve şâtırân ve tüfengciyân konakları cümle bu sarây meydânına nâzırdır.

Ve bu meydâna mekşûf matbah kapusu. Andan içeri girüp bir kat kal‘a dahi matbah-ı Keykâvus'dur. Sarây meydânındaki kapudan bir göz kemer cisr ile ubûr olunur. Aşağısı bir minâre boyu gönüllüler konağına gider. Ol mahal dahi başka bir bölme hisârdır. Ammâ bu matbah üç yerden **[P 187b]** kapulu metîn hisârdır. Sultân Selîm'e bevvâblar bu matbah kapusun açup cümle asker ve Selîm Şâh bu kapudan girdiğiyçün Bâb-ı Selîmiyye derler. Ve kırk yıl bir a‘mâ Arab,

"Sultân Selîm *şivey şivey* deyü {sene 922} târîh diyen a‘mâ bu matbah kapusu dibinde medfûndur. Hâlâ oğullarının mîrîden ulûfeleri ve matbahdan ta‘yînâtları dâyimdir. Hakkâ ki aceb târîhdir. Ba‘zılar bu târîh-i cifirdir, derler.

Ammâ bu Bâb-ı Selîm her bâr işlemez. Meğer paşa bir cânibe gide yâhûd ağavâtdan bir meyyit ola yâhûd bir nihânî basgın ve bir gizli maslahat olsa açarlar. Azîm metîn demir kapudur.

Ve bu matbah kal‘asında yüz elli aded aşçı konakları ve başka gusülhâneleri ve zâviyelerinde imâm mü’ezzinânı vardır.

Ve bu Mısır'ın matbah-ı Halîl'ini göremeyen bir diyârda dâr-ı ni‘met görmemişdir. Âyende vü revendeye şeb [u] rûz üç kazgan-ı azîm çorba tabh olunur. Biri ades ve biri buğday ve biri pirinç çorbasıdır. Sabâh ve ahşam cümle fukarâya niçe bin ulbe ve kas‘a ni‘met mebzûldür, ammâ ancak fukarâlar içündür.

Ve matbahhâne iki yüz ocak yeridir. Haftada beş kerre üçer bin sahan ta‘âm pişüp bu ni‘met-i uzmâ dîvânhâne-i Gavrî'de hâs [u] âmma bî-imtinân mebzûldur kim âye[t]: [90] dır. Ve cümle yüz aded aşbâz ile memlû’ azîm kârhânedir kim âdem temâşâ etse, **[Q 189b]** hayrân olur.

Ve bu matbaha muttasıl taşra Sarây meydânında bârûdhâne çarhları vâcibü's-seyrdir kim atlar çevirir. Cümle tucdan kırk aded havândır. Şeb [u] rûz kütür kütür işlemededirler. Mısır bârûdu İngilis bârûdundan keskindir.

Ve Sarây meydânının kıble köşesinde ekmekhâne kârhânesi, azîm âsitânedir. Elli hüddâmı vardır, yevmiyye on bin ekmek ta‘[y]înât verilir.

Ve Sarây meydânının şehir havâlesi tarafı dahi başka bir bölme hisârdır. Üç [beş!] kapusu vardır. Üç kapusu sâkıyeler altındadır, bir kapusu şâtırlar konağı altındadır, bir kapusu şehir havâlesinin konağı altındadır. Bu beş kapu mükellef ü metîn zencîr çekilmiş demir kapulardır.

Ve bu kapular mâbeyninde vekîlharc ve bâzâra giden ve masraf kâtibi konakları ve birkaç terzî ve sarrâc ve berber dükkânları vardır. Andan kethudâ konağı tarafı kat-ender-kat **[Y 81b]** konaklardır. Ammâ kal‘a bedenleri gibi bedenleri yokdur. Ammâ yine paşa sarâyının kal‘ası dîvârı üzre vâki‘ olup evce ser çekmiş sarây-ı âlîdir. Başka hammâmları ve havz u şâzrevânları ve müte‘addid kâşî-i Çîn odaları ve haremi vardır. Ammâ Sarây meydânına nâzır Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa kethudâsı İsmâ‘îl Ağa'nın kâşî-i Çînli kâ‘ası var ve fiskıyye ve havzının bu sarâyda misli yokdur. Andan,

Evsâf-ı sarây-ı vezîr-i Mısır

Nice divelden arda kalmış mihmânhânedir. Her vezîr nasîbi kadar sâkin olup konup göçer, gûyâ bir âşiyân-ı kebûterdir. Ammâ binâsı yalçın kayalar üzre vâki‘ olmuş zemînden yüz arşın âlî sedd-i metîn üzre üçer kat tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir binâlardır. Esâsının her taşı fîl cüssesi kadar seng-i hârâlardır. Bu taşları sene (---) târîhinde Sultân Salâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb'un Karakuş nâmında bir maslahat-güzâr âdemi Cîze şehri tarafındaki Ehrâm dağlarının taşların yıkup Mısır'ın Sarây kal‘asın ve Cîze şehri kantaraların inşâ etmişdir. Ammâ Sarây kal‘ası bedenleri yerine şâhnişînler ve revzenler ve gûnâ-gûn maksûre ve kâ‘alar vâki‘ olmuşdur.

Cümle hâneleri cenûb cânibe İmâm Şâfi‘î'ye ve cebel-i Cûşî'ye nâzırdır kim ol cânibe Garâfe-i kübrâ derler. Nûr berk urur azîm mezâristândır. Ve cümle üç yüz altmış musanna‘ ve münakkaş müte‘addid hücrelerdir kim her biri bir vezîrin ve bir mülûk pâdişâhlarının âsârıdır. Eğer her birinin evsâfın beyân etsek tatvîl-i kelâm olur.

Ammâ iç ağaları içinde bir vâsi‘ meydân vardır. Cümle iç ağaları anda cirid ve at ve mızrak ve kılıc ve tîrkeş ve tüfeng ve kalkan ve matrakbâzlık ta‘lîm ederler. Bu meydânın cânib-i erba‘ası ikişer üçer tabaka iç ağaları odalarıdır. Cümle revzenleri havlıya nâzırdır. Altları paşanın kendüye mahsûs olan hâs tavlası ıstablıdır kim küheyl kısraklar iç ağaları içinde durur. Ve cümle yigirmi nefer merâtib sâhibleri iç ağaları bu mahalde olur. Hazînedâr ve mühürdâr dahi bu mahalde olur.

Bundan içeri paşanın arz odası köhne binâdır, ammâ zer-ender-zer binâ-yı Kayıtbay'dır. Pençereleri İmâm Şâfi‘î'ye nâzırdır. Hazîne odası bu arz odasına muttasıldır.

Ve buna karîb iç ağaları meydânına nâzır Kethudâ İbrâhîm Paşa iki kasr-ı ibret-nümâ inşâ etmişdir kim ta‘bîr olunmaz. Cânib-i erba‘ası serâpâ billûr ve necef ve moran câmlardır kim kasr-ı Havernak'dan nişân virir. Küçük kasra hakîrin târîhi böyle düşmüşdür, târîh:

Evliyâ bu kasra târîhin dedi

Oldu itmâm kasr-ı kemyâb-ı bülend

Sene 1081

Ve kasr-ı **[Y 82a]** Cihân-nümâ'ya Resmî Çelebi böyle târîh demişdir, târîh:

Görünce Resmî Dâ‘î dedi târîh

Mükemmel kasr-ı İbrâhîm Paşa

Sene 1083

Mezkûr Resmî Çelebi iç ağalarından bir necîb [ü] reşîd bahr-i ma‘ârif ve kâtib-i masârıf, kadir-şinâs, zû-fünûn zât-ı şerîf idi.

Ve İbrâhîm Paşazâde Mehemmed Beğ efendimiz kendülere mahsûs ders tilâvet etmek içün bir maksûrecik inşâ etdiklerine hakîr târîh demişdir:

Evliyâ bu kâha dedi târîhin

Oldu itmâm ey beğim kasr-ı bülend

Sene 1081

Ve bu kasrın fevkinde cihân-nümâ kasr-ı Gâzî Paşa'dır kim cemî‘i bilâd-ı Mısır râyegândır.

Ve arz odasından içeri iç ağalarının ta‘âm tenâvül edecek yeri bir azîm kâ‘a imiş. Cânib-i erba‘asında der-i dîvârı serâpâ hurde elvân taşlar kaplıdır. Kapusunun atebe-i âlîsi üzre mermer kitâbeler içre ta‘lîk celî hatt ile müzehheb târîhi böyledir:

Kad benâ hâze'l-mekâne'l-âlî, cenâbü'l-azîm sâhibü'l-izzi ve'l-emsâl, sultân-ı selâtîn-i cihân, Hazret-i Süleymân Hân, an selâtîni âl-i Osmân, fî vilâyeti Mısrı'l-Kâhire ve'l-aktârı'l-Hicâz, Mehemmed Paşa ibn Ahmed Paşa, edâmallâhu iclâlehu ilâ vak‘ı't-târîh: "el-bünyânu hüve hayru'l-mekân", sene 962.

Bundan içeri Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimiz iç bâğçeye nâzır nîm soffalı Rûm tarzı bir münakkaş kâ‘a inşâ etdirdi. İnşâallâh Mısır'da nazîri yokdur. Ve Şeyh Ahmed-i Mâlikî bir vefk edüp aslâ sivrisinek yokdur. Ve miyânında bir havz-ı latîf içre bir şâzrevân-ı gûyân ile inşâ olunup hakkâ ki sarây-ı Mısır'da bir cây-ı menâs oldu.

Andan içeri Bayram Paşa kâ‘ası. Bu dahi tarh-ı acîb kâr-ı kadîm nîm soffalı bir kâ‘adır. Kapusu üzre ta‘lîk hattile târîhi budur:

Hazret-i Bayram Paşa kim odur

Zînet-ârâ-yı sarây-ı milk-i dîn

Az müddet içre ol sâhib-kerem

Yapdı bu kasr-ı latîfi bî-karîn

Fethiyâ itmâmına târîh oku

Udhulûhâ bi-selâmin âminîn

Sene 1037

Ve bu târîhin iç yüzündeki kapu üzre bu târîh:

Dedi bir bendesi bir hoşca târîh

Ta‘âlallâh zehî tâk-ı müferrih

Sene 1037

Ve bu Bayram Paşa odasının altı gâyet serin meydândır, iç ağaları silâh ta‘lîm ederler.

Andan içeri Sultân Kayıtbay kâ‘asıdır. Bir kubbe-i âlîdir kim eflâke ser çekmişdir. Cümle revzenleri İmâm Şâfi‘î cânibine nâzırdır.

Andan içerisi haremdir. Kat-ender-kat hücreler ve çilhâneler ve hammâm ve şâzrevânlar revân olmadadır. **[P 188a]**

Ve bu sarây içre iki fevkânî hammâm vardır. Biri paşaya mahsûs latîf havuzlu hammâmdır, biri iç ağalarına mahsûsdur.

Ve iki berber dükkânları vardır. Yine iç ağaları berberbaşıdır.

Ve iç ağaları meydânının iç yüzünde bir bâğçe vardır, gül [ü] gülistân ile müzeyyendir. Ve dıraht-ı **[Y 82b]** servi ve nâbıka ve limon ve turunc ve kebbât dırahtları ve gûnâ-gûn engûr fidânları kameriyyeler üzre ziynet vermişdir. Ve bu bâğ-ı İrem içre Sultân Kayıtbay'ın bir havz-ı azîmi var. Tûlü yüz elli ayakdır, arzı seksen ayakdır. Deryâ-misâl bir havz-ı azîmdir, ammâ üstü mestûrdur. Cânib-i erba‘ası sütûn-ı seng-i hârâlardır.

Ve İbrâhîm Paşa bu havuz kenârında bir maksûrecik inşâ edüp anda istirâhat edüp nâzenîn iç ağaların havuza koyup üstlerine altunu avuç avuç nisâr ederdi. Bir hây hûy ile zevk [u] safâ edüp dünyâdan kâm alurdu.

Ve bir bâğçe dahi Bayram Paşa odasının altında minâre kaddi bir alçak mezbelistân yer var idi, İbrâhîm Paşa efendimiz anı tathîr edüp bir senede eyle hıyâbân-ı Acem-misâl bir bâğçe yetişdirdi kim gûyâ İremezâtü'l-imâddır. Tûlu kâmil beş yüz adımdır ve arzı iki yüz adımdır.

Bu bâğ-ı gülistân içre bir kameriyyeli bir nişîmen ortasında bir havz-ı azîm edüp bâlâda zikr olunan bâğçenin havz-ı kebîrinden suyun açup ol havuzdan bu havuza bir minâre kaddi yerden su künkler ile pertâb edüp suyun gıjıldısından âdeme dehşet hâsıl **[Q 190a]** olurdu.

Ve fevvâreler minâre kaddi pertâb ederdi. Ve hâlâ bu bâğda hâsıl olan üzüm Mısır içinde olmazdır.

Ve bir bâğçe dahi yeni binâ etdüği kasırdan bir minâre kaddi aşağı bir mezbelistân var idi, göz önünde durmasın deyü Mısır içinde ne kadar yüz bin zebbâl hammârı ve cemmâl var ise ve cümle ırgatlar var ise cem‘ edüp haftada iki kerre yüz bin deve ve hımâr yükü muzahrafâtı çıkarup önüne bir sedd-i azîm binâ edüp bir sahrâ etdi.

Ba‘dehu Mısır içre yedi bin altı yüz bâğçenin bâğbânlarına tenbîh edüp birer ağaç getürüp üç günde bir hıyâbân-ı koyah etdi kim gûyâ hıyâbân-ı Isfahân-ı nısf-ı cihândır.

Ve yine yukaru havuzlardan sular uçurup Mısır sarâyının cânib-i erba‘asın bâğ-ı İrem edüp Bayram Paşa odası altından kal‘a dîvârın delüp yüz elli kademe taş nerdübân ile bâğçelere enüp Ramazân-ı şerîfde iftârı ol hıyâbânlarda ederdik. Andan bir yol açup Kavak meydânına nâzır bâğçenin bir köşesinde tahtânî bir maksûre inşâ edüp cümle cündîleri bu mahalden seyir edüp kurşum ile hırre

urana ok ile kabak urana ihsânlar ederdi.

Ve Kavak meydânı yedi yüz adım tûlü bir meydândır. Cümle rimâl döşelidir. Ortasında bir gemi direği dikilmişdir, kaddi semâya çekilmişdir. Tâ zirve-i âlîsinde bir altun yaldızlı top vardır. Cümle cündîler ol topa tîr bârân ederler, bir temâşâgâhdır.

Ve bu meydâna nâzır Maksûd Paşa'nın bir kasrı vardır. Hâlâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimiz **[Y 83a]** ol mahalle birkaç münakkaş hücreler ve bir hammâm-ı latîf binâ edüp Âsitâne tarafından âyende vü revendegâna mihmânhâne edüp zer-ender-zer ile döşeyüp bir müsâfirhâne oldu. Ve buna muttasıl,

Evsâf-ı Dîvânhâne-i Sultân Gavrî

Fevkânî bir dîvânhâne-i âlîdir kim içine on bin âdem alur. Sultân Gavrî Acem ile ülfet etdükde Şâh-ı bed-hâh Gavrî'ye bir azîm elçi gönderdiğin Gavrî istimâ‘ edüp dârât [u] azamet göstermek içün Mısır'ın cümle üstâdların cem‘ edüp üç gün üç gecede bu dîvânhâneyi itmâm etmişler. Ammâ hakkâ ki makdûr-ı beşer olmayup devleti itmâma ermesine bir alâmet etmiş. Cemî‘i der-i dîvârları gûnâ-gûn ruhâm taşlar kaplıdır. Ve tavanları serâpâ nakş-ı bûkalemûn müzehhebdir. Serâpâ beyâz mermer hemvâre döşelidir. Tûlü yüz seksen beş ayakdır ve arzı elli beş ayakdır.

Ve cânib-i erba‘ası otuz üç tuc pençeredir. Ve yigirmi altı billûr câmdır. Ve otuz beş aded gemi direkleri kirişdir. Ve bu kirişlerin üstü levha tavandır, kârgîr kubbe değildir. Ve eyle zer-ender-zer münakkaş tavandır kim âdemin gözü hîrelenir.

Ve üç kapusu var; biri paşa içerisine, biri aşağı havlıya yigirmi kademe taş nerdübân ile enilir. Ve biri mezkûr olan müsâfirhâneye gider, andan dahi aşağa taş nerdübân ile enilir.

Ve bir cânibi Sarây meydânına nâzır etrâfı dehlîzdir. Cümle aklâm halîfeleri dîvân günleri anda otururlar.

Ve bu dîvânhâne küşâd olmağıçün dörd yerde bacalar vardır. Ol bacaların yerinde makara ile bir kalın ip durur. Mîrîye medyûn olan ümenâ ve mültezimîni cellâdlar kollarından ol âdemi berdâr edüp ol kadar tâziyâne çekerler kim tazıya döndürürler. *Allâhümme âfinâ* mahûf siyâsetgâhdır.

Ve bu dîvânhânenin nısfından ziyâde ibrîşim hâlîçelerle döşelidir ve hâlîçeler üzre telâtîn derileri döşelidir. Altun guruş bu deriler üzre dîvân günleri dağlar gibi yığılup sarrâf Yahûdîler add ederler.

Ve bu döşemelerin nihâyetinde Sultân Selîm makâmının sol tarafında Mısır vezîri cülûs edecek soffası üstünde iki âdem kaddi bâlâda fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd-ı Râbi‘in bir levha üzre müzehheb celî hat ile tuğra-yı garrâsı vardır kim mübârek dest hatlarıdır.

Ve tokuz kat incîr ağacı kökünden kalkanları bir hışt ile bir yerden bir darb ile deldiği kalkanlar andadır. Ve paşanın başı ucunda kalın hat ile bu âyet-i şerîfe tahrîr olunmuşdur. Âye[t]: [91] [92] terkîm olunmuşdur.

Ammâ bu dîvânhâne-i Gavrî'nin yemîn [ü] yesâr dîvârlarındaki ruhâmlar üzre tahtânî ve fevkânî gûnâ-gûn hatlar vardır. Ammâ bu dîvânhânede paşanın soffası sağında **[Y 83b]** ve solundaki köşelerde çâr-gûşe çâr-gûşe ruhâmlar içre üstâd-ı mermer-bür ilm-i cifrin Sultân Gavrî'den pinhân içün bir gûne Kûfî hat-misâl ile Sultân Selîm'in bu dîvânhâneye geleceğin bir rumûz ile tahrîr-i ruhâm etmişdir kim gûyâ sihr-i mübîndir. Niçe yüz erbâb-ı ma‘ârife ol hatları gösterdim, bir merd-i ferd-i âferîde kırâ’at etmeğe kâdir olmadılar. Zîrâ ol hat gâyet rumûz ile kırâ’at olunur. Evvelâ paşanın sol tarafdaki çâr-gûşe ruhâm hatda;

İzz li-mevlânâ es-sultân

yazılmışdır. Ve sağ taraf köşedeki ruhâmda:

Selîm Şâh hallede mülkehu

deyü yazılmışdır kim acâyibdir.

Andan taşra iskemle odasıdır. Dîvân günleri paşa bunda sâkin olup şakîlerin şikâyetin dinler iken revzeni Sarây meydânına nâzırdır. İki revzeni dahi Gavrî dîvânhânesine nâzırdır.

Der-medh-i dîvânhâne-i Sultân Kayıtbay

Bu odadan taşra dîvânhâne-i kadîm Sultân Kayıtbay'ındır. Sâfî ruhâm döşelidir kim beş aded mermer münakkaş sütûn üzre zer-ender-zer münakkaş tavandır. Sarây meydânından bu dîvânhâneye yigirmi beş kademe taş nerdübân ile çıkılır.

Ve bu dîvânhânede Selîm Hân çok dîvân etmişdir. Makâmında hâlâ ruhâmlı rûy-ı dîvâra yeşil levha kaplıdır. Yine rûy-ı dîvârda gâyet kalın hat ile âye[t]: [93] yazılmışdır.

Ve bu hattın mukâbelesindeki dîvârda âye[t]: [94] mastûrdur.

Ammâ bu dîvânhâne-i Gavrî'den küçükdür. Tûlü otuz adımdır ve arzı on beş adımdır. Ve üç pençeresi ve bir kapusu üzre târîhi:

Temme Şa‘bânu'l-mübârek sene sittîn semânimi'e [860]

tahrîr olunmuşdur.

Elhâsıl pâdişâhâne bir sarây-ı âlîdir kim midhatinde lisân kâsırdır.

Ve Kayıtbay dîvânhânesinin altı kilârdır, mâl-â-mâl zehâ’irdir. Cümle ağavâta ta‘yînât andan verilir. Bu kilâr kapusu Kayıtbay asrında dîvânhânesi kapusu imiş. Hâlâ yine ol dîvânhâneye dahi (---) kademe taş nerdübân ile çıkar, lâkin muzlim yoldur. Ammâ kadîm kapudur, hâlâ Kilâr kapusu derler. Bu kapunun yemîn [ü] yesârında tahrîr olunan târîhlerdir:

Bismillâhirrahmânirrahîm emere bi-inşâi hâze'l-mekâni'l-mübârek li'l-‘abd fazlun minallâhi ta‘âlâ ve azze atâyâ bi-devâm mevlânâ es-sultânü'l-melikü'l-İslâm ve'l-müslimîn kâtilü'l-kefereti

ve'l-müşrikîn, ale'l-adli fi'l-âlemîn, es-Sultân el-Melikü'l-Eşref Ebünnasr Kayıtbay hallede mülkehu bi-târîhi şehri'l-Muharrem sene seb‘ ve seb‘în ve semânimi'e [M. 877]

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapunun sol tarafında yeşil parmaklık içinde Selîm Hân makâmı vardır kim ibtidâ Selîm Hân matbah kapusundan içeri girüp bu mahalde otururken iç kal‘adan Selîm Hân'a üç aded top gülleleri ururlar. Hâlâ **[Y 84a]** yerleri zâhirdir kim ol nişân yanlarında üç aded müdevver dâ’ire içinde,

Li-mevlânâ es-Sultân el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay azze nasruhu

tahrîr olunmuşdur.

Ba‘dehu Selîm Hân darabât-ı topdan havf edüp Sarây meydânının büyük kapusu dibindeki şâtırlar konağı kemerleri altında oturup darabât-ı topdan halâs olup iki rek‘at salât-ı şükrâne kılar.

Ba‘dehu ol ân ol mahalde dîvân feth eder. Hâlâ cemî‘i vüzerâ-yı Mısır bayram namâzına gitmezden mukaddem **[Q 190b]** bu mahalde dîvân etmek kânûn-ı Selîm Hân'dır. Ve her Mısır vezîri ibtidâ alay ile bu sarâya girüp atından endikden sonra ibtidâ Selîm Hân'ın nerdübân ayağında top güllesi yediği makâmda oturup du‘â ede.

Andan bayram dîvânları olan mahalde du‘â edüp ba‘dehu bismillâh ile yigirmi beş kademe nerdübândan Kayıtbay dîvânhânesinde du‘â edüp dîvân etdikde ibtidâ Haremeyn gılâlları ve surreleri defterlerin görüp dîvân ede. Zîrâ Hâdimü'l-Haremeyn'dir, *ve's-selâm.* **[P 188b]**

Ve Gavrî dîvânhânesinin altı yetmiş yedi aklâmların müfredât ve külliyâtı defterleri anda hazînelerde mahfûzdur. Ve rûznâmçe defteri dahi cümle andadır. Ve defterdârın mâhiyye verecek kîseleri cümle anda durur. Hîn-i azilde paşa sarâydan geçüp aşağı endikde bu hazîneyi beklemeğe yeniçeri ocağının alay çavuşu her gün her gece bu hazîne önün döşeyüp beş altı yüz yiğit ile sabâha dek sâzdır sözdür eğlenüp nevbet beklerler. Ve paşanın ve ağavâtın cümle odaların muhâfaza ederler. Anıniçün Mısır yeniçerisine mustahfizân derler.

Ve bu Sarây meydânının cânib-i erba‘asında beş kapudur. Biri Matbah kapusu. Biri Büyük Dîvân kapusu, iki kat metîn demir kapulardır. Selîm Hân'a miftâhları teslîm eden Elvâhoğulları kapucular bunda beklerler. Biri dahi şehir havâle kapusu. Biri dahi Arıkhâne zindânı mukâbelesinde zencîrli Karanlık kapu, kethudâ kapusudur. Biri dahi anın kurbunda Kara Meydân'a ener bir demir kapudur.

Andan biri dahi Kara Meydân'a enecek Karanlık kapu yokuş aşağı kesme kaya yoldur. Andan bir kapu dahi Tılısm kapusu derler, Deli Hüseyin Paşa, "Defîne vardır" deyüp birkaç top güllesi urmuş, alâmet etmiş, ammâ zarar isâbet etmeyüp ferâgat etmiş.

Andan bir demir kapu dahi vardır. Andan yüz adım yine yokuş aşağı yüz adım gidüp Sarrâchâne kapusudur kim paşanın cümle iç ağaları sarrâcları ve yedekçileri bu kapudan içeri seksen aded kârgîr

odalarda sâkin olup orta yeri bir meydân-ı vâsi‘dir.

Bu sarrâchâneden aşağı yüz adım giderken mâbeyn Âhûr kapusu, dibinde bir Hindî odasında bir serâmed hûrmâ ağacı vardır, andan elli adım **[Y 84b]** aşağı Büyük Âhûr kapusu, paşanın ve iç ağaların cümle atları bu âhûrdadır.

Andan yüz adım aşağı gidüp bir bölme hisâr dahi budur. İmrahora müte‘allık karakullukçular ve yetmiş oda sarrâclar cümle bu bölme hisârda dahi olurlar.

Bu kal‘adan taşra Kara Meydân kal‘asıdır kim yalın kat dîvârdır, mukaddemâ yazılmışdır. Ammâ yeniçeri iç kal‘asıyla bu paşa sarâyı kal‘ası ve Kara Meydân kal‘ası ile dâ’ren mâ-dâr sekiz bin beş yüz adımdır.

Ve cânib-i erba‘ası gayyâ-misâl olmagile aslâ handakı yokdur. Ancak Matbah kapusu cânibinde kal‘aya taş kesmeğile yedi yüz adım yerinde kesme kaya handakı vardır.

Ve bu iç kal‘a ve paşa sarâyı cümle üstü açık yetmiş kulledir. Ammâ aşağı Kara Meydân kal‘asında kulleler yokdur, ancak dörd kapusu vardır. Rûmeli meydânına mekşûf bir azîm demir kapudur, her bâr zencîr gerilidir, bu kapu yıldız cânibine nâzırdır, yanında bir küçük uğrun kapu vardır, atlı gücile geçer. Ve bir kapusu dahi İmrahorun sarâyı dibinde Âhûr kapusudur, garba nâzır demir kapudur.

Ve bir demir kapu dahi deliler konağı dibinde Zâviye kapusudur, kıbleye nâzırdır. Bu kapudan yigirmi adım bir kapu dahi Karâfe kapusudur, şarka mekşûf bir demirli kapudur.

Bu mahalde iç kal‘a ve paşa sarâyı kal‘ası ve Kara Meydân kal‘ası cümle tamâm oldu. Ammâ tahrîr etdiğimiz hisâb cümle kal‘a on sekiz kat bölme hisârdır. Ve bâlâda tahrîr olunduğu üzre sagîr ü kebîr yetmiş demir kapudur. Her gece mesdûd olup kuş uçmaz. Yeniçeri iç kal‘ası kapularının miftâhları yeniçeri ağasında durur. Azebler kapularının miftâhları azebler ağasında durur. Paşa sarâyı kal‘asının cümle miftâhları bevvâblarda ve paşa kethudâsında durur. Ve Mısır'ın cümle iç kal‘ası beyân olundu, ammâ,

Bu yalçın kûh-ı bâlâ üzre olan kal‘adaki ibâdullâhların ve cümle devâbbâtların suların beyân eder

Evsâf-ı sâkıyehâ-yı Bi’r-i Yûsuf ve gayrı çâhları beyân eder

İbtidâ Salâhaddîn Yûsuf bu iç kal‘ayı binâ etdikde bunda sâkin olanlara su lâzımdır, deyü cemî‘i mühendisleri ve cümle kûhkenleri cem‘ edüp bu cebel-i müntehâ üzre bir su peydâ etmek gerek, deyü meşveret edüp re’y-i tedbîri anda karâr etdirirler kim;

"Bu kal‘aya su kuyudan gayra ilâc olmaz. Ve iki yüz kulacda su çıkar" deyü haber verirler. Yûsuf Salâhaddîn ibrâm idüp,

"Bir vechile elbette bu kal‘aya su çıkarmak gereksiz. Yohsa cümleniz seyf-i miczemden geçiririm" dedikde cümle üstâd cem‘ olup bir kuyu kazmışlardır kim bu rû-yı arzda aslâ misli yokdur. İbtidâ çâr-gûşe bir kuyu kazarlar, yedi yılda tamâm olur. Kâmil yüz elli zirâ‘-ı Mekkî'dir. Buna ne ip dayanır ve ne âdem çekmeğe tahammül eder. **[Y 85a]** Âhir cümle kûhkenler üşüp bu kuyunun

cânib-i erba‘asından yokuş aşağı kaza kaza meselâ kuyu ortada kubur gibi kalup cânib-i erba‘ası yoldur ve yolun her tarafından pençereler açup bu yola kuyudan aydınlık gelür. Meselâ İslâmbol'da Ayasofya câmi‘inin tabakalarına çıkacak yol gibi yoldur. Atlı yayan refâhiyyet üzre çıkarlar ve enerler, tâ çâh-ı gayyâya enince üç bin adımdır. Ammâ aşağısı gâyet muzlim mahûf yerdir, vehhâm âdemin kârı ol mahalle varmak değildir.

Andan üstâd-ı kâmil bu kuyuyu üç tabaka etmiş. Tabaka-i sifli altmış kulaç edüp kuyunun bir cânibin mağârâlar kesüp anda çarhlar binâ edüp iki çift öküz tâ ka‘rdan suyu dollâblar ile çeküp bu mahalde kayadan oyma bir havz-ı azîme dolar. Andan yukaru orta tabakada dahi ke'l-evvel kuyunun bir cânibin gârlar edüp gûnâ-gûn dollâblar ile yine dörd çift sığırlar aşağıki havuzdan suyu çeküp ikinci tabakadaki havuza döker. Andan yukarı yine dörd çift sığırlar dollâblar ile seksen kulac kalın halfa ipidir, ikinci tabakadan suyu sığırlarla çeküp üçüncü tabakadaki havuza dökdürüp şehre tevzî‘ olup yeniçeri ocağına ve Tavâşî Süleymân Paşa hammâmına ve çeşmelere ve ba‘zı evlere gider.

İbret-nümâ vâcibü's-seyr bir kuyudur. Hazret-i Yûsuf kuyusu derler, ammâ galatdır. Sultân Salâhaddîn Yûsuf'undur, Hazret-i Yûsuf'un değildir.

Temâşâsına varan âdemler fânûslar ve yel mûmları çerâgân edüp temâşâ ederler. Tâ nihâyetine bir sâ‘atde enilir. Anda yüz mikdârı sığırlar vardır. Her tabakasında başka mağârâ âhûrları vardır. Ammâ tâ nihâyetinde olan sığırları küçükden aşağı karanlıkda büyüdürler. Gayrı sığır tahammül edemeyüp ölür. Zîrâ cemî‘i zamânda kesb-i havâ edemez, vücûdu muzlim yerde eprimişdir. Ammâ yukaru tabakadaki sığırlar yine sehel kesb-i havâ ederler.

Ve sâkıyeci fellâhlar cümle ehl [ü] evlâdları ile bu kuyunun üç tabakasında sâkin olur. Ulûfeleri sâkıye emînindendir. Tâ aşağı sâkıyecilerin ulûfeleri bâlâdaki sâkıyecilerden ziyâdedir.

Ve anların sığırları çokdur. Şeb [u] rûz bu dollâblar deverân etmededir.

Ammâ tâ aşağıdan âdem yukaru kuyu ağzına nazar etdikde bir ibret-nümâ çarh-ı felek gibi dollâblar bir inildi ve bir girîv ü feryâd ve bir hây hûy kim âdemi hayret alur.

Hulâsa-i kelâm bu dünyâda seyâhat edüp bu Bi’r-i Yûsuf'u görmeyen cihânda san‘at ne idüğin ve benî âdem ne eşref-i mahlûk idüğin ve mu‘cize mertebesinde ne işe kâdir idiğin bilmez. Ammâ ârif-i billâh olan görünce *himmetü'r-ricâl takla‘u'l-cibâl* deyüp bu âsâr kerâmet mertebesidir, hakîkat makdûr-ı beşer değildir, der.

Ammâ suyu sehel şorcadır. **[Y 85b]** Lâkin zarûretde a‘lâ içilir. Ve Gavrî muhâsarasında cümle iç kal‘a halkı bundan nûş ederlermiş. Ve hâlâ ba‘zı âdemler hep Yûsuf kuyusundan içerler, ammâ ihtiyâç değildir. Ortahisâr dibinde bir sebîl var, on iki bin râviye su alır. Ve Ağa kapusu içinde bir sebîl var, yigirmi bin râviye su alır. Ve Şeyh Sârî'de kezâlik.

Ve yine iç kal‘ada çârsû içinde Öküz Mehemmed Paşa'nın bir sarnıcı var, yigirmi bin deve yükü su alır, **[Q 191a]** azîm evkâfdır. Her sene bu suları Nîl'den develer ile getirüp sarnıclar leb-ber-leb olur. Ve hammâm ile orta kal‘a mâbeyninde yüz amûd üzre **[P 189a]** bir sarnıc var kim deryâ-misâl bir sarnıcdır. Hîn-i muhâsarada Yûsuf kuyusundan ve Nîl'den niçe kerre yüz bin deve yükü su getürürler.

Eski Mısır'da Sultân Gavrî'nin su kemerlerin ve adedin beyân eder

Ammâ merhûm [u] mağfûrun-leh Sultân Gavrî Yûsuf Salâhaddîn kuyusuyla iktifâ eylemeyüp sene 900 târîhinde cümle iç kal'a halkına ve aşağı Mısır şehri halkına su ziyâfeti etmeğe himmet edüp mâlından hasbeten lillâh bin Mısrî kîse ifrâz eyleyüp Eski Mısır'da Ravza cezîresi önünde kal'a-misâl bir sâkıye binâ edüp kaddi kâmil seksen zirâ'dır, zemînden zirvesine dolaşarak at ile çıkılır.

Ve beş yerden dollâblar ile sığırlar Nîl'den su çeküp havuzlara, andan su kemerleri ile tâ iç kal'a sâkıyelerine gelince bir sâ'atlik yerde üç yüz on üç göz kâ[r]gîr kemer binâlardır kim eflâke ser çekmişdir. Ba'zı yeri uçurum yere gelmek ile seksen kulac, ba'zı yeri elli kulac kemerlerdir. Ve alçak olan yerlerde yüz mikdâr kemer gözleri mesdûddur.

Paşa Sarâyı kal'asındaki sâkıye dollâbları adedin bildirir

Bu kemerler üzre Nîl suyu iç kal'a dibine gelüp azîm kuyulara dolar. Andan bir kat sâkıyeler ile çeküp Paşa sarâyı dibindeki kuyulara döker. Paşa sarâyı içinde bir kat sâkıyeler dahi vardır, anlar dahi çeküp matbaha ve çeşmelere ve iç ağaları içinde bâğçeye ve havuzlara ve çârsû çeşmelerine ve iç kal'a çeşmelerine bu paşa sâkıyelerinden gider.

Ve bu Paşa sarâyına dahi üç tabaka sâkıye ile Nîl suyu çıkar. Sarây kal'asında sâkıye-i Nîl iki yerdedir. Biri İbrâhîm Paşa köşkü altında bir sâkıyedir, biri dahi şehir havâlesi konağı mukâbelesindedir. Ammâ bu dörd göz sâkıyedir, sekiz sığır çeker. Ammâ orta tabaka sâkıyelerin çekdiği azebler âsitânesine ve âhûrlara ve ba'zı çeşmelere gider. Alçak sâkıyeler acı ile mahlûtdur, ba'zı yerlere gider.

Ve Kara meydânında paşa delileri konağı ardındaki ve İmrahor mahallesindeki ve Ömer ibnü'l-Fârız hazretlerindeki bir sâkıyedir, ammâ cümleden derindir ve bu dahi mîrîdendir.

Ve Yûsuf kuyusu **[Y 86a]** dahi ve beşer göz sâkıye-i kebîrlerin cümlesi ve orta tabaka ve Azebler mahallesinde bir kuyu sâkıye ve azebler ağası sarâyında bir göz sâkıye tâ (---) sarâydan berü Sultân Hasan câmi'i temelinden berü gelür. Ve Eski Mısır'daki ve'l-hâsıl cümle sâkıye dollâblarının adedi otuz altı dollâblardır. Ve cümle on bir mahallededir. Ammâ Eski Mısır'daki ve paşa kal'asındaki azîm dollâblardır. Bu hayrâtlar cümle Sultân Gavrî'nindir. Senevî iki yüz kîse masrûfu vardır ve iki yüz elli sığırı vardır ve iki yüz huddâmı var. Yeniçeri ocağından sâkıye emîni bir çorbacı me'mûrdur. Ve hayrât-ı azîmdir kim Mısır içinde sudan azîz hayrât yokdur. Zîrâ Mısır şehrinden Nîl bir sâ'atlık yer uzakdır.

Ammâ bu Gavrî kemerleri ve suyunun aşağı Mısır şehrine nef'i yokdur, cümle iç kal'aya gider. Ammâ aşağı Mısır'ın ol kemer sularına ihtiyâcları yokdur. Zîrâ aşağı Mısır alçak yer olmak ile her hânede ve sarây-ı âlîlerde ve esvâklarda kuyular çokdur.

Aşağı Mısır şehrinin cümle kuyuların beyân eder

Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi' sene 1037 târîhinde Bayram Paşa Mısır vâlîsi iken Bayram Paşa'ya ve Circeli Alî Beğ'e ve Emîrü'l-hac Rıdvân Beğ'e hatt-ı şerîf gönderüp Mısır'ı tahrîr edesiz, deyü

fermân buyurmuşlar. Anlar dahi Mısır'ın cemî‘i imârâtın Gazâlî defteri ve Kemâl Paşazâde tahrîri üzre fürâden fürâden cemî‘i hân ve câmi‘ ve imâret ve mescid ve medrese ve'l-hâsıl cemî‘i imârâtı tahrîr edüp arz eylediklerinden sudan acz gösterüp âye[t]: [95] deyüp Mısır içinde ve Bulak'da ve Eski Mısır'da iki kerre yüz bin ve yetmiş dörd bin kuyu tahrîr edüp "Cümlesi acıdır ve cümle hammâmlarımız dahi acıdır, illâ aşağı şehirde Kaysûnî hammâmı kuyusu ve yedi kuyu dahi âb-ı hayâtdır", deyü arz etmişler.

Hakîkatü'l-hâl Nîl-i mübârek gibi bir lezîz su kenârında şehr-i Mısır vâki‘ olup cümle kuyuları şûr ola, acîb ü garîb hikmetdir. Âye[t]: [96] Âb [u] havâ cihetinden yukaru iç kal‘anın havâsı âdeme hayât verir, zîrâ yaylakdır ve gâyet şedîd rûzgârlar eser ve suları hamâsînde gâyet sovuk olur. Hattâ ba‘zı hasta ifâkat bulsun içün tebdîl-i mekân etdirüp yukaru kal‘aya götürürler, bi-emrillâh birkaç günde sıhhat bulup halâs olur. Havâsının letâfetinden evlâdlarının gözleri mükehhal merâlî ve gazâlî gözlü olur. Ammâ aşağı Mısırlı gözleri cimloz ve koncoloz gözlü olur. Aceb hikmetullâhdır.

el-Faslu's-sâlis ve'l-ışrîn
Aşağı Mısır kal‘asının dâ’iren mâ-dâr cirmin ve cemî‘i ebvâbların ve cümle burc [u] bârûların beyân eder

Evvelâ bu hakîr iki gulâmımla **[Y 86b]** pâk müsellah olup pâylerimize çizmelerimiz geyüp vakt-i seherde iç kal‘anın Bâb-ı Vezîr'den taşra çıkup cânib-i şarka yokuş aşağı beş yüz adım gidüp,

Bâb-ı Nizâmiyye: Cânib-i şarka mekşûf bir tahta kapudur. Andan şimâle yine beş yüz adım gidüp,

Bâb-ı Çukur Garâfe: İki kat tahta kapulardır ve cânib-i cenûba nâzırdır. Andan kal‘anın dîvârı kenârınca kömler icre kâmil bin adım gidüp,

Bâb-ı Derbü'l-Ahmer-i bûr şûr sûr(?): Şarka nâzır iki kat tahta kapulardır. Bu mahalde kal‘a dîvârı kömler içre gâ’ib olmuş, ammâ Dâvûd Paşa içerden bir kat dahi tula binâ kal‘a dîvârı çekmişler. Bu mahalleri ubûr edüp beş yüz adım gidüp,

Bâb-ı Hûhü'l-mağrib: Mu‘izzüddîn asrında Mağribîlerin garâfesi imiş. Kıbleye nâzır bir küçük tahta kapudur. Ve hâlâ dîvârları yeni binâ olunmuş. Bunda olan mezâristân cümle eski kal‘a dîvârı içindedir. Ve bu kapudan taşra eski kal‘a dîvârı dibinden gidüp kâmil bin adımda,

Kulle-i Köm: Bu kulle Mısır kal‘asının şarka nâzır bir köşesidir. Andan yıldız cânibine yine kal‘a dîvârı köşesinden kâmil bin adım dahi gidüp,

Bâb-ı Nâsır: İki kat demir kapudur, kaddi yigirmi arşın bâlâ metîn demir kapulardır. Ve atebe-i âlîsinde hatt-ı Ca‘ferî ile Salâhaddîn'in târîhi vardır. Cümle huccâc ve vüzerâ alayı bu kapudan girüp çıkar. Cânib-i şarka nâzır bir şâhrâh kapudur. Andan yine kal‘a dîvârı dibinden yıldız rûzgârı cânibine beş yüz adım gidüp,

Bâb-ı Fütûh: Cânib-i şarka mekşûf iki kat demir kapulardır ve yigirmi arşın bâlâ vâsi‘ kapudur. Bu kapudan taşra bir varoş-ı azîm olmağile kesret-i nâs olup izdihâm-ı benî âdem kapudur. Ve andan yine cânib-i garba kal‘a dîvârı dibinden bin adım gidüp,

Bâbü'l-Bahir: Bu dahi iki kat garba nâzır demir kapulardır ve kaddi on arşın bâlâdır. Bu mahalde kal‘a dîvârı evler ve bâğ u bâğçeler içre gâ’ib olup şehri hakîr şehir kenârınca adımladım. Ammâ yine şehrin etrâfında mahalle kapuları vardır, üstlerinde kal‘a bedenleri ve mazgal delikleri ve bevvâbları vardır. Miftâhları mahalle imâmlarında durur. Ve Bâb-ı Bahir'den bâğçeler kenârınca bin adım gidüp,

Bâb-ı Lûk: Garba nâzır bir ağaç kapudur. Önünde haşerât-ı fâhişe hâneleri ve kahve ve bozahâneleri vardır. Bâb-ı Lûk'dan taşra cenûba iki yüz adım gidüp,

Bâb-ı İbâde: Garba nâzır bir tahta kapudur. Dibinde câmi‘-i Veled İbâde kırk sütûn üzre tahtânî ve bir minâreli ve cisr-i Leymûn-ı kebîr ve kurbunda Nîl halîci kenârında bir teferrücgâh câmi‘dir.

Bâbü'l-Bahir: Bu dahi iki kat garba nâzır demir kapulardır ve kaddi on arşın bâlâdır. Bu kal'a dîvârı **[Q 191b]** hareminde bir azîm nâbıka ağacı vardır kim misli Mısır'da yokdur.

Andan yine cenûba halîc kenârınca iki yüz adım gidüp Acem bâğçesin ubûr edüp,

Bâb-ı Kantaratü'd-Dikke'ye **[Y 87a]** varınca yedi yüz adımdır. Bu kantara dibinde câmi‘-i Şeyh Hasan Şâzilî hazretleri anda medfûndur. Ve bu kantara altından Özbekiyye halîcinin suyu geçer. **[P 189b]** Andan cenûba bin iki yüz adım gidüp,

Bâb-ı Sâkiniyye ve câmi‘-i Sâkiniyye bu mahalde bir müferrih câmi‘dir. Andan bâğ u bâğçeler içre tula yapdıkları mahalli ubûr edüp cenûb cânibine bin adım gidüp,

Bâb-ı Tabbâgîn: Garba nâzır bir ağaç kapudur. Üstünde kal‘a bedenleri var. Ve kapu önünde bir göz cisri vardır. Andan bostânlar içre cenûba beş yüz adım varup,

Bâb-ı Sakâniyye: Garba nâzır ağaç kapudur. Bu kapudan içeri girüp mahalle içinden ubûr edüp câmi‘-i Cebî'ye Habbe'ye Habbe'ye varınca iki yüz adımdır. Ve Bulak yolunda,

Bâb-ı Isma‘î'ye varınca yedi yüz adım dahi oldu. Sûk-ı Nasriyye bu mahaldedir ve câmi‘-i İmrahor bu mahaldedir. Müferrah fevkânî dilküşâ câmi‘lerdir. Andan kıbleye altı yüz adım gidüp Kantaratü's-Sebû‘ üzre geçüp,

Bâb-ı Cedîd ya‘nî Yeni Kapu: Bir azîm şâhrâh ağaç kapudur. Atebe-i âlîsi üzre bedenleri ve mazgal delikleri var. Andan İmâm Alî kızı Sitti Rukayye önünden ubûr edüp cenûba dörd yüz adım gidüp.

Bâb-ı İzzeddîn: Câmi‘-i Cemâleddîn bu mahaldedir. Cenûba nâzır bir kat ağaç kapudur. Andan kıbleye kömlük üzre ubûr edüp beş yüz adımda,

Bâb-ı Hartu'n-Nasârâ: Garba nâzır ağaç kapudur. Üstünde bedenleri ve mazgal delikleri vardır. Bu kapunun iç yüzünde Mısır'ın cümle meyhâneleri ve nisvân-ı sâhib-isyânları ve sıbyân-ı irfânları cümle bu mahalde mevcûdlardır. Andan yine şehir kenârınca kal‘a dîvârı gibi yalın kat dîvâr dibinden sekiz yüz adım gidüp,

Bâb-ı Sitti Nefîse: Câmi‘ü's-Sultân Hayrü'l-Üm bu mahaldedir. Bu bâb-ı Nefîse kıbleye mekşûf tahta kapudur. Andan Sitti Nefîse'nin mahallâtının taşrasından dolaşup şimâl cânibine iki yüz adım gidüp,

Bâb-ı Garâfe-i Vustâ. Andan içeri kabr-i tavîl önünden güzer edüp cânib-i kıbleye beş yüz adım gidüp,

Bâb-ı Garâfe-i Kübrâ: Bir ulu tahta kapudur kim cânib-i şarka nâzırdır. Ve İmâm Şâfi‘î'ye ve Ömer ibnü'l-Fârız'a bu kapudan gidilir. Andan beş yüz adım Kara Meydân kal‘ası dîvârı dibinden gidüp,

Bâb-ı Fârız: Bu dahi şarka nâzır tahta kapudur. Andan yine cânib-i şarka beş yüz adım gidüp,

Bâb-ı Cemmâlîn: Şarka nâzır bir ağaç kapudur. Paşa sarâyı dibinde Kavak meydânına karîbdir.

Bu mahalde şehr-i Mısır'ın cânib-i erba‘asındaki kapular tamâm oldu. Ammâ biz dahi bî-tâb u bî-mecâl olmadan tamâm olup yine gayret ederek Kavak meydânı kal‘ası dîvârı dibinden yokuş yukaru Matbah kapusu önünden geçüp kal‘a handakı içinden adımlayarak **[Y 87b]** yeniçeri odaları olan iç kal‘ayı dolaşup tâ yine Nizâmiyye kapusuna gelince iki bin adım dahi olup vakt-i gurûb karîb olup Bâb-ı Nizâmiyye'den içeri girüp konağımıza bî-mecâl düşdük.

Bu hisâb üzre Mısır'ın aşağı varoş kal‘ası dîvârı olan yerleri cümle on beş bin beş yüz adımdır. Ve yigirmi bir kal‘a kapusudur. Ve cümle üç yüz kırk kulledir ve yedi bin bedendir. Ammâ kal‘a dîvârsız olan yerlerdeki kapular cümle yetmiş aded tahta kapudur. Ve üzerlerinde bedenleri ve mazgal delikleri vardır.

Ertesi ale's-sabâh yine silâhlanup atlarımız ile Bâb-ı Nâsır'a varup anda piyâde olup "*el-hisâbu illâ bi't-tamâm"* deyüp yine devât kalemi ele alup Bâb-ı Nâsır'dan ve Bâb-ı Fütûh'dan taşra kal‘a hâricinde olan varoşları tâ koyun kanarası mahalline varınca, andan Tâhir Baybars câmi‘ine gelince andan tâ Kantaratü'l-Özbekiyye'ye gelince, andan Kantaratü'l-Leymûn'a gelince bu varoş-ı azîm kâmil on bin adımdır.

Hâsıl-ı kelâm evvelki gün kal‘a dîvârlı yeri ile ve kal‘a dîvârsız varoş kapuları ile ve bu on bin adım kal‘adan hâric varoş ile cümle şehr-i imârât-ı Mısır'ın etrâfı dâ’iren-mâdâr kırk üç bin adımdır. Bir günde ve ertesi vakt-i zuhrda halâs olup cümle on yedi sâ‘atde devr etmiş olduk.

Ammâ bâlâda tahrîr olunan iç kal‘alar ve paşa kal‘ası bölmeleri ma‘an hisâbdadır kim şehr-i Bulak ve şehr-i Mısır-ı atîk ve yaylağ-ı Sultân Kayıtbay ve mahalle-i İmâm Şâfi‘î ve mahalle-i İmâm Ebü'l-Leys ve mahalle-i Ömerü'l-Fârız ve mahalle-i Ebussu‘ûd-ı Cârihî, bu zikr olunan mahallâtlar hisâbdan hâricdir. Zîrâ Mısır'dan birer mesâfe-i ba‘îde mahallâtlardır.

Ve Mısır içre Bâbu'l-hark ve dahi Bâb-ı Şa‘riyye nâm bâb-ı âlîler dahi Emîrü'l-cüyûş Bedrü'l-Cemâlî binâsıdır.

Dâ’iren-mâdâr yekûn-ı etrâf-ı mahrûse-i Mısır kırk üç bin adımdır, *ve's-selâm.*

Ammâ bu varoşun cenûb tarafında ve kıble ve şarkında ve şimâlinde olan kal‘a dîvârı handakın

mezbele dolmuşdur. Salâhaddîn asrında gâyet ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn kal‘a imiş. Ammâ ba‘zı yerlerinde şehrin etrâfında hendek yerine Özbekiyye ve Nâsırıyye tur‘aları gibi halîcler cereyân edüp handak olmuşdur. Bu halîcler kenârında zikri sebkat eden kapulardır. Her gece pâsbânlar ve bevvâblar ve subaşı ve düveydârı ve kavvâsları kol dolaşup cümle kapuları sed ederler. Zîrâ Mısır içinde olan fellâhîn ve kavvâsîn ve mansar aşkıyâsı hırsızları gibi şakî harâmzâde bir diyârda yokdur.

Mısır'ın aşağı şehir içindeki cümle derb kapuların beyân eder

Bu mansarların derdinden şehr-i Mısır içinde köşeden köşeye birer ikişer kat kapulardır. Ve derbden derbe ve atfeden atfeye a‘yân-ı Mısır şâhnişînler edüp revzenleri tarîk-ı âma nâzırlardır. Hîn-i mahalde pençerelerden aşkıyâlara ok ve kurşum ururlar.

Ve her köşesinde birer kapu mukarrerdir. Cümle kapuların bevvâbları subaşı hükmündedir. Anın defteri mu‘cebince şehr-i Mısır içre cümle mahallât tedribe kapuları yigirmi altı bin kapudur. Ammâ şehr-i Bulak ve şehr-i Eski Mısır kapuları dahi hisâbda dâhildir. Bu cümle kapular her gece ba‘de'l-ışâ sed olup bir âdem kapusundan taşra çıkmağa kâdir değildir.

Ve bu kapuların cümle **[Y 88b]** miftâhları mahalle imâmlarında emânet durup bevvâbları kapuların ardında nobutlarına dayanup nevbet beklerler. Zîrâ ol gece ol mahallede bir şey zâyi‘ olsa bevvâbdan su’âl olunup ikâb olur. Bevvâba bu hizmet tahtında günde birer dîvânî Mısır parası ahâlî-i mahalle ulûfe verirler.

el-Faslu'r-râbi‘ ve'l-ışrîn
Der zikr-i evsâf-ı mahallât ve hânedân sarây-ı âlî ve gayrı büyûtları beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunduğu üzre ol cirimde olan Ümmü Dünyâ Mısır Gazâlî tahrîri üzre yedi yüz kırk mahalle-i müslimîndir. Ve bu mahallâtlar içre cümle hânedân-ı selâtîn ya‘nî selef pâdişâhlarının yetmiş sekiz aded sarây-ı âlîleri var kim her birinin vasfında lisân kâsırdır.

Evvelâ Fîl bürkesi sâhilinde Sultân Kayıtbay sarâyı ve Kal‘atü'l-Kepş'de Sultân Cavlî sarâyı ve aşağısında Mehemmed Beğ sarâyı ve mukâbelesinde Nezîr Ağa sarâyı ve Emîr-i hac Rıdvân Beğ sarâyı ve Emîrü'l-hac Zülfikâr Beğ sarâyı ve Emir-i hacc-ı sâbık Yûsuf Beğ sarâyı ve Şeyh Sâdât sarâyı ve Bıyıklı Mehemmed Beğ sarâyı ve Novalı Mehemmed Beğ ve Abbâs Ağa ve Baltacı Mehemmed Ağa ve Ramazân Ağa ve Müteferrikabaşı Şa‘bân Ağa ve Yeniçeri efendisi Bekir Efendi ve Ken‘ân Beğ ve Taşyatır ve Yenikapulu Mehemmed Beğ ve Şeyh Bekrî ve Hacı Paşa ve Özbek Beğ ve Mes‘ûd Ağa sarâyı ve bunlardan mâ‘adâ yigirmi iki bin büyût-ı müslimîndir.

Ve yigirmi Kıbtî mahallesi ve altı bin büyût-ı keferedir. Cümle tokuz bin harâc Kıbtîdir. Bahreyn emîni tahsîl eder.

Ve yigirmi iki cemâ‘at-i Yahûdî mahallesidir. Cümlesi bir semtedir. Sokakları zıyk, kendileri muzîk Yahûdîlerdir. Tarîklerinden at ve deve geçmek ihtimâli yokdur. Beşer altışar kat hânelerdir. Ve elli adımda bir tedribe kapuları mukarrerdir. Cümle çârsû-yı **[P 190a]** bâzârları mahallelerindedir, gayrı yere ihtiyâc değillerdir. Ve bir oda yeniçeri anda kolluk bekler. Cümle altı bin altmış harâcdır.

Ve dörd mahalle **[Q 192a]** Urûm, ve iki mahalle Ermenî vardır. Cümle üç bin harâcdır. Ve altı yedi bin müsâfirîn yuva(?) kefere harâcı olur. Rûm çingânesi yokdur, ammâ Mısır kavmi cümle Fir‘avn kavmidir.

Ve halîc kenârında bir mahalle Freng kefereleri vardır, ammâ yedi kralın balyozları bu Mısır'da sâkin olmaları sebebiyle üç bin Freng-i bed-reng kefere vardır, biri bir habbe harâc vermezler.

Hâsıl-ı kelâm yetmiş iki milletdirler. Ammâ yüz kırk lisân şehr-i Mısır'da mevcûddur. Yigirmi aded millet-i Nasârâdan mâ‘adâ Mağribî ve Endelüsî ve Burnâvî ve Afnu ve Donkolâvî ve Berberî ve Fûncî ve Kırmanka ve Bağanıskı ve Habeşî ve Bânyânî ve Kakanî ve Sûdânî ve Tilimsânî ve Râbî(?) ve May Bornî ve Fûrî ve Dâcûrî ve Nûbî ve bu makûle elsine-i muhtelife bile **[Y 89a]** Mısır içinde mâl-â-mâldir kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Ammâ bu hakîr inşâallâh Mısır'ın cemî‘i ahvâlât ve ecnâs-ı mahlûkâtı mahalleriyle tahrîr olunur.

{Sitâyiş-i Bâb-ı Züveyle

Hâlâ Yeni Mısır'ı binâ eden Mu‘îzzüddîn'in oğlu Hüseyin el-Kâ’id Billâh halîfe iken sene 481'de mukaddemâ âl-i Abbâsiyândan el-Mustansır Billâh'ın vezîri Emîrü'l-cüyûş Ebünnecm Bedrü'l-Cemâlî Mu‘îzzüddîn'in oğlu Hüseyin Kâ’id Billâh vezîr olup Cevher Kâ’id'in yapdığı Mısır kal‘asının cenûb cânibin münhedim edüp müceddeden bir azîm kal‘a-i üstüvâr zamîme edüp hâlâ Kayıtbay tarafında ol sûr dîvârları kömler altında kalmışdır.

Bâb-ı Züveyle ol asırda mezkûr Emîrü'l-cüyûş binâsıdır kim bu hakîr târîh-i kitâba dek elli bir yıldır seyâhatde eyle bir musanna‘ bâb-ı âlî görmedim. Ammâ bu kapuyu Emîrü'l-cüyûş Bedrü'l-Cemâlî binâ etdikde bir tılısm-ı azîm edüp aslâ kapuya kanatlar etmeyüp dâ’imâ açık dururdu. Ammâ ol kapunun eşiğindeki siyâh taşdan bir âdem Mısır içine harâmîlik ve hûnhârlık ve yağılık içün eğer at ile ve eğer piyâde Mısır'a girmek dilese bi-hükm-i mutalsam harâmî herîfin atı ayakları sürcüp depesi üzre düşüp helâk olurdu. Yâhûd atı irkilüp Züveyle Bâbı'ndan içeri yağı ve bagî ve dağî ve harâmî âdem girmek ihtimâli yok idi. Zîrâ mutalsamdan mâ‘adâ bu mahalde Hazret-i Mûsâ ile Hızır Nebî buluşup hâlâ Kırklar makâmı deyü ziyâretgâhdır.

Ba‘dehu el-Melikü'l-kâmil Nâsıruddîn Muhammed hilâfetine gelince bu Bâb-ı Züveyle'nin mutalsamı amelde idi. Bir gün el-Melikü'l-Kâmil Mısır içinde câmi‘-i Ezher'de zorbalık ile kapanan aşkıyâları kırmak kasdına Bâb-ı Züveyle'den içeri girirken atı irkilüp mahmîz etdikde at depesi üzre yıkılup Melik Kâmil pâymâl-i rimâl oldukda gazab-âlûd olup Bâb-ı Züveyle eşiğinde yüz aded koyun kurbân kanları dökülüp mutalsam bozulup kapunun eşiğinden ol siyâh taşı çıkarup kapuya iki kanatlar koyup sâ’ir kapular gibi açılır kapanır oldu. Hâlâ azîm demir kanatlı kapudur.

Andan üçüncü def‘ada sene 566 Sultân Salâhaddîn Yûsuf yukaru iç kal‘ayı binâ etdi. Ba‘dehu sene 566 Bahâ’eddîn Kara Monliyü'l-Esedî bir tavâşî ulu beğ idi, Şâm pâdişâhlarından korkup dördüncü kerrede Mısır'ın kal‘asın dahi büyük edüp zirâ‘-ı Hâşimî ile 1930 393.000 932(?) zirâ‘dır.}

el-Faslu'l-hâmis ve'l-ışrîn
Mahrûse-i Mısır'da müsetcâbü'd-da‘ve olan câmi‘-i selâtînleri ve gayrı cevâmi‘-i kebîrleri ale'l-umûm beyân eder

Evvelâ şehr-i Mısır içre yüz elli altı aded selâtîn-i selef câmi‘leri var kim Rûm ve Arab u Acem'de ve'l-hâsıl cemî‘i memâlik-i İslâmiyyede bu kadar câmi‘-i mülûk [u] selâtîn binâ olunmamışdır. Ve her biri cennet-âbâd câmi‘lerdir. İnşâallâh ale't-tertîb ziyâret etdiğimiz gibi tahrîr olunur. Ammâ cümleden câmi‘-i kadîm ve ma‘bed-i azîm ve du‘â müstecâb olacak ka‘be-i fukarâ ve mesken-i zu‘afâ Mısır-ı atîkde,

Evsâf-ı câmi‘-i Amr ibnü'l-Âs *radıyallâhu anh* ki fâtih-i Mısır'dır. Bu câmi‘in sebeb-i binâsı oldur kim kaçan Hazret-i Amr Eski Mısır ki şehr-i Fustât'dır anı muhâsara etdikde asker-i İslâm-ı deryâ-misâl ile bu câmi‘ yerine cemî‘i hayemâtları ile meks edüp cânib-i erba‘alarına handak edüp rûz-merre ceng-i azîm edüp cümle şühedâların bu mahalle defn ederlerdi. Hikmet-i Hudâ kal‘a feth olup cümle haymeleri bozup şehre nakl etmek iktizâ edince gördüler kim bir güvercin Amr ibnü'l-Âs'ın haymesinin üstünde âşiyân etmiş. Amr bu kebûteri görüp,

"Ol haymeyi bozman. Ol güvercin bizim konuğumuzdur, ikrâm lâzımdır. Yavruların hâsıl edüp uçursun. Bizim dâyiremize gelen hûş [u] tuyûr ve insân u hayvân emîndirler. Çadırı bozman" buyururlar. Ol kebûter yavru hâsıl edüp pîçeleri âşiyândan pervâz edüp her bâr Amr'ın önüne gelüp konmağa başlayup üns [ü] ülfet etdiler. Amr dahi çadırı bozup bu mahalde iki deyr-i kebîr var idi, biri Kıbtîlerin biri Rûmîlerin idi, ikisin dahi münhedim edüp mukaddemâ handak kazılan yerden temel bırağup bir câmi‘ inşâ edüp yine ol güvercinler ol câmi‘de âşiyân etdikleriyçün bu câmi‘e Kutâs dediler, vech-i tesmiyesi oldur. Kırk bin asker ile bu câmi‘i itmâm edüp dâ’imâ bunda ibâdet ederlerdi. Anıniçün ibâdethâne-i kadîmdir. Menâkıbı çokdur, lâkin biz ihtisâr üzre tahrîr edelim.

Hâlâ çâr-gûşe kal‘a-misâl beden beden bir azîm câmi‘dir. Tûlen ve arzan yüz seksener germe adımdır. Kıble tarafı iki gerü kapu tarafı iki yüz seksen beyâz mermer amûd-ı müntehâlardır. Ve haremin yemîn [ü] yesârında dahi iki yüz kırk beyâz sütûn-ı bâlâlardır.

Ve ibtidâ binâ oldukda cânib-i erba‘asında dîvârları yoğimiş, cümle amûdlar üzre binâ olunmuş. Hâlâ câ-be-câ amûdların başları ba‘zı yerde nümâyândır. Üç yüz amûd dahi anda vardır. Ve mü’ezzin mahfili dahi sekiz sütûn **[Y 89b]** üzredir. Bu hisâb üzre cümle sekiz yüz yigirmi amûd-ı müntehâ üzre kavs-ı kuzah-misâl tâklardır.

Ve kemerler üstü tavan-ı münakkaşdır, kubbeler değildir. Ba‘dehu yine Amr ibnü'l-Âs, câmi‘ metânet üzre olsun, deyü cânib-i erba‘asına tula-binâ kal‘a dîvârı gibi dîvâr etmişdir.

Minberi ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir. Minberi bir musanna‘ hurde münakkaş ağaç minberdir. Mihrâbında Ramazân-ı şerîfin âhir cum‘asında iki rek‘at namâz kılan dünyevî ve uhrevî hayır murâdâtı elbette hâsıl olur.

Ve sahrâ-misâl haremi beyâz küfeke taş döşelidir. Haremin tâ ortasında fevkânî hücreler vardır. Mâ-tekaddem kutbü'l-aktâb Hazret-i Seyyid Alâ’eddîn Tâyirî sâkin imiş. Hâlâ yine içinde sâhib-i sülûk Şeyh Yûsuf Şinnâvî sâkindir.

Hâlâ bu câmi‘in cânib-i erba‘asında niçe yüz muzlim küncler vardır. Her birinde birer ârif-i billâh gençleri sâkindir, haftada bir iftâr ederler. Cümleden Şeyh Alî Fârızî ve Ramazân Halîfe-i

Kayserî keşf [ü] kerâmet sâhibleridir. Şeyh Alî Fârızî'ye ilm-i mûsikî okusalar haz eder, ulu sultânlardır.

Ve her sene Ramazân-ı şerîfin âhir cum‘asında bu câmi‘ içre niçe kerre yüz bin âdem cem‘ olup câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda âdem deryâsı olup ibâdet ederler. Elbette ol gün ervâh-ı evliyâ ve enbiyâ bu câmi‘de hâzırdır, derler.

Ve bu câmi‘ cümle yedi kapudur. Ve dörd minâredir. Câmi‘in her köşesinde birer minâredir, ammâ alçak minâre-i kâr-ı kadîmlerdir.

Ve bu câmi‘in sağ tarafı köşesinde bir kafes içre vüzerâların namâzgâhı vardır. Anda Hazret-i Ömer'in ve Hazret-i Osmân'ın mübârek dest hatları ile ceyrân derisi üzre Kûfî Kelâm-ı İzzetler vardır.

Ve ana karîb Makâm-ı Şühedâda yedi bin Sahâbe-i kirâm medfûn idiği müsbetdir.

Ve bu câmi‘in sol cânibindeki köşede çâr-gûşe bir ziyâretgâh vardır, Makâm-ı Evtâd derler. Anın başka mihrâbı vardır. Mihrâba karîb yerden üç karış bâlâda çâr-gûşe bir beyâz mermer üzre celî hat ile tahrîr olunan târîhdir:

İnnemâ büniye't-temâmü'l-mekânü'l-şerîf sene selâse ve semânîn ammera el-abdü'l-fakîr ilallâhi ta‘âlâ İbrâhîm ibn Ömer el-mücellâ li-tâcı ekâbiri tâcü'l-havzı'ş-şerî‘ati afallâhu anh li-câmi‘i Amr ibnü'l-Âs radıyallâhu anh el-berûk seb‘a bevâbili bî‘a li-vechillâhi gafarallâhu ta‘âlâ ve lehu ve li-vâlideyh ve li-cemî‘i'l-müslimîn sallallâhu aleyhi ve alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve ashâbihi ecma‘în.

tektîb olunmuşdur. **[Q 192b]**

Ve bu câmi‘i Bayram Paşa vâlî-i Mısır iken ta‘mîr ü termîm etdüğine minberin sağ tarafında bir kulac bir levha üzre celî hat ile kırk elli beyt tahrîr olunmuşdur. Mısra‘, târîhi budur:

Seyr ederken iki eksikli dediler târîh

Eserin eyledi ashâb-ı güzînin ihyâ

Sene 1032

Der vasf-ı acâyib-i câmi‘-i Amr ibnü'l-Âs

Ve bu câmi‘ içre **[Y 90a]** bir acîb ü garîb temâşâ vardır. Gerü kıble kapusu önünde iki mermer direk bir yere vâki‘ olmuş. Halk ol zu‘um üzrelerdir kim âsî ve nâ-pâk olan ol amûdların mâbeyninden geçemez. Eğer ma‘sûm ise geçer derler. Ba‘zı cüssedâr âdem yıldırım gibi geçer, ba‘zı za‘îf ü nahîf âdem geçemeyüp hicâb eder.

Hattâ Mısır beğlerinin bir mümtâz şâtırı geçeyim derken kısılup geçemeyince cümle huzzâr-ı meclis hây hûy ile şâtırın kollarından yapışup yine beri çıkınca hicâbından mı ne, hâl-i acîb oldu kimse

bilmedi. Câmi‘den taşra çıkup rûh **[P 190b]** teslîm edüp tarfetü'l-ayn içre gasl edüp ba‘de salâti'l-cum‘a bu kadar kerre yüz bin ibâdullâh cenâzesi namâzına hâzır oldular. Aceb hikmetdir.

Bu câmi‘ sâ’ir cevâmi‘ler gibi müzeyyen değildir. İki yüzden mütecâviz huddâmları vardır. Ve cânib-i erba‘asında yetmiş seksen fukarâ hâneleri vardır. Yohsa cânib-i erba‘ası Eski Mısır'ın harâbistânıdır. Andan ibâdetgâh-ı sânî,

Evsâf-ı câmi‘-i Ezher-i Kâyid

Sene 358 târîhinde âl-i Fâtımiyyûn'dan Sultân Mu‘izzüddîn-i Mağribî binâsıdır. Be-dest-i memlûk Ezher nâm bir kul idi. Mağrib'den niçe bin kîse mâl ile gelüp Mısır halîfesi İhşidiyyûn izniyle bu câmi‘in temeline sa‘d sâ‘atde mübâşeret edüp on binden mütecâviz huddâmları cümle kavm-i Megâribe idi. Câmi‘ tamâma karîb olunca Mu‘izzüddîn Mağrib'den ılgar ile hurûc edüp ale'l-gafle Mısır'a dâhil olup Mısır'da câmi‘-i Ezher'e hizmet eder bahânesinde olan Megâribeler dahi silâha yapışup İhşidiyyûn elinden Mu‘izzüddîn Mısır'ı feth edüp müstakil pâdişâh olup câmi‘-i Ezher'i eyle ma‘mûr eyledi kim cemî‘i dünyâ ulemâsın câmi‘-i Ezher'e cem‘ edüp me’kûlât [u] meşrûbâtların şîr-i hûrmâ ve katr-ı nebât verirdi. İlâ-hâze'l-ân Mısır içinde eyle bir evkâf-ı kavî yokdur.

Ezher Mübâşir nâm abd-i memlûk mübâşir olmağile hâlâ ol ismile müsemmâdır. Ammâ Mu‘izzüddîn mâlıyla binâ olunup ol sebeb ile Mısır'a mâlik oldu. Ammâ Mısır içinde eyle bir cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘ yokdur. Zîrâ Mısır'ın tâ ayne'l-fi‘ilinde vâki‘ olmuşdur kim şeb [u] rûz bir ân secde edecek bir hâlî yer yokdur. Zîrâ leylen ve nehâren içinde on iki bin tâlib-i ilim mevcûddur. Kovan arısı gibi bir sadâdır kim âdemi dehşet alur. Cümle mubâhase-i ilme meşgûllerdir. Bir kerre bu câmi‘de üstâd önünde bismillâh diyen elbette mahrûm kalmamışdır. Gâyet mübârek câmi‘dir.

Ve yan kapudan yan kapuya tûlü yüz yetmiş germe adımdır. Ve Mücellidler kapusundan içeri girüp küçük haremi geçüp büyük harem kapusundan içeri girüp tâ mihrâba varınca arzı **[Y 90b]** yüz elli germe adımdır.

Ve câmi‘ içi cümle yüz yigirmi beyâz mermer amûdlardır. Yigirmisi amelî pâyelerdir kim anlar harem ile câmi‘ mâbeynine vâki‘ olmuşdur, ammâ sütûnları küçükdür. Ve cümle dörd yüz kemerler üzre yeşil ve reng-âmîz tahta tavandır, kubbeler değildir. Ve kaddi üç âdem yüksekliğidir. Sâ’ir câmi‘ler gibi kârgîr binâ-yı âlîler değildir. Ammâ rûhâniyyet var, içine giren çıkmak istemez.

Ve mezâhib-i erba‘a içün dörd mihrâbı var, ammâ mihrâb-ı Hanefî üzre âye[t]: [97] âyeti tahrîr olunmuşdur, *ilâ-âhirih*.

Ve minberi münakkaş ağaç minberdir. Ve minberin sağ cânibinde bir tahta mihrâb üzre silu lâcüverd üzre beyâz isfîdâc celî hat ile âye[t]: [98] âyeti tastîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ içre cümle iki bin dollâbdır. Her birinin kaddi ikişer âdem boyu altışar yedişer kat dollâblardır. Bu hisâb üzre cümle tokuz bin dollâbdır ve mâl-â-mâl kitâbdır. Ve tâlib-i ilimlerin havâyicâtları ve me’kûlât [u] meşrûbâtları durur.

Ve bu câmi‘ içre dâ’imâ iki üç bin a‘mâ hâfız-ı Kur’ân eksik değildir. Ve keşâkeş-i mubâhase-i ilim sadâsından âdem hulû‘ [u] huşû‘ ile ta‘dîl-i erkân edüp edâ-yı salât edemez.

Ve taşra haremi bir beyâz balat döşeli sahrâdır. Tûlen ve arzen yüz elli adımdır. Ammâ cânib-i erba‘asında yan soffaları vardır, anlar ile yüz yetmiş germe adımdır.

Ve haremi(n) beyâz mermer ve gayrı musaykal ve mücellâ sengler ile döşelidir. Bârân-ı rahmetden nâzil olan emtâr bu haremin altında sarnıclara gider. Ve câmi‘in evkâfı tarafından bu sarnıca kırk bin deve yükü Nîl suyu doldururlar. Mâh-ı Temmûz'da cümle talebelere tevzî‘ ederler. Harem içre üç yerden kuyu ağızları vardır. Bu sarnıç gûyâ bir deryâ-yı zülâldir.

Ve yan soffaları içre dershânelere revâk ta‘bîr ederler. Câmi‘in cânib-i erba‘asında elli revâkdır, ya‘nî elli diyâr kavminin mekânlarıdır. Hakîkat yine her birinde birer İslâm diyârı ulemâsı ile mâl-â-mâldir kim bir revâkın halkı bir revâk âdeminin ne lisânın ve ne hâl [ü] ahvâlin bilmezler. Herkes kendü işgâllerine meşgûllerdir. Vakt-i salât oldukda el-azametullâh gûyâ yevm-i haşrden bir gün olup esbâbların ve kitâbların kaldırup tecdîd-i vuzû’ edüp edâ-yı salât edüp yine ilme meşgûl olurlar. Hele hakîr bu câmi‘-i Ezher'de çirkef-i dünyâ kelâmın istimâ‘ etmemişimdir.

Ve hakîr her bâr anda vardıkca alâyık-ı dünyâyı ferâmûş edüp başka bir keyfiyyete nâ‘il olup safâ ederdim.

Evvelâ câmi‘ içi ulemâ-yı Mısır ile mâl-â-mâldir. Yüz yetmiş yerde müderrisîn ders takrîr ederler. **[Y 91a]**

Andan revâk-ı Rûmî başka bir köşedir. Cümle Ervâm kavmi anda sâkinlerdir. Ve gâyet pâkdir, cümle revâk halkı bu Ervâm revâkına mâyillerdir. Ve evkâfları metîndir.

Ve revâk-ı Irâk. Ve revâk-ı Mağribî, nâ-pâklerdir. Ve revâk-ı Endelüsî ve revâk-ı Fûncî ve revâk-ı Ekrâd ve revâk-ı Belhî ve revâk-ı Tatar ve revâk-ı Dağıstân ve revâk-ı Acem.

Ve'l-hâsıl cümle elli gûne kavim revâklarda tâlib-i ilim vardır. Ve cemî‘i ulûm-ı garîbe ve acîbe rûz-merre tilâvet olunmadadır.

Ve bu haremin cânib-i erba‘asında revâk ta‘bîr etdikleri mahallerde cümle iki yüz elli beyâz mermer amûdlardır, ammâ ellisi amelî pâyelerdir. Bu hisâb üzre cümle amûdlar üzre dörd yüz kemerlerdir.

Ve câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda cümle on iki bin kanâdîllerdir. Her şeb çerâğân olup talebeler şem‘a muhtâc değillerdir.

Ve bu câmi‘-i Ezher'i Kâyid binâ etdikde bir tılısm etmişdir kim hâlâ bu câmi‘ içre leylek kuşu ve serçe ve kırlangıc ve güğercin ve çaylak misilli kuşlar girüp vatan edemezler ve derûn-ı câmi‘e giremezler, aceb tılısmdır.

Ve geru mihrâb kapusu üzre iki minâresi vardır, beşer tabaka. Ve cümle yedi kapusu var, cümlesi

musanna‘ sarı pirinc kapulardır.

Ve haremin sol cânibinde bir Şâfi‘î havuzu var kim aşren fe-aşrdır.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘asında muttasıl yedi yerde medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâlar vardır. Cümlesi harem-i kebîrin etrâfindadır. Anların dahi ders-i âmları ve talebeleri mâl-â-mâldir.

Ve revâklardan mâ‘adâ câmi‘e muttasıl kat-ender-kat râblar vardır kim âdem ol hücrelere girse gâyib olur. Anda dahi ıskarça a‘yân ulemâ ve sulehâ memlû‘dur.

Ve'l-hâsıl câmi‘-i Ezher'de on iki bin âdem mevcûddur. Ulemâsı gulû etse hemân câmi‘-i Ezher'den yedi yüz ulemâ alemi çıkar. *Allâhümme âfinâ,* gulûleri gâyet fenâdır. Hattâ bir kanlı ve bir hırsız câmi‘-i Ezher'e girüp tâyib ü tâhir olsa artık hâkim ana vaz‘-ı yed etmeğe kâdir olmaz.

Ve rûz-merre binden mütecâviz hatm-i şerîf tilâvet olunur. Herkes vâlideyni ve üstâdı ve velî-i ni‘amı rûhiyçün bir hatm-i şerîf tilâvet etdirmek murâd edince otuz para nargı [narhı] vardır. Dahi ziyâde verirsen kesesiyle gasben alırlar. Ve yedi sâ‘atde bir âdem **[P 191a]** bir hatm-i şerîf tilâvet eder, cârî hâfizlar vardır.

Ve subh [u] mesâ matbah-ı Hudâ'dan ni‘meti cemî‘-i fukarâya birer çanak pirinc ve mercimek şorbasıyla birer nân-pâre mukarrerleri vardır. Ve her leyle-i cum‘ada pilâv zerde ve yahnî verirler. Şeb [u] rûz benî âdem sadâsından câmi‘ içi sâ’ika gibi gürler.

Ve mezâhib-i erba‘adan içlerinde hâkimleri vardır. Rûmîlere Rûm revâkında Mustafâ Efendi hâkimdir. Ve niçe kanlı ve mücrim ders-i âm **[Y 91b]** olmuşdur. Ve Mısır halkının bu câmi‘-i Ezherli'ye i‘tikâdları sebebiyle çok tasadduk ve nezerât ve zekât verirler ve gayrı diyârlardan dahi surre ve atıyye gönderirler. Evkâf-ı azîmdir, medhinde lisân kâsırdır.

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Ahmed ibn Tolun

Sene (---) târîhinde Mağrib-zemîn'den âl-i İhşidiyyûndan Sultân Ahmed ibn Tolun gelüp Hazret-i Risâlet-penâh'ı rü’yâsında görüp bu câmi‘i **[Q 193a]** binâ etmişdir. Ammâ anı gören kal‘a zanneder, zîrâ köşebendleri ve cânib-i erba‘asında bedenleri ve iki kat dîvârlarının metâneti bir kal‘ada yokdur. Şekl-i murabba‘ bir câmi‘-i azîmdir.

Dîvârının kaddi kâmil kırk arşın âlîdir. Gûyâ Ka‘be-i şerîf cirminde binâ olunmuşdur. Ve mihrâbı Hazret-i Resûl'ün ta‘lîmiyle olmağın cümle kıblelerden sahîhdir ve cümle mikâtlara ve kıble-nümâlara müsâvîdir. Hazret-i Risâlet'in nazargâhı olmağile ruhâniyyet vardır. Ve fukarâlar Ka‘be'sidir. Zîrâ bu câmi‘ ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Kıbtî târîhlerinde bile bu câmi‘in evsâfın tahrîr etmişdir.

Ve bu câmi‘ zemînine tevârîh-i kadîmlerde Arz-ı Hamrâ-yı Kusvâ derlerdi. Ve dağına Cebelü'l-Kebş derler. Ammâ Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Fustât şehrin muhâsara etdikde Benî Yeşkür kavmin bu mahalle fustât nâm haymelerin kurmağile bu mahalle cebel-i Yeşkür dediler. Ammâ ibtidâ ismi Cebelü'l-Kebş idi.

Ahmed Tolun bir kal‘a binâ etmeğile Kal‘atü'l-Kepş dediler. Zîrâ Kabâbıta asrında bu mahalde tucdan bir koç tılısmı var idi. Yüzü Cîze tarafındaki Ehrâm dağlarına nâzır idi. Kaçan kim ol tuc koç ayaklarıyla eşinüp gıjgırsa ol sene Mısır'da koyun çok olup ol mahalde koyun bâzârı olduğundan Cebelü'l-Kebş derlerdi. Ve yine hâlâ koyun bâzârı anda olur. Ve hazret-i Mûsâ çoban iken koyunların bu mahalde otladup ibâdet etdüği mahal hâlâ Ahmed Tolun câmi‘inin mihrâbı Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Hızır makâmıdır kim Hazret-i Resûl Ahmed Tolun'a vâkı‘asında;

"Yâ Ahmed, karındaşın Mûsâ Nebî makâmında bir câmi‘ binâ eyle" deyü fermânıyla cebel-i Yeşkür üzre münâcât-ı Mûsâ Nebî yerinde ve resm-i kadem-i pâki üzre câmi-i Tolun binâ olup ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Mihrâbında bir vakit namâz kılanın dünyevî ve uhrevî hayır murâdâtı makbûl-i dergâhdır.

Ammâ bu câmi‘in kıble kapusundan mağrib kapusuna varınca tûlü yüz yigirmi germe adımdır, ammâ arzen iki yüz germe adımdır. Ve kıble tarafından câmi‘ içi cümle toksan amelî sütûnlar üzre serâpâ kârgîr toloz kemer kubbelerdir.

Ve harem-i azîmin cânib-i erba‘asındaki soffalar üzre dâ’iren-mâdâr yüz aded amelî sütûnlardır. Ve kemerler mâbeyninde yüz altmış câmlardır.

Ve cümle altı kapusu vardır. Büyük kıble kapusundan on sekiz ayak taş nerdübân ile çıkılır, ol cânibi uçurumdur. Zamân ile Fîl bürkesi bu nerdübânların **[Y 92a]** dibinde akup cemâ‘at andan âbdest alırlar imiş. Hâlâ âsârları zâhirdir.

Ve harem-i azîmin tâ ortasındaki kubbe gûyâ Ka‘be-misâldir. Ol kubbenin altında bir Şâfi‘î havuz vardır. Bu havuzun sol cânibinde bir azîm hûrmâ ağacı vardır kim Mısır iklîminde nazîri yokdur. Destûr-ı Resûlullâh ile Medîne hûrmâsı hâsıl olduğu hûrmâsından müşâhede olunur. Ve haremi serâpâ beyâz mermer-i hâm döşelidir. Ve hareminde iki maksûre dahi vardır.

Ve bir acâyib minâresi câmi‘in şimâlinde yol aşırı câmi‘den ba‘îd çâr-gûşe ve üç tabaka ile bir minâre-i musanna‘ bilâd-ı İslâmiyye'de bir diyârın câmi‘inde yokdur. Meselâ cemî‘i minâreler içinden çıkılır, ammâ üstâd mühendis bu minâreye bir san‘at harc edüp mü’ezzinleri taşradan çıkarlar. Üç tabaka ve iki yüz kademe bir minâredir. Hattâ Emîr-i Hac Rıdvân Beğ'in bir cündîsi atile bu minâreye çıkmışdır. Yine ol kadar kalın minâre değildir. Ancak üstâd-ı kâmil bir san‘at harc etmiş kim mısra‘:

Şenîden key büved mânend-i dîde [99]

Ta‘bîr ü tavsîf ile olmaz, görmeğe muhtâcdır. Ve cümle minârelerden âlîdir. Ve tâ zirve-i a‘lâsında alem yerine bir gûne bakırdan gemi gibi alemi vardır, tılısmdır derler. Ve ba‘zı erbâb-ı ma‘ârifler Nîl tâ ol minâre zirvesine dek taşup Mısır gark olması alâmetidir, derler. Hele garîb temâşâdır.

Ve harem dîvârının sol tarafında bir besmele-i şerîf var. Sultân Süleymân asrında Karahisârî hazretleri Ka‘be-i şerîfe giderken Mısır'a uğrayup bu câmi‘-i şerîfde bir âsârımız olsun, deyü bir besmele tahrîr eylemiş kim tûlü kâmil kırk adımdır. Vâcibü's-seyr bir hatt-ı azîmdir kim her elifi

sekizer arşın tavîldir. Ve besmelenin keşîdesi bir serâmed keşîde sihr-i mübîndir. Ve rûy-ı dîvâr eyle musaykal ve mücellâdır kim gûyâ sünbüle-i besmele bismillâh ile henüz yazılmış zann olunur. Ketebesi:

El-fakîr Ahmed el-Karahisârî sene 931.

tahrîr olunmuşdur. Rûm ve Arab u Acem seyyâhân mâbeyninde câmi‘-i Tolun ve besmele-i Karahisârî meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu besmele cânibindeki dîvârda bir "vâv" ve "Allâh" tahrîr olunmuşdur. Üç karış kalın kalemdir ve on zirâ‘ bir vâv-ı müdevverdir kim sihr-i i‘câz kalemdir. Ve haremin kıble kapusu sağında bir besmele dahi vardır. Hemân evvelki besmele resmindedir, ammâ beyâz kalemdir. Bu dahi kırk adım tavîl serâmed besmele-i mümteddir. Lâkin Karahisârî Hasan Çelebisinin ketebesiyledir.

Ve bu câmi‘in kıble dîvârında Megâribe çârsûsuna açılır iki kapusu var. Sağ tarafındaki kapu köşesinde iki tabaka bir minâre-i pes-pâyesi var. Ve sol tarafda mahkeme kapusu köşesinde yine iki tabaka bir minâresi **[Y 92b]** var. Mezkûr musanna‘ olan minâre ile cümle üç minâredir. Ve bir ibret-nümâ dahi haşeb minberi mânend-i sihr-i hilâl oymadır kim görenin aklı perîşân olur. Mihrâbı kezâlik ruhâm-ı sadefkârîdir kim sihr-i i‘câzdır.

Evsâf-ı câmi‘-i Hâkim Bi-emrillâh

Âl-i Abbâsiyândan bir şehzâde idi. Hulâgû Hân hâdisesinde Bağdâd'dan Mısır'a gelüp Kal‘atü'l-Kepş'de sâkin idi. Kırk bir sene halîfe nâmına mu‘ammer olup bu câmi‘i inşâ etdi. Bâb-ı Nâsır ile Bâb-ı Fütûh mâbeynine düşmüş bir kal‘a-i azîm-misâl bir câmi‘dir. Tûlen ve arzen kâmil ikişer yüz adımdır. Ve cümle yüz elli beyâz amelî pâyeler üzre nakş-ı bûkalemûn tavandır, toloz kârgîr binâ kubbeler değildir.

Ve sahrâ-misâl harem-i azîminin tâ ortasında çâr-gûşe bir dîvâr içinde bir bâğçesi var. Gül [ü] gülistân ve reyhân ve nâbıka dırahtı ile nahlistândır.

Ve minberi musanna‘ oyma oyma musanna‘ musanna‘ ve oyma ağaçdır. Ve mihrâbı kâr-ı kadîmdir, eyle musanna‘ değildir.

Ve üç kapusu var. Biri kubbe dîvârında Bâb-ı Nâsır tarafına, biri Bâb-ı Fütûh tarafına, biri sağ cânibine nâzırdır.

Ve üç minâresi var. Ammâ mihrâb üstündeki minâreye âdem çıkamaz, bir küçücecik minâredir, belki bir ma‘sûm çıksa olur. Ammâ iki minâresi kal‘a kulleleri gibi metîn minârelerdir. Aşağı tabakasına beş yüz âdem sığar, beden bedendir. Andan yukaru tabaka bir musanna‘ şerîfedir kim ta‘bîr olunmaz. Andan bir tabaka dahi küçükdür, bu dahi musanna‘dır. Andan külâhı Bektaşiyân külâhı gibi dilim dilimdir. Hâsıl-ı kelâm gâyet musanna‘ minârelerdir.

Bu câmi‘i Hâkim Bi-emrillâh binâ edüp cemâ‘atine imâretinde şîr-i hûrmâ ve katr-ı nebât ta‘yîn eder. Yine böyle iken câmi‘ine cemâ‘at gelmez. Bilâhire câmi‘-i Ezher'i mezbele ile doldurup cümle

cemâ‘atin kendü câmi‘ine doldurur. Cümle ulemâya nisyân gelüp câmi‘-i Ezher'deki melekeyi bulamazlar. Âhir birer birer Hâkim câmi‘inden firâr edüp câmi‘-i Ezher'de zebîl üzre tilâvet-i ulûm ederler. Ve câmi‘-i Ezher'den mezbeleyi arkaları ile taşıyup mesken ederler. Âhir bu hâl üzre niçe müddet geçinüp bir gün Hâkim Bi-emrillâh'ı emrullâh ile sene 717 târîhinde katl edüp ahâlî-i Mısır şûr-ı şerrinden halâs olurlar.

Hâkimin çok sefâhetin tahrîr etmişlerdir. Zîrâ mezhebinde Mu‘tezilî râyihası vardır, derler. Ammâ ba‘zı müverrihîn aslâ bir mezheb kabûl etmemişdi, derler. Anıniçün bu câmi‘de çokluk namâz kılmazlar. Ancak hareminde mahkeme olmağile bu câmi‘in ortası yol olup Bâb-ı Nâsır'dan Bâb-ı Fütûh'a gidilir yoldur.

Evsâf-ı câmi‘-i Tâhir Baybars

Âl-i Abbâsiyân'ın kulu ve (---) (---) halîfesindendir. Mısır'ın cânib-i şimâlinde şehir kenârında vâki‘ olmuş. Bu dahi kal‘a-misâl bir câmi‘dir. Zamân-ı hilâfetinde Kudüs-i şerîfde cümle küffârı dendân-ı tîğden geçirüp Kudüs-i şerîfi feth **[Y 93a]** etdikde bu câmi‘i bu gazâ mâlıyla inşâ eylemişdir. Ammâ vasfında lisân kâsırdır. Hudâ alîmdir kim Mısır içre böyle bir musanna‘ câmi‘-i garîb yokdur. Tûlen ve arzen yüz seksen beşer adımdır.

Ve mihrâb tarafı cümle yüz yetmiş kırmızı sommâkî ve yerekânî ve zenbûrî ve beyâz mermer amûdlardır kim her biri birer Rûm harâcı değer. Ve mihrâb üstünde kubbe-i âlî on iki sommâkî cesîm amûdlar üzre mebnîdir kim ol kubbe-i nühtâk eflâke ser **[Q 193b]** çekmiştir. İçi serâpâ nakş-ı bûkalemûn müzehheb ve hurde münakkaş câmlar ile müzeyyendir.

Ve bu kubbenin etrâfındaki dîvâr serâpâ sommâkî ve **[P 191b]** gûnâ-gûn mermer-i hâm ile kaplıdır. Ve bu mermerlerden yukarusu hurde mînâsı ile gûnâ-gûn şükûfe ve şecer-i Tûbâ ve bahâristân nakş olunmuşdur kim çeşm-i insân temâşâsında hîrelenir. Hareminde birkaç nâbıka dırahtları var.

Ve üç minâre-i muhtasarı var. Allâhü a‘lem nâ-tamâm minârelerdir.

Ve bu câmi‘in üç kapusu var, ammâ cemâ‘ati azdır. Mihrâb kubbesi kurşum örtülüdür. Mısır içinde bunun ile üç kurşum örtülü kubbe vardır, anlardan gayrı yokdur.

Ve bu câmi‘ içinden yol geçer, tarîk-ı âm olmuşdur. Ve cümle amûdlar üzre silu ve lâcüverd ile münakkaş tavandır, kubbe-i kârgîr değildir. Ve cânib-i erba‘ası münakkaş câmlardır. Ammâ mihrâb [u] minberinde ve mü’ezzin mahfilinde olan tasannu‘ bir câmi‘de yokdur.

Ve haremin kıble kapusundaki san‘at-ı mi‘mârî bir diyârda yokdur. Hakkâ ki vâcibü't-teferrüc câmi‘dir. Andan demir kapu dibinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Mü’eyyed

Âl-i (---) (---) bir pâdişâh-ı âlî-tebâr imiş kim böyle bir câmi‘-i bî-misâle mâlik olmuşdur kim midhâtinde diller kâsırdır. Ve bu câmi‘ fevkânîdir, serâpâ altı zîr-i zemînler ve dekâkînlerdir. Üç taraf kapulardan on beşer kademe taş nerdübân ile urûc olunur. İki cânibinde yetmiş pençereleri

cümle esvâk-ı sultâniyyeye nâzırdır. Ve izdihâm yerde olmağile câmi‘-i Ezher'den sonra cemâ‘at-i **[Y 93b]** kesîreye mâlik olan câmi‘ budur. Gâyet havâdâr dilküşâ câmi‘-i rûşendir.

Ve tûlen ve arzen orta ayak mest ile üç yüz yigirmi ayakdır, adım değildir, ammâ adım hisâbına bu dahi yüz altmış adım olur. Mihrâb tarafı semti otuz dörd amûd-ı serâmedler üzre tâk-ı kisrâdan nişân verir kemerler üzre münakkaş tavandır, kubbeler değildir. Ve hareminin etrâfında olan soffalar üzre dâ’iren-mâdâr toksan beş mermer amûdlardır. Bu hisâb üzre cümle sütûnlar yüz otuz mermer amûd üzre serâpâ tavandır.

Ve mihrâb dîvârı tarafı serâpâ üç adım kaddi bâlâ ebrî ve mevvâc ve sommâkî gûnâ-gûn mermer kaplıdır. Ve sahrâ-misâl haremi eyle musanna‘ ruhâmlar ve eyle musaykal beyâz mermer ile mebsûtdur kim Ümmü Dünyâ câmi‘lerinde misli yokdur. Dâ’imâ mücellâdır, zîrâ bu câmi‘ fevkânî olmağile zemîni yübûset üzredir. Ve der-i dîvârda olan mermerler eyle mücellâdır kim âdemin reng-i rûyları ve cemâ‘atın rükû‘ [u] sücûdları nümâyândır.

Ve evkâfı gâyet çok olmak ile huddâmları dahi çok olup câmi‘i dâ’imâ tathîr ederler. Ve hareminin ortasında bir havz-ı azîmi var, sekiz musanna‘ mermer sütûnlar üzre bir kubbe-i âlîdir. Dâ‘imâ şâzrevânları cereyân edüp cemâ‘at tecdîd-i vuzû’ ederler.

Ve iki minâresi var, demir kapunun iki cânibinde üçer tabaka minâre-i âlîlerdir. Ammâ birbirlerine gâyet yakındır ve gâyet musanna‘ mevzûn minârelerdir. Ve bir minâresi dahi mihrâbın sol tarafı köşesine vâki‘ olmuşdur.

Ve mihrâbı gâyet musanna‘dır. Ve minberi gerçi ağaçdır, ammâ Hind püsûskârîsi-misâl hurde münakkaş minberdir.

Ve bir maksûre gibi bir musanna‘ mü’ezzinler mahfili sekiz hurde sütûn-ı mevzûn üzre binâ olunmuşdur. Ve cümle yetmiş pençeresi tuc kafes pençerelerdir. Ve cümle yüz yigirmi aded kemer câmlardır. Elhâsıl gâyet musanna‘ câmi‘-i ferah-fezâdır.

Ve bunda olan maslûbât âvîzeler bir câmi‘de yokdur. Mihrâb kubbesinde bir pirinc fânûs vardır. Cümle iki bin kanâdîli vardır, gûyâ bir fânûs-ı münevverdir.

Ve bu câmi‘ kal‘a-misâl bir metîn binâ olmak ile sene 1072 Ömer Paşa Mısır vâlîsi iken kul isyân edüp gulû-yı âm ile bu câmi‘e kapanup üç gün üç gece ceng-i azîm ederler. Ömer Paşa hazretleri bunlara istimâletler verüp cürümlerin afv edüp amân verir. Yine mutî‘ olmayup cenge âheng edüp câ-be-câ şehri gâret ederler. Hemân Ömer Paşa hazretleri Hazret-i Risâlet'in sancağ-ı şerîfin çıkarup;

"Pâdişâha mutî‘ olan, alem-i Resûlullâh dibine gelsin. Ol âsîlerin katilleri helâldir, mâlları yağmâ, başları pâdişâhındır" deyüp dellâllar nidâ etdikde Ömer Paşa Hazret-i Ömer kılıcın kemerine bend kılup beş altı balyemez topları çeküp Subaşı hammâmı tarafından metrisler kurup anlar câmi‘ pençerelerinden ve sütûhlarından, bunlar dahi taşrada çârsû-yı bâzâr içinden germ-â-germ **[Y 94a]** cengde iken toplara âteş edüp câmi‘-i Mü‘eyyed'e birkaç top urunca hikmet-i Hudâ ibtidâ gülle zorbabaşının başın gülle birbaş nîrâna götürüp cümle aşkıyâ bî-ser ü sâmân kalup karârları

firâra mübeddel olup sokak sokak bunları bulup tîğ-ı âbdârdan bunlara ecel câmın nûş etdirüp paşa-yı hüsn-tebdîr mansûr [u] muzaffer kal‘aya çıkup bakıyyetü's-seyfleri bulup anları dahi adem iklîmine yollayup Mısır'ı âsûde-hâl etdi. Hakkâ ki şecâ‘at-i adl-i Ömer'dir. Hâlâ câmi‘in ba‘zı yerlerinde top güllesi alâmetleri nümâyândır. Andan,

{Evsâf-ı câmi‘-i Hây Atabeğ

Sultân Hasan vüzerâlarındandır. Yine Sultân Hasan câmi‘ine karîb Defterdâr hammâmı sırasında Ivaz Beğ hânesi önünde sekizer kademede tarafeynden nerdübân ile çıkılır. Cümle dîvârlarının taşları kırmızı ve beyâz münakkaş câmi‘dir. Ve derûn-ı câmi‘de aslâ sütûnlar yokdur, hemân kemerler üzre müzehheb tavandır.

Ve mihrâb [u] minberi gâyet musanna‘dır. Ve iki kapusu var. Biri sağ tarafda âbdesthâne kapusudur, ammâ tarîk-ı âm üzre vâki‘ olmağile haremi yokdur. Ve kıble kapusu şâhrâha açılur. Bu kapunun yemîn ü yesârındaki celî hatlar budur: [100] âyetinden sonra kapunun sol tarafında:

Emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘i'l-medreseti'l-mübâreketi el-makarri'l-eşrefü'l-âlî el-mevlevî el-vâlî emîrü'n-nefy(?) el-Hây Atabeğü'l-asâkiri'l-mansûre el-Melikü'l-Eşrefî e‘azzallâhu nasrahu bi-târîhi sene erba‘ ve seb‘în ve seb‘imi’e [774]

deyü tahrîr olunmuşdur.}

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Hasan ibn Muhammed ibn Sultân Kalavân

Âl-i Etrâkden bir azîmü'ş-şân pâdişâh idi. Âhir kulları Sultân Hasan üzre gulû edüp Yelboğa nâm bir fedâyî Hasan Şâh'ı şehîd etdi. Sonra Yelboğa'yı dahi Sultân Muhammed Kalavân neslinden el-Melikü'l-Eşref katl edüp vücûdun pâre pâre edüp Yelboğa cezâsın buldu. Ba‘dehu Yelboğa'nın Berkûk nâmında bir Çerkez kulu var idi, ana Berkûk-ı Osmânî derlerdi, zîrâ âl-i Osmân'dan Gâzî Hüdâvendigâr'a hizmet etmişdi, efendisi Yelboğa kanın almak içün Melik Eşref üzre cemî‘i Çerkez ve Abaza ile gulû edüp münhezim oldular.

Âhir Berkûk'u ve cümle Abaza ve Çerkezi Mısır'dan sürüp Şâm'da Sultân Tâhir Seyfeddîn Ebû Sa‘îd'e varup anda vezîr olup efendisi Yelboğa rûhiyçün ve Sultân Hasan câmi‘i imâretiyçün bir Mısır hazînesi altun gönderdi. İşte câmi‘-i Sultân Hasan gibi azîmü'ş-şânın şânına göre Mısır'ın Rûmeli meydânında bir binâ-yı zîşân câmi‘ etmiş kim kubbe-i mînânın altında bir câmi‘dir. Cümle dâ’iresi ile başka bir Şeddâdî sengîn-bünyâd kal‘a-i ma‘mûr-âbâddır. Aslâ ağaç binâ yokdur.

Ve bu câmi‘e muttasıl bir şey yokdur, cânib-i selâsı tarîk-ı âmdır. Ve esâs-ı dîvârı serâpâ fîl cüssesi kadar azîm seng-i hârâlardır. Dâ’iren-mâdâr etrâfından iki bin adımdır. Hattâ fâtih-i Mısır Sultân Selîm Âdiliyye'den bu câmi‘i gördükde;

"Şol iki minâreli kal‘a nedir?" demişler.

"Pâdişâhım Sultân Hasan câmi‘idir" derler.

"Acabâ Gavrî anda mı mutahassın olup ceng eder ki?" buyururlar.

Ya‘nî tâ bu mertebe bir metîn ü hasîn kal‘adır kim Mısır kal‘asından metîndir. Hattâ sene (---) târîhinde kul isyân edüp bu câmi‘e kapanırlar. Azebler kullesinden niçe balyemez top vurmuşlardır, aslâ zarar isâbet etmemişdir. Hâlâ rahne yerleri nümâyândır.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘asındaki dîvârlarında onar tabaka medrese pençereleri vardır kim kat-ender-kat medrese hücreleridir.

Ve cânib-i erba‘asında dîvârının kaddi kâmil yüzer arşındır kim evc-i semâya ser çekmiş **[Y 94b]** dîvârdır. Tâk-ı kisrâdan on bir arşın âlî binâ olunmuşdur.

Ve cânib-i erba‘ası kirpi saçakdır. Ve iki kapusu var, biri cânib-i şarka Sipâh bâzârına mekşûfdur.

Bu câmi‘ fevkânî olmağile iki tarafindaki kapulardan yigirmişer kademe taş nerdübân ile câmi‘e çıkılır.

Bu kapunun üstünde **[Q 194a]** mihrâb tarzı kemerleri vardır. Kat-ender-kat burma zıhlar ve gilviler ile üstâd-ı kâmil mermerde eyle san‘atlar icrâ etmiş kim gûyâ sihr-i i‘câz göstermiş. Semâya münkalib olmuş seksen arşın kaddi bir mehîb kapu kemeridir. Ve kapunun kanatları musanna‘ sarı pirincdir, kaddi yigirmi arşın kanatlardır.

Ve bu kapunun iki yanında üçer âdem kaddi bâlâda çâr-gûşe **[P 192a]** taşda kalın kûfî hat ile şehâdet kelimesi tahrîr olunmuşdur kim siyâh ve beyâz mermer-i ruhâm ile tahrîr olunmuşdur. Bu kadar zamândan bir fenâ bulmamışdır.

Ve bu kapudan içeri bir ince yoldur. Ol dahi sâfî ruhâm-ı hâm döşelidir. Bu yol ile yüz adım gidüp harem kapusuna varır. Ve harem kapusu dahi ikidir. Biri dahi Rûmeli meydânına açılır, yüz adım ruhâm üzre buna dahi yol ile gider. Bu dahi hemân Sipâh bâzârı cânibine açılan kapu gibi eyle bâlâ ve âlî musanna‘ kapudur. Ammâ içeri harem kapusu üzre tahrîr olunan târîhler budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bi-inşâi hâze'l-medreseti'l-mübâreketi mevlânâ es-sultânü'l-merhûm eş-şehîd el-melikü'n-nâsır Hasan bin Mevlânâ es-sultânü'ş-şehîd el-merhûm en-Nâsır Muhammed bin Kalavân. Zâlike fî şuhûr sene erba‘ ve sittîn ve seb‘imi’e. [764]

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in tûlü ve arzı yüz seksener ayakdır, adım değildir. Ve harem-i azîminin cânib-i erba‘asında birer azîm yan soffaları vardır, her biri birer câmi‘ kadar vardır. Bu câmi‘ içre gayrı câmi‘ler gibi direkler yokdur, hemân cümle toloz kemer binâlar ve üstleri ve cânib-i erba‘ası yedi yüz medrese hücreleridir. Hâlâ müte’ehhil câmi‘ huddâmları sâkindir.

Ve bu harem-i azîmin tâ vasatında şekl-i müsemmen bir havz-ı latîfi var. Cânib-i sümnünde sekiz ince mermer sütûn üzre bir kubbe-i âlîdir, ammâ kireci sıvalıdır ve gâyet musanna‘ kubbedir.

Ammâ *Târîh-i Fazâ'îl-i Mısır*'da eyle tahrîr ederler kim kaçan Yezîd-i bî-mezîd ibn Mu'âviye Mısır kavmine rağmen İmâm Hüseyn'in ser-i sa'âdetin ba'de Hicreti'n-nebevî sene 61 târîhinde Mısır'a gönderdikde bu Sultân Hasan câmi'i yerine bırağup niçe bin Yezîdîler re's-i şerîf-i İmâm'ı ayaklarıyla deperken niçesinin ayakları tulum gibi şişer. Hâlâ ol zürriyyetden niçe bin tulum ayaklı âdemler vardır. Ba'dehu ol ser-i sa'âdeti Cenâb-ı Kibriyâ hıfz içün re's-i şerîf etrâfından bir göl âşikâre olup Yezîdîler re's-i şerîfi depmeğe kâdir olamazlar. Ba'dehu bir muhibb-i hânedân hâtûn bir gece evlâdın **[Y 95a]** boğazlayup İmâm Hüseyn'in mübârek başın alup yerine evlâdı başın koyup İmâm'ın başın hâlâ meşhed-i İmâm yerinde hıfz edüp ba'dehu âl-i Abbâsiyân'da meşhed-i İmâm amâr olmuşdur.

Ba'dehu sene 764 mürûrunda Sultân Hasan bu câmi'i inşâ edüp İmâm Hüseyn'in ser-i sa'âdeti yerinde zâhir olan gölün yerinde teberrüken bu havz-ı azîmi yapar. Hikmet-i Hudâ Sultân Hasan'ı askerî aşkıyâları İmâm Hüseyin'in başı durduğu havuz kenârında Hüseyin gibi Hasan'ı şehîd edüp hûn-ı Hasan Hüseyn yerine rîzân olup ol ân havuzun suyu kurur. Ba'dehu evlâd-ı Sultân Hasan ve vezîr Şeyhûn mezkûr havuza bir sâkıye edüp hâlâ câmi'-i pür-envârın havuzu sâkıye kuyusuyla dolar. Ve hâlâ havz-ı Sultân Hasan makâm-ı re's-i İmâm Hüseyn'dir, deyü tecdîd-i vuzû' edüp rûh-ı Hasan'ı ve Hüseyn'i yâd ederler.

Ve bu câmi'in mü'ezzinân mahfili mihrâb soffasında sekiz ince amûd-ı mevzûnlar üzre gâyet ibret-nümâ inşâ olunmuşdur kim Mısır'da misli yokdur.

Ve mihrâbında olan Hind püsûskârîsi hurde kuş gözü sadefkârî san'atı makdûr-ı beşer değildir.

Ve minberi vâcibü's-seyr bir minber-i ibret-nümûndur kim bir câmi'in minberine müşâbeheti yok mermer-i hâm bir tarz-ı âhar minberdir. Cümle Fahrî oyması gibi çîm-ender-çîm burma zıhlar ve Rûmî ve mihribânî güller ve islimî ve gûnâ-gûn füller ile üstâd-ı mermerbür bu minbere bir kalem urmuş kim cemî'i kûhken ve mermerkârlar bir tîşe urmağa âcizlerdir. Gûyâ bir mu'allak minberdir. Altından âdemler gelüp geçerler.

Ve bu minber soffasının üçer taraf dîvârı üçer âdem kaddi beyâz mermer ve kırmızı sommâkî ve ebrî ve yerekânî tahta mermer kaplıdır. Ve Sultân Hasan bizzât mihrâb önünde eflâke ser çekmiş bir beyâz kubbe içinde medfûndur. Kulları şehîd etmişlerdir. Ammâ Hudâ âlimdir, rub'-ı meskûnda eyle bir müzeyyen kubbe-i pür-nûr-ı illiyyîn yokdur. Zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûndan mâ'adâ anda olan kütüb-i nefîse ve Kelâm-ı İzzetler ve zî-kıymet maslûb âvîzeler ve girânbahâ zerdûz hâlîçeler ve niçe yüz mücevher kanâdîl ve şem'dân ve buhûrdân ve gülâbdânlar meğer Hazret-i Risâlet-penâh'ın kubbe-i şerîfinde ola.

Ve mihrâbın biri sağında ve biri solunda iki pençere vardır, Sultân Hasan türbesine nâzırdır, tuc kafesleri vardır, biri türbeye girmeğe kapu gibi açılır. Bu pençerelerin kanatları vardır, her biri üçer âdem kaddi bâlâdır ve enniliği ikişer kulaçdır. Serâpâ altun ve gümüş üzre silu ve lâjiverd-i demânî ve sîmâvî ve la'lî mînâlar ile münakkaş kanatlardır. Her biri birer Mısır hazînesi oldu, derler ve hakîkatdır. Hâlâ bir üstâd zerger ana bir matraka ve sûhân urmağa kâdir değillerdir. Mısra', beyt:

Ra'eynâ câmi'e'd-dünyâ cemî'an,

Ve lâkin mâ ra'eynâ misle hâza.[101]

mısra'ı bu câmi'-i pür-envâr hakkındadır. **[Y 95b]**

Ve mihrâb dîvârı üzre iki minâre-i âlîsi vardır. Sol tarafındaki Defterdâr İbrâhîm Paşa asrında münhedim olup esâsından bir minâre-i cedîd inşâ etmişler, ammâ iki tabaka alçak minâre olmuşdur. Ammâ sağ tarafdaki eflâke ser çekmiş minâre-i âlîdir. Beş tabaka kanâdîl cerâğân olur. Mısır içinde bu minâreden âlî minâre yokdur.

Câmi' içinde câmi'in sütûhuna çıkınca toksan kademe ile minâre kapusuna çıkılır. Andan minâre içre tâ zirve-i âlâsına dahi toksan kademe ile çıkılup cümle yüz seksen kademe olur, ammâ her kademesi nısf mi'mâr arşınıdır. Hakîr çıkup üç gün dizlerimde tâb [u] mecâl yoğidi. Böyle bir minâre-i âlîdir kim ilm-i hendese üzre minâre-i mezbûrun orta tabakası iç kal'a kapusunun eşiği ile berâberdir. Ana göre kıyâs oluna kim iç kal'a dahi ne kadar âlî hevâdâr yerdir.

Ve bu câmi'in altından yol geçüp iki cânibinde kârgîr-binâ elli dükkândır. Ve âbdesthâne ve Şâfi'î havuzları ve mihmânhâne ve sâkıyeleri vardır. Azîm binâ-yı metîn ve evkâf-ı kavîdir. Nâzırları Mısır vezîrinin hazînedârlarıdır. Senevî üç kîse hulvânı olur, *ve's-selâm*.

Ve bu Sultân Hasan câmi'inin mihrâbı önünde yol aşırı,

Evsâf-ı câmi'-i Mahmûd Paşa

Sultân Süleymân vüzerâlarındandır. Mısır vâlîsi iken bu câmi'i inşâ edüp ibtidâ cum'ayı edâ edüp ol gece vâkı'asında Mahmûd Paşa görür kim Sultân Hasan serîr-i hilâfete geçüp bir dîvân-ı âlî edüp cemî'i ulemâ-yı Mısır'a emr edüp der kim,

"Benim Mahmûd Paşa ile şer'î da'vâm var. Niçün benim hudûdumda câmi' yapup cemâ'atim serîka eyledi? Şer'an buna ne lâzım gelür?" deyince cemî'i ulemâ eydirler:

"Şer'an buna hul'at lâzım. Zîrâ Allâh'ın rahmetine mazhar olmak ümniyyesiyle câmi' binâ edüp rahmet uğurlamış" derler.

Hemân Sultân Hasan gazab-âlûd olup,

"Ben bu Mahmûd'u katl ederim" deyü cellâd getirüp beni çökerüp katl eyledi, deyü bu vâkı'ayi Mahmûd Paşa imâmına nakl edüp ta'bîr etdirir. İmâm dahi hüsn-i libâs ile ta'bîr edüp "Hayırdır", derler.

Ertesi Mahmûd Paşa alay ile Sultân Hasan câmi'i önünden geçerken bir cündî Mahmûd Paşa'ya bir kurşum urup zâlim herîf firâr ederken Mahmûd Paşa askeri herîfi atından endirüp Mahmûd Paşa'nın cesedi üstüne herîfi yıkup kılıç ile boynun ururken hikmet-i Hudâ kılıç Mahmûd Paşa'nın na'şına râst gelüp Mahmûd Paşa'nın kellesin teninden cüdâ ederler. Kâtil herîfi dahi Mahmûd Paşa'nın yanında katl ederler. Hâlâ Mahmûd Paşa câmi'inin mihrâbı önünde bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Sebeb-i şehâdetine bu mısrâ' târîh düşmüşdür:

Âkıbet Mahmûd şüd **[Y 96a]**

Sene 975

Ammâ câmi‘i bir fevkânî Rûm tarzı câmi‘-i zîbâdır. On iki kademe taş nerdübân ile çıkılır bir küçük şîrîn câmi‘dir. Ve İslâmbol tarzı bir minâresi vardır. Ve bu Mahmûd Paşa câmi‘inin solunda yol aşrı,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîrâhûr-ı kebîr

Bu dahi fevkânî bir musanna‘ küçük câmi‘dir. Ve cümle der-i dîvârı münakkaşdır. Ve sağ tarafındaki kapuya iki tarafdan on altışar kademe taş nerdübân ile çıkılır.

Ve bu kapunun kemeri üzre beyâz mermerde celî hat ile bu âyet tahrîr olunmuşdur: [102] nass-ı şerîfi mastûrdur. Ve yine bu kapunun yemîn [ü] yesârında mermer üzre **[Q 194b]** gâyet kalın celî hat ile böyle tahrîr olunmuşdur:

İnşâe eyyâmi hâzihi'l-medreseti'l-mübâreketi min fazlillâhi el-mu‘izz el-eşref el-âlî el-mevlâ el-vâlî es-sinfîfânâlî(?) emîrâhûr-ı kebîr e‘azzallâhu ta‘âlâ.

deyü menkûşdur.

Ve kapusu üzre dörd tabaka ve çâr-gûşe bir minâre-i mevzûnu var.

Bu iki câmi‘ selâtîn câmi‘leri değillerdir, ammâ Sultân Hasan'a muttasıl olmak ile ol takrîb ile tahrîr olundu. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Gavrî

Sene 916 târîhinde binâ olunmak ile karîbü'l-ahd olup cümleden câmi‘lerden sonra binâ olunmağile üstâd mühendisi her câmi‘den birer san‘at serîka edüp bu Gavrî câmi‘inde icrâ-yı ma‘rifet eden üstâd mi‘mâr yed-i tûlâsını ayân u beyân eylemiş. Der-i dîvârında olan sun‘-ı Hudâ gûnâ-gûn ebrî mermerleri ve sommâkîleri tertîb üzre eyle hemvâr edüp birbirlerine eyle imtizâc etdirmiş kim bir pây-ı peşşe ilişecek yeri yokdur.

Ve zemînde olan ruhâmları ol kadar mümtezic etdirmiş kim **[P 192b]** im‘ân-ı nazar ile nazar olunsa yekpâre zann olunur. Misli meğer bu câmi‘ sâhibi sarâyındaki kâ‘ası ruhâmları ola.

Ve bu câmi‘ Mısır'ın tâ ayne'l-fi‘ilinde Gavrî çârsûsunda olmak ile gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ammâ edâ-yı salât olup kapuları mesdûddur. Zîrâ câmi‘i Mısır fellâhından halâs etmek mümkin değildir. Zîrâ bu câmi‘ bir havâdâr ferah-fezâ dilküşâ kasra mânend bir câmi‘-i ürd-i behiştdir. Her bâr küşâde olsa mihmânsarâya döndürürler.

Ve bu câmi‘ fevkânîdir. Sûk-ı sultânî içre iki tarafdan tokuzar ayak taş nerdübân ile çıkılır. Ve bir kapusu dahi gerü kıble kapusudur, takyeciler içine mekşûfdur, buna dahi on kademe taş nerdübân ile urûc olunur.

Ve bir mihrâb-ı musanna‘a mâlikdir kim Hind üstâdları eyle püsûskârî nakş etmeğe âcizlerdir. Ammâ minberin müfîd [ü] muhtasar etmişlerdir kim ûd ağacından binâ olmağıçün sâde bir minber kalmış.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘ası cümle toloz kemer **[Y 96b]** kubbelerdir, aslâ amûdlar yokdur. Ve gûnâ-gûn zî-kıymet âvîzeler ile müzeyyendir. Ve sûk-ı sultânîye nâzır pençereleri üzre sihr-i i‘câz hurde kuş gözü câmları var kim güneş pertev urdukca câmi‘in içi nûrun alâ-nûr olur. Bu câmların misli İslâmbol'da Süleymâniyye câmi‘inde ola. Lâkin bu câmi‘ teng mahalde vâki‘ olmağile aslâ haremi yokdur. Gûyâ bir kasr-ı âlîdir.

Ve mihrâb üzre kubbesi eflâke ser çekmiş bir kubbe-i nilgûndur. Serâpâ lâcüverd kâşî ile mestûrdur.

Ve bir minâresi var, dörd tabakadır, tâ zirve-i âlâsı çataldır. Ve bu câmi‘in mukâbelesinde yol aşırı,

Türbe-i Sultân Gavrî

Evc-i âsumâna ser çekmiş üstü kurşum yerine lâcüverdî kâşî örtülüdür. Hâlâ zâviyedir, cemâ‘atle namâz kılınır. Huddâmları vardır. Bu dahi fevkânîdir. On kademe taş nerdübân ile çıkılır bir zâviyedir. Ammâ gûyâ bir kasr-ı şehinşâhdır. Cânib-i erba‘asında revzenleri esvâk-ı sultânîye nâzırdır.

Ve bu kubbe zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn olmuş, gûyâ sun‘-ı Hudâ bir san‘at-ı azîm ile mebnîdir kim İrem kasırlarından bir kasırdır kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olunmaz. Hattâ merhûm Sultân Gavrî bu kubbeyi kendülerine türbe olmak üzre cân özedüp böyle musanna‘ düzedüp itmâm etmiş. Ammâ,

el-abd yüdebbir vallâh yukaddir [103]

Selîm Hân cenginde gâ’ib olmak ile hâlâ zâviye olmuşdur.

Ve bunda bir dollâb içre Hazret-i Risâlet-penâh'ın âbdest makraması ve sürmedânı ve mîldânı ve rîş-i şerîfinden birkaç kılları bir mücevher kutu içre mahfûz ve dollâbda makfûldür.

Ba‘zı a‘yâna nâzırı teberrüken gösterüp ziyâret ederler. Hattâ hakîr Fûncistân vilâyetinden geldikde şiddet-i hârdan dîdelerim hîrelenüp sürmedân-ı Resûl'den küstâhâne bir kerre dîdelerim mükehhal etdim. Kuvvet-i basarım ve ba‘îde tîr-i nazarım ziyâde olup nef‘in müşâhede etdim.

Ve bu türbede ve karşu câmi‘de bir tılısm vardır kim aceb hâssadır. Sivrisinek ve kara sinek ve tahta biti olmaz. Ve bir bitli garîb âdem birkaç gün gelmeğe müdâvemet etse piresi ve kehlesi kalmayup cümle mürd olur, garîb ü acîb tılısmdir. Hele hakîr vâkıf oldum, aslâ sivrisinek ve kara sinek yokdur. Ekseriyyâ hakîr nâzırı ile anda varup Ashâb-ı Kehf nevmine müdâvemet ederdik. Zîrâ bir havâdâr serdâb ve sinekden bî-azâb yer olmağile istirâhat ederdik. Ekseriyyâ zurefâ-yı erbâb-ı Mısır anda cem‘ olurlar. Hâsıl-ı kelâm vâcibü's-seyr câmi‘dir, *ve's-selâm.*

Andan öte, {sene 777 binâ olundu}

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Berkûk

Âl-i Çerâkizenin güzîdesi bir mücâhidün fî-sebîlillâh pâdişâh idi. Bu Sultân Berkûk'un **[Y 97a]** iptidâ tulû‘ı âl-i Etrâkden câmi‘ sâhibi Sultân Hasan'ı şehîd eden Yelboğa'nın bu Berkûk abd-i müşterâsı Besni Çerkezi kabîlesinden bir şecî‘ fetâ idi. Bir gün Melik Eşref bu Berkûk'un efendisi Yelboğa'yı Sultân Hasan'ı katl etdiğiyçün katl eylediklerinde hemân bu Berkûk başına kırk elli bin Çerkez ve Abaza cem‘ edüp efendisi Yelboğa kanın taleb etmeğiçün gulû edüp âhir münhezim olup cümle Çerkez ve Abaza kavmi ile bu Berkûk'u Şâm'a sürdüler. Anda azîmü'ş-şân hâkim olup Akka ve Sayda ve Berût ve Şâm-ı Tarabulus'da azîm feth [u] fütûhâtlar edüp andan deryâ-misâl asker ile Mısır'a pâdişâh olup hutbesinde,

"El-melikü't-tâhir Seyfeddîn Ebû Sa‘îd Berkûk bin An‘an(?) Osmânî"

deyü hutbesin tilâvet ederlerdi, sene 800.

İbtidâ Çerâkizeden bu pâdişâh olup bu câmi‘i gazâ mâlıyla sûk-ı sultânîde inşâ edüp cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve fevkânîdir. Sekiz kademe taş nerdübân ile urûc olunur kâr-ı kadîm ve binâ-yı azîm câmi‘dir. Tûlen ve arzan yüz yetmiş ayakdır. Hareminin cânib-i erba‘asında çâr soffa toloz kemer binâlardır.

Ve hareminde bir **[Q 195a]** havz-ı azîmi var. Ve mihrâb [u] minberi tarz-ı kadîmdir.

Ve iki minâresi var. Biri birine aslâ müşâbeheti yokdur. Üstâd-ı kâmil kasden her birine birer himmet sarf edüp sihr-i i‘câz minâre-i zîbâlar etmiş. Ve üçer tabaka minârelerdir.

Ve çârsûya nâzır kapusu bir câmi‘de yokdur. Eğer tâkları ve zıhları ve eğer pirinç kanatlı kapusu tavsîf ü tahrîrden müberrâ bir kapudur kim cemî‘i cihân-geşt seyyâhân mâbeyninde Bâb-ı Berkûkiyye meşhûr-ı âfâkdır kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Ve bu câmi‘in mihrâbı üzre, âye[t]: [104] âyeti mastûrdur. Ve bu âyetin altında târîh:

Emera bi-imâreti fî eyyâmı Mevlânâ es-Sultân Berkûk sene seb‘ ve seb‘în ve seb‘imi'e [778]

terkîm olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ içre aslâ sütûn yokdur, hemân cümle toloz-binâdır. Ve hareminde olan ruhâm-ı gûnâ-gûn bir câmi‘de yokdur. Ve bu câmi‘e muttasıl,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân el-Melikü'l-Kâmil

Âl-i Eyyûbiyân'ın güzîde pâdişâhlarından sene 631'de bir şecî‘ ü nâmdâr dîndâr kâmil pâdişâh imiş. Ammâ câmi‘i tahtânî vâki‘ olmuşdur. Ve aslâ ta‘rîf ü tavsîfe hâcet yokdur. Sultân Berkûk câmi‘i ne tarza üzre ise bu dahi *tâbaka'n-na‘lu bi'n-na‘l* ikisi bir binâdır, aslâ farkları yokdur. Ancak farkı bunun minâresi bir gayrı tarz-ı âhardır. Ve kubbesi evce ser çekmiş bir kubbe-i âlîdir, ammâ ağaçdan müdevver kubbedir. Ve kurşum ile mestûr olan kubbenin biri dahi budur. Ancak farkı minâre ve kubbededir, *ve's-selâm*. Andan câmi‘-i Berkûkiyye bunun bir cânibindedir. Yine ol sırada,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Nâsıruddîn

Âl-i Eyyûbiyân'ın mümtâzı bir hasîbü'n-nesîb **[Y 97b]** gâzî pâdişâh-ı Cem-akrândır kim âsârından bellidir. Bir câmi‘-i azîme mâlikdir kim gûyâ Sultân Hasan câmi‘idir. Ve derûnu ol hendese üzre tarh olmuş çâr soffadır. Ve toloz kemer binâlardır, içinde aslâ sütûn yokdur. Tûlen ve arzan yüz ellişer ayakdır. Ve minâresi kulle-misâl bir gûne musanna‘ ve münakkaş minâredir kim ta‘bîr olunmaz.

Ve harеminde aşren fe-aşr bir havz-ı Şâfi‘î'si var. Ve harem kapusu üzre yazılan târîh budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm, emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘ ve'l-medreseti'l-mübâreketi es-sultânü'l-âdil Nâsıruddîn ibn Muhammed ibn Sultân Seyfeddîn ibn Sultân Kalavân es-Sâlihî.

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in sokak aşırı mukâbelesinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Melikü't-Tâhir

Bu âl-i (---)dandır. Bu câmi‘ dahi fevkânîdir. Birkaç kademe taş nerdübân ile çıkılır bir câmi‘-i atîkdir. Tûlen ve arzan yüz yetmiş ayakdır. Ve harеminin cânib-i erba‘asında dörd soffa üzre toloz kârgîr kemer binâlardır.

Ve harеminde bir **[Q 195a]** havuzu var. Ve mihrâb u minberi tarz-ı kadîmdir.

Ve minâresi üç tabakadır. Haremi ruhâmları ol kadar musanna‘ değildir. Ammâ bu câmi‘de ruhâniyyet vardır. Ve bu câmi‘in mukâbelesinde yol aşırı,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Kalavân es-Sâlihî

Âl-i (---) bir azîmü'ş-şân pâdişâhdır. Çârsû içre câmi‘i fevkânîdir. Kapusundan beş kademe taş nerdübân ile çıkılır musanna‘ kapudur. **[P 193a]** Ve bu kapu üzre târîhi böyle terkîb olunmuşdur:

Emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘i'l-mübârek fî eyyâmı mevlânâ es-sultânü'l-a‘zam el-melikü'l-mansûr seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn Kalavân es-Sâlihî ve kâne ibtidâu imâreti zâlike fî Rebî‘i'l-âhir sene selâse ve semânîn ve sittimi’e. [R. 683]

merkûmdur.

Bunun dahi harem-i azîminin etrâfında dörd yan soffaları vardır, üçü kârgîr-binâ tolozdur. Ammâ mihrâb tarafı soffasında sekiz sütûn-ı mermer-i müntehâ üzre zer-ender-zer münakkaş tavandır.

Ve mihrâbı gâyet hurde sadefkârî mihrâb-ı musanna‘dır. Ammâ minberi hurde şükûfe ile münakkaş levha minberdir.

Ve harеminin miyânında on dörd hurde nahîf mermer sütûn üzre tavanlı bir kubbe-i âlî tahtında aşren fe-aşren bir Şâfi‘î havuzu var. Fevvâreleri selsebîl-âsâ cereyân eder.

Ve yol üzre câmi‘den ba‘îd kal‘a kullesi gibi birbiri içinde üçer kat minâresi var, eflâke ser çekmişdir. Ve gâyet cemâ‘at-i kesîresi vardır. Zîrâ bîmârhâne ve imâret-i sultânî cümle bundadır. Azîm hayrâtdır ve evkâf-ı kavîdir. Rûz-merre beş on bin garîb âdeme ni‘meti mebzûldür. İnşâallâh bîmârhâne ve imâretin mahallinde tahrîr ederiz.

Andan berü yolun mukâbelesinde bu Sultân Kalavân'ın pederidir kim,

Evsâf-ı câmi‘-i [Y 98a] Sultân Sâlih

Âl-i Ekrâddandır. Mısır'a nizâm [u] intizâm verüp Mansûre ve Reşîd'de küffârı münhezim edüp gazâ mâlıyla bu câmi‘i binâ etmişdir kim Salâhaddîn Yûsuf ibn Eyyûb Şâdiyü'l-Kürdî'dir. Tarz-ı kadîm câmi‘dir, ammâ gâyet ruhâniyyet vardır. Mihrâbı tarafı ve gerü mihrâb kapusu tarafı toloz kemer binâlar ile soffalardır. Ammâ haremin iki yan tarafı sekizer aded hurde mermer sütûnlar üzre medrese hücreleridir. Pençereleri câmi‘ haremine nâzırdır.

Ve mihrâbı ve minberi sâdece tarz-ı kadîm üzre mebnîdir. Ve hareminin ortasında bunun dahi bir Şâfi‘î havuzu var.

Ve bir kapusu ve bir minâresi var. Ve hareminin solunda sebîlhânesi ardında bir kubbe-i âlîde Sultân Sâlih medfûndur. Gâyet ulu pâdişâhdır. Yedi nefer evlâdları pâdişâh olup yedi dahi evlâd-ı evlâdı halîfe olmuşlardır. Hâlâ evkâfı ma‘mûrdur. Bu câmi‘in ta‘mîr ü termîmine mihrâb üzre yazılan târîhdir:

Ethafallâhu Mısriyyen bi-vezîr

Kad tesemmâ bi'smihi'l-celîli'l-kerîm

Sümme tecdîdühu sa‘d târîh

Necmü eşrâfi Ahmed el-merhûmî.

Sene 1063

Bu câmi‘ bir köhne-âbâd iken bir cedîd-âbâd olup dürr-i beyz-âsâ nûr-ı mahz bir câmi‘-i nûr iken nûrun alâ-nûr pür-nûr olmuş bir câmi‘-i kadîmdir.

Ve bir câmi‘-i selâtîn-i mâzıyye dahi bu tarîk-ı âmmın karşu tarafında,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Eşref

Âl-i Eyyûb'un âhiridir kim bu câmi‘i fevkânîdir. Altı kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i münevverdir. Ve henüz üstâd bennâ elinden çıkmış gibidir. Bir musanna‘ ve ferah-fezâ câmi‘dir. Bu dahi Sultân Sâlih câmi‘i-misâl mihrâb tarafı soffaları toloz kemerlerdir, ammâ yanlarında soffalar yokdur, hemân dîvârdır.

Ve bu câmi‘in ortası açıkdır ve haremi yokdur. Ve cümle münakkaşdır. Ve cânib-i erba‘ası birer

âdem kaddi bâlâ gûnâ-gûn mermerler kaplıdır. Bu dahi sûk-ı sultânîde vâki‘ olmağile cemâ‘at-i kesîreye [mâlikdir]. Ve üç tabaka bir minâresi vardır.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan yedi pâdişâh câmi‘i birbirlerine dîvâr dîvâra ve minâre minâreye karîbdir. Ekser Mısır'ın câmi‘leri eyle vâki‘ olmuşdur. Andan Bâb-ı Nâsır'da,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Cânpûlâd

Âl-i (---). On kademe taş nerdübân ile çıkılır bir fevkânî câmi‘-i ibret-nümâdır. Bu câmi‘in nerdübânı kal‘adan taşradır. Ve câmi‘ kal‘a dîvârında binâ olunmuşdur, hemân Bâb-ı Nâsır'a muttasıldır. Haremsiz bir küçük câmi‘dir, ammâ Mısır içinde değil sâ’ir İslâm diyârında seyâhat etdiğimiz yerlerde nazîrin görmedim. Evc-i âsumâna ser çekmiş iki kubbe-i âlîdir. İkisi dahi çâr-gûşe sivri kubbelerdir. Serâpâ arşın taşından binâ olunmuşdur. Bir diyârda taşdan kubbe görülmemişdir. Ve aslâ üstü kireç ile ve kurşum ile **[Y 98b]** mestûr değildir, hemân taşdır.

Bu taşdan kubbe ma‘rifeti Mısır'a mahsûsdur. Birkaç yerde dahi böyle taşdan kubbeler vardır, ammâ anlar gayrı-mükerrer resimdedir. Ve Mısır bennâları zamân-ı kadîmde birbirlerine arz-ı ma‘rifet etmek içün iki şey’i iltizâm edinmişler. Biri cemî‘i câmi‘lerin kubbeleri birer gûne binâ olunmuşdur, aslâ ve kat‘â birbirlerine müşâbeheti yokdur.

Ve biri dahi Mısır şehrinin cemî‘i minâreleri biri birinden musanna‘ ve her biri bir tarz üzre tarh olunmuşdur kim şehr-i Mısır içre zînet vermişdir.

Ve bu Cânpûlâdiyye câmi‘inin üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var. Bu dahi gâyet musanna‘ minâredir.

Ve bu câmi‘de emîrü'l-hacc-ı Mısır mâh-ı Saferü'l-hayrın altıncı günü Ka‘be'den Mısır'a geldikde mahmel-i şerîf ile bir gece bu câmi‘de cümle ulemâ-yı meşâyih ile ihyâ edüp tâ sabâha dek mevlûd-ı Nebî tilâvet olunup tevhîd [ü] tezkîrler olur.

Ertesi ale's-sabâh alay-ı azîm ile mahmel-i şerîfi emîrü'l-hac paşa'ya götürüp teslîm ederler. Cânpûlâdiyye câmi‘i böyle bir mübârek câmi‘dir.

Andan Bâb-ı Nâsır'dan içeri girüp Ca‘fer Ağa vekâlesi civârında,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Baybars

Âl-i Abbâsiyân kullarındandır. Ol kadar büyük değildir, ammâ gazâ mâlıyla binâ olunmağın ruhâniyyet vardır. İçinde aslâ sütûnları yokdur, cânib-i erba‘ası çâr soffa üzre toloz kemerlerdir. Ve hareminin etrâfında olan dîvâra kaplı gûnâ-gûn sun‘-ı Hudâ ebrî taşlar kaplıdır kim her biri birer seccâde cirminde gâyet musaykal ve mücellâ ruhâmlardır.

Ve mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir, ol kadar san‘at-ı mi‘mârîsi yokdur. Ve minâresi üç(er) tabaka tarz-ı âhar musanna‘ minâredir.

Ve Subaşı kapusu dibinde ve demir kapu önünde,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Sâlih Hacı

Âl-i Bahriyyenin âhiridir. Allâhu a‘lem bu dahi Salâhaddîn Yûsuf'un ola. Zîrâ câmi‘-i atîkdir. Lâkin ol kadar büyük câmi‘ değildir, cümle kırk sütûn üzre mebnîdir. Mihrâbı ve minberi ol kadar musanna‘ değildir. Hareminde bir azîm nâbıka ağacı ve câmi‘in üç(er) demir kapusu var. Subaşı sarâyından tarafa kapusu mesdûddur.

Ve bu câmi‘ fevkânîdir. Altı zîr-i zemînlerdir, hâlâ subaşının deylem ta‘bîr etdikleri çâh-ı Cahîm-misâl zindânlarıdır. Cemî‘i kanlı ve mücrim vâcibü'l-katl anda mahbûsdur. Ve bir minâre-i atîki var, iki tabakadır.

Ve bu câmi‘in kıble bâbında mahkeme-i şer‘-i Resûl-i Mübîn'i vardır. Ve Nizâmiyye câmi‘i kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Kanbay el-Çerkezî

Âl-i Türkmân'dan yedi pâdişâhı bir günde azl edüp ba‘zısının gözlerin oyup köşe başlarında sâ’illik etdiler. Yedisi dahi bu câmi‘in mihrâbı önünde medfûndurlar. Anıniçün bu câmi‘e Seb‘ Selâtîn câmi‘i derler. Ve Sultân Çakmak dahi yedi aded pâdişâhlar mâbeyninde medfûndur. Ve kıbleye **[Y 99a]** nâzır ancak bir kapusu var. Bu kapunun iki tarafında mermer üzre celî hat ile târîhi budur: [105] âyeti ilâ âhirih tahrîr olunup ba‘dehu,

Bi-târîhi şehri rebî‘ayn sene semâne ve semânemi’e [880]

tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu câmi‘ gâyet küçük fevkânî câmi‘dir. Bir alçak minâresi var, iki tabakadır. Ve câmi‘in kubbeleri taşdan mebnîdir. Cemâ‘ati azdır, ammâ havâdâr yerde vâki‘dir.

Andan iç kal‘ada, **[P 193b]** {ve Bâbü'l-vezîr'den aşağı Ümmü'l-Hasan câmi‘inden içeri garâfe-i mücâvirînden içeri battâl olan kömler kapusunun iç yüzünde,

Arslan Kay câmi‘i

Altı ayak nerdübân ile fevkânî bir câmi‘-i musanna‘dır, ammâ küçükdür ve haremi yokdur. İki tabaka bir ibret-nümâ musanna‘ minâresi vardır. Kıble kapusu meydânında buğday bâzârıdır. Bu câmi‘ kal‘a dîvârına muttasıldır. Ammâ kömler toprağı kal‘a dîvârın gark edüp bu câmi‘ ahâlîleri mansar harâmîlerinden havf ederler.}

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Kalavân

Âl-i Eyyûbiyândandır. Bu dahi iç kal‘a içinde bir kat dahi kal‘a-misâl beden beden bir câmi‘-i azîmdir. Tûlen ve arzan ikişer yüz ellişer ayakdır. Ve mihrâb tarafı otuz sekiz amûd-ı müntehâları üzre tavandır. Ammâ mihrâb üzre olan kubbe-i âlî eflâke ser çekmiş beyâz kireç ile pûşîde bir nûr-ı mahz kubbedir. İçi serâpâ müzehheb halkârî nakş-ı Bihzâd'dır.

Ve bu kubbe on aded sommâkî kırmızı amûd-ı âlîler üzre **[Q 195b]** binâ olunmuşdur. Ve mihrâbı hurde taş oturtma musanna‘ mihrâbdır. Ve minberi bir alçak beyâz mermer minberdir. Ve minberin kapusu üzre [106] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve minberin sağ tarafında çâr-gûşe bir demir kafes içre paşalara mahsûs namâzgâhdır. Bu şebeke eyle musanna‘ kafesdir kim gûyâ Fahrî oyması-misâl sihr-i i‘câz demir kafesdir kim gûyâ kâr-ı Hazret-i Dâvûd'dur. Bu kafesin misli Medîne-i münevverede şebeke-i Resûlullâh'dır.

Ve bu câmi‘in haremi etrâfındaki soffalar üzre cümle otuz altı beyâz mermer sütûnlar üzre olan kemerler üstü serâpâ münakkaş tavandır. Ve cümle silu ve lâcüverd ve lâ‘lî elvân boyalar ile halkârî mînâ tavandır. Ammâ serâpâ sekizer köşe çukur çukur münakkaş tavandır.

Ve kâse kâse tarh olunmasının aslı oldur kim Sultân Kalavân'ın rûz-merre summât-ı Muhammedîsinde üç bin mertebânî ta‘âm tenâvül olunur imiş, ol mertebânîlere alâmet olmasıyçün bu câmi‘ tavanında üç bin sahan misâli münakkaş çukurlardır kim her birine birer âdem sığar.

Ve bu câmi‘in serâpâ der-i dîvârı beşer âdem kaddi nakş-ı Çîn-misâl sadefkârî dîvârdır. Ba‘zı yeri hurde ruhâmdır kim sihr-i helâldir. Mısır'da böyle cümle der-i dîvârı münakkaş mermer-i ruhâm kaplı câmi‘ yokdur.

Ve iki yan kapusu var. Kıble kapusun **[Y 99b]** Topatan Paşa mesdûd etmiş. Ammâ yan kapuları musanna‘ pirinc kapulardır.

Ve mü’ezzin mahfili hurde on altı mermer sütûn-ı rakîk üzre yine beyâz mermer binâ bir mü’ezzin mahfili var kim gûyâ bir maksûre-i İrem'dir.

Ve câmi‘in bir kapusu dahi mihrâbın sol köşesinde âbdesthâne kapusudur.

Ve bir minâre bu havuz [kapu?!] tarafında iki tabaka yeşil kâşî minâre-i mevzûndur.

Ve bir minâre dahi kıble kapusu üzre iki tabaka yeşil kâşî minâredir.

Ve haremi serâpâ beyâz mermer-i hâm döşelidir.

Ve evkâf-ı metîndir. Yeniçeri ocağı başçavuşları nâzırdır. Ve bunda olan mü’ezzinân-ı hûb-âvâz bir câmi‘de yokdur. Her şeb temcîdlerin paşa istimâ‘ eder. Ve ekseriyyâ paşalar cum‘a namâzın bunda edâ ederler.

Ve bir üstâd-ı kâmil bu câmi‘in harreminde evkât-ı selâs bilinmek içün bir güneş mîkâtı etmiş. Gûyâ kim mîkât-ı Alî Kuşcu'dur.

Ve bir câmi‘ dahi paşa sarâyı meydânında,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân el-Melikü'n-Nâsır Ferec

dir, ammâ Düheyşe câmi‘i derler. Kabâbıta asrında Düheyşe nâmında bir Kıbtî kızının deyri imiş,

anıniçün Düheyşe derler. Ammâ câmi‘ Sultân Ferec binâsıdır. Altı kademe nerdübân ile urûc olunur fevkânî bir câmi‘dir. İki yan kapusu var, kıble kapusu yokdur. Derûn-ı câmi‘de cümle (---) aded çârgûşe amelî pâye direkler üzre yeşil tahta tavandır.

Büyük kapunun yemîn [ü] yesârında Sultân Ferec târîhi var. Sarây meydânının şimâlinde revzenleri meydâna nâzır haremsiz bir küçük câmi‘dir. Bir tabaka alçak bir minâresi vardır.

Ve mihrâb bir köşeye muharref düşmüşdür. Hakkâ ki zamân-ı kadîmde deyr imiş, ammâ iki hoş-âvâz mü‘ezzini ve sulehâ-yı ümmetden Şeyh Şâhîn hatîbi var kim bî-akrân ve bî-bedeldir. Andan Bürke-i Özbekiyye kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Özbek

Âl-i (---)dendir. Altı kademe fevkânîdir. Tûlen ve arzan yüzer ayakdır. Ve cümle otuz sekiz mermer sütûn üzre nîlgûn münakkaş tavandır. Minberi ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir. Ve iki yan kapusu ve bir kıble kapusu var. Ve bir minâre-i mevzûnu var, gâyet musanna‘dır ve üç tabakadır. Ve Derbü'l-Ahmer'de,

Evsâf-ı câmi‘-i Ümmü Sultân Hasan

Fevkânîdir kim yol üzre olan kapusundan câmi‘e sekiz kademe taş nerdübân ile çıkılır. Ve dörd tabaka bir minâre-i mevzûn-ı musanna‘ı var. Gâyet musanna‘ câmi‘dir, ammâ haremsizdir. Revzenleri tarîk-ı âmma nâzırdır. İçinde amûdları yokdur, serâpâ kemerler üzre münakkaş tavandır. **[P 194a]** Mihrâbı ve minberi sâdedir. Andan yine bu tarîk üzre,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Merdân

Âl-i Ekrâdın tüccârlarındandır. Zamân-ı kadîmde bu kimesne kassâb imiş. Rûz-merre bir hâtûn gelüp bu Merdân'dan birer koyun alırmış. Bir gün bu Merdân bu avretin ardına düşüp,

"Âyâ bu koyunu bu avret nereye **[Y 100a]** götürür ki?" deyüp akabince gözedüp Cûşî dağında bir mağârâya bu avret koyun ile girüp meğer ol gârda bir mehîb ayı var imiş. Koyunu avret ayının önüne koyup tenâvülden sonra ayı avrete cimâ‘ eder. Kassâb Merdân bu ahvâli görüp âlem-i hayretde kalır. Görse ki ol gârın içi bir gencîne kim gûyâ bir dahme-i Efrâsiyâb'dır.

Andan Kassâb Merdân ârifâne dükkânına gelüp yine ale's-sabâh avret bir koyunu dahi alup yine azm-ı gâr-ı yâr-ı gâr ayu deyüp gider. Merdân kassâb sâtûr-ı Cömerd'in merdâne kemerine bend kılup gâra varup ayu avret ile mahall-i fasılda iken bir na‘ra-i Allâh'a rehâ buldurup der ceng-i evvel vasılın hâsıl[ın] Merdân kat‘ edüp avreti söyledir:

"Vallâhi bu kenze bu ayı müvekkil idi. Babam beni bu vasıla getürüp vaslıma erüp bu mâldan mâl alup günde birer koyun alup getirir yedirirdim ve bana cimâ‘ ederdi. İşte senin sebebinle ben dahi halâs oldum. Şimden sonra bu mâl-ı Kârûn sana kaldı. Ne dilersen eyle" der.

Merdân bir hayli mâl alup avreti pâdişâha getürüp kıssa-i mâcerâyı bir bir takrîr eder. Pâdişâh eydir:

"Yâ Merdân, öşrün bize verüp keyfe mâ-yeşâ ol mâla mutasarrıf ol" deyü Merdân'a izin verir. Merdân taşımadan bîzâr olup cümle fukarâ-yı Mısır'a bezl-i mâl eder. Andan bu câmi‘i ol kenz-i genc-âverden binâ ederken pâdişâh fevt olup Merdân Şâh'ı müstakil pâdişâh ederler.

Ammâ bir şîrîn ve musanna‘ ve müzeyyen câmi‘-i fevkânîdir. Altmış mermer sütûn üzre münakkaş tavandır. Bir vâsi‘ haremi vardır.

Ve iki yan kapusu ve bir kıble kapusu ve üç tabaka bir minâresi vardır. Ve minberi münakkaş haşebdendir, ammâ gâyet musanna‘dır. Ve mihrâbı sadefkârîdir.

Ve zî-kıymet âvîzeler ile müzeyyendir. Ve pirinç fânûslarında biner aded kanâdîller ile çerâgân olur fânûslar vardır. Bunda olan ibrîşim hâlîçeler gayrı câmi‘lerde yokdur. Zîrâ bu câmi‘in cemâ‘ati cümle Ervâm kavmi olduğundan câmi‘i huddâmları pâk döşerler. Ve huddâmları çokdur, evkâfi kavîdir. Ve Sitti Nefîse kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Hayrü'l-Üm

Yedi pâdişâhın vâlidesi olduğundan Hayrü'l-Üm derler. Câmi‘-i atîkdir, lâkin cemâ‘ati azdır. Ammâ bu câmi‘de kâr-ı kadîm san‘atlar var kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Minâresi fenâ bulmuş, evkâfi berbâd olmuş. Ve buna karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Abdülazîz

Âl-i Abbâsiyândandır. Bir küçük câmi‘dir. On iki mermer sütûn üzre ibret-nümâ tavandır. **[P 194a]** Mihrâbı sâdedir. Ve minberi haşeb-i münakkaşdır.

Ve gâyet musanna‘ minâre-i mevzûnu vardır. Sitti Nefîse hazretleri bu câmi‘in mihrâbı önünde medfûn olmağile Sitti Nefîse câmi‘i derler. Evsâfın mahallinde **[Y 100b]** tahrîr ederiz. Ve aşağı şehirde Kavukcular içinde,

Evsâf-ı Peykhâne câmi‘i

Tahtânîdir, ammâ gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Ve Vezneciler içinde,

Evsâf-ı Isâmeddîn câmi‘i

Gâyet küçük câmi‘dir. Ve Rıdvân Beğ sarâyı önünde yol aşırı,

Evsâf-ı Mahmûd Beğ câmi‘i

Haffâflar başındadır. Haremsiz bir küçük câmi‘dir, ammâ gâyet pâk u musanna‘ câmi‘dir. Ve mihrâbı hurde taş ile münakkaş bir tarz-ı âhar mihrâbdır. İki cânibinde kol kalınlığı seng-i yerekânî **[Q 196a]** sütûnlar var kim gûyâ kehrübâdır. Sarılığa mübtelâ olan kimesneler üç cum‘a ertesi müdâvemet edüp bu sütûnları diliyle yalasa bi-emrillâh yerekân marazından halâs olur. Bu câmi‘in bir hoş musanna‘ minâresi vardır. Ve yine bu sûkda sarrâchâne içinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Cânım Pehlivân

Fevkânîdir, altı kademe taş nerdübân ile urûc olunur. Gâyet şîrîn câmi‘dir. Cümle minârelerden

müsellem üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var kim ibret-nümâdır. Ve buna karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i (---) (---)

Bu dahi fevkânîdir. Ve cemâ‘at-i kesîre ile mâl-â-mâldir. Bir minâre-i serâmedi var, üç tabaka minâre-i mevzûndur. Ve Çadırcılarbaşı'nda,

Evsâf-ı câmi‘-i Cânbekiyye

Kapusu yanlarında âye[t]: [107] âyetinden sonra,

Sene isneyn ve semânemi’e [802]

tahrîr olunmuşdur. Ve tarafeynden beşer kademe nerdübân ile çıkılır câmi‘dir. Fevkânîdir, lâkin küçük câmi‘-i rûşendir. Ve sûk-ı Salîbe kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîr Elmâs Hâcib-i Sultânî

Bir küçük câmi‘-i tahtânîdir, ammâ gâyet pâkdir ve ruhâniyyet vardır. Ve dâ’imâ cemâ‘ati eksik değildir. Zekâtı verilmiş mâli ile binâ olunmuşdur. Anıniçün içinde hâl sahibi kimesneler sâkindir. Ve bir âdem müte’ellim olsa anda bir vakit ibâdet etse tâze cân bulup dilşâd olur.

Ve yigirmi sekiz amûd-ı mücellâ üzre müzehheb halkârî tavandır.

Ve harem inde bir nâbıka dırahtı vardır, ceviz kadar meyve hâsıl olur.

Ve çâr nahîf mermer sütûncuklar üzre kireç sıvalı bir küçük kubbeciği altında Hanefî muslukları vardır.

Ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir ve minberi beyâz mermerdendir. Kapusu üzre târîh:

Emera bi-inşâi hâze'l-mekâni'l-mübârek el-fakîr Emîr Elmâs Hâcib fî şuhûr sene seb‘ ve ışrîn ve seb‘imi’e [727] ve kemâluhu sene selâsîn min hicreti'n-nebeviyyeti'l-Muhammediyye.

tahrîr olunmuşdur.

Bir minâreli câmi‘dir ve minâresi bâbâyâne bir musanna‘ makâm-ı bângdir. Andan Salîbe çârşûsunda karşu karşuya,

Evsâf-ı câmi‘-i Şeyhûniyye

Ve Sultân Hasan vezîri Ekrâdü'l-asl olduğundan gâyet şecî‘ olup Ömer-sîret idi ve ism-i **[Y 101a]** şerîfi dahi Ömer idi.

Ve âsâr-ı binâları birbirine müşâbih iki imâretdir, ammâ tarîk-ı âmmın sol cânibindeki bir âlî câmi‘-i rûşendir. İkisi de yedişer ayak fevkânîdir. Tûlen ve arzan yüz altmışar ayakdır.

Ve cümle kırk beş beyâz mermer sütûnlar üzre münakkaş tavandır. Ve bir kapusu var. Ve haremi serâpâ ruhâm döşelidir. Ve evkâfı kavî olmağile bu câmi‘in huddâmları çokdur ve gâyet pâk dutarlar, gûyâ dürr-i beyzdir.

Bir musanna‘ ağaç minberi vardır. Ve mihrâbı elvân hurde taşlar ile müzeyyen bir mihrâbdır.

Ve mihrâbın sol tarafında dîvârda bir levha-i azîm üzre bir üstâd-ı kâmil kemâlin göstermeğiyçün bir Ka‘be-i şerîf resm etmişdir kim gûyâ *tâbaka'n-na‘lu bi'n-na‘l* Mekke-i mükerremedir.

Ve karşusundaki imâret Tekye-i Şeyhûniyye hemân bunun tıbkıdır, ammâ tekye-i Kâdirî'dir, tekyeler evsâfında tahrîr olunur.

Ve bu Şeyhûniyye'den yukaru Rûmeli meydânına giderken sağ tarafda,

Evsâf-ı câmi‘-i Muhammedî

Bir fevkânî küçük câmi‘dir. Ve bir müntehâ kad serâmed minâresi vardır. Ammâ içine girüp ibâdet etmedim. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Altıparmak Efendi

Altı kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i zîbâdır. Vâ‘ızı ve nâsıhı ve cümle cemâ‘ati Ervâm kavmidir. Bir kapusu var. Amûdlar üzre sâde münakkaş tavandır. Ammâ haremi yokdur, fevkânî olmağile altı altı aded dükkânlardır. Ve bir alçak minâresi vardır. *Siğer-i Nebî* sâhibi Altıparmak Efendi mihrâbının önünde medfûndur. Ve bu câmi‘in mukâbelesinde sehel aşağı,

Evsâf-ı câmi‘-i Merzübâniyye

Beş kademe nerdübân ile urûc olunur bir dilküşâ câmi‘-i şîrîndir. Cümle yigirmi amûd-ı ra‘nâ üzre halkârî tavandır. Mihrâbı ve minberi gâyet musanna‘dır. Ve harеminde bir azîm nahl-i hûrmâsı vardır.

Evsâf-ı câmi‘-i Dâvûdiyye

Süleymân Hân vüzerâlarındandır. Tavâşî Süleymân Paşa'dan sonra vâlî-i Mısır olup bu câmi‘i binâ etdi. Ammâ hakkâ ki şân-ı vüzerâyı icrâ edüp bir câmi‘ inşâ etmiş kim vüzerâ câmi‘lerinde nazîri yokdur. Üç taraf kapusundan yigirmişer kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i âlîdir.

Cümle altmış amûd-ı musanna‘ üzre inşâ olmuşdur. Mihrâb tarafı ve harеminin etrâfı cümle altmış aded kârgîr müdevver kubbelerdir. Ve cümle beyâz kireç ile mestûrdur. Her kubbe üzre mermerden hurde alemleri vardır. Ve haremi bir vâsi‘ mermer-i hâm döşeli haremdir.

Ve mihrâbı ve minberi ve bir tabaka minâresi cümle Rûm tarzıdır. Ve fevkânî harеminden gayrı tahtânî bir vâsi‘ haremi vardır. Câmi‘ bu haremin tâ vasatına vâki‘ olmuş beden beden bir küçük kal‘a-misâl bir câmi‘-i pür-me’âldir. Bir yere ittisâli yokdur. **[Y 101b]** Ve cemâ‘ati gâyet çokdur. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i İskender Paşa

Dukagin Mehemmed Paşa'dan sonra vâlî-i Mısır olmuşdur. Bu dahi Süleymân Hân vüzerâsındandır. Ammâ hakkâ ki yerinde bî-bedel bir rûşenâ güzel rûşen câmi‘dir kim İslâmbol'da gûyâ Rüstem Paşa gibi cemâ‘ati leylen ve nehâren dâ’imdir.

Ve fevkânî bir câmi‘dir. Bir kapusundan sekiz kademe bir kapusundan on beş kademe nerdübân ile çıkılır, câmi‘-i münevverdir. İçinde sekiz aded sütûnu var. Revzenleri şâhrâha nâzırdır. Mihrâb u minberi sâde güzelidir. Ammâ haremi yokdur, teng mahalle vâki‘ olmuşdur. Gerü tarafından halîc-i Mısır cereyân eder.

Ve minâresi Rûm minâresi gibi bir tabaka şeşhâne minâre-i zîbâdır.

Evsâf-ı câmi‘-i Mencik el-Yûsufî

Sultân Hasan vüzerâlarındandır kim Şâm-ı şerîfde Gök Meydân'daki Mencik köşkü bunundur. Bu câmi‘ Nizâmiyye câmi‘inin altında bir alçak kaya üzre bir minâreli câmi‘-i atîkdir.

Evsâf-ı câmi‘-i Şeyh Nizâmî-i Isfahânî

Bâbü'l-vezîr hâricinde başka bir püşte üzre cihân-nümâ bir câmi‘-i rûşen-binâdır. Cümle şehr-i Mısır pâymâl nümâyân pür-kemâldir. İçinde sütûnları yok bir latîf münakkaş tavanlı ve üç tabaka bir mevzûn minâre-i âlîsi var.

{Ve bu câmi‘i Şeyh Nizâmî-i Isfahânî hazretleri Sultân Mehemmed ibn Sultân Kalâvan es-Sâlihî hilâfetinde helâl mâlile binâ etdi, sene *selâse ve selâsîn ve seb‘imi’e [733]* târîhinde itmâm buldu.

Ve Şeyh Nizâmî-i Isfahânî hazretleri bu câmi‘ içinde medfûndur, *kuddise sırruhu'l-azîz.*}

Ammâ bu câmi‘ tarîk-ı Halvetîde bir tekye-i âlîdir, tekyeler mâbeyninde evsâfı tahrîr olunur. Ve Azebler kapusundan içeri,

Evsâf-ı câmi‘-i Azebler

Bir küçük câmi‘dir, ammâ Azebler âsitânesinin önünde olmağile cemâ‘ati çokdur, lâkin haremi yokdur. Ve İbrâhîm Kethudâ Rûm tarzı bir minâre-i mevzûn etdi kim ta‘bîr olunmaz. Ve bu câmi‘den yukaru yine kal‘a dîvârı üzre bir atfe içre,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Mü’eyyed

Mâ-tekaddem Bâb-ı Vezîr bu câmi‘ dibinde imiş, hâlâ mesdûddur, yeri zâhirdir. Fevkânî bir câmi‘-i âlîdir. Bâb-ı Vezîr tarîkı üzre olan kal‘a dîvârı üzre pençereleri vardır. İçinde sütûnları yok bir küçük câmi‘dir ve haremi dahi yokdur. Müfîd [ü] **[Q 196b]** muhtasar bir minâresi vardır. **[P 194b]** Ve yukaru iç kal‘ada,

Evsâf-ı câmi‘-i Süleymân Paşa

Süleymân Hân Paşa vüzerâlarından Tavâşî Beyâz Süleymân Paşa derler. İki kerre Mısır'a vezîr olup iki yüz pâre gemi ile Süveys'den Hindistân'a varup şehr-i bender-i Dîv'i ve şehr-i bender-i Surat'ı ve

yedi pâre şehri feth edüp cümle Portakal Frenglerin dendân-ı tîğden geçirüp bu kal‘aları Hind pâdişâhına hibe edüp bu kadar mâl-ı ganâyim ile Yemen'i dahi feth edüp Özdemir Beğ'i Habeş'e serdâr **[Y 102a]** edüp Habeş'i feth edüp gazâ mâlıyla bu câmi‘i binâ etdi kim iç kal‘anın cân-ı derûnudur. Aslâ ahşâbâtdan bir şey yokdur, cümle kârgîr-binâdır.

Ve câmi‘i yekpâre müdevver bir kubbe-i nîlgûndur. İçinde aslâ amûd sütûn yokdur. Câmi‘in der-i dîvârı serâpâ ruhâm-ı gûnâ-gûn tahta mermerler kaplıdır.

Ve mihrâb gâyet musanna‘ hurde taşlar ile inşâ olunmuşdur. Ve mihrâbın iki tarafında âdem kaddi altun yaldızlı şem‘dânlara ikişer âdem kaddi şem‘-i aseller her şeb çerâğân olur. Mısır'da bir câmi‘e mahsûs değildir. Ve minberi mermerden musanna‘ şîrîn kârlı minberdir.

Ve câmi‘ içre niçe bin maslûb âvîzeler vardır. Ve mihrâb önünde kırk kıt‘a Kelâm-ı İzzetler var kim her biri birer genc-âverdir. Ve hâlîçeleri diller ile ta‘bîr olunmaz.

Câmi‘in iki yan kapusu ve bir kıble kapusu var. Tûlen ve arzan yüz yigirmişer ayak küçük câmi‘dir, ammâ dürr-i yetîmdir. Taşra haremi dahi tûlen ve arzan yüzer kâmil ayakdır.

Yan soffaları üzre cümle on sütûn-ı mermer üzre cümle hurde müdevver kubbeciklerdir. Büyük kubbe ve hurde kubbeler cümle lacüverdî kâşî ile mestûrdur. Ve mihrâb kapusu eyle musanna‘dır kim gûyâ sihr-i i‘câz sihr-i mübîndir.

Ve bu harem soffalarının dîvârları birer âdem kaddi dâ’iren-mâdâr tahta mermerler ve gûnâ-gûn sommâkîler kaplıdır. Ve bu mermerler üzre Kûfî hat ile üstâd-ı mermerbür zemîn ü zamân bir Âyetü'l-kürsî tahrîr etmiş kim bir hatt-ı Kûfî'ye müşâbeheti yokdur. Seyyâhân-ı erbâb-ı ma‘rifet gelüp temâşâ ederler.

Ve harem serâpâ beyâz mermer-i hâm döşeli ve eyle pâk mücellâdır kim âdemin reng-i rûyları nümâyân olur.

Bu haremin üç kapusu vardır, iki yan kapu, biri kıble kapusudur. Sahâbe-i kirâmdan Şeyh Sârî hazretleri anda bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ol Sâriye'dir kim Hazret[-i Ömer] hilâfetinde bu Sârî hazretlerin Acem diyârında Nihâvend şehrine serdâr edüp anlar Acem'de cengde iken Medîne-i münevverede Hazret-i Ömer cum‘a günü hutbe okurken kalb gözüyle görürler kim Acem'de Sârî hazretleri bozuluyor. Hazret-i Ömer hemân hutbe’i okurken;

"*Yâ Sâriye, ile'l-cebel ile'l-cebel"* deyü na‘ra eder. Cümle cemâ‘at âlem-i hayretde kalup Nihâvend cengindeki anı eli asker-i İslâm içinde niçe âdem ve Sârî hazretleri Hazret-i Ömer'in na‘rasın istimâ‘ edüp tağa arka verüp bi-emrillâh Acemi münhezim edüp mansûr [u] muzaffer Medîne'ye geldiklerinde cum‘a gün Hazret-i Ömer'in "*Yâ Sâriye, ile'l-cebel"* na‘rasın istimâ‘ edenler ve Medîne'de istimâ‘ edüp târîh koyanlar Hazret-i Ömer'e cân [u] gönülden bende olup ziyâde mahabbet ederler.

İşte **[Y 102b]** bu câmi‘ içinde medfûn olan Sahâbe-i kirâmdan Şeyh Sârî hazretleridir. Kendüler bir gârda medfûndur. Üzerinde kubbe ve tekyesi ve türbedârı ve hücresi vardır. Ve câmi‘in kıble kapusu

üzre tahrîr olunan târîhleridir:

Kad benâ ammere's-sultân, el-cenâbü'l-âlî memlûkü's-sultân, Süleymân Hân ibn Selîm Hân min âl-i Osmân, edâmallâhu devletehu ilâ yevmi'd-dîn, ve hüve emîrü'l-ümerâi'l-Mısrı'l-Kâhire Süleymân Paşa ce'alallâhümme mine'l-fâizîn, mesciden li-vechillâhi'l-meliki'l-mu'în, ve taleben rızâya Rabbi'l-âlemîn, li-na'büde fîhi ibâdullâhi's-sâlihîn. Ve kâne târîhuhu:

Fe'rke'û'llâha ma'a'r-râki'în

Sene 935

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kıble kapusunun murakka' ve mukarnaz kapusunun sağ kanadı üzre bir kitâbe içinde müzehheb celî hat ile: [108] ve sol kanadında: [109] *sadakallâhu'l-azîm* âyetleri tahrîr olunmuş bir bâb-ı mu'allâdır.

Ve bu câmi'in bir haremi dahi kıblenin şarkındadır. Anda bir havz u şâzrevân revân olup havuzun musluklarından cemâ'at-i kesîre tecdîd-i vuzû' ederler.

Ve bu câmi' Mısır'ın gayrı câmi'leri gibi üstleri kireç sıvalı değildir. Serâpâ laciverdî kâşî-i Çîn ile örtülüdür. Ba'îdden gören kurşum zann eder.

Ve iki tabaka bir minâresi vardır. Mısır'da cemî'i minârelerden âlîdir ve aslında zemîni dahi âlîdir. Ol ecilden Mısır'da bundan âlî minâre yokdur. Ve İslâmbol tarzı binâ olunmuşdur.

Ve bu câmi'in mihrâbı bir nîm kubbe içre vâki' olmuşdur. Mihrâbın pençerelerinden taşra bir gül [ü] gülistân bâğçesi var kim câmi'de ibâdet eden cemâ'atin demâğları şükûfe-i gûnâ-gûn râyihasından mu'attar olur.

Bu câmi'-i rûşen-âbâdın nâzırı Mısır yeniçeri ağaları olduğundan metîn evkâfı vardır. Ve evkât-ı hamseyi yeniçeri ağası bunda edâ etdüğinden gâyet pâk ve ma'mûrdur. *Hafızakellâhu ta'âlâ.*

Ve Bâb-ı Lûk'dan içeri,

Evsâf-ı câmi'-i Bermeşi

Bir ma'mûr u müzeyyen câmi'dir ve cemâ'ati gâyet çokdur. Ve minâre-i mevzûnu üç tabaka serâmed minâre-i musanna'dır. Ve Derbü'l-Ahmer'de iki yol başında,

Evsâf-ı câmi'ü'l-Kaşmas ya'nî câmi'-i Kaçmaziyye

Fevkânîdir, altında serâpâ dükkânlar sekiz kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir küçük câmi'dir. Ammâ gâyet latîf ü rûşen ve musanna' cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'dir. Ammâ haremi yokdur, cânib-i erba'asından yol geçer, bir teng yerde vâki' olmuşdur. Ve bu câmi'den yukaru Habeşli Mehemmed Kethudâ vekâlesi dibinde,

Evsâf-ı mescid-i Mihmândâriyye

Beş kademe nerdübân ile urûc olunur kâr-ı kadîm câmi‘ gibi mesciddir, ammâ ol kadar müzeyyen değildir. **[Y 103a]** Ammâ sûk-ı sultânî içre olduğundan cemâ‘ati çokdur. Revzenleri tarîk-ı âmma nâzırdır. Bir minâre-i bâlâsı iki tabakadır. Ve yine Derbü'l-Ahmer'de,

Evsâf-ı câmi‘-i İbrâhîm Ağa

Mısır yeniçeri ağalarından karîbü'l-ahd olmağile henüz üstâd elinden çıkmış bir câmi‘-i mahbûb u müzeyyen cedîd ü ra‘nâ ve fevkânîdir. Mihrâb u minberin ta‘rîf etsek diller ile ta‘bîr ü tavsîfi mümkin değildir. Ve minâre-i zîbâsı kezâlik üç tabaka serfirâz minâre-i âlîdir. Ve ana karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Hayre Bay el-Muhammedî Paşa

Sultân Gavrî vezîrlerinden idi. Gavrî'den rûgerdân olup Sultân Selîm'e tâbi‘ olup bunun re’y [ü] tedbîriyle Selîm Hân Mısır'ı feth edüp sene 923 922 ibtidâ Mısır vezâretin bu Hayre Beğ'e ihsân edüp beş buçuk sene Mısır vâlîsi oldukda bu câmi‘[i] inşâ etmişdir. Hayre Bay'dan sonra Mısır vezîri Lala Mustafâ Paşa olup bir yıldan sonra der-i devletde vezîr-i a‘zam olup yerine Kâsım Paşa andan Hâyin Ahmed Paşa'yı kul salb etdiler.

Ammâ nûr-ı mahzdır, cümle der-i dîvârı yeşim harkânî ve sommâkî ve mermer-i ebrîler ile kaplıdır. Mihrâbı ve minberi sihr-i mübîndir. Lâkin kârgîr toloz-binâ değildir, cümle tavandır. Ve hareminde Hanefî lüleleri ve birkaç nahl-i hûrmâsı vardır. Ve kendüleri tarîk-ı âm üzre bir kubbe-i âlîde âsûdedirler. Ve bir minâre-i şîrînkârî ile münakkaşdır. Cemî‘i minârelerden birer şemme ma‘rifet bu minârede mevcûd üç tabaka bir serâmed minâre-i ra‘nâdır.

Ammâ Mısır'ın Çerâkese kavmi bu câmi‘ önünden ubûr etdiklerinde câmi‘ine ve türbe-i pür-envârına nazar etmeyüp ubûr ederler. Zîrâ Mısırlı bu Hayra Beğ'e hâtırmânde olmuşlardır kim niçün âl-i Osmân'a vesîle olup Mısır'a getirüp Çerâkese elinden bu devleti aldırdı, deyü câmi‘ine bakmayup ubûr ederler. Ammâ câmi‘in huddâmları ve evkâflarının metâneti ve pâk ü pâkîzeliği Mısır câmi‘lerinin birinde yokdur. **[Q 197a]** **[P 195a]** Andan Bâb-ı Nâsır yolunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Merzûk-ı Kifâfî

Fevkânîdir, çâr sütûn üzre münakkaş tavanlı bir küçük câmi‘dir. Ve Şeyh Merzûk-ı Kifâfî hazretlerinin tekyesidir kim tarîk-ı Bedevîdir. Bir musanna‘ minâresi var. Andan yine Bâb-ı Nâsır tarîk-ı âmmı üzre bu câmi‘e karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Cemâleddîn

Fevkânî bir minâreli küçük câmi‘dir, lâkin haremi yokdur. Andan yine buna karîb Zülfikâr Kethudâ hânı kurbunda yol aşırı,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Sunkur

Fevkânî bir kâr-ı kadîm câmi‘-i rûşendir. Anın bir minâresi şekl-i murabba‘ binâ olunup biri biri içinde maksûre-misâl minâre-i gayr-ı mükerrerdir. Hareminin ferşi azîm mermerlerdir. Ve gâyet

mücellâ ve musaykal harem-i zîbâdır. Ve bu câmi‘in yol aşırı mukâbelesinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Hânkâh

Tahtânîdir ve otuz **[Y 103b]** dörd amelî sütûn üzre serâpâ münakkaş tavanlı bir câmi‘-i atîkdir. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. Ve bir vâsi‘ haremi ve bir tabaka sâde minâresi var. Hayli vâsi‘ câmi‘dir. Ve Bâb-ı Lûk'dan taşra,

Evsâf-ı câmi‘-i Veled İbâde

Halîc kenârında tahtânî bir câmi‘dir. Hareminde bir azîm nâbıka dırahtı var. Ve ana karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i (---)

Tahtânîdir. Yigirmi sütûn-ı mermer üzre hayli vâsi‘ câmi‘dir. Ve bir alçacık bir tabaka minâresi var. Ve hareminde bir köhne nâbıka ağacı var, lâkin gâyet meyvedârdır. Ve buna karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Isma‘î

Tahtânîdir ve gâyet musanna‘ câmi‘-i atîkdir. Hareminde azîm cümmeyz ağaçları vardır. Lâkin bu câmi‘in cemâ‘ati azdır. Kapusu dâ’imâ mesdûd durur. Ve buna karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîrâhûr

Fevkânîdir, altında dükkânları vardır. Bir rûşen-âbâd câmi‘dir, lâkin haremi yokdur. Ve Kantaratü'l-Bekrî'den içeri,

Evsâf-ı câmi‘ü'l-Ebyaz

Fevkânîdir. Halîc kenârına vâki‘ olmuş yigirmi beyâz mermer sütûn üzre münakkaş tavanlı ve haremli ve bir minâreli câmi‘dir. Cânib-i erba‘asında bâğ-ı İrem-misâl bâğçelerdir. Halîc kenârında olmağile teferrücgâh câmi‘dir. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Hân Bay

Mahbûb câmi‘-i rûşendir. Andan bir küçük minâresi vardır. Ammâ cemâ‘ati çokdur, cümle cemâ‘ati Hazarîdir. Ve bu câmi‘de kûşe-nişîn birkaç hâl sâhibi kimesneler vardır. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Abdülkâdir Taştûşî

Ortası küşâde bir câmi‘dir, haremi yokdur. Ve üç tabaka bir minâresi vardır. Ve mezâhib-i erba‘a içün dörd mihrâbı vardır. Ve minberi haşebdendir. Andan Bâb-ı Hadîd'in iç yüzünde,

Evsâf-ı câmi‘ü'l-Meğârib

Yigirmi altı amelî sütûn üzre ortası açık bir câmi‘dir. Tûlen ve arzan ellişer ayakdır. Ve Bâb-ı Şa‘rî'den içeri sûk-ı sultânî içre,

Evsâf-ı câmi‘ü'l-Amrî

Otuz bir sütûn üzre münakkaş tavanlı haremsiz ve bir minâresi üç tabakalı câmi‘dir. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Âbidîn Beğ

Fevkânî yigirmi kademe nerdübân ile urûc olunur. Altı serâpâ dükkânlardır. Ve câmi‘ içi cümle 24 aded beyâz mermer amûdlar üzre tavandır kim Mânî ve Hassân ve Bihzâd kalemin çekmede âcizdir.

Ve bir İslâmbol tarz bir tabaka bir serâmed minâresi var kim Mısır'da değil rûy-ı arzda cemî‘i İslâm diyârında böyle bir minâre-i sihr-i nakş-ı bûkalemûn minâre-i mevzûn yokdur. On altı köşe tarh olunmuşdur. Her köşesi mabeyninde esâsından şerîfesine varınca üçer pay ta‘bîr ederler bir gûne zıhdır, her tarhında anı çeküp icrâ etmişdir. Müzehheb Hıtâyî kâğız üzre cedvâl(i) ile çekmede âcizdir. Ve her köşesinde ibtidâdan intihâya dek gûnâ-gûn islimîler ve bağlamalar ve girihler ve rûmîler **[Y 104a]** icrâ eylemişdir kim gûyâ bu minâre sûr-ı hümâyûnda bir nakıl-i sultânîye benzer. Ve tabakasında eyle mukarnaz ve medîne ve gilviler etmişdir kim gûyâ bir kadeh-i çarh-ı felekdir. Ve ol kadar rakîk binâ olunmuşdur, İslâmbol'da Unkapanı kapusu hâricinde Azîz Efendi minâresinden nahîf ve mevzûndur, *eyyedehullâh*. Ve Yenikapu dibinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Merde Beğ İnalî

Fevkânî halîc kenârında şeş sütûn-ı âlî üzre sâfî münakkaş tavandır. Ammâ haremi yokdur, pençereleri şâhrâha ve halîce nâzırdır. Câmi‘ içinde mahkeme vardır. Ve bir gireh gireh füruşka füruşka binâ olunmuş üç tabaka bir minâre-i cihân-nümâdır. Hattâ Şeyh Alî Şümürlisî dâmâdı Kadı Mansûr Efendi bu câmi‘in nâzırı iken ta‘mîr ü termîm edüp bu câmi‘i nûr-ı mahz eyledi. Hakkâ ki şîrîn câmi‘dir.

Ve bu câmi‘in iki kapusu var. Sol tarafindaki kapuda halîc üzre bir haşeb cisir vardır. Ve bu câmi‘in halîc karşusunda mahalle-i Sûku'l-Dellâliyye içinde,

Evsâf-ı câmi‘ü'l-Cündî

Alçak minâreli bir küçük câmi‘dir. Ve yine bu çârşû içre,

Evsâf-ı câmi‘-i Dâvûdiyye-i kebîr

Fevkânîdir, tokuz kademe taş nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i müzeyyendir. Ve üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var. Mihrâbı hurde sadefkârîdir. Mermer minberi kapusu üzre, [110] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve câmi‘ kapusu üzre celî hat ile bu ebyât târîhdir:

Benâhu alâ'smi Dâvûde Sıddîkin

Ve fî sebîlillâhi kad cedde seyren

Hamdü senâhu fe-verrahnâ binâhu

Havâ(?) hamden cezallâhu hayren.

Sene 954.

Ve Bâb-ı Fütûh'dan taşra,

Evsâf-ı câmi‘-i Mutahhar

Cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir kâr-ı kadîm ve binâ-yı azîm bir minâreli câmi‘dir, ammâ dâhil olmak müyesser olmadı. Fevkânî bir câmi‘dir. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Bundukanî

Bir zîbâ fevkânî câmi‘dir. İçeri girmek müyesser olmadı, ammâ bir musanna‘ kapusu ve bir münakkaş üç tabaka minâresi var. Ve ana karîb yine Bundukanî râhı içre,

Evsâf-ı câmi‘-i Habeşli Mehemmed Kethudâ

Beş kademe nerdübân ile urûc olunur bir câmi‘-i cedîddir. İçinde 4 kırk 4 amûd üzre münakkaş tavandır. Kıbleye nâzır bir kapusu ve bir Rûm tarzı minâresi var. Andan,

{Ve Dâvûdiyye-i kebîr kurbunda Yeniçeri efendisi merhûm Mustafâ Efendi hânesi önünde,

Câmi‘-i eş-Şeyh Kerîmeddîn ed-Debbûşerî ve, Câmi‘ü'l-Hindî

Bâbü'l-Hark yolu üzre halîc kenârında sehel fevkânî küçük câmi‘dir. Tarîk-ı âm üzre kapusuna sekiz kademe nerdübân ile çıkılır fevkânî câmi‘-i sagîrdir. Altında üç aded dükkânı ve bir minâre-i musanna‘ı var. Pençereleri birke üzre nâzır münakkaş tavanlı çârşû içre cemâ‘at-ı kesîreli ma‘bedgâhdır.}

Evsâf-ı câmi‘-i Hakîm Kaysûnî

Fîl Bürkesi'ne karîb tahtânî bir câmi‘-i azîmdir. Haremiyle câmi‘ içi tûlen ve arzan yüz altmış adımdır. **[Y 104b]** Ve enderûn [u] bîrûnunda ve mahfil altında on aded beyâz mermer sütûnlar ile cümle yüz aded amûd-ı müntehâlar üzre cümle münakkaş tavandır.

Mihrâbı hurde taş ile ruhâmdır. Ve minberi gerçi haşebdir, ammâ gâyet musanna‘dır.

Ve üç kapusu vardır. Atebe-i süflîlerinde seng-i zenbûrî taşlarda gûnâ-gûn tasvîrler vardır.

Ve bu câmi‘in sahrâ-misâl hareminin ortasında çâr-gûşe alçak dîvâr içre bir bâğçesi var kim şükûfe râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Ve azîm nahl-i hûrmâları var.

Ve kıble kapusu cenbinde bir zümürrüd-vâr yeşil kâşî ile mebnî üç tabaka minâresi var, gâyet âlîdir.

Ve kıble kapusunun sağ tarafında: [111] âyeti ve sol tarafında,

Emera bi-inşâi hâze'l-çâmi‘i'l-mübâreketi el-abdü'l-fakîr ilâllâhi ta‘âlâ Kavsûn al-bâkî Abdü'l-bâkî *fehve'l-bâkî.*

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in cânib-i erba‘asında cemâ‘ati cümle a‘yân [u] eşrâf-ı Rûm olmağile câmi‘i huddâmları **[P 195b]** gâyet tâhir dutarlar. **[Q 197b]**

Ve bir mahdûm-ı mükerrem hatîbi var kim Kur’ân-ı azîmi ve Furkân-ı mecîdi tilâvet etdikde istimâ‘ eden tâze cân bulur. Sulehâ-yı ümmetden çelebi âdemdir. Üstâdımız Şeyh Alî Sümürlisî hazretlerinin telâmîzlerinden olmağile bu hakîrin şerîkidir. Mısır hâkinde böyle halîm selîm ve sûzinâk muhrik savt-ı hazînli sebükrûh çelebi yokdur. Yevm-i cum‘ada hutbesin istimâ‘ etmeğe ol kadar cemâ‘at-i kesîre gelür kim câmi‘de bir sâ‘at mukaddem bir yer bulunmak ihtimâli yokdur.

Andan yine Fîl Bürkesi kenârında ve Kantaratü's-Sunkur kurbunda halîc kenârında,

Câmi‘-i Kâtibü's-sır eş-Şeyh İbrâhîm

Tarîk-ı âm üzre ancak bir kapusunun tarafeyninden altışar kademe nerdübân ile urûc olunup mezkûr kapunun yemîn [ü] yesârında mermer üzre celî hat ile: [112] âyeti tahrîr olunmuş, ammâ târîhi yokdur. Ancak üç tabaka minâreli bir şîrîn küçük câmi‘dir. Kıble pençereleri şâhrâha ve şimâl pençereleri halîce nâzır bir tuhfe-binâ câmi‘-i ra‘nâdır.

Evsâf-ı câmi‘-i Habbâniyye

Yigirmi sütûn üzre bir câmi‘-i rûşendir. Altı kademe nerdübân ile urûc olunur bir küçük câmi‘dir, ammâ gâyet metîn binâdır. Ve kapusu üzre üç tabaka bir minâresi var. Selîm Çavuş bu câmi‘e nâzır olup dürr-i beyz-âsâ bir câmi‘ etdi. Andan Bâb-ı Şa‘riyye'de,

Evsâf-ı câmi‘-i Şeyh Şa‘râvî

On bir kademe nerdübân ile urûc olunur fevkânî câmi‘dir, altı cümle dükkânlardır. Ol kadar vâsi‘ câmi‘ değildir ve haremi yokdur, zîrâ bir tarafi şehir içinden cereyân eden halîcdir. On iki amûd üzre tavandır. Ve mihrâbı ve minberi müfîd [ü] muhtasardır. Ve bir musanna‘ üç tabaka minâresi var. Şeyh Şa‘râvî hazretleri bu câmi‘de medfûndur. **[Y 105a]** Üç yüz mücelled kitâb te’lîfâtları vardır. Andan halîcin karşu tarafında hemân kenârında,

Evsâf-ı câmi‘-i Şeyh Halvetî

Tahtânî bir câmi‘dir. Yigirmi amûd üzre münakkaş tavandır, kâ[r]gîr kubbe değildir. Mihrâb [u] minberi sâdedir. Pençereleri halîce nâzırdır. Harеminde bir küçük bâğçesi içinde bir azîm nâbıka dırahtı vardır, gâyet lezîz nâbıkası olur. Ve şeyhin köşesinde hemân meydânda yekpâre yeşil sommâkîden bir mihrâb var. Mısır içinde misli yokdur, ammâ Kudüs-i şerîfde vardır. Ve üç tabaka bir müntehâ minâre-i mevzûnu var.

Bu âsitâne-i Halvetî'nin cânib-i erba‘asında yetmiş seksen aded fukarâ hücreleri vardır, mahallinde tahrîr olunur. Andan Derb-i Cemâmîz kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Beşek **Beşbek Beştek**

Çerâkizedendir. Sene 813'de Şâm'da Timurleng'e firâr etdi. Tarîk-ı âm üzre tahtânî bir latîf ü şîrîn ü müzeyyen câmi‘-i kadîmdir. Cümle enderûn [u] bîrûnunda on altı sütûn üzre tavandır. Hareminde nahl-i hûrmâları var. Gâyet musanna‘ câmi‘dir. Ve bir minâre-i mevzûnu üç tabakadır. Andan,

Câmi‘-i Nakîbü'l-ceyş

Kara Koca câmi‘ine karîbdir, ammâ gâyet musanna‘ câmi‘-i kadîmdir. Andan Kantaratü'l-Cemâmîz'de,

Evsâf-ı câmi‘-i Kara Koca

Küçük câmi‘dir, ammâ cemâ‘ati çokdur. Andan yine Derb-i Cemâmîz'de Kantaratü'l-Ömer mukâbelesinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Ketküt

Tarîk-ı âm üzre bir küçük câmi‘dir, ammâ bir ibret-nümâ minâresi vardır ve gâyet musanna‘ u müzeyyen câmi‘lerin biri dahi budur. Andan Bâbü'l-cedîd yolunda Kal‘atü'l-Kepş dibinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîr Lâçin

Beş kademe nerdübân ile çıkılır bir şîrîn câmi‘-i rûşendir. Minâresi gâyet nahîf ve serâmed ve müzeyyen minâredir. Revzenleri tarîk-i âmma nâzir bir câmi‘dir. On dörd mermer sütûn üzre ibret-nümâ münakkaş tavanlı câmi‘dir. Sultân Melikü't-Tâhir'in vezîridir. Ve Kal‘atü'l-Kepş'de kal‘a dîvârı üzre,

Ziyâret-i evsâf-ı câmi‘ü's-Sultân el-Cavlî

Hakîr girmek müyesser oldu. Câmi‘ gibi bir zâviye-i âlîdir. Ve üç tabaka çâr-gûşe bir minâresi var. Andan câmi‘-i Taylûn'dan aşağı mahalle içinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîr Yûsuf Özbek

Bir köşe başında fevkânî bir şîrîn ü latîf binâ-yı zîbâ câmi‘dir. Çâr kemer üzre münakkaş tavanlı ve murassa‘ mihrâblı ve mukarnaz haşeb minberli ve bir ibret-nümâ mü’ezzin mahfilli cânib-i erba‘a dîvârı elvân hacerler ile kaplı üç tabaka minâreli bir câmi‘-i dilküşâdır, ammâ haremi yokdur.

Eğer bu Mısır içre olan (---) bin cevâmi‘lerin cümlesin kemâ-hüve hakkuhu tahrîr eylesek bir mücelled kitâb olur. Ammâ,

Gayrı cevâmi‘lerin esmâların beyân

İmâm Hüseyn câmi‘i.

Ve İmâm Şâfi‘î yolunda Mesîh Paşa câmi‘i.

Ve ana karîb Kaysûnî câmi‘i.

Ve cenbinde Sultân Hasan Vâlidesi câmi‘i.

Kabr-i Tavîl kurbunda câmi‘-i Seyyid **[Y 105b]** Bedreddînü'l-Venâ‘î.

Ve ana karîb câmi‘-i Hâtûniyye.

Ve ana muttasıl câmi‘-i Eşrefiyye.

Ve buna karîb Sirkeciler mahallesi içinde câmi‘-i Şecerüddür, Ka‘be-i şerîfi siyâh harîr ile örten Şecerüddür Melike Hâtûn'un câmi‘-i kadîmidir.

Ve Kantaratü'l-Mûsikî önünde câmi‘-i Zeyniyye, bir minâreli bir küçük câmi‘dir.

Ve Bâbü'l-Vezîr dibinde tarîk-ı âm üzre Aytmuş câmi‘i, Tâhir Baybars vezîrinindir, ammâ bir minâreli ve kubbeli metîn câmi‘dir.

Ve câmi‘ü'ş-Şeyh Şemseddîn Hanefî. Ma‘mûr bir câmi‘ ve hânkâh ibâdetgâh-ı kadîmdir, cemâ‘at-i kesîresi vardır. Ve hareminde bir şecere-i kebîr-i meyvedâr nâbıkası ve bir minâresi var.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mahrûse-i Mısır içre ne kadar bin vakfullâh var ise kadıasker efendinin der-defterindedir. Zîrâ ibtidâ Mısır'a dâhil oldukda ekalli her vakıfdan birer altun ve beşer ve onar ve elli ve yüzer altun alduğı evkâf-ı azîmler vardır kim kadıasker efendi cümleye nâzır-ı nuzzâr ve teftîşlerine me’mûr. Cümle evkâf anların der-defterinde mastûrdur kim (---) (---) evkâfdır.

el-Faslu's-sâdis ve'l-ışrîn
Mahrûse-i Mısır'da olan meşhûr mesâcid-i kebîrleri beyân eder

Kim hakkında âyet-i şerîf vârid: [113]

Ve secdegâh-ı müslimîn amâr eden mü’minîn hakkında Cenâb-ı Kibriyâ Kur’ân-ı Azîm'inde ve Furkân-ı Mecîd'inde sûre-i Tevbe'de (---) buyurur: [114] ilâ-âhirih.

İhvân-ı zevi'l-fühûma ma‘lûm ola kim diyâr-ı Mısır'ın zamân-ı kadîmde kavmi ol kadar mağrûr u mudemmağ ve sâhib-i unf imişler kim bir âdem on âdeme mâlik olsa gayrı âdemin câmi‘ine varup ibâdet etmeğe tenezzül etmeyüp elbette hânesinin bir köşesinde bir zâviye veyâhûd bir gayrı yerde câmi‘ ve mesâcid yapup cümle tevâbi‘iyle anda ibâdet edermiş. Ol ecilden Mısır içinde âl-i Eyyûbiyânda ve âl-i Türkmânîde Mısır içre yüz yetmiş yedi bin mihrâb var imiş. Hâlâ Kayıtbay ve garâfelerde dîvâr dîvâra minâre minâreye muttasıl niçe bin mesâcid ve câmi‘-i mu‘attal olduğu zâhir ü bâhirdir. Ammâ hâlâ evkâfı dâ’im ve cemâ‘ati kâyim kırk altı bin mihrâb mesâcid ma‘mûr [u] âbâdândır. Ba‘zısının minâresi var, ba‘zısının yokdur.

Ma‘lûmumuz olduğu mertebe mesâcidleri beyân eder

Evvelâ iç kal‘ada Aşçıbaşı mescidi, Kalavân mescidi ve Çârşû mescidi. İç kat kal‘ada Çavuş Ağa mescidi, Kapu mescidi, Nârin Kulle mescidi ve Azebler odaları mescidi ve Sarrâchâne mescidi ve Kara Meydân mescidi ve Kavvâflar mescidi ve Gülşenî mescidi ve Harrâtîn mescidi ve Sâdât mescidi ve Megâribe mescidi ve Şeyh Bekrî mescidi ve Derbü'l-Ahmer mescidi ve İbrâhîm Ağa mescidi ve Kantaratü'l-Leymûn mescidi ve Hasan

Şâzilî mescidi ve Bâb-ı Hark mescidi ve Cemâmîz mescidi **[Y 106a]** ve Tabbâgîn mescidi ve Şeyh Ken‘ân mescidi ve Şücâ‘uddîn mescidi **[Q 198a]** ve Resûl Efendi mescidi ve Zülfikâr Kethudâ mescidi ve Reyhân Ağa mescidi ve Seyyid Alî mescidi ve Şeyh Abbârî mescidi {ve Kaçmaziyye câmi‘i kurbunda Mihmândâr mescidi}. Ve'l-hâsıl Gazâlî tahrîrâtına nazar edüp cemî‘i mesâcidleri tahrîr eylesek makdûr-ı beşer değildir, bir mücelled kitâb olur.

el-Faslu's-sâbi‘ ve'l-ışrîn
Şehr-i Mısır içre olan medreseleri beyân eder

Evvelâ Hazret-i Ömer fethinden sonra âl-i Osmâna gelince Mısır'a mutasarrıf olanlardan Emeviyyûn ve âl-i Abbâsiyân ve Eyyûbiyân ve İhşidiyyûn ve Fâtımiyyûn ve Ekrâd ve Türkmâniyân ve **[P 196a]** Çerâkese ve âl-i Osmâna gelince Mısır'a on yedi devlet-i selâtînde üç yüz kırk nefer pâdişâh Mısır'a mutasarrıf olup her biri birer medrese binâ etmişlerdir. Ve anların niçe yüz vüzerâ ve vükelâları ve a‘yân-ı kibârları Mısır'ı amâr edüp üç bin altı yüz medrese-i âbâdân var idi. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile evkâfları harâb olup medârisleri dahi harâb olmuşdur.

Lâkin hâlâ amârlardan Sultân Hasan ve Sultân Kalavân ve Sultân Sâlih ve Sultân Berkûk ve Sultân Ferec ve Sultân Kayıtbay ve Sultân Çakmak ve Sultân İnal ve Sultân Eşref ve Sultân Seyfeddîn ve Sultân Aybeğ et-Türkmânî ve'l-hâsıl Mısır içinde yüz elli altı selâtîn ve ibnü's-sultân câmi‘leri vardır, cümlesinin birer medresesi hâlâ ma‘mûrdur ve başka minâreleri var, anları gören câmi‘ zan eder, ammâ değildir, cümle medresedir.

Ve Bâb-ı Hark kurbunda İskender Paşa medresesi, Rûm tarzı hücreleri ve harreminde havz u şâzrevânı revân olmada, ders-i âmı ve talebeleri mevcûddur.

Ve medrese-i Dâvûdiyye.

Ve Salîbe'den aşağı medrese-i Sultân Sargıtmış, câmi‘ gibi üç tabaka minâresi var. Mevleviyyet pâyesi ile ders-i âmı var. Nâzırı ve müte‘addid hücreleri ve harreminde havz-ı azîmi ve mihrâbı vardır.

Ve Şeyh Merzûk-ı Kifâfî kurbunda medrese-i Karâfiyye, fevkânî bir medrese-i kadîmdir.

Ve medrese-i Süleymân Paşa, Sarrâchâne içinde Rûm tarzı cümle hücreleri kârgîr kubbedir. Harreminde âbdesthâne ile ma‘mûr [u] müzeyyen medresedir. İç kal‘ada Şeyh Sârî'de câmi‘i olan Tavâşî Süleymân Paşa'nındır. Yeniçeri ağaları nâzırıdır.

Ve medrese-i Bâsıtıyye, üç aded şâhâne medârislerdir.

Ve Ömer ibnü'l-Fârız'a giderken medrese-i Kaysûniyye, tahtânî azîm-binâ medresedir. Ve üç tabaka bir minâresi var, anı gören bir câmi‘-i azîm sanır. Kapusunun iki cânibinde, [115] âyeti tahîr olunmuşdur. Dahi altında (târîh):

Sene erba‘în ve seb‘imi’e [740] mine'l-hicreti-**[Y 106b]**-*n-nebeviyye.*

Ve medrese-i Hisâbiyye, ma‘mûr medresedir. Ve medrese-i el-Melikü'l-Kâmil, Mısır içindedir. İbtidâ Mısır içre dârü'l-hadîs bu medrese binâ olunmuşdur.

Ve İmâm Şâfi‘î'de medrese-i el-Melikü'l-Kâmil, ve yine İmâm Şâfi‘î türbesi kapusu önünde bir Şâfi‘î havuzu ve bir azîm sebîlhâne suyun karye-i Besâtîn kurbunda Birketü'l-Habeş'den su kemerleri ile Nîl suyun getirüp hayrât-ı azîm eden bu el-Melikü'l-Kâmil'dir. Ve şehr-i Dimyât'da dahi bî-nihâye hayrâtları vardır. Âhir-i kâr Kâmil'in devleti kâmil olup sene 635'de oğlu el-Melikü'l-Âdil Ebûbekir halîfe oldu.

Ve medrese-i Sultân Salâhaddîn, sene 575'de İmâm Şâfi‘î kurbundadir ve sene 572'de Mısır'ın iç kal‘asın binâ eden Yûsuf Salâhaddîn'dir.

el-Faslu's-sâmin ve'l-ışrîn
Mısır içinde selâtîn-i selefin binâ etdüği dârü'l-hadîsleri beyân eder

Şehr-i Mısır içre cümle sekiz yüz altmış mahsûs dârü'l-hadîs vardır. İlm-i hadîsden gayrı bir fünûn görülmez. Hemân câmi‘-i Ezher etrâfında kırk dârü'l-hadîs vardır. Cami‘-i Mü’eyyed'de Müslim [ve] Buhârî tilâvet olunur. Dârü'l-hadîs-i Echerî'de dahi Buhârî görülür.

Hâsıl-ı kelâm cümle dârü'l-hadîsleri bir bir takrîr [ü] tahrîr eylesek bir müdevven olur. Hemân hulâsa-i kelâm şehr-i Mısır ilm-i hadîs kânıdır. Elli binden mütecâviz muhaddis kimesneler vardır. Her birinin derûnunda râvîsiyle yigirmişer otuzar bin hadîs-i şerîf vardır. Ve Kur’ân-ı Azîm huffâzı gibi meşhûr hâfız-ı hadîs a‘mâlar vardır kim kırk elli bin hadîs cem‘ eyleyüp Müslim [ü] Buhârî tilâvet ederler. Ve mevzû‘ ve gayr-ı mevzû‘ hadîsleri eyle zabt etmişlerdir kim gayrı ulemâ yanlarında bir hadîs okunmağa kâdir olamazlar. Ve Mısır'da ulemâ-yı muhaddisîn sâyir ulemâdan mu‘teberdir kim i‘zâz [u] ikrâm ederler. Ammâ ne hikmetdir, her kim ilm-i hadîse mâlikdir, yüzünden nûr tamar.

Ve bu cümle dârü'l-hadîslerde dahi birer mihrâb ve fukarâları ve hücreleri ve ders-i âmları vardır. Haftada üç kerre azîm cem‘iyyet olup muhaddisîn gürûh gürûh derse giderler.

el-Faslu't-tâsi‘ ve'l-ışrîn
Mısır-ı Kâhire içre dârü'l-kurrâları beyân eder

Evvelâ Mısır içinde üç yüz yetmiş dârü'l-kurrâ vardır. Ekseriyyâ câmi‘lerde selef pâdişâhları e’imme ve hutabâsı ve mü’ezzinân [u] eczâhânı içün her bir câmi‘de birer şeyh-i kurrâ ta‘yîn etdiklerinden mâ‘adâ a‘yân-ı kibâr dahi gayrı yerlerde mahsûs kubbeler ile dâr-ı kurrâlar inşâ etmişler. Cümle meşâyih-i kurrâlar talebelerine vasıyyet edüp Kitâb-ı Cezerî'den bu ebyâtı okurlar, beyit:

Ve'l-ahzü bi't-tecvîdi hatmün lâzımu,

Men lem yücevvidi'l-Kur’âna âsimü.

diyüp tamâm ilm-i tecvîd üzre mahâric-i hurûfu kemâ hüve hakkuhu icrâ etdikden sonra, beyt:
[Y 107a]

İz vâcibün aleyhim muhattemü,

Kable'ş-şurû‘ı evvelen en ya‘lemü.

kavli tamâm olup hıfzı tekmîlden sonra İbn Kesîr'i tekmîl edüp Cezerî'ye ve Şâtibî'ye de tahrîr olduğu üzre cemî‘i me’hazları zabt edüp kırâ’at-ı İbn Kesîre ve kırâ’at-ı Seb‘a'ya andan kırâ’at-ı Aşere'ye andan kırâ’at-ı Takrîb'i tekmîl-i fünûn ederler. Ammâ Mısır'da ba‘zı imâmlar on yedi kavil üzre mihrâbda muktedâ-yı nâs olup imâmet ederler. Ammâ cümleden Mısır'da kavl-i Kâlûn ve kavl-i Ebû Amr kavli üzre okumak makbûldür, ammâ Rûm'da Hafz kırâ’atı makbûldür. Bu kırâ’atlar Hazret-i Ömer hilâfetinde men‘ olup kendülerinden sonra kerîmeleri Hafza Hazret-i Osmân ile câmi‘u'l-Kur’ân olup Hafza kızdan ahz olunduğıyçün kırâ’at-ı Hafz derler.

Ammâ Rûm'da asrımızda Hafz kırâ’atından gayrı İbn Kesîr ve Seb‘a kırâ’atları iştihâr bulmamış idi. Ammâ üstâdımız Evliyâ Efendi Mısır'dan üstâdları Şeyh Ahmed hazretleriyle İslâmbol'a gelüp cümle ulemâ-yı Rûm ilm-i hıfza mukayyed olup ilm-i kırâ’at dahi şâyi‘ olup Şeyh Ahmed merhûm olup üstâdımız Evliyâ Efendi şeyhü'l-kurrâ olup kırâ’at-ı İbn Kesîr ve Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atları iştihâr bulup, ammâ sâ’ir diyârda Rûm kadar icrâ-yı hurûf edemezler. Rûm halkı necîb ü reşîd mukalliddirler. **[P 196b]** Beyt:

Vehve eyzan hilyetü't-tilâveti

Ve ziynetü'l-edâi ve'l-kırâeti

Vehve i‘tâu'l-hurûfi hakkahâ,

Min sıfatın lehâ ve müstahıkkıhâ.

kavli üzre mahâric-i hurûfa ri‘âyet Rûm'a mahsûsdur.

Ammâ Mısır'da çok lahn-ı celî ve lahn-ı hafî ederler, ekseriyyâ hurûfları teshîl ve terkîk-i imâle ile icrâ ederler. Ammâ serî‘ hâfızları çokdur. Husûsan Mısır'daki asrımızda Şeyh Selâme ve Şeyh Abdülhak ve Şeyh Muhammed-i Gamzâvî ve Şeyh Hamdullâh-ı İsyûtî, bunlar fasîhü'l-lisân ve bedî‘ü'l-beyân **[Q 198b]** Aşere ve Takrîb sâhibleri ve bunların emsâli yedi yüz şeyh-i kurrâ var idi. Hakîr tilâvet etdükde yemîn ederlerdi kim,

"Siz Şâmî'den tilâvet-i Kur’ân etmişsiz" derlerdi. Ve Mısır'ın cümle hamele-i Kur’ân ulemâsı gâyet mu‘teberdir.

el-Faslu's-selâsin
Mısır-ı Ümmü Dünyâ içre cümle mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı beyân eder

Evvelâ şehr-i Mısır içre cümle iki bin on beş evkâfi dâ’im mekteb-i sıbyân tıflân püserân-ı ebcedhân vardır. Ve iki bin dahi evkâf-ı mu‘attal mekteb-i hasbî vardır. Ve yüz elli altı selâtîn câmi‘lerinin sebîlleri üstünde elbette birer mekteb mukarrerdir. Ve sâir vüzerâ ve vükelâ ve ağniyâ sâhib-i hayrâtların sebîlleri cümle dörd bin aded sebîldir, elbette her sebîl-i âlî üzre münakkaş mukarnaz ve revzenli kasr-ı Yûsuf-misâl mektebler mukarrerdir. A‘yân-ı Mısır'ın de’bleri böyledir kim cümle mektebler **[Y 107b]** sebîller üzre mebnîdir. Ve etrâfında gûnâ-gûn perde-i zenbûrîleri ile setr edüp

içinde cemî‘i sıbyân tilâvet-i Kur’ân ederler. Bu hisâb üzre Mısır içre cümle 6176 aded mekteb olur. Ammâ cümleden selâtîn câmi‘lerinin mektebleri mükellefdir. Evvelâ Sultân Gavrî mektebi ve Sultân Hasan mektebi ve Sultân Kalavân mektebi ve Sultân Eşref mektebi ve Sultân Mü’eyyed mektebi.

Ve'l-hâsıl cemî‘i selâtîn mektebleri ve vüzerâ ve a‘yân mekteblerinin hocaları nısf-ı Ramazân'da cümle fakîr fukarâ ve yetîm-i bî-nevâların, körpe kuzuların hocalar başına cem‘ eyleyüp boğazlarında kitâb-ı Kelâm-ı İzzetleri ile alay alay el ele verüp halîfeleri vesîle olup cümle sıbyânın nısfı "Allâhümme yâ Hannân" der, nısfı "Allâhümme yâ Mennân" deyü savt-ı a‘lâ ile çârşû-yı bâzâr içre ubûr edüp mu‘allimleri akîblerince mekteb nâzırı hânesine varup cümle sıbyân vakfullâhdan birer kat Mısır alacası ve harîr hil‘atlar ve harîr arakıyyeler başdan ayağa geyinüp kırkar ellişer Mısır parası müretteblerin alup yine azm-i râh edüp sürûr [u] şâdumân ile "Yâ Hannân" ve "Yâ Mennân" diyerek ubûr ederler.

Bu hâl üzre şehr-i Mısır'da nısf-ı Ramazân'dan yevm-i Arefeye gelince mekteb-i sıbyân gûyâ tuğyân edüp gürûh gürûh nâzırlarına gelüp gitmededirler. Hakkâ ki azîm evkâflardır.

Vakt-i zuhr ve vakt-i asr oldukda cümle selâtîn câmi‘lerinin minârelerinden Bilâlîler edâ-yı ezân-ı Muhammedîye âgâze etdiklerinde azametullâh Mısır'ın her köşe başında vâki‘ olmuş sebîller üzre her mektebde kırkar ellişer tîz bülend-âvâzlı püserân ma‘sûmlar cümle bir âhengde bâng-i Muhammedî'ye rehâ buldurduklarında kâmil bir sâ‘at-i nücûmî Mısır içinde makâm-ı hicâz ve segâh ve hüseynî ezân fasılları olur. Böyle mekteblerde ezân vermek bir diyâra mahsûs değildir.

Ve ba‘de's-salât cümle sıbyân bir yere cem‘ olup ale'l-umûm sûre-i Mülk'ü tilâvet edüp andan salavât-ı tavîleye müdâvemet edüp sâhibü'l-hayrâta savâbın hibe edüp hayır du‘â ederler. Bu âyîn dahi bir diyâra mahsûs değildir. Ammâ ekseriyyâ mekteblerde mücellâ tîz nefesli sıbyânlar birbirlerine hasmâne müselsel ezânlar tilâvet etdiklerinde istimâ‘ edenler hayât-ı cân bulur.

Ba‘zı âyân-ı devlet ve ba‘zı vüzerâlar alay ile ubûr edüp sebîllerinden âb-ı sâfî nûş etseler yukaru mektebden cümle sıbyân, âye[t]: [116] deyü feryâd ederler.

Ba‘zı ehl-i kerem anlara kerem ederler. İşte Mısır'ın cemî‘i mektebleri bu üslûb u tertîb üzeredir, ma‘lûm-ı izzet ola, *ve's-selâm*.

Ammâ mekteb-i Ervâm yetmiş yerdedir. Eyle sebîller üzre kasr-ı âlî-misâl mükellef mektebler değildir. Mahalle içlerinde ekseriyyâ Gülşenî hazretleri tekyesi kurbunda üstâd-ı kâmil hattâtlar hocalar **[Y 108a]** dükkânlarda yetmişer seksener Rûm halkı pîçesi tufeylleri vardır. İlm-i hisâb ve ilm-i kitâb ve ilm-i kırâ’at okurlar. Bunlarda fellâhîn ve Hazarî sıbyânları yokdur. Rûm hocaları bu mahallerde sâkinlerdir.

el-Faslu'l-hâdî ve selâsîn
Mısır-ı Kâhire-i Mu‘izziyye içre olan tekyegâh âsitâne-i dervîşân beyân eder

Evvelâ şehr-i Mısır içre üç yüz altmış tarîk meşâyihleri kim vardır, cümle tarîklerin ser-tâcı tarîk-ı ulemâ ve sulehâ-yı ehl-i şerî‘at ve ehl-i tarîkat ve ehl-i ma‘rifet ve ehl-i hakîkat Muhammedîdir. Andan tarîk-ı sânî Hazret-i Ebâbekrü's-Sıddîk ve ol gâru'r-refîkdir kim ibtidâ Hazret-i Risâlet'den

cihâz-ı fakrı kabûl edüp Hazret'den bî‘at edüp tarîk-ı Nakşibendiyye olmuşdur kim anlara tarîk-ı Hâcegân derler. Velveleleri Belh [u] Buhârâ ve Horâsân'a ve Rûm'a ve Kürdistân'a düşmüşdür. Bu tarîkden on iki tarîk müteferrik olmuşlardır, cümlesi Nakşibend'e müntehîdir.

Andan tarîk-i (sânî) Hazret-i İmâm Alî'dir kim Hazret'den cihâz-ı fakrı kabûl edüp Halvetî tarîkı olmuşdur. Ve tarîk-ı Celvetî gibi üç yüz tarîk bu Alî'nin Halvetî tarîkından müteferrik olup cümlesi tarîk-ı Halvetî'ye müntehîdir.

Andan tarîk-ı İmâm-ı A‘zamî, cümle tarîklere sirâc olmuşdur. Andan tarîk-ı Şâfi‘î, andan tarîk-ı Mâlikî, andan tarîk-ı Hanbelî ve Kâdirî ve Sa‘dî ve Bedevî ve Rufâ‘î ve Râ‘î ve Dessûkî ve Burhânî ve Vâhidî ve Yesevî ve Kümeylî ve Abbâsî ve Edhemî ve Bekrî ve Sâdâtî ve Veysî ve Alevî ve Haydarî ve Şemsî ve Mevlevî ve Veledî ve Uşşâkî ve Fenâyî ve Yemenî ve Bektaşî ve Kalenderî ve Samûdî ve Bayramî ve Hamzavî ve İdrîsî ve Ömer Rûşenî ve İbrâhîm-i Gülşenî ve Sinânî ve Zeyniyye ve Ni‘metullâhî ve Nûrbahşî ve Mutâvi‘î ve Şenâvî Şennâyî Şenâyî ve Su‘ûdî ve Leysî ve Fârızî ve Hâmûşî ve'l-hâsıl cümle üç yüz altmış tarîkden mâ‘adâ niçe bin tarîk meşâyihleri vardır kim ser-tâc-ı Resûlü's-Sakaleyn hadîs-i şerîfinde buyururlar kim, hadîs: [117] mazmûnu üzre niçe bin tarîk vardır. Ammâ dîdedûz-ı sahâyif-i âsâr-ı iber olan erbâb-ı basara hafî değildir kim silsile-i aliyye meşâyih-i kirâm bi-hasbi'l-meşârib birkaç şu‘beye münşa‘ib olup her biri birer diyâra şâha-i sâyedâr berg [ü] bârlı kol salmışlardır. Ammâ üçer binden mütecâviz tarîk-ı fukarâ Mısır'da mevcûd olup âyîn-i Muhammedî ederler. Cümle ehl-i Mısır ehl-i tevhîddir. Hâlâ bu tarîkler içün,

Şehr-i Mısır'da bin altmış tekye vardır, ammâ ma‘mûr [u] âbâdân olanları beyân eder

Evvelâ cümleden evvel iki yüz âsitâne-i Seyyid Ahmed el-Bedevî vardır. Ve eyâlet-i Mısır'da halîfelerin defteri mûcebince iki bin altmış tekye-i Bedevî'dir. Her sene halîfeleri mevlûd-ı kebîreye gelüp tecdîd-i bî‘at ederler. Zîrâ Mısır halkı cümle Seyyid **[Q 199a] [Y 108b]** Ahmed el-Bedevî'ye mu‘tekidlerdir.

Hattâ bir işe muztarib olsalar *"Yâ Allâh yâ Seyyid Ahmed el-Bedevî"* derler.

Ve mahkemede yemîn îcâb etse "*Bi-sırrı Bedevî ve bi-sırrı Ebü'l-yetâmîn"* **[P 197a]** deyü yemîn ederler.

Mısır içre azîm âsitâneleri ve metîn evkâfları ve üç kerre yüz bin boğazı kırmızı ridâlı ve gözleri sürmeli fukarâları vardır. Baş âsitâneleri Mısır'dan iki menzil şimâl cânibinde hâk-i Garbiyye'de kasaba-i Tanta'nın vasatında bir azîm âsitânedir. İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur, *kuddise sırruh.* Ammâ Mısır içindeki ulu âsitânesi Kadıasker sarâyı kurbunda tarîk-ı âm üzre,

Tekye-i Şeyh Merzûk-ı Kifâfi

Halîfe-i Bedevî'dir. Selîm Hân-ı Evvel'de hayâtda olup Ebussu‘ûd-ı Cârihî ile "*Yâ Selîm ta‘al, iclis el-Mısır"* diyen şeyhin biri dahi bunlardır. Tekyesi câmi‘i içindedir. Kırk elli hücre fukarâsı var, ni‘metleri mebzûldür. Şeyhleri Ahmed Halîfe'dir. Ve,

Tekye-i Şeyh Rufâ‘î

Sultân Hasan câmi‘i dibinde bir ulu âsitânedir, Tarîk-ı Burhânî'dir. Yüz bin fukarâsı vardır. Mısır içinde bu tarîk halkı dahi çokdur. Mahmel-i şerîf alayı günleri beş yüz aded beyâz alemlerle yolları tezyîn ederler. Ser-çeşmelerinde İbrâhîm-i Dessûkî, Burhânî'dendir. Seyyid Ahmed el-Bedevî ile mu‘âsır olup Bedevî'nin İbrâhîm-i Dessûkî karındaşı oğludur. Buna dahi Mısır halkı gâyet mu‘tekidlerdir. Hattâ birbirleri mâbeyninde yemîn etseler "*Bi-sırrı müvelli'n-nühâs"* derler. Ya‘nî "Bakır alemini dönderici İbrâhîm-i Dessûkî" derler.

Hakîkat bir ulu alâmet zâhir olacak olsa İbrâhîm-i Dessûkî'nin kabr-i şerîfi üzre olan bakır alem birkaç gün evvel dönüp hareket etmeğe başlarlar, andan ma‘lûmları olur kim bir alâmet zâhir olur. Bu İbrâhîm-i Dessûkî'nin dahi iki kerre yüz bin Burhânî fukarâsı vardır. Âsitânesi Reşîd'e karîb Nîl kenârındadır. Mahallinde tahrîr olunur. Ve yine Mısır içinde,

Tekye-i İmâm Şâfi‘î

Gâyet ulu âsitânedir. Her sebt gecesi beş altı bin fukarâ ve zu‘afâ cem‘ olup sabâha dak ihyâ edüp iki yüz üç yüz hatm-i şerîf tilâvet olunur. Başka bir mahalledir. Cümle fukarâ-yı Şâfi‘îlerdir. Vakfullâhından fukarâlarına ni‘metleri mebzûldür. Ve mevlûd-ı Şâfi‘îde on bin âdem me’kûlât [u] meşrûbâtları ile varup ihyâ ederler kim ol gece ervâh-ı Resûl-i Ekrem anda hâzırdır, derler. Ve ana karîb,

Tekye-i İmâm Ebü'l-Leys

Bu dahi bir ulu âsitânedir. Başka bir mahalledir. Cümle fukarâsı anda sâkinlerdir kim anlara Leysîler derler. Evkâflarından ni‘metleri mebzûldür. Andan,

Tekye-i Ebussu‘ûd-ı Cârihî

Başka bir mahalledir. Mısır'ın cenûbî cânibinde şehir hâricinde bir ulu nazargâhdır. Bunlar dahi Selîm Hân **[Y 109a]** asrında hayâtda olup "*Yâ Selîm ta‘al ile'l-Mısır"* diyen bunlardır. Niçe bin keşf [ü] kerâmâtları zâhir ü bâhirdir. Fukarâsına Su‘ûdî derler, bir halîm selîm âdemlerdir ve ulu âsitânedir. Andan,

Tekye-i Sâdât

Bunlara Mısır'ın nısfı vakf olunmuşdur. Bunlar Mağrib-zemîn'inden geldiklerinde üç sene Mısır'da Nîl taşmayup kaht [u] galâ olur. Ehl-i Mısır ricâ ederler kim Nîl-i mübârek taşa. Anlar Nîl'e emr edüp derhâl Nîl eyle cûş [u] hurûşa gelüp üç sene gelmedüği bir ânda gelir. Cümle Mısır halkı "*Yâ Allâh, yâ sâdât"* derler. Azîm âsitânedir ve fukarâları çokdur. Ve cebel-i Cûşî dibinde,

Tekye-i Ömer ibnü'l-Fârız

Her cum‘a namâzından sonra beş altı bin âdem cem‘ olup sûre-i Kehf'i tilâvet edüp evrâd [u] ezkârlarından sonra tevhîd-i sultânî olup aşr-ı şerîfler tilâvet olunmağa başlar kim cemî‘i hoş-elhân hâfız-ı Kur’ân imtihânen murâd edindikleri aşr-ı şerîfden tilâvet edüp câna safâ verirler. Andan cemî‘i hoş-âvâz bülend savt-ı hazîn ile Şeyh Ömer'in Tâ’iyye kasîdesin âgâze-i hicâz uşşâk ile tilâvet etdiklerinde cümle uşşâk mest [u] medhûş bî-hûş olurlar. Zîrâ ol gün anda cümle uşşâkân [u] sâdıkân

büdelâ ve ümenâ ve evtâd ve nücebâ vü nükabâ ve mecâzibûn melâmiyyûn andadır.

Ve niçe kerre Hazret-i Risâlet'in cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede etmiş âşık-ı serbâz mümtâz ser-efrâzlar vardır. Ve her cum'a bizzât Hazret-i Resûl-i Kibriyâ hâzırdır deyü böyle izdihâm olur kim âdem âdemin omuzunda otursa bir âdem rencîde-hâtır olmayup cümle mahzûz olurlar, aceb hikmetdir.

Ve bu âsitânede bay u gedâ demek yokdur. Cümle balık gibi biri biri dizinde meks ederler. Altı yüz mikdârı fukarâsı vardır. Ni'metleri ades çorbasıdır, cümle hâzır olan ihvâna mebzûldür. Andan yukaru,

Tekye-i Şeyh Şâhîn

Hakkâ ki şâhin kayası-misâl bir kaya üzre şehr-i Mısır taht-ı pâyda nümâyân bir âlî âsitânedir. Câmi'i ve minâresi var. Bunda dahi ba'de salâti'l-cum'a âşıkân cem' olup tevhîd [ü] tezkîr olur. İki yüz mikdârı fukarâsı vardır. Andan,

Tekye-i Şeyh Cûşî

Cebel-i Mukattam ki Mısır'ın iç kal'asına havâle bir cebel-i âlî üzre bir âsitâne-i cihân-nümâdır kim cümle Mısır zîr-i pâda nümâyândır ve gâyet havâdâr tekyedir. Bir câmi'i ve kırk elli dervîşânları vardır. Âb-ı hayât suları aşağı Mısır'dan develer ile paşa kethudâsı toldurur, anın direğidir. Andan aşağı Garâfede,

Tekye-i Şeyh Akabe-i Âmirü'l-Cüheynî

Sahâbe-i kirâmdandır. Sene 1063 târîhinde Hasekî Mehemmed Paşa müceddeden câmi' ile ve minâresiyle ve tekyesiyle kal'a-misâl bir âsitâne binâ eylemişdir kim ta'bîr olunmaz. Yetmiş seksen fukarâsı vardır. Andan, **[Y 109b]**

Tekye-i Besâtîn

Nîl'e karîb bir beled içinde havz u şâzrevânlı bir bâğ-ı İrem tekyedir, Nakîbü'l-eşrâf hükmündedir. Fukarâları şürefâlardır. Müte'addid maksûre ve matbahları vardır. Andan,

Tekye-i Tîr-endâzân

Kademü'n-Nebî'ye muttasıl bir tekyedir. Cümle kemândârân ve tîr-endâzân anda gelüp kesb-i havâ ederler. Başka matbahları ve müte'addid hâneleri ve sâkıyeleri vardır. Ve her pehlivânın birer nişân taşları vardır. Ve buna muttasıl,

Kademü'n-Nebî

vardır. Cümle bu hayrâtlar Defterdâr İbrâhîm Paşa'nındır. İnşâallâh mesîregâhlar mahallinde tahrîr ederiz, zîrâ hayrât-ı azîmdir. Andan şehir kenârında,

Tekye-i Hazret-i Sitti Nefise

Bir ulu âsitânedir. İki yüzden mütecâviz fukarâsı ve türbedârı ve tekyenişîni ve nâzırı vardır. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Andan Kabr-i Tavîl kurbunda,

Tekye-i Şeyh Nûrullâh el-Bedevî

İki yüz mikdârı fukarâsı vardır. Andan Gavrî kemerleri kurbunda kömlük içinde,

Tekye-i Hazret-i Zeynelâbidîn

Kal‘a-misâl beden beden bir ulu âsitânedir. İçinde kırk elli fukarâsı vardır, ammâ ni‘metleri yokdur. Mâ-tekaddem azîm evkâf imiş. {Ve yine Mısır içinde Bâb-ı Hartu's-Sakkâyîn kurbunda,

Tekye-i eş-Şeyh (---) (---)

Bir minâreli bir kâr-ı kadîm köhne câmi‘ var. Meydânında fukarâ-yı müsebbib gılâl satarlar. Ve yine Mısır içre Kantaratü's-Sunkur kurbunda halîc kenârında,

Tekye-i eş-Şeyh Halvetî

Ulu âsitânedir ve müte‘addid (---) fukarâ savma‘aları var. Ve bunda yekpâre bir yeşil sommâkî mihrâb vardır kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Azîz Abdurrahmân Efendi hazretleri ser-i sa‘âdetine siyâh destâr-ı Alî sarup niçe bin fukarâsıyla mezkûr yeşil mihrâb dibinde tevhîd [ü] tezkîr ederler.

Ve bu âsitânede cum‘a kılınur ve bir hoş câmi‘i var, Halvetî câmi‘i nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir câmi‘-i tahtânîdir. Ve haremindeki bâğçeye muttasıl bir âb-ı hayât kuyusu vardır. Ve matbahında şeb [ü] rûz ni‘meti fukarâya mebzûldür. Ve yine Mısır içinde Bâbü'ş-Şa‘riyye kurbunda,

Tekye-i eş-Şeyh Hazret-i Şa‘râvî

Hâlâ hayâtdadır. (---) (---) Şeyh ed-Dîn eş-Şeyh ed-Dîn Çelebi efendi niçe yüz aded fukarâsıyla şeb [ü] rûz tevhîd-i Rabbü'l-izzet'e meşgûllerdir. Ve matbah-ı it‘âmında şeb [ü] rûz fukarâya **[P 197b]** (---) (---)ni‘meti mebzûldür.} Andan şehir içinde,

Tekye-i Şemseddîn el-Hanefî

Halîce karîb ulu âsitânedir. Câmi‘i ve tekyesi ve yüz elli fukarâsı dâ’imâ tevhîd [ü] tezkîr edüp müte‘addid hücreleri vardır. Ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Andan Salîbe sûkunda,

Tekye-i Şeyhûniyye

{Sultân Hasan'ın vezîridir.} Bir azîm âsitâne-i Şeyh Abdülkâdir el-Cîlânî tekyesidir. On altı sütûn üzre mebnî tavanı münakkaş bir âsitânedir. Hareminin vasatında bir havz-ı azîmi sekiz sütûn üzre bir beyâz kubbe-i âlîdir. Haremi serâpâ beyâz mermer-i **[Y 110a]** hâm döşelidir.

Ve bu âsitânenin sağ köşesinde bir kapudan içeri üstü mestûr bir meydândır. Etrâfı kat-ender-kat fukarâ-yı Kâdirî hücreleridir. Ve ol meydânda **[Q 199b]** cümle fukarâ semâ‘, tevhîd, safâ ederler. İki

yüzden mütecâviz fukarâları vardır. Fakr [u] fâkada riyâzât [ve] mücâhede sâhibi kimseler vardır kim yüzlerinden nûr tamar. Ve mecma‘-ı fukarâ ve ulemâ kânı bir âsitâne-i Kâdirîdir. Ve evkâf-ı gâyet kavîdir, âyende vü revendeye ni‘met-i mebzûldür. Nâzırı Mısır vâlîlerinin imâmlarıdır. Senevî toksan bin para imâma hulvânı hâsıl olur.

Ve bu tekyenin şâhrâhdaki kapusu üzre üç tabaka bir minâre-i serâmedi var. Ve bu tekyeye nazîre tarîk-ı âmın karşusunda câmi‘-i Şeyhûniyye var. Tekye ile câmi‘ ikisi bir tarz üzre binâ olmuşdur. Pençereleri şâhrâha nâzırdır.

Ve bu tekyenin şeyhi Emîr (---) (---)Çelebi'dir. Halîm selîm sâhib-i tab‘ sâdât-ı kirâmdan mahdûm-ı mükerrem çelebidir. Ve şehr-i Mısır içre dörd yerde tekye-i Kâdirî vardır, ammâ bu cümleden mükellefdir. Ve buna karîb yine Salîbe çârşûsu içre,

Tekye-i Şeyh Abbâr

Hâlâ hayâtda mazınne-i kerâme bir büyük kimesnedir. Zâviyesinde sâkindir. Hânesinden taşra aslâ çıkmaz, münzevî ve perhîzkâr savm-ı Dâvûd ile geçinir bir zât-ı şerîfdir. İftârda yigirmi dirhem arpa etmeği yiyüp bir kâse süd içer, gıdâları oldur. Âlim ü âmil ve fâzıl ü kâmil müstecâbü'd-da‘ve bir azîz-i müteverri‘ ve ehl-i perhîz ve sâhib-i riyâzat kimesnedir.

{Menâkıb-ı Şeyh Abbârî Efendi *sellemehullâh}*

Hattâ hakîr Defterdâr Ahmed Paşa nüzûlünden üç gün mukaddem Şeyh Abbârî hazretlerinde idim. Esnâ-yı kelâmda "Paşa ne kârdadır", buyurdular. Hakîr eydüp,

"Mekke ve Medîne hizmetine takayyüd edüp du‘â-i hayrınıza meşgûldür" dedim. Hemân keşf edüp buyurdular kim,

"Acabâ üç günden sonra bizim zâviye önünden geçüp bizi su’âl eder mi ki?" buyurup bir rumûz işâret etdiler. Huzzâr-ı meclis olanlar şeyhin işâretinden nakş alup,

"Paşa fukarâ muhibbi değildir", deyü ba‘zı sihâm-ı ta‘n u teşnî‘ ile paşaya zebân-dırâzlık etdiler. Hemân şeyh,

"Lâ lâ, ne olursa min-indillâh olursuz, bed-du‘â etmen. Bi-emrillâh bu Mısır'da ziyânkâr çekirge durmaz, helâk olur. Ve benî âdemin de ziyânkârı durmaz ve şeb [ü] rûz fitne [vü] fesâd eden dahi mu‘ammer olmaz" deyü işâret-âmîz kelimâtlar buyurdular.

Hikmet-i Hudâ üçüncü gün Rûmeli meydânında cümle asker pür-silâh olup bir gulû-yı âm oldu kim âdem deryâ gibi temevvüc edüp Azebler kapusu önünde Abdülfettâh nâm anbâr-ı Yûsuf kâtibin atından yıkup pâre **[Y 110b]** pâre etdiler ve paşanın aşağı enmesin taleb etdiler. Bilâhire paşayı bilâ-sebeb azl edüp aşağı endirdiler. Paşa tevâbi‘i levâhıkı ile Salîbe çârşûsu içinden ubûr edüp Şeyh Abbârî'nin huddâmları paşaya selâma durup paşa şeyhin hâl hâtırın su’âl edüp alay ile Hacı Paşa sarâyında meks edüp anda mihmân oldu.

Hâsıl-ı merâm şeyhin üç gün mukaddem "Paşa buradan alay ile geçüp hâl hâtırımız su'âl eder mi?" işâreti üçüncü gün vücûd buldu. Böyle keşf [ü] kerâmet sâhibi azîz kimesnedir. Cemî'i zamânda kendü eline ve ehl [ü] evlâdı destine harâmdan ve helâlden dirhem dinâr girmemişdir. Ammâ alâ-tarîkı'l-hedâye pirinç ve bal ve yağ ve kamh makûlesi hedâyâları alır, kisveleri yine hedâyâ boğası hil'atlerdir. Böyle bir azîz-i Cem-cenâb sultân-ı fukarâdır. Tekyesinde cümle fukarâsı rızâ lokmasıyla kifâflanırlar, *ve's-selâm.*

Ve Rûmeli meydânının şarkî nihâyetinde,

Tekye-i Hâcegân

Bir kân-ı fukarâ tekyedir. Cümle Özbekîler ve Belh [u] Buhârâ fukarâları anda sâkinlerdir. Evkâfları za'îf olmağile nezerât ile geçinürler. Hattâ Selîm Hân İslâmbol'dan azm-i Mısır deyüp gelirken bir fukarâ-yı Nakşibendî dörd yüz vukiyye bir kırmızı sengîn amûd-ı sommâkî pâresin ketifine urup Selîm Hân'ın nazarında bu taşı tâ Mısır'a dak getirüp ba'de'l-feth-i Selîm bu tekyeyi kendüye binâ edüp hâlâ kendüsi tekyenin cenbinde medfûndur, ol amûd pâre tekyenin kapusu üzre demir zencîrler ile maslûbdur kim âyende vü revendenin manzûrudur kim bir deve bârı pârçe-i sommâkîdir. Hakkâ ki kerâmetdir. Ve ana karîb Sultân Mü'eyyed Hân bîmârhânesinde,

Tekye-i Özbekiyân

Bir küçük tekyedir. Evkâfı yokdur, hemân rızâ lokmaları ile geçinir, Özbekî ve Hindî ve Belhî ve Bengâlî ve Selîmânî ve Moğol u Boğolî bir alay fukarâlardır. Bir zâviyeleri var ve şeyhleri mazınne-i kerâme bir kimesne olduğundan cümle fukarâ şem'ine pervâne olup cem' olurlar. Andan,

Tekye-i Nizâmiyye

Sene 733 târîhinde Şeyh Nizâmeddîn hazretleri tarîk-ı Halvetîde bir ulu sultân imiş, kendü mâllarıyla tekyegâh-ı fukarâ olmagiçün Sultân Muhammed ibn Sultân Kalavân'dan me'zûn olup Bâbü'l-Vezîr hâricinde bir püşte üzre cihân-nümâ bir âsitâne bünyâd etmişdir kim Mısır içinde nazîri yokdur. Bir câmi'-i latîfi ve iki yüz mikdârı fukarâ hücreleri ve müte'ehhil fukarâ hücreleri başka, mücerred başka ve bir meydân-ı âlîde tevhîd olunur, beyâz mermer ile döşelidir.

Ve matbah-ı âlîsinde âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Hattâ hakîr Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimiz asrında bu hakîr bir sene nâzırı olup **[Y 111a]** cânib-i vakfın fâ'izinden bir Mısrî kîse harc edüp câmi' ve tekye dürr-i beyz-âsâ oldu. Ve iki vakit ta'âmı mebzûl oldu.

Senevî yedi kîse îrâdı, dörd kîse masrûfu vardır. Gâyet metîn evkâfdır. Hattâ İslâmbol'da merhûm olan Mısrî Ömer Efendi kırk sene bu Nizâmiyye tekyesinde sâkin olup fünûn-ı şettâya mâlik olmuş. Bir ruhâniyyetli tekyedir. Şeyh Nizâmeddîn-ı Isfahânî hazretleri bu âsitânede âsûdedir. Ve Sultân Hasan câmi'i dibinde,

Tekye-i Vâhidî

Cümle Hindîler bunda sâkinlerdir. Yaz meydânları ve kış meydânları ve birkaç hücreleri vardır. Evkâfları yok idi, Cânpûlâdzâde'nin hazînedârı İbrâhîm Çelebi iki cirâye ve tekye sakfında on

dükkân akârât etdi. Kırk sene dünyâ kelâmını söylememiş Hindî vardır, hemân summun bükmün olup rûz [u] şeb ibâdete meşgûldür. Ba‘zısı üç ay ayağ üzre durur, ibâdet edüp yine kâyim olur, böyle fukarâlar vardır. Andan,

Tekye-i İmâm Hüseyin

Sene (---) târîhinde âl-i Abbâsiyândan (---) binâsıdır. Bir ulu câmi‘dir. Câmi‘in içinde olan amûdlar Ka‘be-i şerîf cirminde olmak ile Ka‘be-i şerîfin siyâh örtüsün paşa seyr etdükden sonra bu câmi‘e getirüp mezkûr direklere kuşadup her sene Ka‘be örtüsün bunda dikerler. Bu tekyenin başka fukarâları ve türbedârları vardır ve ni‘metleri kendülere ancak kifâyet eder. Ulu âsitâne olduğundan cânib-i erba‘adan nezerât ve me’kûlât [u] meşrûbât **[P 198a]** çok gelir. Ve Demirkapu kurbunda,

Tekye-i Hazret-i Şeyh İbrâhîm Gülşenî

Sene 940 târîhinde Süleymân Hân asrında kendü mâlları ile binâ **[Q 200a]** etmişler. Şâhrâh-ı Muhammedî üzre bir ulu âsitânesi var. Hareminin kapusundan yigirmi kademe taş nerdübân ile çıkılır. Biri biri içre üç kat kapudur. Tarîk-ı âma mekşûf evvelki büyük kapunun sağ tarafı çerçivesinde, [118] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapu ile orta kapu mâbeyninde bu ebyâtlar bir levha üzre celî ta‘lîk hat ile tahrîr olunmuşdur, kıt‘a:

Dergâh-ı Gülşenî kim pür-zevk pür-safâdır

İcrâ olan hep anda âyîn-i Mustafâ'dır

Dergâh-ı Gülşenî'den dûr olma ey Gedâyî

An kim gedâsı halka hâdî-i reh-nümâdır.

deyü terkîm olunmuşdur.

Ve bu kapudan içeri girirken sebîlhâne-i fukarâdır. Sebîlci dede cümle kûzeleri ûd amber ile buhurlayup âb-ı rakîk ile mebzûl eder.

Andan geçüp yedi kademe nerdübân ile büyük harem-i şerîfe çıkar kim bir beyâz mücellâ mermer-i hâm döşeli ak sahrâdır. Ve bu meydânın bir mihrâb-ı musanna‘ı **[Y 111b]** var, üstünde beyâz mermer üzre celî hat ile âye[t]: [119] âyeti terkîb olunmuşdur.

Bu haremin cânib-i erba‘ası kat-ender-kat fukarâ hücreleridir. Ve her hücrenin altında fıskıyyelerdir. Hücre sâhibleri merhûm oldukda ol fıskıyye zîr-i zemînine defn ederler. Ne muhallefâtı kalursa bey‘ edüp mâlına göre eczâ-i şerîf ve hatm-i şerîf vakf edüp cümle fukarâ rûh-ı şerîfiyçün tilâvet edüp du‘âcı dede merhûmun ismin yâd ederler. Bir tekyede böyle hayrât yokdur ve her hücre altı mezâr olmak bir tekyeye mahsûs değildir. Aceb tarz üzre tarh olunmuş bir âsitânedir.

Ve hâlâ bu dergâhda üç yüzden mütecâviz fukarâ-yı Gülşenî vardır kim pâk u pâkîze cânlardır kim

herbiri kûşe-i vahdetde ibâdetle meşgûl olup rıyâzât [u] mücâhede ile me'lûflardır.

Ve bu hareme her leyle-i cum'ada ibrîşim zî-kıymet hâlîçeler döşenüp salât-ı ışâ edâ olup sûre-i Mülk tilâvet olundukdan sonra cümle uşşâk hâzır olup evrâd [u] ezkârlar tamâmından sonra tevhîd-i sultânîye başlayup cümle uşşâk el ele kol kola olup deverân ederek semâ'-i safâ edüp tevhîd-i erreye meşgûl olurlar kim âsitâne-i Gülşenî gülşen-i bâğ-ı İrem olur. İki koldan zâkir ü şâkirler andelîb-âsâ nevâsâzlık ve nağme-perdâzlık edüp makâm-ı uşşâkda cümle uşşâkı mest [ü] medhûş edüp râstı karâr ederler. Ve Hâkî Dede ba'zı fukarâlar ile micmerler ile ûd-i mülebbesler yakup cümle züvvârın yüzüne gülâb nisâr edüp cümle uşşâkâna sükker şerbeti bezl ederler.

Yedi sekiz sâ'at bu tertîb üzre tevhîd-i sultânî olurken cümle zâkirân [u] şâkirânlar hoş-âvâz ile kavl [ü] edvâr üzre on iki makâm ve yigirmi dörd şu'be ve kırk sekiz terkîbi ve yigirmi dörd usûl üzre icrâ edüp savt-ı hazîn ile zâkirler birbirlerine hasmâne müselsel kâr ve nakş ve zikr ve amel ve zecel ve dübeyt ve taksîm ve savt ve haznegîr şekilli tasnîfâtlar okuyarak dervîşân-ı âşıkânı sermest ederler. Zâkirin biri tevhîde fâsıla olup fukarâ sehel râhat olsun içün savt-ı Dâvûd ile Fuzûlî ve Rûhî ve Örfî ve Hayyâm ebyâtlarından bir dübeyt yâhûd penç beyt taksîm edüp cümle fukarâ kendüden geçüp bir gayrı makâmda tevhîd [ü] tezkîre âheng edüp ilâ-mâşaallâh bu üslûb üzre tevhîd ederler.

Ve bu âsitâneye gelen cümle erbâb-ı ma'rifet ve âyân-ı devlet Ervâm halkıdır. Bunda evlâd-ı Arab giremez.

Ve bu âsitâne harem-i muhtereminin tâ ortasında eflâke ser çekmiş bir kubbe-i âlî içinde İbrâhîm-i Gülşenî hazretleri (---) aded evlâd-ı **[Y 112a]** evlâdları ile âsûdedirler. Bu dergâhın cânib-i şimâle bir musanna' ve murassa'-misâl sîm-i hâlis ile pullar ve güller ve kitâbeler ile mebnî bir bâb-ı mu'allâdır. Atebe-i âlîsi üzre âye[t]: [120] âyeti terkîm olunmuşdur.

Ve bu hattın fevkında bir kitâbe içre celî ta'lîk hat ile müzehheb ve lâcüverd ile üstâd-ı kâmil bir âsâr etmiş kim bu kadar mürûr-ı eyyâm ile şiddet-i hârdan ve matardan zerre kadar rahnedâr olmayup bir âb-ı hayât hatt-ı latîfdir. Tastîr olunan târîh budur:

Güft târîh emîr-i û târîh

Mâte kutbu'z-zamân İbrâhîm.

Sene 940.

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kapudan içeri züvvâr girdikde dem-beste ve hayrân olur. Ol kadar zer ü zîver ile müzeyyen ve ol kadar zî-kıymet maslûbât âvîze-i musanna'lar var kim benî âdem im'ân-ı nazar ile nazar etse âdem hayrân kalır. Binden mütecâvîz sîm kanâdîl ve billûr necef ve moran kanâdîller ile müzeyyendir.

Ve sandûka-i şerîflerinin cânib-i erba'asında gûnâ-gûn şeb-çerâğ ve kandîldân ve şem'dân-ı gûnâ-gûn ve buhûrdân ve gülâbdânlar var kim biri birinden âlü'l-âl musanna' eşyâlar var. Teberrüken Horâsân pâdişâhlarından Takıyyüddîn Sultân iki çerâğdân ve şem'dân göndermiş. Gören anları

altun zann eder, ammâ sarı pirincdir. Ve eyle musanna‘dır kim zamânımız üstâdları anı îcâd etmeğe kâdir değillerdir. Herbiri birer âdem kaddidir. Ve niçe bin şem‘-i kâfûrî ile her şeb çerâğân ederler ve zerdûz hâlîçeler ile mefrûşdur.

Bu kubbenin tâ vasatında bizzât kendüleri sandûka içre âsûdedirler. Cânib-i erba‘asında Süleymân Hân ve Selîm Hân ihsânı Ya‘kût-ı Musta‘sımî ve Şeyh ve Karahisârî ve Dervîş Mehemmed ve Abdullâh Kırımî hatları ile Kelâm-ı İzzetler var kim herbiri birer Mısır hazînesi değer.

Ve husûsan kendülerinin te’lîfâtlarından niçe yüz mücelledler ve kitâb-ı *Ma‘nevî*'leri ve *Dîvân*'ları desti hatları ile kütüb-i mu‘tebereleri hâzırdır. Ve kendüleri kubbenin kıble dîvârı tarafında yeşil imâmeleri ile âsûdedirler. Gâyet mehâbet vardır.

Ve kabr-i İbrâhîm-i Gülşenîzâdelerden eş-Şeyh İbrâhîm Efendi.

Ve ibn eş-Şeyh Alî Safvetî ibn Ahmed-i Hayâlî ibn Hasan ibn Hayâlî ibn Hazret-i İbrâhîm Gülşenî *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve alt yanında eş-Şeyh Ahmed-i Hayâlî, mâte sene 977.

Ve alt yanında eş-Şeyh Alî Safvetî, Şeyh Ahmed-i Hayâlî'nin oğludur, nebîre-i Gülşenîdir, mâte sene 1005.

Ve anın alt yanında eş-Şeyh Hasan ibn Seyyid Hayâlî, mâte sene 1012.

Bunların yerine dâmâdı eş-Şeyh Mehemmed Efendi halîfe olup mâte sene 1014, ammâ bu kubbe içre sandûkası yokdur. Lâkin yine bu dergâhda medfûndur. Zîrâ bu kubbenin altı ve taşra semâ‘hâne haremi altı serâpâ zîr-i zemîn **[Y 112b]** fiskıyyedir, cümle meşâyih-i Gülşenî ve a‘yân-ı Gülşenî ve Rûşenî anda medfûndur.

Ve bu İbrâhîm-i Gülşenî Horâsân'a ve Belh'e varup Ömer Rûşenî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl etmişlerdir. Ömer dahi Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'den izin almışlar. Silsileleri Hazret-i Alî-i Kerrâr'a müntehî olur tarîkdir. Ve ulu dergâhdır kim Rûm ve Arab u Acem'de ve Belh'de böyle bir evkâf-ı metîn tekye yokdur. Ve âyende vü revende ve devendeye ni‘met-i nefîsesi mebzûldür. Mısır'da nazîri yok bir rûhâniyyetli tekyedir.

Ve bunda olan erbâb-ı ma‘rifet dervîşân-ı **[P 198b]** zîşân bir tekyede yokdur. Herbiri tekmîl-i fünûn-ı tarîk etmiş ârif-i billâh dilrîşler var. Ve ilm-i edvâr gâ’ib olsa cihânda bir âğâze kalmasa îcâdına kâdir nefes sâhibleri fukarâlar var kim gûyâ herbiri Abdullâh-ı Fâryâbî ve Gulâm Nâsırî ve Gulâm Şâdî ve Fisagores-i Tevhîdî mertebesi üstâd-ı kâmiller vardır. Ve vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe bu tekyenin **[Q 200b]** evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olur. Ve bundan sonra şehr-i Mısır'da,

Tekye-i Kasr-ı Ayn ya‘nî Âsitâne-i Hacı Bektaş-ı Velî
kuddise sırruhu'l-azîz

Şehr-i Mısır'ın garb cânibinde sâhil-i Nîl-i seylde bir hıyâbân-ı koyah içinde bâğ-ı İrem-misâl bir mesîregâh yerde Kasr-ı Bü'l-ayn demek ile müsemmâ bir teferrücgâh yerdir. Niçe mülûk-i selâtîn-i

selefin nazargâhıdır. Ammâ ibtidâ bânîsi Sultân Melikü't-Tâhir'dir. Ve her sâhib-i hayrât birer âsâr ilhâk etmek ile kat-ender-kat kâ‘a ve soffa ve kâhlar ve müte‘addid hücreler ve havz u şâzrevân [ve] şâhnişînler inşâ etmişlerdir kim cemî‘i a‘yân-ı Mısır gelüp ol hücrelerde ayş [u] işret ederler. Ammâ bu bâğ-ı İrem'in tâ ortasında evce ser çekmiş bir beyâz kirec ile mestûr bir kubbe-i azîm âsitâne-i Bektaşiyân'dır. Derûn-ı kubbe bin âdem alur bir meydân-ı azîmdir, serâpâ beyâz mermer ile döşelidir.

Bu dergâhın cânib-i erba‘asında kurbân postları döşelidir. Mihrâb dibinde Şeyh Mehemmed Dede, alt yanında baş halîfe, andan imâm, andan mü’ezzin, andan du‘âcı, andan şerî‘atçı, andan tarîkatçı, andan asâdâr, andan alemdâr, andan meydâncı, andan mihmândâr, andan aşçıbaşı, andan etmekçibaşı, hâsıl-ı kelâm cümle fukarâ postları üzre yollu yollarınca ber-karâr olup tâcların kec kılup her biri kendü işgâllerinde olup kimi ders ile mukayyed ve kimi tilâvet-i Kur’ân, kimi kesb-i irfân edüp bir alay ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at abdâlândır kim âyende vü revendeye hizmet edüp "Safâ geldin, cân" deyüp ol müsâfir cânın yoluna cân baş üzre kulluk edüp cânlar fedâ ederler.

Ve bu kubbe-i âlînin cânib-i erba‘asında olan tuc kafes pençerelerden taşrası gûyâ İremezâtü'l-imâd bâğıdır, anda ba‘zı meşâyihân-ı **[Y 113a]** Bektaşiyân medfûnlardır.

Ve bu kubbenin içinde dâ’iren-mâdâr niçe bin koyun kurbânı aşıkları tesbîh gibi bir ipe dizilüp kubbeyi ihâta etmişdir. Ba‘zı müsâfirîne ricâ edüp derler kim,

"Âşık! Senin de bu dergâhda bir kurbân aşığın olsun" deyü kurbân ricâ ederler.

Ve bu tekye içre selefde gelen niçe bin abdâlânın zerdeste ve perdestesinden ve pâlheng ve kabak ve keşkülü ve sapanı ve teberi ve ummân-ı kerâmesi maslûbdur. Ve nice alemler ve tabl [u] kudüm, nefîr [ü] zîller ile ârâstedir. Ve mihrâbın tarafeyninde alemler ve müzehheb şem‘dânlar ve gûnâ-gûn zî-kıymet çerâğdânlar ve kanâdîller ile tezyîn olunmuşdur.

Ve Selîm Hân âlem-i seyâhatde Mısır'a geldükde birkaç gece bu tekyede mihmân olup ba‘de'l-feth ahde vefâ edüp cümle hâs odalılar ile gelüp yedi gece bunda mihmân olup Kasr-ı Bü'l-ayn'ım demişler. Beyt, güfte-i Evliyâ

Denildi Hân Selîm'in mantıkından Kasr-ı Bü'l-ayn'ım

Mecâzî ger hakîkî çün anın teşbîhidir evlâ

Hakkâ ki cây-ı safâgâh, pâdişâhâne bir makâmdır. Hâlâ bu kubbenin sağ köşesinde Selîm Hân'ın yatduğı mahalde hâlâ bir maksûrecikdir, kimse anda oturmaz, tekyenin vakıf kitâbları anda durur.

Ve bu dergâhın matbah-ı Haydarîsinde pâ-bürehne ve ser-bürehne mutarraş çâr-darb cânlar vardır kim herbiri filân ibn filândır, ammâ terk [ü] tecrîd olup mâsivâdan el çeküp günc-i uzletde gencîne-i râza mâlik olup herbiri bir işe me‘mûrlardır. Ve habbâzîn furununda kâl olup kıyl-ı ayıbdan müberrâ hâssu'l-hâs olmuş cânlar hâs beyâz nân puhte edüp âşıkâna bezl ederler. Ve matbah-ı Halîlîde sofra-i bî-imtinânı subh [u] mesâ âyende vü revendeye ve cümle dervîşâna herse ve pilâvı bî-minnet dâ’im bâkî ihsânından dâ’imdir.

Ve bu âsitâne içre ba‘zı zamân kibâr-ı âyân gelüp dede efendiden ba‘zı dervîşânın ebyât [u] eş‘ârın tilâvet etmesin ricâ ederler. Ser-çeşme dede dahi erbâb-ı ma‘rifetden Şeydâ Dede'yi ve Tâhir Dede'yi ve Âşık Dede'yi ve Kurbân Dede'yi ve Talebkâr Dede'yi ve Rac‘î Dede'yi ve Gavvâs Dede'yi ve Cüvân-mest Dede'yi ve Medhûş Dede'yi nazargâha kığırup,

"Bak a cânlar! Müsâfirlerimiz sizlerden birer ebyât [u] eş‘âr okumanız ricâ ederler, kerem edersiz" dedikde,

"Eyvallâ, baş üstüne ömrüm" deyüp ikişer ikişer hasmâne meydân-ı mahabbete çıkup ellerinde zerdesteleri ve bellerinde mecmû‘aları ile meydân-ı nazma girüp ser-âgâza bed’ edince köşeden Şeyh,

"Ber-cemâl-i kemâl-i Muhammed Mustafâ'râ salavât" deyince şu‘arâlar dahi, "Ey dost",

Ber dil-i âlem-i fânî çü ne-dâred bünyâd,

Ber-i geysû-yı ferah-bahş-ı Muhammed salavât

diyüp müfredât **[Y 113b]** ve dübeyt ve müselles ve murabba‘ ve muhammes ve müseddes ve müsebba‘ ve müsemmen ve mu‘aşşer ve kasâyid ve terci‘-i bend ve mersiye ve çâr-ender-çâr ve müstezât reddü'l-acz ale's-sadr gazeller ve bahr-i tavîller ve nice müşkilât şey’leri birbirlerine hasmâne eyle okurlar kim gûyâ her biri Hassân ve İmri'l-kays'dırlar.

Andan dervîşânların ablak ve sublak ve ak topalak köçeklerinden Cân gülü köçek, Ten balı köçek ve Şîr Alî ve Cân Velî ve Şahme Memi nâm köçekler âfitâbelerin kec kılup pâ-bürehne ve ser-bürehne telâtîn tennûrelerin geyüp ve nefîrlerin ve teberlerin ve zerdestelerin ellerine alup anlar dahi birbirlerine hasmâne olup Mısır gülü gibi serâmed beyâz gerdânların arz edüp kâfûrî şem‘-i asel-misâl bâzûların sığayup meydân-ı mahabbetde ma‘rekegîrlik edüp letâyife müte‘allık Kaygısız Abdâl ve Murâd Abdâl güftelerinden ekl [ü] şürbe müte‘allık latîfe-âmîz tekerlemeler okuyup gûnâ-gûn şakalar edüp herbiri bir gûne arz-ı ma‘rifet edüp müsâfirîne tâzeler tâze cân verirler.

Ve bengîlerin esrârına müte‘allık ol kadar letâyifâtları vardır, âdem hande etmeden bengî gibi mebhût olur. Beyt-i bengî:

Merîn bengî-i hûrmâ-hor ki der helvâst cây-ı û

Hemîşe der amân bâdâ zi ta‘n-ı sûfî-i sâyim

Çü dîdem fevt-i û şîrîn-revân ez cân [u] dil hakkâ

Bi-güftem bahr-i û târîh bâdâ ni‘meteş dâyim.

Bu gûne niçe ebyâtlar terennüm ederler. Ve her gelen erbâb-ı ma‘ârif bu dergâha bir âsâr edüp tahrîr ederler.

Hattâ bin seksen birinci târîhinde vâlî-i Mısır olan İbrâhîm Paşa bu Kasr-ı Ayn'ın bir köşesinde Cirid meydânına nâzır olan bir kasr-ı âlî inşâ etdükde hakîr-i pür-taksîr küstâhâne bu ebyâtları tahrîr etdik. Cümle lûce ve lâcüverd ile hatt-ı ta‘lîk kırk aded kitâbe-i münakkaşdır.

Târîh-i Kasr-ı Ayn

Ta‘âlallâh zehî zâtü'l-burûc-i kasr-ı nev bâlâ

Bu Nîl'in cilvegâhında yapıldı kürsî-i vâlâ

Tarîk-ı Hacı Bektaş-ı Velî'nin âsitânında

Aceb menzilgeh etdin oldu gûyâ Cennetü'l-me’vâ

Yedi iklîmi geşt etdim nazîrin görmedim hergiz

Meğer tarhında üstâd-ı Ezel mislin ede peydâ

İrem kasrıyla kasr-ı Yûsuf'un ancak adı kaldı

Yapaldan bu Havernak kasrı Gâzî İbrâhîm Paşa

Menem seyyâh-ı âlem kim cihânı serteser gezdim

Zemînde **[P 199a]** misli yok varise bu kasr-ı sa‘âdet-câ

O denlü ni‘metin mebzûl olupdur Ümmü Dünyâ'da

Ne Cem gördü bu dârâtı ne hod İskender-i Dârâ

İlâhî bu makâm-ı **[Q 201a]** gülşen-âbâdın mebânîsin

Emîn eyle kederlerden ki oldur menba‘-ı i‘tâ

Du‘â hengâmını hatm et cihân durdukça sağ olsun

Sözün dinler me’âl anlar **[Y 114a]** eder bir himmet-i a‘lâ

Du‘â edüp dedim ey Evliyâ bu kasra târîhin

Zemîn durdukça dursun bu mekân-ı âsumân-âsâ

Sene 1082

Bu kasır dahi bir şâhâne kasır olup kasr-ı Ayn'a hüsn verdi. Andan bir tekye-i Bektaşiyân dahi Azebler odalarının tâ ortasında,

Tekye-i Bektaşiyân-ı Hasan Baba

Alemdâr-ı Resûlullâh'dır, ammâ bir küçük kubbe binâ edüp tekye-i Bektaşiyân olmuş. Yigirmi mikdârı erbâb-ı ma‘rifetden hâl sâhibi fukarâlar var. Ni‘metleri Azebler âsitânesi matbahından ta‘[y]îndir. Andan,

Tekye-i Bektaşiyân-ı Kaygısız Baba

Kadıasker kapusu kurbunda Beyne'l-Kasreyn'e karîb bir atfe içinde bir karanlık derbde bir küşâde dergâhdır, ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. Evkâfı yokdur, parsa ile geçinir yigirmi mikdârı ihtiyâr ehl-i ırz dervîşleri vardır. Bir küçük meydânı ve bir türbe-i pür-envârı var. Her cum‘a edâ-yı salâtdan sonra Hak yetişdirüp âyende vü revendeye elbette bir koyunu ve yoğurdlu pilavları mukarrerdir, anınla şöhret bulmuşlardır. Cenâb-ı Bârî hazâ’in-i gaybdan verir. Ve yukaru iç kal‘ada Mukâbeleci konağı içinde,

Tekye-i Abdullâh Ensârî

Sahâbe-i kirâmdandır, ammâ Bektaşiyândan birkaç fukarâlar mutasarrıflardır. Bir hayli evkâfları vardır. Ve Kethudâ sarâyı kurbunda Melik Tâhir zâviyesi dibinde,

Tekye-i Hazret-i Abdülkâdir-i Cîlânî

Ebâ Eyyûb Ensârî hazretlerinin bürâderi ve Şeyh Sârî hazretlerinin bürâderi anda medfûnlardır. Bir küçük tekyedir, on mikdârı fukarâ sâkinderler. Lahm [u] nânları paşa tarafından ihsân olunur. Her leyle-i cum‘ada Şeyhûniyye fukarâları gelüp azîm tevhîd [ü] tezkîr ederler. İç kal‘ada konağımıza karîb olmağile leyle-i cum‘ada varup zikrullâh safâsı ederdik. Andan Kara Meydân'da,

Karakaya Paşa Tekyesi

İmrahorun konağı önünde bir daracık Abdülkâdir tekyesidir. Yedi sekiz fukarâları eksik değildir. Ta‘[y]înâtları Şeyhûniyye imâretinden gelir. Ve Rûmeli meydânında,

Tekye-i Musallâ-yı Sebîlü'l-mü‘minîn

Sene 912 târîhinde Sultân Kansu el-Gavrî binâsıdır. On iki kademe nerdübân ile urûc olunur bir dergâhdır. Kubbe kemerleri üzre beyâz mermer-i hâm üzre celî hat ile târîhi budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm, fî eyyâmı Ebünnasr Abdullâh Kansû(r)u'l-Gavrî, sene târîhi şehri Cemâzi'l-ûlâ fî seneti isnâ aşere [ve] tis‘imi’e [912] mine'l-hicreti'n-nebeviyye

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve Rûmeli meydânında şer‘ile ne kadar âdem katl olunursa ve Mısır içre ne kadar a‘yân-ı kibâr merhûm olursa bu tekye-i Mü’minîn'de niçe bin âdem ile namâzları kılınır bir tekye-i musallâ-yı müslimîndir. Etrâfında hücreleri ve sebîli var, ammâ matbah yokdur. Ancak dörd sütûn üzre kârgîr **[Y 114b]** kubbe binâ bir âsitânedir.

Her cum‘a tarîk-ı Mutâva‘a fukarâları cem‘ olup ba‘de salâti'l-cum‘a bir tevhîd ederler kim üç yüz altmış tarîkın biri böyle tevhîd etmeğe kâdir değiller. Meselâ bunlar *Allâhümme* esmâsı ile nefeslerinde medd [ü] cezm hâlinde iken ya‘nî soluk alup verirken *Allâhümme* sadâsı istimâ‘ olunur.

Ammâ bunlar hâlet-i vecde geldikde ba‘zısı küheylân at üzre süvâr olur gibi bir elinde cıda ve bir elinde kılıç çalar gibi birbirlerine hamle ederler. Ve ba‘zılar ok yay kullanır gibi tîr kemân atarak ol

anın okundan halâs olur şeklinde ba‘zısı urulup ağzı köpürüp zîr-i zeber düşer. Ba‘zısı piyâde elinde hışt atar gibi düşmenin urup şikâr olur gibi gözleri tâs-ı pür-hûna dönüp ağzından lök deve gibi köpükler saçarak na‘ra haykırarak birbirlerine hamle ederler. Ba‘zı zamân olur kim ikisin birbirinden şeyhleri gücile halâs eder. Ba‘zısı birbirlerine kağan arslan gibi gürleyüp hamle edüp biri havf edüp yan verir. Ba‘zısı gürleyüp na‘ralar ururken kedi gibi ve köpek gibi temelluk edüp yere yuvalanmağa başlar.

Ba‘zısı ajder-i heft-ser gibi gıjlarken biri dahi ana gıjgırup gelirken bu ol gıjgıran hemân ağzının köpüğü kesilüp beti benzi berg-i hazâna dönüp gömleğinin yenin yüzüne örtüp mahcûb avret gibi bir köşede oturur. Biri dahi bu avret gibi oturanın üstüne gelüp na‘ra urdukda gör(ür)se kim bu avret evzâ‘ı edeni gûyâ sar‘ tutup gözleri tâs-ı pür-hûna dönüp eyle na‘ralara rehâ buldurur kim istimâ‘ edenin zehresi çâk olur. Hemân üstüne kuğuran âdem yâ şeyhin yâhûd bir gayrı fukarânın ardına gizlenüp hâmûş olur.

Hâsıl-ı kelâm Kur’ân-ı azîm hakkıyçün bu âsitânede bir hâlet ve bir esrâr-ı Hudâ var kim temâşâ eden mest [ü] medhûş olur. Görmeğe muhtâc bir tarîk-ı Mutâvi‘î'dir kim ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etmeyince mezâyâsına vâsıl olunmaz. Zîrâ mısra‘:

Şenîden key büved mânend-i dîde [121]

demişlerdir.

Ve Hâkim Bi-emrillâh câmi‘inde dahi yevm-i cum‘ada bu Mutâvi‘î tarîkının on yerde tevhîdleri olur kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr ü tavsîf olunmaz. Andan şehr-i Bulak'da,

Tekye-i Gülşenî

Sâhil-i Nîl'de fevkânî ve tahtânî bir şâhâne tekyedir, ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. Erbâb-ı ma‘ârifden otuz mikdârı pâk ü pâkîze sâhib-i sülûk dervîşleri vardır. Evkâfları metîn olduğundan âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür. Ve senede bir kerre Seyyid Ahmed el-Bedevî gemileri avm edeceği **[Y 115a]** günlerde Mısır'ın ne kadar ulemâ ve sulehâ ve eşrâfı var ise bu tekyeye gelüp azîm mevlûd olur. Andan yine şehr-i Bulak'da,

Tekye-i eş-Şeyh Ferecullâh

Bu dahi sâhil-i Nîl'de bir küçük tekyedir, ammâ şeyhi mazınne-i kerâme ve e‘izze-i izâme büyük kimesnedir. Etrâf-ı erba‘adan hayli nezerât gelüp kırk elli fukarâsıyla eyle geçinirler. Tarîkleri Yemenîdir ve tekyeleri bir küçük binâdır. Cümle âsârları dıraht-ı cümmeyz ve dıraht-ı nâbıka sâyesindedir. Aslâ güneş te’sîr etmez, gûyâ bir hıyâbân-ı Acem'dir. Âyende vü revendeye bir mutantan fincân kahve-i Yemenîsi mebzûldür. Ammâ bu kahve gûyâ cüllâb-ı züllâbdır, bir a‘yân-ı devlet hânedânında pişmek ihtimâli yokdur. Ve bu kadar kahve bir devlet-mend hânesinde bezl olunmak ihtimâli yokdur, bir aceb berekât-ı Şâzilî'dir.

Ve tekyede bizzât eş-Şeyh Ferec hazretleri medfûndur. Anların rûhâniyyetleridir kim böyle berekât-ı Halîl var.

Ve Bulak şehrinde niçe tekyeler var, ammâ bunlarla iktifâ etdik. Cümle kırk beş tekye vardır. Andan Sultân Kayıtbay yaylağında,

Tekye-i Sultân Eşref

Yekpâre bir azîm beyâz kirec ile pûşîde kubbe-i âlîdir, gûyâ Kasr-ı Ayn tekyesinin kubbesidir. Me'âl-i kelâm içine bin âdem sığar şâhâne bir müdevver kârgîr-binâ bir kubbe-i mînâdır. Tarîk-ı Halvetî içün binâ olunmuş evkâf-ı metîn[dir.] Yüzden mütecâviz fukarâları ve herbirinin başka hücreleri ve kifâyet mikdârı ta'amları vardır.

Tekye-i Sultân Kayıtbay

Bedevî tarîkında bir ulu âsitânedir. Kayıtbay câmi'inin karşusundadır. **[Q 201b]** Yılda bir kerre mevlûd-ı azîmi olur. Tekyesinde müte'ehhil üç yüz fukarâları vardır. Ni'metleri Kayıtbay imâretindendir. Ve bu Kayıtbay'da on bir tekye vardır. Andan Âdiliyye'de,

Tekye-i Sultân Tumanbay

Tekyeleri tahtanîdir. Müsâfirîn kasrının altında bir hayli vâsi' tekyedir. Tarîk-ı Halvetî'de yigirmi mikdârı fukarâsı vardır. Andan şehr-i Mısır içinde sûk-ı Salîbe kurbunda,

Tekye-i Mevlevîhâne

Bir ulu âsitânedir. Kat-ender-kat hücreleri ve zîbâ semâ'hânesi ve mesnevîhân fukarâları var. Hattâ Hasanzâde Efendi Mısır mollâlığın terk edüp fakr-ı fahr ile kanâ'at edüp kûşe-nişîn oldu. Hattâ İslâmbol'da Kullekapusu Mevlevîhânesi'nin Şeyh Âdem Efendi Ka'be'den Mısır'a gelüp bu tekyede medfûndur, mevtine târîh:

Âdem dedemiz (---) ederek gitdi cinâne

Sene (---)

Ve Mısır'da câmi'-i Taylûniyye tekyesi olduğu yere Kal'atü'l-Kepş ve cebel-i Leşker [Yeşkür?] dahi derler, hazret-i Mûsâ Cenâb-ı Bârî ile ol mahalde çok kelimât etmişlerdir. Ol ecilden kayalar tecellî-i cemâle tahammül edemeyüp pâre pâre olmuşdur ve hâlâ anda du'â müstecâbdır. Tekyesinde fukarâları ekseriyyâ Mağribîlerdir. Şeyhleri Azîz **[Y 115b]** Nasrullâh'dır ve müstecâbü'd-da've kimesnedir, dâ'imâ hüsn-i hâli savm-ı Dâvûd ile mukayyeddir, *sellemehullâh.* **[P 199b]** {Ve,

Evsâf-ı Tekye-i Tophâne

Mısır'ın cânib-i şarkî hâricinde şehirden rub' ba'îd} Sultân Kayıtbay'ın hayrâtıdır. On beş kademe nerdübân ile çıkılır bir kubbe-i münakkaş-ı bûkalemûndur kim bunda olan nakş-ı Mânî ve Velîcân-ı Yemânî bir diyârda yokdur. Kubbe-i nîlgûn içre silu ve lacüverd ve la'lî ve cengârî boyalar ile gûnâ-gûn şükûfe ve islimî ve bağlamalar var kim dîde-i benî âdem gördükde hîrelenir, böyle sihr-i i'câz kubbedir. Ammâ beyâz kirec ile mestûrdur, rusâs-ı nîlgûn değildir.

Ve mihrâbında olan san‘at-ı sadefkârî ve çâr dîvârında kaplı olan yeşm-i harekânî taşlar üzre müzehheb Mısır bağlamaları bir âsâr-ı binâda yokdur. Tarîk-ı Ahmedî içün binâ olunmuşdur. Üç yüzden mütecâviz fukarâları vardır. Ni‘metleri kifâyet mikdârı evkâflarındandır. Kal‘a-misâl bir tekyedir, cümle fukarâ anda sâkin olur. Ve senede bir kerre azîm mevlûdu olup üç gün üç gece sohbet-i hâssu'l-hâs olur. Bu dergâhın kıble tarafı bir hıyâbân bâr-ı nahlistân gül [ü] gülistândır. Andan,

{Sitâyiş-i tekye-i Timurtaş

Bu dahi Tophâne'ye karîb tarîk-ı Halvetî içün (---) (---) binâ etmişdir. Ammâ bir âsitâne-i kubbe-i azîm dergâh-ı İmâm Alî'dir. Her leyle-i cum‘ada niçe bin uşşâk gelüp âyîn-i Haydarî ederler. Birinde (?) [târîh:]

Câmi‘-i âlî esâs-ı bî-hemtâ

Sene 1074

Bâğlı ve bâğçeli ve fukarâ hücreleri ve semâhâne meydânlı ma‘mûr mekân-ı dervîşân-ı zîşândır. (...) Tophâne tekyesinden sonra yazıla.} Andan,

Tekye-i Sultân Gavrî

Mısır'ın şarkında bir sâ‘at ba‘îd bir âsitâne-i tarîk-ı Bedevî içün binâ olunmuşdur. Bu dahi Tophâne tekyesi gibi nigârhâne-i nakş-ı Çîn gûyâ nakş-ı mihr-i nigîn gibi hurde bahâr ile münakkaşdır. Ve ferşi eyle hurde ruhâmdır kim ta‘bîr ü tavsîfi mümkin değildir.Ve bu âsitânede mihrâb [u] minber dahi vardır, cum‘a edâ olunur. Ve bu Gavrî başka esvâk-ı muhtasarı ile bir mahalledir. Cümle bin mikdârı fukarâ-yı Bedevîdir. Evkâf-ı za‘îf olmağile ni‘metleri yokdur, kendiler kifâflanırlar. Ammâ sulehâ-yı ümmetden bir sâlih kimesne tarîk şeyhi vardır. Bunda dahi yılda bir kerre mevlûd-ı azîm olup tevhîd-i sultânî olur.

Evsâf-ı tekye-i Kademü'n-Nebî *aleyhisselâm*

Sene 1074 târîhinde Defterdâr İbrâhîm Paşa hazretleri min-mahabbeti Resûl-i Hudâ Muhammed Mustafâ içün kendü mâlından elli Mısrî kîse ifrâz edüp Hazret-i Resûl-i mübînin kadem-i şerîfine eflâke ser çekmiş bir kubbe-i âlî ve ana muttasıl bir câmi‘-i kebîr inşâ etmişdir kim vasfında lisân kâsırdır. Ve leb-i Nîl'de fevkânî tahtânî ehl-i teferrüc içün kâ‘a ve maksûreler ve müte‘addid nîm soffalı dîvânhâneler ve Cirid meydânına nâzır bir kasr-ı âlî inşâ edüp **[Y 116a]** tahtânîsin cümle ehl-i teferrüce soffalar ile ârâste olunmuş bir âsitâne-i kübrâdır.

Ve câmi‘-i zîbâsı altı beyâz sütûn-ı mermer üzre şekl-i murabba‘ münakkaş tavanlı ibâdetgâhdır. Ve mihrâbı sâde güzeldir. Ve minberi münakkaş haşeb-i hamrâdır. Ve câmi‘ içi zî-kıymet ibrîşim hâlîçeler ile mefrûşdur ve gûnâ-gûn âvîzeler ile câmi‘ içi müzeyyendir. Ve mihrâb önü bir şükûfezâr bâğçedir. Tûlen ve arzan yüz ayak câmi‘dir. Kıble kapusu üzre altun levha ve lacüverd ile münakkaş ta‘lîk hat ile tahrîr olunan târîhdir:

Câmi‘-i cennet-misâle düşdü târîhi tamâm

Oldu İbrâhîm Paşa câmi‘i dâr-ı selâm

Sene 1077

Ve bu câmi‘in içinde sağ tarafında kapu içre kubbe-i Kademü'n-Nebî'dir. Bir gümüş kapaklı dollâb içre Hazret-i Resûl'ün mübârek kadem-i şerîfleridir. İçi gülâb ile leb-ber-lebdir. Cümle züvvârı pây-ı şerîfin hacere te‘sîr etdüği yere yüzlerin sürerler. Beyt:

Gül [ü] gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir

Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün

Ve bu kubbe içre serâpâ kâşî-i Çîn'dir. Ve gûnâ-gûn hüsn-i hat ketebe sâhibi kimesnelerin âsârları vardır, hakîrin dahi vardır. Ve İbrâhîm Paşa bir levha-i müzehheb üzre bir tuğra-yı garrâ çekmişdir kim sihr-i mübîndir. Ve dollâblarda girân-bahâ zî-kıymet eşyâlar vardır.

Ve bu kubbe kapusu üzre terkîm olunan târîh budur:

Bu makâm-ı dil-küşâda resm-i pây-i Mustafâ

Kâ’inâtın çeşmine oldu gubârı tûtiyâ

Bu kadem resmine ihlâs ile her kim yüz süre

Bâtını olur münevver zâhiri hem rûşenâ

Hatîf-i gaybî pesend edüp dedi târîhini

Oldu hakkâ kim müferrih resm-i pây-ı Mustafâ

Sene 1077

Mihrâbın sol tarafındaki levha üzre nesih târîhdir:

Bâb-ı resm-i kadem-i pâk-i Nebî'ye târîh

Etdi İbrâhîm Paşa-yı cihân-dâd âbâd

Sene 1074

Bu târîh kubbe kapusu üzre ta‘lîk hat ile merkûmdur. Diğer târîh:

Çün tamâma ericek hâtif dedi târîhini

Böyle i‘mâle muvaffak oldu Firdevs ü İrem

Sene 1074

Ve dahi ta taşra kıble kapusu üzre yine ta‘lîk hat ile lûce ve lâcüverd ile târîh yazılmışdır:

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mehemmed-i Gâzî

Vücûd-ı pâkini hayrâta mazhar etdi Hudâ

Du‘â edüp dedi itmâmına Zekî târîh

Yerinde câmi‘-i âlî esâs-ı bî-hemtâ

Sene 1074

Ve dollâblar üzre tahrîr olunan târîhdir:

Bu binâyı eyledi resm-i kadem üzre cedîd

Kılsun İbrâhîm Paşa'nın Hudâ ömrün mezîd

Ve leb-i Nîl'de olan kasr-ı âlînin kitâbeleri içre ta‘lîk hat ile tahrîr olunan târîhdir:

Dedi Nakşî bu binâ târîhini

Kasr-ı eyvân üzre oldu (---)

Sene 1077

Ve bu câmi‘in Rûm tarzı bir tabaka bir minâre-i **[Y 116b]** mevzûnu var kim gûyâ bir servdir. Ve bu tekyenin bir matbah-ı Keykâvus'u var, çâr-gûşe bir dîvâr içre yüz hâne fukarâları var. Ve Şeyh Mehemmed Çelebi tarîk-ı Halvetî'de sâlih kimesnedir.

Ve bu âsitâneden ba‘îd başka bir bâğ-ı İremi var, gûnâ-gûn limon ve turunc ile müzeyyendir, yedi nev‘a üzümü olur. Ve bu mahalde bir sâkıye ve bir havz u şâzrevânı revân olmadadır. Ve bir zâviyesi var, mihrâbı üzre müzehheb ve lâcüverd üzre Karahisârî tarzı celî hat ile kitâbet olunan târîhdir:

Vaz‘ olundu sâkıye Sultân Mehemmed nâmına

Bir sebîl dahi yapıldı sâkıyenin yanına

Çün tamâma ericek hatîf dedi târîhini

Bu sevâb oldu revân Sultân Mehemmed adına

Sene 1077

Hâsıl-ı kelâm bir ziyâretgâh-ı hâs [u] âm tekye-i benâmdır ve mahallinde binâ olunmuş bir

hayrât-ı azîmdir, ve's-selâm.

Şehr-i Mısır içre niçe yüz tekyeler dahi vardır, ammâ meşhûr olanları ve binâ-yı kebîrleri bunlardır. Ve bu dergâhlarda birer zâviye ve cevâmi‘ler olması hasebiyle câmi‘ ve mesâcid ve medâris ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâ ve mekteb-i sıbyân tertîbinde tahrîr olundu. Ammâ kadîm eyyâmda hemân Garâfe-i kübrâda ma‘mûr [u] âbâdân evkâf-ı cârî üç yüz altmış altı tekye var imiş. Mısır'a bir fukarâ müsâfir gelüp mihmân olmak murâd edinse her gece bir tekyede mihmân olup "*Ekrimu'd-dayfe"* fehvâsınca ol müsâfire ikrâm edüp sabâh olunca tekye şeyhi ol müsâfire bir Mısrî **[Q 202a]** para hammâm akçesi ihsân edermiş. Dilerse ol müsâfir bir sene sâkin olsun, yevmiyye birer para cânib-i vakıfdan in‘âm olunurmuş. Ve sene başında bulunan seyyâhâna bir hırka dahi ihsân olunurmuş.

Ba‘zı fukarâ her gece bir tekyede mihmân olup birer para-yı mu‘ayyeneyi alup bir gayrı tekyeye gidüp bu minvâl üzre Mısır'ın Garâfe tekyelerinin üç yüz altmış altı tekyeyi devr edermiş. Ve şehir içinde olan lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ tekyelerden bâlâda tahrîr ü tavsîf etdiklerimiz kalmışdır. Ni‘metleri hemîşe dâ’im ola.

el-Faslu's-sânî ve selâsîn
Mısır içinde bay [u] gedâya ni‘meti mebzûl olan dârü'l-imâretleri beyân eder

Evvelâ bu Ümmü Dünyâ Mısır içinde bu kadar tekyelerin imâretlerinden gayrı yedi yüz selâtîn-i selefin cevâmi‘lerinde birer dârü'n-ni‘me imâretleri var idi. Mürûr-ı eyyâm ile evkâfları harâb olup rızka ve feddânların ve belîdelerin mîrîye muzâf ede ede niçesi mu‘attal olup Çerâkese asrında yüz elli altı câmi‘in matbah-ı dârü'n-ni‘meleri kaldı. Anlarda dahi İslâmbol imâretleri gibi rûz-merre kerreteyn ta‘amları mebzûl değildir. Cum‘a geceleri ve azîz günlerde niçe bin sahan ta‘amları **[Y 117a]** mebzûldür.

Ve Mısır içinde ni‘meti dâ’im olan imâretlerin cümlesinden Paşa sarâyında olan matbah-ı Keykâvus'da rûz-merre üç kazgan-ı azîm sabâh ve üç kazgan-ı kebîr ba‘de'l-asr bay [u] gedâya ve pîr [ü] civâna şorba mebzûldür. Andan, **[P 200a]**

İmâret-i Sultân Kalavân

Subh [u] mesâ hâs [u] âma zu‘afâ ve mesâkîne mâh [u] sâl *bi'l-guduvvi ve'l-âsâl* sofra-i bî-imtinânı mebzûldür kim âye[t]: [122] dır. Cemî‘i mürtezikaya niçe bin sahan ta‘am-ı mu‘ayyeneleri verildikten sonra cümle fukarâya niçe bin kas‘a ve ulbe ve sifâl ve mecur çorba-yı ades ve hınta bezl olunur. Ammâ her leyle-i cum‘ada fukarâya dahi lahm ve ruz verirler. Gerçi fukarânın ta‘amları e’imme ve hutebâ ve meşâyihîn ta‘amları gibi değildir, ammâ dâ’imdir, zîrâ matbahının kapusu üzre âye[t]: [123] yazılmışdır.

Bu kârhânenin kırk aşbâzı ve kırk kilârcısı var. A‘yândan ba‘zı kimesneler imâreti temâşâ ederken bir sofra ta‘am-ı mâ-hazar getirirler. Kâr-ı kadîm Kalavân sahanları ve münakkaş sini ve taşt ve ibrîkler getirüp müsâfirîne ri‘âyet ederler. Azîm hayrâtdır, *rahmetullâhi aleyh.*

Bunlardan gayrı sâyir selâtînlerin ni‘metleri dâ’im değildir. Zâlimler evkâfların harâb etdiklerinde

yılda bir kerre her câmi‘-i selâtînde mevlûd oldukda ni‘metleri mebzûldür. Ammâ nâzırları yine câmi‘ huddâmlarına mâh-be-mâh lahmiyye ve şem‘iyye ve hubziyye bahâların vazîfe-i mu‘ayyeneleri ile berâber verüp evkâfnâmesine mahsûb eder.

el-Faslu's-sâlis ve selâsîn
Mısır-ı Nâdiretü'l-asr içinde olan rûşenâ menzil tâhir hammâmları beyân eder

Bâlâda tahrîr olunan niçe bin vakfullâh câmi‘ ve mesâcidlere ve sâyir vakfullâhlara akârât olup şehr-i Mısır'ın âb-ı rûyi olan hammâmlardan ibtidâ yukaru iç kal‘ada,

Tavâşî Süleymân Paşa hammâmı: Üç halvetli ve bir Şâfi‘î havuzlu bir küçük hammâmdır, ammâ binâsı latîfdir. Suyu Yûsuf kuyusundandır. Sehel şorcadır, ammâ cümle asker tâ’ifesi girdiğinden cemî‘i esvâbları ve hammâmı ve dellâkleri pâkdir. Lâkin ba‘de'z-zuhur bizim vâlideler ve hemşîreler girir. Nısfu'l-leylde havuzun tathîr edüp pâk su doldururlar. Ve Sultân Hasan câmi‘i kurbunda Sipâhî bâzârında,

Mustafâ Paşa hammâmı: Büyük hammâmdır. Mısır içinde bundan büyük ve müferrih ve germâb ve âb [u] hevâsı ve havz u şâzrevânı dâ’imâ revân olmada böyle bir hammâm yokdur. Ve beş halvetinde birer Hanefîsi mukarrerdir. Ve zemîni serâpâ elvân ruhâm ile mefrûşdur. Ve câmları rengâreng billûr ve necef ve moran câmlar ile müzeyyendir kim herbiri ahterân-ı semâ gibi şu‘le verir. Ve şâzrevânı germâb ile pertâb edüp tâ kubbeye müntehîdir. Ve taşrada ve câme-**[Y 117b]**-kânında bir havuz içre mâhîler şinâverlik edüp fevvâresi kubbeye pertâb eder. Ve cümle dellâkleri pençe-i âfitâb gül-çehre mahbûb ve merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü, şîrîn sözlü ve münevver yüzlü dellâkleri nîlgûn fûtaya beden-i uryânın sarup hizmet ederler. Ve cümle esbâbları pâk harîr ve kuskusî peştemâl havlılardır. Gâyet pâk hevâsı hoş hammâmdır. Ve çiftedir, nisvânlar hammâmı başkadır.

Andan, Peşbek hammâmı, dahi çiftedir ve gâyet pâk hammâmdır.

Ve Altıparmak câmi‘i kurbunda Kayseriyyeli İbrâhîm Kethudâ hammâmı.

Andan Derbü'l-Ahmer hammâmı, çiftedir, ammâ küçükdür. Subaşı hammâmı dahi çifte müferrih hammâmdır.

Ve Şekerciler hammâmı, cümle hammâmlardan pâkdir, zîrâ Yahûdî ve Kıbtî ve Urûmlar girmez. Sâhibü'l-hayrât eyle şart etmişdir. Anıniçün niçe sulehâlar bu hammâma girirler, gâyet latîf havâdâr hammâmdır.

Andan Harâbe hammâmı, küçük olmağile gâyet izdihâm hammâmdır. Ancak erler girir. Yektâdır, çifte değildir.

Andan Bakırcı Paşa hammâmı, hûb-havâ-yı germâ hammâmdır.

Andan Sakkâ hammâmı, erlere işler.

Ve Kadıasker hammâmı, çiftedir.

Mercis hammâmı Mercis çârşûsu içinde bir latîf hammâmdır.

Ve Bâb-ı Nâsır hammâmı.

Andan Bâb-ı Şa‘riyye hammâmı, çiftedir.

Andan Şa‘râvî hazretleri hammâmı, çiftedir.

Ve Kantaratü'l-Mûsikî hammâmı, çiftedir.

Ve Cici Alî Beğ hammâmı, Yahûdîler mahallesine karîb olmağile cümle Yahûdîler anda girirler ve çiftedir.

Ve Hammâmü'l-kelb, bir çukur yerde kesîf hammâmdır. Erlere ve avretlere râyegân hammâmdır. Zamân-ı kadîmde binâ olunurken temelinden iki kelb sûreti tucdan birbiriyle dalaşır görünür. Meğer kuduz kelb tasvîri imiş. Sâhibü'l-hayrât ol sûretleri incitmeyüp hammâmın temelin bir gayrı yerden ederler. Hâlâ ol kelb sûretleri durduğıyçün Mısır'da kuduz kelb olmaz ve âdeme zarar isâbet etmez. Anıniçün Hammâmü'l-kelb derler.

Ve Huzu Nefîs hammâmı, yine Huzu Nefîs mahallesi içindedir. Yalnız hammâmdır, ammâ havâsı hûbdur.

Ve Bundukanî hammâmı, yalnızdır, ammâ gâyet izdihâm hammâmdır.

Mehdiyye Sultân hammâmı, çiftedir. Ve Bâbü'l-Hark hammâmı, yalnızdır.

Ve Emîr Hüseyin kantarası hammâmı.

Ve Özbekiyye'de Şeyh Bekrî hammâmı.

Ve Kapudan hammâmı, çiftedir, ammâ gâyet latîf hammâmdır ve gâyet musanna‘ ve rûşen câmları vardır.

Ve Taht-ı Rab hammâmı, yalnızdır.

Ve Âbidîn Bey mahallesinde Âbidîn hammâmı, çiftedir.

Ve Kantara-i Sunkur hammâmı, yalnızdır.

Ve Habbâniyye hammâmı.

Ve Derb-i Cemâmîz hammâmı, yalnızdır.

Ve Mustafâ Beğ hammâmı.

Ve Sûku'd-dellâl hammâmı.

Ve Yenikapu'nun iç yüzünde **[Y 118a]** Merzûk hammâmı, yalnızdır.

Ve Hazretü'l-Hindî kurbunda Avretler hammâmı.

Ve Sûk el-hazrâ kurbunda Küçük Hammâm.

Andan Taylûn hammâmı. Birbirine karîb üç müferrih hammâmlardır. Cümle Mağâribe bunlara girirler.

Ve Salîbe hammâmı, çifte hammâm-ı kadîmdir ve havâsı aslâ başa urmaz.

Ve Dûd hammâmı.

Ve Kaysûniyye hammâmı, çiftedir, Hakîm Kaysûn'un hikmet ile binâ etdüği âb [u] hevâsı latîf hammâm-ı rûşendir.

Bâbü'l-Vezîr hammâmı, yalnızdır.

Ve İmâm Hüseyn kurbunda Sâlihiyye mahkemesi hammâmı, kadîm hammâmdır.

Kantaratü'l-Leymûn hammâmı, yalnızdır.

Bu tahrîr olunan kırk bir hammâma kerrâtile girmek vâki‘ olmuşdur, ammâ girmediğimiz on dörd hammâm dahi vardır. Bu hisâb üzre nefs-i Mısır'da elli beş hammâm-ı hâs [u] âm vardır.

Bunlardan mâ‘adâ selef selâtînlerin sarâylarında ve mîrimîrânlar ve sâdâtlar ve meşâyih ve ulemâ ve kara ağalar ve ankâ bâzergânların sarâylarında birer hammâm-ı hâs mukarrerdir. Ve ba‘zısında ikişer hammâm vardır, ammâ Emîr-i hac Rıdvân Beğ'in ve Kaytâs Beğ'in ve Circeli Alî Beğ'in ve Zülfikâr Beğ'in ve Ebû Şevârib Beğ'in ve niçe musâhib ağaların sarâylarında dörder beşer hammâmlı sarây çokdur. Bu hisâb üzre şehr-i Mısır içre tahrîr olunan sarây hammâmları tokuz bin altmış hammâmdır. **[Q 202b]** Sultân Murâd'a böyle arz olunmuşdur.

Ammâ hikmet-i Hudâ cümlenin suları şorcadır. Meğer Nîl tuğyân etdikde şehir içinde halîclerden cereyân ederken halîce karîb olan hammâmların suları lezîz ola, meselâ Kaysûn hammâmı gibi lezîzdir. Ammâ bi-kavli hukemâ acı su germâ ola, gâyet nâfi‘ olup âdemi ten-dürüst eder.

Ve her hammâmda fıskıyye ve selsebîl ve havuz elbetde mukarrerdir. Zîrâ Mısır halkı cümle Ervâmdan gayrı Şâfi‘iyyü'l-mezheblerdir. Şâfi‘î havuza girmese pâk olmazlar. Ve Mısır'ın âb [u] hevâsına Şâfi‘î kulleteyni nâfi‘dir.

Ve Mısır'ın cümle hammâmlarının altında cehennemliği **[P 200b]** yokdur. Ve cânib-i erba‘asındaki dîvârlarının ardı dahi boş değildir, hemân kuru dîvârdır. Hammâmlarının ısıcaklığı hemân suyunun gâyet ısıcak olduğundan ısınır. Ve cümle şâzrevânları dahi ısıcak sudur. Köşe köşe kulleteynler mâ-i germâ ile leb-ber-leb ve havuzlar dahi leb-ber-leb. Ve cereyân eden çirkâbın yolu yokdur, hemân hammâmın ruhâmları üzre çağlayup gider, anların şiddet-i hârında hammâm eyle şiddet-i hâr üzre

olur kim âdem yere basamaz. Ve aslâ bir hammâm başa urmaz, zîrâ altı ecvef değildir.

Ve suları aslâ sovumak bilmez, şeb [ü] rûz germâb durur. Zîrâ her hammâmın biri biri üzre dörder beşer kat kurşum kazanları **[Y 118b]** vardır, birbirinden taşup hammâm içine cereyân eder. Anıniçün dâ'imâ ıssıdır. Ammâ Rûm'da ısıcak su hazînesi ve sovuk su hazînesi başkadır ve anların kazanı bakırdır. Ammâ Mısır'ın beşer altışar kazanı cümle kurşumdur. Aceb temâşâdır, bir diyâra mahsûs değildir, vâcibü's-seyr akla muhâlif bir san'atdır.

Ve cümle hammâmlarda aslâ odun yakmazlar, cille ta'bîr etdükleri nebâtât [u] giyâhâtdan hâsıl olan sığır tezeği dedikleri şey'i yakarlar. Ve hammâmcının ücret ile tutulmuş dörd beş dâne zebbâlleri ya'nî süpüründücüleri vardır, cümle şâhrâhları gezüp eyle pâk süpürürler kim bir zerre hâr [u] hâşâk komazlar, cümle külhana getirüp dağlar gibi yığarlar ve anı yakarlar. Hammâmcıların re's-i mâlleri zibildir, şeb [ü] rûz zebbâller zenbîl zenbîl zibili taşıyup yakarlar.

Ve Mısır'ın cümle hammâmlarının zâbitleri Mısır vâlîsinin çadır mehterbaşısının taht-ı hükûmetlerindedir. Hammâmcılar ve dellâk sıbyânları ve sâhib-isyânları birbirlerine incinüp gavgâ etdüklerinde mâbeynlerin mehterbaşı ıslâh eder. Ve bu hammâmlardan hâsıl olan mâl-i hazâyini cümle vakfullâhlara masrûf ederler, *ve's-selâm.*

el-Faslu'r-râbi' ve selâsîn
Selef pâdişâhlarının ve vüzerâ ve vükelânın vekâlelerin ya'nî hânların beyân eder

Evvelâ şehr-i Mısır içre cümle (---) hândır. Cümleden ma'mûr ü metîn ve kavî kal'a-misâl **hân-ı Halîl:** Tûlen ve arzan yüz adım bir hân-ı azîmdir. Cânib-i erba'ası iki yüz kârgîr binâ dükkânlardır.

Ve fevkânîleri dörder kat odalardır, herkes haremiyle sâkin olurlar.

Ve ortasında bir âbdest havuzu üzre fevkânî bir câmi'i var. Altı cümle dükkânlardır.

Câmi'i cümle ahşâbâtdandır, kârgîr değildir. Ve cümle cemâ'ati Rûm bâzergânlarıdır.

Ve bunda niçe bin kîseye mâlik ankâ bâzergânlar vardır, misilleri meğer Bulak'da ola. Cümle Mısır'ın mâl-ı Kârûn'u bu hân-ı Halîl'dedir. Ve kal'a kapusu-misâl iki kat demir kapuları vardır.

Ve bu hânın taşrasında cânib-i erba'ası kârgîr dükkânlardır. Mısır'ın bezzâzistânı olmamak ile bu hân-ı Halîl'de cümle ekâlîm-i seb'anın zî-kıymet eşyâları bî-kıymet firâvândır. Andan ana muttasıl,

Kınâ hânı: Rûm ve Arab [u] Acem'e hınnâ bu hândan gider. Havlısında niçe yüz çuval hınnâ dağlar gibi yığılmışdır. Bu dahi vâsi' hândır, kat-ender-kat üç yüz hücredir. Ve cümle esîr bunda bey' olunur. Ve buna karîb,

Büyük Dîvdâr hânı, hakkâ ki büyük hândır.

Küçük Dîvdâr hânı, ma'mûr hândır.

Ve Hâfız çârşûsunda (---) hânı iki azîm hânlardır. Andan Kâsım Kethudâ hânı. Ve Cevâlî hânı, azîm

hândır.

Ve Bundukanî hânı ve Kıbrıslı Ahmed Ağa hânı ve Akkaş hânı ve Murtazâ Ağa hânı {ve Ebûtakiyye hânı} ve Mehemmed **[Y 119a]** Ağa hânı ve Ca‘fer Ağa hânı ve Esîr hânı ve Cellâbe hânı ve Hüseyin Ağa hânı ve Receb Ağa hânı.

Ve Zülfikâr Kethudâ hânı, nev-binâ kal‘a-misâl bir hân-ı azîm oldu. Cânib-i erba‘ası dükkânlar ve mahâzinlerdir. Ve üstü üçer kat hânelerdir, her birinde ehl [ü] ıyâliyle sâkin olmağıçün tarh olunmuşdur. Tûlü yüz elli adımdır, arzı seksen adımdır. Ortasında bir zâviyesi var. Li-nâmıkıhi el-fakîr:

Evliyâ gördüğünde etdi pesend

Dedi târîhini binâ-yı azîm

Sene 1083

Ve buna karîb Habeşli Mehemmed Kethudâ hânı, bu dahi nev-binâ bir hân-ı zîbâdır.

Ve Bâb-ı Nâsır'dan içeri Nâsırıyye hânı.

Ve mukâbelesinde Zeyt vekâlesi, cümle Şâm ve Kudüs ve Gazze'den zeytûn ve zeytûn yağı bunda gelir, bir yağlı hândır, anda sâkin olanların dahi esbâbları ve yürekleri yağlıdır.

Ve buna karîb Bekâriyye hânı ve buna karîb Sâbûniyye hânı ve buna karîb Kûrdiyye hânı ve kurbunda Ca‘feriyye hânı.

Ve Bahâr vekâlesi, paşanın şehir havâlesi Hind ve Yemen'den, Habeş ve Aden'den gelen metâ‘-ı bahârın gümrüğü bunda aldığıyçün Bahâr vekâlesi derler. Bu gümrük paşanın üstüne (---) 2000 kîseye iltizâmdır, zarar [u] nef‘ kendüniündür.

Ve Habeşli câmi‘i kurbunda Habeşli Kethudâ hânı.

Ve Şâh Merdâniyye câmi‘i kurbunda yine Habeşli hânı, kat-ender-kat yeni hândır.

Ve Dâvûdiyye câmi‘i kurbunda Mes‘ûd Ağa hânı.

Ve Bâbü'l-Vezîr'den aşağı Hâfız Paşa hânı.

Bu vekâlelerden mâ‘adâ niçe vekâleler var, ammâ her biri birer atfe içinde kalmış müte‘addid hânlardan değildir. Ammâ bu zikri sebkat eden hânların her biri birer kal‘a-misâl üçer dörder yüz hücreli kat-ender-kat hânlardır kim her birinin kapularında beşer onar bevvâbân pâsbân dîdebânları var.

Bunlardan mâ‘adâ Mısır içinde sekiz yüz elli râb vardır ya‘nî evli hânlarıdır, mücerred âdem komazlar. Avret ve oğlan ve merd [ü] zenân bir yerdedir, mahrem nâ-mahrem yokdur, bir turfe

kârhânedir kim içine girenin burnunun orta direği düşüp âdem Şâm cinnine döner. Ne‘ûzu billâh cümle fellâhîn ve Hazarî kavimleri sâkindir, gayrı kavmi dahi komazlar. Kat-ender-kat mukassî hücrelerdir.

el-Faslu'l-hâmis ve selâsîn
Fustât-ı Mısır'da olan bîmârhâne ve dârü'ş-şifâyı beyân eder

Evvelâ kadîm a‘sârda Mısır içre yüz kırk dâr-ı mecâzibûn ve dârü'ş-şifâ var imiş. Hâlâ eser-i binâları hâzırdır. Evkâfları mîrîye muzâf olmağile hâlâ mu‘attaldır. Lâkin el-hâlete hâzihi zamân-ı seyâhatimizde dörd timarhâne vardır. Biri Beyne'l-kasreyn kurbunda,

Bîmârhâne-i Makâm-ı Mûsâ: Evkâfi yok bîmârhâne-i hasbîdir. Sâhib-i hayr olan kimesneler hastalara **[Y 119b]** her bâr ta‘âm gönderirler. Ve ba‘zı fukarâlar bîmârhânelere hasbî hizmet edüp herkes anlara mâlının zekâtın ihsân ederler. Andan,

Timarhâne-i câmi‘-i Ezher: Bu dahi hasbîdir, ammâ evkâf-ı metîn olandan ziyâde nezerât ihsân [u] in‘âm it‘âm gelüp huddâmları mün‘im kimesneler olmuşdur. Ammâ câmi‘-i Ezher evkâfından değildir, Şeyh Muhammed Matvîsî zâviyesindedir. Andan Bâb-ı Vezîr'den aşağı Özbekîler **[P 201a]** tekyesi olduğu mahalde,

Bimârhâne-i Sultân Mü’eyyed: Bir havâdâr yerde bir binâ-yı âlîdir ve cümle kârgîr binâ-yı sultânîdir. Müte‘addid kâ‘aları ve hücreleri vardır. Özbekîler tekyesi içinde eflâke ser çekmiş bir kapusu vardır. Ve hastalar kesb-i hevâ etmeğiçün gûnâ-gûn maksûreleri var, gâyet musanna‘ binâdır. Lâkin bunun dahi evkâfi yokdur, **[Q 203a]** ol ecilden huddâmları Özbekî tekyesinin fukarâlarıdır ve dervîşân-ı Özbekiyân sâkinlerdir. Andan şehr-i Mısır'ın tâ ayne'l-fi‘ilinde,

Evsâf-ı bîmârhâne-i âbâdân dârü'ş-şifâ-yı Sultân Kalavân: Bâlâda câmi‘ ve imâreti tavsîf olunan Kalavân câmi‘i hareminin bir köşesinde bir binâ-yı azîm bîmârhânedir kim Rûm Arab ve Acem'de misli yok bir binâ-yı ibret-nümâdır kim tarh [u] tarzında akıl perîşân olup hukemâlar ilâc edüp âdem zî-akıl olur. İbtidâ tûlen ve arzan bir mücellâ ve musaykal mermer ile döşenmiş yüz ellişer adım bir harem-i azîmin tâ ortasında bir havz-ı azîmi var, fevvâreleri iki âdem kaddi pertâb eder.

Ve bu havuz kenârında bir musallâsı var. Ol havz-ı azîm üzre on iki sütûn-ı mevzûn üzre münakkaş tavanlı bir kubbesi var. Ve bu haremin cânib-i erba‘asında birer kâ‘a-ı azîm vardır kim her birine biner âdem sığar iki cânibi soffalardır. Ve kârgîr kemerler üzre münakkaş tavanlardır. Ve bu kâ‘aların ferşi serâpâ gûnâ-gûn ruhâm ile döşenmişdir kim gûyâ nakş-ı Erjeng'dir.

Ve bu kâ‘aların tâ nihâyetinde ikişer âdem kaddi bâlâ selsebîller vardır, seylâbvâr revân olup bu soffaların ortasında cereyân edüp haremin ortasındaki havuza munsab olur. Dörd kâ‘a dahi bu tertîb üzre binâ olunup soffalar üzre bîmâr-ı gamhârlar yine câmehâblar ve harîr yorkanlar içre yatırlar. Ba‘zı bîmâr ifâkate karîb olunca ol cereyân eden selsebîllerin kenârında istirâhat ederler ve huddâmları pervâne-vâr hizmet ederler. Ammâ deli bürâderlerimizin ba‘zısı muzlim küncde ve ba‘zısı küşâde hücrelerde havz u şâzrevânlı hücreler içre şîr gibi der-gerden halka-i zencîr ile makyûd olup ba‘zısı ra‘d-âsâ gürler, ba‘zısı âsûde-hâl durur.

Ammâ bu Mısır'ın âb [u] havâsı yübûset üzre olduğundan cümle halkı **[Y 120a]** sevdâyîdir. Ve mekr-i zenânı çok olmağile ekseriyyâ halkı meshûr ve memkûrdur. Hemân ol âdemi ahâlî-i mahalle paşaya arz edüp buyurdı-yı şerîf ile bîmârhâneye koyup tîmâr ederler. Buyurdı olmasa bîmârhâneye komazlar. Zîrâ rûz-merre bir guruş masrafı vardır. Ol ecilden asrımızda Kalavân bîmârhânesinde üç yüz altı bîmâr u mecnûn kimesneler var idi. İmâretden ta‘am çıkacak mahalde cümle on iki etibbâ telâmîzleri ile herkesin tabî‘atine göre ta‘âmlar ve me‘âcin edviyeler verirler. Ve hukemâların cür’et sâhibi cellâd-meşreb huddâmları var, anlar deli bürâderlerin ba‘zısına kızılcık deyeneği hoşâbı yedirirler, aklı başına gelir.

Bu âsitâneye üç yıllık sâhib-firâş ve mecnûn gelse bi-emrillâh kırk günde ifâkat bulup reng-i rûyı verd-i hamrâya döner. Zîrâ bu kân-ı şifâda Bokrâd u Sokrad ve Eflâtûn ve Fisagores-i Tevhîdî ve Ebû Alî Sinâ misilli hukemâlar her biri Mesîh-âsâ mürde-dili ihyâ ederler. Ammâ bu şehir halkından hukemâ hâsıl olmaz, cümle garîbü'd-diyârdır, yine kavm-i Arab'dır. Zîrâ ilm-i tıb evlâd-ı Arab'a verilmişdir. Cümleden elzem-i levâzımından ilim ilm-i tıbdır. Zîrâ Hazret-i Risâlet buyururlar, hadîs: [124] nutk etmişlerdir.

Bu hadîs-i şerîf mazmûnu üzre ilm-i tıb Arab'dan şâyi‘ oldu. Gerçi Âdem-i sânî Nûh Necî asrında ve İskender-i Kübrâ asrında ilm-i tıb Feylesof u Feylekos ve Câlînûs asrında var idi. Ammâ Risâlet-penâh'dan sonra kibâr-ı evliyâullâhların kerâmât-i bâhireleri sebebiyle ilm-i tıb ile hukemâ iştihâr buldular. Andan Yûnâniyân u Freng dakîkına vâsıl olup hukemâ-yı Yûnâniyân [u] Freng iştihâr buldular. Ammâ yine Arab'a muhtâclardır, zîrâ bu kavm-i Arab'ın zühd [ü] takvâsı ve ilmi kuvvetiyle bir hastaya cân u gönülden yapışup hizmet etse bi-emrillâh şifâ bulur.

Husûsân bu Kalavân bîmârhânesinde cemî‘i üstâd-ı kâmil ve fassâd-ı âmil ve hâzık ve âdil bu Kalavân bîmârhânesindedir. Bir hâstenin nabzına el urup tabî‘atine münâsib mu‘âleceler eder, bi-emrillâh şifâ bulur. Zîrâ bu Mısır diyârında iklîm-i evvelde Sa‘îd ve Elvâhât ve Habeş ve Fûncistân'da ve Cebelü'l-Kamer'de gûnâ-gûn nebâtât [u] giyâhât hubûbâtlar hayvânlar hayvânâtlar vardır kim belki Hindistân'da olmaz, ol edviyeler Mısır'a gelüp hukemâ anlar ile marîzlere mu‘âlece edüp şifâ bulurlar. Anıniçün Arab u Acem [u] Rûm'da Mısır'ın Kalavân bîmârhânesi meşhûrdur.

Ve ve bu dârü'ş-şifânın bir tarafında nisvân bîmârhânesi vardır. Bu dahi azîm tekellüflü binâdır. Cümle huddâmları yine avretlerdir. Ancak hukemâ mahremdir, anlar bî-pâk [ü] bî-pervâ girüp emrâz-ı muhtelifesine göre devâ ederler. Ammâ bu hikmetdeyim, **[Y 120b]** ba‘zı havâtîn-ı marîze ve mecnûne bu bîmârhânede evlâd hâsıl ederler, aceb hikmetdir. Hattâ İbrâhîm Paşa asrında bir gulâm tevellüd edüp ismini Şifâyî kodular. Hulâsa-i kelâm böyle bir binâ-yı azîm dârü'ş-şifâ geşt [ü] güzâr etdiğimiz diyârlarda manzûrumuz olmamışdır.

Evsâf-ı amel-i me‘âcin-i tiryâk-ı fârûk-ı a‘zam

Seyyâhân-ı zû-fünûna ma‘lûm ola kim nitekim edîm-i arzda hukemâ vardır, her diyârda tiryâk-ı fârûk yaparlar. Ammâ Mısır fârûku kadar olmak ihtimâli yokdur. Zîrâ fârûk kursu Mısır'a mahsûsdur.

Evvelâ kurs ta‘bîr etdiklerin nice şeydir beyân oluna. Evvelâ bu kurs yılanın vücûdundan hâsıl olur. Bu Sultân Kalavân evkâfından vazîfehârân kırk nefer kimesnelerdir kim yılda bir kerre hizmet

ederler. Cîze nâhiyesinde Habîroğlu kurâlarında sâkin olurlar bir ocakdır. Yılda bir kerre mâh-ı Temmûz'da tiryâk-ı fârûk yılanı sayd ederler. Ammâ kaçan kim yılan sayd edecekleri mahal oldukda cümlesi bir yere cem‘ olup serâpâ kalın keçeden esbâblar geyerler. Ancak gözleri görünür, yüzlerin dahi setr ederler. Uzun sırıklar üzre beyâz keçe pâreleri bağlayup Behnîsâ ve Feyyûm ve cebel-i Ahzar câniblerine varup fârûk yılanları olduğu mahalle sabâh sovuğunda varırlar kim şiddet-i hâr olmadan yılanlar bî-cândır. Yine böyle iken fârûk yılanları ile ceng-i azîm ederek niçe binini sayd edüp fârûk ile mülemma‘ olmuş zenbîllere koyup mest [ü] medhûş olurlar. Yine böyle iken zenbîllerin ağızların dikerler.

Ba‘zı zamân vâki‘ olmuş kim sayyâdlar yılanlar ile ceng ederken yılan sayyâdın yüzüne atılup gözünden ururs a halâs olmayup sayyâd şehîd olurmuş. Zîrâ gâyet semm-i helâhilli yılanlardır kim deveyi kulağından, katırı tırnağından sokup ân-ı vâhidde helâk eder, böyle bir kattâl yılanlardır.

Bunları sayd etmek bu mezkûr herîflere mahsûsdur. Yohsa gayri benî âdem bu kâra tahammül edemez. Bi-emrillâh anların ocağına mahsûs bir alay tarîk-ı Sa‘dî âdemlerdir, ammâ gâyet sâlihlerdir.

Bu tâ’ife bu kadar yılanları sayd edüp zenbîller ile hımârlara yükledüp Mısır'a götürürken Besâtîn nâm bir bâğ-ı İrem kurbuna geldükde yılanın biri rehâ bulup zenbîli götüren hımârı sokup fakîr hımâr tepesi üzre yıkılup tarfetü'l-ayn içre hımârın vücûdu şişüp fîl cüssesi **[P 201b]** kadar olup cân teslîm etdükde her bir pâyeleri sütûn-ı azîme dönüp sayyâdlar ba‘zı yakında olan âdemleri ba‘îde kovarlar,

"Şimdi hımârın lâşesi çatlayup râyihası size te’sîr eder", deyü halkı kovarlar.

Ol hımârın yükü olan zenbîller ile yılanları **[Y 121a]** alup bir gayrı hımâra yükledirken mesmûm olan hımârın lâşesi çatlayup cemî‘i üstühânları **[Q 203b]** bile su olup cereyân eder.

Hamd-i Hudâ bir kimesneye zararı isâbet etmeyüp ol mahalde olan kimesneler fi'l-hâl hımârın cîfesi üstüne toprak yığup setr edüp defn ederler, gayrı hımârları yüküyle Kalavân bîmârhânesine getirüp hekîmbaşıya ve nâzıra teslîm ederler.

Hakîr mukaddemâ temâşâsı içün hekîmbaşıya ricâ etmişdim. Ol sâ‘at hakîre haber etdiler. Derhâl ata süvâr olup Kalavân bîmârhânesine vardıkda fârûkhânenin kapusun açup hakîri içeriye alup yine kapuyu sed etdiler. Zîrâ *inne'l-ayne hakkun* deyüp ma‘rifetleri âşikâre olmamak içün ve niçe bin yılan-ı bî-emân ile mâl-â-mâl bir muhâtara yer olduğıyçün ecnebîden kimse komazlar.

Ammâ bu fârûkhâne bir azîm medresedir. Cümle der-i dîvârı ve zemîni serâpâ gûnâ-gûn mermer-i hâm ile kaplıdır. Ve eyle medresedir kim ilm-i tıbdan gayrı bir ilim görülmez.

Bu medresenin haremi etrâfında soffalar vardır, ol gün soffaları döşeyüp başda hekîmbaşı ve nâzır ağa ve evkâf kâtibi ve evkâf mürşidi ve hekîmbaşının on aded halîfesi ve du‘âcı ve on iki nefer sayyâdlar ve pişiriciler ve kassâblar, hulâsa-i kelâm cümlemiz otuz nefer kimesne idik.

Taşradan kapuyu dak edüp içeri girmek murâd edinenin haddi pâyânı yok idi. Ammâ kapuyu gâyet sed edüp hakîre "Sakın havf etmiyesiz" deyü bir kandîl yakacak alçak sepâ üzre çıkup temâşâya âmâde

oldum. Cümle otuz nefer kimesneler kalkup pâk âbdest alup ikişer rek‘at kazâ namâzı kılup cümle âlât [u] bisâtların meydân-ı mahabbete getirdiler.

Evvelâ yüz mikdârı kütük pâreleri ki her biri üç karış olmak üzre ve her kütüğün ortasında birer karış kaddi gevele egserisi mıhlı tomruklardır.

Ve yüz mikdârı tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir kassâb sâtırları ki arkası kalın Frengî demirden keskin sâtırlardır.

Ve yüz mikdârı sırçalı büyük toprak mecurlar kim herbirine birer âdem sığar, içleri âb-ı nâbile memlû, ba‘zısı boş. Ve niçe kalaylı Kalavân zamânından kalmış siniler.

Ve bir erdeb mikdârı ince elenmiş tuz.

Ve elli mikdârı enderûn [u] bîrûnu sırçalı azîm su küpleri gibi, ammâ dibleri vâsi‘, ağızlarına bir âdem kellesi sığar. Cümle bu gûne nuhâs ve türâb âvânî eşyâları hâzır edüp du‘âcı kıyâma gelince cümle huzzâr-ı meclis dahi ayağa kalkup ibtidâ besmele ve hamdele ve tarziye ve tasliyeden sonra ibtidâ âl-i Osmân'a ve sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Sultân Kalavân'a ve Lokmân Hekîm'e ve Fisagores-i Tevhîdî'ye ve Sultân-ı hukemâ Ebû Alî Sinâ'ya ve sâ’ir **[Y 121b]** hukemâ ervâhların ale't-tertîb yâd edüp hâzırûn selâmetliğiyçün ve hekîmbaşı ve nâzır ağa ve kâtib aşçıbaşı ve cümle halîfeler ve sâ’ir huddâmların selâmetlerin yâd edüp ba‘de'd-du‘â tekbîr edüp Fâtiha-i şerîf tilâvet olup el yüze sürüldükden sonra koca sayyâdbaşı ve üç yılan kassâbları haremin ortasında duran on iki zenbîlin birinin ağzın sökünce el-azametullâh niçe bin yılan-ı bî-emân semm-i helâhil nîş-i cân rehâ bulunca hakîr gerçi mürtefi‘ mahalden temâşâ ederim, ammâ aklım başımdan gitdi.

Yılanların kimi sağa ve kimi sola âdem boyu pertâb edüp gıjgırarak safîr urarak kendülerin dîvâra urarak cân havliyle sıçrarken hekîmbaşı huddâmları ve sayyâdları cümlesin bir yere cem‘ edüp fârûk ile mülemma‘ sarı ihrâmlar vardır, anların içine koyunca cümle yılanlar harekâtdan kalup sâkin oldular.

Andan mezkûr tomruk ta‘bîr etdiğimiz direk parçalarının yanına koca sayyâd ve üç kassâb oturup ellerine sâtûrların alup ihrâmlar içinden birer birer yılanları çıkarup bir nev‘a küçük beyâz yılanları sayyâdlar koyunlarına korlardı, anlarda olan misk râyihası hakîri mest etdi, hekîmbaşıya su’âl etdim;

"Misk yılanıdır. Bunlar fârûk olmaz, gayrı edviye ederiz. Şimdi görürsün" dedi.

Anı gördüm, ne kadar küçük beyâz yılancıklar var ise cümle bir yere cem‘ edüp bu fârûk yapılan medresenin bir köşenin bir muzlim ya‘nî gölge yere bir uzun ibrîşim kırmızı gaytân ip bağlayup cümle ol beyâz küçük misk yılancıkların ol gaytân ipe boğazlarından ale't-tertîb sıra ile dizüp mezkûr ipi bir dîvârdan bir dîvâra gerüp cümle yılanlar asılı asıla kaldı.

Ba‘dehu ol yılanların ağızlarına penbe ile Sûsa zeytûn yağından damladınca yılanlar mürd olup her biri şişmeğe başladı. Bu hâl üzre bu yılanlar kırk gün ve gece asılı durup cümle yılanların derisi ol yılanlar içre kakule içi gibi dâne dâne misk olup kuvvetinden âdemin burnu kanar, tâ bu mertebe keskin râyihası olur misk olur ki.

Andan bir gûne küçük kısa münakkaş yılanlar, başları gûyâ yarım ceviz kabuğu gibi müdevver başlı yılanlardır, anları dahi başka kodular. Su'âl etdim;

"Bunlara hayyetü's-Safî derler. Hazret-i Âdem ile Cennet'den sürülen yılanların neslindendir. Bunlar dahi fârûk olmaz, gayrı derde devâdır" dedi.

Andan on zenbîl yılanları cümle arayup misk yılanın ve mezkûr müdevver başlı Safî yılanların başka saklatdı. Meğer Safî yılanı fârûk yılanı gibi yumurtadan yavru çıkarmaz imiş, sâyir hayvân gibi doğururmuş, hilkat-i hayyeye muhâlif bir hikmetullâhdır.

Andan cümle **[Y 122a]** fârûk yılanların saydılar. Sagîr ü kebîr sekiz bin üç yüz yılan olup teslîm-i mütevellî olup sekiz yüz guruşluk yılan olduğunu kâtibler ve mürşidler deftere kayd etdiler.

Ba'dehu koca sayyâd ve üç yılan kassâbı tomrukların başına oturup *"Bismillâhirrahmânirrahîm, bismillâhi niyyetü'ş-şifâ"* deyüp ihrâmdan bir büyük yılan çıkarup mezkûr tomruk üstünde egseriye yılanın ortasın koyup sol eliyle yılanın başın kuyruğun berâber dutup sağ elindeki sâtırla bir kerre endirüp yılanın vücûdu başsız ve kuyruksuz mermer üzre pertâb etmeğe başladı.

Baş ve kuyruk koca sayyâdın elinde kalup elindeki sâtûrun arkasıyla yılanın başın ezüp mermer üzre bırakdı ve bir kerre *"Vahhadallâh"* dedi. Cümle huzzâr-ı meclis *"Lâ-ilâhe illallâh"* deyü haykırışdılar. Ammâ yılanı kesdükde çekerek dutup baş ve kuyruğu üç parmak gerü bırağup keser.

Ba'dehu kesilen yılanları bir kassâb dahi alup altun bıçağile karnın yarup bağırsakları ve yumurtaların çıkarup bir gayrı kassâba atar.

Ol dahi alup yılanın derisin tırnağıyla koparup çekince başdan başa soyulup gûyâ evvelden dahi derisi âriyetî imiş, deriden zırpadak bir beyâz et çıkar, ammâ yılan yine pertâb eder.

Andan gayrı hukemâ eline düşer, kassâblar vaz'-ı yed etmezler. Hekîmbaşı halîfeleri soyulmuş yılanları alup mezkûr mecurlar içinde pâk gasl edüp mezkûr sırçalı küplere tuzlayup korlar, mâl-â-mâl olup âteşe koduklarında hekîmbaşı sâ'at dutup küplerin altına germâ-germ santa ağacı yakarlar. Ammâ cümlenin lisânında tevhîd [ü] tezkîrdir, cümle havf u haşyet üzredir. Ve ba'zı yılanları ihrâmdan çıkardıkda ağzına tükürüp tomruk üstüne kodukda yılan mest [ü] medhûş olur, andan kat' ederler.

Elhâsıl on iki sayyâd ve kassâb bu minvâl üzre on zenbîl yılanı cümle kırup,

"Başın ve kuyrukların başka bir devâ içün saklarız" deyü büyük katremîz şîşeleri vardır, ana doldururlar.

Hakîr ibrâm edüp su'âl etdim, kat'î cevâb vermediler. Ammâ Allâhü a'lem akl-ı kâsırım ile başında olan zehirin çıkarup Frengistân'a gönderirler. Zîrâ bir kerre Donkarkız kralına bir ipde dizilmiş bin mikdârı yılan başı Mısır'dan **[Q 204a]** **[P 202a]** hedâyâ getirdiler, kral-ı bed-fi'âl haz edüp ipinden yapışup gorof'a teslîm etdi.

İbret-nümâ-yı sun‘-ı azîm

Ammâ bu yılanları kassâblar katl ederken sâtûru bir dürüst urmayup gevdede yâ baş yâhûd kuyruk bir zerre denli ilişse hemân hekîmbaşı yerinden sıçrayup "*irmi, irmi el-hayye"* deyü feryâd eder. Ya‘nî "at yılanı, at yılanı" deyü **[Y 122b]** feryâd etdükde der ân yılanın başıyla gevdesin sâ’ir yılanların bağırsakları ve yumurtaları içine atmayup başka bir yere bırakdılar.

Derhâl kol kalınlığı olup ol yılan şişdi. Ammâ aslında baş parmak kalınlığı idi. Bir hoş kesilmemek ile başından zehir vücûduna te’sîr edüp şişdi. Anıniçün hekîmbaşı feryâd edüp atdırdı. Ve tomruk ile ol sâtûru dahi atup gayrı tomruğ u sâtûr getirdiler.

Ol gün hikmet-i Hudâ on zenbîl yılandan yetmiş beş yılan bir hoş kat‘ olunmayup cümle âlâtiyle atdılar, ammâ ol atılan yılanları vakfa yazmayup sayyâd ve kassâbların üstüne yazup tahte'l-hisâb vazîfelerine mahsûb olur, aceb temâşâdır.

İbret-nümâ-yı diğer

Bu katl olunan yılanların derilerin ve bağırsakları ve yumurtaları dağlar gibi yığılup kassâblar cem‘ olup bu yılan muzahrafâtlarına mezkûr (...) elenmiş ince tuzu saçup mülemma‘ ederken kassâbın biri elin çeküp bir âh-ı serd çekdi ve vâveledâ deyü feryâd etdi.

Derhâl koca sayyâdbaşı herîfin parmağına ağzı yarın ilkâ edüp mecurlarda gasl olmuş yılanlardan üç yılan getirüp herîfin parmağı üzre sardı. Derhâl yılanın üçü dahi kol kalınlığı oldu. Anları kaldırup üç yılan dahi sardılar. Anlar şişmeyüp levnleri mütegayyir oldu.

Anları dahi kaldırup koca sayyâdbaşı herîfin parmağın ağzına alup cerâhat yerin emüp sarı tükürüğü yere tükürüp herîfin parmağına sehel fârûk-ı a‘zam sürdüler. Vecâ‘ı teskîn olup herîf mesmûm olmadan halâs bulup tâze cân buldu.

Meğer katl olunan yılanların birinin başı ve kuyruğu bir çalışda dürüst kesilmeyen yılanların birisi sehven yılan yumurtaları ve muzahrafâtları içine sehven bırağırlar. Ba‘dehu bu kassâblar yumurtaları ve ciğerleri ve bağırsaklarını tuz ile mülemma‘ ederken mezkûr dürüst kat‘ olmayan yılandan herîfin parmağına zehir te’sîr eylemiş. Bâlâda tahrîr olunduğu üzre herîfe mu‘âlece edüp halâs eylediler.

Hâsıl-ı kelâm bu sayyâdlar ve kassâblar gibi cân-pûlâd ve seng-dil âdemler görmedim. Hâşâ ki anlar benî âdem ola. Gerçi hakîr bir ibret-nümâ şey gördüm, ammâ her derîce ve dakîkada aklım başımda değil idi, seyrine vardığıma nâdim oldum. Ve hekîmbaşıdan yine su’âl etdim:

"Bu yılanların derileri ve bağırsakları ve ciğerleri ve yumurtaların tuzlayup küpler içinde salamura edüp hıfz etdiniz, bunları neylersin" dedim. Hekîmbaşı:

"Siz neylersiz? Su‘âl etmen" dedi. İbrâm [u] ilhâh edüp tekrâr su’âl etdim. Cevâb etdi kim;

"Bunda **[Y 123a]** Freng balyozları vardır, anlar bizden iştirâ edüp Frengistân hukemâlarına götürüp cemî‘i emrâz-ı muhtelifeye her uzvun başka başka devâ ederler kim tarfetü'l-ayn içre te’sîr eder" dedi.

Ba‘dehu cümle tathîr olmuş tuzlanan yılanları on iki kıt‘a kıt‘a sırçalı küplere koyup haremin bir köşesinde matbah ocakları üzre koyup altına santa ağacı âteşi germâ-germ verüp hekîmbaşının bir elinde asâsı ve bir elinde sâ‘ati. Aşçılar yine kendü halîfeleridir kim her biri tekmîl-i fünûn etmiş üstâd-ı kâmil telâmizlerdir, ancak hekîmbaşı hâzır olup evkât gözedir, üç sâ‘at yılanlar küpler içre kaynayup küpler üzre kehrübâr-misâl sarı sarı yağlar zâhir olup hekîmbaşı kendi eline kepçe alup ol sarı yılan yağların kepçe ile alup iri katremîz sırça şîşeler vardır, anlara doldurdu. Cümle küplerden böyle yağları cem‘ edüp katremîz şîşelerine doldurup yine yılanların küpleri altına germâ-germ âteş urdular. Ma‘lûm-ı sa‘âdet ola kim yılanlar tabh olduğu bakır âleti tancere ve kazgan değildir, zikr olunduğu üzre içi ve tışı sırçalı toprak küplerdir.

Ba‘dehu hekîmbaşı kepçe ile aldığı yılan yağı üzre Mağrib vilâyetinde Sûsa şehrinin âb-ı hayâta benzer âlü'l-âl zeyt yağı ile yılan yağın vezn edüp beş vukiyye yılan yağı ve beş vukiyye zeyt-i hâlis yağı berâber bir şîşelere doldurup şîşeleri âteş-i nerm üzre koyup ba‘dehu âteşi germ edüp üç sâ‘atden sonra endirüp say yağı-misâl müşk [ü] amber-i hâm râyihalı bir yağ oldu kim râyiha-i tayyibesinden huzzâr-ı meclisin demâğları mu‘attar oldu. Hakîr sabra tahammülüm kalmayup hekîmbaşıya su’âl etdim;

"Vallâhi Hindistân'da emrâz-ı cüzâm ve behak ve beras misilli marîzler gâyet çokdur, anın âb [u] hevâsına bu yağ gâyet nâfi‘dir. Bir kerre bu yağdan ol maraza mübtelâ olanların vücûduna sürse bi-emrillâh vücûdunda bir illet kalmayup dürr-i beyz olur. Ammâ bu iklîm-i Mısır'da nef‘i yokdur, bin kerre sürseler te’sîr etmez. Ammâ Mısır'da cerebe ve hafakâna mübtelâ olanlara kırk gün birer dirhem yediriniz, bi-emrillâh halâs olur."

Ba‘dehu yılanlar küpler içre üç sâ‘at dahi pişüp suyu bir karış mikdârı tenezzülde olup cümle küpleri âteşden endirüp cümle pişmiş muharrâ olmuş yılanları iri bakır sinilerin içine koyup sovumağa kodular.

Beri tarafda küpler içre kalan yılan maslûkasını bir aydan berü niçe şefâ‘atnâmeler ile gelen a‘yân-ı Mısır'ın kâseleri ve ibrîkleri ve bakracların dollâblardan çıkarup herkesin ismi resmi ve marazı bakracları üzre bir makramada **[Y 123b]** kâğıdlar içre yazılup ol yılan çorbası suyundan kâse ve bakraclara doldurup ba‘zı marîzlerine göre maslûka üzre dahi edviyeler zam edüp herkese kâse ve bakr[ac]ların teslîm edüp niçe yüz yere böyle yılan çorbası gider.

Ba‘dehu cümle huddâmlar yılan çorbasın sahanlara doldurup ekmek doğrayup yemeğe başladılar, benim aklım gitdi. Andan hekîmbaşı ve nâzır ağa ve kâtib ve sâyir huddâmlar fincân fincân yılan maslûkasından nûş etmeğe başladılar. Hakîre de bir fincân getirdiler, kabûl etmedim. Hekîmbaşı ve nâzır ağa;

"Vallâhi sultânım mukavvîdir. Kuvvet-i basarı ziyâde eder ve rîh-i bevâsırı kat‘ eder" deyü ibrâm [u] ilhâh eylediklerinde "Emir Allâh'ın" deyüp var kuvveti bâzûya getirüp,

"El ile gelen düğün bayrâmdır, anlar içdiler, ben dahi içerim" deyüp cür’et ederek gözüm yumup dişlerim sıkup *"Bismillâh, niyyetü'ş-şifâ"* diyerek filcândan nûş etdim, ammâ bir misk râyihası iştimâm etdim.

Andan bir fincân dahi getirüp mezkûr zeyt yağıyla yılan yağından bıçak ucuyla cüz'î yağ filcâna ilkâ edüp nûş etdim. Ammâ Hudâ âlim [ü] dânâdır, misk râyihâsı bir hafta demâğımdan gitmedi. **[Q 204b]** **[P 202b]**

Der beyân-ı menâfi'-i maslûka-i hayye

Hamd-i Hudâ Mekke'den kalkup Bedr-i Huneyn'e geleceğimiz gece üzerimize Arab enüp bir hayli ceng etdiğimiz bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ol mahallerde sıkılup vücûdumda bir harâret olmuşdu. Bu yılan maslûkasından iki fincân nûş edüp bir haftada vücûdumda zerre ve şemme illet kalmayup vücûdum sîm-i hâlise dönüp ten-dürüst oldum ve niçe nef'in müşâhede etdim.

Sergüzeştî: Cümleden bir nef'i dahi sene 1056 târîhinde Venedik kal'alarından Bosna serhaddine müşâ Şebenik kal'asın Tekeli Mustafâ Paşa ile muhâsara edüp kırk gün kırk gece kal'a-kûp toplar ile kal'ayı döğüp fethi müyesser olmayup bî-feth avdet edüp Danilova nâm mahalle gelüp meks etdükde cânib-i erba'amızı iki kerre yüz bin Uskok ve Dodoşka ve Freng ve Hırvad kâfiri ihâta edüp yedi sâ'at ceng-i azîmden sonra asker-i âl-i Osmân'a inhizâm vâki' olup küffâr bir tarafdan ümmet-i Muhammed'i kırmağa başlayup hakîr ol asırda yeniçeri odasıyla gidüp vekîlharc idim, yedi kölemi ve üç yüz seksen yoldaşlarımı cümle gözüm önünde dendân-ı tîğden kâfir geçirdiklerin görüp cümle emvâl erzâkı bırağup bir cânibe bir küheylân atım var idi, Vezîr-i a'zam Kara Mustafâ Paşa ihsân etmişdi, bir tarafa at bırakdım. Ol sahrâ-yı bî-pâyânı küffâr bu hakîre seyrân devrân etdirdiler, âhir pâyime eremeyüp nâm [u] nişânım göremediler, hıfz eden Allâh göstermedi.

Âhirü'l-emr vakt-i gurûbda cihân **[Y 124a]** başıma dar olup atı bırağup bir ormana kılıcım ve tîrkeşimle girüp yedi gün altı gece dağlar içre vahşî hûş [u] tuyûr ve canavarlar ile ülfet edüp nebâtât köklerin ve ba'zı meyveleri ile kifâflanırdım. Ammâ piyâde yürümek ile tîrkeş kılıç ve kemerimde seksen esedî ve yüz elli altun kemerim kesüp bî-tâb [u] bî-mecâl etdi. Âhir tîrkeşden okları çıkarup yayı kabzasından kabzıma alup tîrkeşi ve iki tabancalı kol tüfeğin ve silâhın ve belimde kemeri guruşları ile yaylık içine koyup bir kaya altında iri taşları kaldırup kılıcı ve tüfengleri ve kemeri anda Allâh emâneti edüp defn etdim. Andan sebükbâr olup bir dereye gelüp pâk âbdest alup iki rek'at hâcet namâzı kılup cemî'i ervâh-ı enbiyâ ve evliyâdan bu Evliyâ-yı bî-riyâ-yı za'îf ruhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp âlem-i hayretde iken Boşnak lisânı ve lehcesi ile,

"Bre Meho" deyü bir sadâ zâhir oldu. Ol sadâya karşılık bir sadâ dahi;

"İşto veliş?" ya'nî {lisân-ı Boşnakca} "Ne dersin?", dedi.

"Hodamu sinko, hodamu" dedi; ya'nî "Beri gel cânım oğul, gel" dedi.

Hakîr bu Boşnak lisânı istimâ' edüp cânım yerine gelüp tâze cân buldum, ammâ efkâr-ı fâsideye düşdüm,

"Âyâ bu dağların re'âyâsı cümle Hırvat Uskok mudur? Kâfire tâbi' olup âl-i Osmân'ı kılıcdan geçirdiler. Âyâ bu sadâ anlardan mı ki" deyü fikir ederken bu evvelki istimâ' etdiğim sadâ sâhibleri meğer oğlu ile dağa gelüp odun keserken vakt-i zuhur olup ezân okudu. Hemân hakîr bildim ki ümmet-i Muhammed'dendir. İleri varup bunlara selâm verüp âşinâlık etdim.

Hemân koca herîf Boşnak lehcesi ile,

"Ya sen safâ celdun. Ya sağ misun? Ya sen bu dağlarda nişlerisun?" dedi. Ha[k]îr hemân,

"Birkaç yoldaşımız var, anlar ile bu bildiğimiz dağlardır, av avlamağa çıkdık. Hilevne kal‘ası yeniçerindeniz" dedim.

"Ya bozulan askerden haberiniz var mı?" dedi.

"Yedi gündür anlar bozulup Kinin kal‘asına ve Hilevne kal‘asına geldiler" dedim.

"Baka seyrânı", dedi.

"Ya kâfir Kilis kal‘asın nice aldı?" dedi.

Hakîrse cân bâzârındayım kim tenim kal‘ası muhâfazasına me’mûr olup cân çekişirim.

Netîce-i kelâm bunlar ile refîk olup âheste reviş Gılamuc kal‘asına giderken yolda Gılamuc kal‘asının dizdârına râst gelüp ahvâl-i pür-melâli bir bir takrîr edüp ol sâ‘at huddâmının birin atdan endirüp hakîri bindirüp Cenâb-ı İzzet'e bin bin hamd [ü] senâlar edüp bükâlar eyledim. İki sâ‘atde Gılamuc kal‘asına alay ile girüp dizdârın hânesinde ol gece mihmân olduk.

Hikmet budur kim İslâm kal‘ası yanımda bir sâ‘at yeri, havfimden yedi günü ve gecesi enîs [ü] mûnisim tilki ve çakal ve erneb **[Y 124b]** ve geyikler olup yatırdım.

Ertesi dizdârdan on atlı ricâ edüp,

"Dağda kayalar dibinde enîs [ü] mûnis yârân [u] yâr-ı gârlarım bir gârda bırakmışım, anları yoklayam", deyü on refîk ile dağlara girüp geldiğimiz yollar ile doğru tîrkeş ve tüfengler ve kemerim bırakdığım mahalle vardıkda atım refîklere verüp şu mahalde bir teşelşül edeyüm deyü ileri varup taşları devirüp silâhlarım aldım, ammâ tîrkeşin kayışın tilki mi çakal mı yemiş, bir hâl ile belime bend kılup kemeri dahi alup tüfengleri belime takup hamd [ü] senâ ederek refîklerim yanına gelüp atıma süvâr olup yine bir sâ‘atde Gılamuc kal‘asına gelüp yedi gece kal‘ada mihmân oldum.

Hikmet-i Hudâ, bir gece hâb-âlûd iken ihtilâm şeklinde bir şey vâki‘ oluyor, ammâ belimin ağrısından hâbdan bîdâr olup câmehâb üzre tururken belim boşanup kızıl kan ve irin ve nefis bir sâ‘at cereyân edüp vasla vasla nâzil olup yedi gün dahi hasta kaldım. Ba‘dehu ifâkat bulup Dizdâr Mehemmed Ağa bir at ve bir kat esbâb ve sâ’ir a‘yân-ı devlet ikrâmlar edüp tatyîb-i hâtırım ile mukayyed olup bize bir hizmetkâr verüp bir hayli âdem ile bizi Hilevne sahrâsında Tekeli Paşa'ya vâsıl olup tâze cân bulduk. Ammâ dostlarımızdan kimse bulmadık, cümle dest-i küffârda şehîd olmuşlar. Küffâr kal‘a-i Kilis'i almışlar ve içindeki askerin kırmışlar. Lâkin Tekeli Paşa nefîr-i âm edüp ahâlî-i vilâyet ile vilâyeti muhâfazaya başladı. Hakîr varup kendüye buluşdum. Bir at ve bir kat esvâb ihsân etdi. Âşinâlık ezelî idi, bizim Melek Ahmed Paşa'nın kayın babası ve Kaya Sultân validesin dutardı.

Netîce-i kelâm *el-kelâm yecurru'l-kelâm* [125] mazmûnunca bu sergüzeşt [ü] serencâmı nakilden murâd ol geceki Gılamuc kal‘asında belim boşanup aslâ bir recûliyyet hakîrden sâdır olmayup ihtilâm bile olmazdım. Netîce zürriyyet munkatı‘ oldu, deyü bu hakîr me’yûs idim. Tâ ki yigirmi yedi sene ubûr edüp bu hakîr Mısır'a gelüp bu Kalavân timarhânesinde bu fârûk günü iki fincân yılan maslûkası yağ ile içdiğim gece biribiri ardı sıra iki kerre ihtilâm oldum.

Ale's-sabâh yine timarhâneye varup hekîmbaşıya sergüzeşt [ü] serencâmım nakl etdim. On vukiyye yılan maslûkası ve bir hokka zeyt ile mülemma‘ yılan yağı verdi. Beş altı gün yılan maslûkasın isti‘mâl etdim. Ol kadar tendürüst oldum kim lahm [u] şahmım üzre fındık kırılırdı. Ol kadar seng-ten oldum ve niçe nef‘lerin dahi müşâhede etdim.

Der beyân-ı netîce-i kurs-ı tiryâk-ı fârûk

Hâsıl-ı kelâm hekîmbaşı bu yılan maslûkasın cemî‘i ibâdullâha bezl edüp bişirdikleri yılan yahnîleri siniler içre sovuyup **[Y 125a]** hekîmbaşı ve telâmîz ve halîfeleri sinilerin başına oturup cümlesi ellerin pâk yaykayup ve kolların sıvayup mezkûr yılan yahnîlerin birer birer ellerine alup yılanın arkasında onurka kemiği ta‘bîr etdükleri bel kemiğinin iki cânibinde kalemtırâş sapı kalınlığı her yılanın **[Q 205a]** **[P 203a]** arkasında yılanın kesilen kaddince eyle uzun ipler çıkar, gûyâ bir sicim ipdir, işte tiryâk-ı fârûk kursu deyü ta‘bîr etdikleri budur kim tiryâk-ı a‘zam bu ip gibi etden hâsıl olur.

Her yılan birer miskâl kurs ancak olur, bu kadar çekilen renc [ü] anâ ve âlâm-ı şedâyid ve havf [u] haşyet ve ihtimâm birer miskâl kurs içündür. Cümle pişmiş a‘zâsı aslâ fârûk olmayup yabana atarlar ve fukarâya bezl edüp yerler, ba‘zısın ayak basmaz yere defn ederler.

Latîfe-i mergûb berây-ı tâ’ife-i cemmâ‘

Ve ba‘zısın cimâ‘dan kalmış âdeme verirler, ol âdem yılan yahnîsin tenâvül edüp hâtûnuyla beş on kerre cimâ‘ edüp kanâ‘at etmedüği ecilden ehli müte’ezzî olup ale's-sabâh mahkemede bir cimâ‘ da‘vâsı olmak mukarrerdir. Hâtûn,

"Maâzallâh, bu derde tahammül edemem" deyü şikâyet eder.

Yılan eti yiyen herîf "On kerre cimâ‘ etdim" deyü hikâyet eder.

Kadıasker efendi mâbeynlerin yigirmi cimâ‘a sulh eder. Bu da‘vâyı istimâ‘ edenlerin çoğu çorbasın içüp *"Allâhümme yessir"* deyü bu du‘âyı ederler.

Hulâsa-i kelâm, mezkûr yılanların sırt etlerin ağac dibeklerde ve yine ağac havân eliyle döğüp ma‘cûn-misâl sahk edüp mîzânda vezn ederler. Bu mahalde buna kurs-ı ef‘î derler, beyâz bir ma‘cûn-ı ekber olur.

Ba‘dehu cemî‘i edviyeleri ince elekden geçmiş hâzırbaş olup evzânları üzre vezn edüp Rûm'un mükerrer kaynamış hâlis balı ile cümle edviyeleri kurs-ı ef‘î ile mahlût edüp beher sene üç kazgan tiryâk-ı fârûk bişer. İbtidâ iki kavanoz sa‘âdetlü pâdişâha ve bir kavanoz paşaya ve Âsitâne'de

vezîr-i a‘zama ve şeyhülislâma ve hekîmbaşına ve Mısır mollâsına hedâyâ gönderüp mâ-bâkîsin Kalavân nâzırı vakfullâh içün hıfz edüp bîmârhânede sâhib-firâş olan bîmârların marîzine göre verirler.

İşte Rûm ve Arab u Acem ve Frengistân'a ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘aya tiryâk-ı fârûk Mısır'dan gidüp bu tertîb üzre hâsıl olur. Dâ’imâ yılda bir kerre pişermiş, ammâ bu fakîr Mısır'da iken hekîmbaşı bir üstâd-ı kâmil olmağile bir senede üç kerre pişirdi.

Der beyân-ı havâss-ı hayye-i Safi

Ammâ bâlâda tahrîr olunan beyâz Âdem Safî yılanları binden mütecâviz olup tiryâk-ı fârûk yapılan medresenin kapusun açup bir küçük câmlı hücre vardır, ol hücre içre bir köşeden bir köşeye bir kalın ip çekdiler.

Ba‘dehu hekîmbaşı ol beyâz **[Y 125b]** yılanların cümlesin birer birer kırmızı ibrîşim ile kuyruklarından bağlayup mezkûr ipe asup ale't-tertîb zeyn etdi. Cümlesi cân havli ile cabalayarak birbirlerin sokarak ince beyâz yılanlar kol kalınlığı kadar olup kapuları ve hücrenin menfezlerin cümle kapayup taşra çıkdılar. Kırk günden sonra yine hücreyi açup Safî yılanları ince sicim gibi olmuş ve cümlesinin içlerinde kemikleri bile kakule dânesi gibi siyâh siyâh dâne dâne dârû-yı hûşber olmuş, kokusundan âdemin aklı gidüp sermest [ü] medhûş olur.

Dîğer havâss-ı hayye-i acîbe

Ve bâlâda tahrîr olunan yarım ceviz kabuğu gibi müdevver başlı yılanları kassâblar bellerinden cümle ikişer pâre edüp alaca derisiyle tuzlayup başları tarafın iplere asup kuyrukları tarafın yere gömdüler. Kırk gün dahi bunlar durup kırmızı kırmızı olup kurumuşlardı. Anları dahi alup kurşum hokkalar içinde hıfz etdiler, zîrâ karınca pek üşer, yılan eti ve insân eti gâyet lezîzdir.

Latîfe-i ibret-nümâ-yı garîbe

Âdem etinin lezzetin Heyhât sahrâsında sâkin olan merdüm-hor Kalmık kavminde gördüm. Birbirlerinin mürdelerini yerler ve ba‘zı esîrleri olan Nogay fakîrlerin boğup yerler. Ammâ kanı gitmesin deyü boğazlamazlar, hemân boğup pişirüp yerler. Anların kavli dahi âdem eti ve yılan eti ve domuz etinden lezîz yokdur, derler. Ve cümleden hınzîrin kuyruğu ve benî âdemin dahi kuyruğu yeri gâyet lezîzdir, derler.

Hakîkatü'l-hâl Rûm'da da bu lezzetden haberdâr Kalmık mezhebli âdemler çokdur. Ammâ hakîr de benî âdem eti lezîz idiğin müşâhede etdim ki bir kerre bir âdem mahbûbun bûs etse hayât-ı câvidân bulup mesrûr olur. Andan bildim ki insân eti lezîzdir.

Netîce-i kelâm Mısır'a varup bu fârûk-ı a‘zam nice hâsıl olduğun görmeyen rûy-ı arzda bir ibret-nümâ görmemişdir, *ve's-selâm*.

Ve Mısır'da bir âdemin evine veyâ güvercin kümesine yılan müstevlî olsa sâhib-i hânenin huzûru gitse mezkûr yılan sayyâdlarının birin bulup elbette birkaç para verirsin, eve girüp bir kerre na‘ra edüp belinde bir düdüğü var, anı çalar ve ağzıyla bir gûne ıslık verüp savt-ı safîr gibi bir sadâ zâhir

olunca hemân yılanlar taraf taraf görünmeğe başlayup başların kaldırup sayyâd ile ceng etmeğe gelir gibi pertâb ederek geldikce sayyâd cümlesin tobrasına doldurup ol hâne yılandan emîn olur. Ammâ bu yılanlar fârûk olmaz, fârûka munhasır başka yılanlardır, beriyyede olurlar.

Yılan hikâyeti gibi yalanımız dahi tatvîl-i kelâm oldu, ammâ *alimallâh ve* **[Y 126a]** *şehidallâh* böyle olmuşdur.

Sene 1085 târîhinde Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimizin imâmı Ahmed Efendi var idi, anın odasında yılanlar cem‘iyyet edüp imâmı hücresinden kaçırdılar. Bir gün imâmın bir küheylân atı yem yerken burnundan bir yılan atı sokup öldü, leşi fîl kadar olup bir tarafa götürmek mümkin değil, âhir ol mahalde bir hafir kazup defn etdiler. Ammâ aslâ imâmın hânesine varılmadan kaldı.

Hakîr bir gün sayyâdın birine râst gelüp imâmın odasına getirdim. Bir na‘ra haykırup bir kerre düdük çalmağa başlayınca beş on dâne kol kalınlığı birer kulaçdan tavîl yılanlar başların kaldırup sayyâdın başına üşünce cümle halk firâr edüp hakîr dîvân efendisi konağına firâr edüp pençereden temâşâ etdim.

Bir sâ‘at belki sayyâd ile ceng-i azîm etdiler. Âhir on bir dânesin çuvalına koyup "Allâh berekât versin" deyü du‘â ederek gidüp konağı yılandan halâs edüp imâm yine odasına gelüp meks etdi.

Hikâye-i ağrebü'l-garâyibi'l-acîbe

Birkaç günden sonra Rûmeli meydânına vardık. Meğer sayyâd yılanları Rûmeli meydânında on bir yılanı yılanbâzlara on bir guruşa vermiş. Ammâ Hudâ âlimdir, her biri birer evren-misâl mehîb ü mefret yılanlar idi. Yılanbâz bu yılanları birkaç günde eyle ta‘lîm etmiş kim Rûmeli meydânında maymun gibi raks ederlerdi. Bu sayyâdlarda ne acîb ü garîb efsûn ve sihr-i füsûn vardır, Allâhu a‘lem kerâmât-ı evliyâ ile anlara verilmişdir, *ve's-selâm.*

Ammâ garâbet bunda bir mashariyyâtdır kim ta‘bîr olunmaz. Rûmeli meydânında yılanbâzlar imâmın yılanın oynadup raks etdirirken hemân vahşî yılanın biri yerinden pertâb edüp bir ma‘sûmu ayağından sokar.

Hikmet-i Hudâ ol mahalde bir tarîk-ı Sa‘dî fukarâsı bulunup ma‘sûmun ayağındaki zehir yerin emüp yere tükürdü. Fi'l-hâl ma‘sûmun ayağı zehr-i mârdan halâs olup ke'l-evvel oldu. Ammâ hemân Sa‘dî fukarâsının karârı kalmayup,

"Yâ Hayy yâ Kayyûm ve selâmün alâ Nûhın fi'l-âlemîn" deyüp ol ma‘sûmu sokan yılanı kavrayup çayır çayır yemede. Beri tarafda yılancı,

"Paşa imâmı yılanıdır, on bir guruşa aldım, vâveylâ" deyüp feryâd etmede. Âhir-i kâr yılancılara hâkim olan hurde emîni yasakcısı gelüp fukarâ-yı Sa‘dî'yi paşaya götürüp paşa huzûrunda bile bakıyye-i yılanı tenâvül ederek ağzı köpürmüş. Yılancı ise,

"Ejder gibi yılanım gitdi" deyü feryâd edüp kudurmuş. Paşaya şeyhin ma‘sûmu zehirden halâs etdiğin huzzâr-ı meclis şehâdet etdiklerinde paşa şeyhden haz edüp iki yılan dahi huzûrunda yedirüp elli

altun şeyhe ve on altun yılanbâza ve beş altun **[Y 126b]** zehirden halâs olan gulâma ihsân edüp def‘-i meclis etdi kim garîb temâşâ idi.

Ve bu mahalde tiryâk-ı fârûk'un evsâfı ve münâsibiyle gayrı ibret-nümâlar tahrîr olunup Kalavân bîmârhânesi dahi temdîh ü tavsîf olunup Mısır içre Kalavân bîmârhânesinden latîf binâ-yı azîm ve evkâf-ı metîn yokdur. Hattâ mecnûnlara ve hastalara hânende ve sâzendeli **[P 203b]** bir dâr-ı şifâ, **[Q 205b]** kân-ı devâ, hâne-i bî-hemtâdır kim rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Her husûsda ta‘rîf [ü] tavsîfden müberrâ bir hayrâtdır. {İbtidâ tiryâk-ı fârûk'u peydâ eden Ranûş ibn Manâfiyûş'dur [Vanûş ibn Manâkyûş] kim Kıbtî melikleridir.}

Evvelâ bâlâda tahrîr olunan kurs-ı ef‘îden hâsıl olan tiryâk-ı fârûkların terkîblerin beyân eder

Gerçi hukemâ-yı kudemâ-yı selef niçe gûne tiryâk te’lîf etmişlerdir, ammâ cümleden mu‘teber,

Tiryâk-ı ekber'dir kim yüz yetmiş altı gûne derde devâdır ve altmış yedi edviyeden hâsıl olur. Ve,

Fârûk-ı erba‘a, hâssası ma‘îdede ve em‘âda olan riyâh-ı galîzayı ve kırk gûne emrâzı dahi def‘ eder. Ve,

Tiryâk-ı tîn-i mahtûm, bir âdem semm-i kâtile içse ve yılan ve sâ’ir haşerât sokmuş ola, bir miskâl yese bi-emr-i Hudâ halâs ola. Ve,

Tiryâk-ı tîn, bi-kavli Hekîm Cürcânî, yılan sokana ve tenkıye-i tâm isteyene gâyet nâfi‘dir. Ve,

Tiryâk-ı yâbis, hâssıyyeti cemî‘i haşerât sokmuşa nâfi‘dir. Ve,

Tiryâk-ı Albanuş [İlyanuş?], cemî‘i rîha ve yılan ve çıyan sokana nısf dirhemin su ile ezüp içe, tâ ki şifâ bula. Ve,

Tiryâk-ı Hürmüs-i kebîr, cemî‘i sümûma nâfi‘ olduğundan mâ‘adâ vasfında lisân kâsırdır. Ve,

Tiryâk-ı Emîr Balyus, garîb terkîbdir, insânı mahbûb eder ve levni sâf eder.

Aşağı olunan tiryâkları cümle Kalavân bîmârhânesinde tabh ederler, ammâ asrımızda yapdıkları,

Tiryâk-ı Hekîm Halyuş'u beyân eder

Evvelâ bu bir tiryâkdır kim dünyâyı buna bedel verse bedel olamaz ve buna mâlik olan dünyâ ve dünyâ-yı mâ-fîhâya mâlik olmuş olur. Her ne emrâz-ı muhtelife içün yese şifâ bulur. Evvelâ cüzâma, berasa ve bunların emsâli emrâz-ı mühmeleye birer miskâl yiyen bi-iznillâh bedeninden arak ile her maraz çıkup ten-dürüst olur.

Terkîbi budur: Evvelâ kurs-ı ef‘î ve karanfîl ve sadıç ve zencebîl ve cevz-i bevvâ ve kakule ve çıntıyana ve mey‘î-i yâbis ve kasab-ı mürr ve asl-ı kebere ve hınnâ ve ûdü'l-kahr ve habb-ı belîsân ve selîhâ ve darçın ve sünbül-i hindî ve zerâvend, [birer?] dirhem. Ve bezr-i kerefis ve bezr-i cezr ve fülfül-i esved ve dâr-ı fülfül ve habbü'l-kâr, bunlardan üçer dirhem. Ve za‘ferân ve

nuhve, ikişer dirhem. Ve kırdımânâ, dörd dirhem. Bu cümleyi kifâyet mikdârı asel-i hâlis ile ma‘cûn edüp üç gün bir sırça zarf içinde alıkoyup ba‘dehu afyon ve lâden ve za‘ferân her birinden üçer dirhem ve mey‘a-i sâ’ilme (---) (---) sâ’iliyye, bunları dahi tekrâr sahk ederler. Ve bir miskâl hımâr mâyesinden bu meshûk eczâya muhkem halt etdiler. Bu kerre ol sırça kap içinde olan ma‘cûna bunları dahi **[Y 127a]** ilhâk etdiler. Ve arpa içinde fârûk gibi ve sâ’ir me‘âcin hıfz eder gibi sakladılar, tâ ki mahallinde birer miskâl yiyeler. Nef‘ine hadd ü gâyet yokdur, buna mâlik olan dünyâya mâlik olma gibidir olamaz kimse.

el-Faslu's-sâdis ve selâsîn
Ahâlî-i Mısır'a hayât veren sebîlleri ve halîcleri ve bürkeleri ve çeşmeleri ve cümle kuyuları beyân eder

Zîrâ cemî‘i halkullâhda sudan azîz ü lezîz bir şey yokdur kim anın hakkında Cenâb-ı Bârî Habîbine bu âyet-i şerîfi nâzil etmişdir, âye[t]: [126] buyurmuşdur.

Husûsan şehr-i Mısır suya muhtâcdır. Nefs-i Mısır'da sudan azîz hayrât [u] hasenât olmadığından Amr ibnü'l-Âs fethinden bu âna gelince yedi yüz yetmiş pâdişâh Mısır'a mutasarrıf olup her biri birer câmi‘ ve câmi‘e muttasıl bir sebîl ve gayrı köşe başlarında dahi mahalle münâsib yerlerde niçe bin sebîl inşâ etmişlerdir kim herbiri onar on beşer bin deve yükü râviye su alır sebîller vardır. Ve sâ’ir vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı eşrâf ve kibâr-ı kümmelînler, su hayr-ı azîm olduğuyçün her köşe başında üçer dörder kademe taş nerdübân ile urûc olunur pirinç ve tuc kafesli musanna‘ pençereli münakkaş sebîller var kim herbiri kâşî-i Çîn ve yeşm-i yerekânî ve mermer ve sommâkî; ruhâmlarla müzeyyen sebîllerdir. Ve bunlardan gayrı sarây-ı âlîler cenbinde ve ba‘zı hâneler altında latîf sebîller var.

Netîce-i kelâm şehr-i Mısır içre Gazâlî tahrîri üzre kırk altı bin sebîl var imiş. Hâlâ dörd bin sebîlhânedir. Ve bunlardan gayrı her köşe başlarında ve ba‘zı dekâkînler mâbeyninde bilâ-hisâb taş tekne sebîller vardır.

Ammâ Mısır içinde cümle sebîllerden azîm sebîl Sultân Gavrî'nindir. Sûk-ı sultânînin izdihâmı yerinde olmağile pek işler. Dörd huddâmı vardır, sabâhdan vakt-i gurûba dak mâ-i tâhir bezl etmededirler. Ammâ yigirmi bin deve yükü su alır deryâ-misâl bir sebîldir. Ve evkâfı metîndir ve binâsı kavîdir. Eyle hikâyet ederler ki sarnıcının cânib-i erba‘ası serâpâ kurşum dökülmüşdür, derler, anıniçün suyu lezîzdir. Ve pençeresi üzre celî hat ile [127] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ba‘zı sebîlde [128] ba‘zısında [129] ba‘zısında [130] yazılmışdır.

Andan iç kal‘ada Öküz Mehemmed Paşa sebîli ve kal‘a kapusu sebîli. Bunlar dahi onar bin râviye su alır.

Ve yeniçeri ağası âsitânesi dibinde Yeniçeri Ağası İbrâhîm Ağa sebîli dahi on iki bin raviye su alır. Pençeresi üzre târîhi budur:

Mazhar-ı lutf-ı ilâhî **[Y 127b]** zübde-i erbâb-ı câh

Ol cenâb-ı âkıbet-endîş İbrâhîm Ağa

Sa‘y-i himmet etdi tahsîl-i rızâ-yı Hak içün

Böyle bir ra‘nâ sebîl-i Selsebîl etdi binâ

Nûş eden mâ-i zülâlinden dedi târîhini

Bu sebîle cû-yi aynından tolar su dâ’imâ.

Sene 1037

Ve bundan sonra gâyet işler Sultân Eşref sebîli ve Sultân Hasan sebîli. Ve'l-hâsıl sûk-ı sultânîde olan sebîller dâ’imâ cârîdir. Ve her sebîlin evsâfıyla târîhlerin tahrîr eylesek hemân evsâf-ı sebîl bir hümâyûnnâme kadar dîvân olur.

Ammâ asrımızda Dârü's-sa‘âde ağalığından ma‘zûl Abbâs Ağa bir sebîlhâne-i cedîd inşâ etdi, on bin râviye su alır. Ve eyle münakkaş u müzeyyen sebîlhâne oldu kim gûyâ nigârhâne-i nakş-ı Çîn'dir. Üstünde bir mekteb-i sıbyân dahi inşâ etdi.

Ve hazînedâr-ı Sultân Mehemmed Hân Alî Ağa ol dahi bir sebîlhâne-i münakkaş ihdâs etdi kim cemî‘i atşâna hayât verir. On bin râviye su alır. Bunun dahi üstünde mekteb-i ebcedhânı vardır.

Ve Dâvûdiyye kurbunda Musâhib Ahmed Ağa dahi bir sebîl-i zîbâ ve mekteb-i tıflân-ı ebcedhân etdi kim gûyâ nakş-ı Mânî Erjeng'dir. On bir bin râviye su alır.

Ve Kundakcı hânesi kurbunda Abdülbâkî Çorbacı bir sebîl ve mekteb-i püserân binâ etdi kim cümleden müsellemdir.

Ve Derb-i Ahmer'de Habeşli Mehemmed Kethudâ bir vekâle ve bir sebîl inşâ etdi. Felek müsâ‘ade etmeyüp hânı ve sebîlhâneyi bey‘-i men-yezîd edüp Âsitâne-i sa‘âdetde Dârü's-sa‘âde Ağası Yûsuf Ağa kethudâsı Mustafâ Ağa alup temessükât hüccetlerin Kızlar Ağası Yûsuf Ağa'ya gönderdi. Ammâ cümle sebîllerden işlekdir ve yigirmi bin râviye su alır ve üstünde bir münakkaş mekteb-i gılmânı var. Müzehheb ve münakkaş bir sebîldir.

Ve Bâb-ı Nâsır'da Zülfikâr Kethudâ sebîli ve mektebi cedîd [ü] münakkaşdır.

Ve ana karîb yine Habeşli Mehemmed Kethudâ sebîli ve mektebi. Bu dahi bir sebîl-i ibret-nümûndur.

On bin deve yükü râviye su alır.

Hâsıl-ı kelâm yedi yılda yetmiş sebîlhâne-i cedîd binâ olundu. Ammâ kadîm selef pâdişâhlarının cümle sebîllerinin içi ve der-i dîvârı serâpâ kurşumludur. Ve mâh-ı Temmûz'da suları buz pâresi olup her sene cânib-i vakıfdan tathîr edüp yine Nîl'den taşıyup doldururlar. Zîrâ Mısır'da su hayrâtından büyük hayrât-ı azîm yokdur. Nîl Mısır'dan bir sâ‘at ba‘îddir.

Ve Şeyh Ukbe-i Cüheynî hazretlerinde Hâsekî Mehemmed Paşa kal‘a-misâl bir tekye ve bir türbe ve câmi‘ ve imâret ve medrese ve bir sebîl etdi kim on beş bin deve yükü su alır. Pençeresi üzre târîhi budur:

Sebîli Selsebîli cûy-i Kevser.

Sene (---)

Ve Mısır içinde bu dörd bin sebîlden gayrı niçe kerre yüz bin **[Y 128a]** hımâr ve at ve deve ile Nîl'den su taşıyup şâhrâhlarda *zahrek, cenbek, hüşşek* diyerek su götürürler kim bu sakkâların izdihâmından Mısır sokakları içre geçilmez. Yine böyle iken Mısır'ın âdem deryâsına su kifâyet etmeyüp sakkâbaşı defteriyle yigirmi altı bin Nasrânî ve gayrı sakkâlar vardır. Ve cümle hânedân sâhiblerinin birer at ve deve sakkâsı mukarrerdir.

Acîbe-i Mısır

Şehr-i Mısır içre kaçan bârân-ı rahmet yağsa su kıtlık olur, ammâ gayrı diyârlarda yağsa cümle halk safâ edüp âb-ı rahmete müstağrak olurlar. Mısır'da yağmur yağsa su kahtından birbirin yerler. Zîrâ Mısır'ın **[Q 206a]** türâbı yağlıdır.

Sehel Mısır'a rahmet yağsa ne at ve ne âdem ve ne hımâr ve ne deve *evlâ bi't-tarîk* kapudan taşra çıkup su getirmedikleri ecilden eyle kaht-ı mâ olur kim bir arka sakkâsının keçi tulumu suyu beş paraya çıkar. Sebîller ise meşrûbât içün açılup bezl olunur, sâ’ir levâzımât içün su kıtlık olur.

Ol ecilden vâlî-i vilâyet ya‘nî subaşı kırk elli bin zebbâl hammârların türâb-ı yâbis ile getirüp tarîk-ı âmlar üzre döküp halk sehel gezmeğe başlar. Zîrâ şehr-i Mısır içre aslâ kaldırım yokdur. Anıniçün çamur olur kim *Allâhümme âfinâ,* böyle çamur meğer Silisre şehrinde ola. Lâkin diyâr-ı Mısır sevâhil memleket olmağile yılda bir kerre iki kerre yağmur yağar. Eğer Rûm gibi her bâr yağmur yağsa Mısır harâb olur.

Hattâ seksen üç târîhinde yedi gün yedi gece karlı yağmur yağup âdem âdeme varmadan kalup namâzgâha du‘â-i istiskâya gitmeğe kâdir olamadılar. Yigirmi iki aded hazerî fellâhı evleri münhedim olup bir kaht-ı mâ oldu kim hâlâ dâsitândır. Ve kar yağup damlar üzre ve halk üzre beyâz beyâz yağdıkca evlâd-ı Arab,

"*Eş hâzâ nezele mine's-semâ el-kutnî"* derlerdi, ya‘nî "Nedir bu? gökden pamuk yağar", derlerdi.

Rûm kavmi, "Elhamdü lillâh, Allâh'ın rahmetin görün", deyü karı yerlerdi.

Evlâd-ı Arab dahi câ-be-câ cem‘ edüp **[P 204a]** karı ağzına koduğı sâ‘at "*Lehheâd berde'n-nâr*" derlerdi, ya‘nî, sovuk âteş, demekdir. Ammâ kar sehel yağdı ve gâyib oldu, ammâ Buhayre'de beş sâ‘at kâmil kar yatmış. Ve ol sene Mısır'da bir dolu yağdı kim her dânesi beşer altışar dirhem geldi.

Ammâ bi-emrillâh Mısır'da nebâtât [u] hubûbât yağmura muhtâc değildir. Zîrâ Nîl-i mübârek tuğyân ile geldikde üç ay ekâlîm-i Mısır kıpkırmızı deryâ olup batar, ba‘dehu su çekilüp zirâ‘at ederler, altmış günde mahsûl kemâlin bulup der-anbâr ederler. Anıniçün yağmura muhtâc değillerdir. Âdetullâh bunun üstüne böyle cârîdir kim aceb hikmetdir.

el-Faslu's-sâbi‘ ve selâsîn
Mısır içre cereyân eden âb-ı hayât çeşmeleri beyân eder [Y 128b]

Yukaru iç kal‘ada cümle yigirmi bir çeşmedir. Anlar dahi cümle Sultân Gavrî'nin hayrât [u] hasenâtı olan Nîl-i mübârekden üç yüz altmış göz kemerler ile iç kal‘aya gelen sulardandır. İç kal‘a dibine gelüp andan dollâblar ile şeb [u] rûz çekilüp azîm su hazînesi kubbeleri vardır, anlar mâl-â-mâl olup ale's-sabâh beş yüz kal‘a sakkâları keçi tulumları ile çeşmelerden taşıyup kal‘a hânelerin saky ederler. Dörd kırbada bir para alırlar.

Mezkûr çeşmelerin biri iç kal‘ada Darbhâne dibinde bir kubbe-i azîmdir ve iki kol kalınlığı lüleleri vardır. Paşa sarâyı kurbundaki sâkıyelerden gelir.

Ve bir çeşme dahi Şeyh Sârî kurbundadır, ammâ Yûsuf kuyusundan gelür, sehel şorcadır. Ammâ Şeyh Sârî çeşmeleri ve havz u şâzrevânlarının başka sâkıyeleri vardır, sehel nemkîndir. {Yeniçeri kal‘ası hârici şimâlinde câmi‘-i Kanbay Sultân (câmi‘i) kurbunda yalçın kayadan kesme bir çâh-ı gayyâ kuyudan sâkıye ile gelür.}

Ve bir çeşme dahi taşra kal‘ada paşalı konakları içinde kırk direkli Sultân Kalavân dîvânhânesi dibinde bir kubbe-i azîmde iki lülesi kol kalınlığı âb-ı zülâl çeşme-i cân-fezâdır. Cümleden paşalılara bundan sakkâlar su taşırlar. Bu dahi Gavrî kemerlerinden gelen zülâldendir.

Ve bir çeşme dahi paşanın sarây meydânında dıraht-ı zeytûn ve nahl-i hûrmâ altında bir kubbe-i azîmde iki lüleli bir âb-ı nâb-ı sâfîdir. Bu dahi Gavrî kemerlerindendir.

Ve bir çeşme dahi Ekmekcibaşı kârhânesinin kurbunda altı lüle çeşmelerdir ve âbdest alınır musluklardır. Cümle paşalılar bundan def‘-i atşân ederler bir şarâb-ı tahûrdur. Bu dahi Gavrî sâkıyelerinden gelir.

Ve bir çeşme dahi paşa matbahı içinde iki kol kalınlığı ve iki lüle çeşme-i cân-perveridir. Bu dahi Gavrî'dir.

Ve bir çeşme dahi paşanın hâs âhûru içinde iki lüleli âb-ı sâfîdir kim cümle hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd küheylân atlar bundan nûş ederler. Bu dahi Gavrî'dendir.

Ve bir çeşme dahi Azebler odalarının tâ ortasında altı kademe nerdübân ile enilir bir kubbe-i âlî çeşme-i aynü'l-hayâtdır. Kol kalınlığı yan yana iki lüledir. Bu dahi Gavrî'dir.

Andan bir çeşme dahi Azebler kapusunun iç yüzünde huccâc-ı müslimînin askerî tâ'ifesinin kısrakları ve menzil hussânları âhûrunda bir göz çeşme cereyân edüp cümle atlar bu mâ-i rakîkden nûş ederler. Bu dahi Gavrî'dir.

Bu çeşmelerden gayrı Mısır içinde ve iç kal'ada âb-ı hayât çeşme yokdur. Eğer su'âl olunursa, bu yigirmi bir çeşme böyle bir sevâd-ı mu'azzam âdem deryâsı Ümmü Dünyâ Mısır-ı Kâhire-i Mu'izziyye'ye nice kifâyet eder, denirse bâlâda Sultân Murâd-ı Râbi' fermânı ile tahrîr olunan kuyuları ve çeşme ve sâkıyeleri zikr eder, ammâ bâğ u bâğçe ve besâtîn sâkıyeleri müte'addid değildir, anlar bâğçeler ile hisâb olunur.

el-Faslu's-sâmin ve selâsîn [Y 129a]
Mısır şehri içre olan kuyuları ve acı çeşmeleri ve sâkıye ve havuzları umûmen beyân eder

Evvelâ fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd-ı Râbi' asrında Bayram Paşa Mısır vâlîsi iken fermân-ı şehriyârî üzre Mısır'ın cemî'i imârâtları sûk-ı sultânîlerinde olan dekâkînleri ve cemî'i mevcûdâtı tahrîr edüp Murâd Hân'a arz etdiklerinde iki kerre yüz bin ve yetmiş dörd bin çâh-ı mâ tahrîr olunup arz olundu. Zîrâ bâlâda tahrîr olunan selef pâdişâhlarının vüzerâ ve vükelâ ve a'yân [u] eşrâf kibâr-ı kümmelînin hânelerinde ve sarây-ı âlîlerinde beşer ve altışar kuyular vardır, ekalli birer kuyu mukarrerdir.

Ve niçe bin câmi' ve mesâcid ve hân ve imâret medreselerde dahi birer ikişer çâh-ı mâlar mukarrerdir.

Ve her sokak başında ve ba'zı atfeler içre âyende vü revende müsâfirînin atları ve sevr ve cemâl ve hımârların sulamak içün her köşede birer havuz-ı tavîller vardır kim her biri musanna' sütûnlar üzre münakkaş tavanlar ile mebnî sâkıyelerdir. İç yüzünde kuyulardan dollâblar ile çeküp her bir sâkıyede üçer yerden arslan kellelerinden ve dîv kellelerinden ve ejder kellelerinden sular cereyân edüp havuzlar leb-ber-leb olup cümle hayvânâtlar nûş edüp def'-i atşân ederler.

Ve şehr-i Mısır içre böyle tokuz bin iki yüz havuzlu sâkıyedir kim her biri birer pâdişâhın ve birer vüzerâ ve a'yânın hayrâtlarıdır.

Ve şehr-i Mısır içre cümle eğer şâhrâh ve eğer derb-i mahallât ve eğer sûk-ı sultânî ale'l-hisâb sekiz bin tokuz yüz tarîk-ı âmdır. On yedisinde mahalle kapuları yokdur, hemân şâhrâhdır. Her gece subaşı altı yedi yüz âdemleri ile ve dîvdârı ile kol dolaşup hıfz [u] hırâset üzre olurlar. Ve ale's-sabâh bu tarîk-ı âmmı cemî'i hammâmcıların zebbâlleri pâk ü pâkîze silüp süpürürler. Ba'dehu her hâne sâhibi ve dükkân sâhibi bâlâda tahrîr olunan kuyulardan yolları sulayup sûk-ı sultânîleri ve tarîk-ı müslimînleri ve şâhrâh-ı hâs u âm eyle tâhir ve serdâb olur kim gird-i gubârdan bir zerre kalmayup cümle ehl-i sûk râhat olurlar. Ekseriyyâ şâhrâh-ı azîmler böyledir. Ve ba'zı atfelerde dahi her hânenin sakkâları dahi yollara suları nisâr edüp serd-râh olur.

Ve Mısır'da Nîl kesimi olduğundan sonra Mısır'ın içinde ve taşrasında kırk yerden Nîl-i mübârek cereyân edüp cümle halîclerden sakkâlar su taşıyup bir deve yükü su bir Mısrî paraya ve bir keçi tulumu su iki mankıra olup Mısır halkı âb-ı nâb içüp tâze cân bulmağa başlar.

Evvelâ bir halîc Gavrî sâkıyeleri dibinde cisr-i Ebü'l-mencâ(n) halîci kim ana efvâh-ı nâsda Nîl kesimi halîci derler.

{Ve cebel-i Cûşî dâmeninde **[Y 129b]** İfnây nâm bir kuyu vardır, ibtidâ Hârût ve Mârût âsumândan yer yüzüne endiklerinde bu çâhı kazup ilm-i rasadı bu kuyuda peydâ edüp kevâkiblere bakarlardı. Ve cümle ehl-i Mısır'a ilm-i nücûmu ve ilm-i sihri Hârût ve Mârût öğredüp cümle ehl-i Mısır sehere oldular. Hâlâ ol İfnây kuyusu durur, ammâ susuz olmak ile mu'attaldır. Hâkim Bi-emrillâh tathîr edüp Hârût gibi rasad çıkarmışdır.}

el-Faslu's-sâmin ve selâsîn
Sevâd-ı mu'azzam-ı Mısır içinden cereyân edüp cemî'i zî-rûhu saky edüp cümle şehri rey eden halîcleri beyân eder

Evvelâ her sene âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim mâh-ı Temmûz'da cemî'i dünyâda sular tenezzülde olur, ammâ bu Mısır'da Nîl-i mübârek mâh-ı Temmûz'un (---) **[Q 206b]** gününde Kıbtî senesi başında *Tût* ta'bîr etdikleri günde Nîl cûş [u] hurûşa gelüp deryâ-misâl temevvüc ederek gelüp *Tût*'dan yetmiş gün sonra Ümmü'l-kıyâs'da yigirmi (---) arşın mîle Nîl berâber oldukda cemî'i Mısır'ın a'yân [u] eşrâfi ve ulemâ ve sulehâsı ve vüzerâsı ve mîrimîrânları Sultân Gavrî sâkıyesi dibinde Ebü'l-mencâ nâm bir göz cisir başında kırk elli bin âdem cem' olup du'â ve senâ ile Kıbtî meliklerinden Melik Mukavkıs'ın binâ etdüği halîcin sedd olan toprağın kaldırup azametullâh Nîl-i mübârek deryâ gibi cûş [u] hurûşa gelüp katı yaydan ok çıkar gibi çıkup şehir subaşısının kayığın şehir içine götürüp şehir içinden cereyân edüp üç sâ'atlik yer tâ Gavriyye köşküne varınca **[P 204b]** Mısır şehri içre bu cereyân eden halîcin iki tarafı kat-ender-kat kâ'alar ve müte'addid hücreler ve havz u şâzrevânlı sarây-ı âlîlerdir, ve bu halîcin sâhilinde bâğ-ı İremli maksûrelerde herkes yârân-ı bâ-safâları ile ayş u işret edüp şeb [ü] rûz hânende ve sâzendegân ile sohbet perçîn edüp Hüseyin Baykara meclisleri olup bu halîc kâmil üç ay cereyân edüp Mısır halkı sudan müstağnî olurlar.

Bu halîc üzre ahâlî-i Mısır kâmil beş ay zevk u safâ edüp geceler Kadir, rûz-ı rûşenleri rûz-ı ıyd-i adhâ olur. Ve herkes ahbâbıyla mukarnazlı ve münakkaş şâhnişînlerde hoş-nişînlik edüp şebekeleri ile mâhî sayd ederler. Ve Mısır'ın cümle dilberânları bu halîce gelüp cân-ı cânânlar ol mahbûb cüvânânlar bilâ-hicâb fûtasız uryânen halîce girüp sâf billûr nûr ten-i münevveri ile bahr-i ma'ârif-vâr gümüş balığı gibi şinâverlik edüp mâlik-i Nîl-vâr gavvâslık ederlerken ba'zı âşıkân bu mâhî mâh-pâreleri dil riştesiyle sayd edüp der-kenâr ederler.

Ve bu halîc günleri Mısır'da eyle günlerdir kim destûr-ı şâhîdir, herkes gûy gûy sohbetde- **[Y 130a]** -dirler ve cemî'i dilberân-ı Mısır bu halîce girüp âşıkları ile bilâ-vâsıta bî-pâk u bî-pervâ kuc kucağ dirâgûş olunurlar. Ve bu halîc içre niçe bin kayık gelüp gitmede ve niçe kayasa gemileri münakkaş edüp gûnâ-gûn bayraklar ile tezyîn edüp kayığın kıçında herkes Arab cüvânları ile meclis kurup mısra':

Piyâle elde iken durma bâde-nûş olalım

deyüp câmlardan şârâb-ı nâb nûş ederek ubûr ederler.

Hânendegânları nevâ ve uşşâk ve bûselik ve segâh çârgâh edüp râstda karâr ederek mısra‘:

Durman edelim zevk [u] safâ böyle dem olmaz

diyerek âgâze ederler kim sadâ-yı hoş-elhânları istimâ‘ eden uşşâkâna tâze cân verir.

Ve ba‘zı kimesneler iki kayığı yanyana bağlayup üstünü döşeyüp sâzendegânlar çeng tanbûr ve santûr ve rebâb ve ney ve mûsikâr ve çârtây ve kânûn üzre fasıl edüp on iki makâm ve yigirmi dörd usûlü icrâ ederek dâ’ireden çıkmayup ubûr ederler. Gûyâ ki fasılları fasl-ı Fâryâbî ve Gulâm Şâdî faslıdır. Bu üslûb üzre şeb [ü] rûz kanâdîller ile müzeyyen olmuş kayasa ve kayıklar mehterhâne ve sâde cura zurna ve nefîr ve nakâre ile âşıkân na‘ra-i hû ile güzer ederler. Bu günlerde aslâ ayıb değildir. Mısır'ın bu mahalli cemî‘i kubhun setr edüp hüsniyyâtı zâhir ü bâhir olur.

İkinci halîc: Kasru'l-ayn dibinde halîc-i Sultân Özbek derler bir vâsi‘ halîcdir. Şehrin bâğ u bâğçeleri içre cereyân ederek Özbekiyye bürkesi içine girir, andan Acem bâğçesi dibinden cereyân edüp tâ Kantaratü'l-Leymûn'a varınca niçe bin bâğ u gaytânları ray edüp Tâhir Baybars kantarasından ubûr edüp Kalyûb hâkin ray edüp anda gâ’ib olur. Ammâ Mısır içinden cereyân eden halîc şehrin şimâlinde Kantaratü'l-cedîd-i İbrâhîm Paşa altından ubûr edüp Cümmeyzü'l-abd kenârından geçüp üç konak tâ Bilbeys'e gidüp ray eder halîc-i azîmdir. Ammâ bu Özbekiyye'ye gelen halîc hemân bâğçeler içinden cereyân edüp bunda dahi niçe bin gûnâ-gûn zevk [u] safâlar olur. Ammâ erâzîl ve haşerât yeridir, şehir içindeki halîc gibi ehl-i ırz yeri değildir.

Üçüncü halîc: Bulak kurbunda Bârûdhâne dibinde Sultân Berkûk halîci. Bu dahi Bulak şehrinin bâğ u bâğçe ve gaytânları içre ray edüp Kalyûb hâkine gider. Bunda dahi câ-be-câ zevk [u] safâ olur.

Dördüncü halîc: Bulak ile kasr-ı Sebtiyye mâbeyninde halîc-i Sultân Kayıtbay. Bu dahi bir azîm halîcdir. Kalyûb hâkine ve Şarkıyye hâkini ray eder halîc-i azîmdir.

Beşinci halîc: Bulak ile belîde-i Subra mâbeyninde halîc-i Sultân Nâsıruddîn. Tâ Şarkıyye'ye cereyân edüp ray eder.

Bu halîcleri selef **[Y 130b]** mühendisleri açup cemî‘i vilâyeti ray ederler. Ve altı ay kâmil bu halîclerden gemilerle gezerler ve vilâyet vilâyet gılâl ve gayrı eşyâ götürüp getirirler.

Ammâ bu halîc-i kebîrleri sonra gelen mülûkler tur‘a tur‘a kesüp Mısır şehrinin cânib-i selâsında olan gaytânlara taksîm edüp beş ay anlarda dahi gemiler ve kayasalar gezer. Cümle kırk tur‘adır kim şehr-i Mısır'ı kırk beş yerden şakk etmiştir. Bu halîc tur‘alar mevsîminde Mısır cennet olup suya ganî olurlar.

Ve bu halîclerin tathîrine her sene Mısır vâlîsinin kethudâsı me’mûrdur. Her hâne sâhibinin hudûdu ne mertebe ise ol kendi haddini tathîr eder. Mâ‘adâsını Cîze ve Kalyûb ve Şarkıyye hâkimi re‘âyâ ve âdemlerinden curâfâ sığırları gelüp tathîr ederler. Beher sene yedi kîse masrûfu vardır. Üstüne bir kapucubaşı me’mûr olup üç ayda pâk edüp bilâ-hisâb muzahrafât çıkarırlar.

Şehr-i Mısır içre cereyân eden halîclerin üzerinde olan kantaraları ya‘nî köprüleri beyân eder

Evvelâ Nîl kesimi olan Gavrî sâkıyesi dibinde Ebü'l-mencâ cisri, bir gözdür, ammâ gâyet metîndir. Zîrâ Nîl kesildikde ibtidâ Nîl'in zorun bu kantara çeker.

İkinci cisir, Kasr-ı Ayn yolunda cisr-i Sultân, târîhi sene 841. Bir göz bir metîn köprüdür.

Üçüncü cisir, Yenikapu önünde Kantaratü's-Sebû‘ derler, üç göz bir Şeddâdî binâ-yı metîn kantaradır. Sene (---) târîhinde Sultân (---) binâsıdır. Kantaratü's-Sebû‘ ismiyle müsemmâ olmasının aslı cisrin Bulak cânibinde beyâz mermerden at cüssesi kadar iki dâne mehîb arslanlar vardır, gören anları zî-rûh zan eder. Bir vâsi‘ cisirdir ve bu mahal Halîc iskelesidir, cümle kayıklar bunda hâzırlardır, süvâr olup ne cânib murâd edinirsen götürürler.

Ve buna muttasıl Yenikapu câmi‘i harreminde dördüncü kantara, Sultân İnal kantarasıdır. Gemi direklerinden ağac kantaradır, piyâdeler ubûr eder. Halîc'in karşu tarafındaki cemâ‘at câmi‘e ubûr etmesiyçün binâ olunmuşdur, ammâ hâlâ tarîk-ı âm olmuşdur.

Beşinci, kantara-i Ömresi(?), bir gözdür, ammâ metîn cisirdir.

Altıncı, Kantaratü'l-cemâmîz, bir göz vâsi‘ cisr-i azîmdir. Üstünde şâhnişînli ve hücreli iki yanında kahvehâneler ve yigirmi aded dekâkînler vardır. Kahvehânelerde oturan kimesneler volta ile balık avlarlar.

Yedinci, Kantaratü's-Sunkur, bir gözdür, ammâ gâyet vâsi‘ Tâk-ı Kisrâ-misâl kemer-i azîmdir. Üstünde iki tarafda kırk elli dekâkînler ve münakkaş müferrih kahvehâneleri vardır. Cümle pençereleri halîce nâzırdır. Mısır'ın erbâb-ı ma‘rifeti bu kahvehânelerde sâkinlerdir, şâhrâh-ı azîmdir.

Sekizinci, **[Y 131a]** cisr-i Bâbü'l-Hark Süleymân Hân vezîri İskender Paşa'nındır. Kazancılar tarafında bir şâhâne fevkânî câmi‘i var, cümle cemâ‘at halîci seyr ederler, bir havâdâr câmi‘dir. Cisir bir gözdür, ammâ cümleden enli ve metîn ü müstahkem binâ-yı kudret kemeridir. Cisir üzre kırk aded şâhâne dükkânları vardır, ammâ kahvehânesi kantaranın öte başında Bulak cânibindedir. Gâyetü'l-gâye Mısır'ın **[Q 207a]** **[P 205a]** izdihâm şâhrâh cisridir.

Tokuzuncu, kantara-i Emîr Hüseyin, bir ayndır, lâkin bu dahi vâsi‘ cisrdir. Bunun dahi üstünde mükellef kahvehânelerinin maksûreleri Nîl'e nâzırdır. Ve otuz aded zeyyâd ve attârîn dükkânları vardır. Cümlesinin revzenleri halîce bakar azîm şâhrâhdır.

Onuncu, Kantaratü'l-Mûsikî, bir göz vâsi‘ ve âlî sırâtdır. İki cânibi serâpâ münakkaş dekâkînler ve üç aded pâk maksûreli kahvehâneleri var kim Hâkim Bi-emrillâh pâdişâhın sâzendelerinden Miskâlî Şerefzâd binâsı olduğundan Kantaratü'l-Mûsikî derler. Ammâ hakîkatü'l-hâl bir küşâde cisr-i latîf olmağile cümle erbâb-ı ma‘rifet ve ilm-i mûsikînin ümmü'l-edvârı bu kahvehânelerdedir. Bir hây hûydur kim subh u mesâ sohbet-i Dârâ ederler.

On birinci, Kantaratü'l-Beyt, tarîk-ı âm değildir, ancak bir cisir üzre bir kasr-ı âlî gibi bir şâhâne

hâne-i zamâne vardır.

Ve buna karîb on ikinci, Kantaratü'l-Büyût, nev-binâ bir cisirdir. Ammâ bu dahi tarîk-ı âm değildir, hâsdır, ammâ hâssu'l-hâs cemî‘i ehl-i dilânın ârâmgâhı ve safâgâhı bir hâne-i zîbâdır kim âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl Kâtib Çelebi'nin hâne-i bî-minnetidir.

On üçüncü, cisr-i Bâb-ı Şa‘riyye, bir göz kâr-ı metîn bir cisr-i azîmdir kim cümleden vâsi‘dir. Ve eyle izdihâm tarîk-ı âmdır kim âmmeten cümle erbâb-ı hâcât andan ubûr eder. İki tarafı dekâkînlerdir, ammâ kahvehânesi ba‘îddir.

On dördüncü, Kantaratü'l-Huzûb [Harrûb?], bir göz kâr-ı musanna‘ cisirdir. Üstünde bir kahvesi var, tahtânî ve fevkânîdir. Tahtânîsi Nîl kenârında bir ferah-fezâ ârâmgâhdır, ba‘zı cânlar kâh kâh ayakların suya sokup şebekecikler ile balık sayd ederler, isteyen suya girüp şinâverlik eder. Bir müzeyyen kahvedir, gayrı dekâkînler yokdur.

On beşinci, Kantaratü'l-Haşhâş, bir göz cisirdir. Ammâ üstünde dekâkînleri yokdur, ma‘mûr değildir, zîrâ halk ubûr etmezler, ancak altından kayık ile güzer ederler.

Andan on altıncı, kantara-i Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa. Sene 1083 târîhinde Yemen mühimmâtı ubûr edüp Süveys'e gemi keresteleri geçsin içün nev-binâ bir göz bir metîn cisirdir. Şehrin hâricinde Tâhir Baybars câmi‘ine karîbdir, ammâ gâyet musanna‘ cisirdir.

On yedinci, Kantaratü'l-vız ya‘nî Kaz köprüsü, bir gözdür ve şehirden taşradır.

On **[Y 131b]** sekizinci, kantara-i Cümmeyzi'l-abd, şehrin şimâlî tarafı hâricinde bir göz ibret-nümâ cisirdir. Melik Tâhir'in hayrâtıdır. Bu cisirden iki tarafı Cümmeyzü'l-abd derler azîm cümmeyz dırahtlarıdır kim Mısır diyârında misli yokdur. Bir abd-i esved diküp her birinin altında ibâdet edermiş, anıniçün Cümmeyzü'l-abd derler. Mısır'ın ba‘zı a‘yânları kayıklarla gelüp sâyelerinde zevk [u] safâ edüp giderler. Halîc kenârında bir mesîregâh ve teferrücgâh ârâmgâh yerdir.

Ve bu mahalde Mısır şehri içre cereyân eden halîc üzre olan cisrler tamâm oldu. Hulâsa-i kelâm şehr-i Mısır'ın enderûn [u] bîrûn ve cânib-i erba‘asında tur‘a ve halîcler üzre cümle üç yüz kırk altı cisir vardır. Zîrâ Mısır'ın cânib-i erba‘asında bâğçeler ve besâtînler mâbeynlerinde Nîl cereyân edüp üstünde cisirler vardır. Ve bu halîc ve tur‘alar cereyân ederek Mısır'ın enderûn [u] bîrûnunda olan halîclere leb-ber-leb olur.

el-Fasl-ı erbâ‘în
Ümmü Dünyâ batnında ve hâricinde deryâ-misâl bürke-i mu‘azzamları beyân eder

Evvelâ şehr-i Mısır'ın tâ ayne'l-fi‘ilinde cümleden büyük **bürke-i Özbekiyye**, bir buhayre-i azîmdir. Cânib-i erba‘ası dâ’iren-mâdâr iki sâ‘at ihâta eder yerdir. Nîl tuğyânında leb-ber-leb olup deryâ-misâl temevvüc edüp içinde niçe yüz kayasalar ve kayıklar halkı evden eve sarâydan sarâya taşırlar ve gûnâ-gûn mâhîler sayd ederler.

Ve niçe Ebü'l-hayr kayıkları var ya‘nî bir büyük kayıkdır kim içi bâzârcı dükkânıdır, me’kûlât ü

meşrûbât müsmirâtdan ne murâd edinsen içinde mevcûddur, ana Ebü'l-hayr kayığı derler, evden eve sarâydan sarâya gezüp nakl-i tarab fürûht eder bir gûne kayıklardır.

Ve bu Özbekiyye bürkesinin dâ'iren-mâdâr etrâfında kat-ender-kat kâ'alı ve şâhnişînli ve maksûre ve kameriyyeli gûnâ-gûn hıyâbânlı bâğçeler içre kâh-ı Havernak-ı vâlâlı nakş-ı Çîn hâneli sarây-ı âlîler ile ârâste ve pîrâste bir bürke-i mu'azzamdır. Ve cânib-i erba'asında çemenzâr soffalı câmi'ler var kim her biri birer mülûk-i selef hayrât [u] hasenâtlarıdır kim midhâtinde lisân kâsırdır, bürkeye şân vermiş câmi'-i dilküşâlardır. Ve bu bürke kenârında cümleden ma'mûr sarây-ı âlîlerde Anbâr Emîni Ramazân Ağa sarâyı ve Cidde beği Baklacı Mehemmed Beğ sarâyı ve Mustafâ Ağa sarâyı ve karşu şark cânibinde Süveys kapudanı Kâsım Beğ sarâyı ve Hüsâmzâde sarâyı ve niçe yüz sarâylar dahi vardır.

Ammâ cümleden hazret-i Şeyh Bekrîzâde Azîz Mehemmed Efendi hazretlerinin ecdâd-ı izâmlarından intikâl edüp milk-i mevrûs-ı kadîmeleri olan sarây-ı âlîdir kim bu bürkenin cenûbî tarafı köşesin dutmuş bir kâşâne-i azîmdir kim kat-ender-kat kâ'alar ve dîvânhâneler **[Y 132a]** ve gûnâ-gûn maksûre ve havz u şâzrevânlar ile müzeyyen üç yüz almış müte'addid hücreleri ve başka müsâfirîn ü mücâvirîn hâneleri var kim bir iki sene sâkin olmuş âdemler vardır, şeb [ü] rûz summât-ı Muhammedî'den tenâvül edüp sene başında bir kat libâçesin alup du'â-i hayr eder.

Ve Azîz hazretlerinin iki ferzend-i nûr-ı dîdesi var. Biri Ulucada(?) Ebü'l-mevâhib Çelebi sâhib-i kerem mahdûm-ı mükerremdir. Andan bihteri zât-ı şerîf Zeynelâbidîn Çelebi'dir, sebükrûh u garîb-dost ve dil-nüvâz u sâhib-kerem pür-ma'rifet ehl-i dil bir necîb [ü] reşîd çelebidir. Bu azîz çelebilerin dahi hânedânları başka başka haremleri ile birer hammâmlı âsitânelerdir. Ammâ Azîz'in hânedânında iki hammâm vardır, enderûn [u] bîrûnunda mükellef hammâmlardır. Hazret-i Ebâ Bekr'in ırk-ı tâhirlerinden hasîbü'n-nesîb çelebilerdir. Ecdâd-ı izâmları Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs hazretleri ile gelüp sâkin olmuşlardır. Ol asırdan berü matbahlarında âteşleri sönmeyüp hâs u âm ve bay [u] gedâya subh [u] mesâ ni'metleri mebzûldür ve âteşleri dâ'im olduğuna iftihâr edinürler. Mısır eyâletinde niçe bin evkâfları ve belîdeleri ve feddân ve rızkaları vardır.

Mısır a'yânlarının biri dahi Şeyh Bekrîlerdir kim pâdişâhâne zevk [u] safâları var. Husûsâ Şeyh Bekrî hazretinin mu'tâd-ı kadîmleridir kim her sene mâh-ı Rebî'ü'l-evvelin on ikinci gece isneyn gecesi oldukda mevlûdü'n-Nebî *aleyhi's-selâm* ederler kim vasfında lisân kâsırdır. Ol mahallerde şiddet-i hârdan bürkenin suyu altı ay durup kurur, bir çemenzâr fezâ olur, ol mevlûd günleri yüz kırk tarîk meşâyihleri bu bürke sahrâsına hayme ve sâyebânları ve sahâbeleri ile gelüp beş altı yüz çadır ulemâ ve sulehâ ve meşâyih niçe bin fukarâlar ile deff ü kudüm çalarak üç gün üç gece tevhîd-i sultânî ederler.

Ve bürkenin cânib-i erba'asında olan hânedân sâhibleri herkes hudûdu mertebesin ve şâhnişîn ve der-i dîvâr revzenlerin niçe kerre yüz bin kanâdîller ve meş'al ve fânûslar ile çerâğân ederler. Ve bürkenin etrâfında olan cevâmi'lerin nâzırları kat-ender-kat minâreleri ve câmi'in bürke kenârında soffaların eyle zeyn ederler kim gûyâ Risâlet-penâh ol gece rahm-i mâderden müştak oldu. Ol gece Mısır üzre nûr leme'ân eder bir acâyib bürke-i azîmdir. Andan,

İkinci, Fîl bürkesidir: Bu bürke Özbekiyye bürkesinden sehel küçükdür, ammâ cânib-i erba'ası ol

kadar ma‘mûr [u] âbâdândır kim bir zirâ‘-ı Mekkî **[P 205b]** arz-ı hâliye yeri yokdur, kat-ender-kat kâ‘a ve fiskıyye havuzlu ve bâğ-ı İremli hânedânlardır. Ve havâsı gâyet latîfdir. Cenûbdan şimâle tûlânî vâki‘ olmuş bir bürke-i azîmdir. Ve bunda âyende vü revende kayıkları girüp çıkacak yeri yokdur, Nîl'den suyu Yenikapu **[Q 207b]** tarafında zîr-i zemînden gelir, bürke içinde hânedân sâhiblerinin **[Y 132b]** kendilere mahsûs firkate ve filika ve kayıkları vardır, birbirlerinin sarâylarına kayıklarla varup gelirler. Gâyet ehl-i ırz yeri bürkedir kim şehr-i Mısır'ın müzdehim ma‘mûr [u] âbâdân yerinde vâki‘ olmuşdur.

Etrâfındaki hânedânların cümlesinden nakîbü'l-eşrâf âl-i Hâşimiyândan ırk-ı Hüseynî Seyyid Burhâneddîn Eğirdirî bir pîr-i nâ-tüvândır, toksan yıldan berü hânesi hâne-i bî-minnetdir kim âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür.

Ve Haznedâr Musâhib Şâhin Ahmed Ağa sarâyı ve kızlar ağalığından mu‘tak Abbâs Ağa hânesi ve Müteferrikabaşı Şa‘bân Ağa hânesi ve sâdât hazretlerinin bihteri hânesi ve Yeniçeriyân kâtibi Bekir Efendi sarâyı. Ve Kansu Beğ sarâyı, Sultân (---) sarâyı imiş, vasfında lisân kâsırdır. Ve Musâhib Sâlih Ağa hânesi ve Baltacı Mehemmed Halîfe sarâyı ve dâmâdı sarâyı ve Süleymân Ağa sarâyı ve Yeniçeri Efendisi Mustafâ Efendi sarâyı ve Musâhib Halîl Ağa sarâyı ve Kaytâs Beğ sarâyı ve kızlar ağalığından ma‘zûl Nezîr Ağa sarâyı ve Boşnak Mehemmed Ağa sarâyı ve Emîrü'l-hac sarâyı ve sâdât hazretlerinin mihteri Ebü'l-mevâhib sarâyı ve Tüfengciler ağası Mustafâ Ağa sarâyı [ve] Yeniçeri Başçavuşu Ahmed Ağa sarâyı ve Süleymân Beğ sarâyı ve Süleymân Çavuş hânesi. Ve'l-hâsıl bu Fîl bürkesi sâhilinde yetmiş aded sarây-ı selâtîn-i selef ve iki yüz hâne-i mu‘azzam vardır.

Ve bu bürkede ancak bir Ebü'l-hayr gemisi vardır, sarâydan sarâya gezüp me’kûlât [u] meşrûbât fürûht eder.

Ve bu bürkeye Fîl bürkesi tesmiye olunmasının aslı oldur kim Fir‘avn sâhirlerinden bir sâhir arz-ı ma‘rifet edüp kendüyi fîl sûretine koyup bu bürkede ve sâhilinde otlayup sulanırmış, anıniçün Fîl bürkesi derler. Bir rivâyetde Bağdâd'dan Me’mûn Halîfe Mısır'a geldükde iki yüz fîl getürüp bu mahalle koyup kesb-i tarâvet ederlermiş, anıniçün Fîl bürkesi derler.

Ve ba‘zı hânedân sâhiblerinin mevlûdları ve sûrları oldukda ol gece bürkenin cânib-i erba‘asındaki sarâyları kanâdîller ile tezyîn edüp kayıkların ve firkatelerin filandıra ve bayraklar ile müzeyyen edüp topların ve tüfenglerin endaht ederek niçe bin fişeng-i havâyîler ve badaluçka ve âsumânîler evce münkalib olup sehm-i nücûm gibi nüzûl eder. Ve niçe bin bahrî fişengler birbirleriyle gavvâs-vâr şinâverlik edüp dalup mâhîleri pûhte ederler.

Ve bu bürkenin suyu kâmil on ay bâkî kalup yâbis olan yerlerini bostân ederler. Gâyet lezîz [ü] âbdâr kavunu ve karpuzu olur, mahsûldâr bürkedir. Ve,

Üçüncü, Bürketü'r-Ratıl: Şekl-i müdevver bir bürkedir, bir sâ‘atde devr olur. Âb-ı hayât suyu vardır. Şimâl ve garb cânibi sâfî bâğçelerdir, şark ve kıble ve cenûb cânibi serâpâ kat-ender-kat sarây-ı **[Y 133a]** âlîlerdir. Cümleden Darbhâneci Mehemmed Çelebi'nin sarâyı, gûyâ bâğ-ı İrem'dir, azîm şâzrevânları vardır ve bir firkatesi vardır. Ve Seyyid Ahmed Cizî sarâyı ve Hasan Bekrî sarâyı ve niçe âbâdân sarâylar vardır. Âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve buna âyende vü revende

kayıklar çok gelüp giderler, Bulağ'a karîbdir.

Dördüncü, Kiremithâne bürkesi: Âb-ı zülâl bir şekl-i murabba‘ bürkedir.

Beşinci, Bürketü'l-Gâsil: Âb-ı zülâl âb-ı rakîk olduğundan cümle şehrin metâ‘-ı nâ-pâklerin bunda gasl edüp pâk etdiklerinden Bürketü'l-Gassâl derler.

Hâssa: Hattâ Feyyûm Mısır'a bir gün bir gecelik yoldur, anda mâhîleri sayd edüp zenbîller ile Mısır'a getürüp bed-râyihasından âdem yanına varamaz. Hemân hımârlar yüküyle cümle balık zenbîllerin bu bürkeye bırağup her balığı birer kerre yaykayup bi-emrillâh mürde iken gûyâ ihyâ olup kulaklarından kan tamup zinde-vâr olur. Ammâ bir lezîz balık olur kim Mısırlı anı yağmâ eder, semeke-i Yûsuf, mâ’ide-i Yûsuf ve hût-ı Yûsuf derler, bir münakkaş balıkdır. Ammâ hakîr Feyyûm'da "*Ekeltü's-semekete hattâ re’sihâ*" [131] kavli üzre Yûsuf balığın yedik. Ammâ bu Bürketü'l-Gassâl'da gasl olunmuş Yûsuf balığın tenâvül etdik, aslâ balık râyihası yokdur, müşk râyihalı ilik-misâl bir balıkdır. Bi-emrillâh bu bürkede gasl olunduğu ecilden kudret mâ’idesi gibi bir balık olur. Bu Bürketü'l-Gassâl eyle bir hâssalı bürke idüği meşhûr-ı âfâkdır. Cüzâm olan kimse kırk gün girüp gasl etse ve zülâlinden nûş etse vücûdu dürr-i yektâya döner.

Altıncı, Bürketü'l-Tabbâğîn: Âbidîn Beğ mahallesinde şekl-i müdevver bir bürkedir. Cânib-i erba‘ası üçer dörder kat hâne-i ma‘mûrelerdir. Bir cânibinde tabbâğlar kârhânesi vardır. Bu bürke dahi âb-ı zülâl olduğundan lezîz mâhîleri vardır. Bu bürkeye mahsûs kabakdan kayıkları vardır, sayyâd-ı mâhîler süvâr olup şebekeler ile balıkları der-kenâr edüp sığıya çekerler.

Hâssa: Bir âdem Mısır'da yerekân ya‘nî sarılık zahmetine mübtelâ olup yüzü gözü ve cümle vücûdu sarı kehrübâya dönüp asfarü'l-levn olsa, üç cum‘aertesi ale's-sabâh def‘-i cû‘ etmeden bu bürkeye girüp üç kerre dalup çıksa ve üç kerre âb-ı nâbından nûş etse zerd-gûn vücûddan çıkup beyaz sîm-i hâlis vücûd olur.

Yedinci, Bürketü'l-Kârûn: Kârûn binâsıdır, şekl-i muhammes bürkedir. Cânib-i erba‘ası ma‘mûr bâğçelerdir.

Hâssa: Bir âdem kırk gün girse nühûsetden halâs olup eline mâl{-ı Kârûn} girir. Hâlâ tılısmâtı eyle cârî bir bürkedir. Ammâ suyu sehel şûrdur, aslı Nîl'dendir, ammâ yine nemkîndir.

Sekizinci, Bürketü'ş-Şevârîb: Kadîm a‘sârda ihdâs olunmuş, ammâ Ebû Şevârîb **[Y 133b]** nâmında bir Mısır beği bu bürke üzre bir sarây-ı âlî inşâ etmeğile Bürketü'ş-Şevârîb derler.

Hâssa: Bir masrû‘ âdem yedi gün şiddet-i hârda ya‘nî vakt-i zuhurda girüp gusl edüp âbından nûş etse bi-emrillâh halâs olur, eyle mutalsamdır ve mücerrebdir. Ve,

Tokuzuncu, Bürketü'l-Habeş: Şekl-i murabba‘ bir buhayre-misâl âb-ı zülâl bürkedir.

Hâssa: Bir hâyıza avret girse, ol ân nifâsdan halâs olur. Ekseriyyâ subaşı defterinde olan zâniye nisvân-ı sâhib-isyânlar bu bürkeye girirler, aceb hikmetdir. Hakîr birkaç havâtîne su’âl etdim, "Tahkîk eyledir", dediler.

Onuncu, Bürketü'l-Baybars: Mısır'ın şimâlinde Sultân Baybars câmi‘i kurbunda bir küçük bürkedir.

Hâssa: Nebâtât makûlesin cümle bunda gasl ederler. Ispanak ve salata ve mülûhiyye ve bamya ve turp ve'l-hâsıl cümle sebzevât bunda yaykandığından eyle ter ü tâze ve sebzgûn olur kim zemînden henüz kal‘ olmuş zann olunur. İki üç gün pejmürde olmuş nebâtâtları dahi gasl ederler, tâzelenir. Aceb te’sîrdir.

On birinci Bürketü'l-Kebş: Mısır içinde cebel-i Kebş dibinde şekl-i müselles **[P 206a]** bir bürkedir.

Hâssa: Keheneler asrında bunda bir taşdan oyulmuş kayık var idi. Dörd âdem binüp bu bürkeden Nîl'e varup gelirler idi. Hâlâ ol tekne kayık Kal‘atü'l-Kepş'in cenbinde bir kemer altında durur.

On ikinci bürke-i Ayn-Şems: Kurbağa ve yılan çıyan haşerât-ı mâ olmaz.

{**On üçüncü Bürketü'l-Hac**: Hâlâ mutalsamdır. Havâssı oldur kim bu bürkeden bir tulum suyu hacca götürüp getirseler ve bir sene bir cerre içre hıfz etseler aslâ lezzetine tegayyür gelmez. Ve,

On dördüncü Bürketü'l-Ayn-şems: Mutalsamât-ı kadîmdir kim bu bürke yerinde çâr-gûşe bir dikilitaş vardır. Ol amûdun cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn tasvîrât-ı acîbeler ve gûnâ-gûn hatt-ı garîbeler var. Ammâ bu amûdun tâ zirve-i a‘lâsında bir hatt-ı İdrîsî var, kavm-i Kıbtî kırâ’at eder, gayrı ferd-i âferîde kırâ’at edemez. Ol hatt-ı rümûzun netîce ma‘nâsı budur:

"Bak yüzüme. Kaz dibimi. Âkıl kande ise mâl andadır", demiş. Bu hattı istihrâc edüp çalışan âdemlerden niçe âdem helâk olmuşdur. Âhir bu amûd dibinden su çıkup her sene altı ay buhayre olur ve altı ay kara olup defîne kazıcılardan kavm-i Mağâribe ilâ-hâze'l-ân kazmağa çalışırlar, *ve's-selâm.*}

Ve'l-hâsıl şehr-i Mısır içre on yedi bürkelerdir kim herbirinde birer hâssa vardır. Zamân-ı kadîmde herbirin bir üstâd-ı kâmil inşâ edüp birer tılısmât etmişlerdir kim hâlâ hükümleri cârîdir. Ve şehr-i Mısır içre bu bürkeler şân verüp mâ-i tâhirleriyle ahâlî-i Mısır tâze cân bulup kesb-i tarâvet ederler.

el-Faslu'l-hâdî [Y 134a] ve erbâ‘în
Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr bender-i [Q 208a] Bulak meşhûr-ı âfâk der-bender-i calender-i ale'l-ıtlâk

Mısır'dan cânib-i garba bâğçe vü gaytânlar içre bir sâ‘atde varılır, sâhil-i Nîl-i mübârekde kat-ender-kat bir şehr-i mu‘azzamdır. Lisân-ı Arab'da Bulak (---) demekdir. Kıbleden garba tûlânî kâmil iki bin beş yüz adım bir şehr-i ma‘mûrdur. Ve arzı yedi yüz ve sekiz yüz ba‘zı yeri üç yüz ve ba‘zı mahalli beş yüz adım enli bir şehr-i müzeyyendir. Ve Nîl kenârında vâki‘ olmağ ile gâyet ma‘mûr [u] âbâdân iskeledir.

Ve Mısır ile bu şehrin mâbeyne-hümâsı serâpâ ma‘mûr, mahsûldâr bâğ u bâğçe ve besâtînler ve feddân u gaytândır. Hâkimü'l-vakti paşa tarafında yüz nefer tevâbi‘ [u] levâhıkı ile risâle ağası hâkimdir. Paşaya senevî yigirmi kîse mirsâliyye verüp kendüsi dahi yigirmi Mısrî kîse hâsıl eder. Dimyât'a ve Reşîd'e ve İsne ve İsvân'a varınca sagîr ü kebîr on bin pâre gemi bu risâle ağasının

der-defterinde olup cümle re'îsleri taht-ı hükûmetinde olup Sa'îd-i âlî'den mîrî gılâl taşıdup anbâr-ı Yûsuf'a korlar.

Bu ser-i kârda risâle ağası şehr-i Bulak'da hâkimdir. {Ammâ Bahreyn mu'ârrifi cümle gemilere hâkim olup anın defteriyle gemiler Sa'îd vilâyetine gidüp gılâl getirirler.}

Ve şerî'at tarafından Mısır mollâsı hazretlerinin hükmünde üç yüz pâyesiyle nâ'ibi hâkimdir. Ve Mısır defterdârı cânibinden mâl-ı pâdişâhî tahsîline iki yüz âdem ile gümrük emîni hâkimdir, beher yevm üzerine birer Mısrî kîse iltizâmdır. Ve Mısır yeniçerisi ocağından bir oda yeniçeri ile bir çorbacı gümrük mukâbelesinde yeniçeri tekyesinde hükûmet eder, mükellef âsitânedir, cümle der-i dîvârı âlât-ı silâh ile ârâste vü pîrâste Hacı Bektaş-ı Velî âsitânesidir. Ve bir Mısır beği iki yüz tevâbi'iyle kul beklemek kânûndur, bir aydan sonra bir beğ dahi gelir.

Ve bu şehir cümle kırk beş mahalledir. Altı bin yedi yüz ma'mûr [u] âbâdân hâne-i âlîlerdir. Ve cümle üç yüz altmış mihrâbdır ve elli altı hutbedir. Cümleden mükellef ü mükemmel sûk-ı sultânî içre cemâ'at-ı kesîreye mâlik,

Câmi'-i Sultân Melikü't-Tâhir

Câmi'-i kebîrdir. Cümle otuz iki mermer sütûn-ı müntehâ üzre münakkaş tavandır kim şehr-i Bulak'da misli yokdur. Câmları ve tavanları eyle münakkaşdır kim gûyâ nakş-ı Erjeng'dir. Ve bir sadefkârî minbere mâlikdir kim misli meğer Sınab câmi'inde ola.

Ve bir münakkaş mihrâb-ı ibret-nümûnu var, içinde celî hat ile müzehheb ve lâciverd ile âye[t]: [132] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Mermer üzre âb-ı hayât hatt-ı Ya'kût-ı Musta'sımî'dir. Ve bu âyetin zîrinde yine celî hat ile mermer üzre:

Emera bi-inşâi hâze'l-câmi'i'ş-şerîf **[Y 134b]** *Mevlânâ es-sultân el-Melikü't-Tâhir bin Muhammed Çakmak bin Ebû Sa'îd fakîr rahmetullâhi aleyh*

tahrîr olunmuşdur.

Bu câmi'in haremi sâfî ruhâmlıdır. Üç kapusu ve bir minâresi üç tabakalıdır. Bu câmi'den sonra Nîl kenârında,

Sinân Paşa câmi'i

Rûm tarzı yekpâre müdevver kârgîr kubbesi rusâs ile mestûr bir câmi'-i nûrdur. Mihrâbı ve minberi gâyet musanna'dır. Tûlen ve arzan yüz elli ayakdır. Ve taşra yan soffaları üzre dahi serâpâ kurşum örtülü kubbelerdir. Gerçi Mısır câmi'leri gibi ruhâm-ı hâm-ı rengâreng ile müzeyyen değil, sâde güzeli bir binâ-yı latîfdir kim hâlâ Mısır mi'mârları gördüklerinde pesend ederler kim Rûm üstâdları böyle yekpâre kubbe-i azîmi nice ber-karâr etdi, deyü ta'accüb ederler. Zîrâ Mısır kubbeleri ekseriyyâ santa ağacından müdevver-binâdır yâhûd tavandır yâhûd Cânpûlâdiyye câmi'i kubbesi gibi arşın taşından küçük kubbelerdir. Ammâ bu Sinân Paşa kubbesi tula-binâ bir

müdevver kubbe-i ra‘nâdır kim gûyâ çarh-ı felekden çıkmışdır. Ammâ leb-i Nîl'de olmak ile haremi yokdur, ammâ yanında âbdesthâne ve muslukları vardır. Ve Rûm tarzı bir tabaka bir minâre-i mevzûnu var. Ve mihrâbı önünde gül [ü] gülistân ve nahlistânlı bâğçesi var. Hâlâ evkâf-ı metîn bir câmi‘-i ra‘nâdır. Ve Gülşenî tekyesi önünde,

Câmi‘-i Zerkudâs

Tahtânîdir ve haremi yokdur. Lâkin cemâ‘ati çokdur. Bir alçak minâresi vardır. Ve,

Câmi‘-i Üstüdâriyye. (---) (---) (---) (---).

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve on bir medrese ve altı dârü'l-kurrâ ve üç dârü'l-hadîs ve kırk mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân ve altı tekye-i dervîşân. Cümleden sâhil-i Nîl'de, fevkânî tekye-i İbrâhîm-i Gülşenî'dir. Otuz aded erbâb-ı ma‘rifetden tekmîl-i fünûn edüp Gülşenî'den rûşene erüp şen [ü] şâdumân olmuş ârif-i billâh cânlar var kim her biri bir celâl sâhibi âşıklardır. Hattâ Seyyid Ahmed el-Bedevî mevlûdu günleri bu âsitânede iki gün iki gece a‘yân-ı Mısır'a ziyâfetleri olup mevlûdü'n-nebî edüp cümle âşıkân hidmet-i pîr [ü] civânda olup tevâzu‘ meskenet birle hizmet ederler, ale's-sabâh Bedevî gemileri alay-ı azîm ile avm ederler. Azîm âsitâne-i Gülşenîdir.

Ve şehr-i Bulak'da cümle sagîr ü kebîr yetmiş üç hân vardır kim her biri kal‘a-misâl demir kapulu ikişer üçer yüz hücreli ve haremlerinde birer zâviyeli hânlardır. Cümleden büyük Zeyt vekâlesi ve Natrûn vekâlesi ve Sinân Paşa vekâlesi ve Karamanlı vekâlesi ve Pirinc vekâlesi ve Yemiş vekâlesi ve Zülfikâr Kethudâ vekâlesi ve Kayseriyyeli İbrâhîm Kethudâ vekâlesi ve Kulkıran vekâlesi ve (---) (---) meşhûr-ı âfâk olup kal‘a-misâl olan hânlar bunlardır, gayrılar yüzer ellişer hücreli hânlardır. Ve her birinde birer Mısır hazînesine mâlik bâzergânlar vardır kim Hind ve Yemen **[Y 135a]** Sind'de ve Aden Frengistân Rûm'da şerîkleri var ankâ bâzergânlar sâkin olur.

Bunlardan mâ‘adâ leb-i Nîl'de kâmil iki yüz mahzen vardır. On ikisi mîrî anbârlardır kim Mekke ve Medîne gılâlleri hıfz olunur. Evvelâ şumna-i kübrâ ve şumna-i suğrâ ve şumna-i deşîşe-i kübrâ ve şumna-i deşîşe-i suğrâ ve anbâr-ı Muhammediyye ve şumna-i Murâdiyye ve mahzen-i Hâsekiyye. Ve hâlâ fâtih-i Kandiye ve fâtih-i Kamaniçse olan Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in hâsekî sultânı Mekke-i mükerremede bir dârü'ş-şifâ ve bir dârü'z-zayf(?) ve bir imârât-ı it‘âm inşâ etmişlerdir, anların zahîresi hıfz olunmasıyçün Arpa Emîni Mustafâ Efendi bu Bulak'da kal‘a-misâl bir şumna binâ etmişdir. On pâre topu olsa bir ay muhâsara götürür bir mahzendir. Dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır.

Ve şehr-i Bulak'da cümle altı hammâmdır. Nîl kenârında Sinân Paşa hammâmı altı kademe nerdübân ile urûc olunur tarz-ı Rûm bir müferrih hammâm-ı rûşenâdır. Ve çârşû içinde nev binâ (---) hammâmı latîf germâ hammâmdır. (---) hammâmı. **[P 206b]**

Ve cümle bin altı yüz dükkândır, lâkin bezzâzistânı yokdur. Ammâ Sinân Paşa çârşûsu iki başı demir kapulu iki yüz dükkândır, ortası bir şâhrâhdır, ce cemî‘i zî-kıymet eşyâ anda bî-kıymet bulunur. Ve yigirmi aded mükellef ü müzeyyen şâhâne kahvehâneleri vardır, cümle bâzergânların ârâmgâhları

kahvehânelerdir.

Ve cemî‘i esvâkları ol kadar izdihâmdır kim âdem deryâsından omuz omuzu sökmez. Zîrâ ekâlîm-i seb‘anın âdemleri bu benderdedir. Cümle yedi iklîm metâ‘ların götürüp getirmededir. Yılda on bin pâre gemi ve kayasa ve cerim ve firkate ve şayka ve kalyeta gelüp Rûm'dan ve Nîl'le Fûncistân'dan metâ‘ getirirler. Cemî‘i vilâyetin benderidir. Ve cümle halkı tüccârdır ve gemi binâ edici neccârdır. Ve cemî‘i gılâl ve me’kûlât u meşrûbât ve ahşâbât bu Bulak'da mevcûd olup ganîmet benderdir. Ve dahi iskele başında,

Tershâne-i Sultânî andadır. Cânib-i erba‘ası kal‘a dîvârı gibi bedensiz bir dîvârlardır. Dâyiren-mâdâr iki bin adımdır. İçi niçe kerre yüz bin **[Q 208b]** kereste ile mâl-â-mâldir. Zîrâ Yemen mühimmâtı içün Rûm'dan gelmiş mâl-ı pâdişâhîdir. Süveys kapudanı hükmünde emîni ve kırk nefer küttâbları ve nâzırı ve havâleler ve anbârcısı ve dîdebânları ve bevvâbları vardır. Tûlânî vâki‘ olmuş üstü mekşûf bir binâ-yı azîmdir. Derûnu bî-had ü bî-kıyâs gûnâ-gûn âlât [u] mühimmât-ı ibret-nümûn ile memlûdur. Ve mahâzinler var kim anda münderic niçe Mısır hazînesi mâl-ı hazâyin değer bakır ve kurşum ve kalay ve demir ve mismâr ve top ve gülle ve gayrı âlât-ı keştîler ile leb-ber-lebdir.

İki bâb-ı âlîleri **[Y 135b]** var, biri cenûba mekşûf kara cânibindedir, biri Nîl kenârındadır. Ammâ Kethudâ İbrâhîm Paşa Yemen gazâsına me’mûr oldukda bu mühimmât [u] levâzımâtları ilme'l-yakîn hâsıl etmeğiçün her bâr bu tershâneye gelüp ârâm etmeğiçün bu Nîl kapusu üzre bir ârâmgâh bir kâh-ı Havernak yapdı kim şehr-i Bulak'da misli meğer kasr-ı Sebtiyye ola. Ve gûnâ-gûn müte‘addid hücreler ve kilâr matbahlar binâ etdirüp edüp etdi pâdişâhâne zevk ü safâ edüp mühimmât-ı sefere mukayyed olurdu.

Bundan aşağı Bulak şehrinin aşağı taraf-ı şimâlinde kasr-ı Sebtiyye nâm bir âlî kat-ender-kat kasr-ı Havernaklardır. Ve havz u şâzrevânlı kâ‘alardır. Şâhnişîn ve revzenleri Nîl'e nâzır bir teferrücgâh mesîregâh kasırdır. Cemî‘i vüzerâlar haftada bir kerre bunda gelüp bah bah tarâvet kesb eder. Zîrâ bu Bulağ'ın âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan halkının reng-i rûyları humret üzredir. Ve evlâdları ol kadar firâvândır kim bi-emr-i Hudâ çifte çifte tevellüd ederler. Ve halkı dâ’imâ pür-zevk, ehl-i şevk, ehl-i aşk ve ehl-i tevhîd âdemlerdir. Ve câ-be-câ latîf bâğçeleri vardır. Kibâr-ı evliyâ ve ziyâretleriyle mahallinde tahrîr olunur.

el-Faslu's-sânî ve erba‘în
Evsâf-ı yaylağ-ı şehr-i Kayıtbay-ı Sultân-Bay

Sâhib-i tab‘ bir pâdişâh-ı Cem-cenâb olmağile enüp binüp sayd [u] şikâre mâ’il olup bu şehrin havâsından hazz edüp amâr etdi. Zîrâ Mısır'da hamâsîn günleri ta‘bîr ederler elli gündür, *Allâhümme âfinâ,* aşağı şehr-i Mısır içre halka bir nühûset ü kesâfet ve emrâz-ı muhtelifeler ârız olup elli gün Mısır halkı bî-tâb ü bî-mecâl sersem ü serserî gezerler.

Ve bu günlerde tâ‘ûndan bezerler, hâl [ü] ahvâl-i pür-melâlleri perîşân-hâl olup dörd beş aylık ma‘sûmlarının beynileri üstü çatlayup merhûm olur ve müsin âdemlerin dişine başına kaşına ve kuşuna inhidâr enüp kimi merhûm kimi halâs olur. Hazret-i Mûsâ'nın kavm-i Fir‘avn'a bed-du‘â edüp elli gün belâ nâzil olan hamâsîn günleridir kim Mısır halkının,

"*Âh hannâk, hinnâm, hamâsîn"* deyü havf etdikleri günlerdir.

Ve bu günlerde Mısır paşasının yüzü güler, zîrâ çok köyler mahlûl olup niçe bin akçe dahi mahlûlât gelüp paşaya âyid olur. Ammâ hikmet-i Hudâ bu Mısır'da hamâsînin bed günleri Rûm'un bahâr mevsiminde letâfeti günleridir, aceb hikmetdir.

Bu hamâsîn günlerinin kesâfetin def‘ etmeğiçün Sultân Kayıtbay bu mahalde altı ay sâkin olurdu. Ol ecilden bu yaylağı imâret edüp hâlâ Kayıtbay yaylası derler bir havâdâr, dilküşâ ve ferah-fezâ ve cân-safâ yerdir. Bulak ile Mısır ile bu Kayıtbay yaylası şekl-i müsellesdir, mâbeyne-hümâları birer sâ‘atlik **[Y 136a]** yo[l]dur. Serâpâ bâğ u bâğçe-i amâristândır.

Mısır'ın şark tarafına Bâb-ı Nâsır'dan taşra tâ Âdiliyye'ye varınca İslâmbol yolu ve hac yoludur ve Kayıtbay bu şâhrâh üzre vâki‘ olup ol tarîk-ı âmmın yemîn [ü] yesârında on bin ma‘mûr [u] âbâdân sarây-ı âlîler etmiş. Âl-i Osmân'ın kabza-i tasarrufuna Mısır girelden berü âl-i Çerâkeseye inkırâz gelüp bu Kayıtbay'da hânedânları harâb olup ancak on bir sarây ve bin mikdârı hâne-i fukarâ ve yetmiş dekâkîn ve bir hammâm ve yetmiş mihrâb ve on yedi câmi‘-i selâtîn kalmışdır, ammâ her biri binâ-yı azîm ve selâtîn-i kadîm câmi‘leridir kim tahrîr olunur. Evvelâ,

Câmi‘-i Sultân Kayıtbay: Cümleden ma‘mûr [u] âbâdân ve müzeyyen câmi‘dir. Ve sekiz ayak taş nerdübân ile çıkılır fevkânî bir câmi‘-i rûhânîdir. İçinde aslâ sütûnları yokdur, çâr tâklar üzre münakkaş ve zerkeş tavanlı ve câmlı nûr-ı mübîn câmi‘dir. Cânib-i erba‘asında der-i dîvârları serâpâ ebrî yeşim harekânî ve mermer gûnâ-gûn sommâkîdir, biçilmiş mücellâ ve musaykal taşlar kaplıdır.

Ve bir minbere mâlikdir kim üstâd-ı hurdekâr böyle bir sadefkâr zerkâr minber inşâ etmemişdir. Ve mihrâbı Hind püsûskârîsi gibi hayâl-pesend bir mihrâb-ı nûrdur. Ve mü’ezzin mahfili dahi bir maksûre-i sihr-i i‘câzdır. Ve câmi‘in ferşi kuş gözü ahcârât ile merâtib-i sihr-i i‘câz döşenmişdir. Ve gûnâ-gûn âvîzeler ile zî-kıymet maslûbât kanâdîller ile müzeyyendir.

Ve câmi‘e muttasıl eflâke ser çekmiş cümle taşdan mebnî bir kubbe içre Sultân Kayıtbay medfûndur. Gûnâ-gûn zî-kıymet hâlîçeler ile mefrûş bir kubbe-i münevverdir.

Menâkıb-ı resm-i pây-i Kademü'n-Nebî

Bu âsitânede Hazret-i Risâlet-penâh'ın taşa te’sîr etdüği pây-ı şerîfleri alâmeti vardır. Hattâ âl-i Osmân pâdişâhlarından Sultân Ahmed Hân Yeni Câmi‘i binâ etdükde bir gammâz gamz edüp,

"Pâdişâhım Mısır'da Sultân Kayıtbay türbesinde kadem-i Resûlullâh vardır, Arab içinde kalmış. Ol **[P 207a]** pâdişâhımın câmi‘-i şerîfine lâyıkdır" deyü tahrîk ederler.

Fî'l-hâl Sultân Ahmed bir hatt-ı şerîf ile Murâd Re’îs'i Mısır vezîrine irsâl eder. Anlar dahi Kademü'n-Nebî'yi Kayıtbay'dan kal‘ ederken bir ra‘d u berk ve rîh-i sarsarlar esüp kadem-i şerîfi çıkarmadan ferâgat edüp vukû‘u üzre der-i devlete arz edüp yine müstakıllen bir hatt-ı şerîf ile bir ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî gelüp Kayıtbay kubbesinde bin En‘âm-ı şerîf tilâvet edüp âhir kadem-i şerîfi İskenderiyye'den kadırga ile Murâd Re’îs yüz bin renc [ü] anâ ve âlâm [u] şedâyid çekerek yedi ayda Sultân Ahmed'e haberi varup ol gece kadem-i şerîfi **[Y 136b]** Sultân Ahmed Eyyûb Sultân'a

gönderüp asker-i âl-i Osmân'a alay-ı azîm tenbîh olunup İslâmbol'un pîr [ü] civânı kebîr [ü] sıbyânı ve merd [ü] nisvânı ale's-sabâh kadem-i şerîfin istikbâline çıkup muntazır olurlar. Sultân Ahmed kânûn-ı pâdişâhî üzre alay-ı azîm ile Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'ye varup pây-i şerîfe yüz sürüp ser-i sa‘âdetleri üzre koyup gezdirirken bi'l-bedâhe nutk-ı şerîflerinden bu ebyât-ı dürerbâr-ı cevâhir-nisâr sâdır olur. Kıt‘a:

Nola tâcım gibi başımda götürsem dâyim

Kademi resmi durur Hazret-i Şâh-ı Rüsül'ün

Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir

Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün

deyü bu ebyâtı terennüm edüp ba‘dehu bu ebyâtı ilm-i mûsikîde üstâdımız olan bâbâ-yı âlem sultân-ı hânende Dervîş Ömer Gülşenî pencgâh makâmında leyle-i Ramazân'da tilâvet olunacak tesbîh bağladı, ammâ musanna‘ şey’ oldu.

Andan Sultân Ahmed alay-ı deryâ-misâl ile Eyyûb Sultân'dan kadem-i **[Q 209a]** resm-i şerîfi bizzât ırk-ı tâhirden olan nakîbü'l-eşrâf hazretlerinin dirâgûşuna verüp alay ile İslâmbol içine girdükde âdem deryâsının gulû-yı âmmından şefâ‘at yâ Resûlullâh deyüp feza‘ [u] çeza‘ edüp nakîbü'l-eşrâfa sarılan âdem deryâsından bîzâr olup bilâhire solaklara ve asesbaşı ve subaşıya fermân edüp anlar bî-rahm cellâdlar halkı ziyâretden men‘ ederler. Yine böyle iken Eyyûb'dan ahşâma dek kadem-i şerîfi Yenicâmi‘e gücile vâsıl ederler.

Der beyân-ı vâkı‘a-i Sultân Ahmed Hân berây-ı Kademü'n-Nebî

Ol gece Sultân Ahmed vâkı‘asında görür kim cemî‘i İslâm pâdişâhları ale'l-umûm bir dîvân-ı âlîye cem‘ olmuş, Hazret-i Resûlullâh kadı olmuş. Hemân Sultân Kayıtbay ayağa kalkup,

"Yâ Resûlullâh! Senin şer‘-i mübînin üzre âl-i Osmâniyân'dan Ahmed kulunla da‘vâm vardır. Şer‘-i şerîfine da‘vet eyle" der. Derhâl Hazret-i Resûl

"Ahmed benimdir, bana hizmet etdi ve beyt-i şerîfe hidmet etdi. Ben da‘vet ederim" deyü,

"*Yâ Ahmed ta‘al*" deyü fermân ederler. Hemân Sultân Ahmed,

"*Lebbeyke yâ Resûlullâh*" deyüp huzûr-ı Seyyidü'l-kevneyne varup,

"*Esselâmü aleyk yâ Resûlullâh"* der. Hazret,

"*Ve aleykümü's-selâm yâ Ahmedî"* buyururlar.

"Yâ Ahmed! aşkından ve senden şakîler var. Hasmınla murâfa‘a-i şer‘ ol" deyüp Sultân Ahmed Sultân Kayıtbay'ın alt yanına durur. Hazret,

"Yâ Ahmed! Sen hayâtdasın, üst cânibe dur" der. Sultân Ahmed mâ-fevkına durur. Hemân Hazret,

"Da‘vâ eyle yâ Kayıtbay" der. Hemân Kayıtbay,

"Yâ Resûlullâh! Dîn-i mübînin uğuruna mücâhidün fî-sebîlillâh idim. Gazâ mâlıyla sekiz yüz câmi‘ binâ **[Y 137a]** etdim, ma‘lûm-ı sa‘âdetindir. Bir câmi‘ dahi inşâ edüp dâr-ı bâkî içün kendime bir âşiyân etdim. Anda kadem-i şerîfinden bir resm-i şerîfi ırk-ı tâhirinden Seyyid Alî Ebtâhî'den kırk bin altuna alup zer-ender-zer sandûkla türbemde âmâde etmişdim. Anı ziyâret sebebiyle beni dahi ziyâret edüp niçe bin Fâtiha-i şerîfe savâbın ticâret edüp garîk garîk-ı rahmet ederdim. Şimdi bu zâlim benim efendimin pây-i şerîfi resmin serîka edeli rahmet yüzün görmez oldum. Fermân yâ Resûlullâh senindir" deyü cevâb edince Hazret-i Risâlet,

"Yâ Ahmed! Sen ne dersin?"

"Ne‘am yâ Resûlullâh. Hâlâ vekîl-i mutlakın, hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn benem. İstimâ‘ etdim ki nâm-ı kâm içün Kayıtbay kulun ve karındaşım birkaç câmi‘ binâ etmeğile mürûr-ı eyyâm olup câmi‘i harâbe ve müşrife olmağile efendimin pây-i şerîfi resmi fellâhîn-i nâ-pâk içinde pâymâl-i rimâl olduğuna vâkıf-ı hâl olup tevliyetim hasebiyle mahabbetimden Rûm'a getirdüp ta‘zîm [ü] tekrîm ile câmi‘ime kodum. Emir Seyyidü'l-kevneyn'indir" deyü hâmûş oldukda hemân Kayıtbay:

"Ya çünkim mütevellî-i bî-garaz idin, nice hakkâ ne benim evkâfımı teftîş ü tefahhus ederek benim evkâfim ta‘mîr ü termîm etmeyüp fâ’izin dâhil-i hazîne etdin. Yohsa benim evkâfim eyle on evkâf amâr eder" dedi.

Hemân cümle selâtîn-i selef:

"Yâ Resûlullâh! Mısır devleti âl-i Osmân eline gireli evkâflarımız cümle harâb edüp mâlımız mîrîye muzâf etdiler. Bunların elinden Mısır devletin alup gayrı devlete ver" deyü ricâ ederler. Hemân Hazret eydir:

"Yok, bi-emrillâh anlar Mehdî zuhûruna dek Âyetü'l-kürsî'de [133] 'dan [134] 'e gelince ne kadar hurûf var ise ol kadar mülûk âl-i Osmân'dan gelüp Mısır'a ve cemî‘i kâfiristâna mâlik olup bu rûy-ı arzda küffâr kalmayup Yeni Dünyâ arzına giderler, andan eşrât-ı sâ‘at olur. Ammâ Ahmed bunda hikmet vardır, benim bî-çâre âşıklarım var idi kim hâk-i pâyime yüz sürmeğe teşne idiler, bu takrîb ile resm-i pâyime yüz sürüp murâd [u] maksûdlarına nâ’il oldular, sen dahi *ed-dâll ale'l-hayr kefâ‘ilih* (---) üzre savâba nâ’il oldun. Lâkin Kayıtbay'ımın gazâ mâlıyla alınan resm-i pâyim tîz Mısır'da türbesine gönder, yohsa sen bilirsin" deyü fermân edüp hall-i meclis olur.

Ol sâ‘at Sultân Ahmed hâbdan bî-dâr olup Şeyhülislâm Zekeriyyâ Efendi ve Nakîbü'l-eşrâf Kudsî Efendi ve Kara Sünbül Alî Efendi ve Evliyâ Efendi üstâdımızı ve Üsküdarî Mahmûd Efendi ve pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî'yi ve Dervîş Ömer Gülşenî'yi huzûruna da‘vet edüp vâki‘ olan vâkı‘ayı bir bir takrîr **[Y 137b]** edüp anlar dahi,

"Hemân vakfullâhı yerine gönderin" dediklerinde hazîneden bir kantâr sîm-i hâlis çıkup hakîrin pederi ol asırda ser-zergerân-ı Dergâh-ı Âlî idi, kırk gün kırk gecede bu Kademü'n-Nebîye kalemkârî

altun kitâbe ve muta(l)hhıllar edüp silu ve mînâlar tezyîn edüp bir dollâb etmişdir kim hâlâ Mısır içinde eyle kâr-ı zergerî yokdur, hemân dollâbca tamâm olup yine Murâd Re'îs'e kadem-i şerîfi teslîm etdükleri sâ'at bir eyyâm-ı muvâfık olur kim yedi ayda yüz bin renc [ü] anâ ile gelmeyen resm-i pâk-i Kademü'n-Nebî yedi günde İskenderiyye'ye, andan bir günde Mısır'a dâhil oldukda cümle a'yân-ı Mısır alay-ı azîm ile Kayıtbay'a getürüp yine ke'l-evvel yerine **[P 207b]** vaz' ederler.

Hamd-i Hudâ bu za'îf Evliyâ yüz sürüp zinde oldum ve pederimiz amelî hattını gördük. Hakkâ ki ibret-nümâ musanna' dollâbdır. Ol dollâb-ı sîm-i müzehheb üzre tahrîr olunan târîh-i hüsn-i hatdır:

Bi-şevki hazreti Sultân Ahmed

Ziyârehu mûti'l-kademi'l-mükerrem

Fe-harrekehu bi-câzibetihi'ş-ştâkî

Alâ ikdâmı akdâmin fe-kaddem

Ve-seyyerehu ilâ Kostantıniyye

Fe-kâle lehu tekaddem hayra mukaddem

Ve-edhale dârehu bi'l-yümni hubben

Ve-ta'zîmen li-sâhibihi'l-mu'azzam

Habîbillâhi seyyidinâ Muhammed

Aleyhi Rabbenâ sallâ ve-sellem

Ve-râca'ahu bi-i'zâzin azîmin

İlâ tilkâ'i mevzîhi'l-mukaddem

İlâhî ammere Sultân Ahmed

Ve kaddemehu alâ takaddümi men tekaddem

Bi-hurmeti sâhibi'l-kademi'l-mu'allâ

Lehu'd-derecâtü'l-'ulâ fi'l-eflâki sellem

Bu ebyâtlar cümle sîm-i hâlis üzre pederimin kalemkârlığı hattıyla tahrîr olunmuşdur.

Ve bu resm-i pây-i Resûl'ün mukâbelesinde yine bir levha dollâb içre hazret-i (---) Ahmed kadem-i şerîfi vardır, ol dahi iki kademdir. Dollâbının içi kâfûr müşk amber-i hâm ile memlûdur. Ve bu kubbede dîvâra gerilmiş bir seccâde vardır. Üstâd-ı kâmil anda ebyât [u] eş'ârlar dokumuşlar kim

her gören kerâmetdir derler.

Ve bu dollâbın içi kâfûr, misk, [ü] amber-i hâm ile ve gülâb ıtr-ı şâhî ile leb-ber-lebdir. Cümle züvvâr yüzlerin sürüp ziyâret ederler ve Sultân Kayıtbay'a rahmet okurlar.

Bir musanna‘ türbe ve bir câmi‘-i münevverdir, ammâ haremi yokdur. Ve üç tabaka bir serâmed minâresi vardır. Ve bir sebîli ve bir mekteb-i sıbyânı ve medrese ve dârü'l-kurrâsı ve bir imâret-i it‘âm-ı hâss [u] âmı vardır. Ve bir hân-ı müsâfirîn ve bir hân-ı mücâvirîni vardır, kal‘a-misâl bir hân-ı âlîdir, cümle iki yüz hücrelerdir, ammâ mansar havfinden bu hânelerde ehl-i ırz duramaz, cümle fukarâ sâkinlerdir. Ve kırk mikdârı dükkânları var, gâyet ma‘mûr evkâfdır.

Bir ulu azîmü'ş-şân pâdişâh imiş. **[Y 138a]** Hakîr bir kerre nâzırının muhâsebesin gördüm. Bu câmi‘in senevî on Mısrî kîse fâ’izi vardır, köylerinden tahsîl olur. Üç yüz huddâmı var. Ve her feth etdüği vilâyetlerde birer ikişer câmi‘i var. Hâlâ hutbesi tilâvet olunur yedi yüz câmi‘i var. Ve niçe bin hayrât [u] hasenâtı **[Q 209b]** vardır. Mekke-i mükerreme içre üç yüz hayrâtı vardır. *Rahmetullâh aleyh.* Ve bu câmi‘e karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Ferec ibn Berkûk

Tûlü yüz seksen ayakdır, arzı yüz yigirmi ayakdır. Ve otuz sekiz amelî sütûn üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn tavan-ı müzehheb-i nîlgûndur. Ve hareminin vasatında bir müzeyyen bâğçesi içinde nahl-i hûrmâ ve dıraht-ı nâbıka ile ârâstedir. Ve yine hareminde âbdesthâne-i Hanefîsi vardır. Gâyet musanna‘ ve müzeyyen ulu câmi‘dir. Lâkin garîb beyâbânda kalmış cemâ‘ati azdır. Ve iki minâre-i serâmedleri var kim asrımız kûhkenleri ve mermerbürleri bir tîşe urmağa kâdir değildir. İkisi de bir kalemde inşâ olunmuş üçer tabaka minâre-i bâlâlardır. Ve câmi‘in sol tarafındaki kapuda: [135] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve bu târîh merkûmdur:

Emera bi-inşâi hâze't-türbeti'l-mübâreketi bi-fazlillâhi ta‘âlâ Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'n-nâsır Ebü's-sa‘âdet Ferec bin Sultân Berkûk eş-şehîd tegammedehu'llâhu ta‘âlâ bi-rahmetihi ve eskenehu feth yâ Rabbe'l-âlemîn. Ve kâne el-firâğ min hâze'l-mekâni'l-mübâreketi fî sene sittimi’e.

Ve bu câmi‘in iki cânibinde biribirine müşâbih bir resimde ve bir kıt‘ada iki münakkaş taş ile mebnî kubbe-i âlîler içinde Sultân Berkûk evlâd [u] iyâlleri ile anda medfûnlardır. Ammâ bu âsitânede olan Kelâm-ı kadîm hüsn-i hatlar bir câmi‘de yokdur. Hattâ bir büyük Kelâm-ı İzzet eczâları var, Kız Kelâm-ı İzzet'i derler, on iki yaşında bir duhter-i pâkîze-ahter tastîr etmiş, ammâ sihr-i i‘câz mertebesinden bir hatt-ı âb-ı hayâtdır kim âyetün min-ayâtillâhdır, yine tahrîr eden kerîme-i selâtîne olmağile anda medfûndur.

Ve'l-hâsıl bu câmi‘ emdâh u evsâfdan ârî bir pâk câmi‘-i rûşen-âbâddır. Ve buna karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Eşref

Bu dahi fevkânîdir ve serâpâ kârgîr-binâdır, aslâ ahşâbâtdan bir şey yokdur. Kapusu üzre bir müfîd [ü] muhtasar minâresi var. Bu câmi‘in cümle pençereleri tucdan inşâ olunmuş bir câmi‘-i rûşendir. Sebîli ve sâkıyeleri ve tekyesi ve mekteb-i sıbyânı ve yüz mikdârı hâneleri vardır. Ve buna karîb yol aşırı,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîrü'l-kebîr

Bu dahi fevkânî ve haremsiz ve bir minâresi üç tabakalı câmi‘dir. Bu câmi‘ hemân Sultân Kayıtbay resmindedir. İkisi bir üstâd binâsıdır. Bir kapusu üzre târîhi:

Işrîn tis‘imi’e [920]'dir.

Ve bu câmi‘e **[Y 138b]** muttasıl bir kubbe-i âlî içinde Emîrü'l-kebîr medfûndur. Ammâ Hudâ âlimdir, taşdan binâ olunmuş enderûn [u] bîrûnu eyle hurdegîr münakkaş kubbedir kim zirve-i a‘lâsı semâya ser çekdiğinden mâ‘adâ diyâr-ı Mısır'da bî-adîl bir kubbe-i bî-nazîrdir. Ve bu câmi‘in dahi der-i dîvârı sâfî elvân zî-kıymet ahcârât kaplıdır. Ve cenbinde bir sebîli ve fevkında bir mekteb-i sıbyânı ve mukâbelesinde yigirmi dükkânı ve yüz mikdârı hücreli hânı var. Cümle halkı müte’ehhillerdir. Ve bu câmi‘e muttasıl dîvâr dîvâra,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân İnal

Bu dahi fevkânî ve haremsiz, dâhil-i câmi‘de aslâ sütûn yokdur. Hemân çâr kemer üzre zer-ender-zer tavandır kim münakkaşdır. Ve mihrâbı gâyet hurde ruhâmdır ve minberi ahşâb-ı musanna‘dır. Ve ferşi merâtib-i sihr-âsâ ruhâmdır. Revzenleri üzre sâfî billûr, câmdır. Kul kethudâsı Kundakcı merhûm ta‘mîr [ü] termîm etdükde gûyâ kasr-ı huld-i berîn olmuşdur. Enderûn [u] bîrûnunun der-i dîvârı serâpâ münakkaşdır. Ve kapusu üzer bir nahîf ve musanna‘ minâresi var kim gûyâ serv-i gülistândır. Ammâ sâ’ir câmi‘ler gibi büyük değildir, ammâ katı ibret-nümâ câmi‘-i müzeyyendir. Ve tarîk-ı âm üzre vâki‘ olan sol kapu yanlarında beyâz mermer üzre kazılmış, âye[t]: [136] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ba‘dehu,

Emera bi-inşâi hâzihi'l-medreseti'l-mübâreketi seyyidünâ Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'l-eşref Ebünnasr İnal azze nasruhu târîh Rebî‘ü'l-evvel ve âm sittîn semânimi’e [Rebî‘ü'l-evvel 860]

merkûmdur. Ve bunun mukâbelesinde yine şâhrâh üzre,

Câmi‘-i Sultân Gavrî

Bir binâ-yı azîm imiş kim felek-i atlasda böyle bir kâr olmazdı. Lâkin Gavrî Selîm Hân ile ceng edüp Gavrî cengde nâbûd [u] nâ-peydâ olduğundan bu câmi‘ nâ-tamâm kalmışdır. Eğer itmâmı müyesser olsa, memâlik-i İslâm'da eyle cennet-âsâ bir câmi‘-i latîf olmazdı. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Çakmak

Bu dahi bir câmi‘-i zîbâdır ve bi'l-cümle kârgîr-binâdır. Bir minâresi var, iki tabaka alçak minâredir. Ammâ bu câmi‘ dahi cemâ‘atden tarafa garîbdir. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Ferec

Tarîk-ı âm üzre fevkânî bir câmi‘-i şâhânîdir kim binâsı mânend-i Kiyânî'dir. Ol kadar büyük değildir, ammâ katı şîrîndir, gûyâ bir kasr-ı İremezâtü'l-imâd'dır. Enderûn [u] bîrûnu sâfî münakkaşdır. Ve mihrâb [u] minberi dahi Fahrî oyması gibi hurde ruhâmdır. Minberi ahşâbdır, ammâ o dahi sihr-i mübîndir. Ve cümle pençereleri tarîk-ı âma nâzır tuc kafes pençerelerdir. Ve iki rakîk u

musanna‘ minâre-i ibret-nümâsı var kim birbirlerine müşâbih sihr-i i‘câz minârelerdir. Ve bir kapusu var, şarka nâzır, gâyet musanna‘ kemerli ve zıhlı kapudur. Ve yanında tabhânesi var, Mısır'ın **[Y 139a]** ba‘zı a‘yânı anda istirâhat ederler.

Ve bu câmi‘in mukâbelesinde yol aşırı bir teferrücgâh kasr-ı âlîleri ve müte‘addid kâ‘aları var. Haftada iki kerre kibâr-ı Mısır gelüp zevk [ü] safâ edüp ok **ve** tüfeng atup cirid oynarlar. Ve aşren fe-aşren bir havz-ı azîmi var.

Ve bu mastabaya muttasıl bir azîm bahâr vekâlesi Maksûd Paşa asrında Hind ü Yemen'den gelen bahârın gümrüğün bunda alırlar imiş, ammâ ma‘kûl ederlermiş. Kat-ender-kat iki yüz hücreli bir vekâledir. Mesâfe-i ba‘îdeden anı gören kal‘a zan eder. Andan,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Tumanbay ya‘nî Âdiliyye

Fevkânî onar kademe nerdübân ile çıkılır bir câmi‘dir. Enderûn [u] bîrûnunda amûd yokdur, çâr kemer üzre münakkaş tavandır. Cümle dîvârları rengâreng hacerler kaplıdır. **[P 208a]** Ve mihrâbı ruhâmdır ve minberi münakkaş ahşâb çamdır. İki sütûn üzre mü’ezzin maksûresi gâyet şîrînkârlıdır. Ve ferşi ruhâm-ı gûnâ-gûndur. Cümle pençereleri tuçdur. İki mukarnaz bâbları var, biri mihrâb dîvârında biri gerü kıble kapusudur. Ammâ haremi yokdur. Ve bir mümtâz bâlâ üç tabaka minâresi vardır. Nâzırı bu câmi‘i ta‘mîr [ü] termîm edüp kasr-ı huld-i berîn oldu. Ve bu câmi‘in sağ tarafında ayyûka ser çekmiş bir kubbe-i serâmed içinde Sultân Tumanbay bir mermer sandûka içinde medfûndur. Sandûka etrâfında Âyetü'l-kürsî tahrîrinden sonra târîh:

Sene sitte ve tis‘imi’e [906]

tahrîr olunmuşdur.

Selîm Şâh ile Gavrî'den sonra bu Tumanbay pâdişâh olup tokuz ay ceng edüp Selîm Şâh Tumanbay'ı âhir ele getürüp Bâb-ı Züveyle'de bu Tumanbay'ı salb edüp cenâzesi namâzın Selîm Hân kılup bu kubbede defn etdi. Enderûn [u] bîrûnu münakkaş kubbe-i serkeşdir. Ve cümle arşın taşındandır, üstü kirec ve kurşum ile pûşîde değildir.

Ve bir havlısı var, cânib-i erba‘ası muhâsara götürür kal‘a dîvârıdır. İçinde yüzden mütecâviz müte‘addid hücreler ve kâ‘a ve müsâfirhâneler ve zâviyeler ve paşalara ârâmgâh içün kasr-ı âlîler ve müte‘addid kilâr ve matbah ve kahvehâne ve kasr-ı âlîler ve sâkıye ve havuz ve üç yerde sebîller var.

Ve taşrasındaki meydân-ı mahabbetde Âdiliyye dedikleri kasr-ı âlîde Tumanbay haftada bir gün Mısır'dan anda varup adâlet etmeğiçün dîvân ederdi. Böyle bir cây-ı adâlet câmi‘-i imâretdir. Ve Kayıtbay kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Tavîl

Tahtânîdir ve bir minâresi var. Ammâ hakîr içine girüp görmedim. Hamd-i Hudâ dâhil olup içinde ibâdet edüp ilme'l-yakîn ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz imâretleri tahrîr etmeği iltizâm etmişizdir.

Ve bu yayla-yı Kayıtbay'da ol kadar harâb u **[Y 139b]** yebâb cevâmi‘ ve minâre ve mescid ve medrese ve tekye ve hân ve hammâm sebîl ve sâkıye hayrâtları var kim zamân-ı kadîmde Mısır'a mu‘âdil bir şehr-i azîm imiş. Hudâ amâr eyleye.

Ve bu yaylağ-ı Kayıtbay gerçi vîrândır, ammâ havâsı gâyetü'l-gâye latîfdir. Ve hâlâ erbâb-ı tabî‘at olan kimesneler Mısır'ın menhûs hamâsîn(i) günlerinde iki üç ay ehl [ü] iyâliyle bunda sâkin olup döl döş dökerler. Ve ba‘zı âdem evlâdların bunda süd anaya verüp kesb-i hevâdan gözleri gazâl gözlerine müşâbih olur. Ammâ Mısır şehrinde hâsıl olan evlâdların bi-emrillâh gözleri kuloğlu [Kuloğlu?] gözlerine döner. Mısır'ın bu kelâm darb-ı meselidir, ya‘nî gözleri cimroz olur. Ve hamâsînde Mısırlı cimâ‘ edüp ehli hâmile kalsa rahm-i mâderden müştak oldukda ma‘sûmu bi-emrillâh bir emrâz-ı muhtelife ile tevellüd eder. Ve beş altı aylık ma‘sûmun beynisi üstü deşilüp taşra boza gibi çıkup sirke gibi kokarak ma‘sûm helâk olur. Ammâ bu Kayıtbay yaylağında perveriş olan ma‘sûmlar bu âfâtdan berîlerdir. Böyle bir hevâ-yı latîf cân-safâ yayladır. Anıniçün ba‘zı âdemler göçerler.

el-Faslu's-sâlis ve erba‘în
Evsâf-ı şehr-i Fustât-ı kadîm ya‘nî Eski Mısır Ümmü Dünyâ-yı azîm

Evsâfı niçe yüz bin mücelled kitâblarda ve niçe bin kütüb-i mu‘teberelerde ne gûne ma‘mûr [u] âbâdân idiği mastûrdur, lâkin bu hakîrin gördüğü mahallerdeki ma‘mûr [u] âbâdânlığı beyân eder

Evvelâ ba‘de't-Tûfân {Elbûd bin Kafat bin Mısra bin Bayzar bin Hâm bin Hazret-i Nûh Necî SL‘M'dir. Ve bu Elbûd şehr-i Fustât'ı amâr edüp nehr-i Nîl'i şehir önünden ibtidâ bu Elbûd akıdup ol asırda Nîl'in adı Belûn idi. Hâlâ vilâyet-i Nûbe kavmi nehr-i Nîl'e Cerbelûn derler.} Eyle amâr olmuş kim garbdan cenûba tûlü üç menzilde varılır bir şehr-i azîm imiş. Buhtunnasr Şâm'ı ve Kudüs'ü ve arz-ı Hâsân'da Bilbeys'i ve bu Fustât-ı Mısır'ı harâb eder. Andan yine ma‘mûr edüp Hazret-i Risâlet asrında Yûnâniyândan Hırkîl nâm Rûm kayser kralı İşpanya Efrenci ile yek-dil [ü] yek-cihet olup Nîl tuğyânında Dimyât ve Reşîd'den bin pâre gemi ile Nîl'den Mısır'a gelüp kuvvet-i bâzû ile Mısır'ı Melik Mukavkıs elinden Yûnâniyân alup İslâmbol'da Ayasofya'ya vakf eylediler.

Ammâ bu Eski Mısır'ın ibtidâ bânîsi Hazret-i Âdem evlâdlarından Nakrâveş Mısrâyim'dir. Andan Tûfân-ı Nûh'dan sonra Hazret-i Nûh oğlu Hâm ve Hâm oğlu Bayzar Kalîmûn kâhinin kızın alup Hazret-i Nûh'un izniyle Arîş'e gelüp andan Bilbeys'e ve Mısır'a gelüp ma‘mûr etdikleri bâlâda tahrîr olunmuşdur. Lâkin el-hâlete hâzihi asrımızda ma‘mûr olduğu üzre beyân olunur.

Mısır'dan bir sâ‘at cânib-i **[Y 140a]** cenûba meyilli sâhil-i Nîl'de Gavrî sâkıyesi dibinden tâ gümrüğe varınca cenûbdan şimâle bin sekiz yüz adım tûlânî bir şehr-i kadîmdir. Ve sekizer kat ve beşer kat sarây-ı âlîlerdir.

Ve bu şehrin arzı üç yüz ve dörd yüz ve beş yüz ve ba‘zı yerleri altı yüz adım ensiz şehirdir. Ma‘mûr u müzeyyen yerleri Nîl kenârına vâki‘ olmuşdur. Cümle Mısır a‘yânı Mısır'ın Nîl kesimin seyr [ü] temâşâ etmek içün kat-ender-kat kâ‘alı ve şâhnişînli ve müte‘addid odalı ve bâğ u bâğçeli ve fiskıyye ve havuzlu İremezâtü'l-imâd misilli münakkaş sarâylar var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Cümle sagîr ü kebîr ağniyâ ve fukarâ hâneleri dörd bin altı yüz hânedir.

Leb-i Nîl'de olmağile bender iskeledir. Tâ Fûncistân diyârından ve Sây vilâyetinden ve Nûbe vilâyetinden ve Elvâhât ve Sa‘îd vilâyetinden yılda on bin pâre sagîr ü kebîr gılâl gemisi gelüp bu Eski Mısır'da der-kenâr olup hâkimlere teslîm olur.

{Ammâ bu Eski Mısır sene 425 435(?) (---) târîhinde otuz altı bin mescid ve sekiz bin işlek sokak ve bin yüz yetmiş hammâm-ı hâs [u] âm ve iki kerre yüz bin dekâkîn-i esnâfât var idi. Ba‘dehu sene 428'de âl-i Fâtımiyyînden el-Mustansır Billâh kulları birbirleriyle Mısır içinde ceng-i azîm edüp aslâ askerî tâ’ifesi hiç kalmayup ol sene bir kaht [u] galâ ve bir tâ‘ûn-ı azîm olup cümle halk-ı Fustât mezkûr el-Mustansır Billâh Ebû Temîm Sa‘d bin ez-Zâhir el-A‘izzâdînillâh [el-A‘azz Lidînillâh?] Ebî Hasan Alî ki hulefâ-yı Fâtımiyyînin güzîdesi idi, Fustât halkı el-Mustansır'a gelüp şikâyet etdiklerinde el-Mustansır ehl-i Fustât'dan on nefer âdem Kostantıniyye'de bu on nefer âdem âdem doğru âl-i Selçukıyân'ın boy beği olan Ertuğrul'a zahîre talebiyçün Ayasuluk şehrine âdemler gitmede.

Ammâ beri tarafda der-akab Kostantıniyye'den Mısır'a gemilerle zahîre gelirken bi-emr-i Hudâ Mısır'da el-Mustansır Billâh merhûm olup zahîre gerü Rûm'a gidüp Mısır dibelik kaht [u] galâdan harâb u yebâb olup yine Ertuğrul'a doğru âdemler gönderüp Ertuğrul dahi tekürden Mısır içün zahîre isteyüp varan elçisi Ayasofya deyrinde cemâ‘atle bir cum‘a namâzın **[Q 210a]** kılmağı ricâ eder. Elçi üç yüz âdemiyle Kostantîn'e buluşup ricâsı makbûle geçüp Ayasofya kilisesinde bir cum‘a namâzı kılup hutbeyi âl-i Fâtımiyyûndan Kâ’im (---) Bi-emrillâh ismine tilâvet etdi. Ammâ Mısır'a zahîre gelmezden mukaddem **[304]** Kâ’im Bi-emrillâh açlıkdan asâkir-i Mısır ile Kudüs'de nasârânın Kumâme'sin açup yüz Mısır hazînesi mâl-ı firâvân aldıkların Kayâsıra kral istimâ‘ edüp bin pâre gemiyle Silifke'den tâ Şâm-ı Tarabulus ve Berût ve Sayda ve Akka'ya ve Remle'ye varınca ve ol etrâfda ol olan İslâm kal‘alarına **[Y 140b]** cümle kefere istîlâ edüp Kudüs Kumâme'sinden alınan mâlların beşi kadar hazîne-i firâvân alup bu kadar rüsvây oldu. Ve ol sene 454 494 (---) târîhinde Mısır'a dahi Rûm ve Freng mâlik olup on sene kâmil Mısır'a tâ‘ûn isâbet edüp Fustât şehri ol hâdiseyi görüp ba‘dehu mde (---) (---) bir dahi küffâr istîlâ etmesün deyü Nîl'den bir sâ‘at ba‘îd cebel-i Mukattam dâmenine sene 357 târîhinde Mu‘îzz Lidînillâh vezîri Cevher Kâyid Mağrib'den gelüp ibtidâ Mısır-ı cedîdi ol binâ etdi.

Cevher Kâyid Mu‘îzz'in babası kulu idi. Ve Ebi'l-Hasan deyü ana lakab takmışdı. Aslında Rûm gulâmıdır. Sonra (---) Cevher Tavâşî Kâyid'i terbiyet edüp târîh-i Hicretin sene 347 337 (---) Mu‘izz'e Kâyid vezîr olup Mağrib'de Fas şehrin ve Tilimsân'ı ve Merânkeş'i ve Tanca ve Sûdân'ı ve İsvân ve Habeş'i ve Yemen'de ve Irâk'da ve Fârs [ve] Hind ve Çîn'e varınca yigirmi pâdişâhlık yeri altı yılda feth edüp yine Mağrib'e gelüp andan Mısır'a sene 358'de Mısır'ı binâ etdi.

Ammâ Mısır'a Kâhire dediklerinin birkaç rivâyeti var, ammâ sahîh oldur kim kaçan Cevher Kâyid Mısır'a temelin korken cümle müneccimler sa‘d sâ‘at gözetmek içün bir ipe bir çan asup tâli‘-i meymûn gözedüp cümle ummâl bennâlar ellerinde hacerleri temele bırağalar. Ammâ *El-abd yüdebbir vallâh yukaddir*,[137] hikmet-i Hudâ bir karga müneccimlerin çanına dokunup çan çalındıkda cümle ummâller Mısır'ın temelin bırağınca müneccimler,

"Bire nişlersiz. Bire Kâhire firkatidir" ya‘nî ıstılâh-ı müneccimînde tâli‘-i Kâhire Merîh yıldızına derler ki felekin cellâdıdır. Anıniçün Mısır içinde kan ve ceng [ü] cidâl ve fitne ve fesâd eksik

değildir. İmdi tâli‘-i Kâhire'de temeli bırağıldığından Mısır-ı Kâhire-i Mu‘izziyye derler.}

Der beyân-ı hâkimân-ı Mısır-ı atîk

Evvelâ birinci hâkim Eski Mısır'da yedi kimesnedir. İbtidâ Mısır beğlerinden bir güzîde kerr ü ferr ve dârât sâhibi bir beğ üç yüz pür-silâh cündîsiyle beğlere meşrûta bir sarây-ı âlî vardır, anda sâkin olup hükm-i hükûmât edüp bir ay kâmil mehterhânesin çalup summât-ı Muhammedîsin bezl edüp bir aydan gayrı muhâfazacı beğ gelir, kânûn budur. Kankı beğ muhâfazası zamânında âyende vü revendeden ve şehir içinden bir şey’ nehb ü gâret ve serîka olunsa beğe iltizâmdır, elbette isbât olundukdan sonra beğe hükm ederler, *bi-eyyi vechin kâne* beğ hırsızları **[Q 210b]** ya bulur, ya garâme verüp mâl sâhibin mütesellî eder.

İkinci hâkim-i şer‘-i mübîn tarafından yüz elli akçe pâyesiyle Mısır mollâsının nâ’ibi hâkimdir.

3 ve paşa tarafından bir mükellef kapucubaşı yüz neferâtiyle hâkimdir kim Hazret-i Yûsuf'un anbârı üzre nâzır ağa deyü cümle küttâbları ve emîn ve tarrâs ve seyyâl havf ederler. Bir güzîde ağalıkdır, ammâ ilm-i kitâbetde **[Y 141a]** ve istikâmetde bir âdem yeridir. Zerre kadar hıyâneti zâhir olursa ırzı Hille mankırına döner.

4 ve bir hâkim dahi anbâr emînidir. Mısır kullarından bir büyük ağalıkdır. Yüz aded neferâtiyle bin aded anbâr huddâmlarına ve cemî‘i keştîbânlara hüküm eder.

Ve 5. hâkim dahi yeniçeri ocağından bir çorbacı kırk elli tevâbi‘iyle hüküm eder.

Ve 6. hâkim dahi gümrük emînidir. Gökde uçan, yerde gezen deryâda yüzen eşyâ-yı mevcûdâtlardan gümrük alır.

Ve 7. hâkim dahi Eski Mısır subaşısıdır. Şeb [u] rûz altmış aded kavvâsıyla hıfz [u] hırâset üzredir.

Ve 8. hâkim dahi yeniçeri ocağından bir çorbacı iki yüz müsellah yeniçeri ile muhâfaza ederler. Ammâ leb-i Nîl'de bir **[P 208b]** âsitâne-i ra‘nâ tekyeleri var kim diller ile ta‘bîr olunmaz, aslâ güneş te’sîr etmez dıraht-ı müntehâlar sâyesinde koyah bir tekyedir. Cümle sakkâlar şeb [u] rûz âb-ı Nîl'den nisâr edüp zemîni serdâb olur kim âdem hayât bulur.

9. hâkim dahi Sultân Gavrî'nin sâkıye emîni yeniçeri ocağından bir çorbacıdır. Yetmiş seksen neferâtiyle sâkıyeye hizmet edüp Mısır'ı saky eder.

Evsâf-ı kal‘a-i Mısır-ı atîk

Zikru fethi'l-müslimîn-i Mısır an eydi'l-küffâr ve mâ haddese fîh ba‘de zâlike mine'l-müdüni ve'l-ensâr

Cemî‘i müverrihînin Mısır deyü tahrîr etdikleri bu şehr-i Eski Mısır'dır kim on sekiz kerre amâr olmağile on sekiz ismi vardır. İbtidâ ismi Fustât'dır. 2. ismi Emsûs'dur. 3. ismi Kasru'ş-şem‘dir. Bir burc-ı âlîsinde bir mutalsam çerâğ var idi. Tûfân-ı Nûh'dan tâ Hazret-i Mûsâ'ya gelince ol şem‘ yandığından Kasr-ı Şem‘ şehri derlerdi. Hâlâ ol burc-ı âlînin esâsı zâhirdir.

Ba‘dehu Fustât şehri hâricinde bir şehr-i azîm binâ olunup 4. ismine Makarr-ı Asker denildi kim sene

122 târîhinde. Ve mezkûr Makarr-ı Asker şehrin amâr eden Ebî Avn Sultân'dır kim babası Abdülmelik'dir.

Ba‘dehu sene (---) de diyâr-ı Irâk'dan Ahmed ibn Tolun gelüp dahi ziyâde Mısır'ı amâr edüp ve Ebü'l-avn binâ etdiği sarâyda sâkin olup Katâyi‘ nâm bir şehr-i müzeyyen binâ etdi kim kâmil yüz bin hâne-i mu‘azzamlar idi. Ol asırda bu şehir Ahmed Tolun'un tahtgâhı idi.

Ba‘dehu Ahmed Tolun devleti tamâm olup Katâyi‘ şehri de harâb oldukda Mağrib-zemîn'den Cevher Kâyid asker-i bî-had ile Mısır'a gelüp Kâhire şehrin binâ edince Megâribe'den ve diyâr-ı Acem'den Mısır'a on altı pâdişâh hükm edüp bunların kimi Asker Makar şehrinde kimi Fustât şehrinde kimi Katâyi‘ şehri harâbesinde sâkinler idi. Bu halîfelerin evvelkisi Muhammed bin Süleymân idi kim Ahmed Tolun'un hem kulu ve hem kâtibi idi kim lakabına Kâtiblû denmegile ma‘rûf idi. Zîrâ Lûrd [Lûr? Kürd?] âdemi olmağile Kâtiblû derlerdi. **[Y 141b]** Hâlâ Mısır içre câmi‘i vardır. Sene 292'de mezkûr Muhammed ibn Süleymân ve bunların âhirkisi Melik Ahmedü'l-İhşîd idi kim bunun elinden devleti Mağrib'den gelen mezkûr Cevher Kâyid alup Mu‘izzüddîn Mısır'a pâdişâh olduğu mahallerde Benî seni(?) babası Abbâs'ın devletleri ibtidâsından tamâm iki yüz yigirmi beş sene geçmişdi. Bunlardan sonra otuz dörd yıl ve on ay ve yigirmi dörd gün geçüp İhşîdiyyândan Ahmed bin Alî bin (---) {Sene 358 târîhinde idi.

Ba‘zılar kavlince bu şehr-i Fustât yerinde ibn Ersilaveş nâm bir melik bir kasr-ı âlî binâ etmişdi kim her ay başında güneş bir burcdan bir burca intikâl etmelü olsa ol gece ol kasrın üzerinde âteş yakarlardı. Andan şems-i âteş-tâb bir burcdan bir burca intikâl etdiğin bilirlerdi. Anıniçün bu şehrin ismi Ersilaveş idi. Lisân-ı İbrîde "Şems Evi" demekdir. Ba‘dehu bu şehri Fîrûzâd el-Kidânî oğlu Buhtunnasr harâb edüp kâmil beş yüz yıl berbâd yatdı. Andan bir şehir dahi zamîme olup 6. ismine şehr-i Yeşkikod(?) derler (---), bâzârı olan yerdir. Ve buna karîb bir şehr-i azîm dahi binâ olunup 7. ismine Hamrâ-yı Kusvâ dediler.

Ba‘dehu sene 358 Mağrib-zemîn'den âl-i Fâtımiyyûn halîfelerinden Mu‘izzüddîn'in gulâmı Cevher Kâyid Mısır'a gelüp hâlâ Yeni Mısır'ı binâ edüp 8. ismine Kâhire-i Mu‘izziyye dediler. Ba‘dehu 9. ismi Katâyi‘ (---) kurbunda şehr-i müzeyyen idi kim Ahmed Tolun binâ etmişdir.

Ba‘dehu Rûm kralları Kabâbıta krallarına gâlib olup Mısır'a Ercâlis bin Mıkrâtîs hâkim olup Fustât yerine bir şehir yapup 10. ismi Fusta Ercâlîş idi.

Ba‘zı müverrihler kavli üzre Buhtunnasır'dan sonra Mısır'ı Fürs pâdişâhlarından (---) (---) âteş-perestler idi. İçlerinde Hasnî Kisrâ Cûş nâm bir pâdişâh Mısır'a bir şehir zamîme binâ edüp 11. ismine Kubbetü'd-Duhân dediler. Zîrâ bunda bir azîm âteşgede etmişdi. Hâlâ Eski Mısır hâricinde âteşgede kubbeleri âsârı zâhirdir kim hâlâ Eski Mısır hâkimi bu kubbe kurbunda sâkindir.

Ammâ Eski Mısır hâkimi (---) (---) ve cebel-i Mukattam dâmeninde Eşmûn bin Kıbtîm bir şehir binâ edüp ismine Otıtıs dedi. Ve Cîze tarafında şehr-i Etrîb yine Etrîb Melik binâsıdır. Ve Mısır kurbunda Kandûme şehrin Ceyrûn Hayrûn Habrûn vezîr Harûbâ Melike içün binâ etdi.}

Ammâ bu hâkimlerin birisi Eski Mısır kal‘ası içine hükm edemez. Hazret-i Ömer'den berü içinde

olan Kıbtîlerin ahidnâmeleri vardır, bir ferd vaz‘-ı yed edüp duhûl edemez. Zîrâ cümle Kabâbıta ruhbânları sâkin olup deyr-i kadîmleri var, mesken-i atîkımızdır, deyü içinde bin mikdârı Kıbtîler sâkindirler. Ve deyrleri içre meliklerinden Kıbtîm ve Filbatır ve Mîhâ’il ve Mîkâ’il **[Y 142a]** ve Tavtîs melikler yatır.

Ve kal‘ası bir köhne âbâd kal‘a-i berbâddır, ammâ mansar havfinden ta‘mîr ü termîm edüp garba nâzır bir alçak küçük kapu etmişlerdir. At giremez, ammâ hımâr ve piyâde âdem girir. Bu kal‘a dâyiren-mâdâr iki bin adımdır. Bir şâhâne kulle-i azîm-misâl bir deyr-i âlîleri vardır. Bu kal‘anın cânib-i erba‘ası amîk handakdır. Ve hâlâ her sene tathîr ederler. Bevvâbları kendülerdendir, içinde aslâ gayrı âdem yokdur ve komazlar da.

Ve bu kal‘a zamân-ı kadîmde azîm kal‘a imiş. Hâlâ der-i dîvârları ve burc [u] bârûları zâhir ü bâhirdir. Lâkin bu Kıbtîlerin sâkin olduğu iç kal‘a imiş. Ve şehrin cânib-i kıblesine vâki‘ olmuşdur. Cânib-i erba‘ası kömistân ve harâbistândır.

Ammâ varoş-ı Eski Mısır ma‘mûrdur. İki yüz yetmiş mihrâbdır. On iki ma‘mûr [u] âbâdân câmi‘-i sultân vardır. Cümleden kal‘a-misâl câmi‘-i kebîr müstecâbü'd-du‘â ve ka‘be-i fukarâ,

Câmi‘-i Amr ibnü'l-Âs

Bâlâda ale't-tafsîl câmî‘ler evsâfı içre tahrîr olunmuşdur. Ammâ Mısır içinde bundan büyük ve dörd minâreli câmi‘ yokdur, gayrı cevâmi‘ler birer ikişer minâreli câmi‘lerdir. Andan Gavrî sâkıyesi kurbunda,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Muhammed {bin Sultân Kalavân}

Nîl kenârına karîb bir câmi‘-i garîbdir. Tûlen ve arzan yüz onar ayakdır. Ammâ kıble tarafı münhedim olup amûd-ı müntehâları yerde yatır. Hareminin cânib-i erba‘asında cümle altmış sekiz amûd-ı gûnâ-gûn üzre köhne tavandır. Üç kapusu ve iki minâresi var. Kıble kapusunun iki cânibinde âdem kaddi bâlâda tahrîr olunan târîh budur:

Bismillâhirrahmâhirrahîm. Emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘i'l-mübârek el-abdü'l-fakîr ilallâhi ta‘âlâ Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'n-Nâsır ed-dünyâ ve'd-dîn Muhammed bin Sultânı'ş-şehîd el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddîn bin Kalavân, e‘azzallâhu ensârahu bi-Muhammedin ve âlihi, ve zâlike **[Q 211a]** *fî sene ihdâ ve ışrîn ve tis‘imi’e [921].*

terkîm olunmuşdur. Ve gümrük kurbunda Ümmü'l-kıyâs mukâbelesinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Emîr Âbidîn

Nîl kenârında dörd amûd-ı latîf üzre sekiz kârgîr binâ müdevver kubbeli bir câmi‘-i latîfdir. Ve ortası açıkdır, kafes urmuşlardır. Ve câmi‘ içinde der-i dîvârı serâpâ kâşî-i Çîn kaplıdır.

Ve mihrâbı kezâlik münakkaş çinidir ve mihrâbı [minberi] münakkaş haşebdir. Minber kapusu üzre târîh: Sene 1070

Ve Rûm tarzı bir tabaka minâre-i âlîsi var. Ve tarîk-ı âmma nâzır demir pençereleri cümle İslâmbol'dan gelmiş, Mısır'da nazîri yok pençerelerdir. Ve çârşû içinde minâresi eğri,

Evsâf-ı câmi‘-i Muhammed bin Hüseyin el-Kûfî

Bir tarafı harâb olmuşdur. Bir muharref minâre-i âlîsi var, Allâhu a‘lem eyle binâ olunmuş bir acîb ü garîb minâredir, aslâ münhedim olmaz. Sol kapusu **[Y 142b]** bâblarında âye[t]: [138] âyetinden sonra,

Muhammed bin Hüseyin el-Kûfî sene sittîn ve seb‘imi’e [760].

terkîm olunmuşdur. Andan Uzun Çârşû içinde,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Çakmak

Câmi‘-i Hasenât derler. Otuz sekiz alçak sütûn-ı gûnâ-gûn üzre mebnî münakkaş tavanlı bir küçük câmi‘dir. Kapusu yanlarında ve câmi‘ içinde bir musanna‘ kürsî levhasında tahrîr olunan târîh budur:

Emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘i'l-mübârek Mevlânâ es-Sultân el-Melikü't-Tâhir Muhammed bin Ebû Sa‘îd Çakmak azze nasrahu bi-Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma‘în.

Ve kapusu üzre bir alçak minâresi var. Ve ana karîb,

Evsâf-ı câmi‘-i Melikü't-Tâhir

Bir minâresi var. Cemâ‘ati az olmağile dâ’imâ bâbı mesdûd olmağile duhûl etmedik.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘lerden gayrı cümle zâviyelerdir. Ammâ,

Câmi‘-i Şeyh Hasan-ı Süveydî

Zâviye iken cemâ‘at-i kesîresi olmağile sonradan câmi‘ olmuşdur. Bir musanna‘ rûşen câmi‘dir, yukaru çârşû içindedir.

Ve bu şehir içre üç medrese ve yigirmi mekteb-i sıbyân ve beş tekye var. Ammâ Gümrük kurbunda Şeyh Alî Yâ Hay tekyesi ziyâretgâhdır. Eyle binâ-yı azîmleri yokdur, ammâ mehîb ibret-nümâ cümmeyz ağacları ve ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır, ammâ evkâfı yokdur.

Ve Nîl kenârında beş yerde dahi tekye vardır, binâları ve evkâfları yokdur, hemân müsâfirîn ü mücâvirîne ârâmgâh ve ibâdetgâh sâye-i dırahtistân tekye-i bî-minnetdir, gûyâ hıyâbân-ı Cennetdir. Ba‘zı sâhib-i hayrâtlar mihrâb ve soffalar binâ etmişler. Huddâmları vardır.

Bu tekyenin yerinde yeniçeri çorbacıları âyende vü revende metâ‘ sâhiblerinden bâc hakkı alurlar, azîm zulüm hânedir. Hudâ ref‘ ede. Bir fukarâ mâlının nısfın vermeğile halâs olmaz. İbtidâ Fir‘avn'ın bâc alduğı mahal bu Eski Mısır'dadır. Kıbtîler bu mahalden ubûr etdükçe âdâb-ı sernigûn edüp geçerler, meşhûr-ı âfâk yerdir. Fir‘avn-ı la‘înin seyyi’esidir kim bu zulüm hâlâ cihângîr olmuşdur.

Ve bu şehirde mâ-tekaddem yedi yüz hammâm var imiş. Hâlâ aşağı çârşûda bir hammâm vardır. Ve

on bir vekâle vardır. Ve on kahvehâne vardır, ammâ Nîl kesimi günleri mu‘attal olan kahvehâneleri tezyîn edüp her birinden sâz söz ve Hüseyin Baykara âdemleri olur. Ve cümle üç yüz seksen küşâde dekâkînleri var, niçesi mesdûddur, ammâ bezâzistânı yokdur. Ve bu şehrin tâ ortasında leb-i Nîl'de,

Evsâf-ı anbârân-ı gılâl binâ-yı Hazret-i Yûsuf

Bu anbâr-ı Yûsuf'un hikâyeti cemî‘i kitâb-ı tevârîhlerde mastûrdur. Ammâ bu mahalde ifâdesi **[Y 143a]** elzem-i levâzımından olmağile ihtisâr üzre tahrîr edelim. Ol zamân kim Mısır'da Melik Reyyân pâdişâh idi, Hazret-i Yûsuf'u esîr deyü Mısır'da satup Mısır azîz[i] aldıkda Züleyhâ'nın ta‘aşşuku kesretinden Hazret-i Yûsuf'a iftirâ edüp sicne kodular. Andan yine zindâna iki yiğit dahi kodular, âye[t]: [139] Mazmûn-ı tefsîr-i şerîf oldur kim Hazret-i Yûsuf ile zindâna iki yiğit dahi komuşlardı. Bunlar birer vâkı‘a görüp Hazret-i Yûsuf'a dediler. Biri eyitdi:

"Başımdan ekmeği kuşlar yedi" dedikde hemân Hazret-i Yûsuf ta‘bîr edüp,

"Seni salb ederler" dedi.

Hikmet-i Hudâ ol sâ‘at ol fetâyı hâcibler zindândan çıkarup salb etdiler.

Netîce-i kelâm Hazret-i Yûsuf zindân içre mahbûs dururken mu‘abbirlik ile iştihâr buldu. Andan Melik Reyyân dahi bir vâkı‘a gördü, âye[t]: [140] âyeti Melik'in vâkı‘a gördüğü kıssasıdır.

Hazret-i Yûsuf'u zindândan çıkarup Melik Reyyân'ın düşünü ta‘bîr edüp eydir:

"Yâ Melik! Mülkünde yedi **[P 209a]** sene kaht-ı azîm olur" deyü ta‘bîr edüp Melik Hazret-i Yûsuf'u sicinden halâs edüp Hazret-i Yûsuf'un re’y-i tedbîriyle Melik anbârlar binâ etmeğe mübâşeret etdi. Ammâ Melik'in ecel-i müsemmâsı tamâm olup mürûr-ı eyyâm ile bi-emr-i Hudâ hilâfet Hazret-i Yûsuf'a intikâl edüp bu anbârları inşâ etdi. Hakîkat yedi yıl kaht [u] galâ olup Mısır'ın Yûsuf kıtlığı meşhûrdur. İşte anbâr-ı Yûsufların aslı böyle binâ olunmuşdur.

Ammâ niçe bin mülûk elinden girüp çıkup gûnâ-gûn tarza girmişdir. Ammâ esâs binâsı evvelki zemîndir. Hâlâ eşkâl-i binâsı şekl-i murabba‘ birbirine mukâbil iki kal‘adır. Ve aceb ibret-nümâ vâcibü's-seyr bir yerdir kim dillerde dâsitândır. Dîvârlarının kaddi kırkar zirâ‘ âlîdir ve Sedd-i İskender-misâl kırmızı tula binâlardır. Dahi fevkında kamışdan kafes örülmüşdür, içine âdem girse vâlih [ü] hayrân olur. Ammâ üstü açık olunduğundan bilâ-had ve lâ-ad remmâ remmâ kumru ve kebûterler kara bulut gibi konup içinde olan hubûbâtdan tenâvül edüp yine gürûh gürûh tayerân etmededirler.

Hikmet rûz [u] şeb niçe kerre yüz bin hûş [u] tuyûr bu kadar hubûbât tenâvül ederler, hamd-i Hudâ bir habbe eksilmez, aceb ihsân-ı Hudâ'dır. Hattâ bir kerre bu kadar murgân gılâli yediklerinden eksilir deyü şumnaların üstüne sütûhlar yapup setr ederler. Ol sene **[Y 143b]** Mısır'a bir kaht-ı azîm müstevlî olur kim kaht-ı Yûsuf anın yanında ganîmet-i sûr-ı hümâyûn idi. Ba‘dehu anbârları açup hıfz etdikleri gılâlden bir habbe kalmayup cümle kapkara kül olmuş ve damlar üzre niçe kerre yüz bin tuyûr mürd olmuş.

El-azametullâh, ehl-i Mısır birbirlerini cû‘dan tenâvül etmek mertebesine varırlar. Cümle ulemâ-yı ârif-i billâhlar bir yere gelüp meşveret ile anbâr-ı Yûsuf üzre binâ etdikleri dam [u] bâmları münhedim ederler. Hâlâ ol **[Q 211b]** asırdan berü mekşûfdur.

Ammâ sene başında Mısır vezîri cemî‘i ümenâlar ve yedi bölük ağaları ve defterdârı ile anbâr-ı Yûsuf'a gelüp anbâr emîninin ve nâzırın muhâsebesin gördüklerinde on iki bin erdeb gark-ı âb ve zâyi‘ât ve tenâvül-i hûş u tuyûr içün muhâsebeleri nâkıs görülüp mâl-ı pâdişâhîye mahsûb olur.

Ve bu anbâr içre cümle (---) kerre yüz bin erdeb buğdaydır ve (---) kerre yüz bin erdeb bakladır ve (---) kerre yüz bin erdeb şa‘îr. Bu cümle hubûbât Sa‘îd-i âlî'den ya‘nî Circe semtinden gelir. Mısır'dan aşağı Reşîd [ve] Dimyât semtinden Mısır'a aslâ bir habbe gelmez ve mahsûlleri anlara dahi yetmez, zîrâ anların mahsûlâtları şeker ve kınâ ve penbe ve ketân ve pirincdir, gılâl az olur.

Hâsıl-ı kelâm Ümmü Dünyâ Mısır, Sa‘îd-i âlî vilâyetidir kim Mısır'ın anasıdır, Mısır'ı ol besler. Ve bu mezkûr gılâl pâdişâh üzerine iki Mısır hazînesine mahsûb olup (---) Mısır hazînesinin biri dahi bu anbâr-ı Yûsuf'dur.

Mekke ve Medîne ve Deşîşe ve Muhammediyye ve Murâdiyye ve Hâsekiyye anbârları cümle Bulak şehrindedir. Anın kâtibi ve nâzırları ve emînleri ve keyyâlleri başkadır ve gayrı aklâmdır. Mukaddemâ evvel Deşîşe aklâmları kara ağalar destinde olup nâzırları anlar idi. Evkâfları harâb olmağın Kethudâ İbrâhîm Paşa sa‘âdetlü pâdişâha arz edüp hâlâ hatt-ı şerîf ile yeniçeri ocağına meşrûta olup yeniçeri ağası nâzır oldu.

Ve cümle Haremeyn gılâli kırk iki bin erdebdir. Sa‘îd-i âlî'de Mekke ve Medîne kurâları vardır. Evkâf nâzırları [ol] kurâlardan tahsîl edüp Bulak'da şumnalarına korlar. Andan Deşîşe Urbânları on bin deve ile bender-i Süveys'e götürüp anda Muhammediyye ve Murâdiyye ve Hâsekiyye gemileri vardır, defter ile cümle gılâli re’îslere teslîm edüp anlar Cidde'ye ve Yenbû‘a götürüp Mekke ve Medîne'ye teslîm ederler. Bu Mekke ve Medîne gılâlinden aslâ anbâr-ı Yûsuf'a dâhil olmaz. Mukaddemâ Çerâkese asrında Mekke ve Medîne gılâli anbâr-ı Yûsuf'a dâhil olurmuş. Sultân Selîm Mısır'ı feth etdükde cümle Mısır kulu,

"Pâdişâhım, **[Y 144a]** bizim cirâye ve alîkımız içre Mekke ve Medîne gılâli karışdı. Vakfullâhdan yer olduk. Mâlımızın rızkımızın ve ni‘metimizin bedi berekâtı gitdi. Pâdişâhım ref‘ eyle" deyü ricâ etdiler. Selîm Hân-ı Evvel ref‘ edüp Bulak'da mezkûr anbârları ihdâs eyledi.

Ammâ azîm hayrât eyledi. Anların dahi üstleri açıkdır. Ammâ bu Eski Mısır'da niçe yüz anbârlar vardır. Mısır'ın a‘yân [u] eşrâflarının şumnalarıdır, cümlesinin üstleri mestûrdur, ammâ yine berekâtları yokdur. Mısır'da gılâlı kaht olsun deyü der-anbâr eden elbette bir zarar edüp mâlına ve cânına ve evlâd [u] iyâline elbette bir zarar isâbet eder.

Ammâ Cenâb-ı Bârî bu anbâr-ı Yûsuf'a bir berekât-ı Halîl vermişdir kim Mısır içre askerî tâ’ifesi yetmiş kalemdir kim yeniçeriyân ve azeb ve müteferrikagân ve çavuşân ve gönüllüyân ve sipâhiyân ve tüfengciyân ve cebeci ve topcu ve keşîde ve mütekâ‘idîn ve cevâlî ve eytâm ve tavâşiyân ve nisvân ve aklâm-ı e’imme ve hutebâ ve meşâyihûn ve sâdât ve'l-hâsıl bu tahrîr olunan

yetmiş aded aklâmlarda kırk yedi bin üç yüz yetmiş eli berâtlı pâdişâh kulu cirâye-hârân vardır. Bunlar anbâr-ı Yûsuf'dan cirâye ve alîkaların her mâh [u] sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl alırlar.

Bunlardan mâ‘adâ Bayram Paşa tahrîri üzre şehr-i Mısır içre on altı kerre yüz bin benî âdem tahrîr olunmuşdur, anlar dahi anbâr-ı Yûsuf'a muhtâclardır. Zîrâ ganî ve fakîre cüvân u pîre habbe-i kamhullâh bu ecnâs-ı mahlûkâta mebzûldür kim cemî‘i akl-ı Arastolar vâkıf-ı esrâr olamayup engüşt ber-dehen edüp azm-i iklîm-i fenâ etdiler, yine böyle ni‘met-i Hudâ mebzûl iken mu‘cize-i Hazret-i Yûsuf ile binâ olunan anbâr-ı hazâyin-i gayb mâl-â-mâldir ki âye[t]: [141]

Hakkâ ki Rabbü'l-İzzet'in kelâm-ı kadîmidir kim Rabbü'l-âlemîn'dir, cümle mahlûkunun rızkı anın üstünedir. Bu dahi bir şâhid değil midir kim bu günün sâhibi elbette vardır kim cemî‘i mevcûdâtı ol perveriş eder. Beyt:

Ey Kerîmî ki ez hazâyin-i gayb

Gebr [ü] tersâ vazîfe-hor dârî

Dûstân-râ kücâ künî mahrûm

Tû ki bâ düşmenen nazar dârî

Hulâsa-i kelâm Mısır'ın niçe bin ibret-nümâ-yı temâşâgâhı var. Biri dahi bu ibret-nümâ-yı sun‘-ı azîm anbâr-ı Yûsuf'dur. Hakîr devlet-i âl-i Osmân'a hayli tek [ü] pûm vardır, ammâ bu dörd nesneye akl-ı kâsırım vâlih olur. Biri İslâmbol'da Tershâne-i Âmire, biri dahi Matbah-ı âl-i Osmân, biri dahi Mekke ve Medîne ve huccâc masrûfâtı, biri dahi dersen Mısır'da anbâr-ı {Hazret-i} Yûsuf'dur. Bu dördünün îrâd [u] masrûfuna cemî‘i ukalâ dem-beste ve hayrân kalmışdır.

{Der beyân-ı sâkıyehâ-yı Mısır-ı atîk} [Y 144b]

Ve bu Eski Mısır'da bir temâşâgâh dahi Eski Mısır'ın aşağı şimâl cânibi nihâyetinde Sultân Gavrî sâkıyesidir kim şekl-i müsemmen bir kal‘a-i metîndir. Kaddi seksen zirâ‘-ı Mekkîdir. Tâ zirvesine yokuş yukaru atlar ve sığırlar çıkup sekiz yerde çarhlar ile sâkıyeler dönüp Nîl'den su çeküp kemerler ile Mısır'ın iç kal‘asına gider.

Başka sâkıye emîni vardır. Taht-ı hükûmetinde on bir mahalde cümle 36 dollâblardır. Ve cümle üç yüz sığır ve iki yüz huddâmları vardır. Senevî mâl-ı pâdişâhîden yüz elli kîse masrafı vardır. Azîm hayrât ve mühim hizmetdir kim Mısır'ın iç kal‘asına bu sâkıyelerden üç yüz altmış göz kantaralar ile Nîl suyu gidüp iç kal‘ada olan ibâdullâh def‘-i atşân edüp Sultân Gavrî *aleyhi rahmetü'l-Bârî* hazretlerine du‘â ederler. Sekiz sene bu hakîr dahi hayrât [u] hasenâtı âb-ı nâbından nûş etdik. Rûhiyçün Fâtiha. Ve bu,

Eski Mısır'da Gavrî sâkıyesi dibindeki Melik Mukavkıs binâ etdüği halîc ki şehr-i Mısır içre Nîl kesiminde Ebü'l-mencâ kantarası altından cereyân eden Nîl-i mübâreki beyân eder

el-Faslu'r-râbi‘ ve erba‘în
Mısır diyârına hayât [P 209b] veren ve ganî eden kat‘-ı Nîl'i beyân eder

Evvelâ Nîl kesimi Nîl kesimi deyü cihân-ârâ olan Nîl kesimi oldur. Ekâlîm-i Mısır'da âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim yağmur yağmaz, yağar ise de kifâyet etmez. Ol ecilden Hazret-i İdrîs mu‘cizesiyle ilm-i hendese üzre Nîl-i mübârekin mürtefi‘ olan yerlerinde kehene-i mütekaddimînler Nîl'i tur‘a tur‘a ve halîc halîc kesüp vilâyet vilâyet cereyân etdirdiler. Arâzî-i Mısır tamâm ray oldukdan sonra cemî‘i ibâdullâh Nîl ile gelen çamur üzre zirâ‘at edüp yetmiş günde mahsûl alup kût edinirler.

Hikmet-i Hudâ âdetullâh bunun üstüne böyle cârîdir kim cemî‘i dünyâda sular mâh-ı Temmûz'da noksân üzre olur, ammâ bu Nîl-i mübârek Avusdos'un (---) günü Kıbtî hisâbı üzre anların sene başı şehr-i *Tût* derler, bed-âyîn günleridir kim zünnârların kuşanup nâra ihrâk olacak melât-ı mehmelât-ı çepelât-ı pohlât lipâçelerin geyüp nâr [u] nûra ihrâk olacaklarına şâdumân ederler. Hikmet-i Hudâ bu günlerde Nîl ol Temmûz günleri cûş [u] hurûşa gelüp Nîl'e nokta düşer, ya‘nî Nîl suyu kıpkırmızı balçıklı deryâ-misâl cereyân eder. Ammâ bir kerreden gelmez, te’ennî ile kâmil yetmiş günde gelir. Ba‘dehu Nîl **[Q 212a]** kesimi olur. Yetmiş gün mukaddem taşmasına nokta derler.

Evsâf-ı nokta-i Nîl-i mübârek

Evvelâ Kıbtî *Tût'*undan yetmiş gün evvel yeniçeri başçavuşu Mısır vezîri **[Y 145a]** koltuğunda muhzır ağa yerinde cemî‘i yeniçeriler umûru içün hizmet eder. Mezkûr nokta günleri karîb oldukda başçavuş paşadan me’zûn olup Ümmü'l-kıyâs havuzun tathîr etmeğe giderler. Zîrâ kânûn-ı Selîm Hânîden berü anlar tathîr ederler, anların direğidir. Zîrâ tathîr etmeseler Nîl-i mübârek kaç arşın taşdı taşmadı ma‘lûm olmaz.

Mısır içinde ne kadar bin arka sakkâsı var ise ol gün Ümmü'l-kıyâs'a cem‘ olup Ümmü'l-kıyâs havuzun pâk [ü] pâkîze edüp bir katre su kalmaduğı gibi yeniçeri çavuşları Mısır içinde ne kadar yedi bölük ocağının ağaları ve ihtiyârları var ise her gün birer bölük askerini da‘vet edüp yedi gün yedi gece azîm summât-ı Muhammedîler çekilüp yedinci günü paşayı Ümmü'l-kıyâs'a da‘vet edüp kırk yerde summât-ı Muhammedî çekilüp paşaya azîm ziyâfetler olur. Ba‘de't-ta‘âm paşa yedi bölük ağasına ve ziyâfet sâhibi yeniçeri başçavuşuna cümle on iki hil‘at-ı fâhire geydirüp paşa başçavuşun huddâmlarına yüz guruş mikdârı ihsân eder. {Ammâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa} başçavuşdan gayrı ağalara hil‘at geydirmeyüp başçavuşa bir kîse guruş ihsân etdi. Anlar paşaya bir at yâhûd bir gayrı hedâyâ vermezler, hâliye değildir. Andan paşa bir akabe gemiye süvâr olup Nîl ile cereyân edüp iki cânibi temâşâ ederek Kasru'l-ayn'a gider.

Andan yeniçeri ocağının cümle a‘yân-ı eşrâf kethudâları ve çavuşânları gelüp Ümmü'l-kıyâs'da paşanın bir ziyâfet-i azîmi olup kırk yerde summât-ı Muhammedî çekilir. Her summâtı ikişer yüz sahandır. Bu remmâ dahi du‘â ve senâdan sonra buhûr u şerbet nûş olunup giderler.

Andan ba‘de'l-asr Mısır'ın cemî‘i ulemâsı ve sulehâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyih-i izâmı gelüp bir azîm ziyâfet-i hâs olur kim ta‘bîr olunmaz. Zîrâ ulemâ gelince Ümmü'l-kıyâs câmi‘i içinde mâl-â-mâl olan avâm-ı nâs yeniçeriler cümle birer yaylım kurşum atup başçavuşdan iki Mısrî kîse ihsân alup iki bin mikdârı odabaşılar ve dayılar cümle giderler. Ammâ ol gece leyle-i cum‘a olmağile ulemâ aslâ gitmeyüp sabâha dek ihyâ edüp mevlûd-ı şerîf tilâvet olunup yine başçavuş mevlûd-ı şerîf okunurken peştemâl peştemâl nebât-ı hamavî ve nebât-ı akîde ve şeker şerbetleri mebzûl olup kalanlara nisâr olarak ûd-i mâverdîler ihrâk olarak sabâha dek ihyâ ederler.

Ale's-sabâh yevm-i cum‘a olup yine tahte'l-kahve bir müfîd [ü] muhtasar summât-ı Halîl çekilüp ba‘de't-ta‘âm **[Y 145b]** Ümmü'l-kıyâs havuzunun kenârına cümle ulemâ ve sulehâ varup Ümmü'l-kıyâs Şeyhi İbnü'r-Reddâd du‘â edüp cümle ümmet-i Muhammed âmîn deyüp herkes mesâlih-i mevâni‘lerine gidüp sekiz gün sekiz gece Ümmü'l-kıyâs ziyâfetleri ve tathîr olunması tamâm olur. Ammâ her kim başçavuş bulunursa ol dahi tamâm olur, zîrâ on Mısrî kîse masrûfu vardır, azîm

dâhiyedir. Zîrâ sekiz gün sekiz gecede bu ziyâfetde iki yüz aşbâz hizmet edüp kâmil bin aded koyun ve elli bin tavuk ve elli bin güvercin ve on kerre yüz bin ekmek, yüz bin yağlı çörek ve buna göre sâ'ir me'kûlât [u] meşrûbâtın hisâbın bir Mevlâ bilür Hudârâ Hudâ bilür. Selîm Kethudâ başçavuş iken böyle masrûf gitmişdir. Zîrâ beher yevm iki yüz sahan ta'âmı Ravza bâğlarında ve Mısr-ı atîk şehrinde ve Ümmü'l-kıyâs cânibinde câmi'inde odabaşılara ni'met-i bî-imtinânı firâvân çekilir.

Bu ziyâfetler tamâm olup oldukda du'â ve senâdan sonra Nîl-i mübârek havuzunun cânib-i erba'asından sıza sıza gelüp taşrada cereyân eden ana Nîl ne mertebe cereyân ederse Ümmü'l-kıyâs havuzu içre dahi ol berâberlikde havuz içre gelür. Tathîr oldukdan yigirmi gün sonra nokta bu gece düşer, deyü paşaya haber edüp paşa dahi sürûr [u] şâdumânından vekîlharcına tenbîh edüp iki gün iki gece yine Ümmü'l-kıyâs'da azîm ziyâfetler olup bu ziyâfete ulemâ ve sulehâ ve sâdât-ı kirâmlar ve meşâyih-i izâmlardan gayrı askerî tâ'ifesinden bir ferd gitmez, ancak Ümmü'l-kıyâs nâzırı ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrika başı ve yedi bölük ağaları ve tercümân başı gelüp ta'âmı yiyüp giderler, paşa ağavâtları ile tercümânbaşı kalur. Zîrâ ziyâfet paşanındır, ammâ paşa gelmez. Ve ba'de'l-asr ve ale's-sabâh ziyâfet tercümânındır. Ammâ ol gece bir Mevlûdü'n-Nebî olur kim niçe yüz şem'-i kâfûrîler ile Ümmü'l-kıyâs bî-kıyâs kanâdîller ile dahi zeyn olup sabâha dek ihyâ-i ulemâ olur.

Hikmet-i Hudâ ya ol gün ya ol gece Nîl'e nokta düşer. Nokta ta'bîri oldur kim Ümmü'l-kıyâs havuzu içre tathîr olundukdan sonra âb-ı rakîk su dururken kıpkırmızı kan gibi çamur gibi su zâhir oladüşer. Cümle ulemâ hamd edüp iki gün iki gecede hâfiz-ı Kur'ânların tilâvet etdikleri iki yüz hatm-i şerîfi nokta nümâyân olunca Mikyâs havuzunun cânib-i erba'asına oturup cümle hatm-i şerîfleri tamâm edüp sâdât hazretleri anda bir du'â ve senâ eder kim gûyâ âdem mebhût olup paşa vekîlharcı yüz kurbân edüp cümle ulemâya bezl ederler. Ve ba'zı meşâyihlere ve sâdâtlara ve şeyh Bekrîlere birer beyâz sof geydirüp mahkeme tarafından nokta düştüğü mahalli sicill-i şerîfe kayd **[Y 146a]** edüp Nîl nâdîlerinin bir ihtiyârı paşaya müjde edüp bir beyâz sof geyüp yetmiş seksen altun ihsân dahi alup cümle ulemâ hamd [u] senâ edüp herkes hânesine giderler.

Menâkıb-ı Ziyâfet-i Hazret-i eş-Şeyh (---) Sâdât

Sene (---) târîhinde Şeyh Sâdât Mağrib'den Mısır'a gelüp münzevî iken hikmet-i Hudâ Nîl bir sene taşmayup kaht [u] galâ olup ahâlî-i Mısır muztarib olup Sâdât'dan du'â ricâ etdiklerinde bir kerre el açup du'â edince bir yıldan berü gelmeyen Nîl eyle gelüp vefâ eder kim hâlâ ol ândan berü Nîl ol günlerde gelüp vefâ eder. Ve ol mahalde Sultân (---) Sâdât'a ziyâfet edüp Mısır'ın nısfın ana temlîk eder. Anıniçün hâlâ Sâdât evlâdları bu mahalle gelüp du'â edüp ziyâfet anıniçündür. Hakkâ ki ulu nesildir, *sellemek yâ Ebü'n-nahsîs*(?). Tarîk-ı Vefâ-yı (---) Ümmü'l-kıyâs şeyhleri ve üç yüz nefer Reddâd oğulları cümle Ümmü'l-kıyâs'da sâkin olurlar. Ve her gece Nîl-i mübârek ne kadar taşdı ise **[P 210a]** cümle Ümmü'l-kıyâs huddâmları ve şeyhleri (ve) bir yere gelüp bir tabak kâğıza sarı za'ferân ile kaç parmak taşdığın tahrîr ederler. Ol hat budur:

Bismillâhirrahmânirrahîm ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellem. Edâmallâhu Ta'âlâ ni'metehu alâ seyyidinâ ve mevlânâ el-makâmi'l-âlî'l-uzmâ, mevlânâ el-vezîr, kâfili'l-memâliketi'ş-şerîfeti'l-İslâmiyye bi'd-diyâri'l-Mısriyye ve'l-aktâri'l-Hicâziyye ve mâ ma'a zâlike, el-meliki'l-muzaffer e'azzallâhu'l-âlî ensârahu bicâhi Muhammedin aleyhi's-selâm el-fakîru ilallâhi ta'âlâ evlâdu Ebî Sâdâti'l-ümenâ alâ kıyâsı'n-Nîli'l-mübârek yetehellûn(?) ilallâhi ta'âlâ bi'l-ed'iyeti's-sâliha fî sahâ'ifi

seyyidinâ ve mevlânâ men yecibü'd-du'â sırren ve yenhûn(?). İnnallâhe ta'âlâ zâde fi'n-Nîli'l-mübârek yevmü'l-ahadi'l-mübârek hâmisi Cemâziye'l-evvel sene seb' ve semânîn ve elf, el-muvâfık li-sâlis aşere meserrehu erba'a esâbi'. Sâra semâniye aşer zirâ'an ve tis' esâbi' enhâ zâlik kezâlik, allâhümme etmim lenâ hayren.

Bu hattı Ümmü'l-kıyâs şeyhinin mühriyle ve imzâsıyla şeyhin mühriyle ol hattı paşa-yı Mısır-ı azîze götürüp beher yevm birer altun paşanın **[Q 212b]** hazînedârı verir.

İşte nokta düşdüğü günden bi-emrillâhi ta'âlâ günden güne Nîl-i mübârek taşdıkça Mısır içre bir sürûr [u] şâdumânîler olup cemî'i ümenâ vü mültezimîn ve keşşâf u nâzırân ve a'yân ve Mısır vezîri tasadduk ve nezerât verirler. Zîrâ Mısır halkının ekseri ümenâ ve mültezimîndir, Nîl-i mübârekin taşmasına muntazırlardır. *Allâhümme âfinâ,* taşmasa kaht [u] galâ olur.

Ve Nîl-i mübârek ne mertebe taşdığı neden ma'lûmdur denilirse **[Y 146b]** Ümmü'l-kıyâs şeyhi, mikyâs havuzu içre otuz arşın âlî bir amûd-ı müntehâ vardır, anda parmak parmak kertikler vardır, ana nazar edüp her sabâh birer hüccet yazup ibtidâ paşaya bir ihtiyâr gidüp paşanın tâ haremine girir, ana kapu baca yokdur, her ne mahalde olursa girüp;

"Es-selâmü aleyküm yâ vekîle's-sultâni'l-vâlî hafizakallâh ve sellemeke'llâh, câ'e'n-Nîlü'l-mübârek hâze'l-leyle bi-emrillâhi ta'âlâ, vâhid parmak ve isneyn parmak (---) bir arşındır, ba'dehu bir arşın bir parmak" deyü nidâ ederek bir altun hâliyesin alup kâmil seksen dörd gün bu üslûb üzre paşaya i'lâm eder.

Ammâ bu paşaya gelen nâdînin eli altında kâmil üç yüz altmış neferâtları vardır. Her birine birer ikişer mahalle verüp bu nâdîleri Mısır içre tevzî' eder. Ammâ her nâdî hudûdunda nidâ eder, gayrı mahalleye varamaz. Zîrâ her hânede her gün hâliye ta'bîr ederler, avâyidi vardır, alır. Anıniçün gayrı kimse varamaz. Biri dahi gelse hâne sâhibi kankısına ihsân edeceğini bilmeyüp avâyid ü fevâyidleri muhtell [ü] müşevveş olmasın içün her nâdî hudûdunda nidâ eder.

Ve bu nâdîler muhteşem yüzü nûrlu ve boğazı ridâlı ve gözleri sürmeli, eli asâlı. İhtiyâr değil ise de eline elbette asâ mukarrerdir.

Ve her nâdînin yanında üçer dörder beli peştemâllı mahbûb Arab oğlancıkları, boğazlarında sarı ve yeşil ve al ve gûnâ-gûn şâllar takup her kapunun önüne geldikçe;

"Es-selâmu aleyküm yâ Emîr Mahmûd, yâ Şerîf Ahmed, yâ Seydî Alî yâhûd yâ emîre'l-ümerâ'i'l-kirâm" deyü her hâne sâhibinin elbette ismiyle nidâ ederler.

"*Bi-emrillâh câe'n-Nîlü'l-mübârek* bir arşın altı parmak ve iki arşın üç parmak", her ne kadar olduysa her gün meserret haberlerin Mısır içine böyle teblîğ ederler. Herkesin isti'dâdına göre ihsân ederler.

Gerçi bunlar a'yân-ı Mısır'dan ve paşadan beher yevm birer altun alup mâl tahsîl ederler, ammâ bu üç yüz altmış Reddâd nâdîlerin ve Ümmü'l-kıyâs şeyhlerinin mîrîye (---) para küşûfiyyeleri vardır, mâl-ı pâdişâhî verirler. Ve iklîm-i Mısır'da cümle iki yüz yetmiş altı pâre kasabât ve şehir benderler

vardır, cümle şehirlere nâdî Reddâdlar gitdikde bu Mısır nâdîsi paşadan izin alup küşûfiyye avâyidin verüp kâğız almayınca vilâyet vilâyet gezüp Nîl filân mertebe taşdı deyü nidâ etmeğe kâdir değildir. Ve Mısır'ın iki bin altmış bâğ u bâğçeleri bu Reddâd oğulları elindedir. Zîrâ Nîl'i bâğbânlara dahi bunlar müjde ederler. Zîrâ cümle bâğçeler Nîl'e muhtâcdır. Ol ecilden cümle bâğlar ve gaytânlar bunların zîr-i hükmündedir. Paşa ve a'yân-ı Mısır benefşe ve gül ü sünbül ve âbdâr şirâlu engûr ve gayrı müsmirât lâzım olsa bunların direğindedir, bunlar bulur.

Kâmil seksen dörd gün Nîl'i böyle nidâ **[Y 147a]** eder. Tâ nihâyeti yigirmi iki arşın Nîl-i mübârek gelse *isteve'l-mâu ve'l-haşebe* deyü bir kavâ'id-i misâl-i nahviyyûn vardır, musannif bu misâli Mısır'da bu nâdîlerden almışlardır, *isteve'l-mâu ve'l-haşebe* derler. Ya'nî Ümmü'l-kıyâs havuzu içre olan kertiklerin amûdu üzre bir haşebe ya'nî bir ağac tahta cisir vardır, Nîl ana berâber oldu, demekdir.

Yigirmi iki arşını geçüp yigirmi dörd arşın olduğu zamân *mine'l-cebel ile'l-cebel* deyü nidâ ederle, ya'nî bir dağdan bir dağa Nîl taşdı, demekdir. Dağdan murâd Mısır'ın cânib-i garbîsinde Cîze tarafında Heremeyn dağları vardır, iki büyük bir küçük amelî dağdır. Anlara beyne'l-halk Ehrâm dağları derler, ammâ efvâh-ı avâmda Fir'avn dağı derler. Nîl-i mübârek anların dâmenine dek taşsa *mine'l-cebel ile'l-cebel* derler.

Ammâ Mısırlı *elhamdü lillâhi yekfî yâ Rab yekfî* derler. Zîrâ yigirmi dörd arşın bu cebellere geldikde Mısır'ın içinde Demirkapu derler bir kal'a kapusu var, tâ Mısır'ın ma'mûr [u] âbâdân yeridir, anda Nîl kapu eşiğinden zâhir olmağa başlar. *Allâhümme âfinâ* yigirmi beş yigirmi altı arşın gelse Mısır'ı Nîl gark eder.

Ol havfden Reddâdlar *mine'l-cebel ile'l-cebel* dedikleri zamân *yekfî yâ Rabbî* dediklerinin aslı garkdan korkarlar. Zîrâ bu Ehrâm dağların mu'cize-i Hazret-i İdrîs ta'lîmiyle Melik Sûrîd binâ etmişdir kim Hazret-i İdrîs *min ledünnâ* ilmiyle Nîl-i mübârek Mısır'ı gark edeceğin bilüp bu Ehrâmları Melik Sûrîd'e inşâ etdirüp tılısmât eyledi. Anıniçün ba'zı sene Nîl ol cebellerin dibine gelir.

Ammâ eşrât-ı sâ'âtlere karîb bir pâdişâh gelüp bu dağları bârûd-ı siyâh ile koparup münhedim etdikd tokuzuncu harâbı Buhtunnasr idi, onuncu harâbı Nîl'in tılısmâtı bozulduğundan bu Ehrâm dağların geçüp Mısır'ı Nîl harâb etse gerekdir. Şâm'ı nehr-i Mîze harâb ede. Bağdâd'ı Şattü'l-arab harâb ede.

Ammâ Mısır'da Nîl-i mübârek on altı arşın gelse mâl-ı pâdişâhî tahsîl olur, ammâ ümenâ ve mültezimîn ve keşşâflar meksûr olur.

On sekiz gelse a'lâ, cümle keşşâf ve ümenâ mestûr olurlar.

Yigirmi zirâ' gelse, cemî'i ekâlîm-i Mısır'da aslâ bir şurâkî yer kalmayup rey olur, ya'nî kuru yer kalmayup cümle yeri Nîl basar. Bundan ziyâdesi zarardır. *Allâhümme âfinâ.*

Ammâ yine *Allâhümme âfinâ* on beş arşın gelse yine zarardır, ne mâl-ı pâdişâhî ve ne mâl-ı ümenâ ve keşşâf çıkmayup "Paşa uğursuzdur" deyü aşağı endirüp Yûsuf köşkünde haps edüp cümle kul azliyçün Âsitâne'ye arz edüp bir gayrı vezîr gelince paşa hapis durup Mısır beğlerinden bir beğ

kâyimmakâm olup meksûr **[Y 147b]** olan ümenâ ve mültezimîn ve keşşâfları arıkhâneye urup keserât işkence ve dîvânda makaraya çeküp cümle mâlın zabt eyleyüp fürûht ederler ve cümle mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp halâs ederler.

Ammâ Nîl tuğyân üzre gelse cümle muhtekir ve müsebbibler şumna ve mahzenlerinde olan gılâllerin meydân-ı mahabbete çıkarup Mısır eyle ganîmet olur kim dörd vukiyye Osmânî ekmek bir paraya olur.

el-Kıssa

Nîl-i mübârekin gelmesi aceb hikmetullâhdır kim bir sene bir seneden mukaddem ve mu'ahhar taşmaz, ebette âdetullâh üzre ol *Tût-ı Kıbtî* günü taşar. Ammâ az gelmesi ve çok gelmesi ale't-tertîb değildir, Cenâb-ı Bârî'nin kabza-i kudretindedir. Ve bu kerâmât-ı aliyye Hazret-i Ömer'den kaldı, derler.

Hikâyet

Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hilâfetinde Hicret-i Nebeveyye'nin 21 senesinde Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı feth etdüği sene bi-emrillâh âdet-i cârîsi üzre cereyân edüp taşmaz. Ehl-i Mısır,

"Yâ Amr âdet-i kadîmimiz oldur kim Nîl taşmazdan bir gün evvel her sene Nîl-i mübâreke bir mahbûbe-i müzeyyene pençe-i âfitâb duhter-i pâkize-ahteri la'l [u] ya'kût cevâhir murassa'ât ile ârâste edüp niçe bin kantâr kelle şeker ve niçe bin erdep gılâl ve niçe kerre yüz bin ekmek ve boksımâtı kız ile Nîl'e bile bırağırız. Andan ertesi yâhûd ol gün nokta düşüp Nîl taşmağa başlar", dediler. Amr ibnü'l-Âs eyitdi:

"Hâşâ, bu âyîn-i keferedir. Nîl taşmasıyçün **[Q 213a]** nâ-hak kan etmek ve bu kadar ni'metullâh isrâf etmek dînimizde yokdur" deyü cevâb etdi.

Hâsıl-ı kelâm bu minvâl üzre kırk gün ubûr edüp Nîl taşmayup yeni feth olmuş memleket içre niçe bin kîl ü kâl cidâl olup Arab'ın ayağı şûm imiş, deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn güftügû olup müsebbibler dahi gılâli hıfz edüp Mısır içre kaht [u] galâya mü'eddî oldu. Âhir Amr ibnü'l-Âs hazretleri Hazret-i Ömer'e bâlâda tahrîr olunan Nîl'e bırakdıkları kız ahvâlin ale't-tafsîl neccâb ile arz edüp on günde arz-ı Mekke'de Hazret-i Ömer'e dâhil olup mefhûmu ma'lûm-ı sa'âdetleri **[P 210b]** olunca Hazret-i Ömer dahi Amr ibnü'l-Âs'a nâme yazup,

"Berhordâr ol. Küffârın âyîn-i bâtılların nesh etdirüp Nîl'e kız atdırmağı men' etdiğine isâbet etmişsin, bu kâğızı Nîl'e atasın" deyü bir kâğıza tahrîr etdüği kelâm-ı Ömer budur:

"Min Ömer ibnü'l-Hattâb ilâ Nîl-i Mısır. Yâ Nîl in künte tecr[î] bi-cevlike ve kuvvetike felâ hâcete lenâ bike ve in künte tecrî bi-emrillâhi fe-kudretihi fecri sâ'ıden"

Ma'nâsı: Bu nâmeyi Ömer ibnü'l-Hattâb Nîl-i Mısır'a göndermişdir. Ey Nîl! Eğer senin taşduğın kendü kuvvet [ü] kudretinle ise taşma, geçdik, bizim sana **[Y 148a]** ihtiyâcımız yokdur. Ve eğer taşduğun Hak sübhânehu ve ta'âlânın kudretiyle ise tîz taş" demekdir. Ve bu kelâmlardan sonra,

âyet[t]: [1142] âyetin dahi yazup Amr ibnü'l-Âs'a on günde gelüp nâme vâsıl oldu. Ammâ halk me'yûs olmuşlardı ve niçe kimesneler Mısır'dan hicret edüp gitmişlerdi.

Hemân Hazret-i Amr, Hazret-i Ömer'in nâmesin tilâvet edüp a'yân-ı kibâr-ı Mısır ile hâlâ Ümmü'l-kıyâs olan nâm mahalle gelüp Nîl'e Hazret-i Ömer'in selâmın teblîğ edüp der-akab hatt-ı Ömer'i Amr Nîl'e ilkâ edince azamet-i Hudâ Nîl-i mübâreke ol hatt-ı mübârek düşünce Nîl deryâ-misâl cûş-ı hurûşa gelüp altmış günden berü cereyân etmeyen Nîl kırk günlük dahi ziyâde gelüp ol emr-i Ömer ve âyet-i şerîfe berekâtiyle Nîl taşup cümle ahâlî-i Mısır şâd [u] handân oldular.

Hamd-i Hudâ ol ândan berü bir gün tahallüf etmeyüp elbette nokta düşer. Ve,

Nokta düşen havuzu ve Ümmü'l-kıyâs'ı ve bânîsin ve eşkâl-i mebnîsin beyân eder

Evsâf-ı cezîre-i Ravza ve Ümmü'l-kıyâs

Ol mahaldir kim Eski Mısır mukâbelesinde Ravza derler bir cezîrenin cihet-i cenûbîsinde bir köşede kat-ender-kat bir kasr-ı âlîlerdir. Ve müte'addid kâ'alar ve gûnâ-gûn hücreler ve kilâr ve matbah ve iki yüz kat-ender-kat Ümmü'l-kıyâs şeyhi Reddâd oğulları hânesi ve bir köşede kırk sütûn-ı mermer üzre fevkânî Sultân Kayıtbay câmi'i ve bir tabaka alçak minâreli ve bir vâsi' haremli bir câmi' ve bu evsâf-ı mastûr üzre binâ-i âlîli kasr-ı a'lâdır. Ve taşra haremi vâsi' meydândır, cânib-i erba'ası cümmeyz ağaclarıyla ârâste bir sâyedâr teferrücgâh fezâdır.

Ve bu Ümmü'l-kıyâs'ın ibtidâ bânîsi Kabâbıta devletinde bir kehene var idi, ismine Kalîmûn Hakîm derlerdi, anın inşâsıdır kim Tûfân-ı Nûh'dan sonra binâ olunmuşdur.

Andan sonra Hısaylem derler bir kehene dahi gelüp ilm-i hendesede misli yok ferîd-i asr bir üstâd-ı kâmil idi. Mikyâsa ba'zı eşyâlar kendü ihtirâ'ından gûnâ-gûn şeyler icrâ edüp Ümmü'l-kıyâs'ı bu hâle koyup anın ihyâsıdır. Ve Mısır'ın cemî'i halîclerin ve tur'aların hikmet üzre tarh edüp nehr-i Nîl'i vilâyet vilâyet ol cereyân etdirmişdir.

Ba'dehu mürûr-ı eyyâm ile Ümmü'l-kıyâs harâb olup sene 198 târîhinde âl-i Abbâsiyân'dan Me'mûn Halîfe Bağdâd'dan Mısır'a gelüp Ehrâm dağlarından gencîne ve gûnâ-gûn kitâblar çıkarup bu Ümmü'l-kıyâs'ı ol defîne mâlıyla ta'mîr ü termîm etdi.

Ba'dehu sene 785 târîhinde yine âl-i Abbâsiyân'dan el-Mütevekkil Alallâh Muhammed ibn el-Muktazıd Billâh Ebûbekir zamân-ı hilâfetinde kâ'immakâmı olan Sultân Berkûk'a fermân edüp anlar dahi bir gûne zamîmeler etdiler. Ammâ **[Y 148b]** Me'mûn Halîfe Mısır'da kalmayup Ehrâm dağlarından çıkardığı mâl-ı firâvân ile Antâkıyye kayserleri üzre sefere gidüp cemî'i dâr [u] diyârların başlarına dar edüp deyrlerinden de deyyâr bir küffâr-ı bed-girdâr ber-karâr kalmayup cümlesinin karârları firâra mübeddel olup gelüp Tarsûs kal'asın muhâsara edüp anı dahi amân vermeyüp feth etdi. Ba'dehu Me'mûn kırk sekiz yaşına bâliğ iken kendü karındaşı Me'mûn'u şehîd etdi, sene 199. Hâlâ Tarsûs'da Câmi'ü'n-Nûr'un kurbunda bir muzlim köşede mermer sandûka içinde medfûndur. Târîhiyle hakîrin mazbûtudur, ziyâret etmişizdir. Ammâ merhûm Me'mûn Halîfe'nin Mısır'da Ümmü'l-kıyâs'dan gayrı hayrâtı çokdur.

Ümmü'l-kıyâs galatdır. Lisân-ı Arabîde sahîh lugati Mikyâs'dır, ya‘nî su kîlesi demek olur. Havuzun hüsn-i ta‘bîridir, ammâ efvâh-ı nâsda Ümmü'l-kıyâs derler. Galat-ı meşhûr evlâdır.

Ve bu Mikyâs havuzu Ravza cezîresinin ucunda Me’mûn Halîfe kasrının altındaki haremin bir köşesinde sekiz beyâz mermer sütûn üzre bir ağaç münakkaş kubbe vardır, ol kubbenin altında şekl-i murabba‘ sâfî beyâz mermer ile mebnî bir havz-ı azîm vardır. Umku kâmil otuz arşındır. Cânib-i erba‘ası seksen ayak nerdübândır. Yılda bir kerre bir haftada yeniçeri ocağı tathîr etdüği tahrîr olundu.

Ve bu havuzun tâ ortasında şeşhâne bir beyâz mermer amûd-ı müntehâ var. Kaddi kâmil yigirmi beş arşındır. Bu amûd bir cânibe meyl etmeyüp karârdâde olsun içün havuzun bir tarafından bir tarafına bir haşeb cisir komuşlardır, ol haşeb amûd üzre basmışdır ve amûd anınla kâyimdir. Musannıfînin *isteve'l-mâu ve'l-haşebe* dedüği bu haşebdir. Ve mezkûr amûdun şeş tarafı tâ yigirmi beş arşına çıkınca onar onar kertik kertik parmak hisâbıdır. Darb-ı meseldir kim "Bana Mısır'ın parmak hisâbın verirsin" derler. Buna münâsib şu‘arânın birisi bir ebyât etmişdir, beyit:

İntizâr-ı cebr ile oldu helâl it‘âm-ı nâs

Nice bir parmak hisâbın gösterir Ümmü'l-kıyâs

Bu parmak hisâbından ma‘lûm olur rûz-merre gelen Nîl [(---)] zîrâ her kertik birer parmakdır, üstâd mühendis eyle inşâ etmişlerdir. Ve mezkûr kertikler sayılmasıyçün havuzun iç yüzünde yine mermerden nerdübânlar vardır, tâ havuzun nihâyetine enince kâmil kırk sekiz kademedir, her sabâh Mikyâs şeyhi ol nerdübândan aşağı enüp ol gece ne kadar Nîl geldi ise mermer amûd kertiklerinden ma‘lûmdur. Ve şeyh-i Mikyâs bir ucu za‘ferânlı kâğıza Nîl-i mübârek kaç arşın olduğun yazup paşaya i‘lâm eder.

Ve havuzun **[Y 149a]** kenârında mermer üzre Ca‘ferî hatt-ı Kûfî ile bir gûne târîh var, ammâ Arab ve Acem seyyâhânından cemî‘i erbâb-ı ma‘rifet temâşâ edüp kırâ‘at edemezler. Ammâ Allâhu a‘lem Me’mûn Halîfe târîhidir kim mermer amûdu dutan haşebe kenârında altun hat ile Âyetü'l-kürsî nihâyetinde:

Ve zâlike fî cemâziye'l-âhir sene seb‘ ve erba‘în ve mi’eteyn [C. 247]

târîhi yazılmışdır.

Ve mermer amûdun başında altun teneke tahtaya kaplıdır. Ve bunları altun ile münakkaş edenin târîhi havuzun kenârında mermer üzre müzehheb celî hat ile târîhi budur:

Li-mevlânâ el-melik el-azze nasruhu Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân dâme mansûru ve âşâ ve li'l-Mikyâsı kad erhat ihyâ bi-tecdîdi el-vâl[î] İbrâhîm Paşa yesserallâhu mâ yeşâ şehrü Saferü'l-muzaffer sene 1080.

merkûmdur.

Ve bu Ümmü'l-kıyâs havuzu kenârında sekiz aded beyâz mermer amûdlar üzre bir müşebbek ve mukarnaz ve münakkaş kubbe-i nakş-ı bûkalemûndur kim ibret-nümûndur. Mezkûr amûd pervâzları üzre zemîni lâciverd ve zamânı beyâz hatt-ı celî ile tahrîr olunan **[Q 213b]** sûre (---) sûre sûretü'n-neml olan âyetler bunlar: [143] ilâ âhir-i âye[t]den sonra:

Bi-tecdîdi mülûki selâtîni'l-Mısriyye el-Melikü'l-eşref Tâhir Baybars es-Sâlihî

tahrîr olunmuşdur.

Bu hatdan yukaru kubbe kenârında sûre: [144] ilâ âhirih. Andan:

Mâlik memâlik rikâbe'l-ümem mevlânâ mülûkü'l-Arab ve'l-Acem es-sultân selâtîni'l-Arab ve'l-Acem sâhibü'l-Irâkeyn ve diyâri'd-Deylem ve'l-Yemen es-Sultân Murâd Hân hallede'llâhu mülkehu ve âlihi ve sahbihi ve-sellem, bi-târîhi şehr-i Ramazân el-mu'azzam sene seb'a ve hamsîn ve seb'imi'e [757].

tahrîr olunmuşdur.

Andan yukaru kubbe ortasında celî hat ile sûre: [145] âyeti ilâ âhirih, bir müdevver hat ile yazılmışdır.

Andan kubbenin tâ ortasında bir müdevver ve musanna' hatt-ı beyâz ile sûre (---): [146] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve bu havuzun cânib-i erba'ası zâviyedir. Cem'iyyet günleri namâz kılınan bir küncde mihrâbı üzre müzehheb celî hat ile: [147] âyetinden sonra:

İnşâe hâze'l-câmi'i'il-mübârek fî zamânı sultânü'l-berreyn ve hâkânu'l-bahreyn es-Sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân edâmallahu devletehu ilâ yevmi'd-dîn. Ve hüve binâü emîri'l-ümerâi'l-Mısriyye Dâvûd Paşa ce'ale Allâhümme mine'l-fâizîn mesciden. Sene erba'a ve hamsîn ve tis'imi'e [954].

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu mihrâbın kıble dîvârındaki **[Y 149b]** kapunun iç yüzünde sol tarafda çâr-gûşe bir beyâz mermer-i hâm üzre hurde Kûfî hatt-ı latîf ile böyle tahrîr olunmuşdur. [148] âyetinden sonra, [149]

Andan sonra,

Bi-inşâi hâze'l-câmi'i'l-mübârek kıbletü'l-müslimîn **[P 211a]**

Du'â müstecâb olacak yerdir.

Ve bu kubbe münakkaş ağaç olmağile cânib-i erba'ası pirinç telli şebekedir.

Ve havuzun cânib-i erba'ası dahi parmaklıkdır. Âdem aşağı bakmağa cür'et edemez, *ve's-selâm.*

Ve bu havuzdan taşra bir azîm kâ'a vardır. Cânib-i erba'asında revzenleri Nîl'e nâzırdır. Anın fevkinde kırk kademe taş nerdübân ile çıkılır bir kasr-ı Havernak vardır. Cümle Mısır selâtînlerinin

teferrücgâhı imiş. Hâlâ gâhî-be-gâhî Mısır vüzerâları da gelüp istirâhat ederler.

Sergüzeşt-i Selîm Hân-ı Evvel der kasr-ı Ümmü'l-kıyâs

Ammâ fâtih-i Mısır Selîm Hân bu kasır'da bir gece hâb-âlûd iken Çerâkese tarafından bir fidâyî da‘vâ-yı merd ile bir cerime süvâr olup Nîl üzre cereyân ederek Mikyâs dibine yanaşup cerimin direğine fidâyî nâm âsî çıkup serenden kasrın kubbesine, kubbeden Selîm Hân'ın câmehâbına nüzûl edüp tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir tîğ ile Selîm Hân'ı şehîd edem derken hemân Hazret-i Risâlet Selîm Hân'ı hâbdan bîdâr edince hemân fidâyî cân havli ile kendüyi minâre kaddi kasırdan Nîl'e atup halâs olur. Selîm Hân hâs odalılara itâb edüp cümlesine Mısır beğliği ihsân edüp ve ahd-i emân ile kasd eden fidâyîyi getirdüp İslâmbol'a götürüp i‘zâz [u] ikrâm etdüği bâlâda tahrîr olunmuşdur.

İşte bu kasr-ı Ümmü'l-kıyâs cânib-i erba‘ası revzenli ve sivri kubbesi beyâz kirecle mestûr bir serâmed kasr-ı âlîdir. Ve,

Bu Ümmü'l-kıyâs olan cezîreyi beyân eder

Evsâf-ı cezîre-i Ravza

Bir cezîredir kim Cîze tarafından Nîl-i kebîr cereyân eder, Eski Mısır tarafından Küçük Nîl cereyân eder. Ba‘zı zamân yübûsetden Nîl kuruyup piyâde âdemler geçüp gılâl gemileri geçmez oldu. Sene 1086 târîhinde Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimiz iki yüz Mısrî kîse masrûf edüp üç ayda kırk elli bin âdem ve niçe bin curâfa sığırlar üşürüp bir hây hû ile anbâr-ı Yûsuf yolların tathîr edüp hâlâ ana Nîl'den cemî‘i Nîl bu cânibine cereyân edüp bu Ravza adası bir azîm cezîre oldu.

İbtidâ Necmeddîn Sâlih bu cezîrenin cânib-i erba‘asına tula-binâ bir kal‘a-i a‘lâ binâ eder. Hâlâ Cîze cânibine nâzır mahallerde burc [u] bârûlar sedd-i İskender-vâr nümâyândır. Ammâ bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn **[Y 150a]** musanna‘ binâdır kim bu kadar yüz yıldan berü Nîl içinde fenâ bulmamışdır.

Ve bu cezîre tâ Mikyâs köşesinden Bulağ'a varınca tûlu bir buçuk sâ‘at cezîre-i gülşen-âbâddır kim pâdişâhlara mahsûs hâlâ bir bâğ-ı İremezâtü'l-imâd misilli bir cezîredir. Âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Yılan ve çıyan ve haşerât-ı arz olmaz bir mutalsam cezîredir. Hâlâ bunda hâsıl olan şükûfe-i gûnâ-gûn ve limon ve turuncun ve gayrı bahârın râyiha-i tayyibesi bir sâ‘at yere te’sîr edüp şemm edenin demâğı mu‘attar olur. Hâlâ içinde a‘yân-ı Mısır'ın yüz altmış müte‘addid hıyâbân u gaytânları vardır. Ve içinde gûnâ-gûn kasr-ı âlîler ve kameriyye ve kâ‘a ve selsebîl ve havz u şâzrevânlar ve hammâm câmekânları var kim bî-mekân olan mekân edineceği gelir.

Hâlâ yedi sarây ve üç câmi‘ vardır. Biri Sultân Mü’eyyed evkâfidır. (---) (---) *Ravzatun min rıyâzi'l-cenne* [150] bu cezîre hakkında olsa sezâdır. Ammâ bâğları ve bâğçeleri hâlâ ma‘mûrdur, lâkin tevârîhde tahrîr olunduğu üzre ma‘mûr [u] âbâdân değildir. Hâsıl-ı kelâm yine Mısır'ın bâğ-ı İremidir, *ravzatun min rıyâzi'l-cenne* deseler vechi vardır. Zîrâ bir gece mihmân olan hasta hayât-ı câvidân bulup ter ü tâze olur.

el-Faslu'l-hâmis ve erba‘în
Evsâf-ı alay-ı sânî Nîl kesimi

Bu Ümmü'l-kıyâs'da mâh-ı Temmûz'un (---) *Tût* günü nokta düşünce paşa çavuşlar kethudâsına ve müteferrikabaşıya ve tercümân ağaya ve yedi bölük ağalarına ve sâ'ir iş erlerine tenbîh ü te'kîd olunup;

"İnşâallâh seksen dörd günden sonra Nîl kesimi ederiz. Cümle a'yân-ı Mısır kânûn-ı kadîm üzre hâzır olsunlar. Bir azîm şâdumânlı Nîl kesimi olsun" deyü paşa tenbîh edince *azametullâh* Mısır halkına sürûr [u] şâdumân etmeğe bahâne gerek. Der ceng-i evvel Eski Mısır'da yüz, iki yüz, beş yüz guruşa kirâ ile hâneler dutarlar. Ve Bulak ve Reşîd ve Circe'den niçe bin pâre gemilere mukaddem târîh ile yüzer ikişer yüz guruş büyük cerimlere kirâ verirler. Herkes gemileri ve hânelerini niçe bin bî-hisâb kanâdîller ile ziynet etmeğe başlayup şâhnişîn ve revzenleri münakkaş edüp der-i dîvârların beyâz kirec sıvayup Eski Mısır Ümmü Dünyâ'sın nev-arûs-ı dünyâ ederler.

Andan cemî'i ümenâ ve mültezimîn ve keşşâf ve mîrimîrân ve ümerâ-yı Mısır ve'l-hâsıl kânûn-ı kadîm-i teşrîfât üzre cümle a'yân paşaya hedâyâların hâzır ederler. Ve paşa ağalarından bir ağa Nîl kesimi olacak halîci tathîr etmeğe me'mûr olup beş on bin ummâl ve ırgat ve curâfa sığırları ile halîci kırk elli günde on kîse masrûf olup **[Y 150b]** pâk ü pâkîze ederler. On bin para ağaya ücret-i kadem verirler. İki kîse masrûf kurâlardan ve her hâne sâhiblerinden hâsıl olup paşa kethudâsına iki kîse ve paşaya beş kîse olur.

Ve zamân-ı Hısaylem Melik Kıbtî'de bu halîc fi's-sayf ve'ş-şitâda cereyân edüp cümle ehl-i Mısır andan def'-i atşân ederlermiş. Ve zemîni serâpâ ruhâm döşeli imiş. Hâlâ mürûr-ı eyyâm ile tıyn [u] türâb ile memlû olup altı ay kurur, altı ay Nîl kesiminden sonra cereyân eder.

Bu halîci tathîr **[Q 214a]** eden ağaya külfe ve on bin para ücret-i kademin verüp itmâm olunca Bâb-ı Nâsır mahkemesinde sicille kayd olup mezkûr ağa yedine hüccet-i şer'iyye alup paşaya verüp artık Nîl kesimi alayları tedârikleri görülür. Ve bu mahallerde Nîl-i mübârek dahi on altı ve on yedi zirâ' olduğu mahaldir kim Nîl kesimi olacak yerde Ebü'l-mencâ cisri vardır, halîci tathîr eden ağa mezkûr cisir dibinde Nîl cereyân etmesin deyü bir toprak bend alıkor, ol bend üzre şehir subaşısının bir büyük müzeyyen ü münakkaş kayığı toprak üzre âmâde durur. Ve muhtesib ağası bu mahalde iki bin kelle sükker-i mî'âd ve iki bin katr-ı nebât ve niçe bin batman meyve ve yetmiş seksen deve yükü beyâz hâs ekmek dağlar gibi yığılır. Ve me'kûlât [u] meşrûbâtın envâ'ın Hudâ bilür. Bunları muhtesib ağa cümle paşa kîsesinden âmâde eder. Ve subaşı altı yedi yüz tevâbi'iyle bu me'kûlât [u] meşrûbâtları muhâfaza eder.

Ve bu Nîl kesimi olacak mahalden tâ Bulağ'a varınca bir sâ'at yerdir. Ve karşu Ravza adası dahi hem-çünân bir sâ'at yerdir. Bu iki tarafda leb-i Nîl'de aslâ iğne bırağacak yer yokdur, cümle kat-ender-kat hayme ve hargâh-ı mu'teberât çetr-i mülemma'lar ve matbah u kilârâtdır kim iki tarafı âdem deryâsıdır. Nîl kesiminden beş altı gün mukaddem yer dutup âmâde olurlar.

Ve şehr-i Bulak Sebtiyye'sinde paşa kethudâsının ve şehir havâlesi ve dîvân efendisi ve kapucular kethudâsının ve risâle ağası ve gümrük emîninin ve anbâr emîni ve nâzırın gûnâ-gûn müzeyyen akabeleri ve Mısır'ın yigirmi aded ümerâların ve yedi bölük ağalarının ve Çerkes beğlerinin ve kadıasker ve nakîbü'l-eşrâfın ve rûznâmeci ve defterdâr ve kapudanın ve'l-hâsıl Mısır a'yân [u] eşrâfının bin bin iki yüz pâre akabe ve firkate ve kayıklar ve cerimler ve kayasalar ve sandalları atlas

[u] dîbâ ve şîb **[P 211b]** ü zerbâft ve kâmhâ ve dârâyî vâlây kâlây ile cümle gemiler zer-ender-zer zerbâflara müstağrak edüp elvân elvân zerdûz bayraklar ve filandıra ve sancağ u tuğlar zeyn ederler. Ve'l-hâsıl geminin **[Y 151a]** bir alat reseni tehî değildir, cümle tezyîn olunmuşdur. Ve cümle gemilerin enderûn [u] bîrûnu âlât-ı silâh-ı mütenevvi'a ile müzeyyen ederler kim gûyâ cenge âmâdedirler. Ol gün ol kadar gemi müzeyyen olur kim Sebtiyye kasrından ve Bulak'dan ve kasr-ı Ayn'dan ve Eski Mısır'dan tâ Kadem-i Nebî'ye varıncaya dak üç sâ'at yerdir, Nîl'in yüzü keştî ile mâl-â-mâl olup gûyâ bir lâlezâr hıyâbân gemi ormanıdır. Beri tarafdan bir âdem karşu tarafa gemiden gemiye pertâb ederek ubûr etmek mümkündür, tâ bu mertebe izdihâm olur. Ve cemî'i ahâlî-i Mısır Nîl kesimine âmâde oldukların paşa istimâ' edüp alaylar yürümeğe başlar.

Evsâf-ı alay-ı Nîl kesimi

Bu alay dahi bâlâda paşanın alay ile Mısır'a girdiği gibidir, ammâ bu alayda ulemâ ve sulehâ ve şürefâ ve tavâşî ağavâtlar vardır. İbtidâ alay yürümezden evvel sabâhdan yâhûd bir iki gün mukaddem Mısır'ın a'yân [u] eşrâfı ve pîr [ü] cüvânı ve merd [ü] nisvânı dükkânlar dutup yollar üzre iç kal'adan tâ Bulağ'a varınca kat-ender-kat iki sâ'at yer âdem deryâsı gibi pür olup paşanın gelmesine muntazır olurlar.

İbtidâ alay başında subaşı iki yüz eli nobutlu kavvâsiyle ve on nefer cellâdları ile yolları tathîr edüp ve izdihâmı açarak ubûr eder.

{Ardı sıra üç yüz altmış tarîkın meşâyihleri niçe bin alemlerle deff ü kudümlerin çalup tevhîd-i sultânî ederek ubûr ederler.}

Ardı sıra cemî'i e'imme ve hutebâ örf-i izâfetleri ile mevc mevc ubûr ederler.

Anların ardı sıra niçe bin meşâyih-i kirâm anlardan sonra mezâhib-i erba'a ulemâları mülebbes siyâbları ile fevc fevc ubûr ederler.

Andan sonra Mısır içinde iki yüz altmış aded beş yüz akçe mevleviyyet pâyesiyle harîr saçaklı taşıyan mollâlar atbaşı berâber ve Şâfi'î ve Mâlikî ve Hanbelî müftîleri ve İmâm-ı A'zam mezhebi şeyhülislâmı Boluvî Mustafâ Efendi ile Kadıasker efendi ubûr eder.

Anlardan sonra alay-ı sâdât-ı kirâm-ı Mısır içinde kırk altı bin sâdât-ı kirâmın mülebbesçeleri ileriye süvâr olup ubûr ederler.

En nihâyetinde Nakîbü'l-eşrâf Burhâneddîn Efendi Hazret-i Risâlet-penâh'ın yeşil alemi dibinde âdâb vakâr ile cânibeyne selâm vererek ubûr eder. Andan,

Alay-ı çavuşân: Başlarında mücevvezeler üzre ikişer ablak ve atlarının başında birer ablak ve kırmızı şalvâr ve ellerinde gûnâ-gûn bozdoğan bulkur kusduranları ile muta'azzımâne ubûr ederler. Andan,

Alay-ı gönüllüyân: Ellerinde sipâh bayrakları ve küheylân atları ve çifte köçekleri ve kırmızı şalvârları ile atbaşı berâber ağaları köslerin çalarak ubûr ederler. Andan,

Alay-ı tüfengciyân: Bunlar **[Y 151b]** dahi sipâh-misâl bayrakları ve kırmızı şalvârları ve küheylân atlar üzre çifte köçekleri zırh zireh-külâha müstağrak ağaları köslerin çalarak bayrakların açarak güzer ederler. Andan,

Alay-ı müteferrikagân: Bunlar semmûr kürkleri ile beşer onar eli sırıklı köçekleri ellerinde sırıkları ile ağaları köslerin çalarak ubûr ederler. Andan,

Alay-ı Çerâkese: Bunlar dahi sipâh gibi kırmızı bayrak taşıyup enselerinde çifte köçekleri ile ağaları köslerin çalarak ubûr ederler. Andan kırk elli,

Çerâkese beğleri alayı: Bunlar gûyâ Mısır beğleri gibi gâyet muhteşem ubûr ederler, kösleri yokdur. Andan,

Alay-ı azebistân: Beş bin kâmil piyâde asker add olunur, ammâ bu Nîl kesimi alayında on bin piyâde eli çatal fitilli beli kılıçlı dalyan tüfengli şehbâz çifte çifte yiğitler ubûr ederler. Andan,

Alay-ı Yeniçeriyân: Sekiz bin add olunur, ammâ ol gün yigirmi bin tokmak tüfengli pür-silâh kaplan postlu zerdûz üsküflü yeniçeri alayı ubûr eder. Andan,

Alay-ı ağavât-ı paşa: İbtidâ iki yüz küheylân atlı beli sadaklı eli şıdaklı Tatar yaraklı yiğitler çifte ubûr eder. Andan,

Alay-ı gönüllüyân: Dörd yüz kaplan postlu yelken takyeli ve Sâlihli tâclı şâhîn cığalı çifte köçekli gönüllü şehbâzları güzer eder. Bunların ardı sıra,

Alay-ı deli: Bunlar dahi elinde kosdancalarında kurd postları sarılmış, avuçlarında elvân filandıralar ve başlarında semmûr tâclar üzre turna telleri ve zağanos ve şâhin telleri ve atlarının başında ablaklar ve Hasenî Hüseynî Tuna geçidi kınâlar ve yancık ve bahrî hotas ve altı pâre âlât-ı yancık ile atları ve beşer onar köçekleri müzeyyen ubûr ederler. Andan,

Alay-ı mehterân-ı hayme: Ellerinde mızrakları ile güzer ederler. Andan,

Alay-ı çâşnigîrân: Bunlar dahi küheylân atlar üzre ellerinde kargı sırıklar ve sipâh bayraklarıyla ubûr ederler. Andan,

Alay-ı taşra kilârcıyân: Bunlar dahi bayrakları ile ubûr ederler. Andan,

Alay-ı sarrâcân-ı hâssa: Bunlar dahi pür-silâh ellerinde sırıkları ve avuçlarında bayrakları ile ubûr ederler. Andan,

Alay-ı müteferrikagân: Bunlar dahi küheylân atlar üzre bayraklı sırıklar ile ve birer ikişer köçek ile ubûr ederler. Bu Mısır paşasında sekbân sarıca bayrakları olmaz, cümlesi müteferrika ve çâşnigîr ve kilârcı bayraklarına girirler. Andan,

Alay-ı vâcibü'r-re‘âyâ ağalar: Muhteşemâna küheylân atlar üzre enselerinde beşer onar kargı sırıklı

ve zırhlı köçekler ile ubûr **[Y 152a]** ederler. Andan,

Alay-ı kapucubaşı: Cümlesi müsellah u müzeyyen semmûr kürklere müstağrak atları yancıklı ve bahrî hotaslı **[Q 214b]** ve her birinin önünde küheylân yedekleri ve enselerinde on beşer yigirmi ve otuzar zırh u serpenâhlı iç oğlanları ile atbaşı berâber güzer ederler. Andan,

Alay-ı ümerâ-yı Mısır: Yigirmi altı beğ, cümle perîşânî destârlar ile zer-ender-zere müstağrak mücevher rahtlı ve zerdûz abâyîler ile küheylân atlar üzre önlerinde dörder mülebbes şâtırların ellerinde teber-i Müslimîleri ile ve enselerinde yetmiş seksen müzeyyen çârkâb tîrkeşli iç ağaları ile atbaşı berâber iki beğ yanyana rikâb rikâba ubûr ederler. Anlardan sonra,

Alay-ı musâhib-i Sultân Ağagân-ı Tavâşiyân: Bunlar pâdişâh lalalığından mu‘tak olup Mısır'da dörder beşer yüz akçe ulûfeleri var, kimi dârü's-sa‘âde ağalığından, kimi hazînedârbaşılıkdan, kimi şeyhü'l-haremlikden ve kimi musâhiblikden âzâd olup koltuk vüzerâlarıdır, bunlar bin mikdârı muhteşem ağalardır kim her biri pâdişâhâne zer [ü] zîvere müstağrak olurlar. Bunların alayı gibi eğer Mısır'da ve İslâmbol'da böyle mu‘azzam u muhteşemâne alay yokdur. Zîrâ bunların her biri Âsitâne-i sa‘âdetde otuzar kırkar sene hizmet edüp niçe bin kîse ile ve bî-hisâb cevâhir ile âzâd olup Mısır'da böyle bir alay günlerinde bir dârât [u] azamet ile ubûr ederler kim tarîk-ı âm üzre temâşâcı âdemlerin demâğları bunların müşk [ü] anber râyihasından mu‘attar olur. Ve herbirinin ensesinde yetmişer seksener pençe-i âfitâb mehtâb memâlik-i çerkâb tîrkeşli gulâmlar ile ubûr ederler, gâyet müzeyyen alaydır. **[P 212a]** Andan,

Alay-ı paşa: Kara ağalardan sonra paşanın yigirmi altı merâtib sâhibi üst haftânlı ve perîşânî destârlı pâk raht ve abâyîli muhteşem gedik sâhibi ağaların enselerinde kırkar ellişer zırh zireh-külâhlı iç ağaları ile ubûr ederler.

Andan paşanın tuğları ve bayrakları ardı sıra paşanın tokuz yedeği zer ü zîvere ve cevâhir murassa‘âtlı zîn ü raht ile müzeyyen küheylân atların her biri başı mücevvezeli yedekçiler keşân-ber-keşân ubûr ederler. Bu yedeklerin iki cânibinde Mısır'ın altı yüz başı otağalı zerdûz üsküflü mülâzım yeniçerileri elleri tüfengsiz bellerinde kılıçları ile yedeklerin iki cânibinde ubûr ederler.

Andan bizzât paşa Kalavân dîvânhânesinden azamet-i dârât ile semmûr kürk üzre cevâhir çârkâb tîrkeş kuşanup ve katîfe kırmızı şalvâr geyüp Selîmî üzre iki sorguc-ı mücevher takup reftâr ederek Kayıtbay dîvânhânesi nerdübânından enüp altun zencîrli ve mücevher eğerli ata süvâr olup sarây meydânında Selîm Şâh makâmına nüzûl edüp iki rek‘at namâz kılup **[Y 152b]** anda hâzır olan cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyih [ve] hutebâ ganîmete du‘â ve senâlar edüp çavuşlar kethudâsı paşanın sol tarafına, paşa kethudâsı sağ tarafında koltuğuna girüp ihtiyâr dîvân çavuşları hayır du‘â ile alkışlayup paşayı ata bindirirler. Sekiz aded altun tâsları üzre ablaklı şâtırlar, dîbâ ve şîb ü zerbâf kantûralar ile ve ellerinde teber-i Müslimîleri ile paşanın önü sıra (güzer) giderler.

Ve paşanın yanı sıra [yeniçeri ağası...??] kırmızı dolamalı, zerdûz üsküflü keçeler üzre otağalar ve ellerinde matara ve mücevher dalyan tüfengler ile paşa ile ubûr ederler. Ve paşanın ensesinde silihdâr ve çukadâr, başlarında kırmızı zerdûz keçeler ve bellerinde çârkâb tîrkeşler ve silihdâr elinde paşanın seyf-i miczemi ile ubûr eder.

Dahi ardı sıra yigirmi dörd mertebe sâhibi ve iki yüz dahi cebe ve cevşene mustağrak eli kantâr sırıklı küheylân atlar üzre iç ağaları ve elli iç mehterleri omuzlarında tokmak tüfengler ile ubûr ederler. Ardı sıra paşa kethudâsı ve hazînedâr atbaşı berâber ubûr ederler. Ardları sıra paşanın dîvân efendisi ve imâm efendi ve mü'ezzinbaşı ubûr ederler.

Andan sonra sancağ u bayraklar, andan tokuzar kat mehterhâneler evc-ırâk makâmında fasıl ederek ubûr ederler.

Ardları sıra sarrâciyân-ı gulâm-ı enderûn, andan sakkâlar, andan piyâde akkâm ve meş'alciyân meş'allerin şükûfeler ile donadup ubûr ederler.

Bu tertîb dârât [u] azamet ile paşa Azebler kapusundan taşra çıkınca kal'adan yetmiş seksen pâre şâhî darbzenler ve kolumburuna toplar endaht edüp Mısır içi ra'dvâr güm güm gürler. Bu sadâ âsûde olunca mukaddemâ ileri giden yeniçeri askerinden bir sadâ-yı Allâh Allâh gülbâng kopar kim na'ra-i Allâh Allâh ile ve sadâ-yı gülbâng-i Muhammed ile Mısır içi mâl-â-mâl olur.

Bu üç nevbet gülbângı yeniçeriler tamâm edüp andan azebistân askeri gülbâng çekerler, anlar dahi üç kerre edüp tekrâr yeniçeriler gülbâng ederler, bu tertîb ile giderler.

Paşa hazretleri iki cânibine deryâ-misâl âdemlere selâm vererek kerr ü ferr-i şevket ile kâmil üç sâ'atde Bulak şehrine bu alay-ı azîm ile dâhil olup Sebtiyye kasrında nüzûl edince *el-azametullâh* Nîl üzre âmâde olan bin, iki bin pâre gemiden bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atılup tâ Kademü'n-Nebî'ye varınca Nîl üzre mâl-â-mâl olan gemilerin top tüfengleri sadâsından Nîl âteş-i Nemrûd içinde kalır. Andan paşa Sebtiyye kasrında kapudan beğin ziyâfetin yiyüp beş kîse ve beş tavâşî ve beş **[Y 153a]** küheylân at hedâyâsın alup,

Sitâyiş-i keştî-i vezîr-i Mısır

Paşa akabesine imâm [u] mü'ezzini ve kadıasker efendi ve ba'zı sebükrûh ulemâ ile akabesine girüp rübbân mellâhlar akabenin bâdbânların açup bir top atup avm edince *el-azametullâh* yine Nîl üzre bin, iki bin pâre gemiden bilâ-hadd ü lâ-gâyet tüfengler ve toplar atılup dûde-i bârûd-ı siyâh âfitâbı bîtâb eder. Ve paşanın akabesinin bâdbânı harîr kemhâdır. Ve kıçı ve başı niçe yüz zerdûz sancağ u bayraklar ile müzeyyendir. Ve cemî'i alat resenleri gûnâ-gûn münakkaşdır.

Ve paşanın oturduğu mahal geminin kıçında üstü atlas ile pûşîde bir vâsi' kâ'adır, cânib-i erba'ası zer-ender-zer mihaddeler ve girde-bâlişler ile müzeyyendir.

Ve paşanın cânib-i erba'asında iki yüz gılmân-ı hâssa ve cümle mellâhlar dahi iki yüz pâk libâslı keştîbânlardır. Ve bâdbân sereni ucunda iki çatal Cezâyir kârı zerdûz filandıralar var kim yüzer zirâ' kaddi vardır. Bir ucu Nîl'e isâbet eder. Ve sütûnların zirvesinde olan orsa bayraklar dahi hemçünân zerdûz elvân sancaklardır. Bu tertîb üzre Nîl üzre gider.

Mısır'ın cemî'i a'yân [u] eşrâfının akabeleri hemçünân zer-ender-zere müstağrak ve müzeyyen olup bir hây hû ile bir şâdumânî fasıl ile deff [ü] kudüm çalarak ve kol kol hânende ve sâzendegânlar fasıl ederek paşanın dokuzar kat mehterhânesinden mâ'adâ kırk beş yerde tabl-ı âl-i Osmâniyân ve bin

yerde kös-i hâkâniyân çalınup ol gün gûyâ mürde-diller ihyâ olup âlem tâze cân bulup debdebe-i Mısır, velvele-i Mısır, gulgule-i Mısır, {tantana-i Mısır} olup bu âyîn [ü] dârât ile paşa kâmil üç sâ'atde giderken Nîl'in iki cânibinde kat-ender-kat hayme ve hargâhlarda olan ibâdullâh paşaya el kavşırup paşa iki cânibine selâm verüp anlar aleyk alup Mısır'da 6176 aded mektebin sıbyânları *"İllâ yansuru's-sultân"* deyü du'â ederler.

Bu tertîb üzre üçüncü sâ'atde mezkûr Nîl kesimi olacak halîcin ağzına paşanın akabesi gelüp lenger-endâz olup der-kenâr olur.

Der vasf-ı kat'-ı Nîl-i Ahmer-seyl [Q 215a]

Bu mahalde niçe bin ulemâ ve sulehâ ve meşâyihîn ve sâdât erbâb-ı hâcât el açup du'â ve senâ olunup el yüze sürülüp mâh-ı Temmûz'un (---) *Tût* evvelinde halîc ağzında sed olan toprak üzre subaşı kayığına girüp derhâl niçe bin Urbân-ı uryân benî insân mezkûr sed olan toprağı bozunca *el-azametullâh* deryâ-misâl bügenmiş Nîl yol bulup ol halîcden içeri ra'dvâr gürleyerek girdiği gibi cümle meşâyih Fâtiha Fâtiha deyü feryâd edüp der-akab cümle akabelerden bir yaylım top u tüfeng atılup yine kıyâmet kopar ve subaşıyı Nîl kayığı ile toparlayup Mısır içine katı yaydan **[Y 153b]** ok çıkar gibi gider.

Ve mukaddemâ Nîl kenârında muhtesibin hâzır etdüği iki yüz koyun ve elli deveyi kurbân edüp Urbân yağmâ vü efgân ederler. Ve muhtesib ve paşa vekîlharcı bâlâda tahrîr olunan iki bin kelle şekeri ve iki bin katr-ı nebât-ı hamevî ve niçe bin batman [(---)] ve seksen deve yükü ekmek ve elli kantâr beksumâtı cümle Nîl'e atarlar. *El-azametullâh* bu dahi mahşerden bir nişândır, niçe bin Urbân-ı uryân bu me'kûlâtların ardı sıra Nîl'e atılup Nîl bunları birbirlerine katup toplayarak Nîl'e atılan eşyâlardan bir şey zâyi' olmayup cümlesin Nîl'den çıkarup Nîl ile bir tarafa çıkarlar. Hamd-i Hudâ bu kadar Urbân-ı benî insânın birine **[P 212b]** bir zarar isâbet etmez. Hakîr ol gün ol mahalle bâzâr-ı uryân-gîrân dedim. Hakkâ ki bu Urbân insân ol gün gûyâ sûr-ı İsrâfîl urulup kabirden kalkmışlardır.

Ve bu Nîl kesimi günü Nîl'e bu kadar ni'met-i uzmâ atmak zamân-ı cehâletde zer ü zîvere müstağrak bir duhter gelin atmağa mukâbil bir şeydir.

Ve bu Nîl kesilüp bu halîcden içeri girüp Mısır şehrinin tâ ortasından cereyân ederek enüp Kalyûb ve Mansûre ve Şarkıyye vilâyetlerin ray edüp re'âyâ ve berâyâ zirâ'at edüp ganîmet olur, *ve's-selâm*.

İşte Mısır'ın Nîl kesimi ta'bîr etdikleri bu tertîb üzre olur. Vech-i arzda bir diyâra mahsûs değildir. Hasretü'l-mülûk ibret-nümâ vâcibü's-seyr bir temâşâgâhdır. Cemî'i tevârîhlerde mastûrdur.

Anda paşa bu acîbe vü garîbeleri seyr edüp halîci tathîr eden ağaya ve sâkıye emînine ve subaşıya ve muhtesib ağaya ve paşa vekîlharcına bu altı kimesneye hil'at-ı fâhireler geydirüp lenger koparup Nîl'den yukaru yine şâdumânlıklar ederek cânibeynine selâm vererek kasr-ı Ümmü'l-kıyâs'da lenger-endaht olup cümle asker ile ve a'yân-ı Mısır emîr-i ümerâlar ile taşra çıkup salât-ı zuhru edâ edüp Nîl kesimi olduğuna secde-i şükr edüp bin bin hamd [u] senâ eder. Andan cemî'i a'yân-ı Mısır'a paşanın ziyâfeti olup summât-ı Muhammedî olur kim vasfında lisân kâsırdır. Bu mahalde paşayı yeniçeri ağası ale's-sabâh Kademü'n-Nebî'de ziyâfete da'vet eder. Paşa dahi da'vete icâbet n'ola deyüp cümle erbâb-ı dîvân ve ulemâ ve şürefâ-yı a'yân ba'de't-ta'âm paşadan me'zûn olup herkes dâ'iresine gidüp

ilm-i mûsikîde dâ'ire ile zevk [u] safâ ederler, ammâ dâ'ireleri usûlden çıkmazlar.

Ol gece paşa Ümmü'l-kıyâs köşkünde zevk [u] safâ edüp Eski Mısır'ı ve Nîl üzre olan iki bin pâre gemileri ve berri ve bahri hisâbın Hudâ bilür kanâdîller ve fânûs meş'aller ile zeyn edüp şeb-i zulmâtî rûz-ı rûşen olur. Ve Ümmü'l-kıyâs kasrın paşa vekîlharcı kanâdîller ile eyle müzeyyen eder kim gûyâ kasr-ı Mikyâs **[Y 154a]** fânûs-ı bâğ-ı cinân olur. Ve taraf taraf tabl u kudüm ve nefîr ve sûrnâ ve niçe bin kösler çalınup tâ vakt-i sabahâ dek velvele-i Mısır olur. Ve her sâ'at berren ve bahrden niçe kerre yüz bin top tüfengler atılup zemîn [ü] âsumân güm güm öter.

Ve Eski Mısır'ın cemî'i hânedânlarında ve cemî'i akabe ve cerim ve keştîlerde ve tarafeynde olan otağ ve cerge ve haymelerde gûnâ-gûn mutrıbân [u] hânendegân sâz [u] söz ile Hüseyin Baykara meclisleri olur kim her ne tarafa nazar etsen bir safâ-yı cân-perverî olmada ve bir ayş u işret olup halk-ı âlem şâdumân olmada ve kayık kayık uşşâk birbirlerine varup gelmede.

Der vasf-ı fişengciyân-ı âteş-bâzân üstâdân

Evvelâ esnâf-ı âteşbâzân ya'nî tarîk-ı Ebû Alî Sinâ, kayıklarla Ümmü'l-kıyâs kasrı önüne paşa huzûruna gelüp bir fasıl havâyî fişengler atarlar kim her biri evc-i âsumâna urûc eder âsumânî fişengler nüzûl ederken her birinden niçe bin kanâdîl necm-i şihâb gibi nâr-ı nûrlar nüzûl edüp zemîni rûşen eder.

Ve bir gûne sürâhîler var kim üçer kamışlı üçer kerre hevâya çıkar. Evvelâ bir fişeng iki vukiyye bârût ile âsumâna urûc edüp necm-i sagîre gibi nümâyân olurken ana muttasıl bir fişek dahi var ol âteş alup evvelki zemîne düşüp ol dahi eflâke çıkar, bu dahi tamâm olacak mahalde buna muttasıl üçüncü fişeng alup öbür yanan yere düşüp bu dahi verâ-yı ebre girüp içinde keskin bârûtdan demir ile sarılmış bir badaluçka tarakı vardır, ol âteş alup gûyâ bulutlar pâre pâre olup cemî'i kerrûbiyân *Allâhümme ihfaznâ min âfâti'l-ins* deyü ta'vîz ederler, evc-i semâya biri biri üzre üçer kerre çıkmış olur. Ammâ garîb ü acîb san'atdır.

Ve bir gûne havâyî fişek dahi evc-i semâya su'ûd edüp ol tamâm olunca andan kırk elli dâne fişeng gökyüzünde cânib-i erba'aya birbirlerin kovarak târumâr olur. Bu dahi bir garîb temâşâdır. Ve bir gûne semâyî dahi ber-havâ gidüp andan kırk elli aded fişeng zemîne hışım gibi süzülüp râst geldüği yeri yıkup halkı pârekende vü perîşân eder.

Ve'l-hâsıl ol gece sabâha dek paşa huzûrunda ve âdem deryâsı nazarında niçe yüz bin elvân fişeng ve tarakı ve badaluçka ve âsumânî ve havâyî ve semâyî ve evcî ve perîşânî ve bahrî ve tâvûsî ve horosî ve kepşî ve sürhâbî ve cünûnî ve kestâne ve şâzrevânî ve ra'dî ve kelebek ve semekî — deryâya yedi sekiz kerre girüp bir gayrı yerden çıkar ve Nîl içre gavvâs-vâr Nîl'in dibinde şinâverlik etdüği nümâyândır, yine çıkup yine dalar, garîb temâşâdır — ve kâğızdan kal'alar birbirleriyle **[Y 154b]** birer sâ'at âteş-feşânlık edüp ceng ederler.

Ve fişengden eşkâl-i papaslar ve Freng ve Yahûdî ve Kızılbaş sûretleri birbiriyle ceng-i azîm ederler. Ve eşkâl-i at ve hımâr ve hınzîr ve perî ve dîvler ve sahîh hımârlara ve kelblere fişengi zeyn edüp âteş ederler, temâşâya gelen halk içre bu hayvânlar rehâ içün girüp cümle halkı birbirine katup mudhikâne bir temâşâdır.

Ve gûnâ-gûn badaluçka ve havân ve tulumba ve nerdübân ve şems-i cihânlar ve kafesler ve çatal âsumânîler ve ra‘dîler ve evren ve ejdehâlar ve kunbara ve havânları ve husrevânîler, hulâsa-i kelâm bin yüz pâre âlât-ı âteşbâzlık san‘atı Frenge mahsûs iken bu Mısır üstâdları bu Nîl kesiminde sihir mertebesinde san‘atlar icrâ eyleyüp arz-ı mahâret edüp fişekler ile şeb-i muzlimi rûz-ı rûşen etdiler.

Ve geceleri Kadir, rûzları rûz-ı ıyd olur. Mısır'ın cemî‘i sıgâr u kibârı **[Q 215b]** bu eski Mısır'da yedi gün yedi gece zevk [ü] safâ ederler.

Ve ba‘zı yalı sarâylarını günde yüzer guruşa kirâ ile alırlar. Ve ba‘zı evlere kasden fişek atup halkı târumâr edüp temâşâ ederler.

Netîce-i kelâm âteşbâzlık ilmi Freng-i pür-renge mahsûs iken bu Mısır azebinin âteşbâzlığına aşk olsun, edîm-i arzda misilleri yokdur. Bu Mısır'da gördüğüm san‘at-ı semenderîyi bir diyârda görmedim. Zîrâ gece ve gündüz niçe kerre yüz bini âteşbâzlığa müte‘allık sanâyi‘ât gösterüp rûy-i Nîl murg-ı semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup yüz bin guruşluk fişeng atılır, derler. Hakîkatü'l-hâl niçe yüz akabede ve iki yüz cerim ve gayrı Akabe gemilerinde ikişer üçer bin fişengden kal‘alar ve niçe bin fişekler vardır, atılur, beşer altışar yüz guruşa olur, bu hisâb üzre yüz bin guruş âteş-feşânlığa masrûf olduğu muhakkakdır. Ve cümle gemiler paşa önünden birbirleri ile ceng-i azîm ederek ubûr ederler.

Ve cümle beğler akabelerinin cânib-i erba‘asın cemî‘i zî-kıymet zer-ender-zer eşyâları ile akabelerin donadup top [u] tüfengin atarak mehterhânelerin çalarak paşanın önünden ubûr ederken paşayı selâmlayup Cîze cânibine giderler.

Bu gemi alayların dahi paşa herkesin isti‘dâdına göre seyr [ü] temâşâ eder kim her gemi kanâdîller ile nûr olmuşdur. Ale's-sabâha dak bu hây hû ile niçe top ve bilâ-add tüfeng ü fişeng atılup şâdumânî cahcahûn olur.

Ertesi ale's-sabâh paşa iki üç yüz aded ağavâtlarının herbirin birer Mısır beğine ve yedi bölük ağalarına ve cümle ser-i kârda olan a‘yân-ı devlete gönderüp ziyâfete da‘vet ederler. Anlar dahi her varan ağaya yüzer guruş ve bir çuka ve bir kumâş ihsân edüp **[Q 216a]** **[P 213a]** kadıasker ve nakîbü'l-eşrâf **[Y 155a]** ve Hanefî ve Şâfi‘î ve Mâlikî ve Hanbelî müftîleri ve'l-hâsıl cümle kibâr ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve e’imme ve hutabâya varınca ve yedi bölük a‘yân ağalarına varınca cümle erbâb-ı dîvân ve a‘yân-ı sâhib-unvân cümlesi Ümmü'l-kıyâs kasrına gelüp eyle bir ni‘met-i nefîse ziyâfet olur kim efvâh-ı nâsda yüz kîse masrûf olmuşdur, derler. Kâmil üç sâ‘at bu ziyâfet-i âlî tenâvül olunup ba‘de't-ta‘âm şerbet ve gülâb buhûrlar bezl olunup cemî‘i ehl-i menâsıba yetmiş kuşaklık ve yetmiş a‘lâ ve yetmiş evsat ve yetmiş ednâ hil‘at-ı fâhireleri cümle ehl-i merâtibe geydirüp mansıbları ibkâ ve mukarrer olup anlar dahi mansıblarının küşûfiyyelerin verirler. Zîrâ Nîl kesimi sene başıdır ve paşayı alay ile getüren yedi bölük askerî tâ’ifesine beş kîse-i Mısrî paşa ihsân edüp yine ol gece Ümmü Kıyâs'da paşa sâkin olup sene başı olmağile cümle ağavâta birer bender ağalıkları ihsân edüp hil‘at-ı fâhireler geyüp bugünkü gün ziyâfet paşa kethudâsınındır. Cümle gedik sâhibleri ağalara dahi ziyâfet eder, ba‘de't-ta‘âm paşa kethudâsı bir semmûr kürk geyer ve paşanın mâl-ı küşûfiyyesin tahsîl eder. Ve yine bu gece Mikyâs'da ke'l-evvel kanâdîller ile Eski Mısır ve Mikyâs ve akabeler zeyn olup top u tüfeng ve fişeng sadâsından zemîn ü âsumân dir dir

ditrer.

Ale's-sabâh Ravza cezîresinde Ken‘ân Beğ bâğında defterdâr paşa âsaf-ı Mısır-ı azîze i‘zâz u ikrâm edüp bir âlî ziyâfet edüp ba‘de't-ta‘âm on kîse ve on tavâşî ve bir mücevhir donanmış at-ı sâfınât verir, ve on iki mertebe sâhiblerine dahi birer yelkendez küheylân ve ba‘zı hedâyâlar verüp paşadan defterdâr semmûr kürk geyüp paşa vakt-i zuhrda esb-i sabâ-reftârına süvâr olup giderken Emîrü'l-hac paşa paşanın rikâbına sarılup yine Ravza bâğlarında Alî Beğ sarâyında paşayı da‘vet edüp azîm ziyâfetler eder.

Ve bu kadar mutrıbân ve hânendegân ve sâzendegân ve hokkabâz ve sürâhîbâz ve kûzebâz ve zorbâz ve âteşbâz ve kâsebâz ve kuklabâz ve perendebâz ve gürzbâz ve'l-hâsıl cümle yüz yetmiş esnâf-ı bâzbâzân bu emîrü'l-hac ziyâfetinde arz-ı kâlây edüp her biri ihsân-ı vezîr ile behremend olup ba‘dehu emîrü'l-hacca paşa bir semmûr hil‘at geydirüp esb-i hussânına binüp giderken her kankı beğ, paşanın kâ’immakâmı oldu ise vakt-i gurûb ziyâfetin ol eder. Ol dahi hemân emîrü'l-hac ziyâfeti gibi edüp hemân hedâyâsı dahi emîrü'l-hac paşa gibi beş kîse ve beş tavâşî ve bir mücevher zînli at ve beş donanmış at ve beş yelkendez ve niçe tuhef ve tefârûklar ve hedâyâlar verir.

Ve on iki merâtib sâhibi iç ağalarına birer at pîşkeş verir. Ba‘dehu bu kâimmakâm **[Y 155b]** beğ dahi paşadan bir semmûr kürk geyüp ba‘de'l-leyl paşa yine Ümmü'l-kıyâs'a gelür, yine ol gece sabâha dek şâdumândan kıyâmet kopar.

Andan ale's-sabâh serdâr-ı ümerâ’i'l-kirâm şâhbender-i mîr-i kelâm olan beğ gelüp paşaya yine Ravza bâğlarında bir bâğçede azîm ziyâfet edüp beş kîse ve beş tavâşî ve bir altun zencîrli ve murassa‘ eğerli at ve gayrı zî-kıymet makûlesi hedâyâ çeküp paşadan bir hil‘at-ı fâhire geyüp behremend olur. Ve'l-hâsıl bu üç gün üç gece cümle beğler ziyâfet edüp hedâyâlar verüp birer semmûr kürk geyerler.

Andan yine ol gün yeniçeri ağası paşanın pâ-yı semendine yüz sürüp paşayı Kademü'n-Nebî'de ziyâfete da‘vet eder, zîrâ Kademü'n-Nebî anların direğindedir. Andan paşa akabesine binüp cemî‘i mîrimîrân emîrân a‘yân-ı dîvân-ı sâhib-unvân sürûr [u] şâdumân ile akabelerine binüp paşadan ilerü geçüp top u tüfengler atarak ve gûnâ-gûn şakalar ederek cümle beğler mehterhânelerin çalarak ve niçe kösler çalınarak cümle akabelerle iki sâ‘atde Mikyâs'a varup yeniçeri ağasının ziyâfetin tenâvül edüp bir Mısrî kîse ve beş tavâşî ve beş mücevher tüfeng ve bir mükemmel ü müzeyyen rahtlı küheylân cilfidân hussân at verir. Paşa dahi bir semmûr kürk geydirüp yeniçeri ağası paşa kethudâsına ve şehir havâlesi ve dîvân efendisi ve hazînedâr ve mühürdâr birer yelkendez at-ı ciyâd hedâyâ çeker.

Andan paşa akabelerine süvâr olup yelken döküp top u tüfeng atup Ümmü'l-kıyâs'da şehir havâlesi ziyâfetin tenâvül edüp şehir havâlesi üç kîse ve üç tavâşî ve üç at paşaya ve bir at kethudâya verüp paşadan bir hil‘at geyüp mansıbı kendüye mukarrer olur.

Netîce-i kelâm yedinci gün ba‘zı vüzerâ halk işinden kalmasun ve masrûf ile müte’ezzî olmasun içün üç gün üç gece pâdişâhâne zevk u safâ edüp üçüncü gün yine akabelerine süvâr olup bir hây hûy ile cereyân ederken Kasr-ı Ayn önünde bir kayık ile azâblar ağası ve kethudâsı paşayı Kasr-ı Ayn'da

ziyâfete da‘vet edüp bir ziyâfet olur kim ta‘bîr olunmaz. Ba‘de't-ta‘âm paşaya üç kîse ve üç tavâşî ve üç at ve bir at kethudâya verüp paşadan bir hil‘at-ı fâhire ihsân olunup mansıbı kendüye mukarrer olur.

Andan yine paşa alay-ı akabelerine süvâr olup şâdumânîler ederek Ramazân Beğ bâğçesinde çavuşlar kethudâsı azîm ziyâfet edüp üç kîse ve üç tavâşî ve üç at verir. Paşa dahi ana bir hil‘at-ı zerdûz ile mansıbın ibkâ eder.

Andan Ravza adasında müteferrikabaşı niçe yüz hayme vü hargâhlar **[Y 156a]** kurup bir çetr-i mülemma‘ içinde paşaya hân-ı bî-imtinânı keşîde kılup ba‘de't-ta‘âm üç kîse ve üç tavâşî ve üç mu‘teber at çeküp paşadan bir hil‘at-ı fâhire ile dilşâd olup mansıbı kendüye mukarrer olur.

Andan paşa yine zevraka süvâr olup ke'l-evvel tablın döğerek ve top u tüfengin atarak kasr-ı Sebtiyye['ye] gelüp karârdâde olunca Nîl üzre niçe bin gemilerden ve Nîl'in iki tarafındaki hayme vü hargâhlarda olan asâkir-i İslâm bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top ve üç nevbet gülbâng-i Muhammedî çekilüp cümle şâdumânlar bozulup gûyâ bir hayâl-i zıll idi, cümle halk târumâr olup yine ba‘zılar paşayı alay ile sarâya götürmeğe giderler.

Andan paşa Sebtiyye kasrında rûznâmeci efendi ziyâfetin tenâvül eder. Üç kîse ve üç tavâşî ve üç at ve bir sîm-i hâlis devât ve on kıt‘a kütüb-i nefîse hedâyâ verüp paşadan bir kakum kürk geyüp mansıbı mukarrer olur.

Ba‘de't-ta‘âm paşa âdet-i kadîmesi üzre ke'l-evvel cümle asâkir-i Mısır ile esb-i sabâ-reftârları ile **alay-ı sâlis** ederek saf saf, mevc mevc, fevc fevc, alay alay, bölük bölük asâkir-i İslâm kavânîn [ü] kâ‘ideleri üzre ale't-tertîb çifte çifte atbaşı berâber muhteşemâne şevket [ü] vakâr ile gürûh gürûh ubûr ederler. Paşa dahi pâdişâhâne selîmîsi üzre iki otağasını ser-i sa‘âdetine zeyn kılup semmûr kabaniçse üzre murassa‘ tîrkeş ile ubûr edüp bu Mısır'ın şâhrâhının her tarafında kat-ender-kat pîr [u] cüvân, sağîr ü kebîr, merd [ü] nisvân istikbâle durup paşa bunlara selâm verdikçe nisvân tâ’ifesi zılgıt na‘rası ederler, ve ihtiyârlar ve şeyh u şâblar,

"*Hafizakallâh, sellemekallâh yâ azîze Mısır, yâ mütevelliye Mısır, yâ vâliye Mısır, yâ vekîle sultâni'l-Mısır"* deyü gûnâ-gûn elkâb ile hayır du‘â etdiklerinde bir cânibde mataracıbaşı huddâmları bir tarafında şâtırcıbaşı elinde birer Mısrî kîseden paşanın muvâcehesinde cümle du‘â eden **[Q 216b]** **[P 213b]** fukarâya âye[t] [151] âyeti mazmûnunca herkese kısmeti üzre ol kîselerden mâl taksîm ve bezl [ü] nisâr ederek paşa ubûr ederler.

Andan cümle mekteb sıbyânları tarîk-ı âmlar üzre *illâ yansuru's-sultân* deyü du‘â edüp anlara dahi ihsânlar olunup bu tertîb üzre paşa Azebler bâbından içeri girirken kapuculara ihsânlar edüp kal‘adan sarâya vâsıl olunca yine kal‘adan yetmiş seksen pâre toplar atılup cümle askere Gavrî dîvânhânesinde dörd bin sahan summât-ı Muhammedî tenâvül olunup yedi gün yedi gece Nîl kesiminde bu ziyâfet ile kâmil yetmiş ziyâfet olup bunda tamâm olur. İşte Nîl kesimi ve alayları ve şâdumânları hakîrin vâkıf-ı esrâr olduğu bu mertebe tahrîr olundu.

Ammâ paşaya Nîl kesimi hâliyeleri dahi ziyâde gelir, anları kavânîn-i teşrîfât-ı **[Y 156b]** Mısır'da

inşâallâh tahrîr olunur. Ammâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa asrında Mısır'ın gâyet tenezzülde olduğu mahal idi. Nîl kesimi olmayup yine hâliyetü'l-hâliye ta‘bîr etdükleri hedâyâları verdiler, ammâ şey’-i kalîl hedâyâlar geldi. Ve paşa kethudâsı ve sâ’ir ağavâtlara dahi cüz’î pîşkeşler verdiler. Zîrâ Mısır halkı Kethudâ İbrâhîm Paşa asrında müflis olduklarından Nîl kesimi etmediler.

Ammâ Mısır'ın kânûn-ı kadîm-i selâtîn-i seleflerden berü on iki bayramın biri dahi bu Nîl kesimidir. Rûm ve Arab u Acem'de ve cemî‘i müverrih-i âlem lisânında şöhre-i âfâk olmuşdur ve niçe bin şu‘arâ ve fusahâ ve bülegâ şehrengizler etmişlerdir. Hâsıl-ı kelâm rûy-ı arzda nazîri yokdur. Beyt:

Şenîden key büved mânend-i dîde [152]

el-Faslu's-sâdis ve erba‘în
Evsâf-ı nehr-i Nîl-i mübârek-i âb-ı rahmet ve enhâr-ı azîm-i mâ-i zülâl-i cennet

İhvân-ı dûrbîn-efkâra ve seyyâhân-ı zevî'l-iktidâra ma‘lûm ola kim rûy-i arzda cereyân eden enhârlar hakkında niçe ihtilâfât-ı kesîre etmişlerdir, ammâ ibn Abbâs *radıyallâhu anh*'dan Avkî rivâyet eder kim,

"Edîm-i arzda cümle uyûn-ı sağîre ve kebîre benî âdem vücûdunda uruklar nice ise yer yüzünde sular dahi eyledir" der.

Ve Batlîmûs Hakîm kavlince rûy-ı zemînde iki yüz nehr-i azîm vardır ve kırk dörd bin uyûn-ı sagîre-i câriye vardır.

Ve iki yüz nehr-i azîmin birbirinden bu‘d [u] tûlü elli fersah yerden bin fersaha varıncadır kim bin fersahdan zâyid ve elli fersahdan nâkıs değildir.

Ve iki yüz nehr-i azîmlerin cümlesinden dörd nehr-i kebîr vardır kim halk katında ve Hak yanında memdûhdur kim cümleden a‘zamı Nîl-i mübârekdir kim hakkında Cenâb-ı İzzet Kur’ân-ı Azîm'inde ve Furkân-ı Mecîd'inde tasrîhen ve tenzîhen on altı yerde âyet-i şerîfe vardır kim, [153] âyetin müfessirîn bu Mısır hâkiyle ve nehr-i Nîl ile tefsîr etmişlerdir.

Ve bir âyet-i şerîfde dahi âye[t]: [154] âyetinden murâd arz-ı Mısır ve mâ-i Nîl'dir. Ve niçe âyetler dahi vardır.

Ve enhâr-ı Nîl hakkında niçe hadîs vardır. [155] hadîsi ihrâcından Müslim müteferriddir. Ve niçe hadîsler vardır, ammâ bununla iktifâ etdik.

Ammâ nehr-i Nîl-i mübârek *bi-takdîri Hak celle ve alâ ve tebâreke* ber-kavl-i sahîh Batlîmûs Hakîm tahrîr etdüği üzre nehr-i Nîl'in mebde’i Mısır'ın cânib-i cenûbîsinde yedi aylık yolda Cebelü'l-Kamer'den çıkar. Ve menba‘ı on iki ayn-ı azîmdir. Ve hatt-ı istivâdan cenûba half bu on iki ayn-ı azîmler bir buhayre-i kebîreye munsab olurlar kim gûyâ ol buhayre deryâ olur.

Bu buhayreden Nîl bir kol dahi olup cânib-i şimâlde iklîm-i evvelde ve iklîm-i sânîde vilâyet-i Kırmanka **[Y 157a]** ve vilâyet-i Kakan ve vilâyet-i Fûncistân ve vilâyet-i Berberistân ve vilâyet-i

Nûbe ve vilâyet-i Sây — ki Mısır'ın nihâyet hudûdunda bir kal‘a-i azîmdir, Mısır'ın yedi bölük kulundan askerî muhâfazacılar vardır, Mısır'dan iki aylık yoldur — anı ubûr edüp vilâyet-i İsne ve vilâyet-i İsvân ve vilâyet-i Sa‘îd-i âlî olan şehr-i Circe'ye uğrar, andan bir ayda cereyân ederek şehr-i Menşiyye ve şehr-i Tahta ve şehr-i Ebûtîc ve şehr-i İsyût ve şehr-i Menfalût'a ve şehr-i Sanabû ve şehr-i Mellevî ve şehr-i Minye ve şehr-i Feşne ve şehr-i Benî Seyf ve andan Ümmü Dünyâ Mısır'a uğrar, anda Mısır'dan aşağı beş mîl ba‘îd Batnü'l-Bakar nâmında bir mahalden Nîl iki kol olur.

Şehr-i Dimyât'a giden fırkası üzre olan şehirlerin güzîdesin beyân eder

Evvelâ şehr-i Mît Gamr, Mansûre kâşifi hâkindedir.

Ve mukâbelesinde Garbiyye hâkinde kasaba-i Zifte ve şehr-i Mansûre, Nîl'in şarkında Mansûre hâkindedir.

Ve kasaba-i Semennût, Garbiyye hâkindedir.

Ve şehr-i Fereskûr, cânib-i şarkîde Mansûre hâkindedir.

Andan şehr-i bender-i azîm Dimyât dahi Nîl'in şarkıyye hâkindedir, anda Nîl-i mübârek Mecma‘u'l-Bahreyn nâm mahalle varup Bahr-i Sefîd'e mahlût olur. Ve,

Nîl-i mübârekin bir kolu mezkûr Batnü'l-Bakar'dan Reşîd'e giderken Nîl-i mübârek uğradığı şehirlerdir ki zikr olunur

Evvelâ mahalle-i Tunûb ve mahalle-i Beşîr ve mahalle-i Ebû Alî, Garbiyye hâkindedir. Ve mukâbelesinde mahalle-i Rahmâniyye, Buhayre hâkindedir. Ve buna mukâbil mahalle-i İbrâhîm-i Dessûkî, Garbiyye hâkindedir. Ve mahalle-i Mâlik ve mahalle-i Matûbeş, Garbiyye hâkindedir. Ve mahalle-i Emîr Alî, Garbiyye'dedir. Ve şehr-i bender Reşîd'i Buhayre hâkinde ubûr edüp Merece'l-bahreyn'de Nîl-i mübârek Akdeniz'e mahlût dur olur olup.

Bu bâlâda tahrîr olan şehirler Nîl-i mübârekin iki tarafında vâki‘ olmuş yüz altmış pâre şehirlerdir. Ve Sây kal‘asına varınca üç aylık yoldur, bin sekiz yüz pâre ma‘mûr u müzeyyen kurâlar vardır. Nîl kenârından mâ‘adâ olan kurâların hisâbın Hudâ bilür. Ve fersah hisâbı üzre ibtidâ Nîl'in menba‘ından âhiri Akdeniz'e varınca üç bin fersah yerdir.

Ve bâlâda tahrîr olunan Nîl'in menba‘ında olan buhayreden Nîl-i mübârek tokuz[a] münşa‘ib olup memâlik-i Sûdân'a ve Fes ü Merânkeş cânibleri ki cânib-i garbdır, kol kol ol taraflara cereyân edermiş. Ammâ hakîr ol taraflara varmadım, ammâ hatt-ı istivâdan içeri Nîl kenârınca cânib-i cenûba arzı 12 (---) derîce ve 41 dakîka olan yerlere gitdiğimiz inşâallâh Fûncistân seyâhatinde mufassal tahrîr olunur ve mine'l-acâyibdir kim kendi seyâhat [u] sergüzeşt [ü] serencâmımızdır.

Ve Fes [ü] Merânkûş cânibine akan Nîl'lerin tokuz bölüğü dahi cânib-i garba cereyân edüp **[Y 157b]** cümlesi bin fersahda Bahr-i Okyûnûs ki Bahr-i Muhît'dir, ana mahlût olur, deyü Fûncistân'da varan kimesnelerden su’âl etdim. Ve Nîl'in ol cânıblerinde timsâh olmaz, deyü cevâb etdiler. Ve Sultân Mü’eyyed zamân-ı hilâfetlerinde birkaç kerre Nîl'in başına âdemler gidüp sekiz ayda varup sekiz ayda metâ‘ların alup gelmişler. Ve dâ’imâ Fûncistân âdemleri dörd beş ayda varup öte tarafda

metâ‘ların Portakal Frengine fürûht edüp yine beş ayda Fûncistân'a gelirler.

Ve bu Fûncistân pâdişâhı Mâlikî-mezheb pâdişâh olmağile Mısır'da Şeyh Bekrî'nin mu‘tekididir, anlara dâ’imâ âdemleri gidüp gelmededirler. Ol takrîb ile Mısır paşasına dahi elçileri ile fîl derisinden kalkanlar ve fîl dişi ve gergerdân boynuzu ve keler derisi ve âbinûş ağacı ve zebâd misilli hedâyâlar getirirler. Nîl kenârında sâkin kavimlerdir, ammâ bu vilâyetlerde Nîl'in sâhili ol kadar amâr değildir, zîrâ bir alay oğuz akvâmdır.

Ammâ Nîl'in ma‘mûr [u] âbâdân yerleri Sây kal‘ası ve Der şehri ve İbrîm kal‘ası ve Şellâl vilâyeti ve İsvân ve İsne ve şehr-i Kûs ve şehr-i Kınâ ve Füvve ve Circe'ye, andan bâlâda tahrîr olunan Mısır'a varınca şehirler ve Dimyât ve Reşîd'e varınca Nîl'in iki cânibi kat-ender-kat ma‘mûr [u] âbâdândır. T*evârîh-i Hıtat*'da ve *Hey’et-i Papamunta* ve *Atlas* ve *Minor* ve *Coğrafiyye* kitâblarında Mısır'ın berren ve bahren eşkâliyle âbâdân yerlerin **[Q 217a]** **[P 214a]** tahrîr eylemişlerdir.

Der beyân-ı ahvâl-i hüsniyyât-ı Mısır

Ammâ hakîr seyâhat edüp ayne'l-yakîn hâsıl etdiğim tahrîr eyledim. Ve bu Nîl-i mübârek taşup cemî‘i Mısır vilâyetinde yedi bin halîc ve on bir bin tur‘a vardır. İnşâallâh anlar dahi herbiri mahallile inşâ olunur. Mezkûr tur‘alardan Nîl cereyân edüp arâzî-i Mısır ray olmak ile zirâ‘at olunur. Yohsa iklîm-i Mısır'da yağmur yağmaz, ancak yılda bir kerre ve iki kerre bârân-ı rahmet nâzil olur. Nîl-i mübârek taşmasa el-ıyâzü billâh kaht [u] galâ olur. Anıniçün bu Nîl kesimine i‘tibâr edüp sürûr [u] şâdumânîler ederler. Yohsa Mısır pek cezîre yerdir.

Ammâ Nîl-i mübârek murâd üzre gelse cemî‘i eyâlet-i Mısır deryâ olup arâzî-i Mısır'da eğer küşûfiyye ve ümenâ ve mültezimîn ve Mekke ve Medîne evkâfı ve gayrı evkâf kurâları ve belîde ve kasabaları ve mahalleleri ve kefirleri cümle cümle (---) (---) pâre kurâdır. Cümle kurâ ve belîdeler olsa birer mürtefi‘ yerde vâki‘ olmuşdur, deryâ gibi Nîl'in içinde cümle kurâlar cezîre cezîre kalup cemî‘i hûrmâları evce ser çekmiş nahlistân Nîl deryâsı içre kalır.

Ve bu Mısır memleketi ilm-i hendese üzre tarh olunmuşdur. Zîrâ kurâdan kurâya malaka ta‘bîr etdikleri iki köy mâbeyninde olan yerlerdir. Kaçan ol vâdîleri Nîl basar köyden köye **[Y 158a]** gitmeğe toprakdan cisirler yığmışlardır, beşer onar âdem kaddi sedd-i bâlâdır, kaçan Nîl taşdıkda ol sedler üstünden cemî‘i halk atları ve develeri ve çemenderleri ile ubûr ederler. Ve Nîl-i mübârek ol sedlere dek mâl-â-mâl oldukdan sonra on gün bir yeri Nîl rey edüp andan ol seddin bendin açup bir vâdîye dahi Nîl gidüp deryâ olup gayrı beled hâkini ray eder, ya‘nî suvarır. Ve ceng [ü] cidâl olmasın içün hâkim tarafından askerî âdemlerden mu‘temedün-aleyh âdemler pür-silâh olup Nîl'i köylerden köylere koyverüp rey ederler. Yohsa hâkim tarafından âdem olmasa Urbân ve fellâhîn birbirlerini katl ederlerdi.

Ve ba‘zı yerlerde kantaralar ya‘nî köprüler vardır, altından Nîl cereyân edüp bir kurâya dahi giden Nîl yoluna tur‘a derler, ya‘nî ırmak demekdir, ol arklardan Nîl cereyân edüp vilâyeti sıvarır.

Elhâsıl cümle Mısır hâki böyle kol kol halîc ve tur‘a ve bürkelerdir kim hendese ilmi üzre Hazret-i İdrîs ta‘lîmiyle selef keheneleri ve mühendisleri hâk-i Mısır'ı bu gûne tarh eylemişlerdir kim görmeğe

muhtâcdır.

Ve bu Nîl kesimi sene başı ve sene-i mâzî âhiri olmak ile cemî‘i keşşâflar ve ümenâ ve mültezimîn re‘âyâ ve berâyâdan mahsûlâtın bi't-tamâm alup kabz etdükde kâşiflerin hükm[ü] nâfiz olmayup yerine bir kâyimmakâm ve bir müsellim ve bir havâletü'l-havl ele(?) nasb ederler. Andan paşa tarafından cemî‘i keşşâflara birer ağa ta‘yîn olunup cümle kâşifler Mısır dîvânına ihzâra da‘vet olunduklarında varan ağalara dörder bin para ve birer küheylân at hâliyedir, elbette verirler, anlardan ziyâde ne verirse kâşifin kendi keremidir.

Ve kâşiflerin azli günleri Kıbtî senesi başıdır kim ol gün elbette Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin ibtidâsından infidâdına on beş gün on beş gece bir hây hûy mevlûdü'n-nebî olur. Bu dahi vâcibü's-seyr ibret-nümâ bir cemiyyet-i uzmâdır. Ba‘zı keşşâf ve ümenâ vü mültezim müflis olduysa paşa tarafından buyurdı-yı şerîf ile ihzâra gelen ağadan müflis kâşif firâr edüp Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin âsitânesine dahil düşüp pâdişâh varsa almazlar, zor-bâzû ile çıkarayım diyenin eli kurur ve anda olan ulemâ ve meşâyihîn fukarâlar kanlı ve hırsızı ve müflisi vermezler. Ammâ hâkime itâ‘at edüp mestûr olan kâşifler dîvân-ı pâdişâhîye gelüp muhâsebesi görülüp zimmetinde olan mâl-ı pâdişâhîyi edâ edüp hil‘at-ı pâdişâhî ile melbûs olur.

{Der beyân-ı fi‘l-i kubhiyyât-ı Mısır}

Ve kimi müflis ise arıkhânede mahbûs olup işkence ve keserât ve nakşibendeler eder. Ve dîvân-ı Gavrî'de makaraya çeküp *Allâhümme âfinâ* kollarından berdâr edüp fîl siki ile cellâdlar bu uryân **[Y 158b]** kâşife ol kadar sik çekerler kim *Allâhümme âfinâ* yeyen bilür. Ba‘zı ehl-i edeb âdem hicâbından helâk olur, ba‘zısı halâs olur, mâl [u] mâ-melekin mezâd-ı sultânîde satup kâşifi bir bûriyâ üzre bî-riyâ koyup mâl-ı pâdişâhî[yi] galk(?) ederler. Eğer vezîr-i Mısır merhamet ederse yine sene-i âtiye içün hil‘at geydirüp mansıbın mukarrer edüp mesrûr [u] şâd olur.

Ammâ altı ay kâmil Nîl kesiminden vilâyet deryâ olup kâşifler altı ay menâsıblarına gidemeyüp gemiler ile kayasalar ile kâyimmakâm beşer altışar yüz âdem ile hükm [ü] hükümât eder. Ammâ ol mahalde cemî‘i fellâhîn yedi başlı ejder-i heft-sere dönerler. İşleri ve gücleri yok ve yerde zirâ‘at olunmuş mâlları yok ve aşkıyâları çok. Nobuduna tükürüp vilâyetden vilâyete hırsızlığa gidüp beledleri nehb [ü] gâret ederler. Zîrâ kâşifin yedi bölükden askeri ile olmaduğından kâyimmakâmdan aslâ havf etmeyüp cemî‘i fellâhîn ve Urbân-ı uryân hâkimsiz kaldıklarından baş kaldırup birbirlerinden intikâm almak kasdına sa‘y ederler.

Zîrâ hikmet-i Hudâ bu Mısır'ın fellâh Urbânı Hazret-i Âdem evlâdlarından Hâbil ü Kâbil zamânından berü iki firkadır. Bir firkasına Benî Harâm derler, şecî‘ âdemler olur, Kâbilîdir. Ve bir kavmine Benî Cüzâm derler, Hâbilîdir, gâyet mekkâr ve harâmî nâ-bekâr gâret [ü] şikâr kavimdir. Bir yere musallat olsa bu Benî Cüzâm cüzâm zahmeti gibi uyar ulaşır bir pür(?)-marîz-i arîzdir, ammâ gâyet dilâver fetâları vardır. Bunlar Hâbilîdir. Elbette bir köyde cümle Harâm kabîlesidir ve bir köyde cümle Benî Cüzâm kabîlesidir, birbirlerine hasm-ı kavî adû-yı cânîlerdir. Hattâ birbirleri üzre lümûm edüp ya‘nî asker cem‘ edüp karada cisirler sedleri üzre yâhûd kayasa gemiler ile köyleri basup döğüşe döğüşe elbette biri gâlib gelüp mağlûb olanların şeyh [ü] şâbların cümle cıda ve akve ve kılıcdan geçirüp avretlerinin karnın yarup ma‘sûmların çıkarup âteşe yakarlar. Ve avretlerin memelerin kesüp medfûn

olan mâlların su'âl ederler, elbette cümle mâlların bulup ve cümle hayvânâtların sürüp beledi âteşe urup ihrâk-bi'n-nâr edüp harâb [u] yebâb, milkin türâb, ahâlîsin kebâb edüp bî-pâk [u] bî-pervâ bu kadar mâl-ı ganâyim ile mevâl türküleri çağırup bir hây hû ile şaka ederek beledlerine giderler. Beled sâhibi köyünün nehb [ü] gâret olup ihrâk olduğundan müflis olur.

Allâhümme âfinâ, Mısır fellâhları kavm-i Fir'avnî bir alay kavm-i cebbârîn ve anûd, hasûd, fessâk kavimdir, görmeğe muhtâc kavimdirler. Ammâ üç aydan Nîl deryâsı çekilüp balçık kalan yerlere cümle fellâhîn mâlların yere saçup zirâ'ate başlayup ayakları bağlanır, ol zamân keşşâf ve ümenâ ve mültezimînin yürekleri yağlanır.

Andan **[Y 159a]** cümle keşşâf Kıbtî senesinin Bâbe ve Henûr ayında kendü askeriyle vilâyetin tahtîre ya'nî ekin ekmeğe gidüp iki aydan yine Mısır'a gelir, andan cemî'i keşşâf yedi bölükden kânûn-ı Selîm Hânî üzre muhâfazacılar alup her kâşif bin, bin beş yüz atlı asker ile Circe hâkimi vilâyetlere çıkup menâsıblarına mutasarrıf olurlar. Ve cemî'i mültezimîn dahi murâdı üzre **[Q 217b]** Rûm yiğitlerinden kırkar ellişer ve yüzer nâmdâr ve fetâ yiğitler yazup köğlerin zabt edüp hükm [ü] hükûmet ederler. Artık kâyimmakâmlar ve yedi ocak izniyle ta'yîn olan müsellimlerin hükmü cârî değildir, hükm [ü] hükûmât cümle kâşiflerindir. Ve Nîl tuğyânında isyân edüp kurâ ve kasabâtları nehb [ü] gâret edenleri zemîni götüren gâv-ı ahmer boynuzunda pinhân olmuşsa bir tedbîr-i ahsen ile sayd edüp eşedd-i ukûbet ile cümle refîklerin *alâ mehil* söylede söylede cümlesin ele getirüp hayâtlarında derilerin yüzüp ellerin ve ayakların kırup cümle **[P 214b]** nehb [ü] gâret olan mâlları tahsîl edüp cümlesin ıslâh-ı âlem içün katl edüp,

Der vasf-ı cür'et-i kavm-i cebbârîn-i Mısır

Garâbet bu kim kaçan kim Mısır fellâhînin bir harâmî ve mansarı bir takrîb ile kâşiflerin eline girüp katl edeceği mahalde ol harâmî kâşife iki üç kîse mâl verüp,

"Beni buğ edüp alay ile dîvân-ı Mısır'a çıkar," deyü ricâ eder.

Derhâl kâşif kîseleri alup ricâsın kabûl edüp ol harâmîyi cellâdlar meydân-ı siyâsete getirüp çarmîha gerüp hayâtda iken arkasından derilerin göğsüne ve göğsünden derilerin arkasına yüzerken kendüsü tütün içüp mevâl murabba'ları çağırup kendünün âdemleri kırdığın ve basdığın ve asdığın medh edüp bir kerre âh demeden cellâdlar ellerin ve ayakların kırup ba'dehu bütün derisin yüzüp saman doldurup lâşe-i murdârın alay ile dîvân-ı Mısır'a, filân harâmîdir, deyü libâslar ile ata bindirüp Mısır'a götürürler, garîb temâşâdır.

Bu tertîb üzre gökde uçan yerde gezen deryâda yüzenden mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl edüp paşaya teslîm edüp hazîne-i sultânî bağlanır. Ammâ bu kadar mâl-ı pâdişâhî fellâh re'âyâdan hâsıl olur, başı açık yalın ayak bir abâ şâl içindedir, ammâ mâlları çokdur, gâyet Ferhâd-vâr çalışır, fellâhlar ve mellâhlardır. Zîrâ Cenâb-ı İzzet hâk-i Mısır'a rahmet nazarıyla nazar etdüğinden altun biter derler. Hakkâ ki altun biter dedikleri gerçekdir, zîrâ hakkında kelâm-ı ekâbir vardır:

"Nîlühâ acebün ve arzuhâ zehebün ve-hiye li-men galebe"

buyurmuşlardır.

Hakkâ ki Mısır'a kim gâlib olursa ol hâkim olurdu. Hazret-i Yûsuf'dan berü tegallüben zabt ederler selâtînleri hasîb ü nesîb değillerdir, halkı ehl-i meskenet değildir, cümle askerî tâ'ifesi isyân [u] tuğyân üzre olup **[Y 159b]** zor-bâzû ile tağallüben hâkim olur. Ve hâk-i Mısır'da altun biter, dediklerinin aslı bir kîle hubûb zer' ederler, yigirmi kîle mâl biter, fürûht edüp altun eder.

Ve bu Nîl suyunun ve baklasının hâssasındandır ki suyundan üç sene içen eğer Rûm âdemi dahi olursa bî-rahim ve cebbâr olur. Ve zenânesi gâyet mahbûb olup kalîlü'l-edeb ve kalîlü'l-hayâ olur. Ve atları Nîl suyun nûş edüp şerrânî ve batrân olup Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölün çıkup değme hâliyle bir gayrı diyâra varmaz, ammâ hımârı gâyet müdrik ve mu'allem ve yorgadır.

Ve Nîl'in cemî'i arkları ve halîc ve tur'aların cerf eden ya'nî tathîr eden sığırları Adana câmûsu kadar iri sığırlardır, gâyet cefâkârdırlar. Cümle Mısır hâkini niçe kerre yüz bin sığırlar ile selef keheneleri kol kol handak handak cürâfalar ile ya'nî bir nevi' kızak sandıklar ile toprağın taşıyup halîcler kazmışlardır kim görmeğe muhtâcdır.

Der vasf-ı ism-i şuhûr be-lisân-ı Kıbtî

Bu Nîl-i mübâreki selef hukemâ ve keheneleri ilm-i hendese ile böyle tertîb edüp Nîl hâki dahi yılda dörd gûne libâs geyüp on iki ayı dörd kısma munkasım edüp her kısmın üçer ay tarh edüp on iki şehr olur.

Fasl-ı evvel: Evvelâ Kıbtî lisânınca ayların ismi Ebît [Ebîb] ve Meşrî ve Tût. Bu üç aya lisân-ı Arabî'de Zi'l-ka'de ve Zilhicce ve Muharrem derler. Bu aylarda ekâlîm-i Mısır'da âdetullâh bunun üstene böyle cârîdir kim *Tût* ayı ki mâh-ı Temmûz'dur, dâ'imdir, şuhûr-ı Arâbî gibi deverânda değildir, bu *Tût*'da üç ay Nîl-i mübârek deryâ-misâl olup arâzî-i Mısır'ı gark edüp kırmızı libâs geyer. Zîrâ Nîl'in suyu ol mahalde kıpkırmızı çamur cereyân eder. Ve üç aydan tenezzülde olduğu mahalde bu aylardır.

Fasl-ı sânî: Bâbe ve Henûr [Hetor] ve Keyhek ayları. Lisân-ı Arab'da Safer, Rebî'ü'l-evvel, Rebî'ü'l-âhir aylarıdır. Cümle arâzî-i Mısır'dan Nîl çekilüp çamur-ı siyâh müşk [ü] anber-i hâm-misâl bir yıllık yoldan gelmiş cüllâb-misâl süzülmüş yed-i kudret ile tahmîr olunmuş akrabâmız olan tîn-i Âdem üzre re'âyâ vü berâyâ zirâ'at etmeğe mübâşeret edüp bu mahalde arz-ı Mısır siyâh hil'at-ı Abbâsî geyerler. Ve cümle dihkânîlerin ekdikleri bersîm ta'bîr etdükleri tohum-ı bersîm bir gecede bi-emrillâh bir karış âşikâre olup hayvânât bağlarlar. Yonca gibi bir giyâhâtdır, hayvânâta gâyet nâfi' olup semîn ü cesîm eder. Hâk-i Mısır eğninden hırka-i peşmîne-i Abbâsî'sin çıkarup sebz-elvân yeşil zümürrüd-vâr kabâların geyüp tâze cüvân olup cemî'i devâbât ve benî âdem tâze cân bulur. Bu mahalde Rûm'da kış kıyâmet iken Mısır'da tâze bahâr olup atlar çayıra çıkar.

Fasl-ı sâlis bu aylardır: Tûbe ve İmşîr ve Bermehân. bu aylara lisân-ı Arabda Cemâziye'l-evvel **[Y 160a]** ve Cemâziye'l-âhir ve Receb ayları derler. Hâk-i Mısır yeşil dühâvî katîfe câmesin çıkarup sarı za'ferân-misâl hil'at-ı fâhireler geyüp zeheb-i hâlis-misâl altun olup cemî'i giyâhât [u] nebâtâtı kehrübâ-vâr olup vakt-i hırmen olur.

Ve bu mahalde Mısır'ın on iki Mısır hazînesi mâl-ı pâdişâhîsi ve gayrı evkâf hazîneleri hâsıl olup hasad vakti olur.

Fasl-ı râbi‘: Lisân-ı Kıbtî'de Bermûdî ve Beşnes ve Bûdine, ya‘nî şehr-i Şa‘bân ve Ramazân ve Şevvâl aylarıdır. Bu üç ayda hasad kalkup yine zemîn saru altun-misâl olup *Nîlühâ aceb ve arzuhâ zeheb* kelâmı yerin bulup cemî‘i devâbâtları bu kurâlarda curun ya‘nî hırmen yerlerine koyverüp cümle giyâhâtın hayvânât tenâvül edüp yine arz-ı Mısır üç ay siyâh Abbâsî hırkalar geyüp yine Nîl nazar-ı âdetullâh böyle cârî olup dâ’imü'd-dehr inkırâzu'd-devrân böyledir. Aceb hikmet-i Hudâ'dır, dehr-i denî böyle deverân etmededir, ammâ deverân eden bizim aylarımızdır, yohsa Kıbtî ayları sâbitedir.

Elhâsıl hâl-i ahvâl-i dünyâ böyledir. Ekâlîm-i Mısır'ın bir iklîme müşâbeheti yokdur. Yaz ve kış kuzusu ikişer kerre hâsıl olur ve sebzevâtı ve meyvesi biri biri ardı sıra hâsıl olur. Aceb sun‘-ı Hudâ memleketdir.

{Der beyân-ı mazarrât-ı âb-ı Nîl}

Ve bu Nîl hakkında niçe kîl ü kâl olmuşdur, ammâ hadîs-i şerîf mazmûnunca ale'l-ittifâk cennet nehirlerinden bir nehirdir, demişler. Hakkâ ki mâ-i cennet'dir. Bu Nîl-i mübârekde olan lezzet meğer Erzurûm'un kal‘asında Cennet bunarı suyu ola, yâhûd İslâmbol'da Kırkçeşme zülâli ola. Ammâ Nîl tulû‘ etdüği yerden beri gelince gayrı nehirler kendüye mahlût olmaz, olursa yine kendüden müteferrik nehirler vardır, anlar munsab olur, deyü cemî‘i tevârîhlerde ve hey’etlerde mastûrdur. Lâkin tabî‘atı kabz üzre balgamîdir. Ve nokta Nîl'e düşüp taşmağa başladuğı mahal yeşil cereyân eder. Kâmil bir ay böyledir. Sâhib-i tabî‘at olan kimesne ol mahallerde ihtirâz edüp Nîl'den içmemek gerek. İçerse âb-ı rakîk ya‘nî bardaklardan damlayup sakız ile kaynadup içmek gerek. Yâhûd Mısır'ın cânib-i şarkında iki sâ‘at ba‘îd Ayn-ı Şems şehri kurbunda Hazret-i Îsâ'nın vâlidesi Meryem Ana ile kazduğı kuyuya Matariyye derler, andan su getürdüp içmek gerek, bir âb-ı hayât nâfi‘ ve mu‘cize-i Îsâ bir mâ-i cân-fezâ sudur.

Ve bu Nîl bir ay yeşil cereyân edüp muzır olmasının aslı oldur kim sene-i sâbıkdan halîc ve tur‘a ve buhayrelerde yıllamış sular vardır, şiddet-i hârda zehirnâk mahlûkât haşerât ve akreb ve yılan ve çıyan ve kepçe kuyruk misilli mesmûm mahlûklardan ölüp kalmış kurdlanmış ve müsta‘mel olmuş niçe bin buhayrelere **[Y 160b]** Nîl-i cedîd girüp dâhil olunca cümle zehirnâk suları sürüp çıkarup Mısır'a cereyân etdikde Nîl-i mübârek yemyeşil akar. Andan nûş edenlerin elbette yâ ayağı tulum gibi şişer yâhûd bedeninde ur olur yâhûd hayâsı debe olup ol mahalde hâtûnu gebe olur, mütevellid olan ma‘sûm cüzâm olur. Pek ihtirâz lâzımdır, bir ay sebîllerden âb-ı hayât sular içmek gerekdir.

Ve âb-ı Nîl ata ve avrete gâyet nâfi‘dir. Lâkin Ferâ‘ine memleketi olmak ile âb [u] hevâsının hükmü halkı cebbâr ve mütekebbir olur ve sehel zamânda hâlleri mükedder olur. Devletleri ber-devâm değildir, zîrâ ma‘îşetlerine vakfullâh karışmışdır. Ve Nîl'in niçe hâssası var, ammâ **[Q 218a]** **[P 215a]** bununla iktifâ etdik.

el-Faslu's-sâbi‘ ve erba‘în
Nîl içinde hâsıl olan hayvânâtları ve hâssaların beyân eder

Evvelâ Nîl içinde niçe bin elvân mâhîler vardır. Ammâ cümleden timsâh derler bir mehîb ve ziyânkâr hayvândır kim Rûm'da hâsıl olur bir gûne kertenkele ve keler ve vezaka ta‘bîr ederler üç nev‘a hayvânlar var, bu timsâh dahi hemân ayniyle anlara müşâbeheti vardır. Dörd ayağı ve kuyruğu vardır.

Lisân-ı Arab'da ana timsâh derler, lisân-ı Fârisîde neheng derler, Türkîde luy derler, lisân-ı Moğolî'de selkun derler, vilâyet-i Nûbe'de vûlî derler, vilâyet-i Ulvî'de şûnşâr derler, mel‘ûn mahlûkdur. Ammâ bu timsâhın kaddi on beş arşın tavîl olur.

Ve arkası pul pul olup âlet-i harbden tüfeng dahi kâr etmez, illâ koltuğu altı gâyet yumuşakdır, gûyâ kim kulak şahmesi gibi terdir, andan ururlar, yâhûd kellesine dirhemli tüfeng isâbet ederse mürd olur.

Hâssa: Ve sayyâdlar yağın alup şiddet-i hârda insânın bedeninde olan sızı yerlerine sürseler bi-emrillâh def‘ olur. Ve cemî‘i hayvânâtın alt çenesi oynar, bunun üst çenesi açılır kapanır, alt çenesi aslâ hareket etmez. Ve üst çenesinde altmış dişi vardır, alt çenesinde kırk dişi vardır. Ve alt çenesinde iki uzun dişi vardır, üst çenesinde burnunun delikleri yanında iki delik vardır, ol iki uzun dişler alt çenesinden üst çenesi deliklerinden taşra çıkar. Ammâ hakîr im‘ân-ı nazar ile nazar etdim, küçüklerinde ol dişler yokdur, ammâ büyüklerinde tîğ-ı Dahhâk'dan nişân verir iki büyük dişleri alt çenesi ucundadır. Nîl kenârında koyun kuzu ve âdem ve at ve sığır ve deve su içerken sine sine gelüp ibtidâ kuyruğuyla çarpup urduğu hayvânı Nîl'e çeküp amân vermeyüp götürür, ammâ âdemi koyunu amân vermeyüp bir demde yudar.

Hikmet-i Hudâ dübürü yokdur. Takâzâ-yı hâceti oldukda Nîl'den taşra çıkup cezîrelerde deverân eder. Bi-emr-i Hudâ sâhil-i Nîl'de pervâz eder bir nev‘a alaca tuyûr vardır, Rûm'da ördek **[Y 161a]** gibi ayakları kısa minkârlı ve nâhunlu bir kuşdur, hemân hümâvâr pervâz ederken timsâhı cezîrelerde görüp karakulak arslan yanına nice gelirse bu kuş dahi timsâhın yanına gelüp bir iki cünbüş ü hareket eder. Bi-emrillâh timsâh ol kuşu görünce safâ eder. Ba‘zı timsâhın takâzâ-yı hâceti gelmemişdir, cezîrelerde eşiyle seyrân ederken mezkûr kuşun karnı acığup timsâhın burnun kakalayarak hâh-nâ-hâh timsâhın ağzın açdırır. Ba‘zı timsâh kendi açup mezkûr kuş timsâhın ağzından içeri girüp tâ karnına varup muzahrafâtı depe depe eşe eşe emek çeküp mel‘ûnun necâsetin ağzına getürdükde hemân timsâh gâr-ı yetîmân misâl ağzın açup cümle muzahrafâtın mezkûr kuş taşra çıkarup timsâh safâ eder. Ol kuş dahi muzahrafâtı içre kurdlar bulup tenâvül edüp def‘-i cû‘ eder. Hem kendüye nafaka hâsıl eder, hem timsâhı sıkletden halâs eder, aceb hikmetdir.

Darb-ı meseldir kim saksağan tanayı sevmeğine bitlemez, arkasında kurdun ve okrayasın bulup yemek içün tanayı bitler, dedikleri gibi bu kuş dahi timsâha eyle hizmet eder. Ba‘zı kuş kendüye yarar nevâle bulmayup yine timsâhın karnına girüp bir hayli muzahrafât dahi çıkarır, ammâ timsâh yine yudarken kuşu dahi bile yudar, hemân ol murg timsâhın ağzına gelüp hikmet-i Hudâ kuşun tepesinde bir sivri kemiği vardır, ol kuş darılup timsâhın demâğına ol kuş tepesindeki sivri kemiği birkaç kerre urup timsâh acısından ejder-misâl ağzın açup kuş taşra gider. Bir hikmet-i garîbe ve acîbedir kim dübürü olmayup her timsâha birer huddâm tuyûr ta‘yîn etmişdir. *Yef‘alullâhu mâ yeşâu bi-kudretih.* [156]

Ve mine'l-acîbe: Bu timsâh Nîl-i mübârekin ejderhâsıdır. Cümle mahlûk andan havf edüp cümlesin ekl eder. Nîl içinde andan çâpük, andan şedîd hayvân yokdur. Ammâ karada gâyet batîdir, zîrâ elleri ve ayakları kısadır, karnı yere sürünüp kendi cüst [ü] çâpük hareket edemez ve çok gezemez. Ve taşrada üç günden ziyâde duramaz, hemân mürd olur.

Timsâhın adû-yı cânın beyân eder

Ammâ böyle bir ejderhâya Cenâb-ı İzzet bir sebeb-i mevt halk etmiş. Rûm'da gelincik derler dörd ayaklı mûşa hasım bir hayvândır, hemân ana benzer tüğlü bir hayvândır. Nîl içinde olur, timsâh gibi karada dahi tavattun eder, karaya çıkup cezîrelerde rimâl-i rakîk içre sürüne sürüne gezüp timsâhı arar, zîrâ gâyetü'l-gâye timsâha hasımdır. Ve timsâhın muzahrafâtın çıkaran kuşu dahi sayd eder bir küçük gelincikdir. Hemân timsâh takâzâ-yı hâcete taşra çıkup gezerken bu gelincik kum üzre yürüyerek timsâhın yanına varup **[Y 161b]** timsâh anı görmez. Zîrâ bi-emri Hudâ timsâhın gözleri tepesindedir ve gerdânı yokdur, yekpâre pîl-tendir, sağa ve sola karada yere bakamaz. Kaçan mezkûr kuş timsâha def‘-i cû‘ içün hizmet etmeğe geldikde timsâh ağzın açup kuş içeri girince bu gelincik dahi pertâb edüp timsâhın ağzından içeri girince azamet-i Hudâ timsâh-ı bî-cenâh-ı pür-günâh sad lek âh ederek kendüyi yerden yere urup cân havliyle kendüyi Nîl'e urur.

Hattâ İsvân şehrinden gemi ile gelirken bir timsâh-ı azîm Nîl'i deryâ-misâl temevvücledüp berg-i hatîf gibi Nîl içre sağa ve sola katı yaydan ok çıkar gibi çıkup şinâverlik edüp ağzından Nîl suyu minâre kaddi havaya çıkar. Hakîr mellâhımıza eyitdim:

"Ya Hacı Reşîd! Bu timsâh niçün böyle eder" deyü su’âl etdim.

"Ya sultânım, kendüden büyük elbette bir timsâh anı kovar" dedi.

"Ya ol görünmez-e!" dedim.

"Ey, imdi eşini arar" derken hemân timsâh bizim geminin yanına gelüp memâliklerime,

"Bire vurun kurşumu" dedim.

Bir iki kurşum atdılar, te’sîr etmeyüp âhir Nîl'in cânib-i garbîsine çıkup pur patır edüp renc [ü] anâ çekerek ol bayıra tırmaşup kaldı. Biz dahi ardı sıra gemiyle varup taşra çıkup temâşâ ederken timsâhın ağzından bir gelincik çıkup seğirderek Nîl'e kaçdı. Timsâh orada mürd oldu, kaddi kâmil otuz iki ayak idi.

Kırk elli ayak kaddi olur timsâhın vardır. Hakkâ bu İsne ve İsvân vilâyetlerinde olan mefret timsâh Nîl'in gayrı yerinde yokdur. Hattâ Hafîr-i Kebîr derler bir kal‘a vardır, Fûncistân melikinin vezîri mesâbesinde Kör Hüseyin Beğ'in kal‘asıdır, ol kal‘anın kapusuna demir yerine bir timsâh-ı azîmin derisin kapu kanadına üçer vukiyye demir mismârlar ile mıhlamışlar. Başı ve kuyruğu yokdur, hemân gevdesi derisidir. Hakîr kasden zirâ‘ ile ölçdürdüm; on dörd zirâ‘ kaddi ve yedi zirâ‘ arzı idi. Ben ta‘accüb etdim, ba‘zı Fûncistân ihtiyârları dahi mefretleri olur, dediler.

{Ammâ timsâhın bir hasmı dahi Nîl atıdır. Nûbe diyârında ve Berberistân vilâyetinin Donkalâ şehri hudûdlarında Nîl atı çok olmağile ol diyârlarda timsâh azdır. Ammâ Nûbe diyârında timsâhın ismine vûlî derler ve Ulvî vilâyetlerinde şûşâr derler.}

Ve mine'l-garâ’ib

Bu timsâh eşi ile cezîrelere çıkup cimâ‘ murâd edindikde dişisin arkası üzerine yatırup cimâ‘ ederken ba‘zı Arab tâ’ifesi belsovukluğu marazına mübtelâ olup anın def‘iyçün yâhûd nefs-i emmâresiyçün

mezkûr herîf kendüyi rimâl ve çengelistân içinde pinhân edüp dahi timsâh cimâ‘ etmeden dişisi arkası üzre yatırken herîf kemîngâhdan zâhir olup bir na‘ra haykırınca timsâhın erkeği firâr edüp **[Y 162a]** kendüyi Nîl'e atup halâs olur. Lâkin dişisi arkası üzre kaskatı kalır, gûyâ kaplıbağa gibi kalır, aslâ harekete iktidârı olmaz. Zîrâ elleri kısacıkdır, mahâreti suda kuyruğuyla ve ağzıyladır. Tâ ki erkeği cimâ‘ edüp dişisin sırtı üstünden döndürmeyince hâli üzre kalır ve kıç **[Q 218b]** ayaklarından aşağı ferci kalır. Cimâ‘ murâd edinen melâ‘în timsâhın kıç ayakların kum ile örter ve kuyruğu üzre dahi hayli kum yığar, ba‘dehu havf [u] haşyetsiz fi‘il-i şenî‘a mübâşeret eder, *ne‘ûzu billâh.*

Ammâ cimâ‘ından lezzet alan fa‘âl-i la‘în yemîn edüp bikr-i nâ-şüküfte cimâ‘ından lezîzdir, deyü medh edüp gâyet şiddet-i hârı vardır ve her cimâ‘ı bikriyyet üzredir, al kan nâzil olurdu, der.

Ve cimâ‘ edenin bir hafta avret yerinde misk râyihası âdemin demâğın mu‘attar edüp bir hafta zâ’il olmaz.

Ve ferci cevârî-i Habeşe ferci gibi beyâz hıtâyî fercdir, **[P 215b]** derler ve gerçekdir. Circe hâkimi Özbek Beğ'e birin getirdiler, dişi idi, hemân tahrîr etdiğimiz gibi bir müdevver küsamı var idi. Ve bu timsâhın eyle münakkaş u müzeyyen zahrı var idi kim gûyâ hayvân-ı nakş-ı bûkalemûn idi.

{Ve mine'l-acâyib mahlûk-ı Nîl şeyhü'l-bahr ya‘nî cisi cinnî derler, benî âdem sıfatlı sakalı ve kaba üzre(?) [yerde?] vücûdu balıkdır. Mısır ile îcâ ibhâ olur, ammâ mekân dutdu(?) kalur dându(?) olur.}

Hikâyet-i garâyib-i timsâh-ı Nîl

Hattâ hakîr Şellâl diyârın geşt [ü] güzâr ederken esnâ-yı kelâmda bu timsâh sadedi açıldı. Hâne sâhibimiz Ebû Ceddullâh derler bir şeyh-i kebîr ve feleğin germ [ü] serdin çekmiş yârândan bir kimesne idi, ol hikâyet eder:

"Âlem-i fetâlığımda Nîl'de benim bir timsâhım var idi, dişi idi. Ol asırda şebeke ile balık sayd edüp kifâflanırdım. Ba‘zı iri balıkları sayd edüp başka kordum. Bir gün bu timsâh şinâverlik ederek ubûr etdi, ammâ gâyet müzeyyen mahbûb timsâh idi. Hemân sayd etdiğim semekelerden bir kaçının başların üzüp bu timsâha atdım, ekl etdi ve gitdi. Netîce-i kelâm birkaç gün bu hâl üzre gidüp geldi, her gün bu gûne balık verirdim.

Bir gün karaya bî-pâk [ü] bî-pervâ çıkup reftâr ederek kuyruğun kaldırarak sırtı üstüne yatdı. Benim hâtırımdadır kim bizim Arab tâ’ifesi timsâh ile cimâ‘ eder. Hemân ben dahi etek der-meyân edüp bir kerre vardım. Safâ-yı hâtırımdan aklım başımdan gitdi. Ba‘dehu elime nobutu alup timsâhın arkası ile kum mâbeynine nobutu sokup bir cânibe durdum. Oynayarak gidüp bana bakarak Nîl'e girüp ol kadar oynadı kim divâne oldu", der.

"Üç sene kâmil bununla geçindim. Cümle şellâl'de olan aşîretim bilirlerdi. Bir gün ben varmasam beni ararlardı, ammâ sâ’ir timsâhlar havfinden Nîl kenârına varamaz oldum. Her bâr bu benim timsâhım Nîl kenârına gelse zebât gibi bir râyiha-i tayyibeli bir yağ **[Y 162b]** Nîl kenârına yayılırdı. Alup bir saksıya doldurup onar guruşa üç yıla dak satardım", der.

"Hikmet-i Hudâ bir gün Nîl cezîrelerinden bir cezîreye vardım. Hemân benim timsâhım ardım sıra

gelüp cezîreye çıkdı ve biraz gezüp yuvarlandı ve cân teslîm etdi. Anı gördüm, karanlık olup yine fî'l-hâl zulemât gidüp benim timsâhımın başı ve gevdesi bir pençe-i âfitâb kız çehresi kim aklım gitdi. Ammâ ayakları ve ferci yine timsâh ferci idi. Meğer Künûz Urbânı şeyhinin kızı olduğu sâbit olup sihrile timsâh olup bi-emri Hudâ hâlet-i nez'de sihir bâtıl olup yine ke'l-evvel hilkati üzre rûh teslîm edüp cümle halk ile ol cezîrede defn etdik" deyü nakl eyledi.

Ve ahâlî-i vilâyetden ba'zı kimesneler hâzır idiler,

"Belî, böyle oldu" deyü şehâdet eylediler. Zîrâ ol diyârda timsâh ile cimâ' eylemek ve timsâh katl edüp derilerin kapularına mıhlamak ayıb değildir ve yiğitlikdir. Ve timsâh ile ceng etmeyen fetâ değildir.

Anların mâbeynlerinde başka mübâhaseleri var, timsâh katl edene ve fîl öldürene kız verirler. Zîrâ timsâh ol diyârlarda ejderdir ve gâyet muzırdır, âdem ve hayvânât su içerken ve sıbyânlar Nîl kenârında şinâverlik ederken kapar, gâyet ziyânkâr mel'ûndur.

Ve bu diyâr halkının timsâh ile cimâ' etmelerinin aslı oldur kim ekseriyyâ halkının belleri gevşekdir, sık sık belsovukluğuna mübtelâlardır, anı def' içün cimâ' edüp hakîkatü'l-hâl cimâ' edüp halâs olurlar. Ba'zısı timsâh cimâ' etmeği irtikâb etmeyüp siyâh Habeşe câriye vata' edüp halâs olur. Habeşenin dahi ol kadar şiddet-i harâreti olup cezzâb olduğundan vücûd-ı insânda menî ve gayrı eşyâdan bir şey komayup cezb eder.

{Tılısmât-ı mikyâs berây-ı timsâh

Ümmü'l-kıyâs'ın sebeb-i tesmiyesi hakkında efvâh-ı nâsda şâyi' niçe kaviller vardır. Bir kavilde bir pâdişâhın Mikyâs nâmında bir pençe-i âfitâb kızı var idi. Hikmet-i Hudâ ol kız sâhil-i Nîl'de şinâverlik ederken bir timsâh kızı kapup götürdüğü pâdişâha mün'akis olup pâdişâh âh vâh derken hikmet-i Hudâ ol mahalde kibâr-ı evliyâullâhdan şeyh Ebûbekr-i Batrinî hazretleri bulunup kızın halâsıyçün du'â edüp bi-emrillâh timsâh kızı sâlimen yine ol mahalle bırağup kız halâs olur. Pâdişâh dahi şâd olup ol mahalle bu kasrı binâ edüp ismini kızın nâmıyla Ümmü'l-kıyâs korlar, sebeb-i tesmiyesi oldur.

Ba'dehu şeyh Batrinî hazretleri mermerden bir timsâl-i timsâh etdirüp Ümmü'l-kıyâs havuzu altına ol mermerden timsâh sûretine bir vakf-ı a'zam konup anda defn eder. Hâlâ ol zamândan berü timsâh bu Ümmü'l-kıyâs'dan **[Y 163a]** aşağı geçse hemân arkası altına gelüp kenâra çıkınca depelerler. Anıniçün Mısır'dan aşağı aslâ timsâh yokdur, *ve's-selâm.*}

Hikmet-i Hudâ ve hâssa-i timsâh

Timsâh eşi ile karada cimâ' edüp dişisi yumurtlar, devekuşu yumurtası kadar olur, lâkin müdevver değildir, sürâhîce ve münakkaşdır. Dişisi yumurtasın kum içine gömüp yine Nîl'e gider, her gün gelüp nazar eder. Ba'zısı taşrada kalup şiddet-i hârdan yumurtanın içinde beyâzı pişer, sarısından kırkıncı günde sakankûr hâsıl olur. Ammâ timsâhın kum içinde kalan beyzalarından bi-emrillâh timsâh hâsıl olur. Timsâhın demâğında bir zar perdesi hâsıl olup Nîl içinde gezmeğe müsta'id olur, ammâ sakankûrda ol zar bitmeyüp karada kalırlar.

Ve timsâhın on, on iki yumurtası olur, kimi timsâh ve kimi sakankûr olur. Ammâ bu sakankûr Nîl'e girüp yine çıkar, Nîl'de tavattun edemez. Hukemâ buna sakankûr-ı mâhî derler. Ammâ bu sakankûrdan hâsıl olanlar, sakankûr-ı berrî derler, aslâ Nîl'e girmek değil, ömründe su içmez, rimâlistân ve çölistânlarda olur. Hukemâ gâyetü'l-gâye nef'in yazmışlardır.

Hâssa-i sakankûr

Hikmet-i sun'-ı Girdigâr erkeğinin iki hâyası olur ve dişisinin iki ferci olur. Sağ yanındaki fercinden sâdır olan sakankûr olur, sol fercinden tulû' eden keler olur. *Yahlukullâhu mâ yeşâu ve yehtâr.*

Bir âdem cimâ'a takviyet içün bu sakankûru sayd edüp başın ve kuyruğun tiryâk-ı fârûk yılanı gibi kesüp yabana atup gevdesin gölgede kurudup bir miskâl-i Mısrî ya'nî bir altun ağırı sakankûr etinden ve iki miskâl siyâh üzüm ile havânda sahk edüp aç karnına yese, ol gece on câriyesi var ise de pehlivânlık edüp güleşüp cümlesin altına alup yene ve hâtırların hoş ede. Böyle mukavvîdir.

Te'sîr-i helâk: Ammâ sakankûr bir âdemi ısırsa ol âdem derhâl suya girse halâs olur ve sakankûr ölür, ammâ eğer sakankûr evvel suya girirse sokduğu âdem helâk olup sakankûr halâs olur. Hemân sokulan âdem ol ân suya girmek gerek.

Esb-i Nîl

şellâlâtdan yukaru Nûbe vilâyeti derler, anda Nîl atı olur, gâyet mefret hayvândır. Gûyâ atdır, ammâ yelesi ve kuyruğu gâyet çokdur. Karada çok seyrân edüp bir sıklet görse, Nîl'e firâr eder. Ve karada ta'ayyüş edüp on at kadar yeyüp tarlaları harâb eder. Ve ba'zı kısraklara aşup kulunu hâsıl olup karada kalır. Gâyet mahbûb heyet-i mecmû'a olur, ammâ sâ'ir atlar gibi cefâya tahammül etmez, ammâ yine binilir.

Hattâ Kûs hâkimi Alî Kâşif'in **[Y 163b]** bir Nîl atı oğlu var idi. İki yaşında iken bir gün Nîl kenârında bir mastabada cümle ağavâtlar ile cirid oynayup zevk [u] safâda iken sâhil-i Nîl'de bir at süheyli zâhir olup cümle atlarımız ol tarafa müteveccih olup kulakların dikdiler. Hemân sâ'at bir süheyl-i ra'dvâr dahi istimâ' olunca Nîl atı oğlu iki ayak üzre kalkup licâmıyla kavvâsın elinden rehâ bulup eğeriyle ve rahtıyla seğirdüp kendüyi Nîl'e urunca cirid meydânında olan atlılar akîbine düşüp vardılar. Ammâ kulun Nîl'e girüp gâ'ib oldu, bir zamândan yine taşra çıkup burnundan kanlar akarak Nîl'in karşı tarafına çıkdı. Hemân **[P 216a]** ardı sıra dâbbetü'l-arza benzer bir dâbbetü'l-mâ Nîl'den taşra çıkup tayın ardı sıra kovarak ısırarak tayı yine Nîl'e kovdu. Tay ile ikisi gâ'ib olup tay ol sâ'at yine taşra Nîl yüzüne çıkup şinâverlik ederek Nîl toparlayup aşağı cereyân **[Q 219a]** eder.

Hemân beri tarafdan birkaç fedâyî kavvâslar uryânen kendüleri Nîl'e atup der-akab taya yetişüp bizden tarafa çıkardılar. Taşra çıkınca bir hayli cünbüş eyledi.

Derhâl ardı sıra Nîl atı çıktı ve ol kadar kurşum urdular kim hâceti olmayup yine Nîl'e girüp gâ'ib oldu. Üçüncü gün leşi Kınâ şehrinde kenâra çıkmış gördüler.

Ammâ hakîr bu temâşâyı müddet-i ömrümde görmemiş idim. Ol diyârda Nîl atı gâyet çok olur.

Evsâf-ı tetimme-i Nîl atı

Gâyet şecî‘ at olmağile Nîl içre timsâh ile ceng-i azîm edüp timsâha galebe eder. Ve at olduğu yerde timsâh tavattun edemez. Gerçi kara atlarına müşâbihdir, ammâ kuyruğu gâyet rakîk olup ağavâtlar atlarına bahrî hotaz ederler. Ve kuyruğu sığır kuyruğu gibi uzundur. Ve ön ayaklarının tırnakları çatal olduğundan eti helâldir. Ve vücûdunda tüğleri gûnâ-gûndur. Ammâ bi-emri Hudâ timsâh gibi üst çenesi oynar. Ve küheylân at gibi kişner. Ve derisinden diyâr-ı Nûbe'de ve şehr-i Donkalâ'da kalkan yaparlar, aslâ ok ve kılıc ve gönder ve hışt geçmez, ammâ kurşum geçer. Ve zekerinden kırbac edüp Mısır'da cellâdlar âdemi at sikiyle döğer, *ne‘ûzu billâh.*

Hikmet-i Hudâ yine Nîl'de bir balık olur, semek-i ri‘âde derler. Her kim dutup yemek isterse ol ân eli kurulur [kıvrılur?], elinden bırağırsa eli yine eyi olur. Anıniçün cümle sayyâdların şebekelerinde çıkdıkça âzâd ederler. İki vukiyye gelir bir sarı balıkdır. Ammâ ba‘zı zamân ölüsü karada bulunup **hâssıyyeti** içün alırlar. Başını sarılığa mübtelâ olan veyâ ağrı hastası olan başın götürüp **[Y 164a]** gâhî gâhî koklasa sarılıkdan halâs olur, tevâtür ile meşhûrdur.

Hâssa: Ve başın tuzlayup nısfın er ve nısfın avret misk ile götürseler birbirinden aslâ ayrılmayalar, gâyet mücerrebdir. Ammâ yemeyeler, belki âdem helâk olur.

Ve bu balık iki vukiyye gelir, başı müdevver, yumuşak, tulum gibi bir semiz balıkdır. Kaçan biri sayd olunup ölse, öbür eşi de helâk olur, aceb hikmetdir. Andan,

Hâssa-i diğer: Isıtma dutan âdem ol balığın ölüsün gerdânına bend eylese bi-emrillâh halâs olur.

Hâssa-i diğer: Bir âdem sudâ‘a ya‘nî baş ağrısına mübtelâ olsa, bu balığı dirice ol başı ağrıyan kimesnenin başı üstüne kosalar, bi-emrillâh halâs olur.

Hâssa-i diğer: Bu balığın etinden ya erde ya avretde bir pâresi olup yanında götürseler birbirine mahabbet edüp tâ ölünce birbirlerinden ayrılmaya. Bu balığın te’sîri sebebiyle niçe bin âdem Sa‘îd-i âlî vilâyetinde bir zenâne-i mekkâreye râst pâbend olup kalmışdır.

Bu balığa hût-ı İdrîs dahi derler. Alabalık gibi münakkaş bir balıkdır kim niçe derde devâdır. Kaçan Hazret-i İdrîs bu diyârların halkına ba‘s olundukda Cenâb-ı Bârî İdrîs'e gökden mâ’ide ya‘nî pişmiş balık ve tere gönderüp tenâvül edüp def‘-i cû etdikde kemiklerin Nîl'e atdıkca bu balık halk olurmuş. Andan Hazret-i İdrîs ümmetini bu balığı yemeden men‘ edüp hâssıyyetlerin ümmetlerine bildirdi. İlâ hâze'l-ân mu‘âlece içün isti‘mâl ederler, ammâ yemeğe cür’et edemezler.

Hâssa-i timsâh: Bir âdemi sar‘ ya‘nî dutarık dutup *Allâhümme âfinâ* ol derde mübtelâ olsa, bir timsâhın ciğerin âteşe yakup masrû‘ olan âdemi buhûrlasalar ya‘nî ciğerini dütsü verseler bi-emrillâh ol âdem şifâ bulur.

Hâssa-i diğer: Timsâhın necâseti ağzından çıkar, zîrâ dübürü yokdur, ol necâsetden bir mîl ile ak düşen ve duman düşen göze çekseler, bi-emrillâh şifâ bulur.

Hâssa-i diğer: Timsâh diri iken gözün çıkarup cüzâm zahmetine mübtelâ olan kimesne boynuna assa, bi-emrillâh devâ bulur. Baş bölükbaşı oğlanı Mısır Bâbullûğ'una vara gele, cüzâm zahmetine mübtelâ

olup yüzü ve gözü şişüp burnunun orta direği düşüp şâm cinine döneyazdı. Birkaç vukiyye timsâh eti yiyüp ve gözlerin çıkarup yanında taşıyup oğlanın vücûdu mukaşşer beyza döndü. Bu hakîrin manzûru olmuşdur. Hakîr gulâmdan su'âl etdim, "Vallâh timsâh eti misk gibi kokar", deyü cevâb etdi.

Acîbe-i mudhike: Nîl kelbi derler bir hayvân vardır, hemân zabu ya'nî sırtlan kurdu gibi alaca **[Y 164b]** tüğlü bir hayvândır, Nîl'de ve berde ta'ayyüş edüp gezer. Timsâha gâyet hasımdır. Timsâhın yavruların dutup yer. Eğer bu timsâh yavruların yemese Nîl'de timsâhdan geçilmezdi. Ve iri timsâhların koltuğu altına bir kerre girirse, timsâh elinden halâs olmayup hâh-nâ-hâh öldürüp timsâhın ciğerin yer. Gâyet mudhik ve hiyel ü şeytanata mâlik elleri ve ayakları kısa bir mahlûkdur.

Kaçan kim karnı pek acıksa timsâhı bir hîle ile yer kim âdem hayrân olur. Evvelâ timsâh olduğu yerlerde bu kelb Nîl'den taşra çıkup çamura enüp Nîl kenârında güneşe karşu yatır. Timsâh-ı bî-felâh bunu görüp bir şikâr sanup kuyruğuyla çalup alup yudar. Derhâl kelb timsâhın karnında ciğerin yeyüp karnın yarup taşra çıkar, timsâh dahi cân havli ile taşra (---) çıkup helâk olur. Anıniçün sevâhil-i Nîl'de sâkin olan fellâhîn kavmi bu mâ'ü'l-kelbin bir uzvun bile götürüp timsâh şerrinden emîn olurlar.

Ammâ hikmet-i acîbe budur kim kaçan kim bu kelb-i Nîl'i balık avcıları dutup hayâsın kesüp yine (---) kelbi Nîl'e atup âzâd ederler. Zîrâ hayâları ağrı hastalığına ve hummâ-yı muhrikaya taşısalar gâyet nâfi'dir. Ba'de zamânin kelb-i mâ hayâsız hayât bulup yine sayyâdlar şebekesine girdikde hemân kelb-i mâ arkası üzre yatup kuyruğun kılup(?) (---) kaldırup sayyâdlara hayâsı olmaduğun gösterir. Sayyâdlar bilirler kim hayâsız kelpdir kim mukaddemâ bir dahi dâma düşmüş, deyü sayyâdlar güle güle ta'accüb edüp kelbi âzâd ederler. Gâyet müdrik ve mudhik kelb-i şîrîndir, *ve's-selâm*.

Eğer bu Nîl'de olan ecnâs-ı mahlûkâtları gördüğümüz gibi evsâfların tahrîr eylesek bir müdevven olur. Zîrâ Nîl-i mübârek deryâ-misâl bir nehr-i azîmdir. İsvân vilâyetinin cânib-i cenûbunda bilâd-ı Ulve derler bir memleket vardır, ammâ ol kadar amâr değildir, ol diyârın şark cânibinde nehr-i Nîl kenârında Ebvâb derler bir nâhiye vardır, anda Nîl-i mübârek yedi bölük olup cânib-i garbda niçe memleketlere cereyân edüp ray eder, ba'dehu yine asıl Nîl'e rücû' edüp mahlût olur, ammâ her biri bir reng ile gelüp mahlût olur.

Hattâ sene 1083 târîhinde Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa asrında nehr-i Nîl kâmil iki ay yemyeşil Nîl-i mübârek cereyân edüp sâhib-i tab' olanlar içmeğe havf edüp Matariyye'den ve gayrı lezîz sâkıyeler ve sebîllerden nûş etdiler. Ba'zı ankâ kimesneler sekiz sâ'at Kalyûb'da Fir'avn'un vezîri Hâmân'ın bir kuyusu vardır, Bi'r-i Hâmân derler – bir azîm kuyudur, hâlâ on iki yerden sâkıye dollâbları döner bir âb-ı rakîkdir – ba'zı ten-perver ve server [ü] dilâver **[Y 165a]** kimesnelerin huddâmları Bi'r-i Hâmân'dan su getürüp nûş edüp Nîl'in ol yeşil suyundan içmezler, *ve's-selâm*.

Bu mahalde dahi Nîl-i mübârekin kat'ı ve evsâfı ve havâssı ve donanması ve içinde olan haşerâtları ve havâssın ve alayların tamâm edüp gayrı alaylar beyân olunur.

el-Faslu's-sâmin ve erba'în
Evsâf-ı üçüncü alay-ı azîm leyle-i rü'ye-i şehr-i Ramazânü'l-mübârek ya'nî muhtesib gecesi alayın beyân eder

şehr-i azîm Mısır'ın on iki alay-ı ıydı vardır. Biri dahi bu muhtesib gecesi alay-ı azîmdir ki âşıkân [u]

ârifân bu alaya ıyd-ı Nisvân derler. Zîrâ bu gece şehr-i Mısır'da avretin zabt etmek mümkin değildir, elbette ol gece alay temâşâsına giderler. Zîrâ akd-i nikâhda bu gece alaya gitmek şartıyla nikâh olunmuşdur, kânûn-ı Mısrî böyledir. Bir hafta evvel kirâ ile esvâk-ı sultânîde beş on guruşa ve bir guruşa dükkânlar dutmuşlardır yâhûd âşinâları hânelerine gitmişlerdir.

Hâsıl-ı kelâm ba‘zı âdemler ol gece ehline kande idin, deyü su’âl edemez, aceb temâşâdır. Ve cümle halk-ı Mısır ramazân-ı şerîf gecesidir, deyü safâlarından şeb-bük faslı ederler.

Ve bu muhtesib gecesi tâ sabâha dak Mısır'ın cemî‘i çârsû-yı bâzârı küşâde olup niçe kerre yüz bin kanâdîller ile ol gece şehr-i Mısır'ı tezyîn edüp herkes kâlâ-yı metâ‘ıyla rûy-ı dükkânçesin zeyn edüp herkes yârân-ı bâ-safâ ve ma‘şûkıyla muhtesib alayına muntazır olurlar.

Bu alayın ibtidâ sebebi oldur kim (---) (---) asrında ramazân-ı şerîfin gurresi ne güne düşeceğinde şekk [ü] şübheye düşüp cemî‘i ulemâ ve a‘yân ve ümerâ-yı erbâb-ı dîvân âcizmânde kalırlar. Âhirü'l-emr muhtesib ağa hisâbıdır, deyü şa‘bânü'l-mu‘azzamın **[Q 219b]** yigirmi tokuzuncu gecesi muhtesib beği kerr ü ferrile Mısır mollâsına gönderüp yevm-i şekden haber alasın, deyü tenbîh etdiler. Muhtesib dahi alayile kadıaskerden şâfi‘ haber alup pâdişâha müjde edüp hâlâ ol zamândan berü Ramazânü'l-mubârekin gelmesine ta‘zîmen ve tevkîren şe‘âyir-i İslâm içün cemî‘i ibâdullâh şerî‘at kapusuna alay ile varup haber almak (---) (---) berü kânûn olmuşdur. Ve hâlâ eyle bir âyîn kalmışdır kim bu alay-ı şâdumân dahi diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr ü tavsîf olunmaz.

Ve Mısır içre serbest **[P 216b]** hâkimin biri dahi bu gece ve sâ’ir günler muhtesib beğdir. Elinde mutlak emri olmamak ile katl edemez, ammâ cemî‘i esnâfa hükm edüp siyâset ve örf edüp habs ü tecrîm etmeğe kâdirdir.

Evvelâ rü’yâ gecesi **[Y 165b]** olacağı gece ya‘nî ay görünür mü görünmez mi yevm-i şek olacağı gece muhtesib ağa ve subaşı ağa muhteşemâne beşer yüz kendü âdemleri ile at başı berâber subaşıyla köslerin çalarak alay ile Azebler kapusundan içeri girüp ba‘de'l-asr paşaya çıkup dîvân-ı Gavrî'de paşaya varup buluşdukda yer öpüp sâbit-kadem olur.

Hemân paşa fermân edüp muhtesibin semmûr kürkü üzre bir sîm ve zerdûz kuşaklık hil‘at-ı fâhire geydirüp paşa kendü eliyle selîmîsin muhtesibin başına koyup ve kendü otağalarından iki mücevher sorguc-ı sultânî muhtesibin başına geçirüp ve,

"Ebvâb-ı şer‘-i Resûl-i mübîne ve mezâhib-i erba‘a(ya) şeyhülislâmlarına {ve kadıasker hazretlerine} bizden selâm eyle. Haberin sıhhatin al kim yarın Ramazân-ı şerîf midir, değil midir, bir hoş haber alup getür" deyü tenbîh eder.

"N'ola" deyüp muhtesib yer öpdükde paşa kethudâsı paşaya eydir:

"Sultânım! Muhtesib kulunuz bu hil‘at-ı fâhire ile bu sorguc-ı sultânîye erzânî gördünüz. *El-ihsân illâ bi't-tamâm.* Kânûn-ı kadîm üzre sultânımın cemî‘i alay-ı bisâtları ve mataracılar ve tüfengciler ve şâtırlara ve yedekler ve cümle mehterhâne ve cümle ağavât kullarınızı alayına binmeği ricâ eder" deyü paşa kethudâsı yer öpüp ricâ eder. Paşa dahi ricâsın kabûl edüp,

"Var imdi elzem-i levâzımâtından gereği gibi alayın tedârik eyle" deyü fermân edüp muhtesib tekrâr yer öpüp kethudâ ile taşra gider ve muhtesib ile paşa kethudâsı yerine kapucular kethudâsı cümle paşa ağalarına serdâr olup paşadan bir hil'at-ı fâhire geyüp zemîn bûs edüp gider.

Ardı sıra muhtesib ile yedi bölükden alaya me'mûr olan askerî serdârları dahi birer evsat hil'atler ile şerefyâb olup anlara paşa:

"Basîret üzre olup bu gece tevâbi'leriniz bir hoş zabt edin" deyü tenbîh [ü] te'kîd edüp anlar dahi,

"El-emrü emrüküm" deyüp zemîn bûs edüp taşra giderler.

Andan subaşı gelüp dîvdârıyla yer öpüp birer hil'at-ı fâhireler geyüp bunlara dahi paşa azîm tenbîhler edüp taşra çıkarlar.

Andan sarây meydânında cümle paşa askeri âmâde olup ibtidâ subaşı cellâdları ile yol tathîr ederek alay ile paşa huzûrundan güzer ederler.

Andan alay-ı tatar ve alay-ı deli ve alay-ı gönüllü ve alay-ı çâşnigîrân ve alay-ı kilârcıyân ve alay-ı mehterân-ı hayme ve alay-ı sarrâcân-ı gılmân-ı hâssa ve alay-ı müteferrikagân ve alay-ı vâcibü'r-re'âyâ ve alay-ı kapucubaşılar ve paşanın tokuz mücevher eğerli yedekleri ve altun tâslar ile zer-ender-zere müstağrak şâtırları **[Y 166a]** ellerinde teber-i Müslimîleri ile ve muhtesib ağası kapucular kethudâsıyla at başı berâber aynı Mısır vezîri gibi paşanın tokuzar kat mehterhânesin döğerek paşanın huzûrundan ubûr edüp kal'adan aşağı ener. Ammâ bu alayda tuğ ve sancak ve bayrak ve alem-i Resûlullâh yokdur.

Bu tertîb üzre Bâb-ı Vezîr'den aşağı enüp yedi bölükden ikişer yüz asker gelir, ziyâde gelmez. Zîrâ bunlar askerî tâ'ifesidir, alaydan sonra ihsân alırlar, çok asker gelse anlara bahşîş vermeğe muhtesibin iktidârı yokdur. Ancak yedi bölükden bin dörd yüz âdem pür-silâh mükellef ü müzeyyen asker gelüp paşalı askerinden ileri ibtidâ subaşı ardı sıra iki yüz başı telli ve eli topuzlu asker-i çavuşân, ardı sıra iki yüz gönüllüyân, andan alay-ı tüfengciyân, andan alay-ı Çerkezân, andan alay-ı müteferrikagân, andan alay-ı azebistân, andan alay-ı yeniçeriyândan başı telli zerdûz üsküflü mülâzımânlar, paşa şâtırlarının taşrasından muhtesib beğin yanısıra piyâde ve atlı sipâhiyân ve cündiyân at başı berâber ale't-tertîb ahşam namâzında Rûmeli meydânında Mahmûd Paşa câmi'i önüne cümle alay gelüp tevakkuf edüp mehterhâne dahi âsude-hâl durup muhtesib beğ ve gayrı a'yân Mahmûdiyye câmi'inde salât-ı mağribi edâ edüp sehel te'hîr ederler kim leyle-i muzlim mahalli olup muhtesib beğin dest-i hükûmetinde olan cümle ehl-i hıref alayları tamâm ola.

el-Faslu't-tâsi' ve erba'în
Ümmü Dünyâ Mısır içinde ne kadar esnâfât-ı ehl-i hıref dekâkînleri ve ne kadar neferâtları var ise anı beyân eder

Zîrâ bu zikr olunacak erbâb-ı sûk cümle muhtesib beğin zîr-i hükmünde olmağın ta'zîmen ve kânûnen bir alay-ı şâdumânî ederler kim gûyâ sûr-ı hümâyûndur. Câmi'-i Mahmûdiyye'de muhtesib beğ(in) hamd ü senâ edüp esb-i sabâ-reftârına süvâr olunca askerî tâ'ifesinden bir yaylım tüfeng şâdumânîsi olup ve bir nevbet gülbâng-i Muhammedî çekilüp Mısır içi sadâ-yı Allâh Allâh ile pür olup ibtidâ yine alay-ı subaşı yedi yüz elli nobutlu kavvâsları ve bin mikdârı hayyâl Urbânıyla ve üç yüz meş'ali

ile ve Mısır'ın cemî‘i mutrıbân ve çengileri zîr-i hükmünde olmağile niçe yüz sâzendeler ve rakkâs ve çağanabâz ve gûnâ-gûn sâz u söz ile ubûr ederler kim gûyâ ter-i(?) Deccâl'dır kim hây hûydan gûyâ kıyâmet kopar.

Ve subaşı cellâdları kol kol her biri bir tarafda dellâllık edüp,

"Hâzâ vekîlü's-sultân vâliyyü'l-vilâyet, hafizakallâh, illâ yansuru's-sultân" deyü temâşâya **[Y 166b]** çıkan âdem deryâsına emân-ı Osmân deyü tenbîh ederek gidüp subaşı dahi esbâb-ı ihtişâmıyla gelüp iki yanında sırıklar üzre niçe bin kanâdîlden eşâreler yanında çerâgân olup kırk elli pençe-i âfitâb mehtâb-misâl zırh [u] zireh-külâha müstağrak gulâmları ve ardı sıra dörder kat mehterhâneler ile ubûr ederler. Ammâ bu muhtesib gecesi alayında aslâ a‘yân [u] eşrâf ve ulemâ vü sulehâ ve meşâyih sâdât ve e’imme ve hutebâ ve mollâ ve kudât yokdur, cümlesi sûk-ı sultânîde alay temâşâsına muntazırlardır, yohsa alaya binmeğe me’mûr değillerdir.

Ve ol gece şehir içi sabâha dek eyle çerâğân olur kim leyle-i Kadir olup destûr-ı şâhî olup avret ve oğlan bir yere cem‘ olup ve zurefâ mâbeyninde bu muhtesib alayına "alay-ı dilberân" derler. Zîrâ ol gece şehr-i Mısır içre ne kadar mümtâz [u] müstesnâ güzîde dilberân var ise peder ü mâderinden ve mevlâsından ricâ ile âriyetî esbâb alup zer-ender-zere müstağrak olup küheylân atlar üzre esnâf şeyhlerinin oğulları ve akrabâsızları zî-kıymet mücevher raht ve eğerler üzre semmûr kürkler ile elbette her ehl-i hıref oğlu bir gûne libâslar ile başlarında sorguclar ile mehterhâneleri çalarak ubûr ederler.

Ve ba‘zı ârifân bu alaya alay-ı kaşmerân-ı mudhikân derler.

Hakîkatü'l-hâl Mısır'ın içinde ne kadar mashara var ise evlerinden çıkup bâzâr içinde gûnâ-gûn şakalar ederler. Ba‘dehu bu subaşı alayından sonra, evvelâ,

Esnâf-ı dihkân, ya‘nî çiftci: İbtidâ bunlardır. Zîrâ cümleden evvel kâr-ı kadîm esnâf-ı zürrâ‘dır. Bilâ-had ve lâ-ad akvâmdır. Pîrleri Hazret-i Âdem'dir. Ve andan,

Esnâf-ı keyyâl, ya‘nî buğday ölçücü: Nefer iki bin.

Esnâf-ı gırbâlât: Bunlar arpa ve buğday çalkarlar. Buğdayı ve arpayı ve mercimeği ve pirinci ve bakla ve nohudu ve dâne-i haşhâş cümle bir yere mahlût olsa tarfeytü'l-ayn içre birbirinden ayırırlar. Ve gırbâl içre buğday çalkanarak *Lâ ilâhe ilallâh* yazar ve *Bismillâh* ve *yâ Allâh* ve *yâ şâfî* ve *yâ Kâfî* deyu gûnâ-gûn **[P 217a]** esmâlar yazarlar. Dükkânları yokdur, ammâ cümle bin neferdir, beş yüz[ü] anbâr-ı Yûsuf'da gılâl çalkar, beş yüzü Mısır a‘yânına hizmet ederler. **[Q 220a]** Andan,

Esnâf-ı elekciyân: Bunlar elek ve garbul yaparlar. Cümle yüz yetmiş dükkândır ve neferât üç yüzdür. Andan,

Esnâf-ı bâğbân: Mısır içinde iki bin altmış bâğ [u] bostân ve gaytân vardır. Pîrleri Hazret-i İsmâ‘îl'dir. Ve cümle tokuz bin üç yüz bâğbândır. Ekinciler ve keyyâl ve gırbâlcı ve bâğbânlar cümle balta ve kazma ve çapa ve kürekleri ve belleri ellerinde ve *yâ Hâlık* ve *yâ Rezzâk,* **[Y 167a]** *yâ Mün‘im, yâ Muğnî* ve *yâ Ganî* esmâları dillerinde ve serâpâ kendülerini gûnâ-gûn şükûfeler ile ve

reyhân ü sünbül ve mersin ve hınnâ ve gül-i nesrîn ile başların zeyn edüp ellerinde limon ve turunc ve hammâslı dallar ile keyyâlbaşı ve bâğbânbaşı atbaşı berâber yine mahbûbları ile mehterhânelerin çalarak ubûr ederler. Andan,

Üçüncü [Fasıl]

Esnâf-ı sakkâ-yı cemmâl: Dükkânları yokdur, cümle üç bin neferdir.

Esnâf-ı sakkâ-yı hammâr: Bunların dahi dükkânları yokdur. Sekiz bin kâmil sakkâ-yı hammâr vardır kim Mısır içinde anların izdihâmından geçilmez.

Esnâf-ı sakkâ-yı piyâde: Cümle sekiz yüz neferdir.

Esnâf-ı dükkân-ı mâ-fürûş: Bunlar kırk bin dükkândır. Âb-ı rakîk damla suyu satarlar. Ve dükkânları gûnâ-gûn bardaklar ve kâse ve tâslar ile zeyn edüp nûş eden keremine göre ednâ mertebe bir nukra verirler. Cümle yüz kişidir. Ba‘zı piyâde mümessek tulumlu pâk sakalar vardır. Bu dükkânlardan su doldurup erbâb-ı devlete âb-ı nâb su bezl eder. Pâk tâsları var, zeheb-i hâlis gibi musaykaldır. Ve gûnâ-gûn kâse ve kûze-i tûtiyâ ile mâ-i hayâtı bezl ederler.

Esnâf-ı dükkân-ı ırka sûs, ya‘nî biyan kökü suyu kaynadup satarlar. Rûm'da Menteşe ve Aydın ve Sarhan'da ve cezîre-i İstanköy'de çok hâsıl olur bir tatlı kökdür. Suyu Mısırlıya gâyetü'l-gâye nâfi‘dir. *Tezkere-i Dâvûd*'da balgam içün ve mesâne idrârı içün ol kadar nef‘in yazmış kim ta‘bîr olunmaz.

Hakîkatü'l-hâl Mısır'ın nehr-i Nîl'i balgamdır. Cümle Mısır halkında öksürük mukarrerdir. Cemî‘i diyârda evlâd-ı Araba *ohhu ohhu* deyü ulaşup latîfe ederler. Bu ırk-ı sûs suyundan içüp *ohhu ahtu* dedikde lakoz gibi balgamlar çıkup halâs olur, nâfi‘ sudur. Cümle elli dükkândır, ammâ neferâtları cümle iki bin âdemdir. Cârreler ile ya‘nî toprak destiler ile çârsû-yı bâzârda *"Yâ ırka sûs"* deyü feryâd edüp bir kâsesin bir mankıra verirler. Ve şiddet-i hârda nûş edenin vücûdu buz pâresine döner. Bu esnâfın pîrleri Halvâyî Ömerî'dir.

Esnâf-ı hoşâbcı: Dükkân cümle kırk, nefer yetmiş. Gûnâ-gûn meyve hoşâbı mevcûddur, ammâ hakîr mümessek temirhindî şerbetine aşk olsun, dedim ve beher yevm birer kâsesine hû dedim.

Esnâf-ı subyacı: Dükkân kırk, nefer yetmiş. Subya ta‘bîr etdikleri Dimyât ve Fereskûr ve Menzile pirincinden beyâz süd gibi boza yapup içine darçın ve karanfîl ve cevz-i bevvâ koyup ve şeker ile dahi nûr olup bir keyfiyyet ve germiyyetcik verüp vücûda takviyet verüp harâreti def‘ eder.

Esnâfân-ı bî-dükkân şerbetciyân: Evvelâ kalaylı bakraclar ile cüllâbyân: Zerdâlû ve kayısı cüllâbları fürûht ederler.

şerbetciyân-ı berberîs: Siyâh üzüm kurusu **[Y 167b]** şerbetidir. İçinde bahârı vardır, sovuk nûş olunur. Bir humûziyyetciği vardır.

şerbet-i sa‘leb: Lisân-ı Arab'da hussatü's-sa‘leb ya‘nî tilki hayâsı demek olur. Yaylalarda ve Bursa'da cebel-i Ruhbân'da çokdur. Sarımsak dişi gibi diş diş bir beyâz nebâtâtdır. Kurudup havânda sahk edüp şeker ve asel ile şerbet edüp zencebîl ile nûş olunur. Ammâ pişirmesinin şartı oldur kim pâlûze gibi karışdıralar, top top olmaya. İki fincân nûş eden vecâ‘-ı sadırdan halâs olup kuvvet-i basarı ziyâde edüp bedene takviyet verir.

Esnâf-ı pâlûdeciyân: Dükkân altı, nefer yedi.

Esnâf-ı lebbân-ı germâ: Dükkân yetmiş, nefer üç yüz. Bunlar yoğurdçu dükkânlarıdır, ammâ ale's-sabâh ısıcak süd satarlar. Urbân tâ’ifesi gâyet mübtelâdırlar. İçine kâhik doğrayup tenâvül ederler. Ba‘zılar fincân ile nûş ederler.

şerbet-i çay ve bâdyân: Dükkânları yokdur, yigirmi âdemdir. İbrîkler ile ıssı gezdirirler. Ve,

Buhârlı şerbetciyân: Bunların câ-be-câ dükkânları vardır, ammâ ekseriyyâ hammâmlarda ve hânlarda ibrîkler ile gezdirüp fürûht ederler. On bir dükkân ve yüz elli neferât.

Esnâf-ı sirkeci: şecerüddürr câmi‘i kurbunda bir mahalle serâpâ üç yüz hâne sirkeci evleridir. Neferât bin âdemdir.

Esnâf-ı turşucu: Dükkân kırk, nefer altmış.

Esnâf-ı kahveciyân: Bulak'da ve Eski Mısır'da ve Kayıtbay yaylasında ve Mısır içinde cümle altı yüz kırk üç kahvehâne vardır. Mu‘azzam kahvehâneler vardır kim biner âdem alup dörder maksûre üzre hânende ve sâzende ve bir kasırda meddâhân ve bir kasırda mahbûb cüvânân ve bir kasırda şu‘arâ-yı üstâdân-ı bedâyi‘ü'l-beyân ve fasîhü'l-lisân şu‘arâlar cem‘ olur.

Ve ba‘zı kahvehâne Nîl kenârında çemenzâr soffa ve maksûreler ile mebnî yaz kahveleridir. Ammâ cümleden iştihâr veren Harâbe kahvesi ve Gavriyye kahvesi ve Yeni kahve ve Bâb-ı Fütûh kahvesi ve Bâb-ı şa‘riyye kahvesi ve Habeşli Kethudâ kahvesi ve Rûmeli Meydânı kahvesi ve Sultân Hasan kahvesi ve kal‘ada üç kahve ve Cemâmîz kahvesi ve Sunkuriyye kahvesi. Bunlar fiskıyye ve havz u selsebîlli kahvehânelerdir. Ve herbirinde gûnâ-gûn üstâd-ı kâmil hânende ve sâzendeleri vardır. şeb [u] rûz bir hây hûydur kim ta‘bîr olunmaz.

Ammâ bir hüsnü oldur kim Rûm ve Arab ve Acem'den bir seyyâh-ı âlem gelse kahvehâne-i bî-minnetin bir köşesinde mihmân olup cümle erbâb-ı ma‘rifet ile görüşecek bir mecma‘u'l-irfân yeridir. Ve bu kahvehânelerin cümlesinde üç bin âdem olur.

Esnâf-ı kahveciyân-ı piyâde: Bunların dükkânları yokdur. Nâzük ibrîkler ile sûk-ı sultânîlerde mutantan ve mümessek **[Y 168a]** kahve fürûht ederler. Bakarsın bunların ba‘zısı hayli kâr eder. Ammâ cümleden Harâbe kahvesi her gün birer ferde kahve sürer. Ve her gün Habeşli kahvesi yevmiyye birer kantâr kahve sürüp azîm kâr ederler. Paşanın şâtırbaşısına avâyid verirle, zîrâ anın himâyesindedir.

Esnâf-ı levzü'n-nebî fürûş: Bunların dükkânları yokdur. Ancak kahvehânelerde kavun çekirdeği ve abdüllâvî çekirdeği satarlar. Neferât cümle üç yüz.

Esnâf-ı duhân-fürûş: Altı yüz kırk üç kahvehânede birer tütün satıcı olduğundan mâ‘adâ şehr-i Mısır içre bin altmış dükkân-ı duhân-fürûş vardır. Subaşı defterinde mastûrdur. Neferâtları ve dellâlları ile cümle iki bin âdemdir. Kahveciler ile alaya binerler.

Esnâf-ı kahve döğücü: Yetmiş dükkândır, her birinde beşer onar dibek havân vardır. Ve cümle yedi yüz neferdir.

Esnâf-ı meddâhân: Nefer yedi yüz. Bunlar kahveciler ile alay ederler. Ve,

Esnâf-ı mukallidîn ü mudhikân: Nefer üç yüz. Bunlar kahvehânelerde ve bozahânelerde ve meyhânelerde kaşmerlik ederler. Ammâ alayda kahveciler içre gûnâ-gûn şakalar ederek ubûr ederler kim veled-i zinânın yetmiş çilesi bunlardır.

Esnâf-ı bozacıyân: Bunlar müslimlerdir. Yetmiş beş bozahâne ve altı yüz neferâtları vardır. Ve,

Esnâf-ı meyhâneciyân: **[P 217b]** Bunlar serâpâ keferelerdir. Dükkân iki yüz, neferât altı yüz. Bu tâ'ife nâ-şer'î olduğundan başka alayı olmayup kahvecibaşıdan sonra ubûr eder. Zîrâ menkûb ve mezmûm-ı âlem keferelerdir.

Ammâ bâlâda üçüncü fasıldan berü tahrîr olunan sakkâgân ve hoşâbcı ve şerbetciyân ve cümle meşrûbât satıcılar cümlesi kahveciler alayında bir hây hûy-ı **[Q 220b]** azîm ile her âdemin elinde birer şem'-i kâfûrî ve niçe bin kanâdîl eşâreler ile cümle rakkâs u cüvân bânîler [Yaniler?] ile deff ü dâ'ire ile gûnâ-gûn fasıl ederek kahvecibaşı ve sirkecibaşı atbaşı berâber olup ardları sıra mehterhâneleri ile ubûr ederler.

Dördüncü fasıl

Esnâf-ı zeyt-i hârciyân ya'nî bezirciyân: Kârhâne yüz yetmiş, neferât bin sekiz yüz. Bu esnâf gâyet ankâ âdemlerdir, ammâ gâyetü'l-gâye kirli ve paslı ve mülevves kavimdir.

Esnâf-ı şırlugancı: Kârhâne iki yüz, neferât yedi yüz. Bunlar zeyt-i asfûr ve zeyt-i bâdem ve zeyt-i simsim çıkarırlar. Bunlar dahi ankâlar, ammâ yağlı ve kirli âdemlerdir. Mısır'ın cemî'i fukarâları zeyt-i hâr ve zeyt-i simsim ve tahîne yerler. Ve her gece niçe bin batman zeyt-i hâr yanar. Bâ-husûs mevlûd geceleri ve Ramazân geceleri ve bu muhtesib gecesi niçe yüz bin batman yağ yanar. Ve cemî'i vilâyete Mısır'dan bezir yağı gider. Anıniçün bu esnâf mün'im âdemlerdir. Ammâ bunların alayına bir esnâf tâbi' **[Y 168b]** olmayup bunlar kendü tevâbi'leri ile gûnâ-gûn dühniyyâtdan meş'aller yakup yağlı ve palâs palâs esbâblar geyüp ba'zısı uryân olup yağ tulumların şişirüp omuzlarında götürüp sûk-ı sultânîde izdihâm edenlerin üstlerine yağ tulumların sürerek cemî'i halk bu esnâfa gülerek yolları tulumlar ile açarak deff [ü] dâ'ire ve deblek çalarak bunlar dahi dilberânları ile mehterhânelerin çalarak ubûr ederler. Cemî'i Mısır halkı bu esnâfın havfinden beş on gün mukaddem dükkânlar dutup seyr [ü] temâşâ edüp esbâbları rüsvây olmadan halâs olurlar.

Beşinci fasıl

Esnâf-ı mi'mârbaşı: Bu esnâfa tâbi' çok ehl-i hıref vardır.

Hırfet-i neccârân: Dükkânları yokdur, ammâ müslim ve gayr-ı müslim cümle üç bin âdemdir.

Hırfet-i kûhken yân'î taşkesen: Cûşî dağında ve Kademü'n-Nebî kurbunda Ferhâd gibi dağları kesüp kûh-ı Bîsütûn etmişlerdir. Cümle iki bin âdemdir.

Hırfet-i mermerbür: Ya'nî ruhâm ve havz u hammâm ferşi döşeyici. Dükkân altmış, neferât üç yüz. Bunlarda olan ma'rifet bir diyâra mahsûs değildir. Mısır imâretleri ruhâm ile meşhûr-ı âfâkdır. Ve,

Hıref-i çâh-ı âbken, ya'nî kuyukazıcı: Nefer üç yüz. Ve,

Hıref-i sâkıye dollâbı ve at değirmeni yapıcı: Neferât iki yüz altmış. Ve,

Hıref-i ammâl ya'nî ırgat: Cümle Berberistân kavmidir, fellâhîn azdır. Cümle iki bindir.

Defterlilerdir, herkes ırgat olamaz. Mısır acâyib diyârdır, cümle mîrî olmağile mazbûtdur. Ve,

Hıref-i lağımcı, ya‘nî beytü'l-halâ tathîr edici: Mısır'ın cemî‘i ayak yolları keriz değildir, cümle kuyulardır. Her sene bu lağımcı esnâf tathîr edüp taşra kömlüğe dökerler. Bu esnâfın dükkânları yokdur, lâkin her sabâh Salîbe'de ve Rûmeli meydânında ve gayrı köşelerde kazma kürekleri ve zenbîlleri ile dururlar. Cümle bin iki yüz âdemdir.

Hırfet-i tûbcıyân, ya‘nî tulacı ve kerpicci: Bunların dükkânları yokdur, ancak Nîl kenârında balçıklı yerlerde kamînleri vardır. Neferât cümle altı yüz âdemdir.

Hırfet-i çömlekciyân: Gavriyye sâkıyesi dibinde ve Eski Mısır'da ve gayrı yerde, dükkân yüz elli, neferât bin kâmil. Balgamî eşribe ve ma‘âcîn hokkaları yaparlar kim gûyâ kâr-ı Çîn'dir. Ve,

Hıref-i hammâmkâr: Bunlar başka üç yüz elli üstâd-ı kâmildir. Hammâm binâ eylemek bunlara mahsûsdur. Ve,

Hıref-i kirecciyân: Mısır'ın hâricinde Sitti Nefîse kurbunda Eski Mısır'da ve gayrıda cümle yedi yüz ocakdır, iki bin âdemdir. Ve,

Hıref-i cibizciyân, ya‘nî alçıcı değirmenleri: Dükkân iki yüz, neferât bin iki yüz. Ve,

Hıref-i belât kesici, ya‘nî mermer gibi bir beyâz taşdır, gâyet yumuşakdır, anı destere ile kesüp cümle hâneler ve câmi‘lere mermer **[Y 169a]** yerine anı döşerler. Anı kesenler cümle altı yüz âdemdir. Ve,

Hıref-i keresteciyân: Cümle iki yüz dükkândır, neferât beş yüzdür.

Hıref-i tâbûtcıyan: Dükkân on, nefer yigirmi. Ve,

Hıref-i mahâfeciyân: Huccâca mahfe-i sahâbe ve taht-ı revân yaparlar. Dükkân kırk, neferât yüz altmış. Ve,

Hıref-i serîrciyân: Hûrmâ çubuğundan serîrler yaparlar ve şeker kafesleri ve tuyûr kafesleri yaparlar. Dükkân elli, nefer seksen. Ve,

Hıref-i harrâtîn, ya‘nî çıkrıkcılar: Dükkân yüz elli, nefer altı yüz. Ve,

Hırfet-i doğramacıyân: Derbü'l-ahmer'de, dükkân sekiz, nefer yigirmi. Hind sadefkârîsine mânend san‘at gösterirler. Ve,

Hırfet-i kundakcıyân: Dükkân yigirmi, nefer otuz. Ve,

Hırfet-i nakkâşân: Dükkânları yokdur, evlerinde ve inşâ olunan hânelerde işlerler. Neferât yedi yüzdür kâmil. Bihzâd [u] Mânî kadar üstâd-ı kâmil nakkâşlar vardır kim kalemin çekmede sâ’ir diyârın nakkâşları âcizdir. Ve,

Hıref-i kutucıyân: yigirmi dükkândır, seksen neferdir. Ve,

Hıref-i tanbûra ve çöğürciyân: Dükkân tokuz, nefer yigirmidir.

Bu beşinci fasıldan berü tahrîr olunan yigirmi dörd esnâf cümle 1546 aded güzîde asker olup cemî‘isi mi‘mâr ağaya tâbi‘dir. Herkes hırfetiyle alay alay gürûh gürûh şakalar ederek ve gûnâ-gûn arz-ı kâlây edüp sâz [u] söz ile ve niçe kerre yüz bin kanâdîl ve şem‘-i kâfûrîler çerâğân ederek ubûr ederler kim gûyâ meydân-ı Arasât günü oldu.

Andan mi‘mârbaşı ve nakkâşbaşı atbaşı berâber cemî‘i dilberâniyle mehterhânesin çalarak ubûr ederler.

Altıncı fasıl

Esnâf-ı marankozân, ya‘nî gemi neccârları: Bunların pîri Hazret-i Nûh olmağile mi‘mâr alayıyla gitmeyüp kendü hırfetleriyle kapudan kethudâsı serdâr olup alay ederler. Evvelâ:

Esnâf-ı neccâr-ı merâkib: Dükkânları yokdur, Bulak'da Tershâne'ye muttasıl, anda tekyeleri vardır. Cümle neferât sekiz yüz altmışdır. Ve,

Hıref-i kalafatcıyân: Nefer beş yüz. Ve,

Hıref-i tulumbacıyân: Dükkân iki, nefer on. Ve,

Hıref-i zift ü katrân fürûht: Dükkân yedi, neferât on beş. Ve,

Hıref-i katrânlı kettân bükücü: Dükkân yedi, nefer kırk.

Hıref-i halat bükücüyân: Dükkânları yokdur, nefer yüz elli. Bunlar Mısır'ın yetmiş dörd bin kuyularının sâkıye iplerin halfa otundan bükerler. Ve,

Hıref-i yelkenciyân: Dükkân üç, neferât yigirmi.

Bu esnâflar cümle Bulak şehrinde mevcûd olup cemî‘i gemiciler pür-silâh olup küçük kayıkları ve kayasaları kızaklar üzre filandıra ve bayraklar ile donadup Mısır içinden bu gemileri çekerek, "Eyya mola ya mola" deyüp feryâd ederek Bulak re’îsleri ile Eski Mısır re’îsleri birbirlerile top u tüfeng atup ceng eder şeklinde şâdumânîler ederek bu ecinne askeri ile Süveys kapudanının kethudâsı filandıra bayrakların ve orsa filandıra ve sancakların açup yetmiş seksen dilberânıyla muhteşemâne marankoz **[Y 169b]** başıyla atbaşı berâber mehterhânesin çalarak ubûr ederler. Bunların alayından gayrı sancak ve bayrak yokdur. Andan,

Yedinci fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı habbâzân ve tüccârân-ı gılâl: Mısır gibi Ümmü **[P 218a]** Dünyâ'da cümleten yetmiş etmekçi dükkânı vardır. Böyle âdem deryâsı dünyâ anası oğullarına nice kifâyet olunur, denirse ağniyâ ve a‘yânın sarâylarında birer furun mukarrerdir ve her fukarânın hânesinde birer tennûr

küçük furun vardır, herkes hânesinde beyâz hâs etmekleri bişirüp çârsû-yı bâzârın her köşesinde tabla tabla hubzları sıbyân ve nisvân ü bintân fürûht ederler. Anıniçün **[Q 221a]** yetmiş aded etmekçi dükkânları kifâyet eder. Ve bu dükkânlarda neferât cümle altı yüzdür. Ammâ cümle furunlarda at tezeği ile etmek bişirirler. Mezheb-i şâfi‘îde necis harâm iken bi'z-zarûrî odun kıtlığından at fişkısı yakup etmeğin yerler.

Ve etmekçilerin pîri Ömer ibn İmrân-ı Berberî'dir. Hazret-i Risâlet huzûrunda Selmân-ı Pâk belin bağladı. Seksen yedi yaşında merhûm olup Bakî‘de Hazret-i Abbâs yanında medfûndur. Andan,

Esnâf-ı çörekçiyân ve börekçiyân ve gevrekçiyân ve kâkciyân ve kâhîciyân ve gurâbiyyeciyân ve simitciyân ve katâyifciyân ve lokmaciyân ve şehriyyeciyân ve mutabbakcıyân ve gözlemeciyân ve peksumâtcıyân ve temr-ayşcıyân, hûrmâlı çörek, ve ayş-çakılcıyân ya‘nî çakıl ekmeği.

Bu zikr olunan on beş hırefin iki yüz elli dükkânları vardır. Bunlar tezek yakmazlar, bakla samanı ve leblebi kabuğu ve bıçkıcı talaşı ve bu gûne şeyler yakup bu fatîrleri bişirirler. Ve cümle furunda cebr ü noksân iki bin âdemdir. Ve,

Esnâf-ı nışastacıyân: Kârhâne on bir, nefer yüz elli. Ve,

Ehl-i hıref-i elekciyân-ı dakîk: Bunların furunlarında un alırlar. Neferât iki yüz. Ve,

Hırfet-i tuzcuyân: Mahâzinleri yüz yigirmidir. Ve,

Esnâf-ı natrûncıyân: Tuz ile mâl-â-mâl mahzenlerdir. Ve Mısır'da tuz ile soğandan çok bir şey yokdur. Neferât-ı tuzcuyân dörd yüz âdemdir. Gâyet ganî âdemlerdir. Ve,

Esnâf-ı değirmenciyân-ı esb: Cümle iki bin yüz altmış değirmendir. Yüz ellisi muhtesibe tâbi‘dir, mâ‘adâ ocaklar ve ağavâtlar himâyesindedir, ammâ yine bu alaya gelirler. Cümle neferât üç bin yüz altmış değirman-ı esbdir, ammâ hırsız yatağıdır. Ammâ değirmenlerin birer at yâhûd sığır döndürür, garîb temâşâ âsiyâblardır. Bunlardan mâ‘adâ sarây-ı âlîlerde birer değirman mukarrerdir, ammâ muhtesib beğe su’âl etmediğimizden ma‘lûmum değildir.

Esnâf-ı tüccâr-ı gılâl: Bunların Bulak'da ve Eski Mısır'da ve dâhil-i Mısır'da kâmil iki bin mahzenleri vardır, ankâ bâzergânlardır. Cümle üç bin sekiz yüz âdemdir. Anbâr **[Y 170a]** emîni ve anbâr nâzırı defterinde bunlar ismi ve resmiyle mektûblardır. Zîrâ hîn-i mahalde gılâl lâzım olsa anlardan alırlar.

Bunlar dahi pür-silâh ve müzeyyen olup yedinci fasıldan berü tahrîr olunan yigirmi ehl-i hıref ile cümle kârların icrâ ederek gûnâ-gûn çörekler ve halka ve lokumları halka bezl ederek ve katâyifden libâslar ve peksumâtlardan tesbîhleri ve iri somundan mollâ sarıkları ve gılâl-fürûhtlar halk üzre gılâl nisâr ederek gûnâ-gûn şakalar edüp etmekçibaşı ile müsebbibbaşı atbaşı berâber olup enselerinde pençe-i âfitâb pür-silâh gulâmlar ile mehterhâne çalarak ubûr ederler.

Sekizinci fasıl

Esnâf-ı kassâbân: Dükkân altı yüz, neferât bin sekiz yüz. Pîrleri Cömerd Kassâb'dır. Künyeti Ebû Ukayl Vâdi Nâsır Kassâb'dır, lakabı Cömerd Kassâb'dır, Bağdâd içinde medfûndur. şehr-i Mısır içre yevmiyye bin iki yüz koyun boğazlanır.

Esnâf-ı salhâneci: Bâb-ı Fütûh'dan taşra bir kârhânedir. Mısır'ın cümle koyunları ve sığır ve keçi ve deve ve câmûsları anda zebh olunur, zîrâ mîrîdir. Üstünde emîni ve bir yeniçeri çorbacısı vardır. Gayrı yerde koyun boğazlansa tecrîm ederler. Bu kârhânede iki yüz neferdir kim yüzlerinde nûr yokdur. Ve bu kârhânede ne kadar hayvânât boğazlanırsa derileri mîrîdir, Alî Cellâd nâmında bir fellâhın iltizâmındadır.

Evsâf-ı sığır kassâbı: Dükkân yetmiş, nefer iki yüz. Bunlar deve eti dahi satarlar. Ve,

Hıref-i Yahûdî kassâbı: Dükkân yigirmi, nefer otuz. Bunlardan kimse bir lahm almayup kendülere mahsûsdur. Ve,

Hıref-i kışta lebbân ya‘nî yoğurdcular: Dükkân seksen, nefer iki yüz.

Hıref-i lebbân-ı teys: Nefer iki yüz. Bunlar çârsû-yı bâzârda sürü ile beledî keçileri gezdirüp süd satarlar. Bir vukiyye süd almak murâd edinsen ulbesine keçiden südü sağup bir vukiyyesin sana verüp ziyâdesin yine keçinin ağzına döküp esvâk-ı mahalle içre *"Yâ sabâha'l-leben"* deyü keçilerle feryâd edüp gezerler. Andan,

Hıref-i cübn-i hâlûm ya‘nî peynirciyân: Dükkân iki yüz seksen, nefer üç yüz. Cümleden latîf peynirci, Bulak'da Meyyitoğlu derler bir Arab âdemi var, anda olan peynir-i gûnâ-gûn bir yerde yokdur ve anda olan cübn-i ganemin lezzeti şâm-ı şerîf karîşesinde yokdur. Gâyet serî‘u'l-hazm cübn-i hâlûmdur. Ammâ Yahûdî peynircileri başkadır, kaç nefer olduğu ma‘lûmum değildir.

Esnâf-ı aşbâz-ı başcıyân: Dükkân kırk, nefer yüz yigirmi. Bunlar kassâblara yamakdır.

Hıref-i koyun ciğercisi: Pişmiş ve çiğ fürûht ederler. Dükkânları yokdur, tabla ve zenbiller ile fürûht ederler. Neferât iki yüz. Ve,

Hıref-i işkenbeciyân: Dükkân seksen, neferât yüz yigirmi. Bunlar dahi **[Y 170b]** kassâblara yamakdır, aşcılara tâbi‘ değildir.

Esnâf-ı mûmcıyân: Kârhâne kırk, neferât üç yüz.

Bu zikr olunan on esnâf mükellef ü mükemmel ve pür-silâh olup herkes metâ‘ların arz ederek kassâblar semiz koyunları dîbâ ve şîb ü zerbâf çullar ile ve mücevher kemer kuşaklar üzre mücevher hançerler ile ve beşer altışar boynuzlu koyunların boynuzların varaklayup gümüş zencîrler ile keşân-ber-keşân çekerek ve boğazlanmış semiz koyunları seyishâneler üzre tahmîl edüp ubûr ederler. Ve kassâbbaşı pür-silâh dilberân-ı kafâdârları ile mehterhânesin çalarak ubûr ederler. Ammâ gâyet müzeyyen alayları vardır.

{Dokuzuncu} Fasıl

Esnâf-ı Aşcıyân: Dükkân altı yüz, neferât bin yüz. Pîrleri Hazret-i İbrâhîm'dir. Bunlar paşa aşçıbaşısı himâyesindedir. Hâkimleri öldür[ür], döğer, kovar, söğer, cümlesinin zabtı rabtı elindedir, muhtesib ağa vaz‘-ı yed edemez. Ammâ bu alaya aşçıbaşının baş halîfesi ve şehir aşçıbaşısı alayda atbaşı berâber olurlar. Andan,

Esnâf-ı kebâbcıyân: Dükkân yüz, nefer iki yüz altı.

Esnâf-ı yahnici: Dükkân yüz, neferât üç yüz.

Esnâf-ı südlü aşçı ve pâlûdeciyân: Dükkân kırk, nefer yetmiş.

Esnâf-ı sebzevâtcıyân: Bunlar salata ve ıspanak ve mülûhiyye ve bamya ve bâdyâm ve kurkas ve karnebît ve zâter ve turp ve tere ve acûr ve kıssâ ve hıyâr satarlar. Dükkân iki yüz, nefer iki yüz elli âdemdir.

Esnâf-ı helvâcıyân: Dükkân seksen, nefer iki yüz. Bu Mısır'da sürülen hulviyyât ü zülbiyyât bir diyârda tenâvül olmaz. Pîrleri Hazret-i Ömer-i Halvâyî'dir. Ve,

Esnâf-ı şekerciyân: Dükkân yüz elli, neferât iki yüz. Ve,

Kârhâne-i şekerhâne kırk, neferât üç yüz. Mîrî, mî‘âd şekerleri işlenüp pâdişâh vekîlharcı Âsitâne'ye gönderir.

Esnâf-ı aşcıyân-ı balık: Dükkân seksen, nefer yüz.

Esnâf-ı balık sayyâdı: Nefer altı yüz. Cümle mîrîdir.

Bu cümle esnâf metâ‘ları ve kârların arz edüp çıragân ve gûnâ-gûn şakalar ederek şehir aşçıbaşısı ile paşa aşçı halîfesi atbaşı berâber mehterhânelerin çalarak ubûr ederler.

Onuncu Fasıl

Esnâf-ı bakkâlân ve hıref-i bâzârcıyân ve hıref-i sâbûncıyân ve hıref-i leblebiciyân: Bunların cümlesinin pîri Azî bin Nebbâş'dır. **[P 218b]** Selmân-ı Pâk belin **[Q 221b]** bağladı. Yüz yigirmi yaşında merhûm olup kabri Kudüs-i şerîfde Ayn-ı Selvân kurbunda medfûndur.

Bu tâ’ifenin cümlesi birlikde olmak ile cümle bin altmış dükkândır ve iki bin âdemdir. Pâk mükellef ü mükemmel esbâblar geyüp gûnâ-gûn şakalar edüp bakkâlbaşı ve bâzârbaşı atbaşı berâber mehterhânelerin çalarak ubûr ederler.

On birinci fasıl

Esnâf-ı cerrâhân: Dükkân yigirmi, nefer **[Y 171a]** altmış. Pîrleri Ebû Ubeyd Kassâb'dır, Selmân-ı Pâk belin bağladı, kabri Lahsa'dadır. Ve,

Esnâf-ı hukemâ: Dükkân on tokuz, neferât kırk. Pîrleri Hazret-i Lokmân'dır ve Hazret-i

Risâlet asrında Zünnûn-ı Mısrî'dir, Hazret-i Alî belin bağladı. Andan,

Esnâf-ı ma‘cûncıyân: Dükkân iki yüz, neferât iki yüz yigirmi. Hâşimî ve esrâr ma‘cûnu gâyet ziyâde isti‘mâl olunur.

Esnâf-ı mâ-i devâkâr: Bunlar zâter ve na‘nâ ve lisân-ı sevr ve hindibâ misilli giyâhâtdan su çıkarırlar.

Bu ehl-i hırefin cümlesinin dükkânları yokdur, ammâ hânelerinde işlerler, yetmiş nefer kimesnelerdir.

Ve bu bâlâdaki esnâflar cümle üç yüz altmış asker olup pür-silâh mü’eddebâne hekîmbaşı ve cerrâhbaşı atbaşı berâber mehterhâneleri ile ubûr ederler.

On ikinci fasıl

Esnâf-ı kılıccıyân: Dükkân yüz on, neferât üç yüz.

Esnâf-ı mızrak demrencisi: Dükkân otuz, nefer altmış beş. Ve,

Esnâf-ı mızrakzencisi: Sultân Hasan câmi‘i dibinde on dükkândır, yigirmi neferdir. Ammâ cümle Urbân bunlara muhtâcdır.

Esnâf-ı bıçakcıyân: Dükkân iki yüz, neferât iki yüz altmış. Ve,

Esnâf-ı kıncıyân: Dükkân yigirmi, nefer otuz. Sağrıcı yokdur. Ve,

Esnâf-ı tüfengciyân: Dükkân otuz, nefer yetmiş beş.

Esnâf-ı vezneciyân: Dükkân yigirmi, nefer elli beş.

Esnâf-ı tüfeng fişengcisi: Dükkân on, nefer on sekiz kâmil. Ve,

Esnâf-ı bârûdcu: Demirkapu dibinde dükkân on, nefer on sekiz. Pîrleri Cemşîd'dir ve bunlar cebecibaşıya tâbi‘dir. Ve,

Esnâf-ı fitilciyân-ı tüfeng: Dükkân altı, nefer on bir. Ammâ iki bin dahi Berberî kavmi kettân çöpünden yedek fitil bükerler. Bunlar dahi ellerinde birer ikişer kandîller ile ve omuzlarında ucları yanmış fitiller ile lisânlarınca şakalar ederek, bu bâlâda zikr olunan cümle iki bin sekiz yüz elli iki âdem tüfenglerin atup arz-ı kâlây ederek kılıccıbaşı ve tüfengcibaşı atbaşı berâber mehterhânelerin çalarak ubûr ederler.

On üçüncü fasıl

Esnâf-ı haddâdân: Dükkân iki yüz, neferât sekiz yüzdür kâmil. Bunların pîri Hazret-i Dâvûd'dur. Ammâ Risâlet-penâh asrında Ebû Zeyd-i Müslim'dir, Selmân belin bağladı, kabri San‘ân'dadır.

Esnâf-ı na‘lkesen: Dükkân kırk, nefer yüz elli.

Esnâf-ı mismârân ya‘nî egserci: Dükkân yigirmi, nefer yüz yigirmidir kâmil. Ve,

Esnâf-ı eğeci: Gülşenî tekyesi altında, dükkân altı, nefer ondur. Ve,

Esnâf-ı keserci: Dükkân altı ve nefer yigirmi.

Esnâf-ı minşârciyân ya‘nî destereciler: Bunların destereleri gayrı gûnedir. Dükkân altı, nefer yigirmi. Ve,

Esnâf-ı kömürcüyân: Bundukanî kurbunda ve Nizâmiyye cenbinde ve gayrıda, dükkân elli ve neferât altmış.

Esnâf-ı kilidciyân: Dükkân on, nefer **[Y 171b]** on beş.

Esnâf-ı çilingirân: Dükkân elli, neferât yüz toksan. Ve,

Esnâf-ı üzengiciyân: Dükkân kırk, nefer yüz elli. Ve,

Esnâf-ı makascıyân: Dükkân yigirmi, nefer altmış. Ve,

Esnâf-ı na‘lçacıyân: Dükkân on beş ve nefer on beş. Ve,

Esnâf-ı âhenfürûht: Mahzen on beş, nefer yigirmi. Ve,

Esnâf-ı hurdaciyân: şeyhûniyye dibinde ve Rûmeli meydânında ve gayrıda, dükkân altmış ve neferât seksen. Ve,

Esnâf-ı na‘lbend-i hussân, ya‘nî at na‘lbandı: Dükkân seksen, neferât iki yüzdür kâmil. Ve,

Esnâf-ı na‘lbend-i hımâr: Dükkân iki yüz, neferât üç yüz. Mısır'ın hımârı çok olmağla eşek na‘lbandı çokdur.

Bu on beş esnâf cümle 2003 pür-silâh asker olup herkes bisâtlariyle kâlây-ı metâ‘ın arz edüp şâdumânîler ile çerâğân ederek demircibaşı ve na‘lbandbaşı rikâb rikâba olup cümle dilberânları pür-silâh ve müzeyyen mehterhâneleriyle ubûr ederler. Andan,

On dördüncü fasıl

Esnâf-ı kazancıbaşı: Pîrleri Ebû Habîb Muhyiddîn-i Buhârî'dir. Dükkân cümle altmış beş, neferât altı yüzdür kâmil. Ammâ Rûm üstâdları gibi üstâd-ı kâmil değillerdir.

Esnâf-ı sızırıcıyân: Kârhâne üç, nefer kırk. Bunlar eski bakır sızırırlar.

Esnâf-ı tâcirân: Hân-ı Halîl'de ve Sâlihiyye ve Kalavân kurbunda cümle yüz on beş dükkândır. Nefer iki yüz on beşdir. Ankâ bâzergânlardır, herbirinin dükkânında ve mahâzinlerinde beşer onar bin

guruşluk bakır âvânî eşyaları vardır. İmâret kazanları ve kâşif tancereleri bunlarda bulunur. Mısır'da yapamazlar, cümle Rûm'dan gemilerle gelür. Ve,

Esnâf-ı kalaycıyân: Dükkân yüz elli, nefer üç yüz. Ve,

Esnâf-ı dökmeciyân: Hakkâ ki bunlar acâyib-i rûzgâr ve pîşekâr üstâd-ı kâmillerdir. Cümle câmi‘ ve imâretlerin kafes pençerelerin ve gûnâ-gûn musanna‘ sebîl pençere ve kapuların bunlar eder. Ammâ hakkâ ki bir diyâra mahsûs değildir. Dükkân yetmiş, neferât beş yüz.

Bu beş esnâf cümle 1065 nefer olup pür-silâh olup herbirinin ellerinde şem‘-i kâfûrî ve meş‘aller ile çerâğân ederek kazancıbaşı ve dökmecibaşı yanyana olup mehterhâneleri ile ubûr ederler. Andan,

On beşinci fasıl

Esnâf-ı zergerân ya‘nî kuyumcuyân: Pîrleri Nasr bin Abdullâh-ı Zergerî'dir, Selmân-ı Pâk belin bağladı. Dükkân beş yüz, neferât iki bin. Ekseri Kıbtî tâ’ifesidir, acâyib üstâdları vardır. Ve,

Esnâf-ı cevher-fürûş: Dükkân on, nefer yigirmi. Ve,

Esnâf-ı sâ‘atcıyân: Pîrleri Hazret-i Yûsuf'dur. Dükkân beş, nefer on iki. Ve,

Esnâf-ı sikkezânbaşı: Darbhânede olur, bir âdeme mahsûsdur, gayrı olmak ihtimâli yokdur ve kimse ile ihtilât etmez ve yanına âdem dahi komazlar. Ve,

Tamgacı[Y 172a]başı: Bu dahi bir âdeme munhasırdır.

Esnâf-ı rumatcılar: On dükkân ve yigirmi âdemdir. Kuyumcular ve sarrâflar ve gayrı yerlerde süpürüntülerden gümüş hurdaları çıkarırlar. Ve,

Esnâf-ı darbhâneciyân: Cümle üç yüz neferdir. Emîn ağa birdir, nâzır ağa birdir, sâhib-i ayâr ağa birdir, veznedâr ağa birdir, sarrâfbaşı birdir. Ammâ,

Esnâf-ı sarrâfân-ı esvâk: Dükkân iki yüz, nefer üç yüz elli. Bunların nısfı dîvân-ı Mısır'a me’mûrdur, her dîvânda mültezimînden gelen mâlları sayarlar. Ve,

Esnâf-ı kalcıyân: Dükkân üç, nefer yigirmi. Ve,

Esnâf-ı kalemkârân: Dükkân yigirmi, nefer otuz. Ve,

Esnâf-ı hakkâk: Dükkân kırk, nefer altmış. Ve,

Esnâf-ı mühürken: Dükkân üç, nefer üç. Ve,

Esnâf-ı sırmakeşân: Dükkân altı, nefer on iki. Bunlar dâ’imâ kisve-i şerîfe sırma işlerler. Ve,

Esnâf-ı pirinç devâtcı: Dükkân ve nefer bir, Emîr Çelebi'ye mahsûsdur, misli yokdur, gâyet üstâd-ı

kâmildir. Ka‘be-i şerîfden birkaç çift koyun getirüp bi-emrillâh ikişer ikişer kuzulayup hâlâ Mısır'da Mekke koyunu andan münteşir oldu. Ve,

Esnâf-ı tenekeciler: Dükkân sekiz, nefer on sekiz. Cümle Yahûdîlerdir. Kârûn içün ve ba‘zı eşyâlar içün kalaylı **[P 219a]** tenekeden kutular yaparlar.

Bu bâlâda tahrîr olunan on tokuz kuyumcu esnâfları **[Q 222a]** cümle 2.931 nefer olup herbiri ma‘rifetin izhâr edüp pür-silâh şakalar ederek paşanın kuyumcubaşısı ve darbhâne emîni ve nâzırı ve tamgacıbaşı, bunlar cümle cevâhire gark olup atbaşı berâber mehterhâneleri ile ubûr ederler. Andan,

On altıncı fasıl

Esnâf-ı hayyâtân ya‘nî terziyân: Pîrleri Hazret-i İdrîs'dir, ammâ Resûl-i Ekrem asrında pîrleri Dâvûd-ı Tâhirî olup Selmân belin bağlayup pîr [ü] perver oldu. Dükkânları yedi yüzdür, neferâtları üç bindir. Ekseriyyâ Rûm [u] Kıbtîdir, müslimleri azdır. Ve,

Esnâf-ı sipâh bâzârı: Sultân Hasan dibinde kırk dükkândır, ammâ bir vâsi‘ tarîk-ı âm olmağile beş bin âdem cem‘ olup bâzârertesi ve pençşenbe gün Hân-ı Halîl'e gider. Ve,

Esnâf-ı hallâcân: Pîrleri Mansûr Zâhidü'l-Kattâ[n]'dır, Selmân belin bağladı, Rey diyârında yatır, Bağdâd'daki Mansûr Hallâc değildir, belî şeyh Mansûr'dur kim berdâr olup berhordâr olmuşdur. Andan dükkân-ı hallâcân yüz elli, neferât iki yüz.

Esnâf-ı kellepûşciyân: Dükkân kırk, nefer altmış. Ve,

Esnâf-ı takyeciyân-ı nisvân: Dükkân altmış, neferât yüz. Ve,

Esnâf-ı kavukcıyân: Dükkân yüz, nefer üç yüz. Ve,

Esnâf-ı yorgancıyân: Dükkân elli, nefer yüz altmış. Ve,

Esnâf-ı gömlekciyân: [Dükkân] yüz elli, nefer iki yüz altmış. Ve,

Esnâf-ı örüciyân: Zî-kıymet eşyâları güve yese, **[Y 172b]** ya bir hatâ ile hark olsa, bu örücüler eyle örerler kim ke'l-evveldir. Dükkân on iki, nefer otuz. Ve,

Esnâf-ı pîne-dûz: Pîrleri Ammâr bin Yâris'dir, Selmân belin bağladı. Dükkân kırk, nefer üç yüz. Ve,

Esnâf-ı iplikciyân: Dükkân elli, nefer yüz elli.

Esnâf-ı gazzâz: Pîrleri Abdullâh bin Ca‘fer-i Tayyâr'dır. Dükkân üç yüz, neferât bin altı yüz. Ve,

Esnâf-ı düğmeciyân: Dükkân kırk, nefer yüz elli. Ekseriyyâ Yahûdîlerdir. Ve,

Esnâf-ı ipekciyân: Gavrî çârsûsunda, dükkân yüz, neferât yüz elli. Ve,

Bu on dörd esnâfın cümlesi 6046 aded pür-silâh ve müzeyyen dilberânları ile arz-ı cemâl ederek paşanın terzibaşısı ve şehir terzibaşısı atlar ile başabaş beş kat mehterhânelerin çalarak güzer ederler. Andan,

On yedinci fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı çadırcıyân: Pîrleri Nâsır bin Abdullâh el-Mekkî el-Hayyâm'dır, Selmân belin bağladı, kabri Bağdâd'da İmâm Hüseyin yanındadır. Dükkân yüz, nefer altı yüz. Gâyet üstâd-ı kâmillerdir. Gerçi Haleb ve İslâmbol hayyâmları kadar değillerdir, ammâ hûb u mergûb kıt‘a otağ ve çerge ve çadır yaparlar. Ve,

Esnâf-ı kolancıyân: Dükkân elli ve neferât yüz elli.

Esnâf-ı tınâbcıyân: Dükkân değildir, hâlî yerlerde işlerler. Nefer üç yüz âdemdir. Ve,

Esnâf-ı habbâl ya‘nî ipciler ve firengî sicimciler: Bunlar dahi mu‘attal yerde işlerler. Nefer bin beş yüz fukarâlardır. Ve,

Esnâf-ı zincef ütücüsü: Dükkân üç, nefer altı. Bunlar çadırcıların kârların dahi ütülerler.

Esnâf-ı mutâfân: Kolancılar gibi mutâflar bir ma‘rifetde olmağile çadırcılara mutâf şilte ve şilye matbah olmağile mutâflar çadırcılara yamakdır. Dükkân iki yüz, nefer altı yüz.

Esnâf-ı câmeşûyân: Dükkân seksen, nefer iki yüz. Çamaşırlar ve bez çırpıcılar çadır bezlerin gasil etdikleriyçün çadırcılar ile alayda bile olurlar.

Bu altı esnâf cümle müzeyyen ve pür-silâh kâmil ü mükemmel 3256 aded pâk asker olup gûnâ-gûn şakalar ederek çadırcıbaşı mehterhânesiyle ubûr eder.

On sekizinci fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı okcubaşı ve yaycıbaşı: Bunların pîri Ebû Muhammed bin İmrânü'l-Kavvâs'dır. Hazret'in okun ve yayın taşıduğıyçün kavvâs derler, ok yay yapardı. Ammâ Sa‘d ibn Ebî Vakkâs atardı, kemânkeşlerin pîri oldur. Sonra yaycılara Hazret-i Ebûbekir oğlu Muhammed-i Ekber pîr oldu, Mısır'da Zeynelâbidîn kurbunda bir kömistân içinde medfûndur. Yaycılar ve okcular elbette bir dükkânda olurlar. Cümle dükkân kırk sekiz ve neferât yüz altmış. Ve,

Esnâf-ı kemândârân: Dükkânları olmaz, ancak pehlivânlardır. Âletleri sünnet-i Resûlullâh'dır kim hakkında âyet-i şerîf: [157] nâzil olmuşdur.

Bu pehlivânlar cümle sekiz yüzdür. Kimi piyâde kemânların çekerek kimi esb-süvâr kepâzelerin **[Y 173a]** keşân-ber-keşân ederek ubûr ederler.

Esnâf-ı sayyâd-ı tuyûr: Bunlar okculara yamakdır. Cümle neferât altı yüz. Cümle murgânı sayd edüp okculara cenâh u perlerin getürürler. Ve'l-hâsıl Mısır'da hemân gücügen kuşundan çok yokdur.

Esnâf-ı mervahacıyân ya‘nî yelpâzeciler: Dükkân on iki, nefer yigirmi altı.

Esnâf-ı kuşbâz: Dükkân altı, neferât on iki. Ve,

Esnâf-ı tavukcıyân: Dükkân yigirmi, neferât otuz.

Esnâf-ı zihgîrci Hüseyin Ağa: Bir kimesnedir, gayrı yokdur.

Bu yedi esnâf cümle 1629 aded âdem olup pür-silâh çerâğânlar ile yüz gürzbâz ve yüz matrakbâz kârsâzlık ederek okcubaşı ve yaycıbaşı atbaşı berâber mehterhânelerin döğerek ubûr ederler.

On dokuzuncu fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı kürkciyân: Bunlar paşanın kürkcübaşısı kuvveti ile ve ankâ oldukları ecilden var kuvveti bâzûya getirüp kimesneye tâbi‘ olmayup alay etdiler. Pîrleri Hûşeng şâh'dır, ibtidâ kürkü ters geymek andan kaldı. Ba‘dehu halk zarîf olup tüğün içeri geymeğe başladılar. Ammâ hâlâ Dağıstân ve Balu Hân ve Kazan ve Tataristân'da cümle tüğün taşra geyerler. Dükkân-ı kürkciyân-ı Mısır iki yüz, nefer sekiz yüz. Zîrâ kuzu kürkü fellâhîn çok geyerler. Ve,

Esnâf-ı kalpakcıyân: *Dükkân altı, nefer on altı. Ve,*

Esnâf-ı avcıyân: Cümle altı yüz âdemdir.

Bu cümle üç esnâf (---) bin müsellah neferâtlar olup arslan ve kaplan ve bebir ve kurd ve vaşak derilerine âdemler girüp ikişer üçer zencîrler ile çekerek giderken seyrâncıların üstlerine pertâb edüp halkı perîşân ederler. Paşanın ve şehrin kürkcübaşısı başka mehterhânesin çalarak ubûr ederler.

Yigirminci fasıl

Esnâf-ı kisvebâfân: Ya‘nî Ka‘be-i şerîfin siyâh örtüsün dokuyanlardır. Bunlar Yûsuf köşkünde işlerler. Neferât üç yüz kimesnedir. Gerçi gözleri cimrozdur, ammâ kârları kâr-ı insân değildir, sihr-i i‘câzdır kim makdûr-ı beşer değildir. Ve bunların harîrlerin boyayan,

Ehl-i hıref-i boyacıyân: Cümle on yedi kârhâneleri mîrîdir, neferât üç yüz âdemdir.

Esnâf-ı çit basmacıyân: Dükkân otuz, nefer elli beş. Ve,

Esnâf-ı tokmak-dûk, ya‘nî boyalı bez döğücü: dükkân kırk, neferât yüz seksen. Ve,

Esnâf-ı bezzâz: Dükkân iki yüz, neferât üç yüz yigirmi. Gömlekciler bâlâda tahrîr olundu. Ve,

Esnâf-ı cüllâh: Pîrleri Hazret-i şîs'dir. Dükkânları bin sekiz yüzdür kâmil, neferâtları üç bin âdemdir. Bu ehl-i sanâyi‘in kesreti Mısır'a mahsûsdur. Hânelerdekilerin hisâbın Hudâ bilür. Ve,

Esnâf-ı kerekeciyân: Alaca Arab kerekesi dokurlar. Dükkân iki yüz, neferât bin sekiz yüz. Ve,

Esnâf-ı halıcıyân: Kârhâne yigirmi, neferât üç yüz. Bu dahi Mısır'dan **[Y 173b]** gayrı bir diyâra mahsûs değildir. Meğer Isfahân u nısf-ı cihânda ola. İki bin, üç bin guruşa ibrîşim hâlîçeler dokurlar kim çeşm-i insân hîrelenir.

Esnâf-ı dârây-bâf: Kârhâne yigirmi, mu'allimân iki yüz, Ve,

Esnâf-ı atlas ve katîfe-bâf: Kârhâne yüz, üstâdân altı yüz.

Bu on esnâf cümle (---) bin nefer âdem olup arz-ı kâlây **[Q 222b]** ederek kisve **[P 219b]** nâzırı ile harîr emîni atbaşı berâber enselerinde müzeyyen ü mahbûb köçekleri ile mehterhânelerin çalarak ubûr ederler.

Yigirmi birinci fasıl

Esnâf-ı tabbâgân: Âh-ı Evrân ocağıdır. Ammâ pîrleri Zeyd-i Hindî'dir, ve râvî-i hadîsdir, hazret-i Alî huzûrunda Selmân belin bağladı, kabri Mekke'dedir. Dükkân iki yüz ve mu'allimân iki bin.

Esnâf-ı tirşeciyân: Dükkân altı, neferât yigirmi. Ve,

Esnâf-ı keçeciyân: Dükkân elli, nefer yüz elli.

Esnâf-ı tâcirân ya'nî sahtiyân ve meşin satıcı: Dükkân altı, nefer tokuz.

Bu tabbâğân esnâf cümle (---) âdemdir. Meşinden ve sahtiyândan dolama ve külâhlar geyüp ser-çeşme Âhî Baba at üzre muhteşemâne ensesinden köçekleri ile tabl [u] kudümün döğerek ubûr eder.

Yigirmi ikinci fasıl

Esnâf-ı dikiciyân: Bunlar pabuc dikerler. Dükkânları azdır, ammâ vekâlelerde bî-hisâbdır. Dükkân iki yüz, cümle neferât beş bin beş yüz.

Esnâf-ı zarbuncıyân: Beyâz meşinden fellâh zarbunu dikerler. Bunlar gayrı esnâfdır. Dükkân iki yüz, neferât altı yüz.

Esnâf-ı pabuc-ı Çerkezî dikici: Dükkân yetmiş, nefer iki yüz.

Esnâf-ı mestciyân: Dükkân yüz, neferât sekiz yüz. Ve,

Esnâf-ı terlikciyân: Dükkân elli, nefer yüz elli. Ve,

Esnâf-ı çizmeciyân: Dükkân kırk, nefer yüz elli. Bunlar ancak paşalıya ve müsâfirîne çizme fürûht ederler. Yohsa Mısırlı çizme geymezler, cümle kırmızı Çerkezî fillar geyerler.

{**Esnâf-ı eskiciyân:** Hammâm kapularından mâ'adâ dükkânları altı yüz yetmişdir, neferâtları cümle bin iki yüzdür. Câmi'lerde ve gayrıda pabuc serîka eden bunlara bey'-i men-yezîd eder, ol Yezîd.}

Esnâf-ı kavvâfân: Bunlar Demirkapu kurbunda ve Hân-ı Halîl'de cümle üç yüz dükkân-ı pâkdır.

Neferât altı yüz elli.

Bu pabuc dikenlerin ve tâcirlerinin pîrleri Muhammed-i Ekber-i Yemenî'dir, Selmân-ı Fâris belin bağladı, yüz yigirmi sene mu‘ammer olup kabri Cezâ’ir-i Ummân'dadır ya‘nî Basra diyârındadır.

Bu yedi esnâfın cümlesi (---) bin müsellah güzîde ehl-i hıref olup dikicibaşı ve kavvâfbaşı ile tabılhânelerin döğüp gûnâ-gûn şaka ve çerâğân ederek ubûr ederler. Ve,

Yigirmi üçüncü fasıl

Esnâf-ı sarrâcân: Pîrleri Ebünnasr Hâtem-i Bağdâdî'dir, Selmân belin bağladı. Dükkân altı yüz, neferât bin altmış âdemdir. Ammâ ankâ ve sâlih kimesnelerdir. Andan,

Esnâf-ı kaltakcıyân: Bunlar **[Y 174a]** eğerin ağaçların yaparlar. Dükkân yigirmi, nefer elli beş.

Esnâf-ı tegelticiyân: Dükkân kırk, nefer altmışdır kâmil. Ve,

Esnâf-ı tulumcıyân ve sakâ meşki yapıcı: Dükkân yüz, neferât altı yüz. Mısır'da elzem-i levâzımından ma‘rifetdir. Cümle huccâc bunlara muhtâcdır, a‘lâ kâr ederler. İçlerinde ehl-i hâl âdemler vardır. Ve,

Esnâf-ı sepet sandıkcıyân: Dükkân kırk, nefer yüz elli. Ve,

Esnâf-ı semerciyân: Pîrleri Ebâzer-i Gaffârî'dir. Dükkân seksen beş, nefer üç yüz beş.

Esnâf. Cümle (---) bin müsellah âdem olup arz-ı kemâl ederek ve dilberânları arz-ı cemâl ederek ellerinde şem‘-i kâfûrî ile rûy-ı münevveri şu‘lesi bir yere gelüp gûyâ şeb-i zulmetde mihr-i âlem-tâb tulû‘ etdi. Dilberân-ı sarrâcân meşhûrdur. Bunlar yüz bin şaka ile sarrâcbaşı tablın döğerek ubûr ederler. Andan,

Yigirmi dördüncü fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı attârân: Pîrleri Hüsâm bin Abdullâh el-Basrî'dir. Hazret-i Risâlet huzûrunda Selmân-ı Pâris belin bağladı. Niçe yüz esnâf bu attârlara tâbi‘dir, zîrâ cemî‘i mevcûdât attârlarda mevcûddur. Dükkân bin iki yüz, neferât bin sekiz yüz.

Esnâf-ı sûk-ı fahhâmîn: Bunlar hukemâ otları ve edviyeleri satarlar. Dükkân yüz, hâcegân yüz elli. Bunlar cümle hukemâlardır. Ve,

Esnâf-ı dükkân-ı şem‘-i asel: Aded kırk, nefer seksen iki. Ve,

Esnâf-ı miskciyân: Dükkân on, nefer on beş. Ve,

Esnâf-ı misk sâbûncıyân: Dükkân yedi, nefer on iki. Ve,

Esnâf-ı ûd ü amberciyân: Dükkân on, nefer yigirmi. Ve,

Esnâf-ı mâ-i gülâb-fürûş: Dükkân kırk, nefer yüz kâmil. Ve,

Esnâf-ı buhûrcıyân: Bunlar Mekke ve Medîne'ye mu‘amberîn buhûr işlerler. Dükkân yigirmi, nefer dahi yigirmi. Ve,

Esnâf-ı fincâncıyân: Dükkân kırk, nefer elli. Ve,

Esnâf-ı attâr-ı çömlekciyân: Dükkân iki yüz, neferât iki yüz. Zîrâ dükkânında çömlek ve mecur ve bardak ve cerreden bir âdem ancak sığar. Ammâ bunlar gâyet sulehâ âdemlerdir. Ve,

Esnâf-ı kibritciyân: Bunlar dükkânda işleyemezler, râyihası beddir, evlerinde işlerler. Neferât iki yüz.

Esnâf-ı fişekciyân: Dükkân sekiz, nefer kırk. Bunlarda niçe bin muhîl [ü] şeytanat ile yapılmış gûnâ-gûn fişekler vardır. Hattâ bunların dükkânları Demirkapu dibinde olurlar. İbrâhîm Paşa asrında rûz-ı ıydda sıbyânâna bir delice fişek satar. Derhâl delice oğlan, delice fişeğe âteş edince fişeng delilenüp derhâl dükkânın içine girüp niçe bin fişengi ve birkaç kantâr bârûdu tutuşdurup ol izdihâm tarîk-ı âmda cümle dükkânları havâya peftere gibi atup kırk elli âdemi fişekci baba ile kebâb edüp iki yüz âdem kadar mecrûh oldu. Böyle bir mel‘ûn kârdır. Ammâ yine böyle iken bu esnâf bu attârân alayında ol âdem deryâsı içre ve cümle esvâkın tavanları köhne **[Y 174b]** ve âşiyân-ı ankebût olmuş yerlerde bu kadar bin tüfeng ü fişeng atarlar, bi-emrillâhi ta‘âlâ bu kadar âteş-feşânlıkda aslâ ihrâk olmaz. Eğer ol âteş İslâmbol'da olsa ne‘ûzu billâh tarfetü'l-ayn içre İslâmbol berbâd olurdu. Hudâ Mısır'ı hıfz [u] emânda etmişdir.

Esnâf-ı kârhâne-i şîşeciyân: Kârhâne üç, neferât iki yüz. Arayıcıları çokdur. Ve,

Esnâf-ı kınâcıyân: Başka bâzergânlardır. Neferât üç yüz. Vekâlelerde mahzenleri vardır. Ve,

Esnâf-ı hasırcıyân: Dükkân seksen, nefer iki yüz. Gûnâ-gûn münakkaş hasîrlar dokurlar kim ibret-nümâdır. Ve ibret-i garîbedir kim ba‘zı a‘mâ hasırcıdır. Ve garâyibü'l-iber ba‘zı a‘mâlar hûrmâ yaprağından münakkaş yelpâzeler örer, içinde *yâ şâfi‘* ve *yâ Bâki ve şifâ‘ü'l-kulûb* misilli kelimâtlar yazarlar, garîb temâşâdır. Ve,

Esnâf-ı ketenciyân: Dükkân iki yüz, neferât iki yüz elli. Ve,

Esnâf-ı kahve tüccârı: Ankâ bâzergânlardır. Cümle atlı yüz âdemdir. Ammâ bu alaya huddâmların gönderüp halk üzre kahve nisâr ederek ubûr ederler, pâk gulâmlardır. Ve,

Esnâf-ı pirincciyân: Bunlar dahi ankâ bâzergânlardır, huddâmların pür-silâh edüp alaya gönderirler. Neferât bin beş yüz kâmil. Ve,

Esnâf-ı kapancıyân: Dükkân üç yüz, nefer beş yüz. Ve,

Esnâf-ı balık ağı örücü: Dükkân yedi, neferât on bir.

Ve bu attârân alayı cümle (---) askerdir. Bunlarda olan mehâbet ü dârâtlı alay-ı azîm bir alayda olmaz. Ve bunlarda olan dilberân ü çerâğân bir esnâfda olmaz. Attârbaşı dörder kat mehterhânesin döğerek iç gulâm huddâmları ile bir hây hûy ile ubûr ederler kim ta‘bîr ü tahrîr olunmaz. Andan,

Yigirmi beşinci fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı sunûf-ı ehl-i vukûf müzeyyinân berberân-ı cüvânân: Pîrleri Selmân-ı Pâk'dır kim (---) bizzât Hazret-i Risâlet huzûrunda Hazret-i Alî belin bağladı. Üç yüz otuz sene mu‘ammer oldu. Bağdâd kurbunda medfûndur. Yılda bir kerre acâyib **[P 220a]** cemiyyet olur. Dükkân sekiz yüz, neferât üç bin. Ve,

Esnâf-ı ayak berberi: Cümle neferât iki bin. Ve,

Esnâf-ı hammâmcıyân: Cümle hammâm elli beşdir ve hammâmcı dahi elli beşdir. Pîrleri Muhsin ibn Osmân'dır. Ve,

Esnâf-ı dellâkân: Bin iki yüz. Ve,

Esnâf-ı nâtırân: Bin. Pîrleri Mansûr bin Kâsım'dır. Ve,

Esnâf-ı ustura çarkçısı: Dükkân yedi, nefer on beş. (Bu) [Ve,]

Esnâf-ı sarıkçıyân: Berberlerden gayrı yukaru kal‘ada, dükkân bir, nefer üç. Cümle erbâb-ı dîvâna mücevveze ve perîşânî ve kallavîyi bunlar sarar, üç nefer dilsizlerdir.

Bu yedi nefer esnâf cümle (---) asker-i pür-silâh olup pâk ü müzeyyen mahbûb cüvânlar arz-ı cemâl edüp **[Q 223a]** berberbaşı ferah kesb edüp gulâmları ardından tabılların döğerek ubûr ederler.

Yigirmi altıncı fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı nakkâşân-ı kemân: Hânelerinde işlerler. **[Y 175a]** Nefer üç, ammâ herbiri fenninde Bihzâd [u] Mânî'dir.

Esnâf-ı zerkûb ya‘nî altun varakcı: Dükkân üç, nefer on bir. Ve,

Esnâf-ı müzehhib: Dükkân yedi, nefer on birdir, ammâ üstâd değillerdir. Ve,

Esnâf-ı mücellidân: Cümle kırk sekiz dükkândır ve yüz elli âdemdir. Ve,

Esnâf-ı sahhâf: Dükkân yigirmi, nefer otuz. Pîrleri Abdullâh-ı Yetîmî'dir, Habeş'in Harkova'sında medfûndur, üç kerre ziyâret müyesser oldu, ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Andan,

Esnâf-ı kâğızcıyân: Dükkân elli, nefer altmış sekiz.

Esnâf-ı mühreciyân-ı kâğıd: Dükkân on bir, neferât otuz.

Esnâf-ı remmâlân: Dükkân ve nefer kırk kâmil, ammâ gâyet kâmilleri vardır. Ve,

Esnâf-ı kâtib-i arzuhâlcıyân: Dükkân ve neferât kırk beş. İçlerinde yine Ervâm'dan serî‘ü'l-kalem kimesneler vardır.

Esnâf-ı mürekkebciyân: Dükkân üç, neferât altı. Ammâ bunlar Rûm mürekkebi gibi dibekde döğmezler, âteşde kaynadırlar. Ve,

Esnâf-ı musavvirân: Neferât yigirmi. Dükkânları yokdur, her kande bir cem‘iyyet yeri olsa anda dîvârlara tasvîrâtların dîvârlara mıhlayup arz-ı cemâl-i bî-cân etdirir.

Esnâf-ı câmcıyân: Dükkân sekiz, nefer yigirmi.

Bu bâlâda tahrîr olunan esnâfât cümle (---) nefer âdem olup arz-ı mahâretler edüp çerâğân ve şâdumânîler ederek nakkâşbaşı mehterhânesin döğerek güzer eder.

Yigirmi yedinci fasıl

Hân-ı Halîl hâcegiyân-ı gûnâ-gûn: Cümle bin beş yüz dollâbdır. Bunları her gece bekleyen,

Esnâf-ı pâsbân: Altı yüz Berberîdir. Ellerinde harbeleri ile âmâde şeçî‘ kavimdir. Ve her gece bu Hân-ı Halîl etrâfında üç bin kanâdîl çerâğân olup dîdebânlar nigehbânlık ederler.

Esnâf-ı eli berâtlı dellâlân: Nefer üç yüz. Ve,

Esnâf-ı kefilli dellâlân: Nefer altı yüz. Ve,

Esnâf-ı at bâzârı dellâlları: Neferât altmış. Ve,

Esnâf-ı at canbâzları: Nefer iki yüz ve emîn ağa bir ve çorbacı ve kâtib üç. Ve,

Esnâf-ı miyâncıyân-ı at bâzârı: Neferât iki yüz. Ve,

Esnâf-ı miyâncıyân-ı Hân-ı Halîl: Neferât üç yüz. Ve dahi,

Esnâf-ı simsârân-ı Hân-ı Halîl: Neferât elli. Bu tâ’ifenin ma‘rifetleri oldur kim bir âdem nâdirâtdan bir şey murâd edinse simsârlar bulup haber ederler.

Esnâf-ı çukacıyân: Dükkân on, nefer sekiz. Ve,

Atlascıyân ve katîfeciyân ve hil‘atcıyân ve halıcıyân ve kebeciyân ve abâcıyân ve dülbendciyân ve sofcıyân ve bezzâzân ve esîrciyân:

..... (1 satır boş) .....

Bu zikr olunan esnâfâtların cümlesi (---) (---) bin müsellah u müzeyyen asker-i deryâ-misâl olup

bunların alayında olan şakalar ve sürûr [u] şâdumân ve çerâğânlar ta‘rîf ü tavsîfden berîdir. Bâzergânbaşı ve şâhbender ve nakkâşbaşı ve sahhâfbaşı at **[Y 175b]** başları berâber tabılhânelerin çalarak ubûr ederler. Andan,

Yigirmi sekizinci fasıl

Evsâf-ı esnâf-ı sunûf-ı bâzbâzân ya‘nî cemî‘i pehlivânân-ı bilâ-dükkân: Cümle bâzbâzân bâlâda fürâdâ fürâdâ tahrîr olunmuşdur kim cümle yetmiş bin neferdir ve yetmiş esnâfdır. Eğer herbirinin mâhiyyet-i evsâfın tahrîr eylesek tatvîl-i kelâm olup Deccâl'ı medh etmiş oluruz. Ammâ bunların ol gece etdikleri şaka ve ibret-nümâ temâşâları pîrleri olan Ebû Alî Sinâ etmemişdir. Cümle temâşâcılar engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olup gülmeden mebhût olurlar. Hakkâ ki Mısır'ın Arab veled-i zinâsı Frengistân'da ve Hindistân'da yokdur. Bunların içinde pehlivân-ı âteşbâzân bu alay içre niçe âteş-feşânlıklar ile çerâğân ederler. Bu tâ’ifenin mehterhâneleri yokdur, zîrâ kendüleri mehterhâneden ziyâde temâşâgâhdırlar. Bunların akîbince,

Yigirmi tokuzuncu fasıl

Esnâf-ı sâzendegân: Bunların pîri Hakîm Fîsagores-i Tevhîdî ve Abdullâh-ı Fâryâbî'dir. Bu tâ’ife cümle yedi yüz neferdir. Kırk yedi gûne sâz ile fasıl ederek ubûr ederler. Andan bunların akîbince,

Otuzuncu fasıl

Alay-ı askeriyân-ı Mısır: Kânûn üzre alay alay mevc mevc ve fevc fevc ve gürûh gürûh herbir alayın mâbeyninde bu kadar bin çerâğân ve kanâdîl ü meş‘al ile ubûr ederler. Ve her bir firkanın içinde piyâde çöğürcü ve şâ‘irler ve hânende ve sâzende fasıl ederek ubûr ederler.

Mısırlı alayından sonra bâlâda ta‘rîf olunduğu üzre mükellef ü müzeyyen ü mükemmel paşa ağaları alayı mürettebleri ve çerâğânları ile atbaşı berâber ubûr edüp paşanın yedekleri ve iki cânibinde Mısır'ın tuğlu mülâzım yeniçerileri ve altun tâslı şâtır ve mataracılar ile muhtesib ağası zer-ender-zere müstağrak olup pâdişâhâne serinde iki otağa ile esb-i sabâ-sür‘ati dahi mücevher zînli ve altun zencîrli at üzre iki cânibine selâm vererek paşanın kapucular kethudâsı ile atbaşı berâber ensesinde zer-ender-zere müstağrak yüz çift zırh [u] zireh-külâhlı mahbûb iç gulâmları ile tokuzar kat mehterhânesin çalarak ubûr ederek kâmil altıncı sâ‘atde bu alay-ı azîm ile Mısır mollâsının sarâyına dâhil olup bir yaylım tüfeng şâdumânîleri olup Mısır'ın dîvân çavuşları alkışlayup kadıasker efendiye varırken efendi istikbâle taşra çıkup ta‘zîm edüp sadr-ı âlîde karâr etdikde kahve ve gülâb buhûrdan sonra muhtesib ağa mollâya hitâb edüp eydirler kim:

"Sâhib-i devlet efendimiz cenâb-ı şerîfinize selâmlar eder. Bu leyle-i mübâreke leyle-i Ramazân olup sabâh yevm-i Ramazân-ı **[Y 176a]** şerîf midir, yoksa yevm-i şek midir? Tatavvu‘an niyyet edelim mi? Bize i‘lâm buyursunlar deyü bu kullarını vekîl edüp Ramazân-ı şerîfe ta‘zîmen sultânıma gönderdi", deyüp hâmûş oldukda kadıasker hazretleri buyururlar kim:

"Tîz mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmları gelsin" deyince cümle ulemâ ve sulehâ ve şeyhülislâmlar gelüp eğer hilâl nümâyân olduysa,

"İsbât olunur, sicillâtda mastûrdur, belî sultânım, ale's-sabâh yevm-i Ramazân'dır" deyü hüccet-i şer‘iyyeyi muhtesib ağasına verir.

Ağa dahi kethudâsıyla müjdesin paşaya gönderüp paşa hücceti kırâ’at edüp *"Sûmû rü’yeteküm"* [158] mazmûnunca sıyâma niyyet edüp ibtidâ Sarây meydânında Düheyşe câmi‘i minâresinde andan Kalavân câmi‘i minârelerinde tabaka tabaka kanâdîller çerâğân olunca iç kal‘adan azametullâh kırk elli pâre toplar nısfu'l-leylde atılınca zemîn [ü] âsumân dir dir ditreyüp cümle Mısır içinde sekiz yüz altmış minâreler kanâdîller ile müzeyyen olup **[P 220b]** nûrun alâ-nûr olup herkes terâvîhe gidüp edâ-yı salât edüp sabâha niyyet ederler.

Eğer muhtesib ağa mollâ efendiden su’âl etdikde hilâl görünmediyse te’hîr içün kânûn üzre kadıasker efendinin summât-ı Muhammedîsi gelüp tenâvül olunup cümle ağavât u a‘yân-ı erbâb-ı dîvân def‘-i cî‘ân ederler. Andan cümle esnâf mollâ sarâyının havlısında gûnâ-gûn şaka ve hây hûy ederek alay alay esnâf esnâf çerâgânlarıyle kadıasker ve muhtesib ağa huzûrunda ubûr ederler. **[Q 223b]**

Andan fişeng-bâzlar Nîl kesiminde etdikleri gibi yetmiş bin lu‘bedebâzlık ile fişek âteş-feşânlıkları edüp üç sâ‘at dahi bunun temâşâsı olunup hânendegân ve sâzendegân alayı tamâm olunca Mısır'ın yedi bölük alayı dahi yürümeğe başlar.

"Bu mahalden etrâf [u] eknâfdan mâh-ı Ramazân görünmedi", deyü haber gelirse paşaya eyle i‘lâm edüp kanâdîller yanmayup Ramazân olmayup yevm-i şek olur. Bu hâl-i zû-vecheyn üzre elbette muhtesib haberi paşaya gönderüp mollâ efendiyle vedâ mahallinde paşa tarafından muhtesib mollâya bir semmûr kürk geydirir, zîrâ mollânın bu gece ziyâfetinde bin guruş gider, ulemâ tâ’ifesinin bir guruşu gitse aklı gider, ol ecilden kânûndur, bir kürk gönderir.

Bu üslûb üzre yine muhtesib alaya girüp âheste âheste sabâha yakın cümle alay ile hânesine varup nüzûl etdikde herkes esnâf şeyhlerin dahi alayları tarîk tarîk şakalar edüp bir hây hûy ile Mısır'ın için dolaşarak şeyhlerin hânelerine koyup herkes vatanına gider. Ammâ muhtesib ağa hânesine alay ile vâsıl oldukda **[Y 176b]** kerr ü ferr [ü] şevketile sandal-nişîn olup cümle yedi bölük ağalarına kahve ve şerbet ve buhûrdan sonra cümle askerî tâ’ifesine teşrîfâtda tahrîr olunduğu minvâl üzre iki Mısrî kîse hâliye bahşîşini verüp cümle asker Mısır'a giderler.

Ve paşa ağavâtlarına dahi iki kîse ve paşaya iki kîse ve kethudâya yarım kîse ve paşanın iç ağalarının on iki mertebe sâhiblerine ve taşrada on iki mertebe sâhiblerine cüz’î ve küllî hedâyâlar verüp tatyîb-i hâtır eder. Bu tertîb ile Mısır'ın muhtesib gecesi alay-ı ibret-nümâsı tamâm olur.

Ba‘dehu muhtesib ağası, bu hâliye deyü paşaya ve kethudâya ve paşa ağalarına ve Mısır'ın yedi bölük halkına verdikleri bahşîş-i pîşin kîseleri Mısır'ın enderûn [u] bîrûnunda taht-ı hükûmetinde olan otuz aded tablhâne sâhibi esnâf şeyhlerinden ve anlar dahi zîr-i hükmünde olan yüz altmış nev‘ ehl-i hıref kethudâ ve nakîb ve çavuşları ile bâlâda tahrîr olunan (---) (---) (---) ehl-i sanâyi‘den imdâd on Mısrî kîse tahsîl eder.

Ammâ birkaç esnâf paşa huddâmları taht-ı hükûmetlerinde olmağile anlardan bir harc-ı havâyic almaz. Evvelâ cümle aşcılar paşanın aşçıbaşısı himâyesinde ve cümle

kahveciler şâtırbaşı himâyesinde ve cümle etmekçiler etmekçibaşı himâyesinde ve paşanın kuyumcubaşısı himâyesinde cümle kuyumculardır.

Ve paşa hizmetindeyiz, deyü darbhâne huddâmlarından emîn ağa bir ve sâhib-i ayâr bir ve sikkezânbaşı bir ve nâzır ağa bir ve veznedâr ağa bir ve kehlebür(?) kırk ve haddekeş on beş ve dollâbkeş on ve sübkekeş(?) yigirmi ve kalcı yigirmi ve furuncu beş ve yassıcı on ve sayıcı on ve sikkeciler on ve mîzâncılar on ve kurûscular on ve cilâcılar on ve körükkeşânlar on ve gümüş arayıcı simsârlar on ve oduncular on ve sarrâfbaşı bir ve sarrâflar on, bu cümle beş yüz âdemdir bu darbhâne huddâmları muhtesibe bir şey vermezler.

Ve cümle terziler paşanın terzibaşısı himâyesindedir, bir şey vermezler.

Ve cümle kürkcüler paşanın kürkcübaşısı himâyesindedir, bir şey vermezler. Ammâ cümlesi alaya çıkar. Ammâ bu esnâflar zâhiren muhtesib ağaya imdâd vermezler.

Ammâ paşanın hîn-i azlinde şâtırbaşı ve aşçıbaşıdan dermân olmaz, deyü havflerinden pes ü perdeden yine muhtesibe ağaya imdâd verirler. Zîrâ serbest hâkimdir, korkarlar. Ve cümle ehl-i hıref muhtesibin alayı masrûfuna imdâd ederler, kânûn-ı Mısır böyledir.

Ve Mısır'da (---) alay-ı bayramın biri dahi bu muhtesib gecesi alayıdır kim rûy-ı arzda misli yokdur kim hîn-i nikâhda ehlin bu alay gecesine koyuvermek üzre nikâh olunur, *ve's-selâm*.

Eğer bu temâşâyı gördüğümüz üzre mufassalan tahrîr eylesek bir mücelled **[Y 177a]** kitâb olur, ammâ biz muhtasar kıldık tâ tâ bi't-tamâm.

el-Faslu't-tâsi‘ ve erba‘în
Mısır'ın gayrı diyârlardan ziyâde olan ehl-i sanâyi‘âtların beyân eder

Evvelâ bâlâda timarhâne evsâfın tahrîr olunan Kalavân Sultân dâr-ı şifâsında pişen **tiryâk-ı fârûk**: Rub‘-ı meskûnda yokdur, ekâlîm-i seb‘aya kursu ve fârûku bu Mısır'dan müstevlî olur. Ve mûristânda yapılan,

Semm-i helâhil: Ata katıra tırnağından te’sîr eder. Ve,

Amelî pânzehir-i Ken‘ânî: Bu semm-i helâhili kat‘ eder bir iksîr-i a‘zam makûlesi pânzehirdir. Yüksük gibi bir sarı levn ve sengîn bir şeydir. Hamd-ı Hudâ birine mâlik oldum.

Ve mezkûr Ken‘ân merhûm ilm-i kâfı ararken bu pânzehiri hâsıl etdi. Ammâ ilm-i kâfda dahi kâmil zer-i hâlis ayârına mâlik idi. Ve Cemşîd-fen idi, elinden aslâ bir ma‘rifet kurtulmazdı. Hattâ kendi ihtirâ‘ından yetmiş îcâdı vardır kim pesendîde-i âlemdir. Ve,

Ma‘cûn-ı akreb: Bu dahi bir ibret-{nümâ} temâşâdır. Kalavân evkâfından vazîfehâr veled âdemler vardır kim şeytân anları gördükde *e‘ûzubillâh* der, anlara sayyâd-ı akârîb derler, on kişidir. Kaçan hekîmbaşı akreb ma‘cûnu yapmak murâd eylese ol sayyâdlar virânistâna varup yerleri çukur çukur kazup her hafir içine birer sırçalı kâse yere berâber edüp kenârların toprağa müsâvî edüp her kâse içine birer pâre ciğer pâresi korlar ve gayrı ciğer pâresin mezkûr sırçalı kâse kenârından yere

süre süre ciğeri çeküp yine ciğeri hıfz eder. Tâ ki nısfu'l-leylde akrebler şikâra çıkup seyrân edüp mel‘abe edeceği mahalde gezerken ciğer râyihasın yerde duyup kelb gibi soylayarak kâsenin kenârına varınca gelen düşer, gelen düşer. Sabâha-dek kâse akreb{ler} ile leb-ber-leb olur, taşra çıkamazlar. Sayyâdlar gelüp akrebleri tobralarına doldurup Kalavân mûristânında hekîmbaşıya verüp anlar dahi kuyruğun ve ayakların mıkrâs ile kesüp çömlekler içinde pişirüp yağın başka alup vücûdun şeker ile ma‘cûn ederler. Bir âdem habs-i bevle mübtelâ olsa yarım nohud mikdârı yese mesânesin açar. Gâyet müdrirdir, çok isti‘mâl etmemek gerek, ibret-nümâdır. Ve,

Kârhâne-i şekerhâne: Bu dahi vâcibü's-seyr bir ibret-nümâ temâşâgâhdır. **[P 221a]** Ve,

Kârhâne-i nuşâdırcıyân: Bu dahi görmeğe muhtâc bir ma‘rifetdir, mahallinde tahrîr olunur. Ve,

Kârhâne-i güherçileciyân: Bulak'da bir kârhânedir. Ammâ görmeğe muhtâc bir ibret-nümâ-yı azîmdir. Gayrı kurâlarda dahi çokdur, cümle mîrîdir. Bârûd-ı siyâh bundan yaparlar. Ve,

Ma‘âdin-i natrûn: Bu dahi tuz gibi bir ma‘dendir. Mısır halkı ekseriyyâ ta‘âma tuz yerine bunu korlar, tarfetü'l-ayn içre eti ve gayrı ta‘âmı hal edüp bişirir. Lâkin dahi ta‘âm çiğ iken eridüp hal eder. Anıniçün **[Y 177b]** Mısır ta‘âmında lezzet yokdur. Mısır'da odun az olduğundan ta‘âm tîz pişsin deyü bu natrûnu korlar. Ammâ çok isti‘mâl edenin hayâsı debe olup sidiğin dutmayup selesü'l-bevle mübtelâ olur. Ve şîşeciler isti‘mâl ederler, İslâmbol'a Mısır'dan gider, sehel âteş ile sırçayı su gibi eridir. Mısır Bulağında mahzenlerde top toludur ve başka emânetdir, mîrî mâl verir.

Esnâf-ı hammâm kazanları yapıcı: Cümle hammâmların suyu ısıtan kazanları **[Q 224a]** kurşumdandır, aceb temâşâdır.

Der beyân-ı ahvâl-i kubhiyyât-ı Mısır ve subaşı esnâfları

Cümle mel‘ûn ve bî-dîn kavim bu tâ’ifedir.

Esnâf-ı fâhişe-i bâbullûk: Cümle sekiz yüz fâhişe-i nisvân-ı ehl-i isyândır. Kömler mâbeyninde ve Bâbullûk Kapusu hisârı dibinde külbeleri vardır. Ve,

Esnâf-ı fâhişe-i hânegî: Bunlar mestûre ve ehl-i ırza mel‘ûnelerdir. Hânelerinde pes-i perdeden geçinirler, ammâ vâsıtaları vardır. Cümle iki bin yüz fâhişedir. Subaşının der-defterinde olup mîrî mâl verirler. Ve askerî tâ’ifelerinin kabza-i tasarrufunda olana subaşı vaz‘-ı yed edemedüği fâhişe hisâba gelmez. Ve,

Bâbullûk-ı sıbyân: Kahvehâne ve bozahâne ve meyhâne ve Rûmeli meydânıdır. Cümle âvâre me’bûnân-ı hîzân anda bulunur. Bunlar dahi mîrî mâl verirler. Ve,

şeyhü'l-arasât: Üç âdemdir; biri Bulak'da, biri Eski Mısır'da, biri Yeni Mısır'da. Cümle fâhişe ve gılmân bunların der-defterindedir. Mâl bunlardan matlûbdur. Ve,

Çavuşân-ı bâbullûk: Nefer kırk. Bunlar her fâhişenin hânesin bilüp kankı avret evinde yatdı, yatmadı bunlar bilür. Ve,

Esnâf-ı deyyûsân-ı bâbullûk: Bunların ellerinde akçe tahtası olup bâzâr-ı meskeşde hâne-be-hâne gezüp at katır bâzâr eder gibi bâzâr edüp kâr ederler. Ve,

Esnâf-ı vâsıta-i nisvân: Bunlar koca karılardır. Gelen zânîlere a‘lâ fâhire zâniyeler bulup ücret alır. Üç yüz fertûte zâle-i zamâne mel‘ûnelerdir. Ve,

Esnâf-ı bâzâra gidenler: Bunlar bâbullûkda olan bozahâne ve meyhâneden ve kebâbçı dükkânlarından ve sâ’ir âlet-i tarab nakillerinden ba‘zı eşyâlar getürüp kifâflanırlar. Ve ba‘zı esfehü's-süfehâ tâze cüvânân makûlesi ağalarından hammâm bahânesine me’zûn olup bâbullûka gelüp bir külbede bir nigâre ile sînesâf olurken nigâr bir pâre yâre pâre şarâb ve kebâb ister. Derhâl bâzâra gidene bir üç akçe verüp murâd edindiği eşyâları âmâde edüp bâde ve boza içine ak karanfîl ve tatula ve kulak kiri ve hasır külü koyup ol cüvân bir kadeh içince çelebi kınâ çuvalı gibi devrilüp der-ân cümle esbâb ve bıçak ve hançer ve kîse gidüp fora roba olup ba‘zı ipden kazıkdan kurtulmuş **[Y 178a]** haşerâtlar çelebiyi murâd [u] merâmına vâsıl edüp bir künce veyâ uzakda bir yere bırağırlar. Çelebi ayılup görse ki uryân kalmış, çi fâ’ide keşf-i râz dahi edemez. Gitdi gider dahi gider. Eğer yanında mâlı çok ise der-ân katl edüp gömerler. Allâh âlim ü dânâdır, Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa asrında böyle ahvâller vâki‘ oldu, dediklerinde bir kapucubaşısına fermân verüp,

"Mâl-ı pâdişâhîden geçdim. Ben garâmesin çekerim. Tîz varup şu fesekahâneleri münhedim et" deyü fermân edince merkûm ağa bu kadar bin Berberî ve fellâhîn cem‘ edüp cümle bâbullûkları ve bozahâne ve meyhânelerin yere berâber edüp cümle fâhişelerin nefy-i beled edüp Mısır'ı tathîr eyledi.

Ve bu gûne evsâf-ı turrehâtı yazmadan murâd [u] maksûdumuz tenbîhü'l-gâfilîndir kim Mısır'da böyle ihtirâz edecek yerler vardır, ihtirâz edeler. Mısır'ı bilen bilür, her köşesinde birer kemîngâh ve hatarnâk yerler vardır. Ve,

şeyh-i sâ’ilân ya‘nî dilenciler şeyhi: Bir âdemdir. Rûmeli meydânında tekyeleri vardır. Cümle dilenciler anda cem‘ olurlar. Ve on iki nefer çavuşları vardır. Paşa kapusunda ve kadıasker kapusunda hâzırlardır. Paşa ne cânibe azîmet etse, cümle dilencilere haber edüp ol tarîk-ı âm üzre kat-ender-kat olup dururlar. Cümle sâ’ilân-ı Mısır tokuz bindir kâmil ve dilenciler şeyhinin defterindedir. Paşadan ve a‘yândan takdîr olan mertebe ihsânlar alup hayır du‘â ederler. Ammâ bir dilenci bir âdeme zebândırâzlık etse şeyhine tenbîh edüp anın hakkından gelir.

{**Mashariyyât-ı diğer:**} Ve kisve-i şerîf çıkduğı gün dilenciler şeyhi bir hımâra süvâr olup başında örf-i izâfeti ile ve yanında bir gözlü ve bir kollu ve kel başlı huddâmlarında falaka deyeneğiyle niçe bin dilenciler ubûr ederler. Bu dahi bir diyâra mahsûs değildir, illâ Mısır. Ve,

Esnâf-ı kandilciyân: Dükkân kırk, nefer iki yüz. Bunlar mevlûd geceleri ve donanma geceleri ve şehr-i Receb ve şa‘bân ve Ramazân'da cemî‘i dükkânlar her gece sabâha dek küşâde olup kanâdîller ile zeyn ederler. Ve açık olmayan tüccâr dükkânları önüne elbette birer kandîl yakarlar. Ve donanma geceleri kezâlik şehri bunlar çerâğân ederler. Ne kadar bin kandîl yakmak murâd edinirsen, anlar eyle bâzâr edüp hâne ve tarîk-ı âmları tezyîn ve çerâğân ederler. Bu dahi Mısır'a mahsûsdur. Ve,

Esnâf-ı cellâbiyân ya‘nî kara esîrler tüccârı: Nefer iki bin. Bunlar Mısır içinde vekâlelerde olup her sene birer kerre tâ Fûncistân'a ve Afnustân'a ve Kırmanka ve Bağaniska vilâyetlerine gidüp siyâh esîr getürürler. Bu tâ’ife yine esmerü'l-levn Elvâhî ve İsvânî ve İbrîm vilâyetinden âdemlerdir.

Esnâf-ı cerrâh-ı cellâb: [Y 178b] Nefer on âdemdir. Hânelerinde olur. Bunların kârları *Allâhümme âfinâ* kırk elli ve yüz aded kavm-i May Bornî ve Câcûvî ve Kırmankî ve Bağaniskî Habeşî ve Fûncî ve Afnuvî siyâh-çerde ma‘sûmları tavâşî etmeğiçün ba‘de't-ta‘âm za‘ferânlı şerbet verüp ale't-tertîb yüz iki yüz ibâdullâh ma‘sûmları dizüp bir ucdan ustura ile zeker ve hayâların kesüp zekeri yerine bir kamış sokup vilâyet-i Sûdân'da hâsıl olur bir nebâtât gubârıdır, anı eküp bi-emrillâh kanı munkatı‘ olur. Ve üstüne santa ağacı yaprağı tozu ve dahi üstüne siyâh yağlı meşin pâreleri koyup şermût bez pâreleri ile sarup cümle ma‘sûmları bu hâl üzre kat‘-ı tenâsül eder. On nefer bî-rahm [ü] bî-emân cellâbedir kim yüzlerinde ve gözlerinde nûrsuz ve uğursuz abûs zişt ve esmer-çehre âdemlerdir.

Kethudâ İbrâhîm Paşa hedâyâ içün yüzer ikişer yüz kara Arabcıkları kesdirmişdi. Hakîr an-kasd varup temâşâ etdim. *Allâhümme âfinâ,* kimi cân havli ile boğazlanmış tavuk gibi Kürd lisânı üzre pur putur olurken anları bağlarlar, kimi şüst endâm yatır, kimi birkaç günden merhûm olur. Böyle cellâd-ı bî-rahm [ü] bî-emân cellâbelerdir. Bu dahi Mısır'a mahsûsdur. Ve,

Esnâf-ı halıcıyân: Kârhâne yigirmi, neferât üç yüz. İbrîşim hâlîçe ve seccâdeler dokurlar kim medhinde lisân kâsırdır. Gerçi Uşşâk şehrinde ve Kula'da ve Alaşehir'de hâlîçeler dokurlar, ammâ Mısır'daki gibi bir diyârda yokdur, meğer Isfahân'da ola. Ve,

Esnâf-ı hammârân: Neferât üç bin kâmil. Zîrâ Mısır'ın peremesi kayığı hımârdır. Eyle yorga çemenderler var kim yorga atlar yetişmezler. Ammâ Mısır içinde kırk bin hımâr vardır, derler. **[P 221b]** Cümle a‘yân-ı Mısır hımâr-süvârdır, ayıb değildir. Sünnet-i Resûlullâh'dır kim Hazret-i Resûl-i ekrem ve Nebiyy-i muhterem dâ’imâ Yağfûr nâmında bir hımârları var idi, ana süvâr olurlardı. Anıniçün hımâra binmek sünnet-i Resûl'dür. Hattâ bir âdem hımâra binse bir âdem dahi istihzâ’en, hımâra binenin hâli budur, dese kâfir olur, demişler. Ve,

Esnâf-ı hımâr-tırâş: Dükkânları yokdur, ammâ ba‘zı cây-ı ma‘hûdeleri vardır, anda dururlar. Ayda bir kerre Mısır'ın cemî‘i hımârların **[Q 224b]** ve develerin makâs ile kırkarlar. Neferât iki yüz. Eyle kırkarlar kim gûyâ ustura ile tırâş olmuşdur, tüğünden aslâ bir alâmet kalmaz.

Esnâf-ı neşşâller ya‘nî hemyânkesiciler: Bunlar subaşı hükmündedir. Eyle âdemlerin cebinden ve koynundan bî-te’essüf ve bilâ-tereddüd kîselerin ve bıçak ve hançerlerin uğurlarlar. Cümle üç yüz neferdir. İzdihâm yerlerde bunlardan pek ihtirâz lâzımdır. Böyle üstâdlardır kim sürmeden gözü çalarlar, sürme yerinde kalır. Bu mertebe hayyâl üstâdlardır. Başka şeyhleri vardır. Subaşı murâd edinse serîka olunan eşyâyı ol sâ‘at **[Y 179a]** bulur. Zîrâ cemî‘i neşşâl ve hırsızlar anın defterindedir. Ve,

Esnâf-ı serîrciler ya‘nî hûrmâ ağacından şeker kafesi ve âdem yatacak serîrler yaparlar. Nefer (---). Bu dahi gayrı diyârda yokdur. Ve,

Esnâf-ı zebbâl: Neferât (---). Bunlar cümle tarîk-ı âmmın hâr [u] hâşâkların süpürüp külhanlara ve şîşehânelere ve ekmekçilere ve cibiscilere ve kireccilere ve bardakcılar furununa götürüp yakarlar. Ammâ bu esnâf gibi Mısır içinde bir turfe hey'et-i mecmû'a ve çehre evgâr-ı acîbe ve garîbe turfe-likâ kavim yokdur. Gûyâ nesh olmuş bir mahlûkdur, ammâ mısra':

Ehl-i hâl olan bilür hâli ne hâcet söylemek

ebyâtı mazmûnu üzre hakîr gördüm ki Mısır'ın ba'zı sulehâ-yı ümmetden kimesneleri gördüm ki bu menfûr u medhûl [u] mezmûm zebbâlleri tenhâ gördükleri zamân ellerin bûs edüp geçerlerdi. Çok kimesne ol i'tikâd üzredirler kim Mısır'da evliyâullâhlar bu zebbâllerde ve büdelâ ve melâmiyyûn ve eskicilerde ve ayak berberlerindedir, derler. [159]

Hadîs-i kudsî: [160]

Ve, **Esnâf-ı pişmiş deve eti satıcı ve deve ciğeri satıcı:** Dükkân ve nefer on. Rûmeli meydânında fukarâlar ta'âmıdır, ammâ gâyet lezîzdir, hakîr çok yedim. Ve,

Esnâf-ı pişmiş sıçan satıcı: Dükkân değildir, Rûmeli meydânında külbe ve çadırlar içinde satarlar. Nefer yigirmi. Ammâ bu sıçan mevsimi vardır. Nîl kesimi zamânı oldukda sayyâdları sayd edüp Rûmeli meydânına getürüp bey' ederler. Küçük bir hayvândır, ammâ gûyâ tavşan sıfatlıdır. Bi-emrillâhi ta'âlâ toprakdan hâsıl olur, nısfı toprak ve nısfı türâb. Çift sürerken saban demiri âşiyânına uğrayup kanı akarken hakîr görmek olmuşdur. Anıniçün mezâhib-i erba'ada tenâvül olunması mubâhdır. Kâmil oldukda yeri köm köm kösdebek gibi yığın yığın eder, andan bilirler kim kâmil yer sıçanı vardır, yeri kazup çıkarırlar. Bir zincâbî tüğlü latîf-sûret hayvâncıkdır. Ve zindesi elli altmış dirhem gelir, ammâ gâyet semîndir. Lahm-ı şahmı hafîfdir ve mukavvîdir ve gâyet serî'u'l-hazmdır. Hakîr Elvâhât'a giderken çok yedim. Ve zîr-i zemînde anın ekl [ü] şürbü nebâtât kökleri ve otlarıdır, zî-rûh kısmından bir şey yemez. Ve,

Esnâf-ı şerbetciyân-ı beng [ü] bâde: Rûmeli meydânında dükkân iki. Bengiliği geceden ısladup suyun süzerler ve içine sehel asel-i musaffâ koyup erbâbına kâse kâse satarlar. Nûş eden abdâlân cânlar cânânların yüzlerine bakdıkça hayrân olup bin bir ebyât [u] eş'ârı bir ayak üzre okurlar. Hayâl keyfiyyeti var, derler. Ve,

Esnâf-ı subyacılar: Pirincden bozadır, bâlâda tahrîr olunmuşdur. Mısır'a mahsûsdur.

Esnâf-ı ırka sûs şerbetcileri: Bâlâda tahrîr olunmuşdur. Bu dahi **[Y 179b]** Mısır'a mahsûsdur. Ve,

Esnâf-ı temirhindî şerbetçileri: Râhatü'l-ebdân bir şerbet-i cândır. Bu dahi Mısır'a mahsûsdur. Ve,

Esnâf-ı akveciler: Kılıç kadar akve Arab hançeri yaparlar. Rûm'da yokdur. Ve,

Esnâf-ı hasırcıyân: Münakkaş ibret-nümâ hasır işlerler kim kırk elli guruş kıymet alurlar. Ve,

Esnâf-ı aşçıyân: Kuskus pilâvı ve mülûhiyye ve bamya ve kurkas ve karnebît, bu ta'âmlar dahi Mısır'a mahsûsdur. Ve,

Esnâf-ı helvâ-yı mirây: Bunların dükkânları yokdur, ammâ cümle kırk neferdir. Helvâ-yı mirây oldur kim münakkaş ağacın ucuna bir âyine koyup şekeri kıvama getirüp helvâ eder. Ba‘dehu ol helvâyı âyinenin altına yapışdırup âyine ağacının ucun beline yenine eline sokup helvâyı çeküp uzadarak yollarda ebyât [u] eş‘âr okuyarak her dükkân önüne varup bir beyit okuyup bir pâre helvâ verüp bir parasın alup du‘â-i hayr ile gider. Bu gûne bir helvâ-yı dervîşdir.

Esnâf-ı dervîşân-ı bahârî: Ekseriyyâ bunlar dervîşân-ı Yemenîlerdir. Bir peştemâl içine gûnâ-gûn reyhân ve sünbül [ü] gül ve yâsemen koyup şâhrâhlarda râst geldiği a‘yâna fûl ve şakâyık-ı nu‘mân verüp ihsân alır. Bunlar cümle yetmiş seksen neferdir. Bunlar dahi şehr-i Mısır'a mahsûsdur.

el-Faslu hamsîn
Gayrı diyârlarda olup Mısır şehrinde olmayan esnâfât ve ehl-i sanâyi‘âtları beyân eder

Evvelâ ârifân-ı nükte-şinâsân mâbeyninde meşhûr-ı âfâk olup darb-ı mesel olmuşdur kim Mısır'da at çokdur, üstâd-ı kâmil na‘lband yokdur, cümle hımâr na‘lbandıdır; ve marîz çokdur ve hekîm ü hâkim yokdur; ve alîl a‘mâ çokdur, kehhâl yokdur. Bu darb-ı mesel gâyet sahîh kelâmdır. İki âdemin biri bi-emri Hudâ alîl olup gözleri cimroz olur. Bu dahi darb-ı meseldir kim bir âdem bir şey’e bir hoş nazar edemese,

"Senin gözlerin Mısır kuloğlusu gözüne benzer" derler.

Hakîkatü'l-hâl bi-emri Hayy-ı Müte’âl eğer Ervâm oğlu olursa da Mısır'da mütevellid olan sıbyânların gözleri müşevveş olup şırluganı cereyân eder.

Ve hâkim yokdur, dedikleri hâkim-i şer‘e ve hâkim-i örfe hükûmet etdirmezler, cümle şey himâyededir, ancak vezîri bir mültezim mesâbesinde mâl tahsîl ederler.

Ve dahi su değirmeni yokdur ve ayazma ya‘nî su kaynar bir bınar yokdur, ammâ kuyu çokdur.

Unkapanı ve yağkapanı ve balkapanı mahsûs yokdur. Mîzân-ı harîr ve şem‘hâne ve pencikhâne ve sırmakeşhâne ve tahmîshâne ve esîrhâne ve bedâsten, bu mezkûrûnlar vardır, ammâ mahsûs mîrî içün bir müte‘ayyin mekânı yokdur. Ammâ bedâsten aslâ yeriyle yokdur, hemân bedâsteni gûyâ Hân-ı Halîl'dir, mahsûs.

Uncu dükkânı ve kelleci dükkânı yokdur. Pusulacı ve kıble-nümâcı yokdur. Vettâr ya‘nî kirişci yokdur.

Ve hardalcı yokdur. Ve salata **[Y 180a]** yapıcı yokdur. Ve ağdacı dükkânı yokdur.

Ve zirehci dükkânı ve kalkancı dükkânı ve sağrıcı dükkânı ve tabancacı dükkânı ve tüfeng açıcı dükkânı yokdur. Zırh-ı zireh-külâh Dağıstân ve Çerkesiztân'dan gelir, kalkan Haleb'den gelir, sağrı her diyârdan gelir.

Ve tüfeng tabancası Cezâyir'den gelir, makbûldür. Ve pabuc kepkepcisi ve demir kantârcısı ve pirinç terâzûcusu ve burgucu ve mahsûs keserci ve destereci dükkânları dahi yokdur.

Ve yüksükcü ve iğne yapıcı ve kuyumcu haddecisi ve ok temrencisi ve mehterhâne borucusu ve zurna ve davul **[P 222a]** ve ney ve miskâl ve nakâe yapıcı dükkânları yokdur, ammâ acâyib kâşif kösleri yaparlar.

Ve câm tâscılar ve tuc sahan dökücüler yokdur. Ve çarkcı dükkânı yokdur.

Ve elmâs hakkâki dükkânı ve demir tel çekici dükkânı dahi yokdur, Frengistân'dan hâzır gelir.

Ve kalay düğmeci **[Q 225a]** ve kurşum berber kösüresi ve kurşum tahtacı dükkânları dahi yokdur. Ammâ Hacı Nâsır nâmında bir reşîd âdem hakîrin ta‘lîmiyle dezgâh ve kâlıbın peydâ edüp bin mikdârı kurşum tahta dökülüp Mekke-i Mükerremede Hâsekî Sultân imâreti ve dârü'ş-şifâsına su kuburları yapup gönderildi.

Ve zihgirci ve hilâlci ve ta‘lîmhâneci ve dutkalcı ve matrakcı dükkânları ve sorguccu ve güderici ve dülbend börkcü ve yeniçeri keçecisi ve kamçıcı dükkânları yokdur. Bu olmayan esnâfların metâ‘ları cânib-i erba‘a vilâyetlerden gelir. Cemî‘i eşyâ-yı zî-kıymet bî-kıymet bulunur.

Ve kâş[î]ci ve tîzâb ile gümüş çıkarıcı ve esnâf-ı varulcıyân ve horâsâncıyân ve lökünciyân ve suyolcuyân ve kiremitciyân ve kaldırımcıyânu zikr olunan esnâfların biri yokdur ve Mısır şehri bu esnâflara muhtâc değildir. Ve cemî‘i girân-bahâ eşyâlar Hind [ü] Yemen'den gelüp firâvândır.

Esnâf-ı (---) (---)

..... (1 satır boş) .....

el-Faslu'l-hâdî ve hamsîn
Mısır'ın dördüncü alay-ı ıydin ve tertîb-i kânûnun ve dârât-ı unvânın ve sürûr [u] şâdumânın beyân eder

Evvelâ Mısır vezîrinin Mısır'a dâhil olması alayı ve ikinci Nîl kesimi alayı ve üçüncü muhtesib gecesi alayı ve dördüncü bu Ramazân ıydı alayıdır kim mahbûbân-ı cihânın müzeyyen olduğu günlerdir. Ve Mısır nisvânının akd-i nikâhı bu ıydın temâşâsına gitmek üzre nikâh olunup şart olunur. Muhtesib gecesi alayındaki gibi yabanda yatmayup gece hânesine gelmek şartda dâhildir.

Evvelâ bu Ramazân ıydı alayı ve dîvânı içün arefe günü paşanın sarây meydânına mehterbaşı serâperde-i Süleymânîleri kurup ve mehterân çalıcıyân içün sâyebân kurup tınâb tınâba sarây meydânı ârâste olur. O gece mehterbaşı kırk nefer tevâbi‘âtıyla **[Y 180b]** tokuzar kat mehterhâne kûs-ı hâkâniyân tabl-ı âl-i Osmâniyânı getürüp on iki makâmda sabâha dek on iki fasıl eder kim her fasıl gûyâ fasl-ı Hüseyin Baykara olup otağ içinde cümle ağavâtlara mutantan ve mücevher kahve ve şerbet [ü] buhûr bezl olunur.

Bu üslûb üzre vakt-i sabâh olup azîz-i Mısır bayram namâzının sabâh namâzın kendü sarâyı içre kılar. Ve taşrada sarây meydânının yüzün hasırlarla döşeyüp cemî‘i mîrimîrân ve eşrâf-ı a‘yân ve erbâb-ı dîvân saray fezâsında salât-ı fecir sünnetin edâ edüp dîvânhâne mü’ezzini segâh makâmında kâmet edüp dîvânhâne imâmı ıyd-ı şerîfe müte’allık âyet-i şerîfeyi tilâvet eder kim; [161] âyetlerin okuyup salât-ı subh edâ olunup cümle hasırları ferrâşlar ref‘ edüp cümle ehl-i dîvân ale't-tertîb herkes

merkezinde sâbit-kadem olup dururlar.

Ve paşanın kethudâsı ve on iki üst hil‘at-ı nevbetci ağaları semmûr hil‘atler ve perîşânî destârlar ile âmâde dururlar. Paşa dahi içerden kerr ü ferr ü dârâtile kırmızı semmûr kürk ve başında selîmî üzre iki otağa mücevher zeyn edüp yemîn ü yesârında silihdâr ve çukadâr ile Kayıtbay dîvânhânesine çıkınca paşanın koltuğunun sağ cânibine kethudâ ve sol cânibine şehir havâlesi girüp silihdâr paşanın ardı sıra başında kırmızı keçe zerdûz üsküf lipâçesi şîb ve ayağında sarı Çerkezî ve sarı çiçekli katîfe şalvâr ve elinde mücevher bir şemşîr-i âteş-tâb ve çukadâr dahi böyle müzeyyen ikisi yan yana paşanın kafâsında kafâdârlık ederler.

Ve on iki mertebe sâhibi iç ağaları dahi birer seyf-i miczem ile semmûr kürklere müstağrak olup paşanın ardı sıra gidüp paşanın önü sıra çavuşlar kethudâsı ve yanında müteferrikabaşı ve dahi ileri tercümânbaşı ve kapucular kethudâsı ve dahi mukaddem paşanın on iki hil‘atli dîvân ağaları ellerinde gümüşlü asâlarla Kayıtbay dîvânhânesi nerdübânından aşağı paşayı endirüp seng-i rikâbda zer-ender-zere müstağrak mücevher zînli at üzre süvâr olunca muhtesib ve subaşı cellâdları ile ileri gidüp cümle ağavâtlar dahi ale't-tertîb paşanın önü sıra piyâde gidüp yüz adım gidüp cümle mîrimîrân istikbâle çıkup paşayı Selîm Hân dîvânhânesine endirirler. Ammâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa Kayıtbay dîvânhânesinden Selîmiyye dîvânhânesine tevâzu‘ eyleyüp ecdâdı âsitânesine teberrüken ve teyemmünen ve ta‘zîmen piyâde geldikde cümle ehl-i dîvân du‘â-i hayr etdiler. Hakkâ ki dervîşlik etdi, *ammerekellâh.*

Bu dîvânda Selîm Hân tahtında **[Y 181a]** ber-karâr olunca taşra çetr-i mülemma‘ ve sâyebânlar içinde tabıllara turralar ile darblar urulup çengî harbî usûller harbîce çalınırken beri tarafda ibtidâ emîr-i hac paşa ve kâyimmakâm paşa ve defterdâr paşa ve ebü'l-kelâm ve sâ’ir ümerâlar dahi musâfaha edüp taşra çıkarlar.

Ve andan kırk Çerâkese beğleri ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümân ağa ve sâ’ir ihtiyârân-ı erbâb-ı dîvân ale'l-acele dest-bûs edüp ba‘dehu paşa atına süvâr olup cümle ağavât atlariyle ileri câmi‘e gidüp andan cemî‘i ümerâlar dahi ikişer ikişer atbaşı berâber gidüp muhtesib ve subaşı cellâdları ile ve paşanın yanında cümle mülebbes altun tâslı şâtırları ve tüfengci ve mataracıları ile paşa Kalavân câmi‘ine ol mahalde varır kim güneş kulle-i felekden baş gösterüp cemî‘i mü’ezzinân tokuz tekbîr ve iki rek‘at bayram namâzına salâ deyüp rek‘ateyn salât-ı ıyd kılınup hatîb minbere çıkarken kapucular kethudâsı hatîbe bir beyâz sof ferrâce geydirüp hatîb minberde tilâvet ederken iç mehterleri micmereler ile ûd ü amber ile câmi‘in için mu‘attar ederler.

Hatîb vaz‘ u nasîhati tamâm edüp ba‘de'd-du‘â paşa ile imâm ve hatîb ve meşâyih musâfaha edüp biner para ihsânlar alup yine paşa alay-ı muhtasar ile sarâyında Gavrî dîvânhânesinde ber-karâr olunca cümle dîvân çavuşları alkışlayup paşa summât-ı Muhammedî başına oturur kim kâmil üç bin sahan mümessek ü mu‘amberîn bir ni‘met-i nefîse-i hâssu'l-hâs ta‘âm kat-ender-kat sahan sahan üzre bir âdem kaddi yığılmış ni‘met-i hudâ gelüp sofrası başına paşa oturup sağında emîrü'l-hac beğ ve kâyimmakâm beğ ve gayrı beğler ve solunda defterdâr beğ ve ebü'l-kelâm beğ ve (---) bölük ağaları tâ saff-ı na‘lde azebler ağası oturur. Ammâ cebecibaşı ve topcubaşı ve top arabacıbaşısı ve muhtesib ağası (---) ve kâfile başı ve subaşı ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümânbaşı bunlar

dîvân-ı pâdişâhî huddâmlarıdır, hizmet edüp paşa ile summâta oturmazlar. Ammâ dağlar gibi yığılan sahanların öte tarafında yedi bölük ihtiyârların çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı da‘vet edüp summât başına gürûh gürûh gelüp otururlar. **[Q 225b]** **[P 222b]**

Paşa bunlara ta‘zîmen önünde kebâblardan ve tavuğ u güvercinlerden herbirine birer vasle atarken kiminin başında mücevvezesine urup mücevvezesi düşüp bir hande-i nihânî olur, ve kiminin çehresine urur ve kiminin sakalına güvercin kebâbı kanadlarından ilişüp tebessüm ederler. Bu hâl üzre paşa herbirine birer parça taksîm edüp bismillâh deyüp ta‘âm yemeğe **[Y 181b]** mübâşeret edince gerüde büyük Gavrî dîvânhânesinde sahrâ içre iki âdem kaddi kat-ender-kat on iki bin sahan ni‘met deryâsına bu kadar ehl-i cû‘ân, gavvâs-vâr dalup cümle yeniçeriler ve erbâb-ı dîvân huddâmları tarfetü'l-ayn içre Hudâ âlimdir on iki bin sahan ta‘âmı yağmâ edüp pîr [ü] pâk ederler. Ol yağma mahallinde benî âdem hây hûyundan ve bakır âvânî sini sahan sadâsından Mısır sarâyının içi ra‘dvâr gürleyüp âsûdehâl olurlar.

Andan iki yüz paşa çâşnigîrleri tarfetü'l-ayn içre cümle sahanları dîdebânları ile aşağı yollayup dağlar gibi yığarlar. Ve dîvânhâne ferrâşları ve arrâfları ân-ı vâhidede tathîr ederler. Ve paşa yine summât-ı hâs başında herkesi ta‘zîm ederek summâta da‘vet edüp bir remmâ dahi Çerâkese beğleri gelir, anlar kalkup yine yedi bölük ihtiyârlarından ve yetmiş yedi kalem dîvân hocaların da‘vet edüp anlara dahi paşa birer parça atup mücevvezesi başından düşer, ba‘zısı hicâbından şaşar. Paşa eğer müteferrikabaşı ve çavuşlar kethudâsı tercümâna otur derse oturup der-akab kalkup yine hizmetde olup summâta ihtiyârları da‘vet ederler. Ammâ paşanın on iki dîvân hil‘atli ağaları ve hasîl-harc ağası bunlar ayağ üzre hizmetdedirler.

Ba‘dehu ta‘âm yenüp paşa yerinden kalkup Selîm Hân seccâdesi üzre oturup cümle ümerâlar kalkup el yaykamağa muntazırlar iken kapucular kethudâsı çalıcı mehterbaşıya işâret edüp çengî harbî tablına turralar urulunca yeniçeri başçavuşu kal‘a kullesinde topcubaşıya işâret edince azamet-i Hudâ kırk elli pâre toplar atılup cebel-i Cûşî cûş [u] hurûşa gelüp azîm sît ü sadâ kopar.

Beri tarafdan paşanın çâşnigîrbaşısı iki yüz neferâtları ile der-akab üç bin sahanları pasa ederken ba‘zı sahanlar üzre akîdeden kubbeler vardır, içinde çınkıraklı güvercinler ve horoslar ve tavşanlar çıkup bu erbâb-ı dîvân içre bir temâşâ olur.

Ba‘dehu cümle sahanlar ref‘ olup dîvân ferrâşları ve arrâfları Sultân Ferec ve Sultân Kalavân ve Sultân Kayıtbay asrından kalmış kâr-ı kadîm altuna benzer pirinc ileğen ve ibrîkler ve gûnâ-gûn sâbûndânlar ile arrâfbaşı ibtidâ paşanın önünde yer öpüp paşanın dizine mahalle makraması koyup biri dahi mümessek ü mu‘amberîn sâbûn verüp paşa elin yaykayup cümle bu tertîb üzre ellerin gasl edüp herkes yerli yerinde ber-karâr olup du‘âcı efendi Kur’ân-ı azîmden âye[t], sûre-i Mâ’ide'de: [162] âyetin tilâvet edüp **[Y 182a]** du‘â ederken Hazret-i Risâlet-penâh yâd oldukda cümle a‘yân [u] eşrâf ta‘zîmen ve tekrîmen ayağ üzre kalkarlar. Ve iki kerre âl-i Osmân pâdişâhı yad oldukda yine cümle ayağ üzre kalkarlar.

Andan du‘â tamâm olup el yüze sürüldükde ibtidâ beğler kalkup kıçın kıçın gidüp hâlîçe kenârına vardıklarında cümle ale't-tertîb dizilüp selâmladıklarında cümle dîvân çavuşları alkışlayup selâm alırlar.

Andan kırk Çerâkese beğleri selâmlar, yine çavuşlar selâm alup alkışlar. Andan yedi bölük ağaları selâmlar.

Andan ocak ihtiyârları ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümânbaşı selâmlayup cümle erbâb-ı dîvândan dîvân çavuşları kalkup paşa dahi kalkup çavuşları selâmlayup anlar dahi paşayı alkışlayup paşa içeri arz odasına girir, çavuşlar hânelerine giderler.

Paşa Kayıtbay odasında sandaliyye üzre destârile oturup ibtidâ kethudâ beğ dest-bûs edüp bir hil‘at semmûr geyüp ber-karâr olur. Andan şehir havâlesi ve dîvân efendisi ve imâm efendi ve mü’ezzin efendi ve mukâbeleci efendi ve kapucular kethudâsı ve başkapucubaşı ve risâle ağası ve beytü'l-mâl emîni ve hasîl-harc ve on iki merâtib sâhibleri ve ba‘dehu cümle kapucubaşılar ale't-tertîb ve vâcibü'r-re‘âyâ ağaları ale't-tertîb ve müteferrikabaşı ma‘a tevâbi‘ât ale'l-umûm ve delibaşı ma‘a tevâbi‘ihim ve gönüllü ağası ma‘a tâ’ifetihim ve ser-mehterân-ı çalıcıyân ma‘a neferâtihim ve ser-mehterân-ı hayme ma‘a tevâbi‘ât ve vekîlharc ağa ve aşcıbaşı tevâbi‘iyle ve etmekcibaşı ve matbah emîni ve kilârcıbaşı ve masraf kâtibi ve kilâr kâtibi ve etmek kâtibi ve beytü'l-mâl kâtibi ve arpa emîni kâtibi ve âhûr kâtibi ve mataracıyân ve şâtırân ve çâşnigîrbaşı ma‘a tevâbi‘ihim ve emîrâhûr ağa ma‘a neferâtihim ve arpa emîni ve şinikcibaşı ve kethudâ-yı ıstabl ve sarrâcbaşı ve yedekcibaşı ve sârbânbaşı ve harbendebaşı ve seyisbaşı ve cilavdâr ve meş‘albaşı ve akkâmbaşı, bunlar cümle yıllık çuka ve kumâş hil‘atlerin geyüp paşanın destin bûs edüp iltifât olunurlar. Zîrâ hîn-i seferde bu karakullukçu lâzımdır.

Ammâ çalıcı mehterbaşı ve çadır mehterbaşı ve vekîlharc ve aşçıbaşı ve çâşnigîrbaşı ve meş‘albaşı bu altı nefer kimesneler hil‘at-ı fâhireler ile şerefyâb olurlar. Zîrâ mehterbaşı leyle-i ıydda sabâha dek on iki makâmda on iki fasıl eder. Ve çadır mehterbaşı sarây meydânını serâperdeler ile tezyîn edüp yüz elli neferâtiyle hizmet eder. Ve aşçıbaşı beş gün beş gece on beş bin sahan ta‘âmı pişirince kendi pişüp kebâb olur.

Ve çâşnigîrbaşı **[Y 182b]** dahi iki yüz tevâbi‘le bu kadar bin sahan taşırlar.

Ve meş‘alcibaşı dahi elli neferâtiyle leyle-i ıydda sarây meydânında iki yüz meş‘al ile ve Kayıtbay ve Gavrî dîvânhânesin niçe bin kanâdîller ile çerâğân eder. Bunların bu hizmetleri mukâbelesinde hil‘at-ı fâhireler ile behremend olurlar. Bunlardan sonra alay çavuşları dahi onar altun ihsânlar alup cümle ağavâtlar selâmlayup giderler. Andan,

Esnâf-ı iç ağaları ki anlar gulâmân-ı hâssadır. İbtidâ bâbâ-yı âlem imâm-ı hâssa ve mü’ezzinân-ı hâssa dest-bûs eder. Andan hazînedâr ağa ve silihdâr ağa ve çukadâr ve nişâncı ve mühürdâr ve hazîne kâtibi ve mahlûl kâtibi ve kilârcıbaşı ve kahvecibaşı ve miftâh-gulâm ve sarıkcıbaşı ve çamaşırcıbaşı ve kaftancıbaşı ve berberbaşı ve dellâkbaşı ve hammâmcıbaşı ve peşkircibaşı ve sofracıbaşı ve şem‘dânbaşı, bu yigirmi merâtib sâhibleri ale't-tertîb dest-bûs edüp güzer ederler.

Andan gûnâgûn akmişe-i fâhireye müstağrak pençe-i âfitâb-misâl cüvân-bahtlar yolları ile âdâb üzre turna katârı dest- **[Q 226a]** bûs ederler.

Andan dahi küçük penenoz körpeleri dest-bûs ederler.

Andan hedâyâ gelmiş yetmiş seksen Habeşî ve Fûncî ve tavâşîler dest-bûs ederler.

Andan iç mehterbaşı otuz neferâtiyle bûs-ı yed ederler.

Andan altı aded iç oğlanı çavuşları **[P 223a]** dest-bûs ederler.

Ba‘dehu paşa istirâhat edüp ba‘de'z-zuhr yine ba‘zı ne kadar a‘yân u eşrâf kimesnelerden gelüp musâfaha ederler. Iyd-ı şerîfin ertesi ale's-sabâh yine çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümân ağalar gelüp hâzır dururlar.

İbtidâ müteferrikagân ihtiyârlarından kırk nefer kimesneler gelüp paşa ile bayramlaşup dest-bûs ederler. Der-akab zer-ender-zere müstağrak iç ağaları cümleye birer kahve makramaları verüp avdet ederler.

Ardları sıra yine bir remmâ mülebbes iç ağaları tâvûsî reftâr ederek herbiri bir cümbüş [ü] harekât ile herbirinin elinde zeytûnî ve neftî ve sarı ve hıtâyî ve münebbed fenâcînler ile kahve verüp fincânları almağa muntazır durup kahve nûş olunca yine âdâb üzre fincânları ve kahve makramaların alup giderler.

Andan sonra bir remmâ iç ağaları dahi gûnâ-gûn münakkaş yağlıklar getürüp cemî‘i müsâfirînin zânûlarına koyup giderler.

Akîblerince bir remmâ dahi iç ağalarının sağ ellerinde gûnâ-gûn mücevher zî-kıymet fağfûrî tabaklar içre girân-bahâ çârgül ve armudî ve zıhlı ve şeşhâne ve dehen-i gül ve hıtâyî ve panî(?) kâseler içre gûnâ-gûn eşribe-i mu‘amberîn ve mümessek sandal ve benefşe **[Y 183a]** ve reybâs ve amber-i bâris ve gül-i limon ve nîlüfer ve hummâs ve dud ve temirhindî ve koruk ve gayrı niçe gûne meşrûbât makûlesi eşribe-i ergavânlar ile memlû kâseler ile birer ellerinde münakkaş Kaya Sultân yağlıkları ile iç ağaları her a‘yânın önüne ber-zânû durup kâseler ile şerbetleri verüp destmâl dutarlar. Anlar dahi ağızların silüp iç ağaları avdet ederler.

Andan bir remmâ dahi iç ağaları gelüp sağ ellerinde zî-kıymet gülâbdân içinde gülâb ve mâ-i buhûr ve ıtr-ı şâhî ve mâ-i kâdî ve mâ-i şükûfe ve mâ-i zımrân misilli ıtriyyâtlar ile birer ellerinde gûnâ-gûn zî-kıymet tabaklar ile ağalar gelüp cümle a‘yânın ellerine gülâb nisâr edüp giderler.

Akîblerince bir remmâ ve bir gûne libâs-ı fâhireye müstağrak olmuş iç ağaları dahi gûnâ-gûn buhûrdânlar içre ûd-i mâverdî ve ûd-i mülebbes ve amber-i hâm ihrâk edüp cümle a‘yân râyiha-i tayyibeye müstağrak olup demâğları mu‘attar olur.

Ammâ Mısırlı mâbeyninde buhûr verirken başlarına şâl örtmek memnû‘dur, zîrâ birkaç kerre buhûr verüp başı örtülü iken depelemişlerdir. Ve ba‘zısı kahve ve şerbeti içer içmez şekilli eder, zîrâ birkaçı kahve ve şerbet ile zehirlenmişlerdir, andan havf ederler.

Andan bu müteferrikagân ihtiyârları gidüp çavuşân ihtiyârları gelüp anlara dahi üslûb-ı sâbıka üzre i‘zâz [u] ikrâm edüp paşa bunlara yahşı dilnüvâzlık eder.

Andan sipâh ihtiyârları, andan tüfengciyân ihtiyârları, andan gönüllüyân ihtiyârları gelüp herbirine hadlerinden ziyâde ta‘zîm ü tekrîm olunup revâne olurlar.

Andan yeniçeriyânın başçavuşları gelüp sâhib-i devlete buluşup,

"Ocağımız ihtiyârları sultânıma ıyd-ı şerîf mübârekeye gelmek isterler" deyü destûr alup yetmiş seksen aded mankala koca kokonoz ihtiyârların ibtidâsı kul kethudâsı, ardı sıra anın üstâdı, dahi ardı sıra ale't-tertîb dest-bûs edüp herkes makâmında kâ’im olup gûnâ-gûn kelimât ederler. Bunlara daha ziyâde ri‘âyet olunur, zîrâ Mısır'da yeniçerinin azîm i‘tibârları vardır. Ve bunlar yeniçeri kethudâlığından ve başçavuşlukdan ve serdârlıkdan mütekâ‘idîn biner kîseye mâlik ankâ kimesnelerdir. Bunlar dahi tatyîb-i hâtır olup giderler.

Ardları sıra azebân ocağının başçavuşu paşadan izin alup cümle azebân ihtiyârları gelüp dest-bûs ederler. İbtidâ baş kethudâ ve ardı sıra ale't-tertîb meks edüp bunlara dahi bâlâda tahrîr olunduğu üzre bî-kusûr ri‘âyetler edüp bunlar dahi revâne olurlar. Ammâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa yeniçeri ve azebân **[Y 183b]** ocakların bir yerden huzûruna çağırup bayramladılar, o dahi nezâketdir. Bu iki ocağın gâyet iştihârları olmak ile ziyâde ta‘zîm gerekdir.

Bunlardan sonra ba‘zı meşâyihîn gelüp "Iyd-ı şerîf mübârek yâ sultânım" deyüp *cerre yecurru* bâbına girüp gider. Bunlar gidince hemân paşa "At" deyüp cümle askeriyle mehterhânesin çalarak bir mesîregâha gider. Kânûn-ı Mısır böyledir.

Ve bu ıyd-ı umûm alayı dahi bu gûne tahrîr olundu. Cümle a‘yân [u] eşrâfa destûr-ı şâhî bir mevhibe-i ilâhîdir kim ol günlere erişen cânlar zer-ender-zere müstağrak olup gürûh gürûh birbirlerine varup ıyd mübârek derler. Ve bu günlerde Mısır içinde aslâ bir evde şerbet içilmez, subya ta‘bîr etdikleri pirinç bozası içilir, bâlâda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu günlerde üç dörd gün mukaddem yapup içine şeker ve darçın ve karanfîl koyup birez dilberân olduğu mahal bir hümûzetcik müşâhede olunduğu mahal zâlim gâyet nâfi‘ ve mukavvî ve müferrihdir ve def‘-i harâret eder. Bu dahi Mısır'a mahsûsdur.

Ve bu ıyd-ı şerîfde üç gün üç gece eyle şâdumânîler olur kim geceleri Kadir, rûzları rûz-ı ıyd olduğu bu günlerdir. Rûmeli meydânı ve Kara Meydânı ve İmrahor Mahallesi meydânı ve Eski Mısır meydânı ve Bulak'da ve Bâb-ı Nâsır'dan taşra ve mahalle-i Âbidîn'de ve Mısır'ın niçe yüz meydânlarında niçe bin salıncak ve dollâb ve beşik ve atlı karaca ve çıkrık ta‘bîr etdikleri sıbyân-ı cüvânân muhibbân binüp iki üç kolan ile bir cânibe salınırlar, bir temâşâgâhdır. Beyit:

Iydgâha varalım ol günde dollâb seyrine

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

fehvâsınca bazı âşıkân-ı sâdıkâne müşâhede-i cemâl edüp tesellî-i hâtır olur ve bir temâşâdır. Eğer âşinâ ve eğer bîgâne bir âdem bir dilberân gördükde bî-pâk u bî-pervâ yanına varup "Iyd-ı şerîfin mübârek ola" deyü gül cemâlinden bûselik makâmında güllerin derersin ve murâd [u] maksûda erersin. Kânûn-ı Mısır böyledir, ayıb değildir.

Ve bir ibret şey dahi bu Mısır'da oldur kim böyle levendâtı ve aşkıyâ ve erâzil çok diyârda ıyd-ı şerîfin destûr-ı şâhî günleri ola avret ve oğlan gürûh gürûh, remmâ remmâ gezerler, bir merd bir nisvâna ve sibyâna ve gılmâna dest-dırâzlık etmek ihtimâlleri yokdur. Bu husûsda gâyet emn [ü] emândır.

Ve bir ibret dahi budur kim bu kadar kerre yüz bin âdem deryâsı içre bir sarhoş âdem tarîk-ı âm üzre yıkılarak dalbıçak olarak ve bazı âdem urarak bir mest âdem görülmemişdir, gâyet ma‘yûb şeydir. Eğer görseler derhâl dutup kapusuna **[Y 184a]** götürüp ya esâmesin çalarlar yâhûd Kıbrıs'a veyâhûd Fûncistân hudûdunda intihâ-i serhadları olan Sây kal‘asına sürerler. şarâb içüp yolda gezmek gâyet menfûrlarıdır, ammâ gayrı mel‘anetleri vâfirleridir. Ammâ bu ıyd-ı şerîfde birbirlerine ziyâfetler edüp kırmızı şalvârlı dilberânları ile küheylân atlar üzre gûy gûy sohbetler etmededirler.

Hâsıl-ı kelâm bu ıyd-ı şerîfin ve alayının vasfinda lisân kâsırdır, ma‘lûm ola.

Fasıl beşinci
Alay-ı ıyd-ı adhâ

Ve sürûr [u] şâdumân dahi böyledir. Lâkin bu ıyd-ı adhâda yevm-i arefeden âhir selâs gününün vakt-i asrına dek (---) cümle halk (---) ve meşâyihler ve fukarâlar tekbîr ede ede birbirlerinin hânesine varup,

"Eyyâm-ı şerîf-i Arafât müyesser inşâallâh" deyüp birbirlerine ta‘zîm ü tekrîm edüp musâfaha (---) **[Q 226b]** edişirler.

Ve Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır mütevellîsi iken koyun emîninin defteriyle beş kerre yüz bin koyun ve sığır ve câmûs ve deve kurbân olduğu makyûd u murakkamdır. Tâ bu mertebe âdem deryâsı şehr-i mu‘azzamdır ve böyle bir ıyd-ı adhâdır, sürûr [u] şâdumânı Ramazân ıydından ziyâde olur kim dillerle ta‘bîr olunmaz.

el-Faslu's-sânî ve hamsîn
Mısır'ın kânûn üzre altıncı alay-ı ıydın beyân eder kim bu alay paşaya mahsûs alaydır kim Mısır'a girince olur

Bu paşa alayı bâlâda tahrîr olunmuşdur, ammâ Mısır kulunun kânûn alayları ve yolları ve erkânları ve pâyeleri ve firka firka adedleri **[P 223b]** ve senevî mevâcibleriyçün tahrîr olundu. Ammâ paşaya müte‘allık elzem-i levâzımâtı ve cümle ahvâlâtı beyân eder.

Evvelâ bu alaya Mısırlı alay-ı istikbâl derler. Paşa Mısır'a gelirken bir ay mukaddem asâkir-i Mısır dârât [u] azamet ü şevket unvânların ve deryâ-misâl cüyûşların göstermek içün cânib-i erba‘adan asker cem‘ etmek içün vilâyetden vilâyete çavuşlar gidüp birden bine ve binden yüz bine varınca asker cem‘ edüp Mısır içinde deryâ-misâl asker olur. Ammâ beri tarafda paşa Mısır'a geç gelirse müsellimliğe gelen şehir havâlesinin kâr [u] kisbine çok ihtilâl verir. Evvelâ Mısır vezîrine elzem-i levâzımından olan oldur kim şehir havâlesine biribiri ardı sıra ulaklar gönderüp,

"İşte filân günde, filân yere vâsıl olmuşuz" deyü haber gelince şehir havâlesi ve Mısır kâ’immakâmı beğ metânet bulup güft ü gûdan emîn olurlar. Ba‘dehu Gazze'den elbette bir ulak dahi mâh-ı filânın filâncı günü inşâallâhu'r-rahmân Gazze'den kalkarız, deyü haber gelmesi elzem-i levâzımındandır. Zîrâ ol gün cümle Mısır'ın ocak ağaları hedâyâları ile hayme vü hargâhları ile

istikbâle çıkarlar.

Evvelâ, çavuşlar kethudâsı: Çetr-i bârgâhıyla ve mahmel-i **[Y 184b]** büngâhıyla elli deve Nîl suyu ve bin kutu şeker-i nebât ve yüz kavanoz eşribe-i gûnâ-gûn ve bî-hisâb meyve ve yigirmi deve hâs ve beyâz etmek ve çörek ve gûnâ-gûn me'kûlât u meşrûbât ve bir mücevher eğerli ve altun zencîrli ve altun kaddâre ve cevâhir topuzlu ve murassa' rahtlı ve zerdûz abâyîli bir küheylân at ve bir tavâşî ve bir yelkendez at ve üç kîse hedâyâ istikbâle getürür. Bunlar hâliyedir. Bunlardan mâ'adâ Mısır'a gelince vereceği tuhef hedâyâlar paşanın nâmına ve unvân-ı kevkeb ü cerâ'etine göre verirler. Gâyet sarrâf ve nakkâş herîflerdir, paşayı görünce bal mıdır ve yağ mıdır ve zehir midir ve Ilıbat suyu tabî'atında mıdır, gördükleri sâ'at mihekke urup ayârın bilüp ana göre çirişi harc ederler. Ve bu çavuşlar kethudâsıyla iki yüz mücevvezeli üç yüz tâsdan geçmiş semm-i helâhil çavuşlar gider kim herbiri kırk elli paşa yollamış söz ebesi akl-ı Arasto çavuşlar gider. Ve,

İkinci, müteferrikabaşı: Dahi çavuşlar kethudâsı gibi hedâyâlar getürür, ammâ atı altun zencîrli değildir, ammâ cümle hedâyâları pâkdır. Ve iki yüz müteferrikagân ile ve hayme [vü] hargâhıyla azm-i râh eder.

Üçüncü, tercümânbaşı: Bu anlardan alçak hedâyâ verir. Ve bunlar ile on nefer cellâdlar bile gider. Ve,

Dördüncü, yeniçeri ocağından başçavuş: Kırk elli haymesiyle ve iki yüz başı tuğlu ve gümüş yüklüklü ve zerdûz yeniçeri keçeli mülebbes mülâzım neferâtları ile istikbâle çıkarlar. Ammâ bunlar paşaya bir hedâyâ getürmeyüp cümle mülâzımîn mülâmter(?) mülebbes(?) piyâde yürüdükleriyçün paşadan beher yevm biner para alırlar. Başçavuş dahi paşa önüsıra yayan yürüyüp yevmiyye yigirmi para alır. Ve yeniçeri sakkâsı üç yüz para alır. Ve cümle çavuşân-ı hâne-kede paşadan üç yüz guruş alır. Ve müteferrikagân kezâlik üç yüz guruş alırlar. Ve,

Beşinci, paşa müsellimi: Dahi bunlar ile paşaya istikbâle gidüp alayı mühimmâtıyçün üç deve yükü iç ağalarına mest ve pabuc ve çizme ve gayrı eşyâlar ve paşaya bir semmûr kabaniçe ve bir mücevher tîrkeş ve bir murassa' şemşîr ve bir kırmızı katîfe şalvâr ve bir selîmî ve iki sorguc ve bir çift Çerkezî fillar ve bir mücevher zînli ve altun zencîr ve cevâhirli raht ve topuz ve kaddâresiyle bir küheylân at getürür.

Altıncı, kâ'immakâm kethudâsı: Kezâlik bir murassa' rahtlı ve mücevher eğerli bir küheylân at ve bir yelkendez at dahi getürür.

Bunlar Mısır'dan dördüncü günde Sâlihiyye şehrine varup anda meks edüp cümle asker paşanın gelmesine muntazır olurlar. Zîrâ andan öte Gazze'ye varınca Arîş ve Katıyye **[Y 185a]** Ümmü'l-hasan çölleridir, *el-ıyâzu billâh,* susuz bir vâdî-i Tîh ve çöl çölistân ve berr-i bî-amân yerdir. Ammâ paşa müsellimi hedâyâ ve mühimmâtları ile Sâlihiyye'den şarkıyye kâşifi bin atlısı ile şehir havâlesin bu çölden Arîş'e paşaya vâsıl eder, paşaya hedâyâların teslîm edüp elzem-i levâzımından ne cevâbları var ise söyleşirler. Ammâ bu mahalde şehir havâlesi hayırhâh-ı devlet olup gâyet mu'tedil âdem gerekdir. Ol gece paşaya şarkıyye kâşifi bir ziyâfet edüp bir küheylân at haddince çeküp ve iki yelkendez at çeküp paşa ol gece Arîş'den kalkup sabâha dek altı sâ'atde (---) cisrine gelüp anda

sahâbeler kurup istirâhat ederken çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümânbaşı ve kâ'immakâm kethudâsı cümle hedâyâları ile bu mahalle gelüp paşaya buluşup hedâyâları arz olunup kabûl olunur.

Ammâ yeniçeri başçavuşu Sâlihiyye'de kalır, anda paşa ale's-sabâh cüz'î futûr yeyüp yine azm-i râh deyüp altı sâ'atde Sâlihiyye'ye karîb oldukda yeniçeri başçavuşu piyâde mülâzımlarıyla selâma durup zemîn-bûs edüp paşa iltifât edüp paşanın önüne düşer, gûyâ muhzır ağa yerine kâ'imdir. Bunun dahi başında balıkcıl tellerinden süpürgesi vardır, orta kuşak ile kırmızı çizme ile piyâde yürür. Lâkin Abdî Paşa, Gemici Başçavuş ihtiyâr olmağile ata bin, deyü tenbîh etdi.

"Devletli, kânûn değildir ata binmek. Âsitâne-i sa'âdetde ocağımızdan korkarız", deyü özür diledi. Paşa:

"Ben düstûr-ı mükerremim. Ben Hacı Bektaş-ı Velî kendiyem. Kırk yıl evvel Âsitâne'de süpürge çaldım. Ben izin verdim, tîz ata bin" deyince bi'z-zarûrî paşanın dizin öpüp,

"Devletli, Mısır ocağımızda ihtiyârlarımızdan beni kurtar, kânûnu bozdun demesinler" deyü oğuzâne özürler dileyüp çavuşu yedi âdem gücile ata bindirdi. Paşa dahi latîfe içün eyitdi:

"Yedi âdem gücile bindirdi, kocamışsın" deyince,

"Yedi âdem bindirdi, koca vezîr, ammâ yigirmi âdem endiremez" deyüp at sıçratdı. Paşa haz edüp yetmiş dörd altun ihsân etdi.

Bu üslûb üzre paşa alay-ı azîm ile Sâlihiyye şehrine dâhil olup serâperde-i Âsaf-ı Berhıyâ'sında karâr edince sandaliyyesinde ber-karâr olup ibtidâ dîvân-ı Mısır bunda olup azîm da'vâlar istimâ' olunup kat'-ı alâka [ve] fasl-ı husûmet olunur.

İbtidâ Defterdâr Ahmed Paşa'dan Mısırlı bu konakda havf etdiler. Zîrâ kimseden bir habbe ve bir cübbe almayup herkese isti'dâdına göre ihsânlar edüp kadıasker gibi da'vâlar fasl etmişdir kim ta'bîr olunmaz.

Ve bu Sâlihiyye'de paşa otağa nüzûl edince iki yüz koyun ve elli sığır ve on deve kurbân edüp Urbân u uryân yağmâ ederler, temâşâdır. **[Q 227a]** **[P 224a]**

Sâlihiyye'den kalkup Kureyn'e varınca hedâyâ gelen **[Y 185b]** Nîl suların cümle askere bezl ederek nîm râhda yine şarkıyye kâşifi azîm ziyâfet edüp yine bir yelkendez küheylân at hedâyâ çeker. Andan paşa Kureyn kasabasına gelüp çetr-i mülemma'ında meks edüp bunda dahi dîvân edüp yedi bölük ağalarından hedâyâ gelir. İnşâallâh cümle hâliye hedâyâların kânûnnâme-i Mısır teşrîfâtında tahrîr ederiz.

Kureyn'den şehr-i Bilbeys'e karîb gelirken cümle ehl-i beled istikbâle çıkup rûznâmeci ve cümle erbâb-ı dîvân ve Çerâkese beğleri ve yedi bölük ağaları istikbâle gelüp dest-bûs ederler. Anda dahi azîm dîvân olup yine şarkıyye kâşifi tahtı olmağile ziyâfet ve cümle me'kûlât [u] meşrûbât dörd gün anındır, on beş kîse masrûf eder. Ve bu dîvânda Âyid Urbânı şeyhi sâhib-i direk olup asâkir-i İslâm

bir hoş ubûr etdükleriyçün meşîhatı kendüye mukarrer olup hil‘at-ı fâhire ile behremend olup beş küheylân feres ü ferîse ve haylleri getirdiler kim herbiri bir sâfinâtü'l-ciyâd misilli atlardır.

Andan kalkup Hânkâh'a nîm râh kaldıkda cümle ümerâ ve emîrü'l-hac ve mâl defterdârı ve sâ’ir ümerâ ve gayrı erbâb-ı dîvân gelüp paşaya buluşurlar.

Andan alay-ı azîm ile menzil-i kasaba-i Hânke ya‘nî Hânkâh. Bunda dahi azîm dîvân olunup Kalyûb kâşifi hâki olmağile azîm ziyâfetler edüp beş küheylân remeke çeker kim herbiri biner guruş değer. Bu dîvânda Deşîşe Urbânı şeyhi şeyh Sakır hil‘at geyüp şeyhliği kendüye mukarrer olur ve Mısır'ın a‘yân [u] eşrâfından çok kimesneler gelüp buluşurlar. Anda kâ’immakâm bir alay-ı azîm ile gelüp dest-bûs edüp cevâhir makûlesi koyun işi hedâyâlar getirir, kahve ve şerbet ü buhûr ile ikrâm olunup şehir havâlesiyle yine Mısır'a giderler. Bunlardan sonra yine kübbâr-ı Mısır gürûh gürûh gelüp dest-bûs edüp giderler.

Sitâyiş-i alay-ı vâdî-i Âdiliyye ve ziyâfet-i Rabbâniyye ve dîvân-ı Osmâniyye şâdumânî-i Mısır-ı Kâhire-i Mu‘izziyye

Ertesi gün büyük alay ile paşayı Âdiliyye'ye beş sâ‘atde getirüp serâperdesinde pâdişâhâne karâr edüp summâtbaşı olan beğ paşanın pâyine yüz sürüp,

"Hizmetdeyiz, sultânımın kulluğundayız, buyurun ta‘âma" deyü paşayı ziyâfete da‘vet eder.

Paşa kalkup summât başında oturup sağ tarafına emîrü'l-haccı ve sol tarafına defterdârı ve tertîb üzre ümerâları ve Çerâkese beğlerin ve yedi bölük ağaları ve sâ’ir ocak ihtiyârları oturup summât-ı Muhammedî tenâvül olunup ba‘dehu alay çavuşları cümle ağavâtları dîvâna da‘vet edüp Âdiliyye'de paşa adâlet soffasına oturup mehterhâne ve kös-i hâkâniyân çalınup da‘vâlar dinlenüp kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmet olup dîvân yarına kalup **[Y 186a]** alay çavuşları nidâ edüp,

"Üç gün üç gece oturakdır" deyü tenbîh ederler.

Ve Mısır'ın sagîr ü kebîri bir haymeye mâlik olan ve olmayan ücret ile yâhûd âriyetî ahibbâ ve asdıkâsıyla Âdiliyye sahrâsına gelüp çadır ile meks ederler. Bu vâdîde bu kadar bin hayme ve hargâh kurulup eyle bir ordu-yı bâzâr olur kim gûyâ çemapur askeri meks etmişdir.

Ve bu günlerde Mısır içinde bir hânede ve bir kesde bir çadır ve çerge ve otağ kalmayup Âdiliyye sahrâsına ve Tophâne'ye ve Sebîl-i Allâm fezâları ve Gavriyye vâdîleri cümle çetr-i mülemma‘ ve sahâbeler ile lâlezâr-misâl gûnâ-gûn çadırlar ile tezyîn olup ordu-yı Dârâ şâh mânendi olur. Üç gün üç gece meks olunup şeb [u] rûz eyle şâdumânîler olur kim geceleri niçe kerre yüz bin kanâdîl ve meş‘ale ve fânûs-ı cihân ile çerâğân olup geceleri leyle-i Kadir olup rûzları rûz-ı ıyd olur.

Ve her şeb niçe bin çadırlardan niçe toplar ve tüfeng ü fişeng ve âteş-i pür-reng atılup zemîn [ü] âsumân dir dir ditrer. Ve her hayme ve otaklarda gemi direkleri üzre ikişer üçer bin kanâdîller eşâre îcâd edüp kanâdîlden şemse ve mühr-i Süleymân ve serv ve şâzrevân ve kasr ve şemse sûretleri edüp encüm-âsâ çerâğân olur. Ve paşanın otağı önünde ikişer gemi direkleri biri biri üzre bağlayup eflâke ser çekmiş, anın tâ zirve-i a‘lâsında gemi ipleri üzre kırk elli bin kanâdîller çerâğân ederler kim şeb-i

zulmet rûz-ı rûşen olur.

Ve bu Âdiliyye'de üç gün üç gecede pîşkeşler yürür kim iç mehterleri taşımağa âciz olurlar. Cümle beğlerine tekrâr birer cevâhir rahtlı atlar çekerler. İllâ kâ'immakâm defterdârın iki atları mücevher eğer ve rahtlı ve altun zencîrli, mâ'adâsı sîm eğer ve sîm rahtlıdır. Ve zî-kıymet hedâyâlar dahi verirler.

Ve yedi bölük ağaları ve musâhib-i sultân kara ağalar ve Çerâkese beğleri ve rûznâmeci efendi ve yetmiş aklâm efendileri ve yetmiş ümenâ ve yetmiş keşşâf ve bî-hisâb mültezimîn cümle paşaya at ve tavâşîler ve gayrı hedâyâlar çekerler. Ve'l-hâsıl paşa kethudâsından yigirmi beş merâtib sâhibleri ağalara ve seyisbaşıya ve akkâmbaşıya varınca ihsânlar mebzûl olur.

Netîce-i kelâm, paşanın başı nâmında ne kadar ser-i kârda huddâmları var ise Mısırlı anlara birer tuhef u tefârûk verirler. Elhâsıl paşaya iki yüz kemer rahtlı küheyl atlar ve iki yüz dahi sâde yelkendez atlar gelir. Ve yigirmi beş mertebe sâhiblerine dahi birer at hedâyâ gelir. İmrahorun Sâlihiyye'den bu Âdiliyye'ye gelince paşa kethudâsıyla avâ'id [ü] fevâ'id almada berâberdir, derler.

Eğer Mısır'ın **[Y 186b]** bu Âdiliyye evsâfın ma'lûmumuz olduğu mertebe evsâfın tahrîr eylesem bir *Cerîr-i Taberî* olur.

Ve bu Âdiliyye'de üç gün üç gece ziyâfet cümle pâdişâh kîsesindendir kim Selîm Hân kânûnudur. Kırk kîse masrûf hemân beş bin para amber, iki bin para ûd akçesi miskcibaşı alup defterdâr mahsûb eder, azîm ziyâfet-i isrâfdır. Cümle ta'âmlar sükkerîdir. Üç gün bu serâperdede bir âdem su içemez, cümle şeker şerbeti nûş ederler. Bu isrâfâta göre Mısır halkı bu üç gün [ve] gecede sohbet-i hâslar edüp ol kadar mâl sarf edüp isrâflar ederler kim gûyâ herbiri birer mirâsyedi çelebilerdir. Ba'zı âyân bin guruşluk fişeng atmışdır, kırk guruş fişeng atan bir pes ü pâye âdem kârıdır.

Ammâ bunda garâbet oldur kim Mısır'ın kevâkibi Zühre'ye mensûbdur, halkı sürûr [u] şâdumâna bahâne isterler. Ve hamd-i Hudâ Mısır halkı gâyet mün'imdir. En ednâsının beş on para vazîfesi var. Avretlerinin bile ulûfeleri a'mâların bile cirâye ve câmekiyyeleri vardır.

"Sefâheti etdiren âdeme mâldır" darb-ı mesel-i Türkmânîdir kim,

"Arab'ın yağı çok olsa kimin yer, kimin hayâsına sürer" derler. Mısır yâ Ganî, yâ Muğnî ismine mazhardır.

{İbtidâ vüzerâ-yı Mısır'ın Âdiliyye'den alay-ı azîm ile Mısır'a duhûlün beyân eder}

Ve üç gün üç gece nısfında Mısırlının ve cümle paşa ağalarının hayme ve hargâhı bozulup cümle bâr [u] büngâhlarıyla Mısır'a geçüp şehir havâlesi her ağaya tahrîr etdüği konaklara göçüp herkes yurdunda esbâb [u] eskâllerin bırağup pâkca bisât ve nazîf latîf esbâblar geyüp konaklarında birer huddâm kalup yine Âdiliyye'de paşa alayına gelüp vâsıl olurlar.

Ba'dehu andan ale's-sabâh yeniçeri ağası ve azebler ağası ve yedi bölük ağaları paşa ile salât-ı fecri edâ edüp tahte'l-kahve tenâvül olunup ale'l-fevr alaylar ârâste ve kemîngâhlar pîrâste olup cümle

asâkir-i bî-şumâr yemîn ü yesâr âmâde olup ba'de'd-du‘â ve senâ azîz-i Mısır mu‘azzez ü mükerrem pâdişâhâne i‘zâz [u] ikrâm ile esb-i zü'l-cenâhına bilâ-rikâb süvâr oldukda cümle çavuşlar, **[Q 227b] [P 224b]**

"Yaşın uzun olsun. Yarıcın Allâh olsun. Tanrı pâdişâhımıza ömürler versün. Devletile çok yaşa" deyüp alkışlayup sa‘d sâ‘atde müneccimbaşının izniyle sâfinâtü'l-ciyâdı sürüp Âdiliyye'de Sultân Tumanbay kabri önüne gelüp bir Fâtiha-i şerîf rûhiyçün tilâvet edüp savâbın rûhuna hibe edüp alaya gelür.

Bu mahâlde âsumân-âsâ tokuzar kat mehterhâneye turralar urulup güm güm gürleyüp alaylar yürümeğe başlayup on iki eli gümüş çevgânlı zer-ender-zere müstağrak olmuş **[Y 187a]** alay çavuşları başlarında Sâm-suvârî teller ve atları başında ablak ve cığalar ve bahrî hotas ve altı pâre yancıklar ile müzeyyen atlar üzre çavuşlar tablbâzlarına turralar urup alay düzüp asker içre girüp yemîn [ü] yesâr deyüp, aşa dura hây hûy deyüp gûnâ-gûn şakalar ederek alay tertîb edüp yürüdür.

İbtidâ **subaşı** yedi yüz harcu's-seyf tevâbi‘iyle yolları tathîr ederek yürür. Andan paşanın,

Tatar askeri: Pür silâh sadaklı ve savatlı iki yüz askerdir, ibtidâ bayrakları yürür. Andan,

Alay-ı delibaşı: Üç yüz kaplan postlu ve yelken takyeli ve Sâlihli takyeli ve semmûr tâclı ve şâhîn ve turna telli gâzîlerle her birinin atları Hasenî ve Hüseynî Tuna geçidi kınâlı gâzîler alaca bayrakları ubûr ederler. Andan,

Alay-ı gönüllü ağası: Bunlar dahi hemân deliyân gibi mülebbes ü müzeyyen ve çifte köçekleri ve alaca bayraklar ile ubûr ederler. Bunlar deli alayından müzeyyendirler. Andan,

Alay-ı çâşnigîrân: Bunlar dahi bayraklarıyla ubûr ederler. Andan,

Alay-ı dış kilârcı: Bunlar dahi bayraklarıyla ubûr ederler, ammâ bunlar müsellah ve mükemmel ağa yollu âdemlerdir. Andan,

Alay-ı mehterân-ı hayme: Cümle beyâz bayrakları ve kantâr sırıkları ile müzeyyen ubûr ederler. Andan,

Alay-ı sarrâcân-ı gılmân-ı hâssa: Bunlar dahi pür-silâh küheylân atlar üzre ellerinde beyâz bayraklar ile ubûr ederler. Andan,

Alay-ı müteferrikagân: Bunlar dahi küheylân atlar üzre ellerinde kırmızı bayraklar ve çifte köçekler ile ubûr ederler. Andan,

Alay-ı vâcibü'r-re‘âyâ ağaları: Cümle köçekleri zırh u zireh-külâhlı ve elleri kargı sırıklar üzre sarı bayraklar ile ubûr ederler. Ammâ bunlar mükellef ve mükemmel ağalardır. Andan,

Alay-ı kapucubaşılar: Bunlar dahi semmûr kürklere ve cebe vü cevşene müstağrak olup enselerinde yigirmişer otuzar eli kargılı tâze cüvân ser kaplanlar ile ubûr ederler. Ammâ bu kapucubaşılar gedik sâhibleri olmağile ileri giderler.

Andan paşa ağavâtları alayı tamâm olup Mısır alayı yürümeğe başlar. Evvelâ,

Alay-ı çavuşân: Mükellef ü mükemmel semmûr libâslar ile mülebbes olup mücevvezeler üzre ikişer ablak ve atları başında birer ablak teller ile ubûr ederler. Ammâ bunların enselerinde köçekler yokdur, anların huddâmları alaylarda kânûn-ı Selîm Hân üzre kavvâslardır. Andan,

Alay-ı sipâhiyân: Bunlar yeşil bayrakları ile mükellef ü müzeyyen kırmızı şalvârları ile enselerinde eli kargı sırıklı çifte köçekleri ile yanyana rikâb rikâba atbaşı berâber ubûr ederler. Ve bunların yüz nefer çorbacıları ikişer ikişer ubûr ederler, ammâ ellerinde sırıkları yokdur, sırıkların önleri sıra kavvâsları direfş-i Kâviyânî alemi gibi diküp **[Y 187b]** götürür. Bu ağavâtların çorbacı oldukları andan ma'lûmdur. Ve herbirinin ardında onar yigirmişer âhenpûş silâhdâr ve kafâdâr mahbûb köçekleri vardır.

Andan bu tâ'ifenin iki yüz nefer çavuşları mücevvezeleri ile ubûr ederler. Ellerinde topuzları ve enselerinde köçekleri yokdur, zîrâ bunlar sipâh tâ'ifesinin bölük çavuşlarıdır.

Bunlardan sonra iki sipâh kethudâları ve huddâmları pür-silâh sırıklar ile ubûr eder.

Andan küttâbları çifte köçekleri ile ubûr ederler. Andan,

Sipâh ağası: Önünde iki kılıçdâriyle ve cânib-i erba'asında kırk elli piyâde kavvâsıyla ve ensesinde gûnâ-gûn akmişe-i fâhireye müstağrak eli kargı sırıklı yeşil bayraklar ile kırk elli pür-silâh hâmpâ kafâdâr silihdârlar ile dörder kat kös-i hakânîlerine darblar urarak güzer ederler, *ve's-selâm*. Andan yine bunlara mânend,

Alay-ı sipâh-ı tüfengciyân: Bâlâda tahrîr olunan sipâh askeri gibi kethudâ ve küttâbları ve ağaları ile köslerin çalarak ubûr ederler, ammâ bunların anlardan farkı şoldur kim ellerinde bayrakları sarıdır. Andan,

Alay-ı sipâh-ı gönüllüyân: Bunlar dahi bâlâdaki gibi rikâb rikâba pür-silâh kırmızı şalvârları ile çavuşları ve kethudâları ve küttâbları ve ağavâtları ile köslerin döğerek atbaşı berâber ubûr ederler. Ammâ bunlar cümle kırmızı bayrak taşırlar, öbür askerden farkları şoldur. Andan,

Alay-ı Çerkezân: Bunlar da bâlâda tahrîr olunan kâ'ideleri üzre güzer ederler. Bunlar dahi kırmızı bayrak taşırlar. Andan,

Alay-ı müteferrikagân: Bunlar Mısır'ın a'yân-ı kibârları muhteşem ve mülebbes ü müzeyyen askeridir. Kafâlarında onar, on beşer yigirmişer müzeyyen ü müsellah serâpâ katîfe anterîli ve sâfî kırmızı şalvârlı köçekleri ellerinde sâde kargı sırıklı huddâmlar ile âheste âheste güzer ederler. Andan,

Alay-ı Çerâkize beğleri: Müsellah u mülebbes ü mücevher eğerli atlar ile başlarında perîşânî destâr ile herbirinin enselerinde kantâr sırıklı atlas ve katîfeye müstağrak kırkar ellişer müstesnâ mahbûb köçekler ubûr ederler. Lâkin bayrağ u sancağ u kösleri yokdur, hemân sâde güzer ederler.

Andan,

Alay-ı ümerâ-yı Mısır: Cümle bunlar semmûr kürklere müstağrak olup başlarında perîşânî destârlar ile önlerinde dörder şâtırları beyâz sarıkları ve pâk atlas hil‘atleri ve ellerinde teber-i müslimî ve beğlerin yanlarında kırkar ellişer kavvâsları ve enselerinde yüzer yüz ellişer zer-ender-zer ile müzeyyen olmuş eli sırıklı iç ağaları ki herbiri pür-silâh Sâm-ı Nerîmân'dan nişân verir, hâl-i Hâşimî-nişân şânlı mahbûbân atlı köçekler ile revâne olurlar. Ammâ bayrağ u sancağ u kösleri yokdur. Andan, **[Y 188a]**

Alay-ı kapucubaşıyân merâtib sâhibleri: Bunlar paşanın emekdârlarından yâr-ı kadîmleri ve nedîm-i hâsları olmak ile bunlara birer ağalık va‘de olunup paşaya karîb semmûr kürkler ile muhteşemâne başlarında perîşânî destârlar ile ikişer ikişer atbaşları berâber ubûr ederler. Lâkin yedekleri ve iç ağaları ileride sâde kapucubaşı ağalar ile pür-silâh giderler. Ancak bunlar onar yigirmişer pâk çukadâr ve sarrâclar ile atbaşı berâber ubûr ederler. Bunlar yigirmi yedi kapucubaşılardır kim mansıbları bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ cümleden serdâr müsellimlik ile gelen şehir havâlesi olur. Sağ vezîr kethudâ ve sol vezîr şehir havâlesi pâye (---) sindedir.

Ve risâliye ağası ve anbâr emîni ve beytü'l-mâl emîni ve arpa emîni ve hasîl-harc ve vekîlharc ve Süveys ağası ve Dimyât ağası [[(---) (---)]] ve havâle kâtibi ve küçük [[(---) (---)]] **[Q 228a]** **[P 225a]** ve Reşîd ağası ve İskenderiyye ağası ve Menzile ağası ve emîrâhûr ve Bulak gümrük emîni ve darbhâne emîni ve darbhâne nâzırı ve mukâbeleci ve küçük rûznâmeci ve defter emîni ve selâm çavuşu ve başkapucubaşı ve Benî Seyf ağası ve Minye ağası ve Manfalût ağası ve Circe ağası ve kapucular bölükbaşısı ve kapucular kethudâsı.

Bu yigirmi yedi ağalar cümle perîşânîler ile ve semmûr üst hil‘atler ile ikişer ikişer ubûr ederler.

Bunlardan sonra tuğlar ve ortasında alay bayrağı.

Andan tokuz aded yedekler kim herbiri la‘l, cevâhir, zümürrüd ve elmâs ve la‘l-i Bedahşân'a gark olmuş cümle altun zencîrli ve murassa‘ eğerli ve incü dikme abâyîli küheylân atlardır kim herbiri birer Rûm harâcı değer yedeklerdir. Ve bu sâfinâtü'l-ciyâd misilli yedekleri keşân-ber-keşân yedekciler çeküp anlar dahi mülebbes ve başlarında mücevvezeler ve kırmızı şalvârlar ve ayaklarında Çerkezî fillarlar ile esb-i tâzîleri arz-ı kâlâ ederek ubûr ederler.

Andan imrahor ağa ile kapucular bölükbaşı {perîşânî geyerler ve} piyâde ubûr ederler.

Ve imâm efendi ve mü’ezzin efendi pâk u pâkîze ve mülebbes, ammâ huddâmları piyâde ubûr ederler.

Ve kapucular kethudâsı ve selâm ağası küheylân atlar üzre tevâbi‘leri piyâde ubûr ederler. Bunlar dahi perîşânî destâr geyerler.

Bunlardan sonra Mısır'ın alay-ı asâkir-i azebistân bayrakları yürür, kırmızı zerdûz bayraklardır. İbtidâları küçük tâze oğulları, ardı sıra kâmilleri, dahi ardları sıra fitoz yiğitleri, dahi ardları sıra

yaya dayıları ve odabaşıları, cümle âlât-ı harbe müstağrak kaplan postlu ve altun kalkanlı gâzîlerdir kim başlarında şâhin cığalı ve turna telli bir gûne turfe şeb-külâhlı ve kırkar ellişer dirhem badaluçka top-misâl tüfengli müsellah u müzeyyen askerdir. Yüzer **[Y 188b]** adımda bir du'âcıları gülbâng-i Muhammedî çeküp cümle guzât-ı müslimîn sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup Mısır içi sadâ-yı Allâh Allâh ile leb-ber-leb olup bu tertîb üzre ubûr ederler, ammâ tabl [u] kösleri yokdur.

Bunların çavuşları ve dib bayrakları ubûr edüp andan **alay-ı yeniçeriyân**: İbtidâ bunların dahi köçekleri ve yanakları gül çiçekleri gibi piyâde yürümeden verd-i handân olmuş cânânları hande ederek güzer ederler.

Andan dalyan vasleler ubûr eder.

Andan dayılar ubûr edüp niçesi kart yiğitlerdir, herbiri yetmişer seksener dirhem dalyan tüfeng çekerler, bu kadar ağır silâh ile piyâde ceyrân gibi seğirdirler. Bunlar cümle gûnâ-gûn çuka sefer dolamaları geyerler ve serlerinde cümle gûnâ-gûn destâr sararlar.

Andan baba dayılar geçmeğe başlar, cümle gümüş yüklük zerdûz üsküf keçe ile ubûr ederler.

Andan koca babalar cümle kaplan postlu ve başları turna telli babalar ubûr ederler.

Andan eski mütekâ'id odabaşılar pür-silâh olup ketiflerinde altun yaldızlı kalkanlar ile âdâb üzre kırkar ellişer dirhem tüfengler ile ubûr eder.

Andan ihtiyârlar âheste âheste cümle asker mevc mevc, fevc ü fevc, alay alay, saf saf, gürûh gürûh gitdükçe ortalarında siyâh dolamalı alay çavuşu ve kapucuları ve sakkâları bile ubûr eder.

Ve yüz adımda bir du'âcı gülbâng-i Nebî çeküp cümle asker cân [u] dilden Allâh Allâh dediklerinde zemîn [ü] âsumân dir dir ditreyüp âdeme bir dehşet gelir. Her bir bahâdırân, dilâverân, cüvânân ve tüvânâ ve zeberdest yiğitler çifte çifte ceyrân-misâl sekerek ve gülbâng-i Nebî çekerek tâvûs-ı İrem gibi reftâr ederek gâyet mü'eddebâne ubûr ederler. Kim kâdirdir kim bir bâm u dam ve pençereye bakup söz ata, ol dem anı dembeste edüp dil ta'zîri ederler.

Ve bu asker âl-i Osmân askerinde bir güzîde cüyûş-i müslimîndir ve gâyet çok askerdir. Zîrâ cümle topcuyân ve cebeciyân ve fişekciyân ve top arabacıyân ve kal'a mehterân, cümle bu mezkûrûnlar yeniçeri alayı içinde ubûr ederler. Cümle 7238 aded asker-i nâmdârdır, ammâ yigirmi bin asker kadar şöhretleri vardır. Ammâ bunların dahi tabl [u] kösleri yokdur, hemân cümlesi piyâde ubûr edüp büyük bayrakları geçüp alayları tamâm olur. Ammâ bir serdâr ile iki yüz üç yüz yiğit sefere gitse kös çalarlar.

Ve bu piyâde yeniçeri askeri dahi geçüp yeniçeri ağası ve azebler ağası alayı yürür. İbtidâ azebler çorbacıları küheylân atlar üzre semmûr libâçeler ile ve önlerinde cıdaları ile ve enselerinde cümle kırmızı şalvârlı ve kantâr **[Y 189a]** sırıklı gılmânlar ile ubûr eder.

Bunların sağında yeniçeri çorbacıları hem-çünân küheylân atlar üzre semmûr çuka ferrâceler ile ve önlerinde cıdaları ile andan eski çavuşları ve serdârları ile ve eski kokonos kethudâ ihtiyârları ile sol

tarafı azebân, sağ tarafı yeniçeriyân atbaşı berâber ubûr ederek başçavuşları paşa yanındadır ve beytü'l-mâlcıları kapularında kalır, ancak azeb kethudâsı ile yeniçeri kethudâsı atbaşı berâber ve yeniçeri ağasıyla azebler ağası berâber enselerinde pür-silâh köçeklerle ubûr ederler.

Andan yeniçeri mülâzımları yürür: dörd yüz gümüş yüklüklü ve zerdûz üsküflü ve balıkçıl telli otağalı, beli kılıçlı, elleri tüfengsiz piyâde gûnâ-gûn çuka dolamalı pâk askerdir.

Andan paşanın şâtırları: zer-ender-zere müstağrak olup ellerinde teber-i müslimî ve serlerinde altun tâslar üzre otağalar ile paşanın yemîn [ü] yesârında ubûr ederler. şâtırbaşı başında perîşânî destâr üzre balıkçın sorgucuyla paşanın sağında bir cebi altun ve bir cebinde çil para fukarâya bezl eder.

Ve mataracıbaşı dahi sağında kırmızı dolama ve zerdûz üsküf ve mücevher matara ile ve cümle tüfengciler dahi kırmızı saya dolama ve üsküf ile paşanın dâmenin dutarlar.

Ve paşa dahi altun zencîrli ve murassa‘ eğer ve mücevher rahtlı incü çerkâb düğme abâyîli esb-i sabâ-reftâr üzre eğninde semmûr kabaniçse üzre mücevher tîrkeş kuşanup ve katîfe şalvâr ile ayağına sarı Çerkezî fillar geyüp ser-i sa‘âdetine selîmî destâr üzre iki sorguc-ı şâhî takup sağında sekiz cellâd ve solunda piyâde subaşı ve muhtesib bile paşa ile muta‘azzımâne ubûr ederken paşa iki cânibine tevâzu‘la selâm vererek fukarâya ihsân ederek ubûr ederken bay [u] gedâ ve pîr ü civân *"Hafizakallâh yâ sultâne Mısır, yâ mütevellîye Mısır, yâ azîz, yâ velîye Mısır, yâ vâlîye Mısır"* deyü du‘â ederler.

Ve paşanın ardı sıra zer-ender-zere müstağrak olmuş silihdâr, elinde şemşîr-i murassa‘ başlarında zerdûz kırmızı üsküf ve çukadâr hem-çünân ve ardı sıra paşa kethudâsı ve dîvân efendisi mülebbes semmûr kürkler ve başlarında perîşânî destârlar ile ve ardları sıra paşanın yigirmi iki mertebe sâhibleri ve gayrıları cümle küheylân atlar üzre altışar pâre sîm yancıklar ve bahrî hotaslı atlar üzre [[(---)]] [pûlâd-ı] Nahçıvânîye müstağrak olup cümle gûnâ-gûn mukaddemlerin taylesân-ı Muhammedîlerin sarkıdup ellerinde on yedişer buğu [[(---) (---) (---)]] ile ubûr ederken iç çavuşları, iç ağaları içre tertîb üzre dizerek ubûr eder.

Andan iç mehterbaşı kırk nefer (---) (---) (---) iç mehterleri ile ubûr ederler.

Andan paşa hazînedârı **[Y 189b]** ve iç mü’ezzinbaşı ile atbaşı berâber andan sancağ u bayrağ u alem ve (---) **[Q 228b]** mehterhâne ra‘dvâr güm güm gürleyerek ubûr ederler.

Andan iç ağaları sarrâcları. Andan sakkâbaşı yetmiş seksen neferâtları ile cümle sakkâ bârgîrlerin gûnâ-gûn şükûfeler ile zeyn edüp meşk ve delveleri dahi sebzegûn yapraklar ile tezyîn edüp ubûr ederler.

Andan akkâm ve meş‘alciyân dahi cümle meş‘allerini elvân elvân bahârlar ile tezyîn edüp raks edüp pertâb edüp "*illâ yansuru's-sultân"* deyüp el urarak mavâl **[P 220a]** haykırarak ubûr edüp bu tertîb üzre paşa Mısır'a dâhil olunca cümle sipâh ve tüfeng-endâz ve gönüllü ve Çerâkese ve müteferrikagân atbaşı berâber Rûmeli meydânında kat-ender-kat yemîn ü yesâr zü'l-cenâh-vâr selâma muntazır dururlar.

Paşa gelüp ba‘de's-selâm paşa ubûr edince cümle atlılar kendi hânelerine giderler. Paşa Azeb kapusundan içeri bismillâh ile kadem basınca azebler ocağından yüz koyun kurbân edüp ganemlerin kanı paşanın pây-ı semendine doğru cereyân edüp paşaya hayır du‘â ederler. Ammâ azebistân ve yeniçeriyân paşa ile piyâde tâ sarâya giderler.

Andan paşa bu kerr ü ferr ü azamet ile sarâya dâhil olunca iki yüz koyun kurbân olup du‘âcılar du‘â edüp paşa Fâtiha tilâvet ederek binek taşında esb-i sabâ-sür’atinden enince cümle çavuşân alkışlayup paşa nüzûl etdüği yerde fâtih-i Mısır Selîm Hân'ın ibtidâ oturduğu makâm vardır, anda paşa teberrüken ve teyemmünen sehel oturup andan bismillâh ile yigirmi beş kademe taş nerdübândan yukaru Sultân Kayıtbay dîvânhânesine çıkup sağ tarafında paşa kethudâsı ve sol tarafında çavuşlar kethudâsı koltuğuna girüp Sultân Kayıtbay seccâdesinde cülûs edüp cümle çavuşân,

"Allâh mübârek eyleye, kademin kuvvetli ola, devletle çok yaşa" deyü alkışlarlar. Hemân yeniçeri başçavuşu kal‘aya makrama gösterüp tophâne kullesinden kırk elli pâre top atılup Sarây meydânında müfîd [ü] muhtasar bir dîvân mehterhânesi faslı tamâm olup çavuşlar kethudâsı,

"Da‘vâcılar ve maslahatlılar var mı?" deyince cümle erbâb-ı dîvân yemîn ü yesâr merkezinde hâmûş-bâş dururken karşudan Mekke ve Medîne havâlelerinden altı kimesneler zâhir olup içlerinden bir maslahat-güzâr mustalıh kimesne ileri gelüp,

"Yâ vekîl-i sultân-ı hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn, hayr makdem, safâ geldin" deyüp Mekke ve Medîne umûruna müte‘allık elbette bir arzuhâl verirler, ibtidâ paşa ol arzuhâlleri eline alup teberrüken *bismillâh* deyüp sah çeküp buyur(ur)du verir. Zîrâ Mısır vezîri ve âl-i Osmân pâdişâhının vekîlidir, Âl-i Osmân ise hâdimü'l-Haremeyn'dir, ol ecilden ibtidâ dîvân-ı Mısır'da Mekke ve Medîne hizmetine vaz‘-ı kalem **[Y 190a]** olunup dîvânhâne du‘âcısı bir azîm du‘âlar edüp Fâtiha tilâvet olunur.

Andan Mısır a‘yânları ve eşrâfları kânûnları üzre esnâf esnâf dest-bûs edüp tecdîd-i bî‘at ederler. Bu mahalde kal‘a mehterhânesi Sarây meydânında mübârek-bâd faslın çalup bin pâre hâliyelerin alup giderler. Cümle erbâb-ı dîvân bir sâ‘atde el öpüp dîvânhâne du‘âcısı Fâtiha deyüp çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı paşayı Sultân Kayıtbay yerinden kaldurup paşa cümle erbâb-ı dîvâna selâm verüp cümle çavuşân alkışlayup selâm alırlar. Ba‘dehu paşa içeri gidüp cümle cem‘iyyet târumâr olur.

Bu sâ‘atde Gavrî dîvânhânesinde kırk kişi En‘âm-ı şerîf tilâvet edüp mu‘tâdları üzre her sabâh yine En‘âm-ı şerîf okurlar. Paşa içeri iskemle odasına varup istirâhat içün soyununca yedi bölükden alay çavuşları gelüp hâliyeleri olan alay ile getirdikleri bahşîşlerin isterler. Cânpûlâdzâde iki kîse yeniçeri ocağına verdi, birer kîse-i Mısrî yedi ocağa verüp cümle tokuz kîse oldu ve bu tahrîr etdiğimiz evsâf-ı alay cümle Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa'ya olmuşdur, zîrâ andan gâyet hicâbda idiler, zîrâ Mısır'a pâdişâhâne geldi.

Paşa ol gece istirâhat edüp ale's-sabâh summât-ı dîvânî olup üç bin sahan ta‘âm haftada iki kerre kânûn-ı Selîm Hân'dır, paşa etmeyüp anı hazîneye yâhûd kendüye korsa hîn-i azilde paşadan muhâsebesin isteyüp her summâtı ikişer kîse hisâb edüp senede toksan iki kîse paşadan taleb ederler.

Ba‘dehu üç bin sahan ta‘âm tenâvül olunup dîvân-ı pâdişâhî olup niçe da‘vâlar ihkâk-ı hak olundukdan sonra keşîde ve eytâm ve cevâlî ve müteferrikaların mâhiyye ulûfeleri paşanın huzûrunda verilüp müstahak nâ-müstahak olduğu ma‘lûm olup herkes isbât-ı vücûd edüp ulûfesin alırlar. Bugün dahi dîvân bu hâl üzre olur.

Ve yine a‘yân-ı Mısır gürûh gürûh mübârek bâda gelüp üç günde bu hâl üzre deryâ-misâl âdemler mübârek-bâda gelüp gitmededirler.

Ve bu üç gün üç gecede gelen hedâyânın hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Ammâ almamak âkılâne hareketdir. Eğer bir maslahat tahtında alınırsa *mây bâlî* derler, Mısırlı kelâmıdır. Eğer bir maslahatın edâ etmeyüp alırsan hîn-i azilde mâlıdır, isterler.

Hulâsa-i kelâm Mısır'ın beşinci alayı dahi bu âyîn üzre tahrîr olundu, *temmet ve's-selâm*.

Fasıl
Netîce-i vüzerâ-yı Mısır {der fasl-ı teşrîfât ihtirâznâme berâ-yı vüzerâ-yı Mısır}

Bâlâda tahrîr olunan alaydan sonra Mısır vezîri âkılâne hareket edüp ehl-i menâsıba geydirilen hil‘atler pâdişâh tarafındandır, ziyâde geydirilirse paşa **[Y 190b]** tarafındandır. Azîm masârîfdir, hîn-i azilde paşaya hayli rahnedir. Bundan gâyet ihtirâz lâzımdır. Kethudâ İbrâhîm Paşa hâkim-i Mısır iken bu hil‘atleri üç bâbet eyledi; a‘lâ ve evsat ve ednâ deyüp üç gûne hil‘atdir. Hil‘at-ı a‘lâ iki bin paraya, evsat bin paraya, ednâ beş yüz paraya tahrîr edüp bir Yahûdîyi hil‘atcıbaşı etdi, senede altı bin hil‘at eder.

İptidâ paşa Mısır'a geldiği gibi cemî‘i menâsıbları ve keşşâf ve ümenâları tecdîd etdükde iptidâ Sâlihiyye'den alay ile yollarda ve Âdiliyye'de ve sarâyda cümle bin kırk beş hil‘at gider, kimi pâdişâh kîsesinden kimi paşadan ihsân olunur, zabt olunmak gerekdir. Ve bu kadar hil‘at gidüp tecdîd-i menâsıblar olup yedi gün yedi gecede paşaya bin iki yüz kîse der-ceng-i evvel derâmed hâsıl olur, bi-kavli Kethudâ İbrâhîm Paşa.

Ammâ âkıl olan paşa bu menâsıbları tebdîl etdükden sonra bir summât-ı Muhammedî edüp cemî‘i a‘yân-ı devlet ta‘âmı tenâvül edüp meşveret edeler kim paşa-yı sâbıkın zimmetinde bevâkî var mı yok mu rûznâmçeye mürâca‘at edüp ma‘lûmu ola. Eğer ma‘zûl paşanın karnında bir mâl var ise kethudâsın ve şehir havâlesi ve dîvân efendisi ve beytü'l-mâlcı ve hasîlu'l-harcı ve'l-hâsıl cemî‘i ser-i kârda olanları (---) (---) (---) dîvân-ı Mısır'a ihzâr edüp rûznâmede paşa-yı atîkın zimmetinde mahlûlâtdan ve hazîneden ve deşîşeden kaç sene Mısır'da hâkim olduysa birden (---) (---) (---) bine binden yüz bine varınca gökde uçan yerde gezen deryâda yüzenden su’âl olunup paşanın [[(---) (---) (---)]] olunmasıyçün mubassır ve muhassıl lecûc ve bî-edeb ihtiyâr çavuşlar ve her bölükden ihtiyârlar ve çavuşlar kethudâsı ve cemî‘i ocakların (---) (---) (---) ve paşa kethudâları ale'l-umûm gulû-yi âm ile ma‘zûl paşaya varup hukûk-ı sâbıkaya aslâ ri‘âyet etmeyüp paşanın huzûruna gelüp,

"Bak a (---) (---) (---) vezîr! Karnında filân kadar yüz kîse bakâyâ mâl-ı pâdişâhî vardır" deyü rûznâme defterin paşanın eline **[Q 229a]** **[P 226a]** verirler. Paşa dahi,

"Paşa karındaşımızla yarın müşerref oluruz, borcumuz var ise veririz" derse te’hîr ederler. Eğer inâd

u muhâlefet ederse Kasr-ı Yûsuf'a veyâhûd aşağı şehirde Taşyatır sarâyında haps edüp her bölükden birer çorbacı neferâtları ile sarâyının cânib-i erba‘asın muhâsara ve muhâfaza ederler. Zîrâ bir kerre Koca Mustafâ Paşa bir gece sarâyın bir cânibin münhedim edüp ılgar ile pâdişâhın rikâbına yüzün sürüp yine Mısır'ı ibkâ ve mukarrer edüp kırk günde Mısır'a dâhil olup niçe bin Mısırlıyı dendân-ı tîğdan geçirüp nâmına Kulkıran dediler. Hâlâ ol ecilden paşayı haps edüp göz hapsine alırlar. Ve eğer yeni paşa merhamet edüp,

"Bu mâl benim zimmetimde, **[Y 191a]** ben otururum" derse mollâ ve mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmı ve a‘yân-ı kibâr ve ulemâ ve sulehâ huzûrunda paşanın üstüne der-zimmet çeküp sicill-i şer‘-i Muhammedî'ye kayd ederler. Paşa bâkî kalan yerlerden tahsîl edegidüp hîn-i azilde paşanın girîbânın değşirüp muhâsebe isterler.

Ve eğer paşa ma‘zûl olan paşanın bevâkisine oturmam derse ya‘nî deyni üstüme almam derse devletli vezîr ma‘zûl vezîri Âsitâne-i sa‘âdete arz edüp,

"Selefimiz filân paşa zimmetinde şu kadar bakâyâ mâl-ı pâdişâhî kalup hazîneye noksân üzre vâsıl olmak îcâb eder. Fermân pâdişâhımındır" deyü arzları gönderir. Kırk elli günde bir emr-i pâdişâhî ile bir kapucubaşı veyâhûd bir salahor gelüp,

"Sen ki Mısır vezîri filân lalamsın. Ma‘zûl lalamın zimmetinde kalan mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl edesin" deyü fermân-ı şerîf sâdır olursa ne‘ûzu billâh ma‘zûl paşayı ve ser-i kârda olan ağavâtları cümle Yûsuf kullesine haps edüp cemî‘i emvâl [ü] erzâk ve memâliklerin bâzâra çıkarup fürûht edüp paşa ve cümle tevâbi‘âtları bir bûriyâ hasîr üzre kalup sekiz tokuz ay ve bir yıl haps olup fülûs-ı ahmere muhtâc olurlar. Bâ‘de edâ’i'd-düyûn hapisden halâs olup bir sarâya göçer yâhûd yine ol sarâyda kalır ammâ üzerinde dîdebân kul tâ’ifeleri kalkarlar.

Ba‘dehu cânib-i erba‘adan da‘vâcı ve şikâyetçiler yürür. Her ne kadar nâ-şer‘î ve mesâlih-i müslimîni görmeden aldukları bartıl eşyâlar var ise anı taleb edüp da‘vâ ederler. Eğer Mısır vezîri i‘ânet edüp kadıasker sıyânet ederse herkese cüz’î şey verüp mâbeynlerin ıslâh ederler. Eğer paşa ve kadıasker ve yedi ocak müdde‘îlere ığmâz ederlerse paşa ve ağavâtın hâli harâb-ender-harâb olup ağavâtları kapudan kapuya keşân-ber-keşân sürüye sürüye rüsvâ-yı âm ederler.

Netîce-i kelâm: Ve illâ paşa ârif ü müdebbir ise hîn-i azilden beş altı ay evvel Mısırlı ile muhâsebesin görüp paşanın üzerinde deyni çıkar ve çıkmaz Mısırlıya i‘timâd etmeyüp Âsitâne tarafına mürâca‘at edüp hîn-i azilde müsellim ile yâhûd kapu kethudâsı âdemiyle bir emr-i pâdişâhî veyâhûd bir hatt-ı şerîf sâdır ola kim,

"Sen ki filân Mısır vezîrimsin. Hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûnum vâsıl oldukda Mısır'dan ma‘zûl olan filân vezîrimi mu‘azzez ü mükerrem Âsitâne-i sa‘âdetime irsâl edesin" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır oldukda azametullâh bu kerre ma‘zûl olan paşayı mahabbeten bir iki ay (mahabbeten) koyvermezler. Zîrâ der-i devlete gidiyor, elbette vezîr-i a‘zam olur, deyü ne Mısır vezîri ve ne kadıasker ve ne cümle Mısır kulları çûn çerâ demeğe kâdir olmayup paşanın zimmetinde bir habbe kaldı demeğe kâdir olmazlar **[Y 191b] v**e bir iki ayda paşa kapusu levâzımâtın tedârik edince iki yüz, üç yüz katır deve ve bin mikdârı atlar ve tavâşîler ve mâl-ı firâvânlar gelir kim hîn-i azilde Mısır'a

mutasarrıf olmak kadar hedâyâ gelir kim İbrâhîm Paşa'ya bin kîse mâl hedâyâ geldi ve mu‘azzez ü muhterem Âsitâne'ye giderken kendüye şâm-ı şerîf eyâleti geldi.

Fasıl
Mısır'ın yedinci alay-ı azîmi.

Paşa eğer hîn-i azilde mu‘azzez çıkarsa girdüği alay gibi olur. Ba‘zı vüzerâya dahi ziyâde alay ederler.

Ammâ *Allâhümme âfinâ,* eğer menkûben Mısır'dan ma‘zûl olup Âsitâne tarafından sâhib çıkmazlarsa ne ta‘zîm ü tekrîm, bir gece tevâbi‘iyle Âdiliyye'ye çıkup âh [u] enîn ile Âsitâne'ye revâne olur.

Âkıl olan Mısır vezîri bunlardan ibret alup Mısır'a mutasarrıf iken basîret üzre olup hıfz [u] hırâset üzre ola. Ve selef zamânında arıkhânede mahbûs olan ümenâ ve mültezimîn ve meksûr olmuş keşşâfların ahvâline vâkıf olup herbirin birer tarîk ile ıtlâk eylemeğe sa‘y ede. Ve deylem ve mahbûshâne-i medyûnda ve çavuşhânede ve'l-hâsıl yedi bölük ocaklarında mahbûs olup mâl matlûb olanları teftîş ü tefahhus edüp mâl taleb ede. İbtidâ elzem-i levâzımâtından bunlardır. Hîn-i azilde su’âl etsen,

"Hâlâ hapisdir, zamân-ı hükûmetinde iki gözünden almak gerek idin kim mâni‘ idi" derler.

Ve bir elzeminden dahi mîrî gılâl bakâyâsı kimin zimmetindedir, anı su’âl edeler. Ve zâlim ve zorbalardan mazlûmların hakkın alıverüp zâlimlerin herbirinin bağrına bir tîr-i tîz ve bir nîze-i sertîz-i âbtîz semm-i tîr urup Rûmeli meydânında hengâme-i cân bâzârında nakd-i hayâtların fürûht edüp kelem serleri cellâd-ı felek elinde çevgân-ı top-misâl galtân eylemek gerek.

Ve ba‘zılarının defter-i cerâyimlerine kalem-i afv keşîde kılınup rakam-ı kerem ile merkûm oluna ki "*Allâhümme inneke afüvvün tuhibbü'l-afve fa‘fu annî"* fehvâsınca afv olunup halâs edeler.

Ve niçelere ihsân [u] in‘âm ve niçeler dendân-ı tîğ-ı berrândan ilzâm-ı levâzımındandır. Zîrâ kânûn-ı Mısır böyledir. Bu hâl üzre gidüp kimseden rüşvet alınmaya. Zîrâ hîn-i azilde yine alırlar.

Ve ehl-i fesâd ve gammâz u hemmâz u fessâk sözüne i‘timâd etmeyeler. Keyfe mâ-yeşâ’ mutasarrıf olup salâhı elden komayup râhat olurlar. Ve her mâh rûznâmeci ve cümle ehl-i dîvân ile muhâsebe görüp bakâyâ tahsîline gâyet mukayyed olalar, *ve's-selâm.*

Ve Mısır vezîrine lâzım olan bir müstakîm ve dîndâr ve mu‘temedün-aleyh âdemi rûznâmeci ede. Zîrâ hîn-i azilde cemî‘i muhîl [ü] şeytanat rûznâmeci elindedir. Rûznâmeci Abdurrahmân Efendi, Kethudâ İbrâhîm Paşa'nın iki yüz kîse ihsânın görüp yine hîn-i azilde İbrâhîm Paşa üzerine altı yüz kîse bindirdi. [[(---) (---) (---)]] **[Y 192a]** zimmetinde yedi yüz kîse bakâyâsı kalmışken rûznâmeci tahrîkiyle İbrâhîm Paşa'dan altı yüz kîse zimmet da‘vâ etdiler. [[(---) (---) (---)]] Ba‘dehu Cânpûlâdzâde bir hıyânetin duyup rûznâmeci Abdurrahmân Efendi ba‘de't-ta‘âm küçük [[(---) (---) (---)]] **[Q 229b]** **[P 226b]** ale'l-akîb bir ferdin âgâhı yok iken katl edüp erbâb-ı dîvân cümle hamd-i Yezdân edüp elinden ve dilinden ve fi‘linden cümle halk âciz ü nâlân ve zebândırâzlığından cemî‘i ümenâ ve keşşâf giryân olmuşlardı. İşte elzem-i levâzımından rûznâmeci bir dîndâr âdem lâzımdır.

Ve *Allâhümme âfinâ* Mısır paşaları bâlâda evsâfile tahrîr olunan alayların âlâyiş [ü] ârâyişine ve sâ'ir ta'zîm ü tekrîm ve iltifâtlarına aldanup hükûmetde mağrûr u müddemmağâne hareket eder. Zîrâ âb-ı Nîl'i nûş edenin hükmü cebbâr ve mütekebbir olmakdır, zîrâ Ferâ'ine tahtıdır. Ammâ herkes ile hüsn-i ülfet edüp rıfk ile mu'âmele edüp cümle mesâlih-i müslimîni şer'-i şerîfe havâle ede. Ve hazîne-i pâdişâhı çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve defterdâra havâle edüp her sâ'at tahsîline ibrâm [u] ilhâh eyleye.

Ve gelen mahlûlâtı fürûht etmeyüp zabt ede. Zîrâ Âsitâne tarafından hatt-ı şerîfler ile mu'tâk Dârü's-sa'âde ağaları ve gayrılar evâmir-i pâdişâhî ile gelüp terakkî isterler. Ve hacca giden ve İslâmbol'da hazîneye giden ve doğan ile giden ve Mekke ve Medîne'den neccâblığile gelenlere ve sefere gidenlere ve ceb harclığına gidenlere ve baş dil getirenlere ve cebel müjdecilerine ve bunların emsâli niçe kimesnelere terakkî lâzımdır. Mahlûlât zabt etmek gerekdir kim senevî yedi bin akçe terakkî vermek kânûn-ı Selîm Hân'dır, cümle paşadan matlûbdur. Ekseriyyâ Mısır vezîrleri bu tarafından ve anbâr-ı Yûsuf'dan ve rûznâme kaleminden ve meksûr u müflis keşşâflara kâşiflik vermeden mezmûm u müttehem olurlar. Ve hîn-i azilde mâl-ı pâdişâhî ve terakkîler paşadan matlûbdur.

Ve Mısır hâkimleri vakfullâhlara vaz'-ı yed etmeye, ya'nî evkâf tarafından celb-i mâl etmeyüp hasbince teftîş ü tefahhus edüp ta'mîr ü termîm etdirüp ma'mûr edüp âkıbeti hayr ola. Ve bir müfsidin sözüne i'timâd edüp gavre ermeden bir kimesneyi katl-i nefs etmeye. Ve Zülfikârlı ve Kâsımlı kuludur, bu askerî tâ'ifesine tâbi' olup aşkıyâya mu'în ü zahîr olmaya. Ve her ayda on iki kalemden muhâsebeyi görüp mukâbeleyi zabt ede.

Netîce-i kelâm dâ'imâ pâdişâh [ve] vezîr-i a'zam tarafın elden komaya. Lisân-ı Türkîde bir darb-ı mesel vardır, bu mahalle münâsibdir:

"Eğere vereceğin haşaya ver, beğe vereceğin paşaya ver" fehvâsınca hemân pâdişâh tarafına tokuz ver on al, pâdişâh [ve] vezîr tarafın elden koma.

Ve Mısır'a azîm askerle gelme. Otuz ağa ve üç yüz **[Y 192b]** karakullukcu kifâyet eder. Eğer Mısır'ı zor-bâzû ile zabt ederim, deyü on bin âdem getirsen deryâda katre güneşde zerre. Eğer yigirmi bin asker getirsen, şehre komazlar, vilâyetin tahammülü yokdur. Zîrâ cümle kurâları mâl-ı mîrîdir. Cümle Mısır kulu huddâmındır, hemân suhûletle cümlesini kullan. Ve herkesle i'tidâl üzre geçin. Beyt-i ra'nâ:

Ne yavuz ol asıl ey dil ne yavaş ol da basıl

İ'tidâl üzre geçin ârif isen el-hâsıl

Herkesle hüsn-i zindegâne etdükde inşâallâh ber-vech-i adâlet Mısır senevî iki bin Mısrî kîse dutar. Eğer kurâ mahlûlâtları dahi ziyâde düşerse üç bin kîse olur. Ve senevî bin kîse hedâyâ gelir, ammâ şart vardır, ol âdeme gelir kim unvân u şân [u] şevket sâhibi ve nân u tîğ sâhibi ve sâdıku'l-kavil vakâr sâhibi olanlara ri'âyet edüp mâl verirler. Yohsa Mısır halkı niçe bin hümâ-pervâzlar

görmüşlerdir. Herbiri niçe vüzerâya ve niçe pâdişâha hizmet etmiş dârü's-sa‘âde ağaları ve beğleri vardır. Bunların herbiriyle hüsn-i ülfet edüp geçinmek gerek. Beyt-i bî-nazîr:

Herkesin gerçeği gönlünce değildir âlem

Mümkün oldukca geçinmek gerek ammâ âdem

Bunlar ile hîn-i mansıbda geçinmek güzel, ammâ âh âh vâh vâh hîn-i azli mel‘ûndur, mel‘ûn.

Fasıl sekizinci alay
Mısır vezîrine mukarrer geldüği alay-ı azîmdir ki zikr olunur

Evvelâ Mısır vezîrinin bu mukarreri Bilbeys şehrine gelince ileri haber gönderirler kim alaya hâzır olalar. Ol gün paşa kethudâsı alay çavuşlarına tenbîh edüp cümle ağavât alaya âmâde olup vekîlharc cümle matbahı Âdiliyye'ye getürüp ziyâfet tertîb olunur. Ol gün ol gece Mısır içinde bir gulgule velʾale velvele olup cemî‘i ahâlî-i Mısır alay temâşâsına dükkânları Bâb-ı Nâsır'a varınca icâreye dutarlar. Ertesi ale's-sabâh paşa kethudâsı paşanın izniyle sâde mehterhâne faslı ederek alaya gider. Ammâ Kethudâ İbrâhîm Paşa asrında mukarrer-i pâdişâhî ve hil‘at-ı şehriyârî ve seyf-i sultânîdir gelen dârât ile getirmek gerek, deyü kethudâsına umûmen mehterhâneyi ve cümle iç ağaların âlât-ı silâha müstağrak edüp giderken sâde mehterhâne ile gitdik.

Mukarrer ile gelirken mehterhâne tabl döğerek gelin deyü tenbîh edüp ibtidâ Tatar alayı ve deli alayı ve gönüllü alayı ve çâşnigîr alayı ve kilârcı alayı ve sarrâcân alayı ve müteferrikagân alayı ve vâcibü'r-re‘âyâ alayı ve kapucubaşı alayı ve kethudâ alayı ubûr eder. Kethudâ ile çavuşlar kethudâsı atbaşı berâber ve müteferrikabaşıyla şehir havâlesi dîvân efendisiyle kapucular kethudâsı cümle zer-ender-zere {müstağrak} köçekleri ile Mısır içinden güzer edüp Bâb-ı Nâsır'dan **[Y 193a]** taşra çıkarlar. Ammâ bu alayda Mısır'ın askerî tâ’ifesinden bir âdem yokdur, cümle sûk-ı sultânî dükkânçelerinde seyr [ü] temâşâya muntazırlardır.

Andan Âdiliyye'ye varup mukarreri getiren imrahor-ı sultân mıdır, kapucular kethudâsı ve salahor ve vezîr-i a‘zam ağalarından mı, her kim ise kethudâya ayağa kalkup ba‘de'l-musâfaha summât-ı Muhammedî çekilüp cümle ağavât ve a‘yân tenâvül edüp kahve ve buhûrdan sonra yine atlara süvâr olup bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre alaylar yürür. Ammâ paşa kethudâsıyla mukarrer getiren ağa kethudâ ile at başı berâber giderler.

İbtidâ ağanın hazînedârında hil‘at-ı fâhire, kethudâsında murassa‘ şemşîr, ve ağanın girîbânında mektûblar ve elinde şîb kîse ve zerdûz boğça içinde boʻ(---) boğralı hatt-ı hümâyûn ile ubûr ederken tokuzar kat mehterhâne çalarak Bâb-ı Nâsır'dan içeri girüp zü'l-cenâheyn-vâr iki bölük asker alay alay saf saf ve mevc mevc ve fevc fevc ve gürûh gürûh, sürü sürü, katâr katâr ve remmâ remmâ, esnâf esnâf [[(---) (---) (---)]] vezîr Mısır içine bir tertîb üzre girirler kim ahâlî-i Mısır dârât-ı âl-i Osmân ne idüğin bilirler. Ammâ [[(---) (---) (---)]] üzre eğer Mısırlı paşadan mahzûz iseler mukarrer geldüğinden hazz edüp çârsû-yı bâzâr ol kadar izdihâm olur kim niçe [[(---) (---) (---)]] bu tertîb üzre Mısır içinde bir hûy hû ile tabl-ı Osmâniyân döğerek kal‘a-i Mısır'da sarây-ı **[Q 230a]** **[P 227a]** sultânîde Sultân Gavrî dîvânhânesine çıkarken paşa tâ nerdübân başına varup istikbâl edüp Selîm Hân tahtından aşağı paşa durur.

Derhâl mukarrer ile gelen ağa zer-ender-zer hil‘at-ı pâdişâhîyi boğçadan çıkarup ellerinde dutarlar. Ve hatt-ı şerîfi ve emr-i pâdişâhîyi boğçe-i zerdûzdan çıkarup öpüp başına koyup paşanın eline verir. Paşa dahi öpüp başına koyup dîvân efendisine verir. Ol dahi öpüp başına koyup bismillâh ile tuğra-yı garrâ tahrîr olunmuş mührün bozup hatt-ı şerîfi çıkarınca Gavrî dîvânhânesi kat-ender-kat âdem deryâsı olup bin bir ayak bir ayak üzre durup sâmi‘înden olurlar.

Ba‘dehu dîvân efendisi bî-hicâb pür-cevâb bî-pâk [ü] bî-pervâ savt-ı a‘lâ ile hatt-ı şerîfi tilâvet edüp ekseriyyâ hayır du‘â ve re‘âyâ ve berâyâ ve Mekke Medîne ve hazîne ahvâli yazılup, "Bu sene-i mübârekde sana ibkâ ve mukarrer etmişim" deyü hatt-ı şerîf kırâ’at olunup cümle çavuşân alkışlayup cümle erbâb-ı dîvân şâd u handân olurlar.

Derhâl gelen kapucubaşı hil‘at-ı fâhireyi kendü eliyle paşaya geydirirken paşa-yı zîşân hil‘at-ı pâdişâhînin girîbânın bûs edüp geyince yine cümle çavuşân Allâh mübârek eylesün, deyü alkışlarlar.

Ve yine akabince gelen ağa kendü eliyle **[Y 193b]** paşanın beline mücevher şemşîr-i pâdişâhîyi kemerine bend kılup paşa kethudâsı ve gelen ağa paşanın koltuğuna girüp Sultân Gavrî seccâdesi üzre paşa çıkup ayağ üzre dururken vârid olan emr-i pâdişâhîler yine savt-ı a‘lâ ile kırâ’at olunup her ne ki fermân olunmuşsa ol sâ‘at amel olunmasıyçün taraf taraf beyâz buyurdular ile çavuşlar ve ağavâtlar tevzî‘ olunur.

Dîvân-ı Mısır bozulunca iç kal‘adan yetmiş seksen pâre toplar atılup mübârek-bâd şâdumânîleri olur. Ol sâ‘at kal‘a mehterânları gelüp bir fasl-ı Arabî çalup bin pâre hâliye ihsânların alup giderler.

Ertesi ale's-sabâh summât-ı dîvânî olup cemî‘i erbâb-ı dîvân ve cümle ehl-i menâsıb cem‘ olup mansıbların ibkâ ve mukarrer edüp serâpâ hil‘at-ı fâhire ile mesrûr olup herkes hânesine revâne olup paşa mehterbaşısı mübârek-bâd faslın çalup bin pâre hâliye ihsânları ve çuka ve kumâşların alırlar. Ve anlardan sonra paşanın yigirmi dörd mertebe sâhibleri gürûh gürûh mübârek-bâda gelüp ihsânların alırlar. Ve bu dîvânda ba‘zılar menkûb olup mansıbı âhara tevcîh olunur.

Ve ehl-i menâsıbların cümlesinden paşanın küşûfiyye mâlı tahsîl olunup çavuşlar kethudâsından on kîse ve müteferrikabaşıdan on ve tercümânbaşıdan beş ve rûznâmeciden beş, yeniçeri ağasından altı ve azebler ağasından beş ve beş bölük ağalarından dörder kîse ve subaşı ve muhtesib ağasından beşer kîse, ve'l-hâsıl ol mukarrer gelüp cümle menâsıblar tecdîd olup yedi yüz yetmiş hil‘at-ı fâhire geyenlerden cümle üç yüz altmış kîse hâsıl olup yigirmi otuz kîsenin mukarrer getüren ser bevvâbân mıdır yâhûd vezîr-i a‘zam ağası mıdır, ana ihsân edüp ve on kîse mikdârı dahi at u raht ve tavâşîler ve sâ’ir hedâ[yâ]lar verirler. Ve paşa kethudâsı ve Mısır'ın sâ’ir erbâb-ı menâsıbları dahi ziyâfetler edüp hedâyâlar verüp Âsitâne'ye yollarlar.

Netîce-i merâm Mısır'a mukarrer ile gelen ağa yüz kîse mâl intifâ‘ eder. İşte Mısır'ın mukarrer alayı dahi bu yüzden tamâm oldu.

Fasıl tokuzuncu alay-ı azîm
Mısır hazînesi Âsitâne-i sa‘âdete gitdüği alayı beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunan mukarrer gelüp cemî‘i menâsıblar tecdîd olduğu gibi sene başı olmağile

Mısır hazînesi paşaya ilzâm olup tahsîline ihtimâm olunup defterdâr paşa ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve paşa kethudâsı ve şehir havâlesi ve havâle kâtibi, bu ser-i kârda olanlar ihtimâm ile ümenâ ve keşşâf ve mültezimîn ve vâlîler zimmetinde bevâkîleri tecessüs edüp tült-i evvel ve tült-i sânî ve tült-i sâlis ve sıtfî ve şitfî mâllarından galak olmayup bâkî kalmış mâlları meksûr ümenâlardan yüz **[Y 194a]** bin renc [ü] anâ çekerek tahsîl edüp der-hazîne eder. Ba‘zı husûlü mümkün olmayan keşşâfları ele getürüp Gavrî dîvânhânesinde makaraya kollarından çeküp salb edüp üstühânlarından kanlar cereyân ederek arıkhâne'de haps ederek mâl-ı pâdişâhî[yi] tahsîl ederler. Buna Hazîne-i kebîr derler, aceb dâhiye-i kübrâdır. Bu hazîne kanile kandan tahsîl olduğun beyân:

{Mısır'ın cümle kurâları ve cümle hazîne kîsesi ve adedi ve dirhemi ve dânıkı ve vukiyyesi ve arpa ve buğday ağırlığını ve miskâlin bildirir}

Evvelâ eyâlet-i Mısır cümle yedi yüz altmış pâre şehirdir. Ve üç bin pâre belîdedir. Ve bu altmış pâre kal‘adır. Ve bâlâda tahrîr olunduğu üzre cümle eyâlet-i Mısır yigirmi dörd kazâdır. Ve eyâlet-i Sa‘îd-i âlî otuz altı kazâdır. Ve cümle küşûfiyye ve evkâf ve ümenâ ve mültezimîn ve evkâf-ı selâtîn ve evkâf-ı Haremeyn ve a‘yân ve gayrı belîdelerden beher sene yigirmi dörd Mısır hazînesi tahsîl olur, deyü Gazâlî defterinde mastûrdur. İnşâallâh mahalli ile herbiri ale't-tafsîl tertîb üzre tahrîr olunur.

Ammâ on iki Mısır hazînesi mâl-ı pâdişâhîye müte‘allıkdır, anlar dahi beyân olunur. Ammâ bu Hazîne-i kübrâ içün dîvân-ı Mısır'da ve Âsitâne-i sa‘âdetde mâl-ı pâdişâhîdir, deyü feryâd etdikleri bu hazînedir kim Ramazân ıyd-ı şerîfinin mevâcibine *bi-eyyi vechin kân* erişse gerekdir kim beher sene bin iki yüz Mısrî kîse hazînedir.

Ve her kîse sekiz yüz kırk altı guruşdur.

Ve her guruş otuz para olmak üzredir.

Ve her kîse yigirmi sekiz bin paradır.

Ve her para bir dânıkdır.

Ve bir dânık on arpa ağırıdır.

Ve dörd dânık bir dirhemdir.

Ve bir dirhem kırk semîn arpa ağırıdır.

Ve bir miskâl yüz hınta ağırıdır.

Bu hisâb üzre bir Mısrî kîse (---) vukiyye gelür.

Dîvân-ı Mısır'da telatin köseleler döşenüp cümle üç yüz sarrâf sarrâflayup ve cümle veznedârlar tartup birer birer sayılup dîvân mührüyle defterdâr paşa âsâf-ı Mısır muvâcehesinde mühürleyüp hâsıl-ı harca teslîm olup anlar dahi Gavrî dîvânhânesi içre hâzır çam sandûklar içre üçer kîse koyup her sandûkı mismârlarla mıhlayup üstüne ve içine keçeler kaplayup dahi üstüne yaş sığır

derileri çekerler ve Frengî habiller ile muhkem sarup kırmızı kilimler ile setr ederler.

Bu tertîb üzre hazîne tahsîl olup (---) (---) (---) edüp bir mâldâr u mü'min seferi açık olan beğlerden birin getürüp hazîne-i pâdişâhî seferine makdûrlar sarf (---) (---) (---) mudârebe içün bu kadar mâl cem' olunup, hâzır ol, deyü tenbîh ü te'kîd ederler.

Ardı sıra yeniçeri ocağından kethudâlığa yolu gelmiş birin yeniçeri ağası (---) (---) (---) münâsib ve beş bölükden dahi birer yolu **[Y 194b]** gelmiş mün'im ihtiyârları ve birer çavuşlar ve birer bayrakdârlar ile (---) (---) (---) (---) (---) **[Q 230b]** **[P 227b]** Ve'l-hâsıl bu hazîneye me'mûr olanlardan yetmiş iki nefer kimesneler hil'at-ı pâdişâhî ile dilşâd olup âmâde olurlar. Tâ ki mâh-ı Recebü'l-müreccebin gurresi ki oldu bir azîm summât-ı dîvânî olup cemî'-i erbâb-ı dîvân ve cümle ulemâ ve sulehâ ve kadıasker ve nâ'ib-i dîvân ve şâhidân, kâtibân, sicilhân meydân-ı mahabbete gelüp dîvânhânede dağlar gibi yığılan sandûkları paşa kethudâsı birer birer paşa ve ulemâ ve sulehâ ve hazîne beği huzûrunda ad edüp hazîne beğine ve yedi ocak serdârlarına teslîm ederler. Ol mahalde paşa hazîne beğine hitâb edüp,

"Beğ, pâdişâhın bin iki yüz kîsesini bî-kusûr benden alup kabz etdin mi?" Ol dahi,

"Aldım, kabz etdim, hâlâ kabza-i tasarrufumdadır" dedikde paşa,

"şâhid olun" deyüp sicill-i şer'-i mübîne ketb olup dîvânhâne du'âcısı du'â edüp Fâtiha tilâvet olunur. Andan cemî'i sanâdîkları Gavrî dîvânhânesinden aşağı sarây meydânına endirirler.

Andan paşanın iki yüz müsellah ve müzeyyen bağıl katârların ardala vü kerek ve bin burcları ve gûnâ-gûn çınkırağ u celâcilleri ile keşân-ber-keşân çeküp cümle me'mûr olan keçeli yeniçeriyânlar bir tarafına ve azebânlar bir tarafına ve her katırın başın birer üsküflü yeniçeriler tutup her katıra ikişer sandûk tahmîl etdüklerinde altışar Mısrî kîse olur, cümle yükledüp,

{Der beyân-ı alay-ı hazîne-i Mısır}

Alaylar yürümeğe başlar. İbtidâ paşanın kânûn üzre tahrîr olunan alayları, andan Mısır'ın yedi bölüğünden me'mûr olan yedi yüz asker ile cümle göndere gidüp paşa huzûrundan sarâyda alay gösterirler. Cümle alemlerin açarak her serdâr köslerin çalarak hazîne beği dahi başında perîşânisiyle semmûr kürk üzre pür-silâh ensesinde cümle pençe-i âfitâb kafâdârları zer ü zîvere müstağrak olup dörder kat mehterhânesi ve altı kat köslerin çalarak tuğ u alemlerin açarak paşayı selâmlayup paşa dahi,

"Yürü Allâh âsân getüre" deyü bu tertîb ile kal'adan aşağı enince Mısır'ın kânûn üzre on sekiz bin vazîfehâr kulları ta'zîmen alaylarına esnâf esnâf mahlût olup âheste âheste Mısır içinden güzer ederken yine tarîk-ı âmlar içre kat-ender-kat âdem deryâsı seyr [ü] temâşâ edüp "İnşâallâh bi's-selâme" deyü ricâlleri du'â ederler, nisvânları savt-ı a'lâ ile zılgıt urup âşık ma'şûk birbirlerine râst gelüp anlar dahi zılgıt ururlar, asâkir-i İslâm ise tâvûs gibi reftâr ederek gûnâ-gûn şakalar ile güftâr ederek Bâb-ı Nâsır'dan Âdiliyye **[Y 195a]** nâm mahalde herkes kollu kollarınca yerli yerince konup hazîneyi beğin otağına dağlar gibi yığup der-akab zencîrkeş gelüp ve sayıcılar ve yedi bölük ihtiyârları gelüp cümlesin ad edüp her sandûkda birer demir halka vardır, ol halkalardan zencîrleri

geçirüp iki ucu bir yere gelüp kilidlerler.

Ba‘dehu cümle sandûkların üstüne kilimleri örtüp hazînenin cânib-i erba‘asın cümle halk ihâta edüp beklerler. Ve cümle askerîler dağılup me’mûr olanlar kalır. Ve cümle sandûkların üstlerin kırmızı kilimlerle setr ederler. "Allâh setr eyleye" lafzı bundan darb-ı mesel kalmışdır, hâlâ Mısırlı içinde isti‘mâl olunur.

Üç gün üç gece Âdiliyye'de meks olunup azîm sürûr [u] şâdumânîler ve çeng ü çağana ve mehterhâne fasılları olup hazîneyi beklerler.

Bu mahalle hazîne çıkınca Sebîl-i Allâm beğine ve Kalyûb kâşifine ve şehir subaşısına fermânlar gidüp cümle askerleri ile hazîne askerin Âdiliyye sahrâsında ortaya alup niçe yüz meş‘aller ve kanâdîller ile askerin cânib-i erba‘asın çerâğân edüp beklerler. Ve şehir subaşısı Âdiliyyeyi bekledüği hâtırıyçün dîvdâr askeri şehri beklemeğe kifâyet etmeyüp yeniçeri kul kethudâsı her gece Gavriyye altında bin iki bin yeniçeri ile pür-silâh sabâha dek ayş [u] işret edüp niçe yüz hânende ve sâzendeler ile sabâha dek sohbet edüp pür-silâh olup kol dolaşarak Mısır'ı beklemek yeniçerilerin direğidir. Ve hazîneye me’mûr olan neferâtlar birer yıllık peşin ulûfelerin alırlar. Ve hazîne beği kalkacağı gün Kalyûb kâşifine fermân vârid olup,

"Hazîne-i pâdişâhîyi şarkıyye kâşifine askerinle vâsıl edesin", deyü emr olunur. Ol gün yine alay-ı azîm olup cümle ocak ağaları ocaklarından sefere me’mûr olan serdârları Âdiliyye'ye çıkarırlar.

Fasıl onuncu alay
Hazînenin ocak alayıdır

Üçüncü gün paşalı ve gayrı asker yokdur, hemân cümle ocak ihtiyârları ve ankâlarının alayıdır. Bu alay gâyet müzeyyen ü mülebbes alaydır, içlerinde sefere me’mûr olanlar cümle pür-silâhlardır. Ammâ me’mûr olmayanlar sâde birer kılıc ile ubûr edüp azîm hây hû ile ve köslerin çalarak Âdiliyye'ye varır. Ve sefere me’mûr olanlar kalup mâ-bâkîsi helâlleşüp avdet ederler.

Andan hazîne beği nefîrlerin çalup üçüncü boruda kös-i rıhletleri çalınup Kalyûb kâşifi üç bin hayyâl ile menzil-i Hânke, andan Bilbeys'de şarkıyye kâşifine sâlimîn hazîneyi teslîm etdüğine hüccet-i şer‘iyye alup paşaya gelir, şarkıyye kâşifi dahi Gazze paşasına teslîm etdüğine hüccet alup **[Y 195b]** paşaya gelür. Paşa dahi,

"Elhamdülillâh, henüz hazîneyi hazîne beğine teslîm eyledim. Elhamdülillâh, şâm hudûduna girdi" deyü paşa râhat olup gayrı umûr-ı mühimmelere mukayyed olur.

Ammâ şöyle ma‘lûm ola kim bu mezkûr bin iki yüz Mısrî kîse olan hazîne zerre ve şemme ve bir nukra masârıfına varınca ve me’mûr olan askerin me’kûlât [u] meşrûbâtıyla ve hil‘at u ihsânları ve kirâ katârlarının masrûfları ve katır üzre kilimleri ve askerîlere hayme vü hargâhlar ve bâr [u] büngâhlar ve masârıf-ı sandûklar ve bu askere edâ-yı hizmet edüp Mısır'a dâhil olduklarında beğlerine terakkî ve yedi bölük ağalarına ve üç odabaşıları ve çavuş ve bayrakdâr ve teberdârlarına, ve'l-hâsıl sekiz yüz âdeme birer akçe terakkî yetmiş hil‘atıyla ikişer akçe terakkîden kâmil bin akçe yevmiyye terakkî edüp selâmetle gelürlerse behremend ve hissedâr olurlar.

Bu masraf hisâbı üzre beher hazîne kâmil iki bin Mısrî kîse eder. Zîrâ bu terakkîler cümle paşanın kendi avâyid [ü] fevâyidi olan mâldan her bir terakkî akçesin otuzar (---) (---) (---) üç yüz otuzar üzre guruşadır. Paşaya bir hayli (---) (---) rahnedir kim (---) yüz kîse mâl eder. Hakkıyla (---) (---) mevcûdların bu (---) (---) (---) ve nâ-mevcûdların teftîş ü tefahhus edüp ana göre terakkî vereyim, dese ve edâ-yı hizmet etsün ve etmesün terakkî vermelidir. Eğer su'âl ederse edâ-yı hizmet etdi mi deyu (---) (---) (---) u'âl edince su'âl edince ol sâ'at paşanın başına kıyâmet koparırlar. Âhirü'l-emr hemân yedi ocakdan (---) eğer (---) (---) (---) mahlûlât yok ise her akçe içün yigirmi beşer guruşa sulh edüp akçesin alırlar. [[(---) (---) (---)]] ale'l-gafle yokladılar. Üç yüz âdem mevcûd bulunup İbrâhîm Paşa'ya emirler gelüp üç yüz **[Q 231a]** **[P 228a]** âdeme terakkî verüp gayrı çün çerâ diyemediler, azîm derd-i serdir. İlâ mâşâallâh kânûn-ı Selîm Hân böyledir.

Fasıl on birinci alay
Paşanın kendi mâlından sa'âdetlü pâdişâha giden ceb harçlığın beyân eder

Evvelâ büyük hazîne şâm-ı şerîfe varup vâsıl olduğu müjdesi hazîne beği ve ocak ağaları mektûbları neccâblarla gelüp paşa mesrûr [u] dilşâd olup mâh-ı şa'bânın gurresinde ceb harclığı hazînesi bağlanmağa başlar. Bunda Mısır beğlerinden me'mûr olmaz, ancak paşa ağalarından bir vaka' [u] vakâr sâhibi ve bir kerr ü ferr u dârât ve katâr sâhibini paşa serdâr edüp Tatar ve deli ve gönüllü ve müteferrika ve gayrı ocaklardan pür-silâh mu'temed yiğitlere ihsân [u] in'âm edüp üç yüz âdem paşalıdan ve üç yüz âdem dahi Mısır'ın yedi ocağından atına silâhına kâdir salt yiğitleri birer akçe terakkî ile yazarlar. Zîrâ bunlar ılgar ile gidüp büyük hazîneyi ubûr edüp on beş **[Y 196a]** yigirmi gün evvel der-i devlete varsalar gerekdir. Iyd-ı şerîfde pâdişâha ceb harclığıdır, darbhânede mahsûs onu bir dirhem gelmek üzre kesilir, ortası halkalı sîm-i hâlisden kesilir. Bu hazîneye mahsûb değildir, paşanın kendi kîsesindendir, cümle (---) kîse-i Mısrîdir.

Ve bu hazîneye karşılık üç yüz kîselik dahi Hind ü Sind ve Acem ve Yemen ü Habeş tefârûklarından zî-kıymet akmişe-i fâhireler ile yüz yetmiş boğça metâ' bağlanır.

Evvelâ on boğça vâlide sultâna, ve beşer boğça hâsekî sultânlara, ve beşer boğça şehzâdelere, ve beşer boğça gayrı sultânlar [ve] vâlide kethudâsına, üç boğça kızlar ağasına, beş boğça (ve) baş kapu oğlanına, iki boğça hazînedârbaşıya, ve iki boğça hâs odabaşıya, ve ikişer boğça silihdâra ve çukadâra ve rikâbdâra ve Eski Sarây ağasına ve baltacılar kethudâsına ve kahvecibaşıya. Bunlar cümle sarâya müte'allıklardır.

Andan vezîr-i a'zam on boğça ve on bin altun ve vezîr-i a'zam kethudâsına beş boğça üç bin altun, ve re'îs-i küttâba beş boğça ve bin altun, ve tezkirecilere birer boğça üç yüz altun, ve mektûbcu efendiye ve rûznâmeci efendiye birer boğça üçer yüz altun, vezîr-i a'zam kapucular kethudâsına ve sadr-ı a'zam hazînedârına ve kapucular bölükbaşısına ve çavuşbaşıya, bunlara cümle birer boğça, ve defterdâr paşaya ve şeyhülislâma ve kadıaskereyne ve İslâmbol mollâsına birer boğça verirler. Ammâ şeyhülislâma ve defterdâr paşaya beşer boğça ve biner altun dahi verirler. Ve yedi kubbe vezîrine dahi birer boğça verirler.

Hâsıl-ı kelâm bâlâda tahrîr olunan yüz yetmiş boğça tevzî' olunup kifâyet etmediğinden mâ'adâ kapu kethudâsı yüz boğça dahi aldım deyü sûret-i defter gönderüp ve bu boğçaler ile vezîr-i a'zamın on iki bin altun ıydıyyesinden mâ'adâ bu hazîne ile on bin altun dahi sâ'irlere ıydıyye içün gönderilir. Mısır

vezîrlerine azîm şebeke ve belâdır.

Bu ceb harclığı hazînesinden sonra İbrâhîm Paşa'nın bir mükellef ağası yigirmi aded pençe-i âfitâb cündî gulâmları beşer re’s küheylân atlarile sa‘âdetlü pâdişâha gönderüp yüz aded küheylân havvâre atların dahi a‘yân-ı devlete hedâyâ gönderdi.

Ammâ garâbet bunda kim bu bâlâda tahrîr olunan ıydıyye boğçaları İslâmbol a‘yânına verildiğinden mâ‘adâ beri tarafda Mısır vezîri Kethudâ İbrâhîm Paşa bir muta‘azzım kapucubaşısına seksen bin kîle-i İslâmbolî pirinç ve yüz bin kîle mercimek ve yüz kîle nohud ve bakla ve altı yüz ferde kahve ve bin kantâr şeker ve bin kavanoz mu‘anberîn eşribe-i gûnâ-gûn ve beş yüz çift münakkaş hasîr-i **[Y 196b]** bûkalemûn ve yüz elli re’s mahbûb tavâşî ağalar ile sâ’ir tuhef ve yâdigârları cümle âyân-ı devlete yüz re’s koçlar ve ceyrânlar ve yaban sığırları ve yüz kafes tûtî ve mînâ ve papağala ve devekuşların Reşîd ve İskenderiyye'den yarar gemilere koyup der-i devlete hedâyâ gönderdi.

Bu kadar mâl [u] menâli paşa hazîne ağasına teslîm edüp yine ke'l-evvel kânûn üzre paşalı alayı müsellah ve müzeyyen ü mükellef alay alay Âdiliyye'ye giderken paşa kethudâsı ve hazîne ağası atbaşı berâber bir alay-ı azîm ile paşalılar Âdiliyye'de meks edüp cümle hazîneyi ağanın cergesine yığarlar. Anda paşa kethudâsı hazîne ağasına dörd Mısrî kîse harcırâh ve her paşalıya dörder bin para verirler. Ve hazînenin cânib-i erba‘asına Mısırlı ve paşalılar kat-ender-kat olup konarlar. Ve yine Sebîl-i Allâm beği ve Kalyûb kâşifi direği olması takrîbiyle iki bin atlı ile üç gece hazîneyi ihâta edüp hıfz [u] hırâset eder.

Andan hazîne ağasıyla kethudâ vedâlaşup yine kethudâ Mısır'a girüp andan hazîne Hânke'ye varır, andan Bilbeys'e varup şarkıyye kâşifine teslîm edüp ol dahi on günde Gazze paşasına, Gazze paşası şâm'a, şâm dahi Hamâ'ya andan kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek ıyd-ı şerîfden evvel bu hazîne defterdâr paşaya vâsıl olup andan sa‘âdetlü pâdişâha arz olunup hazîne-i pâdişâhîye teslîm olup cümle tahrîr olunan ıydıyye hedâyâlarını kapu kethudâsı defter mûcebince yerlü yerine bezl edüp ardı sıra nısf-ı Ramazân'da Mısır kulundan müjdeciler varup hil‘at-ı fâhire ve terakkîler ile behremend olurlar.

Ramazân'ın yigirmi beşinde alay-ı azîm ile Mısır beği hazîneyi teslîm edüp cümle serdârlar hil‘at-ı şehriyârî ile mesrûr olup bir vüzerâ sarâyında meks ederler. Bu hazîneyi sayup sarrâflayup elbette beş on kîse nâkıs getürüp kapu kethudâsından tazmîn ederler. Andan bayram mevâcibiyçün kula ulûfe verirler. Andan bu Mısır beğiyle gelen askerleri yoklayup ne kadar mevcûd bulunursa, şu kadar âdem edâ-yı hizmet edüp hazîneyi teslîm edüp terakkîye müstahaklardır, bu esâmelerden mâ‘adâ nâ-müstahaklardır, deyü Mısır paşasına fermânlar gelüp ale'l-akîb hazîne ve ceb harclığı vâsıl olduğu tahtında paşaya bir kapucubaşıyla kılıc ve haftân gelüp paşa ol kılıc ve hil‘at getiren kapucubaşıya veyâhûd bir salahora on ve on beş kîse verir.

Fasıl on ikinci alay
Kılıc haftân geldüğidir

Bu dahi bâlâda tahrîr olunan mukarrer alayı gibidir, aslâ farkı yokdur. Mısırlı bu alaya çıkmayup cümle paşa askeri sâde nakâre ile Âdiliyye'ye bir gün mukaddem matbah gidüp ni‘metler tenâvül olunup gelen ağa ile paşa kethudâsı berâber **[Y 197a]** Bâb-ı Nâsır'dan içeri Mısır içinde temâşâcı

benî âdem içinden alay-ı azîm ile ubûr edüp kal‘ada sarâya varup dîvân-ı pâdişâhîde emirler tilâvet olunup,

"Hazînen gelüp bi't-tamâm vâsıl oldu, berhordâr ol. Sana hil‘at-ı fâhirem ile bir şemşîrim irsâl etmişim. Re‘âyâ vü berâyâ ve Mekke Medîne hizmetiyle mukayyed olasın" deyüp paşa hil‘at-ı fâhireyi geyüp şemşîr-i âteş-tâbı miyânına bend kılup paşa bir hayli tâb u tuvân sâhibi olur, *ve's-selâm*.

İşte alay-ı ceb hazînesi ve alay-ı hil‘at-ı sultânî ve seyf-i pâdişâhî gelmesi alayı dahi bu tertîb üzre tahrîr oldu, ammâ gâyet müzeyyen ü mükellef alaydır.

Fasıl on üçüncü hazîne alayı
Mısır'dan şâm-ı şerîfe giden surre-i Muhammedî alayıdır kim beyân olunur

Kânûn-ı Selîm Hânî'de bu hazîne yok idi. Sene 1082 târîhinde Kethudâ İbrâhîm Paşa'nın re’y [ü] tedbîriyle fermân-ı şehriyârî ile (---) (---) (---) (---) (---) Medîne'ye Âsitâne'den surre emîniyle gitmek emr-i asîr olup şâm ile Mısır mâbeyni yigirmi konak yer olmağile (---) (---) (---) (---) (---) gidüp surre emînine teslîm olup teslîm eden müte‘ayyin âdem eline şâm paşası ve surre emîni (---) (---) (---) (---) (---) Âsitâne'ye hafîf gitmesi vech-i hasen görülüp mâh-ı Ramazânü'l- **[P 228b]** mübârekin on beşinde (---) şâm surresi ile ma‘an bir (---) (---) (---) **[Q 231b]** müdebbir ağaya serdâr olmağıyçün hil‘at-ı fâhire ihsân olup paşa ağalarından on bayrak yiğit cümle üç yüz şehbâz [u] nâmdâra biner para ihsân edüp ve Mısırlıdan yüz pür-silâh yiğide biner para verilir. Ammâ mîrîden terakkîleri yokdur, bu sefer anlara ocaklarından suhre hizmetdir. Ve paşa ağasına bir kîse harcırâh ihsân olunup dîvân-ı Mısır'da cümle ulemâ ve sulehâ ve a‘yân huzûrunda paşa kendi eliyle altmış iki bin sikke-i hasene furunî şerîfî altunu ağaya teslîm eder.

Ammâ bu altun eyle mümessekdir kim gûyâ misk za‘ferânıdır kim cümle kızılgadır ve herbiri kâmil birer miskâl-i bundukîdir. Her miskâli yüz hınta ağırıdır ve yüz altun yüz on altı dirhem gelmek üzre kâmilü'l-ayâr tâmmü'l-mîzân olmak üzre kesilmişdir. Bir altun bir hınta nâkıs gelse, Mekke şerîfi ve Medîne şeyhü'l-haremi,

"Bu sene surremiz nâkıs geldi" deyü arz ederlerse hâl [u] ahvâl-i vezîr-i Mısır müşevveş olur. Ol ecilden pâk u pâkîze zer-i hâlisden altunlar gider.

Cümle bu altunları Mısır'ın Sarây meydânında yine paşanın müzeyyen katârlarına yükledüp cümle paşalı ve mu‘ayyen olan Mısır kulları ale't-tertîb paşa huzûrundan ubûr ederler. Ammâ mehterhâneleri yokdur, ancak paşa ağasının ve hazîne serdârlarının köslerine turralar urulup Mısır içinde **[Y 197b]** âdem deryâsı içinden ubûr edüp Âdiliyye'de meks ederler, andan yine direk hâkimi Kalyûb kâşifi şarkıyye'ye, ol dahi Gazze'ye, Gazze paşası dahi şâm paşasına vâsıl edüp andan surre emînine teslîm olunup paşa ağası eline hüccet-i şer‘iyyeler alup elli günde yine Mısır'a dâhil olur. Bir alay-ı hazîne dahi budur, *ve's-selâm.*

Fasıl on dördüncü
Hazîne alayıdır kim Ka‘be-i şerîfin siyâh kisvesi alayıdır kim zikr olunur

Bâlâda birkaç kerre bu kisve-i şerîfin evsâfı zikri sebkat etmişdir. Ammâ bu dahi bir hazîne-i

sultânîdir, lâkin Âl-i Osmân hayrâtı değildir, Âl-i Ekrâddan yine selâtîne-i zamâne şecerüddür nâm bir hâtûnun evkâfıdır. Cemî‘i mülûka nasîb olmayup bu hâtûna nasîb olmuşdur. Hâlâ Mısır'a karîb on pâre ma‘mûr [u] âbâdân kurâları vardır, ol kurâlardan senevî yüz yetmiş kîse hâsıl olup kisve nâzırı yetmiş kantâr harîr ve üç kantâr sîm-i hâlis alup mâh-ı Mevlûd'da üstâdları şürû‘ edüp mâh-ı Receb'de kisve nâzırı nümûne içün birkaç vasle tamâm edüp paşa huzûruna getürüp a‘lâ nazîf ise nâzıra ve üstâdlara hil‘at ihsân olunur. Eğer musanna‘ değil ise ta‘zîr ü itâb [u] ikâb olunurlar. Andan mâh-ı şevvâl'in gurresinde kisve-i şerîfin itmâmı müjdesi paşaya vâsıl olup alay tenbîh olunur.

Ammâ bu alayda askerî tâ’ifesi azdır, ancak çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümân ağa ve kisve-i şerîf nâzırı ve kisve emîni. Mâ‘adâ cümle yüz yetmiş tarîkın fukarâsı alay eder. Alaydan bir gün mukaddem cümle kisve-i şerîfi ve bâb-ı şerîfi ve makâm-ı İbrâhîm'in sütrün paşaya getürürler. Kantâra urup sırması ve harîrin tahmîn edüp kisve nâzırının muhâsebesin görürler. Makbûle geçdiyse nâzıra hil‘at geydirirler. Eğer zerdûzunda noksânı var ise nâzırdan birkaç kîse bartıl alırlar.

Ertesi gün ale's-sabâh kisve-i şerîfi ve bâb-ı şerîfi cümle Yûsuf köşkünden çıkarırlar, zîrâ anda işlenir, andan çıkarup Bâb-ı Vezîr'den taşra Mekke-i mükerremenin bâb-ı şerîfi perdesin bâb-ı şerîf cirminde çerçive-misâl ağaçlara gererler. Ve bu ağaçları kızaklar üzre binâ edüp Magâribe kavmi çekerler. Bu bâb-ı şerîf perdesi gâyet yüksek olup kal‘a kapusuna sığmadığından kal‘a kapusundan taşra açarlar.

Ve yigirmi tabla siyâh Ka‘be örtüsü ve yigirmi tabla beyâz pembe urkanları kim kisve-i şerîfi Ka‘be'de ipler ile bağlarlar ve tâbût gibi yigirmişer zirâ‘ tûlü ve sekiz aded kuşak tâbûtları kim üzerlerinde Ka‘be-i şerîfin sekiz parça kuşaklardır, ve Hazret-i İbrâhîm makâmı dahi bir çâr-gûşe çerçive haşebleri üzre örtülmüş, cümle bunları tezyîn edüp andan cümle meşâyihlere haber olup Bâb-ı Vezîr'den alay tâ Bâb-ı İmâm Hüseyn meşhedine yürümeğe **[Y 198a]** başlar.

İbtidâ tabla tabla kisve-i şerîfin hablleri gider.

Andan Beyt-i şerîf'in kara donu tabla tabla gider. Ba‘zı âdemler teberrüken götüren Mağribîlere ihsân edüp tablasıyla yanına götürüp teberrüken ve mahabbeten yüzlerine sürerler.

Ve bu tablaların herbirin birer Mağribîler başları üstünde götürürler. Bugünkü gün meydân-ı mahabbet Mağâribe kavminindir.

Andan cümle Mağâribe *Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh* deyü götürürler. Zîrâ Beyt-i şerîf'in kisvesi cümle siyâh harîr üzre mevcî *Lâilâhe illallâh* tahrîr olunmuşdur. Cümle siyâhdır, anıniçün Karadonlu Beytullâh derler.

Ve bu kisveden sonra kisve-i şerîfin dâ’iren-mâdâr kuşakları mezkûr uzun kafes tâbûtlar üzre tûlleri yigirmişer zirâ‘ uzun tâbûtlar üzre zer-ender-zer kuşaklar kim herbirine âdem nazar etdükde gözleri hîrelenir.

Ve bu kuşakların zerkârında âye[t]: [163] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Zemîn [ü] zamânı cümle zerdûzdur, gayrı elvân nakış yokdur. Bu kuşakların arzı ikişer zirâ‘dır, tûlü yigirmişer arşındır. Ve bu sekiz parça kuşakları dahi cümle Mağribîler götürür.

Andan bunların yanları sıra askerî tâ’ifesi gider kim bir kimesne zarar etmeye. Bu tertîb üzre zeyn edüp Kara Meydânı'na paşanın huzûruna götürüp manzûrları oldukda kisve-i şerîfe yüzlerin sürüp du‘â vü senâ olup ale't-tertîb paşa huzûrundan cümlesin ubûr etdirirler.

Andan yüz yetmiş tarîkın meşâyihleri ve kırk elli bin fukarâları ile tevhîd-i sultânî ve zikrullâh-ı Yezdânî edüp niçe bin alem ü sarâf ve def ü kudüm ve nefîr ve zil ü bem ve nakâre ve tabl [u] kös ü kudümler çalarak cümle âşıkân mest [u] medhûş olup tarîk-ı âm üzre umûmen tevhîd-i erreler ederek ubûr ederler. Ve hoş-elhân savt-ı hazînli ve hoş-elhânlı zâkirûn ve şâkirûnlar zikir ve mevâl uzzâl ve gazeller okuyarak ubûr ederler.

Bu cümle meşâyihler on bin bayrakları tevhîd ederek kâmil dörd sâ‘atde ubûr ederler.

Ba‘dehu Hazret-i İbrâhîm'in makâmı ubûr eder. Bu dahi gûnâ-gûn münakkaş ibrîşim ile zerdûzdur. Çâr-kûşe bir sandûka örtüsüdür. Bir âdem başında (---) (---) götürür. Bir musanna‘ örtüdür (---) (---) (---) gören âşıklara hafî değildir. Andan kisve-i şerîfi dokuyan kırk üstâd-ı kâmil paşadan izin alup ikişer ikişer yan (---) (---) (---) yana ubûr ederler. Ve bunlara teba‘iyyeten Mısır içinde ne kadar atlascı ve katîfeci ve kâmhâcı ve dârâcı [[(---) (---) (---)]] çıkarlar. Ammâ bu alay izdihâmında çok âdem mecrûh olur, zîrâ kisve-i şerîfi ve makâm-ı İbrâhîm'i ziyâret içün (---) (---) (---) tarîk-ı âmmın iki tarafında âdem deryâsı, tablalar içre olan kisvelere **[Y 198b]** yüzlerin sürmede ve damlarda olan mahlûk (---) (---) (---) damlardan kisve üzre sarığının ucun teberrüken kisveye dokundurayım derken aşağıda **[Q 232a]** **[P 229a]** haşerâtın biri destârları alır, sâhibi damda baka kalır.

Bu asâkir-i üstâdândan sonra emîr-i hac askeri ubûr etmeğe başlar. Anlar dahi çifte çifte müsellah u müzeyyen rikâb rikâba ubûr ederler.

Andan Ka‘be-i mükerremenin bâb-ı şerîfi örtüsünü Mağribîler kızak üzre tevhîd [ü] tezkîr ile keşân-ber-keşân çekerler. On arşın bâlâ zer-ender-zer nakş-ı bûkalemûn ve bir ibret-nümûn kapu örtüsüdür. Bunda dahi zerdûz ile *Lâilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh* hatları tahrîr olunmuşdur.

Bu dahi ubûr edüp ardı sıra hınnâlı mahbûb deve üzre mahmel-i şerîf ubûr eder. Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa azîz-i Mısır iken mahmel-i şerîfin kisvesin zer-ender-zer mücedded edüp gûyâ nûr-ı ilâhî olmuş. Hulâsa-i kelâm vasfında lisân kâsırdır. Bu sene mahmel-i şerîf bu alay ile dahi ubûr etdi, gayrı zamân emîrü'l-hac ile ubûr eder. Bu mahmel-i şerîf anın Bâb-ı şerîf yanında niçe bin akkâm meş‘alciyân def [ü] kudümlerin çalup "*İllâ yansuru's-sultân ve inşâallâh bi's-selâme*" deyü feryâd ederek ubûr ederler.

Andan esnâfbaşılar andan kisve nâzırı ile emîrü'l-hac kethudâsı ve kisve emîni paşadan Kara Meydân'da geydükleri hil‘at ile at başları berâber enselerinde müsellah u müzeyyen iç ağaları ve dahi akîblerinde emîrü'l-hac paşanın mehterhânesi ve köslerine turralar urulup ubûr edüp Mısır içinde âdem deryâsı temâşâ edüp izdihâm-ı azîm sökerek kisve-i şerîfi İmâm Hüseyn makâmına varup kisve-i şerîfi ve sâ’ir mühimmâtları anda koyup yedi gece anda cemî‘i ulemâ cem‘ olup ihyâ

ederler. Ve kisve-i şerîfin asdarların ve kolanların dikerler. Zîrâ meşhed-i Hüseyn'in cirmi hemân Ka‘be-i şerîf cirminde olduğunda Meşhed câmi‘inin direklerine kisve-i şerîfi ihâta edüp ana göre dikerler, ba‘dehu Ka‘beye götürüp râst gelir.

Bu kisve hayrâtı aceb hayrât-ı azîmdir. Zamân-ı kadîmde Yemen tübba‘ları her sene münakkaş Yemen hasırıyla örterlermiş. Tübba‘ Yemen pâdişâhlarına derlerdi, cem‘ olunsa tebâbi‘a derler. Ba‘dehû âl-i Abbâsiyyûn'dan Hârûnü'r-Reşîd alaca dîbâ ile sütr eder. Me’mûn Halîfe kırmızı dîbâ ile pûşîde kılmış. Râbi‘an âl-i Etrâk Mekke'ye mâlik olunca Sultân Aybeği et-Türkmânî nâmında bir pâdişâhın şecerüddür hâtûnu bâlâda tahrîr olunduğu minvâl üzre siyâh harîr kisve-i şerîf anın evkâfıdır, köyleri mu‘âf [u] müsellemlerdir, her kim kisve nâzırı ise iki yüz Mısrî kîse anın iltizâmındadır, gâyet ma‘mûr kurâlardır. Ammâ Sultân Selîm Mısır'ı feth edüp **[Y 199a]** dahi hayrât zamîme edüp ol zerdûz kuşak Selîm Hân'ındır, ve bâb-ı şerîf örtüsü Süleymân Hân hayrâtıdır, ve altun oluk Sultân Ahmed Hân hayrâtıdır, ve makâm-ı İbrâhîm'in her sene tecdîdi Sultân İbrâhîm'indir ve hazîneden birez mâl-ı pâdişâhîler dahi ilhâk etdiler. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.* Hakkâ ki şân-ı pâdişâha lâyık olan hayrâtdır.

Ve bu alay bir alaydır kim bir pâdişâh-ı Cem-cenâb mâlik olmamışdır kim vâcibü's-seyrdir. *Def‘ateyn Allâhümme yessir lenâ.*

Fasıl on beşinci
Alay-ı emîrü'l-hac ve masârıf-ı hazîne-i Mekke ve Medîne ve huccâc-ı zevî'l-ihtiyâcı beyân eder

Alay-ı emîrü'l-hac: Bu dahi ahâlî-i Mısır'a bir alay-ı ıyddır. Mâh-ı şevvâl'in yigirmi üçüncü günü bir alay-ı emîrü'l-hac olur kim cemî‘i Mısır halkı beş on gün mukaddem beşer onar guruşa kirâ ile dükkânlar dutup ehl [ü] iyâlleri ile ve me’kûlât [u] meşrûbâtları ile dükkânlarda ve tarîk-ı âm üzre sâkin olurlar. Zîrâ bu alay ve mahmel-i şerîf sabâhdan vakt-i asırdan sonra ancak ubûr eder, anıniçün herkes ta‘âmları ile dükkânlarda sâkin olurlar.

Bu âdet-i kadîme tâ Sultân Tâhir Baybars'dan berü kalmışdır, evvel mahmel-i şerîfi bu âyîn üzre alay ile çıkarmazlar imiş, Sultân Tâhir acîb âyîn-i tâhir etmiş. *Rahmetullâhi aleyh.* Evvelâ alay gecesi ba‘de'l-asır emîrü'l-hac kethudâsı cemî‘i meşâyih-i izâm ve ulemâ-yı kirâm ve emîr-i haccın askeriyle,

Alay-ı azîm-i mahmel-i şerîf âmeden Kara Meydân

Cümle asker ve niçe bin fukarâ alem [ve] def [ü] kudümleri ile {(---) nâm mahalden mahmel-i şerîfi donadup tezyîn ile çıkarup} alay ile emîrü'l-haccın ve cemî‘i müsâfirîn huccâcın niçe yüz katır ağırlıkları ve cemî‘i Ka‘be-i şerîfe gidecek sahâbe develeri ya‘nî sebîl develeri niçe bin kırba yükü mâ-i tâhirle ve bâr-ı girân ile asker-i bî-pâyân ve meşâyih-i dervîşân-ı zîşânlar ile emîr-i hac kethudâsı köslerin döğerek alay ile mahmel-i şerîfi Kara Meydân'a getirüp Tâhir Baybars sebîlhânesi soffasında mahmel-i şerîfi devesinden endirüp anda korlar. Ve cenbinde emîrü'l-hac kethudâsı çergesin kurup meks eder. Ve sâ’ir emîrü'l-hac askeri (ve sâ’ir) ve meşâyihân-ı Mısır cümle hayme vü hargâhların ve bâr-ı şütürgâhların kurup meks ederler. Ve cümle niçe bin develeri Kara Meydân'da tavla tavla bağlayup karâr edüp paşaya mahmel-i şerîf Kara Meydân'a geldi, deyü haber olunup derhâl paşanın sâyebânın imrahor soffasına kurarlar.

Bu gece Kara Meydân'da hükûmet emîrü'l-hac kethudâsı ve kisve nâzırı hükmündedir. Ve mağrib ezânları okunup edâ-yı salâtdan sonra ol gece Kara Meydân'da ne kadar haymeler var ise niçe yüz bin kanâdîl meş‘al ve fânûs ile Kara Meydân'ı **[Y 199b]** çerâğân edüp ak meydân-ı nûr olur.

Ve ahâlî-i şehirden niçe bin meşâyih ve fukarâlar gelüp mahmel-i şerîfin cânib-i erba‘asın ihâta edüp tâ sabâha dek ihyâ edüp taraf taraf tevhîd [ü] tezkîr ederler. Ve paşa tarafından bu meşâyihlere on summât-ı Muhammedî ta‘âmlar gidüp paşa anlara ziyâfet eder, zîrâ paşaya misâfirlerdir, ri‘âyet ederler.

Ve paşa iç mehterbaşı ile nısf vukiyye ûd gönderüp buhûrdânlar ile alev-ber-alev buhûrları yakup cemî‘i meşâyihân ve dervîşân üzre gülâb ve mâ-i kâdî nisâr eder.

Ve sabâha dek mevlûd-ı nebî tilâvet olup niçe yerde hatm-i şerîf ve niçe yerde tevhîd ü tezkîr ederler.

Ale's-sabâh olup emîrü'l-hac kethudâsı ve kisve nâzırı köslerin çalup cümle haymeleri ve kanâdîlleri bozup bârların develere yükledüp âmâde dururlar.

Andan vakt-ı seherde cümle erbâb-ı dîvân ve ümerâ-yı Çerâkese ve mîrimîrân ve cümle emîrân gelüp paşanın çetr-i mülemmâ‘ı içre sandaliyyelerde karâr ederler. Ve cümle hacca me’mûr olunan çorbacılar ve serdârlar ve çavuşlar ve bayrakdârlar ve teberdârlar ve kılıcdârlar ve a‘yân u eşrâflar ve sahâbe sakkâbaşıları müsellah u müzeyyen ponçaklı ejder-i heft-ser-misâl tâvûsî develer serlerin keşîde kılup hicâzî heccânlar ile Kara Meydân fezâsı mâl-â-mâl benî âdem ve devâbât olup develeri gezdirirler. Ve her devede elli altmış hurde münakkaş bayraklar ile ve gûnâ-gûn sancağ u bayrağlar ile ve münakkaş mahâfe ve sandûka ve havuchâneler ile tezyîn olup deverân etdirirler. Ve taraf taraf tabl u nakâre ve nefîr ü kudüm ve kösler döğülüp (---) (---) (---) Kara Meydân kara donun çıkarup sürûr [u] şâdumân donun geyüp müzeyyen olur.

Andan kadıasker efendi yigirmi (---) (---) (---) dörd nâ’ibleri ve cümle tâ’ifesiyle herbiri örf-i izâfetleri ile gelüp paşanın çetr-i mülemma‘ında paşa ile (---) (---) (---) tâ sadr-ı âlîde karârdâde olup emîrü'l-hac gelmesine muntazır olurlar.

Andan niçe bin sâdâtât (---) (---) (---) (---) (---) eddin hazretleri Hazret-i Risâlet-penâh'ın alem-i şerîfiyle kendü alayları ile gelüp kadıasker hazretleri [[(---) (---)]] **[Q 232b]** **[P 229b]** ve meşâyihân ve e’imme ve hutebâ ve şeyh Bekrîler ve sâdâtlar alay alay gelüp paşa çetrinde nüzûl edüp kadıasker sırasında meks ederler.

Andan yedi bölük askeri ile Kara Meydân hınc-â-hınc olup bin ayak bir ayak üzre ber-karâr dururlar.

Andan,

Alay-ı emîr-i hac paşa

Gerçi Mısır ümerâlarındandır, ammâ iki tuğlu mîrimîrândır. Çöl Urbânı bu emîrü'l-hacca sultânü'l-ber derler. Taraf-ı pâdişâhîden masârıfıyçün otuz altı kîse ihsân olunur.

Ve emîr-i haclara mahsûs ma‘mûr kurâları vardır, kırk kîse dahi kurâlarından hâsıl olur. Ve dîvân-ı Mısır'dan **[Y 200a]** on iki kîse sâlyâne ulûfesi vardır.

Hakîkatü'l-hâl Mısır emîrü'l-haccı azîm dârâta mâlikdir. Hattâ kethudâsı Mısır sultânı gibi mücevvezesi üzre bir otağa sorguc sokar, zîrâ vekîl-i sultândır. Ve mîrîden iki yüz deve verirler. Ve bin deve dahi kendü mâlıyla alup kifâyet etmeyüp dostları imdâd edüp beş yüz deve dahi hâsıl eder. Cümle iki bin deveye mâlikdir, zîrâ cümle Mısır huccâcı kendüye muhtâcdır.

Ve yedi bölükden beş yüz kul ciddâvî asker verirler, nısfı Süveys deryâsıyla Cidde'ye ma‘ûnetlerin götürürler, nısfı emîr-i hac ile gidüp serdârlar ile bir sene muhâfaza edüp Mekke'de kalırlar. Ve beş yüz kul dahi Yetmişli ta‘bîr ederler, anlar dahi emîr-i hac ile gidüp gelirler.

Ve emîrü'l-hac bu kadar alay ile mehterhânesin çalarak nümâyân olunca Kara Meydân içinde olan deryâ-misâl asker iki şak olup bir tarafa azebistân ve yeniçeriyân dizilüp selâma durur ve bir tarafa yedi bölük atlı sipâhiyânı kat-ender-kat zer-ender-zer olup pür-silâh esb-i hor hor üzre cıdaları ellerinde emîr-i hac selâmına muntazır olup emîrü'l-hac dahi alay ile bu iki askerin miyânından güzer ederek iki cânibine selâm verüp mehterhânesin döğerek paşanın otağında nüzûl edüp cümle emîrânın üzerlerine tasaddur edüp karâr eder.

Andan alay topların meydân-ı mahabbete getirüp bir hırmen cirminde meydân edüp alem-i Resûlullâh'ı deve üzre ve mahmel-i şerîfi dahi deve üzre ol meydânda deverân etdirirler. Andan paşaya,

"Emîr-i hac geldi ve cümle asker alayile seyre muntazırlardır" deyince paşa dahi alaya binüp ibtidâ vâcibü'r-re‘âyâ ağaları piyâde ve kapucubaşılar birer at üzre birer ikişer hizmetkârları ve perîşânî destârları ile ve selâm çavuşu ve kapucular kethudâsı ve tercümânbaşı ve müteferrikabaşı ve çavuşlar kethudâsı atlar üzre, andan paşa semmûr hil‘at ve selîmîsiyle ve enselerinde silihdâr ve çukadâr üsküfleri ve şalvârları ile ve yigirmi dörd mertebe sâhibi iç ağaları atlar üzre birer kılıclar ile Kara Meydân'da çetr-i mülemma‘a nüzûl edüp cümle çavuşân alkışlayup paşa yerinde karâr edince ibtidâ emîr-i hac dest-bûs edüp yerinde karâr eder. *Ba‘de'lletî ve'l-letâ* esnâ-yı kelâmda paşa emîr-i haccı, cümle a‘yân-ı Mısır içre huzûruna da‘vet edüp,

"Cümle masrûfâtın ve cümle yollar üzerinde olan direk şeyhleri surrelerin ve cümle Mekke-i mükerreme masârıf-ı şürefâ surresin ve sâ’ir masrûfâtları ve mühimmâtın cümle benden aldın, kabûl ettin mi?" deyü paşa su’âl edince emîrü'l-hac,

"Aldım, kabz etdim, bir cübbe ve bir habbe kalmadı" deyince paşa,

"Monlâ efendi yazın" deyü fermân **[Y 200b]** edüp ol mahalde sicille kayd ederler. Andan paşa hacca me'mûr olan serdârlara ve çavuşlara dahi,

"Cümle mühimmât u levâzımât [ve] me'kûlât u meşrûbâtlarınızı ve şütür ü katârlarınız ve birer sene pîşin ulûfeleriniz alup kabz ettiniz mi?" deyü üç kerre su'âl edüp anlar dahi,

"Aldık, kabz etdik" dediklerinde paşa,

"şâhid olun" deyüp sicille kayd olunur.

Ba'dehu emîr-i hacca bir hil'at-ı zeri, eğer emîr-i hac paşanın katında mu'azzez ise bir semmûr kürk geydirir.

Andan kethudâsına ve dîvdârına ve yedi bölük serdârlarına ve alemdâra ve mahfil çavuşuna ve mahmel kadısına ve mahmel imâmına ve mü'ezzinâna ve paşa ağalarından beytü'l-mâl ağasına ve kâtibine, ve'l-hâsıl bu alayda kâmil iki yüz on hil'at-ı fâhire geyerler.

Andan paşa hazretleri *bismillâhirrahmânirrahîm* deyüp yerinden kalkup etek dermeyân kılup piyâde mest ile yürüyerek mahmel-i şerîf devesi yanına varup yüzün ve gözün mahmel-i şerîfe sürüp *bismillâh* deyüp devenin gümüş zencîrin eline alup birkaç kerre ol Kara Meydân'da deveyi devr etdirüp şütürbân-ı Resûlullâh olup hizmet eder. Ve cümle beğler dahi yalın ayak paşa ile bile gezdirüp asker içre bir gırîv ü feryâd kopup,

"şefâ'at yâ Resûlullâh" feryâdı âsumâna peyveste olur. Paşayı bu hâlde deveci sûretinde gören cânlarda ağlamadık cân mı kalır?

Ba'dehu paşa emîrü'l-hacca hitâb edüp eydir:

"Mekke ve Medîne pâdişâhı âl-i Osmân'dır kim hâdimü'l-Haremeyni'l-mükerremeyni'ş-şerîfeyndir. Ben anın bugünkü gün vekîliyim ve abd-i memlûküyüm. Vekâletim hasebiyle sana mahmel-i şerîfi teslîm etdim. Dîn-i mübîn uğuruna etek dermeyân edüp var kuvveti bâzûya getirüp huccâc-ı müslimîni sâlimîn ü gânimîn Allâh'a ısmarlayup sana tapşırdım. Mahmel-i şerîfi aldın mı?" der. Emîr-i hac dahi,

"Aldım, kabz etdim" deyü gümüş zencîri eline aldığı gibi paşa,

"şâhid olun" deyü sicille kayd ederler.

Andan paşa sâyebânında karâr edüp emîrü'l-hac mahmel-i şerîfi gezdirirken alaylar yürümeğe başlar. Bu mahalde olan huzzâr-ı meclis cümle şuhûdü'l-hâl sicilline kayd olunup bir azîm du'â vü senâ ve gülbâng-i Muhammedî çekilüp alaylar çekilmeğe başlar. Emîr-i hac paşa ile vedâlaşup esb-i Hicâz'ına süvâr olup mahmel-i şerîfin licâmın eline alup azm-ı Hicâz eder.

İbtidâ alay-ı bârhâne-i huccâc ve emîrü'l-hac ubûr eder

Evvelâ niçe bin müzeyyen mahbûb tâvûsî develer şütürbânları ve akkâm meş'alcileri ile ubûr

ederler.

Andan Murâdiyye ve Mehemmediyye sahâbe develeri sular bezl ederek andan cebeciyân ve topcıyân ve azebân altı pâre şâhî toplar arabalar üzre ve cümle üç yüz asker ubûr eder.

Andan emîr-i haccın cemî‘i bârhânesi **[Y 201a]** ve hayme vü hargâhı ve bâr [u] büngâhı ubûr eder.

Andan fukarâ develeri şeyhlerinin alemleri ile develeri üzre ubûr ederler.

Andan yetmiş seksen mahâfe develeri ki râh-ı hacda hasta kalan fukarâlar bindirirler, bunun emsâli niçe bârhâneler ubûr edüp andan alay-ı Mısır yürür.

İbtidâ alay-ı çavuşân andan gönüllüyân andan tüfeng-endâzân andan sipâhân andan müteferrikagân andan yedi bölük ağaları ve Çerâkese beğleri andan cümle Mısır beğleri ve andan alay-ı emîr-i hac rikâb rikâba pür-silâh ubûr ederler, ammâ eyle müzeyyen alay ile ubûr ederler kim midhatinde lisân kâsırdır.

Andan cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ubûr ederler kim cümle örf-i izâfetleri ile muhteşemâne ubûr ederler.

Andan niçe bin yeşil destârlı Hasenî ve Hüseynî mülebbes ü müzeyyen küheylân atlar üzre cümle sâdât-ı kirâmlar licâm licâma berâber ubûr ederler.

Andan alem-i Resûlullâh dibinde nakîb efendi ve cümle (---) (---) (---) çavuşları önü sıra giderler. Bunları gören salavât getirirler. Bunlardan sonra emîr-i haccın yedekleri [[(---) (---) (---)]] ve paşa kethudâsı ile emîrü'l-hac başında mücevvezesi ile atbaşı berâber ubûr ederler. Paşa kethudâsının iç ağaları ardı emîrü'l-hac mehterhânesi ve kösleri (---) (---) (---) ardı sıra dahi ardı sıra paşa mehterhânesi ile dahi ardı sıra kethudâ tevâbi‘leri ubûr edüp [[(---) (---) (---)]] ahâlî-i Mısır mahmel-i şerîfin gelmesine müterakkıb olurlar.

Evsâf-ı alay-ı mahmel-i şerîf

Paşa (---) (---) (---) mahmel-i şerîfi emîr-i hacca alâ-mele‘i'n-nâs teslîm etdi, ammâ emîr-i hac Kara Meydân'dan taşra mahmel-i şerîfi çıkarınca **[Q 233a]** **[P 230a]** şeyh Merzûk-ı Kifâfî hazretleri tarîkının ser-çeşmesi şeyh Mustafâ Rûmî ile Seyyid Ahmed el-Bedevî meşâyihleri ve Burhânî tarîkında şeyh Rufâ‘î evlâdları emîr-i hacca sarılup cümle meşâyihûn emîr-i haccın elinden mahmel-i şerîfi alup devenin licâmın Merzûk-ı Kifâfî halîfesi şeyh Mustafâ çeker. Zîrâ cemî‘i meşâyihe ser-çeşme-i şeyhü'ş-şüyûhdur. Emîr-i hac mahmel-i şerîfi bu şeyh Mustafâ Rûmî'ye teslîm edüp alayile gider.

{Der beyân-ı ibtidâ sebeb-i alay-ı mahmel-i şerîf ve cümle esmâ-i meşâyih-i kibâr}

Ve bu mahmel-i şerîfi meşâyih götürmesinin aslı nedir deyü su’âl buyururlarsa ibtidâ bu mahmel-i şerîfi böyle ta‘zîm [ü] tekrîm ile Âdiliyye'ye alay-ı azîm ile götürmeği kânûn eden Çerâkize pâdişâhlarından Sultân el-Melik et-Tâhir Baybars kânûn etdükde Merzûk-ı Kifâfî hazretleri kibâr-ı kümmelînden ulu sultân imiş, anlar ol asırda hayâtda olup Tâhir Baybars elinden mahmel-i şerîfi alup şütürbânlık ederek,

"Ene levîs ve ene levîsî ve keysî" deyüp feryâd ederek piyâde mahmel-i şerîfi Ka‘be-i şerîfe götürüp **[Y 201b]** Medîne-i münevvereye dâhil olup Ravza-i mutahharayı ziyâret edüp şebeke-i Resûlullâh'dan içeri girüp taşra çıkdıkda Merzûk-ı Kifâfî hazretlerinin başında bir murassa‘ ve mücevher deveci külâhı görürler.

Andan yine mahmel-i şerîfi piyâde Mısır'a getürür, nitekim hayâtda idiler. Her sene fukarâları ile Mekke'ye gidüp mahmel-i şerîfi ol götürdü. Ol ecilden hâlâ kânûndur, Kifâfî şeyhi Mustafâ Efendi emîr-i hac elinden alup tâ vakt-i gurûba dek Âdiliyye'ye götürürler, bu kânûndan kadîmdir.

Bugünkü gün mahmel-i şerîf meşâyihân fukarâlarınındır, buna çûn çerâ olmaz. Mahmeli fukarâlar götürmesinin aslı budur. İçlerinde aslâ askerî tâ’ifesinden bir ferd yokdur, cümle fukarâlardır. Eğer askerî tâ’ifesinden var ise bir tarîkden bî‘at edüp fukarâ zeylinde yürür. Zîrâ hadîs: [164] buyurmuşlar. Beyt:

Fakru fahr ile tefâhur ederiz vallâhi

Anıniçün gezeriz biz fukarâ şeklinde

mazmûnunca.

Mısır içre bin on yedi tarîkın fukarâsı vardır, ammâ yüz kırk ser-çeşmedir. Bâlâda tekye-i dervîşân evsâfında mufassalan tahrîr olunmuşdur kim bir tetimme-i terkîme dahi muhtâc değildir. Ammâ yüz kırk ser-çeşme sâhibinin Mısır içinde üç yüz altmış tekyesinin fukarâlarından cümleden Ahmedî çokdur, ya‘nî Seyyid Ahmed el-Bedevî fukarâsı bî-hadd ü bî-hisâbdır. Bedevînin velvelesi arz-ı Mısır'a düşmüşdür. Ve şâfi‘î mezhebi dahi Mısır'a ve Kürdistân'a düşmüşdür. Ammâ sâ’ir pişvâ-yı tarîklerin velvele ve gulguleleri her diyâr-ı İslâma düşmüşdür. Abdülkâdir-i Gîlânî debdebesi Hindistân'a ve Bağdâd'a düşmüşdür. Ammâ Mevlevî ve Halvetî ve Celvetî ve Bektaşî Rûm'a düşmüşdür. Ammâ Vâhidî ve Haydarî ve şemsî ve Bektaşî ve Kalenderî velvelesi Îrân-zemîn'e düşmüşdür. Mısır'da Ahmedî'den sonra tarîk-ı Burhânî fukarâsı çokdur, hadd [ü] hasırların Cenâb-ı Bârî bilür. Ammâ fukarâlar birbirlerin görünce ne tarîkde olduğun bilirler.

Ezîn-cânib. Mahmel-i şerîf alayının ibtidâsı serbâzân, âşıkân, müştakân ya‘nî tarîk-ı Mutâv‘ıyân: cümlesi sermest, medhûşân, hayrân cân-ı cânânlardır. Elleri cıda ve mızrak, kılıç ve kalkanlı iki bin fukarâlardır. Alaylarında def ü kudüm ve tabl u nakâre ve zil [ü] bem ve zurna çalarak ve beş altı yüz alaca alemlerin açarak tevhîd ü tezkîr içre birbirlerine cengde hücûm eder gibi hücûm ederek geysûların mergûle mergûle ve fitîle fitîle târumâr misâl-i mâr perîşân kılup tevhîd-i erre ile ubûr ederler.

Bunlardan sonra tarîk-ı Vâhidî ve Hamzavî ve Bayramî ve Samûdî ve Uşşâkî ve Mevlevî ve şemsî ve Veledî ve Alevî ve Veysî ve Sâdâtî ve Bekrî ve Edhemî ve Abâyî ve Abbâsî ve Yesevî ve Burhânî ve Dessûkî: bunlar cümle niçe bin fukarâlar alemlerin kaldırup **[Y 202a]** tarîk tarîk meşâyihleri atlar üzre cânib-i erba‘ası alemler ile zeyn olup gûnâ-gûn tevhîd-i sultânî ederek def [ü] kudümlerin çalarak eyle tevhîd ederler kim sadâ-yı hû'dan Mısır içi mâl-â-mâl olur. Bu tarîk içre

Dessûkî ve Burhânî fukarâsından çok yokdur. Beyâz ve neftî sancakları ve şukka-i alemleri vardır.

Ve bunlardan sonra tarîk-ı Hasan er-Râ‘î ve tarîk-ı Ahmed er-Rufâ‘î ve Sa‘dî ve Ahmed el-Bedevî fukarâları: el-Azametullâh yigirmi binden mütecâviz gûnâ-gûn fukarâlardır kim evsâflarında muharrirân-ı cihân âcizmândedirler. Ammâ Ahmedî'nin livâları kırmızı sancaklardır. Meşâyihlerin at üzre ortaya alup önünde niçe bin uşşâk hû ismine meşgûl olup niçe bin tabl [u] kudüm [ve] def ü nakâre ve ziller ile ubûr ederler.

Bunlardan sonra tarîk-ı Abdülkâdir el-Cîlânî fukarâları: Niçe bin geysûdâr pâ-bürehne ve ser-bürehne mecâzibûn âşıkân tevhîd-i erre ederek ubûr ederler.

Ve tarîk-ı Merzûk-ı Kifâfî ve tarîk-ı Kennâsî ve tarîk-ı İnbâbî ve tarîk-ı şinnâvî ve tarîk-ı Kümeylî ve tarîk-ı Nakşibendî Hâcegânî hazretleri ve tarîk-ı Rûşenî ve tarîk-ı Gülşenî ve tarîk-ı Hâmûşî ve tarîk-ı Sinânî ve tarîk-ı Ni‘metullâhî ve tarîk-ı Nûrbahşî ve tarîk-ı Su‘ûdî ve Leysî ve Fârızî ve Zeynî ve Fenâyî ve Yemenî ve Cüneydî ve İdrîsî ve Âl-i Abâyî ve şâhinî ve Cüyûşî ve Cüheynî ve,

..... (1 satır boş) .....

Bu tahrîr olunan cümle ehl-i turukullâh herbiri âyîn-i kadîmeleri üzre tevhîd ü tezkîrlerin ederek tabl [u] nefîr ve nakâre ve kudüm ve boru ve zurna ve def ü ziller çalarak mest [ü] medhûş ubûr ederler.

Andan tarîk-ı Yemenîler: Bunlar cümleden meczûb bir esnâfdır. Cümlesi dal uryân kılıç ve gûnâ-gûn şiş-töper ve topuzlar ve kalkan ve ağacdan kılıçlar ile ubûr ederler. Ve gûnâ-gûn sancakları var, ammâ tevhîdleri mesmû‘um olmamışdır.

Bunlardan sonra tarîk-ı Fenâyîler: Ekseriyyâ bunlar bî-pîrehen sîneçâk ve pâ-bürehne ve ser-bürehnelerdir. Ve ba‘zıları hırka-i peşmîneler geymişler. Hırkaları kırkar ellişer vukiyye gelir, içlerinde gûnâ-gûn ceybleri vardır me’kûlât [u] meşrûbâtları ve kahve ibrîği ve kahvesi ve tütünü ve nevâleleri cümle hırka içindedir, gûyâ bir ayaklı hücredir. Ekseriyyâ bunlar hâne-berdûşândırlar, kande murâd edinse anda yatırlar. Fülûs-i ahmeri yanlarında komazlar. Hezâr hezârân pâre hırkaları vardır. Ve ba‘zıları musanna‘ zerdeste ve teber ve mızrak ve hişt ve nobut ve bozdoğanlar ile başlarında gûnâ-gûn âfitâbelerin kec kılup güzer ederler. Ve külâhları üzre deve yüğünden püskül püskül Fenâyî destârlarıyla herbir ponçağı birer İhlâs-ı şerîf ile yapılmış Fenâyîler sarmışlar. Ve bellerinde münakkaş u müzeyyen tennûreleri üzre kemerlerinde **[Y 202b]** yeşim yerekânî ve balgamî ve pîrûze pâleheng ve debde[vi] ve (---) (---) (---) cığ[cığa] ve ummân-ı kerâme ve sapan-ı Dâvûdî üzre kemerinde gûnâ-gûn mecmû‘aların zeyn kılmışlar (---) (---) (---). Acem abdâlânının nefîrzenlerine pesend ederdim, ammâ hakkâ ki bu Mısır Yemenîlerinin nefîrzenleri ne (---) (---) (---) fil-vâr dem-be-dem dem ururlar, demlerine dem-be-dem aşk olsun. Sûrların istimâ‘ eden hayât-ı câvidân bulur (---) (---) (---).

Ve tarîk-ı Fârızî ve tarîk-ı şâhinî ve tarîk-ı Cüyûşî ve tarîk-ı Cüheynî ve tarîk-ı Yesevî: bunlar (---) (---) bu (---) (---) (---) bundan **[Q 233b]** **[P 230b]** kasâyidlerinden ve gayrı Arabî eş‘ârlardan kırâ’at ederek ubûr ederler. Bu mezkûr tarîkler Mısır'a mahsûsdur, gayrı diyârda şöhret bulmamışlardır.

Bunlardan sonra tarîk-ı Halvetî: Âdâb üzre vakârları ile şukkaların açup tevhîd ederek ubûr ederler.

Andan tarîk-ı Celvetî: Bunlar dahi hulû‘ u huşû ile tevhîd-i Alî ederek ubûr ederler.

Andan tarîk-ı Hâcegân ya‘nî tarîk-ı Nakşibendî: Hazret-i Ebâ Bekir'e müntehîdir. Ekseriyyâ Özbekî tâ’ifesidir. Tevâzu‘ [u] meskenet üzre tevhîd ederek ve alemlerin küşâde kılup ubûr ederler. Ammâ deff ü kudüm ve tabl ü nakâre ve boru ve zurna ve davulları yokdur. Âdâb üzre herbiri birer tarz [u] tavır üzre tevhîd ile ubûr etdiklerinde âdemin zehresi çâk olup mebhût [u] mütehayyir kalup dembeste ve hayrân olur. Ve ol gün Mısır'ın kûçe ve bâzârında nûr şa‘şa‘a urup Ümmü Dünyâ'dan nûr doğar ve ol gün üzerine nûr yağar.

Andan tarîk-ı Hazret-i Ömer Rûşenî ve tarîk-ı İbrâhîm-i Gülşenî: Bunlar dahi def ü kudümsüz ve hây hûysuz beş yüz pâk aselî ve sûzenî nigendeli cellâyî hırkalar geyüp başlarında Keşmîrî ve Lâhûrî ve Bahârî şâllar sarup fukarâları tevhîd ile ve şeyhleri Çelebi Efendi at üzre alemleri küşâde edüp ubûr ederler.

Andan tarîk-ı Hacı Bektaşiyân: Yeniçeri ocağına ri‘âyeten mahmel-i şerîfe yakın giderler. İki yüz pâk ü pâkîze beyâz hırkalı pâ-bürehne ve ser-bürehne cânların başlarında düvâzdeh imâmânın aşkına penbezâr dâğlar ile ve Çâryâr Haydar Alî ve Ömer Velî ve Osmân Celî ve Ebâbekr-i atîk-i Belî aşkına çârgül dâğlarla ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ aşkına bâzûlarında dâğlar ve sineçâklarında Maktelü'l-Hüseyn şerha şerha sırımların ayân ederek bî-pîre[hen] çeşmleri mükehhal ve cisimleri mükemmel, eli kolu kan, dilinde Hazret-i Kur’ân ve ciğerleri püryân, sîne-i bî-kîneleri uryân, bir alay âşıkân-ı sâdıkân dervîş-i dilrîşân, ism-i Celâl'e mazhar düşüp ubûr ederler. Ba‘zı köçekleri ellerinde zerdeste ve bellerinde pâleheng güldeste âfitâbelerin kec kılup çârsû-yı bâzâr içre ubûr ederken yek-beyit ve dü-beyit ve müselles ve murabba‘ ve muhammes ve müseddesler ve mu‘aşşer ve kasîde ve çâr-ender-çâr ve medh-i Nebî okuyup birbirlerine nazîre bu gûne eş‘âr-ı belîğ okurlar. Medh-i Nebî:

şüd kıble-i erbâb-ı **[Y 203a]** safâ rû-yı Muhammed

Mihrâb heme ehl-i dil ebrû-yı Muhammed

Der gerden-i men halka-i zencîr-i cünûn-keş

Sevdâ-yı serî kâkül-i hoş-bû-yı Muhammed

deyü buna mu‘âdil niçe vasf-ı Resûl-i Hâşimî'yi tilâvet ederek ubûr ederler.

{Fasıl, on altıncı alay
Meş‘alciyân ve akkâmânın Mısır'dan Bilbeys'e sekiz sâ‘atde varup gelüp ulemâ-yı Mısır ile "Mahmel-i şerîf bizimdir, götürürüz" deyü dîvân-ı Mısır'da da‘vâ etdikleridir}

Bunlardan sonra bir asker-i bî-pâyân sadâsı istimâ‘ olur kim her kim işidirse iki dizi üstüne gelüp dehşet alup ciğeri hûn, dili pür-hûn, çeşmi yaşı seyl-i Ceyhûn ve sirişk-i Seyhûn-vâr dîde-i pür-nemden nem-i yem gibi cereyân eder. Ve deff ü kudüm ve dübelek ve tabl u nakâre ve ziller sadâsı evce peyveste olur.

Bu sadâ sâhibleri âheste âheste gelerek meğer bunlar yetmiş bin huccâc-ı müslimînin akkâmân u mehterân ve meş‘alciyânları on bin mikdârı ecnâs-ı mahlûkât kavm-i haşerât derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden "*Allâhu yansuru's-sultân inşâallâh bi's-selâme"* deyüp tevhîd [ü] du‘â ederek ubûr ederler. Ammâ vallâhi'l-azîm bu gürûh-ı pür-usûlün savt-ı hazînlerinden âdem dembeste ve vâlih olur. Ve gûnâ-gûn safâlar ederek omuzlarında meş‘alleri için elvân şükûfe şükûfeler ile memlû meş‘aller ile ubûr ederler.

Bunların içinde yedi bölük serdârlarının ve emîrü'l-hac ve divdâr ve sakkâbaşıların meş‘albaşıları on iki kişidir. Bunlar hakemü'l-Mısır'dır, bu kadar bin meş‘alciyâna bunlar serdârdır, cümle hüddâm meş‘alcileri bunlar zabt eder. Hazret-i Ömer'e silsileleri müntehîdirler, azîm da‘vâları vardır.

Ve bu on iki ser-çeşme seğirdimle meydân almışlardır. Vakt-i Hanefîde Mısır'ın Bâb-ı Nâsır'ından taşra çıkup yigirmi dörd sâ‘atlik yer Bilbeys'e varup mahkemeye uğrayup hüccet-i şer‘iyye talep edüp aslâ durmayup Bilbeys'den öte kâmil bin adım gidüp yine avdet edüp mahkemede hücceti yazılmış bulup ba‘de'l-vedâ‘ azm-i Mısır deyüp yanları sıra beş on çapgın atlı âdemlerin ellerinde uzun sırıklar ucunda sünger ile suları seğirden âdemin ağzına urarak Mısır'a gelirken ba‘zı atlar çatlayup kalır.

Ve bu meş‘alci yine arkasında on iki vukiyye çırasını yaka yaka gidüp tâ vakt-i asırda Mısır'a gidince el-azametullâh bu dahi Mısır'ın bir temâşâ günüdür. Cümle meş‘alciyân def ü kudümleri ile "*el-hamdülillâhi bi's-selâme*" deyüp Bâb-ı Nâsır'dan içeri hây hûy ile paşa sarâyında ser-çeşmeleri olan şâtırbaşıya varır, ol dahi paşadan bir hil‘at-ı fâhire geydirüp buyurdı-yı şerîf ile mahmel-i şerîfe meş‘alcibaşı olup peyk-i Resûlullâh **[Y 203b]** olup cümleye ser-çeşme ve zâbit olur, her kim bir meş‘alci murâd edinse bundan alup kefîlnâme bir guruş alır.

Ammâ ba‘zı meş‘alci böyle seğirdirken çatlamışdır ve niçesi Mısır'a gelmeyüp yolda kalmışdır, bunlar kâmil bir ay itmân edüp sonra seğirdir. Ve paşadan hil‘at geyüp aşağı şehre enüp yine aslâ durmayup Mısır'ı deverân edüp ba‘de'l-gurûb hânesine varup ol gece zeyt yağlı esbâblar geydirüp huddâmları cemî‘i vücûdun ova ova râhat olup yine kalkup şiling depüp raks eder kim beli helâk olmaya. Hakkâ ki pehlivânlıkdır. Böyle meydân-ı mahabbet alup meş‘alcibaşı olmağa müsta‘id olup ol alay günü yine paşadan hil‘at geyüp mahmel-i şerîf önü sıra cümle meşâyih-i kirâm içre bu tertîb ile gûnâ-gûn şakalar ederek ubûr ederler.

Ve bu meş‘alciyân ile meşâyihânın İbrâhîm Paşa asrında azîm mücâdele ve mübâhaseleri ve münâza‘aları geçdi. Meşâyihân dediler kim:

"Tâhir Baybars kânûnundan berü mahmel-i şerîf götürmek bizimdir" dediler. Meş‘alciyân dediler kim:

"Eğer Ka‘be-i şerîfe dek mâhmel-i şerîfi bu tertîb üzre götürürseniz hakkâ ki size istahildir, Allâh mübârek eyleye. Fe-emmâ eğer Bâb-ı Nâsır'a dak götürüp taşra çıkınca bize teslîm edüp sizler herbiriniz Mısır'da huzûrda kalırsız, ammâ bizler mahmel-i şerîfi Mekke ve Medîne'ye biz götürüp getiririz. Mısır sultânı mahmel-i şerîfi bizim emîrü'l-hac paşaya verdi, biz dahi pâdişâh vekîlinden hil‘atlar geydik, bu alayda mahmel-i şerîf önü sıra gideriz" deyü da‘vâ etdiler.

Âhirü'l-emr bî-garaz âdemler buyurdular kim, cümle meşâyih fukarâ Mısır'da kalup meş‘alciyâna kat‘î cevâb verüp sicille kayd olunup meş‘alciyân ellerine sened-i habl-i metîn alup cümle (---) (---) (---) meş‘alciyân mahmel-i şerîfi ahz u kabz edüp "*illâ yansuru's-sultân"* diyerek ubûr etdiler kim âdemin zehresi çâk olur.

Bunların akabince bir azîm (---) (---) (---) kıyâmet kopup bir hatîf-i Rabbânî sadâsı gibi bir mehîb sadâ zâhir olup içinde aslâ (---) (---) cümle (---) (---) (---) böyle yüz kırk tarîk meşâyihleri niçe bin sancağ u bayrağ u alemleri altına girdiklerinde rızâ-yı [[(---) (---) (---)]] ehl-i hâl ve ehl-i sülûk meşâyihlerin yanları sıra halîfeleri ve nakîbler ve çavuşları cümle **[Q 234a]** **[P 231a]** meşâyihler ile cem‘ olup tevhîd-i sultânî ile ubûr edüp niçe bin alemler içinde mahmel-i şerîfi ortaya almışlar. Bir hây hûdur kim gûyâ gulgule-i Mısır'dır. Mahmel-i şerîf devesi ise zer-ender-zere müstağrak olup tâvûs-ı bağ-ı Cennet-misâl hırâmânî hırâmânî iki cânibe reftâr ederek ubûr eder.

Ve niçe bin âdem mahmel-i şerîfe yüz sürer, yetişmeyen üstüne destârın ve makramasın atup mahmele sürer ve ucundan destârı ve makramayı çeküp teberrüken mahmele dokunmuş makramayı yüzüne ve gözüne **[Y 204a]** sürer.

Evsâf-ı Mahmel-i Şerîf

Mahmel oldur kim Hazret-i Risâlet-penâh'ın hevdecidir kim içinde hırka-i şerîfi ve misvâk ve na‘leyn ve içi ziftli hasırdan âbdest ibrîği ve bir Kelâm-ı İzzeti, ve'l-hâsıl gayrı cihâz-ı fakrı yüklenüp harem-i Resûlullâh olup Âyişe-i Sıddîka süvâr olurlardı, hâlâ ol resimdir. Ammâ teberrüken selef pâdişâhları ve âl-i Osmân mahabbeten çâr-gûşe ibrîşim zarflı bir sivri siyâh harîrli kubbedir.

Ve tâ zirvesinde bir sürâhî altun top üzre bir altun alemi vardır. Ve cânib-i erba‘asındaki köşelerinde dahi birer altun topları vardır. Ve serâpâ siyâh harîr üzre zer-ender-zer sırma bükme münakkaş içre *Lâ ilâhe ilallâh Muhammedün Resûsullâh* tahrîr olunmuşdur.

Dahi ardı sıra mahmel-i şerîfin Arabî mehterhâne ve tabl u nefîrleri ve zilleri develer üzre çalarak ubûr ederler.

Ve ba‘zı dekâkînlerde temâşâya çıkan a‘yân-ı kibârdan kimesneler var ise cümle meşâyih mahmel-i şerîfi ol dükkândaki azîzler önüne uğradup sehel te’hîr edüp ol kimesnelerin muvâcehesinde ale'l-umûm cümle meşâyihân [165] âyetin tilâvet edüp ubûr ederler ve her âyânı gördükleri dükkân önünde böyle ederler.

Anıniçün mahmel-i şerîf sabâhdan Kara Meydân'dan çıkup vakt-i asırda Bâb-ı Nâsır'a gelüp ba‘dehu Âdiliyye'ye varup bir tevhîd [ü] tezkîr ederler kim Mısır'ın enderûn [u] bîrûnu tevhîd nûruyla pür-nûr olup kable'l-gurûb cümle fukarâ ile mahmel-i şerîfi emîr-i hacca teslîm edüp cümle meşâyihân emîr-i hac ile vedâlaşup herkes vatanına avdet ederler. Emîr-i hac dellâllar nidâ etdirüp üç gün Âdiliyye'de meks edüp levâzımâtların göreler, der. Bu tertîb üzre emîr-i hac alayı dahi tamâm oldu.

Fasıl on altıncı hazîne alayı
Mısır'dan Mekke ve Medîne'ye varınca tarîk-ı âm üzre olan Urbân meşâyihlerinin surreleri hazînelerin beyân eder

Evvelâ kânûnnâme-i Selîm Hân'dan berü Mısır'dan Mekke'ye varınca tarîk-ı müstakîm üzre istikâmet sâhibi olan kabâ'il-i meşâyih Urbânlarının surreleri ve atıyyeleri ve kisveleri ve nafakaları bir hazînedir.

Ve ol meşâyihân ibtidâ Mısır'dan Süveys'e varınca âl-i Benî Sakar ve âl-i Benî Âyid ve Akabe câniblerinde âl-i Benî Sâlih, andan Hazret-i Şu'ayb'ın Medyen şehrine varınca âl-i Benî Şâhin, andan Yenbû'ü'l-berr'e varınca âl-i Benî Zeyd, ve dahi niçe kabâ'il-i Urbân surreleri vardır. Her sene emîrü'l-hac eliyle bu meşâyihlere ihsân olunur. Ammâ ol şart ile kim her konakda huccâc-ı müslimîn yollarında me'kûlât [u] meşrûbâtlar ve kuvvetli develer getirüp ordu-yı huccâcı ganîmet edeler ve menzilden menzile imdâd edüp yol göstereler, anın tahtında surre **[Y 204b]** ve atıyyeleri verilir.

Ammâ şimdiki hâlde huccâca hizmet etmeyüp bî-kusûr mevâciblerin alırlar, bir nukra nâkıs verilse huccâcın râhları üzre suları kesüp çâh-ı mâlara leşler bırağup kuyuları seng [ü] saz ile pür edüp huccâcın yemîn [ü] yesârından ve kuddâm [u] akîbinden rehzenlikler edüp gûnâ-gûn kemîngâhlardan harâmîler ile çıkup huccâcı nehb ü gâret edüp geçirmezler. Ol ecilden surre ve atıyye ve kisveleri Mısır dîvânında hazîne olup paşa kethudâsı paşa askeriyle alay-ı azîm edüp Âdiliyye'de emîrü'l-hacca teslîm edüp hüccet alır. Ertesi gün yine,

Fasıl on yedinci alay
Hazîne-i surre ve masârıf-ı ta'mîr ü termîm-i Mekke ve Medîne'yi beyân eder

Evvelâ bu dahi kânûn-ı âl-i Abbâsiyân ve kânûn-ı Sultân Kayıtbay'dır. Ammâ Selîm Hân Mısır'ı feth edüp ahidnâmesinde şürefâ-yı Mekke'ye dahi ziyâde ihsânlar edüp surre ve atıyye ve kisveleri ve Mekke ve Medîne'nin ta'mîr ü termîmi masârıfı dahi bir Mısır hazînesi add olunur. Ve hakîkatü'l-hâl eyledir. Her sene emîr-i hac eliyle cümle şürefâya taksîm olunur. Bir altun nâkıs gelse, *Allâhümme âfinâ,* ale'l-umûm cümle şürefâ sa'âdetlü pâdişâha arz edüp;

"Ecdâd-ı izâmın Sultân Selîm Hân'ın sadakası bu sene kâmil gelmeyüp vâsıl olmadı" deyü arz ederlerse Mısır vezîrinin başına kıyâmet kopar.

Ve şürefâların ba'zı zarîfleri âl-i Osmân üzre şirb hakkımız olan Rûm harâcı geldi, derler, sadaka-i pâdişâhî, demezler, harâc alırız, derler, esfehü's-süfehâları çokdur.

Netîce-i merâm bunların surre ve atıyyeleri Mısır dîvânında bağlanup paşa kethudâsı paşalı alayı ile azîm vezni üzre mükellef ü müzeyyen alay ile Âdiliyye'de bu hazîneyi dahi emîrü'l-hacca teslîm etdüğine temessük alup sicill-i şer'-i Resûl'e kayd olunur.

Fasıl on sekizinci hazîne alayı
Emîr-i hac ile ta'yîn olunan askerin rûz-merre masrûfâtı içün ve yüz on günde hacca varup gelme masrûfâtı içün verilen hazîneyi beyân eder

Evvelâ kânûn üzre Mısır'dan Mekke-i mükerremeye otuz altı konakdır.

Ve yigirmi günde Mekke'de meks ederler.

Ve on günde Medîne-i münevvereye gelirler.

Ve iki günde Medîne-i münevverede meks ederler.

Ve yine otuz altı günde Mısır'a dâhil olurlar. Bu cümle yüz dörd gün olur, ammâ tekâ‘üdleri ile yüz on gün olur. Ammâ murâd edinen Süveys'e geldikde iki günde Mısır'a dâhil olsa yüz günde Mısır'dan hacca varup gelmiş olur. Elhâsıl bu konakların herbirinde yevmiyye biner altun masrûf olunmasıyçün yüz yigirmi bin altun dîvân-ı Mısır'da bağlanır kim emîrü'l-hac huccâc-ı müslimîne usret çekdirmeye.

Bir hazîne-i kebîr dahi budur. Ammâ İbrâhîm Paşa asrında ba‘zı harc-ı nâ-ma‘kûldür **[Y 205a]** deyü on bin altun tenzîl olunup kânûn-ı Selîm Şâh'a ri‘âyet olunmadığından Mısır huccâcı Medîne'de iki gün meks edüp Şâmlı gibi on iki gün meks edemeyüp ale'l-fevr Hazret'i ziyâret edüp avdet ederler.

Ve bir hazîne dahi emîr-i hacca askerî tâ’ifesiyçün ve me’kûlât [u] meşrûbâtlarının tahmîli içün bin deve alınır. Bin beş yüz alınsa huccâc-ı zevî'l-ihtiyâc râhat olurlardı. Zîrâ bu Ka‘be yolu demek deve kırılması yolu demeden ibâretdir. Ehl-i basîret olan bu Mekke râhın [[(---) (---) (---)]] süvâr olup Ka‘be'ye gitmeğe tevbe edüp kuvveti kudreti var ise at ile yâhûd piyâde [[(---) (---) (---)]] olursun.

Hâsıl-ı kelâm bu huccâcın yevmiyye masârıfların yine paşa kethudâsı paşalı alayı ile emîrü'l-hacca [[(---) (---) (---)]] bin altunu teslîm edüp vakt-i hâcetde ibrâz olunmasıyçün paşa kethudâsı emîrü'l-hacdan temessük alup gerü Mısır'a avdet eder. (---) (---) (---) **[Q 234b] [P 231b]**

Fasıl on tokuzuncu hazîne
Cemî‘i vakfullâhlardan emîr-i hacca teslîm olur, anı beyân eder

Evvelâ cemî‘i selâtîn evkâflarından ve vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr evkâflarından ve hayâtda olan hâs u âm sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât surrelerinden niçe kerre yüz bin altun olur. Ve niçe bin esvâb u eskâl ve serâvîl ü kamîs gider kim hadd [ü] hasrın Cenâb-ı İzzet bilür. Mısır'dan Mekke'ye giden iki hazîne dahi bu olur derler. Ammâ bu alay ile gitmez. Ancak evkâfât nâzırları emîrü'l-hacca teslîm etdiklerine ellerine sened olmak içün birer temessük alırlar. Eğer bu emîrü'l-hac ahvâlin ma‘lûmumuz olduğu mertebe tahrîr eylesek bir mücelled dîvân olur.

Fasıl on dokuzuncu
Ocaklara mahsûs olan hacca me’mûr askerin alayların ve dârât [u] azametlerin beyân eder

Ammâ bu alayda ne hazîne ve ne paşalı askeri yokdur, ancak hacca me’mûr olan ne eşkâlde askerdir deyü yedi ocakdan ta‘yîn olunan askerler isbât-ı vücûd ederek paşa huzûrundan ubûr ederler. Bâlâda evsâfları tahrîr olunan hazîne alaylarının üçüncü gün ale's-sabâh yedi ocakdan yetmiş âdem olduğundan bunlara Yetmişli derler. Ammâ Ka‘be râhı râh-ı mübârek olmağile ikişer yüz âdem yazılır. Tevâbi‘leri dahi ziyâde olur.

Hâsıl-ı kelâm cümle bin aded müsellah u müzeyyen ve mükellef ü müretteb cân olur. Bu asker huccâcı götürüp getirmeğe me’mûrlardır. Bu yedi ocakdan yedi serdâr ve yedi kethudâ ve yedi çavuş ve yedi bayrakdâr ve yedi teberdâr ve yedi odabaşı ve yedişer çorbacı cümle bin aded güzîde askere bunlar hâkimdir. Ve bunlara mu‘âdil bin aded pâk ü pâkîze asker-i Ciddâvîdir, bunlar Mekke'de bir sene mukîm kalup muhâfaza ederler.

Bu mezkûr iki bin güzîde asker herbiri bölükleri ve ağaları ve çorbacıları ile paşanın **[Y 205b]** gözü önünden âlât-ı silâha müstağrak olup mevc mevc sarâyın bir kapusundan girüp bir kapusundan gürûh gürûh çıkup her ağa köslerin çalarak ubûr ederler, lâkin mehterhâneleri yokdur. Cümle serdâr ve çorbacılar ve kethudâ ve çavuşlar kalup dîvânhâne-i Gavrî'de cümlesi hil‘at-ı şehriyârî ile şerefyâb olup cümle yetmiş pâre hil‘at geyüp ba‘de'd-du‘â ve's-senâ paşa bunlara tenbîh edüp du‘â-yı hayr ile vedâ‘ edüp giderler.

Andan yine alaylarına vâsıl olup Bâb-ı Vezîr'den taşra birden bine binden yüz bine cümle asker hacca gidecekleri göndermek içün atlanup bir alay-ı hâssu'l-hâs ederler kim ta‘bîr olunmaz. Bu alayda ancak Mısır vezîrinin on iki gümüş çevgânlı alay çavuşları alay tertîb etmek içün gelir. Andan gayrı cümle güzîde askerdir. Gayrı alaylara Mısır a‘yânının mâldâr ihtiyârları süvâr olmazlar, ammâ huccâca ri‘âyeten bay u gedâ cümle binüp bir alay-ı müzeyyen ederler kim ta‘bîr olunmaz. Ammâ bu alayda küheylân Arabî kısraklar ve tâvûsî müzeyyen ponçaklar ile bezenmiş heccânlar ve nâkalar ve arâkalar ile gürûh gürûh asker ubûr eder. Andan ma‘lûmdur, bunlara hac askeridir.

Mukaddemâ emîr-i hac alayı ile altı pâre toplar gitmiş idi. Bu alayda toplar yokdur, bu askerî tâ’ifesi Mısır içinden tüfengler atarak gülbâng-i Nebî çekerek ubûr ederler. Ammâ bu askerin izdihâmından Mısır'ın alayı yollarında âdem âdemi söküp ubûr edemez. Bu tertîb üzre cümle asker arz-ı kâlâ ederek Âdiliyye'ye varup hayme ve hargâhlarında meks edüp Mısır'da kalanlar ile vedâlaşup kalan kalır, giden gider.

Andan emîrü'l-hac ol sâ‘at tuğun Bürke'ye gönderüp ertesi kendüsi dahi rıhlet edüp cümle huccâc-ı müslimîn ile dörd sâ‘at Bürke'ye varup meks ederler.

Fasıl yigirminci
Alay-ı Ferahşâd ki Ezlem askeri alayı ve hazîneleri masârıfların beyân eder

Evvelâ huccâc-ı müslimîn Mekke'den Mısır'a müteveccih olduklarında beri tarafda Mısır'da huccâcın imdâdına yedi bölükden asker-i İslâm ta‘yîn olunup Mekke-i mükerreme ile Mısır mâbeyninde Ezlem kal‘ası nısf râhdır kim on sekiz konak yerdir, cümle asâkir-i Ezlem anda giderler. Sultân Tâhir Baybars'ın hayrâtıdır, Hudâ rahmet eyleye, aceb hayrât-ı azîmdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Evvelâ Mısır'dan Çerâkese beğlerinden bir beğ hil‘at geyüp Ezlem seferine me’mûr olup Mısır'ın yedi bölükden üçer yüz âdem pür-silâh güzîde asker yazarlar. Ammâ bunların terakkîleri yokdur, suhre sefer ederler. Ammâ me’kûlât [u] meşrûbâtlarına ve hayme vü hargâhlarına imdâd edüp mâl-ı pâdişâhîden kırk kîse masrûf ederler.

Ve cümle iki bin yüz askere **[Y 206a]** külfe ve bârhâneleriyçün bin re’s cemâl verirler. Muhtesib ağası cümle develeri zahâyir ile âmâde edüp masrûfu muhâsebesine mahsûb olur. Zahîreleri beksumât ve cübn-i hâlûm ve bal ve yağ ve kahve ve pirinc ve bakla ve şa‘îr ve gayrı zahâyirdir.

Ve altı şâhî top ve bir oda topcu ve bir oda cebeci ta‘yîn olunur. Ve bir oda top arabacısı dahi gider. Bu sefere me’mûr olanlar cümle huddâmları ile beş bin müsellah âdem olur. Ve beş bin âdem dahi tüccâr kavmi olur, anlar dahi pür-silâh giderler. Zîrâ Akabe derler bir teng ü târ ve mahûf [u] muhâtara dar boğaz vardır, bir kerre Urbân bu Ezlem askerin anda hasâre edüp niçe yüz âdemi rumh-ı

sinândan geçirmişdir. Anıniçün bu asker mükemmel mazbût gider ve ziyâde mâl götürürler.

Bu asker huccâca varmasa huccâc selâmetle Mısır'a gelmemesi mukarrerdir. Zîrâ tüccâr iki üç bin deve yükü bakla ve şa‘îr ve pirinc ve un ve bal ve yağ ve beksumât ve'l-hâsıl kuş südü, yumurta, anı dahi götürürler. Ve niçe yüz deve Nîl suyu hedâyâ götürürler. Ve herkes dostlarına niçe bin kutu şeker-i nebât ve hulviyyât u zülbiyyât ve yoğurd gönderirler. Huccâc âcizmânde iken ve zâr zebûn fürûmânde iken ve cümle hasta ve yorgun argın ve develeri durgun ve huddâmları dargın Ezlem'e geldikleri gibi tâze cân bulurlar.

Ve paşaya bu seferin huccâca böyle fâ’idesi olduğun bî-garaz kimesneler i‘lâm edince cemî‘i tüccâra ve cümle cemmâllara tenbîh olunur.

Ve asker ziyâde çıkmasına gâyet ihtimâm olunup, "Cümle me’mûr olan asker huzûrumdan bir bir ubûr etsün", deyü fermân olundukda mâh-ı Zilhicce'nin yigirmi beşinde beş bin güzîde asker alaylarıyla sarâya çıkup paşa huzûrunda bölük bölük (---) (---) (---) isbât-ı vücûd ederek alayların arz ederek ve köslerin çalarak gülbâng-i Nebî çekerek ubûr edüp yetmiş aded serdârları ve kethudâları ve çavuşları ve çorbacıları (---) (---) (---) ve'l-hâsıl ser-i kârda olanların cümlesi paşa huzûrunda hil‘at-ı pâdişâhî geyüp dest-bûs edüp ve (---) (---) (---) huccâc-ı müslimîne bir hoş hizmet edün, deyü vasıyyetler edüp cümlesi zemîn bûs edüp paşa huzûrundan çıkup mehterhânesin me’mûr olan beğ çaldırarak (---) (---) (---) lerin çalarak lerin çalarak kal‘adan taşra çıkınca her ocağın cümle askeri bunları alay ile [[(---) (---) (---)]] sefer askeri bir yere cem‘ olup alay-ı azîm ile gürûh gürûh Mısır içinden niçe kerre **[Q 235a]** **[P 232a]** yüz bin temâşâya çıkmış âdemlerin du‘â-i hayrların alup *"İllâ yansuruke yâ asâkire'l-ferah"* derler.

Zîrâ bunlar huccâca vâsıl olunca ferahşâd olduklarından bu alaya alay-ı Ferahşâd deyü tesmiye olunmuşdur.

Böyle alay-ı temâşâ **[Y 206b]** ile mehterhânesin çalarak tüfenglerin atarak gülbâng-i Muhammedî çekerek Bâb-ı Nâsır'dan taşra çıkup Âdiliyye'de üç gün meks edüp niçe bin tüccâr bilâ-hisâb metâ‘ları ile gelüp meks ederler.

Üçüncü gün vakt-i Şâfi‘îde topların atup nefîrlerin ve kös-i rıhletlerin çalup dörd sâ‘atde menzil-i Bürke'ye varup anda dahi üç gün meks edüp azamet-i Hudâ Şarkıyye ve Garbiyye Kalyûbiyye ve Buhayre ve Reşîd ü Dimyât'dan yedi bin sekiz bin deve yükü me’kûlât [u] meşrûbâtlar dahi gelüp Ezlem beği andan dahi topların endaht edüp tayy(?) sûrların çalup azm-i râh-ı Ezlem edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek on günde Akabe kal‘asına varır. Anda bir gün meks edüp sulanup cemî‘i develeri su ile yükledüp sekizinci günde Ezlem kal‘ası sahrâsına dâhil olunca bunlardan bir yaylım top u tüfeng atılup kal‘adan dahi bir yaylım top u tüfengler atılup cümle asâkir ve tüccâr kal‘anın dibinde tâ bir sâ‘at yere varınca huccâc yolunun tarafeynine ordu-yı bâzâr çadırları kurulup herkes cüz’î ve küllî metâ‘ın meydân-ı mahabbete çıkarup arz-ı kâlây ederler.

Ertesi ale's-sabâh Ezlem beği üç bin askeriyle ve Ezlem ağası üç yüz askeriyle huccâca istikbâle çıkup vakt-i çâş[t]da huccâc-ı deryâ-misâl dahi gelüp bunlar emîr-i haccı selâmlayup yine alay-ı azîm ile Ezlem kal‘asına gelince kal‘adan bir yaylım top atılup şâdumânlar olur. Ba‘dehu cümle

huccâc Ezlem fezâsına meks edüp tâze cân bulup üç gün meks ederler, yorgun argın durgun develeri bırağup yeni kirâ develeri dutarlar ve herkes cümle metâ‘ın satarlar ve herkes deveciklerin katarlar.

Ammâ bu Ezlem askeri içre niçe bin dinc-â-dinc neşşâl ve hemyânkesici ve sürmeden gözü çalıcı hırsız vettâhcı ve kemendci ve ayyâr harâmîler huccâc-ı bî-revâc içine girüp bu râh-ı meşakkati çekmiş bî-tâb ü bî-mecâl zâr [u] zebûn asker içine bu tâ’ife-i melâ‘înler girüp aç kurd koyuna sunar gibi sunup gece ve gündüz Sa‘îd Arab ve Karayazıcı ve Cânpûlâdoğlu vurduğu gibi huccâc-ı müslimîni eyle nehb ü gâret ederler kim Şâm yolunda Kara Ali Paşa asrında Reşîdoğlu huccâcı eyle urmamışdır. Gâfil olan huccâc bu Ezlem'de fülûs-i ahmere muhtâc olur, âkıl olan basîret üzre olup sâhib-i havâyic olur.

Netîce her gece huccâc içre taraf taraf "Bir[e] koma gitdi, ha vardı ha" diyerek hırsız kovarlar.

Yine böyle iken yarılmadık garar ve serîka olunmadık hurc ve yarılmadık hemyân kalmaz. Bu Ezlem'de gâyet ihtirâz lâzımdır. Hattâ bizim evvelki senemizde emîr-i hac at üzre hükm [ü] hükûmât ederken atından rikâbın çaldılar. Nevâtîr nâm menzilde yine huddâmları havflerinden ol serîka olan üzengiye **[Y 207a]** mu‘âdil bir rikâb bulup yerine koyup setr etdiler. Tâ bu mertebe harâmîleri çokdur, gâyet hazer gerekdir.

Ve bu mahalden Mısır'a huccâc müjdecileri sıhhatde olanların ve merhûm olanların haberin heccânlar ile yedi bölükden âdemler gider. Bu Ezlem'den huccâc üç günden sonra kat‘-ı menâzil ederek Mısır'a gelmededirler. Andan,

Fasıl yigirmi birinci alay
Akabe askerin ve hazîne ve masârıfların beyân eder

Bunlar dahi yedi ocakdan bin âdem ta‘yîn olunur. Ve ma‘zûl keşşâfdan ve müteferrikadan biri dahi üç yüz askeriyle Akabe serdârı olur. Bunlar cümle iki bin asker olur, ammâ terakkîleri yokdur. Serdârlarının hidmeti mukâbelesine selâmetle edâ-yı hidmet edüp geldikde bir kâşiflik yâhûd bir ağalık ihsân olunur.

Ve bunların me’kûlât [u] meşrûbâtlarıyçün bin deve zahîre ve bin deve huccâca imdâd verirler. Ve altı pâre top ve bir oda topçu ve cebeci ve bir oda arabacıyân topcu ma‘ûnet mühimmât [u] levâzımâtları ile âmâde edüp on kantâr bârûd-ı siyâh verirler. Ve cümle masrafları ile bunlara dahi kırk Mısrî kîse gider.

Bu Akabe askeri hisâb ile Mısır'dan eyle çıkarlar kim huccâc-ı müslimîn dahi Ezlem kal‘asına gelmiş ola. Bunlar varup huccâc gelüp Akabe kal‘asında mülâkât olurlar.

Ba‘dehu mâh-ı Muharremü'l-harâmın yigirmisinde cümle iki bin asker-i pür-silâh kal‘ada paşa sarâyının bir kapusundan girüp bir kapusundan alay ile paşa huzûrundan güzer ederken yetmiş aded ser-çeşme ağalar ve kethudâ ve çavuşlar cümle hil‘at-ı fâhireler geyüp paşanın hayır du‘âların alup yine alayları ile kal‘adan taşra çıkup cümle alay-ı kebîrlerine karışup Mısır içre alay-ı azîm ile gürûh gürûh Mısır'ın temâşâcıları içre ubûr ederek Bâb-ı Nâsır'dan taşra çıkup üç gün Âdiliyye'de meks ederler.

Anda dahi etrâf vilâyetlerden beş altı bin deve ve bagal ve hımâr ile altı yedi bin tüccâr-ı pür-silâh gelüp bilâ-hisâb me'kûlât [u] meşrûbâtlar getürürler. Hemân üç bin deve yükü Nîl suyu Mısır a'yânları huddâmları ile dostlarına mukâbil gönderirler. Zîrâ Akabe'den berü Tîh sahrâsında ve Mesâni' [ve] Acrût menzillerinde su yokdur. Ve cümle tüccârın bârları arpa ve bakla ve şeker ve bal ve yağdır. Dahi ziyâde getürdükleri boş develerdir. Bu mahalde paşa emr edüp Mısır içinde ne kadar cemmâl ve taş-keşân develeri var ise cümlesin Akabe seferine sürerler. Ba'dehu Akabe beği Âdiliyye'den topların atup Akabe'ye gitmede.

Hikmet-i Hudâ, sene 1089 Muharrem'inde Abdurrahmân Paşa Mısır mütevellîsi iken Akabe beği bu kadar mâl-ı hazâyin ile Akabe boğazına varup Şâm tarafından Benî Zühd ve Benî Reşîd ve Âl-i Umûr kabîleleri haşerâtları Akabe askeri ile Akabe'de bir ceng-i azîm edüp bir yaylım top [u] tüfeng atup yüz mikdârı **[Y 207b]** Urbân-ı uryân helâk olup cümle Urbân Akabe boğazın alup meks etdiler. Beri tarafdan Akabe serdârı âkılâne hareket edüp Akabe'den avdet edüp bir otlu ve sulu vâdî içinde meks edüp cânib-i erba'asına karavullar koyup der-akab Akabe'de başımıza böyle akabe-i ikâb-ı elîm geldi deyü üç gün üç gecede neccâb Abdurrahmân Paşa hazretlerine haber gelince hikmet-i Hudâ dîvân-ı pâdişâhî idi, cümle erbâb-ı dîvân engüşt ber-dehen edüp vâlih [ü] hayrân olup devletli vezîr,

"Huccâca bu Akabe beği imdâd yetişmeyince halleri diyergûn olur" dediklerinde paşa hemân hazînedârı çağırup hazînesinden kırk Mısrî kîse meydân-ı mahabbete koyup atıyla donuyla âmâde olup,

"Mâl isteyen yiğit gelsün" deyü yedi ocağa ve sâ'ir gurebâya alay çavuşları haber edüp derhâl bir beyâz sancağ-ı Muhammedî paşa sarây meydânına diküp tarfetü'l-ayn içre emîr-i haclıkdan ma'zûl yu bu [[(---) (---) (---)]] kde beğine,

"Tîz başın sana gerek ise beş yüz yiğit kendü askerinle ve bin yiğit benim mâlımla şehr-i Mısır'a taşr[a] [[(---) (---) (---)]] çıkasın. Yohsa pâdişâh başıyçün başın keserim" deyüp sırtına bir hil'at-ı fâhire geydirüp [[(---) (---) (---)]] meyüp geydireyim demeyüp demir pençereden taşra çıkmağa çalışdığın cümle erbâb-ı dîvân görüp ta'accüb etdiler. Ertesi hemân [[(---) (---) (---)]] **[Q 235b]** **[P 232b]** *el-emrü emrüküm* deyüp vakt-i asrda beş yüz pür-silâh güzîde asker ile tabl [u] alemin döğerek paşa sarâyından mükellef ü mükemmel alay ile paşa huzûrundan ubûr etdükde paşa safâsından bir zer-ender-zer hil'at-ı fâhire geydirüp başına bir sorguc-ı şâhî takup alay ile Mısır içinden ubûr edüp Âdiliyye'de meks etdiler.

Ol gece sabâha dek şehr-i Mısır içinden benem dîger nîst diyenlerden bin iki yüz bahâdırân-ı dilâverân yiğitler yazılup Âdiliyye'ye çıkdılar. Akîblerince üç şâhî top varup der-akab topları atup andan ılgar ile salt iki bin âdem dörd gün dörd gece Akabe askerine vâsıl olup cümlesi bir yere gelüp dağa taşa piyâde askeri döküp aşkıyâ Urbân bu hâli görüp deryâ-misâl asker geliyor gelir gelür, hemân kâ'ide-i nahviyyûn üzre *"Firâren an tevâliye'l-kesürât"* deyüp karârları firâra mübeddel olup cümle asâkir-i İslâm selâmetle Akabe'yi aşup öte tarafda huccâc-ı müslimîni konmuş buldular, ammâ hâlleri diyergûn buldular.

Cümle huccâc bu Akabe askerin görünce tâze cân bulup der-akab sıhhat haberlerin Cebel

müjdecileri ile paşaya gönderüp dördüncü günde paşaya haber vâsıl olup paşa şâdumân olup müjdecilere beşer akçe terakkî ve hil‘atlar ve surreler ihsân etdi.

Andan huccâc-ı müslimîn Akabe'de **[Y 208a]** kalmış develerin tebdîl ederler. Ve huccâc-ı müslimîn eyle ganîmet olur kim bir yem bir Mısrî paraya olur. Andan huccâc âheste âheste Mısır'a gelmek üzre iken Mısır'ın cümle erbâb-ı dîvânları paşadan kânûn üzre dîvândan âzâd olmak taleb edüp huccâc-ı müslimîn istikbâline me’zûn olup giderler. Bu günlerde altı dîvân summâtı masrûfu altı kîse paşaya kalır.

Fasıl
Alay-ı pârekende

Bunlar yedi bölük ağaları hayme ve hargâhları ve bâr [u] büngâhları ile her ağa bölüğüyle alay alay çıkup köslerin çalarak Bâb-ı Nâsır'dan tâ Bürke'ye varınca ol vâdîler ve fezâlar çadır çadıra tınâb tınâba kurulup meks ederler. İbtidâ Bâb-ı Nâsır'dan taşra paşanın şehir havâlesi gümrük almağiçün Şâd Beğ köşkünde meks eder. Andan Tophâne'de azebler kethudâsı meks eder. Sebîl-i Allâm'da tüfengciler ağası meks eder. Ebû Câmûs mastabasında gönüllüyân ağası meks eder. Mehemmed Ağa sebîlinde tüfengciler ağası meks eder. (---) mastabasında Çerkesler ağası meks eder.

Ve Bürke'de müteferrikabaşı ve çavuşlar kethudâsı ve paşa kethudâsı ve dîvân efendisi, cümle bu ağavâtlar Bürke'de meks edüp huccâc gelmesine muntazır olurlar. Ammâ yeniçeri ocağı Bürke'den ba‘îd sahrâda beş altı yüz hayme ve hargâh ile meks ederler.

Fasıl yigirmi ikinci alay
Emîr-i haccın Ka‘be'den menzil-i Bürke'ye gelüp Bürke'de ol gece fişeng temâşâsın bildirir

Tamâm mâh-ı Safer'in beşinci ve altıncı ve yedinci günleri olunca huccâcın ibtidâsı yürür. Emîrü'l-hac mahmel ile Dâr-ı Hamrâ nâm mahalde meks etdüği haberi Bürke'de paşa kethudâsına haber gelür.

{Der fasl-ı hayrât-ı azîm
be-nâm Küpler}

Ve paşanın hasîl-harc ağası dahi üç gün mukaddem deli ve gönüllü askeriyle Küpler nâm mahalde yetmiş seksen pâre mükellef ü mükemmel çergeler ile hasîl-harc ağa meks edüp ol gün Mısır'ın ne kadar bin deve su sakkâları ve hammâr sakkâları var ise cümle hasîl-harc ile gelüp cümle suları mukaddemâ vüzerâlar ve sâhibü'l-hayrâtlar inşâ etdikleri küplere ve havz u sarnıclara doldurup ba‘dehu Bürke'den cümle develere ve atlara huccâcın dermânsızların bindirirler. Ve paşanın Tatar askeri ve deli ve gönüllü ve müteferrika askerleri huccâcın yolları üzre durup gelen ehl-i atşân huccâca âb-ı Nîl'i bezl ederler. Ve yüz deve yükü ekmek ve bin don ve bin gömlek ve yüz koyun ve mükellef ü mükemmel summât-ı Muhammedî ile gelen cî‘ân-ı huccâcı toplayup ve âb-ı rahmet ile saky **[Y 208b]** edüp def‘-i atşân etdirüp cümle fukarâ-yı Urbân huccâcı geydirüp hayr du‘â ederler.

{Ammâ aceb hikmetdir, Mısır a‘yânının niçe bin su develeri ve sakkâ bârgiri vardır. Bugünkü gün her kim devesin ve bârgirin hasîl-harc ağa ile bu küplere su taşımağa göndermese cümlesi uyuz olup sâhibi hayrın görmez.}

Ve bugünkü günlerde Kalyûb kâşifinin direğidir, huccâcın yolun tâ Dâr-ı Hamrâ'ya varınca üç gün üç

gece hıfz [u] hırâset üzre olup huccâcın evvelinden âhirine dek ikişer yüz Arab hayyâliyle dîdebânlık eder ki bir tarafdan Arab aşkıyâsı âcizmânde kalmış huccâcı nehb [ü] gâret etmesin, deyü mukayyed olur. Zîrâ huccâcdan ol mahalde bir şey zâyi‘ olsa Kalyûb kâşifine zamân lâzım gelür. Zîrâ bu mahaller anın hudûdudur. Ve her gece kâşif hasîl-harc haymesinde nevbet bekler.

Bu tertîb üzre üç gün hasîl-harc paşa kîsesinden it‘âm-ı âm edüp siyâb ü serâvîl ü kamîs bezl eder. Ve sâyir kul beğleri ve ocak ağaları direkleri olan yerleri hıfz [u] hırâset üzre olup huccâc-ı müslimîni bir hoş ubûr etdirüp ba‘zısın haymelerine da‘vet edüp ziyâfet ederler.

Ve her ocak ağası çadırı önünde yetmiş seksen küp su bezl ederler. Ve her şeb niçe bin haymelerde niçe kerre yüz bin kanâdîller ile zeyn edüp top u tüfeng sadâsından Sebîl-i Allâm sahrâsı velveleye varır.

Ve Sebîl-i Allâm'da olan kul beği dahi hayli masrûf çeküp âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Üç gece bu dahi at üzre huccâcı muhâfaza eder.

Ve bu Tophâne'den tâ Bürke'ye varınca dörd sâ‘at şâhrâhın iki tarafı kat-ender-kat hayme ve hargâh bâr [u] büngâh ve serâperdeler ve nâmûsiyye ve sâyebânlar ve sahâbeler ile sahrâ-yı Âdiliyye'de adl [u] dâd olup hayemât-ı gûnâ-gûn ile lâlezâr olur. Üç gün üç gece Mısırlı, huccâc istikbâli savâbdır bahânesiyle eyle ayş u işret ve zevk [ü] safâ ederler kim bir diyâra mahsûs değildir, dillerde dâsitân-u dostândır, bu dahi başka bir âlemdir. Mısır'ın evlâd-ı Arabı bu istikbâle ceyşiyye-i bahbahü'l-huccâc der, ya‘nî huccâc safâsı askeri derler.

Emîrü'l-hac sabâh Bürke'ye geleceği mahallerde paşa kethudâsı ve dîvân efendisi paşadan me’zûn olup Bürke'de çadırlarına giderken ibtidâ Tophâne'de azebler kethudâsına uğrayup ziyâfetlerin tenâvül edüp birer at hâliyelerin alırlar. Andan sipâhîler ağasına, andan gönüllüler ağasına, andan tüfengciler ağasına uğrayup birer summât-ı Muhammedî ta‘âmların ekl edüp birer küheylân atların alup Bürke'de kendi haymelerine varup ol gece nısfu'l-leyl olunca atlara süvâr olup niçe bin Mısır a‘yânı niçe bin meş‘aller ile çerâğân ederek paşa kethudâsı ve dîvân efendisi ve müteferrikabaşı ve çavuşlar kethudâsı ve sâ’ir paşa ağavâtları esb-i sabâ-reftârlarına süvâr olup paşalı meş‘alleri ile şeb-i zulemâtî gûyâ rûz-ı rûşen olur.

Bu hâl üzre ale's-sabâh Ağa mastabası nâm mahalle varup sehel istirâhatde iken (---) (---) (---) emîrü'l-hac, **[Y 209a]** Hazret'in sancağ-ı şerîfiyle ve mahmel-i şerîfiyle zâhir olup kös, tabl, kudümün döğerek [[(---) (---) (---)]] cümle a‘yân [u] eşrâf ile buluşup görüşüp ağlaşup öpüşüp kucuşup bir sâyebân [[(---) (---) (---)]] ezân-ı içre Kur’ân-ı Muhammedî tilâvet edüp salât-ı fecri edâ ederler.

Andan tahte'l-kahve tenâvül olunur, mutantan u mümessek kahveler içilüp ba‘dehu hecînlere sînlere (?) (---) (---) (---) (...) ve beynlere süvâr olup cümle istikbâle çıkan müştakânlar ile görüşerek alay-ı azîm ile Bürke'ye gelindi ikde [[(---) (---) (---)]] bir azîm ziyâfet tenâvül olunup paşa kethudâsı bir mükellef ü mükemmel donanmış at pîşkeş emîrü'l-hacca **[Q 236a]** **[P 233a]** çeküp emîr-i hac süvâr olup otağına gider. Ammâ Abdurrahmân Paşa kethudâsı Alî Ağa donanmış atı Ağa mastabasında çeküp emîr-i hac ol ata süvâr olup Bürke'ye geldikde kendi otağına enüp paşa kethudâsı ziyâfet etmedi, ammâ Nişli Alî Kethudâ azîm ziyâfet edüp paşalı alayı ile Mısır'a giderler.

Emîr-i hac paşa ol gece Bürke'de kalup azîm top u tüfeng şâdumânîleri ederler. Ve etrâf belîde [ve] kasabâtları huccâcı dahi ol gecede Bürke'de kalırlar. Ammâ cümle Mısır huccâcı ve sâ'ir diyâr huccâcı mâh-ı Saferü'l-muzafferin beşinci ve altıncı ve yedinci gün bu üç gün içinde Mısır'a dâhil olurlar. Cümle seferleri yüz on günde hac edüp gelirler.

İbrâhîm Paşa'nın bir ağası bir mühim müsta'cel maslahat içün Mısır'dan neccâblığile on dörd günde gidüp şerîf hazretlerin Arafât'da vakfeye durmuş bulunup huccâc ile hac edüp yine şerîfden mektûblar alup bir gün Mekke'de sa'y [u] tavâf edüp ertesi azm-i râh-ı Mısır deyüp on beşinci günde Mısır'a dâhil olup otuz günde kâmil Mekke'ye varup gelüp hac etdi. Ya'nî Mısır'dan hac etmek pek yakın ve emn tarîkdir.

Ve ol gece emîr-i hac Bürke'de kalup cümle istikbâle çıkan a'yân-ı Mısır'a ve bölük ağalarına ve çavuşlar kethudâsına azîm ziyâfetler edüp ol gece top [u] tüfeng fişeng şâdumânîsinden acâyib temâşâ olur. Ertesi gün ale's-sabâh emîrü'l-hac kendü askeriyle ve istikbâle çıkan a'yân-ı Mısır ile mahmel-i şerîfi önüne alup yol üzre olan yedi bölük ağaları çadırlarına uğrayup cümle ağaları selâmlayarak ubûr ederek Bâb-ı Nâsır'a karîb vardıkda Abdurrahmân Paşa *yesserallâhu mâ yeşâ* alayları nümâyân olup alayın bırağup derhâl at boynuna düşüp seğirderek mahmel-i şerîfin yanına vardıkda atdan nüzûl edüp kırk elli adım seğirde seğirde mahmel-i şerîfin dâmenin bûs edüp,

"Şefâ'at yâ Resûlullâh" deyü yüz sürüp şefâ'at ricâ eder.

Hemân ol dem emîr-i hac mehterhânesin dikdirüp kendüsi andan piyâde olup paşanın pây-ı sa'âdetine yüz sürüp ba'de'l-musâfaha Abdurrahmân Paşa emîrü'l-hac **[Y 209b]** paşaya bir semmûr hil'at-i fâhire geydirüp emîr-i hac zemîn bûs edüp paşa Âdiliyye'de karâr eder.

Emîr-i hac alay ile Bâb-ı Nâsır'a varup ol gece anda Cânpûlâdiyye câmi'inde mihmân olup mahmel-i şerîfi câmi'in kapusu önüne koyup cümle ahâlî-i Mısır gelüp ziyâret edüp yüzler sürerler. Ol gece Cânpûlâdiyye câmi'inde cemî'i ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân cem' olup sabâha dek ihyâ olup mevlûd-ı şerîf tilâvet olunur. Mısır'da ibtidâ tilâvet olunan mevlûd-ı şerîfin evveli budur, ikincisi Şeyh Bekrî ve Gülşenî ve sâdât mevlûdlarıdır, mahallinde tahrîr olunur. Ammâ bu Cânpûlâdiyye mevlûdunda emîrü'l-hac ulemâya bin guruş mevlûd-ı şerîf tilâvet etdikleriyçün ihsânlar eder. Ertesi ale's-sabâh mâh-ı Saferin yedinci günü cümle ahâlî-i Mısır çârsû-yı bâzârlar hınc-â-hınc olup emîrü'l-haccın hacc-ı şerîfden gelmesine muntazır olurlar.

Fasıl yigirmi ikinci alay
Emîr-i haccın hacdan gelmesi alayın beyân eder

Şehr-i Mısır'da alay-ı ıydeynin biri dahi budur kim nisvân tâ'ifesinin nikâhında bu temâşâya gitmesiyçün zikr olunup nikâh olunur. Ve bir ay mukaddem alay ubûr edecek tarîk-ı âmlar üzre dekâkînleri icâre ile dutarlar.

Evvelâ Mısır'ın yetmiş aklâmında birden bine binden yüz bine varınca ulûfe-hârân cümle e'imme ve hutebâ ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân cümlesine huccâca istikbâle çıkmağa farz mesâbesinde olduğuyçün cemî'i a'yân [u] eşrâf [u] tavâşiyân ve yüz kırk tarîk fukarâsı bile cümle istikbâle çıkup dükkânlarda ve çârsû-yı bâzârlarda seyr [ü] temâşâya âmâde olurlar.

Ve huccâc evvel gitdüği alaydaki gibi cümle fukarâ ve meşâyihân sancağ u bayrakları ile alaya çıkup mahmel-i şerîfi getürmezler ve bu alayda azebistân ve yeniçeriyân askeri dahi çıkmazlar, kânûn değildir. Ancak beş bölük halkı ve emîrü'l-hac alay ile ubûr eder. Cümle ata dona kâdir olan tüfeng-endâz bölüğü ubûr eder.

Andan gönüllüyân, andan Çerâkize ve andan çavuşân, andan müteferrikagân cavk cavk alay alay ubûr ederler. Andan beş bölük ağaları kösleriyle güzer ederler.

Andan emîr-i hac alayı ale't-tertîb yüzü gözü şiddet-i hârdan yanmış asker ile ubûr eder.

Andan yeniçeri askerinin iki yüz beli kılıçlı ve başı zerdûz üsküflü ve başı otağalı yeniçeri mülâzımları.

Andan cümle Mısır beğleri ve Çerâkize beğleri, bunlar kössüz ubûr ederler. Ve iç ağaları pür-silâh ve müzeyyen olurlar. Andan emîrü'l-hac paşanın yedekleri, andan şâtırları ve emîr-i hac önünde mahmel-i şerîf reftâr ederek ve emîrü'l-hac mehterhâne ve köslerin döğerek alay-ı azîm ile Bâb-ı Nâsır'dan içeri girüp cümle ahâlî-i Mısır huzûrundan ubûr ederek tâ Kara Meydân'da at başın çeküp paşanın serâperdesinde karâr eder.

Andan mollâ hazretleri **[Y 210a]** ve cümle emîrü'l-ümerâi'l-kirâm ve a‘yân-ı dîvân-ı zevi'l-ihtirâm çetr-i mülemma‘da hâzır olup paşa dahi sarâydan birez askeriyle enüp serâperdesinde karâr edince emîrü'l-hac zemîn bûs edüp paşanın eline mahmel-i şerîfi teslîm eder. Paşa dahi şürtürbân-ı Resûlullâh ve vekîl-i zıllullâhlığı hasebiyle üç kerre mahmel-i şerîfi seyrân u devrân etdirüp kendü kethudâsı eline teslîm etdüği gibi emîrü'l-hac paşaya mahmel-i şerîfi selâmetle teslîm etdüği sicille kitâbet olunup çetr-i mülemma‘da ba‘zı kelimâtlar olunur. Paşa kethudâsı paşa askeriyle mahmel-i şerîfi alay ile Kara Meydân'dan Azebler kapusu önünden Bâb-ı Vezîr'e getürüp mahmel-i şerîf kal‘a kapusuna sığmayup mahmel devesin anda çökerüp cümle bisâtların soyup kisve nâzırına teslîm edüp ol dahi cümle bisâtları Yûsuf köşkünde sene-i âtiyyeye dek hıfz edüp mahmel cemelin emîrü'l-hac imrahoru beled-i Rîf'e götürüp cümle mîrî develeriyle sene-i âtiyyeye dek beslerler.

Andan paşa kethudâsı yine Kara Meydân'da paşanın çetrine gelir.

Ol mahalde emîrü'l-hacca paşa,

"Berhordâr-ı ömr ol. Pâdişâh ekmeği sana helâl olsun" deyü hayr du‘âlar edüp zer-ender-zer iki hil‘at-ı fâhireyi emîr-i haccın zahrına korlarken emîr-i hac girîbân-ı hil‘atı bûs edüp zemîn bûs edüp merkezinde cülûs eder.

Ba‘dehu hacca serdâr olan yedi bölük serdârlarına ve çavuşlarına ve'l-hâsıl yetmiş aded ocak ağalarına hil‘at-ı fâhireler ihsân olunup emîr-i hacdan mâ‘adâ cümle hânelerine revâne olurlar. Emîr-i hac ile paşa *ba‘de'lletî ve'lletâ* ahvâl-i Mekke ve Medîne ve Yemen imâmı ahvâllerin ve şürefâ-yı bî-vefâ-yı pür-cefâları (---) (---) (---) (---) (---) emîrü'l-hac Medîne şeyhü'l-hareminin ve Mekke-i mükerreme şürefâlarının ve bizzât şerîf hazretlerinin ve gayrı a‘yân-ı Mekke'nin ve mollâ (---) (---) (---) sının mekâtîb arzların paşaya verüp Kara Meydân'daki otak dîvânında kırâ’at olunup mefhûmu cümlenin ve paşanın ma‘lûmları oldukda (---) (---) (---) paşa defterdâra ve rûznâmecilere hitâb edüp,

"Tîz emîrü'l-hac paşanın muhâsebesin hakk-ı adl üzre görün (---) (---) (---)" **[Q 236b]** deyü fermân eder. Zîrâ der-âmed mahallidir, cümle erbâb-ı dîvân muhâsebesin görmeğe şürû‘ eylerler, alacak var ise, alırlar, verecek var ise, verirler.

Andan emîrü'l-hac dest-bûs edüp hânesine gitmeğe me’zûn olup kapucular kethudâsı **[P 233b]** cümle paşa ağalarına serdâr olup alay-ı azîm ile ve mezkûr yeniçeri mülâzımları yine emîrü'l-haccın önüne düşüp emîr-i haccı hânesine vâsıl edüp emîr-i hac âsûde olur, bir kîse kapucular kethudâsına ve bir kîse alay ile getiren paşa ağalarına na‘l-bahâ ve mülâzımlara yüz guruş verüp safâ-yı râhatda olur.

Ertesi ale's-sabâh emîrü'l-hac **kânûn-ı teşrîfât üzre** on kîse zî-kıymet Hindûstân tefârûkları yigirmi şemâme amber {ve elli göbek müşk-i **[Y 210b]** abîr}, yigirmi vukiyye ûd ve bir tûtî ve mînâ ve serîrler ve bir tobra pânzehir ve on karn zebâd-ı Habeşî ve on tavâşî-i Habeşî-i yahşı ve on hecîn-i tâvûsî ve on hussân-ı Hicâzî ve bir kîselik hedâyâ paşa kethudâsına ve on iki mertebe sâhiblerine hedâyâlar verir. İnşâallâh teşrîfât faslında tahrîr olunur. Ve yedi bölük serdârlarından kezâlik hedâyâlar gelir.

Ve'l-hâsıl eğer paşa bir vaka‘ [u] vakârlı azîmü'ş-şân bir kevkeb sâhibi vezîr-i zîşân ise hemân huccâc hedâyâsından yigirmi bin guruşluk hedâyâ gelir. Ve on bin guruşluk hedâyâ Mekke ve Medîne şürefâlar ve a‘yânlarından gelir.

Ve on kîselik hedâyâ Cidde beğinden gelir. Zîrâ bunlar cümle Mısır vezîrlerine muhtâcdır, surre ve cerâyâları cümle Mısır vezîri eliyle gelir. Eğer Mısır paşası bir apordos mekeros ise birkaç filcân ve kâse ve Hind serîrleri ve kargı sırıklar ve birkaç külçe destâr ve Ka‘be sürmesiyle gözün boyayup aldarlar. Hemân Mısır vezîrinde dârât u şöhret lâzımdır, *ve's-selâm*.

İşte bu tertîb üzre emîr-i hâccın Mısır'a dâhil olması alayı tamâm oldu.

Fasıl yigirmi üçüncü alay
Doğan hazînesi alayın beyân eder

Evvelâ kânûn-ı Selîm Hân'dır, Mısır keşşâflarından yâhûd Mısır'ın Çerâkese beğlerinden biri paşadan hil‘at-ı fâhire geyüp doğan hazînesine me’mûr olup zîr-i destinde Mısır eyâletinde doğan hazînesine bağlı yedi yüz âdem doğancıbaşıdır. Bunlar cümle mu‘âf u müsellemdirler.

Bunların kârları yalçın kayalarda ve mahûf u muhâtara yerlerde ne kadar şâhîn ve zağanos ve balaban hâsıl olursa sayd edüp ta‘lîm ederler. Bu Mısır'da olan kara ayak makûlesi ya‘nî balaban ve zağanos bir diyârda yokdur. Zîrâ azîm yalçın dağlar vardır kim semâya ser çekmişdir.

Ve ormanistân ve çengelistân olmamak ile Mısır diyârında dâl doğanı yokdur, sâ’ir diyârdan gelse dahi yaşamaz, zîrâ yayla kuşudur, ormanlıkda hâsıl olur. Mısır sevâhil olmağile doğan durmaz; gerçi cemî‘i diyârda anadan doğan durmaz, ammâ Mısır'da doğan hiç durmaz olur. Beyt:

Yaşar kerkes kem-âzâr olduğunca

Doğan durmaz ziyânkâr olduğunca

mazmûnu üzre Mısır'da doğan olmaz.

Mısır'ın bahâr eyyâmlarında sekiz yüz aded hûş [u] tuyûru Mısır'a getürüp Gavrî kantaraları kurbunda okıya(?) ta‘lîm etdükleri mahalde doğan yazısı olup yedi bölükden terakkîleri ile yüzer yiğit yazarlar, yüz yiğit dahi doğancıbaşının tevâbi‘i olur ve yedi yüz âdem dahi Arab doğancıbaşıları olur. Cümle iki bin âdem olup bunlar alayları ile paşa huzûrundan pür silâh ubûr ederler. Ve cümle doğancı Arablar hımârlar üzre herbirinin elinde ve kolunda ve başında birer doğan ile **[Y 211a]** ubûr edüp on yedi nefer kimse paşa huzûruna çıkup doğancıbaşıyla ve kethudâsıyla ve av ağasıyla hil‘atları geyüp alay ile ubûr ederler. Lâkin bu doğancıbaşı beğ olmamak ile mehterhâne çalmayup dörder kat kösün çalarak ubûr ederler.

Andan Mısır içinde kendü alayları ile cümle hümâbâzların bâzûları üzre tezyîn edüp Âdiliyye'de meks ederler. Bunların alayına gayrı asker karışmaz, zîrâ ol kadar mu‘azzam alay değildir, ammâ masârîfleri bir hazîne deyü arz olunur. Bu kadar iki bin âdemin me’kûlât [u] meşrûbâtları ve melbûsâtları ve kirâ bârgîrleri ve sâ’ir masârîfleri bir hazîne add olunur.

Andan kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek dergâh-ı sa‘âdet-medâra varup sadr-ı a‘zama, andan sa‘âdetlü pâdişâha arz olunup alayları ile huzûr-ı şehriyârîden ubûr edüp cümle bâzları doğancıbaşıya teslîm olunup doğancıbaşı hil‘at-ı pâdişâhî ile behredâr olup kendünün ba‘zı doğan hedâyâ hedâyâların murâd etdüği yere teslîm eder.

Bu hazîne makbûl-i şehriyârî olunca Dergâh-ı âlî kapucubaşılardan yâhûd hâsekî ve salahor ve musâhiblerden birine sa‘âdetlü pâdişâh bu doğan hazînesiyle gelenleri yoklama emr edüp mevcûd bulunduklarına emirler alup cümlesi Mısır'a gelüp müstahak oldukları terakkîlerin paşadan ale'l-akîb alırlar.

Fasıl yigirmi dördüncü alay
Mısır vezîrine doğan şalvârı ve kılıç ve kaftan geldüğin beyân eder

Âsitâne-i sa‘âdete bu doğan hazînesine varan askeri izn-i pâdişâhî ile her kim teftîş edüp mevcûd nâ-mevcûd olanı yokladı ise yine sa‘âdetlü pâdişâh Mısır vezîrine doğan şalvârı kılıç kaftanın verüp on beş âdem ile kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Mısır'a karîb Bilbeys'e geldükde bir âdemin ileri paşa kethudâsına gönderüp ol sâ‘at Âdiliyye'ye matbah gidüp ertesi ale's-sabâh cümle paşalı sâde zurna ile fasl ederek paşa kethudâsıyla Mısır içinden ubûr eder. Ammâ bu alayda Mısır askerinden dîvân çavuşları ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümân ağadan gayrı yokdur, cümle paşalı alayıdır, ammâ mükellef alay ederler.

Bu tertîb üzre Âdiliyye'ye varup ta‘âmı yeyüp andan atlanup alay ile Bâb-ı Nâsır'dan içeri girüp gelen ağa ile paşa kethudâsı atbaşı berâber olup Mısır içinden alay ile sâde mehterhâne faslıyla ubûr ederek temâşâ edenler *İllâ yansuru's-sultân* deyü du‘â ederler.

Asker dahi âdâb üzre kal‘ada sarâya varup Gavrî dîvânhânesinde nüzûl etdüklerinde paşa istikbâle çıkup gelen ağa ile dest-be-dest sadr-ı âlîde karâr edüp emr-i pâdişâhî[yi] ve hatt-ı şerîfi paşa öpüp başına koyup dîvân efendisi **[Y 211b]** kırâ’at edüp mefhûmu ma‘lûm oldukda gelen ağa hil‘at-ı pâdişâhîyi paşaya geydirüp ve paşa dahi kırmızı doğancı katîfe şalvârın geyüp ve kılıcı beline

kuşanup kânûn-ı Mısır üzre cümle yedi bölük ağalarına ve cümle menâsıb sâhibleri erbâb-ı dîvâna serâser yüz sâ (---) (---) (---) sâhiblerine yetmiş pâre hil‘at-ı fâhireler geydirilüp cümle dîvân çavuşları,

"Yaşın uzun olsun, hil‘atin [[(---) (---) (---)]] dirsin versin, devletile çok yaşa" deyü alkışlayup cümle erbâb-ı dîvân hil‘at-ı fâhireleri ile dîvânhâneden [[(---) (---) (---)]] yetmiş seksen pâre ra‘d-âsâ toplar gürleyüp şâdumânîler olur.

Der-akab kal‘a mehterânı gelüp bir lezîz [[(---) (---) (---)]] Andan cümle hil‘at geyenleri paşa mehterleri devr edüp fasl-ı derâmedler edüp tahsîl-i mâl ederler. Ba‘dehu [[(---) (---) (---)]] cümle hil‘at geyenlerden der-âmed hâsıl edüp gelen ağaya on kîse verüp Âsitâne-i sa‘âdete ganâyimle yollarlar. **[Q 237a]** **[P 234a]**

Fasıl yigirmi beşinci
Mısır mollâsının ulemâ alayı ile Mısır'a dâhil olduğun beyân eder

Elbette Mısır mollâları senede bir kerre ma‘zûl olup Mısır'a karîb Hânke nâm mahalle geldükde vekîlharcı matbahın Âdiliyye'ye gönderir. Ertesi gün paşa kethudâsı ve çavuşlar kethudâsı ve müteferrikabaşı ve tercümânbaşı ve paşanın cümle askeri ve Mısır'ın *kâle yekûlü* der ulemâ ve sulehâsı ve eşrâfi ve e’imme ve hutebâsı ve cümle meşâyih-i kübrâsı mülebbes olup cümle Âdiliyye'ye istikbâle çıkarlar. Bu alayda iki yüz yeniçeri mülâzımlarından ve mollâ kapusunda bekler iki yüz yeniçeri gediklilerinden gayrı askerî tâ’ifesi yokdur, cümle ulemâdır.

Paşa kethudâsı mollâ hazretlerine ziyâfeti yedirüp cümle atlara süvâr olup ibtidâ paşalı alay-ı umûm üzre mevc mevc ve fevc fevc ve esnâf esnâf ubûr ederler. Andan paşa kethudâsıyla çavuşlar kethudâsı andan cümle ulemâ gürûh gürûh, kimi atda eğri oturur, kimi eğer kaşına yapışmış, kimi bir eliyle örf-i izâfetin dutar, kimi dizgini eğer hânesine bırakmış, kimi cimroz gözleri görmez atların licâmın huddâmları keşân-ber-keşân çeker, kimi *"Yâ hussân yemînek yesârek"* deyü ubûr ederler, bir seyr-i azîmdir. Ekseri donsuzdurlar, ammâ başlarında pamuklu örf-i izâfet mukarrerdir.

Gerçi bunlar ata binmede fârisü'l-hayl değildir, ammâ fârisü'l-fesâhatı ve'l-belâgadır, ılgara gelseler fasîhü'l-lisân bedî‘ü'l-beyân fuzalâ’u'd-dehrden hâfız hamele-i Kur’ân müşkil-küşâ-yı mesâ’il-i edyân sâhib-i rahmet âdemler durur.

Bunların hakkında, hadîs: [167] buyurmuşdur Fahr-ı âlem.

Bir esnâf dahi e’imme, bir esnâf dahi hutebâ, ve bir esnâf dahi meşâyihân-ı kürsî, ve bir sınıf dahi beş yüz pâyesiyle saçaklı abâyili Şeyh Bekrîler ve sâdâtlar, andan mezâhib-i selâs **[Y 212a]** müftîleri, andan cümle piyâde yeniçeri mülâzımlar başı tuğlu, andan kadıasker kapusu gedikli yeniçerileri, andan cümle 24 mahkeme muhzırları ve keçeli muhzır başısı ve mollâ kethudâsı, ve {bir esnâf cümle müderrisîn, ve bir esnâf cümle muhaddisîn, ve bir esnâf dahi yigirmi dörd mahkeme nâ’ibleri, ve bir esnâf cümle hâzır kuzât tâ’ifeleri ve askerî kassâmı ve dîvân nâ’ibi ve cümle sâdât-ı kirâm ile nakîbü'l-eşrâf ve cümle ulemâ-yı câmi‘-i Ezher}.

Andan mollâ efendi, Hanefî şeyhülislâmı Boluvî Mustafâ Efendiyle atbaşı berâber ubûr ederler. Tablhâne kûs u nefîr sadâsı olmadan bu tertîb üzre mollâ hazretlerin paşa kethudâsı sarâyına endirüp

paşa kethudâsı sarâya gelüp mollânın selâmın paşaya teblîğ edüp yine ol gün mollâ hazretleri paşaya çıkup mülâkât olacak,

{Mısır mollâsı alayın beyân eder

Evvelâ mollâ hazretleri sarâyına geldiği gün yâhûd ertesi gün kendüye mahsûs tâ'ifesiyle paşa dîvânına revâne oldukda ibtidâ ileriye Mısır'ın yigirmi dörd mahkeme muhzırları yed-i rişvet olan pîr-i nâ-tüvânları ellerinde asâlarıyla piyâde çifte ubûr ederler.

Andan elli çifte mülebbes küheylân atlar üzre mollâ dîvânına me'mûr mücevvezeli dîvân çavuşları, andan yigirmi dörd mahkeme nâ'ibleri mülebbes küheyl atlar üzre piyâde huddâmlarıyla, andan yerli muhzırlar piyâde, andan yüz aded başları üsküflü ve siyâh dolamalı başları otağalı yeniçeri mülâzımları, andan bir yeniçeri çorbacısı cümle neferâtlarıyla, andan mollâ kethudâsı perîşânî destârıyla ve yanında Âsitâne kapucularından zerdûz üsküflü kapucu muhzırbaşı, andan bâb nâ'ibi ve dîvân nâ'ibi yanyana atlar üzre, andan mezâhib-i erba'a kadıları ile kassâm efendi, andan keçeli mülâzımların ardları sıra kadıasker küheylân at üzre başında örf-i izâfeti, ve yanında meneviş dolamalı ve zerdûz üsküflü çukadârı ve üç bâzâra gideni ve on aded piyâde çukadârları, ve ensesinde yigirmi aded mülebbes küheyl atlı mahbûbları eyle ubûr edüp sarâya vardıkda paşa dîvânhâneye karşu çıkup görüşürler. Ziyâfet-i azîmden sonra umûr-ı mu'azzamaya müte'allık niçe kelimâtlar olup ba'de'l-mahabbe gidecek} gidecek mahalde paşa efendiye bir semmûr kürk geydirüp mahabbet ederler ve bir hil'at-ı fâhire kethudâsına ve bir hil'at muhzırbaşıya ve bir hil'at bâb nâ'ibine geydirüp kahve ve buhûrdan sonra vedâlaşup yine tevâbi'leri ile sarâyına revâne olur.

İşte kadıasker alayı budur, ammâ hîn-i azilde alayları yokdur.

Fasıl yigirmi altıncı alay
Circe beği alayıdır

Nîl kesiminden sonra cemî'i keşşâflar(a) ve ümenâlar ve beğler Mısır dîvânına muhâsebelerin görmeğe geldiklerinde bu Circe beği bir alay-ı azîm ile gelir kim ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Zîrâ Urbân buna "*Sultânü's-Sa'îdi'l-âlî ve hâkimü'l-berri'-* **[Y 212b]** *-l-vâlî"*derler.

Yigirmi altı kadılık yere hükm eder. Cümle Mısır halkı buna muhtâcdır, zîrâ Mısır'ın ganîmeti Sa'îd'den gelir. Ol gün paşa Kara Meydânı'na nüzûl edüp Circe beğinin eğer mansıba gitmesin ve eğer gelmesin Kara Meydân kasrından temâşâ eder. Mahabbeten Mısırlılar dahi alayına karışup bir alay olur kim vasfından dil müberrâdır.

Hâsıl-ı kelâm bâlâdaki alaylar gibi bu dahi bir alaydır, ammâ bunun sâ'ir alaylardan siyâh Zengî üç bin piyâde Ceberti tüfeng-endâzları var kim herbiri kara yılandır, ve iki bin kısraklı havvâre atlı fârisü'l-hayl kantâr sırıklı nâmdâr Urbânları, ve iki bin Elvâhât sıbyânları ki bunlar karalar memleketinde ve Fûncistân diyârlarında ceng edüp mâl-ı ganâyimden siyâh-çerde gulâm ve bintân getirirler, andan beğin muhâfazacı askeri ve kendi askeri gürûh gürûh tabl u nefîr ü kudümleri ve Habeş makrafaların döğerek piyâdeleri ceyrân gibi sekerek ubûr eder.

Bin fitîl Rûm yiğidi olmayınca ve on bin asker olmayınca Circe iklîmi zabt [u] rabt olunmaz. Zîrâ Circe beğinin iki iklîmde hissesi vardır, hükmü nâfizdir, büyük memlekete mâlikdir. Ve Mısır'ın âb-ı rûyı Circe vilâyetidir.

Andan kendü dahi mehterhânesin döğerek iki yüz pür-silâh mümtâz gılmân-ı hâsları ile paşa huzûruna gelüp mehterhânesi ârâm edüp kendi atından nüzûl edüp paşa huzûruna geldikde ser-ber-zemîn edüp paşanın pây-ı sa‘âdetine yüzler sürüp ber-karâr olur. Paşa sehel ta‘n-âmîz kelimâtlar edüp yine bir zer-ender-zer hil‘at-ı pâdişâhî geydirüp yigirmi dörd kâşifiyle ve gayrı tevâbi‘ ve defterdâr ve kethudâlarıyla cümle yetmiş yedi hil‘at geydirilüp paşa defterdâra ve rûznâmeciye hitâb edüp,

"Beğin muhâsebesin bir hoş görün" deyü fermân edüp mâl tahsîline bir ağa ta‘yîn olunup beğ taşraya çıkup yine alay ile paşa ağası atbaşı berâber beğin sarâyına giderler.

Ertesi gün beğin paşaya hedâyâları yürür, anı beyân eder

Evvelâ kırk re’s havvâre küheylân hussân atlar gelir. Ve on kısrak ve on tavâşî ve on kîse ve beş bin erdeb şa‘îr ve üç bin erdeb hınta ve bunun emsâli niçe zî-kıymet tuhef u hedâyâlar gelir. Ve paşa kethudâsına üç kîse ve üç tavâşî ve beş hussân küheylân gelir.Ve on iki mertebe sâhiblerine dahi merâtiblerine göre hedâyâları gelir. Bunlar hâliyetü'l-hâliyedir, ziyâde ve noksân kabûl etmez.

Bu hedâyâlarından sonra elbette muhâsebesin görüp zimmetinde olan mâl-ı pâdişâhî bî-kusûr tahsîl olunup kula mevâcib verilir.

Fasıl yigirmi yedinci alay
Sûr-ı hümâyûn donanması alayın beyân eder

Bu alay ol alaydır kim pâdişâh-ı Cem-cenâb [u] Cem-haşmet bizzât kendileri bir vilâyetde bir kal‘a **[Y 213a]** feth etse ve bir şâhzâde-i cüvân-baht vücûda gelse veyâhûd bir sûr-ı hitân veyâhûd bir sûr-ı zifâf-ı sultân olsa ve *Allâhümme âfinâ* bir pâdişâh cülûsu olsa Âsitâne-i sa‘âdet tarafından bir hünkâr kapucubaşısı veyâhûd hâsekî ağa veyâhûd bir musâhib-i şehriyârî veyâ emîrâhûr ağa veyâ silâhşor ağalarından biri gelüp Bilbeys'den filân hizmet ile me’mûr olup gelmişiz, deyü gelen ağa paşa kethudâsına haber gönderüp der-akab mu‘tâd üzre paşa kethudâsı dahi matbahı Âdiliyye'ye gönderüp cümle Mısır'ın yedi ocağı askerîsine haber olup ale's-sabâh yine paşa kethudâsı mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre paşa askeri ile pür-silâh olup cümle mehterhâne bile gider, ammâ giderken fasıl olunmaz.

Mısır içinden bu alay **[Q 237b]** ile Bâb-ı Nâsır'dan taşra varup ziyâfetler tenâvül olunup gelen imrahor ağa ile paşa kethudâsı feresbaşı berâber fârislik ederek alay-ı şâdumânîyle Mısır içinden mehterhâne ile ubûr edüp dîvânhâne-i Gavrî'de paşa karşu çıkup dîvân-ı Mısır'da fethnâmeler kırâ’at olunup hatt-ı şerîfde ne tahrîr olundu ise amel olunup paşaya bir hil‘at-ı fâhire geydirilüp cümle dîvân çavuşları alkışlayup du‘â ederler.

Andan paşa subaşıya hatt-ı şerîfde olduğu minvâl üzre kırk mehterhâne ile gün kırk gece destûr-ı şâhî ve sürûr [u] şâdumânîdir, dellâllar nidâ etsin, deyü fermân edince vâlî nidâ etdirüp cemî‘i Mısır halkı (---) (---) (---) eşrâfa dîvân hil‘atları geydirilir.

Ba‘dehu kal‘adan toplar endaht olunup mehterhâne fasılları olur ve gelen mîrâhûr ağayı şehir **[P 234b]** havâlesine konak verirler.

Ba‘dehu şehr-i Mısır içinde kırk gün kırk gece yâhûd yigirmi gün yigirmi gece hatt-ı hümâyûn tahrîri üzre Mısır-ı dünyâ içre bir donanma olur kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr ü terkîm ü tavsîf olunmaz. Mısra‘:

Şenîden key büved mânend-i dîde [168]

demişler.

Bu günlerde şehr-i Mısır'da ne kadar mâldâr u mün‘im ve devlet-mend âdem var ise ayân u beyân olur. Zîrâ herkes neye mâlik ise cüz‘î ve küllî zer ü zîverin ve cevâhir murassa‘âtın ve ibret-nümâ metâ‘ların bâzâr-ı hüsne çıkarup rûy-ı dükkânın bezeyüp arz-ı kâlây edüp Mısır fertûte-i Ümmü Dünyâ iken nev-arûs-ı dünyâ olur.

Hattâ hakîr sene (---) târîhinde Kethudâ İbrâhîm Paşa asrında Mısır'da bulunup Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in Kamaniçse kal‘ası fethinin şâdumânîsin gördüm, engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldım. Halkının geceleri Kadir ve rûzları rûz-ı ıyd-ı ekber idi. *El-azametullâh,* askerî tâ’ifesinin evvel ü âhir zabt u rabtları müşkil iken destûr-ı pâdişâhî olmağile *mây bâlî* deyüp bu günlerde olan fezâhat kubbe-i nîlgûn altında olmayup yine Mısır'da olur. **[Y 213b]** Zîrâ gulgule-i Mısır ve debdebe-i Mısır [ve] velvele-i Mısır ve tantane-i Mısır ve cığcığa-i Mısır ve Ümmü Dünyâ-yı Mısır'dır. Gerçi İslâmbol büyük şehirdir, ammâ halkı zabt [u] rabt ve râbıta üzredir. Ammâ Mısır'ın askerî tâ’ifesi şekâvet üzre olduklarından cümle pîr ü civânının bay u gedâsının pâybendleri alınup şerrânî atlar gibi bir depişme ve bir hây ve bir hûdur kim bir kimse bu günlerde evlâd u hizmetkârına ve memlûk ü ehl [ü] ıyâline tahakküm edemez. Herkes taraf taraf ayş [u] işretde ve sohbet-i hâsdadırlar.

Her ne gûne donanma olsa böyle hengâme-i şâdumânîler olur. Ammâ vezîr-i a‘zam bir kal‘a feth eylese on iki gün on iki gece donanma olur. Zîrâ "Mühür kimde ise Süleymân oldur". Ammâ sâde serdâr-ı mu‘azzam bir kal‘a feth etse on gün on gece yâhûd yedi gün yedi gece şâdumânî olur.

Ve bu Mısır'da bu mertebe sürûr [u] şâdumânîler olup meşhûr-ı âfâk olmasının aslı, iklîm-i âhardır ve cezîre-i Kâhire vilâyetdir, halkı sehel bahâne ile depişmeğe başlarlar. Tâli‘-i Mısır Zühre'dir, sâz u söze ve lu‘b u lahve halkı mâyildirler. Ve halkı gâyet çokdur, ve mâl-ı firâvâna mâlik olduklarından zevk [u] safâya sarf ederler.

Ve azîz-i Mısır hâtûnu Züleyhâ'ya nice mağlûb idiyse hâlâ Mısır halkı ol zamândan berü avretleri ve huddâmlarına mağlûb olup ale'l-gasıb zevk u safâ ve şakaya mâyillerdir, fırsat bulunca azîm şâdumânîler ederler. Hattâ Kethudâ İbrâhîm Paşa Kamaniçse donanmasıyçün Kara Meydân'da etdüği şâdumânî devr-i Âdem'den berü ne olmuşdur, ne olacakdır. Cemî‘i bâzbâzâna ve âteş-feşânlara ve Mısır'ın arz-ı ma‘rifet eden erbâb-ı ma‘ârifine yigirmi Mısrî kîse masraf edüp Kara Meydân'ı yüz bin kanâdîller ile müzeyyen edüp nûr meydânı etdi. *Hafizakellâhu ta‘âlâ.*

Fasıl yigirmi sekizinci alay

Mekke ve Medîne'nin şem‘-i aseli ve buhûr ve ûd [ü] anberi masârıfı hazînesin beyân eder

Evvelâ bâlâda tahrîr olunan hazîne alaylarından sonra tertîb üzre bu alaydır kim bunda aslâ askerî alayı yokdur, ancak miskcibaşı ve paşanın hasîl-harcı cümle şem‘-i kâfûrî ve şem‘-i dühn-i mu‘allemlerin cem‘ edüp ve Bulak'da ne kadar sırık hammâlları var ise cem‘ edüp şem‘ahâneden (---) kantâr beyâz şem‘-i kâfûrîyi bu kadar esnâf tablalar ile başlarında götürürler.

Ve bu kadar tabla kamışlar içinde mümessek ü mu‘amberîn buhûrlar.

Ve elli kazan kulle gülâb.

Ve elli şemmâme amber.

Ve on iki bin kubbe kanâdîller: Bu Mısır'a mahsûsdur, bir kubbe kandîl içinde bir kandîl dahi zeyt bunda durup yanar.

Ve Mağrib-zemîn'den her sene bin kantâr Sûse zeyt yağı: âb-ı hayâta benzer, bunları dahi cerrâlar ile sırık hamâlları dîvâna çıkarırlar. **[Y 214a]**

Ve beş yüz sandık kanâdîlleri. Cümle alay-ı azîm ile başlarında tablalar ile cümle esnâf *İllâ yansuru's-sultân* diyerek Gavrî dîvânhânesinde paşa huzûruna çıkarup paşa birkaç balmûmunu kırup cümlesi hîlesiz kâfûrî ise miskcibaşıya ve hasîl-harca ve mûmcubaşıya hil‘atler geydirilüp kapancılar gelüp cümlesin kantârdan geçirüp rûznâmçeye kayd olunup miskcibaşıya mâlın defterdâr paşa bir sağ yerden gösterüp tahsîl olunup ve bu şem‘-i kâfûrları cümle keçeli sandûkalar içre hıfz edüp paşa huzûrunda Süveys re’îslerine teslîm olunup kirâları dahi cânib-i mîrîden edâ olunur. Bu dahi (---) hazîne budur, ammâ kirlice masrûfdur.

Fasıl 22 hazîne
Matbah-ı Sultânîye ve kilâr-ı hâssaya giden me’kûlât [u] meşrûbât hazînesin beyân eder

Bu hazîne-i pâdişâhî tahsîlinde Mısır askerîsinin alayı yokdur, ancak Mısır vezîri ümerâ-yı Mısır'ın bir eşbehine hil‘at-ı fâhire geydirüp kilâr-ı pâdişâhî beği eder, gayrı sefere ve gayrı kullara me’mûr olmaz, ancak kendüsi beş yüz âdem ile eyâlet-i Mısır'da kazâ-i Fereskûr'den ve Menzil şehrinden ve bender-i Dimyât'dan ve kazâ-i Birimbâl'dan ve bender-i Reşîd'den ve sâ’ir pirinc hâsıl olan yerlerden beş kerre yüz bin erdeb pirinci ve iki bin kafes sükkeri ve mî‘âdı ve üç yüz ferde kahve ve iki yüz bin erdeb mercimek ve iki yüz bin erdeb nohud ve yüz katma kınâ ve beş yüz zenbîl hûrmâ ve sâ’ir me’kûlât kısmından tahsîl edüp Reşîd şehrinde bir azîm mîrî mahzenler vardır, cümlesin mâl-â-mâl yığarlar.

Ve Âsitâne tarafında helvâhâne-i hâssadan hâssaten bir halîfe gelüp emr-i pâdişâhîlerin dîvân-ı Mısır'da paşa huzûrunda emr-i şerîflerin ibrâz edüp Mısır'ın cümle bâğlarında ve bâğçelerinde ve şehr-i Feyyûm'da ne kadar hıyârşenbe ağacı ve ne kadar hummâs [ve] limon ağacı var ise mîrîye kabz olup helvâcıbaşı bunları mevsimilye hıyârşenbe emîni ma‘rifetiyle cümle (---) ve Feyyûm'dan mâ-i gülâbî ve mâ-i kâdî ve niçe yüz elvân ıtriyyât [u] dühniyyât (---) bahâların defterdâr hazîne-i pâdişâhîye olmak üzre bu mezkûr eşyâları cem‘ edüp yüz kantâr mümessek mî‘âd sükkeriyle kâmil üç

yüz kavanoz mümessek hıyârşenbe reçeli ve kebbât reçeli ve emlec ü kâbülî ve turunc reçelleri;

Ve meşrûbât kısmından mümessek gül limon ve benefşe ve hummâs ve temirhindî ve nîlûfer, Mısır'da bu makûle eşribeler olur, reybâs ve amber-i bâris makûlesi olmaz;

Ve ma‘âcînlerden yetmiş nev‘a ma‘cûn-ı mümessek ü mukavvî ve müferrih ve nâfi‘ ma‘âcinlerden tiryâk-ı fârûk ve fârûk-ı erba‘a ve ma‘cûn-ı akreb ve ma‘cûn-ı sakankûr-ı berrî ve ma‘cûn-ı sakankûr-ı mâhî ve ayneyn-i timsâh ve kalb-i timsâh ve sinn-i timsâh; ak düşmüş göze külün mîl ile çekeler, **[Y 214b]** bi-emrillâh gözü mücellâ edüp kuvvet-i basarı ol mertebe ziyâde ede kim vakt-ı zuhurda semâdaki seb‘a-i seyyâreyi göre.

Bu kadar ma‘âcinler ve reçel eşribelerin envâ‘ından paşaya on kavanoz, kethudâya üç kavanoz helvâcıbaşı verüp mâ-bâkîsin helvâcıbaşı kilâr-ı hâssaya teslîm eder [[(---) (---) (---)]] ve hüccet-i şer‘iyye alır. Andan kilâr beği bu kadar pirinc ve şekeri mevsimiyle Âsitâne-i sa‘âdete göndermek içün bender [[(---) (---) (---)]] elli pâre geminin dümenlerin alup mâl-ı pâdişâhî şeker ve pirinç vardır, deyü ta‘cîz edüp yelkenlerin dahi alırlar [[(---) (---) (---)]] halâs eder. Ba‘zı zamân kânûn üzre İskenderiyye'ye on iki pâre kadırga gelüp cümle eşyâyı kilârcı **[Q 238a]** **[P 235a]** beğ kadırgalara koyup cümle kadırga beğlerinden hüccet-i şer‘iyye alup edâ-yı hizmeti tamâm olur. Bir hazîne-i Mısır dahi kânûn-ı Selîm Hân üzre budur.

Fasıl 23 hazîne
Mısır'dan kânûn-ı pâdişâhî üzre yedi bin kantâr bârûd-ı siyâh hazînesin beyân eder

Bu hazîne alayında cebeciyân ve bârûdcıyân ve fişengciyân alaylarından gayrı askerî alayları olmaz. Paşanın sarây havlısı köşesinde iki şeşhâne kubbe-i âlî bârûdhâne vardır, herbirinde kırkar havân vardır, şeb [u] rûz çarhların atlar çevirüp bârûd döğerler. Aceb temâşâgâhdır, ammâ temâşâsı dahi bârûdu gibi mel‘ûndur. Anda cümle bârûdlar kâmil olup dîvân-ı Mısır'da paşaya çâşni gösterirler.

Hakkâ ki Mısır'ın bârûdu Bağdâd'dan a‘lâdır. Zîrâ güherçilesi gâyet latîfdir vi beyâz değirmen taşı kadar olur. Yetmiş pâre mîrî kurâları vardır, mültezimleri bu işle me’mûrlardır. Her hafta ikişer katar deve güherçile gelüp köslerin çalarak mültezimler cebecibaşıya teslîm ederler. Bu güherçileleri dahi her bâr paşaya gösterirler, eğer siyâh ise redd ederler yâhûd mültezime ta‘zîr ederler.

Ba‘dehu bu bârûd-ı siyâhı paşa beğenüp cebecibaşıya ve bölük çorbacılarına ve kethudâlarına hil‘atlar ihsân olunup iç kal‘ada bârûdhânede yedi bin kantâr bârûdu kettân çuvallarına koyup şedde şedde deve derilerine sarup Mısır'ın iki üç bin hammâl beygirlerine ve hammâl develerine tahmîl edüp ibtidâ fişengciyân alayı ellerinde asâları ile ileri gidüp çorbacıları atlar üzre,

"Kardeşler, tütün içmen. Ve usta kazancı ve usta demirci, âteş yakman" deyü tenbîh ederek ubûr ederler. {Ol gün ol sokaklarda bir kimse duhân içemez ve bir demirci ve kazgancı ve kuyumcu ve çilingir dükkânlarında âteş yanup işleyelemezler. Ve bir şâhrâh üzre olan hânelerde dahi ol gün âteş yanmayup kimse evinde duramaz. Azîm derd-i serdir kim niçe bin at yükü âteş-i gazab geçer.}

Andan yükler katâr katâr yürümeğe başlar. Herbirinin yanında birer âdem **[Y 215a]** elinde deyeneğiyle çarparak halkı urarak tütün çubukların kırarak bu üslûb üzre ubûr ederler.

{Ve altı bin kantâr dahi kettân fitîli geçer. Bunlar dahi şedde şedde Yemen ferdeleri içre atlar(ı) ve katırlara tahmîl edüp bu fitîlleri büken üç bin Berberî kavmi dahi fitîl yükleri yanınca pâ-bürehne ve ser-bürehne ellerinde asâlariyle fellâhları urarak ubûr ederler. Bu fitîllere Mısır'da yedek derler. Hattâ paşa ağalarının müflisleri latîfe içün,

"Ben Mısır'dan üç yedekle çıkdım ve beş yedekle çıkdım" deyü yemîn eder. Anı istimâ‘ eden küheylân at yedeğiyle çıkdı zann eder. Ol müflis ise Mısır'dan fitîl yedeğiyle çıkmışdır.}

Andan çorbacıları atlar üzre alay alay güzer ederken tenbîh ederek bârûd-ı siyâhı belâ-yı siyâh gibi götürürler.

Andan cebecibaşı eğninde semmûr kürkü üzre hil‘at-ı fâhire ile ensesinde kırk elli gulâm-ı hâsları ile köslerin döğerek alay-ı âteş ile bir belâdır ubûr edüp Bulak'da cümlesin gemilere doldurup andan Reşîd'e, Reşîd'den cerimlerle İskenderiyye'ye, andan kadırgalara tahmîl edüp cebecibaşı kapudanlardan hüccet alup halâs olur. İşte bir Mısır hazînesi dahi budur, *ve's-selâm*.

Fasıl yigirmi dördüncü hazîne
Mısır mollâsının ve askerî kassâmının ve eyâlet-i Mısır'da kırk altı kadıların tahsîlleri

Dahi bir hazîne-i Mısrîdir, fî-zamânînâ dahi ziyâdedir, zîrâ bâ-şer‘î tahsîl-i mâl eder oldular. Ammâ Mısır mollâsına senevî ber-vech-i adâlet üç yüz kîse hâsıl olur, gâyet latîf mevleviyyetdir. Andan hâlâ kânûn-ı Mehemmed Hân-ı Râbi‘dir, Mekke mollâsı olup andan İslâmbol olur.

Fasıl yigirmi beşinci hazîne-i Mısır
Evkâfât-ı selâtîn-i mâzî ve evkâfât-ı vüzerâ ve a‘yân [u] eşrâf [u] kadı

Sultân Selîm Mısır'ı feth etdükde Hayra Beğ Mısır vezîri olup Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi Mısır'a kadıaskeri olup Gazâlî kalemiyle hakkânı(?) [evkâf-ı(?)] Mısır'ı tahrîr etdiklerinde nefs-i Mısır içre yetmiş yedi bin evkâfullâh imiş. Hâlâ on iki bini ma‘mûr [u] âbâdândır. Her gelen Mısır mollâları emr-i pâdişâhîyle bu evkâfullahların teftîş ü tefahhusuna me’mûrdur. Senede bir kerre yoklayup en ednâ vakıfdan bir altun ve kırk elli ve yüz, iki yüz, beş yüz ve bin altun aldığı evkâflar vardır.

Ve bu evkâfların azîm ma‘mûr kurâları ve rızka ve feddânları ve mürettebâtları ve mîrîden mâlları vardır. Gazâlî tahrîri üzre bu evkâf kurâlarından **üç Mısır hazînesi** dahi hâsıl olur, deyü defterhâne-i Mısır'da mastûrdur.

Fasıl yigirmi tokuzuncu
Mısır vezîrinin kendüye tahsîl etdüği hazîneleri beyân eder

Kânûn-ı Selîm Hânî'dir kim Mısır vâlîlerine hâss-ı hümâyûnu mukâbelesinde dörd yüz yetmiş kîse-i Mısrî küşûfiyyesi vardır. Ve yine taraf-ı pâdişâhîden beher yevm harc-ı tasaddukât-ı fukarâ üçer bin **[Y 215b]** paradır, senevî toksan kîse-i Mısrî eder. Anlardan mâ‘adâ beher sene alâ-tarîkı'l-hedâyâ bir Mısır hazînesi mikdârı zî-kıymet mücevher eşyâlar ve girânbahâ tefârûklar gelir. Ve bunlardan mâ‘adâ senevî ikişer Mısır hazînesi mâl dahi elbette tahsîl olur.

Hele bu hakîrin zamânında Kethudâ İbrâhîm Paşa Mısır vezîri iken **üçer Mısır hazînesi** tahsîl etdirdi eder derdi(?) ederdi. Zîrâ Âsitâne tarafından Köpürlüzâde Fâzıl Vezîr-i a‘zam Ahmed Paşa hâmîsi idi. Ve Cenâb-ı İzzet anın tevliyeti eyyâmında Mısır'da bir tâ‘ûn oldu kim bir köğ üç ayda tokuz kerre mahlûl olup dîvân-ı Mısır'da bey‘ olundu. Bu baht hâlidir, ba‘zılar istidrâcdır, demişler, âhir mu‘ammer olmadı. Ammâ merhûm Hâtem-i Tay ve Ca‘fer-i Bermekî -misâl kerem kânı bir vezîr-i âlî-câh idi. Ve üçer Mısır hazînesinin birin harc-ı ma‘kûlüne sarf edüp ikisi kendüye kalırdı.

Fasıl otuz üçüncü hazîne
Mısır vezîrinin yigirmi üç mertebe sâhibi ağaların kendülere tahsîl etdükleri hazîneyi beyân eder

Evvelâ kethudâ bir mubassır u müdebbir âdem ise bin kîse mâl ol tahsîl eder, eğer nâ-ehil ise ağzın havaya açar.

Ve beş yüz kîse şehir havâleleri kazanmışdır.

Hakîr Dervîş Mehemmed Paşa vezîr-i a‘zam hakîre dedi kim,

"Tabanıyassı Mehemmed Paşa Mısır vezîri iken ben şehir havâlesi idim. Beş yüz Mısrî kîse kâr etdim" deyü vezâretinde hakîre nakl eyledi.

Andan dîvân efendisi ve mukâbeleci ve kapucular kethudâsı ve hazînedâr ve mühürdâr ve mahlûl kâtibi ve imrahor ve beytü'l-mâlcı ve hasîl-harc ve vekîlharc ve kethudâ kethudâsı ve anbâr emîni ve risâle ağası ve Süveys ağası ve Dimyât ağası ve Reşîd ağası ve İskenderiyye ağası ve Benî Seyf ağası ve Minye ve Menfalût ve Circe ağası. Bu yigirmi beş ağa dahi kendülere **iki Mısır hazînesi** mâl tahsîl ederler. Ve **bir hazîne** dahi gayrı ağavâtlar ve gayrı karakullukçuları tahsîl ederler.

Fasıl otuz altıncı hazîne
Mısır'ın yigirmi beş ümerâsı ve kırk Çerâkese beğlerinin ve sâ’ir a‘yânın tahsîl etdükleri hazîneleri beyân eder

Evvelâ eyâlet-i Mısır'da cümle (---) kurânın mîrî mâlları galk ya‘nî kapanup edâ olundukdan sonra rûznâmçe defterinde mastûr u murakkam olduğu üzre cümle a‘yân-ı Mısır'a **beş Mısır hazînesi** fâ’iz mâl hâsıl olur, deyü tahrîr olunmuşdur. Hakkâ ki dahi ziyâde hâsıl olur. Hattâ Kethudâ İbrâhîm Paşa azîz-i Mısır iken İslâmbol'da sâkin pâdişâh mukarreblerinin ve gayrı a‘yân [u] eşrâfın Mısır'daki köylerinin üç Mısır hazînesi mâl hâsıl olur, deyü rûznâmeci Abdurrahmân Efendi İbrâhîm Paşa'ya arz etdi. Paşa dahi der-i devlete telhîs etdükde rûznâmeci Abdurrahmân Efendi'yi huzûr-ı şehriyârîye ihzâr ye (---) de katl edüp muvâcehe-i pâdişâhîde yine o minvâl **[Y 216a]** üzre cevâb verdikde pâdişâh-ı Cem-cenâb buyururlar kim,

"Ya Mısır [[(---) (---) (---)]] **[Q 238b]** **[P 235b]** mâl-ı fâ’iz kalur" deyü su’âl buyururlar. Rûznâmeci,

"Vallâhi pâdişâhım, beş Mısır hazînesi mâl ümerâ ve a‘yân [u] eşrâf kullarına kalur" deyü cevâb verüp iltifât-ı şehriyârîye mazhar olup mu‘azzez ü mükerrem yine Mısır'a geldi.

Ve anın zamânında Mısır'ın irâd [u] masrafı berâber olup tedâhül ref‘ oldu. Ba‘dehu İbrâhîm Paşa Mekke'ye üç bin kul yazup seksen iki haccında Şerîf Sa‘d'ı hal‘ edüp yerine Şerîf Berekât şerîf oldu. {Rûznâmeci Abdurrahmân Efendi huzûr-ı pâdişâhda böyle keşf-i râz etdiğiyçün

âhir Cânpûlâdzâde'ye rûznâmeciyi katl etdirdiler.}

İşte Mısır'da bu tertîb üzre **sekiz Mısır hazînesi** dahi böyle tahsîl olur.

Fasıl kırk dördüncü hazîne
Mısır'ın üç hazînesin dahi bu esnâfât kendüler içün tahsîl ederler, anı beyân eder

Evvelâ eyâlet-i Mısır'da ve eyâlet-i Sa‘id'de cümle (---) bin pâre kurâdır. Bunlar dörd kısma münkasemdir. Bir kısmı cümle mîrî mâl-ı pâdişâhî verir beledlerdir. İkinci bahşı küşûfiyye kurâlarıdır. Üçüncü kısmı vakfullâhdır. Dördüncü kısmı keşşâf ve ümenâ ve mültezimînin kurâlarıdır. Lâkin bu kurâ sâhiblerine fâ’iz hazîneleri tahrîr olundu idi. Ammâ bu kurâların şeyhü'l-beledleri ve sâhib-i direkleri ve şâhidleri ve mürşidleri ve kâtib Kıbtîleri vardır, bunlar dahi kendüler içün **bir Mısır hazînesi** mâl tahsîl edüp kendüler setr olurlar.

Fasıl kırk sekizinci
Hazîne-i Mısır

Bâlâda zikr olunan eyâletlerin kurâlarında bilâ-hadd ü lâ-gâye ve bilâ-hisâb âdem deryâsı olan re‘âyâ vü berâyâ var ise arâzî-i Mısır'ı zirâ‘at edüp bir senede yedi kerre eküp yetmiş nev‘a mahsûl hâsıl olur. Böyle mahsûldâr türâb ve böyle Ferhâd gibi çalışır re‘âyâ-yı A‘râb cezîre-i dünyâda böyle dihkânî fellâh ve böyle kavm-i cebbârîn ü bî-ıslâh re‘âyâ yokdur. Gökde uçan, yerde gezen ve deryâda yüzenden *bi-eyyi vechin kân* kendüler içün mâl tahsîl edüp öşürlerin ağalarına ve nâzırlarına ve mültezimlerine ve keşşâflarına mâl-ı mîrî verüp deynlerin gallak etdüklerinden sonra bu re‘âyâya **beş Mısır hazînesi** mâl kalur, deyü tahrîr olunmuşdur kim bu re‘âyâ kârı hazînesiyle elli üç hazîne olur.

Fasıl elli beşinci hazîne
Mısır'ın yedi benderinde tüccâr tâ’ifesinden hâsıl olan hazîneyi beyân eder

Kethudâ İbrâhîm Paşa Reşîd'i ve İskenderiyye'yi yevmiyye birer kîse iltizâma verdi. Ve Dimyât benderi senevî yüz kırk kîseye verdi. Ve Bulağ'ı ve Bâb-ı Nâsır'ı ve Eski Mısır'ı ve Besâtîn mukâbelesinde Ma‘diyye'yi dahi bunları Bahreyn emînine yüz elli kîseye verdi. Ve üç yüz kîseye dahi bender-i Süveys'i verdi ki ana **[Y 216b]** bahâr emâneti derler, ba‘zı senede beş yüz kîse hâsıl olur.

Bu hisâb üzre **iki Mısır hazînesi** dahi bu yedi benderden hâsıl olur, cümle elli yedi hazîne olur, ale'l-hisâb.

Fasıl altmışıncı hazîne
Mısır'ın bu yedi benderine gelen tüccârın peydâ etdüği hazîneyi beyân eder

Evvelâ Arab u Acem'den Hind ü Yemen'den ve'l-hâsıl ekâlîm-i seb‘adan cemî‘i tüccâr metâ‘ getirüp fürûht edüp **üç Mısır hazînesi** mâl tahsîl ederler.

Fasıl altmış beşinci hazîne

Mısır içre yüz yetmiş aded esnâfât dahi **iki Mısır hazînesi** kâr ederler.

Ve ekâlîm-i seb‘anın İslâm diyârlarından gelen huccâc-ı müslimîn dahi **üç hazîne-i Mısrî** mâl sarf ederler, deyü ârifler ve vâkıflar tahrîr etmişlerdir.

Fasıl yetmiş üçüncü hazîne
Mısır'da anbâr-ı Yûsuf'a gelen hubûbâtın hazînesin beyân eder

Bu anbârları Hazret-i Yûsuf binâ etdüği(n) Eski Mısır evsâfında mevsûfdur. Ve binâ etmesinin sebebi sûre-i Yûsuf'da âyet-i şerîfler ile musarrahdır kim âye[t]: [169] âyeti ve Melik Reyyân vâkı‘a gördüğü âyeti: [170] âyetleri Hazret-i Yûsuf hakkında Habîb-i Hudâ'ya alâ-tarîkı'l-kısas nâzil olmuşdur. Cemî‘i tefâsîrlerde musarrahdır, ammâ biz ihtisâr üzre tahrîr etdik.

Ol asırda Melik Reyyân'ın vâkı‘asın Hazret-i Yûsuf ta‘bîr edüp "Yedi sene kaht [u] galâ olur" deyü ta‘bîr etdi.

Ba‘dehu Melik Reyyân bu anbârları binâ ederken ömür vefâ etmeyüp merhûm oldu. Mürûr-ı eyyâm ile Hazret-i Yûsuf'a hilâfet ve nübüvvet gelüp anbârları Hazret-i Yûsuf binâ etdüği mastûrdur. Hâlâ mezkûr anbârın dördü dahi hubûbât ile her sene mâl-â-mâl olduğunda cümle ahâlî-i vilâyet ve cümle ocak ihtiyârları ve yedi bölük ağaları ve paşa ve mollâ anbâr-ı Yûsuf'un bâbların küşâde kılup du‘â ve senâ ile dörd anbâra bayraklar dikilüp anbâr emîni paşaya bir azîm ziyâfet edüp bir sîm eğerli ve mücevher gaddâre ve topuzlu bir küheylân at çeker ve bir yelkendez at çeker, üç Mısrî kîse ve üç tavâşî ve bin erdeb gılâl hedâyâ verüp hil‘at-ı fâhire ihsân olunup "İstikâmet eyle" deyü tenbîh olunur.

Ve ba‘de'l-asır ziyâfet paşa ağası anbâr nâzırınındır. Ba‘de'z-ziyâfe ol dahi bir mükellef ü müzeyyen bir küheylân at ve bir tavâşî hedâyâ çeküp bir hil‘at-ı fâhire ile behremend olup anbâr çorbacısı ve anbâr kâtibi ve keyyâl cümle yigirmi üç nefer kimesne hil‘at-ı azîz ile azîz-i Mısır olup mesrûr [u] handân hânelerine giderler.

Andan anbâr-ı Yûsuf leb-ber-leb olup bayrak dikilmiş deyü Mısır ahâlîsi şâdumânîler ederler. Ammâ **[Y 217a]** cümle müsebbib ve muhtekirler mahzenlerinden hubûbâtların taşra çıkarup ciğerlerin tâğlayarak gılâllerin ucuz verdikleriyçün ağlayarak metâ‘ların bey‘ ederler.

Ve bu anbârlar dolmayınca Ümmü Dünyâ Mısır ganîmet olmaz. Zîrâ Mısır'ın cümle askerî tâ’ifesi ve keşîdede ve eytâm ve mütekâ‘idîn ve cevâlî ve tavâşiyân ve tâ’ife-i nisvân ve gayrı cümle eli berâtlı kırk yedi bin yedi yüz benî âdem ve Bayram Paşa tahrîri üzre on altı kerre yüz bin âdem bu anbâr-ı Yûsuf'a muhtâclardır. Ve askerîlerin alîk ü cerâyâları vardır, iki ay nafakaların almasalar paşanın başına Ümmü Dünyâ Mısır'ı dar edüp herkes gulû edüp cirâyelerin paşaya taşdan bitirdirler.

Ve bu anbâr-ı Yûsuf *aleyhi's-selâm* Circe eyâleti ve Sa‘îd-i âlî vilâyeti berekâtıyla dolar.

Ve bu anbâr kâtibleri başka aklâmdır. Cümle yetmiş halîfe ve yetmiş tarrâs ve yetmiş keyyâl ve yetmiş gırbâl-ı mîrîdir.

Bunlar askerî tâ’ifesinin gılâlin galburlayup pâk verirler. Bunlar cümle anbâr huddâmlarıdır. Ammâ küttâbları kırât-be-kırât hisâb etmişlerdir kim anbâr-ı Yûsuf'a beher sene gelen gılâl-i hınta üç kerre

yüz bin erdepdir, ve gılâl-i şa‘îr (---) erdepdir, ve gılâl fûl (---) erdepdir. Bu gılâlleri sûk-ı sultânîde bey‘-i men-yezîd etmek iktizâ etse, sîrü'n-nâs sekiz Mısır hazînesi mâl olur, deyü tahrîr olunmuşdur. *Allâhümme âfinâ*, eğer Nîl taşmayup ganîmet olmasa, cümle kul bu sekiz Mısır hazînesi mâli (---) dahi paşadan taleb ederler.

Ve sekiz hazîne gılâl olduğu muhakkakdır ve meşhûr-ı âlemdir. Ve cümle benî âdemden mâ‘adâ semâda tayerân eden [[(---) (---)]] nafakaları cümle anbâr-ı Yûsuf'dandır. Anbârın üstü mestûr olmamak ile cemî‘i hûş [u] tuyûr remmâ remmâ konup tenâvül-i fûl ve [[(---) (---)]] ederler. Ve ber-hevâ pervâz per ururlar.

Bu anbâr-ı Yûsuf'un îrâd [u] masârıfına cemî‘i vüzerâ ve benem dîger nîst diyen **[Q 239a]** **[P 236a]** ehl-i kalem olan ferîdü'd-dehr akl-ı Arasto kimesneler bu anbârın îrâd [u] masrafına akıl ergürememişler. İlâ hâze'l-ân bir kârhâne-i devrândır. Dâ’imü'd-dehr deverân edüp dolup boşalup cümle mahlûk-ı Mısır andan kifâflanmadadırlar. *Zâdekellâhu ta‘âlâ.* Sekiz sene bu hakîr dahi andan hissemend idik.

Ammâ bu hakîrin akl-ı kâsırı üzre cemî‘i Mısır vüzerâsının hîn-i azilde çekdikleri âlâm-ı şedâyidler bir âdemin mesâlihin bitirmeden aldıkları hedâyâlardandır. Ve meksûr u müflis kimesnelere kâşiflik vermeden ve anbâr-ı Yûsuf nezâretin nâ-ehle verüp mâh-be-mâh muhâsebe görmemelerinden meksûr olup mahbûs olurlar. Bu üç şeyden ihtirâz eden vüzerâ Mısır'dan selâmetle halâs olur, *inşâallâh*. Zîrâ Mısır mekri mekr-i azîmdir.

Hattâ Kethudâ İbrâhîm Paşa gibi bir müdebbir ve bir mubassır vezîr Mısır'a karîbü'l-ahdde gelmemişdir ve ilm-i **[Y 217b]** muhâsebede yegâne-i asr idi,

"Bu mertebe ehl-i kalem iken îrâd [u] masârıfı berâber etdim ve bu kadar bin akçe yevmiyye mahlûlât cem‘ edüp cümle defterleri gümüş kafesli sandûka koyup Mısır'ın hazînesin *Tût*'a bağlayup Mısır'ı bikr etdim", derken ba‘dehu ma‘zûl olup selâmetle Âdiliyye'de karâr etdi. Ammâ iki aydan sonra Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa hazretleri Mısır'a dâhil olup İbrâhîm Paşa'yı muhâsebeye da‘vet edüp anbâr-ı Yûsuf'dan zimmetinde iki yüz yetmiş kîse bakâyâsı kalup İbrâhîm Paşa'dan taleb olundukda tarfetü'l-ayn içre edâ etdi. Zîrâ mün‘im âdem idi. Ve gayrı keşşâflar ve ümenâ ve mültezimîn zimmetlerinde İbrâhîm Paşa'nın üç yüz kîse bakâyâsı kalup Hüseyin Paşa,

"İbrâhîm Paşa borcuna oturmadı. Ben kendü mâlım tahsîl etmeğe ancak kâdirim. Yerine bir âdem ko, tahsîl edelim" deyüp İbrâhîm Paşa kapucular kethudâsın Mısır'da bakâyâ üzre koyup İbrâhîm Paşa Şâm eyâletine mutasarrıf olup gitdi. Ya‘nî anbâr-ı Yûsuf böyle kazâ-i zemînîdir. Zîrâ hırsızları çokdur, müstakîmleri yokdur, hemân ol anbârı pür eden Cenâb-ı Hak'dır, yine Allâh setr ede.

Netîce-i kelâm Mısır'a Ümmü Dünyâ dedikleri kadar vardır. Hakkâ ki cemî‘i dünyâyı ana gibi besler. Âlem harâb olsa Mısır yapar, derler.

Ve ahvâlâtlarına vâkıf olamaz diller. Ve bir vech ile tarz u tavrı ve âyîn ü kavânîni diller ile ta‘bîr ü tahrîr ü tavsîf olunmadan müberrâdır. Ancak bu hakîr-i pür-taksîr-i kalîlü'l-bizâ‘a ve kesîrü's-seyâha alâ-kadri't-tâka mümkin olduğu mertebe kilk-i bî-zebânımız kâle getürüp küstâhâne deryâda katre ve güneşde zerre kadar evsâfın tahrîr eyledik.

İhvân-ı zarîfâna şöyle ma‘lûm ola kim bâlâdan berü tahrîr olunan eğer alaylı ve eğer alaysız minvâl-i meşrûh üzre tavsîf olunan Mısır hazîneleri cümle seksen bir hazîne-i Mısır eder.

Ve her hazîne bin ikişer yüz kîseden cem‘an yekûn [[(---)]].

Bu kadar mâl-ı hazâyin kankı diyârda hâsıl olur? Hemân Mısır'ın Ümmü Dünyâ olduğu bundan ma‘lûm-ı sa‘âdet ola. Ve bu kadar mâl-ı hazâyine kankı selâtîn-i rûy-ı zemîn mâlik olmuşdur? *Ebbedallâhu hilâfetehu ilâ inkırâzı'd-devrân alâ zürriyyeti âl-i Osmân.*

Ve Mısır vezîrinin ibtidâ Mısır'a alay ile girmesi ve çıkması ve Nîl kesimi alayları ve hazîne alayları dahi cümle otuz beş alay-ı azîmler dahi bu mahalde tamâm oldu.

{Ammâ paşanın yılda birkaç kerre anbâr-ı Yûsuf'a gitmesi alayı ve yılda bir kerre Ramazân-ı şerîfin âhir cum‘asında Mısır-ı atîkde Amr ibnü'l-Âs câmi‘ine alay ile gitmesi ve haftada iki kerre Kademü'n-Nebî ve Besâtîn ve Ümmü'l-kıyâs ve Kasr-ı Ayn ve Sebtiyye ve Kayıtbay ve Şeyh Cûşî ve Kasr-ı Gavriyye ve Kasr-ı Âdiliyye ve Kasr-ı Tophâne misilli seyr [ü] seyrâna alay ile mehterhânesin döğerek gitdüği alaylar hisâbda değildir.}

Ve bu hazîne tavsîfleri tahrîr olunurken **[Y 218a]** câ-be-câ mahalle münâsib olmağile kavânîn-i Selîm Hân teşrîfâtları tahrîr olunup tîz geçildi, ammâ bu mahalde külliyâtile yazılır.

el-Fasl isnân ve hamsîn
Teşrîfât-ı kavânîn-i avâyid-i vüzerâ-yı Mısır

Evvelâ **paşanın hâss-ı hümâyûnu** ana küşûfiyye derler, senevî dörd yüz seksen kîse olur.

Ve taraf-ı pâdişâhîden tasadduk-ı ceyb içün fukarâya bezl oluna, deyü yevmiyye üçer bin para ta‘yîn olunmuşdur, senevî toksan kîse eder.

Ve yeniçeri beytü'l-mâlinden gayrı cümle beytü'l-mâl (---) paşanın beytü'l-mâl emîni zabt eder.

Ve yedi bender gümrüğü ve köğlerin mahlûlâtları ve ulûfe mahlûlâtları cümle paşanın hâliyesidir, paşa zabt eder.

Ve Mısır **yeniçeri ağası** paşaya altı kîse küşûfiyye verir. Ağa dahi yeniçeri beytü'l-mâlinden on kîse alır. Ve yeniçeri ağasının taht-ı hükûmetinde yedi nezâreti var. Süleymâniyye ve Büyük Deşîşe anın nezâretidir kim Mekke ve Medîne'ye beher sene (---) erdeb gılâl yeniçeri ağası yediyle vâsıl olup Deşîşe-i Kübrâ Urbânına ref‘ etdirmek içün paşadan yeniçeri ağası yigirmi iki kîse alup Deşîşe Urbânı Sakar Arab şeyhine verir. Bu Deşîşe Urbânı şeyh olmağa paşaya üç kîse ve üç küheylân kısrak ve elli deve verir. Ve yeniçeri ağası hükmünde olmağile ağaya dahi bir kîse ve paşa kethudâsına bir kîse hâliye verüp niçe yüz bin deve ile Bulak'daki anbârlardan gılâlı Süveys'e taşır. Andan gemilerle Mekke ve Medîne'ye vâsıl olur.

Ve **çavuşlar kethudâsı** ibtidâ paşa geldikde Sâlihiyye'de bir gümüş eğerli ve altun zencîrli ve murassa‘ rahtlı ve murassa‘ topuz ve kaddâreli bir küheylân at ve on kîse verir ve niçe mücevher zî-kıymet hedâyâlar verir.

Ve **müteferrikabaşı** senevî paşaya sekiz kîse küşûfiyye verir ve iki kîse paşa kethudâsına verir ve yigirmi bin para dîvân efendisine verir. Ve müteferrikabaşı dahi eyâlet-i Mısır'da ne kadar kal‘a dizdârları var ise kânûn-ı Selîm Hânî üzre müteferrika ocağından olmaları sebebiyle ma‘zûl edüp yâhûd mukarrer etdükde yetmiş bin para alur. Ve Reşîd'de (---) Paşa hânı nezâreti müteferrikabaşılara mensûbdur, ol nezâretden üçer kîse gelir.

Ve **miskcibaşı**nın paşa Mısır'a geldikde bir donanmış at hâliyesi vardır. İbrâhîm Paşa ol atı almayup Mısır mollâsı geldükde miskcibaşı mezkûr atı Mısır mollâsına verilmeği hâliye olunup miskcibaşının küşûfiyyesine mahsûb olunur. Ve sekiz bin para Mısır'ın arşın hizmeti miskcibaşıya iltizâm olunup paşaya teslîm [olunur]. Ve miskcibaşı paşa hazînedârına on bin ve kethudâ hazînedârına dörd bin, kethudâya bir kîse para verir. Ammâ hîn-i mahalde mîrîden malların kurtarmak tahtına verir. Zîrâ miskcibaşı paşaya ve kethudâya ne kadar misk ü amber lâzım ise ol **[Y 218b]** bulur, ve paşaya ve kethudâya ve şehir havâlesine ne kadar balmûmu giderse andan alınur, ve Mekke ve Medîne'ye ne kadar kantâr şem‘-i asel ve buhûr ve amber giderse andan alınur.

Ve paşa ibtidâ Mısır'a geldükde Âdiliyye'de üç gün üç gece ne kadar buhûr ve amber ve misk sarf olunursa cümle miskcibaşı yediyle sumat beğine teslîm edüp akçesin mîrîden alur.

Ve paşa miskcibaşılığı mukarrer etdikçe bir kîse küşûfiyye alınur. Eğer ol mahalde Mısır monlâsı gelürse Mısır monlâsına vereceği ata mahsûb.

Ve **anbâr emîni**nden paşaya on yedi kîse ve yedi **[Q 239b]** tavâşî ve üç küheylân uryân at paşa Mısır'a dâhil olunca hedâyâ verir, hâliyedir. Ve iki kîse paşa kethudâsına verir, ve bir at ve bir tavâşî dahi verüp cümle on tokuz kîse küşûfiyye olur. Ammâ anbâr emîni üç bin para gılâl gemisi **[P 236b]** başına beşer para alur ve re’îsler gılâle toz ve toprak mülemma‘ etdikleriyçün hakk-ı sükût re’îs başına onar yigirmişer kırkar ve ellişer guruş alır. Ve kerreteyn ta‘bîr ederler, ya‘nî ikinci gelişde her re’îsden beşer onar guruş sükker bahâ alır. Ve bir kîse tarrâsbaşılığı ve bir kîse keyyâlbaşılığı ve bir kîse Kıbtî kitâbetlerin fürûht eder. Ve sâ’ir tayârât şeytanâtından cümle elli kîse olur.

Ve baltıma derler bir şeytanatı vardır, eğer andan dahi mâl alsa yüz kîse hâsıl olur, ammâ ana kul ta’ifesi rızâ vermezler, gavgâ olur, zîrâ ol mâl kulun gılâlinden hâsıl olur, ana rızâ vermezler. Ve paşanın ağasından biri anbâr nâzırı olup paşaya üç kîse küşûfiyye ve bir at ve bir tavâşî verir, nâzır ağa dahi anbâr emîninden murâdı üzre ya mâhiyye ya ıydıyye senevî iki kîse ulûfe alır, ammâ anbâr nâzırı ilm-i kitâbetde akl-ı Arasto âdem lâzımdır kim cümle gılâl muhâsebesi hîn-i azilde andan mes’ûldür.

Ve her gemiden birer ikişer guruş mühür akçesi alır ve niçe hedâyâlar getirirler.

Ve **risâle ağası** paşaya yigirmi beş kîse küşûfiyye verir, kendüsi kırk elli kîse tahsîl eder ve paşa kethudâsına üç kîse verir ve dîvân efendisine on bin para ve hazînedâra on bin para verir.

Ve paşa kethudâsına Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye ve Minye ve Circe ağalarından birer kîse avâyid gelir. Ve paşaya Circe beğinden gelen küşûfiyye hedâyâları Circe beği alayında tahrîr

olunmuşdur. Dîvân efendisinin cümle kânûn üzre avâyidi on beş kîse hâliyetü'l-hâliyesi vardır. Cemî‘i keşşâf ve ümenâ ve mültezimînden alır. Ve gedik başına kırk para alur. Ve senevî kırk at hedâyâ gelir ve yigirmi raht gelir.

Ve paşa kethudâsına hurde emîninden ve yedi emânetden ve cemî‘i kâşifler ve mültezimînden **[Y 219a]** ve beğlerden ve fürûht olan kurâlardan cümle senevî dörd yüz kîse hâsıl olur, hâliyesi vardır. Ve Nîl kesiminde kırk raht ve elli at hâliyesi vardır.

Ve şehir havâlesinin yedi benderden ve cümle emânetden ve hurde emîninden ve darbhâne ve bahâr anın kalemidir, cümle senevî mahsûlâtı iki yüz kîse hâliyesi vardır. Cümle nân u lahmı ta‘yîndir. Hattâ atları çayıra gitdikde cemî‘i pâybend ve kösdekleri ve gayrı mühimmâtları hurde emîni görür.

Ve şehir havâlesinin iç ağaları darbhâne nâzırından on sekiz bin para hâliye alırlar. Ve şehir havâlesi sarrâcları [sarrâfları] üç ayda bir mevâcib başında sarrâfbaşıdan yigirmişer guruş hâliye alırlar.

Ve bahâr gümrüğünün kantârcılarından ve kâtiblerinden ve simsâr Yahûdîlerinden ve sarrâflarından şehir havâlesinin ve hazînedârının ve sarrâclarının hâliyeleri vardır. Ve bâlâda niçe hâliyeler mahalliyle tahrîr olunmuşdur.

Ve dîvân efendisi kîsedârıyla cümle dîvân huddâmları efendilerin kîsedârları otuz iki neferdir, yevmiyye ikişer akçe mîrîden vazîfeleri var idi, İbrâhîm Paşa ref‘ etdi.

Ve paşa kethudâsının ve şehir havâlesinin {ve'l-hâsıl} paşanın kırk merâtib sâhibi ağavâtların kânûn üzre cümle keşşâf ve ümenâ ve mültezimîn hudûdlarında otlak ve bersîm hâliyeleri vardır, isteyen ağavât atların gönderir, isteyen otlak hakkı alur.

Ve paşa hazînedârının kezâlik cümle keşşâf [ve] ümenâ ve mültezimîn üzre kırk kîse olur hâliyesi vardır.

Ve paşa imrahoruna senevî dörd yüz kîse hâsıl olup çayır ziyâfetinde paşaya üç kîse ve üç tavâşî ve bir müzeyyen at ve iki sâfinâtü'l-ciyâd atlar hedâyâ verüp cümle pâybend ve kösdek ve çul ve tobra ve cümle atlara ve develere saman imrahorun boynunadır. Ammâ senede paşaya iki yüz at gelir, her at başına birer çuka ve kumâş ve destâr hâliye alır. (---) (---)

..... *(2 satır boş)* .....

..... *(6 satır boş)* .....

Bâlâda tahrîr olunan alaylar ve hazîne alayları ve kânûn üzre teşrîfât avâyidleri alınması tamâm olup mâh-ı Temmûz'da Kıbtî hisâbı üzre *Tût* gelüp sene âhiri olur, gayrı alay ve hazîneden bir şey kalmayup illâ Seyyid Ahmed el-Bedevî mevlûdunun alayı kalur, ve,

Teşrîfât üzre paşadan ve mollâdan ve mîrîden alâ-tarîkı's-sadaka me’kûlât u meşrûbât ve gayrı alacak levâzımâtları kalır, anı beyân eder

{Karşu sahafdaki mevlûd-ı Şeyhî Bekrî mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'de olmağile ibtidâ bu mahalle ol mevlûd yazıla, gaflet olunmaya v.m.}

el-Faslu's-sâlis ve hamsîn
Menba‘-ı esrâr merci‘-i ebrâr kutb-ı Alevî Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevî meşâyihlerinin alayların beyân eder

Evvelâ Kıbtî senesi evveli olmağa ba‘zı Nîl kesimine altmış gün kalup nokta düşdüğü gün ya‘nî **[Y 220a]** Nîl taşmağa başladuğı gün Sultân Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin pâ-bürehne ve ser-bürehne geysûdâr fukarâ-yı i‘lânî derler, bu kavimdir, deff ü dâyire ve kudümler ile çârsû-yı bâzârda deff ü kudüm ile kasîde ve mavâllar okuyup tevhîd ederek mevlûd-ı Bedevî halka i‘lâm ederler.

Ba‘dehu Nîl kesimine elli beş gün kalarak meşhûr-ı âfâk kutb-ı ale'l-ıtlak Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevî Ebülyetâmîn hazretlerinin fukarâ çavuşları üç gün üç gece Mısır içinde cümle meşâyihâna ve dervîşâna haber edüp mâh-ı mezbûrun evvelki gün on beş yigirmi bin fukarâları ve meşâyihleri niçe bin kırmızı sancağ u bayrak ve alemler ile esvâk-ı sultânîler lâlezâra dönüp altun alemler baş kaldırup tabl u kudüm ve deff ü nefîr ü nakâre ve sûrlar sûr-ı İsrâfîl-vâr nefh-i sûr urarak yedi yüz meşâyih-i kirâm ve niçe bin bî-pîrehen sîne-çâk ser-bürehne ve bî-pâk fukarâ-yı bâbullâh tevhîd-i erreye meşgûl olarak ve "Yâ Rezzâk" ismiyle saf saf ve gürûh gürûh alay-ı azîm ile paşa sarâyı meydânına varup anda bir tevhîd-i sultânî ederler kim cemî‘i münkirîn âlem-i hayretde dembeste ve vâlih [ü] hayrân kalırlar.

Ba‘dehu cemî‘i meşâyihân dîvânhâne-i âlîde Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa hazretleri huzûruna çıkup ba‘de'd-du‘â ve's-senâ,

"Yâ sultânım, Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin kânûn-ı Sultân Kayıtbay üzre mevlûdü'n-nebî olması içün fermân-ı şerîfiniz ricâ ederüz" deyü ricâları makbûle geçüp dîvân efendisine hitâb edüp fermân-ı şerîf tahrîr olunur:

"Siz kim meşâyihân-ı halîfe-i Bedevî şeyhlerisiz, mâh-ı Cemâzi'l-evvel'in evvelinde cümle fukarânız ile alay gemileriniz ile Bulak'dan avm edüp şehr-i mezbûrun [[(---) (---)]] edesiz. Ve zîr-i destinizde olan fukarâyı ve züvvârânları bir hoş gözedüp hırâset üzre olasız. Ve sen ki Garbiyye **[Q 240a]** **[P 237a]** hâkimi Hasan Beğ'sin, ve sen ki Menûfiyye hâkimi Mîrzâ Kâşif'sin, taht-ı hükûmetinizde ve civârınızda âsitâne-i Seyyid Ahmed-i Bedevî mevlûdunun evvelinden infidâdı gününe dek cümle askeriniz ile Malaka meydânına hayme [vü] hargâhlarınız ile gelüp meks edesiz. Tüccâr ve züvvârı basîret üzre olup gözedesiz.

Ve Urbân aşkıyâlarından bir ferdin elinde nobut ve belinde akve-i kût(?) ve askerî tâ’ifesinden gayrı eli mızraklı Urbân bulursan katl edüp hıfz [u] hırâset üzre olasın" deyü kâşiflere hitâben buyurdı-yı şerîfler tahrîr olunup şeyhlere verirler.

Cümle meşâyih-i kibârlar paşaya hayr du‘âlar edüp ba‘de'd-du‘â paşadan cümle meşâyih hâliyelerin isterler.

Evvelâ elli pâre gemi fukarâ doldurmağa risâleden isterler, paşa buyurdu verir.

Ve muhtesibden elli kantâr beksumât ve soğan ve cübn-i hâlûm içün buyurdum isterler.

Ve selef vüzerâları veregeldüği teşrîfât hâliyelerinden ihsân olunageldüği **[Y 220b]** üzre Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kabr-i şerîfine iki yeşil destâr ve iki batman ûd ve bir ibrîşim seccâde ve iki şem‘-i asel ellişer vukiyye ve elli hatm-i şerîf için elli altun paşadan hâliyetü'l-hâliyedir.

Kânûn-ı teşrîfât üzre alup ba‘de'd-du‘â paşa ile cümle meşâyihân vedâlaşup aşağı sarây meydânına nüzûl edüp cümle fukarâyı tevhîdden dindirüp cellâdlar şeyhi buyurdı-yı şerîfi Sarây Meydânında cümle ehl-i dîvâna karşu tilâvet eder.

Ba‘dehu yine cümle âşıkân-ı sâdıkân yine tevhîd [ü] tezkîr ile şehir içinden bir hây ve bir hû ile gûnâ-gûn fukarâ-yı mecâzibûn reftâr ederek halîfe hazretleri at üzre iki cânibine selâm vererek ve Merzûk-ı Kifâfî hazretleri halîfesi şeyhü'ş-şüyûh eş-Şeyh Mustafâ-yı Rûmî cümle şeyhlere serdâr olarak dahi ileride filân gün mevlûd-ı Bedevî'dir, deyü dellâllar haykırarak ubûr edüp şeyh halîfe hazretlerin alay ile Merzûk-ı Kifâfî hazretleri âsitânesine endirüp cümle meşâyihân ve fukârâ-yı âşıkân vatanlı vatanına giderler.

İşte fermân-ı vüzerâ ile olan mevlûd-ı şerîfinin evveli budur. Andan yigirmi gün sonra,

Evsâf-ı alay-ı mevlûd-ı Hazret-i İbrâhîm-i Dessûkî-i berrûkî(?) müvvelü'n-nühâs

Bu dahi bir alay-ı azîm ile niçe bin fukarâ ve meşâyihân deff [ü] kudümlerin çalarak sancakların açarak yalın ayak, başları kabak esmâ-i "Yâ Rezzâk" çekerek tevhîd [ü] tezkîr ile âdâb-ı Resûlullâh üzre hulû‘ [u] huşû‘ üzre ubûr ederler. Bunlarda melâmiyyûn ve mecâzibûn yokdur, zîrâ bu tarîk-ı Burhânî tarîk-ı sultânîdir. Üslûb-ı sâbık üzre dîvân-ı Kayıtbay'a çıkup paşadan izin buyurduları alup tevhîd-i erreye meşgûl olarak ubûr ederler. Bunların teşrîfât üzre hâliyeleri yokdur, ammâ Mısır vezîri merhameten bir yeşil destâr ve bir vukiyye ûd ihsân edüp şeyhi Şerefüddin hazretlerinin du‘â-i hayırların ricâ eder. Anlar dahi alay-ı azîmler ile şeyhlerin hânelerine götürüp herkes vatanına giderler.

Bu mevlûd alaylarından sonra Mısır içinde her gece birer mevlûdü'n-nebî olup cümle üç yüz altmış mevlûdü'n-nebî olur kim geceleri leyle-i İsrâ ve leyle-i Kadir ve rûzları rûz-ı ıyd-ı ekber olur. On ikisi fermân-ı vezîr ile olup dellâllar nidâ eder. Biri bâlâda tahrîr olunan Seyyid Ahmed el-Bedevî mevlûdudur. İkincisi İbrâhîm-i Dessûkî mevlûdu. Üçüncüsü emîr-i hac huccâc ile Mısır'a geldü[kde] ve mâh-ı Safer'in yedinci gecesi Bâb-ı Nâsır dibinde Cânpûlâdiyye mevlûdu, bâlâda hac alayında tahrîr olunmuşdur, bu dahi fermân-ı vezîr iledir. Ve dördüncüsü,

Evsâf-ı mevlûd-ı Hazret-i Şeyh Bekrîzâde

Mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in on ikinci gece isneyn gecesi Mısır'ın üç bin altmış tabaka minâresi niçe kerre yüz bin kanâdîller ile Mısır minâreleri tezyîn olur, şehir içi nûr-ı münevver olur. Ol gece Özbekiyye bürkesi kenârında mevlûd-ı Şeyh Bekrî hazretleri mevlûdu gibi bir tantanaraklı ve bir tumturaklı mevlûdü'n-nebî olmazdır. Zîrâ on gün on gece evvel cümle a‘yân-ı Mısır'a esnâf **[Y 219b]** esnâf ziyâfet eder.

Bir gün e’imme ve hutebâya, bir gün ulemâ ve sulehâya, bir gün meşâyihân şürefâya, ve bir gün a‘yân [u] eşrâfa, ve bir gün nakîbü'l-eşrâfa, ve bir gün mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmlarına, ve bir gün

müderrisîne, ve bir gün mollâlara ve Mısır mollâsına, ve bir gün Mısır vezîrine; eğer mu‘tekid ise mahabbeten gelirler ve gelegelmişlerdir, zîrâ ulu âsitânedir; ve bir gün cümle ümerâya summât-ı Muhammedîler çeküp ziyâfetler ederler kim Keykâvus dahi böyle ni‘met-i firâvân bezl etmeğe kâdir değildir. Şeb [u] rûz yüz yere summât-ı Ebâbekrî çekilüp ihsân [u] in‘âmlar hâs [u] âma bezl olunur.

Ve Özbekiyye bürkesi içinde ol mahalde su kalmayup bin feddân sahrâ-yı vâsi‘de niçe yüz otak ve sâyebân çerge ve çadır ile cümle meşâyihân ve a‘yân meks edüp yüz kırk tarîkın fukarâsı cem‘ olup tevhîd [ü] tezkîr olur.

Ve bir tarafda ordu-yı bâzâr kurulup me’kûlât u meşrûbât fürûht olunup gûnâ-gûn bâzârlar olur. Ve bürkenin cânib-i erba‘asında olan hânedân sâhibleri der-i dîvârların ve dam u bâm ve revzenlerin ve bürke kenârların niçe kerre yüz bin kanâdîller ile zeyn edüp encüm-i ahterân-misâl çerâğân olup niçe bin tüfeng ü fişeng endâht olunup şâdumânîler olur. Ve bürke etrâfında olan mîrlivâların kös-i hâkâniyânî ve tabl-ı âl-i Osmânıyânîye turralar urulup sadâsı evc-i âsumâna peyveste olur.

Ve şeyh hazretlerinin sarây-ı âlîleri kat-ender-kat maksûreler ve kâ‘a ve şâhnişînler ile ârâste bir hânedândır kim ta‘bîr ü tavsîfinde meddâhân-ı Mısır âcizmândedirler. Ve bu âsitâneler serâpâ kanâdîller ile müzeyyen olup taraf taraf köşe köşe deryâ-misâl benî âdem anda zevk u safâ etmededirler.

Ve şeyh hazretlerinin kâ‘a-i azîminin havuzu kenârında cemî‘i ulemâ ve sulehâ ve meşâyihler mevlûd-ı Nebî kırâ’at etmeğe hâzır olup hoş-elhân müveşşihler savt-ı hazîn ile bir âheng dutup Mevlûdü'n-nebî okurlar.

Ve kırmızı şalvârlı yetmiş seksen mahbûb huddâmlar musanna‘ u murassa‘ micmerler ile ûd [u] amber-i hâm yakup müşk [ü] anber ve sünbül-i Hıtâyî râyihasından uşşâkânların demâğları mu‘attar olur. Ve mümessek sükker ve nebât-ı hamevîler tabla tabla yârân-ı bâ-safâlara bezl olunur. Andan mümessek ü mu‘amberîn eşribeler gûnâ-gûn mücevher fağfûrî ve münebbet kâseler ile bezl olunup tâ sabâha dek ihyâ olunup üç kerre mevlûd-ı şerîf kırâ’at olunup ale's-sabâh müveşşihîn ve kâri’lere ihsân u in‘âm olunup herkes bir cânibe müteveccih olurlar. Elhâsıl midhatinde lisân kâsırdır. Ve yine bu gece,

Mevlûd-ı âsitâne-i Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî
kuddise sırruhu

Yine mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in on ikinci gece isneyn gecesi olur, ba‘zı âşıkân Şeyh Bekrî mevlûduna giderler, ba‘zı cânlar İbrâhîm-i Gülşenî'ye gelirler, ba‘zı yârân Şeyh Bekrî'ye, andan **[Y 221a]** İbrâhîm-i Gülşenî'ye gelir. Ammâ bu Gülşenî mevlûdu cahcahunlu fellâhîn ve avâm-ı nâs içün değildir, havâssu'l-hâs içündür. Cümle Ervâm ve askerî tâ’ifesi ve erbâb-ı ma‘rifet ü tarîkat ve nazîf ü zarîf ve şâ‘ir ve erbâb-ı tasnîf kimesneler gelirler. Gayrı enâyî ve ecnebî **[Q 240b]** ve cühmel ü mühmel âdemler **[P 237b]** gelemez.

Ba‘de'l-ışâ azîz hazretlerinin merkad-i pâk-i amber-hâki olan kubbe-i münevverenin önündeki mücellâ ve musaykal harem-i azîmi musanna‘ zî-kıymet ibrîşim hâlîçeler ile döşeyüp cümle uşşâkân gürûh gürûh gelüp cemâ‘at-ı kesîre ile salât-ı ışâyı edâ etdikden sonra âyîn-i şeyh üzre cümle fukarâ

halka olup sûre-i Mülk tilâvet olunup ba‘dehu evrâd [u] ezkârı cümle fukarâ yek dil [ü] yek cihet tilâvet edüp yigirmi zâkir bir tarafda yigirmi zâkir bir tarafda zikrullâha meşgûl iken ba‘zı uşşâk vecde gelüp ayağ üzre kalkup semâ‘a başlarlar.

Andan cümle dervîşân erbâb-ı dilrîşân fakr-ı fâka ile zîşân azîmü'ş-şân cânlar deverân etmeğe başlarlar. Zâkirler ve şâkirler tarafından gûnâ-gûn savt u remiller ve tasnîfât u ameller ve ilâhîler ve zikr ü zeceller ile yekgâh ve dügâh ve segâh ve çârgâh ve pençgâh ve şeş âgâzede âgâze-i Dâvûdîyle musanna‘ hüzüngîrler edüp gâhîce uşşâka nevâ mahbûb bûselik edüp makâm-ı uşşâk gerdâniyyede karâr edüp eviçden hâric etmezler.

Ve bir kol zâkirleri köçekler cem‘ edüp nikrîz ve şâhnâzı ohşayarak makâm-ı zengûlden geçüp gerdâniyye ederek kavl-i Isfahân üzre râst karâr edüp mâbeyninde on iki makâm üzre on iki burûcdan nişân verir on iki halka girih girih pîç-ender-pîç uşşâk birbirlerine sarmaşup birbirlerin dirâgûş edüp mahabbet regleri germ-â-germ olup cemî‘i uşşâkân birbirlerini kemerlerinden zabt edüp halka-i Gülşenî'de zikrullâha meşgûl olup tevhîd-i erre ile mest [ü] medhûş bî-hûş olup arsa-i mahabbetde vâlih [ü] hayrân olurlar.

Ve cümle zâkirân u şâkirân reftâr-ı Rûşenî ederek Hayâlî ve Hâlî ve Hâletî ve Cenânî ve Safvetî ve Eşrefî ve Üftâdî ve Hüdâyî ve Abdülahad ve Gafûrî ilâhîlerini zâkirân birbirlerine hasmâne müselsel hazîn esvât ile hânendelik edüp yine cemî‘i uşşâkân medd ü cezm tevhîdi ki *Allâhümme* lafzıdır, ana müdâvemet etdüklerinde Hudâ alîmdir, cân kulağıyla istimâ‘ eden cân bî-cân ü bî-mecâl iken pür-mecâl olur.

Hulâsa-i kelâm bu üslûb üzre on iki makâmda on iki fasıl tevhîd-i sultânî olur kim yüz kırk tarîk-ı meşâyihânın birinde olmaz. Meğer tarîk-ı Mutâvi‘î'de veyâhûd tarîk-ı Burhânî'de ola.

Bu fasıllardan sonra Çelebi Efendi halvethânesinden çıkup cümle müştakân ta‘zîm edüp dest-bûsuna varırlar. Ammâ kimesneye dest **[Y 221b]** bûs etmeğe rızâ vermez, illâ bir kimesne kendüden bî‘at edüp cihâz-ı fakrı kabûl etmiş ola, ol mahrem-i esrâr olup tarîkde olduğuyçün yed-i yümnâsının keffini bûs ederler.

Ve bu Çelebi Efendi aslâ hânesinden taşra çıkup avâm-ı nâsdan bir merd ile ve gayrı bir derd-i merd ile aslâ ihtilât etmez. Ancak senede bir gece mevlûdü'n-nebîye çıkar. Dâ’imâ güft ü gûdan perhîz üzre gece kâ’im, gündüz sâ’imdir. Dâ’imâ tâ‘at u ibâdât edüp tilâvet-i Kur’ân ile mukayyeddir.

Ve kendünün sebeb-i ma‘îşet içün hüsn-i hattı vardır, ba‘zı resâyilâtlar yazup teberrüken ba‘zı yârâna hedâyâ gönderir.

Ve mevlûd gecesi taşra çıkmalarının aslı ba‘zı fukarâlar bî‘at edüp tarîka girirler, ve ba‘zı müsta‘id kimesneler âsitânede kırk elli sene ifnâ-yı vücûd edüp bir diyârda post sâhibi olmağa isti‘dâd tahsîl etmiş, anı irşâd edüp sâhib-i seccâde eder. Ve ba‘zı dostân muhibbân ile yılda bir kerre müşerref olup anlara hayr du‘â ederler. Ve mihrâbın sağ tarafında seccâde-nişîn olur, sükûn üzre dururlar.

Ba‘dehu tevhîd [ü] tezkîrden dahi fârig olup kavl-i edvâr üzre bir üstâd-ı kâmil kürsîye çıkınca aşağıda cümle müveşşihler ve zâkirînler bir savt tilâvet edüp andan kürsî üzre Mevlûdhân Bursalı

Sarımsakcızâde Süleymân Efendi'nin te’lîf etdüği,

Allâh adın zikr edelim evvelâ

mevlûduna sâhib-i te’lîf beste etdüği üzre on iki makâmda ve yigirmi dörd şu‘bede ve kırk sekiz terkîb üzre hoş-âvâz ile tilâvet edüp mâbeyninde zâkirânlar niçe savt u zikirler tilâvet edüp tâ sabâha dak bu üslûb üzre sohbet-i hâs olur. Ve Hazret-i Risâlet'in rahm-ı mâderden sa‘âdetle müştak oldukları mahal gelüp,

Doğdu ol fahrü'l-enâm

deyince cümle âşıkân-ı pîr [ü] cüvân ayağ üzre kalkup ta‘zîm ederler. Bu kerre zâkirler, beyt:

Yâ Resûlullâh cemâlin keşfü'd-dücâ değil mi

Habîbâ senin kelâmın belagu'l-ulâ değil mi

ebyâtları savt-ı hazîn ile pencgâh makâmında okunup,

Andan cümle huddâm-ı fukarâ-yı Gülşenî tabla tabla şeker ü nebât ve hulviyyât u zülbiyyât ve gûnâ-gûn hamevî kandü'n-nebâtları a‘yân [u] eşrâfa bezl ederler.

Ve ba‘zı fukarâlar fûtalar içre şeker ile mülebbes bâdâm ve leblebi ve Şâm fısdıkı ve mukaşşer Rûm fındıkı ve envâ‘ından nuküller ve mu‘amberîn ü mümessek eşribeleri rengâreng kâse-i fağfûr ile bezl ederler. Ardı sıra bir remmâ fukarâlar dahi cemî‘i hâzırûnlara mutantan ve mücevher kahveler ve çay [u] bâdyân ve sa‘leb ü mahleb ve bâlûde ve leben-i hâlis ve bahârlı eşribeleri taraf taraf gül-i Gülşenî fukarâları bezl ederler.

Andan sonra bir sürü fukarâlar dahi gülâbdânlar ile mâ-i gülâb ve kâdî ve ıtr-ı şâhî ve mâ-i buhûr makûlesi râyiha-i tayyibeli **[Y 222a]** mâları cümle huzzâr-ı meclis üzre nisâr edüp ba‘dehu buhûrdânlar ile ûd ü amberi ihrâk edüp cümle âşıkânın dimâgları mu‘attar olur.

Bu mahallerde dahi mevlûd-ı nebî tamâm olup giden gider, kalan cânlar demler eder. Yine fukarâlar tevhîd [ü] tezkîre başlarlar. Bu tevhîdden sonra âşıkân-ı aşırhân âye[t]: [171] aşr-ı şerîfin tilâvet edüp ba‘de'd-du‘â azîz hazretlerin ba‘zı âşıkân ziyâret edüp hânelerine revâne olurlar.

Ba‘zı cânlar cânân fukarâların hücreciklerine varup mihmân olurlar. Elhâsıl pâk ü pâkîze tarîk-ı âsitânedir kim medhinde lisân kâsırdır, *ve's-selâm.*

Ve bu ayda bu mevlûd geceleri mevlûd okutmak içün sâhib-i hayrâtlar gündüzden minâreleri makrama ve destâr ve kumâşlar ile minâreleri zeyn ederler, andan ma‘lûmdur ol gece ol câmi‘de mevlûd vardır, cemî‘i halk ol câmi‘de cem‘ olurlar. Ve ol gece ol mahallenin cümle sokakların evden eve ipler gerüp kanâdîller ile kahvehâneleri ve çârşû-yı bâzârı zeyn ederler. Bir diyâra mahsûs değildir, hakkâ ki Mısır-ı nâdire-i asırdır.

Ve ba‘zı mevlûdu minârelerde okurlar. Ne kadar kimesne tilâvet-i mevlûd ederlerse minârelerdeki harîr destârları anlar alır. Ve bir minâreye kırk elli altmış âdem sığar, zîrâ her minâre kulle-misâl tabaka tabaka binâ olunmuşdur, her tabakası ellişer âdem alur. Tâ sabâha dak bir makrama içün kırk elli Arab feryâd [u] figân edüp sadâları evce peyveste olur, *bi't-tamâm.* Ve,

Evsâf-ı mevlûd-ı Şeyh Ahmed er-Rufâ‘î

Tarîk-ı Burhânî'dir. Mâh-ı Recebü'l-mürecceb'in evvel cum‘a gecesi olur. Âsitâneleri Sultân Hasan câmi‘i dibinde mızrakcılar içinde bir tekye-i azîmdir, bâlâda tekyeler içre evsâfı mastûrdur. Bu mevlûd dahi izdihâmlı **[Q 241a]** **[P 238a]** değildir, cümle sulehâ-yı ümmetden hâl sâhibleri mazınne-i kerâme kimesneler cem‘ olurlar, aceb sohbet-i hâssu'l-hâs olur kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Evsâf-ı mevlûd-ı Şeyh Ömer ibnü'l-Fârız

Mısır'ın cânib-i cenûbunda cebel-i Cûşî dâmeninde bir âsitâne-i azîmdir. Yılda bir kerre mevlûd olup iki yüz bin âdem cem‘ olur. Ulemâ-yı Mısır'ın cümlesi bu kavle müttefiklerdir kim ol gün anda ervâh-ı Resûlullâh hâzır, derler. Zîrâ ol mevlûd mahallinde câmi‘ içinde nûr berk urur. Gayrı câmi‘lere mahsûs değildir, illâ Ömer ibnü'l-Fârız câmi‘ine mahsûsdur.

Ve bu mevlûda muta‘azzım u mütekebbir kimesne varamaz, varırsa ol âsitânenin muhibbidir. Cümle fukarâ ve zu‘afâ ve gurebâ ve mesâkîn ve budalâ ve melâmiyyûndan kimesneler varır.

Ve ol günde niçe kimesneler keşf [ü] kerâmet izhâr ederler.

Der beyân-ı keşf-i Şeyh Muhammed-i Lebbânî

Hattâ Defterdâr Ahmed Paşa imâmı ile hakîr mü’ezzin mahfilinde otururduk. Hemân mecâzibûndan Muhammed-i Lebbânî **[Y 222b]** ayak üzre kalkup bu kadar ecnâs-ı mahlûkât içinde imâma hitâb edüp eydir:

"*Yâ imâme'l-vezîr el-vezîr, ünzül ünzül bi'l-acele ile'l-Mısır, ruh ile'r-Rûm bi's-selâme yâ imâm"* deyüp ol mahalde yine çöküp oturdu kim kırk yedi senedir ol amûd dibinde sâkindir. Bu kelâmı istimâ‘ eden:

" '*Ünzül yâ imâme'l-vezîr'* dedi. Âyâ imâm ölür mü yâhûd imâmın oturduğu mahfil yıkılır mı" deyü gûnâ-gûn hâşiyeler verdiler. İmâm havfinden aşağı endi. Hakîr aslâ yerimden hareket etmeyüp metânet etdim.

Yedinci günde Defterdâr Ahmed Paşa'yı ve imâmın aşağı Mısır'a endirüp gulû-yı âm ile ma‘zûl eylediler. Meğer Şeyh Lebbânî'nin işâreti bu imiş.

Ya‘nî ol âsitâne-i Ömer [ibn]ü'l-Fârız'da niçe mazınne-i kerâme kimesneler vardır, ta‘rîf ü tavsîflerinin midhatlerinde zebân bî-zebândır. Zîrâ ol makâm ehl-i hâl köşesi olmak ile niçe meşâ’iyyûn ve işrâkıyyûn kavmi gibi bî-zebân kelimât eder âdemler vardır, riyâzât [u] mücâhede ile ol mertebeye varmışlardır kim haftada bir iftâr ederler, mücerred pâk âdemler vardır.

Hudâ'ya ma‘lûmdur, hakîr nitekim Mısır'da idim, her cum‘a namâzından sonra âyînleri olup niçe bin âdem cem‘ olurlar, hakîr dahi elbette ol gün ol cem‘iyyet-i hâsda hâzır olurdum. Niçe kerre ba‘zı alâyimâtlar ve niçe keşf ü kerâmetler zuhûr ederdi. Hakîr Mısır'da oldukca bir cum‘a münfek olmazdım, zîrâ bir safâ kesb ederdim ve gûnâ-gûn ahvâlâtlara vâkıf-ı esrâr olurdum.

Ve bu âsitânede her cum‘a günleri Ömer ibnü'l-Fârız'ın Tâ’iyye kasîdesi okundukda ba‘zı âşıkân aşklarından vecde gelüp başların amûdlara ururlar, bi-emrillâh aslâ bir zarar isâbet etmez. Ve niçe hoş-âvâz kimesneler savt-ı hazîn ile birbirlerine hasmâne aşr-ı şerîf ve kasâyid-i na‘t-ı şerîf tilâvet ederler.

Netîce-i kelâm bâlâda tekyeler evsâfında tahrîr olunmuşdur. Bir du‘â müstecâb olacak âsitânedir. *Allâhümme âfinâ,* bunda olan mevlûda mevlûd-ı fukarâ derler, cümle âşıkân [u] sâdıkân cem‘ olurlar. Andan sonra,

Evsâf-ı mevlûdü'n-nebî-i Ebussu‘ûd el-Cârihî

Eski Mısır ile Yeni Mısır mâbeyninde bir belîdedir. Her çehârşenbe günü mevlûdu olur. Ammâ senede bir kerre bir azîm ordu-yı bâzâr kurulup niçe kerre yüz bin kanâdîller ile tezyîn olup üç gün üç gece sabâhlara dak tevhîd [ü] tezkîr sadâsından zemîn ü âsumân dir dir ditrer.

Ve bu mahal Mısır'ın cenûbuna üç bin adım ba‘îd başka bir kasaba olmak ile iki kerre yüz bin âdem hımârlara süvâr olup ol vâdî hımârlar ile mâl-â-mâl olup benî âdem dahi mevc mevc olup âdem deryâsı olup cahcahun-ı azîm olur. Zîrâ bu Ebussu‘ûd-ı Cârihî hazretleri karîbü'l-ahd olmak ile niçe keşf [ü] kerâmetlerin bilüp mevlûduna i‘tibâr ederler. Bunlar Sultân Selîm Hân **[Y 223a]** asrında hayâtda olup "*Ta‘al yâ Selîm, iclis tahte'l-Mısır"* diyen bunlar idi.

Menâkıb-ı pîr-i fânî acîb [ü] garîb

Ve bunların şeref-i sohbetleri ile müşerref olup mu‘ammer olmuş bir kimesneyi Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa hazretlerinin huzûr-ı şerîflerine ol kimesneyi götürüp paşa dest-i şerîfin bûs edüp du‘â-i hayrların alup behremend oldular. Ammâ bu pîr-i fânî Mısır içinden değildir, Menûfiyye hâkindedir. Âb [u] havâsı latîf olduğundan mu‘ammer olup Ebussu‘ûd-ı Cârihî hazretlerinin hayır du‘ârına mazhar düşmüşler. Ağzında peynir dişleri yitmiş, gözlerinin nûru gitmiş, gûyâ bir kadîd olmuş, sıbyân gibi sâ‘atda bir "*Cî‘ânîn*" ya‘nî acıkdım, deyü ağlar. İşte Ebussu‘ûd hazretinin du‘âsı berekâtiyle böyle mu‘ammer olmuş âdem vardır.

Hamd-i Hudâ bu abd-i hakîr Evliyâ-yı sâhib-i bûriyâ Ebussu‘ûd-ı Cârihî hazretlerinin münevver cemâlin görüp şeref-i sohbetiyle müşerref olmuş pîr-i fânî yüz yetmiş yaşında âdemin dest-i şerîfin bûs edüp du‘â-i hayrıyla behremend olduk. Ulu sultân olduğundan mevlûd-ı azîmi olur. Andan mâh-ı (---)

Evsâf-ı mevlûdü'n-nebî-i Hazret-i İmâm eş-Şâfi‘î
rahmetullâhi aleyh

Her cum‘aertesi gecesi niçe bin âdem ziyâretine varup tâ sabâha dak niçe yüz hatm-i şerîf edüp ihyâ etmeği mezâhib-i Şâfi‘î ulemâları şart etmişlerdir. Kırk elli seneden berü terk etmemiş âdem hadden

efzûndur.

Ammâ bu mevlûdü'n-nebî senede üç gün üç gece ordu-yı bâzâr kurulup İmâm Şâfi‘î kasabası âdem deryâsı olup ba‘zı sene izdihâmdan kubbe-i âlî içinde âdem şehîd olmak vâki‘ olmuşdur, bu mertebe izdihâm olur. Tatvîl-i kelâma hâcet yokdur, ihvân-ı bâ-safâya safâ ile şundan ma‘lûm ola kim bizim zamânımızdaki mevlûd gecesi dörd yüz yigirmi üç hatm-i şerîf tilâvet olundu. Zîrâ anda ol gecelerde niçe bin hâfiz-ı Kelâmullâh cem‘ olur. Defterdâr İbrâhîm Paşa senesinde yedi yüz kırk hatm-i şerîf tilâvet olundu, deyü rivâyet ederler. Ve ol gece anda cemî‘i ervâh-ı aktâb ve evliyâ ruhâniyyetleri hâzırdır, derler.

Ve bu mevlûd geceleri içün Mısır'ın a‘yân [u] eşrâfları beş on gün mukaddem İmâm Şâfi‘î kasabasında beşer onar guruşa hâneleri îcâr ile dutup ehl [ü] iyâli ve me’kûlât [u] meşrûbâtları ile gelüp zevk ederler. Ve niçe yüz hayme ve hargâh ile me’kûlât [u] meşrûbât fürûht edici tüccâr gelüp meks edüp azîm ordu-yı bâzâr olur. Ve niçe yüz züvvâr çadırları geceler kanâdîller ile ve minâreler ve her hânenin dam [u] bâmları niçe kerre yüz bin kanâdîller ile çerâğân edüp şehri tezyîn ederler. Netîce-i kelâm midhatinde kilk-i dür-nisâr dilim dilimdir.

Ve bu İmâm Şâfi‘î mevlûdu **[Y 223b]** tamâm olup bir ferd perîşân olmadan ale'l-umûm İmâm Şâfi‘î'ye karîb Ebü'l-Leys hazretleri mevlûduna giderler.

Evsâf-ı mevlûdü'n-nebî be-âsitâne-i Hazret-i Şeyh Ebü'l-Leys

Bu dahi hâkezâ kıyâs-ı remev(?) gibidir, ya‘nî İmâm Şâfi‘î mevlûdu gibidir. Ammâ bunda musannifîn ü mü’ellifînden niçe kimesneler te’lîfâtların Ebü'l-Leys mevlûduna getürüp mezâhib-i selâs şeyhülislâmları bunda cem‘ olup te’lîf etdüği kitâbı ve risâleyi huzûr-ı ulemâya koyup cümle fuzalâ tilâvet ederler. Eğer cümlenin mu‘teberi oldu ise memhûrlayup ve sahîfe-i kitâba imzâ edüp tilâvet olunsun deyü izin verirler.

Ve ol te’lîfâtı bir iki gece Ebü'l-Leys hazretlerinin ser-i sa‘âdetleri ucundaki sandûka içinde korlar. Çok vâki‘ olmuşdur kim birkaç günden ol nushayı sandûkadan çıkarup ba‘zı yeri hak olunmuş bulunur ve ba‘zı **[Q 241b]** **[P 238b]** yerleri tas[h]îh olunmuş bulunur. Bir kerre bir kimesnenin akâyide müte‘allık bir risâle te’lîfi sandûka içinde munharik bulunup sabâh cildi kavrulmuş bulunur. Ebünnûr Mehemmed Paşa asrında olmuşdur. Ya‘nî Hazret-i Ebü'l-Leys imâm-ı hümâmdır. Mevlûdunda ulemâ ve sulehâ ve huffâz-ı kelâmullâh cem‘ olup tâ sabâhlara dek üç gün üç gece niçe bin hatm-i şerîf tilâvet olunur. Böyle ulemâ-yı kibâr mevlûdu olur kim vasfında lisân kâsırdır. Andan cümle uşşâk Şeyh Ukbe'ye giderler.

Evsâf-ı mevlûd-ı Şeyh Ukbe-i Cüheynî
rahmetullâhi aleyh

Mâ-tekaddem harâbe olmağile mevlûdu mu‘attal idi. Ba‘dehu sene 1063 târîhinde Ebünnûr Mehemmed Paşa ya‘nî Hâsekî Mehemmed Paşa vâkı‘asında görüp müceddeden bir câmi‘-i âlî ve bir tekye ve bir sebîl ve iki sâkıye ve bir matbah ve şeyh hazretleri üzre bir mehbıt-ı pür-envâr binâ edüp iki yüz Mısrî kîse masrûf edüp bir hayrât-ı azîm etdi. Ve her sene mevlûd-ı şerîfi masârıfına bin guruş vakf edüp üzerine yeniçeri ocağın nâzır etdi. Ve bu mevlûd dahi ke-sâyiri't-tahrîr mevlûd-ı

sultânî olur kim Şeyh Ukbe-i Cüheyniyyü'l-Âmirî'nin rûh[u] şâd olur. Zîrâ evkâfı tarafından me'kûlât [u] meşrûbâtları firâvân olmağile ulemâ ve sulehâ ve fukarâya ni'meti mebzûldür. Bundan sonra cebel-i Cûşî dâmeninde,

Evsâf-ı mevlûd-ı Şeyh Şâhîn
kuddise sırrıhu'l-azîz

Bir teferrücgâh ziyâretgâh cihân-nümâ yerde. Bunda dahi bir gün bir gece mevlûd olur. Ammâ yalçın kayalar üzre vâki' olmağile dar yerdir, ol kadar izdihâm olmaz, ammâ acâyib mevlûd-ı sultânî olur. Andan,

Evsâf-ı mevlûd-ı Şeyh Cûşî

Bu âsitâne dahi cebel-i Mukattam üzre tâ zirve-i a'lâsında bir âsitâne-i âlîdir. Cümle şehr-i Mısır bu cebelden zîr-i pâda görülür. Bir gün bir gece bu cebelin zirve-i a'lâsında haymeler kurulup mevlûd-ı azîm olur. Bu câmi' ve hayrât sâhibi âl-i Abbâsiyân'dan El-mustansır Billâh **[Y 224a]** vezîri emîrü'l-cüyûş Ebünnecm Bedrü'l-Cemâlî nâm vezîr-i âlî-tebâr binâ etdiğinden Cûşî dağı derler, ammâ dağının ismi cebel-i Mukattam'dır. Andan,

Evsâf-ı mevlûd-ı Kademü'n-Nebî

Azîm âsitânedir. Bir câmi'-i kebîri ve resm-i kadem-i şerîf üzre bir kubbe-i âlî ve bir tekye-i tîr-endâz tekyesi cümle Defterdâr İbrâhîm Paşa'nındır, bâlâda tavsîf olunmuşdur. Bunda dahi bir gün bir gece mevlûd-ı azîm olup sâhibü'l-hayr Defterdâr İbrâhîm Paşa'ya hayır du'â ederler. Andan,

Evsâf-ı mevlûd-ı sâdât hazretleri

Karâfe-i kübrâda mâh-ı Şa'bânü'l-mu'azzam'ın nısfında (---) nâm mahalde ecdâd-ı izâmları medfûn olduğu mahalde âsitânede üç gün üç gece niçe hayme ve hargâh ile ordu-yı bâzâr kurulup ba'zı Mısır ümerâlarından muhib olanlar otakların getirüp câmi'in minâresin ve âsitânenin der [ü] dîvârın ve cümle hıyemlerin niçe kerre yüz bin kanâdîller ile tezyîn ederler.

Ve âdem deryâsı gelüp cemî'i âyende vü revendeye ni'met mebzûl olup bir mevlûd-ı azîm olur kim vâhidün ke-elfdir. Ve niçe kerre yüz bin sıgâr u kibâr ve merd [ü] zenân cem' olup deşt-i sahrâ(yı) hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn benî âdem cem' olup taraf taraf ziyâretlere giderler. Zîrâ bu mahalde niçe bin sahâbe-i kirâm ve kibâr-ı evliyâullâhlar medfûndur.

Ve peygamberzâdelerden ibn Yâmen ibn Hazret-i Ya'kûb ve Efrâyim ibn Hazret-i Yûsuf Feyyûm'da tevellüd edüp bu mahalde medfûndur. Ve bunların emsâli niçeler dahi medfûndur, ziyâretgâh mahallinde tahrîr olunur.

Der beyân-ı menâkıb-ı sâdât Ebü't-tahsîs

Ve sâdât hazretlerinin ulucası Şeyh Ebü't-tahsîs hazretleri muta'azzım bir Cem-cenâb olmağile huzûruna a'yân [u] eşrâfdan gayrı ve ulemâ ve sulehâdan gayrı bir ferd varamaz, sohbetleri inkıbâz üzredir. Ammâ ecdâdları âsitânesine leyle-i mevlûda geldiklerinde bin iki bin meşâyih-i kirâm ile

gelüp serîr-i hilâfetde karâr edüp türbe-i pür-envâr içinde niçe yüz bin kanâdîller ve şem‘-i kâfûrî ile nûr-ı münevver olup iki bin benî âdem bir ağızdan evrâd-ı sâdâtı tilâvet etdiklerinde vallâhi'l-azîm âdeme bir vecd hâsıl olup cümle mâsivâdan geçüp kalb gözü pür-nûr olur.

Ve bu mahalde şeyh hazretinin dest-i şerîfin {ibtidâ} bûs eden kimesnenin ismin su’âl edüp ana bir künye ya‘nî lakab koyup gerdenine iki üç zirâ‘ dülbend ridâ sarup fukarâlarından olmağa me’zûn olur.

Her mevlûdda üç bin dörd bin âdemin boynuna ridâ sarup bir lakab buyururlar. Aceb hikmetdir, bir âdeme buyurdukları künyeyi bir âdeme dahi komazlar. Ve müddet-i ömründe hilâfetleri asrında bir lakabı iki âdeme dememişlerdir. Aceb sırrullâhdır kim *"El-esmâü tenzilü mine's-semâi"* ilhâm-ı rabbânî ile lakab korlar. Hakîre Ebussafâ deyü künye verdiler. Hamd-i Hudâ nefes-i mübâreklerinin **[Y 224b]** te’sîri sebebiyle zevk u safâdayız. Ve hakîrin gerdenine bir Keşmîrî şâl sardılar. Ve ba‘zı eşrâfa dahi gûnâ-gûn şâl-ı Lâhûrî ve Gîlânî verüp du‘â-i hayr eder.

Ve bir kerre künye koduğu âdemi on seneden sonra görse künyesiyle "Yâ Ebü'l-vefâ" ve "Yâ Ebü'l-âl" deyü nâmın söyler. Ne kuvvet-i kudsî mertebesi kuvvet-i hâfızaya mâlikdir. Ve bir kerre ridâ verdiği âdeme elbette her sene gelse yine verir. Bu dahi azîm mâl bezl etmekdir. Hulâsa-i kelâm bir vech ile ahvâllerine vâkıf olunmaz.

Ve bu sâdâtların herbiri birer sene üç yüz katâr deve ile ve beş yüz altı yüz huddâm ile Ka‘be-i şerîfe gidüp azîm mâl sarf ederler ve selâmet gelirler. Ve'l-hâsıl mü’eddeb ve ankâ ocakdır, hengâme ve cahcahuna mâyil değillerdir, ammâ bi'z-zarûrî yılda bir kerre bu mevlûd-ı azîme gelüp cümle ahbâb ile müşerref olurlar. Ve bundan sonra,

Evsâf-ı mevlûdü'n-nebî-i Şeyh Bekrî hazretleri

Mâh-ı Temmûz'da hamâsîn gününde İmâm Şâfi‘î kubbesi dibinde Şeyh Bekrî hazretlerinin ecdâdları âsitânesinde sâdâtların mevlûduna karşılık bir mevlûd-ı şerîf ederler kim ni‘met ile ve ihsân u in‘âm ve esvâb ile cümle Mısır halkı ve bay u gedâları ihtiyâcdan müstağnî ederler. Bunda dahi niçe hayme ve hargâh ordu-yı bâzâr olup câmi‘ ve minâreleri ve kâ‘aları niçe kerre yüz bin kanâdîller ile çerâğân olup rûz-ı rûşen olur. Sabâha dek ihyâ olup üç fasıl mevlûdü'n-nebî tilâvet olunur. Bu dahi bir mevlûd-ı azîmdir. Andan,

Evsâf-ı mevlûd-ı Ümmü'l-kıyâs

Bâlâda evsâf tahrîr olunmuşdur kim yeniçeri ocağı Mikyâs havuzun tathîr etdiklerinde yedi gün yedi gece şâdumân olup sekizinci gece askerî tâ’ifesi gidüp cum‘a gecesi mevlûd-ı azîm olup ale's-sabâh başçavuş dahi ziyâfetlerden halâs olur. Andan sonra Nîl'e nokta gecesi,

Evsâf-ı mevlûd-ı sânî der Ümmü'l-kıyâs

Bu mevlûd Ümmü'l-kıyâs'da Nîl taşacağı gece olur. Cemî‘i ulemâ-yı sulehâ ve şürefâ-yı Mısır cem‘ olur. Üç nevbet paşanın vekîlharcı paşa kîsesinden summât-ı Muhammedîler çeküp mevlûd-ı şerîf olur. Ve cemî‘i ulemâ Nîl'in ziyâde olmasına muntazır olurlar. Ve bu mevlûd tercümânbaşının

direğidir, ammâ masrûfu paşadandır. Bu dahi bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Andan sonra Sultân Hasan **[Q 242a]** kurbunda,

Mevlûd-ı Mahmûdiyye

Ve ana karîb,

Mevlûd-ı Emîrâhûriyye

Ve câmi‘-i Ezher içinde yine,

Mevlûd-ı sâdât

Ve şehir hâricinde, **[P 239a]**

Mevlûd-ı Sultân Kayıtbay

Bu dahi mevlûd-ı azîmdir. İmâretinden ni‘met-i bî-imtinânı bay u gedâya ve zu‘afâ ve fukarâya mebzûldür. Yılda bir kerre azîm cem‘iyyet-i kübrâ olur. Ve,

Mevlûd-ı İbrâhîm-i Gülşenî der tekye-i Bulak

İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur. Ve dîğer,

Mevlûd-ı Şeyh Bekrî eş-Şeyh Taştûşî
kuddise sırruhu

Bâb-ı Sultân Şa‘râvî kurbunda mevlûd-ı azîm olur. Ve,

Mevlûd-ı Şeyh Şa‘râvî [Y 225a]

Bu dahi cümle ulemâ-yı kibâr mevlûdu olur, zîrâ câmi‘i küçük olmağile kesret-i ünâs olmaz. Ammâ mevlûd-ı şerîfinde aceb ruhâniyyet vardır. Ve,

Mevlûd-ı Şeyh Hanefî

Bunda dahi cem‘iyyet-i kübrâ olur. Ve Kantaratü's-Sunkur kurbunda,

Mevlûd-ı Şeyh Halvetî

Bu dahi meşâyih mevlûdudur, gayrı izdihâm olmaz. Ve,

Mevlûdü'n-nebî der âsitâne-i Hazret-i İmâm Hüseyn

Mukaddemâ yetmiş seneden berü mevlûd-ı şerîf münkirîn ilkâ ve iğvâsıyla mu‘attal olmuşdu. Ba‘dehu sene 1089 târîhinde cümle şürefâlar Abdurrahmân Paşa hazretleri huzûruna çıkup,

"Bu sene-i mübârekede cedd-i izâmımız İmâm Hüseyn üzre mevlûd-ı şerîf olunmasın ricâ ederiz" dediklerinde ol ân ricâları hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup subaşıya ve muhtesibe ve kadıaskere hitâben

buyurdular tahrîr olunup,

"Mâh-ı Muharrem'in on ikinci gece âşûrâ gecesi cemî‘i minârelerde kat-ender-kat kanâdîller yana ve cemî‘i çârşû-yı bâzâr gece ve gündüz donanup kanâdîller ile çerâğân ola" deyü dellâllar nidâ edüp meşhed-i İmâm Hüseyn içre mevlûd içün altı bin para ve bir yeşil destâr ve bir vukiyye ûd ve bir kantâr şem‘-i asel-i kâfûrî verüp ilâ-hâze'l-ân İmâm Hüseyn'de mevlûd olmak Abdurrahmân Paşa hayrâtıdır, hâlâ cemî‘i şürefâ ve ehl-i Mısır du‘â ederler, *sellemekallâh.*

Kâ‘ide-i hüsniyyât-ı Mısır

İşbu mâh-ı Muharremü'l-harâm'ın on ikinci gününe varınca İmâm Hüseyn mevlûdu gecesinin şehr-i Mısır içre niçe bin Yahûdîler üçer üçer bir yere gelüp ellerinde büyük zenbîller içre gûnâ-gûn ıtriyyât buhûrları satarken üçü bir yerden eyle feryâd ederler kim cemî‘i esvâkda ve mahallât derilerinde feryâdları âsumâna çıkar. Bu dahi bir âdet-i kadîmdir. Ve buhûr râyihasıyla şehr-i Mısır'ı mâh-ı Muharrem'in on ikisine dek mu‘attar ederler, temâşâ-yı ibretdir. (---) (---) (---) (---) (---)

Ve bu mevâlîdlerden mâ‘adâ Mısır içinde her sâhibü'l-hayrât hânelerinde ve câmi‘ ve zâviyelerinde niçe bin mevlûd-ı şerîf ederler. Sâ’ir diyârda mevlûd-ı şerîf etmek mâh-ı Rebî‘ü'l-evvele mahsûsdur, ammâ Mısır'da yılın on iki ayında niçe bin mevlûd cem‘iyyeti ederler.

Ba‘zı mahalde beş altı mevlûd bir geceye vâki‘ olur. Zîrâ Mısır'ın halkı Hazret-i Risâlet-penâh'a kesret-i mahabbetlerinden bezl-i mâl edüp mevlûd-ı şerîf etmek ile meşhûr-ı âfâk olmuşlardır. Zîrâ i‘tikâd [u] mezhebleri dürüst ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at musallî kavimdir.

Ve bâlâda tahrîr olunan mevlûdların ba‘zısı fermân-ı vezîr ile olur ve ba‘zıları âyîn-i meşâyihân üzre ederler. Bu tahrîr olunan mevâlîdlerin dahi niçe yüzüne vardık, ammâ tahrîr olunması müşkil olmağile bu kadar ile iktifâ etdik. Ammâ taşra kurâ ve kasabâtlarda hâkim fermânıyla olan mevlûd-ı şerîfleri ekseriyyâ ol du‘â hırmenlerinde hâzır olmuşuz, inşâallâh **[Y 225b]** her biri mahallinde alâ-kadri'l-imkân tahrîr olunur.

el-Faslu'r-râbi‘ ve hamsîn
Mısır kavminin bu mevlûdlardan sonra zevk u safâ edecek hâs [u] âm içün mesîregâhların beyân eder

Evvelâ Mısır'ın cenûb cânibinde iki sâ‘at ba‘îd,

Beled-i teferrücgâh-ı Besâtîn

Bir ma‘mûr karyedir. Cümle nakîbü'l-eşrâfların zîr-i hükûmetlerindedir. Bu beled içre sâhil-i Nîl'e karîb bir azîm bâğ-ı İrem'in tâ vasatında bir kasr-ı Havernak ortasında bir havz-ı latîf ile ârâste bir mesîregâh-ı ârâmgâhdır.

Ve câ-be-câ fevkânî müte‘addid hücreler ve matbah ve sâkıyeler ile ma‘mûr bir dilküşâ yerdir. Ve,

Teferrücgâh-ı Kademü'n-Nebî

Defterdâr İbrâhîm Paşa'nın hayrât [u] hasenâtındandır kim azîm âsâr-ı latîfdir. Gûnâ-gûn kasırlar ve

kâ‘a ve câmi‘ ve matbah-ı Keykâvus ve tekye-i tîr-endâz tekyesi ve zâviye ve sâkıyeler ve hücreler cümle İbrâhîm Paşa hayrâtıdır kim bâlâda târîhâtları ile mufassalan tavsîf olunmuşdur. Andan,

Mesîregâh-ı anbâr-ı Yûsuf Nebî

Acîb ü garîb temâşâgâhdır. Ve,

Ârâmgâh-ı Ümmü'l-kıyâs

Bu dahi mufassal mevsûfdur. Andan yine bu cezîrede,

Safâgâh-ı bâğ-ı Ravza

Niçe mülûk eline girmiş bir lânedir. Sâhibleri âşiyânın terk edüp elden ele intikâl etmiş bir hıyâbân-u koyah içinde aşren fe-aşren bir havz-ı azîmin ortasında bir kasr-ı âlî, havuz içre mebnî olunmuş cisr ile ubûr olunur bir temâşâgâh su içre bir kasr-ı latîfdir. Ve kat-ender-kat müte‘addid hücreler ile ârâste vâcibü's-seyr bir teferrügâhdır. Andan,

Temâşâgâh-ı şikârgâh-ı Cebeleyn-i Heremeyn

Efvâh-ı nâsda Ehrâm dağı derler. Avâm mâbeyninde Fir‘avn dağları derler. Ammâ lisân-ı Kıbtîde Berâbî derler. Bi-kavli *Târîh-i İbn Celâl* ibtidâ bu Heremler dağların binâ eden Kâyin oğlu Hunûh oğlu Mahvîl oğlu Dermeşîl oğlu Berâb binâ etdiğiyçün bu dağlara Heremeyn-i Berâbî derler. Nîl'in cânib-i garbîsine vâki‘ olmuş iki büyük ve bir küçük dağlardır. Cânib-i erba‘ası ceyrân ve gâv-ı beyâbânî ve kurd ve hargûş makûlesi şikârlar bulunur. İnşâallâh aşağıda mahalliyle bânîsi ve ne içün binâ olunup mutalsam olundu, anı beyân ederiz, *ve's-selâm*. Ve,

Mesîregâh-ı çerâgâh-ı emîrâhûr

Bu Cîze hâkinde İnbaba hudûdlarına gelince sâfî çayır ve çemenzâr bir vâdîdir kim cümle ahâlî-i Mısır'ın ve Mısır vezîrinin cümle atları anda çayırlar bir ferah-fezâ-yı ahdaristândır. Ammâ Hudâyî değildir, amelîdir. Bersîm derler bir otdur, anı tohumdan ekdikleri gece bi-emrillâh sabâha dek iki parmak biter, üçüncü gün hayvânât otlamak mümkündür. Mısır'ın cümle atları anınla çayırlar. Rûm'un yonca ta‘bîr etdikleri misilli bir giyâhdır.

Cümle Mısır'ın askerî tâ’ifesi ve paşa emîrâhûru anda hayme ve hargâhları ile kâmil üç ay atları anda çayırladup seyr ü safâ ve ayş u işret ederler, bir lâlezâr ve çemenzâr sahrâdır. Bunda **[Y 226a]** paşa imrahor[u] mutlak buyurdusuyla müstakil hâkimdir kim şakî ve harâmîlere aslâ emân vermeyüp katl eder.

Ve Habîroğlu'nun hudûdu olmak ile her gece bin küheylân atlı hayyâl Urbân gelüp paşanın ve gayrı askerî tâ’ifesinin atların muhâfaza etmeğe me’mûrlardır.

Ve emîrâhûr ağanın paşaya bir ziyâfet-i azîmi olup paşaya üç kîse ve üç tavâşî ve üç küheylân at biri mükellef bisâtlı ki mücevher rahtlı atdır. Paşa dahi ana bir semmûr hil‘at ihsân eder.

Ve paşa kethudâsına ve hazînedârına birer at keşîde eder. Sâ'ir ağavâtlara dahi hedâyâları mebzûldür. Zîrâ Mısır'ın imrahorluğu kethudâ ile avâyid [ü] fevâyid berâberdir. Mısır imrahorluğundan Şâm beğlerbeğisi olmak kânûndur. Senevî iki yüz kîse çayır satar. Ve iki yüz kîse sâ'ir tayârâtdan olur. Paşaya senevî iki bin at hedâyâlar gelür, ekalli mâ-yekûn her at başına birer çuka ve birer kumâş imrahora verilmesi mukarrerdir. Bundan kıyâs oluna kim Mısır imrahorunun mahsûlâtları ne mertebededir. Eğer efendisinin katında vaka' [u] vakârı dahi ziyâde ise kethudâ ile berâber kâr eder. Andan,

Teferrücgâh-ı kasr-ı Bü'l-ayn-ı Tâhir Baybars

Sâhil-i Nîl'de **[Q 242b]** âsitâne-i Bektaşiyândır. Âb [u] havâsı latîf bir seyrângâhdır. Bâlâda tekyeler evsâfında tahrîr olunmuşdur. Lâkin Kethudâ İbrâhîm Paşa bâğ-ı İreminin köşesine bir kasr-ı âlî inşâ eyledikde hakîrin bu ebyâtı ana târîhidir:

Du'â edüp dedim ey Evliyâ bu kasra târîhin

Zemîn durdukca dursun bu mekân-ı âsumân-ârâ.

Sene 1082

Ve bu kasra muttasıl Abdurrahmân Paşa bir kasr-ı mahbûb dahi zam eyleyüp Zekî Halîl Efendi bu târîhi etmişdir:

{Zekî Dâ'î dedi anın târîhin

Buna Kasr-ı Cennet denilmek sezâ.

Sene 1088

Târîh-i diğer:

Dürci seyr etdi dedi bu kasr-ı âlî târîhin

Bî-bedel ra'nâ zehî} cây-ı müferrah dilküşâ.

Sene 1088

Ve Nîl kenârında kırk elli yerde dıraht-ı müntehâ cümmeyz dırahtları sâyesine mastabalar ya'nî soffalar saydlar(?) sadûd(?) var kim her biri rûh-efzâ sâyedâr yerlerdir.

Ve mesîregâh-ı Topatan bâğçesi ve Acem bâğçesi ve Freng bâğçesi ve Bulak yolunda Ramazân Beğ bâğçesi ve sâhib-i ayâr Mehemmed Çelebi bâğçesi ve Hasan Beğ bâğçesi.

Ve bunların emsâli avâm u hâssaya kapuları meftûh yüz yetmiş bâğçeler vardır kim herbiri İremezâtü'l-imâd misilli gaytân ve ravza ve mesîregâhlardır. **[P 239b]** Ve,

Teferrücgâh-ı Cümmeyzü'l-Abd

Şehir içinden cereyân eden halîcin taşra şimâlî tarafında halîcin iki cânibinde azîm cümmeyz ağaçlarıdır kim herbirin sâyesinde biner koyun sâyelenür birer ferah-fezâ yerdir. Ve herbiri Nîl üzre şâhalar salup koyah gölge olmuşdur kim aslâ âfitâbın te'sîri yokdur. Ve her dırahtın daldasında **[Y 226b]** ihvân-ı safâ ve ahibbân-ı bâ-vefâ ile sâz [u] söz faslın edüp Hüseyin Baykara zevkın ederler. Ve Bulak'da,

Mesîregâh-ı kasr-ı Sebtiyye

Sâhil-i Nîl'de kat-ender-kat kâ'alar ve şâhnişînler ve müte'addid hücreler ile ârâste paşalara ve ba'zı a'yânlara mahsûs ârâmgâhdır. Paşalar Âsitâne'den Mısır'a deryâdan gelse ve Ümmü'l-kıyâs'a Nîl kesimi alayın etse bu Sebtiyye kasrından alay ederler. Sultân (---) hayrâtıdır. {Tavanının etrâfında bânîsinin târîhi budur:

El-mu'ızzü'l-kerîmü'l-âlî es-Seyyid Muhammed el-Bedevî ibn Ebü'l-Bekâ velede'l-Mu'izzü'l-merhûm Seyyid Yahyâ el-Cî'ânî sene 687.}

Andan,

Teferrücgâh-ı Rıdvân Beğ bâğçesi

Ana Rıdvâniyye derler. Bir bâğ-ı cinân ravza-i Rıdvân'dır, Mısır'da mânendi yokdur.

Andan Kantaratü'l-Leymûn hâricinde halîc-i Şeyh Bekrî kenârında, **mesîregâh-ı Turunciyye**. Andan,

Seyrângâh-ı Tophâne

Sultân Kayıtbay hacca gidüp gelince vezîri binâ etmişdir. Nazîri Mısır'da ve Medâyin'de yokdur. Evc-i âsumâna ser çekmiş bir kubbe-i nakş-ı bûkalemûn zâviyedir. Ve on iki taş kademe zemîninden âlîdir.

Ve bu kubbenin içinde olan der-i dîvârda sun'-ı Hudâ ruhâmları ve zî-kıymet elvân elvân sommâkî ve yeşim ve harekânî ve yerekânî ve arakânî ve seng-i ferah ve balgamî ve ebrî taşları meğer Kudüs-i şerîfin Sahratullâh'ında ola. Ammâ bunda olan hatt-ı Kûfî ve musanna' Fahrî oymasına müşâbih gûnâ-gûn mermerler üzre olan şükûfeler ve Mısır bağlamaları ile müzeyyen cihân-ârâ bir ârâmgâhdır. Ve kubbe-i âlî-i sernigûnu içinde aslâ bir hâlî yer olmayup sihr-i i'câz münakkaşdır kim Mânî ve Hassân ve Bihzâd u Erjeng ve Freng-i sâhib-reng kalemin çekmede âcizlerdir. Hakkâ ki evâyil-i a'sârda acâyib üstâd-ı kâmiller var imiş.

Ve bu kubbe-i âlînin sol tarafı bir ok menzili bâğ-ı İrem'dir. Ve sağ cânibi âyende vü revende içün kâ'alar ve mihmânhânelerdir. Hâsıl-ı kelâm ibret-nümâ teferrücgâhdır, *hafizakallâh.* Andan,

Mesîregâh-ı Beşbekiyye

Cümle cündîlerin at meydânı ve ok meydânıdır. Müte'addid kâ'alar ve matbah ve havuzları var teferrücgâhdır. Andan anın cânib-i cenûbunda dağlar içre bir sâ'at ba'îd,

Şikârgâh-ı Ayn-ı Mûsâ

{Ya‘nî cebel-i Becâmîm.} Bir sengistân içinde Hazret-i Mûsâ'nın nazargâh[ı] bir ayndır. Ammâ sehel şorcadır, Nîl gibi lezîz değildir. Cümle Urbânın ârâmgâhıdır. Atına silâhına dayanan ba‘zı Mısır cündîleri anda varup gazâlları ve harâmî Arab-ı Urbân u uryânı sayd ederler. Muhâlif yerdir. Andan,

Mesîregâh-ı Ayn-ı Şemsiyye

Bâlâda tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu Ayn-ı Şems şehrine muttasıl şehr-i Fermâ hâlâ türâb ile mebnî üç kat kal‘aları tâ Hazret-i Îsâ'nın kazdığı Matariyye kuyusuna varır Fermâ şehri imiş. Anda bir çâr-gûşe amûd-ı münakkaşdan gayrı **[Y 227a]** amâr kalmamışdır, cümle harâbdır. Müverrihân-ı Arab sebeb-i harâbesin eyle tahrîr etmiş kim kaçan Hazret-i Ya‘kûb oğlu Yûsuf'u ziyârete giderken bu Ayn-ı Şems ile Fermâ şehrine cümle yetmiş nefer evlâd-ı zevî'l-ihtirâmıyla konup aslâ i‘zâz [u] ikrâm etmedikleriyçün Ya‘kûb Nebî bu şehirlere bed-du‘â edüp âhir harâb olmuşdur. Âhir Hazret-i Ya‘kûb Feyyûm'da Hazret-i Yûsuf ile on altı sene gözleri açılup Yûsuf ile görüşüp Feyyûm'da ba‘de'l-vefât vasıyyetleri üzre na‘ş-ı şerîfin Hazret-i Yûsuf Halîlü'r-rahmân'da cebel-i Ceyrûn'da defn etdiler. Andan,

Teferrücgâh-ı Kasr-ı Gavriyye

Sultân Gavrî binâsıdır. Nîl'den ba‘îddir, ammâ Nîl tuğyânında kasr-ı Nîl içinde kalır. Evce ser çekmiş bir tarz-ı kadîm kasr-ı âlîdir. Bu kasr altında bir kâ‘a-i azîmi var ve birkaç hücreleri var, ammâ gayrı âsârları yokdur. Lâkin bu kasra karîb bâğ-ı İremler içinde hemân Tophâne kubbesi gibi fevkânî musanna‘ ve münakkaş kubbe-i âlîdir, lâkin câmi‘dir, hemân Tophâne kubbesinin tıbkıdır. Andan,

Mesîregâh-ı ziyâretgâh-ı Bi’r-i Matariyye

Mısır'ın şimâlinde iki sâ‘at ba‘îd bâğ u bâğçeler içinde nazargâh-ı Hazret-i Îsâ *aleyhi's-selâm*dır. Mısır Yûnânîler destinde iken azîm binâlar var imiş, hâlâ ancak bir kâ‘a ve bir zâviye kalmış. Ve anda bir havuz vardır, cümle marîz andan girüp şifâ bulurlar. Cemî‘i tevârîhlerde ve tevârîh-i Yûnânîlerde mastûrdur kim Hazret-i Îsâ vâlidesi Meryem Ana ile Nâbulus şehrinden hicret edüp bunda sâkin olmuşlardır.

Ve Nasârâ zu‘munca bu Matariyye kuyusun Hazret-i Îsâ ile vâlidesi ile kazup gusul etmiş ola ve bu havuz anların binâsıdır, derler. Ve sahîhdir, zîrâ Mısır'ın cemî‘i kuyuları acıdır, ammâ bu Matariyye kuyusu mu‘cize-i Resûlullâh ile olmağile âb-ı lezîzdir. Dollâblar ile mâ-i nazîfin sığırlar çeküp cânib-i erba‘asındaki bâğ-ı İremleri ray eder.

Ve mâ-tekaddem bu bâğda belsem ve belisân ağacları var imiş. Hazret-i Îsâ mübârek dest-i şerîfleri ile dikmiş. Mısır'dan gayrı diyârda olmaz imiş. Yağın çıkarup teberrüken pâdişâhlar hazînesinde hıfz ederlerdi. Ve âdem zehir yese andan bir kırat tenâvül etse halâs olur. Ve bir âdemi akreb yılan ve çıyan ve bö ısırsa sokduğu yere belisânı dürtseler ve yedirseler halâs olur ve sızıya sürseler şifâ bulur.

Husûsan küffâr kralları mâbeyninde gâyet mu‘teberdir. Ömründe bir küffâr belisân yağından bir pâre sürünmese ve yemese dürüst hıristiyan ya‘nî dürüst kâfir olmaz.

Ve bu Matariyye'ye yedi iklîm ve çâr-gûşeden küffârlar gelüp ziyâret edüp havuzunda gusl ederler.

Ve bu bâğda hâsıl olan mersim ağacı yaprağların deste deste koparup birbirlerine vilâyet vilâyet hedâyâ gönderirler. Ve yaprakların ba‘zı kitâblar içine koyup hıfz **[Y 227b]** ederler.

Ammâ belisân ve belsem ağacların hakîr anda görmeyüp huddâmlarına su’âl etdim, Mısır Osmânlı eline gireli kurudu, deyü cevâb etdiler. Ammâ Ka‘be yollarında hâlâ belisân ağacı gâyet çokdur, ahâlî-i vilâyet yağın çıkarup huccâca cerre cerre satarlar.

Menâfi‘-i bi’r-i âb-ı Matariyye: Ve Mısır paşalarının sâhib-i tab‘ olanları Nîl tuğyânında yeşil cereyân eder, ba‘dehu humret üzre olur. Ol mahalde paşalar ve sâhib-i tab‘ olanlar Nîl'i içmezler. Sebebi oldur kim Mısır'ın tur‘aları ve halîcleri içre sene-i sâbıkdan kalmış semm-i helâhilden nişân verir yeşil suları kalmışdır. Yeni Nîl gelince ol yeşil suları halîclerden sürüp **[Q 243a]** cereyân ederek Mısır'dan ubûr eder. Ol yeşil sudan her kim nûş ederse elbette bir marîze mübtelâ olur. Ol ecilden paşalar ve sâhib-i tab‘ olan a‘yânlar bir ay bu Nîl'den içmeyüp Bi’r-i Matariyye'den nûş ederler. Gâyet âb-ı hoş-güvârdır. Ve bir müferrih havâdâr yerdir. Ve,

Mesîregâh-ı Bi’r-i Mu‘azzama

Muhallaka katında Hazret-i Mûsâ binâsıdır. Ba‘zı hukemâ Matariyye kuyusundan lezîzdir ve nâfi‘dir, deyü ta‘rîf ü tavsîf ederler, ammâ hakîr içememişimdir. Ve,

Teferrücgâh-ı Bürketü'l-hac

Cümle huccâc Mısır'dan çıkup bunda üç gün üç gece meks edüp niçe kerre yüz bin tulum Nîl suyu doldurup götürürler. Aceb hayrât-ı azîmdir. Nîl'den bir bürke yapmışlardır, gûyâ bir buhayre-i azîmdir. Mısır'a dörd sâ‘at karîbdir. Ba‘zı vüzerâ ve a‘yân-ı Mısır'dan av tarîkiyle gidüp yine Mısır'a gelirler.

Mesîregâh-ı kal‘a-i Sebîl-i Allâm

Ayda bir kerre bir Mısır ümerâsı beş yüz âdemiyle nevbet kolu bekleyüp âyende vü revendeyi bir hoş hıfz [u] hırâset üzre olur. Cirit meydânı ve ok meydânı bir şikârgâh yerdir. Ammâ Urbân dahi gâhîce âdemi şikâr edüp Mahmûd Pîr-yâr-ı Velî köçeği gibi âdemi Urbân-ı biryân edüp Güleşçiler tekyesi pehlivânı gibi âdemi uryân ederler.

Ammâ âb [u] havâsı latîf bir sahrâdır kim diyâr-ı Mısır'da Sebîl-i **[P 240a]** Allâm sahrâsı meşhûrdur kim Sultân Selîm Mısır'a gelirken Tumanbay Sultân ile altıncı cengi bu Sebîl-i Allâm'da olup vezîr-i a‘zam Tavâşî Sinân Paşa bu meydân-ı ma‘rekede şehîd olup yedi bin guzât-ı müslimîn âl-i Osmân'dan, yigirmi üç bin âdem cünûd-ı Mısrîden şehîd olup hâlâ Sebîl-i Allâm vâdîsinde makâbir-i şühedâdadırlar, ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır.

Ve bu Sebîl-i Allâm kal‘asında kol beği sâkin olacak kâ‘aları ve müte‘addid fevkânî hücreler ve

sâkıyeler ve cânib-i şimâlinde teferrücgâh bâğ-ı İremler vardır. Ve anda bir mükellef ü mükemmel kubbe-binâ Rûm tarzı minâreli [câmi‘] ve sebîlhâne ve mastabaları vardır. Ve altı kademe nerdübân. Cümle kârgîr-binâ olan câmi‘in mihrâbı solunda celî hat ile târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Etdi bu câmi‘-i şerîfi binâ

Kâr[ı] nâmı gibi kamu **[Y 227a/mük]** hasenât

Mîr-i ekrem Hasan Beğ'in eseri

Ecrini vere râfi‘ü'd-derecât

Böyle nûrânî câmi‘e târîh

Lâmi‘u'n-nûr câmi‘ü'l-hasenât Sene 1063

Fevkânî bir tarz-ı cedîd altı sütûn üzre bir câmi‘-i müzeyyendir, lâkin haremi yokdur.

Ve Sebîl-i Allâm'dan Mısır'a gelirken Mısır'a iki sâ‘at karîb,

Mesîregâh-ı Âdiliyye

Zamân-ı kadîmde bu vâdîde kabâ’il-i Âdilî sâkin olduğuyçün ve Tumanbay Sultân bu mahalde adâlet köşkü inşâ edüp dîvân-ı adâlet etdüğiyçün Âdiliyye derler. Havâsı gâyet latîf bir ferah-fezâ yerdir. Hasta varsa şifâ bulur. Sultân Selîm ile Sultân Tumanbay'ın bâlâda birkaç yerde arbedeleri tahrîr olunmuşdur, ammâ niçe ceng [ü] cidâlden sonra Selîm Hân Tumanbay'ı ele getürüp Bâb-ı Züveyle'de salb edüp Mısır içinden fitne ve fesâd munkatı‘ olup Selîm Hân yine Tumanbay'ı endirüp cenâzesi namâzın bile kılup bu Âdiliyye'de merkadinde defn etdi. Ve sulehâ-yı ümmetden hâfız-ı Kelâmullâh bir pâdişâhdır, deyü evkâflarına vaz‘-ı yed etmeyüp türbe-i pür-envârın müzeyyen kılup her bâr Selîm Hân gelüp ziyâret ederdi. Hâlâ evc-i semâya ser çekmiş bir kubbe-i nühtâkın ortasında bir mermer sandûka içinde medfûndur. Sandûkanın cânib-i erba‘asında celî hat ile mermer üzre Âyetü'l-kürsî kazılmışdır ve bu târîh yazılmışdır:

Sene sitte ve tis‘imi’e. [906]

tahrîr olunmuşdur.

Âl-i Çerâkize bunda inkırâz buldu. Sâhib-i hayrât pâdişâh imiş. Hân ve câmi‘ ve tekye ve imâret ve sebîleyn ve sâkıye ve matbah ve zâviye ve müte‘addid hücreler ve kâ‘alar ve paşalara mahsûs kâ‘alar ve kasırlar ve kal‘a-misâl havlılar ve etrâfında nice müsâfirhâneler cümle Tumanbay Sultân'ın hayrât [u] hasenâtlarındandır, *rahmetullâhi aleyh.* Aceb mahallinde teferrücgâhdır. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

..... (2 satır boş) .....

Ve Mısır'ın cânib-i erba‘asında niçe mesîregâh ve teferrücgâhlar vardır, ammâ ilme'l-yakîn değil,

ayne'l-yakîn hâsıl edüp zevk [u] safâ etdiğimiz bu tahrîr olunan teferrücgâhlardır, tavsîfine cür'et olundu, *ve billâhi'l-müste'ân*. Ammâ cümleden latîf teferrücgâh [u] ziyâretgâh âsitâne-i Kademü'n-Nebî'dir.

el-Faslu'l-hâmis ve hamsîn
Mısır'ın ağreb ü garâyibâtların ve ibret-nümâ tılısmât ve acâyibâtların ve halkının kâr [u] kisblerin beyân eder

İşbu Ümmü Dünyâ Mısır'ın ahvâlâtına akl-ı kâsırımız erdüği üzre halkının reng-i rûyların ve kâr [u] kisblerine ilmimiz lâhik olduğu mertebe tahrîr edelim. Evvelâ bu bâlâda takrîr ü tavsîf etdiğimiz Mısır kadîm eyyâmda ma'mûr u âbâdân olan şehr-i Fustât ki Eski Mısır'dır hâlâ bu Yeni Mısır anın bir mahallesi değildir. Zîrâ müverrih-i âlem ve âlim ü âmiller eyle takrîr **[Y 227b/mük]** ü tastîr ederler kim Mısır'ın haddi Reşîd ve Dimyât ve İskenderiyye'den tâ İbrîm ve Sây kal'ası hudûduna varınca üç aylık yol Nîl kenârınca eyle ma'mûr âbâdân etmiş kim Reşîd'den bir mektûb bâğbân elinden bâğbân eliyle Sa'îd-i âlî ve Minye'de ve İsne ve İsvân şehirlerine vâsıl olur imiş.

Ve Mısır-ı Atîk eyle ma'mûr u müzeyyen imiş kim Nîl kenârında olan sarây-ı âlîlerin damları üzre horos damdan dama pertâb ederek Bulak'dan Eski Mısır'dan Makdonya şehri ki Kademü'n-Nebî olan mahaldir horos ol mahalle varır imiş, böyle ma'mûr [u] âbâdân imiş.

Mısır şehrinin bir tarafı şimâl cânibine altı sâ'at tâ şehr-i Ayn-ı Şems'e muttasıl imiş, nehr-i Nîl'in tarafeyni eyle âbâdân imiş. Bir tarafı iki konak yer tâ Feyyûm'a varınca ol mâbeynde gül [ü] gülistân ve bâğ [u] bostân imiş kim mâbeynde bir zirâ' arz-ı hâliye yok imiş. Hâlâ yine nazar cihetinde ahsen-i iklîmdir ve hayır yüzünden evsa'ı ve kurâ cihetinden ekseridir.

Ve bu arâzî-i Mısır'da künûz-ı azîme ve defâyin-i cesîme ve habâyâ-yı kesîre ve metâlib-i azîze vardır. Bi-kavli müverrih-i âlem Şeyh Makrîsî buyururlar kim Mısır zemîninde bir zirâ'-ı Mekkî arz-ı hâliye yokdur kim anda bir gencîne-i kehene olmaya, derler. Hâlâ yine her sene bir iki üç defîne bulunmadadır. Tâ bu mertebe Nîl kenârları ma'mûr imiş.

Nitekim Cenâb-ı İzzet Kur'ân-ı azîminde ve Furkân-ı mecîdinde Mısır hakkında Habîb'ine alâ-tarîkı'l-kısas Fir'avn hakkında bu âyet-i şerîfi nâzil etmişdir kim, [172] âyetin müfessirîn bu arz-ı Mısır ve nehr-i Nîl ile tefsîr etmişlerdir.

Ba'dehu sâlifu'z-zikr Fir'avn'ın kabîh şer a'mâli ve şer ef'âli sebebi ile şehr-i Mısır ve halkı Hazret-i Mûsâ'nın bed-du'âsına mazhar düşüp imârâtı harâb ve bâğ ve bostânı türâba tebdîl olmuşdur. Nitekim Kur'ân-ı azîmde âye[t]: [173] Mısır Fir'avn'dan sonra harâb olduğundan mâ'adâ ehl-i hikmet Mısır içün yedi kerre harâb ve yedi kerre amâr olsa gerek, derler. Ammâ Muhyiddîn el-Arabî hazretleri *Fütûhât* kitâbında Mısır bin yüz târîhinden sonra eyle ma'mûr u âbâdân ola kim mezbelistân ve kömistân üstünde bir zirâ' arz bin altuna bey' olunup âl-i Osmân pâdişâhlarından İbn Ka'b gelüp safâ edüp taht edine, der. Ve felekin te'sîri sebebiyle çarh-ı felek devr ederek Mısır'ın cümle çöl [ü] çölistânı tâ Mekke ve Medîne'ye varınca benî âdem şehirler binâ edüp bâğ u bâğçe ve besâtîn edüp amâr ola.

Ve âb-ı hayât nehirler zuhûr edüp cereyân edüp kar ve yağmurlar yağup cemî'i kara dağlar

çengelistân ve ormanistân ve gül-i gülistân ve bebr ü pelengler hâsıl ola, der. Ve Süveys deryâsı Bilbeys şehrinden **[Y 228a]** cereyân edüp Akdeniz'e munsab olup Gazze'den cezîre-i Kıbrıs'a bir şâhrâh açılup at ve katır ve deve ile kârbân gidüp gele. Ve Mısır'da Cûşî dağı üzre bir pâdişâh-ı Cem-cenâbın himmetiyle Nîl-i mübârek san‘at ile cereyân ede. **[Q 243b]** Ve şehr-i Mısır içre üç yerden germâb zâhir ola, ya‘nî ılıca suyu çıka, deyü koca Muhyiddîn el-Arabî rumûz [u] künûz ile tahrîr eylemişdir. *Allâhümme yessir, yâ Müyessir.*

Acîbe: Hakîkatü'l-hâl Mısır'ın müsin âdemleri hikâyet ederler kim yetmiş seksen sene mukaddem biz Mısır'da bâğ u bâğçe bilmezdik, ancak Kara Meydân'da Kayıtbay bâğçesi ve şehrin hâricinde câ-be-câ cümmeyz ve nâbıka ağaçları **[P 240b]** var idi, anlardan gayrı meyve bilmezdik. Hâlâ şimdi yigirmi gûne meyve hâsıl olur, dediler.

Ve yılda bir kerre cüz’î yağmur yağar ve yağmaz idi ve Mısır'da bir kimesnenin kürk geydiğin bilmezdik, ve beğlerden mâ‘adâ kürk geymek ayıb idi, dediler, ve kış olmazdı. Ammâ şimdi şiddet-i şitâ olup azîm yağmurlar yağup sovukdan kürk geyer olduk, dediler.

Hakîkatü'l-hâl Kethudâ İbrâhîm Paşa asrında bir sabâh bayağı kar yağup zemîni beyâz eyledi. Ve yine ol mahallerde bir azîm teğerg ya‘nî tolu yağup herbiri otuzar kırkar dirhem gelürdi. Evlâd-ı Arab karı görüp birbirlerine "*eş hâzâ"* deyü su’âl ederlerdi.

Biri dahi "*Nezele mine's-semâi'l-kutnî"* ya‘nî gökden pembe yağdı, derdi. Ervâm kavmi hamd edüp karı yerlerdi. Arablar eline karı alınca âteş gibi yakup "*Hâzâ misle kutnî illâ nâr kavî"* derler ve toluyu gördüklerinde "*vaka‘a's-semâ beyza'd-dücâc"* derlerdi.

Hamd-i Hudâ günden güne Mısır'ın âb [u] havâsı latîf olup şiddet-i hâr gidüp bârân-ı rahmet yağup matar ile Mısır eyle ganîmet olur kim misli rûy-ı arzda olmayup henüz Ümmü Dünyâ arûs gibi müzeyyen olmağa başlayup uşşâklar sayd etmeğe başladı.

Ve Mısır'a Ümmü Dünyâ dediklerinin aslı budur ki cemî‘i dünyâda olan ecnâs-ı mahlûkât ve yetmiş iki millet ve yüz kırk lisân kelimât eden halk ve mezâhib-i erba‘a kavmi bu Mısır'da mevcûd olup Mısır sebebiyle bu kadar mahlûk-ı Hudâ'yı Cenâb-ı Rab besler. Anıniçün Ümmü Dünyâ derler.

Ve Mısır'ın her kankı şehrine varup im‘ân-ı nazar ile nazar eylesen, âdem deryâsından omuz omuzu sökmeyüp tarîk-ı âmlar içre bir "*zahrek"* ve *"cenbek"* ve *"hüşşek"* ve *"yemînek"* ve *"yesârek"* ve *"tarîk tarîk"* sadâsından geçilmez. Ve çârsû-yı bâzâr içre at ve katır ve deve ve hımâr ve sakâyîn izdihâmından râhat üzre ubûr olunmaz. Zîrâ halkı gâyet fellâhdır, ya‘nî rencberdir. Ferhâd gibi çalışup Mısır'ı ganîmet edüp bu cümle devâbât [u] mahlûkât beslendiğiyçün Ümmü Dünyâ derler. Ve cemî‘i dünyâyı ana gibi **[Y 228b]** besleyüp cümle metâ‘ı ekâlîm-i seb‘aya mebzûldür. *Allâhümme âfinâ,* cümle dünyâ kaht olsa, Mısır mâder gibi dünyâyı besler. Ammâ Hudâ hıfz ede, eğer Mısır kaht olsa, cemî‘i dünyâ Mısır'ı besleyemez. Zîrâ cemî‘i dünyâda ne kadar hayvânât var ise hemân Mısır diyârında andan ziyâde gûnâ-gûn bî-had ü bî-hisâb devâbât u mahlûkât vardır. Ve benî âdem dahi kezâlik eyle bî-had ü bî-pâyândır. Ammâ askerî tâ’ifesi zulmünden re‘âyâsı kavm-i Fir‘avnî olup Yâ Kahhâr ismine mazhar olduklarından fakîr ü hor hakîr ve zelîl olmuşlardır. Cümle tahsîlâtların askerü's-sultân alup fellâh zelîl kalır.

Bu Mısır hakkında ve re‘âyâsı hakkında Ka‘bü'l-Ahbâr hazretleri bu mısrâ‘ında Mısır ağzından lisân-ı hâl ile buyururlar kim,

Halakallâhu'l-gınâ bi-Mısr fekâle'z-zill ene ma‘ak

buyururlar.

Hakîkatü'l-hâl bu ma‘nâ-yı celîle üzre Mısır'ın za‘îf ü zu‘afâsı ve zelîl fukarâsı hadden efzûndur. Hattâ sene (---) târîhinde Abdurrahmân Paşa mütevellî-i Mısır iken gılâl hubûbât ganîmet üzre iken hükm [ü] hükûmâtda sû-i tedbîr olduğundan müsebbibler haps-i gılâl edüp Mısır içinde bir kaht müstevlî oldu kim ba‘zı fukarâ meyte tenâvül etdi. Ve ba‘zı kimesneler ehli ile bir gömleğe mâlik olup gündüz ehli geyüp kifâf-ı nefse çalışırdı, gece kamîs ile setr olunup yigirmişer bakla ile kifâflanırlardı. Bu mertebe fukarâsı çokdur. Zîrâ bu Mısır'da cümle bâlâda tahrîr olunduğu üzre cümle seksen bir aded hazâyin re‘âyâ vü berâyâdan tahsîl olunca niçe yüz bin âdem müflis [ü] mendebur olur.

Ve bu mezkûr hazîneler cümle yetmiş beş gûne mahsûlden hâsıl olur. Hâsıl-ı kelâm hemân keçiden ve kazdan ve odundan [ördekden?] bâc ve gümrük alınmaz, yohsa gökde uçan yerde gezen ve deryâda yüzenden gümrük alınup hazîne hâsıl olur. Cümle eşyâ mukâta‘adır, bir fakîrü'l-hâl bî-nevâ zebbâl fülş-i ahmere muhtâc pür-melâl, anlar dahi mîrî mâl verirler, mukâta‘adır. Ammâ,

Ve mine'l-garâyib

Mısır içinde ba‘zı fellâhîn sürü sürü semîn kazlar gezdirüp ol izdihâmda çârşû-yı bâzârlarda ol âdem deryâsı içre fakîr kazlar pâymâl-i rimâl olup remmâ remmâ gezdirüp fürûht ederler. Ancak bunlardan gümrük alınmaz, yohsa cemî‘i mevcûdâtdan bâc ve öşr-i sultânî alınur.

Ve mine'l-acâyib

Gümrük hâsıl olan mudhikenin biri dahi budur kim deryâda ve halîcler sâhilinde niçe fellâhlar külbeler yapup sâkin olur. Bir âdem bir kaz yâhûd bir ördek almak murâd edinse ol külbe içinde olan Arab'a varup,

"Yâ hacı, bize bir viz, ya‘nî kaz yâhûd bir ördek" desen, derhâl Arabın yanında bir kabak parçası var, Arab ol kabağı başına geyüp kırk elli kulaç kınnâbı **[Y 229a]** eline alup derhâl Arab deryâya dalup ördeğe tâlib kenârda kalup Arab şinâverlik ederek kaz ve ördeklerin yanına varup bu kadar hûş u tuyûrun mâbeynine girüp elinde olan ipleri râst gelen ördeklerin pâylarına pâybend edüp fakîr murgların rûhlarının haberi olmaz. Zîrâ yanlarında gezen bir kabakdır. Ammâ Arab kabak deliğinden kuşları temâşâ ederek kayd bend edüp ba‘dehu kendüsi beri kenâra gelüp elinde resenin ucun ördek tâlibine verir.

Ol dahi habl-ı metîni elden komayup keşân-ber-keşân çeküp kenâra yakın gelince fakîr kuşlar ne hâle uğradıkların bilüp pur putur olmağa başlar. Sen dahi murâdın üzre birkaç dâne semînlerinden alup birer para verirsin, mâ‘adâ za‘îflerin âzâd edersin. Mezkûr Arabın ol murglar iltizâmındadır, mâl-ı pâdişâhî verir. Bir gayrı âdem ol murglardan sayd eyleseler tecrîm ederler. Ve her kaçan olsa ol âzâd

edilen kaz ve ördekler yine ol fellâhındır, gûyâ bu tuyûra bir mekr eylemişdir. Mısır fellâhı bu gûne acîb ü garîb şeytanata mâlik kavimdir.

Ve mine'l-acâyibi'l-garâyib

U‘cûbe-i dehrden biri dahi budur kim on bin yumurtayı at fışkısı içine gömüp yigirmi günde on bin tavuk yavrusu çıkup civ civ diyerek ol ân gezmeğe başlar. Akl-ı insân perîşân olur, aceb ibret temâşâdır. Ammâ bu kârı herkes edemez, Âbyâr kazâsında Mısır ümerâlarından Serdâr Süleymân beldelerinden Berme nâm bir köydür, anda bir asıl nesil nesle vardır, fışkıda tavuk çıkarmak anlara mahsûsdur. Piliç çıkarmak murâd edinen kimesne anlardan bir âdem alup kankı kazâya götürmek murâd edersen gidüp anda ibtidâ bir furun inşâ eder kim piliç çıkmak içün mahsûs furundur. Gûyâ etmek furunu gibi üstü kubbe ve altı boş bir büyük furundur. İçi tula ile bölük bölük bölüp her hâne ikişer parmak kalın yanmamış penbe-misâl atılmış yumuşak fışkı döşer. Ve her hâneye ellişer yumurta kor. Ammâ her yumurtayı güneşe tutup nazar eder. Eğer tâze yumurta ise, kor, eğer cılk ise komaz. Zîrâ fışkı harâretinden pârelenüp sâ’ir yumurtalara dahi zararı isâbet edüp yavrular çıkmaz. Ol ecilden cümle tâze yumurta korlar. Ve kankı yumurtadan horos ve kankı beyzden dişi piliç çıkacağın yumurtasından bilürler.

Ve bu **[P 241a]** yumurtaların **[Q 244a]** üstlerine dahi ikişer parmak fışkı örtüp furunun için yumurta ile böyle zeyn edüp ba‘dehu altına nerm âteş eder. Ammâ yine fışkı yakar, odun yakmaz. Bu hâl üzre kâmil üç gün dörd gün. Dördüncü gün mezkûr piliççi baba uryân olup furunun içine girüp **[Y 229b]** tavuk gibi kurk kurk diyerek serâpâ cümle yumurtaların altın üstlerine döndürür. Ammâ elinde yine tavuk tüğünden yapılmış bir gûne eldivândır, anın ile her hücredeki ellişer yumurtaları birer birer devr etdirüp mâbeynlerine birkaç tavuk tüğleri kor. Ve bir gûne buhûr yakup dütsü verüp furunun ağzın kapayup gider. Ammâ bu kârı aslâ kimseye göstermez, ammâ hakîr kasd edüp ol beldede yigirmi iki gün meks edüp ayne'l-yakîn hâsıl etmeğiçün temâşâ ederdim. Ve yigirmi günde üç kerre piliç anası herîf furuna girüp cümle yumurtaları devr ederdi.

Yigirmi gün tamâm olmadan ecinne askeri gibi piliçler hurûc etmeğe başlayup furun içre fışkı eşmeğe başlar. Derhâl anları taşra çıkarırlar. Zîrâ dahi fışkı içinde mestûr çıkmamış nâ-tamâm yumurtalar vardır, anları harâb etmesin içün hemân yumurtadan çıkan yavruları taşra çıkarup kuluçka olmuş yavrulu tavuklar vardır, cümle yavrular anın ardı sıra sürü sürü civ civ deyüp.

Ammâ hikmet-i Hudâ bu fışkıda hâsıl olan piliçler tavuk altında hâsıl olan piliçlerin lezzetinde değildir, tenâvül olundukda bir ağır lahm-ı şahmı vardır. Ve Fir‘avn doğanı çaylak kuşu bu piliçlere gâyet hasımdır. Dîdebân oğlancıklar vardır, anları gözedirler. Yohsa çaylak cümlesin bir günde taşıyup tükedirdi. Mısır içinde çaylakdan muzır kuş yokdur.

Ba‘dehu bu mezkûr piliçleri on günden sonra dipsiz kîlelere doldurup re‘âyâ üzre yine beşer onar kîle tavuk verirler. Hamd-i Hudâ tavuk kîle ile bey‘ [u] şirâ olunduğun Mısır diyârında gördük.

Ve bu dipsiz kîle ile verilen piliçler ekseriyyâ mîrîdir. Ve paşa kilârcıbaşısı tarafından başka bir ağa me’mûr olup niçe bin piliçler yapdırup paşa matbahında yevmiyye beşer yüz tavuk boğazlanup tevâbi‘âta ta‘yîn verilir.

Ve bu piliçler nice hâsıl olduğun görmeyen Mısır fellâhının ne mertebe şeytân idüğin kimse bilemez. Ve hakîkatü'l-hâl akıl ihâta etmez bir sırr-ı acîbdir. Ammâ {âye[t]:} [174] *bi-kudretihi ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihî* [175] âyeti delîl-i kat‘îdir.

İbret-nümâ-yı sun‘-ı Hudâ

Bâlâda evsâfı tahrîr olunan Sebîl-i Allâm nâm mahalde bir gûne elvân hurde taşlar olur. Mısır'da Sebîl-i Allâm taşı meşhûrdur. Ol sahrâda yüz guruşa ve beş yüz guruşa lâ‘l ya‘kût ve elmâsdan mücellâ gûnâ-gûn taşlar bulunur. Ve beşer onar guruşluk aynü'l-hür ve aynü's-semek ve aynü'l-hir makûlesi taşlar firâvândır. Ba‘zı zamân şiddet-i rûzgâr-ı zorkâr cümle rimâli perîşân edüp bilâ-hadd ü lâ-gâyet taşlar bulunur. Ammâ hakkâk bu hâm taşları hakk edüp perdâht **[Y 230a]** edince herbiri bir sûrete girüp bî-kıymet iken zî-kıymet fürûht olunur. La‘l-i Bedahşân'dan âbdâr ve elmâsdan fertûr taşlar bulunur. Ammâ Mısır müverrihleri ve ulemâları bu zu‘m üzrelerdir kim İremezâtü'l-imâd binâ-yı Şeddâd ibnü'l-Âd bu Sebîl-i Allâm'da binâ etmişdir, deyü müttefikun aleyhdirler. Hakîkatü'l-hâl bu Sebîl-i Allâm vâdîsinde câ-be-câ binâ-yı azîm temelleri zâhir ü bâhirdir. Ve Kethudâ İbrâhîm Paşa hîn-i azilde bu Sebîl-i Allâm sahrâsında yetmiş yedi gün meks edüp âvâre huddâmlar mankala oynamak içün bu Sebîl-i Allâm taşlarından cem‘ edüp mankala oynarlardı. Ba‘zısı hakkâke verüp yüzük taşı etdirüp cümle huddâmân sâhib-i hâtem oldular. Ya‘nî bu mertebe zî-kıymet taşlar bulunur. Aceb temâşâdır.

Ve mine't-te’sîri'l-haceri'l-acîbe

Yine bu Sebîl-i Allâm sahrâsında pür-nûr asferü'l-levn bir sengîn taş bulunur. Dâ’imâ Freng hukemâları ol şiddet-i hârda gelüp ararlar. Hâssası oldur kim bir âdem mezkûr taşı iki eliyle dutsa der-akab ma‘îdesi bulanup istifrâğ edüp tâ ol taşı elinden bırakmayınca ol âdem gaseyândan ferâgat etmeye. Ammâ cemî‘i ahlâtdan safrâ vü sevdâdan halâs olur ve ma‘îdesinde bir şey kalmayup pâk ma‘îde olur.

Ve min havâssi'l-hacerât

Yine Sebîl-i Allâm fezâsında bulunur boncuk-misâl bir alaca taşdır. Kankı hâtûn anı cimâ‘ mahallinde beline bağlasa hergiz hâmile kalmaya. Hattâ bu taş Mısır Bâbullûğunda olan fevâhişelerde çok bulunur. Hattâ bu hakîrin vâlidesi hakîri vaz‘-ı haml ederken re’s-i kebîrimiz vâlidemizin masdarından usret üzre çıkduğından ferc-i nâ-şüküftedârı târmâr olup kabîh olduğu ecilden hâmile kalmadan ihtirâz etdüğinden bu Sebîl-i Allâm taşından dâ’imâ taşıyup peder ile hâlet-i mahmasada beline bağlardı. Ol taş-ı nâ-mübârek vâlidemizde dahi bulunurdu.

İbret-nümâ-yı arz-ı Mısır
Bilâd-ı Mısır'da Arablar sıçan yer, derler, hakîkat imiş, ammâ ne gûne fâre idüğin anı beyân eder

Mısır arzında hâsıl olur bir nev‘a sıçandır, ana fâre'l-gayb derler, bir mudhik-hey’et mahlûkdur. Kaçan Nîl-i mübârek taşduğı mahal cemî‘i arâzî-i Mısır'ı gark eder. Ol zamân yeri kalmayup taşra çıkarlar. Ol mahalde cümle sıbyân u nisvân sahrâlara çıkup su gark eden kenârlarda mezkûr sıçanları sayd edüp tobra tobra doldurup hânelerinde boğazlayup yerler. Ve çilden fürûht ederler. Gâyet semîndir ve kuyruğu kısa ve burnu uzun ve üst dudağı tavşan gibi yarıkdır. Eşkâlde bir boz sıçandır.

Herbiri yüzer dirhem gelir ve birer batman gelir mahlûkdur. Bunlar bi-emrillâhi te‘âlâ yerden hâsıl olur. Hattâ yeri yığın yığın eder, sayyâdlar andan bilürler kim **[Y 230b]** anda fâre vardır, kazup sıçanı çıkarup tenâvül ederler.

Hikmet-i Hudâ ba‘zısı beline dek sıçan olmuş, belinden aşağısı dahi toprakdan ayrılmamış, kan toprak ile mahlût. Ammâ toprakda yine sıçan hey’eti vardır, lâkin dahi et olup rûh gelmemiş. Böyle iken yerden çıkarsan kesb-i havâdan helâk oluyor, zîrâ kemâlin bulmamışdır. Arablardan su’âl etdim,

"Bi-emrillâh kırk günde bir âbdan hâsıl olur", dediler. Ve su’âl etdim,

"Ya bunlar çiftleşir mi?", dedim;

"Ne‘am, çiftleşirler, ammâ bi-emrillâh yavru hâsıl etmez" dediler.

Ve hakîr nef‘in su’âl etdim:

"Gâyet serî‘u'l-hazmdır ve âdemi semîn eder. Ve gâyet mukavvîdir, cimâ‘a kuvvet verir" dediler.

Bu dahi garîb ü acîb hikmetdir. Ammâ bu sun‘-ı Hudâ'ya kâsıru'l-akl olan Mu‘tezilî tâ’ifesi istib‘âd edüp kabûl etmezler. Ammâ bu hakîr kendü gözümle görüp çıkaran Urbânlara beşer onar pâre verüp temâşâ etdim. Nısfi cânlı, nısfi türâb ile kanlı; ba‘zısının nısfi kanlı, dahi cânı gelmeyüp nısfi türâb idi. Ve Hak Te‘âlâ'nın sun‘una **[P 241b]** göre bundan **[Q 244b]** dahi ibret-nümâ benî âdem değil midir kim âye[t]: [176] âyeti delîl burhân yeter.

Mu‘tezilî mezhebine nazar etmeyüp ehl-i şer‘in mezhebine nazar edüp mu‘tekid olan kimesne, [177] deyüp hâmûş-bâş olur.

Hikmet-i Hudâ nahl-i hûrmânın ve cevz-i küliserin benî âdem ile akrabâlığın beyân eder

Her sene diyâr-ı Mısır'da dişi hûrmânın kalbi ya‘nî beynisi üzre erkek hûrmânın bir dalın sokup cimâ‘ etdirirler. Ol sene ol dişi hûrmâ on beş yigirmi salkım hûrmâ verir. Eğer böyle cimâ‘ etdirmeseler hûrmâ vermez. Ve hûrmâ ağacı ayda bir hayız görür. Âdem gibi beynisi vardır, anı kat‘ etsen hûrmâ kurur, ammâ gayrı dalların kessen dahi serâmed olur. Ve hûrmâ beynisine kalbü'l-belah derler, gâyet lezîz ve mukavvîdir. Mısır'da cimâ‘dan kalmış âdemler isti‘mâl edüp ol gece ehlini hayli müsta‘mel edüp bîzâr eder. Bir gûne beyâz katı peynir gibi süd lezzetinde bir gûne lezîz şeydir. Nahl-i hûrmânın tâ depesindeki dalları içindeki iliflerin mâbeyninde olur.

Ve bu hûrmânın benî âdem ile karâbeti vardır, derler. Kaçan Cenâb-ı Bârî vücûd-ı Âdem'i bir kabza toprakdan halk etdi, bakıyye-i toprakdan Cenâb-ı Allâh nahl-i hûrmâyı ve küliser ağacın ya‘nî kara Hindistân cevizi ağacın ve şecerü'l-Vakvâk ağacın halk etdi. Ve yerde olan hâkinde yebrûhu's-sanem ya‘nî abdüsselâm derler, yerde hâsıl olur âdem gibi saçlı ve sakallı ve dişili ve erkekli biter, hemân âdem sıfatında bir otdur, ol dahi benî âdem toprağından hâsıl oldu, derler. *Yef‘alullâhu* **[Y 231a]** *mâ yeşâ’*.

Ve mine'l-acâyib

Mısır'da bir kavim var, diri diri yılanı yerler. Ve bir evde yılan olsa, bu âdemlerden biri ol hâneye varup bir gûne düdük çalup cümle yılanlar başına üşüp ceng ede ede cümle yılanları dutup tobrasına koyup götürür, ol ev yılan şerrinden halâs olur.

Ve bu herîfler ba‘zı âdemin yanına gelüp ol âdemin haberi âgâhı yok iken cebinden ve koynundan yılan ve akreb ve çıyan çıkarır. Ve ba‘zı âdemin cebinden elma ve emrûd ve şeftâlû ve üzüm çıkarır, hâlen ki ol meyvelerin mevsimi değildir. Ve ba‘zı âdemin koynundan âteş yâhûd su çıkarır. Ve ba‘zı âdeme işâret edüp sarığın gösterir, herîf başından sarığın çıkarınca sarığından su cereyân etmeğe başlar yâhûd bir yılan ve akreb çıkup hemân herîf sarığın yere urup ser-bürehne bî-destâr firâr eder. Merhûm İbrâhîm Paşa bu gûne şakalara mâ’il idi. Ammâ hakkâ ki sihr-i i‘câz mertebesi bir ma‘rifetdir.

Ve Mısır'ın İsvân diyârındaki fellâhlar timsâh ile cimâ‘ etdikleri bâlâda Nîl mahlûkâtı evsâfında tahrîr olunmuşdur.

Ve mine'l-acâyib

Mısır'da cümmeyz ağacı derler bir dıraht-ı müntehâ ağacdır. Mısır diyârında andan büyük şecere-i azîm olmazdır. Gûyâ Rûm'un çenâr-ı müntehâlarına müşâbeheti var bir sâyesi hoş-havâ-yı dilküşâ dıraht-ı müntehâlardır. Meyveyi bu keyfiyyet ile verir tılısmât böyle bulunmuşdur. Her kimin bâğ u bâğçesinde ol dıraht hâsıl olduysa ol bâğçe sâhibi birkaç âdem ile ittifâk edüp bâğ sâhibi mukaddem bir balta ile bâğa girüp mezkûr cümmeyz ağacına çıkup birkaç yüz balta urup cümmeyzi zahmdâr ederken müttefik olan kimesneler gelüp,

"Bire âdem, bu Allâh mahlûku tâze ağacı ne kesersin?" derler. Herîf eydir:

"Kendü mâlımdır, keserim ki bâğımda olur, aslâ mahsûl vermez, sâyesi düşdüğü yerde çemen bitmez. Kesüp âteşe yakarım" der. Aşağıdan herîfler,

"Lutf eyle, kesme, dahi tâze ağacdır. Âh ne güzel dalları ve budakları ve yaprakları var, kesme, meyve versin" deyü ricâ etdikçe herîf balta ile ağacı delik delik etdüği yerlerden kırmızı kan-misâl yaşlar cereyân eder. Aşağıdan yine herîfler ricâ edüp,

"Yılda yedi kerre meyve versin, biz mütekeffil" deyü yemîn edüp ol herîfler dıraht sâhibinin elinden baltasın alup bir cânibe atup cümle ağacın vücûduna ellerin kuşadup kucaklarlar.

Ve birkaç âdemler dahi hâzır olup şâhid olurlar. Ba‘dehu ol balta deliklerinden ve gayrı yerlerden yılda yedi sekiz kerre eyle meyve verir kim ta‘bîr olunmaz. Ve meyvesi gûyâ incîr gibidir, ammâ içinde incîr gibi darısı yok, içi boşdur. Herbiri **[Y 231b]** yigirmişer otuzar dirhem gelür hâzımü'l-ifrât lezîz meyvedir. Levni ahmer ve sarı ve beyâz olur.

Ve garâyib bu kim sâ’ir meyve ince dallarda hâsıl olur, ammâ bu iki üç âdem kalınlığı iri gevde ağaçlarında olur. Ve eyle verir kim ağacın gevdesinde hâlî yeri olmaz, gâyet mahsûldâr ağacdır.

İlm-i tıb üzre tabî‘atı i‘tidâl üzredir. Beş altı dânesin tenâvül edüp üzerine su içsen iki amel edüp

kuvvet-i basarı ziyâde eder. Ve bir âdemin lîneti olsa, yeşil yaprağın döğüp suyun nûş etse, kabz eder. Ve ağacının vücûdu sebzgûndur. Nice hâssası vardır, ammâ hukemâ mezhebinde olanlar dahi a‘lâ bilür, bir temâşâ ağacdır.

Hâssa-i arz-ı Mısır

Mısır'da keçinin boynuzun yere gömerler ve sulayup tîmâr ederler. Birkaç günden sonra yeşil yeşil filisler serâmed kamışlar hâsıl olur.

Ve amel-i nişâdır

Mısır'da âdem necâsetinden nişâdır hâsıl ederler. İbret-nümâ kârhâne-i acîbelerdir kim bâlâda evsâfı mufassal tahrîr olunmuşdur.

Ve san‘at-ı amelî üzüm

Üzüm dahi koruk iken Mısır fellâhları kibrit yakup koruğa buhûr yakup bir ay evvel üzüm olur, aceb şeytanatdır.

Ve san‘at-ı amelî kavun ve karbuz

Mısır'da güvercin necâsetine re’s-i mâl derler. Mısır fellâhları güvercin tersin kavun ve karbuz köküne döküp bir ay mukaddem âbdâr latîf kavun hâsıl olur.

Havâss-ı hayvân-ı acîbe

Mısır'da şeker kamışı olduğu yerde gelinciğe müşâbeheti var bir hayvân-ı mûnisdir, bir turfe şakrakoz ve mahrakoz ve kakrakoz mudhik bir hayvândır. Hattâ ba‘zı evlerde beslerler, âdem ile gâyet ülfet eder hayvândır. Hattâ Feyyûm şehri bâğlarında gâyet çokdur. Ol olduğu yerde anın râyihasından yılan ve çıyan kaçar, aslâ durmaz. Zîrâ râyihasından hemân yılan helâk olur, ammâ insâna râyihasının nef‘i vardır, aceb hikmetdir.

Zikr-i ma‘âdin-i zeheb

Mısır'ın cânib-i kıblesine iki sâ‘at ba‘îd cebel-i Cûşî ardında Ayn-ı Mûsâ dağlarına cebel-i Becâmîm derler, anda bir kızıl reng kireç toprağı hâsıl olur, ol turâbı âteşde yaksalar altun çıkar. Ammâ odun kaht olduğundan çıkan altunun harcı hâsılından mahsûl olmaz. Hâkim Bi-emrillâh halîfe iken yedi sene çıkardup ba‘dehu mesdûd etmiş, hâlâ âsârları zâhir ü bâhirdir.

Mısır'ın cânib-i garbîsinde cebel-i Câlût'da gümüş ma‘deni vardır.

Ve cânib-i şarkîsinde cebel-i Mukattam ki Cûşî dağıdır, anda altun ma‘deni vardır.

Sa‘îd vilâyetinde zümürrüd ma‘deni var.

Ve Buhayre hâkinde natrûn ma‘deni vardır.

Ve her kurâlarında güherçile ma‘deni hâsıl olur.

Ve cemî‘i buhayrelerinde tuz **[Q 245a]** hâsıl olur. **[P 242a]** Ve ,

İbret-nümâ-yı şehr-i Ayn-ı Şems

Mısır'ın cânib-i şimâlîsinde iki **[Y 232a]** sâ‘at ba‘îd Matariyye kurbunda bir şehr-i azîm imiş. Hâlâ harâbedir. Zamân-ı kadîmde dârü'l-mülk imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları ile a‘mâl-i tâyilden ve a‘lâm-ı hâyileden ve ebnâ-yı azîme ve etvâr-ı acîbeden niçe şeyler zâhir ü bâhirdir.

Evvelâ İslâmbol'da Atmeydânı'ndaki gibi çâr-gûşe bir amûd-ı serâmed vardır, kaddi yüz zirâ‘-ı Mekkî'dir. Cânib-i erba‘asında Kabâbıta hatları çokdur. Ve tâ zirvesinde bir çârpâ üzre süvâr olmuş mücevveze sarıklı âdem sûreti var, Selîm Hân Mısır'a gele, deyü işâretdir. Cânib-i erba‘ası Atmeydânı'ndakinin nakşı gibi münakkaşdır. Ve hâlâ bunda olan mesdûd tılısmât-ı garîbe bir diyârda yokdur. Hâlâ meftûh olmamışdır, cümle râyegândır, feth etmeğe cidd ü cehd edenler cümle anda medfûndurlar.

Ve müverrihân-ı Mısır bu Ayn-ı Şems evsâfında bir kasır medh etmişler kim yüz seksen pençeresi var imiş, her gün şems bir pençereden girüp kasrın için tâbân etdüğiyçün Ayn-ı Şems derler. Ve bir rivâyetde Ayn-ı Şems nâmında bir melike binâ etdi, derler. Ve bu kasra yüz seksen menzilde şems tamâm olup evvelki menzile gelince avdet eder. Hâlâ eser-i binâları zâhirdir. Ve zamân-ı kadîmde kal‘a-i azîm imiş, esâs-ı dîvârları bâhirdir.

Ve mine'l-acâyibü'l-garâyibden cebel-i Herâmân

Nîl'in cânib-i garbîsinde Cîze kasabasından bir sâ‘at ba‘îd cebel-i Herâmân derler, üç dağdır. Rû-yı arzda bunlardan evvel binâ yokdur ve bunlardan âlî binâ yokdur. Gûyâ üçü dahi cebel-i Kâf'dır, azîm binâlı dağlardır. Herbiri birer sanem heremânlarıdır.

Büyük heremâna cebel-i Belbehis, ortadakine cebel-i Melheviyye ve ednâsına cebel-i Ebülhevl derler.

Bu amelî dağların hakkında niçe bin güft ü kîl [u] kâl vardır. Ba‘zı müverrihler Tûfân'dan evvel Âd ibn Şeddâd binâsıdır, derler.

Ve ba‘zılar Tûfân'dan evvel Sûrîd Melik kehenelerinin ilkâsıyla kendüye medfen binâ etdi, derler.

Ve itmâmından sonra bu üç ehrâmları mâl-ı hazâyin ile pür edüp âlât-ı silâh ve Hazret-i İdrîs'in cemî‘-i ulûmlarının kitâbların koyup tılısmâtlar ile müvekkiller nasb edüp heremeynlerin üzerlerin dibâçe ile pûşîde kılup kenz etdi. Ve sâhil-i Nîl'de bir şehr-i mu‘azzam binâ edüp heremeynlerin muhâfızları ol şehirde sâkin olur.

Ve her sene vakt-i rebî‘de cemî‘i dünyâ halkı gelüp Ka‘be-misâl tavâf ederlerdi.

{Ammâ bi-kavli müverrih İbn Celâl, bu Ehrâm dağlarına lisân-ı Kıptî'de Berâbî derlerdi. Zîrâ iptidâ bu Heremleri binâ eden Kayin oğlu Hanûh oğlu Mahvîl oğlu Dermeşîl oğlu Berâb'dır, anıniçün bu

dağlara Berâbî derler.

Ba‘zılar Delûke avret Fir‘avn'dan evvel melike iken ol avret yapdı, zîrâ ol Ferâ‘inelerden idi, anıniçün Fir‘avn dağları derler. Zîrâ mürûr-ı eyyâm ile Delûke karı neslinden gelen melikler, vâlide-i kadîmimiz binasıdır, **[Y 232b]** deyü amâr ederlerdi. Andan anlanır kim Delûke avret binâsı ola.

Ve ba‘zılar Tedûre câdû binâsıdır, derler. Ve Esmûn ve Etrîb ve Sâ keheneler idi, târîhleriyle Ehrâmlarda yatırlar.}

{Ammâ bi-kavli *Târîh-i Şihâbî* Tûfân'dan evvel bu Ehrâmları binâ eden evvelâ Sûrîke bin Şehlûk bin Şerbâk bin Tûmîdûn bin Tedersân bin Hûsâl melikler yapmışdır.}

Ve hâlâ şimâl tarafındaki Ehrâm'ın yine şimâl cânibine nâzır bir kapusu vardır. Andan içeri sağ tarafdaki taşlar üzre İbrî lisânı üzre kazılmış hatlarda,

"Ben ki bânî-i Heremân'em. Altı senede tamâm etdim, sonra gelenler altı yüz yılda temelinden yıkmağa kâdir olsunlar. Yıkmak hod yapmadan ehvendir. Ve ben dîbâçe ile setr kıldım, gelen mülûklar bûriyâ ile puşîde kılmağa kâdir olsun" deyü yazmış.

Hattâ Me’mûn Halîfe Bağdâd'dan Mısır'a gelüp Heremeyn'de medfûn genc-i firâvânı feth etmeğe bel bağlayup yedi ay kâmil ihtimâm himmetler ile bezl-i himmet edüp odunlar yığdırup âteşler yakup üzerlerine sirkeler dökerek ve mancınıklar ile seng-i azîmler atarak yigirmi arşın mikdârı yerin münhedim edüp bir zeberced murassa‘ küp bulur, içinde bin altun bulunur kim her altun bir vukiyye idi. Ve bir hacer üzre yazılmış bir hat kim,

"Ey bu dahmeden defâyin fethi içün temennî eden. Her ne kadar cidd ü cehd edüp mâl masraf edersen, ol kadar mâl çıkarırsın. Ziyâde tama‘ edersen, bu dünyâ-yı fânîden gidersin" deyü mastûr taşı görünce cümle asker-i Me’mûn vâlih-i hâmûn olup yedi aydan berü çekdikleri renc [ü] anâ ile bu kadar masrûfları mukâbelesinde ol zikr olunan bin altun bulundu.

Ve mukaddemâ zikri sebkat eden şimâl tarafında kapudan içeri taş üzre tahrîr olunan hatda,

"Gelen mülûk hasır ile pûşîde kılsın" dedüğinden bir rumûz fehm edüp derhâl Me’mûn fermân eyleyüp ol ehrâmı nısfına dek Mısır hasırıyla mestûr etdükleri mahalde bir rîh-i âsıf zâhir olup hasırı ve huddâmların havaya doğancı pefterisi-misâl perrân edüp hasırları çâk çâk edüp herîfler bî-cân olurlar.

Âhirü'l-emr Me’mûn Halîfe'nin vezîri Hüseyin bin Sehl'in re’y-i haseniyle ferâgat edüp rücû‘ ederler. Hâlâ ol ehrâmânın Me’mûn Halîfe asrında münhedim etdüği yerler nümâyândır.

Ammâ Yûsuf Salâhaddîn Mısır kal‘asın müceddeden binâ etdükde Heremeyn cebellerinden taşlar çıkarup Mısır'ın iç kal‘asın ve aşağı kal‘asın binâ etmişdir. Ve ba‘dehu Sultân Mü’eyyed dahi Heremeynler kurbunda on bir kantara etmişdir, cümle Heremeyn dağlarından çıkan taşlar ile binâ etmişdir. Hâlâ yerleri âşikâredir.

Bu hakîr eyitdim: Heremeyn'i binâ eden Sûrîd, "Altı yılda binâ **[Y 233a]** etdim, benden sonra gelen mülûk altı yüz yılda münhedim edebilsin", deyü da‘vâ-yı merd etmiş.

Bu hakîr ana yüz kantâr bârûd-ı siyâh ile altı hazîneli bir Kandiye kal‘ası lağımı atsam Ehrâm dağların ihrâm gibi havâya münkalib edüp ân-ı sâ‘atde ka‘r-ı zemînde Nîl'e âsâr-ı binâdan temeli bile kalmazdı. Ammâ hakîkatü'l-hâl vech-i arzda böyle bir binâ-yı azîm görmedim.

Hamd-i Hudâ İbrâhîm Paşa asrında Ehrâmlar tarafında atlarımız çayırda iken beş on gün anda zevk u safâ ederken ol takrîb ile birkaç kerre varup seyr [ü] temâşâ edüp hayrân olurduk.

Bir kerre dahi varışda imrahor ağanın ve Behlûl Ağa'nın ve gayrı ağavâtların ba‘zı tevâbi‘atlarından kırk beş âdem olup meş‘aller ve muşammâlı fânûslar ve şem‘-i rîhler getürüp herem-i kebîrin şimâl cânibindeki bâbın rimâl ve hâr u hâşâkdan tathîr edüp te‘avvuz [u] besmele ile girdükde hakîr kıble-nümây ve sâ‘ate nazar edüp cenûb cânibine kâmil yedi yüz adım yürüyüp bir şâhrâh yoldur, üstü toloz kemerlerdir kim yigirmi zirâ‘ âlîdir.

Ve tarîkın vüs‘atı on zirâ‘ enlidir. İki cânibinde müte‘addid mağârâlar ve mebnî kâ‘alar var ve kubbeleri kesme kayadan mutallâ ve müzehheb ve münakkaş kim gûyâ henüz üstâd Bihzâd elinden çıkmışdır. Ve her hücresi benî âdem üstühânıyla mâl-â-mâl idi. Ve her bir kelle yüz kîle gendüm alır, sağîr ü kebîr kelle-i gûnâ-gûnun hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve yol üzre derisine sarılmış bir incik kemiği var idi. Hakîrin karışı ile yetmiş bir karış idi. Ve bunun emsâli niçe üstühânlar firâvân idi.

Ve bir gâr-ı azîmde mâl-â-mâl hûrmâ lîfi kefenli benî âdemler yatırlardı. Ve niçe yüz kadîdler var idi, herbirinin kadleri yetmiş ve seksener adım idi. Ammâ gurâb kadar yarasa kuşlarının necâseti râyihasından âdem helâk olur. Cemî‘isi kayalarda minkârlarından herbiri asılup dururlardı. Ve ba‘zısı fânûslara ve meş‘allere kendülerin urup perr ü bâlleri ihrâk olurdu. Ve ba‘zısı çehremize ururdu.

Bu mahalde birkaç refîklerimiz bir iki fânûsu ile havflerinden rücû‘ eylemişler. Ammâ biz yine otuz beş âdem ile kalup cür’et ederek sehel eniş, kıble-nümâmız muktezâsınca kıble cânibine kâmil bir sâ‘at dahi gidüp tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir kâ‘alar ve her birinde kadîd âdem cesedleri var. Kimi oturur ve kimi yatırlar idi. Bunlar cümleden kadd [ü] kâmetde kıyâmet âdemler idi. Yanlarında çürümüş bûriyâlar ve hûrmâ lîfinden bezler pâymâl-i rimâl idi.

Bundan ileri elli adım mikdârı yokuş aşağı gidüp bir havz-ı azîm âb-ı sâfî ile memlû idi. Ammâ cânib-i erba‘asında ukkâb-misâl kuşlar ve kaz kadar mahûf kuşlar havuzun **[Y 233b]** kenârında oturmuşlar. Hemân bizi görünce cümle kanatların kakup bir ra‘dvâr gürüldü zâhir oldu kim beynilerimiz gûyâ kulaklarımızdan akdı. Ve şebpere ya‘nî yarasa kuşları bizi ve esbâblarımızı rüsvây eyledi. Ve meş‘alciler çıra az kaldı, dediler.

Netîce-i kelâm cümlemize bu ukkâb kuşların kanat gürüldüsünden bir vehm târî olup ol havuzdan ileri bir kadem atmağa iktidârımız olmayup ale'l-ittifâk avdet edelim, derken kuşlar tarafından bir rîh-i akîm kopdu kim şiddet-i şitâsından helâk mertebelerine varup,

"Meş‘aller ve fânûslar sönerse hâlimiz neye müncer olur?" deyü gerü avdet ederken şebperelerin herbiri kebûter kadar kendüleri pervâne-vâr âteşe ura ura ve yüzlerimize kendüleri kanatları ile çarpa çarpa bizleri bîzâr etdiler.

Hulâsa-i kelâm, her ne hâl ise rücû‘ edüp giderken yığdığımız taşlar alâmetleri ile cümlemiz sıhhat ile taşra çıkup ol firâr eden yârenlerimiz bize rîşhand edüp,

"Ne bu mülevvesâne çehre ve ne bu eşkâl-i ucbe?" deyü şaka-gûne kelimâtlar ederlerdi. Ammâ Hudâ âlimdir, bî-tâb u bî-mecâl selâmete çıkdık, ammâ azîm seyr ü temâşâlar etdik. Havuzdan ilerisin Hudâ bilür.

İşte bu hakîr heremin birin böyle gördük. Ne hazîne ve ne defîne gördük, illâ medfûn âdemler gördük. Ammâ mutalsam olduğuna şübhe yokdur. Zîrâ mezkûr havuza vardıkda cümlemiz mebhût olduk, taşra çıkınca bî-cân çıkup kesb-i havâdan yine cân bulduk. *Allâhümme âfinâ*, bir dahi girme müyesser olmaya.

Ba‘dehu taşrada çadırlar içre futûrlar ve kahveler içilüp Ehrâmların cânib-i erba‘asın temâşâ etdik. İki ehrâmlar tûlen ve arzan çâr-gûşeleri ikişer yüz adımdır. Bu hisâb üzre herbiri dâ’iren-mâdâr sekize yüz adımdır. Ve her bir taşının cüssesi tûlen ve arzan yigirmişer, otuzar arşındır. Ve kadd-i bâlâsı tâ zirve-i a‘lâsına varınca iki yüz arşındır. Büyük ehrâmın şimâl cânibinde girdiğimiz kapusu var, ammâ öbür ehrâmların kapuları âşikâre değildir. Ammâ Ebülhevl ehrâmı gâyet küçükdür. Ammâ ikisi eflâke ser çekmiş çâr-gûşe sivri dağlardır.

Hakîr girdiğimiz ehrâmın üzerine çıkdım, tâ zirvesinde on hazîneli bir tengetir çadır kurmak olur bir meydândır. Ve ba‘zı taş deliklerinde şâhin ve doğan kündeleri ve cılkıları ve güvercin küpeleri ve halhâlları buldum. Cümle Mısır zîr-i pâda nümâyân idi. Tâ bu mertebe âlî cibâllerdir.

Ve bu ehrâmların cânib-i erba‘asında kara taş ile mebnî mutalsam binâlar vardır kim evsâfları tahrîr olunsa bir müdevven olur.

Tetimme-i cebel-i Heremeyn oldur kim Melik Mukavkıs'dan Hazret-i Risâlet'e elçilik ile gidüp îmâna **[Y 234a]** gelen Zünnûn-ı Mısrî Sa‘îd-i âlî'de Şark Ahmîm nâhiyesinde mütevellid olmuş ferîdü'd-dehr bir fusahâ-yı bülegâ kimesne kişi idi. Ba‘de'l-feth Amr ibnü'l-Âs'ın izniyle bu Zünnûn Ehrâm dağlarına girüp anda olan ibret-nümâ hatları okuyup lisân-ı Arabîye terceme eder. Ol hatlar budur:

İhzeri'l-‘abde'l-mu‘takîn

Ve'l-ehdâse ve'l-cünde'l-müte‘abbidîn

Ve'[n-ne]bata'l-müsta‘ribîn

Türkîce ma‘nâsı: Sen âzâd olmuş kullardan ve yeni yetişmişlerden ve ibâdet edici askerden ve yabandan gelüp Arab içinde kalmış Nebat tâ’ifesinden korkun, demekdir. Diğer hatt-ı âhar:

Yukaddiru'l-makdûr ve'l-kazâ yadhak

Ya‘nî: Bir nesneyi âdem oğlu tedbîr eder, ana Hak Ta‘âlâ'nın kazâsı güler.

Ammâ Küçük Ehrâm ki Kalîmûn Hakîm'in kable't-tûfân binâsıdır ki anda tahrîr olunan beyitdir:

Tüdebbirü bi'n-nücûmi ve leste tedrî

Ve rabbu'n-necmi yef‘alü mâ yürîdu

Ya‘nî: Sen yıldıza bakarsın, bir iş işlersin, bundan haberin yok ki yıldızları yaradan istedüğin işler.

Zikr-i ucûbe-i eşkâl-i tılısmât-ı Ebülhevl

Lisân-ı İbrî'de Bilmîb'dir, hâlâ Ebülhevl'dir.

Bu dahi üçüncü Küçük Ehrâm'ın şarkî tarafında hammâm kubbesi kadar bir seng-i beyâzdan bir kelle-i kebîrdir. Ancak gerdeninden yukarusu vardır, mâ‘adâ vücûdu eşkâli yokdur, hemân unkuna dek bir kelledir. Ve yüzü cânib-i şarka nâzırdır. Kaşı ve başı ve gözü ve dişi ve kulakları ve dudakları ve gerdânı var. Bir kelle-i azîmdir kim başı üzre yüz âdem otursa mümkindir.

Ve üstâd-ı selef buna Ferhâd-vâr bir tîşe urmuş kim gûyâ zî-rûh bir kelledir kim tebessüm edüp durur.

Ve âmil-i mermerbür bu kelleye böyle bir gûne örme geysûlar göstermiş kim çîm-ender-çîm ve ham-ender-ham ve mergûle mergûle ve fitîle fitîle ve girih girih mebrûm mebrûm târumâr kâküller ve geysûlar göstermiş kim gûyâ sihr-i i‘câz edüp san‘atın izhâr eylemiş.

Ve zamân-ı kadîmde bu kelle âyende vü revende ile kelimât edermiş. Eyle tılısm olmuş, Mısır üstüne bir yağı pâdişâh geleceğin ve kaht [u] tâ‘ûn olacağın ve bârân yağacağın ve yağmayacağın ve Nîl tuğyân üzre ne mikdâr geleceğin ve gelmeyeceğin ve kim öleceğin ve ölmeyeceğin, el-hâsıl cümle mugayyebât-ı hamseden haber verirmiş. Hazret-i Mûsâ'ya bu Ebülhevl'in gâ’ib haberlerin verdüği haberi vâsıl olunca Hazret-i Mûsâ Ebülhevl katına gelüp bir hayli kelimâtdan sonra Hazret-i Mûsâ buyururlar kim,

"Cümle kelimâta kâdirsin. Allâh'ın hak peygamberine îmân getir" buyurmuşlar. Ebülhevl,

"İdrîs peygamberi bilirim, gayrı bilmem" deyince Hazret-i Mûsâ gazûb bir pâdişâh idi, elindeki asâ ile Ebülhevl taşının başın birkaç yerden yarup ağzın burnun kırup "*Üskün yâ mel‘ûn"* deyüp gider. Hâlâ Hazret-i Mûsâ'dan beri dünyâ kelâmı etmeyüp hâlâ asâ darbından başı gözü kırıkdır, **[Y 234b]** ammâ acâyib musanna‘ kâr-ı insândır.

Ve bir rivâyetde yine sehereler sihir ile söyledir. Ammâ nisvân tâ’ifesiyle kelimât edermiş. Bir avretin bir hayli mâlı zâyi‘ olup ol nisvân-ı sâhib-isyân,

"Yâ Ebülhevl! Benim eşyâlarımı kim aldı?"

"Filân âdem aldı" der.

Derhâl avret hâkime varup herîfin hânesin basup cümle eşyâlarını bî-kusûr bulur. Mezkûr sârik herîf dâğ-ı dilinden Ebülhevl'in başı üstüne çıkup edepde yesteh-i bârân-zede eder. Ol zamândan berü tılısmı bozulup kelimât etmez oldu, derler. Ammâ Hazret-i Mûsâ hikâyeti kavl-i sahîhdir, zîrâ ûlü'l-azmdir, anın mu'cize darbıyla summun bükmün kalmışdır. Hâlâ temâşâgâh-ı ibret-nümâ bir kelledir.

Ve buna karîb bir temâşâgâh dahi vardır. Bir deyr kapusu var, rimâl ve hâşâk ile mesdûd olmuşdur. Lâkin kapunun atebe-i ulyâsının kemerinde bir gûne hatlar vardır kim mermerler üzre tahrîr olunmuşdur. Hakîr gûnâ-gûn hatlar kırâ'at etmede mahâretim vardır, ammâ bu hatlara mânend bir hat görmedim, bir hurûfu kırâ'at olunmak muhâldir.

{Ammâ bu tılısm-ı Bilmîb'i ya'nî kelle-i Ebülhevl'i bi-kavli *Târîh-i İbn Celâl* sene 781 281(?) (---) târîhinde hânkâh-ı Salâhiyye'de sâkin Muhammed Sofî nâm bir muta'assıb,

"Hayvân sûret[i] harâmdır" deyü bir gün hâkimden izinsiz Ebülhevl'in ağzın ve burnun Hazret-i Mûsâ kırdığından ziyâde kırarken hikmet-i Hudâ ol gün bir rîh-i akîm esüp Cîze şehri mezra'âtların kuma gark edüp bersîm ve gılâl ekilmez olup derhâl Muhammed Sofî'yi ehâlî-i Cîze hâkime götürüp,

"Şehrimizi kum gark etdi", deyü feryâd ederler.

Muhammed Sofî'den su'âl oldukda,

"Ey vardım, nehy-i münker etdim", dedikde ehl-i Cîze Muhammed Sofî'yi hâkim huzûrunda pâre pâre edüp Ebülhevl yanında defn ederler. Hâlâ Ebülhevl'in temâşâsına gelen bu sofî-i nâ-dürüstün kabrine taş atarlar.}

İhsân-ı Hudâ berây-ı Mısır

Diyâr-ı Mısır'da aslâ çekirge olmaz. Sâ'ir diyârdan gelse mu'ammer olmayup cümle helâk olur. **[Q 246a]** Hattâ Hazret-i Risâlet asrında Mekke ve Medîne'ye çekirge istîlâ eyleyüp Sahâbe-i kirâm Hazret-i Risâlet'e hâllerin i'lâm edüp cerâdın def'i içün ricâ etdiler. Hazret el açup du'â etdi kim,

"Yâ Rabbî! Bu cerâdı senin Kinânen olan Mısır'a def' eyle" dediler. Sahâbe-i kirâm eyitdiler:

"Yâ Resûlullâh! Mekke ve Medîne'yi ganîmet eden Mısır'dır. Çekirge Mısır'a varırsa mahsûlâtı tenâvül edüp kaht [u] galâ olur" dediler. Hazret buyurdu kim,

"Mısır Allâh'ın hıfz [u] emânındadır. Her kim Mısır'a ve ahâlîsine hakâret nazarın edüp zulm ederse ve ziyânkârlık ederse mu'ammer olmaz. İmdi bu cerâd muzırdır, Mısır'a varınca helâk olur" buyurdular.

Hakîkat yine eyledir. Hâlâ Mısır'da çekirge olmaz.

Ve câmi'-i Ezher'e güvercin ve sinek ve yılan ve çıyan ve gayrı hûş [u] tuyûr **[Y 235a]** girmez.

Tılısmâtları vardır, hâlâ amel etmededirler. **[P 243a]**

Ve mine'l-mutalsamât

Hâlâ Mısır içinde Kal‘atü'l-Kepş derler, anda bir atîk kal‘a vardır, ana karîb kabr-i Sultân Câvlî zâviyesi vardır, ol âsitânenin nerdübânı altında bir yeşil yekpâre mermer havuz vardır, gemi gibi tûlânî binâ olmuşdur. Zamân-ı kadîmde bu taş gemiye dörder âdem binüp nehr-i Nîl'i öte ve beri ubûr ederlerdi. Beş âdem süvâr olsa gark olurdu, kehene-i kadîmler eyle tılısmât etmişlerdi. Ve halk geminin mu‘tâdın bilüp dörd âdemden ziyâde binmeğe havf ederlerdi. Binenler berg-i hâtif gibi giderlerdi. Tâ Kâfûr-i İhşîdî zamânına gelince ol gemi Nîl üzre tarfetü'l-ayn içre varup gelüp şinâverlik ederdi. Bir gün Melik Kâfûr-ı İhşîdî eydir:

"Bire cânım, bu taşın şânı suya batmakdır. Ya bu taş gemi ise bu kadar yüz yıldan berü dörd âdem ile Nîl üzre gemi gibi varup gelmededir. Âyâ aslı ne ola? Ve bu taş gemiyi kim düzdü ola?" deyü fermân edüp gemiyi Nîl'den karaya çevirdiler.

Gördüler kim taş geminin altında bir satır hatt-ı İbrî ve bir balık tasvîri var, balık eşkâli üzre kazılmış bir vefk var, bunlardan gayrı bir şey yok. Kâfûr-ı İhşîdî cemî‘i ulemâ-yı Mısır'ı cem‘ edüp ne gûne hat idüğün istihrâc etmede âciz oldular.

Ba‘dehu yine taş gemiyi Nîl kenârına koyup yine ke'l-evvel dörd âdem süvâr olup gemiyi Nîl'e itiverdiler, gemi ve âdemler Nîl'e gark oldular. Meğer nazar-ı insân ta‘alluk edince yâhûd karaya çıkınca ameli bâtıl olup gark oldu. Ol taş tekne hâlâ mezkûr Sultân Câvlî zâviyesinin nerdübânı altında mâ-i zülâl ile şeb [ü] rûz memlû’dur. Âyende vü revende hayvânâtları suyun nûş ederler, yine leb-ber-lebdir. Suyu ne cânibden geldüği ma‘lûm değildir. Bulak râhı üzre olmak ile âyende vü revendenin nazarında bir temâşâgâh-ı âlemdir.

Ve ol tekne geminin cânib-i erba‘asında Hazret-i Süleymân'ın dîvânı tertîbi yazılmışdır kim cemî‘i zî-rûh mevcûdâtın ins [ü] cinnin hûş u tuyûrların envâ‘-ı eşkâlleri ol taş gemide saf saf alay alay yazılmışdır, ammâ gûyâ kalem-i Bihzâd ve Şâhkulu hattıdır. Bir vâcibü's-seyr dîvân-ı Süleymân'dır. Gören dîvâne olup yüz dîvâne dutar. Zîrâ bu ins [ü] cin ve hûş [u] tuyûra hükm eden Süleymân'a kalmadı dünyâ, deyüp terk-i mâsivâ eder. *Allâhümme yessir.*

Ve min havâssi'l-hacer

Mısır diyârında Cebelü'l-Ahzar'da bir gûne alaca taş olur, ol taşı her kankı etmek furununa kosalar, etmek hamuru taşup fırından taşra çıkarmış, ammâ hakîr görmedim. Lâkin Mağrib huccâcların hakîr İbrâhîm Paşa fermânıyla tahrîre gitdiğimde Hûş-ı Îsâ şehrinde Behîce ve Hınâdî Urbânları nakl etdi. **[Y 235b]** Ve hâlâ bizim İzzeddîn'de de vardır, deyü nakl etdiler.

Ve tılısmât-ı Ümmü'l-kıyâs

Mikyâs havuzunun cânib-i erba‘asında bir hatt-ı garîbe vardır. Anın te’sîriyle her sene elbette Kıbtî *Tût*'u geldikde ol gün Nîl-i mübâreke nokta düşüp tuğyân eder.

Ve diğer tılısmât-ı Mikyâs

Kıyâs'ın havuzu içinde Şeyh (---) Batrinî hazretleri bir timsâh timsâli inşâ edüp ol sûretin sadrına bir vefk-ı a'zam kazmışdır. Ol zamândan berü Nîl ile timsâh Ümmü'l-kıyâs'dan aşağı cereyân etmez. Eğer Nîl'in tuğyânından ubûr ederse, batnı yukaru gelüp mürd olur. Ol mahallerde timsâh havfından azîm taşları yudup ağır olur. Tâ Nîl tuğyânı zamânı güzer edüp Nîl berrâk olunca üç ay Nîl'in dibinde timsâh yatup tıyn [u] türâb ile kifâflanır, andan Ümmü'l-kıyâs'dan gerü dönüp timsâh Mikyâs tılısmından halâs olur.

Ve mine'l-istihrâcâtı'n-nücûm

Mısır'da Bâbü'l-kasır'da bir deyr-i azîm vardır, hâlâ medresedir. Kadîm zamân keheneleri anda tucdan bir sûret-i münevver etmişler. Yüzünde mutallâ ve müzehheb bir nikâbı vardır.

"Âhir zamân peygamberi bu sûretde olup ümmetleri Mısır'a mâlik olalar ve adâlet edeler ve feth edecek âdemler ba'de'l-Muhammed sene 18 târîhinde Hattâb oğlu Ömerü'l-Fârûk ve vezîri Amr ibnü'l-Âs ola" deyü bir beyâz deve üzre sarı hırkalı sûreti beyâz mermer üzre kazmışlar ve münakkaş yazmışlar.

Ve Hazretin tuc sûreti üzre beyâz mermere âyet-i İncîl: *abiton* bu âdem *âzeriyon* Âzer oğullarıdır *porfonoton* peygamberdir *tonomnın* anın ismi *mevamis* Muhammed'dir *biystu bis* iki dünya sâhibidir, deyü lisân-ı Yûnânca hatlar var. Ammâ Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı muhâsara ederken kefere-i fecereler Hazret-i Ömer'in mermer üzre sûretin bozmuşlardır.

Ve tılısmât-ı iç kal'a

Kalavân dîvânhânesinde kırk sekiz amûd-ı müntehâlarının her birinde birer vefk-ı a'zam olduğu bâlâda iç kal'a evsâfında tahrîr olunmuşdur.

..... (12 satır boş) .....

Ammâ Hudâ âlimdir. Eyâlet-i Mısır'da niçe kerre yüz bin garâyibât u acâyibât vardır. Ve niçe yüzünü görmüşüzdür kim her birinde âdem vâlih [ü] hayrân olur. **[Q 246b]** **[P 243b]**

el-Faslu's-sâdis ve hamsîn
Mısır'da hâsıl olup Rûm'da olmayan me'kûlât [u] meşrûbât ve nebâtât u müsmirâtları beyân eder

Evvelâ diyâr-ı Mısır'da on yedi gûne hûrmâ olur kim Bağdâd ve Basra ve Lahsa'da olmaz, Mısır'a mahsûs lezîz hûrmâlardır. Evvelâ,

Beyâz hûrmâ: Üç nev'dir. Bir nev'i Bağdâd'ın hastâvî hûrmâsı gibi mevzûndur, bi-emrillâh diş diş olup gûyâ sükkerdir ve gâyet terdir, âdemin demâğında mahv olur. Ve bir nev'i dahi andan kısadır, ammâ çekirdeği **[Y 236a]** arpa kadar olur, bu dahi nebât-ı hamavî gibi terdir. Ve biri dahi bayağı beyâzdır, misk râyihası müşâhede olunur. Ammâ bu üç nev' hûrmâ şiddet-i hârdan kuruyup bir diyârdan bir diyâra gitmeğe tahammül etmez, zîrâ gâyet terdir, hemân ratb iken bey' olunur ve kesret üzre değildir. Andan,

Sarı hûrmâ: Bunun dahi envâ'ı vardır, gâyet lezîz hûrmâdır. Bu dahi kemâl-i nezâfetinden kurumayup

tâze iken fürûht olunur. Ve,

Kırmızı hûrmâ: Beş nev‘dir. Bir nev‘i beledîdir kim Mısır şehri içre nehr-i Nîl ile perveriş olmuş bir cism-i latîf ü nazîf hûrmâdır. Birine hûrmâ-yı selvânî, birine medenî, birine hamevî, birine şahmî, ve birine bestânî derler. Ratbları gâyet lezîz ve mukavvîdir.

Ve bundan mâ‘adâ bir gûne **mor hûrmâ** olur, nahlinde kemâlin bulup sakız gibi olur, gâyet lezîzdir. Ve,

Siyâh hûrmâsı dahi üç gûne olur. Biri uzun olur, biri müdevver olur, biri hurde olur. Ammâ bunlar dahi kemâlin bulunca gâyet lezîz olur. Ve,

Hûrmâ-yı Elvâhî: Yedi nev‘a olur. Bir gûne kuru hûrmâsı olur. Deve derilerine koyup Mısır'a ve gayrı diyâra gider. Çakıl taşı gibi çakır çakır öter. Bir yerde on sene dursa aslâ zarar ermez. Ve anı fâre dahi yiyemez. Ve gayrı diyârlarda suda ısladup yerler. Gâyet berk hûrmâdır.

Ve bir nev‘i dahi **Sa‘îdî**'dir; belki on nev‘ olur. Ve,

Hûrmâ-yı İsvânî: Bu dahi lezîz hûrmâdır.

Ve İsvân ve Şellâle'de **âsî hûrmâ** dahi olur: cümle hûrmâ yekdâne serâmed nahiller olur, bu âsî hûrmâ çatal çatal olup bergleri yassı yassı olur. Hûrmâsı yüzer dirhem ve yetmişer dirhem mikdârı olup cüssesi yumruk kadar olur. Çekirdeğinin içi boş olup içine biber korlar. Meyvesi lezîz değildir, fellâhlar yerler. Ve,

Hûrmâ-yı tıyn: Zenbîllere mâl-â-mâl edüp vilâyet vilâyet taşırlar. Ve,

Hûrmâ-yı kaderî: Bu dahi bir gûne akîk-i Yemenî gibi hurde hûrmâdır, ammâ gâyet lezîzdir. Zenbîller ile İslâmbol'a ve Selânik'e ve gayrı diyârlara çok götürürler. Ve bir gûne hûrmâ dahi,

Burullûsî derler, iri ve kırmızı hûrmâdır ve müdevver şekillidir. Bu ratb iken ol kadar yenilmez. Bunu cerreler ile turşu yaparlar, gâyet latîf olur. Ve ekşisi ciğer tâzeler. Ve bu hûrmâdan dahi sirke yaparlar. Her hûrmâdan dahi sirke olur, ammâ bundan latîf olur. Ve bu Mısır'da,

Soğan turşusu: Râyihası âdemi helâk eder, ammâ fellâhlara gâyet nâfi‘dir, balgamı def‘ eder, derler. Ve,

Cübn-i hâlûm turşusu ya‘nî peynir turşusu, tuzlu suya koyup beş altı aydan sonra küplerin ağzın açtıklarında Rûm âdemleri râyihasın istişmâm etdükde helâk mertebesine varup firâr ederler. Ammâ Arablar cerreler başında karâr edüp kurdlu peynir suyun[a] hoşâb gibi etmek doğrar ve içinde kanadlanmış kurtların atarak tenâvül ederler ve birbirlerine anınla ziyâfet ederler. Ve,

Limon-ı kâtı‘u's-sümûm: Bir gûne küçük ve müdevver **[Y 236b]** sarı limondur, ammâ sâfî pür âbdır. Mevsiminde yüz dânesin bir paraya verirler, ammâ bir paraya âdeme cânı otu alup âdeme hayât-ı câvidân verdiğiyçün kâtı‘u's-sümûm derler. Ve,

Hummâs limonu: Bu dahi vefret üzre Mısır'da olur. Âsitâne-i devletden helvâhâne-i hâssa halîfelerinden bir mu‘allim gelüp cendereler ile bu hummâs rub‘un çıkarup pâdişâh içün niçe yüz kavanos mümessek şerbetler bişirirler.

Ve **turunc** olur, ammâ ekşi olur. Ve tatlı limonu çok olur.

İncîri ve nârı ve yedi gûne engûrü ve şeftâlûsu ve zerdâlûsü olur.

Ammâ kayısı olmaz.

Ve eriği ve zeytûnu olur, ammâ az olur.

Ve armudu ve ayvası Feyyûm'dan çok gelür. Ve Tûr-ı Sinâ'dan gemilerle Süveys'e andan develer ile elma ve emrûd ve ayva gelir, zîrâ Mısır'da elma az olur.

Ve mevz gâyet çokdur.

Ve **cümmeyz** dahi gâyet çokdur. Çınâr ağaçları gibi dıraht-ı müntehâların dallarında olmayup şeçerin kalın gevdelerinde olur. Turfa mesîre dırahtdır. İncîr gibi bir meyvesi olur. Beyâzı ve sarısı ve kırmızısı gâyet lezîzdir. Sûretde incîr gibidir, ammâ içi boşdur, tohumu yokdur. Ve iki yüzü ve üç yüzü bir yerde top top biter. Yüzü bir paraya bey‘ olunur. Ammâ meşakkat ile tahsîl olunur. Hâm iken nerdübânlar ile âdemler ağaçlarına çıkup herbirinin göbeğin bir gûne eğri bıçak ile kesüp sünnet ederlerse gâyet lezîz olur, kesilmese lezzetli olmaz. Ve misk râyihalı bir serî‘u'l-hazm ve mukavvî semerdir. Ve bu meyveyi serçe ve filorunya ve sakka kuşları tenâvül etmesin içün meyve olan dallara cümle balık ağları çeküp hûş [u] tuyûrdan emîn olur. Ve dırahtının sâyesi gâyet havâdâr koyahdır, aslâ güneş te’sîr etmez ve zıllinde istirâhat eden hafîf kalkar, gûyâ uyumamışdır. Ve,

Meyve-i nâbıka: Bu dahi Rûm'da alıç ta‘bîr etdıkleri meyve kıt‘asında ve lezzetindedir, ammâ anın içinde çekirdeği altıdır, bu mezkûr nâbıkanın birdir. Kış günleri hâsıl olur. Ceviz kadar ve dahi hurde al ve sarı ve kırmızı elvân olur. Hemân gûyâ alıçdır, azîm dıraht-ı müntehâları olur. Ve gâyet mu‘ammer olur. Bin sene mu‘ammer olmuş Eski Mısır'da Mansûr-ı Ensârî âsitânındaki dıraht-ı müntehâdır, yine her dem tâze meyve verir. Çekirdeği kiraz çekirdeği gibidir, anıniçün Mısırlı "Bizim kirazımız nâbıkadır" derler. Ammâ tabî‘atı kabz üzredir. Ve,

Meyve-i (---): Rûm'da Trabuzan hûrmâsının tâzesi lezzetinden bir turfe şeydir. Âdemin ağzına dutkal gibi yapışır, ammâ lezîzdir ve mukavvîdir. Ve dıraht-ı müntehâları olur. Ve,

Meyve-i hıyârşenbe: Ceviz ağacları gibi şecereleri olur. Bergleri dahi ana karîbdir. Ve sarı çiçekleri olur. Meyvesi birer zirâ‘ ikişer zirâ‘ uzun kamçı gibi meyvesi olur. Bir tarafdan **[Y 237a]** bahârıdır, bir tarafdan meyvesidir. Yılan gibi uzun uzun temâşâ meyvedir. İbtidâsı yeşildir, kemâlinde siyâh siyâh olur. İçinde yine boğum boğum siyâh balı olur. Hukemâlar ma‘âcinlere korlar, gâyet müshildir. Ve latîf reçeli olur, müshil gülbeşeker kadar nef‘i vardır, gâyet makbûl u mu‘teber edviyedir. Sarı çiçeğin dahi hamîre ve reçel ederler, gâyet makbûl-i hâs [u] âmdır. Ammâ cümle ağacları mîrîdir, sâhibi bir hıyârşenbe koparmağa kâdir değildir. Başka emânetdir, mîrîdir, sâhiblerine on yedi yük akçe verilüp meyveleri zabt olunup mülûk içün Âsitâne'ye gider ve mîrîden

fürûht ederler. Meyvesi her ağacda tâze iken birer birer add edüp deftere kayd ederler, biri nâkıs olsa, bâğ sâhibin tecrîm edüp hakkından gelirler. **[P 244a]** Ve,

Serv ağacı: Firâvândır. Ve,

Dıraht-ı Şâm fısdığı: Bu dahi vardır, nakîbü'l-eşrâf bâğçesinde vardır. Ve,

Çam ağacı: Bu dahi nakîbü'l-eşrâf hânesinde bir ağaçdır, **[Q 247a]** gayrı yokdur. Ve,

Ceviz ağacı: Kal‘atü'l-kepş dibinde Nezîr Ağa'nın gaytânında bir ağaçdır, gayrı yokdur, ammâ Feyyûm'da çokdur. Ve,

Tesbîh dırahtı: Bu dahi ceviz ağacına benzer bir ağaçdır, ammâ yaprakları hurdedir. Dallarında salkım salkım tesbîhler biter, kemâlin buldukda delüp tesbîh ederler. Ve "Sübhanallâh" deyü ta‘accüb ederler kim Cenâb-ı İzzet kullarım savâb edeler deyü tesbîhlerin müdevver müdevver dırahtda halk etdüğiyçün "Elhamdulillâh" deyü şükür ederler ve sun‘ullâhı müşâhede edüp otuz üç kerre dahi "Allâhu ekber" derler. Ve,

Dıraht-ı santa: Bir iki âdem cüssesi kadar serâmed dırahtlardır. Bergleri ılgın ağacı yapraklıdır, ammâ meyvesi olmaz. Haşebinden gemiler yaparlar. Ve âteşe yakarlar, aslâ külü olmaz, kırmızı kor olur. Gâyet kuvvetli ağacdır. Yaprağı ishâle nâfi‘dir, havânda sahk edüp bal ile mahlût edüp beşer dirhem aç karnına isti‘mâl etseler şifâ bulur. Gâyet sa‘b ağacı olur. Deryâda gemisi yüz yıl mu‘ammer olur. Ve ba‘zı binâ-yı atîkler kim biner bin beşer yüz sene olmuş esâslarda âbinûş olmuş santa ağaçları bulundu. Ma‘a hâzâ rûy-ı arzda bundan ve çemşîrden sengîn ağaç yokdur. Ba‘zılar Yeni Dünyâ ağacı budur, derler, ammâ Mısır'ın âb [u] havâsı levnin mütegayyir eder, derler. Ve,

Sac ağacı: Bu ağac ol kadar büyük olmaz. Bunun dahi yaprağı ılgın gibidir, yaz u kış dâ’imdir. Nîl kenârlarında çok olur. Bu dahi Mısır'da makbûl ağaçdır, ammâ meyvesi yokdur. Ve,

Kınâ ağacı: Rûm'un erik ağaçları kadar olur. Bunun bir gûne şükûfesi olur, râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder, bâğbânlar a‘yânlara hedâyâ götürürler. Ammâ meyvesi olmaz, hemân râyihası cânlara cân bağışlar. Ammâ bu **[Y 237b]** hâtûnlar hınnâsı değildir.

Dıraht-ı hınnâ-yı dest [ü] pây-i zenân: Bilbeys ve Kureyn şehirlerinde firâvân olur. Küçük ağaçlardır. Dâ’imâ sâkıyeler ile sıvarırlar. Mevsiminde sıbyân ü nisvân cem‘ olup yaprakların yolup değirmenlerde öğüdüp hınnâ ederler. Eyle la‘lgûn olur kim bizim vâlidenin topuklarında gördükde safâ ederdim. Ve,

Söğüt ağacı: firâvândır. Mısır'da yaprağı sarılığa nâfi‘dir, ağac havânda sahk edüp suyun sıkup bir kâse ile bir gece ayazda dura, sabâh isti‘mâl ede, bi-iznillâh halâs olur. Ve yürekde kurdu kırar. Ve,

Kavak ağacı: Câ-be-câ sulu bâğçelerde vardır. Ve,

Kara sakız ağacı: Bu dahi câ-be-câ vardır. Ve,

Dud ağacı: Beyâz ve mor ve ekşi siyâh dudu olur. Ammâ Fîl bürkesi kenârında Emîrü'l-hac Zülfikâr Beğ'in sarâyı havlısındaki dud ağacı rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur. Vücûdun dörd âdem kucaklar. Ammâ cemî‘i dalları sarâyın havlısın sâyedâr edüp cümle dalları altında kırk elli sütûnlar vardır. Ve sâyesi bir azîm dîvânhânedir. Ve mastabasında iki bin âdem her bâr ta‘âm yerler. Bir lezîz beyâz şâhdâne ve âbdâr dudu olur. Hâsıl-ı kelâm cihânda misli yokdur. {Ve,

Mersin ağacı: Gâyet çokdur, ammâ Haleb mersini gibi meyve vermez. Ve,

Etle ağacı: Servi yaprağı gibi bergi olur, ammâ servi gibi ağacı sürâhî değildir. Bunun dahi meyvesi olmaz. Ancak haşebin kereste yaparlar ve hatabın âteşe yakarlar. Ve,

Temirhindî ağacı: Câ-be-câ bâğçelerde bulunup meyve verir, ammâ mashara yaprağı olur. Ve,

Cümmeyz ağacı: Bâlâda mastûrdur. Ve,

Seğsebân ağacı: Mu‘ammer olmaz, bir gûne küçük ağaçdır. Şeker kamışı bâğları etrâfında eküp anın şükûfesi râyihasından ol bâğa sıçan ve gelincik haşerâtları girüp şeker kasabın yemezler. Ve ağacının kömürün bârûda korlar.}

Ve niçe şecerler dahi vardır, ammâ tatvîl-i kelâm olup sâyir tahrîrâtımıza mâni‘ olmasın içün bu kadar dırahtların evsâfıyla iktifâ olundu.

el-Faslu's-sâbi‘ ve hamsîn
Mısır'ın hâk-i pâkinde hâsıl olan nebâtât makûlesi me’kûlâtların beyân eder

Evvelâ **mevz**: bir turfe şeydir. Ağac desen değildir, ammâ kaddi ağaç kadar vardır. Her sene yerden iki âdem kaddi kadar çıkup ve âdem uyluğu kalınlığında olup içi mâl-â-mâl sudur, sıkarsan suyu çıkar, bunun hakkındadır. Ve yaprakları yorkan kilim kadar yeşil yeşil filandıra bayraklar gibi yaprakları olur. Ve yapraklar mâbeyninde tâ zirvesinde birer salkım mevz verir. Ve her salkımı mûm sofrası gibi bir yeşil tekerlek kenârında ikişer kat sıra sıra dizilmiş iki yüz dahi ziyâde ve noksân sarı patlıcan-misâl mevzlerdir. Kemâlin bulunca sapsarı kehrübâr olur. Andan koparup **[Y 238a]** tenâvül ederler. İbtidâsı yeşildir. Gerçi sûretde patlıcan-misâl mevzûndur, ammâ içinde patlıcan gibi tohumu yokdur, hemân leb-ber-leb bir ma‘cûn-ı mukavvîdir. Ucundan kabuğu soyulur. Ve şeker ile tenâvül olunsa dahi latîf olur. Dörd beş dânesi tenâvül olunsa, lahm yemiş kadar gınâ verüp gâyet tok tutar. Serî‘u'l-hazmdır ve gâyet nâfi‘dir. Bedene kuvvet verüp menîyi ziyâde edüp kuvvet-i basarı dahi ziyâde eder ve tabî‘atı i‘tidâl üzre eder.

Hakkında Hazret-i Üveys içün halk olundu, derler. Kaçan kim Hazret-i Risâlet'in Uhud gazâsında mübârek dendân-ı şerîfleri şehîd oldukda Hazret-i Üveys istimâ‘ edüp,

"Âyâ bu dişi mi şehîd oldu, ayâ bu mu?" deyüp otuz iki dişlerin mahabbet-i Resûlullâh içün çıkarup mübârek ağzı yarların zemîne ilkâ etdikce bi-emrillâh-i ta‘âlâ ol yârın ağzı yarından bu mevz hâsıl olup Yemen diyârından sâ’ir diyârlara müstevlî oldu, deyü Yemen ulemâları bu kavle müttefiklerdir.

Ammâ ağacı kamış ağacı gibi yerden bitüp biri meyve verince anı kat‘ ederler, yanından biri dahi

biter, böyle halk olunmuş. Berût şehrinde gâyet çok olur. Hattâ mîrî mâlâ bağlıdır, başka ağası vardır. Ve Mısır'da ve Dimyât şehrinde dahi ziyâde olur. Ve,

Hıyâr: Gâyet çok olur, ammâ tohumu her sene Şâm'dan gelmeğe muhtâcdır. Zîrâ Mısır'da hâsıl olan hıyârın tohumu sene-i mâzîde acûr olur. Ol ecilden her sene hıyâr tohumun Şâm'dan getürürler. Ve,

Acûr: Bu dahi hıyâr gibidir, lâkin zıh zıh ve eğri büğrü olur. Ve,

Kıssa: Bu dahi hıyârın bir nev'idir. Tabî'atı bürûdet üzredir. Kur'ân'da [178] deyü âyeti vardır. Ve,

Bıttîhu'l-asfer ya'nî kavun: Mısır'da yedi nev'a kavun olup üç kerre kavun ekerler, bir yılda üç kerre kavun hâsıl olur. İbtidâ dümeyrî derler bir gûne müdevver dilim dilim yeşil kavun olur, gâyet lezîzdir. Andan şellâye hâsıl olur, Hânke hâkinde hâsıl olan gâyet lezîz ve âbdâr olur. Ve,

Karpuz: Her şehrinde ziyâde olur, ammâ gevşek olur. Lâkin Burlos karpuzu büyük olur ve kabuğu ince olur, içi ekseriyyâ burun kanı gibi la'lgûn olup âbdâr olur. Ve,

Mâvî karpuz: Bu dahi bir gûne karpuzdur, ammâ içi cılkdır. Rûm'da yabana atarlar, ammâ Mısır'da ba'zı mahalde birer altuna satarlar. Zîrâ Mısır'ın âb [u] havâsına göre âdeme hayât verir. İçi sâfî cüllâbdır ve akîk-misâl katrdır. Bir hasta şiddet-i hârdan helâk mertebesine varsa, bu mâvî karpuzun suyundan bir iki filcân nûş etse vücûdu buz pâresi olup harâreti def' olur, aceb hikmetdir. Hakîm Dâvûd *Müfredât*'ı te'lifinde ol kadar nef'in tahrîr etmiş kim ta'bîr olunmaz. Ve bu bıttîh gayrı diyârda bulunmaz, Mısır'a mahsûsdur. Ve gayrı diyârda bulunmaz, başka bir soydur. **[Y 238b]** Ve,

Abdüllâvî: Bu dahi kavun ta'mında abdüllâvî derler bir turfe şeydir. Ortası yumru, iki başları ikişer üçer karış **[P 244b]** sivri ve eğri ve büğrü ve bir tarafı büğrü yılan alacası-misâl alacadır. Ve içi yine kavun çekirdeği gibi çekirdeği var. Ammâ lezzetde sehel humûzeti var. Ve hikmet üzre tabî'atı bürûdet üzredir, ammâ mesâne mecrâsına gâyet müdrirdir. Ammâ yılan eşkâlinde olmak ile tenâvül olunmada âdeme ikrâh gelür.

Ammâ tîb kitâblarında bu abdüllâvî Hazret-i Peygamber'in mu'cizesiyle halk olunmuşdur, derler. Sebebi **[Q 247b]** oldur kim,

Hikâyet

Kavm-i Kureyş kâfirleri Hazret-i Risâlet'in tulû' [u] zuhûrundan muztarib olup hazrete niçe bin ihânetler etdiler. Âhirü'l-emr intikâm almada âciz olup hîle ve şeytanata sâlik oldular.

Kâşiyân-ı Acem'den bir kutu akreb-i Kâşiyânî getirdiler kim, *Allâhümme âfinâ,* nîşterleri seng-i hârâdan güzer eder kim hâlâ Kâşiyân akrebi rub'-ı meskûnda meşhûr-ı âfâkdır. Kutu ile ve bir gayrı hedâyâlar ile Kureyş mel'ûnları huzûr-ı Resûlullâh'a alâ-tarîkı'l-hedâyâ götürdüler kim hazret açdıkda sokup helâk ede. Hazret buyurdular kim,

"Bu hedâyânız nedir?" dediler. Anlar dahi,

"Yâ Muhammed, nev-zuhûr, ismi nâ-ma‘lûm bir kavundur" dediler. Hazret buyurdular kim,

"Biz bu mahlûka abdüllâvî diyelim" dediler. Zîrâ Hazret-i Risâlet kavunu pek severdi. Hemân cümle Kureyşîler muvâcehesinde bismillâh deyüp kutunun kapağın açınca bi-emrillâhi ta‘âlâ cümle akrebler bu Mısır'da olan abdüllâvî olmuş. Hazret bismillâh ile tenâvül edüp cümle huzzâr-ı meclis olan Sahâbe-i kirâmlara taksîm eyleyüp tenâvül etdiler. Kureyş münkirleri bu hâli görüp ol sâ‘at yetmiş nefer kimesne îmâna gelüp mâ‘adâsı,

"Hakkâ ki yâ Muhammed, ey sihr-i efsûna mâliksin" deyü gidüp dalâletde kaldılar kim âye[t]: [179] dir. Ve hâlâ abdüllâvî Hazret-i Risâlet'in mu‘cizesidir. Ve yılan ve akreb gibi olmasının aslı oldur, Mısır'a mahsûsdur. Ve,

Acûru'l-ahzar: Bu dahi abdüllâvî gibidir, lâkin yeşildir ve alacası dahi yeşildir. Ve eşkâlde hemân abdüllâvî gibi eğri büğrüdür. Ve içinde çekirdeği vardır. Ve tabî‘atı sovukdur ve ta‘mı bir ni‘mete müşâbeheti yokdur. Ve Rûm'da Mısır kabağı derler, Mısır'da Rûm kabağı derler, bir müdevver kabakdır kim fakîr müzebzebînde kalmış kabakdır, gâyet çok olur. Ve sürâhî dolma kabağı ve su kabağı ve Freng kabağı ve Elvâh kabağı, bunlar gâyet çokdur. Ve,

Habbü'l-lezîz: Nîl kenârlarında biter, nohud gibi olur, sarımtırak bir şeydir. Gâyet lezîz ve mukavvî nukuldur. Ve,

Kasabü's-sükker ya‘nî şeker kamışı: Her kurâlarında bî-hisâb olur, azîm mahsûldür. Ve,

Kurkâs: Bursa turpu gibi bir siyâh ni‘metdir. Fukarâlar isti‘mâl ederler. Kestâne lezzetindedir. **[Y 239a]** Ve,

Karnebît: Lahana-misâl bir ni‘metdir, lâkin sarı sarı çiçeği var. Ve,

Freng incîri: Bir iki âdem kaddi yeşil ağacı olur. Lâkin ağacı gûyâ pabuc gibi yeşil yeşil biri biri üzre yapışmış ağacdır. Ve yaprakları dahi pabuc gibi kalın ve yeşil yaprakların kenârlarında beşer onar incîr biter. Ammâ incîri sürâhîce ve sarı ve al gûnedir. Ve incîrinin cânib-i erba‘ası dikenlidir. Ve içinde incîr gibi dârûsu vardır, ammâ ta‘mı bir meyveye benzemez, ammâ gâyet mukavvîdir. Ve,

Levzü'n-nebî: yerde alçacık bir küçük muğaylândır. Her birinde ikişer üçer bâdem biter, hemân bâdem lezzetindedir. Hazret Şâm-ı şerîfe gelüp ticâret ederken ol yollarda Cenâb-ı Bârî habîbi içün halk etmiş. Mısır hâkinde dahi çokdur. Mukavvî ve lezîzdir. Ve,

Mülûhiyye: Ba‘zı zurefâlar mahabbetinden mülûkiyye derler, ya‘nî pâdişâhlar ta‘âmı ola. Nâne-misâl bir yeşil otdur, ıspanak gibi bûrânî ederler. Serî‘u'l-hazm ve mukavvî ve kara Arablar ta‘âmıdır ve tavâşîlere gâyet nâfi‘dir. Ve,

Bamya: Yeşil yeşil şeşhâne pelid cirminde bir ta‘âmdır. Üstü keler derisi gibi dikenlicedir, ammâ tabh oldukda dikeni mahv olur. Lâhm-ı şahm ile bişince ve içine limon suyu koyunca gâyet nâfi‘ ta‘am olur. Ve içinde mercimekden küçük kırmızı mercimekleri vardır. Ba‘zılar sarımsağ ve yoğurd ile bişirüp bûrânî ederler, aceb ni‘met-i lezîz olur. Ve,

Sarımsak olur, ammâ fenâ olur ve semm-i helâhil kadar âdemi helâk eder sümûmiyyeti vardır. Anıniçün makbûl değildir, cümle Rûm sarımsağı isti‘mâl ederler. Ve soğanı ve tuzundan gayrı ucuz şey’i yokdur. Ve,

Ketân: Gâyet çok olur, ammâ cümleden Nehâriyye ve Feyyûm keteni gâyet kuvvetli ve nazîf olur. Bir top ketân bezi on beş parayadır, ammâ çok dayanmaz, ancak bir kamîsi iki ay geyilir. Ve,

Çivit: Bir yeşil ile gök mâbeyninde bir otdur. Kemâlin bulup azîm küpler içinde bişirüp yine küp içinde tokmaklar ile döğe döğe hal edüp suyun alup gayrı küplerde suyun kaynada kaynada zübdesi dibine çöker. Ba‘dehu külçe külçe kurs edüp boyacılara fürûht ederler. Vukiyyesi dörd guruşadır. Ammâ bu çivit Hindistân'da olmazdır. Ve,

Bersîm: Ol şeydir kim ol zirâ‘at olunduğu günün ertesi bir karış zuhûr eder. Cümle hayvânâtların çayırı oldur, yohsa bi-emr-i Hudâ Mısır'da çayır olmaz. Ve,

Reyhânî kamış: Hayâl ince boğum boğum serâmed kamışdır. Tütün çubuğu ederler. Ve,

Mısır hasırı: Gûnâ-gûn nakş-ı bûkalemûn Buhayre ve Feyyûm hasırlar[ı] olur kim kırkar ellişer guruşa işlenir. Bu dahi Mısır'a mahsûsdur. Ba‘zı üstâdlar sihr-i i‘câz işlerler. Ve,

Turmus: Bakla gibi yassıca ve müdevverce ve sarıca bir ni‘metdir. Tuzlu suda ısladup **[Y 239b]** yerler. Ba‘zılar bişirirler ve ba‘zılar bu turmusu değirmende çeküp un ederler. Ba‘de't-ta‘âm ellerine sürüp su ile gasl edüp cümle ta‘âm zifirin âdemin elinden izâle edüp âdemin elin bezm eder. Cümle Mısır hânedânlarında sâbûn yerine el yaykamağa ba‘de't-ta‘âm anı isti‘mâl ederler. Râyiha-i tayyibesi vardır. Ba‘zı ten-perver olan âdemler hammâma girüp bu turmusu cümle vücûduna sürer, cümle kiri ref‘ edüp âdemin vücûdun eyle yumşak eder kim gûyâ pâlûde-i ter olur. Anıniçün dilberânları hammâmda vücûdlarına sürerler, hazzı vardır. Ammâ esbâb yaykamağa olmaz. Ve,

Gâsûl: Bir gûne sâbûndur kim İskenderiyye'ye giden Nâsırıyye tur‘ası kenârında hâsıl olur bir nebâtâtdır. Dağlar gibi bir yere cem‘ edüp âteşe ururlar, külünden bi-emri Hudâ sırça olur. Mısır'a getirüp natrûn ile bir dahi kal edüp billûr olur. Eğer âteşe yakmayup mezkûr otu dibekde döğüp çamur ile mahlût edüp çörek çörek ederler. A‘lâ abâ vü kebe ve çuka makûlesi eşyâlar anınla yaykanup sâbûn gibi köpürüp beyâz eder. Ammâ ince dülbend ve ince gömlekler gasil etmeğe yaramaz. Aceb sırdır kim aslı otlukdur, âteşde yanup sırça olur, otluğu toprak ile mahlût olup sâbûn olur gâsûldırlar, bir temâşâdır. [180] Ve,

Hülbe: bu dahi mercimek gibi bir hubûbdur. Surre surre bezler ile su içinde ısladup Arap saçı gibi birbirlerine bitişüp biter. Beyâz beyâz filisi verir, anı sıbyânlar tenâvül ederler. Ve çorbasın dahi bişirirler, gâyet lezîz ta‘âm olur. Ve Mısır'da buğday ve şa‘îr ve bakla ve nohud ve mercimek ve pembe ve pirinç ve susam cemî‘i diyârlardan çok olur. Revân Van ve Gîlân ve Hindistân pirincinden pirinci lezîzdir ve dânedârdır. Husûsâ Menzile ve Fereskûr pirinci gibi vech-i arzda pirinç olmazdır. Ve içinde taşı yokdur. Ve sultânî pirinç cümleden a‘lâ beyâzdır. **[Q 248a]** **[P 245a]** Ve,

Natrûn: tuz gibi şeydir. Mısır'da odun kaht olduğundan bu natrûnu ta‘âma koyup tarfetü'l-ayn içre eti

ve gayrı ta‘âmı muharrâ eder. Ammâ a‘yân-ı devletde isti‘mâl etmezler. Gerçi ta‘âmı tîz tabh eder, ammâ anı isti‘mâl edenin edebde hayâsın debe eder ve devletli gibi salınır. Anıniçün Mısır halkının çoğu debedir. Anlara zurefâ devletli derler. Ve esnâ-yı kelâmda Mısırlıya "Behey devletli" desen müte’ellim olur, zîrâ nezâketle debe demekdir.

Ve bu natrûn Mısır'ın Buhayre vilâyetinde Tarrâne kâşifliği hâkinde cânib-i garbın dağlarında yalçın kayalar üzre üç aded (---) (---) nâm Kıbtî deyrleri vardır, ol deyrlerin önünde bir azîm göl vardır, cümle natrûn develerle andan gelir. Hâlâ cümle mîrî mâldır. Ve rûy-ı zemînde Kârûn'un mâlından bu natrûn ve tavuk kalmışdır. Andan mâ‘adâ mâlıyla hâlâ Kârûn bu Buhayre iklîminde yere geçmekdedir **[Y 240a]** kim natrûn garâyib temâşâdır. İçine at ve katır ve'l-hâsıl cümle mevcûdât düşse ol ân natrûn olur. Diyâr-ı Mısır'a mahsûsdur, cemî‘i dünyâya Mısır'dan gider.

Ve Rûm'da şîşehânelerde isti‘mâl edüp şîşeyi su gibi mahv eder.

Ve diyâr-ı Mısır'da üç kerre bir senede kuzu hâsıl olur. Ve sayf [u] şitâda sebzevâtı eksik değildir. Ve,

Meşrûbâtları beyân eder

Evvelâ **subya ya‘nî pirinc bozası:** Bâlâda tavsîf olmuşdur. Ve,

Mavza: Bu buğdaydan hâsıl olan bozadır, ammâ gâyet sekir verir mel‘ûn şeydir. Ve,

Berberîs: Kuru siyâh üzüm şerbetidir, içinde bahârı ve sükkeri vardır. Ve,

Hûrmâ arakı. Ve,

Mâ’u'l-asel ya‘nî **bal suyu**: Rûm'daki gibi değildir, bu âdemi ayakdan alup köşe başın bekledir, mel‘ûn şeydir. Ve,

Beng-i bâde: Rûm balı ile esrârı ısladup bir gece mayalanup sabâh elekden süzüp yeşil reng bir bâde-i beng-i pür-reng bî-ceng olur kim bir ayak içen ayağın kande atduğın bilmez. Ve,

Mâ‘î esrâr: Bu dahi bengilik ile Halîlü'r-rahmân bekmezin bir yere halt edüp iki gün cüllâb su içinde yatup berrâk olup cümle hâr [u] hâşâki aşağı çöküp Rûmeli meydânında esrâr-hârlara kâse kâse bey‘ edüp nûş edenin esrâr-ı dili ayân u beyân olur. Ve,

Âb-ı ırka sûs ya‘nî biyan kökü suyu: Rûm'dan gelür. Dibeklerde sahk edüp bir gece su içinde yatur. Ba‘dehu cedîd at tobraları içinde süzüp bir kırmızı âb-ı nâbı katre katre akup nûş ederler. Keyfiyyet ve germiyyeti yokdur, ammâ Hakîm Dâvûd yetmiş aded nef‘in tahrîr eylemiş. Cümleden hâssa-i kübrâsı mesâneyi gâyet pâk edüp idrâr eder. Ve cümle fazalât-ı balgamı yerinden kal‘ edüp çıkarır, zîrâ Mısır'ın Nîl'i balgamîdir. Ve vücûd-ı insânda olan harâreti ref‘ eder, deyü menâfi‘-i kesîresin yazmış.

Ve Mısır halkı bu ırk-ı sûsu nûş etmeseler şiddet-i hârdan cüzâm olurlardı, deyü yazmış. Hakîkatü'l-

hâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl cemî‘i Mısır kavmi âb-ı ırka sûs içerler. Hakîkat gâyet nâfi‘dir. Ve,

Mâ-i temirhindî: Bu dahi Mısır'a mahsûsdur. Keyfiyyeti yokdur, lâkin cîğer tâzeler ve safrâ ve sevdâ pâreler bir humûziyyetlice şerbetdir.

Ve niçe meşrûbât makûlesi eşribeleri çokdur, ammâ ma‘lûmumuz olan bunlardır.

el-Faslu's-sâmin ve hamsîn
Mısır'da olmayan sanâyi‘âtdan ve me’kûlât [u] menbûtât u hubûbâtları beyân eder

Evvelâ Mısır'da çeşmi alîl ve müşevveşü'l-uyûn âdemin hisâbını Cenâb-ı Bârî bilür. Ma‘a hâzâ yine böyle iken üstâd-ı kâmil kehhâlı yokdur. Atı çok, na‘lbandı yok; marîzi çok, hekîmi yok; debesi çok, kat‘-ı fitk eder cerrâhı yok; âdemi çok, hâkimi yok, hükm etdirmezler; kadısı çok, mahkemelerinde doğru söyler yok; ve yalan şâhidi çok ve lecûc ve lecûc kavmi çok, **[Y 240b]** meskenet ile kelimât eder yok; ve askerî tâ’ifesi çok, zâbitleri yok, askere müdârâ ederler; ve tahsîl hazînesi çok, müstakîm muhâsebecisi yok. Bu kelimâtlar hâlâ Mısır içinde darb-ı mesel olmuşdur, efvâh-ı nâsda söylenir. Ve,

Me’kûlât hubûbât kısmından olmayanlar bunlardır: Evvelâ yulaf ve kaplıca ve çavdar ve darı ve lazut ve heldine ve burçak ve böğrülce ve za‘ferân ve fındık ve fısdık ve kiraz ve vişne ve muşmula ve üvez ve karayemiş ve kocayemişi ve çilek ve koknar [ve] Trabuzan hûrmâsı ve kızılcık ve göğem ve kayısı ve kestâne ve pelid ve alıç ve kuş yemişi ve (---). Ve,

Eşcârâtdan olmayanlar bunlar: (Ve) Ergavân ve çınâr ve kavak ve gürgen ve çemşîr ve kızılcık ve ardıç ve ohlamur ve kayın ağacı ve dişbudak ve çam ve toz ağacı ve mürver ağacı ve meşe ağacı ve sarma ağacı ve fındık ağacı ve karaçalı ağacı ve bîd-i sernigûn ağacı ve (---) (---).

Hulâsa-i kelâm bâlâda tahrîr olunan meyvelerin ve eşcârâtların birisi bu Mısır diyârında olmaz. Cümle kereste ve ahşâbât Rûm'dan gemilerle gelmeğe muhtâcdır. Anıniçün odun kıtdır. Bir hamle odun seksen vukiyyedir, yigirmi otuz paraya fürûht olunur. Ba‘zı mahalde tûtiyâ-misâl attâr dükkânlarında vukiyyesi bir paraya bey‘ olunur. Rûm'dan tüccâr odun getirsinler deyü odundan gümrük alınmaz. Anıniçün cümle Mısır a‘yân [u] eşrâf kibârı nebâtât [u] giyâhâtdan hâsıl olmuş gâv u bakar cüllesi ya‘nî sığır tezeği yakarlar. Cümle halkı boka muhtâcdır. Ve,

Mısır'da olmayan ma‘âdinleri bildirir: Evvelâ demir ve bakır ve kurşum ve kalay ve gümüş ve cıva olmaz. Ammâ,

Hâsıl olan ma‘âdinleri bildirir: Ayn-ı Mûsâ'da cebel-i Becâmîm'de altun olur, ammâ nef‘i şey’-i kalîldir. Ve Sa‘îd-i âlî'de zümürrüd ma‘deni râyegândır, Circeli Alî Beğ dâ’imâ istihrâc etdirirdi. Ve Nûbe diyârında zer-i hâlis tibiri vardır, altunu kâfûrî balmûmu gibi elde ovalanur ve yuvalanur, eyle nerm [ü] râm altunu olur. Ve cebel-i Ahzar'da ve Evcile'de ve Karalar vilâyetinde ve'l-hâsıl bu Mısır cezîresinde müverrih-i âlemlerin tahrîri üzre yedi yüz yerde tibiri vardır, derler, çoğu Karalar vilâyetinde kalmış bir alay behâyim makûlesi âdem içinde kalmışdır. May Bornu vilâyetinde altun tibirin katır boncuğıyla mübâdele ederler; andan kıyâs oluna kim altun anlarda ne kadar bî-rağbet imiş. Ve Mısır'da cibiz ma‘deni vardır, ya‘nî alçı ma‘deni taş vardır. Ve bâlâda mahalliye niçe

ma‘âdinlerin evsâfları tahrîr olunmuşdur, ammâ Mısır'da niçe bin nâ-ma‘lûm ma‘âdinler vardır. Ve,

Mısır'da hâsıl olan şükûfeleri beyân eder

İbtidâ Mısır'da binâ olunan bâğçe Eski Mısır mukâbilinde cezîre-i Ravza'dır, lisân-ı Arabîde bâğçeye derler. Andan sonra niçe bin gaytânlar ma‘mûr olup ba‘dehu karîbü'l-ahd Topatan bâğı bâğ-ı İremezât imiş. Andan **[Y 241a]** niçe bakçeler dahi amâr olup hâlâ anlarda gül [ü] gülistânları ve reyhân ve bülbül-i destân firâvândır. Gülünden mâ-i gülâb hâsıl olur kim âdemin demâğı mu‘attar olur. Ve karanfîl ve benefşe ve yâsemen ve fûl-i katmer ve reyhân-ı katmer ve reyhân-ı geysûdâr ve reyhân-ı mekkî ve reyhân-ı yemenî ve reyhân-ı kınayî ve sadef ve şebbûy ve nergis ve marsama ve hınnâ ve zanbak ve sünbül ve lâle ve müşk-i rûmî ve akgül ve kargı —henüz zuhûr etdi— ve şakâyık ve zerrîn ve deve boynu ve buhûr-ı Meryem ve sevsen ve amberbûy. **[Q 248b]** **[P 245b]**

Bu bâlâda tahrîr olan şükûfelerin dahi envâ‘ından firâvândır, ammâ ilmimiz lâhık olan bunlardır, dahi ne gûne şükûfe hâsıl etmek murâd olunsa vücûda gelir. Ammâ Mısır halkı ol kadar zarîf ü nazîf değillerdir, bu şükûfe makûlesi eşyâlara takayyüdleri yokdur. Yohsa Nîl hâkinde şükûfe değil, cân-ı cânân gülü hâsıl olur kim ana cân otu derler, o kim buğday otudur kim hakkında âyet-i şerîfe var, {hemân anı hâsıl ederler, şehri ganîmet ederler}.

el-Faslu't-tâsi‘ ve hamsîn
Mısır'ın âb [u] havâsını ve halkının mümkin olduğu mertebe ef‘âl [u] ahvâlât bid‘atları ve hüsniyyâtların beyân eder

{**Bid‘at-ı ef‘âl-i hâkimân-ı Mısır**: Evvelâ Mısır şehrinde bir Yahûdî mürd olsa lâşe-i murdârı içün cümle Yahûdîler subaşıdan âdemler alup ve niçe yüz meş‘aller çerâğân edüp askerîler pür-silâh olup gece ile tâ Besâtîn kurbunda meşâdlarına mürd olan Yahûdîleri üç yüz guruş harc edüp götürürler. Gündüz götürmek gâyet memnû‘dur, hele bu kavm-i Yahûdîye gâyet azâb-ı elîmdir, Allâh ziyâde ede. Ammâ keferenin meşâdları birkaç yerdedir, biri Eski Mısır kurbundadır, her ne zamân olsa lâşelerin götürürler.}

Evvelâ bu hasretü'l-mülûk olan Ümmü Dünyâ Mısır'ın âbı âb-ı Nîl'dir, andan gayrı suyu yokdur. Bâlâda gûnâ-gûn ta‘bîr ü tavsîf ile temdîh olmuşdur. Ammâ havâsı Tebrîz-i dilâvîz kadar latîfdir, aslâ Mısır halkında ısıtma olmaz.

Husûsâ bâlâda tahrîr olunduğu üzre iç kal‘anın havâsı cânsafâdır.

Aşağı şehir sehel andan havâ cihetinde tenezzüldedir. Lâkin binâ cihetinde evsâ‘ıdır.

Ve bostân ve bâğ u bâğçe ve köşe köşe müte‘addid havuz ve kâ‘alar içre şâzrevânlar ile âblar revân olup bülbüller nağamâtı ve hoş-elhân tuyûrların esvâtı âdeme hayât verir. Bu safâlar yukaru kal‘ada yokdur. Ammâ havâsı hûbdur, aşağı şehirde bir âdem hasta olsa yukaru kal‘aya çıkarırlar. Aşağı şehrin yukaru kal‘a dârü'ş-şifâsıdır.

Ve aşağı şehir kat-ender-kat binâlar olmak ile tarîkleri teng olup muzlim olmuşdur. Anıniçün cümle evler birbirlerine havâledir. Her evde kesb-i havâ içün damlar üzre birer bâdbân-misâl bâdgîrleri vardır, andan kesb-i havâ ederler. Bu bâdgîrler Ebû Alî Sinâ'dan kaldı, **[Y 241b]** derler. Mısır'ın

cemî‘i rûzgârın ilm ile haps edüp herkes isti‘dâdına göre Ebû Alî Sinâ'dan birer masra rûzgârı birer altuna alup herkes aldığı masraları sutûhu üzre koyup andan rûzgâr girüp halk-ı Mısır teneffüs ederlermiş. Bu bâdgîrlerin aslı Ebû Alî Sinâ'dan kaldı, derler. Ol ecilden aşağı şehrin havâsı muttarid değildir, bir günde on havâ olur.

Ammâ tiyâb havâsı cânib-i (---) eser, Rûm'da ana (---) derler. Mısır halkına râhat-ı cândır, ammâ cerrelerde ve kullelerde suyu sovutmaz.

Ve milisi derler bir rûzgâr vardır, Rûm'da ana lodos derler. Gerçi ısıcak eser, ammâ suları buz pâresi eder.

Ve bir rûzgâr dahi, ana mezkeb derler, halkı serâsime edüp ka‘r-ı zemîndeki gubârı kaldırup Mısır'ı toz ile mâl-â-mâl edüp cümle halkı rüsvâ eder. Ammâ şedîd esdiğinden cümle Cidde gemilerin huccâc ile Mısır'a getürüp ganîmet eder. Mısır'ın hâricinde latîf havâdır.

Ve Mısır'da ale'd-devâm poyraz ve lodos beşer ay eserse Rûm'dan gemiler gelüp Mısır'ı ganîmet eder. Andan Süveys'den yine poyraz ile huccâc getürüp Cidde'ye ve Yenbû‘'a huccâc götürüp Mekke ve Medîne'yi ganîmet eder. Ve beş ay kış günleri lodos eserse Cidde ve Yenbû‘'dan huccâc ve bahâr Süveys'e gelüp Mısır'ı ganîmet eder ve yine lodos ile Rûm'a gider. Bu iki havâ Mısır'a ve halkına gâyet nâfi‘dir.

Ve Mısır içre havâsı latîf cebel-i Mukattam ya‘nî cebel-i Cûşî ve Kayıtbay yaylağı ve Âdiliyye ve Sebîl-i Allâm ve Matariyye ve Birketü'l-hac, bu mezkûr yerlerin havâları gâyet latîfdir. Ammâ aşağı şehir içre birkeler kenârında olan hasretü'l-mülûk niçe mülûk sâhiblerinin mülk-i mevrûsları olan mülûk-ı selâtîn sarâylarının dahi havâları ferah-fezâ ve dilküşâdır.

Ammâ yine şehir içinde vekâleler ve rablar vardır kim beşer altışar kat evlerdir, ne‘ûzu billâh anlarda hamâsîn günlerinde tahta biti ve pire ve kehle ve sivrisinek derdinden ve bed râyihadan fellâhînin reng-i rûyları masrû‘ olmuş âdem eşkâline döner. Zîrâ Mısır'ın kehrîz yolları yokdur, cümle kuyulardır. Husûsâ bu Mısır'ın hamâsîn günlerinde cümle beytü'l-halâ ve kehrîz yolların ol günlerde tathîr edüp bir gûne ufûnet peydâ olur. Ammâ ahâlî-i mahalleye haber ederler kim ne‘ûzu billâh ba‘zı sâhib-i tabî‘at olan kimesneler dörd beş aylık ma‘sûmların Kayıtbay mahallesinde yâhûd iç kal‘aya veyâhûd gayrı kurâlara kaçırırlar. *Allâhümme âfinâ*, ol mahallerin ufûnetinden ma‘sûmların tepesinde bınkıldayık ta‘bîr etdikleri beynisi üstü kabarup delinir ve beynisi boza gibi ekşiyüp taşra çıkup ma‘sûm ölür. Elhâsıl hamâsînde havâ gâyet beddir.

Ve hamâsîn ta‘bîr **[Y 242a]** etdikleri ol günlerdir kim Cenâb-ı Bârî Benî İsrâ’îl kavmine beş haftada beş belâ verdi, tâ‘ûn ve akreb ve yılan ve kaht ve bed havâ-yı semûmu beş belâ-yı âsumânî elli günde tamâm olup Hazret-i Mûsâ du‘âsıyla def‘ oldu. Hâlâ yine ol beş hafta günleri geldikde Mısır halkının etekleri dutuşup zekât sadaka vermeğe başlarlar, ihtiyârların başına kıyâmet kopar, bir zulemât ve kesâfet müstevlî olup ölecekleri ölüp paşaların yüzü mahlûlât geldiğinden güler, zîrâ cümle mahlûlât paşanındır.

Ve hamâsînin bed havâlarından elli gün sâhib-i tabî‘at olan kimesneler ehillerinin yanına varup

cimâ‘ etmezler. Zîrâ cümle vücûd ol günlerde süst-endâm ve menîde kuvvet yokdur. Eğer sabr etmeyüp cimâ‘ ederse, evlâdları külüngül ve küngül ve a‘mâ ve cüzâm ve nîm-endâm topal gopal olur.

Ve Mısır'ın bu nuhûset günleri Rûm'un cennet-âbâd ve ferah-âbâd olduğu mevsim-i bahâr günleridir, ammâ Mısır'da cahîm günleridir. Ve Arîş'den beri Mısır tarafına bâd-ı sabâ ve rîh-i nesîm esmez, ammâ sâm yeli dahi esmez.

Ammâ sâyir diyârdan bir âdem Mısır'a gelüp mutavattın olsa âb [u] havâsına alışup ten-dürüst olur. Zîrâ Hazret-i Yûsuf du‘âsı berekâtıyla garîbü'd-diyâr ve kul tâ’ifesi gâyet ten-dürüst olup ankâ olurlar. Ammâ yine hikmet-i Hudâ yine oğullarının gözleri elbette ve elbette cimroz olup kuloğlu gözlü olur, aslâ tahallüf etmez, aceb hikmetdir. Bi-emri Hudâ ba‘zı evlâd tevellüd etdükde müşevveşü'l-ayn ya‘nî Mısır gözlü doğar.

Ve halkının çoğu natrûnlu ta‘âm yediklerinden debe olurlar. Ve avretleri ol hâl ile gebe olurlar. Ve fellâhînin birer ayakları tulumlar gibi olur.

Ulemâ-yı Mısır eyle hikâyet ederler kim kaçan kim Yezîd-i bî-mezîd İmâm Hüseyn'in ser-i sa‘âdetin Şâm'a gönderüp andan zîr-i hükmünde olan Mısır sultânına gönderdi, ol dahi ser-i sa‘âdeti Rûmeli meydânında Sultân Hasan câmi‘i yerinde bırağup İmâm Hüseyn'in başın Yezîdîler püşt-i pâ ile galtân etdiler. Zîrâ Yezîdîler ol asırda Mısır içre vefret üzre idiler. Ammâ re’s-i İmâm Hüseyn'e depme ile her kim urdu ise urduğu ayağı tulum gibi olup hâlâ Mısır'da birer ayakları tulum gibi olanlar ol Yezîdîlerin veled-i nâ-bekârlarındandır, deyü ulemâ-yı Mısır böyle nakl ederler. Ve yine bu âdemlerin birer ayakları şişdiğinden mâ‘adâ yüzleri ve gevdeleri fiska fiska şişmişdir.

Ve fukarâsının çoğunun ve gayrı âdemlerin yüzünde ve gözünde ve gevdesinde safrâ zahmeti derler bir marîzdir. Çok âdemler ol derde mübtelâlardır. Rûm'da ol maraza Freng zahmeti derler, ya‘nî Freng uyuzunun hüsn-i ta‘bîridir. **[Y 242b]** Mısır'da gâyet çokdur ve ayıb değildir. **[Q 249a]** **[P 246a]** "Hâzâ safrâ" deyü eli ayağı dökülmüş âdemler ile Mısır fellâhları ihtilât edüp bile ta‘âm yerler. Bu emrâz-ı muhtelife sârîdir, deyü aslâ havf etmezler. Zîrâ Mısır'ın miskînhâneleri yokdur. Ammâ sâ’ir diyârlarda başka miskînhâneler vardır, şehir içine komazlar, ahâlî-i vilâyet her sene mâllarının zekâtlarından âyet-i şerîfe emri üzre: [181] nassına imtisâlen sadakâtların anlara verirler. Ammâ Mısır'da bir habbe vermezler. Ve bu marîz Mısır'da çok olmasının sebebi bâbullûkları mubâhdır, fevâhişleri sürü sürü gezerler.

Ve halkının reng-i rûyları esmerü'l-levndir. Ve kadleri vasatü'l-hâldir. Ammâ kurâ fellâhları dâbbetü'l-arz-misâl zeberdest eşhâsları vardır. Lisânları Arabîdir, ammâ Mekke ve Medîne ve Bağdâd ve Mevâl ve Şâm Urbânı gibi fesâhat u belâgat üzre tekellüm etmezler. Fellâhîn ve kavm-i Fir‘avnî ve cebbârîn olduklarından galat kelimât ederler. *Ta‘al uk‘ud* ya‘nî gel otur diyecek yerde tahfîf-i kelâm edüp *ta‘kud* der. Ekmeğe *rağîf* derler. Ve *şîlû* kaldır, der. Ve *mûy* suya der. *Hâzâ* diyecek yerde *dî* der. Bunun emsâli elfâz-ı mühmele ve cühmeleleri çokdur. Fesâhat üzre eş‘â[r]larından budur, beyt:

Yâsîn yâ gazâlî Yâsîn

Ente'l-verd ve ente'n-nesrîn

Billâh kul min hicrânik irham

Ene'l-garîbü'l-miskîn

Yâ rûhî yâ kalbî yâ bu‘dî

Yâ kum îcî li-indine'l-mahbûbîn

Ammâ mezhebleri pek mu‘tekid Şâfi‘iyyü'l-mezheb âdemlerdir.

Esmâ-i fellâhîn-i Mısır

Cedullâh ve Atâullâh ve Hayyallâh ve Abdülhâlık ve Abdüssamed ve Abdülgafûr ve Hamâullâh ve Hâşim ve Tâhâ ve Yâsîn ve Merzûk ve Hamdullâh ve Hamed ve Şerâbî ve Tâhir ve Abdülhay. Ve bu makûle esmâları var. Bu zikr olunan esmâlar avân esmâlarıdır. Havâsları mahallinde zikr olunur.

Ve bu zikr olunan Mısır kavmi esnâf esnâfdır. Bir sınıfı dahi tüccârdır, ankâ bâzergânlardır. Ekseriyyâ kavm-i Hazarî'dirler, mün‘im âdemlerdir.

Ve bir sınıfı ehl-i hıref ve sâhib-i sanâ‘ât u kanâ‘atdır.

Ve bir tabakası Ervâmdır. Cümle askerî tâ’ifesidir. Ve ekseriyyâ kul tâ’ifesidir. Abaza ve Çerkes ve Gürcî ve Urus ve kara Arabdır. Cümle mükellef ü müzeyyen ü mülebbes ve pür-silâh Rûm askeridir. Mısır fellâhına tabanı yassı derler, askerî olmak memnû‘-ı Selîm Hân'dır.

Ve herkes isti‘dâdına göre esvâb geyerler. Gûnâ-gûn çuka havrânîler ve mağlûtalar ve kırmızı şalvârlar ve mütellâ(?) dülbendler geyerler. Ammâ ehl-i hıref bu esbâbların birisin geyse başına ukûbet getirirler.

Ehl-i sanâ‘atın libâsları Mısır alacaları ve gûnâ-gûn bezler geyerler. Ammâ aslâ çakşır geymezler, fi's-sayfi ve'ş-şitâ **[Y 243a]** baldırı çıplak gezerler. Ve niçe kerre yüz bin donsuz gezer fellâhlardır. Cemî‘i Mısır kavmi donsuz ve odunsuz ve dütünsüzdür. Ulemâsı ise evlâ bi't-tarîk aslâ don geymezler, hemân şallak [u] mallak gezerler.

Zikr-i nisvân-ı sâhib-isyân

Ve cümle zenâneleri dahi donsuzdur. Meğer Rûm hâtûnları ola kim don geyeler. Ve başlarında gümüş tâs takye ve altun ve murassa‘ takye ve sorguç ve istifan ve tavk ve halhâl gûşvâreler ve kollarında bilezikler ve murassa‘ kemerler elbette mukarrerdir. Ve dîbâ ve şîb ü zerbâf ve atlas haftân mukarrerdir. Ve üstlerinde beyâz çar ve siyâh izâr örtünürler.

A‘yân havâtînleri selâmiyye takye geyerler. Ve ayaklarında âsumânî pâypûç ve âsumânî iç edik ve ba‘zılar sarı pâypûş ve sarı iç edik geyerler. Ve hımârlara süvâr olup sokak sokak gezerler. Müşk [ü] amber râyihası esvâk-ı sultânîyi mu‘attar eder. Ammâ cemî‘i diyârın mahbûb [u] mahbûbeleri

memdûh-ı âlemdir, ammâ bi-emrillâh Mısır'ın merd [ü] zenânında mahbûb u mahbûbe olmaz, aceb hikmetdir. Meğer ba‘zı devlet-mend âdemler Behce ve Hınâdî ve Hazarî Urbânından kızlar alırlar, ve Rûm'dan mümtâz [u] müstesnâ mahbûbe duhter-i pâkîze-ahter nâ-şüküfte gonca-fem bâkireler getürürler kim herbiri birer Mısır hazînesi değer sâhib-cemâl ve latîfü'l-i‘tidâl hûb-manzar ve perî-peyker hadden efzûn şems-i tâbân-misâl hüsn-i cemâl sâhibi mahbûbeleri olur kim, [182] benî âdem hakkında nâzil olmuşdur. Ve mahbûb gulâmları yine taşra diyârlardan gelmişdir. Yohsa Mısır'da dilber olmaz, olursa mu‘ammer olmaz.

Ve bu mertebe memdûh-ı âlem olan mahbûbe-i cihândan bir dürr-i yetîm yek dâne tevellüd etdikde hikmet-i Hudâ yine gözleri cimroz olur. Ammâ Hazarî kızları var kim serâmed ve serbülend, kaddi bülend, kıyâfeti şeh-levend, balaban kızlar olur kim gûyâ bizim vâlidemizdir.

Esmâ’-i nisvân

Meryem ve Havvâ ve Azrâ ve Safâ ve Varka ve Verdî ve Ümmühân ve Külsûm ve Râbi‘a ve Rukıyye ve Zeyneb ve Sitiyye ve Züleyhâ ve Zaliha ve Sâliha ve Dümerye ve Acîbe ve Şinâs ve Tâhire ve Sâmi‘a ve Mâhiye ve niçe turfe esmâları var, ammâ bu kadar tahrîr etdik.

Ve Habeşe cevârîler esmâları var kim âdem hayrân olur. Meselâ Hasîse ve Fesîse ve Kasîse ve Nefîse ve Fitne ve Eşmîne ve Şemsiyye ve Şemmûne ve Reyhâne ve Hediyye ve Verdiyye ve Hamrâ ve Kamrâ ve Amberiyye ve Cemîle ve bunun emsâli niçe nâmları vardır kim tahrîrinde melâlet vardır. Ammâ şehr-i Mısır'ın hâricinde kurâ ve kasabâtlarda Sa‘îdî ve Bedevî mahbûbeleri olur kim merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gibi mukehhal gözlü, şîrîn sözlü ve münevver yüzlü perî peykerleri olur kim medhinde lisân kâsırdır.

Âyîn-i {sûr-ı} fellâhîn-i [Y 243b] Mısır

Âbâ ve ecdâdlarından Hazarî fellâhlarının kâ‘ideleridir kim zikr olunur. Kaçan kim bir Arab kızını bir müselmâna vermek murâd edinse kâ‘ide üzre nikâh olunup zifâf sûr gecesi bir vâsi‘ yere bin iki bin akrabâ ve ta‘allukât ve gayrı müte‘allıkât-ı haşerât ol vâdiye cem‘ olup mülûhiyye ve bamya ve kurkâs ve cübn-i hâlûmlar tenâvül olunup bu ziyâfet-i azîmden sonra ba‘de'l-ışâ bu fezânın bir cânibinden bir tâze cüvân yeniçeri başında şâl u serbendi ile ve belinde muhattem kuşak, elinde gümüşlü bıçak, bir elinde nacak, mest [ü] evgâr haykırarak halkı urarak bu kadar âdemleri yararak kimin kovarak ba‘zı eşyâları kırarak meydân-ı mahabbetde dal bıçak mestâne-vâr reftâr u güftâr ederek gelirken ba‘zı âdemler kalkup o dilberin önün alup yüzün bûs edüp bir köşede oturddılar. Meğer bu eşkâlde olan dilber aşkıyâ oğlan gelin imiş. Yine yerinden kalkup "*feyn seyyidnâ"* deyü feryâd eder. Meğer kocasın arar bulup katl etse gerek. Niçe âdemler ricâ edüp *"Mâ fî bâlî yâ aynî"* deyüp huzzâr-ı meclisler ile öpüşüp görüşüp çuka dolamasının eteklerin der-miyân edüp çifte bıçakları yerine koyup gider. Meğer bu nâzenîn arûs-ı dünyâ imiş. Ol gidince derhâl dâmâdı bulup getürüp bir köşede esbâb-ı ihtişâmıyle meks eder. Ba‘zı yârânları varup,

"Şükür elhamdulillâh, ma‘şûkun geldi, gazab-âlûd olmuş, seni arayup bulmadı, elbette bir hatâ ederdi" dediklerinde ol dahi ayağ üzre kalkup,

"Bah benim ma‘şûkam beni katil mi etmek ister imiş, cürmüm nedir? Yoluna on kîse cihâz ve filân

filân" diyerek bir iki aydan berü ne kadar masrûf etdiyse dilli defter gibi cümle huzzâr-ı meclis mâbeyninde bir bir beyân eder. Ammâ hakîkatdır, **[Q 249b]** **[P 246b]** anınla tefâhürlenirler kim filân çelebinin kızı bu kadar mâl alup kocaya varmış, deyü ferah kesb ederler.

Yine dâmâd dahi dal bıçak olup cümle sûr halkı içre gazab-âlûd gelüp,

"Bu kadar mâl sarf etdim" deyü takrîr edüp,

"Ma'şûkumu bulsam katl ederdim" deyü reftâr ederken ol fezânın bir tarafında yine arûs nümâyân olunca hemân dâmâd firâr edüp bir köşede muhtefî olur.

Arûs yine gayrı eşkâl ile gelüp eyninde kırmızı sof ferrâce ve boğazında ridâ, başında ulemâ sarığı bir mahbûb çelebi-zât ulemâ-kıyâfet gelicek istikbâline akrabâlarından yâhûd mütekellim birkaç âdem çıkup yer gösterirler.

"Yok benim filân kes ile ya'nî kocam ile da'vâm vardır, beni öldürmek istermiş, beni babam ve anam ana bu kadar kîse cevâhir ve sîm ü zer âvânî metâ' ile verdi" deyü ol dahi cümle cihâzın huzzâr-ı meclise bir bir arz-ı kâlây eder. Andan bilirler kim filân bâkire bu kadar mâl [u] metâ' ile filân kese varmış, derler. **[Y 244a]** Ve kız mütekellim değil ise yanından akrabâları telkîn ederler.

Ba'dehu kız yine bıçağın çıkarup güveğiyi arar gibi oldukda dâmâd bir köşeye firâr edüp gider. Yine arûs dahi gider. Andan dâmâd dahi bir gayrı kıyâfetle gelüp ol dahi,

"Bu kadar mâldan çıkdım, anasına bu kadar, babasına bu kadar, hâletesine ve ammetesine bu kadar mâl ve hedâyâlar verdim" deyü bir bir takrîr eder.

Andan arûs piyâde kırmızı şalvârlı beli hançerli cündî üslûbunda gelir, yine dal hançer olup dâmâdı arayup ne kadar zî-kıymet cihâzları var ise bir bir beyân edüp gider.

Andan meşâyih kıyâfetiyle gelüp şeyhâne evzâ' [u] etvârlar edüp nasîhat-âmîz sözler söyleyüp gider.

Andan dâmâd dahi bir elinde asâ, bir elinde tesbîh başın salarak gelüp bir hayli tevhîd edüp gider.

Hâsıl-ı kelâm ol leyle-i tavîlde tâ vakt-i şâfi'îye varınca gelin ve güyeğü onar kerre gûnâ-gûn kıyâfetlere girüp gelirler ve gûnâ-gûn münâkaşalar edüp giderler. Ve arûs her murâd edindiği âdemin dizine oturup öpüşüp görüşüp gider.

Beri tarafda ise niçe yüz meş'aller çerâğân olup kûs-ı harbîler ve beşer kat mehterhâneler çalınup niçe bin kanâdîller ile ol fezâ zeyn olup herkes çok çok zevk [u] şevk ederler. Ve her cânibde bülend-âvâz ile kasâyidler ve mevâller okunurken yine bir tarafdan meş'aller zâhir olup bu kadar piyâde tevâbi'âtiyle arûs bir murassa' eğerli at üzre semmûr kürke müstağrak olup cemî'i zer-i zîveri geyüp başında Fir'avn tâcı üzre üç çatal sorguc ile yine yüzü açık iki cânibe cem'iyyetde olanlara selâm vererek cümle fellâhînler ayağ üzre kalkup selâm alarak arûsun iki cânibinde niçe yüz eli mûmlu sıbyân u nisvân *İllâ yansuru's-sultân* deyü feryâd [u] figân ederek arûsu meydân-ı mahabbete getürürler, elinde destmâlı başındaki Fir'avn tâcına sürüp ol makramayı cümle halkın üstüne saldıkça

cümle fellâhîn topuklarlar.

Der vasf-ı tâc-ı Fir‘avn

Deve gönünden sekiz köşe bir büyük tancere kadar bir kavukdur, lâkin her köşesi zerdûzdur. Mâbeynleri zamân-ı kadîmde incü ve murassa‘ imiş, hâlâ yerleri zâhirdir. Ve içi katîfe kaplı nigendeli ve içi pembeli bir kavukdur. Tâ zirvesinde elma kadar Seylân taşı var. Kenârları cümle pîrûze akîk-i yemenî taşlar ile müzeyyendir. Kenârı künküre künküre ya‘nî beden beden bir turfe garâyib tâcdır.

Ba‘dehu bu meydânda arûs atından enüp,

"Kanı bencileyin âlî-cenâbı alacak" deyü dâmâdı ister.

Dâmâd dahi evinden kerr ü ferr ile gelince arûs dal hançer olup dâmâdın sakalına yapışup altına alup boğazlamak sadedinde iken mâbeyne muslıhîn girüp **[Y 244b]** arûsu bir eve yâhûd bir bâğa veyâhûd birkaç câriyeye veyâhûd birkaç kîse mâla elhâsıl dâmâdın isti‘dâdına göre ol mahalde huzzâr-ı meclis mâbeyninde bu kadar eşyâya arûsu sulh edüp hâzırûn cümle şâhid olup Fâtiha tilâvet olunca hemân dâmâd arûsu bu kadar âdemlerin mâbeyninden kapup bir odaya yâhûd bir haymeye veyâhûd bir köşede derhâl dâmâd kızı Fir‘avn tâciyle alt edüp bir a‘lâ salık çeküp Fir‘avn'ın tâcı ve tahtın târumâr edüp kızın bekâretin izâle eder. Derhâl kız kanın akıdarak yarakdan kurtulmuş gibi soluyarak babasına ve anasına ve bu kadar kavme kanın göstererek şikâyet-gûne kelimât eder.

Bu mahal dahi anlara bir tefâhürdür kim kızımız bâkire bulundu, derler. Zîrâ Arab tâ’ifesinde bâ-husûs bu cem‘iyyeti eden Hazarî fellâhı kabîlesinde kızlar bâkire bulunmak müşkildir.

Andan kıza babası ve anası ve akrabâları tesellî verüp ve kızın başından artık Fir‘avn tâcın alup vâveledâ deyüp baba ve ana kızın kanın silerek cemâ‘atın üzerine al kanlı bezleri atarak dâmâdı ol meydâna da‘vet edüp,

"Niçün böyle kan etdin?" deyü su’âl ederler.

Dâmâd dahi inkâr eder. Hemân kız,

"Esbâbına bakın, hâlâ benim bekâretim kanı üzerindedir" dedikde dâmâdın esbâbına cümle hâzırûn bakarlar, görseler kim dâmâdın üstü başı kan. Dâmâdın zekerinden kız yapışır, baba ve ana herîfin belinden yapışup *"şer‘u's-sûr"* deyüp güveğiden kan bahâ isterler. Yine beynehümâya muslihûn girüp ana ve babaya dahi hayli kan bahâ hedâyâlar verüp dahi metâ‘ isterlerken bir tarafdan dâmâdın dahi babası ve anası ve akrabâ ve ta‘allukâtları gelüp bir azîm ceng [ü] cidâl edüp,

"Bizim oğlanımız uryân edüp nâ-hak mâlın almışsız" deyü da‘vâ edince,

"Belî, aldılar" deyü hâzırûn şehâdet ederler.

Yine tarafeynden âdemler girüp kızın babası ve anası dâmâdın babasına ve anasına ve akrabâlarına

hakk-ı sükût hayli hedâyâlar verilüp barışılup görüşülüp cümle bir yerde oturup ayş [u] işrete meşgûl olurlar. *El-azametullâh,* andan sonra tâ sabâh namâzına dak bir sürûr [u] şâdumân ve tüfengler ve fişengler atılup kavâzî çengiler ve mutrıblar habbâzîler ve hânendeler fasl ederler kim Fir‘avn'ın rûh-ı habîsin şâd edüp cimâ‘ ile yâd ederler.

Âyîn-i fellâh-ı Hazarî böyle. Ammâ içlerine ecnebî ve enâyî kimesne komazlar.

Ve ol tâc-ı Fir‘avn'ı gâyet hıfz ederler. Dâ’imâ mu‘tâd-ı fellâhîn budur.

Evsâf-ı sûr-ı hitân-ı bintân

Böyle bir azîm sûr-ı sürûr dahi kızların sünnet etdiklerinde azîm düğün olur. Azîm alay ile niçe bin nisvân-ı pür-isyân harsüvâr olup mehterhâne ile kızı hammâma **[Y 245a]** koyup yine alay-ı nisvân ile hânesine getürüp ol gece avret cerrâhları vardır, kızın ol kestânelik korusu çatlağında bî-zebân bir kırmızıca dili var imiş, diline mîl girüp, andan dilberler müştak olsun, deyü ol dili keserler imiş, azîm düğün olur.

{Hele bu hitân-ı bintân-ı Hazarî İbrâhîm'den berü kalmışdır kim kaçan İbrâhîm Nebî Mekke'de iken Mısır meliki Tavtîs, İbrâhîm Nebî'ye Hâcer nâm câriyeyi hedâyâ gönderdikde Sâre Ana kıskanup bir gece Hâcer Ana'nın fercindeki lahm-ı zâyidi keser. Ammâ li-hikmetin olmuş kim cimâ‘ı dahi lezîz olurmuş. Hâlâ ol zamândan berü Arab Urbâ[n] bintânların sünnet etmek Hâcer Ana'dan kalmışdır kim Hazret-i İsmâ‘îl Hâcer Ana'dan doğmuşdur.}

Der vasf-ı sûr-ı hitân-ı sıbyân-ı tıflân

Bu âyîn-i Mısır cümlesinden latîfdir kim sünnet-i Resûlullâh'a ittibâ‘an eğer a‘lâ ve eğer ednâ ve eğer ağniyâ ve fukarâ kaçan evlâdların sünnet etseler birbirlerine imdâd edüp evlâdların sekizer kat mehterhâne ile on, on beş yigirmi ma‘sûm-ı pâkları pâk [u] pâkîze edüp **[Q 250a]** **[P 247a]** cümlesin zer ü zîvere gark edüp küheylân atlar üzre süvâr edüp cümle başlarında şâhâne sorguclar ve önü sıra pür-silâh murassa‘ u mücevher eğerli ve altun kalkanlı yedekler çekilür.

Ve dahi önü sıra mahallesi ve civâr mahallesi ihtiyârları pür-silâh zer-ender-zere gark olarak gûnâ-gûn şakalar ederek saf saf alay ile ubûr ederler.

Ve bu asker miyânında gûnâ-gûn musanna‘ nakıllar ve kanâdîller ve alemler ve bayraklar ile ubûr ederler.

Andan mu‘allim cerrâh bir küheyl üzre süvâr olup önü sıra cemî‘i sünnet edecek âlâtların bu gûne sandûka üzre zeyn edüp bir âdem başı üzre ol sandûka ile ubûr edüp mu‘allim dahi halîfeleri ile mülebbes ibrîşim peştemâllar ile piyâde güzer ederler.

Ve sünnet olacak sıbyânların önlerince kınâlı ve hasırdan yancıklı ve tilki kuyruğu hotaslı sığırlara ve hımârlara ve şâh-ı gedâ atlara süvâr olmuş kaşmer ve mudhik ü mukallidler gûnâ-gûn şakalar ederek ubûr ederler.

Ve Mısır'ın cemî‘i esvâkların bu hâl üzre mehterhâne çalarak sünnet olacak gılmânları deverân

etdirirler. Bay [u] gedâ bu hâldedir.

Ve sâ'ir düğünleri dahi üç gün üç gece böyle bir hây hû ile ziyâfetler olup kıyâmet kopar.

Ve her gece şehr-i Mısır içre böyle yüz yerde hengâme sürûr [u] şâdumânîler olup düğünler ve mevlûdlar olur.

Ve ol gece ol mahallelerin cemî'i sokakları niçe bin kanâdîller ile çerâğân olup ni'met-i uzmâları mebzûl olur.

Ve üç aylar olunca vâlî tarafından dellâllar nidâ edüp tâ sabâha dek kahvehâneler ve civârında olan me'kûlât [u] meşrûbâtcı dekâkînleri cümle meftûh olup sabâha dek **[Y 245b]** bey' [u] şirâ ederler. Ammâ düğünleri cem'iyyetine aşk olsun. Zîrâ bu hadîs-i şerîfe amel ederler, hadîs: [183] deyüp azîm vezni üzre hây hû ile azîm seyr [ü] temâşâlı sûrlar ederler. Elhâsıl tantana-i Mısır'dır, bir diyârda olmaz. Ve,

Hüsniyyât-ı ahâlî-i Mısır

Bir âdem Mısır'da hasta-hâl olsa cümle ahâlî-i mahalle hastanın hâl hâtırın her bâr hedâyâlar ile su'âl edüp vasıyyet etdirirler. Merhûm olduğu dem beytü'l-mâl emînine haber edüp techîz [ü] tekfînin hâzır edüp cümle ahâlî-i mahalle kapusu önüne gelüp tevhîd [ü] tezkîr ile gasl edüp kânûn üzre cânib-i erba'ası parmaklı yâhûd Rûm tarzı tâbûtun içine koyup gül gülâb u reyhân ile zeyn edüp cemî'i ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân alem ü sarâfları [bayrakları] ile tevhîd [ü] tezkîr ederek cenâzeyi câmi'-i Ezher içine koyup cemâ'at-ı kesîre ile namâzın kılup andan Karâfe'ye götürürler. Yâhûd Rûmeli meydânına Zâviyetü'l-Cenâze ya'nî Sebîlü'l-Mü'minîn nâm mahalde namâzın kılup İmâm Şâfi'î'ye yâhûd on iki karâfenin birine götürürler. Ammâ efdal karâfe cebel-i Cûşî dâmeninde Hazret-i Yûsuf karındaşı İbn Yâmen yâhûd Şeyh Ukbe yanlarına defn ederler.

Ammâ fellâhîni Eski Mısır kurbunda defn ederler, zîrâ karâfe-i atîk oldur. Fir'avn subaşı iken ol karâfenin cânib-i erba'asına sûr çeküp gelen meyyitden bâc alırdı. Fellâhlar cenâzelerin alemlerle ve avretleri meyyit akîbince hımârlara süvâr olup ellerinde makramalar çevirerek ve yüzlerin açup saçların yolarak ağlayarak ubûr ederler.

Ammâ bu fellâhînin tâbûtları Rûm kefereleri harpuşteleri gibi ayaklı nerdübânlar ile götürürler. Ammâ gâyet tezyîn edüp mevtâya ri'âyet ederler. Ve techîz ü tekfîn ve iskât salâtın yine şer'î ederler, *ve's-selâm*.

Dîğer hüsniyyât-ı ehl-i Mısır

Ehl-i Mısır'ın bir âyîn-i latîfleri dahi elbette her cum'a gecesi niçe yüz bin har-süvâr merdân u nisvân on iki karâfeye gidüp âdem deryâsı olup hatm-i şerîf ve Yâsîn-i şerîf tilâvet olunup cümle fukarâya tasadduklar verilüp ziyâret ederler. Ve cümle merkadleri kâ[r]gir binâ ile mebnî fiskıyye ta'bîr etdikleri zîr-i zemînde mahâzinlerdir kim herbiri beytü'l-hüzünlerdir. Başka kapuları vardır, toprak ile mesdûddur, hîn-i mahallinde açup defn ederler. Yüz iki yüz meyyiti bir fiskıyeye defn ederler. Ammâ toprak ile örtmezler, hemân kefenile şöyle korlar, kimi çürür ve kimi kadîd olur.

Ba‘dehu kapusun horâsânî kirec ve cibis ile mesdûd ederler. Zîrâ Mısır'da kefen hırsızı gâyet çokdur; hattâ Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa asrında birkaçı ahz olunup ıslâh-ı âlem içün Rûmeli meydânında boğazında uğurladuğı kefenile alaca [alçak?] kazığa urdular.

Ba‘dehu her mezârın hîce taşlarında târîh-i musanna‘ u müzehhebler kazarlar. **[Y 246a]** Ve gûnâ-gûn üstü açık kubbeler düzerler. Ve hûş [u] tuyûr içün sular ve buğdaylar dökerler. Ve her bir kabrin başı ucuna gül gülistân mersin ü reyhân korlar.

Ve bu günlerde bir hâtûn aslâ ehlinden me’zûn olmayup karâfe ziyâretine gider. Ehli dahi kande idin, deyü su’âl etmeğe kâdir olamaz, zîrâ nikâh böyle mün‘akid olmuşdur. Gayrı husûsda dahi ehl-i Mısır, kande idin, deyü su’âl edemez. Zîrâ azîz-i Mısır Züleyhâ'ya nice mağlûb idi, hâlâ ehl-i Mısır ol zamândan berü avretlerine mağlûblardır.

Hâsıl-ı kelâm kânûn-ı Mısrî böyledir. Ehl-i kubûra etdükleri mahabbet bir diyârda olmaz. Ve,

{Diğer kâr-ı garâyib-i hüsniyyât

Şehr-i Mısır'da mâh-ı Muharrem'de mevlûd-ı İmâm Hüseyin gecesinde ki gecesine gecesinden Mısır içre niçe bin Yahûdîler üçer üçer bir yere gelüp ellerinde büyük zenbîller içre gûnâ-gûn buhûrlar yakup satarken Yahûdîler hüsn-i savt ile teganni edüp feryâd ederek bir gûne buhûr satarlar kim ta‘bîr olunmaz. Âdet-i kadîmdir kim tâ İmâm Hüseyin'in ser-i sa‘âdetleri Mısır'a gelelden berü Sitti Nefîse'den berü âdet kalmışdır, derler.}

Kâr [u] kisb-i fukarâ-yı Mısır

Ve halkının vech-i ma‘îşetleri dünyâda cemî‘i mevcûdâtdan gûnâ-gûn musanna‘ât eşyâlar peydâ ederek vücûda getirüp kâr ederler.

Ammâ bî-kâr bekâr-ı zorkâr dilencileri çokdur. Cum‘a geceleri ve isneyn geceleri mezkûr karâfelerde sâ’il-i cebbârdan geçilmez. Ve ba‘zı bir muhteşem âdem yanına gelüp selâm verdikden sonra bir hoşça kelimât ederken netîce-i merâmı *cerre yecurru* bâbına çıkar, hemân bî-pâk u bî-pervâ şâhrâhdan,

"A‘ti yâ sultânım masrûfa ehli beytî" deyü ehlinin iyâlinin harçlığın ister. Fukarâsı ise çârsû-yı bâzârda âdem gezdirmezler.

Sergüzeştî: Hattâ hakîr bir gün tekâzâ-yı hâcet def‘iyçün Sultân Hasan câmi‘inin hâcethânelerine girüp bâbını sed edüp âlem ağyârdan bî-haber deyüp başlı başıma âlem edüp def‘-i hâcet ederken bir herîf halânın kapusun açup elin uzadup,

"A‘ti yâ sultânım sadakât" deyüp el açdı.

Hakîr dahi ol mahalde tahâret elimde ne bulundu ise dirîğ etmeyüp verdim. Herîf dahi,

"Zâdekallâh necâseteküm" deyüp gitdi.

Anda hakîr tahâret edüp taşra tecdîd-i vuzû‘ edüp Sultân Hasan câmi‘i içre edâ-yı salât edüp bir yâr-ı vefâdârıma râst gelüp serencâm [u] sergüzeşti buna takrîr eyledim. Hemân ol yâr eyitdi:

"Bire âdem! Vay meded! Sen divâne misin? Allâh seni ıslâh eyleye. Hiç eyle âdemin eline âdem necâset sürer mi?" dedi. Hakîr dahi eyitdim:

"Ya eyle âdem ayak yolu kapusun açup âdemin avret yeri mekşûf iken *"şey'en lillâh"* edüp akçe ister mi?" dedim. Ol yâr eyitdi:

"Bire ol âdem **[Y 246b]** sarı sakallı ve orta boylu ve yassı alınlı ve değirmi yüzlü Tatar çehreli bir nûrânî âdem mi idi", dedi. Hakîr:

"Belî Tatar çehreli, sarı sakallı âdem idi" dedim.

"Âh zâlim, işte ol Mısır'ın kutbudur. Seni imtihânen beyt-i halâda sana eyle göründü. Niçün hakâretle **[Q 250b]** **[P 247b]** nazar edüp eline necâset sürdün. Ol dahi sana du‘â etmiş, "*zâdek necâsetek"* demiş. Bundan sen pek ihtirâz eyle", deyince aklım başımdan gidüp bîhûş oldum.

Hakîkatü'l-hâl ba‘dehu iki ay mikdârı zahîr marazına mübtelâ olup *zâdek necâsetek* dedüği nefsi vücûd buldu. Hamd-i Hudâ yine bu hakîr tasadduklar ile sıhhat [u] selâmet buldum.

İmdi Mısır fukarâsı içre böyle bî-nâm [u] bî-nişân ind-i Hak'da azîmü'ş-şân âdemler vardır. Beyt:

Her mîşe gümân meber ki hâlîst

Şâyed ki peleng nihüfte bâşed

Der vasf-ı Melâmiyyûn

Ve Mısır'da niçe bin götü başı pâ-bürehne ve ser-bürehne mecâzibûn kimesneleri var kim kimi akçe alır, kimi almaz ve kimi etmek alur ve kimi almaz. Ve kimi aslâ kelimât etmez, bî-zebân gezer, ammâ hazret Kur'ân tilâvet etse âdemin bağrın ezer. Ve ba‘zısı kisve alur. Herbiri bir gûne evzâ‘ [u] etvâr hareket üzredir.

Ve niçe bini Mağrib küpü kadar çuka kenârlarından sarık sarınır kim bir pehlivân yiğit yerinden kaldırmağa kâdir değildir, seksen toksan ve yüz vukiyye gelir sarıklardır. Ve ba‘zısı hûrmâ lîfinden sarık sararlar, bunlar dahi hammâm kubbesi gibidir, ammâ hafîfdir, bunlara Ebüllîf derler. Ve ba‘zısı anadan doğma uryân gezerler. {Hammâma girseler fûta tutarlar, taşra çıksa beyne'l-halk uryân gezerler.}

Böyle büdelâların haddi pâyânı yokdur. Ve fukarâ ve mecâzibûn ve melâmiyyûnlar dahi lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır. Bunların hakkında hadîs-i kudsî var: [184] bunların hakkındadır. Dahl [ü] ta‘arruz etmemek gerek. Zîrâ anlar fakr u fâka ihtiyâr etmişlerdir kim anların hakkında Fahr-ı Âlem buyurur, hadîs: [185] Beyt:

Fakru fahrîle tefâhur ederiz vallâhi

Anıniçün gezeriz biz fukarâ şeklinde

deyüp fakr u fâka ile fahirlenüp geçinirler. Ammâ muhtâcları çokdur, bir habbe ve cübbeleri yokdur.

Der hakk-ı evsâf-ı mecâzibûn-ı ilâhî

Cümleden mazınne-i kerâme Bulak yolunda (---) mahallesinde Şeyh İsmâ'îl-i Sanâfîrî *sellemehullâh.* Niçe keşf [ü] kerâmetleri zâhir ü bâhir olmuşdur. Ammâ cümleden biri Defterdâr Ahmed Paşa dâmâdı beğ ve mühürdâr Ahmed Ağa ve hakîr ve çâşnigîrbaşı ve birkaç yârân ihvân birkaç vukiyye Füvve nârı alup hedâyâ götürdük. Bir eşekhâne vekâlesi içinde sâkin olurdu. Vardığımız sâ'at şeyhi toprak içinde yatır gördük. Zahrında bir beyâz kebe kisvesi var, yenlerin geymiş, ammâ avret yerinden aşağı uryân hâk-i mezelletde **[Y 247a]** bî-pîrehen yatır. Yanındaki fukarâları bizi şeyhin yanına da'vet edüp bilâ-selâm biz dahi oturduk.

Herbirimize birer lisân-ı hâl ile iltifâtları edüp nârları önüne koduk. Hemân yatdığı yerden nârın birin ol zehr-i mâr kabuğu ile tenâvül etdi ve fukarâlarına birer nâr ve cümlemize birer nâr verdi. Ammâ bizim getürdiğimiz cümle tokuz nâr idi, anlar on sekiz nâr taksîm etdiler. Ve her birimize birer parça yatan(?) taşları verdi. Bir büyük taş dahi,

"Bunu paşaya verin, askeri vursun versün varsun, Mısır'dan Rûm'a gitsin, Bağdâd gelsin, Bağdâd gelsin" deyü tekrâr edüp gayrı kelimât etmedi, ve lâ-du'â ve lâ-senâ etdi.

Bizler dahi kalkup sarâya gelüp mezkûr taşı paşaya verüp şeyhin kelimâtın paşaya takrîr eyledik. Paşa *Sübhânellâh* deyüp taşı kitâblarının yanına kodu. Tokuzuncu günde bir gulû-yı âm kopup asker baş kaldırup Ahmed Paşa'yı aşağı endirdiler. Ma'zûlen Mısır'da oturup Bağdâd'dan Abdurrahmân Paşa gelüp vâlî-i Mısır oldu.

Meğer şeyhin "Bağdâd gelsin" işâretinden murâd Bağdâd'dan Abdurrahmân Paşa gelmesi imiş. Hudâ âlimdir, böyle vâki' olmuşdur.

..... (4 satır boş) .....

el-Faslu sittîn
Mısır'da müstecâbü'd-da've olan ulemâları ve meşâyihleri ve fuzalâ-yı dehrden ders-i âmları ve e'imme ve hutebâları beyân eder

Evvelâ Mısır'da cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyih-i izâmın ser-çeşmesi şeyhü'ş-şüyûhu ve sâhib-i tem[y]îzi hazret-i **eş-Şeyh Alî Şümürlisî** *sellemehullâhu ta'âlâ ilâ eceli'l-müsemmâ* ehl-i hâl ve ehl-i verâ' ve dindâr bir zât-ı şerîfdir. Nevâhî-i Mısır'da Şümürlis nâm bir belîdedendir. Lâkin bi-emrillâh mâderzâd bî-basar idi. Ammâ câmi'-i Ezher içre dörd yerde ders takrîr edüp on iki bin telâmîzi var idi. Mubâhase-i ilimde lâ-nazîrdir. Ve hânesinde dahi iki kerre ders der idi. Müşkil-küşâ ulemâ-yı mütebahhirînden büyük kimesnedir. Ve velî olduğuna şübhe yokdur kim cemî'i kütüb-i mu'teberelerde olan mesâ'il-i şer'iyyeleri görmüş gibi,

"Bu mes'ele *Kadıhân*'ın yâhûd *Tatarhâniyye*'nin yâhûd *Câmi'u's-sağîr*'in filân sahîfesinde ve yedince satırdadır", deyü işâret buyururdu. Hamd-i Hudâ bu hakîr şeref-i sohbetleri ile müşerref olup teberrüken ve teyemmümen anlardan *Kûhistânî* gördük. Fazîlet-ü bâhire sâhibi ferîdü'd-dehr kimesnedir.

Ve bir keşf [ü] kerâmâtlarından dahi oldur kim ömrü içinde bir âdem ana selâm verüp âşinâlık etse ism [ü] resmin kurâ ve kasabasın ve pederi ismin su'âl ederdi. Beş on yigirmi seneden sonra yine ol âdem gelüp selâm verse,

"Ve aleykümü's-selâm yâ ibne'l-filân" deyü pederi ismiyle ol âdemi bilirdi. Cemî'i telâmîzlerini evlâ bi't-tarîk selâm verince, "Yâ filân" der idi, *sellemehullâh.* **[Y 247b]** Andan,

eş-Şeyh Ahmedü'l-Acemî: İlm-i hadîsde bunlar dahi yegâne-i asrdır, ammâ bunlar a'mâ değildir. Kuvvet-i hâfızada ferîdü'd-dehrdir. "*Müslim* [ü] *Buhârî* ve *Meşârık* ve gayrı kütüb-i mu'tebere hadîs-i şerîflerinden râvîleri ile yetmiş bin hadîs hıfzımdadır" deyü İbrâhîm Paşa'ya nakl etdiler. Ve,

Şeyhülislâm Boluvî Mustafâ Efendi: Âl-i Osmân devletinde şeyhülislâm iken Köpürlü vezîr-i a'zam cezîre-i Girid'de olan Deli Hüseyin Paşa Kandiye kal'asın feth etmediğiyçün katline fetvâ taleb etdi. Boluvî Efendi dahi,

"Vezîrim, biz Deli Hüseyin Paşa'nın katline ol zamân fetvâ veririz kim siz dahi anlar gibi mühürsüz sâde serdâr olup cezîre-i Girid'e varup feth ederseniz Deli Hüseyin Paşa tekâsül etmiş olur. Ol zamân dahi katline fetvâ veremem. Zîrâ feth ü nusret Allâh ihsânıdır. Hüseyin Paşa katline fetvâ veremem" deyü cevâb verince Köpürlü vezîr eyitdi:

"Ey imdi, efendi, bir dahi sâhib-i seccâde olup, 'el-cevâb, Allâhu a'lem, olur, olmaz' diyemezsin" deyince hemân Boluvî Efendi,

"Ne güzel. İşte şimdi ben kendümi hizmet-i fetvâdan azl eyledim" deyüp Köpürlü meclisinden kalkup gitdi. Akîbinde âdemler gönderüp avdet etmedi ve bir dahi fetvâya imzâ etmedi. Andan fetvâyı Esîrî Mehemmed Efendi'ye verdikleri sâ'at Deli Hüseyin Paşa'nın katline fetvâ verüp Yedikulle'de mahbûsen şehîd olunup Boluvî Efendi'yi Mısır'a da nefy eyleyüp kendüye **[Q 251a]** **[P 248a]** Cîze kazâsı ber-vech-i arpalık ihsân olunup Mısır'da ilm-i fıkıhı âşikâre eyleyüp cümle ulemâ-yı Mısır fakîh oldular. Gûyâ hânesi medrese idi. Cümle talebelerine merreteyn ni'met-i nefîsesi bî-imtinân mebzûl bir Hâtem-i Tây [u] Ca'fer-i Bermekî-meşreb ve bir cömerd sâhib-i vakâr, ve fazl-ı salâhda nâmdar, şehr-i Boluvî-diyâr, ve bir ulemâ-yı kibâr kimesnedir, *hafizakallâh.* Ve,

Ders-i âm Abdülkâdir Efendi: Hâk-i Bağdâd-ı behişt-âbâddandır. Cemî'i ulûmda tekmîl-i fünûn etmiş bir ehl-i dil kimesnedir. Kethudâ İbrâhîm Paşa bunlardan Mısır vâlîsi iken ol eşgâl-i kesîre içre *Müslim* [ü] *Buhârî* ve *Tefsîr-i Cerîr-i Taberî*'yi bunlardan tekmîl etdiler. Hâlâ zamânında ummân-ı ma'ânî belki Nu'mân-ı sânî'dir. Ve ilm-i arûzda selîs Fârisî ve Türkî pâkîze eş'âr-ı dürerbârları ve gayrı çâr-ender-çârları vardır. Kâdirî tahallus eder bir zât-ı şerîfdir. Ve,

eş-Şeyh Abdullâh-ı Mağribî: Gerçi kürsî vâ'ızı değildir, ammâ yine câmi'-i Ezher'de talebelerine

va‘z [u] nasîhat etdiklerinde cümle telâmîzleri feyzyâb olurlardı. Zîrâ nefesi gâyet mü’essirdi. Ve,

Şeyh Ahmed-i Merhûmî: Menûf hâkinde Mahalletü'l-Merhûm'dandırlar. Şeyh Alî Şümürlisî hazretleri efendimizin telâmîzlerindendir. Ammâ ilm-i tasavvufa sâlik olup ilm-i ledünne mâlik olmuş sâhib-i usûl bir mahbûbü'l-kulûb **[Y 248a]** çelebidir, *ammerekellâh.* Ve,

eş-Şeyh Yahyâ Mağribî: Sultân Mehemmed-i Râbi‘ huzûrunda Vanî Efendi ile mübâhase-i ulûm edüp ilm-i tefsîr ve ilm-i hadîsde Vânî Efendi'yi mât edüp Mısır hazînesinden yüz akçe yevmiyye ihsân-ı şehriyârî olup Cenâb-ı Bârî yârî kılup câmi‘-i Ezher'de râk-ı revâk-ı vustâda ders-i âm idi. Bir sebükrûh ve latîfe-gûy mütebahhirînden kimesnedir. Ve,

Şeyh Sâdât Ebü't-tahsîs: Bâlâda mevlûd-ı şerîflerinde evsâfları tahrîr olunmuşdur. Âlim ü fâzıl değildir, ammâ âmil ve devlet-mend âdemdir ve salâh-ı hâl ile ma‘rûfdur ve ni‘metleri ile meşhûrdur. Ve,

eş-şeyh Sâdât Alî Efendi: Bunlar Ebü't-tahsîs hazretlerinin birâder-i mihteridir. Ve,

eş-şeyh Hazret-i Muhammed Bekrî: Hazret-i Ebâbekrü's-Sıddîk'ın ırk-ı tâhirinden sâhib-i seccâde Bekrî tarîkından mürşid-i kâmil âmil ü fâzıl ilm-i esmâda sâhib-i hâl çelebidir. Ni‘metleri Mısır halkına mebzûldür, *zâdekellâh.* Ve,

İbnü'ş-şeyh Çelebi Ebü'l-mevâhib: Salâh-ı hâl ile sâhib-i perhîz dindâr çelebidir. Azîzin büyük oğludur. Ve,

eş-şeyh Çelebi Zeynelâbidîn: Bu dahi Azîzin küçük evlâdıdır. Ammâ yârândan zarîf ü nüktedân ve nükteşinâs ve nedîm-i hâssu'l-hâs çelebidir. Cümle ahâlî-i Mısır'ın mahbûbü'l-kulûbudur. Ve,

eş-şeyh Seyyid Burhâneddîn-i Eğirdirî: Rûm'da Hamîd sancağında Eğirdir nâm kasabadandır. Seksen senedir Mısır'da sâkin olup nakîbü'l-eşrâfdır. Ve âyende vü revendeye ni‘met[i] mebzûl olduğundan mâ‘adâ muhtâc olan fukarâ ve müsâfirîne birer hırkası dâ’imdir. Bir Hâtem-i Tay sâhib-i hâl ve pîr-i zâl kimesnedir. Ve,

eş-şeyh Seyyid İbrâhîm Çelebi Efendi: Bizzât hazret-i şeyh İbrâhîm-i Gülşenî hazretlerinin evlâd-ı zevî'l-ihtirâmı Hayâlî Çelebi anın oğlu Seyyid Hasan anın oğlu eş-şeyh Alî Safvetî (---) (---) Seyyid Alî anın oğlu bu Çelebi Efendi'dir kim hasîbü'n-nesîb olduğuna bir alâmet bu yeter kim bir kerre vech-i şerîfin gören âşıkı olup bin cân [u] dil ile kendüye bende olup anlardan cihâz-ı fakrı kabûl edüp fukarâ-yı Gülşenî olur. Zîrâ vech-i şerîfleri tarîkleri gibi gülşen-i nûr-ı münevverdir. Ammâ dâ’imâ uzlet-nişîn ve meşâyih-i pîşîn gibi bir bezemiskîn recül-i sâlihdir. Ve halkdan munkatı‘ köşe-i vahdetde âlem-i vahdet eder. Senede bir gece âsitânelerine varup mevlûd-ı şerîfe çıkar. Andan gayrı hânesinden bir kadem taşra çıkmayup halk ihtilât etmeden berî olmuş sâhib-i câzibe bir çelebidir. Ve,

şeyh Mehemmed-i Geysûdâr: Mukaddemâ tarîk-ı Kâdirî'de Saçlı Mehemmed Efendi demeğile ma‘rûf bir kimesne idi. Bir şeb-i mevlûdda şeyh Gülşenî Çelebi Efendi bunlara bir nazar edince Geysûdâr Mehemmed Efendi derhâl Çelebi Efendi'nin câzibesine tâkat getiremeyüp geysûların târumâr kılup Kâdirî **[Y 248b]** tarîkından ferâgat edüp Çelebi'den Gülşenî tarîkına inâbet etdi.

Ba‘dehu Çelebi Efendi'nin bir kerîme-i afîfesin tezevvüc edüp dâmâd-ı şeyh Gülşenî oldu. Bir lâübâlî ve bir yârân-ı âlî ve bir şûh [u] şengül-meşreb bir gül-i Gülşenî çelebidir. Ulûm-ı kesîrede mâhir, ve tevârîh [ü] muhâzarâtda muhâkemâta kâdir, ve Türkî ve A‘rabî eş‘ârı vâfir, ve te’lîfât-ı kesîresi mütekâsir, ve bir hayli mütefennin, ve hüsn-i hatt-ı kesret ile müte‘ayyin, lezîzü's-sohbe ve hasenü'l-muhâvere, bir azîz-i nâdirü'l-mevcûd bir ehl-i cûddur. Hattâ üç senede bir ziyâret-i Beytüllâhi'l-harâm ederdi, ekseriyyâ Mekke'ye piyâde giderdi ve dâ’imâ böyle hac ederdi. Ve,

eş-şeyh Harâşî: Harâş nâmında bir belîdeden olmağile karyesinin ismi kendüye alem olup şeyh Harâşî derler, ammâ ism-i şerîfleri (---)'dir. Müfessirîn ü muhaddisînden bir muhaddis ü fâzıl kimesnedir kim *Müslim* [ü] *Buhârî* ve *Kâmûs-ı Ahterî* ve *Sıhâh-ı Cevherî* ve *Füsûs-ı Muhyiddîn el-Arabî* cümlesi hıfzındadır. Bundan mâ‘adâ câmi‘-i Ezher'de cemî‘i ulûmda ders takrîr edüp binden mütecâviz telâmîzleri vardır. Ve serî‘u'l-beyân hâfız-ı hamele-i Kur’ândır. Câmi‘-i Ezher medresesinde şeyhü'l-kurrâdır. Binden mütecâviz talebeleri vardır. Kimi *İbn Kesîr* ve *Seb‘a* ve *Aşere* ve *Takrîb* kırâ’atı tilâvet ederler. Ammâ takrîr-i ders ederken âteş-pâre ve azûbdur. Lâkin feyz-vâr, bir kerre ta‘lîmin istimâ‘ edenin derûnunda *en-nakş ke'l-hacer* olur, bir dahi simâ‘a muhtâc olmaz. Ve,

eş-şeyh Ayyâşî: şeyh Alî şümürlisî hazretinden telemmüz edüp Sultân Mü’eyyed câmi‘inde ders-i âmdır. Bir vakâr-hey’et [ü] vecâhet ve fesâhat ü belâgat sâhibi kimesnedir. Bir mün‘im ve kesîrü'l-kirâm ve beyne'l-halk sâhib-i kelâm ve bir recül-i sâlih ü fâzıl kimesnedir. Lisân-ı Türkî kelimât etdüğinden sâ’ir ulemâ "Osmânlı ile ihtilât eder", deyü hased ederler. Ammâ bir hamûl u mu‘tedil sâkin âdemdir. Ve,

eş-şeyh (---) Abbârî: Sûk-ı Sâlibe kurbunda zâviye-i (---) hareminde hânesinde kûşe-nişîn âmil ü âlim ve fâzıl u kâmil ve müstecâbü'd-da‘ve bir müteverri‘ ehl-i perhîz ve sâhib-i riyâza kimesnedir. Bâlâda Ahmed Paşa'yı azl ederler, deyü keşf etdüklerinde menâkıbı tahrîr olunmuşdur kim misli Ümmü Dünyâ'da yok bir azîzdir. Ve,

eş-şeyh Ahmed-i İskenderânî: Mısır-ı Kâhire-i nâdiretü'l-asrda ekmel-i fuzalâ-i a‘sâr ve efdal-i ulemâ-yı kitâb-ı edvâr ve hoş-âvâz sâhib-i niyâz ve garîb dilnüvâz ve âlüfte ve âşüfte ve hoş-elhân bir kimesnedir. Cemî‘i ulemâ-yı kibârda ve mîrimîrân-ı sığârda mevlûdü'n-nebî olsa elbette bu şeyh Ahmed-i İskenderânî olmayınca olmaz. Zîrâ bunda niçe bin kasâyid-i na‘t-ı şerîf ve kasâyid-i Tâ’iyye-i Ömer ibnü'l-Fârız'ı Dâvûdî bülend-âvâz ile kırâ’at etdükde istimâ‘ eden âşıkân-ı **[Y 249a]** sâdıkân vecde gelüp gûyâ masrû‘ olurlar. Nefesinde garîb hâlet var kim âdemi vâlih [ü] hayrân eder. şeyh Alî-i Uryânî hazretlerinden feyz almışdır. Ve gâyet sulehâ-yı ümmetden recül-i sâlih ehl-i tevhîd âdemdir.

İki üç senede bir hacc-ı şerîfe onar on beşer cemel bârhâne ile gidüp ba‘de't-tavâf **[Q 251b]** **[P 248b]** Medîne-i münevverede Hazret-i Risâlet'e gelüp muvâcehe-i Resûlullâh'da makâm-ı uzzâl ile,

"şey’ullâh el-medâd yâ melâze'l-âcizîn el-medâd" deyüp savt-ı a‘lâ ile feryâd etdükde hakîr hâzır idim, ol ân mest [ü] medhûş olup vâlih [ü] hayrân oldum.

Ve râh-ı hacda Mısır'a gelince bunlar ile hem-ınân olup ol leyle-i tavîlelerde emîrü'l-hacımız olan

Özbek Beğ ile atbaşı berâber olup bu şeyh Ahmed'in na‘t-ı şerîflerin istimâ‘ ederek zevk [u] safâ ile menzile gelirdik.

Ve cümle huccâc râh-ı meşakkatdan bîzâr iken bu şeyh Ahmed'in na‘t-ı şerîfi sadâsından tâze cân bulurlard ve herkes du‘â-i hayr edüp destin bûs ederlerdi. Bâbâ-yı âlem bir kimesnedir. Ve,

eş-şeyh Bekrîzâde Efendi şeyhü'l-a‘zam ve hümâmü'l-muhterem: Bir hânedân sâhibi kimesnedir. Hazret-i Ebâ Bekir'in bunlar dahi ırk-ı tâhirindendir. İlm-i kasâyidde ve na‘t-ı şerîfde yed-i tûlâ sâhibidir. Hattâ bir na‘t-ı şerîf etmişlerdir kim leyle-i Ramazân'da terâvîh mâbeyninde tesâbîh yerine tilâvet olunur, makâm-ı segâhda karâr bulmuşdur, cümle ulemâ-i izâm ve matbû‘-ı fuzalâ-yı zevî'l-ihtirâm olmuşdur. Ve,

Nakîbü'l-eşrâf Seyyid Mehemmed Efendi ibn Seyyid Burhâneddin Efendi: Merhûm olan Nakîb Burhân Efendi'den kâmil ü fâzıl ve Süleymâniyye medresesine vâsıl ve kelâm-ı hakka kâ’il ve hüsn-i hatda kâmil bir mahdûm-ı kâbildir. Pederi Burhâneddîn yüz kırk yaşında dâr-ı gurûrdan dâr-ı sürûra ubûr edüp bu kadar milk-i emlâk Fîl bürkesi sâhilinde hânedân çelebiye intikâl etdikde cümle taksîd ü hüccetler çelebinin üzerinde bulundu. Ol asırda Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa vâlî-i Mısır bulunup,

"Bu hüccetler ve bu taksîdler sahtedir", deyü medreseleri ve Hânkâh kazâsın gayrıya arz edüp gayra tevcîh etdi.

Ve Farasdak ve Besâtîn beledleri temessükâtlarına dahi amel etmeyüp bunların ibkâsı içün bir hayli mâl olup çeşm-i ahvel-i felek kec-nazar edüp çelebiye devlet-i dünyâyı çok görüp let urdu. Âhir çelebi Cânpûlâdzâde azlinde mâlın da‘vâ edüp bir hayli şey alup mâbeynleri sulh olundu. Ammâ yine dâğ-ı derûnundan Âsitâne-i devlete gitmek içün çelebi İskenderiyye kal‘asına varup anda Kamaniçse'ye me’mûr olan Mısır askeriyle sâlimîn [ü] gânimîn der-i devlete varup hummâ-yı muhrikden ol vücûd-ı nâzenîn ihrâk olup Kırkçeşme'de kırk yerden âb-ı bâridler **[Y 249b]** dökerek âteşin teskîn edemeyüp tomar-ı ömrü yanup dürüldü ve huddâmlarının kemerleri kad kemân olup büküldü. Edirne bâbı hâricinde Emîr Buhârî'de medfûndur. *Revvehallâhu ta‘âlâ rûhah*. Ve,

Seyyidinâ Hâkim Beylûnîzâde: Dârü'ş-şifâ-yı Kalavân medresesinde talebelerine haftada iki gün *Kânûn-ı şifâ* ve *Müfredât-ı Dâvûd* okudurdu. İlm-i tıbda gûyâ Fisagores-i Tevhîdî'dir. Bir sâlih ü dindâr ve hâzik-i sâhib-iştihâr sehiyyü'l-vücûd kimesnedir. Hânesine varup müşerref olan kimesneye elbette tehî gitmemek içün ol kimesnenin nabzına el urup tabî‘atına münâsib me’kûlât [u] meşrûbâtdan bir me‘âcin edviye verirdi. Bir tabîb-i mâhir ve hâzık-ı kâdir ve Mısır'da nâdir bir üstâd-ı âmil idi. Ve,

Câmi‘-i Ezher hatîbi şeyh (---) Efendi: Sâlih ü mütedeyyin âdemdir. Ve,

Hatîb şeyh şâhîn: Paşa sarâyı meydânında Düheyşe câmi‘i hatîbidir. Vaz‘ında te’sîr var. Sâlih ü müteverri‘ âdemdir. Ve,

Seyyid Ahmed-i Cizî: Mahkeme huddâmıdır. Ve,

Seyyid Tâcüddîn: Bu dahi mahkeme huddâmıdır. Ve,

Kadıasker İshâkzâde: Ulemâ-yı Rûm'dan tekmîl-i fünûn etmiş çelebidir. Ve,

Kadıasker Hısım Abdülbâkî Efendi: Münşî ve mustalah ve sâhib-i sülûk fuzalâyu'd-dehrden kimesnedir. Ve salâh-ı hâli ol mertebedir kim evkât-ı ömründe bir vakit namâzın kazâya koymamışdır. Ve,

Kadıasker Kebîrîzâde: Âlim ü âmil ve kâmil ü müteşerri‘ ve cerî mollâdır. Ve,

Kadıasker Tezkireci Efendi: *Hoca Tevârîhi*nde hayli mahâreti vardır. Ve ilm-i sarfda masdar çukurunda nahv-i katlin ve fıskın ve şuğlin masdarların ve tahsîl-i mâl ilimlerinde âlim ü tahsildârdır. Ve,

Kadıasker Uşşâkîzâde: Sâdât-ı kirâmdan âlim ü hâkim ve zâbıt u şedîd ve cerî kimesnedir. Hâzâ hakkullâh, dedüği yerden dönmek ihtimâli yok bir sâbit-kadem hâkim idi. Ve,

Kadıasker (---) Hıfzî Efendi: Hâfız-ı Kur’ân hâkim-i edyân âlim ü şâ‘ir ü müselmân bâbâ-yı âlem idi.

..... (5 satır boş) .....

Ve bu bâlâda tahrîr olunan ulemâ ve sulehâların içinde fuzalâyu'd-dehrden tekmîl-i fünûn etmiş niçe bin zû-fünûn kimesneler vardır. Eğer bu sultânlar ile ihtilât edüp herbirinden birer şemme gördüğümüz ve bildiğimiz mertebe keşf ü kerâmetlerin ale't-tafsîl tahrîr eylesek Hudâ hakkıyçün on mücelled kitâb olur. Ancak arz-ı ma‘rifet olmasın içün gayrı seyâhat etdiğimiz memâlik-i mahrûseler evsâfı ve ta‘rîfi gibi alâ-kadri't-tâka tahrîr olundu, kusûruna nazar olunmaya. Ammâ meşâyih-i kibârında keşf ü kerâmât mukarrerdir. Ammâ,

Kerâmât-ı sıbyân-ı garîbe

Kethudâ İbrâhîm Paşa vâlî-i Mısır iken Kamaniçse seferi du‘âsıyçün **[Y 250a]** Mısır'ın cemî‘i mekteb hocalarına tenbîh olunup haftada iki kerre câmi‘-i Ezher'de du‘âya cem‘ olup du‘â ederlerdi. Ba‘dehu fermân-ı vezîr ile gayrı selâtîn-i selef câmi‘lerinde du‘â olmağa başlayup Kamaniçe fethi mümted olup feth [ü] fütûhât ve meserret haberleri gelmedüğinden halk me’yûs olup du‘âya gitmeğe batî oldular. Bir gün İbrâhîm Paşa bâlâda tahrîr olunan Mısır mollâsı İshâkzâde Efendi'ye esnâ-yı kelâmda,

"Efendi, mekteb hocaları sizin taht-ı hükûmetinizdedir. şunlara tenbîh ü te’kîd edin, fetih du‘âsına müdâvemet etsünler" dedi. Kadıasker, nola, deyüp mahkemeye varup cümle mekteb hocaların getürüp herbirinin dizlerine kırkar ellişer ağaç urur. Zîrâ Arabistân'da falaka yokdur, zîrâ cümle fellâh donsuzdur, ayaklarına döğseler dübürleri açılır, anıniçün Arabın dizine ve götüne kızıl ağaç ile ururlar.

Netîce fakîr hocalar tızlarına ve dizlerine köteği yiyüp âh [u] enîn ederek mekteblerine varup cânları acısından anlar dahi sıbyânların ol ma‘hûd fenâ yerine tenhâda kızıl kızılcık ağaçları çekerler. Sıbyânlar dahi ol mahall-i ma‘hûdun acısından feza‘ u çeza‘ ederek ba‘de'l-asr âzâd olup bir niçe

sıbyân{-ı mekteb} bir yere cem‘ olup lu‘b u lehv mâbeyninde yedikleri ağaçları paşa ve mollâdan bilüp bed-du‘âya başlarlar. Ba‘zı munsıflar,

"Paşa bize her bâr ihsân eder, ana bed-du‘â etmeziz. Ammâ kadı hasîs ü le’îm ve hem üstâdlarımıza darb-ı şedîd edüp ol ecilden bizler dahi ta‘zîr olunduk. Gelin kadıaskerin **[Q 252a]** **[P 249a]** cenâzesi namâzın kılalım", deyüp bir eski püskü parçayı meyyit üslûbunda bir tahta üzre koyup niçe yüz gılmânlar pederlerinden gördükleri üzre kimi hande(?) ederek kimi gülüp şaka ederek kimi tevhîd ederek esvâk-ı sultânî içre ubûr ederken ehl-i sûk,

"Yâ sıbyân eş hâzâ" deyü su’âl ederler. Anlar dahi,

"Na‘şu kadıasker-i merhûm" derler. Ba‘zı ehl-i sûk âzâr eder, ba‘zısı mukayyed olmaz. Bu üslûb üzre cümle sıbyân şehrin hâricinde bir kömlük üzre cem‘ olup ol şarmûtun namâzın kılup İmâm şâfi‘î yanında defn ederler. Beri tarafda kadıasker,

"Hay yüreğim ve cânım evi" deyüp ertesi gün rûh teslîm edüp İmâm şâfi‘î yanında tâ sıbyanın ol şarmûtu defn etdikleri mahalde defn ederken şarmût pâreleri yerden çıkup yine ol mahalle defn ederler. *Rahmetullâhi aleyh.* Ammâ,

Sırr-ı acîbe-i diğer

Çûnkim sıbyânlar kadıasker şeklinde ol şarmûtu düzüp namâzın kılan ve mü’ezzinlik eden ve gûyâ yaykayan ve dörd gılmân götürenler cümle on iki necîb ü reşîd ma‘sûmlar hâlâ ol günden berü lâl olup bî-zebân uryân u giryân **[Y 250b]** mecâzibûndan olup on ikisi dahi Mısır'ın kömistânında ve harâbistânında serserî gezerler, aceb sırrullâhdır. Ba‘dehu İbrâhîm Paşa havfe düşüp,

"Bu ma‘sûmların ta‘zîrine bâ‘is [ü] bâdî ben oldum" deyüp havfından cümle mekteb sıbyânlara ve hocalara ol kadar ihsân [u] in‘âm eyleyüp gedâyı bay, bayı ganî edüp zarûretden müstağnî etdi.

el-Faslu'l-hâdî ve sittîn
Mısır'da hukûkun kesb etdiğimiz velî-i ni‘am efendilerimiz mîrimîrânları ve hânedân sâhibi a‘yânları beyân eder

Evvelâ **Emîrü'l-hac Özbek Beğ ibn Ebüşşevârib:** Ulu hânedân sâhibidir kim beş yüz askere mâlikdir, beğ oğlu beğdir. Ve,

Novalı Beğ: Bir sâhib-i hânedân, ni‘meti firâvân bir şecî‘ bahâdır, pehlivân, hâkim âdemdir. Ve,

Kansu Beğ: Mısır kuloğlusudur ve sulehâ-yı ümmetden ehl-i ilm ü ehl-i fazl kimesnedir. Ve,

Mülakkab Alî Beğ: Yârândan âlüfte âşüfte meclis-ârâ bâbâ-yı âlem bir merddir. Ve,

Ramazân Beğ: Kandiye gazâsına serdâr olup giderken Hanya kurbunda küffâr ile ceng-i azîm edüp esîr oldu. Ve,

Kâsım Beğ: Beşiktaşlı Kâsım Paşazâde'dir. Bir nâmdâr şehbâz yiğitdir. Fârisü'l-hayl ve nâmdâr beş yüz pür-silâh askere mâlikdir. Ve,

Abdullâh Beğ: İki kerre defterdâr oldu. Muhassıl âdemdir ve Bosnaviyyü'l-asldır. Ve,

Zülfikâr Beğ: Abaza âdemi idi. Circe hâkimi olup Sa‘îd diyârın emn [ü] emân etdi. Andan,

Dilâver Beğ: Abaza âdemi idi. İbrâhîm Paşa'da Circe hâkimi idi. Sâhib-i kerem velî-i ni‘am bir merd-i Hudâ'dır. Ve,

Ivaz Beğ: Hâsekî Mehemmed Paşa hazînedârlığından beğ oldu. Gürciyyü'l-asıldır. Ba‘dehu Cânpûlâdzâde'de Kamaniçse'ye serdâr oldu. Ve,

Süleymân Beğ: Bosnaviyyü'l-asıldır. Bu dahi Cânpûlâdzâde'de Kamaniçse'ye serdâr oldu. Ve,

Defterdâr Hüseyin Beğ: Anatolu hâk-i pâkindendir. Bir hoş-sohbet âdemdir. Ve,

Kaytâs Beğ: Çerkeziyyü'l-asıl bir müdebbir âdemdir.

Emîrü'l-hac Yûsuf Beğ: Harem-i hâsda neşv [ü] nemâ bulmuş Çerkes kişisidir. Ve,

Baklacı Mehemmed Beğ: Bosnaviyyü'l-asıl ihtiyâr umûr-dîde âdemdir ve gâyet şecî‘ ve bahâdırdır. Ve,

Bıyıklı Mehemmed Beğ: Bosnavîdir, lâkin tevâbi‘i levâhıkı çok değildir. Ve,

Cündî Mehemmed Beğ: Harem-i hâsda neşv [ü] nemâ bulup zorbalara tâbi‘ olmağile cezîre-i İlimni'de mahbûsdur. Ve,

Kör Ömer Beğ: Gürciyyü'l-asıldır. Harem-i hâsda perveriş bulup cirid lu‘bedebâzlığında bir gözü şehîd olup Sultân Mehemmed-i Râbi‘de Mısır beğliği ihsân olundu.

Ve yeni beğlerden **İbrâhîm Beğ**: Ekrâdü'l-asıldır. Azebler kethudâsı iken Cidde'yi Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa ihsân edüp çırâğ-ı efrûhte eyledi. Ve,

Mûsâ Beğ: Mısır kuloğlusudur. Kâsım Beğ'in kethudâsı iken Defterdâr Ahmed Paşa ricâsıyla Abdurrahmân **[Y 251a]** Paşa Circe eyâletin ihsân edüp çırâğ-ı rûşen eyledi. Ve,

Habeşli Mehemmed Beğ: Gürciyyü'l-asıldır. Yeniçeri kethudâsıyken ocak halkı kendüyi istemeyüp Abdurrahmân Paşa kendüye sancak beğliği ihsân eyledi. Niçe zamân mutasarrıf olup sefer eşmeğe iktidârı olmayup Medîne-i münevverede mütekâ‘id olup gitdi. Ve,

Çınâr Mustafâ Beğ: Yeniçeri kul kethudâsıyken Ahmed Paşa'yı endirmeğe bu zorbalar ile yek-dil yek-cihet oldu. Ba‘dehu Abdurrahmân Paşa asrında cümle yeniçeri ihtiyârları gulû edüp,

"Ocağımızda böyle zorba mu‘îni âdem istemeziz" dediler. Abdurrahmân Paşa dahi defter-i cerâyimine afv kalemi keşîde kılup sancak beğliği ihsân edüp Cidde beği oldu. İzmir şehrinde bir babuccu Ermenî âdemi idi, İslâm ile müşerref olup devlet-mend oldu. Ve,

Hüseyin Beğ: Abdurrahmân Paşa'nın çavuşlar kethudâlığından Mansûre beğliği(n) ihsân olundu. Hâk-i Anatolu'dan mîr-i kelâm ve mütekellim ve bir maslahat-güzâr âdemdir ve Hâtem-i Tay'dir.

Velî-i ni‘am yeniçeri ağası Koca Mustafâ Ağa: Hâk-i Kastamonîdir. Gâyet sâlih ü mütedeyyin âdemdir. Ve,

Mazlûm Alî Ağa: Âsitâne-i sa‘âdetden hatt-ı şerîf ile gelüp kayd-ı hayât ile yeniçeri ağası oldu.

Ve Kundakcı Mustafâ Kethudâ ve Zülfikâr Kethudâ ve Hasan Kethudâ ve Habeşli Kethudâ ve Muharrem Kethudâ ve Ken‘ân Kethudâ ve Karyağdı Alî Çavuş ve Selîm Çavuş ve Gemici Çavuş ve Çelebi Çavuş ve Bekir Çavuş ve Hüseyin Çavuş.

Ve şerîf Çavuş'u Abdurrahmân Paşa ma‘nûkan boğup katl etdi.

Ve Selîm Efendi ve Bekir Efendi ve Deli Hüseyin Efendi ve Receb Efendi ve Karakapucuzâde Abdullâh Efendi ve pederi Karakapucu Ağa ve Rûznâmeci Abdurrahmân Efendi ve Eytâm kâtibi İbrâhîm Efendi ve Erzâk kâtibi Ömer Efendi ve Çavuşlar kâtibi Hüseyin Çavuşzâde Çelebi Efendi ve Köy dellâlı Ahmed Çelebi ve Azebler ağası Hasan Ağa ve Müteferrikabaşı şa‘bân Ağa ve Tercümânbaşı Yûsuf Ağa ve Azebler kethudâsı Ahmed Ağa ve Nakîb çavuşu Seyyid Hanefî ve Koca Hüseyin Çavuş ve Mirzâ Kâşif ve Musâhib-i şehriyârî Hâdım Mes‘ûd Ağa ve Abdülhalîm Ağa ve Nezîr Ağa ve Abbâs Ağa ve Hazînedâr şâhîn Ahmed Ağa ve Hoca Sâlih Ağa ve Beşîr Ağa ve Abdurrahmân Ağa ve Sultân Murâd musâhibi Koca Halîl Ağa ve şeyhü'l-harem Dâvûd Ağa ve Tercümân Acem Mehemmed Ağa ve Lâle Yâkût Ağa.

Bu bâlâda tahrîr olunan ağa nâmıyla cümle hâdım ağaların herbiri âl-i Osmân pâdişâhının koltuk vüzerâları olmuş ağalardır. Niçe bini dahi var, ammâ velî-i ni‘amlarımız bunlardır.

Ve Çerâkese beği Süleymân Beğ ve Abdurrahmân Paşa çırâğı hazînedâr Alî Ağa oğulluğu Süleymân Beğ ve karındaşlığı Küçük şâhîn Ağa ve Yeniçeri **[Y 251b]** kâtibi Büyük Mustafâ Efendi ve yine Yeniçeri kâtibi Gürcî Süleymân Efendi ve Selîm Kethudâ ve İsmâ‘îl Kâşif ve kayın babası Bılığlı Koca Hasan Ağa ve Buhayre kâşifi Mehemmed Kâşif ve Kara Alî Kâşif ve şarkıyye kâşifi Ahmed Ağa ve Çalık Mustafâ Ağa,

..... (3 satır boş) ..... **[Q 252b]** **[P 249b]**

el-Faslu's-sânî ve sittîn
Mısır'ın ilm-i nücûm ve ilm-i hey’et ve ilm-i usturlâb üzre ekâlîmin ve arz-ı beledin ve tûl-i nehârın ve tâli‘-i nücûmun ve beyne's-semâ’i ve'l-arz ne kadar mîldir ve rûy-ı dünyâ ne kadar mîldir anı beyân eder

Evvelâ hukemâ-yı kadîm âlâ’illâhı tefekkür edüp ahvâl-i dünyâyı tahrîr etdiler kim, [186]

buyurulmuşdur. Anın mazmûnunca âlâ’illâhı tefekkür edüp ilim kuvveti ile ve tûl-i dırâz-ı ömr-i nâzenînlerinde tecrübe ile cemî‘i ahvâlât-ı dünyâya vâkıf-ı esrâr olup eyle tahrîr ü terkîm eylediler kim vech-i arzdan rûy-ı semâya varınca üç yüz elli altı mîldir.

Bu hisâb üzre rûy-ı arz ya‘nî cezîre-i dünyâ bu Bahr-i Ummân içre dâ’iren-mâdâr yigirmi bin yüz

altmış mîldir. Ve Mısır cezîresi dahi bu dünyâ cezîresinde dâhildir. Ve mikdâr-ı kutru bu dünyânın şimâlinden cenûba altı bin dörd yüz mîldir.

İbnülverdî *Cerîde*'sinde demişdir kim Batlîmûs hakîm katında istidâre-i arz yigirmi bin yüz altmış mîl olduğu takdîrce seksen bin fersahdır.

Ve her bir mîl zirâ‘-ı Mekkî ile üç bin zirâ‘dır.

Ve zirâ‘-ı mezbûrların herbiri üç şibrdir.

Ve her şibr on iki ısba‘dır.

Ve her ısba‘ beş arpa uzunluğu kadardır.

Ve nahn-ı [gılaz-ı? kutr-ı?] arz yedi bin altı yüz otuz altı mîl olduğu takdîrce iki bin beş yüz kırk beş fersah ve sülüs fersahdır.

Ve basît-i arzın küllîsi yüz otuz iki bin kerre bin ve altı yüz bin mîl ve iki yüz seksen sekiz fersah olur.

Ammâ bu tahrîr olunan kaviller Bokrât u Sokrât [ve] Feylekos u Feylesof ve Batlîmûs hakîmlerin kavl-i sahîhleridir. Ve anlar cemî‘i ulûm-ı garîbe ve acîbeye mâlik olup fünûn-ı şettâya kâdir olup ilim kuvveti ile tahrîr etmişler idi. Ol zamân vech-i arzı serâpâ devr etmeyüp geşt [ü] güzâr etmeden ve ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn hâsıl etmeden ilm-i akliyyât ile cirm-i dünyâ yigirmi bin yüz altmış mîldir, demişler.

Ammâ lafz-ı *"Fetahetâ"* sene 889 târîhidir, Sultân Bâyezîd-i Velî Akkirmân kal‘asın muhâsara ederken iki ruhbân gelüp Sultân Bâyezîd'e ve Sivasî Kara şemseddîn hazretlerine buluşup,

"Bu Akkirmân kal‘asın filân günde ve sâ‘at ve derîce ve dakîkada feth edersin", deyü müjde etdiler.

Bir râhibe Padre derlerdi ve [bir] bıtrîka Kolon derlerdi. Bu Kolon Portakal idi, Padre İşpanya **[Y 252a]** idi. Bâyezîd Hân bunlara huddâmlar ta‘yîn eyleyüp alarkadan nazzâreye aldılar. Hikmet-i Hudâ "filân günde kal‘a feth olur", deyü vakit ta‘yîn etdikleri sâ‘at kal‘a feth oldu.

"Ve Kili kal‘asının bu ânda miftâhları gelür", deyü müjde eylediler, hakîkat eyle oldu.

Bu kal‘ateynin fethine târîh *"Fetahetâ"* lafzıdır.

Ba‘dehu bu ruhbânlara hayli ta‘zîm ü tekrîm [ve] ihtirâm ihsânlar olundu. Aslâ mümkin olup bir şey kabûl etmediler. Ba‘dehu bunlardan su’âl etdiler kim,

"Siz bu kal‘anın feth olacağın neden bildiniz?" dediler. Anlar dahi,

"Millet-i Mesîhiyye'nin râhibleri ve hıristiyânları ve âlimleriyiz, ilim kuvveti ile bildik. Ve pâdişâhıma iki müjdemiz var. Tırabuzan'da olan Selîm oğlun Mısır sultânı olup Mekke Medîne

pâdişâhı olur. Ve Süleymân oğlun Kızıl Elma sâhibi olur. Ve âl-i Osmân devletinin tâli‘i kuvvetdedir. Bu dünyâ cezîresin büsbütün kabza-i tasarrufa alırsız. Ammâ pâdişâhıma bir ulu müjdemiz var. Cümle pâdişâhlardan azîmü'ş-şânsız. şu devlet size müyesser ola, deyü yüz kırk yıldır ben seyâhat ederim. Ve yüz on beş yıldır bu Padre seyâhat eder. Âhir ikimiz bu kadar müddet-i medîd ömr-i dırâzda bu dünyâyı yedi kerre devr edüp âhir bu dünyânın Sebte boğazından taşra gemimiz ile ilim kuvvetiyle cânib-i garba yedi bin mîl gidüp Yeni Dünyâ nâmında bir dünyâ bulduk. Bu dünyâda olmayanlar anda mevcûddur. Ve anda dahi bir gûne behâyim makûlesi dağî bâğî âdemler vardır, haşir neşir bilmezler. Cümle sularında altun vardır ve cümle dağlarında ma‘âdinler ve sahrâlarında çemenzârlardır. Âb [u] havâsı latîf, dahi bu dünyâ kavminin ayağı basmamış bir bikir dünyâdır. Pâdişâhıma müyesser ola, deyü müjde etdim" dediler. Bâyezîd-i Velî buyurdular kim,

"Bize Mekke ve Medîne ve bu cezîre-i dünyânın feth [ü] teshîri lâzımdır, eyle deryâ aşırı mesâfe-i ba‘îdeye bizim gitmemiz lâzım değildir" deyü cevâb edince Padre ve Kolon nâm râhibler dest-bûs ile vedâ‘ edüp doğru papaya vardılar. Yeni Dünyâ evsâfın ayân [u] beyân edüp İşpanya bunlara on iki pâre galyon verüp Yeni Dünyâ'ya mâlik oldu.

Andan İngilis mâlik oldu.

Andan Fiyamenk ya‘nî Felemenk kralı mâlik oldu.

Hâlâ Yeni Dünyâ'da on sekiz kral müstevlî olup *"Fetahetâ"* târîhinden berü üç bin altmış pâre kal‘alar inşâ olunup hâlâ ma‘âdin hudûdlarıyçün cümle krallar birbirleri ile Yeni Dünyâ'da ceng-i azîm etmededirler. Hattâ hakîr Uyvar'ı feth etdiğimizden sonra elçi Kara Mehemmed Paşa ile Nemse çâsârına Alman diyârına vardıkda çâsârın papinteleri ile ya‘nî hattıyla Bahr-i Muhît kenârında Lonçat nâm şehr-i azîme varup anda Yeni Dünyâ karakaları var idi, herbirinde üçer bin **[Y 252b]** âdem var idi, ol gemiler içre tüğlü kasîrü'l-kâme Yeni Dünyâ âdemleri var idi, tilmaşlar ile ya‘nî Nemse tercümânları ile Yeni Dünyâ ahvâlin su’âl etdirdim ederdim ederim. Padre ve Kolon nâm papaslara söğerlerdi kim,

"Dünyâmız bir âsûde dünyâ iken bu dünyâ âdemleri gibi tama‘kâr kavmi dünyâmıza doldurup her sene ceng ede ede ömrümüz kısa oldu" derlerdi.

Netîce-i merâm ve hâsıl-ı kelâm eyle dünyâyı ilim kuvvetiyle bulan ve kesret-i seyâhat ile bu dünyâyı geşt [ü] güzâr edüp deverân eden Padre ve Kolon nâm ruhbânlar ifnâ-yı vücûd edüp niçe bin tevârihât tetebbu‘ edüp kitâb-ı hey’etlerden *Atlas* ve *Minor* ve *Coğrafiyye* tevârihlerine mürâca‘at edüp ömr-i dırâzı seyâhatde geçirüp hey’et-i dünyâyı mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etdiler, ve zamân-ı kadîmde Feylekos ve Batlîmûs hakîmleri(n) şiddet-i şitâdan ve şiddet-i hârdan ve mahûf u muhâtara olup varılmayan yerlere mezkûr Padre ve Kolon berren ve bahren birer tarîk ile dünyânın şimâl [ve] cenûbuna şarkan ve garban birkaç kerre deverân ederek varup cirm-i dünyâyı seksen yedi bin mîl tahrîr etmişlerdir. Ammâ Akdeniz ve Karadeniz kenârınca değildir, hemân bu dünyâyı Bahr-i Muhît ihâta etmişdir, anın kenârınca geşt [ü] güzâr edüp tahrîr etmişlerdir. Hâlâ Bahr-i Okyûnûs ve Bahr-i Hind ve Donkarkız ve Danimarka ve Yeni Dünyâ ve Portakal mellâhları bu Padre ve Kolon râhiblerin tahrîrleri üzre hartalarına amel edüp deryâda şinâverlik ederler. Gâyet mu‘temed hartaları vardır. Zîrâ niçe bin kerre tecrübe edüp anların tahrîri üzre Bahr-i Ummân'da gemiler halâs

olmuşdur. Cemî‘i dünyâ deryâsında liman liman dökündü taşları ve sığ yerleri ve demir dutar âb [u] havâsı latîf limanları tahrîr etmişlerdir. Ve berren kezâlik rûy-ı arzı dağı ve taşı ve âb [u] havâsıyla ve her nehrin menba‘-ı tulû‘iyle tahrîr etmişlerdir.

Ve cümle ehl-i hey’et Dünyâ-yı Atîk'ı ale'l-ittifâk Padre ve Kolon kavilleri üzre seksen yedi bin mîldir. Ve her mîl zirâ‘-ı esved ile dörd bin zirâ‘dır. Ve her zirâ‘ yigirmi dörd parmakdır. Ve bir mîl dörd bin adımdır, âheste reviş ile **[Q 253a]** **[P 250a]** kâmil (---) sâ‘at yerdir. Ve bir fersah on iki bin adımdır, (---) sâ‘at yerdir.

Ve bu rûy-ı arzı ilm-i usturlâb ile kudemâ-yı hukemâ ekâlîm-i seb‘a üzre tarh eylemişlerdir.

İklîm-i evvel Mısır cezîresinde dahi bulunur, tâ Nîl-i mübârekin ibtidâ tulû‘ etdüği Cebelü'l-kamer üzre uğrar. İklîm add etdükleri ol şeydir kim ilm-i usturlâb ile şarkdan garba meselâ bir râdde çekilmişdir, ol râddenin üzerine vâki‘ olan şehrin cümlesi bir arzda ve tûl-i nehârda vâki‘ olmuşdur. İklîm-i evvelin cenûbunda bu Mısır cezîresinin cenûbunda Habeş hâki hudûdunda bir iklîmlik yer dahi **[Y 253a]** vardır, hâlâ Portakal hükmündedir, ana ilm-i hey’etde medâr-ı cedî derler. İkinci iklîmin nihâyetine hatt-ı istivâ derler. Ale'l-ittifâk eyle i‘tibâr olunur. Ammâ iklîm-i evvelin arzı on iki derîce ve kırk dakîka.

Ve hatt-ı istivâdan cenûb tarafında arz-ı dünyâ bir burun kalup ol burun şiddet-i hârdan âbâdân olmamak ile iklîm tarh olunmamışdır. Zîrâ ol taraflar Bahr-i Ummân ve Bahr-i Okyûnûs'dur ve ba‘zı cezîreler nümâyândır. Ammâ bi-kavli Batlîmûs hatt-ı istivânın verâsında on altı derîce ve 25 dakîkaya varınca vilâyet-i İmrân ve etrâf-ı vilâyet-i Zenc ve ekâlîm-i Habeş'e karîb ba‘zı büldânlar vardır. Ammâ şiddet-i harâretden benî âdem tâkat getiremedüğinden maymun ve pîl ve sâ’ir mahlûkât memlû‘dur. Dahi verâsı Bahr-i Ummân'dır.

Hattâ hakîr seksen üç târîhinde mâh-ı Temmûz'un ol şiddet-i hârında Fûncistân memleketin seyâhat ederken hatt-ı istivâdan cenûb cânibine yigirmi yedi gün kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek rub‘ dâyire ile irtifâ‘ alup hisâb-ı tûl-i nehârı (---) sâ‘at ve on altı derîce ve yigirmi bir dakîka buldum.

Ammâ iklîm-i evvelin vasatı bi'l-ittifâk ol mahaldir kim arzı 16 derîce ve 37 dakîka ola ve atvel-i nehârı 13 ola. Ve,

İklîm-i sânînin mebde’i eyle bulunmuşdur kim arzı 20 derîce ve 27 dakîka ve atvel-i nehârı 13 sâ‘at ve on beş dakîka ola, ve bu iklîm-i sânînin vasatı ol makâmdır kim arzı 24 derece ve 40 dakîka ve tûl-i nehârı 13 sâ‘at ola. Ve,

İklîm-i sâlisin mebde’-i arzı 27 derece ve 30 dakîka ve atvel-i nehârı 13 sâ‘at ve 45 dakîka ola, vasat-ı arzı 32 derece 37 dakîka ve tûl-i nehârı 14 sâ‘at ve rub‘ ola. Ve,

İklîm-i râbi‘in evveli İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât'dır. Mısır cezîresinin üç iklîmi tamâm oldu. Ammâ bu takrîb ile gayrı ekâlîmlerin evsâfları beyân olunur. İklîm-i râbi‘in mebde’i oldur kim arzı 30 derece ve 40 dakîka ve tûl-i nehârı 14 sâ‘at ola, vasat-ı arzı 36 derece 22 dakîka ola ve atvel-i nehârı 14 sâ‘at ve nısf ola. Ve,

İklîm-i hâmisin mebde'-i arzı 38 derece 15 dakîka ve tûl-i nehârı 15 sâ'at ola, vasat-ı arzı 41 derece 15 dakîka ve tûl-i nehârı 15 sâ'at ve nısf ola. Ve,

Ekâlîm-i sâdisin mebde'-i arzı 43 derece ve 22 dakîka ve tûl-i nehârı 15 sâ'at ve rub' ola, vasat-ı arzı 45 derece ve 13 dakîka ve tûl-i nehârı 16 sâ'at ve nısf ola. Ve,

İklîm-i sâbi'in mebde'-i arzı 48 derece 29 dakîka ola ve atvel-i nehârı 21 sâ'at ola, vasat-ı arzı 48 derece ve 19 dakîka ve tûl-i nehârı 12 sâ'at ve rub' olur.

Hattâ bu hakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ-yı bî-riyâ-yı sâhib-bûriyâ bin yetmiş yedi senesinde Mehemmed Geray Hân azlinde Dağıstân'a firâr etdikde hakîr nân ü nemek hakkına binâ'en Dağıstân'da **[Y 253b]** tâ Kara Budak Hân ülkesine varınca bile gidüp andan Tarhuy ve Kovin ve Enderey diyârların temâşâ ederek Demirkapu'ya gelüp andan gemilere süvâr olup Maskov'un Terek kal'asına Bahr-i Harez ile üç gün üç gecede selâmetle varup anda rehin olan Çerâkese beğleri ve Terek kal'asının Maskov kapudanları hakîre kâğızlar verüp Maskov kralına gitmek ümniyyesiyle altı günde şimâle Bahr-i Harez sâhilince vilâyet-i Kazan, bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Andan yine şimâle tokuz günde kâh Deşt-i Kıpçak ve kâh sâhil-i Bahr-i Harez'de vilâyet-i Alatır, bu dahi merkûmdur. Anı dahi ubûr edüp yine şimâle yigirmi bir gün Heyhât sahrâsı içre gidüp Vilâyet-i Heşdek, nehr-i Edil kenârında bir diyâr-ı azîmdir ve Maskov'a tâbi' cümle yedi kerre yüz bin ümmet-i Muhammed'dir; câmi' ve medreseleri vardır ammâ minâreleri yokdur, Maskov'a yılda birer altun harâc verirler, Hazret-i Risâlet'in bir mektûb-ı dürerbâr-ı müşkbârlarına îmân getürmişlerdir.

Anların diyârında yedi ay ol şiddet-i şitâda seyâhat edüp nehr-i Edil'i öte cânibe ötüp Yuvaniçse nâm kal'aya varup anda tûl-ı nehâr yigirmi bir buçuk sâ'at idi, iki buçuk sâ'atde sabâh olup yatsu namâzın Yuvanice kal'ası âdemleri kılmazlar idi, hakîr dahi anlara tâbi' idim. Yahşi ulemâları var. Ammâ cümlesinin lisânları Maskov lisânıdır. Kur'ân-ı azîmi tilâvet ederler, ma'nâsın Urusça okurlar. Ve *İmâdü'l-islâm*'ı Urus lisânı üzre tercüme etmişler. Ve ba'zı fıkıh ferâyiz kitâbların cümle tercüme etmişler.

Ve iklîm-i sâbi' ekseriyyâ Maskov memleketidir. Fağfûr ve Bulgar ve Leh ve Daniska ve Kırakov ve Çeh ve İsfeç diyârları cümle iklîm-i sâbi'dir. Ammâ bu Maskov diyârında şiddet-i şitâdan imâret ve süknâdan âsâr-ı binâlar kalîldir. Ekseriyyâ Heyhât sahrâlarıdır. Ve çok amâr yerlerin Kalmah Tatarı harâb etmişdir. Hakîr ol Edil nehri ile nehr-i Cayık mâ-beyninde geşt [ü] güzâr ederken arzı altmış üç derîce ve tûl-i nehârı yigirmi bir buçuk sâ'at buldum.

El-hâsıl bir lahşa şorbasın ya'nî lakişe çobrasın tabh edince kulle-i felekden şems nümâyân olup bir cıda kaddi şems pertâb ederdi. Anda güneşin aslâ te'sîri yokdur, iki kürk geymeğe muhtâcdır, gâyet sovuk yerlerdir.

Ammâ bu Maskov diyârının eğer müslim Heşdek'i ve eğer mujik keferesi gâyet eblehdir ve şecî' değillerdir.

Ve ol diyârda aslâ bâğ u bâğçe olmaz, ammâ nebâtât u giyâhât ve hayvânât hûş u tuyûr gâyet çokdur.

Ve buğday gibi ladna ve heldinesi ve kızıl darısı çok olur, bir kîlesi yüz kîle mahsûl verir. Zemîni gâyet kuvvetlidir.

Ve Maskov diyârının seyyâhları ve bıtrîk papasları **[Y 254a]** hakîr ile hayli mükâleme edüp diyârların su'âl etdim;

"İklîm-i seb'anın nihâyetinde buz deryâsı içinde Kolondur nâm bir cezîrede sâkiniz. Deryâmız altı ay donup altı ay güneş doğmaz muzlim yerdir, biz anda sâkiniz. Gece iki sâ'at ve gündüz yigirmi iki sâ'at olduğu günler olur", dedi. Hakîr,

"Bu Edil kenârında kaç günlük yoldur?" dedim. Anlar eyitdi:

"Biz andan çıkalı ilâ-hâze'l-ân dörd aydır, henüz geldik" dediler.

Hakîkatü'l-hâl henüz gelüp balık dişi ve semmûr dânesi getirmişlerdir. Ve şiddet-i şitâdan yüzleri pâre pâre olmuşdu ki sarı sarı suları cereyân ederdi.

Eyle olsa Maskov'un yedinci iklîmin verâsında da hatt-ı istivânın verâsındaki gibi arz-ı ma'mûre var imiş.

Kurtubî *Mesâlik*'inde tahrîr eylemiş kim,

İklîm-i evvel cânib-i şarkdan mutasavver olduğu takdîrce kadı bilâd-ı Sîn'den(?) sevâhil-i Sind'e mürûr eder, ba'de zâlik lücce-i Habeşe'ye dâhil olup cezîre-i Lük'e vâsıl olur, ba'dehu cezîre-i Arab ve Yemen'e ve beriyye-i Mağrib ve sâhil-i Bahr-i Mağrib'de nihâyet bulur; pes bilâd-ı ma'rûfeden ve emâkin-i mevsûfeden Tağâr ve Ummân ve Aden ve Hadramevt ve San'âi'l-Yemen **[Q 253b]** **[P 250b]** iklîm-i evvelde ola. Ve,

İklîm-i sânî cânib-i mezbûrdan mu'teber olduğu üzre bilâd-ı Yemen'i ve Hind ü Sind'i mürûr edüp ba'dehu Bahr-i Lahsa'ya ve Basra'ya ve Tehâme ve cezîre-i Arab'ı ve Yemâme ve Bahr-i Hicreyn ve Hicâz'ı ve Mekke ve Tâ'if [ve] Medîne ve Bahr-i Kulzüm'ü kat' edüp arz-ı Mağrib'e ve bilâd-ı İfrîk'den Bahr-i Mağrib'e vâsıl olur. Ve,

İklîm-i sâlis bilâd-ı Sîn'e ve Hindistân ve Kandehâr'a ve bilâd-ı Sind'in şimâlinden ubûr edüp Kâbil ve Kirmân ve Cîrût(?) ve Sicistân ve sevâhil-i Kasra'dan mürûr edüp medîne-i İstahr ve Sâbûr ve Mihribân ve şîrâz ve Sebkîr ve Gûr ve Ehvâz ve Irâk ve Vâsıt ve Kûfe ve Bağdâd ve Ebyâr ve Hît, andan hâk-i şâm ve Hamâ ve Hıms ve Sûr [ve] Akka ve Remle ve Sâve ve Taberiyye ve Gazze ve Beytü'l-mukaddes ve Askalân ve Medâyin ve Kulzüm Selmiyye, ba'dehu esâfil-i arz-ı Mısır'ı kat' edüp Kırmâ [Fermâ?] ve Tennis ve Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye ve Fustât ve Feyyûm ve bilâd-ı [şa]rkıyye'i ubûr edüp arz-ı İfrîk'den geçüp Bahr-i Mağrib'de nihâyet bulup pes Tarabulus ve Tûnus ve Cezâyir ve Tanca ve Fes ve Endelüs ve Kurtuba ve Merânkûş, cümle bu diyârlar üçüncü iklîm içindedir. Ve,

İklîm-i râbi' bilâd-ı Sind ve Horâsân ve Semerkand ve Belh [u] Buhârâ ve Hîrât ve Isfahân ve Serahs ve Tûs ve Zâbilistân ve Nîşâbûr ve Nihâvend ve Dîlever ve Hulvân ve Nusaybin ve Musul ve

Hucend ve Kazgan [Fergan?] ve Kali ve Kıla ve Rıkka ve Birecik, ba‘dehu şimâl-i şâm'a mürûr edüp Malatıyye ve Haleb ve Kayseriyye Antâkıyye ve şâm Tarabulus ve Tartûs ve Adana ve Tarsûs **[Y 254b]** ve Ma‘mûriyye ve Silifke ve cezîre-i Kıbrıs ve cezîre-i Girid ve cezîre-i Korsika ve cezîre-i Misine ve Portakal ve garb nihâyetinde İşpanya ve Ciniviz ve Fransa'da dördüncü iklîm nihâyet bulur. Yedi bin mîl Yeni Dünyâ bu Fransa kıyılarına mukâbildir, lâkin dahi iklîm tarh olmamışdır. Andan,

İklîm-i hâmis ibtidâsı bilâd-ı Ye’cûc'dan geçüp Çîn ve Hıtâ ve Hoten ve bilâd-ı Horâsân'dan ba‘zı şehirlere uğrayup Harşani'ye uğrayup Anatolu içinde uğrayup Karaman'dan Adalya'ya andan Akdeniz'i ubûr edüp Kalavra burnuna ve Bundukanî Venedik ve Dodoşka ve Alaman deryâsında nihâyet bulur. Mukâbili yedi bîn mîl yine Yeni Dünyâ'dır.

İklîm-i sâdis bilâd-ı Harez'den Bahr-i Taberistân'a varmadan bilâd-ı Tercân'a mürûr edüp Bahr-i Mağrib'de nihâyet bulur. Ve Kostantıniyye ve evâhir-i bilâd-ı Efrenc bu iklîmde tamâm olur. Hukemâ-yı kudemâ İslâmbol'u altıncı iklîmde tahrîr etmişler. Ammâ irtifâ‘da arz-ı beledi ve tûl-i nehârı beşinci iklîmin evâhirindedir. Zîrâ arz-ı Kostantıniyye kırk bir derecedir ve on beş dakîka ve sâ‘ât-ı atvel-i nehârı inde'l-imtihân on beş sâ‘at olduğu azharun mine'ş-şemsdir. Ve,

İklîm-i sâbi‘ dahi cânib-i şarkdan i‘tibâr olunduğu üzre şimâl cânibinde Sedd-i Ye’cûc nihâyetinde bilâd-ı Etrâke ve Sakâlibe ve Maskov ve Leh ve Çeh [ve] İsfeç ve Felemenk ve Donkarkız ve Danimarka ve Alman ve Lonçat ve mukâbelesinde (---) mîl cezîre-i İngilis ve dahi mukâbelesinde yedi bin mîl Yeni Dünyâ'da tamâm olur, *ve's-selâm*. Ve,

Zikr-i evsâf-ı ekâlîm-i seb‘a be-nev‘-i dîğer

Evvelâ **iklîm-i evvel**de yigirmi tağ ve otuz nehr-i azîm var, ve halkının reng-i rûyları cümle karalardır, ammâ Sûdân kavmi beyâzlardır, yine Mısır cezîresindedir. Andan,

İklîm-i sânîde yigirmi yedi dağ ve yigirmi yedi nehr-i azîmdir. Ve bunun dahi halkının reng-i rûyları esmerü'l-levn ve bir sınıfı zişt-rûdur. Bu dahi Mısır cezîresine uğrar Nîl sâhilleridir. Ve,

İklîm-i sâlisde otuz üç cebel-i azîm ve yigirmi iki nehr-i azîmdir, ammâ Mısır cezîresindeki nehirlerin cümlesi Nîl'den ayrılır, ve bu iklîm dahi Mısır cezîresine uğrar. Ve Mısır cezîresi eyle vâsi‘ bir cezîredir kim üç iklîmde hissesi vardır ve yetmiş mülûk mutasarrıfdır, dâ’iren mâdâr cirmi kâmil on sekiz bin mîldir. Ve bu cezîre içinden nehr-i Nîl tulû‘ edüp yine bu cezîrenin şimâlinde Bahr-i Sefîd'e bender-i Dimyât'da ve bender-i Reşîd'de mahlût olur. Tulû‘undan gurûbuna dek sekiz aylık yoldur. Rûy-ı arzda bu kadar mesâfe-i ba‘îdeden cereyân eder nehir yokdur. Ve,

İklîm-i râbi‘de yigirmi beş tağ ve yigirmi iki nehirdir, ve ahâlîsi cümle ebyazü'l-vechdir, *beyyazallâhu vecheh*. Ve,

İklîm-i hâmisde otuz **[Y 255a]** tağ ve on beş nehr-i azîmdir, ve benî âdemi cümle beyâzdır. Ve,

İklîm-i sâdisde on bir dağ ve kırk nehir var. Bâ-husûs cümleden nehr-i Tuna mebde’i yüz on konak yerdir, Alman'dan çıkup kendüye yedi yüz nehir mahlût olarak Karadeniz'e beş yerden biri Kili

boğazında, biri Tulça boğazında, biri Soluna boğazında, biri Beşdepe dibinde, biri Karahırmen boğazında Karadeniz'e deryâ olup mahlût olur. Tâ Beç'e ve Prag'a ve Alman'a varınca niçe bin pâre şayka ve karamürsel [ve] zarbina ve tıransa ve sırımba gemiler yürür bir nehr-i azîmdir.

{Hamd-i Hudâ bu nehr-i Tuna'nın evvelinden âhirine ya‘nî Alman diyârında tulû‘undan Karadeniz'e gurûbuna dek bu nehrin iki tarafın beş kerre seyâhat edüp temâşâ etmişizdir.}

Ve iklîm-i sâdisde on kûh-ı bâlâ vardır. Husûsan Dağıstân kurbunda kûh-ı Elburz kadar rub‘-ı meskûnda eyle bir kûh-ı bâlâ yokdur, zirve-i a‘lâsına bir ferd-i âferîde çıkmamışdır. Gûl-i beyâbânîler ve yırtıcı canavarlar vardır ve cânib-i erba‘asında beş pâdişâh sâkindir, tâ bu mertebe ulu dağdır.

Ve kırk nehir vardır. Meselâ nehr-i azîm Kuban bu dağdan tulû‘ edüp Dağıstân ve Çerkezistân'dan ve Heyhât sahrâsının Çerkezistân cânib-i kıblesinden nehr-i Kuban ubûr edüp Karadeniz sâhilinde Taman adası nâm cezîrede Temrik kal‘ası dibinde Adahun boğazında ve Yeleşke boğazında iki yerden deryâ-misâl Karadeniz'e mahlût olur, içinde azîm barçalar şinâverlik eder.

Ve nehr-i Terek dahi bu kûh-ı Elburz'dan hurûc edüp yine Dağıstân vilâyeti içinden güzer ederek şimâl cânibde Demirkapu kurbunda Maskov'un Terek kal‘ası dibinde Bahr-i Harez'e ya‘nî Gîlân deryâsına munsab olur bir âb-ı zülâl nehirdir. Ve bu iklîmin halkı ahmerü'l-levn şecî‘ ve bahâdırât kavim olurlar. Ve,

İklîm-i sâbi‘de on tağ ve kırk nehir vardır. Cümleden nehr-i Edil azîm deryâ-yı âb-ı hayâtdır. Arzı kırk mîl ve altmış yetmiş mîl enli yeri vardır ve umku otuz kırk kulac amîkdir. Ve bu iklîm halkının reng-i rûyları cümle hâs beyâzlardır.

İhvân-ı bâ-safâya şöyle ma‘lûm ola kim bu hakîr-i pür-taksîr seyyâh-ı âlem Evliyâ fakîr kırk bir sene seyâhatde ayne'l-yakîn gördüğüm nehr-i azîmlerde evvelâ cümleden büyük nehr-i Edil, ba‘dehu nehr-i Cayık, andan nehr-i Tuna, andan nehr-i şattü'l-arab, andan Mısır diyârında nehr-i Nîl-i mübârek mâh-ı Temmûz'da deryâ olur ammâ gayrı zamânda Bağdâd'a karîb Diyâle nehri kadardır. Ammâ nehr-i Edil ebedü'd-dehr kırk, elli, altmış, yetmiş mîl cereyân eder yerleri vardır. Bu Edil'den mâ‘adâ nehir bunun yanında tur‘a gibi cereyân ederler.

Ve ilm-i hey’et üzre cihânı geşt [ü] güzâr edenlerin tahrîr etdikleri üzre rûy-ı arzda ukalâ-yı dûrbîn ve hukemâ-yı hayret-karîn Batlîmûs **[Y 255b]** kavlince edîm-i arzda iki yüz nehr-i azîme vardır. Ve kırk dörd bin ayn-ı sagîr-i câriye vardır.

İbn Abbâs'dan Avfî rivâyet eder: "Vech-i arzda cümle cereyân eden enhâr-ı sagîr ü kebîrler insânın bedeninde tamarlar gibidir, der. Eğer yeryüzünde sular cereyân etmese yerler pâre pâre olup bir mahlûk tavattun etmek mümkin olmazdı" deyü nakl eder. Hakkâ ki eyledir kim âye[t]: [187]

Ve İbn İshâk kavlince rûy-ı arzda yüz kırk sekiz cibâl-i azîmler vardır. Niçe kerre yüz bin cibâller vardır, ammâ murâd olunan kûh-ı azîmlerdir. Ve bu dağlar hakkında Cenâb-ı Bârî Kur’ân-ı azîminde **[Q 254a]** **[P 251a]** buyurur, âye[t]: [188] buyurmuşdur.

Makâlîd lugat-ı Arabda kiliddir. "Eğer dünyâyı dağlar kilid gibi birbirine girüp kucaklamış olmasa yeryüzü ber-karâr olmazdı" demişler.

Nev‘-i diğer evsâf-ı ekâlîm-i seb‘a

İklîm-i evvelin tûlu şarkdan garba bin iki yüz elli fersahdır ve arzı yüz toksan fersahdır. Ve bin pâre şehir vardır, ellisi gâyet şehr-i mu‘azzamdır. Cümle karalar vilâyetidir, Habeş'e ve Yemen ü San‘ân'a ve Bahrân'a ve Tagâr ve Harş ve zemîn-i Serendîb ve Hind ve derbend-i Çîn ve Mağrib-zemîn'de Fes ü Merânkûş ve Sûdân ve Fûnc ve Bornu. Ve,

İklîm-i sânî şarkdan garba tûlu iki bin dörd yüz fersahdır ve arzı yüz otuz altı fersahdır. Yigirmi yedi kûh-ı belâlardır ve otuz altı vâdîsi vardır. Ve iki bin şehri var, ellisi şehr-i azîmdir. İbtidâsı Hocend ve Hind ü Sind ve Mansûriyye ve Hîre ve Kend(?) ve Cezâyir ve Necd ve Tehâmiyye ve Yesrib ve Hicâz'a ve deryâ-yı Kulzüm'e ve arz-ı Berberiyye'ye ve İfrîkiyye ve arz-ı Mısır'a ve zemîn-i Bağle'ye varır. Ve,

İklîm-i sâlis tûlu iki bin tokuz yüz yigirmi beş fersahdır, arzı toksan fersahdır. Ve üç bin şehir, iki yüzü şehr-i azîmdir. İbtidâsı Çîn'in şimâlinden Mûgân ve Kandehâr ve Kâbil ü Zâbilistân ve Sîstân ve Kirmân ve Fâris ve sevâhil-i Bahr-i Ummân ve Basra ve Lahsa ve Istahr ve şîrâz ve Nîşâbûr ve Gûr ve Ehvâz ve Irâk ve Bağdâd ve şâm ve Ferahin ve İskenderiyye ve Merkân ve Efrensiyye ve Bekriyye'de âhir olur. Andan,

İklîm-i râbi‘ tûlu iki bin yedi yüz fersahdır ve arzı yüz iki fersahdır. Ve yigirmi beş tağdır ve otuz iki vâdîsi var. Ve cümle (---) şehirdir. İbtidâsı Tübbet ve Harhîr ve Horâsân ve Belh u Buhârâ ve Moltân ve Taberistân ve Deylem ve Kazvîn ve Rey ve Kum ve Kâşân ve Sıfâhân ve Hemedân ve Hulvân ve şehrezol ve Musul ve Nusaybin ve Rûhâ ve Haleb ve Antâkıyye ve Tarsûs ve Ma‘mûriyye ve cezîre-i Kıbrıs ve Girid [ve] Venedik, Alman'da nihâyet bulur. Ve,

İklîm-i hâmis tûlu iki bin beş yüz elli fersahdır ve arzı yüz iki fersahdır. Ve bin kırk pâre **[Y 256a]** şehir var, yedi yüzü bender şehirdir. Ve otuz beş tağdır ve otuz vâdîsi vardır. Cânib-i şarkîsinde olan şehirler evvelâ Gûre ve Kânc ve Kâş ve Hârezm ve Tübbet ve Kûze ve Ermeniyye ve Buhârâ ve Semerkand ve Hocend ve Taşkend ve Gülkend ve Dikend ve Sincâb ve Kırmân ve Antaliyye ve Bahr-i Rûm'un garbında bilâd-ı Efrenc'in Nemse diyârında Budin ve Usturgon ve Seyyidvar ve Kanije ve Ustolni Belgrad ve Tata ve Papa ve Komaran ve Yanık ve Pojon ve Senmartin ve Pojab [Pojaga?] ve Peşpehil ve Beç ve Prag ve Lonçat ve Amıstırdam'da karâr edüp karşu cânibi cezîre-i İngilisdir. Dahi verâsı yedi bin mîl Yeni Dünyâ'dır. Ve,

İklîm-i sâdis şarkdan garba tûli iki bin üç yüz seksen fersahdır ve arzı toksan fersahdır. Ve otuz vâdî ve bin yetmiş şehirdir, yedi yüzü bender şehirdir. İbtidâsı sedd-i Ye’cûc u Me’cûc ve şimâlî Horâsân ve ba‘zı Hârezm ve Cac ve nevâhî-i Âzerbaycân ve Ermen ve Ahlât ve Rûmiyye-i kübrâ ve Endelüs'de karâr eder. Ve,

İklîm-i sâbi‘ maşrıkdan mağribe tûlu iki bin iki yüz altı fersah ve arzı yüz kırk fersah ve bin pâre şehirdir, ekseri vilâyet-i Fağfûr'da vâki‘ olmuşdur. Ve şehr-i Kozak ve Moğol u Boğol ve Maskov ve Deşt-i Kıpçak [ve] Tatar ve Kırım ve Kazak ve Leh ve Çeh ve Daniska ve İsfac ve Felemenk'de karâr

edüp karşu cânibi cezîre-i İngilis'dir. Yedinci ve altıncı iklîm içinde bulunmuş bir cezîre-i azîmdir kim dâ'iren mâdâr cirmi sekiz bin mîldir. Krallarının tahtı Londura'dır. Sultân Ahmed asrında pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî varmışlardır, ammâ hakîr varmadım. Mukâbilinde Lonçat bender-i azîmine varmak olup karşu geçmek müyesser olmadı, *Allâhümme yessir bi'l-hayr.*

Ammâ bu İngilis cezîresinden büyük Mısır cezîresidir. Dâ'iren mâdâr on sekiz bin mîl cezîre-i kübrâdır. Rûy-ı arzda Cenâb-ı İzzet eyle bir cezîre halk etmemişdir. İçinde on beş mülûk sikke ve hutbe sâhibi pâdişâh ve yetmiş melik-i sâhib-mülûklar vardır. Ve içinde bin yetmiş pâre şehir vardır, yetmişi bender-i mu'azzamalardır. İbtidâsı Sûdân ve Donkalâb ve Fes ü Merânkeş ve Kurtuba ve Tanca ve Cezâyir ve Tûnus ve Tarabulus ve İskenderiyye ve Reşîd ve Dimyât ve Mahalle-i Kebîr ve Ümmü Dünyâ şehr-i mahrûse-i Mısır *hamâhallâhu ta'âlâ*. Bu cezîrelerde cümleden bu mu'azzamdır, *ammerehullâh.*

Dârü'l-mülk-i Mısır üçüncü iklîmin vasatındadır. Arz-ı beledi 27 ve 30 dakîka ve atvel-i nehârı 14 sâ'at ve 13 derîce ve 45 dakîka olur. Ve tûlu ND/54 NH/55. Sevâhil ve hâr vilâyetdir. Ve tâli'-i nücûmîsi kevâkib-i Merîh sâ'atinde binâ olunduğuyçün içinde dâ'imâ fitne vü fesâd ve ceng [ü] cidâl ve harb [ü] kıtâl eksik değildir. Ammâ tâli'i gâyet kuvvetdedir kim dâ'imâ ganîmet üzredir.

Ve bu Mısır içre bir sırr-ı Hudâ var, rû-yı **[Y 256b]** arzda zuhûrât-ı ilâhiyyeden rûz-merre ne vâki' olsa ol gün Mısır'ın efvâh-ı nâsında güftügû olur. Görürsün kim beş on günden sonra ol söylenen sözler zuhûr eder. Meselâ Kamaniçse bugün feth oldu, deyü bir haber şâyi' oldu, ba'dehu kırk günden sonra Kamaniçse'den bir vezîr ağası sene 108(?) târîhinde fetihnâme haberin getirüp ol güftügû olan güne musâdif düştü.

Ve sene (---) mâh-ı (---) *mâte'l-vezîr* dediler, beyne'l-halk şâyi' oldu, yigirmi ikinci günde Köpürlüoğlu mevti haberi geldi.

Ve bir gün yine bir büdelâ zâhir olup *vaka'a'l-bâşâ, vaka'a'l-bâşâ,* ya'nî paşa düşdü deyü nidâ edüp gezerdi, yedinci gün Defterdâr Ahmed Paşa'yı vezâretden düşürdüler. Ammâ bu te'sîr Mısır üzre müvekkil olan (---) nücûmun te'sîridir kim rû-yı arzda bir iş zuhûra gelmeden kırk gün evvel söylenir, ol nücûmun te'sîridir.

Ve bir dahi Mısır'a müvekkil olan ümenâ ve evtâd ve nücebâ ve nukabâ ve melâmiyyûn ve mecâzibûnların hizmetleri te'sîridir.

Ve bir dahi Mısır'ın cânib-i erba'asında âsûde olan on iki Karâfe-i kübrâ sükkânlarında niçe kerre yüz bin kibâr-ı evliyâullâh ve niçe peygamberzâdeler belki peygamberler medfûndur. Ve niçe kerre yüz bin sulehâ-yı ümmetden meşâyih-i izâmlar medfûndur. Anların rûhâniyyetleri sebebiyle rûy-i arzda ne zuhûr etse kırk gün evvel Mısır'da söylenir. Zîrâ Mısır'ın hâlâ karâfeleri içre niçe bin kibâr-ı evliyâullâh künc-i vahdetde hâzırdırlar.

el-Faslu's-sâlis ve sittîn

Mısır'ın karâfelerinde civâr-ı rahmete vâsıl olan selâtîn-i mâzî ve ulemâ ve meşâyih kadı ve kibâr-ı evliyânın [189] emrine râzî olan Sahâbe-i kirâmın ve e'imme-i müctehidînin merâkıd-ı pür-envârların beyân eder

Evvelâ Mısır-ı Kâhire'nin cânib-i şarkîsinde şehre hâ'il Cebelü'l-Mukattam nâmıyla meşhûr-ı âfâk olan cebel ma'bedhâne-i Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Hârûn ve Hazret-i Îsâ olmağile hakkında Hazret-i Risâlet-penâh'ın kelâm-ı dürer-bârlarından niçe hadîs-i sahîh vârid olup ümmetlerin Mısır fethine tergîb etmişlerdir. Ba'de'l-feth Hazret-i Amr ibnü'l-Âs asrında on yedi bin Sahâbe-i kirâm Cebelü'l-Mukattam'ın zıllinde medfûn olunmuşlardır. Hâlâ efvâh-ı nâsda mezkûr cebel-i mübâreke Cûşî dağı derler. şems-i âlem-tâb kubbe-i felekden baş **[Q 254b]** **[P 251b]** gösterdikde mezkûr cebelin sâyesi tâ Nîl-i mübârek sâhilinde şehr-i Fustât ki hâlâ Mısır-ı Atîk'dir ol şehre cebel-i Cûşî'nin zıllı karâr bulur. şehr-i Fustât ile cebel-i Mukattam zıllinde medfûn olan ümmet-i Muhammed ehl-i cennetdir deyü râvîleri ile niçe hadîs-i sahîh vardır. Cebelü'l-Mukattam lafzı *katm*'dan me'hûzdur.

Ve hüve'l-kat' ve hüve ennehu lemmâ kâne munkatı'u'ş-şecer ve'n-nebâtât sümmiye mukattamen.

Bir rivâyetde Hazret-i Nûh evlâdlarından birinin ismi Mukattam **[Y 257a]** idi, ol cebelde sâkin olduğuyçün cebel-i Mukattam derler. Hulâsa-i kelâm hâlâ kibâr-ı evliyâullâhlar ile her gârı mâl-â-mâl bir cebel-i nûrdur.

Âlem-i seyâhatimizde ol cebel-i mübârekde ale't-tertîb ziyâret etdiğimiz kibâr-ı evliyâları ve müctehidîn ve meşâyih-i sulehâları ve selef mülûkların beyân eder

Evvelâ fâtih-i Mısır **Ebû Abdullâh Amr ibnü'l-Âs bin Hâşim bin Sa'îd bin Sa'd bin Amr ibn Heyzum ibn Ka'b ibn Luey ibn Gâlib ibn Fihr** *radıyallâhu anhümâ*: Amr ibnü'l-Âs hazretleri nesl-i Resûlullâh'dandır. Hazret-i Resûl-i Hudâ kendülere Mısır'ın fethin tebşîr etmişlerdi. Ba'dehu sene (---) târîhinde merhûm olup Cebelü'l-Mukattam dâmeninde medfûndur. Ve,

Kabr-i Ebû Nasrü'l-Gaffârî hazretleri: Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet huzûrunda Alî kemerin bağlayup icâzet verdi. Palântarların ya'nî semercilerin pîri oldur. Ol dahi Hazret-i Alî izniyle Yûsuf Perendî'nin belin bağladı ve icâzet verdi. Semercilerin silsilesi anlara müntehîdir. Ammâ Ebû Nasr-ı Gaffârî yüz yetmiş sene mu'ammer olup Sitti Nefîse hazretleri ile Mısır'a gelüp merhûm oldu, kabri Amr ibnü'l-Âs cenbinde âsûdedir. Sâhib-i Resûlullâh'dır. Ammâ ism-i şerîflerinde ihtilâf vardır, ba'zılar Hümeyl demişler ve kîle Hamîl, ba'zılar Ar'ara demişler, ammâ meşhûru Ebû Nasrü'l-Gaffârî'dir, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i Hazret-i Abdullâh bin Hâris bin Hürrürrüşdî: Sâhib-i Resûl'dür. Emr-i azîm ziyâretdir. Ve,

Hazret-i Yûsuf karındaşı Hazret-i İbn Yâmen ibn Hazret-i Ya'kûb ve dahi Hazret-i Yûsuf oğlu Hazret-i Efrâyim: Feyyûm'da müştak oldu. Hazret-i Sârım ibn Yehûdâ ibn Hazret-i Ya'kûb *aleyhi's-selâm.* Ba'zı tevârihâtda Hazret-i Yehûdâ'ya suhuf nâzil oldu, nebîdir, derler. Kabr-i Hâcer Ana, *radıyallâhu anhâ.*

Ve kabr-i Melik Reyyân. Ve kabr-i Azîz-i Mısır. Ve kabr-i Züleyhâ Nigârpâre. Bu cümlesi cebel-i Mukattam dâmeninde İbn Yâmen hazretleri kubbesinde medfûnlardır. Ziyâretgâh-ı hâss u âmdır. Andan,

Kabr-i Abdullâh bin Halâmetü's-selmâ: Sahâbe-i Resûl'dür.

Ve Cebel-i Mukattam üzre **ziyâretgâh-ı mescid-i Hazret-i Mûsâ.** Bu zâviyede Hazret-i Îsâ üç sene vâlidesi Hazret-i Meryem ile sâkin olmuşlardır. Ol ecilden nasârâ tâ'ifesi her sene ziyâret ederler. Ve Ahmed Tolun hazretleri ba'dehu bu mescidi ve Hazret-i Yûsuf karındaşı İbn Yâmen hazretleri âsitânesin ta'mîr ü termîm edüp imâret etmişdir. Hâlâ ol âsâr-ı binâlar Ahmed Tolun târîhiyle mastûrdur. Ve,

Tennûr-ı Fir'avn: Cebel-i Mukattam üzre hâlâ eser-i binâsı zâhirdir. Kabâbıta kefereleri bed-nâm günlerinde ziyâret edüp ta'mîr ederler. Ve ana karîb,

Vâdî'l-Müsta'fîn [Y 257b] ve dahi **Vâdî'l-Melik** ve dahi **Vâdî'l-Leylâ** ve dahi **Vâdî'd-Dicle**: Bu cebel-i Mukattam üzre vâsi' fezâlardır. Cümle Mısır hâk-i pâda nümâyândır. Tâ ayn-ı Mûsâ'ya varınca altı sâ'atlık yer vâdîlerdir. Ahâlî-i Mısır ol fezâlarda ceyrân ve erneb sayd [u] şikâr ederler, teferrücgâh yerlerdir. Ve,

Ziyâretgâh-ı mescid-i Hazret-i Hârûn ahî Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm.* Hazret-i Hârûn Mûsâ Kelîmullâh'ın vezîri iken bu zâviyeyi inşâ etmişdir. Mülûk-i mâzîler ta'mîr ü termîm ederek ilâ-hâze'l-ân ma'mûr olup ziyâretgâhdır. Ammâ atebe-i âlîsi üzre târîhi:

Emera bi-inşâi hazihi'z-zâviyeti'l-mübarek Vezîr İbn Ca'fer ibnü'l-Arab

deyü tahrîr olunmuşdur. Ve,

Mescid-i Hazretü'z-Zübeyr. Ve,

Mescidü's-Sahrâ: Kayadan oyulmuş bir gâr-ı azîm zâviyedir, lâkin târîhi yokdur. Ve,

Mescidü'd-Deylemî: Bir binâ-yı azîm ve kâr-ı kadîm zâviye-i atîkdir. Ve,

Mescidü'ş-şerîfi'l-Cürcânî: Bunlar cümle cebel-i Cûşî dâmeninde ma'mûr zâviyelerdir. Ve,

Mescid-i Ma'rûf: Hazret-i Mûsâ'nın mu'cizesidir. Benî âdem binâsına müşâbeheti aslâ yokdur, hakkâ ki mu'cizedir. Cebel-i Cûşî dâmenindedir. İbret-nümâ-yı Mısır-ı Kâhire'nin biri dahi bu zâviyedir. Ve,

Mescid-i Mahmûd: İbâdethâne-i kadîmdir. Ve,

Mescidü'l-Velve: Sene 416 ta'mîr olunduğu târîhi vardır.

Kabr-i şakîk Bostânü'r-Râ'î hazretleri ve kabr-i Seyyidler [Bo]stanü'r-Râ'î hazretleri: Bunlar ikisi birâderler imiş, Sahâbe-i kirâmdan olup Mısır fethinde gazâ mâlından alınan koyunlara çoban olup ganemleri ra'y ederken kadre erüp leyle-i Kadir'de ikisi cân birliğiyle teslîm-i rûh edüp Amr ibnü'l-Âs hazretleri cenâze namâzların kılup Mescidü'l-Velve cenbinde defn etmişlerdir. Hâlâ her sene leyle-i Kadir'de üzerlerine nûr yağar, *rahmetullâhi aleyhim.* şeyh Kakâ'î *rahmetullâhi aleyh* kavlince mescid-i Velve ile mescid-i Mahmûd ma'bed-i kadîmdir ve du'â müstecâbdır, buyurmuşlar. Hadd-i zâtinde aceb rûhâniyyet vardır. Ve ehl-i hâl ba'zı sulehâ-yı ricâl eksik değildir.

Ve,

Kabr-i Abdullâh bin Hâris: Sâhib-i Resûl'dür. Ba‘de'l-mi’eteyn vefât etdi. Cebel-i Mukattam zeylinde medfûndur. Ve,

Kabr-i Abdullâh ibn Hudâfetü's-Sehmî: Hâcerü'l-Habeşe yanında bir küçük kubbede medfûndur;

Mâte fî hilâfeti Hazreti Osmân radıyallâhu anh

deyü târîhi böyle terkîb olunmuşdur. Ve,

Kabr-i Emîrü'r-Rûm Abdullâh ibn Hudâfe;

Mâte fî zemeni Ömer ibnü'l-Hattâb radıyallâhu anh.

Ve **kabr-i Hazret-i şeyh Ukbe ibn Âmirü'l-Cüheynî,** *radıyallâhu anh*: lakab-ı şerîfleri Ebâ Hâmile idi. Ba‘zılar Ebî İsyed Esîd derlerdi. Ba‘zılar Ebî Ömer ve ba‘zılar Âmir derlerdi. Sene semâne ve hamsînde Mısır fethinde şehîd oldu. İlm-i ferâyizde ve ilm-i fıkıhda fasîhü'l-lisân şâ‘ir ve kâtib idi. Hattâ kendü hatları ile Hazret-i Osmân'ın izniyle yazduğı Kelâm-ı İzzet Amr ibnü'l-Âs câmi‘inde Cebelü'l-Mukattam zıllinde Karâfe-i **[Y 258a]** kübrâda âsûdedir. Hattâ mürûr-ı eyyâm ile harâb olup sene 1066 târîhinde Sultân Mehemmed-i Râbi‘ silâhdârlığından vâlî-i Mısır olan Ebü'n-nûr **[Q 255a]** **[P 252a]** Hâsekî Mehemmed Paşa ve imâmı Nûh Efendi vâkı‘alarında şeyh Ukbe hazretlerin görüp,

"şu hâk-i mezelletden bizi kaldırıp ta‘mîr edin, Allâh sizi ta‘mîr ede" buyururlar. Derhâl Mehemmed Paşa ve Nûh Efendi hâbdan bîdâr olup vâki‘ olan vâkı‘aların birbirlerine söyleyüp ol sâ‘at ta‘mîr ü termîme mübâşeret edüp hâlâ bir minâreli bir câmi‘-i âlî ve tekye ve imâret ve bir sebîlhâne ve bir sâkıye ve bir mekteb-i sıbyân ve bir havuz ve hanefî muslukları ve câmi‘ huddâmları hâneleri ve elli aded fukarâ hâneleri ve cânib-i erba‘asına kal‘a dîvârı-misâl kâ[r]gîr binâlı dîvârlar ile bir imâret inşâ etmişdir kim gûyâ bir sedd-i metîn kal‘adır. Âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Hayli evkâfı vardır. Tevliyetin yeniçeri ağasına meşrûta etmeğile gâyet ma‘mûrdur.

Ve şeyh Ukbe hazretleri üstüne bir kârgîr-binâ bir kubbe-i zîbâ inşâ etmişdir kim gûyâ kubbe-i eflâkdir, ammâ kurşumlu değildir, serâpâ taş kubbedir. Câmi‘in sağ cânibinde iki kademe nerdübân ile enilir kubbe-i huld-i berîn-misâl bir türbe-i pür-envârdır. Bu kubbenin tâ ortasında yeşil atlas-ı zerdûz ile mestûr sandûka içre medfûndur. Hâk-i pâyları ve ser-i sa‘âdeti ucunda altun ile mutallâ gümüş şem‘dânlar ve zer kanâdîller ile müzeyyen bir kubbe-i musanna‘dır. Ve şeyh Ukbe hazretlerinin ser-i sa‘âdetleri ucunda bir beyâz mermer amûd üzre zer ve lâjüverd ile tahrîr olunmuş celî hat ile,

Hâzâ makâmu'l-ârifî billâhi ta‘âlâ eş-şeyh Ukbe ibn Âmiri'l-Cüheynî ashâbu Resûlullâh radıyallâhu anh. Ceddede hâze'l-mekâne'l-mübârek el-vezîr Mehemmed Paşa silihdâru Sultân Mehemmed-i Râbi‘ dâme bekâh, fî sene sitte ve sittîn ve elf [1066]

tahrîr olunmuşdur. Ve yine bu türbe-i pür-envârın kıblesi dîvârında bir beyâz küfeketaşda kûfî hat ile,

[190] âyet-i şerîfi terkîm olunmuşdur. Hâsıl-ı kelâm hayrât-ı azîmdir. Ve,

Meşhed-i Hazret-i Sitti Nefise *radıyallâhu anhâ*

Mısır'ın cânib-i cenûbî tarafında başka bir mahallede medfûnlardır. İmârât-ı azîme ve hayrât-ı kebîredir. Başka câmi‘ ve merkad-i pür-envârı ve sâ’ir mülûk-i âl-i Abbâsiyân cümle anda medfûnlardır, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Kubbe-i münevveresinin atebe-i âlîsi üzre silu ve lâcüverd ve müzehheb celî hatt-ı kadîm ile ibtidâ,

Hâzâ meşhedü'l-hüsniyyeti li-Seyyide li-Sitte'n-Nefîse. Bismillâhirrahmânirrahîm rahmetullâhi ve berekâtühü aleyküm ehle'l-beyt. İnnehu hamîdün mecîd.

Ve âye[t]: [191]

İhtevâ hâze'l-mekân alâ câmi‘i'l-hutbeti'l-müslimîn ve meşhedi **[Y 258b]** *'s-Seyyideti'l-hüsniyyeti es-Sitte'n-Nefîse el-bız‘ati'n-nebeviyye ibneti's-Seyyidi'l-Hasan ibn Âli Zeyd ibn es-Seyyidi'l-Hasan ibn el-İmâm Emîri'l-Mü’minîn Alî ibn Ebî Tâlib salavâtullâhi aleyhim ecma‘în. Mevlûdühâ sene hams ve erba‘în mi’e ve kaddemet Mısra sene selâse ve erba‘în mi’e ve kad intekale ilâ rahmetillâhi ta‘âlâ fî şehri Ramazâni'l-mu‘azzam sene semâne* selâse *ve selâsîn ve mi’eteyn ve fî vaktihâ fî eyyâmı Mevlânâ es-Sultâni'l-meliki'l-mansûr Ebünnasr Abdül‘azîz e‘azzallâhu ensârah.*

tastîr olunmuşdur.

Ve bu târîhlerden gayrı câmi‘in ba‘zı maksûreleri kenârlarında levhalar üzre lâcüverd üzre beyâz celî hatt-ı kadîmler ile,

Emera bi-inşâi hâze'l-mekâni'l-mübârek Mevlânâ el-Mütevekkil Alallâh Ebu'l-ız Abdül‘azîz a‘merallâhu bih bi-târîh şehri Cemâziyelevvel sene sitte semânemi’e. [Ca. 806]

terkîm olunmuşdur.

Kabr-i şerîfinin âsitânesine üç kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur. Bâb-ı sa‘âdeti zer-ender-zer musanna‘ ve mücevher bâb-ı mu‘allâdır. Ve sebzgûn atlas zerdûz perde-i müzeyyeni var. Bâb-ı şerîfinden içeri züvvâr-ı müslimîn dâhil oldukda kubbe-i münevverin tâ vasatında murassa‘ cibinlik ile mestûr çâr-gûşe bir sandûkanın içinde medfûndur. Bi'l-bedâhe âdem görünce vücûduna lerzân hâsıl olur, âdem nazar etmeğe cür’et edemez, zîrâ ırk-ı tâhir-i Resûlullâh'dandır. Zevc(e)leri İshâk bin Ca‘ferü's-Sâdık'dır.

Sandûka-i şerîfesin cânib-i erba‘asında niçe yüz kıt‘a-i zî-kıymet ve hüsn-i hat Kelâm-ı İzzetler ile ve gûnâ-gûn sîm ü zer âvânî şem‘dân ve buhûrdân ve gülâbdân ve murassa‘ ve mücevher kanâdîller ile ve bî-hisâb âvîzeler ile nigârhâne-i Çîn-misâl müzeyyen olmuşdur. Ve mülûk-i mâzîlerin ve vüzerâ ve vükelâların teberrüken birer zî-kıymet eşyâları ve ibrîşim hâlîçeler ile mefrûşdur. Ve evkât-ı hamsede eczâhânlar birer hatm-i şerîf tilâvet ederler.

Ve kubbe-i pür-envârının içinde ûd ü amber râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Ekseriyyâ

zenân tâ'ifesi ziyâret ederler, ve anlar her bâr hayli nezerât getirirler.

Ve iki evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları Kâsım ve Tayyib bile medfûnlardır. Hattâ hâlet-i nez'de kendüleri evlâdlarına buyururlar kim,

"Ey oğullar! Siz benimle âhiret sarâyına gider misiz?" derler. Tıfl-ı nâ-resîdeler dahi,

"Ne'am, bile gideriz" derler.

"Varın imdi emânetleriniz teslîm edün" dediklerinde ol ân iki şehzâde-i cihân rûh teslîm edüp kendüler dahi [192] emrine fermânber olup teslîm-i rûh ederler.

Ve şeb [ü] rûz züvvâr eyle ziyâret ederler kim bir ân hâlî olmaz. Ve yılda bir kerre mâh-ı Rebî'ü'l-evvelde ü[ç] gün üç gece mevlûd-ı şerîfi olup niçe yüz bin âdem gelüp ziyâret ederler. Ve,

Kubbe-i pür-envârının kıblesi cânibinde bir kubbe-i âlî içinde olan evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları ve âl-i Abbâsiyân'dan mülûk-i mâzî [Y 259a] hulefâları beyân eder

Evvelâ Hazret-i Seyyid Yahyâ ibn Zeyd ibnü'l-Hasan ibn Alî ibn Ebî Tâlib *radıyallâhu anh. Kâle'l-Kakâ'î: Hüve ehû(h) Sitti Nefîse.* Bu Seyyid Yahyâ Hazret-i Sitti Nefîse'nin li-ebin ve ümmin karındaşıdır, mezkûr kubbede medfûndur.

Ve kabr-i eşrâfü'l-Hicâz Seyyid Kâsım ibn İbrâhîm Tabâtabâ ibn İsmâ'îl Ceddü'r-Resîn ve ismuhu İsmâ'îl ed-Dîbâc bin el-Hasan ibn el-Hüseyn bin Alî bin Ebî Tâlib, *radıyallâhu anh,* deyü mermer sandûkası etrâfında celî hat ile tahrîr olunmuşdur.

Ve kabr-i Ebû Muhammed Yahyâ ibn Kâsım ibn Muhammedü'l-Ulâ ibnü'l-Hasan ibn Alî ibn Ebî Tâlib, *radıyallâhu anhümâ. Ve tüvüffiye yevme'l-erba'â sene selâse ve sittîn ve mi'eteyn.*

Ve meşhed-i re's-i Zeyd ibn Alî ibnü'l-Hasan ibn Alî ibn Ebî Tâlib. *Kâle el-Kindî rahmetullâhi aleyh: Kaddeme re'sü Zeyd ibn Alî* **[Q 255b]** **[P 252b]** *min Cemâziyelâhir sene isneyn ve ışrîn ve mi'eteyn.*

Ve meşhed-i re's-i İbrâhîm bin Abdullâh bin Hasan ibn el-Hüseyn ibn Alî ibn Ebî Tâlib, *radıyallâhu anh. Fî sene hams ve erba'în ve mi'e.* Bu İbrâhîm bin Abdullâh hazretlerinin ser-i sa'âdetleri Mescidü'n-Neber'in mihrâbı önünde bir kubbe-i âlîde âsûdedir. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Bu binâ-yı imâreti Allâme hazretleri inşâ etdi, deyü târîhi vardır.

Ve meşhed-i re's-i Muhammed bin Ebûbekir, *radıyallâhu anh.* Bir rivâyetde bu Muhammed Ekber hazretleri Hazret-i Osmân hilâfetinde Mısır halîfesi idi. Hazret-i Osmân kâtibi Mervân-ı Hımâr'ın hilâf emir yazması sebebiyle Mısır'da Muhammed Ekber katl olunup Hazret-i Osmân dahi ol ecilden şehîd olundu. Hâlâ Muhammed Ekber hazretlerinin meşhedi Mısır'ın cânib-i garbîsi hâricinde bir kömlük üzre bir kubbe-i harâbedir. Herkesin ma'lûmu olmamağile ol kadar ziyâretgâh değildir. Kapusu üzre târîhi:

Binâ-yı Allâme-i asr

deyü tahrîr olunmuşdur. Ve ana karîb,

Meşhed-i Hazret-i Sultân İmâm Zeynelâbidîn ibn İmâm Hüseyn ibn Alî ibn Ebî Tâlib
radıyallâhu anh

Bir kömistân içre kal‘a-misâl bir binâ-yı azîmdir. Cânib-i erba‘ası etle dırahtları ile müzeyyendir. Bu imâretin bânîsi el-Müstekfî Billâh'dır kim âl-i Abbâsiyân'dandır. Binâ-yı azîmdir, bevvâbîn ve türbedârân ve meşâyihînin hücreleri vardır. Her re’s-i şehrde bir gün mevlûd-ı azîm olup kırk elli bin âdem ol âsitânenin cânib-i erba‘asında mâl-â-mâl olup ziyâret ederler. Emr-i azîm sultândır. Bizzât vücûd-ı şerîfleri eflâke ser çekmiş bir kubbe-i âlînin vasatında medfûndur. Cânib-i erba‘asında mermer amûdlar üzre mebnî mükellef binâdır.

Ve kabr-i şerîfinin kıble cânibinde bir kubbe-i azîm zâviyesi var. Ve hareminin cânib-i etrâfında yan soffaları üzre mermer sütûn-ı âlîler üzre tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir kemerler üzre münakkaş tavanlıdır. Ve hareminin **[Y 259b]** ortasında birkaç nahl-i hûrmâ ve bir azîm nâbıka dırahtı vardır. Ve harem kapusunun cânib-i erba‘ası yekpâre yeşil sommâkî mücellâ taşdır. Ve kapunun kanadı dahi yekpâre yeşil sommâkî mücellâ taşdandır. Aslâ bir diyârda nazîri görülmemiş bir yekpâre bâb-ı mu‘allâ ve atebe-i âlîdir. Cümle seyyâhân-ı cihânbân mâbeyninde meşhûr-ı âfâkdır.

Ve bu bâb-ı sa‘âdet-cây cânib-i şimâle mekşûfdur. Ve bu bâb-ı sa‘âdetin atebe-i âlîsi üzre olan tâk-ı âlîler üzre böyle tahrîr olunmuşdur:

Bismillâhirrahmânirrahîm hâzâ meşhedü âli İmâm Alî ibn Zeynelâbidîn ibn İmâm Hüseyn ibn İmâm Alî ibn Ebî Tâlib ibn Ömer Abdülmuttalib salavâtullâhi aleyhim ecma‘în fî sene ihdâ ve ışrîn ve mi’e ba‘de hicreti'n-nebeviyye [121]

terkîm olunmuşdur.

Ve bu târîh dahi bizzât vücûd-ı şerîfleri âsûde olan mermer sandûkanın ser-i sa‘âdetleri etrâfında yekpâre çâr-gûşe beyâz mermer üzre Kûfî hat ile tahrîr olunmuşdur.

Ammâ garâbet budur kim bu hakîr bin elli sekizde Bağdâd-ı behişt-âbâda vardıkda (---) (---) Zeynelâbidîn hazretlerin ziyâret etdik, ol dahi binâ-yı azîm âsitânedir. Ba‘dehu bin seksen ikide hacc-ı şerîfden Medîne-i münevverede Bakî‘'e varup Hazret-i Abbâs cenbinde İmâm Zeynelâbidîn'i ziyâret etdik. Vücûd-ı şerîfleri kande medfûn idüğine âlem-i hayretde kalup rûh-ı şerîfleriyçün birer Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. Hak kabûl-i dergâh ede, *âmîn*.

Ammâ Ümmü Dünyâ olan Mısır'da niçe bin âl-i Resûl ashâb-ı ervâh-ı enbiyâ vü evliyâ vardır, ammâ âlem-i seyâhatimizde ale't-tertîb ziyâret etdiğimiz üzre tahrîr etdiğimiz beyân olunur.

Ziyâretgâh-ı ümmet-i Tâbi‘în

Evvelâ Hazret-i şeyh Yeşkür. Recül-i sâlih idi. Câmi‘-i İbn Ahmed Tolun hareminde medfûndur. Câmi‘-i Tolun cebel-i Yeşkür'dedir. İbâdetgâh ve ziyâretgâh-ı kadîmdir.

Ve Bâb-ı Safî hâricinde sağ cânibinde kıble ile şark tarafında Bâbü'l-Cedîd'e yüz adım karîb eş-şeyh

el-İmâmü'l-âlem el-allâmetü'z-zâhid Ebû Muhammed Abdullâh ibn Veheb ibn Müslim: Sâhib-i Mâlik ibn Enes, *ahadü'l-ulemâ beyne'l-e'immeti'l-mebrûrîn, semi'a Mâlik ibn Enes ve İbn Ebî Zîb ve Rûh ibn Abdülcebbâr ve Hîre ibn Serîh ve el-Leys ibn Sa'd, radıyallâhu anh*. Kibâr-ı kümmelînden kibâr kimesnedir. Ve,

Kabr-i Kadı Bekkâr *radıyallâhu anh* ibn Kanbiyye(?) ibn Esed ibn Abdullâh ibn Beşir ibn Ebî Bekir ibn Hâris: Mevlâ-i Resûlullâh'dır. Mısır'a kadı olmuşdur, Mütevekkil Alallâh'dan mukaddem; *ba'dehu sene sitt ve erba'în, kable vilâyet İbn Tolun, ve kâne muhaddisen celîlen*. (---) (---) (---) (---) (---) medfûndur. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Cez'al: Ulemâ-yı mütebahhirînden kimesne idi. **[Y 260a]** Ve,

Kabr-i eş-şeyh Etâ: Beyne'l-halk mahbûbü'l-kulûb recül-i sâlih kişi idi, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i el-Hayr bin Na'îm bin Mürre bin Lerîb, ve yüknâ Ebâ İsmâ'îl: Fuzalâ-yı muhaddisîndendir. Ve,

Kabr-i Fâtıma binti Abdülhamîd bin Ömer bin Hamza, *tüvüffiyet rahmetullâhi aleyh sene tis' ve seb'în ve mi'e [179]*. Ve,

Kabr-i eş-şerîf Tabâtabâ Ebû Muhammed Abdullâh ibn Ahmed bin Alî bin el-Hasan ibn İbrâhîm ibn el-Hasan bin Ali ibn Ebî Tâlib, *rahmetullâhi aleyh*: Sitti Nefîse kurbunda medfûndur. Ve dahi ana karîb,

Kabr-i Ferec: şerîf Tabatabâ'nın gulâmıdır, Tabatabâ'dan mukaddem vefât etmişdir. Ve,

Kabr-i Erba'în: Sandûkasının taşı üzre celî hat ile böyle tahrîr olunmuşdur: *Yahyâ ibn Bekir hüve sâhibü'l-vatâ.* Ve,

Kabr-i Nefâl-le(?) Abdurrahmân: *Min evlâdı Hazret Osmân radıyallâhu anh, tevelledehu zevce-i Külsûme binti Hazret-i Resûl*. Bu Abdurrahmân Hazret-i Osmân oğludur. Hazret-i Peygamber kızı Ümmü Külsûme Hazret-i Osmân zevcesidir, andan vücûda geldi. Sitti Nefîse cenbinde medfûndur. Ve,

Kabr-i Abdullâh ibn Revâha: Hâvî-i(?) Resûlullâh'dır. Ve,

Kubûr-ı eşrâf-ı Mekke

Cümlesi Sitti Nefîse kurbunda câmi'ü's-Sitt sâhasında medfûnlardır. Ve,

Kabr-i Ebülceyş Alî ibn Ahmed ibn Tolun: *Ve mevlidüh sene selâse ve ışrîn ve mi'eteyn, ve tüvüffiye rahmetullâh şehîd fî Cemâziyelâhir sene selâse ve semânîn ve mi'eteyn [C. 283]*. Kabr-i şerîfleri Hazret-i Ebâ Bekir evlâdı Muhammed Ekber cenbinde kömistânda bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Ve,

Kabr-i eş-şerîfü'l-Cârûdî ve kabr-i el-Bekrî ve dahi kabr-i el-Makremî: Bu üç nefer kimesneler

vâ‘ız [u] nâsıhlar idi, bir yerde medfûnlardır. Ve bunlara karîb,

Kabr-i Sağîr Kâtib: Ziyâretgâh-ı azîmdir. Ve,

Kabr-i eş-şerîfe Fâtıma ibneti Muhammed bin Îsâ ibn Muhammed bin İsmâ‘îl ibn İbrâhîm ibn **[Q 256a]** **[P 253a]** el-Hasan ibn el-Hüseyn ibn Alî ibn Ebî Tâlib: Mısır'ın cânib-i cenûbunda âsitâne-i azîmdir ve ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Tarîk-ı âm üzre vâki‘ olmağile züvvârdan aslâ hâlî değildir. Husûsâ nisvân tâ’ifesi bir ân münfek olamazlar. Ve,

Kabr-i eş-şeyh el-Câmî, *kuddise sırruh*: Kayıtbay çölünde bir kubbede medfûndur. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebûbekir el-İdfevî: Kibâr-ı ulemâdan şeyhü'l-kurâdır. Meşhed-i Hüseyin kurbunda âsûdedir. Ve,

Kabr-i eş-şeyhü'l-Fakîh Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin eş-şeyh Ebûbekir el-İdfevî: Ulemâ-yı muhaddisîndendir. Ve kabr-i şerîfi üzre: *Tüvüffiye eş-şeyh Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân selhi Zi'l-ka‘de sene seb‘ ve ışrîn ve erba‘imi’e. [Za. 427]* Ve kabr-i şerîfi pederinin ayağı dibinde medfûndur. Kubûrlarına beyne'n-nâs *kubûru'l-havlâneyn* derler. Ve,

Kabr-i eş-şeyh el-İmâm Ebî İshâk ibn İbrâhîm ibn Sa‘îdü'l-Cibâl el-Hâfız, *rahmetullâhi aleyh*: Cebel-i Mukattam dâmeninde âsûdedir. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebü'l-Hasan ibnü'r-Rufâ el-Musallî: Câmi‘-i atîk kurbunda evlâdları ile bir yerde medfûnlardır. Ve,

Kabr-i **[Y 260b]** şükrü'l-Eyke: Keşf ü kerâmet sâhibi kümmelîn ve mütebahhirînden kimesnedir. Ve buna karîb,

Kabr-i İbn Reyhân el-Müslim el-Maktûl: Emr-i azîm ziyâretdir. İmâm-ı A‘zam hazretlerinin telâmîzlerindendir. Ve,

Kabr-i eş-şeyh el-imâm Ebi'l-Hasan Alî bin İbrâhîm el-Havfî: Ebûbekir el-İdfevî hazretlerinin halîfelerindendir. Müfessirîn [ve] muhaddisînden bahr-i me‘ânî kimesnedir. Yine üstâdları cenbinde medfûnlardır. Ve,

Kabr-i el-Kadı Ebe'l-Hasan Alî ibn el-Hasan ibn el-Hüseyin el-ma‘rûf bi-İbni'l-Hal‘î *ve vâlidühü medfûnun ilâ cânibih*. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebâ Abdullâh Muhammed bin eş-şeyh el-Ma‘rûf: *Tüvüffiye sene erba‘ aşer ve hamsimi’e [514]*. Ve,

Kabr-i Ebî Nasr Sarrâc el-Âmirî: Bağdâdî'dir. Hazret-i Alî huzûrunda Selmân-ı Fâris belin bağlayup icâzet sarrâcların silsilesi ana müntehîdir. Sene 314 târîhinde vefât edüp Sarrâclar mescidinde medfûndur. Ma‘rûf ziyâretgâhdır. Ve,

Kabr-i şeyh Ebü'l-Kâsım: el-Vezîr Ebü'l-feth es-Sar‘ânî ile ikisi bir kubbede medfûnlardır. Ve,

Kabr-i el-Bistâmî: Karâfe-i bâsikin(?)'de Melik Arab hazretleri ile bir yerde âsûdelerdir. Ve,

Kabr-i el-Cürcânî: Üç pâdişâha vezîr olmuşdur. Zamân-ı sa‘âdetlerinde kutbiyyete kadem basmış ziyâret-i azîmdir. Hâlâ Kayıtbay yaylasında âsitânesinde medfûndur. Ve,

Kabr-i Hazret-i eş-şeyh Nâtık: Merkad-ı pür-envârına cümle ahibbâ ile defn ederken lahde nüzûl ederlerken âye[t]: [193] âyetin râyegân tilâvet etdüklerin cümle huzzâr-ı meclis istimâ‘ edüp kabr-i Nâtık dediler. Kayıtba[y]'dan kıble cânibine berriyede bir kubbe-i sagîrede medfûndur. Ve buna karîb,

Kabr-i el-Ukbe Ömer el-Kudsî, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i Ebülfazl ibn el-Cevherî: Sene 481 merhûm olup oğlu Ebü'l-berekât ile karâfe-i mücâvirînde medfûnlardır. Ve,

Kabr-i Ebü'l-Abbâs el-Hayyât Ahmed ibn Muhammed ed-Debîlî eş-şâfi‘î, *rahmetullâhi aleyh*: Sene 373 vefât edüp kabri kıble cânibindedir. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebülfazl es-Sâyih, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebü't-Tayyib Ebi'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin İsmâ‘îl bin Alî ibn Abdullâh ibn el-Abbâs el-Hâşimî el-ma‘rûf bi-İbn binti İmâm eş-şâfi‘î, *radıyallâhu anhümâ*: Yine İmâm şâfi‘î cenbinde âsûdedirler. Ve,

Kabr-i el-Bezzâz, *kuddise sırruh*. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebi'l-Hasan Alî ibn el-Karâfî. Ve dahi,

Kabr-i el-Kindî, *rahmetullâhi aleyh*: Sâhib-i tevârîhdir. Kakâ‘î hazretleri yanında medfûnlardır. Ve,

Kabr-i Yâsemenî: Hâlâ kabr-i şerîfi Ömer ibnü'l-Fârız kurbundadır. Yâsemen râyihası kabrinden çıkup züvvârın demâğın mu‘attar eder, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i Hazret-i Temîm ed-Dârî: Garb tarafında şeyh Bekrî hânesi tarafındadır. Ve,

Kabr-i el-Kadı Ebülfazl ibn Nasâle: Sene 181 târîhinde vefât etdi. Hazret-i (---) asrında Mısır kadısı **[Y 261a]** idi. Kadı Bekkâr kurbunda yatır. Ve,

Kabr-i Ebî Bekir el-Kamnî: İsm-i şerîfleri Abdülmelik ibn Hasan. *Tüvüffiye Zi'l-hicceti'l-harâm sene 432*. Cebel-i Cûşî dâmeninde medfûndur, *kuddise sırruhu'l-azîz.* Ve,

Kabr-i Sâlim el-Afîf: İmâm Leys kurbundadır. Ve,

Kabr-i el-Kehhâl: Hâlâ merkad-i gubârın kühl ederler, bi-emrillâh üç günde şifâ bulurlar. Ve buna

karîb,

Kabr-i el-Vâsıtî. Ve yine kurbunda,

Kabr-i eş-şeyh Ebi'l-Hasan es-Sâbi‘, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i Ebi'l-Iys Zennûn, *kuddise sırruh.* Ve,

Kabr-i eş-şeyh el-Fakîh Ebi'r-Rabî‘ Süleymân: Ulemâ-yı kebîrü'ş-şândır. Ve,

Kabr-i el-Fakîh Ebi's-Süreyyâ. Bunlar cümle dâmen-i Cûşî'de medfûnlardır. Herbirinin birer kubbe imâretleri mukarrerdir. Ve,

Kabr-i Fâtıma es-Sevdâ: Karâfe'de âsûdedir. Ve,

Kabr-i İbn Hişâm: Sâhibü'r-rivâyedir. Bu dahi Karâfe-i kübrâdadır. Ve,

Kabr-i İdrîs el-Havlânî: Buna İdrîs ibn Yahyâ mevlâ Muhammed bin Reyyân derler. Ba‘zılar Ebû Müslim el-Havlânî derler. Abdullâh el-Mağâverî kurbunda medfûndur, *kuddise sırruh*. Ve,

Kabr-i el-Aynâ, *ve inde kubûri mu‘allimi'l-Kitâb ale'l-yesâr mine'l-Aynâ*. Ve,

Kabr-i Ebî Hudeyfetü'l-Yemânî: Ba‘zılar İbn Hudâfetü's-Sehmî derler. Cebel-i Mukattam dâmeninde yatır. Ve,

Kabr-i şefkarân bin Abdü'l-Arabî: Bunlar Sahâbe-i kirâm olan Zennûn-ı Mısrî hazretlerinin şeyhidir. Ve,

Kabr-i Abdullâh ibn Afv ez-Zührî. Beriyye'ye dâhil olacak mahalde sol cânibde medfûndur. Ve Zennûnü'l-Mısrî kurbunda,

Kubûrü'l-Avfiyye: Ziyâret-i azîmdir. Ve,

Kabr-i er-Rûzbâdî: şeyhü't-tarîk ve imâmü'l-hakîka. İsm-i şerîfleri Hasan bin Hümâm, ve-yüknâ bi-Ebî Alî. Nesl[i] İmâm-ı A‘zam'a, andan Enûşirvân'a müntehî olurlar. Evlâd-ı kisrâdandırlar. Lâkin şâfi‘iyyü'l-mezhebdir. Ebü'l-Leys civârında medfûndur. *Tüvüffiye sene isneyn ve ışrîn ve selâsemi’e*, târîhi kubbe-i âlîsinin atebe-i ulyâsı üzre musarrahdır. Ve,

Meşhed-i es-Seyyide Külsüm ibnetü'l-Kâsım bin Muhammed bin Ca‘fer es-Sâdık ibn Muhammed el-Bâkır bin Alî Zeynelâbidîn bin el-Hüseyin ibn Alî bin Ebî Tâlib, *kerremallâhu vecheh*. Ve,

Meşhed-i vâlidühâ bin Muhammed bin Ca‘fer es-Sâdık ibn Muhammed el-Bâkır. Ve,

Meşhed-i es-Seyyid Yahyâ bin el-Hüseyin ibn Alî ibn Ebî Tâlib. *Ve fi'l-beriyyeti kubbetü't-türbeti benâhâ Ebü'l-hayr Ahmed bin İsmâ‘îl el-Hazrecî et-Tarabulusî*. İhşidiyyûn hilâfetinde bu sultânlar üzre kubbeler binâ etmişdir. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.* Ve,

Kabr-i Ebe'l-hayr Selâme ibn İsmâ‘îl bin Cemâ‘a el-Kudsî: İbtidâ ilm-i fıkhı bunlar te’lîf etdi. Ebü'l-Leys **[Q 256b]** **[P 253b]** hazretleri civârında medfûndur. Ve,

Meşhed-i es-Seyyide Emîne ibneti İmâm Mûsâ Kâzım bin Ca‘fer es-Sâdık bin Muhammed el-Bâkır bin Alî bin Zeynelâbidîn [bin] İmâm Hüseyin: Bu Sitti Emîne Mısır içinde medfûndur. *Meşhedühâ ale'l-yesâr*. Ve buna karîb,

Meşhed-i es-Seyyid Alî bin Abdullâh bin el-Kâsım bin Muhammed bin Ca‘fer es-Sâdık: Bir kubbe-i âlîde âsûdedir, **[Y 261b]** ziyâretgâhdır. Ve,

Meşhed-i es-Seyyid Muhammed bin İbrâhîm bin Muhammed bin İmâm Bâkır bin Zeynelâbidîn ibn İmâm Hüseyin: Bu Seyyid Muhammed Sitti Nefîse cenbinde âsûdedir. Ve,

Meşhed-i es-Seyyide Sitti Zeyneb ibneti Seyyid Yahyâ bin el-Hasan bin Alî ibn Ebî Tâlib: Bu Sitti Zeyneb Mısır'ın cânib-i garbında Bulak şehri râhında Kantaratü's-Sebû‘ kurbunda bir ulu âsitâne-i âlîde medfûnlardır. Ekseriyyâ nisâ tâ’ifesi ziyâret ederler. Câmi‘inin kapusu üzre celî hat ile târîhi vardır, ammâ gâyet âlîde vâkı‘ olmağile kırâ’at olunup tahrîr olunmadı.

El-Meşhedü'l-ma‘rûf Sitti Âsiye ibneti Müzâhim bin Ebi'r-Rızâ bin Sehsûn ibn Hâkân Vekîl bin Tolun: Salâhaddîn Yûsuf'un binâ etdiği Mısır kal‘ası altında medfûndur. Nisâ tâ’ifesi ziyâret ederler ve erba‘a günü giderler. Cem‘iyyet-i uzmâ olurlar. Ve bu makâma karîb,

Kabr-i eş-şeyh Ebü'l-Hasan Mâlik bin Sa‘îd bin Mâlikü'l-Fârûkî, *kuddise sırruhu.* Ve,

Kabr-i Meymûnetü'l-âbide uhtu Râbi‘a *fi'l-ibâde ilâ cânibihâ*: Bu dahi Cebelü'l-Mukattam zıllında âsûdedir. Ve,

Kabr-i Eşheb: Sâhib-i Mâlik bin Enes. Sitti Emîne kurbunda medfûndur. Ve,

Kabr-i Hind binti Abdurrahmân bin el-Avfü'd-Dehrî. Bir ulu âsitânesi vardır. İmâm şâfi‘î râhına vâki‘ olmuşdur. Ekseriyyâ zenân tâ’ifesi ziyâret ederler. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Muhammed bin Abdullâh bin Abdülhakem: Kâtib-i sultân idi. Bürketü'l-Habeş[î] cânibinde medfûndur. Sene 214 vefât etdi. Ve,

Kabr-i Ebî Abdullâh Muhammed bin Abdülhakem ibn A‘yen: Kadı-i Mısır idi. Sene 268 vefât edüp cebel-i Cûşî dâmeninde pinhândır. Ve,

Kabr-i es-Seyyide ez-zâhide el-âbide Fâtıma binti Ca‘fer es-Sâdık: Kayıtbay'ın kıble cânibinde âsûdedir. Ve,

Kabr-i Beşrek bin Sa‘d el-Cevherî, ceddü evlâdi'l-Cevherî. Ve,

Kabr-i Ebî Muhammed İsmâ‘îl el-Kurrî el-ma‘rûf el-Haddâd sâhibü kurrâ ve'l-muhaddisîn: Sene 327 vefât edüp kabri Karâfe-i kübrâdadır. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebî Bekrü'd-Dakkâk Ahmed bin Mansûr: Dâmen-i cebeldedir. Ve,

Kabr-i el-Kadı Abdülvahhâb bin Alî bin Nasr el-Bağdâdî el-Mâlikî. Ve,

Kabr-i el-İmâm Ebî Amr Osmân ibn Sa'îd el-ma'rûf Bûreşü'd-denî: Sâhibü'r-rivâye. Abdülhakem bin Muhammed el-Ensârî asrında kadı idi. Sene 197 târîhinde vefât edüp kabir sandûkasında böyle tahrîr olunmuşdur. Karâfe-i kübrâda medfûndur. Ve,

Kabr-i Kâfûr el-İhşîdî el-hâdim el-esved el-Habeşî, mevlâ el-İhşîd: Halet(?) fî sene isnâ aşer ve selâsimi'e tahrîr olunmuşdur. Karâfe-i kübrâda medfûnlardır. Ve,

Kabr-i el-Vezîr Ebülfazl Ca'fer el-Fırât: Mısır'da Kâfûr el-İhşîdî'nin vezîri oldu. *Ve kâne ebûhu Muktedir Billâh*. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebi'l-Hasanü'l-Verrâk: Cemî'i şübehâtdan müsellem idi. Kabri, İhşîdî cenbindedir. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebî'l-Hasan Alî bin Muhammed bin Sehl ed-Dîneverî: Sene 331 merhûm **[Y 262a]** olup kabri Ebü'l-Leys kurbundadır. Ve,

Merkad-ı eş-şeyh el-fakîh Ebî Abdullâh bin Abdurrahmân ibnü'l-Kâsım ibn Hâlid, *radıyallâhu anh. Tüvüffiye sene 191*. Kadı Bekkâr kurbunda âsûdedir. Ve,

Kabr-i Ebûbekr el-Istablî *kuddise sırruh*. Ve,

Kabr-i Sâlih el-Mübtelî: *Ve tüvüffiye ba'de erba'în sene hamse-mi'e*. Ve,

Kabr-i Vezîr-i Mısır [u] şâm ve gayrihi: Mevlidüh bi-Tağar Askalân sene 528 *ve tüvüffiye leylete'l-erba'a sâbi' Rebî'ü'l-âhir sene 596.* İbn Yâmen kurbunda bir kubbe-i azîm âsitânede medfûndur. Mermer çâr-gûşe sandûkası etrâfında celî hat ile böyle tek[t]îb olunmuşdur. Sâ'ir mülûkların zamânında eyle bir Cem-cenâb vezîr gelmemişdir. Ve,

Kabr-i el-fakîh Müclî(?) Ebi'l-me'âlî: Hazret-i İdrîs'den zamân-ı Ebi'l-me'âl'e gelince eyle müverrih-i âlem gelmemişdir. Hattâ *Hamzanâme* anın te'lîfidir. Hâlâ ziyâretgâhdır. Bir âdeme nisyân gelse kabri üzre yedi gün varup aç karnına yedişer siyâh üzüm yese akl-ı Arasto olup ebü'l-kelâm olur. Mâte sene 551. şâfi'î kurbunda *Kasîde-i Bûrîde* sâhibi Muhammed Bûsırî hazretleri cenbinde âsûdedir. Ve,

Kabr-i şeyh Cuhâ ya'nî Nasreddîn Hoca misilli: Arab Urbâ[n] bülhü nedîm-i hâs kimesne imiş. Ebi'l-me'âl ile bir yerde medfûnlardır, *kuddise sırruhu.* Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ganâyim-i şâmî: Kerâmât-ı bâhiresi *Tabakât-ı şa'râvî*'de mastûrdur. Karâfe-i mücâvirînde mestûrdur. Ve,

Kabr-i Ahmed ibn Tolun: *Tüvüffiye sene 271*. Fustât şehri ki Mısır-ı atîkdir, Hazret-i Osmân pederi

Affân'ın kabri yanında medfûndur. Na‘şı sandûkasının etrâfında gûnâ-gûn hatlar ile târîhleri mastûrdur. Ve kabrinde du‘â müstecâbdır.

Meşhed-i zevc-i Hazret-i Ebâ Bekir Ümmü Muhammed-i Ekber ibn Ebî Bekir es-Sıddîk: *İsmuhu Esmâ binti Ammîş el-Hata‘miyye. Kâne kad tezevvecehâ Ca‘fer ibn Ebî Tâlib el-ma‘rûf bi-Ca‘fer-i Tayyâr. Fe-veledet lehu Abdullâh ve Avnâ ve Muhammed. Sümme tezevvecehâ ba‘de katli Ca‘fer-i Tayyâr Hazret-i Ebûbekir-i Sıddîk. Fe-veledet lehu Muhammed bin Ebî Bekir es-Sıddîk. Ve kâne sümme tezevvecehâ ba‘dehu Hazret-i Alî ibn Ebî Tâlib radıyallâhu anh.*

Mezkûr Esmâ'yı menkûha edinüp Muhammed bin Ebûbekir es-Sıddîk Hazret-i Alî'nin üğey oğlu oldu. Bir tevârîhde Muhammed bin Ebûbekir Hazret-i Alî ile nehr-i Furât kenârında Ca‘ber kal‘ası dibinde Sıffîn cenginde bile idi. Hazret-i Âyişe-i Sıddîka karşu tarafda kız karındaşı olmağile mâbeyni ıslâh etmeğe hayli cidd [ü] cehd etmeğe ihtimâm edüp çâre olmayup ceng-i azîm oldu.

İhvân-ı bâ-safâya ve erbâb-ı vefâya hafî olmaya kim Mısır-ı Kâhire-i Mu‘izziyye'nin cânib-i erba‘asında ya‘nî şehr-i kadîm Fustât ki Eski Mısır'dır, anda ve şehr-i Bulak'da ve İmâm şâfi‘î kurbunda ve Kayıtbay yaylasında ve enderûn [u] bîrûn-ı Mısır'da on iki karâfe ki vâdî-i hâmuşânda niçe **[Y 262b]** kerre yüz bin enbiyâzâdeler ve belki enbiyâlar ve evliyâ-yı izâm ve kibâr-ı kümmelîn ve e’imme-i müctehidîn ve Sahâbe-i kirâm ve mülûk-i selef pâdişâhları medfûndur. Beyt:

Nelerden arda kalmışdır dilâ dünyâyı söyletsen

Kimi Cem'dir kimi **[Q 257a]** **[P 254a]** Dârâ

yatan mevtâyı söyletsen

ebyâtı mazmûnunca niçe bin kerre yüz bin meşâyih-i kirâm ve ulemâ-yı müctehidîn medfûndur. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile hübût-ı Âdem'den berü ve Âdem-i Sânî Hazret-i Nûh Tûfânı'ndan berü Ümmü Dünyâ niçe hâdisâtlar görüp gâh nev-arûs oldu, gâh harâb [u] yebâb ve imâreti türâb olup niçe merâkıd-ı evliyâ vü enbiyâ meşhedleri münhedim olup âsârları nâ-ma‘lûm oldu. Ammâ Hazret-i Risâlet-penâh ümmeti destine gireli arûs-ı zen dünyâ-yı Mısır-ı benî âdem hırmen olup amâr oldu.

Bu hakîr ol amâristânda ve mûristânda bu âsî yüzümü âsitânelerine sürüp ziyâret etdiğim kibâr-ı evliyâ ve enbiyâzâdelerin rûh-ı pür-fütûhlarıyçün birer Yâsîn-i şerîf ve ekall-i mertebe bir Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp savâbların rûh-ı pür-envârlarına hibe edüp hedâyâmızla âşinâlık kesb etdik. Beyt:

Derd-i aşkı çekmeyen aşkdan velî bîgânedir

Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ

mazmûnunca cümle mevtânın muhtâc oldukları Furkân-ı Mecîd'i rûh-ı şerîfleriyçün tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik ki züvvâr hakkında bir hadîs-i şerîf vardır. Hadîs: [194] emrine imtisâlen ziyâret etdik. Ve,

Ziyâret etdiklerimiz beyân eder
kaddesallâhu sırrahu'l-azîz ve nefa‘anallâhu sırrahum

Evvelâ ibtidâ hacc-ı şerîfimizde Mısır'a dâhil olduğumuz sâ‘at Mısır sarâyından cânib-i cenûba mezâristân içre iki bin adım bir kumsal şâhrâh ile piyâde yürüyüp bir kasaba vasatında,

Meşhed-i hazret-i şeyhü'ş-şüyûh el-imâmü'l-hümâm el-âlimü'l-allâme cenâbü'l-enâm merkadü'l-mürîd minhâcu's-sâlikîn ve matlûbu't-tâlibîn Hazret-i İmâm şâfi‘î, *rahmetullâhi aleyh*

Hamd-i Hudâ âdâb ile âsitânesine rûmâlîde kılup kubbe-i pür-envârına dâhil olup nezrim olan hatm-i şerîfi tamâm edüp şefâ‘atlerin ricâ eyledim ve hatm-i şerîfin savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp ba‘zı fukarâlarına tasadduklar edüp ülfet etdik, Hak kabûl eyleye.

Evvelâ vücûd-ı şerîfleri evc-i âsumâna ser çekmiş kârgîr binâ bir kubbe-i mînânın cânib-i şimâline karîb tarafda âsûdedirler. Ve bu kubbe-i nîlgûnun iç yüzünde cânib-i erba‘ası iki âdem kaddi bâlâ gûnâgûn mevvâc ve mücellâ ve musaykal sommâkî ve beyâz mermer ve yeşim ve yerekânî ve balgamî zî-kıymet taşlar ile kaplıdır.

Ve kubbe içinde niçe zî-kıymet musanna‘ maslûbât âvîze ve kanâdîller **[Y 263a]** ile müzeyyendir. Ve bu âsitâne içre niçe bin âşıkân-ı sâdıkân seyyâhân-ı cihân-geştin birer celî hat ile âsârları vardır. Hakîr dahi anlara teba‘iyyeten bir müzehheb levha üzre *şey’en lillâh el-fâtiha* deyü tahrîr etdik.

Ve bu kubbe-i mînânın tâ zirve-i a‘lâsı etrâfında elvân elvân necef ve billûr ve moran câmlar ile müzeyyendir.

Ve bu âsitânenin kıblesi tarafında bir musanna‘ zer-efşân ve sadefkârî bir mihrâbı var kim gûyâ sihr-i helâldir ve gûnâ-gûn ibrîşim hâlîçelerle mefrûşdur.

Ve bu kubbe-i âlî üzre rusâs ya‘nî kurşum örtülüdür. Ammâ Rûm kurşumu gibi üçer arşın tahta kurşum değildir, birer tabak kâğıd kıt‘asınca çâr-gûşe tahta kurşumdur. Ve levni saruya mâ’ildir, içinde altun vardır, derler. Ve alemi yeşil tuçdandır ve alem üzre yine yeşil tuçdan bir gemi vardır, rûz-merre hüddâmlar ol gemi içre arpa ve buğday toldurup hûş u tuyûr meks edüp tenâvül ederler.

Ve bu kubbe-i âlînin cânib-i erba‘asında tuç pençereler vardır. Hâricinde niçe kerre yüz bin ulemâ ve sulehâ ve e’imme ve hutebâ ve meşâyih sâdât ve vüzerâ ve vükelâ ve a‘yân-ı kibâr medfûndur kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Zîrâ bir ulu âsitâne olmağile herkes vücûdun anda vasıyyet edüp anda bir âşiyân binâ eder. Ve bizzât İmâm şâfi‘î hazretleri bu pençerelerin şimâl cânibinde büyük revzene meyilli bir çâr-gûşe sandûka içre medfûnlardır. Ve sandûka üzre yeşil ve zerdûz atlas ile mestûrdur. Sandûkanın çâr-gûşesinde sîm-i hâlis toplar ile ârâstedir.

Bu sandûkanın dahi etrâfi saya ağacından parmaklıkdır kim avân-ı nâs sandûkasın bûs edüp müte’ezzî etmeyeler. Bu sandûkanın pây-i şerîfleri ve ser-i sa‘âdeti taraflarında azîm vezni üzre altun ile mutallâ birer âdem kaddi şem‘dânlar var, herbirinde amûd-ı müntehâ misilli şem‘-i asel-i kâfûrî ve gûnâ-gûn maslûbâtlar ve rengâreng alemler ile bezenilmişdir. Ve ser-i sa‘âdetleri tarafında bir beyâz mermer amûd-ı müdevver iki âdem kaddi kadar vardır. Ol amûd üzre celî sülüs hat müzehheb ve lâcüverd ile böyle tahrîr olunmuşdur.[195]

Ve hâzâ kabrü es-Seyyid el-imâm Ebî Abdillâh Muhammed bin İdrîs ibn el-Abbâs ibn Osmân ibn

şâfi‘ ibn es-Sâbit ibn Ubeyd ibn Abdi Zeyd ibn Hâşim ibn el-Muttalibî ibn Abdi Menâf ceddi'n-Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem. Vülide radıyallâhu anh fî sene hamsimi’e [mi’e ve hamsîn] ve hiye es-senetü'l-letî mâte fîhâ Ebû Hanîfe. Ve tüvüffiye sene erba‘ ve mi’eteyn.

Ve müddet-i ömürleri erba‘ ve hamsîn, müddet-i ömürlerinde gün başına **[Y 263b]** birer te’lîfâtları vardır. Rahm-i mâderden Gazze şehrinde müştak olmuşlardır. Üç sene vâlideleri rahminde durdular, tâ ki Nu‘mân ibn Sâbit ya‘nî İmâm-ı A‘zam hazretleri dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye irtihâl etmeyince İmâm şâfi‘î doğmayup üç yıl ana rahminde durup İmâm-ı A‘zam merhûm olduğu sâ‘at İmâm şâfi‘î vücûda gelüp yedi sene bâliğ iken İmâm Muhammed'den ve İmâm Mâlik'den ahz-i ulûm edüp anların telâmîzi olmuşdur. Hâlâ pây-ı sa‘âdetleri tarafında İmâm Muhammed halîfelerinden İmâm şâfi‘î'nin iki şerîkleri sandûkası cenbinde bile medfûnlardır. Acâyib rûhâniyyetleri vardır. İsm-i şerîfleri eş-şeyh Muhammed ve eş-şeyh Seyyid Abdülazîz.

{Ve İmâm şâfi‘î hazretleri âl-i Abbâsiyân'dan Hârûnü'r-Reşîd ile hem-sohbet olmuşlardır. Niçe yüz te’lîfâtları Bağdâd'da olmuşdur.}

Ve yine bu kubbenin içinde garb cânibinde bu âsitâneyi inşâ eden sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Sultân Muhammedü'l-Kürdî ve vâlidesi Sitti şemse Melike medfûnlardır. Ve bâb-ı sa‘âdetinde yetmiş seksen huddâmları dâ‘imâ hâzırdırlar, delâlet edüp ziyâret etdirirler.

{Ve kubbe-i pür-envârının bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı kemeri üzre tahrîr olunan Kur’ân-ı azîm sûre-i (---) âyetinden siyâh ceviz tahtası üzre celî hat ile tahrîr olunmuşdur. Âye[t]: [196] [197] ilâ âhirih âyetler tahrîr olunmuşdur.}

Ve bâb-ı mu‘allâsının hâricinde iki tarafda olan ziyâretlerin hisâbın Hudâ bilir, ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır.

Evvelâ eş-şeyh Ebü'l-Hasan el-Bekrî ve dahi şeyhülislâm Zekeriyyâ el-Ensârî ve dahi eş-şeyh Necmeddîn Hubbü'ş-şâlî el-Acemî ve dahi eş-şeyh Ferhân el-Hasenî ve eş-şeyh İsmâ‘îl el-Mü’ezzin, şerîk-i şâfi‘î'dir. Ve eş-şeyh şeybân er-Râ‘î, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Niçesin dahi ziyâret etdik, ammâ ism-i şerîfleri **[Q 257b]** **[P 254b]** ma‘lûmumuz olmamağile tahrîr olunmadı.

Ve bu İmâm eş-şâfi‘î âsitânesi başka bir mahalledir, iki bin âdem sâkindir. Kat-ender-kat altı yüz hânedir. Her hânenin pençerelerinden niçe yüz küçük zenbîller sarkmışdır. Birkaç züvvâr geçse ol sarkan zenbîlleri hâneler içinden sıbyân u nisvân hareket etdirirler, ya‘nî sadaka isterler. Sâhib-i hayrât olan kimesneler ol zenbîllere birer para veyâhûd birer mankır veyâ bir nân-pâre kor. Anlar dahi zenbîlleri hânelerine çeküp hayır du‘â ederler. Elbette de’bleri budur. Ve tarîk-i âmında fukarâ-yı sâ’iller mâl-â-mâldir, anlara dahi tasadduk ederler.

Ve İmâm şâfi‘î kasabasında bir câmi‘-i selâtîn-i mâzî ve bir medrese ve bürke ve havuz ve sâkıye ve yedi aded tekye ve müte‘addid **[Y 264a]** kâ‘a ve hücreler ve iki imâret ve yedi zâviye ve haremden hâric bir câmi‘ dahi ve on mikdârı dekâkîn vardır.

Bu hayrât [u] hasenâtların ekseri sâhibü'l-hayrât Sultân Muhammed el-Ekrâd ve Sultân el-Melik el-Kâmil binâsıdır.

Ve bir sâ‘at ba‘îd Besâtîn karyesi dibinden nehr-i Nîl'den bürketü'l-Habeş üzre kulle-misâl sâkıyeler binâ edüp kavs-i kuzah-misâl kemerlere İmâm şâfi‘î mahallesinde âb-ı hayât su getirüp aceb hayrât etmişdir.

Ve her leyle-i sebtde ahâlî-i Mısır'da ne kadar sulehâ-yı ümmetden kimesneler var ise meşâyihleri ile firka firka olup deff [ü] kudümlerin çalup tevhîd-i erre ile zikrullâh ederek niçe bin kanâdîller ve fânûslar ve meş‘aleler ile çerâğân edüp hûb nefesler ile kasâyid-i Tâ’iyye ve eş‘âr-ı İmâm şâfi‘î na‘tların okuyarak tâ vakt-i sabâha dek İmâm şâfi‘î'ye âdem deryâsı varup gelmededirler. Yetmiş seksen sene leyle-i sebtde İmâm şâfi‘î ziyâretin terk etmemiş müstecâbü'd-da‘ve kimesneler vardır. Kubbe-i pür-envârının içinde herkesin makâmları ma‘lûmdur, anda sâkin olup tevhîd [ü] tezkîr edüp ihyâ ederler. Ve mevlûd-ı şerîf kırâ’at ederler. Ve niçe bin a‘mâ hâfiz-ı kelâm ol gece cevk cevk bir yere cem‘ olup şavk şavk altı yedi yüz belki bin hatm-i şerîf tilâvet olunmadadır. Zîrâ Mısır'da olan hâfiz-ı Kur’ân bir diyârda yokdur. Her leyle-i sebtde âyîn-i kadîmleri budur, ilâ mâşâallâh dâ’imdir.

Ve senede bir kerre mâh-ı [(---)] bir mevlûd-ı azîm olup İmâm şâfi‘î mezâristânı ve kömistânı ve amâristânı içre niçe kerre yüz bin âdem cem‘ olup cümle minâreleri ve kıbâbları ve revzenleri kanâdîller ile çerâğân edüp çârsû-yı bâzâr peydâ edüp iki gün iki gece cem‘iyyet-i uzmâ olup mevlûdü'n-nebî olur kim ibret-nümâdır.

Ve âsitâne-i İmâm şâfi‘î kubbesinin cânib-i garbîsindeki pençere hâricinde şeyh Bekrî hazretleri ecdâdları ile yetmiş aded sultânlar medfûndur. İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve bu İmâm şâfi‘î kabrinden cenûb cânibine kâmil iki yüz adım ba‘îd,

Kabr-i eş-şeyh el-Fakîh el-İmâmü'z-zâhid Hazret-i İmâm Ebü'l-Leys bin Seyyid Abdurrahmân Ebü'l-Hâris *radıyallâhu anh:* Ekâlîm-i Mısır'ın şeyhülislâmı ve müftiyü's-sakaleyn idi. Bu sultân dahi Karâfe-i kübrâ içre bir mahalde evc-i semâya ser çekmiş bir kubbe-i âlî içinde medfûndurlar. Başka câmi‘ ve medrese ve tekye ve sebîller ve imâret zâviye ve iki yüz mikdârı fukarâ hânelerinde yine zenbîller ile sadaka ve in‘âm-ı âm isterler. Ve sâ’ir merâkıd-ı ulemâ âsitâneleri var. Ve Ebü'l-Leys oğlu dahi bir kubbede âsûdedir.

Ve bizzât kendü kubbeleri İmâm şâfi‘î kadar kubbe-i **[Y 264b]** azîm değildir, ancak beş yüz âdem alur. Ol kubbenin vasatında çâr-gûşe yeşil çuka ile mestûr sandûka içinde medfûndur. Ba‘zı maslûbât ve kanâdîller ile müzeyyendir. Bunda cemî‘i Mısır'ın ulemâ ve sulehâ ve meşâyih fukahâsı cem‘ olup kırâ’at-ı Kur’ân ederler. Bi'l-külliye ulemâ cem‘iyyeti olur, gayrı ecnâs-ı mahlûkât gelmezler. Ve âsitânesi üzre bu târîh celî hat ile tahrîr olunmuşdur, târîh:

Emera bi-inşâ’i hâze'l-merkadi'l-mübâreki'ş-şerîf bi-fazlillâhi ta‘âlâ seyyidünâ mevlânâ'd-dünyâ ve'd-dîn es-Sultân el-Melik el-Kansû(r) el-Gavrî fî sene ışrîn ve sittimi’e. [620]

Ve bu bâb-ı mu‘allânın sol tarafında bir âdem kaddi bâlâda beyâz mermer üzre celî hatt-ı nümâyân ile [198] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve dahi altında İhlâs-ı şerîf terkîm olunmuşdur. Andan aşağı,

Târîhuhu isneyn ve seb‘în ve seb‘imi’e [772]

kitâbet olunmuşdur.

Hakîr bu sultânı ziyâret edüp rızâ-yı Allâh içün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe edüp şefâ'atların ricâ eyledik, kabûl-i dergâh-ı İzzet ola. Ve Ebü'l-Leys cenbinde,

Kabr-i Dâvûd Paşa: Süleymân Hân vüzerâlarındandır. Târîhi sene 956 vâki' olmuşdur. Ve bu âsitânenin cânib-i şarkîsinde bin adım ba'îd cebel-i Mukattam'ın nısıf râhında bir yalçın püşte üzre,

Merkad-ı sultân-ı Kâf-ı kanâ'at, sâhib-i tarîk-ı ehl-i kerâmet, ye'ûsü'l-vâsilîn, matlûbü't-tâlibîn, hazret-i pîşvây **şeyh şâhîn:** Hakkâ ki Kâf-ı kanâ'atde şikârın almış gibi şâhîn kayalı Kâf üzre şeyh şâhîn âşiyân edüp yine uşşâkân-ı züvvârânın gönüllerin sayd etmeden hâlî değillerdir, zîrâ mutasarrıfîndendir. Cümle Garâfe-i kübrâda âsûde olan kibâr-ı kümmelînler bu sultânın taht-ı minkârında nümâyândır. Gâyet havâdâr ve cihân-nümâ âsitânedir. Başka câmi' ve tekyesi ve fukarâları ve imâreti ve sebîli vardır. Kendüleri bizzât câmi'inin sağ tarafında bir alçacık kubbe içinde evlâd-ı izâmları ve hulefâ-yı kirâmları ile medfûndur.

Evlâd-ı kebîri **eş-şeyh Muhammed el-Ankâ** sağ cânibinde ve evlâd-ı sagîri **eş-şeyh Abdullâh el-Ukâb** sol tarafında medfûndur. Lakab-ı şerîfleri murga müte'allıkdır ve hâlâ cümle hulefâları kezâlik lakabları tuyûra müte'allıkdır. Tarîk-ı şâhinî derler, uzlet-nişîn fukarâlardır. Cümle nafakaları pây-ı sa'âdetlerine varır, bir yerden vazîfe-i mu'ayyeneleri yokdur. Mısra':

Bir alay dîvâneyüz Kâf-ı kanâ'at bekleriz

deyüp bâb-ı tevekküldedirler. Ammâ Cenâb-ı Bârî her bâr nafakaların ihsân eder kim âye[t]: [199] âyeti bâb-ı tevekkülde olanlar hakkında nâzildir.

Ve Mısır içinde mevlevîhâne kurbunda İmâm eş-şâfi'î pederi **[Y 265a] eş-şeyh İdrîs ibn el-Abbâs,** *rahmetullâhi aleyh*: Bir küçük kubbede medfûndur. Ammâ bu hakîr bir tevârîhde manzûrumuz olmuşdur kim şeyh İdrîs ibn el-Abbâs hazretleri Gazze'de medfûndur, demiş. Zîrâ Hazret-i şâfi'î Gazze'de doğmuşdur, pederleri şeyh İdrîs vefât edince vâlidesiyle Bağdâd'a gidüp anda İmâm Muhammed'den ve İmâm Mâlik'den tahsîl-i ulûm etdi, demiş. Ammâ ulemâ-yı Mısır müverrihleri tevâtürle isbât edüp Mısır'da medfûndur, derler. Hakîr ziyâret etmişiz, *rahmetullâhi aleyh.* Ve dahi Kasru'l-ayn râhında Bâb-ı Cemâleddîn'in iç yüzünde,

Kabr-i eş-şeyh Abdullâh-ı Irâkî: Bir küçük kubbede medfûndur. Gayrı binâ dutmaz, bi-emrillâh **[Q 258a]** **[P 255a]** münhedim olur. Ve Derbü'l-Kenîsiyye kurbunda,

Kabr-i eş-şeyh Ebûbekir el-Mu'arrefü'l-Kavm: Ulu ziyâretdir. Ve câmi'-i Hâtûniyye ile Sitti Nefîse yolunda,

Meşhed-i Kabrü't-Tavîl: Kubbesi ve tekyesi yokdur, ancak cânib-i erba'ası tarîk-ı âmdır. Kaddi yigirmi adım uzun bir kabir olduğundan Kabr-i Tavîl derler. Bir rivâyetde kırk Sahâbe-i kirâm bunda defn olunmuşdur. Ba'zılar Kırklar makâmıdır, derler, *rahmetullâhi aleyh.* Ve buna karîb,

Kabr-i eş-şeyh Ebûbekir es-Süleymânî. Ve buna karîb,

Ziyâret-i el-Vezîr Sultân Nâsıruddîn: İki yüz yaşında Selîm Hân'a yetişüp Hayra Beğ ile mutî‘ olup hizmet-i şehriyârîde bulunup cenâzesinde Selîm Hân hâzır olup bu Kabr-i Tavîl kurbunda defn olundu. Ve Mısır içinde Bâb-ı Nâsır'a karîb câmi‘-i Cemâleddîn kurbunda,

Makâm-ı Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm*: Tarîk-ı âm üzre altı kademe nerdübân ile nüzûl olunur üç kubbeli ve mihrâblı bir makâm zâviyedir. Du‘â müstecâb yerdir. Ve Özbekiyye bürkesinin şimâlinde Kantaratü'd-Dikke kurbunda,

Ziyâret-i eş-şeyh Hasan el-şâzilî: *Hızbü'l-Bahr* sâhibidir. Câmi‘inde medfûndur. Ekseriyyâ masrû‘ olan kimesnelere kırk gün *Hizbü'l-Bahr* okunup bi-emrillâh halâs olur, meşhûr-ı âfâkdır. Sene 656 târîhinde merhûm olmuşdur, *rahmetullâhi aleyh.* Ve buna karîb,

Kabr-i eş-şeyh Sâkiniyye: Yine kendü câmi‘inde medfûndur. Ve kadıasker sarâyı kurbunda,

Ziyâret-i eş-şeyh Merzûk-ı Kifâfî: Tarîk-ı Seyyid Ahmed el-Bedevî'de ulu sultândır. Selîm Hân ile Mısır fethinde mülâkat olmuşdur. Circeli Alî Beğ üzerlerine bir câmi‘ ve bir kubbe-i mehbıt-ı pür-envâr inşâ etmişlerdir. Ve Ebüssu‘ûd-ı Cârihî ile hem-asır olmağile Sultân Selîm hakkında ikisi "*Yâ Selîm ta‘al ile'l-Mısır"* buyuranlardan bu Merzûk-ı Kifâfî ve Ebüssu‘ûd-ı Cârihî'dir, *kuddise sırruhu'l-azîz*. Ulu sultândır, gâyet çok fukarâsı vardır, tarîk-ı Kifâfî derler, Ahmediyye'ye müntehî derler. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Kubbesinde üç halîfesi ile âsûdedirler. Ve kubbesinin cânib-i erba‘asında **[Y 265b]** niçe yüz zerdeste ve harbe ve şepkülâh ve tabl u nakâre ve nefîr ve alâmâtlar vardır. Ve Kantaratü'l-Leymûn kurbunda,

eş-şeyh Muhammed Inânî. Ve Derb-i Cemâmîz kurbunda,

Kabr-i eş-şeyh Hanefî, *kuddise sırruhu*. Ulu sultândır, fukarâsı bî-şümârdır. Âyende ve revendeye ni‘metleri mebzûldür. Yine kendi câmi‘i içinde medfûndur. Tekyesinin harreminde bir ulu nâbıka dırahtı vardır. Ve Bâb-ı şa‘riyye kurbunda,

Ziyâret-i azîm-i eş-şeyh şa‘râvî: Kutbiyyete kadem basmış idi. Yine câmi‘leri içine medfûndur. Menâkıbları hadden bîrûndur. Binden mütecâviz mücelled te’lîfâtları vardır kim ilm-i tasavvufda lâ-nazîrdir. *Tabakât-ı şa‘râvî* ve *Mîzân-ı şa‘râvî* cihân-ârâ kitâblardır. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve Mısır içinde Koyun Bâzârı kurbunda Sirkeciler mahallesi içinde,

Ziyâret-i Sultân Aybeğ et-Türkmânî: Tarîk-ı âm üzre kubbesiz bir örtü altında medfûndur. Lâkin cânib-i erba‘asında beyâz mermerden dîvâreler vardır. Ol mermerler üzre bir gûne Kûfî hat tahrîr olunmuşdur kim Fes ü Merânkeş ulemâları gelüp kırâ’at etmede âcizlerdir, gâyet musanna‘ hatdır.

Sultân Aybeğ et-Türkmânî oldur kim hâlâ Ka‘be-i şerîfin siyâh harîr kisvesini vakf eden şecerüddür nâm hâtûnun ehlidir. Bir kerre şecerüddür Hâtûn pâdişâh yerine geçüp melike oldu. Azîmü'ş-şân melike idi. Hikmet-i Hudâ yerine Aybeğ et-Türkmânî ehli gulû-yı âm ile halîfe olur. Bir gün şecerüddür Aybeğ et-Türkmânî'ye hâtırmânde olup Aybeğ hammâmda gusül ederken şecerüddür fursat ganîmetdir, deyüp câriyelere emr edüp Aybeğ'i hammâmda gâfil bulup câriyeler Aybeğ'e kılıç üşürüp birkaç yerden mecrûh ederlerken şecerüddür meğer gâyetü'l-gâye mülahhama ve müşahhama hâtûn-ı muhibb-i hûn idi, hammâmın kubbesi üzre câm deliğinden Aybeğ'in ceng [ü]

cidâlin temâşâ ederken meğer koca Aybeğ et-Türkmânî cür'et sâhibi imiş, hemân câriyenin birinin elinden uryân kılıcı alup uryân Türkmân dalyarak olup hammâmda câriyelere yarak ururken şecerüddür görse kim Aybeğ yaraklanup câriyelere yarak urmada kudurup halâs oluyor, hemân şecerüddür cân havli ile hammâm kubbesi üzre firâr edem, derken ol mülahham u mücesseme hâtûn hammâm kubbesiyle bile aşağı çöküp hikmet-i Hudâ Aybeğ et-Türkmânî önüne düşüp mecrûh olur. Derhâl Aybeğ şecerüddürr'ü,

"Hay mel'ûne ve mekkâre" deyü katl eder.

Aybeğ dahi ol câriye zahmlarından şehîd olup ol mahalde medfûndur. şecerüddür dahi yine ol mahalde câmi'i içinde Aybeğ elinden şehîde olan cevârîler ile bir yerde medfûnelerdir.

Ammâ kabr-i şecerüddür ma'mûr [u] âbâdândır. Evkâfı çokdur, gâyet mün'ime hâtûn imiş. Selef **[Y 266a]** mülûklerinden Beyt-i şerîfi harîr ile örtmek bir pâdişâha nasîb olmayup hâlâ şecerüddür Hâtûn'a müyesser olup her sene yüz yetmiş kîse evkâfından masrûf olunup Mekke-i mükerremeye kisve-i şerîfe gider. Mısır'da Yûsuf köşkünde üç yüz âdem zerdûz harîr ile dokuyup tamâm ederler kim vâcibü's-seyrdir. Ve Karâfe-i suğrâda,

Ziyâret-i Kadı (---) (---): Ulu sultândır. Ve,

Hulefâ-yı Abbâsiyân'dan ibtidâ Mısır'a mâlik olanlardan el-Mustansır Billâh'dır: Hulâgû Tatarı âl-i Abbâsiyân['ı] cümle şehîd edüp ehl-i Bağdâd'ın ehl [ü] ıyâlin tu'me-i şemşîr edüp Bağdâd'ı harâb ü yebâb, binâların türâb ve halkını kebâb etdüği mahalde el-Mustansır Billâh bâdiye-i Arab'da bulunup halâs oldu. Ba'dehu Mısır'da Tâhir Baybars halîfe iken el-Mustansır Billâh'ı Mısır'a da'vet edüp sene 659 târîhinde Mısır'da sikke ve hutbe sâhibi olup Mısır'ı yine Tâhir Baybars'a verüp Tâhir Baybars ile halîfe Mustansır şâm'a gidüp halîfe şâm'dan ecdâdı tahtı olan Bağdâd'a gidüp Tâhir Baybars Mısır ve şâm ve Haleb'e müstakil pâdişâh oldu, ammâ sikke ve hutbe âl-i Abbâsiyân üzre tilâvet olunurdu.

El-Mustansır Bağdâd'a varup âl-i Abbâsiyân tâze cân bulup âl-i Abbâsiyân'ın on yedincisi el-Mütevekkil Alallâh Mısır'a gelüp Kal'atü'l-kepş'de el-Mustansır Billâh içün binâ olunan sarâyda sâkin olup sikke ve hutbe sâhibi oldu, ammâ hüküm Tâhir Baybars'ın idi. Andan sene 666 vefât idüp,

Kabr-i el-Mütevekkil [P 255b] Alallâh: Sitti Nefîse kubbesi önündeki kubbe içre medfûndur. Andan,

Meşhed-i Hâkim Bi-emrillâh: Bu dahi Hulâgû asrında bâdiye-i Arab'da âlem-i sabâvetde bulunup Mısır'a firâr edüp Mısır'da Kal'atü'l-kepş'de kırk bir sene halîfe nâmıyla mu'ammer olup hayli sefâhetler edüp Kademü'n-Nebî önündeki kaya üzre bir rasad îcâd edüp hâşâ geceyi gündüz ve gündüzü gece edüp bir kes rûz-ı rûşende kapusundan taşra çıksa katl ederdi. Gecedir, deyü herkes gündüz yatırlardı, ahşam oldukda **[Q 258b]** cümle Mısır çerâgân olup gündüzdür, deyü herkes bey' [ü] şirâsına meşgûl olurdu. Kırk bir sene bu gûne evzâ' [u] etvârına Cenâb-ı Bârî imhâl edüp âhir bir kurâda hemşîresi kendüyi katl edüp Sitti Nefîse civârında defn etdiler, hâlâ anda âsûdedir.

Bâb-ı Nâsır'daki Câmi'-i Kebîr'i binâ edüp câmi'-i Ezher'i at mezbelesiyle pür eyleyüp cemâ'atine birer nân ve birer sahan şorba ta'yîn verüp kendü câmi'ine da'vet ederdi. Halk câmi'ine varmayup

yine câmi‘-i Ezher'in mezbelesi içre ders okuyup ibâdet ederlerdi. Tâ ki Bi-emrillâh Hâkim mürd olup câmi‘-i Ezher'i tathîr edüp **[Y 266b]** talebeler ilâ-hâze'l-ân anda mâl-â-mâldir. Hâkim câmi‘inde hâlâ cemâ‘at kalîldir, zîrâ zulm ile binâ olunmuşdur, anda kılınan ibâdetde lezzet yokdur. Ve,

Kabr-i el-Hâkim Bi-emrillâh Ahmed ibn el-Müstekfî Billâh Süleymân: 12 sene halîfe olup Sultân Melik Sâlih ibn el-Melikü'n-nâsır zamânında sene 753 tâ‘ûndan merhûm olup Sitti Nefîse cenbinde bu dahi medfûndur. Ve,

Meşhed-i el-Muktazıd Billâh: Dahi Sitti Nefîse kurbunda âsûdedir. Ve,

Meşhed-i el-Mütevekkil Alallâh Muhammed ibn el-Muktazıd Billâh Ebûbekir: Halîfe olup sene 785 Berkûk Sultân Çerkes halîfe olup saltanata tâlibdir, deyü el-Mütevekkil'i hal‘ edüp Kal‘atü'l-Cebel'de haps etdi. Altı seneden sonra Berkûk el-Müvekkil'i hapisden ıtlâk edüp yine halîfe etdi. Sene 797 Yıldırım Bâyezîd Hân Rûm'da halîfe olup teberrüken ve teyemmünen el-Mütevekkil'e elçi gönderüp izin taleb edüp anlardan tecdîd-i bî‘at etdi. El-Mütevekkil dahi Yıldırım Hân'a bir seccâde ve bir Kelâm-ı İzzet ve bir kılıç ve bir at ve bir koyun gönderüp menşûr ve yarlığ-ı belîğler verdi. Ba‘dehu Yıldırım Hân'a bu vaslalar vâsıl olunca kânûn üzre müstakil pâdişâh olup yıldırım gibi kâfiristânı nehb ü gâret edüp yedi yüz hutbe sâhibi oldu. Beri tarafda el-Mütevekkil Alallâh'ın haps ü azli ve yine halîfeliği cümle kırk beş sene oldu. Ba‘dehu Sultân Ferec bin Sultân Berkûk asrında merhûm olup bu dahi Sitti Nefîse civârında medfûndur, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Meşhed-i el-Vâsık Bi-emrillâh Ömer bin İbrâhîm ibn el-Müstemsik Billâh ibn Hâkim Bi-emrillâh: Sene 788. Sitti Nefîse kurbundaki kubbe-i âlîde âsûdedir. Ve,

Meşhed-i el-Muktazıd Billâh Dâvûd bin el-Mütevekkil Alallâh Muhammed: 32 sene halîfe olup Sultân Çakmak ile şâm Tarabulus'u gazâsında ma‘an feth edüp mansûr [u] muzaffer Mısır'a geldiklerinde sene 845 târîhinde el-Muktazıd Billâh merhûm olup Sultân Çakmak piyâde olup bükâ ederek cenâzesin ketfinde Sitti Nefîse'ye varınca götürüp Sitti Nefîse önündeki hulefâlar kubbesinde defn etdiler. Zîrâ cedd-i izâmları olan âl-i Abbâsiyânların âşiyânı ol makâm-ı mübârek idi. Hâlâ ol makâm-ı şerîfde niçe yüz pâdişâh-ı selef ve niçe bin şehzâdegân ömr-i nâzenînlerin telef edüp anda pinhândırlar. Ve,

Meşhed-i el-Müstekfî Billâh Süleymân bin el-Mütevekkil Alallâh Muhammed: Karındaşı el-Muktazıd'dan sonra mesned-i hilâfete cülûs edüp ancak tokuz ay halîfe olup el-Melikü't-Tâhir Sultân Çakmak cenâzesine hâzır olup Sitti Nefîse yanında birâder-i mihteri Muktazıd Billâh yanında Bi-emrillâh defn olundu. Ve,

Meşhed-i el-Müstencid Billâh Yûsuf ibn el-Mütevekkil Alallâh Muhammed: Müddet-i hilâfeti 25 sene oldu, sene 884 vefât edüp **[Y 267a]** Sultân Kayıtbay cenâzesine hâzır olup bu dahi Sitti Nefîse'de defn olundu. Ba‘dehu Ebü'l-feth Sultân Mehemmed İslâmbol'u feth etdükde el-Müstencid Billâh'ın fevtin istimâ‘ edüp hayli te’essüf çeküp gazâ mâlinden bir zerdûz ibret-nümûn cibinliği Akşemseddîn halîfesi Burhâneddîn-i Muğlavî ile Sultân Kayıtbay'a gönderüp el-Müstencid Billâh'ın kabr-i şerîfi üzre sandûkasına sütr etmişlerdir. Hâlâ yine anınla mestûrdur. Bir Freng-pesend bir kâr-ı bî-mânend musanna‘ cibinlikdir. Ve,

Meşhed-i el-Mütevekkil Alallâh Abdülaziz bin Ya‘kûb ibn el-Mütevekkil Alallâh: 19 sene halîfe olup sene 903 târîhinde el-Melikü'n-Nâsır Muhammed Sultân Kayıtbay asrında el-Mütevekkil ile Sultân Muhammed bir günde merhûmeyn, el-Mütevekkil'i Sitti Nefîse civârında, Sultân Muhammed'i Eski Mısır'a defn etdiler.

Ammâ bu el-Mütevekkil Alallâh gâyet müsin halîfe idi. Hattâ fâtih-i Mısır Sultân Selîm Hân ile fetihde bile idiler. Ba‘de'l-feth Selîm Hân bunların sohbetinden hazz edüp İslâmbol'a götürüp Perî Paşa sarâyın müheyyâ etdiler. Bi-emri Hudâ Selîm Hân merhûm olup Süleymân Hân ile ülfet ederken el-Mütevekkil'in pederinin Mısır'dan fevti haberi gelüp Süleymân Hân izniyle Mısır'a halîfe olmağa me’zûn olup Ebussu‘ûd hazretleri huzûrunda dest-bûs edüp bir donanma-i azîm ile Pılak Mustafâ Paşa kapudan paşa olup el-Mütevekkil Alallâh'ı tevekkülen alallâh deyüp İslâmbol'dan yedi günde İskenderiyye'de lenger-endaht edüp andan iki günde Mısır'a dâhil olup vâlî-i Mısır Dâvûd Paşa istikbâl edüp alay-ı azîm ile ecdâdları tahtı olan Kal‘atü'l-kepş'de meks etdirüp mesned-i hilâfete cülûs eder. Müddet-i hilâfet 23 sene.

Ve yine sene 905 târîhinde Dâvûd Paşa asrında fevt olup Sitti Nefîse cenbinde defn olunup âl-i Abbâsiyân'ın Mısır'a halîfe mesâbesinde olanlar bunda inkırâz buldu. Cümle on yedi neferdir. Müddet-i saltanatları (---) sene. Ammâ bunların Mısır'da hilâfetleri âl-i Abbâsiyân'dan olduklarına ta‘zîmen şeyhü'ş-şüyûh mertebelerinde idiler ve sikke ve hutbe bunların ismine idi. Ammâ tegallüben hükûmet Çerâkese sultânlarının idi, akd [u] hal, almak vermek, asmak ve basmak, urmak ve dutmak Çerâkes-i nâkes re’yinde idi. Bu âl-i Abbâsiyân hemân sâhib-i **[P 256a]** kelâm olup anlara bî’at verirdi ve hayli i‘tibârları var idi. Ve,

Meşhed-i el-Müstemsik Billâh: dahi Sitti Nefîse kurbundadır.

Zikr-i ahvâl-i merâkıd-ı selâtîn-i Mısır min Benî Eyyûbiyân bin şâd el-Kürdî el-Melikü'n-Nâsır Salâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb şâdî el-Kürdî

Yedi neferdir. Sene 572 târîhinde Salâhaddîn Yûsuf şâm'da Nûreddîn'in vezîri iken Mısır'a müstakil pâdişâh olup Mısır'ın iç kal‘asın ve taşra varoşu **[Y 267b]** Mısır'ın cânib-i erba‘asına şâm'da Nûreddîn-i **[Q 259a]** şehîd'in havfından yigirmi tokuz bin üç yüz zirâ‘ sûr çeküp Mısır'ı amâr etdi. Ve İmâm şâfi‘î kurbunda bir medrese inşâ etdi. Ve sene 575 Merc-i Uyûn'da küffâr ile ceng edüp Freng'i münhedim edüp sene 589 Mısır'da câmi‘i kurbunda medfûndur. Ba‘zılar şâm'da medfûndur, derler, ammâ galatdır. Merkadinde târîhiyle mazbûtumuzdur. Ve,

Meşhed-i el-Melikü'l-Kâmil: Mısır'da dârü'l-hadîsi cenbinde medfûndur. İmâm şâfi‘î'de hayrât [u] hasenâtı vardır. Ve,

Meşhed-i el-Melikü'l-Eşref Halîl ibn Kalavân: Kırk dörd gün Akka kal‘asın muhâsara edüp İşpanya elinden kuvvet-i bâzû ile feth edüp ba‘de'l-feth Mısır'a gelüp merhûm oldu. Câmi‘i sâhasında bir kubbe-i münevverde âsûdedir. Ve,

Meşhed-i el-Melikü'l-Azîz Osmân ibn el-Melikü'n-Nâsır Salâhaddîn Yûsuf: Yine kendü câmi‘i sakfında mestûrdur. Ammâ birâderi **el-Melikü'l-Efdal** bundan evvel halîfe idi, hisset ü denâ’etinden ale'l-akîb ma‘zûl edüp Simyât'a nefy edüp anda merhûm olup na‘şın yine Mısır'a birâderi el-

Melikü'l-Azîz Osmân ile bir kubbede yatırlar. Ve,

Kabr-i el-Melikü'l-Eşref Eyyûbiyân: Mısır'dan kendüye kul şâm'ı verdiler. Mühmel ü cühmel âdem olmağile her tarafdan düşman zuhûr edüp bunun asrında Kudüs-i şerîfi müsâlaha tarîkıyla İşpanya Frengine verdiler, sene 935 535 935. Ba‘dehu kendü dahi eleminden nâ-kâmil iken kâmil altmış yaşında Dımışk'da merhûm olup na‘şın Mısır'a getürüp câmi‘inde defn etdiler. Ve,

Meşhed-i el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb bin el-Melikü'l-Kâmil Muhammed: Mansûre şehrinde merhûm olup Mısır'da câmi‘i sâhasında medfûndur. Beyne'l-kasreynde mezâhib-i erba‘aya medreseler binâ etdi. Ve Ravza cezîresindeki kal‘ayı bunlar inşâ etdi. Lâkin tuğyân-ı Nîl'den harâb olup Ümmü'l-kıyâs tarafında Cîze'ye nâzır cânibde âsâr-ı bürûcları zâhir ü bâhirdir. Ve,

Meşhed-i el-Melikü'l-Mu‘azzam Tûrân şâh ibn el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb: Bu Tûrân şâh'ın pederi Necmeddîn Mansûre'de vefât edince el-Melikü'l-Mu‘azzam Tûrân şâh Hısn-ı Keyfâ kal‘asında şehzâdeliği hâlinde sipehsâlâr olup Acem ile cengde idi. Bu Tûrân şâh'ın vâlidesi şecerüddür, evvel Necmeddîn-i Eyyûb'un menkûhası idi, Eyyûb Necmeddîn Mansûre'de merhûm olıcak şecerüddür âkile ve müdebbire ehlinin merhûm olduğun bir ferd-i âferîde[ye] ifşâ etmeyüp pes-ü perdeden oğlu el-Melikü'l-Mu‘azzam Tûrân şâh'a tâ Kürdistân'da Hasîn-Keyfâ'ya haber gönderüp der-ân Tûrân şâh-ı cihân şeb [u] rûz reh-revlik edüp kırk günde Mısır'a dâhil olunca babasının merhûm olduğu fâş olup cümle a‘yân-ı vilâyet el-Melikü'l-Mu‘azzam'dan bî‘at edüp Mısır'a müstakil pâdişâh oldu. **[Y 268a]**

Ol mahalde mel‘ûn kefere-i Freng-i bed-reng-i pür-ceng Dimyât şehrine müstevlî olmuşlar idi. Sene 648 târîhinde cümle Frengi katl edüp Dimyât'ı feth etdi. Ba‘dehu Mısır'a gelüp kulları el-Mu‘azzam üzre gulû edüp sarâyında şehîd etdiler. Müddet-i saltanatı yetmiş gün oldu. Mısır içinde pederi yanında medfûndur.

Devlet-i âl-i Eyyûbiyân bunda inkırâz bulup vâlidesi şecerüddür melike olup yetmiş gün ol dahi hükûmet etdi. Ba‘dehu hilâfet ehli Aybeğ et-Türkmânî'ye intikâl edüp vak‘aları bâlâda tahrîr olunmuşdur. Andan devlet-i Mısır Necmeddîn Eyyûb kullarına intikâl etdi. İbtidâ hilâfet kul tâ’ifesine andan kaldı.

Ve şâm-ı şerîfden Mekke-i mükerremeye giderken Bürke-i Mu‘azzam bu el-Melikü'l-Mu‘azzam Tûrân şâh'ın hayrâtıdır kim ol tarîk-ı âmda eyle bir hayrât-ı mu‘azzam yokdur. Hakkâ ki hayr-ı melik-i mu‘azzamdır. Ve,

Kabr-i el-Melik Esedüddîn şîrkûhîn şâdî el-Kürdî: Kayıtbay yaylasında Eşrefiyye câmi‘i civârında medfûndur. Ve,

Ziyâret-i el-Melik Sultân Mü’eyyed min İndillâh: Demirkapu'da câmi‘i sâhasında âsûdedir. Ve Bâb-ı Hadîd'de,

Kırklar makâmı: Câmi‘-i Sultân Mü’eyyed dibindedir. Demirkapu'nun ardında bir makâm-ı kübrâdır. Hâlâ ehl-i hâl kimesnelerden hâlî değil bir makâm-ı şerîfdir. Ve bu câmi‘-i Mü’eyyed'e karîb,

Kabr-i el-Melikü'l-Muzaffer Ebüssa‘âde: Çerâkese pâdişâhlarının beşincisidir. Hâkim, âdil pâdişâh imiş. Ve Çukur Karâfe'de,

Kabr-i el-Melikü't-Tâhir Ebü'l-feth Tatarî: Çerâkese pâdişâhlarının altıncısıdır. Vefâteş sene 824, kubbesinin atebe-i âlîsi üzre bu târîhin fevkinde *Fâtihü Halebi'ş-şehbâ* deyü tahrîr etmiş. Ve,

Kabr-i el-Melikü'l-Azîz ibn el-Melikü'l-Eşref ve dahi,

Kabr-i el-Melik Cemâleddîn: Bu ikisi pederleri Sultân Eşref ile Eşrefiyye câmi‘i kubbesi içinde yatırlar. Ve,

Kabr-i el-Melikü'l-Azîz İmâdü'd-devle ibn Salâhaddîn Yûsuf: İmâm şâfi‘î cenbinde hâk-âlûddurlar. Ve,

Kabr-i el-Melikü'l-Mu‘izzüddîn: Eyyûbiyân kuludur. Kayıtbay yaylası yolunda bir sed üzre medfûndur. Vefâteş sene 365. Câmi‘-i Ezher'i Ezher nâm Arab bu Mu‘izzüddîn'in kuludur, bu Mu‘izzüddîn'in mâlı ile câmi‘-i Ezher'i Ezher-i esved binâ etdi, sene 361. Bu Mu‘izzüddîn Mağrib-zemîn'den câmi‘-i Ezher bahânesile hurûc edüp ılgar ile Mısır'ı İhşidiyyûn elinden alup feth edüp ba‘zı halkın kahr eyledi. Zîrâ Mısır halkı cebbâr ve zemînî-mezheb olmuşlardı. Anıniçün Mısır'a Kâhire-i Mu‘izziyye derler. Ve,

Kabr-i Ezher-i May Bornuvî: Câmi‘-i Ezher kurbunda medfûndur. Ve Mısır'da vüzerâ sarâyların binâ eden Sultân Salâhaddîn Yûsuf'un karındaşı,

Kabr-i el-Melik Seyfüddîn bin Ebûbekir bin Eyyûb binâ etdi. Lâkin gâyet sevdâzede âdem olmağile bir gün gazab-âlûd olup kendü kendüyi kulağı dibinden bir muşt ile urup **[Y 268b]** binâgûşundan kan cereyân ederek merhûm olup Ömer ibnü'l-Fârız civârında medfûndur. Âsitânesinin ba‘zı yerleri münhedim olmuşdur. Ve,

Meşhed-i el-Melik Sultân Tumanbay ma‘a Sultân Muhammed ibn Sultân Gavrî: Selîm Hân ile ceng eden Sultân Tumanbay'dır. Gavrî Selîm Hân cenginde helâk olup oğlu bu Sultân **[P 256b]** Muhammed nâ-resîde iken halîfe olup ilm-i savaşda kâmil değildir, deyü kul tâ’ifesi gulû edüp Sultân Muhammed'i hal‘ edüp yerine Tumanbay'ı pâdişâh edüp Selîm şâh ile kırk iki kerre muhârebesi ve mukâtelesi sebkat etmişdir. Âhir münhedimen firâr edüp Feyyûm câniblerinde sa‘b dağlarda Urbân-ı Habîr i‘ânetiyle ele getirüp Selîm Hân Tumanbay'ı Bâb-ı Züveyl'de salb **[Q 259b]** edüp fitne vü fesâd münkatı‘ olup yine Selîm Hân merhamet edüp cenâzesin gasl etdirüp tâ Âdiliyye'ye bile gidüp Âdiliyye'de câmi‘inin sağ cânibinde kubbe-i âlîsi içre Sultân Muhammed ibn el-Gavrî ile medfûndur, sene 922. Mermer sandûkası etrâfında Âyetü'l-kürsî ve bu târîh tahrîr olunmuşdur. Ve,

Kabr-i ziyâret-i eş-şeyh Zennûn-ı Mısrî: Cebel-i Mukattam'ın zıllında şeyh Ukbe-i Âmirü'l-Cüheynî kurbunda başka bir kubbede medfûndur. şark Ahmîm nâhiyesinde mütevellid olmuş Mısır meliki Melik Mukavkıs'ın nedîm-i hâslarından Kıbtî kavminden idi. Melik Mukavkıs anı elçilik ile iki câriye ile biri Mâriye adlu câriye idi, Hazret-i Risâlet'in İbrâhîm nâm oğlu Mâriye câriyeden oldu. Ve bir katır götürdü ve bir kılıç götürdü. Hazret katırı Hazret-i Alî'ye ihsân etdi, Düldül dedikleri katır oldur kim Mukavkıs hedâyâsıdır. Ve kılıcı dahi Hazret-i Alî'ye verüp Zülfikâr oldur.

Câriyenin birin şâ‘ir Hassân'a ihsân eyleyüp Abdurrahmân ibn Hassân ol Kıbtî bâkiresinden oldu.

Bu hedâyâları Zennûn Hazret-i Risâlet'e îsâl edince hazretin kemâl-i mahabbetine tâkat getiremeyüp derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden İslâm ile müşerref olup Sahâbe-i kirâm oldu. Hazret-i Alî kemerin bağlayup tabîb-i hâzıklara pîr oldu. İlm-i tıbda Fisagores-i Tevhîdî idi. Âlim ü şâ‘ir ve mâhir ü mâir idi. İlm-i tasavvufu Hazret-i Alî'den görüp min-ledünnâ ilmine dahi mâlik oldu. Tabîblerin silsilesi ana müntehîdir. Ba‘dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs ile vatan-ı aslîsini ârzû edüp Mısır fethinde şehîd oldu. Maskat-ı re’si olan hâk-i amber pâkde kaldı kim *Küllü şey’in yerci‘ü ilâ aslıhi*'dir.

Ve Mısır'ın cânib-i cenûbî hâricinde şehirden bin altı yüz adım ba‘îd,

Ziyâret-i hazret-i eş-şeyh Ebüssu‘ûd-ı Cârihî: Altı yüz mikdârı hâneli ve câmi‘ ve zâviyeli ve tekyeli ve sebîlli bir kasabadır. Bu mahallenin tâ vasatında **[Y 269a]** bir kubbe-i âlî içinde Ebussu‘ûd-ı Cârihî çâr-gûşe yeşil çuka ile pûşîde bir sandûka içinde mahfûzdur. "*Yâ Selîm ta‘al ile'l-Mısır"* diyenlerin biri dahi bunlardır. Senede bir kerre azîm âdem deryâsı cem‘ olup mevlûdü'n-nebî olur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âm-ı ünâs u nisvândır, âsitânesine yüz süren ârif insândır. Ve Hân-ı Halîl kurbunda,

Ziyâret-i meşhed-i re’s-i Hazret-i İmâm Hüseyin ibn İmâm Alî ibn Ebî Tâlib, *radıyallâhu anhümâ*: Hazret-i sıbtü's-sa‘îd ve's-seyyidü'ş-şehîd İmâm Hüseyn bin Alî vilâdet-i bâ-sa‘âdetleri Uhud gazâsında Hazret-i Hamza şehîd olduğu ân İmâm Hüseyin vücûda geldi. Ve ba‘zı müverrihler hicretden evvel demişler. Ve müddet-i ömürleri 56 sene idi. Yezîd ibn Mu‘âviye'ye hüsn-i rızâsıyla hilâfeti fâriğ olup Yezîd'den bî‘at etmedüğiyçün üzerine şâm'dan Abdullâh bin Ziyâd ve Ömer ibn el-Hasan ve Sa‘d ve gayrılar serdâr olup Bağdâd'ın deşt-i Kerbelâ'sında yüz bin belâ ile ceng-i azîm olup İmâm Hüseyn'in iki şehzâde-i cüvân-bahtı ve dörd nefer birâderleri ve bir karındaşı evlâdı ve beş aded ammusu oğulları ile ol neberd-i azîmde yigirmi bin Sahâbe-i kirâm ve Muhâcirîn-i zevi'l-ihtirâm ve erbâb-ı soffa-i sâhib-huddâm hicretin sene 61 târîhinin yevm-i Âşûrâ günü hâmûn-ı Kerbelâ'da ac u zâc ve susuz şehîd olmuşlardır, be-dest-i Yezîd.

Ba‘dehu İmâm Hüseyin hazretlerinin ser-i sa‘âdetlerin şâm'da Yezîd'e getirdiler. Ol dahi şâdumânîler edüp re’s-i şerîfi Mısır'da Mu‘âviye ibn Cerîh'e gönderdi. Ol la‘în dahi Mısır meydânında galtân etdirdi. Fir‘avnî cebbârîn kavminden her kim İmâm Hüseyn'in re’s-i şerîfine püşt-i pâ urduysa birer ayakları tulum gibi oldu. Hâlâ Mısır'da niçe bin âdemin birer ayağı tulum gibi şişmişdir. Andan bi-emrillâh bir hâtûn evlâdının başın kesüp meydâna koyup İmâm Hüseyn'in re’s-i şerîfin hıfz eder. Tâ ki Mısır hâkimi Sarîh ma‘zûl olup yerine bir mü’min ü muvahhid muhibb-i hânedân gelüp ol hâtûn ol münevver vech-i Hüseyn'i çıkarup hâlâ meşhed olan âsitânede defn ederler.

Ba‘dehu âl-i Abbâsiyân'dan el-Muktedir Billâh ve sâ’ir halîfeler birer hayrât [u] hasenât ilhâk ederek bir binâ-yı azîm ve bir kubbe-i kadîm binâ-yı âlînin tâ vasatında çâr-gûşe zerdûz atlas ile pûşîde sandûka içinde medfûndur. Gûnâ-gûn buhûrdân ve gülâbdân ve şem‘dân ve kandîldân çerâğdânlar ile eyle müzeyyendir kim gûyâ huld-i berîn ve bir câmi‘-i selâtîndir. Ka‘be-i şerîfin cirminde olduğıyçün Beyt-i şerîfin kisve-i şerîfin anda amûdlara kuşadup anda dikerler. şeb [u] rûz ziyâretgâhdır. Beyt:

Hasan'ile Hüseyn'dir iki hümâ

Radıyallâhu ta‘âlâ anhümâ

Beyt:

Anlara âline **[Y 269b]** selâm olsun

Yerleri ravza-i selâm olsun

Ve cebel-i Mukattam ki Cûşî dağıdır, anın dâmeninde,

Ziyâret-i eş-şeyh Sultânü'l-uşşâkîn Hazret-i Ömer ibnü'l-Fârız el-Hameviyyü'l-Mısrî: Künyeti Ebülhafz'dır, ism-i şerîfi Ömer'dir, Benî Sa‘d kabîlesinden olup *Tâ’iyye* nâm bir kasîde-i belîğ te’lîf etmişlerdir kim efsahu'ş-şu‘arâ ve'l-fusahâ bir mısra‘ına nazîre edememişlerdir. Hattâ şâm-ı şerîfden Muhyiddîn el-Arabî Ömer İbnü'l-Fârız'a haber gönderüp,

"İzn-i şerîfiniz olursa, sizin *Tâ’iyye* kasîdesine nazîre edelim" demişler. Ömer ibnü'l-Fârız dahi,

"Sizin *Fütuhât-ı Mekke*'niz bizim bu *Tâ’iyye*'ye nazîre-i bî-nazîr vâki‘ olmuşdur, im‘ân-ı nazar ile manzûrunuz ola" buyurmuşlar. Tâ bu mertebe belîğ ve âteş-pâre kasîde-i Tâ’iyye'dir. Her cum‘a âsitânesinde âşıklar *Tâ’iyye*'den birer ikişer ebyât kırâ’at olunca âşıklar mest [ü] medhûş-ı bî-hûş olurlar.

Bir ulu âsitânesi ve tekyesi ve câmi‘i ve imâreti ve fukarâları vardır. Cümle evkâfı el-Melikü'l-Kâmil'in hayrâtıdır, zîrâ anların ahd-i evâhirinde sene 632 târîhinde merhûm olmuşdur. Her cum‘a günü câmi‘inde eyle izdihâm olur kim bir âdem gelse yer bulunmaz, derken bi-emrillâh ummân-ı kerâme gibi gelen sığar, gelen yer bulur. Cümle halk birbirlerinin dizlerinde otururlar. Hâs u âm birbirlerinden istiskâl etmeyüp cân birliği ile sohbet-i hâssu'l-hâs ederler. Aceb hikmetdir, sâ’ir **[P 257a]** âsitânelerde bu gûne cem‘iyyet-i rûhânî olmaz. Zîrâ cemî‘i ulemâ-yı Mısır,

"Her yevm-i cum‘a Hazret-i Risâlet-penâh'ın rûh-ı şerîfi bu câmi‘de hâzırdır. Ve sâ’ir ervâh-ı **[Q 260a]** enbiyâ dahi hâzır olur" derler. Ale'l-ittifâk cümle meşâyihân-ı Mısır bu kavle müttefiklerdir, *rahmetullâhi aleyh*. Ve cebel-i Cûşî üzre,

Ziyâret-i eş-şeyh Cûşî: Bir câmi‘i ve tekyesi ve şeyh Cûşî hazretlerinin birkaç hâneleri vardır. Ve kendileri câmi‘in sol tarafında bir kubbe-i sagîr içinde medfûnlardır. Bu âsitâne tâ cebel-i Mukattam'ın zirve-i âlîsinde cihân-nümâ bir makâmdır. Cümle şehr-i Mısır ve sahrâ-yı Mısır'ın cânib-i erba‘asında birer günlük mesâfe-i ba‘îde nümâyândır.

Ve bu cebelin altında binden mütecâviz mağârâlar vardır, içlerinde şehr-i Mısır'a enmemiş sulehâ-yı ümmetden niçe yüz fukarâlar vardır. Gece kâ’im ve gündüz sâ’im hâl sâhibi mücâhid kimesneler vardır.

şeyh Muhammed-i Gamrâvî hazretleri mücâhede-i nefs ede ede bi-emrillâh haftada bir iftâr eder,

künc-i vahdetde bir pâdişâhdır. Ve yine böyle iken la‘lgûn beşeresi vardır. Ve,

şeyh Alî Mağribî: Ol dahi bir mağârâda sâkindir. Za‘îf ü nahîf bir âdemdir, ammâ cümle züvvâr kendüye ta‘âm hedâyâ getürürler, ol kadar tenâvül eder kim Ma‘dî Kereb ol kadar ta‘âm yemezdi. Ammâ yine böyle **[Y 270a]** iken hergiz anın tebevvül ü tagavvut eylediği görülmemişdir. Mağârâsı dâ’imâ za‘ferân kokar, *sellemehullâhu ta‘âlâ.* Ve bir gârda dahi,

eş-şeyh Receb şâh-ı Vanî: Kırk sekiz senedir bu gârdan taşra çıkmayup tâ‘at [u] ibâdet edüp tilâvet-i Kur’ân eder, riyâzet ü perhîz ile meşhûr bir zâhiddir. Hattâ bir ruhbân kendüye gelüp "Seninle erba‘îne girelim, ne sen ta‘âm ye ve ne ben ta‘âm yiyeyim" deyü da‘vâ-yı merd edüp gârda kapanırlar. Yedi gün yedi gece oldukda ruhbâna takâzâ-yı hâcet ârız olup Receb şâh-ı Vanî ruhbânı gârdan taşra çıkmağa men‘ edüp huddâmları gârı sedd edüp ikisi gârda kalır. On sekizinci gün ruhbân cû‘dan helâk olup lâşe-i murdârın taşra çıkarırlar. Receb şâh kâmil kırk gün kırk gece bir dâne hınta tenâvül etmeyüp erba‘în çıkarır. Hâfiz-ı Kur’ân kimesnedir. Ve yine ana karîb,

eş-şeyh Ma‘sûm-ı Belgradî: şu‘arâ ve bülegâ kimesnedir. Hüsn-i hatta mâlikdir. Savm-ı Dâvûd'a müdâvemet üzre kitâbet ile kifâflanır, bir merd-i âkildir. Ve yine bir gârda,

eş-şeyh {Muhammed}-i Fereskûrî ma‘a eş-şeyh Merdemî Tarabuzonî: İkisi bir gârda sâkinlerdir ve halkdan münzevîlerdir. Lokmaları neden hâsıl olur, kimesne vâkıf-ı esrâr olmamışdır, *sellemehullâh.*

Hamd-i Hudâ bu cânlar ile müşerref olup cân sohbetleri edüp du‘â-i hayrların almışızdır. Ve esrâra müte‘allık etdiğimiz kelimâtlar zebân-ı hâle gelmezdir. Hemân Cenâb-ı Bârî mertebelerin dahi âlî ede.

Ve bu gârlarda niçe yüz sâkinân-ı gûşenişînân ârifân vardır kim herbiriyle kîl ü kâlimiz tahrîr etsek bir müdevven olur. Ve bu gârlardan aşağı zemîne berâber,

eş-şeyh Hazret-i Abdullâh-ı Mağâverî: Bu sultân bir mağârâda sâkindir kim kapusundan içeri bir âdem girse dehşet alup mebhût olur, gûyâ kûh-ı Bîsütûn'dan nişân verir bir gâr-ı azîmdir. On bin koyun alur bir gâr-ı ibret-nümûndur. Bu gârın tâ nihâyetinde Abdullâh-ı Mağâverî medfûndur. Bu sultân teshîr sâhibi imiş. Her sene hacc-ı şerîfe gidüp ümmet-i Muhammed'in çekdiği âlâm-ı şedâyidi görüp ibâdullâh şiddet-i hârdan halâs olup dağlar ve gârlar içinden ubûr etsünler, deyü ecinneye emr edüp Mısır'dan Mekke'ye varınca yol üzre vâki‘ olan cibâlleri ecinneye kesdirmeğe başlayup ibtidâ bu gârı keserler. Hakkâ ki makdûr-ı beşer değildir. Ba‘dehu Cenâb-ı Bârî itmâmın müyesser etmeyüp şeyh Abdullâh merhûm olup bu gârda âsûdedir.

Bu gâr içre kırk kibâr-ı evliyâ dahi medfûnlardır, lâkin ism-i şerîfleri ma‘lûmumuz değillerdir, Edhemî zeylinde fukarâları vardır. Gârın kapusu üzre:

Emera bi-inşâi mevlânâ el-Melikü'l-Muzaffer Tâhir Baybars

deyü tahrîr olunmuşdur, lâkin gâyet âlîdir. Ve bu gârın **[Y 270b]** içinde köşe köşe müte’ehhil fukarâlar vardır.

Ve bu âsitâneye karîb Hazret-i Yûsuf karındaşı İbn Yâmen ve Hazret-i Yûsuf oğlu Hazret-i Efrayim ve Hazret-i Yehûdâ oğlu Sârîr ve Azîz-i Mısır ve Züleyhâ ve Melik Reyyân kubbeleri vardır. Cümle anda medfûn oldukları bâlâda mastûrdur. Ve bu mahalle karîb,

Makâm-ı Hazret-i Mûsâ: İbâdetgâhdır. Ve yine bu makâma mülhak Hazret-i Abdülkâdir el-Cîlânî evlâdı,

Kabr-i eş-şeyh Îsâ: ulu makâmdır. Ba‘zı Kâdirî fukarâları sâkindir. Ve Karâfe-i kübrânın nihâyetinde yine cebel-i Mukattam dâmeninde,

Ziyâret-i eş-şeyh Sâdât-i Mağribî: Ulu âsitânedir. Bir câmi‘i ve tekyesi ve imâreti ve fukarâ hücreleri ile ma‘mûr [u] âbâdân bir âsitânedir. Mısır'da sâdât hazretlerinin ecdâd-ı izâmları (---) (---) hazretleri ile kırk nefer evlâdları ile medfûndur. Yılda bir kerre nısf-ı şa‘bânda bir mevlûdü'n-nebî olur kim iki yüz bin âdem hayme ve hargâhı ve bâr [u] büngâhıyla gelüp meks edüp iki gün iki gece cem‘iyyet-i uzmâ olup geceleri niçe kerre yüz bin kanâdîller ile çerâğân olup taraf taraf tevhîd-i sultânîler olur. Ve hayâtda olan evlâd-ı izâmında sâhib-i seccâde eş-şeyh Ebü't-tahsîs hazretleri etek dermeyân edüp cümle züvvârı ni‘met-i hon ile ziyâfetler edüp herkese birer künye ya‘nî lakab verüp ol kimesnenin gerdanına yâ bir Kişmîrî veyâhûd Lâhûrî veyâ dülbend ridâ verüp fukarâları olup bî‘at etmiş olur. Zîrâ tarîkleri tarîk-ı Vefâyî'dir, Hazret-i Resûl'e müntehîdir. Ulu âsitânedir, *kuddise sırruhu.* Ve yine bu âsitâneye karîb,

Ziyâret-i Ebussu‘ûd Ebü'l-aşâyir: Tekyesinin evkâfın Mısır vâlîleri mîrîye muzâf etmişler. Ol sebebden fukarâları yokdur. Ve Sultân Hasan câmi‘i dibinde,

Ziyâret-i eş-şeyh Ahmed-i Rufâ‘î: Cümle evlâdları ile ol âsitânede medfûndur. Ma‘mûr u âbâdân tekyedir, fukarâsı çokdur. Tarîk-ı Burhânî'dir. Halîfeleri siyâh Abbâsî destâr sarup beyâz alem getürürler. Yılda bir kerre azîm mevlûdları olur. Ve Süveykatü'd-Dellâl kurbunda,

Kutb-ı âfâk eş-şeyh-i ale'l-ıtlâk Hazret-i eş-şeyh [P 257b] şemseddîn el-Hanefî: emr-i azîm ulu sultândır. Câmi‘inin sağ cânibinde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Tekyesinde fukarâsı ve meşâyihi vardır. Câmi‘in hareminde bir nâbıka ağacı vardır. Ve bu âsitâneye her çehârşenbe gün niçe bin âdem gelüp ziyâret ederler, *kuddise sırruhu'l-azîz.* **[Q 260b]**

Ve Mısır-ı atîk mukâbelesinde Nîl'in karşu cânibin de Cîze kasabasında şehrin cânib-i garbında,

Ziyâret-i Hazret-i Ebû Hüreyre, *radıyallâhu anh*: Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet'den (---) hadîs-i sahîh rivâyet eder. Hazret-i Risâlet gâyet severdi. İsm-i şerîfi (---) (---). Kedilere gâyet mahabbet etdüğinden Hazret-i Risâlet künyelerin **[Y 271a]** Ebû Hüreyre kodular. Ve Resûl-i Kibriyâ bu hadîsi buyurdu: [200] demişlerdir.

Ve Ebû Hüreyre, Dûş kabîlesindendir. Hâlid ibn el-Velîd şâm gazâsına serdâr oldukda Ebû Hüreyre dahi Dûş kabîlesine serdâr olup şâm fethinde bile idi. Ba‘de'l-feth Hazret-i Ömer ile Kudüs-i şerîfi feth edüp andan Amr ibnü'l-Âs ile Mısır gazâsında bile ceng ederken hadeng ile mecrûh olup Cîze cânibine ubûr edüp şehîd oldu. Ba‘dehu cesed-i şerîfi üzre Amr ibnü'l-Âs bir kubbe binâ etdi.

Hâlâ bir çemenzâr şükûfezâr hâk-i amber-pâkde dırahtistân [u] nahlistân içre bir vâdîde medfûndur. Âsitânesinde niçe bin hirre ve gürbe ve kutta ve (---) pisik ve maçı ve kedi vardır. Her kim Mısır'da kedisinden bî-zâr olsa bu Ebû Hüreyre'ye nefy ederler. Anıniçün kedinin hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür ve anların nafakasın dahi Rabbü'l-âlemîn bilür.

Zikr-i evsâf-ı mevlûdü'n-nebî-i Hazret-i Ebû Hüreyre

Bu âsitâne-i Ebû Hüreyre'de senede bir kerre mâh-ı Temmûz'da mevlûdü'n-nebî olup cemî‘i a‘yân [u] ulemâ ve sulehâ ve kibâr-ı eşrâf haymeleri ile varup ol Cîze sahrâsın çetr-i mülemma‘lar ile lâlezâr edüp üç gün üç gece tevhîd-i sultânî ile sohbet-i hâs ederler. Ve niçe kerre yüz bin kanâdîl ve fânûs ve meş‘aleler ile çerâğân edüp taraf taraf zevk olunur.

Ve niçe yüz bin kayasa ve kayık ehl-i züvvârı götürüp getirmede. Ve haymeler ile çârsû-yı bâzârda ayş [u] işret olunmada. Bir cem‘iyyet-i kübrâ olur kim gûyâ ıyd-ı Hârezmşâhîdir. Mâh-ı Temmûz'da bundan gayrı yerde böyle cem‘iyyet-i kübrâ olmazdır. Zîrâ Ebû Hüreyre hazretlerinin merkad-i pür-envârı kubbe-i nühtâkının cânib-i şarkîsinde bir âb-ı latîf çıkar, ana Ayn-ı Hirre derler, gûyâ kedi gözü gibi mücellâ ve berrâk olduğundan Ayn-ı Hirre derler. Ebû Hüreyre hazretlerinin kerâmetiyle hurûc etmişdir. Âsitâne-i Ebû Hüreyre'de olan niçe bin hirreler bu âb-ı nâbdan nûş edüp bi-emrillâh def‘-i cû‘ ve def‘-i atşân eder. Yohsa ol kadar bin gürbelerin bir yerden ta‘yînleri yokdur, ancak ol su ile kifâflanırlar, anıniçün Ayn-ı Hirre derler. Eyyâm-ı Temmûz'da kırk gün kan cereyân eder. Zîrâ Ebû Hüreyre gazâ-yı Mısır'da mecrûh olduğu sâ‘at kanı yere düşdükde bu âb zemînden kan cereyân eder. Tâ ki kırk gün tamâm olup ol cerâhatden Ebû Hüreyre şehîd olduğu sâ‘at beyâz ve koyu cereyân eder. Hâlâ ile'l-ân mevlûd günlerine gelince mâh-ı Temmûz'da kızıl kan akar. Ol günde hâ’iza hâtûnlar kanlı suyundan nûş edüp hayızdan kesilirler. Tâ ki mevlûd günleri olunca bi-emrillâh kan dinüp âb-ı rakîk cârî olur. Ba‘de'l-mevlûd ol âb-ı latîf üzre bay u gedâ ve pîr [ü] civân ve merd [ü] zenân ve cümle kibâr-ı meşâyihân **[Y 271b]** cem‘ olup du‘â vü senâ etdükçe kan kesilüp zülâl-i musaffâ olur.

İbtidâ bismi-ilâh ile şeyh-i Ebû Hüreyre nûş edüp Mısır vezîrine ve mollâya ve nakîbü'l-eşrâfa ve mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmlarına ve sâ’ir ümerâ-yı Mısır'a ve gayrı eşrâf-ı kibârın emânet gönderdikleri ibrîk ve cerre ve kûzelerine şeyh hazretleri ol sudan doldurup cümle a‘yân-ı Mısır'a hedâyâ gönderüp anlar dahi bardaklarda olan şeyhin mührün bozup niyyetü'ş-şifâ deyüp nûş ederler ve bu âb-ı hayâtı getüren fukarâlara in‘âm ederler. Ba‘dehu sâ’ir ümmet-i Muhammed nûş edüp niçe kerre yüz bin cerre ve bardak su doldururlar, bi-emrillâh bir katra tenezzülde olmaz. Ve şâm u Haleb'e ve Bağdâd u Basra'ya ve İslâmbol'a bakır kalaylı kumkumalar ile teberrüken cüllâb-ı Ebû Hüreyre deyü hedâyâ gönderirler.

Ve bu su mevlûdun üç gününde cüllâb-misâl su cereyân eder. Ve lezzeti Hudâ hakkıyçün gûyâ âb-ı Zemzem'dir. Ve tabî‘atı sehel müshildir. Yetmiş yedi emrâz-ı muhtelifeye dâ‘-i devâdır. Bu âbdan bir kerre nûş eden sene-i âtiyeye varınca aslâ ve kat‘â bir marîze mübtelâ olmayup Hakîm-i Lem-yezel'den gayrı hâkim [ü] hükemâya muhtâc olmaz. Ammâ i‘tikâd-ı tâm ile nûş etmek gerek. Hattâ dem-i fâsidi vücûdda olan ahlâtı ve ra‘şe ve beras ve cüzâmı def‘ eder. Mezkûr ayn sene-i âtiyeye varınca bayağı turna gözü âb-ı latîf cereyân eder. Ve yine mâh-ı Temmûz'da kırk gün kırk gece kan akar. Yevm-i mevlûdda kan dinüp mücellâ cüllâb-misâl cereyân eder. Bi-emrillâh ilâ mâşaallâh

âdetullâh bunun üzerine câriîdir. Ve bu mevlûd-ı şerîfde bu ayn içün ol kadar yüz kerre yüz bin cerre ve bardak ve mecur ve çanak bey‘ olunur kim hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Ve yine ol gün ol kadar mecur Cîze yoğurdu ve kaymağı fürûht olunur kim cemî‘i züvvârın derûn [u] bîrûnu beyâz yoğurd olur. Ve Heremeyn dağları bu cânibde olmağile beş on yârân bir yere cem‘ olup kimi piyâde ve kimi har-süvâr olup Fir‘avn dağların temâşâya giderler. Ve,

İbret-nümâ-yı diğer: Yine Cîze'de Ebû Hüreyre hazretleri âsitânesi kurbunda Ebû Hüreyre ile şehîd olanların üstühânları ol mevlûd günleri zemînden taşra çıkup niçe kerre yüz bin şühedâ kemikleri hareket eder. Ammâ hakîr gözümle görmedim, lâkin mu‘temedün-aleyh âdemlerden istimâ‘ edüp gemi ile Eski Mısır'a ubûr ederken ellerinde ba‘zı kemikleri gördüm,

"şühedâlar uzvudur, berekât içün hânemize götürürüz", dediler. Bu dahi ibret-nümâ bir hikmet-i Hudâ'dır.

Ba‘zı âdemden ve ulemâ-yı Ezher'den su’âl etdim,

"Tahkîk ol gün bilâ-hisâb uzuvlar râyegân olur, ammâ aslı ne idüği ma‘lûmumuz değildir", deyü cevâb verdiler. Ba‘zılar,

"Sahâbe-i kirâm ile ceng **[Y 272a]** edüp mürd olan Kabâbıta kavminin üstühânlarıdır kim mürd oldukları gün Temmûz idi, yine Temmûz'da yer kabûl etmeyüp taşra çıkar", derler.

Ve Kıbtî tâ’ifesi dahi ba‘zı kemikleri alup hânelerine götürürler. **[P 258a]** [202]

Mısır içinde halîc **[Q 261a]** kenârında,

Kabr-i eş-şeyh Hazret-i (---) Halvetî: câmi‘i içinde medfûndur. Tekyesi ve meşâyihi ve fukarâsı ve imâreti vardır. Câmi‘in revzenleri cereyân eden halîce nâzırdır. Câmi‘i hareminde birkaç şecere ile bâğçesi ve bir azîm nâbıka dırahtı vardır. Câmi‘inin evsâfı bâlâda mazbûtdur. Ve Bâb-ı Nâsır kurbunda sûk-ı sultânî içre,

Kabr-i Ayn-ı Gazâlî, *kuddise sırruhu.* Ve yukaru kal‘ada Mukâbeleci Efendi konağı içinde,

Kabr-i eş-şeyh Abdullâh Ensârî: Sahâbe-i kirâmdandır. Tekyesi içinde medfûndur. Ve yine kal‘ada paşa ağvâtları konağı içinde Tâhir Baybars vezîri zâviyesi içinde,

eş-şeyh (---). Ve ana karîb Abdülkâdir-i Cîlânî tekyesi içinde,

eş-şeyh Muhammed el-Ensârî ve **eş-şeyh Ahmed el-Muttakî** ve **eş-şeyh Abdullâh el-Yemenî ez-Zeyla‘î:** Bu üçü bir yerde ve bir küçük kubbede âsûdederler. Üçü dahi Sahâbe-i kirâmdandır. Tekyesinde birkaç nefer Kâdirî fukarâları vardır. Evkâfları olmamağile gelen vâlî-i Mısır iki vukiyye lahm ve on nân pâre verirler. Hidmetden ağavâtlar dahi nezerâtlar verirler. Ve iç kal‘ada yeniçeri odaları cenbinde Tavâşî Süleymân Paşa câmi‘i hareminde,

eş-şeyh Hazret-i Sâriyetü'l-Cebel: Sahâbe-i kirâmın ulusudur. Hattâ Hazret-i Ömer *radıyallâhu-*

anh hilâfetinde Acem vilâyetine kırk bin askere serdâr olup Nihâvend nâm kal‘ada ceng-i azîm ederken Acem gâlib gelüp bunlar münhedim olmak sadedinde iken beri cânibde Hazret-i Ömer Medîne-i münevverede cum‘a günü minber üzre hutbe tilâvet ederken bâtın gözüyle görse ki Acem'de serdâr Sâriye münhedim oluyor. Hemân hutbe okurken,

"Yâ Sâriye, el-cebel!" deyü üç kerre na‘ra urup yine hutbe okudu. Ba‘zı sahâbe tebessüm edüp,

"Sâriye üç aylık yoldadır, emîrü'l-mü’minîne ateh galebe etmiş gibi hutbede halt-ı kelâm etdi", dediler. Ba‘zılar,

"Bunda bir sırrullâh vardır", deyü târîh kodular.

Hikmet-i Hudâ meğer asker-i İslâm cum‘a günü cengde münhedim olurken Hazret-i Ömer'in üç kerre,

"Yâ Sâriye, el-cebel" sadâsın cümle guzât-ı muvahhidîn istimâ‘ edüp cümle cüyûş-i müslimîn livâların dağa doğru çeküp ol cebele arka verince asker-i İslâm tâze cân bulup cümle hâricîleri dendân-ı tîğden geçürüp mansûr [u] muzaffer olurlar. Ba‘dehu sâlimîn ü gânimîn Medîne'ye gelüp Cum‘a gün hutbe esnâsında istimâ‘ etdikleri sadâyı ehl-i Mekke ve ehl-i Medîne'ye takrîr ederler. Târîh konulan kelâmlara mutâbık gelüp Hazret-i Ömer'e cân [u] dilden mahabbet ederler. **[Y 272b]** Ba‘dehu Sâriye hazretleri Amr ibnü'l-Âs ile Mısır fethinde bulunup yine Mısır'da merhûm oldu, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve eş-şeyh Sâriyetü'l-Cebel kubbesi içinde Sahâbe-i Ensâr'dan altmış aded kimesneler medfûndur. Evvelâ eş-şeyh Dâvûd ve eş-şeyh Kâsım ve eş-şeyh Yahyâ ve eş-şeyh İsmâ‘îl ve eş-şeyh (---).

Ve İbn Yâmen hazretleri civârında Züleyhâ türbesi cenbinde,

Kabr-i Sitti Âsiye Ana: Fir‘avn'un hâtûnu idi. Lâkin bi-emrillâh bâkire idi. Hazret-i Mûsâ'ya îmân getürüp Fir‘avn anı şehîde etmişdi. Ba‘zı tefâsîrde Hazret-i Mûsâ Âsiye'yi cennetde nikâh ile alsa gerek derler, zîrâ bâkire merhûme olmuşdur. Üzerine Kabâbıta pâdişâhlarından Melik Tavtîs kubbe binâ etmişdir. Lisân-ı Kıbtî üzre târîhi var. Ekseriyyâ havâtînler ziyâret ederler. Ve yine cebel-i Cûşî dâmeninde Hazret-i Yûsuf birâderi cenbinde,

Kabr-i Abdullâh ibn Tâhir: Nusaybin nâm şehirden Ekrâd tâ’ifesinden müdebbir ve zevî'l-ukûl âl-i Abbâsiyândan bir kimesne idi. Me’mûn Halîfe Bağdâd'dan Mısır'a geldükde Me’mûn'un vezîri idi. Sene 205 târîhinde Mısır'da Ehrâm dağların Me’mûn Halîfe münhedim edüp kenz çıkarırken büyük Ehrâm'dan bir taş düşüp bu Abdullâh ibn Tâhir vezîr merhûm olup İbn Yâmen civârında defn olundu. Üzerine Me’mûn Halîfe azîm kubbe ve âsitâneler binâ edüp atebe-i ulyâsı üzre târîhleri,

Emîrü'l-mü’minîn Me’mûn-ı zamân ibn Hârûnü'r-Reşîd. Sene 205

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu Me’mûn Halîfe münhedim etdüği Ehrâm dağına karîb kasaba-i Cîze'ye ba‘îd Bûsîr nâm karyede,

Kabr-i el-Melik Mervân-ı Hımâr: Âl-i Ümeyye'den ulu pâdişâh idi, ammâ nâ-şer‘î işler ile müttehem idi. Nehr-i Furât kenârında münhedim olup cümle askeri dendân-ı tîğden geçüp kendü firâr ederek tahtı olan şâm'a gelüp anda dahi karâr edemeyüp tâ Mısır'a firâr edüp anda karâr edem derken akîbinden yağı askerden Âmir ibn Cürcânî Mervân-ı Hımâr'ı dutup Abdullâh-ı Mâzenî başın kesüp bir cıda üzre sancup ve yanında olan refîklerin dahi cümle katl edüp sâlimîn ü gânimîn alay-ı azîm ile Hımâr'ın başın Mısır içinden geçürüp Gazze ve şâm'dan ve Haleb ve Urfa'dan bu üslûb üzre alay ile Malattıyye'de el-Melikü'n-Nâsır âl-i Tâhir'e teslîm edüp şâdumânîler edüp hasımdan intikâm aldı. Beyt:

Eğerçi hayli müşkildir kişi dünyâda gâm almak

Bütün dünyâ değer ammâ adûdan intikâm almak

deyüp sad lek *Îzid allâ kipenâh çaltı hun'*a hamd [ü] senâ edüp âl-i Emeviyyûndan evlâd-ı Yezîd-i bî-mezîdin uruku bu Hımâr Mervân'da munkatı‘ olup hûn-ı Hüseyin intikâmın aldım, deyü cemî‘i İslâm pâdişâhlarına nâmeler ile resûller gönderdi. Hâlâ na‘ş-ı Mervân-ı Hımâr Bûsîr nâm karyede bir alçak kubbe içre âsûdedir. Ehrâm dağların temâşâya giden bunu ziyâret **[Y 273a]** eder, ba‘zısı şetm eder, mezmûm makâmdır. Ve Eski Mısır'da,

Kabr-i eş-şeyh Abdullâh ibn Amr ibnü'l-Âs: Sahâbe-i kirâmdan râvî-i hadîsdir. Mısır fethinde bile olup merhûm olıcak vasıyyeti üzre hânesinde defn olunup hâlâ anda âsûdedir. Ve Ebü'l-Leys ile İmâm eş-şâfi‘î'ye karîb,

Ziyâret-i eş-şeyh Celâleddîn-i Süyûtî: *kuddise sırrıhu'l-azîz*: Sa‘îd-i âlî'de sâhil-i Nîl'de İsyût nâm mecma‘-ı fukahâ ve müfessirîn kânı olan şehr-i müzeyyende mütevellid olmuşdur. Yedi yüz mücelled te’lîfâtı vardır ve müverrih-i âlemdir. Her te’lîfâtı meşhûr-ı âfâk ve mu‘teberdir. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Kal‘atü'l-kepş'e cebel-i Yeşkür derler, Ahmed ibn Tolun câmi‘i andadır, ana karîb Sultân Câvlî câmi‘i içinde iki kubbe-i âlîde **[Q 261b]** akrabâ ve ta‘allukâtları ile,

es-Sultân Câvlî hazretleri medfûnlardır. Ammâ gâyet musanna‘ kıbâb-ı habâblardır. Revzenleri Fîl bürkesine nâzırdır. Bu kubbelerin iç yüzünde der-i dîvârları serâpâ mevvâc u musaykal ebrî gûnâ-gûn mermerler kaplıdır. Ve atebe-i ulyâsı üzre târîhi ve âye[t]: [203] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve mermer sandûkları etrâfında dahi gûnâ-gûn hatt-ı kadîmlerle **[P 258b]** mermer üzre oyma hatlar ile târîhi:

Sene selâse ve seb‘imi’e [703]

terkîm olunmuşdur. Ve Karâfe-i kübrâda,

Kabr-i eş-şeyh Seyyid Hüseyn-i Ahlâtî: Ulu sultândır. Seccâdeleri hâlî oldukda Mısır hulefâlarından Sultân Ferec ibn Sultân Berkûk asrında Yıldırım Hân ulemâlarından Simavnezâde Acem'den gelmiş iken Yıldırım Hân izniyle merhûm Seyyid Hüseyn-i Ahlâtî seccâdesine halîfe edüp yevmiyye üçer yüz Mısır parası ulûfe etdiler. Ve Simavnezâde'nin ism-i şerîfleri,

eş-şeyh Bedreddîn bin Mehemmed bin İsrâ'îl bin Abdülazîz'dir. Beyne'l-ulemâ ve'l-meşâyih-i Mısır imtiyâz bulup *Câmi'u'l-Fusûleyn*'i ve *Kitâb-ı Maksûd* şerhi *Anka'l-Cevâhir*'i te'lîf edüp beyne'l-ulemâ ve't-talebe mu'teber kitâblardır. Âhir bu dahi yüzün cânib-i Hakk'a döndürüp Karâfe-i kübrâda Ebü'l-Leys hazretleri civârında mestûrdur. Hâlâ ulemâ-yı Rûm deyü ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ın şu'arâlarından,

Kabr-i İbrâhîm-i Gülşenî: Sarhanî'dir. Hacdan geldikde merhûm olup Monlâ Atîkî ile Ömer ibnü'l-Fârız yanında medfûnlardır. Ve Sûkatü's-Sebbâğîn kurbunda,

Kabr-i eş-şeyh Hamûde: Bir küçük kubbede medfûndur. Ve câmi'-i Ezher kurbunda,

Ziyâret-i eş-şeyh Hazret-i Yûsuf el-Acemî. Ve tekye-i Sultân Dengiz kurbunda Sûku'l-Ganem'e muttasıl,

Kabr-i eş-şeyh Tâcüddîn: Meşâyih-i azîmdir. Niçe bin keşf [ü] kerâmetleri zâhir olmuşdur. Ve şeyh el-Bekrî hânesi kurbunda,

eş-şeyh Evlâd-ı İnân, *kuddise esrâruhum.* Ve Yenikapu hâricinde Kantaratü's-Sebû' tarafında,

eş-şeyh Ebü'l-beşer, *rahmetullâhi aleyh.* Ve,

Kabr-i eş-şeyh Hazret-i İbrâhîm-i Lakkânî: Bilâd-ı Mısır'ın efdal-ı ulemâsıdır. Niçe sene câmi'-i Ezher'de ders-i âm olup sene 1004 târîhinde hacdan **[Y 273b]** gelüp yine Mısır'da merhûm olup Karâfe-i kübrâda medfûndur. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Bedreddîn el-Karâfî ve dahi **eş-şeyh Sâlih-i Balkanî:** Bunların ikisi şeyh İbrâhîm-i Lakkânî akrabâlarından olup şeyh ile bir yerde medfûnlardır. Bunlar dahi Mısır'ın meşâyih-i kibârlarından olup ziyâretgâhdır. Ve İmâm eş-şâfi'î âsitânesinin sağ tarafında pençerelerin hâricinde,

Ziyâretgâh-ı âsitâne-i nesl-i Ebâ Bekir es-Sıddîk.

..... (2 satır boş) .....

ibn şeyh Muhammed el-Bekrî hazretleri: velî-i ni'amımız idi. Bin seksen yedi Safer'inde (---) Paşa vâlî-i Mısır iken dâr-ı bâkîye intikâl edüp ecdâd-ı izâmları yanında defn olunup cenâzesine niçe kerre yüz bin âdem hâzır oldu. Seccâdelerine evlâd-ı mihteri eş-şeyh Ebü'l-mevâhib halîfe olup cümle fukarâları anlardan tecdîd-i bî'at etdiler, *ammerakellâh.* Ve Küçük Çelebi eş-şeyh Zeynelâbidîn cümle evkâfları üzre nâzır oldu, *hafizakellâh.* Ulu âsitânedir. Nısf-ı şa'bân'da ecdâd-ı izâmları üzre azîm mevlûdü'n-nebî ederler. Hânedân-ı kadîmdir. Âyende vü revendeye ni'metleri mebzûl olup bî-imtinândır.

Ve bu âsitânelerine karîb fâtih-i Mısır Sultân Selîm Hân Âdiliyye sahrâsında Sultân Tumanbay ile ceng-i azîm ederken Kertbay nâm bahâdır Çerâkese askerinden da'vâ-yı merd ile Selîm Hân'ı asker-i İslâm içinde şehîd etmeğe ahd-i emân edüp deryâ-misâl âl-i Osmân askeri içine esnâ-yı ma'rekede at bırağup "ha şunda" ve "ha bunda" diyerek vezîr-i a'zam Tavâşî Sinân Paşa'ya râst gelür. Hikmet-i

Hudâ Sinân Paşa'nın mu‘tâd-ı kadîmesi eyle imiş kim Selîm Hân ne elvân esbâb geyse ve ata binse ol dahi ol gün eyle libâs-ı fâhire geyüp eyle esb-i sabâ-sür‘ate süvâr olurmuş. Ve eşkâlde dahi Selîm Hân'a müşâbeheti var imiş. Hemân Kertbay-ı nâmdâr Selîm Hân budur mülâhazasıyla tâ vezîr-i a‘zamın askeri içinde ve livâsı altında vezîr-i a‘zam Sinân Paşa'ya Kertbay bir zen-i Mısrî yetişdirüp sûzen-i hayyât harîrden güzer eder gibi Sinân Paşa'nın zırhından güzer edüp bir yanından bir yanına kargı cıda güzâr edüp Sinân Paşa anda şehîd olup Kertbay bî-pâk ü bî-pervâ rehâ bulup hasmından intikâm alur. Hamd-i Hudâ Selîm Hân'a râst gelmez. Hâlâ,

Ziyâret-i Gâzî Kertbay: İmâm şâfi‘î kurbunda medfûndur. Cümle Çerâkize-i Mısır ziyâret ederler. Hakkâ ki bahâdır ve şecî‘ ü nâmdâr ve tüvânâ yiğit imiş, *rahmetullâhi aleyh.* Ve şehr-i Mısır'ın tâ vasatında Demirkapu kurbunda,

Ziyâret-i Hazret-i İbrâhîm-i Gülşenî: bâlâda âsitâneleri tavsîf olunmuşdur, ol takrîb ile ba‘zı evsâfları dahi tahrîr olunmuşdur. Târîh-i fevtleri,

Mâte kutbu'z-zamân İbrâhîm, sene 940

Sultân Süleymân asrında Ebussu‘ûd ile mubâhase-i ilm-i tasavvuf ve mebhas-ı tevhîd edüp cümle ulemâ-yı Rûm'u mat **[Y 274a]** edüp Mısır'a geldikde kendi mâlları ile bu âsitâneyi binâ edüp anda medfûndur.

Kendüler Ömer Rûşenî hazretlerinden me’zûndur. Ömer dahi Yahyâ-yı şirvânî'den me’zûndurlar. Ömer Rûşenî'den Gülşenî olmuşlardır. İlm-i ledünne ve cemî‘i ulûm-ı şettâya mâlik kutb-ı âfâk ulu sultândır.

Kubbe-i pür-envârları içinde **İbn Ahmed-i Hayâlî:** Mâte medfûndur, sene 977.

Ve yanında **eş-şeyh İbn Alî Safvetî:** Mâte sene 1005.

Ve ana muttasıl **İbn eş-şeyh Hasan Efendi:** mâte sene 1012. Hasan Efendi yerine dâmâdı Mehemmed Çelebi seccâde-nişîn olup ba‘dehu fevt oldu, sene 1014.

Ve bu asırlarda İbrâhîm-i Gülşenî halîfelerinden şeyh Kırmanî vahdet mes’elesinde şerî‘atden taş koparup şer‘ ile başın taş yerine koyup icrâ-yı şer‘i edâ etdiler. Kabri ma‘lûmum değildir.

Ba‘dehu sâhib-i seccâde **eş-şeyh Muhyiddîn:** Edne'l-arz şehr-i Edirnevî'dir. Mısır'da eş-şeyh Alî Safvetî hazretleri ile haşr olup bî‘at-kerdesi ve dâmâdı olup ba‘de'l-intikâl **[Q 262a]** âsitâne-i Gülşenî'de medfûndur. Aşk-ı ilâhî ile âlûde bir âşık-ı serbâzdır. Tevhîd ü tezkîr esnâsında âşıkâne ebyâtları tilâvet olunup ba‘zı âşıkânı mest eder. Ve,

Kabr-i (---) (---) (---) **[P 259a]** Ve Eski Mısır'ın cânib-i şarkîsi hâricinde kömler içinde,

Kabr-i eş-şeyh Bağdâdî: şâhrâh üzre bir kubbe-i âlîde mestûrdur.

Ve yine ana karîb deyr-i şenûdî derler bir kenîse vardır, Melik Mukavkıs hîn-i fetihde Amr ibnü'l-

Âs'a ricâ edüp münhedim etmemişlerdir. Hâlâ ol deyr içre benî âdemden ve tuyûrdan mâ‘adâ bir zî-rûh girse ol ân ölür. Hattâ başına dermânsız Arablar ol deyre girüp cümle pire ve kehleleri ölüp halâs olur. Aceb mutalsam deyr-i acîbedir. Ve bu deyre beş yüz adım karîb yine tarîk-ı âm üzre,

Kabr-i eş-şeyh Huveydî: Bî-hisâb te’lîfâtları vardır. Zâviyesi ve minâresi ve iki kubbesi vardır. Cümle ehl-i Mısır ziyâretine müdâvemet ederler. Keşf [ü] kerâmâtları *Tabakât-ı şa‘râvî*'de mastûrdur, *kuddise sırruh.* Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Alî ibn Gânim el-Makdisî: Kutbiyyete kadem basmış fuzalâyü'd-dehrden gavvâs-ı bahr-i ilm-i ledün idi. Karâfe-i kübrâda medfûndur, *revvahallâhu rûhah*. Ve,

el-Mevlâ Bedrî Çelebi: Sirozîdir. Mısır monlâsı iken merhûm olup Ömer ibnü'l-Fârız cenbinde seng-i mezârı târîhiyle mastûrdur, ziyâretgâhdır. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Ma‘rûf Efendi: Tarabefzûn'dandır. Mısır mollâsı iken merhûm olup bu dahi Ömer ibnü'l-Fârız kurbunda Rûm ulemâları ile medfûndur. Ve,

Kabr-i eş-şeyh el-Fâzıl Emîn: Tirevîdir. Seng-i mezârında târîhi sene 987 târîhinde Mısır'ın Karâfe-i kübrâsında medfûndur. Musannif ve mü’ellif ve hattât imiş. İntikâl etdükde kendü hattıyla kendü te’lîfâtlarından kırk iki mücelled ve mümzâ kitâbı çıkmış. Hâlâ ol kitâb-ı nefîseler câmi‘-i Ezher'de ve câmi‘-i **[Y 274b]** Mü’eyyed'de vakıfdır. Cümlesi mu‘teber kitâblardır. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Sinân Efendi: Ulemâ-yı Ekrâd-ı Sûrân'dandır. Ömr-i nâzenînlerinde tasadduk ve nezerât vazâyifât kabûl etmemişdir, hemân alâ bâbullâh olup cümleden ziyâde ganîmet üzre geçinirdi. Mısır'da Kürdî mahallesi mescidin ta‘mîr ü termîm edüp anda sâkin olup anda medfûndur. Meşâyihân-ı Mısır mâbeyninde şeyh Kürdî, deyü i‘tibâr edüp ziyâret ederler. Ve senede bir kerre mevlûd olup cem‘iyyet-i uzmâ olur. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Küçük Mahmûdzâde Abdullâh Efendi. Mükerrer Mısır'a mollâ iken merhûm olup şeyh şâhîn civârında bir püşte üzre medfûndur. Ve Merzübâniyye câmi‘i kurbunda,

Kabr-i eş-şeyh Mehemmed ibn Mehemmed eş-şehîr bi-Altıparmak, *rahmetullâhi aleyh*: şehr-i cennet-üslûp olan diyâr-ı Üsküp'dendir. Çıkrıkçızâde demekle ma‘rûf kimesnedir. Hattâ bu hakîr Melek Ahmed Paşa ile Bosna'dan gelirken Üsküb'e uğrayup hakîre Altıparmak Efendi'nin hânesin yâfte ile konak verüp iki gün meks edüp akrabâları ile sohbet-i hâs etdik. Erbâb-ı ma‘rifetden kimesneler idi. Hamd-i Hudâ Mısır'da kendülerin dahi ziyâret etmek müyeser oldu.

Niçe te’lîfâtları vardır, ammâ *Siğer-i Nebî* nâm bir te’lîfâtı vardır kim cemî‘i siğerlerin memdûhudur. Bahr-i me‘ânî ve Nu‘mân-ı sânî şeyh-i ekber azîz kimesne idi. Mısır'da câmi‘i kıblesi önünde medfûndur. Sene 1033 târîhinde irtihâl eylemişdir. Azîz-i merkûm gavvâs-ı bahr-i okyûnûs ulûm-ı şettâya mâlik idi. Hattâ bâğbân-ı çemenistân-ı ulûm azbü'l-beyân ve muntalıku'l-lisân idi. Ve,

Meşhed-i el-Mevlâ Zahîreddîn-i Erdebilî: Selîm Hân-ı Evvel asrında Tebrîz'den Rûm'a gelüp makbûl-i şehriyârî oldu. Ba‘dehu tavâf-ı Beytullâhi'l-harâm niyyetine Mısır vâlîsi Hâyin Ahmed Paşa ile Mısır'a vardıkda Ahmed Paşa Mısır kal‘asına kapanup hâyin olıcak ol vak‘ada Hâyin Ahmed

Paşa ile bir yerde katl olup Karâfe-i kübrâda ikisi bir soffa üzre medfûnlardır.

Mezkûr Mollâ Zahîreddîn cemî‘i ulûm-ı şettâya mâlik olup yüz kıt‘a mücelled te’lîfâtları vardır. Çi fâ’ide, ancak bir nâmı kalur. Yohsa cümle nüfûs kabza-i ecelde makbûzdur. Hîç-kes ve nâ-kes ve bî-kes ve var-kes ol derde devâ bulup rehâ bulmamışdır. Rûy-ı arz cihângîrleri ve gedâları bu emirde yeksânlardır. Hâs u âm ol Kantara-i celîlü'ş-şândan ubûr etmek mukarrerdir, *ve's-selâm*.

Mısır-ı Kâhire'de evliyâ-yı kibârın ve ulemâ ve sulehânın mezârât-ı müteberrikeleri bî-hisâbdır, ammâ bu âciz ziyâret etdiğimiz kibâr-ı kümmelînleri tahrîr etdik. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Hüseyin Paşazâde Efendi: Pederleri Budin vezîri Güzelce Rüstem Paşa'nın mahdûm-ı ferhunde-ahteridir. Mısır mollâsı iken merhûm olup İmâm şâfi‘î cenbinde türbe-i pür-envârının atebe-i âlîsi **[Y 275a]** üzre fevtine târîhi budur:

Hüseyin Efendi'nin makâmı dâr-ı selâm.

Sene 1023

Merkûm mevlânâ mahbûbü'l-kulûb erbâb-ı tanış ve ehl-i ilm ü dâniş kimesne idi. Hânesinde ni‘meti âyende vü revendeye mebzûl idi. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Mehemmed Ehlî Efendi: Tabîbzâde Abdurrahmân Efendi'nin birâder-i kihteridir. Cemî‘i ulûmda feyza-yâb idi. Hattâ Mısır mollâsı iken ilm-i nârencâtı tahsîl eylemişdir. Mesîh Paşa câmi‘i sâhasında âsûdedir. İmâm şâfi‘î'ye gidenler ziyâret ederler. Ammâ bir Ehlî Çelebi dahi Rodos'da medfûndur. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Abdülbâkî eş-şehîr Tursunzâde Efendi: Mısır mollâsı iken merhûm olup Karâfe-i kübrâda yol üzerinde seng-i mezârında târîhi var, anda medfûndur. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Mi‘mârzâde Mustafâ bin Mehemmed: Niçe bin âlâm-ı şedâyidden sonra Mekke'den mükedder mükedder Mısır'a olup [Mısır'[d]a ölüp] anda İmâm Ebü'l-Leys civârında medfûndur, *kuddise sırruhu'l-azîz*. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Ebûbekir el-Kefevî: Mısır'da şeyh şâhîn hazretleri ile hem-sohbet olup tarîk-ı Hakk'a yönelüp yine şeyh şâhîn civârında medfûndur. Kerâmât-ı celîle ile meşhûr âbid ü zâhid ve müteverri‘ ehl-i hâl kimesne idi. Ve,

Kabr-i el-Mevlânâ el-Fâzıl Rızâyî Mehemmed Çelebi: Dârü'l-mülk-i Konya kadısı Pîrî Efendi merhûmun mahdûm-ı kihteridir. Bu Rızâyî Çelebi'nin mevlûduna târîh lafz-ı *rızâ*'dır, sene 1001, anıniçün Rızâyî tahallus eder. Mısır mollâsı olup Kâhire'ye dâhil olunca Rızâyî Efendi rızâ-yı Hakk'ı gözleyüp Kâhire'de kahra mazhar olup ba‘dehu yeri dâr-ı cinân oldu. Fevtine şeyhülislâm târîh demiş:

Âh vâh Rızâyî. Sene 1039

Târîh-i Atâyî Çelebi:

Yakdı derûnu dâğ-ı firâkı Rızâyî'nin

Yaş dökmeğile olmadı hâsıl firâğ-ı dil

Nev zahm-ı hûn-feşânile dil kanlar ağladı

Dedi Atâyî mevtine târîh **[Q 262b]** *dâğ-ı dil.*

Sene 1039

Merkûm Çelebi Rızâyî hasîb ü nesîb ve kâmil [ü] **[P 259b]** edîb çelebi ve mü'ellif ü musannif ve şâ'ir ü mâhir ve her fünûnda istihrâcına kâdir hâfız-ı *Kâmûs-ı Ahterî* bir dervîş-nihâd halûk çelebi idi. Mısır'da meşhed-i İmâm Hüseyin câmi'i sâhasında medfûndur. Türbesinin der-i dîvârları ve seng-i mezârı târîhler ile pür olmuşdur. Kabr-i Fâzıl-ı Rûm deyü ziyâret ederler. Ve,

Kabr-i Mevlânâ Cemâlîzâde: Ulemâ-yı Rûm'dan fuzalâyü'd-dehr şeyhülislâm Alî Cemâlî hazretlerinin mahdûm-ı kihteridir. Anatolu'da ve Mısır'da niçe yerde sâhib-i seccâde olup âhir Mısır diyârında şarkıyye ve Garbiyye menâsıblarına mutasarrıf iken dıraht-ı ikbâli musdıka-i âyeti [204] olup Mısır-ı Kâhire'de temekkün eyleyüp kuvvet-i kâhire ile nükûd-ı enfâs-ı nakd u vaktini itmâm eyleyüp İmâm Ebü'l-Leys hazretleri civârında medfûndur, **[Y 275b]** *rahmetullâhi aleyh.* Sene 968.

{Târîh-i eş-şeyh Âdem Efendi

Âdem dedemiz raks ederek gitdi cinâne.

Sene (---)

Mısır mevlevîhânesinde medfûndur.}

..... (16 satır boş) .....

Merhûm ve mağfûrun-leh sultân-ı a'lemü'l-ulemâ ve efdalü'l-fudalâ hazret-i şeyhü'ş-şüyûh Alî şümürlisî *rahmetullâhi aleyh* **hazretlerinin keşf [ü] kerâmâtın beyân eder**

Evvelâ bu hakîr-i pür-taksîr-i kalîlü'l-bizâ'a bin seksen üçde Mısır'a dâhil olunca evliyâ ve enbiyâların ziyâretine şürû' edüp hayâtda olan kibâr-ı meşâyih-i ulemâ ile ihtilât etmeğe tekayyüd edüp tazyî'-i evkât olmasın içün teberrüken ve teyemmünen câmi'-i Ezher'de şeyh Alî şümürlisî hazretleriyle müşerref olup dest-i şerîflerin bûs edüp du'â-i hayrları ile behreyâb olup *Kûhistânî* nâm kitâbı tilâvet etmeğe bed' eyledik.

Bi-emrillâh mâderzâd a'mâ idi. Ammâ bunda olan fesâhat u belâgat ve bunda olan takrîr [ü] talâkat emlahü'ş-şu'arâ Muhammed Bûsırî hazretlerinde yokdur. Hakîr üç sene hizmet-i şerîfinde olup tilmîzi olduk. Hikmet-i Hudâ Abdurrahmân Paşa sene (---) târîhinde vâlî-i Mısır iken üstâdımız şeyh Alî şümürlisî hazretleri iki ay sâhib-firâş oldu, ammâ yine cemî'i telâmîzleri hâne-i bî-minnetlerine varup dest-i şerîflerin bûs edüp herkes ile kelimât edüp dersler görülürdü. Ammâ bi-emrillâh evvelki

ders takrîrlerinden ziyâde ders sürülürdü. Ammâ kendüleri ol mertebe za‘îf ü nahîf oldular kim vücûd-ı nâzenînlerinde her uzvu râyegân olup ad olunurdu. Lâkin kuvvet-i kudsiyyeye mâlik olmağın mir‘ât-ı dil çeşmi dûrbîn idi. Ve begâyet kiyâset, nihâyet mertebe firâset ü zekâyile mevsûf idi. Anı görenler a‘mâ-yı mâderzâd diyemezler idi.

Hattâ dâmâdı olan Kadı Mansûr da evlâd-ı duhter-i pâkîze-ahteri Râbi‘a-i Adeviyye-misâl hâfıza bir hâtûndur, anlar ehli Kadı Mansûr'a nakl etmiş, Kadı Mansûr dahi anlardan cümle huzzâr-ı meclise nakl eder:

"Ba‘zı kerre leyle-i mübârekelerde müşâhede etdim ki Hazret-i server-i kâ’inât ve mefhar-i mevcûdâtın huzûrunda sarîh ü fasîh zebânile '*Ne‘am yâ Resûlullâh, sahîh yâ şefî‘a'l-müznibîn*' kelimâtları gibi pederim Hazret ile kelimât edüp ders tilâvet edüp ders tilâvet etdüklerin kerrâtile istimâ‘ etmişim" deyü binti şeyh Alî şümürlisî şehâdet etmişdir.

Hattâ bir gün ba‘de'd-ders üstâdımız şeyh Alî şümürlisî huzûrunda cümle ihvân-ı bâ-safâ şerîklerimiz ile ber-zânû dururken azîz hazretleri kelâm-ı dürerbârları ile huzzâr-ı meclis olan telâmîzlerine a‘lâ tarîkı'l-keşf hitâb edüp buyurdular kim,

"Bu sene huccâc-ı müslimîn âyâ ne gün alay ile Bürketü'l-hacc'a revâne olurlar?" deyü su’âl buyurdular. Hemân dâmâdı olan Kadı Mansûr eyitdi:

"Sultânım inşâallâh şehr-i şevvâlü'l-mu‘azzamın on sekizinci gün yevm-i hamîsde alay ile Bürke'ye hurûcları fermân olundu" deyince **[Y 276a]** şeyh buyurdular kim:

"Ya Kadı Mansûr, ol güne kaç gün kaldı?" dediler. Hemân câmi‘-i Kaysûniyye hatîbi şeyh (---) Çelebi baş halîfemiz idi, anlar buyurdu kim,

"Sultânım, huccâc-ı müslimîn çıkmağa iki gün kaldı" deyince hemân şeyh hazretleri iki aydan berü sâhib-firâş bî-tâb ü bî-mecâl bî-ma‘âş iken yâ Allâh deyüp câmehâbından pertâb edüp **[Q 263a]** ayağ üzre durup beytü'l-hüznü içre tâvûs-ı bâğ-ı cinân-vâr eyle cevelân ve raks u semâ‘ etdi kim gûyâ semâ‘-ı Celâleddîn-i Rûmî'dir. Eyle hırâmânî reftâr u harekâtlar etdi kim cümle merd dembeste olup merdüm-i dîdeler vâlih ü hayrân kaldılar. Hakîr ise engüşt ber-dehen olup âyâ bu ne hâldir, deyü **[P 260a]** mebhût kalmışım. Azîz hazretleri ba‘de's-semâ‘ arak-âlûd olup buyurdular kim,

"İşte oğullar, huccâc-ı müslimîn Bürke'ye çıkmasının müferrih müjde haberlerin verdiniz. Bundan gerü hayât-ı câvidân-ı dü-cihân bulduk. Cümleniz berhordâr-ı ömr olasız" deyü cümlemize gûnâ-gûn hayr du‘âlar etdi.

Ba‘zı yârânlarımız, el-hamdülillâh efendi sıhhat buldu, deyü şâd [u] handân oldular, ba‘zılar nihânîce bükâ edüp giryân oldular. Ammâ yine şeyh hazretleri cümlemize nutk edüp,

"Ey oğullar! Sizlerden bir ricâm vardır. Lutf eylen, huccâc alay ile çıkacağı gün bunda haşr olup beni huccâc alayından mahrûm etmen. Zîrâ ol günler hacc-ı ekber günleridir. Ol gün beni bir sandûka içre koyup dörd hayvân üzre beni tahmîl edün. Ba‘dehu câmi‘-i Ezher içinden beni ol sandûkayla geçürün. Ve bizim muhibb [ü] telâmîzlerimiz ile mücâvirînden bir hayli uşşâk ve revâk-ı Irâk'dan bir köm(?)

uşşâk-ı müştak bizi karâfe-i mücâvirînde koyalar. Anda her sene huccâc-ı müslimîni seyr edelim, türâbları gubârımız olsun. Zîrâ ol karâfe memerr-i nâsdır. Ve anda medfûn cümle müslimîn-i ünâsdır. Sizlere vasıyyetim budur, beni ol gün huccâc alayından mahrûm etmen" deyü ricâlar etdi. Cümle telâmîzleri,

"Nola sultânım, cân baş üzre, sultânımı anda götürelim" dediler. Cümle sâdıkân efendinin bu sözünden hazz etdiler. Ve yine efendi buyurdular kim,

"Ey oğullar! Mısır ulemâlarından Mülakkab Alî Beğ'e ve İbrâhîm-i Irâkî türbedârı şeyh Metbûl'e haber edün, anlar dahi mâ-ba‘dimizce gelüp alay-ı huccâcı seyr etmede bizimle hâzır olsunlar" dedikde anlara âdem varup hâlet-i nez‘de bulduklarında haber getürüp,

"Sultânım, anlar hastadır, alaya çıkmağa dermânları yokdur" dediler. Hemân azîz buyurdular kim,

"İnşâallâh iki günden anlar hayât-ı dü-cihânı bulup bizimle seyre gelirler", dediler.

"Lâkin oğullar, size mürâca‘atım oldur kim Mısır vâlîsi Defterdâr Ahmed Paşa nüzûlü günü ol vak‘a-i vâkı‘a-i kübrâda Azebler kapusu önünde lahm-ı acîn gibi hezâr-pâre **[Y 276b]** olunan üstâdımız Hazret-i şeyh şa‘râvî hazretlerinin akrabâlarından fakîr Abdülfettâh'a bed-du‘â etdimdi ki yine şa‘râvî hazretlerinin kerîmelerinden Sitti Zehra'nın meşrûtası olan nezâretimi almış idi, bed-du‘âm hedef-i icâbetde kabûl olup Azebler bâbı önünde gulû-yı âm ile Abdülfettâh'ı pâre pâre etdiler. Sizlerden ricâ ve temennâm oldur kim anın rûhiyçün câmi‘-i Ezher'de kırk hatm-i şerîf tilâvet edüp savâbın Abdülfettâh'ın rûhuna hibe edin ve leyle-i cum‘ada helvâ tabh edüp fukarâ-ya bezl edün" deyü vasiyyet-âmîz kelimâtlar edüp yine câmehâbı üzre oturup girde-bâliş üzre serbâliş edüp üftâde telâmîzleri nâliş etmeğe başlayup hayli güftügû oldu. Ammâ şeyh hâb-ı râhata varup reng-i rûyı verd-i handâna dönüp arak-âlûd olup ol gün niçe gûne keşf [ü] kerâmâtları zâhir u bâhîr oldu.

Hikmet-i Huda, mâh-ı mezbûrun on sekizinci gün ale's-sabâh cümle asâkir-i Mısır pür-silâh olup huccâc-ı müslimîni alay-ı azîm ile Bürketü'l-hacc'a velvele ve gulgule ve debdebe ve tantana ile alay sadedinde iken ol sâ‘at şeyh hazretlerinin rûh-ı pür-fütûhları cânib-i Hakk'a teveccüh etdükde câmi‘-i Ezher'de ve Mısır'ın cemî‘i hulefâ câmi‘lerinde salâlar tilâvet olunup şeyhin merhûm olduğu dâsitân-ı dostân olup cümle huccâc ve asâkir-i Mısır pür-silâh câmi‘-i Ezher'e varup cenâze-i şeyhe hâzır oldular. Azîzin rumûz-ı künûzları üzre niçe yüz bin asâkir-i İslâm ve niçe yüz bin fukarâ ve hâs u âm deryâ-misâl olup azîzin salât-ı cenâzesin câmi‘-i Ezher'de edâ edüp vasıyyetleri üzre dörd âdem hayvânı üzre tahmîl edüp niçe kerre yüz bin şukka-i alemler ile tevhîd [ü] tezkîr ederek huccâc-ı müslimîn alay ile şeyhi karâfe-i müsâfirîne götürüp anda seferleri tamâm olup karârgâhları dârü'l-karâr oldu ve rûh-ı şerîfleri dâhil-i evc-i illiyyîn olup dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye irtihâl etdi, *rahmetullâhi-aleyh.* Târîh:

..... (1 satır boş) .....

Rûhlarıyçün el-Fâtiha.

Hikmet-i Hudâ kelâm-ı dürerbârlarından sâdır olan keşf ü kerâmetleri üzre Mülakkab Alî Beğ ve İbrâhîm-i Irâkî türbedârı şeyh Metbûl dahi merhûm olup ale'l-akîb bunlar dahi defn olundular,

rahmetullâhi aleyh. Azîz hazretlerinin kurbunda âsûdedirler.

Ve Bâb-ı Lûk râhında mahalle (---) de,

Kabr-i eş-şeyh İsmâ‘îl-i Sanâfîrî. Mecâzibûndan bir e‘ızze-i kirâm kimesne idi. Tekellüfden ber-tarâf olup pâ-bürehne ve ser-bürehne bir cân idi. Kimse ile tekellüm etmezdi, ammâ muhibleri olan kimesneleri gördükde hande-künân ba‘zı kelimâtlar edüp herbir kelâm rumûz-ı künûz idi. Dâ’imâ bir vekâle içre gâh bûriyâ-yı Süleymân üzre **[Y 277a]** bî-riyâ olup yatırdı, gâh hâk-i amber-pâk üzre gubâr-âlûd olup yatırdı. Bu sultânın hayâtında Kadı Celâl bir zâviye ve bir türbe-i pür-envâr binâ edüp sene 1089 târîhinde Abdurrahmân Paşa vâlî-i Mısır iken azîz-i merkûm nutk-ı dürerbârları ile bu mâh-ı (---) merhûm oluruz, deyü işâret buyurdular. Ve âl-i Osmân'ın Maskov gazâsına bu kelimâtlardan târîh işâret buyurup:

Câ’e's-sürûr fî şehr Ramazân

deyü târîhi budur:

Feth-i Kazak-ı ‘ak-masak(?)

Sene 1089

Bu gûne hurûflar ile işâret buyururlardı, *rahmetullâhi aleyh.* Hâlâ ziyâretgâhdır. **[P 260b]**

el-Faslu'r-râbi‘ ve sittîn
Ümmü Dünyâ Mısır'da bu ziyâret etdiğimiz sultânların tarîk-ı âmların ve cümle a‘yân-ı kibârın râh [u] mahalleleri ismin beyân eder

Evvelâ şehr-i Mısır'ın iç kal‘asından mâ‘adâ aşağı şehrin câdde-i azîm olan râh-ı âmı cümle (---) ve esvâk-ı sultânîde ve mahallât içre cümle (---) bin tarîk-ı âmdır. Ammâ Bâb-ı Nefîse'den tâ Bâb-ı Nâsır'a varınca Derbü's-sultân derler kim Üzengiciler'den ve sûk-ı Sâlibe'den sûk-ı Emîr Hâcib'den ve sûk-ı Hayyâm'dan ve Bâb-ı Cedîd'den **[Q 263b]** tâ Bâb-ı Nâsır'a dak Derbü's-sultân derler kim Beyne'l-kasreyn dibinden tarîk iki firka olup Bâb-ı Fütûh'a varınca Derb-i Hâkim Bi-emrillâh derler. Zîrâ zulüm ile niçe bin hânedânları münhedim edüp binâ etdüği câmi‘ine tarîk-ı âm etdüğiyçün Derb-i Hâkim derler.

Ve Derb-i şa‘riyye'den taşrasına Derb-i Tâhiriyye derler.

Ve Sûk-ı Taylûn'dan içeri Derb-i Abbâsiyye derler. Zîrâ cümle Mısır'a mâlik olan âl-i Abbâsiyân hulefâları anda sâkin olduklarıyçün Derb-i Abbâsiyye derler.

Andan aşağı Derb-i Bâb-ı Cedîd.

Andan öte Bâb-ı Bulak ve Kantaratü's-sebû‘ derler.

Ve ana karîb halîcin karşu tarafında Derb-i Süveykatü'd-dellâl.

Ve ana karîb Derb-i Kantaratü's-Sunkur ve sûk-ı Mahalle-i Âbidîn ve Derb-i Bâbü't-tabbâgîn ve Derbü'ş-şevârîb ve Derb-i Özbekiyye ve Derb-i Kantaratü'l-Leymûn ve Derbü'r-ratıl ve Derb-i Bâb-ı Lûk ve Derb-i Harrâtîn ve Derb-i Beyne'l-kasreyn ve Derb-i Kadıasker ve Derb-i Hân-ı Halîl ve Derb-i Hart-ı Hamâliyye ve Hartu's-sâ'a ya'nî Gümüş bâzârı ve Derb-i Fahhâmîn ve Derb-i Gavrî ve Derb-i Bundukanî ve Bâbü'z-zahûme ve sûk-ı şevâyin ve Bâb-ı Züveyle.

Ve Hartu'l-vâlî: Sultân Kayıtbay Subaşı kapusu önünden geçmemek içün bu yolu bir sâ'atde açdurup ubûr etmişdir, hâlâ Hart-ı Vâlî derler, ol tarîkde sakkâ kırbaları ve tulumları ve matara ve cûzeler işleyen üstâdlar çârşûsudur.

Ve sûk-ı Hayyâtîn [Hayyâmîn?] ya'nî Çadırcılar çârşûsu ve Sûku'l-Hazarîn ve Hartu'l-halîfe ve sûk-ı Taylûn ve sûk-ı Mağâribe ve sûk-ı Hezretü'l-hannâ ve sûk-ı Kabr-i Tavîl ve sûk-ı Emîrâhûr ve Hartu's-sakkâyîn ve Hartu'n-nasârâ ve Hartu'l-mûsikî ve sûk-ı Rûmeli. Ve paşa sarâyından Derbü'l-ahmer ile tâ câmi'-i Ezher'e varınca üç bin üç yüz **[Y 277b]** adımdır.

Evsâf-ı tetimme-i şâhrâh-ı Mısır-ı Kâhire

Bu hakîrin Mısır'da iç kal'adaki konağından aşağı Sipâhîler hammâmı külhanı önünden ve Ivaz Beğ sarâyı önünden ve Mes'ûd Ağa kapusu önünden Burhân Efendi nakîbin sarâyına varınca iki bin yüz adımdır. Ammâ yine konağımıza aşağı Altıparmak câmi'i önünden yine Mes'ûd Ağa sarâyı önünden Nakîb sarâyına iki bin üç yüz adımdır. Bu yol iki yüz adım ziyâde olmuş olur. Ammâ yine konakdan aşağı Azebler kapusunda Rûmeli meydânından ve Sâlibe'den ve Yenikapu'da Kantaratü's-sebû'dan geçüp Defterdâr Kaytâs Beğ hânesine varınca kâmil üç bin adımdır.

Bunun emsâli niçe bin mahallât esvâk-ı sultânîler vardır. Eğer cümlesin tahrîr etsek başka bir mücelled kitâb olur. Ammâ meşhûr-ı âfâk ve tarîk-ı âm olan bu tahrîr olunan râh-ı izdihâmlardır kim zikrinde fâ'idesi ve beyânında â'idesi elbette vardır, anıniçün terkîm eyledik. Ammâ gayrı meşhûrun zikrinde fâ'ide ve beyânında i'tibârı olmayan nesnelerin tahrîr [ü] tatvîlinde melâlet vardır, deyü tahrîr etmeyüp bununla iktifâ etdik, *ve's-selâm.*

el-Faslu'l-hâmis ve sittîn
Bin seksen üç târîhinde Sultân Seyyid Ahmed el-Bedevî ziyâreti mevlûduna ve bender-i Dimyât ve bender-i Reşîd ve bender-i İskenderiyye ve gayrı kurâ ve kasabât [u] belîdeler seyâhatine gitdiğimiz menâzilleri ve âsitâneleri beyân eder

Evvelâ Mısır-ı Kâhire'nin alâ-kadri't-tâka mümkin olduğu mertebe seyr [ü] temâşâların ve cemî'i ziyâretlerin edüp meşhûr-ı âfâk ve kutb-ı ale'l-ıtlak olan Hazret-i Ebü'l-yetâmîn Sultân Seyyid Ahmed el-Bedevî'yi ziyâret kılup,

"Âyâ, ne takrîb ile ol âsitâneye bu âciz yüzüm sürüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb etsem" derken hikmet-i Hudâ bin seksen üç mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'in on ikinci gün Mısır içinde bir velvele ve gulgule zâhir olup deff ü kudüm ve tabl u nakâre ve tevhîd-i erre sadâsı evc-i semâya münkalib oldu. Gamhânemizde olan ahbâblardan su'âl etdim:

"Bugünkü gün Seyyid Ahmed el-Bedevî ve sultân-ı Alevî hazretlerinin cümle meşâyihânları ve fukarâları cem'iyyet-i kübrâ ile zikrullâh ederek sâhib-i devlete çıkup sene (---) mevlûduna beyâz

buyurdum alırlar. Azîm velvele-ârâ alay-ı fukarâdır" dediklerinde hakîr ale'l-fevr paşanın sarâyı meydânına varup bir kûşe-i vahdetde âlem ağyârdan bî-haber iken seyr [ü] temâşâya meşgûl oldum.

El-azametullâh, on binden mütecâviz fukarâ-yı Bedevî deff ü kudümleri ve direfş-i Kâviyânî-misâl şukka alemleri ile ba‘zısı âlât-ı harbe müstağrak olup ellerinde zerdeste ve nobutlar, bellerinde pâlheng tennûreler, dillerinde zikrullâh ile niçe yüz bin sancağ u bayrağ ile sarây meydânın ve esvâk-ı sultânîlere fukarâ mâl-â-mâl olup gûnâ-gûn sancağlar ile şehr-i Mısır'ı **[Y 278a]** lâlezâr edüp sarây meydânında paşa huzûrunda baş halîfe fukarâlarına "*Üzkürullâh*" deyince bir ağızdan niçe bin fukarâ tevhîd-i sultânîye rehâ buldurup altun mutallâ alemler baş kaldırup deff ü kudüm ve nakâre ve tabllar çalınup ve sûr-ı İsrâfîl-vâr nefîrler nefh olunup üç bin yedi yüz meşâyih ve on bin mikdârı pâ-bürehne ve ser-bürehne fukarâ-yı bâbullâhlar tevhîd-i erreye meşgûl olarak taraf taraf mecâzibûn na‘ralar urarak sarây meydânında bir tevhîd-i sultânî olmuşdur kim bi-rabbi Ka‘be sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup felekde melekler dahi reşk edüp ta‘accübâne "*Sübhânellâ"h* dediler.

Ba‘de't-tevhîd nakîb-i fukarâ Cenâb-ı Bârî'ye hamd [ü] senâdan sonra Habîb-i Hudâ'ya tarziye ve tasliyeden sonra pâdişâh-ı rûy-ı zemîn fâtih-i Kandiye ve Kamaniçse olan Sultân Mehemmed-i Râbi‘e hayr du‘âlar ve Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya senâlar edüp gürûh gürûh huzûr-ı paşaya varup âdâb üzre ale't-tertîb karâr etdiler.

Ba‘dehu Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa kânûn-ı Bedevî ve fermân-ı Sultân Kayıtbay üzre beyâz buyurdular tahrîr olunup,

"Garbiyye kâşifi Hasan Ağa ve Menûf kâşifi Alî Ağa ve yedi bölüklerin mustahfızân ve gayrı ocak ağalarısız. Siz kim mevlûd-ı şerîfe pür-silâh cümle askeriniz ile hâzır olup Malaka meydânın muhâfaza edüp ihmâl olunmayup Urbân'ın aşkıyâ ve eşirrâları at ile meydân-ı mel‘abeye gelüp mızrak ve nobut ve akve hançer taşımaya. Ve hamîrhâne ve bozahâne ve fevâhişleri men‘ edüp emrime i‘timâd **[Q 264a]** edesiz" deyü mü’ekkid emirler olup paşa dahi meşâyihâna selef vüzerâları etdüği ihsândan ziyâde **[P 261a]** Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin kabr-i şerîfine iki yeşil destâr ve iki batman ûd ve elli miskâl amber-i hâm ve bir ibrîşim hâlîçe ve bir harîr seccâde ve iki şem‘-i asel-i kâfûrî ki herbiri âdem kaddi yüzer batman şem‘ler ihsân edüp cümle fukarâya kurbân-bahâ yüz altun in‘âm edüp baş halîfe şeyh Mustafâ Rûmî destine teslîm olunup cümle meşâyihân du‘â-i hayr ile paşanın destin bûs edüp yine tevhîd-i sultânîye başlayup bir tevhîd olmuşdur kim cemî‘i münkirîn âlem-i hayretde kalup dembeste oldular.

Yine ba‘de't-tevhîd du‘â [ve] senâ olunup ihsân olunan seccâde ve hâlîçe ve ûd u amberi ve destâr-ı Muhammedî['yi] birer huddâma tahmîl edüp sarây meydânında kânûn üzre ihsân olunan beyâz buyurdıyı cellâdbaşı savt-ı a‘lâ ile,

"Mâh-ı Cemâziye'l-âhir'in nısfında mevlûd-ı Bedevî'dir" deyü nidâ edüp feryâd ederek gitmede ve cümle meşâyihân tevhîd ile alay etmede.

Bu tertîb üzre cümle meşâyihân fukarâ-yı dervîşân günc-i kanâ‘atde zîşân saf saf mevc mevc herkes halvethânelerine revâne oldular.

Bu mahalde hakîrin seyâhat urûkları **[Y 278b]** harekete gelüp,

"Böyle bir vâcibü's-seyr ziyâreti âyâ ne tarîk ile ziyâret edem" derken ba‘de'l-mağrib bir iç mehteri

gelüp,

"Buyurun, sizi sâhib-i devlet ister" deyü haber verüp der ân hakîr İbrâhîm Paşa huzûruna varup âyîn-i Seyyid Ahmed el-Bedevî müzâkeresi oldu. Hemân hakîr fırsat ganîmet bilüp,

"Sultânım, izn-i şerîfiniz olursa ol du'â hırmeninde hakîr-i pür-taksîr bulunup sultânımı hayr du'â ile yâd edüp ol âsitâneyi dahi ziyâret etmiş olam" dedüğimizde ricâmız hayyiz-i kabûlde vâki' olup,

"Tîz Nişli Alî Kethudâ gelsin" deyüp fermân etdi.

Kethudâ gelüp hakîre harcırâh yüz sikke-i hasene-i furunî kızıl kızılgalar ihsân etdi.

Ve mevlûd-ı Bedevî'ye hâzır olmak içün tahrîr olunan Garbiyye ve Menûfiyye kâşiflerinin emirlerin ve *Tût* sene âhiridir, kâşiflerin ol günlerde hükm[ü] nâfiz olmayup kendüler dîvân-ı Mısır'a gelüp muhâsebelerin görmeğiçün izin buyurdıların dahi hakîre ihsân eyledi.

Ve Garbiyye kâşifi Hasan Ağa dîvân-ı Mısır'a çavuşlar kethudâsı etmesinin müjde mektûbların dahi bu kemtere in'âm etdi.

Ve bir mükellef cerge hayme ve on kantâr beksumât ve sâ'ir me'kûlât [u] meşrûbâtdan mâ'adâ yüz vukiyye kahve ve üç kantâr sükker ve yüz şem'-i asel ihsân edüp vedâlaşup Nişli Alî Kethudâ hânesine varup yol üzre olan kadılara ve kâşiflere ve ümenâ ve mültezimîne hitâben mü'ekkid mektûblar tahrîr olundu kim,

"Hâmil-i varaka Evliyâ Efendi sâhib-i devlet efendimizin nedîm-i hâssı ve kadîmî yâr-ı gârı olduğundan mâ'adâ bizim dahi peder-i azîz-i cân-berâberimizdir. Mektûb-ı mahabbet-üslûbumuz her kankınıza vusûl bulursa Evliyâ Çelebi'yi birbirinize sâlimîn ü gânimîn tatyîb-i hâtır edüp ulaşdırasız. Gâyet memnûn [u] mahzûz oluruz" deyü varakları verüp beş bin para dahi harcırâh ikrâm edüp cümle ahibbâ ile vedâlaşup ol gece Bulak'da Risâle ağası İbrâhîm Ağa hânesinde mihmân olup üç gün üç gece şehr-i Bulak niçe kerre yüz bin kanâdîller ile çerâğân ve tezyîn olup zevk [ü] safâlar oldu.

Ve yeniçeriyân tekyesiyle risâle ağası sarâyı önündeki meydânda bir gece cümle meşâyih hâzır olup fânûs kanâdîller ile leb-i Nîl'i zeyn edüp tâ sabâha dek tevhîd-i sultânî ile mevlûd-ı şerîf oldu.

Ertesi ale's-sabâh Bulak'da İbrâhîm-i Gülşenî tekyesinde kânûn üzre nakîbü'l-eşrâfın ziyâfeti olup a'yân-ı kibâr-ı kümmelîn ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân-ı Mısır ve bizzât kadıasker hazretleri ve mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları gelüp summât-ı Muhammedî çekilüp ni'met-i nefîseler tenâvül olunup ol gece tekye-i Gülşenî pür-nûr gülşen-i İrem olup mevlûd-ı şerîf olur kim bâlâdaki mevâlîd evsâfında bu mevlûd memdûhdur, tekrârı keder-i Keyder(?) verir.

Ertesi ale's-sabâh cemî'i fukarâ-yı Bedevî ve sâ'ir **[Y 279a]** ehl-i turukun mecâzibûn fukarâları ve ankâ tüccâr-ı ehl-i bihârları on iki pâre akabe gemilere süvâr olurlar. Her akabe ikişer bin âdem alur, karavana-misâl merâkiblerdir kim herbiri âdem deryâsiyle Nîl deryâsı üzre mâl-â-mâldir. Herbiri dörder kat anbârdır. Anbâr-ı süflîsinde me'kûlât [u] meşrûbât ve sâ'ir mühimmât u levâzımât dahi ulvîsinde cümle tâ'ife-i nisvân-ı pür-isyân memlûdur; dahi fevkinde fukarâ-yı meşâyihân; dahi

fevkinde fellâhân mellâhân huddâmân rübbân ve erbâb-ı züvvârân ile zânû-ber-zânû benî âdem ile memlûdur. Ve kat-ender-kat tahtapûşlar ve maksûreler inşâ olunup herkes yârân-ı bâ-safâsilye zevk u safâ ve şaka ederler. Ve bu on iki pâre akabe keştîler Seyyid Ahmed el-Bedevî evkâfı(n)dır. Ve cümle masârıfi evkâf-ı Bedevî'den olup tezyîn olur.

Ve cümle akabelerin sütûnlarının ve serenlerinin cundalarına sancağ u bayrağ u filandıralar ile tezyîn ederler. Ve bu gemilerin cânib-i erba‘asına niçe bin kanâdîl ve alem-i meşâyihân ile tezyîn ederler.

Ve niçe bin züvvâr ve meşâyihân bu evkâf akabelerine girmeyüp başka gemilere ve kayasa ve kayıklar dutup herkes ahbâbıyla zevraklara girüp cümle iki yüz pâre gemi olup rûy-ı nehr-i Nîl keştîler ile zeyn olup bu tertîb üzre on iki akabe ve altı yedi yüz kayık ve kayasa kırk elli bin âdem ile vakt-i kuşlukda şehr-i Bulak'dan avm edüp mütevekkilen alallâh ile deryâya çıkdukda cümle keştîler içre olan askerî tâ’ifesi bir kat tüfeng ve bir yaylım top atup sadâları teskîn olunca ibtidâ baş halîfe-i Bedevî'nin tabl [u] kudümleri ve zîl ü bemleri çalınup tevhîd-i sultânî ederek Nîl cereyânı ile cârî olarak kös [ü] nefîrler çalarak fukarâ-yı muvahhidîn gemiler ile İnbaba şehrine mukâbil vardıkda İnbaba içün cümle fukarâ gülbâng-i Muhammedî çeküp birer Fâtiha tilâvet ederler ve azm-i Bedevî deyüp giderler.

Hakîr ol mahalde başka gemi ile yedi sekiz huddâm yârân-ı bâ-safâ ile zevk [ü] safâ ederek gâh şeyh Mustafâ Rûmî, gâh şeyh Osmân-ı Kennâsî, gâh şeyh İn Babî, gâh eş-şeyh Ahmed-i Kalyûbî ile ülfet ederek Nîl-i mübârekin iki tarafında cennet-misâl olan ma’mûr [u] âbâdân **[Q 264b]** belîde ve kasabâtların seyr [ü] temâşâ edüp evsâfların tahrîr ederek yine Mısır hâkinde sekiz mîl aşağı,

Kasaba-i şubre: Sâhil-i Nîl'de bin hâneli ve yedi câmi‘li ve esvâk-ı muhtasarlı ve bir hammâmlı ma‘mûr u müzeyyen cennet-misâl nahl-i hûrmâlı bir bâğ-ı İrem kasabadır. **[P 261b]** Hükûmet-i Mısır yeniçerisi tâ’ifesinden bir odabaşı hükûmet edüp âyende vü revende yüklerden ve karpuz ve kavun yüklerinden birer karpuz bâc alup senede iki bin guruş fâ’ide eder. Yeniçeriyân kolluğudur, ammâ yine başka mültezimi vardır. **[Y 279b]** Ol kasabayı ubûr edüp on mîl dahi aşağı,

Cezîre-i Batnü'l-bakar nâm mahal Nîl-i mübârek vasatında bir burundur kim Nîl-i mübârek ol mahalde iki bölük olur. Hazret-i Nûh'dan sonra bu mahalli Seyf-i Zülyezen kesüp iki şak etmişdir. Sol tarafda garba cereyân eden Nîl bender-i Reşîd'e gidince (---) mîldir. Beri sağ tarafda şimâle cereyân eden Nîl bender-i Dimyât'a varınca (---) mîldir. Bu iki Nîl'in mâbeyninde olan cezîre-i azîmdir. İki kâşiflik hükûmetdir, biri Garbiyye hâkimidir, biri Menûfiyye hâkimidir. Bin pâre kurâ-yı âbâdân ile müzeyyen bir cezîre-i azîmdir. Tâ vasatında Garbiyye hâkinde Tanta nâm bir kasabada Seyyid Ahmed el-Bedevî medfûndur.

Ve bu Batnü'l-bakar nâm burun Menûfiyye hâkidir. Cümle mugaylânları mîrîdir. Mısır cebecibaşı tarafından mugaylân misilli dikenleri kuruyup ihrâk edüp kömürün Mısır'da bârûd-ı siyâha korlar. Bârûdu gâyet keskin eder bir gûne hâşâkdır.

Bu mahalden bizim alay gemilerimiz Dimyât tarafına giden nehr-i Nîl ile cereyân edüp sağ tarafda Kalyûb hâkinde,

Kantaratü'l-Melikü't-Tâhir: kavs-i kuzah-vâr (---) göz bir cisr-i azîmdir. Mısır'dan Kalyûb'a ve Mansûr ve Dimyât'a gidenler bu köprüden ubûr ederler. Bir sırât-ı azîmdir, hayli mesâfeden nümâyândır. Anı görüp ubûr etdik. Ba‘dehu yine Nîl kenârında,

Karye-i Mısrahîm: şeyh Abdullâh Mısrahîm Sultân bu mahalde bir beyâz kubbe-i sagîre içinde medfûnlardır. Cümle gemiler bu mahalle gelüp bu âsitâne önünde deff ü kudüm çalarak bir tevhîd-i âşıkân edüp ubûr etdiler. Bu mahaller Menûfiyye hâki ile Garbiyye hâki müşâdır. Ve bu mahallerde telattum-ı Nîl zâhir olup gemiler pârekende olup ba‘zı gemiler içinden hûb âvâzlı âşıkân, **ilâhî**:

Allâhümme yâ Hâdî

Âsân eyle yolumuz

Sehhil ubûre'l-vâdî

Tîz geçir tut elimiz

ilâhîlerin terennüm ederek ubûr olundu. Ba‘dehu Nîl-i mübârek kemâl mertebe cûş-ı hurûşa gelüp vakt-i mağribde cümle gemiler taşra kenâra ber-kenâr olup, **mısra‘**:

Eger hâhî selâmet der kenâr est [205]

deyüp,

Karye-i İfrît, ya‘nî cin köyü demekdir. Garbiyye hâkinde iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr [u] âbâdân azîm karyedir. Ekseriyyâ halkı bardakçı ve çanakçıdır. Ammâ bu belîde içre meşhûr-ı âfâk bir bâğ-ı İremezât-misâl bir sarây vardır. Selef mülûkları bir Mısır hazînesi mâl sarf eyleyüp ma‘mûr etmişler. Yakın zamânlarda Fazlı Ağa nâm bir kimesne bu sarây-ı âlîde sâkin iken bir gece bir azîm asker bu sarâyı basup cenge meşgûl olurlar.

Bu Fazlı Ağa bu şebhûn eden askeri mansar ya‘nî harâmî zan edüp cümle tevâbi‘iyle pür-silâh olup cenge âheng edüp harâmîler üzre hücûm edüp tüfeng atup kılıç urdukça harâmîlerden bir ferd-i merd-i pür-derd helâk olmayup hâne sâhibinin âdemlerinden ba‘zısının ağzı ve burnu ve eli ve ayakları eğri **[Y 280a]** olup ba‘zısın sar‘ tutar. Bu hâl üzre bir sâ‘at-i nücûmî ceng-i dilîrâne ederler. Âhirü'l-emr ol sarâyda cemî‘i mâl [u] erzâkların bırağup mecrûhan Fazlı Ağa ve cümle tevâbi‘leri firâr edüp karye halkı sarâyın bâbların taş-binâ ile mesdûd edüp hâlâ eyle hâli üzre kalmışdır. Benî Âdem'den bir kimesne müdâhale etmeğe kâdir değildir.

Hattâ biz vardıkda ba‘zı kurâ halkından su’âl etdim, hikâye etdiler kim:

"Ba‘zı gecelerde bu sarâyın damları üzre niçe bin kanâdîl çerâğân olur. Ve tabl [u] nakâre-i gûnâ-gûnlar sadâsı istimâ‘ olunur, şâdumânlar olur. Ve ol gecenin sabahısı sarâyın dîvârları hâricinde niçe yüz siyâh ve beyâz keçe pâreleri bulunur, ammâ ol vaslalar ne keçi yüğünden ve ne deve yüğündendir, bir gûne keçedir kim bu cihânda misli yokdur. İşte belîdemiz içre böyle bir belâ musallat olmuşdur, ammâ ehl [ü] iyâlimize ve gayrı kimesneye zararları yokdur ve görünürde dahi bir

şey yokdur", deyü hikâyet etdiler.

"Ve sarây sâhibi Fazlı Ağa cümle tevâbi‘âtları ile hoş olup hâlâ hayâtdadır. Mâl [u] milkinin hisâbın bilmez, sarâyında bırağup firâr etdüği mâlinden bir kat ziyâde mâl-ı Kârûn'a mâlik oldu" deyü nakl etdiler.

Ve bu karyede cümle ehl-i züvvâr gemilerden taşra çıkup sâhil-i Nîl'de ta‘âmlar pişirüp zevk [ü] safâlar etmede. şeyh Mustafâ Rûmî hazretleri onar koyun alır kazganlar ile leb-ber-leb ta‘âmlar tabh edüp berde ve bahrde olan cû‘âna bezl-i ta‘âm edüp sofra-i bî-imtinânı mebzûl etdi kim âye[t]: [206] dir.

Bu cem‘iyyet-i kübrâda ise nass-ı kâtı‘ üzre fukarâ ve mesâkîn ve yetîm ve esîr cümle mevcûd idi. Cümle mahlûk-ı Hudâ ni‘met-i Celîl'i berekât-ı Halîl ile tenâvül edüp def‘-i cû‘ eyleyüp ba‘de'd-du‘â ve senâ tevhîd [ü] tezkîre mübâşeret olunup vakt-i ışâda rîh-i sarsar sâkin olup şeyh Mustafâ akabesinden bir top atılup muvâfik eyyâm-ı müsâ‘id ile cereyân ederek her gemide niçe bin kanâdîller ile eşâreler çerâğân olup ecnâs-ı mahlûkât kimi top ve kimi tüfeng ve kimi fişeng atarak ol gece Nîl kenârının tarafeyninde niçe yüz bâğ-ı behişt-misâl âbâdân belîdeler ubûr olunup Nîl-i mübârek yüzü çerâğân olmuş müzeyyen akabeler ile zeyn olup gemilerin mellâhları *yemînek* ve *yesârek* diyerek ba‘zı gemiler kürek çekerek ve "Yâ Mevlâ" ve "Yâ Fettâh" sadâsı ile ubûr olunur.

Bu mahalde baş halîfe şeyh Mustafâ *"Yâ ihvânîn üzkürullâh"* deyince akabesi içinde olan iki bin âşıkân u sâdıkân müştakân-ı Bedevî ale'l-umûm bir dehândan tevhîd-i erreye âğâze edince cemî‘i gemilerde olan fukarâlar dahi tevhîd [ü] tehlîle mübâşeret edüp rûy-i Nîl zikrullâh ile pür olup âb-ı Nîl nûra müstağrak oldu. Ve cümle ehl-i tevhîd mest [ü] medhûş olup kendülerden geçdi. **[Y 280b]** Deff ü kudüm ve tabl u nakâre ve zilbemler sadâsından sâhil-i Nîl'de olan kurâ halkı dahi cevk cevk ve köm köm olup teferrüc ederlerdi. Bu tertîb üzre tâ salât-ı fecre dek gidüp salât-ı subuhda cümle gemiler der-kenâr olup,

Menzil-i kasaba-i Tüffâhiyye

Lisân-ı Arabda elma köyü demekdir. Garbiyye hâkinde üç yüz hâneli ve hûrmâ bâğlı ve bâğçeli ve iki câmi‘inin minâreleri mevzûn ve kırk elli dükkânlı ve bir hammâmlı ma‘mûr **[P 262a]** kasabadır. **[Q 265a]** Başka mültezimi vardır. Bu kasabanın cenûbî cânibinde,

Merkad-i Seyyid Dâvûd el-Azeb hazretleri bir câmi‘ kurbunda bir küçük kubbede medfûndur. Yılda bir kerre mevlûd-ı azîmi olup cem‘iyyet-i kübrâ olur. Seyyid Ahmed el-Bedevî mertebesinde bir gürbüz er ve ulu sultândır. *Tabakât-ı şa‘râvî*'de menâkıbı merkûmdur. Âsitânesinden içeri bir kâtil ve bir harâmî ve bir medyûn dâhil olsa hâkim vaz‘-ı yed edüp almağa kâdir olamaz. Eğer ol âdem tahkîk bir kabâhat ile müttehem ise bu âsitâneye dâhil olunca tâ’ib ü tâhir olup deynin edâ eder. Böyle bir ulu sultândır, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Bu âsitâneyi cümle ehl-i züvvâr ziyâret edüp sehl bah bah ve tarâvet kesb edüp yine gemilere süvâr olup zevk [ü] safâ ile kâmil otuz mîl Nîl ile cereyân ederek Garbiyye hâkinde sâhil-i Nîl'de,

Karye-i Mebhûm ve **karye-i şubreteyn:** Üç yüz hâneli ve hûrmâ bâğlı ve câmi‘li ve dârışedli

ma‘mûr kurâlardır. Anları ubûr edüp on mîl kadar cereyân ederek,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Zifte

Lisân-ı Arabda (---) demekdir. Bu şehrin cânib-i şimâlî tarafında Nîl-i mübârek kenârında cümle keştîler lenger endaht olup cümle cüyûş-ı muvahhidîn ehl-i züvvâr merâkiblerden taşra çıkup niçe bin haymeler ile meks edüp iki gün ikâmet edüp cemî‘i kurâlardan kirâ hamîrleri ve bagalları ve cemâlleri gelüp cümle bârhânelerin tahmîl etmeğe meşgûl olup giden gidenin olur. Ba‘zı cânlar yevm-i hamîsi ve yevm-i cum‘ayı anda edüp ziyâretler eder. Zîrâ bu Zifte ile Seyyid Ahmed el-Bedevî mâbeyni beş malaka yerdir ve beş sâ‘at karîbdir, şöyle ma‘lûm ola.

Evsâf-ı şehr-i Zifte

Nîl kenârında Garbiyye cezîresinde ve Garbiyye hükmünde yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi yetmiş pâre ma‘mûr kurâlardır. Kadıya senevî yedi Mısrî kîse hâsıl olur. Ve kızlar ağalığından mu‘tak Abbâs Ağa'nın iltizâmındadır. Sâhil-i Nîl'de bir ma‘mûr dârışeddi var, âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür. Ve mahkeme dahi bu dârışedde muttasıldır.

Ve cümle beş yüz toprak ile mestûr fellâhîn hâneleridir. Câ-be-câ hûrmâ bâğları vardır. Ammâ gılâli meşhûrdur, latîf buğday olur.

Ve cümle üç câmi‘i var. Cümleden Câmi‘-i Kebîr: iskele başında olmak ile cemâ‘ati çokdur. Kırk amûd üzre mebnî bir minâre-i serâmedli câmi‘-i rûşendir. Ve tûlen ve arzan yüzer ayak **[Y 281a]** vâsi‘dir. Ve minâresi üç tabakadır. Ve üç câmi‘ kapusu vardır. Ve hareminde bir nâbıka dırahtı var.

Ve bir câmi‘ dahi aşağı iskele kurbundaki câmi‘: Bu dahi Nîl kenârında bir tabaka ve bir minâreli bir küçük câmi‘dir. Ve bir dahi nev-binâ bir küçük câmi‘ vardır. Bundan mâ‘adâ yedi zâviyesi vardır. Lâkin medrese ve hammâmı yokdur.

Ve yigirmi beş dükkânı ve altı aded kahvehânesi var. Ve bu şehirde olan beledî sığır ve câmûs meğer Adana şehrinde ola.

Ve bu şehirde hammâm olmamağile Abbâs Ağa kethudâsı ile hammâm faslı etmek içün kayıklara süvâr olup karşu tarafda Mansûre diyârı hâkinde,

Evsâf-ı şehr-i azîm Mît Gamr

Lisân-ı Arabda (---) demekdir. Mısır hâkinde Mansûre hükmünde yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi (---) kurâdır. Senevî altı kîse hâsıl olur. Bu şehirin iltizâmı Mısır beğlerinden Ebüsseyf Ahmed Beğ hükmündedir. Senevî altı kîse fâ’izi olur. Zîrâ sükkeri meşhûrdur. Ve rummânı ve hûrmâsı gâyet firâvândır. Ve bâğ u bâğçesi ve nahlistân [u] gülistânı memdûhdur.

şehri sâhil-i Nîl'de ve bir düz sahrâda dörd bin hâne-i ma‘mûru kat-ender-kat hâne-i zîbâlardır. Ekseriyyâ sütûhları kirec ile puşîdedir. Zîrâ a‘yân [u] eşrâfı ve ulemâ-yı kibârı meşhûrdur. Ekâlîm-i Mısır'da ulemâ-yı Gamrâvî deyü şöhre-i şehr olmuş musannif ü mü’ellif niçe yüz ulemâsı vardır.

Ve cümle tokuz mahalle ve kırk dörd mihrâbdır. Ancak tokuzu hutbedir, mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Ve cemâ‘at-ı kesîreye mâlik çârsû içinde Câmi‘-i Kebîr: Hammâd ibn Bakar binâsıdır. Gâyet atîk mezkitdir. Tûlü yüz ayakdır, arzı seksen kademedir. Kıble kapusu üzre üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var, kaddi iki yüz kademe bâlâdır ve tâ zirve-i a‘lâsında alemi yeri iki çataldır, üzerlerinde Husrevânî küp gibi sivri kubbecikler vardır, anların üstünde iki yeşil tuç alemleri vardır. Hulâsa-i kelâm gâyet musanna‘ minâredir kim ta‘bîr olunmaz. Ve mihrâb ü minberi tarz-ı kadîmdir. Ve hareminin etrâfında ve câmi‘ içinde cümle otuz altı mermer ve gayrı elvân sütûnlardır.

Ve üç kapusundan beşer kademe taş nerdübân ile câmi‘e enilir. Bu câmi‘ içre evkât-ı hamsede ulemâ mâl-â-mâl olup mubâhase-i ilm ederler. Sulehâ-yı ümmetden kimseler dâ’imâ hâzırdır.

Andan iskele başındaki câmi‘: nev-binâ bir mesîregâh câmi‘-i rûşen-âbâddır. Ve cemâ‘ati gâyet çokdur.

Ve mahkeme kurbunda câmi‘-i Mu‘allak: on üç kademe taş nerdübân ile çıkılmağile câmi‘-i Mu‘allak derler. Altında serâpâ dükkânlar ve âbdesthâne ve havz-ı şâfi‘îsi var. Gâyet müferrih ve küşâde câmi‘dir. Bir cânibde altından yol geçer, tarîk-ı âmdır.

Ve bir câmi‘ dahi var, ismi ma‘lûmum değildir. Bunlardan mâ‘adâ cümle mesâcidlerdir.

Ve yedi medrese ve on iki mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân vardır. Ve yedi yerde sebîlhâneler vardır. Ve yedi vekâle ve altı yüz dekâkînler vardır, ammâ kârgîr binâ **[Y 281b]** bezzâzistânı yokdur, ammâ cemî‘i mevcûdât anda mevcûddur.

Ve leb-i Nîl'de mükellef ü mükemmel kahvehâneleri vardır. Ve cemî‘i ehl-i hırefi dükkânlarında Kur’ân-ı azîm tilâvet eder, hamele-i Kur’ân halkı vardır. Ve üç binden mütecâviz müfessir ve muhaddis ulemâsı vardır. Mısır diyârında câmi‘-i Ezher'den sonra kân-ı ulemâ bu Mît Gamr'dır kim ulemâ-yı Gamrâvî derler, büyük âdemler vardır. Hamd-i Hudâ *Tefsîr-i Cerîrî* tilâvet olunurken derslerine hâzır olup du‘â-i hayrların aldık.

Ve halkı gâyet zekâvet üzredir. Zîrâ âb [u] havâsı gâyet latîfdir.

Ve mahbûb u mahbûbesi meşhûr-ı âfâkdır. Hattâ ba‘zı büldânın mahbûbeleri medh olundukda ayn-ı Havrân ve ayn-ı Gamrâvî gamzesi efvâh-ı nâsda cihân-ârâ memdûhdur. Hikmet bu kim diyâr-ı Mısır'da olan halkın gözlerinde sürmeleri yokdur, cümlesi müşevveşü'l-ayn halkdır, ammâ gamze-i Gamrâvî memdûhdur.

Hâsıl-ı kelâm hûy cihetinden ve ganîmet yüzünden bir **[P 262b]** kesîrü'l-gılâl şehirdir.

Ziyâretlerin beyân eder

Evvelâ mahkeme mukâbelesinde eş-şeyh Abdullâh: Bir kubbe-i **[Q 265b]** âlîde medfûndur.

Ve şehrin cânib-i şarkı hâricinde hûrmâ bâğları içinde eş-şeyh Muhammed-i Demenhûrî ve eş-şeyh

İzzeddîn el-vâ‘iz ve eş-şeyh şücâ‘uddîn eş-şenlevânî ve eş-şeyh Seyyid Halef ve eş-şeyh İmâd ve eş-şeyh Seyyidî Muhammed el-Kasrî ve eş-şeyh Yûnus el-Ahmedî ve eş-şeyh Muhyiddîn ve eş-şeyh İsmâ‘îl {ve eş-şeyh Ahmed ez-Zenkalî} ve es-Sâdâtü'l-Erba‘în ve eş-şeyh Muhammed el-Hindî, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu ziyâretleri edüp hammâmına duhûl etdük. Eyâlet-i Mısır'da yedi hammâmın biri dahi bu Mît Gamr hammâmı şöhre-i âfâkdır. Binâsı ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir.

Andan Ulu Câmi‘de salât-ı cum‘ayı edâ edüp cümle ehl-i hâl kimesnelerin hayr du‘âları ile hissedâr olup tekrâr bir gemi ile karşu cânibde kasaba-i Zifte'ye geçüp mürşid Dâvûd Beğ'den birkaç Arab hayyâli ve beş tüfeng-endâz sekbân refîk alup cânib-i garba teveccüh edüp yigirmi pâre ma‘mûr [u] âbâdân nahlistân [u] gülistân bostânlı kurâlar ubûr ederek,

Karye-i şirsine'ye dâhil olup bir hayli meks edüp ta‘âm tenâvül etdik. İki yüz hâneli ma‘mûr kurâdır. Halkının ekseri sâdât-ı kirâmdandırlar. Ecdâdları eş-şeyh Hazret-i Ebü'l-Iz ve eş-şeyh Alî Medenî ve eş-şeyh Ramazân-ı Vâhıdî. Niçe bunun emsâli sultânlar kubbeler içre âşiyân-ı bâkî edüp hâb-ı râhatda vâdî-i hâmûşânda bîhûşlardır.

Ve bu karye Menûf hâkinde vâki‘ olup bir câmi‘i ve iki tekyesi ve bir dârışeddi var, ni‘metleri mebzûldür. Kethudâ İbrâhîm Paşa ağalarından Yeniçeri Yûsuf Ağa mültezimidir. Senede altı kîse fâ’iz hâsıl olur. Andan beşinci sâ‘atde,

Evsâf-ı taht-ı kadîm ve şehr-i azîm Menûf

Lafz-ı Menûf lisân-ı Kıbtîde otuz adedine derler. Tûfân-ı Nûh'dan sonra binâ olunan şehirlerin biri Musul kurbunda cebel-i Cûdî dâmeninde **[Y 282a]** karye-i Cûde, andan Arz-ı Hâsân'da Arîş ve şehr-i Bilbeys, ba‘dehu bu şehr-i atîk Menûf binâ olunmuşdur. Ve şehri Nîl'in şarkından ve garbından ikişer sâ‘at ba‘îd bir sahrâ-yı ferah-fezâda vâki‘ olmuşdur. Bi-kavli müfessirîn diyâr-ı Mısır'da medîne-i kudemâ bu şehr-i Menûf'dur kim cümle müfessirîn âye[t]: [207] âyeti şehr-i Menûf hakkında nâzil oldu, deyü müttefikun-aleyhlerdir.

Bi-kavli sâhib-i *Tevârîh-i Hıtat* Makrîsî, *rahmetullâhi [aleyh],* müverrih-i âlemdir, Kabâbıta tevârîhlerinden ve Hazret-i İdrîs'in Ehrâm dağında Me’mûn halîfenin bulduğu tevârîhlerinden niçe tevârîh te’lîf etmiş bir âlim ü kâmil müverrihdir, anların tahrîri üzre:

İbtidâ Fir‘avn, Mûsâ Bâbilistân'da Musul diyârından hurûc edüp bu Menûf'da sâkin olup neşv [ü] nemâ bulmuşdur. Andan Mısır'da hâcib olup hâkim olmuşdur.

Ba‘dehu bu Menûf'u taht edinüp evvelkiden ziyâde amâr etmişdir. Ammâ ibtidâ imâreti Tûfân'dan sonra Hazret-i Nûh'un oğlu Hâm'dır, Hâm oğlu Bayzar'dır, ve Bayzar kayın babası Kalîmûn Hakîm Kâhin ile ba‘de't-tûfân Hazret-i Nûh'dan me’zûn olup Eski Mısır'ın karşusundaki cebel-i Ehrâmlar'a gelüp Tûfân'dan evvel ma‘mûr olan şehirlerinden âsâr-ı binâ ancak Ehrâm dağların buldular, gördüler kim süknâ mümkün değil, ol mahalden kalkup Menûf olan yere gelüp âsâr-ı binâlar etmeğe başladılar. Tûfân'dan sonra arz-ı Mısır'a kadem basan bu Bayzar bin Hâm bin Nûh Nebî'dir. Cümle ta‘allukâtıyla otuz kişi idi, anıniçün Menûf deyü tesmiye etmişlerdir. Menûf, *mâfe*den galatdır,

Kıbtî lisânınca *mâfe* otuz adedine derler. Ba‘dehu Bayzar niçe yüz yıl mu‘ammer olup Menûf şehrinde azîm binâlar ihdâs edüp rûy-ı zemîn-i Mısır'da ibtidâ hâkim olan bu Bayzar bin Hâm'dır ve ibtidâ binâ olunan bu Menûf'dur.

Ve Bayzar zamân-ı hükûmetinde kayın atası Kalîmûn Kâhin ta‘lîmi ile zîr-i zemînlerden cok hazîne ve defîne istihrâc edüp Mısır hâkinden tâ İsne ve İsvân ve Sûdân ve Fûncistân'a varınca ol genc-i bâ[dâ]verler ile yedi yüz pâre şehir bünyâd edüp Nîl-i mübâreki arz-ı Mısır üzre ilm-i hendese ile sokak sokak halîclerden cereyân etdiren bu Bayzar'dır. Âhir Tûfân'dan bin sekiz yüz altıncı seneden sonra Bayzar kayın atası Kalîmûn Kehene ile vefât edüp cebel-i Hirâmân'ın Ehremân'ın Ehrâm'ın cihet-i garbîsindeki ehrâmda defn etdiler. Arz-ı Mısır'da ba‘de't-tûfân defn olunan bunlardır.

Ba‘dehu Bayzar oğlu Mısrâyim pâdişâh olup şehr-i Fustât ki Eski Mısır'dır, bu Mısrâyim binâ etdüğinden Mısır dediler. şehr-i Menûf babası tahtı olmak ile bu Menûf'u ol kadar ma‘mûr etmişdi kim cihânda dâsitân idi. Ba‘dehu yine vîrân oldu.

Andan be-asr-ı Delûke binti Zîbâke Mısır'a melike iken Menûf'u ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân etmişdi kim henüz cihânda eyle bir binâ olmamışdır. Kal‘asının yetmiş kapusu var idi. **[Y 282b]** Ve cümle binâların demir ve bakır ve rusâs ile bünyâd etmişdi. Bu Delûke nâm avret pâdişâhından yigirmi sene sonra Fir‘avn tulû‘ edüp Menûf'u taht edinüp zîb ü zîver ile ârâste bir şehr-i müzeyyen etdi kim cemî‘i dam u bâmları sîm-i hâlis ile mestûr idi ve cemî‘i câmları necef ü billûr u moran idi.

Ba‘dehu Hazret-i Yahyâ şehâdetinden sonra ve târîh-i mevlûd-ı İskender'den yüz yigirmi sene mukaddem Musul şehrinden Buhtunnasr hurûc edüp şâm'ı ve Kudüs'ü ve Mısır'ı ve bu Menûf'u harâb ü yebâb, hânelerin türâb ve Benî İsrâ’îl kavmin kebâb edüp hûn-ı Hazret-i Yahyâ intikâmın aldı. Beyt:

Harâb etmişdi Buhtunnasr Mısr'ı

Ne eyvânın komuş idi ne kasrı

Bu dünyâ eski tahte'l-kal‘a-misâldir, gâh amâr olur, gâh harâb. Hâlâ amâr-ı kadîminden şehr-i Menûf bir cüz’ ve bir mahalle değildir.

Ammâ mahsûldâr kurâlar ile ârâstedir. Garbiyye cezîresi hâkinde Menûf kâşifliği başka hükûmetdir. Yüz yetmiş kîse iltizâmdır. Hâkimi Mirzâ Kâşif idi. Mukırkaoğlu'nun abd-i memlûkluğundan mu‘tak dâmâdı olup bir salâh-ı hâl ile meşhûr şecî‘ hâkimdir. Beş yüz tevâbi‘e mâlikdir.

Ve yedi bölükden Mısır askeri dahi bin nefer âdem ile hükûmet edüp mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl edüp kendüye beher sene yüz Mısrî kîse kâr eder. A‘lâ hükûmetdir.

Ve bu Menûf iklîminden cümle mültezimîne yüz yük akçe hâsıl olur ve bin yük akçe mâl sâhib-i beledlere ve fellâhîn ve meşâyihlere hâsıl olur, deyü rûznâmçelerde mastûrdur.

Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır, üç yüz yigirmi pâre ma‘mûr kurâları vardır, senevî kadıya onar Mısrî

kîse mahsûlü **[Q 266a]** olur, mültezimi Tarakcızâde'ye yedişer kîse fâ'izi kalur.

Ammâ Ferâ'ine tahtı olduğundan iklîm-i Mısır'da bu Menûf fellâhı gibi âsî ve mel'ûn ve lecûc ve bî-hayâ kavm-i Fir'avnî yokdur. Dâ'imâ lümûm edüp ya'nî cem'iyyet ile asker cem' eyleyüp kurâ ve kasabâtları nehb ü gâret edüp kâşif ile ceng ederler. Kâşif dahi bunları münhezim edüp ba'zısın katl edüp ba'zısın haps eder.

Acîbe vü garîbe: şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim bu Menûf kavmi ne kadar mel'ûn u mu'ânid **[P 263a]** kavimdir kim kaçan kâşif bu kavimden birin katl etmek murâd edinse akrabâ ve ta'allukâtları gelüp kâşife ricâ ederler kim,

"Zürriyetimizin irtifâ'-ı kadrine sebeb ol. Bu akrabâmızın boynunu urma, ve aşâ'ir [ü] kabâ'ilimiz mâbeyninde bed-nâm etme. Buğ edüp alay ile dîvân-ı Mısır'a götür" deyü ricâ edüp mücrim-i merkûmun akrabâları iktidârlarına göre mâl-ı firâvân verüp akrabâların buğ etdirirler.

Buğ ta'bîri oldur kim eğer mansar ya'nî harâmî ve eğer neşşâl ya'nî hemyânkesici hırsız ve eğer sâhib-i lümûm ya'nî fitne askeri ve cem'iyyet sâhibi vâcibü'l-katl herîflerdir ve eğer benî Harâm'dan ve eğer benî Cüzâm'dan ve eğer sâ'ir hırsız fellâhlardan kâşif bu makûle vâcib- **[Y 283a]** -ü'l-izâleleri katl etmeyüp akrabâlarının ricâsiyle beşer onar kîselerin alup meydân-ı siyâsetde derisin yüzerken birkaç lûle duhân içüp şecâ'at ü fetâlığına göre savt-ı a'lâ ile mavaller okuyarak ve akrabâları ile tekellüm ederek min-endâmih derisi yüzülüp göbeğine geldikde mürd olur.

Ba'dehu derisine saman doldurup akrabâları cümle esbâbların ve âlât-ı harblerin getirüp na'ş-ı murdâr postun geydirüp kuşadup atlar üzre lâşe-i murdârların bindirüp ellerine mızrakların, bellerine seyf-i miczem akvelerin takup ellerine dizginlerin verüp akrabâları yanları sıra seyis ü kavvâs-vâr hizmet edüp atların yederek Menûf'dan böyle kaç aşkıyâ buğ olduysa alay-ı azîm ile kâşif talî'a-i asker olup köslerin çalarak bu kadar baş ve dil ve buğlar ile dîvân-ı Mısır'da paşa huzûruna varup kâşif ağa ve sâ'ir gâzîler hil'at-ı pâdişâhî ve terakkî ve ihsânlar ile behremend olup ba'dehu lâşelerin Rûmeli meydânına bırağup sâ'ir kelleler zemînde galtân olur. Buğ ta'bîr etdüklerinin aslı budur. Bununla tefâhür kesb ederler.

Beri tarafdaki üstühân-ı cîfe-i mürdârın kâşifden akrabâ vü akrebleri bir iki kîseye alup deff ü kudüm ve tabllar ile âdemleri hayyâl olarak ve nisvânları zılgıt urarak vilâyetleri içre sürûr [u] şâdumânîler ederek lâşesin gezdirüp cîfe-i murdârın defn ederler. Ve Mısır'ın Rûmeli meydânında kalan post-ı kadîdin akrabâları vâlî-i Mısır ya'nî subaşıdan satun alup yine vilâyetlerine götürüp dîvân-ı Mısır nice çıkdı ise, eyle gezdirüp şâdumânlar edüp defn ederler. Bir acîb temâşâdır. Bu kavm-i Ferâ'ine ol zu'm-ı bâtıl üzredirler kim,

"Bizim evlâdımız ve akrabâ ve ta'allukâtımız ve aşîretimizden fülân kimesne bu kadar sıbyânlık ve bu kadar mansarlık edüp başın ele verdikde baş u cânın ve mâlın kâşife verüp dîvân-ı Mısır'a omuzunda yel mûmları ile kolların gere gere ve elinde mızrağile küheylân at üzre Mısır dîvânında sultân huzûruna varmışdır, ammâ sizin oğlunuz gibi döşeğinde ölmedi" deyü tefâhür ederler. Ve inkırâzu'd-devrân meşhûr olup akrabâları beyne'l-akrân mu'azzez olur.

Yine akrabâlarından birine bir ulu kişi kızın almağa murâd edinseler, küffü değil iken bilâ-tereddüd,

"Bahâdır şecî‘ nesildendir, zamân ile anlardan biri dîvân-ı Mısır'a buğ vardı", deyü bilâ-te’hîr murâd edindikleri kızı bâğı ve bâğçesi ve tarlasıyla verirler. Âdet-i bâtılları böyle bir alay kavm-i Ferâ‘ine ve mel‘ûn kavimdir. Ve dâ’imâ birbiriyle Harâm kavmi ve Cüzâm kavmi ceng etmededirler. Hamd-i Hudâ böyle olduğu bi-emrillâhdır. Eğer cümlesi yek-dil [ü] yek-cihet olsa bin fellâha bir Rûm âdemi düşmeyüp Ervâm kavmin helâk edüp Mısır'ı ve Mekke **[Y 283b]** ve Medîne'yi zabt ederlerdi.

Bu tafsîlden merâm [u] maksûd oldur kim eyâlet-i Menûf'un bu makûle mel‘ûn cebbâr hûnhâr ve hûnrîz kavmi vardır. Gerçi böyle Fir‘avnî kavmi vardır, ammâ Cenâb-ı Bârî "Her Mûsâ'ya bir Fir‘avn ve her Fir‘avn'a bir Mûsâ verir" dedikleri üzre bu cebbârîn kavme fâ‘il-i muhtâr Allâh Mısır'ın bir alay Türkçe bilmez kırmızı şalvârlı kulların bu zâlimler üzre dâ’im musallat etmişdir kim bunlarda dahi aslâ merhamet ü şefkat yokdur, amân vermeyüp fellâhı topuz ile depeler, halâs oldu ise fellâh yine topuzu eline alup öpüp başına koyup cündîye verir.

Anlar dahi bir gûne cebbâr kavimdir.

Esmâları Rûm halkı ismine muhâlifdir. Elkâb [u] esmâları budur: Emir Özbek ve Emîr Timur ve Temirtaş ve Temris ve Kansu ve Gavrî ve Lâçîn ve Karçıgay ve Pûlâd ve Kertbay ve şâhîn ve Senyal ve Cânbezdi ve Cânaldı ve Cânverdi ve Cânkıydı ve Esed ve Seyfî ve Kayıt ve Cânpûlâd. Bu gûne esmâlar ile müsemmâ‘ şecî‘ ü nâmdâr Abaza ve Çerâkize ve Gürcî ve Zengî, Habeşî kavmin ellerinde bu Mısır fellâhları âcizmândedir. Hâlâ Menûf şehri içre bu isimli askerî tâ’ifesi mâl-â-mâldir, dâ‘imâ bellerinde silâhları ile gezerler.

Ve ma‘mûr [u] âbâdân hâneleri vardır. Zamân-ı evâ’ilde olan imârâtının ancak bir şemmesi kalmış. Hâlâ cümle on yedi mahalle ve kırk mihrâbdır. Cümleden,

Ulu Câmi‘: Cemâ‘at-ı kesîreye mâlikdir. Kırk amûd-ı müntehâ üzre münakkaş tavandır. Ve bir minâresi var. Ve câmi‘in üç kapusu var. Ve harreminde iki hûrmâ ağacları var kim eyâlet-i Mısır'da nazîrleri yokdur, gâyet mücessem ve âlî nahillerdir. Ba‘zı müsin kimesneler nakl etdiler kim bu hûrmâları Fir‘avn'dan evvel Delûke diküp sâyesinde dîvân edermiş, deyü nakl etdiler. Ve çârsû içinde,

Câmi‘ü's-Suvvîn: On sekiz amûd-ı mevzûn üzre münakkaş tavan ile mebnî bir fevkânî câmi‘dir. Ve tahtanîsi serâpâ dükkânlardır. Çârsû içinde vâki‘ olmağile cemâ‘at-ı kesîreye mâlikdir. Ve bir musanna‘ minâresi vardır. Andan,

Câmi‘-i şeyh Mûsâ: Gâyet latîf dilküşâ rûşen câmi‘dir. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve kırk mekteb-i sıbyân ve 3 medrese ve yedi vekâle ve dörd yüz dükkânları vardır. Gerçi bedâsteni yokdur, ammâ her vekâlesi birer bezâsten gibi ma‘mûr u müzeyyendir. Cemî‘i zî-kıymet mevcûd olup anda bî-kıymetdir.

Ve iki hammâm-ı atîkı var. Biri tâ Fir‘avn zamânından kalmışdır, derler. Hakkâ ki beş altı yüz yıllık

binâya müşâbeheti yokdur, muhakkak kâr-ı kadîmdir. Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir.

Ve şehir içinde kırk sebîlhânesi var. Lâkin çârsû içinde câmi‘ü's-Suvvîn mukâbelesinde köşe başında bir âb-ı hayât sebîli var, cümleden musanna‘ **[Q 266b]** binâ-yı azîmdir.

Manzûrumuz olduğu amâristânı bu mertebedir. Ammâ harâb-âbâdistânı ve kömistânı **[Y 284a]** hadd [ü] hasrın Hudâ bilür. Ve bilâd-ı atîk olduğuna alâmet oldur kim bu şehrin cânib-i erba‘asında olan kömistân ancak Mısır'da vardır. Hattâ Fir‘avn'un sarâyı kömler içinde gark olmuşdur. Hâlâ şehrin cemî‘i mezbelesini ol tarafa döke döke gûyâ amelî bir cebel olmuşdur.

Ve Nîl-i mübârek tuğyân etdükde tâ Menûf şehrine gemiler gelüp metâ‘ alırlar. Anıniçün âb [u] havâsı latîfdir. **[P 263b]** Ve eyâlet-i Mısır'ın hâk-i amber pâkinde leb-i Nîl'de bile bir kuyu kazsan şûre suyu çıkar, ammâ bu Menûf'un havâsı letâfetinden kuyuları lezîzdir ve mahbûb u mahbûbesi memdûhdur, cihân-ârâdır. Ammâ haşîn ve dilâzâr cebbâr kavmi vardır. Ve bu şehir şehr-i Ferâ‘ine olmağile sulehâ-yı ümmetden az kimesneler vardır.

Ziyâretgâh-ı Menûf

Mezmûm şehir olmağile kibâr-ı evliyâullâhdan kimesne tavattun etmemişdir. Lâkin âye[t]: [208] nâss-ı kâtı‘ı üzre "Mülk Allâh'ındır" deyüp medfûn olan kümmelînden bunlardır.

Evvelâ, Kırklar makâmı. Ve,

eş-şeyh Süleymân-ı Bagavî. Ve çârsû içinde bir kubbe-i sagîre içinde,

eş-şeyh Za'l-kevn: Ulu sultândır. Yılda bir kerre cemî‘i ervâh-ı evliyâ bu şeyh [Za'l-]kevn ziyârete gelir, derler. Zîrâ sulehâ-yı ümmetden niçe yüz kimesneler müşâhede etmişlerdir kim ol gece şeyh hazretlerinin kabri üzre bir yeşil duman zâhir olup Menûf'un ba‘zı tarîkleri dahi ol tuman ile memlû’ olup gürûh gürûh âdemler varup gelüp ayakları tavuşu istimâ‘ olunup şehrin içinde bir râyiha-i tayyibe müstevlî olup niçe âdemler müşâhede ederler, deyü şehâdet etdiler. Ammâ zâhirde bir kimesne nümâyân değildir, ancak tuman içinde sadâ istimâ‘ olunur, deyü nakl etdiler, *rahmetullâhi aleyh.*

Hakîrin ziyâret etdüği bu erlerdir. Niçe velîler dahi vardır. Ammâ cümlenin rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp kâşifden bir küheylân at ihsân alup ve yigirmi Arab hayyâli refîkler ile Menûf'dan çıkup cânib-i şimâle 5 sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Sirsine: Bâlâda evsâfı mastûrdur. Andan bir sâ‘atde,

Beled-i Tûh-ı Nasârâ: Cümle re‘âyâsı Kıbtî kefereleridir. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Henüz imâretinden sekiz yüz mikdârı kefere hâneleri kalup deyrleri kalmışdır.

Kefere-i Kabâbıta mâbeyninde bu belede hayli i‘tibâr ederler. Zîrâ Kıbtî meliklerinden Melik Tavtîs'in maskat-ı re’si budur ve bunda bir deyrde medfûndur. Hazret-i İbrâhîm'e îmân getürüp Kıbtî

kızı Hâcer Ana'yı bu Melik Tavtîs hedâyâ gönderüp Hazret-i İsmâ‘îl andan tevellüd etmişdir. Ve Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı Kıbtî tasarrufundan aldığı Melik Mukavkıs dahi bu Tûh-ı Nasârâ'da doğmuşdur, deyü i‘tibâr edüp cümle Kıbtî senede bir kerre bu beledi ziyâret ederler.

Ve Melik Mukavkıs dahi Hazret-i Risâlet'e îmân getürüp Kıbtî kızlarından iki kız ve bir kılıç ve bir katır hedâyâyı **[Y 284b]** Zinnûn-ı Mısrî ile göndermişdi. Hazret-i Risâlet kızın birin şâ‘ir Hassân'a ihsân edüp Abdurrahmân ibn Hassân ol duhter-i pâkîze-ahterden tevellüd etmişdir. Ve biri dahi Mâriye câriyedir. Hazret anı alıkoyup Hazret-i İbrâhîm ibn Hazret-i Resûlullâh ol kızdan müştak olmuşdur. Kılıcı ve katırı Hazret-i Alî'ye verdi. Zülfikâr ol kılıcdır kim Acem kavmi ol seyf-i kâtı‘ hakkında bu ebyât ile medh ederler. Beyt:

Lâ fetâ illâ Alî

Lâ seyfe illâ Zülfikâr

derler. Düldül ol katırdır kim hâlâ bu Tûh-ı Nasârâ köğünde bir bayır vardır, mezkûr Düldül katır ol kayadan tulû‘ edüp ayakları yeri hâlâ âşikâredir. Mukavkıs ol katırı hazrete göndermesinin aslı odur.

Ve bu karyede ibret-nümâ çok olduğundan Kabâbıta kavmi çok gelüp ziyâret ederler. Bu kurânın mültezimi Âsitâne-i sa‘âdetde rûznâmeci Alî Efendi hazretlerinindir, senevî yedi kîse fâ’izi olur.

Bu beledi seyr [ü] temâşâ edüp Seyyid Ahmed el-Bedevî mevlûduna bir gün mukaddem varmak içün ılgar edüp 5 sâ‘atde ma‘mûr kurâlar ubûr edüp,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Tanta hâk-i amber-pâk-i âsitân-ı âşiyâne-i Ebülyetâmîn Sultân-ı Alevî Hazret-i kutbü'l-aktâb Seyyid Ahmed el-Bedevî
kuddise sırruhu'l-azîz

Bu Tanta şehri Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin medfûn olduğu şehr-i mübârekedir. Bir sahrânın vasatında bir mürtefi‘ yerde ve Garbiyye hâkinde vâki‘ olmuşdur. Ammâ mültezimleri üç kimesnedir, mahsûlâtları cem‘ etmeğe me’mûrlardır, senevî on kîse mâlı fâ’izi hâsıl olup mâl-ı pâdişâhî verirler. Lâkin şehir Garbiyye kâşifinin subaşısı hükmündedir. Ve cümle bin beş yüz evli bâğsız ve bâğçesiz kat-ender-kat ma‘mûr [u] âbâdân hâneli bir müzeyyen şehr-i şîrîndir. Ve altı mahalle ve sekiz mihrâbdır, ammâ cümleden,

Evsâf-ı câmi‘-i Sultân Kayıtbay

Kal‘a-misâl bir câmi‘-i azîmdir. Ve câmi‘-i selâtîn-i selef olup bizzât Hazret-i Sultân Seyyid Ahmed el-Bedevî bu câmi‘-i şerîfde medfûn olmağın şeb [ü] rûz cemâ‘at-ı kesîreden hâlî değildir. Câmi‘in cirmi tûlen yüz yigirmi ayakdır ve arzan yüz ayakdır, kâmil. Ve minberi ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir.

Ve câmi‘ ve harem içinde cümle altmış aded beyâz mermer mevzûn sütûnlardır. Yigirmi dördü câmi‘ içindedir, mâ‘adâsı harem-i şerîf etrâfındadır. Ve bu sütûnlar üzre azîm kirişlerdir, dahi üstü münakkaş tavanlardır, dahi fevkı sütûhu kireç sıvalıdır, kurşum örtülü değildir.

Ve iki minâresi var. Sağ tarafındaki minâre üç tabaka ve iki yüz kademedir. Her kademesi âdem dizi

kaddi kadar yüksekdir. Ol hisâb üzre bir minâre Mısır'da Sultân Hasan minâresinden âlîdir. Ve gâyet musanna‘ minâre-i bâlâdır. Ve Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretleri bu minârenin kurbunda medfûndur.

Ve sol tarafdaki minâre dahi çâr-gûşe **[Y 285a]** kulle-misâl iki tabaka kâr-ı kadîm minâredir. Aşağı soffasına varınca elli kademe bâlâdır. Ve her kademesinin kaddi birer zirâ‘ bâlâdır. Ammâ öbür minâreden çok alçakdır. Ve mezkûr minârelerin ikisinin dahi alemleri yokdur, ancak tâ zirve-i a‘lâlarında Bektaşî külâhı-misâl terk terk binâ olunmuşdur.

Ve bu alçak minârenin altında bir azîm sebîlhâne sarnıcı vardır, on beş bin râviye ya‘nî deve kırbası su alup cümle züvvâra kifâyet eder bir azîm sahrıncdır. Ve bu sebîl kurbunda hanefî muslukları vardır, kasır kubbesi gibi bir mevzûn kubbesi var, kirec ile mestûrdur. Ammâ acâyib hayrât-ı azîmdir, zîrâ mezheb-i İmâm Hanefî buna muhtâcdır.

Ve buna karîb aşren fe-aşren İmâm şâfi‘î havuzu vardır, birke-misâl bir havz-ı azîmdir. Cânib-i erba‘ası hâcethânelerdir. Dahi mâ-fevkı dâyiren-mâdâr fukarâ ve talebe hücreleridir.

Ve bu câmi‘in dörd bâb-ı sa‘âdeti var. İkisi yan kapulardır. Bir dahi âbdesthâne kapusudur. Biri dahi kıble dîvârında bir muzlim bucakda bir küçük kapudur. Biri dahi haremin kıble kapusu üzre beyâz çâr-gûşe mermer üzre celî hat ile bu târîh tahrîr olunmuşdur:

Ceddede hâze'l-bâbe'l-mu‘azzamete el-imâmü'l-mu‘azzame mâlikü'l-memâlik es-sultân Ebünnasr Kansu(r) el-Gavrî, halledallâhu hilâfetehu, târîh Zilhicceti'l-harâm min ihdâ ve ışrîn ve seb‘imi’e'dir. [Z. 721]

Ammâ câmi‘ Sultân Kayıtbay'ın binâsıdır. Zîrâ hakîr bir kerre keşf edüp cümle evkâfnâmeleri manzûrumuz olmuşdur. Ve üç kapularından üçer kademe taş nerdübân ile çıkılır.

{Evsâf-ı âsitâne-i Seyyid Ahmed el-Bedevî}

Sağ tarafdaki kapuya muttasıl Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin dîvârıdır. Bu câmi‘in sağ tarafında yan soffası kubbeleri mâbeyninde evc-i âsumâna ser çekmiş bir serâmed beyâz incü-misâl yekpâre bir müdevver beyâz kireç sıvalı ve yeşil **[Q 267a]** **[P 264a]** tuc alemli bir kubbe-i dergâh-ı kutb-ı Rabbânî'dir.

Ve bizzât sultân hazretleri ol mehbıt-ı münevverenin tâ vasatında servi ahşâbından parmaklık içinde zer-ender-zer murassa‘ât ile müzeyyen Ka‘be örtüsü ile mestûr olmuş serv levhası ile mebnî çâr-gûşe sandûka içinde âsûdedirler. Ve bu müzeyyen sandûkanın çâr-gûşesinde bir âdem kellesi kadar sîm-i hâlisden mücellâ toplar ile ârâstedir.

Ve mübârek ser-i sa‘âdetleri alâmeti bu çâr-gûşe sandûkanın ortasındaki yeşil imâme destârı Mısır vâlîsi Ebü'l-hayr Kethudâ İbrâhîm Paşa göndermişdi. Bir alay-ı azîm ile dörd bin sâhib-i tarîk meşâyihân-ı Bedevî ve yigirmi bin fukarâ-yı Alevî deff ü kudümlerin ve nefîr ü nakâreleri ve zillerin döğüp tablların çalarak tevhîd-i erre ile bu tertîb alay ile destâr-ı şerîfi getürüp tekbîr ile ser-i sa‘âdeti makâmına baş halîfe sarup cânib-i erba‘asında olan **[Y 285b]** makrama-i zerdûzları destâr altına sardılar kim bir cihâz-ı sultân kadar münakkaş bûkalemûn makramalardır kim hisâbın Hudâ

bilür kim biri biri üzre çürümüş kalmışdır. Huddâmlardan ve gayrıdan bir ferd vaz‘-ı yed edüp bir makrama almağa kâdir değillerdir. Çok âdem kasd edüp eli kurumuşdur.

Ve paşanın gönderdüği hedâyâ hâlîçe ve seccâdeyi döşeyüp ûd [u] amberi ihrâk edüp kubbe-i şerîfin içinde râyiha-i tayyibeden âdemin demâğı mu‘attar olurdu.

Ve sandûkanın cânib-i erba‘asında olan şebekeler üzre zî-kıymet âvîzeler var kim herbiri Rûm harâcı değer. Ve tuhef ü yâdigârlardan âdem kaddi gümüş şem‘dânlar ve altun yaldızlı şem‘dânlar ve bakır kalaylı şem‘dânlar ve altun ve gümüş âvânî buhûrdân ve gülâbdân ve sîm mikrâslar vardır.

Ve sadefkârî rahleler üzre niçe yüz Kelâm-ı kadîmler var kim herbiri Ya‘kût-ı Musta‘sımî ve hatt-ı şeyh ve Karahisârî hattı Kelâm-ı İzzetler ile ârâstedir.

Ve kubbe-i âlîsinin etrâfında maslûb olan âdem kaddi niçe yüz şem‘-i kâfûrlar kim herbiri üçer dörder kantâr gelür. Bu şem‘alar cümle kefere krallarından hedâyâ gelir. Zîrâ kefere dahi bu sultâna mu‘tekidlerdir. Zîrâ zindânlarından kerrâtile alâ-mele’i'n-nâs niçe bin üsârânın pâybend-i hadîdleri pâre pâre olup esîrler halâs olmuşdur. Ve her şem‘-i kâfûrîlerin yanlarında halâs olan ümmet-i Muhammed'in kırkar ve ellişer vukiyye gelir demir neybeler ve kadana ve pıranka hadîd bendler asılıdır kim herbirin ibâdullâhlar kırkar ellişer sene taşıyup kerâmât-ı Bedevî ile halâs olmuşlardır. Ammâ bu maslûb olan şem‘alar yanmaz, hemân ârâyiş içündür.

Ve ekâlîm-i seb‘ada olan İslâm pâdişâhlarının dahi teberrüken birer zî-kıymet tuhef göndermişlerdir. Meselâ cevâhir ve murassa‘ kanâdîller ve çerâğdânlar ve fağfûrî bardaklar ve gûnâ-gûn devekuşu yumurtaları ve altun ve gümüş toplar ve sürâhîler maslûbdur kim hisâbın Hudâ bilür.

Ve her seyyâh-ı âlem âşıkânın birer yâdigârı maslûbdur. Meselâ zerdeste ve çevgân ve pâlheng ve deff ü kudüm ve nefîr ve zîl ve sapan-ı Dâvûdî ve alem ve çerâğ ve kantûra ve debdevî vü dehdehî ve zîlbem ve teber-i Müslimî ve gûnâ-gûn tâc külâh ve keşkül ve zând ve âfitâbe ve cığcığa ve telâtîn tennûre ve gûnâ-gûn hırka-i peşmîneler ve ağaç kılıçlar ve acîbe ve garîbe balık kemikleri ve niçe ummân-ı kerâme misâli cilbend-i mahabbetler ve bu makûle eşyâ-yı gûnâ-gûnlar var kim cümle cihâz-ı dervîşân-ı dilrîşândır. Herbiri bir köşede maslûbdur. Ve bunlardan mâ‘adâ niçe bin elvân eşyâlar dahi maslûbdur.

Ve her üstâd hattât-ı hoş-nüvîsin birer yâdigâr hatları der-i dîvârı tezyîn etmişdir. Hattâ hakîr dahi küstâhâne celî hat ile bir levha üzre âye[t]: [209] âyetin tahrîr edüp mihrâb cânibine vaz‘ etdik.

Ve bu kubbe-i âlînin içinde Bedevî hazretlerinin ser-i sa‘âdetleri olan köşede **[Y 286a]** Hazret-i Risâlet-penâh'ın kadem-i şerîfleri siyâh seng-i hârâ üzre basup te’sîr etmişdir, ol köşede râyegân durur, sandûka içinde değildir. Cemî‘i ehl-i züvvâr ana yüzlerin sürüp "şefâ‘at yâ Resûlullâhi" derler.

Ve bu kubbenin cânib-i erba‘asında tarîk-ı âma nâzır tuc şebekeli pençereleri vardır.

Ve mihrâbı sadefkârî-misâl hurde taşlar ile gâyet musanna‘ küçük mihrâbdır.

Kubbenin etrâfında gûnâ-gûn câmlar ile ârâste olmuşdur. Ve bu âsitânenin dollâbları içre ol kadar zî-kıymet mücevher âvânî ve Kitâbullâh ve Kelâm-ı kadîmler ve evkâfnâmeler var kim hisâbın Perverdigâr bilür.

Ve bu kubbe-i pür-envârın bâb-ı sa‘âdeti cânib-i şarka câmi‘in haremine mekşûfdur. Kapu kanatlarının levhaları üzre serâpâ gümüş güller ve pullar ve sîm ü hâlis halkalar ve gûnâ-gûn sîm kabaralar mıhlıdır. Her sâhibü'l-hayrât birer âsâr ile bâb-ı mu‘allâyı müzeyyen etmişdir.

Ve bu bâbın cânib-i erba‘asında münakkaş fağfûr-ı Çîn'dir. Dahi etrâfı nakş-ı bûkalemûn kâşîdir. Bu bâb-ı âlînin atebe-i ulyâsı üzre bir müdevver ve müzehheb mermer üzre celî hat ile târîh

Emera bi-inşâi hâze'l-makâmi'l-mübârek Mevlânâ es-Sultân Kayıtbay azze nasruhu, sene (---).

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kubbe-i pür-envârın mihrâbında iki rek‘at namâz kılan kimesne cemî‘i beliyyât-ı dehrden masûn u mahfûz olur, ve bir hasım anınla mukâvemet ü muhâsamet edemeyüp hergiz yohsulluk yüzün görmez.

Ve bu âsitâneye bir kanlı ve hırsız ve medyûn hâkim havfinden girüp "Dahil yâ sultân!" dese aslâ hâkim tarafından ana vaz‘-ı yed edüp alamazlar. Ammâ ol hareme giren âdem tahkîk müttehem ve vâcibü'l-izâle ise kırk güne kalmaz yemeden içmeden kesilüp za‘îf ü nahîf olup anda elbette merhûm olur. Eğer mazlûm ise bî-pâk ü bî-pervâ halâs olur.

Hattâ İbrâhîm Paşa asrında bir kâşif mâl-ı pâdişâhî içün medyûn olup firâr edüp Bedevî hazretlerinin âsitânesine girüp kapandı. İbrâhîm Paşa tarafından iki def‘a ağalar gelüp cür’et edüp kâşifi almağa kâdir olmayup gitdiler. Bir gün müteferrikalardan Alî Ağa nâmında bir cebbâr ağa gelüp şeyh Selâme'ye ve şeyh Ahmed'e itâb ü şütûm edüp beyâz buyurdı şeyhlerin yüzüne urup,

"Tîz kâşifi türbeden çıkarın, yohsa efendim başıyçün sizi kayd [ü] bend ile huzûr-ı vezîre götürürüm" deyü firâvân Fir‘avn-vâr zebân-dırâzlık etdi. Meşâyihler **[P 264b]** dahi,

"Hâşâ, biz anı çıkarmağa kâdir değiliz. İşte miftâhlar, eğer cür’et edebilürsen, varup aç kapuyu, fermân-ı vezîr üzre al kâşifi" deyü miftâhları sundular.

"Neylerim miftâhları. Elbette siz açup herîfi bana teslîm edin. Yohsa şimdi kapuyu kırup herîfi çıkarup kayd [ü] bend ederim" deyü gitdi. Hakîr, **[Q 267b]**

"Bire Ali Ağa, gel, böyle etme, al miftâhları" deyü hayli nasîhat etdim.

Hele **[Y 286b]** miftâhları alup kâmil bir sâ‘at renc [ü] anâ çeküp açmağa kâdir olmadığından gazab-âlûd olup huddâmları ile bâb-ı sa‘âdeti ökçesinden kal‘ edüp bî-pâk içerden kâşifi çıkarup döğe döğe getürdü.

Cümle huzzâr-ı meclis *hasbiyallâh* deyü âlem-i hayretde kaldılar. Hakîr dembeste ve hayrân kaldım.

şeyh Selâme hazretleri,

"Sabır *şivey* şimdi, şimdi" deyü cevâb edüp hânesine gitdi.

Mezkûr ağa tevâbi‘âtleriyle atlanup gitdiler. şehirden taşra Tûh-ı Nasârâ kurâsı râhına kadem basıcak Alî Ağa'yı sancı dutup "Bire âh, bire vâh" diyerek ol mahalde cân verir.

Anı gördük, kâşif ve ağanın huddâmları ağanın meyyiti ile Tanta şehrine gelüp ağayı karâfede defn etdiler. Kâşif yine âsitâne içinde kaldı. Ve Ali Ağa'nın bir huddâmı terk-i mâsivâ edüp Bedevî fukarâsı olup bir kûşe-i vahdetde kaldı. Hakîr bu ahvâli paşaya i‘lâm edüp kâşife ıtlâk emri gelüp âsitânedeki fukarâlara on bin para tasadduk geldi. Hulâsa-i kelâm böyle mutasarrıfînden gürbüz erdir, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve bu âsitânenin sağ tarafı hâricinde bir hücre vardır, içinde Sultân Bedevî'nin hırka-i şerîfi ve yeşil imâme-i şerîfi bir servi levha şeyden(?) demirli sandûka içre gayrı cihâz-ı fakrlar ile mahfûzdur. Yılda bir kerre mevlûd-ı şerîf tamâm olup infidâd olacak âhir cum‘a günüdür, ol gün hırka-i şerîfi ve destâr-ı atîkı evlâd-ı Bedevî Ebü'l-âl hazretlerinin ırk-ı tâhirinden bir meşâyih geyüp ve nice tarîk meşâyihleri ve niçe bin fukarâ-yı Bedevî deff ü kudümlerin ve tabl u nefîr u nakârelerin çalarak ve niçe yüz bin alemlerin açarak tevhîd-i erre ile bir alay-ı azîm edüp Garbiyye ve Menûfiyye kâşifleri cümle askeriyle pür-silâh olup bu alay ile şeyhi Tanta şehri içre at üzre gezdürüp yine şehir içinde câmi‘-i eş-şeyh İbrâhîm-i Metbûlî'de âhir cum‘ayı kılup yine alay ile şeyhi hırka-i şerîf ile âsitâne-i sa‘âdete getürüp yine hırkayı ve destârı ve kemeri hücrede hıfz edüp cümle ibâdullâh andan perîşân olup herkes vatanına gider.

Evsâf-ı hırka ve destâr-ı şerîf

Hırka bir kırmızı ihrâmdandır, ammâ niçe kerre yüz bin yine kırmızı pâreler ile yamalıdır ve nigende nigende niçe kerre binlik iplikleri vardır. Ol kadar tavîl hırka değildir. Destâr-ı şerîfleri deve yüğünden bir şâldır. Mürûr-ı eyyâm ile pâre pâre olup pâreleri düşmesin içün niçe bin iğneler saplıdır. Kavuğu yok, pâre pâre bir küçük destârdır. Meşâyih evlâdlarından gayrı kimesne geyemez. Müşk [ü] amber-i hâm kokar bir hırka-i peşmînedir.

Bu hırkayı yerine tekbîr ile koyup sâ’ir uşşâkân-ı müştakân vedâ‘ ziyâreti edüp giderler.

Hazret-i Bedevî Sultân (---) (---) asrında hayâtda idiler. Müddet-i ömr-i hazret-i şeyh-i azîz (---) sene, vefâteş sene (---)de vâki‘ olmuşdur, *kuddise sırruh.*

Hamd-i Hudâ bu hakîr ziyâret edüp evkât-ı hamseyi anda edâ edüp on beş gün on beş gecede üç hatm-i şerîf **[Y 287a]** tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp hamd-i Hudâ takarrüb kesb eyledik.

Evsâf-ı ziyâret-i eş-şeyh Abdü'l-âl

Yine Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin türbe-i şerîfi sırasında câmi‘ hareminin kıble kapusu yanında bir kubbe-i âlî içinde medfûndur, gayrı kimesne yokdur. Etrâfında parmaklık kafes içinde

çâr-gûşe bir servi sandûka üzre kırmızı çuka ile mestûr zarf içinde âsûde-hâldirler. Kubbesi içi ol kadar müzeyyen değildir. Sultân Bedevî'nin kırk sene hayâtında ve kırk sene memâtında vezîri olup sâhib-i seccâde olup yüz yetmiş bin mürîde pîşvâ olup irâdet vermişdi. Hâlâ bu âyîn-i Bedevî'yi ol icrâ edüp bu tertîb üzre koyup böyle mevlûd-ı şerîfler etmişdir. Ömr-i azîzleri yüz yigirmi sene mu‘ammer olmuşlardır. Ve Tanta şehrin bunlar amâr etmişlerdir. Kuvvet-i kâhire sâhibi ulu sultân imiş, *kuddise sırruh.*

Sultân Bedevî mecâzibûndan imiş. İlm-i zâhirden behremend olmayup ilm-i bâtında gavs-ı a‘zam olup hüve hüve makâmına vâsıl olup ulûm-ı evvelîn [ü] âhirînden haberdâr imiş. Dünyâdan âhirete mücerred pâk intikâl etmişlerdir. Ammâ bu şeyh Abdü'l-âl hazretlerin âlem-i sabâvetinde evlâd-ı ma‘nevî etmişlerdi. Cümle akd [ü] hal, kabz u bast anın tasarrufunda idi. Hâlâ yine Ebü'l-âl hazretlerinin evlâdları sâhib-i seccâde olup cümle devlet evkâf anların hükmündedir. Ammâ nezâretleri Sultân Kayıtbay'dan berü Mısır azîzleri hükmündedir. Her vezîr geldükde şeyhlerden muhâsebesin alur. Zîrâ azîm evkâfullâhdır. Zîrâ cemî‘i İslâm diyârı halîfelerinden ve gayrı mu‘tekid ümmet-i Muhammed'den ve tâ bilâd-ı kâfiristânlardan nezerât tasadduklar gelüp mâl-ı firâvân cem‘ olur.

Ve bu Abdü'l-âl hazretlerinin bâb-ı sa‘âdeti câmi‘ haremine kıbleye nâzırdır. Atebe-i âlîsi üzre çâr-gûşe bir levha üzre beyâz isfîdâc hat ile, [210] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve civâr-ı kubbede yine evlâd-ı Abdü'l-âl'den beş halîfe medfûndur, isimleri ma‘lûmumuz değildir, *kuddise sırruhu'l-azîz*.

Bu Sultân Bedevî hazretlerinin tarîkında olup Tanta şehrinin enderûn [u] bîrûnunda medfûn olan evliyâları beyân eder

Evvelâ eş-şeyh Hazret-i Nûreddîn ve şeyh Abdülmecîd ve şeyh şemseddîn ve eş-şeyh Hasan ve eş-şeyh Abdülkerîm ve şehir içinde eş-şeyh Sâlim ve eş-şeyh Abdülazîz ve eş-şeyh Muzîhâ ve eş-şeyh Sa‘d ve eş-şeyh Seyyid Merzûk ve eş-şeyh Seyyid Halîl ve eş-şeyh Seyyid Arîk ve eş-şeyh Seyyid Alî el-Berîdî ve eş-şeyh Rukeyl ve eş-şeyh Seyyid Abdülhak ve eş-şeyh Seyyid Zinnûn ve şeyh Seyyid Abdullâh. Bu sultânlardan mâ‘adâ niçe ziyâretler dahi etdük, ammâ bunlar nâmdâr sultânlardır ve birer âsitânelerinde kubbe-i âlîler içinde medfûnlardır, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve bir ziyâretgâh dahi Tanta şehri içinde,

eş-şeyh İbrâhîm-i Metbûlî câmi‘i: Bu şehirde **[Y 287b]** ibtidâ câmi‘-i kadîm budur. Hazret-i Bedevî niçe zamân bunda tâ‘at u ibâdet etmişdir. Hâlâ makâm-ı Seyyid Ahmed el-Bedevî andadır. Harâbe olmuş idi, hamd-i Hudâ bu abd-i âsînin i‘lâmıyla Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa bu abd-i âcize fermân verüp mahallinde evkâf- **[Q 268a]** **[P 265a]** -nâmelerine mürâca‘at edüp mâl-i fâ’izinden câmi‘ ta‘mîr ü termîm edüp ihyâ oldu.

Ve halîfe hazretleri Bedevî hazretlerinin hırkasın ve destârın geyüp bu câmi‘ içre makâm-ı Bedevî'de âhir cum‘ayı bunda edâ eder, ma‘bed-i kadîmdir.

Ve haremi ortasında bir dıraht-ı kebîr nâbıka ağacı vardır. Bu câmi‘ cümle kırk sütûn üzre mebnîdir.

Ol kadar müzeyyen câmi‘ değildir. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. İki yan kapusu ve bir makâm-ı Bedevî kapusu ve bir alçak bir tabaka minâresi var.

Bu mahalde ziyâretler tamâm olup iki câmi‘in dahi evsâfı tamâm oldu. Ammâ ziyâretgâhlar içinde bir mezâristân vardır, anda bir,

Hikmet-i acîbe, var. Bu Tanta kasabasındaki mezâristân içinde bir topraklı püşte vardır, ol depe üzre her sene Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin mevlûdu günleri kum kaynayup içinden benî âdem kemikleri harekete gelüp rimâl [ü] türâb üzre çıkar. Niçe bin âdemler varup seyr [ü] temâşâ ederler ve ba‘zı âdemler kemiklerden alup giderler. Aceb temâşâdır. Sonra rüzgâr-ı zorkâr rimâl türâbları cem‘ edüp mezkûr kemikler üzre örtüp kemikler gâ’ib olur. Ba‘zılar derler kim,

"Bunlar Seyyid Ahmed el-Bedevî fukarâlarının üstühânlarıdır. Mevlûd günleri zâhir olup uzuvları hareket eder" derler. Ba‘zılar eydir:

"Bunlar ol kimesnelerdir kim Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin deff ü kudüm ile tevhîd [ü] tezkîr edüp keşf [ü] kerâmet gösterdiğine dahl [u] ta‘arruz eden zemmâm u nemmâm u dahhâl münkirînlerin uzuvlarıdır kim Hazret-i Bedevî anlara bed-du‘â edüp yerde yatmayasız, deyü yavı du‘â etdüğinden hâlâ her sene cümle üstühânları yılda bir kerre yerden taşra çıkmasının aslı oldur", derler. Hudâ âlimdir, bu hakîr birkaç def‘a mevlûd günleri mezkûr kemiklerin taşra çıkduğın görmek vâki‘ olmuşdur.

Ve Mel‘abe meydânında câmi‘-misâl bir zâviye-i kebîr vardır. Minâresi yokdur, ammâ gâyet ma‘mûr zâviyedir. Mihrâbı önünde bir azîm bürkesi var, dâ’iren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. {şehir içinde böyle mezgit yokdur. Merhûm Circeli Alî Beğ'in hayrât [u] hasenâtıdır. Alî Beğ mastabası demek ile ma‘rûfdur.} Ve hayvânât saky edecek sâkıye havuzları vardır, cümle hayvânât andan nûş ederler. Ve cümle ehl-i züvvâr ol bürkeden nûş edüp tecdîd-i vuzû‘ ederler. Hayrât-ı azîmdir.

Bu zâviye ile şehir içre cümle kırk mihrâbdır. Bâlâda tahrîr olunan iki câmi‘ hutbedir, mâ‘adâ zâviyedir.

Ve bu şehirde bir küçük hammâm ve iki medrese, biri Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin medresesidir kim ders-i âmı ve bî-hisâb talebeleri vardır. **[Y 288a]** Binden mütecâviz hamele-i Kur’ân hâfız-ı Kelâmullâh a‘mâlar vardır. Yedişer sekizer sâ‘atde hatm-i şerîf ederler.

Ve Bedevî câmi‘inin bir imâreti var, âyende ve revendeye ve cümle fukarâya merreteyn buğday ve mercimek şorbası ve birer nân pâresi mebzûldür. Câmi‘in e’imme ve hutebâsı ve meşâyihânı cümle sekiz yüz âdem evkâf-ı Bedevî'den vazîfe ve cirâye alurlar. Ve imâretinde yevmiyye üç erdeb buğday ve bir erdeb mercimek ve bir sığır ve beş koyun tabh olup mevlûd günleri fukarâya bezl olunur. Ammâ sâ’ir zamânda kifâyet mikdârı tabh olup sofra-i bî-imtinânı fukarâ ve mesâkîn ve zu‘afâya mebzûldür.

Ve bu şehirde yedi mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân var.

Ve sebîlhâne üç yerdedir, ammâ Bedevî sebîli âb-ı hayâtdır.

Ve bu şehir içre cümle dekâkînler üç yüzdür. Mevlûd-ı nebî mevsiminde şehir içinde hayme ve hargâh ve külbeden bin dükkân dahi ihdâs ederler. Ve bezâsteni yokdur, ammâ şehir içre cümle yedi vekâlesi vardır, her birinde Hind ü Sind ve Yemen ve Rûm ve Arab u Acem tüccârları zî-kıymet metâ'ların getürüp bu vekâlelerde bî-kıymet fürûht edüp cemî'i mevcûdât ol hânlarda mevcûddur.

Ve yedi kahvehânesi var. Her birinde mutrıbân ve sâzendegân ve meddâhân ve kavâzî avretleri vardır.

Ve bu şehir Seyyid Ahmed vakfı değildir, iki kimesnenin iltizâmındadır. Ammâ Seyyid Ahmed el-Bedevî vakfı yine bu şehire karîb şimâl cânibinde karye-i Kahâfe ve karye-i Kefrü'l-Gavrî ve karye-i Bahlî(?) misilli beldelerde hisseleri vardır. Ve niçe zirbelerde dahi alâkası vardır, rızka ve feddânları bî-hisâb evkâf-ı azîmdir. Hâlâ bir kimesne bilâ-veled fevt eder olsa, cümle emvâl [ü] erzâkın Bedevî'ye vakf eder. Zîrâ mutasarrıfînden ulu sultândır. Hâlâ niçe keşf ü kerâmetleri zâhir ü bâhir olmadadırlar.

Menâkıb-ı Bedevî

Sene 1084 târîhinde Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa vâlî-i Mısır iken İbnü'l-Avâr oğulları nâm şakîler sâhib-i lümûm olup nice belîde ve kasabâtları beşer altışar yüz hayyâl mel'ûnlar ile nehb ü gâret ederek bir gün Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin evkâfı olan Kahâfe nâm beledden bu kadar cemel ve bakar ve ganem ve hussân alup köyü nehb ü gâret etdüği Mısır'da vezîr-i dilîr Hüseyin Paşa'ya mün'akis olup derhâl yedi bölükden yedi bin âdem tecrîdeye çıkarup Çerâkese beğlerinden Çerkeş Koca Mustafâ Ağa'yı serdâr edüp bir gecede ılgar edüp ale'l-gafle İbnü'l-Avâr'ı basup ceng ede ede cümle aşkıyâ bî-mecâl kalup bi'z-zarûrî karârları firâra mübeddel olup,

"Yâ Seyyid Ahmed el-Bedevî, tut bizi" deyü âsitâne-i Bedevî'ye firâr edüp dahl düşdüler.

Akîblerince asker-i Mısır yetişüp Seyyid Ahmed el-Bedevî kasabasın muhâsara edüp bir gün bir gece kal'a-misâl âsitânede mutahassın olup câmi'in minârelerine **[Y 288b]** çıkup asâkir-i Mısır'a kurşum urdular. Ve aşkıyâlar içerden "Yâ Bedevî, yâ Bedevî" deyü taşradaki askeri istihzâya alurlar. Tecrîde halkı dahi var kuvveti bâzûya getürüp dilîrâne ol kadar ceng edüp aslâ şakîlere göz açdırmayup kasabanın her tarafından hücûmlar eylediler. Bir firka asker havfe düşdüler kim,

"Bunlar Ahmed-i Bedevî hazretlerine dahl düşdüler. Biz anlara kasd ederiz, âyâ hâlimiz neye müncer olur" derken âsitânenin ve câmi'in bâbları açılup içerdeki mücâvirîn ulemâları çıkup,

"Cümle şakîler gâ'ib olup hâlâ cümle atları ve hussân ve mühreleri ve cümle âlât-ı silâhları ve esbâbları durur, ancak kendüler uryânen gâ'ib olmuşlardır", deyü haber verince,

"Bire şakîlerin bir hîlesi olmasın", deyü cümle asker cür'et edüp şehre dâhil oldular. Üç yüz at ve kısrak ve üç yüz mızrak ve kılıç ve akve-i âk ve bu kadar esbâb kamîs-i ak ganîmeti kabz edüp,

"Âyâ bu kadar mel'ûnlar nice oldu?" deyü tecessüsde iken bir âdem beyt-i halâya tekâzâ-yı hâcet içün girüp başlı başına taraka faslı ederken istimâ' eder kim kehrîz lağımı yolundan âdem sadâsı gelür.

Sehel tavakkuf eder, görse kim cümle eşirrâ-yı müfsidîn kerîz yoluna mâl-â-mâl olmuşlar.

"Bire meded" deyüp **[P 265b]** beyt-i halâda herîf **[Q 268b]** girîbân-ı tumanın bend edüp seğirderek serdâra haber verir.

Derhâl serdâr-ı nâmdâr-ı maslahat-güzâr kehrîzin şehirden taşra çıkacak menfezin horâsânî-binâ ile sedd edüp âsitânenin şâfi'î havuzunun suyun kehrîz yollarına koyverüp kuyuların sâkıye sığırlarına hay edüp sâkıye suyu ile kerîz yolları pür olup cümle eşkıyâ necâset içinde gark olmadan havf edüp birer birer ayak yolu deliklerinden baş gösterüp taşra çıkdıklarında necâset ile mülemma' mel'ûnlara yapışmak mümkün değil, hemân taşra çıkanı boklu hınzîr gibi nobut ve balta ve kılıçlar ile depeleyerek üç yüz beş mel'ûnu katl etdiler. Ammâ mel'ûn Avâroğlu avret sûretine girüp mukaddem firâr etmiş.

Ba'dehu bu kadar mel'ûnlar kellelerin necis ile âlûde olmuş cesed-i murdârlarından kat' edüp alay-ı azîm ile kelle-i murdârları dîvân-ı Mısır'a gelüp cümle guzât ihsân-ı vezir ile behreyâb olup bu kadar mel'ûnlar şerrinden âsitâne-i Bedevî pâk oldu.

Bu kelâm-ı dırâzdan me'âl oldur kim koca Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin evkâfı olan Kahâfe kurâsın nehb ü gâret eden aşkıyâları rûhâniyyet {ve gayret-i} hamiyyet-i Bedevî zuhûra gelüp cümlesin bu mezelletle vücûdların çirkâb-ı dünyâda gark edüp kelleleri galtân oldu. Sultân Seyyid Ahmed bu mertebe mutasarrıfîndendir, *kuddise sırruhu'l-azîz.*

Ve aşkıyâ-yı merkûmun gâret etdükleri Bedevî evkâfı Kahâfe köyünde yine Bedevî hulefâlarından bir azîz vardır. Gâyet keşf ü kerâmet sâhibidir. Ve cemî'i İslâm diyârında dörd bin hulefâsı ve niçe kerre yüz bin fukarâsı vardır. Cümlesinin **[Y 289a]** kâr [u] kisbleri ve emvâl [ü] erzâkları Sultân Bedevî evkâfıdır.

Ve Rûm ve Arab u Acem'de şey'ullâha gezen fukarâ-yı Bedevîler tahsîl-i mâl edüp yılda bir kerre mevlûd mahallinde gelüp cemî'i tahsîl etdikleri eşyâları baş halîfe huzûruna koyup âlem-i seyâhatde sâhib-i post olmağa isti'dâd hâsıl etdi ise leyle-i ahîr mevlûdunda iki yüz üç yüz hulefâ sâhib-i seccâde olup bunu dahi ol gece kemer-beste edüp sâhib-i seccâde ederler. Ol halîfe murâd edündiği diyâra mu'azzez ü mükerrem tabl u nakâre ve deff ü kudümler ve alem ü sarâf ve seccâdeler verüp du'â vü senâ ile ol diyâra gönderirler. Hikmet bu kim varduğı diyâr halkı ta'zîm ü tekrîm ile istikbâline çıkup ol şehirde tekye-i Bedevî yok ise elbette bir âsitâne-i Bedevî binâ edüp bu halîfeyi anda sâkin edüp tatyîb-i hâtıriyle mukayyed olurlar. Bu dahi berekât-ı Bedevî'dir.

Evsâf-ı mevlûd-ı Seyyid Ahmed el-Bedevî be-sahrâ-yı Tanta

Kasaba-i Tanta ile kasaba-i Mahalletü'l-Merhûm mâbeyninde üç bin adım ba'îd bir vâdîdir, bu vâdîye ibtidâ Mısır'ın Nîl kesimi olmazdan yigirmi gün mukaddem cemî'i ehl-i hıref ve erbâb-ı tüccâr gürûh gürûh Tanta'ya gidüp tâ şehirden Mahalletü'l-Merhûm'un nısf râhına varınca tarîk-ı âmın cânibeynine hıyâmlardan bûriyâ ve neyden ve hâlîçe ve cacım kilimden niçe bin dükkânlar ve kahvehâneler binâ etmeğe başlarlar.

Ba'dehu cemî'i meşâyihân-ı Bedevî şehrin cânib-i şimâlinde bu esvâk-ı muhtasaranın cenbinde ol

meydân-ı melâhatde ibtidâ Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin on iki aded ser-çeşme baş halîfeleri âriyetî paşa otakları kânûn-ı Ebü'l-âl-i Ahmedî üzre ale't-tertîb tınâb tınâba cümle fukarâ haymeleri ile meks ederler.

İbtidâ şeyh Mustafâ Rûmî ki tarîk-ı Merzûk-ı Kifâfî'dir, ammâ Bedevî'ye müntehîdir. Andan şeyh âyîni üzre haymelerin kurarlar. Andan sonra eş-şeyh İn Babî hazretleri konar. Andan şeyh Kennâsî konar. Andan şeyh şinnâvî hazretleri on bin fukarâsı haymeleri ile meks eder. Andan şeyh Ahmed-i Kalyûbî meks eder. Andan şeyh Osmân hazretleri karâr eder. Andan şeyh Gamrâvî konar. Hulâsa-i kelâm cümle hulefâlar merkezli merkezine konarlar. Ba‘dehu ne kadar meşâyihân gelürse bulduğu yere konar.

Ba‘dehu bu meşâyihânın ardına Menûfiyye kâşifi bin güzîde müsellah u müretteb askeriyle otağın kurup cümle meşâyihânları ordu-yı bâzârları muhâfazaya mübâşeret edüp her gece bu kadar asker ile kol dolaşur, müfsid ve harâmî bulursa derân katl eder.

Ba‘dehu günden güne niçe kerre yüz bin âdem fukarâsı Hind ü Yemen'den, Habeş ve Acem [ü] Aden'den âdem deryâsı gelüp bu vâdî-i ferah-fezâda şâd [u] ferahnâk olmağiçün hayme ve hargâhları ve bâr [u] büngâhları eyle meks eder kim tınâb tınâba çatılup bu hâmûn hayme ve sancak ve bayraklar ile lâlezâr olur.

Ba‘dehu altıncı günden Garbiyye kâşifi fermân-ı vezîr-i Mısır üzre iki bin **[Y 289b]** asker-i Mısır ile ve bin Arab hayyâli ile ve beş yüz elli [eli?] nobutlu piyâde sıbyân kavvâs ile tablın döğüp alem-i ejderhâ-peykerin ref‘ edüp tuğların kâkül-i mahbûb gibi perîşân ederek gelmede. Beri tarafda Menûf kâşifi dahi cümle askeri ile pür-silâh olup Garbiyye kâşifine istikbâle çıkup köslerin döğer. Ammâ Menûf kâşifinin Garbiyye kâşifi gibi beşer kat mehterhânesi yokdur. Garbiyye mîrimîrânlıkdır ve pâyede Tâhir Baybars tahtıdır, cümleye tasaddur eder. Ammâ Circe vâlîsine tasaddur edemez, anın mertebesi Sa‘îd-i âlî'den âlîdir.

Ba‘dehu Menûf kâşifi Garbiyye kâşifinin selâmına durup iki asker alay-ı azîm ile Malaka meydânından âdem deryâsı içre ubûr edüp otaklarında meks etdükleri mahalde hakîr dahi tevâbi‘imle atlanup İbrâhîm Paşa hazretlerinin ihsân etdüği hâliye buyurdılarını verdim. Dîvân-ı kâşifde kırâ’at olunup,

"Sen ki Garbiyye kâşifi Hasan Ağa'sın, ba‘de'l-mevlûd-ı Bedevî âsitâne-i Mısır'a gelüp dîvân-ı pâdişâhîde muhâseben görüp emr-i şerîfime amel edesin" demiş. Ve bir buyurdu dahi kırâ’at etdiler kim,

"Sen ki Garbiyye hâkimisin, eyâletinde olan Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin mevlûd-ı şerîfi infidâdına dek basîret üzre olup cemî‘i ehl-i züvvârı ve ehl-i tüccârı hıfz [u] hırâsetde olup Urbân aşkıyâsın Mel‘abe meydânında at üzre cıda ile belindeki kılıcı ve akvesiyle gezmeden men‘ edüp ol makûle müfsidînin haklarından gelesin" deyü fermân tilâvet olunup "Semi‘nâ ve ata‘nâ" dediler.

Ve paşa kethudâsının mektûbların dahi verüp anı dahi âşikâre kırâ’at edüp,

"Sâhib-i devlet seni dîvân-ı Mısır'a çavuşlar kethudâsı etmişdir. Evliyâ Çelebi'ye bir eyerli at ve bir

kîse-i Mısrî verüp tatyîb-i hâtıriyle mukayyed olup bu cânibe mesrûr gönderesiz, memnûn oluruz" deyü mektûb-ı mahabbet üslûb kırâ'at olunup bir küheylân at sîm rahtı ve müzehheb rikâb ve abâsı ile ve bir at dahi çulıyla ihsân etdi. Ve bir kîse müjde içün ve beş bin para hâliye buyurdısı içün ve bir at dahi hâliye içün ihsân edüp otağı cenbinde bize bir hayme döşeyüp üç gün üç gece dahi mihmân olup zevk [u] safâlar etdik. Ve on gece dahi baş halîfe **[Q 269a]** **[P 266a]** hânesinde mihmân olmuşduk.

Ve bu iki kâşif bu mevlûd meydânına gelüp meks etdikden sonra ol kadar emn [ü] emân olup cümle tüccâr ve züvvâr metâ'ların meydân-ı mahabbete çıkarup arz-ı kâlây edüp ol kadar bey' [ü] şirâ olur kim ta'bîri bir vechle mümkin değildir. Ve herkes hayme ve hargâhı önün niçe bin kanâdîl ve filandıra ve bayrak ve sancak ve alemler eyle tezyîn eder kim tavsîf olunmaz.

Hattâ bu meydân-ı mevlûdda Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin âlem ağyârdan bî-haber olduğu mahalde şehir hâricinde ibâdet etdüği mahalde bir soffa vardır, **[Y 290a]** Makâm-ı Bedevî derler, hâlâ yine ibâdetgâhdır, anda teberrüken bir gemi direğini bir sâhib-i hayr dikmişdir, kaddi seksen zirâ'dır, bu sütûnun cânib-i erba'asına niçe bin gemi ipleri ile germişlerdir, her gece bu iplere kırkar bin kanâdîller ile çerâğân edüp bir direkli vüzerâ otağı gibi bir azîm şey olur. Ve bu direğin tâ zirve-i a'lâsına bin mikdâr kanâdîller ile bir çarh-ı felek tasvîri top edüp bir san'at ile feleğin çarhı gibi deverân etmededir. Bir hayli mesâfeden nazar olunsa, ol gece bu meydâna otakdan bir nûr zâhir oldu, zan olunur. Arabistân'da bu makûle kanâdîl tezyînine eşâre ta'bîr ederler. Kâmil kırk huddâmı vardır. Her gece onar kantâr simsim yağı yanar. Sâhibü'l-hayrât on beş gün on beş gecede yigirmi bin para vakf eylemişdir. Vâcibü's-seyr bir arûsedir kim gûyâ serâperde-i Fisagores-i Tevhîdî'dir.

Buna mânend niçe bin yerlerde sagîr ü kebîr kanâdîllerden otağlar ve mihrâb u minber ve mühr-i Süleymân ve şemse ve bardak ve kabak eşkâllerini kanâdîllerden eşâreler edüp meydân-ı melâhati nûr ederler. Ammâ bizim temâşâ etdiğimiz sene cemî'i meşâyihân mevlûd-ı şerîf etmeğe me'zûn olmak içün İbrâhîm Paşa huzûruna vardıklarında paşa buyurdular kim,

"Yâ şeyh efendiler! Göreyim sizi, bu sene basîret üzre olup bir hoşca hıfz [u] hırâset üzre olup sene-i mâziyeden ziyâde şâdumânlar edüp Mevlûdü'n-nebî edin. Zîrâ şa'â'ir-i İslâmdır" deyü mü'ekkid tenbîh edince cümle meşâyihân,

"Ale'r-re'si yâ vezîr" dediler.

Bu haber efvâh-ı nâsa şâyi' olunca Mısır halkına ise zevk [ü] safâya müte'allık destûr-ı şâhî olunca azamet-i Hudâ var kuvveti bâzûya getürüp mu'âmele ile akçe alup ömrün zevk [ü] safâ ile cahcahunda ve sürûr [u] şâdumânda geçirmek ve teferrüc etmek yanlarında lâ-şey'dir. Cümle eyâlet-i Mısır'ın ve şâm [u] Haleb'in ve Arab u Acem'in a'yân-ı eşrâfı bu sene Bedevî mevlûduna eyle cem' olmuşdur kim Urbân obalarından ve kilim ve külbeden mâ'adâ üç bin yedi yüz çadır ve çerge ve otak-ı nühtâk çetr-i mülemma' cem' oldu, deyü hisâb olunmuşdur. Andan mâ'adâ sâ'ir fukarâların külbe-i ahzânları hisâbın Çalab-ı bîçûn bilür.

Ve her sâhibü'l-hayr sokaklar başında küplerden sebîller etdiler. Zîrâ bu meydânın suyu azdır. Gerçi âb-ı hayât çâh-ı mâlar vardır, ammâ bu kadar kerre yüz bin benî âdeme ol şiddet-i hârda kifâyet etmez. Nîl-i mübârek ise Mahalletü'l-Merhûm tarafına muttasıldır, bu meydâna bir sâ'at ba'îddir.

Ve iki kâşif bu kadar askeri ile cümle ehl-i züvvârı şeb [ü] rûz ihâta edüp dîdebânlık ederler. Ve her kolda yine Mısır a‘yânları tevâbi‘âtları ile nigâhbânlık ederler. Zîrâ cemî‘i mezâhib-i muhtelifenin ecnâs-ı haşerâtları ve Harâmî ve Cüzâmî ve sâ’ir aşâyir harâmzâdesi bu cem‘iyyet-i kübrâda hâzırlardır. Her gün bu meydân-ı Mel‘abe'de on on beş bin sırıklı Urbân-ı uryân orman-misâl mızrakları ile âmâde dururlar. **[Y 290b]** Ba‘zı zamân fursat bulup Benî Harâm ve Benî Cüzâm birbirleri ile bu arsada çalup alma birbirleri ile ceng edüp tarafeynden niçe yüz aşkıyâ mürd olur. Ammâ rûhâniyyet-i Bedevî ile tîz def‘ olur. Anıniçün cümle ehl-i züvvâr tınâb tınâba meks edüp haymelerden kal‘a olur. Ol ecilden kâşifleri askerleri ile âmâde dururlar. Zîrâ bu günlerde bu meydân-ı mahabbetde niçe yüz Mısır hazînesi mâl vardır. Böyle bir cem‘iyyet-i kübrâdır.

Hattâ Kâşif Hasan Ağa'nın emîrâhûru ve seyisbaşısı ve sârbânbaşıları yedek atları âlât-ı silâhları ile müzeyyen ederler. Ve cümle develeri sancağ u bayrağ u gûnâ-gûn elbise-i fâhire ile tezyîn edüp dükkân dükkân atları ve develeri gezdirüp her dükkândan birer para alırlar.

"Beş bin altmış dükkândan kul akçesi aldım, ammâ şehire girmek mümkin olsa beş bin akçe dahi andan hâsıl olurdu", deyü imrahor ve sârbânbaşı hakîre nakl etdiler. Tâ bu mertebe âbâdân cem‘iyyet olur.

Lâkin bu dükkânların cümlesi çadırdandır ve hasır ve kamışdandır. Ammâ leblebici dükkânından çok dekâkîn yokdur. Zîrâ cemî‘i İslâm diyârına hummûs-ı Bedevî ya‘nî leblebi deyü diyâr diyâr hedâyâ götürürler. Niçe bin develer yükü nohud gelüp leblebi ederler.

Ve altı yüz kahvehâne ve üç yüz aşbâz ve iki yüz kassâb ve elli attâr ve yüz gözlemeci ve yüz etmekçi ve iki yüz bâzârcı [bozacı?] ve elli şerbetçi ve anlardan gayrı niçe yüz ehl-i hıref dükkânları ile bu meydân-ı mahabbet zeyn olmuşdur. Ve dükkânsız ehl-i hıref ta‘dâdın Fâ‘il-i muhtâr-ı settâr Allâh bilür.

Ve yetmiş yerde bâzâr-ı azîm durur. Meselâ bişmiş etmek bâzârı ve yemiş bâzârı ve niçe bin deve yükü kavun ve karpuz ve abdüllâvî bâzârı ve at bâzârı ve koyun bâzârı ve sığır bâzârı ve deve ve katır bâzârı ve hımâr bâzârında Acem kerrenây sadâsı-misâl hamîr savtı âdemi serâsime eder.

Ve abâ ve ihrâm bâzârı ve Megâribe bâzârı ve beyâz ve elvân bezler ve iplik bâzârı nisvân ile beni merdân mahlût bir bâzâr-ı kıyâmetdir.

Ve başka avret bâzârı vardır. Binden mütecâviz çadırlar ve külbe-i meskeşhânelerde sûk-ı sultânî üzre avret bâzârıdır. Gömlek kaldurup don ve uçkur çözüp bey‘-i men-yezîd ederler aceb gümrâh bâzâr-ı nisvân-ı sâhib-isyândır. Her zenâne metâ‘ın fürûht eder bâzâr-ı emmâredir.

Ve her kahvehânede seyr [ü] temâşâ olunmak içün mahbûb gûşları menkûşlu mükahhal merâlî ve gazâlî gözlü oğlan bâzârı vardır. Bunlar başka cins-i nâ-cins bâzâr-ı necisdir. Fellâhân-ı Hazarî ve hazerî anda hâzırlardır. Her kahvehânede biner ikişer bin âdem cem‘ olup bir hây hûdur kim ta‘bîr olunmaz.

şeb [ü] rûz niçe bin rakkâsân-ı gılmân taraf taraf işve ve cünbüşler edüp geysûlarının fitîlelerine dil-i âşıkı kayd edüp ol dâm ile sayd ederler. Ve bir tarafda gayrı cüvânân ve hânendegân ve mutrıbân ve

gazelhân ve abdâlân ve meddâhân ve senâhân ve mudhikân ve mukallidân ve kaşmerân **[Y 291a]** velvelesi cihânı pür edüp bir şâdumândır kim gûyâ meclis-i **[P 266b]** Hüseyin **[Q 269b]** Baykara'dır.

Ve bu kasaba-i Tanta'da bir tantana ve velvele ve debdebe ve gulgule olur cilit meydânı vardır. Anda aslâ bir hayme vü hargâh u çerâgâh yokdur ve at tırnağına dokunur bakla kadar bir taş yokdur, pâk meydân-ı ma‘rekedir. Cümle pür-silâh küheylân Cilfidân ve Ca‘dân hussânlı cündîler gün doğmadan vakt-i tarâvetde silâhşörlük edüp yetmiş yedi pâre âlât-ı silâh mel‘abelerin gösterirler.

Bir tarafda mızrak silâhbâzlığı, bir tarafda matrakbâz ve şemşîrbâz ve at üzre tüfengbâz ve gûnâ-gûn kemândârlık ve at üzre berpâ durup at ile seğirtmek ve at üzre iki eller rikâbda sernigûn olup ayakları ber-hevâ at seğirtmek gibi ve Mısır tarzı cilit oynamak gibi pesendîde hünerler gösterüp kâşiflerden ihsân [u] in‘âmlar alınup tarafeynden tabl-ı âl-i Osmâniyân ve kös-i hâkâniyân çalınup tâ vakt-i hâr olunca bu meydânda azîm vezni üzre seyr [ü] temâşâlar olur kim at binüp kılıç kuşanan bu zevkin mezâyâsına vâsıl olur, gayrı kes anlayamaz. Hakkâ kim atı Cenâb-ı İzzet rûzgârdan halk etmişdir, rûzgâr üzre bu kadar hüner arz eylemek hakkâ ki pehlivânlıkdır.

Bu fünûnlar Mısır cündîlerine mahsûsdur, bir mülûk buna mâlik olmamışdır, *zâdekellâh.*

Hakîre bu sabâ-peymâ üzre silâhşörlük temâşâsı hoş gelür. Zîrâ bu abd-i kemter Van'da mahsûr olan Murtazâ Paşa'nın baba harbi zandısından matrakbâzlığ ve şemşîrbâzlığ ve kemândârlığ dizgin hânelerinden beşer onar hâne görmüş idik. Anıniçün bu hakîre silâhşörlük temâşâsı hoş geldüğinden bu mahalle tahrîr olundu. Ba‘dehu bu meydân-ı Mel‘abe cündîlerden hâlî olup,

Evsâf-ı bâzbâzân-ı ayyârân-ı ferzendegân ârifân pehlivânân-ı rûy-ı cihân

Evvelâ bu meydân-ı Mel‘abe'de niçe yüz tarîkın Sa‘dî ve Bedevî âşıkları arz-ı ma‘rifet içün kendi âteşin teskîn içün kızmış kırmızı demirleri dilleri ile yalarlar ve elleri ile kırarlar ve yoğururlar. Ba‘zısı akîk-i Yemenî gibi kırmızı demir pârelerin "Yâ Hay" deyüp yutarlar.

Ve niçe âteşbâz ve perendebâz ve şebbâz ve resenbâz ve kûzebâz ve hayâlbâz ve kâsebâz ve hokkabâz ve mührebâz ve kumarbâz ve kayışbâz ve hımârbâz ve horosbâz ve tâsbâz ve maymunbâz ve kadehbâz ve sürâhîbâz ve zorbâz ve şîşebâz ve matrakbâz ve kumarbâz ve gürzbâz ve şemşîrbâz ve âyinebâz ve ilm-i simyâda aynbâz gayrbâz gayrîbâz ve kelbbâz ve keçibâz ve ayubâz ve benî âdembâz ve gâvbâz ve yılanbâz, ve'l-hâsıl yetmiş yedi gûne esnâf-ı pehlivânân-ı bâzbâzânın arz-ı ma‘rifet etdüklerin manzûrumuz olduğu mertebe tahrîr etsek bir müdevven olur.

Ve bu meydân-ı hengâme-i izdihâmda cümle neşşâller ya‘nî hemyânkesiciler fursat bulup ba‘zı eblehân-ı gâfilânın **[Y 291b]** ceblerin yarup niçe ahmak âdemi müflis ederler, gâyet ihtirâz lâzımdır. Gözden sürmeyi çalar derler, ammâ Mısır'ın hırsızı eyle değildir, sürmeden gözü çalup göz sürmesi yerinde kalur. Bu mertebe yankesicisi ve hırsızı vardır. Zîrâ bu meydânda ibret-nümâ-yı acîbe çokdur, ana nazar ederken âdem gâfil bulunup uryân kalur, *allâhümme afvinâ min-şerri'l-insân.*

Kâr-ı acîbeyi beyân eder

Bu hakîr bu meydân-ı Mel‘abe'de temâşâ etdiğimiz bâzbâzânın cümlesine aşk olup hezâr ahsend olsun, ammâ cümleden mârbâza ya‘nî yalancı yılancıya pesend edüp sad lek âferîn edüp pesend etdim. Hudâ hakkıyçün evren-misâl bâzû kalınlığı mefret ü mahûf yılanları ve fârûk ankereklerin bu meydânda maymun gibi oynadırlar.

Hikmet bu kim her yılanın bir ismi var. Kankısına "Gel" derse gelüp yılancının üstüne sıçrayup omuzuna çıkup koynuna girüp çıkar, "*Ruh"* derse yine yılan gider. Çağırduğı yılan ismin bilmeyüp gayrı yılan gelse ol gelen yılanı dutup bir sarı mefret yılan vardır, ol ismin bilmeyen yılanı anın üstüne atınca büyük yılan ol ismin bilmeyen yılana sarılup yuvarlanır, derhâl fakîr ismin bilmeyen yılan bîcân olup kalır.

Ve yılanlara segâh makâmında dâ’ire ile bir gûne usûl çalup her yılan usûl ile raks ederler. Usûlden bir şîve tahallüf etmezler, ibret-nümâ seyirdir.

Ve ba‘zı yılanlar raks ederken Hudâ hakkı yerden birer âdem kaddi başların kaldırup gerdenin yamyassı edüp dilin çıkarup gözlerin kırmızı edüp raks eder.

Ol gün müşâhede etdim ki yılan aslâ gözlerin açup kapamazmış, dâ’imâ açık durur, zîrâ kapağı yokdur. Çekirgenin dahi gözünün kapağı yokdur, dâ’imâ küşâde durur.

Ve ba‘zı yılanları birbiriyle güleşdirüp birbirleriyle sarılup yuvarlanırlar.

Ve bu yılanbâzın bir gûne fârûku var, her kankı yılanın burnuna değerse ol ân ol yılan bî-cân u bî-hûş olur. Cümle halk bu fârûkdan alup yılanbâz aceb kâr eder. Netîce bu yılanbâzlık kerâmet mertebesi şeydir.

Garîbe: Bir gün bu meydânda yılanbâz yılan oynadırken bir fukarâ-yı Bedevî hâzır olup yılanı görünce aklı başından gidüp bir na‘ra-i Allâh deyü haykırınca yılanlar pârekende vü perîşân olup tobralarına firâr etmeğe başlayup hemân ol mahalde dervîş-i Bedevî raks eden yılanın birin kapup yemeğe başladı. Fakîr yılan büklüm büklüm olup cân havliyle dervîşin kollarına dolaşur. Dervîş amân vermeyüp yemede. Cümle ünâs-ı âlem hayretde kaldılar. Yılancı feryâd edüp,

"Ümmet-i Muhammed ve yâ müslimîn! Benim on yıllık ma‘rifetli üstâd rakkâs yılanım yedi, benim kifâf-ı nefsim ve iyâlim içün kârım olan yılanım yedi" deyü feryâd edüp Bedevî'nin girîbânın yılancı yakalayup Bedevî'nin gözleri tâs-ı pür-hûna dönmüş, bir hayli cidâl edüp Bedevî bî-pâk ü bî-pervâ yılanı çiğle tenâvül etdi. Âhir-i kâr yılancı **[Y 292a]** Bedevî'yi şer‘-i şerîfe götürüp mürâfa‘a-i şer‘ oldukda mârbâz,

"Yâ sultânım, benim bir ma‘rifetli yılanım yedi. Kifâfim anınla idi. Kâr edüp hurde emînine mâl veririm. Hakkım hak eyle yâ sultânım!" deyüp da‘vâ edince Bedevî'den su’âl olunup,

"Niçün yedin?" dediler.

"Vallâhi yâ sultânım, semîn ü latîf hayye illâ kavî mel‘ûn sultânım" dedi.

Kadı yılanın bahâsın yılancıya hükm etdikde yılancı on guruş istedi. Hâh-nâ-hâh bir altuna mâbeynlerin sulh edüp Bedevî bir altunu verüp ağzın silerek gitdi. İşte bu meydân-ı mahabbetde bu gûne lu‘bedebâzlıklar olur.

Dîğer acîbe: Bir garâyib dahi budur kim bir hırka-i peşmîneli bir Bedevî dervîşi var idi. Bu meydânda horos oynardı. Horosun başında kırmızı at tâcı önünde bir boynuzu var idi. Dâ’imâ Bedevî'nin başında otururdu. Her kim varup bir para horosa verirse ol parayı yudup Bedevî'nin başında **[Q 270a]** **[P 267a]** iki kanadın kakup bir bâng-i horos urur, ammâ eyle bir sadâ-yı horos istimâ‘ etmemişim.

Andan sâhib-i horos "*Yâ firâh, kul, vahhidallâh"* dedükde hemân horos üç kerre kanat kakup savt-ı a‘lâ ile,

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh" derdi.

Hudâ âlimdir, icrâ-yı hurûf ile tevhîd edüp *"Lâ ilâhe"* derdi.

Ve üç kerre zemînde cevelân raks edüp yine Bedevî'nin başına karâr ederdi, acîb ü garîb temâşâ idi. Ammâ Bedevî mazınna-i kerâme kimesnedir, derler.

Ve yevmiyye belki horos bu cem‘iyyetde bin para yudardı. Yine ahşam olunca aşağıdan bırağup baba horosu alup masrûf edermiş, bir temâşâdır. Ve niçe bunun emsâli ibret-nümâ şeyler vardır.

İbret-nümâ-yı dîğer: Bu meydân-ı ma‘rekede manzûrumuz olan pesendîde sihr-i i‘câz ma‘rifetin biri dahi oldur kim Mağrib-zemîn'den pehlivân Nasreddîn-i Tancâvî nâmında bir üstâd-ı kâmil cümle hayemâtlarda olan a‘yân-ı kibârı birer berg-i sebz ile ve bir hilâl ile meydân-ı ma‘rekeye da‘vet edüp cümle ecnâs-ı mahlûkât meydân-ı ma‘rekeye kat kat belki kat-ender-kat oldular. Ba‘dehu pehlivân huddâmları ile meydân-ı ma‘rekede dest-ber-dâ’ire deyüp bir velvele verdi. Andan zemîne bir kazık kakdı ve cilbend-i mahabbetinden birkaç kırmızı turunc-misâl müdevver yuvarlaklar çıkardup güllebâzlıklar etdi.

Andan üç dâne iri gülleler dahi ummân-ı kerâmesinden çıkarup bir hayli atdı ve tutdu ve acâyib lu‘bedebâzlıklar gösterdi. Andan bir yuvarlağı cümle huzzâr-ı meclisin önlerine yuvarlayup kimi aldı bakdı, kimi ayağiyle kakdı, top çevgân-misâl meydânda galtân olup gezdi. Bu kerre pehlivân topu eline alup birez havâya atup tutdu ve topdan bir ip ucu zâhir oldu. Derhâl temâşâcıların birinin eline serrişteyi verüp ipi keşân-ber-keşân **[Y 292b]** çekdikçe çıkup zemîne hayli ip bağladı. Garâyib bunda kim top bir âdem kellesi kadar var, içinden çıkan ip bir hammâl yükü oldu.

Ba‘dehu ipin ucun mezkûr kazığa kayd edüp yuvarlağı havâya atup yuvarlak havada mu‘allak kalup mezkûr ipin bir ucu kazıkda ve bir ucu ber-havâ duran tobda kaldı. Ba‘dehu pehlivân elile ipe yapışup eydir:

"*Ünzül yâ top el-ahmer ünzül"* deyü feryâd edüp ipi hareket etdirir.

Birkaç kerre böyle topa hitâb etdi, aslâ kırmızı top enmeyüp ber-havâ kaldı.

Ba‘dehu temâşâcılardan birkaç bahâdır yiğitleri cem‘ edüp kendi huddâmları dahi ipi çeke çeke ipi üç yerde kankal kankal yığılup top enmedi. Yine ipi çeke çeke ip ince iken çekdikçe kalın urgan enmeğe başladı. Cümle temâşâcıyân âlem-i hayretde kaldılar. Yine pehlivân topa en deyü hitâb edüp top ile birez kelimâtlar edüp,

"Ey ümmeti Muhammed, top der kim bu kadar temâşâ gösterdim, cümle a‘yân-ı eşrâf ağalarım benim pehlivânıma birer para-i Mısrî ihsân etsünler, andan yere eneyim ve dahi niçe ma‘rifetler göstereyim, dedi. İmdi siz âşıkânlardan birer çekirdek gümüş temennâ ederiz" deyü cümle âyân-ı kibârdan on bin para mikdârı cem‘ etdi. Ba‘dehu yine ipe yapışup ditretdi.

"Ey top, murâdın hâsıl olup Hak berekât versin, bir kîse para peydâ eyledik. şimdengerü en aşağı" dedi. Top yine enmedi.

"Yâ müslimîn, cümleniz ricâ edin, top ensin" deyince sıgâr u kibâr feryâd edüp el urup "*ünzül ünzül*" deyü hây hû etdiler.

Derhâl top gâh sağa ve gâh sola giderek ve deprenerek yere endi.

Der-akab pehlivân topu alup cilbendine kodu. Ve yerde olan ipler bir rakîk iplik imiş, cümlesin çantasına koyup bu meydân-ı ma‘rekede niçe ma‘rifetler dahi izhâr etdi.

Her ma‘rifetine aklım perîşân oldu. Lâkin akl-ı kâsırım ile eyle mülâhaza etdim ki mezkûr topun içi şeb-nem ile ya‘nî çiğ ile dolu ola, çiğ ise şiddet-i harâreti gördükde havâya münkalib olur. Ol mahalde havâya topu atdı kim şiddet-i hâr kemâlinde idi. Bu kadar kelimâtdan ve bu kadar tahsîl-i mâl edince top içinde çiğ kalmayup endi. Bundan gayra akl-ı cüz’îm ihâta etmedi, ilme'l-yakînim bunu kabûl etdi.

Kalın ipleri urkanlar görünmesi simyâdır. Ammâ yetmiş dörd târîhinde Uyvar kal‘ası fethinden sonra Alman diyârında (---) şehrinde yine böyle ber-havâ top ile bir pehlivân ma‘rifet göstermişdir kim hakkâ ki pehlivân-ı cihân idi, mufassal tahrîr olunmuşdur. Ammâ bu pehlivân dahi meydân-ı Bedevî'de ibret-nümâ ma‘rifetler gösterdi. Her temâşâ etdiğimiz tahrîr eylesek bir kitâb-ı kübrâ olur.

Ve bu meydân-ı Tanta'da köşe köşe salıncaklar ve dollâb ve beşikler ve taht-ı revânlar ve çarh-ı felekler ve atlı karacalar ile müzeyyen olup tabıllar ve zurnalar ile sagîr ü kebîr salıncaklara binüp **[Y 293a]** âşıkân [u] ma‘şûkân salınırlar. Gûyâ mevlûd-ı Bedevî yevm-i ıyddir, leyle-i mübârekeleri Kadir olur. Bu şâdumânlardan gayrı köşe köşe âşıkân-ı sâdıkânlar haymelerinde deff ü kudüm ve tabl [ü] nakâre ile tevhîd ü tezkîr edüp şâdumânlar olduğundan mâ‘adâ her tarafda niçe bin kazgan ta‘âmlar ve ni‘met-i nefîseler tabh olup yenilüp içilmede. Ammâ hikmet-i Hudâ bu meydâna şarâb gelse bi-sırr-ı Bedevî sirke olur. Ammâ bozahâneler ve fiş fiş şerbetleri vardır. Lâkin ırka sûs ve dahi berberîs ve temirhindî ve inebü'd-dibs şerbetleri latîf meşrûbâtlardır. Aceb hikmetdir kim bu meydânda şarâb sirke olur.

Ve bu velvele-i cihân-ârâ meydânda cümle ehl-i turukun meşâyihleri fukarâları ile deff [ü] kudüm ve zîllerin ve tablların çalarak ve alemlerin kaldırarak na‘ralar haykırarak zikrullâh ederek fukarâları raks u semâ ederek alay alay fevc fevc gürûh gürûh Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin ziyâretine

gidüp Hudâ hakkıyçün tarîk-ı âmlar içre eyle izdihâmlar olur kim ba‘zı zamân der-sa‘âdetde avret ve oğlan pâyimâl olup merhûm olmuşdur. Değme âdem cür’et edüp ol mahalde ziyâret edemez. Ya‘nî Mekke ve Medîne ziyâretleri ve tavâflarında bu mertebe izdihâm olmak ihtimâli yokdur. Meğer beyt-i şerîf açılırsa, ol zamân izdihâm olur, lâkin bir sâ‘atden âsûde olur. Ammâ bu Bedevî ziyâreti kâmil on gün on gece mahşer cem‘iyyeti olup omuz omuzu sökmez, ism-i Hû ile ve semâ’-ı Hayyü'l-kayyûm ve tevhîd-i erre ile şehr-i Tanta içi na‘ra-i Hû ile pür olup sadâ-yı zikrullâh evc-i âsumâna peyveste olur.

Ve bu meydânda a‘yân-ı kibârdan ağniyâ kimseler hayemât ve çergelerin ibrîşim hâlîçeler ile döşeyüp dîbâ ve şîb ü zerbâf ve atlas u katîfe ve kâmhâ ve dârâ-yı vâlâ sûzenî Hindistân mak‘adları ile döşeyüp gûnâ-gûn münakkaş katîfe mahadde ve girdebâlînler ile ve perde-i zenbûrîler ile haymelerin zîver edüp gûnâ-gûn silâhlar ile ve zî-kıymet bisât âvânî ile ârâyiş-i hayme ederler. Ve her çadır önünde ucu bayraklı yüzer yüz ellişer kargı sırıklar ile bezenmişdir. Ve niçe bin kanâdîl ve meş‘al ile çerâğân olup filandıra ve alemler donadup her hayme nigârhâne-i Çîn gibi ile pür olup şeb [ü] rûz **[Q 270b]** sohbet-i **[P 267b]** hâs olunup devâm-ı devlet-i pâdişâhîye du‘â-i hayr ederler. Ve cümle meşâyihân dahi haymelerin niçe kerre yüz bin kanâdîller ve alem ve sancaklar ile zeyn edüp tâ‘at [u] ibâdet ederler.

Ve'l-hâsıl bu mevlûd-ı Bedevî'de ne gûne zevk ü şevk murâd edinsen bulunur. Ammâ beyit:

Âlem-i kesretde vahdet zevkin eyle yâra bak

Kalbini sâf eyleyüp âyîne-veş dîdâra bak

ebyâtı mazmûnu üzre ârif-i billâh oldur kim bu âlâyiş ârâyiş-i dünyâya im‘ân-ı nazar ile nazar edüp aldanmaya, ve âlem ağyârdan bî-haber iken kesretde vahdet zevkin edüp kalb âyinesin mücellâ edüp zevk-i bâkîye nazar ede. Zîrâ bu zîb ü zîver ve hây **[Y 293b]** hû-yı dünyâ fânîdir. Âye[t]: [211]

Cümle ehl-i zâhir bir semte sâlik olup hâb–ı gafletde iken ba‘zı ârif-i billâh ehl-i bâtınlar ile nısfu'l-leylde Hak katında bâkî olan tevhîd-i sultânî ve temcîd-i Rabbânî ederler.

Ve niçe bin yerde mevlûd-ı şerîfler tilâvet olunup na‘t-ı şerîfleri hoş-elhân ile zâkirân [u] şâkirânlar tilâvet etdükde sadâ-yı na‘t-ı Resûl-i mübîn evc-i semâda kerrûbiyânı ve yerde perîzâdı ve âdemîzâdları mest [ü] medhûş eder. Ve bu sahrâ bilâ-had ü ad niçe kerre yüz bin kanâdîller ve meş‘aller ile müzeyyen olduğundan her şebi meh-i çârdehden nişân verüp rûz-ı rûşen-misâl olur. Netîce-i merâm bu gecelerde herkes bir şey ile âlûdedir. Beyt:

Hallâk-ı ezel âleme kıldıkda tecellî

Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

Bu meydân-ı melâhatde bir gürûh-ı enbûh ricâlullâh dahi bu dârâtla âlûde olup on gün on gecede her hayme ve hargâh önünde niçe kerre yüz bin gûnâ-gûn tüfeng ü fişeng ve tarakı ve âsumânî ve badaluçka ve bahrî ve kelebek ve koçlar ve deliceler ve kestâneler ve tâvûs ve horoslar ve fişekden atlar ve kal‘alar ve papaslar ve Yahûdîler ve dîvler ve perîler ve cemâller ve şâzrevânlar ve

havânlar ve tulumbalar ve şebpereler ve pervâneler ve bunun emsâli niçe sûret fişekleri ve bârûd u neft ile memlû' fânûslar ve çarh-ı felekler ve âteşden çadırlar ve fişekli hımârlar ve kelbler ve câmûsların fişeklerine âteş edince ve bu hayvânlar havfından bu deryâ-misâl askerin içine düşüp bir hây hûy vâveylâ şâdumânı olur kim gûyâ gulgule-i Hind'dir.

Ve niçe bin elvân âteşbâzlık ma'rifetleri icrâ olup ve niçe yüz bin tüfengler atılup ve havâ'î fişengler kehkeşân-âsâ semâya ser çeküp bu sahrâ-yı Tanta murg-ı semender-vâr âteş-i musanna' içinde kalup şeb-i zulmetleri rûz-ı rûşen-misâl olur. Ammâ bu âteşbâzlık şâdumânları ibtidâ Garbiyye ve Menûfiyye kâşiflerinden zuhûr eder. Üç gün üç gece birbirlerine hasmâne ol kadar âteş-feşânlıklar ederler kim her biri ikişer bin guruş hemân mezkûr fişeklere sarf edüp niçe çadırlar ihrâk olur. Bu âteş-feşânlık kânûn-ı kadîmdir kim Sultân Kayıtbay bizzât mevlûd-ı Bedevî'ye gelüp niçe mâl-ı firâvânlar sarf edüp şâdumânlar edermiş.

Hulâsa-i kelâm hakîr seyyâh-ı âlem Evliyâ kırk bir senedir on sekiz pâdişâhlık yeri geşt ü güzâr etdim, görmedim; illâ Mısır sultânlığında görmek müyesser oldu.

Bu Bedevî şâdumânı Mısır'ın Nîl-i mübârek kesiminde ve İslâmbol'da sûr-ı hümâyûnda ve deryâ üzre Sarâyburnu'nda kapudan paşa donanması şâdumânında ve kılâ'lar fethi donanmalarında ve şehzâdegân vücûda gelmesi donanmalarında ve pâdişâh-ı heft-kişver gazâdan geldüği donanmalarda ve mâh-ı Receb ve mâh-ı şa'bân'da İslâmbol'un Kâğızhâne şeb-bükü şâdumânında ve Göksu **[Y 294a]** erguvânı faslında ve Hisâr kirazı faslında ve Akbaba Sultân faslında ve Budin eyâletinde Peçuy-ı Sirem mânend-i bâğ-ı İrem'in bârûdhânesi faslında ve Konya'nın Merâm'ı faslında ve Malatıyye'nin Aspuzu'su mevsiminde ve Adalya diyârının yaylağı Istanaz behiştinde ve Rûmeli'nde Ârnâbûdıstân'ın Elbasan şehri içre mesîregâh-ı Büzürg Seng'inde ve Dolyan panayırında ve Maşkolor panayırında ve Alasonya panayırında ve Ösek panayırında ve vilâyet-i Alaman'da Lonçat fûlunda(?) ve Kefe'nin Sudak bâğında ve Dağıstân'ın Irâk-ı Dâdyân kurbunda Penç Hasan'da ve Acem'de Gîlân bâzârında ve Meşhed'de İmâm Rızâ cem'iyyetinde ve Tebrîz'in yevm-i Âşûrâ'da maktelü'l-Hüseyn'inde ve Bağdâd'ın senede bir kerre Selmân-ı Pâk'inde ve İmâm Hüseyn'de ve İmâm Alî'de.

Bu bâlâda ale't-tertîb tahrîr olunan cihân-ârâ deryâ-misâl asker ile cem'iyyet-i kübrâ olan vâcibü's-seyr hasretü'l-mülûk teferrücgâhlar ve mesîregâhlar ve ziyâretgâhların cümlesin görmek müyesser olmuşdur. Ammâ bu zikr olunan cem'iyyet-i kübrâların cümlesi bir olsa mevlûd-ı Bedevî şâdumânından bir cüz' olmayup bir gün yâhûd bir gecesi şâdumânlığı kadar olmaya. Zîrâ Koca Bedevî hâlâ mutasarrıfîndendir ve hayâtındaki gibi tasarrufdadırlar. Anlar ölmemişlerdir, zîrâ bu hadîs-i şerîf kibâr-ı evliyâ ve mü'minûn hakkındadır: [212] hadîsi vârid olmuşdur, *sadaka Resûlullâh*. Bu hadîs-i şerîfe îmân [u] i'tikâdımız vardır kim anlar haydır.

Ve bu cem'iyyet-i kübrâ anların da'veti iledir. Dünyâ halîfelerinin niçe kerre yüz bin ulûfeli kulları vardır. Hîn-i mahalde başına asker cem' etmek murâd edinse cümle askerin zor-bâzû ile ve asker sürücüleri ile kıra kıra gücile bir yere cem' ederler. Ammâ bu kadar mahlûk-ı Hudâ Hind ü Sind'den Arab u Acem ve Rûm'dan "Yâ Bedevî" deyüp mülk [ü] emlâkin ve evlâd [u] iyâlin terk edüp şedd-i rahl ederek bu kadar mâl sarf ederek mevlûd-ı Bedevî'ye gelüp âsitânesine yüz sürüp şâdumânlar ederler. Ve Hudâ-yı Müte'âl hakkıyçün ol atebe-i aliyyeye bir kerre yüz süren cümle emrâz-ı muhtelifeden ve memkûr ve meshûr olmuşlukdan ve cümle elem ü ıztırâbdan ve havf [u] hatardan

halâs olup masûn u mahfûz olur, mücerrebdir.

Ammâ bu cem‘iyyet-i kübrâya mu‘âdil Mekke-i mükerremede cebel-i Arafât'dan avdet edüp üç gün üç gece yetmiş bin huccâcın Mîne bâzârı şâdumânı mevlûd-ı Bedevî'den savâb cihetinde ve âdem deryâsı ve devâbât cem‘iyyet cihetinde Mîne bâzârı cem‘iyyeti âlîdir. Ve ol meydân-ı melâhatda başka inşirâh-ı sadr zevk-ı derûn vardır kim cemî‘i mâsivâ hâtırdan dûr olup herkese Rabb'i ile mâbeyninde bir hicâb perdesi kalır. Zîrâ herkes rahm-ı mâderden müştak olmuş gibi **[Y 294b]** ma‘sûmdur. Zîrâ bu hadîs-i şerîf delîldir: [213] buyurmuşlardır. Bir kerre derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden tevbe eden günâh etmemiş gibi olur. Bir kul her kande tâ’ib ü tâhir olsa ana rahminden doğmuşa döner. Hemân i‘tikâd ile tâlib olmak gerek. Beyt:

Tâlib olsam bu eyyâmı sen gül-i ra‘nâyı bir

Bu meseldir Tanrı'sın bulur nigârâ isteyen

mazmûnu üzre Mekke ve Medîne'de ve Bedevî'de murâd edinen kesretde vahdet zevkin edüp Rabb'isin bulur. Ammâ kutbü'l-aktâb her sene mevlûd-ı Bedevî'de hâzır olur, derler, niçe kerre müşâhede olunmuşdur.

Eğer su’âl olunur ise bu mevlûd-ı Bedevî'de bu kadar **[Q 271a]** **[P 268a]** cân bir yere cem‘ oldukdan sonra elbette niçe dürlü fezâhat olur, dersen kâr-ı dünyâ böyledir. Ve anlar bir bahr-i amîkdir ve gavs-ı a‘zamdır. Hâr u hâşâk makûlesinden bahr-i ummâna zarar isâbet etmez. Ol makâm-ı kübrâda fitne ve fesâda karışan nâ-ehil elbette anda ıslâh-ı nefs eder. Eyle bir cem‘iyyet-i kübrâ sâhibi sultân-ı Ebü'l-yetâmîndir, himmetleri hâzır ola.

Ve bu mevlûd-ı Bedevî'nin sekizinci günü münâdîler cümle ehl-i züvvâr mâbeyninde nidâ edüp,

"Nehâriyye şehrinde cum‘a gün eş-şeyh Muhammed ibn Zeyn hazretlerinin mevlûd-ı şerîfi vardır" deyü tenbîh ü te’kîd ederler.

Hemân ki cümle züvvâr bu nidâyı istimâ‘ etdükleri sâ‘at pençşenbe gün ba‘zı züvvâr ve ehl-i tüccâr hayme dükkânların bozup Nehâriyye şehrine intikâl ederler.

Ol günler mevlûd-ı Bedevî bâzârında bin deve yükü leblebi bey‘ olunup niçe bin kantâr helvâ fürûht olunur. Mübâlağa değildir, zîrâ cemî‘i İslâm diyârından gelen ehl-i züvvâr vilâyetlerine müteveccih olduklarında teberrüken leblebi götürmeleri mukarrerdir. Zîrâ gâyet lezîzdir. Nohud üzre şırluğan yağı serpüp kızgın kum içinde bişirirler. Bir diyâra mahsûs değildir, anıniçün lezîz olur. Bu leblebi meşhûr-ı âlemdir. Ve huccâc lokumu gibi bir hurdece yağlı lokumu vardır, anı dahi vilâyet vilâyet teberrüken götürüp hedâyâ verirler.

Ve ertesi cum‘a gün cümle keşşâflar ve askerî tâ’ifesi pür-silâh olup Garbiyye kâşifi otağına cem‘ olup bir azîm summât-ı Muhammedî tenâvül olunup cümle Garbiyye muhâfazasında olan çorbacılara birer at birer deve hâliyelerini verüp Garbiyye askeri du‘â ve senâ ile vedâ‘ edüp herkes altı ay edâ-yı hizmet etmiş olup vatanlarına giderler.

Andan vakt-i zuhura karîb summât-ı Muhammedî Menûfiyye kâşifinindir, anda dahi ziyâfet-i azîm olup Menûfiyye çorbacıları dahi birer at ve birer deve hâliyelerin alup edâ-yı hizmet etdiklerine hüccet-i şer‘iyye alup cümle vedâ‘ edüp vatanlarına giderler.

Andan Garbiyye ve Menûfiyye kâşifleri kendü askerleri ile âsitâne-i Bedevî'ye gelüp hırka hücresin açup şeyhin birine Hazret-i Bedevî hırkasın ve destârın geydirüp alay-ı azîm ile şeyhi şehir içinden **[Y 295a]** ubûr etdirerek şeyh İbrâhîm-i Metbûlî câmi‘inde salât-ı cum‘ayı edâ edüp halîfeyi yine âsitâne-i sa‘âdete getürürken cümle benî âdem istikbâline çıkup seyr [ü] temâşâ ederler. Ba‘dehu şeyhi âsitânede soyup hırka ve destârı yine hücresinde pinhân edüp keşşâflar dahi edâ-yı hizmet etdüklerine hüccet-i şer‘iyye alup anlar dahi vedâ‘ ziyâretin edüp Mısır'a giderler.

Zîrâ mevlûd-ı Bedevî infidâdı, hudûddur. İklîm-i Mısır'ı Nîl gark edüp keşşâfların hükmü kalmaz, müsellimler ve kâ’immakâmlar zabt eder. Aşkıyâ-yı Urbân-ı uryân dahi şakâvet etmeğe başlar.

Andan bu meydân-ı Bedevîde hayme vü hargâhlar bozulmağa başlayup bir ibret-nümâ-yı vâveylâ temâşâ-yı azîm dahi budur. Niçe kerre yüz bin at ve katır ve deve ve hımâr ile yükler taşınup bu sahrâda benî âdem ile bir varma ve gelme ve bir gulguledir kim ehl-i züvvârdan bir ferd kalmaz. Zîrâ hâkim keşşâflar me’zûn olup gitmek ile haşerât-ı Urbândan züvvâr u tüccâr havf ederler. Bir azîm dehşet günü dahi bugündür. Gûyâ ki dünyâ bir hayâl-i zıldır. Ortalık bir perîşânlık olup ol vâdîde bir sinek kalmaz. Kanı ol cem‘iyyet-i kübrâ ve hây hûy? Bir günde târmâr, yerleri mûr [u] mâr olup giden gidenin olur. Hakkâ ki âlâyiş-i dünyâ bir hayâl-i hâbdır. Bunda dahi ibret alacak yerdir.

Ve cümle ser-çeşme halîfeler bu fezâdan göçüp şehr-i Tanta içine nakl ederler. Zîrâ leyle-i sebtde âsitâne-i Bedevî'yi pâk [ü] pâkîze edüp ol gece der-sa‘âdetde ihyâ edüp bir mevlûd-ı şerîf olur kim cümle ervâh-ı evliyâ anda hâzırdır, derler. Ve ol gece cümle meşâyihân ve fukarâ binden mütecâviz hatm-i şerîf tilâvet olunur. Ertesi cümle meşâyihler ve fukarâlar dahi vedâ‘ ziyâreti edüp herkes meskenlerine azîmet ederler.

Ba‘dehu cümle âsitâne meşâyihleri ve fukarâları ve câmi‘ huddâmları ve türbedârân âsitâneyi mâ-i gülâb ile gasl edüp harem-i şerîfin cümle taşların dahi pâk edüp ibrîşim hâlîçelerle döşeyüp âsûde-hâl olurlar. Ertesi gün Menûf hâkinde Karneyn halîci nâm bir tur‘anın makta‘ın ehl-i beledler açup azametullâh Nîl-i mübârek deryâ gibi temevvüc ederek gelüp bu mevlûd-ı Bedevî olan sahrâyı gark edüp cemî‘i hâr [u] hâşâki götürüp ol fezâ bir deryâ olur. Gûyâ ki bu arsagâha bir âdem ayak basmamışdır. Bu dahi bir ibret-nümâdır.

Hakîr bu Tanta şehrinin niçe bin dürlü seyr [ü] temâşâların im‘ân-ı nazar ile teferrüc edüp cümle ahibbâ ile ve şeyh Selâme ile ve şeyh Ahmed halîfe ile ve şeyh Çelebi ile cümle e’imme ve hutebâ ile vedâ‘laşup âsitâne-i Bedevî'de bir hatm-i şerîfi dahi itmâm edüp rûh-ı şerîflerinden istimdâd taleb edüp vedâ‘ ziyâret[i] etdikden sonra âdâb üzre atebesin bûs edüp azm-i şehr-i Nehâriyye etdik. Evvelâ Tanta şehrinden çıkup dahi deryâ gelmeden şimâl cânibine piyâde-reviş **[Y 295b]** ile dörd bin beş yüz adım bir malaka yer yürüyüp,

Evsâf-ı kasaba-i Mahalletü'l-Merhûm

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim ibtidâ bu şehre Bağdâd-ı behişt-âbâddan bir şehzâde-i cüvân-baht-ı âl-i

Abbâsiyân Hulâgû hurûcundan firâr edüp Mısır pâdişâhlarından Sultân (---) gelüp dahil düşer, ol dahi bu mahalleyi mezkûr şehzâdeye ihsân edüp eyle ma‘mûr [u] âbâdân eder kim bir şehr-i mu‘azzam olur. Hikmet-i Hudâ bu şehzâde merhûm olup câmi‘i sâhasında defn edüp mevti haberin halîfe-i Mısır'a arz ederler. Üçüncü günde cemâ‘at salât-ı cum‘ayı edâ ederken kabr-i şehzâdeden bir feza‘ [u] çeza‘ istimâ‘ ederler. Âyâ bu ne ola, deyü kabre varırlar, istimâ‘ ederler kim şehzâde lahdi içinde feryâd ediyor. Derhâl kabri keşf edüp şehzâdenin kefeni yanında bir cins hayvân şehzâdenin bâzûsundan yeyüp mürd olmuş ve şehzâdeden hayli kan cereyân edüp hayât bulmuş. Derhâl şehzâdeyi kabirden çıkarup ta‘zîm ü tekrîm ile sarâyına götürüp yedi sene dahi hayâtda olup ba‘dehu intikâl etdikde na‘şın Mısır'a götürüp Sitti Nefîse civârında medfûndur. Târîhi,

Es-Sultân Merhûm İzzeddîn Billâh

tahrîr olunmuşdur. Ve niçe ceffâr ve ehl-i nücûm şehzâdeye hayâtında tebşîr ederler kim,

"Sen bir kerre ölürsün, yedi günden yine dünyâya gelüp, yedi sene halîfe olursun" derlermiş.

Bu istihrâcı edenler Cirid mastabasında **[Q 271b]** **[P 268b]** medfûnlardır. Anıniçün bu şehre Mahalle-i Sultân Merhûm derler.

Garbiyye cezîresinde Menûf hükmünde bir şîrîn kasabadır. Vilâyet ortasında vâki‘ olmağile Menûf kâşifi tahtıdır, dâ’imâ askeri ile bunda sâkin olur. Ammâ taht-ı kadîmi şehr-i Menûf'dur, ba‘zı zamân Menûf'da dahi sâkin olur.

Ve bu Mahalletü'l-Merhûm yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi yetmiş pâre kurâdır. Seyyid Ahmed el-Bedevî Tanta'sı bu kazâya nâhiye olup nâ’ibi hükm eder. Mevlûd günleri Mahalletü'l-Merhûm kadısı kendü varup zabt eder. Hayli mahsûl hâsıl olur.

Ve bu Mahalle bir düz vâsi‘ sahrâda vâki‘ olmuş bâğlı ve hûrmâ bâğçeli bir müzeyyen şehirdir. Büyük Nîl'den iki sâ‘at ba‘[î]ddir. Lâkin bâğçeleri kenârında Nîl'den müteferrik bir halîc vardır, tâ Nehâriyye önünden cereyân eden halîc kenârındadır. Sayf [u] şitâ bu halîc dâ’imdir, gemiler işler, ammâ bu mahalde nihâyet bulur. Tuğyân-ı Nîl'de bu halîc tâ Dimyât'a giden Nîl'e munsab olur, azîm halîcdir.

Ve bu şehrin hâneleri cümle iki bin kârgîr-binâ kireç ve toprak örtülü ma‘mûr hânelerdir.

Ve beş mahalle ve kırk mihrâbdır, ammâ ikisi cum‘adır. Cümleden kadîm câmi‘ **Merhûm halîfe câmi‘idir, Bağdâdî câmi‘i ve Medrese câmi‘i derler:** Fevkânî altı kademe nerdübân ile çıkılır iki kapulu ve bir minâre-i mevzûnu üç tabaka ve haremsiz bir câmi‘i zîbâdır. İçinde amûdları yokdur, ancak çârtâk üzre **[Y 296a]** münakkaş ve müzehheb silu ve lâcüverd ile müzeyyen bir küçük câmi‘dir. Ve dahi çârsû içinde,

Câmi‘ü'l-kebîr: Gâyet cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir. Tûlen ve arzan yüz yigirmişer ayakdır. Ve otuz sekiz beyâz mermer sütûn-ı mevzûnlar üzre kemerlerdir. Dahi sütûhu sâde tahta tavandır, münakkaş değildir. Ve minberi haşebdir, taş değildir. Ve mihrâbının sol cânibindeki dîvâr üzre bu târîh var:

Târîhu seb‘in in terüm(?) tahrîren

An kadrihi fes’el bihi habîren

Nazmuküm Ahmed el-Hatîb eş-şâmî.

Bu şehirde bu iki câmi‘den gayrı hutbe yokdur, mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve yedi vekâle. Ve sekiz mekteb.

Ve kâşifin sarâyı dibinde bir kesîf küçük hammâmı var, zamân-ı kadîmde Bağdâdî şehzâdenin sarâyı hammâmı imiş. Hâlâ sarâyda kâşif sâkindir. Hareminde olan müzehheb nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn bir diyârda yokdur, zîrâ Acem nakkâşları kârıdır.

Ve bu şehir içre cümle iki yüz dükkândır. Kâşif sarâyından tâ Ulu Câmi‘e varınca bin adım bir şâhrâhdır. İki tarafı ma‘mûr dükkânlardır.

Ve suyu cümle kuyulardır. Ammâ Nîl karîb olmağile ba‘zı kimesneler develer ile Nîl suyu getürdürler. Ammâ yedi yerde ma‘mûr sebîlhânesi var.

Ve havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve halkı gâyet garîb dostdur. Cümlenin ecdâdları Bağdâdîdir. Bir tevârîhde Mahalle-i Bağdâd-ı Menûf deyü tahrîr etmişler. Ve,

Seng-i garâyib: Bu şehir içinde kâşif sarâyının ardında bir seng-i sommâkî-i müdevver vardır, yine bir havuz-misâl bir sommâkî havz-ı azîmin tâ ortasında durur, yüz çift câmûs çekemez bir müdevver değirmen taşıdır. Ortasında mîl deliği var. Zamân-ı kadîmde şehzâde Merhûm'un sükkerhâne değirmeni imiş. Hâlâ anı iki yüz çift câmûs çevirmeğe kâdir değildir. Ammâ hâlâ sükker değirmenleri eyle taş ile değildir, bir san‘at ile çerh etmişlerdir. Bir sığır çarhı çevirdikce bir âdem durup hem sığıra hay der, hem şeker kamışın çarhın ağzına koyup çarh deverân etdikçe sükker şerbeti cereyân edüp andan alup azîm kazganlarda kaynadup amel-i kesîr ile sükker ederler, tafsîle muhtâcdır.

Ziyâretgâh-ı Mahalletü'l-Merhûm

Evvelâ hazret-i Sultân Ahmed el-Bedevî'nin halîfelerinden,

eş-şeyh Hazret-i Abdülvahhâb-ı Cevherî: Ziyâretgâh-ı azîm, ulu sultândır. şehrin kıblesi hâricinde bir kubbe-i âlîde medfûndur. Atebesine altı kademe taş nerdübân ile çıkılır bir âsitândır. Ammâ rûhâniyyet vardır. Yanında bir zâviyesi var. *Tabakât-ı şa‘râvî*'de menâkıbı mufassaldır, tahrîrimize hâcet yokdur. Ve buna karîb,

eş-şeyh Abdullâh-ı Vâsıtî: Bağdâd şehirlerindendir. Ve kâşif sarâyı önünde Cirid mastabası kurbunda,

eş-şeyh Alî-i Acemî ve **eş-şeyh Mansûr-ı Endelûsî:** Bunların ikisi bir kubbede medfûnlardır. Bunlardır kim şehzâdeye "Merhûm olup yedi günden hay olup yedi sene **[Y 296b]** dahi mu‘ammer

olursun" deyü tebşîr edüp Bağdâdî halîfenin hayâtından sonra bunların ikisi bir ânda merhûm olup şehzâde-i âzâde bunları bir yere defn edüp üzerlerine azîm âsitâne inşâ etmiş. Mürûr-ı eyyâm ile münhedim olup hâlâ kubbesi zâhirdir. Ziyâretgâh-ı ünâsdır, *kuddise ervâhuhu.* Ve Abdülvehhâb-ı Cevherî'nin cenûbî mukâbelesinde,

eş-şeyh Seyyid Osmân es-Sayyâdî: Bir beyâz kubbede medfûndur. Ve şehir içinde,

Kabr-i selâs ahavât, eş-şeyh Allâme ve eş-şeyh Deyyân ve eş-şeyh Ömer: Bu üç azîz bürâderler birbirlerine karîb birer kubbede yatırlar. Bu Mahalle'ye aslâ hırsız giremez, kapuları dâ'imâ mekşûfdur. Ve rûz-ı rûşende beyne'l-halk hırsız olan kimse dahi bunların âsitânesi önünden geçmek ihtimâli yokdur, der-akab ayakları dutulup bir hatve atmağa kâdir olamaz, aceb tasarrufdur. Ve çârsû içinde Ebû Hamza zâviyesi içinde bir kubbe-i âlîde,

eş-şeyh Seyyid Muhammed-i Acemî: şehzâde ile Acem'den bile gelmişlerdir, bu Mahalle'de medfûnlardır. Sâdât-ı kirâmdan ulu sultân olup niçe keşf ü kerâmâtları zâhir ü bâhir olduğu *Menâkıb-ı Evliyâ*'da mastûrdur. Ve yine şehir içinde,

eş-şeyh Seydî Yûsuf: Askerî tâ'ifesindendir. Yine zâviyesi sâhasında medfûndur. Ve yine çârsû içinde,

Seyyid Abdurrahmân. Ve Câmi'ü'l-Kebîr'e kârib,

eş-şeyh Seyyid Abdurrahmân-ı Süveydî: şehzâde ile bile gelüp Kürdistân'da Süveyd vilâyetinden ulu sultândır.

Bu sultânları cümle ziyâret edüp ervâh-ı şerîfleriyçün birer Yâsîn veyâhûd birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. Ba'dehu Menûf kâşifi Mîrzâ Ağa'dan bir at ve beş bin para hâliye hizmetimiz alup ve beş hayyâl refîkler ile Mahalle'den şimâl cânibine bir malaka ya'nî üç bin adım gidüp Nîl tur'ası kenârına gelüp gemi ile ubûr edüp,

Evsâf-ı kasaba-i Âbyâr

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Delûke zamânında susuz bir mahalle olmağile niçe bin kuyular kazup ol ecilden Âbyâr derler. Ba'dehu Delûke Nîl'in bu halîci cereyân etdirüp şehir âbâdân olup olur olan Menûf hâki hükmündedir. Başka mültezimi vardır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Yüz elli pâre kurâları vardır. Kadıya **[Q 272a]** **[P 269a]** senevî on Mısrî kîse hâsıl olur.

Ve şehri sâhil-i tur'a-i Nîl'de bir düz yerde bâğ u bâğçeli ve nahlistân gülistânlı günden güne ma'mûr u âbâdân olmada bir şîrîn kasabadır. Mürûr-ı eyyâm ile sehl harâb olmuş, ammâ seksen üç târîhinde hakîr gördükde kırk elli yerde binâlar amâr etmede idiler, *ammerekellâh ilâ inkırâzı'd-devrân.*

Cânib-i erba'asın Nîl-i mübârek ihâta etmiş hoş-havâ ve dilküşâ şehirdir. Cümle üç bin kireç ile pûşîde kârgîr-binâ ve gayrı muhtasar binâ büyûtlar vardır.

Cümle tokuz mahalle ve kırk mihrâbdır, ancak üçü cum'adır, mâ'adâsı zâviyelerdir. Garâfe-i

kübrâ'da **[Y 297a]** Nîl'e karîb,

Câmi‘ü'l-kebîr: şehrin cânib-i şarkîsinde yine şehre muttasıldır, ammâ cemâ‘ati azdır. Tûlen ve arzan ikişer yüz ayak câmi‘-i kebîrdir. Ve cümle elli sütûn-ı müntehâlar üzre tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir kemerler üzre tavandır. Ve sütûhu kireç ile sıvalıdır. Ve üç tabaka bir minâre-i serâmedi. Ve üç kapusu. Ve minberinin sağ tarafındaki bucakda çâr-gûşe bir beyâz mermer üzre celî hat ile böyle terkîm olunmuş:

Resmü eyyâmı's-Sultân el-Melikü'l-Eşref halledallâhu mülkehu

Ve yine minberin sağ cânibinde yine beyâz mermer üzre celî hat ile bu târîh kitâbet olunmuş:

Bismillâhirrahmânirrahîm ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ecma‘în. Hâze'l-câmi‘u inşâu el-fakîr ilallâhi ta‘âlâ ve ilâ rahmih ve gufire leh Ebü'l-Hasan bin Alî bin Ahmed el-Hasenî el-hâfız. Ceddede hâze'l-câmi‘e'l-mübâreke'l-imâret fî şehri şa‘bâni'l-mübâreki'l-mükerrem, sene tis‘în ve tis‘imi’e [990].

deyü yazılmışdır.

Ve mihrâbın sol cânibinde çâr-gûşe bir levha üzre celî hatt ile sûre-i Fetehnâ'dan birkaç âyet tahrîr olunmuşdur. Netîce-i merâm du‘â müstecâb olacak ibâdetgâh-ı kadîmdir. Ve bu câmi‘den sonra şehir içinde,

Câmi‘-i eş-şeyh hazret-i Ahmed el-Becim: Bir küçük haremsiz câmi‘-i cedîddir. Ve üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var kim bu şehirde misli yokdur. Ve minberi üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur:

Ceddede hâze'l-minbere'l-mübârek kutbü'l-aktâb Ahmed el-Becim fî Zi'l-ka‘de, sene 1032.

Ve yine çârsû içinde,

Câmi-i Zâviyetü's-Sûk: Mukaddemâ zâviye imiş, ba‘dehu câmi‘ etmişler. Cemâ‘at-ı kesîreye mâlik bir câmi‘-i zîbâdır.

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

İki medrese ve üç tekye vardır. Cümleden tekye-i eş-şeyh Ahmed el-Becim: Câmi‘i sâhasında medfûndur. Fukarâhâneleri vardır, ni‘meti mebzûl, evkâf-ı azîmdir. şeyhi hâk-i Bağdâd'dan bir sulehâ-yı ümmet kimesnedir.

Ve üç sebîli var. Ammâ hammâmı mu‘attaldır.

Ve cümle iki yüz esvâk-ı muhtasar dekâkînleri var.

Bu şehrin tarîk-ı âmları şatranc nakşı tarh olunmuşdur. Lâkin daracık yollardandır.

Ve Nîl tur‘ası kenârında olmak ile havâsı latîfdir. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır.

Ve memdûhâtından cümmeyzi ve bezir yağı meşhûrdur. Nîl kenârında cümmeyz dırahtları var kim herbirinin sâyesinde biner koyun mihmân olur, desem vechi vardır. Ve kettânı ve limon u turuncu dahi meşhûrdur.

Hânedân sâhiblerinden Alî Çorbacı ve Tavîl Çorbacı ve nakîbü'l-eşrâf. Bunların ni‘metleri âyende vü revendeye mebzûldür, *zâdekellâhu ta‘âlâ.*

Ziyâretleri beyân eder

Evvelâ şehir içinde mezkûr eş-şeyh Ahmed el-Becim: Câmi‘inde medfûndur. Ulu sultândır, çok keşf [ü] kerâmâtları âşikâre olmuşdur.

Ve eş-şeyh Seyyid Alî Beğ: Mısır beği iken Ahmed el-Becim hazretlerinin niçe keşf [ü] kerâmetlerin görüp tâc [u] tahtı ve raht u bahtı terk edüp tuğ ve tabl [u] alemin şikest edüp **[Y 297b]** Hazret-i Becim'den cihâz-ı fakrı kabûl edüp Hazret-i Becim'den sonra seccâde-nişîn halîfe olup bu câmi‘i helâl-i zülâl mâlları ile inşâ edüp Ahmed el-Becim hazretleri cenbinde medfûndur. Bir ulu âşık-ı billâh imiş. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Rıdvân ve eş-şeyh Seydî Yûsuf: Bunlar Seyyid Alî Beğ'in memâliklerinden imişler. Beğlerinden sonra sâhib-i seccâde olup niçe kerâmetleri zâhir olup pîşvâ-yı tarîk olmuşlardır. Becim hazretleri kabrine karîb kubbeleri vardır. Ve,

Kabr-i eş-şeyh Seyyid Ahmed-i Uryân ve kabr-i eş-şeyh Seyyid Ebü'l-feth ve kabr-i eş-şeyh Alî-i Burhânî ve Seyyid Halîfe ve şeyh Seyyid Ahmed el-Hasenî. Ulu Câmi‘de medfûndur. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp ve cümle ahibbâ ile vedâ‘laşup bu şehirden yıldız rûzgârı cânibine bir düz sahrâ ile bir kasîr malaka ya‘nî bir at menzili yer gidüp,

Evsâf-ı belde-i kadîm ve şehr-i azîm Nehâriyye

Fir‘avn-ı Mûsâ'dan yigirmi sene mukaddem Delûke nâm bir avret Mısır'a melike olup babası Zîbâke nâm pâdişâhın rûhiyçün bu Nehâriyye'i amâr edüp vakf eyledi. Ve ismine Kıbtî lisânı üzre şehr-i Zîbâk kodu. Ba‘dehu Hazret-i Ömer hilâfetinde bizzât kendüleri Kudüs-i şerîfi feth edüp bu Zîbâk şehrine Sahâbe-i kirâmdan yigirmi bin âdem gelüp yigirmi gün muhâsara edüp bi-emrillâh asâkir-i İslâm münhedim olup yedi bin ibâdullâhı Kıbtî keferesi koyun boğazlar gibi boğazladılar.

Ba‘dehu bizzât Hazret-i Ömer şehr-i Filistîn olan Remle'ye gelüp şehr-i İskenderiyye ve şehr-i Zîbâk ve şehr-i Mısır fethine Amr ibnü'l-Âs hazretlerin seksen bin asker ile şehr-i Zîbâk fethine gönderüp cümle cüyûş-ı muvahhidîn ile şehr-i Zîbâk'i muhâsara edüp yedi günde amân vermeyüp feth etdikde mukaddemâ şehîd etdükleri Sahâbe-i kirâmın intikâmın almak içün yigirmi bin küffârı koyun boğazlar gibi boğazlayup kanları nehir gibi akduğıyçün ba‘de'l-feth bu şehre Nehâriyye dediler.

Ve bir rivâyetde fethi günü ıyd-i adhâ'nın yevm-i nahrı olmağile Nahrâriyye dediler,

Nehâriyye Nahrâriyye'den galatdır.

Ve bir rivâyet-i uhrâda âl-i Abbâsiyân süfehâlarından Hâkim Bi-emrillâh deverân-ı iklîm-i Mısır ederek bu şehr-i Zîbâk'e gelüp,

"Gece gündüz ve gündüz gece olsun. Eğer bir âdem gündüz kapusundan taşra çıkarsa karnın yararam", deyü fermânlar edüp cümle Mısır halkı hadîs: [214] hadîsine imtisâlen bir âdem gündüz hânesinden taşra çıkmayup yatırlardı. Gece olunca sabâh oldu, deyü herkes fânûsların yakup çârsû-yı bâzârı kanâdîller ile zeyn edüp bey‘ [ü] şirâ‘ ederlerdi.

Bu hâl üzre bu Zîbâk şehrinde niçe eyyâm gece gündüz, gündüz gece olduğıyçün bu şehre Nehâriyye derler, deyü ba‘zı tevârîhde mastûrdur. **[Q 272b]**

Menûf **[P 269b]** hâkinde küşûfiyye olmağile Menûf kâşifinin **[Y 298a]** mürşidi dârışeddinde oturup hükûmet eder. Senevî kırk Mısrî kîse mâl verir ve yüz elli akçe bî-hâsıl kazâdır. Ve nâhiyesi (---) kurâlardır, senevî üç kîse hâsıl olur kazâ-i âsumânîdir, lâkin beyne'l-kuzât pâyesi âlîdir.

Ve şehri Nîl-i mübârekden ayrılmış bir tur‘a kenârında bir düz sahrâlı yerde bir sevâd-ı mu‘azzam şehir imiş. Hâlâ niçe bin imâretlerinin âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Hâlâ günden güne harâbe olup halkı Âbyâr şehrine hicret edüp anıniçün Âbyâr şehri ma‘mûr olmadadır.

Bu şehir harâba yüz tutalı elli sene olup ol bâğ-ı İrem-misâl hânedânlar ve nâzenîn câmi‘ ve medrese imâretler harâb olmadadır. Hâlâ ma‘mûr olan cümle yedi yüz toprak örtülü evlerdir. şehr-i kebîr görünür, ammâ harâb-âbâdı çokdur. Dam [u] bâmları çokdur, ammâ içinde âdemîzâdı yokdur. Bûm u masasa âşiyânı olmuş bir şehirdir.

Hâlâ cümle tokuz mahalle ve kırk mihrâbdır. On üçü hutbedir, cum‘a salâtı edâ olunur. Ve bir kaçı mu‘attaldır, kâşifler evkâfların mîrîye muzâf etmeğile harâb olmuşlardır. Ma‘mûr olan câmi‘leri bunlar ki zikr oolunur. Evvelâ şehrin cânib-i şarkîsinde,

Ulu Câmi‘: Tûlen yüz adımdır, arzan yetmiş adımdır. Mihrâb tarafı cümle otuz iki mermer sütûndur. Ve harem etrâfı serâpâ elli iki sütûn üzre kavs-ı kuzahdan nişân verir tâklar üzre sâde-rû tavandır. Sütûhu kirec ile mestûrdur.

Ve hareminde on aded nâbıka dırahtları ile müzeyyendir.

Ve bir sebîli tâ haremin vasatında vâki‘ olmuşdur.

Ve haremin sağ tarafı köşesinde evc-i semâya ser çekmiş çâr-gûşe dörd tabaka bir minâre-i serâmedi var.

Cümle yedi kapusu vardır. Sağ cânibindeki kapudan hareme yedi kademe taş nerdübân ile câmi‘e nüzûl olunur. Gayrı kapulardan beşer kademe taş nerdübândır.

Ve minberi köhnemiş haşebdir. Mihrâbının sol cânibindeki dîvârda çâr-gûşe beyâz mermer üzre celî

hat ile bu târîh

Emera hâze'l-câmi'e'ş-şerîf Abâbekir bin Abdullâh el-asâkiri'l-mansûre e'azzallâhu ensârahu. Sene seb' ve sittimi'e [607]

tahrîr olunmuşdur.

Ve mihrâb ile minber mâbeyninde çâr-gûşe mermer üzre çok târîhi var, ammâ gâyet kuyluşdurma hat olmağile kırâ'atinde usret çekilüp tahrîr olunmadı. Lâkin târîhi budur:

Sene semâne mi'e [108].

merkûmdur. Ve ağac minberinin atebe-i âlîsi üzre bu târîh:

Bismillâhirrahmânirrahîm, emera bi-tecdîdi hâze'l-minberi'l-mübâreki mevlânâ es-sultânü'l-melikü'l-mansûr seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn Kalavân es-Sâlihî fî şehri Zi'l-ka'de sene hams ve semânîn ve sittimi'e. [Za. 685]

yazılmışdır.

Ve hareminin cânib-i şarkîsi tarafında üstâd-ı selef kemerler üzre bir güneş mîkâtı etmişdir kim ilm-i nücûmda kâmil olan Behrâm ve Keyvân ve Fisagores-i Tevhîdî ve Alî Kuşcu etmeğe kâdir değildir. Diyâr-ı Mısır'da ve ekâlîm-i seb'ada meşhûr mîkâtdır. Cemî'i bürûcları ile ve bu'du'l-kutrı ve mîli **[Y 298b]** ile tahrîr etmiş. Gûyâ rub' dâ'ire-i Kurtubîdir.

Ve dahi fevkında tahrîr olunan âyet-i şerîf: [215] âyeti tektîb olunmuşdur. Hulâsa-i kelâm sihr-i mübîn mertebesi mîkâtdır.

Ve câmi'i dahi müstecâbü'd-du'â câmi'-i münevverdir. Ve bu câmi'e karîb,

Câmi'-i Seyyid Nâsıruddîn Ebü'l-amâyim: Müferrih câmi'dir. Ve çârsû içinde,

Câmi'ü'l-Acemî: Bir küçük câmi'dir. Ve,

Câmi'ü'l-Hanefî: Bir minârelidir. Ve Nîl kenârında,

Câmi'-i Seyyid Ahmedü's-Sevvâh: Minâresi tâ hareminin ortasında vâki' olmuşdur. Ve,

Câmi'ü'l-Hacı Mansûr-ı Mağrib: Bir küçük câmi'dir.

Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir, ammâ zâviye-i Sitti Rukıyye ve zâviye-i Bilâl-i Habeşî gâyet ma'mûrlardır.

Ve üç vekâle ve iki sebîli ve üç mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve yedi kahvesi ve iki yüz dükkânları vardır. Mevlûd günleri niçe yüz mu'attal dükkânlar dahi ma'mûr olur. Ve iki hammâmı dahi mu'attaldır.

Ve bu şehir içre cemî‘i câmi‘lerin ve mesâcid ve vekâle ve hânedânların taş direkleri ve gayrı hânelerin eşikleri taşları cümle İslâmbol'da Atmeydânı'nda olan çâr-gûşe tasvîrli dikilitaş gibi taşların pâresinden direkler ve atebeler olmuşdur. Andan ma‘lûm ola kim bu şehirde ne kadar eyle dikilitaş alâyimât var imiş. Hâlâ temelleri âşikâredir. Delûke Melike bu şehri bünyâd etdükde kehenelerine üç yüz altmış altı tılısmât ihdâs etdirmiş kim herbir tılısmât bir günde olacak âfâtlara ve gayrı eşyâlara te’sîr edermiş.

Ve bu şehr-i Zîbâk önüne Sûrîd Melik Nîl üzre bir cisr-i azîm binâ edüp Buhtunnasır bu şehri harâb etdükde ol cisri dahi münhedim eder. Hâlâ Nîl-i mübârek tenezzülde oldukda Nîl içinde kantaranın pâyeleri nümâyân olur, yigirmi pâye-i metîndir, herbirinin mâbeyni ellişer zirâ‘-ı Mekkî'dir. Hakîr bu kerre görmek müyesser olmuşdur. Reşîd'in ma‘âş gemileri ol pâyelerden ihtirâz üzre ubûr ederler.

Ve bu şehr-i atîkde ol kadar acâyibât ü garâyibât binâlar var imiş kim alâmetleri cümle hânelerin der-i dîvârlarında iri taşlar üzre eşkâl-i garîbe ve acîbe tasvîrâtları ile âşikâredir.

Ve bu şehir zamân-ı kadîmde hikmet üzre tarh olunup cümle şâhrâhları şatranc nakşı yollardır. Ve Nîl kenârında olmak ile âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı cihândır. Ve nâhiyesinde gâyet ma‘mûr kurâlar vardır.

Bu şehrin etrâfında yedi bin feddân yer balçığı vardır. Zirâ’at eder âdemleri hicret etmeğin iki bin feddân ya‘nî dölüm yerin kâşif zirâ‘at edüp elli kîse-i Mısrî mahsûl alır. Mâ‘adâ feddânları mu‘attaldır. Ammâ senede bir kerre on gün on gece mevlûd olup bî-hisâb âdem deryâsı olup gece ve gündüz bey‘ [ü] şirâlar olup her kûşe-i vîrânı amâristân olup cümle mahallât tarîklerinde ale't-tertîb dükkânlar olur.

Me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından evvelâ Nehâriyye ketânı Feyyûm keteninden latîf ü mülâyim **[Y 299a]** ve serâmed olduğundan bezi gâyet rakîk olur. Ve hâs u beyâz ekmeği. Ve şilbe balığı. Ve Nîl kenârında nişâdır kârhâneleri var, anda nişâdırı âdem necisinden yakup hâsıl etdükleri bâlâda Mısır diyârında hâsıl olan memdûhâtda ale't-tafsîl yazılmışdır. İbret-nümânın biri dahi budur.

İbret-nümâ-yı azîm

Nîl-i mübârek âdetullâh üzre dâ’imâ cânib-i şimâle cereyân edüp bender-i Reşîd'de Bahr-i Ebyaz'a mahlût olmak takdîr olunmuşdur. Ammâ bu Nehâriyye önünden cereyân eden tur‘a-i Nîl'i büyük Nîl'den nakîbü'l-eşrâflara mahsûs beled-i Farasdak önünden bu Nîl'i Delûke nâm melike ayırup gerü cenûb cânibine baş yukaru zor ile cereyân **[Q 273a]** **[P 270a]** etdirmişlerdir.

Bu Nehâriyye'ye andan şehr-i Âbyâr'a andan şehr-i Mahalletü'l-Merhûm karîbe uğrayup ol mahalde karâr eder. Ba‘zı zamânda beled-i şebîn'de(?) nihâyet bulur. Dahi Nîl tuğyân etse dahi yukaru cereyân edüp bahr-i Dimyât'a munsab olur. Gayrı zamân Mahalletü'l-Merhûm'a dek kâh med ve kâh cezm olur, bir tur‘a-i ibret-nümâdır. Ammâ dâ’imdi, sâ’ir tur‘alar gibi beş altı ay kurumaz. Bu Nehâriyye önünde Delûke nâm melike bir mutalsam edüp defn etmiş, ol tılısmın te’sîriyle Nîl baş yukaru cereyân eder, derler. İlâ mâşaallâh bu hâli üzredir.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Nehâriyye

Evvelâ şehrin tâ ortasında ziyâret-i kutbü'l-aktâb eş-şeyh Muhammed ibn Zeyn hazretleri: câmi‘inin haremi köşesinde bir alçacık kubbe-i münevvere içinde pür-nûr olup âsûdedirler. Kubbe-i pür-envârı içi ol kadar zîb ü zînet ile müzeyyen değildir. Ve câmi‘i dahi bir küçük câmi‘dir, lâkin cemâ‘ati çokdur. Cânib-i şarka bir bâbı nâzırdır. Ve bir tabaka bir serâmed beyâz minâresi var. Bu sultânın kubbesi dahi beyâz kireç ile mestûrdur. Arab u Acem'de bu sultânın menâkıbları meşhûrdur. Cümleden biri,

Menâkıb-ı eş-şeyh Muhammed ibn Zeyn

Azîz hazretleri hacc-ı şerîfe müteveccih olduklarında ba‘zı hulefâları derler kim,

"Sultânım, inşâallâh ne gün teveccüh buyurursun ve ne kadar deve yükü getürelim?" derler. Anlar dahi buyururlar kim,

"Hakîr ancak bir deve getürebilürüm. Sizler dahi tedâriklerinizi görün" buyururlar.

Sabâh oldukda bir A‘râb Bedevî bir mahbûb beyâz deve getürüp azîz hazretleri huzzâr-ı meclis ile ol sâ‘at vedâ‘ edüp hırka-i peşmînesin ketfine koyup etek dermiyân edüp,

"Yâ Hayy, yâ Kayyûm ve yâ Kavî ve yâ Metîn" esmâlarına meşgûl olup devenin altına girüp dağ pâresi deveyi omuzuna alup şehirden taşra bâd-ı sabâ sür’ati gibi yola revâne olur.

Bu ne hâldir? deyü fukarâları azîzin ardına düşüp piyâde âdemler şeyhe gücile ererler.

Görseler kim deveyi yere komuş, vakt-i zuhuru edâ ediyor.

Ba‘de's-salât cümle ahibbâların şehre gönderüp kendüleri yedi âdem ile tevhîd-i erre ederek yine deveyi omuzuna alup azm-i râh ederler. Cemî‘i yetmiş bin huccâc ve cümle ehl-i büldân **[Y 299b]** görüp âlem-i hayretde kalırlar. Hakkâ ki acâyib kuvvet-i kudsî sâhibi ulu sultân imiş.

Bu minvâl üzre sultân hazretleri kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek cemeli yedirüp içirerek ta‘zîm ile omuzunda götürerek tâ Medîne-i münevvereye kırk günde dâhil olup Bâb-ı Selâm'da deveyi fukarâlarına verüp kendüler Hazret-i Risâlet'in âsitânesin bûs edüp ravza-i mutahharaya yüz sürüp birez nâz [u] niyâzdan sonra,

"Yâ Resûlullâh, benim ziyâretim gayrı ümmetlerin gibi olmasun içün huzûruna hedâyâ bir cemel getürdüm, kabûl eyle, yâ Resûlullâh" deyü ricâ eder. Derhâl kabr-i şerîfden bir sadâ zâhir olup,

"Yâ Muhammed ibn Zeyn, Allâhu Rabbü'l-âlemîn dahi kabûl etdi. Ve benim şefâ‘atim seninledir. Ve hedâyâ devenin rûhu Hakk'a teslîm oldu. Var yâ İbn Zeyn, şimdengerü devene ot su şa‘îr kaydında olmayup devenin meyyitine süvâr olup Mekke-i mükerremeye ve Arafât ve Merve'ye varup Umre ve Safâlar eyle. Andan kırk günde vatan-ı aslîn olan Nehâriyye'ye varup cemelini anda defn edüp sen yine bana gel" buyururlar.

Bu sadâyı Risâlet-penâh'dan İbn Zeyn istimâ‘ edüp hamd-i Hudâ edüp,

"Enîs [ü] mûnis-i gam-küsârım olan cemel hedâyâm kabûl oldu", deyüp Bâb-ı Selâm'a gelür. Görse ki dervîşân, deve rûh teslîm etdi, deyü feryâd ederler. Derhâl İbn Zeyn hazretleri,

"Kâr ber nevbetest, ey cemel. Sen hay iken bana binerdin. şimdi merhûm olıcak bi-emrillâh sana binerim" deyüp bismi-ilâh ile devenin na‘şına süvâr olup,

"Yâ cemel! Kum bi-iznillâh" dedikde cemel ayak üzre kalkup meyyit-i müteharrik iken yola revâne olup on günde Mekke'ye ve Arafât'a varup edâ-yı hac edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp yine kırk günde şehr-i Nehâriyye'ye gelüp deve anda harekâtdan sâkin olup na‘şı kalur.

Azîz hazretleri deveyi kendü mübârek elleri ile emânetullâhdır, deyü gasl edüp defn eder. Ba‘dehu üzerine bir kubbe ederler, hâlâ kubbe-i Nâkatullâh deyü ziyâret-i ünâsdır. Niçe kerre müşâhede olunmuşdur kim bu nâka kabri içinden deve gürüldüsü istimâ‘ olunur, deyü şehâdet etdiler. Ve ol

sene Hazret-i İbn Zeyn dahi rûh-ı şerîfin Hakk'a teslîm edüp Hazret-i Risâlet'in livâsı tahtında haşr olmağa azîmet etdi, *kuddise sırruhu'l-azîz.* Bu menâkıb karîbü'l-ahddir.

Hakîr hamd-i Hudâ bu âsitâneye yüzüm sürüp iki günde bir hatm-i şerîf tilâvet edüp savâbın rûh-ı şerîflerine hibe eyleyüp şefâ'atlerin ricâ eyledik, Hak kabûl ede. Ve Tanrıverdi câmi'i kurbunda,

Ziyâret-i eş-şeyh Seyyid Hasan-ı Kasûrî. Ve mukâbelesinde yol aşırı bir küçük kubbelü zâviye içinde,

Kabr-i eş-şeyh Hüseyin. Ve Ulu Câmi'in kıblesi önünde yüz adım ba'îd bir küçük kubbede,

eş-şeyh İbrâhîm Kureyha. Ve mukâbelesinde yol aşırı,

Kabr-i eş-şeyh Sencemî: Bir küçük kubbede medfûndur. Ve bunlara karîb,

Ziyâret-i eş-şeyh Nâsıruddîn Ebü'l-amâyim: Bir bâğ-ı İrem-misâl câmi'i cenbinde medfûndur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. *Tabakât-ı şa'râvî*'de **[Y 300a]** evsâfi memdûhdur, *kuddise sırruh.* Ve,

Kabr-i eş-şeyh Seyyid Alî Vahîş. Ve çârsû içinde bir küçük câmi'in içinde bir küçük kubbe içinde,

Kabr-i eş-şeyh Hüseyn el-Acemî: Mahalletü'l-Merhûm şehzâdesiyle Acem'den gelüp bunda makâm edindi. Ulu sultândır. Ve Nîl kenârında câmi'i sâhasında,

Kabr-i eş-şeyh Osmân el-Hanefî: Câmi'inde bir küçük kubbede âsûdedir. Ve ana karîb,

Ziyâret-i eş-şeyh Bilâl-i Ensârî: Sahâbe-i kirâmdandır. Ammâ Bilâl-i Habeşî değildir, anlar şâm'da Koyun kapusu dâhilinde medfûnlardır. Bu Bilâl Nehâriyye'de zâviyesinde medfûndur.

Ziyâret-i Sitti Rukıyye: Bu dahi zâviyesinde medfûndur. Bir kubbe-i sagîredir. Ekseriyyâ nisvân tâ'ifeleri ziyâret ederler.

Kabr-i eş-şeyh Ahmed es-Sevvâh: Câmi'inin sol tarafında bir kubbecik içinde mestûrdurlar. Ve şehir hâricinde,

eş-şeyh Nasreddîn Ebü'l-ûlâ: Gâyet ulu sultândır. Bunların dahi menâkıbı *Tabakât-ı şa'râvî*'de merkûmdur. şehrin kıblesi cânibi hâricinde bir kubbe-i ebyazda medfûndur. Ve bunun bir zîbâ câmi'i var. Ve bu şehrin cânib-i şimâlinde,

Ziyâretgâh-ı Evliyâ-yı Seb'a: Yedi aded kibâr-ı kümmelîn bir mahalde medfûn olduklarından Evliyâ-yı Seb'a derler. Cümlesi Hazret-i Yûsuf-ı Gûrânî'nin zürriyetindendir. Ve sâhil-i Nîl'de bir kubbe-i sagîre **[Q 273b]** içinde, **[P 270b]**

eş-şeyh Yûsuf el-Acemî. Ve yine sâhil-i tur'ada kahvehâne kurbunda,

Kabr-i eş-şeyh Alî Refî'î: Bir kubbe-i sagîre içinde âsûde iken hikmet-i Hudâ hakîr ziyâret etdiğimiz gün kubbenin bir cânibi münhedim olup derhâl yedi bennâ ve on ammâl ve on kantâr kireç ve cibs ile

ta‘mîr ü termîm edince bir ân münfek olmayup üç günde bir hatm-i şerîf tilâvet olunup savâbın rûh-ı şerîfine hibe eyledik. Hâlâ dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i münevver oldu, Hak kabûl eyleye. Ve hareminde bir azîm nâbıka dırahtı vardır. Ve Nehâriyye ketânı almağa gelen Megâribe tüccârları bu şeyh Alî Refî‘'e gâyet mu‘tekidlerdir, dâ’imâ ziyâret edüp fâ’ide ederler ve dâ’imâ seferden mahrûm olmayup bir zarar dahi görmezler. Ulu sultândır. Ve yine Nîl kenârındaki kâşif vekâlesinin kapusu önündeki nâbıka dırahtı sâyesindeki kubbe-i sagîrede,

Kabr-i eş-şeyh Abdullâh. Ve buna karîb,

Ziyâret-i eş-şeyh Muhammed el-Hicâzî: Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin dayısıdır. Kibâr-ı evliyâdan ulu sultândır.

Ve bu şehir içinde niçe bin kibâr-ı evliyâlar vardır, ammâ ziyâret edüp âşinâlık kesb etdiklerimiz bu sultânlardır, himmetleri hâzır ola. Ve refîklerimiz ile bir kayasaya süvâr olup bu Nehâriyye şehrinin mukâbelesinde,

Beled-i Kuleyb'e geçüp Nîl kenârında yüz hâneli bir ma‘mûr beleddir. Mısır rûznâmecisi Abdurrahmân Efendi'nin hükmündedir. Sekiz kîse fâ’izi olur. Anda bir ulu câmi‘ vardır, gâyet ma‘mûrdur. Câmi‘in hareminin bir köşesinde bir kubbe-i âlî içinde,

Ziyâret-i eş-şeyh Seyyid Abdüsselâm-ı Kuleybî: Ulu sultândır. şâm-ı şerîfde Sâlihiyye'de medfûn hazret-i şeyhü'ş-şüyûh Muhyiddîn el-Arabî'nin ammisidir. Mağrib-zemîn'den gelüp bu beledde âsûde olmuşlardır. Anı dahi ziyâret **[Y 300b]** edüp bir Yâsîn-i şerîf tilâvet etdik. Ve ana karîb bir kubbe-i sagîrede kendü mâlıyla inşâ etdüği câmi‘i hareminde medfûn,

eş-şeyh Seyyid Abdülvâhid: Her sene leyle-i Kadir'e erüp genc-i devlete mâlik bir mün‘im pâdişâh-ı fukarâ imiş. Kubbe-i pür-envârında aceb rûhâniyyet var. Yedi gün bir âdem ziyâret etse elbette gedâ ise bay olur, derler. Bunları dahi ziyâret edüp yine gemi ile beri tarafda Nehâriyye'ye ubûr edüp,

Mevlûd-ı Nehâriyye cem‘iyyetin beyân eder

Evvelâ bu mevlûd Seyyid Ahmed el-Bedevî mevlûdu kadar deryâ-misâl âdem cem‘ olup tantana-i azîm olmaz. Ammâ yine ne kadar âşıkân-ı sâdıkân var ise, cümle bunda mevcûddur. Ve ne kadar ehl-i sanâyi‘ tüccâr u züvvâr var ise beş o kadar ziyâde cem‘ olup hayme ve hargâhlar ve külbeler ile cedîd çârsû-yı bâzâr ihdâs edüp şehr-i Nehâriyye tâze cân bulur. Ve Nîl kenârında dıraht-ı müntehâlar sâyesinde niçe yüz hayemâtlar ile dükkânlar ve kahvehâneler îcâd edüp on gün on gece bey‘ [ü] şirâ olup bâzâr-ı mahabbet revâc bulur.

Ve bu mevlûd Nîl kenârında olmak ile cümle ehl-i züvvâr ve ehl-i tüccâr ve ehl-i bihâr bilâ-te’essüf gemilerle gelüp cem‘iyyet-i uzmâ olup mezeden hâlî değildir. Cümle hüsniyyâtından biri budur kim niçe bin pençe-i âfitâbe ve meh-rû gulâm-ı mehcebînler anadan doğma uryân olup mâlik-i Nîl-misâl nehr-i Nîl'de şinâverlik edüp bilâ-vâsıta ve bî-fûta âşık ile ma‘şûk birbirlerin dirâgûş edüp kuc kucağ ve ber-bucağ ve bî-bıçağ râm olurlar. Bunun dahi erbâbı vardır, kimi vahdetde kimi işretde kimi âlem-i hayretde. Bu âlem bir özge temâşâgâhdır. Elhâsıl bu cem‘iyyet-i kübrânın midhatinde lisân kâsırdır.

Andan onuncu günde Menûf kâşifi cümle askeriyle rıhlet köslerin çalup azm-i Mısır edince cümle erbâb-ı tüccâr ve ehl-i züvvâr keştîlere süvâr olup İbrâhîm-i Dessûkî hazretleri mevlûduna azîmet ederler. Hakîr dahi memlûklarımız ile bir zevraka süvâr olup kırk mîl bu Nehâriyye tur‘ası içre cereyân edüp iki tarafda niçe yüz âbâdân ma‘mûr nahlistân gülistânlı kurâları seyr [ü] temâşâ ederek ana Nîl'e dâhil olup,

Beled-i Farasdak: Nehâriyye tur‘asın Delûke nâm melike bu mahalden kazup Nehâriyye'ye Nîl'i getürmüşdür. Garbiyye hâkinde iki yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr beleddir. Mısır'da Nakîbü'l-eşrâf Burhâneddîn Efendi'nin köyüdür. Bunu dahi ubûr edüp otuz mîl dahi cereyân edüp,

Evsâf-ı kasaba-i Mahalle-i Sâ

Bu diyârda *mahalle* kasabaya derler. Buhayre hâkinde leb-i Nîl'de iki yüz hâneli ve bir yeni câmi‘li ve minâreli ve bir zâviyeli ve on dükkânlı ve bir kahvehâneli ve bir dârışedli ma‘mûr kasabadır. *Dârışed* bu diyârda emîn ü mültezim sâkin olup müsâfirhâne olan yere derler. Cümle kurâ halkı mahsûlâtlarından ifrâz edüp bu dârışedde verirler, âyende vü revende mihmân olup tenâvül ederler, aceb hayrâtdır. Hakîr dahi bunun dârışeddinde bir gece **[Y 301a]** müsâfir olup ale's-sabâh merâkiblere süvâr olup yigirmi mîl cereyân ederek,

Evsâf-ı Mahalle-i Ebû Alî

Garbiyye hâkinde leb-i Nîl'de Ömer Çorbacı iltizâmında yedi kîse-i Mısrî hâsıl olur bir ma‘mûr kasabadır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Kırk beş pâre ma‘mûr nâhiye kurâları vardır, senevî kadısına üç kîse hâsıl olur. Ve şehri Nîl kenârında kıbleden garba tûlânî bir şîrîn ü âbâdân kasabadır. Ve cümle sekiz yüz toprak örtülü fellâhîn evleri vardır, cümle tula-binâlardır.

Ve tokuz mihrâbdır, ikisi câmi‘dir. Ammâ Nîl kenârında mahkeme kurbunda,

Eski Câmi‘: Kırk mermer sütûn üzre bir sâde câmi‘dir. Hareminde bir azîm nâbıka dırahtı var, gâyet âlîdir, cânib-i erba‘asına şâhalar salup sâyedâr olmuşdur. Ve çârsû içinde,

Küçük Câmi‘: Cemâ‘at-ı kesîreye mâlikdir. Bunlardan mâ‘adâ ma‘mûr zâviyelerdir.

Ve elli mikdârı dükkân-ı muhtasarları var. Ve iki vekâle ve üç sebîli ve iki mektebi var, ammâ hammâmı yokdur. Ve mültezim Ömer Çorbacı'nın bir dârışeddi var, bir sarây-ı âlîdir, gûnâ-gûn müte‘addid hücreler ve kâ‘alar ile ârâstedir. Anda atlara süvâr olup garb cânibine bir malaka yer gidüp,

Beled-i Mecnûn: Nîl kenârında yüz hâneli bir ma‘mûr beldedir. Mısır'da Yeniçeri Ağası Mustafâ Ağa'nın iltizâmındadır. Beş kîse fâ’izi olur. Anı ubûr edüp yine cânib-i garba Garbiyye hâkinde gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Hazret-i İbrâhîm-i Dessûkî

Hazret-i şeyh İbrâhîm bunda sâkin olmağile yâ-yı nisbî ile İbrâhîm-i Dessûkî derler.
Garbiyye hâkinde Nîl'den beş yüz adım ba‘îd Çerkes Kaytâs Ağa iltizâmında beş yüz hâneli ma‘mûr

kasabadır. Dârışeddi ve mürşidi ve bin cürd atlıya mâlik şeyhü'l-Arab'ı **[Q 274a]** **[P 271a]** var, hükûmet eder. Ve âsitâne-i Dessûk'un evlâd-ı zevi'l-ihtirâmdan meşâyihleri var, fukarâlara hükûmet eder. Ve mahalle-i Ebû Alî nâhiyesidir.

Ve şehri Nîl'den beş yüz adım ba‘îd bir mürtefi‘ yerde ma‘mûr beleddir. Câ-be-câ bâğçeleri dahi vardır. Ve altı mihrâb ve bir câmi‘-i selâtîndir kim Mısır pâdişâhlarından Sultân Kayıtbay binâsıdır. Kıble kapusundan tâ mihrâba varınca bu câmi‘in tûlu yüz yigirmi ayakdır ve arzı yüz otuz ayakdır. Ve câmi‘ ve harem içinde cümle elli bir mermer ve sommâkî sütûnlar üzre kemerlerdir. Dahi üstü sâde tavandır. Minberi ağacdır. Mü’ezzinân mahfili dahi hemçünân haşebdir. Ve mihrâbı tarz-ı kadîm sâde mihrâbdır. Üstünde celî hat ile,

Emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘i'ş-şerîf Sultân Kayıtbay azze nasruh.

tahrîr olunmuşdur.

Bu mihrâbın önündeki garâfede ulu sultânlar medfûndur, dâ’imâ nûr berk urur.

Ve bu câmi‘in dörd kapusu var, ikisi kıbleye nâzırdır, ikisi cânib-i garbda, biri imâret kapusu, biri âbdest havuzu kapusudur. Ammâ şâfi‘î havuzuna mekşûf olan bâb küçükdür, ancak tecdîd-i vuzû’ edenler girir çıkar.

Ve bu câmi‘in nısfından **[Y 301b]** mihrâb tarafına altı kademe taş nerdübânlar ile iki yerden çıkılur, bâlâdır. Ve kıble kapularının solu cânibindeki kapu dibinde bir musanna‘ şeşhâne ve üstâdâne bir serâmed minâre-i mevzûnu var kim nazîri Mısır'da ve gayrı diyârda yokdur. Evc-i semâya münkalib olup üç tabaka ve yüz beş kademe bir minâre-i ibret-nümâdır.

Ve bu minâre dibinde haremin şimâlî köşesinden üç kat kapudan içeri,

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı berûkî Hazret-i kutbü'l-aktâb İbrâhîm-i Dessûkî
kuddise sırruhu'l-azîz

Sâhib-i nişân-ı bî-nişân, ârif-i billâh-ı bî-gümân, pîşvâ-yı mürşid-i ünâs ve sultân-ı müvelliyû'n-nuhâs hazretleri evce peyveste olmuş bir kubbe-i dürr-i beyz-âsâ kâse-i münevver içinde nûr-ı Hudâ'ya müstağrak olup âsûdedirler. Ammâ kubbeleri Seyyid Ahmed el-Bedevî gibi zîb ü zînet ile bezenmiş değildir, niçe kerre âvîze ve gûnâ-gûn maslûbâtlar ile tezyîn etmişler. Ale's-sabâh cümle zî-kıymetleri yerde bulmuşlar, anıniçün hâlâ tekellüflü değildir. Zamân-ı sa‘âdetlerinde dahi zînet ü dârâtdan haz etmezlermiş. Ancak bu kubbenin cânib-i erba‘asında birkaç kanâdîller ve niçe yüz şem‘-i kâfûrîler ve Burhânî alemleri ile müzeyyendir. Ve zemîni serâpâ mermerdir, hâlîçe döşeli değildir. Bâb-ı sa‘âdeti şimâle nâzırdır. Kubbe-i pür-envârına ehl-i züvvâr girüp mihrâbında iki rek‘at namâz kılup âdâb üzre giderler. Bu kubbe-i mehbıtın tâ ortasında bir ağacdan musanna‘ kafes içinde çâr-gûşe yeşil çuka ile mestûr sandûka içinde mestûrlardır. Ve ser-i sa‘âdetleri makâmında yeşil imâmeleri var.

Hasîbü'n-nesîb ırk-ı tâhirden ve sâdât-ı kirâmdandır. Ve Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevî ile hem-asır olup ammizâdelerdir. Seyyid Ahmed el-Bedevî mecâzibûndan olup ümmî olup ulûm-ı evvelîn ü

âhirînden haberdâr imiş. Ammâ İbrâhîm-i Dessûkî zâhir ü bâtın cem‘ etmiş mütebahhirînden musannif ü mü’ellif sultân imiş. Hâlâ niçe yüz mücelled te’lîfâtları var kim herbiri ilm-i ledünden haber verir kütüb-i mu‘teberelerdir. Ve âşıkâne fesâhat u belâgat üzre selîs ü belîğ eş‘ârları vardır, beyne'l-uşşâk ebyâtları tilâvet olunur.

Ve ba‘zı *Menâkıb-ı Evliyâ*'da ve *Tabakât-ı şa‘râvî*'de menâkıblarından niçe yüz keşf [ü] kerâmetleri tahrîr olunmuşdur kim hadd [ü] hasrı yokdur. Ve zamân-ı sabâvetlerinde hergiz sıbyân ile lu‘b [ü] lehve meşgûl olmamışlar. Eyyâm-ı sa‘âdetleri gece kâ’im ve gündüz sâ’im olup niçe bin meşâyihi sâhib-i seccâde edüp niçe bin âdemi irşâd etmişlerdir. Ve hâlâ mutasarrıfînden olduklarına delîlimiz oldur kim bir târikü's-salât ve şâribü'l-hamr ehl-i havâ azîzin ebyâtından birkaç ebyât istimâ‘ etse derhâl tâ’ib ü tâhir olup ehl-i sülûk olur.

Ve sultânın kubbe-i pür-envârı beyâz kirec ile mestûrdur. Dahi zirve-i a‘lâsında yeşil bakırdan bir alem-i kebîri var. Cemî‘i dünyâda **[Y 302a]** bir hâdise-i kübrâ zuhûr edecek olsa yâ bir pâdişâh ölse ol yeşil alem kıbleden cânibine dönüp şarka yâhûd garba meyl eder. Andan bilirler kim alem meyl etdüği diyârlarda bir kaht [u] galâ veyâ bir azîm hâdisât zuhûr etmişdir, deyü cemî‘i Urbân tâ’ifesi bu alem döndüğiyçün "Yâ Dessûkî ve yâ Müvelliyü'n-Nuhâs" derler, ya‘nî bakır alemi döndürücü demek olur. Rûm'da Sultân İbrâhîm şehîd olduğu gün bu alem dönüp cânib-i garba meyilli durur. Hâlâ ki kubbe-i âlînin tâ zirve-i âlîsinde Habîb Neccâr mıhlamış gibi mıhlı durur. Bir ferd vaz‘-ı yed etmeğe kâdir değildir. Bir kerâmeti dahi bu alem dönmesidir.

Menâkıb-ı dîger

Bu hakîr ol sultânı ziyâret ederken kubbe içinde bir âdem feryâda başladı. Meğer Rûm huccâclarından bir oğuz cân hânesindeki huddâmlarından havf edüp harcırâh bin sikke-i hasene bundukanî koynuna koyup İbrâhîm-i Dessûkî'yi ziyâret ederken ol izdihâm-ı azîmde bir neşşâl ya‘nî yankesici herîfin koynundan bin mümessek filori öper. Herîf-i bî-çâre-i pür-yâre feryâd edüp,

"Yâ Dessûkî, lâyık mıdır kim seni ziyârete gelem ve [216] diyem, benim hacc-ı şerîf niyyetine getirdiğim altunlarım senin direğinde zâyi‘ ola. Vallâhi senden Allâh['a] şikâyet ederim" deyü herîf sar‘ dutmuş gibi feryâd vâveylâ eder.

Derhâl âsitâne kapusu dibinde halk ürküp bizim yanımıza geldiler. Cümlemiz ileri vardık. Bir siyâh abâlı gözü sürmeli eli tesbîhli bir müşekkel nûrânî âdem, depesi üzre âsitâneye düşüp ağzı köpürüp, *allâhümme âfinâ,* ağzı kulağına ermiş, iki elleri kurumuş, nutka mecâli olmayup kalmış, lisân-ı hâl ile çakşırın gösterir. Derhâl türbedârın biri ve hakîrin bir fetâ memlûkü herîfin vücûdun kapudan taşra çıkarmağa cidd ü cehd etdükce herîfin esbâbları kopup herîfin vücûdu kapudan taşra çıkmak mümkin olmaduğı ecilden herîfi âsitâne içine çekince bilâ-usret girüp(?) **[Q 274b]** **[P 271b]** bin altunu hemyan kesici herîfin çakşırından çıkarup sâhibine verdiler. Altun sâhibi hemân hareme çıkup on hâfıza birer altun verüp İbrâhîm-i Dessûkî rûhiyçün hatm-i şerîf tilâvet etdirüp yüz altun dahi haremde fukarâya tasadduk etdi.

Ba‘dehu herîf-i sârık mecrûhan ol gece haremde kalup ba‘zı meşâyihler buna *Hizbü'l-bahir* ve ba‘zı azîmetler okuyup ağzı ve burnu ıslâh oldu. Ammâ elleri eyle çankal kalup gitdi. Bir ândan sonra sârik

herîfi İskenderiyye'de gördük, yine elleri eğri idi.

Netîce-i kelâm İbrâhîm-i Dessûkî böyle er sultân-ı gayyûrdur kim hâlâ tasarrufda. Ba‘zı münkirîn, evliyâlar intikâl etdüğinden sonra tasarruf sâhibi olamaz, deyü kerâmât-ı evliyâyı inkâr **[Y 302b]** ederler, ammâ efsânedir. Hâşâ kim anlar öleler. Hadîs-i sahîh mûcebince dünyâdan âhirete intikâl edüp hay gibi tasarruf sâhibleridir. Bâlâda zikr olunan kerâmeti bu abd-i ahkarn niçe bin âdem ile manzûru olmuşdur, *kuddise sırruh.*

Ve bu âsitâne mihrâbının sağ tarafındaki bucakda bir çâr-gûşe mermer üzre Hazret-i Risâlet-penâh'ın mübârek sol kadem-i şerîfi seng-i hârâya *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* te’sîr etmiş. Cümle züvvâr ehli gelüp pâ-yı şerîfin çukurundaki gülâbı yüzlerine sürünüp resm-i pâk-i Kademü'n-Nebî'yi bûs edüp şefâ‘at ricâ ederler. Ve Seyyid İbrâhîm hazretlerinin ser-i sa‘âdetleri ucunda bir levha üzre celî hattile kazılmış bu hat yazılmış

Emera bi-tecdîdi hâzihi'ş-şebeketi'l-mübâreketi Behrâm Ağa ibn şeyh Muhammed

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kubbe mihrâbının sol tarafında bir küçük kapudan içeri bir kubbe-i sagîre içinde Seyyid İbrâhîm-i Dessûkî hazretlerinin kiçi birâder-i azîzi **eş-şeyh Seyyid Mûsâ hazretleri:** ulu sultândır. Çâr-gûşe bir sandûka içinde medfûndur. Aslâ bir zî-kıymet eşyâ ile müzeyyen değildir.

Andan câmi‘in harem-i şerîfi içinde iki kubbe-i sagîreler vardır. İmâret kapusu tarafındaki kubbede İbrâhîm-i Dessûkî hazretlerinin kubbesin ve taşra soffa ve sutûhun ta‘mîr ü termîm eden Behrâm Ağa medfûndur. Ve bu kubbenin solunda kubbe içinde İbrâhîm-i Dessûkî hazretlerinin birâderi şeyh Mûsâ oğlu **eş-şeyh Abdullâh Ebüttuyûr ibn şeyh Mûsâ hazretleri** medfûndur. İbrâhîm-i Dessûk'un intikâlinden sonra seccâde-nişîn olup sır bunlara intikâl etdi, derler. Ve bu kubbeciklerin birer kapuları şimâle mekşûfdur ve ikişer üçer pençereleri hareme nâzır kubbecikdir.

Ve bu âsitânenin imâretinde azîm kazganları var kim yevm-i mevlûdda içine üçer dörder câmûs eti ve onar ganem eti koyup ve niçe kazgan buğday çorbası tabh olunup ve yigirmi bin hurde etmek pişüp cemî‘i fukarâ ve mesâkînlere sofra-i bî-imtinânı mebzûldür. On gün on gece bu hâl üzre ta‘âm bezl olur. Ammâ sâ’ir zamân bir kazgan ades ve hınta çorbası ve üç bin nân mücâvirîn ve zu‘afâ ve mesâkîn ve talebelere bezl olur. Zîrâ haremin cânib-i erba‘asında yüzden mütecâviz fukarâ ve talebe hücreleri vardır. şeb [ü] rûz ilme ve tâ‘at ü ibâdete meşgûl sulehâ-yı ümmetden kimesneler vardır.

Ve İbrâhîm-i Dessûkî hazretlerinin neslinden Seyyid Yahyâ evkâfın nâzırıdır, birâder-i kihteri eş-şeyh Seyyid şerefüddîn hazretleri fukarâlara şeyheyndir. Âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür. Hâneleri yine câmi‘ haremi dâhilindedir.

Ve bu kasaba içre ancak iki hân ve on dükkân var, hammâm ve medrese yokdur. Ammâ câmi‘ haremi içre bir azîm sebîli var, cümle ehl-i züvvâr andan nûş ederler bir âb-ı hayâtdır, bir katre eksilmez deryâ-misâl sahrîcdir, ve dükkânları bu sebîle vakıfdır. Ammâ mevlûd mahallinde bu kasaba hâricinde hûrmâlar **[Y 303a]** altında tâ sâhil-i Nîl'e varınca ol sahrâ niçe bin kamışdan ve saz ve hasır ve külbeden ve çadırdan dükkânlar ederler kim hisâbın Hudâ bilür.

Elhâsıl Hind ü Yemen'den akmişe-i fâhireler gelüp on gün on gece niçe yüz bin guruşluk metâ‘ bey‘ ü şirâ olur.

Ammâ cümle dekâkînlerden müzeyyen ulu yolun iki cânibinden kahvehâneler ve aşbâzlar ve habbâzlar çârsûsu müzeyyendir ve tertîb üzre inşâ olunup cümle dekâkînler hüsn vermişdir. Ve her kahvehânelere biner âdem sığar. Ve hânende ve mutrıbânlar ve gavâzî nisvânlar ile müzeyyen olup bir sâz söz ve bir hây hûdur kim ta‘bîr olunmaz. Ve zî-kıymet eşyâ tüccârları İbrâhîm-i Dessûkî câmi‘i hareminde ve taşra hareminde bey‘ ü şirâ ederler. Zîrâ şehir içi olmak ile mazbût yerde bey‘ ü şirâ ederler.

Ve bu Dessûkî mevlûdunun Bedevî mevlûdundan ziyâde müzeyyen olması Nîl kenârında vâki‘ olmağile İskenderiyye ve Abâhûr ve Reşîd ve Dimyât ve Burlos'dan ve sâ’ir Nîl kenârında olan şehirlerden tâ Sa‘îd-i âlî'ye varınca cümle züvvâr u tüccâr gemilerle gelmek âsân olup iki bin pâreden ziyâde akabe ve cerim ve kayasa ve firkate ve sandallar ile âdem deryâsı deryâdan cem‘iyyet-i kübrâ olur.

Ve her gemiler Nîl kenârında lenger endahte olup her bir gemide kırk elli ve yüz, ikişer yüz bayrağ u sancağ u filandıra ve niçe bin kanâdîller ile zeyn ederler.

Ve her cerim ve akabede gûnâ-gûn âlât-ı silâhlar ile ve cibinlik gibi zî-kıymet perdeler ile her gemiyi tezyîn edüp her gemide beşer onar soyulmuş boynuzlu semiz koyunları çarmıh iplerine salb edüp ârâyiş ederler.

Ve dîbâ ve şîb ü zerbâf ve zer-ender-zer zerdûz yasdık ve mak‘adlar ile bezek edüp gelen müsâfirlerine ziyâfet tertîb ederler.

Ve her şeb niçe kerre yüz bin kanâdîller ile her keştîyi çerâğân edüp tâ seher vaktine dek top ü tüfeng ü fişeng atup rû-yı Nîl âteş-i Nemrûd ile çerâğân olur.

Ve taraf taraf tabllar ve köslere turralar ile darb olunup her şeb[i] Kadir ve her rûzları rûz-ı ıyd-i adhâ olur. Zîrâ bu günlerde niçe bin yüz müsâfir-yâb olur. Ve Nîl kenârı olmak ile herkes dükkânları ve haymeleri önün sakkâlar ile sulayup zerre kadar **[P 272a]** gubârdan eser kalmayup cümle uşşâkan tarâvet hâsıl **[Q 275a]** ederler.

Ve cümle gemilerden çıkan yârân-ı bâ-safâ sâhil-i Nîl'de ve nahlistân sâyesinde tınâb tınâba çadırların kurup matbah-ı Keykâvuslarında et‘ime-i nefîse tabh olup şeb [ü] rûz ayş u işret edüp mutrıbân ve hânendegânlar ile Hüseyin Baykara meclisi olunup taraf taraf kûşe-be-kûşe cevk cevk sohbet-i hâs edüp Perverdigâr'a hamd [ü] senâ ederler. Lâkin Seyyid Ahmed el-Bedevî kadar çadırlar cem‘iyyeti olmaz. Zîrâ kırk elli bin cemapur askeri-misâl keştîbân ve fellâhân gemilerde yatırlar. Ammâ âdem deryâsı olup **[Y 303b]** omuz omuzu sökmez. Ve her diyârdan gemilerle me’kûlât u meşrûbât gelüp gâyet ganîmet olur.

Ve bu sahrânın bir tarafin niçe yüz haymeler ile tarîk meşâyihleri meks edüp bu fezâ-yı arzı lâlezâr edüp her şeb tâ sabâha dek tevhîd-i erre çekilüp sadâ-yı tevhîd evce peyveste olur. Bir firka kavim dahi gece gemilere süvâr olup muvâfik eyyâm ile tâ Mahalle-i Ebû Alî'ye varınca top u tüfeng ü

fişenglerin atarak sancağ u bayrağ u filandıraların açarak,

"Bire kocalime, bire gemi, bire elâ gözlü, Sultân Mehemmed Hânî" deyü haykırarak ve tablların çalarak yine Nîl ile cereyân edüp sâde nağara ve cura zurna faslı ederek yine merkezlerine gelüp karâr ederler. Urbân tâ'ifesi ise haymeler ve çârsû-yı bâzâr içre "*İllâ yensuru's-sultân*" deyü dakkü'l-kef ya'nî el çarpup leylü'n-nehâr bir hây hûdur kim gûyâ gulgule-i Hind'dir.

Her cerim ve akabe ve keştî içinde birer ikişer bin âdemler dahi gûnâ-gûn şakalar edüp devlet-i pâdişâhîye hayr du'âlar ederler. Ve cümle meşâyih gemileri Bedevî gemileri gibi dörder tabaka âdem ile mâl-â-mâldir.

Ve bu mevlûdun sekizinci çehârşenbe günü Buhayre vilâyetinde Demenhûr kasabasında mevlûd-ı şerîf olmak içün dellâllar nidâ etdükde İbrâhîm-i Dessûkî hazretlerinin karındaşı eş-şeyh Mûsâ hazretlerinin kisve-i şerîfin bir sandûkaya geydirüp alay-ı azîm ile yedi yüz meşâyihân-ı Burhâniyân ve yigirmi bin fukarâ-yı dervîşân-ı dilrîşân-ı zîşân-ı pür-nişân-ı bî-nişân uşşâklar pây-bürehne ve ser-bürehne olup tevhîd-i sultânî ile cümle tabılların ve zillerin ve kudümlerin döğerek kisve-i şerîfi Nîl kenârında sâhibü'l-hayrât makâmından götürüp kubbe-i İbrâhîm-i Dessûkî cenbindeki şeyh Mûsâ kubbesinde sandûka-i şeyh Mûsâ'yı setr ederler. Ba'dehu yevm-i cum'ada dahi azîm alay ile İbrâhîm-i Dessûk'un kisvesin tecdîd edüp Nîl kenârında sâhib-i makâmdan yedi yüz meşâyihler ve kırk elli bin Burhânî ve Gîlânî ve Rufâ'î fukarâları ile tevhîd ü tezkîr ederek cem'iyyet-i kübrâ ile kisve-i şerîfi kubbe-i âliyeye getürüp sandûka-i İbrâhîm'i örtüp sâhibü'l-hayrâtlara ve selef pâdişâhlarına ve âl-i Osmân'a du'â ve senâlar edüp cümle meşâyihân mesrûr [u] handân şâdân olurlar.

Ol gün Garbiyye kâşifi dahi edâ-yı hizmet etmiş olur, alay ile Mahalle-i Kübrâ'ya gidince cümle ordu-yı bâzâr târmâr olup gemilere binen binenin olup herkes vatan-ı aslîlerine teveccüh etdikleri gün azamet-i Hudâ bu yevm-i infidâdda meydân-ı Dessûk'da bir vâveylâ vâveledâ kopup bir sâ'atde kanı ol âdem deryâsı târmâr olup ancak cümle yedi yüz meşâyihân hulefâları kalup hây hûy gavgâ kalmayup cemî'i ecnâs-ı mahlûkât perîşân oldukdan sonra âlem ağyârdan bî-haber olduğu mahal olup cum'a ertesi gecesi âsitâne-i İbrâhîm-i Dessûkî câmi'ine cemî'i ulemâ **[Y 304a]** ve sulehâ ve meşâyihân ve dervîşân cem' olup ol leyle-i mübârekede mevlûd-ı şerîf tilâvet olunup ûd u amber ve buhûrlar yanup gülâblar üftâdeler üzre nisâr olup gûnâ-gûn akîdeler ve sükker tenâvül olup niçe gûne mümessek eşribeler nûş olunur. Bu hayrât Reşîd'de Mendilzâde Seyyid Mustafâ Ağa'nın hasenesidir.

Ba'dehu cümle fukarâ tâ sabâha dek ihyâ edüp niçe yüz hâfız-ı Kur'ân hatm-i şerîfler edüp kûşe kûşe derûn-ı dilden tevhîd-i sultânîler olur kim Hudâ âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâtdır, ol tevhîd-i Rabbânî bir tarîka mahsûs değildir. Ve ol dem bu cem'iyyet-i kübrâda bir rûhâniyyet ve bir esrâr şevk vardır kim anda olan âşıkân mâsivâdan geçüp sermest olur. Ve her ne kadar taş yürekli münkirîn var ise ol tevhîd-i zikrullâhı cân kulağiyle istimâ' edüp tâ'ib ü tâhir olup mebhût vâlih [ü] hayrân olur. Zîrâ bu Burhânî tarîkı ehl-i tevhîd tarîkı mâbeyninde âteş-pâre tevhîdleri olur, meşhûr-ı âfâkdır. Bunların tevhîdine bir tarîk fukarâsı tahammül edemez, meğer Kâdirî ve Mutâvı'î tarîkı fukarâları tahammül edeler. Eyle tevhîd-i Bârî olup ol gece leyletü'l-isrâ olur.

Ba'dehu ale's-sabâh ziyâret-i vedâ' edüp halîfeden cümle fukarâlar me'zûn olup meydân-ı Dessûk'da

bir âdem kalmayup cemî‘i meşâyihler dahi keştîlere süvâr olup dâr-ı diyârlarına giderler. Bu hakîr-i âciz dahi ziyâret-i vedâ‘da bir hatm-i şerîfi tamâm edüp savâbın İbrâhîm-i Dessûk'a hibe eyleyüp şefâ‘atların ricâ eyledik. Hak kabûl eyleye.

Andan şeyh şerefüddîn hazretlerinin dest-i şerîflerin bûs edüp du‘â-i hayrların alup huddâmlarımız ile bir gemiye süvâr olup cümle meşâyihler ile nehr-i Nîl üzre üç mîl baş yukaru gidüp Buhayre hâkinde,

Beled-i Merkâs

Nîl kenârında yüz evli ve hûrmâ bâğlı bir ma‘mûr karyedir. Cümle meşâyihân fukarâları gemilerinden çıkup bunda bir gece mevlûd ederler. Zîrâ İbrâhîm-i Dessûkî hazretlerinin peder-i azîzleri **eş-şeyh Hazret-i Ebülmecd** hazretleri bundaki Câmi‘-i Kebîr civârında nahlistân gülistânlı bâğ içinde bir kubbe-i âlîde medfûnlardur. Bunların dahi niçe yüz menâkıbı ve keşf [ü] kerâmâtları vardır. Cümleden biri hemân piyâde yetmiş kerre hacc-ı şerîf etmişlerdir. Sene (---) târîhinde vefât etmişlerdir. Ammâ eş-şeyh İbrâhîm-i Dessûkî sene (---) târîhinde vücûda gelüp müddet-i ömr-i azîzleri (---) sene olup pederlerinden sonra (---) pâdişâh asrında sene (---) târîhinde dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye revâne olmuşlardır, *rahmetullâhi aleyh.* **[Q 275b]**

Bu Seyyid Ebülmecd hazretlerinin âsitânesinde niçe bin âşıkân-ı sâdıkân ve dervîş-i dilrîşân cem‘ olup bir gün bir gece sohbet-i hâs edüp mevlûd-ı şerîf edüp ol leyle-i **[P 272b]** mübârekede niçe yüz hatm-i şerîfler tilâvet olunur. Andan herkes gemilere süvâr olurp herkes vatanlarına revâne olurlar.

Andan bu hakîr dahi şeyh şinnâvî Efendi ile ve şeyh şerefüddîn hazretleri **[Y 304b]** ile vedâ‘laşup du‘â-i hayrları ile bir gemiye süvâr olup Nîl üzre cereyân ederek İbrâhîm-i Dessûkî hazretleri mukâbelesinde,

Beled-i Rahmâniyye

Buhayre hâkinde Çerkes Kaytâs Ağa iltizâmında beş yüz hâneli ve altı [elli?!] aded dükkânlı ve üç câmi‘li, ammâ minâre birdir. Ve bir şekerhânesi ve altı kahvehânesi var. Ammâ dârışeddi gâyet ma‘mûrdur kim gûyâ bir sarây-ı âlîdir. Ve bu karye bâğlarında acâyib serâmed kasabı ya‘nî şeker kamışı olur. Mültezime senevî şekerinden ve gayrı mahsûlden on kîse hâsıl olur.

Ve câmi‘inin biri eş-şeyh Seyyid Nefîs hazretlerinin binâsıdır. **eş-şeyh Seyyid Nefîs** hazretleri bizzât kendüler câmi‘in mihrâbı önünde evlâd-ı zevî'l-ihtirâmları ile dörd kubbe-i âlîde medfûnlardır.

Evlâd-ı kebîri **eş-şeyh Seyyid Muhammed** andan kiçisi **eş-şeyh Seyyid Süleymân** andan sagîri **eş-şeyh Seyyid Mahmûd** *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bunlar cümle sâdât-ı kirâmdan ulu sultânlardır. Gayrı ziyâretler dahi var, ammâ ism-i şerîfleri ma‘lûmum değildir. Cümlesi Burhânî halîfeleridir, himmetleri hâzır u nâzır ola. Câmi‘leri gâyet ma‘mûr ve cedîd dürr-i beyz-âsâ ve kubbeleri dahi beyâz kirec ile mestûr bir minâreli câmi‘dir. Minberi üzre âye[t]: [217] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Anda hakîr bu sultânların rûh-ı şerîfleriyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp dârışedde gelüp Kaytâs Ağa'nın küheylân atlarına süvâr olup şeyh şinnâvî hazretleriyle ve niçe bin fukarâlar ile deff ü kudüm çalup tevhîd ederek,

şehr-i Demenhûr'da Ebürrîş hazretleri mevlûduna gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Rahmâniyye'den garb tarafına bir malaka ol sahrâ içre gidüp,

Beled-i Dâvûdiyye: Yüz evli ma‘mûr kurâdır. Bir câmi‘i var.

eş-şeyh Atâullâh Senhûrî tarîk-ı âm üzre etle ağaçları sâyesinde bir kubbede medfûnlardır. Bir Fâtiha ile rûhun şâd edüp andan yine cânib-i garba bir malaka-i azîm gidüp,

Beled-i Senhûr: Yine Buhayre hâkinde bir sahrâ ortasında üç yüz on hâneli ve bir mürtefi‘ yerde bir câmi‘li ma‘mûr kurâdır. Andan yine garba tur‘a-i Melik Eşref kenârınca bir malaka gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve taht-ı azîm Demenhûr

Dem-i Nehûr'dan galat Demenhûr derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Hazret-i Ömer hilâfetinde be-dest-i Amr ibnü'l-Âs hazretleri Mısır'ı feth edüp yedi yıldan sonra Mağrib huccâcı selâmet ile ubûr etsünler, deyü bu Buhayre vilâyeti üzre otuz bin asker ile gelüp Melik Mukavkıs karındaşı Kıbtî Tav[t]îs melik iken bu Buhayre'yi muhâsara edüp yetmiş gün ceng-i azîm edüp kuvvet-i bâzû ile kılıc urarak Kıbtî ve Rûm keferelerini kırarak cümle cüyûş-ı küffârı dendân-ı tîğden geçirüp demleri nehir gibi cereyân etdiğiyçün ba‘de'l-feth bu şehire Dem-i Nehûr dediler. Hâlâ galat-ı meşhûr evlâ olup Dem-i Nehûr'dan galat **[Y 305a]** Demenhûr derler.

Ve ekâlîm-i Mısır'da bundan çok eyâlete mâlik hükûmet yokdur. Tâ bir ucu Mağrib-zemîn'de Fes pâdişâhiyle müşâdır. Ve bir tarafı Merânkeş pâdişâhiyle müşâdır. Ve bir tarafı cenûba İsvân vilâyetine varır. Ve bir tarafı garba Tarabulus'a varır. Ve bir tarafı altun tibri gelen Evcile'ye varır. Ve bir cânibi tâ Cebelü'l-Ahzar'a müntehî olur. Ve Sa‘îd-i âlî tarafından bir ucu Elvâhât'a ve bir tarafı tâ Berberistân'a varır. Ammâ cür’et sâhibi kâşifler gerekdir kim bu *arzullâhi vâsi‘a'*da olan ecnâs-ı mahlûkâtı zabt [u] rabt edüp yed-i tûlâsın ayân edüp iki yüz kîse mâl-ı pâdişâhîyi bu zikr olunan ekâlîmlerden ve eyâletinde üç yüz altmış pâre kurâdan mâl tahsîl ede. Ve hâkim olan ekall-i mâ-yekûn beş yüz atlı cündî ve beş yüz tüfengli yiğit ile enüp binmek gerekdir. Zîrâ,

Cebel-i Ahzar'dan berü gelen âsî Urbânlar bunlardır kim zikr olunur

Evvelâ kabâ’il-i Hınâdî, on bin askere mâlikdir.

Ve kabâ’il-i Behîce dahi hemçünân.

Ve kabâ’il-i Bedevî, hisâbın Hudâ bilür.

Ve kabâ’il-i evlâd-ı Rec‘îm ibn Hazret-i Süleymân, sekiz bin Urbân-ı uryâna mâlikdir, ammâ mün‘imlerdir.

Ve kabâ'il-i Benî Avn, yedi bin cıdadâr askere mâlikdir.

Ve kabâ'il-i Benî Necme, üç bin kavimdir.

Ve kabâ'il-i Rücebân, altı bin uryân âdem olur, ammâ şedîd kavimdir.

Ve kabâ'il-i Benî Veyse, iki bin âdemdir, ammâ bahâdır kavimdir.

Ve kabâ'il-i Zu'afâ, üç bin âdem olur, ammâ Buhayre ve Feyyûm hâkinde sâkin olup göçerler, mutî' kavimderler.

{Ve kabâ'il-i Efrâd.

Ve kabâ'il-i Cevâbis.

Ve kabâ'il-i Rebâne.

Ve kabâ'il-i Tarhûne.

Ve kabâ'il-i Tarafe.

Ve kabâ'il-i Evlâd Hasan.

Ve kabîle-i Nedâre.

Ve kabîle-i Semelûs.

Ve kabîle-i Huveylî.

Ve kabîle-i Su'âdî.

Ve kabîle-i Cilâsî.

Ve Benî Kamâmıta.

Ve Benî Hedâhid.

Ve Urbân-ı Mehârîb-i kadîm.

Ve Urbân-ı Zerak.

Ve Evlâd Benî Vefâ, Mağrib'den gelüp beş bin askere mâlikdir.}

Ve niçe yüz aşâyir kabâ'il-i Urbânlar vardır, ammâ ihtilât edüp ma'lûmumuz olan eşbeh kabâ'il bunlardır.

Elhâsıl bu zikr olunan cümle Urbân-ı uryân ac u zâc u muhtâc çöl çölistândan gılâl zamânı gelüp

harbe ucuyla gılâl alup ba‘zı kurâları nehb ü gâret edüp müft ü meccânen tereke alup kışla hakkı vermede inâd u muhâlefet edüp ceng ederler, ba‘dehu şikârın alup çöle çölistâna giderler. Cebbârîn kavimdirler, anıniçün Buhayre kâşifi çok askere mâlik olup cür’et sâhibi olmak gerek.

Ve Mısır kulundan yedi bölük askerinden bin âdem muhâfazacısı vardır. Ve şehirde yeniçeri serdârı ve azebistân çorbacısı ve nakîbü'l-eşrâfi vardır.

Ve bu kâşifin taht-ı hükûmetinde kâşifi vardır.

Evvelâ Rumbiyye kâşifi Hûş-ı Îsâ şehrinde sâkindir.

Ve Tarrâne kâşifi ve Saf-ı Derec kâşifi ve Evcile kâşifi ve Buhayre Mâlih kâşifi vardır. Ammâ hâlâ Mağrib Tarabulus aşkıyâları tegallüben altun tibri gelen Evcile kâşifliğin zabt edeli yigirmi altı senedir. Ammâ zeheb-i hâlis altunu olur, hamd-i Hudâ hakîr çok mâlik olmuşuz. Bu zikr olunan **[Y 305b]** kâşifliklerin her biri beşer altışar yüz âdem ile ener ve biner kûs u alem sâhibidir. Cümlesi Buhayre kâşifinden hil‘at **[Q 276a]** geyer, **[P 273a]** dîvân-ı Mısır'dan geymezler.

El-hâsıl Buhayre kâşifliği hükûmet-i kübrâdır.

Ve kadısı üç yüz pâyesiyle sitte-i sânî kazâlarındandır. Senevî üç bin guruş hâsıl olur. Taht-ı hükûmetinde üç yüz altmış altı pâre kurâya mâlikdir.

Ve altı nâhiye niyâbeti vardır: nâhiye-i Tarrâne ve nâhiye-i Rahmâniyye ve nâhiye-i Hûş-ı Nebî Îsâ ve nâhiye-i Saf-ı Derec ve nâhiye-i şehr-i (---). Ammâ bu nevâhîlerin halkı ekseriyyâ şer‘-i şerîfe mutî‘ değillerdir.

Ve şehr-i Demenhûr Buhayre sahrâsının ortasında Melik Eşref tur‘ası kenârındadır. şark tarafı Nîl'e dörd sâ‘at ba‘îd Rahmâniyye belededir. Ve şimâl tarafı nîm sâ‘at ba‘îd nâhiye-i Nâsırıyye tur‘ası derler bir buhayre kenârında vâkı‘ olmuşdur, bir acı göldür. Ve yıldız rûzgârı cânibine on sâ‘at ba‘îd ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar ubûr edüp kal‘a-i İskenderiyye şehr-i azîmdir.

Ve şarkdan garba bu şehrin tûlu kâmil üç bin adımdır. Ve cümle beş bin beş yüz toprak örtülü kat-ender-kat mükellef ü müzeyyen ve ma‘mûr hânedânlar ve gayrı fukarâ hâneleri var. Ve cümle yigirmi bir mahalle ve yetmiş yedi mihrâb ve on dörd hutbe-i selâtîn-i mâzî ve gayrı câmi‘-i mâzî vü râzî cevâmi‘leri vardır. Cümleden şehrin cânib-i şarkîsindeki Menyel mahallesinde,

Câmi‘-i Emîr Âmir: Câmi‘-i kebîrdir ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik bir câmi‘-i kadîmdir. Tûlen ve arzan orta ayak mest ile kâmil yüzer ayak vâsi‘ câmi‘dir. Ve otuz iki mermer sütûnlar üzre tâklardır. Dahi mâ-fevkı münakkaş levha tavandır. Sutûhu kirec ile mestûrdur. Ve üç kapusu var, kıble kapusu dörder ayak nerdübân ile enilir ve yan kapuları dahi eyle nüzûl olunur.

Ve câmi‘in kıble kapusundan taşra câmi‘den ba‘îd üç tabaka çâr-gûşe bir minâresi var, tula-binâdır, ammâ üstâd-ı bennâ aceb san‘at sarf edüp yed-i tûlâsın ayân edüp ızhâr-ı ma‘rifet etmişdir. Bu câmi‘in haremi ortasında bir nâbıka şeceri var, gâyet köhne dırahtdır, ammâ acâyib meyvedârdır. Ve mihrâbı tarz-ı kadîm binâdır. Ammâ minberi bir gûne Arabî hurde oyma haşeb ve levha-i müzehheb

minberdir. Kapusu üzre yine tahtadan oyulmuş celî hat ile tahrîr olunan, târîh:

Bismillâhirrahmânirrahîm. İnşâü hâze'l-minberi'l-mübârek ve'l-cenâbü'l-âlî el-ümerâi'l-kebîr Âmir ibn el-Merhûm er-Râyî İsmâ'îl ibn Âmir, gafera'llâhu ve li-vâlideyhi ve'l-müslimîn. Ve kâne'l-firâğ min hâze'l-mekân et-târîh sene isneyn ve seb'imi'e [702].

merkûmdur.

Ve bu minberin sağ tarafında rûy-ı dîvârda bir tûlânîce beyâz mermer üzre yine celî hatt ile bu târîh mastûrdur:

*Ta'mîru hâze'l-câmi'i sene erba' ve hamsîn ve semâne-mi'e [854]'*dir.

Ve bu câmi'e karîb,

Câmi'-i Ebussu'ûd: Bir tabaka minâreli bir küçük câmi'dir. Ve çârsû içinde, **[Y 306a]**

Câmi'u't-Tevbe ve **Câmi'u'l-Arab** dahi derler: yigirmi beyâz mermer sütûnlar üzre mebnî bir rûşen câmi'dir. Derûn-ı câmi'in der-i dîvârı gâyet mücellâ olmak ile bir sâhib-i hat cümle der-i dîvârı *Mesâbîh* ve *Meşârîk* ve Müslim [ü] Buhârî hadîsleri ile rûy-ı dîvârı zeyn eylemiş böyle bir câmi'-i rûşendir. Çârsûya mekşûf bir bâbı ve üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var, ve bir kapusu dahi mihrâbın solundadır, ve bir kapusu dahi harem kapusudur.

Ve mü'ezzin mahfili dörd aded nahîf mermer mevzûn sütûnlar üzre gâyet musanna' mahfildir. Mermer sütûnları kol kalınlığı olduğundan mahfil üzre âdem çıkmağa havf eder.

Ve mihrâb-ı kadîminin iki cânibinde iki rakîk mermer sütûnlar vardır, gâyet mücellâdır. Ve mihrâb içinde mermer üzre sülüs hatt ile, âye[t]: [218] nassı tenmîk olunmuşdur. Ve kâşifler sarâyı önünde,

Câmi'-i Merhûm: Câmi'-i atîkdir. Cümle mevtâ salâtın anda edâ etdükleriyçün câmi'-i Merhûm derler. Tûlen ve arzan yüzer ayak câmi'dir. Ve otuz iki mevzûn sütûn-ı gûnâ-gûnlar üzre kemerlerdir. Dahi fevkında levha tavandır, kubbe değildir. Ve üç kapusu var, iki yan kapular, biri kıble kapusu. Ve haremi ortasında iki hûrmâ ve bir nâbıka dırahtı vardır. Ve bu dırahtların dibinde bir mâvî taşdan Hanefî musluğu var, mezheb-i Hanefî cemâ'ati andan tecdîd-i vuzû' ederler.

Vâcibü's-seyrdir kim bu hacer zamân-ı kadîmde bir Kıbtî pâdişâhının gûru imiş, devletleri Urbân eline girüp na'şın atup âbdesthâne etmişler. Ammâ bu havuzun cânib-i erba'asında bir gûne kehene-i kudemâ hatları var kim ekâlîm-i Mısır'ı bu âna dek sekiz sene geşt ü güzâr etdim, İsne ve İsvân'da bu hatların mislin görmedim. Gûnâ-gûn eşkâl-i garîbeler ile ârâste bir ibret-nümûn seng-i nilgûndur. Ba'zı sanâyi' sâhibleri bu seng-i ma'cûndur, derler. Zîrâ bir vech ile tîşe ve Ferhâdî külünk te'sîr etmez. Ve hacer içinde ben ben ebrî altun nümâyândır, ammâ ana dahi bir âlât-ı silâh kâr etmez, turfa ma'cûn hacerdir.

Ve bu câmi' nâ-tamâm kalmak ile cümle der-i dîvârının kara tûbları nümâyândır, kirec sıvalı

değildir. Ve minâresi yokdur. Ve kıble kapusunun iki cânibinde yan soffalar üzre sekiz aded mermer ve sommâkî amûdlar var kim misli yokdur. Ammâ evkâfları harâb olmağile câmi‘ garîb kalmışdır.

Ve minberi Arabî oyma haşeb ve levhadır, ammâ Fahrî oyması-misâl kitâbe ve rûmîler ve islimîler ve zülf-i çînler ve dalkırma oymalar var kim çeşm-i merdüm hîrelenir. Bu mertebede üstâd-ı kâmil var makdûrun sarf etmiş. Ba‘zı ressâmlar andan san‘at serîka ederler. İbret-nümâ minber-i peyemberdir. Ve bu minber kapusu üzre yine levha üzre oyma hatt ile bu târîh yazılmışdır:

Bismillâhirrahmânirrahîm, ve sallallâhu alâ seyyidinâ **[Y 306b]** *Muhammedin ve âlihi ecma‘în. Ceddede hâze'l-câmi‘e'l-mübârek el-abd el-hakîr ilellâhi te‘âlâ el-emîrü‘l-kebîrü'ş-şerîf Îsâ bin el-cenâbi'l-âlî el-merhûm el-mahdûm İsmâ‘îl el-merhûm ez-Zeynî Emîr Âmir Urbân ıklîm el-Buhayre, e‘azzallâhu ensârahu ve rahimeh. Ve kâne'l-firâğ zâlik fî şehri Muharremi'l-harâm sene selâse ve sittîn ve seb‘imi’e ba‘de hicreti'n-nebeviyye [763].*

deyü merkûmdur. Ve bu câmi‘in şimâlî cânibinde elli adım ba‘îd,

Câmi‘-i Sultân Kayıtbay'dır, ammâ Seyyidî şa‘bân câmi‘i deyü merkûmdur medh olunur. Bir **[Q 276b]** **[P 273b]** tabaka minâreli, cemâ‘at-ı kesîreye mâlik bir rûhâniyyetli câmi‘-i münevverdir. Ve on mermer sütûn üzre münakkaş tavan ile mebnîdir. Ve ahşâbdan binâ olunmuş musanna‘ minberinin kapusu üzre lâciverd müzehheb celî hat ile bu târîh mektûbdur:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bi-inşâi hâze'l-minberi'l-mübârek fî eyyâm mevlânâ es-sultân el-mâlikü'l-memâlik el-Eşref Kayıtbay, e‘azzallâhu ensârahu, fî şehri Zilhicce'l-harâm sene erba‘ ve sittîn ve semâne-mi’e [864].

rakam olunmuşdur. Ve çârsû içinde,

Câmi‘-i eş-şeyh Ahmedî Devâvî: Bir küçük câmi‘dir. Ve üç tabaka bir tula-binâ minâre-i mevzûnu var. Ve bu şehrin kıblesi hâricinde yedi yüz adım ba‘îd,

Câmi‘-i Hazret-i Ebürrîş: Bir alçak minâreli bir küçük câmi‘dir, ammâ harreminde bir azîm nâbıka şeceri var. Ve taşra cebbânede,

Câmi‘ü'l-Abbâs: Bir hâlî mezârlık içinde kalmışdır, ammâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve,

Câmi‘-i Kırklar.

Ve hâlâ Melik Eşref tur‘ası iskelesi dibinde Azebler Çorbacısı Ahmed Ağa bir cedîd küçük câmi‘ binâ ediyor. Ammâ gâyet mahallinde binâ olunup bir minâreli müferrah ve dilgüşâ câmi‘-i rûşen-i rûşenâ olmuş, henüz üstâd bennâ inşâ etmede idi, *Allâhümme yessir itmâmehu bi'l-hayr.*

Ve bu şehir içre cümle on minâre nümâyândır. Bu tahrîr olunan câmi‘lerden mâ‘adâ yetmiş yedi mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Ve yedi tekyesi ve kırk mekteb-i sıbyânı ve on bir sebîli ve ba‘zı köşelerde hurde kubbe sebîlcikleri var.

Ve üç medrese ve iki hammâmı var. Câmi‘-i Mevtâ dibindeki hammâm Hûş-ı Îsâ binâsıdır, eski hammâm olmağile binâsı ve havâsı latîfdir. Ammâ çârsû içinde Çukur Hammâm şeyh Ebussu‘ûd'undur, küçük hammâmdır.

Ve bu şehir içre cümle altı yüz seksen dükkândır. Lâkin bezâsteni yokdur. Yine her zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet mevcûddur.

Ve sekiz hânı ve yedi kahvehânesi var. Ve kırk yedi bezirhâne kârhânesi var.

Ve iki yüz cüllâh dükkânı mahalleler içinde vardır. Ve yedi mîrî boyahânesi var.

Bu sûk-ı sultânîlerin üstü serâpâ örtülüdür. Sarrâchâne ve pabuccular çârsûsu ale't-tertîb binâ olunmak ile müzeyyen çârsûdur.

Ve cümle tarîk-ı âmları gâyet vâsi‘dir. Ve cemî‘i evleri kerpicden ağniyâ ve fukarâ hâneleri ikişer tabaka beyt-i ma‘mûrlardır. Ve cümle suları kuyulardır, ammâ sehl şûrcadır, ammâ isti‘mâlinde hâssa vardır. Ammâ Ebürrîş râhı üzre bir bi’r-i mâ vardır, şehrin sâhib-i tabî‘at olan **[Y 307a]** a‘yân-ı kibârları ol kuyudan nûş ederler, gâyet lezîz ü berd suyu vardır. Ammâ havâsı ol kadar memdûh değildir. Bir âdeme sovuk te’sîr etse değme bir hâl ile ifâkat bulmak müşkildir. Ten-perver olan kimesne kendü vücûdunun hekîmi olup, [219] hadîs[i] mazmûnu üzre her diyârda husûsan bu Demenhûr'da kendüyi âdem ıssı tutmak gerek.

Ve bu şehrin bâğ u bâğçesi yokdur, lâkin cânib-i erba‘asında evce peyveste olmuş serâmed hûrmâ dırahtları vardır. Cümle meyvesi beled-i Saf-ı Derec'den gelür. Feyyûm şehri üzümünden latîf âbdâr lezîz inebi olur. Bu şehrin zemîni şûre olmağile mahsûl hıntası az olur.

Ve halkının reng-i rûyları buğday enli olup Behîce ve Hınâdî Urbânında duhter-i pâkîze-ahterler olup eyle pençe-i âfitâb mahbûb u mahbûbeleri var kim gûyâ mahbûb-ı Hınâdî'dir. Cümle nisvânlarının ve bâkirelerinin elleri ve kolları ve çeneleri cümle mâvî çivit ile gûnâ-gûn eşkâller ve şükûfeler ile münakkaşdır.

Ve cümle zenânesinin kolları ve gerdenleri ve ayakları altun ve gümüş halhâllar ile müzeyyendir. Ve zengine havâtînleri siyâh burka‘ bürünüp al u ala harîr gömlek geyerler.

Ve ricâllerinin a‘yânı çuka ve akmişe-i gûnâ-gûn geyerler, fukarâları Mısır alacası geyerler.

Bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtlarının ve masnû‘âtının memdûhâtından meşhûru mâvî bezi latîf ü nazîf olur, zîrâ pembesi gâyet firâvân olur. Ve gûnâ-gûn münakkaş ceçimi ve hımıl olur. Bunlara Rûm'da kilim derler. Kırkar ellişer zirâ‘ kilim olur kim kırk elli sene isti‘mâl olunur. Ve zeytü'l-hârı ya‘nî bezir yağı ve beyâz ekmeği ve hoş ihrâmı gâyet meşhûrdur. Ve âdem kellesi kadar mor patlıcanı ve tuzu ve münakkaş elvân elvân Mısır hasırı ve buhayresinde nice dürlü balıkları ve Karakız câniblerinde olan Safed kurâsında envâ‘-i müsmirâtdan mâ‘adâ lezîz şıralu üzümü Mısır'ı

dahi ganîmet eder.

El-hâsıl sevâd-ı mu‘azzam şehirdir. Ammâ mansarı ya‘nî harâmîsi havfından her gece bir âdem hânesinde âsûdehâl râhat yatmayup pür-silâh olup "Allâh yeğdir yeğ" deyüp nevbet beklerler. Hattâ hakîr anda iken bir azeb çorbacısının hânesin harâmîler alâ-mele’i'n-nâs basup bir hayli ceng edüp meğer çorbacı tevâbi‘âtiyle âmâde imiş, harâmîlere kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup yedi harâmî mürd olup ancak çorbacının taşra hareminde bir devesi gâyib olup bakıyyetü's-seyf mansarlar firâr etdiler.

Ve şehri her gece iki yüz gafîr ya‘nî dîdebânlar şehrin etrâfın ihâta edüp muhâfaza ederler. Bu muhâfızların sebeb-i ma‘îşetleriyçün ahâlî-i vilâyetden senevî iki bin guruş cem‘ olunup bu nigehbânlara verirler.

El-hâsıl gâyet cerî ve şedîd hâkim olsa bu makûle harâmîler hareket etmeğe kâdir olamazlar, *ve's-selâm.*

Bu şehr-i Demenhûr'un enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı [Y 307b] evliyâları beyân eder

Evvelâ şehirden yedi yüz adım kıble cânibine beled-i Hazret-i Ebürrîş kâmil iki yüz hânedir. Ekseriyyâ Hazret-i Ebürrîş'in evlâdları sâkin olur. Sâdât-ı kirâmdan çelebilerdir. Bir câmi‘i var, bir tabaka alçacık minâreli ve iki kapulu ve hareminde bir azîm nâbıka dırahtı var. Zemîninde ahâlî-i karyeden ba‘zı a‘yân-ı kibâr şurefâlar medfûndur. Ve hareminin bir kapusu kıbleye ve bir kapusu cânib-i şarka mekşûfdur. Ve câmi‘i ol kadar müzeyyen ve kebîr câmi‘ değildir, lâkin cemî‘i evkâtda ehl-i züvvârdan hâlî olmamağile cemâ‘at-i kesîresi çokdur. Ve bu câmi‘in sağ tarafında câmi‘e muttasıl bir sutûh altında bir kubbe-i münevver içinde ve sülâle-i âl-i abâ ve kutb-ı âfâk ve gavs-ı a‘zam-ı ale'l-ıtlâk pişvâ-yı tarîkat ve ser-çeşme-i şerî‘at Ebürrîş Hazret-i es-Seyyid Atâullâh Ebürrîş *kuddise sırruhu'l-azîz* hazretleri ol âsitâne-i mehbıtın içinde **[Q 277a]** **[P 274a]** gencîne-i râz gibi pinhândır, ve cemî‘i ta‘allukâtları dahi fiskıyyesinde bile medfûnlardır.

Menâkıb-ı evlâd-ı zevî'l-ihtirâmından eş-şeyh Seyyid şemsüddîn-i Demenhûrî

Bu hakîr mevlûd-ı Ebürrîş'e vardıkda bin seksen üç mâh-ı Cemâze'l-âhir'inin altıncı gün idi, şeyh şinnâvî hazretleri ile berâber ibtidâ Ebürrîş hazretlerinin ırk-ı tâhirinden olan halîfe-i seccâde-nişîn Seyyid şemsüddîn hazretlerinin hâne-i sa‘âdetine varup dest-i şerîflerin bûs edüp du‘â-i hayrları ile hissemend olduk. Yüz otuz altı yaşında mu‘ammer olmuş bir nûrânî pîr-i fânî kimesne idi. Cemî‘i ömr-i azîzin savm-ı Dâvûd ile geçirüp ömr-i nâzenîninde bıçağile boğazlanmış zî-rûh kısmı tenâvül etmemiş ve bir buğday etmeği yememiş. Bir feddân yerde kendü çapalayup arpa zirâ‘at edüp kendü eliyle döğüp ve el değirmeninden un edüp arpa etmeği yer idi.

Ve cemî‘i zamânda avâm-ı haşerât kapusu bilmeyüp halkdan münzevî olup kûşe-i vahdetde ömrün tâ‘ât u ibâdât ile geçirmiş bir ehl-i hâl kimesne idi. Her ziyâretine varan âdeme teberrüken ve teyemmünen birer arpa etmeği verüp, yeyün, der idi. Her etmeği yigirmişer dirhem ancak gelirdi. Hakîre kırk etmek verüp birin huzûrunda tenâvül etdim. şeyh şinnâvî üçün yedi. Gayrı huzzâr-ı meclis dahi hemçünân birer ikişer yediler. Hemân azîz hazretleri hâzırûna hitâb edüp eydir:

"Yâ ihvân-ı vefâ, âlem-i sabâvetimizde birkaç vakit namâz kazâ borcumuz vardır. İnşâallâh erte günden ecdâd-ı izâmımızın mevlûdu cem‘iyyeti olıcak gündür, bu bin helâl {akçe} gılâlimiz ve terekemiz akçesidir, sizlere taksîm edeyim, ba‘dehu ecdâdımız âsitânesinde mevlûdü'n-nebîye sizinle bile gideyim, anda üç yüz ihvân-ı bâ-vefâ ile kazâ namâzlarımız kılalım, savâbın bu hakîre hibe edeler" deyü işâret buyurdular. Cümle ahibbâ,

"N'ola sultânım", dediler.

"Yâ şeyh şinnâvî, sen bir mu‘temed âdemsin, bu kazâ namâzı içün bin akçe sende emânet **[Y 308a]** dursun" deyü bin akçeyi şeyh şinnâvî'ye verdi ve buyurdular kim,

"Yâ ihvânûn, ale's-sabâh bunda gelüp cem‘ olun, cümlemiz tevhîd [ü] tezkîr ile ceddimizin mevlûduna gidelim" dediler. Cümle huzzâr-ı meclis,

"Ale'r-re’si ve'l-ayn", deyüp vatanlarına gitdiler.

Ertesi ale's-sabâh hakîr ve şeyh şinnâvî hazretleri ile şeyh şemsüddîn hazretlerinin sa‘âdethânesine vardık. şeyh dahi harîmden çıkmamış, sehel te’hîr edüp cümle yârâna tahte'l-kahve kendülerinin arpa etmeğinden göndermiş.

Andan tenâvül ederken harîmde bir vâveylâ ve vâveledâ kopdu. Âyâ bu ne feza‘ u çeza‘dır, derken şeyh hazretleri harîmden reftâr ederek çıkup cümleye selâm verdi. Aleyke alup ayağa kalkdık. Azîzin gözleri tâs-ı pür-hûna dönmüş ve arak-âlûd olup mübârek vech-i şerîflerinden dürdâne gibi arak çekîde çekîde olup cereyân eder. Cümlemiz ta‘accüb edüp Âyâ harîmde bir kimesneye hâtırmânde mi oldu, deyü derûndan böyle geçdi. Hemân şeyh,

"Hayır, kimesne ile hatırmândeliğim yokdur. Ancak hammâmcığa girdim, safâ etdim, kendi kendim bir hoş murâdım üzre gasl eyleyüp ehl [ü] ıyâlimizle ceddimiz mevlûduna gideriz, deyü vedâ‘ etdik. Anlar bizi bir gayrı diyâra gider zann edüp feza‘ u çeza‘ ederler. Biz ise şunda ceddimizin yanına varup mevlûd ederiz ve cümle yârân ile kazâ namâzlarımız kılarız" deyüp tebessüm etdiler. şeyh şinnâvî hazretleri dedi kim,

"Yâ sultânım, cümle fukarâlarınız ve âşıkân-ı sâdıkânlarınız deff ü kudümleri ile taşrada hâzırlardır. Ve Buhayre kâşifi dahi cümle pür-silâh alay askeriyle cenâb-ı şerîfinize muntazırlardır" dedikde hemân şeyh şemsüddîn hazretleri buyurdular kim,

"Anlar hâzır ise biz de âlât-ı zühd [ü] takvâmızla hâzırız. Tîz bu mahalde birez fukarâ gelüp tevhîd etsinler" deyince hâne-i sa‘âdeti içine üç yüz mikdârı fukarâ cem‘ olup tevhîde meşgûl oldular.

Hemân şeyh şemsüddîn bir köşede ihrâmdan bir cibinliği var, kalkup anda girüp içerden tevhîd etmeğe başladı. Dakîka sâ‘at oldukda tevhîd-i sultânî germ-â-germ iken şeyhin mübârek ayakları cibinlikden taşra çıkdı. Allâhu a‘lem azîz vecde gelüp mest oldu, mülâhazasında iken içerden bir "Hây" sadâsı kopunca cibinliğin ipleri dahi kopup perde şeyhin üstüne düşdü. Derhâl baş halîfe ve bizim şeyh şinnâvî perdeyi kaldırdılar. Meğer bi-emrillâhi ta‘âlâ şeyh hazretleri teslîm-i rûh edüp gül çehresi âlü'l-âl verd-i handâna dönüp tebessüm edüp [220] emrine imtisâl edüp rûh-ı pür-fütûhu

cinâna revâne olmuş. Cümle âşıkân mâbeyninde bir gırî vü feryâd kopup keşf [ü] kerâmetlerin ve gûnâ-gûn rumûz-ı künûzların söylemeğe başladılar.

Derhâl bu hâl harîme mün‘akis olup yine bir mâtem-i cedîd dahi kopdu. Meğer azîz hazretleri üç kazgan ıssı su edüp ve kefen ve gülâb **[Y 308b]** ve buhûrların cümle mevtâya lâzım eşyâları hâzır edüp evlâdı ve ehli ve kerîmesiyle helâlleşüp taşra bize çıkmış imiş. Cümle asker sehel ârâm edüp derhâl şeyh şinnâvî'de emânet olan bin akçeyi ıskât salâtıyçün üç yüz âdeme vasıyyet rumûzları üzre tevzî‘ edüp şeyh şinnâvî gasl edüp hakîr âb-ı tâhir sabb edüp şinnâvîzâde buhûr edüp techîz [ü] tekfînine sarup tâbûtunu tevhîd ile bu kadar asker cenâzesiyle feryâd [u] figân ederek ecdâd-ı izâmları Ebürrîş hazretlerinin câmi‘inde salât-ı cenâzesin kırk elli bin asker edâ edüp savâbın rûh-ı şemsüddîn'e hibe eylediler.

Ba‘dehu cesed-i şerîfin cedd-i izâmı fiskıyyesinde şeyh şinnâvî defn eyledi. Ammâ Hudâ-yı Lem-yezel hakkıyçün Ebürrîş hazretlerinin fiskıyyesi kapusun küşâde edince bir râyiha-i tayyibe çıkdı kim anda hâzır olan uşşâkânın demâğları mu‘attar oldu.

Ve ol gün cümle ehl-i züvvâr câmi‘de ve haremde bir yere gitmeyüp üç yüzden mütecâviz hatm-i şerîf tilâvet olunup sâhibü'l-hayrâtlar helvâlar ve pişiler ve mutabbaklar pişirüp rûh-ı şemsüddîn içün ahâlî-i mevlûda bezl etdiler.

Hamd-i Hudâ böyle keşf ü kerâmât sâhibi sultân-ı fukarâ ile fakîrâne görüşüp du‘â-i hayrların alup hizmet-i şerîflerinde bulunduk. [221]

Ol gün Ebürrîş hazretlerinin rûh-ı şerîfiyçün bir hatm-i şerîfe şurû‘ edüp ertesi ba‘de'l-asr cümle sâdıkân huzûrunda du‘â vü senâ ile hatm edüp savâbın rûh-ı pür-fütûhlarına (---) (---) (---) **[Q 277b]** **[P 274b]** hibe eyleyüp himmetlerin ricâ eyledik. *Tekabbelellâh, rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve Hazret-i Ebürrîş'in menâkıbına hadd ü hasr yokdur. Müştak olan cân *Tabakât-ı şa‘râvî*'ye mürâca‘at etsün, görsün kim Sultân Ebürrîş ne ulu sultândır. Tarîk-ı Burhânî'de İbrâhîm-i Dessûkî ve şeyh Ahmedü'r-Rufâ‘î ve şeyh Ebürrîş, bunlar kümmelînden ulu sultânlardır. Ebürrîş hazretleri Ömer ibnü'l-Fârız gibi bir âşık-ı billâh imiş. Dünyâya zerre kadar meyl [ü] mahabbet etmediklerinden merkad-ı pür-envârı dahi müzeyyen değildir, ancak bir kapusu var, şimâle nâzırdır. Ve bu âsitânenin harreminde bir kubbe-i âlî içinde,

eş-şeyh Âsım ibnü'ş-şeyh Ebürrîş: Niçe kerâmâtları bâhir olmuşdur. Cedd-i izâmlarından sonra seccâde-nişîn halîfe olup kırk bin âdeme bî‘at verüp pîşvâ-yı tarîk olmuşdur. Hemân bunlar dahi cedd-i izâmları gibi zîb ü zînetsiz bir kubbe-i pür-envârın tâ vasatında yeşil çuka ile mestûr bir sandûka içinde medfûndur. Ve bu kubbenin kapusu dahi şimâle mekşûfdur. Andan bu âsitâneden taşra şimâl cânibine üç yüz adım ba‘îd,

Ziyâret-i eş-şeyh Seyyid Atıyye: Bunlar dahi tarîk-ı Burhânî'de ulu sultândır. Tûb dîvârlı kal‘a-misâl bir kubbe-i âlîde medfûndurlar. Bunların dahi çok kerâmâtları âşikâre olmuşdur. Ve Mevlûd bâzârı içinde hûrmâlık dırahtı sâyesinde,

Kabr-i eş-şeyh [Y 309a] Ebû Hevâş: Bir küçük kubbede medfûndur. Yanında aslâ gayrı âsâr

yokdur.

Ve cebbâne-i kübrâ'da olan kibâr-ı evliyâları ve Sahâbe-i kirâmları ale'l-infirâd tahrîr eylesek bir mutavvel kitâb-ı lübâb olur, ammâ meşhûr-ı âfâk olup sâhib-i kubbe olanları ziyâret edüp tahrîr etdiğimiz beyân olunur. Evvelâ,

eş-şeyh Hazret-i Muhammed el-Edîb: Ulu sultândır. Ve civârındaki cebbâne câmi‘i içinde,

eş-şeyh Seyyid Ahmed Ebülabbâs eş-şâtır *kuddise sırruh*: Bir kubbede medfûndur. Ve civârında yine bir kubbecikde,

el-Hacı Muhammed es-Süyûfî: Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Risâlet'in kılıccı başısıdır. Ve buna muttası,

eş-Şeyh Alî-i Sakatî: Serîr-i Sakatî hazretlerinin baş halîfesidir. Ve bunlara karîb,

eş-Şeyh Alî-i Tancavî: Maskat-ı re’sleri Mağrib-zemîn'de Tanca kal‘asındandırlar. Filân gün bu kal‘aya İşpanya küffârı istîlâ edüp bu kal‘ada bulunanları katl eder, deyü halka haber verüp kendüler Mısır'a geldiler. Ba‘dehu on günden küffâr-ı bed-girdâr kal‘a-i Tanca'ya zafer bulup cümle ibâdullâhı şehd-i şehâdet şerbetiyle kandırdı. Niçe bunun emsâli keşfi zâhir olmuşdur. Ve buna karîb,

eş-Şeyh Nâsıruddîn-i Fasî: Mağrib-zemîn'de Fas diyârından Mu‘izzüddîn-i Kâhire ile gelüp İhşidiyyûn elinden Mısır'ı feth edüp ba‘dehu bu Nâsıruddîn Demenhûr'da merhûm olup bu cebbâne'de bir kubbe-i sagîre içinde âsûdedir. Ve,

eş-Şeyh Şehzâde Yahyaddîn ibn Sultân Nâsıruddîn, sultân-ı Mısır: Bu şehzâde-i cüvânbaht tâc [u] tahtı terk edüp hâk-i mezelletde fenâ fillâh abâsı ve kabâsın geyüp beyâbânda hûş [u] tuyûr ile ve rumh-ı bî-emânlı cebel-i Ahzar sübû‘ları ve sâyir yırtıcı hayvânâtlar ile ülfet edüp vâdî-i hâmûnda sâkin idi. Ba‘dehu kendüye hidâyet-i Hak erüp kutbiyyete kadem basar. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ve buna karîb bir kubbede,

eş-Şeyh Muhammed el-Acemî. Ve anın cenbinde,

eş-Şeyha Sitti Ümmü Şeyh İsmâ‘îl. Ve ana muttasıl,

eş-Şeyh Hazrâ. Ve bunun civârında,

eş-Şeyh Burhâneddîn: Bu zikr olunan sultânların herbiri birer kubbede cebbâne içre medfûnlardır. Andan,

Şehrin enderûn [u] birûnunda âsûde olan kibâr-ı kümmelînleri beyân eder

Evvelâ câmi‘-i Menyel'in sol kapusu dibinde bir kubbe-i sagîre içinde,

eş-Şeyh Muhammed-i Ensârî: Sahâbe-i kirâmdandır. Hazret-i Ebâ Bekir hilâfetinde Kabâbıta melikelerine elçilik ile gelüp merhûm olup bu mahalde defn olundu. Hâlâ Kûfî hattiyle seng-i

mezârında târîhi vardır. Ve şehir içinde,

eş-Şeyh Ebussu'ûd-ı Demenhûrî: Câmi'inin mihrâbı solunda medfûndur. Ve şehir içinde,

eş-Şeyh Mücâhid: Bir kubbede âsûdedir. Ve yine şehir içinde Arasta bâzârı kurbunda,

eş-Şeyh Şa'bân: Câmi'inin sağ tarafındaki köşede bir küçük kubbede medfûndur. Bu câmi' Sultân Kayıtbay'ındır, ammâ bu Şeyh Şa'bân bunda âsûde olmağile câmi'-i Şeyh Şa'bân derler. Ulu sultândır ve bu câmi' anların şerefiyyetine inşâ olunmuşdur. Ve yine Haffâflar esvâkı cenbinde,

eş-Şeyh Ahmed-i Dâvûdî: Mahkeme câmi'inin mihrâbı solunda **[Y 309b]** bir kubbede medfûndur. Hâlâ mutasarrıfînden ulu sultândır. Hattâ bir âdemin bir kimesnede hakkı olup beyyineye kâdir olmasa muztarib-i hâl oldukda şer'a teklîf etmeyüp medyûn âdemi eş-Şeyh Ahmed-i Dâvûdî âsitânesine getürüp müdde'î müdde'in aleyhe yemîn teklîf edüp,

"Bâb-ı Dâvûd'a el ur" der.

Hakîkatü'l-hâl eğer medyûn herîf veyâhûd mazınna olan sârik herîf mücrim ise cür'et edemeyüp yemîn etmeden ve kapusına el urmadan cürmüne mu'terif olup hâkimü'l-vakt andan mâlı tazmîn ederler. Eğer mazınna olan kimesne kendüyi bilüp mücrim değilse Bâb-ı Dâvûd'a el urup yemîn edüp halâs olur. Eğer mezkûr herîf-i müttehem cür'et edüp Bâb-ı Dâvûd'a el urduğu ân ol demde demi dutulup helâk olur, deyü şöhre-i şehir olmuşdur. Beher sene niçe bin âdemin hakkı bu âsitânede bilâ-cidâl hakları ihkâk-ı hak olunmuşdur. Hâlâ âhar diyârlardan ve etrâf kurâlardan niçe âdemler gelüp bu âsitânede hakları icrâ olur azîm dergâh-ı mu'allâdır, *kuddise sırruh*. Ve,

Ziyâret-i câmi'-i Kırklar. Ve yine şehir içinde,

Kabr-i eş-Şeyh Ebâ Şühbe. Ve ana karîb,

Merkad-ı pür-envâr-ı eş-Şeyh Ebû Ya'kûb: Tarîk-ı Burhânî'de İbrâhîm-i Dessûkî halîfesidir.

Cümlesinin himmetleri hâzır ola. Hamd-i Hudâ her birinin âsitânesine yüzüm sürüp birer Fâtiha yâhûd birer Yâsîn-i şerîf ile ervâhların şâd edüp ziyâretleri ile dilşâd olup himmetlerin ricâ eyledik. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Bu ziyâretleri tamâm edüp niçe ibret-nümâ eşyâlara im'ân-ı nazar ile nazar edüp seksen üç mâh-ı Cemâzi'l-âhir'inin evvelki günü Ebürrîş hazretlerinin mevlûd-ı şerîfin seyr [ü] temâşâ etdiğimiz üzre tavsîf eylesek bir mücelled kitâb olur. Ammâ cümle mevlûdlardan Seyyid Ahmed el-Bedevî andan İbrâhîm-i Dessûkî andan Nehâriyye'de mevlûd-ı eş-Şeyh Muhammed ibn Zeyn mevlûd-ı azîmdir. Andan aşağı cem'iyyetli bu Demenhûr'da mevlûd-ı eş-Şeyh Şemsüddîn mevlûdudur, Hazret-i (---) ba'îd ve çöl çölistâna karîb olmağile sâyir mevâlîdler gibi hây hûy şâdumân çerâğân **[Q 278a]** **[P 275a]** olmaz. Ammâ bunda cem' olan ecnâs-ı mahlûkât benî âdemîzâd bir mevlûdda cem' olmaz. Tâ Fes ü Merânkeş ve Cezâyir ve Tûnus ve Tarabulus'dan ve May Bornu ve Afnu ve Sûdân ve İsne ve İsvân'dan bu zikr olunan bilâd-ı azîmlerden lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ elsine-i muhtelife sâhibi âdemler cem' olur.

Ve çöl çölistânda kabâ'il-i Behîce ve Süleymânî ve kabâ'il-i Hınâdî ve niçe yüz bunun emsâli Urbân kavmi zikr olunan memâlik-i mahrûselerden cümlesi mâl [u] menâllerin bu âlî mevlûda getürüp hayme vü hargâhları ile Demenhûr sahrâsında meks edüp ol kadar âdem deryâsı cem' olur kim beyânında lisân kâsırdır. Niçe kerre yüz bin deve yükü yağ ve koyun ve sığır ve kilim ve cacım ve hımıl ve (---) (---) siyâhlar sıbyânların fürûht ederler.

Ve bu ecnâs-ı mahlûkâtın reng-i rûyların görmeyen rûy-ı arzda bir şey görmüş değildir. May Bornu kavminin **[Y 310a]** gözleri kızıl kızıl. Ve Afnu kavminin gözleri sarıdır, gûyâ yerekân zahmetine mübtelâ olmuşlardır, ammâ tenleri humrete mâ'ildir. Bunlar ekseriyyâ altun tibri getürüp gömlek bezi alırlar.

Ve Bağanıskı kavmi gözlerinin beyâzı çokdur, gâyetü'l-gâye tenleri siyâhdır. Ammâ eyle kadîd-i mahzdır kim gûyâ Ahlât şehrinin kadîdidir. Kaçan pertâb etse ceyrân ana hem-pâye olamaz. Bu kavmin haymelerinde bir tüğlü asfer âdem var idi. Cümle halk temâşâsına vardı.

Hikmet-i acîbe: Hakîr dahi ileriye tekaddüm edüp gördüm: bir tüğlü âdem hizmet edüp durur, ammâ dişleri kelb dişi gibi ve çenesi ve burnu uzun, gûyâ bir asferü'l-levn kelbdir. Kelimât etdükçe dâ'imâ tebessüm eder. Hakîr,

"Bu sıfatlı benî âdem görmedik, aslı nedir?" deyü su'âl etdim.

Anların lisânından bilir, Elvâhât vilâyetli cellâbe âdemleri var idi, anlar su'âl edüp yine ol kavimden biri feth-i kelâm edüp eydir:

"Vallâhi bu âdem maymun oğludur. Vâlidesi dağda sindiyân ağacı keserken bir zeberdest maymun bunun vâlidesin tasarruf edüp bir yıldan bi-emrillâh bu âdem vücûda geldi" deyü nakl etdi.

Hakîr âlem-i hayretde kalup, âye[t]: [222] dedim. Yine hakîr eyitdim:

"Yâ cânım tâ bu mertebe şedîd zor-bâzûya mâlik maymun mu olur?" dedim. Anlar eyitdi:

"Hımâr kadar maymunları var kim kâhîce bizim yolumuza enüp ceng ederler" dediler. Âye[t]: [223] *bi-kudretihî ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihî* [224]

Ammâ bu kavmin cümlesi uryândır. Ancak merd [ü] zenânının avret yerlerinde birer pâre meşin vardır, ammâ yine hareket eylese her uzuvları âşikâre olur. Hayvân mesâbesinde bir alay mahlûk-ı Hudâ'dır. Müddet-i medîd-i ömürlerinde su içmemiş âdemleri vardır, cümle deve südü içüp darı ekmeği yerler.

Ammâ Behîce ve Hınâdî ve Zu'afâ kabîlelerinin eyle mahbûb ve mahbûbe beyâz ve buğday enlü Yed-i Kudret ile mukahhal merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü, şîrîn sözlü, münevver yüzlü sıbyân u nisvânları var kim âdemi zor ile isyâna korlar, *Allâhümme âfinâ.*

Bunlar dahi metâ'ların bâzâr-ı mahabbete çıkarup her metâ'ların fürûht edüp on gün on gece azîm bey' [ü] şirâ olur. Ba'dehu kâşif cümle askeriyle kûs-ı hâkâniyânın çalarak rıhlet edince cümle ehl-i

tüccâr ve züvvâr haymelerin bozup Ebürrîş hazretlerin ziyâret-i vedâ‘ edüp herkes kurâ ve kasabâtlarına giderler. Hakîr dahi vedâ‘ ziyâretin edüp kâşifden on tüfeng-endâz bahâdır iş erleri sekbânlar alup Demenhûr'dan cânib-i garba beş sâ‘at yer çölistân içre gidüp,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Hûş-ı Îsâ

Lisân-ı Arab'da lafz-ı *hûş* (---) derler. Kadîm-i evvelde bâğ-ı İrem-misâl bir sevâd-ı mu‘azzam şehir imiş. Lâkin elin vilâyetin İskenderiyye deryâsı gark etmek ile kurâları harâb ve şehri türâb olmuşdur. Hâlâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Buhayre hâkinde Rumbiyye derler bir **[Y 310b]** kâşiflikdir. Buhayre kâşifinden hil‘at geyer. Beş yüz atlıya mâlik sâhib-i kös hâkimdir. Tâ Evcile ve Kibrit körfezine yetmiş konak yere varınca hükmü nâfizdir. Ve kâşifine on sekiz Mısrî kîse hâsıl olur. Ve yüz elli akçe kazâdır, lâkin bî-hâsıl olmağile hâlâ Buhayre kadısına nâhiye ilhâk olunmuşdur, senevî bin guruş olur.

Şehri bir çöl çölistânın tâ ortasında bir düz sahrâda vâki‘ olmuşdur. Sene 751 târîhinde Urbân beğlerinden İbn Îsâ hazretleri bu zemînin âb [u] havâsın beğenüp bu şehri amâr eder. On bin katar deveye ve niçe kerre yüz bin ganeme ve câmûs [u] sevre ve teyse mâlik olup dâ’imâ Evcile tibrin zabt edermiş. Eyle ankâ olur kim bin deve ile her sene hac edermiş ve cümle huccâca ni‘metin mebzûl edüp herkesin tatyîb-i hâtıriyle takayyüd edüp gider gelirmiş. Bu Emîr Îsâ'nın ihsân [u] in‘âmı sebebiyle bu şehr-i Hûş ol kadar amâr olur kim şehir içinde bir harâb hâne ve bir arz-ı hâlî virâne kalmayup cümle halkı mâl-ı Kârûn'a mâlik olurlar. Zîrâ koyun ve deve yeridir.

Bu İbn Îsâ asrında bir kerre şehr-i İskenderiyye'nin tur‘ası yolun İşpanya küffârı münhedim edüp Nîl suyu İskenderiyye'ye gelmedüğinden âhâlî-i şehir atşdan helâke yüz dutarlar.

Küffâr bu mahalde İskenderiyye'ye zafer bulup muhâsara eder.

Bu Hûş-ı Îsâ niçe kerre yüz bin Urbân askeriyle İskenderiyye kal‘asına imdâd yetişüp küffârı taht-ı kal‘adan kam‘ edüp rûy-ı deryâya döküp bakıyyetü's-seyfi keştîlerine süvâr olup firâr ederler. Ba‘dehu Nîl tur‘asın ta‘mîr ü termîm edince İbn Îsâ ahâlî-i İskenderiyye'yi saky etmeğiçün beher yevm üç bin deve yükü Nîl suyu ile İskenderiyye halkın atşândan halâs edermiş.

Tâ bu mertebe kuvvet-i kâhire sâhibi Emîr Îsâ imiş kim Hûş şehrin âbâdân etmişdir. Ammâ mürûr-ı eyyâm ile kâşiflerin zulmünden ve Urbân eşkıyâsı şerrinden harâba yüz tutmuşdur. Hâlâ manzûrumuz olduğu asırda bir nahlistân içre iki bin toprak ve kireç örtülü ma‘mûr hâneler ve büyût-ı fellâhîn ve kavm-i Megâribeler sâkindir. Ba‘zı kabâ’il-i Behîce ve Hınâdî ve Hazarî'den sâkin kimesneler vardır.

Mukaddemâ bin beş yüz mihrâb imiş, hâlâ on bir mihrâb kalmışdır. Ammâ şehrin ortasında İbn Îsâ'nın bir câmi‘i vardır kim misli Mısır iklîminde ve Mısır'da yokdur. Gâyetü'l-gâye musanna‘ ve rûşen câmi‘-i dilküşâdır. Enderûn [u] birûnunda eyle musaykal u mücellâ sun‘-ı Hudâ gûnâ-gûn iri [ebrî?] taşlar var kim gûyâ henüz üstâd hakkâk elinden çıkmışdır. Bundan gayrı câmi‘ yokdur. Ve bir minâre-i serâmedi var, kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş üç tabaka minâre-i âlîdir. Ve hammâm dahi Emîr Îsâ'nındır. Bu hammâmın dahi nazîri yokdur, meğer Menfalût şehrinde Osmân Beğ hammâmı ola. Ve elli **[Y 311a]** mikdârı dükkânları vardır, ammâ herkesin hânesinde **[P 275b]** ihrâm dokurlar ve üç yüz

altmış dükkândır.

Hulâsa-i kelâm cümle imâretleri İbn Îsâ hayrâtıdır. Lâkin hûrmâlığından gayrı bâğ u bâğçesi yokdur. Suları cümle lezîz kuyu sularıdır. Halkının kâr [u] kisbleri ihrâm ve nâzik zî-kıymet cecim kilimler işlerler, **[Q 278b]** meşhûrdur. Zîrâ koyunlarının cümlesi beyâz koyunlardır.

Ve bu şehrin cenûb ile keşişleme rûzgârı mâbeynindeki hûrmâ ormanı içinde üç bin mikdârı hayme ve kilimden ve türâb ve kamışdan evleri vardır. Cümle halkı tüfeng-endâzdırlar. Bunlara Behîce ve Hınâdî Urbânlarının aşkıyâları aslâ zafer bulamazlar. Gâyet bahâdır kavimdir. Bunların dahi develeri ve koyunları bî-hisâb olduğundan bunların dahi kârları nâzik nazîf beyâz cacım ve ihrâmlar işlerler.

Bu şehrin zirâ‘at olunacak yerlerin İskenderiyye buhayresi gark etmeğile gılâlleri gayrı kurâlardan gelüp halkı ihrâm tüccârıdır. Ve bu şehrin garb ve cenûb tarafında aslâ ma‘mûr [u] âbâdân yokdur, tâ Fes ü Merânkeş'e ve Mağrib Tarabulusu'na varınca çöl çölistân ve berr ü beyâbândır. Ammâ cebel-i Ahzar'da dırahtistân ve hıyâbân vardır ve âb [u] havâsı latîf yerler var kim diller ile ta‘bîr olunmaz kim bu mahallerde niçe bin kabâ’il-i Urbân konup göçer.

{**Menâkıb-ı mecâzibûn:** Şehr-i Hûş'da mazınne-i kerâme eş-Şeyh Alî Bişbîşî ve dahi eş-Şeyha Mübâreke Hâtûn ile Şeyh Bişbîşî birbirlerine hasm-ı kâvîlerdir. Hattâ bir kerre Mübâreke Hâtûn Bişbîş'in başın yarup altı sâ‘at tâ Demenhûr şehrine varınca kovdu. Ammâ ikisi de mazınne-i kerâme kimesnelerdir. Hattâ birkaç kerre Mübâreke Hâtûn'u Cezâyir'de ve Tûnus'da görmüşlerdir. Ve gitdiği yere eyle gider kim at yetişmez, ekseriyyâ askerî tâ’ifesiyle sefere bile gider.

Der beyân-ı Medînetü'l-Ukâb

Bu şehr-i kadîm-i Hûş-ı Îsâ'nın cânib-i garbında beş gün beş gece Behîce ve Hınâdî Urbânı'n tecride askeriyle kovarken bir harâbistân şehire râst geldik. Bir sahrâ-yı lâlezârda sulu ve otlu Tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir kemerli kubâbların ve gayrı âsârların hisâbın Üstâd-ı Ezel bilir. Meğer şehr-i Ukâb imiş. Hakkâ kim bûm ve gurâb u ukâb âşiyânı olmuş bir harâb-âbâddır. Şiddet-i şitâda içinde kavm-i mecâzib ve kavm-i zu‘afâ ve Megâribe kavmi sâkinlerdir. Ba‘de't-tûfân Hartiya Melik binâsıdır. Sene 347 târîhinde âl-i Fâtımiyyûndan Mu‘izzüddîn-i Mağribî harâb etmişdir. Hâlâ harâbistânında niçe bin zî-kıymet taşlar bulunur. Hattâ altun tibri çıkan Evcile şehri bu harâb Ukâb şehrine beş konak ba‘îddir. Ammâ hakîr varmadım, zîrâ Hınâdî Urbânı'n münhezim edüp sâlimîn ü gânimîn yine Mısır'a dâhil olduk.}

Hakîr bu şehri dahi seyr [ü] temâşâ edüp yetmiş **[Y 311b]** seksen refîkler ile yine gerü **Demenhûr şehri**ne dörd sâ‘atde gelüp dârışedde mukîm olduk. Ertesi gün Buhayre kâşifi Celeb Mehemmed Ağa ile İskenderiyye'ye cereyân eden Nâsırıyye tur‘ası münhedim olup cümle a‘yân-ı şehir ve cümle yedi bölük askeriyle Demenhûr'dan şimâl cânibine bir malaka gidüp,

Beled-i Cebel-i Kâsım Beğ. Andan,

Beled-i Bastıra: Demenhûrlu Deli Mustafâ Ağa'nındır. Andan,

Beled-i Zerkûn. Andan,

Beled-i Zâviyetü'l-Gazâl. Andan iki sâ‘atde bu zikr olunan kurâları ubûr edüp,

Beled-i Nâsırıyye'ye vâsıl olduk. Yüz elli hâneli ve bir câmi‘li Nâsır Sultân evkâfı ma‘mûr kurâdır.

Bu mahalde cümle asker haymeleri ile meks edüp tur‘ayı ta‘mîre mübâşeret edüp niçe kerre yüz bin âdem kellesi kadar samanlı balçık toplar yapdılar, ve hûrmâ dallarından kırk elli dâne şûhalar yapup içlerin mezkûr kelle kadar balçıklar ile leb-ber-leb edüp her bir şûha gemi kadar bir mefret azîm şey olup niçe bin âdem bu *şûha* ta‘bîr etdikleri kaziyyeyi cereyân eden Nîl'in içine bırağup Nîl sed olup bu hâl üzre Nîl ke'l-evvel İskenderiyye'ye cereyân etmeğe başlayup bu renc-i anâya kâmil bir hafta bu kadar bin re‘âyâ vü berâyâ ve mültezimîn ve keşşâflar çalışup hâh-nâ-hâh Nîl tur‘asın ihyâ edüp İskenderiyye'ye Nîl cereyân etmeğe başlayup kâşif kırk koyun ve beş deve kurbân edüp azîm sürûr [u] şâdumânlar etdiler. Zîrâ İskenderiyye'ye Nîl varmasa İskenderiyye benderi harâb olup senevî üç yüz Mısrî kîse hâsıl olur gümrük harâb olunca Buhayre kâşifi katl olunur.

Bu tur‘a ta‘mîrine Buhayre kâşifi me’mûr olup masârıfiyçün senevî kırk kîse masrûf yazup muhâsebe görür. Bu tur‘a cerfine tâ Circe'ye varınca cümle kâşifler ve mültezimler havlıları ile ve curâfa sığırları ile ve curâfa sıbyânları ile beher sene gelmeğe me’mûr oldukları Füvve kasabasındaki mahkeme sicillâtlarında mastûrdur.

Ve Nâsırıyye tur‘asın ibtidâ Hazret-i İbrâhîm asrında Filbatır nâm Kıbtî meliki binâ etmişdir. Ol melikdir kim Sâre Ana'ya iki kerre dest-dırâzlık edüp elleri kuruyup tevbe istiğfâr edüp Hazret-i İbrâhîm'e îmân getürmüşdür. Bu tur‘a anın inşâsıdır. Büyük Nîl kenârında Füvve kasabası kurbunda yine Buhayre hâkinde Dârûd karyesinden kesüp iki konak yer İskenderiyye'ye kesüp getürmişdir. Makdûr-ı beşer değil bir himmet-i âlîdir. Hâlâ içinde altı ay gemiler cereyân eder. Ba‘de zamân mürûr-ı eyyâm ile mu‘attal olup Sultân Nâsır cerf edüp cereyân etdirmişdir. Anıniçün Nâsırıyye tur‘ası derler. İki cânibi Buhayre deryâsıdır kim zehr-i mârdır, ortasından Nîl-i mübârek zülâl cereyân eder, aceb himmet-i merdândır. Ba‘zı mahalde telattum-ı bahr ziyâde olup cisirleri bozup böyle cem‘iyyet-i kübrâ ile ta‘mîr ü termîme **[Y 312a]** muhtâcdır.

Zamân-ı kadîmde bu tur‘ayı Filbatır Melik inşâ etdükde ferşin iki konak yer serâpâ mermer-i hâm ile döşemiş. Hâlâ ba‘zı zamân ba‘zı yerleri zâhir olur. Hakkâ ki *Himmetü'r-ricâl takla‘u'l-cibâl* mertebesi hayrâtdır. Hâlâ halîc-i İskenderiyye derler meşhûr-ı âfâkdır. Eğer bu halîc her sene hafr olunmasa iki cânibde olan acı buhayreler mevci cisirleri kat‘ edüp Buhayre vilâyetinde niçe yüz pâre kurâları dahi gark ederdi. Tathîr olunması dahi kâşife bir kârdır, muhâsebesi âsân olur. Ve İskenderiyye bu tur‘a ile ray olduğu inşâallâh mahallinde tahrîr olunur.

Bu tur‘anın ta‘mîr ü termîminden sonra kâşifden hâliye hizmetimiz içün on bin para ve bir at alup atı bir âdeme emânet koyup Kâşif Mehemmed Ağa bize on tüfengli refîkler verüp bir gemi âmâde edüp cümle levâzımâtımız ile bizi tur‘a içre yollayup cereyân ederek,

İskenderiyye şehrine azîmet etdiğimiz menâzilleri ve kurâları beyân eder

İbtidâ mezkûr tur‘a ile seyl-i revân-vâr revâne olup,

Beled-i Sintâv: Merkûm tur‘a kenârında iki yüz evli ve bir câmi‘li ma‘mûr kurâdır. Yine Buhayre

hâkinde mültezimi vardır. **eş-Şeyh Ebûbekir Sintâvî** hazretleri tur‘a kenârındaki câmi‘in sâhasında bir kubbe-i sagîre içinde medfûndur, meşhûr-ı âfâk kibârdandır. Bu karyeden aşağı cereyân edüp,

Beled-i Bersîk: Yüz hâneli ve nahlistânlı ma‘mûr kurâdır. Bir câmi‘i var. Andan aşağı,

Beled-i Nahl: İki yüz büyûtlu âbâdân câmi‘li kurâdır. Andan aşağı,

Beled-i Ebû Hızır: Bir câmi‘li ve üç zâviyeli ve altı yüz hâneli âbâdân kurâdır. Bu mahalde Eşrefiyye tur‘ası ki büyük Nîl kenârında Rahmâniyye kurâsından ayrılmış bir azîm tur‘adır. Mısır pâdişâhlarından Sultân Eşref hayrâtıdır. Buhayre hâkinde niçe yüz pâre kurâları rey edüp Demenhûr şehrine dahi uğrayup andan ubûr ederek bu beled-i Ebû Hızır kurbunda bu Nâsırıyye tur‘asına mahlût olup İskenderiyye'ye gider. Bu dahi büyük hayrât-ı azîmdir. Bu belede karîb,

Beledü'l-Kurâvî: Gâyet ma‘mûrdur. Bir câmi‘i var. Andan aşağı,

Beledü'l-Kâfile: Beş yüz hâneli ve bir câmi‘li âbâdân kurâdır. Andan aşağı,

Beled-i Desûş: Bu dahi bir câmi‘li ve üç yüz beyitli amâr **[Q 279a]** belîdedir. Andan aşağı,

Beled-i Bürke: Beş yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr kurâdır. Bir kubbede bir ziyâret vardır, ammâ ma‘lûmumuz değildir, rûhiyçün bir Fâtiha tilâvet edüp ubûr etdik. Andan aşağı yine Nîl ile cereyân **[P 276a]** ederek,

Beled-i kebîr Ruveyhib: Bu dahi Buhayre hâkinde bin yedi yüz evli bir selâtîn câmi‘li ve mesâcid ve hânlı ve esvâk-ı muhtasarlı ve kahvehâneli ma‘mûr u müzeyyen kurâdır. Bu Nâsırıyye tur‘asında iskele olmak ile hurde emîni tarafından gümrük emîni altı ay oturur, altı aydan sonra tur‘anın suyu **[Y 312b]** kuruyup kâmil altı ay iskele gümrüğü dahi mu‘attal olur. Beher sene bin pâre gemi gelüp metâ‘ alup giderler.

Evsâf-ı metâ‘-ı sun‘-ı Hudâ be-karye-i Ruveyhib

Perverdigâr-ı *Kadîrün alâ külli şeyin* ol sâni‘-i lâ-nazîrdir kim akl-ı benî âdem anın hikmetine hayrân [u] sergerdândır, bir sun‘-ı ezelîsi dahi budur kim bu karye-i Ruveyhib sahrâlarında hâsıl olur geven dikeni gibi bir alçacık diken menbûtdur. Ana lisân-ı Arabda gâsûl derler. Galat-ı meşhûru kâsûl dahi derler. Asferü'l-levn bir nebâtât-ı giyâhâtdır. Mugaylân dikeni gibi nîşterli dikeni olur. Mâh-ı Temmûz'da kemâlin bulup tohum verüp tohmu yere dökülür.

Ba‘dehu kurâ halkı ehl [ü] ıyâlleri ile bu vâdîye çıkup bir gûne çengelli miczem orakları vardır, anın ile mezkûr gâsûl dikenlerin kesüp hırmen hırmen yığarlar.

Ba‘zı âdemler bu gâsûlü esbâb yaykamak içün sâbûn etmek murâd edinirse bu gâsûlü dibeklerde döğüp hurde eder. Ba‘dehu bu kurâya mahsûs bir gûne türâb vardır, ol türâbı çamur edüp hurde olan gâsûlü balçığa mahlût edüp hamîr gibi yoğururlar.

Ba‘dehu müdevver müdevver somun gibi edüp şems-i âteş-tâbda kurudurlar. Ba‘dehu tüccârları

vardır, niçe bin deve yükleri andan alup gemilerle cümle Arabistân'a ve kal‘a-i İsne ve şehr-i İsvân'a götürüp ekseriyyâ fukarâ kısmı isti‘mâl ederler. Bu gâsûlü bir taşt içinde ısladup suyu ile câmeşûyluk ederler, latîf sâbûndur. Anıniçün gâsûl derler, gâsûl gasldendir, gasl yaykamağa derler.

Ve bir gûne hassa hoş-bûluğundan mâ‘adâ {hâssa} bu gâsûl ile gasl olan siyâbda bir dahi pire ve kehle olmaz, hâssa-i kübrâdır.

Hâssa-i sânî: Bu gâsûl otun ahâlî-i beled dağlar gibi bir yere yığup ihrâk bi'n-nâr ederler. Ba‘dehu külün bir yere cem‘ edüp bir dahi germ-â-germ âteş-i Nemrûd ile yakup mezkûr kül birbirine bitişüp top top olur. Ba‘dehu iskele başındaki mahzenlerde yâhûd taşrada köm köm yığup tüccârları kantâr urup alırlar. Mısır'a ve sâyir diyârlara bâzergânları niçe kerre yüz bin kantâr ve kîle gâsûl hâkisterin alup Mısır'da ve gayrı diyârlarda değirmenlere çeküp ba‘dehu elekden geçirüp âteş-i germ-â-germde natrûn ile kal edüp gûnâ-gûn şîşeler ve kanâdîl ve câmlar yaparlar. Gâyet mücellâ ve berrâk billûr câmları olur kim görenler anı câm-ı Cem ve billûr-ı moran ve necef zann eder.

Hâssa-i sâlis: Bu gâsûlün külün ekseriyyâ Freng tüccârları alup gemi gemi Frengistân'a götürürler. Hakîr Alman diyârında iken Engürüs altunu kesilen Darbhâne emîni Marçelin'den su’âl edüp,

"Bu gubâr nedir?" dedim.

"Mısır diyârında Buhayre hâkinde hâsıl olur, gâsûl otu derler bir otluğun külüdür. Bunu tîzâb suyuna çeküp altunun çıkarırız, ba‘dehu kal ederiz, gâyet latîf ü nerm su altunu olur" deyü cevâb etdi. Hakkâ ki altun **[Y 313a]** gibi sakîl gubârdır.

Hâssa-i râbi‘: Bu gâsûl otun dahi nev-zuhûr sebzgûn iken koyun otlasa dişleri altun gibi olur. Hakîr gayrı kemiğe sürdüm, te’sîr etmeyüp ke'l-evvel beyâz kemik kaldı.

Hâssa-i hâmis: Bu gâsûl nebâtâtı henüz ahzar-gûn iken İskenderiyye'den Frengler gelüp cem‘ edüp Frengistân'da sâ‘atçilere ve kuyumculara bey‘ ederler, anlar dahi cüz’î altun yaldızı râyihası olan âvânî makûlesi eşyâları kurşum yâhûd bakır şeb-küleh(?) ta‘bîr ederler kuyumcular ve sâ‘atcilere mahsûs tâs gibi bir eşyâdır, anda altunlu âvânî[yi] bu gâsûl otiyle ve kükürd ile mezkûr şeb-külehlerde kaynadup eyle mutallâ altun olur kim gûyâ kırkar ellişer altun sürülmüş mertebesinde altun yaldızlı olur. Hâlâ Alman diyârında inşâ olunan yaldızlı sâ‘atler bu gâsûl ve kükürd ile yaldızlanır, garîb temâşâdır. Ve hâlâ Mısır'da ilm-i kâfa mukayyed olan kimesneler bu gâsûl otiyle amel ederler.

Hâssa-i sâdis, hikmet-i Hallâk-ı âlem: Bu gâsûl otu hâsıl olan kurâ ki beledü'r-Ruveyhib'dir, anda **eş-Şeyh Seyyid Îsâ hazretleri** bir kubbe-i âlîde medfûndur. Yemen'de Şeyh Şâzilî hazretleri ile hem-asır imişler. Bu Şeyh Îsâ Şâzilî hazretlerinin helâl-i zülâl kahve otu otladığın istimâ‘ edüp hazret Cenâb-ı İzzet'den ricâ eder kim "Yâ Rab, Şeyh Şâzilî kuluna ihsân etdüğin kahve otu gibi bana dahi bir ot ihsân et, anınla def‘-i cû‘ edüp kuvâ-yı beden ile sana ibâdet edeyim" deyü ricâ eder. Derhâl du‘âsı müstecâb olup bu sahrâ-yı ferah-fezâ gâsûl otiyle mâl-â-mâl olup şükûfesiyle lâlezâr olur. Hâlâ şükûfesinin râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Ba‘dehu Şeyh Îsâ kâmil yüz sene bu gâsûl otun tenâvül edüp def‘-i cû‘ edüp yüz sene dahi mu‘ammer olur. Mukaddemâ yüz beş sene dahi mu‘ammer olmuşdu. Cümle müddet-i ömürleri iki yüz beş sene olup Sultân Berkûk ile Tarabulus-ı

Şâm fethinde bile olup ba‘de'l-feth maskat-ı re’si olan bu beled-i Ruveyhib'de merhûm olup üzerine Sultân Berkûk bir kubbe-i âlî bir tekye mînâ-yı kâlî inşâ etmişdir. Hâlâ iki yüzden mütecâviz fukarâları vardır, cümle bu gâsûlü mâ’ide teresi gibi yerler. Ve demet demet kurudup el değirmenden çeküp un edüp hamîr edüp ekmek ederler, gâyet lezîz nân-ı hoşiki olur. Hakîr teberrüken tenâvül edüp def‘-i cû‘ edüp Hakk'a hamd [ü] senâ etdim.

Hâssa-i sâbi‘: Gâsûl tohmunun ekmeği yürekde rîhi ve kanı kat‘ edüp zehir marazına gâyet nâfi‘dir. Ammâ ekmeği karadır ve kahve ta‘mındadır. Şeyh Îsâ hazretleri yüz sene kâmil bu gâsûl otundan gayrı bir şey tenâvül etmemişler. Niçe keşf [ü] kerâmâtı zâhir ü bâhir olmuş **[Y 313b]** ulu sultândır. Ve bu ahâlî-i karyenin çoğu zarûret mahallinde bu gâsûl otun yerler, *ve's-selâm.*

Hâsıl-ı kelâm bu gâsûl otundan azîm gümrük hâsıl olur. Rûy-ı zemînde bir diyâra mahsûs değildir, illâ Buhayre'de olur. Bu beledde bu seyr [ü] temâşâ-yı ibret-nümâyı görüp yine tur‘a ile cereyân ederek,

Beled-i Lûkûn. Ve,

Beled-i Bürke: Yüz hâneli ve bir câmi‘li âbâdân kurâdır. Andan, **[P 276b]**

Beled-i Keryûn. Andan,

Beled-i Mu‘allefî. Andan,

Beled-i Akerîş el-Bestelkûn el-beyza: Kabâbıta asrında şehr-i azîm imiş, hâlâ âsâr-ı binâları diller ile ta‘bîr olunmaz. Bundan dahi ubûr edüp yine tur‘a ile cereyân ederek,

Beledü'l-cinân: Zamân-ı kadîmde bâğ u bâğçesi çok olduğu içün beled-i Cinân derler. Hâlâ üç yüz hâneli ve hûrmâ bâğlı müzeyyen **[Q 279b]** kurâdır. Bu bâlâda tahrîr olunan kurâların cümlesi Buhayre hâkindedir. Ve bu tur‘a-i Nâsırıyye'nin iki cânibinde ma‘mûr âbâdân kurâları on sâ‘atde seyr [ü] temâşâ ederek,

Evsâf-ı bilâd-ı köhne ve dâr-ı kehene hısn-ı hasîn ve sedd-i İskender-i metîn kal‘a-i İskenderiyye gevhernigîn

Binâ-yı azîm ve diyâr-ı kadîm şehirdir. Bu sedd-i Ye’cûc-misâl kal‘a-i İskenderiyye'nin hakkında niçe bin müverrihler evsâfın tahrîr etmişlerdir, ammâ cümleden mu‘teber Kabâbıta tevârîhleri mu‘temed tevârîhlerdir kim hübût-ı Âdem'den sonra kalem Hazret-i İdrîs'e verilmişdir. Kıbtî kavmi ol zamândan berü ilâ yevminâ hâzâ rûz-merre cümle vakâyı‘âtı tahrîr etmededirler. Eğer kefereler ise de anlardan cemî‘i zamânda kizb ve habt-ı kelâm sâdır olmamışdır. Anıniçün cemî‘i edyânda tevârîhleri mu‘teber olup âl-i Abbâsiyân'dan Me’mûn Halîfe tevârihâta mâ’il olmağile Mısır'a gelüp Ehrâm dağların feth edüp niçe bin pâre kitâb-ı İdrîs'i ve kitâb-ı Dânyâl'ı çıkarup lisân-ı Arabî ile terceme etdi. Ve niçe yüz Kıbtî tevârîhlerin dahi lisân-ı Kıbtîden Arabî ile terceme edüp ol tevârîhlerin kavli üzre, ibtidâ bu İskenderiyye tûfân-ı Nûh'dan sonra Bayzar bin Hâm ki birâder-i Sâm'dır, Nûh Nebî gayrı evlâdlarından rûgerdân olup bu Bayzar'a du‘â edüp tenâsül bulup Mısır'a mâlik olup İskenderiyye'yi binâ etdi ve Menûf'u taht edindi. Ol asırda İskenderiyye şehrinin ismi

Rukûde idi. Hâlâ Alman diyârında İskenderiyye'ye Rukûde derler. Ammâ lisân-ı Yûnânda Aleksandire derler. Cümle kavm-i Kabâbıta bundan tenâsül bulmağile Ebü'l-kabâbıt derler. Otuz evlâdı oldu. Büyük oğlu Mısrâyim idi. Arîş'den tâ İsvân-ı Sûdân'a varınca melik olup ba‘dehu babası Bayzar ibn Hâm vefât edüp tûfândan evvel vefât eden Hürmüs Melik yanında Heremeyn'de defn etdiler.

Ba‘de't-tûfân ibtidâ Mısır zemîninde defn olunan bu Bayzar ibn Hâm oldu.

Andan oğlu Mısrâyim müstakil pâdişâh olup babası binâsı olan İskenderiyye'nin âb [u] havâsın beğenüp ziyâde amâr etdi. **[Y 314a]** Tâ Z[â]likâ binti Me’mûn melike-i Mısır iken kavm-i Amâlîka bunun zamânında hurûc edüp Mısır'a mâlik oldular kim Hâm evlâdlarındandır, melikleri velîd-i pelîddir, Kabâbıta mülkin harâb edüp İskenderiyye'yi amâr edüp tevsî‘ etdi. Kavm-i Amâlîka cüssedâr âdemler olmağile İskenderiyye'deki seng-i kebîrleri anlar inşâ etmişlerdir.

Andan sonra binâ eden Ya‘mur bin Şeddâd binâ edüp mefret taşlar ile ta‘mîr edüp Şeddâdî binâ derler. Ba‘dehu Süleymân Nebî'den sonra Cârûdü'l-Mü’tefikî şehr-i İskenderiyye'nin enderûn [u] bîrûnunda serâpâ amûd-ı müntehâlar ile ibret-nümâ âsârlar binâ etdi. Hâlâ zâhir olan alâyimâtlar anın âsârıdır. Ve Fir‘avn-ı Mûsâ'dan yigirmi sene mukaddem Delûke binti Zîbâk nâm melike Mısır'a mâlik olup Menûf'u taht edinüp kesb-i havâ içün bu İskenderiyye'yi ol dahi ol kadar amâr etdi kim deryâda yüz mîl ba‘îd yerden görenlerin gözleri âsâr-ı mutallâtlardan hîrelenirdi.

Ve müverrih-i âlem Muhammed bin İshâk kavlince Hazret-i Risâlet-penâh'ın vilâdetinden sekiz yüz seksen iki sene mukaddem İskender-i Kübrâ bu kal‘ayı evvelki binâsından ziyâde tevsî‘ edüp ol kadar ma‘mûr u müzeyyen ve alâyimâtlar ve tılsımâtlar îcâd etdi kim vech-i arzda eyle bir şehr-i azîm binâ olunmamış idi. Cemî‘i elsine-i milel temâşâsına gelirdi. Binâ eden İskender-i Zülkarneyn'dir kim nesebleri İbn Rûmî ibn Nîtî [Nebatî?] ibn Nu‘mân ibn Târic ibn Yâfes ibn Nûh *aleyhisselâm*dır. Ve bir kavilde İskender ibn Dârâb ibn Behmen ibn İsfendiyâr'dır.

Allâhu a‘lem Hazret-i Hızır *aleyhisselâm* bu İskender-i Zülkarneyn'in askerî tâ’ifesinden idi, Sedd-i Ye’cûc'e bile gitdi. Ba‘dehu bu İskenderiyye kurbunda Nîl-i mübârek bahr-i Ebyaz'a munsab olduğu mahalde Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ refîk oldular. Ba‘dehu mâbeynlerine mufârakat vâki‘ olduğuna bu âyet-i şerîfe delîldir: [225] âyetinin tefsîrinde cemî‘i müfessirîn hikâyelerini mufassalan tahrîr etmişlerdir. Hâlâ Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ birbirlerile mufârakat etdikleri mahalle Merecü'l-Bahreyn derler, bender-i Reşîd boğazıdır kim Nîl-i mübârek deryâya mahlût olur. Karadan İskenderiyye'ye on iki sâ‘atdir, deryâdan (---) mîldir.

Ammâ bu İskender hakkında kavm-i Yûnâniyân ya‘nî Rûm tâ’ifesi "Bizim pâdişâhımız idi, bin sene mu‘ammer oldu ve bir kavilde altı yüz sene mu‘ammer olup Kâf'dan Kâf'a hükm edüp Sedd-i Ye’cûc'u yapdı ve peygamberdir" derler.

Yâfes oğullarından Melik Merzibe oğludur, ismi Merzibâ'dır, lakabı İskender'dir. {Bir kavilde Buhtunnasır şehr-i Menûf'u harâb etdikden yüz yigirmi sene sonra İskender bin Filîş el-Mahzûnî mâl-ı ganâyim-i Acem ile İskenderiyye'yi binâ etdiğinden İskenderiyye derler. Ammâ bu gûne dörd İskender-i Yûnân gelmişdir, anınçün [**Y 314b]** ihtilâf-ı kesîre vardır. Zîrâ dördü dahi bu

İskenderiyye'yi amâr etmişlerdir. Hâlâ herbirinin amâr etdiklerinin târîhleri kulleler üzre mastûrdur.}

Sedd-i Ye'cûc'dan gelirken Acem diyârında vilâdet-i Muhammed aleyhisselâmdan evvel 881 sene vefât edüp na'şı yine İskenderiyye'de Deyr-i Markab'da yatır, derler; sahîhdir, zîrâ tevârîh-i Yûnâniyân dahi mu'temed tevârîhlerdir. Anlar dâ'imâ umûr-ı dünyâya mukayyedlerdir. Bi-kavli Yûnâniyân Hazret-i Muhammed'in hicretinden üç yüz beş sene mukaddem diyâr-ı Rûm'da Selânik şehri kurbunda kal'a-i azîm-i Kavala'da Hakîm Feylekos oğlu İskender-i Rûmî pâdişâh olup Rûm, Arab ve Acem'i ve Hind'i ve Sind'i kabza-i teshîre alup Acem şâhlarından Dârâ Şâh'ı Bağdâd'a karîb Nusaybin kal'ası kurbunda Karadere nâm mahalde Dârâ'yı bu İskender-i Rûmî münhedim edüp Îrân-zemîn'e dahi mâlik oldu. Dârâ Şâh'ın ehl [ü] ıyâllerin Menteşe sancağında Dârâhiyye yaylasında iskân etdirdi. Hâlâ ol kazâ-i fezâya Dârâhiyye derler.

Andan İskender ol mâl-ı ganâyimle iki bin pâre gemi ile İskenderiyye'yi Kabâbıta meliki Melik Sûrîd elinden alup diyâr-ı Mısır'a velvele-ârâ olup Mısır'ı dahi alup Kıbtî melikin boybeğleri edüp Urbân-ı eşirrâ Rûm tâ'ifesine tâbi' olup Kıbtîlerden rûgerdân oldular. Ba'dehu bu İskender Mısır'ı Kostantiniyye'deki Ayasofya deyrine vakf eyleyüp beher sene Mısır'dan on altı kerre yüz bin altun cem' olup Ayasofya ruhbânlarına nezûrât giderdi. Tâ Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı bâ-sa'âdetlerinden Hazret-i Ömer hilâfetine gelince Kudüs ve Tarabulus ve Sayda ve Berût ve Akka ve Remle ve Gazze ve Tîne ve Dimyât ve Reşîd ve İskenderiyye ve Mısır ve cümle leb-i deryâda **[P 277a]** olan kılâ'lar küffâr-ı Efrenc Rûm-u şûm elinde idi.

{Ba'dehu târîh-i İskender-i Kübrâ'nın sene 595 târîhinde Denkıldıyanos Kral ya'nî Takyanos Kral taht-ı kadîmi olan Antâkıyye'de ve Haleb ve Şâm ve Mısır'da olan cümle nasârâdan millet-i Mesîhiyye olanları kırup niçe bin kenîseleri harâb u yebâb edüp gâyet cebbâr kral-ı dâl oldu. Ve Rûm kayserlerinden put-perest olanların âhirkisi bu Takyanos'dur. Ba'dehu katl etdüği nasârâların mâl-ı firâvânlariyle deryâ-misâl asker cem' eyleyüp İskenderiyye üzre gelüp **[Q 280a]** kendü âdemlerinden İskenderiyye'de âsî olan Acile nâm vezîrin katl eyleyüp İskenderiyye sâhibi oldu.

Ba'dehu ekâlîm-i Mısır'ı harâb u yebâb etdi. Andan diyâr-ı Acem'e bir serdârı gidüp Şâbûr Şâh ile ceng-i azîm edüp Şâbûr Şâh'ı katl ve cümle askerin dendân-ı tîğden geçirüp Şâbûr'un ehl [ü] ıyâlin ve cümle hazînesin Takyanos'a gönderüp ol mâl-ı firâvân ile Takyanos İskenderiyye kal'asın amâr edüp âhir Takyanos yigirmi sene kral-ı bed-fi'âl olup nâ-hak kan dökdüğü kanların cezâsın görüp **[Y 315a]** bedeninin ve dişlerinin etleri dökülüp mürd oldukda yerine oğlu Ferenyal kral olup iki yıldan ol dahi mürd olup yerine Kostantîn-i Kübrâ kral oldu. Âhirü'l-emr dîn-i Muhammedî âşikâre [oldu].}

Hikmet-i Hudâ Hazret-i Risâlet-penâh nübüvvetin sene 17 târîhinde Mekke-i mükerremeyi feth edüp Hâlid ibn Velîd hazretlerin yigirmi bin Sahâbe-i kirâm ile Şâm hâkimi Kayser Hırkîl üzre gönderüp bi-emrillâh kabza-i teshîre alup Risâlet-penâh'a müjdeler gitdi. Resûl-i Hudâ Muhammed Mustafâ dahi tekrâr on bin muhâfazacı asker gönderüp içlerinde Amr ibnü'l-Âs dahi cehâletde iken huddâm mesâbesinde asker ile Kudüs'e varup anda kaldı. Kudüs-i şerîf henüz Rûm elinde idi. Asker Şâm'a vâsıl olup Amr ibnü'l-Âs Kudüs'de ticâret ederken bir gün bir dıraht sâyesinde istirâhat ederken hemân bir yılan zâhir olup Amr'in yanında bir âdem hâb-âlûd iken su'bân hemân herîfin üstüne hücûm edince Amr dal tîr [ü] kemân olup su'bân ile ceng ederken nâ'im herîf hâbdan bîdâr olup gördü kim Amr bir hayye-i kebîri katl etdi, râkıd âdem,

"Gazân kutlu olsun, bu mârı sehm-i kazâ ile ey katl etdin, dest-i bâzûna kuvvet" deyü vâfir ahsend etdi. Mâr mürd olup mûrlara nafaka oldu. Ol hâb-âlûd olan âdem Amr'dan su'âl edüp,

"Bu hayye ile bâz-geştin nice oldu?" dedi. Amr ibnü'l-Âs eyitdi:

"Vallâhi, bu su'bân seni helâk etmek isted, ben bîdâr dururdum, seni hâbdan bîdâr etmeyüp derhâl tîrkârlık edüp dest ber-kabza edüp mâra bir hadeng-i kazâ urup katl etdim, sen dahi henüz hâbdan bîdâr oldun" dedikde bu âdem Amr'ın elin ayağın bûs edüp hâl hâtır su'âl etdikden sonra herîf eyitdi:

"Yâ kişi, sen ne yerdensin?" dedi. Amr eyitdi:

"Ben Mekkâvîyim. Kudüs'e ticârete geldim. Cemî'i evkâtımda bir deveciğim iki olamadı. Hâlim budur" dedi. Herîf eyitdi:

"Ben Mısır diyârında İskenderiyye şehrinde sâkin Hâce Şemmâs'ım kim Kudüs'e ziyâret geldim. Hamd-i Hudâ sen beni bu yılan belâsından halâs etdin. Sana nice ihsânlar edem kim benim halâsıma ivaz ola? Gel benimle İskenderiyye şehrine gidelim, sana iki bin sikke-i Kabâbıta altun ve niçe mâl [u] menâl ve hayme vü hargâh, kul ve karavaş verüp seni mâl-ı ganâyimle Mısır'a andan Mekke'ye gönderem" deyü va'deler eyledi.

Amr dahi cânıma minnet Kudüs'den on günde İskenderiyye'ye gelüp Hâce Şemmâs'ın hânesinde mihmân oldu. Hâce va'dine hulf etmeyüp ahdinden ma'a-ziyâde Amr'a ihsânlar edüp bir kat lipâçe-i fâhire ihsân eyleyüp Amr ile Hâce Şemmâs şehrin teferrücgâhı olan arsa-i Mel'abe'ye çıkup seyr [ü] temâşâ ederken hikmet-i Hudâ cümle pîr ü civân çevgân topu oynarlardı. **[Y 315b]**

Bir top çevgândan çıkup gelüp Amr ibnü'l-Âs'ın başı üzre karâr eyledi. Cümle huzzâr-ı meclisler ta'accüb edüp âlem-i hayretde kaldılar. Meğer bu İskenderiyye kavmi mâbeynlerinde de'b-i kadîmleri bu imiş kim her kimin başı üzre top ber-karâr olsa elbette o İskenderiyye pâdişâhı olurmuş.

Derhâl cümle halk hande edüp "Bu Mekkevî ve Ebtahî Arab melik mi olsa gerek?" deyü tebessüm etdiler.

Derhâl Hâce Şemmâs Amr ibnü'l-Âs'ı hânesine götürüp ilm-i usturlâb ile Amr'ın tâli'in yoklayup gördü kim bu Amr Mısır sultânı oluyor. Tekrâr bî-nihâye mâl-ı firâvân ile on katar deve metâ' ile Mısır'a andan Hicâz'a gönderdi.

Amr kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek Mekke'ye varup cümle ahibbâ ile görüşüp İskenderiyye metâ'larından Hazret-i Risâlet-penâh'a hedâyâlar götürüp ol ân ân-ı Resûlullâh'ı müşâhede edince el kaldırup cehâletden halâs olup İslâm ile müşerref olduğu dem Hazret-i Risâlet-penâh cümle Sahâbe-i kirâm huzûrunda,

"Yâ Amr, sana müjde olsun, fâtih-i İskenderiyye ve fâtih-i Mısır Amr-ı Amreyn olursuz" deyü İskenderiyye fethin Amr'a tebşîr etdi. Amr dahi İskenderiyye'nin âb [u] havâsın ve mâl-ı firâvânın ashâb-ı güzîne medh etmeğe başladı. Hazret-i Risâlet dahi cümle Sahâbe-i kirâma Kudüs-i şerîf ve İskenderiyye ve Mısır fethi içün ümmetlerin tergîb edüp niçe hadîs-i şerîfler buyurdular.

Âhir Hicret-i Nebeviyye'nin altıncı senesinde Hazret-i Risâlet-penâh Hudeybiyye gazâsı fethinden sonra serdâr-ı mu‘azzam olan Ebû Zer ve Belîka oğlu Hâtıb ile Mısır meliki olan Mukavkıs'a nâmeler gönderüp dîne da‘vet etdiler.

Bir kavilde Melik Mukavkıs Hazret'in mektûb-ı dürerbârların bağrına basup İslâm ile müşerref olup Hazret'e Düldül nâmında bir katır ve Zülfikâr nâmında bir kılıc ve Mâriye adlu bir câriye ve üç dahi Kabâbıta bintânları cevârîlerinden mefhar-ı mevcûdât hazretlerine Zennûn-ı Mısrî'yi elçi edüp mezkûr hedâyâlar ve nâmeler ile gönderdi. Zennûn Hazret'e hedâyâları verüp cemâl-i bâ-kemâl-i Resûlullâh'ı müşâhede edince İslâm ile müşerref olup Hazret-i Risâlet'e hekîmbaşı oldu.

Der beyân-ı feth-i kal‘a-i İskenderiyye

Cümle müverrihînin kavl-i sahîhi üzre böyle tahrîr ü terkîm olunmuşdur kim Hazret-i Risâlet-penâh'ın intikâlinden on sekiz sene sonra Hazret-i Ömer radıyallâhu anh hilâfetinde bizzât kendüleri Kudüs-i şerîfi kefere-i Rûm ve Freng-i bed-reng elinden zor-bâzû ile feth edüp ba‘dehu dörd bin beş yüz fârisü'l-hayl ve dörd bin azeb piyâdesiyle Amr ibnü'l-Âs'ı Mısır fethine serdâr edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek Arîş ile Refih mâbeynine asker-i İslâm vâsıl oldukda Hazret-i Ömer'den kâsıd gelüp nâme tilâvet olundukda mefhûm-ı kelâm,

"Nâmem vusûlünde eğer Mısır **[Y 316a]** hâkine kadem basmışsan yürü, işin Allâh âsân ede. Ve illâ kadem basmamışsan avdet edüp Hâricîler üzre Ummân gazâsına gelesin" deyü nâme tilâvet olundu.

Derhâl Amr ibnü'l-Âs ahâlî-i vilâyetden su’âl edüp bu Arîş arz-ı Mısır'dır dediler.

Derhâl Amr Hazret-i Ömer'e Mısır hâkindeyüz deyü kâsıd ile nâmeler gönderüp kendüsi Mısır üzre azîmet eyleyüp Mısır etrâfında birkaç pâre kal‘alar feth edüp andan İskenderiyye kal‘asın muhâsara edüp tokuz ay muhâsara edüp ceng-i azîm oldu.

Âhir hicretin on tokuzuncu sâlinde Kayseriyye'de Hırkîl nâm kral-ı la‘în mürd olduğu deryâdan İskenderiyye'de mahsûr olan küffâr-ı Rûm'a vâveylâ **[Q 280b]** **[P 277b]** düşüp ol ân kal‘anın mancınıkdan münhedim olan yerlerinden cüyûş-ı muvahhidîn yürüyüş edüp hicretin yigirminci senesinin mâh-ı Muharrem'inde yevm-i cum‘ada kal‘a-i Cennet-âbâd-ı İskenderiyye-i sengîn-bünyâd feth olup guzât-ı müslimîn mâl-ı ganâyimi deve yükiyle alup cümle Sahâbe-i kirâm bay olup her âdeme kırkar bin altun ganîmet düşüp sâyir emvâl erzâk üsârâ hisâbın Fettâh Allâh bilür. Bu feth-i fütûhun meserret haberin Medîne-i münevverede Hazret-i Ömer'e neccâb ile Amr nâmeler gönderüp anlar dahi yigirmi bin asker imdâd gönderüp Eski Mısır'ı muhâsara etdikleri bâlâda mufassalan mastûrdur. Ve İskenderiyye fethi hakkında bu ebyât denilmişdi, beyit:

Fe-âlû yeb‘asu nasran ileynâ

Ve hattâ yeftahullâhu aleynâ

{Der beyân-ı sebeb-i harâbî-i menâr-ı Markab-ı İskenderiyye}

Bu İskenderiyye niçe mülûk-i selef destlerine girmişdir. Lâkin Hulefâ’ü'r-râşidîn ki emîrü'l-

mü’minîn Çâryâr-ı Güzîn'dir, anlardan sonra âl-i Emeviyyûn tasarrufuna girüp gâyetü'l-gâye ma‘mûr [u] âbâdân oldu. Cümle millet-i Mesîhiyye kralları tama‘a düşdüler, ammâ debdebe-i Emeviyyûn'un mehâbet [ü] selâbeti ve cüyûş-i müslimîni kol kol velvele verüp taraf taraf feth-i fütûhlar edüp Kostantıniyye ve İşpanya'ya asker çeküp İslâmbol'da Galata'yı, İşpanya'da Roma'yı feth etdiler.

Âhir küffâr-ı hâksâr-ı dûzah-karâr-ı sâhib-firâr hîleye sâlik olup âl-i Emeviyyûn'dan Abdülmelik bin Mervân'a İşpanya kralı elçi gönderüp Şâm'da nâmeleri Abdülmelik'e verüp nâme kırâ’at olundukda elçi-i la‘în sûret-i Hak'dan görünüp Abdülmelik huzûrunda el götürüp şehâdet parmağın kaldırup İslâm ile müşerref oldu ve Abdülmelik'in makbûl [u] mergûbu olup bir ân melikin yanından münfek olmazdı. Bu üslûb üzre Abdülmelik'in urukûna girüp,

"İskenderiyye'de azîm kenzler vardır kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Hazret-i Âdem'den ve Âdem-i sânî Nûh Necî'den berü niçe yüz mülûk [ü] selâtînler ve niçe bin ulûm-ı şettâya mâlik keheneler mutalsam ile kenzler defn **[Y 316b]** etmişlerdir. Eğer benim ilmime amel edüp bana i‘timâd edersen ilmim kuvveti ile ol defîneleri çıkarayım, kabza-i tasarrufuna alup ol mâl-ı firâvân ile hayrât [u] hasenâtlar eyleyüp cemî‘i cihân pâdişâhları üzre çeri çeküp ibtidâ İşpanya'nın elin vilâyetin harâb, ba‘dehu şehr-i Kostantîn'i yebâb ve hânelerin türâb edüp andan dahi niçe bin defîneye mâlik olup cümle cihân şâhların gâşiye-berdûş eyle kim tâ ilâ-yevmi'l-kıyâme nâm-ı kâmın yâd olup tevârîhlerde dâsitân olasın", dedükde;

Abdülmelik gâyet tama‘kâr âdem idi, bilmezdi kim elçi-i la‘în İskenderiyye'yi harâb edüp dest-i küffârlara vere. Abdülmelik hîle fenninde sâfdil idi, elçinin İslâma geldüğine i‘timâd edüp Şâm-ı şerîfden İslâmı ca‘lî elçiye bu kadar bin asker verüp kat‘-ı menâzil ederek İskenderiyye'ye gelüp bî-pâk ü bî-pervâ Âyine-i İskender olan menârı ilim kuvveti ile münhedim edüp Âyine-i İskender'i aldı.

Eyle âyine idi kim deryâdan İskenderiyye üzre bir düşmen gelse cümle gemiler âyinenin âteş-i tâbından ihrâk olurdu, ve cümle deryâda şinâverlik eden keştîler nümâyân olurdu; böyle tılısm-ı a‘zam idi. Hâlâ temeli âşikâre durur. Maymûncuk kayası derler, kalyon limanının ağzındadır, bir muhâlif yere vâki‘ olmağın ba‘zı gemiler limana girirken ol Maymuncuğ'a gemi isâbet edüp pâre pâre olur. Kal‘adan alarka gitmek gerek, gâyet ihtirâz lâzımdır. Ba‘dehu ol Markab menârdan kırk milyon mâl çıkardı.

Hulâsa-i kelâm kırk günde niçe yüz defîneler feth edüp cümle mâl-ı hazâyini gemilere doldurup şehr-i İskenderiyye'yi câ-be-câ harâb edüp kendüye tâbi‘ olan asker ile keştîlere süvâr olup azm-i cânib-i diyâr-ı İşpanya deyüp gitmede.

Beri tarafda Şâm'da Abdülmelik'e bu haber mün‘akis olup halîfe vâfir te’essüf çeküp kendüyi levm etdi ve beyne'l-halk şermsâr olup sürûr [u] şâdumândan berî oldu, ammâ çi fâ’ide. Âhirü'l-emr İskenderiyye'nin münhedim olan yerlerin ta‘mîr ü termîmine fermân eyledi. Ve niçe mâl-ı firâvân masrûf edüp alâ rağmi'l-a‘dâ evvelkiden dahi âbâdân ve dürr-i beyz-âsâ münevver kıldılar. Ammâ dahme-i İskender yok ve mutalsamât-ı Delûke ve alâyimât-ı Sûrîd Kehene ve kenz-i Mısrâyim yok, ve Âyine-i İskender'de nûrdan eser yok.

Bu hâl üzre üç sene mürûr edüp dördüncü senede İşpanya'ya mâl-ı defâyin ile firâr eden elçi-i la‘în

cümle küffârın i‘ânetiyle ol mâl-ı defâyin ile İşpanya'da üç kerre yüz bin asker cem‘ edüp bilâ-hisâb keştîler ile bir gün liman-ı İskenderiyye'de lenger-endaht edüp derhâl taşra cünûd-ı cünübün döküp ale'l-gafle kal‘a-i İskenderiyye'ye istîlâ edüp kabza-i tasarrufa alup kâmil bir sene ikâmet edüp mukaddemâ bâkî kalan künûzları feth edüp bilâ-hisâb mâl-ı **[Y 317a]** Kârûn'a mâlik oldu.

Berî tarafda Abdülmelik Şâm'dan deryâ-misâl asker-i bî-pâyân ile hurûc etdüğin mel‘ûn elçi kral-ı la‘în tantana-i Muhammedî geldiğin istimâ‘ edüp cümle mâl-ı defâyini keştîlere leb-ber-leb edüp erebildüği yerlere dek cüyûş-ı müşrikîn ile Mısır'ı ve etrâf kurâ ve kasabâtları nehb ü gâret edüp İskenderiyye içre ibret-nümâ mutalsamâtları ve acîbe ve garîbe âsârları hedm edüp gemilerle İşpanya'ya firâr etdi.

Hâlâ İşpanya ol mâl-ı firâvân ile ma‘mûr olmuşdur kim bir şehr-i azîmine Medîne-i kübrâ ve cânib-i garbda bir şehrine Kurtuba ve bir şehrine Tanca derler, hasretü'l-mülûk şehirlerdir, bu şehirler ma‘mûr olup İskenderiyye ol rahneden harâb oldu. Ammâ yine hâlâ niçe bin ibret-nümâ vâcibü's-seyr alâyimât [u] âsârları zâhir ü bâhirdir ki bir sevâd-ı mu‘azzam kal‘a-i dürr-i beyz-âsâdır.

Ba‘dehu Abdülmelik bî-hadd [ü] bî-pâyân asker-i İslâm ile İskenderiyye'ye dâhil olunca gördüler kim telattum-ı deryâdan kenâra düşmüş keştî gibi târmâr, mekân-ı mûr u mâr, hâne harâb, dam u bâmları türâb, ahâlîsi nâr-ı firâk ile kebâb olup hâk-i mezelletde bî-tâb yatırlar. Hemân Abdülmelik fermân edüp,

"Yedi sene İskenderiyye tahtımdır. Düşmenden intikâm almağa azîmet eyledim" deyüp bir senede deryâ-misâl asker cem‘ edüp iki bin pâre yelken keştîler ile İşpanya diyârında Medîne-i kübrâyı ve Mağrîb-zemîn'de Kurtuba ve Tanca ve niçe yüz pâre şehirleri feth edüp içine asker koyup kabza-i teshîre aldı. Ve mâl-ı ganâyimden üç bin sandûk altun sarf edüp İskenderiyye'yi ve Şâm-ı şerîfde câmi‘-i Ümeyye'yi Cennet-âbâd eyledi. **[Q 281a]** **[P 278a]**

Hâlâ İşpanya diyârında ümmet-i Muhammed'den Mübtecel tâ’ifesi Abdülmelik askerinden kalan ricâlullâhdır.

Andan yine ol asker ile Kostantıniyye'yi feth edüp sulh ile beher sene beşer kerre yüz bin altun harâca kesüp cümle asker-i İslâm sâlimîn ü gânimîn İskenderiyye'ye dâhil olup kâmil yedi sene Abdülmelik küffâr-ı hâksâra göz açdırmayup elin vilâyetin ve sâ’ir küffâr krallarının diyârların harâb [u] yebâb müşrikînin ciğerlerin kebâb eyleyüp cümle İslâm asker[i] ve sâ’ir ümmet-i Muhammed mâl-ı ganâyim ile bây oldular. Hâlâ diyâr-ı Arab'da darb-ı mesel olmuşdur kim,

"Sana bir iş ederim ki Emeviyyûn'dan Abdülmelik kâfire etmemiş ola" deyü efvâh-ı nâsda güftügûdur.

Ba‘dehu bu İskenderiyye niçe mülûkler destine girüp ve Tâhir Baybars hilâfetinde küffâr yine istîlâ edüp yine Baybars istihlâs edüp niçe kerre âye[t]: [226]

Allâh bu eski tahte'l-kal‘a kârhânesin niçe mülûklere hîbe edüp bir alma ve bir verme ve bir kırmadır kim akl-ı kâsır bu kâra hayrândır. [227] Fâ‘il-i muhtâr Allâh'ın **[Y 317b]** irâdet-i ezeliyyesi bunun

üstüne câdîr kim *te'âlâ şe'nüh ve amme nevâlüh ve lâ ilâhe gayreh'dir*. Beyt:

Bozulur niçe bin işler düzülür niçe cümbüşler
Bu kâr-ı bü'l-acebdir buna olmaz kârger peydâ

mazmûnunca bâzâr-ı dünyâda bu gûne kâr olmadadır.

{Ba'dehu sene 562 târîhinde âl-i Abbâsiyândan el-Muttakî Billâh Mısır halîfesi iken Âl-i Fâtımiyyîn'den Adudüddevle nâm Mağrib pâdişâhı tağallüben kal'a-i İskenderiyye'yi zabt etdikde hemân Mısır halîfesi el-Muttakî Billâh Mısır'dan yüz bin askere Esedüddîn Şîrkûh'u serdâr edüp Gazze üzre gitmede. Ve Şâm-ı şerîfden Şîrkûh'un ammizâdesi Sînâ'yı ve Nûreddîn-i Şehîd'in birâderzâdesi Salâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb'u Şâm'dan kırk bin askere İskenderiyye üzerine serdâr edüp Mısır ve Şâm askeri bir yere gelüp Askalân ve Yâfe ve Dimyât kal'aların Freng elinden halâs edüp andan İskenderiyye'yi Adududdevle elinden bâ-sulh feth edüp Şâm'da Nûreddîn'e müjde gönderdiler.

Ba'dehu Salâhaddîn ibn Eyyûb İskenderiyye'ye hâkim olup ol sene Adududdevle Freng kâfiriyle yek-dil olup Salâhaddîn'i İskenderiyye içre muhâsara edüp âhir Salâhaddîn sulh ile Adududdevle vezîri Şâver'e müşâvere ile verüp her sene anlar dahi Salâhaddîn'e ellişer bin altun verüp Salâhaddîn İskenderiyye (---) (---) (---) yine âl-i Fâtımiyyîn'den Adud'a verdi. Adud dahi kendüye imdâda gelen Freng'e İskenderiyye'nin nısfın verüp ol sene Freng Mısır'da istîlâ edüp Mısır içre Freng'in (---) (---) verdi bir hâkimi zabt ederdi. Tâ ki sene 564 târîhinde her tarafdan küffâr-ı dûzâh-karârın imdâd-ı küllîsi erüp mülkiyyet üzre iklîm-i Mısır'a mutasarrıf olup İskenderiyye'yi hod evlâ bi't-tarîk cây-i menâs edindiler.}

Âhirü'l-emr sene 915 târîhinde bî-zer ü sîm ve bî-fidda-i nîm vermeden Çerâkese pâdişâhlarından Sultân Gavrî-i bî-doğrı bâzâr-ı felekde Ümmü Dünyâ olan Mısır'ı Züleyhâ-veş Yûsuf ile Mısır'ı iştirâ edüp cemâl-i kemâl-i devletine mağrûr olup ekâlîm-i seb'a şehinşâhlarına dest-dırâzlık etdüğinden mâ'adâ hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn iken Şâh İsmâ'îl nâm Îrân [u] Tûrân şâhiyle mu'âmele edüp on iki bin alaca ahrec atlı silâhşor cündî ve on iki bin piyâde tüfeng-endâz cündî imdâd gönderüp Çıldır sahrâsında Sultân Selîm Hân-ı Evvel askeriyle bizzât iki şâh birbirlerine mukâbil olup vehle-i ûlâda Acem askeri gâlib olup âl-i Osmân münhedim olmak sadedinde iken Yeniçeri Ağası Ayas Paşa tarafından üç yüz pâre balyemez toplar zencîr ile memlû iken cümlesine bir fitilden âteş edüp Kızılbaş-ı bed-ma'âş bî-ayş-ı evbâş olup başların piyâde yeniçeriyân dendân-ı tîğ-ı âteş-tâbdan geçirmeğe bezl-i himmet edince yedi sâ'at germ-â-germ ceng-i Îrân-zemîn ve harb-i cüyûş-ı **[Y 318a]** Kayser-zemîn olup bizzât Şâh İsmâ'îl yedi âdem ile bâzâr-ı arsa-i Çıldır'dan bir mugaylân çaldırmadan vilâyet-i Kazvîn'e firâr edüp cümle ordu-yı bâzârın ve âlât-ı nakl-i tarab hazîne-i dînârın yağmâ ve târâc edüp cüyûş-i muvahhidîn ü müslimîn mâl-ı havâric ile gedâları bay oldu.

Hattâ şâhın Tâclı Hânım hâtûn-ı bî-şer'i dest-i asker-i İslâma girüp Selîm Hân-ı İskender-zafere teslîm edüp anlar dahi ri'âyeten, ne kadar ise harem-i şâhdır, deyü üç yüz re's cevârîleriyle Nişâncı Paşa Tâczâde Ca'fer Çelebi'ye emânet verdiler.

Ba'de'lletî ve'lletâ Selîm Hân temâşâ içün ceng bâzârı sahrâsına varup gördü kim cünd-i münhezim-i

maktûlün çoğu Mısır askeri. Hemân ol demde etek dermeyân edüp bismi-ilâh ile,

"Niyyetü'l-gazâ alâ Gavri'l-Mısır" deyüp Çıldır sahrâsından mansûr [u] muzaffer sâlimîn ü gânimîn avdet edüp Kayseriyye cânibine teveccüh etdükde şâha tâbi‘ olan Zülkadir evlâdlarından Mar‘ayş hâkimi Alâ’üddevle devletine mağrûr olup âyende vü revende askeri nehb ü gâretden hâlî olmaduğu Selîm Hân'ın mesmû‘-ı hümâyûnları olup yetmiş bin asker ile Ferhâd Paşa'yı Mar‘aş üzre irsâl etdükde Alâ’üddevle dahi yüz bin Türkmân-ı bî-dîn [ü] bî-kemân ile Göksun yaylasında iki asker kemâkân yedi sâ‘at ceng-i azîm edüp bi-emrillâh Alâ’üddevle münhedim olup bi-nefsihi yetmiş boybeğleri ile kelleleri ber-cıda mâl-ı ganâyimleri ile taht-ı Kayseriyye'de huzûr-ı Selîm Şâh'a getürüp serâperde önünde top-ı çevgân gibi kelleleri galtân olup Alâ’üddevle'nin dörd veled başı ve yetmiş aded bakıyyetü's-seyf olan mîrlivâları ile Alâ’üddevle ve gayrı beğlerin başların nâmeler ile Mısır'da Sultân Gavrî'ye gönderler üzre gönderilüp vâsıl oldukda nâme kırâ’at olunup mefhûm-ı nâme,

"Biz ki İslâm askerinden olup mücâhidün fî-sebîlillâh iken zîr-i hükmünde olan kuttâ‘u't-tarîk Mar‘aş hâkimi Alâ-yı bî-devle rehzenlik edüp vâcibü'l-izâle olmağın ol gûne eşirrânın haklarında âye[t]: [228] âyeti fermânına imtisâlen cümle eşirrâsiyle katl olunup şerlerinden ibâdullâh halâs oldu.

"Sen ki hâdimü'l-haremeyn olasın, Kızılbaş-ı evbaşa imdâd etmek lâyık-ı Muhammedî değildir. İmdi mezâhib-i erba‘adan destimizde hüccet burhânlar ve habl-i metîn fetvâlar vardır. Vaktine hâzır ol. Evvel bahâr-ı hüceste-âsârda seninle inşâallâhu'r-rahmân bâzâr-ı Mısır'da bir ceng bâzârı ederiz, vaktine hâzır ol" deyüp sene 921 târîhinde belde-i tayyibe ya‘nî Kostantıniyye'den deryâ-misâl asker ile Üsküdar'a çıkup kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek Haleb kurbunda Merc-i Dâbık nâm sahrâ ki Hazret-i Dâvûd *aleyhisselâm* ile Melik Câlût ceng edüp **[Y 318b]** Câlût'un münhedim olduğu Merc-i Dâbık sahrâ-yı bî-pâyândır kim bu ceng hakkında alâ-tarîku'l-kısas Cenâb-ı Bârî habîbine bu âyeti nâzil etmişdir: [229] nass-ı kâtı‘ı nüzûl etmişdir.

Selîm Hân dahi bu vâdîde seksen bin mükemmel asker-i cengâver ile Sultân Gavrî'yi iki kerre yüz bin askeriyle münhedim edüp Gavrî Sultân cengin gavrına erüp sultânlığı ol meydân-ı ma‘rekede bırağup Haleb'e andan Şâm'a andan Mısır'a firâr etdi.

Selîm Hân mansûr [u] muzaffer Şâm'a gelüp meştâ fermân edüp evvel bahârda Mısır üzre mütevekkilen alallâh **[Q 281b]** deyüp adâlet ederek Arz-ı Hâsân ki Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölüdür, ol hâmûnu Selîm Hân yüz bin asker ile ubûr edüp Bilbeys şehri fezâsına vardıkda Abbâs dağları **[P 278b]** kemîngâhından Sultân Gavrî yüz bin küheyl-süvâr ve yüz bin piyâde-i pâ-süvâr tüfeng-endâz yarar ile ale'l-gafle âl-i Osmân askeri üzre koyulup vakt-i seherden tâ vakt-i gurûba dek ceng-i sultânî ve neberd-i hâkânî olup âhir Gavrî askeri üzre ahşam olup dendân-ı tîğ ile kelleleri galtân olup Gavrî dahi gurûrundan bu ceng-i âşûb içre bir seccâde üzre bî-ser cesedi bulunup dâr-ı gurûrdan dârü'l-bevâra ubûr edüp Gavrî ecel gavrına erdi dediler. Netîce-i kelâm u merâm merâm kelâm bâlâda Selîm Hân'ın Mısır fethinde ale'l-ihtisâr tahrîr olunmuşdur.

Hulâsa-i kelâm Selîm Hân altmış aded mesâf cenginden sonra Mısır'ı feth edüp sâbıkan Gavrî vezîri olan Hayre Beğ Paşa'yı Mısır vezîri ve Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi'yi kadıasker hâkim nasb edüp kendüleri yigirmi bin asker ile bin pâre gemiler ile Nîl-i mübârek ile cereyân ederek

Reşîd'e varup andan berr ü bahrden asker ile İskenderiyye kal‘asın muhâsara edüp ol ân içinde mahsûr olan asâkir-i Çerâkesân hîzân, "el-amân ey güzîde-i âl-i Osmân" deyüp miftâhları Selîm Hân'a bâ-sulh verdiler.

Sene 923 târîhinde İskenderiyye kal‘ası dest-i Çerâkes-i nâkesden Selîm Hân fethidir. İnkırâzu'd-devrân dest-i âl-i Osmân'da mü’ebbed ola; âmîn, bi-hürmeti Seyyidü'l-mürselîn.

Ba‘dehu Selîm Hân tahrîr edüp Mısır eyâletinde iki tuğlu sancak beği tahtı edüp deryâ kapudanlarından Kara Hüsâm Paşa'ya sancağı ihsân edüp rûy-ı deryâda dörd pâre kadırga ile Malta yolların ve eyâlet-i Mısır'da olan leb-i deryâ kal‘aların limanların muhâfaza etmeğe me’mûr edüp eyâletinde cümle kurâlar iltizâmda tahrîr olunup kurâları olmamağile taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu mâh-be-mâh birer Mısrî kîse Mısır dîvânından almak fermân olunup hâlâ kânûn-ı kadîm-i Selîm Hân üzre beher sene on iki kîse alup iki pâre kadırga ile kapudan paşa **[Y 319a]** ile sefer eşüp her sene İskenderiyye limanına lenger bırağup hükûmet eder.

Ve Ebûkîr limanı ve İskenderiyye limanı ve Eski İskenderiyye limanına lenger bırağan keştîlerden birer altın liman hakkı alur.

Ve bâc-ı bâzârı ve muhtesib ve tershâne neferâtları ve yuva(?) ve kaçkın köle ve balık dalyanları ve şehir subaşılığı ve cümle salb siyâset basmak, asmak ve urmak ve tutmak anın hükmündedir. İki yüz levendât ile dâ’imâ kâ’immakâmı hükûmet edüp senevî bâd-ı havâ ve cürm [ü] cinâyetden on Mısrî kîse dahi hâsıl eder.

Cümle yigirmi iki ve yigirmi beş ve cebr-i noksân otuz kîse hâsıl olur sancakdır. Zîr-i dest-i hükûmetindeki kurâlarda tîmâr ve ze‘âmet yokdur, cümle iltizâm belîdeleridir. Alaybeği ve çeribaşı ve kethudâyeri dahi yokdur, ammâ Âsitâne kapukulu serdârı ve yeniçeri-i Mısır serdârları vardır.

Ve Mısır vezîri tarafından bir ağa-yı zîşân iskele başında gümrük emânetinde müstakil hâkimdir. Ammâ salb siyâsete karışmaz, ancak kendüye müte‘allık olan eşyâlara hükûmet edüp âyende vü revende gemilerden öşr-i şer‘î gümrük alır. Beher sene paşasına yüz elli kîse muhâsebe verüp iki kîse dahi ehl-i vazâyife ve e’imme ve hutabâya ulûfe verüp iltizâmına mahsûb olur.

Ammâ ba‘zı vüzerâ iltizâm ile bu gümrüğü vermeyüp âdemlerinden mu‘temedün-aleyh âdemine emâneten verir. Hikmet-i Hudâ gümrük ziyâde işler ve ağaya hizmeti tahtında yevmiyye onar guruş vazîfe ihsân olunur. Ve paşa üzre bu gümrük mîrîden seksen kîseye hisâb olunup kula mevâcib verir. Zarar u nef‘ cümle paşanındır.

Ve ağanın konağı mahzenleri Sinân Paşa evkâfıdır. Beher yevm ikişer guruş kirâsı paşa üzerine mahsûbdur. Hakîr Mısır'da oldukda efendilermiz ağaların muhâsebesine bu abd-i kemteri gönderüp ücret-i kadem birer kîse aldığımızda vâkıf-ı esrâr olduğumuz üzre tahrîr olunmuşdur.

Ve gümrük huddâmları Yahûdî ve Rûm ve müslim hammâlîn cümle yetmiş neferdir, bunların dahi vazîfeleri gümrük hâsılındandır. Ammâ gâyet müstakîm âdem yeridir kim vezîrine nâfi‘ ola, zîrâ gâyet hîle götürür. Ve ağavâtına bir avâyid dahi kal‘anın hâricindeki varoşun arz-ı hâliye olan yerlerin paşa

ağası temessükâtiyle bey‘ olunur, paşaya bundan â’id ü fâ’id yokdur.

Ve bu gümrükden İskenderiyye'nin beş aded kal‘ası ve Ebûhûr kal‘ası neferâtları ile cümle bin nefer kuldur. Senevî kırk kîse-i Mısrî gümrükden ulûfe alırlar. Bâkîsi paşanındır. Ba‘zı mevsimde Freng gemileri çok gelüp iki yüz kîse-i Mısrî hâsıl olur.

Ve bir hâkimü'ş-şer‘ dahi üç yüz akçe şerîf kazâdır. Ulemâ mâbeynlerinde sitt-i evvelinde tahta başı mansıbıdır, **[Y 319b]** senevî ber-vech-i adâlet yigirmi beş kîse hâsıl olur. Ammâ ancak leb-i deryâda Ebûhûr nâmında bir kal‘a nâhiyesidir, andan gayrı bir yerde kurâ ve kasabâtda alâkası yokdur, meğer taraf-ı pâdişâhîden bir kazâ dahi ilhak edeler. Hemân bunun mahsûlü şehr-i azîm bender-i İskenderiyye'dendir. Beher sene üç yüz dörd yüz pâre Freng ve gayrı gemiler bâdbânın açup murg-ı deryâ gibi uçup liman-ı İskenderiyye'de lenger-endâz olup meks ederler. Dâ’imâ da‘vâ vü nizâ‘ eksik olmayup kadıya mahsûl hâsıl olur. Ve yedi kralın balyozları vardır, büyük kal‘ada Sinân Paşa hânlarında sâkin olurlar.

Evsâf-ı eşkâl-i cirm-i kal‘a-i İskender-i Kübrâ

Bu kal‘a-i İskenderiyye-i deyriyyenin lisân-ı Kıbtî üzre ismi Secencel idi. Ba‘dehu İskender-i Kübrâ ve İskender-i Yûnân bunda sâkin olup taht edindiğiyçün İskenderiyye dediler. Ammâ Rûm tâ’ifesi Makdonya-i İskender derler. Lisân-ı Efrenc'de Golonya derler. Akdeniz sâhilind[e] Mısır cezîresinin şimâlinde cezîre-vâr bir burunda vâki‘ olmuş iki cânibi biner pâre barça galyon alır liman-ı azîmlerin ortasında bir köşe ucunda vâki‘ olmuş şekl-i mu‘aşşer ya‘nî on köşeli Şeddâdî binâ-yı azîm ve sedd-i İskender-metîn kal‘a-i bâlâ-yı misl-i nigîn hısn-ı hasîndir. Şimâli ve yıldız cânibi ve garbî ve cenûb cânibleri cümle bahr-i Ebyaz'dır, ammâ cânib-i şarkî ve kıble tarafı ve inbât rûzgârı tarafı cümle karadır. Tur‘a-i Nâsırıyye kenârları serâpâ gül gülistân nahlistân bostân hadîka-i ravza-i Cinân misilli gaytânlardır. **[Q 282a]** **[P 279a]**

Kal‘a-i İskenderiyye'nin dâ’iren-mâdâr cirmin beyân eder

Evvelâ bâb-ı Reşîd kal‘anın cânib-i şarkîsinde bir rükne vâki‘ olmuş iki kat demir kapu-yı âlîdir kim gûyâ kûh-ı Demâvend bâbıdır. Bu kapudan içeri girirken iki adım iki âdem kaddi bâlâ kal‘anın sol cânibinde beyâz çâr köşe mermer-i hâm üzre celî hattile bu târîh makyûd olunmuşdur:

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sellem. [230] *Emera bi-te‘ammüli hâzihi'l-atebeti'l-mübâreketi vaza‘ahâ ve te‘allaka bâbe'r-Reşîd hıfzan ve imârete'l-mahrûse fî eyyâm mevlânâ es-sultân el-melikü'l-memâlik at-Tâhir Ebû Sa‘îd, halledellâhu mülkehu ve ce‘ale'l-arza mâserâhâ melikehu, fî eyyâmi el-Mu‘iz el-Eşrâf et-Takî fî âm hams ve sittimi’e [605].*

Târîh budur.

Ve bu bâb-ı Reşîd'den içeri girmeyüp handakın kenârınca kıble cânibine şeşhâne burca varınca beş yüz germe adımdır. Şarka nâzır bir musanna‘ mevzûn kulle-i azîmdir. İki menzilden berü Nâsırıyye tur‘asından gelen Nîl-i mübârek şehr-i İskenderiyye içre bu burcun dibinden handak altındaki şebbâkden içeri girüp şehrin içinde zîr-i zemînde sokak sokak cereyân edüp cümle şehri rey **[Y 320a]**

eder.

Ba‘dehu bu şeşhâne kulleden yine handak kenârınca inbât rûzgârı üzre burcu'l-Gavriyye'ye varınca kâmil iki bin iki yüz adımdır. Ve bu taraf kal‘anın sehl sûru cânibidir. Ya‘nî taşra çıkmış iki cânibin muhâfaza eder bir şekildir.

Andan yine inbât rûzgârı üzre yine handak kenârınca gidüp kâmil altı yüz adımda bâb-ı Sidre'ye varılır. Lodosa nâzır iki kat âlî demir kapudur. Ammâ iç kat demir kapunun iç yüzünde kapucular soffası üzre birkaç kıt‘a çâr köşe beyâz mermerler üzre ba‘zı kirişmeli mahlût hatt-ı kadîmler vardır, gâyet âlî olup kırâ’atinde su‘ûbet olunmağile tahrîr olunmadı. Ammâ bir çâr-gûşe mermer-i beyâz üzre, [231] a varınca tahrîr olunmuşdur.

Bu nass-ı kâtı‘dan aşağıda *sene hamsîn ve hamsimi’e [550]* tahrîr olunmuşdur.

Ve bâb-ı Sidre'den taşra yine handak kenârınca kal‘anın metânet üzre binâsın seyr [ü] temâşâ ederek yine inbât rûzgârı cânibine bin beş yüz adım gidüp Burc-ı Kebîr demekle ma‘rûf bir sedd-i Kahkahâ-misâl bir sedd-i İskender kulle-i bî-hemtâdır. Bir köşede vâki‘ olmuşdur.

Anı ubûr edince artık handak kenârınca cânib-i garba azîmet olunur, tâ leb-i deryâya varınca iç kal‘a burnudur. Yedi yüz adımda varılır bir iç kal‘a köşesidir. Leb-i deryâda bir burc-ı azîm kal‘adır kim cümle İskenderiyye kal‘asının rûhudur. Şeşhâne-binâ vâki‘ olmuşdur. Üstâd mühendis var kuvveti bâzûya getürüp eyle icrâ-yı ma‘rifet etmiş kim hâlâ benî âdem eyle bir seng-i hârâya tîşe urmağa âcizdirler. Ve deryâya bir mîl mikdârı bir burun gibi girüp cânib-i erba‘asın muhâfaza edüp kurudur. Cümle esâsı deryâ içre kırmızı sommâkî sütunlar üzre mebnîdir. Ve kadırga limanın muhâfaza etsün içün cümle kolumburuna ve şayka ve balyemez toplar bu iç kal‘adadır.

Bu kulle dibinde atlarımız yedeğe alup deryâda yüzdürerek biz kal‘a kenârınca ubûr edüp içeri limana dâhil olup yine piyâde kal‘ayı seyr [ü] temâşâ ederek leb-i deryâ ile handaksız kenâr ile kumsal üzre giderek Nîl'den gelen Nâsırıyye tur‘asının kal‘a dibinde deryâya mahlût olduğu yerde teferrücgâh havz-ı azîmler ve soffalar vardır. Ba‘zı gurebâ havuzlarda gusül edüp câmeşûyluk eder. Ba‘zı âşıkân ma‘şûkuyla deryâ mâliki-vâr şinâverlik edüp bilâ-vâsıta kuc kucağ olacak bir cây-i safâdır. Bu havuzları ubûr edüp yine leb-i deryâ ile kadırga limanı kenârınca iç kal‘a burnundan bu havuzlara gelince kâmil beş yüz adımdır.

Andan yine leb-i deryâ ile kumsal üzre karayel cânibine beş yüz adım gidüp leb-i deryâ tarafı tamâm olup Sa‘d Vakkâs burnuna gelir. Bu dahi kal‘anın bir köşesidir. **[Y 320b]** Burc-ı Ahzar derler. Bundan öte karayel cânibine kal‘a yokdur, cümle varoşdur. Kadırga limanıdır ve kalyon limanıdır, bu iki limanın ortasına varoş-ı İskenderiyye vâki‘ olmuşdur. Günden güne ma‘mûr âbâdân olmadadır. Ammâ kal‘a-i kadîm içi harâb olup ahâlîsi taşra varoşda binâ-yı cedîd sarây-ı âlîler ve sûk-ı sultânîler binâ etmededirler.

Ve kal‘anın kadırga limanı köşesinde Burc-ı Ahzar dedikleri kulle-i azîmden yine şark cânibine varoş kenârınca yalınkat serâmed kal‘a dîvârıdır, varoş ile kal‘a dîvârı mâbeyninde bir vâsi‘ alçacık handak vardır, bu handak içinden Nîl'den gelen Nâsırıyye tur‘asının bir kolu dahi şehr[i] saky

etdikden sonra kal‘a İskenderiyye dîvârının temelinde demir kafeslerden taşra çıkup handak-ı azîm içre cereyân ederek Burc-ı Ahzar dibinde kadırga limanına mahlût olur. Cümle varoş ahâlîsi suyu bu halîcden alırlar.

{Ve şehr-i İskenderiyye'nin altı serâpâ sadranc nakşı bölme bölme su yollarıdır. Ve şehir içre zamân-ı kadîmde bu su yolları üzre yedi bin kuyudur. Hâlâ üç bin adedi âşikâredir kim her sene Buhayre kâşifi üç yüz aded sığırlariyle gelüp mezkûr kuyulardan dollâbları sığırlar ile deverân etdirüp yüz elli aded sarnıcları cümle Nîl suyu ile leb-ber-leb edüp kadıya ve paşa ağasına ve beğ kethudâsına ve yedi bölük ağalarına ve altı aded kal‘a dîzdârlarına kâşif avâyidlerin verüp dîvân-ı Mısır'a vardıkda İskenderiyye'yi rey etdiğiyçün mîrî mâldan kırk kîse mâl-ı muhâsebe gösterir.

Ve bu İskenderiyye'ye Nîl-i mübârek suyu iki konak yerde tâ Rahmâniyye karyesi yanında Nâsırıyye'den gelüp şehr-i İskenderiyye'ye tur‘a ile gemiler gelüp gider. Ve halîc kenârında bir kasır vardır, her sene ol kasırda Nîl kesimi olup çadırlar ile cümle ahâlî-i İskenderiyye haymelerin kurup ayş [ü] işret edüp şehr-i İskenderiyye'ye Nîl'i üç yerden akıdırlar. Azîm temâşâgâhdır ve azîm hayrâtdır kim hâlâ bu hayrâtı bir pâdişâh etmeğe kâdir değildir, *ve's-selâm.*}

Ve bu mezkûr Burc-ı Ahzar'dan kâmil yüz adım şark cânibine gidüp Sa‘d Vakkâs kullesi dibinde Bâb-ı Ahzar['ın] şimâl cânibine varoşa mekşûf iki kat hadîd bâb-ı âlîlerdir. Taşra kapu önünde bir göz kârgîr-binâ cisr ile ubûr olunur. Zîrâ handak içre Nîl cereyân edüp kal‘a dîvârın döğer.

Ve bu Bâb-ı Ahzar'dan yine handak kenârınca şark cânibine kâmil bin yüz adım gidüp Bâbü'l-bahr'dir. Kalyon limanı cânibine nâzır iki kat âlî demir kapulardır kim bu kapuların vasî‘liği ve âlîliği bir kal‘a bâblarında yokdur, gâyet mehîb vasî‘ kapulardır. Her kanatların ale's-sabâh onar âdem gücile açarlar. Kaddi yigirmi beşer zirâ‘dır. Ve taşra kapu kemeri üzre çâr köşe beyâz mermer üzre Kûfî **[Y 321a]** hatta karîb bir hüsn-i hat ile bu târîh merkûmdur:

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ecma‘în. Emera bi-itmâmi hâzihi'l-kal‘ati'l-azîm fî şehr-i Rebî‘i'l-evvel sene selâse ve ışrîn ve hamsimi’e [Ra. 523].

tahrîr olunmuşdur.

Andan yıldız cânibine bir kumsal dolaşık buruna iki yüz adım gidüp bir burc-ı azîmdir, kalyon limanı tarafındadır. Andan yine cânib-i şarka kâmil bin dörd yüz adım gidüp bir köşede bir burc-ı azîmdir kim cümle kalyon **[Q 282b]** limanında olan kalyon ve şayka ve karamürsel ve burtunları muhâfaza eder bir burc-ı kebîrdir. Ve bu cânibleri kalyon limanı **[P 279b]** deryâsı döğer. Kal‘anın cümle temel taşları deryâ içinde yanyana döşenmiş amûd-ı müntehâlardır.

Bu mahalde ayaklarımız sığayup deryâ içinden ubûr ederek kal‘anın telattum-ı deryâdan münhedim olmuş yerinden içeri girüp kal‘anın burc [u] bârûları üzre ubûr ederek şark cânibine kâmil beş yüz hatve gidüp ol mahalde İslâmbol'da Atmeydânı'ndaki gibi çâr köşe bir dikilitaş vardır. Niçesi dahi münhedim olup türâb üzre pâymâl amûd-ı müntehâlar vardır. Bu alâyimât amûdlara Cârûdü'l-Mü’tefikî derler. Süleymân Peygamber asrında tılısmât olmağiçün binâ olunmuş ibret-nümâ

âsârlardır. Ve ba‘zı alâyimâtları Ya‘mer bin Şeddâd(î) binâ etmişdir.

{Bu dikilitaş kurbunda Bi’rü'l-Mubsıt nâm bir âb-ı hayât kuyu vardır. Mâh-ı Temmûz'da gûyâ yehpâredir. Nûş eden erbâb-ı atşâna hayât verir. Ehl-i beledin sâhib-i tab‘ olan zurefâları ekseriyyâ bu Bi’r-i Mubsıt'dan nûş ederler. Mu‘tedil bir âb-ı nâbdır.}

Netîce[-i] merâm bu dikilitaşları ubûr edüp kıble cânibine dörd yüz adım gidüp andan yine kal‘a dîvârı üzre çıkup kıble cânibine kâmil bin adım gidüp bedenlerden aşağı deryâ bir minâre kaddidir, nısfı karadır. Ba‘dehu yine bâb-ı Reşîd'e gelüp kal‘a[-i] İskenderiyye'yi bi't-tamâm piyâde deverân eyledik.

Bu hisâb üzre kal‘a-i İskenderiyye dâ’iren-mâdâr on bir bin yedi yüz adımdır, ammâ gâyet sür‘at üzre (---) sâ‘atde germe adımlanmışdır. Ve taşra kat kal‘ası serâpâ sagîr ü kebîr cümle yüz yetmiş beş kulledir. Yetmiş burc-ı azîmi birer kal‘a-misâldir. Zamân-ı kadîmde bu kulleler üzre yetmiş bin âdem nigâhbânlık edüp nâkûs [u] kebürge ve kûs-ı hâkâniyânların çalup muhâfaza ederlermiş. Hâlâ yetmiş burc üzre sarây-ı âlîler ve dîvânhâneler vardır.

Ve bu yetmiş burc-ı metînlerden mâ‘adâ kal‘anın on köşesinde on aded sedd-i İskender burc-ı azîmler vardır. Hâlâ içinde benî âdemler sâkinlerdir. Ve bu zikr olunan taşra kat kal‘adan içeri katı dahi cümle yüz yetmiş musanna‘ şeşhâne ve mukarnazlı ve biri biri içinde gûnâ-gûn müdevver mevzûn serâmed ibret-nümâ kullelerdir kim üstâd-ı bennâ bir kulleye harc etdüği ma‘rifeti bir kulleye etmemişdir.

Netîce-i kelâm kal‘a-i İskenderiyye'nin kara cânibi iki kat dîvârı ve deryâ cânibinin bir kat **[Y 321b]** dîvârında cümle üç yüz altmış altı kulledir kim gün başına birer burc-ı serâmedlerdir kim rûy-ı zemîn seyyâhân u müverrihânı mâbeyninde böyle meşhûr-ı âfâkdır. Ve hakkâ ki ayne'l-yakîn hâsıl etdiğimiz dahi böyledir. Ve her kulle mâbeyninde yigirmi beşer bedendir. Bu hisâb üzre İskenderiyye'nin iki kat kal‘a dîvârı bedenleri cümle (---) bedendir. Her bedende her şeb birer dîdebân nigehbânlık edermiş.

Ve bu kal‘anın der-i dîvârları ol kadar dürr-i beyz-âsâ beyâzdır kim gûyâ bir dürr-i yektâdır. Berren ve bahren yüz mîl yerden ve iki menzil yerden şems-i âteş-tâbda şa‘şa‘a urur. Hâlâ bir cânibinde reng-i rûy-i dîvâra gubâr gelüp rahnedâr olmamışdır. Ancak leb-i deryâda esâs dîvâra rahne gelüp münhedim olmuşdur, ol dahi elli zirâ‘-ı Mekkî kadar yerdir. Ammâ seksen seneden berü kal‘a içindeki hânedânlar harâb-ender-harâb olup kal‘anın şimâli cânibinde iki liman mâbeyninde bir cedîd şehr-i müzeyyen olmadadır.

Ve bu kal‘anın cirm-i eşkâli ve esâs binâsı poyrazdan lodosa tûlânî vâki‘ olmuşdur. Meselâ tûli Bâb-ı Reşîd'den içkal‘aya varınca uzun vaz‘-ı esâs olunmuşdur.

Ammâ Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs feth etdüği mahalde ve âl-i Abbâsiyân'da ve âl-i Eyyûbiyân'da ve âl-i Emeviyyûn'da ol kadar ma‘mûr âbâdân büldân imiş kim iki bin altmış mihrâb ve yetmiş yedi bin hâne-i bî-minnet var imiş. Kal‘adan taşra olan imârâtı ta‘rîf ü tavsîfden müberrâ imiş kim İskenderiyye'den hâlâ Reşîd'e on iki sâ‘at yerdir, kat-ender-kat sarây-ı âlîler ve hadîka ve gaytânlar imiş. Ve leb-i deryâda bir karış arz-ı hâliye yok imiş. Ve cânib-i garbîsi kezâlik on iki sâ‘at

İskenderiyye-i atîka varınca sutûhdan sutûha dam u bâmdan dama horos pertâb ederek dâma giriftâr olurmuş.

Ve kıble cânibi kezâlik on iki sâ‘at Demenhûr'a varınca Nâsırıyye tur‘ası sâhilinde kat-ender-kat sarâylar ve ravza-i cinânlar imiş, hâlâ âsâr-ı binâları nümâyândır.

Ve derûn-ı kal‘ada yigirmi bin dekâkîn ve iki bin sahrîc âb-ı Nîl ile leb-ber-leb ve üç bin çâh-ı mâ var imiş. Ve yüz yetmiş hammâm ve iki yüz tekye ve yüz elli hân ve yedi yerde bezzâzistân ve üç yerde mel‘abe meydânı ve yedi yerde esvâk meydânı var imiş kim Amr ibnü'l-Âs fethinde Hazret-i Ömer'e bu minvâl üzre arz olunup mâl-ı gazâdan bin üştür-i beyâz yükü zer-i hâlis ve sâ’ir zî-kıymet akmişe-i fâhire hedâyâ gönderildi. Ammâ,

İlâ-hâze'l-ân kal‘a derûnunda bakıyyetü'l-amâr olan âsâr-ı binâları beyân eder

Bâb-ı Reşîd'den içeri sekiz yüz hâne ve Bâb-ı Sidre dâhilinde üç yüz hâne ve derûn-ı kal‘ada iki yüz hâne ve Bâb-ı Bahr'dan içeri yedi yüz hâne ve üç yüz seksen dükkân ve yedi hân ve bir bedâsten ve câ-be-câ milkinden ferâgat etmeyüp civârında bir ferd kalmayup eben an-ceddin irs **[Y 322a]** ile kendüye intikâl eden hânedân sâhiblerinden üç yüz mikdârı hâneler dahi vardır. Ve,

Kal‘a içinde ma‘mûr kalan imâretleri beyân eder

Evvelâ Bâb-ı Reşîd'den içeri,

Seyyid İbrâhîm-i Dessûkî câmi‘i: Tahtânîdir ve bir minârelidir. Andan öte yine ulu yol üzre,

Câmi‘u's-Safvân

Sekiz kademe taş nerdübân ile çıkılır bir şîrîn câmi‘dir. Yigirmi serâmed mermer sütûn üzre binâ olunmuş tavanlı câmi‘dir. Ve hareminin cânib-i erba‘asında on üç sütûndur. İki yan ve bir kıble kapusu vardır. Bu kapu üzre târîhi vardır ammâ hatt-ı mahlût olmağile tahrîr olunmadı. Ve iki mihrâbı vardır, ammâ minbere muttasıl olan mihrâb yekpâre yeşil sommâkî ibret-nümâ mihrâbdır kim bir diyârda yokdur. Ve hareminde bir incîr dırahtı ve bir nahl-i hûrmâsı var, gâyet müsinn olmak alâmetini gösterir azîm hûrmâdır. Bu câmi‘den cânib-i garba yine ulu yol üzre,

Câmi‘-i Attârîn

{Gerçi bu câmi‘i binâ eden âl-i Abbâsiyândan el-Mustansır Billâh'ın vezîri emîrü'l-cüyûş Ebünnecm Bedrü'l-Cemâlî nâm vezîr binâ etdi. Ammâ yine el-Mustansır vüzerâlarından Hamdân oğlu Evhadüddîn nâm bir vezîri Bedrü'l-Cemâlî'[yi] nâ-hak katl edüp mazlûmen şehîd olduğu Bedrü'l-Cemâlî'nin ma‘lûmu olup Evhadüddîn'in cümle mâliyle bu Hoca Attâr eliyle bu câmi‘i binâ etdiğinden Câmi‘ü'l-Attâr derler. Ammâ Evhadüddîn vezîrü'l-cüyûş bu Câmi‘u'l-Attâr'ı ve Hammâmü'z-zehebi ve bin aded dekâkîn [ü] hânlar cümle Evhadüddîn Vezîr hayrâtıdır.}

Tahtânî ve bir minârelidir. Bir vâcibü's-seyr câmi‘-i atîk-ı zîbâ ve musanna‘ ibret-nümâ imâretdir. Ve derûn-ı câmi‘ cümle yüz otuz iki mermer sütûn üzre tâk-ı pâkleri fevkânîsinde müzehheb nakş-ı bûkalemûn ibret-nümûn münakkaş tavandır. Ve câmi‘ içi tûlen ve arzan yüz yigirmişer adımdır. Ve

cânib-i erba‘asında cümle billûr ve necef ve moran altmış dörd câmdır, ammâ etrâfında pençereleri yokdur.

Ve mihrâb dîvârı tarafında üç âdem kadd-i bâlâda bir başından bir başa **[Q 283a]** dîvârın nısfı İslâmbol'da Ayasofya tarzı elvân elvân mevcli ve mücellâ ve sun‘-ı Hudâ beyâz mermerler ve kırmızı ve yeşil ve zenbûrî sommâkî taşlar kaplıdır kim rükû‘ u sücûd eden cemâ‘atin kıyâm [u] ku‘ûdları âyîne-vâr nümâyân olduğundan mâ‘adâ cümle cemâ‘atin reng-i rûyları müşâhede olunur. **[P 280a]** Eyle musaykal u mücellâ taşlar ile inşâ olunmuş bir câmi‘-i rûşen-binâdır.

Ve mihrâbında olan sadefkârî san‘atı bir diyârda yokdur, temâşâ edenin çeşm-i ibreti hîrelenüp âdem engüşt ber-dehen eder. Ve minberi sindiyân ve santa ve ceviz ve servi levhalarındandır, âdemin dimağı mu‘attar olur. Ve üstâd ressâm bu minbere ol kadar himmet sarf edüp gûnâ-gûn kitâbe ve mutahhıllar **[Y 322b]** içre pîç-ender-pîç kirişmeli rûmîler ve islimîler ve sadberk güller ve elvân elvân dalkırma şükûfeler oyup arz-ı ma‘rifet etmişdir kim cümle ressâm ve ehl-i ma‘ârif temâşâsına hayrân olur. Sihr-i i‘câz bir minber-i serâmeddir. Ve bu minberin kapusu üzre Kûfî Hafza hattiyle halkârî [232] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in harem-i azîminin tâ vasatında bir İremezâtü'l-imâd-vâr bir ravzası var kim gûnâ-gûn eşçârât [u] şükûfeler anda hâzırdır. İbâdet edenlerin demâğları râyihasından mu‘attar olur. Zîrâ câmi‘-i Attârî'dir.

Ve bu hadîkanın sağ tarafında yine câmi‘ hareminin ortasına vâki‘ olur bir kubbe-i âlî altında yekpâre bir Hanefî âbdest havzu vardır, siyâh-levn mücellâ sommâkîdendir. Bu havzun cânib-i erba‘asında üstâd-ı mermerbür ressâm-ı Sâm sihr-i mübîn mertebesinde icrâ-yı mahâret edüp bârgâh-ı Hazret-i Süleymân'ı cemî‘i hûş [u] tuyûr ins ü cin ve ecnâs-u mahlûkâtile tasvîr etmiş kim bu ilimden haberdâr olan üstâd Evreng [Erjeng?] ve Bihzâd [ve] Mânî ve Şâhkulu ve Ağa Rızâ ve Velîcân gördükde âlem-i hayretde kalup bîcân olur. Böyle sihr-i i‘câz dîvân-ı Hazret-i Süleymân tasvîr olunmuş bir Hanefî havzıdır. Zemîn ü âsumânda Cenâb-ı Bârî'nin ne kadar mahlûkâtları var ise ve cemî‘i kerrûbiyân hamele-i arş [u] kürs ve hamele-i zemîn ü âsumân ve gâv [u] semek ve bir peşe-i leng dahi dîvân-ı Süleymân'da timsâl olunmuş sûretlerdir kim,

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu

mısrâ‘ı mazmûnunca ibret-nümâ bir âsâr-ı azîmdir kim ta‘rîf ü tavsîfinde lisân kâsırdır. Zîrâ kırk bir sene seyâhât etdiğimiz diyârlarda nazîrin görmedim.

Ve bu câmi‘-i Attâr'ın yedi kapusu vardır. Zîrâ zamân-ı kadîmde cemâ‘at-ı kesîreye mâlik imiş. Ve mihrâb tarafı dîvârı üstünde serâpâ hatt-ı Kûfîdir. Elhâsıl müstecâbü'd-da‘ve kân-ı sulehâ câmi‘-i kadîmdir. Ammâ hakîr evkâfnâmelerine nazar etdim, bânîsi Mısır'da Cûşî dağı üzre medfûn Şeyh Cûşî hazretleri binâsıdır, deyü vakıfnâmelerinde ve sicillâtda mastûrdur kim asl [u] fer‘ile bâlâda tahrîr olunmuşdur, *ve's-selâm.*

Andan yine ulu yol ile cânib-i garba gidüp kal‘a-i Rükün kurbunda,

Bir ulu câmi‘dir. Tûlen üç yüz adımdır ve arzan üç yüz seksen adım bir sahrâ-misâl haremli bir kal‘a-i metîn câmi‘-i mübîndir. Ve harem ile câmi‘ içi cümle bin bir direkli deyü meşhûr-ı âfâk olmuş câmi‘dir. Ammâ etrâf-ı haremde ve derûn-ı câmi‘de cümle altı yüz kırk mermer sütûn-ı müntehâdır kim herbiri birer çâr köşe mermer kürsî üzre vaz‘ olunmuş amûd-ı beyâzlardır. Tâkları üzre serâpâ yedi yüz kâ[r]gîr ve müdevver kâse-i sernigûn-misâl kubâblardır, tavan değildir. Lâkin sütûhu kurşum örtülü değildir, serâpâ beyâz kirec **[Y 323a]** sıvalıdır. Ve câmi‘in sol cânibinde bir alçacık minâresi vardır.

Ve harem-i azîminin ortası serâpâ bâğ-ı İrem-misâl gül gülistân sünbülistân nahlistân bâğ [u] bostândır. Ve gûnâ-gûn hûrmâ dırahtları var kim herbiri birer kibâr-ı evliyâullâhın nazarı ta‘alluk etmiş nahillerdir.

Hikmet-i Hudâ: Bir hûrmâ ağacı taş olmuşdur. Haremin kıble sağındaki tarafa vâki‘ olmuşdur. Bu hacer olan hûrmâ hakkında ahâlî-i vilâyet ol zu‘m üzredirler kim Hazret-i Alî İskenderiyye'ye gelüp bu hûrmâya Düldül'ün bağlayup,

"*Üskün misle'l-hacer*" dediklerinden bu hûrmâ taş olmuşdur derler. Ve hâlâ bu taş hûrmâya yolcular gelüp,

"Eğer eyyâm olup Rûm'a yâhûd vatanımıza sâlimîn gidersek bu ağaca doğru varayım", deyüp ağacdan on adım kıble tarafına gidüp niyyet ile gözün yumup taş olan hûrmâ ağacına müteveccih olur. Ba‘zısı doğru gelir, ba‘zısı tahallüf eder.

Hikmet-i Hudâ niyyeti dürüst gelüp vatan-ı aslîsine eyyâm-ı muvâfik ile gider. Ba‘zısının niyyeti dürüst gelmeyüp birkaç gün dahi İskenderiyye'de meks eder. Mücerreb taş hûrmâ ağacıdır, Niyyet taş derler. Yerden bir buçuk âdem kaddi bozca vîrânca hûrmâ ağacı gibi diş diş bir ağac şekilli taşdır. Niyyet-i hâlis ile bir İhlâs tilâvet edüp on adım yerden ağaca doğru varup el uranın murâdı hâsıl olur. Gözün yumup doğru varmayanın murâdı hâsıl olmaz, te’hîr lâzımdır. Niçe bin kerre tecrübe olunmuşdur, deyü meşhûrdur.

Ve bu taş olmuş hûrmâ ağacı kurbunda Hazret-i Alî Düldül'ün bağlayup yem verdiği mâvî şekilli bir taş tekne vardır. Eyle taşdır kim bir ma‘âdîne müşâbeheti yokdur. Gâyet haşîn taşdır. Böyle iken yine Düldül'ün dişleri zahmı var bir taş teknedir. Hâlâ içinde arpa-misâl hurde taşlar vardır, âyende vü revende âdemler bu kadar zamândan berü ol taş arpalardan alırlar, yine elbette eksik değildir.

Acîbe-i dîğer: Bu câmi‘in şark tarafındaki orta kapudan içeri elli adım gidüp bir mermer direk vardır. Ana dahi ba‘zı mu‘tekid âdemler, "Ka‘be-i şerîfe eğer bu sene müyesser olursa bu amûda doğru varayım", deyü gözün yumup varır. Ba‘zısı isâbet eder, Ka‘be'ye gider; ba‘zısı hilâf gider, Ka‘be'ye gitmez. Mücerrebdir.

Ve bu câmi‘ kadîm olmak ile ibret-nümâ eşyâlar gâyet çokdur. Ve bu câmi‘in mihrâbının sağ tarafında bir âdem kaddi bâlâda mermer-i hâm üzre celî hattile [233] âyetinden sonra,

İnşâu hâze'l-binâ ve'l-cedîd es-sâcinetü'l-kıble(?) yesi‘ûn el-vezîr Sinân Paşa, yesserallâhu mâ

yeşâ' mâ yürîd, fî zamâni hafri halîci İskenderiyye hâzihi sebebü'l-bünyân bi-câmi'i'l-garbi'l-mübârek Mustafâ ibn Abdallâh Ağa sâkin kal'ati'r-Rükün, nâzıru'l-câmi'i'ş-şerîf ve'l-mütekellim **[Y 323b]** *bihi. Gafirallâhu lehu ve li-cemî'i'l-müslimîn ve'l-müslimât. Ve sallallâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve suhbihi ecma'în. Ve binâ' fî ferâğ isnâ ve seb'imi'e [702].*

deyü târîh tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi' hareminin sağ köşesinde Kırklar makâmı nâm mahalde bir beyâz mermer üzre celî hattile

Ba'de'l-hicretü'n-nebeviyye sene mi'eteyn ve hamse ve hamsîn.

târîhi merkûmdur. **[Q 283b]** **[P 280b]**

Ve bu câmi'in mihrâbı ve minberi kâr-ı kadîm kârgîr binâdır. Ve bu câmi'in cümle on iki bâb-ı meftûhu vardır, dördü sağda ve dördü solda ve dördü kıbleye mekşûfdur. Ammâ büyük kıble kapusu üzre beyâz mermer üzre celî hat ile bu târîh mektûb olunmuşdur: [234] âyetinden sonra,

Emera bi-tecdîdi haze'l-câmi' Ebû'n-nasr Baksîn bin Seyyid el-ecel el-efdal Ebû Hüseyin Şâmî halledallâhu mülkehu ve ce'ale aktâra mülkehu sene semânîn ve hamse mi'e [580].

tahrîr olunmuşdur.

Ammâ bu câmi'in cümle evkâfı kal'a içinde harâb olmak ile câmi' dahi cemâ'atsiz kalup harâba mü'eddî oluyor, Hudâ-yı Müte'âl ta'mîr ede, *âmîn.*

Ve bu câmi'in sol cânibinde yüz adım ba'îd kal'a-misâl dörd yüz adım cirmi,

Tekye-i Şeyh Mûsâ: Bir azîm âsitânedir. Cümle fukarâsı ve meşâyihi Seyyid Ahmed el-Bedevî'dir, ma'mûr tekye-i Ahmedî'dir, âyende vü revendeye ni'meti mebzûldür. Ve eski dîvânhâne önünde yol aşırı,

Câmi'-i Hazret-i Ömer: hîn-i fetihde binâ olunmağın bundan kadîm câmi' yokdur. Fevkânî bir küçük câmi'dir. Ve bir müfîd ü muhtasar minâresi var. Mihrâbının solunda yeşil sommâkîden yekpâre bir mücellâ küçük mihrâbı dahi vardır. Ammâ bu câmi'in aslâ haremi yokdur, hemân bir küçük câmi'dir. Ve bunun şimâlinde yol aşırı tahtânî,

Sinân Paşa câmi'i: haremsiz bir minâreli münakkaş tavanlı müzeyyen küçük câmi'dir.

Ve bâb-ı Sidre'nin iç yüzündeki câmi' dahi haremsiz bir küçük câmi'dir, lâkin mektebi ve sâkıyesi ve cemâ'atı vardır.

Ve câmi'-i Köm Dikke.

Ve câmi'-i Burhâniyye.

Ve taşra varoşda çârşû içinde cemâ'at-ı kesîreye mâlik Mustafâ Efendi câmi'i.

Ve Abdüllatîf Efendi câmi‘i.

Ve Şeyh Hamza Efendi câmi‘i.

Ve Ernassı câmi‘i.

Ve Temrâz Beğ câmi‘i.

Ve Seyyidî Abdullâh el-Megâverî câmi‘i.

Ve liman kullesinde Sultân Kayıtbay câmi‘i.

Ve iç kal‘ada dahi birer câmi‘ vardır.

Bu hisâb üzre cümle İskenderiyye câmi‘leri yigirmi yedi hutbe kalmışdır, mâ‘adâ yetmiş beşe varınca mesâcidlerdir. Ammâ ba‘zı cevâmi‘ler cum‘a gün açılup ibâdet olunur, gayrı zamân mesdûd durur, zîrâ harâbistân içinde cemâ‘atsiz kalmışlardır. Bu zikr olunan cevâmi‘lerin evkâfları harâb olmağile huddâmlarının vazîfe-i mu‘ayyeneleri cümle gümrükden sadaka olunup paşa mahsûlüne mahsûb olur. Bu câmi‘lerden gayrı cümle yüz altmış mihrâb mesâcidlerdir.

Ve bu kal‘a içre cümle altı hammâmdır. Taşra varoşda hammâm **[Y 324a]** yokdur. Evvelâ Nebî hammâmı. Ve Altun hammâmı. Ve Beğ hammâmı. Ve Eski Hammâm. Ammâ cümleden Sinân Paşa hammâmı müferrih ve âb u havâsı latîf binâ-yı azîm hammâm-ı rûşenâdır.

Ve bu kal‘a içinde cümle yüz otuz su sarnıcları vardır. Be-her sene Buhayre kâşifi üç yüz sığırları ile gelüp kâmil bir ayda cümle sarnıcları Nâsırıyye tur‘asiyle leb-ber-leb edüp mâl-ı pâdişâhîden otuz kîse-i Mısrî masrûf edüp muhâsebesine mahsûb olur. Bu sarnıclar pür oldukdan sonra İskenderiyye şehri tâze cân bulur. Zîrâ İskenderiyye'de bundan gayrı ayn-ı câriye yokdur. Ammâ kal‘a içinde dikilitaş kurbunda bir âb-ı hayât kuyucuk vardır, gâyet lezîz âb-ı nâbdır, lâkin böyle bir sevâd-ı mu‘azzam bender şehire kifâyet etmez. Ve Buhayre kâşifi İskenderiyye'yi rey etdikden sonra cümle ser-i kârda olan İskenderiyye'nin on iki aded ağalarına iki kîse hâliye hizmet verir.

Anlar dahi, "Kâşif ağa İskenderiyye'yi rey etdi", deyü paşaya şükrân üzre arz ederler. Eğer hâliyelerin kâşif vermese derhâl cümle a‘yân-ı vilâyet kâşifi Mısır vezîrine hilâf inhâ arz ederler. Hâlâ ki cümle a‘yân-ı vilâyet yevmiyye niçe bin deve yükü su satarlar, kâşife gâyet zulümdür.

Ve kal‘a içre Sinâniyye çârşûsu şâhrâh üzre elli dükkândır. Andan içeri Mağâribe çârşûsu üç yüz dükkândır. Ve bezzâzisteni var. Sinân Paşa ve Ali Paşa hânlarında Venedik ve Fransa ve İngilis ve Ciniviz balyozları sâkindir. Ve Dâvûdiyye hânında ihrâmcı Mağribîler sâkin olur. Ve Bâb-ı Reşîd'in iç yüzünde yüz dükkân. Ve Bâb-ı Sidre'de elli dükkân. Bunlardan gayrı ma‘mûr [u] âbâdân cümle taşra varoşdadır.

Ve bu varoş iki limanın tâ ortasına vâki‘ olan burunda ma‘mûr [u] âbâdân bir şehr-i cedîddir. Binâ olunmağa mübâşeret olunalı seksen yıldır, derler. Henüz sarây-ı âlîler ve hân ve câmi‘ler binâ olunmadadır. Cümle üç bin yigirmi beş sagîr ü kebîr hânelerdir. Lâkin çoğu tahtânî büyûtlardır.

Ve bu varoşun Kadırga limanı kenârı cânibi kâmil bin yedi yüz adım varoşdur. Ve Tershâne dibinden Galyon limanı önüne varınca iki bin adım varoşdur. Bu hisâb üzre bu varoş üç bin yedi yüz adımdır. Ve bu varoşda leb-i deryâda gümrük ve mahzenler ve Mendilzâde Mustafâ Ağa hânı ve Sinân Paşa hânı ve Mustafâ Paşa hânı ve Hüseyin Paşa hânı ve Vîs Paşa hânı ve Hâce Mehemmed hânı vardır, gâyet ma‘mûr u metîn hânlardır.

Ve yedi tekye vardır. Cümleden Kara Kadırga sâhibi Kâsım Paşa'nın Hazret-i Abdülkâdir el-Cîlânî tekyesi ulu âsitânedir. Yetmiş aded fukarâ hücresi ve sema‘hâne meydânı ve matbah-ı Keykâvus'u var. Cümle âyende vü revendeye ni‘meti mebzûldür, zîrâ evkâf-ı metîndir.

Ve bir âsitâne-i sa‘âdet **[Y 324b]** dahi Kalyon limanı sâhilinde Hazret-i Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî âsitâne-i kân-ı erbâb-ı ma‘ârifândır. Hind [ü] Yemen ve Arab u Acem'in seyyâhânı anda hâne-i bî-minnetdir, deyü sâkin olurlar. Niçe hezârfen dervîş-i dilrîşânı vardır.

Ve bir tekye dahi mahkeme kurbunda Tekye-i Sıddîkî derler, ammâ Tekye-i Hâcegân demekdir, lisân-ı Arab'da tarîk-ı Sıddîkî'dir. Bir ulu nazargâhdır. Bunlardan gayrı tekyeler kal‘a içindedir, ammâ bu zikr olunanlar varoşdadır. Birkaç tekyeler dahi ziyâretgâh mahallinde tahrîr olunur.

Ve bu varoş içre cümle yedi yüz dükkândır ve üç yüz mahzenlerdir. Zîrâ derbend iskele olmağile cemî‘i diyârın gemileri geldikde tüccârlar metâ‘ların mahzenlere korlar. Anıniçün mahâzinler gâyet çokdur. Ve on iki mükellef kahvehânesi var kim herbiri beşer yüz âdem alır, hânende ve sâzendegân mutrıbân şeb [ü] rûz fasl-ı Hüseyin Baykara ederler. Ve ekseriyyâ sûk-ı sultânîsi serâpâ taş kaldırım döşelidir, gayrı şâhrâhları kumsal arz-ı şûre olmağın kaldırımı yokdur. Hâlâ ma‘mûr olmada bir varoşdur, ammâ bâğsız ve bâğçesiz ve susuz ve hammâmsız bir varoşdur, suyu deve ve katırlar ile kal‘adaki sarnıclardan gelmeğe muhtâcdır.

Ve bu varoş iki liman deryâsı ortasında bir **[Q 284a]** **[P 281a]** alçak yerde vâki‘ olmak ile yerleri tuzludur, asla ağac bitmez. Ba‘zı zamân yağmurdan ve deryâ temevvücünden deryâ varoşa girüp azîm batak olur, lâkin yeri tuzlu olmak ile cüz’î kesb-i havâdan kurur. Ammâ bu varoşun cânib-i garbında İncîr limanı burnu nâm mahal leb-i deryâdır ve hayli mürtefi‘ yerdir, sarı toprağı vardır, ol tarafda serâpâ incîr bâğları vardır, gâyet latîf ü nazîf incîri olur.

Ve bu varoşun cânib-i erba‘asında aslâ kal‘a dîvârı yokdur, hemân herkes *arzullâhi vâsi‘a* deyüp hâneler ihdâs etmişlerdir. Ammâ gâyet muhâlifdir, küffâr ale'l-gafle keştîler ile şebhûn etse cümle ahâlîsin esîr eder. Ammâ eyle değildir, Cenâb-ı Bârî bu şehire bir ihsân etmişdir kim deryâsının her cânibi hurde dökündülü taşlardır, bir vech ile düşmen der-kenâr olup yanaşmak mümkin değildir kim bu şehire zafer bula.

Evsâf-ı Galyon limanı

Ve bu varoşda yıldız cânibine müteveccih olsan sağ tarafındaki limana Galyon limanı derler. Cemî‘i şayka ve karamürsel ve galyon ve pink ve şitiye ve potac ve burtun ve cerim bunda lenger bırağır. Bu limanın ağzı yıldız ve poyraz limanına açıkdır. Ve liman ağzının iki cânibinde azîm vezni üzre metîn kal‘alar vardır. Kal‘adan kal‘aya bu liman kâmil on bin adımdır. Ve bu liman bin pâre gemi alur liman-ı kebîrdir. Ağzı poyraza açık olmak ile gâyet fırtınası olur, cümle gemiler dörder beşer demir

kuvveti ile yatırlar. Ammâ şaykalar büyük kal‘a altında mahfûz yatırlar, fırtına te’sîr etmez. Ve gayrı yerleri **[Y 325a]** a‘lâ demir dutar taşlı gemi yatağı limandır, kumsal değildir. Ve bu limana girirken ve çıkarken limanın sol cânibinde büyük kal‘a dibinde Maymûncuk kayası demek ile ma‘rûf deryâya berâber bir alçak kayadır. İşpanya elçisi âl-i Emeviyyûna gelüp İslâma gelmek bahânesi ile bu kaya üzre olan mutalsam âyine-i İskender olan ma[r]kab menâr-ı İskender olan kayadır kim ol zamândan berü harâb olup niçe bin pâre keştîler bu kayaya urup helâk olur. İmdi mellâh-ı deryâ olan bu İskenderiyye'nin Kalyon limanına girüp çıkarken kal‘adan alarka girüp çıkmak gerekdir kim Maymûncuk kayası rahnesinden halâs ola, gayrı ilâc yokdur.

Evsâf-ı kal‘a-i Garbî

Ve bu limanın ağzındaki kal‘alar küffâr zamânında müfîd [ü] muhtasar burclar imiş. Zîrâ ol asırda âyine-i İskender kal‘a üzre gelen düşmen gemilerin âteş ile helâk edermiş. Ol ecilden metîn kal‘aya muhtâc değil imiş. Ba‘dehu sene 877 târîhinde müceddeden Sultân Kayıtbay binâsıdır. Ve iç kal‘a burcu dahi anın inşâsıdır. Bu kal‘aların birer câmi‘i ve su sarnıçları ve kırkar ellişer neferât hâneleri ve mükellef ü mükemmel cebehânesi ve kırkar ellişer pâre balyemez topları vardır.

Ve bu kal‘anın tâ iç kal‘asının zirve-i a‘lâsında Sultân Kayıtbay'ın bir kasr-ı âlîsi var kim gûyâ kasr-ı Havernak'dır, vâcibü's-seyr bir kâhdır. Bir tarafında bir küçük kulle-misâl bir fânûs vardır. Cânib-i erba‘ası câmlardır. Her gece dîdebânlar bu fânûs içre oturup alev-ber-alev balık yağı yakarlar. Zîrâ geceye kalan gemiler bu fânûsu görüp İskenderiyye'yi üzlerler. Yüz mîl yerden gece nümâyândır.

Ba‘dehu Selîm Hân İskenderiyye'yi feth edüp bu kal‘anın taşrasından bir kat dahi burc [u] bârûlu bir sedd-i metîn kal‘a inşâ etmişdir kim deryâ göğüs verüp durur. Cümle serâmed toplar bu rıbâtdadır. Hakkâ ki sedd-i Selîm Hân'dır. Ve dâ’iren-mâdâr bu kal‘anın cirmi sekiz yüz elli adımdır. Sagîr ü kebîr yüz pâre topları vardır. Her top-ı kûp endaht olundukda ejder-i heft-ser gibi gıjgırup limanın cânib-i erba‘asın muhâfaza eder. Ammâ on aded topları var kim misli meğer Kanije kal‘asında ve Eğre'de ve Budin'de ve Rodos kal‘asında ola, bu cümlesi kırkar vukiyye demir gülle atar. Ve on pâre şayka topları içinde âdem oturur, taş gülle atar, biri bir kerre düşmen gemisine isâbet etse, kifâyet eder. Bu toplar havfından limana giren küffâr kalyonları mutî‘ olup gümrük verir.

Bu toplar olmasa böyle açık limana küffâr girüp gümrük vermeden çıkardı. Hafizakellâh, metîn kal‘alardır. Ba‘zı topların üstünde târîhleri "Süleymân Hân" tahrîr olunmuşdur.

Ve bu kal‘a üç kat kal‘a olmuşdur **[Y 325b]** ve üç kat demir kapuları var. Taşra kapusu lodosa nâzırdır. Ve bu kal‘a bir burun üzre vâki‘ olmuşdur. İki cânibi deryâdır, ancak bir dil gibi deryâya çıkmışdır. Kâmil beş yüz adım bir yoldur. İki tarafı kal‘a dîvârıdır. Beden bedendir. Ba‘zı yerinde mazgal delikleri vardır. Ve on iki kulledir. Her kullede her gece birer bölükbaşı neferâtiyle nevbet beklerler. Cümle bu kal‘a neferâtları (---) kuldur. Kal‘a dizdârı Mısır müteferrikalarından İbrâhîm Ağa hânedân sâhibi şecî‘ ve yarar âdemdir. Ve bu kal‘aya giden dilin iki cânibi kal‘a dîvârı olan mahallin başka iki kat demir kapuları ve başka dîdebânları var. Ve kal‘a neferâtından gayrı müsâfirîn âdem komak ihtimâlleri yokdur, *ve's-selâm.*

Bu kal‘adan leb-i deryâ ile varoşa doğru gelirken beş yüz adımda Kız kullesi nâmında bir burc-ı

azîmdir. Cümle deryâ içindedir. Başka dizdârı neferâtları vardır. Kalyon limanın muhâfaza etsin içün binâ olunmuşdur. Cümle Âsitâne'ye gidecek bârûd-ı siyâhı Mısır'dan getirüp bunda pinhân ederler, mustahfızları vardır. Ve lodosa nâzır bir demir kapusu vardır. İçinde neferât hâneleri ve gayrı imâret yokdur. Dâyiren-mâdâr cirmi üç yüz adımdır. Kapusu üzre târîhi "Sultân Çakmak binâsıdır."

Evsâf-ı kal'a-i Şarkî

Ve bu Kalyon limanının burc-ı şarkîsi dahi Sultân Kayıtbay'ındır. Başka dizdârı neferâtları ve cebehânesi ve yarar balyemez topları vardır. Bu dahi liman ağzında bir burunda vâki' olmuş metîn kal'adır. Cirmi iki yüz adım ve iki kat kal'adır. İçinde bir küçük câmi'i ve yedi hânesi vardır. Bu kal'anın dahi cânib-i erba'ası deryâdır ve bu dahi bir burunda dil **[Q 284b]** **[P 281b]** gibi deryâya çıkmış bir yalçın kayalı burun üzre dörd yüz adım gidüp iki cânibi kal'a dîvârı ve nevbethâne kulleleri ile mebnî kıbleye nâzır bir demir kapulu bir küçük kal'adır.

Ve'l-hâsıl bu Arabistân taraflarında tâ Sebte boğazına varınca böyle liman-ı azîm yokdur, meğer Akka kal'ası ola, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı Kadırga limanı

Ve bu limandan gayrı varoşun sol cânibinde Kadırga liman-ı azîmidir. Liman ağzındaki Alî Paşa burcundan tâ iç kal'a köşesine gelince bu liman leb-i deryâ ile kâmil on dörd bin adım ihâta eder bir liman-ı azîmdir kim sekiz rûzgâr-ı zorkârdan emîn bir liman-ı vasî'dir. Ammâ bu liman ağzından taşra sekiz rûzgâr kertesinden mahfûz yerleri ile yigirmi bin adım liman-ı kebîrdir. Ve ağzı sehl lodos cânibine nâzırdır. Ve cümle kadırga ve firkate ve çekeleve ve tartınar ve balkarmata ve kalyeta makûlesi gemiler birer yedek ip ile bağlayup bî-havf u haşyet yatırlar, a'lâ yatakdır. Eski İskenderiyye tarafından bu limana girmek iktizâ etse alâmeti oldur kim kızıl kızıl **[Y 326a]** topraklı yarlar vardır, dahi beş mîl alarkasında alçak alçak kayalar vardır, kıyı ile limana gitmeyüp bir mîl alarka limana girmek gerekdir. Ve bu limanın ağzında lodos cânibinde mukaddemâ tavsîf olunan iç kal'a burcu topları ile bu liman içre kuş uçurmaz.

Evsâf-ı kal'a-i Kadırga limanı

Ve yine bu limanın sağ tarafında bir yalçın âlî kaya üzre mahsûs liman mendireği olmak üzre Alî Paşa burcu gâyet metîn ü müstahkem sedd-i sedîddir. Dâyiren-mâdâr cirmi iki yüz adımdır. Bir kayalı burun üzre binâ olunmuşdur. Gerçi bir küçük kal'a görinür, ammâ âteş-feşânlıkda murg-ı semenderdir. İçinde Sultân Murâd-ı Sâlis câmi'i ve on neferât hânesi ve bir buğday anbârı ve bir su sarnıcı var. Ve başka dizdârı ve başka neferâtları vardır. Ve ancak kıbleye nâzır bir demir metîn kapusu var. Kapu önünde mecma'u'l-irfân cihân-nümâ bir mesîregâh kasr-ı nüzhet-âbâdı var. Ve kal'a kapusu üzre târîhi bu ebyâtlardır:

Hazret-i pâdişâh-ı İslâmın
Devletinde bu kulle oldu binâ
Burc [u] bârûsunun esâsı içün
Oldu bânîsi yed-i Alî Paşa
Oldu Haydar Beğ ol imârâtın

İhtimâmı tamâmına deyyâ
Kıldı hısn-ı hasîn mü'minler
Dâr-ı harb içün ol emin me'vâ
Seyyib-â bu burc içün târîh
Zehî mermer kal'a-i zîbâ.
Sene 667

Hakkâ ki kavî binâ-yı metîndir. Ve serâmed şâhâne topları var. Ve kal'a önünde kal'adan hâric yel değirmenleri vardır, şeb [ü] rûz deverân etmededirler.

Ve bu limanın bir tarafı kumsal yer olmak ile ve sâhilleri kayalı yerler olmak ile kırk elli gûne mâhîleri olur kim ve mine'l-acâyibdir. İki üç vukiyye gelir la'lgûn tekir balıkları ve yigirmişer vukiyye levrek balığı ve lüfer balığı ve bir vukiyye gelincik balığı olur kim bir limana mahsûs değildir. Ve sini kadar kaplıbağa olur, anları Mağribî tâ'ifesi sayd edüp hora geçirirler.

Ve bu Kadırga limaniyle Kalyon limanı mâbeyninde yıldız rûzgârı üzre iki çatal bir burun deryâya girmişdir, ana İncîr limanları derler, bin pâre gemi alur. Ammâ taşlıkdır, zarûretde hurde gemiler yatır, ol kadar latîf yataklı liman değildir. Ve bu limanda bir küçük adacık vardır, dibinde a'lâ yatakdır, zîrâ taşlığı yokdur.

Ve bu İncîr limanının karası serâpâ incîr bağlarıdır, dahi taşrası sâfî mezâristândır.

Ve Kadırga limanı kenârında tershâneler vardır. Cümle azebistân odaları ve neferât ağaları ve çorbacı ve odabaşıları bu mahalde sâkinlerdir. Cümle yigirmi bölük ve yigirmi aded odalardır. Tershâne mahzenlerinde cümle âlât [u] mühimmât-ı keştî ile mâl-â-mâldir. Her sene bârûd-ı siyâh ve kilâr-ı âmire ve hazîne-i sükker içün on ikişer pâre kadırga geldikde bu tershâne önünde lenger endaht olup **[Y 326b]** yatırlar. Ve deryâ beğlerine teferrüc içün ârâmgâh bir kasr-ı âlî vardır, sâhil-i bahrdedir. Ve bir Tershâne dîvânhânesi dahi vardır, cümle levendât-ı gurebâya mihmânhâne-i bî-minnetdir.

Ve bu İskenderiyye halkı ekseriyyâ kısa sıkma Mağribli esbâbı geyerler. Zîrâ kısa esvâb hakkında hadîs vardır, memdûhdur: [235] buyurmuşlardır. Mısırlı gibi bol şapşal esvâb geymezler. Ve âyînleri cümle Cezâyirli ve Tûnus u Tarabuluslu âyînleridir.

Ve âb [u] havâsı Rûm havâsı olduğundan mahbûb u mahbûbesi memdûhdur.

Ve masnû'ât u menbûtâtının memdûhâtından gömleklik nazîf ketân bezi ve penbeden rakîk kız dimisi ve beyâz kuskusî havlı nâzik ihrâmları ve kırmızı sahtiyânı bir diyârda olmaz, meğer Edirne kırmızısı ola. Ve hâs beyâz ekmeği ve gûnâ-gûn balığı ve Bostân adası kavunu ve gûnâ-gûn incîri olur. {Ve kebbârî ya'nî kebere turşusu ve nâbıkası ve Câbir Ensârî sahrâlarında niçe bin gûne elvân şükûfelerinin râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu'attar eder. Ve lezîz ve beyâz tuzu olur. Ve Bostân adasında niçe elvân sâ'at kumu gibi incedir olur kim misli meğer Azak'da ola. Ve deryâ içre olan (---) (---) (---) ibret-nümâ âsâr-ı binâlar var kim akıllar hayrân olur.}

Ve havâsının letâfeti meşhûr-ı âfâkdır. Mısır'dan ba‘zı hastayı getirirler, kesb-i havâ edüp bi-emrillâh üç günde şifâ bulur. Gerçi bâğ u bâğçelerinde hûrmâ ve incîri ve limon u turunc ve rummân ve gayrı sevâhil meyveleri hâsıl olur, ammâ gâyet sovuğu olur ve yağmuru çok yağar. İbrâhîm Paşa asrında hakîr anda iken kar yağdı, ammâ tiz mahvoldu. Zîrâ iklîm-i sâlisin evvelidir. Mısır iklîm-i sâlisin âhiridir.

Ve bu İskenderiyye'nin arz-ı beledi (---) (---) ve tûl-i nehârı (---) (---). Ve cümle halkı iki firkadır, bir bölüğü askerî tâ’ifesidir, bir sınıfı serâpâ tüccârdır. Mısır'ın baş iskelesidir ve cümle kâfiristân ve Türkistân gemilerinin ârâmgâhıdır.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası deryâ olmak ile ekin mahsûlâtı olmaz, cümle hubûbât gılâlâtı Buhayre hâkinden gelir.

Ve bâğ u bâğçeleri cümle Nâsırıyye tur‘asının yemîn [ü] yesârında serâpâ meyvedâr hadîkalar vardır.

Ve bu şehir gâyetü'l-gâye derbend-i calenderdir. Şark cânibi ve şimâl ve yıldız ve lodos cânibleri cümle Akdeniz'dir.

Ve cenûbu ve kıblesi Buhayre vilâyetinin gölleridir. Ancak şark cânibinde Reşîd'e ve Remle bâğlarına gidecek bir kumsal yoldur, beş sâ‘atde tâ Ebûhûr kal‘asına **[Q 285a]** **[P 282a]** varınca Remle bâğlarıdır. Cümle İskenderiyyelinin mahsûllü bâğları andadır.

Ve hakîr bu İskenderiyye kal‘asının hey’et-i mecmû‘asın vaz‘-ı esâsı üzre der-i dîvârı ve burc [u] bârûsiyle eşkâlin tahrîr etdiğimiz bu sûretdedir, *ve's-selâm.*

Bilâd-ı kadîm şehr-i İskenderiyye'de âsûde olan kibâr-ı kümmelîn evliyâullâhları ve selâtîn-i [Y 327a] selefleri ve sâ’ir sulehâ-yı ümmetden a‘yân-ı kibârın merâkıd-ı pür-envârların beyân eder

Evvelâ leb-i deryâda mahrem-i esrâr ve mukaddem-i ebrâr, mündevî-i nâs **Hazret-i Seyyid Ebülabbâs-ı Mürsî** ziyâretgâh-ı azîmdir.

Ve Mustafâ Paşa burcu kurbunda müftî-i esrâr-ı ilâhî mücâhid-i envâr-ı nâ-mütenâhî **eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Yûsuf el-Acemî** *kuddise sırruhu.*

Ve tershâne kurbunda kutb-ı âlem-i rûhânî ve ma‘den-i hikmet-i rabbânî, sâkin-i külbe-i sübhânî **eş-Şeyh Hazret-i Yâkût el-Arşî** bir âsitâne-i âlîde medfûndur. Tekyesinde fukarâları fakr [u] fâka erenleridir. Câmi‘i ve huddâmları vardır. Gâyet ma‘mûr âsitânedir.

Ve İskenderiyye'nin büyük kal‘ası Bâb-ı Ahzar'ının iç yüzünde deryâ-yı mînâs ve bahr-i dîn gavvâs **Hazret-i Sa‘d İbn Ebî Vakkâs**. İbtidâ Hazret-i Risâlet'e nübüvvet geldükde Hazret-i Ebâ Bekrü's-Sıddîk ile İslâm ile müşerref olanlardan Sa‘d ibn Vakkâs ve Zeyd bin el-Hâris ve Abdullâh bin Mes‘ûd ve Osmân ve Abdurrahmân ibnü'l-Avf ve Zübeyr ibnü'l-Avâm ve Bilâl-i Habeşî ve Suheyb-i Rûmî, bunlar îmâna gelmişlerdir. Ammâ Sa‘d ibn Ebî Vakkâs'a Cennet tebşîr olup Aşere-i Mübeşşere'den olmuşdur. Ba‘zı müverrih kavlince Amr ibnü'l-Âs İskenderiyye'yi feth etdikde Sa‘d bin Ebî Vakkâs ma‘an fetihde hâzır olup ishâlden bu İskenderiyye'nin Bâb-ı Ahzar'ındaki kubbe

içinde medfûndur derler. Bir küçük âsitânedir, ancak türbedârı vardır. Ammâ merkad-i pür-envârı üzre ve cânib-i erba‘ada der-i dîvârları üzre niçe bin kemânkeş ve tîr-endâzın gûnâ-gûn musanna‘ât darbları ve zihgîrleri ve okları ve yayları ve her pehlivânın birer pesendîde darbları var kim akıl vâlih olur.

Ammâ bu Sa‘d Vakkâs içün Edirneli Mehemmed Çelebi tevârîhinde gördüm, Hazret-i Osmân şehâdetinden sonra Sa‘d terk-i dünyâ edüp 55 senesinde seksen yaşında Medîne kurbunda Akîk nâm mahalde fevt olup na‘şın Medîne-i münevverede Bakî‘'e götürdüler, deyü mufassal yazmış. Ve hakîkatü'l-hâl hakîr Bakî‘'de Hazret-i Abbâs cenbinde ziyâret etdiğimizden mâ‘adâ cisr-i Ya‘kûb kurbunda ve Sa‘sa‘a kurbunda ve Kürdistân'da Hısn-ı Keyfâ'da ve bu İskenderiyye'de binâ-yı azîm âsitânelerinde ziyâretlerin etmişim. Ma‘lûm-ı sahîhim değildir kim kanda medfûndur, himmeti hâzır ola.

Ve Ya‘kût-ı Arşî hazretleri tekyesine tekye-i Selâm Selâm derler, anda gavs-i bahr-i dürr-i yakîn **Hazret-i Selâm Selâm Nâsıruddîn** anda medfûndur. Kümmelînden emr-i azîm ulu sultândır, *kaddesenallâhu bi-sırrı'l-azîz.* Ve,

Seyyidî Abdullâh el-Megâverî hazretleri. Câmi‘inde medfûndur. Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ve Re’sü't-tîn kurbunda **eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Abdullâh-ı Berkî**. Âsitânesi Mustafâ Paşa kullesi ardında İncîr burnunda medfûndur. **[Y 327b]** Niçe bin menâkıbı vardır. Cümleden biri bir müselmân esîr olur, meğer bu Abdullâh el-Berkî'nin âşinâsı imiş, hemân bâtın göziyle Abdullâh el-Berkî görür kim ol dostu esîr oldu, der-akab himmet edüp ol kimesneyi pâ-bendi ile berg-i hâtif gibi İskenderiyye'ye getirdiğiyçün cümle Mısır vâlîleri ana Abdullâh el-Berkî deyü künye dediler. Hâlâ âsitânesinde niçe duşaklar ve niçe neybe ve pranka esîr zencîrleri vardır. İlâ hâze'l-ân birkaç senede bir ba‘zı âdem bu sultânın rûhâniyyeti sebebiyle halâs olup esîr olan kimesne demirlerin bu sultânın âsitânesine salb eder.

Ve leb-i deryâya karîb **Seyyid Abdullâh el-Hicâzî.**

Ve câmi‘-i Attâr'ın şarkında **eş-Şeyh Seyyid Abdurrezzâk.**

Ve yine câmi‘u'l-Attâr kurbunda **Hazret-i Dânyâl** *salavâtullâhi aleyh ve selâme* hazretleri bir kubbe-i âlîde hayli tekellüflü bir âsitâne-i azîmde medfûndur. {Ammâ mihrâbı Kudüs cânibine doğrudur. Ve bir alçacık minâresi var.

Ve ziyâret-i **eş-Şeyh Seyyidî Hakûk** bi-kurb-i Seyyidî Abdürrezzâk, ziyâretgâh-ı azîmdir.

Ve ziyâret-i **Seyyidî Dâvûd eş-Şâzilî** ve kabri bir köm yığını dibinde bir çukur yere vâki‘ olmuşdur. Tershâne ardında kasr-ı karâfe kurbunda medfûndur.

Ve ziyâret-i **es-Seyyidî Ebûbekr et-Tartûsî** yel değirmenleri kurbunda.}

Ammâ bu hakîr seksen iki târîhinde Softa Mahmûd Paşazâde (---) Paşa'ya Tarsûs kal‘asına vardığımızda bir ulu âsitâne-i azîm içinde ve bir münevver kubbe-i âlîde medfûn Hazret-i Dânyâl'ı

ziyâret etdik, meşhûr-ı âfâk ziyâret-i kübrâdır. Elbette İskenderiyye'deki veyâ Tarsûs'daki makâmı olmak ihtimâli vardır. Zîrâ hûn-ı Yahyâ içün Kürdistân'dan Buhtunnasır hurûc edüp Şâm'ı ve Kudüs'ü harâb edüp Sıfet şehrine gelüp Hazret-i Dânyâl'i anda bulup esîr etdüği musarrahdır. Ba‘dehu niçe sene bilesince gezdirüp âzâd etdi. Bu şehirlerin birinde medfûn olmak var.

Ve İskenderiyye'de liman burcuna varacak mahalde leb-i deryâya karîb **eş-Şeyh Cemâleddîn Ebû Ömer bin Osmân bin Ömer bin Ebû Bekir bin Yûnus ibn Hâcib** demekle ma‘rûfdur. Sene 646 târîhinde Yûsuf Salâhaddîn, Necmeddîn Eyyûb zamânında İskenderiyye'de merhûm olup bu mahalde medfûn etmişlerdir. Ömr-i azîzleri 72 sene mu‘ammer olmuşlardır. Vâlidi Emîr İzzeddîn Mûsek es-Salâhu'l-Kürdî'nin hâcibi ya‘nî kapucusu olmağile İbn Hâcib derler. Maskat-ı re’sleri Mısır'ın Sa‘îd-i âlî vilâyetinde İsne nâm kasabada rahm-ı mâderden müştak olmuşlardır. Hâlâ âsitânesinde cümle te’lîf etdüği kitâblar ve risâleler ism [ü] resmiyle hücresinde mastûrdur. Şeb [ü] rûz ellişer varak kitâb müsevvede edüp te’lîf ederlermiş. Ulûm-ı şettâya mâlik mütebahhirînden **[Y 328a]** ulu sultândır. Cümle te’lîfâtından biri ilm-i nahvde *Kâfiye* anların te’lîfâtlarındandır kim cemî‘i akl-ı Arasto kimesneler tilâvetinde âcizlerdir, tâ bu mertebe demir leblebidir.

Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Bir âdeme nisyân ârız olsa birkaç gece savma‘asında mihmân olup devât kalemile teberrüken birkaç satır kitâbet edüp müsevvedâtlarından tilâvet etse akl-ı Fisagores olur, *rahmetullâhi aleyh.* Hele bu hakîr *Kâfiye*'sin kırâ’at ederken üstâdımız Evliyâ Efendi'den hayli gûşmâller çekdik, *kuddise sırruhu'l-azîz.* Kabr-i şerîflerinde tekellüflü kubbe ve binâ-yı azîmler yokdur, hemân çâr-gûşe bir dîvâr savma‘asında medfûnlardır. Huddâmları vardır, cümle evrâkların ve debîr-i kilk-i cevâhirlerin anlar hıfz ederler. **[Q 285b]** Huddâmları Şâfi‘îdir ve kendüler dahi ulemâ-yı Şâfi‘îdendirler. **[P 282b]**

Ve İbn Hâcib hazretlerine karîb **eş-Şeyh Hazret-i Âmir el-Fevvâl** bir kubbe-i âlîde âsûdedir.

Ve Bâb-ı Sidre'den içeri Köm ed-Dikke nâm mahalle karîb iki hisâr dîvârı mâbeyninde bir hûrmâlık içinde bâğ-ı İrem-misâl bir hadîka-i zîbâlı bir âsitânede kal‘a kullesi içinde sâkinü's-sûr **Seyyid Muhammed hazretleri** ulu sultândır. Niçe yüz kerâmâtı zâhir olmuşdur.

Ve Bâb-ı Sidre'den taşra cenûb tarafına nîm sâ‘at gidüp Buhayre halîci ve Nâsıruddîn tur‘ası kurbunda âfitâb-ı nihânî ve kamer-i zindegânî **Hazret-i eş-Şeyh Kâsım el-Kebbârî**. Çâr-gûşe kal‘a-misâl bir âsitânedir. Bir küçük câmi‘i vardır, aslâ kubbesi yokdur, sayf [u] şitâda aslâ sinek olmaz. Ekseriyyâ çöl Urbânından Behîce ve Hınâdî Urbânları ziyâret ederler. Ulu sultândır. Cânib-i erba‘asında aslâ imâret yokdur, hemân bir çöl yerde medfûndur. Her yevm-i arba‘ada cümle İskenderiyye sulehâları gidüp ziyâret ederler.

Ve Burcu's-sagîr kurbunda **Hazret-i eş-Şeyh Şâtibî**. Bir küçük tekyede medfûndur kim {hâlâ Cündî kullesi kurbunda leb-i deryâda bir mürtefi‘ bayır üzre bir âsitâne-i harâbda âsûdedirler. Zamân-ı kadîmde tekyesi ve imâreti ve câmi‘i ve su sarnıcları âbâdân imiş. Hâlâ ancak câmi‘inin kubâbları kalup bir türbedârdan gayrı cemâ‘atı yokdur. Hâlâ kendüleri çâr-gûşe dîvâr içre bir parmaklık içre yatırlar. Ser-i sa‘âdetinin seng-i mezârı üzre celî hat ile müdevver mermer taş üzre böyle tahrîr olunmuşdur: [236]

Andan aşağı,

Hâzihi dâru'l-bilâd Mısır ehli'd-dîlvâ(?) es-süknâ ilâ dâri'l-uhrâ, fe(...) anhu ma'âşe'l-ahâk [237] *Hâzâ kabru'l-fakîr ilallâh er-râcî 'afvellâh eş-şeyhü'l-fakîr el-imâmü'l-âlim al-vera'u'r-râbikati(?) hâze's-sülûk as-sâlih eş-şeyhu't-tarîqa ve imâmü'l-hakîka Ebî Abdallâh Muhammed* **[Y 328b]** *eş-Şeyh Ebi'r-Rabî' Süleymân bin eş-Şeyh Abdülmelik eş-Şâtibî li-seneti's-sittemi'e min şehr Ramazâni'l-mübârek* deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve yanında kubbesin münhedim edüp taşların Frengistân'a götüren on iki kapudanlar medfûnlardır kim kubbesinin sütûnları bir gece Frengistân'dan yine bu âsitânesinde bulunup sene-i âtiyede kapudanlar gelüp cümle makbûl taşları bu âsitânede gördüklerinde kabr-i Şâtibî üzre îmâna gelüp her biri ecel-i müsemmâlarınca hizmet edüp merhûm olduklarınca şeyhin yanında niçe yüz aded kimesneler ile medfûnlardır, *rahmetullâhi aleyh*.} İlm-i tecvîdde manzûm *Kitâb-ı Şâtibî*'yi te'lîf sâhibidir. Bizzât kendüleri mâderzâd a'mâ imişler. Endelüs diyârında çok seyâhat edüp İskenderiyye'de [238] emrine imtisâlen vatan-ı aslîlerine rücû' etmişlerdir.

Ve Köm-i Nâsûr dibinde **eş-Şeyh Seydî Arûz** hazretleri: *Lugat-ı Arûz* sâhibidir, derler.

Ve Köm ed-Dikke dibinde **eş-Şeyh Seyyid Şehâbeddîn-i Remlevî**.

Ve buna karîb **eş-Şeyh Şücâ'uddîn** hazretleri.

Ve Köm el-Es'ad kurbunda **alemdâr-ı Resûlullâh eş-Şeyh Şâduddîn**: Sahâbe-i kirâmdandır.

Ve yine Köm el-Es'ad üzre **makâm-ı Hazret-i Hızır**.

Ve Şâtibî hazretleri civârında **eş-Şeyh Muhammed-i Deylemî**: tefsîr sâhibidir.

Ve buna karîb **eş-Şeyh Alî-i Merankeşî.**

Ve İskenderiyye'den şarka Remle yolu üzre giderken İskenderiyye'den iki bin adım ba'îd tarîk-ı âmın sol cânibinde bir hûrmâlık içinde **Câbirü'l-Ensârî hazretleri**: Bir kumsal yerde ve berr ü beyâbânda câmi'inin civârında bir kubbe-i âlîde medfûndur. Sahâbe-i kirâmın ulularındandır. Kaçan İskenderiyye halkı Remle bâğlarına nakl etdüklerinde bu Câbirü'l-Ensârî câmi'inde cemâ'at-i kesîre olup ziyâret-i azîm olur.

Ve Abbâs-ı Mursî hazretleri civârında bir âsitâne-i kübrâda âl-i Abbâsiyândan Bağdâd halîfelerinden **es-Sultân Müsta'în Billâh** medfûndur.

Ve yanında yine bir mermer sandûka içinde sandûkanın cânib-i erba'asında celî hat ile târîhleri mastûr yine âl-i Abbâsiyândan **es-Sultân Kâ'im Bi-emrillâh Hamza ibnü'l-Mütevekkil Alallâh Muhammed**. Bunlar el-Musta'în Billâh Sultân'ın birâder-i kihteridir. es-Sultân Musta'în Billâh İskenderiyye'de merhûm olıcak bu Kâ'im Bi-emrillâh'ı Mısır'da Sultân İnal halîfe edüp bî'at etdiler. Bunlar dahi tâzelik hasebiyle ba'zı evzâ' [u] etvâr edüp Sultân İnal'ın hükm [ü] hükûmâtına zabt [u] rabtına karışmağa başladı. Sultân İnal'a bu evzâ' hoş gelmeyüp hâtırmânde olduğundan beş seneden

sonra bu Kâ'im Bi-emrillâh'ı Mısır'da Kal'atü'l-Kepş'den endirüp İskenderiyye kal'asına nefy edüp anda Melik **[Y 329a]** Mukavkıs sarâyında sâkin olup Sultân İnal tarafından cemî'i külfesi ta'yîn olunup ibâdete meşgûl oldu. Âhir sene 863 târîhinde fevt olup İskenderiyye'de birâderi el-Musta'în Billâh cenbinde medfûndur. Ammâ ziyâretgâh değildir.

Ve bu âsitâneye karîb tarîk-ı âm üzre ulemâ-yı Rûm'dan **el-Mevlâ Haydar Efendi**: Mısır'dan ma'zûl İskenderiyye'ye gelüp merhûm olmuşdur. Bin pâre kitâbın câmi'-i Ezher'e vasıyyet edüp hâlâ kütüb-i mu'tebereleri tilâvet olunur.

Ve bunlara karîb eş-Şeyh Seydî Arûz cenbinde Rûm mevâlîlerinden fâzıl u kâmil âlim ü âmîl **el-Mevlâ Muhteşem Rıdvân Efendi**: Sultân Murâd-ı Sâlis ulemâlarından imiş. Hakkâ ki muhteşem kimesne imiş kim kabr-i şerîfinde olan binâlar muhteşem olduklarına şâhiddir. İsm-i şerîfleri Rıdvân imiş, bir hadîka-i ravza-i Rıdvânda medfûnlar. Selânik kurbunda kasaba-i Toyran'dan olup İskenderiyye'de hâlet-i za'finda ac u zâc muhtâc âhirete intikâl etmişlerdir. Fusahâ-yı bülegâ-yı Rûm'dur. Hattâ pâkîze eş'ârları vardır.

Ve Hazret-i Risâlet-penâh'ın zamân-ı sa'âdetlerinde Mısır meliki olan **Melik Mukavkıs**: Kıbtî meliki idi. Hazret'e îmân getürüp Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı Rûm elinden feth ederken yine bu Melik Mukavkıs Rûm'un zîr-i hükmünde bir boybeği mesâbesinde idi. Hazret-i Amr'a hîn-i gazâda câ-be-câ i'ânetler etmişdir. İskenderiyye'de Bâb-ı Sidre hâricinde evce serçekmiş bir amûd-ı müntehâ vardır, ol sütûn kurbunda bir deyr-i köhne vardır, deyr-i Hanessed derler, anda medfûndur. Cümle Mısır müverrihleri bu Melik Mukavkıs'ın îmâna geldüğine zâhib olmuşlardır. Ve Kıbtîler dahi Muhammed'i pek sevüp her bâr Medîne'ye hedâyâ gönderirdi, deyü tahrîr etmişlerdir.

Ve bu İskenderiyye şehrinde niçe bin kibâr-ı evliyâullâh ve niçe yüz Sahâbe-i kirâm medfûndur, ammâ bu hakîrin ziyâret edüp herbirine birer Yâsîn veyâhûd birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp âşinâlık kesb etdiğimiz bu tahrîr olunan sultânlardır, himmetleri hâzır u nâzır ola, *rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Bu mahalde İskenderiyye'de kâmil bir ay meks edüp cümle ahibbâ ile mülâkât olup kûşe-be-kûşe zevk u safâlar etdik. Ba'dehu hîn-i vedâ'da ahibbâlarımızdan kal'a-i Garb dizdârı İbrâhîm Ağa ile ve oğlu ile ve İbrâhîm Ağa birâderi Ahmed Çorbacı'yla ve Mağribî Ömer Ağa ile ve Hacı Cerbu' ile ve el-Hacı Şeytâncı ile ve niçe ahibbâ ve dostân ile vedâlaşup paşa ağasından bir kîse guruş hizmet alup ve dizdârdan on tüfengli refîkler alup atlarımız ile İskenderiyye'den şark cânibine leb-i deryâ ile Remle bâğların temâşâ edüp bâğdan bâğa lezîz incîrlerin **[Y 329b]** tenâvül ederek beş sâ'atde kumsal düz yerlerden ubûr ederek,

Evsâf-ı kal'a-i Ebûkîr

Lisân-ı Arabda Ebûkîr nâmında deryâ içre bir kaya üzre **[Q 286a]** **[P 283a]** binâ olunmak ile Ebûkîr derler. Ve bir rivâyetde bu kal'a içinde Ebûkîr Hamdullâh nâmında bir kibâr-ı evliyâ medfûndur, bu kal'a anın ismiyle yâd olunur. Ammâ efvâh-ı nâsda Ebûhûr kal'ası derler. Zamân-ı kadîmde kal'adan bir âsâr yok imiş, bir liman-ı azîm olmak ile küffârın ızbandıd gemileri bu limanı kemîngâh edüp âyende vü revende ümmet-i Muhammed keştîlerin dâ'imâ aldığından Rodos'dan

Mısır'a gemiler gitmeden kalır. Âhirü'l-emr Mısır vâlîsi Tavâşî Macar Süleymân Paşa Sultân Süleymân Hân'a arz edüp fermân-ı şehriyârî ile bir Mısır hazînesi mâl masrûf olunup sene 934 târîhinde be-dest-i Hâdım Süleymân Paşa müceddeden bu kal‘a-i Ebûkîr'i inşâ etmişdir.

Ol Süleymân Paşa'dır kim Mısır'da iç kal‘ada Şeyh Sârî türbesinde İslâmbol tarzı câmi‘i vardır. Eyle bir vezîr-i müdebbir imiş kim Süveys'de üç yüz pâre kadırga binâ edüp yigirmi bin asker ile ve Mısır beği Özdemir Beğ'i atları ile kadırgaya koyup Süveys'den *mütevekkilen alallâh* deyüp Hindistân'da Ahmedâbâd'ı ve Dîvâbâd'ı ve bender-i Haydar-âbâd'ı kuvvet-i bâzû ile ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl ederek Portakal küffârı elinden feth edüp bu kadar mâl-ı ganâyimi ile kabza-i teshîre alup yedi aydan sonra mezkûr benderleri Hind pâdişâhına hîbe eyleyüp mukâbelesinde Hind pâdişâhından bu kadar lek mâl-ı hazâyin alup donanma-yı İslâm ile Hindistân'dan avdet edüp Yemen diyârına gelüp anda dahi Moha ve San‘â ve Aden nâmında birkaç bender feth edüp Cidde'ye gelir, andan Mekke-i mükerremeye gelüp hac edüp andan ılgar ile Medîne-i münevverede Hazret-i Risâlet'i ziyâret edince cümle donanması Cidde'den Yenbû‘'a geldüği mesmû‘ları olup Hazret-i Resûl'ü ziyâret-i vedâ‘ edüp yine ılgar ile Yenbû‘'dan gemilere süvâr olup Mısır'a gelmişler. Böyle bir re’y-i tedbîr sâhibi Âsaf-ı Berhıyâ-yı Süleymân Hân'dır. Macariyyü'l-asl bir şecî‘ nefsinde bahadır gürbüz er imiş. Niçe feth [ü] fütûhâtına ve hayrât [u] hasenâtına hadd-i hasr yokdur.

Bundan sonra bu Ebûkîr kal‘asın binâ etmişdir. İskenderiyye'ye otuz mîl karîb bir taşlı sivri burun üzre cirmi altı yüz adım şekl-i müdevver bir küçük kal‘adır, ammâ sedd-i Ebûhûr'dur. Cânib-i erba‘asın Akdeniz döğer bir alçak ve yalçın kaya üzredir. Lodosa nâzır bir kat demir kapusu vardır. Önü kesme yalçın kaya handak üzre asma cisirdir, her gece cisri kaldırup kal‘a kapusuna siper edüp kapuyu sedd ederler. Ve bu kapu kemeri üzre beyâz mermerde hüsn-i hatt-ı celî **[Y 330a]** ile bu târîh tahrîr olunmuşdur:

Emera bi-inşâi hâze'l-kal‘ati'l-mübâreketi fî eyyâm mevlânâ es-sultân ibnü's-sultân Süleymân Hân ibn Selîm Hân ibn Bâyezîd Hân ibn Mehemmed Hân ibn Murâd Hân

deyü tâ âl-i Osmân'a varınca tahrîr etmiş, ba‘dehu sene (---) deyü tahrîr etmiş.

Bu kal‘adan içeri Sultân Süleymân câmi‘i sekiz sütûn üzre bir kârgîr-binâ küçük câmi‘dir. Ve tahtânî ve bir alçak minâresi vardır. Ve yetmiş aded havlısız evleri ve buğday anbârları ve su sarnıcları ve bir iç kal‘a kullesinde mükellef cebehânesi ve iç kullede dizdârhânesi vardır. Ve dizdârı hâkimdir, gayrı ferdin alâkası yokdur. Cümle üç yüz neferâtı vardır. Vazîfe-i mu‘ayyenelerin İskenderiyye gümrüğünden sâ’ir İskenderiyye kullarıyle ma‘an alırlar.

Bu kal‘a içre beş dükkân var, gayrı hân u hammâm ve imâret yokdur. Ve Hazret-i eş-Şeyh Abdülkâdir el-Cîlânî halîfelerinden bir şeyh kal‘a içinde medfûndur. On kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bir gâr içinde medfûndur. İsm-i şerîfleri Ebûkîr Hamdullâh'dır. Anıniçün bu kal‘aya Ebûkîr kal‘ası derler.

Ve bu kal‘anın cümle yetmiş pâre şâhâne topları var. Yigirmisi yigirmişer karış balyemez Süleymân Hân toplarıdır. Aslâ küffâr kalyonları limana girmeğe kâdir değillerdir. Ve iç kal‘a kullesinin tâ zirve-i a‘lâsında her gece bir fânûs-ı azîm yanup yüz mîl yerden nümâyân olup gemiler limana

girirler, aceb hayrâtdır.

Ve bu kal‘anın der-i dîvârı deryâdan elli arşın âlîdir. Kal‘a hâricinin lodos cânibinde iki yüz hâneli varoşu ve yigirmi dükkânı ve iki kahvehânesi ve üç at değirmeni ve bir hânı ve ba‘zı bekâr odaları vardır, ammâ hammâmı yokdur. Bu varoşun cânib-i erba‘asında kal‘a dîvârı yokdur, ammâ kesme yalçın kayalar üzre mebnî bir varoş-ı ma‘mûrdur. Ve suları cümle âb-ı hayât kuyulardır.

Ve kal‘anın kıble ve cenûbuna vâki‘ olmuş bir liman-ı azîmi var. Bin pâre gemi alur, latîf demir dutar limandır. Garbdan ve lodosdan ve kıbleden ve gündoğ(r)usundan emîn ârâmgâhdır, ammâ sehl poyraz ve yıldız ve karayel te’sîr eder. Ammâ yıldız rûzgârı üzre limandan bir mîl ba‘îd ufak ufak kayalar ve döküntüler vardır, rûzgâr te’sîr etmez. Sekiz rûzgârdan emîn bir liman-ı azîmdir. Ammâ gemiler lenger endaht olduğu zamân demiri yıldız rûzgârı üzre bırağup yatalar.

Ammâ bu limanın şimâlinde bir mîl ba‘îd deryâda bir cezîre vardır, İbrâhîm Paşa fermâniyle hakîr varup ol cezîre üzre limanı muhâfaza içün bir mendirek kal‘ası inşâ olunmasıyçün ahâlî-i Reşîd ve a‘yân-ı İskenderiyye ve kadıları ile mezkûr cezîreye hakîr varup keşf etdik. Deryâdan yigirmi arşın mürtefi‘ bir yalçın kayadır. Cirmi altı yüz adımdır. Ve Ebûhûr kal‘asına **[Y 330b]** bir mîl karîb mâbeyne-hümâları döküntü ve sığlık yerlerdir. Mülûk murâd edinse bu cezîrede bir kal‘a binâ olunup Ebûhûr'a varınca deryânın sığ yerlerin doldurmak kâbildir. Eyle bir metîn kal‘a olup küffâr limana karîb gelmeğe kâdir olmazdı. Zîrâ liman-ı azîmdir. Ba‘zı zamân küffâr gelüp Ebûhûr topundan alarka gelüp yatır.

Bu minvâl üzre hakîr bu cezîreyi tahrîr edüp cümle a‘yân-ı vilâyetin arzıyla Mısır'da Kethudâ İbrâhîm **[Q 286b]** **[P 283b]** Paşa'ya gelüp kal‘a yapmak sadedinde iken azli haberi gelüp ferâgat olundu. Ammâ kal‘a inşâ olunsa bin pâre gemi bî-pâk bî-pervâ yatırlardı.

Hattâ bu hakîr İskenderiyye'den bu Ebûhûr'a gelüp üç gece mihmân olduğumuzda bir gün ale's-sabâh anı gördük kim kal‘anın top altından ba‘îd iki küffâr galyonu iki İslâm şaykasın kova kova kal‘aya yakın gelince bir şayka limana girüp cân kurtardı, birinin önün alup ceng ede ede sarup aldı. Meğer bu şayka sâbıkan Ebûhûr dizdârı Ömer Ağa'nın şaykası imiş. Ömer Ağa iki ellerin birbirine urup yanımızda feryâd edüp döğünür. Derhâl küffâr bu aldığı şaykayı yedekleyerek âdet-i sâbıkası üzre vere vermek içün beyâz bayraklar diküp kal‘aya yakın gelüp demir bırağup gemiyi ve esîrleri fürûht etmek içün deryâya bir filika bırağup beş on kâfirle beyâz bayrak kaldırup gelirken hemân hakîr,

"Vallâhi dizdâr seni paşaya arz edüp hakkından geldiririm, elbette bu kâfir gemilerin topla" deyince alınan şayka sâhibi Ömer Ağa,

"Amân sultânım, âdetimizdir ve kânûndur. Ko gelsin, ucuz bahâ ile gemim alup bu kadar ümmet-i Muhammed halâs olsun" deyü ricâ etdi. Ba‘zılar rızâ vermeyüp,

"Bundan her bâr küffâr bu mahalde yatup âyende vü revende gemileri alur. Bu ne işdir?" deyince hakîr dahi ziyâde cür’ete gelüp,

"Ben Mısır'a efendime giderim. Tîz atları çekin" deyince hemân dizdâr havfından kal‘a erlerine haber edüp tarfetü'l-ayn içre üç yüz neferât ve dörd beş yüz tüccârât pür-silâh olup kal‘anın burc [u]

bârûları üzre yetmiş seksen yerden kırmızı orsa bayrakları ve sancağ u filandıralar alemleri nümâyân olunca küffâr gemilerinden beyâz bayraklı filika gelirken der-akab gerü döndü.

Hemân kal‘adan topcıbaşı bir alarka topu atdı. Ardı sıra bir dahi Sultân Süleymân Hân'ın otuz beş karış kırk vukiyye gülle atar topuna âteş edince bi-emrillâh küffârın bir gemisine isâbet edüp direk kürek ve çanak ve çardak ve dülek ve külek havâya perrân olup bi-emri Hudâ geminin içinde bir âteş-i Nemrûd zâhir olup cümle küffâr gemi kıçından güverte ve palavrası ile havâya tayr-ı ebâbil gibi münkalib olup mel‘ûn gemi murg-ı semender-vâr **[Y 331a]** âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Bakıyyetü'n-nârı fecc-i amîk-ı deryâya gavvâs-vâr dalup gark olup ka‘r-ı deryâda karâr etdi. La‘în gemi bu âyet-i şerîfe emrine mazhar oldu: [239] mazmûnu üzre gemi ihrâk bi'n-nâr olup cümle küffârı gark-ı âb olup yerleri dârü's-sa‘îr oldu.

Hamd-ı Hudâ öbür gemiye dahi bir top-ı kûp isâbet edüp rahnedâr olunca der-ân demirlerin kesüp bâdbânların küşâde kılup sağa sola tiramola edüp dâğ-ı derûnundan kal‘a cânibine bir kat alabanda toplar atup deryâya çıkup gitdükde derhâl beri kal‘a tarafında kayığ u firkate ve limanda yatan gemi sandallarına asker dolup küffârın alduğı Ömer Ağa şaykasına varup yetişüp sadâ-yı Allâh Allâh ile şâdumânîler ederek limana çeküp Ömer Ağa tâze cân buldu. Ve içinde yüz kırk beş ibâdullâhın pâ-bendlerin şikest edüp halâs edüp ol gün îd-i adhâ olup cümle ibâdullâh hakîre hayır du‘â etdiler kim,

"Bu fütûhâta sen sebeb olup top atdırdın" dediler.

Ve ol kâfirden firâr edüp limana giren şayka sehl rahnedâr olmuş, der-akab cümle keştîlerin sandalları ve kayıkları şaykaya cem‘ olup içinde olan ibâdullâhı taşraya çıkarup gemi hiffet bulup halâs oldu.

Der-akab küffârın gark olan gemisin dizdâr ile paşaya arz edüp altıncı günde paşa ağalarından bir ağa ulaklık ile gelüp dizdâra bir hil‘at-ı fâhire ve topçubaşıya ve kethudâ-yı kal‘aya kezâlik birer hil‘at ile mesrûr edüp dizdâra mukarrer ihsân olunup gark olan küffâr gemisinin âletlerin çıkarmağa dalgıclar ile mukayyed oldular. Dizdâr hakîre yüz guruş ve yüz hamle odun hizmet etdi.

El-hâsıl Ebûhûr limanı latîf liman-ı azîmdir. Kırk elli gûne nazîf mâhîleri olur. Bâ-husûs bir vukiyye gelir tekir balığı gûyâ la‘l-pâre bir sun‘-ı Hudâ mâ‘idedir. Bir diyâra mahsûs değildir. Zîrâ âb [u] havâsı latîfdir. Ve hûrmâsı memdûhdur. Ve bir gûne lâ‘lgûn nâbıkası olur, Rûm cevzi kadar vardır, gâyet lezîzdir, Mısır a‘yânına Ebûhûrludan dâ’imâ hedâyâ gelir.

Ve bu Ebûhûr kal‘ası İskenderiyye sancağı hükmünde voyvadalıkdır. Dizdâr hükm edüp beğ müsellimine muhâsebesin verir. Ve kazâsı İskenderiyye nâhiyesidir, nâ’ib zabt eder, beher şehr biner para hâsıl olur nâhiyedir. Bu kal‘ada,

Ve mine'l-acâyib

Bunda bir mecnûne şekil bir hâtûn vardır, müstecâbü'd-da‘ve bir hurmedir, altı ay kış günleri deryâ içinde yatup başın kenâra koyup cümle vücûdu deryâya müstağrak yatır. Deryâ böcekleri esbâbı içinde âşiyân yapup ba‘zı haşerâtlar etin yerler, vücûdun delik delik edüp kızıl kanlar cereyân **[Y 331b]** eder. Ba‘zı kimesneler anın hâtırıyçün leb-i deryâyı deverân [u] seyrân ederek ol hâtûnu

bulup bir nân pâre verirler, alup def‘-i cû‘ eder. Ammâ yaz günleri deryâdan çıkup berde ısıcak rimâl içre yatup geysûların târmâr kılup fitîle fitîle saçların döküp bir ucbe-likâdır kim bir âdem bi'l-bedâhe görse câdû deyü aklı perîşân olur. Gâyet cüssedâr lahm [u] şahm sâhibi hâtûndur. Altmış senedir bu hâl üzredir, deyü nakl etdiler. Kimse ile kelimât etmeyüp dâ’imâ summun bükmün durur. Hamd-i Hudâ hakîr du‘âsına yâhûd bir hüsn-i nazarına mazhar olalım, deyü vardıkda hakîre kebesi içinden bir beyâz ekmek çıkarup içinden on hûrmâ ve üç altun çıkup hakîre nazar etdi. Aceb temâşâ hâtûndur.

Andan hakîr dizdârdan on tüfengli refîkler alup leb-i deryâ ile sayyâd-ı mâhîler temâşâların ederek kıble cânibine leb-i deryâda Kethudâ İbrâhîm Paşa'nın Buhayre vilâyetin acı deryâ gark etmesin içün telattum-ı deryâyı sed edüp iki bin adım leb-i deryâya bir sedd-i **[Q 287a]** **[P 284a]** İskender çekmiş, anı temâşâ edüp İskenderiyye ile Reşîd mâbeyninde Tayna nâm Urbânın kemîngâhı olan mahalli basîret üzre olup ubûr etdik. Ammâ sekiz re’s Urbân atlısı bizi görüp Buhayre çöllerine at bırağup firâr etdiler.

"Âyâ bunlar ne firâr etdiler ki?" deyü dahi ileriye vardık.

Bir âdem kâh kalkar ve kâh düşer. Ol hâlde yanına vardık. Bu âdemin yanında sekiz âdem ol ânda şehîd olmuşlar. Kanları cereyân edüp biri mızrak zahmından bir hoş urulmayup hayâtda yatırdı, gayrısının kelleleri tenlerinden cüdâ ve cesedleri uryân hâk-âlûd olup yatırlardı.

Hemân bu hakîr Ebûhûr kal‘asına âdem gönderüp nâ’ib ve ahâlî-i vilâyet gelüp keşf edüp mevtâları tarîk-ı âm üzre defn edüp mızrak zahmından hayâtda olan iki mecrûh âdemleri Ebûhûr'a götürdüler.

Hakîr cümle refîklerimiz ile üç sâ‘atde,

Hân-ı Ma‘diye-i Lestûn nâm mahalle gelüp gemiye süvâr olup karşı cânibe ubûr edüp hân-ı azîmde meks eyledik. Bu geçit başında Buhayre hâkimi tarafından bir zâbit oturur, gelen tüccâr ve sâ’ir âyende vü revendeyi teftîş ü tefahhus edüp mîrî mâl ve gümrükden esbâb kaçıran ve kaçgın köleler ve harâmî makûlesi kimesneleri bu geçit başında kayd [u] bend eder. Şeb [ü] rûz elli altmış mikdârı neferâtları ile bu hizmete me’mûrdur. Hakîr Tayna nâm mahalde râst geldiğimiz sekiz şühedânın ahvâllerin geçit ağasına takrîr edince kırk elli atlı ile Ma‘diye'yi karşı geçüp Arab aşkıyâların kovmağa gitdi. Biz ol gece hânda mihmân olduk.

Bu hân Reşîd'de Mehemmed Paşa evkâfidır. Kal‘a-misâl geçit başında yetmiş **[Y 332a]** ocaklı bir hân-ı azîmdir. Civârında aslâ ma‘mûr bir şey yokdur, ammâ hân içinde âb-ı hayât bir su sarnıcı vardır. Geçit ağası cümle neferâtiyle bunda sâkin olur. Âyende vü revende dahi bir cânibinde olurlar. Ve geçit ağası gemi ile geçen yolcu develeri ve atları ve katır ve hımârlarından birer para alır. Senevî Buhayre hâkimine üç kîse verir. Reşîd ve İskenderiyye mâbeyne-hümâsında(n) bu geçitden gayrı yol yokdur, elbette bundan ubûr etmeğe muhtâcdır, meğer üç gün Buhayre vilâyetinden dolaşup İskenderiyye'ye vara, ta‘b-i azîmdir. Geçit gemisi Buhayre kâşifinin mâlıdır, dâ’imâ ta‘mîr ü termîm eder.

Bu geçit nehri acı deryâdan girme bir boğazdır, tâ Buhayre vilâyetinin ortasına varır. Nihâyeti bir

göldür, cânib-i erba‘ası dörd konak ihâta eder gâyet acı göldür. Bunun içün Buhayre vilâyeti derler. Yüz yetmiş pâre kurâyı seksen senedir gark edüp buhayre olmuşdur. Hâlâ yine Buhayre kâşifine bu gölden on Mısrî kîse hâsıl olur bin pâre balıkçı kayıkları vardır, gûnâ-gûn mâhîleri çıkar. İskenderiyye'ye gelen Nîl suyu bu acı buhayrenin tâ ortasından gelir. İki cânibine dağlar gibi sedd etmişlerdir. Andan cereyân edüp İskenderiyye'yi rey eden Nâsırıyye tur‘asıdır kim İskenderiyye'den bu tur‘a içre niçe bin pâre gemiler gidüp Füvve kasabasında büyük Nîl'e çıkarlar, kâmil iki merhale yerdir.

Hikmet-i Hudâ geçit hâkimi mezkûr aşkıyâ Urbânların ardına düşüp nısfu'l-leylde Buhayre kenârında bir kurâda şühedâların esvâbların taksîm ederken basup sekizin dahi biz sâkin olduğumuz hâna getürüp birin ale's-sabâh hân kapusu önünde kazığa çaldı, yedisin kayd-bend ile Buhayre hâkimi Celeb Mehemmed Ağa'ya gönderdi. Hakîr yine geçit ağasından refîkler alup şark cânibine leb-i deryâ ile dörd sâ‘at kumsal yerler ile giderken leb-i deryâdan sağ cânibinde hûrmâ bâğları içre yine kumlu yerler ile bir sâ‘at dahi gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Utku

Lisân-ı Arabda (---) (---) demekdir. Bender-i Reşîd hâkinde emînlikdir ve Reşîd nâhiyesidir. Yüz elli akçe ile ihsân olunur başka kazâdır. Senevî üç kîse pîştahta mahsûlü olur. Buhayre deryâsı kenârında bir mürtefi‘ yerde dörd bin ma‘mûr u müzeyyen kat-ender-kat havâdâr kirec sütûhlu kârgîr binâlı hâneleri vardır. Başka köy sâhibi mültezimi vardır.

Cümle on yedi mahalle ve yigirmi mihrâbdır ve altısı hutbedir, mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve üç vekâlesi ve üç yüz dükkânları var, lâkin bezzâzistânı ve hammâmları yokdur. Ve sokakları gâyet zıykdır, iki âdem yanyana gücile ubûr eder.

Ve cümle evleri kıble cânibine Buhayre halîcine nâzır bir müzeyyen **[Y 332b]** sık kasabadır.

Ve suları cümle kuyulardır, ammâ sehl şûrcadır. Ve cümle halkı balıkcılardır. Ve havâsı gâyet sakîl yerdir. Halkının reng-i rûları asfarü'l-levndirler. Mahbûb u mahbûbesi yokdur. Ve fukarâsı çokdur. Ve şehrin lodos cânibindeki evlerin kum gark edüp ba‘zı hâne sâhibi bırağup gitmişdir ve âhir bu şehri kum gark eder, derler. Hakkâ ki kum deryâsı günden güne tefâvüt edüp gelmededir. Ve bender-i Reşîd yolu üzre iki sâ‘atlık yer tûlü ve bir sâ‘atlik yer arzı kum deryâsı içre serâpâ hûrmâ bâğlarıdır. Birer âdem kaddi alçacık hûrmâları olur, ammâ herbiri yüz vukiyye hûrmâ verir. Beyâz ve sarı ve siyâh ve kırmızı gûnâ-gûn lezîz hûrmâsı olur. Ve halkı garîb dostdur.

Ve cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik Ak Câmi‘ gâyet musanna‘dır. Ve bu şehirde cümle yedi minâresi nümâyândır, *ve's-selâm.*

Bu şehirde medfûn olan kibâr-ı evliyâları beyân eder

Evvelâ şehrin garbında halîc kenârında eş-Şeyh Selâme ve karındaşları eş-Şeyh Sun‘ullâh ve eş-Şeyh Abdurra’ûf ve eş-Şeyh Abdülhâlık bir kubbe-i ebyâz içinde medfûnlardır.

Ve yine bunlara karîb halîc kenârında dürr-i beyz-âsâ bir kubbe-i âlîde eş-Şeyh Abdullâh el-Mağribî.

Ve buna karîb yine halîc kenârında **[Q 287b]** **[P 284b]** beş aded kubbe-i beyz içre eş-Şeyh Selâme ibn eş-Şeyh Mucîbüddîn. Bu cümle beş kubbede evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları ile medfûndur.

Ve şimâl tarafında eş-Şeyh {Halef ve eş-Şeyh} Muhammed-i Hamîdî.

Ve şark tarafında eş-Şeyh Seyyid Mehemmed Çelebi: Halîfe-i Sultân Ahmed el-Bedevî'dir.

Ve garb tarafında eş-Şeyh Mahmûd Çelebi ve eş-Şeyh Mansûr-ı Zûrerkâ.

Ve câmi‘-i Kurd Beğ civârında eş-Şeyh Seyyid İbrâhîm.

Ve câmi‘-i Seyyidî Alî Cebertî: Yine câmi‘inde medfûndur.

Ve Câmi‘ü'ş-Şarkî sâhasında eş-Şeyh Hârûn-i Nehârî.

Bunları cümle ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün birer Yâsîn ve ba‘zısına birer Fâtiha tilâvet edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Yine bu şehirden şark cânibine hûrmâ bâğları içre kumsal yerleri ubûr ederek Akdeniz sâhiline gelüp kumluk içre on iki tula-binâ mîller ki Reşîd yolu alâmetidir, hilâf gidilmesin içün binâ olmuşdur, âdem kaddi bâlâ mîllerdir, anları ubûr edüp kasaba-i Utku'dan Reşîd'e dörd sâ‘atde gelüp,

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen bender-i Reşîd

Bu şehre Reşîd nâmile müsemmâ olmasının sebeb-i tesmiyesi oldur ki Tûfân'dan sonra Mısır'a mâlik olan ibtidâ Bayzar ibn Hâm'dır kim birâder-i mihter-i Sâm'dır. Nûh Nebî gayrı evlâdlarından rûgerdân olup bu nebîresi olan Bayzar'a hayr du‘â eyleyüp Mısır'a gönderdi. Mısır'da tenâsül bulup otuz aded evlâdı olup buna müverrihler Ebü'l-kabâbıt dediler. Her evlâdı Mısır iklîminde münteşir olup birer şehir **[Y 333a]** binâ etdiler. Bir oğlu dahi Reşîd idi, bu şehr-i Reşîd'i ol binâ etdigiyçün şehr-i Reşîd dediler. Nehr-i Nîl-i mübârek Akdeniz'e munsab olmazdan bir sâ‘at evvel Nîl'in İskenderiyye cânibindeki hâkde bir bender şehr-i azîm ü müzeyyendir ki Arabistân'da Mısır vilâyetinin arûsudur.

Mısır eyâletinde deryâ beğleri hükmünde sancakdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden senevî on iki kîse-i Mısrî Mısır dîvânından alır.

Ve on iki kîse dahi bâd-ı havâ cürm [ü] cinâyetinden hâsıl olup paşası her sene ikişer pâre kadırga ile kapudan paşa her kanda sefer etse bile sefer eder.

Reşîd'i iki yüz yiğit ile kâ’immakâmı zabt eder. Subaşılığı ve muhtesib ve bâc-ı bâzârı ve limana yanaşan gemiden bir guruş temkîni ve cümle gemi kalafatçıları ve şeyyâl hammâlları kâ’immakâm hükmündedir.

Bir hâkim dahi Mısır vezîr[i] tarafından bir mün[â]sib ağa gümrüğü zabt edüp senevî paşaya yüz elli

kîse muhâsebe verüp kendüye yevmiyye onar guruş ulûfe alır. Zîr-i destinde yüz elli gümrük huddâmları ile hizmet eder. Eğer paşa bu gümrüğü emâneten vermeyüp iltizâm ile verirse İskenderiyye ile bu iki bender yevmiyye birer kîseye verilir. Yüz kîse dahi mültezim hayr eder.

Ve bir hâkim dahi hâkimü'ş-şer‘dir. Mısır'ın baş sittelerinin ikincisidir. Beher sene otuz kîse hâsıl olur şerîf kazâdır. Niçe kerre beş yüz pâyesiyle ihsân olunmuşdur. Ammâ üç yüz akçe ile sadaka olunur menâsıb-ı âlîdir. Üç nâhiyesi var. Baş nevâhîsi Utku'dur, andan (---) (---).Ve cümle yetmiş altı pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı ve Mısır kulunun yedi bölük serdârları ve Âsitâne kapukulu serdârı vardır. Ammâ sipâh kethudâyeri ve tîmâr u ze‘âmet ve alaybeği ve çeribaşı yokdur, zîrâ cemî‘i kurâları iltizâm ile zabt olur. Ve şehir içre iki binden mütecâviz semmûr kürklü ankâ bâzergânları vardır.

Ve şehri sâhil-i Nîl'e kıbleden şimâle tûlü üç bin adım şehirdir, arzı şarkdan garba ba‘zı yeri bin adım, ba‘zı cânibi iki bin adım kat-ender-kat sık bir ma‘mûr şehirdir. Aslâ bir vîrân hânesi yokdur. Cümle evleri serâpâ kirec damlı ve kat-ender-kat bâmlı münakkaş tula binâlı dörder ve beşer ve altışar kat evlerdir. Ve cümle evlerin altları mahzenlerdir. Kapuları taşradan taş nerdübânlar ile çıkılır ikinci katta kapulardır, bir katı aşağıda zikr olunan mahzenlerdir. Mahzenleri üstü ale's-seviyye bu şehrin musâfirhâneleridir. Dahi fevkânîleri kat-ender-kat haremleridir. Cümle eyle inşâ olunmuş bir şehirdir.

Cümle tokuz bin tokuz yüz müselmân hânesidir ve kırk mahalle ve cümle iki yüz mihrâbdır. Ve cümle yedi mahalle kefere ve üç mahalle Yahûdîdir, anlar dahi **[Y 333b]** bin altmış hâne-i menhûslardır. Ammâ Ermeni ve Freng ve Çingâne mahalleleri yokdur, ammâ ticâret tarîkiyle gelüp giderler. Ve bir mahalle Benî İsrâ‘îlî Kıbtîsi vardır, a‘yân-ı Mısır'ın mu‘temedün-aleyh küttâbları bunlardır. Vel-hâsıl cebr-i noksân bender-i Reşîd'in sagîr ü kebîr hâneleri cümle on iki bin hâne tahrîr olunmuşdur, zîrâ gâyet sıkdır.

Bu şehir içre cum‘a namâzı kılunur cevâmi‘-i şerîf cümle (---) kadardır. Cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik câmi‘-i kebîr iskele başında,

Câmi‘-i Zağlûl Muhammed: Câmi‘-i azîmdir. Tûlen yüz yetmiş adımdır, ayak değildir, arzan yetmiş beş germe adımdır. Ve bu câmi‘in enderûn [u] birûnunda cümle amelî ve gayrı beyâz mermer sütûnlar iki yüz altmış serâmed amûd-ı müntehâlar üzre tâk tâk ve tâklar üzre cümle iki yüz altmış kubbelerdir. Ve harem etrâfında yüz elli toloz kârgîr-binâ hurde kubbelerdir. Câmi‘ içre mezâhib-i erba‘a içün dörd mihrâbdır, üçü büyük mihrâbdır, biri küçükdür. Ve bir ağac sâde cedîd minberi ve iki mü’ezzinler mahfili ve iki aded küçük haremi var. Sağ tarafındaki harem ortasında bir sebîli ve câmi‘in altı kapusu var. Ve iki minâresi dahi dörder tabaka minâre-i âlîlerdir. Câmi‘ içinde bir kafes içre mezâhib-i erba‘a müftîleri ve câmi‘ sâhibi Muhammed Zağlûl medfûndur. Bu câmi‘i iki sâhibü'l-hayrât binâ etmek ile vâsi‘ olmuşdur. İbtidâsı küçük câmi‘ imiş. Târîhi harem kapusu üzre:

Emera bi-inşâi hâze'l-câmi‘i't-tecdîd es-Seyyid Mahmûd

tahrîr olunmuşdur. Ve Attârlar içinde beş kademe taş nerdübân ile çıkılır,

Câmi‘-i Tak Nehîme: Sekiz mermer sütûn üzre binâ olunmuş bir küçük câmi‘dir. Ancak **[Q 288a]** **[P 285a]** iki yüz âdem alur bir küçük câmi‘dir. Üç kapulu ve bir minâreli cemâ‘at-ı kesîreye mâlik câmi‘dir. Ve Kettâncılar içinde dörd ayak nerdübân ile çıkılır,

Câmi‘-i Abdullâh: Ancak yüz âdem alur bir alçacık minâreli ve bir kapulu gâyet küçük câmi‘dir. Ve Ulu Câmi‘ kurbunda,

Câmi‘u'l-Hâce: Fevkânîdir, altı cümle mahzenlerdir. Ve bir minârelidir. İskele başı olmak ile cemâ‘at-ı kesîreye mâlikdir. Ve yine iskele başında yigirmi ayak taş nerdübân ile çıkılır,

Emîr Ahmed Ağa câmi‘i: Nîl kenârında fevkânî bir câmi‘-i cedîddir. Altı serâpâ mahzenlerdir ve birkaç dükkânlar vardır. İki tarafi tarîk-ı âmdır. İki tarafdan yigirmişer kademe taş nerdübân ile çıkılır Nîl kenârında bir câmi‘-i rûşendir. Câmi‘ içinde cümle on aded beyâz mermer sütûndur. Kıble kapusu üzre târîhi budur.

Ammara hâze'l-câmi‘ el-Emîr Ahmed Ağa Dizdâr, sene isneyn ve sittîn ve elf. [1062]

Bir minâre-i mevzûnu ve hoş-âvâz mü’ezzinleri ve imâm u hatîbi vardır. Ve gâyet cemâ‘atı çokdur. Ve yine Nîl kenârında iskele başında,

el-Hacı Cemâleddîn Ağa câmi‘i: Fevkânîdir. İki tarafdan yigirmişer kademe **[Y 334a]** taş nerdübân ile çıkılır câmi‘-i âlîdir. Altı mahzenler ve dükkânlar ve tarîk-ı âmdır. Derûn-ı câmi‘de on iki mermer sütûn üzre münakkaş tavandır. Ve iki kapusu vardır. İki kapu üzre bu târîh merkûmdur:

Inne ayne'l-alâ ale'l-fi‘âli

Hâtemü'l-cûdi min semâ bi'l-cemâli

Kultü târîhe inşâ ale'l-cemâli

Câmi‘ün limen(?) el-latîfi mühkemen bi'l-cemâli

Sene 1074

Bu câmi‘ teng mahalde vâki‘ olmak ile haremi yokdur. Lâkin şeb [ü] rûz cemâ‘atı çokdur. Ve bir alçak minâresi vardır. Câmi‘in taşra soffası ve ba‘zı yerleri kâşî-i Mağrib-zemîn'dir. Bu sâhibü'l-hayrât Melek Ahmed Paşa efendimizin kapucubaşılarından bir mâldâr ağa idi. Maskat-ı re’si olan bu Reşîd'e gelüp hasbeten lillâh bu câmi‘i inşâ eyledi. Ve,

Câmi‘u'z-Zemîn: Tahtânî bir cemâ‘at-ı kesîreye mâlik on iki amelî sütûn üzre münakkaş tavanlı ve üç kapulu ve bir alçak minâreli bir küçük câmi‘dir. Ve,

Câmi-i [A]‘râkî: Beş kademe taş nerdübân ile çıkılır ve on aded sütûnlar üzre münakkaş tavandır. Ve minberi ağacdır. Üç kapusu ve bir alçak minâresi var. Haremsiz bir câmi‘dir. A‘râkî

hazretleri mihrâbın solunda medfûndur, *kuddise sırruh.* Ve,

Câmi‘-i eş-Şeyh Nesî: Sekiz sütûn üzre bir küçük câmi‘dir. Bunlardan mâ‘adâ cümle (---) mesâcidlerdir. Ve cümle yigirmi beş minâre nümâyândır.

Ve cümle yetmiş hân-ı azîmdir. Ammâ cümleden Kulkıran Mehemmed Paşa hânı kal‘a-misâl kat-ender-kat hândır. Ve Ahmed Paşa hânı ve Tavâşî Süleymân Paşa hânı ve Dâvûd Paşa hânı ve Hâfiz Ahmed Paşa hânı. Ve henüz nev-binâ el-Hacı Ni‘metullâh hânı beş tabaka bir hân-ı azîmdir. Ve İbrâhîm Efendi hânı ve İpek hânı ve Kınâ hânı ve Dizdâr Koca Ahmed Ağa hânı ve Kâsım Bey hânı ve Mustafâ Bey hânı. Ve İshâk Efendi hânı ikidir. Ve Sinân Paşa hânı ve Alî Cemâleddîn hânı meşhûr hânlardır. Her biri yüzer yüz ellişer ocaklı ve demir kapulu her gece tablı döğülür hân-ı kebîrlerdir.

Ve yedi medrese ve yetmiş mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân ve altı yüz sebîlhânesi var.

Ve cümle üç bin kırk dükkândır.

Ve iki bezzâzistânı dahi demir kapuludur. Yüzer dükkânları vardır. Cümle kârgîr-binâlardır. Birinde libâs-ı fâhire vâlây kâlây akmişe-i fâhire fürûht olunur, ankâ hâceleri vardır. Biri kuyumcular bedâstenidir.

Ve yetmiş kahvehânesi ve iki yüz at değirmeni ve kırk boyahâne-i mîrî ve kırk yağ değirmeni ve otuz pirinç dingi.

Ve cümle altı bin altmış mahzenlerdir. Ve yetmiş meykedesi var, her birinde harâbâtî cânlar ile mâl-â-mâldir. Ve on bozahânesi.

Ve cümle beş hammâmı var. Ammâ âb [u] havâsı latîf rûşen-binâ-yı nazîf el-Hacı Ni‘metullâh hammâmı: Suyu dollâblar ile Nîl'den çekilir. Esvâbları pâk **[Y 334b]** ve dellâkleri cüst ü çâlâk hâzır-ı hizme mahbûb huddâmları vardır. Lâkin bu hammâm yenidir, başa urur derler. Hukemâ kavli üzre hammâmın atîkı gâyet nâfi‘dir.

Ammâ Sultân Selîm Hân girdiği Muhammed İbâdullâh hammâmı: Şehrin ortasında tâ âl-i Abbâsiyân'da binâ olunmuş hammâm-ı atîkdir. Selîm Hân'ın girdiği kurna hâlâ mesdûddur. Kırk gün bir cüzâm bu hammâma girse şifâ bulur.

Ve Bostâncı hammâmı büyük hammâmdır. Ve Hâce Ubeydî hammâmı ve Kapudanpaşa hammâmı. Hâs u âm hammâmları bunlardır.

Ve bu şehrin âb [u] havâsı Rûm havâsına müşâbeheti vardır. Azîm yağmur ve karlar yağar, ammâ kar tîz mahvolur. Ve ba‘zı zamân kırağı ve dolu yağar. Zîrâ şehr-i Reşîd iklîm-i sâlisin evvelidir, anıniçün arz-ı beledi (ve) (---) (---) ve tûl-i nehârı (---) (---). Ve câ-be-câ Arab mahbûbu ve mahbûbesi olur.

Ve halkının kâr-ı kisbleri cümle ticâret ile geçinirler. Nısfi ehl-i hırefdir. Ve niçe bin Ervâm

halkı mün‘im ankâ bâzergânları vardır kim ni‘metleri mebzûldür. Gâyet ganîmet şehir olmak ile her gece ahâlîsi birbirlerine ziyâfet-i azîmler edüp ikrâm ederler. Ve her gece beşer onar yerde mevlûd-ı şerîf ve haftada dörd beş kerre düğünleri mukarrerdir. Ve ellişer dirhem gelir on iki hâs ve beyâz ekmek bir parayadır. Ve bir İskenderânî batmanı semîn lahm bir parayadır. Ve bir at yemi şa‘îr dörd mankıra ve bir erdeb pirinc iki yüz paraya ve bir kantâr sükker on guruşa. Sâ’ir hubûbâtlar dahi buna göre fürûht olunur. Ve senede bin pâre gemi gelür, metâ‘ getürüp fürûht edüp yine metâ‘ alup dilüdiği diyâra giderler.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından şekeri ve yedi bin bâğ-ı İreminin gûnâ-gûn meyvesinin nazîfi ve cümmeyzi ve incîri ve şeftâlûsu ve limonu ve turuncu ve limon rub‘ı meşhûrdur. Ve sâhil-i Nîl'de cümle bâğlarının şâhnişînleri ale't-tertîb dizilmişdir. Ve'l-hâsıl Cenâb-ı Bârî ne halk etdi ise bu şehirde mevcûddur.

Ve a‘yân-ı eşrâfi semmûr kürkler ile parankona çuka ve akmişe-i fâhire **[Q 288b]** **[P 285b]** geyüp reftâr ederler. Vasatü'l-hâl kimesneler ve ehl-i hıref makûlesi âdemler çuka ve Mısır alacası geyüp vüs‘ati mertebesi harîr-i Dimyât ve Fereskûr alacaları geyerler. Ve fukarâları birer ihrâm bürünmüşlerdir. Gâyet rencber ve kâr-ı kisbe kifâf-ı nefs içün mukayyed musallî halkı vardır.

Ammâ bu şehrin cânib-i garbîsinde olan hâneleri kum gark etdikçe müfîd [ü] muhtasar fukarâ hânelerin kum üzre binâ ederler.

Şehrin bu cânibindeki evleri zemîni âlîdir, aslâ sivrisinek olmaz, havâdâr hânelerdir. Ammâ şehrin nısfından tâ Nîl kenârına varınca cümle hânelerinde ne‘ûzu billâh eyle sivrisinek olur kim âdem râhat ile uyuklayamaz. Ammâ her âdemin birer cibinliği vardır, anın içinde yatırlar. Ana nâmûsiyye derler. Aslâ peşşe **[Y 335a]** girmek ihtimâli yokdur, gûyâ çâr-gûşe bir haymedir. Bu şehir halkı eyle sinekden emîn olurlar.

Ve bu şehrin cânib-i garbında balyozlar sarâyı dibinde kıble cânibine tâ pirinc dinkleri ve tûbhâne ya‘nî kerpiçhâneleri geçüp mezâristân kenârında Abdülkâdir-i Cîlânî tekyesine varınca bu şehrin tûlü bin beş yüz germe adımdır.

Ve Nîl kenârı kat-ender-kat gâyet ma‘mûr sarây-ı âlîler ve serâpâ iskeledir. Cümle âyende vü revende keştîler metâ‘ların iskele başına dağlar gibi yığarlar, bir vâsi‘ iskeledir. Cümle evlerinin şâhnişîn ve revzenleri Nîl'e nâzırdır. Bu şehir cümle altı yüz on sokakdır, cümlesi pâk ü pâkîze şâhrâhlardır.

Ve halkı gâyet garîb dostdurlar. Ve zenâneleri gündüz tarîk-ı âma çıkmak ihtimâlleri yokdur. Meğer bir mühim müsta‘cele ve bir umûr-ı mu‘azzama işleri olursa mahfî sokaklardan giderler. Cümle gece ile fânûslar yakup huddâmları ile akrabâlarına giderler. Yohsa avret bâzârda gezmek gâyet ayıbdır.

Ve bu şehrin evsâfın ma‘lûmumuz olduğu üzre tahrîr etsek bir mücelled kitâb olur. Ancak bu kadar ile iktifâ eyledik, *ve's-selâm.*

Bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda âsûde olan kibâr-ı evliyâullâhları ayân u beyân eder

Evvelâ şehrin tâ ortasında bâzâr-ı sultânî içinde âfitâb-ı nihânî ve kamer-i zindegânî eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Alî-i Mahallâvî: Bu sultân hakkında Şeyh Şa‘râvî hazretleri *Kitâb-ı Tabakât*'ında ol kadar vasf eylemişdir kim diller ile ta‘bîr olunmaz.

Ve buna karîb eş-Şeyh Mansûr: Bunlar bir câmi‘ içinde medfûnlar, ziyâretgâh-ı azîmdir.

Andan eş-Şeyh Hazret-i Seyyid Abdullâh ez-Zânit. Ve ana karîb ziyâretgâh-ı eş-Şeyh Muhammed el-Berrî.

Ve mahallât içinde kabr-i eş-Şeyh Seyyid Ahmed Tûkâ ve merkad-i eş-Şeyh Ahmed el-Mağribî.

Ve yine mahalle içinde eş-Şeyh Seyyid Osman-ı Burhânî.

Ve dahi merkad-ı eş-Şeyh Seyyid Sa‘dullâh.

Ve kabr-i Seyyid Muhammed-i İsendevîlî.

Ve Eski Reşîd'de Nîl kenârında bir kum deryâsı içinde eş-Şeyh Sultân-ı Köm Efrâh: İsm-i şerîfleri (---). Şehirden nîm sâ‘at ba‘îd kıble cânibine bâğlar nihâyetinde Köm Ferah dibinde bir burunda câmi‘i civârında kubbe-i pür-envâr içinde medfûndur. Cümle ma‘âş gemilerinde olan âyende vü revende ibâdullâh elbette birer Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp ubûr eder. Zîrâ Nîl'in bir muhâlif girdâb köşesinde medfûn emr-i azîm sultândır. Menâkıbına hadd [ü] hasr yokdur. Tekyesi ve ba‘zı mesîregâh maksûreleri var. Ehl-i züvvâr gelüp ibâdet edüp safâ sürerler. Ve bu mahalle niçe kibâr-ı evliyâlar dahi medfûnlardır, ammâ ism-i şerîfleri mazbûtumuz olmamak ile tahrîr olunmadı.

Andan yine şehrin kıblesinde tulacılar kârhâneleri civârında yüzden mütecâviz dürr-i beyz-âsâ beyâz kubbeler vardır, cümlesinde birer ikişer kibâr-ı evliyâullâhlar medfûndur.

Bu taraf **[Y 335b]** cümle Reşîd'in mezâristânıdır. Hamd-i Hudâ bu sultânları su’âl ederek bulup âsitânelerine bu âciz yüzüm sürüp âşinâlık kesb etdik, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve şehr-i Reşîd'den cânib-i garba bâğ u bostân gül gülistân, nahlistân, sünbülistân ravza-i cinânlar içre kâmil bir sâ‘at yerdir, atlarımıza süvâr olup niçe hadîkalara girüp seyr [ü] temâşâ edüp ba‘zı gaytânlarda gûnâ-gûn latîf âbdâr meyveler tenâvül ederek nehr-i Nîl kenârında,

Evsâf-ı kal‘a-i Reşîd

Sene (---) târîhinde Efrenc küffârı havfından Melik Tâhir Baybars binâsıdır. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Kayıtbay tevsî‘ edüp inşâ etmişdir. Kapusu üzre târîhi,

Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bi-inşâi hâze'l-burci'l-metîn Sultân el-mâlikü'l-memâlik el-Eşref Ebu'n-nasr Kayıtbay, azze nasruhu. Târîh-i binâ semâne ve semâne mi’e. [808]

kitâbet olunmuşdur.

Ve iç kal‘ada dizdâr hânesi ve bir buğday anbârı ve bir su sarnıcı Nîl'den su taşırlar. Ve bir Kayıtbay câmi‘i var. Kırk hâne neferât evleri var. Kal‘anın cirmi iki yüz adımdır. Bu cümle Kayıtbay binâsı iç kal‘a olmuşdur.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân (---) asrında be-dest-i Alî Paşa şekl-i murabba‘ Şeddâdî binâ-yı

metîn taşradan bir kat kal‘a dahi ihdâs etmişler, ammâ gâyet kavî binâdır. Ve çâr köşesinde birer burcu var kim her biri bir kal‘a-i üstüvârdır. Bu kal‘anın cirmi kâmil dörd yüz adımdır. Bir bataklık yere vâki‘ olmak ile handakı yokdur. Kıbleye nâzır Bâb-ı Hayber gibi bir hadîd kapusu kıbleye nâzırdır. Kapusu üzre târîhi bu gûne tahrîr olunmuşdur:

Alî Paşa vezîr-i re’y-i âdil
Binâyı kal‘a içün etdi bünyâd
Görüp La‘lî dedi ol demde târîh
Ne bî-misl oldu âlî kal‘a âbâd.
Sene 1004

Ketebehü'l-fakîr İbrâhîm-i mezkûr.

Ve bu kal‘a içre cümle yetmiş hurde neferât evleri vardır.

Ve kal‘a içinde **Hüseyn-i Kürdî hazretleri** bir künc içre medfûndur.

Ve kal‘anın cümle yetmiş **[Q 289a]** **[P 286a]** aded topları vardır. Cebehânesi mükemmeldir. Dizdârı ve yüz elli neferâtları vardır, vazîfelerin gümrükden alırlar. Ve bu kal‘anın Nîl karşusında,

Kal‘a-i harâb-ı Sarı Ahmed Paşa

Kal‘ası bir kumsal yerde olmak ile mürûr-ı eyyâm ile harâb olmuşdur. Ba‘zı âsârları zâhir ü bâhirdir. Dizdârı ve neferâtları vardır. Hâneleri hûrmâlık içindedir. Ammâ hâlâ yigirmi pâre şâhâne topları rimâl-i türâb içinde sernigûn olup yatır. On aded topları arabalar üzre Nîl kenârında âmâde toplardır. Hûrmâlık içinde bir câmi‘i ve dizdâr hânesi ve yigirmi mikdârı fukarâ hâneleri vardır. Gayrı imâret yokdur. Zamân-ı kadîmde ma‘mûr kal‘a imiş kim Reşîd kal‘ası ile boğaz ağzına vâki‘ olmuşdur.

Ve **Sarıca Ahmed Dede [Y 336a]** anda bir kubbe-i beyzde medfûndur.

Ve bu mahalli dahi seyr [ü] temâşâ edüp gemiler ile Nîl'e aşağı cereyân edüp bir mîl gidüp,

Evsâf-ı boğaz-ı Reşîd ya‘nî sedd-i girdâb-ı Merecü'l-bahreyn

Nîl-i mübârek Akdeniz'e mahlût olduğu mahalle Merecü'l-bahreyn derler, girdâb-ı azîmdir ve dâ’imâ Yed-i Kudret kal‘asıdır. Lodos rûzgârında yigirmi karış açılup boğaz olup cümle gemiler bî-pâk [ü] bî-pervâ ne cânibe isterse girüp çıkar. Eğer boğazda poyraz ve yıldız rûzgârı eserse beş karış su kalup aslâ gemiler girüp çıkamazlar. Bir ay ve iki üç ay boğazın ağzın bekler gemiler vardır. Bu boğaz bi-emrillâh böyle olduğundan küffâra sed olmuşdur, Reşîd'e düşmen giremez.

Ba‘zı mahalde boğazda yedi sekiz karış su olup cümle keştîler yüklerinin nısfın cerim ta‘bîr etdikleri gemilere tahmîl edüp yükleri hafîf olunca boğazdan taşra çıkup yine yüklerin cerimlerden gemilerine alup cerimlere ücretlerin verüp ne cânibe isterlerse bâdbânların açup tevekkülen alallâh deyüp azm-i ummân ederler. Eğer boğaz böyle olmasa her bâr küffâr-ı hâksâr Reşîd'i harâb ederdi.

Eğer bir firkate ve kalyon ve şayka Reşîd'e girüp çıkmak dilese liman re'îsi izni olmayınca girüp çıkmağa kâdir değildir. Gâyet müşkil boğazdır, her sene niçe gemi helâk olur. Ammâ liman re'îsi dâ'imâ boğaz ağzında küçük kayıklar ile elinde sırıklar ile deryâyı ölçer durur. Ve ba'zı yerlere kabakları ipler ile bağlayup bırağır, hîn-i mahalde gemileri ol mahalden geçirirler. Eğer liman re'îsi bir gemiye kulağız alup geçirirken gemi gark olsa şer'an liman re'îsine zamân lâzım gelir, kânûn-ı kadîm budur. Anıniçün liman re'îsi her âyende vü revende gemiden kırkar ve ellişer guruş alır. Ve liman re'îsi dahi Mısır paşasına bin guruş küşûfiyye verüp her sene berâtın tecdîd ederler. Ve bu kulağuz bir nesildir, gayrı kimesneler bilmez.

Bu boğaz cümle altı yerde boğazdır, cümlesi her sâ'atde bir gûne olup kâh sığ olur, kâhı amîk olur. Ammâ orta boğaz şâhrâhdır, iri kabaklar alâmeti bundadır. Kaçan Nîl-i mübârek tuğyânı mahallinde deryâ-misâl olup Akdeniz'e yüz mîl girüp kırmızı Nîl olur. Kaçan yüz mîl gemiler kırmızı lezîz Nîl'i gördüklerinde andan bilirler kim Reşîd karîbdir. Ba'zı mahalde düşmen-i Freng-i bed-reng gemileri kırk elli mîl ba'îd Nîl'e gelüp sulanup yine gider.

Ve bu boğazda du'â müstecâbdır. Ba'zı ehl-i hâl ve ehl-i sülûk kimesneler kayıklar ile bu boğaza varup ibâdet ederler. Zîrâ ulemâ-yı müfessirîn Kur'ân-ı azîmde [240] âyeti ve âye[t]: [241] âyeti ve Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hızır **[Y 336b]** seyâhat etdüği mahal bu Merecü'l-bahreyn'dir, derler. Ve mâbeynlerine mufârakat düşdüğü mahaldir kim âye[t]: [242] âyeti bu mahal içündür, derler. Zîrâ hâlâ bu boğazda bir cezîrede **makâm-ı Hızır** ve **makâm-ı Hazret-i Mûsâ** vardır. Anıniçün niçe bin meşâyih Merecü'l-bahreyn deyü gelüp ziyâret ederler.

Ve bu mahalde Nîl ile Akdeniz'in poyraz ve yıldız ve karayel esdüği mahalde birbirleri ile telattumunun feryâd [u] figânları evce peyveste olup elli mîl ba'îd deryâda istimâ' eden gemiler bilirler kim Nîl ile deryâ döğüşüyorlar. Eğer gece ise deryâdan su alırlar, eğer lezîz ise tahkîk Nîl boğazı yakındır, deyü kenâra karîb gelmeyüp yine deryâya tıramola edüp tâ sabâh olunca volta urup gezer. Zîrâ boğaz muhâlif olduğundan gece girilmek muhaldir. Yâhûd boğaz ağzında demir bırağup yatır, ale's-sabâh liman re'îsi gelüp boğazları yoklayup eğer bi-emrillâh boğazlar kum ile dolmayup açık ise geminin önüne düşüp boğazdan içeri kor. Eğer boğazlar mesdûd ise Reşîd'den cerim gemileri gelüp mezkûr geminin nısf yükün alup gemi hafîf oldukda boğazdan içeri girir. Âdetullâh bunun üstüne cârî bir girdâb-ı Kudret boğaz[dır]. Cemî'i Mısır re'îsleri bu boğazlardan girüp çıkmak içün elem çeküp tasadduklar ederler. Hattâ hakîr bir kerre beş gün bu boğazdan ubûr edemeyüp âhirü'l-emr yine Reşîd'e gelüp andan a'yân-ı vilâyet atlarına süvâr olup on iki sâ'atde İskenderiyye'ye dâhil olduk.

Netîce-i merâm hamd-ı Hudâ Nîl-i mübârekin Akdeniz'e mahlût olduğu kibâr-ı evliyâullâh ziyâretgâh-ı Merecü'l-bahreyn'e varup kayık ile deryâ üzre iki rek'at hâcet namâzı kılup Cenâb-ı Bârî'den i'tikâd-ı tâm ile tâ Nîl-i mübârekin başı olan memleketlerin seyâhatin ricâ eyledim. Zîrâ Nîl-i mübârekin ibtidâ tulû' etdüği mahal Cennet-i Me'vâ'dır, derler, hakkında hadîs-i sahîh vardır.

Anıniçün Nîl başına varmağı ricâ eyledim, Hudâ müyesser ede, *âmîn yâ Mu'în bi-hakkı hurmeti Seyyidi'l-mürselîn.*

Andan tekrâr bender-i **[Q 289b]** **[P 286b]** Reşîd'e gelüp cümle yârân-ı bâ-safâlar ile vedâlaşup husûsâ Şeyhzâde Abdurrahmân Efendi ve el-Hacı Ni‘metullâh ve Mendilzâde Mustafâ Ağa ve Meyremoğulları ve Tahtakal‘alı Ahmed Çorbacı ve câmi‘ sâhibi Koca Ahmed Ağa ve sâyir erbâb-ı tarîk meşâyihleri ile cümle vedâlaşup ma‘âş gemisine süvâr olup cümle peydâ etdiğimiz me’kûlât [u] meşrûbâtları dahi gemiye mâl-â-mâl etdik.

Ma‘âş gemisi oldur kim bir cum‘a gün bir bâzâr ertesi gün cümle bâzergânlar metâ‘ların eğer Mısır Bulağ'ından eğer Dimyât u Reşîd'den gemilere tahmîl edüp alay ile **[Y 337a]** ale'l-umûm gidüp gelirler. Gâyet silâhlı ve toplu ve tüfeng harbeli gemilerdir. Ve içinde olan yolcular dahi cümle pür-silâh giderler. Zîrâ Nîl adaları boğazlarında kayıklarla gezer mansar harâmîler vardır, ale'l-gafle gemileri basup cümle halkın katl ederler kim şikâyetci olmaya, andan mâlların nehb [ü] gâret ederler. Gâyet ihtirâz lâzımdır.

Hakîr tevekkül-i Hak olup bir yaraklı gemi ile Mısır'a teveccüh etdik.

el-Faslu's-sâdis ve sittîn
Şehr-i Reşîd'den Ümmü Dünyâ Mısır'a giderken Nîl-i mübârekin iki cânibinde seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kurâ ve kasabâtları ve ma‘mûr [u] âbâdân şehirleri beyân eder

Evvelâ bender-i Reşîd'den alarga olup eyyâm-ı muvâfik ile kıble cânibine teveccüh edüp Reşîd'e nîm sâ‘at karîb **ziyâret-i Köm Efrâh** önünden Fâtiha tilâvet ederek yıldız rûzgârı ile giderek Köm el-ferah mukâbelesinde Nîl aşırı,

Karye-i İzbetü'l-Ma‘dî

Yüz hâneli ve bir câmi‘li pirinç köyüdür. Anda **ziyâret-i eş-Şeyh Osmân-ı Taştûşî** medfûndur. Andan Reşîd hâkinde,

Beled-i Hadiyye

İki câmi‘i ve birkaç dükkânı var, ammâ hammâm u hânı yokdur. Ve Nîl'in karşu cânibinde bir çemenzâr hûrmâlık içinde **Şeyh Câbir hazretleri** bir küçük kubbede medfûndur. Ve buna karîb bir tur‘a-i azîm vardır, Nîl'in Reşîd mukâbelesi cânibindedir, andan gemiler girüp şark cânibinde Burlos buhayresine mahlût olur. Ol buhayreden gemiler Burlos kal‘asına gider. İnşâallâh mahallinde tahrîr olunur. Andan Reşîd hâkinde Buhayre kâşifi hükmünde,

Kasaba-i Mahalletü'l-emir

İki câmi‘i ve birkaç dükkânları ve iki minâresi nümâyândır. Ve üç Arab kahvehânesi var. Anı ubûr edüp bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Kasaba-i şîrîn Birimbâl

İltizâmdır. Bin hâneli ve dörd câmi‘li ve yigirmi mesâcidli ve kahvehâne ve elli dükkânlı ve iki hânlı ve hammâmlı ma‘mûr mahalledir. Bu diyârda mahalle kasabaya derler. A‘lâ latîf ü rakîk gömleklik ketân bezleri olur. Birimbâl bezi meşhûrdur. Zîrâ havâsı gâyet latîfdir. Ve bunun mukâbelesinde bir mîl yukaru Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Diyey kasabası

Nîl kenârında üç yüz altmış hâneli iltizâm bir ma‘mûr kasabadır. İki câmi‘i ve iki minâresi ve yigirmi dükkânları ve bir hânı ve iki kahvehânesi var, ammâ kahvehâneleri gâyet kesîf fellâhîn kahveleridir. Ve hammâmı yokdur. Bundan bir mîl yukaru yine Buhayre hâkinde Nîl kenârında,

Kasaba-i İdfine

İltizâmdır. Bin hâneli ma‘mûr şehirdir. Ve fevkânî mükellef ü müzeyyen hâneleri vardır. Ve iki câmi‘i minâre-i mevzûnları ile ve elli dükkân ve iki hân ve üç kahvehânesi var. Lâkin hammâmı yokdur. Ve gâyet şâhdâne lezîz pirinci olur. Ve bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Evsâf-ı kasaba-i mahalle-i Mutûbis

Garbiyye hâkinde yüz elli akçe şerîf **[Y 337b]** kazâdır. Senevî altı kîse hâsıl olur. Yetmiş pâre nâhiye kurâları vardır. Ve iltizâmdır. Mekke ve Medîne vakfıdır, küşûfiyye değildir. Mısır'da Şeyh Bekrî hazretlerinin hükmünde iltizâmdır. Üç bin ma‘mûr u müzeyyen hâneleri vardır.

Beş câmi‘i var. Çârşû içinde Ulu Câmi‘ elli iki sütûn-ı mermer üzre münakkaş tavandır. Tûlü iki yüz ayak, arzı yüz elli ayak câmi‘-i kebîrdir. Ve câmi‘-i eş-Şeyh (---). Bunlardan mâ‘adâ yetmiş zâviyedir. Ve cümle beş minâre nümâyândır.

Ve bir hammâmı ve yedi vekâlesi ve sebîlleri ve kahvehâneleri ve iki yüz dükkânı ve kırk yağ değirmeni ve yigirmi at değirmenleri vardır. Ammâ bezâstânı yokdur.

Ve bir sarây-ı âlî dârışeddi vardır, hâkimi anda sâkindir. Kapusu önünde leb-i Nîl'de bir kasr-ı latîfi var, müsâfirîn ü mücâvirîn anda oturup kesb-i tarâvet ederler. Bir dil-küşâ yerdir. Ve yine sâhil-i Nîl'de Cennet-misâl bir zâviyesi vardır. Memdûhâtından pirinci ve sükkeri meşhûrdur. Bu şehrin şark cânib[i] havâdâr mürtefi‘ yere vâki‘ olmağile cümle hânelerinin pençereleri Nîl'i nâzırdır, *ve's-selâm.*

Bu şehirden yukaru bir mîl Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Cemşîre

İltizâmdır. Cümle iki yüz hânesi var ve bir câmi‘i ve birkaç dükkânları var, ammâ hammâmı yokdur. Ve bunun mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Fezâre

Tâbi‘-i kasaba-i Deyrût'dur. Cümle iki yüz hânedir. Bir câmi‘i ve birkaç dükkânları ve kahvehânesi vardır, ammâ hammâmı yokdur. Ve bu mahalde Nîl-i mübârek şark cânibine gâyet eğri dolaşır. Andan iki mîl yukaru yine Buhayre hâkinde,

Evsâf-ı mahalle-i Deyrût

Fir‘avn'un bunda bir deyr-i kebîri olmak ile Deyrût derler. Kazâ-i Sindiyûn nâhiyesinde iltizâmdır.

Kâmil iki bin hâne-i âbâdândır. Ve dörd hutbe ve dörd minâredir. Ve kırk zâviyedir. Ve bir hammâm ve bir vekâle ve dörd kahvehâne-i zîbâdır. Mümtâz gavâzî nisvânları vardır. Ve elli dükkânı ve mahsûllü gaytânları vardır. Ve bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Evsâf-ı mahalle-i Sindiyûn

Yüz elli akçe şerîf kazâdır. Senevî sekiz Mısrî kîse hâsıl olur. Ve nâhiyesi seksen pâre ma‘mûr kurâlardır. Re‘âyâsında kabîle-i Benî Harâm ve kabîle-i Cüzâm vardır, her **[Q 290a]** **[P 287a]** bâr birbirleri ile ceng [ü] cidâl edüp kırarlar. Cümle üç bin hânedir. Garbiyye'den hil‘at geyer kâşiflikdir. Ve bir câmi‘inin minâresi zirve-i a‘lâsında dörd çatal binâ olunmuş, üstâd bennâ hakkâ ki yed-i tûlâsın ayân eylemiş, ibret-nümâ bir minâre-i zîbâdır. Cümle iki yüz dekâkînleri ve bir hânı var, ammâ hammâmı yokdur. Andan bir mîl yukaru Buhayre hâkinde,

Mahalle-i ma‘mûr-ı Atıf

İltizâmdır. Cümle bin hânedir. Bir câmi‘i ve yigirmi mesâcidi ve bir kaç esvâk-ı muhtasarı var, ammâ hammâmı yokdur. Ve bu mahalle karîb Dârûd nâm bir beled vardır, ol beledin dibinden İskenderiyye'ye giden **[Y 338a]** Nâsırıyye tur‘ası andan cereyân eder. Andan yukaru bir mîl Garbiyye hâkinde,

Evsâf-ı kasaba-i Füvve

Yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi yüz beş pâre âbâdân kurâlardır. Garbiyye'den hil‘at geyer kâşiflikdir. Cümle dörd bin hânedir ve on iki câmi‘i ve kırk mesâcidi ve on bir minâreli şehr-i ma‘mûrdur. İki hammâmı ve beş vekâlesi ve sekiz mekteb-i sıbyânı ve sebîlleri ve altmış dükkânı ve dörd kahvehânesi vardır. Gâyet ma‘mûr şehirdir.

Ve bunun mukâbelesinde bir cezîrecik vardır, cânib-i erba‘asın Nîl ihâta etmiş. Cezîretü'z-zeheb derler. Gâyet mahsûldâr olduğundan Cezîretü'z-zeheb derler. Latîf beyâz aseli olur. Gûyâ Cennet-misâl bir cezîredir. Hûrmâ bâğları içinde ürd-i Behişt'den nişân verir. Bir minâreli bir câmi‘-i zîbâsı var. Kurbunda kırk hâneli bir kurâsı var. Bu cezîreden yukaru bir mîl yine Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Şürefâ

Bin mikdârı hânesi ve bir câmi‘i ve bir kahvehânesi vardır. Anın mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Şûrûm Beğ

Bin mikdârı hânesi ve iki câmi‘i ve iki kahvehânesi var. Mahsûldâr kasabadır. Anın mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Sâlimiyye

İltizâmdır. Cümle bin hânedir ve bir minâreli bir câmi‘i var. Anı ubûr edüp bir mîl yukaru yine Garbiyye hâkinde(dir),

Mahalle-i Mâlik

Beş yüz büyûtlu ma‘mûr iltizâmlı mahalledir. Bir sarây-ı âlî dârışeddi vardır, ya‘nî köy sâhibi sâkin olur müsâfirhânesidir. Her gece kırk elli müsâfire ikrâm edüp atlarına yem asar. Zîrâ gâyet memerr-i nâs mahalledir. İki câmi‘i ve esvâk-ı muhtasarı vardır, ammâ hammâmları yokdur. **eş-Şeyh Muharrem** ve **eş-Şeyh Ken‘ân** ve **eş-Şeyh Ramazân** bunda beyâz kubbeler içinde medfûnlardır.

Bunda yigirmi pâre ma‘âş gemisi ile lenger-endâz olup bir gece mihmân olup ale's-sabâh azm-i râh eyledik. Bu şehrin mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Şûmûhzât

Reşîdli Mendilzâde iltizâmında müfîd [ü] muhtasar bir kasabacıkdır. Cümle üç yüz hânedir ve câmi‘i ve bir kahvesi var, hammâmı ve dükkânları yokdur. Andan üç mîl yukaru yine Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Rahmâniyye

Kaytâs Ağa'nın iltizâmında olup evsâfı bâlâda Buhayre'ye giderken mufassalan tahrîr olunmuşdur. Andan bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i İbrâhîm-i Dessûkî

Bunun dahi evsâfı bâlâda mufassalan tahrîr olunmuşdur. Ve bundan yukaru tokuz mîl yine Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Ebû Alî

Bunun dahi evsâfı bâlâda tastîr olunmuşdur. Ve bunun mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Beled-i Merkâs

İbrâhîm-i Dessûkî pederi anda medfûn olduğu bâlâda evsâfı tahrîr olmuşdur. Andan iki mîl bâlâ yine Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Diyey-i Kebîr

İltizâmdır. Kâmil üç bin ma‘mûr u âbâdân hâneleri ve iki minâreli iki câmi‘ ve yigirmi mesâcidi ve bir hânı ve yigirmi dükkânları ve iki **[Y 338b]** kahvehânesi var. Gâyet latîf sükkeri olur. Bu mahalde Nîl-i mübârek garb cânibine dolanır, yıldız rûzgârı tarafına muhâlif gelüp cümle gemilerin mellâhları kenâra çıkup libân ile ya‘nî ip ile gemileri çekerler. Gâyet ta‘b-ı azîmdir. Ve cümle mellâhlar şallak u mallak dübür-i kuburları uryân bir alay bed-hayâ Urbân keştîbânlardır. Ve bu mahalle-i Diyey mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Şibir Hîs

İltizâmdır. Cümle iki bin hanedir. İki câmi‘i ve on mesâcidi ve bir vekâlesi ve on dükkânı ve üç kahvehânesi var. Andan yukaru yine Buhayre hâkinde bir mîl,

Mahalle-i Şibir Rîş

İltizâmdır. Cümle bin beş yüz hane-i âbâdândır. İki câmi‘i ve yedi zâviyesi ve bir vekâlesi ve birkaç dükkânları var, ammâ hammâmı yokdur. Anın mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Mît Cenâh

İltizâmdır. İki bin hânesi ve iki câmi‘i ve yigirmi mesâcidi vardır. Lâkin dükkânları ve hammâmı yokdur. Ve bunun mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Mihalicse

İltizâmdır. Bir câmi‘i ve on iki zâviyesi ve bir vekâlesi ve bir kahvehânesi ve bin iki yüz hânesi var. Hammâmı ve dükkânları yokdur. Ve bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Mahalle-i Sâh

İltizâmdır. Bunda Hazret-i Alî kuyusu derler bir âb-ı hayât suyu vardır. Ve bu şehir zamân-ı kadîmde bir kal‘a-i azîm imiş. Tevârihâtda vilâyet-i Sâh derler. Hâlâ mahkeme sicillâtlarında dahi eyle merkûmdur. Hâlâ binâ-yı kadîm âsârları zâhirdir. Cümle iki bin ma‘mûr büyûtlardır ve iki câmi‘i ve yigirmi zâviyesi ve iki kahvehânesi ve bir vekâlesi var, gayrı imâret yokdur. Andan bir mîl yukaru yine Nîl kenârında Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Kefr-i Cedîd

İltizâmdır. Ve cümle ancak iki yüz hâne, bir câmi‘i ve bir kahvehânesi var. Andan iki mîl yukaru yine Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Nakle

Bu dahi iltizâmdır. İki bin **[Q 290b]** **[P 287b]** ma‘mûr u müzeyyen hânelerdir ve üç ma‘mûr câmi‘-i zîbâ ve yigirmi mesâcid ve iki vekâle ve bir sarây-ı âlî-misâl dârışed, her gece yüzer yüz ellişer müsâfirîni eksik değildir; ve yigirmi aded esvâk-ı muhtasarı ve bir kahvehânesi var, lâkin hammâmı yokdur. Ve bunun mukâbelesinde Menûfiyye kâşifliği hâkinde,

Mahalle-i Farasdak

Nakîbü'l-eşrâflar iltizâmında olduğunun evsâfı bâlâda tahrîr olunmuşdur. Andan yukaru bir mîl ba‘îd tur‘a-i Nehâriyye Menûfiyye hâkinde olduğunun evsâfı mufassalan kitâbet olunmuşdur. Bu mahalde Garbiyye hudûdu tamâm olup gayrı Menûfiyye hükmündedir. Ve bunun mukâbelesinde bir mîl yukaru ve Buhayre hâkinde,

Mahalle-i İşlîmiyye

Sefer Ağa iltizâmında beş yüz hâneli ve bir câmi‘li ve altı zâviyeli ve bir kahvehâneli ve birkaç dükkânlı hammâm [u] vekâlesiz bir beleddir. Ve andan iki mîl yukaru yine Buhayre hâkinde olan,

Mahalle-i Tâhiriyye

Bir câmi‘i ve yedi yüz hânesi vardır, **[Y 339a]** ol kadar ma‘mûr değildir. Andan üç mîl bâlâda ve Tâhiriyye mukâbelesinde Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Kefr-i Ziyâd

İltizâmdır. Cümle beş yüz hâne-i zîbâ ve bir câmi‘i ve iki hânı ve birkaç dükkânları var, lâkin hammâmı yokdur. Ve Seyyid Ahmed el-Bedevî hazretlerinin iskelesidir. Andan yukaru anın mukâbelesinde iki mîl ba‘îd Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Şâbûr

Bin hâneli âbâdân iltizâm şehirdir. Bir câmi‘den gayrı imâreti yokdur. Andan yukaru iki mîl yine Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Selimûn

Sefer Ağa iltizâmında bin beş yüz hâneli bir câmi‘li ve otuz mescidli ve iki hânlı ve bir kahvehâneli, hafta bâzârı durur mahalledir. Andan iki mîl yukaru Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Kefr-i Nâhe

Siyâvuş Ağa iltizâmında bin hâneli ve bir câmi‘li mahalledir. Hammâm [u] vekâle ve dükkânları yokdur, ammâ kahvesi vardır. Andan iki mîl yukaru Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Kefr-i Cedîd

İltizâmdır. Beş yüz hâne ve bir câmi‘i var. Mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Ebû Ahmed

İltizâmlı ve beş yüz elli hâneli ve bir câmi‘i ve bir kahvehânesi var. Dükkânları ve hammâm u vekâlesi yokdur. Andan beş derece yukaru yine Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Buhayre

Zülfikâr Ağa iltizâmında bir câmi‘i ve bir kahvehânesi ve dörd dükkânı var. Bunun mukâbelesinde Menûfiyye hâkinde Kırklar makâmı kurbunda yine kenâr-ı Nîl'de,

Mahalle-i Zağîre

Bir câmi‘i ve bir kahvesi ve yedi yüz hânesinden gayrı bir şey yokdur. Andan bir mîl bâlâda yine Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Tunûb

Rıdvân Ağa iltizâmında üç yüz hânesi ve bir minâresiz câmi‘i ve bir vekâlesi ve bir kahvehânesi var. Andan iki mîl yukaru Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Emrûz

Mustafâ Efendi iltizâmındadır. Beş yüz hâne ve bir câmi‘ ve bir kahvehânesi var. Andan yukaru iki mîl Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Tayerne

İltizâmdır. Buhayre vilâyetin rey eden Ebû Câmûs ve Sultân Şeref tur‘ası ağzı bu mahaldedir. Cümle beş yüz büyût-ı ma‘mûrdur. Ancak bir câmi‘i var, gayrı imâret yokdur. Andan iki mîl bâlâya gidüp yine Buhayre hâkinde yine Nîl kenârında,

Mahalle-i Alkame-i Ebülcâvî

Bunun dahi bir câmi‘den gayrı şeyi yokdur, ancak iki bin beytü'l-hazeni var. Bunun mukâbelesinde Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Temâliyye

Sekiz yüz âbâdân hâne ve bir câmi‘ ve bir kahvehânesi var. Andan üç mîl fevkânî gidüp yine Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Cizî

Mehemmed Ağa iltizâmındadır. Bir acâyib sarây-ı azîm dârışeddi ve kapusu üzre topları var. Bin hânesi ve bir câmi‘i ve bir kahvesi var, gayrı şey yokdur. Ve Nîl-i mübârek bu mahalde şark tarafına devr eder. Ve bu şehir Menûf şehrinin iskelesidir, Menûf'a bir merhale yerdir. Bunun mukâbelesinde Buhayre hâkinde yine leb-i Nîl'de,

Evsâf-ı mahalle-i Tarrâne

Buhayre kâşifinden hil‘at geyer, **[Y 339b]** başka kös ve asker sâhibi kâşifdir. Cümle iki yüz mikdârı kerpiçden kubbe kubbe evleri vardır. Bâğ u bâğçesi yokdur. Ve minâresiz bir câmi‘i ve bir kahvehânesi var. Buhayre kadısının nâhiyesidir, altmış pâre kurâsı var.

Sun‘-ı Hudâ natrûn ma‘âdinin beyân eder

Evvelâ rûy-ı zemînde natrûn ta‘bîr etdükleri şey bu diyârda hâsıl olur. Çölde bu mahalde yerden çıkar. Kuyu kuyu kazup zemîni birer kulaç ikişer kulaç amîk edüp bi-emrillâhi ta‘âlâ tamar tamar zîr-i zemînde yayılmışdır. Bu Tarrâne re‘âyâları cümle bu işe me’mûrdur. Niçe bin kantâr natrûnu çıkarup natrûn emîni külbesi önüne dağlar gibi yığarlar, gûyâ tuzdur. Bâzergânları cemî‘i dünyâdan ekseriyyâ Frengistân'dan gelüp niçe bin kantâr natrûn alırlar. Senevî yetmiş kîse hâsıl olur iltizâmdır. Ve Mısır ulemâsının ekseriyyâ vazîfeleri bu aklâmdadır, zîrâ sağmaldır. Cümle dünyâda sırçayı bunun ile eridüp su gibi ederler. Seng-i hârâ üstüne kosalar ân-ı vâhidde taşı mahv eder. Bi-emrillâh böyle hâssası vardır.

Ve ekseriyyâ Mısır'da ba‘zı ni‘met pişerken tuz ile bunu dahi ilkâ ederler, der ân eti ve sâyir ni‘meti muharrâ edüp pişirir. Ammâ bu ni‘meti tenâvül edenin gözleri cimroz olur ve âvâzı bed ve yüzü miskîn-çehre ve hayâsı debe ve karnı gebe gibi olur. Gâyet muzır ma‘dendir. Elbette Mısır ta‘âmında

bunun zerre kadar suyu olsun korlar. Zîrâ odun öd gibi zî-kıymetdir, anıniçün sığır tezeği yakarlar. Ni‘meti lezîz değildir, dahi çiğ iken natrûn ile muharrâ pişirmişdir kim ni‘met gûyâ herîse olmuşdur. Anıniçün **[Q 291a]** **[P 288a]** Mısır'ın ta‘âmı tîz pişüp meydâna gelür. Ammâ sâhib-i tab‘ olan hânedân sâhibleri odun ile ta‘âm pişirirler, anların ni‘metleri lezîzdir.

Ve bu mahalle-i Tarranî'ye karîb Nîl kenârında bir kurâda Mısır vâlîsi Kara Mustafâ Paşa asrında sene (---) târîhinde Mısır beğleri isyân edüp ceng olunup niçe bin asker tarafeynden şehîd oldukları sahrâdır. Anda hâlâ şehîd olan Mehemmed Beğ ve Alî Beğ ve Hasan Beğ üç kubbe içinde medfûnlar ve yanlarında yetmiş seksen tevâbi‘ât levâhikâtları medfûnlardır, *rahmetullâhi aleyh.*

Bu mahalden iki mîl yukaru mukâbelesinde Menûfiyye hâkinde,

Mahalle-i Zâviye

Yedi yüz hâne ve bir câmi‘ ve iki kahvehâne var. Andan yukaru mukâbelesinde Buhayre hâkinde,

Mahalle-i Ebû Nişâne

Bir minâreli câmi‘ ve bin müzeyyen hânedir.

Andan yukaru yine Buhayre hâkinde dağlar dibinde kumsal sahrâlar içre Benî Selâme ve Benî Rücbân kabîleleri sâkindir. Bu kavm ol gece Nîl kenârında ale'l-gafle bir ma‘âş gemisin basup azîm ceng ederler. Gemi içinde olan yolcular meğer pür-silâh âmâde bahâdırlar imiş, Urbânın on yedisin **[Y 340a]** katl ederler. Hakîr ol mahalde üzerlerine vardık. Cümle Urbân avretleri deff ü kudüm ve sancaklar ile leşlerinin üzerlerine semâ‘ edüp raks edüp rebâb ve ûd çalup bükâ ederlerdi. Sıbyânları lakkâ oynarlardı.

Ve bu mahalde Buhayre hâki çöl ve çölistân berr-i bî-emân kumistân yerlerdir. Urbân-ı uryân-ı bî-îmân konup göçüp âyende vü revende ma‘âş gemilerin ekseriyyâ bu mahalde nehb ü gâret ederler. Zîrâ arz-ı hâliye yerdir, âbâdân değildir. Sâyir kurâ ve kasabâtların aşkıyâları dahi balıkçı gibi gemilerle gezüp bu mahalde gemileri urur, ihtirâz lâzımdır.

Hamd-i Hudâ hakîr selâmetle ubûr edüp iki mîl yukaru yine Buhayre hâkinde mezkûr çölde Benî Îsâ ve Benî Mûsâ üçer bin kabîledir, bu mahalde konup göçüp direk şeyhleridir, mutî‘ [ü] münkâd kimesnelerdir. Bunların sâkin olduğu çölün mukâbelesinde hâk-i Menûf'da,

Mahalle-i İşmûn Çûreys

Büyük iltizâmdır. İki câmi‘i ve yigirmi mesâcidi ve iki vekâlesi ve iki kahvesi ve yigirmi dükkânı var, ammâ hammâmı yokdur. Ve ne mikdâr hâneleri var, mülteziminden su’âl etmedim. Andan iki mîl yukaru yine Menûfiyye hâkinde,

Kefr-i Çerkes

Mahalle değildir. Üç yüz hâne ve bir câmi‘den gayrı bir imâret yokdur. Ve bu mahalde Nîl-i mübârek kırk mîl lodos rûzgârı cânibine dolaşır. Ve bu Kefr-i Çerkes mukâbelesinde Buhayre hâkinde yine

sâhil-i Nîl'de,

Mahalle-i Kuta

Lisân-ı Arabda Kedi mahallesi demekdir. Hakkâ ki kedisi Divriği kedisinden çokdur, senede dörd kerre yavru çıkarır, iltizâmdır.

Bundan gayrı Buhayre hâkinde kurâ ve kasabâtlar kalmadı. Bu mahalden bir mîl yukaru Cisr-i Es‘ad derler bir handaklı cisr vardır, ol hudûddur, bundan yukarusu Cîze kâşifliği hükmüdür, ammâ yine Buhayre cânibidir. Andan dörd mîl yukaru Cîze hâkinde,

Mahalle-i Ümmü Dînâr

Sultân Yûsuf Salâhaddîn bu şehirde defîne-i kenz-i kübrâ bulup kâmil bir ay taşırlar, gücile tükenir. Anıniçün bu mahal Ümmü Dînâr ismiyle müsemmâdır, ya‘nî Altun Anası şehri demekdir. Ba‘dehu Yûsuf Salâhaddîn bu mâl-ı künûz ile Mısır'ın cânib-i erba‘asına ve bâlâda iç kal‘a yerine kal‘a-i azîmler ve niçe bin hayrât [u] hasenâtlar edüp Mısır'ı amâr eder. Bu Mahalle-i Ümmü Dînâr'ın bir câmi‘i ve bir kahvehânesi var. Ve bir azîm tur‘ası var, Nîl tuğyânında bu tur‘adan girüp vilâyeti rey eder, gılâl gemileri gezer tur‘a-i kebîrdir. Ve bu mahalde bir mîrî Ma‘diye gemisi vardır, Cîze cânibinden Menûf cânibine erbâb-ı hâcât ubûr edüp bâc verirler. Karşu cânibi Menûf hâkinde,

Mahalle-i Şirâvî ve Mahalle-i Derâvî

Birbirlerine karîb mahallelerdir. Mısır'da nakîbü'l-eşrâf Burhâneddîn Efendi'nin iltizâmında ma‘mûr **[Y 340b]** [u] âbâdân ve emn [ü] emân mahalledir. Zîrâ Mısır'a karîbdir. Ve mahsûlâtları bahâ etdüğinden re‘âyâsı mün‘imlerdir. İki câmi‘i nümâyândır, lâkin gayrı imâretleri ma‘lûmumuz olmamağıyle tahrîr olunmadı.

Menûf hudûdunda dahi sâhil-i Nîl'de belîde ve kasabâtlar bu mahalde tamâm oldu.

Andan bir mîl yukaruya Batnü'l-bakar nâm bir burunda bir mahaldir kim Nîl-i mübârek bu mahalde iki firka olur, cezîre nihâyetidir. Zîrâ Menûf hâki ve Garbiyye hâki iki Nîl'in ortasında vâki‘ olmuş bir cezîre-i azîmdir kim iki kâşiflik hükûmeti ve bin altmış pâre kurâ ve kasabât ve şehr-i azîmli bir cezîre-i kübrâdır, bu Batnü'l-bakar nâm mahalde tamâm olur. Sağ tarafındaki cereyân eden Nîl vilâyet-i Dimyât'a gider. Sol cânibindeki Nîl bizim geldiğimiz cânibdir kim vilâyet-i Reşîd'e gider. Bizim geldiğimiz Nîl cânibeyninde ma‘mûr [u] âbâdân altı yüz kırk mahallât kurâ ve kasabâtlar vardır, lâkin hakîr eşbehlerin tahrîr etdim ki cümle bâğ u bâğçeli hadîka-i ravza-i cinânlı ve nahlistân gülistân bostânlı mahsûldâr şehir kurâ ve kasabâtlardır. Reşîd'den bu Batnü'l-bakar'a gelince kâmil beş yüz mîl yerdir.

Ve bu Batnü'l-bakar'da aslâ kurâ yokdur, arz-ı hâliye zemîn-i şûredir. Bir nev‘a mugaylân ağacları hâsıl olur, cebecibaşı hükmündedir, her sene zamânında bu haşebâtları ihrâk bi'n-nâr edüp kömürün bârûd-ı siyâha korlar. Anıniçün Mısır bârûdu Bağdâd ve İngilis bârûdu gibi keskindir, topu iki kerre ra‘dvâr gülbâng verir.

Ve bu Batnü'l-bakar burnunda Kırklar makâmı vardır, du‘â müstecâbdır. Ve Batnü'l-bakar'ın cânib-i

şarkîsinin Nîl aşırı Mısır **[Q 291b]** **[P 288b]** tarafında Kalyûb kâşifliği hudûdudur, anda,

Beled-i Bârûdhâne

Cebecibaşılar hükmündedir. Karşuda hâsıl olan mezkûr mugaylân kömürün bunda hıfz ederler. Andan yukaru dörd mîl gidüp Kalûbiyye hâkinde,

Mahalle-i şîrîn Şubre

Bâlâda ale't-tafsîl evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bunun mukâbelesinde Cîze hâkinde,

Mahalle-i Verrâk

Bir câmi‘i var, büyûtları ma‘lûmum değildir. Andan üç mîl yukaru yine Cîze türâbında,

Evsâf-ı şehr-i müzeyyen İnbaba

Cîze kâşifi tahtıdır, kâşifi üç yüz askeri ile ve yedi bölükden Mısır askeri ile hükm [ü] hükûmât edüp yüz on kîse mâl-ı pâdişâhî tahsîl eder. Cîze kadısı nâhiyesidir, nâ’ibi hükm eder. Bu şehir cümle beş bin ma‘mûr [u] âbâdân kat-ender-kat âbâdândır. Sekiz câmi‘i ve yetmiş mesâcidi ve yüz seksen dükkânı var, lâkin bezâzistânı yokdur, ve yedi kahvehânesi ve sebîlhânesi ve medreseleri ve tekyeleri vardır. Cümle tekyeden Hazret-i İnbaba tekyesi ma‘mûrdur. Ve bir tekyede mahkeme vardır, Mısır'da Şeyhülislâm Boluvî Mustafâ Efendi'ye ber-vech-i arpalık yüz elli akçe pâyesi ile ihsân olunmuşdur, anın **[Y 341a]** nâ’ibi bu tekye-i âbâdânda hükûmet eder. Bu kazânın nâhiye kurâları cümle (---) kurâdır. Cümleden beled-i Vüsîm bâğ-ı İrem-misâl bir hûrmâlı beleddir.

Ve bu şehirde bir hâkim dahi Habîroğlu kabîlesinden Şeyhü'l-Urbân Şeyh Şücâ‘uddîn üç yüz hayyâl cürd atlı fetâ sıbyânlar ile etrâf-ı erba‘ayı zabt [u] rabt eder. Hattâ hakîrin bir memlûkü firâr etdükde bunlar kayd [ü] bend ile hakîre getirdiler. Müstakîm âdemlerdir.

Ve bu şehrin âb [u] havâsının letâfetinden pâk ü pkîze merâlî ve gazâlî Hoten âhûsu gözlü şîrîn sözlü ve münevver yüzlü mahbûb u mahbûbesi olur. Ve her cum‘a ertesi on bin âdem cem‘ olup germ-â-germ azîm bâzâr olur. Ehl-i sanâyi‘i gâyet firâvân olduğundan gûnâ-gûn peştemâller ve elvân elvân alaca ve destâr ve çârşaflar fürûht olunur.

Ve senede bir kerre Bedevî mevlûdundan cemî‘i ehl-i züvvâr gemilerle bu şehre gelüp kırk elli bin âdem üç gün üç gece cem‘iyyet-i kübrâ edüp bir mevlûd-ı azîm olur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Zîrâ bu şehir Mısır mukâbelesinde olmak ile âdem deryâsı olup hayme ve hargâhlarda tevhîd [ü] tezkîr edüp İnbaba hazretlerin ziyâret ederler. Bizzât kendüler sâhil-i Nîl'de bir câmi‘-i kebîr içinde medfûnlardır, *kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.* Âsitânesinin cânib-i erba‘ası ravza-misâl bir mesîregâh hûrmâlıkdır. Tekyesinde fukarâları bî-kıyâsdır. Bunlara İnbâbî derler. Hazret-i Seyyid Ahmed el-Bedevî'ye silsileleri müntehîdir. Halûk beze-miskîn sâmit fukarâları vardır. Bir ferd-i âferîdeye arz-ı hâcât etmeyüp kûşe-i kanâ‘atda münzevîlerdir. Yine Cenâb-ı İzzet nafakaların şeb ü rûz ihsân etmededir.

Ve bu şehir ehl-i sanâyi‘i çok olmak ile sâ’ir esvâk-ı sultânî dekâkînlerinden gayrı mahallâtlar içre

cümle yedi yüz pâybâf(?) ya‘nî çulha dükkânları vardır.

Ve yetmiş boyahâne-i mîrî vardır. Ve on iki vekâle ve bir hammâm ve yigirmi mekteb-i sıbyân ve bâğ [u] bâğçe ve gülistânı çokdur.

Ve halkı garîb-dost kimesnelerdir, *ve's-selâm.*

Ve bu İnbaba mukâbelesinde Ümmü Dünyâ olan Mısır'ın iskelesi,

Şehr-i Bulak

Hamd-i Hudâ sıhhat [ü] selâmetle Reşîd'den beşinci günde gelüp vâsıl olduk.

Bu şehrin evsâfı bâlâda Mısır evsâfı içinde kırat-be-kırat memdûh u mevsûfdur.

Andan Risâle Ağası İbrâhîm Ağa karındaşımızın atlarına huddâmlarımız ile süvâr olup iç kal‘ada konağımıza gelüp vâsıl olduk.

Andan paşa efendimizin kethudâsı Nişli Alî Kethudâ'ya buluşup andan sâhib-i devlet efendimiz olan Kethudâ İbrâhîm Paşa hazretine ol gece buluşup sekiz sâ‘at sohbet-i hâs edüp seyâhat ve ziyâret ticâret etdiğimiz sagîr ü kebîr kurâ ve kasabât ve şehirleri ale't-tafsîl kendülere nakl etdiğimizden eyle safâ ve sürûr **[Y 341b]** eylediler kim ta‘bîr olunmaz. Ve buyurdular kim,

"Ammâ Nîl-i mübârekin Reşîd cânibin seyâhat etdiniz, lâkin bender-i Dimyât tarafı kaldı. İnşâallâh ale's-sabâh sizi Burlos kal‘ası ve Dimyât kal‘ası ve Tîne kal‘ası kullarının teftîşine ve Dimyât ağasının muhâsebesin görmeğe gönderelim, ol cânibleri dahi geşt ü güzâr edüp ziyâretlerinde bizi du‘â-i hayrdan ferâmûş etme" dedikde dest-bûsları ile şerefyâb olduk.

Ertesi ale's-seher kethudâ beğe tenbîh olunup cümle kılâ‘ların dizdârlarına ve iş erlerine ve hâkimü'ş-şer‘ kadılara mü’ekkid buyurdı-yı şerîfler tahrîr olunup kethudâdan dahi tenbîhli mektûblar alup beşinci gün paşaya vedâ‘a vardıkda yetmiş altun harcırâh ve bir tavâşî memlûk ihsân edüp dest-bûs ile behremend olup du‘â-i hayrları ile taşra çıkup cümle ahibbâ ve dostân ile vedâlaşup kethudâ beğden kırk altun ve bir çuka ve kumâş alup mektûbları ile ol gün şehr-i Bulağ'a gelüp ol gece risâle ağasında mihmân olup elli yiğit ile bir yarar ve yüğrük kayık donadup cümle me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız dahi verüp on huddâmımız ile gemiye süvâr olup azm-i râh eyledik.

el-Faslu's-sâbi‘ ve sittîn
Mısır'dan Burlos ve Dimyât ve Tîne kal‘alarının kulları yoklamasına gitdiğimiz yollarda olan kurâ ve kasabâtları ve şehirleri ayân u beyân eder

Evvelâ Bulak şehrinden çıkup Reşîd'den geldiğimiz Nîl ile baş aşağı cereyân ederek üç gün iki **[Q 292a]** **[P 289a]** gecede Reşîd'e karîb Mahalletü'l-Emîr mukâbelesinde bâlâda tahrîr olunmuş bir tur‘a-i azîm vardır, ana Burlos tur‘ası derler, boğaz ağzında,

Beled-i İzbe

Bu mahallerde *izbe* köye derler. Yetmiş seksen hâneli pirinç köyüdür. Anda bir kubbe-i âlî içinde

Şeyh Alî Kömî medfûndur. Anı ubûr edüp tur‘a içinde,

İzbetü'l-Hac

Yüz evli kurâdır ve pirinç hâsıl olur. Bir câmi‘i kurbunda **eş-Şeyh Kaşâşî** medfûndur.

Anı ubûr edüp tur‘a içre gemiyi iki cânibden mellâhlar libân ile çekerek tur‘anın iki cânibinde yigirmi pâre ma‘mûr u âbâdân pirinç hâsıl olur kerpiçden binâ olunmuş müfîd [ü] muhtasar evli kurâları ubûr edüp yıldız cânibine dolaşarak tur‘a ol cânibe cereyân edüp Burlos deryâsı sağımızda kaldı. Bu mahalde tur‘a önün sed edüp sahrâlarda olan pirincistâna tur‘a cereyân edüp gitmede. Biz dahi gemiden çıkup seddin öte tarafında gayrı Burlos gemilerine süvâr olup bizim gemi avdet edüp biz ol bend olan yerden Burlos deryâsına giden tur‘a ile cânib-i şarka yigirmi mîl cereyân ederek vakt-i gurûbda Burlos buhayresine dâhil olduk.

Bir azîm buhayredir, şarkdan garba tûlü elli mîldir, arzı kıbleden karayel **[Y 342a]** cânibine seksen mîldir. Ammâ gâyet sığ deryâdır, ba‘zı yeri bir kulaç ve bir arşın ve iki kulaç, üç kulaç yerleri var bir buhayredir. İçinde bin pâre balıkcılar kayığı vardır, yetmiş kîse mukâta‘adır, balığı cihânı dutmuşdur. Bu buhayre Burlos kal‘ası dibindeki boğazdan girir bir vâsi‘ deryâdır. Cânib-i erba‘ası dâyiren-mâdâr yedi konak yerdir. Cenûb tarafı Garbiyye'nin hâkidir. Bu bahr pek amîk değildir, gâyet amîkı bir âdem kaddi ve iki arşın, çoğu bir arşındır. Gemiler ubûr etmeğe alâmet olmak içün amîk yerlerine hûrmâ ağaçları dikmişlerdir, rübbânlar ol şeçerler mâbeyninden ubûr ederler. Bunda olan mâhî-i gûnâ-gûn meğer büyük bahrda ola. Ve bu Burlos deryâsı ile Akdeniz mâbeyninde bir incecik topraklı dil vardır, tâ Reşîd'e gider. Hakîr bu buhayre içre karayel ile elli mîl şarka gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i Burlos

Dimyât hâkinde deryâ beği hükmündedir. Ve bir hâkimi dahi buhayresinin emîn[i]dir, senevî yetmiş kîse iltizâmdır. Ve bir hâkimi dizdârdır, Mısır müteferrikalarından kânûn-ı Selîm Hân dizdâr olmakdır. Ve bir hâkim dahi yüz elli akçe kadıdır, senevî beş kîse mahsûlü olur yetmiş pâre nâhiye kurâsı var. Bir nâhiyesi beled-i Beltîm'dir.

Ve Burlos'un kal‘a-i kadîmi buhayrenin deryâdan giren boğaz ağzında İskender-i Yûnân binâsıdır. Sene 21 târîhinde hicret-i Nebeviyye'nin [(---)] sâlinde Hazret-i Ömer hilâfetinde be-dest-i Amr ibnü'l-Âs Esved ibn Mikdâd'ı seksen bin asker ile serdâr edüp fethinde usret çeküp âcizler iken hikmet-i Hudâ Dimyât meliki Hâmûk oğlu Şatâ İslâm ile müşerref olup anın i‘ânetiyle feth olunmuşdur. Ba‘dehu mürûr-ı eyyâm ile kal‘a leb-i deryâda olmak ile temevvüc-i deryâ te’sîr ederek harâb olup ba‘dehu sene 924 târîhinde Selîm-i Evvel müceddeden dahi iç yüzde sâhil-i buhayrede ve bir kumsal alçacık yerde taş Şeddâdî binâ inşâ etmişdir.

Akdeniz ile buhayrenin ağzın muhâfaza eder şekl-i murabba‘ bir köhne-binâ küçük kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz adımdır. Ve çâr-gûşesinde birer vîrân kal‘ası vardır. Ve kıbleye nâzır bir demir kapusu var. Ve kal‘a içre seksen hâne ve seksen neferâtı var. Ve bir Selîm Hân câmi‘i var, minâresi kal‘a kapusu üzredir, alçacık minârecikdir. Ve bu kal‘ayı hâlâ kum deryâsı gelüp günden güne gark etmededir, kal‘a dîvârının münhedim olan yerlerinden içeri girmededir. Yigirmi pâre topları var, cebehânesi azdır, topçubaşısı Lazdır.

Ve kal‘anın hâricinde kıble tarafında sazdan ve kamışdan ve tûbdan üç yüz hâne varoşu var. Ve bir zâviye ve bir kahvehâne **[Y 342b]** ve bir etmekci dükkânı var. Hân u hammâm ve çârsû-yı bâzârı yok. Bir derbend yerdir kim hımârın gâyib eden varmaz. Ammâ havâsı gâyet latîfdir, cümle âyende vü revende kal‘a kapusu önünde bir kasrı var, anda sâkin olup kesb-i havâ ederler.

Ve Burlos karpuzu memdûh-ı âlemdir. Bir gûne mâvî karpuzdurlar, içi mâl-â-mâl cüllâbdır, başka bir nev‘dir, anın bir fincân suyundan hasta nûş etse şifâ bulur. Ba‘zı mest-i müdâm cânlar bâde zî-kıymet olduğundan cânlarından bîzâr olup bu mâvî karpuz bostânından dahi kökeninde dururken üstünden bir küçük delik delüp bir kaşık bal korlar. İkinci ve üçüncü gün kökeninden kesüp karpuzun içindeki cüllâb eyle şarâb-ı nâb olmuş kim bir kadeh nûş eden "Âh Burlos" deyü feryâd eder. Bir acâyib bâde olur. Bu mâvî karpuzun nef‘ini Hâkim Dâvûd *Tezkere*'sinde aceb tahrîr etmişdir.

Ve balığı ve hûrmâsı ve hûrmâ turşusu memdûhdur. Lâkin âdem duracak yer değildir, gâyet serhad cezîre yerdir.

Ve kal‘anın cânib-i şarkında üç yüz adım ba‘îd kumluk içinde altı aded kuyular vardır, âb-ı hayâtdan nişân verir suları vardır, cümle ehl-i Burlos bu sudan getirüp def‘-i atşân ederler.

Ve kuyular kurbunda yine kumistân içre bir kubbe-i âlîde,

Menâkıb-ı kutb-ı âfâk kümmelîn-i ale'l-ıtlâk eş-Şeyh Îsâ ibn Becm ibn Ammi İbrâhîm-i Dessûkî'dir

Anda medfûndur. Lâkin kubbe-i pür-envârın rimâl-i karârı muhâl deryâ-misâl gelüp kubbesin gark etmiş idi. Her bâr **[Q 292b]** **[P 289b]** türbedâr olan ve ehl-i züvvârlar gelüp kumları kubbenin kapusundan ref‘ edüp ziyâret ederler. Âhirü'l-emr sene (---) târîhinde Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimiz vâlî-i Mısır iken emr-i şerîf alup vücûd-ı şerîf-i azîzi kubbesinden nakl etmek içün azîz evlâdları bir mübâşir ağa alup cemî‘i Reşîd ü Dimyât ve sâyir kurâ ve kasabâtlardan niçe bin âdem ve yedi kadı ve a‘yân-ı eşrâf cem‘ olup Hazret-i Şeyh Îsâ'nın na‘ş-ı şerîfin evlâd-ı zevi'l-ihtirâmları kabr-i şerîfinden ıtlâk etmeğe girüp niçe bin huzzâr-ı meclis olan mahlûk-ı Hudâ tevhîd ü tezkîr ederek ve taraf taraf âşıkân-ı sâdıkân muhibbân ûd [u] amberler yakup tekbîr-i Allâhü ekber ile kabr-i şerîfinden cesed-i zât-i pâkin çıkarup bi-emrillâhi ta‘âlâ altı yüz otuz altı seneden berü hâm beyâz kefeni içinde ol vücûd-ı nâzenîn ter ü tâze çıkup cümle ibâdullâh hayretde kalup engüşt ber-dehen ederler.

Andan tâbûtiyle yine Burlos kurbunda leb-i deryâ-yı buhayrede bir mürtefi‘ çemenzâr yere tevhîd [ü] tezkîr ile götürüp defn ederler. Hâlâ üzerine bir kubbe-i azîm ve bir câmi‘ ve bir tekye binâ etmişlerdir kim ibret-nümâ âsitâne olmuşdur.

Andan paşa efendimiz ağası yedi kadının ve ahâlî-i a‘yân-ı vilâyetin arzı ile paşaya {arz} gelüp kırâ’at olundukda azîz hazretlerinin altı yüz otuz seneden berü ter ü tâze olduğun arz **[Y 343a]** etmişler.

Andan dahi ziyâde halk mu‘tekid olup ol kadar ehl-i züvvâr giderler kim şeb [ü] rûz âdemden hâlî değildir. Ve yevm-i Şa‘bân'da yılda bir kerre buyurdı ile bir mevlûd-ı azîm olup yüz bin âdem cem‘ olur. Hamd-i Hudâ ziyâreti müyesser olup rûh-ı şerîfiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet eyledik,

rahmetullâhi aleyh.

Bunların hakkında penç beyit bir eş‘âr etmiş idik, ammâ evrâk-ı perîşân mâbeyninde zâyi‘ olmuş.

Andan kal‘a dizdârından kal‘a yoklamasıyçün iki yüz guruş ve bir at alup ve huddâmlarımıza berrânî elli guruş dahi alup ve kırk tüfeng-endâz refîkler alup me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız ile Burlos'dan buhayre kenârınca cânib-i şarka hûrmâ ormanları içre bayırlar üzre kırk pâre ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr ederek iki sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Beltîm

Buhayre kenârında bin hâne-i ma‘mûrlu kumsal içinde bir mahalledir. Burlos hâkinde iltizâmdır. Sâhib-i belede el-Hacı Bülbül derler bir kerîmü'ş-şân sâhib-i îmân kimesnedir. Ve Burlos nâhiyesidir.

Üç câmi‘i var, ammâ buhayre kenârındaki bir Ulu Câmi‘'dir, Sultân Mansûr binâsıdır. Kendiler dahi câmi‘in haremi köşesinde medfûndur. Bu câmi‘ tûlen ve arzan yüz ellişer ayakdır. Ve bir minâreli tahtanî ve cümle elli amûd-ı müntehâ üzre mebnî bir câmi‘-i kebîrdir.

On dükkânı ve bir kahvehânesi var. Hammâmı ve medreseleri yokdur.

Ziyâret-i kasaba-i Beltîm

Evvelâ câmi‘-i **eş-Şeyh Ebü'l-feth**: İçinde bizzât kendüleri bir kubbede medfûndur.

Ve yine câmi‘in haremi köşesinde bir kubbe-i âlîde **eş-Şeyh Feth ibn Abdülazîz ibn eş-Şeyh Îsâ ibn Becm**. Bâlâda zikri sebkat eden Burlos'da medfûn Şeyh Îsâ hazretleridir. Ammâ bu Şeyh Feth hazretleri nebîre-i Şeyh Îsâ'dır kim menâkıbı bî-nihâye ulu sultândır. Tarîk-ı Burhânî'de keşf [ü] kerâmet sâhibidir.

Ve Beltîm'in cânib-i şarkîsinde **eş-Şeyh Hasan er-Rufâ‘î**: Tarîk-ı Rufâ‘î'de kerâmâtı zâhir olmuş erdir. Bir küçük kubbede âsûdedir.

Derûn-ı şehirde bir mürtefi‘ yerde kabr-i **eş-Şeyh Muhammed el-Acemî**.

Ve buhayre cenbinde bir kubbede **Muhammed el-Behlûl**.

Ve ana karîb **eş-Şeyh Gulâmullâh**.

Ve yine şehir içinde **eş-Şeyh Sâlim Ebû Râh Tavîl**: Bir cânibe azîmet edüp yürürken cümle halkdan âlî gitdiklerinden Ebû Râh Tavîl derler, tarîk-ı Mutâvi‘î'de ulu sultândır, ammâ hilkatı gâyetü'l-gâye kasîrü'l-kâme imişler.

Ve bunlara karîb **eş-Şeyh Muhammed el-Huşû‘î**: Bir alçak kubbede yatırlar, ammâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ve **kabr-i eş-Şeyh Mübârek.**

Ve sâhil-i bahre karîb **eş-Şeyh Mehemmed Efendi**: Karîbü'l-ahd imiş. Cümle ehl-i beled menâkıbların nakl ederler kim Serîr-i Sakatî mertebesinde ulu sultân imiş. Hâlâ kabr-i şerîfinin hâk-i amber-pâkinden zâtülcenbe mübtelâ bir kimse gülâb ile ezüp içirseler **[Y 343b]** bi-emrillâh şifâ bulur. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.*

Andan bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp yine şark cânibine buhayre kenârınca üç sâ'at gidüp ba'dehu Akdeniz ile bu buhayre mâbeyninde Evvelü'n-Nahl ta'bîr etdikleri hûrmâlık ormanı içre girüp azamet-i Hudâ meğer Mısır'ın hûrmâsı cümle bu Burlos vilâyetinde imiş, eyle dıraht-ı hûrmâlar var kim her biri eflâke ser çekmişdir ve her nahlde yigirmişer salkım hûrmâ olup ikişer yüz vukiyye hûrmâsı gelir. Altı sâ'at dahi bu orman içre ılgar ile ubûr edüp **Âhirü't-temr** ya'nî hûrmâ ormanı tamâm olduğu mahaldir, anı ubûr edüp Akdeniz kenârına varup sağ tarafımız kıble cânibidir. Ve Garbiyye hâkinde bir çöl çölistân ve bir tîh-i bî-emân bî-pâyân yerdir. Yaz günleri Hudbiyye kabîlesi sâkin olup şitâda mezkûr hûrmâ ormanlarında sâkin olurlar. Mutî' [ü] munkâd âdemlerdir. Eğer bunlar tâyi' olmasalar bu çölden bir âdem geçmek ihtimâli yok idi.

Sergüzeşt: Bu çöl içre ılgar ile sâhil-i bahrda pâk kumsal üzre giderken deryâda iki gemi nümâyân olup top u tüfeng atup ceng-i âşûb ederler. Biz dahi atlarımıza sıklet edüp ileri varınca küffâr gemisi müselmân keştîsin kovarak müslim şaykası karaya düşdü, biz varınca küffâr deryâda lenger bırakup filika döküp karaya düşen ibâdullâhları **[Q 293a]** **[P 290a]** kovmağa başladı.

Hakîr dahi elli beş atlı ve katırlı ile varup imdâd edelim, derken filika küffârları alarka olup bize hayli kurşum atdı. Hamd-i Yezdân aslâ isâbet etmeyüp cümle ibâdullâh kenâr-ı bahrda tâze cân bulup gemiden zî-kıymet eşyâların çıkarup taşrada dağlar gibi yığup metrislendiler. Biz dahi bâr-ı sakîllerini taşırken la'în küffâr tonos elleyerek bir top menzili karîb geldikde yaylım topa âteş edince cümlemizi târmâr edüp bizden Burlos dizdârının bir atına ve bir Arab kölesine top güllesi isâbet edüp merhûm oldular.

Biz cümlemiz bir kumluk ardında pinhân olup yine birer birer imdâd edüp ibâdullâhın esbâbların taşırdık. Ba'dehu küffâr gemisinden kumbaralar atup der-kenâr olan gemiyi ihrâk etmeğe kasd etdiler, ammâ olmadı. Ba'dehu çöl tarafından yedi sekiz yüz Urbân-ı uryân karaya düşen gemiyi nehb [ü] gâret etmeğe at boynuna düşüp geldiler, gördüler kim hakîr ile bu kadar paşalı ve gayrı yolcular var, âhir anlar dahi sûret-i Hak'dan görünüp hizmet edüp gemiden taşra hayli metâ' çıkarup kenâr-ı bahre dağlar gibi yığdılar.

Netîce-i kelâm bu hâl üzre tâ vakt-i gurûba dek ceng edüp ibâdullâha hizmet eyledik. Ba'de'l-mağrib küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr gemisin fânûslar ile çerâğân edüp tâ nısfu'l-leyle **[Y 344a]** varınca top u tüfeng atmadan hâlî olmadılar. Âhir vakt nısfu'l-leyl olunca kâfirin filikası âheste-reviş gelüp gemiyi ihrâk edecek mahalde gemiden ve karadan bu kadar cândan bîzâr olmuş ümmet-i Muhammed bir yaylım kurşum urunca filika döne döne kenâra geldi. İçinde bir kefere-i fecere kalmış. On ikisi mürd olup yedisi mecrûh kenâra gelince filikayı zabt edüp mecrûhların kellelerin kesüp hakîr bir gülbâng-i Muhammedî çeküp cümle Urbân ve keştîbân pîr [ü] civân derûn-ı dilden üç nevbet sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurunca küffâr gördü kim eli ayağı olan filikası ahz olundu. Tâ sabâha dek aslâ

durmayup bize âteş-i Nemrûdî saçup âteşbâzlık gösterdi, ammâ bir kimseye aslâ zarar isâbet etmeyüp ba‘de salâti'l-fecr yıldız rûzgârı şedîd olup küffâr kenâra düşme havfından bâdbânların açup ve turompete boruların çalup hâyib ü hâsir bu kadar bârûd [u] gülleden ve bu kadar kelleden çıkup gitdi. Biz dahi ibâdullâhdan me’zûn olup gidelim, dedükde re’îsi ve sâyir tüccâr ü züvvâr [u] huccâc üç yüz âdem,

"Lutf edüp gitmen, siz gidince bu Urbân bizi bu çölde nehb ü gâret ederler" deyince derhâl bir âdemim ılgar ile Dimyât'a gönderüp imdâd taleb eyledik.

Ol gün karadan üç yüz âdem deryâdan yetmiş beş pâre küçük gemi ve sandallar pür-silâh âdemleri ile gelüp vâsıl olunca karaya düşen geminin dahi yüklerin gayrı gemilere tahmîl edüp karadaki gemi hıffet buldukca deryâya kalkup kumdan halâs oldu. Hamd-i Hudâ bir yerine aslâ rahne gelmemiş. Tarfetü'l-ayn içre deryâya alarka olup karada olan bâr-ı sakîllerin dahi alup cümle imdâda gelen gemilerle şenlik ve şâdumânlıklar ederek top u tüfenglerin atarak bâdbânların açup muvâfik eyyâm ile bender-i Dimyât'a gitdiler ve kâfirin filikasın başaşağı bayrağıyle yedeğe alup bile götürdüler.

Hakîr Dimyât'dan gelen kara askeriyle bir yere cem‘ olup kâfirin filikasından aldığımız kelleleri mızraklar üzre hakîrin huddâmları dikup yine Akdeniz kenârınca vakt-ı zuhurda Yemenî nehri ma‘diyesine gelüp bir mavuna gemi ile ol gün bu kadar asker gücile karşu Dimyât tarafına ubûr etdik.

Nehr-i Yemenî oldur kim Mahalle-i Kebîr içinden cereyân eden tur‘a ve Sâbûniyye tur‘ası bir yere cem‘ olup büyük Nîl kadar nehr-i azîm olup niçe yüz pâre beledleri rey edüp bu mahalde Akdeniz'e munsab olup gemi ile geçilir. Aslı yine Semennût kurbunda Nîl'den müteferrikdir. Nîl'in nısfı kadar vardır. Burlos ile Dimyât mâbeyninde mahlût olur.

Andan yine çöl ile ubûr ederken niçe kerre yüz bin bıldırcın duzakları içre sayd olunmuş bıldırcınları alup kâmil beş sâ‘atde **[Y 344b]** Dimyât mukâbelesinde kasaba-i Sinâniyye yedi sâ‘atde dahi ma‘diyeden Burlos'dur. Cümle on iki sâ‘atde Burlos'dan bender-i Dimyât karşısında,

Kasaba-i Sinâniyye

Nîl kenârında üç yüz hâneli bir ma‘mûr beleddir. Üç câmi‘i ve iki vekâlesi ve bir kahvesi var. Küffâr zamânında bir kal‘ası var imiş, hâlâ âsâr-ı binâları âşikâredir. Mu‘âf u müsellem Sinân Paşa evkâfıdır. Anda Dimyât emîni olan Mısır beği Abaza Dilâver Beğ bir kasır inşâ etmişdir, cümle ehl-i Dimyât anda kesb-i havâ ederler.

Andan bir gemiye süvâr olup gayrı imdâda gelen askerler dahi gemilere süvâr olup alay-ı azîm ile küffâr-ı hâksâr kelleleri ile bir hây hû ile tüfengler atup şâdumânlar ederek alay-ı azîm ile gümrük önüne vâsıl olup Dimyât'a dâhil olup paşa ağasının konağında meks eylediğimiz sâ‘atde küffârdan halâs olan şayka dahi top u tüfenglerin atup şikârı olan küffâr filikası ile limana lenger bırağup cümle halkı îd-i adhâ edüp gemi re’îsi filika ile bizden kelleleri alup arz-ı mahzarlarla ve hakîrden mektûblarla Mısır'da İbrâhîm Paşa'ya gitdiler.

Evsâf-ı şehr-i azîm bender-i Dimyât-ı kadîm

Bu şehr-i müzeyyen hakkında niçe müverrihler evsâfın tahrîr etmişlerdir, ammâ kavl-i esah oldur kim Tûfân-ı Nûh'dan sonra İşma‘ûn bin Mısrâyim oğlanlarından Dimyât nâmında bir ulu pâdişâh binâ etmişdir, anıniçün Dimyât tesmiye olunmuşdur. Lafz-ı *dimyât* lisân-ı Süryânîde kuvvete ve kudrete derler; kuvvetli, cihân-ârâ melik idi. Ammâ Kitâb-ı Tevrât'da şehr-i Dimyât'ın ismi beled-i Âlüş'dür. Kitâb-ı Zebûr'da ed-Derdemiyye ve el-Beytâvefrâğa'dır. Ve Kitâb-ı İncîl'de el-Hazra'dır. Ve lisân-ı Arab'da yine ed-Derdemiyye'dir. Lisân-ı Kıbtî'de Dimyât'dır.

Ba‘dehu hicret-i Risâlet'den otuz sene sonra Amr ibnü'l-Âs Mısır halîfesi iken otuz bin askere Esved ibn Mikdâd'ı serdâr edüp Dimyât kal‘ası içinde Melik Hâmûk'ü muhâsara edüp kâmil yedi ay ceng-i azîmler olup fethinden me’yûs olup ferâgat sadedinde iken Melik Hâmûk'ün Şatâ nâmında bir oğlu ol gece Hazret-i Risâlet-penâh'ı rü'yâsında görüp derhâl hâbdân bîdâr olup nısfu'l-leylde âlem ağyârdan bî-haber iken kal‘adan ip ile nüzûl edüp Esved ibn **[Q 293b]** Mikdâd **[P 290b]** hazretleri huzûrunda İslâm ile müşerref olup kal‘anın fethi mümkin olan yerlerin gösterüp asker-i İslâm ol tarafdan hücûm edüp bi-emrillâh kal‘a feth olup ol arbede içre Hâmûk Melik giriftâr-ı bend-i esîr olup oğlun göricek ol dahi derûn-ı dilden bende-i Sübhân oldu. Ba‘dehu guzât-ı müslimîn bî-hisâb zî-kıymet mâl-ı hazâyin almışlardır kim hâlâ dillerde dâsitândır. Zîrâ Tûfân-ı Nûh'dan bir merd eline girmeyüp dâ’imâ nâmerd elinde bikr-i pâkîze bir şehr-i **[Y 345a]** müzeyyen idi, hamd-i Hudâ dest-i merde girüp bekâreti izâle olup üç bin sandûk mâl-ı hazâyin Medîne'ye Hazret-i Ömer'e gönderdiler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Şâm'da Nûreddîn eş-şehîd halîfe iken İşpanya küffârı Dimyât'a bin pâre gemi ile gelüp istîlâ eyleyüp yedi ay zabt eyledi. Ba‘dehu Nûreddînü'ş-şehîd vezîri Yûsuf Salâhaddîn'i yüz bin asker ile Dimyât üzre gönderüp geldükde küffâra emân vermeyüp kal‘ayı feth edüp cümle küffârı dendân-ı tîğden geçirdi. Bu kadar mâl-ı ganâyimle mansûr [u] muzaffer Şâm'a geldi.

Yine sene 621 târîhinde Freng-i bed-reng müstevlî olup Tâhir Baybars Mısır halîfesi iken Hızır gibi yetişüp kal‘ayı feth edüp cümle küffârı seyf-i miczemden geçirdi. Ba‘dehu sene (---) târîhinde Sultân Selîm Hân-ı Evvel fethidir, be-dest-i Ayas Paşa. Hâlâ dest-i İslâmda Nîl kenârında cânib-i şarkîsinde bir bender şehr-i azîmdir kim vasfında lisân-ı kûteh bî-nutukdur.

Mısır eyâletinde deryâ beği hükmünde latîf sancakdır. Paşası taraf-ı pâdişâhîden Mısır dîvânında senevî on iki kîse hâs akçesi alur ve on iki kîse dahi cürm [ü] cinâyetden ve bâc-ı bâzâr ve bâd-ı havâdan hâsıl olup bu hâs tahtında iki pâre yarar kadırga ile kapudan kaşa ile sefer eşer. Ba‘zı zamân bu sancağı Reşîd sancağına ilhak edüp bir nâmdâr iki tuğlu paşaya ihsân olunur. Paşası deryâda sefer eşüp kâ’immakâmı iki yüz âdem ile hükm [ü] hükûmât edüp kendüye dahi on kîse hâsıl eder.

Ve bir hâkim dahi Mısır paşası tarafından bir mükellef ağa gümrük üzre havâle hâkimdir. Yevmiyye onar guruş gümrükden ulûfesi vardır. Âyende vü revende gemilerden birer guruş temkîn akçesi alır ve odun gemilerinden onar kantâr hatab alır ve niçe gûne işlere karışır, arz sâhibi ağadır. Ekseriyyâ gümrüğü Mısır beğlerinden yüz ellişer kîse iltizâm ile alup yılda iki yüz ve iki yüz elli kîse hâsıl eder. Zîrâ her senede cebr-i noksân beş yüz pâre gemi gelür.

Ve bir hâkim dahi hâkim-i şer‘-i Muhammedî'dir. Üç yüz akçe pâyesi ile sitte-i evvelin tahtabaşı mansıblarındandır. Bir müddeti yigirmi otuz kîse hâsıl alur mansıb-ı âlîdir, birkaç kerre beş yüz akçe mollâlara ihsân olunmuşdur. Şehir içre iki nâ’ibi hükm eder, bir dahi taşra nevâhî nâ’ibi, biri dahi kazâ-i Fereskûr buna ilhâk olup nâ’ib hükm eder. Kazâ-i Dimyât'ın taht-ı hükûmetinde cümle on altı kurâdır, zîrâ cânib-i erba‘ası deryâdır. Ammâ kazâ-i Fereskûr'da (---) pâre nâhiye kurâları vardır, senevî bu dahi yedi kîse hâsıl olur.

Dimyât'da ve mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve kapukulu serdârı ve Mısır **[Y 345b]** yeniçerisi ve azebler serdârları ve dörd bölük çorbacıları ve a‘yân-ı eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ve e’imme ve hutebâsı ve meşâyih ü sâdâtı ve ehl-i tüccârı gâyet çokdur. Ve ulemâsının hâfız-ı Kelâmullâh'ı bî-hisâbdır. Ammâ âsitâne sipâh kethudâyeri yokdur. Ve bu şehri her gece kâ’immakâm-ı sancak tarafından üç yüz pâsbân gafîrlik ederler. Gâyet emîn şehr-i benderdir.

Nîl-i mübârek kenârında kıbleden yıldız rûzgârı cânibine câmi‘-i Metbûliyye'ye varınca bu şehrin tûlü kâmil bin yüz adımdır. Ve arzının ba‘zı yeri sekiz yüz adım ve ba‘zı cânibi altı yüz adımdır. Ammâ cânib-i erba‘asında kal‘a dîvârı yokdur, lâkin etrâf [ü] eknâfında cümle yetmiş beş tedribe kapuları vardır, her şeb gafîrler bekler. Ancak câmi‘-i Metbûliyye cenbinde Nîl kenârında Sultân Salâhaddîn kullesi şekl-i murabba‘ bir kulle-i azîmdir, etrâfında alçak dîvârlı bir rabâtı var, dâ’iren-mâdâr cirmi altı yüz adımdır, lâkin içinde hâneleri vîrândır. Ammâ mezkûr iç kulle ma‘mûr sedd-i metîn yüz arşın bâlâ bir serâmed kâr-ı kadîmdir. İçinde dizdâr ve neferât hânelerinden bir şey yokdur. Ancak içinde mîrî mühimmât makûlesi ve mîrî pirinç ve gılâl ile memlû olup miftâhı yine boğaz dizdârı elindedir.

Ve bu şehr-i azîm cümle sagîr ü kebîr yedi bin altı yüz bâğ u bâğçeli kat-ender-kat tula binâlı ve kirec ile damları sıvanmış ma‘mûr u müzeyyen hânelerdir. Ammâ Reşîd'in hâneleri dahi ziyâde ma‘mûr u müzeyyendir. Bu Dimyât hâneleri dahi elvân elvân tûblar ile dîvârları müzeyyen binâ-yı metînlerdir.

Ve bu şehir cümle şeyhü'l-beled defteri üzre kırk mahalle ve yüz elli mihrâbdır, cum‘a kılınur hutbedir, mâ‘adâ yüz elli mihrâba varınca mesâcidlerdir. Ammâ cümle cevâmi‘lerden kebîr ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik,

Câmi‘-i Fethiyye Ma‘bed-i kadîm, du‘â müstecâb olacak yerdir. Evâyil-i a‘sârda kenîse imiş, hâlâ alâmetleri vardır. Tûlen toksan adımdır ve arzan kırk germe adımdır. Ve câmi‘ içinde cümle toksan iki sütûn-ı müntehâlardır, ammâ altısı akîk-i Yemenî-misâl sommâkî amûdlardır kim misilleri bir diyârda yokdur, herbiri birer Mısır hazînesi değer cevâhir sommâkîlerdir. Dahi fevkında kemerler üzre münakkaş harpüşte tavandır, düz değildir. Ve taşra hareminin etrâfı **[Q 294a]** **[P 291a]** cümle altmış dörd billûr-misâl mücellâ mermer amûdlardır kim kıbleye müteveccih olup kıyâma dururlar.

Harem-i vâsi‘inin tâ ortasında bir sebîlhânesi var. Haremin altı serâpâ amûdlar üzre su sarnıcıdır, âb-ı hayâtdan nişân verir mâ-i nâbı vardır, bârân-ı rahmetden cem‘ olur. Haremin ortasındaki soffa üzre bir nâbıka dırahtı vardır, gâyet şecer-i azîmdir.

Câmi‘in dörd kapusu hareme mekşûfdur, iki **[Y 346a]** kapusu {dahi} biri kıbleye ve biri cânib-i garba meftûhdur. Ve mihrâbı câmi‘in bir köşesine münharif vâki‘ olmuşdur, zîrâ bu câmi‘

Yûnâniyân'da deyr imiş, anıniçün câmi‘-i Fethiyye derler. Mihrâbı kâr-ı kadîm ve minberi haşebdendir. Minber kapusu üzre bu târîh ve bu âyet-i şerîf tahrîr olunmuşdur: [243] âyetinden sonra,

İnşâu hâze'l-câmi‘ el-Hacı Şemseddîn bin Muhammed Tarabulusî el-ma‘rûf fî şehr Recebi'l-mürecceb sene ihdâ ve seb‘în ve seb‘imi’e [771]

dir. Ve üç tabakalı bir minâre-i mevzûnu var, gâyet musanna‘ serâmed minâredir. Kıble kapusu üzre ta‘mîr [ü] termîminin târîhidir:

Geldi dünyâya niçe dâver beğ
Kimse hayr etmedi bu câmi‘ yeğ
Her gören ede du‘â sâhibine
Düşdü târîhi hayr Dilâver Beğ

Düşdü lafzı sahîhdir kim vezinden düşdü. Sene 1083, nâ-mevzûndur, ammâ böyle tahrîr olunmuşdur.

Ve mahkeme önünde çârsû izdihâmı içinde cemâ‘at-ı kesîreye mâlik,

Câmi‘-i Bedriyye: (---) binâsıdır. Tûlen yüz elli adım, arzan elli beş adım. Cümle elli mermer sütûn-ı mevzûn üzre sâde levha tavandır. Haremi ortasında eflâke ser çekmiş bir hûrmâsı var, minâresiyle berâberdir. Ammâ minâresi dahi gâyet musanna‘ üç tabaka beyâz serv gibi mevzûndur. Bu câmi‘ tahtânî ve dörd kapusu var, iki yan ve iki kıble kapudur. Câmi‘in hâricinde bir Hanefî havuzu vardır, üstü levha kubbe ile mestûrdur, etrâfında muslukları vardır. Minberi kapusu üzre [244] merkûmdur. Ve yine çârsû içinde Buğday bâzârına karîb Nîl kenârında,

Câmi‘ü'l-Bahr: Tûlen ve arzan yüz seksen ayakdır. Ve cümle seksen dörd amelî sütûn üzre nakş-ı bûkalemûn ibret-nümûn tavandır. Yedi kapusu ve bir minâre-i mevzûnu üç tabakadır. Ve yine çârsû içinde Pirinc bâzârında,

Câmi‘ü'l-Kebîr: Hâce Emînü'd-dîn el-Mu‘înî binâsıdır. Serâpâ kârgîr taş binâlı ve kubbe-i âlîli fevkânî bir câmi‘-i rûşen-âbâddır. İki kapusundan dahi sekizer kademe taş nerdübân ile çıkılır bir câmi‘i Kahkahâ-vâr binâ-yı metîn Cennet-misâl ma‘bed-i kadîmdir. Ve şeb [ü] rûz cemâ‘atdan hâlî değildir. Gûyâ Mısır'da Âdiliyye yolunda Sultân Berkûk câmi‘idir. İçinde aslâ sütûnları yokdur. Cânib-i erba‘asında dörd tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir kemerler üzre kubbe-i âlîdir. Ammâ münakkaş tavandır. Ve câmi‘in ortası açıkdır, bârân-ı rahmet nüzûl etdükde câmi‘in vasatında kuş gözü gûnâ-gûn ruhâmlar döşenmişdir kim çeşm-i insân nazar etdükde hîrelenir. Ve cânib-i erba‘asında tâklar altında birer soffa-i azîmi var kim herbiri beşer yüz cemâ‘at alur.

Bu câmi‘ tûlen ve arzan yüz ellişer ayak gelir vâsi‘ câmi‘dir. Mihrâbı elvân hacerler ile **[Y 346b]** müzeyyendir. Minberi münakkaş haşebdendir. Ve iki minâre-i mevzûnu var kim ekâlîm-i Mısır'da nazîrleri yokdur. Ol kadar latîf ü nazîf binâ-yı mevzûndur kim cümle gören üstâd-ı kâmil bennâlar anın kâyim olduğuna engüşt ber-dehen ederler. Tâ bu mertebe rakîk üç tabaka minârelerdir. Şerîfeleri biri biri içinde kadeh-misâl nümâyândır. Ekseriyyâ mü’ezzinleri sıbyândır, zîrâ büyük âdem enüp binmeğe sığmayup usret çeker.

Ve bu câmi‘ teng mahalde olmak ile haremi yokdur. Ve Şâfi‘î havuzuna Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa vâlî[-i] Mısır iken Nîl-i mübârekden sâkıyeler ile su çeküp elli göz kantara ile kahvehâneler mâbeyninden Nîl'i geçirüp âbdest havzuna gelüp ibâdullâh tecdîd-i vuzû‘ ederler, aceb hayrât-ı azîmdir. Andan şehrin cânib-i şimâlî nihâyetinde Rabât-ı kulle kurbunda,

Câmi‘-i Metbûliyye: Sultân Kayıtbay binâsıdır. Cümle câmi‘ler gibi bu dahi tula-binâdır, ammâ gâyet metîndir. Nîl kenârında olmak ile sekizer kademe taş nerdübân ile fevkânîdir. Cânib-i erba‘asında iki yüz talebe hücreleri vardır. Ve derûn-ı câmi‘de amûd-ı müntehâlar yokdur. Ancak kâr-ı kadîm câmi‘-i atîkdir. İçinde şeb [ü] rûz binden mütecâviz hâfiz-ı Kur’ân ve gayrı müfessirîn ve muhaddisîn sâkin olurlar. Dimyât'ın gûyâ ki câmi‘-i Ezher'idir, cemî‘-i ulûm sâhibi ders-i âmlar vardır.

Bu câmi‘in üç aded kapusu var. Kubbe kapusu nerdübânlarında Nîl'den âbdest alınır. Ba‘zı mahalde Nîl tuğyân edüp câmi‘e dâhil olur. Mihrâbı tarz-ı kadîm ve minberi haşeb ve ol kadar müzeyyen değildir. Lâkin evkâfı metîndir, imâretinde ni‘meti hâs u âma ve bay [u] gedâya mebzûldür.

Ve kubbe cânibinde **câmi‘-i Şerebâz:** Sekiz sütûn üzre tavandır. Tahtânî vâki‘ olup bir minâresi ve üç kapusu var.

Ve tarafi'l-müsellahda **câmi‘ü'ş-Şâtâniyye**.

Ve Sûk er-rûz'da **câmi‘ü'l-Miniyye** ve Câmi‘ü'l-Kebîr dahi derler, mükerrer yazılmışdır.

Ve Nîl kenârında **câmi‘-i Rıdvâniyye**: Kasr-ı âlî-misâl bir câmi‘-i nûrdur. İçinde aslâ amûd yokdur, dörd kemer üzre tavandır. Nîl kenârında yan soffaları var, cümle cemâ‘at anda kesb-i havâ ederler. Bir alçak minâresi var.

Ve Sûk el-basal'de **câmi‘-i Zâviyetü'l-Halîc**.

Ve kurb-ı tekye-i Şeyh Abbâsî'de **câmi‘-i Seydî Hasan et-Tavîl**.

Ve Dilâver Beğ sarâyı cenbinde **câmi‘ü'l-Kâsımiyye**.

Ve kal‘a-i atîk civârındaki **câmi‘-i İbn Hârûn**.

Ve cânibi'l-Münşî'de {**câmi‘ü'ş-Şeyh Ömer**.

Ve yine kurb-ı câmi‘ü'l-Münşî'de **câmi‘ü'd-Denbiyye**.

Ve yine cânibi'l-Münşî'de} **câmi‘-i Ebû Atıyye**.

Ve Sûku'l-Hasbî'de **câmi‘ü'n-Nâsırıyye**.

Ve Sûk-ı leben'deki **câmi‘ü'ş-Şeyh Hat‘am**.

Ve hâratü'l-Markabe'de **câmi‘ü'l-Erba‘în**.

Ve kurb-ı Kettânî[n]'de **câmi‘-i ibn Tellîs**.

Bu tahrîr **[Q 294b]** **[P 291b]** olunan cevâmi‘lerin ale't-tafsîl evsâfların terkîm eylesek bir tomar-ı tavîl olur. Bu mezkûrûn câmi‘lerden mâ‘adâ cümle yüz elli **[Y 347a]** mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Bu Dimyât'ın câmi‘leri Reşîd'den çok selâtîn câmi‘leri vardır. Ve zâviyeleri dahi çokdur. Cümle zâviyelerden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik çârsû içinde **zâviye-i Erba‘în**. Bu mescide mescid-i Atebânî dahi derler. Tâ Hazret-i Ömer fethinde binâ olunmuşdur. Zâviyeye girdikde sağ tarafda kırk Sahâbe-i kirâm medfûn olduğu târîhleri ile müsbetdir. Sandûkalarının kenârında haşeb üzre oyup celî hat ile bu târîh mektûbdur:

Bi-resm-i abdü'l-fakîr ilallâhi te‘âlâ el-Kadı Şehâbeddîin, sene ışrîn semânimi’e [820].

yazılmışdır.

Bu şehr içre yedi medrese ve on bir tekye ve üç yüz sebîl var. Ammâ cümle sebîllerden iskele başında gümrük önünde Rıdvân Çorbacı sebîli serâpâ kâşî-i Çîn ile mebnî revzenleri tuç ve maşrabaları zencîrler ile kayd olunmuş kalaylı ve altun yaldızlı maşrabalardır. Sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olmağile yevm-i Âşûrâ'da deşt-i Kerbelâ'da şehîd olanların rûhiyçün üç gün bal ve üç gün şeker şerbetleri cümle atşâna mebzûl olur, evkâf-ı kavîdir.

Bu sebîlin fevkinde kasr-ı Havernak-misâl bir mekteb-i sıbyânı var. Kâmil üç yüz sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhândır. Her sene kisveleri ve mâhiyye onar para vazîfe-i mu‘ayyeneleri vâsıldır. Sarı pirinç revzenleri üzre kemer altında lûce ve lâciverd ile müzehheb hatt-ı celî'li târîhi budur:

Habbezâ (bu) bir sebîl-i âb-ı hayvân
Ki nemşîsidir [münşîsidir?] İsmâ‘îl Rıdvân
Gerekdir böyle hayra ola târîh
Hezâr ahsente İsmâ‘îl tü iz‘ân
. Sene 1081

Ve sebîlhâne içindeki kâşî-i Çîn üzre tahrîr olunan târîhdir:

Piyâde gördü itmâmın du‘â edüp dedi târîh
Zehî kasr-ı mu‘allâ ki mübârek ede Hak anı
Sene (---)

Bu sebîl mektebinden gayrı seksen altı mekteb dahi vardır.

Ve dörd hammâmı var. Cümleden çârsû içinde âb [u] havâsı ve binâsı latîf Rıdvân Çorbacı hammâmı ve Kadı hammâmı ve İbn Mismâr hammâmı ve Arnavud hammâmı.

Ve cümle on sekiz hândır. Evvelâ Mustafâ Çorbacı ve Haremeyn hânı ve Mustafâ Çelebi hânı ve Huveyliyye hânı. Ve Pîrî Çorbacı hânı ikidir. Ve Arnavud hânı dahi ikidir. Ve İbn Râcih hânı ve Anberîzâde hânı. Ve Tekeli Çorbacı hânı ikidir. Ve eski Zülfikâr Kethudâ hânı ve Kebbârî hânı ve

Ca‘dî hânı ve İbn Fâr hânı ya‘nî Sıçan oğlu hânı ve Taynâviyye hânı ve Kaffâsîn hânı ve Kadı hânı. Ve Abdurrahmân Paşa Mısır mütevellîsi iken anın izniyle Gürcî Zülfikâr Kethudâ leb-i Nîl'de kal‘a-misâl bir hân-ı azîm binâ etmişdir kim cümle taşı Mısır'dan gelmişdir. Dimyât'da bu hândan ve Câmi‘ü'l-Kebîr'den mâ‘adâ taş binâ yokdur. İki kapulu ve yüz hâneli bir nev-binâ-yı **[Y 347b]** metîndir.

Ve cümle otuz iki kahvehânesi var. Ammâ Uzun Çârşû içinde altı aded kahvehâneleri var, biner âdem alur kâ‘a-i azîmlerdir. Ortasında ruhâmlı havzlarında fevvâreleri kubbelerine müntehî olur. Ve iki cânibinde hânende vü sâzende ve meddâh u mutrıbân ve rakkâsân ve şebbâz ve kuklabâz sakalı(?) gümrâh kahvehânelerdir.

Ve bu şehir cümle iki yüz altmış sokakdır. Cümle pâk râh-ı şâhdır. On sokakda taraf taraf esvâk-ı sultânîler vardır, ammâ bezesteni hânlardır, cümle iki bin altmış dükkândır. Rûy-ı arzda olan mevcûdât bu şehirde mevcûddur.

Ve üç yüz at değirmeni ve yağ değirmenleri vardır.

Ve mahalleler içinde altı yüz Dimyât alacası dokunur kârhâne vardır, ammâ gayrı esnâf azdır.

Ve yedi kefere mahallesi ve bir mahalle Kıbtî ve bir mahalle Yahûdî vardır. Ermeni ve Freng gelir gider. Frengin balyozları yokdur. Ve yedi kenîse ve kırk meyhâne ve altı bozahâne vardır.

Yetmiş yerde pirinc dinkleri var, herbirinde ikişer dinkden yüz kırk pirinc kârhânesi vardır. Zîrâ şehr-i Dimyât pirinc kânıdır. Gayrı hubûbâtı yukaru Sa‘îd-i âlî'den gelmek ile bahâsı dahi âlîdir, ammâ yine ganîmetdir. Ve cümle üç bin mahzeni vardır, zîrâ halkı cümle ankâ tüccârlar, lâkin muhteşem değillerdir.

Bu şehirde cümle üç bin sayyâd-ı semek vardır. Rûm ve Frengistân'a tuzlu balık salamurası ve balmûmuna banmış kehrübâ-misâl balık yumurtası bu diyârdan cânib-i erba‘a diyârlarına gider. Zîrâ bu şehrin cânib-i erba‘ası cümle buhayrelerdir kim niçe bin gûnâ-gûn mâhîleri olur.

Ve bu şehirde şeyhü'l-beled defteriyle üç kerre yüz bin âdem vardır. Hamd-ı Hudâ bu kadar ecnâs-ı mahlûkât olup bâbullûk nâmında fâhişehâne bi'l-ittifâk yokdur. Gâyet ehl-i ırz vilâyetdir. Bu şehrin dahi nisvân-ı sâhib-isyânları çârsû-yı bâzâra çıkmak ayıbdır, gece fânûslarla gezerler.

Ve bunda askerî tâ’ifesi azdır, çoğu fellâhîndir.

Ve gâyet dîvdest kâr [u] kisbe kâdir rencber halkı vardır. Her kâr ellerinden gelir. Ol ecilden ganîmet şehirdir.

Ve a‘yânı çuka ve atlas semmûr kürk geyerler. Vasatü'l-hâl olanlar alaca buşt ve mâvî bediyye ve Dimyât alacası geyerler. Her sokağı âdem deryâsıdır. Ve zenânesi sivri altun ve gümüş tâs takye geyüp eyinlerine siyâh ve beyâz izâr bürünüp yüzlerine siyâh nikâb ve ayaklarına âsumânî babuc ve âsumânî iç edik geyüp mü’eddebâne reftâr ederler. Rûz-ı rûşende sokağa çıkan avreti ol ân her kim olursa katl ederler, meğer meyyitleri ardınca karîb akrabâ avretleri çıkar, destûrdur.

Ve bu şehir halkı gâyet ehl-i zevkdir. Üç yüz altmış altı günde elbette birer düğün ve her gece birer mevlûd ve üç aylarda yevmiyye **[Y 348a]** birer mevlûd-ı âlî edüp bir hây hû ederler. Elbette bu cem‘iyyet-i kübrâlar mukarrerdir.

Ve bu şehrin kıblesi ve şarkı ve şimâli ve yıldız cânibi cümle üç yüz altmış altı bâğ u bâğçe ve bostândır. Limon ve turunc şükûfesi mahallinde gaytânlar içre bir âdem ubûr etse gûnâ-gûn ezh[â]r râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Her bâğçede gûnâ-gûn kasırlar ve havz u şâzrevânlar ile ârâste ravza-i Rıdvânlardır. Hakîkatü'l-hâl yine cümle bâğdan Rıdvân Çorbacı ve Zülfikâr **[Q 295a]** **[P 292a]** Kethudâ hadîkaları bâğ-ı İremlerdir.

Bu şehrin âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi firâvândır.

Ve halkı gâyet garîb-dostlardır. Kâr [u] kisbleri balık ve pirinc ve sükker ve gayrı eşyâ-yı bisyâr ile ticâret ederler.

Ve bu şehrin tâ ortasından Nîl'den bir halîc-i azîm girüp şehrin iki cânibinde şâhâne hânelerin revzenleri ve şâhnişînleri bu halîce nâzır olup ba‘zı âdemler pençerelerinde oturdukları yerden mâhîleri sayd edüp ehl [ü] iyâliyle kifâflanırlar. Bu şehrin cümle mahbûb sıbyânları uryân u büryân mâhîveş bu tur‘ada Nîl mâliki gibi şinâverlik edüp birbirlerin bilâ-vâsıta ve bilâ-tekellüf dirâgûş ederler. Ba‘zı mahbûb dost cânlara aceb temâşâgâhdır.

Bu cânibde olan hâne-i zîbâlardan gayrı dahi güzîde sarây-ı âlî-i ma‘mûru Büyük Nîl kenârında beşer altışar kat-ender-kat müzeyyen şâhâne sarâylardır. Reşîd gibi evleri karada değildir, Nîl kenârındadır. Ba‘zı mahal Nîl tuğyân etdükce bu hânelerden içeri girir. Revzenleri cümle Nîl'e nâzırdır. Ba‘zı hânenin kayıkhânesi evi içindedir. Ehl-i beled birbirlerine kayıklar ile gidüp gelirler.

Bu şehrin iskelesi azdır. Ancak gümrük önü ve paşa ağası sarâyı önü bir meydân-ı azîmdir, cümle gemiler ol mahalle yanaşup metâ‘ların dağlar gibi yığup gemileri Nîl'in karşusunda Sinâniyye cânibine geçüp anda yatırlar.

Ve bu şehrin yıldız cânibindeki mezâristânda bir mürtefi‘ yerde Markab nâmında bir çâr-gûşe bir kulle vardır, eflâke ser çekmişdir. Küffâr zamânında dahi âlî imiş. Hâlâ ol menâr-ı Markab'da mu‘tedil havâda üç yüz mîl cezîre-i Kıbrıs dağları nümâyândır. Lâkin gâyet kuvvet-i basara muhtâcdır.

Bu Dimyât'ın me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhâtından ibtidâ pirinci Revân ve Gîlân ve Hind pirincinden şâhdâne ve lezîz pirinci olur. Âl-i Osmân pâdişâhının Dimyât kilârıdır, cümle pirinc bundan gider. Bu beledde Menzilâvî ve Fereskûr pirinci rub‘-ı meskûnda yokdur. Ve balığı ve balık yumurtası ve cümmeyzi ve beyâz ekmeği ve sanâyi‘âtdan Dimyât'ın bî-nazîr gûnâ-gûn harîr alacaları ve mevzi meşhûrdur. İklîm-i sâlisin evvelinde olmak ile arz-ı **[Y 348b]** beledi (---) (---) ve tûl-i nehârı (---) (---).

Ve Dimyât içinde olan eski kal‘adan on mîl aşağı yine Dimyât cânibinde ve Nîl kenârında Kulkıran Mehemmed Paşa kal‘ası nâ-tamâmdır. Cümle boğazı bekleyen gemiler anda bir ay iki ay yatırlar. Anda bir zâviye vardır. Havâ latîf olup boğaz açıldıkda gemiler yüklerinin nısfin cerimlere tahmîl

edüp boğazdan taşra çıkarlar. Tafsîl-i kelâm etmeyelim, bu boğaz dahi *tâbaka'n-na'l bi'n-na'l* Reşîd boğazı gibi kudret kal'asıdır. Mezkûr Kulkıran Paşa kal'ası(n) nâ-tamâm olmak ile dizdârı ve neferâtı yokdur.

Andan üç mîl aşağı yine Dimyât tarafında Nîl-i mübârek Akdeniz'e mahlût olduğu mahalde,

Evsâf-ı kal'a-i atîk Dimyât sedd-i Nîl-i rabât

Sene (---) târîhinde bizzât fâtih-i Mısır Selîm Hân-ı Evvel'in binâsıdır, be-dest-i Hayra Beğ vâlî-i ibtidâ feth-i Mısır. Mâ-tekaddem Amr ibnü'l-Âs asrında Esved ibn Mikdâd'ın feth etdüği kal'adan aslâ eser kalmamışdır, Ammâ hâlâ bu kal'a Akdeniz ile nehr-i Nîl mahlût olduğu burunda bir kumsal yerde şekl-i murabba' bir binâ-yı metîndir. Dâyiren-mâdâr cirmi beş yüz adımdır. Ve çâr köşesinde çâr burcu var. Ve cenûba nâzır bir kapusu var. İçinde havlısız seksen neferât hânecikleri vardır. Selîm Hân câmi'i var. Ve Mısır müteferrikalarından kânûn üzre dizdârı ve seksen neferâtı vardır.

Ve cebehânesi ve şâhâne topları kırk dânedir. Ammâ kal'anın sağ tarafı hâricinde iki serâmed topu var kim Hudâ alîmdir bir serhadde misilleri yokdur. Birisi kâmil otuz iki karış cüssedâr topdur, kırk vukiyye gülle atar, târîhi Süleymân Hân'dır. Bu toplar leb-i deryâya karîb yerde yatır, zîrâ böyle küçük kal'a götüremez. Kal'anın cânib-i erba'ası alçak kumsal yer olmak ile handakı yokdur ve der-i dîvârında münhedim olmuş yerleri çokdur.

Dizdâr ile kayıklara binüp bir mîl Nîl ile cereyân ederek Nîl ile Bahr-i Ebyaz'ın mahlût olduğu mahalle varup iki rek'at salât-ı hâcet kılup du'â etdik. Ulemâ-yı Dimyât'ın kavl-i sahîhleri Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hızır'ın buluşduğu bu Merecü'l-Bahreyn'dir derler. Reşîd ulemâsiyle mâbeynlerinde bir cedeldir kim ta'bîr olunmaz. Ammâ İmâm Süyûtî *rahmetullâh* tefsîrinde Merecü'l-Bahreyn'den murâd Bahr-i Rûm ki Karadeniz'dir ve Bahr-i Harez ki Gîlân deryâsı derler, ba'zılar Bâbü'l-ebvâb bahrıdır derler, bir bahre munsab olmaz üç Karadeniz kadar bir bahr-i azîmdir, Merecü'l-Bahreyn'den murâd ol mezkûr iki deryâdır, demişler. Ba'zılar Akdeniz Bahr-i Rûm'dur ki Nîl ana mahlût olduğıyçün Dimyât boğazına Merecü'l-Bahreyn derler. Ba'zılar ale'l-ıtlâk bir nehr-i azîm bir bahr-i kebîre mahlût olsa ana Merecü'l-Bahreyn derler. **[Y 349a]**

Ammâ Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ bu Nîl kenârında buluşup seyâhat edüp Hazret-i Hızır bir gemiyi delüp Nîl'e gark etdüği ve bir dîvârı yıkduğı cümle tefsîrlerde musarrahdır, cümle bu Nîl kenârında vâki' olmuşdur. Zîrâ Hızır İskender-i Zülkarneyn'in askerî tâ'ifesinden idi. Ekseriyyâ İskender İskenderiyye'de sâkin olmağile Hazret-i Mûsâ Hızır ile bu mahallerde müşerref olmuşlardır ve mufârakatları dahi Nîl'in deryâya mahlût olduğu mahalde vâki' olmuşdur. Nazargâh-ı mürselîn olduğundan efdalü'l-ulemâ ve meşâyihînler i'tibâr edüp Merecü'l-Bahreyn derler. Reşîd [ü] Dimyât ulemâsı beyninde bir kîl [ü] kâldir, ammâ Dimyât ulemâsının Merecü'l-Bahreyn bizim cânibimizdeki Nîl'dedir, dedikleri kavl-i sahîh ola, *ve's-selâm.*

Ba'dehu yine dizdâr ile bir kayığa binüp bu kal'a-i Şarkıyye'nin mukâbelesinde kenâr-ı Nîl'de,

Evsâf-ı kal'a-i Garbiyye mukâbele-i kal'a-i Şarkıyye

Sene (---) târîhinde Sultân Ahmed Hân asrında Tavâşî Müteferrika Ca'fer Ağa öz mâliyle hasbeten

lillâh binâ edüp dizdâr-ı mü'ebbed olmuşdur. Ammâ kal'a-i Abdüssamed nâmiyle şöhre-i şehr olmuşdur. **[Q 295b]** Nîl kenârında şekl-i **[P 292b]** müdevver bir küçük kal'adır. Cirmi yüz adımdır ve kaddi elli arşın taş-binâ bir kulle-i kavîdir. Ba'dehu taşrasına bir tabya-i azîm zamm edüp kal'a dahi metîn olmuş. Cümle elli pâre topları var, ammâ iri toplar bu tabya üstünde boğaz ağzına nâzırdır. Dizdârı ve elli neferâtları var. Kârları balık ve bıldırcın kuşu sayd ederler. Bir kumsal yerde vâki' olmuşdur. Bir kapusu kıbleye nâzırdır. İçinde kırk elli hücrecikleri var. Müte'ehhil kimse yokdur, cümle halkı mücerredlerdir. Bir zâviyesi var. Bu kulle dörd tabakadır. Ve cânib-i erba'asında handakı yokdur.

Hakîr bunu dahi yoklama edüp yedi neferâtın nâ-mevcûd bulup isimlerin zabt edüp paşaya arz etdüm. Ba'dehu karşu Şarkıyye'den ve bu Garbiyye kal'ası dizdârlarından ücret-i kadem dörd yüz guruş hakk-ı tarîk alup andan yine kayıklara Nîl ile baş yukaru ve muvâfık eyyâm poyraz ile iki sâ'atde yine bender-i Dimyât'a gelüp,

Ziyâret eylediğimiz sükkân-ı karâfe-i Dimyât'da âsûde olan kibâr-ı evliyâullâhları beyân eder

Evvelâ Dimyât kal'asının fethine bâ'is olan Hâmûk Melik'in oğlu Şeyh Şatâ hazretleri Esved ibn Mikdâd huzûrunda İslâm ile müşerref olup ba'de'l-feth-i Dimyât Esved ibn Mikdâd Şeyh Şatâ'ya on bin asker verüp Sâh vilâyetin ve Eşmûm kal'asın ve Burullûs kal'ası ve Dümeyre kal'aların feth edüp yine sene-i mezbûrda Tîne kal'asın feth etdikde hîn-i cengde mecrûh olup **[Y 349b]** şatâ şatâ ya'nî pâre pâre olduğıyçün Şeyh Şatâ derler.

Bir rivâyetde lisân-ı Kıbtîde *şatâ* kumluğa derler, zîrâ Şeyh Şatâ kumluk içinde medfûndur kim cengde hür şehîd olup civâr-ı rahmete rûh-ı şerîfi urûc edüp na'şın Esved ibn Mikdâd Dimyât'a getirdüp Dimyât'ın cânib-i şarkîsinde nîm sâ'at ba'îd buhayre-i Dimyât kenârında bir âsitâne-i âlî içinde bir kubbe-i pür-envârda münevver olup yatır. Mâh-ı Şa'bân'ın on beşinde şehîd olduklarıyçün ol gün mevlûd-ı şerîfine mübâşeret edüp üç gün üç gecede Dimyât ve gayrı kurâ ve kasabâtlardan kırk elli bin âdem haymeleri ile gelüp meks edüp ziyâret ederler. Ve Dimyât kâyimmakâmı bu mevlûda Dimyât a'yân-ı eşrâfı ve askeri ile bu ziyârete kerr ü ferr ü dârât ile gelüp haymesinde meks edüp summât-ı azîm çeküp üç gün üç gece ni'meti mebzûl olup bir Mısrî kîse masrûf edüp paşasının muhâsebesine mahsûb olur, kânûn-ı kadîmdir.

Âsitâne-i Şeyh Şatâ: Çâr-gûşe kal'a-misâl bir binâdır. Cirmi üç yüz adımdır. İçinde imâm ve mü'ezzin ve kayyım ve türbedârları sâkindir. Kabr-i şerîfi zâviyesi cenbinde bir kubbe-i pür-envârdır. Hareminin altında su sarnıcı var, her sene bu sarnıca Dimyât a'yânının develeri Nîl'den su taşıyup leb-ber-leb ederler. Eğer su taşımasalar cümle develeri uyuz olur, aceb hikmetdir. Hulâsa-i kelâm ziyâretgâh-ı hâs [u] âm ulu sultân-ı benâmdır.

Andan eş-Şeyh Ebülmedâyin.

Ve eş-Şeyh Dürgâm.

Ve câmi'-i Metbûliyye'de eş-Şeyh Metbûlî.

Ve eş-Şeyh Seydî Fâtih Ebü'l-atâ: Câmi'inde medfûndur.

Ve câmi‘-i Fethiyye kurbunda ziyâretgâh-ı Beyne'l-Cenâheyn.

Ve Nîl boğazı kurbunda ziyâretgâh-ı Beyne'l-Mevceteyn.

Ve kurbü'l-Manzar'da ziyâret-i Beyne'l-Farzeyn. Ve şehrin şimâlinde bâğçeler içinde,

eş-Şeyh Hazret-i Cemâleddîn: Mâ-tekaddem âsitâne-i Mevlevî imiş. Semâ‘hâne meydânları ve müte‘addid hücreleri ve matbah-ı Keykâvuslu ürd-i Behişt'den nişân verir bir tekye-i kalenderhânedir. Pâk [ü] pâkîze fukarâları ve Hindîleri vardır. Cümle ehl-i Dimyât bu âsitânede ayş [ü] işret edüp azîzi ziyâret ederler. Bu bâğın bir köşesinde bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Niçe bin âşıkânın zerdeste ve pâlheng misilli gûnâ-gûn alâmetleri var. Sâhib-i seccâde olan Baba Horâsânî sulehâ-yı ümmetden müstecâbü'd-da‘ve kimesnedir.

Ve buna karîb eş-Şeyh Seyyid Fethü'l-Esmer.

Ve civârında eş-Şeyh Seyyid Ahmed ibn eş-Şeyh Abdüsselâm: Bunlar bir kubbe-i âlîde medfûnlardır.

Ve Seyyid Feth civârında ziyâretgâh-ı Meydânü'l-Ahdar.

Ve bunun kurbunda Makâmü'ş-Şühedâ.

Ve kurb-ı Hartu'l-Kantara'da,

Pîşvâ-yı tarîk-ı nâs Hazretü'ş-Şeyh Ebülabbâs: Emr-i azîm ulu sultândır ve ziyâretgâh-ı sâhib-i edyândır. Âyende vü revende mihmângâhı tekyesinde cümle ta‘allukâtları ile âsûdedirler. **[Y 350a]** Zâviyesinde cemâ‘at-ı kesîri vardır.

Ve evlâd-ı zevî'l-ihtirâmı çelebi şeyhin nazîri yokdur, gâyet sâlih ve âbid ü zâhid kimesnedir. Siyâh imâme geyüp siyâh Abbâsî alemler taşırlar. Cümle fukarâları siyâh şâş sararlar.

Ve Şerîf Osmân civârında eş-Şeyh Seyyid Osmân eş-Şerbâzî.

Ve Şeyh Abbâs civârında eş-Şeyh Hasan et-Tavîl câmi‘inde yatır.

Ve kurb-ı Seyyidinâ Abbâs'da kabr-i eş-Şeyh Alî el-Ayyâşî.

Ana karîb eş-Şeyh Seyyid Muhammed en-Nu‘mânî.

Ve civârında eş-Şeyh Kırmânî.

Ve ana karîb eş-Şeyh Seyyid Alî es-Sakî: Cümle şehre hasbeten lillâh su taşırmış, kırk sene bir kırbayı kullanmış, hâlâ cedîd gibi başı ucunda maslûbdur.

Ve Metbûliyye câmi‘i şimâlinde Nîl kenârında bir bâğ-ı İrem hadîkalı tekyenin tâ vasatında bir kubbe-i âlî içinde,

eş-Şeyh Alî Münîbat: Emr-i azîm ulu sultândır. Bir hasta üç kerre ziyâret etse, bi-emrillâh şifâ bulur. Bâğ-ı behişti içinde Nîl kenârında müte‘addid kasırları ve havzları vardır. Hayme-misâl harnûb dırahtları sâyesinde herkes yârâniyle cevk cevk zevk [u] safâ ederler. Ehl-i Dimyât'ın ziyâretgâhı ve teferrücgâhı bir ferah-fezâ yerdir.

Ve buna karîb eş-Şeyh Abdurrahmân-ı Zıltî.

Ve Mescidü'l-Feth kurbunda eş-Şeyh Münbâvî.

Ve civârında Seyyid Ahmed-i Şinnâvî hazretleri: Burhânî tarîkında ulu sultândır.

Ve civârında Sitti el-Vâlide: Hîn-i fetihde şehîd olan Sahâbe-i kirâm havâtînleridir kim altısı bir yerdedir, anıniçün Sitti el-Vâlide derler; her yevm-i sebtde niçe bin havâtîn cem‘ olup ziyâret ederler.

Ve bunun kurbunda eş-Şeyha Sitti Şâmiyye.

Ve Markab kurbunda eş-Şeyh Seyyid Asîl.

Ve cenbinde Seyyid Abdullâh eş-Şerîf.

Ve Sûk el-leben'de eş-Şeyh Hat‘am.

Ve Sûk es-semek'de eş-Şeyh Şâne.

Ve Rıdvân Çorbacı hammâmı kurbunda eş-Şeyh el-Hıyeşî.

Ve Hartu'l-Münşî'de eş-Şeyh Ömer.

Ve Ebü'l-Abbâs kurbunda eş-Şeyh el-Usayfirâtî.

Ve Hıyeşî kurbunda kabr-i eş-Şeyh Ebû Usaybe.

Ve gaytân-ı şu‘arâda Seydî Muhibbü'd-dîn: Senede bir kerre azîm mevlûdu olur.

Ve Beledü'l-Minye'de **[Q 296a]** **[P 293a]**,

eş-Şeyh İbrâhîm-i Ekber-i Minyâvî: İki yüz hâneli Minye köyünde bâğ u bostân nahlistân içinde medfûndur. Yılda bir kerre mâh-ı Receb'de mevlûd-ı azîmi olup cemiyyet-i kübrâ olur. Her tarîk meşâyihleri fukarâları ile bâğçelerde tevhîd ü tezkîr edüp sohbet-i hâssu'l-hâs ederler. Bâğ sâhibleri mâni‘ olmaduğından gayrı meşâyih fukarâlara meyve hedâyâ getirir mu‘tekid halkı vardır.

Ve bu Şeyh İbrâhîm'e karîb eş-Şeyh Mazlûm: Tarîk-ı âm üzre bâğlar içinde bir küçük tekyede bir kubbe-i sagîre içinde âsûdedir; nısf-ı Receb'de bunun dahi azîm mevlûdu olur.

Ve Câmi‘ü'l-Metbûliyye kurbunda eş-Şeyh Müsellemî.

Ve hâratu'l-Bürke kurbunda eş-Şeyh Ebü't-Tayyib.

Ve civârında eş-Şeyh Alî el-Haddâd.

Ve hart-ı Seyyid Ebü'l-feth'de eş-Şeyh Ebû Yûsuf.

Ve civârında Seyyidî Sa‘îd.

Ve kurbü'l-Kantara'da eş-Şeyh Ebünnasr. **[Y 350b]**

Ve Markab kurbunda Seb‘-i Benât.

Ve makâm-ı Erba‘în.

Ve yine makâm-ı Erba‘în min Safâfî.

Ve çârsû içinde mescid-i Atebânî'de dahi makâm-ı Erba‘în.

Ve hartu'l-Markab'da eş-Şeyh Sultân.

Ve civârında Seyyidî Alî Liveyfe.

Ve civâr-ı Münşî'de kabr-i eş-Şeyh Ebû Karîbe.

Ve ana karîb eş-Şeyh Hammâm.

Ve Rıdvân Çorbacı hânesi kurbunda eş-Şeyh Abdülganî.

Ve Şeyh Şerebâzî kurbunda eş-Şeyh Miftâh: Bir kubbe-i azîmde medfûndur, yılda bir kerre mevlûd-ı azîmi olur.

Ve yine buna karîb eş-Şeyh Hattâb.

Ve kurbundaki kabr-i eş-Şeyh Zindân.

Ve Şerebâzî kurbunda eş-Şeyh Muhammed el-Irâkî.

Ve Dimyât'ın Nîl aşırı mukâbelesinde Nîl kenârında eş-Şeyh Seydî Şedîd.

Ve ana karîb Seyyid Osmân es-Sayyâd. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în,* himmetleri hâzır u nâzır ola.

Bu bâlâda tahrîr olunan kibâr-ı evliyâullâhlardan mâ‘adâ niçe bin kibâr-ı kümmelîn medfûndur. Ve cümlenin sagîr ü kebîr kubbeleri mukarrerdir. Zîrâ Dimyât halkı evliyâlar muhibbidirler. Bunda olan ziyâretgâh Reşîd'de yokdur, zîrâ bu şehr-i kadîmdir, ammâ Reşîd nev-binâdır. Eski Reşîd'[i] Köm Efrâh'da kum gark etmişdir.

Hamd-i Hudâ Dimyât'da yüzden mütecâviz evliyâullâh ziyâret edüp her birine birer Yâsîn ve birer

Fâtiha tilâvet edüp rûh-ı pür-fütûhlarından hadîs-i sahîh mazmûnunca anlardan isti‘ânet taleb eyledik. Ammâ kesret-i kitâbet olmasın içün bu sultânları tahrîr eyledik. Eğer herbirinin menâkıbların terkîm eylesek bir mücelled kitâb olur *ve's-selâm.*

Ba‘dehu paşa ağası bize bir firkate donadup elli bahâdır tüfeng-endâz ve yigirmi keştîbân ile me’kûlât [u] meşrûbâtımız ile Dimyât'dan cânib-i şarka bâğlar içre atlarımız ile nîm sâ‘at gidüp Tîne buhayresinde âmâde olan firkateye girüp muvâfik eyyâm-ı garîb ile yedi sâ‘atde Tîne buhayresinin sığları içre yemîn [ü] yesâra giderek,

Evsâf-ı kal‘a-i Tîne

Bâlâda tahrîr olunduğu üzre Şeyh Şatâ feth edüp bunda şehîd olmuşdur. Mısır hâkinde Arîş kâşifi hükmünde leb-i deryâda şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır. Dâyiren-mâdâr beş yüz adımdır. Bir kapusu kıbleye nâzırdır. İçinde kırk havlısız küçük hâneleri ve bir Selîm Hân câmi‘i ve otuz aded topları ve cebehânesi ve Mısır müteferrikalarından dizdârı ve yüz neferâtları var. Bâğ u bâğçesiz leb-i deryâda bir kumsal bî-emân yerde derbend-i calender'dir. İbrîm'e devlet tarafından âdem sürerler, bunda sürseler dûzah azâbı çekerdi. *Allâhümme âfinâ bi-kılleti'l-mâ’i ve'l-hubz,* suyu ve ekmeği Dimyât'dan gelmeğe muhtâcdır. Dâ’imâ kayıkları su ile varup gelmededir. Ammâ Akdeniz'de gezen gemilere cânkurtaran limanıdır. Cenûb tarafı Buhayre'dir. Bir ucu Arîş'e, kıble tarafı **[Y 351a]** Menzile'ye, garb tarafı Dimyât'a varır buhayre-i kebîredir. Senevî on yük akçe iltizâmdır. Yahşi elvân elvân mâhîleri olur.

Ol gece dizdârda mihmân olup ale's-sabâh gördüm, bir alay za‘îf sergerdân ekmeksiz balık ile geçinir âdemler ricâ edüp kal‘a yoklamasıyçün yüz guruş verüp kabûl etdik. Ba‘dehu yine firkateye binüp alarka olunca kal‘adan on aded "Safâ gitdin" topları atup bir gece buhayre girdâbında azâb-ı elîm çekerek vakt-i seher yine Şeyh Şatâ âsitânesine gelüp yine ziyâret edüp gemiye süvâr olup bir sâ‘atde buhayrenin nihâyetine gelüp yanaşdık.

Derhâl Dimyât'a bir çâpük ü çâlâk zinde ve özünde âdem gönderüp cümle atları getirüp iki cânibde ma‘mûr [u] âbâdân şükûfezâr gaytânları seyr [ü] temâşâ ederek Dimyât'a dâhil olup ertesi İslâmbol'da hânemize firâvân pirinç ve mercimek ve ketân ve nohud ve sâyir levâzımâtlar gönderüp ehl-i Dimyât'ın erbâb-ı devletleri ile vedâlaşdık. Evvelâ âyândan mustahfizânın eşbehi Rıdvân Çorbacı ve Tekelizâde Çelebi hazîne serdârı olmuşdur, ve Halîl Çorbacızâde ve Mehemmed Çelebi bunun emsâli velî-i ni‘am efendilerimiz ile vedâlaşup paşa ağasından üç yüz guruş ve yigirmi aded Dimyât alacası ve elli çift Dimyât'ın kahve makramaları ve fûtaların alup cümle me’kûlât [u] meşrûbâtımız ile bir yaraklı pür-silâh tevâbi‘li yarar gemiye süvâr olup mütevekkilen alellâh deyüp muvâfik eyyâm ile demir koparup Mısır kenârına revâne olduk.

el-Faslu's-sâmin ve sittîn
Bender-i Dimyât'dan Mısır'a varınca Nîl-i mübârekin iki cânibinde ma‘mûr [u] âbâdân belîde ve kasabâtları ve şehr-i kebîrleri seyr [ü] temâşâ etdiğimizi ayân u beyân eder

Evvelâ Dimyât'dan çıkup kıble cânibine altmış mîl gidüp Dimyât'ın mukâbelesi Garbiyye hâkidir, serâpâ arz-ı şûre bî-hâsıl yerlerdir, aslâ imâret dahi yokdur. Ammâ Dimyât tarafı sâfî pirincli pür-hâsıl amâr müzeyyen şeker kamışlı bâğ-ı İrem-misâl izbelerdir. *İzbe* bu diyârda kurâlara derler.

Evleri tuladan alçacık kubbe evcüğezlerdir. Fevkânî ve şâhânî evleri yokdur, zîrâ yerleri pirinc hâsıl olur bataklı ve çataklı yerlerdir, ağır binâya tahammülü yokdur. Ve pirincleri rûy-ı arzda yokdur. Lâkin buğdayı ve arpa ve bakla makûlesi hubûbâtları dahi yokdur. Zîrâ sulu yerlerdir, pirinc dâ'imâ su içinde hâsıl olur, garîb temâşâdır. Ve bu mahallerde Nîl-i mübârek taşup eksilmez, ber-karâr durur. Hâsıl-ı merâm Dimyât hâkinde kurâları ubûr edüp, **[Q 296b]** **[P 293b]**

Evsâf-ı menzil-i şehr-i kadîm-i fâris Fereskûr

Mısrâyim oğlu Fereskûr nâmında bir melikin binâsıdır. İbtidâ at saklamak bundan kalmışdır. Bin sene mu'ammer **[Y 351b]** olup yedi yüz pâre şehre mâlik olup yüz bin ahrec atlı ve yüz bin eşheb atlı askere mâlik idi, gayrı gûne hussânları ana göre kıyâs oluna. Dimyât hâkinde iltizâmdır, yedi bin kîle mîrî pirince makyûddur. Yüz elli akçe yüğrük kazâdır, ammâ ekseriyyâ Dimyât kadılarına ihsân olunur. Nâhiyesinde (---) kurâları vardır, cümlesinde pirinc hâsıl olur. Şehri Nîl kenârında iki yüz adım ba'îd bir mürtefi' yerde bin yüz ma'mûr hâneli ve on yedi mihrâblı ve altı minâreli ve üç yüz dükkânlı ve üç kahvehâneli ve bir hammâmlı şehirdir. Ammâ bezâsteni ve imâret ve medreseleri ve sebîlleri yokdur, ancak üç aded müfîd [ü] muhtasar hânları var. Haftada bir kerre azîm bâzârı olur. Halkının kâr [ü] kisbleri gûnâ-gûn alaca dokurlar. Her hânede birer kârhâne mukarrer olup üç yüz dükkân mültezime mâl verir alacacı dezgâhlarıdır. Pirinci ve Fereskûr alacası meşhûrdur.

Bu şehre Dimyât'ın şarkında olan Tîne'ye gitdiğimiz buhayreden dahi gemi ile gelinir, bir tarafı Nîl, şark tarafı mezkûr buhayredir. Ammâ âb [u] havâsı ve bâğ [u] nahlistânı latîfdir. Nîl ile Dimyât buhayresi mâbeyninde bir şehr-i müzeyyendir. Ziyâretleri ma'lûmumuz değildir. Bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Kefr-i Süleymân Ağa

Bir minâreli câmi'i ve üç yüz hânesi var. Bunun mukâbelesinde Şarkıyye hâkinde,

Beled-i Şerebâz

Yüz hâneli ve bir câmi'li ve minâreli ma'mûr kurâdır. Şeyh Şerebâz hazretleri anda bir kubbe-i âlîde medfûndur. Bu mahalde Dimyât hudûdu tamâm olup Şarkıyye hükmüdür. Bunun mukâbelesinde Garbiyye türâbınd,

Beled-i Mît Ebû Gâlib

Bir minâreli câmi'i ve yüz elli hâneli ve bir kahvehâneli beleddir. Bu mahalde Nîl gâyet dolanup kâh şarka ve kâh garba gider. Bunun mukâbelesinde Şarkıyye hâkinde,

Beled-i Re'sü'l-Halîc

İltizâmdır. Cümle üç yüz ma'mûr büyûtlardır. İki câmi'i ve iki vekâlesi ve bir kahvesi ve altı dükkânı var. eş-Şeyh Gazvân ve eş-Şeyh Hasan Ebû Takıyyüddîn ve eş-Şeyh Muhammed-i Acemî bu beledde kubbeler içinde medfûnlardır. Bundan yigirmi mîl yukaru Şarkıyye hâkinde,

Mît Ebû Abdullâh

Mît yine kurâya derler. Bu dahi iltizâmdır. Yüz evli ve bir câmi‘i minâreli beleddir. Bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Beled-i Tahriyye

Yüz elli hâneli ve bir ma‘mûr câmi‘i minâreli kurâdır. Ve Şarkıyye tıyninde,

Beled-i Bûşât

İki yüz hâne ve bir minâreli câmi‘i var. Bunun mukâbelesinde Garbiyye tarafında,

Beled-i Dincî

Bir ma‘mûr câmi‘i var. Ve Mansûre cânibinde âbâdân,

Evsâf-ı mahalle-i Muşâk

Kundakcı Mustafâ Kethudâ'nın iltizâmında altı yüz hâne ve câmi‘ ve kahve ve vekâle ve esvâk-ı muhtasarı var, ammâ hammâmı ve sebîli yokdur. Mukâbelesinde Garbiyye tarafında şehr-i Mansûre bu şark cânibindedir, ubûr edüp **[Y 352a]** elli mîl yukarıya gidüp şehr-i Şirbîn'e vardık.

Evsâf-ı mahalle-i Sirbîn şehr-i şîrîn

Garbiyye tahtı olan Mahalle-i kebîr hükmünde yüz elli akçe kazâdır. Mahalle kadısına arpalık ihsân olunur. Kırk pâre ma‘mûr kurâları var. Senevî dörd kîse mahsûl hâsıl olup nâ’ib zabt eder iltizâmdır. Cümle bin yedi yüz hâne ve yedi mihrâbdır. Bir ulu câmi‘i var, üç tabaka minârelidir. Elli mescidi ve bir medresesi ve elli aded dükkânı ve dörd kahvesi var. Her cum‘a cem‘iyyet-i azîm olup bâzârı durur. Ve bunun civârında,

Kefr-i Şirbîn

İki yüz hâneli iltizâmdır. Ve bunun mukâbelesinde Nîl içinde bir cezîre vardır. Öte tarafında Nîl-i mübârek deve gerdânı gibi dolaşup karşu tarafı artık Mansûre kâşifliği hudûdudur. Ma‘mûr vilâyetdir. Kazâsına kazâ-i Muşâk derler. Beled-i Muşâk bâlâda tahrîr olunmuşdur, bu mahalle-i Şirbîn'e sehl münharif vâki‘ olmuşdur. Bu mahalle-i Şirbîn'i ubûr edüp mukâbelesinde Mansûre hâkinde,

Beled-i Bedevî

Yüz evli ve bir câmi‘li iltizâmdır. Bunun mukâbelesinde Garbiyye tarafında,

Beled-i Betrâ

Üç yüz hâneli ve bir câmi‘i ve kahvesi var iltizâm beleddir. Andan yukaru mukâbelesinde Mansûre hâkinde,

Evsâf-ı mahalle-i Birimbâl

Yedi yüz hâneli ma‘mûr âbâdân iltizâm beleddir. Şeyhü'l-beledden su’âl etmedim, ne kadar mîrî mâlı ve ne kadar mültezime fâ’izi var, ma‘lûmum değildir. Müte‘addid câmi‘leri ve kahvehâneleri ve mesâcidleri ve hânları ve birkaç dükkânları var. Havâdâr şehirdir. Hammâmı olduğun dahi bilmem. Ve mukâbelesinde Garbiyye cânibinde,

Beled-i Diyâsıt

Şeyh Diyâsıt anda bir kubbede medfûndur. Ve yine Garbiyye tarafında andan yukaru gidüp,

Beled-i el-Hıyâriyye

Üç yüz hâneli ve bir câmi‘li minâresi mevzûn beleddir. Ve yine Garbiyye cânibinde,

Belde-i şîrîn Kâş

Üç yüz elli hâneli ve bir câmi‘ ve bir kahveli beleddir. Bunun cânib-i şarkında,

Evsâf-ı vilâyet-i Dakhelî ma‘mûre şehr-i müzeyyen-i şîrîn Mansûre

Bu şehrin ibtidâ bânîsi Nûh Nebî evlâdlarından Ebü'l-Kabâbıt Bayzar ibn Hâm ki birâder-i mihteri Sâm'dır, bu Bayzar'ın bir oğlu Dakhel'dir, bu şehir anın binâsı olduğundan hâlâ bu Mansûre iklîmine vilâyet-i Dakhel derler, sebeb-i tesmiyesi oldur.

Ba‘dehu Mısır sultânlarından es-Sâlih Eyyûb bu şehrin âb [u] havâsın beğenüp dahi ziyâde ma‘mûr [u] âbâdân etdi kim bâğ-ı behişt etdi. Ba‘dehu İşpanya la‘în bin pâre gemi ile Dimyât'a gelüp istîlâ etdi, andan tâ Mansûre'de karâr edüp milk edindi. Beri tarafda Sultân Sâlih yüz bin asker ile ılgar edüp Gazze cânibine gidüp andan geri dönüp ibtidâ Dimyât'ı halâs edüp küffârın iki yüz pâre gemisin kabza-i tasarrufa **[Y 352b]** alup Mansûre'de olan küffârın ardın alup deryâ-misâl asker ile Mansûre'yi muhâsara edüp yedi gün yedi gecede iki kerre yüz bin küffârdan bir cân kurtulmaduğı cemî‘i tevârîhlerde mastûrdur. Andan sonra bu Dakhel şehrine Mansûre dediler.

Andan sene 632 târîhinde el-Melikü'l-Kâmil Nâsıruddîn Muhammed bin Ebûbekr bin Eyyûb Mısır-ı Kinâne tahtın bırağup Mansûre'yi taht edinüp eyle amâr etdi kim hâlâ şimdiki imâreti andan bir mahalle değildir. Ol asırda el-Melikü'l-Kâmil Nâsıruddîn Muhammed Nîl kenârında bir kasr-ı ibret-nümâ inşâ edüp ismine Kasr-ı Süknâ deyü nâm verdi. Hâlâ Mansûre kâşiflerinin sarâyı önünde bir müfîd ü muhtasar kasr kalmışdır. Hâlâ Menzil[e] hâkinde arz-ı Dahkel nâm bir şehr-i Mansûre'dir. Âhirü'l-emr el-Melikü'l-Kâmil Muhammed kemâlin bulup bu Mansûre'de **[Q 297a]** **[P 294a]** merhûm olup na‘ş-ı pâkin Mısır'a getürüp câmi‘inde defn etdiler.

Ba‘dehu sene (---) târîhinde Mansûre içre bir şerer düşüp bi'l-külliye ihrâk bi'n-nâr olup hâlâ güneşde zerre ve deryâda katre mikdârı ma‘mûr olmuşdur kim hâlâ ünâs-ı mahlûkât sâkinlerdir.

El-hamdu lillâhi vahdehu alime mâ bi-medîneti's-Sâlih Eyyûb bi-vilâyeti'd-Dakhelî ya‘nî şehr-i hâzâ Mansûre min vilâyâti Mısır el-mahrûse mine'l-câmi‘i'l-hutab ve'l-mesâcid ve'l-vekâyil ve'l-medrese ve'l-hammâmât ve'l-esvâk ve sarâyihi'l-evliyâ, nefi‘allâhu te‘âlâ el-müslimîn bi-berekâtihim fi'd-dünyâ ve'l-âhire, âmîn yâ Mu‘în.

Bu şehr-i Mansûre-i ma‘mûrenin evsâfı bu yüzden tahrîr ü tastîr olunur kim iklîm-i Mısır'da başka kâşiflikdir. Lâkin büyük hükûmet olmağile ve vilâyet Urbânı câ-be-câ isyân [u] tuğyân etmeleri sebebiyle Mısır'ın mîrlivâlarına ihsân olunur oldu. Bir mîrimîrânlık mertebesi hükûmet-i a‘lâdır. Taht-ı hükûmeti kurâlarında aslâ tîmâr u ze‘âmet ve alaybeği ve çeribaşı yokdur. Ancak mutasarrıf olduğu eyâletinde cümle yedi yüz seksen yedi pâre ma‘mûr [u] âbâdân kurâ ve kasabât ve şehirler vardır. Cümlesi iltizâm ile zabt olunur. Bu mezkûrûn kurâlardan beher sene pâdişâha üç bin kîse, mîrlivâ kendüye beş yüz kîseyi beş yüz askeri ile ve Mısır'ın yedi bölük muhâfazacı askeri ile vilâyeti zabt [u] rabt edüp mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl eder. Paşa tarafından gılâl ağası ve mîrî gılâli yokdur, ancak mâl verirler.

Ve bir hâkimi dahi monlâsıdır. Taraf-ı pâdişâhîden üç yüz pâyesiyle sadaka olunur şerîf kazâdır kim sitte-i âlî menâsıblarının biri dahi bu Mansûre'dir. Birkaç kerre beş yüz akçe mollâlara ber-vech-i arpalık ihsân olunmuşdur, ber-vech-i adâlet senevî otuz kırk kîse-i Mısrî hâsıl olur. Nâhiye kurâları **[Y 353a]** cümle üç yüz yigirmi pâre kurâdır. Ve hâlâ bu hâk-i anber-pâkde Mît Gamr kazâsı yüz elli akçe şerîf kazâdır, bu Mansûre'ye zamm olunmuşdur, andan dahi on kîse pîştahta mahsûlü hâsıl olur.

Ve bu Mansûre'nin bir hâkimi dahi mâl-ı pâdişâhî verir mültezimidir kim beher sene mâlı seyfî ve şitfî ve tült-i evvel ve tült-i sânî yigirmi Mısrî kîse mâl verüp kendüye dahi sekiz yâhûd on kîse fâ’izi olur, eğer Cenâb-ı İzzet mahsûlâtın ziyâde ihsân ederse, yigirmi kîse fâ’izi olur.

Ve bu şehirde mezâhib-i erba‘a müftîleri ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı kibâr eşrâfı ve Mısır yeniçerisi serdârı ve azebân serdârı ve dörd bölük çavuşları vardır, ammâ kapukulu serdârı ve sipâh kethudâyeri yokdur. Lâkin askerî tâ’ifesi gâyet çokdur.

Ve şehri Nîl kenârında şimâle nâzır şarkdan garba tûlânî ma‘mûr [u] âbâdân bâğ u bâğçeli ve gül ü reyhân gülistânlı ve ravza-i cinân misilli bostânlı tokuz bin hâne-i zîbâlı ve sarây-ı âlîler ile ârâste ve pîrâste bir şehr-i şîrîndir. Bir mîl ba‘îd yerden âdem bu şehre nazar etdükde bah bahlanup safâ eder. Temâşâsında bile rûh vardır. Dâ’imâ nûr-u leme‘ân urur bir şehr-i nazargâh-ı kibâr-ı evliyâdır.

Bu şehir cümle üç yüz beş mihrâbdır. 14'(s)ü cum‘a kılınur câmi‘-i selâtîn ve gayrı a‘yân-ı kibâr cevâmi‘leridir. Evvelâ çârsû-yı sultânî ile mahkeme mâbeyninde,

Câmi‘ü'l-Kebîr: Sultân Sâlih'indir. Tûlen ve arzan yüz seksen kademe ve seksen amûd-ı mermer üzre münakkaş tavanlı ve üç tabaka bir minâreli ve iki yan ve bir kıble kapulu câmi‘dir. Sağ yan kapu kemeri üzre,

Ta‘mîr-i Receb Çorbacı.

Sene 1081

tahrîr olunmuş bir câmi‘-i atîkdir. Ve Nîl kenârında,

Câmi‘ü's-Sagîr. Ve,

Câmi‘u'l-Mahmûdiyye: Nîl kenârında bir dürr-i beyz-âsâ câmi‘u'n-nûrdur. Tûlen ve arzan yüz onar

ayakdır. İki yan ve bir kıble kapusu ve bir tabaka Rûm tarzı minâresi ve derûn-ı câmi‘de on beş amûdlu bir câmi‘-i rûşen-âbâddır. Asâleten haremi yokdur, ammâ leb-i Nîl'de harem şeklinde cânib-i erba‘ası soffalı bir mesîregâh teferrücgâh yerdir kim cümmeyz ve bîd-i sernigûn ve üzüm şecerleri sâyesinde cümle yârân-ı bâ-safâ anda haşr olup cemî‘-i erbâb-ı ma‘ârifin ârâmgâhı bir behişt-âsâ haremdir. Ba‘zı cân durduğu yerden balık sayd eder. Ba‘zı kimesne soffalardan âbdest alup ibâdet eder. Bu mahalde biriken bir kân-ı zurafâ ve dâr-ı şifâ bir kahvehânesi vardır. Ba‘zı ahibbâ mücevher ü mutantan kahve-i Yemenî nûş edüp râhatü'l-ebdân hâsıl edüp ezânlar kırâ’at-i evvelinde ibâdet edüp câmi‘-i Mahmûdî'de hamd u senâ edüp Mahmûd'da mahmûdâne hayr du‘â ederler. **[Y 353b]** Böyle bir câmi‘-i pür-envârdır. Dâyimâ cemâ‘at-ı kesîreden hâlî değildir. Ve,

Câmi‘-i Dilâver Kâşif: Nîl cenbinde tarîk-ı âm üzre fevkânî bir beyâz câmi‘dir. Sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olmağın gâyet ma‘mûr u metîn evkâfı vardır.

Ve câmi‘-i Rıdvâniyye ve câmi‘ü'l-Hayderiyye ve câmi‘-i Emîr Alî el-Ferhânî ve câmi‘-i Reyhâniyye {çârsûdadır} ve câmi‘ü'l-Hatâyî.

Ve câmi‘ü's-Sâdetü'l-Kenâniyye: Bu Nîl kenârında değildir, şehrin cenûbî tarafında şehrin nihâyetindedir.

Ve câmi‘-i İdrîs ve câmi‘-i İbn Kansu.

Ve şehrin garbî nihâyetinde yine Nîl kenârında tarîk-ı âm üzre câmi‘-i Ca‘fer Ağa: Mâ-tekaddem zâviye imiş, nev-binâ bir küçük câmi‘dir.

Andan şehrin cânib-i şarkîsi nihâyetinde câmi‘-i cedîd-i Mustafâ Ağa.

Bu zikr olunan cevâmi‘ler gâyet ma‘mûrdur ve ibâdet etdiğimiz bunlardır, mâ‘adâsı ma‘lûmum değildir.

Ez-zevâyâ: Evvelâ zâviye-i eş-şeyh Abdülcelîl el-Mülbâvî ve zâviye-i Minyetü'd-Devle ve zâviye-i Emîr Hasan ve zâviye-i İbn Ca‘fer ve zâviye-i el-Gurâbî. Ve çârsû içinde zâviyetü'l-Mu‘allakî ve zâviye-i İbn Yâsîn ve zâviye-i eş-şeyh İbn Âmir ve zâviye-i Mukaddim Ferhâd ve ez-Zâviyetü'l-Hamrâ. Bu tahrîr olunan on aded mesâcidlerde dahi ibâdet etdik, mâ‘adâsı ma‘lûmumuz değildir.

Ve altı aded medrese ve yetmiş aded mekteb-i sıbyân ve kırk yerde sebîl. Ve iki hammâm, biri sâhil-i Nîl'de, biri dahi ana karîb hammâm-ı hoş-havâdır; gayrı hammâmı yokdur.

Ve cümle on sekiz vekâle-i ma‘mûru vardır. Evvelâ Emir Dilâver hânı ve Emir Mustafâ hânı ve Mahmûdiyye hânı ve Kenâniyye hânı ve Emîr Ahmed hânı ve Avret hânı ve Mâlikî hânı ve İbn Yâsîn hânı ve eş-şeyh **[Q 297b]** **[P 294b]** Abdülvahhâb hânı ve Müselmânî hânı ve Kadı Nasreddîn hânı ve Kadı Ahmed hânı ve Nîl hânı ve Kaffâsîn hânı ve Haşeb hânı ve İbn Huteybe hânı. Ve bu hânlar ma‘mûr vekâlelerdir, ammâ kârgîr binâlar değildir. Ve yigirmi iki rab ta‘bîr ederler müte’ehhil olur fukarâ odalarıdır, kırk elli hücre bir hândadır, ana bu diyârda *rab* derler.

Ve on dörd siyâruh(?) vardır. Ve yedi ma‘sara vardır, ya‘nî yağ değirmeni vardır. Ve yetmiş beş at

değirmeni var.

Ve cümle kırk kahvehâne ve bin yüz elli dükkân-ı âbâdândır. Ekseriyyâ ecnâs-ı mahlûkât ile izdihâm olan sûk-ı tavîldir. Ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin rûy-ı arzda cemî‘i mevcûdât ki vardır bunun hânlarında ve bâzârında mevcûddur. Ve haftada bir kerre bir azîm bâzâr olup kırk elli bin âdem cem‘ olur. Buğday bâzârı ve semek bâzârı ve at bâzârı ve koyun bâzârı ve sığır bâzârı ve meyve bâzârı başka yerlerde bâzârdır. Ammâ avret bâzârı Nîl kenârında olur, bâzârın tamâm edenler fi'l-hâl anda Nîl'e girirler, garîb ü acîb bâzârdır. **[Y 354a]** Bu bâzâr yolları nâ-pâkdir, ammâ gayrı bâzâr yolları pâk şâhrâh-ı müstakîmdir. Ve cümle çârsûlarının üzerleri hûrmâ ağacları kirişleriyle örtülü tavandır, şiddet-i hârda gâyet latîf yerlerdir.

Ve bu şehir Nîl kenârınca tûlü bin yüz adımdır. Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûhdur. Ve halkı gâyet garîb-dost ankâ a‘yân-ı kibârı vardır. Müsâfirîn ü mücâvirîne ni‘metleri mebzûldür. Husûsâ Dilâver Kâşif'in şeb [ü] rûz kapusu önünde fukarâya ni‘meti bî-minnet tenâvül olunur, hânedân sâhibi recül-i sâlihdir. Ve Koca Mustafâ Ağa hemçünân müsâfirîne ve mesâkîne ikrâm eder. Ve bu şehrin müfessirîn ü muhaddisîn ulemâ ve sulehâsı gâyet çokdur, *ve's-selâm.*

Ziyâret eylediğimiz evliyâ-yı kibârları beyân eder

Hâzâ azrihatü's-sâlihîn. Evvelâ eş-şeyh şerefüddîn-i Aksarı.

eş-şeyh et-Tumeyhî.

eş-şeyh Reyhân: Zâviyesinde medfûndur.

eş-şeyh Seyyidî ale'l-Esmer: Câmi‘ü'l-Kebîr içinde âsûdedir.

Bir şeyh dahi var, ammâ su‘âl etdim, bilmediler. şehrin cenûbu hâricinde tûb kamîneleri kurbunda,

eş-şeyh Hazret-i Kenâniyye es-Sâdât: Bir kubbe-i âlîde medfûnlardır. Cümle kırk bir kibâr-ı evliyâlar bir yerde medfûnlardır. Zamân-ı kadîmde kırk biri de harâmîler imiş, hidâyetullâh erüp cümlesi velî olmuşlardır. Ser-tâcları kutbü'l-aktâb pişvâ-yı tarîk Kenânî hazretleridir. Senede bir kerre mevlûd-ı azîmi olup kırk elli bin âdem cem‘ olup haymelerinde on gün on gece tevhîd-i sultânî olur. Mâ-tekaddem Malaka meydânında bu mevlûdu Urbân-ı uryân aşkıyâsı basup ordu-yı bâzârı nehb [ü] gâret edüp hayli âdem şehîd ederler. Derhâl şehr içinden kırk bir yeşil imâmeli ve eşheb atlı eli mızraklı âdemler zuhûr edüp cümle harâmîleri katl edüp yine şehre girüp gâyib olurlar. Bu menâkıb karîbü'l-ahd olup yetmiş senedir. Ol asırdan berü mevlûda ehl-i züvvâr gelmeyüp cem‘iyyet olmaz imiş. Hakîr bu ahvâli istimâ‘ eyleyüp Mansûre kâşifi Turna Mustafâ Beğ'e hitâben mü’ekkid buyurdular, Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa efendimizden alup eyâlet-i Mansûre'de dellâllar nidâ edüp bin seksen dördde kırk elli bin âdem gelüp cem‘iyyet-i kübrâ oldu. Hamd-i Hudâ hakîr dahi birkaç sene hâzır idim. Her sene terakkîli âdem deryâsı olmadadır.

Andan ziyâret-i eş-şeyh Abdülcelil el-Mülbâvî: Zâviyesi cenbinde bir kubbe-i âlîde âsûdedir.

Ve merkad-i eş-şeyh Zibîb ve eş-şeyh el-Havâs: Kurb-ı Mülbâvî.

eş-şeyha Seyyide Âsiye ve eş-şeyh Uryân ve eş-şeyh Küleybâtî: Mahkeme cenbinde.

Meddâh-ı Resûlullâh eş-şeyh Seydî Muhammed-i Kümeylî.

Ve eş-şeyh Münebbihü'd-Devle.

Ve câmi‘-i İdrîs kurbunda eş-şeyh Zâhir ve eş-şeyh Nassâr ve eş-şeyh Sened.

*şehrin kıblesi **[Y 354b]** nihâyetinde Emîr Mustafâ câmi‘i kurbunda eş-şeyh Sa‘d ve eş-şeyh Hasan.*

Ve câmi‘-i Hatâ’î'de eş-şeyh Behlûl. Ve,

Kabr-i el-Mevlâ Kesreli Mahmûd Efendi: Selânîkîdir. İbtidâ Mansûre bunlara mevleviyyet ile ihsân olunup merhûm oldu. eş-şeyh Behlûl cenbinde medfûndur. Ulemâ-yı Rûm deyü meşhûrdur.

Bu zikr olunan kibâr-ı evliyâullâhın cümlesi birer kubbe-i âlîde ve birer zâviye ve tekyede medfûnlardır kim ziyâret edüp âsitânelerine rû-yı siyâhımı sürüp âşinâlık etdik, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bunlardan mâ‘adâ niçe bin kibâr-ı kümmelîn ziyâretler vardır. *Nefi‘anallâhu ervâhahum*, immetleri hâzır ola.

Bu şehri tamâm seyr [ü] temâşâ ve ziyâret edüp şehr-i Menzile'ye gitmek ârzûları tabî‘ate gelüp "Âyâ, ne takrîb ile gidile?" derken Menzile mültezimi Mansûre bâzârında imiş, anın ile bir gemiye süvâr olup,

Menzile menziline revâne olduğumuz menzilleri beyân eder

Evvelâ Mansûre şehrinin kıblesi cânibinde Mustafâ Ağa câmi‘i dibinde bir tur‘a-i azîm var, andan tâ Menzile'ye varılır, Sultân Selâhaddîn tur‘asıdır.

Andan gemiye girüp iki cânibde yetmiş altı pâre ma‘mûr [u] âbâdân izbeler ve mîtler ve kurâ ve kasabâtları temâşâ ederek tur‘a ile yine kıble cânibine cereyân edüp ol gün ubûr edüp gece bir izbeye girüp mihmân olduk. Ale's-sabâh,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Menzile

şehrinde mültezim hânesinde nüzûl eyleyüp seyr [ü] temâşâsına azîmet eyledik. Evvelâ şehri bu geldiğimiz Nîl tur‘ası kenârında bir düz yerde bâğ u bâğçeli {halîcin iki cânibinde ma‘mûr [u] âbâdân bin mikdârı hânedânlardır. Tur‘a üzre ağac cisr ile ubûr olunur şehirdir.

Ve bu tur‘anın iki cânibi şâm-ı Cennet-meşâm gibi bâğ u bâğçedir. Her bir bâğı onar on beşer feddân bâğlardır. Nârı ve limonu ve turuncu ve incîri ve hûrmâsı memdûhdur. Ammâ buğdayı olmaz, lâkin bu Menzile'de olan pirinc rub‘-ı meskûnda nazîri yok dânedâr ve beyâz u lezîzdir.} Lâkin nahlistân bostânı ve pirincistânı cihânı dutmuş bir şehirdir. şimâlinde Dimyât buhayresi rub‘ sâ‘at karîbdir. şehr içinden cereyân eden tur‘a vilâyeti saky eylediğinden sonra bakâyâ-yı Nîl bu buhayreye munsab

olur. Mansûre hâkimi hükmünde iltizâmdır. Kâh paşa ağalarından kâh Mansûre kâşifi tarafından mîrî pirince bir havâle ağa dahi hâkimdir, beher sene paşaya altı kîse küşûfiyye verüp kendüsi dahi altı kîse hayr eder.

Ve yüz elli akçe kazâdır, senevî kadısına beş kîse hâsıl olur. Nâhiyesi seksen pâre pirinc kurâlarıdır, cümle kurâlardan elli altı kîse mâl-ı pâdişâhî hâsıl olur. Hemân yedi yük akçe buhayresinde olan balık sayyâdlarından peydâ olur.

Cümle bin **[Y 355a]** hânesi on mahalle ve yetmiş mihrâbdır. Sekizi hutbedir, mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Cümleden,

Câmi‘ü'l-Kebîr: Cemâ‘ati çok ma‘bed-i kadîmdir. Salâhaddîn-i Yûsuf vezîri Laka‘ka‘ et-Temîmî bu şehri feth etdikde bu câmi‘i inşâ etmişdir. Gayrı cevâmi‘ler ma‘lûmum değildir.

Ve zâviye-i şeyh İbrâhîm-i Selmûnî ma‘mûrdur. Bu şehirde dörd minâre nümâyândır.

Ve bir medrese ve altı mekteb ve yedi sebîl ve beş vekâle. Ve dahi {ma‘dûd olan yüz dükkân olur kârgîri vardır. Seksen dükkân ma‘mûr makfûldür, mâ‘adâsı mesdûddur.

Ve bezzâzistânı bedestânı yokdur.

Ve sekiz kahvehânesi var. Sûku'l-Attârîn'i sehlce müzeyyendir. Haftada bir gün azîm bâzârı durur turup ol gün koyun eti ve deve sığır eti bulunur. Gayrı günlerde etin vücûdu yokdur. Zîrâ şehr-i azîm değildir, halkı fukarâlar, balık yerler avlarlar.

Ve kâr [ü] kisbleri dahi balık sayyâdıdırlar. Acâyib gûne gûnâ-gûn mâhîleri olur.

Ve vakt-i şitâda buhayre etrâfına ve şehrin bâğçelerine bî- bilâ-hisâb tuyûr-ı vahşî-i gûnâ-gûn gelüp ehl-i beled sayd edüp kifâflanırlar ederler. Ve gömleklik beyâz kenârlı ketân bezi meşhûrdur. Ve Menzilâvî mahbûbu dahi meşhûrdur ki,

Ziyâretgâh-ı Menzile

Evvelâ eş-şeyh Muhammed el-Ukâbî: Zâviyesinde medfûndur.

Ve İbrâhîm-i Selmûnî: Zâviyesinde.

Ve karâfe-i kübrâ kebîr kurbunda eş-şeyh Tâhirî. eş-şeyh Muhyiddîn: Vezîr Laka‘ka‘ kurbunda medfûndur.

Ve kabr-i Vezîr Laka‘ka‘ et-Temîmî. Ve ana karîb eş-şeyha Sitti Sâliha, *rahmetullâhi aleyhâ*. Çok menâkıbı var, gûyâ Râbi‘a-i Adeviyyedir imiş.

Ve eş-şeyh şehâbeddîn el-Ensârî: Ashâb-ı güzîndendir. Hâratü'l-Ittılâ‘în ile zâviyetü'l-Hayyâtîn kurbunda medfûndur.

Ve dahi eş-şeyh Muhammed eş-şâmî: Kurb-ı Sûku'l-Attârîn. *Rahmetullâhi aleyhim ecma'în.* Niçe bin kerâmet-i kibâr-ı evliyâlar vardır, ammâ bu şehirde bir gün bir gece mihmân olduk, olmağla bu kadar âsitâneye ancak yüz sürebildik, *ve's-selâm.*} **[Q 298a] [P 295a]**

Andan yine gemiye süvâr olup geldiğimiz tur'a ile avdet edüp gemi mellâhları tur'anın iki cânibinden ipler ile baş yukaru renc [u] anâ (ile) çekerek bir gün bir gecede yine şehr-i Mansûre'ye dâhil olduk. Ba'dehu bu şehrin a'yâniyle vedâlaşup yine bir ma'âş gemisine süvâr olup avm eyledik.

Bu şehrin mukâbelesinde Garbiyye semtinde,

Beled-i Talha

Üç yüz re'âyâ evleri ve Nîl kenârında bir minâreli câmi'i var.

Andan yine Mansûre'ye Nîl bizi düşürüp Mansûre'nin cânib-i garbîsi nihâyetinde bir burunda,

Ziyâret-i eş-şeyh (---) (---): Mâ-tekaddem bir âlî kubbesi var idi, Nîl tuğyânından kubbesi münhedim olup azîzin sandûkası alâ-mele'i'n-nâs Nîl kenârında kalmışdır. Ammâ berekât-ı azîz ile sandûkaya aslâ Nîl gelmez. Husûsâ Nîl'in bir girdâb yeridir kim herkes bu azîz ruhâniyyetinden isti'ânet taleb edüp birer Fâtiha-i Seb'u'l-mesânî tilâvet ederek ubûr ederler. Hakîr dahi evlâ bi't-tarîk eyle ubûr edüp bir mîl yukaru Süleymân Beğ bâğı vardır, İremezât'dan nişân verir, andan iki mîl bâlâya gidüp,

Beled-i şeyh Ramazân

Yüz evli **[Y 355b]** bir beled-i sagîrdir. Azîz hazretleri anda bir kubbede yatırlar. Anı güzer edüp yine Mansûre tarafında,

Mît Hâmis: Yüz hâneli ve bir câmi'li ma'mûr beleddir. Bunun mukâbelesinde Garbiyye hudûdunda,

Mît el-Garaka: İki yüz hâne ve bir câmi'i var. Andan Mansûre hâkinde,

Mît Vîş: Üç yüz hâne ve bir câmi'i var. Garbiyye hâkinde,

Mît Assâş. Ve Mansûre cânibinde,

Mît Nevesî. Ve yine Mansûre haddinde,

Mît Su'bâniyye. Ve andan yukaru yine bu cânibdeki,

Mît el-Minye. Bunun mukâbelesinde Garbiyye hükmünde,

Evsâf-ı şehr-i Lût kasaba-i ma'mûr Semennût

Garbiyye'de Mahalletü'l-Kebîr iskelesidir. Garbiyye zabtında sâhil-i Nîl'de bin üç yüz hâneli iltizâm bir şîrîn ü müzeyyen kasabadır. Ammâ zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş, Câlût kavminin âsâr-ı binâları zâhirdir. Ve yüz elli akçe kazâdır, Mahalle-i Kebîr kadısına arpalık sadaka olunup

nâ'ibi hükm edüp senevî beş kîse hâsıl eder. Nâhiye kurâları kırk yedi ma'mûr u mutî' beledleri vardır. şehrinde altı aded mihrâb ve üçü hutbedir. İskelesindeki câmi'i fevkânîdir. On dörd sütûn üzre levha tavandır ve üç kapusu ve bir meksûr u münhedim minâresi. Ve bir hânı ve bir hammâmı ve altı kahvesi ve elli aded dükkânları var. Ve yedi sebîli ve on iki mektebi ve Nîl kenârında bir teferrücgâh mahkemesi var.

Ziyâretlerin beyân eder

Evvelâ eş-şeyh İsmâ'îl-i Gadvî ve Seyyid Abdullâh el-Halef. Bunlar mescid-i Gadvî'de medfûnlardır kim ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ba'dehu bu şehirden mültezimîn atlarına süvâr olup şimâl cânibine bir malaka yer gidüp,

Beled-i Ebû Alî

Âsitâne-i sa'âdetde musâhib-i şehriyârî Emîrâhûr Muslî Aga iltizâmında hûrmâlı ve bâğ u bâğçeli ve üç yüz re'âyâ büyûtlu ma'mûr kurâdır. Anı ubûr edüp bir malaka dahi gidüp,

Beled-i Kaytâs Ağa

İki yüz hâne ve bir câmi'li âbâdân karyedir. Ammâ re'âyâsı Benî Harâm kabîlesidir, gâyet akûr kavimdir, cânib-i erba'alarında olan ahâlî-i kurâyı dâ'imâ dalarlar.

Bu beledi dahi ubûr edüp yine şimâl cânibine isimleri nâ-ma'lûm kurâları ubûr ederek tur'a-i Yemenî kenârında niçe âbâdân bâğ u bostânlı beledleri dahi ubûr edüp Semennût'dan bir sâ'atde,

Evsâf-ı taht-ı sânî, vilâyet-i Garbiyye şehr-i azîm ve bender-i kadîm Mahalletü'l-Kebîr

Lisân-ı Kıbtîde bu şehre Zîhân derler. şarkıyye vilâyetinin garbında olmak ile Rûm kavmi Garbiyye derler. Ammâ şarkıyye ve Buhayre mâbeyne-hümâsında iki cânibi Nîl-i mübârekin ortasında vilâyet-i Menûf ve vilâyet-i Garbiyye ve bu Mahalletü'l-Kebîr bir cezîreye vâki' olmuşdur kim (---) pâre ma'mûr kurâlı cezîre-i kebîrdir. Ammâ bu Mahalle-i Kebîr ekâlîm-i Mısır-ı Kinânetullâh'da sevâd-ı mu'azzam şehirlerden ibtidâ Mısır, ba'dehu bu Mahalle, ba'dehu Reşîd, ba'dehu Dimyât, ba'dehu Minye ve Menfalût birbirlerinden küçük şehirlerdir. Lâkin bu Mahalletü'l-Kebîr hâlâ ile'l-ân ma'mûr olmadadır. Zîrâ **[Y 356a]** şehrinde yetmiş yerde medfûn tılısmât ve niçe yüz medfûn kenzler vardır. İnkırâzu'd-devrân vîrân olmasa gerekdir.

İbtidâ bânîsi bi-kavli *Tevârîh-i Hıtat-ı Makrîzî* Tûfân-ı Nûh'dan sonra kehene Mısrâyim binâsıdır kim iklîm-i Mısır'ı devr edüp ilm-i nücûm üzre bu zemînin âb [u] havâsın beğenüp bu şehri inşâ etdi. Mürûr-ı eyyâm ile niçe bin mülûklerin tasarrufuna girüp sene (---) târîhinde Mısır pâdişâhlarından Tâhir Baybars evâyil-i hâlinde bu şehirde kâşif iken ol dahi âb [u] havâsından haz edüp zamân-ı hilâfetinde bu şehri taht-ı sânî edinüp sâkin olurdu. İle'l-ân şehrin tâ vasatında kâşifler sarâyı kurbunda şehir içinden cereyân eden tur'a üzre üç göz bir cisr vardır, her vakt-i işâda ol cisr üzre sekizer kat mehterhâne üç nevbet çalınur, Tâhir Baybars hazretlerinin asrından berü kânûn-ı selâtîndir, çalınup vazîfe ve cirâyelerin kâşifden alup dâ'imâ mehterhâne çalarlar, zîrâ taht-ı sânîdir.

Hâlâ Mısır eyâletinde mîrimîrânlık pâyesiyle Mısır ümerâları bin aded tevâbi‘iyle ve bin aded Mısır'ın yedi bölük mustahfizânları ile iltizâmında olan iki yüz kîseyi tahsîl edüp dîvân-ı Mısır'da sene âhirinde mâlı galak eder.

Ve yüz elli kîse dahi ba‘de'l-masârıf kendiye tahsîl eder, âlî mansûbdur. Ümerâsı dîvân-ı Mısır'a geldükde emîr-i hac ve defterdârdan mâ‘adâ ümerâların üzerine tasaddur eder. Sâ’ir ümerâ ve kâşifler üzre evlâ bi't-tarîk tasaddur eder, zîrâ taht-ı sânî hâkimidir. Ba‘dehu emîrü'l-hac olur. Garbiyye eyâletinde cümle üç yüz yetmiş pâre gâyetü'l-gâye âbâdân koz içi gibi sağ ve ma‘mûr kurâlardır, her biri birer şehre benzer beledlerdir.

Ve bir hâkimü'ş-şer‘ dahi kadısıdır. **[Q 298b]** Mansıbı sitte-i evvelin evvelidir. Diyâr-ı Mısır'dan bundan âlî mansıb yokdur. Niçe kerre beş yüz akçe ile mevleviyyet zabt eden mollâlara sadaka olunmuşdur. Ammâ dâ’imâ dörd yüz toksan tokuz akçe ile ihsân olunmak kânûndur. Bir müddeti kırk kîse olur, tâli‘i olursa elli kîse de olur. Ve nâhiyesi kurâları **[P 295b]** üç yüz yetmiş pâre karyedir. Nâhiye-i Semennût ve nâhiye-i şirbîn ve nâhiye-i Bîrûn ve nâhiye-i Enderûn.

şehir içinde üç yerde mahkemesi vardır. Gâyet şehr-i kebîrdir.

Ve mezâhib-i erba‘adan şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfi ve a‘yân-ı kibârı ve Mısır yeniçerisi ve azebân serdârı ve gayrı bölük çavuşları vardır. Kapukulu serdârı ve sipâh kethudâyeri ve alaybeği ve çeribaşı ve zâ‘im ü zu‘amâları yokdur. Cümle kurâları mâl-ı pâdişâhî hâsıl olur iltizâm köyleridir.

şehri bir düz sahrâda Sâbûniyye ve Yemenî tur‘aları kenârında ma‘mûr âbâdân ve buk‘aları hûb u mergûbdur. Mezra‘aları vâfir ve hayrât [ü] berekâtı mütekâsir, ve ni‘metleri firâvân ve enhâr-ı Yemenîsi cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır kim Mısır'dan sonra bu şehirdir. Kat-ender-kat **[Y 356b]** sarây-ı âlîli serâpâ tula-binâ on altı bin sagîr [ü] kebîr kirec sütûhlu hâne-i kâr-ı kadîmlerdir. Ve cümle hânelerinin ma‘mûr [u] müzeyyeni ve kibâr sarâyları şehr içre cereyân eden halîcin tarafeynine vâki‘ olup cümle pençereleri ve maksûreleri halîce nâzırdır. İki tarafı gül gülistân bostânlı hasretü'l-mülûk büyût-ı ra‘nâlardır.

Cümle yetmiş sekiz mahalle ve yüz kırk mihrâbdır. Yetmiş cum‘a namâzı edâ olunur câmi‘-i selâtîn ve gayrı a‘yân-ı sâhib-edyân cevâmi‘leridir. Cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik Beğ sarâyı cenbinde,

Câmi‘-i Bali Beğ: Nîl kenârında olmak ile dörd amûd-ı müntehâsı Nîl içinde olup ol sütûnlar üzre binâ olunmuş bir câmi‘-i fevkânîdir. On iki kademe nerdübân ile çıkılır üç kapusu var, biri kıble dîvârında Beğ sarâyı yoluna mekşûfdur, biri şâfi‘î havzuna meftûhdur, biri nev-binâ çârsû içine açılır. Câmi‘i içinde amûdlar yokdur, dörd kemer üzre münakkaş u müzehheb tavandır kim kalem mûyın çekmede zamâne nakkâşları âcizdir. Bu câmi‘ fevkânî olmağile altında altı aded dükkânları vardır. Ve üç tabaka bir minâre-i mevzûnu var. Ve minberi kapusu üzre celî hat ile [245] âyeti tahrîr olunmuşdur. Andan Nîl kenârında,

Câmi‘ü's-Safâ: Gâyetü'l-gâye zevk [u] safâ ile ibâdet edecek ibâdetgâhdır. Ve yine Nîl kenârında Beğ sarâyı mukâbelesindeki,

Câmi‘-i Hâce Attâr: Otuz üç sommâkî amûd-ı zî-kıymetler üzre nakş-ı bûkalemûn tavan-ı ibret-nümûndur. Mihrâbı hurde ruhâmdır ve minberi münakkaş haşebdir. Üç kapusu var, bir kıble kapusu çârsûya nâzır ve iki yan kapu dahi çârsûya mekşûf. Ve sol cânibinde üç tabaka bir minâre-i serâmedi var, tâ zirve-i a‘lâsında anıt kuşları âşiyân edüp yavrular çıkarır, temâşâdır. Ve yine çârsû içinde nev-binâ,

Murâd Çorbacı câmi‘i: Sekiz mermer direk üzre bî-nakş tavandır. Ve bu câmi‘ içinde evlâd-ı Sahâbe-i kirâmdan Seyyid Abdullâh ibn Hazret-i Zübeyr hazretleri medfûndur. Anıniçün bu câmi‘i binâ olunup ziyâret-i azîmdir kim i‘tikâd-ı tâm ile ziyâret eden murâdına vâsıl olur. Ve,

Câmi‘ü's-Simsâr: On sütûn üzre tavandır. Ve beyâz mermerden bir gûne alçacık minberi vardır, misli bir diyârda yokdur. Ve bir minâresi var, yüz on yedi kademe, ve her kademesi birer arşındır, urûc olunmasında usret çekilir bir serâmed minâredir. Câmi‘in zemîni dahi âlî yere vâki‘ olmağın hakîr bu minâreye çıkup şehre im‘ân-ı nazar ile nigerân etdim. Sevâd-ı mu‘azzam İremezâtü'l-imâd misilli bir şehr-i azîmdir. Ve cümle kırk yedi minâre nümâyândır. Ve uzun çârsû-yı Attârîn içinde,

Câmi‘ü'l-Kebîr: İbtidâ bânîsi şeyh Ebûbekr-i Tarbahî binâsıdır, kendüler yine câmi‘in sâhasında yatır. Ba‘dehu Melik et-Tâhir tevsî‘ edüp câmi‘-i kebîr olmuşdur. Tûlen ve arzan ikişer yüz ayakdır. Minberi ve mihrâbı tarz-ı kadîmdir. Harem-i kebîrinin **[Y 357a]** ortasında bir ağac kubbeli ve cânib-i erba‘ası ağac kafesli bir sebîli var. Câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda cümle yüz aded mermer ü sommâkî sütûnlar üzre tâklar fevkında münakkaş levha tavandır. Ve hareminin sol köşesinde iki kat kulle misâli bir minâre-i kadîmi var.

Ve ağac minberi kapusu üzre bir acîb hatt-ı Hafza Kûfî ile *Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh* mastûrdur.

Ve mü’ezzinân mahfili altı dâne rakîk ü nahîf mermer pâyeler üzre mebnî maksûre-misâl haşebden musanna‘ mahfildir. Bu şehr içre bundan büyük câmi‘ yokdur. Yılda bir kerre içinde bir mevlûd-ı azîm olup yüz bin âdem cem‘ olur. Andan,

Câmi‘-i Varka: Tûlen ve arzan yüz elli sekizer ayakdır. Ve otuz sekiz sütûn-ı gûnâ-gûn üzre tavandır. Bu câmi‘in ortası açıkdır. Ol küşâde yerde eş-şeyh Abdullâh medfûndur. Câmi‘ içi olmağile kubbesi yokdur, ancak levha sandûka içinde âsûdedir. Bu mahalde bir nâbıka dırahtı var kim sâyesi câmi‘in haremine ve hâricine şâhalar salmışdır. Senede dörd kerre ceviz kadar lezîz nâbıka meyvesi olur. Ve,

Câmi‘ü'l-Vezîriyye: Bu dahi şehr içre cemâ‘at-ı kesîreli bir câmi‘-i müferrihdir. Ve,

Câmi‘-i Hazret-i İbn Abbâs-ı Gamrî: Tûlen ve arzan yüz yetmiş ayakdır. Minberi haşebdir. Mihrâbının solunda bir gûne hat var, ba‘zılar hatt-ı Zebûr'dur derler. Andan aşağı [246] âyeti merkûmdur. Ve otuz yedi sütûn üzre mülevven tavandır. Üç kapusu ve üç tabaka bir minâresi ve ortası açık bir câmi‘dir. Mihrâb dîvârının sol köşesinde eş-şeyh Abbâs-ı Gamrî âsûdedir. Ve,

Câmi‘-i Ta‘abburhâ Ta`abeş Hanâ(?) Takbeşhâ: Ortası küşâde bir küçük câmi‘dir. On iki

mermer direk üzre sahâdır. Ve,

Câmi‘-i eş-şeyh İbrâhîm: Yedi sütûn üzre tavanlı ve ortası açık bir câmi‘-i sagîrdir. Hareminde şeyh İbrâhîm medfûndur. Ve bu câmi‘ kurbunda,

Câmi‘-i şeyh Deyyâr: **[Q 299a]** Bu dahi bir alçak minâreli bir küçük câmi‘dir.

Bu tahrîr olunan cevâmi‘lerden mâ‘adâ nice cevâmi‘ler vardır. Manzûrumuz olup cemâ‘at-ı **[P 296a]** kesîre ile mâl-â-mâl olan musanna‘ ve müzeyyen câmi‘ler bunlardır.

Zevâvîler bî-hisâbdır. Ve tokuz medrese ve yedi dârü'l-hadîs ve yetmiş tekyesi var. Zîrâ cemî‘i ehl-i turûk meşâyihleri bunda mevcûddur. Cümle ahâlî-i vilâyet ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at sâhib-i sülûk ehl-i tevhîd kimesnelerdir. Cümle tekyelerden şeyh Abdurrahmân-ı Mâlikî tekyesi ve Abdullâh-ı Durgâm tekyesi ve on bir Seyyid Ahmed el-Bedevî tekyeleri ve Burhânî tekyesi ve Safâfî tekyesi ve Kümeylî tekyesi. Bu tekyeler gâyet ma‘mûrdur ve ba‘zısının sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olmağile ni‘metleri mebzûldür. Ve kâmil yüz yigirmi mekteb-i sıbyân-ı tıflânı var. Her sene ıydıyye hil‘atları yetîmlere **[Y 357b]** mebzûldür. Ve iki yüz sebîli var. Ba‘zı mektebler sebîlhâneler üzre vâki‘ olmuşdur, kânûn-ı Mısır böyledir. Ve kırk altı yerde âb-ı hayâtdan nişân verir su sarnıcları vardır.

Ve cümle beş hammâmı vardır. şehr-i kebîrine göre hammâmları azdır ve kesîfdir. Serûcî hammâmı. Ve Yahyâ Çelebi hammâmı. Ve Nasârâ hammâmı: Bunda ebeden müslim girmez. Ve Bali Beğ hammâmı: Latîfdir.

Ve yedi hammâmı dahi mu‘attaldır. Ammâ hammâm-ı Vefâ ziyâretgâhdır ve âb [u] havâsı ve binâsı gayrılardan latîfdir. Ammâ binden mütecâviz sarây hammâmları vardır. Fukarâları sabâh olunca niçe bin âdem şehr içinden cereyân eden halîce girüp gusl ederler, hammâmdan berîlerdir.

Ve cümle yetmiş yedi hândır. On yedisi buğday ve şa‘îr ve fûl satılır gılâl hânlarıdır kim bu şehrin cemî‘i hubûbâtı bu şûnelerde bey‘ [ü] şirâ olunur.

Ve cümle iki bin üç yüz kırk beş dükkândır. Cümle esvâklarının üstü örtülüdür. Ammâ bu şehrin bezâzistânı yokdur, lâkin cemî‘i mevcûdât bu şehirde mevcûddur, zîrâ bender şehirdir.

Kırk sekiz kahvehânesi var. şeb [ü] rûz küşâde olup âyende vü revendeye mihmânhânedir. Ve mutrıbân sâzendegân hânendegân ve meddâhân ile müzeyyen kahvehânelerdir kim subh [u] mesâ Hüseyin Baykara sohbetleri olup cemî‘i erbâb-ı ma‘ârif birbirleriyle anda haşr olurlar. Eyle mecma‘ü'l-irfân kânı kahâvîlerdir.

Ve iki yüz yağ değirmeni ve üç yüz seksen at değirmeni ve on aded etmek furunu var. Cümle hânelerde birer furun mukarrerdir, çârsûya ihtiyâcları yokdur. Ancak gurebâ ve müsâfirîn içün on furundur, hâs etmeği olur. Cümle sûk-ı sultânî yolları vâsi‘ ü pâkdir. Zîrâ şehir içinden Nîl cereyân edüp rûz-merre sakalar tarîk-ı âmları sulayup çârsû serdâb-ı Bağdâd gibi olur.

Ve ekseriyyâ hâne-i zîbâları ve sarây-ı âlîleri halîc kenârında olup gûnâ-gûn şâhnişînlerden a‘yân-ı

vilâyet birbirlerine âşinâlık edüp revzenlerinden mâhîleri sayd ederler. Ve cemî‘i halkı Nîl'de mâhîvâr âdem mahbûb-ı mâhtâbânlar ile şinâverlik edüp birbirlerin mahabbet şebekesilye sayd edüp küştegîrâne alt üst olup kuc-kucağ ber-bucağ olurlar.

Ve bu şehrin cümle binâları serâpâ tula kârgîr-binâdır, taş-binâ nâdirdir. Ammâ ne hemvâr u musanna‘ ve müzeyyen der-i dîvârları vardır. Ve kapuları ikişer kanatlı âlî kapulardır. Kapuların iç yüzünde birer huddâm soffaları mukarrerdir. Ve bu hânelerin sütûhları umûmen kirec sıvalıdır.

Ve Mısır şehrinden aşağı bu cânibler cümle tula-binâlardır, taş ma‘deni yokdur. Eğer taş lâzım olursa Mısır'dan gemilerle Nîl tuğyânında getirirler. Zîrâ Nîl tuğyânında ekâlîm-i **[Y 358a]** Mısır'ı gark edüp uğramadık şehri komaz, cümle diyâr-ı Mısır'ı gark edüp kurâ ve kasabât ve belîdeleri Nîl içinde üç ay cezîre cezîre olur.

Ve bâlâda zikr olunan mehterhâne çalınan cisrin iki tarafı dahi dükkânlardır, pençereleri Nîl'e nâzırdır. Ve yine şehr içinde üç göz bir cisr dahi Sûku'l-hubûb kurbundadır. Bunun dahi tarafeyninde ma‘mûr dükkânlardır, pençereleri tur‘aya nâzırdır. Bu mahalde iskele vardır, kayıklar gemiler yanaşup gılâl ve gayrı metâ‘ götürüp getirirler. Ba‘zı âdem bundan kayığa binüp şehr içinde murâd edindiği yere gider. Bir cisr dahi şehrin kıblesi hâricinde Sâbûniyye tur‘ası üzre Ca‘fer Ağa cisri derler üç göz kantara-i azîm cümle taş-binâdır, ammâ gayrılar tula-binâdır. Bu sırâtın vasatında çâr-gûşe mermer üzre celî hüsn-i hat ile yazılan târîhdir:

Te‘emmel terâ mâ şâdehu'n-nedne(?) Ca‘feru
Hüve'l-kâsimî mâte ile'l-hayri yuksadu
Li-kantaratin fîhâ bi-kavli müverrihin
Senâ’ün lehu fahrun ve ‘izzün yü’eyyedu.
Sene 1074

Ve bu şehrin âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbe nisvânları sâhib-cemâl ve latîfü'l-i‘tidâl hûb-manzar ve perî-peyker hadden bîrûn şems-i tâbân-misâl hûbânları hüsn-i cemâl sâhibleridir.

Ve bu şehrin askerî tâ’ifesi gâyet müzeyyen kimesnelerdir, gûnâ-gûn akmişe-i fâhire ve elvân çukalar geyerler. Ve vasatü'l-hâl merdleri boğası ve Mısır alacası geyerler. Fukarâları hâline münâsib esvâb-ı peşmîne geyerler, hâl-i cihân böyledir. Zenâneleri zer-i hâlisden ve sîm-i ebyâzdan mutallâ takye ve beyâz ve siyâh ibrîşim car bürünüp reftâr ederler.

Bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbât masnû‘âtının memdûhâtından evvelâ hâs u beyâz dühn-i hâlis ile mülemma‘ mutabbakı ya‘nî katmer gözlemesi bir diyâra mahsûs değildir, illâ Mahalle-i Kebîr. Ve beyâz etmeği ve tahînesi ve peyniri meşhûrdur.

Ve kâr-ı ibret-nümâlarında[n] ibrîşim seccâdeleri rub‘-ı meskûnda nazîri yokdur, meğer Acem'in Isfahân-ı nısf-ı cihânında işlene.

Ve yine harîr-i münakkaş otak-ı nühtâk perdeleri ve kahve **[Q 299b]** makramaları ve dürlü dürlü

alacalar ve çârşaflar ve fûtalar işlenir kim şehr-i Mardin'de işlenmez.

Ve bu şehirde aslâ Freng ve Ermeni olmaz, ammâ bir mahalle Yahûdî ve iki mahalle Kıbtî vardır, cümle bin hânedir.

Ve yedi kenîse vardır. Ve şeyhü'l-beled defteriyle bu şehirde altı kerre yüz bin âdem vardır, deyü meşhûr-ı âfâkdır.

Hâsıl-ı merâm Mısır diyârında bir mu‘azzam bender şehirdir kim senevî niçe bin yük pembe asdar bezi ve gayrı metâ‘ bağlanır. Zîrâ cümle mahsûlâtından pembesi ziyâde **[P 296b]** olur.

Bu tahrîr olunan evsâfâtın zikrinde fâ’idesi ve beyânında â’idesi elbette vardır, mezeden hâlî değildir, ammâ gayrı meşhûrun zikrinde fâ’ide **[Y 358b]** ve beyânında â’idesi olmayup i‘tibârı olmayan şeyleri tahrîr etmede melâlet var, deyü bu kadarile iktifâ etdik ki *hayru'l-kelâm mâ kalle ve delle* buyurmuşlardır, *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Mahalle-i Kübrâ

Bâlâda tavsîf olunan cevâmi‘ler içinde medfûn kibâr-ı evliyâlar tahrîr olunmuşdur. Anlardan gayrı şehrin cânib-i garbîsi tarafı nihâyetinde Mahalle kapusu dibinde **eş-şeyh Abdülmecid eş-şâmûlî:** Bir kubbe-i pür-envârda medfûndur. Tarîk-ı âm üzre olan pençeresi atebesinde celî hat ile,

İnşâu es-Seyyid İbnü'l-Hüseyn Seydî Abdülvahhâb ve Seydî Abdülmü’min ahîhi Seyyid Abdülmün‘im

deyü tahrîr etmiş.

{Ve ziyâret-i **el-Mevlâ Abdülbâkî bin Mahmûd bin Atâüddîn Hamâlîzâde**, *kuddise sırruhu*. şehr-i Mısır'da mütevelliddir. Bu Mahalle-i Kebîr mevleviyyetine mutasarrıf iken merhûm olup Sâbûniyye cisri başındaki zâviyenin sâhasında Rûm tarzı hice taşı ile mebnî târîhi ile mastûr alâmetiyle medfûndur. Tarîk-ı âm üzre olmak ile ziyâretgâhdır. Gâyet fasîh bedî‘ü'l-beyân olmağile *Tevârîh-i Hıtat-ı Makrîsî*'yi terceme etmişdir.

Bunun kurbunda karâfe-i meşâyihde cisir başında **el-Mevlâ Geveze Alî bin Sinân:** Vilâyet-i Hamîd'de Isbarta şehrindendir. Bu Mahalle-i Kebîr ibtidâ bunlara mevleviyyet ihsân olunup Mahalle'ye geldikde îrâd defterin görüp şâd-mergden merhûm oldu. Ulemâ-yı Sultân Ahmed, deyü seng-i mezârında târîhi sene 1029.} *Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz ve rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bunlardan mâ‘adâ niçe bin ziyâretgâh vardır, ammâ atebe-i süflîlerine rûy-ı zerdimiz sürüp ziyâret etdiğimiz bunlardır. Ammâ bu şehirde kırk yedi aded mazınne-i kerâme kimesneler ile müşerref olup du‘â-i hayrları ile şerefyâb olduk.

Hamd-ı Hudâ andan kâşif Hasan Ağa'dan yüz guruş ve bir at ve bu kadar Mahalle metâ‘ları alup cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup iki sâ‘atde yine,

Kasaba-i Semennût: Bâlâda evsâfı merkûmdur. Anda yine bir yüğrük gemiye hedâyâ atı dahi koyup altmış pür-silâh âdemler ile Nîl ile baş yukaru ubûr ederek şarkıyye türâbında,

Mît Ebülhâris. Ve mukâbelesinde Garbiyye'de

Mît Ebû Sıyr. Ve Mansûre'de

Mît Burrû. Ve mukâbelesinde

Beled-i Beneye. Ve Mansûre'de

Beled el-Manzara. Ve Garbiyye'de

Beled-i Mît Bedr. Mansûre'de

Mît Dümsîn. Ve Garbiyye'de

Beled-i şubran. Ve Mansûre'de

Mît İşnî. Ve Garbiyye'de

Evsâf-ı kasaba-i şenbât-ı Kebîr

İki bin hâneli ve müte‘addid câmi‘li ve mesâcidli ve esvâk-ı muhtasarlı ve kahvehâneli âdemi firâvân mâl-â-mâl-i nisvân bir şehirdir. Bir gece anda dârışedde mihmân olup andan ale's-sabâh avm edüp Mansûre cânibinde,

Beled-i şerencî. Mukâbelesinde Garbiyye'de,

Beled-i Dehnûr. Ve Mansûre'de,

şehr-i azîm Mît Gamr: Bâlâda **[Y 359a]** evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur. Bunun mukâbelesinde Garbiyye hâkinde,

Kasaba-i şîrîn Zifte: Medhi dahi tahrîr olunmuşdur. Bundan yukaru Mansûre'de,

Beled-i Ma‘sara. Ve Garbiyye'de bunun mukâbelesinde,

Beled el-Garîb. Mansûre'de,

Beled-i Sehric. Mukâbelesinde Garbiyye'de,

Beled-i Misîd. Ve civârında,

Beled-i Vasîd. Mansûre'de,

Mît el-İz. Ve Garbiyye'de,

Mît el-Hârûn. Mansûre'de,

Beled es-Sıffîn. Mukâbelesinde Garbiyye'de,

Beled-i Tefhenî

Anda **Dâvûd el-Garb hazretleri** bir âsitâne-i kübrâda medfûndur kim niçe bin keşf [ü] kerâmâtları zâhir ü bâhir olup cümle menâkıb kitâblarında ve *Tabakât-ı şa'râvî*'de mastûrdur. Abdülkâdir el-Cîlânî ve Cüneyd-i Bağdâdî ve Ahmed-i Bedevî ve İbrâhîm-i Dessûkî mertebesinde emr-i azîm ulu sultândır kim hâlâ mutasarrıfîndendir. Ba'zı kimesneler zî-kıymet metâ'ın anda bırağup Hind'e Yemen'e gidüp selâmet geldikde mâlın alır, bir kimesne vaz'-ı yed edemez. Bu mertebe ulu sultândır. Andan Mansûre hâkinde,

Beled-i Sindî. Ve mukâbelesi Garbiyye'de,

Beled-i Mît Berrî. Ve Mansûre'de,

Beled-i Eşbûl. Ve yine Mansûre'de,

Kefr-i Müveyş. Ve mukâbelesi Garbiyye'de,

Beled-i Millev. Ve Mansûre'de,

Beled-i Benhî. Ve mukâbelesi Garbiyye'de,

Beled-i Batay. Ve Mansûre'de,

Beled-i Remlî. Ve mukâbelesi Garbiyye'de,

Kefr-i Ebü't-Tavâkî. Ve Kalûbiyye hâkinde,

Mît Attâ[r]

Kasaba-misâl beled-i mu'azzamdır. Bu mahalde Garbiyye ve Mansûre ve Menûfiyye ve Kalûbiyye dörd sancak hudûdu cem' olduğu mahaldir. Dörd sancak vilâyetin ezânı bu Mît Attâr'da istimâ' olunur. Zîrâ kara hudûdları birbirlerine karîbdir kim zikr [ü] beyân olur. Âhirü'l-Garbiyye,

Beled-i Seydî Hızır'dır. Ve ibtidâ hudûd-ı Menûfiyye,

Beled el-Atıf'dir. Ve şarkıyye'nin âhir hudûdu,

Beled-i Tahla'dır. Ve Kalûbiyye hudûdu ibtidâsı,

Beled-i Dicve'dir. Özbek Bey iltizâmındadır. Hikmet-i Hudâ bu hudûd kurâları bir yere vâki' olmuşdur. Andan sağ tarafımızda Menûfiyye haddine girdik, sol tarafımızda Kalûbiyye hâkine girdik. Evvelâ beled-i Dicve mukâbelesinde,

Beled-i Mît Afîf: Menûf hâkindedir. Ve Kalyûb hükmünde,

Beled-i Tant: Mukâbelesinde Menûfiyye'de,

Beled-i Berşems. Bunun mukâbelesinde Kalûbiyye hâkinde,

Beled-i Berşûm: Mukâbelesinde Menûf'da,

Beled-i Ebû şa‘râ: Ve mukâbelesinde Nîl kenârından bir malaka içeri,

Evsâf-ı şehr-i kadîm kasaba-i Kalûbiyye

Bu şehr-i azîm hakkında müverrih-i âlem Ebu'l-Me’âl niçe kîl [ü] kâl etmiş, ammâ Kabâbıta tevârîhlerinde tahrîr olunduğu üzre bu şehrin ibtidâ bânîsi Fir‘avn'ın vezîri Hâmân binâsıdır. Sarây esâsları ve bostânının hâlâ bir kuyusu zâhirdir, bi’r-i Hâmân derler âb-ı hayât suyu vardır. Ve on iki yerden sâkıye dollâbları ile döner kârgîr binâ-yı Fir‘avn çâh-ı azîmdir. **[Y 359b]** şehrin mezra‘alarında olan şeker kamışları bâğların ve bostanların bu sudan rey ederler, meşhûr-ı âfâk kuyudur. Kıbtîlerin hastaları girüp zu‘m-ı bâtıllarınca şifâ bulurlar.

Ve şehr-i Kalyûb **[Q 300a]** **[P 297a]** kâşiflikdir. Bâlâda tahrîr olunan sâyir kâşifler gibi mustahfizân ve kendi askeriyle iki yüz kîse mâlı tahsîl eder. Taht-ı hükmünde iki yüz seksen pâre âbâdân kurâlar vardır, bu kurâlardan kendüye ba‘de'l-masârıf yüz kîse hâsıl olur. Ve yüz elli akçe âlî kazâdır, bir müddeti on kîse olur. Nâhiyesi yetmiş altı kurâdır. Mısır'a yakın olmağile dörd mezhebden müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı yokdur, ammâ yeniçeri ve azeb serdârları vardır. şehri bir sahrâda bâğ-ı İrem içinde bir rûşen kasabadır. Kadîm a‘sârda iki bin bâğ u bostânı var imiş, hâlâ üç yüz bostândır.

Ve cümle iki bin hâne ve kırk mihrâbdır, yedisi hutbedir. Sûk-ı sultânî kurbunda,

Eski câmi‘: Cemâ‘at-i kesîreli ve cümleden kebîrdir. Kırk sütûn üzre tavandır. Ve üç tabaka bir minâre-i serâmedi var. Gayrı câmi‘leri manzûrumuz olmadı. Yigirmi mektebi ve sekiz hânı ve yedi kahvehânı ve iki yüz dükkânı var, şîrîn kasabadır. Anı temâşâ edüp yine zevrakımıza gelüp süvâr oldukda Nîl ile yine baş yukaru yedi mîl gidüp,

Beled-i şubre

Bâlâda tahrîr olmuşdur. Bu mahalde dahi Kalûbiyye hudûdu tamâm olup gayrı Mısır hudûdudur. Ve mukâbelesinde Batnü'l-Bakar nâm mahalde Menûfiyye haddi dahi tamâm oldu. Âhirü'l-haddi,

Beled-i Serevî

dir kim Reşîd'e ü Dimyât'a giden Nîleyn'in burnunda vâki‘ olmuşdur. Batnü'l-Bakar evsâfı bâlâda Reşîd'den gelirken terkîm olunmuşdur.

Ammâ Dimyât'dan bu mahalle gelince kâmil dörd yüz mîldir.

Dimyât Mısır'a Reşîd'den yüz mîl karîbdir.

Ve güzer edüp geldiğimiz Nîl-i mübârekin tarafeyninde iki bin pâre ma‘mûr u âbâdân belîdelerdir. Ammâ hakîr sâhil-i Nîl'de mu‘azzam Ulu Câmi‘ ve zâviye ve medrese ve vekâleli ma‘mûr u müzeyyen bâğ [u] bâğçeli mezâri‘[i] hûb halkı mahbûb tur‘aları âb-ı revânlı ve kûşe kûşe bülbüllerin nagamâtı ve hoş-elhân tuyûrların esvât-ı hazîni istimâ‘ olunur gülistân nahlistânlı kurâları tahrîr eyledik. Andan gayrıları tahrîr etmede kesret-i kitâbet olmasın içün ihtisâr üzre tahrîr eyledik. Yohsa bu Dimyât Nîl'i üzre olan azîm kurâlar Reşîd Nîl'i üzre yokdur. Ammâ Reşîd Nîl'i üzre şehirler çokdur. Buhayre hâkinde âbâdânı yokdur, çoğu çöldür, *ve's-selâm.*

Ba‘dehu bu Mahalle-i şubre'yi ubûr edüp üçüncü ayda şehr-i azîm Ümmü Dünyâ Mısır'a dâhil olup Kethudâ İbrâhîm Paşa huzûruna varup alâ-kadri'l-imkân hedâyâlarımız arz edüp kabûl edüp seyâhat edüp temâşâ etdiğimiz diyârları ve ahvâl-i re‘âyâ ve berâ[yâ]yı ve ümenâ ve keşşâf [u] mültezimîni su’âl etdiler: **[Y 360a]**

"Gazân kutlu olsun, Dimyât'a Burlos çölünden gelirken eyü gazâ edüp ibâdullâha Hızır yetişmişsin" deyü huzûrunda bir hil‘at-ı fâhire ve bir küheylân at ihsân etdi.

Hudâ âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâtdır kim zerre mikdârı hâtırımda değil idi. Bir âdeme kerem etmeğe bahâne arar bir Hâtem-i Tay, Ca‘fer-i Bermekî, Cem-cenâb bir Âsaf-ı Berhıyâ vezîr-i rûşen-zamîrdir, *hafizahullâhu ta‘âlâ.*

Kâmil bir ay şeb [u] rûz sohbet-i hâssile müşerref olup bir gece esnâ-yı musâhabetde buyurdular kim,

"Nîl-i mübârekin deryâya munsab olduğunun iki cânibin dahi kırat-be-kırat geşt [ü] güzâr eylediniz. Ammâ inşâallâh hâzır ol, seni Circe hâkimi tarafina gönderirim, ol diyârları dahi seyâhat edüp ziyâret eylediğin makâmlarda bizi hayır du‘âdan ferâmûş eyleme", deyüp dîvân efendisi Rif‘atî Efendi'ye hitâb edüp buyurdular kim,

"Yâr-ı kadîmimiz ve birâder-i azîzimiz Evliyâ Çelebi ol cânibe vusûl buldukda tatyîb-i hâtırile bu cânibe irsâl edesiz, ve murâd edindiği vilâyetlere azîmet etmeğe sa‘y edinirse yanına âdemlerinizden mu‘temedün-aleyh âdemler koşup hizmetinde olasız, memnûn olmamız mukarrerdir" deyü mektûblar yazılmak fermân olundu.

Ve şehr-i İsyût önünde bin erdeb gılâl ile bir mîrî gemi gark olup anın keşfi içün mü’ekkid buyurdılar yazılmağa emr olundu. Ve cümle tarîk üzre olan ümenâ ve keşşâf u mültezimîne hitâben mü’ekkid emirler yazıldı kim hakîri birbirlerine sâlimîn ü gânimîn refîklerle vâsıl edeler.

Hemân ol mahalde firsat ganîmetdir, deyü kalkup dest-bûs edüp Fûncistân pâdişâhına gitmeğe nâmeler ricâ eyledim. Mısır'ın ehl-i dîvânından su’âl edüp,

"Gitmek mümkün müdür?" buyurdular. Anlar dahi,

"Mümkündür, ammâ gâyet şiddet-i hârdır ve mahûf u muhâtara yerleri vardır, gâyet müşkil seyâhatdir" dediler. Hakîr,

"İnşâallâh sıhhat u selâmetle varup gelirim" dedikde gördüler kim ol cânibe teveccüh-i tâmım var,

derhâl nâmeler tahrîr olunması fermân olundu.

Meğer şeyh Bekrî, şeyh Muhammed hazretlerinin Fûncistân meliki mu‘tekidi imiş, andan dahi yedi kıt‘a mektûblar ile ba‘zı hedâyâlar aldık.

Paşa hazretleri dahi melike pâk bisâtıyle bir küheylân at ve bir yelkendez at ve on kâse ve üç pervâne yay ve üç deste gezleri müzehheb gücügen yelekli oklar verdi.

Ve nâmesinde hakîri eyle ta‘rîf [ü] tavsîf ile tahrîr etdi kim gûyâ der-i devlet tarafından gelir bir mîr-i alemiz, böyle mülûkâne nâme yazar bir vezîr-i âlî-şândır. Mısır iklîminden mâ‘adâ hükmü Mağrib-zemîn'de Cezâyir Tûnus ve Tarabulus ve Fes ü Merânkeş ve Berber-zemîn'e ve Fûncistân'a ve Sûdân'a ve vilâyet-i Habeş'e ve Yemen'e ve Mekke ve Medîne ve Bâdiye Urbânına dahi hükmü cârî. **[Y 360b]** Ve mahabbetnâmeler ile hedâyâlar gönderirdi. Zîrâ Yemen seferine serdâr-ı mu‘azzamlık hatt-ı şerîfi gelüp mutlak düstûr-ı mükerrem idi.

Ve kethudâsı Nişli Alî Kethudâ dahi hakîre mü’ekkid mektûblar ve mahabbetnâmeler verdi. Bir mü’eddeb bir akl-ı Arasto tûl-i dırâz efkârlı âkıbet-endîş kethudâ idi.

Bunun re’y [ü] tedbîriyle İbrâhîm Paşa'nın Mısır diyârından aldığı mâl-ı hazâyini fâtih-i Mısır Selîm Hân'dan berü Mısır'a yetmiş vezîr gelmişdir, bu mâlı anların biri almamışdır. Zîrâ cümle hall ü akd ve kabz u **[Q 300b]** bast ve tutmak asmak basmak ve urmak almak vermek kethudâ elinde idi. Ya‘nî cümleden melik vekîl-i mutlak **[P 297b]** bir zû-fünûn kethudâdır. Ammâ ol dahi kâr-âzmûde ihtiyârlar ile meşveret edüp ana göre amel edüp herkese merâtibince i‘zâz u ikrâm ederdi. Hakîre Circe emirlerin ve Fûncistân meliki mektûbların verdikde harcırâh yüz altun ve bir at verdi.

Andan paşa huzûruna üçüncü gün varup Circe beği Özbek Beğ mektûbların ve Siyût'da gark olan gılâl gemisi emirlerin ve İbrîm kâşifinin ve gayrı kâşiflere hitâben emirleri ve Fûncistân meliki nâme ve hedâyâların alup hakîre bir kîse-i Mısrî çil para ve bir bisâtlı at ve bir kat esbâb ve on yedi huddâmıma onar guruş ihsân edüp du‘â-i hayr edüp dest-i şerîfin bûs edüp ba‘de'l-vedâ‘ giderken,

"Yürü Allâh ta‘âlâ yine mülâkât müyesser ede" deyü bir Fâtiha tilâvet edüp taşra çıkup sagîr ü kebîr cemî‘i ahibbâ ve asdıkâ ve dostân ile vedâlaşup mütevekkilen alellâh yola revâne olduk.

el-Faslu't-tâsi‘ ve sittîn
şehr-i Mısır'dan İbrâhîm Paşa emirleri ve nâmeleri ile bin seksen iki evâhirinde vilâyet-i Sa‘îd-i âlî hâkimi Özbek Beğ'e ve vilâyet-i Elvâhât kâşifine ve vilâyet-i İbrîm kâşifine ve vilâyet-i Berberistân meliki Melik Donkalâb'a ve Fûncistân meliki Kakan Melik'e gitdiğimiz vilâyetlerin kurâ ve kasabâtların ayân u beyân eder

Allâhü ta‘âlâ hayr ile seyâhatin müyesser edüp sâlimîn ü gânimîn avdet müyesser eyleye. Zîrâ derûn-ı dilden o câniblerin seyâhatin bu dil ârzû ederdi. Hamd-i Hudâ *İzâ erâdellâhu şey’en heyye’e esbâbehu*'dur.[247] Andan bismi-ilâh ile Mısır'dan pâk ü pâkîze bisâtlarımız ve küheylân esb-i sabâ-sür‘atlerimiz ile Ümmü Dünyâ'dan tulû‘ edüp kıble cânibine andan iki sâ‘atde bir düz sahrâda,

Beled-i Besâtîn

Ya‘nî Bostân köy. Nakîbü'l-eşrâf iltizâmında yedi yüz hâneli ve sekiz mihrâblı ve üç hutbeli ve bir

vekâleli ve yigirmi dükkânlı cânib-i erba‘ası ravza-i cinânlı bir şâdumânlı kenddir. Cemî‘i Mısır vüzerâları ve a‘yân-ı kibârları anda teferrüce varup bir vakıf gül gülistân ve reyhân nahlistânlı bir bâğı vardır, tâ vasatında bir kasr-ı Yûsuf'u vardır, cümle ahibbâ havz [u] şâzrevân [u] selsebîl kenârında zevk u safâ edüp ibâdet ederler. Anı **[Y 361a]** ubûr edüp nîm sâ‘at yine kıbleye gidüp,

İskele-i Ma‘diye

Nîl kenârında âyende vü revendenin güzergâhı bir iskeledir. Cümle halk Sa‘îd'e bundan karşuya ubûr eder. Ve bu mahalde hurde emîni bir külbede oturup cümle mürûr eden tüccârlardan gümrük alır. Hakîr gemi ile karşu geçüp Cîze kâşifi hudûdunda nîm sâ‘at Nîl kenârınca kıbleye gidüp,

Menzil-i kasaba-i Mûhnân Mûhnât Mûhtân

Nîl kenârından rub‘ sâ‘at ba‘îd bir sahrâda bâğ u bâğçeli Cîze kâşifi hükmünde beş yüz hâne ve bir câmi‘ ve iki kahve ve on dükkânlı hân u hammâmsız ma‘mûr kasabadır. Cîze nâ’ibi hükm eder. Selîm Hân'dan berü şeyhü'l-Arab Habîroğlu hükmünde mefrûzü'l-kalem ve maktû‘ü'l-kadem hûrmâsı firâvân bostânı ve gülistânı bî-pâyân şenlikli yerdir. Habîroğlu'nun sarâyı dârışeddir, âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl olup mihmândârlık eder. Selîm şâh'a mu‘âvenet edüp Sultân Tumanbay ve Kertbay'ı kayd [u] bend ile getiren bunlardır. Ve on iki bin Urbân-ı sıbyân ile Nîl'i karşu geçüp hizmet-i Selîm'de durmuşlar idi. Ol ecilden hâlâ cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellemlerdir. Ve hâlâ mutî‘ [u] münkâdlardır.

Hattâ Buhayre vilâyetinde Behîce ve Hınâdî Urbânları kırk bin aşkıyâ-yı şakî ile Buhayre beledlerini nehb [ü] gâret etdükleri efendimiz vezîr-i dilîrin istimâ‘ları olup Mısır'dan on bin asker ve paşalıdan iki bin asker *Tecride*'ye ya‘nî sefere çıkup karşu tarafdan dahi Habîroğlu beş bin hayyâl ile imdâda gelüp Buhayre'ye varılup ol meydân-ı arsadede [arbedede] iki asker birbirine mukâbil oldukda ibtidâ der-ceng-i evvel Habîroğlu Behîce askeri içre girüp tarfetü'l-ayn içre târmâr etdi. Andan Mısır askeri Hınâdî üzre yürüyüp anlar dahi emân vermeyüp Hınâdî askerin bozup altı bin Urbân-ı uryân hâk-i mezellete düşüp lâşeleri pâymâl-i rimâl, kelleleri galtân-ı zîr-i pây-i hussân olup bî-had ü hasr mâl-ı ganâyimden mâ‘adâ hemân on iki bin deveyi Habîroğlu bir gün bir gece çölden getirüp İbrâhîm Paşa'ya hedâyâ çeküp Mısır içi deve ile mâl-â-mâl olup Habîrzâde hil‘at-ı Âsaf ile behremend oldu. Ya‘nî bu mertebe şecî‘ ü fetâ askeri vardır.

Bir gece hakîre ikrâmlar edüp ale's-sabâh elli hayyâl ile bizi yola revâne edüp yine Nîl kenârınca kıble cânibine altı sâ‘atde ubûr ederek,

Menzil-i Kahvehâne

Kerpiçden çâr köşe kal‘a-misâl bir kapulu içerisi bir vâsi‘ meydânlı yerdir. Kapusu dibinde bir azîm kahvehânesi var, ârâmgâh-ı müsâfirîndir. Ve bir dükkânı var. Feyyûm ile Benî Seyf yolunun ayrıldığı yerde vâki‘ bir mihmânhânedir. Etrâfında aslâ imâret yokdur. Bir yanı Nîl garb cânibi Feyyûm şehrine on yedi sâ‘atde gider. Çöl çölistân mûristân mâristân bî-emân yerdir. Bu mahal Habîrzâde hudûdudur, bunda haddi tamâm **[Y 361b]** olup Benî Sayf haddidir. Ve haftada bir kerre etrâf kurâlarından niçe bin âdem cem‘ olup bu kahve önünde bâzâr-ı azîm olur. Hakîr bu mahalli ubûr edüp yine kıble cânibine kâh kenâr-ı Nîl ile kâh berde hûrmâlıklar içre ma‘mûr kurâlar içre altı sâ‘atde ubûr edüp,

Menzil-i beled-i Deli Hüseyin Paşa

Benî Seyf haddinde ve Nîl kenârında bir mürtefi‘ yerde yüz evli ve bir câmi‘li ve bir sâkıyeli kuyulu ma‘mûr kurâdır. Hüseyin Paşazâde Nûh Beğ'in âdemleri bizi alıkoyup bir gece anda mihmân olup istirâhat etdik. Andan vakt-i seherde tarâve mahallinde kalkup cenûb tarafına Nîl dolanup Nîl kenârınca niçe amâr kurâlar ubûr ederek Nîl kenârında,

Beled-i Zâviye ve beled-i Kûmâdeyr

Bunları dahi güzer edüp altıncı sâ‘atde,

Beled-i Meymûne

Benî Seyf sınırında vezîr-i a‘zam tezkirecisi İshâk Efendi iltizâmında beş yüz evli ve üç câmi‘li ve birkaç sâkıyeli ve bir sarây-ı âlî dârışedli beleddir. Anı geçüp yine cenûb cânibine bî-had amâr olmuş kurâları ve tur‘a-i Raknî'yi ubûr edüp beşinci sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve âbâdân-ı kadîm Benî Seyf [Q 301a] [P 298a]

Seyf ibn Zülyezen binâsı olduğıyçün Benî Seyf derler. Ve hâlâ nevâhîlerinde sâkin olan Urbâna Benî Seyf kabîlesi derler. Mısır hâkinde kâşiflikdir. Mâ-tekaddem mîrlivâlar mutasarrıf olurmuş. Lâkin zamânımızda sehl tenezzülde olmağile küşûfiyye olmuşdur. Kâşifleri beş yüz atlı tevâbi‘iyle ve beş yüz Mısır askeriyle eyâlet-i Benî Seyf'de olan yedi yüz kırk pâre kurâdan iki yüz beş Mısrî kîse ve (---) erdeb mîrî gılâli tahsîl edüp dîvân-ı Mısır'da deynin edâ eder. Ve paşa tarafından mîrî gılâli tahsîline bir ağa ta‘yîn olup kâşifden altı ayda bir kîse külfe-bahâ ve tahsîl etdüği (---) gılâlden erdeb başına re‘âyâdan ikişer para almak hâliyedir. Ve paşa tarafından bir ağa dahi mezkûr gılâl tahsîline isti‘câle gidüp nısıf kîse hizmet-bahâ alur.

Ve bir hâkim dahi hâkimü'ş-şer‘ kadıdır kim yüz elli akçe kazâ-i âlîdir, senevî on yedi kîse hâsıl olur, taht-ı hükûmetinde yüz kırk pâre kurâdır. Mısır yeniçeri serdârı ve azebân çorbacısı ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve a‘yân-ı kibârı vardır.

şehri Nîl'den beş yüz adım ba‘îd bir vâsi‘ sahrâda cânib-i erba‘ası kal‘a dîvârı gibi evlerinin dîvârları vâki‘ olup yigirmi aded tahta kapulu şekl-i müdevver bir şehr-i münevverdir. Cümle beş bin hâne-i ma‘mûr-ı âbâdândır ve gâyet sık kat-ender-kat âlî ve müzeyyen büyûtlardır. Cümle hânelerden ma‘mûr u kebîr kâşif sarâyıdır, yetmiş hücre ve hammâmlı ve dîvânhâneli ve sarây meydânlı bir beyt-i vâsi‘dir.

Ve beyt-i şeyh Alî ve civârında beyt-i şeyh Sâlih ve sarâya karîb Taslakzâde **[Y 362a]** Ahmed Ağa sarâyları gâyet ma‘mûr u cedîd sarâylardır.

Ve niçe sarây-ı âlîler var, lâkin ma‘lûm [u] manzûrumuz olan bunlardır. Cümle yigirmi bir mahalle-i müslimîn ve gayrıdır.

Ve cümle zevâvî ve cevâmi‘ seksen altı mihrâbdır. Lâkin altısı cum‘adır. Cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik çârsû-yı sultânî içinde,

Sultân Kayıtbay câmi‘i ve **Kadı İzzeddîn câmi‘i:** Haremli ve birer minâreli câmi‘lerdir. Ammâ kâşif sarâyı kurbunda,

Taslakzâde Ahmed Ağa câmi‘i: Henüz binâ olunmuş, dahi üstâd-ı bennâ elinde bir câmi‘-i münevverdir. Lâkin haremi yok, Rûm tarzı bir minâreli ve yedi mermer amûd üzre tâklar fevkında bî-nakş sâde levha tavandır. Sâhibü'l-hayrâtı hayâtda olmağın günden güne zamîme binâlar olunmada. Evkâf-ı azîmi vardır. Bu câmi‘in Rûm tarzı minâresinden gayrı beş Arabistân tarzı minâre-i zîbâlar

nümâyândır. Andan,

Câmi‘-i Mu‘allak: Cemâ‘atı dâyimdir. Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve üç medrese mahsûs ve gayrı câmi‘lerde dahi medrese hücreleri var.

Ve kırk mekteb-i sıbyân.

Ve yigirmi sebîl-i hayât-ı câvidân.

Ve bir hammâmı var, ol kadar hoş havâ ve latîf binâ değildir.

Ammâ Taslakzâde Ahmed Ağa câmi‘ine bir imâret ve imârete vakf olmak üzre ta‘ahhüd etdükde derhâl hakîrin ibrâmiyle hâzırûn nazarlarında mâlinden yigirmi kîse teslîm-i mütevellî edüp hakîr Fâtiha tilâvet etdik.

Ve on kahvehâne ve on boyahâne ve on vekâlehânesi var. Cümle hânlardan Beyâz Vekâle ma‘mûr u meşhûrdur.

Ve cümle beş yüz dükkândır, lâkin mahsûs bedâsteni yokdur, hânlarında her zî-kıymet vâlâ-yı kâlâ bî-minnet ü bî-kıymet bulunur.

Bu şehr içre yigirmi bin âdem sâkindir, derler. Âb [u] havâsı letâfetinden hüsn-i cemâl ve nerm [ü] râmü'l-i‘tidâl mahbûb u mahbûbeleri câ-be-câ vardır. Ve askerîden mâ‘adâsı Hazarî kabîlesi dahi çokdur. Ve ankâ bâzergânlardır. Bu şehr içre salı gün hafta bâzârı olup âdem deryâsı olur.

Ve me’kûlât [u] masnû‘âtının meşhûru koyun yapağısı ipliği. Ve at bürîdesinin musanna‘-i gûnâ-gûnu. Ve gâyet rakîk ü nazîf hayâl namâz seccâdeleri: Kırkar zirâ‘ gelir seccâde ve latîf münakkaş kilimler işlerler kim gûyâ hayâldir. Ve alaca Arab kerekeleri. Ve yine yünden hânelere yan mak‘adları işlerler, gâyet tuhaf şeylerdir.

Ve beyâz etmeği. Ve bâğ [u] bâğçelerinin limon [u] turuncu ve hûrmâsından mâ‘adâ gûnâ-gûn âbdâr müsmirâtları memdûhdur. Ve besâtînlerinde kavunu ve karpuzu ve hıyâr-ı acûru ve kıssâ ve kurumu ve karnebîti ve kurkası meşhûrdur.

Bu hâk-i amber-pâkde medfûn veliyyullâhları ziyâret etdiklerimiz beyân eder

Evvelâ şeyh-i millet ve kutb-ı devlet Hazret-i eş-şeyh Alî Bath-ı Millet: Mekke'de vâdî-i Bathâ'dan olduğıyçün kabâ’il-i **[Y 362b]** Urbân şeyh Bath derler. Ziyâretgâh-ı merd [ü] zenândır.

Bunun civârında menba‘-ı esrâr ve merci‘-i ebrâr eş-şeyh Hazret-i Sâlih et-Tayyâr.

Ve hammâm cenbinde Sahâbe-i Resûlullâh'dan eş-şeyh Abdullâh: Amr ibnü'l-Âs ile Behnîsâ gazâsında mecrûh olup bunda defn olunmuşdur. Kubbesi atebesinde târîhi var, ammâ hatt-ı mahlût olmağile tahrîre cür’et olunmadı.

Ve bunun kurbunda hâzır-ı esrâr-ı tarîkat ve nâzır-ı envâr-ı hakîkat Hazret-i eş-şeyh Muhammed el-Enverî.

Ve Beyâz Vekâle civârında eş-şeyha Sitti Hûriyye. Ve kurbunda eş-şeyh Alî Kibârî.

Ziyâret etdiğimiz bu sultânlardır, ammâ niçe yüz kibâr-ı evliyâ ve niçe yüz Sahâbe-i etkıyâ medfûnlardır, *kaddesenallâhu rûhahu*.

Bu şehirde üç gün meks edüp ba‘dehu yine cenûb cânibine Nîl kenârınca yigirmi pâre amâr kurâları tay edüp altı sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Feşne

Benî Seyf hudûdunda iltizâmdır. Ve yüz elli akçe kazâdır, senevî dörd kîse hâsıl olur, altmış pâre kurâ nâhiyesi vardır.

Ve şehri Nîl'den ba‘îd bir mürtefi‘ bayırlı zemînde vâki‘ cânib-i erba‘ası kal‘a-misâl yedi ağaç kapulu bir şîrîn küçük kasabacıkdır, ammâ pek ma‘mûrdur. Cümle üç bin evlerdir.

Ve her evde bir humâm ya‘nî güvercin kuşu yuvaları kule kule mukarrerdir. Ve şehrin etrâfında evce ser çekmiş hûrmâ ormanları var. Yedi mahalle ve yedi mihrâbdır, üçü câmi‘dir. Çârsû içinde **[Q 301b]** **[P 298b]** Emîr-i Kebîr câmi‘i: On iki amelî şeşhâne pâyeler üzre binâ olunmuş tavanlıdır. Bir kapusu ve bir alçacık minâresi var.

Ve dörd hânı ve altı mekteb-i sıbyânı ve yigirmi dükkânı ve yedi sebîli ve yedi kahvehânı var, ammâ medrese ve bezestânı ve hammâmı yokdur. Ve bir tahtânî ma‘mûr dârışeddi var, âyende vü revendeye ni‘meti ve atlarına şa‘îri mebzûl bir mihmânhâne sarâydır.

Bu şehirde cum‘a ertesi gün azîm bâzâr durup cem‘iyyet-i kübrâ olup herkes metâ‘ların fürûht eder.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Feşne

Evvelâ kıdve-i ricâl ve nokta-i kemâl eş-şeyh Hazret-i Abdullâh ibn eş-şeyh Celâl ve eş-şeyh Cûdî bir kubbede medfûnlardır.

Ve bunlara karîb sultân-ı dünyâ vü dîn ve sîmurg-ı Kâf-ı yakîn Hazret-i şeyh Emîn.

Ve buna karîb sâhib-i tarîk-ı pür-kemâl ve mücâhid-i bî-cidâl eş-şeyh Hazret-i Ebü'l-âl.

Ve kurbunda âfitâb-ı nihân ve bî-nâm [ü] nişân eş-şeyh Hazret-i Ramazân, *kuddise sırruh, rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Eğer bu seyâhat etdiğimiz diyârlarda manzûrumuz olan kurâ ve kasabât ve bender şehirleri ve ziyâret olunan kibâr-ı evliyâları cümle böyle evsâf-ı hüsn-i ta‘bîr ile ve fesâhat u belâgatlı elfâz-ı tumturâk ile âb [ü] tâb vererek tahrîr eylesek bir şütür-ner-bârî kitâb olur. Ammâ şimdi bu hâl üzre müsevvede edüp Cenâb-ı İzzet müyesser edüp tâs[h]îhe geçdükde **[Y 363a]** olmaya illâ hayr, hemân Keşşâfü'l-

kürûb Allâh bu tahrîrâtımızın hayr ile itmâmın müyesser ede, *âmîn.*

Ba‘dehu Feşne'den kalkup yine cenûba on iki pâre ma‘mûr beledleri ve,

Beled-i Safd Ebû Circ karyesin dahi ubûr edüp yedinci sâ‘atde,

Beled-i Kays

Anda meks etdik, zîrâ gâyet şiddet-i hâr oldu. Benî Seyf haddinde Nîl'den ba‘îd yüz hâneli iltizâmdır. Suları lezîz kuyulardır. Dârışeddi harâb olmağile şeyhü'l-beled beytinde mihmân olduk. Gâyet mahsûldâr kurâdır.

Bu karyenin şimâlî tarafi cenbinde efser-i tâc-ı deyhîm ve abd-i Rahîm **Hazret-i şeyh İbrâhîm** hazretleri bir kubbe-i münevverede âsûdedir. *Tabakât-ı şa‘râvî*'de menâkıb-ı bisyârile mastûr ulu sultândır. Kubbe-i pür-envârı sâhasında bir vâsi‘ yerde hikmet-i sun‘-ı Perverdigâr-ı lem-yezel, kuvvet kudret azametin ızhâr içün bu mahalde bir gûne şecere-i garîbe ve acîbe halk etmişdir kim hârik-i âde âdetullâh[a] muhâlif bir dıraht-ı bî-misildir. Cemî‘i âyende vü revende züvvâr u tüccâr mahlûk-ı Hudâ gelüp im‘ân-ı nazar ile nigerân edüp ne gûne dıraht olduğu ma‘lûmları olmayup engüşt ber-dehen edüp mebhût [u] mütehayyir kalırlar.

Der vasf-ı eşkâl-i dıraht-ı acîbetü'l-acîbe

Meselâ bu şecere-i tayyibe zemînden beş âdem kaddi bâlâ ve üç âdem derâgûş eder cüssedâr dıraht-ı azîmdir. Ve şecerin vücûdunun cânib-i erba‘ası dilim dilim pâre pâredir. Öte cânibinden teferrüce gezen âdemler görünür. Berg [ü] bârı dünyâ ağaçları yaprağına ve meyvesine müşâbeheti yokdur. Yaprağın sar‘ dutan marîzlere buhûr ederler, bi-emrillâh halâs olur. Ve ayda birer kerre hurde pelîd gibi kabuklu ve içi çekirdekli bir humûzetli âbdâr meyvedir, ishâl marazına dâ‘-ı devâdır. Ay başında kemâlin bulunca yağmâ ederler. Erbâb-ı hâcât alup giderler. Bir ay bekler mülâzımları çokdur. İshâli ve zahîri seyf-i miczem gibi kat‘ edüp âdemin reng-i rûyine humret verir. Böyle bir mücerreb şifâ şeceridir kim Hakîm-i Mutlak kullarıyçün halk etmişdir.

Bu ağacın tâ ortasında bir azîm santa dırahtı bitmişdir. Arabistân'a mahsûs bir gûne şecer-i bî-semeredir. Ammâ ol ibret-nümâ ağacdan bu santa ağacı âlîdir, gâyet mahbûb nihâlli şeceredir. Ammâ büyük ağacın binden mütecâviz kökleri âdem beli kalınlığı Arab saçı gibi birbirine sarılmışdır. Cümle kökleri yer yüzünde dur[ur], gûyâ âsumânda şecere-i Tûbâ gibi sernigûndur, ve bu köklerin altı cümle boşdur, {ağac} mu‘allak durur. Ba‘zı sıbyân ve ba‘zı züvvârân köklerin altından beri öte geçerler. Ammâ yüzden mütecâviz âdem cüssesi kalınlığı berg [ü] bârlı dallarının ucları yere saplıdır. Gûyâ bir hayme-i nühtâk-otak gibi olup altına bin âdem sığar, sâyedâr çadır ber-karâr sâyebân **[Y 363b]** olmuşdur. Aceb hikmetdir kim yukardan sernigûn olmuş nihâllerden mi sulanır, bir ferd-i âferîdenin akl-ı kâsırları ermemişdir. Hâlâ ki cümle bîhleri zemînden taşra durup ağacın vücûdu mu‘allak durur.

Ve müsin kimesneler nakl ederler, "Âbâ vü ecdâdımızdan beri bu dırahtı böyle gördük, böyle biliriz", deyü nakl ederler. Ammâ bin yaşından ziyâde olması mukarrerdir. Dalları aşağı eğilmişdir. Hulâsa-i kelâm akıl ermez bir temâşâgâh ve bir sun‘-ı Hudâ'dır kim [248] [249] *bi-kudretihi ve yahkümü mâ-*

yürîd [250] dir kim Fâ‘il-i Muhtârdır, işledüği işleri yine kendü bilir, zîrâ [251] dir.

Ammâ ba‘zı ihtiyârlar anda medfûn olan şeyh İbrâhîm'in nazarı ta‘alluk edüp anın keşf [ü] kerâmetin görmek içün ehl-i beled bu gûne bir şecer istediler, derhâl bu dıraht hâsıl olduğu yerde secde edüp bi-emrillâh bu şecere-i tayyibeyi Rabbü'l-İzzet halk etdi ve secde etdüği yerde kökleri bitmeyüp mu‘allak durdu, ba‘dehu cemî‘i münkirîn îmâna geldiler, deyü *Tevârîh-i Süyûtî*'de görüp nakl etdiler.

Ammâ bu abd-i ahkar *Tevârîh-i Hıtat-ı Makrîsî*'de kırâ’at etdim ki Mısır-ı Kâhire-i Mu‘izzüddîn'in cenûbîsinde Sa‘îd-i âlî vilâyetinde bir mu‘allak şecer vardır. Rûy-ı arzda Hallâk-ı âlem eyle bir şecer-i garîbe halk etmemişdir. Benî İsrâ’îl asrında ol şecer bin sene mu‘ammer olmuşdur. Sâyesinde yedi peygamber ibâdet ederken Benî İsrâ’îl cühûdları yedisin dahi ol dırahtın zıllında şehîd edüp anda defn ederlerken bi-emrillâh ol şecerin kökleri yerden çıkup şâhaları yere nüzûl edüp kâtil cühûdları cümle dalları bürüyüp dallar cühûdları ura ura helâk edüp vücûd-ı şecer âh [u] vâh-ı peygamberândan pâre pâre dilim dilim olup mezkûr mürseller sâye-i şecerde medfûnlardır. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır, deyü **[Q 302a]** **[P 299a]** yazmış. Sahîh ola; zîrâ *Tevâr[îh-i] Hıtat* bir mu‘temedün-aleyh tevârîh-i mu‘teberdir. Lâkin hakîr gördükde bu şecerin zıllında medfûn mürsel nebîlerden nâm [u] nişân yok, illâ şeyh İbrâhîm medfûndur, *ve's-selâm.*

Bu temâşâdan sonra yine cenûb tarafına kâh Nîl kenârınca kâh berde kurâlar içre güzer ederek yedi sâ‘atde,

Beled-i Semennût-ı Sa‘îd

Nîl'den ba‘îd üç yüz hâneli beled-i iltizâmdır. Mâ-tekaddem hâkimi kâşif imiş. Hâlâ Benî Sayf hudûdu bu mahalde tamâm olup Minye hudûduna müşâdır.

Anda **ziyâret-i eş-şeyh Abdülmelik**: Ashâb-ı güzîndendir. Kubbe-i âlîsi kurbunda bir dıraht-ı azîm nâbıkası var, dânedâr âbdâr lezîz nâbıka meyvesi olur. Bu Semennût'un mukâbelesi Nîl karşusunda evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kayanın tâ zirve-i a‘lâsında Deyr-i Kıbtî derler bir kenîse vardır, gûyâ kal‘a-i Kahkahâ'dır. Fir‘avn binâsıdır, deyü Kıbtî kavmi bilâ-teşbîh yılda bir kerre **[Y 364a]** ziyâretine cem‘ olup ruhbânları bir Mısır hazînesi mâl tahsîl ederler.

Yalçın kayasının garb cânibi fîl hortumu gibi nehr-i Nîl üzre uzanmışdır, altından Nîl-i mübârek cereyân eder. Bu kaya üzre çerhler ile râhibler Nîl'den yüz kulac habl-ı metîn ile su çeküp sarnıclara doldururlar. Ammâ temâşâsına varan âdemlere cân otu ki ekmekdir, anı verirler ve kuş südü ki yumurta ve baldır, anı tahte'l-kahve getirüp müsâfirîne azîm i‘zâz [u] ikrâm ederler. Mihmân olan kimesnelere dîbâ ve şîb ü zerbâf câmehâblar getirüp sabâha dek mûğpîçeleri gûnâ-gûn hizmet ederler.

Bunu dahi temâşâ edüp yine cânib-i garbda Semennût'a geçüp atlarımıza süvâr olup Minye hâkinde Nîl kenârınca âbâdân kurâlar geçerek sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr Minye

Sa‘îd-i Âlî tahtı olan Circe eyâleti hükmündedir. Ammâ kâşifi Mısır vezîrinden hil‘at geyer büyük

hükûmetdir. Birkaç kerre iki tuğlu pâyesi olan emîr-i hac olmuş ümerâlara ihsân olunmuşdur. Senevî iki yüz kîse mâl-ı pâdişâhî ve (---) bin erdeb gılâli tahsîl edüp galk eder. Beş yüz kendi askeri ile ve yedi bölük Mısır askeriyle vilâyeti hıfz [u] hırâset eder. Ve kendüye dahi yüz kîse fâ'iz kalır.

Ve bir hâkim dahi vezîr-i Mısır tarafından bir mükellef ağa gılâl tahsîline mübâşirdir. Cümle (---) bin erdeb hınta ve şa'îr ve fûl anın ma'rifetiyle tahsîl olur. Paşaya altı kîse kalemiyye verir, kendüye dahi on beş kîse fâ'iz olur. Risâle ağalığından sonra a'lâ ağalıkdır. Ve sene evvelinde gılâl tahsîli mahallinde Minye ağası üzre bir mükellef ağa isti'câle gelüp bir kîse ücret-i kadem alup ol dahi gılâl tahsîline takayyüd eder.

Bir hâkim dahi üç yüz akçe pâyesiyle kadıdır. Bir müddeti yigirmi kîse dutar şerîf kazâdır. Yedi nâhiyesinde iki yüz yigirmi aded müzeyyen ü âbâdân kurâları vardır.

Bu şehirde mezâhib-i erba'a müftîsi ve nakîbü'l-eşrâfı ve yedi bölük serdârları vardır. Lâkin kapukulu ve serdârı ve sipâh kethudâyeri ve kurâlarında zâ'im zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ve ala[y]beğisi ve çeribaşısı yokdur. Ammâ Mısır askerî tâ'ifesi çokdur, zîrâ şehri gâyet ma'mûrdur. Nîl kenârında bir mürtefi' yerde altı bin kat-ender-kat tabaka tabaka hâne-i zîbâlar ve hânedân-ı âlîler ile ârâste bir şehr-i müzeyyendir.

Ve cümle yüz beş zâviye ve cevâmi' mihrâbdır. Altısı cum'a kılınur hutbedir. Ammâ cümleden câmi'-i kadîm,

Hazret-i Ömer câmi'i: Zîrâ bu şehri Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs Kıbtî destinden feth edüp Hazret-i Ömer içün bu câmi'i inşâ edüp ibâdetgâh-ı kadîmdir. Lâkin ferâ'ineler asrında deyr imiş. Nîl kenârında **[Y 364b]** bir âlî sed üzre vâki' olmuş bir mesîregâh câmi'-i rûşendir. Tûlü toksan adımdır, arzı altmış adımdır. Ve derûn-ı câmi'de cümle amelî ve gayrı mermer sütûn ve pâyeler elli iki adeddir. Ve ortası harem yeri küşâdedir. Üç kapusu ve bir alçak minâresi ve kemerler üzre münakkaş tavanlı ve cümle pençereleri Nîl'e nâzırdır. Mihrâbı bir köşeye münharif vâki' olup minberi musanna' oyma haşebdir.

Bu câmi'in içinde subh [u] mesâ cemâ'at-i kesîre ile mâl-â-mâldir. Zîrâ tâlib-i ilm kânıdır. Kırk elli yerde gûnâ-gûn fünûnlar görülür. Hasbî vazîfe-i mu'ayyeneli ders-i âmları vardır. Ve şeb [ü] rûz yüz iki yüz hatm-i şerîf tilâvet olunur. Hâfız-ı Kur'ân a'mâ-yı mâderzâdları vardır. Bu câmi' gûyâ Mısır'da câmi'-i Ezher'dir kim bu şehrin âb-ı rûyidir. Kân-ı ulemâ vü sulehâ olduğu Arab u Acem'de meşhûr ve du'â müstecâb olacak mahaldir. Evkâf-ı kavî olduğundan imâretinde ni'meti ulemâ ve fukarâ ve mesâkîne merreteyn mebzûldür. *Ammerahullâh ila'nkırâzı'd-devrân.* Andan yine sâhil-i Nîl'de bir zemîn-i âlî üzre,

Câmi'-i Tâhir Baybars: Otuz altı sütûn üzre mebnî tâk-ı Havernakları üzre nakş-ı bûkalemûn-ı ibret-nümûn nakş-ı Bihzâd mânend müzehheb ü mutallâ levhalı tavandır. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîmdir. Lâkin cânib-i erba'asının der-i dîvârında olan musaykal u mücellâ elvân elvân mevcli ebrî Hıtâyî kâğıd gibi kaplı tâslar var kim gûyâ herbiri birer âyine-i morandır. Bu câmi'in misli dahi arâzî-i Mısır'da yokdur. Cemî'i seyyâhân-ı cihânbîn bu câmi'in vaz'-ı esâsı beyânında âciz ü fürûmândedirler. Zîrâ bu savma'a-i kadîmde ol kadar san'at-ı kalemkârî ve nakş-ı halkârî ve hûb u

mergûb tasarrufât-ı gûnâ-gûnlar var kim erbâb-ı kemâl ve ehl-i vasf anın midhatinde âciz ü kâsırdır. Hakkâ Mısır'da dahi niçe câmi‘-i selâtîn-i selef vardır kim anların dahi rûy-ı zemînde misilleri yokdur. Lâkin bu Minye câmi‘i vasfdan hâric ve beyândan âric bir tarz-ı acîb ve bir tavr-ı garîb vâki‘ olmuş câmi‘-i vâcibü's-seyrdir. Kıble kapusu üzre bu târîh yazılmışdır: **[Q 302b]** **[P 299b]**

Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bi-tecdîdi hâze'l-mescidi'l-mübâreke mevlânâ es-Sultân el-Melik Tâhir Baybars, hullide mülkühu, sene ışrîn ve sittimi'e [620].

Ve iki kapusu ve bir minâresi ve cümle revzenleri Nîl'e nâzırdır. Lâkin câmi‘-i Hazret-i Ömer gibi cemâ‘atı yokdur. şehrin şimâli nihâyetine vâki‘ olmuşdur. Andan sûk-ı sultânî içinde,

Câmi‘ü'ş-şeyh Mısrî: Tahtânî ve cemâ‘atı çokdur. İki câmi‘ dahi var. Ma‘lûmum değildir. Mâ‘adâ zâviyelerdir.

Üç tekyesi ve on bir vekâlesi ve üç yüz dükkânı ve iki hammâmı var. Ammâ câmi‘ü'l-Ömer kurbunda,

Hazret-i Ömer hammâmı: Tâ Fir‘avn **[Y 365a]** zamânından berü bir tarz [u] tavr üzre binâ olunmuş bir turfa hammâm-ı kadîmdir. Rûm ve Arab u Acem'de alem olmuşdur. Hâlâ ziyâretgâhdır. Hasta girse şifâ bulur. Feth eden kibârlar du‘â etmişler kim bir cüzâm kırk gün girse rahm-ı mâderden müştak olmuş gibi dürr-i beyz-âsâ olur. Hattâ Hazret-i Alî'nin duhter-i pâkîze-ahteri Sitti (---) Mısır'dan gelüp şifâ niyyetine girmişdir. Bu hammâm binâ-yı hukemâ-yı kudemâ olduğundan Hanefî kurnaları birer âdem kaddi âlîdir, ayak üzre durup yaykanılır. Gerçi eyle musanna‘ binâ değildir, ammâ der ü dîvârları müşk [ü] amber-i hâm abîr ü za‘ferân ile tahmîr olunmuş cibs-i hâlisden binâ olunmuş dîvârlardır. Ve bir halveti dîvârın şem etsen kâfûr ve gülâb ve lâden ve cavrî râyihası gâsillerin demâğın mu‘attar eder. Ve âbı Nîl olmak ile âb [u] havâsı gâyet latîf ü i‘tidâl üzredir. Ve ferşi bir gûne döşeli beyâz taşdır kim hâlâ zamânımız üstâdları anın bir taşın yerine vaz‘ etmeğe kâdir değillerdir. Ammâ câmekânı teng yere vâki‘ olmağile gâyet küçük ve alçakdır. Ammâ gılâl ağası sarâyındaki küçük hammâm yenidir, lâkin havâsı sakîldir.

Ve bu şehirde yüzden mütecâviz sebîlhâne ve altmış mektebi var. Ammâ bedâsteni yokdur. Cümle esvâkları üzeri örtülüdür. şiddet-i hâr ve rimâl [u] türâb te'sîr etmez, pâk tarîk-ı âmları vardır. Ve yetmiş aded sarây-ı kebîrlerinden kâşif sarâyı şehrin vasatında sarây-ı ma‘mûrdur. Ve Nîl kenârında bir dilküşâ ve ferah-âbâd sarây-ı nev-bünyâd gılâl ağası sarâyıdır. Cümle maksûre ve revzen ve şâhnişînleri Nîl'e nâzır medd-i basarlı cihânnümâ bir sarây-ı âlîdir.

Bu şehrin cânib-i garbîsinde altı yüz ma‘mûr [u] âbâdân kurâlar olmağıyle gâyet ganîmet şehirdir. Mısır'ı dahi ganîmet eden bu şehirdir kim şebek bostânları ve firâvân bâğistânları ile bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bilâd-ı ma‘mûredir.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan dilârâm mahbûbeleri hûb-rûdur. Ve mahbûbları ahmerü'l-levndir. Emrâdı Mısır alacaları ve Siyût boğasıları geyerler. Ve askerî halkı gûnâ-gûn çukalar ve atlas kabâlar geyerler. Nisvân [u] bintânı başlarına sivri takye ve eyinlerine beyâz ve alaca fûta bürünürler ve yüzlerine kıldan nikâb urunurlar.

Ve me'kûlât [u] meşrûbâtının temdîh olunmuşu evvelâ hâs u beyâz gül-penbe-misâl pişmiş rağîf

ekmeği. Bu şehirde etmeğe *ragîf* derler. Ve peştemâlı ve gûnâ-gûn su bardakları meşhûrdur. Gayrı şey yokdur.

Ve cânib-i selâsında bâğ u bâğçeleri çokdur. Ve bu şehrin Nîl karşusunda evce peyveste olmuş kayalar üzre Fir'avnî harâb binâlar ve kal'a âsârları vardır. Ba'zı tevârîhlerde bilâd-ı ma'mûr olduğu mastûr. **[Y 365b]**

Ziyâret-i şeyh Mısrî: Câmi'inde medfûndur. Bu şehirde bu ziyâretden gayrı ziyâret etmek müyesser olmadı, *ve's-selâm.* Andan kalkup yine Nîl kenârınca cenûba gidüp beş sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i köhne ve dâr u diyâr-ı kehene kasaba-i İşmûnîn

Nûh Nebî oğlunun oğlu Ebü'l-kabâbıt Bayzar oğlu İşmûn binâsıdır. Eğer bu diyâr harâbının âsâr-ı binâların ve pâymâl-i rimâl olan amûd-ı müntehâların ta'rîf ü tavsîf etsek bir mücelled kitâb olur. Ancak üç yüz hâneli ve iki câmi'li ve birkaç dükkânlı kasabadır. Circe eyâleti hükmünde başka kâşiflikdir. Ve yüz elli akçe kazâdır. Nâhiyesi kırk pâre kurâdır. Hafta bâzârı durur bir kasaba-i muhtasardır. Anı ubûr edüp sekiz sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Beddâvî ya'nî şehr-i Mellevî

Circe eyâleti hükmünde Minye kâşifinin taht-ı hükûmetindedir. Ve Minye kadısına nâhiye ilhâk olmuşdur. Ba'zı zamân yüz elli akçe ile başka kazâ ihsân olunur. Altmış pâre nâhiye kurâsı vardır. Ve mîrî gılâlin Minye ağası tahsîl eder. Ancak bir Mısır çorbacısı yeniçeri serdârı ve azeb serdârı vardır. Ammâ müftîsi ve nakîbi Minye'dedir.

Ve bu şehir Nîl kenârında bir mürtefi' bayır üzre bir vâsi' düz yerde yeni binâlı bir şehr-i müzeyyenedir. Zîrâ bu mahalde Nîl cenûb tarafına devr edüp bu şehrin hayli hânelerin berbâd harâb ü yebâb etmişdir. Ba'dehu ahâlî-i vilâyet şehrin hâricinde cenûb tarafında olan vâsi' yerlere elli seneden berü binâ-yı latîf hâne-i zîbâlar inşâ etmişler. Cümlesi dörd bin beş yüz tula-binâ ma'mûr u müzeyyen hâne ve sarây-ı âlîlerdir. Ve bu vilâyet-i Sa'îd'de böyle bir şîrîn cedîd binâlı şehir yokdur. Cümle evlerinin der-i dîvârları siyâh ve kırmızı ve beyâz tula ile sâhib-i hâne ismiyle ve binâsı târîhleri ile ve bennâsı ketebesiyle nakş olunmuş hânelerdir.

Ve bu şehir cümle on altı mahalle ve kırk mihrâb ve beş hutbedir. Cümleden çârsû içinde,

Yûsuf Beğ câmi'i: Altı kademe taş nerdübânlı câmi'dir. Tûlen ve arzan altmışar adımdır. Ve derûn-ı câmi'de cümle otuz aded küfeke taş sütûnlar üzre tavandır. Ve mihrâbı minberi sâdedir. Ve hareminin etrâfında yigirmi iki sütûndur. Ve üç kapusu ve bir minâresinden gayrı bu şehirde minâre yokdur.

Ve iki câmi' dahi nâ-tamâm vardır, mâ'adâ zâviyelerdir. Ve bir hammâmı ve dörd yüz dükkânı var. Yüz aded dükkân dahi bir tarîkde bu câmi' sâhibi Yûsuf Beğ'indir, câmi'e vakf etmişdir.

Ve yüz dükkân Circe hâkimi **[Q 303a]** **[P 300a]** Mehemmed Beğ hayrâtıdır. Cümle dekâkînlerin üzerleri örtülü kapdır. şâhrâhları pâkdir. Her bâr sakâlar âb-ı Nîl nisâr ederler.

Ve üç hânı ve yedi mekteb-i sıbyânı ve yedi kahve erbâbı hânı ve altı sebîlhânesi **[Y 366a]** ve otuz

sekiz şekerhânesi ve elli at değirmeni ve yedi yağ değirmeni vardır. Lâkin etmek furunu görmedim, cümle ahâlîsi hânelerinde pişirirler.

Bu şehr içre on yedi bin âdem vardır, derler. Cümlesi garîb dostlardır.

Ve şehrin cânib-i erba‘asında kal‘a kapusu-misâl metîn ü müstahkem tahta kapuları üzre mazgal delikleri vardır. Hîn-i mahalde anlardan Arab aşkıyâlarına kurşum urup her gece pâsbânlar bu kapuları sed edüp miftâhların şeyhü'l-belede teslîm ederler. Mazbût u merbût şehirdir.

Âb [u] havâsı memdûh-ı ünâsdır. Mellevî mahbûbu meşhûrdur.

Ve müsmirât [u] mahsûlâtının ve tasnîfât-ı sanâyi‘âtının meşhûru cümleden mümessek mî‘âd sükkeri ve sükker-i mükerreri ve katr-ı nebât ve nebât-ı hamevîsi arâzî-i Mısır'da yokdur, illâ nebât-ı hamevî şâm'da olur.

Ve bostânlarında kasabı ya‘nî şeker kamışı üç âdem kaddi ve kol kalınlığı olup her boğumu birer karış olur. Ve eyle lezîz âbdâr olur kim bir boğumun kat‘ edüp emsen bir kâse cüllâbı çıkup âdeme hayât verir. Mu‘tedil-i tabî‘a bir şeker şerbeti çıkar. Ve cirm [ü] cismi mahv olup rakîk ü nazîf kabuğu vardır. Elhâsıl diyâr-ı Mısır'da Mellevî şekeri ve kasab kamışı gibi yokdur. Bu şehirde meşhûr-ı âfâk bunlardır. Gayrı eşyâları dahi çokdur, ammâ memdûh-ı âlemi sükkeridir.

Bu şehirde dahi kibâr-ı evliyâları ziyâret edemeyüp ale'l-umûm bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbın sükkân-ı karâfe-i Melleviyye'ye hibe eyleyüp bu şehirden kalkup yine cenûba kâh Nîl kenârınca kâh nahlistânlı kurâlar içre tayy-i râh ederek üç sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Dârûd-ı şerîf

Circe hükmünde sekiz yüz hâneli bir küçük kasaba-i ma‘mûredir. Sanabû kazâsı nâhiyesidir. Mekke ve Medîne gılâline makyûd Mısır'da sâdât hazretlerinin iltizâmında iki câmi‘li ve altı zâviyeli ve iki kahveli ve sekiz(?) dükkânlı ma‘mûr kasabadır. Feyyûm'da Yûsuf deryâsının Nîl'den müteferrika olan tur‘a bu mahaldendir. Hazret-i Yûsuf dest-i şerîfleriyle kazarken Hazret-i Cibrîl-i Emîn dahi kanadıyla yarup imdâd etdüği mahaller nümâyândır. Nazargâh-ı Nebî olduğundan bu tur‘a aslâ cerf [ü] hafr olmadan berîdir. Ammâ ekâlîm-i Mısır'da ne kadar bin halîc ve tur‘a var ise her sene niçe kerre yüz bin benî âdem ve câmûs ve sığır cem‘ olup tathîr ederler. Ammâ Dârûd tur‘ası Feyyûm şehrine varınca aslâ cerf olmaz.

Ve bu tur‘aya bu mahalden girüp cânib-i garba cereyân ederek niçe yüz pâre kurâları rey ederek şehr-i Behnîsâ içinden ubûr edüp bir merhale yerde dahi bî-hisâb beledleri saky ederek Feyyûm şehrine andan Yûsuf deryâsına böyle âb-ı hayât girüp gâyib olup acı olur, buhayre-i azîm ve hikmet-i Hayy [u] Kadîm göldür, inşâallâh mahallinde **[Y 366b]** tahrîr ederiz.

Ba‘dehu bu Dârûd-ı şerîfi ubûr edüp üç sâ‘at güzer-i râh edüp bir düz fezâ içre üç malaka yer gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i kebîr Sanabû

Circe hükmünde sâdâtlar iltizâmında Hazret-i Risâlet-penâh evkâfı maktû‘ü'l-kalem ve mefrûzü'l-kadem başka subaşı hâkimi vardır. Ve yüz elli akçe şîrîn kazâdır. Altmış yedi nâhiye kurâlarından kadıya senevî üç yâhûd dörd kîse hâsıl olur. Yigirmi bin erdeb gılâle maktû‘ beleddir. Kenâr-ı Nîl'de bin hâneli ve üç câmi‘li ve yedi(?) dükkânlı hammâmsız ve bâğ bâğçe ve hânsız bir kasabacıkdır. Ammâ âyende vü revende mihmân olmasıyçün bir sarây-ı azîm dârışeddi vardır, tahte'l-kahve ve futûru ve merreteyn ta‘âmı ve şa‘îriyle müsâfirîne bir hâne-i bî-minneti vardır.

Andan ale's-sabâh kalkup dörd sâ‘at şarka Nîl kenârınca andan dörd sâ‘at yine Nîl kenârınca cenûb cânibine giderek, zîrâ bu mahalde Nîl deve boynu gibi gâyet eğri cereyân eder, ve Nîl içre ormanlı ve timsâhlı ve kayıklar ile mansar harâmîli adalar vardır, bu mahalleri kâmil sekiz sâ‘atde dolaşarak gidüp,

Evsâf-ı binâ-yı Lût ya‘nî şehr-i azîm Manfalût

Bu dahi Ebü'l-kabâbıt oğlu oğullarından Melik Lût binâsıdır. Defterhâne-i dehlîz-i Circe'de şehr-i Menîfülût nâmiyle mastûrdur. Galat-ı meşhûr evlâ olmağile efvâh-ı nâsda şâyi‘ olduğu üzre Manfalût derler, sebeb-i tesmiyesi oldur. Circe hükmündedir. Ammâ hükûmet-i azîm ve bender şehr-i kadîm olmağile Mısır vezîri mîrlivâ-i Mısır'ın bir eşbehine hil‘at-ı fâhire geydirüp ihsân eder. Hattâ zamânımızda musâhib paşa çırâğı Ahmed Beğ'e sadaka olunup beş yüz tevâbi‘iyle ve Mısır'ın yedi bölük mustahfızân askeriyle yedi yüz on aded kurâlardan iki yüz kîse mâl-ı pâdişâhîyi (---) (---) erdeb gılâl anbâr-ı Yûsufî tahsîl edüp mâlı fod eder ve kendüye yüz kîse ba‘de'l-harcı ve'l-masârıf hayr eder. Zîrâ Berberistân ve Fûncistân ve Sûdân ve Elvâhât vilâyetlerinden gelen niçe bin cellâbe ta‘bîr etdikleri kara tüccârlar niçe kerre yüz bin deve ve niçe bin tavâşî ve gayrı siyâh-çerde esîrler getirüp her esîrden birer altun ve her cemelden bir guruş ve fîl dişinden beşer guruş ve gergerdân boynuzundan onar guruş bâc alup hayli mâl tahsîl eder. Böyle memerr-i nâs yeri bir şehr-i derbend-i calenderdir.

Ve paşa tarafından dahi bir ağa gılâl-i mîrî tahsîl olunmasıyçün altı ay hâkim olup kâşifden senevî iki kîse ve iki at ve on aded tavâşî memlûk ve yevmiyye beş guruş külfe-bahâ alup tahsîl-i gılâl eder. Bir ağa dahi bu ağa üzre isti‘câl-i gılâle gelüp bir kîse hakk-ı kudûmü **[Y 367a]** kâşifden alup tahsîl-i gılâle ibrâm [u] ilhâh eder. Zîrâ Mısır'da kul cirâye ve **[Q 303b]** **[P 300b]** alîklerin isterler. Ve paşa ağası kendüye erdeb başına iki para alup paşaya kalemiyye yedi kîse verdiğinden mâ‘adâ on kîse fâ’izi kalır.

Ve üç yüz akçe âlî kazâdır. Üç yüz pâre kurâ nâhiyelerinden senevî kadı efendi yigirmi Mısrî kîse hâsıl eder.

Serdârları ve müftîleri ve nakîbi ve a‘yân-ı kibârı vardır. şehri Nîl'den bin adım cânib-i garba ba‘îd bir tur‘a-i azîm kenârında bir vâsi‘ fezâda sekiz bin altı yüz ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen kat-ender-kat büyût-ı beytü'l-hazenlerdir. Zîrâ zulümden hor hakîr fukarâsı çokdur.

A‘yânı ol kadar yokdur. Lâkin tüccârı çokdur. Cümle otuz mahalle ve otuz sekiz mihrâb ve sekizi hutbedir. Evvelâ,

Sa‘îd ü şehîd Mehemmed Beğ câmi‘i: Fevkânîdir. Yigirmi kademe taş nerdübân ile urûc olunur, nâ-

tamâm câmi‘dir, ammâ yine cemâ‘atı firâvândır. Minâresi ve haremi yokdur. Câmi‘in altında serâpâ dükkânlardır. Bu esvâkın iki cânibinde kapular vardır. Ve yine Mehemmed Beğ vekâlesi içinde yine,

Mehemmed Beğ câmi‘i: Mâ-tekaddem zâviye olmak üzere binâ olunup çârsû-yı bâzâr vasatında izdihâm-ı azîm yerde olmağın câmi‘ etmişler. Ve yine çârsû içinde beş kademe taş nerdübân ile çıkılır.

Osmân Beğ câmi‘i: Gâyetü'l-gâye cemâ‘at-ı vâfireye mâlik câmi‘-i atîkdir. Tûlen ve arzan ellişer adımdır. Ve yigirmi sekiz amelî kârgîr pâyeler üzre kemerler dahi fevkında münakkaş tavandır. İki yan ve bir kıble kapusu ve bir minâresi var. Ammâ hasbî bir hatîbi var, eş-şeyh Cemâleddîn derler, veliyyullâhdır derler, yetmiş sene imiş savm-ı Dâvûd ile mukayyed bir sulehâ-yı ümmetden kimesnedir. Hayır du‘âların aldık.

Andan Câmi‘ü'l-Yetîm. Ve Câmi‘ü'l-Atîk. Ve yine çârsû içinde Kâşif Mehemmed Ağa câmi‘i. Ve mahallât içinde câmi‘-i Mu‘allak: sekiz kademe taş nerdübân ile çıkıldığıyçün câmi‘-i Mu‘allak derler; bir küçük câmi‘dir.

Ve imâret ü medreseleri yokdur, ammâ zâviyeleri çokdur. Ve yetmiş sebîli ve kırk yedi mektebi ve bir dârü'l-hadîsi ve sekiz ma‘mûr hânı var. Çârsû içinde hammâm mukâbelesinde Osmân Beğ hânı ve Mehemmed Beğ hânı cümleden ma‘mûr u metîn hânlardır.

Ve ancak çârsû içinde bir hammâm-ı rûşenâ-yı hoş-havâ germâsı var, ammâ vâhidün ke-elfdir. Osmân Beğ hammâmı derler. Diyâr-ı Mısır'da misli var ise Dimyât Nîl'i üzre şehr-i Mît Gamr hammâmı ola. Vasfında kilk-i cevâhir-nisâr lâl bî-zebândır. Gâyet musanna‘ ve tarh-ı zîbâ ve binâ-yı ra‘nâ ve dilküşâ hammâm-ı rûşenâdır.

Ve cümle bin dükkândır. Serâpâ üzerleri örtülü koyahdır kim Acem diyârına mahsûsdur. Bezâsteni olmamağile cümle nâdirât hânlarda mevcûddur. **[Y 367b]** Ve gılâl bâzârı ve koyun bâzârı ve on iki bâzâr meydânlarından gayrı avret bâzârı mahalli şehrin hâricinde bir kesîf kirli bulaşık dolaşık sokaklı bâzârdır.

Bu şehrin cümle esvâkları bir mürtefi‘ yere vâki‘ olmağile bâlâdan süflîye yâhûd aşağıdan yukarı bir çârsû içre nazar olundukda âdem deryâsı temevvüc eder. Ve ekseriyyâ evlerinin kapularında ve atebe-i âlîlerinde gûnâ-gûn nakş ile âye[t]: [252] tahrîr olunmuşdur. Su’âl edüp,

"Bu kapular üzre bu münakkaş âyetlerin aslı nedir?" dedim.

"Mâlının zekâtın verüp hacca gidenlerin büyûtlarıdır kim sâhibi hacdan geldikde nakkâşlara böyle tahrîr etdirir" deyü cevâb etdiler. Ve ekseriyyâ bu kapuların kanatları mansar harâmîsi havfından timsâh derileri mıhlıdır. Kal‘a kapusu gibi âlet-i harb kâr etmez timsâhlı acîb ü garîb dervezelerdir.

Ve âb [u] havâsı latîfdir. Câ-be-câ mahbûb u mümtâz fedâyî civânları olur. Bâğ u bâğçe ve besâtînleri bî-şümârdır. Ve Nîl-i mübârek cûş [u] hurûşa geldikde şehrin şimâlinde cânib-i garba cereyân eden tur‘a kenârında ahâlî-i vilâyet vakt-i asrdan vakt-i gurûba dek zevk [u] safâ ederler. Halkının reng-i rûyları humret üzredir.

Kâr [u] kisbleri alaca ve peştemâl ve mâvî bez ve ak kenârlı gömlek bezi ve gûnâ-gûn eşyâlar fürûht edüp kifâf-ı nefs edinirler. Yetmiş yağ değirmeni ve yüz yigirmi gendüm dakîk-ı rakîk değirmeni ve yigirmi aded kahvehânesi ve bozahânesi ve meyhânesi bulunur.

Ve bir mahalle Yahûdî-hâne ve bir mahalle Kıbtî-hâne cümlesi üç yüz kefere vü fecere-i menhûs hâneleridir, ammâ Rûm [u] Ermeni ve Fireng yokdur.

Def‘-i cû‘ eden tenâvülâtın beyân eder

Evvelâ hâs anison ve çörek otlu çakıl etmeği ve simsimli halka kahki ve karîşe peyniri ve beyâz tereyağlı futûr çöreği ve yumurtalı böreği ve mutabbakı ve beyâz musaffâ aseli ve müsmirâtından limonu ve turuncu ve rummânı ve nâbıkası çokdur, ammâ cümmeyzi ve mevzi yokdur. Ve halkı gâyet garîb-dost ehl-i hakdırlar.

Ziyâretgâhların beyân eder

Evvelâ âfitâb-ı nihânî ve kamer-i zindegânî eş-şeyh Hazret-i Muhammed-i Za‘ferânî: Esvâk-ı sultânî cenbinde bir kubbe içinde medfûndur.

Ve eş-şeyh Muhammed Enfâsü'l-Mağribî: Mescidi kurbunda âsûdedir.

Ve eş-şeyh Muhammed el-Kabîh: Câmi‘ü'l-Yetîm kurbunda medfûndur.

Ve buna karîb eş-şeyh Abdülkerîm.

Ve garb cânibinde eş-şeyh Abbâs.

Ve kıble cânibinde eş-şeyh Süleymân-ı Selmânî.

Ve ziyâret-i Makâm-ı Erba‘în.

Ve kâşif sarâyı kurbunda eş-şeyh Osmân.

Ve şehrin vasatında eş-şeyh Ebü'l-Hasan.

Bunlardan mâ‘adâ niçe bin kibâr-ı evliyâ merâkıd kubâbları var, ammâ bu kemter-i ahkar-ı ibâdın atebelerine yüzümüz sürüp himmetlerin ricâ etdiğimiz bunlardır, *kaddesenallâhu* **[Y 368a]** *bi-sirrihi'l-azîz*.

Ve sulehâ-yı ümmetden görüşdüğümüz mazınne-i kerâme kimesnelerden şeyh Alî-i Sennârî.

Ve mutarraş çâr-darb eş-şeyh Muhammed-i Menfalûtî: Bir yağ-u-balî mudhik ve âlüfte ve âşüfte ayyâr-ı tarrâr görünür, ammâ hâfız-ı Kelâmullâh ve niçe kerre keşf [ü] kerâmetleri ma‘lûmumuz olmuşdur. Cümleden biri Kamaniçse kal‘ası fethin vakt [ü] sâ‘ati ve derîce ve dakîkasiyle elli sekiz gün mukaddem rüyâ tarîkıyla tebşîr eyledi. Mecâzibûndan bir budalâ tekellüfden berî mutarraş bir cândır. Bu cândân me’zûn olup bu şehirden üçüncü gün hareket edüp cenûb tarafına altı sâ‘atde,

Lisân-ı Kıbtîde bir kehene ismidir kim cemî‘i ulûmu Hazret-i İdrîs'den görüp bin sene mu‘ammer olmuşdu. Efvâh-ı nâsda Siyût derler. Zamân-ı kadîmde bir kal‘a-i metîn imiş kim Amr ibnü'l-Âs kâmil yedi ay muhâsara edüp ba‘de'l-feth yine düşmen destine girüp mutahassın olmasınlar deyü kal‘asının burc [u] bârûların münhedim edüp hâlâ âsâr-ı binâları azharun mine'ş-şemsdir.

Cânib-i erba‘ası uçurum şehirdir. Circe eyâletinde başka kâşiflikdir. Üç yüz askeri ile ve Mısır'ın yedi bölükden üç yüz asker ile dörd yüz yigirmi kurâlardan seksen beş kîseyi ve on bin erdeb gılâli tahsîl edüp dîvân-ı Mısır'da muhâsebesin görür. Ve paşa tarafından gılâl tahsîline ve isti‘câline iki ağa sâyir kazâlar gibi me’mûr olup altı yedi ay curunlardan gılâl cem‘ edüp gemilerle Mısır'a gönderirler. Ağalar dahi kendülere üçer kîse tahsîl ederler, lâkin paşaya kalemiyye vermezler.

Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesinde yüz beş pâre amâr kurâdan ve şehirden senevî sekiz tokuz kîse hâsıl eder.

Ve mezâhib-i erba‘adan müftîleri ve şeyhülislâmı ve yedi bölük serdârları ve a‘yân-ı kibârları vardır.

Ve şehri Nîl'den iki bin adım ba‘îd garb cânibinde bir mürtefi‘ topraklı püşte-i âlî üzre bâğı ve hûrmâlığı az bir şehr-i kadîmdir. Cümle dörd bin sekiz yüz tula-binâlı tabaka tabaka hânedânlar ve gayrı süknâlardır.

Ve cümle yigirmi altı mihrâb ve tokuzu cum‘a, mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Evvelâ,

Câmi‘-i Cedîd: Mîrlivâ Yûsuf Beğ binâsıdır. Tûlen ve arzan ellişer adım ve cümle yigirmi altı sütûn-ı zenbûrîlerle sommâkî la‘lgûn amûd-ı mevzûnlar üzre sâde tavandır. Bir minâresi ve üç kapusu var. Andan,

Câmi‘-i Ümeyye-i Atîk: Sol cânibindeki kapusundan on kademe taş nerdübân ile enilir. Tûlen ve arzan seksener adımdır. Câmi‘in enderûn [u] bîrûnunda cümle seksen bir beyâz mermer imâdlardır. Ve hareminde dörd hûrmâ ve nâbıka dırahtları ile müzeyyendir. Minberi haşeb-i musanna‘dır. Kapusu üzre **[Y 368b]** kûfî hat ile besmele ve Âyetü'l-kürsî ve,

Sâhibü'l-hayrât Halîfe Ömer radıyallâhu anh, târîh sene hamsimi’e [500].

Hîn-i fetihde Hazret-i Ömer içün binâ olunmuşdur, bu târîh ta‘mîr [ü] termîmine tahrîr olunmuşdur. Bir rûhâniyyetli câmi‘-i atîkdir. Ba‘zılar Hazret-i Ömer nâmiyle binâ olunmamışdır, âl-i Fâtımiyyûndan Halîfe Ömer binâsıdır kim hamsemi’e'de Mısır'a mâlik olmuşdu, derler, *el-uhdetü ale'r-râvî*. Ve çârsû içinde,

Câmi‘ü'l-Hımsî: On sekiz mermer pâyeler üzre tâklardır. Dahi fevkında levhalı münakkaş tavan ve iki yan kapu ve iki tabakalı bir minâre-i mevzûnu var. Ve,

Câmi‘-i Kadı Sadruddîn: On iki sütûn üzre binâ olunmuş tavanlı bir câmi‘-i cedîddir. İki kapulu ve

bir minâreli haremsiz câmi‘dir.

Bu cevâmi‘lerden mâ‘adâ zevâvîlerdir. Altı tekye ve yedi medrese ve yetmiş sebîl ve kırk mekteb-i sıbyân ve bir dârü'l-kurrâ ve iki dârü'l-hadîs ve altı vekâle ve bir hammâmı var, ammâ gâyet musanna‘ binâ ve âb [u] havâsı müferrih hammâm-ı dilcûdur.

Ve cümle üç yüz altmış dükkândır. Lâkin bezâzistânı yokdur, ammâ kuyumcuları çokdur.

On yedi kahvehâne ve kırk tahîne değirmeni ve beş yüz at değirmeni gâyet çokdur. Bu kadar değirmen-i dakîk ale't-tahkîk gayrı şehirlerde yokdur, zîrâ benî âdemi çokdur ve taşra kurâlarında olan mahlûk-ı Hudâ bu şehir değirmenlerine muhtâcdır. Her değirmen ze‘âmet tîmârdan a‘lâ ve latîf akârâtdır.

Hâlâ şeyhü'l-beled defteriyle bu şehr içre yüz kırk altı bin âdem vardır, derler. Hakkâ ki her kûçe ve puça ve esvâkları omuz omuzu sökmez benî âdemdir. Ve zamân-ı kadîmde gâyet ma‘mûr [u] âbâdân kal‘a ve şehir imiş. Cenûb tarafında kal‘a âsârları ve sarây-ı âlî ve kâr-ı kadîm esâsları zâhirdir. Âl-i Osmân'dan mukaddem Circe hâkimleri bu şehirde vezâret ile hükûmet edüp bu şehirde sâkin imiş. Ol asırda bu şehir yigirmi yedi bin hâne ve on dörd hammâm imiş. Birkaç mu‘attal hammâmların ve cevâmi‘ ve zevâvîlerin hakîr görmüşüm. Ol imâret-i âbâdânı bilir yüz kırk altı yaşında zinde civân-misâl cünbüş ü hareket eder şeyh şücâ‘uddîn gördüm deyü nakl etdi.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası uçurum bayırlı yerler olmağıyle dâyiren-mâdâr etrâf-ı şehirde kal‘a kapuları gibi tahta-i metîn bâblardır. şeb [ü] rûz dîdebânları nigâhbânlık ederler. Zîrâ cânib-i garbîsinde âsî çöl Urbânı vardır.

Ve şehrin keşişleme rûzgârı cânibi şehirden rub‘ sâ‘at yalçın kayalı kûh-ı azîmdir, altları serâpâ mağârâlardır kim zer-ender-zer kayadan oyulmuş dîvânhâneler ve kûşe kûşe müte‘addid hücreler ve biner at alır kayadan kesme ıstabllar var kim âdem girse gâyib olur. Lût kavmi bunda sâkin olurlarmış. Serâpâ bu kayalar böyle **[Y 369a]** gâr-ı yetîmânlardır. Bu şehir keferesinin ba‘zı mürdelerini bu gârlar içre defn ederler.

Bu şehirde bir mahalle-i Kıbtî vardır, ammâ gayrı milel-i nasârâdan nâm [ü] nişân yokdur, ancak ticâret içün gelüp giderler. İki aded kenîseleri vardır.

Ve şehrin âb [u] havâsı bâd-ı sabâlı ve milîsî rûzgârlı hoş havâ yerdir. Dil ü câna kıyıcı, yürek yakıcı, gazâb-âlûd bakıcı, âşık-perest, âhû-yı Çîn gözlü, şîrîn sözlü, mehcebîn, perî-peyker melek-manzar mahbûbe ve mahbûbları vardır. Cümle halkı garîb-dostdur. A‘lâ ve ednâsı mü’min ü muvahhid ehl-i hâl kimeslerdir.

Bu şehrin cümle dekâkînleri bir ulu yolun iki cânibine vâki‘ olmuşdur, gayrı tarîk-ı âmlarda dükkânlar yokdur. Ve üzerleri kapalıdır kapdır kapudur, aslâ şiddet-i harâret te’sîr etmez. Ârâmgâh-ı zurefâ bir sûk-ı sultânîdir. **[Q 304b]**

Memdûhâtından beyâz kenârlı bezi ve peştemâlı ve çârşafı ve kahve makraması ve ipliği meşhûrdur. Ekseriyyâ ehl-i hırefinin çoğu çulhadır. Bin çulha dezgâhı vardır, derler. Sahîhdir, zîrâ Mağrib-

zemînden niçe bin kavm-i Mağâribe gelüp niçe bin yük gömlek bezi ve ketân ipliği olup Mağrib'e götürürler, *ve's-selâm.* Andan,

Bu şehrin ziyâretlerin beyân eder

Lodos cânibindeki mezâristâna cebbâne-i kübrâ derler, bir diyârda eyle pâk u ma‘mûr mezâristân vâdî-i hâmûşân yokdur kim bu dahi **[P 301b]** vatan-ı aslîmiz olan şehr-i hâmûşândır. Mısra‘:

Âkıbet menzil-i mâ vâdi-i hâmûşânest

mısra‘ı mazmûnu üzre bu şehir halkı âhir-i kâr mekânımız olsa gerekdir, deyü borca harca girüp mevtâlarının sandûkalarını beyâz kirec ile inşâ edüp hece taşı üzre târîhler tahrîr edüp niçe yüz bin şecerler diküp amâr etmişlerdir. Ve niçe fukarâlar bu garâfede yatup hayvânât girmesin deyü muhâfaza eder. Tarîk-ı âm üzre olmağile niçe yüz sebîlleri vardır. Binden mütecâviz beyâz nûr-misâl kubbelerinde niçe bin Sahâbe-i kirâm ve evlâd-ı zevi'l-ihtirâm âsûdedirler. Ehl-i beledin şehâdeti(ni) ile hîn-i muhâsarada şehîd olmuş yedi yüz Ashâb-ı güzîn medfûndur derler. Hakkâ ki cümlesinin kabr-i şerîfleri ma‘lûmdur, eğer tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Eyle bir mezâristân-ı münevverdir kim anda âsûde olanlar, mısrâ‘:

Kimi Cem'dir kimi Dârâ yatan mevtâyı söyletsen.

Ammâ şehr içinde mütevekkil-i ebrâr ve mutasarrıf-ı esrâr eş-şeyh İskender ve cebbâne dibindeki cisir kenârında şeyh Muhammed el-Meczûb ve civârında eş-şeyh Rûdî hazretleri sâdât-ı kirâmdandır, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ba‘dehu bu İsyût'dan refîklerimiz ile kalkub cenûb cânibine cisr-i sultânî üzre ubûr ederek bir malaka düz sahrâda gidüp, **[Y 369b]**

Beled-i şutub

Siyût kazâsı haddinde iltizâm üç yüz evli müslim ve Kıbtî kurâsıdır. Bir kırmızı cebel üzre ma‘mûr u âbâdân beled-i kadîmdir. Bu cebel üzre evâyil-i a‘sârda bir kal‘a-i metîn var imiş, hâlâ eser-i binâları nümâyândır. Bu Merâ(?) cebelinin cânib-i şarkîsi harâbistân mağâristânlardır kim benî âdem varmağa cür’et edemez, âdeme dehşet hâsıl olur. Bu cebel üzre bu mahalle Vâdiyü't-Tayr derler.

Evsâf-ı Cebelü't-Tayr

{Cebel-i Taylîmûn dahi derler} Ve acîb ü garîb vâcibü's-seyr bir temâşâgâh ibret-nümâ cebel-i azîmdir kim temdîhinde lisân kâsırdır. Her sene fasl-ı rebî‘de cânib-i Rûm'dan niçe kerre yüz bin tuyûr-ı gûnâ-gûn gelüp bu cebel üzre meks edüp mihmân olurlar. Ammâ laklak kuşundan ve sakkâ kuşundan ziyâde murglar yokdur. Ol cebel üzre ve deşt [ü] sahrâda bir kadem basacak arz-ı hâliye kalmaz. Ol gece cümle tuyûrlar eyle sayha ururlar kim istimâ‘ edenlerin zehresi çâk olur.

Bu temâşâdan ahâlî-i vilâyet ve ehl-i beledler haberdâr olup alarkadan temâşâsına gelürler, ammâ bir ferd dest-dırâzlık ve seng-endahtlık etmeğe kâdir değildir.

Bu cebel üzre bir kumsal yerde bir mezâristân vardır. Her lahd içinde niçe bin kefenli gûnâ-gûn kuşlar medfûnlardır. Ekseriyyâ leylek kuşu kefeniyle gâyet çokdur. Cemî‘i murglar bu mezâr üzre gelüp feryâd [u] figân ederek deverân edüp ziyâret ederler, andan yine mezkûr cebel üzre meks ederler.

Bu mezkûr kefenli kuşların çoğu mezârdan taşra nümâyândır, kefeni içinde aslâ çürümemiş ter ü tâze tüğiyle durur kuşlardır. Ve kefenleri hûrmâ lîfindendir.

Bu tuyûrların kefen ile medfûn olmasının asl [u] fer‘in bilir âdem yokdur ve bir müverrih-i âlem tahrîr etmemişdir. Hattâ hakîr iki kefenli ter ü tâze kuşlar lâşesin Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya getirüp manzûr-ı sa‘âdetleri oldu.

Ba‘dehu bu kuşlar ale's-sabâh ki vakt-i şâfi‘î ki olur, *el-azametullâh*, mâbeynlerinde bir feza‘ u çeza‘ ve gırîv [ü] feryâd kopar kim istimâ‘ edene bir vehm ârız olur. Vakt-i seher ki olur, bu cebelde bir gâr-ı azîm vardır, ol gâr-ı azîm üzre cemî‘i murgân sayha-i şedîd urarak ber-havâ olup pervâz ederek yedi kerre sayha-i âlî ile bu gârı cevelân deverân ederek tavâf edüp yine gârın önünde kat-ender-kat meks edüp gûyâ bir meşveret ederler. Ba‘dehu her ecnâs-ı tuyûrun içinden birer murg gârın içine girüp artık çıkmazlar. Tâ ol murg gâr-ı muzlim içinde cân vermeyince cemî‘i kuşlar tayerân etmezler. Ba‘zı içeri gâra giren kuşlar cân havli ile taşra çıkınca gayrı kuşlar anı döğe döğe gâra korlar, yine çıkarsa minkârları ile katl **[Y 370a]** edüp gayrısın korlar. Tâ ki şems-i âteş-tâb burcundan çıkdıkda ibtidâ turna kalkar, andan murg-ı kemâzâr kerkes, andan karakuş, andan çaylak ve andan laklak.

Ve'l-hâsıl cemî‘i tuyûrân kanat kakup bu cebelden kalkup ber-havâ olup bir gûne sayha-i hazîn koparup istimâ‘ eden cânların cânları ve cân-ı cânânları bile râhat olup kâmil bir sâ‘at-i nücûmî bu cebel üzre hoş-havâ esvât-ı latîf ile yedi kerre gürûh gürûh deverân etdiklerinde evc-i âsumânda güneş gâyib olup perr ü bâl-i tuyûrdan zemîn şeb-i muzlim gibi olur. Yine bir sâ‘atden sonra alay alay remmâ remmâ cemî‘i murgân-ı Hudâ cümlesi turna katarı olup cenûb cânibine diyâr-ı Fûncistân'a andan Nîl'in başın ubûr edüp bu Mısır cezîresinden çıkup Bahr-i Muhît üzre yine cenûba doğru gitdiklerin Portakal ve Hind gemilerindeki âdemler görmüşlerdir, ammâ andan öte ne cânibe gitdikleri ma‘lûm değildir.

Bu Bahr-i Muhît'i ubûr eden leylek kuşudur. Yohsa gayrı tuyûrlar Mısır cezîresinden çıkmazlar, anda sehillerler. Her diyâr murgunun bir sevâhili ve bir yaylağı vardır, ammâ sevâhilde yavru çıkarmazlar, zîrâ şiddet-i hârdan yumurtaları pişer.

Hattâ hakîr bir kerre râh-ı Mekke'de iki devekuşu beyzası buldum, bir cânibinden delüp için boşadup Rûm'a götürmek mülâhazasında olduk, meğer şiddet-i hârdan a‘lâ **[Q 305a]** **[P 302a]** pişmiş.

Mezkûr kuşlar tayerân edüp gidince niçe kimesne ile mezkûr cebelin zirvesine urûc edüp mezârlarda medfûn kefenli kuşları temâşâ edüp merkûm gâra varup içeri girdik. Ol kadar muzlim değil, bir gâr-ı azîmdir, ammâ bilâ-had velâ-gâye murglar lâşeleri râyihasından âdem ân-ı vâhid duramaz, sermest olur.

Mukademmâ cemî‘i murglar bu cebele geldüklerinde her ecnâs-ı tuyûrdan birer murg bu gârın içine

girüp kalmışdı. Ol murg ecnâsın cümlesi mezkûr gârın kubbeleri deliklerine minkârı ve pençelerin sokup ölmüşler ve asılmış dururlar idi. Ve zîr-i gârda pâymâl olan lâşe-i murgân bu minkârından asılup düşenlerdir.

Ve her sene cümle ecnâs-ı tuyûrân gelüp bu cebeli bu tahrîr olunan üslûb üzre ziyâret edüp bu gâr içre birer nev‘ tuyûru kurbân edüp İsvân ve Sûdân diyârlarından ubûr edüp Bahr-i Okyûnûs üzre giderler.

Bahâr eyyâmlarında yine sevâhillerinden avdet etdüklerinde yine bu cebel-i pür-acîbi ziyâret edüp ke'l-evvel yedi kerre devr ederler, ammâ gâr içre kuşlardan kurbân etmeyüp ve gece yatmayup ubûr ederler. Ve bu gâr içre biri biri üzre yığılup perr ü bâlleri ile kadîd kalan kuşlar lâşesinin hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Bârî bilür. **[Y 370b]**

Her sene temâşâgâh-ı ibret-nümâdır. Ammâ ahâlî-i vilâyet bu kuşların her sene gelüp böyle cem‘iyyet ile bu gâr içre birer cins murgu kurbân edüp gitdiklerin âbâ vü ecdâdlarından berü tecrübe etmişlerdir kim eğer bu gâr içinde minkârından asılmış kalmış bir kuş kalmayup cümlesi yere düşmüşse kaht [u] galâ alâmetidir, derler, cümle halk terekelerin der-anbâr edüp hıfz etmeğe başlarlar, hakkâ ki yine mülâhazaları üzre kaht-ı azîm olur.

Ve eğer bir kuş berdâr olmuş bulunsa sehl ganîmet olur. İki kuş bulunsa re‘âyânın tohmu ancak çıkar. Üç bulunsa ganîmet olup Nîl-i mübârek on altı arşın çıkup mâl-ı pâdişâhî çıkar. Eğer maslûb kuş dörd bulunsa Nîl yigirmi arşın taşup cemî‘i ümenâ ve mültezimîn ganî olurlar. Ve eğer minkârından maslûb kuş beş bulunsa Nîl yigirmi iki arşın taşup cümle re‘âyâ vü berâyâ bay olur. Eğer kuş altı bulunsa Nîl yigirmi altı zirâ‘ gelüp eyle ganîmet olur kim hubûbâtları [253] olup cümle re‘âyâ ve ümerâ ve keşşâf ve mültezimîn curunlarından {ya‘nî hırmen} mahsûlâtların kaldırmağa âciz olalar, deyü mücerreb. İ‘tikâd-ı fellâhîn-i Sa‘îd böyledir ve yine bi-emrillâh eyle olur.

Hikmet-i garîbedir kim bir murg-ı vahşî vü havâyî hüsn-i rızâsiyle gelüp bu gâr içre kayaların rahnedâr yerlerinden minkârı ve nâhünlerinden asılup mürd ola acîb ü garîb kâr-ı kehene-i kadîm mutalsam mü’essere-i azîmdir kim ile'l-ân ameli cârîdir. Zehî sihr-i i‘câzdır. Hamd-i Hudâ âlem-i seyâhatimizde böyle bir temâşâ-yı azîmeyi seyr etdik.

Ba‘dehu bu mahalli ubûr edüp yine taraf-ı cenûba şâdumânlı beledleri geçüp altı sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Ebû Tîh

Circe hükmünde kös sâhibi kâşiflikdir. Hil‘ati Circe hâkiminden geyüp zîr-i hükmünde olan iki yüz pâre kurâdan yetmiş kîse ve yigirmi bin erdeb gılâl tahsîl edüp Circe dîvânında muhâsebesin görür. Gılâl isti‘câline ağası Circe'de mukîmdir. Yedi bölükden asker ve müftî ve nakîb yokdur. Ammâ yüz elli akçe kazâdır, nâhiyesi seksen kurâdır, ba‘zı mahalde Tahta kadısına ilhâk olur, senevî beş kîse hâsıl olur. İki bin hâne ve yedi mihrâb ve üçü câmi‘ ve altı mekteb ve elli aded esvâk-ı muhtasarlı kasabacıkdır.

Hikmet-i Hudâ, hakîr anda kâşifin dârışeddinde mihmân iken Nîl'in karşı cânibinde Ebû Yahyâ kabîlesi altı yüz atlı ve hecînli askerle Nîl'i yıldırup beri cânibde bizim mihmân olduğumuz dârışeddi

muhâsara edüp cenge âheng edüp tüfeng atmağa başladılar. Bizim ile dârışedde İbrâhîm Paşa delilerinden on tüfengli ve yigirmi üç tüfengli kâşifden ve yedi tüfengli bizden dârışeddin mazgal deliklerinden bir yaylım kurşum urunca Arab kümesinden **[Y 371a]** on altı Urbân ve yedi at hâk-i mezellete düşdüler.

Derhâl Arab zılkıt urup yan verince bizim kasaba hayyâlleri dahi esb-süvâr olup bizim dârışedde geldiler.

Biz dahi yetmiş atlı olup dârışedden tulû‘ edüp Urbân ile meydân-ı ma‘rekede bir ceng-i muhtasar olmuşdur kim ta‘bîr olunmaz.

Hamd-i Hudâ şarklı Urbânından yigirmi altı âdem dahi mürd olup on altı dahi dârışedden urulanlar ile cümle kırk iki Urbân-ı uryân katl olunup kelleleri galtân olup bakıyyetü's-seyfi Nîl'e doğru firâr edüp niçesi Nîl'de gark olup cümle yetmiş at ve yedi kısrak ve on iki hecîn ganîme olup on üç Arab esîr oldu.

Bizim taraf Urbânından yedi âdem ve iki at ve paşalıdan bir âdem ve kâşifden üç âdem şehîd oldular.

Derhâl kâşif esîr olan Urbânın ikisin dârışed önünde kazığa urdu, mâ‘adâsın Circe hâkimine kellelerin birer mızrak üzre sancup bir kaçın buğ edüp derilerine saman doldurup alaylar ile Circe'ye götürdüler. Kâşif hakîre mâl-ı Urbândan üç kısrak ve bir hecîn in‘âm edüp hakîr kelleler ile ma‘an Circe'ye revâne olduk. Andan bir malaka yer gidüp,

Beled-i şeyh İbn Âyid

Selîm Hân'a mutî‘ olan meşâyihlerin zürriyyetindendir. Bu kabîleye Hâvvare derler. Mısır küheylânları bu kabâ’ilde olur. Yetmiş firka aşâyir [ü] kabâ’ildir, cümlesi birbirine hasm-ı kavîlerdir. Ammâ cümleden bu kabîle-i Âyid şecî‘ bahadır kavmdir. Cümle sekiz bin asker fetâ olur.

İbn Âyid'in sâkin olduğu **[P 302b]** kurâ bir vâsi‘ **[Q 305b]** mahsûldâr sahrâda beş yüz hâneli ve bir câmi‘li ve bir dârışedli ve ma‘mûr şeyh Âyid sarâylı belîdedir.

eş-şeyh Ebû [Me]ncâ hazretleri anda bir kubbe-i sagîre içinde hâzırdır, himmetleri nâzır ola. Her leyle-i Cum‘ada şeyh ibn Âyid bu ziyâretgâh-ı eş-şeyh Ebû Mencâ'da mevlûd-ı şerîf edüp fukarâ ve zu‘afâya ziyâfet eder. Ve hakîre bir deste kuyruk Havvâre tayı bağışladı.

Andan kalkup yine Nîl kenârınca gelüp cenûb tarafına Nîl-i mübârek gâyet dolaşmışdır ve Nîl gâyet vâsi‘ olmağile cezîre cezîre olmuşdur kim herbir cezîre azîm ormanlardır.

Bu mahallin Nîl'inde timsâh ve Nîl atı gâyet çokdur. Kaçan kim Nîl-i mübârek cûş [u] hurûşa gelse bu mahalde tur‘a-i Reml derler bir tur‘a-i azîmdir kim Nîl'in nısfı ol tur‘aya cereyân edüp niçe bin pâre kurâları ray eder şedîd tur‘adır.

Bu tur‘a içine timsâhlar girmeden havf ederler. Zîrâ bu tur‘a Nîl'den ayrıldığı mahalde bir amûdda timsâh tılısmı vardır. Hemân timsâh bu tur‘aya girince karnı üstüne gelüp mürd olur. Ol ecilden

timsâh harâmzâdeler Nîl'in kırmızı çamurlu akduğı mahalde âdem cüssesi kadar ve dahi küçük sengîn taşlar yudup **[Y 371b]** ağır olur, kâmil kırk gün Nîl dibinde cezîreler mâbeyninde erba‘în çeküp yatır. Ol mahalde ibâdullâhın evlâdları ve hayvânâtları bî-pâk [ü] bî-pervâ Nîl kenârına varup def‘-i atşân ederler. Ammâ gayrı zamân merd [ü] zenân ve sıbyân cem‘iyyet ile sâhil-i Nîl'e varup nobutlar ile Nîl'i ura ura su alırlar. Mel‘ûn timsâh ba‘zı mahalde fırsat bulup atları ve develeri kapup Nîl'e çeküp cezîrelerde tenâvül eder. Gâyet zorlu mel‘ûndur, illâ karada mahâreti yokdur, zîrâ elleri ve kıç ayakları kuvvetsizdir; mahâreti Nîl'de kuyruğuyladır. Ba‘zı âdemi bütün yudar. Küçük ma‘sûmları hod evlâ bi't-tarîk yudar. Ammâ ba‘zı mel‘ûnu mezkûr tur‘a-i Reml şiddeti mahallinde toparlayup tur‘aya dâhil olunca te’sîr-i tılısmâtdan mürd olup fellâhîn derilerin kapularına mıhlarlar. Bu tur‘ayı ubûr edüp yine cenûba 7 sâ‘at gidüp Nîl'den ba‘îd,

Evsâf-ı kasaba-i Time

Circe hâkinde Tahta kazâsı nâhiyesinde iltizâm bir belde-i benâmdır. Beş yüz hâneli ve iki câmi‘li ve bir kahveli kasabadır. Dârışeddi bir sarây-ı âlîdir. Haftada bir kerre azîm bâzârı olur. Câ-be-câ bâğçeli ve bir sâkıye ve zâviyeli ve bir müsâfirhânesi vardır. Andan kalkup kâh leb-i Nîl'de ve kâhîce alarka mahsûldâr hûrmâlı kurâlar içre ubûr ederek beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Tahta

Âl-i Abbâsiyân asrında binâ olunmuş Circe hükmünde otuz kîse mâl-ı pâdişâhî ve üç bin erdeb gılâl verir başka kös sâhibi üç yüz kendi askeriyle hükm eder kâşiflikdir. Lâkin yedi bölükden asker ve şeyhülislâm ve nakîbü'l-eşrâf ve zâbit [ü] serdârları yokdur. Ammâ yüz elli akçe şîrîn kazâdır, bir müddeti yüz elli pâre nâhiye kurâlarından on kîse hâsıl olur. Gılâl isti‘câli ağası Circe'de sâkindir.

Ve şehri Nîl'den ba‘îd bir mürtefi‘ yar ve bayır üzre vâki‘ olmuş ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân değil kasabadır. Ammâ kadîm a‘sârda gâyet amâr diyâr imiş, âsâr-ı binâları zâhirdir. Cümle amârı hâlâ iki bin hâne ve yigirmi mahalle ve yetmiş mihrâb ve tokuz hutbe ve iki tekye ve bir küçük muzlim ve kesîf hammâmı ve yüz mikdârı esvâk-ı mahtasarı var. Bezâsteni yokdur. Üç vekâlesi ve üç kahvehânesi ve yigirmi sebîli var. Ve bu şehirde üç minâre nümâyândır, mâ‘adâ minâresiz zevâvîlerdir. Ve havâsı sakîldir. Ve halkı fakîrlerdir.

Bu şehrin kurbunda cereyân eden Nîl içre cezîreler var kim hıyâbânından âdem gâyib olur. Kân-ı timsâh-ı bî-cenâh mel‘ûnlar gâyet çokdur. Ekseriyyâ ba‘zı fetâlar timsâhları katl edüp derilerin bu şehrin dervezelerine mansar havfinden mıhlarlar. Ekseriyyâ bâbları timsâhlıdır.

Hâk-i [Y 372a] pâkinde âsûde olan kibâr-ı evliyâları bildirir

Evvelâ şehrin hâricinde kıdve-i ricâl ve nokta-i kemâh **eş-şeyh Hazret-i Ahmed el-Fergâl**, niçe bin keşf [ü] kerâmetleri zuhûr etmiş emr-i azîm ziyâret-i kadîm ulu sultândır. Ve civârındaki cebbânede niçe ziyâretler dahi etdik, kabûl-i dergâh-ı İzzet ola.

Andan yine cânib-i cenûba nahlistân bostânlar içre dörd sâ‘at şiddet-i hârda gidüp,

Evsâf-ı hükûmet-i beled-i Cezîre

Circe hükmünde kös sâhibi üç yüz tevâbi‘e mâlik iki yüz pâre kurâdan yigirmi kîse mâl ve on bin erdeb gılâl tahsîl edüp Circe dîvânında muhâsebesin görür yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir, müddeti üç kîse dutar. Yedi bölükden askeri ve gılâl ağası ve müftîsi ve nakîbi ve a‘yânı aslâ yokdur. Kâşif sâkin olduğu kurâ kasaba-vâr bir dâr-ı diyâr beleddir. Câmi‘i ve bir kahvesinden gayrı çârsû-yı bâzârdan ve gayrı imâretden bir eser yokdur. Ammâ beyâz kubbeler içre ziyâretleri çokdur. İsm-i şerîfleri hâtırımda yokdur. Cümleye bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp savâbların rûh-ı pür-fütûhlarına hîbe eyledik, *tekabbelallâhu te‘âlâ.*

Bunda iki sâ‘at istirâhat edüp şiddet-i hâr zevâle vardıkda kalkup yine cenûba üç sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Sûhâc

Circe hükmünde sâyir keşşâflar gibi iki yüz kendü sekbâniyle elli kîse mâl ve iki bin erdeb gılâli üç yüz pâre şâdumânlı kurâdan cem‘ edüp dehlîz-i Circe'den mâlı gılâli galk eder. Gılâl ağası Circe'de mukîmdir. Ve üç yüz pâyesiyle sadaka olunur yüz altmış pâre kurâya hâkimü'ş-şer‘ kazâdır, senevî on kîse hâsıl olur. Circe'ye karîb olmağile yedi bölükden asker ve müftî ve nakîb yokdur.

Ve şehri Nîl'den üç bin adım alarka bir kömistânlı ve türâblı püşte üzre şekl-i müdevver kal‘a-misâl cânib-i erba‘ası metîn evler dîvârlı cümle on yedi kavî tahta kapulu şîrîn kasabadır. Ve cümle iki bin yüz altmış sagîr ü **[Q 306a]** **[P 303a]** kebîr şîrîn kârlı fevkânî ve tahtânî büyût-ı sıgâr u kibârdır. On altı mahalle ve altı câmi‘dir. Evvelâ şehrin kıble tarafı hâricinde,

Câmi‘ü's-Sultân Ekrâd: Tûlen ve arzan ellişer adımdır. Ve otuz iki mermer sütûndur. Bu cami‘in solunda câmi‘den on adım ba‘îd bir minâre-i serâmedi var, gâyet musanna‘ beyâz minâre-i âlîdir. Câmi‘in iki yan kapusu ve bir kıble kapusu var. Ve kâşifin sarâyı civârında

es-Sultân Aybeğ et-Türkmânî câmi‘î: Yedi aded kuş gözü sütûn üzre münakkaş tavanlı ve minâresi münhedim olmuş câmi‘-i köhnedir. Ammâ minâresinin ortasındaki çam direği mîli üzre minârenin külâhı hâlâ turur, bir acâyib turfa minâredir.

Gayrı câmi‘ler manzûrumuz olmadı. Cümle zevâvîler ile elli mihrâbdır.

Ve üç **[Y 372b]** Bedevî ve yedi Alevî ve sekiz Burhânî tekyeleri vardır.

Ve yedi zâviyede medreseler vardır, hücrelerinin vazîfe-i mu‘ayyeneleri vâsıldır.

Ve yigirmi sebîl-i âb-ı hayvân. Ve on yedi mekteb-i sıbyân-ı tıflânı. Ve altı vekâle ve hânı, biri Selîm Kâşif hânı ve biri Kişkoğlu hânı, bunlar ma‘mûrdur. Ve bir hammâmı. Ve yüz dükkânı var. bezâsteni yokdur.

Ve evleri ol kadar ma‘mûr değildir. Ve mu‘azzam sarâyları yokdur. Ve fukarâsı çokdur. Ve hûrmâsı ve bâğçesi azdır. şiddet-i rûzgârda tozu çokdur. Memdûhâtından etmeği ve mâvî bezi meşhûrdur. Ammâ bostânları çokdur ve gâyet mahsûllü zemîni vardır, bir kîle tohumu elli kîle hubûb verir. Baklası firâvân olur.

Ziyâret etdiğimiz sultân-ı âlî-şânları beyân eder

Evvelâ fâzıl ü âlim ve emîn ü sâlim **eş-şeyh Hazret-i Ebü'l-Kâsım:** Kabr-i münevveri bir kubbe-i pür-envârdır kim şeb [ü] rûz hâl sâhibi kimesnelerle memlû ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Bu şehirden kalkup kâh şarka ve kâh garba ve kâh kıbleye ve kâh cenûba Nîl'den ba‘îd ubûr ederek, zîrâ ba‘zı tur‘a ve halîcler taşup geçmek muhâl olup yolları yemîn ü yesâra dolaşup hayli usret çekerek, yedi sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i şîrîn Menşiye

Circe civârında kös sâhibi başka kâşif hükm eder. İki yüz pâre kurâsından yetmiş kîse mâl ve on iki bin erdeb gılâl tahsîl eder. Ancak yüz tevâbi‘i var, yedi bölükden asker ve müftî ve nakîb ve a‘yân-ı eşrâf yokdur. Gılâl ağası Circe'de sâkindir. Ve Tahta kazâsına mensûb yüz elli akçe kazâ-i âsumânîdir. Altmış yedi pâre nâhiyesi kurâsından senevî beş yüz guruş peydâ olunur. Ve şehri Nîl'e beş yüz adım karîb bir mürtefi‘ yerde iki bin evli ve on yedi mihrâblı ve üç hutbeli bir kasaba-i müzeyyendir. Evvelâ çârsû içinde,

Sultân Muhammed-i Ekrâd câmi‘i: Tûlen ve arzan kırkar adımdır. Ve haremi etrâfındaki sütûnlar ile enderûn-ı câmi‘de otuz iki amûd-ı mevzûnlar üzre nakş-ı ibret-âsâr kalemkârî tavandır. Ve üç ibret-nümâ mihrâbı ve bir musanna‘ doğrama haşeb minberi kapusu üzre târîhi budur:

Emera bi-inşâi hâze'l-minberi'l-mübârek Muhammed bin Ebî Bekr fî şehri Receb sene erba‘ ve selâsîn ve seb‘im’e [734].

tahrîr olunmuşdur. Bu ol Muhammed-i Ekrâd'dır kim Mısır'da İmâm şâfi‘î üzre kubbe inşâ etmişdir, ve yine anda İmâm şâfi‘î cenbinde medfûndur. Bu şehirde bundan ulu câmi‘ yokdur, mâ‘adâ mesâcid-i ma‘mûrlardır.

Bir hammâmı ve iki hânı ve yedi sebîli ve üç mekteb-i ebcedhânı ve iki yüz dükkânları ve yedi kahvehânesi var.

Âb [u] havâsının letâfetinden mâ‘adâ Rûm bâğları gibi bâğlarında âbdâr üzümü olur. Ve halkı gâyet garîb-dostlardır.

Andan kalkup yine cenûb tarafına kâh Nîl kenârınca kâh Nîl boyası mâvî çivit bostânları **[Y 373a]** kenârınca ve kâh nehr-i Nîl'den ba‘îd berde niçe ma‘mûr hûrmâlı ve bâğ u bâğçeli kurâlar ve sâkıyeli sâyedâr dırahtlı zâviyeler ubûr ederek kâmil üçüncü sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı Sa‘îd-i kadîm, eyâlet-i dehlîz-i Habeş ve binâ-yı Tavtaş, bender-âbâd şehr-i ma‘mûr Circe

Ba‘de't-Tûfân Ebü'l-kabâbıta oğlunun oğlu Tavtaş binâsıdır. Ba‘dehu oğlu Çercîs'e devlet intikâl edince Circe şehrin ol kadar amâr etdi kim gûyâ şeddâd'ın binâ etdüği Bâğ-ı İrem idi. Anıniçün bu şehre Çercîs'den galat Circe derler. Hâlâ eyâlet-i Mısır'da iki tuğlu mîrimîrânlıkdır. Hâss-ı hümâyûnu altı yük akçedir. Mekke ve Medîne ve Âsitâne tarafında bir hizmet-i pâdişâhî oldukda bin âdem ile

sefer eşer, yâhûd hîn-ı azlinde emîrü'l-hac olur, mansıb-ı azîmdir.

Eyâlet-i Circe'de cümle (---) pâre âbâdân kurâdır. Lâkin bin yetmiş beş pâre kurâsı mîrî gılâle bağlıdır. Senevî bu kurâlar seksen sekiz bin erdeb gılâl verirler. Lâkin vilâyet-i Circe'yi dörd kerre yüz bin ve otuz altı bin erdeb gılâle yürüdürler. Yüz seksen bin erdebi Mısır paşasına fâ'iz kalır, mâ'adâsı Circe hâkimine kalır. Ammâ eyâletindeki kurâlardan yüz kırk pâre belde-i azîmlerin gılâlleri bi'l-cümle vakfullâh tarafından hâkim zâbitleri tahsîl edüp câmi'-i Ezher'e ve gayrı câmi'-i selâtînlerin mürtezikalarına vazîfe verirler. Mezkûr kurâlara mîrimîrân-ı Circe vaz'-ı yed edüp dahl [ü] ta'arruz etmeğe kâdir değildir. Eğer zulmen bir şey etse, üçüncü gün Mısır'da yetmiş bin alem ile ulemâ-yı Mısır gulû edüp zulmü men' ederler.

Ve bu iklîm-i Circe'de dahi tîmâr ü ze'âmet ve alaybeği ve çeribaşı kurâları yokdur. Cümle kurâ-yı sultânî vakfullâh-ı Sübhânî'dir. Bu vilâyetden hâkim Circe'ye senevî ber-vechi adâlet ba'de'l-harcı ve'l-masârıf üç yüz kîse-i Mısrî kalır. Ammâ merhûm Circe hâkimi Alî Beğ ahâlî-i beled nakilleri üzre iki kerre yüzer bin guruş kendüye hâsıl edermiş. Tahkîkdir, zîrâ defterhâne-i Circe'de Alî Beğ îrâdı ve masârıfı manzûrumuz olmuşdur. Zîrâ eyâlet-i Circe'de otuz yedi kâşif vardır, cümlesi Circe hâkiminden hil'at-ı fâhire geyerler, Mısır tarafına aslâ **[Q 306b]** mürâca'at etmezler.

Ve cümle iklîm-i Circe **[P 303b]** otuz bir kazâdır. Ale'l-umûm cümle nevâhî kurâları altı bin yüz yetmiş pâre âbâdân kurâlardır. Lâkin vakfullâh kurâları ile hisâb olunmuşdur. Bu mezkûr kurâlarda cümle şeyhü'l-Arab-ı Urbân altı yüz şeyh kabâ'il sâhibleri senede bir kerre dîvân-ı Circe'ye gelüp hâkim-i Circe'den tecdîd-i bî'at edüp hil'at-ı fâhireler ve alaca abâlar geyüp mâl-i pâdişâhî ve gılâl-i askerî tahsîl ederler. Ve bu şeyhlerin ittifâkıyla Circe hâkimine **[Y 373b]** mezkûr kurâlardan külfe içün senevî on bir bin koyun ve yüz bin erdeb şa'îr ve elli bin erdeb hınta ve kırk bin erdeb bakla hâkime zahîre içün hedâyâ getirirler. Hâkim dahi yigirmi bin erdeb gılâli ve kırk bin erdeb şa'îri başına cem' olan iki bin askerî tâ'ifesine ta'yînât verir, masârıf-ı azîmedir. Mâ-bâkî gılâli fürûht eder.

Ve kânûn-ı selef üzre eyâletinden hâkime beş yüz Havvâre küheylân at gelir. Hâliyetü'l-hâliyedir, ana çun çerâ yokdur, elbetde gelir.

Ve bâd-ı havâdan ve cürm [ü] cinâyetden ve dahi hedâyâlardan bin beş yüz at ve yedi sekiz yüz katâr deve gelir. Ammâ bu diyârda aslâ katır gelmez ve peydâ dahi olmaz. Kârûn bu diyârda gark olalı katır hâsıl olmaz. Ve hâkimine bu eyâletden gılâl taşımak içün her sene beş bin eşek gelir. Ve tur'aları ve halîcleri cerf etmek içün iki bin sığır gelir.

Ve iki yüz tavâşî ve bin mikdârı gayrı siyâh memlûklar ve bî-hisâb gûnâ-gûn hedâyâlar bâlâda tahrîr olunan kabîle beğlerinden ve şeyhü'l-Arab ve şeyhü'l-beledlerden ve cemî'i keşşâflardan ve sâyir serikârda olanlardan elbette bu hedâyâlar hâliyedir, her sene gelüp bî-hisâb mâl [ü] menâl olur.

Ammâ bu îrâda göre masârıfı dahi bî-hisâb ve hâric-i kitâbdır. Evvelâ Mısır paşasına beher sene yetmiş kîse kalemiyye ve kırk aded küheylân Havvâre at, üçü pâk bisâtlı ve biri altun zencîrli ve murassa' zînli ve kırk memlûk-i siyeh-rû Arab, ve on siyâh-çerde Habeşî tavâşî-i la'l-çehre; bu memâliklerin cümlesi gûnâ-gûn libâs-ı fâhireler ile müzeyyen olup herbirinin destinde birer

boğça veyâhûd müşk ü gülâb ve ûd u amber ve kâfûr u zebâd ve dendân-ı fîl ve şâha-i fîl ve siper-i pîl ve kîmuht-ı timsâh ve âlet-i harb makûlesi hedâyâlar ile cümle esved gulâmlar ale't-tertîb gelirler. Ammâ yigirmi aded Fûncî ve Afnuvî burunları ve gûşları menkûşlu esmerü'l-levn cevârîler tehîdest gelir, anların hedâyâları mestûrdur.

Ve yüz re’s beledî develer gelir. Ve bin erdeb buğday ve bin erdeb mercimek ve bin erdeb firik ve bin erdeb şa‘îr cümle arpa emînine ve kilârcıbaşıya teslîm olur. Ve bin aded koyun ve bin re’s kuzu dahi vekîlü'l-harca vâsıl olur. Ve paşa kethudâsına senevî yigirmi kîse ve on at-ı sâde ve on zişt Arab ve beş tavâşî ağa ve beş katar deve cümle sükker ve kahve ve ades yükledüp eyle gelir.

Ve şehir havâlesine ve dîvân efendisine ve'l-hâsıl Mısır vezîrinin ma‘dûd on yedi nefer serikârda olan merâtib sâhiblerinden gayrı tâ akkâmbaşı ve meş‘alcibaşıya varınca lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ hedâyâları ve ihsânları Circe hâkiminin kapu kethudâsı eliyle vâsıl olur.

Bu hedâyâlardan **[Y 374a]** mâ‘adâ ıydıyye iki kerre hedâyâ-yı kesîreleri gelir. Ve bir kerre dahi Nîliyye pîşkeşi gelir. Ve bî-hisâb hedâyâları Mısır ümerâlarına ve mollâya ve sâyir serikârda olan erbâb-ı dîvâna ve ehl-i menâsıblara gelir.

Bu hedâyâlardan sonra Circe muhâfazasında olan Mısır'ın yedi bölük askerîsine ve kendü tevâbi‘inden bin aded askerine ve gayrı vâcibü'r-re‘âyâ ve lâzımü'l-himâye olan kimesnelere ve e’imme ve hutebâ ve meşâyihâna külfe ta‘yînât verdüği masârıf senevî dörd bin koyun ve yigirmi bin erdeb hınta ve kırk erdeb şa‘îr ve beher yevm yigirmişer bin ekmek, her ekmeği seksener dirhem-i Sa‘îdî olmak üzre, ve bin kantâr yağ ve yetmiş kantâr bal ve iki yüz ferde kahve ve bin gemi odun ve niçe bin deve yükü kurâlardan ta‘yîn-i *cille* ya‘nî sığır tezeği ve gayrı gûnâ-gûn ta‘yînât verilir.

Ve mâl-ı masârıflarından bin nefer kendü askerine senevî üç yüz kîse ulûfe verir; cündîlere yüzer guruş mâhiyye; garîb piyâde tüfeng-endâz sekbânlara mâhiyye beş guruş; baş bölükbaşıya senevî iki bin guruş ve beş at; gayrı yigirmi aded bölükbaşılara biner guruş ve ikişer at; ve odabaşılara beşer yüz guruş ve birer at. Bundan mâ‘adâ huddâmlara ihsânları mebzûldür, ana göre kıyâs oluna.

Mısır vezîri masârıfiyle berâber belki ba‘zı Hâtem hâkimlerin masrûfları dahi ziyâde ola. Cümle îrâd [u] masârıfları dehlîz-i Circe'de mastûrdur kim dîvân-ı azîmdir. Mısır'da ne kadar erbâb-ı dîvân var ise bu Circe dîvânında ol kadar menâsıb sâhibleri vardır. Lâkin cümle küttâbları Hazarî Arûb Kıbtîlerdir kim akl-ı Arasto'lardır, bir kılı kırk şak edüp bir dânıkı ve bir nukra ve zerreyi cüz’î hisâb eder.

Hulâsa-i kelâm kânûn-ı Selîm Hân üzre Circe hâkiminin bu üslûb-ı merkûm üzre îrâd [u] masârıfı vardır, kırat-be-kırat hisâb olunmuşdur. Ammâ bu kadar mâl-ı firâvânı yine külfe verdiği askerî tâ’ifesi kuvveti ile tahsîl eder. Zîrâ eyâlet-i azîm olmağile isyân tuğyân eder Urbânlar zimmetinde olan mâlları cüyûş-i Circe tahsîl eder. Cemî‘i diyârın kurâ ve kasabâtlarının ve ahâlî-i vilâyetin ahvâline anlar muttali‘ olup bî-pâk ü bî-pervâ mâl-ı gılâl tahsîl ederler. Gâyet akûr ve anîd ü pelîd ve şecî‘ ve hayyâl fetâ Urbânları ve sıbyânları var. Bu diyârda sıbyân ta‘bîri levendât makûlesi Urbânına derler. Bu diyâr-ı azîm anlar ile mâl-â-mâldir, zîrâ serhadd-i **[Q 307a]** **[P 304a]** Fûncistân'dır. Ve,

Taht-ı hükûmeti hudûdların beyân eder

Evvelâ bu diyârın cânib-i şarkîsi Nîl'in karşu tarafında yetmiş merhale yerde hâk-i Habeş ile müşâdır. Ve cenûb tarafından Nîl **[Y 374b]** kenârınca iki aylık yol vilâyet-i Berberistân ile hem-hudûddur. Ve yine cenûbun cânib-i şarkîsine meyyâl âhirü'l-hudûd Mısır'ın Sây kal‘ası üzre üç aylık yol Fûncistân vilâyeti ile çetdeştdir. Ve keşişleme rûzgârı cânibinde dörd aylık yer vilâyet Kırmanka türâbiyle hem-civârdır. Ve lodos rûzgârı tarafına bir aylık yol Sûdân vilâyeti ile sınırdeşdir.

Ve cânib-i garba üç aylık yol Fes ü Merânkûş pâdişâhlarının diyârlarına varınca hâk-i Circe mülâhıkdır. Ve yıldız cânibine altmış sekiz konak yer Kibrit körfezin ubûr edüp Mağrib Tarabulus'u hudûdiyle Circe hâki mülâsıkdır. El-hâsıl eyâlet-i Circe ekâlîm-i Mısır'da iklîm-i evvelde ve iklîm-i sânîde alâkası vardır. Böyle arâzî-i vâsi‘a ve hâk-i pâki mahsûlâtı bî-nihâye bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr, buk‘aları hûb ve ünâsları mahbûb u mergûb, nazargâhları vâfir ve hayrât [ü] berekâtları mütekâsir, ni‘metleri firâvân ve nehr-i Nîl cereyân edüp bir âb-ı hayâtlı diyâr-ı dehlîzistândır.

Cezîre-i Mısır içinde bir pâdişâhlık yerdir. Beyne'l-Urbân dehlîz-i Habeş dediklerinin aslı ya‘nî Küçük Habeş sultânı tahtı demekdir. Tâ bu tahrîr olunan mertebe memâlik-i bî-pâyân garb tarafı çölistân berr ü beyâbân yerlere mâlikdir. Benî Seyf'den berü tahrîr etdiğimiz kazâlardan mâ‘adâ inşâallâhu ta‘âlâ seyâhat etdikce mahallerindeki kazâları dahi tahrîr ederiz.

Ve bu şehr-i Circe'ye Mısır vezîri tarafından bir mükellef ağa-yı âlîşân sâhib-i iz‘ân muhteşem Circe hâkimi üzre gılâl tahsîli içün gelüp Circe'de bir sarây-ı âlîde meks edüp tahsîl-i gılâle ibrâm u ilhâh etdirüp ba‘de't-tahsîl cümle gılâli, Nîl kenârında azîm *şûne*ler ya‘nî anbârlar vardır, anda der-mahzen edüp Mısır'da risâle ağası yediyle bin pâre gemi gelüp cem‘ olan gılâlleri kerre ve kerreteyn taşıyup Mısr-ı Atîk'de anbâr-ı Yûsuf'a dağlar-misâl yığup üç ayda bir cemî‘i askerî tâ’ifesine cirâye ve alîklerin verüp Mısır ganîmet olur. Dâhiye-i kübrâdır kim bu cirâye [ve] alîk anbâr-ı Yûsuf'a akıl ermez bir sırrullâhdır. Ve Circe'de bu gılâli tahsîl eden ağanın beğden bir kîse hammâm akçesi ve iki at, biri bisâtlı, ve rûz-merre yüz alîk ve müstevfâ külfesi ve gayrı hâliyesi dâyimdir. Ve ağa her erdeb başına ikişer para alır. Ve gayrı tayyârâtdan senevî yigirmi kîse hâsıl edüp beş kîse paşaya kalemiyye verir. Kethudâya üç yüz guruş, paşaya üç at ve üç tavâşî, kethudâya bir at ve bir tavâşî verir.

Ve bu ağa üzre mü’ekkid bir ağa dahi gılâl isti‘câline gelüp beğden bir kîse bir at ve bir siyâh-rû gulâm alup gılâl **[Y 375a]** tahsîline acele eder.

Bu Circe'de Âsitâne'den gelme ağalar yokdur. Ancak Mısır kapukulundan yeniçeri serdârı ve azeb serdârı ve beş bölük serdârları askerî tâ’ifesin zabt ederler. İslâmbol yeniçeri serdârı sipâh kethudâyeri yokdur. Müttehem bir Âsitâne kulu olsa, Mısır'a gönderirler.

Ve mezâhib-i erba‘adan mütebahhirîn şeyhülislâmları ve nakîbü'l-eşrâfı vardır.

Ve hâkimü'ş-şer‘-i mübîni üç yüz pâyesi ile kazâ-i âlîdir, senevî sandûk mahsûlü on kîse olur, nâhiyesi yüz seksen pâre kurâdır.

Ve a‘yân-ı eşrâfı ve ankâ tüccârları ve üstâd neccârları ve mellâhân-ı ehl-i bihârları çokdur. Zîrâ bu Circe'nin Nîl karşusunda kıble tarafındaki dağların ardında iki konak yerde Kusayre iskelesi derler Mekke ve Medîne benderidir. Cümle vilâyet-i Circe'nin gılâli anda gidüp andan gemilerle Mekke ve Medîne'ye gider. Anınıçün Circe kavminin ekseri tüccâr fellâh u mellâhdır.

Ve bu şehr-i Circe'nin kıblesi bedürüstî cânib-i şarka düşmüşdür kim Mekke-i mükerreme iklîm hükmü muktezâsınca eyle vâki‘ olmuşdur. Zîrâ Circe iklîm-i sânî vasatında vâki‘ olmağile arz-ı beledi 20 derece ve 27 dakîkadır. Ve tûl-i nehârı 13 3 (---) sâ‘at ve 15 dakîkadır.

Ve bu Circe şehri bir fezâ-yı âbâdânda Nîl'den bin adım cânib-i garba ba‘îd kal‘asın [kal‘asız?] ve handaksız cânib-i erba‘ası yigirmi aded kal‘a kapuları gibi metîn ağac kapulardır. Herbirinde birer pâsbânları var, her şeb bu bâbları sed edüp kapular dibinde sâkin olurlar. Ve cümle toprak ve kireç ve cibs örtülü kârgîr binâlı ve bâğlı ve bâğçeli ve sâkıye ve havz u şâzrevânlı ma‘mûr u müzeyyen kâ‘alı kat-ender-kat sarây-ı âlîler ve gayrı hânedânların der-i dîvârları münakkaş dîvârları ile ârâste ve şâhnişînlerle pîrâste olmuş musanna‘ hânelerdir kim cümlesi on bin altmış sekiz sagîr ü kebîr hâne-i zîbâlardır.

Ve cümle tokuz mahalle ve elli üç mihrâb ve on biri cum‘a namâzı edâ olunur cevâmi‘-i selâtîn-i selef ve gayrı a‘yân mîrimîrân câmi‘leridir. Ammâ cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik çârşû içinde,

Çukur Câmi‘: Tûlen ve arzan altmışar adımdır. Ve haremi etrâfında olan amûdlarla cümle on sekiz aded kuş gözü sütûnlar üzre tavandır, kubbe değildir. Ve haşeb-i musanna‘ minberi kapusu üzre [254] âyeti merkûmdur.

Ve def‘â çârsû içinde on üç kademe taş nerdübân ile çıkılır Eyyûbiyândan,

es-Sultân (---) (---) câmi‘i: Tûlen ve arzan altmışar adımdır. Ve harem etrâfiyle cümle kuş gözü elli sütûn-ı mevzûndur. Ve kemerleri üzre nakş-ı bûkalemûn ibret-nümûn elvân tezyîn ü tezhîb ile tavanı münakkaşdır. **[Y 375b]** Ve ibret-nümâ üç mihrâbı var. Ve üç kapusundan dahi on üç kademe nerdübânlar ile urûc u nüzûl olunur fevkânî câmi‘ olmağile serâpâ altında altmış mikdârı kârgîr kemer binâ dekâkînlerdir. Haremin ba‘zı yerinde demir kafeslerden dükkânlara aydınlık gelir. Cümle gazzâz u bezzâz dükkânlarıdır. **[Q 307b]** **[P 304b]** Bu şehrin zî-kıymet metâ‘ı bunda fürûht olunur, gûyâ bezzâzistândır. Cânib-i erba‘ası metîn kapuludur, her gece mesdûd olur.

Bu câmi‘-i zîbânın sağ tarafında çârsû içinde üç tabaka bir minâresi var. Her kimse bu minâreyi göre bu ân yıkılır, deyü bir dahi altından ubûr etmez. Zîrâ ol kadar eğridir kim gûyâ rükû‘a varmış bir minâre-i münharifdir. Ammâ bu kadar yüz yıldan berü pîr-i tüvânâ şeklinde kıyâma durmuşdur, Hudâ hıfz ede. Zîrâ şeb [ü] rûz altındaki çârsû içre omuz omuzu sökmez âdem deryâsıdır, *allâhümme âfinâ,* münhedim olursa niçe yüz âdem helâk olur. Ammâ üstâd bennâ eyle binâ etmişdir, derler. Ammâ hilâfdır, üstâd-ı kâmil elbetde kemâlin arz edüp mükemmel inşâ etmeğile üstâd-ı kâmil olur.

Bu câmi‘in haremi cümle acîb ü garîb musanna‘ ruhâm döşelidir. Ve kıble dîvârı tarafı dahi serâpâ ruhâm sun‘-ı Hudâ musaykal u mücellâ gûnâ-gûn mevcli mermerler ve sommâkî ve balgamî ve yeşim ve yerekânî kebûtî ve ebrî hacer-i zî-kıymetler kaplıdır. Ve minberi levha ve haşebdir, ammâ

gâyet musanna‘ Hind püsûskârîsi gibi hurde doğramacı kârlı minber-i serâmeddir. Gûyâ Fahrî oymasıdır kim vâcibü's-seyr mihrâb u minber-i dilberdir. Ve yine çârsû içinde,

Emîr Osmân câmi‘i: Tûlen ve arzan kırkar adımdır. Lâkin haremi yokdur. Ve iki yan kapusu var. Ve Beğ sarâyının garbında bir vâsi‘ meydânda,

şehîd-i sa‘îd(?) Mehemmed Beğ câmi‘i: Fevkânîdir. Üç cânibden üç kapusuna yigirmişer kademe taş nerdübân ile urûc olunur câmi‘-i cihânnümâ-yı dilküşâ ve ibret-nümâdır. Hudâ hakkı misli meğer İslâmbol'da Rüstem Paşa câmi‘i ola. Cânib-i erba‘ası kârgîr tula-binâdır. Derûnu serâpâ kâşî-i Çîn nakş-ı nigârdır. Ve tavanı zer-ender-zer nakş-ı Mânî ve Bihzâd [u] Erjeng'dir. Ve cânib-i erba‘asında câm-ı billûrlar ile bezenilmiş revzenler ile gûyâ bir kasr-ı kâh-ı Irâk'dır. Ve üç musanna‘ mihrâbı var. Ve minberi ve mü’ezzinler dikkesi haşebdir. Ammâ sihr-i i‘câz mertebesi musanna‘ mahfildir, derûn-ı câmi‘de gûyâ bir kürsîdir, gâyet rakîk sütûnlar üzre mebnîdir.

Ve câmi‘in sağ tarafında cihânnümâ ve mihmânhâne bir kâr-ı garîb dehlîzi var. Cümle ehl-i mu‘tekif anda istirâhat, ba‘zılar ibâdet ederler. Bir havâdâr dilârâ dâr-ı ma‘beddir. Ammâ bu câmi‘ fevkânî olmak ile haremi yokdur.

Ve ortası **[Y 376a]** açıkdır. Ve derûn-ı câmi‘de cümle otuz aded münakkaş çam direği sütûnlardır, taş amûdlar değildir. Büyük kâşî mihrâbın sağındaki küçük mihrâb üzre İznik'den gelme kâşî-i münakkaş üzre böyle tahrîr olunmuş:

Bu yeniçeri odasın Mehemmed Odabaşı Sultân Murâd-ı Râbi‘ devrinde yapdı bin kırk üçde.

deyü tahrîr etmiş. Bir musanna‘ hatt-ı zîbâ olmağile mihrâb üzre komuşlar; münâsebeti yok, ammâ böyle bulunmuş bir kâşîdir.

Ve câmi‘ tavanının dâmeninde celî hatt-ı Karahisârî tarzı ile âye[t]: [255] âyetinden kırk âyete varınca câmi‘in cânib-i erba‘asın bu hat ihâta etmişdir.

Ve sol cânibinde bir minâre-i mevzûnu var. Ve aşağıda yine câmi‘in solunda bir şâfi‘î havzu var, mezheb-i şâfi‘î üzre aşren fe-aşrendir, ve mezheb-i Hanefî muslukları var. Ve cânib-i erba‘ası kârgîr kubbe binâ pâk müsterâhlardır.

Ve câmi‘in altı cümle mahâzinlerdir, bâzergânlar zî-kıymet metâ‘ların anda korlar. Câmi‘ dehlîzinin altı tarîk-ı âmdır.

El-hâsıl bu câmi‘in midhatinde lisân kâsırdır. Mısır ve Sa‘îd'de böyle musanna‘ câmi‘-i şîrînkâr yokdur.

Andan, Câmi‘-i Yûsufiyye ve câmi‘ü'l-Fukarâ ve câmi‘-i şeyh Abdüsselâm ve câmi‘-i Kâyimmakâm Mehemmed Beğ ve câmi‘ü'l-Mukaddem Abdurrahmân.

Bu câmi‘ler ol kadar musanna‘ ve müzeyyen değildir, ancak tarz-ı kadîm cevâmi‘lerdir ve cemâ‘atları çokdur. Andan yine şehrin tâ vasatında,

Circeli Alî Beğ câmi‘i: Tûlen ve arzan kırk beşer adımdır. Ve enderûn [u] bîrûnunda cümle otuz iki mermer ve gayrı sütûnlardır. Mihrâb-ı musanna‘ının sol tarafında bir azîm mukavvâ kâğıd üzre târîhi budur:

şimdi Circe hâkimi şîr-i Hudâ ehl-i kerem
Zülfikârî Mîr Alî'dir sâhib-i tabl [ü] alem
Emr-i Hak'la feyz-i Rabbânî ana oldu delîl
Bu müşerref câmi‘i yapdı dahi iki sebîl
Kâtibî dedi anın târîhini bil ey hümâm
Sene bin altmış birinde bu binâ oldu tamâm.
Sene 1061

Ve minberi musanna‘ haşebdir. Ve câmi‘in sağ kapusu üzre celî hatt-ı Arabî ile târîhi:

Sene ihdâ ve sittîn ve elf [1061]

mektûbdur. Bu kapu yanında üç tabaka bir minâre-i bâlâsı var.

Bu minâreden gayrı bu şehr içre beş minâredir. Bu merkûm cevâmi‘lerden mâ‘adâ elli üç mesâcidlerdir.

Ve yedi medrese ve üç dârü'l-kurrâ ve iki dârü'l-hadîs ve on sekiz mekteb-i sıbyân-ı tılfân-ı ebcedhân ve yedi sebîl-i erbâb-ı atşân ve tokuz tekye-i dervîş-i dilrîşân ve bin iki yüz sâkıye-i dollâb-ı deverân ve iki bin çâh-ı mâ‘-i âb-ı hayvân. Ve iki hammâmı var. Biri,

Hammâm-ı Fellâhân: Âb [u] havâsı fenâca ve teng ü târ hammâm-ı sagîrdir. Ammâ çârsû içinde,

Hammâm-ı [Y 376b] Mîrimîrân Alî Beğ: Âb [u] havâsı ve binâsı ve peştemâlı ve fûtası ve mutallâ ve müzehheb tâsı ve gayrı levâzımâtdan olan eşyâsı pâk latîf rûşen-binâ ve dilküşâ hammâmdır. Ve ferşi sihr-i hilâl mertebesi serâpâ ruhâm ve kubbe-i sernigûnu gûn-â-gûn câm-ı morandır. Ve huddâmları bi'l-cümle gülçehre dilberândır. Herkese hizmetleri bir ândır. Lâkin herbir nigâhları gûyâ hançer-i tîğ-ı bürrândır.

Ve bu şehr içre cümle (---) aded hândır. Derûn-ı hânlarda mihmân olanlar tüccâr [u] züvvârân [u] seyyâhândır. Cümleden Alî Beğ hânı ve Yazıcı hânı ve Mûsâ Çavuş hânı ve Mimi Kethudâ hânı ve Sükkerî hânı. Bu zikr olunan vekâlelerden mâ‘adâ yigirmi aded rablar vardır kim anlarda ehl [ü] ıyâlli âdemler **[Q 308a]** **[P 305a]** olur.

Ve cümle sekiz yüz altmış dükkândır. Ammâ bezzâzistân-ı mahsûsu yokdur, lâkin yine Hind ve Arab u Acem ve Yemen ve Rûm metâ‘ları mevcûddur. Ammâ cümle dükkânlarından mükellef ü müzeyyen paşa sarâyı önünde Circeli Alî Beğ çârsûsu bir şâhrâhın iki cânibi kârgîr kemer binâlı ve serâpâ üstleri örtülü yüz aded dekâkîn-i ma‘mûrelerdir. Cümle sarrâclar anda kâr ederler, bundan gayrı sarrâchâne yokdur.

Ve birkaç mecma‘ü'l-irfân berber dükkânları vardır. İki başında kal‘a kapusu gibi metîn demir

kapuları vardır, bevvâbları her gece sedd ederler. Gûyâ bu şehrin bezâstenidir. Ve bu sûk küşâde olmak içün tavanlarında câ-be-câ küşâde olacak bâdgîrleri vardır. Bu çârsû içi şiddet-i hârda her bâr sulanup pâk u pâkîze bir serdâb mekân-ı ârâmgâh olduğundan şehrin cümle a‘yân-ı kibârları bu esvâk içre istirâhat edüp tavla ve sadranc ve gûnâ-gûn meşgaleler ile eğlenirler. Bundan gayrı cümle çârsûlar dahi böyle üstleri mazrûfdur.

Ve sâhibü'l-hayrât Alî Beğ bu şehr içre âyende vü revende tüccâr u züvvârânın ve'l-hâsıl hâs [u] âmın hayvânâtları def‘-i atşân etsinler içün kırk yerde sâkıye-i çâh-ı mâlar binâ etmiş kim hâlâ bu devvâr-ı felekde deverân edüp cümle bâğ [u] bâğçe ve besâtînleri ray eder, âb-ı hayâtdan nişân verir bi’r-i âlî'dir. Bu kuyulardan mâ‘adâ şehrin cânib-i erba‘asında üç bin kuyu vardır, deyü meşhûrdur. Cümlesi şehrin etrâf-ı erba‘asında İremezât olan bin altı yüz bâğ u bostân ve hadîka-i ravza-i cinândır kim nazar cihetinde ahsen ıklîmdir ve hayır yüzünden evsa‘ı ve kurâları cihetinden ekseridir.

Ve bu arâzî-i dehlîz-i Circe'de bî-had u bî-hisâb künûz-ı azîme ve defâyin-i cesîme ve habâyâ-yı kesîre ve mütebahhirînden metâlib-i azîze vardır. Ve bunda olan sulehâ-yı ümmetden kimesnelerin hayır du‘âları berekâtiyle ol kadar ganîmet diyârdır kim ganîmet-i Sa‘îd deyü tevârîhlerde musarrahdır. **[Y 377a]**

Cenâb-ı İzzet'in nazarı ta‘alluk etdüği diyârın biri dahi bu iklîm-i Circe'dir kim yüz dirhem has ve beyâz etmek bir mankıradır, sekiz mankır bir parayadır, ol hisâb üzre iki vukiyye-i Osmânî ekmek bir paraya olur. Ammâ sehl esmerü'l-levn ekmek üç vukiyyesi bir parayadır. Ve bir erdeb buğday bir guruşa ve bir erdeb şa‘îr on paraya kim erdebi yüz otuz vukiyye gelir. Yigirmi dörd sallama at yemidir. İki yem bir akçeden üçer mankır nâkısa gelir. Ve bir koyun on beş paraya, Ramazân'da yigirmi parayadır. Ammâ her koyun kırkar ellişer vukiyye gelir. Rûy-ı arzda Circe ganemi meşhûrdur. Ve bir sığır yüz paraya ve bir at iki yüz, üç yüze küheylânıdır. Ve bir deve dahi üç yüz paraya bey‘ olunur. Sâyir eşyâlar dahi buna göre kıyâs oluna. Ala çuka ve kumâş ve beyâz memlûk ve bakır âvânî pahâlıdır, zîrâ Rûm'dan gelir, ammâ siyâh Arablar on on beş yigirmi guruşa Habeşî gulâmın alırsın.

Ve bu şehrin a‘yân-ı kibârı ve erbâb-ı dîvân kübbârı cümle semmûr ve gayrı kürk ve elvân çukalar ve gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler geyüp hamd ederler. Vasatü'l-hâl kimesneleri haddine göre lipâçeler geyerler. Fukarâları mâvî Siyût bezi bediyye ve alaca kereke geyerler.

Ve bu şehrin ricâl makûlesi ol kadar müsin ü mu‘ammer olur kim kuvveti gitmiş ve hey’eti bitmiş ve tûl-i ömrü yetmişe yetmiş gitmiş ve çoğu yetmişi yüzü geçmiş musâhabet [ü] melâ‘ibden ve fesâhat [ü] belâgatden bi'l-külliye kalmış âdemleri olur. Gûyâ intikâl etmeğe tevbe etmişdir. Ve şebâb u fetâlarında zî-akl kimesneler dahi çokdur. Ve âb-ı hoş-havâsından Hazarî ve Havvârî mahbûbesi gâyet hüsn-i cemâlde ve lutf [u] i‘tidâlde olup ol diyârın lehce-i mahsûsları ile kelimâtları mevzûn ve dürdâne-misâl dişleri dürr-i meknûn akl-ı zû-fünûn nisvânları var kim geysû-yı müşkbârların çîm-ender-çîm perîşân edüp reftâr etdükde mısra‘:

Otursa şem‘a dursa serve gitse mâh-ı tâbânım

mazmûnunca böyle Hazarî perî-ruhları var kim her cihetden uşşâk-ı dil efkârı mu’âheze edüp

cânlarına bin cân ü dil ile dil-i uşşâkı Seyhûn-vâr akıdırlar. Gâyetü'l-gâye nâzik-endâm matlûbü'l-kulûb gülfâm mahbûbeleri vardır. Ammâ el-iyâzen billâh bu diyârda Zâl-ı zamâne ve fertûte-i cihâne delle-i muhtâre ve vâcibü'l-katl ihtiyâre Nûhî ve Ferhâdî sehere-i mel'ûne avretler vardır kim niçe garîb ü gurebâ fukarâ yiğitleri sihrile pâ-beste edüp hâk-i mezelletde kalmışlardır. Zîrâ bu diyâr ferâ'inelerden berü sihir bu diyârlarda şâyi'dir, *allâhümme âfinâ.* Ve,

Bu diyârın tenâvülât [u] sanâyi'âtının memdûh [u] meşhûrun beyân eder

Evvelâ gül-penbe-misâl beyâz **[Y 377b]** ekmeği ve böreği ve çöreği ve kâhiki ve mutabbakı ve leben-i hâlisi ve kışta kaymağı ve buğday firiki ve yağı ve balı ve hûrmâsı, limonu ve turuncu ve kebbâtı ve âbdâr engûrü ve nârı ve şeftâlûsü lezîzdir. Husûsân cânım bir cânibi la'lgûn nevbâve et şeftâlûsü ola, mürde cisme hayât-ı tarî verir. Ve beyâz incîrinin ahseni ve cerm bâbında a'zamı ve şahm yüzünden en'amı lezzeti bir diyârın tînine müşâbeheti yokdur. Lâkin gâyet ter ü tâze olduğundan bir sele incîri şehirden taşra götürseler lezzetinden çıkar, gâyet terdir, ve tabî'atde serî'u'l-hazm ve gâyet mukavvîdir. Ve dahi koyunu ve kuzusu senede üçer kerre hâsıl olur. Ve güvercini tavuk kadar semîn ü cesîm olur. Atları ve devesi ve balığı şöhre-i şehr olmuşdur.

Ve sanâyi'âtdan elvân elvân sahtiyândan müdevver girdebâlînler ve gûnâ-gûn yine meşinden yasdıklar ve âbnûs ve dendân-ı fîlden şatranc-ı sadrencler ve münakkaş deve tüğü ve koyun yüğü ibâdet seccâdeleri ve odalara yan keçeleri ve Havvâre at gemleri meşhûrâtları bunlardır.

Ve şehrin cânib-i erba'asında teferrücgâh sâkıyeli mastabaları. Ve bir temâşâgâh dahi Beğ sarâyında haftada dörd kerre dîvânları ecnâs-ı mahlûkât haşerât-ı Urbân-ı uryân ile mâl-â-mâl olur bir cehceheî dehlîz-i Circe'dir. Dîvânhâneden içeri müte'addid kâ'alar ve kat-ender-kat hücre-i hâssu'l-hâslar ve bâğçesinde havz u fevvâreler ve selsebîller cereyân edüp sad hezârân nağamâtları ve hoş-elhân tuyûr-ı elvânın esvât-ı **[Q 308b]** **[P 305b]** hazînleri âdeme hayât bahş eder. Böyle bir sarây-ı rûşen-âbâddır.

Bu hâk-i tıynet-pâkde hâk-âlûd olan kibâr-ı evliyâullâhı beyân eder

Evvelâ Circeli Alî Beğ câmi'inin sağ tarafı kapusu taşrasında dehlîz soffasında bir kubbe-i sagîre içinde âsûde olan **tarîk-ı Bekrî eş-şeyh Hazret-i Mekkî**. Bu câmi'in esâsı hafr olunurken bir çâr köşe taş üzre zemîn [ü] zamân kazılmış Kûfî hat ile yazılmış:

Hâzâ kabr şeyh Muhammed al-Mekkî

deyü tahrîr olunup dahi andan aşağı üç satırda:

Sene 1061 târîhinde bu abd-i âsî bu hâk-i mezelletden kalkup gayrı yere nakl edüp makâmımız Beytullâh olup inkırâzu'd-devrân sâkin-i Beytullâh oluruz

deyü tahrîr etmiş. Hakîkatü'l-hâl ta'yîn buyurdukları sene Alî Beğ câmi'i inşâ ederken bu sultânın kabr-i şerîfi zâhir olup esâs mahallinden na'ş-ı şerîfin tevhîd [ü] tezkîr ile çıkarup esâsın cenbine defn ederler. Merhûm olalı câmi'in inşâsı mahalline dek sekiz yüz toksan âm olmuş, henüz vücûd-ı şerîfi ter ü tâze idüğün bin altmış bir târîhinde niçe yüz âdemler gördük deyü **[Y 378a]** şehâdet

etdiler. Ammâ nazar anda değildir, ne keşf [ü] kerâmetdir kim sekiz yüz toksan sene mukaddem târîh ile câmi‘in bünyâdın ve kerâmetleri târîhin tahrîr edeler, zehî ilimdir yâhûd keşifdir. Hâlâ ol seng-i mahrûr kabr-i şerîfi içre hâzırdır, ve kendülerinin himmetleri hâzır u nâzırdır. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve andan meczûb-ı vahdet ve meslûb-ı izzet eş-şeyh Hazret-i Düheyş ibn Muhammed.

Ve şehir hâricinde eş-şeyh Osmân-ı Sanâferî.

Ve ana karîb İbn Temîmü'd-Dârî.

Ve eş-şeyh Ubeyd.

Ve kutb-ı âlem-i rûhânî ve hikmet-i ma‘den-i Rabbânî eş-şeyh Hazret-i Abdüsselâm el-Makrî.

Ve âlim-i nasîh ve lisân-ı fasîh Hazret-i eş-şeyh Sâbih.

Ve eş-şeyh Abbâs.

Ve eş-şeyh Beğâzî.

Ve dahi eş-şeyh Ömer el-Halvâyî.

Ve câmi‘ü'l-Fukarâ'da eş-şeyh Mansûr el-Âlim.

Ve civârında eş-şeyh Hasan es-Sa‘dî.

Ve Mehemmed Ağa zâviyesinde makâm-ı Erba‘în.

Ve mahalle içinde def‘â makâm-ı Erba‘în.

Ve eş-şeyh Abdüsselâm.

Ve civârında eş-şeyh Abdullâh.

Ve eş-şeyh Ömer el-Havrânî.

Ve civârında diğer makâm-ı Erba‘în. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Hamd-i Hudâ cümlesinin âsitânelerine birer Fâtiha-i şerîf hedâyâ ile varup rûh-ı şerîflerinden isti‘ânet taleb etdik, himmetleri hâzır ola.

Bu şehirde on bir gün zevk [u] safâ ve ziyâret ü temâşâ edüp mukaddemâ Mısır'da İbrâhîm Paşa efendimizin fermâniyle Siyût'da gark olan geminin re’îsin Circe'de bulup dîvâna ihzâr edüp ahâlî-i vilâyet şehâdetiyle geminin gılâl-i mîrîyle gark olduğun mâ-vaka‘ı üzre paşaya arz edüp re’îsden ücret-i kadem kâmil beş yüz guruş aldık ve paşaya beş kîse aldık. Ve Circe hâkimi Özbek

Beğ'den mukarrer bahâ bir kîse ve bir mebrûm sırmalı katîfe eğer ve mutallâ rahtlı ve sâyir bisâtiyle mükellef bir at ve bir sâde yelkendez at ve iki hecîn-i ciyâd ve bir semmûr kaplı yeşil çuka kürk ve huddâmlarımıza berrânî iki yüz guruş ihsân edüp yigirmi tüfeng-endâz refîkler verüp cümle a‘yân-ı vilâyet ile vedâlaşup paşa ağasından bir at ve yüz guruş ihsân alup,

Circe'den İsne ve İsvân şellâlât ve İbrîm ve Sây ve Berberistân ve Fûncistân vilâyeti pâdişâhına gitdiğimiz menâzilleri ve kurâ ve kasabâtları ve çekdiğimiz mihnet ü meşakkat şiddet-i hâr olan râh-ı dırâzları ayân u beyân eder

Evvelâ Circe'den bin seksen iki mâh-ı saferü'l-muzafferin evvelki gün yigirmi atlı tevâbi‘ ve refîklerimiz ve abd-i müşterâlarımız ile mütevekkilen alallâh deyüp sâhil-i Nîl'de bir gemiye binüp Nîl'i ubûr edüp vilâyet-i şarkistân'a kadem basdık. Bu diyârlarda Nîl'in karşı tarafına şarkistân, Circe tarafına Garbistân derler. Bu şarkistân hâki **[Y 378b]** Ebû Yahyâ hükmündedir. On bin hayyâl safînâtü'l-ciyâd atlı güzîde rumhzen askere mâlikdir. Ba‘zı tevâbi‘leri hakîre istikbâle çıkup i‘zâz u ikrâm ile,

Beled-i Ebû Hâlid'e varup anda bir gece mihmân olduk. Nîl kenârında yüz evli ve bir câmi‘li belîdedir. Anda Ebû Yahyâ bir şeyh-i şâb kimesne gelüp şeref-i sohbetiyle müşerref olduk. Bir müstecâbü'd-da‘ve Hazret-i Hâlid evlâdlarındandır. Hattâ bir hâtûn vaz‘-ı haml edemese şeyhin serâvîlin ol hâmile hâtûn başına örtünse bi-emrillâh vaz‘-ı haml eder. Ammâ ba‘zılar eydir: "Mezkûr don şeyhin değildir, Hazret-i Hâlid ibn Velîd'indir, irs ile bu şeyhe intikâl etmişdir", derler, *el-uhdetü ale'r-râvî*. Hele bu ahvâl-i serâvîl sahîh ü mücerrebdir. Hattâ hakîr donu tekyeden getirdüp gördüm, pembe bezi bir sararmış dondur.

Bu şeyh Yahyâ'nın kavmine Benî Hâlid kabîlesi derler. Gâyet mün‘im âdemlerdir ve mutî‘ [ü] münkâdlardır. Aceb küheylân hussânlar hâsıl olur. Vilâyetlerinin vüs‘ati şimâl cânibinde Süveys deryâsına, kıble tarafı yine Süveys deryâsı kenârında kal‘a-i Kusayre benderine varınca ikişer konak ve üçer konak yerdir.

Ve cenûb tarafına bir merhale yer Kınâ şehriyle müşâdır. Poyraz tarafına bir konak yer şark Ahmîm kazâsiyle hem-hudûddur. Bir küçük hudûdları vardır, ammâ gâyet ma‘mûr [u] âbâdân mahsûllü kurâlardır. Netîce bu vilâyetin bir tarafı Deryâ-yı Kulzüm, bir tarafı nehr-i Nîl, ortasında vâki‘ olmuş bir vâsi‘atü'l-aktâr dâr-ı diyârdır.

Ale's-sabâh teveccüh-i râh edince şeyh Yahyâ bize bir kır at hîbe eyleyüp bir Urbân ile Circe'de gılâl ağasına emâneten gönderüp azm-i râh eyledik. Beş sâ‘atde Nîl kenârında ubûr ederek,

Beled-i Hamâdî

Nîl kenârında iki yüz hâneli ve bir câmi‘li beleddir. Bunda şeyh Hamadî'nin Evlâd-ı Sâlimî kabîlesi sâkin olurlar. Bunlar dahi Ebû Yahyâ'nın akrabâları olmağile bir hâkde sâkinlerdir. Bunlar cümle bin atlıdır. Ebû Yahyâ gibi Havvâre tâ’ifesindendir. Bunları ubûr edüp,

Beled-i Mezâdî

Altmış hâneli câmi‘siz bir belîdedir. Andan Nîl kenârınca altı sâ‘at,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Belâbis

Circe hükmünde kös sâhibi kâşiflikdir. Yüz tevâbi‘iyle yetmiş pâre kurâdan kırk kîse mâlı ve bin erdeb gılâli tahsîl eder. Gayrı askerîsi aslâ yokdur. Füvve **[Q 309a]** [P 306a] kazâsı nâhiyesidir, haftada bir nâ’ib gelüp hükm eder. Bir câmi‘i ve bir dârışeddi ve altmış aded hânelerinden gayrı amârdan bir eser yokdur, ammâ mahsûlâtı çokdur. Ve cümle re‘âyâsı asfûr zirâ‘at ederler, âdem kaddi hâsıl olur, dikenli ağac şekilli bir nebâtâtdır. Nergis şükûfesi gibi asferü'l-levn iri şükûfesi olur, bir hoş-bû râyihası vardır. Bahârın re‘âyâ cem‘ edüp **[Y 379a]** boya içün Frengistân'a gider. Tüccârları kantârın altmış yetmiş guruşa alırlar. Bu şükûfesinden sonra kemâlin bulup tohumlanır. Ba‘dehu tohmun cem‘ edüp erdebin üç guruşa fürûht ederler. Mısır'da ve gayrı şehirlerde yağın çıkarırlar. Susam yağından lezîz bir sarı yağdır. şehriye ve bulgur pilâvında müşk ü amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibeli lezzet verir. Ve kanâdîllerde ihrâk olunsa meş‘ale-misâl şu‘le verir. El-hâsıl gâyet mahsûllü şeydir.

Andan bu karyeyi güzer edüp cenûb tarafına Nîl kenârınca bir yalçın cebel-i âlîler dâmeninde ba‘zı âbâdân kurâlar içre ibtidâ âsî hûrmâyı iklîm-i Mısır'da bu belîdede gördük. şâm'ın râh-ı haccında Âsî Hûrmâ nâm menzilde gördük, ammâ bunların eflâke serçekmiş gûnâ-gûn eğri büğrü haşebeleri var. Gayrı hûrmâ bi-emrillâh bir nihâldir, ammâ bu âsî çatal mataldır. Âdetullâh bunun üstüne böyle cârîdir kim eğer Bağdâd ve Basra ve Mekke ve Medîne ve Yemen ve Mısır Elvâhât'da hûrmâ serâmed ola, iki üç çatal manzûrumuz olmamışdır. Ammâ bu âsî hûrmânın her çatalında birer ikişer kantâr hûrmâsı olur ve her dânesi kırkar ve ellişer dirhem gelir. Kırmızı kabuklu yumruk kadar eğri büğrü hûrmâdır. Ve çekirdeğinin içi boşdur, hokka edüp içine fülfül-i Hindî ve burun tütünü korlar, lezzeti hoş-hordur. Ammâ tabî‘ati mu‘tedil eder ve ekseriyyâ fellâhlar tenâvül ederler. Bu temâşâları ederek sekizinci sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Füvve-i Âlî

Nîl'den ba‘îd bir düz yerde bin üç yüz ma‘mûr hâneli kasabadır. Circe hükmünde kös sâhibi kendü tevâbi‘iyle iki yüz sekbân askerilye taht-ı hükûmetinde olan toksan pâre kurâdan kırk kîse mâl ve sekiz yüz erdeb gılâl tahsîl edüp Circe hâkiminden muhâsebe görür. Yedi bölükden asker ve serdâr yokdur. Ve bunda bir azîm dârışed ve iki câmi‘-i kebîr ve yedi zâviye ve iki kahvehâne var. Gayrı hân u hammâm sebîl ve çârsû-yı bâzâr yokdur. Lâkin iki mekteb-i sıbyânı var. Ve kâşifler dâ’imâ çadırlarla meks ederler.

Ammâ bu şehir zamân-ı kadîmde eyle sevâd-ı mu‘azzam imiş kim her tarafında ikişer üçer bin adım ba‘îd harâbistânı var kim im‘ân-ı nazar ile görülse âdem hayrân olur. Tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir binâlar vardır. Hattâ kâşiflerin çadırlar ile meks etdüği mahalde hâk-i rimâl içre zîr ü zeber olmuş niçe yüz sommâkî ve zenbûrî ve ayn-ı murgî amûd-ı serâmedler var kim misli meğer Mısır'da ola.

Müverrih-i âlem *Hıtat-ı Makrîsî* tahrîri üzre Fir‘avn'ın cemî‘i sehereleri bunda sâkin olurlardı, deyü yazmışlar. Hakkâ ki hâlâ kân-ı sehere bir menhûs yerdir.

Bâğ u bâğçeden nişân yokdur **[Y 379b]** ve halkının müflisi çokdur. Reng-i rûları asfarü'l-levn, havâsı sakîl yerdir. Anda,

Ziyâret-i eş-şeyh İbrâhîm-i Füvvevî hazretleri: Ulu Câmi‘in civârında bir kubbe-i sagîre içinde âşiyân edinmişdir. *Tabakât-ı şa‘râvî*'de bî-nihâye menâkıbı mastûr emr-i azîm ulu erdir.

Ba‘dehu bu beledden mahsûldâr kurâlar ile Nîl bu mahallerde bir günlük yol kıble cânibine dolaşup Süveys deryâsına karîb varup mâbeyne-hümâsı sekiz buçuk sâ‘at yer kalır. Hakîr yine Nîl kenârınca niçe yüz kamışdan binâ olunmuş Urbân evlerin ubûr ederek yedince sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i ma‘mûr-binâ bender-i şîrîn Kınâ

Kıbtî elinden Amr ibnü'l-Âs fethidir. Ammâ Amr'den sonra Hazret-i Osmân hilâfetinde Hazret-i Ebâbekr oğlu Muhammed-i Ekber vâlî-i Mısır iken Mekke ve Medîne'yi ganîmet etmeğiçün bu Kınâ şehrine gelüp üç sene taht edinüp bu şehri eyle amâr etdi kim gûyâ Mısır-ı sânî oldu. Zîrâ bir merhale yer Süveys deryâsı kenârında Kusayre nâm bir kal‘a-i benâm inşâ edüp cümle Sa‘îd-i âlî'nin gılâl mahsûlâtın Mekke iskelesi Cidde'ye ve Medîne iskelesi Yenbû‘a gönderüp Mekke ve Medîne'yi ganîmet ederdi. Hâlâ ol asırdan berü ahâlî-i Kınâ ile ticâret ederler ankâ bâzergânları vardır. Ekser halkı Mekke ve Medîne şürefâlarıdır.

Hâlâ Kınâ bender şehr-i sagîredir. Circe eyâleti hükmünde yüz Mısrî kîse iltizâmlı kös sâhibi kâşiflikdir. Ammâ yedi bölükden mustahfızân asker yokdur. Lâkin Mısır kulu yeniçerisi ve azeb serdârları vardır. Ve mezheb-i râbi‘den müftî ve nakîbü'l-eşrâf vardır. Zîrâ bu şehir Mekke şürefâsiyle memlûdur. Ve yüz elli akçe kazâdır. Hakîkatü'l-hâl yine senevî yüz elli akçe ancak hâsıl olur bir kazâ-i âsumânîdir. Bin guruşluk da‘vâ hüccetine bir Fâtiha verirler, andan gayrı deyyâr bir nukra ve dinâr vermezler. Zîrâ lecûc şürefâlardır kim anlar kadıdan umarlar tüccâr kavmidir.

Nîl kenârında cümlesinin mahâzinleri vardır. Cümle gılâl ve gayrı mâl u menâl ile leb-ber-leb mahzenlerdir kim Mekke ve Medîne ve Habeş ve Yemen ve Aden'in iskelesidir. Huccâcın ba‘zı ârifi Mısır'dan bir ma‘âş gemisine binüp muvâfık eyyâm ile nehr-i Nîl üzre dörd beş günde emniyyet üzre bu Kınâ şehrine gelüp bundan bir günde eğer piyâde eğer hârsüvâr ve eğer şütürbâr olup Kusayr iskelesine varup beş para dahi hımâr kirâsı verir, andan gemi ile bir gecede yâhûd iki gecede Cidde ve Yenbû‘ü'l-bahr'a varup bi-emrillâh beş on günde vâsıl olup bir altun ile hac etmiş niçe yüz âdem ile görüşmüşüzdür. Böyle bir sehl tarîk yokdur.

Ve Kınâ şehri sâhil-i Nîl'den beş yüz adım **[Q 309b]** **[P 306b]** kıble cânibine ba‘îd bir kumsal yerde üç bin altı yüz kat-ender-kat tâk-ı revâklı serâpâ tula binâ-yı kârgîr münakkaş şîrînkârlı sarây-ı âlîler ile **[Y 380a]** ârâste ve gayrı amârhâneler ile pîrâste olmuş şehr-i müzeyyendir.

Ve bu şehrin cânib-i erba‘ası tedribe kapularıdır. Pâsbânları subhe'l-mesâ dîdebânlık ederler, vazîfeleri ahâlî-i şehirdendir.

Cümle yigirmi yedi mihrâbdır. Yedisi hutbe ve mâ‘adâsı ma‘mûr cemâ‘ati firâvân zevâvîlerdir. Cümleden,

Câmi‘ü'l-kebîr: Cemâ‘at-i kesîre ile memlû bir câmi‘-i selâtîn-i atîkdir. şehrin tâ aynü'l-fi‘ilinde vâki‘ olmuş. Câmi‘-i Emîrü'l-mü‘minîn dahi derler, zîrâ Amr ibnü'l-Âs bu şehri feth etdükde bu câmi‘[i] Hazret-i Ömer içün inşâ etmişdir. Tûlen ve arzan altmış germe adımdır. Ve derûn-ı câmi‘de

cümle elli iki amelî pâyeler ve mermer sütûnlar üzre tavandır. Ve hareminin ortasında bir kökden hâsıl olmuş beş aded hûrmâ dırahtları var kim cüssedâr eflâke serçeküp ber-karâr nahillerdir, bizzât Hazret-i Amr dikmişdir. Ve mihrâbı sâde ve minberi haşeb-i musanna‘dır. Minberin alemi yerine mermerden bir yeşil boyalı bir ulemâ örfü timsâli komuşlar. Ve minber kapusu üzre târîhi:

Bismillâhirrahmânirrahîm. İnşâu hâze'l-imâreti'l-mübâreketi el-câmi‘ el-emîr Hasan Ağa fî târîh sâbi‘ aşar Muharremi'l-harâm sene 1079.

Bu câmi‘ mürûr-ı eyyâm ile harâbe olup Kınâ şehri mültezimi Hasan Ağa *li-eclillâh ve takarruben ilallâh te‘âlâ* mâlından on bin guruş masrûf edüp eyle ta‘mîr ü termîm etmişdir kim hâlâ Cennet'den bir kûşe-i beytullâhdır. Bu câmi‘den mâ‘adâ büyük câmi‘ yokdur.

Ve yedi tekye ve iki medrese ve on mekteb-i ferzend ve yedi aded mükellef ü ma‘mûr vekâleler ve yedi kahvehâne ve yüz elli dükkân ve bir hammâm-ı râhat-ı cân.

Ve gılâl bâzârı başka meydândır. Bu şehir içre haftada bir kerre bâzâr-ı azîm olur. Zîrâ nâhiye kurâları yetmiş pâre âbâdân kurâdan re‘âyâ ve berâyâ gelüp bey‘ [ü] şirâ ederler.

şehrin âb [u] havâsının hoşluğundan siyâh-çerde buğday enlü mahbûbesi olur. Zîrâ diyâr-ı Habeş karîb olmağile Habeşe câriyelerden müştak olan sehl esmerü'l-levn olup bu gûne mahbûbesi olur. Yed-i Kudret ile mükahhal gazlî gözlü zenâneleri olur. Ve cümle siyâh izâr-ı harîr bürünürler. Cümlesinin gûşları menkûşlu ve gerdenleri tavklı ve kolları ve pâyları halhâllı al u ala ve harîr gömlekli bintân-ı sâhib-isyânları vardır. Ba‘zıları kahvehânelerde rakkâslık edüp gavâzîlik ederler, ayıb değildir. Ammâ ehl-i perde havâtînleri başkadır, anlar cum‘a gün mezâristândan gayrı yere gitmezler. Ve cümle halkı alaca kereke abâ geyerler.

Bu şehrin memdûhâtından sekiz yüz ma‘dûd bâğlarının âbdâr üzümü memdûhdur. Ve bir gûne mümessek üzümü olur, asla cermi yokdur, hemân şırası damlar âbdâr engûrdur. Mısır'ın ve Feyyûm'un üzümünden bu Kınâ üzümü elli gün mukaddem olması mukarrerdir. Zîrâ iklîm-i sânîde bulunmuş **[Y 380b]** bir şiddet-i hârlı rimâlistân yerdir. Ve âbdâr şeftâlûsi yüz dirhem gelir. Ve kaysısı hoş-hor, sıkleti ve cermi yok bir âlûdur.

Ve hamâm-ı tayyârı gâyet meşhûrdur. Tüccârlar dâ’imâ Mekke'den güvercinin bir eşin Kınâ şehrine getirüp hîn-i mahallinde kafesinden çıkarup kanatlarına mektûb bağlayup uçururlar. Bir sâ‘atde ve beş sâ‘atde deryâ üzre pervâz urup Mekke'ye varır. Andan dahi birin koyverirler, Kınâ şehrine gelir. Tüccârlarının dâ’imâ kârları böyle olduğundan beyne'l-halk darb-ı mesel olmuşdur kim bir âdem bir yere tarfetü'l-ayn içre varup gelse,

"Hamâm-ı Kınâ mısın?" derler. Mahbûb güvercini olur.

Ve menbûtâtından lezîz âbdâr abdüllâvî derler iki tarafı akreb kuyruğu gibi bir kavundur. Kabz-ı bevli olan kimesne tohmun ve cismin tenâvül etse gâyet müdrirdir. Ve lezîz kavunu ve karpuzu ve hıyârı ve acûru gâyet latîf olur.

Bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda olan merâkıd-ı velîleri beyân eder

Evvelâ şehrin kıblesi tarafında bâğlar içindeki cebbâne-i mübârekede imâm-ı sâhib-sadr ve hümâm-ı âlî-kadr müftî-i esrâr-ı ilâhî ve mücâhid-i envâr-ı nâ-mütenâhî **eş-şeyh Hazret-i Abdurrahmân el-Kınâvî eş-şefî'ü Melâyik**: Beyne'l-evliyâ'i ve's-sulehâ şefî'ü Melâyik lakabiyle mülakkab oldukları *Tezkire-i Evliyâ*'da ve *Tabakât-ı şa'râvî*'de menâkıbları ile mufassalan tahrîr olunmuşdur. Kutbü'l-aktâb velî-i ale'l-ıtlâk ulu sultândır. Kabr-i şerîfinin cânib-i erba'ası çâr köşe beden beden divârdır kim cümle yigirmi sekiz kemer kemer-binâ olunmuşdur. Ve her kemer mâbeyni tula ile bir tarz-ı acîb şebeke-misâl pençerelerdir.

Ve garba nâzır bir kapusu ve sandûka-i şerîfi üzre rakîk çam direkleri üzre örtülü münakkaş tavandır; mâ'adâ yerleri açıkdır, bârân-ı rahmet gelir. Bu kabr-i münîrin etrâfı haşeb parmaklıkdır. Ve sandûka-i şerîfi üzre kırmızı Diyârbekir bezi ile mestûrdur. Ve mübârek ser-i sa'âdeti ucundaki mermer amûd üzre celî hat ile târîhi budur: [256] âyet-i şerîfin ilâ âhirihden sonra,

İntekale'l-abd el-fakîr ilâ afvi rabbihi'l-Kadîr, eş-şeyh el-İmâm el-Hüseynî en-nesîb, âlimü'l-ullâm bi-bereketi'l-islâm, gıyâsü'l-enâm, merkadü'l-mezîd, minhâcü's-sâlikîn, kutbü'd-dîn, Abdurrahîm el-Hüseynî, tüvüffiye yevme'l-cum'ati ba'de salâti's-subh tâsi' şehri's-Safer sene isneyn ve tis'în ve hamsimi'e li'l-hicreti'n-nebeviyye, kaddesenellâhu bi-sirrihi'l-azîz [S. 592]

Böyle tahrîr olunmuşdur.

Ve mübârek pây-i sa'âdetleri ucunda eş-şeyh Ebü'l-Hasan.

Ve bunun cenbinde eş-şeyh Seyyid Muhammed-i İskenderânî.

Ve civârında eş-şeyh Abdullâh el-Kureyşî.

Ve bir çâr-gûşe divâr içinde dahi şeyh Abdurrahîm hazretlerinin halîfelerinden eş-şeyh İbrâhîm-i Ebüddünyâ: Ebüddünyâ künyesinin sebebi oldur kim bir cîger-gûşesi **[Y 381a]** âhirete intikâl etdükde techîz ü tekfînine bir dirhem bulmada âciz olur. Derhâl zemîne bir püşt-i pâ urunca zemîn çöküp bir kenz-i azîm zâhir olur kim cenâzeye hâzır olanlar ve ahâlî-i beledler bu mâl-ı firâvânı üç gün taşıyup ihtiyâcdan berî olurlar. Bu ahvâl karîbü'l-ahddir. **[Q 310a]** **[P 307a]** Anıniçün bu azîze Ebüddünyâ deyü lakab dediler. Ve bu şehr-i Kınâ ol kenz-i azîmin mâliyle ma'mûr olmuşdur, derler.

Ve bu azîzin cenbinde eş-şeyh Alî es-Sâbirî ibn eş-şeyh İbrâhîm-i Ebüddünyâ: Bu dahi pederleri merâtibinde ulu sultândır. Mezkûr kenz mâlından bir habbeye vaz'-ı yed etmemiş perhîzkâr kimesne imiş.

Bunlara karîb eş-şeyh Seyyid Muhammed-i Zübeyrî: Hîn-i fetihde merhûm olup bunda medfûndur ve Ashâb-ı güzîndendir.

eş-şeyh Abdünnebî. Ve eş-şeyh Seyyid Muhammed el-Hüseynî. Ve eş-şeyh Seyyid Yûnus.

Ve şehir içinde eş-şeyh Hazret-i Ömer en-Nesîm: Kutbiyyete kadem basmış ârifün billâhdır. Menâkıbına hadd [ü] hasr yokdur.

Ve câmi‘-i Ömer'in ardında sol köşe dibinde câmi‘ dîvârına muttasıl bir küçücük kubbecik içinde âsûde olan **eş-şeyh Muhammed el-Esâsî**: Kırk sene bu köşede münzevî olup ferd-i âferîdeden bir kimesne bu azîzin ekl [ü] şürb ve teşelşül ü tegayyut etdiğin ve bir ân istirâhat-i nevm etdiğin ve bu köşeden kalkup hareket etdiğin ebeden görmemişlerdir. Hemân müddet-i ömürlerin summun bükmün ile geçirüp tâ‘ât [u] ibâdete meşgûl bir kimesne imiş. Karîbü'l-ahd olmağile bî-hisâb bilir âdemler ile görüşdük, anlar nakl etdiler. Dâ’imâ şikeste-hâtır olanlar ziyâret edüp bi-emrillâh şifâ bulurlar. Ve bu şehirde binden mütecâviz Sahâbe-i kirâmdan medfûn sultânlar vardır, ammâ ziyâret edüp yüz sürdüğümüz dergâhlar bunlardır, *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Ve bu Kınâ şehri hâkinde Abâbide Urbânı derler bir kabîle sâkindir. Cümle altı bin mün‘im ve şecî‘ kavmdir. Dâ’imâ Mekke ve Medîne gılâlin bunlar Kusayre iskelesine taşırlar.

Bu kabîlenin şeyhi ile Kınâ'dan kıbleye dağlar ve sa‘b yollar aşup bir kumsal sahrâ ile vakt-i zuhur olunca bir kurâda tahte'l-futûr tenâvül edüp Kınâ şehrinden onuncu sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i bender Kusayre

Bahr-i Kulzüm ya‘nî Süveys deryâsı kenârında şekl-i murabba‘ bir şeddâdî-binâ kal‘acıkdır. Dâ’iren-mâdâr beş yüz adımdır. İbtidâ bânîsi Hazret-i Ebâ Bekir oğlu Muhammed el-Kübrâ binâsıdır. Ba‘dehu Tâhir Baybars ve Sultân Kayıtbay ba‘zı binâlar ihdâs edüp termîm etmişler. Bir kaya üzre handaksız garba nâzır bir kapulu kal‘adır. Dizdârı ve iki yüz neferâtları ve cebehânesi vardır. On yedi top-ı sagîri vardır. Bir câmi‘ ve yigirmi hücreleri ve bir buğday anbârı vardır.

Ve kal‘a hâricinde niçe gılâl mahzenleri ve mihmânhâneleri vardır. Ammâ gayrı hân u hammâm ve çârsû-yı **[Y 381b]** bâzârdan bir alâmet yokdur.

Ve bâğ u bâğçeden nâm nişân yok bir cezîre yerdir. Ammâ gâyet elzem levâzımından bir cây-ı selâmetdir.

Ve bir latîf liman-ı azîmi var. Cümle rûzgârdan emîndir. Karşu tarafı kıbleye kâmil üç yüz mîl Yenbû‘'dur kim andan Medîne'ye iki günde varılır. Ve Mekke iskelesi Cidde'ye üç yüz altmış mîldir, Cidde'den Mekke sekiz tokuz sâ‘atlık yerdir. Dâ’imâ Hicâz tarafından gemiler bu Kusayre'ye gelüp gılâl alırlar.

Bu benderin mukaddemâ suyu bir günlük yoldan gelirdi. Abâbide şütürbânları suyu katra ile satarlardı. Hakîr bu kal‘aya geldikde ahâlî-i kal‘a atşândan şikâyet edüp, "Kal‘amıza karîb bir derede su alâmeti vardır, bir sâhibü'l-hayr olsa, sehl bahâne ile bir hayrât-ı azîm olurdu", deyü nakl etdiklerinde der-akab rızâ’en lillâh atlarımıza süvâr olup çeyrek sâ‘atde varup keşfetdik. Hakîkatü'l-hâl elbette bu mahal su kânıdır, deyü a‘yân-ı kal‘a ile Mısır vezîri İbrâhîm Paşa efendimize arz edüp arz mektûblarımız vusûl buldukda, "ale'r-re’s" deyüp mâlından on kîse ifrâz edüp mu‘temedün-aleyh bir ağasiyle bu kadar bennâ ve kûhken âdemler gelüp biz seyâhat-i Fûncistân'dan gelince bir çâh-ı mâ kazmışlar. Ve yanına bir neşîmen mastaba ve bir kasr-ı zîbâ inşâ etmişler. Görenlerin dillerinde dâsitân bir âb-ı hoş-güvâr imiş. Hamd-i Hudâ bu kemterin sa‘yi ile vücûda gelüp ehl-i kal‘a ve cümle âyende vü revende huccâc u züvvâr u tüccâr ihtiyâc-ı atşândan halâs oldular. İnşâallâhu te‘âlâ

[257] hadîs-i şerîfi mazmûnu üzre sevâb-ı cezîle nâ'il oluruz. {Târîh li-nâmıkıh, bi'r-u kasr-ı Kusayr:

Birisi kalkup dedi ey Evliyâ târîhini
Çâh-ı Zemzem üzre oldu kasr-ı İbrâhîm binâ.
Sene 1083

Bu târîhimiz şikeste-beste böyle vâki' olmuşdur.}

Andan avdet edüp ol gece mâhitâbda Abâbide kavmi delâleti ile tokuzuncu sâ'atde cânib-i garb üzre giderek Nîl kenârında salât-ı subhu edâ edüp,

Beled-i Enbût'da tahte'l-kahve tenâvül edüp üç sâ'at istirâhat etdik. Kınâ'ya sekiz sâ'at karîb yine Kınâ nâhiyesinde elli hâneli belîdedir.

Andan kalkup üç sâ'at yine cenûba Nîl kenârınca ba'zı kamışdan mebnî harâb şekilli kurâları ubûr ederek ve Abâbide haymelerinde şîr-i şütür nûş ederek üç sâ'atde dahi,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Kûs

İbtidâ şeddâd bin Edîm bin Elyûd Elnûd Elmûd şîrîn {Kaftarîm zamânında binâ olunmuşdur kim Kıft oğlanlarından Kûs adlu bir melik binâ eylemişdir. Lisân-ı Kıbtîde *kûs* binâ temeline derler. Ba'de zamân bu şehr-i Kûs sene 414 târîhinde gâyet amâr idi. Yine ol asırda şehr-i Kûs kurbunda çöle bir konak karîb şehr-i Kıbt harâb olup tâ'ûndan halkı Kûs'a firâr **[Y 382a]** etdiler. Anda dahi ecelden rehâ bulmayup anlar ile Kûs halkı bile helâk olup ol asırdan berü şehr-i Kûs amâr olamadı.}

Ba'zı müverrihler şeddâd'ın binâ etdüği Bâğ-ı İrem bunda idi derler. Ba'zı ulemâ-yı Mısır da Mısır'ın hâricinde Sebîl-i Allâm'da idi derler. Ka'bü'l-Ahbâr kavlince şâm'da Erze ve Berze mâbeyninde idi, hâlâ nazar-ı ünâsdan Cenâb-ı İzzet gâyib etdi derler. Niçe gûne ihtilâfât-ı kesîreler vardır. Eğer münhedim olduysa muhakkak bu Kûs'da olsa eb'ad değildir. Zîrâ âb [u] havâsı ve hoş fezâsı ve hisâbdan hâric ü âric harâb ü yebâb binâsı cihânı dutmuş bir şehr-i azîm imiş kim diller vasfında kilk-i cevâhir-nisârlar tahrîrinde kâsırdır. Havâsı gûyâ Haleb veyâhûd Ma'arretü'n-Nu'mân'dır.

Kable fethi'l-Mısır Kabâbıta destinden dest-i bâzû kuvveti ile Esved ibn Mikdâd fethidir. Ba'de'l-feth etrâf [u] eknâfında defâyin ü hazâyin ararken bir mutalsam amûdu münhedim ederler. Hemân akreb cihânı dutup cümle asker firâr edüp bu şehir tâ âl-i Emeviyye'den Abdülmelik asrına gelince harâb yatır. Hâlâ âsâr-ı harâbın aslı oldur. Ve akrebi ol zamândan beri eyle çokdur kim ahâlî-i Kûs vilâyet-i Acem'de Kâşiyân akrebine rahmet okurlar. Hâlâ âdemi helâk eder kattâl akrebi vardır, **[Q 310b]** **[P 307b]** ammâ şehir halkına zararı isâbet etmez. Hakîr ol münhedim olan amûdu görmüşüm: bir yeşil sommâkî üzre bir akreb timsâli kazılmış, altında yedi satır bir gûne hat yazılmış durur. Tarîk-ı âm üzre pâymâl olmağile herkes temâşâ ederler.

Ve bu şehir Circe hükmünde başka kös ve iki yüz asker sâhibi kâşifdir. Altmış pâre kurâdan kırk kîse mâl ve bin erdeb gılâl tahsîl eder. Ammâ yedi bölükden mustahfizân serdârları ve müftî ve nakîbi yokdur. Lâkin yüz elli akçe ile sadaka olunur altmış pâre kurâlı kazâdır, senevî üç kîse hâsıl olur.

Ve şehri Nîl'den ba‘îd bir vâsi‘ fezâda sekiz yüz vâsi‘ hâneli şehirdir. Ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen sarâyları yokdur. Ve cümle yigirmi altı mihrâbdır, dördü hutbedir. Çârsûya karîb bir câmi‘ var, âl-i Abbâsiyân'dan el-Müstekfî Billâh şehre menfî iken binâ etmişdir. Gâyet kebîr câmi‘dir, tûlen ve arzan yüzer germe hatvedir ve cümle amûd-ı amelî ve gayrı sütûnları iki yüz aded pâyeler üzre köhne tavandır.

Ve iki câmi‘ dahi var, ma‘lûmumuz değildir, mâ‘adâ zâviyelerdir.

Ve iki vekâlesi ve beş kahvesi ve altı mektebi ve otuz mikdârı esvâk-ı muhtasarı ve yigirmi sebîli var, ammâ hammâmı ve medreseleri yokdur.

Ve bâğçelerinde ekseriyyâ dom hûrmâsı ya‘nî âsî hûrmâ hâsıl olur. Netîce ol kadar âbâdân şehir değildir. Ve havâsı dahi fenâca olduğundan halkının reng-i rûları asferü'l-levndirler. **[Y 382b]**

Ziyâretlerin beyân eder

Ulu Câmi‘ sâhibi **es-Sultân el-Müstekfî Billâh Süleymân bin el-Hâkim Bi-emrillâh**: Mısır'da kânûn-ı âl-i Abbâsiyân üzre mesned-i hilâfetde olup Kal‘atü'l-Kepş sarâyı âl-i Abbâsiyâna mahsûs idi, bu Müstekfî dahi cümle tevâbi‘iyle anda sâkin olurdu. Ammâ zabt u rabt ve akd u hal cümle Sultân Tâhir Baybars'ın idi, ancak sikke ve hutbe Müstekfî nâmına okunurdu. Hikmet-i Hudâ Müstekfî tevâbi‘ şerrine uğrayup Tâhir Baybars ile Müstekfî'nin mâbeynlerine nifâk düşüp Baybars Müstekfî'yi ehl [ü] iyâli ve münâfik tevâbi‘âtiyle bu Kûs şehrine sürdü. Müstekfî dahi dâğ-ı derûnundan cemî‘-i üstâd-ı kâmil Mağribî ve Hindîlerin dahme-küşâ ve künûz-küşâların cem‘ edüp şeddâd ibn Âd zamânından berü defâyin [ü] hazâyinleri ve gûnâ-gûn mutalsamâtları bulup o genc ile Kûs şehrin eyle amâr etdi kim ta‘bîr olunmaz. Hikmet-i Hudâ min-indillâh [258] emr-i şerîfi gelüp sene 704 vâsıl-ı Cinân olup bunda bir kubbe-i müfîd-i muhtasarda medfûndur. Müddet-i hilâfeti 39 sene ve müddet-i ömr-i azîzleri 50 sene. Atebe-i ulyâsında târîhi böyle mastûrdur.

{Ve Hâkim Bi-emrillâh'ın birâderzâdesi İbrâhîm el-Vâsık Billâh ve anın cenbinde Muhammed Atâullâh bin İbrâhîm Vâsık Billâh: bunları Melik Sâlih bu Kûs'a nefy edüp el-Müstekfî Billâh kubbesinde medfûnlardır. Hikmet-i Hudâ bunları Kûs'a nefy edeni dahi Mısır kulu gulû edüp el-Melikü'n-Nâsır oğlu el-Melikü's-Sâlih'i bu şehr-i Kûs'a sürüp ve mezkûr âl-i Abbâs pâdişâhlarının hâk-pâlarında merhûm olup cenblerinde medfûndur. Zîrâ *men dakka dukka* [259] demişler, hakkâ ki eden bulur demişler.}

Ve bunların civârındaki cebbânede eş-şeyh Tâhir ve eş-şeyh Kâzûnî ve eş-şeyh Nûreddîn-i şirâzî ve eş-şeyh Alâ’üddîn-i Basravî: Bu kibârlar cümle Müstekfî'nin musâhibleridir kim Bağdâd'dan bile hicret edüp Mısır'a, andan nakl edüp Kûs'a, Kûs'da kusa kusa dâr-ı hakîme vâsıl oldular, *rahmetullâhi aleyh.*

Kûs'dan yine cenûba Nîl kenârınca gâh sengistân ve gâh rimâlistân harâb beyâbân yerler ile kâmil altı sâ‘at ubûr ederek,

Evsâf-ı vilâyet-i şemmûneyn şehr-i kadîm Aksureyn

Tûfân-ı Nûh'dan sonra Bayzar bin Hâm ki birâder-i mihter-i Sâm'dır, bu Bayzar'a Ebü'l-kabâbıt dediler. Zîrâ bi-emrillâh cümle evlâdları ikişer ikişer müştak olurdu, iki oğlu oldu, biri şemmûn Rîf biri şemmûn Câv idi. Bunların ikisi bir yerden tevellüd etdikleri içün birbirinden münfek olmazlardı. Âhir Bayzar bunların ikisin iklîm-i Mısır'a gönderüp bu diyârı amâr etdiklerinden vilâyet-i şemmûneyn derler. Bu şehri ol kadar amâr edüp sâhil-i Nîl'de iki birâder birbirlerine rağmen iki kasr binâ etdiler kim **[Y 383a]** eflâke ser çekmişdi. Bu iki kasr içün ba‘dehu bu şehre Aksureyn dediler, ya‘nî iki kasırlı şehir demek olur. Eğer bu şehr-i azîmin evsâfın manzûrumuz olduğu üzre tahrîr etsek gayrı kitâbetden kalırız, hemân ihtisâr evlâdır.

Circe eyâletinde başka kâşiflikdir. İki yüz askerle kırk kîse mâl-ı gılâli tahsîl eder. Gayrı mustahfızân çorbacıyân yokdur, müftî ve nakîbi ve a‘yânı hem-çünân yokdur. şehri Nîl kenârında bin iki yüz hâneli binâ-yı azîmli şehr-i kadîm imiş. Hâlâ niçe bin âlî binâlar ve kehkeşân-âsâ tâk-ı Kisrâlar ve bî-had [u] bî-nihâye kubâblar ve niçe bin rimâl içre pâymâl zî-kıymet amûdlar âşikâredir.

Ve Mısır'da selâtîn-i mâzîlerin binâ etdüği hân ve câmi‘ imâretlerin amûd-ı müntehâları cümle bu şehirden gitmişdir. Ve İslâmbol'da Süleymâniyye câmi‘inin derûnundaki ibret-nümâ dörd aded sütûn-ı bâlâyı bu şehirden İskenderiyye'ye Nîl üzre sallar ile götürüp İskenderiyye'den Karınca Kapudan İslâmbol'a getürdükde Karınca Kapudan bu ebyâtı Süleymân Hân'a îrâd eyler, beyit:

Karıncalar budın çekmiş çekirgenin Süleymân'a
Size lâyık nemiz vardır kabûl eylen fakîrâne

ebyâtın Süleymân Hân istimâ‘ edince hazz edüp lipâçe-i fâhire ve on bin dinâr-ı hasene ihsân edüp Unkapanı'nda sütûnların ilm-i cerr-i eskâl ile gemilerden ıtlâk etdüklerinin temâşâsına bizzât Süleymân Hân varup tâ Vefâ meydânına amûdlar gelince bile gelüp ba‘zı ta‘lîmler ederlermiş. Bu tafsîli merhûm pederimizden mesmû‘umuz olmuşdur kim anlar Süleymân Hân'a yetişmişlerdi.

Netîce-i merâm eyle sütûn-ı gülfâm şehr-i Aksureyn'den Mısır'a ve İslâmbol'a gitmişdir. Ve hadden bîrûn sommâkî sütûnlar dahi lâ-yu‘ad pâymâldir. Lâkin bu şehir ol kadar ma‘mûr değildir. Cümle yigirmi mihrâb, üçü hutbedir. Cemâ‘at-i kesîresi çok çârsû içinde câmi‘-i Hazret-i Ebülhaccâc. Ve dekâkînlerinin adedi ma‘lûmum değil, bir esvâk-ı muhtasardır. Hân u hammâmı ve müte‘addid ma‘mûr zâviyeleri ve mekteb-i sıbyânı ve sebîli ve kahvehâneleri vardır. Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Ve halkı gâyet fakîrdir. Andan,

Ziyâret-i eş-şeyh Hazret-i Ebülhaccâc: Kendü câmi‘i civârında bir mağârâ-yı azîmin içinde medfûndur. Niçe bin keşf [ü] kerâmeti âşikâre olmuş ulu sultândır. Menâkıbına hadd u nihâyet yokdur. Kınâ şehrinde medfûn Hazret-i Abdurrahîm-i Kınâvî'nin birâder-i kihteridir. Bir kimesnenin dünyevî ve uhrevî hayır murâdâtı olup bu âsitânede bir Fâtiha tilâvet edüp savâbın Ebülhaccâc'a hibe etse bi-emrillâhi ta‘âlâ **[Q 311a]** **[P 308a]** elbette murâdı hâsıl, şöhre-i şehr olmuş ulu sultândır. Ana karîb,

eş-şeyh Ramazân-ı Fergâlî: Bu dahi meşhûr-ı âlem kibâr-ı kümmelîndendir, *rahmetullâhi [aleyh]*.

Bu şehirden **[Y 383b]** kalkup yine cenûba Nîl kenârınca arz-ı hâlî yerler ile yedi sâ‘at Nîl-i mübârek devr eder, ol kenârca timsâhları temâşâ ederek,

Beled-i Tût

Bir mürtefi‘ bayır üzre yüz hâneli Aksureyn nâhiyesinde ma‘mûr beleddir. Anı ubûr edüp yine Nîl kenârınca sol cânibimizde kûh-ı Demâvend'e mânend kayalar dibinden ve kâh çemenzâr fezâlardan güzer ederek altı sâ‘at dahi gidüp,

Belde-i şeğâs

Bu dahi Aksureyn hâkinde ve Nîl kenârında yüz hâneli ve bir câmi‘li ma‘mûr belîdedir. Bu mahalde Nîl kıble cânibine devr eder. Altı sâ‘at Nîl kenârınca gidüp,

Beled-i Deyr-i Ümmü Alî

Bir azîm kenîsesi vardır, anıniçün Deyr derler. Hâlâ içinde ruhbânları cümle Kıbtîlerdir. Anların kavliyle bu deyr binâ olalı üç bin yıldır dediler. "Ve Hazret-i Alî'nin vâlidesin bizim Kıbtî melikleri alâ-tarîkı'l-hedâye sizin Muhammed'in ceddi Abdülmuttalib'e gönderdi, ol dahi karındaşı Ebî Tâlib'e verdi, andan Hazret-i Alî tevellüd etdi", deyü tevârîhlerinden kırâ’at etdiler. "Anıniçün bu karyemize Deyr-i Ümmü Alî derler", deyü nakl etdiler.

Bu deyr-i veyli azâb çekerek güzer edüp bu kerre Nîl kenârınca cânib-i şarka müteveccih olup üç malaka yer gidüp bir ferah-fezâ çemenzâr yerde bir kubbe-i sagîre içinde **eş-şeyh Abd-i Dâyim** hazretleri medfûndur kim Ashâb-ı güzîndendir. Bir Fâtiha'yla rûhun şâd ve gamgîn gönlümüz âbâd edüp altı sâ‘at Nîl kenârınca gidüp vakt-i asrda,

Menzil-i kabâ’il-i Hüceyze

şeyhü'l-Arabları haymesinde mihmân olduk. Summât sâhibi Hâtem kimesnedir. İsmine şeyh Nâsır-ı Devle derler. Ol gece deve eti ve deve südü ve hûrmâ helvâsı tenâvül etdik. Ekmekleri darıdır. Atlarımız cümle darı yediler. Ve bu Hüceyze kabîlesi cümle üç bin cürd atlı kavm-i şecî‘dir. Andan ale's-sabâh kalkup Nîl'den ba‘îd safî taşlıklı hâlî yerler ile ubûr ederek altıncı sâ‘atde gücile vakt-i gurûbda,

Menzil-i aşâyir-i Redesî

Bunlar dahi göçer evli Urbândır. Cümle iki bin yarar nâmdâr ayyâr u tayyâr kavmdir kim tâ Habeş'e varınca sevâhile gidüp gelirler. şeyhleri Ebû Usayb'in haymesinde meks edüp lahm-ı cemel ve leben tenâvül edüp şükr-i Yezdân etdik. Atlarımız yine beyâz darı yediler, ammâ safâ etmediler. Bu Redesî kavmi ne Habeş paşasına ve ne İbrîm kâşifine aslâ itâ‘at etmez bir cebbâr kavmdir.

Andan dahi kalkup yine Nîl kenârınca niçe vîrân beledler ve çemenzâr yerleri sekiz sâ‘atde tayy edüp,

Menzil-i Urbân-ı şibeyke

Altı bin müsellah ve müzeyyen ve ankâ kavmdir. Cümle Urbâna gâlib şecî‘ ü fetâ kavmdir. şeyhleri Şücâ‘uddîn'dir, ammâ dîn-i İslâmında şübhe var. Bunlarda koyun eti ve darı ekmeği çokdur. Ammâ buğday ve arpa yokdur, zîrâ bunlar hoş-nişîn kavm-i âsîlerdir, **[Y 384a]** mîrî gılâl mâl [u] menâl

bilmezler kim zirâ‘at edüp gılâl tahsîl edeler, ol kayıddan berî kavmdirler.

Bunlardan dahi kalkup Nîl kenârınca cenûba giderken Nîl bu mahalde Habeş vilâyetinde kıble tarafından beri gelir. Bu mahaller sâfî Urbân-ı uryân âsî ve büryân, muhtâc-ı pâre-i nân, bî-îmân ve misl-i hayvân kavmdirler. Ne Habeş'e ve ne İbrîm'e ve ne Fûncistân pâdişâhına tâbi‘ değillerdir. Bir alay behâyim makûlesi ecnâs-ı haşerât mühmelât çıplak kavmdirler. Bunlara ba‘zı hedâyâ şekilli şeyler verüp selâmetle ubûr edüp dördüncü sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Silsile

Evc-i âsumâna ser çekmiş pür-nûr kayalı dağlardır kim âdem nazar etdikde dehşet alur. Bu dağların içinde niçe yüz bin mağârâlar var kim hadd [ü] hasrın Fâ‘il-i muhtâr Allâh bilür. Âd [u] Semûd kavmi kazup bunda sâkin olurmuş derler; hakkâ ki kâr-ı Âdî'dir. Ammâ bi-emrillâh böyle çakmak taşlı haşîn kayalar anlara müsahhar imiş, gûyâ peynir keser gibi kesmişler ve kâ‘alar ve müte‘addid hücreler ve soffalar etmişler kim herbir hücrenin kaddi ve kapularının âlîliği kırkar ellişer zirâ‘-ı Mekkî'dir.

Ve bunda olan acâyibât u garâyibâtdan eşkâl-i garîbe ve acîbeler var kim gûyâ henüz zî-rûhdur. Ve taşdan oyulmuş gûnâ-gûn mukarnes püsüskârî san‘atlar ve cemî‘i zî-rûh olan mahlûkât ecnâsın tesâvîr-i garîbesi ve temâsîl-i mehîbesi var kim akıllar perîşân olup dîdeler hîrelenir. Ve herbir eşkâl zî-rûh-misâl nigerân ve her biri nazar edenlere hande-künân tebessüm ederler.

Hulâsa-i kelâm acâyibât-ı kevnden ve garâyibât-ı asırdan bir ibret-nümâ dahi bu Cebel-i Silsile'dir.

Ve bu mahalde kayalar dâmeninde bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a vardır. Ve Nîl'in mukâbelesinde yalçın kaya üzre bir kal‘a dahi vardır, **kal‘a-i Etfu** derler. Mâbeyne-hümâları gâyet teng yer olmağile Nîl-i mübârek eyle cereyân eder kim gûyâ berg-i hatîfdir. Ve Nîl'in feryâdından gûş-ı hûşlar bî-hûş olur. Zamân-ı kadîmde bu iki kal‘adan birbirlerine Nîl üzre zencîr çekerlermiş, hâlâ yerleri ve çerh dollâbları râyegândır, anıniçün bu kal‘alara kal‘a-i Silsile derler. Bundan yukarusuna Şellâlât boğazı ve Şellâl vilâyeti derler, yedi boğazdır. Bu Silsile boğazı teng mahal olmağile yukaruda Nîl cezîre cezîre olup her cezîrede âbâdân kurâlar ve ucûbe-i dehrden garâyibâtlar vardır. Ammâ mezkûr Silsile kal‘aları içinde dizdâr u serdâr u teberdâr deyyâr neferât yokdur, ancak kabâ’il-i Ca‘ferî'den bir alay kavm sâkinlerdir. Bu kal‘anın mukâbelesindeki cezîre içinde,

Ziyâret-i eş-Şeyh Köm Sayyâh

Nîl-i mübârek bu mahalde tuğyân ile cereyân etdikde feryâd eder. Şeyh Sayyâh dahi yetmiş sene bu mahalde Nîl ile bile sayha urarak tevhîd etdüğiyçün Şeyh Sayyâh derler. Hâlâ kabr-i şerîfinden **[Y 384b]** ba‘zı mahalde sadâ-yı garîbeler zâhir olur.

Ve bu cezîrede **beled-i Kelîc** iki yüz hâneli ma‘mûr kurâdır. Cümle halkı balıkcı ve gemicidir. Kabîle-i Basalî derler, cümle üç bin âdemdir, Havvâre kavminden gelüp bunda tevattun etmişlerdir. Ba‘dehu bu kal‘a-i Silsile'yi ubûr edüp beş sâ‘at yine Nîl kenârınca cenûba gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kolombo

Şeddâd-ı Âd binâsıdır. Nice mülûkdan mülûka kalmış kal‘adır. Ba‘dehu Kabâbıta elinden Seyf-i Zülyezen feth edüp taht edindi. Ba‘dehu bu Şellâl boğazın kayalardan kat‘ edüp **[Q 311b]** **[P 308b]** Mısır cânibine akıtdı. Mâ-tekaddem Nîl'in nısfı Mağrib-zemîn'in çölistânına andan Girid cezîresi mukâbilinde Kibrit körfezinde Bahr-i Ebyaz'a mahlût olduğu yerler ve cereyân eyledüği handak-ı azîmler zâhir ü bâhirdir. Mürûr-ı eyyâm ile bu kal‘a Hazret-i Osmân hilâfetinde Ubeyd ibn Cerrâh yediyle Kıbtîler elinden feth oldu, ammâ Hazret-i Osmân şehâdetinden sonra Kabâbıta kavmi istîlâ edüp kabza-i tasarruflarına aldılar. Ba‘de hicreti'n-nebeviyye sene (---) târîhinde Mısır feth oldukdan sonra Amr ibnü'l-Âs fethidir. Bizzât kendüleri bu gazâda bulunmuşlardır. Zîrâ bilâd-ı azîm ve sevâd-ı kadîmdir ve cümle sâhil-i Nîl'de olan kılâ‘ların kilididir.

Hâlâ İbrîm sancağı hükmünde ve İsvân kazâsı nâhiyesinde dizdârı ve neferâtları ref‘ olup derûn-ı kal‘ada üç yüz hasır evli Benî Ca‘fer kabîlesi sâkinlerdir. Müslim geçinirler, ammâ mezhebleri Ca‘ferî'dir. Ve kal‘a hâricinde ve çölde sâkin olurlar. Cümle altı bin kavimdir. Emvâl [ü] erzâkları vefret üzre mün‘im kavmdir.

Ve bu kal‘anın üst tarafında kal‘alı bir varoş-ı azîmi var imiş kim hâlâ Nîl kenârında kâmil üç sâ‘atlik yer demir kinedli taşlar var kim herbiri birer fîl cüssesi kadar hemvâr u musaykal taşlardır kim Nîl kenârında sed olmuşdur. Hâlâ ol sedde Urbân kavmi Haytu'l-acûz derler. Bu şehr-i harâbda niçe bin sommâkî sütûnlar ve kubbe ve kemerler zâhirdir.

Ve kal‘anın şark cânibinde olan kayaların mağârâlarında niçe bin kefenli timsâh biribiri üzre yığılmışdır. Kefenleri cümle âsî hûrmâ kabuğundandır. Aslâ çürümemiş kadîd dururlar, aceb temâşâdır. Ammâ lâşeleri sâyir hayvânât leşi gibi kokmaz, misk râyihası istişmâm olunur, acîb ü garîb temâşâdır.

Bu timsâh lâşeleri olan dağa **cebel-i Timsâh** derler. Eflâke ser çeküp garb tarafın Nîl döğer. Zülyezen kayaların kesüp bir boğaz açmışdır. Mısır'dan gelen gemiler bu boğazdan yükiyle ubûr edemez, yükün boşaldup gemi hafîf oldukda gemileri makara ile yokuş yukaru çeküp İsvân tarafına aşırırlar, ba‘dehu yükün develer ile taşıyup yine yükledirler.

Bu mahalde Nîl yedi boğazdır. Arab ve Rûm mellâhları içre Şellâlât boğazları meşhûrdur kim bir merhale yerden Nîl'in feryâd [u] figânı **[Y 385a]** istimâ‘ olunur. Zîrâ azîm dağlar ve kûh-ı Bîsütûn-misâl kayalara urup girdâb-misâl cereyân eder bir boğazı vardır, Nîl kendüyi bir minâre kaddi yerden pertâb eder.

Hikmet bu kim ba‘zı Şellâl gemisi bu girdâbdan Nîl ile uçup aslâ hatâ gelmez, cereyân edüp Allâh diyerek ubûr ederler. Zîrâ iki cânibi Cûdî dağları gibi semâya münkalib olmuş dağlardır. Anıniçün bu mahalde Nîl yedi boğazdan cereyân eder. Ve her Nîl mâbeyni birer cezîre-i azîmlerdir. Ammâ ma‘mûr cezîreleri Nîl'in karşu cânibine vâki‘ olmuşdur, inşâallâh mahallinde tahrîr olunur.

Ve bu Kolombo kal‘asından artık Habeş vilâyetine giden yol bu mahalden müteferrik olur. Ba‘zı Habeş vüzerâları Mısır'dan Nîl ile yâhûd karadan bu kal‘a-i Kolombo'ya gelüp bundan asker cem‘ edüp niçe yüz deve yükü me’kûlât ve Nîl suyu yükledüp çöl çölistân ile vilâyet-i Habeş'e gider. Gayrı yol yokdur, cümle sengistân dağlardır. İbrîm yolu cenûba Nîl kenârında kalır, Habeş yolu kıble

cânibine kalır.

Hakîr yine bu Kolombo kal‘asından refîkler alup Nîl kenârınca İbrîm yoluna gidüp rakîk ve beyâz sâ‘at kumu içre üç sâ‘at gidüp,

Şehr-i Sınbas

Bu dahi zamân-ı kadîmde eyle bir şehr-i azîm imiş kim kâmil bir gün harâbistânında gitdik. Bunda olan acâyibât u garâyibâtdan mutalsamâtlar ve amûd-ı serâmedler ve İslâmbol'da Atmeydânı'ndaki gibi çâr-gûşe yekpâre sütûnlarda acâyib hey’et-i garîbeler ile âmâde alâyimâtlar var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Âd kavminin şehri imiş. Habeş'den yetmiş bin fîl ile Ebrehe nâm bir sâhib-hurûc gelüp bu şehrin deyr-i diyârın harâb ve ahâlîsin kebâb edüp hâlâ eyle harâbistân bûm [u] masasa ve su‘bân yatağı bir şehr-i harâbdır. Bir cânibinde Nîl kenârında iki yüz hasırdan hâneli kurâ şekilli bir beleddir. Ancak bir câmi‘leri var, minâresi yokdur. Bu câmi‘ cenbinde,

Ziyâret-i eş-Şeyh Ömer Ricâyî: Ulu sultândır. Kubbe-i pür-nûru Nîl kenârında bir âsî hûrmâlığı içinde beyâz münevver kubbedir. Bu ziyâretden mâ‘adâ yetmiş seksen aded kubbe-i âlîlerde ulu sultânlar medfûndur. Lâkin şiddet-i hârdan bî-tâb kalup ziyâret edemeyüp ale'l-umûm bir Yâsîn-i şerîf tilâvet ederek ubûr edüp yine Nîl kenârınca sa‘b taşlıklar ve eniş ve yokuş teng yollar ubûr ederek şehr-i harâb-ı Sın[bas]'dan yedinci sâ‘atde azâb-ı elîm çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i bî-dâd binâ-yı Âd ibn Şeddâd vilâyet-i Sûdân şehr-i İsvân

Bu İsvân kal‘ası hakkında ba‘zı müverrihîn Tûfân'dan evvel Âd binâsıdır derler. Muhakkakdır, zîrâ deyr-i Aryâk derler bir deyr-i azîm vardır, Melik Aryâk ol deyrin zîr-i zemîninde bir tuc sandûka içre medfûndur. Cânib-i erba‘asında lisân-ı İbrî ile hatlar vardır, Kıbtîler fesâhat üzre okurlar, Aryâk ibn Ayvâm **[Y 385b]** Melik yazar.

Bu Ayvâm Melik asrında Hazret-i İdrîs âsumâna ref‘ oldu. Ve Ayvâm oğlu Melik Aryâk ki deyrde medfûndur, bunun asrında Hârut u Mârut Bâbil şehrinde bir çâhda habs olundu. Ve bu Aryâk Melik oğlu Elûhîm melik oldu, Elûhîm dahi bu deyr-i İsvân'da yatır.

Elûhîm'den sonra oğlu Hasaylîm melik oldu. İbtidâ Nîl üzre bu İsvân'da Ümmü'l-kıyâs'ı bu Hasaylîm binâ etdi, hâlâ âsârları durur. Ba‘dehu âl-i Abbâsiyân'dan Me’mûn Halîfe Bağdâd'dan Mısır'a gelüp Mısır Ümmü'l-kıyâsı'n binâ etdükde bu İsvân'daki Hasaylîm mikyâsın harâb etdirdi kim kendünün inşâ etdüği mikyâsdan gayrı olmaya. Mezkûr Hasaylîm ekâlîm-i Mısır'a ilm-i hendese ile Nîl'i halîc halîc tur‘a tur‘a cereyân etdirüp âbâdân etdi. Ve cemî‘i tur‘aların ferşin ruhâm-ı sommâkî ve mermer-i hâm ile mebsût edüp bu İsvân şehri önünde Nîl'in iki tarafına fîl cüssesi kadar taşlar ile hemvâr sedler etdi.

Ve bilâd-ı Nûbe'de Nîl üzre on iki göz bir kantara-i azîm binâ **[Q 312a]** **[P 309a]** etmiş kim her kemeri kehkeşân-âsâ semâya münkalib olmuşdu. Hâlâ bir kantarasından mâ‘adâ yokdur, cümlesi zelzele-i tevellüd-i Resûl'de tâk-ı Kisrâ münhedim oldukda bu cisr dahi berbâd olmuşdur. Nîl içinde temelleri nümâyândır.

Ve Hazret-i Nûh *aleyhi's-selâm* bu Hasaylîm asrında gelüp Tûfân'da bu Hasaylîm Nûh Nebî ile gemide bile idi. Sekiz yüz sene mu‘ammer oldu. Anıniçün müverrihler bu İsvân içün Tûfân'dan evveldir derler. Zîrâ ekseriyyâ âsâr-ı binâları Hasaylîm ve babası Elûhîm ve dedesi Aryâk binâları vardır, İbrî hattı ile kayalar mastûrdur. Ba‘dehu Âd amâr etmiş. Tûfân'dan sonra Ebrehe harâb etmiş bir diyâr-ı yebâbdır. Bi-kavli *Tevârîh-i Hıtat* ve Muhammed ibn İshâk, *rahmetullâh*, ve *Tevârîh-i Şehâbî*'de dahi mufassaldır. Ammâ hakîr ayne'l-yakîn târîhleri ile tahrîr ederim.

Hâsıl-ı kelâm niçe devletden arda kalmış dünyâda bu dahi bir şehr-i köhne ve dâr-ı kehene İsvân'dır. Âhir Amr ibnü'l-Âs yediyle feth olup ilâ-hâze'l-ân diyâr-ı İslâmdan Circe eyâleti hükmünde kırk kîse iltizâmlı kös sâhibi kâşiflikdir. Yüz elli tevâbi‘iyle altı yüz erdeb gılâli taht-ı hükûmetinde olan altmış pâre kurâdan tahsîl eder. Lâkin yedi bölükden mustahfızân askeri yokdur.

Ve yüz elli akçe kazâ-i zemînîdir, senevî üç yüz guruş hâsıl olur, kâşife ba‘de'l-masârıf beş kîse hâsıl olur.

Ve kal‘ası sâhil-i Nîl'de ayyûka ser çekmiş bir kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i müsemmen hakkâ ki Şeddâdî binâdır. Dâ‘iren-mâdâr cirmi üç bin altı yüz adımdır. Ve berre ve bahre üç kapusu vardır. Ve kal‘a içinde cümle sagîr ü kebîr bâğ u bâğçesiz beş yüz mikdârı hurde fukarâ hâneleridir. Dizdârı **[Y 386a]** ve yüz elli neferâtları var. Mehterhânesi ve cebehânesi ve yigirmi aded şâhî topları vardır. Hâlâ serhadd-i azîmdir, zîrâ cânib-i erba‘ası âsî Urbândır.

Bu kal‘ada bir câmi‘ ve yedi zâviye ve üç kahvehâne ve altı bozahâne vardır. Bundan mâ‘adâ ne hammâm ve ne hân ve ne mekteb-i sıbyân ve ne sebîl-i atşân ve ne esvâk-ı dükkândan nâm [u] nişân yokdur. Lâkin haftada bir kerre azîm bâzârı durup cânib-i erba‘a kurâlarından ecnâs-ı ibâdullâh cem‘ olup herkes metâ‘ların bey‘ [ü] şirâ edüp cümle nâ-mevcûd mevcûd olur.

Ve bu kal‘anın taşrasında varoşu bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr u âbâdân yedi yüz hânedândır. Ba‘zısı kâr-ı kadîmden harâb olan hânelerdir kim amâr edüp sâkin olurlar. Bunda dahi câmi‘ler ve zâviyeler vardır, ammâ çârsû-yı bâzâr yokdur. Kahvehâneleri haşebden, ba‘zı külbeden dükkânlar vardır, ammâ kârgîr değildir. Zamân-ı kadîmde eyle sevâd-ı mu‘azzam imiş kim üç sâ‘atlık yerde Nîl kenârında tâk-ı Havernak'dan nişân verir binâlar ve amûd-ı bî-hadler ve niçe bin kubbe-i âlî ve hân ve hammâm ve bezzâzistân ve gûnâ-gûn vâcibü's-seyr köhne tılısmâtları ve ibret-nümâ alâmet-i imâretleri var, gûyâ henüz üstâd bennâ elinden çıkmışdır. Lâkin içlerinde zâğ [u] kebûter-i vahşî âşiyân edüp râğlar vâ deyüp feryâd ederler. Vakt-i şitâda cümle murgân lânelerin bırağup sevâhile giderler, andan Künûz Urbânı gelüp bu vîrânelerde meks ederler.

Ve bu İsvân'ın ol kadar âb [u] havâsı latîfdir kim silâh makûlesi ve'l-hâsıl cemî‘i demir âletleri aslâ paslanmaz, mücellâ ve musaykal durur.

Ve halkının reng-i rûyları humret üzre zinde ve cimâ‘kâr âdemlerdir. Âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûh-ı cihândır. Ve bozası ilik gibi kuvvet-i kût-ı cândır. Bundan gayrı şey medh olunsa hezeyândır. Zîrâ bir cezîre-i harâbistândır.

Bu İsvân'ın Nîl'i Şellâlât boğazları mahallidir kim Bâbü'l-Ebvâb derler. Yine Nîl'in yedi bölük

olduğu cezîreler tâ bu mahalle dek gelir cezîrelerdir.

Her cezîrelerde gûnâ-gûn ma‘âdinâtlar vardır. Meselâ neft ü zift ve katrân ve kükürd ve rusâs ve kibrit suyu ve hasretü'l-mülûk nâfi‘ germâbları var kim bir kerre bir ger yâhûd cüzâm ve hasta girse derhâl şifâ bulur. Böyle ılıcalar vardır. Lâkin üzerlerinde imâretden nişânları yokdur. Nîl tuğyân ile geldükde bu cümle cezîreleri gark edüp germâb ve ma‘âdinden bir eser kalmaz. Ve bu diyârda bu mezkûr ma‘âdinleri istihrâc etmeğe bilmezler; yohsa bir Mısır hazînesi hâsıl olurdu.

Ve Nîl-i mübârek tuğyânında Mısır'a geldikde yeşil ve kırmızı cereyân edüp gelir. Ol mahalde Mısır'ın ehl-i tab‘ olan kimesneleri Nîl'den nûş etmeyüp Matariyye nâm karyede Hazret-i Îsâ kuyusundan ol rakîk âb-ı nâbdan getirdüp nûş ederler. Eğer Nîl'in ol yeşil **[Y 386b]** cereyân etdüği mahalde nûş eden halkın ekseriyyâ boğazlarında ur gibi kuşka hâsıl olur ve ayakları tulum gibi şişer, *ne‘ûzu billâh.* Nîl'in ol mahalde yeşil ve kırmızı gelmesinin aslı bu İsvân önündeki mezkûr cezîrelerde cem‘ olan zift ü neft ve kükürd [ü] katrânların sulariyle gelüp yedi elvân cereyân etdükde ekseriyyâ Nîl içinde olan haşerâtlar mürd olurlar. Bi-emrillâh anlar dahi bilüp ba‘zı tur‘a ve cezîrelerde pinhân olup halâs olurlar. Nîl'in yeşil cereyân etmesinin aslı odur. Ve bu İsvân'ın cenûb tarafında,

Vilâyet-i Alevî

derler tâ Habeş'e ve Dümbistân vilâyetine varınca bir vilâyet-i vâsi‘adır. Anın dahi âb [u] havâsının letâfetinden merâlî ve gazâlî nergis gözlü ve şîrîn sözlü mahbûbeleri var kim herbirinin vech-i hüsnleri hüsn-i Varka ve Gülşâh, Leylâ ve Züleyhâ ve Azrâ-misâl mâh-ı tâbânlardır. A‘yân-ı İsvân bu Alevî diyârının duhter-i pâkîze-ahterlerinden menkûhalığa bintân alurlar. Ba‘zı bâkireleri Hıtâyî bulunurmuş ve aslâ hayız u nifâs görmezlermiş. Lâkin ekseriyyâ vaz‘-ı haml ederken merhûme olurlarmış; el-uhdetü rivâyet-i ehl-i İsvân.

Ve kavl-i müverrihîn Hazret-i Lokmân aleyhi's-selâm nebîdir ve değildir demişler. Ba‘zı akâyidlerde yazmışlar, siyâh-çerde bir nebî imiş, bu İsvân'da mütevellid olmuşdur. Ve Zennûn-ı Mısrî dahi bunda müştak olup Hazret-i Resûl'e sahâbe olmuşdur.

Ehl-i İsvân, "İdrîs Nebî dahi bunda doğmuşdur", deyü maskat-ı re’si olan mağârâların **[Q 312b]** **[P 309b]** ziyâret eyledik.

Ve âsumâna urûc etdükde kadem-i şerîflerinin seng-i hârâya te’sîr etdüği resm-i pâk-i kademine rûy-ı zerdim sürüp mataramızdan su koyup nûş etdik. Gûyâ hamîre güzer eder gibi pây-i sa‘âdeti te’sîr etmiş. Her kadem-i şerîfinin alâmeti sekiz karışdır ve arzı üçer karışdır. Gûyâ bir sandûka gibi çukurdur. Hakîr küstâhâne i‘tikâf niyyetine girüp yatdım. Bu mahalde âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Bârân-ı rahmet nâzil oldukda pây-i şerîfi çukuruna matar-ı rahmet dolup hûş [u] tuyûr nûş ederlermiş.

Ve gâr-ı İdrîs'in civârında gâr-ı Lokmân vardır. Hâlâ hukemâ edviyeleri râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Râyiha-i tayyibesi *şemer* ya‘nî râziyâne kokar. Aceb sırr-ı Hudâ'dır kim bu kadar bin yıldan berü dahi edviye râyihası münkatı‘ olmamış. Hakkâ ki kân-ı nebîdir, şek şübhemiz yokdur. Zennûn-ı Mısrî dahi ol nesilden olduğıyçün Hazret-i Risâlet'in hekîmi idi. Hükemâların silsileleri anlara müntehî olur.

Ve bu İsvân'ın cenûb cânibinde olan kûh-ı bâlâların verâsı,

Vilâyet-i azîm Nûbe şehr-i bâb-ı tevbe

derler bir sevâd-ı azîm. Halkı ganî ve ankâ kimesneler imiş. Zîrâ ma‘âdîn-i zümürrüd Nûbe dağlarında hâsıl olur, kûhkenleri ka‘r-ı zemînden çıkarırlar, anıniçün halkı mün‘imdirler. Ammâ hakîr varup görmedim, **[Y 387a]** gören âdemleriyle ve vilâyeti halkiyle İsvân'da müşerref olduk.

Circe hâkimi Alî Beğ bu zümürrüd ma‘denin işledüp zümürrüdden kâse ve fenâcîn ve hancer kabzası ve yekpâre topuz ve eğerin önü ve ard kaşı iki pâre zümürrüdden inşâ etdirmiş. Ol mertebe zümürrüd çıkmış kim Alî Beğ mâl-ı Kârûn'a müstağrak olup sâhib-hurûc olması mukarrer idi, deyü Nûbe halkı nakl etdiler.

"Lâkin biz bir alay süfl-i yed âdemleriz, şimdi zümürrüd çıkarmağa iktidârımız yokdur, mülûk himmeti lâzımdır ve masârıfı çokdur" deyü cevâb etdiler. Hâlâ mu‘attal imiş.

Ve bundan mâ‘adâ Cebel-i İsvân'da kırk gûne ma‘âdin vardır, ammâ istihrâcın bilmezler. Ve bu mahalle Nîl dörd aylık yol amâristândan gelir ve iki aylık yol Nûbe diyârından gelir ve iki ay Berberistân ve Fûncistân'dan ve dörd ay cenûb tarafında harâbistândan gelir.

Ve bu İsvân kurbunda bir koyun yılda üç kerre kuzular, ekseriyyâ ikişer ikişer hâsıl olur. Âb [u] havâsının letâfeti cihetinden bi-emrillâh böyle hâsıl olur. [260]

Hikmet-i Hudâ-yı acîbe

Bu İsvân'ın şimâlî kurbunda tâ Benî İsrâ’îl zamânından berü bir köhne dıraht-ı bî-misâl vardır kim rûy-ı arzda buna mânend şecere-i azîm-i bülend halk olunmamışdır. Şâhaları ve berg [ü] bârları hâlâ sayf ü şitâda dâ’imdir. Ve varakları yedi yılda bir köhne olup hazân olur, ba‘dehu tâze evrâkları zâhir olur. **Şeceretü'l-hat** deyü vilâyet-i İsne ve İsvân ve Sûdân ve Fûncistân ve Nûbe ve Dümbiyye ve Alevî ve Habeş diyârlarında meşhûr-ı âfâk şecerdir. Cüssesini on âdem ancak dirâgûş eder. Ve kırk aded şu‘beleri var, her haşebesini dahi beş âdem ancak kucaklar. Eflâke ser çekmiş şecer-i kebîrdir kim sâyesinde kırk bin ganem sâyelenmek mümkündür.

Bir gün bu şecerin sâyesinde bir melâhid zındîk yaturken nâgâh şecerden bir sebz berg düşer. Zındîk bu bergi eline alup ta‘accüb yüzünden,

"*Men zâ ellezî enbete'l-varaka ale'ş-şecer*" [261] deyü aceblerken derhâl bi-emrillâhi ağacdan bir yaprak dahi düşüp üstünde böyle tahrîr olunmuş kim,

"Enbete'l-varaka ale'ş-şecer hüve ellezî şakka alâ vechi'l-beşer" [262] yazılmış. Hemân zındîk şehâdet kelimesin getürüp bir âh-ı serd çeküp teslîm-i rûh eder. Hâlâ mezkûr dırahtın sâyesinde bir kubbe-i sagîre kârgîr binâ içinde medfûndur, **kabr-i Şeyh Zındîk**, derler. Bu kabr ve bu şecer ziyâretgâh-ı hâs u âmdır. Hâlâ berg [ü] bârları ve şâhları ter ü tâzedir. İlâ mâşaallâh böyledir. Lâkin varaklarında hatları yokdur.

İsvân'dan Nûbe vilâyeti râhına müteveccih olundukda İsvân'dan rub‘ sâ‘at ba‘îd bir fezâ-yı çemenzârda bir şecer-i azîmdir. Sultân Kayıtbay Mısır'dan gelüp ziyâret etdükde sâyesinde bir mastaba soffası ve bir mihrâb ve Şeyh Zındîk hazretleri üzre bu kubbeyi ta‘mîr ü termîm edüp atebesi üzre sene (---) (---) tahrîr olunmuşdur.

Ve bu İsvân'da kırk gûne ma‘âdin hâsıl olduğundan **[Y 387b]** mâ‘adâ tuz ve natrûn ve şem‘-i asel ve sâbûn-ı arz hâsıl olur. Sâbûn zamk-ı Arabî gibi nebâtât [u] giyâhatda hâsıl olup cem‘ edüp kîseler içine koyup esbâb yaykarlar. İdlib sâbûnundan latîf esbâbı gül-pembe-misâl bayâz eder.

Şem‘-i asel ise şiddet-i hârdan yerler yarılup zenbûrlar anda bal yaparlar, bârân-ı rahmet yağdıkda zemînde olan arıların âşiyânı sed olup balı matardan mahv olup şem‘-i aseli yerden taşra çıkup re‘âyâ cem‘ edüp bey‘ ederler. Şem‘-i kâfûrdan beyâz ve amber-i hâm gibi bir râyihası vardır. Bu balmûmunun kırk hâssası vardır. Cümleden muşemmâsı bel ağrısına ve kulunca ve sudâ‘a gâyet nâfi‘dir.

Ve şem‘in bir âdem cevz-i bevvâ kadar ba‘de't-ta‘âm tenâvül etse cümle ta‘âmı hal edüp mi‘deyi tas[h]îh eder, ve cemî‘i ahlât-ı rîhi tahtânî sürer, ve gâyet mukavvî ve kuvvet-i basarı ziyâde eder. Kırk gün tenâvül eden kimesnenin vücûdunda aslâ safrâ ve sevdâdan bir ahlât kalmayup rûy-ı rengi ahmerü'l-levn olup ten-dürüst olur. Mısır'da sûk-ı Fahhâmîn'de şem‘-i İsvân çok bulunur, böyle hâssaları vardır.

Ve mine'l-acâyib

İsvân'ın cânib-i şarkîsinde rub‘ sâ‘at ba‘îd bir vâdî-i Tîh-misâl bir kumluk içinde bir püşte-i âlî üzre bir cesîm sommâkî zenbûrî bir amûd-ı âlîdir kim Allâhu a‘lem kaddi yüz zirâ‘-ı Mekkî vardır. Tâ zirvesinde siyâh elvân seng-i hârâdan Hazret-i İdrîs Nebî'nin sûreti vardır. Görenler anı bir Habeşî âdem oturur zann eder. Gûyâ zî-rûhdur kim hande-künân tebessüm edüp şehâdet parmağın kaldırup gûyâ âsumânı gösterir şekilli tasvîr olunmuş. Hazret-i İdrîs bu İsvân şehrinde hâsıl olup bu diyâr halkına ba‘s olundu.

Âhirü'l-emr yine bu şehirde âsumâna **[Q 313a]** **[P 310a]** urûc etdükde ümmetleri iftirâk-ı İdrîs ile zâr ü sergerdân, vâlih ü hayrân, giryân u nâlân olup serserî gezerlerdi. Bir gün Şeytân aleyhi'l-la‘ne bunların girye eylemesinden su’âl eyledi. Bunlarsa bir alay bülh kavm idi, İblîs-i pür-telbîsin şeyh sûretinde sûret-i Hak'dan göründüğüne i‘timâd edüp,

"İftirâk-ı İdrîs içün girye vü nâle ederiz", deyü keşf-i râz etdiler. Derhâl Racîm bunlara bir amûd üzre olan timsâl-i İdrîs'i inşâ etdirüp secde etmeği ta‘lîm edüp feryâd [u] figânları teskîn oldu.

İbtidâ rûy-ı arzda puta tapmak Hazret-i İdrîs'in kavminden kalmışdır. Bu sütûn üzre olan amûda yılda bir kerre cemî‘i mahlûk-ı Hudâ gelüp secde ederlerdi. Ol mahalde Racîm ü la‘în bu sûrete temessül edüp sûretden halka mugayyebât-ı hamseden ve gayrı alâyimâtlardan haber verirdi. Tâ Hazret-i Risâlet'e gelince bu hâl üzre geçinirlerdi, andan sonra ameli bâtıl oldu. Hâlâ ol sûrete **Rimâlu's-sanem** derler bir temâşâgâh-ı azîmdir. Kıbtî tâ’ifeleri hâlâ cânib-i şarka müteveccih olup **[Y 388a]** mezkûr sûrete rükû‘-künân iltiyâm ederler.

Ve mine'l-iber-i garîbe: Ol sûret olan kumluk içinde cemî‘i ecnâs-ı mahlûkâtın kemiklerin defn eylesen yedi günden sonra bi-emrillâh taş olur, aceb sun‘-ı Hudâ-yı Lem-yezel'dir; âye[t]: [263] *bi-kudretihî ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihî* [264] [265]

Ve bu İsvân kal‘asının Nîl'i kenârında sûr dîvârı-misâl Şeddâdî binâlar var kim ana **Hâyitu'l-acûzi's-sâhir** derler. Her taşı kırkar ve ellişer zirâ‘ çâr-gûşe hammâm kubbesi kadar âlî seng-i hârâlardır kim cümle hadîd kinedler ve rusâs ile mebnî hacer-i azîmlerdir kim iki hacerin birbirine imtizâcları âşikâre değildir, gûyâ sedd-i İskender-vâr yek pâredir.

Bu binâlardan mâ‘adâ harâbistân-ı İsvân'da ol kadar ibret-nümâ âsâr-ı imâretler var kim âdemin aklı perîşân olur.

Bir sevâd-ı azîm imiş kim hakkında Hazret-i Alî'nin şehâdetiyle kelâm-ı Resûlullâh vardır.

Ve ilm-i cifrde Hazret-i Alî kelâmı vardır kim bu mahalle münâsib olmağile *Muhtasar-ı Kitâb-ı Miftâhü'l-cifr*'de eş-Şeyhü'l-allâme Kemâleddîn Ebû Sâlim Muhammed ibn Talha, gafirallâhu lehu, te’lîfi cifrinden tahrîr ü terkîm olundu. Eşrât-ı sâ‘ât âhir zamâna karîb olıcak bu İsvân şehri ke'l-evvel ma‘mûr ola, andan dünyâ harâb ola, buyurdukları kelâm-ı Alî budur:

İzâ ummirat İsvân, min kutri Mısr, fî âhiri'z-zamân, bi'l-yâ’ sümme'l-ayn yazharu bi-Mısr el-hısyân ve tahkümü'n-nisvân ve tefsüdu aliyyetü's-sultân ve teksürü'l-gırbân ve yahtellü nizâmü sâhibi'l-îvân ve takvâ şevketü‘l-cîm ve zâlike izâ hasale'l-kırân fî burci'l-hevâ [266]

Ve [267]

Ve sâra'l-emrü me’mûr [268]

Ve sebebü hâzel-işârât mâ nukile fî târîhi Bin Mehdeviyye: *İnne Amr İbne'l-Âs ve hüve âmilü Mısr ında fütûhihâ ketebe ilâ Emîrü'l-mü’minîn Ömer İbni'l-Hattâb radıyallâhu anh yübeşşiruhu bi-fethi Mısr ve zekera lehu sıfatehâ ve ıddet husûnihâ el-meşhûra ve enne min cümleti husûnihâ bi'l-vechi'l-cenûbî kal‘aten tüsemmâ İsvân alâ kurbi Nîlihâ hasîneten mâni‘aten, ra’eynâ veche's-savâbi fî hedmihâ hattâ tenkatı‘a etmâ‘u'l-küffâri minhâ fe-hedemnâhâ haceran haceran. Felemmâ belaga'l-kitâbü ilâ Emîri'l-mü’minîne Ömer radıyallâhu anh, a‘razahu alâ seyyidinâ el-evliyâ ve habîbi'l-asfiyâ el-İmâm Alî radıyallâhu anh fe-karaahü ve'stevfâhü sümme kâle Hazreti Alî kerramallâhü vechehu sallallâhu aleyhi vesellem: Ve indî haberu hâzâ ve seta‘meru fî âhiri'z-zamâni imâre hasîneten alâ yedi yâ ve nekkerahu sümme ayn ve lem yusarrih bi'smi ehad gayra ennehu radiyyullâhi eşâra ilâ harfeyn sadîkayn lâ münâferate beynehümâ ve hümâ el-yâ’ ve'l-ayn fe'l-yâ’ harfün türâbî ve'l-ayn harfün mâ’î ve mine'l-ma‘lûm enne'l-mâ’ ve't-türâb sadîkân vehümâ a‘zamü âlâti'l-imâreti feinnehu yüfhemü min kavlihi bi'l-yâ’ sümme'l-ayni enne murâdehu ta‘rîf ism men yetevellâ emra imâratihâ. Sadaka Alî er-radî es-sahî.* [269]

İsvân hakkında bu gûne nice rümûzât [u] künûzâtlar vardır kim bir mücelled kitâbdır. **[Y 388b]** Zîrâ rûy-ı arzda binâ olunan bilâd-ı seb‘anın biri dahi bu İsvân'dır.

Bu şehr-i İsvân'ın ibret-nümâların temâşâ etmeden ârâm bulmayup hâk-i amber-pâkinde medfûn olan niçe yüz bin kibâr-ı evliyâ ve şehîd şühedâlar ve hîn-i fetihde kalan Sahâbe-i kirâmlar var kim hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn kubbeler vardır. Cümlenin rûhiyçün bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp İsvân'ın kıble cânibine Nîl kenârınca Haytü'l-acûz sedlerin temâşâ ederek ve Şellâlât'ın cezîrelerinde timsâhları görerek, dörd sâ‘atde,

Evsâf-ı Şellâlât Boğazı

Bu Şellâl boğazların Kolombo kal‘asından beri üç merhale yer temâşâ etmedeyiz. Lâkin bu şellâl-i azîmdir kim nihâyet-i Şellâl'dir, Rûm Arab u Acem'de meşhûrdur. Şellâl-i evvelde bir hayli evsâfı tahrîr olunmuşdur. Bu mahalde dahi Nîl'in iki cânibi semâya münkalib olmuş boz kayalardır. Şâhîn ve zağanos ve kartal ve ukkâb yuvaları vardır. Gâyet mahûf u mehîb cebellerdir.

Bu mahalde gemiler ra‘d gibi Nîl ile dağlardan uçar. Urbân gemicilerinden gayrı bir âdem bu cür’ete tahammül etmeyüp cümle tüccârı taşra çıkup boğazı ubûr edince karadan giderler. Bu mahallin kayaları birbirine karîb dar boğazdır kim bir tüvânâ zorâver fetâ el kayası atsa bir tarafdan bir tarafa taş yetişir, tâ bu mertebe dar boğazdır.

Telattum-ı Nîl'den ve feryâd [ü] figânından âdemin kulağı asam olur. Ve dâ’imâ Nîl'in hiddet ile cereyân etmesinden bu mahalde dâ’imâ havâdan gûyâ yağmur yağup âdemi nemnâk eder.

Ve bu mahalde Nîl kaçan tenezzül üzre cereyân etse Nîl içre hammâm kubbesi gibi taşlar zâhir olur. Bir çâpük âdem kayalardan kayalara pertâb ederek **[Q 313b]** **[P 310b]** karşu cânibe güzer etmek mümkündür.

Ve zamân-ı kadîmde bu zıyk boğaz mesdûd iken Nîl-i mübârekin iki tur‘a fırkası biri Habeş iklîmine biri Alevî vilâyeti içinden Habeş Sevâkini'nde Bahr-i Kulzüm'e mahlût olurmuş. Yerleri hâlâ nümâyândır. Ba‘dehu Tûfân'dan (---) (---) Seyf-i Zülyezen ulûm-ı hendesede ve gayrı ulûmda fünûn-ı şettâya mâlik idi, kehenelerinden Safvâyim ve Mihrâyim nâm keheneler ile irtifâ‘ alup onların re’y-i tedbîriyle bu kûhları kûhkenlere kat‘ etdirüp hâlâ Nîl'in Mısır'a cereyânına sebeb Seyf-i Zülyezen'dir. Ferhâdî tîşe ve külünk zahmleri zâhir ü bâhirdir.

Ba‘dehu Nîl cereyânı sebebiyle arâzî-i Mısır ma‘mûr oldu, Habeş ve Mağrib zemînleri harâb çöl oldu. Cümle müverrihler bu kavl-i sahîh üzre tahrîr eylemişlerdir. Ve birkaç yerde hakîr Nîl'in kadîm a’sârda cereyân etdüği hafr-i azîmleri görmüşüz. Ve zamân-ı evvelde Şellâl'in bu İsvân tarafı ol kadar ma‘mûr imiş kim hadîka-i ravza-i cinânları İsvân ile müşâ imiş. Hâlâ bunda dahi niçe kerre yüz bin imâretler alâmeti vardır. Ferâ‘ineler ve kehenelerine ve seherelerine Hazret-i Mûsâ bed-du‘âsı sebebiyle âye[t]: [270] nass-ı mâ-sadakına mazhar olup **[Y 389a]** harâb olmuşdur. Hâlâ iki yüz hâne-i ma‘mûr harâbistân içinde âbâdân büyûtlar vardır. İki câmi‘-i azîmi âsârları vardır. Yine cemâ‘atden hâlî değildir, lâkin sâyir cevâmi‘ler gibi ma‘mûr u müzeyyen değildir. Biri Deyr-i Seyf-i Zülyezen câmi‘idir, biri Hazret-i Ömer câmi‘idir. Andan gayrı imâret ve hân u hammâm ve çârsû-yı bâzâr yokdur.

Ve bu mahalde Nîl'in sayha-i şiddetinden süknâ dahi mümkin değildir. Âdem birbirinin kelimâtın

istimâ‘ etmeğe vüzerâ vezîr vzr alay çavuşları gibi na‘raya rehâ buldurmağa muhtâcdır. Hele hakîr şiddet-i hârda sehl istirâhat edince serâsîme olduk. Ve bu kavl üzre harâbına sebeb yine bu Nîl'in ra‘dvâr gürlemesinden sâkinân-ı bilâdlar huzûr edemeyüp ve dâ’imâ bârân gibi çiğ nüzûlünden hâlîçe ve esbâbları çürüdüğünden cilâ-yı vatan edüp harâb oldu derler. Bu temâşâları dahi edüp bu mahalle karîb iki bin adım gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Ebvâb

Zülyezen binâsıdır. Nîl'in cânib-i şarkında İsvân tarafında boğaz ağzında şekl-i müdevver bir rabât-ı kavîdir. İçinde kabâ’il-i Karh Urbânı sâkindir. Cirmi ma‘lûmum değildir. Ancak cânib-i şarka tahta kapusu nâzırdır. İçinde beş yüz mikdârı bûriyâ ve bî-riyâlı hasırdan ve kamışdan evleri ve bir köhne câmi‘i var. Dizdârı ve neferâtı ve gayrı imârâtı yokdur. Zamân-ı kadîmde bu kal‘adan karşu tarafdaki kayalarda olan gâr-ı yetîmânlara zencîr bağlayup âyende vü revende keştîlerden bâc alırmış. Hâlâ silsile kayd edecek yerleri nümâyândır. Bu Ebvâb kal‘asın dahi geçüp Nîl kenârınca cenûba taşlı ve çakıllı yerlerde altı sâ‘at gidüp,

Kabâ’il-i Künûzeyn

Şeyh Alî-i Vâsıtî obasında mihmân olduk. Bu kabîle Künûzeyn lakabiyle mülakkab olduklarının aslı İsvân harâbistânında iki kenz bulup cümle ale's-sevî taksîm-i guremâ ederler. Ba‘dehu bir kabîle Urbân dahi üzerlerine gelüp hisse isterler, bunlar dahi vermeyüp ceng-i azîm edüp gelen Urbânı rumh-ı sinândan geçirirler. Ol zamândan berü kabâ’il-i Künûzeyn derler, münhedim olan Urbâna kabâ’il-i Karh derler.

Şellâl cezîrelerinde sâkinlerdir. Ammâ bunlar hâlâ ankâlar ve Mâlikî-mezheblerdir. Ve nesl-i Zülyezen iddi‘âsındadırlar. Cümle yedi bin askerdir. Ammâ ol gece hakîr(e) ve atlarımız(a) cümle darı ve deve eti ve südü ekl [ü] şürb etdik. Bu kabâ’il bahârda Habeş dağlarına giderler. Zîrâ bu Şellâl tarafları zıyk dağlardır, nebâtât [u] giyâhâtları azdır; bu kavmin ise hayvânâtları çokdur, anıniçün Habeş dağlarına giderler. Bunlardan kalkup yine Nîl kenârınca beşinci sâ‘atde,

Kabîle-i Mihriyye

Şeyh Hâmid-i Mihrî obasında mihmân olduk. Bunlar bin beş yüz fakîrü'l-hâl pür-melâl esmerü'l-levn Urbân-ı uryânlardır kim setr-i avret içün ancak kemerlerinde birer peştemâlleri var. Cümlesi Mihriyye mezhebindedir, **[Y 389b]** Haşr [ü] neşri inkâr ederler.

Ol gece yüz bin anâ çekerek darı ekmeği yiyerek andan kalkup Nîl'in kenârınca taşlı yollardan ancak birer âdem geçer yollardan seyishâne yüklerin huddâmlarımız zahrları ile geçirüp cümlemiz piyâde gücile ubûr etdik. Bu râhı dahi Zülyezen açmış, yoksa bir vech ile gayrı yerden ubûr etmek mümkin değildir. Hamd-i Îzed güzer edüp iki sâ‘atde,

Kabâ’il-i âsî Kelâfîş

Urbân mâbeyninde bunlara *kelâfîş* ya‘nî şey değildir, demekdir. Çadırları yokdur, cümle bu kayalarda olan mağârâlarda sâkin olurlar. Şeyhleri Çâdillâ bize bir gâr-ı yetîmân gösterüp cümle atlarımız ile girüp şiddet-i hârdan halâs olduk. Gâyet sovuk gârlardır. Bu kara taşlık içinde üç bin

kara âsî kavmdir. Keçileri gâyet çokdur, ammâ gayrı hayvânâtları yokdur. Me'kûlâtları darı ve lahm-ı cemel ve *teys*dir ya'nî keçidir. Ve timsâhı kebâb edüp yerler.

Ve timsâhın dişisi ile cimâ' ederler. Kaçan timsâh cimâ'ın nakl etdikleri mahal ağızlarının suları akar. Bunlar timsâh yemek ile şedîd ü cebbâr kavmdirler. Ve timsâh miski ve haraza taşı bulunur. Haraza taşı timsâhın ödünden çıkarmış. Gece cimâ' mahallinde ellerine alup ehline kırk elli kerre hizmet edermiş. Tâ elinden bırakmayınca cimâ'dan ferâgat edemezmiş. Nisâları kezâlik ol taş elinde oldukda iştihâsı teskîn olmazmış.

Ve bu mahallerde Nîl tur'aları ve halîcleri olmamak ile hûrmâ ve bersîm ve gayrı mahsûlât olmaz, ancak kızıl darı olur. Bu kavmin kârları pür-silâh olup Habeş dağlarına gidüp anda fîller ile ceng edüp fîl dişlerin ve gergerdân boynuzların Habeş'e götürüp bey' edüp bez boğası alırlar.

Andan kalkup yine Nîl kenârınca cenûba ve gâh kıbleye dar boğazları ve mehîb kayalı cibâl-i sun'-ı Hudâ'yı temâşâ ederek on bir sâ'atde,

Aşâyir-i Ebûhûr

Sekiz yüz mezmûm ü müflis Urbân-ı siyâh-likâ kavm-i bed-likâ kara saçlı Zengî Arablardır. Aslâ dîn diyânet ve haşr [u] neşr nedir bilmezler. Bunlar dahi gâr-ı cahîmlerde olurlar. Bunları ubûr edüp beş sâ'at dahi gidüp **[Q 314a]** **[P 311a]** on altıncı sâ'atde üç yatsı vakti ubûr etdükde hamd-i Hudâ mâhtâbda bî-tâb [u] bî-mecâl,

Kabîle-i Senyâl

Bir vâsi' sahrâda cümle hayme ve hargâhlar ile meks etmiş bir kavmdir kim cümlesi iki bin müslim kavmdir. Urbân olduklarından avretlerinin yüzleri uryândır. Şeyhleri Abdülmecîd haymesinde meks edüp ale'l-fevr bize peynir ve süd getirüp der-akab üç koyun boğazladı. Ve azîm ri'âyetler edüp atlarımıza beyâz darı yem verdiler. Anı gördük, bir kırmızı şalvârlı Mısır cündisi görüp cânımız yerine geldi. Meğer İbrîm kulu imiş, bize birkaç ekmek getirdi. Bu mahallerde bizim beksumâtımız hod kalmamış idi. Ekmeği tereyağ ile yiyüp tâze **[Y 390a]** cân bulduk.

Bu mahalde Nîl'in boğaz boğaz yedi Şellâl boğazları ve kûh-ı Bîsütûnları yedi günde tamâm olup İbrîm hâkine kadem basdık. Andan ale's-sabâh yine cenûba kara taşlık içre altı sâ'at gidüp,

Beled-i Kûştâmine

İki yüz kamışlı re'âyâ evleridir. Ve halkı mutî' ve bir zâviyesi ve bir kahvesi ve bir bozacısı var. Bunda dahi Künûz Urbânından bir kabîle haymeleriyle sâkinlerdir. Andan yine Nîl kenârınca cenûba beş sâ'at gidüp,

Beled-i Kürt

Bunda dahi yetmiş seksen mikdârı kamış evli zâviyesi var, ammâ kahvesi ve bozası yokdur. İbrîm kuluna bu beled aklâmdır. Bunda dahi Künûz Urbânı haymeleri vardır. Künûz Urbânı haddi bu mahalde tamâm olup İbrîm tarafına geçmezler. Ve yine bu mahalden Nîl kenârınca çemenzâr ve ferah-

fezâ ve dilküşâ mahsûllü sahrâlar ile Lubye [lûbiye?] karpuzu yiyerek beş sâ‘atde,

İbret-nümâ-yı sübû‘

Bu mahalli temâşâ içün atlarımızdan enüp atları beyâbâna salup bir sâ‘at seyr [ü] temâşâ etdik. Azamet-i Hudâ Nîl'in iki tarafında fîl kadar sommâkî ve gayrı seng-i hârâdan arslanlar niçe bini ayağ üzre birer evzâ‘ [u] etvâr eşkâlde ve niçe bini pâre pâre rimâl [ü] türâb içre pâymâl olup yatırlar. Âdem gördükde havf edüp dehşet alur kim sâbit-kadem olan arslanları zî-rûh zann olunur. Tâ bu mertebe musanna‘ timsâllerdir.

Ve yine Nîl kenârında niçe yüz deve şikemi kalınlığında seng-i siyâhdan deve gerdânlı yedi başlı ejderhâlar, kimi sernigûn kimi la‘lgûn pâre pâre durur, kimi türâb içre gark olmuş nısfı taşrada ne‘ûzu billâh ucûbe-hey’et ejderhâlardır kim görenin aklı çâk olur. Âdem ne hâl ise zî-akıldır, havf ederse de vücûd vermeyüp temâşâ eder, ammâ atlarımız bu hey’etleri gördükde kendülerin pâre pâre etdiler.

Ve niçe bin alâyimât [u] acâyibâtlar daha var, ammâ tahrîri mümkin değildir.

Meğer Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm* bu mahalde Fir‘avn ile ceng edüp Fir‘avn'ın keheneleri ve sehereleri te’sîrât-ı sihr ile ihdâs etdükleri haşerâtlarmış kim Hazret-i Mûsâ'ya hitâb-ı İzzet gelüp âye[t]: [271] emri üzre elinden çatal başlı asâsını zemîne bırağınca bir su‘bân olup Fir‘avn'ın cemî‘i seherelerin ve kehenelerin ve sihrile yapdıkları bu gördüğümüz aslan ve kaplan ve bebr [ü] peleng ve ejderhâlar asâ-yı Mûsâ tenâvül edüp Fir‘avn münhedim olup firâr eder. Meğer bu manzûrumuz olan haşerât eşkâlleri asâ-yı su‘bânın dendânından bâkî kalanlarmış, ba‘dehu bi-emrillâh taş olmuşdur. Acîb ü garîb temâşâgâhdır.

Bu arslanlar durduğu mahalle anıniçün Sübû‘ derler. Lisân-ı Arab'da arslanın yüz seksen ismi vardır, bir ismi dahi sübû‘dur.

Bu mahalli temâşâ **[Y 390b]** edüp ubûr ederek yine Nîl kenârınca cenûba dörd sâ‘at gidüp akabe ve sahrâlar aşup,

Vâdî-i Arab

Nâm mahal bir vâsi‘ çemenzâr sahrâdır. Cümle Urbân yılda bir kerre bunda cem‘ olup yedi gün yedi gece bey‘ [ü] şirâ olduğuyçün Vâdî-i Arab derler. Andan yine cenûba Nîl kenârınca mahsûllü yerleri geçerek 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve binâ-yı kadîm taht-ı Azrak Câdû şehr-i Der

İbtidâ bânîsi Fir‘avn'ın Ezrak câdûsu binâsıdır. Ve kendi bir gârda yatır. Fir‘avnîler ziyâret eder. Ba‘dehu Zülyezen feth etmişdir. Yine Kıbtîler istîlâ edüp niçe yüz yıl mutasarrıf olup ba‘dehu Amr ibnü'l-Âs hükûmetinde Kabâbıtalar elinden Esved bin Mikdâd fethidir. Ba‘dehu yine Fûncistân ve Berberistân kavmi istîlâ edüp sene (---) târîhinde Süleymân Hân asrında Mısır vâlîsi fâtih-i Hind ü Yemen Tavâşî Süleymân Paşa Hindistân'da Dîvâbâd benderin Portakal Frenginden feth edüp Hind pâdişâhına ihsân edüp donanma ile Habeş'e geçüp Özdemir Paşa'ya Habeş'i ale'l-umûm feth etdirüp

andan Mısır'a gelüp Mısır'dan yine Özdemir Paşa'yı Nîl ile deryâ-misâl asker verüp bu Der şehrin ve İbrîm kal‘asın Fûncistân meliki elinden feth eder. Ol asırdan berü âl-i Osmân destinde bir kasabadan mu‘azzam şehr-i Der'dir. Circe eyâleti hükmünde İbrîm sancağı tahtıdır, İbrîm kâşifi hâlâ bunda sâkindir. Ammâ hîn-i fetihde başka hükûmet imiş, Circe'den hil‘at geymeyüp Mısır vezîrinden geyermiş. Hâlâ kırk seneden beri Circe hükmünde başka kös sâhibi ve üç yüz kendi askeri ve beş yüz yedi bölük askeri vardır.

Taht-ı eyâletinde cümle (---) kurâdır, (---) kîse ve (---) gılâl iltizâmdır. Tahsîl etdüği mâli ve gılâli kal‘a neferâtlarına ve mustahfızân kullarına bezl edüp muhâsebesin görür. Ve yüz elli akçe kazâ-i nâgehânîdir, senevî bir kîse hâsıl olur, nâhiyesi *arzullâhi vâsi‘a*'dır.

Ve mezâhib-i erba‘adan müftî ve nakîbü'l-eşrâfı vardır, ammâ a‘yân [u] eşrâfı yokdur.

Ve şehri Nîl'in cânib-i şarkında bin iki yüz müfîd [ü] muhtasar hânelerdir. Eyle mükellef sarây-ı azîmler yokdur, ekseriyyâ kamışdan ve hasırdan bir gûne ma‘mûr evlerdir. Cümleden kâşif sarâyı ve yedi bölük serdârlarının ve çorbacıların ve menfî Şekerpâre Hâtûn'un ve Musâhib Ali Ağa'nın sarâyları a‘lâ binâlardır. Ve câ-be-câ muhâfazada olan askerî tâ’ifesinin dahi hâneleri ma‘mûrdur. Ve cümle yigirmi altı mihrâbdır, ancak (---) cum‘a kılınur, mâ‘adâ zâviyelerdir.

Bu şehirde imâret hân u hammâm ve medrese ve bezâsten yokdur. Ancak altı mekteb-i **[Q 314b]** **[P 311b]** sıbyân ve yedi sebîl-i atşân ve on beş dükkân ve üç kahvehân ve altı dükkân-ı bozahân. **[Y 391a]** Zîrâ bu diyârların âb [u] havâsına bozası muvâfikdır. Bu şiddet-i hârda boza bürûdet verüp def‘-i cû‘ ve def‘-i atşân eder. beyâz darıdan cüllâb-misâl latîf boza yaparlar. Cümle sıgâr [u] kibârı boza içerler.

Ammâ halkının çoğu zıyk-nefesdir. Ve cümle yerli kavmi esmerü'l-levndir. Zîrâ bu diyâr ol mertebe şiddet-i hâr üzredir kim deve tabanından, hımâr tırnağından pişer. Kadîd-i mahz âdemleri vardır. Bu şehrin me’kûlâtı ve meşrûbâtı darı ve Nîl suyu ve boza ve hûrmâ arakı çokdur. Ammâ gayrı mühimmât me’kûlât levâzımâtları Circe'den gelir. Ve kadîm eyyâmda bu şehr-i azîm imiş, hâlâ eser-i binâları ve niçe yüz alâmetleri vardır. Ve bu şehr içre ve hâricinde nice ziyâretler vardır, ammâ meşhûr-ı nâs olup ziyâret etdiğimiz **eş-Şeyh Hû**, *kuddise sırruh.*

Ve bu şehir Azrak Câdû vilâyeti olmağile nisvânları sihr isyâniyle âdemi hımâr ederler. Niçe bî-çâreler bu derde mübtelâ olup anırup gezerler. Hattâ Hâsekî paşanın bir müteferrikası meshûr olup kahvede ve bozahânede beyne'l-halk hımâr-vâr anırır. Ve cümle halkı dahi meshûr olur.

Hakîr bu şehirde kâşif sarâyında meks edüp iki gün tekâ‘üd edüp kâşif İbrîm'den gelmedüği ecilden üçüncü gün kalkup yine cenûba Nîl kenârınca iki sâ‘at karîb,

Evsâf-ı kal‘a-i kadîm-i şehr-i İbrîm

Kabâbıta meliklerinden Mukavkıs Melik binâsıdır. Hicretü'n-nebeviyyenin sene (---) târîhinde bizzât Amr ibnü'l-Âs ve Ka‘bü'l-Ahbâr ve Ubeyde ibn Cerrâh ve Câbirü'l-Ensâr ve Ebû Hüreyre ve Sâriyetü'l-Cebel ve Esved ibn Mikdâd bunun emsâli niçe bin Sahâbe-i güzîn ile iki ay muhâsara ile feth olunmuş bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve müstahkem kal‘a-i üstüvârdır kim leb-i Nîl'in

cânib-i şarkîsinde eflâke ser çekmiş bir yalçın püşte üzre Şeddâdî-binâ bir küçük kal‘a-i kavîdir. Ve şekl-i muhammesdir. Ve dâ‘iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır. Şarka nâzır ancak bir kapusu var. İçinde ancak sagîr ü kebîr seksen hânedir.

Ve ortasında tarz-ı kadîm bir minâreli bir câmi‘i var, Süleymân Hân'ındır. Zîrâ bu kal‘ayı Süleymân Hân asrında bir hîle ile Fûncistân ve Berberistân melikleri müttefik olup bu kal‘aya istîlâ edüp kabza-i tasarrufa aldılar. Ba‘dehu Mısır vâlîsi Tavâşî Süleymân Paşa Özdemir Paşa'yı serdâr edüp on günde cebren ve kahren kal‘ayı feth edüp mutahassın olan zâğî ve bağî ve yağı çekirge bacaklı nahîf Fûncî ve Berberî kavmlerinin başların tıraş edüp rûy-ı siyâhların hâk-i siyâha salup vilâyet-i İbrîm müceddeden feth olunup kal‘ada bu câmi‘ Süleymân Hân nâmına inşâ **[Y 391b]** olundu. Hâlâ ibâdetgâh-ı ünâsdır.

Ve kal‘ada çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm yokdur. Ancak dizdârı ve iki yüz neferâtı ve mükellef mehterhânesi vardır. Dizdârı kânûn-ı Selîm üzre Mısır müteferrikalarındandır.

Ve Mısır'dan beher sene muhâfaza içün yedi bölükden üç yüz âdem gelir ve yedi bölükden kâşife dahi üç yüz mustahfizân gelüp mîrî mâlın ve gılâlı tahsîl edüp kendülere aklâm ifrâz olunmuşdur.

Ve Mısır'da emr ile Circe hâkiminden senevî yigirmi kîse dahi ma‘a'z-ziyâde sâliyâne ulûfe alırlar şedîd akûr kulları var. Lâkin şecî‘ ü bahâdır kavmdir, şeb [ü] rûz Zengîler ile ve Berberîler ile ve Fûncistân aşkıyâları ile ceng ederler. Gâyet intihâ-i serhad yerdir. Ve kal‘anın cebehânesi mükellefdir. Kırk aded şâhî ve kolumburna topları vardır. Lâkin kal‘a bir kaya üzre vâki‘ olmağile handakı yokdur.

Ve kal‘anın havâsı hûbdur. Ammâ aşağı şehirde ba‘zı mahalde şiddet-i hârdan kamış ve hasırdan fukarâ evleri ihrâk olur. Ammâ bi-emrillâh bu şiddet-i hâr aslâ âdeme te’sîr etmez. Lâkin vakt-i seherde sovuğundan ihtirâz lâzımdır. Gerçi cümle halkı darı ekmeği yerler, ammâ bu diyârda gâyet nâfi‘dir. Zîrâ ekseriyyâ halkı emrâz-ı zahîre mübtelâdırlar, sebeb-i mevtleri dahi ishaldir, yohsa bu diyârda tâ‘ûn olmaz; ve darı ekmeği tenâvül etmeğile ishâli def‘ ederler. Havâsı halkına gâyet nâfi‘dir, zîrâ gâyet cimâ‘kâr âdemlerdir.

Ekseriyyâ a‘yânının libâsları bir gömlek ve üstüne bir incecik bediyye şâl kereke geyerler. Vasatü'l-hâl olanlarının belinde bir peştemâl ve üstünde dahi bir peştemâldır. Ve mâl [u] menâlları dahi peştemâldır. Fukarâları hod bir fûta-i Nîlî kuşanup uryân gezer.

Ve nisâ tâ’ifesi siyâh ve beyâz izâr bürünüp başlarında siyâh burka‘ dutarlar. Mahbûb u mahbûbesi yokdur, zîrâ cümle yerli kavmi esmerü'l-levndir. Ve bu şehrin nâmûsu ya‘nî sivrisineği ol kadar çokdur kim bir gece âdeme râhat vermezler. Lâkin gece ile incecik şâl içinde yatırlar, *allâhümme âfinâ.*

Devlet-i âl-i Osmân'da bir kimesne haddinden ziyâde tecâvüz edüp katl îcâb eder müttehem olmasa bu İbrîm'e nefy ederler. Azak kal‘ası şiddet-i şitâdan cehennem yerdir, ammâ cân-ı azîze minnetdir, zîrâ bu Azağ'ın sekiz aydan sonra latîf yazı olur. Ammâ bu İbrîm hilkatinden beri şiddet-i hâr-ı cahîmdir. Anıniçün sâhib-i cürm âdemleri bu İbrîm'e sürerler.

Âl-i Osmân'ın cenûb tarafında intihâ-i hudûdu bu İbrîm'dir. Şimâl cânibinde âhirü'l-hudûdu kal‘a-i Azak'dır. Cânib-i şarkda nihâyet haddi Bağdad'dır. Cânib-i garbda hadd-ı nihâyeti Ustolni Belgrad'dan altı konak içeri Çavga kal‘asıdır. **[Y 392a]** Ammâ anların âb [u] havâları latîf bâğ-ı İremli vilâyetlerdir. Ammâ bu İbrîm'de ne bâğçe ve bâğ ve ne halkının yüreğinde yağ yokdur, ancak kara dağ çokdur. Lâkin câ-be-câ hûrmâsı vardır. Ve bostânlarında kavunu ve karpuzu çok olur. Ve bir kîle darısı yüz elli kîle fâ’iz darı verir, gâyet mahsûlü olur. Anıniçün gayrı hubûbât zirâ‘at etmeyüp serâpâ beyâz darı ekerler. Cümle hayvânâtları dahi darı yerler.

Ve bu şehir iklîm-i evvelin nihâyetinde vâki‘ olmuşdur. Bu iklîmin mebde’i bi-kavli Hakîm Batlîmûs eyle bulunmuşdur. Arzı 20 derece ve 27 dakîka ola, ve etval-i nehârı 13 sâ‘at olup 15 dakîka ola. Ve yine bu iklîm-i sânînin vasatı ol makâmdır kim arzı 24 derece ve 40 dakîka ola, ve tûl-i nehârı 13 sâ‘at ola. Hâlâ İbrîm'in arzı bu hâl üzre deverân etmededir, ilâ-mâşâallâh. Ammâ bu iklîm-i sânînin şarkdan garba tûlü bi-kavli *Coğrafiyye* iki bin **[Q 315a]** **[P 312a]** dörd yüz fersahdır ve arzı yüz otuz altı fersahdır.

Ve bu iklîm içre cümle on yedi kûh-ı azîm var kim makâlîdü'l-arzdır. Ve cümle otuz altı sahrâ-yı bî-pâyân vardır kim çoğunda âdemî mutavattın değildir, cümle haşerât-ı arz ile mâl-â-mâldir. Ve iki bin şehri vardır, ellisi şehr-i azîmlerdir kim cânib-i şarkîsinde ibtidâ şehr-i azîmi Hind ü Sind ve Mansûre ve Hîze(?) ve Kend(?) ve Cezîre-i Arab ve Necd ve Tehâme ve Yesrib ve Hicâz ve Deryâ-yı Kulzüm'ün karşu tarafında Habeş ve Zeyla‘ ve Sevâkin ve arz-ı Berberistân'da bu kal‘a-i İbrîm ve şehr-i Der ve şehr-i Donkola ki taht-ı Berberedir, ve arz-ı Afrika ve arz-ı Mısır ve arz-ı Bakliyye'(?)de nihâyet bulur kim Mağrib mukâbelesinde Portakal küffârı hudûdudur kim Bahr-i Muhît kenârıdır, *ve's-selâm.*

Bu mezkûr memâlikleri hukemâ-yı kudemâ tûl-ı dırâz-ı ömürleri ile geşt [ü] güzâr edüp ilm-i usturlâb ile irtifâ‘ alarak âlâ’ullâha vâkıf olup *Atlas* ve *Minor* ve *Coğrafiyye* ve *Pa[d]riyye* ve *Koloniyye* kitâblarına tahrîr edüp eşkâl-i dünyâyı tahrîr etmişler.

Hakîr-i pür-taksîr dahi seyâhat etdiğim bilâd-ı memâlik-i mahrûselerde olan kurâ ve kasabâtları ve şehr-i mu‘azzamları ve cibâl-i azîmleri ve nehr-i kebîrleri ve cemî‘i menâzilleri şimâle ve cenûba ubûr etdiğimiz tahrîr etmeden iltizâm-ı mâlâ-yelzem edüp murâdımız geşt [ü] güzâr etdiğimiz diyârları kıylden kâle, kâlden hâle getirüp eşkâllerin yazmakdır.

Ve niçe kılâ‘ ve diyârları *Papamunta* gibi cemî‘i enhârı ve cibâlleri ve buhayreleriyle üstâdımız Nakkâş Hükmîzâde Alî Beğ'den gördüğümüz minvâl üzre tahrîr etmiş. Cenâb-ı İzzet bu Nîl ve Fûncistân seyâhati itmâmın müyesser edüp eşkâlin tahrîr edeyüz.

Ve bu İbrîm'in kıblesi tahrîr olunan ekâlîm hisâbı üzre cânib-i şimâle yedi derîce meyillidir, **[Y 392b]** *ve's-selâm.*

Ve bu şehirde kâşif sarâyında üç gün meks edüp kal‘a ve şehri temâşâ edüp Fûncistân'a azîmet etmeğiçün zâd-ı râhilemiz ve on beş aded atlarımıza şa‘îr ve sâyir levâzımâtlarımız müheyyâ edüp kâşif ve dizdâr ve serdârlardan ve a‘yân-ı kibârdan Fûncistân hudûdunda olan Fûnc ümerâlarına ve Fûncistân melikine niçe mekâtib-i mahabbet-üslûblar alup ol mahalde Fûncistân tüccârları bulunup

bize anlar dahi refîk oldular. Ve Berberistân'dan üç yüz aded hımâr-süvâr cellâbe tüccârları bulunup refîk oldular.

Ve Sây kal‘asına Mısır kulundan me’mûr yeni askerden yetmiş aded tüfeng-endâz mustahfızân refîk oldular.

Ve kâşif dahi tevâbi‘inden yigirmi âdem koşup iki devesiyle zahîre ve iki hecîn ve bir kısrak ihsân edüp cümle ahibbâ-i İbrîm ile vedâlaşup azîmet-i Fûncistân eylediğimizde cümle piyâde ve cemel-süvâr ve esb-süvâr ve hımâr-süvâr sekiz yüz pür-silâh âdem ile İbrîm'den çıkdık.

el-Faslu'l-hâdî ve seb‘în
Vilâyet-i İbrîm'den mütevekkilen alallâh deyüp bin seksen (---) mâh-ı (---) vilâyet-i Fûncistân'a müteveccih olduğumuz menâzilleri ve kılâ‘ u bilâdları ve belîde vü kasabâtları fürâden fürâden beyân eder

Evvelâ İbrîm'den Nîl kenârınca cânib-i şimâle revâne olduk. Zîrâ Nîl bu mahalde gâyet münharif cereyân edüp cânib-i şimâle dolaşır. Biz dahi ana teba‘iyyeten ol mahalleri ubûr ederek sekiz sâ‘atde,

Menzil-i Vâdî Halfa

Bu mahalde hayme ve hargâhlarımızı sekiz yüz âdem ile kurup tınâb tınâba çatup meks etdik. Ve cânib-i erba‘amıza biner adım ba‘îd atlı karavullar koyup ol gece bu vâdîde mihmân olduk. Bir otlu ve mahsûllü sahrâ olduğundan Vâdî Halfa derler. Bu diyârda *halfa*, otluğa derler.
Hakîr Nîl kenârında bir dıraht sâyesinde haymemizde zevk u safâ eyledik. Bu mahalde dahi Nîl'in iki cânibinde yalçın kayalar olmağile gâyet dar boğazdır. Şellâlât gemileri dahi bundan yukaruya gidemezler. Başka gûne tennâre gemileri vardır, anlar gider.

Ve bu Vâdî Halfa'dan kalkup Nîl kenârınca gâh şarka ve gâh cenûba dağ u râğ u bâğ u hıyâbân ve orman ve çengelistân mahûf u muhâtara dırahtistân içre bebr ü peleng vahşî yırtıcı canavarlar havfin çekerek âdem âdemî-zâd yok bî-emân yerleri kâmil altı günde kat‘-ı menâzil edüp ılgar ile on sekiz sâ‘at ol hıyâbânlar içre ubûr ederdik. Ammâ altı günde aslâ güneş yüzü görmedik, zîrâ ok ursan geçmez çıt-â-çıt meyvedâr ormanlarıdır. Ekseriyyâ dırahtları şecer-i santa ve sindiyân ve etle ve zakkûm ağaclardır. Rûm eşcârlarından nişân yokdur. Ba‘dehu yedinci günde,

Evsâf-ı memâlik-i âhirü'l-hudûd-ı âl-i Osmân kal‘a-i Sây-ı bî-emân

Nehr-i **[Y 393a]** Nîl içinde bir vâsi‘ cezîrede ibtidâ bânîsi Ebrehe'dir. Niçe mülûkden mülûke intikâl edüp sene 22 târîhinde Amr ibnü'l-Âs fethidir, be-dest-i Esved ibn Mikdâd. Ba‘dehu kavm-i Fûnc istîlâ edüp sene 935 zamân-ı Süleymân Hân'da Özdemir Beğ fethidir kim hâlâ Fûnc ile ahdnâmelerde yemîn-i mugallaza ile hem-hudûd bir kal‘a-i ma‘mûredir kim ilâ-hâze'l-ân Fûncistân melikleri ahdlerine vefâ edüp sulha mugâyir bir vaz‘-ı yed etmemişlerdir. Ammâ intihâ-i serhad olmak ile yine şeb [ü] rûz Fûnc'dan ve Berberistân'dan aşkıyâ ile ceng [ü] cidâlden hâlî değillerdir. Nîl-i mübârek bu mahalde bir buhayre gibi yayılmak ile bu kal‘a Nîl içre bir cezîre içinde Şeddâdî-binâ şekilli taş-ı siyâh ile mebnî şekl-i murabba‘ bir metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir.

İbtidâ bu şehri Tûfân'dan sonra binâ eden Melik Sâ ibn Mısrâyim ibn Nakrâveş binâ etdi. Ba‘dehu

niçe bin mülûkler amâr etdi. Ammâ hâlâ kıble cânibine nâzır bir hadîd kapusu var, Özdemir Paşa Habeş'den getirmişdir, bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri altında bânî-i kal‘a Ebrehe'nin siyâh seng-i hârâdan bir mehîb ü dîv-sıfat sûreti var, gûyâ zî-rûhdur.

Bu kal‘aya hakîr geldikde bir safâ geldin topu atup cümle hâmûn [u] kûhlar ra‘dvâr sadâ-yı vehmnâk verdi. Hakîri dizdâr hânesine meks etdirdiler. Hamd-i Hudâ Rûm âdemi gördük, deyü a‘yân-ı vilâyet ikrâm etdiler.

Ba‘dehu dizdâra ve Mısır'ın yedi bölük serdârlarına ve İbrîm kâşifi kâyimmakâmına İbrîm kâşifi mektûbların ve Circe hâkimi mektûbların ve paşa emirlerin bu **[Q 315b]** **[P 312b]** kal‘anın a‘yânına verüp dahi ziyâde ta‘zîm etdiler. Ba‘dehu piyâde olup kal‘anın ve şehrin temâşâsına gitdik.

Evvelâ kal‘anın Mısır müteferrikasından dizdârı ve yüz elli neferâtı ve Mısır'ın yedi ocağından üç yüz mustahfızânı ve mehterhânesi vardır. Her sene vazîfe-i mu‘ayyeneleri ve zahâyirleri Circe'den gider. Ve müstevfâ bârûd-ı siyâhı ve yetmiş aded muşkat ve şâhî ve saçma topları vardır. Ve şeyhülislâmı ve nakîbi yokdur, ammâ yüz elli akçe kazâ-i mebrûmdur. Nâhiyesi tâ Fûnc'a ve Habeş'e varınca anındır. Lâkin mahsûlü günde bir darı nân pâresidir. Ba‘zı mahalde İbrîm kadısına ilhâk olunup ayda bir, beş ayda bir gemiler ile zahîre geldikde nâ’ib gelir.

Kal‘asında üç yüz mikdârı hasırdan ve neyden müfîd [ü] muhtasar evler vardır. Süleymân Hân câmi‘i ve Özdemir mescidi vardır. Bundan gayrı hân ve hammâm ve medâris ve zâviye ve mekteb ve sebîl yokdur. Ancak on aded mikdârı çalaşdan ya‘nî külbe-i ahzândan dükkânlar vardır.

Ve üç kahvehâne ve sekiz bozahâne vardır. Ammâ bozası ilik gibi süzülmüş pâk bozası vardır. Bir cerresi içine sehl karpuz bekmezi korlar, **[Y 393b]** hayâl keyfiyyeti olur.

Ve kal‘a hâricinde yüz elli mikdârı hasırlı evler vardır. Bâğ u bâğçesi yokdur, ammâ bostânı gâyet çokdur ve âbdâr u lezîz kavunu ve karpuzu ve hıyârı ve acûru ve abdüllâvîsi olur. Câ-be-câ hûrmâ dırahtları dahi vardır.

Ve bu vilâyetde Nîl-i mübâreki tur‘a tur‘a cereyân etdirseler hâk-i pâkinde altun hâsıl olurdu.

Sahrâlarında Benî Halfa Urbânı sâkinlerdir. Zirâ‘at etdikleri darılarının bir kîlesi iki yüz kîle ziyâde fâ’iz verir. Böyle mahsûldâr türâbı vardır. Bu kabâ’il-i Benî Halfa yedi bin abûsü'l-vech bî-mezheb sahrâ-nişîn kavmdir. Ba‘zı mahalde isyân u tuğyân edüp Sây askeriyle ceng ederler.

Bu kal‘adan Habeş tahtı olan şehr-i Musova cânib-i şimâle kâmil yigirmi germe konakdır, inşâallâh mahallinde terkîm olunur. Her menzili çöl çölistân ve berr ü beyâbân arslan ve kaplan ve fîl [ü] gergerdân ve zurnapâ ve ceyrân ve kepçe kuyruğ ve kûsfend-i beyâbân ve ukâb ve su‘bân ve elvân elvân hımârân-ı berrîler ve mahûf u vahşî canavarlar ile mâl-â-mâldir. Hattâ bu Sây kal‘asında üç aded arslan var idi, Hudâ âlimdir herbiri fîl cüssesinde siyâh esedler idi, herbirin birer hîle ile dâma düşürüp vâdîlere sığmayan sübû‘ları dâm-ı belâ ile kamışdan bir dam içinde habs etmişlerdi. Hakîr eyle mehîb sübû‘lar görmemiş idim.

Ve bu mahalde Nîl tenezzülde olduğu vakitde ba‘zı Urbân Nîl'i develer ile karşu geçerler, gâyet

vâsi‘dir. Lâkin kal‘anın cânib-i erba‘asındaki cezîre kenârları amîkdir, geçit vermez.

Ve bu şehrin âb [u] havâsı ol kadar latîfdir kim sovuğu ve şiddet-i hâr i‘tidâl üzredir. Gece taşrada yatılsa âdem hayât-ı câvidân bulur. Zîrâ bu iklîm-i Mısır'a bâd-ı nesîm gelmez, tâ arz-ı Hâsân ki Bilbeys şehri ve Arîş'dir bâd-ı sabâ andan beri esmez; cümle tiyâb ve milisî rûzgârı eser. Ammâ bu Sây kal‘asında vakt-i seherde bâd-ı nesîm ve şebnem te’sîr etmiş gûnâ-gûn nebâtât giyâhâtın râyiha-i tayyibesinden benî âdem dem-be-dem demâğı mu‘attar olup hayât-ı cân bulur. Ol ecilden gâyet ber-vücûd mahbûb u mahbûbe-i mergûbesi olur kim keklik sekişli gazâl bakışlı perî-rû hasnâ-yı cihâneleri olur kim âdem gördükde vücûduna lerze vâki‘ olur. Ve havâsı hoşluğundan bu şehirde hadîd makûlesi aslâ pas dutmaz.

Ammâ sehere avretleri meşhûre-i cihânelerdir. Niçe Rûm garîblerin sihr ile kayd-bend etmişler. Ammâ sehhâreleri İbrîm kadar ve Azrak Câdû şehri Der kadar değildir. *Allâhümme âfinâ,* ol şehirlerde âdemi hımâr ve kelb edüp ulur ve anırır, ve küpleri ve postları ve tekneleri havâya perrân **[Y 394a]** uçururlar.

Ve bu Sây kal‘asından içeri Fûncistân hükmüdür. Rûm oğlanı aslâ yokdur, meğer cellâbeler ile ticâret tarîkıyla gideler. Ammâ beyâz âdemdir, deyü mashariyyâta alırlar.

Ve bizimle hem-refîk olup gelen mustahfızân kal‘a kulları bunda kalup cümle ahâlî-i vilâyet ile vedâlaşup gitmek murâd edindiğimizde ale'l-ittifâk bay [u] gedâ ve pîr ü civân hakîrin hânesine gelüp,

"Biz sizi Fûncistân'a koyvermeziz. Sana ve tevâbi‘ine gadr [u] hayf olur kim atların ve hizmetkârların şiddet-i harâretden ve açlıkdan helâk olurlar. Ve Zengî harâmîlerden selâmet gidemezsiz. Elbette (te) gitmen" deyü ricâ etdiler. Hakîr eyitdim:

"Vallâhi ben murg-ı cânım Hakk'a tevfîz eyledim ki aslâ havf [ü] haşyet çekmem. Zîrâ Cenâb-ı İzzet Kur’ân-ı azîminde âye[t]: [272] buyurmuşdur.

Kırk senedir kim hıfza çalışup âlem-i sabâvetden berü sefer ü hazarda cum‘a geceleri hatm-i şerîfi terk etmemişimdir kim her sâlde kırk sekiz hatm-i şerîf olur.

Hamd-i Hudâ bu nass-ı kâtı‘a i‘tikâd-ı tâmım vardır. Elbette teveccühümden rücû‘ etmem. Ve İbrâhîm Paşa'ya tehî-dest varsam ne cevâb vereyim? Bu Fûncistân pâdişâhı nâme ve hedâyâların nideyim?

Ve hakîr bu Nîl-i mübârekin Akdeniz'e munsab olduğu Reşîd ve Dimyât merece'l-bahreynlerinde ikişer rek‘ât hâcet namâzı kılup du‘â etdim ki,

'Ey Bârî Hudâ, Nîl'in deryâya mahlût olduğu merece'l-bahreynlerin ziyâretin müyesser eyledin. İlâhî, Nîl'in tulû‘ etdüği mahalleri ve Nîl'in iki cânibinde medfûn evliyâ ve enbiyâların merâkıd-ı pür-envârlarının ziyâretin müyesser eyle', deyü du‘â etdim.

Hamd-i Hudâ du‘âm hayyiz-i kabûl-i Dergâh olup bu risâlet takrîbiyle bu Sây şehrine gelmişken

Mısır'a gitmek ihtimâlim yokdur. Elbette bana nâmdâr refîkler verin, giderim" deyüp ibrâm [u] ilhâh edüp,

"Bizi hayır-du'âdan ferâmûş etmen. Ve bize müşânızda olan Fûnc hâkimlerine mahabbetnâme verin", deyü teklîf-i mâlâ-yutâklar etdik. Derhâl ehl-i kal'a birbirlerine rümûzâne nigerân edüp ale'l-cumhûr dediler kim:

"Bizim kal'amızdan içeri neferâtlarımızdan Rûm uşağı gitse katl ederler. Biz size ne refîk ve ne mektûb veririz. Bizim bu kal'adan taşra cenûb cânibine atımız işlemez" deyü kat'î cevâb verdiler.

Âhirü'l-emr gördüler kim teveccühden avdet **[Q 316a]** **[P 313a]** etmek mümkin değil. Ammâ hakîre vâfir havf ü haşyet ârız olup çekeceğimiz derd-i miheni ve belâ vü meşakkati hâtırıma getirüp bir havf târî oldu. Ammâ yine elbette giderim deyü seyishâneleri heccânları yükledirken yine cemî'i a'yân-ı kal'a gelüp elli hecîn üzre ikişer pür-silâh tüfeng-endâz bahadır hemrâz yiğitler getirdiler. Ve dörd hecîn deve yükü me'kûlât develerile bağışladılar.

Ve Fûncistân tüccârlarına ve Berberistân **[Y 394b]** cellâbelerinin şeyhlerine tenbîh ü te'kîd edüp,

"Bu paşa ağasını bir hoş gözedesiz, buna bir zarar isâbet ederse biz dahi sizi burada kırarız ve gayrı Berberî ve Fûncî geçmeğe komazız" deyü anlara vâfir vasıyyet ve tenbîh ü te'kîd edüp bizi anlara teslîm etdiler. Ve yine hakîre nihânîce tenbîh etdiler kim,

"Sakın bunlara i'timâd edüp gâfil olman. Namâz kılarken birer birer kılun. Gayrılar her bâr pür-silâh gece ve gündüz âmâde dursunlar. Cümle Rûmlu bir yerde küme olun, anlara ihtilât etmen" deyü ta'lîm etdiler.

{Evsâf-ı tetimme-i Sây

Cemî'i tevârîh-i Arab'da ve tevârîh-i Sâbiyye'de bu Sây şehri hakkında vilâyet-i İsvân hudûdunda Sây şehri derler. Bu şehr-i kadîmde ba'de't-Tûfân Rehven-i Hindî nâm bir kehene melik iken evc-i âsumâna ser çekmiş bir mîl-i âlî düzmüş kim hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir kim görenin aklı perîşân olur, gûyâ kâr-ı insân değildir. Üzerinde niçe gûne ma'âdinden mürekkeb bir âyine-i ibret-nümâ düzmüş. Bu Sây şehri içün kasd edüp gelen a'dâ ol âyînenin âteşi ol asker ihrâk ederdi. Ol ecilden Sây şehri üzre bir yağı ve dağî ve bâğî ve zâğî asker gelemezdi.

Sitâyiş-i bâğ-ı İrem-i Rehven-i Hindî

Hâlâ yine bu şehre karîb Nîl içre bir cezîre-i vâsi'de ravza-i Rehven nâmında bir harâb hıyâbân-ı İremezât var kim gûyâ hudâyî bir hadîka-i ravza-i Rıdvândır. Kendi bitüp kendi yiter. Anda olan eşcârât-ı garîbe ve esmârât-ı acîbe ve hoş-elhân hûş [u] tuyûrun hisâbın Hâlık-ı kevneyn bilür. Vakt-i seherde cemî'i murgânın esvât-ı hazînleri âdeme inşirâh-ı sadr ve zevk-i derûn verir. Ve anda benî âdem'e munîs hayvânât-ı gûnâ-gûnun hadd [u] addin Sannâ'-ı lem-yezel bilir.

Hikmet-i garîbe

Bu mezkûr bâğın cezîresinden aşağı nehr-i Nîl'i hukemâ-yı kudemâ dörd fırka edüp ikisi Berberistân

vilâyetine akar, ikisi karşu Habeş hâkinde Sâbiyye diyârına akar. Hikmet-i Hudâ dörd tur‘a dahi birer lezzetdedir. Hâlâ ki dördü dahi ol mahalde (---) Nîl'den ayrıldığı ayrılan ya‘nî alâ-mele’i'n-nâsdır. Hamd-i Hudâ dördün dahi nûş etdim. Habeş tarafına cereyân edenin biri süd lezzetindedir. Ve biri temirhindî şerbeti lezzetindedi, ikisinin dahi tabî‘atı müshildir. Ammâ Berberistân tarafına akan nehirlerin biri lâden gibi kokar, biri sehl şorcadır. [273]

Dîger sun‘-ı Hudâ (- - -)

Hâlâ Sây şehrinin Sâbiyye tarafindaki dağlarda asferü'l-levn bir gûne müdevver taş olur, ismine Aynü's-sanem derler, müdevver ü mücellâ ve musaykal taşlardır. Rehven-i Hindî kavminin yapdığı putların gözleridir derler. Hâlâ ol diyâr kavmi ol müdevver taşları bulup bir cerre suya koyup tarfetü'l-ayn içre ol sudan nûş eden su hamr keyfiyyetini bulur. Kavm-i Künûz Urbânı **[Y 395a]** ol şarâbdan nûş edüp serhoş olurlar, Ammâ ol diyâr halkı nakli üzre mezkûr Aynü's-sanem nâm taş diyâr-ı Habeşistân'da Tennîs şehri dağlarında olur olup suya kosalar şarâb olup olur. Portakal küffârları Tennîs şarâbı deyü nice vilâyetlere hedâyâ götürürler. Ammâ zerre kadar humârı olmaz imiş, lâkin gâyet müskirdir. Hakîr varup Habeşli Kara Nâ’ib ile bir ay meks etdik, ol şarâbı görmedim ve işitmedim, ammâ Sây şehrinde içenleri gördüm.}

Hikmet-i Hudâ

Bu Sây kal‘asına müşâ Narnarinte kal‘alı Fûnc kavminden on iki âdem bize refîk oldu. Fûncistân ve Berberistân âdemleri ile Sây kal‘asından çıkup ahâlî-i kal‘a cümle bile bizimle iki sâ‘at gidüp avdet mahallinde cümlesiyle vedâlaşup "Sakın kendin bir merde inanma" deyü te’kîd eyleyüp "Yürü, işin Hudâ âsân ede" deyü anlar Sây'a rücû‘ etdiler. Biz cenûb cânibine çöl çölistân içre Nîl'den ba‘îd gitdik, zîrâ bu mahalde Nîl iki konak yer cânib-i garba dolaşır. Ammâ biz cümle askerle tarîk-ı müstakîmi elden komayup kâmil iki menzil çölistân ve beyâbân susuz yerlerden ubûr ederek,

Evsâf-ı vilâyet-i Fûncistân kal‘a-i Mağrak-ı zâğistân

Bu kal‘a artık Fûncistân melikinin vezîri Kör Hüseyin Kan'ın hükmündedir. Kan bu diyârlarda vezîre yâhûd hâkime ıtlâk olunur. Bu kal‘a dahi Tavâşî Süleymân Paşa Mısır vezîri iken be-dest-i Özdemir feth olmuş, ammâ kırk günden yine Fûnc zâğı müstevlî olup ilâ yevminâ hâzâ anların kabza-i hükmündedir. Hâkimi Hasan Beğ Kelâpiş Urbânı kabîlesinden bir kimesnedir. On yedi bin zâğî bâğî ve dağî askere mâlikdir, ancak bu kal‘a hâricinde sâkin olurlar. On yedi kal‘aya hâkimdir. Gâhîce Fûncistân melikine dilgîr olup Mısır vezîrine tâbi‘ olur, lâkin hâlâ Fûnc'a tâbi‘ bir nâmdâr yarar beğdir. Ammâ hâlâ Hüseyin Beğ tarafından bu şehre Atâullâh Kan hâkimdir. Hüseyin Beğ kanına mektûblarımız vardır, deyince vâfir haz edüp kendinin İbrîm a‘yânından ve Sây a‘yânından mektûbların verdik. Ve bir sâde makrama verüp öpüp başına koyup bizi kal‘a içinde bir hâneye kondurup ta‘yînâtımız gönderdi. Ve iki fîl dişi hedâyâ verdi, ammâ bir bâr-ı belâ verdi kim her dendân-ı fîl ikişer yüz batman-ı Mısrî geldi. Götürmek mümkin olmamağile Sây kal‘asından bizimle refîk gelen elli heccânlı yüz yiğide birin hibe edüp birin dizdâra teslîm edin deyü sıhhat haberimiz i‘lâm edüp mezkûr refîkler kal‘a-i Sây'a rücû‘ etdiler.

Ve bu Mağrak kal‘ası Nîl'in cânib-i şarkında Nîl kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘adır. İçinde kırk elli mikdârı hasır evleri var ve cenûba **[Y 395b]** nâzır bir tahta kapusı var. Aslâ çârsû-yı bâzâr

yokdur, illâ yedi sekiz bozahâneleri var. Ve bir alçak minâreli câmi‘i var, cum‘ayı anda edâ etdik. Hutbeyi Fûncistân meliki es-Sultân Melik Kakan deyü tilâvet etdiler. Mâlikiyyü'l-mezheb müslim ü mü’min kavmi vardır.

Andan ale's-sabâh hâkim hakîre hecînli ve eli harbeli refîkler ve firâvân darı ekmekleri ve pişmiş koyunlar ve karpuz ve hûrmâlar verüp Nîl kenârına yine cenûba dağlı ve taşlı ve sindiyân ve âbnûs ağacı ormanlı yerleri ubûr ederek iki günde anâ çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Tennâre

Fûnc meliki hükmünde Kör Hüseyin Beğ hâkimdir. Bunda bir esvedü'l-vech kadıları var. Zamân-ı kadîmde şehr-i azîm imiş. Kal‘ası Nîl içinde cânib-i garba karîb bir cezîrede olmağın beri şark cânibinde cümle refîklerimiz bırağup bir kayasa gemiyle cânib-i garbda kal‘aya ubûr edüp hâkimine vardık. Bir esmerü'l-levn recül-i sâlih olmağile ismi dahi Sâlih'dir. Sây kal‘ası ağası mektûbun verüp safâ etdi ve bizim karşu cânibde âdemlerimize ve atlarımıza zahîreler gönderdi.

Kal‘ası bir cezîre-i amelî içinde bir yalçın kaya üzre Şeddâdî-binâ bir kal‘a-i müstahkemdir. Bu kal‘a Nîl'in cânib-i garbına karîb olmağile kara cânibinden türâbı kesüp kal‘a cezîre-misâl bir kaya üzre kalmış. Şarka nâzır bir kapusu üzre bir arslan sûreti var. Kal‘a hâkimi sekiz yüz âdeme mâlikdir, ammâ re‘âyâsı kırk elli bin kara saçlı kara Arab kavmine mâlikdir. Ve cümlesi mü’min ü muvahhid Mâlikiyyü'l-mezheb musallî âdemlerdir. İki câmi‘i ve bir mahkemesi ve bir kahvesi ve yedi bozahânesi vardır.

Bu kavmin ancak önlerinde ve ardlarında birer siyâh keçi derisi vardır, gayrı vücûdları ol şiddet-i hârda uryân büryândırlar. Erbâbının belinde bir peştemâl ve zahrında dahi bir peştemâli var. Hâkimi beyâz boğası kamîs geymişdi. Bu şehirde fîl dişi ve gergerdân boynuzu çokdur, zîrâ çöl çölistânında pîl ve gergerdân sürü sürü gezerler.

Bundan dahi âdemler alup yine Nîl'in cânib-i şarkında siyâh Zengîler içre deve eti ve şîr-i şütür nûş ederek 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Sese

Nîl'in cânib-i garbîsinde bir kal‘a-i metîndir. Cümle refîklerimiz beri tarafında meks edüp hakîr gemi ile Nîl'i ubûr edüp hâkimine vardık. Kör Hüseyin Beğ tarafından bir esmerü'l-levn bir âdemdir. Hakîr mektûbların verüp bize hayli ta‘zîm edüp konak verdi. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i müdevver bir Şeddâdî-binâ küçük kal‘adır. İçinde yüz mikdâr kamışdan hâneleri var.

Topu yokdur ammâ mancınıkları var kim vâcibü's-seyrdir. Hakîr **[Y 396a]** ricâ etdim,

{Der vasf-ı mancınık-ı Nemrûd-ı la‘în}

Üç kantâr gelir bir seng-i hârâyı mancınıkdan atdılar, taş karakuş gibi havâda perrân giderek aşağı şehrin hâricinde bostânlar içre düşdü. **[Q 316b]** **[P 313b]** Ve birin dahi endaht etdiler, tâ Nîl'in karşu cânibinde seke seke sahrâlara çıkdı.

Alatları ve halatları acâyibdir. Meselâ kal‘anın tâ zirvesinde iki amelî pâye var kim semâyâ ser çekmiş. İki pâyenin üstüne azîm hûrmâ dırahtları komuşlar ve fîl derisinden üç dâne urganlar urmuşlar. Bu üç urganın yukaru ucları mezkûr hûrmâ ağaçlarında bağlıdır. Aşağı ucunda yine fîl derilerinden örülmüş bir sofra-misâl şeydir, anın içine seng-i hârâları koyup Rûm ıydlerinde sıbyânlar içün salıncak binâ ederler, gûyâ eyledir. Fîl derisi kolanlarla taşı sallaya sallaya murâd [u] maksûdları merkezine taş vardıkda üçüncü ipin birin halâs edince ol müdevver taş tayerân ederek murâd edindikleri yere varup düşmeni helâk eder. Ammâ saded anda kim evvelden düşmen geleceği mahalle atup tecrübe etmişler. Ve mancınık amûdları üzre müte‘addid ipler komuşlar, mahall-i merâma geldikde ipin birine rehâ verüp atarlar. Ammâ bu dâ’imâ kal‘ada dâyimdir, cânib-i erba‘aya atılır, gayrı yere gitmez. Ammâ taşra sefere gitdikleri zamân gayrı âsî hûrmâ direklerinden mancınıkları vardır, develer ile götürüp bununla dahi ceng ederler. Garîb temâşâdır.

Bundan gayrı âlât-ı silâhları ok ve yay ve kılıc ve sapan ve hışt ve mızrak ve çatal harbe ve fîl kalkanı kullanırlar. Ve bir gûne alçak kadli atları ve fîlleri var. Ammâ hecînleri çokdur, ikişer üçer âdem biner. Top [u] tüfengleri yokdur.

Bu kal‘aya tâbi‘ re‘âyâları kırk elli bin kara saçlı esvedü'l-vech âdemlerdir. Ve cümle uryânlardır, ancak avret yerleri mestûrdur. Lâkin gâyet musallî kavmdir. İki câmi‘i ve yedi zâviyesi ve altı kahvehâne ve altı bozahânesi var. Çârsû-yı bâzârdan alâmet yokdur, lâkin haftada bir kal‘a hâricinde azîm bâzâr durur. Ve Habeş bu mahalle on yedi konak karîbdir. Ve bu şehirde gece ve gündüz berâberdir.

Bu kal‘anın karşu Nîl tarafi vâsi‘ sahrâlar olmagile Nîl müstevlî olup cezîre cezîre olmuşdur. İçlerinde yedi aded kal‘alar nümâyândır, cümlesi Kör Hüseyin Kan'ın hükmündedir. Habeş melikleri ile müşâdır.

Ve bu Sese kal‘asından hâkim Nusrat bize beş yüz eli harbeli uryân piyâdegân verüp yine Nîl'in karşu cânibine ötüp üçüncü sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Narnarinte

Nîl içre bir cezîrede şekl-i müdevver bir Şeddâdî kal‘a-i sagîredir. **[Y 396b]** Bu dahi Hüseyin Kan'ın hükmündedir, kâyimmakâmı Kan Ca‘dân'dır, beş yüz askere mâlikdir. Ve kal‘ası üç katdır, ne cirmde olduğu hâtırdan dûrdur.

Bu kal‘ayı ubûr edüp yine Nîl kenârınca üç sâ‘at gidüp hatt-ı istivâ'dan öte geçüp gâyet şiddet-i hârlı ve ormansız ve amânsız kayalı yerlerdir. Bu mahalli yedi derece ubûr edüp,

Evsâf-ı Ma‘diye-i Hafîr-i sagîr

Bu kulle Nîl'in garbında bir küçük kulledir. Gemiler ile Berberî diyârına ve Kırmanka vilâyetlerine geçmek içün bâc alınur kulledir. Fîl kemiğinden topları var, bize birin atup hayli sadâ verdi.
Nîl tenezzülde oldukda bu mahalden develer ile Urbân Sese cezîresine geçer, andan cânib-i garbda bu Ma‘diye kullesine geçer.

Bu kulleye geçmeyüp yine şark tarafında Nîl kenârınca ma‘mûr [u] âbâdân kamışlı kurâlar ubûr ederek sekiz sâ‘atde,

Der beyân-ı kal‘a-i Hafîr ve taht-ı kebîr

Mukaddemâ ileri âdem gönderdik, kâyimmakâmı Kan Dâyimüddîn bin mikdârı atlı ile istikbâle çıkup kal‘a-i Hafîr-i kebîr mukâbelesine gelüp niçe yüz pâre gemiler ile şarkdan garba geçüp kal‘adan azîm toplar atup kal‘ada hâkimü'd-diyâr Kör Hüseyin Beğ'in sarâyında meks etdik.

Bu kal‘a-i azîm cânib-i garbda şekl-i müselles Şeddâdî binâ-yı kavîdir. Bizzât Kör Hüseyin Beğ'in tahtıdır. İbtidâ bânîsi Anter'dir, derler. Zîrâ Nîl kenârında olan kapu üzre bir azîm fîl üzre süvâr olmuş bir kara Zengî sûreti var. Fîli ve kendi vücûdu cümle seng-i siyâhdandır. Ahâlî-i beled Anter'in sûretidir, derler. Vâcibü's-seyir ucbe-likâ bir hey’et-i acîbe kâr-ı kadîmdir.

Ve bu kal‘a içre cümle bin altmış sagîr ü kebîr kamış ve hasırdan ve tula-binâ evlerdir. Yigirmi mihrâbdır. Cümle halkı Şâfi‘iyyü'l-mezheb ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘at musallî âdemlerdir. Cümleden cemâ‘at-i kesîreye mâlik çârsû içinde Melik Seyfeddîn Kakan câmi‘i ve Melik Hâris Kakan câmi‘i ve Melik Tübba‘ Kakan câmi‘i ve hâlâ nev-binâ Kan Hüseyin Beğ câmi‘i. Bu câmi‘ler müfîd [ü] muhtasar cevâmi‘lerdir, minâreleri alçakdır ve müzeyyen değildir, hemân sünnet üzre binâ olunmuşdur. Hutbeyi evvel Kakan Melik nâmına, ba‘dehu hâdimü'l-haremeyn deyü ihtisâr üzre Kaysar Muhammed der. Ve elli kadar zâviye ve bir imâret ve iki vekâle-i muhtasar ve altı mekteb ve yigirmi sebîl ve bir hammâm-ı sagîr ve yüz mikdârı dükkân ve on kahve ve yigirmi bozahânesi vardır. Ve cümle dükkânları şeb [ü] rûz açıkdır, metâ‘ları şöyle durur, gâyet emn [ü] emândır.

Bu kal‘anın yedi yüz askerîsi ve elli bin Berberî ve zâğî re‘âyâsı vardır. Zirâ‘at edüp ganîmet ederler. Hamd-i Hudâ bu şehirde buğday ekmeği gördük. Rûz-merre Hâkim Dâyimüddîn Kan iki yüz ekmek ve birer koyun ve iki kazan yağ ve bir cerre bal **[Y 397a]** ve elli şenbe(?) at yemi pâk arpa gelirdi. Ganîmet şehirdir, ekseriyyâ mahsûlâtları darıdır ve hûrmâdır. Ve besâtînlerinde kavunu ve karpuzu çok olur. Ve bir gûne küçük atları vardır, ammâ gâyet şâtırdır. Develeri sahrâlarda sürü sürü ve bî-hisâbdır. Koyunları ve keçileri ve sığırları kezâlik lâ-yu‘addır. Ve Kan sarâyında bir fîl yavrusu var idi, gâyet munîs olmuş, herkes ile lu‘bedebâzlık ederdi.

Der vasf-ı ziyâret-i Hafîr: Aşağı şehrin hâricinde mezâristân içinde sultân-ı kâf-ı kanâ‘at ve bûriyâ sınâ‘at **eş-Şeyh Hazret-i Nâsıruddîn ibn eş-Şeyh Nusrat**. Dahi ziyâretler çokdur, ammâ bunları ziyâret eyledik.

Ve bu şehrin hevâsı letâfetinden bâğ u bâğçesi ve hûrmâsı vardır, ammâ gayrı cümmeyz ve nâbıka ve gayrı müsmirât yokdur. Ve bu şehrin kıblesi şimâl cânibine meyillidir, zîrâ hatt-ı istivâ üzre bulunmuşdur, rub‘ dâyire-i Mısır ile irtifâ‘ alup eylece **[Q 317a]** **[P 314a]** gördük. Ve şiddet-i hârı kemâl-i germiyyetde olduğundan halkının ve zenânelerinin reng-i rûyları esvedü'l-vech ve ahmerü'l-levn olurlar. Siyâbları yine birer peştemâl ve a‘yânları birer şâl ihrâm bürünmüşlerdir. Serâpâ başları açıkdır, ammâ bir gûne saç örerler kim gûyâ hayâldir.

Bu şehir içre üç gün meks edüp atlarımız ve develerimiz istirâhat ederken altı aded hecînli neccâblar gelüp mahkemeye gitdiler.

Der-akab kâyimmakâm Dâyimüddîn ile mahkemeye varup neccâbların mektûbları tilâvet olunup meğer hâkimü'l-vakt Kör Hüseyin Beğ Fûncistân melikinin fermâniyle Fûncistân diyârının âsî melikleri üzre yüz bin asker-i zâğî ile ve elli mancınık ile ve kırk deve zahâyir ile ve yetmiş fîl yükü hayme ve hargâh ile sefere gidüp zahîreleri kalmaduğı ecilden bu Hafîr-i kebîr kadısına ve kâyimmakâmına hatt-ı yâ(?) sinbedeli kâğızlar ya‘nî sinbede mühürlü emirler gelüp a‘yân-ı vilâyetden zahîre istemiş. Derhâl *cincâle*ler ya‘nî dellâllar nidâ edüp iki günde üç bin deve yükü zahîre cem‘ edüp üç bin asker ile Hafîr kal‘asından hakîr dahi bile çıkup Nîl kenârınca inbât rüzgârı üzre ol gün gidüp,

Ta‘rîf-i kal‘a-i Kandî

Nîl'in cânib-i şarkında bir küçük kal‘adır. Fûnc vezîrleri binâsı olduğuyçün Kand derler. Hâkimi üç yüz deve yükü zahîre ve üç bin asker ile bizim askerimize mahlût oldu. Ale's-sabâh yedinci sâ‘atde,

Tavsîf-i kal‘a-i Navrî

Nîl'in şarkında Hüseyin Beğ hükmünde Şeddâdî tula-binâ ve bir şekl-i tûlânî kal‘adır. Cirmi bin adımdır. Şarka nâzır bir kapusu var, lâkin dîvârları alçakdır. Üç câmi‘i ve altı aded alçacık minâresi ve esvâk-ı muhtasarı ve bir hammâm-ı sagîri var. Ve derûn-ı kal‘ada altı yüz kamışdan hâneleri ve bin mikdârı **[Y 397b]** askeri ve kırk bin re‘âyâsı var. Kâyimmakâmı Kemâleddîn bin deve yükü me’kûlât ve altı bin asker ile bizim askere munsab oldu. Andan yine Nîl kenârınca ol gün ol gece ılgar ile on yedi sâ‘at gidüp ale's-sabâh,

Hısn-ı metîn kal‘a-i Sindî

Nîl'in şarkında şekl-i müseddes binâ-yı kadîmdir. Mâ-tekaddem şehr-i azîm imiş. Kal‘ada yedi yüz kamışlı hâne ve yedi câmi‘ var, gayrılar harâbdır. Cümle halkı Şâfi‘iyyü'l-mezheb sâlih ü musallî kimesnelerdir. Bunda Hüseyin Beğ hudûdu tamâm olup bundan ileri Fûncistân meliki dâbiri ya‘nî defterdârı hükmündedir. Bu Sindî'nin çârsû-yı bâzârında ve mahzenlerinde fîl dişi ve gergerdân boynuzu ve keler derisi ve âbnûs ağacı dağlar gibi bâzâr yerinde pâymâl-i rimâl olup bî-kıymet yatır.

Bu kal‘a hâkimi Kan Alî bin deve yükü zahîre ve iki bin asker ile azm-i râh etdi. Ammâ el-azametullâh bir cemapur askeri-misâl bir cem‘iyyet-i kebîr olduk kim deşt-i hâmûnu zâğî ve Zengî askeri tutardı.

Ve deve kösleri ve asker feryâdı evce peyveste olup kan hâkimler hakîre su’âl edüp,

"Kayser-i Rûmlar bu kadar askere mâlik midir?" deyü su’âl ederlerdi. Hakîr cevâb verüp eyitdim ki:

"Bu kadar deve ve bu kadar uryân askerimiz yokdur. Lâkin âl-i Osmân deryâ-misâl top u tüfengli pâk askerdir" dedim. Anlar eyitdi:

"Hele Kan Hüseyin Beğ askerine varalım, deryâ-misâl askeri anda gör" dediler. Ammâ bunların asker ta‘bîr etdikleri uryân ve cigeri büryân, elinde ve dilinde bir dilim nân tenâvül ederek kara nahır gibi gürûh gürûh ve sürü sürü ol şiddet-i hârda sürünerek, *benter*leri ya‘nî yüzbaşıları bunların başına götüne fîl sikleri urarak götürürler. Ol kadar za‘îf ü nahîf kavmdir kim derilerinden

üstühânları zâhirdir, ammâ eyle çâpükdürler kim ceyrâna emân vermeyüp yetişir. Bu asker ile bir gün gidüp,

Menzil-i sahrâ-yı Dânika

Bilâ-nihâye bir sahrâ-yı bî-pâyân ve nebâtâtlı ve mahsûldâr sahrâdır. Bunda meks olup hayme ve hargâhları kuruldu, ammâ kara çadır ve ihrâm çadır cihânı dutdu. Anı gördük: Vakt-i asırda cânib-i garbdan niçe bin alem zâhir olup âheste âheste bizim askere karîb oldular. Meğer Berberistân meliki Şâfi‘iyyü'l-mezhebdir, kırk bin asker-i zâğî ve yüz bin cemel-i bâğî ile Hüseyin Kan'ın imdâdına gidermiş. Vakt-i asrdan askerinin önü ubûr etmeğe başlayup mâh-tâbda nısfu'l-leyle dek ancak nihâyet bulup bizim askerin mukâbelesinde bir buhayre-i lezîz kenârında meks edüp bizimle gelen kal‘a kanları atlarına süvâr olup hakîr dahi ma‘an Berberistân meliklerine **[Y 398a]** istikbâle vardık.

Bir kara şâl çadır içre beş on meşin yasdıkları ve siyâh kilimler ile ârâste olmuş. Bizi melik gördükde ta‘zîm edüp ayağa kalkup ta‘zîm edüp yer gösterdi. Der-akab mâ-hazar deve etleri ve hûrmâ ve darı ekmeği getürüp haymesi önünde neft [ü] katrân yakup mâh-tâbda dahi mâh tâbân oldu.

Ba‘de't-ta‘âm ellerin yaykamayup birer makramaya silindiler. Beyâz sâde geymiş, başı açık, geysûları cîm-ender-cîm örülmüş bir yüzü münevver âdemdir. Ammâ Berberî mahbûbları siyâh-çerde huddâmları var kim sübhâne'l-hallâk. Ba‘dehu hûrmâ bekmezi şerbeti getirdiler, ağac kâselerden nûş etdik. Ammâ safî bahârlı şerbetdir. Kendi elindeki kâseyi hakîre verüp biz dahi ta‘zîm ile elinden alup nûş etdikde bizim ahvâlimiz refîklerimiz olan kanlardan su’âl etdi. Anlar dahi,

"Mısır vezîrinden Fûncistân melikine gider" dediklerinde,

"Hiç bu Fûncistân'a Mısır vezîrinden beyâz âdem geldiği yokdur. Bu âdem sizin müsâfirinizdir. Bir hoş ta‘zîm edüp Fûncistân melikine vâsıl edelim" deyüp andan kalkup yine haymelerimize geldik. Vakt-i seherde tarafeynden köslere turreler urulup andan kâmil bir gün bir gece mezkûr sahrâda yatup Nîl'den ba‘îd giderek üçüncü gün yine Nîl kenârına varup,

Der medh-i kal‘a-i Vârdân

Nîl'in cânib-i şarkında Şeddâdî tula-binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Fûncistân melikinin dâbiri hâkimdir ve dâbirin tahtıdır. Gâyet ma‘mûr u müzeyyen şehirdir. On yedi bin siyâh-çerde askere ve iki **[Q 317b]** kerre yüz bin Zengî ve Berberî ve Fûncî re‘âyâya mâlikdir. Ve cümlesi mezheb-i Şâfi‘îde mü’minlerdir. Ve yedi câmi‘leri ve kırk aded zâviyeleri ve hân u **[P 314b]** hammâm ve yedi vekâlesi ve altı yüz dükkânı ve mekteb-i sıbyânı ve sebîlleri vardır. Ammâ Arabistân tarzı ve Rûm binâları gibi değildir ve ol zîb ü zînet yokdur, ancak halkına göre binâları var. Câ-be-câ bâğ u bâğçeleri var, ammâ bostânları gâyet çokdur. Ve şiddet-i hârdan âdem beyninden pişer. Ve cümle halkı tüccârdır. Kaçan bir diyâra gitseler, bâr [u] büngâhların ve zâd-ı râhilelerin deveye ve fîle yükledirler.

Ve bu şehrin kıblesi poyraz rûzgârı üzredir, kıbleye teveccüh olundukda güneş sağ omuz tarafından tulû‘ eder. Ve Habeş ile bu şehrin mâbeyni poyraz cânibine yigirmi konakda varılır. Bu vilâyet Habeş'den ileri hatt-ı istivâ tarafına düşmüşdür.

Ve bu Vârdân kal‘asının Nîl aşırısı garb cânibidir. Gâyet mahûf u muhâtara yerler imiş. Benî âdemden amâr yok bir çöl çölistân ve berr [ü] beyâbân sahrâ-yı hâmûn imiş. Fîli **[Y 398b]** kapup havâya götürür ukkâb kuşları ve fîl ü gergerdân ve kepçe kuyruk hayvânları var imiş. Ammâ ba‘zı fedâyî ve tüvânâ yigitler bu Vârdân kal‘asından bu cânibe ubûr edüp kemîngâhlarda kemend-bendler ile ve harbe ve gûnâ-gûn fendler ile pîl ü gergerdân ve gayrı hayvân sayd [u] şikâr ederlermiş.

Bu Vârdân hâkimi dahi iki bin deve yükü zahâyir ve on bin asâkir-i bahâdır ile bizim askere mahlût olup azamet-i Hudâ bî-had ü bî-pâyân benî âdem hayvân olup haşerât-ı arzın girîv [ü] feryâdından kös ve kebürge ve makrafaların zemzemesinden dağ u taş ra‘dvâr sıyd [u] sadâ verirdi. Bu hâl üzre berr ü beyâbânda aslâ meks etmeyüp mâ’-i cârî gibi cereyân ederek üç gün üç gece giderek bî-tâb u bî-mecâl olarak sâhil-i Nîl'de,

Sahrâ-yı azîm Hankoc

Fûncistân meliki dâbiri hükmündedir. Cümle askerimiz ile bunda tınâb tınâba meks edüp ale's-sabâh sahrânın cânib-i şarkîsi nihâyetinde bir sadâ-yı Allâh Allâh kopdu. Meğer Kör Hüseyin Kan'ın ordusu anda muntazır imiş. Bizim asker ile zahîre geldiğin istimâ‘ edüp safâlarından sadâ-yı tekbîre rehâ verdiler. Hemân bizimle gelen kal‘a hâkimleri bâr [u] büngâhların bırağup salt ileri hecînler ile ılgara hâzır oldular.

Hemân hakîr de mektûbları alup anlar ile ılgar edüp bu hâmûn içre üç sâ‘at gidüp bir âdem deryâsı ve deve gavgâsı içine düşüp kara çadır ve ihrâm derim ile mezkûr sahrâ pür olmuş. Ve bilâ-had ve lâ-nihâye harbe ve oklu ve yaylı zemberekli ve kemân küreli(?) ve sapan ve mızraklı kavmin hisâbın Hudâ bilür.

Bunları ubûr ederek bir gûne asker içine girdik kim ol şiddet-i hârda başlarının râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur. Cümle zebât yağı sürünmüşler, esmerü'l-levn şîrîn çehre kavimdir. Meğer Kırmanka meliki yüz bin asker ile imdâda gelmiş, kara çadırları cihânı dutmuş.

Anları dahi ubûr edüp bir gûne asker içine girdik, câ-be-câ Osmânlı çadırına ve Mısır askerine müşâbeheti var. Âdemler ve hayme ve hargâhlar ve bâr [u] büngâhlar ve göçer evli Urbâna benzer derim çadırların görüp safâ etdik.

Dahi ileri varup iki bin mikdârı gûnâ-gûn alaca çadırlar ve cerge ve otak-ı nühtâklar ve altun toplu serâperde ve nâmûsiyyeler nümâyân olup şiddet-i hârda şems-i tâbâna karşu her mutallâ toplar şa‘şa‘asından gözlerimiz hîrelendi. Meğer Hüseyin Kan'ın otağı imiş. Cümle kal‘a kanları ile otağa varup cümleden evvel hakîr tekaddüm edüp bî-pâk ü bî-pervâ mü’eddebâne reftâr ederek vardıkda tâ otak **[Y 399a]** kapusuna istikbâle çıkup ba‘de'l-musâfaha temellükâne hakîr ta‘zîm ederek dest-ber-dest alup zânû-be-zânû oturup lisân-ı fasîh Rûmca "Safâ geldin, hoş geldin" dedikde cânım yerine geldi. Meğer fasîh Türkçe bilirmiş. Zîrâ İsvân yanında Kelâfîş Urbânı kabîlesinden imiş. Hâl hâtır soruşup hakîr eyitdim: "Gazânız mübârek ola" dedim. Vâfir sürûr hâsıl edüp çay ve bâdyân getirüp birer filcân nûş etdükde destûr olup bizimle gelen kal‘a kanları birer birer dest-bûs etdiler. İbtidâ Berberistân meliki geldikde ana hayli tevkîr ü ihtirâm edüp sağ cânibine aldı. Andan Fûnc pâdişâhının dâbiri dest-bûs etdi. Andan kânûnları üzre buluşup,

"Tîz ağırlıklarınız gelsün, askere zahîre verüp inşâallâhu ta‘âlâ ale's-sabâh düşmen üzerine azîmet edelim" dedi. Ve hakîre hitâb edüp,

"Gazâya sizi dahi götürürüz. Hayr-mukaddem, safâ geldin" dedi.

Hemân hakîr Mısır vezîri mektûbun ve Circe ve Der ve İbrîm ve Sây a‘yânlarının mektûbların verüp Fûnc dâbiri lisân-ı belîğ ile Arabî mektûblar kırâ’at etdikde mefhûmu ma‘lûmları olup derhâl ayağ üzre kalkup elim bûs etmek murâd etdiğinde rızâ vermedim. Hemân sâ‘at kethudâsına fermân etdi kim bir hayme tehniye etdiler.

Ve cemî‘i levâzımâtları ta‘yîn eyleyüp kendü dâyiresinde meks etdik. Elinde bir şemâme anber var imiş, hakîre verdi. Bu kemterin dahi koynunda bir şerbetî musanna‘ zerdûz Kaya Sultân makramasi var idi, anı verdim. Fi'l-hâl başında geysûlarına bağlayup taylesân-ı Muhammedî-vâr sarkıtdı.

"İnşâallâh yümndür. Rûm hedâyâsına mâlik olduk, seyecî’ü mâl-ı ganâyime mâlik olup mansûr u muzaffer oluruz", deyüp hakîr kalkup haymelerine gitdim. Bir sâ‘at istirâhat edüp cümle asker ile bizim huddâmlarımız gelüp haymelerimiz kurdular.

Vakt-i asrda gördüm, Hüseyin Beğ haymemize gelüp bizi hâkden ref‘ etdi. Hemân hakîr ba‘zı mâhazar nakliyyât ve zülbiyyât makûlesi ve şeker lokum getirüp bir kâse mümessek anber şerbeti nûş edüp safâ etdi. Ba‘dehu **[Q 318a]** **[P 315a]** gidecek mahalde huzûruna bir tob sof ve iki Dimyât alacası ve iki kavanoz mümessek reybâs şerbeti hedâyâ verdiğimizden gâyet memnûn oldu ve sâyebânına gitdi. Ve cemî‘i gelen zahâyirleri askerine tevzî‘ edüp vakt-i gurûbda asker-i bî-pâyân içinden bir ün ve gırîv

ü feryâd kopdu kim hakîrin yüreği kopdu. Meğer gülbâng çekerlermiş. Nısfu'l-leylde kösleri çalup cümle haymeleri bozup âmâde oldular.

Vakt-i sabâh ki oldu nefîr ü makrafa ve kösler **[Y 399b]** çalınup azm-i râh etdiler.

Ol mahalde hakîri çağırup bir Mahmûdî fîle süvâr olmuş. Hakîri fîle süvâr olmağa teklîf etdükde,

"Vallâhi dahi fîle binmemişim" dedükde fîl derisinden örülmüş nerdübânı sarkıdup ta‘avvüz tilâvet ederek zahr-ı fîlde olan kasr-ı serî‘a çıkup zânû-be-zânû meks edüp azm-i râh eyledik.

Niçe Berberistân melikin ve Fûncistân dâbirin ve'l-hâsıl fîl üzre on üç âdemi da‘vet edüp müstevfâ zânû-be-zânû oturup fîl zahrında tahte'l-kahve tenâvül ederek menzil kat‘ ederdik. Ammâ bu fîl eyle yürürdü kim elimizde çay ve bâdyân aslâ dökülmezdi. Ve eyle yürürdü kim niçe bin fîller ve atlar anın pâyine hem-pâ olmazlardı.

Ba‘de't-ta‘âm gayrı fîller üzre süvâr olan *firdilân*ları ya‘nî hânende ve sâzendeleri fîl başı berâber getirüp bir gûne çâr-gûşe rebâb ve bir halkaya iki yüz demir halka geçmiş kıvış kıvış sadâ verir ve yine kamışdan gûnâ-gûn mizmerâtlara âheng olur hûb u hazîn ve hoş-elhân Fûncî hânende Baykara fasılları ederek tayy-i merâhil ederdik. Ammâ el-azametullâh dağı taşı ve hâmûn-ı kâşî Urbân ve bu kadar ibâdullâh pür edüp saf saf ve mevc mevc alay alay gürûh gürûh enbûh gibi giderlerdi. Ve niçe bin fîl üzre âlât-ı silâh ve üç yüz mikdârı mancınık ve altı pâre şâhî tuc top ve niçe bin fîl kemiğinden toplar ve niçe kerre yüz bin develer üzre mühimmâtlar ve harsüvâr ve pîlsüvâr ve hımâr-süvâr benî âdem'in hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Ve piyâde kavmin hadd [ü] hasrına nihâyet yok idi. Bu hâl üzre,

Sahrâ-yı Hulşu

Yedi sâ‘atde Nîl kenârınca,

Evsâf-ı kal‘a-i Tumbusu

Nîl içinde bir cezîre-i azîmde tûbdan şekl-i murabba‘ bir kal‘adır. Hâkimi Fûncistân meliki tarafından Hüseyin Şâ(?)'dır. İki bin askere yigirmi bin re‘âyâ-yı Zengîye mâlikdir. Kal‘ada bir câmi‘i var.

Bu kal‘a mukâbelesinde meks olup kal‘a hâkimi beş yüz deve yükü zahîre getürüp ale's-sabâh on bin asker-i Urbân askeri getirüp andan azm-i râh etdükde Hüseyin Kan tarafından hakîre bir fîl hedâyâ getirdiler. Üstünde kasriyle ve huddâmları ile gelüp süvâr olduk. Huddâmlarımız ile kasr-ı Seriyye içinde zevk [u] safâ etdik ve şiddet-i hârdan halâs olduk ve dâ’imâ üzerinde ibâdet edüp istirâhat ederdik. Bu hâl üzre yine cânib-i cenûba Nîl kenârınca tokuz sâ‘at gidüp,

Der ta‘rîf-i kal‘a-i Hillet-i Şükrâvî

Şeyh Şükrâvî hazretleri bunda medfûn olduğıyçün kal‘a-i Şükrâvî derler. Nîl'in şarkında ve tûbdan bir kal‘a-i metîndir. Fûnc hükmünde elli bin re‘âyâya mâlikdir. Bir câmi‘i var. Bundan dahi zahâyir **[Y 400a]** ve imdâd gelüp andan ale's-sabâh yine Nîl sâhilince on sâ‘at tay edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hafîr-i Fûncistân

Cânib-i şarkda tula-binâdır. Câmi‘i ve esvâk-ı muhtasarı ve bozahâneler vardır. Altmış bin re‘âyâ ve bin kal‘a kulu vardır, derler. Andan dahi imdâd me’kûlât gelüp yine cenûba Nîl kenârınca ol şiddet-i hârda gidüp on birinci sâ‘atde,

Tavsîf-i kal‘a-i Meşşu

Cânib-i garbda ve Fûnc hükmünde metîn ü müstahkem tûbdan bir kal‘a ve bir tûbdan mebnî câmi‘i ve kadısı ve birkaç kahve ve bozahânesi vardır. Bu kal‘anın mukâbelesinde,

Kal‘a-i Tumbul

Şarkda ve tûb-binâdır. Bir câmi‘i minâresizdir. Hâkimi Nâsır ibn Tumbul'dur. Tumbul bir kavm-i azîmin ismidir.

Bunu temâşâ edüp yine cânib-i garba Meşşu tarafına ubûr edüp anda cilcâleler asker içinde nidâ edüp üç gün üç gece meks olunup cümle askere âlât-ı silâhlar tevzî‘ olunup cenge âmâde oldular. Dördüncü gün azametullâh asker-i bî-şümâr ile cânib-i garba yedi sâ‘at gidüp,

Buhayre-i Feyle

Kenârında meks olunup bu âb-ı buhayreden niçe kerre yüz bin deve yükü su alınup ale's-sabâh azm-i râh edüp netîce-i kelâm iki gün üç gece kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek,

Sahrâ-yı İdrîs'in şarkî tarafında çetâçet kat-ender-kat bir yerde mazbût konulup ol gece cânib-i erba‘aya karavullar koyup vakt-i sabâhda cümle ağırlık menzil yerinde kalup cümle cengâver asâkir-i dilâver ile mütevekkilen alallâh deyüp ceng fîlleri ile mancınık ve topları ileri koyup azm-i cânib-i düşmen etdiler.

Hakîr dahi Hüseyin Kan yanında Feth-i şerîf tilâvet ederek mezkûr sahrâ-yı bî-pâyân içre dörd sâ‘at gidüp sahrânın cânib-i garbında tağı ve taşı dutmuş bir kara deryâ asker nümâyân oldu. Meğer bu kavm-i şûm vilâyet-i Fûncistân'a tâbi‘ **Hardikan** nâm âteş-perest kâfir melikinin vilâyeti ve askeri imiş. Hemân anlar bizim askerimiz görünce bî-pâk ü bî-pervâ deryâ-misâl kefere vü fecere cünd-i cünübiyle dağlardan nüzûl edüp bizim askere karşu gelmede. Ammâ bizim asker beri tarafda ber-karâr durmada. Tâ ki küffâr askeri dağlardan ayrılup sahrâya çıkup bize bir top menzili kaldukda cüyûş-ı muvahhidîn cûş [u] hurûşa gelüp bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup at ve pîl ve hecîn üzre eyle hücûm eylediler kim gûyâ mûr [u] mârlar lâşeye seğirdir. Yedi koldan asker-i İslâm hamle eyleyüp mancınık topları atılup iki asker birbirine katılup hulasa-i kelâm bu bâzâr-ı cengde kâmil germâ-germ yedi sâ‘at-i nücûmî bir ceng-i perhâş savaş **[Y 400b]** oldu kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Vakt-i asrda,

"Bire Mugân münhedim oldu" deyince hamd-i Hudâ cünd-i İslâm tâze **[Q 318b]** **[P 315b]** cân bulup bakıyyetü's-seyf küffârın askerinin akîbine çâpük-süvâr olanlar gitmede.

Beri tarafda Hüseyin Beğ gerüde kalan askere haber gönderüp vakt-i gurûbda anlar dahi gelüp meks

etdiler. Hakîr Hüseyin Beğ'e,

"Gazânız mübârek ola" dedükde [274] deyüp sürûrundan cemî‘i mâlın bezl eyledi. Ol gece nigâhbânlar ile haymeleri gözedüp ale's-sabâh bu mahalden rıhlet edüp âteş-perest vilâyetlerine asker-i İslâmı nehb [ü] gârete gönderüp gayrı asâkir ile kendüleri **Kal‘a-i Firdâniye** altında deryâ-misâl asker ile meks olunup diyâr-ı âteş-peresti harâb etmeğe kol kol askerler azîmet etdiler.

Bu kal‘a-i Firdâniye içinde cemî‘i emvâl [ü] erzâk mevcûd bulunup bizzât serdâr-ı mu‘azzam olan Hüseyin Kan kendü askeriyle kal‘aya girüp cümle hazâyini ve bî-hisâb üsârâyı kayd-bend edüp kabza-i tasarrufa alup kendü ağırlığı askerin kal‘a içine göçmek fermân edüp kendüsi âteş-perest **Hardikan'ın** sarâyında meks edüp hakîre Mugân Sîr nâm kethudâsının sarâyın verüp tevâbi‘âtlarımız ile tekâ‘üd etdik.

Ammâ bu kavm bu kal‘anın derûn [u] bîrûnun ol kadar kazmalar ile kazup harâb [u] yebâb edüp hadden bîrûn tibr çıkardılar, ya‘nî altun toprağı buldular, ve fîl dişi ve gergerdân karnı ve müşk ü zebât ve kakule-i kebîr ve amber buldular kim hisâbın muhtesib bilür.

Ammâ altun ve guruş ve akmişe-i fâhire bu diyârda nâdirdir ve makbûl değildir. Mâlları fîl ve at ve cemel ve koyun ve sığır ve câmûsdur kim lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır. Bu bilâdlarda makbûl olan eşyâlardan Mısır'ın ketân bezi ve mâvî bez ve ok ve yay ve kılıc ve mızrak, bu makûle âlât-ı silâhlar makbûldür.

Ve bu kal‘a-i Firdâniye tâ Nûh Necî evlâdı Ken‘ân Nûh Nebî ile gemiye girmeyüp mürted oldu, bi-kavli âteş-perest anın binâsıdır derler. Bir buhayre-i âb-ı hayâtın kenârında bir pest püşte üzre Şeddâdî-misâl seng-i hârâdan nişân verir. Her taşı tûlen ve arzan ellişer ve altmışar karış seng-i hârâlardır. Ve şekl-i müseddes binâ olunmuş iki kat bir kal‘a-i kat-ender-katdır. Ve dâyiren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Ve şarka nâzır âbinûş dırahtlarından bir kapusu var. Ve derûn-ı kal‘ada bin mikdârı tûbdan kârgîr-binâ evlerdir. Ammâ niçe bin hânesi zîr-i zemînde gâr-ı cahîmlerdir kim Mugân kavmi anda olurlar.

Bu kavm âteş-perest değillerdir, cümle şems-perestdirler. Bir aya dek bu gârları gücile feth [ü] teshîre aldık, içinden ol kadar mâl-ı ganâyim çıkdı kim ta‘bîr ü tavsîfe gelmez. Ve bu kal‘ada aslâ kenîse yokdur, hemân kal‘anın **[Y 401a]** vasatında bir meydân vardır, her sabâh cümle âteş-perest ol meydânda pana ve santa ve sindiyân ve âbnûs ağacı âteşinin başına cem‘ olup secde ederler ve seher sovuğunda ısınup giderler.

Bu meydânın cânib-i erba‘asında dağlar gibi bâlâda zikr olunan ağaçlardan yığılmışdır, herkes nezerâtlarından niçe bin fîl yükü odun getürürler. Bu âteşgede[yi] Berberî ve Fûncî ve Kırmankî ve Kakanî tâ’ifesi söndürüp yerine ol kadar tebevvül ü tegayyuz etdiler kim cemî‘i asker haşerâtının âbhâneleri oldu. Ba‘zı esîrlerimiz görüp feryâd [u] figân edüp ağlarlardı. Su’âl etdiğimizde,

"Bu âteşgede üç bin altı yüz senedir kim sönmemiş idi. İbâdethânemiz bu nûr-ı ilâhî idi. Şimdi devrimiz tamâm olup bu ibâdethânemize bu hâl oldu. Ve bizler de bu derde giriftâr olduk" deyü cevâb etdiler.

Ammâ zîr-i zemînlerde olan kavm-i Mugân'ın aslâ ne kenîse ve ne âteşgedesi var. Hemân gârlarının üstünde bir vâsi‘ fezâda buhayreye nâzır bir amûd-ı müntehâ vardır. Amûdun garba nâzır bir oyulmuş mihrâbı var. Cümle Mugân vakt-i seherde ol fezâya cem‘ olup şems-i tâbân nümâyân olunca bir kerre bu amûdda olan mihrâba şarka karşu secde ederler. Ba‘dehu el ele verüp raks edüp giderler. Ve gurûb mahallinde dahi güneş gâyib olduğu mahalde kezâlik böyle ederler. Beher yevm iki kerre ibâdetleri budur. Âkıbeti hayr olsun, Hâkim Hüseyin Kan temâşâ içün âteş-perestlerin ve Mugân kavminin bu âyîn-i bâtılların etdirüp temâşâ ederdik.

Hulâsa-i kelâm bu kal‘ada kâmil bir ay meks edüp asker-i nusret-şümâr tâ vilâyet-i İsvân'a varınca ne kadar âteş-perest ve gâv-perest ve pîl-perest âfitâb-perest diyârları var ise şebhûn salup rûz-merre ol kadar mâl-ı ganâyim geldi kim sahrâ-yı İdrîs'in içi devâbât-ı Hudâ ile mâl-â-mâl oldu. Ba‘dehu bir aydan sonra cânib-i erba‘ada olan asker-i nusret-me’âsire neccâblar gönderilüp anlar dahi bir aya dak ol kadar fîl ve gergerdân ve kazık boynuz ve at ve deve ve hımâr ve câmûs ve sevr ve koyun getirdiler kim herbir fîl üzre yigirmi otuz esîr ve her deve üzre beşer altışar esîr ve her at ve gayrı hayvânâtlar üzre her vilâyetin üsârâlarından esmerü'l-levn ve ahmerü'l-vech mahbûb u mahbûbeler ve zişt-rû Afnuvî şütürleb Zengîler geldi kim hisâbın Cenâb-ı İzzet bilür.

Ba‘dehu bin seksen üç mâh-ı Recebinde [(---)] günü bu kal‘a-i Firdân'ı harâb [u] yebâb edüp azm-i kenâr-ı Nîl edüp cânib-i şarka on bir sâ‘atde **buhayre-i Feyle** kenârında meks olundu.

Andan kalkup yine şarka yedi sâ‘at gidüp Nîl kenârında **kal‘a-i [Y 401b] Meşşu**: mukaddemâ ta‘rîf olunmuşdur.

Cümle asker bisyâr mâl-ı ganâyimleri ile sâhil-i Nîl'e meks edüp kâmil on bir sâ‘atlik yer asker sâhil-i Nîl'i ve hâmûn-ı fîli leb-ber-leb etmişdi. Bu taht-ı kal‘ada üç gün tekâ‘üd fermân olunup herkes mâl-ı ganâyimleri ile vatan-ı aslîlerine müteveccih oldular. Ba‘dehu hakîr dahi Hüseyin Kan'a varup,

"Hamd-i Hudâ, böyle gazâ-yı ekber size nasîb olup sâlimîn ü gânimîn memleketinize vâsıl olup hasretinize kavuşasınız. Ve hamd [u] şükür kim cenâb-ı şerîfiniz sebebiyle böyle gazâda bulunup iki ay edâ-yı hizmet etdik. Şimden gerü bize izin veriniz kim Fûncistân melikine varup nâmeleri ve emânet hedâyâları vâsıl edelim" dediğimizde **[Q 319a]** **[P 316a]** hayli teşekkür edüp buyurdular kim,

"Vallâhi'l-azîm biz sizin hüsn-i ülfetinizden musâhabet [ü] zarâfetinizden haz edüp size ta‘aşşuk etdik. Lâkin size bir nasîhat edeyim, kabûl eylen. Zîrâ sizler kavm-i Rûmsuz ve garîbü'd-diyârsız, hâlâ bizim müsâfirimizsiz, müselmânlık oldur kim herkese eylik ede. Size nasîhatim oldur kim şimdi biz bu âteş-perest ü mûğân vilâyetlerin harâb [u] yebâb edüp hisâbın Allâh bilür mâl-ı ganâyim ve bu kadar behâyim ve bî-hadd ü bî-kıyâs esîr-i şevâyim aldık. Bakıyyetü's-seyf olan mûğân u âteş-perestân hâneberdûş olup Fûncistân ve Berberistân tarîklerine çıkup kuttâ‘u't-tarîk olurlar. Ve sâ’ir etrâfimızda olan düşmenlerimiz dahi ayağ üzredir. Biz size bu mahalde icâzet vermeziz. İnşâallâhu te‘âlâ vilâyetimize varup anda sizinle iki ay safâ edüp ba‘dehu Fûncistân'ın mevsim gemileri ile sizi gönderelim. Cümle atlarınız ve develeriniz bizde kalsın", deyü bu gûne vâfir pend [ü] nasîhat etdi.

Ammâ bu pende aslâ rızâ vermeyüp ben muğber-hâtır olur şeklin gösterüp tekrâr ricâ eylediğimizde,

"Sabr edin, inşâallâh işiniz âsân olur", derken bir beyâz sâdeli beli zilli eli hıştlı başı cığalı bir zâğî âdem gelüp serâperde altında pertâb ederek Hüseyin Kan'ın önünde secde edüp,

"Yâ sultânım, Berberistân meliki geliyor" deyince,

"Gelsin" dediler.

Hemân otak kapusun açup atıyla otakdan içeri bu kadar ser-bürehne kavm-i Berberî ile gelüp kan'ın yanında melik oturup öpüşüp görüşdükden sonra anlar dahi,

"Edâ-yı hizmet etdik, şimden gerü vilâyetimize gidelim. Zîrâ belki düşmen bize musallat ola. Bizi hâtırdan çıkarmayup hîn-i mahalde imdâdımıza yetişesiz" deyü ricâ edüp izin taleb etdi. Hüseyin Kan,

"Ale'r-re’s", deyüp hakîre hitâb etdiler kim,

"İşin Allâh asân etdi. İşte Fûncistân meliki yüz bin askerle vilâyetine gider, anlar ile Berberistân'a gidüp andan anlar sizi **[Y 402a]** azîm asker ile Fûncistân'a götürürler", deyüp hakîri Berberistân melikine gösterüp,

"Bunlara i‘zâz [u] ikrâm ederek Fûnc melikine gönderesiz, gâyet memnûn oluruz" dedikde Berbere meliki,

"Ale'r-re’si ve'l-ayn" deyüp yerinden kalkup elim öpmek murâd edindi, men‘ eyledim. Meğer bunların de’b-i kadîmleri pek mahabbet edüp ta‘zîm edecekleri müsâfirin elin öpmek şart imiş.

Hamd-i Lem-yezel refîk-ı azîm buldum, deyü sad kez şükr-i Hudâ etdim. Hemân Berber-zemîn meliki hakîre hitâb edüp,

"Ale's-sabâh vakt-i tarâvda azm-i tarîk ederiz" deyüp Hüseyin Kan ile vedâlaşup gitdi. Hakîr dahi haymeme varup bir sâ‘at istirâhat edüp anı gördüm: kan geliyor.

Derhâl kan u cân başıma sıçrayup istikbâle çıkup yed-be-yed olup haymemize geldik. Ardı sıra iki katâr deve yükü hûrmâ lîfi hararlar içre gûnâ-gûn fîl dişleri ve gergerdân boynuzları ve santa ve âbnûs ağacları ve on hecîn üzre yigirmi aded duhter-i pâkîze-ahterânlar kim herbiri esmerü'l-levnin mahbûbları idi, ve on hecîn-süvâr yigirmi aded mûğân-pîçe ve âteş-perest cân yakıcı kıya kıya bakıcı esmerü'l-levn ve ahmerü'l-vech gılmân-ı sâhib-iz‘ânlar ihsân etdi. Ve kâmil yüz aded hecîn tâvûsu ve iki pîl-i Mengerûsî verdi. Ve fîlbân ve şütürbân ve gayrı huddâmândan elli aded esîr Zengîler verüp,

"Bunlardan gâyet ihtirâz üzre olun, hâyinlerdir ve firâr ederler. Kayd-bend edüp her gece Berâbire kavmine verin, anlar hıfz [u] hırâset etsinler" deyü nasîhat etdi. Ve bir redab [erdeb??] altun tibri ve on gâv boynuzu zebât ve beş zebât kedisi kafesiyle ve on kafes tûtî-i gûyâ ve bir kutu misk ve bir kutu anber ve bir kutu pânzehir ve bir hecîn yükü kakule-i kebîr verüp bu kadar ihsân u in‘âmlardan sonra vâfir i‘tizârlar edüp,

"İnşâallâh avdetde yine yolunuz bizim kal‘aya uğrar, olmaya illâ hayr" deyüp kendi otağına gitdi.

Ertesi ale's-sabâh cümle yüklerimiz ile âmâde olup Berberistân askeri nümâyân olduklarında varup Hüseyin Kan ile vedâlaşmağa vardıkda anlar dahi bin mikdârı asker ile bizi bir sâ‘at yere göndere gidüp anda vedâlaşup yine te’kîden Berbere melikine bî-had tenbîhler eyleyüp "Dâyirende kondur" deyüp öpüşüp avdet etdiler. Hakîr Berberî meliki ile atbaşı berâber Berberîler ile bir yerde giderek yedi sâ‘atde,

Kal‘a-i Difna

Nîl içinde bir cezîre-i azîmde şekl-i murabba‘ tula-binâ bir küçük kal‘adır. Fîl inciğinden vâfir toplar atdı. Handakı ve çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. **[Y 402b]** Ancak minâresiz bir câmi‘i vardır. Bu kal‘a Berberistân hükmünde olmağile Berbere melikine ol kadar hedâyâ geldi kim ta‘bîr olunmaz. Hedâyâ bu diyârlarda bezdir, andan azîz bir şey yokdur, ol dahi Sa‘îd-i âlî'den ve Mısır'dan gelir. Bu diyârın kavmi za‘îf ü nahîf olduklarından zirâ‘at edici kavm değillerdir. Yohsa Nîl kenârlarında pembe ve ketân ve bersîm ve simsim [ve] fûl ve rüz ve ades ekseler altun biter. Ammâ bir alay behâyim makûlesi kuru kadîd ve anîd ü abîd kavmdirler.

Andan ale's-sabâh bu kal‘a kâyimmakâmı olan Apsuve beş yüz askeriyle bize ta‘yîn etdiler. Zîrâ ol gece iki Zengî âteş-perest keferemiz firâr etdi, biri fîl-bân idi. Andan yine Nîl kenârınca cânib-i cenûba on sâ‘at,

Emdâh-ı kal‘a-i Arko

Bir cezîre-i vâsi‘ içinde tûbdan mebnî şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i vâsi‘dir. Cânib-i şarka karîbdir, taş erer bir cezîrededir. İçinde âdemi azdır. Cezîresi serâpâ âbinûş ormanlardır. Bunun dahi hâkimi hedâyâsiyle Berbere hâkimine buluşup yine cenûba 9 sâ‘at,

Menzil-i kal‘a-i
Benni Betni Büsni(?)

Berber-zemîn hükmünde bu dahi bir cezîrede çâr-gûşe tula-binâdır ve bir kal‘a-i ra‘nâdır. İmâm Mâlik hazretleri âlem-i seyâhatlarında bu diyâra gelüp **[P 316b]** halkın İslâm **[Q 319b]** ile müşerref edüp Mâlikî-mezheb olduklarından sonra İmâm'ın ta‘lîmiyle bu kal‘a binâ olunup kapusu üzre İmâm Mâlik'in kûfî hattı vardır. Ve bu kal‘aya İmâm Mâlik hazretlerinin gelmesinin aslı oldur kim **Kutbü'l-aktâb eş-Şeyh İzzeddîn** hazretleri hayâtda idi, anlar ile müşerref olup kâmyâb-ı cihân yegâne-i zamân ferîd-i devrân oldu. Hâlâ Şeyh İzzeddîn hazretleri kal‘a içinde medfûndur.

Bu azîzin havfindan cümle ehl-i kal‘a taşrada sâkinlerdir. Derûn-ı kal‘ada aslâ bir âdemî-zâd yokdur. Ziyâretine varanlar kal‘a kapusundan içeri dâhil olunca pây-bürehne varırlar. Kal‘ada değil bu kal‘a binâ olunduğu cezîrede bir kimse tebevvül ü tegayyuz etmeğe kâdir değillerdir. Tekâzâ-yı hâceti gelirse de üç gün ve beş gün olursa da kabız durur, tâ ki Nîl kenârına varmayınca def‘-i hâcet edemez. Bu hâk-i amber-pâkde koyundan ve at ve deveden gayrı hayvân besleyemezler, zîrâ necâsetleri necâset-i galîzadır. Tâ bu mertebe ulu sultândır kim bu cezîrede bir kimesne fi‘l-i şenî‘ edemez ve harâmî ve zâlim giremez ve kimse teşelşül edemez. Meşhûr-ı âfâk kutb-ı ale'l-ıtlâk

mutasarrıfînden ulu sultândır. Ve halkı mü'min ü muvahhidîn Berberî kavmidir. Hastaları ve ma'sûmları def'-i hâcet etdükde mecurlara eder, ba'dehu tâ Nîl'e dökerler. Bu derd-i elîmi dâ'imâ çekerler. Bunu ziyâret edüp yine cenûba **[Y 403a]** Nîl çetince sekiz sâ'at gidüp,

Der medh-i kal'a-i İrtid

Nîl'in cânib-i garbîsinde şekl-i murabba', câmi'i dahi cümle tûbdur. Hâkimi Gürce Zengîdir. Bunun dahi hâkimi ve ehl-i kal'ası Berberistân hâkimine hedâyâlar ile gelüp buluşdular. Andan on sâ'at Nîl kenârınca şiddet-i hârda gidüp,

Der sıfat-ı kal'a-i İrniş

Kal'ası ve câmi'i tûbdur. Bin askeri ve elli bin zâğî re'âyâsı var. Amâristân yerdir. Hâkimi Fercûn Berberîdir. Bunun dahi çârsû-yı bâzârı yokdur. Andan beşinci sâ'atde,

Kal'a-i Cebriyye

Bu taş kaya bir kal'a-i ra'nâdır. İçinde üç yüz mikdârı kamışdan evleri ve bir tûbdan mebnî minâresiz câmi'i var. Beş yüz Berâbire kavmi sâkinlerdir. Ammâ bu kal'a hâricinde sahrâ-nişîn olan kavmine kabâ'il-i Cebriyye derler. Cümlesi mezheb-i Cebrîdir, Mâlikî değillerdir. Ammâ yine tâ'at [u] ibâdâtları yerinde beş vakti aslâ kazâya komazlar ve beş vakti bir ezân ile kılarlar. Ve ezânları birer katdır, ammâ bizim iki *hayye ala's-salâh*'dır ve iki *hayye ala's-felâh*'dır, min-evvelih ve âhirih böyledir, ammâ anların birerdir. Ve ne cânib olursa secde ederler. Ve sâhibü'l-evkât değillerdir, yigirmi dörd sâ'atde beş kerre namâz kılarlar, ne vakit olursa olsun. Ve ba'zı mahalde kasr-ı cem' edüp beş vakti bir ikâmet ile kılarlar. Kâmetleri dahi mükerrer değildir. Cebriyye mezhebinde bir alay kavmdir. Andan on iki sâ'atde,

Kal'a-i Hannâk

Cânib-i garbda tûbdan bir kal'a-i şekl-i muhammesdir. İçinde yedi yüz mikdârı kamışdan Berberî hâneleri vardır. Ve bir câmi'i var, tûbdandır. Ammâ kal'adan taşra sahrâ-nişîn Mâlikî-mezheb kavm-i Berâbire ve Cebrî-mezheb kavmiyle muhtelit yüz bin re'âyâ-yı esved-likâsı var. Bu Fûnc iklîminde bunlar gibi şecî' tüvânâ ve hecîn ü fîl-süvâr ve cıdabâz kavm yokdur. Şeyhlerinin ismi Şeyh Aşâb ibn Melik Kakan'dır. Ammâ kal'a hâkimi Hüseyn-i Fûncî, Berberî melikine gelüp hedâyâlar getirdi. Andan yedi sâ'atde,

Fasl-ı kal'a-i Handak

Cânib-i garbda câmi'i ile cümle tûbdan bir altun top-misâl bir kal'a-i sagîredir. Bu kal'a hâricinde mutahassın olmagiçün bir kat dahi ka'r-ı zemîne ermiş handakı olduğundan kal'a-i Handak derler. Ba'zı yerleri rıhtım dolma-binâdır. Kal'a içinde iki yüz mikdârı kamışdan Berberî evleri vardır. Cebrî kavmini kal'aya komazlar. Anların saçları iki yanındadır, alınlarından enselerine dek tıraş ederler. {Cebrî oldukları andan ma'lûmdur.} Ve sahrâ-nişîn kavimdir. Bu kal'a hâkimi Hüseyin yüz tulum boza Berberî hâkimine pîşkeş getirüp kavm-i Berberî îd-i adhâ etdiler. Andan on iki sâ'at, **[Y 403b]**

Kal‘a-i Kuli

Nîl'in garbında tûb-binâ ve câmi‘li ve üç yüz çalaş evli Berberîler sâkindir. Hâkimi Süleymân ibn Beşîr'dir. Yüz koyun ve beş deve köçeği ve yetmiş tulum ekşimiş deve südü ve on deve darı ekmeği getirdi. Andan,

İş‘âr-ı kal‘a-i Bakır

Taraf-ı garbda tûbdandır. Ve şekl-i tûlî vâki‘ olup Nîl'den şark cânibi münhedim olmuş. İçinde Berberî fukarâları sâkindir. Hâkimi Hüseyn-i Fûncî'dir, Berâbire melikine bir at ve üç deve hedâyâ getirdi. Ve Berbere hâkimi mâl-ı ganâyimden aldığı fîlleri ve develeri ve gayrı lâzım olmayan hayvânâtları cümle bu Bakır sahrâsında olan nebâtât u giyâhâta şütürbân fîl-bân ve râ‘îleri ve re‘âyâlar ile saldılar, cümle hayvânât tâze cân buldular.

Bu mahalde Donkola ahâlîsi melike gürûh gürûh,

"Gazânız mübârek olsun" deyü hedâyâlariyle istikbâle çıkdılar ve mâl-ı ganâyimden ba‘zı ulemâya beşer onar koyun ihsânlar eyledi.

Andan bildim ki bu Berberî meliki hasîsdir. Zîrâ lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ koyundan gelen a‘yân-ı eşrâf ulemâya beşer onar koyun verirdi. Ol diyârda ise on koyun bir zirâ‘ asdar bezine verilir, bir zirâ‘ bez ise Circe'de bir para ve iki cedîde ya‘nî iki mankıradır. Ve derim haymesinde deve südü ve darı ekmeği yerdi. Dâ’imâ kıllet ü hisset [ü] denâ’et üzre ayş [u] nûş ederdi, dâ’imâ boza içüp giderdi. Yine bu hakîr ana nazar etmeyüp hüsn-i ülfet ederdim. Zîrâ beyit:

Herkesin gerçeği gönlünce değildir âlem

Mümkin oldukca geçinmek gerek ammâ âdem

ebyâtı mazmûnu üzre bu diyâr-ı gurbetde iltiyâm edüp tevâzu‘ ederdim.

Ertesi ale's-sabâh cümle asâkir-i Berberî pâk libâsların geyüp âlât-ı silâhlariyle iktidârlarına göre kendüleri tezyîn edüp melik-i Berberistân dahi asâkir-i sâhib-sinânların yemîn ü yesâra cenâheyn-vâr tertîb edüp bî-hisâb eli hıştlı esb-süvâr ve hecîn-süvâr askerin dahi talî‘a **[Q 320a]** **[P 317a]** edüp dahi ileri bilâ-hisâb kara nahıra benzer sürü sürü piyâde eli harbeli ve beli kırbalı kavmlerin her biri gûnâ-gûn lehce-i mahsûsları ile teganni ederek azm-i râh ederlerdi. Ve melik dahi kendi tevâbi‘leri ile yüz altmış boybeğleri ve kal‘a kanları kûs [u] kebürgelerin çalarak âvâze-i tabl [u] dühül ve kûs [u] makrafa sadâsı evce peyveste olurdu. Bu hâl üzre Nîl kenârınca cânib-i cenûba yedi sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı bilâd-ı Sûdân şehr-i azîm ve taht-ı kadîm kal‘a-i Donkola-i Berberistân

Bi-kavli tevârîh-i Kıbtiyân ibtidâ şehri amâr eden Donkol ibn Hâm ibn Nûh aleyhi's-selâmdır. Nûh Nebî bin sene ömr-i azîzi içre Tûfân'dan sonra bir cây-i selâmet bulmağa geşt [ü] güzâr ederek **[Y 404a]** bu diyârlarda niçe sene tevattun etdi. Ba‘dehu oğlu Hâm'a bir kız verüp ol kızdan bir

ciğerkûşe tevellüd edüp lisân-ı İbrîce ismine Donkol dediler. Mürûr-ı eyyâm ile bu Hâm'ın evlâdı ve te‘allukâtı çok olup bir gün Hazret-i Nûh Necî ü Nebî cemî‘i kavm kabîlesile bu Hâm'ı ziyâret etmeğe gelüp mihmân oldu.

Hikmet-i Hudâ istirâhat edüp hâb-âlûd iken Nûh Nebî'nin avret yeri açılur. Bu oğlu Hâm gelüp babası Nûh Nebî'nin avret yeri açıldığın göricek kahkahâ ile gülerek boh şiling ü lakkâ oynayarak gidüp gayrı birâderleri ki Sâm u Yâfes'dir anlara dahi gösterir. Anlar dahi şermende olup hicâblarından gaşş olup bir ihrâm ile pederlerin setr ederlerken Nûh Nebî hâbdan bîdâr olunca yine ol Hâm-ı hâm-ı nâ-puhte hande ederek avreti yanına gider. Hazret-i Nûh anın tebessümünden su’âl eder. Sâm u Yâfes keşf-i avret olduğun nakl ederler. Hemân Nûh Nebî

"İlâhî, sen Pâdişâh'dan dilerim ki bu Sâm'ı mu‘ammer edüp evlâd [u] ensâbiyle dünyâyı müzeyyen eyle ve sa‘âdet-i dâreynde yüzün ağ eyle" deyü Sâm'a du‘â eder.

"Ve bu oğlum Yâfes'i dahi mu‘ammer edüp rûy-ı zemînde cemî‘i pâdişâhları bunun zürriyetinden edüp inkırâzu'd-devrân nesilleri münkarız olmayup dü-cihânda serfirâz olalar" deyü du‘âsı müstecâb olup cemî‘i mülûk [ü] selâtînler ana müntehîdir. Ve cemî‘i Arab u Acem ve cemî‘i mürsel ve gayrı mürsel peygamberân Sâm'a müntehîdir.

"Ve bu oğlum Hâm-ı Husâm dahi bu şiddet-i hârlı diyârlarda mu‘ammer edüp cezîre-i Mısır'da evlâd [u] ensâbın çok eyle ve hayvânâtların dahi bî-hisâb eyle. Lâkin sen Pâdişâh-ı Perverdigâr'dan dilerim ki benim avret yerim mekşûf olup setr eylemeyüp güldüğiyçün kendinin ve evlâd-ı evlâdının avret yerleri ve vücûdları uryân olup büryân gezeler ve dâ’imâ birbirlerinin mâhiyyetine güleler. Ve İlâhî dünyâda kendüsi ve evlâdları inkırâzu'd-devrân yüzleri kara olup âhiretde yüz aklığı ver" deyü Hâm'a azîm yavı du‘âlar edüp bi-emrillâhi te’âlâ bu Hâm avreti yanında ve oğlu Donkol yanında oturup babasının avret yeri açıldığın nakl edüp gülüşürken der-ân üçünün de yüzü kara oldu ve üçü dahi hicâblarından dağlara çöllere ve deşt-i hâmûna düştüler.

Cümle kara Arabların nesli Hâm'a müntehîdir. Hazret-i Nûh dahi gayrı evlâdlariyle Mısır'a geldiler, mezkûr Hâm bu hatt-ı istivâ taraflarında kalup niçe yüz bin evlâdları olup Ebülesved oldu. Ba‘dehu Hâm-ı Esved merhûm olup devlet evlâdı Donkola'ya nakl edüp zamân-ı hükûmetinde bu kal‘a-i Donkalâ'yı binâ etdiğiyçün bu kal‘aya Donkola ve vilâyet-i Esvedân derler. Tahfîf-i kelâm **[Y 404b]** olmağiçün Esvedân'ın hemze-i evvelin hazf edüp Sûdân derler.

Zamân-ı kadîmde eyle bir şehr-i mu‘azzam imiş kim hâlâ âsâr-ı binâlarından bî-had bî-kıyâs esâs-ı imâretleri zâhirdir. Bunu dahi Ebrehe la‘în harâb etmişdir. Hâlâ amâr olan kılâ‘ ve büyûtları evvelki imâretinin bir mahallesinden cüz’ kalmışdır. Ammâ kal‘ası Nîl kenârının cânib-i şarkîsinde kâr-ı kadîm kırmızı tuladan mebnî şekl-i murabba‘dan tûlânî handaksız bir kal‘a-i atîkdir. Ve 3 bâb var, biri Nîl'e nâzırdır.

Kal‘a içinde cümle altı yüz elli pişmemiş tuladan kerpiç-binâ Berberî evleridir. Yedi câmi‘i ve tokuz mescidi ve altı mektebi var. Ve bundan gayrı imâret yokdur. Ve bir yalçın kaya üzre vâki‘ olmuşdur. Ve melik sarâyı dahi kal‘a içinde tûbdandır ve bizim konağımız dahi tûbdandır; bu şehr içre bundan ma‘mûr evler yokdur.

Ammâ bu hisârın hâricinde cânib-i şarkda üç bin mikdârı Berâbire hâneleri vardır, kimi hâm tûbdandır, kimi kamışdan ve kimi çalaşdan ya‘nî bâğ külbeleri gibi çalıdan evlerdir.

On mikdârı tula-binâ câmi‘lerinde ibtidâ Fûncistân pâdişâhı nâmına, andan âl-i Osmân'a du‘â edeler kim hâdimü'l-haremeyni'ş-şerîfeyndir. Gâyet musallî Mâlikiyyü'l-mezheb kavmi vardır. Aslâ kizb ü gıybet ve sû-i zan ü mesâvî bilmezler. Gâyet mustakîm âdemler olduğiyçün şehr-i Mısır'da cümle tüccâr ve ehl-i sûkun huddâmları kavm-i Berâbiredir. Berâbire re‘âyâsına derler, Berberî askerîsine derler. Cümle tâ’ife-i askerî altmış bin olur, ammâ Berâbire'si üç kerre yüz bin âdem olur. Ve bu varoşda binden mütecâviz cellâbe ya‘nî Sûdân ve İsvân ve Fûncistân bâzergânları sâkin olurlar. Ve Berâbire'si ticâret ü zirâ‘at ile mukayyed olup şa‘îr ve dürre ya‘nî darı eküp biçüp gıdâları arpa ve darı ekmeği ve lahm-ı tayrî ve cemel eti ve südüdür. Ve bozası gâyet memdûhdur. Ve kedi eti yemek mübâhdır, *ciddi kutta* ya‘nî lezîz kedi deyüp vakt-i zarûretde yerler. Ve Nîl zülâli nûş ederler. Bir kabîlesi dahi sahrâlarda zürâfe ve pîl ve gergerdân ve ceyrân sayd u şikâr edüp tırnakları çataldır, deyü tenâvül ederler.

Der vasf-ı hayvân-ı zürâfe ya‘nî zurlapâ

Hattâ hânemiz sâhibinin huddâmları bir zürâfe-pîçe sayd edüp kebâb etdiler. Ammâ ol kadar semîn idi kim ta‘bîr olunmaz. Hakîre teklîf etdiler, tenâvül etdik, inşâallâh helâldir, kitâbda mahallin görmedik. Eşkâlde ve cesedde at kadardır. Postu sığın derisi gibi ve deve gerdânından dırâz boynu var. **[P 317b]** Başı keçi başı gibi, ammâ dahi büyükdür. Elma gözlü ve deve kulaklı, boynuzları gerdeninden bir siyâh hat **[Q 320b]** zahrından tâ dümmüne varınca çekilmişdir. Kuyruğu sığın kuyruğu gibidir. Ön ayakları gâyet âlîdi, kıç ayakları gâyet alçakdır. Çâr pâsında **[Y 405a]** çatal tırnaklıdır. Ve gerden-i dırâziyle minâre kaddi dırahtlara yetişüp filislerin yerler. Ve zemînde gûnâ-gûn giyâhâtı tenâvül edüp şîrîn hayvândır. Ammâ at ve sığın ve sığır lahminden lezîzdir. Ammâ püşt-i pâ urmada hakkâ ki zoruna pâydır. Âhû-yı Bağdâd gibi seğirdir, lâkin Berberî kavmi hîle ile şikâr ederler.

Bu diyârın lahm-i kûsfendi misk gibi râyihası vardır. Zîrâ âb-ı cânbahşının letâfetinden fezâlarında gûnâ-gûn nebâtât [ü] giyâhâtlar vardır kim aslâ bir diyâr alefine müşâbeheti yokdur.

Ve havâsının letâfeti yüzünden mahbûb u mahbûbesi ol kadar mükahhal merâlî ve gazâlî gözlü esmerü'l-levn ve ahmerü'l-vech gülfem reftâr [u] güftârı latîf ü zarîf mahbûbları olur kim ta‘bîr olunmaz. Hakkâ ki nesl-i Nûh Nebî'dirler. Ammâ libâsları yokdur, Berberî ihrâm ve Berberî peştemâl bürünmüşler, geysûların örmüşler, şiddet-i hârdan gûyâ nâr-ı cahîme girmişler ve yüz yıl durup yanmışlar, kadîd âdemlerdir. Ammâ gâyet cerî ve şecî‘ ve bahâdırlar. Ve gâyetü'l-gâye cemmâ‘ u tammâ‘ kavmdir. Ve hisset ü denâ’etlerinden şeb [ü] rûz cihân gezerler, müft ta‘âm bulurlar ise yerler. Böyle pâ-bürehne ve ser-bürehne kavmdir.

Hâkimleri refîkımız olan Muhammed ibn Hüseyin melikdir. Hâlâ Fûnc pâdişâhına tâbi‘dir, anın fermâniyle bizimle âteş-perest seferinde idi. Ammâ vilâyetleri gâyet emn [ü] emândır. Bir âdem diyârlarında kuttâ‘u't-tarîk olsa ol ân katl ederler. Bu diyârda dahi altun ve guruş yokdur. Çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve imâret ve sebîl ve medrese yokdur. {Bozahâneleri ve kahve vardır.}

Ve bâğ u bâğçe yokdur. Maymun çokdur ve meyve yokdur. Besâtînlerinde kavunu ve karpuzu çokdur.

Ve minâre dahi yokdur. Ve cum‘a günleri niçe ecnâs-ı haşerât cem‘ olup taşra varoşda bir meydân-ı azîm vardır, anda bâzâr olup herkes metâ‘ın bey‘ [ü] şirâ eder. Ve câ-be-câ hûrmâ ağacları vardır.

Bu şehirden bilâd-ı Nûbe cânib-i şimâle seksen konak yer gerü kaldı. Ve bu şehir iklîm-i evveldedir. Ve bu şehrin garbında **şehr-i Zegave** dahi iklîm-i evvelde şehr-i azîm imiş, ammâ görmedim.

Bu şehr-i Donkol'da üç gün melik ile sohbet-i hâs edüp hâkim Hafîr meliki Kör Hüseyin Kan'ın mâl-ı ganâyimden alup Fûncistân pâdişâhına gönderdüği hedâyâları Berberistân meliki hâzır etdi. Ve kendi mâlından dahi bin re’s cemel ve yetmiş fîl ve bin sığır ve altı bin koyun ve beş yüz âteş-perest ü mûğân esîrleri ve gayrı ganâyimden dahi gûnâ-gûn eşyâları hâzır etmeğe mübâşeret etmeğe başladı.

Hakîr ol mahalde aslâ görünmeyüp,

Şehrin cânib-i erba‘asında olan ziyâretlere gitdik

Evvelâ karâfe'de eş-Şeyh İbn Îsâ: Kubbesi üzerine ba‘zı leyle-i cum‘ada nûr **[Y 405b]** yağar.

Andan eş-Şeyh A‘ûd: Kubbesi var.

Andan eş-Şeyh Ebûbekir.

Andan âlim Ebü'l-Kâsım hazretleri: Dahi bir kubbede âsûdedir.

Andan yine karâfe'de eş-Şeyh Bilîl.

Andan eş-Şeyh Gulâmullâh: himmetleri hâzır ola.

Bunları ziyâret edüp hânemize geldikde Berberistân meliki hânemize gelüp müşerref edüp on iki deve ile fîl-i siyâh dişi belâ yükü enva‘-ı zahîre ve on heccân üzre yigirmi siyâh-çerde gılmân ve altı aded nisvân ve on tavûsî hecîn ve bir sîm şem‘dân ve bir hokka-i kübrâ içre seylân taşlı herbiri gûyâ la‘l-i Bedahşân'dır. Huddâmlarımıza dahi üç hecîn deve verdi ve özür diledi. Ve bir kal‘a kanın bin askeri ile tâ Fûncistân'a varınca bizim hıfz [u] hırâsetimiz içün ta‘yîn eyleyüp sarâyına gidecek mahalde huzûruna bir top sof ve iki cûdî destâr ve bir bâlîn-i kalemkâr ve iki makrama-i halkâr verdiğimizde derûn-ı dilden haz edüp safâsından raks etdi. Zîrâ anlar bu gûne Rûm metâ‘ın görmemişlerdir. Bunları kabûl edüp sarâyına gidüp der sâ‘at beş aded bî-nazîr kâmil nâ-şüküfte ve şîrîn-güfte kızlar ve iki hecîn yükü fîl dişi ve iki hecîn yükü kakule-i kebîr gönderdi. Ve Fûnc pâdişâhının hedâyâsına ve kendü cânibinden gidecek hedâyâlara şehir kadısı Hamdullâh ibn Celâl hazretlerin on bin âdem ile Fûnc'a gitmeğe me’mûr eyledi. Ale's-sabâh melik ile vedâlaşup azm-i râh eyleyüp cânib-i cenûba Nîl kenârınca sekiz sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı Tangusi

Nîl içinde bir cezîre içre garba karîb tula ile mebnî bir kal‘a-i kebîrdir. Bânîsin su’âl etdim, aslâ bilmediler. Bunun dahi Donkola gibi üç kapusu vardır, ammâ Donkola gibi kaya üzre değildir, türâb üzre mebnî şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i azîmdir. Fûncistân hükmündedir. Kal‘a içinde (---) hâne-i Berberî vardır. Taşra varoşu ve câmi‘leri ve bozahâneleri vardır, gayrı imâret yokdur. Hâkimi üç bin

askere, yedi bin Berâbire re‘âyâsına mâlikdir. Çoğu bizimle Firdâniye seferinde idiler.

Bu kal‘a cezîresinde çok timsâh olur. Her bâr koyun ve sığır ve deve kapar, suya gark edüp yavrularına nafaka eder. İsvân timsâhından mel‘ûn timsâhı vardır. Herbirinin kaddi kırkar ve ellişer zirâ‘ gelür. Andan yine Nîl kenârınca say ağacı ormanı içre sekiz sâ‘at gidüp,

Vâdiyü'l-Afârît

Bir sahrâ-yı bî-pâyânın cânib-i garbı nihâyetinde meks olunup,

Ta‘rîf-i eşkâl-i ifrîte câdû-yı mine'l-acâyib ve mine'l-garâyib temâşâdır

Evvelâ bu eşkâl-i garîbe bu püşte-i âlînin tâ zirvesinde bir vâsi‘ meydânın cânib-i erba‘asında gûnâ-gûn seng-i hârâlardan sandaliyyeler ârâste olmuş, bu meydânın garbîsi nihâyetinde yedi amûd-ı müntehâ-yı sommâkî bir yere cem‘ edüp birbirine muttasıl **[Y 406a]** dikmişler. Bu yedi sütûnun zirve-i âlîsinde bir hacer-i yekpâre vaz‘ [u] nasb eylemişler. Yedi amûdu setr edüp amûdlara bâr olup amûdlar anınla ber-karâr olur.

Bu hırmen cirmi vaz‘ olunan **[Q 321a]** **[P 318a]** seng-i hârâ üzre tucdan bir kancık dîv timsâli etmişler kim âdem görünce zehresi çâk olur. Başı eflâke serçekmiş, geysûların fitîle fitîle perîşân etmiş, gözleri âfitâb-ı âteş-tâba karşı meş‘al gibi şu‘le verir. Ve kucağında yine tucdan bir oğlun dizi üstüne oturdup gûyâ dirâgûş edüp sağ memesiyle süd verir şeklinde bir mahûf u mehîb ucûbe timsâldir. Ve memeleri kös-i Bağdâd kadar vardır. Sağ elin kaldırup Nîl'in cânib-i cenûbdan tarafa geldüği mahalle kolun uzadup bir parmağile gösterir şeklinde durur. Ve iki ayakları ol mîl minârelerin üstünden aşağı amûdların temelinde olan seng-i hârâlara kadem basmış durur. Ammâ eyle musaykal u mücellâ tuc sûretdir kim gûyâ zeheb-i hâlisdir. Ve ayağı önünde bir havz-ı azîm var kim seng-i hârâdan oyulmuş aşren fe-aşren havz-ı kebîrdir, içinde bir kişi şinâverlik etse mümkindir.

Ammâ bu temâşâda ta‘accüb edecek oldur kim bu amûdlar üzre karârdâde olan dîv-i mü’ennesin iki gözlerinden kanlı yaş iki dizleri üzerine cereyân edüp andan aşağı incikleri mesâbesi yerinden nüzûl edüp iki baş parmak tırnakları üzre bu kadar bin yıldan berü cereyân ede ede gûyâ mîzâb gibi yer eylemiş.

Andan bu kırmızı kanlu yaş havz-ı azîm[e] dâhil olduğu demde ol dem dîde-i nem âb-ı rakîk beyâz mâ-i safî olur. Ve dâ’imâ bu havz leb-ber-leb durur. Mâh-ı Temmûz'da bu mâ-i nem yem-i Kulzüm gibi saruya mâyil olup rengi mütegayyir olur. Ve lezzetde kibrît suyu ta‘amında olup cemî‘i sâhib-i maraz olanlar bundan bir kerre nûş edüup yigirmi amel edüp cemî‘i ahlât-ı fâside-i tahtânî sürüp nûş edenin reng-i rûyine humret verir. Ve yine mâh-ı Temmûz'dan sonra ke'l-evvel ol âb-ı hayât olur.

Ammâ bizimle giden âdemler şiddet-i hârda üşüp eyle nûş etdiler, havzı boş etdiler. Hakîr dahi şifâ niyyetine bir fincân nûş etdim, hakkâ ki mâ-i zülâldir. Ekseriyyâ Nîl'in cenûb tarafından yâhûd Habeş diyârının Zeyla‘ şehri benderinden Portakal küffârları hedâyâ vererek bu âb-ı nâbdan kalay ve kurşumlu cerre makûlesi niçe bin kumkumaları doldurup Hindistân'a ve Frengistân'a götürürler kim cüzâm zahmetine ve Freng zahmetine mübtelâ olanlara içirüp dürr-i beyza dönerlermiş, gâyet

nâfi‘dir.

Ammâ im‘ân-ı nazar ile görülse bu amûd-ı âlîler bir sahrâda inşâ olunmuşlar, bu sütûnlardan bâlâ bir kûh-ı bî-hemtâ yok kim üstâd bennâ ol kûhlardan bir san‘at ile **[Y 406b]** fevvâre-misâl bu câdû timsâlinin derûnuna girüp dîdelerinden dem-be-dem cereyân edüp andan havzda mâ-i zülâl ola. Aslâ aklım ihâta etmedi.

Ve bu mîllerde Eflâtûn ve Bokrât Sokrât Batlîmûs hukemâların ve gayrı etibbâların İbrî ve Süryânî, Yûnânî ve Teymânî vilâyeti(ni) hatları satır satır yazılmış ibret-nümâ hatları ve âlât-ı kîmyâ dahi yazılmış kazılmış durur. Ammâ cenûb tarafında olan sütûn-ı zenbûrî üzre kıblemize nâzır Ebû Alî Sinâ'nın kitâbesiyle amûd üzre Kûfî hat ile bu âyet tahrîr olunmuşdur: [275] kitâbet olunmuş. Dahi altında sene (---) terkîm etmişler. Vâcibü's-seyr temâşâgâh yerdir. Hakîr dahi nevregân-ı tilsimânım ile bu mahalle geldiğimiz alâmetin tahrîr eyledim.

Andan ale's-sabâh yine şedd-i rahl köslerine turralar urulup Nîl kenârınca cenûba on bir sâ‘at gidüp şiddet-i hârdan kebâb olup,

Tavsîf-i Hisâr-ı Kenîse

Nîl'in garbında bir sedd-i Ye’cûc-vâr bir kal‘a-i üstüvârdır. Sâhil-i Nîl'de kal‘a-i İbrîm'den sonra memdûh-ı âlem kal‘a budur. Bânîsi Azrak Câdûdur. Gerçi taş kal‘a değildir, serâpâ kâr-ı kadîm tula ile mebnîdir, ammâ gâyet metîn ü müstahkemdir. İki kapusu var, biri garba bir cânibe, biri Nîl'e açılır. Şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘dır. Ve içinde iki yüz mikdârı tula-binâ büyûtlar vardır. Ve bir câmi‘i var. Ammâ kal‘a hâricinde bin mikdârı top ve çim ü çalaşdan evleri ve yedi câmi‘i ve zâviyesi var. Ve kırk aded bozası var. Ve kapularının tahta kanatları üzre timsâh derileri mıhlıdır. Ve cümle halkı esmerü'l-levn mahbûb Berberî kavmidir.

Ve bu kal‘aya Kenîse ismiyle tesmiye olunmasının aslı oldur kim bu kal‘anın cânib-i garbında kâmil üç sâ‘at ba‘îd yerde bir ferah-fezâ ve hoş-havâ yerde,

Câmi‘-i Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâm*: Kenîse-sıfat binâ olunup mihrâbı cânib-i yıldız rûzgârına ve Kudüs-i şerîfe doğru inşâ olunduğiyçün Kenîse derler. Bu kal‘a dahi ol ismile müsemmâdır.

Der sıfat-ı câmi‘-i kadîm

Bu câmi‘ cenbinde bir buhayre-i lezîz vardır kim mürde cism üzre ilkâ eyleseler belki hayât bulurdu. Hazret-i Süleymân ins [ü] cin ve hûş [u] tuyûr ile taht-ı Süleymânî ile tayy-i mekân edüp ber-havâ tayrân ederken bu buhayreyi görüp vezîri Âsaf-ı Berhıyâ'ya ve ba‘zı musâhib ecinne ve dîv ü perîlerden,

"Bu buhayreye ne derler?" deyü su’âl eder. Anlar dahi,

"Yâ Süleymân, buna *Kırcelabka jeydaz-ı dersan* derler, ya‘nî lisân-ı İbrî üzre cennet kapusundan gelir buhayre demekdir" derler.

Ve âb [u] havâsın ta‘rîf ü tavsîf ederler. Derhâl Emînullâh rûzgâra emr edüp cemî‘i mahlûk-ı Hudâ ile nüzûl edüp bu vâdîde meks **[Y 407a]** edüp cânib-i erba‘asın geşt [ü] güzâr ederek buhayrenin âb-ı nâbından nûş edüp tâze cân bulur. Tîz cümle dîv ü perîlere emr edüp,

"Bu menzilde benim içün bir kâh-ı âlî ve bir câmi‘-i Sübhânî binâ edin" deyüp bu câmi‘i binâ ederler kim meddâhlar midhatinde âciz ve tahrîrinde kalemler lâldir.

Ba‘de'l-hicre bu diyâr halkı İslâm ile müşerref olup kıble Kudüs'den Mekke'ye vely olundukda şimâl cânibine dahi bir mihrâb-ı azîm ihdâs eylemişler.

Hulâsa-i kelâm deyrden vely olunmuş böyle bir câmi‘-i zîbâ yokdur. Gûyâ cânib-i erba‘asının der [ü] dîvârları ve amûd-ı **[P 318b]** gûnâ-gûnları **[Q 321b]** Yed-i Kudret ile inşâ olunmuşdur.

İslâmbol'da Ayasofya kubbesinden iki kat âlî altı aded kubbe-i sernigûndur. Ve ortasında cümle kubbelere havâle bir kubbe-i mînâsı var imiş. Hazret-i Risâlet tevellüd etdikleri gece isneyn gecesi Tâk-ı Kisrâ ve Kızıl Elma ve bu kubbe-i âlî münhedim olmuşdur, zîrâ (bir) zamân-ı Kaffâh Nebî'de bu câmi‘ puthâne idi. Ve niçe bin düvelden gerü kalmış binâ-yı kadîmdir. Ve cânib-i erba‘asında niçe bin suhuf nâzil olmuş nebîlerin savma‘alarında İbrî hatları ile alâmetleri var.

Ve bu câmi‘in enderûn [u] birûnunda cümle bin yedi yüz aded sommâkî-i ahmergûn var kim herbiri âsumâna ser çekmiş hemvâr ve musaykal u mücellâ amûd-ı ra‘nâlardır. Hakkâ ki la‘l-i Bedahşân gibi kırmızı cevâhirlerdir, birinin bir yerinde rahnedâr yeri yokdur. Bu amûdlara mânend ne Kudüs'de ve ne Şâm'da ve ne Mısır'da nazîrleri yokdur, ammâ İskenderiyye'de ve İslâmbol'da ve Atina'da ve Ayasuluk'da ve Eydincik'de çokdur. Zîrâ bu Eydincik şehri dahi Süleymân Nebî Belkîs içün binâ edüp hâlâ harâbistânında niçe yüz amûd-ı serâmedler pâymâl-i rimâl olup yatırlar.

Ve bu câmi‘ tûlen ve arzan kâmil beşer yüz germe adımdır. Bu hisâb üzre Mekke'nin Mîne bâzârında olan Câmi‘ü'l-hayf ve cebel-i Arafât'da olan câmi‘-i İbrâhîm ve Arafât ve Mîne bâzârı beynehümâsında cebel-i Ferah dibinde câmi‘-i Müzdelife ya‘nî Meş‘arü'l-harâm ve Mısır'da câmi‘-i Amr ibnü'l-Âs ve Şâm'da câmi‘-i Ümeyye ve Kostantıniyye'de Ayasofya bu zikr olunan cevâmi‘-i kebîrin cümlesinden bu Sûdân vilâyetinde olan câmi‘-i Hazret-i Süleymân büyükdür. Zîrâ kuvvet-i mu‘cize ile ve hizmet-i ins ve dîv ü perî ile binâ olunmuşdur. Ve ilm-i hendese ve ilm-i mi‘mârîden haberdâr olan berhordâr olmuş âdem bu câmi‘-i azîmi görse hakkâ ki Süleymân Nebî üstâd-ı kâmil olup mu‘cizesin ızhâr eylemiş, der. Bu hakîr edîm-i arzda kırk sekiz sene cihânbîn olup on yedi pâdişâhlık yerde ve ma‘mûr u âbâdân olan memâlik-i mahrûselerde böyle bir câmi‘-i nebiyyullâh-ı kebîr görmedim.

Ve enderûn [u] bîrûnunda mebsût olan ruhâm-ı zenbûrî **[Y 407b]** ile gûyâ Hind sadefkârîsi döşenmişdir.

Ve ale't-tahkîk ferşinde incü ve sadef ve akîk-i Yemenî ve laciverd ve yeşim ve pîrûze makûlesi zî-kıymet hacerler döşenmişdir. Bir taşına vaz‘-ı yed eden taşdan kavî taş olur. Ve câmi‘in cânib-i erba‘asında olan dîvârın yüzleri tâ yedi kubbe-i azîmin devvârelerine varınca serâpâ gûnâ-gûn ve nakş-ı bûkalemûn ebrî ve mevvâc sun‘-ı Hudâ zî-kıymet taşlar kaplıdır. Herbir kaplı olan tahta-misâl

taşların kadleri tûlen ve arzan onar zirâ‘dır. Üstâd-ı kâmil hakkâk-i âmîl bu taşları eyle biçmiş kim gûyâ hıtâyî kâğızdır. Kat‘ olundukdan sonra iki taşı yanyana vaz‘ edüp ebrîlerinden gûnâ-gûn eşkâller ve elvân elvân şükûfe ve kitâbeler nümâyân olunur. Ve bu seng-i mevvâclar ol kadar mücellâdır kim gûyâ âyine-i İskender'dir.

Bu ulu câmi‘ içre ibâdet eden musallînin rükû‘ [u] sücûdları ve kıyâm [u] ku‘ûdları saf saf sâfî mücellâ hacerlerde nümâyândır. Ve mihrâbın tarafeyninde Zebûr âyetleri vardır, kitâbesi:

Âsaf-ı Berhıyâ ibn Râvid ibn Serhâs

yazar. Âb-ı hayât hatlardır kim mermerler üzre tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘in altı kubbesinin içleri cümle mutallâ elvân elvân sırçalı taşlar ile münakkaşdır. Ammâ minberi üç kademe ile urûc olunur kürsî-misâl bir minberdir.

Ve (minberi ve) minâresi yokdur, ezânı dam üzre okurlar. Ve bu câmi‘in taşrası etrâfında olan taşların herbiri kırkar ve ellişer zirâ‘-ı melikî'dir. İlm-i cerr-i eskâl ile bu seng-i sakîlleri biri biri üzre komak makdûr-ı benî âdem değildir, hakkâ ki kâr-ı dîvdir.

Ammâ bu câmi‘ eğer bir âbâdân diyârda olaydı cennet olurdu, lâkin cemâ‘atı yok bir câmi‘-i dürr-i yetîmdir. Ammâ buhayresi içün yılda bir kerre güz eyyâmlarında cezîre-i Mısır'da niçe kerre yüz bin cân insân ve gayrı hayvân cem‘ olup bu câmi‘ içinde ve yanında(?) ve buhayrenin etrâfında niçe kerre yüz bin hayme ve hargâh bu kadar mahlûk-ı Hudâ meks edüp kırk gün kırk gece bâzâr-ı germâ-germ olur kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bu buhayre-i azîm dâ’iren-mâdâr on bir merhale yerdir. İki tarafına bu kadar ecnâs-ı mahlûk nüzûl edüp Hazret-i Süleymân içdüği sudur, deyü teberrüken ve teyemmünen nûş edüp hastaları ve emrâz-ı muhtelifeye mübtelâları içüp bi-emrillâh şifâ bulup kırkıncı gün bâzârın infidâdı günü oldukda, el-azametullâh, bî-had ve lâ-‘ad fîl ve deve ve hımârlara bu buhayre-i mâ-i cân-bahşın âb-ı hoş-güvârından yükledüp tulum tulum ve cerre cerre cemî‘i kâfiristân ve Arabistân diyârlarına götürdüklerinde bu on yedi merhale yer ihâta eden buhayrede bir katra su kalmayup bi-emrillâh sene-i âtîye gelince leb-ber-leb olur, azîm temâşâdır.

Ve azîm câmi‘ü'n-nûrdur. İçinde huddâmları ve ulemâları **[Y 408a]** kırk aded sarı pirinç teneke ile binâ olunmuş kapuların kapayup ilme meşgûl olurlar. Cümle halkı Mâlikiyyü'l-mezheblerdir. Ammâ kasr-ı Süleymân harâb olmuşdur ve amâr olacak mahaldir. Ammâ kavmi âdem değildir. Bunu temâşâ edüp ve ibâdet edüp yine ılgar ile kal‘a-i Kenîse'ye gelüp andan ale's-sabâh Nîl'in garbî kenârınca,

Ziyâret-i eş-Şeyh Dülîb

Anı ubûr edüp on sekiz sâ‘atde şiddet-i hâr çekerek iki yerde âbnûs ve sindiyân ağacları ormanlarında ârâm edüp şems-i cihân-tâb zevâle nüzûl etdükde,

Medh-i hasîn Abkor

Nîl'in şarkında şekl-i murabba‘ bir tûb kal‘acıkdır. İçinde iki yüz hâne-i çalaş ve bir câmi‘-i balaş

vardır. Hâkimi Fûncistân tarafından Gürce nâm bir hümâmdır. Ve kal‘anın iki kapusu var. Dükkânları ve hammâm [u] vekâlesi ve bâğı yokdur, ve halkının yüreğinde yağı yokdur. Kavmi yine Berâbiredir, esmerü'l-levn ve ahmerü'l-vech âdemlerdir. Andan kalkup 4 sâ‘at cânib-i şimâle,

Beled-i Arkı

Kal‘ası yok, evleri çok. Câmi‘i var, ammâ gâyet dar câmi‘dir. Halkı dahi darı yerler. Anda ziyâret-i eş-Şeyh Kırâmullâh er-Rikâbî **[Q 322a]** **[P 319a]** ve ana karîb eş-Şeyh Hacı Mâcid ve anın cenbinde eş-Şeyh Hacı Mahmûd [ve] kurbunda eş-Şeyh Hacı Nükûz. Bunlar birer tûbdan kubbe-i sagîreler içinde âsûdederler. Birer Fâtiha ile ervâh-ı şerîflerin şâd edüp yine Nîl kenârınca yedi vîrân kal‘a ubûr edüp çölde fîlsiz ve maymun ve gergerdân zurâfesiz yollar ile on bir sâ‘atde,

Evsâf-ı rabât-ı Deffâre

Nîl'in şarkında tula-binâ şekl-i bâdemî bir kal‘a-i cedîd misl-i hadîddir. Sene (---) târîhinde Mısır pâdişâhlarından el-Melik Aybeğ et-Türkmânî Fûncistân meliki re‘âyâsından tezallüm edüp Aybeğ dahi dostluğa binâ’en Fûnc meliki mutahassın olsun deyü bu kal‘ayı binâ etdirir. Dâyiren-mâdâr cirmi iki bin adımdır. Ve içinde tûbdan câmi‘i var ve üç yüz aded Berberî beytleri vardır. Şimâle nâzır ağac kapusu üzre timsâh-ı bî-cenâh postları mıhlıdır. Kapu üzre târîhi sene (---) zikr olunan imâretden bir şey yokdur. Andan on altı sâ‘at gidüp,

Eşkâl-i kal‘a-i Melik İdrîs

Nîl'in şarkında bir musattah vâsi‘ sahrâ kenârında şekl-i muhammes tûbdan mebnî bir kal‘a-i sagîredir. İçinde bir câmi‘i ve yedi yüz hânesi ve şarka nâzır bir kapusu. Cümle halkı esmerü'l-levn Berberî kavmidir. Mü’min ü muvahhid Mâlikiyyü'l-mezhebler ve mahbûb u mahbûbesi mümtâz serâmedlerdir. Ahâlîsi gâyet bülhe ve âbid kimesnelerdir. Cemî‘i zamânda anlardan isyân u tuğyân ve kizb ü bühtân şekilli bir zelle anlardan sâdır olmamışdır. Mısır'a ve gayrı şehirlere varup hizmet ederler, gâyet mu‘temed kavmdir. Bu kal‘adan rıhlet **[Y 408b]** edüp tokuz sâ‘atde,

Kal‘a-i Gırri

Nîl'in şarkîsinde tûbdan şekl-i müdevver bir küçük vîrân kal‘acıkdır. Cirmi bin adımdır. Ve bir câmi‘i, gayrı imâret yokdur. Andan ale's-sabâh altı sâ‘at Nîl kenârınca mahsûldâr sahrâlar içre giderek,

Şehr-i azîm dâr-ı kadîm kal‘a-i Halfahi

Bu dahi Nîl'in şarkında tûbdan evlerdir. Bir câmi‘i var, gayrı imâretden nişân yokdur. Cümle halkı Zengî-likâ kavm-i Moha-yı bî-bekâ şütürleb Berberîlerdir. Bunlar gayrı Moha kavmidirler, şedîd ü cebbâr ve ayyâr u tarrâr meş‘ale gözlü âdemlerdir. Andan dahi hareket edüp on sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı mahmiyye-i şehr-i azîm Ilgun-ı Donkola

Zamân-ı kadîmde bu şehir Berberistân meliki hükmünde imiş. Ba‘dehu Sultân-ı Fûnc istîlâ edüp hâlâ mutasarrıflardır. Ammâ taht-ı Berberistân olmağile cümle binâları Berberî kârıdır. Gâyet şîrîn

şehirdir.

Kal‘asın Fûnc feth etdükde câ-be-câ münhedim etmiş. Hâlâ Donkola'nın Berberistân kavmi,

"Âh Ilgun" deyü âh-ı derûn çeküp,

"Ilgun cenneti bizim olsa, âhiret cennetin istemezdik" derler. Tâ bu mertebe bu şiddet-i hâr diyâr-ı nârda Şâm-ı cennet-meşâm-misâl şehr-i İremezâtdır. Zamân-ı kadîmde olan imârâtının kubbeleri ve kâ‘a ve esvâkları ve kasr-ı Havernaklarının esâslarına âdem nazar etdükde hayrân olup engüşt ber-dehen edüp dembeste kalır. Ve bunda olan alâyimât u acâyibât u garâyibâtlar meğer İsvân'da ola.

Ve bunun âb [u] havâsı letâfetinden bâğ u bâğçesinin limonu turuncu ve hûrmâsı ve gûnâ-gûn fevâkihin âbdârı bunda mevcûddur. Ve halkı gerçi za‘îf ü nahîf siyâh-çerdedir, ammâ gâyet ten-dürüst ve gâyet mücemmi‘dır.

Hikmet-i Hudâ, havâsının letâfetinden zenânesi ve hayvânları senede ikişer ikişer doğurur. Ammâ âdemden gayrı behâyimleri beher sene üç kerre kuzular, ammâ gâyet nahîf ü za‘îf kuzuları hâsıl olur. Ve merd [ü] zenânı on senede bâliğ olur. Yedi ayda ve sekiz ayda vaz‘-ı haml etdükde ikiz doğar.

Ve halkı Berâbire re‘âyâsı ve sâlihlerdir. Ve zirâ‘atları darı ve arpadır. Ve bâğ u bostânları ve develeri ve koyun ve sığırları çokdur. Ve Berberistân ve Fûncistân ve Sûdân'da bundan gayrı neft ü katrân ma‘âdinleri yokdur. Ve ılıca germâbları çokdur. Cümle memâlik-i mahrûselerden ahâlî-i vilâyetler gelüp bunda germâblara girüp miskînlikden ve gayrı mahûf u muhâtara emrâzlardan halâs olup ana rahminden doğmuş gibi olur. Anıniçün diyâr-ı Fûncistân'da ve İsvân'da Ilgun halkı ve esmerü'l-levn buğda enli mahbûb u mahbûbesi makbûl u mu‘teberdir.

Bu şehr-i Berberistân melikleri destinden gideli devletleri bergeşte olup Fûnc'a tâbi‘ oldular. Hisâbın **[Y 409a]** Cenâb-ı İzzet bilür kavm-i bî-pâyândır.

Ba‘dehu bu şehirden yine cenûba sengistân dağları ve mahûf yollar ubûr edüp kâmil on sekiz sâ‘atde,

Der sitâyiş-i şehr-i azîm Koteray

Bu dahi Fûnc hükmünde Nîl'in şark tarafında bir şehr-i azîm imiş, hâlâ âsâr-ı binâları cihânı dutmuş. Evvel imâretden ancak yedi yüz mikdârı hâneler ve bir câmi‘ ve yedi yüz hâne ve üç aded âsî hûrmâ ağacı var. Gayrı imâreti harâbdır. Andan on bir sâ‘atde,

Şehr-i Idey

Fûnc hükmündedir. Bu mahalde gemilere binüp şarkdan garba ubûr edüp şehri temâşâ eyledik. A‘sâr-ı kadîmde bu dahi şehr-i azîm imiş, hâlâ eser-i amârdan alâyimât-ı Şeddâdiyân'dan kubbe-i nühtâk-ı tumturâk revâklar var kim gûyâ dest-i mühendisden henüz çıkmış ibret-nümâ kâ‘alar ve müte‘addid hücreli sarâyla ârâste şehr-i müzeyyen imiş. Hâlâ amâr olan büyûtları iki bin mikdârı müfîd [ü] muhtasar Berberî hâneleridir.

Bu kavmin içinde Mâlikî mezheb-i hak ile Cebrî mezheb-i nâ-hak Berâbire âdemleri muhtelitdir.

Fûnc meliki i‘mâr etmiş bir alay küstâh kavmdir. Bunların şeyhleri Şeyh Sa‘îd-i Cebrî'dir, kırk bin kadar cebrî ve cebbârî kavme mâlikdir. Ammâ cümlesi gâyet şâtır u fettân kavmdir.

Şehri Nîl'in garbında yedi mihrâblı ve birkaç çalaş dükkân ve gayrı imâret ve hân yokdur. Ve bunda bâğ u bâğçe ve hûrmâ ve bersîm olmaz. Halkının me’kûlâtları darı ve timsâh ve kedi ve tilki ve misk kedisi ve Nîl balığı yerler. Timsâh eti tenâvül etdiklerinden şecâ‘at sâhibi olup gâhîce Berberistân ile ceng edüp mansûr olurlar.

Bundan dahi hareket **[Q 322b]** edüp **[P 319b]** Nîl kenârınca sekiz sâ‘atde,

Kal‘a-i Hilleti'l-melik

Şark cânibinde haşebden kal‘a ve bir câmi‘ ve altı yüz kamışdan ve tûbdan büyûtlardır. Anı ubûr edüp beş sâ‘atde,

Kal‘a-i Noci

Hadd-i Fûnc'dur. Kal‘ası cümle azîm santa ağaclarındandır, içi rıhtım dolma çimli toprakdır. Bir kapusu ve bir câmi‘i ve iki yüz külbe-i ahzânlı büyûtları var. Bundan ale's-sabâh on sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve kâr-ı kadîm kal‘a-i Arbacı

Nîl'in cânib-i şarkında bir vâsi‘ fezâda ve nebâtât alefzârlı mahsûldâr dâr-ı diyârda binâ olunmuş bir şîrîn şehirdir. Kal‘ası dıraht-ı müntehâlardandır, birbirlerine yine haşebler ile bend edüp için çamur ve darı sapıyla ve çim ile rıhtım edüp dolma dîvârlı tuladan metîn kal‘adır. Zîrâ bu diyârda binâlar içinde iki bin üç bin yıllık ağaclar vardır, aslâ çürümemişdir. Âsî hûrmâ ve santa ve etle ve sac ve zakkûm [ve] sindiyân gibi böyle ağaclardan binâ olunmuşdur. Ve şekli dörd köşeden tûlânî ve dâyiren-mâdâr bin adımdır. Ve içinde yedi yüz kamışdan ve çalaşdan evleri var. Ve bir câmi‘i var, şarka nâzır bir kapusunun kanatları **[Y 409b]** âsî hûrmâ ağacındandır. Cümle evleri tûb-binâdır, zerre-misâl bu şehirde taşdan alâmet yokdur. Taşra varoşda üç bin hasır ve kamış ve tûbdan evler ve yedi câmi‘ ve on bir boza dükkânı var. Gayrı amâristândan minâre ve hân [u] hammâm ve sebîl ve medrese ve bâğ u bâğçe yokdur, ammâ bostân çokdur.

Ve bu şehirde mukaddemâ Fûncistân melikinin vezîri Kan Pîr sâkin imiş. Hâlâ Fûncistân melikinin karındaşı Kan Cercîs sâkindir. Kırk bin askere, altı kerre yüz bin re‘âyâ Berâbire kavmine mâlik bir halîm ü selîm kimesnedir. Şeref-i sohbetleri ile müşerref olup hakîr kanı Kör Hüseyin Beğ'in Firdâniye gazâsından aldığı mâl-ı ganâyimden Berbere meliki kadısı hedâyâları teslîm edüp,

"Hüseyin Kan size selâm eyledi" dedikde gazâ ahvâlin su’âl edüp mâ-vaka‘ üzre nakl etdiklerinde secde-i şükr etdi. Ve Berberistân melikinin dahi pîşkeşlerin getirüp safâ etdi. Bu mahalde hakîr dahi bir kavanoz mümessek eşribe-i hummâs ve bir makrama ve don ve gömlek verdim, vâfir haz etdi. Ammâ gâyet bülhe ya‘nî oğuz âdem.

Kelâm-ı acîbe-i û

Bu Kan Cercîs ile ibtidâ mülâkat olduğumuz mahalde tevâbi‘lerimiz ile bizi görünce kalkup bir

köşede gizlendi ve tercümânı çağırup,

"Bu çiğ âdemler nedir?" dedi. Anlar dahi,

"Mısır vezîrinden karındaşınız sultân-ı Fûnc'a giderler" dedi.

"Ya bunlar niçün böyle beyâz çiğdir, bizim gibi kakan değildir?" deyü su'âl etdi. Tercümân hakîre eyitdi:

"Kan Cercîs buyururlar kim bunlar niçün böyle akdır? Yoksa yüzlerinin derisin yüzenlerden şikâyete mi geldiler? Bunları böyle beyâz çiğ edenin hakkından gelüp bunların hakkı hak olsun, dedi", deyü tercümân hakîre bu kelimât-ı eblehi nakl edince hakîr âlem-i hayretde kalup,

"Hayfâ vü dirîğ, başıma türâb-ı rîğ kim on sekiz pâdişâhlık ve krallık yerleri geşt [ü] güzâr ederek bu diyâra düşerdik ve böyle kelimâtlar istimâ' etdim. Ammâ yine kendi talebimle oldu" deyü hamd edüp kelimâta âgâze etdim, tercümâna eyitdim:

"Biz Mekke ve Medîne sultânı mevlânâ mülûkü'l-Arab ve'l-Acem ve'r-Rûm Kostantıniyye kayseri Sultân Mehemmed Hân'ın kullarındanız ve anın hükmündeki türâbda sâkiniz. Bi-emrillâhi ta'âlâ ol diyârlarda âdetullâh bunun üstüne cârîdir kim ol diyârların kavmi bizim gibi beyâz ola. Ve bu sizin Fûncistân ve Berberistân ve Sûdân ve Bağanıskı ve'l-hâsıl bu cezîre-i Mısır içinde olan halk Hazret-i Nûh oğlu Hâm evlâdlarındandır, cümle sizin gibi yüzleri gözleri ve sözleri bile böyle karadır. Allâhu Rabbü'l-âlemîn sizi böyle siyâh, bizi böyle beyâz halk etdi. Yohsa bizim yüzümüz derisin kimse yüzümedi. Eyle olsa (ve) yüzümüzden kan cereyân **[Y 410a]** ederdi. Yohsa biz şikâyete gelmedik. Yüzümüz dü-cihânda ak eden Hak'dır, Hak'dan hakkı kim alıvermeğe kâdirdir?" deyü vâ'ızâne böyle kelimâtlar edüp tercümân bir bir Kan Cercîs-i nâ-cinse bir bir takrîr edince

"*İllallâ illallâ*" deyü hayretde kalup ta'accüb ederek yanında olan bir alay zâğî ve rû-dağî(?) âdemlerine hitâb edüp,

"Siz bunların gibi pişmemiş çiğ âdemler gördünüz mü?" deyü su'âl etdi.

Hele anda Mısır'a ve Gazze'ye dek seyâhat etmiş Berberî âdemi var idi, hemân ol feth-i kelâm edüp,

"*Zâdekellâhu ömrek* yâ Kan Cercîs. Ben Mısır kavmin böyle pişmemiş çiğ kavm gördüm. Zîrâ ol diyârda böyle şiddet-i hârlı şems olmaz, anıniçün çiğ kalırlar" deyince hakîrin aklı başından gitdi.

"Şimdi bu dîvâne kendi bizim cümlemiz uryân edüp, 'Bizim güneşe kon, birkaç günde pişsin', derse cızbız kebâbı gibi pişeriz. İlâhî sana sığınırım", deyüp ta'avvüzler ve Yâ Hafîz esmâlarına müdâvemet etdim.

Hamd-i Hudâ ol gûne bed hareket etmedi. Ammâ yerinden kalkup hakîre doğru gelince bu fakîr dahi kıyâma gelüp sâbit-kadem durdum, ammâ gözlerim huddâmlarımdadır, anlar dahi âlât-ı silâhlarındadır. Derhâl yanıma musâhibleriyle gelüp,

"Görelim ne gûne tarz üzre esvâb geyer?" deyü kuşağım çözdürmeğe ibrâm [u] ilhâh edüp,

"Görelim vücûdun dahi böyle yüzün gibi çiğ midir? Görelim" dedi. Hemân bu vehhâm hakîrin dibelek aklı perîşân olup iki kollarım merâfıklarıma dek açup gösterdim. Yine anınla kanâ‘at etmeyüp,

"Elbette kuşağın çöz, esbâb u vücûdun görelim" deyü teklîf-i mâlâ-yutâklar etdikçe cân başıma sıçrayup hiddete gelüp hakîr gazab-âlûd olurdum. Akl-ı kâsıra bu hutûr ederdi kim,

"Elbette bunlar bizi uryân edüp güneşde pişirirler" deyü havf **[Q 323a]** **[P 320a]** ederdim ve,

"Bire meded hay" deyü feryâd ederdim.

Derhâl bizimle Donkola'dan gelen Habeşli cebertî âdemleri,

"Yâ Kan Cercîs, bunlar Rûm kavmidir, bunlar böyle kelimâtları ve böyle evzâ‘ [u] etvâr teklîfleri görmemişler ve işitmemişlerdir. Bunlar(a), ‘Siz kuşağınız çöz, esbâblarınız alup sizi uryân edüp cümle mâl [ü] menâliniz gâret edelim, derler’ deyü zann ederler. İşte pür-silâh tevâbi‘leri bellerinde üçer dörder bundukları var, şimdi Arbacı şehrinde bir kılıc bâzârı olur, sonra karındaşın Melik Kakan'a ne cevâb verirsin?" dedükde varup yerine oturup tebessüm ederek bizi yanına kığırdı.

Hakîr sehl istiğnâ etdim. Yüz bin ricâ ile zânû-be-zânû meks edüp ba‘zı kelimâtlar etdi ve özür dileyüp,

"Müddet-i medîd-i ömr içre bu diyârda sizin **[Y 410b]** gibi çiğ âdem gördüğümüz yokdur. Anıniçün görelim deyü ricâ eyledik. Yohsa hâşâ ve kellâ bizim size kasdımız ola", deyü yerinden kalkup destimiz bûs etmek ister.

"Ammâ başınızda şaşınız ya‘nî sarığınız bozun, görelim", dedi.

Bildim ki bu âdemde cünûn alâmeti vardır. Deli ile hem-celîs ü hem-enîs olmak dîvânelikdendir, deyüp,

"Bizim başımızda destârımız böyle dırâz olduğunun aslı biz mücâhidün fî-sebîlillâhız. Şehîd olduğumuzda bununla sarup defn ederler. Alâmet-i Muhammedîdir ve ırz [u] vakâr-ı Ahmedîdir. Bunu âdemin başından bozan ırzın bozmakdır. Hâlâ başımızda böyle alâmetdir" deyü destârımız bozmayup böyle cevâb verdim.

Derhâl meşin yasdığı ardından altı şemâme beyâz amber çıkarup ihsân etdi. Ve bir tobra ûd-i mâverdî ve iki tobra akîk-i yemenî ve mercân cevz-i bevvâ kadar iri habbeleri verdi. Ve iki siyâh bâkire kızlar ve sekiz esmerü'l-vech gulâmlar verdi. Hakîr dahi ana bâr-ı azîm def‘iyçün bir fîl verdim. Gâyet memnûn oldu, ammâ hakîr andan ziyâde mesrûr oldum. Zîrâ bu fîller her gün yüzer deve yükü alef yerlerdi ve nehr-i Nîl'in gûyâ nısfın nûş ederlerdi.

Andan üçüncü gün kendüsiyle vedâlaşup hedâyâ askeriyle yine Nîl kenârınca Fûncistân'a azîmet

etdik. Ol gün on iki sâ‘at gidüp,

Tavsîf-i kal‘a-i Itşân

Nîl'in garbında şekl-i müdevver tûbdan bir kal‘a ve bir câmi‘ ve altı yüz tûb ve çalaş u balaş evleri vardır. Hikmet-i Hudâ hâkimi Rûmlu Kara Alî Çelebi, Tophâne'de bir Habeşe câriyesinden tevellüd etmiş bir fasîh ü yârândan bir nazîf çelebi âdem, Habeş'den Zeyla‘'a giderken âlem-i sabâvetinde bu Fûnc'a esîr olup elli yıldan berü halâs mümkin olmayup ehl [ü] iyâl sâhibi olmuş bir halûk ve halvü'l-kelâm âşık-ı şeydâ cân idi.

Ba‘dehu şehrin câmi‘ ve hafta bâzârı olan yerleri ve bozahânelerinde hânende ve sâzendeleri seyr [ü] temâşâ edüp şehrinden taşra besâtînlerde kavun ve karpuz faslı etmeğe reftâr ederek gitdik.

Der beyân-ı vâkı‘-ı hâl-i pür-melâl

Bu hakîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî âdem Evliyâ-i Gülşenî aktâr-ı âlemi geşt ü güzâr ve seyr [ü] temâşâ-yı şehr ü diyâr ederek hıtta-i esved ya‘nî karalar diyârında Sûdân diyârının şehirlerinden bu şehr-i Itşân nâm mahalle vaz‘-ı kadem ve şehrini seyr [ü] temâşâ etmeğe bezl-i himem edüp ârifâne bu şehr-i mezbûrun kûçe ve bâzârını zâyir ü sâyir olduğumuzdan sonra mezkûr bostânda battîh faslı ederken memâliklerimizden Kâzım ve Sührâb ber-pâ durup cânib-i erba‘aya nigerân idiler. Zîrâ bir ân dîdebân ve nigâhbânsız olmazdım, zîrâ İbrîm ve Sây şehrinde eyle vasıyyet etdiler. Hemân mezbûr gulâmlar, **[Y 411a]**

"Ağa iki âdem nümâyân oldu, ammâ bilmem niye süvâr olmuşlar, bu cânibe gelmek üzredirler", deyü cevâb etdikde,

"Yine silâhlarınız ile mukayyed olun", deyüp karpuz yemeğe meşgûl oldum.

İşte geldiler, ikisi de beyâz âdemlerdir, ammâ süvâr oldukları hayvânları aslâ gördüğümüz yokdur, deyince hemân bir nefîr-i Bektaşî zemzemesi sadâsı gelüp hakîr ayağ üzre kalkup bu cânlara nazar etdim. Gördüm ki abdâlân-ı Bektaşiyândan iki kalender-simâ ve iki zarîf zinde tüvânâ ve ârifân u âşıkân-ı Hudâ karşudan nümâyân olup yakın oldukça sûra rehâ buldurup makâm-ı mu‘aşşerde(?) zemzemeler edüp ferah sûrların çalarak yanıma gelüp ba‘dehü's-selâm süvâr olduğu dâbbelerden nüzûl edüp birbirlerimiz ile öpüşüp görüşüp licâm-ı dâbbeleri ellerinde iken oturdular. Hemân hakîr,

"Bire gulâmlar, şu âşıkların ellerinden hayvânların alup gezdirin". Anlar eyitdi:

"Hayır, bu hayvânlar zî-rûh kısmından cânı ve kanı çıkmış hayvân eti tenâvül eden âdemin yanına varmazlar. Ve eyle âdemler dahi yanlarına gelemezler" deyü cevâb etdi. Ya, deyü ta‘accüb etdim.

Birinin dâbbesi bir mehîb gergerdân idi.

Der beyân-ı sıfat-ı gergerdân

Rûm'da vüzerâların dâbbetü'l-arz-misâl dîvân atları var kim gâyetü'l-gâye lahm-ı şahmı yerinde cesîm ü semîn atlar vardır, gûyâ eyle bir esb-i kebîrdir. Cildi sığın mûyludur, lâkin kulağı dibinden

ve zahrından dümmüne dek bir siyâh râdde serâmed mûyları vardır. Başı yine at başı gibidir. Gözleri elma gibi taşrada, müdevver ü mükahhal gözleri vardır. Ve at gibi iki kulakları var, ammâ kamışı mevzûn gûş-ı hûşlardır. Ve alnında bir karnı vardır, dibi gâyet kalındır ve ucu sehl müdevverdir, kaddi beş karışdır. Gözlerinin yanlarında bınar yerinden tâ burnuna gelince yarıkdır, beri tarafından öte tarafı görünür.

Ve burnundan girüp çıkan rûzgâr mahalli başkadır. Burnu sommâkî burundur, kulakları vâsi‘dir, dişleri at dişi gibidir. Ammâ iki dişi birer yanında birer karış uzuv yerlerinden taşra çıkmışdır, ucları rumh-ı sinândan nişân verir. Gerdeni gâyet kasîrdir, ammâ omuzuyla ve dûşuyla berâber yekpâre bir gerden-i kûtehdir. Yelesi tâ yerde sürünür, büklüm ve büklüm fitîle fitîle olmuşdur. Perçem yerinde bir şâha var, perçemi yokdur. **[Q 323b]** **[P 320b]** Ve şikemi Husrevânî küp kadardır. Ve husseteyni yine at gibi. Ve çârpâsı câmûs-ı azîm pâları gibi amûd-vâr kısa ve kalın ve çatal tırnaklı ayaklardır.

Ve kuyruğu dahi üç at kuyruğu gibi kalın büklüm ve büklüm mergûle ve mergûle sarılmış rakîk mûylu dümm-i nazîfdir. Ve ol kadar tüvânâdır kim pîli şâhasiyle urup boynuzunda kalırmış. Zîrâ boynuzu havâya nâzır münharifdir. **[Y 411b]** Ta‘akkul edüp lâşe-i fîli çıkaramayup âhir fîl yağı gözlerin a‘mâ edüp ekseriyyâ sebeb-i mevtleri oldur. Ne kuvvet-i gerden ne güclü pâyleri vardır kim bir fîl-i cesîmi gerdeni üzre şâhasında gezdire. [276]

Ve birinin dahi merkebi bu gûne hayvân idi.

Ta‘rîf-i dâbbe-i kazık boynuz

Lisân-ı Arab'da bagal-i berrî derler. Katırdan aslâ farkı yokdur, illâ kulakları dibinde boğum boğum iki siyâh ince boynuzları var, ucları nîşterden nişân verir, ve tırnakları çataldır. Mezâhib-i erba‘ada yenilmesi helâldir. Ve gâyet cüst [ü] çâpükdür, gûyâ ceyrândır. Ve iki senede bir vaz‘-ı haml edermiş, garîb temâşâdır.

Bu âşıklar bunları kendülere müsahhar edüp licâmlar urup zahrlarına palanlar urup binerlerdi. Bu hayvânları temâşâ edüp bu cânlar ile bostânda cân sohbetleri edüp cânımız tâze cân buldu. Ve mâhazar deve etimiz ve tavuğumuz bulunup *hayru't-ta‘âm mâ hazar* deyüp teklîf etdik. Anlar dahi,

"Hayır, biz cânlı kısmından yedi senedir kim fârigiz" deyü bükâ etdiler. Sebeb-i aslın su’âl edüp eyitdiler:

"Hindistân gemileri ile üç karındaş Hind'den Habeş'e giderken Portakal küffârları gemilerimiz alup üçümüzü dahi esîr eylediler ve gemi anbârı içre bizi habs etdiler. Hikmet-i Hudâ Hâlik-i kevneyn, bir karındaşımız merhûm olup na‘şın kebâb edüp bize yedirdiler. Kâmil bir ayda ol birâderimizi iki kişi tenâvül etdik. Bir aydan sonra hikmet-i Hudâ, bu bahr-i Okyûnûs'da gezerken bir telattum-ı deryâ bizi bir kenâra atup keştîmiz pâre pâre olup biz bir cebel-i âlîye firâr edüp bir âb-ı revânda gusl edüp ikişer rek‘at salât-i şükr kılup zî-rûh kısmı tenâvül etmeğe tevbe etdik. Sebebi oldur" deyü ağladılar.

"Ve ertesi gün bu hayvânlar bize gelüp üns ülfet etdiler, lisân-ı hâl ile bin dediler. Hâlâ yedi yıldan berü bu hayvânlar ile serserî gezeriz, bir selâmete çıkmadık. Kara Zengîler içinde kaldık, çiğ âdem deyü bizi masharalığa alırlar", deyü vâfir şikâyet üzre olup birez arpa ve darı ekmeği ve kavun ve

karpuz tenâvül edüp sad şükr-i Hudâ etdiler. Meğer yedi ay imiş, hayvânları ile ot otlarlar imiş, ba‘zı zamân şehre girdikde ta‘âm vermeyüp risvây ederlermiş. Hakîr küstâhâne su’âl edüp,

"Ne (bir) bâğının gülünden ve ne diyârının hâk-i pâkinden ve ne nehrin âbından nûş edüp maskat-ı re’siniz ne diyârdır?", dedim.

"Diyâr-ı Rûm'da Konya kurbunda Lârende şehrindeniz", deyü cevâb etdiler. Hakîr eyitdim:

"Şehriniz görüp Hazret-i Mevlânâ vâlidesin câmi‘inde ziyâret eyledik. Ve Karamanoğlu Ya‘kûb ve İbrâhîm Beğ medrese-i ibret-nümâların seyr [ü] temâşâ etdim" dedikde haz etdiler. Hemân hakîr eyitdim:

"Ey ihvân-ı **[Y 412a]** vefâ, eğer selâmete çıkmak isterseniz bu hakîrden bir kadem münfek olman, bizi refîkliğe kabûl eylen, sizi mu‘azzez ü mükerrem selâmetle bi-emrillâh Mısır diyârına çıkaram" dedikde dest-ber-dest olup hakîrden tecdîd-i bî‘at edüp birbirlerimize nânpâre verüp üçümüz dünyâ ve âhiret karındaşı olduk.

Bunlar ile bir hayli dahi tekellüm edüp eyle sevâhil-i bî-emânda abdâlân-ı Rûm görünce murg-ı cânıma inşirâh-ı sadr ve zevk-ı derûn hâsıl olup bostândan kalkup reftâr ederek Itşân kal‘asında konağımıza gelüp bunlara refîklerimiz yanında yer gösterdik. Yine sohbetleri ile müşerref olup ism-i şerîflerin su’âl etdim, biri Seyyid Ni‘metullâh ve biri Seyyid Cârullâh. Bunlara birer kat bulunan esbâblardan teklîf etdik.

"Hayır, biz bu zeyl-i [ziyy-i?] fukarâdan çıkmazız ve dünyâ cîfesin kabûl etmeziz" deyü herşeyden îbâ etdiler.

Gördüm ki ankâ-sıfât Kâf-ı kanâ‘atde âşiyân etmiş müstağnî cânlar. Hamd etdim, zîrâ *evvelü'r-refîk sümme't-tarîk* [277] fehvâsınca Itşân'dan kalkup kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek şiddet-i hâr ve renc-i bî-şümâr çekerek on sâ‘atde,

Kal‘a-i Bakîs

Nîl'in cânib-i garbında haşebden kal‘adır ve evleri dahi haşebdir. Bir câmi‘-i muhtasarı var. Andan kalkup menâzil kat‘ ederek vakt-i zuhrda ve ol şiddet-i hârda ve yedinci sâ‘atde,

Kal‘a-i Hilleti'r-Rikâbî

Nîl'in şarkında kal‘ası haşebdir ve câmi‘i ve gayrı imâreti dahi yokdur. Andan tokuz sâ‘atde Nîl kenârından ba‘îd gidüp,

Hisâr-ı Hilleti'l-Cündî Sevr

Hâkimine Cündî Sevr derler, hâkimi ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i haşebdir ve cânib-i garbdadır. Kal‘a içinde bin aded haşebden ve tûbdan ve kamışdan Berberî evleri vardır. Bir câmi‘ var. Ammâ hûrmâsı olmaz, zemîni gâyet şûredir.

Bu kal‘adan ileri Fûnc pâdişâhına müjdeciler ve bizim âdemlerimiz gitdi. Ol gece cemî‘i hedâyâlarımız ve mektûblar ve nâmelerimiz hâzır edüp ale's-sabâh azm-i râh-ı Sennâr etdik.

Vâlî-i Mısır olan efendimiz Kethudâ İbrâhîm Paşa'nın Fûncistân melikine verdiği bir sâde yelkendez atı bir gulâmımız yedeğine verdim. Ve bir atı sırmalı katîfe eğer ve dîvân rahtı ve palân reşmesiyle ve sırmalı münakkaş Mardin abâyisi ile bir gulâmımın yedeğine verdim. Ve on aded şerbet kâselerin bir kahve tepsisi içre zeyn etdim. Ve üç deste kemik gezli ve müzehheb gezli ve kücügen okların her destesin birer harîr makramaya sarup huddâmlarıma verdim. Ve üç pervâne yayların dahi birer harîr makramalara sarup birer huddâmıma verdim. Ve cemî‘i huddâmlarım pâk libâsları ile tezyîn edüp atları ve heccânları kezâlik müzeyyen eyleyüp her âdemim atbaşı berâber olup nâme ve mekâtîbleri **[Y 412b]** atlas kîse içinde bir münakkaş boğça içre önümüzce bir âdemimizde olup el üzre götürerek Nîl kenârınca altı sâ‘at gidüp anı gördük, **[Q 324a]** **[P 321a]** ileriden bir gubâr-ı siyâh evc-i semâya peyveste olup gelmede.

İki sâ‘atden anı gördük, niçe bin at-süvâr ve pîlsüvâr ve hecîn {ü hımâr}-süvâr âdemler istikbâle çıkup geldiler. Cümleden gerü Fûnc melikinin {vezîri} Kanfin bir beyâz fîl-i Mahmûdî'ye süvâr olup anlar fîl üzre hakîr hussân üzre ba‘de's-selâm hâl hâtır soruşup azm-i râh ederek bir sâ‘at dahi gidüp sâhil-i Nîl'de yetmiş seksen hayme [vü] hargâh nümâyân olup mutallâ topları şa‘şa‘asından dîde-bînâlar hîrelenirdi. [Vezîr] eyitdi:

"Bizzât sultân size istikbâle çıkdı, anda cenâbınıza muntazırlar" deyince aslâ tertîbimize halel vermeyüp yakın vardıkda cümle hedâyâları geri koyup Berberistân kadısı ile atbaşı berâber otağına varup andan tâ nâmûsiyye altında nüzûl edüp âdâb üzre iki destimiz sînede varırken hemân yerinden pertâb edüp hakîre karşu gelüp hemân hakîr tevâzu‘ [u] meskenet ile,

"Es-selâmu aleyküm, yâ sultân-ı Sûdân".

"Ve aleykümü's-selâm, yâ huddâm-ı âl-i Osmân" deyüp destime yapışup el ele olup öpüşerek ve görüşerek ve gülüşerek makâmında kâ’im olup hakîri dahi yanında zânû-be-zânû meks etdirdi.

Ba‘de'lletî ve'l-letâ meydân-ı mahabbete summât-ı Muhammed gelüp âyîn-i Fûnc üzre ta‘âmların tenâvül edüp ellerimiz leğen ibrîk sâbûn ile gusl edüp ba‘dehu bir siyâh-çerde gulâm bir hokka ile sultânın huzûruna bir şey getirdi, sultân içinden alup ellerine sürüp yüzüne gözüne sürdüğü ân otağın içi râyiha-i ıtr-ı Cennet ile mu‘attar olup câna safâ verdi. İşâret edüp gulâm hokkayı muvâceheme getirüp hakîr dahi eyle eyledim. Bir gubâr-ı ebyaz, ammâ ol kadar mü’essir râyihası var kim müşk [ü] anber ü abîr anın yanında kâfûr değildir. Hakîr ta‘accüb etdikde der-ân tercümân-ı Fûncistân'ı çağırup tabur ıtrı derler, deyü cevâb etdi.

Andan vezîri Kanfin gelüp {melik} kulağına bir cevâb dedi, sultân dahi tercümâna, ol dahi bize redd-i cevâb edüp,

"Getirdiğiniz hedâyâlar tevâbi‘iniz ile önümüz sıra gitsinler", dedi.

"El-emrü emrüküm", deyü cevâb etdik.

Hemân sâ‘at cânib-i erba‘adan köslere turralar urulup yine alaylarımız tertîb üzre sultân önü sıra gidüp benim atım yedek edüp biz sultân ile bir fîle bindik kim gûyâ dâbbetü'l-arzdır. Kasrında yedi kişi idik. Fîl-bândan mâ‘adâ yigirmi iki gılmân dahi var idi. Bu hâl üzre alay alay gürûh-ı enbûh-misâl asker çekilüp üç sâ‘atde Sennâre şehri karîb oldukda tarîk-ı âmmın **[Y 413a]** cânibeyninde kat-ender-kat âdem deryâsı sultânı gördüklerinde tâ secde mertebesin ederlerdi.

Bu hâl üzre Sennâre nümâyân olunca kal‘adan toplar atılup sadâ-yı Allâh Allâh evce peyveste oldu. Ve kal‘aya dâhil olunca kös ü kebürge ve makrafa ve kudüm [ü] deblekler çalınup dîvân-ı azîm olup cümle a‘yân-ı Fûnc hâzır olup sultân tahtında ber-karâr iken kânûn üzre varup ibtidâ nâme ve mektûbları verüp *birrânî* ya‘nî dîvân efendisi Arabî mektûblarımız kırâ’at edüp bizi hadden efzûn ta‘rîf ü tavsîf etdüğinden tahtından kalkup elim eline alup taht üzre teklîf etdi, hakîr "Haddim değildir" dedim, ve nâme ve mektûbları bûs edüp koynuna kodu.

Andan gayrı hedâyâları birer birer hakîr huzûruna koyup oklar ve yaylardan ve kâselerden ziyâde haz edüp safâsından her oka birer birer nazar edüp ta‘accüb ederdi. Buyurdular kim:

"Böyle zî-kıymet şey’i âdem düşmene atar mı?" dedi. Hakîr redd-i cevâb edüp,

"Pâdişâhların âlâtı dahi şâhâne gerekdir kim hîn-i gazâda baş halâs eder."

Bu cevâbdan sehl hissetine haml etdim.

Ba‘dehu yelkendez atı getirdim, andan dahi cihân kadar haz etdi.

Andan pâk ü nazîf bisâtiyle koca hûrmâyî toru kebîşeyi getirdim. İki tarafından huddâmlar keşân-ber-keşân çeküp bu kadar zâğî askeri görüp bir vedâ‘ süheyli âvâz etdi kim görenler hayrân kaldı. Cânib-i erba‘asından kagan arslan gibi nigerân etdükde görenlerin zehreleri çâk oldu. Ammâ hakîr lisân-ı hâlin anlayup dilim dilim olup âhir işim hâk oldu. Bu atı sultân bu kadd [ü] kâmet ile bu kadar zî-kıymet bisât ile görünce kâmil iki sâ‘at bakdı ve kindi ezânları okundu.

Andan dîvândan çıkdı ve bize sarâyının bir köşesinde Nîl kenârında limon u turunclu bâğ-ı İrem-misâl bir konak verüp cümle huddâmlarımız ile anda bin seksen üç Şa‘bânü'l-mu‘azzamının yigirminci gün Sennâre'ye dâhil olduk.

Evsâf-ı vilâyet-i Sûdân ve taht-ı Fûncistân kal‘a-i Sennâre

Ertesi ale's-sabâh yine dîvân olup hakîr meliki [melike?] Kör Hüseyin Kan'ın gazâ mâlından gönderdüği hedâyâları cümle teslîm etdiler [etdik?]. Ba‘de'd-dîvân melik ile ülfet edüp ta‘âm tenâvül etdik.

İbtidâ ta‘âmları sünnet üzre arpa ekmeği ile za‘ter-i Halîl'dir. Andan ni‘met-i celîldir kim evvel koyun kebâbı ve kuzu kebâbı ve ceyrân ve deve eti ve deve südü ile darı yerler, *ve's-selâm.* Gayrı ta‘âmları aslâ bilmezler. Pirinc ve ades fûl gelirse Mısır'dan ve Circe'den gelir. Ammâ Ramazân girince pirinç pilavı [ve] kabak ve kurkas ve karnebît pişirdiler. Yevmiyye **[Y 413b]** bin tekne ta‘âmı mebzûl idi. Huzûruna beş gûne ta‘âm ve iki yüz Sûdân tabakları ile ta‘âm gelir. Huddâmlarımıza elli

ulbe ta‘âm ta‘yîn edüp dörd yüz darı ekmeği ve iki yüz rub‘ darı atlarımız içün beher yevm vâsıl idi.

Andan kendileri bir halûk hulüvvü'l-kelâm şeyh-i şâb şeklinde esmerü'l-levn ve bir vecîhü'l-manzar kaddi vasatî ve başında beyâz destâr, eyninde kezâlik **[Q 324b]** **[P 321b]** beyâz asdar geyüp dâ’imâ ibâdete meşgûldür. Ammâ dîvân günleri ağzın ve burnun bağlar.

Ve huzûruna gelen şakîler karnı üzre ya‘nî yüzü koyu yatup da‘vâ eder. Müdde‘in aleyh dahi yanına gelüp ol dahi yüzü üzre yatup melik yanında kadıları da‘vâ dinler. Ammâ gâyet fâzıl ulemâ-yı Mâlikî'dir, zîrâ Berberistân Sûdân diyârları cümle Mâlikiyyü'l-mezhebdir. Kadının ismi Şefî‘üddîn, sultânları Melik Kakan, vezîri Kanfin'dir, ve defterdârı Dâbir Kan'dır, kâtibi Birrânî Kan'dır, şehir hâkimi Sirdim'dir, bevvâbları Hâcib'dir. Askerî tâ’ifesi Sülâm'dır kim cümle üç kerre yüz bin kara zâğî Urbâna mâlikdir, ulûfeleri yokdur.

Ve re‘âyâ ve berâyâsının hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür. Zîrâ bu dünyâda ne kadar esbâb geyer âdem var ise bu Mısır cezîresinde bin kez o kadar uryân u biryân u cî‘ân mahlûk-ı Hudâ vardır. Emrâz-ı muhtelife nedir bilmeyüp mu‘ammer olurlar.

Ve şehrinde üç mezhebin şeyhü'l-islâmı vardır, Şâfi‘î ve Mâlikî ve Hanbelî müftîleridir, ammâ Hanefî müftîsi yokdur. Ve nakîbü'l-eşrâfları vardır, zîrâ sâdât-ı kirâmları câ-be-câ vardır. Bunlar dâ’imâ dîvân-ı melikde hâzırlardır, dârât [u] azametleri ve şevketleri yokdur.

Ve esbâb-ı ihtişâmdan harîr makûlesi geymezler. Cümle a‘yânı beyâz gömlek ve beyâz destâr ve pâylerinde cimcime. Vasatü'l-hâl olanları pây-bürehne ve ser-bürehne gezerler.

Ve bir âdeme katl îcâb etse, cümle a‘yân-ı eşrâf meşveretiyle yâ katl veyâhûd nefy-i beled ederler. Ve nisvân tâ’ifesi dîvâna gelse, melikin kâ‘asına muttasıl bir hücre vardır, anın kamış örülmüş kafesi ardından arzuhâl eder. Yohsa bu diyârda avret taşra nâ-mahrem huzûrunda gezmek memnû‘âtdandır. Ve yedi sekiz aylık yerden gelen şakîler içün başka müsâfirhâneleri vardır. Me’kûlât [u] meşrûbâtların melik tarafından verirler. Müsâfirîne gâyet ikrâm ederler.

Ve vilâyetleri vâsi‘atü'l-aktârdır. Altı yüz kırk beş şehir ve bin beş yüz kal‘a ve kırk tîg [tîh?] ve yetmiş cibâl-i kebîr ve üç yüz sahrâ ve kırk buhayre-i hulüv ve elli buhayre-i mâliha mâlikdir. Ve diyârında kırk elvân ma‘âdin-i hâslara mâlikdir kim bir pâdişâh mâlik olmamışdır. Cümleden ziyâde çöl ve çölistânında altun tibri pâyimâl-i rimâldir. Ammâ su‘bân-misâl mü’ekkilleri vardır, sem-i helâhili ile âdemi **[Y 414a]** helâk eder. Yine böyle iken vakt-i seherde cümle yılan u çıyanları bî-mecâl iken altun tibrin cem‘ edüp firâr ederler.

Ve gümüş ma‘deni ve bakır ve demir ve kurşum ve neft ü katrân ve gubâr-ı câm billûr ve alçı taşı ve sürh ve kilermeninin nazîfi ve kükürdün dâne dâne latîfi bir diyârda yokdur. Bunun emsâli niçe ma‘âdinler ve mutalsamâtlı defâyin künûzlar vardır kim cümle râyegândır. Ammâ bir alay oğuz ve uğursuz tâ’ife içinde olmak ile istihrâcına kâdir değillerdir.

Ve behâyim makûlesi bîkâr bekâr hovarda kavmi vardır. Ve bu tâ’ifenin ahvâlâtı ve evzâ‘ [u] etvârların tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur. Zâtları gibi ahvâlâtları çokdur ki tahrîr olunmaz.

Der beyân-ı hadd-i Sûdân

Şimâl cânibi kırk merhale ba‘îd Habeş ile müşâdır. Ve şark cânibi on merhale yer Dumbiyye sultâniyle müşâdır. Ve cenûb tarafına iki aylık yol Kırmanka meliki ile müşâdır kim Nîl-i mübârekin re’si tulû‘u bu Kırmanka diyârında Cebelü'l-kamer'den çıkar. Ve garb tarafı üç aylık râh Bağanıskı meliki ile müşâdır. Yıldız tarafı altı merhale yer. Berberistân meliki ile hem-hudûd, ve cemî‘i re‘âyâları ile Berâbire re‘âyâsı mahlûtdur. Ve Nîl'in cânib-i şarkî tarafında yıldız rûzgârı üzre Alevî meliki ile hem-hudûddur.

Bu vâsi‘atü'l-aktâr diyârda olan acâyibât [u] garâyibâtdan temâşâgâhlar var kim diller ile ta‘bîr ve kilk-i cevâhir-nisârlar ile tahrîr olunmaz, ammâ mahallerinde alâ-kadri't-tâka terkîm ederiz.

Ve böyle sevâd-ı mu‘azzam diyârda Yahûdî ve Nasrânî ve Kıbtî ve Rûm ve Ermenî ve Freng ve Kızılbaş ve Hind ü Sind ve kavm-i Ervâm yokdur. Ammâ Banyân kavmi vardır, âteş-perestlerdir, Habeş'den ticâret ile gelüp giderler.

Ve vilâyet-i Firdân ki anın fethinde hâzır olduk, anda Mugân kavmi vardır kim bu Sûdân hükmündedir.

Ve cümle halkı esmerü'l-levn ve ahmerü'l-levn ve asferü'l-vech âdemlerdir.

Ve cümlesi kadîd-i mahzdır, bir lahm [u] şahm sâhibi âdem görmedim. Çâpük ve zinde ve cemmâ‘ ve şiddet-i hâra mütehammil âdemlerdir. Kanâ‘at edüp cümle uryân u büryân gezerler.

Ve bu diyârda aslâ çuka ve kumâş ve katîfe ve kemhâ ve hârâ ve gayrı harîr makûlesi yokdur.

Ve altun guruş yokdur, ve muhtâc değillerdir. Âbâ ve ecdâdlarından böyle görmüşlerdir. Tüccârların getirdikleri metâ‘ı deve ve koyun ve sığır ve câmûs ve dendân-ı fîl ve şâha-i gergerdân ve keler derisi ve fîl kalkanları ve zebât ve kakule-i kebîr ve sâdec-i Fûncî ve sakankûr-ı berrî ve tûtî ve âbinûş ve palasanta ve sac ağacları makûlesi tahrîr olunan mâl [ü] menâl ile tüccârların metâ‘ın değiş dokuş ederler, aslâ bey‘ [ü] şirâlarında altun ve guruş yokdur. Ve tibrleri gâyet çokdur, ammâ kal edüp altun sikkeli etmeğe bilmediklerinden sikkeleri yokdur. **[Y 414b]**

Ammâ hutbeleri çokdur. Arabî lisân üzre cum‘a gün hatîbleri minberde va‘az ederken ba‘de't-tarzıye ve tasliye,

Sâhibu'l-bilâdi's-Sûdân, vâsi‘ü'l-büldân, es-sultân ibnü's-sultân, Kakan ibn Gulâm Muhammed Kakan ibn İdrîs Kakan

der. Ba‘dehu,

el-mevlânâ sâhibü'l-haremeyn Muhammed, eyyedellâhu saltanetehümâ ila'nkırâzı'd-devrân

deyüp [278] âyetin tilâvet edüp mü’ezzinler kâmet edüp ikişer rek‘at salât-ı cum‘ayı edâ edüp câmi‘den çıkarlar. Zühr-i âhiri ve sünnetleri aslâ kılmazlar, de’b-i kadîmleri budur.

Ve bir avreti menkûhalığa aldıkda tâ melik huzûrunda bi'l-muvâcehe nikâh olmayınca olmaz. Cemî‘i bilâdlarda melikden izin gider. Meliklerine peygamber kadar i‘tibâr ederler. Câmi‘e ve sayd [u] şikâre giderken melikin yolunda selâma durup **[Q 325a]** **[P 322a]** secdeye yakın ta‘zîm ederler. Böyle iken melikleri câmi‘e piyâde giderler ve na‘leynin kendi eliyle alır, ol kadar tevâzu‘ sâhibi âdemlerdir.

Evsâf-ı kal‘a-i taht-ı Sûdân şehr-i Sennâre

Nîl'in cânib-i garbında vilâyet-i Sûdân hâkinde bir vâsi‘ fezâda kal‘a-i azîm ve şehr-i kadîmdir. İbtidâ bânîsi Halha Kan melik binâsıdır. Cümle tûb ile mebnî şekl-i murabba‘dan tûlânî kal‘a-i metîndir, ammâ handakı yokdur. Ve taşradan bir kat dahi haşebden mebnî azîm sütûn-ı dırahtlar ile çetâçet birbirlerine bağlayup içi rıhtım dolma haşeb kal‘adır. Bu mertebe ta‘rîf ü tavsîf olunmadan murâd oldur ki İbrîm vilâyetinden berü Nîl kenârında (---) pâre sagîr ü kebîr kal‘a temâşâ etdik, bu cümleden büyükdür ve ma‘mûr u müzeyyendir. Zîrâ taht-ı Fûncistân'dır.

Dâyiren-mâdâr tula-binâ kal‘ası üç bin adımdır. Ve üç kapusu. Ve kal‘a içinde tûbdan Kakan İdrîs câmi‘i: Minâresi vardır; ekseriyyâ ubûr etdiğimiz kal‘aların câmi‘lerinde minâreleri yokdur. Ve melik sarâyı ve vezîrleri ve erbâb-ı dîvân ve a‘yân hâneleri tûbdan ve Nîl tîniyle sıvanmış kamış ve çalaşdan müfîd [ü] muhtasar iki bin bâğsız ve bâğçesiz evlerdir. Ammâ cümleden melik sarâyı Nîl'e nâzır havâdâr sarâydır. Bir hammâmı ve Nîl kenârında limon u turunc ve hûrmâlı ve reyhân gülistânlı müzeyyen sarâydır. Bu kal‘a içinde aslâ çârsû-yı bâzâr yokdur. Lâkin kal‘anın garbında olan varoş-ı azîm altı bin aded tûb ve haşeb ve kamış ve çalaş ve hasırdan evlerdir. Cümle tarîk-ı âmları pâk rimâldir.

Ve ekseriyyâ bu diyârın niçe kerre yüz bin kavmi karalar kara obalar ile konup göçerler, sahrânişîn âdemleri çokdur. Taşra varoş kal‘asın ta‘mîr ü termîm murâd edindiklerinde bu kavme fermân edüp Nîl cezîrelerinde hâsıl olmuş **[Y 415a]** ılgın ve santa ve sac ağacların develeri ile getirüp kal‘ayı ma‘mûr etmeğe me’mûrlardır. Yohsa Rûm kal‘aları gibi dizdârı ve neferâtları yokdur. Ammâ sehl cebehâne ve bârûd-ı siyâhı ve elli aded şâhî topları ve ba‘zı tüfeng-endâzları vardır, ammâ atmağa ol kadar cür’et edemezler. Gâyet vehhâm ve müdrik ve ihtimâlci kavmdir.

Ve kal‘a kapuları üzre fîl-i kebîr inciklerinden demir bendler sarılmış topları vardır, hayli gülbâng verir. Bir sefer-i seriyyeye gitseler bu fîl üstühânı topların develere yükledüp götürürler. Ve yevm-i ıydde ve yevm-i leyle-i Ramazân hilâlinde hakîre rağmen cümle topları endaht edüp kös velvelesi ve neft ü katrân çerâğânı cihânı zeyn etdi, ve tâ sabâha dek bir hây hûy velvele etdiler kim gûyâ sûr-ı hümâyûndur. Ve Habeş Zengîleri ve Mendebiyye Zengîleri bu şehri nehb [ü] gârete geldiklerinde haber topları atdıklarında tarfetü'l-ayn içre etrâfdan yetmiş seksen bin zâğî kavm uçup kal‘ada meks edüp imdâd ederler. Berberî bu Mendebiyye kavminden gâyet havf üzredirler. Anlar müslim değillerdir, haşr ü neşri inkâr ederler.

Ve bu aşağı varoşda yedi câmi‘ tûbdan ve kırk mesâcid çalaşdan ve üç yüz dükkân balaşdan müfîd ü muhtasardır.

Ve kahvehâneleri ve bozahâneleri bî-hisâbdır. Benî âdem çok olması yüzünden ma‘mûrdur. Yohsa

Rûm Arab u Acem ve Haleb binâsı gibi binâ-yı azîmler cihetinden ma‘mûr değildir.

Ve kârgîr binâlı hân u hammâm ve bezzâzistân ve imâret ve sebîl ve mekteb ve medâris misilli binâlar yokdur. Zîrâ bu şehirde bakla kadar taş dahi yokdur.

Hâk-i pâki ol kadar latîfdir kim fağfûr-ı Çîn-misâl kâse ve kûzeler yapılsa mümkindir.

Ve gâyet mahsûldârdır. Bir kîle darıdan beş yüz kîle mahsûl alır. Ve arpa ve buğday kezâlik lâ-yu‘ad hâsıl olur bir hâk-i tûtiyâya mâlik diyârdır.

Âb [u] havâsının letâfetinden sâhib-tabî‘at olan melikler câ-be-câ bâğçeler inşâ etmişler. Limonu ve turuncu vardır, ammâ bâğlarında rûh yokdur, ammâ bostânları gâyet çokdur.

Siyâh-çerde mahbûb u mahbûbelerine nihâyet yokdur. Ya‘nî esmerü'l-levn olma cihetinden şütürleb ve abûsü'l-vech Zengî-sıfat ola, hayır eyle değildir. Eyle nerm [ü] râm mahbûb-ı gülfâm reftârı güftârı şîvekâr bintânlar var kim herbiri dil-i âşıkı mecrûh edüp nigerân ederler, sübhâne'l-Hallâk el-Bâkî. Zîrâ Yed-i Kudret ile mükahhal merâlî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü nazîf ve serâmed kâme mahbûbâtları olur kim gören hayrân olur. Hâlâ mezheb-i Mâlikî'de menkûhalığa görüp almak câ’izdir ve nikâh-ı mut‘a memnû‘dur. Ammâ ulemâları bir kavl-i za‘îf üzre mehil vermişler. Bir iki hafta bir hâtûnu nikâh-ı mut‘a ile isti‘mâl edüp bir zirâ‘ **[Y 415b]** bez nikâhın verüp koyun talağın yâd edersin, mahbûbeleri andan ma‘lûmdur.

Ammâ mahbûbları ayân u beyân ve uryân esmerü'l-levn gılmân-ı hussânları bir fûla muhtâc ve ac u gürüsne zâc serserî gezerler. Bir iplik versen üç dörd gün hizmet eder. Ba‘zıları def‘-i cû‘ etmeğiçün hizmet ederler. Hâlleri mükedder, ma‘âşları böyle mukadder olmuş uryân kavmdir. Ammâ gazaba geldikde tarfetü'l-ayn içre âteş pâre olurlar. Sevdâ-yı mahz kavm-i lecûcdür.

Ve bu kavm kavm-i Bankala ve Donkola ve Afnu ve Bornu ve Kırmanka ve Bağanıskı kavmi gibi bed-asıl değildir, herkes küffün gözedir. Zîrâ melikleri dahi eyle bed-çehre ve bî-behre kavm değillerdir. Dîv-ser ve şütürleb ve pîl-pây ve gûl-endâm değillerdir; gâyet mevzûn ve şîrîn-rûy ve şîrîn-kelâm ve nüktedân ve hokka-dehân ve esmerü'l-levn gerdân u gabgab-ı çâh-ı zenehdânlı ve hûrmâ-burun, dürr-dehen, siyâh-vech ile gülfâm dudaklar arasında eyle berrâk ü pâk hemvâr dizilmiş dürdâne beyâz dişleri var kim gûyâ herbiri birer dürr-i Hürmüz'dür. Sâni‘-i Bârî'ye ma‘lûmdur kim bunlarda olan nergis ü merâlî kudret vesmesiyle mükahhal çeşm-i gazâller var kim herbir nigehi bir nigehde bir nigâh-ı âşinâyî ile nigâh âgâh işâreti eder kim vücûd-ı âşık âgâh olur.

Ammâ esvâb [u] eskâllerinde hafîfü'l-hâl kemâl-i hüsnde pür-kemâldirler. En ağniyâsının belinde **[Q 325b]** **[P 322b]** birer ceyrân derisi ve koyun sahtiyânı bağlar. Kenârların da gûnâ-gûn boncuklar ile zeyn ederler. Boncuk dahi bunda gâyet makbûldür. Ve eğinlerinde birer Mısır peştemâli ve birer İskenderiyye ihrâmı vardır; ol dahi şiddet-i şitâ mahallindedir, gayrı zamân uryân u giryândır. Ve zenâneleri Sa‘îd-i âlî ihrâmları ve münakkaş kutnî çârşaflar bürünüp ayaklarına ve kollarına yigirmişer ve otuzar sırçadan Halîlü'r-rahmân halhâlları geçirirler.

Ve cümle kelimâtları Hazret-i İdrîs Nebî'den beri lisân-ı İbrî ile kelimât ederler.

Evvelâ hisâb-ı ma‘dûde:

				uku
tilva	*indi*	*yaskı*	*dakı*	5
1	2	3	4	

araskı	*lıkar*	*tulur*	*takı*	*rakı*
6	7	8	9	10

Şi‘r-i Kakan Melik, belîğ kelimâtlarındandır:

çıçlıkdani *güzel olanı*

eble titani	sever kul anı
açlı kıtan	cânımın cânı
kablı cıdan	görsem ben anı
çıtam bulasi	öpsem cüvânı

Evvel mısra‘ tamâm oldu. Terceme-i evvel tamâm oldu.

kaskılı cımnac *koynuma alsam*

acım cı kımnac	sîneme sarsam
dal bıladi	şahmesin emsem
bıblei badi	boynuma alsam
bıkbıli mumnac	siyâh kolunu

Mısra‘-ı sâlis tamâm:

milimci çultat *benim o yârim*

çiçlesi kultan	dünyada varım
lelel leti leblebeti	dese oynarım
{*kıkılkı kıltan*	nice(?)}

Mısra‘ tamâm, terceme tamâm. **[Y 416a]**

mezami lebti *ben anı sevdim*

kıraci cebti	gönlümü verdim

sıç bulani	küfür mü etdim
kus çılami	âşıkı oldum
silheleti tibti	koca zamânı

Mısra‘: terceme:

kakan şahi	*kakan sultân*

kılbet-i cahi	kul oldu her ân
hinzile cac	cânına dır cân
patile hac	ol ola kurbân
titlebti sahi	eyleye şükrân

Makâm-ı bayâtîde beste olunup semâ‘î usûlünde okunur.

Ve bu şehrin irfânları ve nisvânları gûnâ-gûn *fıracte* okuyup def ve dübelek makrafa ve kabaklar içine çakıl taşları doldurup zifâf-ı sürûr gece ve günleri çalup bozayı ve soğan ve sarmısağı yiyüp varsağılar ve *fıracte* ya‘nî murabba‘lar okurlar kim ta‘bîr olunmaz.

Ve Sennâre Zühre'ye mensûb olduklarından cümle şûh u şengül âdemlerdir. Ricâllerinin isimleri bu gûnedir.

Esmâ’-i benî âdem-i Fûncistân

Evvelâ İdrîs ve Cercîs ve Hamed isimleri gâyet makbûldür. Ve Nâsır ve Fonko ve Apşombo ya‘nî ağadır, ve Fırmav ve Adlân ya‘nî askerîdir, ve Sirhac ve Beşîr ve Dânyâl ve Müdellâ ve Cedellâ ve Süli ya‘nî Süleymân, ve Abderi ya‘nî Abdurrahmân, ve Fisban ya‘nî hoca demekdir.

Esmâ’-i nisvân-ı Fûncistân

Dağişe ve Heceyci ve Kavsa ve Havza ya‘nî Hafza ve Nuraha ve Eraba ve Huşe ve Ganiyye ve Halime ve Makni ve Âmeni ve Nefîse ve Semame ve Meşika ve Âşiye ve Sebika ve Hacce ve Bare ve Şuv ve Care ya‘nî câriye, ve Hite ve Medîne ve Asani ve Hanîfe ve Sema.

Ma‘lûmumuz olduğu mertebe vâlide ve hemşîrelerimizin isimleri bu vech üzredir. Ammâ bu avretlerin içinde gâyet fakîreleri vardır. Bu avretler avret yerlerin koyun ve ceyrân ve keçi derisiyle setr edüp mezkûr derinin ucun dilim dilim edüp herbir püskülüne boncuk ile zeyn ederler. Gayrı vücûdları uryândır ve şiddet-i hârdan esbâb geyemezler; ve esvâbları dahi yokdur. Âbâ ve ecdâdlarından Nûh Nebî bed-du‘âsiyle eyle göregelmişlerdir.

Ammâ hayvânâtları gâyet çokdur, ammâ katır yokdur.

Ve meşrûbâtları âb-ı Nîl ve darı bozası içerler, ammâ Kırım bozasından ziyâde sekir verir.

Me’kûlâtları darı ve arpa ekmeği ve koyun keçi ve câmûs ve bakar ve cemel ve fîl ve gergerdân ve

zurnapâ ve ceyrân ve devekuşu yumurtası ve kedi ve devekuşu ve kazık boynuz ve arslan ve kaplanları besleyüp yerler ve lezzetin gâyet medh ederler.

Ve bu tenâvül etdikleri hayvânâtların postların evlerine döşerler. Ve ceyrân ve kuzu derisinden yasdık ederler. Ve avretleri hânelerin devekuşu yüğleri ile ve niçe bin yumurtasiyle büyûtların zeyn edüp beş altı günlük sekir verir deve südün nûş edüp cilvelenirler.

Deve **[Y 416b]** südü bozadan ziyâde sekir verir {arak gibi}. Bâğ u bâğçelerinde üzümü olmamağile şarâbı ve arakı yokdur. Boza ve südden gayrı bir mükeyyif ile âlûde değillerdir. Ve deve südü bu mertebe sekir vermesinin aslı halka kökü nâmında bir nebâtâtın kökünü koyup şarâbdan ziyâde sekir verir; hattâ suya kosalar ol sudan nûş eden serhoş olur. Ammâ bu diyârın şiddet-i harâretine bu mükeyyifâtlar muvâfikdır.

Ve ahâlî-i vilâyete bi-emrillâh şiddet-i hâr te'sîr etmez. Hamd-i Hudâ hakîre dahi te'sîr etmeyüp Arafât'da ihrâmda olduğumuz gibi pâ-bürehne ve ser-bürehne gezüp ehl-i Fûnc'a teba'iyyet etmişdik. Bir gün tevâbi'lerimizle şikeste-hâtır olmadık. Zîrâ ba'de'l-asr tâ sabâha dek bâd-ı sabâ esüp âdeme hayât verir.

Ve âb-ı Nîl bu mahalde âb-ı zülâldir. Zîrâ tulû'u mahalli cenûba bir aylık yoldur, şûre yerlere ve neft ü katrân ve kükürd ve hadîd ve zirnîh ma'âdinlerine uğramadan gelür. Ve niçe yüz bin tur'alar içinde yılan ve çıyan ve mûr [u] mâr ve kepçe kuyruk nâm zehirnâk hayvânlar gark olmuş tur'alara uğramadan hemân tulû' edüp bu Fûncistân'a gelir. Anıniçün bu diyârda Nîl âb-ı hayâtdır. Ammâ gâyet ıssı cereyân eder, ammâ ceyrân tulumlarına doldururlar, kesb-i havâ edüp buz pâresi olur. Ammâ i'tidâl üzre olan sudan içmek ma'kûldür, zîrâ pek bârid su ol diyârda şiddet-i hâr kavmine ziyâde harâret verdikçe kesret üzre nûş etdükçe ishâl emrâzına uğrar.

Ve bu diyârda pire ve kehle ve tahta biti olmaz. Zîrâ cümle halkı say yağiyle yağlanup güneşde câmûs gibi yatırlar. Kehle ve pire ve tahta biti ise dühniyyât olan yerlerde olmaz.

Ve bu diyârda hîle ve hıd'a ve gaybet ve mesâvî ve iftirâ ve zulüm ve kizb ve **[Q 326a]** **[P 323a]** zinâ ve livâta ve gammâz u nemmâmlik bilmezler.

Ve emrâz-ı muhteliflerden tâ'ûn ve zâtülcenb ve felc ve ra'şe-i vücûd ve cüzâm ve sil ve şîrpençe ve âkile ve beras ve kuba ve hummâ ve'l-hâsıl tâ'ûn dahi nedir bilmezler.

Hemân ecel-i müsemmâları geldikde ağrı hastalığı-misâl bir maraza mübtelâ olup evvelden dahi za'îf, birkaç gün ekl [ü] şürb etmedüği gibi "Ala müsâfiri" deyüp defn ederler.

Tatar ve Ârnâbûd kavmi gibi hasta ve mevtâdan kaçmazlar. Ve aslâ bir âdemin öldüğüne âh u efgân ve girye vü nâlân etmezler, belki hande ederler. Hakîr su'âl edüp,

"Niçün bükâ eylemezsiz?" dedim.

"Biz dahi ölsek gerek. Niçün ağlarız? Ayıb şey değildir, kânûndur, cümlemiz ölürüz" deyü cevâb etdiler.

Hulâsa-i kelâm tevekkül bâbına yapışmış bir alay kavmdir kim leyletü'l-‘aşâya melek(?) değillerdir. Hemân bulursa tenâvül eder, bulmazsa **[Y 417a]** cî‘an gezüp âhir Nîl'den balık sayd edüp def‘-i cû‘ eyler.

Netîce-i kelâm bu Sûdân diyârının ahvâlâtına vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe ta‘rîf ü tavsîf edüp tahrîr eylesek bir müdevven olur.

İlm-i hey’et ve ilm-i usturlâb ve rub‘ dâyire ile irtifâ‘ın alup arz-ı beledin ve tûl-i nehârın ve iklîmin beyân eder

Evvelâ hatt-ı istivâ iklîm-i evvelde bulunmuşdur kim Berberistân ve Alevistân ve Dumbistân vilâyetlerine uğrayup gece ve gündüz berâber olan yerlere hatt-ı istivâ derler kim iklîm-i evveldir. Ammâ bu vilâyet-i Sûdân hatt-ı istivâ'dan içeri cenûba otuz bir merhalede vardık kim medâr-ı cedi hükmündedir. Bu medâra Hakîm Batlîmûs iklîm-i evvel demişler, hatt-ı istivâ iklîm-i sânîdedir, demişler. Ammâ Fûncistân ve gece ve gündüz berâber olduğu diyârlardan otuz konak cenûba gidüp irtifâ‘ ile verâ-yı istivâ'yı ubûr edüp on altı derece ve yigirmi beş dakîka bulduk, *ve's-selâm.*

Ve diyâr-ı İsvân medâr-ı cedi'nin tâ vasatındadır. Medâr'dan ileri hukemâ-yı kudemâ tahrîr etmemişlerdi. Zîrâ ol asırlara şiddet-i hârdan ve te’sîr-i seretândan amâr olmadığından iklîm tahrîr etmemişlerdi.

Hâlâ Mısır cezîresinin cenûbî nihâyeti burnunda Portakal küffârı istîlâ edüp Bahr-i Muhît kenârında kal‘alar yapup şehirler bünyâd edüp Nîl başındaki kavm ile bey‘ [ü] şirâ edüp medâr-ı cedi'den ileri bir iklîm-i vasatî kadar vilâyet buldular. Ammâ iklîm deyü tahrîr etmeğe liyâkatı yokdur. Mısır cezîresi burnunun iki tarafı Bahr-i Ummân'dır, gayrı türâb yokdur kim bütün bir iklîm tahrîr oluna. Bahr-i Muhît'in verâsında cenûba beş bin mîl ba‘îd bir arz-ı hâliye görünürmüş. Ammâ hâlâ leylek kuşları anın üstünden tayerân edüp ubûr etdüğin görmüşler, çamurdan benî âdem varamamışlardır. Zîrâ varmağa Bahr-i Ummân ve Bahr-i Okyûnûs mâni‘dir.

Zikr-i iklîm-i evvel

Oldur kim edîm-i arz üzre ulemâ-yı hukemâ-yı kudemâ şarkdan garba bir râdde çekmişlerdir, ale'l-ittifâk ana iklîm-i evvel demişler. Ammâ bu dahi min-indillâhdır. Hazret-i İdrîs'e ve Hazret-i Dânyâl'a verdüği ilm ile tûl-ı dırâz-ı ömürlerin âlem-i seyâhatde geçirüp cihânı tûlen ve arzan, şarkan ve garban geşt [ü] güzâr ede ede âlâullâha vâkıf olarak ibtidâ iklîm-i evvel tarh etdiler.

Bu iklîm üzre şarkdan garba gidüp arzın on iki derîce ve kırk dakîka bulup ana iklîm-i evvel dediler. Bir derîce ve dakîka noksân değildir. İmdi bu dahi Cenâb-ı Bârî'nin irâdet-i ezelîsi ile lafz-ı *kün* ile böyle halk olup hukemâ vâkıf-ı esrâr olup iklîm-i evvel ve sânî ve sâlis ve râbi‘ ve hâmis ve sâdis ve iklîm-i sâbi‘ dediler. Anın **[Y 417b]** verâsın şiddet-i şitâdan süknâ olmaduğı ecilden iklîm-i âhar tahrîr etmeyüp iklîm-i sâbi‘de kaldı.

Ammâ bu Fûncistân tarafında hatt-ı istivâ'nın ortasında dahi vilâyet-i İmrân ve vilâyet-i Zenc ve diyâr-ı Habeş'e karîb şehirler vardır. Bunları dahi şiddet-i hârdan benî âdem sâkin olmayup iklîm tarh etmemişler. Ammâ yüz yıldan berü vilâyet-i İmrân ve şehr-i Zenc ma‘mûr olmuş; inşâallâh

mahallinde arz-ı beledi ve tûl-i nehâriyle tahrîr ederiz.

Ammâ bi-kavli Bokrât ve Sokrât iklîm-i evvelin vasatı bu ubûr etdiğimiz Berberistân vilâyetidir. Arzı 16 derece ve 37 dakîka olup atvel-i nehârı 13 sâ‘at idi. Bu ve bu iklîm-i evvelin tûlü şarkdan garba bin iki yüz elli fersah yerdir. Ve arzı yüz kırk fersahdır. Ve bin pâre şehirleri vardır, ellisi sevâd-ı mu‘azzamlardır.

Evvelâ cezîre-i Serendîb ve Hind ve San‘ân(e) ve Tağâr ve Hareş ve Ferahâbâd ve Ahmedâbâd ve Dîvâbâd ve Hoten ve cezîre-i Habeş'de Zeyla‘ ve şehr-i Mukdisu ve şehr-i Zenc ve Sûdân ve Berberistân ve Mağrib-zemînde Fes ü Merânkûş ve Tanca ve Sebte boğazında karâr bulur, verâsı Bahr-i Okyûnûs'dur.

Ve bu iklîm-i evvelde bi-kavli Padre ve Kolon yigirmi cebel-i azîm ki zirvesi eflâke ser çekmiş dağlardır.

Ve otuz nehr-i azîm vardır, cümle nehirlerinden Nîl-i mübâreki azîmdir ve iki iklîmden güzer edüp iklîm-i sânî âhirinde Dimyât u Reşîd şehirleri dibinde Bahr-i Rûm'a munsab olur, *ve's-selâm.*

Ziyâretgâh-ı taht-ı Fûncistân şehr-i Sennâre

Evvelâ mezâristânında eş-Şeyh Îsâ ve eş-Şeyh Bilâl ve Hacı Kundân ve eş-Şeyh Sitvân ve Hacı Melâbe ve eş-Şeyh Alî ve Hacı İdrîs ve eş-Şeyh Ferec ve Hazret-i Âsım ve Hazret-i Alî Keremüddîn-i Adnî ve eş-Şeyh Cundî ibn Kakan. Ve cümle kakanlar bu mahalde medfûnlardır, ammâ kubbeleri ol kadar müzeyyen değillerdir. Ancak selef melik kakanlarımızdır, deyü ziyâret ederler. Herbirin ziyâret etdikce birer Fâtiha ile yâd edüp selâmetle Rûm'a çıkmamıza himmetlerin ricâ ederim.

Hamd-i Hudâ du‘âmız hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup bu şehr-i Fûncistân'da kırk gün meks edüp seksen üç Ramazân-ı şerîfin tamâmen Melik Kakan ile zevk u safâ edüp bir uryân büryân ıydi etmişdir kim esvâb geysek kebâb oluruz. Âkıbet akal eksere tâbi‘dir deyü hakîr de anlara teba‘iyyeten deli çıplakdan ıyd edüp hakîre melik cânibinden **[Q 326b]** **[P 323b]** ıydıyye bir kat beyâz sûzenî lipâçeler ve elli Hıtâyî ve elli Bruc boğası ve elli Gücerât kutnî ve bir fağfûrî buhûrdân ve bir torva tırnak öd ve bir gülâbdân ve iki Habeşe câriye gönderdi.

Hakîr dahi hedâyâyı getiren âdemin huzûrunda memlûklerimize ve huddâmlarımıza ve bize **[Y 418a]** kal‘a-i Itşân'da refîk olan Dervîş Seyyid Ni‘metullâh ve Dilrîş Seyyid Cârullâh['a] birer Gücerât ve birer Bruc bezler verüp gelen âdeme bir boğca don gömlek verdiğim gibi aklı gitdi. Melik Kakan'a belâ-yı azîm olan iki fîli ve bir at ve iki çift boğça al u al kamîs serâvîl ve iki top sof ve bir donluk al londrine ve bir deste Ferhâd-hânî destâr ve üç zerdûz makrama, bunları hakîr kendü âdemlerim ile melike gönderüp âdemlerimize beş kutnî [ve] birer boynuz zebât verüp şâdumân geldiler.

Anların akabince melik hânemize gelüp ta‘âmı bizde tenâvül etdi. Zîrâ Hudâ'ya hamd olsun iki memlûkümüz gâyet üstâd-ı kâmil aşbâz idi. Her leyle-i Ramazân'da bizden onar elvân ta‘âm gelüp tenâvül etdikce safâ ederdi ve tabbâh gulâmlarıma ihsân ederdi. Ziyâdesiyle börekden ve baklavadan ve tancerede pişmiş soğanlı şiş kebâbından haz ederdi.

Ba‘de't-ta‘âm bir alay Habeş tüccârları ve yeniçeri Cebertileri gelüp Habeş'e gitmeğe izin isteyüp imdâd ve refîk asker taleb etdiler. Ale'r-re’s deyüp bin atlı ve bin hecînli iki bin piyâde eli harbeli âdemler verdi.

Hemân hakîr fırsat ganîmetdir, deyüp izin isteyüp refîk istedik.

"Ale'r-re’s, biz sizinle refîkız. Beni Mısır vezîrine götür, kulu kurbânı olayım. Ve senin yanından bir ân münfek olmayam. Zîrâ seninle gâyetü'l-gâye hüsn-i ülfet etdik. Allâh senden râzı ola, hüsn-i hulkun ve hulüvv-i kelâmın bizi size âşık etdi. İnşâallâh bu askeri üç gün alıkoruz, andan sizinle vilâyetimizin ibret-nümâ olan yerlerin geşt [ü] güzâr ederek sizi gönderegideriz" deyü va‘de eyledi.

Ertesi gün râh hedâyâları yürüdü. Evvelâ yigirmi deve yükü arpa ve darı ile mülemma‘ baksumât misilli yenice pişmiş ekmek ve elli sindiyân Zengî mızrak ve yigirmi fîl kalkanı ve yigirmi çift fîl dişi ve on çift gergerdân şâhası ve bir izâr keler derisi ve bir izâr alaca misk kedisi derisi. Ve on kız ve on gulâm-ı Habeşî, ellerinde birer kutu ile geldiler, her kutuda amber ü misk ve seylân u akîk ve zeberced ve kallemisk ve pânzehir ve aynü's-semek makûlesi taşlar ile mâl-â-mâl. Ve bir tâvûsî nâka getirdiler kim gûyâ bir hûrî idi, lahm [u] şahmı yerinde gûyâ Burâk-ı Refref idi. Ve taht-ı hükûmetinde olan kılâ‘ hâkimlerine rüsûmlar verdi. Bu kadar ihsânları alup kabûl etdik,

"İnşâallâh Mısır vezîri efendimiz içün dahi hedâyâlar hâzır ederiz", deyü hedâyâları getiren baş âdemine bir alaca Şâm abâsı ve bir sarık ve bir boğça don gömlek ve gayrı **[Y 418b]** âdemlerine on kişiye varınca birer makrama verdik, safâ etdiler.

Ertesi gün paşanın hedâyâları geldi. Yüz tâvûsî hecîn-i müzeyyen üzre elli siyâh memlûk ve ellisi siyâh-çerde pâkîze kızlar ve elli deve yükü defteriyle fîl dişleri ve gergerdân boynuzları ve iki yüz fîl kalkanı ve bin çift kargı ve yüz çift kaplan postu ve yüz çift bebr postu ve bir yük keler derisi ve beş yük misk kedisi postu ve on yük âbnûs ve on yük sindiyân ağacı ve iki yük tibr ve bir denk zebât ve bir denk zımrân ve bir kutu misk ve altmış aded şemâme anber ve bir kutu hannebân —bir gûne siyâh nebâtâtdır, âdemin demâğın râyihası mu‘attar eder; ve bir kutu-yı kebîr karçıdan— bu dahi bir ot köküdür, râyihası benefşeden mü’essirdir; ve bir kutu sakankûr-ı berrî ve bir kutu dühn-i seğsebân ve bir hokka dühn-i kibrît ve altı kutu-yı kebîr kakule-i sagîr verüp bu cümle makbûzumuz olup nâmeler içinde tahrîr olundu.

Ertesi gün paşa kethudâsına ve kapucular kethudâsına ve hazînedârı ve mühürdâra ve eş-Şeyhü'l-azîz Bekrîzâde hazretlerine dahi mezkûrûnun hedâyâları hâzır olup anları melik bir âdemine teslîm etdi. Hakîr tevâbi‘atlarımız ile meşveret edüp bu kadar bâr-ı sakîlin rûz-merre yükledüp endirüp bindirmesi ve bize pâybend olmasın mülâhaza edüp melik ile bu müşâvereyi dahi edüp anlar dahi,

"Eğer murâd ederseniz bu cümle hedâyâları bizim vilâyetimiz gemilerine koyalım, tâ Şellâl vilâyetine varınca emn [ü] emân üzre varırlar, andan gayrı gemilere korsuz, siz karadan anlar gemiyle yine her menzilde görüşürsüz ve siz ve biz mu‘temed âdemlerimiz koyalım" deyü bu re’y-i tedbîri ahsen görüp ertesi iki yüz pâre Nîl gemileri gelüp cümle memâlikleri ve gayrı yükleri gemilere me’kûlât [u] meşrûbâtları ile âdemleri doldurup mütevekkilen alallâh deyüp kal‘a-i İbrîm'de bize muntazır olmağa gitdiler.

Ve paşaya ve hakîre verilen hedâyâ cemeller ve heccânları dahi cümlesi melik âdemleri ile ve bizim tarafımızdan üç Berberî âdemlerimiz ile birden bir gün mukaddem gidüp götürmede gîrânbahâ ve hafîfü'l-bâr olan eşyâları yanımızda alıkoyup elli üç âdem ile melik yanında kaldık. Ertesi gün sekiz bin atlı on bin heccânlı asker-i deryâ-misâl ile bizzât melik bizi alâ-tarîkı's-saydi ve'ş-şikâr Fûncistân'dan çıkdık.

el-Faslu's-sânî ve seb'în
Bin seksen üç Ramazânü'l-mübârek îdinin beşinci gün taht-ı Fûncistân olan şehr-i Sennâre'den bizzât melik ile vilâyet-i Rümeyletü'l-himâl şehrini seyr [ü] temâşâ ederek gördüğümüz ucûbe-i dehrden ibret- [Y 419a] nümâları beyân eder

Evvelâ cümle Habeş kârbânı halkına haber olup anların Ceberti kavimleri tüfenglerin atarak gülbâng çekerek niçe bin yük zî-kıymet metâ'ları deve ve fîller üzre tahmîl olunup bizim alaylarımızdan mukaddem anlar yigirmi bin asker ile alay edüp şehirden çıkup cânib-i şimâle gitdiler. Beri tarafda **[Q 327a]** **[P 324a]** melik dahi asker-i bî-pâyânı ile fîller üzre kös-i kakan-bânları döğerek makrafa ve kebürgelerin döğerek Sennâre şehrinden çıkup yine Nîl kenârınca cenûb tarafına azîmet olundu. Hakîr melikden su'âl etdim ki:

"Sultânım, bizim Rûm tarafı yolu şimâl cânibinedir. Biz hod yine cenûb tarafına gideriz, ne hikmetdir?" dedim.

"Bizim Sûdân vilâyetinin ma'mûr [ü] âbâdân yerleri ve vâcibü's-seyr mutalsamât-ı garîbeleri bu taraflardadır, anıniçün bu cânibe gideriz. Ve Fûncistân'dan içeri cenûba on merhale yer gidüp vilâyetlerimiz dahi seyr etmiş ol" deyüp kat'-ı menâzil ederek tokuz sâ'atde,

Binâ-yı kadîm kal'a-i Apşuka

Zamân-ı evvelde şehr-i azîm imiş, âsâr-ı esâsları nümâyândır. Ammâ hâlâ kal'ası Nîl'in garb cânibinde sindiyân ve palasanta ve sac ağacından dolma ve rıhtım-binâ kal'a-i kavîdir. Cirmi üç bin adımdır ve şekli murabba'dan tûlânîce vâki' olmuşdur. Bu kal'anın cenbinde sâhil-i Nîl'in bir çemenzâr yerinde hayme ve hargâhlar ile meks olundu. Ve ol gün,

Melik dîvânında seyr [u] temâşâ etdiğimiz acâyibâtı beyân eder

Evsâf-ı ibret-nümâ-yı acîbe: Evvelâ melik hakîri haymesine da'vet edüp Hind serîrleri üzre meks etdik.

Anı gördük: Meydân-ı mahabbete niçe bin âdem cem' olup serâperde önünde kat-ender-kat âdemler zânû-be-zânû olup oturdular ve ortada bir meydân-ı azîm kaldı.

Anı gördük: İbtidâ on aded hânende ve sâzendeler gûnâ-gûn sâzları ile melik serâperdesi önünde lehce-i mahsûsaları ile rehâvî fasılları edüp hengâme dâyirelerine velvele verüp altı aded rakkâs gulâmân-ı mâh-ı tâbân, biri esmerü'l-levn Hindî-pîçe, biri kâkülleri perîşân Freng-pîçe, biri ahmerü'l-vech Sûdânî-pîçe, biri bir perîzâd; bu dörd aded âdemîzâd zerdûz eteklikler ile huzûr-ı melikde çerh urup eyle cevelân raks etdiler kim gûyâ çerh-i felek gibi deverân edüp gûnâ-gûn lu'bedebâzlıklar ve dilnüvâzlıklar eylediler. Ammâ ellerinde Arab u Acem ve Rûm tarzı çalpâreleri

yok idi; fîl dişinden kâğız gibi ince ince biçmişler, beş on dânesi bir yerde kınnâb ile bağlı çalpâre yerine anlar ile ellerinde şıkırdadup raks ederler kim **[Y 419b]** makdûr-ı beşer değildir. Hâsıl-ı kelâm cümle evza‘ların bir bir tahrîr etsek tatvîl-i kelâm olur.

Anlar fasılların tamâm edince karşudan bir arık kara kuru kadîd-i mahz âdem zâhir olup pâ-bürehne ve ser-bürehne, ammâ yine siyâh deriden avret yerine bir kisbet geymiş, eyle daracık kim kelpedân ile yapışılmaz, yâdest kemiğine benzer bir kadîd cüst ü çâlâk ve zinde, ammâ ayyârlık alâmeti yüzünde, pehlivânlık kelâmları sözünden sâdır olup bir gûne reftâr ederek meydân-ı ma‘rekeye geldi kim gûyâ ayağı altında karınca vardır. Hemân ki huzûr-ı melike geldikde "Yâ Hayy" deyüp havâya pertâb urup beş âdem kaddi gûyâ tayerân edüp zemîne endikde âdâb-ı pehlivân-vâr melike varup zemîn-bûs edüp melike ve hakîre hayli du‘â etdi. Ve geri geri gidüp karâr edüp eyitdi:

"Yâ sultân-ı Sûdân, diyâr-ı Hindistân'dan diyâr-ı Portakal'a geldim, andan hamd-i Ram Ram olsun kim mübârek cemâlin gördüm. Ammâ garîbü'd-diyârım ve hâlâ uryân büryân ve giryân nâlânım. Hâlâ şimdi vakt-i seherdir, gâyet üşüdüm. Şu meydânda bir azîm ateş yaksınlar, def‘-i şitâ edüp ısınayım" deyü ricâ edince meğer hâzır imiş. Derhâl on fîl yükü santa ve sac ağacların dağlar gibi odun yığup âteş edüp der-akab âteş-i Nemrûd-vâr alev-ber-alev olup şerâreleri evce peyveste olunca mezkûr kadîd herîf âteş kenârında meks edüp kesb-i harâret hâsıl edüp derhâl yerinden pertâb etdi. Ve melik huzûruna gelüp,

"Yâ sultân, *el-ihsân illâ bi't-tamâm*. Hak berekât versin, âteş ile ısındım, ammâ karnım açdır. Şu mahalle bir semiz deve getirüp boğazlasınlar. Şu âteşde kebâb edüp huzûrunda bir deveyi tenâvül edeyim" deyü da‘vâ-yı merd etdi.

Der-akab melik âdemleri bir semîn ü cesîm cemel getirdiler kim gûyâ dâbbetü'l-arz idi. Derhâl âteş kenârında iki yerden boğazlayup cereyân eden kanın pehlivân cümle nûş etdi. Ve der-akab devenin cildin soyup deveyi pâre pâre edüp cildi üzre lahmin başka ve uzuvların ve kelle ve paçasın başka ve şirdeni ve bağırsağı ve yüreği ve ciğeri ve şikenbesin başka ve batnında olan muzahrefâtın başka yığdılar. Ve deveyi boğazlayan zebbâhlar alarkaya gitdiler.

Hemân kadîd âdem melik huzûruna gelüp "Destûr yâ sultân" deyüp deveden bir parça lahm-ı semîn kesüp âteşe bırağup pişirmeğe başladı. Ammâ pâre pâre pişince karârı kalmayup derhâl deve etin çiğle yemeğe başlayup ân-ı vâhidde deve etinden bir pâre lahm-ı zâ’id kalmadı. Andan ciğer ve yüreğine mübâşeret etdi. Ve andan **[Y 420a]** kemiklerini baltalar ile kırup kütür kütür ciğneyüp tenâvül ederdi, hemân ağzına koyunca bî-renc ü bî-anâ loru kuşu gibi yutardı. Melikin ba‘zı âdemleri cemelin kelle ve paçaların kırup herîfe verdiler, der-ân anları dahi hâra geçirdi. Ve bağırsakları ve işkenbesine başlayup anları dahi pîr [ü] pâk etdi, ancak şikenbenin muzahrefâtı kaldı, der-akab ana dahi mübâşeret edüp hayli necâset yedi, ammâ melik te’eddüb edüp men‘ etdi.

Andan herîf kalkup reftâr güftâr edüp semâ‘ ederken "Vay karnım, vay karnım" diyerek melik yanına gelüp,

"Yâ sultân! Karnım doymadı ve çiğ et karnım ağrıtdı. Bu âteş senin mâlındır, izn-i şerîfin olursa andan dahi yiyeyim, helâl eylen" deyü ricâ edüp helâllık diledikde melik tebessüm edip,

"Helâl olsun, istersen ye istersen cahîm gibi içinde yan" dedi.

Hemân âteş kenârına gelüp belindeki kisbetin çıkarup kendüyi **[P 324b]** hüsn-i ihtiyârile **[Q 327b]** ol âteş-i Nemrûd içine bismi-ilâh deyüp âteşin bir köşesinden girüp alev-ber-alev evce peyveste olmuş âteş-i hâr içinde ol kadar semâ‘ ve lu‘bedebâzlıklar ve kârsâzlıklar eyleyüp zakan [u] şevâribinden ve kaş u kirpiğinden bir şey kalmayup tâ vasat-ı nârda oturup vasla vasla akîk-i Yemenî-misâl âteş pâreleri bî-pâk yer idi.

Ammâ hakîr hayretde kalup im‘ân-ı nazar ile nazar ederdim: ol nâr-ı elîm içinde oturup "*en-nâr fâkihetü'ş-şitâ*" [279] deyüp ol hâr vilâyetde nâr yerken iki ellerin gâhîce iki bagalleri ya‘nî koltukları altına sürüp andan ellerin yüzüne ve gözüne ve cemî‘i uzvuna sürerdi, ve ol mahalde kendü vücûdundan ba‘zı dûd-ı siyâh alev zâhir olurdu.

Ba‘dehu âteşden taşra çıkup melik huzûrunda zemîn-bûs eyledikde araka müstağrak olmuş. Bu hâl üzre hakîr sâ‘at dutdum, bir sâ‘atde bir deveyi ve bu kadar âteş-i Nemrûd'u tenâvül edüp yine endâm-ı üslûbu ke'l-evvel rakîk ü nahîf ü za‘îf, ya‘nî sâhib-şikem olmamış. Aklım perîşân olup dem-beste ve hayrân kaldım.

Andan pehlivân alâ-mele’i'n-nâs içre dal-kîr-i dırâz bu kadar olup meydân-ı ma‘rekede bâkî kalan âteş üzre sepe sepe işedi kim cümle temâşâcıyân seyl-i sidiğe gark olayazup alarkaya karâr etdiler. Derhâl pehlivân-ı sabîh-hâl ehl-i me’âl zebâna gelüp,

"Ey melik, ömrün mezîd ve düşmenin Yezîd olsun ve rikâbında kelleleri pençâl olsun. Bana bir at ve beş deve yükü fîl dişi ve kakule-i kebîr ve beş memlûk-i sagîr ihsân eyle. Yohsa şimdi bu şehr-i Apşuka'yı sidiğim seyline gark ederim" dedikde melik ricâsın kabûl edüp vezîrine tenbîh **[Y 420b]** eyleyüp vezîr dahi "Ale'r-re’si ve'l-ayn" deyince gayrı şey’i istemez oldu ve pehlivânâne meydânda lu‘bedebâzlıklar ederek yârdâhları deff ü dâyire ve kudümler turralar ile darblar ururlardı.

Ve sidik ile sönen âteş üzre on fîl-i Mengerûsî haml-ı sakîli odun getürüp nârı tâzeleyüp nûr etdiler. Bu mâbeynde pehlivân melik huzûruna varup eyitdi:

"Ey hasîbü'n-nesîb evlâd-ı Nûh Nebî *aleyhi's-selâm.* Yediğim âteş yüreğim yakdı ve cümle halk bana bakdı kim âteşin buhârı depemden çıkdı, vücûduma gâyet harâret müstevlî oldu. Şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ervâhları şâd ola, bana Nîl-i mübârekden on tulum su getirsinler" didikde der-ân getirdiler. İçmeğe mübâşeret etmeden hemân deryâ-misâl seyrâncılar içind[en] bir cesîm ü semîn âdem gelüp feryâd ederek tulumlar ile suları alup kabz eyledi.

Dîğer ve mine'l-acîbe ve garîbe

Hemân herîf-i semîn melik huzûruna varup,

"Ey sultân-ı Sûdân, adâlet eyle. Bu on tulum Nîl suyunun beşin ana ve beşin bana ver kim yedi gündür sâ’im ve yedi gecedir kâ’im bir katra su içmedim" deyü yemîn etdi.

"Perhîz [ü] riyâzâtı bu mertebeye getirdim", dedikde melik,

"Ey imdi sana bir şey getirsinler. İftâr edüp sana bu sudan beş tulum vereyim" dedikde evvel et yiyen âdem ile bu yeni gelen âdem meydân-ı ma‘rekede melik huzûrunda ceng [ü] cidâle âgâze edüp birbirlerine eyle fîl siki çekdiler kim ikisinin dahi endâmlarından kan cereyân etdi.

Ol et yiyen kara kadîd-i mahz kanı ol kadar çıkmadı, ammâ bu yeni gelen âdem semiz olmağile kanı ve cânı çıkayazdı. Ammâ ikisi de çâpük birbirlerin katle azîmet etdiler.

Melik bu hâli görüp mâbeynlerine pür-silâh âdemler girüp ayırdılar. Andan melik beşer tulum su vermeği hükm etdi. Ammâ sonra gelen âdem,

"Amân pâdişâhım, benim harâret âteşim çokdur, bu on tulum su söndürmez, gör âteşimin nümûnesin" deyüp bir kerre na‘ra edüp meydân-ı mahabbetde iki ellerin beline koyup Mevlevî-vâr semâ‘ ederek ağzından nîm sâ‘at âteşler alev-ber-alev olup çıkar, parça parça şerâreler temâşâcıyânın üzerine nisâr olunur.

"İşte yâ melik, benim yedi gün sâ’im olmamda bu kadar âteş peydâ etdim. Anıniçün on tulum su isterim" dedi.

"Eğer anın âteşi benim âteşimden ziyâde ise on tulumu ana hükm eylen" dedi.

Derhâl bu re’y ma‘kûldür, deyü ibtidâ deve eti yiyüp âteş yiyen pehlivâna,

"Sen dahi arz-ı ma‘rifet eyle" dediler.

Derhâl pehlivân ol meydân-ı mahabbetde iki ellerin başı üzre koyup gûnâ-gûn lu‘bedebâzlık ederek semâ‘ edüp cümle yedüği deve etlerin kızıl kanları ile ağzından parça parça çıkarup halk önüne başka **[Y 421a]** başka yığardı.

Ve melik huzûruna gelüp anda dahi yigirmi vasla lahm-ı cemel kay etdi. Ve mâbeyninde birkaç kerre âteş dahi kay etdi, ammâ çok çıkaramadı. Hattâ hakîrin bir gulâmı kendi eliyle pehlivânın ağzından bir parça deve eti çıkardı, ammâ âteş çok çıkmadı. Bu et yiyen herîfin bu gûne ma‘rifetin öbür âteş kusan herîf görüp,

"Yâ sultân-ı Fûnc, benim âteşim mi gâlib, yohsa anın et kusması harâreti mi gâlib?" deyü feryâd edince Melik Kakan ve cümle huzzâr temâşâcıyân kara hacıyân,

"Su âteş kusana gerekdir" deyü ricâ etdiler. Melik dahi eyle hükmetdi. Ve âteş kusan on kırba suyu alup kabz edüp mukaddemâ boğazlanan devenin üstühânlarından ve postundan ve muzahrefâtından bakâyâyı cümle necisiyle bile tenâvül edüp beş kırba suyu beklemeden [yenilmeden?] bilâ-cür‘a nûş etdi. Et kusan pehlivân-ı evvel feryâd edüp,

"Bire ol âteşi kusdu, harâreti teskîn oldu, ammâ benim harâretim deve eti kusmak ile teskîn olmayup âteş harâreti bende bâkîdir" dedikde,

"Ya sen de âteşini kay etsene" dediler. Pehlivân-ı evvel eydir:

"İbtidâ gelüp su içün benimle ceng ederken vücûduma bilmem ne sürdü ve ne efsûn etdi. Anıniçün âteşi çıkaramadım" **[Q 328a]** **[P 325a]** dedi.

"Ve bana kıyman, helâk olurum" deyü feryâd [u] figânlar edüp âsudehâl bir köşede müte'ellim olup söğüp oturdu. Ve bir kimesne hâline merhamet edüp bir katra su vermediler.

Beri tarafda sonra gelen pehlivân evvelki pehlivânın karşusuna varup sultânın ihsân etdiği beş tulum suyu arkası üzre yatup ağzına dökdüler, cümlesin nûş edüp bir kerre yerinden kalkup aksırdı ve öksürdü,

"Elhamdülillâh, harâretim henüz teskîn oldu" deyü eski pehlivâna rağmen gözü önünde reftâr ederdi. Ba'dehu melik huzûruna gelüp,

"Yâ sultân, adâlet eyle, evvelki pehlivâna dahi beş tulum su ihsân eyle ki ol dahi def'-i atşân etsün" deyü ricâ eylediğinde musâhibler taraf taraf ma'kûldür, deyü *el-mâ'u li-men taleb*'dir, ibtidâ suyu ol istedi, deyü anlar dahi ricâ etdiler.

Der-akab beş tulum suyu evvelki pehlivâna getürdiler, gördüler kim eleminden ve harâret-i âteşden durduğu yerde cân teslîm edüp kapkara yanmış. Evvel dahi kara kura arık za'îf âdem idi. Derhâl bu ahvâl melike pür me'âl ile,

"Pehlivân-ı evvel merhûm olmuş", dediler. Melik hakîre nazar edüp müte'ellim-künân oldu ve sefâhet edüp,

"Su vermediğimizden helâk oldu. Ne kadar deve eti ve ne kadar âteş yedi. Hakkâ ki üstâd pehlivân idi", deyü kendüye hayli levm etdi. Hakîr tesellî-i hâtır vermek içün,

"Eyle olur pâdişâhım. Bunlar cânbâzânlardır, dâ'imâ cânlariyle oynarlar. Ma'sûmlar şîşebâzlık **[Y 421b]** ederken kırarlar, bu dahi anın tıbkıdır" dedim.

"Tîz öbür pehlivânı çağırın, zevk [u] şevka müte'allık ba'zı ibret-nümâ şakalar etsin" dedi. Pehlivân meydân-ı hengâmeye gelüp,

"El-hükmü lillâh yâ sultân, ben sağ olayım. Ol bir âteş-perest bengânî [Bengâlî?] mel'ûn idi, cümle ma'rifet izhâr etdüği sihir ile idi. Ammâ hamd-i Hudâ ben Mâlikiyyü'l-mezheb bir dîndâr Ebüzzeheb nâm kulunum. Cemî'i arz-ı ma'rifet ızhâr etdiğim riyâzat ü perhîz [ü] mücâhede iledir", dedi. Melik eyitdi:

"Ammâ ol senden pehlivân idi. Korkarım hased bâbından anı helâk etdin" dedükde,

"Yâ sultân, eğer ana ziyâde mahabbetin var ise, bana ihsân eyle, ben anı huzûrunda diri kılam" deyü azîm da'vâ-yı merd etdi. Melik dahi yüz deve vermeğe ta'ahhüd etdi.

Ve mine'l-mudhiketi'l-acîbe

Evvelâ bu pehlivân-ı sânî melikden bir yüğrük at alup merhûm olan pehlivânın na'şı yanına varup

atın kuyruğuna bir habl-i metîn bağlayup hablin bir ucun merhûm pehlivânın boğazına bağlayup kendüsi ata süvâr olup fakîr ata ol kadar taziyâneler urdu kim at cânı acısından ve kuyruğu derdinden bu sahrâ içre seğirddikçe kuyruğundaki pehlivân-ı garîbin leşi doğancı pefteresi gibi pür pütur olup rimâl-i türâb ve hâr [u] hâşâk içre evgâr olup ba‘zı yerden derileri yüzülüp kızıl kızıl etleri zâhir oldu. Bu meydânda sürüye sürüye merhûmun na‘şın melik huzûruna getürüp kodu. Derhâl melik,

"Hay mel‘ûn, tahkîk bu fakîre sen hasm-ı kavî imişsin kim bu fakîrin lâşesine böyle hakâret etdin. Bire mel‘ûn, nice diri etsen gerek. At ayağında pâymâl-i rimâl oldu" deyü vâfir itâb etdi. Hemân pehlivân,

"Amân yâ sultân amân, sabr eyle bir ân" deyüp melik huzûrunda dal zeker-i müzekker olup meyyitin üzerine ağzına ve burnuna ve cemî‘i endâmına ol kadar teşelşül eyledi kim ol meydânı sidik seyli seylâb etdi. Ve bir âdeme leşin ağzın açdırup evvel nûş etdüği beş tulum suyu zekerinden merhûmun ağzına işedikçe leşin karnı tulum gibi şişüp merhûmun karnı kur kur ötmeğe başladı. Derhâl pehlivân-ı sânî,

"Sultânım, gördün mü, benim sidiğim bu âteş-pereste hayât verüp karnı gürlemeğe başladı" deyü ba‘zı letâyifler söyledi. Sultân,

"Bilmem gayrısın, bu fakîri da‘vâ-yı merd etdiğin üzre diri eyle, yohsa seni katl ederim" dedükde,

"Ale'r-re’si ve'l-ayn, dest ber-dâyire" deyüp yârdehleri deff ü kudüme velvele verüp yine pehlivân melik huzûruna gelüp,

"Yâ sultân, bu âteş-perestdir, âteşi pek sever. Bu meydân-ı mahabbetdeki âteşe on fîl yükü odun getirsinler", dedikde der-akab **[Y 422a]** dağlar gibi santa ve sindiyân ağacların evvelki âteş üzre bırağup alev-ber-alev âteş-i Nemrûd evce peyveste oldu.

Bu âteş kenârında merhûm olan pehlivânın leşine im‘ân-ı nazar ile takayyüd edüp nazar ederdim. Mukaddemâ bir esmerü'l-levn kadîd-i mahz bir cüsse idi; pehlivânın ağzına işediği sidik ile karnı câmûs şikemi gibi olmuşdu. Ve vücûdu ebrî kâğız gibi rengâreng alaca alaca ahmer ve asfer ve ebyaz olup mücellâ olmuşdu. Ve mukaddemâ su içün ceng etdiklerinde zahm-hurde olan vücûdunun kırmızı kırmızı kanları durur idi. Ve at kuyruğunda pâymâl olduğu zahmları pâre pâre dururdu.

El-hâsıl bu hâl üzre bu meyyit meydân-ı mahabbetde kalup pehlivân gayrı lu‘bedebâzlıklara mukayyed oldukda melik ibrâm edüp,

"Bu mevtâyı bir hâl eyle, yohsa şimdi sen bilürsün" deyü ibrâm [u] ilhâl edince pehlivân ve üç zeberdest insân ile merhûm pehlivânın ellerinden ve ayaklarından yapışup böyle terennüm ederlerdi.

Beyt-i âteş-perest:

Tuc ben tüken kelne peretiye mükerrerdir

Ney ney muhamık deyyu mükerrer

Ram Ram Ram Ram Ram Ram

bu dahi mükerrerdir. **[Q 328b]**

Bu gûne tegannî ile pehlivânın leşin ellerinden ve ayaklarından sallaya sallaya **[P 325b]** âteş-i Nemrûd'un tâ aynü'l-fi'iline atdıkları sâ'at çayır çayır ve çatır çatır yanmağa başladı. Ve ağzından burnundan cümle sidik fevvâre-misâl çıkup âteş içre neft ü katrân gibi yanardı. Ve gûnâ-gûn alevler evce peyveste olup bed râyiha cümle temâşâcıyânı mebhût u sermest etdi.

Bu mahalde sultâna haber etdiler kim pehlivânın huddâmları(na) firâr ediyor deyince,

"Bire dutun" deyü üç huddâmın ve pehlivânın kendin kayd-bend ile sultân huzûruna getirüp,

"Bire kâfir, sen da'vâ-yı merd edüp bu pehlivânı diri ederim, deyü ta'ahhüd etdin. Ba'dehu âteş-perestdir, deyü âteşe atdın. Hâlâ çayır çayır yanmadadır. Ur şu kâfirin boynun" derken hemân cellâd dal tîğ-ı Bihzâd-ı bîdâd olup tîğı gılâfından çıkarup kelle-i pehlivân budur derken hemân pehlivân-ı rind-i cihân cellâd-ı bîdâd ile melik huzûrundan pertâb edüp üç huddâmiyle âteş-i Nemrûd içine girüp "Ram Ram" diyerek semâ' edüp âteşi pâymâl ederken hemân ân merhûm olan pehlivân dahi,

"Ya Ram Ram" deyüp ayağ üzerine kalkup iki pehlivân-i cihân birbirlerine kuc-kucağ olup semâ' ederek taşra çıkup melik huzûrunda zemîn-bûs etdiler.

Aklım perîşân olup dembeste ve mebhût vâlih [ü] hayrân olup kalmışım. Ammâ pehlivânlar dest-bûs etmeğe geldiklerinde vücûdlarına cümle yağ sürünmüş idi. Yohsa kendü yağları mı, yohsa **[Y 422b]** arakları mı idi? Hakkâ ki mu'cize mertebesinde pehlivânlıkdır.

Ba'dehu sultân bunlara yüzer deve ve yüzer koyun ve yüzer sığır ve yüz[er] keçi ve altmış beşer aded fîl dişleri ve üçer Habeşî köleler verüp sultâna du'â etdiler ki tahrîr olundu.

Du'â-yı Hindî

Kan kakan neva beselâmetem baş çakerim bu ki martı hun
Arzı kerem deretikim pan tu musâhebeti tartı hun
Ta tur ta ta tur ta bu şaka bu şaka
Yebu yebu larkı larkı du'â ki temari ki temari
Îzid Allâ kepenâh çaltı hun
Ey baba baba garîb dost
Men seyyâh-ı 'âlem-i kam Keşmîr u Kâşân Serendîl hun
Men perlikan meh-leb âteş-perest-i Hind
Ve pîçe-yi Lahorî zevan makper aye 'âşık hun
Ey baba baba garîb dost

Ey vallâ baba ey vallâ hun

deyüp bu du'âdan sonra zemîn-bûs edüp gitdiler.
Hakîrin ta'accüb ettiğine sultân haz edüp,

"Dahi ne seyre ve ne ibret-nümâlar seyr etdirsem gerekdir kim herbiri vâcibü's-seyrdir" dediler.

Ey imdi ihvân-ı vefâ, Hudâ âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyâtdır, kırk iki senedir on sekiz pâdişâhlık memleketi ibret göziyle nazzâreye alup geşt [ü] güzâr ederek temâşâ etdim, niçe bin sihr-i mübîn mertebesinde lu'bedebâzlıklar gördüm, ammâ bu mertebe sîmyâ-yı Sînâyî ve Hârisî ve Fisagoresî görmedim. Ve bu Fûncistân ve Donkolistân diyârlarında niçe ibret-nümâ sihr-i i'câz şeyler gördüm, ammâ kilk-i cevâhir zebânım kâle getirsem tatvîl-i kelâm olup kırâ'at edene tasdî' verir. Ol ecilden tahfîf-i kelâm ile iktifâ etdik.

Ezîn cânib

Bu temâşâlardan sonra melik ile bu Apşuka kal'asından kalkup giderken Nîl kenârında bir handak-ı azîme râst geldik, umku elli zirâ' idi. Meğer Tûfân-ı Nûh'dan evvel Nîl-i mübârek bundan cereyân edüp garb cânibinde Bahr-i Okyûnûs'a munsab olurmuş. Tûfân'dan sonra Seyf-i Zülyezen yedi Şellâlât kayaların kesüp Nîl'i Mısır'a akıdup bu handak yâbis kalmışdır. Anı ubûr edüp on ikinci sâ'atde,

Beled-i Ebû Temr

Bir şehr-i azîmdir. Kal'ası olmamak ile beled ta'bîr olunur, ammâ etrâfında yine haşebden kal'a-misâl çevirmişlerdir. Ve handakı vardır, bu diyârda ibtidâ handak bu şehirde gördük. Bu dahi Nîl'in cânib-i garbında iki bin mikdârı çalaşdan ve kamışdan toprak örtülü evlerdir. Kırk elli mikdârı dükkânları ve bir müsâfirhânesi ve altı kahvehânesi ve on aded bozahânesi vardır. Ve yedi câmi'i tûbdandır. Kavmi Mâlikîlerdir. Bunda melike ne kadar hedâyâ getürdilerse cümle hakîre ihsân etdi.

Andan yine Nîl kenârınca yine cânib-i cenûba niçe âbâdân kurâlar ubûr ederek on sâ'atde,

Evsâf-ı şehr-i Boruşeş [Y 423a]

Bu Sûdân sultânının bir kan vezîri bunda hükm [ü] hükûmât eder. Yüz bin askere iki bin fîle ve beş kerre yüz bin re'âyâya ve bilâ-hisâb hayvânâta mâlikdir. Ecnâs-ı mahlûkât ile sultâna karşu çıkdı kim sübhâne'l-Hallâk [280]'dır. Ammâ ne gûne benî âdemler halk etmişdir kim mısra':

Şenîden key büved mânend-i dîde. [281]

Bu vezîr istikbâle çıkdıkda iki fîl-i azîm getürdi kim biri süd beyâz idi. Bin yaşındadır, derlerdi. Yigirmi kademe nerdübân kemend ile çıkılır fîller idi. Ol mertebe fîl dahi görmemiş idim. Ve fîl bunlara eyle enîs ü mûnis gamgüsâr kim bir nân pâre içün kelb gibi âdemin akîbince gezer, gâyet üns ülfet etmişlerdir. Ve Rûm'daki fîller kadar ekûl değillerdir, ancak kesb-i havâdan cesîm ü semîndir. Benî âdeme gâyet meftûndur. Hattâ Itşân kal'asında refîk olan Dervîş Ni'metullâh'ın gergerdânı fîlleri gördükce hücûm edüp Dervîş Ni'metullâh gücile zabt ederdi. Ve fîller gergerdânı gördükde cihân başına dar olup hortumun ber-havâ edüp gâhîce zemînden hâr hâşâk alup havâya püskürüp süheyl ururdu. Gûyâ bir bâkire kız sadâsı gibi hazîn savtı vardır. **[Q 329a]** **[P 326a]** Ve herbir fîlin arkasında kırkar mahbûb Bağanıskı memlûkleri süvâr olup melike eyle hedâyâ gelmişlerdi.

Andan kalkup yine Nîl kenârınca cenûba yedi sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Boruste
şehr-i İberistân

Bu şehre alay-ı azîm ile dâhil oldukda taraf taraf kös-i kakanîler ve kebürge ve makrafalar çalınup her sûkda âdem deryâsı istikbâle çıkup siyâh-çerde nisvânları dikkelerden zılgıt sadâsı ile şehri velveleye verirlerdi. Ve cümle halkı melike nazar etmeyüp,

"Âyâ bu beyâz çiğ âdemler nedir?" deyü ta‘accüb edüp,

"Sübhânallâh" derlerdi.

Ba‘zıları bizi görüp firâr ederlerdi.

Bu kal‘a dahi tûbdandır. Ve altı câmi‘i ve bin mikdârı kamışdan ve tûbdan evleri var. Câ-be-câ çalaşdan dükkânları ve bozahâneleri var. Fûncistân'a tâbi‘ altı kerre yüz bin Zengî ve esmerü'l-levn kavmdir. Lisânları cümle İbrî'dir kim böyle kelimât ederler:

Lisân-ı İbrî

Birden ona varınca böyle add ederler:

ja	*ji*	*ju*	*kâ*	*ki*
1	2	3	4	5
kû	*ça*	*çi*	*çu*	*çe*
6	7	8	9	10

Şi‘ir-i Hazret-i Kaffâh Nebî
aleyhi's-selâm

Ba‘zı elfâz-ı dürerbârları lisân-ı Farsî üzre bulunmuşdur.

	Terceme:
jaj berbeji jerebji	Sen bu cihâna gelmeden
julu bunha jum jebji	mâder rahmine girmeden
habaj yejem şem jebji	arş u kürs olunmadan
şati jesem jit jebji	oldu nasîb yazdı kalem

Terceme:

Ham judi **[Y 423b]** *zehuj dujba*	Hâm babası Nûh Tûfânı
beşat şujet jedju zeba	emriyle kıyâmet idi

Terceme:

juj ejlem jak jatra	Her cân halâs olup
tat jedlem çiz jatra	îmân getirdiler çok öldü

Terceme:

huj riva ji jebas neda	Nûh peygambere belî diyen
felaj riba felaj riba	kurtuldular kurtuldular

Bu ebyâtlar tercemeleri ile müfte'ilün müfte'ilün vezni üzre bulunmuşdur. Bundan ma'lûm oldu kim ilm-i arûz ve ilm-i Farsî kadîm imiş. Lisân-ı Dehlevî dahi bu İbrî lisânına karîbdir.

Makâle: [282]

Bu âyet-i şerîf lisân-ı İbrî üzre Farsî elfâzlar ile Hazret-i İbrâhîm'e nâzil olmuşdur.

İmdi kelâm-ı Farsî ve Pârsî ve Fâzî kelâm-ı Hak'dır. Cennet'de lisân-ı Arabî ve lisân-ı Farsî tekellüm oluna demiş müfessirînler vardır, [283] buyurmuşlardır.

Ve lisân-ı İbrî Arabî demekdir, kitâbetde hurûfları berâberdir, lafz-ı İbrî bâ'sını nakl edince Arabî olur. Ammâ lisân-ı Arabî vâzıh lisândır ve fesâhat ü belâgatlidir. Ammâ Farsî şîrîn ve zarâfetli lisân-ı latîfdir. Hattâ "*el-Arabî fesâha ve'l-Acemî zarâfe ve't-Türkî kabâha ve gayru'l-lisân necâse*" [284] demişler.

Ve bu diyâr-ı Fûncistân'da niçe elsine-i muhtelifeler vardır, ammâ ma'lûmumuz olanları tahrîr eyledik. Ammâ bu lisân-ı nazîf ile Boruste şehri kavmi tekellüm etdiklerinde âdem hayrân kalır, zîrâ gâyet muğlak çependaz lisândır. Ammâ birbirlerine her söz başında *ajandaji* ya'nî sultânım deyü ta'zîmli tekellüm ederler. Bay u gedâya böyle derler. Ekseriyyâ halkı âfitâb-perestlerdirler. Melike harâc verirler. Ammâ gâyet ankâ bâzergânları vardır. Metâ'ları ile Nîl'in başın ubûr edüp öte cânibinde sâhil-i Bahr-i Okyûnûs'da Portakal şehirlerine varup Freng ile bey' [ü] şirâ ederler, altun guruş almayup metâ' alırlar.

Bu kal'a-i Boruste'de iki gün mihmân olup halkiyle ziyâde hüsn-i ülfet edüp ba'zı lugâtlerin tahrîr eyledik. Halîm ü selîm halûk âdemleri var.

Hikmet-i Hudâ

İkinci gece vakt-i nısfu'l-leylde iki yıldız biri şarkdan ve biri garbdan zâhir olup bu şehr üzre nüzûl edüp mu'allak durup ikisi de ditrediler. Bir hayli ditreyüp ikisi birbirine eyle dokuşdular kim zemîn [ü] âsumân lerzelendi. Ve bu iki yıldızdan niçe kerre yüz yıldızlar çıkup Boruste **[Y 424a]** şehri üzre ve sahrâya düşüp nebâtâtı ihrâk etdi. Ve iki büyük yıldızlar yine tulû' etdüği merkezlerine gitdiler.

Bir sâ'atden yine bu şehr üzre gelüp birbirleri ile ol kadar ceng edüp uruşdular ve dokuşdular kim şerârelerinden cümle asker şerre uğradılar. Zîrâ ordu içinde at ve deve ve fîller yıldızların âteş-

feşânlarından cümle hayvânât ürküp deşt-i hâmûn yerimdir, deyü dümlerin hotas edüp pârekende ve perîşân oldular.

Hâsıl-ı kelâm bu iki sitâre birbiri ile kâmil altı sâ‘at-i nücûmî bu şehr üzre ceng edüp haymelerimiz önünde devâbât makûlesinden bir şey kalmayup cümle halk, azâbullâh nâzil olup eşrât-ı sâ‘ât alâmetleridir, deyü tazarru‘ ve nâlişler etdiler. Tâ ki vakt-i Şâfi‘î ki olup seher yıldızı ki cânib-i şarkdan lem‘a urdu, mezkûr kevâkiblerin biri şarka ve biri garba gidüp gâ’ib oldular. Ol ecilden bir gün dahi meks edüp cemî‘i hayvânâtlarımız bir iki konak yerlerden getirirdik. Ne‘ûzu billâh kıyâmetden bir alâmet temâşâ idi.

Andan ale's-sabâh kalkup yine Nîl kenârınca cenûb semtine ma‘mûr [u] âbâdân nebâtât [u] giyâhatlı nâzik halfa alefi içre on bir sâ‘at ubûr edüp,

Medh-i kal‘a-i Donkade

Ahâlî-i vilâyet zu‘munca Âsaf-ı Berhıyâ hukemâ ta‘lîmiyle binâ olunan şehrin biri dahi budur derler. Ammâ hakkâ ki şehr-i azîm ü kadîm imiş, ammâ hâlâ harâb-âbâdinde sâkinlerdir. Altı bin kârgîr hânelerdir. Kal‘ası cânib-i garbdadır.

Ve bir azîm kârgîr kubbeli câmi‘i var.

Ve esvâk-ı muhtasarı var, ammâ benî âdem deryâsıdır. Husûsâ sultân gelir **[Q 329b]** **[P 326b]** mülâhazasiyle cemî‘i zâğî ve dagî ve yağı ve bâğî kavm bu şehr içre mâl-â-mâl idi. Hâkimi Rahîmüddîn Kan'dır. Vezîr melike yüz bin asker ile istikbâle çıkup firâvân hedâyâlar getürdi.

Kavmi Mâlikiyyü'l-mezheblerdir, ammâ kedi ve gergerdân ve hımâr-ı berrî ve toprakdan hâsıl olur yer sıçanı ve maymun ve ceyrân ve sığın ve hargûş yerler. Ve dağlarında *karman* derler kestâne lezzetinde içi çekirdekli bir meyvedir, anı yerler. Ve levzûrimte meyvesi hurde balık gibi bir meyvedir. Alçacık ağaclarda biter. Gâyet lezîz ve mukavvîdir. Ammâ eşkâlde hemân balık gibidir, kuyruğundan biter. Ağacın kat‘ etsen balık yağı gibi râyihalı yağı çıkar. Başına bit üşen İbrân kavmi bu ağaç yağından başına sürünüp bitden halâs olur. Ve ak düşen göze vesme gibi üç gün çekseler kırk yıllık akı mahv eder. Ammâ kesret üzre çekmeye, gözün kuvvet-i basarın zâ’il eder. Hakîr bir hokkasına mâlik olduk. Hamd-i Hudâ iksîr-i a‘zamdır.

Ve bu diyâr halkının zirâ‘atleri cümle darıdır. Buğday ve şa‘îr ve fûl ve ades **[Y 424b]** ve ketân ve hummûs ve bersîm olmaz.

Ve bu şehirde sultân bir âdemi sengsâr edüp katl etdi. Müte’ehhil iken bir bâkirenin bikrin izâle etdiğiyçün beline dek zemîne gömüp recm etdiler. Bahıl gibi taş da bulunmaz, hele ne hâl ile katl etdiler.

Bu şehirden kalkup yine cenûba Nîl kenârınca giderken niçe bin ejderhâ-misâl timsâhları temâşâ ederek gâh rimâl ve gâh türâb ve cibâl aşarak tokuzuncu sâ‘atde,

Evsâf-ı acâyib ü garâyib cebel-i Sindâs-ı Hazret-i İdrîs

Bu cebelin dâmenindeki sahrâ içre asker-i deryâ-misâl ile meks olunup melik ile tahte'l-futûr tenâvül edüp bin mikdârı âdem ile at ve hecîne süvâr olup yüz mikdârı dahi bennâlar ve Ferhâdî kazma ve külünkler alup bu meks etdiğimiz sahrânın garbında nîm sâ‘at ba‘îd evc-i semâya kad çekmiş bir kûh-ı bülend-i ahmergûn sâfî seng-i hârâ-yı ibret-nümûn bir mücellâ ve musaykal cebel-i âlîdir.

Bu cebelin şarka nâzır tarafında bir mağârâ kapusu var, ammâ rıhtım Şeddâdî-binâ ile sed olunmuş. Der-akab sultân bu kaya dibinde bir taşdan oyulmuş menhar teknesi var ya‘nî kurbân edecek havzdur.

Anda yedi deve yedi koyun ve yedi keçi ve yedi horos ve yedi yılan ve yedi kedi boğazlayup kanları menhar havzuna dolup cümle kavm ellerin bu kana bulaşdırup ellerin mezkûr kayaya sürdüler. Ve sultân dahi "Eyle edin" dedi. Hakîr,

"Niçin böyle ederiz?" dedim.

"Böyle tılısm olmuşdur. Her kim bu cebel içine girüp tâli‘in dutup murâd [u] maksûdu ne ise hâsıl olur mu, olmaz mı haber almak murâd edinirse bizim gibi ellerin bu hayvânâtların kanına sokup kayalara siler, kurbân etmiş olur, tâ ki acâyibât göresin" dedi. "Ammâ sakın zerre kadar havf [ü] haşyet çekme", deyüp melik vasıyyetler etdi.

Ve cümle bennâlara fermân edüp kûh-ı serâmedin sed olan bâbını mezkûr kazma ve külünkler ile renc [ü] anâ çekerek acdıklarınca bir tarafdan halk kurbân kanından münhedim olan kapudan içeri kan nisâr ede ede mağârânın kapusu açılup ibtidâ Sennâr kadısı ve melik imâmı ve Donkade vâ‘ızı tezkîr ü tekbîr ile girdiler. Ardları sıra vüzerâları dahi akîbince sultân elime yapışup mağârânın içine sıyt u sadâsız girüp âdâb üzre durdular. Bir ak sakallı âdem bir horos ile gelüp horosu vâfir urup horos feryâd ederken horosu tekbîr ile kurbân edüp kayadan oyulmuş bir dollâb hücresi var, anda koyunca alâ-mele’i'n-nâs horos meyyitesi gâyib olunca cümle anda olan huzzâr-ı meclis hamd [ü] senâ edüp bu gâr-ı azîmin cânib-i erba‘asında kat-ender-kat kayadan kesme **[Y 425a]** âdem oturacak iskemleler var, cümle yüz mikdârı kimesneler ol mastabalarda oturup âsûde-hâl summun bükmün olup turduk.

Anı gördük, mağârânın bir köşesinde zelzeleden rahnedâr olmuş bir yarık kaya yeri var, andan bir savt-ı hazîn ile ibtidâ sûrnâ ve ûd ve kânûn ve santûr ve tanbûr ve rebâb sadâları ile bir zemzeme-i sûznâk nağemâtı kopup râst makâmında be-dürüstî bir fasl-ı Hüseyin Baykara oldu kim hakîrin karârı kalmayup karârı raksda edeyazdım. Ba‘dehu bir semâ‘î ve andan beş on âvâz-ı muhrik sûznâk bir yerden bir perdeden bir gûne kâr okudular. Ammâ elfâzları bir lisâna müşâbeheti yok idi, ammâ usûl âheng yerinde idi. Anlar tamâm edince azamet-i Hudâ bir velvele ve gulgule ve debdebe-i kös ve kerrenây ve tabl ve boru ve kudüm ve sahan ve tancere sadâları istimâ‘ olunup bunlar makâm-ı hüseynî'de bir fasıl etdiler kim bu kehfin içi ra‘d gibi gürleyüp kulaklarımız asam oldu.

Bu fasıl dahi tamâm olunca hemân bu gâr içre horos boğazlayan koca herîf iki ellerin memesi üstüne koyup mehterhâne faslı olan tarafa müteveccih olup giderken cümlemize,

"Ayak üstüne kalkın" deyü işâret edüp kendi cümleye talî‘a olup sadâ gelen kaya dibine varup,

"Es-selâmu aleyküm yâ sultâne'l-cân" deyü yüzün yere sürdü. Hemân kaya içinden bir avret âvâzı gibi bir savt-ı sûznâk ile,

"Ve aleykümü's-selâm yâ huddâmî evlâd-ı Hâm" dedi. Andan Sennâr kadısı varup,

"Es-selâmu aleyküm yâ sultâne'l-cân".

"Ve aleykümü's-selâm yâ kadı-i Sennâr ibn Tâhir ibn Ya‘kûb" dedi. Hemân melik hakîre,

"Hâzır ol, benim akîbimce sen de selâm verüp gönlün murâdın söyle" dedi.

Niçe vüzerâ ve ulemâlar varup selâm verüp herkesin isim resmiyle selâmın alırdı. Ba‘dehu melik âdâb üzre kayaya müteveccih olup,

"Es-selâmu aleyküm yâ sultâne'l-cân" deyince,

"Ve aleykümü's-selâm yâ zâlim Kakan ibn Sârend Kakan ibn İdrîs Kakan ibn Lâvend Kakan. Adâlet eyle. Başına yıldızlar düşdü. Eline vilâyetine vilâyet-i Zenc'den ve vilâyet-i Dumbiye'den yağı asker gelir. Gâfil olma. Ammâ mansûr u muzaffersin. Her sene bunda gelüp kurbânlarınız eylen" deyü sadâ gelince melik ne cânibe oldu ise beş altı kerre secde-i şükr etdi.

Bu sadâlar cümle râyegân lisân-ı Fûncî idi. Andan bir vezîr Berberî kavminden olmağile anın kelimâtı **[Q 330a]** üzre lisân-ı Berberîce "Hasta olursun, halâs olup oğlun vücûda gelir" dedi.

Andan melik hakîre cür’et **[P 327a]** verüp hulû‘ u huşû‘ ile ileri varup,

"Es-selâmu aleyküm yâ sultâne'l-cân" **[Y 425b]** deyü bükâ eyledim.

Hemân savt-ı âlî ile lisân-ı Ervâm'ın fesâhat [u] belâgati üzre,

"Ve aleykümü's-selâm yâ seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem, musâhib-i sultânân ve hâfız-ı hamele-i Kur’ân, Evliyâ Çelebi ibn Dervîş Mehemmed Zillî ibn Kara Ahmed ibn Demircizâde Kara Mustafâ Paşa eş-Şehîd ibn Durhan Beğ ibn Yavuz er ibn Ece Ya‘kûb ibn Allâhverdi Akay ibn Muhammed Kirmânî ibn [Türk-i] Türkân Hâce Ahmed Yesevî ibn Muhammed Hanefî radıyallâhu aleyhim ecma‘în" deyü tâ cedd-i ecdâdımız Hazret-i İmâm Hüseyn'e ve İmâm Alî'ye ve Fâtımatü'z-zehrâ'ya ve Hazret-i Risâlet'e varınca şeceremizde tahrîr olunduğu üzre ecdâdlarımız yâd edüp bizi dilşâd etdi.

"Ve Mısır'da bir hayli zamân vüzerâlar ile sohbet edüp nasîbin Kör İbrâhîm Paşa olur. Kamaniçse feth olur. Mısır helc [ü] melc olur. Defterdâr Ahmed Paşa Mısır'a gelir ve gider. Köpürlüoğlu ölür. Kara vezîr olur. Mısır'da hasta olur. Halâs olursun. Yine sen Mekke'ye gidersin. Yine Mısır'a gelirsin. Kulların içün gam yeme. Var safâ geldin. Habeş'e git. Hoş gitdin" didükde cümle huzzâr-ı meclis hayretde kaldılar. Hakîr mebhût olmuşum, koltuğuma girüp bir köşeye hakîri kodular. Cümle halk pesend eylediler kim,

"Seninle bu kadar kelimât etdi" deyü ta‘accüb etdiler.

Andan refîkımız Dervîş Alî Halhâlî ve Dervîş Nemedî ve Dervîş Lema‘î ve gergerden sâhibi Dervîş Ni‘metullâh selâm verdikde cümlesinin selâmların savt-ı a‘lâ ile alup isim resimleri ve kurâ ve

kasabâtları vatan-ı aslîleri ile ve eben an-ceddin akrabâ ve ta‘allukâtları ile ayân [u] beyân etdi. Ammâ Dervîş Alî Halhâlî'ye,

"Aleynâ yâ târike's-salât Cebrî Dede" dedi.

Cümlemiz tebessüm edüp Dervîş Alî hicâb edüp sonra ol kadar musallî oldu kim hakîrin rub‘ dâ’iresi anın koynundan gitmeyüp vakt-ı salât olunca edâ-yı farz ederdi.

Andan memlûkümüz Behrâm varup selâm verdi, ana dahi,

"Aleynâ yâ hâyin-i mevlâyî" dedi. Andan memlûkümüz Haydar selâm verdi, ana dahi,

"Aleynâ yâ hâyin-i velî-i ni‘am" dedi. Ve Husrev gulâm selâm verdikde,

"Ve aleykümü's-selâm yâ mahdûm-ı mükerrem-i bilâd-ı Erdelî" dedi.

Hulâsa-i kelâm sultân ile biz anda iken müte‘ayyin ma‘dûd âdemler cümle varup herkesin murâdı üzre haberler söyleyüp tesellî-i hâtır olup gayrı sâ’il kalmayup yine ol horos boğazlayan kimesne meydân-ı mahabbete gelince içerden bir sadâ-yı çeng-i harbî faslı çalınup cümle halk sürûr [u] şâdmân etdiler. Fasıl tamâm olup cümle âdemler taşra gitdiler.

Bu sahrâda üç gün üç gece meks edüp her gün cümle halk gürûh gürûh varup selâm verüp murâd [u] maksûdâtların su’âl edüp **[Y 426a]** su’âllerinin sıhhat haberin alup gelirlerdi. Hakîr dahi yüzüm alışup üç kerre vardım, murâdım üzre haberlerin aldım, ammâ mugayyebât-ı hamseden haber vermezdi. Üçüncü gün sultân ve cümle a‘yân-ı kibâr varup yine kurbânlar edüp bennâlar kehfin bâbın kârgîr-binâ ile sed edüp du‘â ve senâ ile gitdiler.

Meğer her sene mâh-ı Temmûz'da cümle diyâr-ı Fûncistân ve gayrı Berberistân kavmi bu sahrâya cem‘ olup üç gün üç gece böyle cem‘iyyet-i kübrâ edüp herkes gönlü murâdın su’âl edermiş.

Ammâ **hikmet** bu kim bu kehfin içi seng-i hârâdan oyulmuş bir gâr-ı azîmdir. Ve eyle mücellâdır kim bir hûş [u] tuyûr-ı vahşî minkârın ildirecek yer yokdur. Ancak ol sadâ gelen çatlamış kaya vardır, gayrı yerleri musaykaldır, bir âdem girecek yer yokdur. Ya bu sâz söz ve hây hûy kerrenây kös ve nefîr ve tabllar nedir? Ya bu herkesin ismi ve resmi ile bilüp haber verme nedir? Aklım perîşân oldu. Aceb sırr-ı Hudâ-yı ibret-nümâdır. Sultâna ve ba‘zı ihtiyâr nüdemâlarına su’âl etdim, gûnâ-gûn haber verdiler. Ancak horos boğazlayan kehfin huddâmı nakl etdi kim,

"Bu cibâle cebel-i Hazret-i İdrîs derler. İdrîs Nebî zamân-ı sa‘âdetlerinde melâyikelere bu gârda ders dediğiyçün İdrîs derler. Dâ’imâ enîs mûnisi bu gâr içre kerrûbiyân idi. İdrîs Nebî bu âyet-i şerîfe fermânınca âsumâna urûc etmeğe niyyet etdi, âye[t]: [285] Andan cemî‘i ta‘allukâtın ve enîs mûnis gamküsârı olan kerrûbiyân perîlere,

‘Siz bu gârda sâz söz ile eğlenin, ben gelince sabr edün’ deyü bunlara hayır du‘â edüp bu gâr içre cümle ta‘allukâtları gizden [gözden?] gâyib olup İdrîs Nebî İsvân diyârında âsumâna urûc etdüğine bu âyet-i şerîf delîldir. Ol zamândan berü bu kehf içre iki sâ‘atde bir nevbet çalınup azîm dîvân olur kim

gece ve gündüz on iki fasıl eder. Eğer benî âdem gelir ve eğer gelmez bu fasıllar ilâ hâze'l-ân ve inkırâzu'd-devrân böyle fasl olunmadadır. Âbâ vü ecdâdımızdan böyle gördük ve böyle hizmet edüp cümle gelen kurbânları bizim zürriyetimiz kurbân edegelmişlerdir. Hâlâ huddâm-ı sultân biziz" deyü cevâb verüp gayrı gûne haber vermedi.

El-hâsıl dem-beste olduğum temâşâ idi. Andan melik sâyebânına gelüp ta‘am tenâvül etdik. Hakîrin ta‘accüb etdiğine anlar hande ederler. Ba‘dehu bu sahrâdan kalkup yine Nîl cenbinde cânib-i cenûba altı gün altı gece mâhitâbda dahi giderdik. Vakt-i sabâhda sayd [u] şikâr ederdik. Bu vâdîye,

Vâdî-i Şilcelâh [Sincilâh?]

Ya‘nî Zülcelâl sahrâsı demek ola. Bir sahrâ-yı bî-pâyândır. Ve gâyet mahsûldâr **[Y 426b]** ormanlar âb-ı revânlar ve buhayreler ve nahlistân gülistânlı rûh-efzâ sahrâ-yı cân-fezâdır.

Garb cânibinde onar fersah nihâyeti Portakal Frengi kal‘alarından sâhil-i Bahr-i Muhît'de şehr-i Siniçtere'dir, ammâ görmedim, şehr-i azîm imiş.

Ve bu Sincilâh sahrâsında üç gün sayd [u] şikârlar edüp yetmiş fîl ve on altı gergerdân ve niçe bebr ü peleng ve niçe bin hargûş ve hımâr-ı berrî ve kazık boynuz ve zürefâ ve kûsfend-i beyâbanî ve'l-hâsıl hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn hayvânlar şikâr oldu kim bu sahrâda olan mahlûk-ı Hudâ'nın yüz kerre yüz bininde biri sayd olunmadı. Tâ bu mertebe Cenâb-ı Bârî bu sahrâyı ecnâs-ı mahlûklar ile mâl-â-mâl eylemişdir. Ve cezîre-i Mısır'da böyle vâsi‘ mahsûldâr **[Q 330b]** sahrâ-yı **[P 327b]** hoş-havâ yokdur.

Bu vâdî-i hâmûn içre ceyrân gergerdân kûsfend-i beyâbân yiyerek dördüncü gün vakt-i zuhrda yetmiş seksen bin asker nümâyân olup on fîl-i Mengerûsî iki yüz gılmân u bintân ile fîlleri Rümeyle hâkimi hedâyâ çeküp alay-ı azîm ile,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm Rümeyleti'l-Himâl

Hazret-i Süleymân'ın vezîri Âsaf-ı Berhıyâ binâ etdüği şehirdir. Mukaddemâ kurâ şekilli bir beled imiş. Âsaf bu beledde rahm-i mâderden müştak olup maskat-ı re’si olduğuyçün bu şehri hikmet üzre binâ edüp itmâmında Hazret-i Süleymân'ı ziyâfete da‘vet edüp kasr-ı âlîler binâ etmiş. Ve her mahlûk-ı Hudâ'nın elbette pâdişâhları vardır, Süleymân Nebî ile anları da‘vet edüp herbirine birer kâh ve birer Havernak ve birer mak‘ad ve birer cây ve birer maksûre-i gûnâ-gûn ile Nîl'in sâhilin eyle âbâdân etmiş kim yedi sâ‘at Nîl kenârınca cenûba, yedi sâ‘at yine Nîl kenârınca şimâle, gûnâ-gûn kasırlar binâ edüp her ecnâs-ı mahlûkun sûretlerin kasrı üzre *tâbaka'n-na‘lu ceseden* timsâl etmiş.

Ammâ cümleden mehîb ecinne pâdişâhları on ikidir, herbiri beyâz mermerden ve sommâkîden ve seng-i siyâhdan mahûf u mehîb sûretleri var. Ammâ on iki dahi perî pâdişâhları var, kasırları yanında beyâz mermerden inşâ olunmuş geysûları çim-ender-çim edüp omuzları üzre cenâheynlerin devşirüp ber-zânû otururlar, hemân cemî‘i vücûdları benî âdem gibidir, ammâ kanatları omuzu başlarında ziyâdedir. Ve bir kasırda,

Eşkâl-i dîv

Bu dahi insân gibi, ammâ başları kazan gibi ve kulakları sini gibi ve iki boynuzları altında ve iki azu dişleri taşrada ve kuyrukları otururken dizleri üzre ve gözleri müdevver ve ayaklarında ve ellerinde beşer parmakları arslan tırnaklı kırmızı sommâkî sûretler idi kim kasr içre dururdu. Andan bir kasr-ı azîmde,

Eşkâl-i sîmurg-ı ankâ

Heyhât sahrâsında gördüğüm ukkâb kuşları gibi hammâm kubbesi **[Y 427a]** kadar cüssesi var. Sommâkî zenbûrîden binâ olunmuş deve gerdânlı ve fîl başlı ve minkârı minâre gibi ve kanatların iki cânibe yayup göğsün âfitâba verüp cığalarına perdâht verir şeklinde durur. Ve kuyruğu büklüm büklüm durur. Ve cemî‘i vücûdundaki tüğlerine üstâd-ı kâmil kemâlin arz edüp eyle tîşe urmuş kim çeşm-i insân hîrelenir. Ve iki ayaklarının pençeleri birer amûd-ı azîm gibi dururdu. Ve bir kasırda,

Eşkâl-i murg-ı semender

Bu ol kadar büyük değil, ammâ gâyet şîrîn sûretli tuyûrdur. Gûyâ çölistânda münakkaş devekuşları olur, ol eşkâldedir, ammâ gerdeni kısadır. Bu dahi sommâkî taşdandır. Cenâhların açup durur. Ve bir kasırda,

Timsâl-i gûl-i beyâbân

Beyâz mermerdendir, âdem cüssesinde. Ammâ iki başı var, bir kellesi dîv şekli ve bir başı ukkâb başlı. Ve ayakları deve tabanlı ve kulakları hımâr kulaklı bir gûne mahlûkdur.

İmdi ihvân-ı bâ-safâ, Cenâb-ı Bârî rûy-ı arzda ne kadar ecnâs-ı mahlûkât halk etdi ise tâ karınca ve kurbağa ve sümüklü böcek ve çekirge ve sovulcan ve akreb ve çıyan ve'l-hâsıl cümle haşerât-ı arzın eşkâlleri bu Rümeyle şehri kurbunda hâlâ durur. Ammâ bu hakîr eydir: hâşâ kim bu eşkâlleri benî âdem etmiş ola, makdûr-ı beşer değildir. Ve mu‘cize ile dahi mümkin olmaya. Eyle timsâl-i acîbelerdir kim ilâ hâze'l-ân bu kadar bin yıldan berü fenâ bulmamışlar. Gûyâ zî-rûhlardır. Hemân kudret ve azamet-i Celâl gazabın kullarına izhâr etmek içün Hâkim-i Mutlak bunları taş eyledi, derim. Zîrâ âciz insân bin yıl ömrü olsa bu eşkâlleri inşâ edüp bu hüsn-i sûrete komağa kâdir değildir, *ve's-selâm.*

Ammâ bu kadar ecnâs-ı mahlûkât pâdişâhlarının tâ ortasında serâperde-i Süleymânî'de bilâ-teşbîh Hazret-i Süleymân tahtın etmiş, ammâ Süleymân Nebî sûreti yokdur. Bin bir pâye üzre bir kasırdır. İçinde ol kadar gılmân perîzâde sûretleri var, kimi ayağ üzre, kimi oturmuş, kimi asâsına dayanmış, kimi yatır ve kimi durur. Böyle eşkâl-i garîbeler var. Cümlesi kırmızı sommâkîdendir kim ceseden binâ olunmuşdur, yohsa kâğıda ve taşa kalem ile kazma yazma değildir.

Ammâ bu serâperde-i Süleymânî içre niçe bin eşkâl-i pesendîdelerin içinde sihr-i i‘câz bir ma‘rifet gördüm: bir mahbûb gulâm kâküllerin perîşân edüp sağ elinde bir doğan kuşu vardı. Bu doğana üstâd-ı mermerbür bir tülek kanat yelekler göstermiş [kim] âdem hayrân olur. Ve elinde olan mahbûb bu doğana nazar edüp doğan gibi bu anadan doğan şâhbâz dahi bâza bakup tebessüm etmiş. Eyle tasvîr etmiş kim hıtâyî **[Y 427b]** kâğız üzre Mânî ve Bihzâd bu sûreti yazmağa kâdir değildir, *ve's-selâm.*

Bu eşkâlât-ı acîbeleri cümle melik ile seyr etmeğe mâlik olup yine şehr-i Rümeyleti'l-Himâl'e geldik.

Evsâf-ı şehr-i Rümeyle

Bu şehirin âb [u] havâ-yı ferah-fezâsın Âsaf-ı Berhıyâ beğenüp iki yüz yılda bu şehri binâ edüp amâr eder. Ba‘dehu Nîl-i mübârekin tulû‘ etdüği Cebelü'l-Kamer'e varup Nîl'in menba‘ı üzre bir kubbe-i nühtâk edüp mîl minâreler ve acâyibât [u] garâyibâtdan tılısmâtlar ihdâs eder.

Ve ol diyârda Rümeyle nâm bir hâtûn alup binâ etdiği Rümeyl şehrine gelir, niçe sene sâkin olur. Meğer hâtûnu hâmile olmaz imiş. Hikmet-i Hudâ bu Rümeyl şehrinde hâtûn hâmile olup vakt-i sâ‘ati geldikde bir oğlu vücûda gelüp ismini Semcan kor. Bu evlâdı rahm-ı mâderden müştak olduğıyçün hâtûnuna rahm edüp bu şehri ehline hibe eyler. Hâtûnun ismi Rümeyle olup bunda hâmile kaldığıyçün

bu şehre Rümeyleti'l-Himâl deyü ol avret ismiyle müsemmâ bir şehr-i temâşâdır.

Ammâ evvelki ismi şehr-i **[P 328a]** Berhıyâ'dır. Eyle şehr-i mu‘azzam imiş kim hâlâ Tâk-ı Kisrâ'dan ve binâ-yı Haleb'den ve san‘at-ı şehr-i Atine ve Kaş'dan nişân verir. **[Q 331a]** Mîl minâreler ve amûd-ı müntehâ ve kubbe-i âlîler var kim herbirinin kadleri kehkeşân-âsâ ayyûka kad çekmişdir. Ve hâlâ bunda olan mutalsamâtlar ve künûz [u] defâyinler ve vâcibü's-seyr ibret-nümâ âsârlar var kim im‘ân-ı nazar ile nigerân olunsa âdem vâlih [ü] hayrân olur. Ammâ hâlâ bu imâretden şehirde bin mikdârı kârgîr-binâ hâneler ve yedi câmi‘ minâresiz ve yüz dükkân ve bir hân ve yigirmi bozahâne var, gayrı hammâm u medrese yokdur.

Bu şehir kanı Reca‘ü's-selâm hedâyâların verüp on bin asker ile sultân askerine talî‘a olup şehr-i Rümeyl'den yine cenûba Nîl kenârınca gidüp beşinci sâ‘atde,

Cebel-i Dâbbetü'l-arz

Bir sahrânın nihâyetinde bu cebel dâmenine varup meks etdik. Bir çemenzâr yerdir. Aslâ şâdumândan alâmet yokdur. Ancak yalçın kaya-yı ebyaz vardır.

Eşkâl-i ucûbetü'd-dehr Dâbbetü'l-arz

Mezkûr kaya üzre bir fîl-i azîm cüssesi kadar dörd ayak üzre durur beyâz mermerden bir sûretdir. Gerdeni sürâhî servi gibi bir serâmed gerden-i dırâzdır. Kellesi âdem gibidir ve gâyet mahbûb-sıfatdır. Lâkin alnında bir sivri boynuzu vardır ve geysûları perîşândır ve kulakları fîl kulağı gibi yassı ve sarkmış durur. Ve gerdânında yelisi yokdur. Ve vücûdunda postu kaplan alacası gibidir. Ve kuyruğu salkım saçakdır. Ve dörd ayakları gûyâ deve ayağı gibi çataldır, uclarında tırnakları vardır. Ve omuz başlarında iki kanadlarına üstâd eyle Ferhâdî tîşe urmuş kim gûyâ per açup tayerân etmek üzre. Bu şekilde bir hayvândır. **[Y 428a]** Bu sûretin şimâlinde yine bir püşte-i âlî üzre,

Eşkâl-i Deccâl-i la‘în

Çârpâ bir hımâr-ı azîmdir kim kaddi beş cıda kadar vardır. Siyâh taşdan bir kara hımârdır, aslâ gayrı gûne değildir. Ammâ üstünde dağ-pâre bir cesîm ü semîn âdem oturmuş. Bir gözü yok. Cümle vücûdu beyâz mermerden ve başında destârı sarı taşdandır. Bir elinde zekeri, bir eli uyluğu üzre hımâra süvâr durur. Ve cânib-i erba‘asında avret ve oğlan ve dahi şapka takyeli Yahûdîler ve gûnâ-gûn kavmlerin herbirinin ellerinde deff ü nakâre ve dübelek ve çeng ü rebâb ve ıklığ ve barbût ve'l-hâsıl bu rûy-i arzda ne kadar sâz makûlesi mezâmirâtlar var ise her ecnâsın ellerinde birer âletleri ile çalar şeklinde taşdan binâ olunup Deccâl-i la‘înin başına üşmüşler. Bu dahi ve mine'l-acâyibâtdandır. Bunu dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine melik ile bu sahrânın cenûbî tarafına bir sâ‘at gidüp,

Eşkâl-i tavîl Ûc ibn Unûk

Evc-i âsumâna ser çekmiş bir beyâz mermer kayayı üstâd kat‘ ede ede yine arkası ve omuzları kayaya muttasıl bir Ûc tasvîri edüp iki ayak üzre durur. Yine âdem sıfatında, ammâ seher vaktinde başı bulutlar içindedir. Geysûların târmâr kılmış bir kadd-i bâlâ âdemdir. Ve ayakları mermer amûdlara benzer. Boynunu elli âdem kucaklayamaz. Başı Süleymâniyye câmi‘i kubbesi kadar vardır. Ve bâzûları hem-çünân sütûnlar kadar vardır. Ve bir eli zekerinde ve bir elinde bir neheng balık omzuna

almış durur bir eşkâl-i acîbedir.

Anı dahi temâşâ edüp cümle askerle göçüp bu sahrânın cânib-i lodos rûzgârı üzre gidüp bir çemenzâr yerde sayd [u] şikâr ederek meks eyledik. Andan yine melik ile atlara süvâr olup iki yüz mikdârı asker ile meks etdiğimize karîb,

Cebel-i Sevrü'd-dünyâ

El-azametullâh evce müntehî olmuş bir yalçın dağın tâ zirve-i a‘lâsına bir sâ‘atde gücile çıkup yine ol kırmızı kayadan kesilme,

Eşkâl-i bakar-ı hamele-i dünyâ

Sübhâne sâni‘i'l-kudre, hemân kullarına sun‘un izhâr etmek içün kuvvet kudret verüp yâ vahy ile yâ ilhâm-ı Rabbânî ile ol asrın kulları me’mûr olup böyle san‘at izhâr ederlermiş. Kâmil üç bin Ayasofya amûdları gibi amûd-ı ahmerler üzre dünyâyı götüren sığırın vücûdunda bu amûdlar ayakları olmak üzre dizleri ile çatal tırnakları ile niçe bin yılda binâ etmişler. Şikemi yine bir kûh-ı azîm kadar vardır. Ve başı evce berâber, gözlerinin bebekleri Ayasofya kubbesi kadar ve boynuzlarına hadd [ü] hasr yokdur. Üstâd buna bir gûne tarama [turfe?] kıllar göstermiş kim gûyâ dühâvî katîfedir. Gördükde aklımız **[Y 428b]** perîşân olup cânib-i erba‘asın iki sâ‘atde atlar ile gücile devr edüp vakt-i gurûb haymelerimize geldik. Akıl irmez temâşâlardır.

Andan ale's-sabâh bu kadar asker ile kalkup bu sahrânın cânib-i garbına üç sâ‘at gidüp bir çemenzâr yerde meks etdik. Anda,

Eşkâl-i hamele-i dünyâ semek-i azîm

Bu dahi bir çemenzâr sahrâ içre bir tûlânîce vâki‘ olmuş bir cebel-i azîmi tîşeler ile kese kese bir balık tasvîri etmişler kim gûyâ neheng-i Bahr-i Muhît'dir. Tûlü kâmil bin altmış adımdır. Bunun dahi başı kûh-ı Demâvend-misâldir. Vücûdu pul pul zeyn olmuşdur. Ve hikmeten başı bir buhayre kenârına vâki‘ olmuşdur. Anı üstâd-ı sihr-âsâr emek sarf edüp bir mâhî tasvîri etmiş kim felekde nazîri yokdur. Anı ubûr edüp yine cânib-i garbda bir sâ‘at ba‘îd,

Eşkâl-i melâ’ike-i mukarrebîn

Hikmet-i Hudâ bu sahrânın nihâyetinde iki dere ağzında dörd aded evce münkalib olmuş yalçın mermer kaya üzre yine kayalardan oyulmuş bir cebel üzre bilâ-teşbîh Cebrâ’îl, bir kaya üzre Mîkâ’îl ve beride İsrâfîl ve beride Hazret-i Azrâ’îl timsâlleri var. Elsiz ve ayaksız ve başsız bir vücûddur, ammâ a‘zâ-yı cevârihden bir şey yokdur, illâ bir münevver yüz var. Cânib-i erba‘asında dörd çatal kanatdır ve iki çatal kuyruk mesâbesinde yine kayaya muttasıl perr [ü] bâllerin açup dururlar. Dördü dahi bir eşkâldedir, kanatları kûh-ı bâlânın tâ zirvesinden tâ süflîsine dek bir nakş-ı bûkalemûnlardır kim sihr-i i‘câzdır. Anları temâşâ edüp bunlara karîb,

Vâdî-i Nâr-ı Cahîm

İki cânibi **[Q 331b]** **[P 328b]** evce ser çekmiş kayalar içre yine taşdan inşâ olunmuş yılan ve çıyan ve

akreb ve zebânîler ucbe-likâ bir ayaklı ve bir elli gûnâ-gûn ecnâs-ı mahlûkâtlar ve zişt(ü)rû câdûlar timsâli var kim âdem bakmağa havf eder. Cehennem deresi derler, bu vâdîde hakîkatü'l-hâl yine Cehennem deresidir. İki kaya mâbeyninde helâk olayazdık. Ve hisâbın Cenâb-ı Bârî bilür ankerek yılanları ve katır yılanı ve akrebler var kim şiddet-i hârda bu askerin hengâmelerin görünce herbiri birer su‘bâna dönüp bir Berberî za‘îfi ve bir hımâr-ı nahîfi sokup der-ân cân verüp cânsız kaldılar. Anı ubûr edüp dereden taşra çıkınca tâze cân bulup ana karîb yine bir vâdî-i ferahşâd içre,

Vâdî-i Me’vâ

Ya‘nî Cennet deresi ola. Hakkâ ki bâğ-ı İremezâtdır. Âb-ı hayâtlar ve kendi biter kendi yiter şecer-i müsmirâtlar ile zeyn olmuş bir fezâdır kim cereyân eden nehrin tarafeyninde gûnâ-gûn maksûreler içre yine taşdan mahbûb gulâmlar ve mahbûbe kızlar oturmuşlar. Bir hâli harâb yerdir, benî âdemden kimesne yokdur. Ancak **[Y 429a]** Temmûz'da [Rü]meyle şehrin Nîl gark etdükde ahâlî-i Rümeyle bu Vâdî-i Me’vâ'da üç ay sâkin olup zevk [u] safâ ederlermiş.

Sultân ile bunda bu hûrî kasrı içre tahte'l-kahve tenâvül edince bülbüllerin hezâr hezârân nağmesâzlıkları câna safâlar verdi. Andan ba‘de't-ta‘âm Vâdî-i Me’vâ'dan çıkup sahrânın garbına bir sâ‘at gidüp bir kûh-ı bâlâ dibinde,

Eşkâl-i garâyib-i su‘bân-ı acâyib

Yedi başlı bir ejderhâdır kim her seri eflâke serçekmişdir, ammâ yine birbirlerine muttasıldır. Ve cümle vücûdu kırmızı sommâkî taşdandır. Ve altı ayağının herbirin onar âdem kucaklar kalın pâyelerdir. Ve çatal tırnakları vardır, herbiri nâhünleri rumh-ı sinândan nişân verir. En aşağı ağzı gâr-ı yetîmân kadar vâsi‘dir. Ve vücûdu kûh-ı yekpâredir. Ve kuyruğun kec kılup ucu zahrına muttasıl durur. Ön ayaklarından kıç ayaklarına varınca tûlü yedi yüz adımdır. Hakîrin bir gulâmı aşağı ağzından içeri girüp temâşâ edüp gâr-ı cahîm gibi cevf bir temâşâdır, deyü nakl etdi. Ammâ melik hazretleri buyurdular kim,

"Hazret-i Mûsâ ile Fir‘avn kıssaları cemî‘i tevârîh kütüblerinde mastûrdur. Ol asırda bu Rümeyle'de bir sehere var imiş. Fir‘avn buna haber gönderüp ‘Sen dahi bir ma‘rifet izhâr edüp imdâdıma gelesin’ deyü haber geldikde bu dahi yed-i tûlâsını ayân u beyân etmeğiçün bu yedi başlı su‘bânı sihr ile kırmızı somâkîden edüp kuyruğun kavs-i kuzah-vâr devr edüp harekete başlar, tâ binâ olunduğu dağdan gıjgırup yürüyerek bu çemenzâr mahalle gelince bi-emrillâh taş olup kalmışdır" deyü melik ve ulemâları nakl etdiler.

Bu dahi sihr-âsâr-ı sahîh ibret-nümâ temâşâdır. Ve bu sahrânın cânib-i erba‘ası böyle temâşâgâhlardır kim Âd ibn Şeddâd ve kavm-i Semûd ve Cân bin Cân kavminin alâyimât u garâyibâtları var kim ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn hâsıl etdiğimiz üzre cümle temâşâ etdiklerimiz tahrîr eylesek bir müdevven olur. Ammâ ol asırların kavmine hezâr ahsend kim kırmızı sommâkî sengîn taşı kendülere musahhar edüp peynir gibi oyup münakkaş edüp bu mertebe san‘atlar icrâ ederlermiş. Zehî san‘at-ı kâmil. Sad kez ve lek bârekellâh.

Andan yine bu sahrâ içre sayd [u] şikâr ederek on birinci sâ‘atde,

Bu cebel dibinden bir âb-ı nâb cereyân eder.

Andan kalkup bismi-ilâh ile cânib-i şimâl ki cânib-i Mısır'dır azîmet eylediğimizde bu cebel-i Şevâm'da irtifa‘ aldım, tûl-i nehârı (---) ve arz-ı beledi (---). Ve hatt-ı istivâ'dan bu mahalle gelince yetmiş merhale yer Nîl başına doğru gitmişiz. Bu mahalde kıble-nümâmız amel etmeyüp serserî döner oldu. Zîrâ (---) (---) dahi ubûr etmişiz. **[Y 429b]**

Ve Mısır'dan bu cebel-i Şevâm'a gelince yüz seksen konakda gelüp Nîl kenârında (---) pâre şehir ve kılâ‘ ve kasabâtları temâşâ ederek iki ay Fir[d]âniye cenginde ve bir buçuk ay Sûdân şehr-i Sennâresi'nde böyle ba‘zı yerlerde tekâ‘üd ederek kâmil sekiz ayda bu Şevâm dağına varup bin seksen üç Zi'l-ka‘de'sinin gurresinde hamd-i Hudâ sıhhat ile yine vilâyet-i Sûdân'a avdet eyledik. Ammâ bu diyâra eyle yağmurlar yağar kim fîli seyl götürür. Altı ay güz eyyâmlarında gûyâ Rûm havâsıdır.

Cebel-i Şevâm'dan kalkup şimâle beş sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i şehr-i Cersinka ve Nîl-i mübârekin matla‘ın beyân eder

Azîm vilâyetdir. Berberistân gibi başka meliki vardır. Zamân-ı kadîmde ulu sultân imişler, devletleri bergeşte olup Fûncistân'a tâbi‘lerdir. Cümle mü’min ü muvahhid müslim Mâlikîlerdir. Hâlâ meliki Şânullâh Kan yüz bin asker ile Fûnc sultânına kırk fîl yükü ve yüz hecîn yükü hedâyâ ile istikbâle çıkdı ve meliki üç gün alıkoyup ziyâfetler edüp kanlarına ve hakîre hedâyâlar verdi.

Üç gün bu deryâ-misâl askerimiz bu Cersinka diyârında gâyib oldular. Zîrâ cümle evleri beyâz mermer dağlar içre mağârâlarda sâkinlerdir. Ve sahrâları dahi cümle mücellâ beyâz mermerdir. Bu diyâr halkına Cenâb-ı Allâh eyle mermerbürlük san‘atı vermiş kim sihr-âsâr mağârâları sahrâlarda ve dağlarda inşâ ederler. Aslâ zirâ‘at edecek ve nebâtât [u] giyâhat bitecek yerleri yokdur, hemân mücellâ dağlar ve sahrâlardır. Âye[t]: [286] mazmûnu üzre,

Bu diyârda olan kulların nice perveriş eder, anı beyân eder
Hikmet-i Hudâ-yı Rabb-i İbâd İzed

Mâh-ı Temmûz'dan evvel ol Fâ‘il-i Muhtâr kâmil bir ay âsumândan kırmızı elenmiş(?) amber-i hâm-misâl bu diyâra toprak yağdırup cemî‘i sahrâda olan mücellâ mermer kayaları ikişer üçer arşın toprak setr eder.

Andan cemî‘i ibâdullâh bu toprak üzre her neye mâlik ise hâk-i amber-pâk üzre gece ve gündüz zirâ‘at ederler. Ekser zirâ‘atleri darıdır, zîrâ çok mahsûl verir. Andan Kârhâne sâhibi bu tohm üzre semâdan kifâyet mikdârı matar nâzil edüp ertesi cümle sahrâlar çemenzâr olur, Bâğbân Hudâ murâdı üzre bu diyârı saky edüp kırkıncı günde terekeleri hâsıl olup mahsûllerin alup mağârâları içine koyup herkes nafakaları ile bay olup balık yağların da hâzırlayup mağârâlarına cümle ibâdullâh kapanırlar. Ammâ bu **[Q 332a]** gârlarının **[P 329a]** bâbların eyle sed edüp yekpâre taşdan kapaklar etmişlerdir kim iki taşın imtizâcı mahallinden bir katra su girmeyüp bâbların **[Y 430a]** içerden sed edüp kapanınca vakt-i Temmûz dahi erişüp âsumândan üç ay eyle matarlar boşanup bu mücellâ taşlar üzre yağan

toprakları bu vilâyetlerden seyl-i revân sürüp Nîl'e döker. Nîl dahi seylden cûş-ı hurûşa gelüp ol kırmızı toprak çamuriyle Temmûz'da cereyân ederek Mısır'a gelmesinin sebebi bu vilâyet-i Cersinka'ya yağan toprak sebebiyle Mısır'a Nîl kırmızı çamur gelüp üç ay diyâr-ı Mısır Cennet çamuruna gark olup Nîl çekildikçe bu çamur üzre fellâhîn zirâ‘at edüp ganîmet olurlar. İşte Temmûz'da cümle sular eksilüp Nîl-i mübârek ziyâde olup kırmızı çamur gelmesinin aslı bu bizim vardığımız vilâyet-i Cersinka'ya yağan yağmurlar ve türâblar sebebiyledir, *ve's-selâm.*

Ve bu Cersinka'dan Nîl'in başı cenûba otuz iki konak kaldı dediler. Ammâ varmak müyesser olmadı. Ammâ hamd şükür olsun kim Nîl'in iki cânibinde olan ma‘mûr u âbâdân vilâyetleri ve kal‘a ve şehr-i azîmleri ve âsâr-ı garîbe ve acîbeleri seyr [ü] temâşâ edüp itmâm-ı seyâhat etdik.

Ve Nîl'in başında şehr-i Kamer kavminden âdemler dâ’imâ bu Cersinkay şehrine gelüp aynü'l-hir ve tibr ve seng-i râsûk getürüp boğası ve gömleklik bez ve katrân ile değiş ederler. Anlar ile kelimât etdik, anlar nakl etdiler kim,

"Biz bu şehre Nîl başından gelince karadan gelemeziz. Zîrâ yolları gâyet mahûf u muhâtara yerlerdir kim semm-i helâhilli kepçe kuyruk gibi ve su‘bân ve evren gibi havfnâk canavarlar vardır. Ve yılan u çıyan ve akreb ve fîl ü gergerdân ve arslan u kaplan ve bebr ü peleng ve ukkâb ve gayrı yırtıcı canavarlar gâyetü'l-gâye çok olup dağıstân sengistân yerler olduğundan âbâdân değildir. Ol ecilden karadan gidilmez. Ve ol mahallerde Sencere derler bir kavm vardır, dîn diyânet nedir bilmezler, kendülerden gayrı bir mahlûk görseler elbette dutup kebâb edüp yerler", dedi.

"Ve Nîl Cebelü'l-Kamer'den çıkup bu mahalle geldüği gibidir, tâ Bahr-i Ebyaz'a mahlût olunca böyle nehr-i azîmler Nîl'e karışmaz ve gayrı sular dahi yokdur, cümle nehirler Nîl'den tur‘a tur‘a ayrılup vilâyet vilâyet cereyân edüp rey eder. Ve Cebelü'l-Kamer'den çıkınca şimâle bir gün akup andan bir deryâ-misâl buhayreye dökülür, ol buhayreyi leb-ber-leb edüp ba‘dehu taşup yine şimâle cereyân etdikde iki firka olup bir fırkası âsî olan Sencere kavmi içre gider, bir fırkası garb cânibinde Portakal hükm etdüği Laçna diyârları içinden cereyân eder. İşte biz Laçna kavmindeniz, ol diyârda sâkiniz. Hâlâ yetmiş yıldır Portakal Frengi topile tüfengile gelüp vilâyetlerimiz **[Y 430b]** zabt edüp bizden harâc ve öşür alur" deyü melik huzûrunda nakl etdi.

"Ve ol diyârdan biz kabakdan binâ olunmuş gemilere binüp sümûmlu canavarlar havfından Nîl ile cereyân ederken bizim Laçna şehrine uğrayan Nîl'in bir kolu yine bir buhayre-i azîme uğrar. Bu dahi Nîl'den cem‘ olma bir âb-ı hayât buhayredir kim cânib-i erba‘asında yedi gûne kavm sâkinlerdir. Başka meliklerdir, Portakal bunlara mâlik olmadı", dedi.

"Biz ol halîc ile cereyân ederek geliriz. Ba‘dehu yine Nîl'in mezkûr iki fırkası yine bir yere mahlût olup bu diyâra geliriz" dedi. Hakîr eyitdim:

"Sen Nîl'in başına varup gördün mü?" deyü su’âl etdim.

"Belî üç kerre gördüm. Bizim Laçna şehrine onar günlük yoldur. Mezkûr buhayre içre gemilerle Kamer şehrine varırız. Geçen sene ammim oğlu Portakal küffârına esîr olup anın ıtlâkıyçün fîl dişleri ve boya kökleri götürüp vardım. Kamer şehri bir azîm şehirdir. Hazret-i Süleymân Cebelü'l-

Kamer üzre Nîl'in başında iki kubbe ve iki kasr-ı Süleymânî yapup zeyl-i cebelde Kamer şehrin yapmış. Hâlâ âsâr-ı binâları cümle dîvler binâsıdır. Hâlâ Nîl'in başı Portakal hükmündedir. Ve Nîl'in tulû‘ etdüği Cebelü'l-Kamer'in cenûb tarafı eflâke ser çekmiş ulu mahûf dağlardır. Yedinci konakda ol dağların ardı cenûba gidüp Bahr-i Muhît'dir. Deryâ yakın olmak ile Portakal yetmiş yıldan berü gemilerle gelüp bizim diyârlarımıza ve Nîl başında şehr-i Kamer'e istîlâ eyledi. Ve ammizâdemi Portakal elinden halâs eyleyüp işte bu sene ticâret ile vilâyetimiz Laçna şehrinden bir ayda bu Cersinka vilâyetinde sultân-ı Fûnc'u ve cenâb-ı şerîfinizi gördüm" deyü kalkup melik huzûrunda zemîn-bûs etdükde sultânın musâhibleri eyitdiler:

"Biliriz, bu âdem ol diyârlıdır. Ve bir sâdıku'l-kavl müselmân âdemdir. Ve ol diyârlar kendülere karîb olmağile çok seyâhat etmişdir. Ve her sene ticâret ile Fûncistân'a gelüp gitmişdir. Mu‘temed âdemdir" dediler.

Hakîkatü'l-hâl bu Mısır cezîresinin garb cânibinde Sebte boğazından tâ Nîl'in başı ardından Habeş diyârında Zeyla‘ boğazına varınca Mısır cezîresinin ol sâhilleri cümle Portakal Frengi destinde olduğundan gayrı Hindistân cezîrelerinden altı bin cezîreye istîlâ etmiş Portakal'dır.

Ve hakîr herîf-i mezbûrdan Nîl-i mübârek menba‘ı hakkında böyle mahûf u muhâtara ve kâfiristân ve âbâdân olmaduğının sıhhat haberin istimâ‘ edince Nîl'in başına gitmek ârzûları derûndan kat‘ olup tesellî bulduk. Ammâ {bu} vardığımız Cersinka vilâyetinde kıblemiz şimâl tarafına idi. Zîrâ iklîm-i evvelden cenûba yigirmi tokuz derece ileri gidilmişdi.

Ve bu Cersinka vilâyetinde **[Y 431a]** temâşâ eylediğimiz acâyibât [u] garâyibâtdan olan sahrânın cenûbî nihâyetinde Sûdân pâdişâhının hudûdu tamâm olup cenûb tarafında Laçna vilâyeti ile müşâdır. Şark tarafı Donkade vilâyetiyle müşâdır. Şimâlinde Dumbiye sultâniyle hem-hudûddur. Ve yine şimâl ile yıldız tarafı Habeş hâki ile sınırdaşdır. Yıldız cânibinde Berberistân ile hem-civârdır. Garb tarafı âteş-perest Firdân vilâyeti ile müşâdır, *ve's-selâm.*

Ve hakîr bu Cersinka şehrinde yine Fûncistân'a avdet mahallinde esnâ-yı kelâmda derûnîce melike **[Q 332b]** ricâ edüp dedim ki,

"Ceddin **[P 329b]** rûhiyçün olsun şu diyârlara gelmişken Nîl'in başına varup seyr [ü] temâşâ edemedik, hele andan me’yûs olduk. Ammâ Hazret-i Allâh aşkına olsun, firsat ganîmetdir, bize birkaç yüz âdemler koşup bir iki ayda müşânızda olan Fes pâdişâhına ve Merânkûş pâdişâhına ve Kurtuba şehri ve Tanca şehrine, andan Cezâyir ve Tûnus ve Tarabulus vilâyetlerine ve andan Mısır'a çıkup hedâyâlarımız cümle vâsıl edüp cezîre-i Mısır'ı dâ’iren-mâdâr seyâhat etmiş olam" deyü Fûnc pâdişâhından izin taleb edüp cihân cihân ricâ eyledim. Hemân-dem melik kalkup alnım bûs edüp,

"Vallâhi senin bize getirdiğin Mısır sultânı nâmelerinde eyle tahrîr etmiş kim, ‘Cümle vilâyetin seyr [ü] temâşâ etsin ve ibret-nümâ âsârları görsün, ba‘dehu bu karındaşımız Evliyâ Efendi'yi mu‘azzez ü mükerrem ve sâlimîn ü gânimîn Mısır'a gönderesiz’, buyurmuşlar.

Biz sizi Fes ü Merânkûş vilâyetlerinin çöl çölistânı ve berr [ü] beyâbânına sizi koyvermeziz. Ve ol taraflara hükmümüz nâfiz değildir. Ve gâyetü'l-gâye bî-emân susuz ve mahûf u muhâtara yerlerdir. Ve

sizcileyin beyâz âdemleri esîr edüp pişirüp yerler. Ve her giz bu bizim diyârımıza sizin gibi âdemler gelmemişdir. Görmez misiz, bizim diyârın halkı sizi gördükce ta‘accüb edüp bize her gün bin gûne su’âller ederler. Ne ol diyâra bir takrîb ile gitmeğe sened yok. Ve gidilmek mümkin değildir. Kanı Fes ü Merânkûş, bu Mısır cezîresinin nihâyetidir ve yolları mesdûddur. Ol diyâr ile mâbeynimiz cânib-i garba beş aylık yol çölistândır. Vallâhi biz sizi koyveremeziz" dedükde cümle musâhibleri ve kan vezîrleri ale'l-ittifâk rızâ vermediler. Ve cümle refîk ü huddâmlarımız,

"Bu şiddet-i hâr diyârda bîzâr olduk" dediler.

Hakîr gâyet müte’ellim olup ol gece istihâre du‘âsın tilâvet edüp hâb-ı nâza vardım. Menâmımda görürüm ki bir deve köçeği üzre berr ü beyâbânda süvâr olup yemîn ü yesârâ serserî olup pîl ü gergerdânlar içinde seyrân u devrân **[Y 431b]** ederim.

Anı gördüm, bir azîm orman içinden bir cemel-i kebîr zâhir olup hakîri kova kova derhâl yetişüp bindiğim küçük deve ile bu büyük deve üzerimize bindi. Altımdan küçük deve firâr edüp ben deve altında muztaribü'l-hâl pür-melâl kaldım. Vâfir feza‘ u çeza‘ etdim. Hemân hâtırıma, [287] âyeti gelüp tilâvet etdim. Üstümden deve kalkup firâr etdi.

Ve hakîr tâze cân bulup bu deveyi kova kova yetişüp dutdum. Ve bir kılıc kaytaniyle boynun bağlayup bir münhedim olmuş minâre üzre çıkup deveye süvâr oldum. Ve refîklerimiz ile Habeş vilâyetine revâne olduk. Ba‘dehu hâbdan bîdâr olup ilhâm ile bu vâkı‘ayı ta‘bîr etdim, bildim ki bize Mısır'a gitmek hayırlıdır, deyü ta‘bîr edüp Fes ü Merânkûş'a gitmeden dahi fâriğ olduk.

Andan melik ile ale's-sabâh tahte'l-futûr edüp şedd-i rahl kösleri çalınup şehr-i Cersinka'dan kalkup yine şimâle Nîl'den ba‘îd altı sâ‘at gidüp,

Sahrâ-yı Celâme

Andan ale's-seher kalkup yine şimâle on üç sâ‘atde,

Şehr-i Cencefe

Süleymân Nebî asrında ma‘mûr imiş, âsâr-ı binâları pâymâl yebâbdır. Ancak iki bin kamışdan ve tûbdan evleri ve üç câmi‘i ve birkaç dükkânları var. Hâkimi Sedan'dır, on bin askere mâlikdir. Andan kalkup ertesi gün onuncu sâ‘atde,

Şehr-i Rümeyleti'l-Himâl

Bunda bir gün meks edüp andan yine Nîl kenârınca şimâl cânibine kal‘adan kal‘aya ve şehirden şehre mukaddemâ uğradığımız diyârlarda meks ederek ve kal‘a hâkimlerinden ve kanlardan ve a‘yân-ı vilâyetden sultân hedâyâlar alup sayd [u] şikârlar ederek kâmil kırk beş günde,

Taht-ı Fûncistân şehr-i azîm Sennâre

ye yine sıhhat ile dâhil olup ahâlî-i vilâyet istikbâle çıkup kal‘adan toplar atılup şâdumânlar oldu.

Ve hakîr yine konağımızda kâmil bir hafta tekâ'üd edüp ba'dehu Mısır'a gitmeğe izin taleb etdiğimizde melik hazretleri cân [u] gönülden *"ale'r-re'si ve'l-ayn"* deyüp hakîre beş Fûncistân atı ve on tâvûsî hecîn üzre on gulâm ve iki duhter-i siyâh ve on deve yükü zahâyir ve on kutu mercân ve akîk ve seylân ve aynü'l-hir ve misk ü anber ve zebât ve bir incü tesbîh ve bir sahâbe kılıcı ve bir sûzenî çadır ve iki yüz aded Sennâr tabakları ve kâseler verdi ve hayır du'âlar etdi. Ve kan Seyfî vezîrin bin âdem ile bizi tâ Arbacı kal'asında sultânın karındaşına götürmeğe me'mûr edüp elimize kâğızlar verdi.

Ertesi ale's-sabâh Sennâre'den çıkup melik bizimle kâmil bir menzil yer gelüp andan melik ile öpüşüp görüşüp ağlaşarak vedâ' **[Y 432a]** edüp birbirimizden mufârakat etdik. Anlar Fûnc'a, bizler şimâle azîmet edüp bismi-ilâh ile Fâtiha tilâvet edüp azm-i rah eyledik.

Sekiz sâ'atde **şehr-i Bakîs**, mukaddemâ mevsûfdur. Andan **kal'a-i Itşân**, andan şehr-i azîm **kal'a-i Arbacı**, bâlâda mevsûflardır.

Bu şehirde Fûncistân meliki karındaşı ki bize "Ne çiğ âdemler olursuz, yüzünüzün derisin kim yüzdü" diyen oğuz cânda mihmân olup melikin bize refîk verdiği kan hakîrden, edâ-yı hizmet etdi, deyü kâğızlar alup avdet etdi.

Hikmet-i Hudâ *izâ erâde'llâhu şey'en heyye'e esbâbehu* [288] mazmûnu üzre kaçan Cenâb-ı İzzet bir şey murâd etdükde ibtidâ anın esbâbını halk eder. Zîrâ her şeye sebeb lâzımdır. Bir âyet-i kerîmede âye[t]: [289] nassı vardır. Meğer Hakîm-i Mutlak bizi bir diyâra dahi göndermeği takdîr etmiş.

Anı gördüm, beş altı siyâh-çerde kimesneler, fasîh ü belîğ Türkce bilürler, hâneme gelüp vâfir tekellüm edüp bunlar ile hayli kelimâtlar etdik. Meğer bunlar Habeş kulları ve tüfeng-endâz Ceberti ağaları imiş. Üçü Habeş pâdişâhı diyârında paşası Farfara Ahmed Paşa'nın âdemleri ve on kişisi Habeş beğlerinden Kara Nâ'ib nâm vilâyet sâhibi zorbanın âdemleri ve biri Mehemmed Ağa kethudâsı imiş. Bunlar ticâret ile bu **[Q 333a]** **[P 330a]** diyâra gelmişler. Bunlara hayli i'zâz u ikrâm etdik ve,

"Habeş bu şehre kaç günlük yoldur?" deyü su'âl etdim.

"Yigirmi günlük râhat yoldur" dediklerinde Habeş'e gitmek ârzûları hâtıra gelüp cür'ete geldim, ammâ bunlara fâş etmedim.

"Ya inşâallâh ne gün Habeş'e revâne olursiz" dedim.

"İnşâallâh yarın değil öbür gün yevm-i hamîsdir, bu şehirden hareket ederiz" dediler.

Hakîr dahi "Allâh asân ede" dedim.

Bunlar menzillerine gitdükde hikmet-i Hudâ mukaddemâ sultânın paşaya ve bize verdiği hedâyâların bâr-ı sakîllerin gemilere tahmîl eyleyüp birkaç âdemimiz bile komuş idik, anlardan ikisi hasta olup bu Arbacı şehrinde kalmış, biri sihre mübtelâ olmuş, anlar çıkageldiler.

"Bire siz bunda neşlersiz?" dedim.

"Vallâhi siz sultân ile içeri Nîl başına doğru gidelden berü eyyâm muhâlif olup gemiler gitmeğe iktidârı olmayup kırk gündür bunda kalmışlar idi. Üçüncü gündür sizin bu cânibe geleceğinizi işidüp kalkdılar. Hâlâ bu mahallere karîblerdir. Sizi İbrîm kal‘asında bekleseler gerek. Bizler hasta kaldık" deyü vâkı‘-ı hâli bir bir takrîr etdiler. Hakîr dahi,

"Bunlara hâzır olun" deyü tenbîh etdim.

Ertesi gün sultânın karındaşı hakîre üç at on deve zahîre ve beş hecîn üzre beş kız ve beş gulâm-ı siyâh-çerde ve altı çift fîl dişi ve beş çift gergerdân boynuzu ve bir kara derim çadır ve bir harar misk **[Y 432b]** kedisi postu ve bir garar kaplan ve bebr postu verdi. Ertesi âmâde olup melik karındaşı Kan Cercîs ile vedâlaşup Habeş askeriyle mülâkat olup azm-i Habeş etdik.

el-Faslu's-sâlis ve seb‘în
Diyâr-ı Sûdân'da Arbacı şehrinden Habeş vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Arbacı'dan sekiz bin pür silâh asker-i İslâm ile sekiz gün çengelistân u sengistân ve gâh âbinûş ağacı ve gâh santa dırahtistânı içre cânib-i şimâl ile şark mâbeynine gidüp,

Evsâf-ı vâdî-i Koz

Nîl'in cânib-i şarkında sahrâlar içre bir mahsûldâr sahrâdır kim Habeş cânibinde Sûdân meliki hükmündedir, Habeş ve Donkola ve Dumbiye ve Zenciye hükmünde değildir. Bizzât Fûncistân hudûdudur. Hâkimine Koz derler.

Bu diyârda vezîre *koz* derler. Nîl'in garb câniblerinde vezîre *kan* derler, anlar sultânın sol vezîrleridir.

Bu Nîl'in şarkında Koz vezîrleri sağ kol vezîridir kim *koz* derler. Üç kerre yüz bin askere ve on kerre yüz bin Koz re‘âyâsına mâlikdir. Cümlesi mü’min [ü] muvahhid Mâlikiyyü'l-mezheb kavmdirler. Vezîrlerine Koz dedikleriyçün re‘âyâsı dahi ol isim ile müsemmâ olup Koz kavmi derler. Şecî‘ [ü] bahâdır kavmdir. Cümle uryânlardır, ancak avret yerleri ceyrân ve arslan ve kaplan ve bebr postları ile mestûrdur.

Bu sahrâda kırk bin mikdârı kamışdan ve çalaşdan evleri ve câmi‘leri vardır. Ammâ hâkimleri Koz'un sarâyı taşdan ve ağacdan mebnîdir. Ammâ gâyet metîndir, kal‘ası bu sarâydır. Ve cümle evleri devekuşu cığaları ve yumurtaları ile zeyn ederler.

Ve dağlarında câ-be-câ ol diyâra mahsûs meyveleri vardır. Ziyâde mahsûlleri darıdır; buğday arpa ve bersîm ekmezler. Ve dağlarında sommâkî kayaları gördük. Ve kurşum ve kükürd ve altun ve gümüş ma‘âdinleri kendi biter kendi yiter, bir kimse hâsıl edüp mahsûl almasın bilmezler.

Bu sahrânın cânib-i erba‘asında boğaz boğaz dereler vardır. Cânib-i garbdaki boğazdan Temmûz'da Nîl tuğyân edince mezkûr boğazdan gelüp bu sahrâyı üç ay gark edüp tâ vasat-ı sahrâda bir buhayre kalup cümle ehl-i beled ol buhayreden def‘-i atşân ederler. Cânib-i erba‘ası on konak gelir bir buhayre-i azîmdir. İçinde kabakdan kelek gemileri vardır. Ve gûnâ-gûn mâhîleri sayd olunup tenâvül olunur.

Bu halîcin cânib-i erba‘asında mezkûr Koz kavmi sâkinlerdir. Hakîr Koz hâkimine bir makrama hedâyâ verüp bize üç deve ve bir gulâm verdi ve yüz âdem refîk verdi.

Andan ertesi gün yine şimâle çölistân içre giderken evc-i semâya peyveste olmuş bir gird-i siyâh peydâ oldu. "Âyâ bu ne ola?" deyü ileri vardık. Meğer bir ukkâb kuşu bir fîl-pîçeyi **[Y 433a]** şikâr edüp yerken fîlin anası gelüp ukkâb ile ceng edüp gubâr ber-havâ olmasının aslı ol imiş. Alarkadan sıyt sadâsız temâşâ ederken zâlim ukkâb büyük fîli dahi zebûn edüp başına kondu ve fîl-i bîçâre pür-pâre ve pîçesinden âvâre hortumiyle hayli korundu, ammâ fâ’ide etmeyüp zebûn oldu.

Hemân cümle refîklerimiz merhamet edüp bir uğurdan sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup tüfengler atarak üzerlerine at bırağınca hemân ukkâb evc-i semâya tayerân edüp cenâhlarının sâyesi zemîne sâye salup âfitâbın şu‘lesi zâ’il oldu, gûyâ ber-havâ bir kara ebr-i siyâh idi. Ol mahalde fîl dahi fırsat bulup firâr etdi.

Fîl-pîçenin yanına vardık. Zâlim ukkâb bu fîl yavrusunun gözlerin oyup bir hayli yerinden yemiş. Ol dahi cân havli ile ol fezâda serserî gezüp kaldı. Ve biz yine azm-ı râh etdik. Bir mesâfe alarka olunca hemân ukkâb semâdan süzülüp fîlin yavrusun minkârına alup bî-pâk havâya çıkarup yere bırakdı ve fîl yavrusu pâre pâre olup üzerine meks edüp tenâvül etmeğe başladı. Anı ubûr edüp vakt-i gurûbda,

Cebel-i Terçaş

Bir âbinûş ormanlı bir cebel-i bâlâdır. Anda yem kesdirüp mâhtâbda ol gece sabâha dek gidüp yine bir sehl ormanlık kenârında istirâhat edüp atlara yemler asup andan azm-i şimâl edüp,

Vilâyet-i Dumbiye

Fûncistân hudûdu bu mahalde tamâm olup Dumbiye haddine kadem basdığımız dem kârbânbaşı ve Kara Nâ’ib kethudâsı,

"Tâ’ife, şimdengerü perîşân gitmen. Ve silâhlarınız ile mukayyed olun. Dumbiye âsîlerine geldik. Ve maymunistân ve mahûf canavarlar içine girdik. Gâfil mebâş" deyü **[Q 333b]** **[P 330b]** askeri âgâh etdiler.

Altı gün altı gece yük endirmeyüp cânib-i şimâle kat‘-ı menâzil ve tayy-i merâhil ederek ba‘zı Dumbiye kurâlarına uğrayup hedâyâ verüp ülfet ederek deve eti ve gergerdân eti yiyerek boza ve deve südü içerek altı gün konup göçerek altıncı gün kara taşlı kayalar mâbeyninde,

Menzil-i şehr-i Porega

Sultân-ı Dumbiye hudûdudur. Bu mahalde birkaç ukkâb leşi iki kepçe kuyruk leşi bulduk. Bunlar birbirleri ile ceng edüp kepçe kuyruk zehrinden ukkâblar helâk olmuş, kepçe kuyruklar dahi ukkâbların minkârları zahmından helâk olmuşlar. Ammâ râyihalarından yanlarına varılmak mümkin olmayup bed-râyiha-i sümûmlarından temâşâ edemedik, zîrâ râyihaları sam yeli gibi gelirdi.

Ve bu meks etdiğimiz Porega kayalarından sâfî ukkâb âşiyânları var idi. Şeb ü rûz ra‘dvâr girîv [ü] feryâd ederlerdi. Herbiri ber-havâ pervâz urup **[Y 433b]** perr ü bâlin açsa gûyâ âl-i Osmân'ın

başdarda kadırgası kadar ukkâblardır. Cenâhları iki cânibinde kürekleridir, kuyruğu gûyâ bâdbân-ı keştîdir. Tâ bu mertebe ukkâblar olup herbiri günde birer ikişer fîli ve gergerdânı sayd edüp havâya götürüp andan zemîne bırağup pâre pâre oldukda tenâvül eder. Ve ber-havâ tayerân ederken cenâhları sâyesine âl-i Osmân'ın askeri konsa hayme ve sâyebân lâzım değildir.

Bu şehr-i Porega hâkimi ol gece bizi bekleyüp kârbân halkından ba‘zı hedâyâlar verdiler, hikmet-i İlâh ol bize hedâyâ verdi. Şehri cümle hasırdan ve kamışdan evlerdir. İki câmi‘i ve birkaç yüz hânesi vardır. Ve evlerinde herkesin birer misk kedisi mukarrerdir.

{Eşkâl-i misk kedisi}

Her sabâh kallemiskin hayâları ve budu arasından çıkarırlar; necâseti değildir, bi-emrillâh terinden hâsıl olur. Alaca kedi kadardır ve ol sıfatlı, tüğü serd, dörd ayaklı. Ve tırnakları köpek tırnaklı, kedi tırnağı gibi yırtıcı tırnak değildir. Başı küçük kelb başlı, burnu Freng zağarı gibi kıvrık burunlu, ve kuyruğu kedi kuyruğundan kaba. Evlerde kafesler içre beslerler; vahşîdir, kedi gibi üns ülfet etmez. Hakîre bu Koz hâkimi kafes ile iki dânesin bağışladı. Elbette siyâhlı ve beyazlı alaca olur, gayrı gûne olmak ihtimâli yokdur. Ammâ râyihası âdemin demâğın mu‘attar eder.

Andan Porega şehrinden kalkup ertesi ale's-sabâh bir vâdî-i hâmûn içre giderken on bir dâne mefret fîl-i Mahmûdîler —beşi gâyet süd beyâz, altısı siyâh, dağ-pâre fîller idi— bî-pâk ü bî-pervâ önümüze ve gâh yemîn ü yesârımıza geçüp alarkadan bize rağmen oynaşarak kovuşarak uruşarak döğüşerek kâmil yedi sâ‘at gitdiler. Ale'l-ittifâk bizler dahi âlât-ı silâhdan bir şey atmadık ve seyr [ü] temâşâ etdik.

Ammâ biri gâyet mehîb ü kebîr koca fîl idi. Öbür fîller gibi cünbüş hareket etmezdi. Ve birkaç kerre askere yakın gelüp gûyâ arz-ı cemâl ederdi. Gâyet müdrik hayvândır. Her pâyleri mîl minâre kadar ve dendânları amûd-ı bordinar kadar ve hortumu gûyâ dûd-ı kehkeşân kadar ve şikemi kös-i Sıfâhân kadar ve gûşları sofra-i rindân kadar ve başı hum-ı Husrevân kadar ve postu ferş-i garîbân kadar ve ağzı dehân-ı külhân kadar ve gözleri çeşm-i gazâlân kadar ve kuyruğu asâ-yı pîrân kadar ve gönü [götü?!] gâr-ı yetîmân kadar var idi. Bunlara aslâ bir ferd dest-dırâzlık etmeyüp bizimle berâber giderlerdi. Sekizinci sâ‘atde,

Menzil-i Ribde

Bu mahal dahi Dumbiye meliki hükmündedir. Bir kara dağlık içre bir sulu yerdir, hemân zemîni üçer dörder karış kazsan kazınca kazdığı gibi âb-ı hayât sular **[Y 434a]** çıkar. Meğer fakîr fîller benî âdem kuyu kazarlar deyü bizimle berâber gelmelerinin aslı suya gelirlermiş. Mukaddemâ asker konmuş, anların yurdu yerindeki kuyuları fîller içün tathîr etdik, nûş edüp serhoş oldular ve bu sahrâda hayli cünbüş etdiler.

Bu Ribde şehrinde bin mikdârı kamışdan evler ve bir kamışdan câmi‘i var. Cümle halkı siyâh-çerde Dumbiye kavmidir. Esmerü'l-levn mahbûbeleri meşhûrdur.

Andan kalkup on bir sâ‘at bir buhayre kenârında murgzâr gülistânlı nebâtât [u] alefzârlı gûnâ-gûn mudhik maymunları temâşâ ederek,

Bu dahi Dumbiye hükmündedir. Cerhac nâmında bir Zengî hâkimi vardır. Kırk bin asker-i uryâna mâlikdir. Kal'ası evc-i semâya peyveste olmuş, ammâ yukaru çıkmağa kâdir olmadığımızdan temâşâ edemedik. Ancak aşağıda varoşu iki bin mikdârı kamışdan ve çalaşdan üstü topraklı hânelerdir. İki câmi'i ve bozahâne ve dükkânları önünde kakule-i kebîr ve fîl dişi ve sindiyân ve palasanta ve âbinûş ağacları dağlar gibi yığılmışdır.

Andan ale's-sabâh kalkup yine şimâle âmâde olup giderken sürü sürü fîl ü gergerdân ve sığın ve ceyrân ve hımâr[-ı berr]î ve kazık boynuz hayvânları var idi kim hisâbın Hâlık-ı mahlûk bilür. Ve azametullâh bu bir sahrâ idi kim nebâtâtı ve gayrı eşcârâtı cihânı dutmuşdu. Ve köşe köşe murgânlar savt-ı hazînleri câna cân bağışlayup rûha safâ hâsıl olurdu. Meğer Dumbiye vilâyetinde bu hâmûn-ı murgzâra **Vadişe** derlermiş. Yılda bir kerre buna Dumbiye meliki gelüp sayd [u] şikâr edermiş. Câ-be-câ hayme mastabaları ve matbah yerleri var.

Bu sahrâyı kâmil üç günde kona göçe gûnâ-gûn şeyler temâşâların etdik temâşâlar ederek temâşâlar eyledik. Bu sahrâ-yı çengelistânda maymunlar var kim Marzıvan hımârı kadar, biri birine süvâr olmuş, ba'zısı keçilere süvâr olmuşlar. Beyâz ve alaca ve kızıl ve siyâh ve zincâbî ve mâvî maymunlar var kim hisâbın Perverdigâr-ı Sâni' bilür. Ba'zısı omuzunda nobutu, gûyâ kavvâsdır yâhûd bir işe me'mûrdur, acele ile gider. Ba'zı iri mefret maymunlar vardır, seğirddiği mahalde yer ditrer. El-hâsıl gûnâ-gûn maymunlar var kim âdemin aklı gülmeden perîşân olur. Maskara mahlûkdur. Hakîr yol üzre üç dâne yavrusun bulup seyishâneler **[Q 334a]** **[P 331a]** üzre koyup besledik.

Bu sahrâda Dumbiye sultânı hudûdu tamâm olup iklîm-i evvelde Habeş hudûduna dâhil olup selâmete geldik, deyü kurbânlar kesdik, ammâ ertesi iklîm-i evvel hükmü te'sîr edüp şiddet-i hârdan tepemizden pişdik, ammâ bi-emrillâh aslâ zarar etmez. Ve bu menzilde ileri karavul şeklinde dâ'imâ onar âdem giderdi. Gözümüz görürken en ileri giden âdem **[Y 434b]** atdan tekerlenüp at bizden tarafa kaçup öbür refîkleri dahi atlarının boyunlarına düşüp fi'l-hâl har har soluyarak bize geldiler.

"Bire nedir aslı?" dedik.

"Vallâhi bir kepçe kuyruk var imiş, garîb âdem bizden ileride idi, kepçe kuyruk mel'ûn sidiğin herîfin üstüne serpince atdan yıkılup at size kaçdı", derken hemân at dahi tepesi üzre yıkılup cân verüp ân-ı vâhidde at şişüp dağ gibi olup atın yanından cümle halk firâr edüp at top gibi çatladı.

"Bire hâl nice olur? Gayrı yol var mıdır, andan gitsek?" deyü bir hây hûy ile tüfengler atarak ileri cür'et edüp vardık.

Kepçe kuyruk dedikleri mel'ûn hemân ceyrân sıfatlı ve kadd [ü] kâmetde dahi ol cüssede, ammâ kuyruğu salkım saçak bir mel'ûn, dağlara çıkup gitdi. Mezkûr herîfin yanına vardık, gûyâ pıhtı olup mahv-ı vücûd etmiş.

"Varman ve bakman, râyiha-i sümûmu te'sîr eder", deyü feryâd etdiler. Biz dahi bırağup yine azm-i râh ederken ba'zı refîkler,

"Hayfâ dirîğ, merhûmun kemerinde yedi yüz altunu var idi", deyü te'essüf çekdiler. Çi fâ'ide, herîfin leşi bulamac olmuş. El-hükmü lillâh deyü yine şimâle kâmil altı gün altı gece arslan ve kaplanlı ve fîl ve gergerdânlı kara dağlar ve kara taşlı yerler ubûr ederek,

Menzil-i vâdî-i Abraş

Habeş hâkindedir. Cânib-i erba'asında âbâdândan alâmetler var. Rûha safâ râyihaları gelüp fi'l-hâl bu mahalle meks edüp asker zemîni kazup âb-ı hayât sular çıkardılar. Zîrâ altı günden suyumuz az kalup kıllet üzre isti'mâl ederdik. Cümle askerin ve hayvânâtların cânları yerine gelüp yüzleri âyîneye döndüler. Ve bî-hisâb kazılmış kuyular bulduk. Meğer bu mahalle Mısır'dan Habeş'e giden asker ve tüccâr bunda konarlarmış. Hamd-i Hudâ şâhrâha geldik. Ve dâ'imâ Abâbide kavmi Kınâ şehrinden bunda gelüp sevâhillenirler imiş. Bunda dahi kuyular kazup def'-i atşân etdik.

Andan kalkup üç gün kara taşlı ve kara dağlı ve kara yerlerde şiddet-i hârdan bîzâr olarak giderdik. Ammâ ormanlar içre geldikde râyiha-i misk [ü] amber-i hâmdan demâğlarımız mu'attar olup her nefes medd-i cezmimizde hayât-ı câvidân bulurduk. Hakîr ba'zı tüccâr halkından su'âl edüp,

"Bu râyiha-i tayyibe nedir?" dedim.

"Bu dağlar misk kedisi ve misk yılanları ile mâl-â-mâldir, anların râyihasıdır", dediler.

Bunları ubûr edüp üçüncü günde bir sahrâ-yı bî-payân nihâyetinde,

Menzil-i cebel-i Azlûn

dâmeninde meks etdik. Habeş eyâletidir. Bu vâdîde Yesrî Urbânı konar. On bin kara çadırlı kara Zengî kavmdirler ve Ca'ferî mezhebindendirler. Bu sahrâda dahi eşme kuyular kazdık, âb-ı hayât **[Y 435a]** suları çıkdı.

Ertesi kalkup yine şimâle giderken önümüze Süveys deryâsı gelüp artık cânib-i şarka deryâ kenârınca kara dağlar dâmeninde kâmil altı gün kat'-ı menâzil ederek,

Vilâyet-i Maymûnistân

içre giderek dağı ve taşı ve sahrâ-yı bî-ma'âşı gûnâ-gûn maymunlar ve şebekler ve sa'dânlar ve zankalalar dutmuş. Herbiri birer gûne masharalık edüp ağaçlarda bizi temâşâ edüp kimi 'ah 'ah kimi kah kah kimi vah vah deyü takla ve perendebâzlık ve gûnâ-gûn lu'bedebâzlık ederlerdi. Meşakkat-i râhı bunları temâşâ etmekden ferâmûş etdik. El-hâsıl-ı kelâm Hallâk-ı âlem hayvânâtlarda maymun gibi mudhik ü müdrik mahlûk halk etmemişdir. Ammâ menhûsdur; gerçi temâşâsı def'-i gam eder, ammâ beslemede mûris-i fakr alâmeti vardır; lâkin temâşâsında âlem vardır. Fîl dahi müdrik hayvândır.

Bu maymûnistânı ubûr edüp gâh sengistân ve gâh dağıstân ve gâh rimâlistân ve gâh Süveys deryâsı kenârınca seng-i hârâlar içre altıncı günde,

Menzil-i Donkalâb

Bu vâdîde meks edüp eşme kuyular kazup âb-ı hayâtlar çıkdı. Bu mahal Habeş eyâletinde Sevâkin sancağı kazâsı haddindedir. Ve Süveys deryâsı kenârına karîbdir. Bu mahalde Kendiyye Urbânı sâkinlerdir. Cümle yüz bin Zengî uryân kavmdirler. Bu Donkalâb'ın karşısında şimâl cânibine yüz elli mîl ba‘îd Medîne-i münevvere iskelesi Yenbû‘ kal‘ası benderidir, Medîne'ye üç merhale yerdir. Ve bu Donkalâb iskele-i azîmdir, ammâ şehri deryâ içinde,

Cezîre-i Lü’lü

dür. İskeleden nümâyândır. Bu cezîre içinde üç bin kamışdan ve sazdan re‘âyâ evleri var. Bir câmi‘leri ve bozahâneleri var, gayrı âsâr ve zirâ‘at edecek yer yokdur. Cümle halkı gavvâslardır. Süveys deryâsından gûnâ-gûn incü çıkarırlar. Acîb ü garîb sun‘-ı Hudâ dürr-i yetîm incüler çıkar kim fındık kadar olur. Bu kavmin hâkimleri Habeş paşası tarafından bir ağa hükûmet edüp çıkan incülerden öşür alup paşasına muhâsebe verir. Ve Donkalâb iskelesine gelen gemilerden dahi gümrük alır.

Ve bu Donkalâb'dan kalkup yine şimâl cânibine gâh Süveys deryâsı sâhilince gâh dağlar içre sübhâne'l-Hallâk nakş-ı bûkalemûn gûnâ-gûn Habeş tavukları ve tâvûs-ı bâğ-ı cinânlar temâşâ ederek ertesi gün,

Menzil-i Etle

Sevâkin hükmünde bir vâsi‘ öz içre kumsal yerdir. Sâdiyye Urbânı Zengîleri konmuşdu. Kara çadırlar ile kara nahır gibi kırk bin kavmdir. Habeş paşasına otlak hakkı verirler. Bunda dahi **[Q 334b]** **[P 331b]** âb-ı hayât eşmeler vardır.

Bundan dahi kalkup kâmil altı günde kara dağlar ve otlu sulu özler içre kara sığır sürüsü gibi sürü **[Y 435b]** sürü fîller sevâhile enmişler, anları temâşâ seyr ederek,

Menzil-i Kum liman

Bahr-i Kulzüm ya‘nî Süveys deryâsı kenârında bir liman-ı azîmdir, ammâ âbâdânlık yokdur. Bunda leb-i deryâda âb-ı hayât sular kaynar. Cümle tulumlardan sularımız boşaldup tâze sular aldık. Andan ale's-sabâh kalkup üç gün dahi Süveys deryâsı kenârınca gâh kara taşlık ve gâh beyâz rakîk sâ‘at kumu içre incü sadefleri ve gûnâ-gûn deryâ mahlûku kabukları ve niçe kerre yüz bin elvân mâhîler temâşâ ederek,

Ve şab dedikleri Süveys deryâsı içre olan acâyibâtlar var kim ibret-nümâdır. Sübhâne'l-hâlık eyle bir sun‘-ı Hudâ'dır kim hikmetine akıl ermeyüp fikr [ü] ferâset mütehayyir kalır. Deryâ içre gûyâ Rûm'da çınar ağaçlarına benzer azîm dırahtlardır. Lâkin yaprakları yokdur, ammâ dalı ve budağı çokdur. Deryâ yüzüne dek biter, dahi yukaru çıkmaz, ammâ cüssesi deryâ içindedir. *Allâhümme âfinâ*, ba‘zı gemiler bu şab ağacına uğrayup pâre pâre olur. Eğer gemi kavî-binâ ise şapın dalları ve budakların kırup kütür kütür ubûr eder. İncü bu şapların dibinde olur. Ve bu şablık deryâ içre azîm ormanlıkdır. İçinde kırıc balığı olur. Gark olan gemilerden âdemleri ve incü çıkaran gavvâsları emân vermeyüp yudar. Kırıc balığı gâyet mel‘ûn balıkdır. Bu temâşâları ederek üçüncü gün,

Evsâf-ı taht-ı kadîm cezîre-i şehr-i Sevâkin

Zamân-ı kadîmde Lenduhâ vâlidesi Sevâkine nâm avretin temâşâgâhı imiş, binâları anın ihdâsıdır. Mürûr-ı eyyâmdan Dumbiye sultânı hükmünde iken sene (---) târîhinde Sultân Süleymân Hân Gâzî asrında Mısır vezîri Tavâşî Süleymân Paşa üç yüz pâre gemi ile Hindistân'da Dîvâbâd'ı ve Ahmedâbâd'ı Portakal elinden feth edüp yine Hind pâdişâhına hîbe edüp mansûr u muzaffer Yemen'e gelüp anda Aden ve San‘â ve Moha nâm benderleri dahi Zeydîler destinden feth edüp donanma-yı hümâyûn ile bu Habeş iklîmine geçüp kırk bin asker ile Özdemir Paşa'yı bu diyârda serdâr-ı mu‘azzam edüp ibtidâ bu cezîre-i Sevâkin feth olunup cümle keştîler lenger-endaht olup Sevâkin'de sâkin oldular. Feth-i Özdemir Paşa. Müstakil hâkim vezîr olup ekâlîm-i Habeş'e velvele saldı. Sultân Gavrî'nin akrabâlarından Çerkesü'l-asl bir müdebbir yarar nâmdâr ve şecî‘ ü bahâdır er imiş.

Bu şehirde cümle kârbân halkı ile bey‘ [ü] şirâlar edüp on iki gün tekâ‘üd etdik. Ve hakîr kırk hecîn deveyi beş yüz guruşa bey‘ etdim ve elli fîl dişlerin cümle beş yüz guruşa verüp sehl sebükbâr oldum. Ba‘dehu şehrin ahvâlâtına vâkıf olup temâşâsına bezl-i himmet etdik.

Bu şehr-i Sevâkin'in mukâbelesinde Süveys deryâsı aşırı şimâl tarafına deryâ üzre üç yüz **[Y 436a]** mîlde bender-i Cidde iskelesidir kim Mekke-i mükerremeye andan on iki sâ‘atde varılır. Anıniçün bu Sevâkin şehrinin kıblesi şimâle doğrudur ve ıklîm-i evveldir. Ve bu Sevâkin cezîresi üç mîl şarkdan garba tûlânî bir küçük adadır. Kara cânibinden sadâ işidilir, tâ bu kadar yakındır.

Ve bu cezîre Habeş paşasının bir tahtı dahi bu Sevâkin'dir, ammâ paşa bunda sâkin olmaz. Kâ’immakâmı beş yüz âdem ile hükm [ü] hükûmât edüp paşaya senevî yüz kîse mahsûl verir. İskele başında paşa sarâyına *hurde* derler, gümrük anda alınır. Cümle kâyimmakâmlar anda sâkin olurlar. Özdemir Paşa'nın binâsıdır. Cümle kârgîr ve metîn ü müstahkem sarây-ı kavîdir. Cemî‘i Hind ü Sind ve Yemen ve Habeş gemileri ve celebeleri ve Hindistân karaka gemileri bu sarâya yanaşup öşür alınır.

Ve bu şehir yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Ve nahiyesi bir bâd-ı havâdır. Dâ’imâ paşalar imâm efendilerine zabt etdirir. Senevî yetmiş seksen guruş olur bir acâyib kazâ-i âsumânîdir, uğrayan bilür.

Ve bu cezîre-i Sevâkin'de cümle iki yüz altmış kârgîr ve hasır ve kamışdan ve çalaşdan evlerdir. Cümle toprak örtülü müfîd ü muhtasar hânelerdir. Ve Özdemir Paşa'nın bir sadece bir minâre-i pestli câmi‘i var, cümle taş-binâdır. Ve birkaç mesâcidleri ve yigirmi mikdârı koçaşdan ya‘nî çalıdan ve hasırdan dükkânları var. Ve iskele başında Bânyân kavmi ya‘nî âteş-perest kâfirlerin mahzenleri var, her ecnâs zî-kıymet metâ‘lar ile memlû‘ mahâzinlerdir. Bu zikr olunan imâretlerden gayrı hân u hammâm ve imâret ve medrese ve bâğ u bâğçe ve bostân yokdur. Lâkin bu câniblerde Fûncistân ve Zencistân ve Dumbistân melikleri vilâyetlerinin iskelesi olmağile gâyet ganîmet yerdir.

Ve bu cezîrenin keşişleme cânibi karadır, beri tarafdan ezân sadâsı istimâ‘ olunur, ol tarafda leb-i deryâda üç aded kulle-i kadîmler vardır, birbirlerine karîbdir, tüfeng menzilidir. Sevâkin cezîresinde su olmayup bu tarafda olan suları hıfz içün bu üç kıt‘a kulleleri binâ etmişlerdir. Ve gelen kârbân ve âyende vü revendegân bu Sevâkin'e ubûr edince mutahassın olmağiçün bir cây-ı menâs kullelerdir. Bu kulleler olmasa Zengî kavmleri Sevâkinliye bir katra su vermezlerdi ve Sevâkinli susuzlukdan helâk olurlardı olmuşlardır olur. İlâ-yevminâ hâzâ gelen gemilerden Arz-ı Mukaddese suyu var mı deyü

Yemen ve Cidde gemilerinden su isterler. Ol ecilden bu tarafdaki suların (---) (---) bu kuyuların dâ'imâ hıfz ederler. Ba'zı hânelerde su sarnıcları vardır.

Ve bu kulleler anıniçün gâyet ma'mûrdur. Baş kal'a (---) (---) Taş kal'adır ve dahi Orta kal'a ve üçüncü Boğaz kal'ası: Bunlar gâyet ma'mûr kal'alardır. Su taşıyacak gemileri **[Y 436b]** var ve başka başka dizdârları ve ellişer altmışar neferâtları var. Mâh-be-mâh ulûfelerin kulları paşadan alırlar. Eğer paşa hayli asker ile Habeş'e geldi ise ba'zı tevâbi'lerin bu **[Q 335a]** **[P 332a]** kal'alara ağavât u neferât yazup hizmetlendirir, aceb nezâketdir. Ve bu kal'aların birkaç şâhî darbzen topları ve cebehâneleri vardır. Ve cümle Şeddâdî taş-binâ kal'alardır. Birer tahta kanatlı kapulardır kim deryâya mekşûfdur. Cânib-i erba'alarında tüfeng mazgal yerleri vardır. Dâ'imâ ahâlî-i kal'a âmâde olup tüfengler ile suları gözedirler ve şeb [ü] rûz kayıklar ile suları cezîre-i Sevâkin'e taşırlar. Andan,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Kif

Bu dahi Habeş eyâletinde Selîm Hân-ı Sânî asrında Özdemir Paşa fethidir. Zamân-ı evâyilde bu dahi Dumbiye meliki hükmünde bender-i azîm imiş, lâkin şimdi ol kadar ma'mûr değildir, cânib-i erba'asında kadîm-i ezel âsâr-ı binâları âşikâredir. Sevâd-ı mu'azzam şehir imiş. Ve paşa kayimmakâmına bu diyârda kâşif derler. İki yüz âdem ile hükûmet eder. Ve subaşılığı paşanın şâtırbaşısıdır. Leb-i deryâ olmak ile bunda dahi gemiler yanaşup gümrük alınır.

Bu şehir cümle üç yüz toprak örtülü evlerdir. Kimi tûbdan ve kimi hasır ve kamışdan sevâhil evleridir, Şeddâdî kârgîr-binâlar değildir. (---) câmi'i ve (---) mesâcid (---) (---) (---). Ve elli mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve gayrı hammâm u hân ve bezzâzistân ve imâret ve medreseler yokdur. Ammâ birkaç kahvehâne ve bozahâneleri mukarrerdir, zîrâ bu iklîmler boza kânıdır. Ve bâğ u bâğçesi yokdur, lâkin kara cânibi olmak ile bostânları gâyet çokdur. Ve eşme kuyularının âb [u] hayât suları firâvândır. Ve bu şehrin âb [u] havâsının letâfetinden yüz yaşında avret hâmile kalup yüz elli yaşında tüvânâ kocalar hıtâyî kızların bekâretin izâle ederler.

Ve bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp yine cezîre-i Sevâkin'e gelüp cümle bâr-ı sakîlleri ve ba'zı ziyâde hayvânları cümle kâyimmakâma yigirmi esîr ve yigirmi nefer âdemlerimiz ile Allâh emâneti koyup on at ve on hecîn ile yigirmi nefer âdemlerimiz karadan vilâyet-i Dehlek'e gönderüp hakîr Kara Nâ'ib'in kethudâsı Mehemmed Ağa refîkımız ile bir Yemen celebesi gemiye süvâr olup, [290] âyetin tilâvet edüp mütevekkilen alallâh olup azm-i cezîre-i Dehlek eyledik.

Deryâya çıkup gördüm, bu geminin yelkenleri hasırdan, ne'ûzu billâh Şeb deryâsı içre gidüp geminin rübbânları ve mellâh fellâhları ya'nî gemicileri keştînin başına oturup dâ'imâ deryâya nâzırdır. Kaçan önlerine şeb gelse, *yemînek* yâhûd *yesârek* deyü geminin kıçında re'îse haber eder, ol dahi dümeni ana göre çevirir. Vây eğer bu *yemînek yesârek* diyenin hilâfında re'îs bir amel ederse dedeni deryâya cump bil. Ve her adımda **[Y 437a]** bin kerre Fâtiha Fâtiha diyerek, gemi Fâtiha ile mâl-â-mâl oldu. Hakîkatü'l-hâl bu gemilerde Fâtiha olmasa ol gemi bu deryâda bir ân selâmetle şinâverlik edemez. Zîrâ yelkeni hasîr ve rübbânları fakîr ve safrası taş çakır [ve] yükü karhâ-yı akîr ve mismârları habl-i hasîr ve gemileri altında yağı dühn-i ba'îr ve içi mâl-â-mâl dakîk-i şa'îr; el-hâsıl bu hâl üzre Süveys deryâsı içre şeb arasında şeb [ü] rûz ubûr ederek kıyı sıra kıyı sıra renc [ü] anâ çekerek altı günde niçe cezîrelere uğrayup temâşâlar ederek ve niçe cezîreleri ubûr ederek,

Evsâf-ı cezîre-i Dehlek

Melik Necâş'ın tahtı imiş. Bu dahi ibtidâ Hazret-i Risâlet-penâh asrında Hazret-i Osmân-ı Zi'n-nûreyn yüz pâre gemiyle Cidde'den gelüp feth etmişdir. Ba‘dehu Melik Necâş istîlâ edüp tâ Selîm-i Sânî asrında feth olmuşdur, be-dest-i Çerkes Özdemir Paşa. Habeş eyâletinde kâyimmakâmlıkdır. On mîl ihâta eder bir cezîre-i vâsi‘dir. Ve karaya karîbdir, ancak bir top menzili ba‘îddir. Bu cezîrede incü çıkar. Mâ-tekaddem müfîd [ü] muhtasar kal‘ası var imiş, hâlâ münhedim olup câ-be-câ âsâr-ı binâları nümâyândır. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır, lâkin mesâfe-i ba‘îde olmak ile Habeş paşalarının imâmlarına mübahharen ihsân olunur.

Bu şehr içre cümle altı yüz hâne vardır, temelleri nısfına dek taşdır, andan yukarusı çalaşdır ve üstleri cümle toprak ve şaşdır. Ve birkaç dükkânları ve mahzenleri ve bir câmi‘i ve mesâcidleri vardır. Lâkin evleri dardır. Bâğ u bâğçeleri yokdur. Ve iskele başında kâyimmakâm sarâyı gümrükhânedir. Ve kırk elli mikdârı mahzenler vardır, cümle tüccârların metâ‘ları ile mâl-â-mâldir.

Bunlardan gayrı imâret makûlesi binâları yokdur. Ve her hânede birer âb-ı rahmetden cem‘ olmasıyçün su sarnıcları mukarrerdir. Ol şiddet-i hârda suları buz pâresidir. Müstevfâ suları vardır, kifâyet mikdârından gayrı sularını ba‘zı kimesneler gemicilere bey‘ ederler. Bunun dahi âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Ve esmerü'l-levn mahbûb u mahbûbesi çokdur. Ve bu cezîrede câ-be-câ yerlerde darı zirâ‘at ederler. Ve bostânları dahi vardır. Ve keçileri gâyet çokdur.

Mine'l-acâyib

Bu cezîrenin cümle keçileri incü sadefi içinden çıkan lakoz eti yerler. Ve diri balığı ve tuzlanmış salamura balığı dahi yerler. Bir turfe-likâ mudhik köse keçilerdir. Ve lahm [u] şahmları misk [ü] amber-i hâm gibi râyiha-i tayyibesi vardır.

Ve bu cezîreyi Hazret-i Osmân feth etdikde niçe bin Muhâcirîn [ü] Ensâr ve Erbâb-ı soffa ve Ashâb-ı Resûlullâhlar medfûndur. Ammâ kubbe ve alâmetleri yokdur (---) (---) ve târîh ü nâtları(?) ve isim resimleri olmamak **[Y 437b]** ile tahrîr olunmadı.

Ve bu cezîre-i Dehlek'i dahi seyr [ü] temâşâ edüp yine gemi ile Bahr-i Kulzüm içre şeb belâsın şeb [ü] rûz çeke çeke cânib-i şarka muvâfik eyyâm ile yine sâhil-i bahrde niçe bin sun‘-ı Hudâ kayaları temâşâ ederek altı mîlde ya‘nî bir günde,

Evsâf-ı cezîre-i kal‘a-i Musova

Kadîm eyyâmdan berü Habeş sultânlarının tahtı olagelmişdir. Bu dahi ibtidâ Hazret-i Osmân fethidir, *radıyallâhu anh.*

Sonra âl-i Osmân fethidir, sene (---) **[Q 335b]** **[P 332b]** târîhinde Selîm-i Sânî asrında be-dest-i Özdemir Paşa. Hâlâ Habeş paşası tahtıdır.

Mâ-tekaddem sultânlık olmağile Özdemir Paşa başına sorguc takup dîvân edermiş. Hâlâ yedi sultânlık yer taht-ı hükûmetindedir. Taraf-ı pâdişâhîden on iki yük akçe hâs-ı hümâyûnu vardır.

Cümle vüzerâ mâbeyninde {Mısır ve} Bağdâd ve Budin vezîri altına oturup Şâm ve Mar‘âş vezîrlerinin üstüne tasaddur eder ulu sultânlıkdır. Lâkin vilâyetinde tîmâr ve ze‘âmet olmamağile alaybeği ve çeribaşı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni yokdur. Ammâ mâl defterdârı ve rûznâmeci ve muhâsebeci ve mukâta‘acıları kânûn üzre vardır, zîrâ yüz on pâre kal‘aya mâlikdir.

Bu kal‘a kullarının mevâcibleri ve masârıfları cümle defterdâr kalemine müfevvazdır. Paşası cerî olursa ne kadar asker beslerse ol kadar mâl-ı firâvân alur. Zîrâ basmak, almak, urmak, kırmak, atmak ve tutmak yeridir. Merhûm Mosdarlı Mustafâ Paşa iki bin Ceberti tüfeng-endâz asker besleyüp senede bin kîse mâl tahsîl etdi ve bin kîse kadar ana karşılık hedâyâ gelirdi. Eğer Hind ü Yemen ve Habeş tüccârların rencîde ve âzürde-hâtır etmeyüp istimâletler verirse senevî üç pâre Hind karaka gemisi gelse bin kîse alır; beş on gemi gelirse *vehâkezâ kıyâs remev* demişler. Eyâletinin hod hadd [ü] pâyânı yokdur, şarkdan garba bir yıllık yol anın hükmündedir.

Hemân kuvvet-i kâhiresine göre murâd edinirse cihângîr olur. Eğer cür’et sâhibi olmazsa ancak gümrük emîni pâyesiyle zabt eder, yine ber-vech-i adâlet ba‘de'l-harcı ve'l-masraf bin kîse olur. Ammâ kara yüzlü kavme beyâz yüz gösterirse yüz iki yüz âdem ile zabt [u] rabta kâdir olur.

Evvelâ Fûncistân melikine ve Dumbistân melikine ve Zenc melikine ve Alevî melikine ve Zeyla‘istân melikine hedâyâlar ile âdemler gönderse ve karşu Yemen ve Hind pâdişâhlarına elçiler gönderse ol kadar tüccârlar gelir kim bî-hisâb mâl-ı firâvânlar alınır.

Ve bu Habeş mâ-tekaddem mevleviyyet idi; hâlâ üç yüz pâyesiyle ihsân olunur. Ammâ râh-ı dırâz olmak ile harcı hâsılından ziyâde olması sebebiyle bir kimesne tâlib olmayup paşa imâmları pâye ile alırlar, kurâ ve kasabâtları kal‘alar ve şehirlerdir, anlara nâ’ib **[Y 438a]** kor, senevî bin guruş olur. Ve halkı aslâ şerî‘at ve tarîkat ve hakîkat ve ma‘rifet nedir bilmezler, bir alay dağî ve bâğî ve yağı ve zâğî ve cild-i siyâh mâğî ve nâr-ı cahîm olacak durağı râğî ve âkî kavm-i Zengîlerdir kim dîn îmân ve mezheb i‘tikâd nedir bilmezler, bir alay ecnâs-ı mahlûkât bu iklîm-i Habeş'dedir.

Böyle kavmden ulemâ-yı şer‘ nice bir akçe ve bir habbe almağa kâdir ola? Ne‘ûzu billâh, bir muhzır kapudan taşra çıksa ya şiddet-i hârdan ya bâd-ı sümûm-ı nârdan ya Zengî ayyâr-ı tarrârdan helâk olmak mukarrerdir. Rûz-merre cümle Ervâm halkı eyninde bir beyâz Hind bezi ihrâm ve kemerinde bir ihrâm ile evkâtları güzer etmeğe muhtâcdır. Ammâ bi-emrillâhi ta‘âlâ şiddet-i hârı âdeme ve hayvânâta te’sîr etmez. Âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Husûsâ ba‘de'l-asr tâ sabâha dak bâd-ı sabâ efil efil esüp âdeme hayât-ı câvidân verir.

Ve bu Musova cezîresi karaya cenûb cânibine bir tüfeng menzili yerdir, sadâ işidilir, ya‘nî bir mîl yakındır. Ve paşa sarâyı bu cezîrede leb-i deryâda taş-binâ bir sarâydır. Bu dahi Özdemir Paşa'nın binâsıdır. Lâkin ol kadar vâsi‘ ve ma‘mûr u müzeyyen değildir. Zîrâ binâsının devâm [u] sebâtı yokdur ve cümle hurde hurde odalardır ve üzerleri serâpâ toprak örtülü hücrelerdir.

Ve gümrüğe bu diyârda *hurde* derler paşa sarâyıdır. Cümle tüccârın metâ‘larının öşürleri bu paşa sarâyında alınır. Cümle Portakal ve İngilis ve Felemenk ve Hind ü Sind ve Çîn ü Hıtâ ve Hoten ve Yemen ve Aden ve Kumfuta ve Moha ve Lûhya ve Cidde ve Yenbû‘ ve Tûr ve Süveys gemileri ve bu zikr olunan vilâyetlerin kalyon ve karakaları bu Musova cezîresinde paşa sarâyına yanaşırlar, zîrâ

latîf limandır.

Ve bu Musova kıblesi dahi şimâl tarafınadır ve iklîm-i evveldedir. Karşu tarafı Süveys deryâsı üzre iki yüz mîl Yemen diyârının Lûhya iskelesidir, karşı karşıya vâki‘ olmağile muvâfık eyyâm ile iki üç günde bir Yemen gemileri gelüp gitmekdedir.

Ve bu şehrin binâları müfîd [ü] muhtasar binâlardır, zîrâ cezîre olmak ile ağır binâya tahammülü yokdur, çamura ağır binâ gark olur. Cümle bin altı yüz mikdârı kimi taşdan kimi çalaşdan kimi kamışdan ve kimi koçaşdan ya‘nî çalı ve çırpıdan tahtânî evlerdir. Ammâ paşa sarâyı fevkânîdir.

Ve cümle (---) mihrâbdır. Cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik çârsû içinde Özdemir Paşa câmi‘i: bir tarz-ı kadîm kârgîr taş-binâ ve bir alçacık minâreli ve üstü toprak örtülü ve iki kapulu biri yalı kapusu ve biri çârsu kapulu câmi‘-i atîkdir. Ve Özdemiroğlu ve Boşnak Mustafâ Paşa câmi‘in sağ tarafında bir kubbede medfûnlardır. **[Y 438b]**

Ve Şeyh Cemâliyye câmi‘i: kârgîr binâdır. Şeyh Cemâlî hazretleri anda medfûndur. Bunlardan mâ‘adâ altı zâviye vardır. Evvelâ Kara Beğ mescidi.

Bu âsârlardan gayrı hân hammâm ve medrese ve imâret ve sebîl ve çeşme misilli binâlar yokdur. Ve cümle yüz kadar dükkânları vardır. Cemî‘i zî-kıymet Hind ü Sind tefârûkları anda bî-kıymet bulunur. Ammâ bezzâzistânı yokdur. Ve iskele başında yüz mikdârı hân gibi Banyân mahzenleri vardır. Cemî‘i girânbahâ eşyâlar bu mahzenlerde bulunur. Hattâ misk ü amber ve kakule-i kebîr yük ile pâymâl yatır. Zîrâ bu mahzenler Şeddâdî taş-binâ olmağile emîn mahzenlerdir. Ve bu cezîrede aslâ bâğ u bâğçe yokdur. Ammâ altun ve guruş gâyet çokdur. Hudâ hakkı **[Q 336a]** **[P 333a]** mahzenlerde cevâhir murassa‘ât ve altun guruş kîsesi yığın yığın yatır.

Ve cümle halkı esmerü'l-levn siyâh-çerde kavmdir. Bir sınıf kavmine Bânyân derler, beyâz ve esmer olurlar. Cümlesi âteş-perestlerdir, mürd olduklarında lâşe-i murdârların âteşe yakarlar. Cümlesi pâk beyâz sûzenî Hind esvâbları geyerler ve beyâz destâr sararlar. Cümle Habeş diyârının îrâd [u] masârıfları ve gümrük defterleri anların ellerindedir. Kalemleri ile ve fikr [ü] ferâset ve ilm-i hisâbları ile bir dânıkı hisâb edüp masrûfa kayd ederler, gâyet hisâbî kavmdir.

Ve diyâr-ı Habeş'in mu‘temed âdemleridir. Bu kavmde aslâ kizb ü bühtân sâdır olmamışdır. Ve muharremâtdan şarâb ve hınzîr ve zî-rûh kısmı tenâvül etmek yokdur. Ve ta‘âmı başlı başına yerler, iki kişi bir yere gelüp yemezler ve bir kimsenin dahi ta‘âmın yemezler ve yedirmezler, meğer kendülerinin müsâfirleri ola.

Ve bu kavm gâyet ankâ müstakîm bâzergânlardır. Ve bir ân cenâbet gezmezler. Hind ü Sind'e, Fûncistân ve Dumbistân'a ticâret edüp geçinirler, gâyet hisâbî kavmdir. Cemî‘i zamânda bu kavmin isyân u tuğyân etdiklerin ferd-i âferîdeden bir kimesne bilmeyüp istimâ‘ olunmamışdır. Gâyet halîm ü selîm ve halûk hande-rû âdemlerdir, ve gâyet mahabbetli garîb-dost âdemlerdir. Hattâ hakîrden bin guruşluk ba‘zı metâ‘-ı sakîllerimiz sîrü'n-nâsdan ziyâdeye alup inâd u muhâlefet etmediler.

Ve Habeş paşasının bu Bânyânîler yed-i rişveti ve âb-ı rûyidir. Kaçan bir cedîd paşa Habeş'e geldikde bir mükellef baş ağasın bu Bânyânlar ile Dumbistân pâdişâhına gönderir — bir ülkesi çok

ulu pâdişâhdır. Hattâ hakîr Fûncistân'dan bu Habeş diyârına Kîf şehrine gelince yigirmi bir gün bu Dumbistân meliki hudûdunda ve kal‘a ve şehirlerinde ve sahrâların ubûr ederek geldik, ammâ kendüyi görmedik. Hemân on kerre yüz bin ulûfesiz zâğî askere mâlikdir. Ve yüz kerre yüz bin bî-hisâb re‘âyâya mâlik imiş.

[Dumbistân'a] varan paşa ağaları ve Bânyân kavmleri nakl ederler: anda **[Y 439a]** aslâ tâ‘ûn olmamak ile halkı iki yüz sene yüz elli sene mu‘ammer olurmuş.

Ve âb [u] havâsı latîf ü mukavvî olduğundan halkı cemmâ‘ olup tenâsül bulur imiş. Bu Musova halkı dahi cemmâ‘dır.

Ve Habeş paşası bu Dumbiye sultânına elçi gönderdikde incü ve yemenî ve akîk taşlar ve ok yay ve kılıc ve harbe ve tüfeng ve kurşum ve bârût ve neft ü katrân ve yağlı çıra ağacı ve servi ağacı ve servi kozalağı ve fındık ve fısdık ve Rûm cevizi ve bakır sahan ve tancere âletleri ve boğası ve don ve gömlek ve kettân bezi iplik ve ibrîşim, bu zikr olunan eşyâlardan götürürler kim anda tahrîr olunan eşyâların herbiri iksîr-i a‘zam-misâl tûtiyâ-yı kâmyâbdır.

Elçi kâmil cenûb cânibine bizim geldiğimiz yollar ile bir ayda varırlar, hedâyâları sultâna teslîm edüp elçilere ve Bânyân'lara i‘zâz u ikrâm edüp ol dahi paşaya kırk elli Habeşî nevreste gulâmlar ve kırk elli Habeşe mahbûbe-i cihâne duhterler ve zebât ve fîl dişi ve gergerdân boynuzları ve zebât kedisi ve keler derisi ve âbinûş ve minkâr-ı koknos ve lâşe-i tuyûr-ı hümâ ve dehnec-i a‘mâ ve kakule-i kebîr ve amber-i hâm anîr [abîr?] ve pânzehr-i sagîr ve kalkan-ı fîl ve kırbac-ı pîl, el-hâsıl bu makûle hedâyâlar ile paşaya ve nısfı kadar hedâyâ ile gelen elçi ağaya verüp paşaya gönderir. Andan sonra vilâyetinde ne kadar bâzergân var ise cümlesin metâ‘ları ile paşaya gönderüp paşa dahi gümrüğün alup Habeş diyârı ganîmet olur.

Buğday ve arpa ve darı ve yağ ve bal ve balmûmu ve un ve zebât ve kakule ve âbinûş ağacı ve gayrı eşyâlar ve koyun ve kuzu ve deve ve sığır ve sığın ve ceyrân ve keçi ve'l-hâsıl cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbât bu Dumbiye vilâyetinden gelir.

Hakîr sultânına gitmeğe kasd etdim idi. Lâkin bu mahalde Habeş diyârında azîm isyân [u] tuğyân olup cümle kul gulû-yı âm edüp Fortacı Ahmed Paşa havfından ve Kara Nâ’ib aşkıyâ zorba derdinden bir gece gemi ile karşu Yemen'de imâma varup dahil düşdü. Beri tarafda vilâyet hâkimsiz kalup hakîr dahi garîb kaldım ve gayrı diyâra dahi gidemedim. Bu mahalde karadan gönderdiğimiz huddâmlarımız atlarımız ile gelüp böyle cezîre yerde başımıza bir belâ-yı siyâh olup âhir herkese iltiyâm-ı medâr ederek bi'z-zarûrî bu Musova'dan bir kayığa binüp cenûb cânibine bir tüfeng menzili yer,

Evsâf-ı Cerrârbaşı

Atlarımız ile gemilerden çıkdık. Bu Cerrârbaşı Musova cezîresinin geçit başında iskelesidir. Mukaddemâ deryâdan gelmeğile bu ma‘diyeyi görmemişdik. Kara cânibinden gelen metâ‘lar cümle bu iskeleden gemilere süvâr olup Musova'ya geçerler. Zamân-ı kadîmde şehir var imiş, hâlâ harâbdır. Câ-be-câ ağaclık ve bostânlık vardır. Musova halkının cümle hayvânâtları bu tarafda **[Y 439b]** otlayup gezerler. Ve âb-ı hayât kuyular vardır; Musova cezîresinde su yokdur.

Ba‘dehu hakîr bu Cerrârbaşı'ndan atlarımıza süvâr olup iki sâ‘atde düz vâsi‘ yerler içre cirid oynayarak,

Evsâf-ı kal‘a-i Harkova

Bu kal‘aya dâhil olunca Kara Nâ’ib beğe dahil düşüp, hoş geldiniz, deyü vâfir ta‘zîm edüp destine bir destmâl verüp dest-bûs edelim dedikde,

"Estağfirullâh, cânım karındaşımız, siz Fûncistân diyârından berü bizim kethudâmız Mehemmed Beğ ile refîk olup bizi ârzûlamışsız. Lâkin Dehlek'den gemi ile Musova'ya çıkup ol deli farfara Fortacı Paşa sizi alıkoyup bize göndermedi. Hele mel‘ûn, pâdişâha âsî olup yine âsî Zeydî-mezheb imâm yanına Yemen'e kaçdı. Cehenneme başı. Pâdişâhıma arz ederim" dedükde,

"Arzı hakîre verin, bu ahvâle vâkıf oldum, Mısır vezîrine götüreyim, andan efendimize i‘lâm **[Q 336b]** edeyim, **[P 333b]** andan murâdınız üzre Âsitâne'ye gideyim", dediğimizde,

"Vallâhi sen Hızır geldin. Hele birkaç gün istirâhat edüp müsâfirimiz olup ahvâle vâkıf olun" deyü hakîre bir mükellef oda döşeyüp yigirmi atlarımıza ve yigirmi nefer âdemlerimize belegân mâ-belağ müstevfâ ta‘yînâtlar verüp hakîr tâze cân buldum. Derhâl kendü âdemlerine firâr eden Ahmed Paşa'nın mâlın ve huddâmların ve cümle erzâkın ve kâyimmakâmlıklarında olan ağaları ihzâr edüp hükûmetlerin zabt [u] rabt etmeğe tâvûsî ve hecîn neccâblar ile âdemler gönderdi. Hakîr şehri seyr [ü] temâşâya başladık.

Evvelâ bu kal‘a-i Harkova mâ-tekaddemden bir sevâd-ı mu‘azzam kal‘a-i kadîm imiş. Sene (---) târîhinde bu dahi Özdemir Paşa fethidir. Süveys deryâsı sâhilinde bir hayli büyük Şeddâdî taş-binâ kal‘a-i atîkdir, ammâ ol kadar metîn ü ma‘mûr değildir. Dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin adımdır. Ve şekl-i murabba‘dır. Ve yedi kullesi var. Ve altı kapusu var: evvelâ Başkulle kapusu ve Hurde kapusu ve İskele kapusu ve Cebel-i Cıda kapusu ve Şeyh Mazlûm kapusu ve Su kapusu.

Ve leb-i deryâya karîb köşede iç kal‘a başka bir ma‘mûr bir kal‘adır. Cirmi altı yüz adımdır. Dervîş Ağa ta‘mîr ü termîm etmiş bir metîn ve cedîd iç kal‘adır. Ammâ taşra kal‘a dahi böyle ta‘mîr ü termîme muhtâcdır. Ve yalın kat kal‘alardır. Ve iç kal‘anın birkaç şâhî darbzen topları vardır.

Ve paşanın bu kal‘ada bir mükellef ağası iki yüz âdemiyle kâyimmakâmlık eder. Senevî paşaya yüz kîse muhâsebe verir. Kendüye dahi elli kîse fâ’iz kalır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle bir kazâ-i mübrimdir. Paşa imâmları hükm eder. Ve kal‘a dizdârı var. Ve neferâtları paşa ağavâtlarıdır. Mâh-be-mâh vazîfe-i mu‘ayyenelerin paşadan alırlar, ey tedârikdir. Ve ekseriyyâ paşa ağaları bunda sâkin olurlar, zîrâ Musova bir pis ova ve cezîre yerdir, suyu gemilerle bu Harkova'dan gider.

Bu kal‘anın **[Y 440a]** cânib-i erba‘ası eşme kuyulardır. Cümlesi âb-ı zülâlden nişân verir mâ-i tâhirlerdir. Mâ-tekaddem bu suları hıfz içün bu kal‘aları binâ edüp eli vilâyeti bu kal‘alar sebebiyle feth [ü] teshîre alup cânib-i erba‘asın nehb ü gâret edüp mâl-ı ganâyimler ile gelüp bu kal‘aya mutahassın olup âsudehâl olurlarmış. Gayet mahallinde inşâ olunmuş kal‘a-i cânkurtarandır, zîrâ etrâfında Kara Zengî âsîleri çokdur.

Ve bu kal‘a-i Harkova içinde cümle yedi yüz kârgîr ve kamışdan ve koçaşdan evler vardır, cümle toprak örtülüdür.

Ve yigirmi mikdârı esvâk-ı muhtasarı vardır. Ve yedi kahvehâne ve bozahânesi ve bir hânı vardır.

Ve bir Özdemir câmi‘i var ve yedi zâviyesi var. Gayrı imâretden nişân yokdur. Hammâm bu diyârda lâzım değildir, zîrâ şeb [ü] rûz halkı uryân gezüp arak-âlûd olup gûyâ hammâm içinde dururlar. Bir şehr-i garîb ü acîbdir.

Ve hânemiz sâhibi Kara Nâ’ib cümle Urbân u uryân kara Zengîler üzre mîrlivâdır. Cümlesinin akd [ü] halli ve zabt [u] rabtı anın destindedir. Hükm [ü] hükûmât sâhibi zorba bir âdemdir. Hîn-i ma‘rekede başına yüz bin asker cem‘ etmeğe kâdirdir. İhsân [u] in‘âmı ve it‘âmiyle cümle Habeş diyârının halkını bende edüp paşayı kayd-bende çekmişdir. Cümle söz bunundur. Fortacı Ahmed Paşa bunu tarh edüp kendüsi müstakil vezîr olayım, dedi, âhir edemeyüp cihân başına dar olup Yemen'de imâma firâr etdi. Bu Kara Nâ’ib dâ’imâ bu Harkova'da sâkin olur. Ahmerü'l-levn bir arık yüzlü iri gözlü ve kaba levend sözlü fasîh Türkce bilür. Âyende ve revendeye tavuklu ve kuzulu ve yoğurtlu buğday çorbası ve darı ekmeği mebzûldür.

Cümle Habeş kavmi ve Fûncistân ve Dumbistân ve Alevistân ve Abâbide kavmi ve sultânları bu Kara Nâ’ib'in emrine fermânberlerdir kim aceb istidrâcdır. Ha dese bu üç pâdişâhdan üç kerre yüz bin zâğî dagî asker gelir. Ammâ bu askerin cümlesine bir taş atsan zağar gibi perîşân olurlar. Zîrâ ac u zâc ve muhtâc bî-sebât derme çatma cüyûşdur. Cümlesi çekirge bacak ve ağac bıçak, belinde nacak, açlıkdan salıncak gibi salınır, ac, bir habbeye muhtâc kavmdirler. Bu Kara Nâ’ib'in derdinden paşalar hemân gümrük emîni pâyesinde hükm edüp taşra vilâyetlerin hükmü Kara Nâ’ib elindedir. Hâlâ beş bin Ceberti tüfeng-endâz askere ulûfe ve kisve verir.

Bu Ceberti kavmi Rûm'dan ve gayrı Zengîlerden sekbân sarıca ve yeniçeri gibi tüfeng-endâz olanlara Ceberti kavmi derler. Çoğu Habeşe kızlarına mübtelâ olup kalmış Rûm oğlanlarıdır. Sırtında ve belinde birer fûta peştemâl ve elinde bir tüfeng ve bir destmâl arak-âlûd olup şiddet-i hârdan ölüp boş ite menzil yok şeklinde ayda üç guruşa ifnâ-yı vücûd **[Y 440b]** edüp seg-ber-sahrâ gezerler. Ve ba‘zı cerî olan paşa bu Ceberti kavminden asker cem‘ edüp eli vilâyeti gâret eden Zengîlerin vilâyetlerin nehb ü hasâret edüp mâl-ı firâvân tahsîl eder. Ve ol havfdan cemî‘i diyârlardan hedâyâlar gelir kim hadden bîrûn. Ve deryâdan incü-yi dürr-i yetîm çıkar kim kıyâsdan efzûn. Bu gûne incü Hürmüz deryâsında çıkmak ihtimâli yokdur.

Netîce-i merâm paşa ârif [ü] dânâ ise halk ile ülfet edüp senede bin kîse mâl alması mukarrer. Bin kîse dahi hedâyâ olur. Beş yüz kîsesin de eyâletinde olan (---) pâre kal‘anın ağavât u neferâtlarına ulûfe verir. Zîrâ bu kal‘alara Âsitâne tarafından bir habbe gelmez, cümle mevâcibâtları paşadan matlûbdur. Ve kendü ağavâtlarına dahi ulûfe verir. Zîrâ Habeş **[Q 337a]** **[P 334a]** eyâletinde sâyir diyârlar gibi hizmetler yokdur, ancak yigirmi kâyimmakâmlığı vardır, anlara dahi ulûfe verir. Ol ağaların hizmetkârları dahi ulûfeli kal‘a kulları yazılır.

Evvelâ nâ’ibe ve şehir müsellimine ve serdâra ve paşa kethudâsına ve kapucular kethudâsına ve imâma ve emîne mâh-be-mâh otuz üçer guruş ulûfe verir. Ve kapucular bölükbaşısına ve

mehterbaşılara ve gayrı bölükbaşılara ve çâşnigîrbaşıya ve emîrâhûra beşer guruşdur. İç ağalarına on beşer guruşdur. Ve sâyir karakullukculara ale's-seviyye beşer guruşdur. Kal‘a ulûfelerinden gayrı mâh-be-mâh elbetde bu ulûfeleri alırlar. Ammâ iskeleler emâneti cümle hizmetlerden huzûrlu ve avâyid [ü] fevâyidleri ziyâde ağalıklardır. Eğer ticâret dahi ederse nûrun alâ-nûrdur.

Ve Harkova'dan atlarımıza süvâr olup cânib-i cenûba rub‘ sâ‘at bir boğaz içre,

Ziyâret-i şem‘-i âlem ve çırâğ-ı hurrem eş-Şeyh Hazret-i Mazlûm-ı âdem

A‘izze-i kirâmdan ulu sultândır. Niçe kerre kerâmâtları zâhir ü bâhir olmuş. Hâlâ mutasarrıfîndendir. Menâkıbları hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûndur. Üzerinde tekye ve kubbe kabûl etmemişlerdir, hemân rahmet-i Hudâ'ya yüz tutmuşlar. Ve paşa ve a‘yân-ı vilâyet gâhîce hayme-i hargâhların ve matbah-ı Keykâvusların bir gün mukaddem göndürüp alâ-tarîki's-seyr varup ceyrân ve hargûş sayd [u] şikâr edüp anda tenâvül ederler, gâyet avgâh yerdir.

Ve ba‘zı levendât makûlesi kırk elli pür-silâh nâmdâr fellâh yiğitler bir yere cem‘ olup beş on günde dağlarda yatup fîl ü gergerdân ve bebr ü peleng katl edüp fîlin dişleri ve postun ve gergerdânın boynuzun ve hotas içün kuyruğun götürüp ticâret ederler. Acâyib vilâyet-i şikârgâhdır.

Bu şehr-i Harkova'yı tamâmen seyr [ü] temâşâ edüp bin seksen üç îd-i adhâsın edüp bir gûne seyr [ü] temâşâlar etdik. Ba‘dehu ıydin beşinci gün Kara Nâ’ib'in müsellimleri vilâyet vilâyet zabt etmeğe gitdiklerinde hakîr kendüden me’zûn olup yine refîkımız **[Y 441a]** olan Mehemmed Ağa ile Harkova'dan çıkup cânib-i şarka gâh çölistân ve gâh sengistân, gâh leb-i deryâ-yı Süveys, gâh cebel-i Kara Kudeysleri iki günde ubûr edüp,

Menzil-i cebel-i Vule

Habeş Urbânları kara obalar ile sâkin olurlar bir mahsûldâr fezâdır. Bu kavme Kudeysî derler. Yedi bin Zengî ve ankâ kavmdir, ammâ yine Urbândırlar. Ammâ bunlarda olan siyâh-çerde mahbûb u mahbûbe meğer Berberistân'da ola. Zîrâ âb-ı hayât kuyu suları vardır. Andan kalkup yine cânib-i şarka bir konak gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hindiye

Zamân-ı kadîm Hind rayları bu iklîme kadem basup bu kal‘ayı ihdâs eylemişler, ammâ ol kadar metânet üzre binâ etmemişler. Taşdan kârgîr-binâ ve şekl-i murabba‘dır. Ve dâyiren-mâdâr cirmi yedi yüz adımdır. Süveys deryâsı kenârında olmağile telattum-ı deryâ esâs-ı dîvâra câ-be-câ rahne vermişdir. Bir ağac kapusu iskele başında hurde'ye nâzır, bir kapusu cenûba kara tarafına mekşûfdur. Habeş eyâletinde sancak beği pâyesiyle paşanın bir ağası iki yüz âdemiyle hükm [ü] hükûmât edüp paşaya senevî kırk kîse verir.

Ve yüz elli akçe kazâdır, lâkin paşa imâmının nâ’ibi kadıdır. Bu kal‘a dahi Özdemir Paşa'nın fethidir. Zîrâ bir müfîd [ü] muhtasar minâresiz câmi‘i ve iki mescidi var. Cümle evleri koçaşdan binâ olunmuşdur. Dizdârı ve neferâtları cümle paşa tevâbi‘leridir. Ve cebehânesi ve on aded topları var.

Ve kal‘adan taşra Zengî Urbânları kara obalar ile meks etmişler. Ve bu kavmin kârları dağlarda

kakule-i kebîr ve ba‘zı mümessek râyihalı nebâtât u giyâhât cem‘ ederler. Ve her haymelerinden beşer onar kalyemisk kedisi besleyüp kâr ederler.

Ve bu Hindiye kal‘asından hareket edüp yine şark cânibine sengistânlar içre üç konak gidüp vakt-i zuhrda,

Menzil-i kulle-i Tuzla

Leb-i deryâda Özdemir Paşa bir kulle-i azîm binâ etmiş. Hâlâ içinde kırk elli âdem ile bir paşa ağası kâyimmakâmdır. Bunda çârsû-yı bâzâr, imâret ve câmi‘den bir şey yokdur. Ammâ cümle diyâr-ı Habeş'e tuz bundan gider. Senevî kırk kîse iltizâmdır. Gâyet a‘lâ emânetdir. Senede niçe kerre yüz bin deve yükü lezîz tuz hâsıl olur. Çatal yüke üç dîvânî para ve hâviye yüke beşer maksûs para alınır. Ve bu Süveys deryâsı medd [ü] cezmdir, taşdığı mahalde bu sahrâya deryâ yayılur, çekildikde bi-emrillâhi ta‘âlâ kalan su beyâz tuz olup kalır. Bu mahalde on bin mikdârı Runçiye derler bir kabîle Zengîlerdir, fi'l-hâl anlar tuzu cem‘ edüp kulle dibine dağlar gibi yığarlar. İlâmaşaallâh böyle tuz hâsıl olur.

Bu mahalden yine tay edüp taraf-ı şarka gâh leb-i deryâ ile gâhîce kumsal beriyye içre şiddet-i harâret çekerek kâmil altı günde sun‘-ı **[Y 441b]** Hudâları ve mehîb kûh-ı siyâhları temâşâ ederek,

Evsâf-ı menzil-i şehr-i harâb Behlûle

Leb-i deryâda bir şehr-i azîm imiş. Özdemir Paşa feth etdükde Portakal küffârı istîlâ edüp kal‘asını ve şehrin harâb [u] yebâb etmiş, hâlâ âsâr-ı esâsları zâhirdir. İçinde Abîre kavmi derler bir kavm sâkinlerdir. Cümle yüz elli bin pâk pâkîze misk [ü] amber-i hâm ile âlûde Abîre kavmidir. Ammâ mezâhib-i erba‘adan ve gayrı dîn diyânetden ve haşır neşirden ve âyet hadîsden ve merg-i mefâcân ve tâ‘ûndan ve pire ve kehleden ve gayrı menâhiyyâtdan bî-haber bî-hayr akvâm-ı garîbedir. Cümlesi bu sahrâlarda haymeleriyle meks edüp hadd [ü] hisâbların Cenâb-ı Bârî bilür. Ammâ halûk âdemlerdir. Ve cümlesi yine uryânlardır, ancak avret yerleri birer deri ile mestûrlardır.

Ve bu mahalde bir liman-ı azîm var kim bin pâre gemi mâlâkelâm alır, sekiz rûzgârdan emîn ve içinde aslâ şebden nişân yokdur.

Ve bu mahalde sâkin olan Abîre kavminin me’kûlât [u] meşrûbâtları darıdır ve koyun keçidir ve ceyrân ve sığındır. **[Q 337b]** **[P 334b]** Ve meşrûbâtları deve südü ve bozadır. Bu mahallerde at u hımâr ve fîl ü gergerdân olmaz, illâ sengistân ve çengelistân yerler olmağile arslan u kaplan ve bebr ü peleng çok olur.

Ve bu Abîre kavmi bu dağların maymunlarından gâyet şikâyet etdiler:

"Dâyimâ bizimle ceng ederler. Dağa çıkup âbinûş ve santa ve zakkûm ve sac ağacları kesmeğe âciziz. Maymunlar gelüp bizi esîr edüp dağlara götürüp tasarruf eder. Ellerinden halâs mümkin değildir; kimi uyur, kimi dîdebânlık eder, bir fırsat bulup rehâ bulmak mümkin değildir. Tasarruf ede ede çok âdemimiz helâk etmişlerdir. Bizde ise âlât-ı silâh yok, bizler az, anlar çok. Ne çâre, âhir bu yerden hareket etmemiz mukarrerdir" dediler.

"Ve gâyet mehîb ü mefret ve zeberdest maymunlar vardır. Gece gelüp haymelerimizden oğlan ve kız ve avret kapup götürürler. Hâsıl-ı kelâm âcizmândeyiz" deyü azîm şikâyet etdiler.

"Ve sizler dahi ubûr ederken basîret üzre olun" deyü nasîhat etdiler.

Ertesi ale's-seher bu Behlûle'de Abîre kavmi içinden hareket edüp yine şarka giderken hakîkatü'l-hâl fakîrlerin nakli üzre azîm ü mehîb maymunlar dağ keçilerine ve dağ sığırlarına süvâr olup ağavât-misâl gezerlerdi. Cümle dağ hayvânları bu maymunlardan âcizlerdir.

Ba‘zı maymunları gördük, dağ kedilerin kucaklarında gezdirüp beslerler. Ve ba‘zısın gördük, oğulların karınları altında sallayup gezdirirler. Ve ba‘zısı eyle beyâz maymun mahbûblar kim hemân beyâz tiftik keçilerine benzer, vecîhü'l-manzar ve şekl-i münevver maymunlardır.

Bu temâşâları ederek altı günde gâh dağlarda ve gâh fezâlarda ve gâh leb-i deryâ rimâlinde giderek,

Evsâf-ı [Y 442a] şehr-i kadîm Zeyla‘

Zamân-ı kadîmde Hindistân râylarının binâsıdır. Ba‘dehu sene 938 târîhinde yine Özdemir Paşa Portakal elinden feth etmişdir. Bahr-i Muhît kenârında bir kal‘a-i azîm ve bender-i kadîmdir.

Kal‘asının şark cânibi bir yalçın kaya üzre vâki‘ olmuş iç kal‘ası vardır, dâyiren-mâdâr cirmi beş bin yedi yüz adım şekl-i muhammes bir Şeddâdî kârgîr-binâ kal‘a-i üstüvârdır. Bahr-i Muhît içre yüz mîl bir burundadır. İki tarafı biner pâre gemi alır liman-ı bî-nazîrlerdir kim sekiz rûzgâr-ı zorkârın şiddetinden emîndir. Kal‘anın iki bâbı var, hadîd kapulardır, bir kapu deryâya ve bir kapu karaya nâzırdır. Dizdârı ve yedi yüz neferâtları vardır. Habeş cezîresinde böyle askeri çok kal‘a yokdur. Ve cebehânesi ve yetmiş pâre topları çokdur, zîrâ Habeş'in âhirü'l-hudûdudur.

Bundan şark cânibine bu Habeş cezîresin bu Zeyla‘ boğazından tâ Nîl başın dolaşup Mağrib-zemîn'de Sebte boğazına gelince bu Mısır cezîresinin Bahr-i Muhît kenârları cümle Portakal küffârları hükmündedir. Ve hâlâ bu Zeyla‘ kal‘ası ile Portakal küffârı müşâdır.

Bu kal‘adan paşanın bir ağası üç yüz tevâbi‘iyle kâyimmakâmdır, paşaya senevî kırk kîse muhâsebe verir. Ammâ ba‘zı sene tâli‘ine beş on Hindistân gemisi ve beş on Portakal Frengi gemisi gelirse beş kîse gümrük hâsıl olur. Ammâ gümrüğü harbe uciyle verirler. Küffâr gâlibdir, murâdı üzre gemilerin bal u yağ ve koyun ve sığır pasdırmasının ve gayrı metâ‘larla gemilerin doldurup avanta lenger edüp gider.

Eğer paşa ağası bunlar ile hüsn-i ülfet ederse kakule ve incü ve zebât ve âbinûş ve fîl dişi ve gergerdân boynuzu, bu makûle şeylerden hüsn-i rızâları ile gümrük verirler. Hakîr vardıkda Kara Nâ’ib kethudâsı Mehemmed Ağa kâyimmakâm olmuşdu, tâli‘ine yedi pâre Portakal gemisi gelüp kal‘a altında lenger endaht olup yatdılar ve kırk bin guruş gümrük verdiler.

Cümle metâ‘ları ketân bezi ve pembe ve çam ağacı çırası ve katrân. Bu diyârda çırayı suda kaynadup hastalara verirler. Ve katrânı yeyüp zebât gibi yılda bir kerre vücûdlarına sürüp şifâ bulurlar, tûtiyâ-yı iksîr-i a‘zamdır.

Bu kal‘anın dağlarına cebel-i Kaderî derler, bilâ-hisâb Kadrî kavmidirler, bir kavmdir. Siyâh Zengîlerdir, ammâ bi-emrillâh Tatar çehrelidir ve geysûları târmâr ve şecî‘ ü bahâdır kavmdir. Ve gâyet zeberdest ü dîvdest olduklarından zirâ‘at edüp dağlarından niçe gûne mahsûlât cem‘ edüp fürûht ederler. Hemân yüz kerre yüz bin kûsfend-i kûhu ve gazâl-ı vahşî ve câmûs-ı Habeşî sayd [u] şikâr edüp tuz içinde salamura ve pasdırma **[Y 442b]** edüp Freng kalyonlarına fürûht etdiklerinden bu kal‘aya Portakal anıniçün çok gelir. Ve bu Kaderî cebelindeki mezkûr âdemler cümle Kadrî mezhebinde pâk [ü] pâkîze âdemlerdir.

Ve kal‘anın hâricinde olan yetmiş seksen bin Banyân kavmi vardır. Cümle pâk ve beyâz sûzenî Hindistân tarzı esvâblar geyerler.

Bu kavm âteş-perestlerdir. Mürd olduklarında na‘şların âteşe yakarlar ve âteşe taparlar. Ammâ Hâlık'dır demezler, ancak âbâ ve ecdâdımızdan böyle gördük, derler. Garâbet bunda kim ân-ı vâhid cenâbet gezmezler, hemân sâ‘at gusl ederler. Ve ta‘âm yeseler ve def‘-i takâzâ-yı hâcet etseler ol ân gusl ederler. Ve cemî‘i vücûdları ve siyâbları müşk [ü] amber-i hâm ve zebât ile mülemma‘dır.

Ve mahbûb u mahbûbeleri ahmer ve esmer ve beyâz ü'l-levn olurlar. Habeş iklîminde mahbûbe-i Zeyla‘ meşhûrdur. Merâlî ve gazâlî ve kâğız dudaklı ve hokka ağızlı ve kırmızı ve sarı ve yeşil ve siyâh ve beyâz gûnâ-gûn dişleri var kim her dendân-ı dürdâne bir gûne boya ile boyayup başka bir hüsn-i cemâl vermişdir. Ve çâh-ı zenehdânları ve sîm gabgabları dahi münakkaşdır. Ve şîve ve reftâr güftârları şîrîn mahbûbları olur kim zenânelerinden latîf ü nazîf ü zarîf ve âşık-perest herîf-i zât-ı şerîf çelebilerdir kim böyle âşık-perestlikden sonra sakallanup âteş-perest olur, *aleyhi mâ yüstehak*.

Bunlar ankâ bâzergânlardır. bey‘ [ü] şirâları dâ’imâ Hind ü Yemen ve Portakal Frengleri iledir. İskele başında mahâzinlerinde niçe kerre yüz bin guruşluk eşyâlar ile mâl-â-mâldır ve eşyâları [291] **[Q 338a]** metâ‘ları vardır.

Ekseriyyâ ihtilâtları Hind tâ’ifesiyledir. Zîrâ kadîm eyyâmda bu diyâr Hind destinde iken bu kavm-i nârperest Hind'den kalmışdır. İlâ-hâze'l-ân bu kal‘a-i Zeyla‘'da Hindistân tarafından bir elçi ve Yemen tarafı imâmından bir tübba‘ elçi ve Portakal tarafından bir balyoz ve İngilis keferesi tarafından bir konsoloz ve Kadrî re‘âyâsı tarafından bir Sünnîsi bu kal‘ada kâyimmakâm ile hükm [ü] hükûmâtda bulunurlar.

Kal‘a-i bender-i azîmdir. Ekseriyyâ paşa tarafından hâkimi çâşnigîrbaşı olur, a‘lâ hükûmetdir. Kal‘a içinde bin mikdârı kamışdan ve koçaşdan evlerdir.

Bir câmi‘i ve bir buğday anbârı ve su sarnıçları vardır. Kal‘adan taşra suları kuyulard[ır]. Beş on mikdârı dükkânları ve kahvehâne ve bozahâneleri vardır. Gayrı hâne ve imâret ü hammâm yokdur.

Ve iklîm-i evvelin tâ vasatında olmağla âb [u] havâsı gerçi şiddet-i hâr üzredir, ammâ gâyet latîfdir. Beş altı kerre ta‘âm yesen âb-ı nâbından nûş edince gâyetü'l-gâye hâzımü'l-ifrâtdır, derhâl âdem yine tahsîl-i cû‘ eder. Tâ bu mertebe mu‘tedil havâsı vardır.

Ve cimâ‘ı bu şehrin gâyet lezîzdir. Ve Hıtâyî dedikleri zenânelerinden küsâm-ı hâsıl-ı kâm masdar-ı

insân-ı kân bu diyâra mahsûsdur. Her cem‘iyyetde bâkire bulunur mahbûbeleri vardır.

Ve gerçi şiddet-i hârdan âdem esvâb geyemez, ancak bir beyâz ihrâm eyninde ve bir ihrâm kemerinde, ba‘zı mahalde vakt-i asrda uryân dahi dursun. Şiddet-i hârı ve berd-i bârı mü’essir değildir. Âdem dâ’imâ tendürüst durur. Ve rûz-merre birkaç kerre cimâ‘ edüp deryâya girsen aslâ zarar isâbet etmez.

Zîrâ deryâsı bahr-i Kulzüm değildir, Bahr-i Muhît'dir. Bu Zeyla‘ boğazı Süveys deryâsından taşra vâki‘ olmuşdur. Ne kadar bu bahra girilse âdemin avret yerlerin yakmaz. Zîrâ bu Bahr-i Muhît'de şab olmaz. Ve şeb havfi olmadığından bu şehre azîm Hindistân karakaları ve Portakal karavanaları ve filipota gemileri ve İngiltere barçaları gelüp bî-pâk [ü] bî-pervâ [ya]naşırlar. Herbiri biner âdem ve üçer yüz top çeker galyonlardır.

Bu şehrin şark cânibi karşusı yedi yüz mîl Hindistân'ın Dîvâbâd ve Ahmedâbâd benderleridir kim bu Zeyla‘'a karşu karşudur. Ve bu Zeyla‘'ın yıldız tarafina karşusı üç yüz mîl Yemen iskelesinden bender-i (---)dir kim Yemen'in intihâ-i hudûdudur. Andan öte şarka Lahsa'nın hükmüdür. Ammâ hakîr Hind'e ve Lahsa'[ya] varmadım, *Allâhümme yessir bi'l-hayr.*

Hulâsa-i kelâm bu diyâr-ı Habeş vilâyetlerinin âb-ı rûyıdır. Zîrâ bu diyârda bâd-ı nesîm esüp âdeme hayât-ı câvidân verdiğinden mâ‘adâ Rûm tarzı elbette her bâr bârân-ı rahmet bî-hisâb yağar. Ve ekseriyyâ matar-ı Nisân dürr-i şehvâr-misâl dâne dâne yağduğı mahal rûy-ı deryâya sadefler zeyn olup dâne-i Nisân'ı kapmağa muntazır dururlar. Hudâ âlimdir ba‘zı sadef on kerre, ba‘zısı beş kerre ve ba‘zı sadef bir kerre dâne-i Nisân'ı kapup deryânın ka‘rına gitdiğin birkaç kerre gördük. Ve bu bârân-ı rahmetin katarâtları deşt-i hâmûnlara ve cebel-i ibret-nümûnlara düşicek bi-emri Hudâ ol kadar nebâtât [u] giyâhât-ı gûnâ-gûn hâsıl olur kim dere ve depelerde çemenzâr ve şükûfezârın râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu‘attar olur.

Ve bu menbûtâtdan cemî‘i devâbâtları otlayup eyle lahm ü şahm sâhibi olup gâyet mahbûb hayvânâtları olur. Koyunu ve kuzusu ve keçisi ve bakarı ve cemeli ve câmûsu ve ceyrânı ve sığını ol kadar semîz ve latîf lahmları olur kim misk anber-i hâm kokar.

Ve deryâsında niçe kerre yüz bin elvân mâhîlerinde dahi misk râyihası vardır. Bu hayvânâtların luhûmlarından tenâvül edenler ol kadar ten-perver ve tendürüst olur kim her şeb ehli ile beş on kerre alt üste olup Âdem ü Havvâ güleşi ederler. Gâyet mukavvî avmânları(?) vardır.

Ve bu diyârda âdemin kuvvet-i basarı ziyâde oluyor. Zîrâ bu hakîr Fûncistân'ın Firkaniye [Firdâniye?] vilâyetinde iken ol şiddet-i hârda *allâhümme âfinâ,* ayneynime gûyâ bir perde ârız olup gece alîl gibi illetli olup rûz-ı rûşende yine ke'l-evvel olurdum.

Bu Zeyla‘ şehrinde safâ edüp kâmil bir ay tekâ‘üd edüp çeşmlerim ayni ayn-ı gazâle dönüp Arab meş‘ali gibi münevver olup şükr-i Yezdân etdim. Ve mezkûr hayvânâtların lahmından tenâvül ederek vücûda bir takviyetcik hâsıl olup sehl mülahham oldukda hakîre bir rücûliyyetcik hâsıl olup Emmâre ve Nevvâme ve Mühmil[e] nâm refîk-ı kadîmlerimiz harekete gelüp cimâ‘ tamarları menî‘i harekete gelüp Zarfa Meçik Beşe nâm silâhımız sehl lu‘bedebâzlığa başlayup gözü ve kellesi kızarup

kan etmek murâd edindiğimde Hudâ râzı ola Râzıyye ve Marzıyye ve Mutme'inne nâm yârıgâr amellerimiz râzı olmayup hakîrin epsem emrine itâ'at edüp öpsem izniyle def'-i tavakân edüp kanâ'at etdiler.

Bu latîfeden murâd bu Zeyla' şehri ve'l-hâsıl bu Habeş diyârı gâyet mukavvî diyârdır. Hamd-i Hudâ Habeş'in âhirü'l-hudûdu olan Zeyla' şehrin tamâmen seyr [ü] temâşâ edüp firâr eden Manortıcı(?) Ahmed Paşa'nın kâ'immakâmı olan çâşnigîrbaşı kayd [ü] bend ile haps edüp hükûmeti Kara Nâ'ib tarafından Hindî Câr nâmında kâyimmakâmlığı verüp andan Kara Nâ'ib kethudâsiyle Zeyla''dan yine Musova'ya ve Harkova'ya avdet etdiğimiz beyân.

Zeyla''dan gayrı yollar ile Harkova'ya avdetim beyân eder

Evvelâ Zeyla''dan kalkup cânib-i garba teveccüh edüp yine Bahr-i Muhît kenârında bir boğaza rast geldik. Ummân boğazı derler. Karşu tarafı Yemen'dir. Kur'ân-ı azîmde âye[t]: [292] âyeti bu boğazda Bahr-i Muhît hakkındadır, deyü müfessirîn eyle tefsîr etmişler.

Hakîkatü'l-hâl Bahr-i Muhît ile Süveys deryâsının medd-i cezmi telattumu feryâdı âdemi **[Q 338b]** medhûş eder.

Ve bu diyârın incü çıkaran gavvâsları nakli üzre bu boğazın aslâ nihâyeti yokdur, gâyet amîkdir deyü nakl etdiler. Hakkâ ki âyet-i şerîfe üzre fecc-i amîkdir. Ve bu boğaza ehl-i Habeş ve mellâhlar Bâbü'l-Mendûb derler. Azîm kûh-ı Bîsütûn boğazdır. Karşı Yemen dağları râyegândır, ancak on beş mîl vardır. Yine bu boğazdan içeri Bahr-i Kulzüm'dür kim cânib-i garba tâ Süveys benderine varınca bu körfezin tûlü bin beş yüz mîldir. Kıble tarafı Yemen ve Aden ve Mekke ve Medîne ve Yenbû' ve Muveylah ve Tûr'dur. Cenûb tarafi serâpâ Habeş diyârı ve Kuseyre iskelesidir. Ve bu Bâb-ı Mendûb boğazı kayası üzre,

Ziyâret-i sultân-ı mahbûb kibâr-ı meczûb eş-Şeyh Hazret-i Mendûb

Evc-i âsumâna ser çekmiş ebr-i siyâhlar içinde ankâ-âşiyân bir sultân-ı âlî-şândır kim âyende vü revende re'îs [ü] tüccârlar tekyesine nezerât gönderirler. Bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Hazret-i Resûl bunların rûh-ı şerîfiyçün berekât-ı Mendûb deyü Fâtiha-i şerîf tilâvet eylemişlerdir. Müverrih-i Bânyân kavli üzre bunlar, Bel'am ibn Bâ'ûr'un pederleridir kim Hazret-i Mûsâ ile Kolondur gazâsında Fir'avn gark oldukda bile idi, derler. Hazret-i Mûsâ bunlara,

"Yâ Mendûb, var, Habeş boğazında vatan eyle. Fir'avnîler leşi bu deryâdan taşra çıkmasınlar, gözet. Ve bu Mekke deryâsına gayrı küffâr gemileri girmesinler. İnkırâzu'd-devrân mutasarrıfînden olup anda nigehbân ol", buyururlar. Sultân Mendûb bu mahalle gelüp kâmil bin yüz sene mu'ammer olur.

Ve Hazret-i Risâlet'e nübüvvet gelince Hazret-i Osmân niçe bin Sahâbe ile Habeş'e gelüp ziyâret etmişlerdir, deyü elsine-i nâsda meşhûr-ı âfâk sultândır.

Hakîkatü'l-hâl bu boğazdan içeri bir küffâr gemisi giremez. Hemân bu azîzin merkad-i pür-envârından bir alev zâhir olup derhâl âye[t]: [293] mazmûnu üzre ihrâk olup helâk olurlar.

Hamd-i Hudâ bu husûsda Yemen ve Mekke ve Medîne câniblerinde(n) olan benderler ve belîdeler kâfirden emînlerdir.

Ve bi-emrillâh Bahr-i Süveys içre şeb dahi kâfirlerin girmesine mâni‘dir. Bu şab dahi Hazret-i Mûsâ asrında Fir‘avn Kolondur boğazında âye[t]: [294] âyeti üzre Fir‘avn gark olduklarında bu deryâ içre bi-emrillâh şeb ağacları hâsıl oldu, derler.

Hâsıl-ı kelâm bu Şeyh Mendûb hazretlerin ziyâret edüp cânib-i garbın lodosu üzre dağlar içre gidüp vakt-i asrda tamâm olup mağribe karîb,

Kasaba-i Seherişa

Bir sahrâda sevâd-ı mu‘azzam imiş. Hâlâ harâbdır. İçinde kırk elli bin Seherî kavmi sâkinlerdir. Bâğ u bâğçeleri ve zirâ‘at edecek yerleri vardır. Ve bu kavmin lisânları Hindî lisânına karîbdir. Cümle obalar ile sâkin olup konup göçerler. Göçmeyenleri harâbistân bâğ u bostânlarında sâkin olurlar. Bu dahi iklîm-i evveldedir. Andan tağlar ve mahsûllü sahrâlar içre ibret-nümâ sun‘-ı Hudâları temâşâ ederek altıncı günde vakt-i gurûb,

Evsâf-ı kal‘a-i Vıkât

Hazret-i Süleymân binâsıdır, derler. Amberiyye sultânı hükmünde iken Özdemir Paşa yedi sene muhâsara edüp bilâ-feth avdet etdüklerinde bi-emrillâh bu kal‘a ahâlîsine bir tâ‘ûn müstevlî olup cümle halkı kal‘adan firâr ederler. İlâ'l-ân Habeş eyâleti hükmünde bâğ u bâğçe ve âb-ı hayât sulu âbâdân yerdir.

Kal‘asına çıkmadım, ammâ aşağı rabâtı bin mikdârı hasırdan ve kamışdan evleri vardır. Halkı mezheb-i dîn-i Ahmed ve haşır neşir ne idüğin bilmezler. Ammâ ganîmet vilâyetdir. Bu dahi iklîm-i evvelde olmağın tûl-i nehârı ve arz-ı beledi berâberdir. Bunda Portakal küffârları ticâret ile çok gelirler. Hattâ bir Portakal civânı bizimle bile gelüp yanında [yanımızda?] İslâm ile müşerref olup hizmetimizde oldu.

Ve bu Vıkât kal‘ası sahrâların Mısır şeker kamışından latîf ü nazîf kasabı hâsıl olur, ammâ şekerin çıkarmasın bilmezler. Andan kalkup ertesi gün,

Evsâf-ı şehr-i Hediyye

Bâğ-ı İrem'den nişân verir hûş [u] tuyûru ve bâğ [u] bostânı ve nahlistân gülistânı çok bir şehirdir. Bu dahi iklîm-i evveldedir. Cümle halkı müslim Mâlikî-mezhebleridir. Altı bin kadar çalaş evleri vardır. Ve üç câmi‘leri var. Ve hâkimleri kendülerindendir. Dağıstân içi olmağile Osmânlı ol kadar varmazlar. Andan kalkup ertesi gün,

Şehr-i Razdin

Bir küçük kasaba şekilli yerdir. Kara saçlı kara Zengî on bir mikdârı Razdin kavmidirler. Hazret-i Süleymân oğlu Melik Rac‘îm evlâdındanız, derler. Cümle müslimlerdir. Andan kalkup ol gün niçe dağlar aşup vakt-i gurûbda,

Sahrâ-yı Ferrân

Bir mahsûldâr fezâdır. Ve bir halîc-i âb-ı nâbda meks eyleyüp haymelerimizde mihmân olduk. Ol gece hezâr hezârânın feryâd [u] figânından hayât-ı ebed bulduk. Ve vakt-i seherde bir bâd-ı nesîm esüp cümle murgân savt-ı hazîn ile Hâlık-ı Bîçûn'a tevhîd eylediler. Biz dahi vakt-i fecr[i] edâ edüp çârpâlarımıza süvâr olup kâmil üç gün bir sahrâ-yı Heyhât-misâlde cânib-i cenûba gidüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp niçe ibret-nümâları ibret nazarı ile temâşâ edüp dördüncü gün,

Evsâf-ı şehr-i azîm ve taht-ı kadîm mahmiyye-i Mukdisu

Müverrihân-ı Bânyân-ı Habeş bu şehir hakkında Hazret-i Süleymân binâsıdır, derler. Kaçan kim Hazret-i Süleymân *aleyhi's-selâm* Belkîs'i Yemen diyârından getirdiği mahalde bu Mukdisu şehrinde cemî‘i mahlûk-ı Hudâ ile bu hâmûnda serâperde-i Süleymân içre azamet [ü] dârâtın göstermek içün tınâb tınâba meks edüp Belkîs'e istikbâle çıkdı. Belkîs dahi Yemen'de Sabâ şehri pâdişâhının duhter-i pâkîze-ahteri idi. Niçe devlet gördü, ammâ dârât [ü] azameti ve bu ins [ü] cinni ve hûş [u] tuyûru görüp Belkîs'e bir dehşet ârız olup serâperdeden haz etmeyüp Belkîs içün bu Mukdisu şehrin binâ etdi. Hâlâ sultân-ı Zencistân hükmünde bir şehr-i mu‘azzamdır.

Bâğ u bâğçesi ve köşe köşe firâvân suları çağlayup murgân-ı hoş-elhânın nagamât-ı savt-ı hazînleri câna safâ verir. Şehri Hâlâ ol kadar ma‘mûr değildir. İklîm-i evvelden cenûba yigirmi **[Q 339a]** derece ileri çıkmışdır.

Bu şehrin kıblesi yine şimâle doğrudur. Ve Bahr-i Muhît'in cenûb tarafı sâhilindedir. Habeş ile vilâyet-i Zenc'in cenûbundadır.

Ve halkı cümle müslim Mâlikiyyü'l-mezheb geçinirler; ammâ âyîn-i dîn-i İslâma ri‘âyet edemezler, zîrâ ulemâları yokdur; ammâ salât-ı hamseyi edâ edüp savm [u] haccı dahi edâ ederler. Ve lisânları Arabîdir, ammâ bir gayrı ıstılâhât [u] ibârâtları var, kendülere mahsûs bir lehce-i garîbedir.

Ve hâkimleri kendü taraflarındandır, ammâ hükm [ü] hükûmât nedir bilmezler. Kaçan birbirleri mâbeynlerinde bir da‘vâları olsa eğer şehirlerinde bir tüccâr var ise varup ana tanışırlar. Eğer ol âdem hayr u şer ne derse anın hükmüne fermânber olurlar. Gâyet bülhe âdemlerdir. Ammâ şecî‘lerdir; Portakal küffârı bunların şecâ‘atinden vilâyetlerine istîlâ edemedi. Hâlâ ki şehirleri sâhil-i bahrdedir, sâhil-i bahrde olan diyârlar hod küffârın karârgâhlarıdır, ammâ bunlara bir çâre edemedi. Dağı ve taşı ve râğı ve bâğı ve karîbi ve ırağı eli harbeli zâğî benî âdem dutmuşdur.

Kara Nâ’ib kethudâsı Mehemmed Ağa refîkımız kavli üzre on kerre yüz bin asker olur, dedi. Ve kâfir ile aslâ bey‘ [ü] şirâ etmeyüp cümle metâ‘ların yâ kal‘a-i Zeyla‘'a yâhûd kal‘a-i Vıkât'a veyâ kal‘a-i Harkova'ya götürürler. Hutbelerinde âl-i Osmân'a okurlar. Ekseriyyâ dağlar içinde yerli yurtlu bâğlı bâğçeli belîdeleri var.

Bu kavme Benî Safvân derler. Mukdisu şehirlerinin altından bir nehr-i azîm akar, cânib-i garbda Fûncistân ve Dumbistân içinden cereyân edüp gelir, Nîl-i mübârek (...) [lezzetinden? kertesinden?] ve çamurlu kırmızı reng cereyân edüp şehr-i Mukdisu altında Bahr-i Muhît'e mahlût olur. Ve Nîl tuğyân etdikde içinde timsâh-ı bî-cenâh bulunur. Mehemmed Kethudâ refîkımızdan su’âl etdim.

Nîl'den bir firka Dumbistân ve Zencistân içinden cereyân ederek gelür, deyü cevâb etdi.

Ve bu Mukdisu şehrinde kutb-ı cenûbî ve süheyl-i Yemenî gâyet alçakda görünür, ammâ kutb-ı şimâlî ya‘nî demir kazık yıldızı görünmez. Anıniçün kıble-nümâlarımız bu diyârda serserî deverân edüp Rûm'da deverân etdüği gibi etmez oldu, *ve's-selâm.* Ve bu şehirden kalkup yine cânib-i garba bir gün gidüp,

Menzil-i vâdî-i Hunhas

Bir mahsûldâr sahrâdır. Andan tayy-i rahl edüp ertesi gün kara tağlar ve ormanlar ve maymunlu yerler aşarak,

Menzil-i kabîle-i Hınkale

Âsîlerdir. On bin mikdârı Zengîlerdir. Bunda eşmeler kazup atlara yemler asup nısfu'l-leyl olunca hareket edüp ertesi gün vakt-i gurûbda,

Menzil-i sâhil-i Bahr-i Süveys

Bunda on bin mikdârı Şerebazı kavmi sâkinlerdir. Ve bunlardan gayrı cümle kırk bin mikdârı ahmer ve esmerü'l-levn âdemlerdir. Anların mâbeynlerinde yatup deve eti ve deve südü ve boza yiyüp içüp atlarımıza darı verüp ale's-sabâh azm-ı râh edüp hâsıl-ı kelâm on bir günd[e] hamd-i Hudâ,

Menzil-i kal‘a-i Harkova

Kara Nâ’ib'e buluşup Zeyla‘ hâkimi olan getirdiğim paşa ağası çâşnigîrbaşı Kara Nâ’ib'e teslîm eyleyüp Kara Nâ’ib hakîr[e] bir kılıc ve bir at ve bir incü tesbîh ihsân edüp,

"Hoş geldin ve safâ geldin. Ve yine hayli seyâhat edüp Habeş iklîminin şark tarafı nihâyetine vardın. Hayr makdem, safâ geldin" deyü vâfir iltifât etdi.

Ve firâr eden paşa ağaların cümle getirdüp haps edüp üzerlerinde olan mâl-ı pâdişâhı tahsîle mukayyed olup hakîr ertesi gün Mısır'a gitmeğe izin taleb etdükde, *"Ale'r-re’si ve'l-ayn"* deyüp alnım öpdü.

Ertesi ale's-sabâh hakîri futûra da‘vet edüp bir gûne kaymak asel ve gûnâ-gûn reçeller tenâvül eyledik kim Hudâ âlimdir, kaymağın ve aselin râyiha-i tayyibesi demâğımız şak etdi.

Hakîr el yaykarken koynumdan makramamı dizim üstüne kodum. Kara Nâ’ib gördükde,

"Ne acâyib musanna‘ makrama olur" deyüp ol makramayı ve koynumdan iki makrama dahi hâzır etmişdim. Ve bir Dervîş Alî hattıyle müzehheb ve halkârî En‘âm-ı şerîf ve bir sâ‘at-ı latîf verdim. Gâyet haz edüp,

"Sübhânellâh, bu âna dek bu diyâra bu kadar vüzerâ vükelâ gelüp gitdiler, böyle bir Kelâm-ı İzzet ve böyle bir sâ‘at bağışlamadılar" deyüp hemân yerinden kalkup içeri hareme girüp der-ân dörd

mahbûbe bürüncük gömlekli bâkire Habeşe kızlar ve dörd aded kulakları menkûşlu esmerü'l-levn mahbûb(e) sıbyân gılmânlar ve bir kutu incü ve bir kutu seylân ve bir kutu akîk ve bir kutu pânzehir ve bir kutu misk ve üç şemâme amber ve bir yük kakule-i kebîr ve elli fîl dişi ve beş gergerdân boynuzu ve altı fîl kalkanı ve altı kargı sırık ve iki at ve altı hecîn ve on deve yükü me'kûlât [u] meşrûbât verüp özür dileyüp, ma'zûr olsun, deyüp bu ihsânları kabûl edüp huddâmlarımıza teslîm etdik.

Ertesi ale's-sabâh paşa ağalarından ser-i kârda olanlardan on âdem mahbûs Mısır'a göndermek içün heccânları ile hâzır edüp ahâlî-i vilâyetin arz-ı mahzarlariyle hakîri ve kethudâsı Kara Mehemmed Ağa refîk-ı kadîmimiz ile üç yüz salt cürd atlı ve heccânlı âdemler me'kûlât [u] meşrûbâtlarımız ile Kara Nâ'ib ile vedâlaşup,

el-Faslu'r-râbi' ve seb'în
Bin seksen üç Rebî'ü'l-evveli gurresinde Habeş'den Mısır'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ bism-i ilâh ile Harkova'dan kalkup cezîre-i Musova'ya uğramayup ol gün vakt-i asrda,

Menzil-i mukâbele-i cezîre-i Dehlek ya'nî mekân-ı mehlek

Bâlâda mevsûfdur. Bunda bir gece mihmân olup ale's-sabâh yine Süveys deryâsı kenârınca üç günde,

Şehr-i Kîf

Bâlâda mevsûfdur. Andan ubûr edüp,

Cezîre-i şehr-i Sevâkin

Bu dahi mukaddemâ memdûhdur. Bu şehir kâ'immakâmında Allâh emâneti **[Q 339b]** koduğumuz bâr-ı sakîlleri ve cümle hecîn ve develeri ve siyâh memlûkleri ve sâyir huddâmlarımız cümle sıhhatde bulup aldık. Ammâ şehr-i Itşân'da refîk olan Dervîş Ni'metullâh'ın süvâr olduğu gergerdân ölüp boynuzun ve tırnakların almış, hakîr ana bir hecîn verüp ana süvâr oldu. Ammâ Dervîş Cârullâh'ın süvâr olduğu kazık boynuz hayvânı gâyet zinde idi.

Ve bu şehirde deve ve hecîn ve siyâh köle ve kızdan kâmil bin guruşluk bâr-ı sakîller bey' etdik. Zîrâ bu Habeş karasından Mısır selâmetine çıkmak yiğitrek(?) pehlivânlıkdır. Ve iki yüz guruşluk kakule-i kebîr fürûht eyledik. Ammâ guruş yerine Hindistân pâdişâhının sikkesiyle memsûkleri verdiler. Sırma gümüşünden çubuk çekilmiş teldir. İki başı bir yerde üzerine sikke urulmuşdur. Gâyet latîf nerm hâlis nazîf sîmi vardır.

Ve bu Sevâkin'den kalkup cânib-i garba cümle asker ile gidüp ertesi gün **Kum limanı** ve dahi **Vatle** ve dahi **Cezîre-i Lü'lü'** ve dahi **şehr-i Donkalâb** ve dahi **vilâyet-i Maymûnistân** ve dahi **cebel-i Azlûn** ve dahi,

Menzil-i vâdî-i Abraş'a kâmil on yedi günde dâhil olduk.

Ve bâlâda tahrîr olunan menâzillerin mukaddemâ evsâfları ve mâbeynleri ne mikdâr merhale yer

idüği tahrîr olunmuşdur.

Bu Abraş hâkine kadem basınca Mısır'ın Sa‘îd-i âlî'sinde sâkin olur Kınâ şehrinden Abâbide kavmi üç bin mikdârı kara haymeler ile meks edüp sevâhile çıkmışlar. Esmerü'l-levn Mısır uryânıdırlar. Kelimâtları yine Arabîdir, ammâ bu diyârda Abraş kavminin bir acâyib ü garâyib hoş lehce lisânları olduğundan Abraş hâkiminin imâmından ba‘zı kelimâtların tahrîr eyledik.

Elfâz-ı lisân-ı Habeşî

Evvelâ

purasa
ekmek

anki
su

kiyam
peynir

dah
et

ari namni
gel otur

ari mangi
gel al akçeyi

banule kute kurasa
yürü getir ekmeği

şimtileveva
bire gidi kör

demekdir.

Ari line kındak kute
gel yürü yağ getir

rafız kılım
yiyelim

anki çelim
su içelim

kiyam bukumbo
peynir ye

ari namni ye bukumbo
gel otur yiyecek yiyelim

raksakıbak
yemem

Bu gûne lugatler ile kelimât etdiklerinde âdem dembeste ve hayrân olur. Ve bu kelimâtlar ile tekellüm eden halk gerçi Habeşîderler, ammâ kabâ’il-i Abraşî derler. Yüz bin mü’min ü muvahhid siyâh-çerde kavmdir.

Ve zu‘mlarınca Hazret-i Lokmân evlâdlarından geçinirler. Nûrânî mutî‘ münkâd âdemlerdir.

Ve rûy-ı arzda Hallâk-ı âlem ne kadar elsine-i muhtelife kavm halk etmiş ise bu Habeş cezîresinde yetmiş sekiz lisân üzre fesâhat [u] belâgatle öz lehce-i mahsûsları ile tekellüm eder kavm vardır. Her dağda ve her şehirde ve her kabîlede birer gûne lisân ile söyleşirler.

Bu cümle akvâmın lisânların yine kavm-i Bânyân anlayup Habeş paşası ve kâ'immakâmların yanında tercümânlık ederler. Zîrâ âteş-perest Bânyân lisânları cümle lisâna karîbdir. Meselâ Rûm'da mülk-i Nasârâ'da lisân-ı Latin bilen gayrı lisânları anladığı gibi Bânyân lisânı dahi eyle bir lisândır.

Lisân-ı âteş-perest-i kavm-i Bânyân makâm-ı şehnâz usuleş sofiyâne beste-i Evliyâ-yı âşık

Bu ebyâtlar âteş-perestlerin ilâhîleri mesâbesindedir:

a ikenne ikka duvveta duti mükerrer
duvveta duti duvveta duti
ram ram ram ram ram ram yine mükerrer lâzım
allâ allâ allâ allâ allâ allâ allâ allâ allâ mükerrer
terki titi çukku çari çukku çari çukku çari
def'â altı kerre *ram ram* ve tokuz kerre *allâ allâ* gerek
pençi pença allâ allâ çukki çevvar
dahin rasi malilavar malilavar
yine *ram ram* ve yine tokuz kerre *allâ allâ*

Bu gûne bir turfa hoş-âyende sûznâk makâmdır.

Ve mukaddemâ Fûncistân meliki huzûrunda temâşâ etdiğimiz âteş-perest pehlivânlar evsâfı mahallinde ba'zı âteş-perest elfâzları tahrîr olunmuşdur. Hâsıl-ı kelâm latîf lisânları vardır.

Andan bu vâdî-i Abraş'dan kalkup yine cânib-i garba Bahr-i Süveys kenârınca şâhrâh Sa'îd yolu ile çöl çölistânda ve berr ü beyâbânda ve sengistân u çengelistân yerleri beş gün beş gecede yük yıkmayup ârâm meks etmeden kat'-ı menâzil edüp,

Menzil-i Hânende ova

'da meks edüp fi'l-hâl kuyular kazup def'-i atşân etdik.

Bu Hânende ova Habeş hükmünde bir ferahfezâ âb [u] havâsı ve mahsûldâr kurâları ve nebâtât [u] giyâhâtı ve gûnâ-gûn alefzârlı ve murgzârlı bir şîrîn vâdîdir. Fîl ü gergerdândan gayrı cemî'i ecnâs-ı mahlûkât bu dağlarda ve cemî'i gûnâ-gûn ma'âdin mahsûlâtlar bu cibâllerde mevcûd ulu kûhlar ve ulu hâmûnlardır.

Bu dağlarda ve sahrâlarda niçe kerre yüz bin Hânende kabîlesi haymeler ile ve karyeler ile sâkinlerdir. Niçesi haymelerimize gelüp ceyrân ve kuzu ve Habeş tavuğu ve darı ve darı ekmekleri getirdiler. Cümle kavmi Süryânîce kelimât ederler. Bunların lisânından dahi tahrîr etdim.

Lisân-ı Süryânî

Hisâb-ı ma'dûdeleri böyledir. Evvelâ:

i''i bir	*bi''i* iki	*ti''i* üç	*si''i* 4	*ci''i* 5
hı''i 6	*hi''i* 7	*ji''i* 8	*gınni* 9	*ri''is* 10
rii''i 11	*ribi''i* 12	*riti''i* 13	*risi''i* 14	*rici''i* 15
rihı''i 16	*rihi''i* 17	*rir''is* 18	*rigı''if* 19	*kappah* 20
kebba' 30	*lebba'* 40	*çippa'* 50	*kecmatır* koyun	

demektir,

kecmatırat koyunlar	*şertab* kuzu	*kosin* su
halum ekmek	*katimen* peynir	*bedahent* soğan
zılin kad güneş	*hatihbet* ay	*şıtıhmcet* gece
ketimces gündüz	*halli nacim hi* selâmu aleyküm	*ham hay lenna hi* aleyküm selâm

[Q 340a]

Bu Hânende kavminin dahi lisânları böyledir, ammâ kendüler kelimât etdüklerinde dânedâr dürr-i şehvâr-misâl belîgu'l-beyân ve'l-ayân tekellüm ederler.

Ve Mâlikiyyü'l-mezheb geçin[ir]ler, ammâ kedi ve arslan u kaplan ve fîl ü gergedânı gerdânlarından yerler.

Ve cümle uryânlardır. Ve geysûları örülüdür. Ve avret yerlerinde birer ceyrân ve sığın ve gergerdân postu ile mestûrdur.

Ve meyyitlerin zemîne defn etmezler, elbette bir taşı oyup yâhûd bir mağârâda defn edüp kadîd ederler. Kehfler içre niçe bin yıllık kadîde na‘şları vardır.

Bu kavmin esmâları bu gûne isimlerdir: Secde [ve] Sinance ve Kırmance ve Selimce ve Selimace ve Yendika ve Sersam ve Galfe ve Hikmen ve Harande. Bu gûne isimleri vardır.

Ve gâyet zinde kavmdir. Ve bu kavmde ilm-i arabî ve kitâbet vardır. Siyâh siyâh dağlarında niçe kerre yüz bin gârlar vardır. Kimi gârlarda ve kimi taşrada haymelerde sâkinlerdir. Gârlar içre defn etdikleri âdemlerinin başları ucunda mevtâlarının isimleri elbette taşa kazılmışdır, Süryânîce bir gûne hatt-ı garîbedir. Ekser dörder üçer elif bir yerde ve hurûf-ı hâ-i hevvez ile kâf bir yerde ve hâ-i zamîr i‘râbları yerinde ya‘nî ref‘ ve nasb ve cer yerine kâ’imdir. Bu gûne hatları var kim:

Şenîd[en] key büved mânend-i dîde [295]

Ve dağları gâyet otlu sulu yerlerdir. Gûyâ hıyâbân-ı Acemdir kim gûnâ-gûn hûş [u] tuyûrun esvât-ı hazînleri âdeme hayât verir.

Ve bu kavm-i Hânende ol kadar hûb u mü’essir Dâvûdî bülend-âvâzları olup gûnâ-gûn şi‘ir-i belîğleri indiyâtları üzre beste edüp *kihta* nâmında bir kirişli sâzları vardır, anınla fasıl edüp beşi, altısı bir yerden müselsel tertîl ve âheng ile kırâ’at etdiklerinde âdeme dehşet hâsıl olur. Gâyet hüsn-i savtları olup mevâller okuduklarından kavm-i Hânend[e] derler. Tâli‘leri Zühre'ye mensûb olduklarından dâ’imâ şâd ü handânlardır, aslâ gam gussa nedir bilmezler.

Ve evlerinde niçe kerre yüz bin misk kedisi ve gûnâ-gûn maymun-ı mudhikler beslerler. Ve misk kedisi ve maymunlar birbirleri ile üns ülfet edüp boş gezerler, aslâ makyûd değillerdir, ve evlerde yavru hâsıl ederler, garîb temâşâdır. Hakîre bunlar yigirmi, yigirmi beş maymun-ı gûnâ-gûn ve misk kedisi yavruları verdiler.

Ve dağlarındaki rengâreng maymunları ağacların yapraklarından külâhlar yapup başlarına geyüp birbirleri ile şaka ederler. Gûyâ benî âdem gibi tasarruf sâhibleridir. Ve dağlar içre fukarâ evleri ve tağ külbeleri gibi evleri var. Turfa-hey’et mecmû‘a mudhik maymunları vardır. Cümleden *sumbe* nâm bir gûne bozca maymun olur, ol kadar kaşmer ve mudhikdir kim her cünbüşü evzâ‘ u etv[â]rı âşub-ı mahzdır.

Bu kavm içre bir gün meks edüp cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtlarımız belağan mâ-belağ görüp bu Hânende kavmi develerinden bin tulum su yükledüp yine cânib-i garba azm-i râh edüp gâh kara sengistân ve gâh rimâlistân u hıyâbânlar içre kat‘-ı menâzil edüp azîm temâşâlar ederek altıncı günde,

Menzil-i kabîle-i Okut

Cânib-i selâsı birer merhale yerler cebel-i âlîlerdir kim herbiri eflâke ser çekmiş sindiyân ve âbinûş ve gayrı gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar ile hıyâbân olmuş mahsûldâr dağlar ve kûhsârlardır.

Bu dağlarda fîl ü gergerdân yokdur, ammâ maymun ve ceyrân ve kazık boynuz hayvânları çokdur. Hattâ bu mahalle meks edince Itşân şehrinde bize refîk olan Dervîş Cârullâh'ın merkebi olan kazık

boynuz hayvân kazığında bağlı dururken bir kerre zemîni koklayup başın havâya kaldırup bir kerre hırz-ı cân ile hımâr-vâr bir sadâ-yı zâr-ı nizâr edince dağlar içinde bu feryâda mânend sadâlar zâhir olup dağdan niçe bin kazık boynuz hayvânları sahrâya nüzûl edüp bizim askerimiz üzre gelmeğe yüz tutdular. Hemân bu bizim refîkımızın kazık boynuzu kazığın koparup azığın bırağup licâmiyle ve eğeriyle dağdan gelen kazık boynuzlara katılup depişerek oynaşarak dağlar içre gitdi, gider. Ba‘dehu hakîr Dervîş Cârullâh'a bir hecîn bağışladım.

Ba‘dehu bu meks etdiğimiz yerde Okut kavmi ordumuz içre gelüp ülfet edüp darı ve ekmek, koyun ve kuzu ve bişmiş sığın kebâbları ve Habeş tavukları ve yumurtalar getirdiler.

Ve bâdem lezzetind[e] ceviz kadar bir gûne meyve getirdiler, lezzetinden âdem def‘-i cû‘ edemezdi.

Ve bir gûne yumurta getirdilerdi, tavuk yumurtası gibi beyâz ve cirmde dahi ol kadar, ammâ bir tarafında kökü var, gûyâ şalgamdır. Ammâ lezzetde bir şeye müşâbeheti yokdur. Meğer bu beyzâ yerde bitermiş. Kabuğu beyâz, içi lâ‘lpâre-misâl kırmızı. Dahi içinde fındık kadar bir çekirdeği var. Kabuğun kırup içinden cüllâb-ı zülâlin nûş edersin. Gûyâ bi-emrillâh süd lezzetindedir. Tereyağı içinde tabh olup yenilse dahi lezîz, dahi mukavvî olur. *Zerhar* derler bir gûne yer yumurtasıdır, aceb lezîz ta‘âmdır.

Ve bu diyârlarda aslâ ve kat‘â Rûm diyârında olan eşcârât-i müsmirât ve nebâtât [u] giyâhâtdan bir şey yokdur, cümle gayrı gûne sebzevât müsmirât nebâtâtdır.

Ve âb [u] havâsı ve halkının tabî‘atı ve reng-i rûları ve kâr [u] kisbleri cümle Rûm'a mugâyir gayrı gûne sun‘-ı Hudâlardır kim [296] tâ şu mertebe Cenâb-ı İzzet kudretin izhâr içün bu diyâr üzre olan âsumânda şems [ü] kamerin ziyâsı ve cemî‘i kevâkib [ü] seyyârelerin ve gayrı nücûmların şu‘lesi ve âsumânda gûnâ-gûn ebrlerin rengâreng nümâyişi aslâ Rûm diyârı göğü ve ay güneşi gibi şu‘ledâr değildir. Ta‘bîr ü tavsîfi mümkin değil bir sun‘-ı Hudâ'dır kim [297] dir.

Ve bu kabîle-i Okut Hâm evlâdlarından ahmerü'l-levn ve esmerü'l-vech yüz bin mikdârı sahrânişîn ve kurâ-binişîn uryân kavmdir, yine avret yerleri deriler ile mestûrdur. Ammâ şütürleb **[Q 340b]** ve Zengîler gibi abûsü'l-vech değillerdir, bir hüsn-i sûretde güler cemâlli ve hulüvv-kelâmlı halûk âdemlerdir.

Her kişiye iltiyâm edüp hüsn-i ülfet etmeğe sâ‘î garîb-dost âdemlerdir.

Ve mahbûb u mahbûbelerine nihâyet yokdur. Gâyet şîvekâr zarîf ü latîf güzeli olur.

Ve bu kavm cümle âyet ve hadîs ve Kur’ân ve haşr ü neşri bilir Mâlikiyyü'l-mezheb âdemlerdir. Gerçi sahrânişînlerdir, ammâ ulemâları vardır. Ve sıbyânları Kur’ân okurlar ve yazı yazarlar. Ve ilm-i hisâbı bilüp bey‘ ü şirâları her metâ‘ı mübâdele iledir, altun guruş nedir bilmezler.

Ve me’kûlât [u] meşrûbâtları kedi ve arslan ve zurnapâ ve kazık boynuz ve lahm-ı ceyrân yerler. Ve Habeş tavuğu yerler kim Bağdâd'da Şattü'l-arab büklükleri içre tûrâc nâm bir murg-ı vahşî vardır, bu Habeş tavuğu anın lezzetinde bir lahm-ı tarî ve semiz murgdur. Ve gâyet mukavvîdir kim tenâvül eden safâ-yı hâtır ile ehlilye on kerre gazâ eder. El-hâsıl bu iklîm-i Habeş'in cemî‘i me’kûlât [u] meşrûbâtı

mukavvî ve serî‘u'l-hazmdır. Ve meşrûbâtları boza ve üç dörd günlük deve südüdür, âdeme sekir verir; bu dahi müferrih ü mukavvîdir.

Ve gâyet ankâ kavmdir kim hayvânlarının hisâbların bilmeyüp koyunları beyâbân koyunları ile tağlarda gezerler. Sâyir hayvânâtları dahi bî-hisâbdır, ammâ atları çok yokdur, lâkin develerinin hadd [ü] hasrı yokdur.

Ve bu diyârda harâmîden havf [u] haşyet yokdur. Ve dağlarında kurd dahi yokdur, ancak koyunların ukkâb kapmasın içün koyunlarına birer râ‘î ta‘yîn eylemişlerdir.

Ve ilm-i vefk ve ilm-i tılısmât hâlâ bu diyârda bu kavm-i Okut'a mahsûsdur. İlm-i vefk ile bu dağlardan cemî‘i kurdları ve maymunları kaçırmışlardır, zîrâ muzır hayvânlardır.

Ve ilm-i tılısm ile sahrâlarının tâ vasatında bir âb-ı hayât buhayre etmişler, içinde niçe bin künûz gark olmuşdur, derler. Fünûn-ı garîbe-i acîbe[ye] kâdir kavimdir. Hattâ hakîre deriden bir kedi sûreti yapdılar, hâkimlerinin imâmı kalem ile kedinin karnına altı elif ve bir mîm ve başına bir harf-i sîn yazdı, der-akab deriden kedi gezdi.

Ve bir beyza-i murg üzre yine bu hurûfları yazup yumurta haymemiz içre yuvarlanarak çadırdan taşra olup Kedi Ferhâd nâm bir köle "Var şu yumurtayı getir" deyüp yumurtayı getirirken elinde pâre pâre oldu, garîb temâşâdır. Hatları ve lisânları İmrânîdir kim anlardan birkaç lugatlerin tahrîr etdim.

Lisân-ı İmrânî

İnni	*benni*	*sinni*	*tebbi*	*şebbi*
1	2	3	4	5
bebbi	*yebbi*	*beyyi*	*yeyyi*	*yessi*
6	7	8	9	10

Bu lugat-ı ma‘dûdeleri bine varınca tahrîr etmişim, temâşâ elfâzlardır ve ta‘dâd mahallinde manzûm gibi sayarlar.

Şi‘ir-i Hazret-i Şemu’îl Nebî bi-vezn-i müfte‘ilün

bilnivija din karida	âh bu aşkım ne yaman
lebbile şillen karida	olmadı tenimde emân
acele bil servedida	ağlaya çeşmim bu zamân
ajrida ajrida	âh emân âh emân
atam bikil la şerivem	âdem olan şâd olmaz
ketif kelim ya şerivem	aşk ile mesrûr olmaz
zad bikilim ha şerivem	her güle bülbül olmaz
ajrida ajrida	âh emân âh emân
lu‘betina nat bu‘ati	bak hâline etme vebâl
şilçığısas buğ bu‘ati	âhirü'l-emr ola zevâl
kıbbe finat cığı binti	kim ki ölür ibretin al
ajrida ajrida	âh emân âh emân

Heran Allâh	*Şutumşiz* Muhammed peygamber	*Şığılşıvar* Âd kavmi
Tıbırrıraş Semûd kavmi	*kileff* âteş	*hahih* balık
mincat öküz	*seksam* deve	*rahvat* ırmak
kı*nvat* cennet	*silinkan* yağmur	*cağ centinan* cennetler
habzendiz ulular ulusu	*kuşa'aşat* melekler	*milgak* şeytân

Fesâhat u belâgat üzre olan kelâm-ı tumtıraklarıdır kim bu mahalle terkîm olundu.

Hudâ âlimdir kim bu Habeş diyârında niçe yüz lisân-ı garîbe vardır, istimâ' eden vâlih [ü] hayrân olur. Zîrâ benî âdem ile Tûfân-ı Nûh'dan sonra bu cezîre-i Habeş ma'mûr olmağile benî âdem tenâsül bulup gelen nebîler bunları dîne da'vet edüp mu'cize ile gûnâ-gûn elsine-i muhtelifeler ta'lîm [etdiler]. Ve bunların bir sınıfı,

"Biz Hazret-i Şemu'îl'in evlâdlarındanız" derler. Zîrâ bir gârda makâmı vardır, ziyâretgâh-ı ünâsdır, kehfin içinde nûr berk urur bir makâmdır. Ve bu Okut ulemâsı kavillerince,

"Bizim bu diyârımıza Tûfân-ı Nûh gelmemişdir" derler. [298]

Bu temâşâları edüp yine cânib-i garba dağ u râğ ve taş u çalaş aşarak bir hâmûn-ı azîme vardık kim güneş bu sahrâda tulû' edüp ve yine bunda gurûb eder, böyle bir Heyhât sahrâsı-misâl deşt-i azîmdir. Cümle askere tenbîh olup herkes silâhları ile mukayyed oldular. Zîrâ Cenâb-ı Bârî rûy-ı arzda ne kadar ecnâs-ı mahlûkât halk etdi ise bu tîh-i bî-nihâyede mevcûddur.

Husûsan sürü sürü fîl ve remmâ remmâ ukkâb ve fırka fırka cemel-i neccâb ve bölük bölük gergerdân ve otav otav gâv-ı beyâbân ve bere bere hûk-ı beyâbân ve remme remme kûsfend-i kûhistân ve alay alay kazık boynuz-ı dağî ve murg-ı zâğî hisâbın Cenâb-ı Bârî bilüp ve arslan u kaplan ve bebr ü su'bânların hadd [ü] hasrın yine Hallâk bilür. Zîrâ bu vâdî memerr-i nâs değildir. Hayvânâtları bir âdem görse, korumuza ne gelirsin, şeklinde umûm üzre âdeme hücûm ederler.

Ve bu sahrâ-yı cânfezânın tâ ortasında bu kadar mahlûk içün Hallâk-ı âlem bir buhayre halk etmiş. Bu Kulzüm-i Yemen kenârında gül gülistân nahlistân murgzâr çemenzâr yerler var kim anda olan hoş-âvâz nağmesâz murgânın savt-ı hazînleri rûha gıdâ câna safâ verüp bu sahrâ içre kâmil beş gün kona göçe yiyüp içe altıncı günde,

Menzil-i liman-ı Şâha

Zamân-ı kadîmde ma'mûr bir kal'ası var imiş, **[Q 341a]** **[P 335a]** [299] ammâ hâlâ harâbdır.

Ve liman-ı azîminde bir Cidde gemisi ve bir Yenbû‘ gemisi ve iki Muveylah celebesi ve Yemen'den gelme Fincâncı kalyonu, bu gemiler cümle kahve ve gayrı metâ‘ ve huccâc-ı müslimîn ile mâl-â-mâl idi.

Bu huccâc bizi görünce feryâd edüp tâze cân buldular. Biz dahi bunları görünce mürde cisme hayât-ı câvidân geldi.

Bu huccâc-ı zevî'l-ihtiyâc bu limanda üç ay ac u zâc ve bir habbeye muhtâc kalmışlar. Hele ol gece leb-i deryâda haymelerimizde istirâhat edüp huccâca ni’met-i Hudâ'yı bezl etdik. Ertesi bizimle kâmil altı yüz âdem piyâde olup bizimle azm-i râh etdiler.

"Bire bu berr-i beyâbândır ve meşakkat-i râh çekersiz, gerü dönün" dedik. Anlar cevâb etdiler kim,

"Ölürsek sizinle ölelim, tek hemân sizinle refîk olup gidelim" deyüp ellerinde birer dest-çûb ile âheste âheste biz dahi anlara teba‘iyyet edüp netîce-i merâm altıncı günde dağ taş aşarak,

Menzil-i liman-ı Cezîre

Bir otlu sulu limandır. Bir gemi dahi anda üç ay imiş yatırdı, andan dahi iki yüz âdem çıkup bize refîk oldu.

Andan ertesi gün vakt-i asra dek gidüp **[Y 443a]** bî-mecâl olan kimesneleri hakîrin ve Mehemmed Ağa'nın develerine bindirüp menâzil kat‘ edüp,

Menzil-i vâdî-i Cenfita

Bu mahalde İbrîm cânibi Urbânlarından kabâ’il-i Künûz Urbânı meks etmişler. Hemân refîkımız olan Kara Nâ’ib kethudâsı Mehemmed Ağa Künûz Urbânı şeyhlerin çağırup bu huccâc içün bin re’s deveyi İbrîm'e varınca beşer guruşa dutup cümle huccâc cân-ender-cân cihân buldular. Ertesi gün tayy-i merâhil ederek vakt-i gurûba dek gidüp,

Menzil-i Sehrîc

Bahr-i Kulzüm kenârında bir harâb-âbâd şehirdir. Ancak bir bürke-i azîmi var, bârân-ı rahmet ile mâl-â-mâl. Anda bir gece mihmân olup cemî‘i tulumları bu mâ-i zülâlden doldurup ertesi gün çöl çölistân içre gidüp,

Menzil-i vâdî-i Cânîc

Bunda gayrı Bahr-i Kulzüm kenârı sağ yanımızda kalup biz sol tarafa sahrâ-yı vâdî-i Halfa içinde cânib-i garba gâh sahrâ gâh sengistân ve gâh çölistân aşarak beşinci günde,

Sa‘îd-i harîm kal‘a-i İbrîm

Hamd-ı Hudâ sıhhat [u] selâmetle gelüp vâsıl olunca bir deve kurbân edüp huccâca bezl eyledik.

Habeş'den (---) menzilde mâh-ı Cemâziye'l-âhir'in gurresinde vâsıl olup Dizdârzâde Bekir Ağa'nın

hânesinde mihmân olduk. İbrîm sâyir bilâdlar yanında cehennem iken bize bu mahalde firdevs-i huld-i berîn gibi oldu. Ve hamd-ı Perverdigâr beyâz âdemler görüp cânımız râhat oldu. Ve atlarımız arpa yiyüp yüzleri güldü. Ve cümlemiz buğday etmeği yiyüp kût-ı cân ve kuvvet-i cân bulduk.

Ve Fûncistân'dan gönderdiğimiz paşa hedâyâları ve bizim eşyâlarımız cümle defter mûcebince gemilerden çıkarup bizim âdemlerimiz ve Fûnc meliki âdemleri Dizdâr[zâde] Bekir Ağa'ya teslîm edüp yahşı hıfz etmişler ve cümle hayvânâtları darı tarlalarında beslemişler. Tevâbi‘lerimiz gelüp müşerref oldukda dünyâ hakîrin olup anlar dahi İbrîm'e geleli on sekiz gün olmuş. Meğer Nîl'in tenezzülünden gelmeğe iktidârları olmayup anlar dahi hayli meşakkat-i râh çeküp İbrîm'e dâhil olmuşlar.

Hamd-i Hudâ cümle eşyâlarımız bir yere cem‘ edüp İbrîm'de üç gün istirâhat eyleyüp cümle huccâcları ve bizim bâr-ı sakîllerimiz yine on nefer âdemlerimiz ile gemilere koyup Circe cânibine gönderdik.

Der tahkîk-ı seyâhat-ı men

Ey bu müsevvedât-ı peşmîne-i hatt-ı müstekrehimizi tenezzül edüp tilâvet eden yârân-ı zevi'l-ihtirâma şöyle ma‘lûm ola ki ilm-i âlem-şümûl-i ûlü'n-nühâya muhtefî değildir kim bu seyâhatimiz ve bu sergüzeşt-i ibret-âmîzimiz ulûm-ı hey’et-i harîtadan ve *Atlas* ve *Coğrafiyye*'den ve *Papamunta* ve *Minor*'dan ve tevârîh-i Kabâbıta ve tevârîh-i Yanvan'dan ve ulûm-ı nücûmdan haberdâr olan erbâb-ı ma‘rifet-i zevî'l-ukûlun ilimlerine lâhıkdır kim bu Fûncistân ve İsvân ve Berberistân ve Sûdân diyârlarında bu seyâhat-i hâr makdûr-ı **[Y 443b]** beşer-i nâçâr değildir, ancak ihsân-ı Perverdigâr'dır ve Cenâb-ı Bârî'nin ulüvv-i inâyetidir kim bu hakîr-i pür-taksîre müyesser olmuş.

Bir mevhibe-i ilâhiyyedir kim yetmiş üç târîhinde Uyvar seferine gidüp ba‘de'l-feth sene-i âtiyede Yeni Kal‘a fethinde bulunup, andan nehr-i Rabe inhizâmında bulunup, andan Elçi Kara Mehemmed Paşa ile Alman diyârında Nemçe çâsârına, andan Donkarkız kralına, andan Danimarka kralına, andan Amıstırdam şehrinde Felemenk kralına, andan Çeh kralına, andan Danıska'da Leh kralına, andan Kırakov kralına, andan üç buçuk yılda Kırım sultânı Mehemmed Geray Hân'a; anda bir ay meks edüp âl-i Osmân Mehemmed Geray Hân'ı Kırım hanlığından ma‘zûl edüp Çoban Geray oğluna ihsân etdi, hakîr Mehemmed Geray Hân ile Çerkezistân'a, andan ubûr edüp Dağıstân pâdişâhının ülkesinde Kara Budak Hân diyârında Mehemmed Geray Hân kalup bu hakîr Dağıstân pâdişâhı Sultân Mahmûd'un yarlığ-ı belîği sâyesiyle Timür Kapu'dan bir Acem keştîsine süvâr olup Maskov vilâyetinde Terek kal‘asına çıkup, andan Maskov diyârında Kalmuk taysı şâhların ubûr edüp Maskov'da yetmiş altı pâre kal‘a ve kirmânlar temâşâ edüp rûz-ı erba‘înin şiddet-i şitâsında Azak kal‘asında Ak Mehemmed Paşa'ya vâsıl olup **[Q 341b]** **[P 335b]** ol dahi Azak'dan ol hafta ma‘zûl olup, andan Kırım'a dâhil olup, andan Ak Mehemmed Paşa ile Edirne'ye, andan hakîr vilâyet-i Mora'ya; anda Anabolı kal‘asında Kapudan Kaplan Paşa hakîri başdarda ile cezîre-i Girid'de kal‘a-i Hanya'ya, andan vezîr-i a‘zam Fâzıl Ahmed Paşa ile Kandiye kal‘asın üç yılda feth edüp ibtidâ feth ezânı bu hakîre müyesser olup, andan Kapudan Köse Alî Paşa ile Manya vilâyeti fethinde bulunup, andan Despot yaylasına, andan İslâmbol'a, andan Mekke-i mükerremeye, andan Mısır'a, Mısır vezîri nâmeleri ile Fûncistân'a, andan diyâr-ı Habeş'e gelüp bu İbrîm'e dâhil olduk.

Vallâhi'l-azîm bu tahrîr olunan tokuz pâdişâhlık yerleri on bir senede geşt [ü] güzâr edüp bir ân durmadık. Ne perîşân âbdânemiz(?) var imiş kim zikr olunan ekâlîmler kanda, Fûncistân u Berberistân kanda. [300]

Cenâb-ı Rabbü'l-izzet'in ihsânıdır. Bu seyâhatlerimizde bir ân şikeste-hâtır perîşân etmeyüp sıhhat-ı ebdân ile seyâhat müyesser etdi.

Ba‘dehu İbrîm şehrinden cümle yârân-ı ehl-i dil ile cân u dilden vedâlaşup İbrîm'den gemi ile Nîl'i karşu cânib-i garba ubûr etdik. Zîrâ mukaddemâ Fûncistân'a giderken Nîl'in cânib-i şarkın temâşâ etdik, şimdi cânib-i garbı temâşâ etmeğe azîmet etdik.

Vilâyet-i İbrîm'den Mısır'a gelirken temâşâ etdiğimiz kurâ ve kasabâtları ve şehirleri ve ibret-nümâ âsârları beyân eder

Evvelâ Nîl'in bu cânib-i **[Y 444a]** garbında iki sâ‘at giderken yedi kal‘a[-i] harâb nümâyân idi, anları ubûr edüp Nîl-i mübârek kenârında,

Menzil-i beled-i Sübû‘

Fir‘avn kehenelerinin sihrile binâ etdüği taşdan arslanlar vardır, anıniçün beled-i Sübû‘ derler. İbrîm hükmünde iki yüz kamışdan evleri ve bir câmi‘i var.

Andan gâh leb-i Nîl ile ve gâh berr [ü] beyâbân ile kâmil altı konak yer,

Kabâ’il-i Künûz Urbânı içre kona göçe âb-ı Nîl içe lahm-ı cemel yiye ve şîr-i şütür ve hubz-ı dârûyı kütür kütür yiyüp içerek menâzil kat‘ ederdik.

Bu kabîle-i Künûz on bin mikdârı müslim ve beyâz Arab kavmidir. Kelimâtları dahi Arabîdir. Haşrı ve neşri ve âyet hadîsi ve alâ mâ farazallâh bilürler.

Bunların bir kabîlesi dahi Nîl'in şarkında Künûzeyn yurdunda sâkinlerdir, anlar az kabîledir ve mer‘aları tengdir. Ammâ bunların fezâlarının Mağrib-zemîn'e dek nihâyeti yokdur ve bunlar gâyet çokdur.

Ve bu kabîle-i Künûz'un sâkin oldukları altı konak yerde Nîl kenârında kâmil yigirmi vîrân kal‘alar vardır kim ta‘mîr ü termîm olunsa herbiri birer kal‘a-i Kahkahâ olurdu. Bu kal‘aların cümlesi Fir‘avn'ın kehene ve seherelerinin eli vilâyeti kal‘alarıdır kim Hazret-i Mûsâ karındaşı Hârûn Nebî vezîr iken İslâm askeriyle gelüp bu kal‘aları cümle feth edüp Fir‘avnîleri kırup kal‘aların münhedim etdi.

Ve bu diyârda olan acâyibât [u] garâyibât-ı ibret-nümâ âsâr-ı binâlar ve mutalsamât-ı garîbeler ve vâcibü's-seyr eflâke kad çekmiş kûh-ı Bîsütûn içre mağârâlar var kim tahrîr eylesek bir tomar-ı tavîl olur.

Bu temâşâları ederek yedinci günde,

Kal‘a-i Tûmânis

Dizdârı ve neferâtı yokdur. Künûz Urbânının konup göçmeğe iktidârları olmayanlar bu kal‘ada sâkinlerdir. Ve İbrîm kâşifi haddi bu mahalde tamâm olup İsne kazâsı hükmündedir. Andan tokuz sâ‘atde,

Beled-i Rukbe

Nîl'in garbında altı yüz hasırlı evlerdir. Ve bir eski minâresiz câmi‘i var. Andan kalkup sâhil-i Nîl ile cânib-i şimâle,

Kabîle-i Karh Urbânı

Altı bin beyâz Urbândır, haymeler ile konup göçerler. Cümle müslim ü muvahhid âdemlerdir. Bu kavm içinden altı sâ‘atde ubûr edüp,

Beled-i Hammâm-ı Fir‘avn

Nîl kenârında İsne hâkinde altı yüz hasır evli ve bir cânibi kurâdır. Hammâmı ılıcadır. Fir‘avn dâ’imâ bu germâba girirmiş. Ba‘dehu Kabâbıta meliklerinden bir melik cüzâm marazına mübtelâ olup bu germâba gire gire halâs olup vücûdu dürr-i beyz-âsâ olup bu germâb üzre tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir kubbeler binâ etmiş kim meşhûr-ı âfâkdır. Hâlâ der-i dîvârların şem etsen müşk [ü] amber-i hâmın râyihası şem edenin cânına gıdâ verüp rûha safâ verir. Andan sekiz sâ‘at gidüp,

Cezîre-i Baçe

Nîl içre bir azîm adadır. Sâfî **[Y 444b]** ılgın dırahtları ile mâl-â-mâldir. Ve bu cezîrede Benî Hammâm Urbânının bir firkası sâkinlerdir. Ve bu cezîrede gûnâ-gûn ma‘âdinler vardır, lâkin istihrâcını bilmezler. Ve bu cezîrelere Şellâlât cezîresi derler yedi ada ve yedi boğazdır, mukaddemâ ta‘rîf olunmuşdur. Andan dörd sâ‘atde yine Nîl kenârınca şimâle gidüp,

Der beyân-ı kal‘a-i Etfu

İsne hâkinde leb-i Nîl'de Şeddâdî binâ-yı kadîmdir. Dizdârı ve neferâtı ve cebehânesi yokdur. Gâyet metânet üzre binâ olunmuşdur. Bir kapusu var. Şekl-i murabba‘dır ve dâyiren-mâdâr cirmi iki bin adımdır. İçinde ulûfesi ref‘ olmuş iki yüz kul tâ’ifesi ve üç yüz müfîd ü muhtasar kamışlı hâneler vardır. Ve iki câmi‘i ve üç mescidi var. Ve İsne iltizâmında ve İsne niyâbetidir. Çârsû-yı bâzârı ve hân u hammâmı yokdur, ammâ hûrmâ bâğları çokdur. Andan kalkup,

Kabâ’il-i Hüceyze Urbânı

Üç bin Şâfi‘î Urbândır, bu mahallerde haymeleri ile konup göçerler. Hüceyze cüvânı meşhûrdur. Şeyhleri Nâsır Alî mâhazar ta‘âm yedirüp andan ubûr edüp vakt-i asrda,

Kabîle-i Urbân-ı Ca‘ferî

Tokuz bin kavmdir, bu mahallerde konarlar. Şeyhleri Şembereddîn derler bir gözünde fitîli var. Kaçan fitîli tâzelemeğe çıkarırlar gözü deliğinden ensesine çıkmış bir delikdir, bir tarafdan bir tarafa görünür. Mızrak yarasıdır. Aceb şecî‘ ü nâmdâr şeyhdir. Anda bir gece mihmân olup andan yine şimâle Nîl kenârınca altı sâ‘atde,

Beled-i Kelh

Yüz elli kadar hânelerdir. **[Q 342a]** **[P 336a]** Bir câmi‘i var. Andan yine Nîl kenârınca şimâl cânibine tokuz sâ‘at gidüp,

Kabîle-i Urbân-ı Basalî

Üç bin mikdârı beyâz Urbândır. Cümle kârları soğan ekerler, anıniçün kavm-i Basalî derler. Müslimlerdir. Ve dâ’imâ gözleri yaşlıdır, zîrâ soğanı çok yerler. Ve hûrmâlıklar içinde konup göçerler. Yine Havvâre kabîlesinden ad olunurlar. Bu kavmin bir firkası Şellâl cezîresinde **eş-Şeyh Hazret-i Köm Sayyâh** yanında sâkinlerdir. Şeyh Sayyâh emr-i azîm ulu sultândır. Andan altı sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i İsne

Circe hükmünde başka kâşifdir. Senede (---) kîse mâl ve (---) erdeb gılâl verüp dîvân-ı Circe'de muhâsebesin görür. Kâşifi yüz tevâbi‘e ve yedi bölük mustahfizânına mâlikdir. Paşa ağalarından gılâl havâlesi vardır. Ve yüz elli akçe kazâdır. Yetmiş altı pâre nâhiye kurâları vardır, senevî bin guruş hâsıl olur. Kal‘ası Nîl kenârında Şeddâdî binâ-yı şekl-i murabba‘dır.

Ve cümle beş yüz hâne ve on bir mihrâbdır. Cemâ‘at-i kesîreli Hazret-i Ömer câmi‘idir. Zîrâ bu kal‘ayı Hazret-i Amr ibnü'l-Âs Mısır fethinden evvel feth etmişdir, ba‘dehu bu câmi‘i Hazret-i Ömer nâmına inşâ etmişdir. Hemân Kınâ şehrinde tahrîr olan Hazret-i Ömer câmi‘i resmindedir. **[Y 445a]** Ve hân ve imâret ve medresesi yokdur, ancak birkaç dükkân ve kahvehâne ve bozahânesi ve hûrmâlığı çokdur.

Ve bu İsne'nin cânib-i garbındaki sahrâ-yı mahsûldârda belde vü dârsız kabîle-i Hüceyze'nin bir nev‘i ve kabâ’il-i Ca‘feriyye'nin bir sınıfı ve kabâ’il-i Mut‘ine dahi bu mahallerde bu üç kabîle meks ederler. Şiddet-i şitâ gelince tâ cebel-i Zümürrûd'a varınca konup göçerler. Ve bu diyârın âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi memdûh tab‘ı(?)dır.

Ziyâretgâh-ı şehr-i İsne

Zamân-ı kadîm şehr-i azîm olmağile ziyâretleri bî-hisâbdır. Evvelâ hîn-i fethde bizzât Hazret-i Amr ibnü'l-Âs elli bin cüyûş-ı muvahhidîn ile yedi ay bu kal‘ayı muhâsara edüp ceng-i azîm ile feth olup hâlâ hatîbi tilâvet etmeğe minbere kılıc ile çıkar. Ol feth günlerinde altı yüz Sahâbe-i kirâm şehîd olup hâlâ kubbeleri ve târîhleri ve isim resimleri ile mastûrdurlar. Ammâ tahrîri mümkin değil, şuğl-i kesîr olur.

Ancak Nîl kenârında **Hazret-i eş-Şeyh Sanî‘**: Bir kubbe-i âlî içinde hâzırdır ve ziyâretgâh-ı hâss [u] âmdır.

Ve İsne garbında şehirden nîm sâ‘at ba‘îd **Evlâd-ı Hazret-i Hamza**: Bir kubbede üç kabirdir, üçü de Hazret-i Hamza evlâdlarıdır derler. İsimleri ma‘lûmumuz değildir, hemân himmetleri hâzır u nâzır ola. Andan yine şimâle üç sâ‘at,

Beled-i İsfûn

İsne hâkinde iki yüz elli evli ve hûrmâ bâğlı ve bir câmi‘li beleddir. Mısır'da sâdât hazretlerinin iltizâmlarında evkâfullâhdır. Andan yine şimâle giderken yine Mut‘ine kabîlesi içre ubûr ederek dörd sâ‘atde,

Beled-i Zîkat

Nîl'den ba‘îd yüz elli hâneli, bâğlı ve hûrmâ bâğçeli İskenderiyye'de kal‘a-i Rükn evkâfi bir câmi‘li ma‘mûr beleddir. Andan yine şimâle beş sâ‘atde,

Beled-i Ermen

Nîl'e karîb yüz evli, bir câmi‘li beleddir. Ahâlîsi gâyet musallî Şafi‘î-mezheb kavmdirler. Bu zamân-ı kadîmde eyle şehr-i mu‘azzam imiş kim bir günde âsâr-ı binâların ve acîb ü garîb ibret-nümâ kubâb ve kâ‘a ve sarâyların ubûr edemedik. Gâyetü'l-gâye sevâd-ı mu‘azzam şehr imiş. Hattâ niçe mu‘temed müverrihler eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Mûsâ bin İmrân bu şehirde rahm-i mâderden müştak olup Fir‘avn havfından Mûsâ'yı bir levha üzre bağlayup Nîl'e bırağırlar.

Hikmet-i Hudâ Fir‘avn'ın sarâyı önünden vücûd-ı Mûsâ ubûr ederken Fir‘avn'ın hâtûnu Âsiye Ana Mûsâ'yı alup perveriş eder. Fir‘avn Mûsâ'yı görüp cünbüş ü hareketinden haz edüp epsem olur. *Tevârîh-i Taberî*'de ve cümle tefâsîrlerde kısas-ı azîmdir, tahrîre hâcet yokdur.

Ve beled-i Ermen denmesinin sebeb-i tesmiyesi Ermen Mûsâ babası İmrân'ın babasıdır ki Mûsâ'nın Ermen dedesidir. Hâlâ sâkin oldukları mağârâ Yahûdîlerin **[Y 445b]** ve Kıbtîlerin ziyâretgâhlarıdır. Anıniçün beled-i Ermen derler. Ve bu diyâra Arz-ı Ermen derler. Ermen'in bir oğlu Herem idi, anın oğlu Hunâm idi; Mâhân diyârına bu Hunâm varup anda pâdişâh olup bir oğlu olup ismini dedesi ismi gibi Ermen koyup ol dahi müstakil melik olup Ermen kavmleri andan Mûsâ ibn İmrân'a ve İbn Ermen'e müntehî olurlar.

Ba‘dehu bu beled-i Ermen'den tay edüp Nîl kenârınca ma‘mûr [u] âbâdân u müzeyyen kurâları şimâl cânibine sekiz sâ‘atde ubûr ederek,

Beled-i Kurna

Bu mahalde İsne hudûdu tamâm olup Circe haddidir. Ahâlîsi cümle kehfler içinde sâkin Kurna Urbânı derler ebyazü'l-levn kavmdir. Bu kavm Hulâgû asrında el-Mustansır Billâh Hulâgû elinde şehîd olup Bağdâd'ı Hulâgû harâb edüp bu kavm el-Müstekfî Billâh'ı Kurna'dan alup Mısır'a firâr edüp Tâhir Baybars bunları bu İsne kurbunda yurd verüp amâr ederler. Anıniçün beled-i Kurna derler, kadîm-i evvelde halkı Kurna'dan gelmişlerdir.

Bu kavm beş konak yere gelince emvâl [ü] erzâkları ve zirâ‘at edecek hâkleri cümle bu Kurna

halkının hudûdudur. Evce ser çekmiş mağârâları cümle Seyf-i Zülyezen binâsı kehflerdir kim içine âdem girse vâlih [ü] hayrân olur. Taşdan oyulmuş mukarnas san‘atlar var kim akıllar vâlih olup dîdeler hîrelenir.

El-hâsıl acâyibât-ı dehrden ve garâyibât-ı asırdan mermerbür kârları var kim gûyâ pergârdan çıkmışdır. Kat-ender-kat oyulmuş sarâylar ve kâ‘aları ve matbah ve ıstabllar var kim im‘ân-ı nazar ile nazar olunsa âdem engüşt ber-dehen edüp mebhût [u] mütehayyir kalır.

Elhâsıl evâyil-i a‘sârda ol kavmlere cemî‘i ahcârât musahhar imiş. Ba‘zı gârlar zer-ender-zer münakkaşdır. İçlerinde ba‘zı Kurna Urbânı sâkinlerdir. Ba‘zı **[Q 342b]** **[P 336b]** gârlarda koyunlar ve bakarları durur. Beş konak yer Nîl kenârında bu dağlar böyle ibret-nümâ gârlardır, ammâ gâr-ı yetîmânlardır. Bunları ubûr edüp altıncı sâ‘atde,

Beled-i Nakkâde

Ferâ‘ine meliklerinden Mısrâyim ki ana Ebü'l-Kabâbıt derler Hazret-i Nûh'un nebîresidir, bu Nakkâd'ı ba‘de't-tûfân bu Mısrâyim binâ etmiş. Vâsi‘ü'l-aktâr bilâd-ı bender imiş, âsâr-ı binâları cihânı dutmuşdur. Hâlâ üç Mısır kadar harâbesi vardır. Hâlâ ancak beş yüz hâne[li] ma‘mûr Medîne evkâfıdır. Ve bir cami‘i ve iki zâviyesi var. Ve bu beledin nısfı müslim ve nısfı Kıbtîler sâkindir.

Andan yine Nîl kenârınca cânib-i şimâle vâsi‘ sahrâlar içre şedd-i rahl ederek sekiz sâ‘atde,

Beled-i Dendere

Circe hâkinde Farşût nâhiyesinde bâğ-ı İrem-misâl bin evli ve bir câmi‘li ma‘mûr beleddir. Andan yedi sâ‘at taş ve kumsal yerler güzer ederek,

Evsâf-ı kasaba-i Hû

Circe hükmünde başka kâşiflikdir. Yedi bölükden mustahfizânı yokdur. Ancak kâşif yüz **[Y 446a]** mikdârı tevâbi‘iyle yigirmi kîse pâdişâh mâlın ve (---) erdeb gılâlin tahsîl eder. Ve gılâl isti‘câline bir paşa ağası me’mûrdur.

Ve Farşût kazâsı nâhiyesidir. Ve bâğ-ı İrem-vâr bin evli ve yedi mihrâblı ve bir câmi‘li ve bir minâreli ve çârsû-yı bâzârı ve kahvehânesi ve bozahânesi ve iki müsâfir hânı var. Hammâmı ve bezâsteni yokdur. Ve hûrmâsı bî-hisâbdır.

Ve mine'l-acâyib-i sun‘-i Lâ-yezâl

Bu şehrin cânib-i garbında bir ferah-fezâ yerde bir dıraht-ı müntehâ santa ağacı şeklinde bir şecere-i tayyibe hâsıl olmuş.

Bu ağacın vücûdu pâre pâre dilim dilim olmuş ve cümle şu‘ubları (ve) sernigûn olmuş ve ba‘zı dalları zemîne girüp yine andan cüssedâr nihâller peydâ olmuş. Bu kerre bu dalların berg [ü] bârları aslının varakına ve meyvesine zerre kadar müşâbeheti yok. Aslının bergleri hazâna gelüp berg [ü] bârın dökse bu nihâllerinden yere girüp yeni filis veren dallar yeniden bahar verüp yapraklanmağa

başlar. Vech-i arzda Hâlık-ı Bîçûn böyle bir gûne şecer-i ibret-nümûn halk etmemişdir.

Ahâlî-i vilâyetin ihtiyârlarının nakli üzre bu şecer bin yıldan ziyâde mu‘ammer olmuşdur, derler. Garâyib budur kim bir cenâbet âdem eline balta alup bu dırahtı kat‘ etmek kasdına varup ağaca,

"Seni keserim, âgâh ol" dese derhâl bu dırahtın dalları ve budakları berg-i hazân gibi dir dir ditreyüp havfından ba‘zı yaprakları dökülür, derhâl,

"Vazgeldim" dese cemî‘i şâhları hâli üzre kalır.

Bu ahvâlden Sa‘îd kavmi haberdâr değillerdir, ammâ Kıbtîler bilürler.

Hattâ hakîri seyr [ü] temâşâsına anlar götürdüler. Acîb ü garîb sun‘-ı ilâhî'dir.

Bu vâcibü's-seyri seyr edüp bu Hû kasabasından yine şimâle Nîl kenârınca vâsi‘ sahrâlar içre beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Farşût

Circe hükmünde bu dahi (---) kîse mâl ve (---) gılâl muhâsebeli başka kâşiflikdir. İki yüz tevâbi‘iyle hükûmetinde olan yetmiş pâre kurâdan mâl-ı gılâli tahsîl eder. Yedi bölükden muhâfazacı asker yokdur.

Ve yüz elli akçe pâyesiyle ihsân olunur kazâdır, senevî bin beş yüz guruş olur. Zîrâ re‘âyâsı Havvâre kabîlesinden mutî‘ kavmdir. Şeyhleri Berbere oğlu Alî'dir, üç bin hayyâl Havvâre sıbyânına mâlikdir.

Ve şehri Nîl kenârında vâkı‘ (---) (---) cümle sekiz yüz ma‘mûr [u] âbâdân bâğlı ve hûrmâ bâğçeli âbâdân hânelerdir. Ve cümle on bin mihrâbdır ve (---) câmi‘dir, mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve birkaç esvâk-ı muhtasarı ve kahvehâneleri ve bozahâneleri vardır, ammâ hammâm u medreseleri yokdur. Ammâ ulemâ-yı Farşûtî gâyet çokdur. Müfessirîn ü muhaddisînden binden mütecâviz musannifîn ü mü’ellifîn **[Y 446b]** sulehâ-yı ümmetden kimesneler var. Diyâr-ı Mısır'da ulemâ-yı Gamrâvî ve ulemâ-yı Farşûtî ve ulemâ-yı İsyûtî meşhûrdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden şeyh [ü] şâbları gâyet âkıl u dânâ ve sıbyân-ı ebcedhânı gâyet reşîd ü necîb ârif ü dânâ olurlar.

Ve Farşût ismiyle müsemmâ olmasının aslı ba‘de't-tûfân Hazret-i Nûh bu diyârlara gelüp bu arzı Farşût ibn Mısrâyim ibn Bayzar ibn Hâm ibn Nûh'dur kim bu diyârı ana verir, ol Farşût bin yüz yıl mu‘ammer olup bilâd-ı Fûncistân'a çıkınca yüz kırk pâre şehr-i azîm binâ edüp biri dahi bu Farşût'dur. Zamân-ı kadîmde ibret-nümâ şehr-i zîbâ imiş, hâlâ âsâr-ı binâları âşikâredir. Bu şehirden yine şimâle Nîl sâhilince beş sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Semennût

Bu dahi Nûh Necî evlâdlarından Bayzar oğlunun oğlu Semennût binâ etdüği şehr-i azîmdir. Ammâ bu

bâzîçe-i dehrde niçe elden ele oğlan oyuncağı gibi düşüp bûm u kebûter ve masasa âşiyânı olmuş bir şehirdir. Circe hükmünde bu dahi iltizâmlı küşûfiyyedir. On kîse mâlı ve altı yüz erdeb gılâli ve gılâl isti‘câl ağası vardır. Ammâ yedi bölükden kulu yokdur, ancak kâşifi yüz âdem ile hükm [ü] hükûmât edüp tahsîl-i mâl eder.

Ve Farşût kazâsı nâhiyesidir, başka kazâ değildir. Ve şehri Nîl kenârında ravza-i Rıdvân-misâl bir bâğ u bâğçeli ve nahlistânlı cümle iki bin ma‘mûr büyûtlu ve yedi mahalle ve yigirmi mihrâb ve üç câmi‘li kasabadır. Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir hayli esvâk-ı muhtasarı ve kahvehânesi ve bozahânesi vardır; hammâm ve medrese ve gayrı imâretleri yokdur. Cümle kavmi Havvâre'dirler. Bu şehrin cânib-i selâsı gâyet zirâ‘at yeridir, latîf buğday ve şa‘îri ve fûlu olur, zîrâ âb [u] havâsı latîfdir. Ve küheylân atları olur. **[Q 343a]** **[P 337a]**

Ve bu şehrin cânib-i garbındaki mağârâlar içre bir gâr-ı azîm vardır, anı beyân eder

Ve mine'l-acâyib-i garîbe: Ol gâr-ı cahîm içre niçe bin yıllık ketân tohmu yığılmışdır kim dağlar gibi. Ammâ ne tohumdur bu ki şimdiki zamânımızın baklası kadar iri ketân tohmudur. Bir kimesne ol gâra ketân tohmu almak kasdiyle girmeyüp seyr etse yine selâme çıkar. Ammâ ketân tohmundan bir dâne almağa kasd etsen andan bir gûne haşerât zâhir olup âdemi tarfetü'l-ayn içre üstühânı bile kalmayup yerler. Hattâ biz anda iken bir câmûs delilenüp bu gâra girüp ketân tohmu yemeğe başlayınca câmûs sâhibi varup görürken bir alay ecnâs-ı mahlûkât üşüp ân-ı vâhidde câmûsu pîr [ü] pâk edüp yerler, fakîr herîf bir câmûsdan çıkdı. Birkaç kerre gârın kapusunu sed etmişler, binâ dutmamış, âhir taşradan bir siper dîvârı yapmışlar. Garîb temâşâdır. Ve bu şehirde **[Y 447a]** bundan gayrı niçe yüz acâyib ü garâyibâtdan ibret-nümâlar vardır.

Bunu temâşâ edüp yine refîkımız Habeşli Kara Nâ’ib kethudâsı Mehemmed Ağa ile şimâl cânibine Nîl sâhilince düz sahrâlarda dörd sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Berdîs

Circe hükmünde niyâbetdir. Gılâlin Circe ağası tahsîl eder, (---) erdeb gılâldir. Ve kâşiflikdir; elli âdem ile kâşifi hükm edüp kırk pâre kurâdan mâl-ı gılâl tahsîl edüp kendüye on kîse fâ’iz kalır. Mustahfizân askeri yokdur.

Ve şehri Nîl kenârında sekiz yüz mikdârı ma‘mûr u müzeyyen sâkıyeli ve nahlistân gülistânlı ravza-misâl bir şîrîn kasabadır. Câmi‘leri ve mesâcidleri ve esvâk-ı muhtasarı vardır, lâkin hân u hammâmı ve gayrı imâreti yokdur.

Ve ahâlîsi serâpâ Havvâre kabîlesidir, şeyhleri Ebû Mü’ezzin oğludur. Biz anda iken yine Havvâre'den Berber oğlu Şeyh Alî, Ebû Mü’ezzin oğlu ile gözümüz önünde bir ceng-i azîm edüp tarafeynden yedi yüz âdem hâke düşüp fi'l-hâl iki kabîle birbiriyle öpüşüp görüşüp barışup gitdiler ve akrabâları feza‘ u çeza‘ etmeyüp safâ ederek merhûm olanları atlara ve develere yükledüp götürdüler. Bu dahi garîb temâşâdır. Hâkim tarafından ve gayrıdan ne soru ve ne su’âl olundu. Gûyâ bu ceng bir kânûn-ı kadîm imiş. Cümlesi mütesellî olup müzâkere bile etmediler.

Bu temâşâyı dahi edüp Berdîs kasabasından kalkup Nîl kenârınca hûrmâlıklar içre niçe yüz pâre ma‘mûr [u] âbâdân Havvâre beledleri ubûr edüp beşinci sâ‘atde yine,

Şehr-i azîm-i Sa‘îd Circe

Bey sarâyına meks edüp cümle ahibbâ ve dostânlar ile görüşüp hedâyâ olan atları ve hecîn ve develeri cümle Âyid Urbânı üzre beslemeğe verüp tevzî‘ eyleyüp gerüde hedâyâ gemilerinin gelmesine muntazır olduk. Ammâ eyyâm muhâlif olup Şellâlât boğazında yatdıklarının haberin aldık. Ertesi gün hâkim-i Circe Özbek Beğ'den beş bin para hammâm akçesi ve bir kat esvâb alup vilâyet-i Elvâh'a gitmeği ricâ eyledik. Ale'r-re’si ve'l-ayn, deyüp Elvâhât neccâbların ve celâbelerin bulup yüz hecînli ve tüfeng-endâz pür-silâh âdemler verüp ve elli deve su ve elli deve me’kûlât [u] meşrûbât verüp,

Circe'den Elvâhât vilâyetine gitdiğimiz menâzilleri ve ibret-nümâları beyân eder

Evvelâ Circe'den çıkup cânib-i garba çöl çölistân ve berr-i bî-amân susuz ve otsuz ve şâdumânsız rimâlistân içinde kâmil beş gün beş gece kat‘-ı menâzil ederek,

Evsâf-ı Elvâh-ı Evvel şehr-i kadîm Harke

Bu şehri ibtidâ binâ eden bi-kavli tevârîh-i Sâbiyye: Tûfân-ı Nûh'dan evvel Mısır'a mâlik olan Nakrâveş idi kim el-kâhin mine'l-kühhân gâyet **[Y 447b]** üstâd-ı kâmil kehene idi. Şehr-i Emsûs'u bu Nakrâveş binâ edüp yüz seksen sene mu‘ammer olup merhûm oldukda yerine oğlu Natrâş melik oldu. Bu dahi babası gibi sâhir-i mâhir kehene olup üç yüz yıl mu‘ammer olup bu Elvâh-ı Evvel'i evvel binâ etdi. Andan karındaşı Mısrâm yerine müstakil melik olup bu dahi hakîm-i mâhir ve kehene-i köhne sâhir idi. Bu Elvâh'ı ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân etdi kim ol asırda Emsûs şehrinden ziyâde amâr etdi.

Ba‘dehu Tûfân'da cümle harâb [u] yebâb olup ba‘de't-tûfân Ken‘ân bin Nûh oğlu Bûlcân babası Ken‘ân'ın leşini bu Elvâh'da bir tahta üzre bulup bu şehr-i Elvâh'da defn edüp bu şehrin harâbın Bûlcân ibn Ken‘ân ibn Nûh Nebî eyle amâr etdi kim evvelkiden ma‘mûr [u] müzeyyen oldu. Hâlâ bu Elvâh'ın cânib-i garbında serâmed kûh-ı ahmerler vardır, anlara cebel-i Ken‘ân derler, Ken‘ân anda bir kaya içinde medfûndur. Kıbtî kefereleri gâyet ziyâde ziyâret ederler. Müslimler ziyâret etmezler, memnû‘dur. Zîrâ bu Ken‘ân Hazret-i Nûh'un dördüncü oğlu idi, babası Nûh Necî ile gemiye girmeyüp mürted oldu ve Tûfân'da gark olup îmânsız gidüp bu Elvâh'da medfûndur. Anıniçün ziyâreti memnû‘dur.

Ammâ bu Elvâh-ı Evvel bir sahrâ-yı azîmin ortasında vâki‘ olmuş âb-ı hayât sulu ve bâğ u bâğçeli ve hûrmâsı firâvân gûnâ-gûn nahlistân gülistânlı havâsı hûb ve halkı mahbûb şehirdir. Cümle bin mikdârı tûbdan ve gayrıdan müfîd ü muhtasar evleri vardır. İki câmi‘i ve altı mesâcidi ve kahvehânesi ve bozahâneleri vardır. Ammâ hân u hammâm ve çârşûsu yokdur. Lâkin haftada bir kerre yedi Elvâhât'dan niçe bin âdem cem‘ olup altun ve guruş ile metâ‘ların bey‘ [ü] şirâ edüp azîm cem‘iyyet-i kübrâ olup bâzâr durur.

Bu Elvâh'ın hâkimi Elvâh-ı kebîr kâşifidir, bunda kâ’immakâmı durur. Ve kadısı dahi Elvâh-ı

Kebîr kadısıdır, bunda nâ'ibi hükm **[Q 343b]** eder.

Bu şehrin **[P 337b]** kal'ası yokdur, ammâ cânib-i erba'ası kal'adan metîn çalaşdan ve koçaşdan handaklı sûru vardır. Ve cânib-i erba'asında yedi yerde tedribe kapuları vardır, bevvâbları her gece sed ederler. Kapuları hûrmâ levhasındandır. Her gece bevvâb pâsbânları sed ederle, zîrâ çöl Urbânından havf ederler. Ammâ hakkâ ki bevvâbları yahşı nigâhbânlardır. Hattâ Mısır sarâyının bevvâbları ve kethudâ ve şehir havâlesi ve kapucular kethudâsı ve dîvân efendisi ve sarây kal'asının taşra kapuları ve'l-hâsıl yetmiş yedi kapunun bevvâbları tâ âl-i Kıbtiyân'dan berü bu Elvâhât kavmi sarây bevvâblarıdır. Hattâ Amr ibnü'l-Âs Mısır'ı feth edüp yine bevvâbânlığı bunlara ihsân eder, tâ fâtih-i Mısır Selîm Hân'a gelince.

Selîm Hân dahi Mısır'ı muhâsarada iken bu Elvâhlı bevvâblar **[Y 448a]** pes-i perdeden kal'anın matbah kapusun ve sarâyın sâkıye kapusun açup Selîm Şâh'ı sarâya korlar ve kal'ayı zabt ederler. Asker-i İslâm ise taşrada ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl etmede. Derhâl Kalavân minâresinde kuşluk vaktinde feth ezânları kırâ'at olunup kal'anın yetmiş yedi burcunda yetmiş yedi beyâz bayrağ u sancaklar dikilüp taraf taraf tabl-ı âl-i Osmân çalınduğın asker-i İslâm görüp cengden fâriğ olup kal'aya mâl-â-mâl olup sene (---) târîhinde kal'a-i Mısır feth oldu, bâ-sebeb-i bevvâbân-ı kavm-i Elvâhât.

Hâlâ bu Elvâh kavmi bevvâblarının ellerinde tuğra-yı garrâ ile Selîm Hân'ın yarlığ-ı belîğleri vardır kim kadîm ezelden bevvâb olageldikleri üzre bevvâb olup keyfe mâ-yeşâ evlâd evlâda mutasarrıf olup ta'yînât vazîfelerin ve hâliyetü'l-hâliye hizmetlerin ve cümle erbâb-ı dîvândan ve a'yân-ı Mısır'dan avâyidlerin ve Elvâh kâşiflerinden fevâyidlerin alup tekâlîf-i örfiyyeden mu'âf u müsellem olalar, deyü ellerinde kânûn-ı Selîmnâme ve ahidnâmeleri vardır. İlâ hâze'l-ân ol seyr üzre hizmet edüp altı ayda bir Elvâh'dan yeni bevvâblar gelüp eskiler gider. İlâ-yevminâ böyle hizmet ederler. Müstakîm dîndâr u musallî ehl-i ırz âdemlerdir.

Ve bu Elvâhâtların yedisi dahi Circe eyâleti hükmündedir. Ammâ kâşifi Menfalût kâşifi hükmündedir, anın tarafından hil'at geyüp kâşif olur. Zîrâ Menfalût'da azîm gümrük vardır. Senede niçe kerre yüz bin deve ve koyun ve bakar bu Elvâhât tarafından kara Urbânlar ve kara cellâbeler niçe bin karaları götürürler.

Elvâh kâşifi haber alup niçe bin Urbân ile ve tüfeng-endâz sekbân ile bu karalar vilâyetinden gelen kârbânı karşulayup cümlesine çubuk urup ad edüp her şey metâ'ın zekâtın alup defter edüp Menfalût kâşifine neccâb ile defteri gönderüp i'lâm eder.

Ba'dehu bu tüccâr Menfalût'a vardıkda kâşif Elvâh kâşifi defteri mûcebince öşr-i sultânî alup azîm mâl cem' olur. Anıniçün bu Elvâhât kâşifi Menfalût hâkiminin zîr-i hükmündedir. Ammâ Circe eyâletindedir. Circe'ye giden kârbândan Circe hâkimi öşür alur, kânûn-ı kadîm böyledir.

Hakîr bu Elvâh-ı Evvel'i temâşâ edüp kâşif kâ'immakâmından kulağızlar alup beş yüz tulum su ile yine cânib-i garba Elvâh-ı Kebîr'e azîmet eyleyüp ol gün çölistân içre giderken bir gûne rîh-ı sümûm esüp kulağızlarımız,

"Bire, suları tulumlarda örtüp hıfz edin" deyü feryâd etdiler. "Âyâ, ne ola", dedik. Bir sâ‘atden anı gördük, cümle tulumlarda ve kırba ve mataralar ve cevze(?)lerde bir katra suyumuz kalmayup cümle mahv olmuş. Refîklerimiz eyitdiler:

"Şükür kim Elvâh-ı Kebîr yakındır. Eğer bu rîh-ı sümûm Circe'den çıkdığımız altı günlük çöl yolunda esüp böyle suyumuz kalmayaydı, cümlemiz **[Y 448b]** helâk olurduk. Hamd [u] senâ olsun kim Elvâh-ı Kebîr yakındır" deyüp vakt-i asrda,

Evsâf-ı ağrebü'l-garâyibât Elvâh-ı Kebîr el-edna'l-acâyibât şehr-i Kalîmûn

Bu Elvâh-ı Kebîr'in bânîsi kable't-Tûfân kehhân-ı mine'l-kehâyin Kalîmûn Hakîm binâsıdır. Anıniçün bu şehre Kalîmûn derler. Ba‘de't-tûfân Bayzar bin Hâm'dır kim Ebü'l-kabâbıt'dır, anın otuz oğlu oldu, büyük oğlu Mısır idi, bu Mısır'ın babası Bayzar ibn Hâm vefât edüp Tûfân'dan evvel vefât edüp Ehrâm dağlarında defn olunan Hürmüs'ün yanına bu Bayzar'ı defn etdiler ve oğlu Mısır Mısır'a müstakil melik olup yigirmi tokuz karındaşlarına ekâlîm-i Mısır'ı tevzî‘ edüp diyâr-ı Mısır'ı amâr etdiler. Ve cümlesi Tûfân'dan iki bin altı yüz âm mürûr edince devletleri tamâm olup Mısır meliki dahi fevt edüp Ehrâm dağlarında babası Bayzar yanında Mısır'ı defn etdiler. Ol asırda bu Ehrâm dağları tâ Hazret-i İbrâhîm'e gelince Ka‘be-misâl ziyâretgâh-ı hâs [u] âm idi.

Andan Mısır'a bir gayrı nesilden Kıft nâmında bir âdem melik olup Kıbtî lisânı bunda zâhir oldu. Ve Hazret-i Hûd *aleyhi's-selâm* bu Kıft zamânında gelüp Hûd Nebî'nin ta‘lîmiyle Melik Kıft bu Elvâh-ı Kebîr'i binâ edüp İremezâtü'l-imâd misilli bir şehr etdi.

Ve melik Kıft dörd yüz seksen sene tahakküm edüp merhûm olup Hazret-i Hûd Melik Kıft'ın na‘şını Ehrâm'da defn edüp Hûd Nebî Medîne yanında Vâdi'l-kurâ kurbunda Nâka-i Sâlih kayası yanında bir şehr binâ edüp anda sâkin oldu. Hâlâ Şâm huccâcı Nâka kayası kurbunda şehr-i Hûd'a konarlar. Melik Kıft'dan sonra devlet Eşmûn'a nakl edüp Eşmûn şehrin ve bu Elvâh-ı Kebîr şehrin karındaşım binâsıdır, deyü dahi ziyâde amâr etdi. Hâlâ Elvâh'ın ba‘zı harâbistânında Melik Kıft ve Melik Eşmûn binâlarında Kıbtî hattıyle târîhleri vardır. Bu fânî pîrezen dünyâ niçe dâmâddan gerü kalup âhir ba‘de'l-feth-i Mısır Amr ibnü'l-Âs fethidir, ba‘dehu Çerâkese destinden âl-i Osmân fethidir be-dest-i Hayra Beğ Paşa.

Hâlâ Circe hâkinde Menfalût kâşifi hükmünde başka kâşiflikdir, senevî yetmiş kîse mâl-ı mîrîsi vardır. Lâkin gılâli ve gılâl ağası yokdur.

Ve yedi bölükden mustahfizân kulları ve kâşifin yüz atlı sekbânları ve bin mikdârı hayyâl Urbânları vardır.

Eyâletinde yedi pâre Elvâhât şehirleri vardır, mahallinde tahrîr olunur. Bu yedi Elvâh'dan gayrı kurâ ve kasabâtları yokdur.

Ve zirâ‘at edecek yerleri ravza-i cinânları çokdur. Ve kâşife senevî yüz kîse fâ’iz kalur, eğer tüccâr gelirse. Ve eğer bedbaht tâli‘i menhûs olup cellâbe gelmezse bâğ u bâğçeleri öşüründen ve cürm cinâyet bâd-ı havâsından cümle on kîse hâsıl olur. Ve bu Elvâhât **[Q 344a]** **[P 338a]** yüz elli akçe kazâdır, senevî **[Y 449a]** bin guruş pîştahta mahsûlü olur.

Ve mezâhib-i erba‘adan şeyhü'l-islâmları ve nakîbü'l-eşrâfı var, ammâ a‘yân-ı eşrâfı yokdur. Ve fukarâsı gâyet çokdur.

Ve bu şehrin enderûn [u] bîrûnunda ve geldiğimiz çöl çölistânında olan âsâr-ı binâlar ve alâyimât-ı bî-nihâyeler ve niçe bin mutalsamât-ı garîbeler ve niçe bin künûzât-ı acîbeler medfûndur kim niçe kerre yüz bin elvân sommâkî ve mermer sütûn-ı firâvân alâmetleri vardır. İlâ-hâzihi'l-ân kavm-i Mağâribe insân bu künûz [u] defâyinlerden istihrâc etmededirler, ferd-i âferîdeden bir kimesne mâni‘ değillerdir. Ammâ her kenzin müvekkilleri mâni‘ olup her kenz başında niçe bin Hindî ve Sindî ve Mağribî-i Cirbevî helâk olup pâymâl-i rimâl kadîd olup yatırlar. Ba‘zısına dahme-küşâlık müyesser olup murâdına vâsıl olur. Hâlâ Mısır'da ihrâm-fürûht Hacı İmrân andan kâmrân sâhib-i huddâmân olmuşdur, derler.

Ve bu şehrin ma‘âdinlerinin hisâbın yine Hallâk-ı âlem bilür. Evvelâ âşikâre olan ma‘âdinlerinden kırmızı şeb ve kırmızı türâb kilermeni ve zâc ve zırnîh ve cibs taşı ya‘nî alçı ve seng-i ferah ve seng-i yerekân ve seng-i balgamî ve seng-i belât — bir yumşak taşdır, destere ile tâze iken tahta tahta biçüp evlere ve hammâmlara döşerler, kesb-i havâdan sonra pûlâd-ı Nahcıvânî olur — ve ma‘den-i kurşum ve altun ve gümüş ve kibrît ve neft ü katrân ma‘âdinleri olur. Ammâ istihrâcını bilmezler ve tahsîline dahi mukayyed değillerdir, zîrâ gayrı âsân mahsûlâtları çokdur. Lâkin demir ve bakır ma‘denleri yokdur.

Ve gûnâ-gûn suları vardır. Hemân bir âdem murâd edinse zemîni kazınca bir âb-ı hayât su çıkup kuyunun ağzından taşup önü sıra kazarak suyu her ne cânibe istersen bâğ [u] bâğçelere götürürsün. Âb-ı hayât suları çokdur. Ve ba‘zı mâları müshildir; ve ba‘zı âbları kabızdır; ve ba‘zısı sirke gibidir, çorbaya korlar, gâyet ekşidir; ve ba‘zı âbları gâyet tuzludur, yine ta‘âma idhâl ederler; ve ba‘zı suları kış günü kurur, Temmûz'da taşup kırmızı cereyân edüp içinden Nîl-i mübârek balıkları çıkar; ve ba‘zı suların yaralara ve berelere sürüp isti‘mâl ederler. **Hikmet-i Hudâ bu kim** bu mezkûr suların cümlesi birbirlerine yakındır ve her birisi bir gûne lezzetde ve birer gûne tabî‘atde ve birer gûne hâssıyyetdedir. Âye[t]: [301] *bi-kudretihî ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihî* [302]

Ve bu sulardan ekseriyyâ hukemâ-yı Freng mahsûs kalın şîşeler ve kalın bakır kumkumalar ve kurşum kumkumalar yapdırup her suyun tabî‘atına göre bir gûne cerre ve kumkumaya koyup vilâyet vilâyet bu sulardan götürürler.

Hikmet-i Hudâ: Bir gûne bulanık ve koyu sudur, akmaz, şöyle hâli üzre durur, andan bizim refîkımız **[Y 449b]** gergerdân-süvâr Dervîş Ni‘metullâh âbdest alup elin yüzün silerken hakîr yüzüne bakdım, bir vakâr sâhibi ak sakallı ihtiyâr âdem-i edîm olmuş.

"Bire bürâder sakalın neden ak oldu?" deyince herîf-i zarîf-i nahîf sakalı kıllarına bakınca aklı gitdi.

"Bire şu sudan şimdi âbdest aldım, acabâ anın te’sîri midir?" derken kâşifin bir âdemi,

"Sakının, ol sudan içmen ve sakalınıza sürmen. Bu su aceb temâşâdır. Ba‘zı harâmîler at serîka edüp eğer at ve gayrı hayvân siyâh ve kırmızı ise derhâl bu suda gusl edüp beyâz kuğu gibi olup bî-pâk ü bî-pervâ bâzârda fürûht eder. Bu suda bu gûne hâsıyyet vardır" dedikde hakîrin bir toru tayı var idi,

boynun yaykayup beyâz oldu, ve bir kolunun sağın ve bir uyluğunun solun ve kuyruğun yaykayup bi-emrillâh beyâz süd gibi olup at alaca Mısır ahrecine dönüp at vücûduna nazar etdikce süheyl urup kişneye kişneye tamâm oldu, aceb hikmetdir. Ammâ yine bir seneye dek Dervîş Ni‘metullâh'ın sakalı ve atımın kuyruğu ve endâmında mûyları ke'l-evvel oldu, temâşâdır.

Ve bu vilâyet-i Elvâhât yedi şehirdir ve birbirlerine birer günlük yol yakındır. Bâğ u bâğçe ve mezra‘aları [var] ve birbirlerine müşâdır. Ammâ iki bölük ad olunur, bir bölüğü Elvâhât-ı Hâric ve bir bölüğü Elvâh-ı Kebîr ad olunur. Ammâ Elvâh-ı Kebîr cümleden ma‘mûrdur, zîrâ hâkim tahtıdır ve kadı ve a‘yân andadır.

Ve bu diyâra Elvâhât demelerinin sebeb-i tesmiyesi oldur kim bu diyârı binâ eden Ken‘ân ibn Nûh Nebî'nin kızları var idi, biri Kennise ve biri Hadiyye idi, bu iki kızlar dedeleri Hazret-i Nûh ile Tûfân'da gemide bulunup halâs oldular. Ammâ babalarının Tûfân'da gark olup gâyib olduğu iftirâkından dağlara düşüp âhir babalarının na‘şın bu Elvâh-ı Evvel'de bir gâr içre bir tahta ile sandûka içre görüp tesellî-i hâtır buldular. Ammâ şeb [ü] rûz bunlar mahzûn olup dîdeleri nemden nâ-bînâ olmağa karîb oldular. İblîs-i pür-telbîs bunlara şeyh-i şâb sûretinde sûret-i hakdan görünüp bükâlarından su’âl etdi. Bunlar dahi,

"Babamız Ken‘ân iftirâkından giryân u nâlân olup gezeriz" dediler.

Derhâl Racîm bunlara,

"Diler misiz kim dâyimâ babanızı görüp tesellî bulasız?" Bunlar dahi,

"Ne hoş ola" dediler.

Derhâl İblîs-i pür-telbîs Ken‘ân'ın sandûkası levhasından bir pâre levha koparup üzerine bir Ken‘ân sûreti tasvîr etdi kim gûyâ zî-rûhdur. Kızlar bu sûreti görünce suratları güldü.

Ve Şeytân bu sûrete tapmağı bunlara ta‘lîm edüp gâyib oldu.

Kızlar bu sûreti hânelerine getürüp bir pinhân köşede koyup her bâr ki nazar edüp **[Y 450a]** tapınup tesellî-i hâtır bulurlardı.

Niçe eyyâm bu hâl üzre geçinüp fevt oldular. Oğulları bu âyîni analarından gördüğü üzre bu tahtadaki sûrete tapup be-dürüstî put-perest oldular.

Bu levhaya bu kavm tapdıklarıyçün sâyir akvâm bunlara elvâhî ya‘nî tahtaya tapıcı deyü ad kodular. İlâ-hâzâ ol ismile müsemmâ olup bu şehre Elvâh derler.

Ve bu Şeytân'ın tahrîr etdüği Ken‘ân sûreti **[Q 344b]** **[P 338b]** olan musavver tahta Mîne şehri mukâbelesinde Nîl'in karşu cânibinde Deyr-i Ümmü Alî nâm bir kenîsede Kıbtî ruhbânları zabtındadır, ana taparlar. Mâ-takaddem putlar cehele-i kefereler zamânında Vüdd ü Suvâ‘ ve Yeğûs ve Ye‘ûk ve Nesir misilli vücûden ağacdan ve taşdan binâ olunmuş putlar idi, ana taparlardı.

Ba‘dehu Şeytân bu Ken‘ân sûretin bu levhaya yazınca cümle küffâr tahtalara tapmağa başladılar. İlâ'l-ân cümle seyâhat etdiğimiz Kâfiristân'da kefereler tahtaya taparlar. Ba‘zı avâmü'n-nâs bir kâfire şetm etse,

"Bire tahta îmânlı mel‘ûn" der.

Hâlâ tahta sûretlere tapmalarının aslı bu Elvâh'da Ken‘ân sûretinden İblîs iğvâsiyle kalmışdır. Temme kelâm.

Ve bu Elvâh-ı Kebîr'in cânib-i erba‘asında kal‘ası ve dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri ve topları (---) (---).

Ve şehri bir vâsi‘ düz sahrâda vâki‘ olmuş cümle toprak ve kireç örtülü (---) evlerdir.

Ve (---) mahalledir.

Ve cümle (---) mihrâbdır, ikisi minâreli câmi‘lerdir, mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve medrese ve tekye ve hân u hammâm ve imâret yokdur. Ammâ esvâk-ı muhtasarı ve kahvehâne ve bozahâneleri vardır, lâkin kârgîr binâ bedâsteni yokdur. Ammâ kadîm-i ezelden kalmış harâb-âbâdı çokdur.

Ve şehrinin cânib-i erba‘asında kal‘a kapusu-misâl metîn tedribe kapuları vardır.

Ve kurşumlu kârgîr binâlar yokdur. Ammâ zamân-ı kadîmde ol kadar amâristân âsârları var kim hadd [ü] hasrın Cenâb-ı Bârî bilür.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan halîm ü selîm beze-miskîn ehl-i ırz mahbûb [u] mahbûbeleri olur.

Ve halkı gâyet mutî‘ garîb-dost âdemlerdir.

Ve bâğ u bâğçelerinde gûnâ-gûn hoş-elhân tuyûrlarının asvât-ı hazînleri câna safâ verir.

Ve müşebbek bostânlarında âb-ı hoş-güvârlı battîh-i ahzarı ve battîh-i asferi gâyet âbdâr ve lezîz olur. Bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir ma‘mûr [u] âbâdân diyârdır. Arâzî-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı dâyimâ şâdân [u] mesrûr ve mezra‘aları vâfir ve hayrât [u] berekâtları mütekâsir ve ni‘met-i uzmâları firâvân ve enhârları cârî ve revân bir diyâr-ı nazîf-i cihândır.

Ve yüz on elvân lezîz hûrmâsı olduğu sicillâtda mastûrdur. Bir gûne kırmızı la‘lpâre hûrmâsı olur, kemâlin buldukda nahlinde iken incîr gibi balı akar ve çekirdeği arpa kadardır.

Ve Sebz-i Râ‘ derler bir gûne **[Y 450b]** sarı ve kırmızı hûrmâsı olur, yedisi bir arşın geldiğiyçün Seb‘a Zirâ‘ derler, Bağdâd-ı behişt-âbâdın hastâvî hûrmâsı gibi uzundur ve gâyet lezîzdir.

Bu diyârda olan hûrmâ-yı rutab-ı cennî ne Lahsa'da ve Basra ve Bağdâd ve ne Tâ’if ü Hicâz'da olur, illâ Medîne-i münevverede çelebi hûrmâsı dahi latîfdir, ammâ az olur. Ammâ bu Elvâh'da bir seneden bir seneye beş kerre yüz bin deve yükü hûrmâ ekâlîm-i seb‘aya müstevlî olup beş kerre yüz bin deve yükü hûrmânın öşrü alındığı kerrâtile vâki‘ olmuşdur, tâ bu mertebe hadden bîrûn hûrmâsı olur.

Ve şeftâlûsi ve kaysısı ve nârı ve emrûdu ve elması ve dudu ve incîri ve üzümü cümle âbdâr ve lezîz ve firâvân müsmirâtları olur.

Ve mahbûblarının dahi hadd [ü] hasrı yokdur. Ammâ fakîri ve fakîreleri çokdur, zîrâ bu diyârda adâlet yokdur. Ve esmerü'l-levn halkı çokdur.

Ve halkının kâr [u] kisbleri koyun ve keçi ve sığır ve bâğ u bâğçe ve hûrmâ ile kâr edüp kifâflanırlar. [303]

Ziyâretgâh-ı Elvâh

Bu şehrin mezâristânı içinde bir binâ-yı Âdî, kubbe-i Şeddâdî vardır, anda Benî İsrâ’îl ulemâlarından Allâsime nâm bir ulemâ medfûndur. Atebe-i âlîsinde Kıbtî hattıyle ism [ü] resmi ve târîhleri vardır. Bu sâhib-i kabrin menâkıbı bu yüzden tahrîr ve terkîm olunur.

Bu gayrı âlim dâ’imâ haşr [u] neşre ve benî âdem kıyâmet günlerinde sûr-ı İsrâfîl uruldukda cümle mahlûkât diri olmasına dâ’imâ münkir imiş. Hikmet-i Hudâ bu münkir âlim bir gün savma‘asından taşra çıkup mezâristânda gezerken bir benî âdem üstühânı bulup eline alup der kim,

"Bu kemik ne mümkin ki sûr-ı İsrâfîl nefh olundukda hayât bula. Ve haşrı neşri görüp eğer Cehennem'e, eğer Cennet'e gire" deyü bu fikr-i fâside ile elinde kemik kalup tâ savma‘asına gelince hâtırına gelir kim bu uzvu ben bu mahalle dek niçün getirdim, deyüp kendüye levm ederek elinden

kemiği savma‘ası önüne yeri kazup gömer.

Hikmet-i Hudâ ol gece bir ra‘d u berk ve bir matar nâzil olur kim cihânı seylâb gark edüp bi-emrillâhi ta‘âlâ bu kemiğe bârân-ı rahmet te’sîr edüp zemîne kök salup mürûr-ı eyyâm ile bu kemikden bir gûne dıraht-ı müntehâ hâsıl olur kim görenler vâlih [ü] hayrân olup hâne sâhibi âlimin nazariyle hâsıl oldu, deyü herkes tahsîn ederler. Günden güne bu dıraht sâyedâr olup nazargâh-ı halk-ı Elvâh olmada.

Meğer bu münkir âlimin savma‘asında bir afîfe sâhib-cemâl bir Adeviyye sâhib-kemâl ve bir perhîzkâr sâhib-hâl bâkire bir duhter-i pâkîze-ahteri var idi ki henüz bir dürr-i nâ-süfte ve bir gonce-i nâ-şüküfte idi. Hergiz babasından gayrı bir er yüzü ve bir erkek sözü istimâ‘ etmemiş idi. Hikmet-i Hudâ bir gün pederi vâlidesiyle kapularından taşra gûristâna çıkup teferrüc ederken savma‘alarının bâbı önündeki dıraht-ı müntehâyı mezkûr âlimin kızı görüp,

"Sübhânelhallâk, ne güzel şecer-i tayyibe olur, gûyâ zî-rûhdur ve âdem güzeli gibi şîrîndir", deyü bu şecereyi temdîh ü tavsîf edüp dırahtın cânib-i erba‘asın deverân ederken ol nahlin yaprağından bir dâne yeyüp bi-emrillâhi te‘âlâ kız hâmile kalup günden güne kızın hamli âşikâr olup bu Elvâhât ve gayrı, şeyhin kızı hâmile kalmış, deyü cihân cihân güft ü gû olup âlim [304]

[Behnîsâ]

[Q 345a] **[P 339a]** câmi‘ sâhibi Hasan hazretleri,

"Benim câmi‘imin cemâ‘atin niçün aldın?" deyü Yeni Câmi‘ sâhibi kendüyi katl oldu görünce aklı gidüp hâbdan bîdâr olup serâsime olur. Ba‘dehu bu vâkı‘ayı sulehâ-yı ümmetden bir kimesneye ta‘bîr etdirirken Sultân Muhammed-i Ekrâd tarafından bir kâsıd gelüp Yeni Câmi‘ sâhibini katl edüp başını Mısır'a götürürler. Rü’yâyı ta‘bîr eden kimesne âlem-i hayretde kalur. Anıniçün bu şehr içre bu câmi‘den gayrı câmi‘de cum‘a kılınmaz.

Ve bu şehirde cümle beş aded minâredir ve on yedi zâviyedir ve üç medrese ve yedi tekye ve kırk sebîl ve on yedi mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân ve üç vekâle ve üç yüz dükkândır. Ammâ yetmiş dükkânı sûk-ı sultânîdedir, mâ‘adâsı herkesin kapularının iç yüzünde cüllâh ve bezzâz dükkânlarıdır. Ve elli yağhâne ve altı kahvehâne ve bir vîrân hammâmı var.

Ve havâsı bu şehrin gâyet latîfdir, ammâ gerçi Nîl'dir ammâ şiddet ile cereyân etmediğinden gayrı ray eylediği kurâlarda ketân ısladırlar(?). Anıniçün suyu sehl ağırdır ve memdûh değildir, sâhib-i tab‘ olanlar kuyulardan nûş ederler.

Ve cümle halkı fukarâ olduklarından öşr-i sultânîden gayrı tekâlîf-i örfiyyeden berîlerdir. Ve şehirleri vakfullâhdır. Ve cümle halkı Ashâb-ı güzîn ve Erbâb-ı soffa ve Muhâcirîn [ü] Ensâr evlâdlarıdır kim hîn-i fethde kalmışlardır. Ve gâyet sulehâ-yı ümmetden ulu azîz kimesneler var. Ve cümle ahâlîsinin reng-i rûyları esmerü'l-levn halîm ü selîm ve halûk u mütevâzı‘ ve ehl-i sülûk kimesnelerdir. Ve kâr [u] kisbleri cümlesinin koyunlarından hâsıl olan beyâz yünden sof ve ihrâm ve şâl destâr dokuyup kâr ederler. Hadîsde kim hadîsdir: [305]

Ve yine cümlesinin libâsları şâldır ve tâcları yine şâl destârdır. Ve zenâneleri cümle beyâz izâr bürünürler.

Ve bu şehrin garb tarafın kum gark ediyor. Zîrâ tâ Fes diyârına ve Merânkûş vilâyetine ve Tarabulus'a varınca çöl çölistân olmağile kum deryâsı gelüp yıldan yıla şehri gark ediyor. Ol ecilden bu şehr içre niçe bin sarây-ı âlî ve niçe yüz hân u hammâm ve dekâkînler ve imâretler henüz harâb olmadadır. Ve hukemâ-yı kudemâdan Batlîmûs-ı Yûnân'ın sarây zemîninde eflâke ser çekmiş bir sommâkî amûd-ı müntehâ var kim tâ zirve-i a'lâsına cihân-nümâ bir kasr-ı âlîsi var imiş, Batlîmûs dâ'imâ bu kasrda ibâdet edermiş, hâlâ bir temâşâgâh-ı ünâsdır.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kadîm-i şehr-i Behnîsâ ve ziyâret-i Seb'a Nisâ

Evvelâ şehr içinde Ulu Câmi' civârında eş-Şeyh Alî ve eş-Şeyh Dâvûd ve eş-Şeyh Hammed ve Kadı Muhammed. Ve cebbânede eş-Şeyh Cîrûn. eş-Şeyh Muhammed el-Emîr.

eş-Şeyh Seyyidî Muhammed Ebüllîf: Bu azîz başına hûrmâ lîfinden sarık sardığıyçün Ebüllîf deyü künye ile meşhûrdur; hâlâ kabr-i şerîfinde destârı niçe yüz yıldan berü durur.

Ve bir mürtefi' kumsal yerde eş-Şeyh Hüseyn. Ve civârında Benî Hilâl kabîlesinde eş-Şeyh Şerefüddîn. Ve fâtihü'l-bâb eş-Şeyh Abdürrezzâk. Ve eş-Şeyh Mûsâ er-Rîdî Seyyid Alî hammâmı.

Ve bir vâsi' sahrâda Makteletü'l-azîm demek ile ma'rûf niçe bin Sahâbe-i kirâm ecel-i müsemmâları ile merhûm olup bunda medfûnlardır kim başka karâfedir. Bu mahalde du'â müstecâbdır kim Karâfe-i nûr dahi derler.

Ve Ulu Câmi' içinde beş yüz şühedâ dahi medfûnlardır, ammâ ism-i şerîfleri ma'lûmumuz değildir.

Ve bu mahalle karîb eş-Şeyh Abdullâh-ı Zikrûrî.

Ve cebbâne-i kübrânın garbında bir mîl mikdârı ba'îd çölde, ziyâretgâh-ı Seb'a Benât ya'nî Yedi Kızlar ziyâreti derler. Bunlar Sahâbe-i kirâmların duhter-i pâkîze-ahterleri idi. Bunlar dahi ceng ede ede yedisi bir yerde şehîde olmuşlardır. Ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve bunlara karîb bir kubbe içinde eş-Şeyh Mûsâ-i Tahhânî hazretleri medfûn, ulu sultândır. eş-Şeyh Hazret-i Ukbe: Cümle tevâbi'âtiyle bir kubbe-i azîmde medfûnlardır.

Ve Ulu Câmi' sâhibi pederleri eş-Şeyh Sâlih hazretleri: başka bir kubbede medfûndur. Atebe-i âlîsi üzre böyle mastûrdur:

Tüvüffiye eş-Şeyh Sâlih, sene 222.

Bunun civârında eş-Şeyh Ziyâd. Ve bunun birâder-i kihteri eş-Şeyh Muhammed el-Heyyâr: ya'nî parça parça etmişlerdir ve yine savma'asında tilâvet-i Kur'ân ederken görmüşlerdir. Yedi kerre bu hâl üzre katl edüp âhir ferâgat edüp ba'dehu "Yâ ibâdallâh cenâzeme hâzır olup karındaşım yanına defn edin" deyü keşf edüp rûh teslîm etmişlerdir.

Ve Ulu Câmi‘ sâhibi Şeyh Hasan ibn Şeyh Sâlih uhtü eş-Şeyhe Sitti Zeyneb: bir kubbede âsûdedir. eş-Şeyh Muhammed el-Baklî hazretleri: bir kubbe-i sagîre içindedir.

Ve civârında eş-Şeyh Süvâde: bu dahi bir küçük kubbede medfûndur, cânib-i erba‘ası çâr-gûşe metîn dîvârdır. Zâviye ve hücresi ve Şâfi‘î havzu henüz binâ olunmuş tekyedir. Behnîsâ kadısı Hasan Efendi hayrâtıdır. Hareminde birkaç hûrmâ ağacları var kim ayyûka kad çekmişdir.

Ve bu tekye civârında eş-Şeyh Evlâdüttayr: bir mürtefi‘ yerde medfûndur. Bir musattah yerde hûrmâ bâğ-ı İrem'i içinde eş-Şeyh Zeynelâbidîn: ulu sultândır.

Ziyâretgâh-ı ashâb-ı Hazret-i Îsâ
aleyhi's-selâm

Başka bir garâfe-i azîmdir. Hazret-i Îsâ'nın on iki yâr-ı gâr halîfelerine Havâriyyûn derler. Üçü bunda medfûndur kim kabirler üzre çâr-gûşe seng-i mezârlarında lisân-ı Yûnânî hattıyle târîhleri vardır. Ve Hazret-i Îsâ bunda üç sene sâkin olup ümmetiyle bu şehir ma‘mûr olup ümmetinden üç bin âdem bunda medfûndur. Ve mürde iken enfâs-ı Rûhullâh ile hayât **[Q 345b]** **[P 339b]** bulan Melik Mihâ’il ve oğlu Angeli ve hâtûnu Râcife nâmân kişiler bu mahalde medfûnlardır. Mevtâdan hayât bulup yine merhûm u merhûme olduklarıyçün kabirleri üzre birer seng-i hârâ dahi koyup üzerlerine satır satır Yûnânî hatları yazmışlar. Ve bu mahalde,

Makâm-ı Hazret-i Îsâ
aleyhi's-selâm

Ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır. Ammâ Rûm ve Kıbtî tâ’ifesi cem‘iyyet-i uzmâ ile ziyâret ederler, zîrâ bu makâmda Hazret-i Îsâ üç sene sâkin olduğu muhakkakdır. Ve buna muttasıl,

Makâm-ı Hazret-i Meryem Ana

Hazret-i Îsâ savma‘asında ümmetleri ile tevhîd ederken Meryem Ana bu hücrede sâkin olup ibâdet ederdi. Hâlâ bir rûhâniyyetli nazargâh ibâdetgâhlardır. Ve buna karîb,

Ziyâretgâh-ı Sitte Nebî

Bu mahalde altı aded azîm amûd-ı mühtehâlar dikilmişdir, herbiri birer peygamberlerin re’s-i sa‘âdetleri ucunda kâyimdir ve üzerlerinde lisân-ı Yûnânî ile yedişer satır hatlar vardır. Ammâ ol mahalde bir Rûm tâ’ifesi yok idi kim kırâ’at edüp ana göre isim resimlerin tahrîr edeydik. Ammâ acâyib kabr-i tavîllerdir, herbiri kırkar kırk beşer adımdır.

Ve bunlara karîb çâr-gûşe alçacık dîvâr içinde eş-Şeyh Muğallak ya‘nî kaşıkcı.

Ve civârında eş-Şeyh Afvân.

Ve şehr içinde eş-Şeyh Abdülganî.

Ve eş-Şeyh Abdülmü’min.

Ve eş-Şeyh Abdünnebî.

Ve eş-Şeyh Dahrûc.

Ve eş-Şeyh İbrâhîm.

Ve makâm-ı Erba‘în.

Ve bahrın karşu şark cânibinde iskele başında bir zâviyeli tekye-i azîm içinde bir kubbe-i âlîde ziyâretgâh-ı azîm ve âsitâne-i kadîm,

Hazret-i Merzübân

kutb-ı aktâb-ı cihan kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-azîz.

Bunlar Hazret-i Risâlet-penâha Kisrâ benî Şirvân ya‘nî Enûşirvân'ın vezîri iken Resûl-i Hudâ'ya Nûşirvân tarafından elçilik ile gelüp Habîb-i Hudâ Muhammed el-Mustafâ'nın cemâl-i bâ-kemâlin göricek karârı kalmayup mahabbet edüp der-ân şehâdet parmağın kaldırup kelime-i tevhîdi getürüp İslâm ile müşerref olup Sahâbe-i kirâmdan oldu. Ve ulûm-ı ledünne mâlik olup kutbiyyete kadem basup ilm-i hakîkatde niçe yüz te’lîfâtları var ulu sultândır. Ba‘de'l-feth-i Behnîsâ Amr ibnü'l-Âs bunlara Behnîsâ hükûmetin verüp bu şehirde âhirü'l-emr [306] mâsadakı üzre [307] emrine imtisâlen rûh-ı şerîfi evc-i ılliyyîne vâsıl olup na‘ş-ı şerîfi bu âsitânede mestûrlardır.

Her sene mâh-ı Muharrem'in on ikinci günü yevm-i Âşûrâ oldukda vasıyyetleri üzre evkâfı tarafından mütevellîsi niçe yüz kazgan sükkerî ve aselî âşûrâ pişüp bu günlerde cem‘ olan kırk elli bin ehl-i züvvâra bu âşûreyi bezl edüp ganî ve fakîre ve pîr [ü] civâna kas‘a kas‘a ve ulbe ulbe ve kâse kâse bay u gedâya bezl ederler.

Üç gün üç gece germâgerm eyle cem‘iyyet-i kübrâ olup mevlûd-ı şerîf olur kim âdem deryâsı olup mâl-ı firâvân in‘âm u ihsân olup tasadduk olunur. Hamd-i Hudâ ziyâret edüp mevlûdunda bir kerre hâzır olduk. Ve buna karîb,

eş-Şeyh Ebussu‘ûd: Bâğ-ı İrem-misâl bir bâğçe içinde bir kubbede medfûndur.

eş-Şeyh Ebû Şalk ya‘nî başına ip sarıcı: Emr-i azîm kimesnedir.

El-hâsıl bu şehrin enderûn [u] birûnunda beş bin Sahâbe-i kirâm medfûndur. Hamd-i Hudâ cümlesini ziyâret edüp rûh-ı şerîfleriyçün birer Fâtiha yâhûd bir aşr-ı şerîf yâhûd bir Yâsîn-i şerîf tilâvet edüp herbirisinin rûhlarına savâbların hibe eyleyüp cümlesiyle âşinâlık kesb eyleyüp ruhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdik. Zîrâ bir hadîs-i sahîhde, hadîs: [308] deyü nutk-ı Resûlullâh vardır, ana binâ’en cümlesin ziyâret etdik. Ammâ isim resimleri ile ve kubbeleri ile ma‘lûm olanları tahrîr eyledik.

Ve bu Sahâbe-i kirâmların sebeb-i şehâdetleri oldur kim Hazret-i Risâlet asrında bu Behnîsâ şehri ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân idi kim misli meğer Ümmü Dünyâ Mısır ola idi. Ba‘dehu Rûm keferesi tama‘a düşüp İskenderiyye ve Mısır'ı ve bu Behnîsâ'ya istîlâ edüp mutasarrıf olup Kıbtî tâ’ifeleri re‘âyâ olup Melik Mukavkıs boybeği pâyesinde Kıbtîler üzerine hâkim kalup nihânîce

Hazret-i Risâlet tarafına Zennûn-ı Mısrî gönderüp Yûnâniyân elinden vilâyetin halâsıyçün ricâ edüp ilticâ ederdi. Hikmet-i Hudâ Hazret-i Risâlet asrında fethi müyesser olmayup Hazret-i Ömer *radıyallâhu anh* hilâfetinde Hazret-i Risâlet-penâh'ın intikâlinden yigirmi iki sene sonra Amr ibnü'l-Âs Mısır fethine gelüp Mısır'ı feth edüp Amr ibnü'l-Âs Hazret-i Hâlid ibn Velîd'i otuz bin asker ile Behnîsâ gazâsına serdâr-ı mu'azzam edüp gönderdi. Bir rivâyetde bizzât Amr ibnü'l-Âs bile idi derler.

Netîce-i merâm bu kal'a-i azîm Behnîsâ altında Rûm küffârı ve Kıbtî keferesi ile yetmiş gün yetmiş gece ceng-i azîm olup beş bin Sahâbe-i kirâm ve Erbâb-ı soffa şehîd olup bu kal'ayı yine cebren ve kahren kuvvet-i bâzû-yı İslâm ile feth oldu. Bu feth-i fütûh cemî'i tevârîhlerde mastûrdur. Zîrâ Behnîsâ Şâm ve Mısır gazâsı gibi bir gazâ idi. Hâlâ Behnîsâ'da kibâr-ı Sahâbe-i kirâm ziyâdesiyle medfûn olduklarının sebebi bu gazâda şehîd olanlardır ve ba'de'l-feth sâkin kalanlardır. Cümlesinin himmetleri hâzır ola.

Ve hâlâ Behnîsâ kal'ası şehrinin cânib-i garbında cebbâne tarafında kal'anın temelleri ve burc [u] bârûları zâhir ü bâhirdir. Ba'de'l-feth Amr ibnü'l-Âs küffâr tama' edüp yine istîlâ etmesinler içün nefîr-i âm ile kal'ayı münhedim edüp Hazret-i Ömer'e arz etmişdir. Mürûr-ı eyyâm ile bu şehir ma'mûr (---) (---) [u] âbâdân ederken ahâlî-i vilâyet münhedim olan kal'anın ahcârâtlarından bu şehri binâ etmişlerdir. Her taşları **[Q 346a]** **[P 340a]** var kim fîl cüssesi kadar demir ve rusâs kinedli taşlardır. Hâlâ münhedim etdiklerinde iki taş mâ(?) kırk elli vukiyye demir ve kurşum çıkar. Ve bu kal'a-i harâbın cirmi kâmil altı sâ'at devr eder binâ-yı azîm imiş. Ve hâlâ cemî'i şühedâlarımız bu kal'anın garb tarafında Yedi Kızlar ziyâretine varınca kubbe kubbeye çatılmış medfûnlardır. Ve başları ucunda isim resimleri ve sinn-i sâlleri ile mastûr olanların merkadlerin tahrîr eyledik.

Ve bu kal'a garbında bir deyr-i kebîr vardır, hâlâ eser-i âsârları vardır kim bir deyr-i dârdır. Zamân-ı imâretinde üç yüz altmış altı kapusu var imiş, her kapu birer gûne ma'âdinden imiş, çoğu altun ve gümüş imiş. Her gün bir bâb küşâde, ol kapudan girüp âyîn-i kadîmlerin ederlermiş, ve bir yılda kapular küşâde olması tamâm olurmuş. Ve bu kenîse içre on iki bin ruhbân ve bıtrîk ve kıssîs ve papa ve patirgâh ve keşîş-i ladika ve mitrepolid ü pelîd ve kala yoroz nâm keşîşleri var imiş.

Sahâbe-i kirâmın çoğu bu deyri feth ederken şehîd olmuşlardır. Ve bu deyrden çıkan mâl-ı ganâyim ile Mekke ve Medîne ve Tâ'if ve Hicâz-ı Abbâs ahâlîsi mâl-ı ganâyime müstağrak olmuşlardır.

Ve içinde olan cümle ruhbânlar dendân-ı tîğden geçüp ezân-ı Muhammedîler kırâ'at olunup cum'a namâzı edâ olunurken bir cum'a mel'ûn küffâr kırk bin küffâr-ı bed-girdâr ile fırsat bulup cümle ibâdullâh ibâdet ederken ale'l-gafle basup mâbeyne kılıc girüp bu câmi' olan deyr içre bir şemşîr-i âteş-tâb bâzârı olup küffâr dahi bî-tâb u bî-mecâl olup mihrâb tarafında olan Sahâbe-i kirâm cum'a namâzın bozmayup anlar edâ edince gerüde üç bin Ashâb-ı güzîn şehîd-i hür oldular.

Hemân tamâm olup *es-selâmu aleyküm* deyüp cümle Ashâb-ı kirâmın güzîdesi dal tîğ-ı Muhammedî olup küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı kıra kıra küffârın karârları firâra mübeddel olup küffâr kal'alarına cân atarlar.

Hemân asker-i İslâm akîblerine düşüp kova kıra kal‘alarına küffâr ile ma‘an varup bevvâblar kapuları sed etmeğe kâdir olmayup cümle asker-i İslâm kal‘aya leb-ber-leb olup kal‘a-i Behnîsâ bu tertîb üzre feth olmuşdur.

Ve bu cengde mecrûh olan guzât-ı müslimîn bir kumsal yerde yatup ol gece vâkı‘alarında Hazret-i Risâlet-penâh cümlesinin yaralarına mübârek ağzı yarların sürüp ale's-sabâh cümle mecrûhlar kendüleri sağ selâmet görüp ol kumsal yerde yuvarlanup safâ ederler. Hâlâ ol kumsal yerde Rimâlü Dârişşifâ derler, ziyâretgâhıdır. Hâlâ bir mecrûh ve bir marîz ol mahalle varup ol kumsal yerde yuvarlansa bi-emrillâhi ta‘âlâ sıhhat bulur, meşhûr-ı âfâk-ı ale'l-itlâkdır. Ve hasta ve marîz olmayan ba‘zı kimesneler teberrüken ve teyemmünen ol kumsal mürtefi‘ yerden yuvarlanırlar, elbette şifâdan hâlî değillerdir. Hakîr dahi şifâ niyyetine eylece yuvarlanıcaverdim(?), zîrâ pembe-misâl bir rimâlistân pâk yerdir.

Ve bu şehrin ahvâlin mâ-vaka‘ı üzre evsâfın tahrîr eylesek seyâhatimize mâni‘ olup tatvîl-i kelâm olur. Ancak bir hafta bu şehirde meks etdiğimizde alâ-kadri'l-imkân bu mertebe tahrîr olundu, *ve's-selâm.*

Ba‘dehu Behnîsâ'dan şimâle dağlar dâmenince ma‘mûr u âbâdân kurâlar ubûr ederek on(ar) sâ‘atde,

Menzil-i belde-i Lâhûn ve cisr-i Hazret-i Yûsuf-ı ibret-nümûn

Feyyûm hâkinde iltizâmlı ma‘mûr altı yüz hâneli ve bâğ u bâğçe ve bir câmi‘li ve iki zâviyeli kahvehâneli âbâdân beldedir. Andan kalkup,

Cisr-i Lâhûn: Mısır diyârında meşhûr-ı âfâk cisr-i azîmdir. Bizzât Hazret-i Yûsuf binâsıdır. Ol zamândan berü fenâ bulmayup bir yerine bir rahne gelmemişdir, gûyâ üstâd mühendis destinden henüz çıkmışdır. Ve yine Hazret-i Yûsuf'un mu‘cizesiyle cereyân eden Yûsuf nehrinin üzerinde evc-i semâya kavs-i kuzah-vâr kudret kemeri gibi (---) göz cisr-i azîmdir. Cümle Feyyûm diyârına giden nehre bu kantara-i kübrâ sed olmuşdur. Bu cisrden ubûr edüp Köm Esved cibâli kurbunda,

Belde-i Havvâre: Feyyûm hâkinde iltizâmlı ve yüz hâneli müzeyyen beldedir. Ol kadar mahsûldâr kurâ değildir, zîrâ arzı yâbisdir. Bunu ubûr edüp bahr-i Yûsuf kenârınca gidüp,

Kantara-i Havvâre: Bu dahi azîm köprüdür ve on gözdür. Bundan dahi güzâr edüp,

Kantara-i Neva‘în: Anı dahi geçüp yıldız rûzgârı cânibine Yûsuf Nebî tur‘ası sâhilinde kâmil yetmiş tur‘a ayrılup vilâyet-i Feyyûm'a firka firka ve bölük bölük olup gider.

Bu tur‘aların yetmişinin dahi yetmiş cisri vardır, herbiri sagîr ü kebîr beşer altışar gözlü cisrlerdir. Dâ’imâ gözleri mesdûd durur. Tâ ki Mısır'dan paşa ağalarından bir benâm ağa ve Feyyûm kâşifi ve kadısı ve müftîsi ve cümle a‘yân-ı eşrâfı yılda bir kerre bu cisr üzre Nîl kesimi mahallinde gelüp Yûsuf deryâsı ne mertebe geldüğin keşf edüp ba‘dehu bu cisrlerin sed olan gözlerinin mühürlerin du‘â ve senâ ile bozup vilâyet-i Feyyûm'un üç yüz on pâre kurâlarına ve kırk altı bin bâğ u bâğçe ve İremezâtlarına paşa ağası izniyle yigirmi bin kabza su koyverüp yine cümle cisrin gözlerin sed eder. Tâ ki vilâyet rey olup suya gark olup yine şiddet-i harâret basdıkda yine yigirmi **[Q 346b]** **[P 340b]** bin

kabza su koyverir.

Bu tertîb üzre Feyyûm'a bu cisrlerden sular tevzî‘ olur. Cümle hâkimler bu su kesimi mahallinde hâzır olmuşlar. Ve kânûn-ı kadîm üzre defter mûcebince vilâyete su salmasalar ahâlî-i vilâyet birbirlerin kılıcdan geçirirler. Zîrâ herkes benim kurâm saky olsun deyü tama‘ edüp ceng [ü] cidâl olurdu. Zîrâ bu kurâların herbirinden beşer onar Mısrî kîse mâl matlûbdur. Bu mahalde paşa ağasına beş kîse hâsıl olur. Eğer cisrlerin birisinden mühür bozulup su uğurlamışlarsa paşa ağası ol kurânın direk şeyhlerin tahrîm ü ta‘zîr eder. Hâkim-i mûy, deyü herkes paşa ağasından havf ederler.

Ve bu tur‘alar müstevlî olduğu Feyyûm sahrâsı içre bu kadar bâğ u bâğçede niçe bin bâğ sarâyları ve sâkıyeler ve havz u şâzrevânlar ve selsebîlli kâ‘alar var kim görenin aklı gider.

Bunları temâşâ ederek tâ cisr-i Lâhûn'dan yedi sâ‘atde mezkûr bâğ u bostânlar ve gül gülistânlar içre andelîbleri istimâ‘ ederek,

Evsâf-ı şehr-i kadîm ve nazargâh-ı azîm Behişt-âsâ bâğ-ı Merâm şehr-i Feyyûm binâ-yı taht-ı Hazret-i Yûsuf *aleyhi's-selâm*

Bizzât Hazret-i Yûsuf Melik Reyyân bin Velîd'in vezîri iken bu şehri binâ etmişlerdir. Ba‘dehu kendülere kırk yaşında nübüvvet gelüp Mısır sultânı olduklarında bu Feyyûm'u taht edinüp bu şehirde sâkin olup eyle ma‘mûr [u] âbâdân etdi kim ilâ-hâze'l-ân anların mu‘cizeleri berekâtiyle nûr-ı ilâhî İremezâtü'l-imâd misilli bir şehr-i hoş-havâ ve râhat-efzâ benderdir.

Ve Hazret-i Yûsuf bu şehirde du‘â etdi.

"Allâhümme innî garîbün fe-hubbehâ ilâ vâliye küllin" buyurdular.

Anıniçün bu Feyyûm'da garîbü'd-diyâr olan kimesne mu‘ammer olup tenâsül bulup vâlîler ile hüsn-i ülfet ederek mahabbet üzre geçinüp mün‘im âdem olurlar.

Ve bu Feyyûm şehrinin sebeb-i tesmiyesi bi-kavli müverrih-i âlem Şeyh İsyûtî *rahmetullâhi aleyh*, Hazret-i Yûsuf bu Feyyûm'u ve üç halîci bin günde ma‘mûr etdüğiyçün elf yevmden galat tahfîf-i kelâm içün elif lâmın ref‘ edüp Feyyûm dediler kim elf yevm'den me’hûz bir kelâmdır kim bu şehre alem olmuşdur.

Ve Hazret-i Yûsuf'a kırk yaşında nübüvvet bu Feyyûm şehrinde gelmişdir ve yine bunda Mısır sultânı olmuşdur. Reyyân ibn Amâlika hüsn-i rızâsiyle pâdişâhlıkdan ferâgat edüp Hazret-i Yûsuf halîfe oldu. Ve Hazret-i Ya‘kûb Sıfet şehrinde hüzn-i Yûsuf'dan a‘mâ iken oğlu Yûsuf'un nübüvvet [ü] hilâfetin istimâ‘ edüp arz-ı Filistîn'den azm-i râh-ı Mısır deyüp on iki evlâdiyle ve büyük evlâdı Yehûdâ'nın vâlidesiyle ve Hazret-i Mûsâ'nın vâlidesi Yûhâ Ana ile cümle menâzil kat‘ ederek Hazret-i Ya‘kûb'u Mısır'a getürdiklerinde Reyyân karşu çıkup Hazret-i Ya‘kûb'a hayli i‘zâz etdi. Gerçi Reyyân hilâfetinden fârig idi, ammâ yine beyne'n-nâs vak‘ u vakârı yerinde bir mün‘im âlî-şân kimesne idi.

Andan Hazret-i Ya‘kûb Feyyûm'a gelürken Hazret-i Yûsuf istikbâle çıkup baba ve oğul ve

birâderânlar birbirleri ile mülâkat ve müşerref olup öpüşüp görüşüp birbirlerin bağırlarına basup dirâgûş edince bi-emrillâhi ta‘âlâ Hazret-i Ya‘kûb firâk-ı hüzn-i Yûsuf ile nâ-bînâ iken hasreti olan Yûsuf'una kavuşunca mübârek nergis gözleri münevver oldu ve Ya‘kûb Nebî şâd oldu. Ve Hazret-i Yûsuf dahi mesrûr [u] handân olup elli cemel kurbân ve toksan gulâm âzâd edüp Hazret-i Ya‘kûb ile Feyyûm'a gelüp Hazret-i Yûsuf'a ve Feyyûm şehrine ve sâkin olanlara du‘â-i hayr-ı firâvân etdi.

Ba‘dehu Hazret-i Ya‘kûb on altı sene gâh Mısır'da ve gâh Feyyûm'da Hazret-i Yûsuf'u görerek intikâl edince âhirü'l-emr yine dünyâdan göz yumdu. Ve civâr-ı rahmete revâne olunca Hazret-i Ya‘kûb'un vasıyyeti üzre Hazret-i Yûsuf babasının ol zât-ı mükerrem na‘ş-ı şerîfin Kudüs-i şerîfde Halîlü'r-rahmân'da dâr-ı enbiyâ olan cebel-i Ceyrûn'da Hazret-i İbrâhîm Halîlullâh'ın cenb-i şerîflerinde kehf-i enbiyâda defn etdiler. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Ba‘dehu Hazret-i Yûsuf karındaşlarının kuyuya atdıklarına kalmayup herbirine birer ülke verüp hâkim eyledi. Ana baba bir karındaşı olan İbn Yâmen mukaddemâ Hazret-i Yûsuf yanında idi, âhir civâr-ı rahmete vâsıl olup na‘şını Mısır'da Hazret-i Yûsuf oğlu Efrâyim türbesinde Züleyhâ Ana yanında defn etdirdi. Ba‘dehu Yehûdâ'nın vâlidesi merhûm olup Feyyûm'da bâğlar içinde bir binâ-i azîmde medfûndur. Ba‘dehu Hazret-i Mûsâ vâlidesi Yûhâ Ana dahi merhûme olup anı dahi Hazret-i Yehûdâ vâlidesinin yanında defn etdi. Andan,

Zikr-i vefât-ı Hazret-i Yûsuf-ı Sıddîk Melik
aleyhi's-selâm

Melik Reyyân dahi Mısır'da fevt olup oğlu Dârim, İsvân diyârında melik idi, ammâ Hazret-i Yûsuf'a îmân getürüp Yûsuf Nebî'nin taht-ı hükûmetinde idi. Hazret-i Yûsuf cihângîr melik olup niçe sene serîr-i saltanatda nübüvvet ile ber-karâr olup anlar dahi civâr-ı rahmete karîb oldukları mahalde karındaşlarına ve Melik Dârim ibn Reyyân'a ve sâ’ir erbâb-ı dîvân zevî'l-ukûl olan insâna vasıyyet edüp buyururlar kim:

"Benim fevtimden sonra Benî İsrâ‘îl kavmi içre benim na‘şım içün azîm fetret ve vâfir ulu ceng [ü] cidâl olur. Beni gasl etdükden sonra vücûdum bir metîn tuc sandûka içine koyup muhkem berk edüp Mısır'ın mukâbelesinde Heremeyn dağları önünde Nîl içine ilkâ edün. Zamân ola benim sâhibim vardır" deyü vasıyyet edüp rûh-ı pür-fütûhları civâr-ı rahmete vâsıl olup Dârim ibn Reyyân ve Hazret-i Yûsuf birâderleri vasıyyet-i Yûsuf üzre bir tuc sandûka defn edüp mahall-i ma‘hûdda Nîl'e bırağırlar. Müddet-i **[Q 347a]** **[P 341a]** ömr-i Hazret-i Yûsuf 102 sene.

Ba‘dehu Hazret-i Yûsuf tâ Hazret-i Süleymân'a gelince Nîl ka‘rında medfûn dururken hikmet-i Hudâ Hazret-i Süleymân ber-havâ tahtı ile tayerân ederken bir cinnî,

"Yâ Süleymân, Yûsuf Nebî bu mahalde Nîl içindedir, ammâ mürûr-ı eyyâm ile ma‘lûmum değildir" dedi.

Hazret-i Süleymân rîha emr edüp ol mahalle nüzûl edüp Ehrâm dağları huddâmlarının hâtûnlarından bir müsinne hâtûn buldular, andan su‘âl edüp ol mahallin gösterüp derhâl ka‘r-ı Nîl'den cinnîler Hazret-i Yûsuf'un sandûkasın tahtına alup rîha emr edüp berg-i hâtif gibi Kudüs'e cebel-i Ceyrûn'a Halîlü'r-rahmân cenbinde babası Hazret-i Ya‘kûb'un yanında defn etdiler. Hamd ol Hâlık'a

kim anı dahi birkaç kerre ziyâret etdim.

Ba‘dehu Reyyân oğlu Dârim Hazret-i Yûsuf'dan sonra mürted olup put-perest olıcak Hazret-i Yûsuf'un karındaşı Hesyân bin Ya‘kûb ile sâhil-i Nîl'de ceng ederken bu mürted Dârim ibn Reyyân münhedim olup Nîl'e gark olup cümle emvâl [u] erzâkın Hazret-i Hesyân ahz edüp Feyyûm şehrine tâ bilâd-ı İsvân'a varınca müstakil pâdişâh olup tenâsül bularak âl-i Ya‘kûb bu Hesyân'dan ziyâde olup âl-i Ya‘kûbiyân devleti Mısır diyârında iki yüz sene mümted oldu.

Andan Kâşim ibn Ma‘dân melik olup bi-kavli *Tevârîh-i Şehâbî*: Fir‘avn-ı Mûsâ bin asrında geldi ve dörd yüz sene mu‘ammer olup Hazret-i Mûsâ ile ceng ederken âhir Süveys deryâsında Kolondur boğazı nâm mahalde münhedim olup atıyla firâr ederken Bahr-i Süveys'e atıyla girüp gark oldu.

Andan Feyyûm şehri niçe divelden divele intikâl edüp âhir Hazret-i Ömer hilâfetinde Amr ibnü'l-Âs destine girüp andan âl-i Abbâsiyân zamânında ol kadar ma‘mûr [u] âbâdân oldu kim gûyâ Huld-i berîn oldu. Andan fâtih-i Mısır Selîm Hân destine girüp tahrîr edüp hâlâ yine bir sevâd-ı mu‘azzam bâğ-ı Merâm bir şehr-i İrem'dir.

Ve Mısır hâkinde başka kâşiflikdir, beher sene (---) kîse-i Mısrî mâl ve altı bin erdeb gılâl hâsıl edüp Mısır dîvânında muhâsebe verir. Ve iki yüz tevâbi‘âtiyle ve yedi bölük Mısır'ın mustahfizân askeriyle atup tutup zabt u rabt eder hükûmetdir. Ve kendüye kırk kîse ba‘de'l-masârıf fâ’iz mâl kalur yahşı mansûbdur. Ve yüz elli akçe ile sadaka olunur şerîf kazâdır. Nâhiyesi mukaddemâ üç yüz altmış pâre kurâ idi. Yûsuf deryâsı gark edüp yüz on pâre kurâları kalup kadıya senevî sekiz kîse fâ’iz hâsıl olur. Ve gılâl tahsîliyçün bir ağa gelüp üç kîse kâr eder. Ve bir ağa dahi güllâb suyu içün gelüp bir kîse mâl ve kâşifden bir küheylân feres-i âl tahsîl eder.

Ve bu şehirde üç fetvâ sâhibi şeyhülislâmı var, lâkin mezheb-i Hanbelî müftîsi yokdur. Ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı çokdur. Ve ulemâsının dahi hadd [ü] hasrı yokdur.

Ve şehri bir sahrâ-yı bî-pâyânın ortasında cereyân eden bahr-i Hazret-i Yûsuf'un iki cânibinde kat-ender-kat musanna‘ u müzeyyen ve ma‘mûr u âbâdân sarây-ı âlîler ve hâne-i zîbâlar ile ârâste ve bâğ u gaytân [u] bostânlar ile pîrâste olmuş bir şehr-i mahbûb ve amâristân-ı mergûb mahmiye-i binâ-yı Yûsuf bin Ya‘kûb'dur.

Ve cümle tokuz bin altmış bin büyût-ı zîbâlar ve binâ-yı ra‘nâlardır. İlâ'l-ân amâr olmada bir rûşen-âbâd ve bir şehr-i dilşâd edici yerdir. Ve serâpâ kârgîr sengîn bünyâd ve tula ve cibs ile âbâd olmuş şehr-i latîfdir. Ve sütûhları bi't-tamâm kirec ile mestûrdur. Ve her hânenin ve her sarây-ı âlîlerin bâbları kal‘a kapuları gibi muhteşemâne dervezelerdir.

Ve bu şehir cümle altmış yedi mahalle ve altmış yedi mihrâbdır. (---) hutbedir, mâ‘adâsı (---) varınca evkâfı metîn mesâcidlerdir. Ammâ cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik Kâşif sarâyının dibinde,

Şeyh Muhammed-i Vâkarî hazretlerinin câmi‘i

İbâdethâne-i kadîmdir ve gâyet rûhâniyyet vardır. İki kapusu var, biri sağ cânibinde ve biri kıble kapusudur. Ve üç tabaka bir minâresi var. Ve mihrâbı bir bucağa münharif vâki‘ olmuş; gûyâ zamân-ı

evvelde kenîse imiş. Ve derûn-ı câmi‘de on beş mermer sütûnlar üzre kemerleri fevkında münakkaş tavandır. Ve hareminin tâ vasatında bir azîm nâbıka dırahtı var, ceviz kadar âbdâr ve dânedâr nâbıka verir, acîb ü garîb vâcibü's-seyr şecere-i tayyibedir. Ve andan,

Câmi‘-i Şeyh Rûmî

Bir câmi‘-i sagîredir. Bunun dahi mihrâbı bir köşeye vâki‘ olmuşdur. Ve derûn-ı câmi‘de çâr sütûn içre binâ olunmuş ma‘bedhânedir. Ve minâresi câmi‘inden munfasıldır. Ve hareminin ortasında bir beyâz kubbe içre (---) (---) (---) eş-Şeyh Abdullâh medfûndur. Ve çârsû içinde cemâ‘at-ı kesîreye mâlik,

Câmi‘-i Sultân Kayıtbay

Tûlen ve arzan yetmiş adımdır. Ve mihrâbı içre beyâz mermer üzre müzehheb celî hattile: [309] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve mihrâbının iki cânibinde bir gûne musaykal u mücellâ taş amûdcikler var kim cemî‘i seyyâhân-ı cihân gelüp temâşâ ederler. Âlem-i hayretde kalup ma‘lûmları değildir kim ma‘âdin midir, yohsa amelî terkîb midir, nâ-ma‘lûm bir turfa hacerlerdir. Ve harem etrâfiyle enderûn [u] bîrûnda olan cümle otuz altı sütûn-ı hamrâdır. Ve cümle kemerler üzre nakş-ı Mânî zer-ender-zer münakkaş işlerdir. **[Q 347b] [P 341b]** Ve bir yan kapu ve bir kıble kapu. Ve mihrâb dîvârında bir kapu dahi var, andan on dörd kademe taş nerdübânlar ile enilüp âbdest alınur, Yûsuf bahrı cereyân eder. Ve harem ortasında bir âb-ı hayât kuyusu var. Ve bu câmi‘ serâpâ kemerler üzre binâ olunmuşdur, altından Yûsuf denizi geçer. Ve üç tabaka bir musanna‘ serâmed minâresi vardır. Ve,

Câmi‘-i Tâcüddîn

Altı aded amelî tula sütûnlar üzre haremsiz bir küçücük câmi‘dir. İki yan kapuları var. Ve sol cânibindeki yan kapunun iki tarafdan sekizer kademe taş nerdübân ile çıkıldığıyçün bu câmi‘e Câmi‘-i Mu‘allâk derler. Bir alçacık minâresi var. Ve bir,

Câmi‘-i Mu‘allâk

dahi Emîr Süleymân'ındır. Karîbü'l-ahd binâ olunmuş bir câmi‘-i münevverdir. İki cânibinden tokuzar kademe taş nerdübân ile çıkıldığıyçün buna dahi Câmi‘-i Mu‘allak derler. On altı sütûn kemerleri üzre müzehheb nakş-ı bûkalemûn tavandır. Sol cânibindeki kapusu etrâfında, [310] âyeti ve mihrâb içinde, [311] âyeti ve mihrâb üzre müzehheb celî hatt-ı Karahisârî ile iki satır hatt-ı latîf ile,

Emera bi-inşâi hâze'l-mekâni'l-mübârek el-abdü'l-fakîr ilallâhi te‘âlâ Süleymân el-emîr el-kâşif ıklîm el-Behnîsâ sene sittin ve seb‘imi’e [760].

tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi‘ sûk-ı Zarbûn cânibindedir. Altı serâpâ dükkânlardır. Bir musanna‘ u müferrah dilküşâ câmi‘-i rûşendir. Ve yine bahr-i Yûsuf kenârında,

Câmi‘-i Hasan Beğ

On sekiz sütûn-ı hamrâ üzre kaddi bâlâ tâklar üzre halkârî ve müzehheb ve gûnâ-gûn silu ve lâjüverd ile nakş olmuş tavandır. Ve iki cânibinde yan kapuları var. Sol tarafı yan kapusundan on sekiz kademe taş nerdübân ile çıkılup enilüp bahr-i Yûsuf'dan âbdest alınur. Ve kıble kapusu bahr-i Yûsuf üzre vâki‘ olan cisr üzre kıble kapusudur. Ve hareminde iki hûrmâ dırahtı vardır. Ve bir alçak minâresi var. Sûk-ı kantara-i Kınâvî civârında,

Câmi‘ü'l-Mağribî

On sütûn üzre haremsiz ve bir kapulu ve bir alçak minâreli bahr kenârında bir câmi‘dir. Ve bu câmi‘in mukâbelesinde,

Hâce câmi‘i

Bu dahi haremsizdir ve on amûd üzre bir küçük câmi‘dir. Ve mihrâbı içinde, [312] âyeti merkûmdur. İki yan kapusu ve minâresi var. Haremsiz bir küçük câmi‘dir.

Ve sûk-ı Gaytân'dan Yûsuf bahrı içindeki câmi‘ on altı sütûn üzre iki yan kapu ve bir kıble kapu ve bir alçak minâreli haremsiz bir câmi‘-i sagîrdir.

Ve câmi‘-i İbn Allâm.

Ve câmi‘-i Arnabud.

Ve câmi‘-i Sûku'l-hamîr.

Ve Câmi‘ü'l-cedîd.

Ve Câmi‘ü'l-mu‘allak-ı kebîr.

Ve câmi‘-i eş-Şeyh Mûsâ.

Bu câmi‘lerden mâ‘adâ elli mihrâba varınca zevâvî-i ma‘mûrelerdir. Ve yedi medrese. Ve kırk mekteb-i sıbyân. Ve iki hammâm, [biri] Mısır'da Şeyh Bekrîler evkâfıdır ve biri eş-Şeyh Âlim evkâfıdır.

Ve cümle on altı âyende vü revende mihmânhânesi ma‘mûr hânlardır. Çârsû içinde Şeyh Bekrîlerin Beyâz Hân'ı cümleden âbâdândır.

Ve Muhyiddîn vekâlesi. Ve Bektaş vekâlesi. Ve Mağribî vekâlesi. Ve Hartu'l-gaytânda iki vekâle. Ve Menkûre sûkunda iki vekâle. Ve Arnabut hânesi kurbunda iki vekâle. Ve Nevayin mahallesinde iki vekâle. Ve Şugl-i kebîrde bir mu‘azzam vekâle.

Ve kırk sekiz sebîl. Ve üç sarnıc kuyusu var, mâh-ı Temmûz'da buz pâresi olup âb-ı hayât olur.

Ve altı yerde esvâk-ı sultânîsi var. Biri sûk-ı Kantaratü'l-milh ve sûk-ı Hartu'l-gaytân ve sûk-ı Hartu'l-magâribe ve Sûku'l-kebîr ve Sûku'l-mansûre ve Sûku'l-amûd. Ve cümle esvâklarda tokuz yüz

dükkândır. Ve cümle çârsû-yı bâzâr üzerleri hûrmâ ağacı direkleri üzre mestûr tavandır. Şiddet-i hârda cümle ehl-i hıref bürûdet üzre otururlar ve her bâr tathîr edüp sulayup pâk [ü] pâkîze esvâk-ı sultânî ve tâhir şâhrâhlardır. Zîrâ suları firâvân olup halkı sâhib-i tab‘ olmaları sebebiyle sakkâlar dâ’imâ tarîk-ı âmları reş edüp hâr [u] hâşâkların hammâmlara yakarlar. Böyle bir pâk ü latîf şehirdir. Lâkin bu şehrin kârgîr-binâ bezzâzistânı yokdur, ammâ yine cemî‘i hânlarda zî-kıymet harîr kâlâ-yı metâ‘ bî-kıymet firâvândır.

Ve halîc-i Yûsuf'a nâzır fevkânî ve tahtânî kahvehâne-i bî-minnetler var kim şeb [ü] rûz âyende vü revende ehl-i dilânın ârâmgâhı ve cemî‘i seyyâhân dervîşânın karârgâhı cemî‘i zurefâ ve yârân-ı bâ-safâ ve ihvân-ı bâ-vefâ görüşecek bir cây-ı cilvegâh bezmgâh kahvelerdir. Her köşesinde mutrıbân ve hânendegân u sâzendegân meddâhân gazelhân ebyât eş‘ârların ve âheng-i mizmerâtların düzüp bülend-âvâz ile Hüseyin Baykara faslı edüp şâ‘irân-ı mâhirân fesâhat [u] belâgat üzre müfredât ve dübeyt ve müselles ve murabba‘ ve muhammes ve müseddes tercî‘-i bend ve kasâyid-i bahr-i tavîllerin tilâvet ederek birbirlerine hasmâne çâr-ender-çârlar ve mu‘aşşerât ve müstezât ve penc-beytler okurlar kim âdem hayrân kalur.

Ve mutrıbân-ı kaşmerân gûnâ-gûn mudhik şakalar ederler kim mürde dili şâd [u] handân ederler. Bir tarafda dahi mahbûb pençe-i âfitâb rakkâs civânân çerh urup raks etdükde perîşân kâküller gibi dil-i âşık dilşâd u handân eder ve dahi perîşân hâl olur.

Ve ba‘zı cânlar elinde fincânların nehre bırağup fincân cereyân ederek kahve (---) yanına gelür. Ba‘zı âşık elinde şebeke sâhil-i bahrda kahve nûş ederek mâhîleri sayd eder. (---) (---) (---) sular üzre binâ olunmuş kimi fevkânî ve tahtânî kimi de havz u fiskıyye ve havz u şâzrevân (---) (---) (---) temâşâgâh-ı ibret-nümâ kahâvîlerdir. Ba‘zısında muganniye mahbûbeler var kim âşûb-ı **[Q 348a]** **[P 342a]** fitne-engîzler var kim her bir işveleri sihr-i hilâldir.

Ve bu şehrin ekseriyyâ câmi‘lerinin ve zevâvîlerinin ve câ-be-câ hâne-i fukarâların ve sarây-ı âlîlerin revzen-i şahnişînleri Yûsuf bahrına nâzırdır. Hattâ ba‘zı hânelerden havâtîn tâ’ifeleri şebekeler ile sudan mâhîler sayd ederler. Ve ba‘zı mahalde suya girüp şinâverlik ederler. Ve ricâl makûlesi ve sıbyân-ı dilberânlar hod evlâ bi't-tarîk mâ-i mâhî-vâr kâküllerin târmâr edüp bahr-i Yûsuf mâliki gibi şinâverlik edüp uşşâkları ile alâ-mele’i'n-nâs birbirlerin bilâ-vâsıta ve bî-fûta dirâgûş ederler, bir temâşâgâh-ı bahr-i Yûsuf'dur.

Ve ba‘zı erbâb-ı devlet kayıklara süvâr olup sâz u söz fasılları ederek halîcin tarafeyninde ola[n] bâğ u bâğçeli sarâyları temâşâ ederek murâd edindiği hânelere uğrayarak kayıklar ile şehr içinde seyrân ederler.

Ve bu şehr içre mezkûr halîc üzre beş yerde kantaralar var kim herbiri beşer ve altışar gözdür. Nehrin iki cânibindeki mahallelere ve esvâklara (---) ubûr olunur. Ve ba‘zı cisrler üzre iki cânıblerinde kırkar ellişer dükkânlar vardır. Her berber dükkânlarının ve kahvehânelerinin pençereleri suya nâzırdır. Bu gûne metîn ve âlî cisrlerdir. Ve cümle hânelerde sâkıyeler ile sular çekilüp hammâmları ve bâğ u bâğçeleri rey ederler. Ve havz u fiskıyye ve selsebîllere ve şâzrevânlara sular revân olup taraf taraf sakâlar(?) olunur gûnâ-gûn maksûreler vardır.

Ve bu tur‘a-i Yûsuf halîc halîc niçe bin bâğ u bâğçeleri ve besâtîn-i müşebbekleri rey etdükden sonra iki yüz yigirmi pâre kurâların mezra‘alarına ve gaytânlarına taksîm olup cümle Feyyûm diyârı saky olundukdan sonra mâ-bâkî tur‘a-i Yûsufu Feyyûm şehrinin cânib-i garbîsinde bir sâ‘at ba‘îd bahr-i Hazret-i Yûsuf'a mahlût olur. Hikmet bu kim bu tur‘a-i Yûsuf şehr içinden cereyân ederken âb-ı zülâldir; kaçan kim bahr-i Yûsuf'a munsab olur zehr-i mâr olur, gâyetü'l-gâye mâlih bir buhayre-i azîmdir. Dâ’iren-mâdâr üç günde devr olunur bir buhayredir. Ba‘zı tevârîhlerde bu buhayreye Birketü'l-karn derler. Cânib-i erba‘asında bâğ-ı İrem'den nişân verir yüz pâre ma‘mûr u âbâdân kurâlar vardır. Yedi sekiz ay Mısır'ı meyve ile ganîmet eden bu kurâlardır. Ve bu bahr içre altmış pâre kayasa nâmında balıkcı kayıkları vardır, kurâlara âdem ve metâ‘ götürüp getirmekdedirler ve me’kûlât meşrûbât müsmirât taşımadadırlar.

Ve bu bahr içre yetmiş gûne mâhî olduğu sicilde mastûrdur. Âdem kadar cüssedâr ve sazan ve sindiye(?) ve şilbe balıkları memdûhdur. Gerçi bu buhayre eyle bir bahr-i ummân değildir, ammâ bu bahr içre cemî‘i zî-rûh kısmı mevcûddur. Husûsâ deniz atı vardır. Nîl ile timsâh gelüp mürd olur, mu‘cize-i Yûsuf'dur. Ve bir mu‘cize dahi budur kim mâh u sâl bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl Nîl'in nısfı bu tur‘a-i Yûsuf'dan deryâ-misâl cereyân edüp bu buhayreye girüp içinde mahv olur. Ve bir yere bu buhayrenin ittisâli yokdur, hemân telattum temevvüc edüp durur bir Bahr-i Sefîd'dir.

Ve bu buhayre kenârında karîbü'l-ahd üç yüz altmış pâre bâğ-ı behişt ma‘mûr u âbâdân kurâlar var imiş. Bir kerre bu buhayre tuğyâna gelüp ba‘zı kurâları gark eder. Ancak küşûfiyye beledlerinden yüz beş pâre kurâ kalmışdır. Ve yüz pâre dahi evkâf u iltizâm kurâlarıdır. Ve bu bahri bizzât Hazret-i Yûsuf-ı Sıddîk sıdk ile mübârek ve yed-i beyzâları ile hafr ederken emr-i Hakk'ile Cenâb-ı İzzet tarafından Cibrîl-i Emîn'e vahy gelüp mübârek kanadiyle işâret etdükde bu halîc-i azîm ve bir âb-ı hayât-ı cân-perver zemînde zâhir olup bu buhayre hâsıl olur. Ammâ şimdiki hâlde zehr-i mârdan ve semm-i helâhil-i mâr(?)dan nişân verir.

Ammâ bi-kavli müverrih ve âlim ü âmîl *Hıtat-ı Makrîsî* eydir:

Bu bahrin sâhilinde sâkin olan kavm Hazret-i Yûsuf'a âk u âsî ve gümrâh olan usât-ı ümeme Hazret-i Yûsuf bed-du‘â etüp cemî‘i hayvânâtları bu buhayreye gark olup kendüler dahi müstağrak olup bahrları dahi zehr-i mâr olmuşdur. Ve hâlâ bu bahr içre gark olan kavmin âdem sıfatında ve gark olan hayvânları sıfatında at ve katır ve deve ve sığır ve câmûs ve hımâr ve kelb ve koyun ve keçi ve horos sıfatında balıklar vardır. Ve ba‘zısı mürd olup kenâra çıkup temâşâ ederler. Ve deryâ atları ba‘zı zamân karaya çıkup tarlalarda buğdayı ve şa‘îr tenâvül eder. Eğer kenârda kısrak-ı berrî bulursa aşup kısrakdan kulun hâsıl olur. Sene 1083 târîhinde Kethudâ İbrâhîm Paşa'ya bir buhayre atı yavrusu getürdiler, cildi balık hey’etinde ve yelesi balık yelesi ve kuyruğu balık gibi ve sâ’ir a‘zâsı at gibi idi.

Ve Elvâhât vilâyetinin cemî‘i uyûnları tahte'l-arzdan bu buhayreye gelüp mahlût olur derler. Hattâ Sultân Muhammed-i Ekrâd bu Elvâhât uyûnları buhayre-i Yûsuf'a munsab olduğun istimâ‘ edüp Elvâh'da gâyib olan nehre saman ve kömür döküp **[Q 348b]** **[P 342b]** altı sâ‘atde saman ve kömür bahr-i Yûsuf'a gelüp mahlût olduğu *Usûlü'l-bihâr* nâmında bir tevârîhde merkûmdur. Böyle âb-ı zülâller mahlût olurken bahr-i Yûsuf zakkûm-vâr acıdır. Ammâ mâhîleri gâyetü'l-gâye lezîzdir ve aslâ balık râyihası yok bir mukavvî semekelerdir.

Ve hikmet-i Hudâ bu buhayreye muttasıl bir küçük buhayre vardır, âb-ı hayâtdan nişân verir bir buhayrecikdir. Ve eğer mülûk sâhibleri murâd edinseler bu âb-ı hayât buhayreciği ve Yûsuf buhayresini yıldız cânibinde Hûş-ı Îsâ şehri önünden ubûr etdirüp İskenderiyye kurbunda Akdeniz['e] munsâb etdirmek emr-i sehl idi. Zîrâ Feyyûm buhayresinin arzı âlî ve İskenderiyye cânibi süflîdir ve mâbeynleri iki konak yerdir. Eyle olsa Feyyûm diyârında bu buhayre yerine üç yüz pâre kurâ dahi amâr olurdu. Zîrâ bu buhayre üç yüz pâre kurâları gark etdüğinden mâ'adâ yıldan yıla buhayre taş(ıy)up Feyyûm şehrine karîb gelmededir. Âhirü'l-emr Feyyûm'u gark eder derler. Meğer mu'cize-i Hazret-i Yûsuf rûhâniyyetiyle himâyetullâhda ola.

Ve Feyyûm'un cânib-i garbîsinden kum deryâsı gelmededir. Zîrâ kavvim(?) kum bir kerre bu Feyyûm'a gelüp kum tılısmın münhedim edüp şehr-i Yûsuf'u günden güne harâb etmeğe mü'eddî oluyor. Zîrâ bu Feyyûm'un şimâli cânibinde cebbâne yanında Melik Mukavkıs'ın ve Melik Tavtîs'in ve Hazret-i Yûsuf'un sarâyları var kim eflâke ser çekmiş tâk-ı Kisrâ'dan nişân verir binâ-yı âlîleri var kim bir cânibin kum deryâsı ve bir tarafın Yûsuf deryâsı gark etmededir.

Ve Hazret-i Yûsuf'un ibtidâ binâ etdüği şehr-i Feyyûm bu mahaldir. Hâlâ cemî'i kubâbları ve amûd-ı serâmedleri ve kubâb-ı sernigûnları zâhir ü bâhirdir. Hâlâ cemî'i ma'mûr olan Feyyûm'un yıldız rûzgârı cânibinde karâfeye muttasıldır. Tâ şark cânibinden garb tarafına üç sâ'atlik bir tûlânî şehr-i azîm imâretleri âsârı var, bir sevâd-ı mu'azzam şehr-i kebîr imiş. Ve dahi evvel kal'ası Melik Reyyân binâsıdır, anın dahi hâlâ temelleri zâhirdir. Ba'zı yerleri Yûsuf deryâsına gark olmuşdur. Ol kadar metîn ü müstahkem kal'a-i üstüvâr imiş kim hâlâ ba'zı temelleri üzre üç araba yan yana gitse müstevfâ ubûr etse mümkindir. Ammâ, [313]

Ve bu buhayre İskenderiyye deryâsına mahlût olsa Feyyûm şehri gark olmadan halâs olduğundan mâ'adâ dörd yüz pâre kurâya kifâyet edecek kadar zemîn peydâ olup şâdumân ve âbâdân diyâr-ı sultân olurdu. Ammâ,

İzâ erâde'llâhu şey'en heyye'e esbâbehu [314]

elbette zamânı var;

el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ [315]

buyurmuşlardır. Ve bir mısra'da:

Sâ'ati var geçer ey Âgehî sabr et katlan

demişler.

Ve zamân-ı kadîmde bu Feyyûm şehrinin âb [u] havâsı cihân-ârâ memdûh-ı âlem idi, ammâ ilâ'l-ân âbı da ve havâsı da sakîldir. Zîrâ cânib-i erba'asın kırk elli bin bâğ u bâğçe ve nahlistân ve gül gülistân ve reyhânistân her tarafından ikişer sâ'atlık yer bu bâğistânlar dutup şehir bu hıyâbânistân murgzârın tâ ortasında kalup kesb-i havâ edecek bir cây-ı menfez kalmamış. Ve anıniçün bu Feyyûm şehrinde bâd-ı sabâ yokdur. Lâkin suyu çokdur, ol dahi ol kadar müsta'meldir ki mezkûr

bâğ u bâğçeler içre cereyân ederek mâ'-i bî-nef‘ olur. Ve şeb [ü] rûz şehrin cânib-i erba‘asında bâğlar içre bî-hadd ü bî-kıyâs murgân-ı gûnâ-gûnun ve hezârân hezârın asvât [u] nagamâtları âdeme bir kelâmı râhat ile istimâ‘ etdirmezler. Ve niçe bin dollâbların asvât-ı sûznâkleri ve niçe kerre yüz bin selsebîl ü fevvârelerin cereyân edüp çağıldısı âdeme dehşet verir. Böyle bir ibret-nümâ şehr-i dâr-ı enbiyâdır. Mısır diyârında bundan hıyâbânlı ve gül gülistânlı şehir yokdur. Hattâ gülistânlı bâğlarda değildir, dağlarda ve tarlalarda sahrâları verd-i handân-ı ahmer elvân zeyn etmişdir. Cânib-i erba‘asında der-i dîvârdan nişân yokdur, hemân pâymâl-i rimâl bir gülistân-ı berr-i beyâbândır. Hattâ vakt-i seherde Tâmiye nâm bir belde vardır, Feyyûm'a iki sâ‘at karîbde, tâ anda gül-i handânın râyiha-i tayyibesi gelüp şem olunur. Bu mertebe Feyyûm'un gülistânı ve bostânı cihânı dutmuşdur.

Ve bu şehrin kömistânları ve karâfesi tiyâb rûzgârı tarafına vâki‘ olmuşdur. Şehr içre halîc-i Yûsuf cereyân etmeğile şehir halkı tâze cân bulmuşdur. Ammâ şehrin vakt-i şitâsında olan havâsının ve âbının letâfeti ne Haleb ne Rıkka ve Şehrizûr'da vardır, meğer kim şehr-i Ma‘arretü'n-Nu‘mân'da ola.

Cümle Feyyûm halkı yaz günleri kâr edüp kış günleri zevk [u] safâ ederler. Halkı gâyet ehl-i zevkdir. Yigirmi yedi bin bâğ u bostânında ve gül gülistânında mahbûb u mahbûbeleri ile şeb [ü] rûz sohbet-i hâssu'l-hâsı bir cây-ı menâsda ederler. Zîrâ bu şehrin gülistânı ve bostânı Arab u Acem'de yokdur, meğer Sakız cezîresinde ola. Ammâ bunun on iki elvân gülü sicilde mastûrdur. Ve bu şehrin halkı gâyet garîb-dostlardır. Ve gâyet sulehâ-yı ümmetden kimesneler vardır. Ekseriyyâ halkı muharremât u mükeyyefâtdan bir şey bilmezler.

Ve mu‘cize-i Yûsuf Nebî berekâtiyle **[Q 349a]** **[P 343a]** bu şehrin bu kadar bin bâğları var iken bi-emrillâhi ta‘âlâ üzümü şarâb olmaz. Zîrâ bu şehirde mazanne-i kerâme mecâzibûndan ve ulemâ-yı müfessirîn ü muhaddisîn ü musannifînden ve hâfiz hamele-i Kur'ân'dan niçe bin e'imme ve hutebâ ve ulemâ ve sulehâ recül-i sâlihler vardır. Ve kavm-i necâyîb ya‘nî kibâr-ı nücebâ bu diyârda me'mûrlardır. Ve meşâyihi gâyet çokdur.

Ve mahbûb [u] mahbûbesine hadd [ü] hasr yokdur. Ve halkı gûnâ-gûn esvâblar geyerler. Ve askerî tâ'ifesi gâyet çokdur. Çuka ve sof ve akmişe[-i] fâhire geyerler. Ve zenâneleri endâmına siyâh harîr izâr bürünüp pâylarına cündî fillarlar geyüp mü'eddebâne gezüp reftâr ederler. Gâyet ganîmet şehirdir. Ve arz-ı beledi Mısır gibidir, zîrâ Mısır'a iki merhale yerdir.

Ve me'kûlât [u] meşrûbât mahsûlât sanâyi‘âtının memdûhu ibtidâ âbdâr engûrü ve elması ve emrûdu ve şeftâlûsi ve zerdâlûsi ve nârı ve incîri ve ayvası beş ay Mısır'ı ganîmet eder. Ammâ kayısı ve kiraz ve vişne ebeden yokdur. Ammâ limonu ve turunçu ve kebbâtı çokdur.

Ve hıyârşenbe derler bir meyvesi olur, dırahtı ve yaprakları gûyâ ceviz ağacıdır. Ammâ meyvesi yeşil yeşil kamçı gibi uzun uzun olup sarkar, kemâlin buldukda siyâh siyâh kabuklu olup içinde boğum boğum yine siyâh balı olur, gâyet lezîzdir, tabî‘atı müshildir. Rûm'a Arab u Acem'e ve Frengistân'a bu Feyyûm'dan gider, gayrı diyârda yokdur. Câ-be-câ Mısır'da dahi vardır, ammâ cümle mîrîdir; İskenderiyye ve Reşîd ü Dimyât'da dahi vardır. Cümlesin sâhiblerinden hıyârşenbe emîni alup bahâsın sâhiblerine verir. Yigirmi yük akçe maktû‘ emânetdir, sâhibleri bir hıyârşenbe bey‘ etse tahrîm ederler.

Ve Feyyûm'un beyâz pembe-misâl etmeği ve gülü ve gülâbı ve âdem kaddi Feyyûm ketânı ve beyâz gömleklik beyâz kenârlı bezi meşhûrdur, ammâ Tırabuzan bezi gibi ince değildir. Ancak Feyyûm'da yedi yüz çulha kârhânesi vardır, bezi çok olduğundan meşhûrdur. Ve bu şehirde haftada bir bâzâr-ı azîm olup kırk elli bin âdem cem‘ olup bir bey‘ [u] şirâ olur kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Vâcibü's-seyr bir bilâd-ı şîrîndir. *Ammerehullâhu ta‘âlâ ilâ-inkırâzi'd-devrân.*

{Tetimme-i evsâf-ı Feyyûm-ı İrem oldur kim

Bâlâda tahrîr olunan tur‘a ve buhayre ve halîclerin cümle su irkindisi yer olmak ile gâyet bataklık ve azmaklık zemîn olmak ile ol asırda arz-ı Feyyûm'a lisân-ı Kıbtî ile Cuye derlerdi, ya‘nî su irkindisi demek olur. Ammâ lisân-ı İbrânîce Feyyûm'un ismine Kayşum derler. Kayşum Kabâbıta kavminden bir melikin ismidir. Ba‘dehu Hazret-i Yûsuf'un mu‘cizesiyle hâlâ bir şehr-i İremezâtü'l-imâddır.}

Feyyûm şehrinde âsûde olan velîleri beyân eder

Evvelâ eş-Şeyh Rûmî hazretleri.

Ve eş-Şeyh Şevkî.

Ve eş-Şeyh Su‘ûdî.

Ve eş-Şeyh Şerîf.

Ve eş-Şeyh Abdullâh.

Ve eş-Şeyh Ebülhûdî.

Ve eş-Şeyh Ebülcibâl.

Ve ziyâret-i Erba‘în.

Ve eş-Şeyh Muhammed Vâfirî: Câmi‘inde minâresi dibinde medfûndur.

[Ve] eş-Şeyh Muhammed Acmâvî: Câmi‘inde medfûndur.

Ve vâlide-i Hazret-i Yehûdâ.

Ve vâlide-i Hazret-i Mûsâ Yûhâ Ana.

Ve bu şehirde niçe yüz bin ziyâretler vardır, ammâ ziyâret etdiğimiz bunlardır, *ve's-selâm.*

Ve bu şehirde Kadrî Çelebi ve Arnabut Çorbacı ve Kız Alî Çelebi ve Hacı Mansûr ile vedâlaşup kâşifden bir at ve üç deve yükü meyve ve üç bin para ihsân alup ve elli tüfeng-endâz refîkler verüp Feyyûm'dan yıldız cânibine nice âbâdân gülistânlı kurâları ubûr ederek halîc-i Yûsuf sol cânibimizde kalup dörd sâ‘atde düz sahrâ ile,

Belde-i Tâmiye

Feyyûm hâkinde iki yüz hâne ve bir câmi‘i minâreli bâğ u bâğçeli iltizâmlı kurâdır. Bir kahvehânesi ve birkaç dükkânları var.

Bu beldede üç bin âdem kârbân halkı cem‘ olup vakt-i zuhrda atlara yem asup vakt-i asrda pür-silâh olup azm-i Mısır deyüp berr ü beyâbân çöle ve rimâlistân yola düşüp on yedi sâ‘at şarka şâdumânsız ve amânsız ve Urbânı îmânsız çölistân içre kurâ ve kasabâtdan nâm [u] nişân yok çöldür. Ve Mısır'a bundan gayrı yol yokdur. Mahûf u muhâtaralı yerdir. Behîce ve Hınâdî Urbânı aşkıyâsının şikârgâhı ve karârgâhı yeridir. Gerçi bu mahaller Habîroğlu direğindedir, ammâ vâlî-i Mısır Kethudâ İbrâhîm Paşa emriyle Habîroğlu Behîce ve Hınâdî ve Zu‘afâ Urbânların buhayre kenârında nehb ü gâret etmişdi. Behîce ve Hınâdî dahi Habîroğlu'na rağmen bu Feyyûm câniblerinde rehzenlik ederlerdi. Biz dahi ol havfdan iki bin pür-silâh âdem cem‘ olup bir gecede ol çölistânı ubûr edüp ertesi ale's-sabâh Nîl-i mübârek kenârında,

Menzil-i Hân-ı Kahve

Mukaddemâ Fûncistân'a giderken bu mahalden ubûr olunup Habîroğlu hudûdu olduğu tahrîr olundu. Ba‘dehu bunda olan kimesnelerden,

"Fûncistân meliki hedâyâları ile gemiler geçdi mi?", deyü su’âl etdik.

"Hayır geçmediler, ammâ bundan iki menzil yukaruda Benî Seyf'dedir", deyü haber verdiler. Hemân hakîr,

"Bu menzil memerr-i nâsdır ve bir kaht [u] galâ hândır", deyüp cümle atlarımız gemilere koyup bu Kahve hânı mukâbelesinde Nîl aşırı,

Evsâf-ı vilâyet-i Şark Atfîh

Eyâlet-i Circe hükmünde başka kâşiflikdir. Yedi bölükden mustahfızânı yokdur. Ammâ yüz elli tevâbi‘iyle yigirmi kîse mâlı ve (---) erdeb gılâli tahsîl edüp Circe dehlîzinde muhâsebesin görür, kendüye on beş kîse fâ’iz kalur. Taht-ı hükûmetinde yigirmi altı pâre kurâdır. Şehri yokdur, kâşif haymeler ile meks eder. Ve Mısır cânibinde Besâtîn nâm belde ile müşâdır, tâ Mısır yanında bu Şark Atfîh hudûdu tamâmdır. Şark Atfîh'de Circe hudûdudur, Circe'nin cânib-i şarkî hudûdu Besâtîn'de. **[Q 349b]** **[P 343b]** Ve yüz elli akçe kazâdır. Mısır karîb olmağile Mısır mollâlarına nâhiye ihsân olunur, mâhiyye bin para hâsıl olur.

İki gece bunda kâşif yanında haymelerimiz içre mihmân olup üçüncü günde Circe'de gemilere koduğumuz hedâyâlar ve bâr-ı sakîller ile tevâbi‘lerimiz gelüp anlar Nîl'den hakîr yine Nîl'i cânib-i garba ubûr edüp andan Habîroğlu kasabasın ubûr edüp Nîl kenârınca beş sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Cîze

Şehr-i azîm ve bilâd-ı kadîm imiş. İbtidâ bânîsi Ehrâm dağların binâ eden Sûrîd kehene-i köhnenin binâsıdır. Ehrâm dağları ile Fustât şehri ki Mısır-ı atîkdir, anların iskelesidir. Mısır hâkinde (---) kîse iltizâmlı kâşiflikdir. Yüz tevâbi‘iyle ve yedi bölükden mevcûd ve müsellah mustahfizân askeri ile hükûmet eder a‘lâ kâşiflikdir. Ve kendüye senevî kırk kîse mâl hâsıl olur. Ve şeyhü'l-Arabı

Habîroğlu'dur, çöl cânibinin hâkimidir.

Ve bir hâkim dahi yüz elli akçe ile sadaka ihsân olunur kazâdır. (---) pâre nâhiye kurâlarından iki müddeti altı Mısrî kîse hâsıl olur şerîf kazâdır. Şeyhü'l-islâm Boluvî Mustafâ Efendi'ye ber-vech-i arpalık ihsân olunmuşdur.

Ve şehri Nîl kenârında bâğlı ve bâğçeli ve bin hâneli ma‘mûr u müzeyyen kasaba-i şîrîndir. Ve cümle kırk mihrâbdır, ammâ cümle (---) hutbedir. Ve cümleden cemâ‘at-ı kesîreye mâlik olan ibâdetgâh-ı kadîm Eski Câmi‘ (---) hayrâtıdır. Du‘â müstecâb olacak makâmdır, zîrâ bu câmi‘de ziyâretler var. Ve câmi‘-i (---) ve câmi‘-i (---). Mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Ve iki vekâle ve altı kahvehâne ve yedi mekteb-i sıbyân ve sekiz sebîl ve bir hammâm ve üç tekye vardır. Ve âbâdân hânelerinde İkbâl Kâşif sarâyı ve Boluvî Mustafâ Efendi sarâyından âlî binâ-yı zîbâ sarâylar yokdur.

Ve bâğ u bâğçesi ve nahlistânı çokdur, ammâ bostânları yokdur, zîrâ sığır ve koyun kânıdır. Çârsû-yı bâzârında cümle halkı lebbândır ve cümle iki yüz ma‘dûd dükkândır. Cîze lebeni ve kışta kaymağı gâyet lezîzdir. Beher yevm yigirmi bin mecur yoğurd ve on bin çanak kaymak tabak tabak Mısır'a gider. Ve niçe bin cerre âye[t] [316] âyeti nâzil olan süd hakkındadır kim eyle lezîz südü Mısır'ı besler. Gûyâ Cîze sığırları ve ganemleri Mısır halkının süd analarıdır. Ebû Hüreyre südden ziyâdesiyle hazz etdüklerinden du‘â edüp anıniçün Cîze'nin yoğurdu ve südü memdûh-ı Ümmü Dünyâ'dır.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden nebâtât [u] giyâhâtı gâyet firâvân olup cümle devâbâtları tâ Ehrâm dağlarına varınca çemenzâr mezra‘a yerleridir. Anıniçün hayvânlarının südü çok olur.

Ziyâretgâh-ı Cîze

Evvelâ sultân-ı bay [u] gedâ ve fakîr ü fakîre **eş-Şeyh Hazret-i Ebû Hüreyre**: râvî-i hadîs, Hazret-i Risâlet-penâh'ın Sahâbe-i kirâmındandır. Kabâ'il-i Mekke'den Dûş kabîlesindendir. Amr ibnü'l-Âs ile Mısır fethinde bulunup mecrûhan şehîd oldukları künhü ile mufassal Mısır ziyâretlerinde mevlûd-ı şerîfleri ile ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur, mükerrer tahrîrinde melâlet vardır.

Hulâsa-i kelâm ulu sultân-ı sâhib-kelâmdır. Hattâ bu hadîs-i şerîfi anların rivâyetlerine isnâd ederler. Hadîs: [317] buyurmuşlardır.

Hakîkatü'l-hâl âb [u] havâ cihetinde kasaba-i Cîze ravza-i Rıdvân'dan bir köşedir. Müte'ellim ü mağmûm ve sâhib-i hümûm bir kimesne Cîze'ye varsa derhâl ve der‘ân def‘-i hem ü gam edüp mesrûr u dilşâd ve gamgîn gönlü âbâd olup inşirâh-ı sadr [u] zevk-ı derûn müyesser olur. Zîrâ bu hâk-i anber pâkde Hazret-i Yûsuf *aleyhi's-selâm* Züleyhâ iftirâsilye bu şehre karîb zindânda haps olunup halâs oldukda Cîze'de sâkin olanlara ve ehl [ü] iyâllerine du‘â edüp gerd-i küdûretden Cîze halkı halâs olmuşlardır. İlâ-yevminâ hâzâ ol nefes-i Hazret-i Yûsuf te'sîriyle hâlâ Cîze halkında zerre ve şemme gam u gussa yokdur. Ve cümle halkı mün‘imlerdir. Ve,

Ziyâret-i Ka‘bü'l-Ahbâr *kuddise sırruhu*. Ve,

Ziyâret-i kadem-i hacer-i Hazret-i Mûsâ. Hikmet-i İlâhî, bir gün Hazret-i Mûsâ'nın ayneyn-i şerîflerine veca‘ ârız olup Mısır'ın cenûbunda şehre hâyil cebel-i Mukattam'a ya‘nî Cûşî dağına tecellî[-i] cemâle urûc edüp bin bir kelimâtdan sonra,

"İlâhî, sana ma‘lûmdur, gözlerim ağrır, bana şifâ ver" der. Hemân Cenâb-ı Bârî'den nidâ gelüp,

"Yâ Mûsâ, senin gözlerine ilâcı Cîze şehrinde bir Yahûdî karısının eli sebebiyle (---) bile halk etdim. Var sıhhatin sebebin andan taleb eyle" dedikde Hazret-i Mûsâ Cîze'ye gelüp ol Yahûdî karısın bulup derhâl ol hâtûn-ı ehl-i hâl Hazret-i Mûsâ'yı bir taş üzre basdırup mübârek pây-ı sa‘âdetleri taşa te’sîr edüp mezkûr nisâ ol taşı kazıyup Hazret-i Mûsâ'nın yine ayağı tozun gözüne eküp olan veca‘ı teskîn olup Hazret-i Mûsâ handân olup ta‘accübe (---) (---) (---) ol taş-ı kadem-i Mûsâ Cîze'de Ulu Câmi‘de mahfûzdur.

Ziyâret-i âhar, yine bu Ulu Câmi‘de: kaçan kim Hazret-i Mûsâ *aleyhi's-selâm* Sa‘îd-i âlî'de İsne diyârında Ermen şehrinde rahm-i (---) (---) (---) (---) ziyâ[re]t etdükleri mahalde vâlidesi Yûhâ Ana Fir‘avn-ı la‘înin havfından Mûsâ'yı bir şermûta **[Q 350a]** **[P 344a]** sarup sarmalayup bir sandûk içre koyup berk edüp Nîl'e ilkâ eder. Hikmet-i Hudâ Hazret-i Mûsâ'nın vücûd-ı nazenîni Nîl ile cereyân ederek Fir‘avn'ın sarâyının önünden ubûr ederken şâhnişînden meğer Fir‘avn'ın hâtûnu bâkire Âsiye Ana bu sandûkayı görüp bir hâcibe emr eder kim sandûkayı getireler.

Hikmet-i Bîçûn meğer kim Hazret-i Mûsâ'nın pederi Fir‘avn'ın hâcibi idi, hemân ilhâm-ı Rabbânî Mûsâ'nın babası İmrân'ın dil-i cânına te’sîr edüp cân pâresi olan sandûkayı Nîl'den çıkarup Âsiye Ana'ya teslîm eder. Ol dahi sandûkayı keşf edüp görse içinde bir sa‘âdet tâcı sâhibi nûr-ı mübîn gibi berk urup görünce meftûnesi olup evlâd yerine Mûsâ'yı bağrına basar. Fir‘avn ise keheneler söziyle anadan doğan ma‘sûmları katl ederdi. Zîrâ keheneler bâtıl ilimleri ile Fir‘avn'a,

"Senin devletine zevâl bir oğlandan olısardır, hâlâ ol gulâm rahm-ı mâderdedir" derlerdi. Hazret-i Mûsâ tevellüd etdükde,

"İşte {bu} ân vücûda geldi" derlerdi.

Fir‘avn dîvâne olup bî-günâh ma‘sûmları helâk ederdi.

Bilmezdi kim Cenâb-ı İzzet Fir‘avn'a Mûsâ['yı] kendü sarâyında perverde etdirirdi. [318]

Hikâyeti cemî‘i kısasda mastûrdur.

Netîce-i merâm ol Hazret-i Mûsâ'nın Nîl'e atıldığı mahfaza sandûka elden ele geçüp hâlâ bu Cîze'deki Ulu Câmi‘in bir dollâbında mestûrdur. Ve,

Ziyâret-i nahl-i Îsâ: Kaçan kim Hazret-i Îsâ Yahûd tâ’ifesi derdinden vâlidesi Meryem Ana ile Nâbulus şehrinden seyâhate çıkup Mısır'a geldikde bu Cîze'ye gelüp sâyesinde oturup [319] âyeti üzre hûrmâsın tenâvül etdikleri hûrmâ ağacı bir köhne bî-hâsıl kurumuş nahl idi, Hazret-i Îsâ du‘â edüp ol ân semer verdi. Hâlâ bu Cîze'dedir, evc-i âsumâna ser çekmiş bir köhne serâmed ağacdır. Cîze şehrinin nahllerine bu Îsâ nahlinden birer yaprak gayrı hûrmâların kalbine sokarlar, dahi ziyâde

hûrmâ verir, temâşâdır. Ve ba‘zı hâl sâhibi kimesneler bu hûrmânın altında teberrüken ibâdet edüp Hakk'a tekarrüb ederler.

Ziyâretgâh-ı diğer: Hazret-i Yûsuf'u Ken‘ân elinde karındaşları kuyuya atup babaları Ya‘kûb Nebî'ye Yûsuf'u kurd yedi dediler, ba‘dehu tüccâr kavmi Hazret-i Yûsuf'u kova ile kuyudan çıkardıklarına alâ-tarîkı'l-kısas Cenâb-ı İzzet Habîb'ine bu âyeti nâzil etmişdir, âye[t]: [320] Ba‘dehu ehl-i tüccâr Hazret-i Yûsuf'un cemâl-i bâ-kemâlin gördüler kim bir pençe-i âfitâb, henüz bülûgiyyete bâliğ olmamış bir tıfl-ı nûr-ı ilâhî. Yûsuf'u Mısır'a götürüp kulumuzdur, deyü bâzârda Yûsuf'a bahâ taleb edüp kimesne hüsn-i Yûsuf'a bahâ veremediler. İllâ azîz-i Mısır'ın hâtûnu Züleyhâ Ana bahâsın verüp bâzâr-ı hüsnden Yûsuf'u terâzûdan çıkarup aldı.

Hikmet-i Hudâ Züleyhâ Yûsuf'a ta‘aşşuk edüp meftûnu olup Yûsuf'dan kâm almak kasdında oldu. Yûsuf dahi enbiyâzâde olması haysiyyetinden cânib-i Züleyhâ'ya meyl etmeyüp âhir Züleyhâ Yûsuf'a iftirâ edüp azîz-i Mısır'a gamz etdi. Âye[t]: [321] âyetinde ve cemî‘i tefâsîr ü tevârîhlerde kısas-ı Hazret-i Yûsuf mastûrdur. Ancak me’âl-i kelâm Hazret-i Yûsuf'u Züleyhâ iftirâsiyle zindânda haps etdiler. Bu âyet delîldir: [322] Diğer âye[t]: [323] Gayrı âye[t]: [324]

Bu âyet Hazret-i Yûsuf ile iki yiğit dahi sicne kodular, anların haklarındadır.

Ba‘dehu Hazret-i Yûsuf'un istikâmeti zâhir olup zindândan ıtlâk edüp mürûr-ı eyyâm ile Hazret-i Yûsuf'u nübüvvet tâciyle Mısır'a sultân Mısır sultânı edüp adl [u] adâlet eyledi. Hâlâ Hazret-i Yûsuf'un haps olduğu sicn bu Cîze'ye muttasıl Bûsîr isimlü nâm bir belîdede ma‘mûrdur ve ziyâretgâh-ı ünâsdır.

Ve ba‘zı kibâr-ı ulemâ i‘tikâf niyyeti ile sicne girüp erba‘în çıkarup ibâdet ederler. Makâm-ı nebî bir ulu âsitânedir, tâlib olanlar bilür, gayrılar bilmez. Ve bu sicn içinde Hazret-i Yûsuf mahpûs iken ibâdet etmeğe evkât bilmek içün haşebden sâ‘at te’lîf edüp anınla evkât bilüp ibâdet ederdi. Hâlâ sicn gârının kayalarında sâ‘atin çarhları ve gayrı âletleri mersûm olunmuş eşkâl-i sâ‘atlerdir. Hakîkatü'l-hâl sâ‘at te’lîfi mu‘cizedir, *ve's-selâm.*

Ve dahi bu Cîze şehrinde niçe ziyâretler edüp bir gece mihmân olup ertesi ale's-sabâh gemiler ile Fûncistân melikinin hedâyâları gelüp Eski Mısır'a ubûr olunup anda bâr-ı sakîlleri dâbbe-i cemellere tahmîl edüp bin seksen üç Muharrem'inin gurresi günü Mısır sarâyına dâhil olup cümle hedâyâları bunda gelüp Fûncistân sultânının kâ’imeleri ile ve nâmeleri ile ve âdemleriyle bir alay-ı azîm ile cümle metâ‘-ı hedâyâları âdet-i tertîb dîvân-ı Mısır'da İbrâhîm Paşa hazretlerine teslîm edüp bî-kusûr u bi't-tamâm verüp hakîr ve iki âdem ve Fûncistân melikinin üç âdemi ve Habeş'den (---) (---) (---) (---) (---) yanımıza refîk olan âdemler ve Kara Nâ’ib kethudâsı Mehemmed Ağa ile cümle sekiz kimesne hil‘at-ı pâdişâhî ile (---) (---) (---) (---) (---) müşerref olup el-hamdü lillâh cümlemiz sıhhatle geldiğimize bir deve ve beş koyun kurbân edüp (---) (---) (---) (---) (---) secdegâhın içinde du‘alar edüp **[Q 350b]** **[P 344b]** paşaya ve kethudâya ve şehir havâlesi ve dîvân efendisine ve gayrı ehibbâya hedâyâlarımız bezl eyleyüp anlar dahi mukâbelesinde bize niçe ihsânlar etdiler.

Ba‘dehu bize bâkî kalan hedâyâlarımızın bize lâzım olanlardan on siyâh-çerde memlûk ve üç tavâşî ve iki cevârî Habeşe alıkoyup mâ‘adâsın bey‘ edüp altı Mısrî kîse mâlımız oldu. Ve ale't-

tahmîn altı kîselik mâl dahi Hacı Ni‘metullâh'ın kalyoniyle İslâmbol'a gönderdik. Murâd tahsîl-i mâl değil, seyâhat iken Cenâb-ı İzzet hem seyâhat ve hem ticâret ve hem niçe bin ziyâretleri müyesser etdi. *El-hamdü lillâh, hâzâ min fazli Rabbî*.

Ba‘dehu İbrâhîm Paşa efendimizin yine şeref-i sohbetleri ile müşerref olup şeb [ü] rûz cân sohbetleri ederdik.

Sene 1083 mâh-ı Saferi [(---)] günü hatt-ı şerîf ile Âsitâne-i sa‘âdetden bir ser-bevvâbân Emîrâhûr Muslî Ağa gelüp dîvân-ı Mısır'da emr-i şerîfler ve hatt-ı şerîfler tilâvet olunup İbrâhîm Paşa Mısır eyâleti askeri ile Yemen gazâsına serdâr-ı mu‘azzam olup bender-i Süveys'den yüz pâre kalyon binâ olunmak fermân olundu.

Ve mâh-ı mezbûrun onuncu günü hatt-ı şerîf vârid olup bender-i Cidde'de ve Mekke-i mükerreme içinde su yolları ta‘mîr olunup asâkir-i Yemen içün zahâyir cem‘ olunmasıyçün fermân-ı şehriyârîler sâdır oldu.

Sene 1083 târîhinde Leh memleketinin hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan Kamaniçse kal‘asının fethi müjdesi Âsitâne tarafından (---) Ağa gelüp yedi gün yedi gece Mısır içinde bir sürûr [u] şâdumânîler oldu kim devr-i felekden berü olmamışdır. Rûmeli Meydânı ve Kara Meydân çerâğân ile ve toplar ve tüfengler ve gûnâ-gûn âteş-feşânlıklar ile Mısır şehri âteş-i Nemrûd içinde kaldı. Ve paşa bu meserretde kırk kîse masrûf edüp kırk kîse dahi feth müjdesin getiren ağaya ihsân etdi. Ve Kamaniçe fethine böyle târîh denilmişdir: Güfte-i Mollâ-yı Mekke (---) Efendi, Şeyhülislâm Esîrî Mehemmed Efendi'nin birâder-i kihteridir, müjde mahallinde Mekke'den huccâc ile gelmişler idi. Güfte:

Hâtif-i gaybî beşâretile dedi târîhin

Aldı Leh'den Kamaniçe'yi şehinşâh-ı cihân

Sene 1083

Bu meserretden sonra paşa efendimiz hakîr[i] İskenderiyye ağası Alî Ağa'nın muhâsebesine göndürüp bir kîse ücret-i kadem alup Mısır'a dâhil olup vezîr-i a‘zam re’îsi İshâk Efendi hacdan gelüp Âsitâne'ye müteveccih oldukda Âdiliyye'de meks etdi, İbrâhîm Paşa göndüre gitdükde bir ziyâfet-i azîm tenâvül olunurken,

Âmeden-i haber-i azl-i İbrâhîm Paşa bi-cânib-i Âsitâne-i sa‘âdet

Âsitâne tarafından Tatar Sâlih on altı günde berg-i hatîf gibi gelüp Köpürlüoğlu'ndan İbrâhîm Paşa'ya mektûblar getürüp Mısır'ı Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa'ya ihsân olunup ma‘zûlluk haberin getürdi.

Ve altı ay dahi Mısır'a mutasarrıf olup îrâd [u] masârıfi berâber edüp cemî‘i defterleri mühürleyüp gümüş sandûka ile iç kal‘ada pinhân etdi.

Ve eyâlet-i Mısır'da ve ümenâ ve mültezimîn ve keşşâflar zimmetinde bir habbe bâkî kalmaduğına rûznâmçe sûretleri alup sicill-i mollâda cümle erbâb-ı dîvân huzûrunda hüccet-i şer‘iyyeler alup

yedine gûnâ-gûn temessükâtlar aldı.

Ve Yemen mühimmâtı içün görülen keresteleri ve beş yüz katar develeri cümle vilâyet üzre bırağup ba‘zısın ashâblarına red edüp bundan dahi bir kâr edüp azle yakın bir hayli mâl aldı.

Ve bundan bir gün mukaddem İskenderiyye limanına on bir Freng kalyonu gelüp paşanın tahvîline düşüp bu kalyonlardan üç yüz seksen altı kîse gümrük aldı. Ne tâli‘-i meymûn sa‘d sâ‘atdir kim hîn-i azilde bu kadar mâl aldı, yohsa âye[t]: [325] nassı üzre istidrâc mıdır?

Andan ertesi gün sene 1084 Cemâzi'l-evvel'inin onunda Kıbtî hisâbı üzre *Tût* ta‘bîr etdükleri sene başıdır kim yevm-i pencşenbe idi, ol gün Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa hazretleri efendimizin ağalarından Tursun Mehemmed Ağa müsellim gelüp dîvân-ı Mısır'da bir cem‘iyyet-i kübrâ olup Mehemmed Ağa ve Mısır ümerâlarından (---) Beğ kâ’immakâm olup hil‘at-ı fâhireler geyüp müsellim ağa kâ’immakâm sarâyına gitdi.

Ertesi gün İbrâhîm Paşa bir alay-ı azîm ile ve bir kerr ü ferr ve dârât [u] azamet ile Mısır'dan mu‘azzez ü mükerrem pâk askerile hurûc edüp doğru Âdiliyye'de serâperdesinde meks edüp Mısır'ın alaya çıkan deryâ-misâl yedi bölük askerine on yedi kîse ihsân eyleyüp hayme ve hargâhlarında ve bâr [u] büngâhında kâmil yetmiş yedi gün tekâ‘üd edüp cümle ağavâtlarına zülbiyyât ve katr-ı nebât nefîs ta‘âm yedirerek ve firâvân ta‘[y]înât vererek ve niçe yüz atlar ihsân ederek zevk [u] safâ ile meks etdi.

Ve a‘yân-ı Mısır'dan bu hîn-i azilde bin altmış re’s Havvâre atlar ve iki yüz katar cemâller ve Habeşî gulâmlar ve gayrı hedâyâları geldi kim mansıba mutasarrıf iken bu mertebe gelmemiş idi. Beri tarafda Müsellim Mehemmed Ağa sarâya geçüp hükm [ü] hükûmet edüp adl [u] adâlet etdi. Ve yeniçeri ocağından alay çavuşu Gemici Çavuş paşa gelince sarâyda dîdebânlık etdi.

Ba‘dehu sene 1084 Cemâzi'l-âhir'inin yigirminci bâzârertesi gün sünbüle burcunun (---)sinde sekizinci dereçesine sa‘d sâ‘atde (---) [Cân]pûlâdzâde Hüseyin Paşa Mısır'a bir alay-ı azîm ile dâhil olmuşdur kim vasfında lisân kâsırdır. Mısır-ı nâdiret[ü'l-asr] (---) Tursun Mehemmed Ağa müsellim gelüp bir cem‘iyyet-i kübrâ böyle bir alay-ı zîbâ görmemişdir. Allâh âkıbetin hayr eyleye, âmîn.

Ertesi dîvân cümle beğler ve ağalar ve Müsellim Mehemmed Ağa dîvân oldukda gelüp paşanın zimmetinden kul mevâcibi çıkup altı yüz otuz kîse İbrâhîm Paşa'dan **[Q 351a]** **[P 345a]** alup kula verdiler. Ve altı yüz otuz kîse anbâr-ı Yûsuf gılâlinden kalup anı dahi İbrâhîm Paşa'dan amân vermeyüp aldılar. İbrâhîm Paşa'nın dahi Mısırlı üzre altı yüz kîse bakâyâsı kalup bu mâlı tahsîl etmeğe Hüseyin Paşa oturmayup alâ mehl tahsîl olunmasıyçün İbrâhîm Paşa tarafından kapucular kethudâsı Ahmed Ağa kaldı. Ba‘dehu İbrâhîm Paşa dîvân-ı Mısır'da cümle erbâb-ı dîvân huzûrunda eyitdi:

"Ey ümmet-i Muhammed! Mukaddemâ vâlî iken mâh-be-mâh sizinle muhâsebem görüp elime bu temessükâtları alırdım ki vakt-i hâcetde def‘-i ihtiyâc edem ederim deyü şimdi aslâ fâ’ide etmedi. Benim zimmetimde bu kadar bakâyâ neden kaldı?" deyü su’âl etdükde Mısır kocaları eyitdiler:

"Bu Mısır bizim karımızdır ve buna Ümmü Dünyâ derler, gâhîce böyle mâllı evlâd doğurur" dediler.

İbrâhîm Paşa ilzâm olup summun bükmün olarak Cânpûlâdzâde ile vedâlaşup Âdiliyye'ye revâne oldu.

Ertesi gün Hüseyin Paşa'ya ziyâfet hâzır edüp Hüseyin Paşa ziyâfete ve İbrâhîm Paşa'ya aslâ varmayup İşmâ'îl Kethudâ'sın gönderdi ve ziyâfeti kethudâ tenâvül edüp cümle hedâyâları Hüseyin Paşa'ya İbrâhîm Paşa gönderüp muhâsebesi gallak olduğunun hüccetlerin alup kendüye Şâm ihsân olunup Mısır'dan Şâm'a azîmet edüp hakîr şikeste-hâtır olmağile Hüseyin Paşa efendimizin hizmetinde olup belağan mâ-belağ ta'yînât in'âm ihsânlar alup Circe hâkimi Kâsım Beğ'e gönderdi ve niçe hizmetler ihsân edüp devletinde zevk [u] safâlar etdik.

Sene seksen dördde Kamaniçe imdâdına Mısır'dan üç bin asker imdâd içün Âsitâne-i sa'âdetden Emîrâhûr İbrâhîm Ağa gelüp dîvân-ı Mısır'da hatt-ı şerîf tilâvet olunup yedi ocak ağaları hil'at-ı pâdişâhîyle şerefyâb olunca Bevvâbzâde hil'at geymedüğiyçün Bulak'da ma'nûkan katl olundu. Kırk günde Mısır'dan üç bin asker Âsitâne'ye Serdâr Boşnak Süleymân Beğ ile Paşa ile beğ ve yeniçeri başçavuşu müteveccih olup İskenderiyye'den on dörd pâre alay gemileri ile bâdbânların açup azm-i Rodos etdikleri haberi gelüp emîrâhûra efendim kırk kîse mâl ve yigirmi kîse bir ma'mûr beled ve seksen akçe mahlûl verüp ol dahi bizden Âsitâne'ye revâne oldu.

{Bu sene-i mübârekede Şeyhülislâm Boluvî Mustafâ Efendi merhûm olup İmâm Şâfi'î cenbinde defn olundu. Ve yine bu senede rûznâmeci Abdurrahmân Efendi'yi Hüseyin Paşa iç kal'a kullesinde ma'nûkan katl eyledi. Ve Özbek Beğ'in cümle köğleri Circe mâliyçün fürûht olunup Özbek Beğ fülûs-ı ahmere muhtâc kaldı olup.}

Ba'dehu Hüseyin Paşa efendimiz iki sene kâmil mutasarrıf olup niçe adl [u] adâlet edüp eyâlet-i Mısır'da eyle emn [ü] emân-ı Osmâniyân olup eyle ganîmet oldu kim ta'bîr olunmaz. Ve Ümmü'l-kıyâs'dan tâ Kademü'n-Nebî'ye varınca seksen bin zirâ'-ı melikî yerde bir hafr-i azîm kazup yetmiş seksen bin âdem ve on bin câmûs borc(?) cürâfayı çeküp derk-i esfel-misâl hafrden Nîl'i Eski Mısır önünde Bulak şehrine cereyân etdirüp anbâr-ı Yûsuf önüne bî-bâk ü bî-pervâ gılâl gemileri gelüp yanaşırlar idi.

Ve yine bu Nîl'i sed etmek içün Kademü'n-Nebî önünde ve beled-i Besâtîn önünde Cîze hâkinde ve Nîl sâhilinde iki sedd-i rasîfler inşâ etdi kim herbiri Nîl içine yüzer zirâ' girmişdir ve seksener zîrâ kadleri âlî ve ellişer zirâ' arzları. Böyle birer sedd-i kavî olduğuna hakîrin fakîrâne târîhidir:

Evliyâ göricek esâsın anın

Dedi târîhini binâ-yı azîm

Sene (---)

Hâsıl-ı kelâm vâcibü's-seyr ibret-nümâ makdûr-ı beşer değil rasîfler ve tur'a hafrleridir.

Andan Mısır sarâyında sâkıye üzre bir havz u şâzrevânlı bir kasr-ı âlî etdi kim gûyâ kasr-ı Havernak'dır. Târîh:

Du‘â ile bu kasrın Evliyâ târîhini dedi

Mübârek eylesün Mevlâ bu âlî kasr-ı vâlâyı

Sene (---)

Ve yine Mısır sarâyında bir İremezâtü'l-imâd misilli bir hadîka edüp gûnâ-gûn şecere-i müsmirât ile ârâste edüp bir tarafında bir tahtânî kasr inşâ etdi kim Ümmü Dünyâ eyle bir kasr tevellüd etmemişdir. Ana hakîrin târîhidir:

Evliyâ tahsîn edüp târîh dedi

Kasr-ı dîvân oldu şâhâne latîf

Sene 1084

Ve yine bu sarây içre paşanın hazînedârı İbrâhîm Çelebi cihân-nümâ bir kasr binâ etdi kim Sa‘îd-i âlî'ye nâzır Besâtîn ve İmâm Şâfi‘î sahrâları nümâyân bir ravza-i cinân kasrıdır kim anın târîhidir:

Evliyâ göricek itmâmını târîh dedi

Levhaşallâh(?) ne latîf oldu makâm-ı İbrâhîm

Sene 1084

Ve Hüseyin Paşa'nın devletinde bu âsârlardan gayrı Mısır içre yetmiş dörd câmi‘-i selâtîn ta‘mîr ü termîm olup ma‘mûr [u] âbâdân oldu. Ve İsmâ‘îl Kethudâ'sı sarây havlısına nâzır bir kâşâne-i nigârhâne-i Çîn-misâl serâpâ kâşî-i Çînî ile ârâste vü pîrâste havz u fıskıyeli bir dîvânhâne inşâ etdi kim hakkâ kethudâlara lâzım bir kâ‘a-i latîf oldu. Buna dahi ihtisâr üzre târîhidir:

Evliyâ gördü dedi târîhin

Olmuş itmâm bu makâm-ı vâlâ

Sene 1084

Hakkâ ki zamân-ı Sultânzâde Cânpûlâdî'de dîdemiz dünyâ göziyle Mısır'ın bu mertebe görülmemiş bir mürtefi‘ müzeyyen olduğun gördük kim Ümmü Dünyâ nev-arûs gibi müzeyyen oldu. Âhirü'l-emr bu menâsıb-ı dünyâ bir destmâl gibidir yılda bir kerre yenilmez(?) destmâl-misâldır. İki sene Mısır'a azîz olup veyâ Azîz ismine mazhar olduğıyçün ma‘zûz azîz ü mükerrem, ikinci senede yine Kıbtî hisâbı üzre *Tût* başında sene 1084 Şa‘bân'ı gurresinde Defterdâr Ahmed Paşa'ya Mısır eyâleti ihsân olunup müsellimi Hazînedâr Mustafâ Ağa gelüp dîvân-ı Mısır'da Hüseyin Paşa efendimizden hil‘at geyüp Mısır ümerâlarından Kansu Beğ kâ’immakâm hil‘ati ile (---) (---) (---) olup şâd olup ve geyüp Mısır'a mutasarrıf oldular. Ertesi gün Cânpûlâdzâde'ye alay-ı azîm hâzır (---) (---) olup istemeyüp hemân kendü askeriyle Mısır içinde Ken‘ân Beğ'in (---) (---) (---) sarâyından ale'l-ittifâk a‘yân-ı Mısır konaklar verüp (---) (---) (---) tâ Ahmed Paşa'ya (---) (---) (---) Paşa gelince **[Q 351b]** oldu. **[P 345b]**

Der beyân-ı âmeden-i Defterdâr Ahmed Paşa ve kâr-ı âkıbet-i û

Ahmed Paşa hazretleri Âsitâne-i sa‘âdetden cümle askeriyle ve Gergerlioğlu nâm mekârî herîfin bârgîrleri ile ılgar ederek kırk sekiz günde alay-ı azîm ile seksen altı ramazân-ı şerîf ıydinin dördüncü gün Âdiliyye sahrâsına asker-i bî-pâyânile meks edüp üç gün üç gece top u tüfeng ü fişeng şâdumânları ve summât-ı Muhammedîler olup cemî‘i erbâb-ı menâsıblardan ol kadar hedâyâlar geldi kim ta‘bîri ve tavzîi ta‘bîr ü tavsîfi bir vech ile mümkin değildir. Ammâ Ahmed Paşa gelen hedâyâlara aslâ ve kat‘â nazar etmeyüp,

"Cîfeye ankâ tenezzül eder mi?" deyüp cümle gelen üç yüz re’s atları bisâtları ile hedâyâ getüren âdemlerin gözü önünde ağavâtlarına bezl edüp adl [u] adâlet etmeğe başladı.

Ve kânûn üzre cümle erbâb-ı dîvâna hil‘at-ı fâhireler ile behremend edüp menâsıbların ibkâ ve mukarrer etdi.

Ba‘dehu üçüncü gün Mısır'a bir alay ile girmişdir kim diller evsâfında kâsırdır kim alaylar cümle bâlâda tahrîr olunmuşdur.

Andan dîvân-ı Mısır olup Cânpûlâdzâde dîvân-ı Mısır'a çıkup muhâsebesi görülüp zimmetinde mâl-ı pâdişâhî kalup cümle eşyâsını fürûht edüp deynin suhûlet ile edâ edüp Mısır'ın cemî‘i ümenâ ve mültezimîn ve keşşâfları zimmetinde beş yüz Mısrî kîsesi kalup Şarkıyye kâşifi Kara Alî'ye yigirmi kîse, Menûf kâşifi Mirzâ Kâşif'e yigirmi kîse, Ahmed Kâşif'e yigirmi yedi kîse deynlerinden ihsân edüp ve arıkhâneden elli mikdârı medyûnları ıtlâk edüp Hüseyin Paşa böyle ihsân [u] in‘âm hayrât etdiğinden Mısır ihtiyârlarının du‘â-i hayrların alup deynin edâ etdüğine mollâdan hüccet-i şer‘iyye ve rûznâme temessükâtları alup bakâyâ kalan mâlları alâ-mehl tahsîl olunmak içün ağalarından Köse Mehemmed Ağa'yı vekîl nasb edüp Ahmed Paşa'ya iki kerre varup üçüncüde vedâlaşup yine sarâyına gitdi ve sefer mühimmâtına şüru‘ eyledi.

{Bu mahalde taraf-ı pâdişâhîden hatt-ı şerîf ile Dergâh-ı mu‘allâ kapucubaşılarından Çukadâr İbrâhîm Ağa gelüp Ummân seferine üç bin Mısır askeri taleb edüp kırk günde iki bin asker ale'l-fevr İskenderiyye'den on dörd pâre kalyon ile Serdâr Ivaz Beğ ve Boşnak Yeniçeri Serdârı Karyağdı Alî Kethudâ Âsitâne'ye revâne olup bu mahalde}

Ve seksen altı îd-i adhâsından dörd gün mukaddem Cânpûlâdzâde'yi cümle Mısırlı bir alay-ı azîm ile Âdiliyye'ye götürürken hemân Hüseyin Paşa Mısırlının alaylarına bakmayup kendü askeriyle Mısır'dan taşra çıkınca mehterhânesin döğerek bir koldan söküp Âdiliyye'de otağında meks eyledi. Mısır askeri gördüler kim paşa kendü alayiyle Âdiliyye'ye gitdi, bunlar dahi süd dökmüş kediye dönüp târmâr oldular.

Cânpûlâdzâde Âdiliyye'de iken Mısır içinde bir azîm velvele ve gulgule ve debdebe kopdu kim gûyâ meydân-ı haşır neşirden bir gün oldu. Meğer ahâlî-i Mısır Defterdâr Ahmed Paşa'yı gördüler kim bir iskemle hâkimi âdil ve sâlih dîndâr ve sözünde sâdıku'l-kavl ve ilm-i hisâbda ve muhâsebede fünûn-ı şettâya mâlik akl-ı Arasto ve müdebbir ehl-i ırz ve sâhib-vakâr ve her şeyde perhîzkâr âdem idiğin bildiler ve anladılar kim bu Mısır'ı tas[h]îh edüp ve arâzî-i Mısır'ı mesâha edüp iki Mısır hazînesi dahi hâsıl eder ve erzâklarımız bu hâl üzre kat‘ eder, deyü bir hayli âdem cem‘ olup paşadan

emîn olup paşaya kat‘-ı erzâk etmeyeceğine yemîn vermeğe gûşmâl içün çıkınca hikmet-i Hudâ,

İzâ erâde'llâhu şey’en heyye’e esbâbehu [326]

bunlar paşa huzûruna çıkup,

"Sultânım senden emîn değilüz. Bize bir yemîn et kim ulûfelerimize ve mâlımıza ve cânımıza ve kurâlarımıza vaz‘-ı yed edüp bizi rencîde-hâtır etmeğeceğine yemîn eyle" dediler. Paşa dahi,

"Estağfirullâh hâşâ ümmet-i Muhammed, ben zâlim değilim kim zulm edüp nâ-hak kan döküp cebr [ü] kahr ile bir kimesnenin mâlın alup ırzın yıkam" dediğinde bu ihtiyârlar tesellî-i hâtır bulmuşlarken,

Ammâ aşağı Kara Meydân'da söz ayakda olan haşerâtlara düşüp âlât-ı silâh ile feryâd [u] figânları evce peyveste olup cümle kal‘a kapuları sed olup Azeb kapusu üzre topları Kara Meydân'a nâzır edüp cem‘iyyet edenlere bir alarka topu etdiler. Halk andan havf etmeyüp dahi ziyâde cem‘iyyet edüp,

"Biz paşayı endiririz ve şehir havâlesin ve çavuşlar kethudâsı Şerîf Ahmed Ağa'yı istemeziz" deyü feryâd edüp pür-silâh bu kadar asker-i fellâh askeri ve fellâh yukaru kal‘aya çıkup sâkıyelerden suları kesdiler. Hemân şehir havâlesi Mustafâ Ağa paşaya varup,

"Sultânım gulûy-ı âm tebes tepel (?) olsun. Benim haberim vardır. Aşağı enün. Yarınki gün arefedir, yine dîvân olmak mukarrerdir, yine çıkarsız", deyü hâh-nâ-hâh paşanın urûkuna girüp paşa dahi,

"Yâ ihtiyârlar, bu ne hâldir? Biz Mısır'a gireli elli yedi gün oldu, benim dahi bir nâ-hemvâr ve nâ-şer‘î işim gücüm ve bir zellem sâdır olmadı. Pâdişâh Mısır'ı bana mansıb ihsân etdi, şimdi ben aşağı enüp mansıbım ferâgat etsem sonra pâdişâha ne cevâb vereyim? Pâdişâhdan mu‘âteb mu‘azzeb olurum ve sizlere sonra ikâb olur. Ben enmem" deyü cür’et edemeyüp şehir havâlesinin ve birkaç cühmel mühmellerin re’yiyle iki eteklerin dermiyân edüp ata süvâr olunca cümle eşirrâ-yı Mısır atlı ve piyâde paşanın (---) (---) ardına düşüp "acıyla [?açıla?] yoldaşlar, tüfeng atman kardaşlar, ayıbdır, gerüye dur alarka" diyerek paşayı (---) (---) oradan çıkarup,

Hikmet-i Hudâ ol gece şehir havâlesinin sarâyı ve kapucular bölükbaşısının **[Q 352a]** **[P 346a]** sarâyları bilâ-zelzele nısfu'l-leylde zîr [ü] zeber olup şehir havâlesinin Süleymân–i zamân nâmında bir pençe-i zamâne ve hânende ve sâzende ve gûyende bir mâhtâb-misâl bir gulâmı ve beş dahi nâ-resîde hüsndâr gılmânları hâb-ı râhatda iken cümle binâ altında kalup şehîd oldular.

Ve bu kadar mâl [u] menâl zî-kıymet mücevher eşyâlar dîbâ ve şîb ü zerbâflar hâr hâşâk içinde pâymâl-i rimâl-misâl mâl sarây havlısında mâl-â-mâl mâlâkelâm yatırdı.

Ve kapucular kethudâsı Hezârfen İbrâhîm Çelebi dahi üç aded mahbûb huddâmları binâ altında kalup ol dahi şehîd oldu.

Ve yedi aded küheylân atları dahi mürd olup vakt-i seherde bunların na‘şların çıkarırken görenler, Allâh Allâh bu hayr alâmet değildir, derken Rûmeli Meydânından sabâh namâzında kıyâmet kopup

paşayı endirirken havlı içre paşa bu mevtâları görüp,

"Şu merhûmları bir hoş kaldırup defn edin" deyü tenbîh ederek aşağı Kara Meydân'a endi ve gördü kim Kara Meydân'da kara gönüllü kara pus asker kara tuman olup arefeden bir gün mukaddem yevm-i tervîde deryâ-misâl cemapur askeri cem‘ olmuş.

Paşa bu asker haşerâtı içre girmeğe havf edüp cümle ihtiyârlar paşayı ortaya alup,

"Devletli vezîr, bir kılın düşdüğü yere bin başımız ve yüz bin cânımız fedâ olsun" deyü yemîn etdiler. Ammâ ba‘zı aşkıyâlar,

"Hacılar bayramıdır, paşayı kurbân ederüz" der.

Âhir-i kâr sözleri te’sîr edüp Azebler kapusu önünde paşa ile Âsitâne'den bile gelmiş anbâr kâtibi Abdülfettâh'ı kılıc ile atından endirüp pâre pâre edüp hakîkat kurbân edüp aşkıyâların sözü yerin buldu. Ba‘dehu paşayı cem‘-i vefîr ile bu gulû-yı âm âteşi içinden ubûr etdirüp sene 1086 îd-i adhâsının arefe gününden bir gün mukaddem yevm-i tervîde paşayı Hacı Paşa sarây-ı vîrânında haps edüp yedi bölük askerinden cümle çorbacılar sarâyın cânib-i erba‘asın muhâfaza edüp paşa ile sarâya gelüp giren girdi, girmeyen taşrada kalan kaldı.

Ve paşanın cümle hükûmâtı elli yedi gün oldu. Ve kâ’immâkam Ramazân Beğ ve şâhbender ebü'l-kelâm ebü'ş-şevârib Mehemmed Beğ ve çavuşlar kethudâsı Mar‘aşlı Şâtır Hüseyin Beğ oldu. Ve cümle ahâlî-i Mısır arz-ı mahzarlar mühürleyüp pâdişâha arzları yedi bölükden birer ihtiyâr çorbacı ve ümerâ-yı Mısır'dan Cündî Mehemmed Beğ ve sâbıkan dârü's-sa‘âde ağası, kâtil-i Kösem Vâlide, Tavâşî Dîv Süleymân Ağa; bunlar arzlar ile Âsitâne'ye revâne oldular. Allâh hayrlar vere.

Ve bu haber-i şûmu Cânpûlâdzâde Hüseyin Paşa Âdiliyye'de ol ân istimâ‘ etdi kim Ahmed Paşa'yı kul gulû-yı âm edüp mağzûben aşağı endirdiler, deyince,

"Hamd-i Hudâ bu taraka-i âsumânîye ben uğramadım ve şimdi bu mahalde bunda bulunmak bed şeydir" deyü hemân tuğun Hânke'ye gönderüp ertesi ale's-seher azm-i Âsitâne, deyüp gitmede.

Bu hakîr yine Mısır'da kalmamıza sebeb bu fetret mahallinde iki abd-i memlûkümüz firâr edüp tahsîle mukayyed olup yine konağımız olan külbe-i ahzânımızda kalup aslâ bir yere intisâbımız olmayup bâb-ı tevekküle yapışdık.

Andan şehr-i Mısır (---) ay kâ’immakâm Ramazân Beğ hükûmetinde olup cümle ahâlî-i Mısır Ahmed Paşa'yı mağzûben nâ-hak ma‘zûl etdiklerine peşîmân olup,

"Âyâ taraf-ı şehriyârîden başımıza ne musîbet ve ne ikâb u itâb zâhir olur," derken,

Zikr-i âmeden-i Abdurrahmân Paşa ve âkıbet-i û

Ba‘dehu sene 1087 mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in gurresinde Âsitâne tarafından Bağdâd vâlîsi Abdurrahmân Paşa'nın müsellimi Sarı Mehemmed Ağa Mısır'a dâhil olup kâ’immakâm sarâyında

meks edüp ibtidâ hakîr buluşdum.

Der-akab yüz altun ve bir kat esbâb ihsân etdi, zîrâ yigirmi sene mukaddem hukûkumuz olmağile müstevfâ ta‘yînâtımız dahi in‘âm etdi. Hemân ale's-sabâh Ahmed Paşa ile müşerref olup niçe kelimâtdan sonra kâ’immakâm sarâyına gelüp bir azîm dîvân edüp eyitdi:

"Elbette Ahmed Paşa'yı hapsden ıtlâk edüp üzerinde olan muhâfazacıları ref‘ edüp kendüyi bir gayrı ma‘mûr sarâya nakl etdiresiz, yohsa siz bilürsüz" deyü a‘yân-ı Mısır'a bu gûne kelimât edince cümlesi,

"Bizim anın zimmetinde bir mevâcibimiz ve anbâr-ı Yûsuf gılâlimiz vardır, anı taleb ederiz" dediler. Mehemmed Kethudâ,

"Benden taleb eylen" deyü cevâb edicek Müsellim Mehemmed Kethudâ'nın bu kelâmın sicille kayd edüp Ahmed Paşa'yı Hacı Paşa sarâyından nakl edüp etdirüp Ken‘ân Beğ sarâyına tayy-i mekân edüp anda cümle ağavâtları gelüp gitmeğe başladılar.

Ba‘dehu sene-i mezbûrun mâh-ı Cemâziye'l-âhir'inin evvel bâzârertesi gün Âdiliyye['ye] Bağdâd-ı behişt-âbâddan sa‘âdetle Abdurrahmân Paşa (---) günde 118 anda gelüp bir alay-ı azîm ile serâperdesinde karâr edüp e gidüp cemî‘i erbâb-ı menâsıba hil‘at-ı fâhireler ve ihsân [u] in‘âmlar olunup üç gün üç gece [Â]diliyye'de Rûmeli Meydânı'nda bî-misâl şâdumânlar oldu.

Ve üçüncü gün sa‘d sâ‘atde alay-ı deryâ-misâl asker ile sarâyına Âdiliyye'den Mısır'a dâhil olup dîvân-ı pâdişâhî oldukda cemî‘i Mısırlı berg-i hazân gibi (---)ında döküldüler ve paşanın haberin sıhhatin aldılar. Ve cümle Mısırlı tesellî-hâtır olup gitdiler.

(---) (---) başı Ve Mehemmed Kethudâ ile Abdurrahmân Paşa'ya emir ve hatt-ı şerîf gelüp (---) (---) sene cemî‘i kul mevâcibleri Defterdâr Ahmed Paşa'dan mutlak (---) matlûb olup mâla bezl-i himmet edüp Ahmed Paşa'nın bir sene muhâsebesin görüp **[Q 352b] [P 346b]** gönderesin, deyü fermân sâdır olunca Abdurrahmân Paşa "*Semi‘nâ ve ata‘nâ"* deyüp Ahmed Paşa'nın elli yedi gün Mısır'a mutasarrıf olup gulû-yı âm ile ma‘zûl olduğu günden sene âhirine dek Mısır mansıbı kâmil bir sene Ahmed Paşa'nın olup Âsitâne tarafından kendüye ne kapucubaşı ve ne salahor ve ne emîrâhûr gelmeyüp bu kavme vereceği mâl hedâyâlar cümle yanına kalup alâ-rağm-ı asâkirü'l-Mısrî kâmil bir sene Mısır'da sâkin olup cümle mevâcibât ve hazîne ve surre Abdurrahmân Paşa tahsîliyle Ahmed Paşa'dan matlûb oldu.

Ba‘dehu sene âhirinde Ahmed Paşa ile Abdurrahmân Paşa dîvân-ı Mısır'da muhâsebeleri görülüp Ahmed Paşa'nın zamânında cemî‘i ümenâ ve mültezimîn ve keşşâflar zimmetinde bin iki yüz kîse bâkî kaldı. Hikmet-i Hudâ bu mahalde Circe hâkimi Kâsım Beğ merhûm olup zimmetinde yüz kîse ve yüz bin erdeb gılâl kaldı. Âhir Ahmed Paşa Abdurrahmân Paşa'dan Circe hükûmetin merhûm Kâsım Beğ'in kethudâsı Mûsâ Ağa'ya sancağile ve eyâletile ve Kâsım Beğ'in borcun edâ etmek şartiyle Circe'yi ricâ edüp Mûsâ Beğ bu şart ile Circe hükûmetin kabûl eyleyüp ümerâ-yı Mısır'dan olup cümle deynin edâ edüp Circe'ye revâne oldu.

Ba‘dehu bin iki yüz kîse bevâkîye ricâ edüp Abdurrahmân Paşa'ya oturddılar ta‘bîri Mısır elfâzıdır, tahsîl etmeğe der-uhde edüp Ahmed Paşa deynden halâs olup mâl-ı bevâkî Abdurrahmân

Paşa üzerinde kaldığına Ahmed Paşa destine hüccet-i şer‘iyyeler ve dîvân temessükâtların alup Ahmed Paşa Mısır'ı kâmil bir sene yemiş oldu. Ba‘dehu Ahmed Paşa Abdurrahmân Paşa'dan bir semmûr hil‘at-ı fâhire ile şerefyâb olup vedâlaşup sarâyına revâne oldu.

Ba‘dehu Defterdâr Ahmed Paşa sene 1087 Ramazânü'l-mübârekinin yigirmi ikinci cum‘a ertesi gün Âsitâne'ye revâne olacağın cümle yedi bölük askeri istimâ‘ edüp Ahmed Paşa'ya ri‘âyeten ale's-sabâh deryâ-misâl askere tenbîh olunup alaya çıkmak sadedinde iken hemân Ahmed Paşa ol gece vakt-i Şâfi‘îden bir sâ‘at mukaddem kendü askeriyle âlem ağyârdan bî-haber olup cümle ahâlî-i Mısır hâb-ı nâzda iken Ahmed Paşa'nın mehterhâneleri ve kös ve tabl [u] alemleri ve alay çavuşlarının velvele-i sît [u] sadâları Mısır içre gulgule verdi.

Ve iki binden mütecâviz meş‘aleler ile Mısır'ı çerâğân edüp sûznâk segâh makâmiyle mehterbaşı İsmâ‘îl Ağa bir fasıl ederek Rûmeli Meydânında sehl karâr edüp velvele-ârâ bir fasıl etdükde cümle ahâlî-i Mısır hâbdan bîdâr olup bu fasılı istimâ‘ etdiler.

Ba‘dehu alay-ı Ahmed Paşa Azebler kapusu önüne geldüğinde mehterbaşı kasden Mısırlıya rağmen Mısırlının kös çalmaları kâ’idesi üzre cümle tablcılar ale'l-ittifâk kös tarzında davullara darblar urdular ve boruzenler dahi bir gûne sûr urup bir hayli zamân bu gûne halt fasıllar edüp Azebler kapusun ubûr edince yine Osmâniyân'ın kânûnu üzre fasıla başladılar.

Andan yeniçeri ocağı kapusu önüne vardıkda yine ke'l-evvel bir gûne kös haltı fasılı ederek ubûr edüp Âdiliyye'de vakt-i seherde karâr etdi. Ba‘dehu Mısırlıdan ol kadar hedâyâ vardı ki Mısır'a dâhil oldukda ol kadar hedâyâ gelmemiş idi. Ba‘dehu Âdiliyye'den azm-i râh-ı Âsitâne deyüp gitmede.

Hakîr yine Abdurrahmân Paşa hazretlerinin ağavâtları zümresinden olup ta‘yînâtımız ihsân eyledi. Zîrâ yigirmi sene mukaddem Erdel seferlerinde yeniçeri ocağından çorbacı iken ülfetimiz var idi. Allâh mu‘ammer eyleye.

Ba‘dehu cümle Mısırlı ile gâyetü'l-gâye hüsn-i ülfet edüp baba ve oğul gibi geçindiler. Ammâ yine her dîvânda Mısır kulu birer hâm teklîfden hâlî değiller idi.

Husûsâ mustahfizân çavuşlarından Şerîf Çavuş her bâr birer gûne evzâ‘ [u] etvâr ile haddinden ziyâde tecâvüz edüp nâ-şer‘î ve nâ-kânûn tekâlifler ederdi. Âhir ocak kavmi bu gûne sefâhetine tahammül etmeyüp bir vakt-i fecrde ba‘zı ihtiyârlar Şerîf Çavuş'u kayd-bend ile Yeniçeri Ağası Mazlûm Alî Ağa ile paşaya getûrdiler, fi'l-hâl paşa arz odasında katl edüp leşin iç ağaları meydânına ilkâ etdiler, andan kaldırup defn etdiler. Cümle erbâb-ı dîvân ve paşa ve pîr [ü] civân şereri şûr-ı şerrinden amân buldular. Ammâ yine kul tâ‘ifesi fetretden hâlî değillerdir, zîrâ âye[t]: [327] âyeti bu Mısırlı hakkında nâzil olmuşdur.

Zikr-i ahvâl-i asâkir-i Mısır

Hulâsa-i kelâm Mısır kavminin eğer tâ’ife[-i] askerîsi ve ulemâsı dâ’imâ hâkimleri üzre tasaddurları kadîm eyyâmda Ferâ‘ine asrından berü olagelmişdir. Ammâ hâlâ paşa vüzerâlarını gâh sarâyda gâh kasr-ı (---) vîrân sakfda ve gâh Taşyatır sarâyında yatırup haps ederler. Ve gâh gâh paşa sarâyında muhâsara edüp (---) (---) (---) ikâb itâb azâb edüp azl edüp katl etmeği mu‘tâd etmişlerdir. Böyle nâ-hak

işleri niçe ehl (---) (---) (---) bir iki kerre çok olur, zîrâ böyle işler var iken vezîr vaz‘ eylemişlerdir. Ve gâh Kâsımlı ve gâh Zülfikârlı (---) (---) öyle biri biriyle hasm olup Rûmeli Meydânında ceng-i azîm olup meydân (---) (---) kede olur. Ba‘zı zamân Kara Meydânda kara leşler kara tağlar gibi yığılup (---) (---) bu misilli olur. Ve ba‘zı zamân Sultân Hasan câmi‘ine ve Sultân Mü’eyyed **[Q 353a]** **[P 347a]** câmi‘ine kapanup ceng-i azîm ederler.

Âhir-i kâr Ömer Paşa gibi üzerlerine top-ı kûp çeküp livâ-i Resûlullâhı kaldırup nefîr-i âm ile üzerlerine asker çeküp câmi‘-i Mü’eyyed'i top ile döğe döğe aşkıyâ ve zorbaları münhedim edüp câmi‘de bunları tu‘me-i şemşîr edüp Mısır'ı emn ü emân etdi.

Ve yine bu kavmi ıslâh içün Defterdâr Ahmed Paşa'yı vâlî-i vilâyet gönderildikde ana dahi elli yedi günde mağzûben ma‘zûl edüp aşağı endirüp bu fezâhati ve bu bednâmlığı etdiler. Ammâ bu sırdan bir ferdin haberi yok idi. Hemân min-indillâh ale'l-gafle zâhir oldu. *Alimellâh şehidellâh ve kefâ billâh şehîden, Muhammed resûlullâh* nakl-i mistâr üzre böyle olmuşdur.

Ammâ kelâm-ı hakkı diyelimki, eğer ahâlî-i Mısır hâkimleri üzre tagallüb etmeyüp mağlûb olsalar avâm [u] haşerâtların zulmünden Mısır'ın nizâm-ı intizâmı bozulup kurâ ve kasabâtlar zulm [ü] te‘addîden harâb [u] yebâb olup hazîne-i pâdişâhî ve surre-i vakfullâh tahsîl olmadan kalırdı.

Ve kânûnnâme-i fâtih-i Mısır Sultân Selîm Hân-ı Evvel Mısır'ı feth edüp cemî‘i diyâr-ı Mısır'ı tahrîr edüp cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtı ve cemî‘i kulun mevâcibâtları ve me’kûlât [u] meşrûbâtların ta‘yîn eylemişdir. Ve cemî‘i vüzerâların dahi me’kûlât [u] meşrûbâtların ta‘yîn eylediğinden mâ‘adâ senevî dörd yüz Mısrî kîse hâss-ı hümâyûn küşûfiyye tahrîr etmişdir.

Ve cümle askerinin yıllık çukalarına ve atlas hil‘atlarına varınca Mekke-i mükerreme kisvesi evkâfı sâhibi vakfından iki yüz kîse yıllık bahâ tahrîr etmişdir.

Ve paşaların fukarâlara tasadduk etmesiyçün yevmiyye üçer bin çil Mısır parası hazîneden ta‘yîn eylemişdir.

Ve'l-hâsıl Mısır askerinin ve vüzerâsının bir kusuru yokdur kim kul isyân ede ve vüzerâ zulüm ede. Ammâ halk tammâ‘ olup zulüm etmeğe meyyâl olmuşdur. Ammâ mısra‘:

Balık başdan kokar derler fesâdın aslı ma‘lûmdur.

Zamân-ı Selîm Hân'da bir vüzerâ Mısır vâlîsi oldukda ana hazîne-i pâdişâhîden üç bin altun harcırâh verüp,

"Mısır Kinânetullâhdır, adl adâlet eyle" deyü tenbîh ederlermiş.

Ol vezîr dahi Mısır'a gelüp kânûn üzre hareket edüp beher sene pâdişâha on iki bin altun ıydıyye gönderüp gayrı tekâlîfden berî imiş.

Ammâ hâlâ zamânımızda Mısır vüzerâları Mısır içün pâdişâha ve vezîre ve kethudâsına ve vâlideye ve hâsekîlere ve şehzâdelere ve kethudâlarına ve kızlar ağası ve kapu ağasına ve gayrı muhâsiblere ve

şeyhülislâma ve kadıaskereyne ve İslâmbol mollâsına ve kubbe vüzerâlarına ve defterdârlara ve sâ'ir ser-i kârda olan yüz on nefer kimesneye bin beş yüz kîse rişvet verüp Mısır'a geldikde iki yüz kîse dahi sa'âdetlü pâdişâha ceb harclığı gönderir. Ve bâlâda tahrîr olunan ser-i kâr sâhiblerine ve musâhiblere dahi kîselik üç yüz boğça ıydıyye esbâb gider.

Bu kadar mâl kanda tahsîl olup Mısır'da kan etmeğe muhtâc olur, kul dahi kana rızâ vermeyüp fetret, isyân, tuğyâna bâ'is olmasının aslı Mısır vüzerâsının masârıfları ziyâde olduğundandı. Ammâ hîn-i fetihde olan vüzerâlara bu hâm teklîf yok imiş, *ve's-selâm.*

Fâtih-i Mısır Selîm Hân asrından berü zamânımıza gelince vâlî-i Mısır olan vüzerâ-yı izâmı beyân eder

Evvelâ ba'de'l-feth-i Mısır sene 922 târîhinde ibtidâ Hayre Beğ Paşa vezîr-i Mısır oldu. Hükûmet[i] on beş yıl iki ay ve yigirmi iki gün. Sultân Gavrî vüzerâlarından Çerkeziyyü'l-asl bir şecî' ü bahâdır nâmdâr sipehsâlâr vezîr imiş. Ve anınla ibtidâ mollâ Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi olmuşdur.

Ve andan Pılak Mustafâ Paşa: Arnavud lisânı üzre *pılak* kocaya derler. Arnavudu'l-asl müdebbir vezîr-i dilîr imiş. İslâmbol'da Eyyûb Sultân câmi'inin mihrâbı önünde bir kubbe-i âlîde medfûndur.

Ve andan Hâyin Ahmed Paşa: Süleymân Hân'da isyân edüp Gavrî'den bakıyyetü's-süyûf Çerkes-i nâkes-i bîkes haşerâtının iğvâsiyle Âsitâne'de vezîr-i a'zam olmadım, deyü isyân edüp üzerine Makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa deryâ ile gelürken Rodos'dan üç kerre Mısır'a gemilerin salup bi-emrillâh avdet edüp âhir Menteşe diyârından deryâ-misâl asker ile karadan Mısır'a gelürken ahâlî-i Mısır böyle bir vezîr geldiğin istimâ' edüp henüz Selîm Hân şemşîrinden rehâ bulmuş ahâlî-i Mısır havflarından Hâyin Ahmed Paşa Mısır'da Kömür hammâmında bir oğlan ile hammâm faslı ederken ol kıyâfetile uryânen Bâb-ı Züveyle'de boğazından salb edüp Âsitâne'ye ve İbrâhîm Paşa'ya arz etdiler.

Ve âhir İbrâhîm Paşa kat'-ı menâzil ederek Mısır'a gelüp Ahmed Paşa ile hıyânet 'ya ihânet edenlerden yigirmi bin âdem katl edüp Mısır'ı eşirrâdan tathîr edüp Ahmed Paşa'nın mâl-ı Kârûnile Mısır'ın iç kal'asına yedi kulle-i azîmi binâ edüp bir dahi paşalar âsî olmasın içün binâ olunan kullelerin cümle topların paşa sarâyına havâle eyleyüp iç kal'a içinde bir nârin hazîne kal'ası içinde bir kulle dahi inşâ etdi. Hâlâ cümle hazâyin ve defterhâne el-ıyâz(?) cümle ol kullede mahfûzdur. Ba'dehu bu kal'aya sekiz bin kapukulu yeniçeri revâne oldu.

Ve andan Güzelce Kâsım Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa Hamâ (---) (---) (---) (---) oldu.

Andan Güzelce Kâsım Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa'da bu kal'aya sekiz bin kapukulu ile İbrâhîm Paşa ve Tavâşî Süleymân Paşa bu minvâl üzre **[Q 353b] [P 347b]** Süveys'de iki yüz pâre kadırga yapup Hindistân Portakal Frengi elinden Dîvâbâd'ı ve bender-i Ahmedâbâd'ı feth edüp cümle Freng'i dendân-ı tîgden geçirüp niçe yüz bin lek mâl-ı defâyin alup yine kal'ayı Hind pâdişâhına hibe edüp andan Yemen benderlerinden birkaç bender feth edüp andan karşu Habeş'e geçüp Özdemir Paşa'ya umûmen Habeş'i feth etdirüp Mısır'a gelmiş. Bir mücâhidün fî-sebîlillâh vezîr-i lâ-nazîr idi. Mısır içre Şeyh Sârî câmi'i ve Süleymâniyye medresesi ve Ebûhûr kal'ası ve niçe yüz hayrât [u] hasenâtlar anındır.

Andan Husrev Paşa.

Ve def‘â Tavâşî Süleymân Paşa.

Ve Dâvûd Paşa.

Ve Vezîr Alî Paşa.

Ve Dukagin Mehemmed Paşa.

Ve İskender Paşa.

Ve Hâdım Alî Paşa: Karâfe'de Kadı Bekkâr civârında medfûndur, mevtine târîh:

İnde melîkin muktedir

Sene 968

Ve Sipâhîler hammâmı sâhibi Mustafâ Paşa.

Ve Sofu Alî Paşa hakkında bu mısra‘ târîh düşmüşdür:

Burc-ı evliyâdan Mısır'a bir zâhid velî

Sene 912

Ve Mahmûd Paşa: Rûmeli Meydânında bir câmi‘i var. Alay ile giderken kurşum ile urup şehîd etmişlerdir. Câmi‘i sâhasında medfûndur. Mevtine târîh:

Uranın koluna kuvvet

Sene 975

Ve def‘â târîh:

Âkıbet Mahmûd şüde

Sene 975

Câmi‘i Sultân Hasan'ın mihrâbı önündedir. Câmi‘ itmâmında Mahmûd Paşa vâkı‘asında Sultân Hasan'ı görüp Sultân Hasan

"Benim cemâ‘atimi niçün aldın? Dilerim ki yarın benim gibi yarın şehîd olasın" der.

Mahmûd Paşa hâbdan bîdâr olup bu vâkı‘ayı ta‘bîrden sonra niçe kurbânlar ve niçe nezerâtlar ile Sultân Hasan ziyâretine giderken ol sâ‘at kurşum ile şehîd oldular.

Andan Sinân Paşa.

Ve İskender Paşa.

Ve Sinân Paşa def'â.

Ve Hüseyin Paşa.

Ve Mesîh Paşa.

Ve Ağa Hasan Paşa.

Ve Vezîr İbrâhîm Paşa.

Ve Defterdâr Sinân Paşa.

Ve Üveys Paşa.

Ve Hâfız Ahmed Paşa.

Ve Kurd Paşa.

Ve Seyyid Mehemmed Paşa.

Ve Hızır Paşa.

Ve Vezîr Alî Paşa.

Ve Hacı İbrâhîm Paşa: târîh-i katl-i İbrâhîm Paşa güft eş-Şeyh Abdurrahmân:

Kateltü askere'l-melîki vezîr[en]

Darabtuhu bi's-seyfi darben şedîden

Kata'tu re'sehu ve-medâre havlin(?)

Li'l-bağîmi'l-vezîrü(?) râha şehîden

Sene 1013

Ve Gürcî Mehemmed Paşa.

Ve Vezîr Hasan Paşa.

Ve Vezîr Mehemmed Paşa.

Ve Vezîr Sofu Mehemmed Paşa: târîhi:

Bi'l-hayri ve's-sa‘âdeti'dir

Sene (---)

Ve Ahmed Paşa.

Ve Vezîr Mustafâ Paşa.

Ve Vezîr Ca‘fer Paşa.

Ve Mustafâ [Paşa].

Ve Kara Hüseyin Paşa: Vüzerâ-yı Sultân Mustafâ'dır.

Ve Bostâncıbaşı Vezîr Mehemmed Paşa.

Ve Vezîr İbrâhîm Paşa.

Ve Vezîr Mustafâ Paşa.

Ve Vezîr Bayram Paşa: Vüzerâ-yı Sultân Murâd-ı Râbi‘.

Ve Vezîr Tabanıyassı Mehemmed Paşa.

Ve Mûsâ Paşa.

Ve Halîl Paşa. Ve Ahmed Paşa.

Ve Deli Hüseyin Paşa.

Ve Civân Kapucubaşı Sultânzâde Mehemmed Paşa.

Ve Nakkâş Mustafâ Paşa.

Ve Maksûd Paşa: zamân-ı Sultân İbrâhîm.

Ve Eyyûb Paşa.

Ve Haydarzâde Mehemmed Paşa: Zamân-ı Sultân Mehemmed-i Râbi‘ ibtidâ cülûsdadır.

Ve Mostarlı Mustafâ Paşa.

Ve Emîr Mehemmed Paşa.

Ve Tarhuncu Ahmed Paşa: Arnabudü'l-asl idi.

Ve Hâdım Abdurrahmân Paşa: Rûmiyyü'l-asl idi.

Ve Hâsekî Mehemmed Paşa.

Ve Firârî Mustafâ Paşa.

Ve Şehsüvârzâde Gâzî Paşa: Engürü kurbunda Kal‘acik'de neşv ü nemâ bulmuş, pederi Çerkes idi.

Ve Gürcî Mustafâ Paşa.

Ve Defterdâr İbrâhîm Paşa: Anatolu'da Divriği nâm diyârındandır. Nîl kenârında Kademü'n-Nebî'de bir câmi‘ ve bir tekye-i tîr-endâz ve bir zâviye namâzgâh matbah-ı vüzerâ teferrüc edecek müte‘addid kâ‘alar ve maksûreler inşâ etmiş bir sâhibü'l-hayr vezîr-i dilîrdir.

Ve Ömer Paşa: Bu dahi Mısır kulunun aşkıyâların kırup niçe hayrâtlar ve Kara Meydân köşkünü ve Mekke-i mükerremede Ömer umre havuzun ve sâkıyeleri ve namâzgâhı müceddeden binâ etmiş bir adl-i Ömer sâhibi sâhib-i seyf Ömer Paşa'dır.

Ve Çavuşbaşı merhûm İbrâhîm Paşa: İmâm Şâfi‘î cenbinde âsûdedir.

Ve Karakaş Alî Paşa: Ebü'l-fukarâ derler, İmâm Şâfi‘î sâhasında medfûndur.

Ve Kethudâ Ebü'l-hayr İbrâhîm Paşa: Mostar kurbunda Poçetel nâm kal‘ada hâsıl olmuşdur. Bir lahm [u] şahm sâhibi mücessem Boşnak âdemi idi. Kandiye bunun re’yile sulh oldu. Müdebbir ve iskemle hâkimi ve halûk u halîm ü selîm ve yârândan mahabbet-i ulemâ ve latîfe-gûy kimesne idi. Ol kadar semiz idi kim her at anı götüremez idi.

Andan Sultânzâde.

Ve Cânpûlâdzâde Hüseyin ve nesîbeyn Vezîr Hüseyin Paşa: vâlidesi tarafından âl-i Osmân'dır kim Sultân Ahmed'in duhter-i pâkîze-ahteri Fâtıma Sultân'dan müştakdır. Pederi cânibinden âl-i Abbâsiyân'dandır. Hâk-i İslâmbol'dandır. Müdebbir ve kâr-âzmûde ve âkıbet-endîş ve dûrbîn ve fikr-ü şedîd hâkim-i şer‘ idi.

Ve Defterdâr Ahmed Paşa: Hâk-i İslâmbol'dur. Bir mubattan ilm-i hisâb [u] kitâbda akl-ı Arasto dîndâr ve perhîzkâr âdemdir. Bâlâda ahvâli ale't-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Ve Abdurrahmân Paşa: Rûm'da Elbasan sancağında Pekin kal‘asında neşv [ü] nemâ bulmuş, Arnabudü'l-asl. Yeniçeri ocağından tulû‘ edüp Kandiye fethinde kul kethudâsı ve yeniçeri ağası bulunup üç sene yeniçeri[yi] Kandiye altında zabt [u] rabt edüp metrisde beklemişdir. Asıl Kandiye bunun re’y-i tedbîriyle feth olmuşdur. Yedi sene yeniçeri ağası ve iki sene Bağdâd andan 3 sene sene 1102 Mısır oldu, *hafizahullâhu ta‘âlâ.*

Andan Vezîr Osmân Paşa: Devlet-i âl-i Osmân'da Osmân isimli Mısır vezîri bunlar olmuşdur. Diyâr-ı Hersek'de Göylüc kal‘ası hâkinden Bâğçe-i hâsda neşv [ü] nemâ bulup (---) sene bostâncıbaşı, andan 29 (---) sene der-i devletde kâ’immakâm, andan üç sene vâlî-i Şâm, andan bir sene eyâlet-i Anatolu ile Kamaniçe muhâfazasında mâh(---) (---) (---) (---) (---) andan sene 1155(?) Âdiliyye['ye] gelüp gurre-i

Ramazân'da sa‘d sâ‘atde Mısır'a dâhil olup kâmil üç sene vâlî-i Mısır adl-i Ömer i‘tidâl üzre tahsîl-i mâl ederken (---) (---) (---) Mısır Urbânı isyân etdükde üzerlerine Mısır askeriyle tecrideye gidüp paşa askeri tecridiyye sene (---) mâh (---) cümle asker tokuz bin (---) (---) (---) (---) asker sene 1154 târîhinde dendân-ı tîğden geçüp kelleleri baş ve buğları dîvân-ı Mısır meydânında galtân olup iklîm-i Şarkıyye emn ü emân oldu. Âhir sene 1094 târîhinde, **[Q 354a]** **[P 348a]**

İşbu Ümmü Dünyâ Mısır-ı nâdiretü'l-asrı Selîm Hân feth edelden berü Mısır'a hâkimü'ş-şer‘ olan mollâları beyân eder

Evvelâ ins ü cinne sâhib-i fetvâ olan sultân-ı ulemâ ve etkıyâ ve sulehâ vâris-i şer‘-i Resûl-i kevneyn ya‘nî müftiyü's-sakaleyn hâdim-i şer‘-i şerîfü'l-haremeyni'ş-şerîfeyn a‘nî Hazret-i Kemâl Paşazâde Ahmed Efendi.

Ve kadı-i Şâfi‘î Uzun Kemâleddîn.

Ve kadı-i Hanefî Nûreddîn Alî bin Yâsîn et-Tarabulusî.

Ve kadı-i Mâlikî Yahyâ bin İbrâhîm bin Ömer ed-Demîrî.

Ve kadı-i Hanbelî Şehâbeddîn Ahmed ibnü'n-Neccâr eş-Şâmî: Bunları Selîm Hân Mısır'a hâkim-i şer‘ edüp sene 923 Rûm'a gitdi ve sene 926 Şevvâl'inde merhûm oldu.

Ve el-Mevlâ Ahmed Efendi: 16 12 sene kadı olup Dâvûd Paşa asrında azl oldu.

Ve Pîrî Efendi bin Hamza.

Ve el-Mevlâ Mehemmed bin İlyâs.

Ve Sâlih Efendi bin Celâl.

Ve es-Seyyid Mehemmed ibn Abdülkâdir ibn Ahmed.

Ve Hâmid Efendi.

Ve Abdülkerîm Efendi.

Ve Abdülkâdir bin Abdülazîz Efendi.

Ve Abdülbâkî Efendi bin Abdülazîz.

Ve Mehemmed Efendi.

Ve Abdullâh Efendi eş-şehîr bi-Pervîz.

Ve Hâdım Alî Paşa zamânında Hasan Efendi bin Abdülhasan, sene 966.

Ve Arabzâde Efendi: Gark oldu, sene 969 (---).

Ve Abdurrahmân bin Alî Efendi, sene 966 968.

Ve Sofu Alî Paşa'da Mehemmed Efendi el-meşhûr Şâh Hurrem, sene 974 ma‘zûl.

Ve zamân-ı Mahmûd Paşa[-i] şehîdde Alî Efendi el-Hâmidî.

Ve Şeyh Abdülkâdir Efendi.

Ve Sinân Paşa'da Bedreddîn Mahmûd Efendi.

Ve Malûlzâde Mehemmed Efendi.

Ve Şeyh Mehemmed ibn Şeyh Mehemmed bin İlyâs.

Ve Nâzırzâde Ramazân Efendi.

Ve Ahmed Efendi bin İnâyetullâh eş-şehîr bi-Nişâncı, sene 984.

Ve Mesîh Paşa'da Abdülkerîm Efendi

Ve Abdülganî bin Mîrşâh, sene 984.

Ve el-Mevlâ Hüseyin Efendi bin Kara Çelebizâde, sene 989 985 ma‘zûl.

{Ve fî-zemen-i Hâdım Hasan Paşa, Sinân Çelebizâde Alî Efendi, sene 971 ma‘zûl.

Vezîr İbrâhîm Paşa'da Şeyhülislâm Mehemmed Efendi ibn Sinânzâde, sene 994 ma‘zûl.

Ve fetret-i Üveys Paşa'da Abdülganî Efendi, sene 995.

Ve Abdullâh Efendi ibn Bahâüddîn, sene 996.

Ve Monlâ Ahmed ibn Rûhullâh el-Ensârî, sene 999 ma‘zûl.

Ve Hâfiz Ahmed Paşa'da Mehemmed bin Kemâl Beğzâde, sene 1000 ma‘zûl.

Ve Kâfzâde Feyzullâh Efendi, sene 1001 ma‘zûl.

Ve el-Mevlâ Ma‘rûfzâde Mehemmed Efendi, sene 1002.

Ve Osmân Efendi ibn Mehemmed Paşa, sene 1003.

Ve Hasan Efendi Kınalızâde, sene 1004 ma‘zûl.

Ve Kurd Paşa'da Osmân Efendi bin Mehemmed Efendi el-mukaddem, sene 1005.

Ve el-Mevlâ Ahmed Efendi ibn Rûhullâh el-Ensârî.

Ve Seyyid Mehemmed Paşa fetretinde Abdurra'ûf Efendi.

Ve Kınalı Hasan Efendizâde, sene 1006 ma'zûl.

Ve Hızır Paşa'da Yahyâ Efendi bin Zekeriyyâ, sene 1007.

Ve Kemâleddîn Efendi.

Ve def'â Yahyâ Efendi, sene 1009 ma'zûl.

Ve Abdulvahhâb Efendi, sene 1010 ma'zûl.

Ve def'a[-i] sâlisde Osmân Efendi ibn Mehemmed Paşa

Ve Mehemmed Efendi ibn Sinân veled-i Mehemmed Efendi el-mukaddem zikruhu, sene 1011.

Ve Mehemmed Efendi bin Hüseyin el-meşhûr bi-Kara Çelebizâde, sene 1012 ma'zûl.

Ve Mustafâ Efendi Azmizâde, sene 1013 ma'zûl marret-i evvel.

Ve Hâdım Mehemmed Paşa'da Mehemmed Efendi bin Abdülganî, def'a[-i] sânîde sene 1014 ma'zûl.

Ve Mustafâ Efendi ibn Âli, sene 1015.

Ve Kara Hüseyin Paşa'da Abdülbâkî bin Tursun Efendi.

Ve Mehemmed Abdülciyâd Efendi, sene 1017 ma'zûl.

Ve Mukîm Vezîr Mehemmed Paşa'da Yahşı Mehemmed eş-Şehrî, sene 1018 ma'zûl.

Ahîzâde Yahyâ ibn Abdülhalîm Efendi, sene 1020 ma'zûl olup Şâm'da merhûm oldu.}

{Ve zamân-ı Mustafâ Paşa'da Mehemmed Efendi eş-şehîr bi-Çivizâde, sene 1030 ma'zûl.

Ve Osmânzâde Abdülkerîm Efendi, sene 1030 ma'zûl.

[Ve] Muhteşem Rıdvân Efendi.

Ve bunlardan mukaddem Abdullâh Efendi bin Mahmûd kadı[-i] Mısır olup ikisi bir senede mansûb u ma'zûl oldular.}

el-Faslu['l-hâmis] (---) ve seb'în
Mahmiyye-i Mısır'dan Abdurrahmân Paşa'nın istikbâline Şâm-ı şerîfe gitdiğimiz menâzilleri ve kurâ ve kasabâtları ve acâyibât [u] garâyibâtları ve sergüzeşt [ü] serencâmları ayân u beyân eder

Mısır şehrinden bin seksen yedi Cemâziye'l-evvelinin gurresinde beş gulâm ve beş at (ve) ikisi seyishâne ile yeniçeri ocağının başçavuşu Gemici Mustafâ Ağa ve çavuşlar kethudâsı Hüseyin Ağa ve

tercümân (---) Ağa ve kâyimmakâm kethudâsı ve müsellim Mehemmed Ağa üç bin mikdârı asker ile Mısır'dan çıkup cânib-i şarka iki sâ‘at gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Sebîl-i Allâm

Bir vâdînin ortasında şekl-i murabba‘ taş-binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Dâyiren-mâdâr cirmi dörd yüz adımdır. Ammâ handakı yokdur. Cânib-i garba bir demir kapusu vardır. Andan içeri bir kat demir kapu cânib-i şimâle nâzırdır. İçinde iki yüz mustahfizân hücreleri ve sâkıye ve âhûrları ve kâ‘aları var.

Ve burc [u] bârûları ve bedenleri ma‘mûrdur. Cebehânesi ve altı pâre topları vardır.

Ve içinde neferâtları kânûn-ı Selîm Şâh üzre mâh-be-mâh Mısır ümerâlarından bir emîr-i Mısır beş yüz âdemiyle nevbet bekleyüp âyende vü revende huccâcı ve tüccârı Mısır'a götürüp getirir. Bir ay tamâm olup yerine bir gayrı beğ gelir geldi.

Sene (---) târîhinde bu kal‘ayı Arab aşkıyâsı mazarratı def‘iyçün (---) binâsıdır. Ammâ gâyet mahallinde inşâ olunmuş.

Ve bu kal‘anın kapusu önünde bir dîvânhâne-i tahtânîsi var, dâ’imâ beğler anda bekler. Cümle atları gözleri önünde mızrakları bağlı gemin alup(?) âmâde dururlar. Zîrâ bu mahallin kıblesi ve cânib-i şarkîsi çöl çölistândır kim râh-ı Mekke'dir. Garbı ve şimâli serâpâ bâğ u bâğçelerdir. Cenûb tarafı Habeş diyârlarına varınca sengistân dağlardır. Hemân bu mezkûr çölden ve dağdan ve bâğdan Arab zâhir olup çalup çarpup seyl suyu gibi gâyib olur. Anıniçün bu Sebîl-i allâm kal‘asında muhâfaza eden beğler dâ’imâ pür-silâh âmâde dururlar.

Ve bu kal‘adan yol aşırı taşrada,

Hasan Beğ câmi‘i

İslâmbol tarzı bir şerîfeli minâresiyle Mısır'ın câmi‘leri evsâfında tahrîr olunmuş. Ve câmi‘e muttasıl bir sebîlhâne ve sâkıye ve havuzlar ve yigirmi aded câmi‘ huddâmları hâneleri ve birkaç dükkân ve iki kahvehâne ve müsâfirîn kâ‘aları ve yine yol aşırı bâğ u bâğçeli âb [u] havâsı latîf cây-ı nazîf yerdir.

Ve matar kesret üzre nâzil oldukda bu Sebîl-i Allâm fezâsında bin guruşluk Sebîl-i Allâm taşı bulunduğu meşhûr-ı âfâkdır. Ve ulemâ-yı Mısır kavli üzre Şeddâd'ın binâ etdüği İremezâtü'l-imâd gibi Şeddâd'ın bâğ-ı İremidir, bu Sebîl-i Allâm zemîninde idi; anıniçün böyle zî-kıymet taş bulunur, derler, *el-uhdetü ale'r-râvî.*

Ba‘dehu bundan kalkup şimâl tarafına gidüp,

Beled-i Matariyye

ki Hazret-i Îsâ sâkin olup hafr etdüği kuyu bu Matariyye'de olduğunun evsâfı bâlâda mufassal tahrîr olunmuşdur. Bu beledi ubûr edüp andan,

harâbı içre mîl sütûnu temâşâ edüp bunlar dahi mukaddemâ tahrîr olunmuşdur. Andan niçe Arab aşkıyâsı kemîngâhları içre beş sâ‘at gidüp,

Menzil-i Hânkâh

Bir düz sahrâda bâğ u bâğçeli ve bostânlı yerde Kalyûb kâşifi hükmünde subaşılıkdır. Ve nakîbü'l-eşrâf-ı Mısır'a ber-vech-i arpalık yüz elli akçe kazâdır ihsân olunur. Ve yüz elli pâre kurâ nâhiyelerinden senevî beş Mısrî kîse hâsıl olur şîrîn kazâdır. Tokuz câmi‘ ve otuz mesâcidi var. Evvelâ çârsûda cemâ‘at-ı kesîreye mâlik,

Sultân Eşref câmi‘i

Fevkânî ve üç tabakalı ve bir minâre-i mevzûnlu ve bir (---) (---) u var. Ve gâyet âb [u] havâsı latîfdir. **[Q 354b]** **[P 348b]** Ve bâlâda zikr olunan kapular gibi kapuları var, her gece mesdûd olur. Bin adım tûlü bir şâhrâh-ı sultânîdir.

Bu şehir Sultân Eşref'in asrında gâyet ma‘mûr imiş. Zîrâ bu şehrin ihyâsına anlar bâ’is olmuşdur. Ve memdûhâtından kavunu ve karpuzu ve gayrı sebzevâtları memdûhdur, zîrâ besâtînleri bostânları cihânı zeyn etmişdir. Ve suları serâpâ kuyulardır, ammâ gâyet lezîzdir. Ve bu şehir Nîl'den bir sâ‘at ba‘id çöldedir. Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir.

Ve cebbânesinde ulu sultânlar medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Hânkâh

Evvelâ Şeyh Ömer.

Ve Şeyh Muhammed-i Irâkî.

Ve eş-Şeyh Halîl.

Ve eş-Şeyh Muhammed-i Gûrânî.

Bu azîzlerin niçe keşf [ü] kerâmâtları zâhir olmuşdur. Kubbeleri ve tekyeleri vardır.

Andan cânib-i şimâle bir sâ‘at bostânlık içre giderek,

Beled-i Münîre

Bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr beleddir. Bu mahalden şimâle Sutûh ta‘bîr etdikleri Urbânın arsagâhı bî-emân yerdir. Urbân şakîlerinin havfından ubûr etmek müşkildir. Selâmetle bu mahalli ubûr edüp,

Beled-i Evlâd-ı Râmin

Bu dahi Kalyûb hâkinde beş yüz hâneli ve câmi‘li ma‘mûr beleddir. Ubûr edüp niçe müzeyyen

kurâlar dahi güzer ederek sekiz sâ‘atde,

Evsâf-ı menzil-i vilâyet-i arz-ı Hâsân ve dâr-ı kehhânân şehr-i Bilbeys

Kable't-tûfân dahi şehr-i azîm idi. Ba‘de't-tûfân Hazret-i Nûh Musul kurbunda Cûdî dağında der-kenâr olup Cûde nâm şehri inşâ etdiler. Ba‘dehu Kalîmûn kehene dâmâdı olan Mısrâyim ki nebîre-i Hazret-i Nûh'dur, Nûh Nebî'den bu Kalîmûn ve Mısrâyim me’zûn olup bu arz-ı Hâsân'da Bilbeys'in âsâr-ı binâların bulup sâkin olup amâr etdiler.

Ba‘de't-tûfân rûy-ı arzda ibtidâ amâr olan Cûde ve Şâm ve bu Bilbeys'dir. Benî İsrâ’îl şehirlerinden şehr-i azîmin biri dahi budur. Tevârîh-i Kıbtî'de ve tevârîh-i Sâbiyye ve Tevrât'da mastûrdur. Niçe bin Benî İsrâ’îl peygamberleri medfûn olduğu için resimleri ile medfûnlardır. Zîrâ Arz-ı Mukaddese haddidir.

Bundan cenûba Mısır hâki Arz-ı Mukaddes değildir. İhtilâf (kesîre) çokdur, illâ bi'l-ittifâk bu Bilbeys şehri nihâyet-i Arz-ı Mukaddes'dir, Arz-ı Hâsân deyü cemî‘i kütüb-i tevârîhlerde musarrah şehr-i atîkdir.

Ve kehene ve hukemâ ve kudemâ ve sultânân-ı selef binâları âsârları var kim diller ile ta‘bîr olunmaz. Kaçan kim hûn-ı Yahyâ talebiyçün Buhtunnasr hurûc edüp bu şehr içre iki kerre yüz bin Benî İsrâ’ilî'yi dendân-ı tîğden geçirüp şehri harâb etdi kim hâlâ ol harâbistân anın zamânından kalmışdır. Niçe mülûklar dahi gelüp amâr etmişlerdir, ammâ güneşde zerre ve deryâda katre-misâl ma‘mûr olmamışdır.

Hâlâ Mısır eyâletinde Şarkıyye kâşifinin tahtıdır. Dörd yüz esb-süvâr tevâbi‘iyle ve yedi bölükden Mısır askeriyle üç yüz kırk pâre kurâdan yetmiş kîse mâl-ı pâdişâhî tahsîl edüp Mısır dîvânında muhâsebe görür, kendüye dahi kırk kîse mâl fâ’iz kalur. Mîrî gılâli yokdur. Ve üç yüz akçe şerîf kazâdır, senevî on beş kîse hâsıl olur şerîf kazâdır. Mezâhib-i erba‘adan müftîleri ve nakîbü'l-eşrâfı ve a‘yân-ı eşrâfı vardır.

Ve şehri bir düz sahrâda vâki‘ olmağile bâd-ı nesîm te’sîr edüp âb [u] havâsının letâfetinden bâğ u bâğçesi ve müşebbek bostânları bî-hisâbdır. Ve cemî‘i râhları sadranc nakşı tarh olunup tarîk-ı âmlarının tarafeynleri tertîb üzre şecere-i cümmeyz ve nâbıka ve sac dırahtları ile müzeyyen ve sâyedâr yollardır. Bu tertîb üzre bu şehri âl-i Abbâsiyân'dan Sultân Muhammed bin Ebû Sa‘îd bin el-Muktedir Billâh tezyîn eylemişdir.

Bu şehir cümle dörd bin hâne sarây-ı âlîler ile ârâste ve esvâk-ı müzeyyen ile pîrâste olmuş şehirdir.

Ve sekiz mahalle ve sekiz hutbedir, mâ‘adâ seksen altı zâviye mihrâbdır. Cümleden,

Câmi‘-i Kebîr

Köhne-binâdır, ammâ cemâ‘at-ı kesîreye mâlikdir. Cümle otuz dörd aded amûd üzre nakş-ı zerkâr bûkalemûn ve lâciverd-i nilgûn müzehheb tavan-ı ibret-nümûndur. Ve mihrâbında âye[t]: [328] âyeti tahrîr olunmuşdur. Ve ağac minberinin bâbı üzre,

Emera bi-inşâi hâze'l-minberi'l-mübâreketi es-Sultân Muhammed bin Ebû Sa‘îd

mastûrdur. Ve bir minâresi ve dörd kapusu var. Ve,

Câmi‘-i Mahmûd Ağa

Nev-binâ bir câmi‘-i zîbâ, evkâfı metîn, latîf ü ra‘nâ câmi‘dir.

Ve bu câmi‘in mukâbelesinde (---) câmi‘i dahi bir minâreli ma‘mûr câmi‘dir, ammâ çârsû içinde olmak ile şeb [ü] rûz cemâ‘atı firâvândır. (---) câmi‘i. (---) câmi‘i. Görüp ibâdet etdiğimiz cevâmi‘ler bunlardır, mâ‘adâ zevâvîlerdir.

Ve bir küşâde hammâmı var; üçü şiddet-i hârda mesdûddur.

Ve tokuz aded vâsi‘ kahvehân[e]leri.

Ve on beş vekâlesi; cümle vekâlelerden ma‘mûr buğday vekâlesi ve zeyt vekâlesi ma‘mûrlardır.

Ve cümle iki [yüz?] dükkândır. Lâkin bezâzistânı yokdur, ammâ yine cemî‘i zî-kıymet (---) (---) (---) metâ'lar vardır ve âdem deryâsıdır.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğuna olduğundan mahbûb u mahbûbesi çokdur. **[Q 355a] [P 349a]**

Suları kuyulardır, ammâ âb-ı hayâtdır. Ve bu şehir Nîl'den iki merhale yer ba‘îd çöldedir. Ammâ kaçan Nîl tuğyân etse Mısır'da Nîl kesimi olduğu mahalde Ebü'l-meccâne nâm cisr dibinden Nîl kesimi olur, ol cisrin altından cereyân eden Nîl cümle Kalyûb vilâyetin rey edüp andan Şarkıyye vilâyetin rey edüp bu şehr-i Bilbeys'i rey edüp Bilbeys'e gemiler gelüp zahîre ve metâ‘ alurlar.

Ve bu şehrin me’kûlât [u] meşrûbâtının memdûhu üzümü gâyet âbdâr ve terdir. Ve nârı Füvve nârından dânedâr ve âbdârdır. Ve nisvân tâ’ifesi engüşt ü nahünlerine uracak hınnâ-yı ahzarı cemî‘i İslâm diyârına bu Bilbeys'den gidüp hazîne hâsıl olur azîm hınnâ bâğları vardır. Halkının ekseriyyâ kârları bu hınnâdır kim nisâ tâ’ifesinin dest [u] pâlarında la‘lgûn rengâreng zînet verir. Bu hınnâ tarlalarda zirâ‘at olunur. Hurde ağaccıklardır, yaprakların cem‘ edüp değirmenlerde dakîk-vâr edüp hınnâ olur. Ve üç sene ağacı mahsûl verir.

Der beyân-ı Sa‘îd-i Süflî ya‘nî arz-ı Hâsân-ı Bilbeys

Evvelâ bi-kavli müverrih Mıgdisî şehr-i Arîş Mısır'ın âhirü'l-hudûdudur, andan cânib-i şimâle arz-ı Şâm'dır. Ammâ Arîş'den cenûb cânibine Bilbeys'e gelince Arz-ı Hâsân'dır. Bilbeys'den Mısır'a gelince Arz-ı Zeydâniyye(?)'dir. Mısır'dan Besâtîn'e varınca Arz-ı Emsûs'dur. Andan ve bundan öte Nîl'in şark tarafına Arz-ı Atfîh derler. Zîrâ şehr-i Şark Atfîh beri Mısır tarafındadır. Ammâ Nîl'in karşu garb cânibine Arz-ı Feyyûm derler. Andan yukaru tâ Circe'ye varınca Sa‘îd-i âlî derler. Sa‘îd-i süflî Bilbeys ve Arîş'dir. Ammâ Circe'nin Nîl karşusuna Dehlîz-i [Cir]ce derler, zîrâ Habeş iklîmi ol tarafdadır. Ve bu Sa‘îd-i âlî vilâyeti Ümmü Dünyâ'yı besleyen ganîmet yerlerdir. Ammâ mezkûr Sa‘îd-i süflî kim Bilbeys ve Arîş hâkidir, sâhil-i Bahr-i Sefîd'de susuz bî-emân Katıyye ve Ümmü'l-Hasan çölüdür kim nihâyeti Tîh sahrâsı çölüdür. Katıyye çölün kazısan (---) (---) (---) (---) kaz su çıkar.

Andan bu şehr içre,

Ziyâretgâh-ı Bilbeys

Evvelâ şehrin hâricinde kıble tarafında bir soffa-i âlîde on yedi Benî İsrâ'îl peygamberleri medfûnlardır.

Ve ziyâ[re]t-i **eş-Şeyh Alî ibn Sa'dûn**: bir kubbe-i ebyazda medfûndur. Ve bunlardan gayrı ziyâret etmedik.

Ve bu şehr içre olan fukarâ ve gurebâlara ni'metleri mebzûl hânedân sâhiblerinden evvelâ Boşnak Mahmûd Ağa ve mukâbelesinde Hüseyin Çorbacı ve Mehemmed Çelebi ibn Şu'ayb ve Mehemmed Çorbacı ve Yûsuf Çorbacı.

Bunlar ile vedâlaşup andan yine şimâl cânibine niçe ma'mûr u müzeyyen kurâlar ubûr edüp ve **Beled-i Rîf**'i geçüp düz sahrâlar içre Bilbeys'den beş sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Kureyn

Sene 864 târîhinde bu kal'a Sultân Kayıtbay binâsıdır. Şarkıyye hâkimi hükmünde subaşılıkdır ve Bilbeys niyâbetidir. Kal'ası bir düz sahrâda şekl-i murabba' bir tula-binâ kal'a-i zîbâdır. Ve dâyiren-mâdâr cirmi dörd yüz hatvedir.

Ve şimâle nâzır bir hadîd kapusu vardır, tâk-i pâki beyâz taşdan binâ olunmuşdur. Dizdârı Mısır müteferrikası ocağındandır.

Ve yüz elli neferâtı ve on beş topu ve gayrı cebehânesi ve kal'a içre yigirmi hânesi vardır. Ve kal'anın vasatında bir meydân-ı hâlîsinin(?) etrâfında hânelerdir.

Ve kal'a kapusunun iç yüzünde,

Sultân Kayıtbay câmi'i: Kapusunun iki yanında mermer taşlar üzre celî hat ile yazmışlar ve kazmışlar, âyet-i şerîfe: [329] âyeti tahrîr olunmuşdur.

Ve bu câmi'in bir alçak minâresi ve iki kapusu var, haremi yokdur. Ve mihrâbı önünde bir cümmeyz-i müntehâ dırahtı var, sâyesinde bin âdem istirâhat edüp serhoş olur. Zîrâ âb [u] havâsı gâyet latîf kal'adır.

Ve taşra varoşu hûrmâ bâğlı ve bostânlı üç yüz hânedir.

Ve âb-ı hayât kuyu suları vardır. Ve nehr-i Nîl bu şehre bir konak yer ba'îddir, ammâ Temmûz'da Nîl gelüp bu Kureyn bağların rey eder. Ve kırk dükkânı var; hammâmı ve gayrı imâreti yokdur.

Ve bu kal'anın cânib-i şarkında tâ iki sâ'at yere varınca serâpâ hûrmâ bâğlarıdır kim cihânı dutmuşdur, ve her bâğda benî âdem sâkinlerdir. Ve Benî Sakar Urbânı aşkıyâsı havfından bu Kureyn kavmi dâ'imâ pür-silâh âmâde dururlar. Ve cümle bâğları tûbdan dîvâr-ı âlîlerdir, her tarafında

kurşum atacak mazgal delikleri vardır.

Ve cümle hânelerden birbirlerine hemcivâr kapuları vardır ki hîn-i ma‘rekede birbirlerine imdâda varırlar.

Ve bu Kureyn'in karpuzu ve hûrmâsı memdûhdur.

Ziyâret-i eş-Şeyh Abdurrahmân-ı Filistînî: bâğlar kenârında bir kubbe-i sagîrede medfûndur.

Bu kal‘adan kalkup hûrmâ bâğları içre yine cânib-i şimâle **Beled-i Settâre**'yi ubûr edüp altı sâ‘atde,

Evsâf-ı şehr-i kadîm Sâlihiyye

Şarkıyye kâşifi hükmünde subaşılıkdır. Şehri bir vâsi‘ sahrâda iki sâ‘atlık hûrmâ bâğları içinde fellâhîn şehridir. Bin mikdârı hânedir, ammâ cümlesi nahlistân hıyâbânı içre başka başka evlerdir ve cümle birbirlerine muttasıldır ve cümle komşu kapuları vardır. Ve her hânenin yine etrâfında mazgal delikleri vardır. Zîrâ şeb [ü] rûz çöl Urbânı bunlardan at ve koyun ve yem ve ta‘âm ister, bunlar vermeyüp dâ’imâ ceng ederler. Anıniçün her hâneden birbirlerine kapular ve tüfeng mazgalları var.

On bin mikdârı Benî Sâlihî derler kavm-i şecî‘dir. Bunlar dahi iki firkadır, bir sınıfi Benî Cüzâm'dır ve bir firkası Benî Harâm'dır. Bunlar dahi dâ’imâ birbirleri ile ceng ederler. Gâyet mel‘ûn kavmleri vardır kim cümle âyende vü revende bu âsî kavmden âcizlerdir.

Bu kavmi ıslâh içün ve ârâmgâh-ı tüccâr [u] huccâc olsun içün bu mahalde bu şehri sene (---) târîhinde Sultân Sâlih binâ etdiğiyçün Sâlihiyye derler. Evâyil-i a‘sârda gâyet ma‘mûr imiş, ammâ memerr-i nâs olup çöl Urbânı yatağı olmağile amâristânından çârsû-yı bâzârı var. Hân [u] hâmmâmından aslâ bir şey kalmamışdır. Ancak bâğlar içinde **[Q 355b]** bir vâsi‘ meydân vardır, gûnâ-gûn dıraht-ı âlîler ile müzeyyen bir fezâdır, ol meydâna haftada bir kerre cevânib-i erba‘a kurâlar (---) âdem cem‘ olup bey‘ [ü] şirâ edüp azîm cem‘iyyet-i kübrâ olur. Ve herkes metâ‘ (---) (---) gider. Ve niçe bin deve yükü hûrmâ fürûht ederler, zîrâ Sâ(---) (---) varırlar **[P 349b]** hûrmâsı olur.

Ve bu bâzâr meydânında bir câmi‘-i kebîr-i fevkânî vardır, Sultân Kayıtbay binâsıdır. Misli meğer Mısır'daki yine Kayıtbay câmi‘i ola. Bir minâre-i âlîsi üç tabakadır. Ammâ cemâ‘atı yok, Urbân içinde kalmış garîb câmi‘dir.

Ve bu şehrin halkı gâyet ankâlardır. Zîrâ âyende vü revendeye niçe kerre yüz bin deve yükü su satarlar. Zîrâ bu şehirden kasaba-i Ümmü'l-Hasan çölünde altı konak yerde lezîz su yokdur. Sahrâ-yı Tîh'in nihâyeti bir rimâlistân ve çöl çölistân ve berr ü beyâbân bî-emân yerdir. Bu Sâlihiyye'den sular ve kirâ ile develeri yükü ile dutup azm-i râh olunur. Anıniçün bu kavm ankâdır. Ve Ümmü'l-Hasan çölünde bî-tâb u bî-mecâl kalan cemâl u hussânları ve bagal u hımârları cümle bu şehir halkı varup alurlar, besleyüp yine huccâca satarlar. Ve fetâları dâ’imâ rehzenlik edüp âdem katl ederler bir alay kuttâ‘u't-tarîk âsîlerdir. Ammâ Cenâb-ı Bârî dahi her Mûsâ'ya bir Fir‘avn ve her Fir‘avna bir Mûsâ halk etdüği gibi bu kavme dahi Cenâb-ı İzzet çöl Urbânın Mûsâ gibi bu fir‘avnîlere musallat etmiş.

Hattâ hakîr cümle asker ile bu şehirde bir hafta meks edüp paşa ılgar ile gelür deyü intizârda olup dururken hikmet-i Hudâ bu şehr üzre çöl urbâniyle mahlût Benî Cüzâm kabîlesi ile yek dil [ü] yek cihet olup cümle bin beş yüz küheylân atlı Urbân-ı sâhib-hussân bu şehr halkının üzerlerine musallat olup şehrin cenûb tarafın nehb [ü] gâret etmeğe başlayınca Sâlihiyye kavmi dahi cümle pür-silâh esb-süvâr u piyâde dest ber-cıda iki bin âdem bu Benî Harâm ile cenge âheng etdiler.

Bunlar hânelerinde olmak ile köpek cengi ederek avret oğlanları dahi imdâd ederek Benî Harâm kabîlesi hiyel-i mekrde zû-fünûn harâmzâdeler hemân mağlûbiyyet semtin gösterüp firâr etdiler.

Bu Sâlihiyye kavmi bu hâli görüp eğer esb-süvâr ve eğer piyâdeleri at boynuna düşüp Benî Harâm'ın akîbince kova kova bâğlarından ve evlerinden bir sâ‘at yer çöle çıkınca derhâl Benî Harâm fi'l-hâl gerüye avdet eyleyüp ac kurd koyuna girir gibi girüp bu Sâlihiyye kavmin domuz balığı gibi hıştlayup ve eslihalayup sürü sürü kıra kıra tarfetü'l-ayn içre bin sekiz yüz âdemi yalman-ı cıdadan geçirüp cümle küheylân kısrakları ve sâyir mâl-ı ganâyim ile Benî Harâm mesrûr [u] handân oldular. Ammâ münhedim olan Sâlihiyye kavmi cân havli ile at boynuna düşüp bizim asker içine gelürken bizim asker dahi, "Anları urdu urmağa geldiler" zann edüp ileri gelenden elli mikdârı âdem Sâlihiyyeliden hâke düşdü. Âhir bizim askerden,

"Bire el kaldırman, anlardan bize zarar yokdur, ancak anlar birbirlerin kırarlar, *sallata'llâhu'l-kelbe ale'l-hınzîr* fehvâsınca. İncitmen, bize gelüp dahil düşeni halâs edin" dediler.

Ammâ evvel gelen Sâlihiyyeli bizim askerden kılıc yeyince gerüde gelenler hemân evlerine cân atdılar.

Hemân akîblerince Benî Harâm kabîlesi bî-bâk ü bî-pervâ şehr-i Sâlihiyye içre girüp cemî‘i külbe-i ahzânları ihrâk bi'n-nâr edüp bir hâdise-i azîm ve bir vak‘a-i ekber oldu.

Nâgâh bi-emr-i tedbîr-i kadir-tüvân ve hükm-i tebdîr-i kazâ-cereyân ta‘alluku birle bir berk-ı lâmi‘ ve hark-ı şâyi‘ ki berg-i hâtifden puyân ve bâd-ı harîfden şitâbân, fî-akalli'z-zamân ve edne'l-evân, şehr-i Sâlihiyye sâkinân-ı mel‘ûnân sebebiyle harâb u yebâb ve envâ‘-ı et‘ımelerin türâb ve esnâf-ı eşribelerin serâb etdiler. Ve ekseriyyâ ağniyâların emvâlini târâc ve evlâdlarını bir niçe gün ac ve kendülerin bir habbeye muhtâc edüp mihaddelerin hacer ve pisterlerin hâkister eyleyüp bu şehr içre ol ma‘rekede niçe yüz bâkirenin bekâreti izâle olunup niçe fi‘il-i şenî‘ler oldu.

Benî Harâm bu hâl üzre Sâlihiyye şakîlerinden bu âsîler böyle intikâm alup Sâlihiyye içinde bir vâveylâ vü efgân, bir tarafda sıbyân ve bir köşede nisvân feza‘ u çeza‘ından gûşlarımız {ya‘nî kulak} asam {ya‘nî sağır} oldu.

Ve üç gün sahrâlardan ve şehir etrâfından develer ile dörd etrâf öyle leşleri taşıdılar. Bir rüsvâylık olmuşdur kim bir diyârda olmamışdır. Zîrâ rüsvâylık oldur kim bu mahalde üç dörd bin müsellah u müretteb Mısır askeri bulunup mâbeynlerin ıslâh etmeğe kâdir olmayup *sallata'llâhu'l-kelbe ale'l-hınzîr* deyüp herkes haymesinden taşra çıkmadı, garâbet bundadır.

Ziyâret-i Sâlihiyye

eş-Şeyh Halîl: Bir küçük kubbede medfûndur. Ve civârında eş-Şeyh Hasan. Ve eş-Şeyh Muhammed-i Dessûkî ve Berrûkî. Bunlar cümle birbirlerine karîb medfûnlardır ve Sâlihiyye'nin hâricinde şimâl tarafındadır.

Bu şehirde on gün meks edüp niçe bin deve kuyu suları hâzır edüp Gazze câniblerine gitmek sadedinde iken paşa tarafından sinde Kürd İbrâhîm nâm çukadâr ılgar ile gelüp Müsellim Mehemmed Kethudâ'ya, "Ale's-sabâh sâhib-i devlet bundadır, alaya Ağa'ya hâzır olun" deyü müjde edüp Ümmü'l-Hasan çölü derdinden halâs olup cümle asker alaya hâzır ile berâber oldular. Ammâ hakîr müsellim ile nısfu'l-leylde ılgar ile Sâlihiyye['ye] varup andan (---) sâ'at gidüp (---) (---) cümle askerile müfîd ü muhtasar hayme ve hargâhile meks (---) (---) kethudâ ba'dehu (---) (---) Süleymân Ağa buluşdular. Hakîr ve (---) pûs etdükde **[Q 356a]** bir hayli i'zâz [u] ikrâm edüp hâl hâtırımız sorup su'âl etdi.

Andan kalkup ibtidâ alay-ı azîm ile **kasaba-i Sâlihiyye**'ye **[P 350a]** dâhil olunca otağı önünde yüz koyun kurbân olunup du'â ve senâ ile azîm vezni üzre bir dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ oldu kim cümle a'yân-ı Mısır evzâ' [u] etvâr-ı paşaya vâkıf oldular. Zîrâ Mısır'ın cemî'i ârifân-ı nüktedân-ı zamîr-şinâsı bu Sâlihiyye'ye gelüp paşa ne tabî'atdedir, cerî midir ve ebleh midir veyâ hâki[m] midir? Bu dîvânda haberdâr olup ana göre amel ederler. Ba'de'd-dîvân summât-ı Halîlü'r-rahmân tenâvül olunup alay ile gelen Mısır askerine hâliyeleri üzre bahşîşleri ihsân olunup herkes haymelerine varup hedâyâların paşaya arz etdiler.

İki gün bu şehirde tekâ'üd olunup ertesi gün Nîl kesimi müjdesi geldi. Ammâ hikmet-i Hudâ âdetullâhdan yigirmi gün mukaddem Nîl kesimi oldu.

"Paşanın kademi mübârekdir, hayır berekât ile geldi" deyü ahâlî-i Mısır şâdumân, ba'dehu üçüncü gün yine alay-ı azîm ile gelürken önü sıra yeniçeri başçavuşu ihtiyâr olmağile piyâde yürümeğe iktidârı olmaduğı ecilden paşa,

"Ata bin" deyü emr etdi. Çavuş dahi,

"Kânûn değildir devletli vezîr, ocağımdan mu'âteb olurum" dedükde derhâl paşa ocağa hitâben bir beyâz buyuruldu verüp Gemici Başçavuş'u atına bindirmeği kânûn etdi. İlâ'l-ân eyledir.

{Andan bu mahalle Abdurrahmân Paşa alay-ı azîmile otağına ocağına gelürken Sâlihiyye sahrâsında Şarkıyye hâkinde sâkin olan Benî Harb Süveyd Urbânı âl-i Benî Sakar ve âl-i Benî (---) cümle on bin asker olup mezkûr sahrâda iki kavm-i cebbâr bir ceng-i azîm edüp Benî Harb altı [bin?] askerle âl-i Sakar üzre (---) tarafeynden beş bin âdem nîze-i rumh-ı sinândan güzâr edüp lâşe-i murdârların temâşâ etdiğimiz ceng-i azîmdir. Mufassal yazıla.}

Menzil-i kal'a-i Kureyn

Alay ile gelüp serâperdesinde meks edince kal'adan mehterhâneler çalınup ve toplar atılup şâdumânlar olup dîvân-ı azîm oldu.

Andan nısfu'l-leylde paşanın ve cümle asâkirin bârhâneleri kalkup hakîr dahi Gemici Başçavuş ağırlığiyle beş yüz mikdârı pür-silâh asker ile meş'aller çerâğâniyle Bilbeys şehri

kenârında yol iki firka olup başçavuş deve katârları ile bir tarafa bu hakîr seyishânemiz ile seksen aded yeniçeri mülâzımları ile kimi atlı ve kimi heccânlı ve kimi har-süvâr ve kırk elli mikdârı dahi piyâdemiz ile Bilbeys bâğçeleri içine geldükde vakt-i Şâfi'î oldu.

Anı gördük, bizim sağ cânibimizde yetmiş seksen mikdârı esb-süvâr eli mızraklı, fitrâklerinde bizim gibi yanmış tüfeng fitîlleri ile bir alay asker. Cümlemiz paşa ile Bağdâd'dan gelen yeni asker zan eyledik.

Der beyân-ı sergüzeşt-i men

Hikmet-i Hudâ *fe-izâ câ'e'l-kazâ amiye'l-basar* [330]. Olacak olur, atalar sözün tutmayan hatâlar dedikleri üzre ve sürüden ayrılan koyunu kurd yer dedikleri üzre Bilbeys'in kenârında cümmeyzler altında bazımız şehre dâhil olmuşken hemân sol tarafımızdan mukaddemâ bizimle atbaşı berâber gelen Bağdâdlı paşa askeri zann etdiğimiz seksen aded hayyâl asker ale'l-umûm içimize at koyup ale'l-gafle cümlemize silâha el atdırmayup mızrak ile anı anda kimin kanda edüp tarfetü'l-ayn içre cümlemiz rumh-ı sinândan geçirüp cümle mülâzımları soymağa başladılar.

Hemân hakîr cân havli ile Allâh Allâh sadâsına derûn-ı dilden rehâ buldurup sadâmız evce peyveste olup cümle refîklerimiz piyâde oldular. Hakîr zann etdim ki piyâde olup bâğçeler dîvârları dibinde ve cümmeyz şecerleri dibinde siperlenüp ceng etseler gerek. Meğer bunlar Urbân havfından uryân olmağa enmişler.

Anı gördüm, hakîrin sol cânibinden dörd atlı dal mızrak gelüp ibtidâ bir kır atlı ve mâvî beddâvî gömlekli hakîre yetişüp sol cânibimde halça kemiği üzre bir mızrak urup yaylıkdan güzer edüp kemiğe dayandı. Ve ensemden bir gulâmım dahi atdan yıkdılar ve başına üşdüler. Hemân hakîrin cân başına sıçrayup dal tîrkeş olup oğlanın üzerine varup eğer hânesinden bir kol tüfengi atdım, ammâ gece olmağile nice olduğun bilmem.

Hemân Arablar oğlanın yanından firâr etdiler. Gördüm ki oğlanın atı Arablara doğru kaçar. Ardına düşdüm. Urbân hakîri ortaya alup birkaç ok ile bir cânibe halâs olup atdan düşen gulâmım dahi gâyib etdim. Beni kovan Urbânın birine bir ok perrân etdim, hemân altında atı bir süheyl urdu. "Hay atına urdum", dedim. Gördüm, dörd atlı bir tarafımdan, altı atlı bir cânibimden üzerime zılkıt urarak hücûm etdiler. Kizb harâmdır, hemân hakîr *firâren an tevâliyi'l-kesürât* deyüp kaçmak dahi erlikdendir deyü şehr içine girdim.

Hakîri artık kovmadılar, ammâ zahmımdan kan cereyân ederek çakşırım ve çizmem içi kan ile doldu. Ammâ yaram dahi sovumadı ve bedenimde dahi kuvvet kuvâ yerinde. Ammâ hemân ki memlûklarım (---) gitdi, beş aded küheylân atlarım mükellef silâhları ile ve seyishânede olan mâl ve zî-kıymet eşyâlar (---) (---) (---) (---) a zarâr ziyân gelince hemân cân atup sıçrayup,

"Bundan sonra bana sağ gezmek harâmdır", deyü gerüye dönmeyüp atdım, yine Arab üzerime hücûm etdiler. Gördüm ki seyishânemi yedüp gitdiler.

Hemân yine tîrkeşe **[Q 356b]** el edüp bir ok gezleyüp üzerlerine at bırağup bir cümmeyz altında şast ber-kabza oku kümelerine atam **[P 350b]** derken cümmeyz ağacından bir kütürdü zâhir oldu. Anı

gördüm, bir âdem esbâbiyle cümmeyz ağacından kütür kütür uçup atımla benim üzerime düşüp yay çilesinden ok halâs olup kolum mecrûh olayazdı.

Hemân herîf-i zarîf beni görünce Arab sanup,

"Amân yâ emîr veyâ seydî" deyüp soyunmağa başladı.

Meğer bizim refîklerimizden cümmeyz ağacına çıkmış, bir muhâlif şu‘beye basup düşmüş.

Gördü kim hakîrdir, hemân şehre firâr etdi; ammâ Bâb-ı Züveyle'de bir kavvâf emîr vardır, ol yiğit hakkâ ki Alî cengi edüp,

"Ene'ş-şerîf ene's-sâdât ve ene evlâdü Muhammed ve inkişerî askerü's-sultân" deyüp dal kılıc hakîr ile hayli cenge imdâd etdi.

Bu mahalde gördüm, bir at serserî gezer, ammâ vakt-i şâfi‘î karanlığında olmağile at kimin idiği ma‘lûmum değil. Derhâl atı licâmından bir vîrân bâğçe içre bir nâbıka dırahtına bağladım. Ammâ yaramdan ziyâde üzerime düşen âdemin darbından kollarımın veca‘ı beni helâk etdi.

Hemân mezkûr emîr ile bir Arab'a sataşup ele aldık ve atdan yıkup emîr atına süvâr olunca Arab'ı gâyib etdik. Hemân on beş mikdârı Urbân yine üzerimize hücûm edüp emîr bir tarafa, hakîr yine şehr içine firâr eyledim, ammâ yaram dahi sovuyup beni helâk ediyor.

Bu hâl üzre vakt-i Şâfi‘îde göz gözü görecek mahal olunca, mâl cândandır, deyü yine arbede meydânına varup gördüm, cümle Urbân şikârların alup eğer hâneleri esbâb ile ve terkileri gûnâ-gûn havâyicler ile mâl-â-mâl. Ve benim seyishânemi dahi keşân-ber-keşân götürmede. Ve Sa‘îd nâm gulâmım ağlayup feryâd edüp bile gitmede.

Hemân hakîr bir vîrân bâğ dîvârından içeri girüp dîvârın ardı sıra gidüp bu Urbânın önün alup bir köşede gizlenüp bir çileye üç ok gezleyüp ileri gelenlere atup çadırlara firâr ederim mülâhazasında oldum. Zîrâ paşa otağın ve a‘yân-ı Mısır haymelerin meş‘aller ile çerâğân edüp kurmada idiler. Ba‘dehu hâtırıma geldi kim,

"Sen bunlara meydâna çıkup ok atınca ya vura, ya vurayazasın, bunlar seni çadırlara yetişdirmeyüp Arab atları ile sana erişirler. Bu sevdâdan ferâgat eyle" deyü hâtıra bu ilhâm olup,

"İşte sabâh karîbdir, hemân akîblerince gözet, ne cânibe giderlerse ana göre amel eyleyüp paşaya bildir", deyü ok atmadan ferâgat eyleyüp kemîngâhda pinhân oldum.

Gördüm, seksen kadar kâfir mâl-ı ganâyimleri ile cânib-i şarka giderler ve benim seyishânemi mâlları gibi yederler ve gulâmlarımı güdüp giderler.

Allâh âlim [ü] dânâdır kim böyle olmuşdur. Hemân gerüden üç Arab atlısı bunlara yetişüp,

"*Yâ mu‘arrasîn, ıkta‘ celâcîl hussân fe-hammil*" deyince biri hemân atından enüp benim

seyishânemin celâcillerin ya‘nî çınkırakların kesüp benim tarafima atınca tâ önüme düşdü, ben dahi alup koynuma kodum. Bu çınkırakların bana vâsıl olmasında sır vardır, deyü sâkin oldum. Ammâ aslâ dermânım kalmadı.

Anı gördüm, benim olduğum vîrân bâğçe içinde gerüden dörd atlı âdem geliyor. Hemân hakîr pusu yerinden atıma süvâr olup bâğın bir harâb dîvârından taşra çıkup çadırlara doğru gitdim. Bu dörd atlı varup yine Urbâna kavuşdular. Hakîr artık ardları sıra gitmeğe iktidârım olmayup gerü ma‘reke yerine geldim.

Vakt-i Hanefî oldu. Üç kılıc biri gümüşlü ve üç boy tüfengi ve bir çakmaklı kol tüfengi ve iki gümüşlü bıçak ve benim oklarımdan altı ok ve bir heybe esbâb ve bir çuka kontoş ve bir sâkıye yanında bir kısrak ve benim ağaca bağladığım at, bunları alup başçavuş çadırına geldim.

Hikmet bu kim biz anda bu kadar mâl [u] menâlden ve huddâmlardan ayrılup bir at ile cânım halâs edüp başçavuş haymesinde mihmân olduk. Anı gördüm, Haydar nâmında gulâmım, ol dahi mecrûh gelüp vâsıl oldu. Başçavuş şehirden cerrâhlar getürdüp cemî‘i yoldaşların ve hakîrin zahmlarına merhemler urup niçe zamân zahm-ı cıdayı çekdik. Garâbet bunda kim biz ceng ederken zâhir başçavuş askeriyle bir sokak aşırı yanımızda idi, aslâ imdâd etmediler.

Ala's-sabâh paşa alay-ı azîm ile Bilbeys sahrâsında meks edüp dîvânda ol gün yüz arzuhâl verdiler kim cümle ol gece nehb ü gâret olmuş âdemler idi. Bizimle soyulan yeniçeriler içün başçavuş,

"Devletli vezîr, benim elli kadar yoldaşım ve Evliyâ Çelebi karındaşım kulunuz dahi yaralanup beş atı ve bir seyishânesi kulağına dek yüklü çadıriyle ve bu kadar mâlı ve gayrı a‘yân menâli nehb ü gâret olunmuş kim ta‘bîr olunmaz."

Yine aslâ kimse su’âl etmeyüp ve harâmîlerin hakkından gelmeyüp andan yine alay-ı azîm ile çelebi Mısır askeri çıkup paşayı sene 1087 târîhinde mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in bâlâda tahrîr olduğu üzre,

Menzil-i Âlî

ile üç gün üç gece çerâğân ve şâdumânlar olup meks olundu.

Andan yine bir alay-ı kübrâ ile sa‘d sâ‘atde sene-i mezbûrun mâh-ı Cemâziye'l-âhir'inin evvel bâzârertesi günü Abdurrahmân Paşa sarây-ı Mısır'a dâhil olup alay askerlerine ihsân [u] **[Q 357a]** in‘âmlar bezl olunduğu cümle bâlâda mastûrdur, Allâh âkıbet-i hayırlığı vere.

Abdurrahmân Paşa Mısır'a dâhil olunca Mehemmed Kethudâ'siyle hüsn-i zindegâne edemeyüp âhirü'l-emr Mehemmed Kethudâ'yı sene 1088'de ma‘zûl edüp Âsitâne'den ulaklığla gelen kapucular kethudâsın vekîl-i mutlak edüp cümle akd ü hal anın destinde olup cümle tevâbi‘ [u] levâhıkları zabt edüp **[P 351a]** Mehemmed Kethudâ'yı Minye şehrine ve şehir havâlesi İbrâhîm Ağa'yı Circe'ye sürüp gılâl tahsîline me’mûr oldular.

Ammâ bi-emri Hudâ sehl kaht [u] galâ olup bir erdeb gılâl sekiz guruşa çıkup şehr-i Mısır içre niçe mahzenlerden ahâlî-i şehr gılâli yağmâ ederek Sultân Hasan câmi‘i önündeki mahzenleri cümle

aşkıyâlar münhedim edüp cümle gılâllerin nehb [ü] gâret ederken Alî Kethudâ ve Şerîf Çavuş birkaç atlı ile binüp Rûmeli Meydânında Alî Kethudâ on bir âdemin boynun urup ibâdullâhın mâlı gâret olmadan halâs olup şehirden taşra sâyir diyâra gılâl gitmemesiyçün dellâllar nidâ etmişken bir gün üç yüz deve ile çöl Urbânı gılâl kaçırırken derhâl Abdurrahmân Paşa cümle ağavâtiyle atlanup Âdiliyye ensesinde Ayn-ı Mûsâ tarafında Urbâna yetişüp cümle develeriyle gılâllerin bırakdırup hayli ceng-i azîm olup iç ağalarından niçesi mecrûh olup Türkmânoğlu Arab elinde şehîd olup Urbândan bir haylısı dendân-ı tîğden geçüp Abdurrahmân Paşa gânimîn bu kadar gılâl yükü ve develer ile Mısır'a gelüp meks edüp ertesi Süveys'den azîm gâfile ve Şâm-ı Cennet-meşâm'dan kârbân-ı azîm gelüp Mısır ganîmet oldu.

Ammâ huccâc-ı müslimîne istikbâle giden Akabe ağasın Arab çevirüp ceng-i azîm ederlerken Abdurrahmân Paşa'ya feryâdcı gelüp ol ân meydân-ı mahabbete yüz kîse mâl döküp sâbıkan emîrü'l-haclıkdan ma‘zûl olan Yûsuf Beğ ile iki bin müsellah asker ile üç gün üç gecede imdâd yetişüp hamd-i Hudâ Urbânı bozup cümle huccâc âsudehâl Mısır'a dâhil oldular.

Bu mahalde Deşîşe-i Kübrâ mübâşiri olan Kadı Abdurra’ûf('u) Şerîf Çavuş sebebiyle Circe'de maktûl olunmuşdur, sene 1087.

Ammâ beri tarafda yeniçeri başçavuşu Şerîf Çavuş paşayı ve Alî Kethudâ'yı aslâ söyletmez olup her âşda tuz gibi her işde bulunurdu.

Âhir-i kâr paşa[-yı] gayyûr bu evza‘ [u] etvâra tahammül edemeyüp sene 1090 mâh-ı Mevlûdun on ikinci gecesi mevlûd-ı Şeyh Bekrî olduğu gece yine yeniçeri ocağından Küçük Mehemmed Odabaşı re’yile ale's-sabâh Şerîf Çavuş'u câmehâbından uryân çıkarup Abdurrahmân Paşa huzûrunda cümle neferât "İstemeziz" deyüp mehterbaşı odasında cellâdlar Şerîf Çavuş'u ma‘nûkan boğup leşini sarây meydânına atup tevâbi‘leri cenâzesin götürüp defn etdiler.

Anın tevâbi‘i Muharrem Çavuş'u dahi İbrîm'e nefy edüp anı da Circe şehrinde katl edüp Mısır âsudehâl olup nizâm intizâm buldu.

Andan Hasan Kethudâ nâm bir müksirü'l-kelâm bir âdem Âsitâne tarafından kethudâlığa gelüp paşa ile hüsn-i zindegâne edemeyüp Ka‘be'ye gitdi. Ve Mehemmed Kethudâ'yı der-i devletde fermân-ı şehriyârîyle taleb etdiklerinde Âsitâne'ye göndermeyüp Minye gibi şerîf mansıbdan ma‘zûl edüp Menfalût ihsân olundu.

Andan der-i devlet tarafından Kahvecibaşı ve Salâhor Siyâvuş Ağa ve Sarı İmrahor İbrâhîm Ağa ve Freng Beğ ve Gazzâzoğlu Ahmed Ağa ve gümrük emîni Hüseyin Ağa ve Bozoklu Ahmed Ağa ve'l-hâsıl bir yılda yetmiş yedi mükellef ağalar gelüp bunlara bin kırk altı kîse ihsânlar olundu.

Ammâ **hikmet-i Hudâ** sene 1087 târîhinde Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa vezîr-i a‘zam iken Tekirdağı şehriyle Burkaz mâbeyninde Kara Biber Ağa çiftliğinde merhûm olup kâyimmakâm Kara Mustafâ Paşa sadr-ı a‘zam olduğunun haberin şehr-i Mısır'a vezîr-i a‘zam ağalarından Amasiyyeli Gürcî Osmân Ağa haber getürüp Abdurrahmân Paşa gâyet müte’ellim olup ahâlî-i Mısır ile hüsn-i ülfete başlayup Gürcî Osmân Ağa'ya yetmiş kîse ri‘âyet edüp Mısır'ın dördüncü senesi mukarrerin

ricâ eyledi.

Bu mahalde Abdurrahmân Paşa Mısır'ın yeniçeri ocağından Habeşli Kethudâ'yı ve Çınar Mustafâ Kethudâ'yı ocakdan hâh-nâ-hâh çıkarup Çınar'ı Cidde beği etdi ve Habeşli'yi mîrlivâlıkdan afv edüp Mekke'ye izin verdi. Yeniçeri Bekir Efendi'yı ve Mustafâ Efendi çırâğların ve niçe kimesnelerin dahi haklarından gelmek içün hânelerin basdırdıkda herbiri avret üslûbuna girüp firâr edüp cânların halâs eylediler. Ammâ ocaklarından ağır ulûfelerin kat‘ edüp hazîne-i pâdişâhîye muzâf eyledi. Ve Mısır içre niçe gûne cür’etler edüp mâl-ı pâdişâhî tahsîline azîm tekayyüd [ü] ihtimâmlar etdi.

Ba‘dehu sene-i mezbûrda pâdişâh-ı âlem-penâhın şâtırbaşısı sene 1089'da Sâlih Ağa Çehriliçse fethi müjdesiyle gelüp yedi gün yedi gece Mısır içre bir şâdumân olmuşdur kim tahrîr ü tavsîfinde lisân kâsırdır. Âhir-i kâr Kara Meydânı'nda atılan şâdumân toplarının zelzelesinden paşa sarâyı kal‘asının kethudâ sarâyı ve niçe müte‘addid ağavât odaları tâ dîvân efendisine varınca münhedim olup yere berâber oldukda Alî Kethudâ'nın bu kadar mâlı ve tevâbi‘inin bir gulâmı ve bir müneccim-i Mağribî Şeyh Muhammed ve iki âdem dahi münhedim olan binâlar ile uçup helâk oldular.

Ba‘dehu Kasr-ı Ayn'da bir kasr-ı âlî ve Nîl kesimi olan yerde Ebü'l-müncân cisrinde bir kasr-ı vâlî ve paşalar sarâyı içre hâs bâğçeye nâzır bir maksûre ve İskenderiyye'yi reyy eden Nâsırıyye tur‘asın **[Q 357b]** niçe kerre yüz bin âdem ile tathîr eyleyüp bir rasîf-i azîm inşâ etdi.

Ve mâh-ı Muharrem'in on ikinci gecesinde İmâm Hüseyin üzre mevlûdü'n-nebî etdirüp ol gece cemî‘i şehri tezyîn eylemeği îcâd edüp buhûr u gülâbı ve ûd u amberi ve şem‘a-i kâfûrî ve sükkerî eşribe-i mümessekinden mâ‘adâ yigirmi bin para İmâm Hüseyin mevlûduna vakf eyleyüp ilâ-hâze'l-ân cârî bir hayrât-ı hasenâtdır. Ve niçe bunun emsâli hayrâtları var kim lâ-yu‘addir.

Bundan mâ‘adâ Urbân aşkıyâsına ve hırsız ve harâmî ve neşşâllara amân u zamân vermeyüp Rûmeli Meydânında katl ederdi. Ammâ Dimyât yolunda Habîb nâm bir fellâhı köğünde basup firâr edüp Zülfikâr Kethudâ himâyesine girdiği haberin paşa-yı müşârün-ileyh haber alup, "Olmaya illâ hayr" deyüp yârân Genc-i Seyyid'e pinhân edüp bir gün evvel Bedevî (---) kuyusundan çıkarup Circe beği Alî Beğ mastabasında başın kesüp kellesin Abdurrahmân Paşa'ya gönderdiklerinde Zülfikâr'ın kellesin paşa görüp,

"Esîr(?) Allâh hamd-i Hudâ, Ahmed Paşa karındaşımızı ma‘zûl edenlerden bu kaldı idi, anı dahi bu hâl üzre gördüm" buyurdular.

Niçe bin gûn[e] re’y-i tedbîrleri vardır, ammâ biz ben muhtasar kıldık kıldım. Âhirü'l-emr sene 1091 (---) *Tût*'unda ma‘zûl olup Mısır('ı) Anatolu eyâletinden ma‘zûl Evvel Osmân Paşa'ya sadaka olunup, şehir havâlesi İbrâhîm Ağa şehr-i Şa‘bânın altısında Mısır'a dâhil olup, kâyimmakâm Kaytâs Beğ olup, **[P 351b]** *Tût* gurresinde Abdurrahmân Paşa alay-ı azîm ile aşağı Mısır'da Kal‘atü'l-Kepşî dibinde Mehemmed Beğ sarâyında meks edüp hîn-i azilde ağavâtlarına ikişer kat ta‘[y]înât vermeğe başlayup Âsitâne tarafına ulaklar gönderdi.

Ba‘dehu Osmân Paşa toksan bir Şa‘bân'ının yigirmi tokuzunda bir alay-ı azîm ile Âdiliyye'de

serâperdesiyle meks edüp ol gece azîm fişeng şâdumânları oldu. Ammâ hilâl-i Ramazân görünmeyüp ale's-sabâh cümle ehl-i Mısır, Ramazân değildir, deyü orucların yemişken kuşluk zamânı tercümân başı Mirzâ Kâşif ve niçe sulehâ-yı ümmetden âdemler,

"Biz ahşam ayı gördük" deyü şehâdet etdiklerinde Osmân Paşa dahi eyitdi:

"Bire âdemler, ya ahşam bize ayı gördük deyü niçün haber etmediniz kim bu kadar kerre yüz bin ehl-i Mısır sıyâmın yediler?" deyü paşa gazab-âlûd olup tercümân Mirzâ Kâşif'i ol ecilden ibtidâ ma‘zûl edüp ertesi eyle zamânı dellâllar nidâ edüp eyle vakti oruc dutulduğun ehl-i Mısır tefe’’ül edüp, kaht [u] galâ olur, dediler.

Ve yine nefsü'l-emr eyle olup gurre-i Ramazân'da alay-ı azîm ile Osmân Paşa başına sorguc-ı sultânî komadan mükellef ü mükemmel alay ile toksan bir Ramazânı evvelinde Mısır'a dâhil oldu.

Ertesi Abdurrahmân Paşa Osmân Paşa'ya gelüp,

"Hayr makdem, safâ geldiniz" deyü ba‘de'lletî ve'l-letâ Mısır muhâsebesin görmeğe başlayup Abdurrahmân Paşa üç kerre huzûr-ı Osmân Paşa'ya gelüp muhâsebeleri görmeğe Alî Kethudâ der-uhde edüp Osmân Paşa niçe musâmahalar edüp cüz’î ve küllî şeylere bakmayup niçe eşyâları deftere kayd etmeyüp bir şey almadı.

Ancak anbâr tarafından (---) mâl-ı bevâkî kalmış idi. Anıniçün Abdurrahmân Paşa mîrîye (---) kîse mâl verüp hatm-i defter memhûr rûznâmçe alup Abdurrahmân Paşa eline hüccet-i şer‘iyyeler alup deynden halâs oldu.

Ammâ Alî Kethudâ'nın cürm [ü] cinâyet içün aldığı bartıl mâl içün ol kadar şakîler Osmân Paşa huzûruna gelüp birine dahi nazar olunmayup dîvân-ı Mısır'dan red olundu.

Ve kazi‘asker dahi "Tezvîr da‘vâdır" deyü birinin da‘vâsın dinletmeyüp huzûr-ı şer‘den dahi red olunup ancak yeniçeri ocağından Bekir Efendi'den ve Mustafâ Efendi çırâğı Alî Efendi'den ve niçe kimesnelerden alınan cürm [ü] cinâyet-i nâ-şer‘î içün Abdurrahmân Paşa'dan kırk yedi aded kîse ber-vech-i sulh alınup anlardan dahi kat‘-ı alâka hüccetleri alınup Abdurrahmân Paşa Osmân Paşa ile vedâlaşup sene 1091 Şevvâl'inin onuncu gün sebt günü alay-ı azîm ile Âdiliyye'ye mu‘azzez ü mükerrem çıkup serâperdesinde meks edüp Osmân Paşa ile vedâ‘ ziyâfeti olup Abdurrahmân Paşa Âsitâne tarafına revâne olup gitmede. Beri tarafda Osmân Paşa gûnâ-gûn re’y-i tedbîr etmede.

Âsitâne tarafından sadr-ı a‘zam hazînedârı Hasan Ağa gelüp şehir havâlesi İbrâhîm Ağa'da meks eyledi. Ol mahalde İbrâhîm Ağa havâlelikden ma‘zûl olup hazînedâr Yûsuf Ağa şehir havâlesi olup sakal koyverdi. Ve İbrâhîm Ağa paşadan yigirmi beş kîse karz-ı hasen verdiği mâlın alup İslâmbol'a vardıkda merhûm olup paşaya toksan iki senesi mukarreri gelüp Kör Ömer Beğ Gazze paşası oldu. Ve sâyir vüzerâ-yı Mısır' hazînelerinden ol hazîne ile ceyb harçlığı berâber çıkup Şâm surresi bir ay mukaddem Şâm'a gider oldu.

Sene (---) 1092 Mekke-i mükerremede Şerîf Berekât merhûm olup yerine **[Q 358a]** oğlu Şerîf (---) şerîf olup Mekke ve Medîne âsudehâl oldu.

Bu sene-i menhûsede Gazze paşası Ömer Paşa'yı Râkid nâm bir şeyhü'l-Arab cengde kurşum ile urup şehîd edüp bin mikdârı Rûm yiğitleri dendân-ı rumh-ı sinândan geçüp câm-ı şehâdeti nûş etdiler.

Yine sene-i mezbûrda Mekke-i mükerreme içre bir azîm yağmurlar yağup Beyt-i Şerîf'i seylâb-ı rahmet gark edüp niçe hânedânlar münhedim olup niçe bin at ve katır ve deve ve niçe yüz âdemler gark olduğu der-i devlete arz olunup hatt-ı şerîf ile emîrâhûr-ı kebîr Süleymân Ağa ve Gürcî Siyâvuş Ağa ve Kürd Ahmed Ağalar cümle mühimmât [u] levâzımâtlariyle gelüp Ka'be'ye gidüp amâr olunup derûn-ı Mekke'de Hâsekî Sultân bir imâret ve bir dârü'ş-şifâ binâ edüp Cidde şehrine azîm sular gelüp kal'a-misâl bir hân-ı azîm binâ olunup Beyt-i Şerîf'in haremi etrâfına handaklar ve birke-i azîmler ve kırk elli aded çeşmeler ve Arafât'da su yolları ve niçe hayrât-ı hasenâtlar şehr-i Mekke'de olup Medîne-i münevverede dahi seylden harâb olan yerleri ve Ravza-i Mutahhara'nın kubbesini ve şehr içre harâb olan imâretleri cümle ta'mîr [ü] termîm edüp gûyâ İremezât oldu.

Ve Osmân Paşa Mekke ve Medîne gılâllerin cümle pâk göndermeğe cidd ü cehd eyledi.

Ve Âsitâne tarafından İbrâhîm Paşalı Mahmûd Beğ Hâsoda'dan çıkup mîr-i alem-i Mısırlığla geldikde Osmân Paşa kendüye Mansûre hükûmetin verdi.

Ve Yenikapulu İbrâhîm Kâşif'e ve Mirzâ Kâşif'e ve Sa'îdli Mustafâ Kâşif'e ve kızlar ağası çırâğı Mustafâ Çelebi'ye hil'at-ı fâhire geydirüp dörd aded beğ çırâğ-ı efrûhte edüp her bâr Rûmeli meydânında hırsız ve harâmîlere amân vermeyüp beşer onar bir yerden katl edüp ıslâh-ı Mısır'a mukayyed idi.

Ve Benî Harb Süveyd Urbânına bir kılıc urup cümle tokuz bin melâ'în tîğden geçüp Şarkıyye ve Mansûre iklîmi emn [ü] emân oldu.

Ve sene 94 Buhayre hâkinde âsî Benî Vefâ-yi Mağribî üzre tecride asker gidüp anlar dahi emân ile mutî' olup re'âyâ oldular.

Ve Şâm'dan Mekke'ye giderken (---) birkesin amâr edüp Halîlü'r-rahmân'a âb-ı hayât su getürüp çeşmeler amâr etdi.

Ve Şâm ile Kudüs mâbeyninde cübb-i Yûsuf'u tathîr edüp bir hân binâ etdi.

Ve niçe gûne evsâf hüsniyyâtı vardır, kankı biri kitâbet oluna. Ammâ cümleden hüsn-i hâli kimesnenin mâlına ve cânına ve başına ve eşine ve aşına tama' etmeyüp sehâ-yı keremi ne Hâtem-i Tay ve ne Ca'fer-i Bermekî etmişdir. Hattâ cümleden biri Circe'den ma'zûl iki bin kîseden ayrılup iki akçe ulûfe ile hayrân u sergerdân kalan Dilâver Beğ'e elli iki pâre ulûfe ile Cidde eyâletin ihsân edüp cemî'i mühimmât [u] levâzımâtiyle bender-i Cidde'ye gönderüp ve cümle Circe ve Cidde'ye ve her sene Ka'be-i mükerremeye niçe yüz müstahık âdemlere in'âmlar edüp berren ve bahren Ka'be'ye gönderirdi. **[Y 450b] [Q IX 156b]**

İhtitâm-ı *Seyâhatnâme*-i küstâhâne

Lisân-ı Hindî üzre *Îzid Allâ kipenâh çaltı hûn*'a bi-lâ had ve lâ gâye ve lâ nihâye hamd [ü] senâ olsun

kim Cenâb-ı Bârî yârî kılup Mısır-ı Kâhire-i nâdiretü'l-asrda bu evrâk-ı perîşânımız hırka-i dervîşân-ı nemed-pûşân gibi elvân elvân olup itmâm buldu.

Ve elfâz-ı hedâyânın kitâbeti ve bidâyeti ve nihâyeti sene (---) târîhinde Mısır vâlîsi vezîr-i rûşen-zamîr, sâhib-i re'y-i Âsaf-dilîr, (---) Paşa *yesserallâhu mâ yeşâ'* hazretlerinin eyyâm-ı devletinde bu elfâz-ı bî-mezemiz âhir olup yine mezeden hâlî olmayup hayrile itmâm buldu.

Ammâ fuzalâ-yı zevi'l-ukûl beyninde nâ-tamâmdır. Ümîzdir kim kesret-i seyâhatimize haml edüp elfâz-ı tumturâk-ı ibârât ile tahrîr etmediğimize nazar etmeyüp me'mûl [u] mercûdur kim sehv-i galat u muhabbat olmuş nâ-merbût yazılmış uyûbların dâmen-i afv ile mestûr edüp kilk-i hatâ-yı nâ-savâb mahallerin kalemtırâş-ı salâhla hak edüp kilk-i cevâhir-i zebânları ile ıslâh buyuralar.

Zîrâ bu hakîr-i pür-taksîr bu müsevvedâtımız itmâmı mahalline gelince ekâlîm-i seb'ayı geşt [ü] güzâr etdiğimiz elli bir sene olmuş idi. Kesret-i seyâhatden bir günc-i uzlethânede halkdan münzevî olup gûnâgûn tevârihâtlar tetebbu' etmek müyesser olmamış idi, ve bir kimsenin sergüzeşt [ü] serencâmın ve bir musannif [ü] mü'ellifînin tahrîrâtın görüp *Seyâhatnâme*'mize kayd etmemiş idik. Ammâ bu diyâr-ı Mısır'da üstâdımız Şeyh Alî **[Y 451a]** Şümürlisî hazretlerinden istimâ' etdiğimiz tefâsîr-i şerîflerden ve ehâdîs-i nebevîlerden mahalle münâsib âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri izn-i şerîfleri ile tahrîr eyledik.

Andan sonra bu müsevvedâtımız cümle kendü sergüzeşt [ü] serencâmımız ve ifnâ-yı vücûd edüp seyâhatimizdir ki bu minvâl üzre küstâhâne tahrîr olundu.

El-özr makbûl inde kirâmi'n-nâs mâ-sadakı üzre özrümüz makbûl olup hayr-du'â ile yâd edüp yâd etmeyeler. Bâkî olalar bâkî.

Eş'âr-ı mesnevî:

Bi-hamdillâh ki bu evrâk-ı defter

Temâmet yazılup kalmadı ebter

Nihâyet yoğiken böyle kelâma

Erişdi hatmile âhir tamâma

Dedim ey Evliyâ bu (---) târîh

(---) (---) (---) (---) (---)

[Onuncu cildin sonu]

[1] *Kur'ân,* Enbiyâ 105, "Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: Yeryüzüne iyi kullarım mirasçı olacaktır diye yazmıştık."

[2] Q'da Fihris burada kesiliyor.

[3] *Kur'ân,* A'raf, 54; "Altı günde [yarattı] sonra göğe yöneldi"

[4] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[5] *Kur'ân,* Hicr, 30; "Bütün melekler hemen secde ettiler"

[6] *Kur'ân,* Bakara, 34; "[Hani meleklere, Âdem'e secde edin demiştik de] İblis'den başkası hemen secde etmişlerdi".

[7] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından mesul olmaz".

[8] *Kur'ân,* Bakara 35; "Şu ağaca (yaklaşmayınız yoksa) zalimlerden olursunuz".

[9] *Kur'ân,* A'raf, 23; "Her ikisi, "Rabbimiz! Kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kaybedenlerden oluruz" dediler."

[10] *Kur'ân,* Bakara, 261; "... her başakda yüz dâne (habbe) bulunan..."

[11] *Kur'ân,* Bakara 20; "Doğrusu Allah herşeye kadirdir."

[12] *Kur'ân,* Hûd 44 "'Ey arz, suyunu tut ve ey gök tut!' denildi. Su azaldı, iş bitirildi: (Gemi) Cûdi'ye oturdu."

[13] *Kur'ân,* Hûd 44 "Gemi Cûdi'ye oturdu."

[14] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[15] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[16] *Kur'ân,* Yûsuf, 36; "Hapse, onunla beraber, iki genç daha girdi."

[17] *Kur'ân,* Rum 1-3; "Elif, Lâm, Mîm Rumlar (en yakın bir yerde) yenildiler".

[18] *Kur'ân,* Meryem, 57; "Biz onu yüce bir yere yükselttik."

[19] *Kur'ân,* Kehf, 94; "Onlar dediler ki, ya Zülkarneyn hakikatte Ye'cuc ve Me'cuc bu yerde fesat çıkaran kabîlelerdir."

[20] Bu bölüm P'de geçmemektedir.

[21] *Kur'ân,* Kehf 78 "İşte, dedi, bu, benimle senin aramızın ayrıllmasıdır. (Şimdi) sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim."

[22] *Kur'ân,* Mü'minûn, 50; "... onları, yerleşmeye elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."

[23] Dediler ki, zafer bize gönderiliyor, hatta Allah bizim için feth ediyor.

[24] *Kur'ân,* Bakara, 61; "Bir şehre inin, şüphesiz orada istediğiniz vardır."

[25] *Kur'ân,* Yûnus, 87; "Musa ve kardeşine: Mısır'da milletinize evler hazırlayın..."

[26] *Kur'ân,* Yûsuf, 99; "Allah'ın iradesiyle hepiniz emîn emîn Mısır şehrine girin."

[27] *Kur'ân,* Yûsuf, 21; "Mısır'da onu satın alan kimse karısına: "Ona güzel bak, belki bize faydası olur yahut ta onu evlat ediniriz" dedi."

[28] *Kur'ân,* Zuhruf, 51; "Ey milletim! Mısır hükümdarlığı ve memleketimde akan bu ırmaklar benim değil mi?"

[29] *Kur'ân,* Yûsuf, 30; "Şehirde bir takım kadınlar: "Vezirin karısı uşağının nefsinden murâd almak istemiş; sevgisi onun bağrını yakmış" ... dediler."

[30] *Kur'ân,* Kasas, 15; "Musa, halkının haberi olmadığı bir zamanda, şehre girdi."

[31] *Kur'ân,* Kasas, 18; "Şehirde, korku içinde etrafı gözetip dolaşarak sabahladı."

[32] *Kur'ân,* Kasas, 20; "Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi."

[33] *Kur'ân,* Mü'minûn, 50; "Meryem oğlunu ve annesini de kudretimize bir alâmet kıldık onları yerleşime elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."

[34] *Kur'ân,* Yûsuf, 55; "Beni memleketin hazinelerine memur et."

[35] *Kur'ân,* Yûsuf, 21; "Böylece biz Yûsuf'u o yere yerleştirdik."

[36] *Kur'ân,* Yûsuf, 80; "Babanızın Allah'a karşı sizden bir söz aldığını ..."

[37] *Kur'ân,* Kasas, 4; "Firavun memleketin başına geçti."

[38] *Kur'ân,* Kasas, 19; "Sen ıslah edenlerden olmak değil, ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun."

[39] *Kur'ân,* A'râf, 128; "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin, yeryüzü şüphesiz Allah'ındır, kullarından dilediğini ona mirasçı kılar."

[40] *Kur'ân,* Tâhâ, 63; "... (istiyorlar ki büyüleriyle) sizi yurdunuzdan çıkarsınlar ..."

[41] *Kur'ân,* Şu'arâ, 57-58; "Böylece biz onları (Firavun ve adamlarını) bahçelerden, pınar başlarından, hazinelerden ve şerefli makamlardan (çıkardık)."

[42] *Kur'ân,* Yunus, 93; "And olsun ki, İsrailoğullarını iyi bir yere yerleştirdik, onlara temiz rızıklar verdik."

[43] *Kur'ân,* Bakara, 265; "Bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer."

[44] *Kur'ân,* Ma'ide, 21; "Allah'ın size yazdığı kutsal yere girin, ardınıza dönmeyin."

[45] *Kur'ân,* Secde, .27; "Görmüyorlar mı biz nasıl suyu, kuru, otsuz yere sürüyoruz da ..."

[46] *Kur'ân,* Fussilet, 10; "... onda gıdalarını ... takdir etti."

[47] *Kur'ân,* Fecr, 7-8; "Direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine."

[48] *Kur'ân,* Yûsuf, 100; "Rabbim onu gerçek yaptı, bana iyilik etti; zirâ şeytan benimle kardeşlerim arasına fitne soktuktan sonra O, beni zindandan çıkardı, sizi de çölden getirdi."

[49] *Kur'ân,* A'râf, 145; "Size Allah'a karşı gelenlerin yurdunu göstereceğim."

[50] *Kur'ân,* Hûd, 59; "Her inatçı zorbanın işine uydular."

[51] *Kur'ân,* A'râf, 137; "Firavun ve milletinin yaptığını ve yükselttiklerini yıktık."

[52] Hadis, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 12/35235; et-Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Irak Baskısı 19/61; "Resûlullâh sallâllâhu aleyhi vesellem şöyle buyurdu: Siz Mısır'ı feth edeceksiniz. Oranın ahalisine iyi muamele ediniz, çünkü onların korunma hakkı ve sizinle akrabalık bağı vardır."

[53] Hadis; Peygamber aleyhisselâm dedi ki: "Siz Mısır'ı feth edeceksiniz. Orası el-Kîrât diye adlandırılır. Siz insanlarına iyi davranınız çünkü onların defteri ve sizinle akrabalık bağı vardır."

[54] Hadis; Peygamber aleyhisselâm dedi ki: "Siz kıvırcık saçlı insanlara iyi davranınız."

[55] Hadis; Peygamber aleyhisselâm dedi ki: "İblis Irak'a girdi ve orada pisliğini bıraktı. Sonra Şam'a girdi, ancak onu oradan kovdular. O da Misan'a kadar vardı. Sonra Mısır'a girdi ve orada yumurtlayıp yavrusunu bıraktı."

[56] Hadis; Peygamber aleyhisselâm dedi ki: "Cezire cennet bahçelerinden bir bahçe, Mısır ise yeryüzünde Allah'ın hazinelerindendir."

[57] Hadis; Peygamber aleyhisselâm dedi ki: "Mısır ülkesi bütün fitnelerden uzak bir beldedir. Ona kötülük yapmak isterler, onlardan birisi Mısır halkını yok etmek ister de ancak kendisini yok etmiş olur. Ona bir kötülük yapmak isteyene karşı yüce Allah onu büyütür ancak. Onun nehri bal nehridir ve cennetten bir maddedir. Bal ise yemeye ve içmeye yeterlidir."

[58] Kur'ân'da, Mısır'ın medhedildiği gibi başka hiç bir belde övülmemiştir ve bu vasıfla başka hiç bir yeri vasfetmemiştir.

[59] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[60] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[61] *Kur'ân,* Ankebût, 33; "... korkma ve üzülme..."

[62] Doğru sözle anla.

[63] *Kur'ân,* Saffat 164; "Bizim herbirimizin bilinen bir makamı vardır."

[64] Hainlerin hilesi batıl oldu.

[65] Sultanın hükmü memlekete hakim olmasaydı, zorbalar mazlumların evlerini alırdı.

[66] *Kur'ân,* Hac, 40; "Allah insanların bir kısmını diğeriyle savmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılıp giderdi."

[67] Hadis: "Sultan olmasaydı insanlar birbirini yerdi."

[68] *Kur'ân,* Nâziat, 24; "İşte ben sizin en yüce Rabbinizim."

[69] *Kur'ân,* Rahman, 19; "İki denizi salıverdi birbirine kavuşuyorlar."

[70] Kur'an, Saffât, 164; "Bizim içimizden herkesin belli bir makamı vardır"

[71] Hadis: "Allah bu ümmete her yüzyılın başında dinini yenileyecek birisini gönderir."

[72] *Kur'ân,* Bakara, 251; "Davud'da Calud'ı öldürdü. Allah Davud'a padişahlık, hikmet ve peygamberlik verdi"

[73] *Kur'ân,* eş-Şu'arâ, 89; "Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)."

[74] "Sin [Selim]", "şın [Şam]"a girdiğinde mezarım belli olur.

[75] *Kur'ân,* Kehf, 65, "(Kendisine) ilim öğrettiğimiz (kullarımızdan birini buldular)."

[76] *Kur'ân,* Enbiyâ 105, "Andolsun Zikir'den sonra Zebûr'da da: Yeryüzüne iyi kullarım mirasçı olacaktır diye yazmıştık."

[77] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez"

[78] "Allah'ın emriyle ölün."

[79] Kerem sahipleri sözünde durur.

[80] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[81] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[82] *Kur'ân,* Lokmân 19; "Seslerin en çirkini şüphesiz merkeblerin sesidir"

[83] Hadîs, "İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi."

[84] *Kur'ân,* Yûsuf, 55; "Beni memleketin hazinelerine memur et, çünkü ben korumasını ve yönetmesini bilirim" dedi."

[85] *Kur'ân,* Nisa, 59; "Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin."

[86] *Kur'ân,* Bakara, 181; "Vasiyeti işittikten sonra değiştiren olursa, bunun günahı değiştirenin üzerinedir. Allah şüphesiz işitir ve bilir."

[87] *Kur'ân,* Bakara, 181; "Vasiyeti işittikten sonra değiştiren olursa, bunun günahı değiştirenin üzerinedir. Allah şüphesiz işitir ve bilir."

[88] *Kur'ân,* Nâziat, 24; "İşte ben sizin en yüce Rabbinizim."

[89] Kul tedbir alır, Allâh takdir eder.

[90] *Kur'ân,* Hûd, 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı hariç olmamak üzere rızıkları Allah'ın üstünedir."

[91] *Kur'ân,* Hicr, 45; "Korunanlar ise cennetlerde pınar başlarındadırlar."

[92] *Kur'ân,* Kamer, 55; "Güçlü hükümdarın katında, yüksek bir derecede, ferahlık ve aydınlık içindedirler."

[93] *Kur'ân,* Yûsuf, 64; "Allah en iyi koruyandır, O merhametlilerin merhametlisidir."

[94] *Kur'ân,* A'raf, 89; "Rabbimiz! Bizimle milletimiz arasında hak ile Sen hüküm ver, Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."

[95] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; "Her canlı şeyi sudan yarattık."

[96] *Kur'ân,* İbrâhîm, 27; "Allâh ne dilerse yapar" (Allâh dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder).

[97] *Kur'ân,* Hacc, 77; "Ey İnananlar! Rüku edin, secdeye varın, Rabbiniz'e kulluk edin."

[98] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."

[99] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[100] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden imar eder."

[101] Dünya camiinin tamamını gördük fakat böyle bir şey görmedik.

[102] *Kur'ân,* İsrâ, 80; "Ve şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."

[103] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[104] *Kur'ân,* Rum, 50; "Allâh'ın rahmetinin eserlerine bakın..."

[105] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[106] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri...."

[107] *Kur'ân,* Fussilet, 30; "Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanların üzerine melekler iner: "Korkmayın üzülmeyin .... derler."

[108] *Kur'ân,* Zümer, 73; "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler..."

[109] *Kur'ân,* Zümer, 73; " ... oraya varıp da kapıları açıldığında ...."

[110] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri peygamberine salât etmedeler"

[111] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ...."

[112] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ...."

[113] *Kur'ân,* Cin 18; "Mescidler, Allâh'a mahsustur. Allâh ile beraber bir başkasına dua etmeyin."

[114] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[115] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[116] *Kur'ân,* İnsan 21; "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir."

[117] Hadis: "Allah'a giden yollar, mahlukatın nefesleri adedincedir."

[118] *Kur'ân,* Fussilet, 33; "Yararlı iş işleyen ve Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim olabilir"

[119] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. "

[120] *Kur'ân,* Zümer, 73; "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler..."

[121] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[122] *Kur'ân,* Hûd, 6;"Yeryüzünde hiç bir canlı hariç olmamak üzere rızıkları Allah'ın üstünedir."

[123] *Kur'ân,* Zâriyât, 58; "Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."

[124] Hadîs: "İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi."

[125] Söz sözü çeker

[126] *Kur'ân,* Enbiyâ 30; "Diri olan herşeyi sudan yarattık."

[127] *Kur'ân,* Enbiyâ 30; "Herşeyi sudan (yarattık)."

[128] *Kur'ân,* Kevser 1; "Ey Muhammed! Doğrusu sana pek çok nimet vermişizdir."

[129] *Kur'ân,* İnsan 21; "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir."

[130] *Kur'ân,* Nisâ, 4; "Onu da afiyetle yeyin."

[131] "Balığı kafasıyla birlikte yedim."

[132] *Kur'ân,* Hacc 77; "Ey İnananlar! Rüku edin, secdeye varın, Rabbiniz'e kulluk edin, iyilik yapın ki saadete erişesiniz."

[133] *Kur'ân,* Bakara, 255; "Allah, O'ndan başka tanrı olmayan"

[134] *Kur'ân,* Bakara, 255; "O'nun izni olmadan"

[135] *Kur'ân,* Hicr, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin."

[136] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 26; "Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin ..."

[137] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[138] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescidlerini sadece, Allah'a ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekat veren ve ancak Allah'tan korkan kimseler onarır."

[139] *Kur'ân,* Yûsuf, 36; "Hapse, onunla beraber, iki genç daha girdi. Biri, "Rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm" dedi; diğeri "Başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm" dedi. "Bize bunu yorumla; senin iyi bir kimse olduğunu görüyoruz""

[140] *Kur'ân,* Yûsuf, 43; "Hükümdar: "Ben, yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak görüyorum. "

[141] *Kur'ân,* Hûd 6; "Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a aid olmasın."

[142] *Kur'ân,* Hûd, 41; "Nuh dedi ki: 'Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.'"

[143] *Kur'ân,* Rûm, 50; "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Arzı ölümünden sonra nasıl diriltiyor!"

[144] *Kur'ân,* Zümer, 21; "Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi, onu yerin içindeki kaynaklara geçirdi."

[145] *Kur'ân,* Hac, 63; "Allah'ın gökten indirdiği su ile yerin yemyeşil olduğunu görmez misin?"

[146] *Kur'ân,* İsrâ, 84; "De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."

[147] *Kur'ân,* Hac, 63; "Allah'ın gökten indirdiği su ..."

[148] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescidlerini sadece, Allah'a ve ahiret gününe inanan .... kimseler onarır."
[149] Kur'an, Sâf 13; "Allah yardım ve yakın bir fetih"
[150] "Cennet bahçelerinden bir bahçe"
[151] *Kur'ân,* En'âm, 91; "Allah'ı şânına yaraşır biçimde tanıyamadılar."
[152] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?
[153] *Kur'ân,* Duhân, 25-26; "Onlar geride neler bırakmışlardı, nice bahçeler, çeşmeler. Ekinler, güzel makamlar."
[154] *Kur'ân,* Mü'minûn, 18; "Gökten belli ölçü ve miktarda bir su indirdik de onu yerde durdurduk."
[155] Hadîs: "Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem dedi ki: Seyhun, Ceyhun, Nil ve Fırat nehirleri cennet nehirlerindendir."
[156] Allah kudretiyle dilediğini yapar.
[157] *Kur'ân,* Enfal, 17; "Attığın zaman onu sen atmadın Allah atdı."
[158] "[Hilali] gördüğünüzde oruç tutunuz."
[159] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez"
[160] Hadis: "Evliyâlarım kubbem altındadır, onları benden başkası bilemez."
[161] *Kur'ân,* Mâide 114; "Allahım! Bize ve bizden sonra geleceklere bayram ve Sen'den bir delil olarak gökten bir sofra indir, bizi rızıklandır."
[162] *Kur'ân,* Mâide 114; "Allahım! Bize ve bizden sonra geleceklere gökten bir sofra indir."
[163] *Kur'ân,* Nûr, 36; "Allâh'ın yükseltilmesine ve ismi zikrolmasına izin verdiği evlerdir."
[164] Hadis: "Fakirlik benim iftiharımdır."
[165] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri"
[166] *Kur'ân,* Ahzâb, 56; "Allah ve melekleri"
[167] Hadis: "Ümmetimin alimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir."
[168] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?
[169] *Kur'ân,* Yûsuf, 36; "Hapse, onunla beraber, iki genç daha girdi."
[170] *Kur'ân,* Yûsuf, 43; "Hükümdar: "Ben, yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak görüyorum. "
[171] *Kur'ân,* Zümer, 73; "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler..."
[172] *Kur'ân,* Duhân, 25-26; "Onlar geride neler bırakmışlardı, nice bahçeler, çeşmeler. Ekinler, güzel makamlar."
[173] *Kur'ân,* A'raf, 137; "Firavun ve kavminin yaptığını ve yükselttiklerini yıktık."
[174] *Kur'ân,* Nûr, 45; "Allah dilediğini yaratır..."
[175] Allâh dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder.
[176] *Kur'ân,* Mü'minûn, 14; "Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık: Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!"
[177] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[178] *Kur'ân,* Bakara, 61; "... hıyarından, ..."
[179] *Kur'ân,* İsrâ, 97; "Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu bulan odur."
[180] *Kur'ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."
[181] *Kur'ân,* Tevbe, 60; "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere.."
[182] *Kur'ân,* Tîn 4; "Biz insanı en güzel şekilde yarattık."
[183] Hadis: "Def çalarak da olsa düğünü ilân ediniz."
[184] Hadis: "Evliyâlarım kubbem altındadır, onları benden başkası bilemez."
[185] Hadis: "Fakirlik benim iftiharımdır."
[186] Hadis: "Allah'ın nimetleri hakkında düşününüz, Allah'ın zâtı hakkında fikir yürütmeyiniz."

[187] *Kur'ân,* Enbiyâ, 30; "Her canlı şeyi sudan yarattık."
[188] *Kur'ân,* Zümer, 63; "Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O'nundur."
[189] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[190] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."
[191] *Kur'ân,* Ahzab, 33; "Ey ehl-i beyt Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."
[192] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[193] *Kur'ân,* Mü'minûn, 29; "Rabbim! Beni mübarek bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın"
[194] Hadis, "İşlerinizde kararsız kalırsanız kabir ehlinden yardım isteyiniz." (Bkz. Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)
[195] *Kur'ân,* Necm, 39-40; "İnsana çalışmasından başka bir şey yokdur. Onun çalışması şüphesiz görülecektir. Sonra ona karşılığı eksiksiz verilecektir."
[196] *Kur'ân,* Hicr, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin."
[197] *Kur'ân,* A'râf, 43; "Biz onların gönüllerinde olan kini çıkardık, altlarından ırmaklar akmaktadır."
[198] *Kur'ân,* Tevbe, 21; "Rableri onlara, tarafından bir rahmet ... müjdeler."
[199] *Kur'ân,* Hûd, 6;"Yeryüzünde hiç bir canlı hariç olmamak üzere rızıkları Allah'ın üstünedir."
[200] Hadîs: "Kedi sevgisi imandandır."
[201] Hadîs: "Kedi sevgisi imandandır."
[202] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez"
[203] *Kur'ân,* Rahmân, 26-7; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak."
[204] *Kur'ân,* Nûr, 35; "... ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda ..."
[205] "Selâmet istersen sen, sahildedir."
[206] *Kur'ân,* İnsân, 8; "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."
[207] *Kur'ân,* Kasas, 15; "Musa, halkının haberi olmadığı bir zamanda, şehre girdi."
[208] *Kur'ân,* Mü'min, 16; "Bugün mülk kimindir? O tek ve Kahhar olan Allah'ın."
[209] *Kur'ân,* Hûd, 88; "Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir."
[210] *Kur'ân,* Saf, 13; "Allâh'tan yardım ve yakın bir fetih"
[211] *Kur'ân,* Nahl 96; "Sizde olanlar tükenir ama, Allah katında olanlar sonsuzdur, tükenmez."
[212] Hadis; "Müminler ölmez, aksine fena mülkünden ebedî olan mülke geçerler."
[213] Hadis: "Günahtan tevbe eden, hiç günahı olmayan kişi gibidir."
[214] Hadis: "Habeşli köle bile olsa hükümdarınıza itaat ediniz."
[215] *Kur'ân,* Furkan, 45; "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?."
[216] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 97; "Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."
[217] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."
[218] *Kur'ân,* Nûr, 36; "Allâh'ın yükseltilmesine ve ismi zikrolunmasına izin verdiği evlerdir."
[219] Hadîs, "İlim ikidir. Birincisi beden ilmi, ikincisi din ilmi."
[220] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."
[221] *Kur'ân,* Neml, 40; "Bu, Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."
[222] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."
[223] *Kur'ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."
[224] Allâh dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder.
[225] Kur'an, Kehf, 78; "O şöyle söyledi: "İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor; dayanamadığın işlerin yorumunu sana anlatacağım."
[226] *Kur'ân,* Mü'min, 16; "Bugün mülk kimindir? O tek ve Kahhar olan Allah'ın."

[227] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[228] *Kur'ân,* En'âm, 45; "Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb'i Allah'a hamd olsun."

[229] *Kur'ân,* Bakara, 251; "Davûd da Calûd'ı öldürdü. Allah Davûd'a padişahlık, hikmet ve peygamberlik verdi."

[230] *Kur'ân,* Hicr, 46; "Oraya emniyet ve selâmetle girin."

[231] *Kur'ân,* Bakar, 285; "Peygamber ve inananlar, ona Rabb'inden indirilene inandı."

[232] *Kur'ân,* Ahzab, 56; "Şüphesiz Allah ve melekleri...."

[233] *Kur'ân,* Bakar, 285; "Peygamber ona Rabb'inden indirilene inandı."

[234] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[235] Hadîs: "Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır."

[236] *Kur'ân,* Âl-i İmrân, 185; "Her canlı ölümü tadacaktır."

[237] *Kur'ân,* Bakara, 197; "Kendinize azık alın, çünkü azığın en iyisi (Allâh'ın azabından) korunmadır."

[238] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[239] *Kur'ân,* Kehf, 71; "Gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu müthiş bir iş yaptın dedi."

[240] *Kur'ân,* Rahman, 19; "İki denizi salıverdi birbirine kavuşuyorlar."

[241] *Kur'ân,* Kehf, 60; "Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmağa, yahut yıllarca yürümeye kararlıyım"

[242] Kur'an, Kehf, 78; "O şöyle söyledi: "İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor; dayanamadığın işlerin yorumunu sana anlatacağım."

[243] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[244] *Kur'ân,* Saf, 13; "Allâh'tan yardım..."

[245] *Kur'ân,* Ahzab, 56; "Şüphesiz Allah ve melekleri...."

[246] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ... kimseler imar eder."

[247] Allah bir şeyi yaratmak (halk etmek) dilerse sebebini de hazır eder.

[248] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[249] *Kur'ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."

[250] Allâh dilediği gibi hükmeder.

[251] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz."

[252] Kur'an, Âl-i İmrân 97; "... yoluna gücü yeten herkesin Allah için Kabe'yi haccetmesi gereklidir"

[253] *Kur'ân,* Bakara, 261; "Her başakta yüz danesi vardır."

[254] *Kur'ân,* Ahzab, 56; "Şüphesiz Allah ve melekleri...."

[255] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[256] *Kur'ân,* Tevbe, 21; "Rableri onlara, tarafından bir rahmet ... müjdeler."

[257] Hadis: "Hayra delâlet eden onu yapmış gibidir."

[258] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[259] Çalma kapını çalarlar kapını.

[260] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[261] "Ağacın üzerindeki bu yaprağı kim bitirdi?"

[262] "Bu yaprağı, insanı yaratan bitirdi"

[263] *Kur'ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."

[264] Allâh dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder.

[265] *Kur'ân,* A'râf 54 "Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"

[266] Mısır bölgelerinden olan İsvân mamur olduğu zaman son zamanda, "Yâ" ile sonra "Ayn" ile Mısır'da hadımlar meydana çıkacak ve

kadınlar hükmedecek ve sultânın ulviyeti bozacak ve garipler çoğalacak ve îvân sâhibinin nizamı bozacak ve cîm'in şevketi kuvvetlenecek ve o, Kırân'ın hevâ burcunda meydana geldiği sırada.

[267] *Kur'ân,* Âdiyât, 9-10; "... kabirlerde olanlar dışarı atıldığı, göğüslerde olanlar devşirildiği zaman."

[268] Ve emr me'mûr olacak.

[269] Bu işaretlerin sebebi: İbni Mehdeviyye'nin tarihinde menkul olan: Amr İbne'l-Âs Mısır'da Mısır feth edildiği sırada âmil iken Emîrü'l-müminîn Ömer İbni'l-Hattâb'a mektup yazdı. Mısır'ın fethini tebşir etti ve evsafını ve meşhur hisarlarının adedini zikretti. "Hisarlarından biri güneyde İsvan isimli bir kale, Nil'in yakınında, çok metin ve alınması güç. Kanımızca, kafirler göz dikmesin diye yıkılması iyi olur. Bunun için taş taş yıktık." Bu mektup Emîri'l-müminîn Ömer'e vardığı zaman İmâm Alî'ye gönderdi. İmâm Alî aldı okudu ve dedi ki: "İyi yaptı. Hazret-i peygamber bana dedi ki: Bundan haberdarım. Son zamanda gayet mamur ve metin olacak, Yâ eliyle —Yâ kim olduğunu söylemedi; sonra Ayn— kimsenin ismini tasrih etmedi, yalnız Radiyyullah olduğunu söyledi. İki arkadaş harfe işaret etti ki bu iki harf hiç çelişmez, yâ ile ayn harfleri. Yâ topraklı harftir, ayn sulu harftir. Su ile toprak arkadaş olduğu malumdur. Bu harfler mamurluğun en büyük aletleridir. "Yâ" ile ve "Ayn" ile kavlinden anlaşılan İsvan'ın mamurluğunu üzerine alanın isminin tarifidir." *Sadaka Alî er-radî es-sahî.*

[270] *Kur'ân,* Kasas, 88; "O'nun zâtından başka herşey helâk olucudur."

[271] *Kur'ân,* A'râf, 107; "Musa, asasını yere atar atmaz apaçık bir yılan oluverdi"

[272] *Kur'ân,* Tevbe, 112; "Allâh'ın sınırlarını koruyan insanlardır."

[273] *Kur'ân,* Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[274] *Kur'ân,* Neml, 40; "Bu, Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."

[275] *Kur'ân,* Bakara, 259; "Allah bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?"

[276] *Kur'ân,* Nûr, 45; "Allah dilediğini yaratır..."

[277] Önce arkadaş, sonra yol

[278] *Kur'ân,* Ahzab, 56; "Şüphesiz Allah ve melekleri...."

[279] Nar, (ateş) kış meyvesidir.

[280] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[281] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[282] Hadis: [Resûlullah (s.a.v.) Mikâ'il (a.s.)'den sordu; "Allahu Te'âlâ Farsça bir şey söylemiş midir?" "Evet, ey Muhammed" dedi. "İbrâhîm (a.s.) suhûfunda Allah 'Şu bir avuç topraktan yaratılan zâlim insanoğluna haber yollamaktan gayri ne yapayım?' buyurdu.

[283] Hadis: Resûlullah (s.a.v.) "Hareket-i Fazi'ye (Fazi lisanına) küfreden Allâh'ın inkar etmiş olur" buyurdu.

[284] Arapça akıcı bir dil, Farsça ince, Türkçe kaba bir dildir. Bundan başka diller ise çirkindir.

[285] *Kur'ân,* Meryem, 56-57; "Kitap'da İdris'i de zikret, çünkü o dosdoğru bir peygamberdi. Onu yüce bir yere yükseltmiştik."

[286] *Kur'ân,* Hud, 6; "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allâh'a aid olmasın..."

[287] *Kur'ân,* Enfâl, 49; "... kim Allah'a güvenirse ..."

[288] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[289] *Kur'ân,* Kehf, 84-85; "... her şeyden bir sebep verdik. O da bir yol tuttu."

[290] *Kur'ân,* Hûd, 41; "Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır."

[291] Y ile P nüshaları burada kesiliyor, aşağıda (Q 341a) devam ediyor. Aradaki metin yalnız Q nüshasında.

[292] *Kur'ân,* Hac, 27; "... uzak yollardan gelsinler."

[293] *Kur'ân,* Kehf, 71; "Gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın dedi."

[294] *Kur'ân,* Şu'arâ, 63; "(Vurunca deniz) derhal yarıldı (on iki yol açıldı), her bölük koca bir dağ gibi oldu."

[295] İşitmek nasıl görmek gibi olabilir?

[296] *Kur'ân,* Bakara 20; "Doğrusu Allah herşeye kadirdir."

[297] *Kur'ân,* Enbiyâ 23. "[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz".

[298] *Kur'ân,* Neml, 65; "Allah'tan başka kimse gaybı bilmez."

[299] Y ile P nüshaları burada devam ediyor (Y 442b/17).

[300] *Kur'ân,* Neml, 40; "Bu, Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."

[301] *Kur'ân,* İbrahim 27; "Allah dilediğini yapar."

[302] Allâh dilediği gibi (izzetiyle) hükmeder.

[303] Y nüshası burada kesiliyor, s. 536'daki "İhtitâm-ı *Seyâhatnâme*-i küstâhâne" bölümü ile sona eriyor

[304] Burada orijinal nüshada bir veya birkaç varak eksik olabilir.

[305] Hadis: "(Alın teriyle) kazanan, Allâh'ın sevgilisidir."

[306] *Kur'ân,* Rahman, 26; "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."

[307] *Kur'ân,* Fecr, 28; "Rabbine dön."

[308] Hadis, "İşlerinizde kararsız kalırsanız kabir ehlinden yardım isteyiniz." (Bkz. Keşfü'l-Hafa, C. I, s. 85, Hadis nr. 213)

[309] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."

[310] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[311] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz."

[312] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz."

[313] *Kur'ân,* Kasas, 88; "Onun yüzü (zatı)ndan başka her şey helak olacaktır."

[314] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[315] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[316] *Kur'ân,* Nahl, 66; "... içenlere halis ve içimi kolay süt içiririz."

[317] Hadis: "Minberim ve kabrim arasındaki yer cennet bahçelerinden bir hahçedir."

[318] *Kur'ân,* İbrahim, 27; "Allah dilediğini yapar."

[319] *Kur'ân,* Meryem, 25; "... taze hurma ..."

[320] *Kur'ân,* Yûsuf, 19; "O da kovasını saldı, (Yûsuf'u görünce) 'Müjde! İşte bir oğlan!' dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar."

[321] *Kur'ân,* Yûsuf, 28; "Kocası gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, karısına hitaben "Doğrusu bu sizin hilenizdir, siz kadınların fendi büyüktür" dedi. "

[322] *Kur'ân,* Yûsuf, 32; "İşte siz beni bunun için kınamıştınız! Andolsun ben kendisinden murad almak istedim de o, iffetinden ötürü (beni) reddetti. Ama kendisine emrettiğimi yapmazsa, elbette zindana atılacak ve alçalanlardan olacaktır!"

[323] *Kur'ân,* Yûsuf, 35; "Sonra, (Aziz Kıtfir ve adamları) delilleri Yûsuf'un lehinde gördüğü halde, onu bir süre için hapsetmeyi uygun buldu."

[324] *Kur'ân,* Yûsuf, 36; "Onunla beraber iki delikanlı daha zindana girdi"

[325] Kur'an, A'râf, 182; "Hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız."

[326] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[327] *Kur'ân,* Hûd, 59; "Her inatçı zorbanın işine uydular." (metinde kelimesi yerine yazılmış).

[328] *Kur'ân,* Bakara, 144; "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz."

[329] *Kur'ân,* Tevbe, 18; "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ... kimseler imar eder."

[330] Kaza gelince göz kör olur.